

MAGYAR

NYELVTÖRTÉNETI SZÓTÁR.

LEXICON
LINGUAE HUNGARICAE
ÆVI ANTIQUIORIS.

AUSPICIIS ACADEMIAE SCIENCIARUM HUNGARICAE

EDIDERUNT

GABRIEL SZARVAS ET SIGISMUNDUS SIMONYI.

VOLUMEN PRIMUM

A—I

BUDAPESTINI

SEMPTEBUS ET TYPIS VICTORIS HORNYÁNSZKY ACADEMIAE LIBRARII

MDCCXC

MAGYAR
NYELVTÖRTÉNETI SZÓTÁR

A LEGRÉGIBB NYELVEMLEKEKTŐL A NYELVÚJÍTÁSIG.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTETTÉK

SZARVAS GÁBOR ÉS SIMONYI ZSIGMOND

EL S Ő K Ö T E T

A—I

BUDAPEST

KIADJA HORNYÁNSZKY VIKTOR AKADÉMIAI KÖNYVKERESKEDÉSE

1890.

E L Ő S Z Ó.

A magyar, különösen az összehasonlító magyar nyelvtudomány fejlődésével mind szükségesebbé s már halaszthatatlanná vált egy oly gyűjteményes műnek a megalkotása, mely a történeti magyar nyelvnek hiteles adatokkal támogatott szókincsét magában foglalja. Nyilvánvaló lévén, hogy e nehéz feladat megoldására egy-két ember ereje korántsem elegendő, Budenz József és Szarvas Gábor felszólították a hívatottakat, a magyar nyelv művelőit, hogy a munkát megosztva e fontos vállalatnak lehetőleg hamar időn való megvalósítására egyesüljenek. A felszólításnak megvolt a kívánt fogantata, úgy hogy rövid nap múlva reá, az 1873. év őszén a munka első része, az anyaggyűjtés tényleg megkezdődött.

A vállalat megindítóit előre is azzal a biztos hittel fogtak tervük kiviteléhez, hogy illetékes oldalról hathatós gyámolításban fognak részesülni. S valóban a M. T. Akadémia rövid időre a vállalat megindítása után magáévá tette az ügyet s kezébe véve az egész vállalatot, évi segélyösszeget szavazott meg a munka folytatására s bevégzésére.

E fontos tényvel változást szenvedett maga a terv is, a mely kezdetben egyelőre csak a codexirodalom szókincsének egybegyűjtését vette célba; a M. T. Akadémia ugyanis határozattá emelte, hogy a gyűjtés a codexirodalmon kívül a nyomtatványokra is terjeszkedjék ki, úgy hogy a szótár az összes régi, a XVIII. század végéig terjedő magyar irodalom szóanyagának tárháza legyen.

Az anyaggyűjtés nagy részében őt (1874—1878), s az egybegyűjtött anyag elrendezése két év (1879—1880) leforgása alatt befejeztetvén, a M. T. Akadémia nyelvtudományi bizottsága Volf Györggyel, a Nyelvemléktár kiadójával — ki kezdetben szintén részt vett a szerkesztés munkájában — kidolgoztatta az Utasításokat, a melyek a szerkesztésben irányadóul szolgáljanak s a szerkesztéssel Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond tagokat bízta meg.

A szerkesztők a rájuk bízott munkával a lefolyt 1887-ik évben elkészülvén, a M. T. Akadémia megkezdette a kiadást s a művet ezennel a közönség használatára boesátja.

Budapest, 1888. augusztus 20-án.

Hunfalvy Pál,

az I-ső (nyelv- és szépludományi) osztály elnöke.

Gyulai Pál,

osztálytitkár.

UTASÍTÁSOK.

I. A szótárnak tartalmáról.

1. A Magyar Nyelvtörténeti Szótár, nevének megfelelően, a magyar nyelv multjára szoritkozik és így a legrégebb időtől fogva a nyelvújítás elejéig, vagyis a mai irodalmi nyelv alakulásáig terjed. A mai nyelv irodalmi és tájbeszédbeli szokásaira más két szótárnak marad tárgyaul.

2. A Magyar Nyelvtörténeti Szótárnak a kijelölt határok közt *a)* a szokra, *b)* főalakjunk változataira, *c)* mindenféle jelentésükre és különböző hasznalatukra nézve teljességre, — valamint *d)* első előfordulásuk biztos megállapítására kell törekednie: de, hogy megjelenését túlságosan ne késleltesse, meg kell elégednie az ez idő szerint elérhetővel.

3. A Magyar Nyelvtörténeti Szótár számára gyűjtött szokásokból, minthogy a teljesség azzal esorbát nem szenved, ki kell rekeszteni: *a)* az oly képzéseket, melyek alapszavukból a ragozasokhoz hasonlóan mind alakra mind jelentésre nézve maguktól következnek, nevezetesen a melléknévi igeneveket, a *jártomban*-, *aluttomban*-féle főneveket, s az *ü*-, *ű*-képzős melléknéveket, kivéve ha az eredetitől valamennyire eltérő jelentést fejlesztettek; *b)* a tulajdonneveket, kivéve a keresztneveket, népneveket, s azokat, melyek egy-egy köznéynek magyarazataul szolgálhatnak (pl. Alsó-Ör, Felső-Ör sat.); *c)* a csak szótáriróktól alkalmilag gyartott szokat, melyek tenyleg soha sem voltak hasznalathban (pl. Molnár A. *ü*-képzős szavaiból: *csüsti, leni, rézi* sat.), s a csak toll- vagy sajtóhibából támadt latszólágos szokat (pl. *áldozatos* Kesztc, 313. e. h. *aldozatos*); *d)* az idegen származású szok közül azokat, melyek soha sem jelentésükben, sem alakjukban nem simulnak nyelvünkhez.

4. Ellenben föl kell venni tekintet nélkül illő vagy illetlen voltára minden eddig nem érintett, akár eredeti magyar, akár meghonosult idegen szót; különösen *a)* az olyan képzéseket, melyek vagy sajátos alakot fejlesztettek, vagy onallo jelentést szereztek, vagy közönségesen nem hasznalatosak; *b)* minden komoly muszokiserletet; *c)* a meghonosult idegen szokat, akár már a multban, akár csak a jelenben hódoltak meg, meg az esetben is, ha idegen alakjukban fordulnak elo.

5. Minden szonak pontosan meg kell jelölni forrasat és lehetőleg idézettel hitelesíteni. Valamely szót esmált példával támogatni nem szabad.

6. Oly idézetek, melyek a szonak sem alakja, sem első előfordulása, sem értelme, sem hasznalata fölvilágosítására nem alkalmasak vagy nem szükségesek, egyszerűen mellőzendők.

II. A szótárnak alakjáról.

7. A mutató szók. hacsak kiejtésük nem ismeretlen, mai ortografiával irandók, az idézetek pedig, valamint a bizonytalan kiejtésű mutató szók hiven úgy hagyandók, a hogy az illető forrásokban előfordulnak. Megjegyzendő, hogy a mutató szókban a közép *ö* megjelölendő. Az eltérő alakok könnyebb megtalálás céljából a szótár végén külön szómutatóba állítandók össze (pl. *jonkább, ösmer, üdő, átal*).

8. A szók elhelyezése általában a betűrendtől lügg, de tekintetbe veendő a származás is, a mennyiben az olyan szók, melyeket a nyelvtudományon kívül még a mai nyelvérzek (ill. helyesírás) is egész biztosan és felreismerhetetlenül származékoknak mutat, a szoros betűrend ellenére alapszavuknál sorolandók elő. (Igy pl. ezek a szók: *futánk, őszinte*, noha kétségtelen, hogy a *für* és *ő* szók származékai, mégis külön em alatt tárgyalandók. Olyan szók azonban, minők pl. *hirtelen, képes*, saját alapszavukhoz csatolhatók — *hír, kép*. — mert habár a nyelvérzek nem köti őket össze, a legesekélyebb eszmélkedés már rávezet erre az etimologiai kapcsolatra).

9. Az összetett szókat csak főszavuknál kell tárgyalni (pl. *be-önt, ki-önt* az *önt* szó-nál; *agy-relő, agya-furt* a *relő* és *fírt* szóknál). De első szavuk szerint is felsorolandók a tárgyalat összetételek a szótár végére teendő szómutatóban.

10. Az ikerszók, ha második felük értelmetlen szó, első felük szerint iktatandók be (pl. *tarka-barka, csonka-bonka* a **T Cs** betűkben tárgyalandók, nem pedig a **B**-ben), különben a többi összetételekéhez hasonló szempont alá esnek (pl. *írul-pírul* a *pirul* ige alá).

11. A szólásmódok lehetőleg minden jelentős szavuknál megemlítendőek egy-két példa kíséretében.

12. Az összetételeket szorosan az alapszóhoz, vagy ha származék összetételei, a származékokhoz kell kapcsolni. E csoportokon belül a szoros betűrendet kell követni.

13. A származékok az összetételek után és csoportosítás nélkül, egyenkint, szoros betűrendben sorolandók elő.

14. Mint mutatószók a ragozható névszók egyes-számi puszta nominativusukban, az igék pedig a folyó cselekvés jelen ideje jelentő módja tárgyatlan alakjának egyes-számi harmadik személyében közlendők.

15. A homonym szóknak nem lehet rendet szabni; az ilyenekre csak eléjük tett számmal kell figyelmeztetni (pl. *1. ár, 2. ár, 3. ár*).

16. A betűrendre nézve megjegyzendő, hogy a hosszú hangzók a megfelelő rövidektől külön nem választandók (tehát pl. az *a* és *á* kezdetű szók vegyest tárgyalandók: *abrák, úbráz, abroncs* sat.).

17. Az egyes szók tárgyalásában a következő rend tartandó szem előtt: *a)* mutató szó és hangalakok; *b)* jelentések időrendben; *c)* szólások és közmondások.

18. Minden egyes hangalak idézettel erősítendő, ép úgy mint minden egyes jelentés.

19. A jelentések szakaszában a főjelentések arab számmal, a főjelentések árnyékatai pedig esetleg betűkkel jelölendők. Minden jelentéscsoportban a szám vagy betű után röviden megjelölendő a jelentés. Ez latin és német szókkal történjek, melyek mellett, ha szótárból kerültek, ez egy vagy két betűvel megnevezendő. Más nyelvű szót, különösen magyar synonymumokat és deliniíót vagy leírást ama célra kivételesen csak akkor kell használni, midőn már más magyarázó eszköz nincs, vagy mikor a régi szótárak is magyar értelmezést adnak. A jelentés-csoportok oly módon rendezendők, hogy mindig az teendő előbbre, a mely régibbnek tartható. A jelentés megnevezése után közlendők a bizonyító idézetek időrendben.

20. Az idézett források nevei közül csak a legismertebb szótáríróket szabad nagyon röviden jelölni; a többire nevezve általában szabály, hogy az egytagúak egészen kiirandók, és

hogy a legrövidebb megjelölésnek is rendszerint három betűből kell állania, melyek közül az utolsó, mint minden rendes rövidítésnél, okvetetlenül szótagkezelő massalhangzó tartozik lenni. Mind ezt kell alkalmazni a munkák neveire is.

21. Helykimelés céljából több közvetlenül egymásra következő, szerző és munka szerint közös származású példa után a forrás csak az első idézetnél nevezendő meg, a többinél egyszerűen a kötet és lap jelölendő: vegre a kötetet jelölő római és a lapot jelentő arab szám mellől, mint nem okvetetlenül szükségesek, elhagyandók a k. vagy köt. és l. rövidítések.

22. A szotar typographiai kialakításánál tödolog, hogy mind az, a mit a használó keres, könnyen és gyorsan föl legyen található. Ennek a célnak alá kell rendelni minden egyéb tekintetet. A kereses könnyüése és gyorsasága legelőször is azt követeli, hogy minden alak azon a helyen, a hol keresendő, akár fejben, akár szövegben vagy elősorolásban, teljesen ki legyen írva. Második követelése a belső tagolás és csoportosítás külső kiemelese; a harmadik pedig az egyenműeknek egyező és a különműeknek különböző fajta betűkkel való föltüntetése.

Hunfalvy Pál,

az I-ső nyelv- és széptudományi osztály elnöke.

Gyulai Pál,

osztálytitkár.

BEVEZETÉS.

A Nyelvtörténeti Szótár a régi magyar irodalom összes szókincsének gyűjteménye kívánt lenni. Hogy azonban e törekvését egész teljességében meg nem valósíthatta s kitűzött célját nem minden részletben érthette el, az elfogulatlanul ítélő látatlanban is, minden előzetes beavatás nélkül jól tudja s bizonyára nem is ily várakozással veszi kezébe e művet. A minden kezdettel járó fogyatkozások számát e műben a szokottakon kívül még két tényező gyarapította. Az egyik az, hogy különösen a magán-élet viszonyaira vonatkozó adatoknak egy jó része még mindig kibányászatlanul a levéltárak sötétében hever: a másik az, hogy kevés a hozzáértő dolgos kéz, s a kik vannak is, a gyűjtésnek gépies, fárasztó s jutalmatlan munkájára nem szívesen vállalkoznak. Ehhez járul még, hogy mind a magyar nyelvtudomány, a mely leginkább érezte hiányát a régi nyelv hiteles vallomásainak s egy és más, rejtekben lappangó, de biztosan sejtett adat napfényre hozatalának, mind a M. T. Akadémia, a mely évek során át (1873-tól 1888-ig) tetemes anyagi áldozattal gyámolította s éllette a vállalatot, nem tartották tovább halaszthatónak a mű megjelenését, s elegendőnek velték, ha az eddiglen a régi irodalomnak különben is legjava részéből összegyűjtött adatok dolgozhatnának föl, hogy a várva várt Nyelvtörténeti Szótár a tudomány embereinek s a magyar nyelv buvárainak memmel előbb kezükbe juthasson. Egyelőre, mondja egy helyütt az Utasítások is, meg kell elégednünk az elérhetővel. Az itt-ott mutatkozó hézagok kitöltését s a szükséges pótlásokat, ha hiányát érzi, majd elvégzi a ránk jövő nemzedék.

A szerkesztők azonban még arra nézve sem vállalhatnak kezeséget, hogy a földolgozott műveknek minden fontosabb adata helyet talált a szótárban. A nyelvismeret s a fölfogas-különböző loka szerint a gyűjtőknek egyike is másika is máskép értelmezte, a melyek pedig elég világosan szóltak, a gyűjtésre vonatkozó utasításokat: az egyik fontosnak tartotta azt, a mi jelentéktelen, s nagy gonddal minden apróságot kibányászott: a másik pedig jelentéktelennek, a mi fontos, s kijegyzését elmulasztotta.

Heltai Krónikájának nevezetességei sorában sok érdekes adatot talál az olvasó: a nevezetességek közt azonban bizonyára legföljtimőbb ama két ritkaság, mely a Mátyás tetemének hazaszállításáról szóló fejezetben fordul elő: «Egy nihány nap mulva *szellyébe* tónéc a testet és be szurkozác aszt minden felől, és haióba tónéc aszt és mellé adác a fő *Aladárt* és Bodo Gáspárt, és meg hadiác azoknac, hogy el vinnéc aszt Székes Feyervárra». S ha történetesen nem fordulnak hozzánk fölvilágosításért, ki s mi volt az itt említett fő a l a d á r, vele együtt ama ritkaság is, a *szellye*, kimaradt volna a szótárból. Sem az egyik, sem a másik nem volt kijegyezve. — A kinek emlékéből teljesen ki nem mosódtak a gyermekkori benyomások, vissza kell emlékeznie rá, hogy a lat. *globus*-nak a nép nyelvében *golyóbis* vagy *Kugli* a neve s csekély eszmélkedés után rá kell jönnie, hogy a *golyó* csak a jelen század dereka felé kezdett

erősebben lábra kapni: mindenki a *golyóbis* esonkitásának tartotta. E vélemény azonban, a mint Nagyszizgethi Kálmán kimutatta (Nyr. XIV. 362), esalódáson alapult, mert már Apáczai Csere Jánosnál (Encyclopaedia) s később Miskolczi Gáspárnál (Jeles Vadkert) kétszer-kétszer is előkerül. S ha e szónagyarázó fejtegetes véletlenül meg nem jelenik, a *golyó* is kimarad a szótárból s régi volta ellenére is a esonkitott szavak sorába került volna. Az említett két munka földolgozója ugyanis, noha az Utasításokban világosan meg volt hagyva, hogy «minden szó első előfordultakor kijegyzendő», a *golyót* elfeledte kiírni. — A ritkaságok sorában kétség-telenül első helyet foglalnak el a XV. és XVI. század irodalmának *eszett* helyett, gyanánt) *es két* (stadium) szavai; amaz hét codexben (Winkler, Nador, Döbrentei, Weszprémi, Debreceni, Keszthelyi, Érdy) s egy nyomtatványban (Komjáthi), összesen tizenkétszer fordul elő, emez egy codexben (Winkler) s szintén egy nyomtatványban (Kulesár György) található. És sem az egyik sem a másik mint mutató szó nem volt az adatok sorában föllelhető: s ha egyes helyek utannézése közben véletlenül rájuk nem bukkanunk s figyelemmel nem kísérjük, az utóbbit egyáltalában nem, az előbbit pedig legföljebb egy-két igazoló példával iktathattuk volna be a szótárba. A kifeledettek sorából való Calepinusnak *kölgy* szava is, mely a lat. *meta* magyarozójaként áll s mely Nagyszizgethi Kálmán figyelmeztetésének köszöni, hogy kikerült a feledés homályából. Egészen a legutóbbi időben, most, midőn már a **B** betű is szedés alatt volt, Heltai fabuláit kellett kezünkbe vennünk s benne egyéb föl nem jegyzett ritkaságok közt e szóra is ráakadtunk: *bartos*, Hasonlókép nem volt meg az adatok közt s csak az utolsó percben iktathattuk be a szótárba.

Ha már ily fontos és szembeszökő adatokon is minden fölakadás nélkül keresztül siklott a kuró szemre, elképzélhető, mily nagyra rughat azoknak a száma, a melyek mindennapiak, jelentéktelenek, de csak úgy s akkor jelentéktelenek, ha magukban állanak, a minő pl. a *lat* ige; míg másokkal dokrosulva sokszorta nagyon is értékesekké válnak, a mennyiben megpárosulva új jelentésben állnak elénk, vagy sajátos szerkezetet tüntetnek föl, vagy pedig szólások es közmondások alkotó elemeivé válnak, pl. *ellát*: erkömven, einsehen; *fönnlát*: hochmütig, hoffärtig sein; *vabanilhez lát*: zugreifen; *igazul lát*: recht sprechen; *kötelességlátó*: pflichttreu; *lát-e*: ecce sat.

Hogy mennyire kevés pontossággal volt egy s más részről vegezve a gyűjtés, elénk szembre tünteti föl az a tény, hogy most, midőn már az első füzet iveri kinyomva kezünk közt vannak s egy hiányos idezet kiegészítése vezet Lippay György „Pozsonyi Kertjének” III. köt. 143-dik lapjára nyitottunk, a hol az almafajokat sorolja elő, s midőn az itt találtakkal szótárunk adatait egybevetettük, láttuk, hogy a következő fajok mincsenek megemlhtve köztük: *bonaburuttya*, *bósznai*, *posoni*, *perlinger*, *telelő* s *tótpiros-alma*.

Ilyenmü mulasztásokert tehát kötelességbeli pontatlanság vádja a szerkesztőket nem illetheti, valaminüt más, meg jövőben fölfedezhető, tudtunkon s tisztünk koren kívül eső fogatkozások miatt is el kell haritanunk magunkról minden felelősseget. Amnyit adunk s adjuk mindazt, a mennyit s a mit atvettünk; sőt adunk jóval többet. A szerkesztes munkája közben is tolnak telhetőleg folytattuk az anyaggyűjtést s több fontos művet, a melyek meg kiaknázva nem voltak, reszut magunk földolgoztunk, részint másokkal földolgoztattunk. Ilyenek: Pápa i-Bod latin-magyar szótara (a mely egymaga mintegy tizenöt ezerrel gyarapította a meglevő adatok számát), Mellins: Samuel es Királyok könyve, Pazmany: Lutheristak vezetője, Varadi M.: Égo szöveinek, Pestí G.: Aesopus fabulái, Beythe Andras: Fives könyv, Kereszturi P.: Fölsérdült kereszttyen, Apoc codex, Könyí János: Hadi roman, Várta mulatság, Artatlan mulatság, Gyada nyí összes munkái, Radvanszky: Magyar esaládelet, Ballagi A.: Keeskemeti Ötvöskönyve, Gerecsi: A Karolyiak okleveltara, Nyelvör: Nyelvtörténeti adatok, Wagner: Phraseologia, Orezv: Költemeny es Holmi es Költészülem., Molnar János: Jeles epületek, B. Szabo David: Magyarság viragi. Ezekhez járulnak meg a következő művek, a melyeknek szerfölrött hiányos földolgozasaról a szerkesztes folyama

alatt sokszoros alkalmunk volt meggyőződni s a melyeket újra át kellett dolgoztatnunk: Teleki codex, Komjáthi, Zrínyi, Gyöngyösi, Thaly: Vitezi cnekek, Faludi összes művei, Török-magyar kori emlékek (I. II.), Rákóczy György levelezései, Magyar hölgyek levelei, Régi magyar nyelv-emlékek (II. III).

Az anyag ismételt rendezése közben megtörtént, hogy szemünk egyik-másik idézetnek valamely ritkább szaván megakadt. Meggyőződést akarván szerezni, megtalálható-e az illető szó a mutató szavak sorában, utána néztünk s nem egyszer tapasztaltuk, hogy sehol semmi nyoma, hiányzik. Hogy az ilyenmő mnlasztásokat lehetőleg kipótoljunk, minden, bármi tekintetben fontosnak mutakozó szót nemcsak az idézetekből, hanem a sokszorta forgatott munkák lapjairól is eshető fölhasználás végett kijegyeztünk.

E folyton folyó pótlások nem egy ritka, jelentős szóval, nagy számú szólassal s a jelentésárnyéklatok megvilágítására s részben megállapítására szolgáló példák hosszú sorával bővítették s gazdagították a szótár tartalmát.

Noha azonban a szerkesztők erejükhez képest minden lehetőt elkövettek, hogy e fogyatkozások száma mennél csekélyebbre apadjon le, mégsem állhatnak jót érte, hogy minden hózag pótolva van: sőt a napról-napra szaporodó példák nagy számából mindinkább meggyőződtek róla, hogy a hiányok teljes pótlása s minden lehető tévedés megigazítása a rendelkezésükre álló idő rövidsége miatt merőben kivihetetlen. Hogy mily nehézségekkel kellett a szerkesztésnek munkálkodása közben megküzdenie, élő tanúi neki ama tények, a melyekből csak néhányat említünk meg ez alkalommal.

A codexek földolgozása még akkoriban történt, mikor a Nyelvemlektárból csupán az I. kötet volt kiadva: ezekből tehát az anyaggyűjtés részben az eredeti kézirat, legnagyobb részt azonban a másolat alapján készült. Minthogy pedig az eredeti kéziratok egynémelyikének levelei hibás lüzés következtében egymástól szerteszt kerültek (VitkovicsC., KulesárC.), a codexek kiadoja pedig, a mint ez rendén is volt, e szétszórt leveleket a maguk helyére visszahelyezte: minthogy továbbá a másolatok egy részének lapszámozása, a melyekből a földolgozás történt, a kiadásnak alapul szolgáló eredetiétől eltért (Festetics, Keszthelyi, DöbrenteiC., Példak könyve, Apostolok méltósága, Cornides, Domonkos, Teleki, ÉrsekújváriC.), ebből oly kuszaltság és összevissza támadt, a melyet csak hosszas fáradsággal lehetett kiegyenlíteni s a mely továbbra is tetemesen megnehezítette a munkát, a mennyiben a lapszám kiigazítása végett minden egyes idézetnek utána kellett nézni a kiadásban. Hasonló eset volt a Faludiból vett idézetekkel is. Tudvalevő, hogy a Toldyféle kiadás a különféle változtatások miatt megbízhatatlan: a földolgozást tehát az eredeti kiadásokból végeztettük: de minthogy ezekhez ritkaságuk miatt manap csak nehezen lehet hozzáférni, könnyebb egybevetetés végett a közkezen forgó Toldy-kiadás lapszámozását alkalmaztuk. Itt is tehát az eredetinek minden egyes idézetét az utóbbiéval egybe kellett vetnünk s a lapszámokat kiigazítanunk.

Jóval fölülmulta e nehézségeket s a gondot és fáradságot még sokkal inkább fokozta a hibák és tévedések fölfedezéséből támadt bizalmatlanság s a vele járó ama kötelesség, hogy a sejtett botlásoknak lelkiismeretesen utána nézzünk s a hol ilyenekre akadunk, kötelességszerűleg megjavítsuk. E folytonos szemmeltartás seregestül fődözte föl s juttatta fölszínre a hibás adatokat.

Az Utasítások egyik pontja így hangzott: „Minden szó külön egy lapocskára irandó mai alakjában s mai helyesírással s utána következék az idézet az eredeti írásmód hű megtartásával”. Midőn a munka folyama alatt egyes hiányos idézeteknek kiegészítése végett utána néztünk a helynek az eredetiben, kitént, hogy a gyűjtők nem egyszer hibásan írták föl a mutatószót. Egész serege került ily módon naplőnyre a tévedéseknek.

Ime néhány példa: Mutatószó: *szólat* (AporC. 6); eredeti szöveg: *onzollat*; olvasd: *onszollat*. — Mszó. *códa* (AporC. 66); er. szöv: *czetda keppen*; olv. *csudaképpen*. — Mszó. *zelyczegős* (= zöldséges) CzechC. 1; olv. *szelidségős*. — Mszó. *zulka* (CzechC. 8);

e. sz. *zabagaval*; olv. szuleajával (l. esüesa). — Msz. *szél* (JordC. 363); e. sz. allata hwtet az templom kerenghyenek *felyre*. — Msz. *kiszál* (DöbrC. 467); e. sz. *kesal*; olv. kesäl. — Msz. *gyógyüi* (JordC. 739); e. sz. *gyogyezon*; olv. gyógyits on. — Msz. *összeszed* (DomC. 174); e. sz. *erzue zertteék*; olv. öszveszöttek. — Msz. *meggyászol* (ÉrdyC. 24); e. sz. *meg ygazohok*; olv. megigazohok. — Msz. *esira* (ÉrdyC. 40); e. sz. *syrga*; olv. (z)srirja. — Msz. *gyérül* (ÉrdyC. 190); e. sz. *gyeruel*; olv. gyérüel, azaz gyürüvel. — Msz. *szülem* (ÉrdyC. 80), *szülemény* (198, 349); e. sz. *zylemer*; olv. szilem ér (szülemér). — Msz. *kéz ügyébe* (ÉrdyC. 379); e. sz. *keze vegybe takaroytau*; olv. keze (- kezét) egybetakarojta. — Msz. *hasztalan* (ÉrsC. 182); e. sz. *hasznalattan*; olv. használatlan. — Msz. *kegy* (gradia) (ÉrsC. 214); e. sz. *kegyok*; olv. kégyók, azaz kigyók. — Msz. *hogyan?* (ÉrsC. 270); e. sz. *hagyuan*; olv. hagyván. — Msz. *örhely* (ÉrsC. 513); e. sz. *öryzew hel*; olv. öríző-hely. — Msz. *felrezzent* (ÉrsC. 511); e. sz. *fel rezent*; olv. fél részént. — Msz. *fölebb* (VitéC. 30); e. sz. (zemel) *fölel*; olv. (szemmel)-föllel, azaz füllel. — Msz. *gyermeleg* (TelC. 36); e. sz. *germökled*; olv. gyermökled. — Msz. *szita* (Helt; Bibl. I. Pp.); e. sz. *chinuly szitokat*; olv. csinálj szitókat. — Msz. *elmulyabü* (Helt; Bibl. I. Uuu3); e. sz. *ue mulyael*; olv. ue müljäl el. — Msz. *meggyülni* (Helt; Bibl. I. Kk2); e. sz. *meggyelönc*; olv. meggyelönek (megjelönek). — Msz. *baromcsásztány* (RMNy. II.302); e. sz. az mi *barom Cziastan* vagion; olv. az mi barom Császtan (Császtla hely Borsodban) vagyon. — Msz. *süldö* (Szentm; TFü. 8b); e. sz. három száz fogoly madár *süldögyellen*; olv. süldögyeljen. — Msz. *csal* (dönev, LevT. 1385); e. sz. *chal*; olv. hal. — Msz. *szörös* (Com; Jan. 85); e. sz. *szörös hordó*; olv. sörös hordó. — Msz. *szödögyél* (szedeget) Matkó; BCsák. 110; e. sz. *pokhölöt szödögyél*, olv. szödögél. — Msz. *ülő szagü*; bronci C. e. sz. *kin wöl fogu*; olv. kinn ülő fogü. — Msz. *szánko*; bannum C. e. sz. *szunkó vtésre* való fölírás; olv. szankivetésre való fölírás. — Msz. *gyalog*; pedica C. e. sz. *kaloda*. — Msz. *gyöngegy*; sanies C. e. sz. *gönictseg*.

Söt egészen újkori szók, a nyelvújítás alkotásai is voltak emszóknak löbbszörte följegyezve; pl. *tetszhalott*, vizön való hadnak *parancsnoka*, *zsarnok*, *hasonmás* sat; holott az eredetiben *holteleven* (TelC.), vizön való hadnak *kapitannya*; navarchus (C.), *kegyellen* (tyrannus C.) all; a *hasonmás* pedig, mely mint a Czech codex szava volt kijegyezve, a codex kiadójának oldaljegyzetében fordul elő. Ilyenek meg a következő új szók: *példány*, *parancs*, *nyugta*, *szilárd*, *döntrény*, *szolgálatmentes* sat. sat. a melyek ugyan a Török-magyarokori emlékekben' valójában föltalálhatók, de oly okiratokban, a melyek eredetileg törökül voltak urva s a melyeket mai korban fordítottak le magyarra. A mutatószók sorában voltak ilyenek is: *mulaszt* (ÉrdyC. 440), *gyúkáis* (Lap; PFük. 1238), *eszélyös* (MA; SB. 217), mind föltünő, könnyen észrevehető sajtóhibák ezek helyett: *választott*, *gyakas*, *eszélös*.

A folytonos ellenőrzést s az eredeti szöveggel való egybevetést meg két körülmény tette szükségessé. Ezeknek egyike magukban az eredeti művek egynemelyikében, nevezetesen pedig a szotarokban tapasztalt, nagy számmal előforduló hibák es tevedések. Ilyenek: Oth az örök hazába látoc a dicősegnek ekössegöt, az *zentökseget* (NagyszC. 1317), valószínűen így egészítendő ki: *zentök*nek fenes|seget. A Debreceni codex masolatában, a melyből a kiírás történt, ez állott: 'Ez velagnae *ezifrasagud meytalvan*'; s midon az eredetivel egybevetettük, így taladtuk: 'Ez velagnae *kevansagud el hayvan*' (262). Ygeob yozagh, tudnya illic: *Reyteles* vmadsag, fölahzkodas' (WeszprC. 139), javítva: *Beyleles* — böjtöles. 'El iewenek a sebes wyzek, ces a hazra tykezenek' (Pesti; NTest. 11), olv. *tykezenek* (ütközének). 'Egy ember hassitot *füuekben*'; nagy a szöme es azzokra alavonta a *füueget* (Helt; Mes. 448); valamint Calepinus *Fouey*-je (capitulum), úgy ez is világos sajtóhiba *sürey* helyett; az illető meseben ugyanis par lappal kesobb meg ketszer előfordul e szo (152 es 151), de ott mar *suuey* all. *Euchia* (Lod.); valószínűen *kachya* helyett, olv. *kucsa* — *kattya*; kaliba, kunyhó, *Éüüees* [?]; sesqui; a latin szövegben: sesqui; masfel (uo.), *Fakozas* (uo.), olv. lazokas. *Féuly*, *feulny* (uo.); olv. öl s talan:

ölnyi. *Fureuk* (no.); olv. *cureuk*, *Hothszeu* (no.); olv. *holt szén*. *Kanpan* (no.); olv. *kápa*. *Kebez*, *kekez*: septa (no.); olv. *rekesz*. *Keteus raas*: mantica (no.); olv. *kettős zsák*. *Vezralut*: eruar (no.); olv. *vér alatt* = *alutt vér*. (Legkiválóbb nevezetessége pedig ennek a sajtóhibákkal rakott szótárnak a lat. *patientia* szónak ez a magyar egyértékese: *vztarplyenye*, a mely mind a latin mind a magyar részben megvan). *Egyón szedés*: collectio C; olv. *egybenszedés*. *Megszaidani*: conförre C; olv. *megszardani*. *Szubabasasághoz való*: duumviralis C; olv. *szubasaság*hoz. *Vacillatio*: *torgas* C; olv. *tántorgás*. *Czeceze* MA.⁴ *tsetseze* PP. *tsétseze* PPB; olv. *czece* MA.³ = *csece*. *Glauciolus*: *musikasziü lö* PPB. *matskasziü lö* PPI; olv. *macskaszemü lö* MAL. *Bukdolom* a vízben PPB. és Kr; olv. *bukdosom* PP. *Vesztető-bíró*: isostrates CM. (Kr.); olv. *eggyesztető bíró*: isostrates C. *Bomlik*: ruit MA. (Kr.); olv. *bomlok* MA. *Bőr-sapka*: cudou PP. (Kr.); olv. *bőr-sisak*. *Csámporodik* PP. (Kr.); PP.-nál nincs meg, hanem PPB.-nál. *Sáp*: scaphium MAL. (Kr.); az első kiadásban nincs meg, a második és harmadikban pedig *sáf* áll. *Czec* MA.³ *tsék* PP. (Kr.); olv. *ezécz* MA.² — *csécs*. *Csirág*: thalli, aspargi MA. (Kr.); olv. *csirák* MA.¹ *csirác* MA.² = *csirák*. *Csölék* CM. (Kr.); olv. *esölék* C. *Simón gyalul*. Kr. forrásként MA. szótárát említi: pedig PP.-ban található. *Fraska* Tel: Fel. 116: jentatio, jentaculum (Kr.); pedig annyi mint: nugae, ineptiae. *Czucza*: amasia SzD. (Kr.) s ilyen értelemben idézi Gyöngyösit II. D.275. holott e helyen *csucza* olvasható = *hasta*.

Hasonló gondos utánnézést s a hivatkozással helyre való tüzetes foglalkozást követelt még az ingatag, következtelen helyesírású, továbbá a hiányos idézet következtében vagy egyébként is határozatlan s homályos szók hangalakjának s jelentésének megállapítása.

Régi irodalmunkat első korszakaiban helyesírás tekintetében általában tétovázás, következtelenség jellemzik: tudatos, egységes írásmódot csak keveseknél találunk: írónknak egy jó része, még a nyomtatványok idejében is, nem csak kortársaival szemben, hanem gyakran magamagához is következtelen. A küzdelem nyelvünk sajátos hangjainak jelölésében csak keveseknél éri el a kívánt sikert: egy jó szám, bárhogy erőlködik is, biztos megállapodásra nem tud eljutni. Ez ugyan a velük szakszerűleg foglalkozóknak nem okoz semmi nehézséget, ha a szó a járatosak, ismertek nagy seregéből való; másképp áll azonban a dolog, ha a ritkák, kihaltak, vagy éppen az egyszeresek (hapax legomena) közé tartozik. Ezek egynémelyikének helyes olvasása s hangalakjuk megállapítása, ha ugyan elérhető, csakis az illető író több helyének egybevetésével s gondos vizsgálatával érhető el: több esetben azonban még így is legfőljebb csupán a valószínűségig juthatni: néha még teljesen sikertelen marad minden törekvés.

Bornemisza, Zvonarics s kortársaik egynémelyike a *c* és *cs* hangok jelölésében annyira következtelen és határozatlan, hogy gondos egybehasonlítás után sem állapítható meg az ismeretlenebb szóknak helyes olvasása. Nem tudunk tisztába jönni pl. Bornemisza *meg cziczorázic* (Préd. 458) s Zvonarics *kicziborászik* (PázmP. 104) szava *cicoráz*, *eiboráz*, vagy *csicsoráz*, *csiboráz*-nak olvasandó-e.

Újabb történetírónk a régi történeti emlékeket rendszerint átírva adták ki. E körülmény is megnehezítette a szók helyes olvasásának megállapítását. A *csendely* szó pl. az egyik kiadásban majd *ez*-vel, majd *cs*-vel van írva: ebből az következne, hogy *csendely*-nek hangzott: s először így is iktattuk be a mutatószók közé. Utóbb azonban egy XVIII. századbéli, határozott helyesírású nyomtatvány fölvilágosított, hogy a szó *csndely*-nek olvasandó. Ilyen a *csirák*, *csirák* (günstling) is, a melyet csak eredetének kinyomozása után lehetett meghatározni, hogy igaz alakja *csirák*.

A Jordánszky codex helyesírás tekintetében egyike a pontosabb, szabatosabb műveknek. A nyílt *e* hangot ő is állandóan *e*-vel, a zártakat (*ē, é*) *ee*-vel jelöli: a mi s-ünk nála is következtelenen szintén *s*; *cz*-je, valamint *z*-je is két-két hangnak a jele; az előbbi egyként *c* és *cs*, az utóbbi pedig *z* és *sz* értékű. S mindamellett kétséges marad, miként olvasandó helyesen a csupán ez egyetlen helyen előforduló *czepölées*: lippus (108) szava: így-e: *cepölés*, *esepölés*, vagy pedig *czepölés*, *esepölés*; mert itt-ott a zárt *ē* egyszerű *e*-vel is van jelölve: legyen (5).

yol tenny (459) sat. Hogy e szó alig tekinthető a már MA. szótárában előforduló *czeplye* (*tseplye*, perje PPB.): gramen származékának, abban alig kételkedünk: sokkal nagyobb a valószínűség, hogy ama *csepejeges*, *csepeljeges*-nek rokona, a melyet a Táj-szótár így magyaráz: Zsir. szurok, méz által összeragadt haj. toll vagy szőr; moesok miatt összeragadott hajfürtös. Valószínűség szerint tehát így állapíthatjuk meg olvasását: *csöpölyés*. Ugyan csak e codexben olvassunk egy más különös szót, a mely a 94. lap következő helyében fordul elő: *Zwleth*, nywlath es erdey dymooth ne eegyetók, es hw hwsayth ne yllesseetók, merth förtelmesek hwk. A codex helyesírása szerint e szónak helyes olvasása *zület* vagy *szület* volna. De *züle* vagy *szüle* állatnevet se az összes irodalom, se az élő beszéd nem ismer. A szó alakjának s jelentésének megállapítása csak gondos nyomozás s más helyekkel való egybevetés után érhető el. Kaldinál tengeri nyúl az egyértékese: Luther is kaninchen-nel fordítja. Biztos megállapodásra azonban csak a Vulgata *chocrogryllus* szava vezet, melynek német egyértékesei: springhase, stachelschwein (Weise: Griechische wörter im latein). Eszerint codexünk következetes helyesírásához hűtlenné lett, s a mi nála ritkaság, de mégis előfordul, pl. .fotos rwhath vyzel' (98) = visel (egyéb helyeken: 732, 737. *vysel*-nek írja), e helyen a szokott s helyett z betűt használt, vagyis a *zwleth sület*-nek olvasandó s nem más mint *sül*, rendszeren ez összetételben: *sül-disznó*: erinaceus, echinus MA. — Mel zep te *lepelid* az sarvba' (DöbrC. 481). A latin szöveggel való összehasonlításból: 'Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis' kiténik, hogy *lepelid* írás- vagy sajtóhiba *lepesid* helyett. — Az Ehrenfeld codexből *dicsedelem* mutatószóhoz ez az idézet volt esatolva: Cristustol neky ygerett gyzedelemuel mene angyaloknak ewrewmyre (26). A kiírás a másolathól történt, a hol a szó világosan így van írva: az eredeti szöveggel való egybevetés azonban iráshibának tünteti föl s helyesen *gyzedelmuel*-nek olvasandó. — Calepinusnál a lat. *mariscus* magyarul ekként van visszaadva: *öng üetlen fügr*. Itt az *öng* minden valószínűség szerint a (talán ismételtet ért) *Vng*-nak hibás szedése: *ületlen* pedig a latin magyarázat szerint: *fiens insipidae* világosan annyit mint: *izetlen*. — A Döbrentei codex himnuszainak egyikeben ez áll: Hasnak gómölce viragozek, ziznek melhe nevededik, iozagnak *oztoia* fenlik, isten templomban lakozik' (236). Az Apoc codexben a megfelelő hely így hangzik: 'iozagoknak *zaztoiak* fenliek' (129). Kétségtelen tehát, hogy a fentebbi helyen az *oztoia* szó íráshiba *zaztoia* vagy talán *asztóia* = ásztója helyett (vö. aszló: zászló, álog: zálog sat. a népnyelvényben). — A Keszthelyi, s vele megegyezőleg a Kulesár codex a XVIII. zsoltárnak e mondatát: 'Vox Domini revelabit condensat' ekként fordítja: 'Urnak zawa meg yelenth *egybe zwentekelh*' (9. vers). Hogy itt a *szün* ige nincs helyén, azt mindenki első tekintetre fölismerheti: s noha két különböző kézirat vallomása áll előttünk, minthogy azonban a kettő egyazon eredetinek másolata, voltaképen csak egy tanúval van dolgunk s így kétségtelenül iráshibának kell az idézett szót tartanunk: s valószínű, hogy a *zwent zwert*-nek (= szürt) olvasandó. Ha azonban valahol, open ily szokkál szemben óvakodnunk kell a könnyenlivestől, mert könnyen csalódásnak tesszük ki magunkat s másokat is megtevesztünk. A további nyomozás s a többi zsoltárfordításokkal való egybevetés s ezek közt vegre a Döbrentei codexnek megfelelő helye megtant bennünket, hogy az iráshibában való bizalmatlanságunk helyen volt. E kézirat így szól: 'Urnak zowa *egybe z'wentet* meg idlent'. S ezzel az iráshiba-fölteves s a *szürt* olvasat egyszerre mindenkorra ki van zárva. Itt azonban egy új kérdéssel állunk szemben: mi ez a *szorent* s a belőle egyberantott *szüent* = *szürent* igenev: sarjadéka-e a szó cselekvésszónak; s tehát-e a *szött densas*-t? Szerencsénk van egy harmadik codexünk, a mely segítségünkre jön s pontosan megfelel kérdéseinkre. A Domonkos codex egyik legendájában így beszél: 'Ez evzuegy azzonyallatnak ev feyének bevrebén oly nagy faydalm menebe, mynt ha mynden hayajt nagy evrevuel ky zagatnayak: mely hayak vgy *zewntek* vala *evzue*, mynt ha evzue zewntek volna evket, amera hog zykseg volna ev hayajt el beretualny ev feyerev' (174): s utóbb ismét: 'Es az ev ezenkeppen *evzue zewnt* hayajt meg mutattatta nyluan az predicacyon' (175). Ezeknek egybevetéséből immár megállapítható egy *-u* képzős *szöcon*, *szöcon-ik* ige, a

szerte ismert *sző* igenek származéka. Hasonló jelensegek: .En vagyok az Klokoek Isthwan: *rerem* megh holt Zecheden, a melj kenyerghwt en erettem (LevT. 1332). A levélgyűjtemény kiadója íráshibát sejtve *vórem*-nek gyanítja a nem értett szót, s a hely kiírója is e mutatószóval jegyezte föl. Egyike kihalt s különben is legritkább szavainknak, a mely e helyen kívül csupán egyszer fordul elő a Peer codexben: .Az hwganak ferye azaz *rerý* kezde öteth tytkon el arwny' (48). S e hely egyszerismind meg is mondja világosan értelmét, azaz *rér*: sű, sógor. — .Talam valami dögöt erzet valabol, es arra jó a *bítsagra*' (Helt: 99. Mes.). Az első kiadásban, melyből a kiírás történt, e mese hiányzik s a második kiadás után volt lemásolva: s a másoló vagy a mi valószínűbb, egy más kéz a *bítság* szót hibának tartva *birság*-ra javította ki. Hogy nem sajtóhiba s úgy helyes a szó, a mint a második kiadás adja, az már ki volt mutatva a Nyelvörben (XVI.291). -- A JordC. *zaazto* szavát, mely a 122. lapon olvasható: .Myndden nemzet ew sereghek es zaaztoyok zerent taborth yssenek', a codex kiadója, Toldy Ferenc, *zaazlo*-ra javította ki: holott a codexek egy jó részének vallomása szerint is kétségtelen a *zaazto* = *zászló* olvasat. .En sebeimet neked adam, hogy ennekem *zazto* vyselwm legy (VirgC. 61). Az alazatosoc Cristusnac *zaztaia* alath iarnac (DebrC. 421). Ffel tetzyk ember ifyanak *zaztoya* az egben' (ÉrdyC. 12.) s így még az 59. 149. 536. 601. lapokon, s főntebb az Apocodex 129. lapján. -- Föltűnő szó a *salapos*, mely Szegedi Teophaniájának 36. lapján található: .Salapos süvegű vén ember: föltűnő először, mert csupán ez egy helyen kerül elő: másodsor, mert alapszava: *salap* szintén ismeretlen; s harmadsor, mert nagyon emlékeztet a régi nyelvben többször használt *kalapos süveg*-re. Előre is kimondhatni tehát, hogy ez a *salapos* mindenesetre sajtóhiba s a kezdő *s* helyett *k* olvasandó: *kalapos*. A többszöri tapasztalaton okulva azonban, utána néztünk a szó eredetének s az eredmény megigazolta bizalmatlanságunkat. Schmeller szótára szerint: .Das schlappheiblein hat klappen, welche über die ohren herabhängen. Cf. slav. *schlapa*: hut; česk. *šlepa*: čapka' (II.530). Sandersnél meg ez áll: .Schlapphut: mit krämpfen, die herunter zu klappen sind und dann das gesicht verdecken'. A *salapos süveg* e szerint ugyanazt jelentette, a mit a *kalapos* s. vagyis a mai kalap: azaz: karimás süveg.

Figyelmesebb körütekintést s messzebbre ható vizsgálódást kívánt az oly szók értelmének meghatározása, a melyek a forgalomból teljesen kivesztek, vagy egymagukban rokonok nélkül állanak s származásukat homály fűdi. A szerkesztés kötelességével járt, hogy az egyszerű beiktatással meg nem elégedve, a mennyire föle telik, az ily szókat is földeritse s a melyekről lehet, a homályt eloszlassa. Egy-egy ily szó jelentésének meghatározása, s a mi vele egyértelmű, eredetének kinyomazása, kivált ha a szó, a mint ez számos esetben történt, vagy hiányos, vagy épen minden idézet nélkül áll, megköveteli, hogy a hivatkozosos műben az illető helyet fölkeressük, az előző mondatokat, a melyeknek egyik-masik részlete tán valami világot deríthetne értelmére, figyelmesen átvizsgáljuk, vagy ha a mű fordítás, eredetijével egybehasonlitsuk: más esetekben pedig, hogy a szomszédos nyelvek egyikében-másikában is körütekintsünk, a melyekben eredetijére gondolunk rátalálni. Egy cédulán például e mutatószó allt: *csősz*, s alatta idézetképen ez: *czórtz* Helt: Mes. 456. A föltűnő alak s az a tény, hogy az első nyomtatványokban sokszorosak a sajtóhibák, kötelességünkké tette az utánnézést s a szükséges kiegészítést. A kiegészített hely így hangzik: .Chak oda tekintsen a chórtz, bizony behaytom'. Már maga az alak is (*chórtz*) méltán kétséget támaszthatott e szónak *csősz*-szel való egybevetése ellen; a hely előzményei pedig teljesen lerontják e föltevést. A kegyetlen nemes ember szolgálatában állott ördög t. i. elmondja neki, mi módon fogja zsarolni a népet: .Kiveszem tőlük ötödöt, földvámot: asztal buzát is veszek rajtok, kántor ludat, kappant, tyukot: szent Balázs malacot meg kell adniok: s erre következik a főntebbi hely: .chak oda tekintsen a chórtz, bizony behaytom'. E műnek tüzetesebb átvizsgálása után még egy más helyen is ráakadtunk e szóra. .Vgyan bűnes a czórtz, vagy vetközet a szegény ember, auagy nem: pauper ubique iacet. E szavak tanulságkép vannak a farkas és bárány meseje után odafüggesztve. A két helynek egybevetéséből tehát a szónak körülbelül ily jelentése vonható le: szegény, vedtelen, nyomorult.

Még egy harmadik helyet is kell e műnek itt idéznünk: „A szegenyee mindenha búnessee, es oda kel füzetnie a *csörzet*” (19). Hogy az itt előforduló szó nem tartozik a fentebbivel egybe, az már alakjából is, de főleg jelentéséből következtethető: mert míg az előbbi *csorez*-nek, emez *csörsz*-nek olvasandó s hírságot, sarcot vagy ilyesmit jelenthet. Minthogy e műnek eredetijéhez, a melyből a fordítás történt, vagy helyesebben, a melyen az átlolgozás alapszik, eddigelé nem férhettünk, emel több eredményt nem mutathatunk elő, se a szó származására nézve, habár megkísérlettük, tisztába nem jöhettünk.

Szintoly meghatározhatatlan, habár utána jártunk, az *esztén* értelme is ez idézetben: „A tüle eretnekeztetet Joachim Camerarius penig élt 1530 *esztén* taiban” (Czepl: Japh. 133). Annyit ugyan biztosan tudunk, hogy *esztén nap* a nyolcadik nap s pl. *esztén kedd*, „keddhez egy hét, *esztén idő* — esztendő hosszabb időköz: de hogy ezekből következtetve mit tesz az 1530 *esztén tájban*, azt csak gyanítani lehet, hogy annyi mint: 1530 esztendő körül. — „Ég tü közzölteec, ki bemaifa ő kezec en velem a *salsas* talba, elarol engemet” (MünchC. 100). A JordC., Sylvester s a többi fordítók egyszerűen *tál*-lal adják vissza a Vulgata *catinus* szavat. Helyes olvasását s igaz értelmét csak eredetijének, az olasz *salsa* szónak fölsimerése adja meg, a mely nyanyeg a fr. *sauce* szóval, tehát annyi mint: mártás, lé: „salsas tal” eszerint: leveses v. mártásos tal. — „A mi penig két leanyom *dossát* illeti, hagyom, hogy fiaim kinnec kinek tiz tizezer forintot adjanak” (Radv: Csal. III.317). A sejtelmet, hogy az idézetbeli szó egyértékese a mai *kelenygyé*-nek, vagyis hogy nem egyéb, mint a latin *dos*, a magyar Verbőczyben talált imez adat helyesnek igazolja: „Dosth ees iegywrwhath kellyene fyzethuy”. Az előbbihez hasonló hangzasi szóval találkozunk Gelejjnél: „Nagy *dósa*-hútvél arra kötötte magát” (Váls. II.186) és: „Nagy *dosa* hitre eskűsznek” (228). A *szomak-kigyó*-félék sorába tartozik, azaz a melyekben a netán érthetetlen idegen szót az író a megfelelő eredeti szóval világítja meg. Szerb-horv. *duša*: lélek: tehát *dósa*hitre annyi mint: lélekre, hitre: a magyarban is: lelkenre-hitemre! — „A tulkot *sályockra* vágua, fakra rakiac aszt” (Helt: Bibl. II.286). A szó jelentésere s eredetére nézve nem íthaigazítással szolgalt egy mult századbeli Szakaeskönyvben foglalt rövidke adat: „Sallyás petsenye” (Nyr. IX.73). A szó a mai népnyelvben is járatos ez összetételben: *fösár* v. *fölsár*: eredetije a ném. *schäl*: „benennung eines fleischteiles vom oehsen, welcher durch spaltung des sogenannten knöpfls gewonnen wird. In der metzgersprache: die hüft-schalen, schwaif-schalen, ober-schalen” (Schmell. II.394). — „Az ki azt kívánnya, hogy meg mosodhassek, mennyen az *sapra* házba” (ACsere: Enc. 12). Az okából került szó, a hol *sopra* annyi mint: nubilarium, szim, eresz (LexBud.): *sapraház* tehát minden valószínűség szerint annyi mint: fészter (felszer). — „Ember bator mykenth orozlan, feleken mykenth nywl, zeled mykent galamb, czwif ees *sod* mykent rawaz” (ÉrsC. 263). Egy hasonló hangzasi s jelentés tekintetében is némileg vele találkozó szó él egyik tájszólásunkban: „Ejnye de *szódi* ögy embär ez — veszekedő, rossz jellemű” (Nyr. XV.424). A codexbeli *sod*-nak eredetije az olah *sod*: neveltséges, furesa, csúf, bolond (LexBud.). A tájszólásbeli *szódi* valamely más nyelvből kerülhetett át (mert e szó megvan a román, germán és szlav nyelvekben is), de hogy melyikből, azt nem tudjuk megmondani. A codex eszerint maga magyarazza meg a szót, midön mondja: csuf es söl. — A *bodza* szónak egyebek közt *bozda* es *borza* mellékalakjai is járatosak voltak a régi irodalomban, valamint még ma is azok a népnyelvben: s mindamellett Konvinnak (Hadli roman 168) *bozdabetegecs* s Pázmanynak (Kalauz 836) *horzatúró* kifejezet vizsgalat nélkül nem volt szabaul a *bodza*-beli példak sorába beiktatnunk s a nyomozas ki is derítette, hogy az előbbi az olasz *bezza* — daganat szónak a kepmasa, az utóbbi pedig a *bronzá*, szokottabban *brindzá*-nak a változata. — A már fentebb idézett, egészen magan allo *bartos* is azok köze tartozott, a melyek megfejtesre vannak. Heltai Fabulainak e helyen fordul elő: „Elevbe kezde iöni lionon egy ember szabasso, veres nagy agyaru, hassitot sünegeben, es egy igen szelles galleros mente vagyon rayta, nagy a szöme, es azzokra *bartlosson* alavonta a süneget” (448). A szónak mind származását, mind jelentését megmagyarazza Grimm szótaranak a *Bart* cikkhez tüggesztett következő értelmezese . . . (26)

ein bart an der kappe: eine grosse kappe mit langen bärten, die kappe selbst durch ein dratgestell hoch über den kopf gehalten, die bärte aber wie eine schärpe um den leib geknüpft, so dass die enden hinterwärts herunter fallen. Vagyis forrásunk főntebbi szavai szerint az ördög „hasított süveget, máskép „skatulyás vagy esákós süveget” viselt, azaz a melynek esákja (*esák*: *dependentia* Sl.), leffentyűje s a németajkú Heltai szerint *bart*-ja volt s ezt vonta szemére alá a nemes embernek megjelenő sátán.

Mindeme példákból, a melyeket a nagy számból csak mutatványkép közöltünk, levonható a következtetés, hány homályos jelenség maradt a gondos nyomozás ellenére is megfajtatlanul, hány hiba és tévedés, mert elvégre is minden egyes adatnak utána néznünk merő lehetetlenség volt, maradhatott megigazítatlanul.

Hátra van még, hogy beszámoljunk az elvekről, a melyek eljárásunk irányát, különösen ama pontokra nézve, megszabták, a melyeket az Utasítások vagy egészen említetlenül hagytak, vagy csak általános vonásokban érintettek.

Az Utasítások 2. pontja így szól: „A Nyelvtörténeti Szótárnak teljességre, valamint a szóknak első előfordulásuk biztos megállapítására kell törekednie.”

A mi a teljességet illeti, hogy e követelésnek teljes mértékben lehetetlen volt megfelelnünk, arról már főntebb elég bőven szólottunk. Itt még csak annyit említünk meg, hogy különösen a régi, nevezetesen pedig a latin okiratokban szörványosan előforduló szók tekintetében mutatkozik észrevehető hézag. Ez kettős okból magyarázható. Az első, hogy földolgozásukra már nem jutott idő, de meg vállalkozó sem akadt rá: a második, hogy egymagukban s minden magyarázat nélkül állanak, a legtöbb esetben helyes olvasásuk is meghatározhatatlan: pl. *Seles*, jobagio (Czinár), *Seleus*, villa (uo.), *Seliestew*, jobagio (uo.), *Zeles*, praed. (uo.), *Zeleus*, praed. (uo.). Ki állíthatja egész határozottsággal, hogy ezeket helyesen olvasni tudja? Szeles, Széles, Szőlös, vagy talán más egyebet akarnak-e mondani? S melyik szó alá iktassuk be őket: a *szél* (ventus), *szél* (margo), *szöllő* vagy *sellye*, *szellye* példáinak sorába? S föltéve, hogy csakugyan meghatározhatjuk hangalakjukat, hogy pl. a sokszorta előforduló *Olup* személynév ugyanaz a szó, mint a későbbi *alap*, még akkor se iktatható be biztosan e szó példái közé, mert tudjuk, hogy a személy- és helynevek gyakorta mily változásokon mennek keresztül: a honosító törekvés a legidegenebb szót is legtöbbször úgy átalakítja, hogy idegen származást senki se gyanítana bennük s mindenki méltán eredeti terméknek tarthatja. A tulajdomevek nagy óvatosságot követelnek s bármily világosaknak, áttetszőknek lássanak is, ha egymagukban, kellő magyarázat nélkül állanak, nem lehet származásukra nézve határozott ítélet mondanunk. Másként áll a dolog az oly idegen okiratheli magyar szókkal, a melyeknek hiteles jelentését az illető nyelv félremagyarázhatatlan értelmezése támogatja: pl. *mugsar* (1276. év. Nyr. VII.267): a megelőző magyarázat: „lacus posterior s a hozzácsatolt „vulgariter” kétségtelenné teszi, hogy *mug* = *müg* (mög, möge valaminek): posterior: *sár* (pocsolya): lacus. Hogy mi a *horhag*, mely egy 1276. évi okirathban olvasható (Nyr. VII.219), megmondja az eleje vetett ma is jól ismert szó: „ad vnum zurduk vel *horhag*”. Vannak ismét olyanok köztük, a melyeket más forrás alapján magyarázhatni meg: pl. „usque ad arborem *burcoleha* sub qua est meta (1257. Nyr. VII.317). Hogy mi ez a *burcoleha*, fölvilágosít róla Lippay János: „A *barkoeza* fa, kit a deákok sorbus (terminalisnak nevezik, a magas hegyekben a bik-lák között terem (PKert. III.195).

Magától érthető, hogy ez utóbbiaknak egyikét-másikát, a melyek szemünk ügyébe estek — mert, mint már említettük, kiszemelésükre idő nem jutott — az igazoló példák sorába fölveztük.

A teljesség nem szenvedett rövidséget azzal, hogy az összetételek közül, mint maguktól érthetőket s főlöseket, kihagytuk azokat, a melyeknek második tagját oly szó alkotja, a mely egy egész nemnek vagy fajnak közös sajátosságát jelöli, mint: *birka-fej*, *rigó-szem*, *borjú-fül*, *nyúl-bőr*, *sas-toll*, *rózsa-level*, *barack-mag* sat. De fölveztük, ha adataink közt előfordultak, az olyanokat. 1) a melyek jellemző értelemben állanak, mint: *elefünt-esont*: elfenbeim, *halháj*: fischbeim, *ó-gyomor* (telhetlenség), *disznó-láb*: schinken; 2) a melyek az eredetitől tetemesen eltérő

jelentést öltöttek magukra, mint: *pápa-szem*: auzenglas, *ökör-szem*: zaunkönig, *sas-szem* (eles szem), *nyíl-szív* (felenkség), *galamb-begy*: feldsalat, *kecske-láb*: holzbock, *eb-tej*: woltsmilch, *vas-macska*: anker; 3) a melyek szólások vagy közmondások alkotó részeivé váltak: pl. Fából vas-karika. Eb-csont hamar beforr. Rak-lábon jár. Miatyánk, bárány-láb. Eb-rudon vetették ki. Kitétszik alóla a ló-láb. Sat.

Nem juttattunk helyet továbbá az oly szóknek, a melyeknek hitelességéhez erős kétség fér, a melyeket az összes multnak egyetlen adata sem támogat s a melyek egyes tudákoskodó nyelvészek önkényes alkotásainak bizonyulnak be. Ilyenek Adáminak következő elvonásai: *Abár*: rühlöffel; elvonva ebből: *abár-ol*, *Abaj*: haulen, menge — *abaj doc*, *Alkony*: feierabend, rasthaltung — *alkony-odik*, *Ar*: grausender gestank und fiule — *ar-as*, *Bám*: ausser sich gesetzt — *bám ul*, *Berzen*: wut, das knirschen mit den zähnen — *berzen-kedik*, *Böff*: rölp — *böf-ög*, *Dák*: dolch, stilet — *dák-os*, *Dics*: lob, ruhm — *dics-ö*, *Diese*: pralerei — *diese-kedik*, *Feny*: pech — *feny-ö*, *Fohász*: seufzer — *fohász-kodik*, *Gab*: grünlingvogel — *gab-os*, *gáb-os*, *Gede*: etwas reizendes, lockendes — *gedé-l*, *Gömböl*: rund — *gömböly-ü*, *Kaland*: mitglied, compagnou — *kaland-os* tars MA, *Kény*: niedlichkeit — *kény-es*, *Lug*: reben — *lug-as*, *Oll*: die haare absheeren — *oll-ó*, *Parány*: sehr klein — *parány-i*, *Redő*: halter — *redő-s*, *Réme*: das erstaunen — *rém-ül*, *Senyv*: krätze, raude, schimmel — *senyv-ed*, *Tárogat*: ein gewisses feldinstrument blasen — *tárogat-ó*, *Telep*: lager, haltung — *telep-edik*, *Űr*: höhle, leere — *űr-es*, *Versen*: streit, wettstreit — *versen-t* fut, *Vörhön*: braun, rötlich — *verhen-ö*.

Idevalók még, a melyeket Kreszneries mint regieket R. betűvel jelöl, a melyek azonban részben már Adámi, részben Baróti, legnagyobb részt azonban Sándor Istvánnak behizonyult elvonásai. Ezek a következők: *Ábra*: forma, *Bágygik*: languo, *Bék*: pax, *Bód*: beatus, felix, *Cim*: titulus, inscriptio, *Csem*, *csim*: cyma, germen, *Csir*: pullus animalium, *Dúz*: tumor, tuber, *Gömb*: globus, sphaera, *Gyám*: auxilium, subsidium, fulcrum, *Haug*: sonat, tinnit, *Hol*: aurora, tempus matutinum, *Hömp*: cylindrus, scutula, *Ig*: magnus, ingens, *Izz*: sudor; item: lervor, aestus, *Láz*: tumultus, motus populü, *Lob*: jactit, jactat, jaculatur, *Lug*: lucus, saltus, nemus, *Mez*: velum, velamen, *Mogy*: bacca, *Rez*: tremor, *Rip*: frustulum, lacinia, *Rom*: fragmen, ruina, *Tév*: error, erratum, *Űr*: cavum, vacuum.

Hasonlóképen kimaradtak az oly szók is, a melyek világos sajtóhibáknak bizonyultak be: pl. Meg szaradot az en eröm mint egy *ezetep* (Szék: Zsolt 20). — Káldinál: eserép. *Főueg*: capitium C. MA, *fáueg* Helt: Mes. süveg sat. De az olyanokat, a melyeknek olvasását nem volt modunkban megállapítanunk, fölvevük: pl. *Iau*: epidromis C, *Jau*, *java*: epidromis MA PP. sat.

A fentebbi pont ama követeleset, hogy a szók első előfordultának biztos megállapítására kell törekednünk, folyton szemünk előtt tartottuk s az igazolópeldák sorában rendszerint a legrégebb adat foglalja el az első helyet. Itt két kivételt tettünk. Az első, hogy a szótárak adatai legelől, minden egyéb idézetek előtt állanak, bár mily regiek legyenek is ez utobbiak. A *barát* első jelentésere (fremd, bruder) vonatkozó példák tehát ily rendben következnek. (Szótárak): Szimmel való barát: dysphilus C. Igen barátom: *peramans nostri; a felől olyan barátom nekem, mint neki: *nihilominus amicus est mihi, quam illi PPBl. S csak erre következnek a többi idézetek időrendben: Scerehmes bratym (DB.) sat. A második kivételt ott tettük, a hol a jelentésfejlődés menetere alapított osztályozás a legrégebb adatnak nem juttatta oda az őt különben megillető első helyet. A *szín* szónak pl. kötségtelenül legeredetibb jelentése color, farbe; de ez értelmet csak a későbbi codexek adataival lehet igazolni (VirgC. ÉrdyC. ErsC. sat.); pedig nem csak a Bécsi codexben, hanem már a Halotti Beszédben is előfordul a szó; de ez utóbbi helyen már tovább fejlődött facies, angsicht jelentése van s így szükségkép hátrább kellett kerülnie a sokkalta későbbi adatokkal. Az ily esetek azonban a ritkábbak közé tartoznak; s a tájékozott olvasó ez esetben is legott raakadhat a mindenkor könnyen föllelhető legrégebb adatra.

Az 5. pont így szól: Minden szónak pontosan meg kell jelölni forrását és lehetőleg idézettel hitelesíteni. E pontra nézve meg kell jegyeznünk először, hogy vannak egyes, még pedig egészen mindennapi, szerte ismert szók, a melyeknél alig egy vagy két idézetet talál az olvasó; ilyenek: *csuk*: schliessen, sperren, *dob*: werfen, *birka*: sehöps sat. Ezeknél a kellő példák hiánya nem a kúrok figyelmetlenségének, hanem ama ténynek tulajdonítandó, hogy ezek csak később, már az újabb korban váltak az élet járatosabb szavaivá. Második észrevételünk, hogy a helyvel való takarékoskodás sok helyen szükségessé tette az idézetek megrövidítését, a fölös szók és mondatok kihagyását s ennek következtében vagy az előzményekből vagy a következőkben egyes mondatoknak (alany, tárgy) az idézetbe beiktatását. Mindezt azonban akként idéztük, hogy sem az eredeti szövegen legesekélyebb változtatást se tettünk, se vele a hely értelme rövidségét nem szenvedett: pl. az *el-tunyul* szóhoz a következő idézet van csatolva: .Iob az emberneec, hogy munkába legyen foglalatos, hogy nem mint a testi szabadságban el tunyúllyon (Helt: Mes. 152) — rövidítve ebből: .Ezért iob az emberneec, hogy az istenneec akarattyá és rendelése szerént szolgatban, munkába legyen foglalatos, az emberi társaságnac meg segitására és hasznaiára, hogy nem mint magánac lenne, és a testi szabadságban, és gyönyörködésben el tunyúllyon. Vagy a *lakás* nak lakmározás jelentését igazoló példák sorában szintén Heltai Meséiből ez is ott áll: És baza iutuán (a házi eger) be viué (a mezei egeret) egy pintzébe, ahól minden fele eleség vala és monda: Vigan lakiál, egyel! Mikoron legiob lackásba völánac, el iuta a kőlezár (30) — rövidítve és kiegészítve ebből: .És haza iutuán be viué egy pintzébe, ahól minden fele eleség vala és monda: Ides barátom, vigan lakiál, egyel. im látod, hogy minden elég vagyon. Elléle ió eleséggel lakom én mindenkor. Monda a mezői eger: Bezzeg iól vagyon dolgoz, Mikoron legiob lackásba völánac, el iuta a kőlezár.

A mutató szókra nézve a 7. pont esupán annyit mond, hogy .mai ortografiával irandók'; de arról nem tesz említést, hogy a többféle járatos alak közül ez vagy az vagy mindegyik kiteendő-e mutató szónak, s ha csak az egyik, melyiknek adjunk közülük elsőbbséget. Ezekre nézve a következő eljárást alkalmaztuk. Ha a példák tanúsága szerint egyik alak a másik mellett egyformán használatban volt, mind a kettőt fölvevttük mutató szónak: pl. *Bées*, *Bécsü* . . . *Béesés*, *Béesüs* . . . *Csökken*, *Csökkenik* . . . *Szökdös*, *Szökdösik* . . . *Csördüt*, *Csördüt* . . . *Csorog*, *Csurog* . . . *Dunnyog*, *Dünnyög* . . . *Döled*, *Dölled*, *Döllyed*, *Düled*, *Dülled*, *Dällyed* . . . *Láp*, *Váp* . . . *Lemez*, *Nemez* . . . *Szulák*, *Culák* . . . *Dobban*, *Toppan*. De a hol a régi nyelv csak az egyik változatot használta, habár ez a mai nyelvben a kevésbé szokott is, ezt vettük föl mutatószónak: pl. *Böndö* (ma inkább *bendö*), *Bujtár* (a mai irodalmi nyelvben csak *bojtár*), *Megdobban* a kebelben a szív, *megdobbantó* hír (ma közönségesen *megdöbben*, *megdöbentő* hír).

A 8. pont a szóknak elhelyezését szabja meg: azt kívánja, hogy az a közös származás tekintetbe vételével szoros betűrendben történjék. A rokonság megállapítását, az együvé tartozó családtagok kiválasztását a tudomány fölügyelete alatt a nyelvérzékre bizza. Eszerint nem családosihatók, a melyeket a nyelvérzék rokonoknak tart, de a tudomány nem: pl. *balgatag* és *bal*, *balog*, *iszákos* és *iszik*, *hoglár* és *hog* sat; de viszont azok se rokoníthatók, a melyeknek közös származását a tudomány ugyan földerítette, de a nyelvérzék együvé-tartozásukat föl nem ismeri: pl. *kajsza* és *hajlik*, *tapasztal* és *tapogat*, *lúza* és *lézeng* sat.

Már maga e meghatározás is, de még inkább a hozzá csatolt eme függelék, hogy .olyan szók mindamellott, a minők *hirtelen*, *képes*, saját alapszavukhoz (*hír*, *kép*) csatolhatók, mert habár a nyelvérzék nem köti őket össze, a legesekélyebb eszmélkedés rávezet erre az etimologiai kapcsolatra, jó részben megnehezítette a szerkesztés dolgát. Meddig terjed a nyelvérzék határa? Hol áll be az eszmélkedés szüksége s mily fokig haladhat ereje, hatása? Oly kérdések, a melyekre, a hány ember, annyi a felelet.

A szerkesztésnek tehát mindenek előtt azzal a kérdéssel kellett tisztába jönnie, hogy oly esetekben, midőn nyelvérzék és eszmélkedés küzdenek egymással s mindegyik a maga jogos követelésével áll elő, melyiknek adjon elsőbbséget, melyiknek a szavára hallgasson. S mi e

kérdés megoldását úgy gondoltuk leghelyesebbnek, ha ily kétes esetekben az adatok vallomását fogadjuk el irányadónak. *Baba* és *báb* egysége mind a nyelvérzék, mind a tudomány szava szerint világos: *Baba*: doo'cke, *báb*: ,puppe, doo'cke (Ball: Magy.-nem. szót.); s mindamellett külön választottuk e két szót, mert egyesítést a talált adatok nem engedték meg: mert míg a *baba* a *puppe* jelentésen kívül kіндеhen értelmében is járja, a *báb* csakis annyi mint *puppe*. — Hasonlóképp tettünk a *bátya* és *bácsi* szókkal is, noha egységes voltuk kétségtelen, de minthogy *bátya* kiválóan annyi mint: älterer brüder, aztan másodikokban: onkel s csak harmadfokban: nattu maior, vetter, addig a *bácsi* adataink szerint csak ez utóbbi jelentésben szerepelt. Ilyenek meg egy részről *barka*, más részről *berke*, *birke*; továbbá *cehant*, *cehent*, s ezekkel szemben *esahol*, *eschöl*, *eschög*. Az előbbieket (*barka* és *berke*) a némileg eltérő jelentés, az utóbbiakat (*cehant* és *esahol*) az alaknak, különösen a szókezdő hangnak kissé föltűnő különbsége nem engedtek egy mutatószó alá helyezni.

Egyanez alapon, a nyelv vallomásainak alapján, sok oly szót családostítottunk, a melyeket a nyelvérzék nem ismer el egybelartozóknak. Így kerültek mint egy családnak tagjai, mint egy közös alapszónak származékai együvé: *balgatag*, *bolyó*, *balyók*, *bolyog*, *bolyong*; mert a nyelv-tények rá erőszakolják a nyelvérzékre a közös eredetről való meggyőződést. *Balgatag* ugyanis több régi író tanúsága szerint egyértékű ezzel: *bolyongó*; *bolygatag* pedig régi szótáraink szerint annyi mint: absurdus MA, ungereimt, töricht PPBL; s viszont az előbbi annyi mint: absurdus, stolidus, töricht, albern, az utóbbi pedig: erraticus, herumirrend. *Bolyó* és *balyók*, *balyók* (stolidus, töricht) is eszerint eredetileg ugyanazt jelentik mint: *bolyongó*; tehát a fentebbiekkel egy rokonságba valók. — A nyelvérzék, a ma uralkodó nyelvérzék hasonlóképen elválasztja egymástól a *család*-ot (familie) a *cseléd*-től (dienstbote); s mindamellett szavát nem volt szabad figyelembe vennünk, mert a *család* nemcsak familie, hanem hausgesinde is; s viszont a *cseléd* nem csak dienstbote, hanem familie jelenlésben is járja. Így vallja meg közös származásúaknak az elmúlt századok hiteles szava például ezeket is: *csiszol* és *csász(ik)*, *büszke* és *büz*; *boborzó* és *döbben* s velük együtt még egy jó számot.

Hogy némelyek szerint talán messze is túlmentünk a nyelvérzék határain, azt magunk is valószínűnek tartjuk; de a mi nyelvérzékünknek is megvan az a joga, hogy a maga követelését érvényesíthesse. Ehhez járul meg, hogy a mi észmelkedésünk egész világos adatok kalkulokusa mellett a legtöbb esetben biztosabban haladhatott előre s juthatott kedvezőbb eredményre. Hogy azonban mindamellett nem egyszer tünődve, habozva állottunk meg egy-egy jelenség előtt, a hol a vallomások egy része a nyelvérzék mellett, más része meg ellene tanúskodott, az magától érthető, természetes. Így ma is tétovában vagyunk, nem tudjuk meghatározni, hogy pl. *csépjöl*, *csépjüz* és származékai a *csépjü* vagy a *csépj* alá sorozandók-e be; a *csépjü* mellett ugyanis az alak, a *csépj* mellett ellenben a jelentés szól.

Az elhelyezés részleteit a későbbi pontok ekkent szabályozzák: (12) Az összetételeket szorosán az alapszóhoz kell kapcsolni; tehát ekkent: [Alapszó]: **Láb** . . . [Összetételek — ezek kötőjellel vannak egybekapcsolva s az alap- és származékszóktól kis kezdőbetűvel megkülönböztetve]: *álló-láb* . . . *borjú-láb* . . . *fa-láb* . . . *féjetlen-láb* . . . *függő-láb* . . . *galamb-láb* . . . *harang-láb* . . . *mezít-láb* sat. . . [Alapszó]: **Lát** . . . [Összetételek]: *által-lát* . . . *clere-lát* . . . *el-lát* . . . *elöl-lát* . . . *fol-lát* . . . *fonn-lát* . . . *hosszá-lát* . . . *ki-lát* . . . *látván-lát* . . . *meg-lát*.

Ha az összetett szók származék-összetételek, mondja tovább az előbbi pont, a származékokhoz kell kapcsolni. Eszerint *féjtelenségség* mint a *féjtelenségség*-nak származéka, szorosán ez után következik; hasonlóképen *mezítlábos* a *mezít-láb* után. . . . Egyangy: *által-lát*: *által-látás* . . . *általhatatlan* . . . *általhatat*: *általlathatatlan*: *általlathatatlanság* . . . *általlító*. Mind-ezek ugyanis nem összetételek, nem *által* + *látás*, *által* + *lathatatlan* sat, hanem képzett szók, az *általlat* cselekvészónak egyenes vagy közvetett származékai.

A származékok, folytatja a következő 13. pont, az összetételek után és csoportosítás nélkül, egyenkint, szoros betűrendben sorolandók elő. Tehat: **Láb** . . . [összetételek és származékaik] . . . *Lábaeska* . . . *Lábas* . . . *Lábasít* . . . *föl-lábasít* . . . *Lábaslag* . . . *Lábatlan* . . . *Lábbeli* . . . *Lábit*: *Lábitó* . . . *Lábol*: *által-lábol* . . . *el-lábol* . . . *ki lábol* . . . *mög-lábol*: *mög-lábolhatatlan* . . . *Lábravaló* . . . Ugyanigy: **Lát** . . . [összetételek és származékaik] . . . *Látás*: *álom-látás* . . . *csoda-látás* . . . *kár látás* . . . *lútott-látás* . . . *törcény-látás* . . . *Látat* . . . *Látatlan* . . . *Látú*, *lúdd é*, *lúddék* . . . *Látdogál*: *mög-látdogál* . . . *Láthatatlan* . . . *Láthatatlan-képen* . . . *Láthatatlanul* . . . *Látható* . . . *Láthatóképen* . . . *Láthatós* . . . *Láthatóul* . . . *Látnivaló* . . . *Látó*: *álom-látó* . . . *háztűz-látó* . . . *hús-látó* . . . *igaz-látó* . . . *isten-látó* . . . *messze-látó* . . . *Látós* . . . *Látogat*: *el-látogat* . . . *hozzá-látogat* . . . *környül-látogat* . . . *mög-látogat*: *még-látogatás* . . . *Látogatás* . . . *Látogató* . . . *Látomány* . . . *Látomás*: *szöm-látomás*: *szömlátomást* . . . *Látomást* . . . *Látott* . . . *Látsz-ik* . . . *ki-látszik* . . . *mög-látszik* . . . *Látszat* . . . *Látszatos* . . . *Látszomány* . . . *Láttatos* . . . *Láttatósan*.

Az Utasítások ama pontjának, hogy a származékszók szorosan alapszavuk után helyezendők el, természetes következménye, hogy az első- és másodfokú származékok csoportosításában a betűrend szoros követelésétől, mint már föntebb is láttuk, többszörte el kell térnünk. Így pl. *Adóz* mint az *Adó* szónak egyenes származéka ehhez sorozandó s így a betűrend ellenére megelőzi az *Adogat* *Adomány* származékokat. Ellenben *Bíral*, noha betűrend tekintetében meg kellene előznie a *Bírás*, *Bíratlan*, *Bírdogál*, *Bírható* sat. képzéseket, mégis utánuk áll s mint a *Bíró*-nak származéka *Bírúlkod-ik*, *Bíráskod-ik* sat. társaival együtt a *Bíró* alapszó után következik.

A hangalakok sorrendje legcélszerűbben fokozatos fejlődésük alapján volna megállapítandó: minthogy azonban sok esetben a változás menete meg nem határozható, ebben is a betűrendet követtük. Így: **Pedíg** (*kedecg*, *kedég*, *kedíg*, *kedyk*, *kegég*, *kejék*, *kegig*, *kegyg*, *kejék*, *kegyét*, *kenig*, *peg'eg*, *pegyg*, *peneg*, *penek*, *penygh*, *penyk*, *tenyk*).

A jelentésre nézve szorosan alkalmazkodtunk ahhoz, a mint az Utasítások megszabják. Nevezetesen minden szó jelentéséhez hozzácsatoltuk a latin és német kitétel: ha szótárainkban megtaláltuk, ezekből, egyébként magunk választottuk ki a megfelelő egyértékéseket. Természetes, hogy ez utóbbi esetben, a hol csak lehetséges volt, a klasszikus kor kitételeit választottuk: de hogy e kornak szókészlete nem elégséges az újabb időkben keletkezett fogalmak kifejezésére, hogy tehát, ha csak körülírással nem akartunk élni, a mi a szabatoság világos kárával járna, a közép és egyházi latin nyelv kitételeit is sokszorta alkalmaztuk, az is magától érthető. Sok esetben azonban még e segédeszköz is elégtelen volt, s némely fogalom magyarozatára meg kellett elégednünk a német kitételvel; pl. *mégszépülés*: *verschönerung*, *das schönerwerden*. Sőt gazdag igeszármazékaink egynémelyikére, kivált az összetételek származékaiban, még a németben se találhattunk alkalmas magyarozó szót: pl. *számadatlanság*, *apáca-szöktető*, *magvaváló* (*harack*), *csipásítás*, *léesépülődöttség* s hasonlók.

A jelentések osztályozásánál szintén szem előtt tartottuk az Utasítások ama megállapítását, hogy az a jelentés teendő előbbre, a mely régibbnek tartható. Ebben leli magyarozatát, hogy némely ma közdivatos jelentés miért került néha hátra s engedte át helyét egy ma kevésbé vagy nem is ismert jelentésnek. Példák: *Áldomás*: 1) opfer, opfermahl; 2) mahl, gastmahl; 3) segen; 4) kauftrunk. *Alkú*: 1) passend, geeignet, schicklich, erlaubt; 2) vertrag, übereinkommen. *Baj*: 1) kampf; 2) mühe, plage. *Pazarol*: 1) schlemmen, schwelgen; 2) verschwenden. *Paraszt*: 1) schlicht, gerade; 2) einfach, ungeschmückt; 3) allgemein; 4) bauer, landmann; 5) bäurisch, ungebildet sat.

Magától érthető, hogy a jelentések megállapításában első rendben a talált adatok voltak irányadók. A szótárak kitételeit tehát csak akkor vettük figyelembe s iktattuk be az őket megillető helyre, ha az idézetek vallomásaival egybevágtak: a hol a szótárak adatai, a mi nagyon számos esetben megtörtént, e tekintetben hiányt tüntettek föl, e hiányokat a megfelelő kitétel

megvalasztásával kellően kipotoltuk. A *lakodalom* szónak pl. az adatok tanúsága szerint három jelentése van: 1) lakás, tartózkodás; 2) étkezés, vendégeskedés; s 3) nász, menyekző. Ezek közül a szótárakban csak a 2) található meg: convivium, symposium C. convivium, epulum MA. PP. A *szőr*-nek a régi példák alapján tizenhárom jelentése állapítható meg: ezek közül Calepinusnál csak s y m b o l u m, Molnarnál pedig s e r i e s, o r d o és szintén s y m b o l u m van meg. Régi szótárainknak ezenkívül közös hibájuk, hogy sok esetben az idegen szónak csak azon jelentéseit fordítottak le, a melyekben az illető szó ama nyelvben járatos volt: hogy pedig ez nem mindenkor egyezett meg a mi nyelvünkbeli használattal, az a dolog természetéből következik. Azonban mint el nem halgatható nyelvtényeket ezeket is föl kellett vennünk s mint különösségeket rendszerint a jelentések végére egy külön osztályba iktattuk. Ilyenek pl. dedisco: *visszatannulok*, revoco: *hátrahívom* sat. Calepinus fordításai: s természetesen MA. és PP'-nél is föllelhetők.

A szólasokat egyöntetűség s könnyebb áttekinthetőség végett úgy rendeztük el, hogy elsőbben a ragok, aztán a névutók abecé rendben következzenek egymás után: pl. a) Valamibe száll. b) Valakibe száll. c) Valakinek száll. d) Valakinél száll. e) Valamire száll. f) Valakit v. valamit száll. g) Valami alá száll. h) Valami ellen száll. Ugyan csak az áttekintés elősegítése végett a szólas másik tagját, egyik alkotó részét (ige mellett névszó) az egyes ragok csoportjába szintén betűrendben helyeztük el: pl. *vmibe száll*: *h ad ba száll*: *vkinek helyébe száll*: *l á b a b a szállott bátorsága*: *m a g á b a száll*: *p e r b e száll*: *s z e m b e száll*: *s z i v é b e száll* sat.

A szólasokat egyes ritkább esetekben külön nem soroltuk elő, nevezetesen akkor, midőn a külön jelenteskategóriák példái közt ügyis helyet találtak (vö. *Bibe*, *Bir* sat.).

Végül különös figyelmébe ajánljuk az olvasónak az Utasítások ama pontját, mely a szótárhoz csatolandó Függelékéről szól. Itt találnak helyet a *k e r e s z t n e v e k* és *n é p n e v e z e t e k*; továbbá a Szómutató, a mely szoros ábécé rendben mindazon szókat magában foglalja, a melyek külön mutatószókul elő nem fordulnak: nevezetesen az *a l a k v á l t o z a t o k a t* és mindennemű *ö s s z e t e t e l e k e t*, utalva az illető mutatószóra, a mely alatt föllelhetők: pl. *mevet* l. *Nevet*, *negely* l. *Légely*, *szimbora* l. *Cimbora*, *jargal* l. *Nyargal*, *jőgejt* l. *Gyögyit*; *mégabrákol* l. *Ábrakol*, *mégabráz* l. *Ábráz*, *mégabrázol* l. *Ábrazol*, *mégabroncosz* l. *Abroncosz*, *mégacéoz* l. *Aceloz*, *mégad* l. *Ad* s így tovább; *szóbeszéd* l. *Beszéd*, *szócsaplár* l. *Csaplár*, *szófogadás* l. *Fodor*, *szófogadás* l. *1) Fog*, *szófolyás* l. *Foly*, *szóhallatlan* l. *Hall*, *szóhordozó* l. *Hord*, *szójárás* l. *Jár*, *szómegmásolhatatlan* l. *Más* s így tovább.

Szarvas Gábor, Simonyi Zsigmond *)

szerkesztők.

*) Jegyzet. Az **A**, **B**, **C**, **D**, **E**, **F**, **G**, **H**, **I**, **J**, **K**, **L**, **M**, **N**, **O**, **P**, **Q**, **R**, **S**, **T**, **U**, **V**, **W**, **X**, **Y**, **Z** betűket Simonyi Zsigmond, a **B**, **C**, **D**, **G**, **Gy**, **L**, **N**, **Ny**, **P**, **R**, **S**, **Sz**, **T**, **V**, **Z**, **Zs** betűket pedig Szarvas Gábor szerkesztette. A ragok, névutók, valamint a kotoszók Simonyi Zsigmond fordításai.

A FORRÁSOK JEGYZÉKE.

Abig. — Abigail historiája. (Irta egy küüllői névtelen.) Debreceni kiadás XVI. száz. (Irva 1560-ban.) — Földolgozta: *Könyve Nándor*.

Ács: BHal. — Ács Mihály. Boldog halál szerke. 2. kiad. Lőesc 1708. — *Könyve Nándor*.

ACsere: Bölcs. — Apáczai Csere János. Bölcsészeti Dolgozatai. Pest 1867. — *Könyve Nándor*.

ACsere: Enc. — Apáczai Csere János. Magyar encyclopaedia. Utrecht 1655. — *Könyve Nándor*.

Adámi: Sprachk. (**Adámi: Spr.**) — Adámi Mihály. Ausführliche und neu erläuterte Ungarische Sprachkunst. Bécs 1763. (Második kiadás.)

Adámi: Bar. Adámi János. Az igaz, jámbor és tökéletes barátságról való ének. Kolozsvár 1599. — *Könyve Nándor*.

Agend. — Agendarins liber . . . in dioecesi et provincia Strigoniensi. Additae sunt lingua vernacula piae et catholicae exhortationes. Tyrnaviae 1583. — *Könyve Nándor*.

Ágost: Zar. — Ágoston Péter. Mirrhaszedő zarándok. Nszombat 1672. — *Könyve Nándor*.

Alv: Itin. — Alvinczi Péter. Itinerarium Catholicum, azaz nevezetes veszekedés. Debrecen 1616. — *Könyve Nándor*

Alv: Post. — Alvinczi Péter. Postilla. Kassa 1633—4. — *Könyve Nándor*.

Amade: Vers. — B. Amade László Versei. Pest 1836. — *Simonyi Zsigmond*.

Anonym. — Anonymi Belae regis notarii de gestis Hungarorum liber. (XIII. század. Endlicher kiad. Sangalli 1849. A számok Anonymus fejezteit jelölik.) — *Simonyi Zsigmond*.

Apañ: Vend. — Apafi Mihály. Vendelinusnak a ker. isteni tudományról írott két könyve. Kolozsvár 1674. — *Könyve Nándor*.

Apoll. — Apollonius chroniája. 1722. — *Könyve Nándor*.

AporC. — Apor codex. A XV. század második feléből. (Kiadva a Nyelvelméktár VIII. kötetében.) — *Turi Mészáros István*.

Apost. — Apostolok méltósága 1521. (Nyelvelméktár VIII. k.) — *Bánóczy József*.

BakosTem. — Bakos Gábor temetésén declamáltatott magyar versek. Kassa 1666. — *Veres Imre*.

Bal: CsIsk. — Balásfi Tamás. Csepregi iskola. Pozsony 1616. — *Könyve Nándor*.

Bal: Epin. — Balásfi Tamás. Epinicia Benedicto Nagi, alias Soce. Pozsony 1616. — *Könyve Nándor*.

Balassa: Camp. — Balassa Bálint. Campianus Edmondnak tiz okai. Bécs 1607. — *Könyve Nándor*.

Balassa: Ének. — Balassa Bálint énekei. Lőese 1693. — *Könyve Nándor*.

Balog: Corn. — Balog György. Cornelius Neposnak a görög hadi fejedelmeknek életekről irt könyve. Kassa 1746. — *Könyve Nándor*.

Bar: LPar. — (Baranyi Pál.) Lelki paradicsom. H. n. 1700. — *Könyve Nándor*.

Bar: SzBúcsú. — Baróthi Miklós. A szent búcsú méltósága és hasznai. Kassa 1659. — *Könyve Nándor*.

Barna: Isk. — Barna János. Krisztus iskolája. Nszombat 1714. — *Könyve Nándor*.

Bartha: Krón. — Bartha Boldizsár. Chronica Debreczenben esett dolgokrul. Debrecen 1666. — *Veres Imre*.

Bas: Credo. — Basilius István. Az apostoli credo rövid magyarázatja. Kolozsvár 1568. — *Könyve Nándor*.

Bátai: LPrób. — Bártai B. György. Lelki próbakö. Szeben. 1666. — *Veres Imre*.

Bátai: VTárgy. — Bártai B. Gy. Választottak tárgya. Szeben 1666. — *Könyve Nándor*. *Veres Imre*.

Bat: KTud. — Batizi And. Ker. tudományról való könyveeske. Krakkó 1550. — *Könyve Nándor*.

Bat: Sus. — Batizi A. Susánna históriája. Lőese 1628. (Irva 1541-ben.) — *Könyve Nándor*.

Báth: Tromb. Báthori Mihály. Hangos trombita Debreczen 1664. *Veres Imre.*

BáthBúcs. Báthory Gábor bucsuztatója 1613. (Közölve Uj M. Múzeum III. 93—96. A számok az ottani négy lapra vonatkoznak). — *Simonyi Zsigmond.*

BécsiC. — Bécsicodex XV. század. (1436—1439 közt készült. — A bécsi ndv. könyvtárban. — Kiad. Nyelveléktár I. k.) *Zsilinszky Endre.*

BékHajd. Békés vármegye Hajdana. (Kiadta Haan Lajos.) — *Veres Imre.*

BékOkl. — Békésmegyei Oklevéltár (Közrebocsájtotta Haan L. és Zsilinszky M. Budapest 1877.) *Veres Imre.*

Bél: Comp. — Bél Mátyás. Compendium avagy rövid summája az egész keresztény tudománynak. Freylingshausen után. 1713. — *Könnye Nándor.*

Bon: Ritm. — Beniczki Péter. Magyar Ritmusok. Kolozsv. 1670. — *Könnye Nándor.*

Ben: Ritm. ² — Beniczki Péter. Magyar Ritmusok. 1700. — *Veres Imre.*

Bos: HÉnek. — Besenyei Jakab. A házasságról való szép ének. Kolozsvár 1580. — *Veres Imre.*

Bothl: Élot. — Gróf Bethlen Miklós önéletírása. — *Könnye Nándor.*

Bothl: II. RákGy. — G. Bethlen Imre. II. Rákóczi György ideje. Nagenyed 1829. (Oklevelek 146—196. II.) — *Veres Imre.*

BothlTám. — Magyarországnak Bethlen Gábor támadásakor állapotjáról egyidejű enbernek tanácslása. Ujra nyomatták P. és F. Pozsony 1838. — *Könnye Nándor.*

BoytheA: FivK. — Beythe András. Fives Kónfú. Fiveknek és fáknak nevékről. természeteükről. Németujvár 1595. — *Alerics György.*

Boythe: Epist. — Beythe István. Esztendő által való vasárnapi Epistolák. Német-Ujvár 1584. — *Könnye Nándor.*

Boythe: Nom. — Beythe István. Stírpium nomenclator Pannonicus. Antwerp. 1584. — *Könnye Nándor.*

BFaz: Asp. Bogáthi Fazekas Miklós. Aspasia asszony dolga. Kolozsvár 1591. — *Könnye Nándor.*

BFaz: Assz. — Bogáthi Fazekas Miklós. Az tokélletes asszonyi állapotokról Plutarchusból ford. Kolozsvár 1577. — *Könnye Nándor.*

BFaz: Castr. — Bogáthi Fazekas Miklós. A nagy Castriot György históriája. Kolozsvár 1591. — *Könnye Nándor.*

Biró Angy. — Biró Márton. Angyal szövetség. (Csak első fele van földolgozva). — *Simonyi Zsigmond.*

Biró: Bucs. — Biró Márton. Bucsuztató. 1728. — *Könnye Nándor.*

Biró: Ékesség. — Biró Márton. Regnum decoris. Ékességnek országa. II. Mária királyné asszonyinak fejében tetetett szépség koronája. 1741. — *Simonyi Zsigmond.*

Biró: Micae. — Biró Márton. Micae et spicae evangelico-apostolicae. Győr 1756. (Csak Kresznerics és Mátyás F. adatai vannak átvéve.)

Biró: Osk. — Biró Márton. Kis Oskola. 1728. — *Könnye Nándor.*

Biró: Préd. — Biró Márton. Prédikációk. Győr 1761. (Csak részben van földolgozva). — *Simonyi Zsigmond.*

BodC. — Bod codex. (A XVI. század első negyedéből; kiadva Nyelveléktár II.) — *Budenz József.*

Bod: KOstr. — Kősziklán épült ház ostroma. Kőcsi Csergő Bálint latin munkája után fordította Bod Péter. (Közéttette Szilágyi S. Lipésében 1866.) — *Könnye Nándor.*

Bod: Lex. — Felsőcsernátoni Bod Péter. A sz. irás értelmére vezérlő magyar Lexicon. Győr 1746. — *Könnye Nándor.*

Bod: Math. — Felsőcsernátoni Bod Péter. Magyar Athénás. Szeben 1766. — *Tári Mészáros István.*

Born: Ének. — Bornemisza Péter. Énekes könyv. Detrekő 1582. — *Ferenczi János.* (Nem a levelek, hanem a lapok száma van idézve; pl. Ca helyett 199, Ch helyett 200. sat.)

Born: Evang. — Bornemisza Péter. Az Evangeliumokból és az Epistolákból való tanuságok. I. rész. Komjáthy és Sempte 1573. — II. rész. Sempte 1574. — III. rész. Sempte 1575. — *Könnye Nándor.*

Born: KTud. — Bornemisza Péter. Négy Könyveske a Ker. hitnek Tudományáról az magyar irás-olvasásnak módjával és szép Imádkozásokkal egyetemben. 3 rész. Sempte 1577. — *Könnye Nándor.*

Born: Préd. — Bornemisza Péter. Prédikációk egész esztendőre. Detrekő és Rárbok 1584. — *Könnye Nándor.*

Born: SzJán. — Bornemisza Péter. Ének sz. János látásáról. Debr. XVI. száz. — *Könnye Nándor.*

Bök: Lámp. — Bökényi Filep János. Mennyei Lámpás. Ultraj. 1652. — *Veres Imre.*

Bucs. (Bucsuztató) 1728. — *Könnye Nándor.*

Bucs. (Bucsuztató) 1738. — *Könnye Nándor.*

C. — Calepinus szótára 1592. — *Valberti Lajos.*

CC. — Codexek.

Cis. — Cisio. Kolozsvár 1592. — *Veres Imre.*

Clus: Stír. — Caroli Clusii Rariorum aliquot Stírpium historia. Antwerpen 1583.

CodDipl — G. Fejér. Codex Diplomaticus (vö. Czinár).

CodPatr. — Codex Diplomaticus Patrius. Hazai okmánytár. Kiadják Ipolyi A., Nagy Imre és Véghegyi D. Győr. Budapest 1865—1880.

Com: Jan. — Amos Comenius. Janua linguae Latinae reserata aurea, in hung. lingua translata per Stephanum Benjamin Szilágyi. Kolozsvár 1673. (Az 1. kiadás 1643.) — *Könnye Nándor.*

Com: Orb. — Amos Comenius. Orbis sensualium pietus trilingvis. 2. kiad. Lőcse 1685. — *Könnye Nándor.*

Com: Vest. — Amos Comenius. Januae linguae Latinae Vestibulum hungarice redditum. Lőcse 1697. (Az 1. kiadás 1643., előszava 1641.) — *Könnye Nándor.*

ComBal. — Comoedia Balassi Menyhért árutatásáról. Abrudbánya 1569. — *Könnye Nándor.*

CompConst. — Compilatae constitutiones regni Transylvaniae. Kolozsvár 1671. — *Veres Imre.*

CornC. — Cornides codex 1510—1521. (Egyetemi könyvtár. Kiadva Nyelvelméltár VII.) — *Bánóczy József.*

CorpGramm. — Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum. A régi magyar nyelvészek Erdősitől Tsétsiig. Kiadta Toldy F. Pest 1866. (Tartalma: Jo. Sylvestri Grammatica Hungarolatina 1539. 1—78. l. Orthographia Ungarica Craeoviensis 1549. 79—114. l. Alberti Molnár Grammatica Ungarica 1610. 115—290. l. Geleji Katona István Magyar Grammatikája 1645. 291—329. l. Ge. Csipkés Comarini Hungaria Illustrata 1655. 331—402. l. P. Pereszlyényi Grammatica L. Ung. 1682. 403—508. l. P. Kövesdi Elementa L. Hung. 1686. 549—584. l. Szönyi Nagy István Magyar Oskolája 1695. 577—604. l. N. Kis de M. Tótfalu Ratiocinatio de Orthographia 1697. 605—660. l. Jo. Ttési Observationes Orthographico-Grammaticae 1708. 661—688. l. Fragmenta de Lingva Hung. 689—712.) — *Jámbor József.*

Csákt: AU. — Csáktornyai Mátyás. Aiax és Ulysses históriája. Kolozsvár 1592. — *Könnye Nándor.*

Csákt: Assz. — Csáktornyai Mátyás. Római főasszonyok perlése. Kolozsvár 1599. — *Könnye Nándor.*

Csan: Ján. — Csanádi Demeter. II. János kir. élete. Debrecen 1571. — *Könnye Nándor.*

Csanaki: Dögh. — Csanaki Máté. A dög-halálról való rövid elmélkedés. Kolozsvár 1634. — *Könnye Nándor.*

Cseh: OrvK. — Cseh Márton. Lovak orvos-ságos könyvecskéje. 2. kiad. Lőcse 1676. (Az 1. kiad. 1656.) — *Könnye Nándor.*

Cseng: Jer. — Csengeri András. Historia Jerusalem veszedelméről. Debrecen 1574. — *Könnye és Veres Imre.*

Cseroi: Hist. — Nagyajtai Cseri Mihály. Historia. 1661—1711. (Kiadta Kazinczy G. 1852.)

Cserényi: PersF. — Cserényi Mihály. Historia a persiai fejedelmekről. Kolozsvár 1592. — *Könnye Nándor.*

CsikGy. — Csik, Gyergő leírások Benkő Károly által. Kolozsvár 1853. (Régi okiratokkal.) — *Könnye Nándor.*

CsomaC. — Csoma codex. XVI. száz. középről. (A M. T. Akadémia kéziratárában.) — *Torkos László.*

CsúziCseh: Edom. — Csúzi Cseh Jakab. Edom ostora. Debrecen 1682. — *Könnye Nándor.*

Csúzi: Síp. — Csúzi Zsigmond. Zengedező sípszó. Pozsony 1723. — *Tapodi.*

Csúzi: Tromb. — Csúzi Zsigmond. Evangéliumi trombita. Pozsony 1723. — (Az idézetek *Kreszneries-ből* és *Mátyás Flóriánból* vannak átvéve.)

CzechC. — Czech codex 1513. (A lapszámok a RMNy. II.k. lapjait jelölik.) — *Könnye Nándor.*

Czegl: BDorg. — Czeglédi István. Barátsági dorgálás. Kassa 1663. — *Veres Imre.*

Czegl: Dág. — Czeglédi István. Dágon leülése. Kolozsvár 1670. — *Könnye Nándor.*

Czegl: Enoch. — Czeglédi István. Enochnak Istennel való mindennapi járása. S.-Patak 1669. — *Könnye Nándor.*

Czegl: Japh. — Czeglédi István. Redivivus Japhetke. Kassa 1669. — *Könnye Nándor.*

Czegl: MM. — Czeglédi István. Malach doctor-nak Melach barátjával való pájtársi szóbeszéde. S.-Patak 1659. — *Szarvas Gábor.*

Czegl: ORoml. — Czeglédi István. Az országok romlásáról. Kassa 1659. — *Könnye Nándor.*

Czegl: Sion. — Czeglédi István. Sion vára. S.-Patak és Kolozsvár 1675. — *Könnye Nándor.*

Czegl: Tromf. — Czeglédi István. Egy veres tromfosdit játszó sandal barátomnak megpiricskeltetése. H. n. 1666. — *Kúnos I.*

Czinár. — Czinár Mór. Fejér György Magyarországi Okmánytárának (Codex Diplomaticus) betűrendes tárgymutatója.

DBenkő: Flor. — Dálnoki Benkő Márton. Florusnak a római viselt dolgokról írt négy könyve. Kol. 1702. — *Könnye Nándor.*

Dáv: Ist. — Dávid Ferenc. Az egy ő magától való felséges Istenről. Kolozsvár 1571. — *Veres Imre.*

Dáv: Kker. — Dávid Ferenc. Könyvecske az igaz keresztényi keresztiségről. Kolozsvár 1570. — *Veres Imre.*

Dáv: Préd. — Dávid Ferenc. Praedieatiók. Gy.-Fejérvár 1569. — *Könnye Nándor.*

Dáv: Utm. — Dávid Ferenc. Rövid utmutatás az Isten igéjének igaz értelmére. Gy.-Fejérvár 1567. — *Könnye Nándor.*

Dáv: Vall. — Dávid Ferenc. Az egy atya Istennek és az ő sz. fiának igaz istenségekről igaz vallástétel. Kolozsvár 1571. — *Veres Imre.*

Dáv: VDisp. — Dávid Ferenc. A váradai disputatio. „Unitárius írók a XVI. szból.” Kolozsvár 1870. (5. kiadása 1569.) — *Könnye Nándor.*

DBön: Részogs. Diószegi Bömis Mátyás. A részegségnek gyűlölséges állapotja. Leyden 1649. — *Veres Imre.*

Deák: Bucs. a. — Deák Ferenc. Bueszáttató. 1729. — *Könnye Nándor.*

Deák: Bucs. b. — Deák Ferenc. Bueszáttató. 1733. — *Könnye Nándor.*

Deák: Grád. Deák Ferenc. Nyoltzadik fok grádiés. Kassa 1730. — *Könnye Nándor.*

Deák: KORv. Deák Ferenc. Közöséges orvosság. Kassa 1733. — *Könnye Nándor.*

DebrC. — Debreceni codex 1519. körül. (Kiadva Nyelveléktár XI.) — *Szarvas Gábor.*

Debr: Christ. — Debreczeni János. Christianus suspirans. Debreczen 1615. — *Könnye Nándor.*

Debr: MCongr. — Debreczeni S. János. Militaris congratulatio Com. Bihar. ad St. Boeskaí. Debreczen 1605. — *Könnye Nándor.*

Decsi: Adag. — Baronyai Deesi János. Adagia Graeco-Latino-Ungarica. Bártfa 1598. — *Könnye Nándor.*

Decsi: SalIC. — Baronyai Deesi János. Sallustius Catilinája. Szeben 1596. — *Veres Imre.*

Decsi: SalIJ. — Baronyai Deesi János. Sallustius Jugurthája. Szeben 1596. — *Veres Imre.*

DecsiG: DB. — Deesi Gáspár. Historia az Dávid királynak Bethsabeval való vétkérről. II. n. XVI. sz. (Szabó K. 357. sz.) — *Könnye Nándor.*

DecsiG: Préd. — Deesi Gáspár. Az utolsó időkbén regnáló bünökről predikátiók. Debreczen 1582. — *Veres Imre.*

DEmb: GE. — Debreczeni Ember Pál. Garizim és Ebal. Kolozsvár 1702. — *Könnye Nándor.*

Der: Préd. — Derecskei Ambrus. Sz. Pál levele a rómaiakhoz. predikátiókban. Debreczen 1603. — *Könnye Nándor.*

Derk: ÖÉlot. — Derkai György. Az örök életnek utja. Irta Suequet A. Nagyszombat 1678. — *Könnye Nándor.*

Dév: Orth. — Dévai Mátyás. Orthographia Hungarica. Krakkó 1549. — *Könnye Nándor.*

Dial. — Dialogus Diophanes és Scotodulos között. — *Könnye Nándor.*

DictaGr. — Dicta Graeciae Sapientum. Item Mimi Publani. Az görög bölcsék szép mondái. Debreczen 1591. — *Könnye Nándor.*

Diósz: Dolib. — Diószegi K. István. A sz. generális gyűlésben lett Deliberatumok. Debreczen 1682. — *Veres Imre.*

Diósz: Tal. — Diószegi K. István. Kiosztott talentum (predikátiók.) Debreczen 1679. — *Könnye Nándor.*

DKal: Ker. — Debreczeni Kaloesa János. Isten ajándokával való kereskedés. Debreczen 1693. — *Könnye Nándor.*

DomC. — Domonkos codex 1517. (Sz. Domonkos élete. a Nemz. Múzeumban. kiadva Nyelveléktár III.) — *Vozári Gyula.*

DöbrC. — Döbrentey codex 1508. (A gyulafejevári püspöki könyvtárban. kiadva Nyelveléktár XII.) — *Szulik József.*

Drég: Spcc. — Drégely-Palánki János. Speculum mysticum, Medicina sacra. Kassa 1668. — *Könnye Nándor.*

EgyhRondt. — Canones Ecclesiastici. Az egyházi jó rendtartásoknak írott törvényei. Várad 1642. — *Veres Imre.*

EhrC. — Ehrenfeld codex. XV. sz. második negyede. (Bécsben dr. Ehrenfeld Adolfinál: kiadva Nyelveléktár VII.) — *Szarvas Gábor.*

Elm. — (Köpesányi-Pap Márton.) Tökéletes életre intő Elmélkedések. Bécs 1634. — *Veres Imre.*

Endlicher. — Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana. Edidit Steph. Lad. Endlicher, Sangalli 1849.

Eny: Gizm. — Enyedi György. Gizmunda és Giscardo históriája. Kolozsvár 1621. — *Könnye Nándor.*

EnyF: MSzó. — Enyedi F. János. Mennyei szó a lelki álomból való fel-serkenésről. Várad 1652. — *Könnye Nándor.*

EPhilKözl. — Egyetemes Philologiai Közlöny.

Erasm: Erk. — Erasmus Roterodamus. Az erkölcsnek tisztességes volta. Szeben 1598. — *Könnye Nándor.*

ErdOrszgy. — Erdélyi Országgyűlési emlékek. Szerkeszti Szilágyi Sándor. (Budapest 1875 —) I. *Könnye Nándor* és *Veres Imre.* II. *Veres Imre.*

ErdPorta. — Szalai Á. Erdély és a Porta. 1567—78. Pest 1862. — *Könnye Nándor.*

ErdTörtAd. — Erdélyi történelmi adatok. Kiadta gr. Mikó Imre. Kolozsvár 1855.—1862. — *Veres Imre.*

ErdTörtT. — Erdélyország történetára. Kiadják gr. Kemény J. és N. Kovács I. Kolozsvár 1837—1845.

ÉrdyC. — Érdy codex. 1526—1527. (A múzeumi kéziratárban; kiadva Nyelveléktár IV. V.) — *Köpesdy Sándor Vajdalfy Géza, Zsoldos Benő Veres József.*

ÉrsC. — Érsekújvári codex. 1530—1531. (Az akadémiai kéziratárban; kiadva Nyelveléktár IX. X.) — *Thász Gábor Kulcsár János, Végh Pál.*

Eszth. — Eszter historiája. Kolozsvár 1577. — *Könyve Nándor.*

Esztm. — Galantai gr. Eszterházy Miklós, Magyarország nádora. 1582—1629. (Kiadta Szalay László, Pest 1863—1870.) — *Veres Imre.*

Esztm: Lov. — Eszterházy Miklós gr. Rákóczi György fejedelemnek levelei. Bécs 1645. — *Könyve Nándor.*

Esztp: BSzúz. — Eszterházy Pál hg. A Bold. Szűz képeinek eredete Nagyszombat 1690. — *Könyve Nándor.*

Esztt: IgAny. — Eszterházy Tamás. Az Igaz Anyaszentegyházról. Irta Hunnius Egyed. Sárvár 1602. — *Veres Imre.*

Évk. — M. T. Akadémia Évkönyvei XIII. k. (30—99. l. „Loránti Zs.“ Okmánytár.) — *Kasztner Géza.*

Fabó: Orsz. — Fabó András. Az 1662-ki országgyűlés. Budapest 1873. — *Könyve Nándor.*

Fal: (NB *Faludi Ferenc munkái az eredeti kiadásokból vannak földolgozva, de a lapszámok könnyebb ellenőrizhetőség céljából Toldy F. kiadásából — 1853. — vannak idézve.*)

Fal: BE. — Faludi Ferenc. Böles Ember. (1. kiad. Pozsony 1778.) — *Kasztner Géza.*

Fal: Const. — Faludi Ferenc. Constantinus Porphyrogenitus. (1. kiad. „Faludi F. Költeményes Maradványai“-ban 1786.) — *Könyve Nándor és Kasztner G.*

Fal: Jegyz. — Faludi Ferenc. Jegyzőkönyv. (1. kiad. a „Költeményes Maradv.“ függelékében 1786.) — *Kasztner G.*

Fal: NA. — Faludi Ferenc. Nemes Asszony (1. kiad. Nagyszombat 1748.) — *Könyve Nándor és Kasztner G.*

Fal: NE. — Faludi Ferenc. Nemes Ember. (1. kiad. Nagyszombat 1748.) — *Könyve Nándor és Kasztner G.*

Fal: NU. — Faludi Ferenc. Nemes Urú. (1. kiad. Nagyszombat 1771.) — *Könyve Nándor.*

Fal: SzE. — Faludi Ferenc. Szent Ember. (1. kiad. Pozsony 1773.) — *Könyve Nándor és Kasztner G.*

Fal: TÉ. — Faludi Ferenc. Téli Éjtszakák. (1. kiad. Pozsony 1787.) — *Könyve Nándor.*

Fal: UE. — Faludi Ferenc. Udvari Ember. (1. kiad. Nagyszombat és Pozsony I. 1750. II. 1770. III. 1771.) — *Könyve Nándor és Kasztner G.*

Fal: Vers. — Faludi Ferenc. Verses Költemények. (1. kiad. „Faludi F. Költeményes Maradványai“-ban 1786.) — *Könyve Nándor és Kasztner G.*

Fél: Bibl. — Félégyházi Tamás Bibliája (Uj Testamentom.) Debrecen 1586. — *Virányi.*

Fél: Tan. — Félégyházi Tamás. A ker. hitnek részeiről való tanítás. — Debrecen 1583. — *Könyve Nándor.*

FelsőB: UKöls. — Felső-Bányai S. Mihály. A léleknek uti költsége. Utrecht 1651. — *Könyve Nándor.*

Felv: Dics. — Felvinczi György. Az erdélyi protonotaria és cancellaria dicsérete. Kolozsvár 1699. — *Könyve Nándor.*

Felv: SchSal. — Felvinczi György. De conservaunda bona valetudine. A Schola Salernitana könyve. Lőcse 1694. — *Könyve Nándor, Jánbor József.*

Felv: Pestis. — Felvinczi Sándor. A pestisről való beszélgetés (8 préd.) Debrecen 1679. — *Könyve Nándor.*

FestC. — Festetics codex. 1494. körül. (A keszthelyi Festetics-könyvtárban; kiadva Nyelvelméltár XIII.) — *Köhalmi József.*

Forró: Curt. — Forró Pál Curtius históriája Nagy Sándorról. Debrecen 1619. — *Veres Imre.*

FortSzer. — Fortuna. Szerenesének avagy szerenesétlenségnek kereke. Kolozsvár XVI. száz. (Sybillák jövőölése, Szabó K. 350 sz. Csonka, a H. jelzésű lapon kezdődik; pótlásul a 2. kiadás eleje van földolgozva a II3. lapig. Mindakettő a M. Nemz. Múzeumban; I. Magy. Könyvszemle XIII. évf.) — *Simonyi Zsigmond.*

Fr: SzJán. — Fr. Imre: Alamizsnás Sz. János. 1732. — *Könyve Nándor.*

Frank: HasznK. — Frankovics Gergely. Hasznos könyv betegségek ellen. Monyorókerék 1588. — *Könyve Nándor.*

Gér: KárCs. — Géresi: Károlyi család levéltára. — *Alecsics György.*

GFris: Arithm. — Gemma Frisius. Arithmetica. Debrecen 1577. — *Veres Imre.*

GKat: Titk. — Geleji Katona István. Titkok titka. Gy.-Fejérvár 1645. — *Könyve Nándor.*

GKat: Gramm. — Geleji Katona István. Magyar grammatikáeska. Gy.-Fejérvár 1645. — *Veres Imre.*

GKat: Válts. — Geleji Katona István. Váltság titka I. II. rész. Várad 1645. 1647. — *Könyve Nándor.*

Gosárv: MagyB. — Gosárvári Mátyás. A magyarok bejövéséről. Sic. 1592. — *Veres Imre.*

GömC. — Gömör codex. 1516. (A Nemz. Múzeum kéziratárában; kiadva Nyelvelméltár. XI.) — *Simonyi Zsigmond.*

Göntz: RBab. — Göntz Miklós. A római Babylonnak köfalai (Irta Rodenboreh.) Keresztúr 1619. — *Könyve Nándor.*

Görcs: Máty. — Göresönyi A. Históriaés ének Mátyás királyról. Debrecen XVI. száz. — *Könyve Nándor.*

GuaryC. Guary codex 1483? (Az Akadémia kéziratárában: kiadva R. M. Nyelvemlékek IV.) — *Szarvas Gábor.*

Gvad: FNót. — Gvadányi József. Egy falusi nótáriusnak budai utazása. Pozsony 1790. — *Simonyi Zs.*

Gvad: Gond. — Gvadányi József. A mostan folyó török háborúra célozó gondolatok. Pozsony 1790. (Csak az első 86 lap van kivonatolva.) *Kúnos Ignác.*

Gvad: Hist. — Gvadányi József. A világnak közönséges történetje. — Pozsony 1796. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: Időt. — Gvadányi József. Unalmas órákban való időtöltés. 1795. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: Kár. — Gvadányi József. XII. Károly svéciai király élete. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: Lev. — Gvadányi Józsefnek Dóniához írt levelei. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: Nánd. Gvadányi József. Nándorfélférvár megvétele. Pozsony és Komárom 1790. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: NótTest. Gvadányi József. A falusi nótáriusnak elmékedése, betegsége, halála és testamentuma. Pozsony 1796. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: Orsz. — Gvadányi József. A mostan folyó országgyűlés satirico-critikai leírása. Lápese 1791. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: Pösty. Gvadányi József. Pöstyéni főrodés. 1787. — *Simonyi Zsigmond.*

Gvad: RP. — Gvadányi József. Rontó Pálnak és gr. Benyovszky Máriaznak életek. Pozsony 1807. — *Kúnos Ignác.*

Gvad: VLev. Gvadányi József. Verses levelezés Gy. s. Fábrián Juliáná közt. Pozsony 1798. — *Kúnos Ignác.*

Gyarm: Föl. — Gyarmathi Miklós. Keresztényen felelet Monoszlai könyve ellen. Debrecen 1598. — *Könnye Nándor.*

GyöngyC. — Gyöngyösi codex. (A XV. sz. első negyedéből. Akadémiai kéziratár: kiadva Nyelvemléktár II.) *Könnye Nándor.*

Gyöngy: Char. — Gyöngyösi István. Charitelia. Buda 1763. (Az 1. kiad. 1700-ban jelent meg.) — *Könnye Nándor. Szarvas Gábor.*

Gyöngy: Cup. Gyöngyösi István. Cupido. Buda 1772. *Könnye Nándor.*

Gyöngy: KJ. Gyöngyösi István. Kemény János. Soprony 1718. 2. kiad. 1763.) — *Könnye Nándor. Szarvas Gábor.*

Gyöngy: MV. Gyöngyösi István. Murányi Vénus. Buda 1767. (1. kiad. 1661.) — *Könnye Nándor. Friesky János.*

Gyöngy: Pal Gyöngyösi István. Palinodia Hungariae. Buda 1774. (1. kiad. 1695.) — *Könnye Nándor.*

Gyöngy: Phoen. — Gyöngyösi István. Porából megélemedett phoenix. Lőcse 1693. (Szabó K. 1442. sz.) — *Könnye Nándor.*

Gyöngy: RK. — Gyöngyösi István. Rózsa-Koszorú. (Gyöngyösi István. Költeményes Maradványai. kiadtaDugonics A. II. k. 1796. — 1. kiad. 1690.)

GyöngyL: KVall. — Gyöngyösi László. A ker. vallás fundamentomi. (Irta Virel M.) Utrecht 1657.

Gyulai: Tánc. — Gyulai Mihály. Tánc jutalma. Debrecen 1681. *Veres Imre.*

Hajnal: KCég. — Hajnal Mátyás. Kített cégér. Pozsony 1640. — *Könnye Nándor.*

Hall: HHist. — Haller János. Hármas história. Kolozsvár 1751. (Irta 1695.) — *Könnye Nándor.*

Hall: Paizs. Haller János. A békességes türés paizsa. Irta Corenus J. Csik 1682. — *Könnye Nándor.*

Hall: Tel. Haller László. Telemakus. Kassa 1758. *Könnye Nándor.*

Haz. — Hazánk. Történelmi folyóirat, kiadja Aigner L. (Föl vannak belőle dolgozva Rettegi György emlékiratai 1759–1767.) — *Simonyi Zsigmond.*

HB. — Halotti beszéd és könyörgés. XIII. sz.

Holt: Bibl. — Heltai Gáspár. Biblia. (I. Kolozsvár 1551. II. 1565. IV. 1552.) — *Könnye Nándor.*

Holt: Canc. Heltai Gáspár. Cancionale, azaz históriás énekes könyv. Kolozsvár 1574. — *Könnye Nándor.*

Holt: Háló. — Heltai Gáspár. Háló (Hispániai vadászásg.) Irta Gonsalvius R. Kolozsvár 1570. — *Könnye Nándor.*

Holt: Krón. — Heltai Gáspár. Krónika a magyaroknak dolgairól. Kolozsvár 1575. — *Könnye Nándor.*

Holt: Mes. — Heltai Gáspár. Meséi: Száz fabula Aesopusból s egyebünnen. Kolozsvár 1566. — *Könnye Nándor. Szarvas Gábor.*

Holt: UT. — Heltai Gáspár. Új testamentom. Kolozsvár 1562. — *Könnye Nándor.*

Holt: VigK. — Heltai Gáspár. Vigasztaló könyvecske. Kolozsvár 1553. *Könnye Nándor.*

Holt: Zsolt. Heltai Gáspár. Zsoltár. Kolozsvár 1560. — *Könnye Nándor.*

Holt: Aritm — Ifj. Heltai Gáspár. Magyar Aritmetika. Kolozsvár 1591. — *Veres Imre.*

Hoyd: PCF. Heyden Sebald. Puerilium colloquiorum formulae. Krakko 1531. — *Könnye Nándor.*

Hofgr — Hofgreif-féle énekes könyv. Kol. XVI. sz. — *Könnye Nándor.*

Hoffm: Pród. — Hoffmann Pál. Prédikáció gr. Eszterházi László, Ferenc stb. fölött. Bécs 1653. *Könnye Nándor.*

- HollPréd.** — Hollósi Gottfrid megtéréséről írt prédikáció. Keresztúr 1603. — *Könyve N.*
- HorvC.** — Horváth codex, 1522. (A N. Múzeumban; kiadva Nyelvemléktár VI.) — *Simonyi Zsigmond.*
- Horv: Bucs.** — Horváth Gergely. Büesúztató. Kassa 1734. — *Könyve Nándor.*
- Horv: HÖszt.** — Horváth Gergely. Halálnak ösztöne. Pozsony 1738. — *Könyve Nándor.*
- Horv: Mór.** — Horváth Gergely. Mórocz Zsuzsánna. Kassa 1734. — *Könyve Nándor.*
- Horv: MulF.** — Horváth Gergely. Mulier fortis. Nagyszombat 1728. — *Könyve Nándor.*
- Hunn: Trakta.** — Hunnius Miklós. Rövid és fundamentomos tracta. Frankfurt 1692. — *Veres Imre.*
- Huny: Trója.** — Hunyadi Ferenc. História Trója megszállásáról és veszedelméről. Kol. 1631. (1. kiadása 1577-ből való.) — *Könyve Nándor.*
- Huny: Trója².** — Hunyadi Ferenc. 9. Kiadás. Lőse 1692. — *Veres Imre.*
- Huszi: Aen.** — Huszi Péter. Aeneis. Kol. 1624. (Első kiad. 1582.) — *Könyve Nándor.*
- Illy: KrÉlet.** — Illyés András. A Krisztus Jézus élete. Irta Avancinus M. Nszombat 1690. — *Könyve Nándor.*
- Illy: Préd.** — Illyés András. Megrövidített ige. Vasárnapi prédikációk. Nszombat 1696. — *Könyve Nándor.*
- Illy: SzÉlet.** — Illyés András. A keresztyén élet példája vagy tüköre, azaz a szentek élete I—V. Nszombat 1682/3. — *Veres Imre.*
- Illy: Kat.** — Illyés István. Lelki tej avagy Katekismus. Nagyszombat 1697. — *Könyve Nándor.*
- Illyef: BCsTomp.** — Illyefalvi István (jezsuita). Bányász esakánynak tompítása. Kassa 1669. — *Könyve Nándor.*
- Illyef: Jephtha.** — Illyefalvi István. Jephtha históriája. Buchananus Gy. után. Kolozsvár 1597. — *Könyve Nándor.*
- Iosv: NS.** — Iosvai Péter. Nagy Sándor. II. n. XVI. száz. (1. kiad. Debrecen 1574.) — *Könyve Nándor.*
- Iosv: SzPál.** — Iosvai Péter. Szent Pál apostol életéről. Debrecen 1577. — *Könyve Nándor.*
- Iosv: Toldi.** — Iosvai Péter. Toldi M. históriája. Lőse 1629. (1. kiad. Debrecen 1574.) — *Könyve Nándor.*
- Irat: Perk.** — Iratosi F. János. Patika szerzésatos bolt. Irta Perkinsus V. Lőse 1641. — *Könyve Nándor.*
- Istv: Volt.** — Istváni Pál. Volter királyfi hist. Debrecen 1574. — *Könyve Nándor.*
- Jern.** — Jerney. Magyar nyelvkincsek Árpádék korszakából. I.
- JesTitk.** — Jesuita páterek titkai. Várad 1657. — *Veres Imre.*
- JesusSir.** — Jesus Sirah könyve. Kol. 1551. — *Veres Imre.*
- JordC.** — Jordáuszky codex. 1516—1519. (Az esztergomi fő székesegyház könyvtárában; kiadva RM. Nyelvemlékek V. A számok a kiadás lapszámait jelentik.) — *Szarvas Gábor. Szilasi Móric. Vozári Gyula.*
- JTársReg.** — Regulái a Jesus társaságának. Nszomb. 1681. — *Veres Imre.*
- KBártfa.** — Bártfai kalendárium 1583. — *Veres Imre.*
- KBécs.** — Bécsi kalendárium 1572, 1650, 1651, 1652, 1666. — *Könyve Nándor.*
- KCsepr.** — Csepregi kalendárium 1626, 1635. — *Veres Imre.*
- KDebr.** — Debreceni kalendárium 1619. — *Veres Imre.*
- KGalg.** — Galgóci kalendárium 1582. — *Veres Imre.*
- KKrakkó.** — Krakkói kalendárium 1573. — *Veres Imre.*
- KLöcse.** — Lőcsei kalendárium 1645, 1649, 1674, 1676. — *Könyve Nándor.* — 1671. *Veres Imre.*
- KNagysz.** — Nagyszombati kalendárium 1579, 1613, 1621. — *Veres Imre.* — 1658. *Könyve Nándor.* — 1671.
- KNagyv.** — Nagyvárad kalendárium 1652. — *Könyve Nándor.*
- Kák: Ast.** — Kákonyi Péter. Astiages és Cyrus históriája. Debrecen 1574. — *Könyve Nándor.*
- Kák: Sáms.** — Kákonyi Péter. Sámson históriája. Kolozsvár 1579. — *Veres Imre.*
- Káldi: Bibl.** — Káldi György. Szent Biblia. Bées 1626.
- Kár: Bibl.** — Károlyi Gáspár. Biblia. Vizsoly 1590. — *Könyve Nándor.*
- Kár: 2Könyv.** — Károlyi Gáspár. Két könyv minden országok jó és gonosz szerencséjének okairól. Debrecen 1563. — *Könyve Nándor.*
- Kár: Credo.** — Károlyi Péter. Az apostoli credonak magyarázata. Debrecen 1584. — *Könyve Nándor.*
- Kár: Hal.** — Károlyi Péter. A halálról, feltámadásról és az örök életről. Debrecen 1575. — *Veres Imre.*
- Kár: Élet.** — Gr. Károlyi Sándor önéletírása 1669. (Szalay L. M. Tört. Emlékei IV. 1865.) — *Könyve Nándor.*
- Kász: Kit.** — Kászoni János. Rövid igazgatás Magyarország törvényfolyásairól. Irta Kitionich J. Gy. Fejérvár 1647. — *Könyve Nándor.*
- KazC.** — Kazinczy codex. 1526, 1529, 1541. (A N. Múzeumban; kiadva Nyelvemléktár VI.) — *Könyve Nándor.*

- KBodor: HÖszt.** Kabai Bodor Gellért. Hegyes ösztön a sátának agyala. Debrecen 1682. — *Vérs Imre.*
- KCsipk: Pápiszt.** — Komáromi Csipkés György. Pápiság ujsgája. Kolozsvár 1671. — *Vérs Imre.*
- KCsipk: Postis.** — Komáromi Csipkés György. Pestis pestise. 1664. — *Vérs Imre.*
- KCsipk: Woll** — Komáromi Csipkés György. Keresztyén isteni tudomány. Irta Wollebius J. Utrecht 1653. — *Könnye Nándor.*
- KCsipk: SzTük.** — Komáromi Csipkés György. Szomorú esetek tüköre. S.-Patak 1661. — *Vérs Imre.*
- Kocsk: ÖtvM.** — Kecskeméti W. Péter Ötvösmesterségről írt könyve. Kiadta Ballagi Aladár. (Archaeol. Értesítő új f. III. k.) — *Szarvas Gábor.*
- Kocsk: Tört.** — Hornyik János. Kecskemét város története, oklevéltaírral. 1860—2. — *Könnye Nándor* (II. k.) és *Vérs Imre* (IV.).
- Kom: Élet.** — Kemény János önéletríása. (Szalay L. M. Történelmi Emlékek I. 1856.) — *Könnye Nándor.*
- Ker: Préd.** — Keresszegi H. István. A ker. hit ágazatiról való prédikációk tárháza. Debrecen 1610. — *Vérs Imre.*
- Koroszt: CsKor.** — Keresztúri Pál. Csesemő keresztyén. Gy.-Fejérvár 1638. — *Könnye N.*
- Koroszt: FelsKor.** — Keresztúri Pál. Felserdült Keresztyén. Várad 1611. — *Kasztner G.*
- Koroszt: Log.** — Keresztúri Pál. Lelki legelgetés. Nvárad 1619. — *Könnye Nándor.*
- Kéri: Son.** — Kéri Sámuel. Keresztyén Seneca. Latinból ford. Bécs 1594. — *Könnye Nándor.*
- KoszthC.** — Keszthelyi codex. 1522. (A keszthelyi Festeties-könyvtárban; kiadva Nyelvelméktár. XIII.) — *Irángi Istrán.*
- KötMDipl.** — Salamon Ferenc: Két Magyar Diplomata a XVII. szból. Bécs 1867.
- KirBosz.** — Királyi beszélgetéseknek, nem különben: Frantzia Példabeszédeknek öszveszedetése, mely ezelőtt frantzia és német nyelven ki bocsátatott, mostan pedig a magyarnak hozzáadásával kinyomtatott. Pozsony 1749. — *Simonyi Zsigmond.*
- Kisv: Adag.** — Kis-Viczay Péter: Adagia. Bártfa 1713. — *Szarvas Gábor.*
- Knauz.** — Knauz Ferdinand. Monumenta Ecclesiae Strigoniensis 1871. 1882.
- KolTört.** — Oklevéltár Kolozsvár Története I. kötetéhez. Szerkesztette Jakab Elek. Buda 1870.
- Komár: Imáds.** — Komáromi István. Az úri imádság magyarázatja. Nvárad 1651. — *Vérs Imre.*
- Komj: SzPál.** — Komjátli Benedek. Sz. Pál levelei. Krakkó 1533. — *Likavetz János.*
- Konst.** — Constantinápoly várossáának leírása. Lőese 1688. — *Könnye Nándor.*
- Kónyi: ÁrtM.** — Kónyi János. Ártatlan mulatság. — *Kasztner Géza.*
- Kónyi: HRom.** — Kónyi J: Magyar Hadi Román avagy gr. Zrínyi M. vitéz dolgai. Pest 1779. — *Kasztner Géza.*
- Kónyi: VártaM.** — Kónyi J: Várta Mulatság. — *Kasztner Géza.*
- KopaszszágD.** — Az kopaszszágnak diesireti. 1589. — *Simonyi Zsigmond.*
- Köl: Idv.** — Kölesséri Sámuel. Idvesség sarka. S.-Patak 1666. — *Könnye Nándor.*
- Köl: DobK.** — Kölesséri Sámuel. Halotti beszéd Dobozi Kata fölött. Kolozsvár 1675. — *Vérs Imre.*
- KönigsbT.** — Königsbergi Töredék. XIV. század.
- KPap: Evang.** — Kopesányi Pap Márton. Evangéliumok és epistolák. Bécs 1616. — *Könnye Nándor.*
- Kr.** — Kreszneries Ferenc. Magyar Szótár. 1831—2. — (Egyéb rövidítés után arra figyelemztet, hogy az idézet Kreszneriesből van átvéve.)
- KrisztL.** — Krisztina Legenda. Szent Krisztina élete a XVI. száz. elejéről. (A N. Múzeumiban; kiadva Nyelvelméktár VII.) — *Simonyi Zsigmond.*
- KrizaC.** — Kriza codex 1532. (Az akadémiai könyvtárban; kiadva Nyelvelméktár II.) — *Könnye Nándor.*
- KrucisB.** — Kruesai Márton fölötti bucsuztató. 1733. — *Könnye Nándor.*
- KTör: Assz.** — Kolosi Török István. Az asszonyi nem diesirete. Lőese 1655. (1. kiad. Kol. 1630.) — *Könnye Nándor.*
- KTör: SzJán.** — Kolosi Török István. A sz. János ev. historiája. Irta Reuchlin. — A világi emberek bolondságán való siralom. Irta Marsilius Ficinus. Kolozsvár 1635. — *Könnye Nándor.*
- KulesC.** — Kulesár codex. 1539. (N. Múzeum; kiadva Nyelvelméktár VIII.) — *Király Pál.*
- Kules: Evang.** — Kulesár György. Postilla, azaz Evangéliomoknak magyarázatja. A.-Lindva 1571. — *Könnye Nándor.*
- Kules: HKész.** — Kulesár György. A halálra való készületől. A.-Lindva 1573. — *Könnye Nándor.*
- Kules: Votok.** — Kulesár György. Az ördögnek a penitenciatartó bűnössel való vetekedéséről. A.-Lindva 1573. — *Könnye Nándor.*
- Ladányi: Bucs.** — Ladányi Elek. Bucsúztató. Kassa 1735. — *Könnye Nándor.*
- Ladányi: Doer** — Ladányi Elek. Inevitabile decretum. Kassa 1735. — *Könnye Nándor.*

Land: UjSegits. — Landovics István. Uj segitség (prédikációk). Nagyszombat 1689. — *Könyve Nándor.*

LányiC. — Lányi eodex. 1519. (Akadémiai kézirat: kiadva Nyelvelméltár VII.) — *Könyve Nándor.*

Laskai: Lips. — Laskai János. A polgári társaság tudományáról. Irta Lipsius Justus. Bártfa 1641. — *Könyve Nándor.*

László: Petr. — László Pál. Petrarca a szerencséről. Kassa 1720. — *Könyve Nándor.*

Laur: LViad. — Laurentius. Lelki viadalom. Pozsony 1722. — *Könyve Nándor.*

Lép: FTük. — Lépes Bálint. A halandó emberi nemzet fényes tüköre. Prága 1616. — *Könyve Nándor.*

Lép: PTük. — Lépes Bálint. Pokoltól rettentő tükör. Prága 1617. — *Veres Imre.*

Let: Hitág. — Lethenyi István. A sz. írásbeli hitünk ágai. Irta Hutter Lénárt. Csepreg 1635. — *Könyve Nándor.*

LevT. — Magyar Leveles Tár. I. Négy száz magyar levél 1504—1560. Közli Szalay Á. 1861. — *Könyve Nándor.* — II. Magyar hölgyek levelei 1515—1709. Közli Deák Farkas. 1879. — *Munkácsi Bernát. Szarras Gábor.*

LibEleg. — Libellus elegantissimus. Igen szép könyvecske, mely szép Catonak neveztetik, az jó életnek oktatásáról. 3. kiad. Kol. 1620. (1. kiad. 1591.) — *Könyve Nándor.*

Lipp: Cal. — Lippai János. Calendarium oeconomicum. Nszombat 1662. — *Könyve Nándor.*

Lipp: PKert. — Lippai János. Pozsonyi kert. I. Virágos kert Nagyszombat 1664. II. Veteményes kert. Bécs 1664. III. Gyümölcsös kert. Bécs 1667. — *Könyve Nándor.*

Liszny: Krón. — Lisznai Kovács Pál. Magyarok krónikája. Debr. 1692. — *Könyve Nándor és Veres Imre.*

Liszi: Márs. — Liszi László. Magyar Márs. Bécs 1653. — *Veres Imre.*

MA. — Molnár Albert. Dictionarium Ungarico-Latinum. Norimberga 1604. Rendszerint a bővített 3. kiadás értendő. Heidelberg 1621. (A német fordítások az 1708.-i kiadásból valók.)

MAI. — Molnár Albert. Dictionarium Latino-Ungaricum. Norimberga 1604.

MA: Bibl. — Molnár Albert. Szent Biblia. (Károlyi Bibliájának 2. kiadása) Hanau 1608. (*Magy.* — Magyarazatok a biblia előtt.) — *Könyve Nándor.*

MA: SB. — Molnár Albert. Discursus de Summo Bono. Irta Ziegler Gy. Lőese 1630. — *Könyve Nándor.*

MA: Scult. — Molnár Albert. Jubiléus eszteni-dei prédikáció. Irta Scultetus A. Oppenheim 1618. — *Könyve Nándor.*

MA: Tan. — Molnár Albert. A ker. religióra való Tanítás. Irta Calvinus J. Hanau 1624. — *Könyve Nándor.*

MA: Zsolt. — Molnár Albert. Szent Dávid Zsoltárai. Várad. 1654. (1. kiad. Herborn 1607.) — *Könyve Nándor.*

Mad: BHal. — Madarász Márton. A jó vagy kegyes élet és boldog halál. Irta Senners D. Lőese 1643. — *Könyve Nándor.*

Mad: Evang. — Madarász Márton. Vasárnapi evangeliomokból való szent elmélkedések. Irta Meisner Boldizsár. Lőese 1635. — *Könyve Nándor.*

Magy: Nád. — Magyar István. Halotti beszéd gr. Nádasdy F. fölött. Keresztúr 1604. — *Könyve Nándor.*

Major: Szót. — Major Márton. Latin-magyar szótár 1647. — *Könyve Nándor.*

Marg: Imáds. — Margitai Péter. A mindennapi imádságnak magyarazatja. Debrecen 1616. — *Könyve Nándor.*

MargL. — Margit legenda. 1510. (A N. Múzeumban: kiadva Nyelvelméltár VIII.) — *Barna Ferdinánd.*

Martonf: SzHist. — Martonfalvi György. Szent historia. Debrecen 1681. — *Veres Imre.*

Matkó: BCsák. — Matkó István. X. ut Tök könyvnek eltévése, avagy Bányászcsákány. S-Patak 1668. — *Könyve Nándor.*

Matkó: HRoml. — Matkó István. Fővényen épített ház romlása. Szeben 1666. — *Könyve Nándor.*

MedLat. — (Wendelinus Marcus Fridericus.) Medulla Latinitatis. Gyulafehérvár 1646. — *Kónos Ignác.*

Megy: Bayle. — Medgyesi Pál. Praxis pietatis. Irta Bayle Lajos. Debr. 1636. — *Könyve Nándor.*

Megy: Cowp. — Medgyesi Pál. Hét napoki együtt beszélgetése egy keresztyén és egy pápista catholicusnak. Irta Cowper Vilmos. Debrecen 1637. — *Könyve Nándor.*

Megy: Dial. — Medgyesi Pál. Dialogus politico-ecclesiasticus az presbyteriumról. Bártfa 1650. — *Könyve Nándor.*

Megy: 3Jaj. — Medgyesi Pál. Erdély s egész magyar nép hármias jajja. S.-Patak 1653. — *Könyve Nándor.*

Megy: 6Jaj. — Medgyesi Pál. Magyarok hatodik jajja. Sárospatak 1660. — *Könyve Nándor.*

Megy: SzAÖröme. — Medgyesi Pál. Szent atyák öröme. Gy.-Fejérvár 1640. — *Könyve Nándor.*

Megy: Szöv. — Medgyesi Pál. Égő szövétnek. Gy.-Fejérvár 1615. — *Könyve Nándor.*

Mol: ATam. — Melius Péter. Az Arany Tamás tévelygéseinek meghamisítási. Debrecen 1562. — *Könyve Nándor.*

Mel: Ének. — Melius Péter. Igaz sz. íráshól kiszedett ének. Debr. 1570. — *Könyve Nándor.*

Mel: Herb. — Melius Péter. Herbarium. Kolozsvár 1578. — *Veres Imre.*

Mel: Jób. — Melius Péter. A Sz. Jób könyvének fordítása. Várad 1565. — *Könyve Nándor.*

Mel: Préd. — Melius Péter. Christus közbenjárásáról való prédikációk. Debr. 1561. — *Könyve Nándor.*

Mel: Sám. — Melius Péter. Sámuel könyvei és királyok könyvei. Debr. 1565. — *Alexis György.*

Mel: SzJán. — Melius Péter. Sz. János jelenésének magyarázata. Várad 1568. — *Könyve Nándor.*

MesésK. — Mesés könyvecske. Németből ford. Löese 1629. — *Könyve Nándor.*

MF. — Mátyás Flórián. Nyelvtörténeti szótárkísérlet. Pest és Pécs 1868—1871. (Egyéb rövidítés után arra figyelmeztet, hogy az idézet onnan van átvéve.)

MHeg: BTan. — Mikolai Hegedűs János. Biblia Tanui. Utrecht 1648. — *Könyve Nándor.*

MHeg: Preb. — Mikolai Hegedűs János. Lelki prebenda. Utrecht 1648. *Veres Imre.* — 2. kiadás Szeben 1665. — *Könyve Nándor.*

MHeg: TOszl. — Mikolai Hegedűs János. A mennyei igazság tüzes oszlopa. Irta Grosse S. Utrecht 1648. — *Veres Imre.* — 2. kiad. Szeben 1665. — *Könyve Nándor.*

Mih: ÖrökÉ — Mihálykó János. Az örök életéről való könyvecske. Irta Zader J. Bártfa 1603. *Könyve Nándor.*

Mik: MulN. — Mikos Kelemen. Mulatságos Napok. (Franciából átdolgozva 1745. Kiadta Abati L.) — *Simonyi Zsigmond.*

Mik: TörL. (Mik: TLev.) — Mikos Kelemen. Törökországi Levelek (1717—1758. Kulesár István 1794-ki kiadása.) *Könyve Nándor.* *Szarvas Gábor.*

Misk: AnglInd. — Miskolczy C. Gáspár. Angliai independentismus. Utrecht 1651. — *Könyve Nándor.*

Misk: VKert. — Miskolczy Gáspár. Egy jeles valkert Irta Franzius F. Löese 1702. *Könyve Nándor.*

Misoc: Progn. — Misocacus Vilhelm. Prognosticon Kol. 1578. — *Könyve Nándor.*

MNyil: Irt. — Melotai Nyilas István. A mennyei tudomány szerint való Irtovány. Debr. 1617. *Könyve Nándor.*

MNyil: Zsolt. — U. a. Szent Dávid 20-ik zsoltárának magyarázata. Kassa 1620. — *Könyve Nándor.*

Moln: Buc. — Molnár András. Búcsúztató. Kassa 1733. — *Könyve Nándor.*

Moln: Ut. — U. a. Legigyenesebb út . . . Kassa 1733. — *Könyve Nándor.*

Moln: JÉpül. — Molnár János. A régi jeles épületekről. Nagyszombat 1760. — *Szarvas Gábor.*

Moln: Term. — Molnár János. A fisikának eleji. A természetiokről hat könyv. Pozsony és Kassa 1777.

MolnF: LTárb. — Molnár Ferenc. Lelki tárház. Löese 1692. — *Veres Imre.*

Mon: Apol. — Monozslai András. Apologia. Nszombat 1588. — *Könyve Nándor.*

Mon: Képt. — Monozslai András. A képek tiszteletéről. Nszombat 1589. — *Könyve Nándor és Schleiningcr.*

MonIrók. — Monumenta Historica: Irók. III. (Veranesics A. Memoria rerum: és Landerfejrvár elveszésének oka.) *Szarvas G.* — XI. (AporP. Metamorphosis Trans. stb.) *Veres Imre.* — VIII. (Rozsnyai D. tört. maradv.) XV. XVIII. (Tökölly J. naplója 1693—4. és 1676—8.) *Kasztner Géza.*

MonOkm. — Monumenta Historica: Okmánytár.

MonTME. — Monumenta Historica. Török-magyarokori történelmi emlékek. (Kiadta a M. T. Akadémia.) — *Kasztner Géza.* — (I. II.) *Alexis Géza.*

MTolv: Aritm. — Menyői Tolvaj Ferenc. Az arithmeticianak mestersége. Kol. 1698. (1. kiad. 1675.) — *Könyve Nándor.*

MünchC. — Münchener codex. 1466. (A müncheni udvari könyvtárban; kiadva Nyelvemléktár I.) — *Simonyi Zsigmond.*

Nad: Kort. — Nadányi János. Kerti dolgoknak leírása. Irta Mizáld A. Kol. 1669. — *Könyve Nándor.*

NádC. — Nádor codex. 1508. (Az egyetemi könyvtárban. Tokly kiad. 1857.) — *Kürsz Antal.*

Nagyari: Orth. — Nagy-Ari Benedek. Orthodoxus Christianus: Igaz vallásu keresztyén. Várad 1651. — *Veres Imre.*

Nagyb: HunyJ. — Nagybankai Mátyás. Historia Hunyady Jánosról. Debr. 1571. (1. kiad. Kol. 1570.) — *Könyve Nándor.*

Nagyb: Józ. — Nagybankai Mátyás. Historia Jakób fiáról Józsefről. Kolozsvár 1580. *Könyve Nándor.*

NagyszC. — Nagyszombati codex. 1512—1513. (Az esztergomi káptalan nagysz. könyvtárában; kiadva Nyelvemléktár III.) *Komáromy Lajos.*

Nán: SzűT. — Nánási L. István. Szű titka. Kol. 1670. — *Könnye Nándor.*

NémGl. — Németújvári Glosszák. Egy németújvári latin codex sorközi és lapszéli magyar jegyzetei. (Kiadva: Magyar Könyvszemle 1883.) — *Simonyi Zsigmond.*

Nógr: IdvK. — Nógrádi Mátyás. Idvesség Kapuja. Kol. 1672. — *Könnye Nándor.*

Nom. — Nomenclatura seu dictionarium Latino-Germanicum. Nunc denuo adiectum idioma hungaricum. Szeben 1629. — *Könnye Nándor.* (Az 1641-ki 2. kiadásból idézettek Kreszneriesből vannak átvéve.)

NótPM. — A peleskei nótárius pokolba-metele. Basel 1792. — *Simonyi Zsigmond.*

Nyirkállai. — Nyirkállai Tamás, Mátyás király udvari kancellárjának 1484. körül összeirt udvari fogalmazvány-mintái közt szétszórt magyar kifejezések. (A kézirat a pécsi püspöki könyvtárban. Szótárunk Kovachich M. Gy. „Formulae Solemnes Styli“ 1799-ben megjelent munkájából idézi.)

NyKözl. — Nyelvtudományi Közlemények. Kiadja a M. Tnd. Akadémia Budapest 1862—1888.

Nyr. — Magyar Nyelvőr. Szerk. és kiadja Szarvas Gábor. Budapest 1872—1888. — I.—X. *Simonyi Zsigmond.* — XI.—XVI. *Jámbor József.*

Offic. — Officium. B. Mariae. Szűz Mária zsolozmája. Nszombat 1662. (1. kiadás 1643.) — *Könnye Nándor.*

Ompr: GonAssz. — O[r]mpruszt Kristóf. Gonosz asszonyok. Bécs 1550—1552. — *Könnye Nándor.*

Ónadi: Számv. — Ónadi János. Practici algorithmi. Számvetés tudománya. Kassa 1693. — *Könnye Nándor.*

Orczy: KöltH. — Költeményes Holmi egy nagyságos elmétől [b. Orczy Lőrincétől]. Kiadta Révai Miklós. Pozsony 1787. — *Simonyi Zsigmond.*

Orczy: KöltSz. — Két nagyságos elmének Költeményes Szüleményi [b. Orczy Lőrincé és Baresayé]. Kiadta Révai M. Pozsony 1789. — *Simonyi Zsigmond.*

Otr: Besz. — Otrokoesi Flóris Ferenc. Idvesség beszélgetések. Kolozsvár 1683. — *Könnye Nándor.*

Otr: Róma. — Otrokoesi Flóris Ferenc. Róma Istennek szent városa. Nagyszombat 1698. — *Veres Imre.*

Otr: Tökéli. — Otrokoesi Flóris Ferenc. Isten előtt járóknak Tökéletessége. Nagyszombat 1699. — *Könnye Nándor.*

Ozor: Christ. — Ozorai Imre. De Christo et ejus ecclesia. Krakko 1535. — *Könnye Nándor.*

ÖtvMest. — Az Ötves Mesterségről való vetélkedés. 1716. (Kiadva Egy. Philol. Közl. VIII. — *rsz. versszak.*) — *Simonyi Zs.*

PP. — Pápai Páriz Ferenc. Dictionarium hungarico-latinum. Lőese 1708. (A német fordítások a későbbi kiadásokból valók.)

PPI. — Pápai Páriz Ferenc. Dictionarium latino-hungaricum. Lőese 1708.

PPBI. — Pápai Páriz Ferenc szótárának Bodféle bővített kiadása. Szeben 1767. (A csillag mindig azt a latin cikket jelöli, melyből az idézet van véve.) — *Jámbor József* és *Szarvas Gábor.*

PP: PaxA. — Pápai Páriz Ferenc. Pax Animae, azaz a lélek ességéről. Franciául irta Molinaeus P. Kolozsvár 1680. — *Könnye Nándor.*

PP: PaxC. — Pápai Páriz Ferenc. Pax Corporis: az emberi test nyavalyáiról. Kolozsvár 1690. — *Könnye Nándor.* (Az *olaj* szó összetételeit az 1774-i kiadásból közölte *Csapodi István.*)

Páp: KesKÚt. — Pápai Páriz Imre. Keskeny út. S.-Patak. 1662. (1. kiadás Utrecht 1647.) — *Könnye Nándor.*

Paskó: ESir. — Paskó Kristóf. Erdély pusztításáról irt siralom. Szeben 1663. — *Veres Imre.*

Pataki: Reg. — Pataki István. Ez világ dolgainak igazgatásának mestersége, száz regulák. Latinból ford. Kolozsvár 1681. — *Könnye Nándor.*

Pathai: Sacr. — Pathai István. A sakramentokról. Gy.-Fejérvár 1643. — *Könnye Nándor.*

Pázm: Fel. — Pázmány Péter. Felelet Magyarinak az orsz. roml. Nagyszombat 1603. — *Könnye Nándor.*

Pázm: Imáds. — Pázmány Péter. Keresztyéni imádságos könyv. (1. kiadás 1606. Földolgozva az 1631-i kiadás van.)

Pázm: Kal. — Pázmány Péter. Kalauz. Pozsony 1613. — *Veres Imre.*

Pázm: KT. — Pázmány Péter. Kempis Tamásnak a Krisztus követéséről irt négy könyve (1. kiadása 1604-ben jelent meg.) — *Bánóczy József.*

Pázm: LuthV. — Pázmány Péter. Lutheristák Vezetője. Bécs 1627. — *Jámbor József.*

Pázm: Préd. — Pázmány Péter. Vasárnapi és imepi prédikációk. Pozsony 1636. — *Veres Imre.*

Pázm: 5Lev. — Pázmány Péter. Alvinczi Péterhez irtott öt szép levél. Pozsony 1609. — *Kiss Ignác.*

Pécsi: Hének. — Pécsi János. Oeconomia coniugalis. Az házások életiről való ének. Kolozsvár 1580. — *Könnye Nándor.*

Pécsi: Ágost. — Pécsi Lnkács. Sz. Ágoston elmélkedései. Nagyszombat 1591. — *Veres Imre.*

Pécsi: SzűzK. — Pécsi Lukács. Keresztyén szűzeknek tisztességes koszorúja. Nszombat 1591. — *Veres Imre.*

Pécsv: Fel. — Pécsvárdi Péter. Felelet Pázmány P. két könyveskjére. Debrecen 1629. — *Könnye Nándor.*

PeerC. — Peer codex. XVI. század elejéről. (Nemz. Múzeum; kiadva Nyelveléktár II.) — *Volf György.*

PéldK. — Példák könyve. 1510. (A budapesti Egyetem könyvtárában; kiadva Nyelveléktár VIII. k.) — *Bánóczy József.*

Pereszli: Gramm. — Pereszlényi P. Grammatica linguae Hungaricae. Nszombat 1682. (Újra kiadva Corp. Gramm.-ban.) — *Könnyé Nándor.*

Peray: LFl. — Osztopányi Perneyesi Zsigmond. Lelki tlástrom. Kolozsvár 1678. — *Könnyé Nándor.*

Pesti: Fab. — Pesti Gábor. Aesopus Fabulái. Bécs 1536. — *Simonyi Zsigmond.*

Pesti: Nom. — Pesti Gábor. Nomenclatura sex linguarum. (Az 1. kiad. 1538-ban jelent meg Bécsben. Földolgozva a 2. 3. 4. kiadás van, 1550, 1561, 1568.) — *Könnyé Nándor.*

Pesti: NTest. — Pesti Gábor. Novum Testamentum seu quatuor evangeliorum volumina. Bécs 1536. — *Könnyé Nándor.*

Pesty. — Pesty Frigyes. Magyarország helynevei. Budapest 1888.

Pethő: Krón. — Pethő Gergely. Magyar krónika. Bécs 1660. — *Könnyé Nándor.*

Petki: Virt. — Petki János. A virtus és voluptas vetekedése. Silius Italicus után. Kol. 1610. — *Könnyé Nándor.*

PhilFl. — Z. Sz. J.: Igaz barátságunk tükrö, melyben megirattatik Philosthenes és Florentinának hűség szerelmek. Buda 1785. — *Könnyé Nándor.*

PHorv: Apol. — Petricsevics Horváth Ferenc. Apologia fratrum Unitariorum. Kolozsvár 1700. — *Könnyé Nándor.*

Poonit. — Poenitentiának tükrö. Németből ford. Bécs 1665 (1. kiadás Bártfa 1626.) — *Könnyé Nándor.*

Pont. — Pontianus császár históriája. Bécs 1573. — *Könnyé Nándor.*

Pós: GBot. — Pósházi János. Görösös bot. S.-Patak 1668. — *Kúnos Ignác.*

Pós: Igazs. — Pósházi János. Igazság istáppja. S.-Patak 1669. *Veres Imre* és *Könnyé Nándor.*

Pós: Válasz. — Pósházi János. A három kérdésre adott választételnek megerősödése. II. n. 1666. — *Veres Imre.*

Pós: Vetétk. — Pósházi János. Kis Imre jesuita páterrel való vételkedés. II. n. 1666. — *Veres Imre.*

PozsC. — Pozsonyi codex 1520. (Kiadva Nyelveléktár XIII.) — *Marczali Horvát.*

PractArithm. Practica arithmetica, azaz számvető tábla. Nagyszombat 1709 (1. kiad. Debrecen 1611.) — *Könnyé Nándor.*

Prág: Serk. — Prágai András. Fejedelmek serkentő órája. Irta Gvevara A. Bártfa 1628. — *Veres Imre.*

Radv: Csal. — Radvánszky J. Magyar Családelet és háztartás. — *Turi Mészáros István, Alexies György.*

Rák: Art. — Rákóczy Ferenc. Hadi artikulások. 1705. — *Könnyé Nándor.*

RákF: Lev. — II. Rákóczy Ferenc Levéltára. (Archivum Rákóczianum. Kiadta a M. T. Akadémia.) — *Könnyé Nándor.*

Rák: Manif. — II. Rákóczy Ferenc Manifestuma. Nszombat 1704. — *Könnyé Nándor.*

RákGy: Lev. — A két Rákóczy György Levelezése. Szerkesztette Szilágyi Sándor. — *Szarvas Gábor.*

RejtLev. — Rejtelmes Levelek I. Rákóczy György korából. Közli Ötvös Ágoston. Kolozsvár 1848.

RendÉl. — G. C. J.: Rendes élet példája. Lőese 1674. — *Veres Imre.*

Rim: Ének. — Rimai János istenes énekei. Lőese 1693. — *Könnyé Nándor.*

RMK — Régi Magyar Költők Tára. Közzéteszi Szilágyi Áron. I–V. köt. Budapest 1877-től. — *Alexies György.*

RMNy. — Régi Magyar Nyelvelmékek. Kiadta a M. Tudós Társaság; szerk. Döbrentei Gábor (A II. és III. szám ezen köteteknek második felét jelenti, mely az okiratokat foglalja magában.) — *Könnyé Nándor, Jámbor József.*

Rumy: Mon. — Monumenta Historica. Kiadta Rumy. — *Veres Imre.*

Salánki: CladTure. — Salánki Gy. Historia Cladus Turcicae... A nádulvári török veszedelem históriája. Kolozsvár 1581. — *Veres Imre.*

SalMark. — Salamon királynak Markalffal való tréfabeszédek. Monyorókerék 1591. (1. kiad. Kol. 1577.) — *Simonyi Zsigmond.*

Sall: Vár. — Sallai István Jó nemes Várának gyenge orvoslása. Pozsony 1630. — *Könnyé Nándor.*

Sam: Cor. — Samarjai János. A hely. ececlsiák ceremonijokról. Lőese 1636. — *Könnyé Nándor.*

Sam: Harm. — Samarjai János. Magyar harmonia az Aug és Hely. confessio közt. Pápa 1628. — *Könnyé Nándor.*

Sámb: 3Körd. — Sámbár Mátyás. Három idvességés kérdés. Nagyszombat 1661. — *Kúnos Ignác.*

Sámb: 3Fol. — Sámbár Mátyás. A három idv. kérdésre a Calvinista tanítók mint felelnek. Kassa 1667. — *Kúnos Ignác.*

Sámb: Isp. — Sámbár Mátyás. Orvosló ispótlý. II. n. 1664. — *Könnye Nándor.*

SándorC. — Sándor codex. A XVI. száz. első negyedéből. (Az egyetemi könyvtárban; kiadva Nyelvelmléktár II.) — *Szarvas Gábor.*

Sárp: Noe. — Sárpataki N. Mihály. Noé bárkája. Kol. 1681. — *Könnye Nándor.*

SBalog: TemK. — Sélyei Balog István. Temető Kert. Halotti prédikációk. Várad 1655. — *Könnye Nándor.*

SI. — Sándor István. Toldalék a magyar-deák Szókönyvhöz. Bécs 1808.

Sib: VigK. — Sibolthi Demeter. Vigasztaló könyvecske. Galgóe 1584. — *Veres Imre.*

Sim: Evang. — Evangéliumok magyarátja. Simon Pál deák postillájából ford. Bártfa 1608. — *Könnye Nándor.*

SK. — Simai Kristóf. Végtagokra szedett szótár.

Soós: Post. — Sóvári Soós Kristóf. Postillák azaz epistoláknak magyarátja. Bártfa 1598. — *Könnye Nándor.*

Sylv: UT. — Sylvester János. Uj testamtom. Sárvár 1541. — *Könnye Nándor.*

Szakácmest. — Szakácmesterségnek könyvecskeje. Nagyszombat 1785. (L. M. Nyelvőr IX.)

Szal: Krón. — Szalárdi János. Siralmas magyar Krónika. XVII. száz. (Kiadta Kemény Zs. Pest 1853.)

Szal: Vigaszt. — Szalárdi Miklós. Vigasztaló szók és lelki harc. Gy.-Fejérvár 1643. — *Veres Imre.*

Szár: Cat. — Szárászi Ferenc. Catechesis (Palatinatusi) fordítása. (1604.) — *Veres Imre.*

Szathm: Cent. — Szathmár-Némethi Mihály. Halotti Centuria. Kol. 1683. — *Könnye Nándor.*

Szathm: Dom. — Szathmár-Némethi Mihály. Dominica. Kolozsvár 1675. — *Könnye Nándor.*

SzBodó: Sódics. — Szentmártoni Bodó János. A só dícsérete. Ácsmesterek dícsérete. Lőese 1647. — *Veres Imre.*

SzCsere: Conf. — Szezezi Csere Péter. Confessio fidei christiana. 1616. — *Könnye Nándor.*

SzCsomb: Utleir. — Szepsi Csombor Márton. utazásainak leírása. Kassa 1620. — *Könnye Nándor.*

SzD. — Baróti Szabó Dávid. Kisdud szótár. Kassa 1792.

SzD: MVir. — Baróti Szabó Dávid. A Magyar-ság Virági. Komárom 1803. — *Szarvas Gáborné.*

Szeg: Aqu. — Szegedi János. Aquila. Sas-kelyő. Nagyszombat 1736. — *Könnye Nándor.*

Szeg: Theoph. — Szegedi Lőrinc. Theophania azaz: isteni megjelenés. Debr. 1575. — *Könnye Nándor.*

Szék: Krón. — Székely István. Krónika ez világnak jeles dolgairól. Krakkó 1559. — *Veres Imre.*

Szók: Zsolt. — Székely István. Zsoltár könyv. Krakkó 1548. — *Veres Imre.*

Szól: Okl. — Székely Oklevéltár. Szerkesztette Szabó Károly Kolozsvár 1872—6. (Két kötet). — *Könnye Nándor.*

Szezezi: RészPoh. — Szezezi A. Pál. Részegsek jajos pohara. Debr. 1682. — *Veres Imre.*

Szentiv: Verseng. — Szentiványi Márton. Négy rövid első könyvecske a hitben támadott versengésekről. Nagyszombat 1702. — *Könnye Nándor.*

Szentm: Kalm. — Szentmártoni Bodó János. A kalmárok dícsérete. Lőese 1690. — *Könnye Nándor.*

Szentm: TFiú. — Szentmártoni Bodó János. A tékozló fiú históriája. A vasról való ének. Kol. 1636. — *Könnye Nándor.*

Szentp: Izr. — Szentpéteri István. Izrael szekerei. Hal. beszéd Szezezi Pál fölött. Debrecen 1691. — *Könnye Nándor.*

SzépÉnek. — Egy szép ének miképpen az úr isten megáldja azokat, az kik őtet félik. II. n. XVI. sz. (Szabó K. 359. sz.) — *Könnye Nándor.*

Sziks. — Szikszai Fabricius B. Nomenclatura seu Dictionarium Latino-Ungaricum . . . Editio auctior opera Emerici A. Sz. Ujfalvi. Debr. 1619. (1. kiadása 1590-ben jelent meg. Minthogy nagyrészt azonos vele Pesti Gábor Nomenclaturája. csak a M. Akadémiai Értesítő 1847. 327—332. lapjain közölt adatok fölvételére szorítkoztunk.)

Szob: Dáv. — Szoboszlai Miklós. Szent Dávidnak öt kövecskéi. Irta Diest Henrik. Debr. 1648. — *Kúnos Ignác.*

Szok: Bals. — Szokolyai István. Sereimes lelket gyógyító balsamom. S.-Patak 1669. — *Könnye Nándor.*

Szóll: Dáv. — Szöllősi István. Sion leánya paizsa, avagy Bajnok Dávidka. Kassa 1668. — *Könnye Nándor.*

Szóll: Szen. — Szöllősi István. Szenán basa históriája. Kol. 1635. — *Könnye Nándor.*

SzÖtv: TitkJ. — Szathmári Ötvös István. Titkok Jelenése avagy sz. János mennyei látása. Szeben 1668. — *Veres Imre.*

Sztár: Akháb. — Sztárai Mihály. Akháb király és Illyés próféta. Debr. 1574. (Irva 1549-ben.) — *Könnye Nándor.*

Sztár: Athan. — Sztárai Mihály. Szent Athanasius életéről. Debr. XVI. száz. (Irva 1557.) — *Könnye Nándor.*

Sztár: Vizöz. — Sztárai Mihály. Vizözön. A vizözön históriájáról való ének. Kol. 1581. — *Veres Imre.*

SzVor: Bar. — Szegedi Veres Gáspár. Szép történet két nemes ifjúnak igaz barátságokról. Kol. 1578. — *Könyve Nándor.*

Tarn: Jóak. — Tarnóczy István. Jó akarat. Bécs 1685. — *Könyve Nándor.*

Tarn: Bar. — Tarnóczy István. Holtig való barátság. Nszombat 1695. — *Könyve Nándor.*

Tarn: JóÉl. — Tarnóczy István. Nagy mesterség a jó élet. Irta Bellarminus R. Nszombat 1680. — *Könyve Nándor.*

Tarn: Szonts. — Tarnóczy István. Régi Magyar szentség. Nszombat 1695. — *Könyve Nándor.*

Tas: Foukt. — Tasi Gáspár. Ot rövid prédikáció. Irta Feuktius Jakab. Pozsony 1610. — *Könyve Nándor.*

Técsi: Lil. — Técsi J. Miklós. Liliom humilitatis. 1679. — *Könyve Nándor.*

Tel: Evang. — Telegdi Miklós. Evangéliumok magyarátja. 1577—1580. (A II. kötet az 1631-ii második kiadás szerint.) *Schleiningcr és Könyve Nándor.*

Tel: Fel. — Telegdi Miklós. Felelet Bornemisza P. „Fejtegetés” nevű könyvére. Nszombat 1580. — *Schleiningcr és Könyve Nándor.*

Tel: KorF. — Telegdi Miklós. A Keresztységnek Fundamentomiról való rövid könyvecske. Bécs 1562. — *Simonyi Zsigmond.*

Tel: RövIr — Telegdi Miklós. Rövid irás . . . hogy a pápa nem Antrichristus. Nszombat 1580. — *Schleiningcr.*

TelC. — Teleki codex. 1525—1531. (A marosyh. Teleki-könyvtárban; kiadva Nyelvelmlektár XII.) — *Garami Rákád, Szureas Gábor.*

Telek: Erd. — Telekesi István. Hal. beszéd gr. Erdődi Sándor fölött. Bécs 1682. — *Veres Imre.*

Teleki: FLél. — Teleki Mihály. Fejedelmi lélek. Irta Weber Á. J. Kol. 1689. — *Könyve Nándor.*

Temesv: Béla. — Temesvári János. Ének Béla királyról és a tatárjárásról. Kolozsvár 1571. *Könyve Nándor.*

TEny: Hároms.   **Tor: Eny.**

Tess: SzMag. — Tesseni Vencel. História Szép Magellónáról. (Németből.) Löese 1676. — *Veres Imre.*

Thaly: Adal. — Thaly Kálmán. Adalékok a Tokoly és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez. — *Simonyi Zsigmond, Alexics György.*

Thaly: RT. — Thaly Kálmán. Rákóczi-Tár (II. Rákóczi F. korához). Szerk. Thaly K. Pest 1866—8.

Thaly: TörtK. — Thaly Kálmán. Történelmi Kalászok 1603—1711. Pest 1862.

Thaly: VÉ. — Thaly Kálmán. Vitézi Énekek. — *Könyve Nándor, Alexics György.*

ThewrC. — Alexics György. Thewrewk codex. 1531. (A M. T. Akadémia könyvtárban; kiadva Nyelvelmlektár II.) — *Könyve Nándor.*

Thewr: Nyelvk. — P. Thewrewk József. Nyelvkünesek. — *Simonyi Zsigmond.*

Thurzó: Lev. — Gr. Thurzó György levelei nejéhez. — *Könyve Nándor.*

TihC. — Tihanyi codex. 1530—1532. (Nyelvelmlektár VI.) — *Gyulai Béla.*

Tin. — Tinódi Sebestyén összes művei 1540—1555. (= Régi Magyar Költők Tára III. k. Részben az eredeti kiadások helyesírásával idézve.) — *Simonyi Zsigmond.*

Tin: Enok. — Tinódi Sebestyén. Énekei (Heltai Cancionalejában 1574.) — *Könyve Nándor.*

TitkRózs. — Titkos értelmű rózsza. Bécs 1698. — *Könyve Nándor.*

TKis: Pan. — Tótfalusi Kis Miklós. Síralmas panasz. Kolozsvár égéséről. Kol. 1697. — *Könyve Nándor.*

Tof: Zsolt. — Tofeus Mihály. A szent zsoltárok resolútiója. (Kiadták Ujhelyi és Keszei.) Kol. 1683. — *Könyve Nándor.*

Toln: HBók. — Tolnai F. István. Hazza békesége. (Prédikáció.) Szeben 1664. — *Veres Imre.*

Toln: Vigaszt. (Toln: Vig.) — Tolnai István. A wittenbergi akadémia vigasztalása az ev. religioért számkivetést szenvedő csehekhez és morvaiakhoz. Gy.-Fejérvár 1632. — *Könyve Nándor.*

Tor: Eny. — Enyedi György. Az ő és új testamentombeli helyek magyarátja a háromságról. Latinból ford. Toroczkaí Máté. Kol. 1619. — *Könyve Nándor.*

TóthJ: IstN. — Tóth János. Az isten népének lakása. Halotti elmélkedés Telekesi Török J. utolsó tisztességének megadásakor. Lipese 1723. — *Könyve Nándor.*

TóthJ: UTiszt. — Tóth János. Az utolsó tisztelet megadása. — *Könyve Nándor.*

TörtT. — Történelmi Tár. IV, XV, XVI, k. *Veres Imre*, XVIII, XIX. *Könyve Nándor.*

Triumph. — Triumphus üdöi. Hal. beszéd Váradí Judith fölött. Várad 1645. — *Könyve Nándor.*

Tsz. — Magyar Tájzsótár. 1831.

TudT. — Tudomány-Tár. Közreboesátja a M. Tudós Társaság (1831—).

TüriH. — Türi György haláláról. Debr. XVI. száz. — *Könyve Nándor.*

Tus: Apol. — Tussai János. Apologia. 1748. *Könyve Nándor.*

Tyuk: Józs. — Tyukodi Márton. József pátriárka élete. Várad 1641. *Könyve Nándor.*

Üdv: Dáv. — Udvarhelyi Péter. Dávid parittyája. Irta Diest Henrik. Kassa 1661. — *Kúnos Ignác.*

Ujf: HÉnek. — Ujfalvi Imre. Halotti énekek. Várad 1654. (1. kiadása 1598) — *Könnye Nándor.*

Úzoni: Dáv. — Úzoni Balázs. Dávid parittyája. Irta Diest Henrik. Gy.-Fejérvár 1658. — *Kúnos Ignác.*

Vajd: Jas. — Vajda-Kamarási Lőrinc. Jason király házasságáról. Kol. 1581. — *Könnye Nándor.*

Vajda: Kriszt. — Vajda Sámuel: Krisztusnak élete. Pozs. 1772. — Az idézetek Kr.-ből és ME.-ből vannak átvéve.

Váli: OrvSz. — Váli Mihály: Házi Orvos-Szótárolska. Győr 1792. (Irva 1759-ben volt.) — *Alexis György.*

Valk: And. — Valkai András. Andoinus és Alboinus. Kol. 1580. — *Könnye Nándor.*

Valk: Bánk. — Valkai András. Bánk bán históriája. Kol. 1580. — *Könnye Nándor.*

Valk: Gen. — Valkai András. Genealogia Regum Hungariae: A magyar királyok eredetéről. Kolozsvár 1576. — *Könnye Nándor.*

Valk: Kár. — Valkai András. V. Károly és Barbarossa harezáról. 1573. — *Könnye Nándor.*

Vallást. — A keresztyéni igaz hitnek Vallástétele és magyarátzatja. 1713. (Részben 1567-ki szöveg új kiadása) — *Könnye Nándor.*

VárM: ÉgőSzöv. — Váradai Mátyás: Égő szövétnék. Franekéra 1668. — *Alexis György.*

Warm: Gaz. — Warmer Kristóf. Gazophylaeum decem linguarum. Kassa 1691. — *Könnye Nándor.*

Vars: Xerx. — Varsányi György. Xerxes király históriája. Debr. 1574. (Irva 1561.) — *Könnye Nándor.*

Vás: CanCat. — Vásárhelyi Gergely. Catechismus. Irta Canisius Péter. Bécs 1617. — *Könnye Nándor.*

Vás: Ep. — Vásárhelyi Kerekes Ferenc: Epitaphion katastrophikon. Szomorúságról örömről változó versek. Szeben 1618. — *Könnye Nándor.*

Web: Amul. — Weber János. Amuletum. azaz: oktatás a dőghalálról. Bártfa 1645.

VectTrans. — Veetigal transylvanicum. — *Könnye Nándor.*

Wenzel. — Wenzel Gusztáv. Codex Diplomaticus Arpadianus continuatus. Árpádkori új okmánytár.

Ver. — Verantius Faustus (Veránesies). Dictionarium quinque linguarum. Velence 1595.

Ver: Verb. — Verbőezi István. Magyar decretum. (Fordította Veres Balázs.) Debr. 1639. (1. kiad. 1565. — *Szót.* = Index verborum latino-ungaricus). — *Könnye Nándor.*

Veresm: HitMegt. — Veresmarti Mihály. Az eretnekeknek adott hit megtartásáról. Irta Becanus M. Pozsony 1641. — *Könnye Nándor.* *Veres Imre.*

Veresm: Lev. — Veresmarti Mihály. Intő s tanító levél a bátaikhoz. Pozsony 1639. — *Veres Imre.*

Veresm: Tanácsk. — Veresmarti Mihály. Tanácskozás, melyet kelljen a vallások közül választani. Irta Lessius L. Pozsony 1641. — *Könnye Nándor.*

WeszprC. — Weszprémi codex. A XVI. század első negyedéből. (Egyetemi könyvtár; kiadva Nyelvelméltár II) — *Volf György.*

WF — Universae Phrasologiae Latinae Corpus. Congestum a Francisco Wagner. Tyrnaviae 1750. — *Nagyszizethi Kálmán.*

WinklC. — Winkler codex. 1506. (Egyetemi könyvtár; kiadva Nyelvelméltár II.) — *Volf György.* (*Kalend.* — a benne levő kalendárium, a kiadásban XII—XIV. II.)

VirgC. — Virginia codex. A XVI. század első negyedéből. (A M. T. Akadémia könyvtárában; kiadva Nyelvelméltár III.) — *Halász Ignác.*

VitkC. — Vitkovics codex. 1525. (A Nemz. Múzeum kéziratárában; kiadva Nyelvelméltár VII.) — *Szilasi Mária.*

VReg. — Váradai Regestrom (Regestrum de Varad 1201—1235. Endlicher kiad. Rerum Hung. Mon.) — *Simonyi Zsigmond.*

VSzentyel: Pat. — Veregyházi Szentyel János. Lelki patika. Lőcsé 1648. — *Könnye Nándor.*

ZichyC. — Codex Diplomaticus Comitum Zichy. A gróf Zichy-család okmánytára. Közli a M. Történelmi Társulat. Budapest 1871—1878. — *Kasztner Géza.*

Zóly: Elm. — Zólyomi P. Boldizsár. Ötven sz. elmélkedések. — Egyes és Keresztyén élet gyakorlása. Irta Gerhardus J. Bártfa 1616. (Nemz. Múzeumban.) — *Könnye Nándor.*

Zrinyi. — Zrinyi Miklós Munkái. Kazinczy F. kiadása. — *Bánóczi József.*

Zrinyi: ASyr. — Gr. Zrinyi Miklós. Adriai tengernek Syrénája. Bécs 1651. — *Kasztner Géza.*

Zrinyi: Symb. — Gr. Zrinyi Miklós. Symboluma. Ne hánts a magyart. II. n. 1705. — *Kasztner Géza.*

Zvon: PázmP. — Zvonaries Imre és Nagy Benedek. Pázmán Péter páronsági. Keresztúr 1615. — *Könnye Nándor.*

Zvon: Osiand. — Zvonaries Mihály. Pápa nem pápa. Irta Osiander A. Keresztúr 1603. — *Könnye Nándor.* *Veres Imre.*

Zvon: Post. — Zvonaries Mihály Magyar postilla. Csepreg 1626—1627. — *Könnye Nándor.*

Egyéb rövidítések és jelek magyarázata.

Címl. = Címlap.

Előb. = Előljáró-beszéd.

TartJ. = Tartalomjegyzék.

Told. = Toldalék.

Vö. = vösd össze.

| | a szerkesztőség pótlásait jelöli.

( ) a szövegből v. ennek eredetijéből pótoltaikat.

~ = ugyanazon jelentés, mint az előbbi szóé.

* Azt a szót jelöli, mely alatt az illető adat a szótárakban található.

? az alaknak v. jelentésnek kétesvoltát jelöli.

A római számok a forrásnak kötetét, az arab számok pedig lapját vagy levelét jelölik. Az ebbeli eltérések a fentebbi forrás-lajstromban meg vannak jegyezve.

A Á.

ÁÁÁGAT: [balbutio, lingua haesito; stammeln]. *Á, Á, Á* megnevelvén áááigat Jeremiás (Bíró: Angy. 61. Et dixi A. a, a, Domine Deus: ecce nescio loqui, quia puer ego sum. Jer. 1: 6).

ABA: [pannus vilis; grobes tuch, loden]. Aba posztó; genus panni vilis PP. Aba swba (LevT. I.223). Egy bál aba, melyben száz vég van (VectTrans. 8). Vásárlás: egy vég fejjér aba, egy darab veres aba (MonTME. I.279). Ha a szüle egyik gyermekének selyemből, a másiknak szűrőből vagy abából csináltat dolmányt, köntöst . . . (Csúzi: Tromb. 324). (Az köntösöknek) fejjér abából légyen az hajtókája (RákF: Lev. III.77). Ezenkívül vég abákat, patyolatokat reájok vet (TörtT. VI.121). Abán kívül más posztóból való köpönyeget talán Apaffi Mihály fejedelem sem viselt, de most ugyan alávaló ember, a kinek fejjér-aba köpönyege vagyon (Haz. I.295).

[Szólások]. Azon lezke alá fogják a bársonyt az abával (Fal: NU. 302).

ABAJDOC: **I**) promiscuum MA. vermisch, durcheinander, Adami. Abajdocz káposzta: crambe C. Abajdocz buza: triticum mixtum MA. Mychael, dictus Abaydoch (1349. Czin.). Michael filius Galli dicti Abayduch, Abaydouch (CodDipl. IX.2: 153. IX.3: 648). Illy abajdotz és eleyes, illy változó és állhatatlan a világi dütsőség (Pázm: Préd. 469). De rosszúl vonja-bé ez a borona az ő abajdocz magvokat (GKat: Váls. I.277). Abajdotz tudomány (GKat: Titk. 7). Abajdotz, eley beley s szokatlan új szözlások (23). Gyakorta az opust meritumnak szokták vala mondani az atyak, noha nem igényes es tulaydon jegyzésben, hanem vissza élésképpen és abaydotzul (Pécsv: Fel. 831). — **2**) farrago MA. [mischkorn, halbfreucht]. A zavar, gyülelévz. abajdocz, avagy alakor (farrago) a barom kedvjéért vették (Com: Jan. 27).

Abajdocos (*abaynacozos* Zvon: PázmP.): [promiscuus, mixtus; gemischt]. Az ő abaynacozos imatsagos könyveben háromszor Allat kiálta (Zvon: PázmP. 331). Abajdoczos és polyvás buzái az nr Istennek (Nagyari: Orth. 150). Kibenn-kibenn vagyon valami kivétel való, abajdoczos (Szd: MWiv. 34).

[Abajdocosod-ik]

még-abajdocosodik: [degenero; abarten]. A mi dicsőség királyaink és meg nem abajdoczosodott eleink ezzel a szent kenyérral erősítették magokat (Csúzi: Tromb. 418).

ABAJGAT (*abalygat* Gvad: NótTest. 157): [agito, inquieto; beunruhigen, hetzen]. És azután is minduntalan való leveleiben abajgatja, dorgálja, oktatta vala (Szal: Krón. 138).

még-abajgat: ∞ Kevésbe múlt, hogy a borbélyt meg nem abalygatták (Gvad: NótTest. 157).

ABÁROL (*abál* Radv: Csal. III.43): radícula agito MA. quirlen, sprudeln PP.

még-abárol: **I**) elixo MA. [abkochen]. Előszőr abáld meg a tikfiat (Radv: Csal. III.43). Spékkel való bárány avagy ludlus. Abárold meg a husát, tégy bele szalonnát (Szakácsmest. 1). A telén lábait abárold meg s szépen borotválj meg (38). **2**) [concido; zusammenhauen, durchprügeln?] Minden fizetett hadak reá memek, ritul megabárolják őket (MonTME. III.219). Véletlen kiűtvén nagyon megabárolnak őket, sokakat levágván közülök (Szal: Krón. 107).

Abárlás: **I**) agitatio, commixtio, contusio, concussio, juris in olla radícula agitatio, condensatio, elixae carnis ablutio MA. [das abkochen, abbrühen]. Az abárlás után vágd meg (Radv: Csal. III. 47b). Éktelenb a' tántzban, vagy kotzkajádzásban a' leány úja, hogysen az étek abárlásban (Pázm: Préd. 1127). **2**) [eluvies; spüllicht]. Egy tál abárlást, és egy eleven nyulat tétete: egyik agár mindjárt a nyul után indula, másik a moslékba kapa (Pázm: Préd. 1125).

ÁBÉCE: alphabetum Kr. Abécét és írni tanuló; abecedarium Major: Szót. Az gyermek elezer a. b. c. tanool, es veegre doctorraa leezen (ÉrdyC. 394). Ezen idevben kezdé zent margit tanolni abeczet (MargL. 1). Egy gyermek az iskolaba el lopa az tarsi tablayat kyre abeczet zoktak wala írny (Pesti: Fab. 67b). Még az abécén sem mentél te által (Decsi: Adag. 129. 242). A, B, C ét tanuló gyermek (Matkó: BCsák. 210).

Ábécés: alphabetarius Kr. [abe-, abc-schütz]. Abécés iskola (Bal: CsIsk. 368). Rút és nevétséges dolog ez ABCés vén ember (Prág: Serk. 817). Abécés gyermek (Csúzi: Tromb. 298).

Ábécészkedés: [das abc lernen]. Az grammatika mellett való ábécészkedések (Bal: CsIsk. 147).

ABLAK: fenestra C. fenster PP. Deszkás ablak: fenestra tabulata, rostélyos ablak: fenestra craterata Nom.² 395. Ablak fiókjai: fenestrae foricali; ablak kereszti, kövei: fenestrales scapi; ablak levelei: valvulae fenestrales; ablak rostélyi: cancelli PP. Ablakot nyit, csinál vmin: fenestrat MA. Kezebe vevue az penz es vete egy ablakba (EhrC. 92). Ki kewnnek semmire iok nem leznek, es ablakokba, es reyték helyre vettetek (109). Az ablakoe meg nituan imadkozivata (BécsiC. 145, WinklC. 114). Az testy erzekönsegnek ablakyt bel keel rekeszteny (ÉrdyC. 619). Reseken ablakokon ferfykat nezny (PéldK. 15).

ágyulóvő-ablak: [schiesscharte]. Futék ott a legközelebbi ágyulóvő nagy ablakra (Bethl: Élet. II.43).

üveg-ablak: speculare C. fenestra vitrea Nom.² 395. (ÉrsC. 330b). Eoweg ablak giarto (RMNy. II.175).

vak-ablak: riscus, cavum muri; hohlfenster PP. [nische]. Vete be vtet egi vak ablakba (VirgC. 25. Dial. 146).

Ablacska: ablakoeska (Pereszl: Gramm. 30).

Ablakoeska: fenestella, fenestrinella, fenestrae C. fenestren. Az ablakoeskán által vont saporlák (VargC 137).

Ablaki: fenestralis MA. fenester.]

Ablakos: fenestratus C. mit fenestern versehen.

ABRAK: 1) pabulum C. fütter. Mindennapábrak diarum C. Nem ad abrakot enyok. ÉrdyC 502. Tiro akarnak bochtany, mert minden pengék, mind abrakoth vezetnek (LwT I 16). Abrakért s egyéb elősegért fizottunk (MonIME 1121). Nümen abrak, széná rüt, látvány az én lovam (Haly: VÉ 1216). 2) demensum MA. alimentum; portio, náhrung. Meglagyál. Aesopusnak, hogy nyulonyk zolganak megadna abrakat az Lenyerbowl Pesti: Fab. 36. Vallyon kies-oda az hív szolga, kit az ő ura házbéli szolgán hívött, hogy abrakat cibano teljon ő nekik (sylv: UT Mát. 21: 25). Mikoron abrakunk alimentum és ruházatunk meg vagyon, ezekkel meg-előgölnék (sylv: UT I Tim. 6: 8). Kiezdő az, hogy amac abrae elősegét tritici mensuram adjon (Helt: UT S7). Magam, bonum abrakat bonum megrum (Tim. 115). Az Frater György tarttya főad abrakon (12). A németekbe Atilla idejébe, ha hilető dolog, hót adtak egy abrak zabon, mint most a türköknél egy leze mézser díjok (szék: Krón. 115). Ezek ugyan abrakot szabtak önmagoknak, mit és mennyit egyenek (Börn: Préd 117). Nagy imatkozásokat mielőt, ez azt soe abrakra osztottak az szentekne (876b).

kevert-abrak: farrago, farraginaría MA

Abraki: pabularis, pabulatorius; abrakí keveret: farrago, farraginaría MA.

Abrakol: pabulor PP. füttern.

Abraklás: pabulatio; fütterung. A ki futamúe abrak-lásért feleségért avagy abraklásne és praedanae okkért lézne (Com: Orb. 700).

Abrakos: 1) pabulatorius C. pabularis, pabulatus MA. fütter.] Csak az abrakos jászolna nyeretott világi áldomásiban (Csúzi: Tromb 13). 2) cui vietus praebetur; der verköstigt. Ez bilibris kős mérték való, mellyel egy napra való abrakot adnak valaz abrakosoknak (Sylv: UT Told). Én urunk szolgálja vagyok, nem ő kegyelme abrakossu (ÉrdFürt. II 9).

Abrakoz: pabulor MA. füttern.]

Abrakozas: pabulatio C. fütterung PP.

Abrakozó: pabulor MA. touragier.

Abrakoztat: pabulor; füttern. Vagyon, tonatio allyát ki meg vesse, az ő állásadon ki megtörlegesse, ki abrakoztassa, serényét el ezetelje (Csúzi: Assz. MI).

1. **ÁBRÁZ:** forma, figura, imago, species; form, gestalt, gesicht, antlitz. Yelenek angyal iznyw abrazban (EhrC 125). Nem ígéködöthet uda megli írnyá ny abrazw xpus volna (WinklC 283). Zolganac abrazat fel veyen (DebrC 319). O Jesus feleszes atyanak abrazi (GyöngyC 20). Vada zent Avoryan gongo ity es igaz szep abrazi (NádC 363). Meg ídenek mas abrazaba nekik Christus (Pesti: Evang 11). Tiznac abrazi vala a satoron: super tentorium erat quasi species ignis (Helt: Bibl I 88). Asztalodon niugonó abrazok, tellesek volnának kónárséggel (Mel: Job 87).

elo-ábráz: specimen; vorbild. David az Christusnak elő abrazi (MNYil: Zsolt. 70).

2. **Ábráz:** fingo, formo; formen, bilden. Ábrázattat: elformatus MA. Nég rendbely albatoknak zemelyekben abraz tatnak (LördC 1). Kilet ur isten onen hasadatosugara abrazot (LádC 81). Ezekelh zembles atyanaty abrazottam abrazottam; hasonlítottam em magamra es Apollora (Konj: SzPál 13). Egy szóval kimondható nem lévén, különbözö tselkedetek nevezési vel ábrázta azt a sz. íras. (Pázm: Préd A.

A gyermekek, mint a májotskák, a mit látunk, hallunk, azt ábrázziák, követik (198).

be-ábráz: fingere; einprägen. Ez tudomány melyen volt szívekbe bémetszve és béábrázva (MA: Tam 38).

föl-ábráz: reformo, transfiguro; umbilden. Ky fel abrazi el valostattya anny testükéth ugy hogy hasonló abrazója tegye az w dieyössges testeloz (Konj: SzPál 318).

ki-abraz: effugio, effingo MA. darstellen, ausdrücken. Az onen zemelyosenek hasonlatosságara abrazta ki az embery természetét (ÉrdyC 705b). Ez a' pelda elegge ki abrazta az mi természetünkek állapotait (Léj: FTük 17). Hogy festékek kiábrázak az isten természetit (Barn: Isk 211). A Tükörnek akaromly apróföndéke, éppen az egész embert ki-ábrázta (168: Igazs 197). E keserves tsapásnak kárát inkább érzed, kesered, mint sem én azt ki ábrázlatam (Mey: 3Jaj. II 12). Ha emberek Christus urunknak nyomdokják egy két actusit, miért nem ábrázziák ki minden esedelekét (Czepl: MM. 102).

lő-ábráz: effingo, delinco; darstellen. A jó erköles... szépséget, mint egy eleven festékekkel lő-ábrázta (Csúzi: Tromb. 239).

mög-ábráz: effingo, adumbró; darstellen, ausdrücken. Zorolmel meg abrazatott: caritate informata (NémGlossz. 112). E meg abrazatot yegököl avagy abrazatokkal ő magát meg yelölő (TelC 321). Akaratyát azozhoz, kie ítet félic, ebbe abrazta meg (Helt: Bibl I 13). Bizonyos ez, hogy az ket szarno bestiam tellyosseggel azon ország pekdattatit, az mely meg abraztatot az Babyloniái paranzium (Ész: IzAny. 140).

Ábrázás: effigiatio. Kr. (das bilden, abbilden). Mynden gonoz keoptwl, abrazatol keopnutatol, magatokat megtartotassatok (Konj: SzPál I. Thess 5:22). A kép-írók és farragók ezek gonoszságának ábrázásiban mutogattyák mesterségeket (Pázm: Préd. 91). Az Isten szolgálunkis sok és tudlatos esedelekének telkeltességét ábrázis-képen megismért-tik (321).

Ábrázat: forma, figura, effigies, imago, simulacrum, icon típus C. form, gestalt, gesicht, antlitz, bild. Két ábrázati: biformis MA. Ábrázattól jövedő: physiognomon PP. Latal engómet Tamás az en elői abrazatombá (DebrC 33). Az ördögök vadlakkab abrazattalá informen (118). Abrazati zereoth való baran (TheovC 163, ÉrdyC 536, KrízC 53). Az ő Testamentombá az ő akaratyát pedelkek es abrazatokkal jelentte meg (Helt: Bibl I 121). Hogy a sítort az abrázat szerint csinálna, mellyet látott: secundum formam, quam viderat (Helt: UT 16). Az felhő buríttya azt bo, de tíznce abrazattában: quasi species ignis (Kár: Bibl. I 127). Mi mondnyuk ábrázattak azt a mit ő formának mond (Tel: Evang. II 359). Nem illik az szep ábrázathoz az rüt eszeködet (Dosi: Adag 49). Szolgái ábrázatot vált föl (Zyon: Post 1113). Laurétumban láttam bódog uszonynyuk özistből öntött nagy öreg ábrázattját (Pázm: Kal 793). Az ördög az mi első szüleinket az kigyónac abrazattában megcsalván (MA: Bibl I 3). Az égnee ábrázattya: facies ead. IV 17). Nagy íde ez es abrazattya az igaz es bűnös embernek (Léj: FTük 131). Kedvelen ábrázattal mégyen előbe (Halt: IIIst HE 1). A közönszes értelen a' látott, hallott, köstölt dolgoknak ábrázattya (simulacrum) megfogja (Com: Jan. 91). Hogy borja ábrázatot óczón és azt imadgya (Vás: Can. Car 594). Leszálla a sz. lélek testi abrazatban mint egy galamb ő reá (Illy: Préd 176).

Ábrázati: figuratus, formatus; figurlich. Elő ábrázati: ioniens C. Kep ábrázati példa (MosesK 15).

Ábrázatos: imaginosis, effigiatus MA. (görömt)

Ábrázatlan: ineffigatus, informis MA. formlos.

Ábrázit: fingo; bilden. Myert chynaltal, abrazazotttal engemeth ilyen modra? quid me fecisti sic? (Konj: SzPál. 78)

Ábrázol: formo, configuro C. figuro, fingo, imago, imaginor, effigio, effingo MA. bilden, abbilden, darstellen. A kívül

valo az belsőnek tyussa ábrázolója (Apafi. Vend. 2). Vitattuk ugyan azonok ellen hogy az Istent semmi módon nem szabad ki-képezni, ábrázolni (Pós: Igazs. I.117). Tyussa, azaz ábrázolója volt Joseph Christus Urunknak (Tyuk: Józs. 17). A' hyena ábrázoló képe a rágalmazó embereknek (Misk: VKert. 182).

el-ábrázol: **1)** [reformatio, transfiguratio; umbilden]. Hasonlatosságok abrahazoltassatok el [reformamini] a ty elmyteknek meguyvaslára (Komj: SzPál. 89). **2)** [imaginatio; vorstellen]. Ábrázoljunk el mi is és lelki szemünkkel szendélyünk ezt a magos és félelmetelt isteni fölséget (Biró: Anz. 96).

ki-ábrázol: effingo, effigio C. [darstellen, ausdrücken]. A halálnak zolgaltatasa a betűben ky vagattatoh, ky faragattot, kyabrahazoltatoh a kőneken (Komj: SzPál. 207). Az vac Bartimeus az ő nyavalas voltalan az mi lelki nyavalássá-gunkat ki ábrázolja, ki példázza (MA: Scult. 245). Ittegeny mint egy kiábrázolt ki irattot tükörét példáját láttuac az mi szeime gondolatinac (776). A pápistáknál az atya istent öreg-ember képében szokták kiábrázolni (Pós: Igazs. I.117). A más személyét követő avagy egyélnec maga viselését ki-ábrázoló: minus (Com: Jan. 211).

le-ábrázol: [effingo, delineo; abbilden]. De nem tilalmas a teremtett állatokat le-ábrázolni (Pós: Igazs. II.661). Mert ha a magunk népe a mint most vagyon, s szint le-ábrázoltam, megromlott (Zrinyi II.179).

leábrázolás: [descriptio; darstellung]. A jámbor életnek rövid le-ábrázolása (Könyv: VM. Ciml.).

még-ábrázol: configuro MA. [darstellen]. Mégábrázolás, példázat (MA: Scult. 1060).

Ábrázolás: formatura, figuratio C. imaginatio MA. [vorstellung, abbildung, darstellung]. Kristus jelnek ábrázolás szerint nevezetik (Mad: Préd. 78). Az abrazolas (imaginatio) ha vizgazo allate képzésuek (phantasia) ha aluoi almadásnak (insomniun) mondatik (ACsere: Enc. 158). Gondolkodásból származó soc féle ábrázolásoc: imaginationes (Com: Jan. 65).

Ábráztat: [plasma, figuro; bilden, formen]. Meg wyoytya a mi aluzatassagunknak testeet abraztatwan az ew zent testeek dychewsegehöz (ÉrdyC. 34). Christushoz igyeulőné kel magok abraztatnyok (Beythe: Epist. 31. Mon: Kép. 198).

ki-ábráztat: [effingo; abbilden]. Az istent semmi modon nem kel ki abraztatni es nem-is lehet (Szár: Cat. M3).

Ábráztatás: [figuratio; bildliche darstellung]. A mi lőtt az Izrael fiainal az példában es abraztatásban lőtt (Dáv: Keresztsg. M5).

ABRONCS (*abrinus* Gyöngy: KJ. 31. Lipp: PKert. III.135.): circulus, circulus vietorum, doliaris MA. [reif, fassreif]. E' világot két részre osztó abroncs: *zoua caeli PPBL. Abroncsom ngró, általbúvó, tánczólo: petauristic, cubistic saltator PP. Az hordorol, kyt nagh abro(n)chokkal kethöznek egbe (WinklC. 127). Wegy példatli az hordorol, kyt nagy abronczokal kethöztek egybe (ÉrsC. 259). El-készül abrontss-is karikák pántjának (Gyöngy: KJ. 53). A miút kis abrinca hajlik a gyűrűnek, dombocskája körül, kin a kövek ülnek (31). Abroncsra kerétvén, sátor formára czirkalmozják felső ruhájokat (Csúzi: Tromb. 11).

Abroncsos: **1)** habens circulus, circulis munitus Kr. [bereift]. **2)** Egy abroncsos halat [habaruciat?] vöttünk 45 d. (MonTME. I.15).

Abroncsoz: vico, circulum adhibeo, circulo, dolium munio, stringo MA. [bereifen]. Derékának mértékét szab az anyja, és a szerint abroncsoztatja, akár vehessen létegetett s akár nem (Fal: NA. 156).

még-abroncsoz: *circulis cinco PPBL. [bereifen]. Kötöző vesszővel megabroncsozom: vico PPBL.

Abroncsozás: [das reifen, binden]. Zeng síros városunk ostor pattogástól, iszonyú a zörgés az abroncsozástól (Orczy: KöltII. 71).

Abroncstalan: [non habens circulos; unbereift, ohne reife]. Vannak olyanok, mint az abroncstalan hordók, melyeket ha meg-föltesz, minden felől folynak: annak-okaért ki ki magában taresa titkát (Laud: UjSegits. 133).

ABROSZ: mappa, mensale MA. tischtuch Com: Vest. 135. Feyer abrozokott (toladlia) tewnek az aztalokra (EhrC. 83. DomC. 85). Tizta ruha, abroz aztalodon (Vás: CamCat. 542). Láttják az oltárt be fedven lemmi fejér abrozokkal (MésésK. 18). Eg zeep wyragos abroz (Radv: Csal. II.5). Tizenöt abrosz, bata gyoles, az telbi síhos (7). Gallos abroz, ritka rosaiu vazon abroz (80). Oltára való öreg, sávos fejér abroz (MonIrók. XXIV. 643). Abrozokkal megterítettett asztal (Com: Jan. 109). Egy kis asztalkára frissen abrozott vetett (Gvad: RP. 69).

gyoles-abrosz: [mappa lineae; leinenes tischtuch] Harom gallos gjolez abroz. Harom Trupaí [troppan] gjolez abroz (RMNy. II.149. Gér: KárCs. 228).

ABRUTA: artemisia abrotanum; stabwurz PP. 1891. Isop, salvia, obruta (RMNy. II.4).

ACÉL: chalybs MA. cos chalybea; stahl PP. Acellaa legyen az egh: aeneum (JordC. 258). Ő feibén teszik atzél coronát, néki adiae Moruít és a Slesiát (Güres: Mát. MF.). A jó lelki-ismeret olyan, mint az aczélbástya (Pázm: Préd. 595). Aczél fal (Pázm: Kal. 601). Aczél pöröly (767). A cethal az érczes aczélból csinált feüert is mint eg reues fit csak ollianak tartia (Mel: Jób. II: 17). Hármas kés van oldalán, bécsi atzél pántlikára szépen függ a potrohán [a szakácsnak]. (Fal: Vers. 877).

Acéll: [stählen]. Egy öreg fejszét aczéljának vl. 12 [12 denár-ért] (Érd. Orszgy. II.383).

Acéllás: [das stählen]. A szép látás hallás oly mint az aczéllás a' tompa kés vasának (Felv: Dics. 14).

Acélos (*acelios* Zrinyi I.145. S3. *atzélljos* Fal: UE. 378): **1)** chalybeus MA. stählen, gehärtet PP. Aczélos vas (GK: Titk. 416). Látok már hegyeken atzélos nyársakat, hogy menyikő ne érijen bádogos tornyokat (Orczy: KöltSz. 208). **2)** [durus, obstinatus; hart, bartüchtig]. Atzelos az ő szüec emec fogadasara (Born: Préd. 552). Kezében vagyon kulcsa az emberi akaratsnak tsínyályoz, ha szintén atzélljos volna-is (Fal: UE. 378). Aczélos fejekre akadunk hol nikor, kikkel semmire sem lehet mennünk, minden felé öklölődnek (459). **3)** [?] Az doctor valamely port itatott meg velem, aczilos tejjel öltetett minden reggel (MonIrók. XV.107. 109. Vö. uo. 106: Három ízben is itatott édes tejet az doctor).

Acéloz: [chalybe firmo; stählen]. Gazdagnak ékesség, szégyénynek segítség mint jó aczélozött nyárs (Kisv: Adag. 50).

még-acéloz: chalybe admisto ferrum induro PP. Ha ki kést, szablyát csinál: nikor meg-aczélozza, olyan keményé válik, hogy még az leg-keményebb vasat-is meg-fogja (Lipp: PKert. II.157. 50).

ÁCS (*ac* MünchC. *alch*: faber lignarius Pesti: Nom. 41. *alch* Tel: Evang.): **1)** faber, fabricator, structor C. [handwerker]. legénye farago áts: abietarius; fő áts: architectus C. Kőműves, kőfal rakó ács avagy kő farago: faber murarius sive caementarius Com: Jan. 102. **2)** alch: abietarius; zimmermann Ver. Fa-műves ács, bodnár: faber lignarius (Com: Jan. 103). Nemde ez az alé (fabri) fia é (MünchC. 40). Egy nemeu nemeu munkas ember hogy ki piutér es alc (MargL. 139). Acznak fia: fabri filius (Sylv: UT. 22). Az álts bándollya á fat (Helt. IV.14). Álcho-kat és egyébféle mestereket is szerze hozzá (Tel: Evang. II.1001). Nevezi négy átsoknak, kik építik az igazságot (Pázm: Préd. 134). A szülék a gyermekok ácsnak hivattatnak (Illy: Préd. II.100).

faragó-ács: [lignatus faber: zimmermann] (Prág: Serk 849).

Ácsol: fabricor, fabricatio, fabrico MA [zimmerer] Faragózánae és áczhánae (MA: Tun. 77). Lábtokra így ácsoltatták (Czegl: Tromf 124). A szülők semmit gyakrabban nem ácsolnak, és bé nem vének a gyermekek lelkeiben mint a haragnak indulatját (Hly: Préd. II 100).

Ácsolás: fabricatio MA. [das zimmerer].

Ácsság: lars fabri; zimmermannshandwerk Átság, takácság, szakácság (CorpGram 296)

ÁCSORÍT: ringor; fletschen]. Bukafal lovát szorítja, kardját s fogat ársorítja, s ősi javát, szabadságát véli vérével hazájját (Thaly: Adal. II 192). Vö. ácsorog

ÁCSOROG: faspuro, concupisco; otwas cu erlangen wünschen]. Itt látnuk mi magyarok elsőben olyan asszonyemberi áltűzetet, hogy mellyek (melők) mezítelen, kinyitva legyenek, mellyekre ittaz is, és egybőriránt is venerous ember az szegény Mikó Péterez sokat ácsorog, de csak százaz keresománya (Kem: Élet. 75). Mására ácsorog (Lászl: Petr 120).

AD *ad* JordC. 160. BoDc. 1 DeesG: Préd. 21 Ver: Verb 96. nagyza; dat ErdyC. 107b. *ad*; da JordC. 398. ThC. 244. 245. 279. Pesti: NTTest. 154. *ad*l Zvon: Post. I 392. nagy zumot safarsagodrol Pesti: NTTest. 157. *ad*ok KulesC. 285. *ad*unk Czegl: MM 172. *ad*latik WespzC. 22. *ad*dom MA: Soult 5. *ad*utta, oggum, odut HB. *ad*oth NádC. 77: **1)** do, tribuo, attribuo, pertribuo, offero, largior C. geben PP. [schenken] Jutalmat adok: praemior; nevet adok: denomino; szánt adok neki: coloro C. Oltatta vola neki paradísomat hazoa Kinek odut hotalm ovdonia es kotnia (HB). Isten ky nekem adu mit lehetnek adnya: qui mihi dedit quod offero valorem (EhrC. 18). Ágg ellenszeg akurum zomorusagot zomorusagura adnya: volens sibi tristitiam super tristitiam addere (30). Ággya teeneked az yo földet erekeseghez: ut possidens terram (JordC. 218). Maluztot ad az viritan (DebrC. 183). En magnum attam iesusnak yegyesel (514). Inya ada: dabit ei bibera (Hlt: UT H6). Ha huszon négy penz nyomonit adz méhsérben, vizkorsogot meg gyogyit (Ml: Herb. 29). A papságnak fizit adtam tinéktee adndokon (Kár: Bibl. I 147). Azt fogada Yrunk, hogy igazságnak belköt ad nekünk (Pázm: Kal 521). Da magistram adnalsza a mestert (Pázm: Préd. 882). Ággyad szájjá az beszédekot: pone verba ista in ore ejus (MA: Bibl. 132). A posztót a festő megszínesíti, szánt ad neki (Com: Jan. 98). Ugy szeretisten az világot, hogy az ő egyetlen egy szülött fiat adnya orotto (Szár: Cat. D1). A játékos hely [színház] kezéket ad (Fál: NU 263). Némelly ember hasonló egy olyan edényhez, mellyben elég vagyon, de keveset ad és nehezen (Fál: FE. III 39). **2)** trado C [übergeben]. Notalantat aggyon teghedet az haryom: ne forte tradat te iudici (JordC. 367. Fál: Bibl. 6). Mit akartok nekem adnotok es en vét nektek adom: enim vobis tradam (DebrC. 142). Pázsát el hajtván rabbái adta magát (Czegl: KöllH 23). **3)** vendo; verkaufen; vö. Szólások: vmit vniim ad]. En vagyoe á ti atyátok fia Ioseph, kit ti áron Egyptusba adotoc. Ne volyetec uszt, hogy en azon meg haraguttam volna, hogy engemet ide adtatoc: vendidistis me in his regionibus (Hlt: Bibl. IV 1). **1)** cedo, concedo; gewähren, lassen, erlauben. Ággyon tynektee magomat félmetée: det vobis invenire respium (BécsC. 2). Kit tomie titesege nem agya vala (VirgC. 79). Yllyh az en legomrol nem en atlatom tynektek: sedere ad dexteram non est meum dare vobis (JordC. 117). Ággya meg latinuk (ÉrdyC. 79). De ki adgya ezt a ritka Phoenix madarat latinuk? (Fál: FE. 380).

[Szólások]. Adl parólkodyok meg a laxa (XVI. száz. Nyr. VIII 169). Adl légyen titórnuk csillagzó szent Pál (Csúzi: Síp. 11). Adze s ne: simul da et accipe (Deesi: Adag

117). Anyira megőrezedtek — nyolczvan esztendőf csak a dhatni a négynek (Mik: TLev. 3. lev). Adjon isten jó napot, jó estvét: ave. Adjon isten jó utat: bene ambula PPBL. Az silesiú bizonyeskének kivine-silja nem megvétő dolog; ha magza szép: léony kívánásja is szép is, kelles is, — esakhogy nehezen adja módja! (RákF: Lev. IV 519). *Vlti férnek ad*: marito C. eloco, nuptum do MA. Lakozyk egh hvgawal kyth ymar férnek adoth (PoevC. 49). A leányok tartoznak férnek adni es ki hazasítani (Ver: Verb. 172). A leányok csak meg sem köstolhatták az bort, valamig férnek nem adattanak (Pázm: Kal. 729). *Férhez adni* Mik: TLev. 300. Adunk tegod hazasol nagy hatalmasnak Kálbi: Bibl. 27. Adnaak hazasagra ErdyC. 550. Testvér hngit adá egy hercegnok Szathm: Dom. 97. **1.** hazasol. *Magát akko adni*: Először is azokhoz agyia magat, a kie fítet befogagya (Mon: Apol 115). Bőtsületes igaz emberekhez add magadat (Fál: FE. 124). A Rómaiae intie vala, hogy magat adna á Rómaiae mellé Helt: Krón. 15). — *Vlti vniim ad*: Ineb kerestem keduet az en testemnek hog nem ment az isteni zolgadatra attam volna (VitkC. 24). Testy kemussagra adattakat altavermeye (DomC. 177). Adgyad az te elmélet az bölceségre, és az te fülélet az bölts beszédekre (Kár: Bibl. 1046). *Magát vniim adja*: Hatalra attak magokath (SándorC. 6). Imatsagra ada vniagat (VirgC. 106). Futásra adtáe magokat (Helt: Krón. 116). Ha gonoz és feslet éltre fogja magát adni (Prág: Serk. 612). Arra adta volna magát, hogy ezaz gonosságot czelekedgyéce (MA: Bibl. 1339). *Magát vniim adja*: Az adomnak ne adniad maghadat niyh meg nem niszalod féky ismeretodet (ThC. 170). Sirásnac adtáe vala magokat (MA: Bibl. 179). Föllette igen az tanuságnac agdyáe magokat: studiis surt dedit (Prág: Serk. 612). Az itabuk adta magát: vniim surt se in ganum PPBL. *Magát vniim alá adni*: Hatalma alá adom: trado, cedo; valaki hatalma alá adattot: deditiūs C. Ezt kedig monda mi tanusagokert hogi akaratokat istennek akarattia ala adniok (WespzC. 53). De nemelylec vgyan ő magoe adtáe vala magokat á hit alla (Helt: Krón. 31). — *Vniit ad*: Eleget adna a szemnek (a Cheapside Londonban), ha más marha után nem járniának az urfiak (Fál: NU. 267). A dot a dny: consum dare (JordC. 124). A sídce tizen nyolcz esztendőf szolgaldana es adot adnace (Szék: Krón. 21). Esseth a ad uphüt ygazakra es hamyssakra (JordC. 368). Mikor a féllege meg telnee essöt adnak az földre (Kár: Bibl. 1639). Örök háboruban vontattya életét az, a kinek a nem gond is gondot ad (Fál: FE. 164). Viragat es gymólezet zeben loban es bevelen a gya (VirgC. 65). Adya ew gyemvlehet: fructum suum dabit (Kules: Evang. D. II 144). Adok teneked (VirgC. 113). Halakat acy [adsz] (KuzC. 112). Halaat ad rayta (ÉrdyC. 357). Halakat ada az istentvl vft nyamdekokrol (TelC. 39). Ággyunk halat istennec rulla (Tel. Evang. I 1296). Az ellenszeg oleibe mene, ha rezot a da neki és egészen megverték (Mik: MulN. 299). Mikoron meglátta a soroz keses völtát, meg is kezdée kísérteni, tányol viadalt aduán (Helt: Krón. 93). Háta t a d ni, visszatfuti miud keszerítessenek (Bom: Ének. 225). Hátat adott az Izrael az ő ellenségi előtt: Israel hostibus suis terga vertens (Kár: Bibl. I 189). Tegnap a bölcheség hamar adott hátat Zrinyi (144). Helyt adok: cedo MA. Helt ada az vezedelemnek (Baynak (ÉrdyC. 561). Helt advan az haragnak nem jó) után oda mene az apacchakhoz (DomC. 103). Könyörgömmec helt ada (MA: Bibl. A 30). Semmi helyt nem kel adni tanúságnak (Pázm: Kal 149). Meg gondolván Sándor, helyt nem ada tanúskórnak (Pázm: Préd. 1104). Hítet adni: fidem vobstringere PPBL. Az többi semmit nem gyankodum hiteket adac (Deesi: SallC. 31). Jelt adni: Ha szijnessan viseled a gonosz nyolvek fullánkját, jelt adod, hogy fáj (Fál: UE. II 19). Lábat adni: Hogyha igazságát látja vala is az keresztýórnök, nem igen ad vala labat (nem segíti vala, kiváltképen nekünk (Moutrók. VIII 358). Okát adom: causator C. Azt adja okúl: causum

*interserit PPBl.) Okot adnak róla: rationem reddent de eo (JordC. 391). A te fölnagságodról ág okot; a veet alamisnarol zükseg lezen okot adnod (VitkC. 45). Az vrak, okait nem adgyák parancsolatvolknak (Pázm: Kal. 453). Agy zamot safaragsódel (Pesti: NTset. 157). Szamot adnak: reddent rationem (Fél: Bibl. 20. Tebet be nem atak az mynt [Kegyelmédnek] zanba atam. LevT. 138). Szót adni: Várból királynac hamar szót adának, de a király szavokat meg sem hallá (Görs: Máty. MF.). Szót adának, kéri az Mikolát, hogy megkegyelmezjön, mert megadják az várat (Tin. 216). Egybegyűlénce hogy királyt választánának; az ersekek László hertzege szót adának (Helt: Krón. 42). Oggun munli uruzagbele vtot (HB). Neki vtat adnak vala (VirgC. 51). A nádorfeivariaknac megküldec a frigyel [fölbonták], miért hogy öe utat adtanac vala a bolgároknac (Helt: Krón. 39b). Le ilvén tágos mezöt ada gondolatnak (Fal: TÉ. 707). Választ adni: [respondere; aut worten]. Erre enis igyenesen választ adok (Pázm: Kal. 797). Ki vagy? hogy választ adgyunk azoknak, kik minket küldöttek (Pázm: Préd. 48). A ki a beszédet tsak felében érti, tellyes felelettel másst nem adhatya (Fal: UE. 377). *Imit vnibe ad:* Bérbe adok; eloco, locito; szakmanban adok; abloco C. *Imit vnhez ad:* [addo; lünzufügen]. Ha még ezt adnoiok hozzája (Lép: PÜk. II.96). Ne adgy vétket a vétkekhez (Illy: Préd. 9). Szörzessehez senki ne agyven, senki el se vegien benne (Mel: SzJán. 345). *Imit vmin ad:* Adtanac ég fel penzen: asse veneunt (MünchC. 32. JordC. 384). Awag yngyen, awagy aaron mynden zykeeghre valoti agy ewneky: da aut vende ei (JordC. 68). Penzen aggyad á papsagt (Mel: SzJán. 345). Bezzek szep fenes allotat talaltam, de metzek vele; nem adnek egy arpa szömet rayta (Helt: Mes. 1). Egy darab keuyeret nem adnék raíta (Deesi: Adag. 23). Semmit nem adni vmin Kéri, írion az nagy vraknac; Balás lenelen kie semmit adának (Tin. 146). A németen semmit nem adnak vala, söt bösteleniül bantak vala vllék (ErdTörtAd. 161). Azt akarják, hogy az lras magyarizattyában, egy babot ne adgyunk a sz. atyákon, mert emberek voltak (Pázm: Kal. 668). *Imit vkre ad:* Tyzta scapulart ada en rea (MargL. MF.). A keresztfat ó gonörfösgees vallara adaac (VitkC. 9). En sebeymet te real adam (VirgC. 61). Rea adnán az bü selyem ruhát, az Ephodotis reáia adá (Kár: Bibl. 194). *Imit vnre ad:* Kezére adni vkinek vmit: Az ember magának se adgyon mündent kezére, némelly kivágyasiban ömön kedvét szegdegylye (Fal: UE. 382). Közre adni: Aiandekit az istennek közre adnak az emberek (Frank: HasznK. a). Tudományomat közre adtam (8). Tudtára adom; notifico C. Hírré adom; nuncio, renuncio, indico C. anzeigen, zu wissen tun, melden PP. Tuttookra adom: notum vobis facio (Fél: Bibl. II.68). Hírre adnam (LevT. 179). Az halálnak elközelgetésit hírnöké adja (Vajda: Kriszt. 1598b. Kr. Ad meg tudnom: nuncia mihi DöbrC. 180). Az ó malasztya nélkül nem lehet ertenetek adgyam, miképpen lehessen az istennek látása Vajda: Kriszt. 198. Hírét is adom: miben miként társzadják ezeket a külső nemzetségek Fal: UE. 468). Usporára adom: foenero C. *Imit vnad ad:* Tanácsul adom: svadeo, consvadeo C. En azt adom tanácsa tiztölyed ystenökeeth (SándorC. 23). Azt is adom tanácsul, hogy ki-hadgyák a Deák mondásokat (Pázm: Préd. b. Az okosság es az agya ErdyC. 160. = GuaryC. 46. Szükség adgya chelekedniük, hogy az gonoszszagnac ideibe valami tanulságokat hozzunk elől. Pécsi: Szüz. 112b).

[Közmondások]. Jó az isten, jót ad (Thaly: Adal. 183).

adton-ad: [identidem cum zelo do; fortwährend eifrig geben]. Hatalmas császárnk csak adton adták a grátiát (MonIrók VIII.70).

által-ad: transdo C. trado MA. übergeben PP. Antalnak a pénz által adta, az ötven forintját tőle ki is kapta (Gvad: RP. 58).

be-ad: 1) intrado C. [hineingeben, hineinreichen]. 2) defero MA. valakit valakinek beadni: criminare alterum alteri PPBl.

[angeben, demüairein:] anklagen PP. Nem akarna ötet beadni: nollet eam traducere (MünchC. 15). Keres vala okos vtot hog vtet beadhatnia: quaerbat opportunitatem ut eum traderet (DöbrC. 432). Bead istennek es el arul (Mel: SzJán. 312). Az kike gondot nem viseltee keményen vádölyák 's beadgyác (MA: Scult. 802). 3) (refere: erzählen). Amnyit nekbe be attak (LevT. 128). 4) [solvo; einzahlen]. Én is az 15 ezer arany adöt esztendökéunt igazán bédom (MonIrók. VIII.64). Adbé ajándé-kodott: offeres munus tuum (Illy: Préd. 1390).

[Szólások]. Ezt hogy igy cselekszem, bédom keze met, hitet mondnak ök is (Gyöngy: Clar. 129). Csapja rá hát ketek, adják bé kezeket [álljanak be katonának]; a káplárnak kezemet beadtam (Gvad: RP. 48, 49). A vitézek között a zászló alá bédotta magát (Báti: VTárgy. 48). Az Anhát besa szót bédotta vala, az császár hitit úrnak ajánlá (Tin. 82).

beadás: delatio PPBl. [anzeige, angebe]. A pörös félnek beadása mind azon mesterseges hamiskodás (Fél: Tin. 25. 4).

kéz-beadás: [dextra data; handschlag]. A Prophéták es Apostoloknak ama' szöp igiretek, mellyekben mint egy ugyan kéz bé adással kötelezik isten képében magokat teneked (Megy: 6Jaj. II.43).

egybe-ad: [conjungo; vereinigén]. A hitvesek egybe aggyaak magokat (ÉrdyC. 641). Házastársul egyben adatának (Tarn: Szents. 16). Egibe aduan magokat a magyarokkal (Vás: CanCat. Elöb. 53).

egybeadás: [conjunctio, additio; das vereinigén, zusammen geben]. Ket szemelync lathatando egybeadás, es egybe kötelezése [a házasság]. (Tel: Evang. 1236). Az egybeadás (additio) oly első számlálás, mellyel a számhoz adatik, es meg lesz az egész szám (ACsere: Enc. IV.28).

el-ad: 1) venundo, vendo, divendo, mancipio C. verkaufen PP. Jól eladni, nyereséggel eladni: vendere luculente PPBl. Ad el mend mid vagón (MünchC. 49). Iozagaba valamit el nem adbate (VirgC. 33). Oczon eladád (MA: Bibl. V.22). Kicsiny ostyát nagy penzen adnak el (Czegl: MM 149). 2) [in matrimonium do; verheiraten, ausheiraten]. Kyrál el akarya etvet adnya házassagra (MargL. 32). Vki fiat meghazassitia uagi leantit el acia (DebrC. 149). El adot leanyo, valakinek jegyese: sponsa (Ver: Verb. sz. 29). Leányit az tanács rendből való férfiaknac adta el es házassította: collocavit (Prág: Serk. 1045). 3) [prodo; verraten]. En es en nepem eladattonk; traditi sumus (BécsiC. 63). Hog az Janos el adattat volna: quod traditus esset (Fél: Bibl. 5). 4) [repudio, repello; abweisen]. Ne emegem lanem azokat az editökat korpázza, én el-adtam rollam, tsak ki-irtam volt én az szökat (Megy: SzAÖróme. 273).

eladás: 1) venditio, mancipatio C. das verkaufen, weggeben PP. De equi sui eladas [nyomatva bibásan: eladás] qui cum negaret se esse venditorem (1210. VReg. 168). A penzis ö eladasnak esztendönc száma szentet számlaltassec: pecunia qua venditus fuerat, iuxta annorum numerum supputata (Helt: Bibl. I. I.13). 2) [collocatio in matrimonium; verheiratung]. Zlyé ötet zandekozac házassagra adnya, mikoron kedeg ezön igeket az ó eladasrol tenyecz (TelC. 2).

eladatlan: 1) inventus C. [unverkauft]. Eladatlan maradnak boray (LevT. 160). 2) [innupta; unverheiraten]. Es háidon hazanal valo es eladatlan huga: et sorore virgine quae non est nupta viro (Helt: Bibl. IIIb4).

eladó: 1) venditor C. verkäufer PP. El ado, aros: venditor (Ver: Verb. Szót. 33). 2) [proditor; verräter]. Essen meg szivetek, lelketek sorsomon: hogy az magam bada volt nélem eladóm (Thaly: VÉ. 172). 3) venalis C. [verkäuflich]. Eladó vagyok: prosto PPBl. Eladó marha (Toln: Vigaszt. 233). Kéz pénzel kell le tenni, es nem valami el ado marhavál: non rerum venalium satisfactio erit (Ver: Verb. 169). 4) [mbilis; manbar]. Eladó korában vagyon szep leanya (Huszt: Aen. 19).

elő-ad (*elohi ad*): **1)** promo, profero MA hergebem. Egecz feyer kynyert olov adok (DomC 307). Az írta csináló írhatat ad oló: alatus praebet (CamJen 396) **2)** [profero] loquendo, propono; vortragen, vorbringen, darlegen. Vélőszeges dolgokat elykyben aduán ő köztesce ki mulél. (Helt: Krón. 32). Mellyeket akárom hogy ellykbe adgy: haec propono eis (MA: Bibl. 167). Adászta olé azokat az ígazatokat (Szenti: Versong. 345). Még a derék böltségség is ha nem tudgya magát kellenetesen elő adni, és mutatni nem tartatik annak (Fid: UE 132).

előbb-ad, előbb-ad: relinquo, renuncio; sich jemandes oder einer Sache entledigen. De már az én meghűmön előbb adtamk (LeyT II 175). A rossz gazdán előbb-adón hamarjában (Thaly: VÉ. II 259).

elő-ad: **1)** appono; auftragen, aufsetzen PP. Az etket feladom (VingC 74). Igen feladgyák a lével a büdös húst, mind azáltal más fölül arezól verik monálásokot (Pós: Igazs. 172). Feladta levét s előbb-olte kezét (Kisv: Adag. 24). Hol tisztán udgyafel örömet, hol pediglen örömmel eresztí meg (a szörény). (Fid: UE. 385) **2)** [profero; vortragen, vortragen] Amaz fel ada (a kérdést) (DobrC 7). A theatrumokban a mit feladnak, mind azon hánmuka és gyönyörköltető szépség (Fid: NI 263). Mikor az emberekkel jótékonan adják fel, jobban is szaporodik, többet is árt hogysen akármely féne mérges rágalmazás (Fid: UE 410) **3)** [trudo; übergeben] Feladni az elhagyott várost; pendere "depositum urbem. Magamat megadom, feladom; dobo PPB [sich ergeben, Feladja az várost (Helt: Krón. 14). [Mely várost, sok vivások után már fel akarának adni (Csúzi: Síp. 27). Feladja lelkét az ő Alkotójának (Szeg: Aqn 35). A te egygyűgyéséged mindgyárt feladta az erősséget (Fid: NE 5). Feladta magát a város (Mik: TLey. 470). **4)** [dissolvo; auflösen, kündigen] A másiknak feladom a frügyet [felbontom], és ellene indítom népenet (Helt: Krón. 16) **5)** [tutto; löhön]. Kérem méltóztatassék obligatiómra kétszáz fehér pénz forintot feladni ígéreim Kének nagy fálakadásal megterítom (LeyT II 294) **6)** [condono; gewähren, bewilligen] Mikorom thi kegyek kowzo eem ha adom magamat, az város egyjösséget kegyek nekem fel ada (RMNY II 127). Noha utolylyára fel agyák a grátiát is, de olévé igen megkeserítik (Fid: UE. 492).

[Szólások] *Fren i, emen felad*: [renuncio, rejicio, renuncio; sich entledigen, von sich weisen. A tisztviselősen feladni, lemondani róla: "ejurare magistratum PPB. Feladott rajtat [kedvesed] (Halt: Paizs. 126). Mi Ferdinándot contumáltuk, rajta feladtunk s tőle nem is félünk (Mondrók VIII 104). Feladok én e vén megagzott fátuskón! (Thaly: VE. II 269).

haza-ad: [in matrimonium do; verheiraten] A királnak meükezőn vala mert beuait agyja vala haza (DobrC 38). Egy asszony beuait így into mikor haza attar: imbor legy, hogy az te mind mosolyozék, midon megterém huzat lattya (Börn: Eyang. IV 588).

hazaadás: [collocatio; verheiratung] Levnyát neki ígerte, napot rendelt közölgára, két osztandó terminust haza adásra (LeyT II 255). Az leányok kihazastások, es haza adások (Ver: Verb. 99).

hozza-ad: [cedo C addo, adjicio MA hünzungen. Nem akarok tovább semmit hozza adnom néha elöget szólhatnac (ÉstF: IgAny. 294). Azott mindgyart hozza adta az Apostól: (Hly: Préd. Előb. 34).

hozzáadás: [additio a számvetésben] (Bib: Osk. 12). Mas-hoz adas (Mók: Artm. 1).

ki-ad: **1)** edo C [trudo; herausgeben, übergeben. Nekovnk ky attak azok, kyk lattak: tradiderunt nobis (JordC 715). Hamar kywe adhatanak vala ystemek indazyarac mido fuerant commendati gratiae dei (JordC 758). Bulla kyt kywe adot

(ÉrdyC 649). Addig forgatták, addig vjnak meg erszényével, a míg szjátatva ki adgya lelkét (Fid: NI. 262) **2)** elargior C [ausgeben]. A lapos guta csupot mar aboz az erszényhez, mely csak mind négy ezereket ad ki s nem vözen be többet kettőnél (Fid: NE 24) **3)** [emitto; ausspielen ün karten-spiel]. Adja nek nekünk kártyat. Lássuk kinek kell kiadni. Lássuk ki vét ki: lasset uns sehen, wer geben muss, wer auswirft (KirBész. 90) **4)** [indio, ostendo; anzeigen, anzeigen]. Nemzetek kvalitását igen kiadó bevezetes nagy dolgok vagy esudák (Mondrók VIII 26). Hogy az aranyas fejű szeg jobban kiadja magát, az koporsót feketével vonták be (XI 104). A természeti gonosz a testnek bujaságában szokta kiadni ömagát (BodLex. 93). A leányok volt kedve, a mint nekem egy confidens asszony ember, a kinek magát a leány kiadta, beszélette (Házink I 213).

[Szólások] *Fama kadi de possessione dejioro MA*. Valahonnan kiadni ráta: de possessione dejioro (Doci: Adag. 182). Az kopok ha tartatnakis semmit nem hazatnac, es mind az által ha ki adate rajtok, nagy ertelen nélkül valo hüszogot jelentenc (Zyon: Osland. 203). Kiadta a jesuitacon (Czegl: Japh. 186). Azokon a kártyákban kiadom ki szoktuk adni, a mellyek vagy haszontalanok vagy ártalmasok (Fid: UE. 381). Kiadtak rajta (Bogáti Pálon), mint a patál szürüm (1760). Házink I 367, 369. — *Faci kadi* [renuncio; verüffentlichen, ergeben lassen]. Kiadta a karta rájtját: "perspicua sua consilia fecit PPB. Ky aduán az sententiat (ÉrdyC 529). Parancholator ada ki (547). Az istentől kiadot törmen (ThC 78). Istennek kiadot fogadásu és ígerte (Paizs: Préd. 59). A féjedelem a parolyát kiadván (Thaly: RT. 164). Igen törtek, azután megsünek az lövestől; nem tudnk mire velté, vagy hogy szózata tot adtak ki, avagy megvették (TörtT. 1880 598). Lón nagy rettenése szegün Vas Miháhnak, hamar szót kiadta, fogadja basúnak, várat ő megadná (Tin. 91).

kiadás: **1)** editio C [aus herausgeben, auskündigung PP. Az eredet bin zu ad a lelkre az isten törmen kiadásból (ThC. 72). Az o testamentonac vége leszen az vy testamentonac ki adasa után. Helt: Bib. I. g2). Az leveleknek hamis volta esmertetik meg fölkeppen az kiadásol (Ver: Verb. 278). Az jumbornae igykezoete is, az en kiadatel munkam és, ez könyvec kiadásában legyen hasznos (Mél: Herb. Előb.). **2)** [ostentatio; das offenbaren] Igen vigyázza viséld magadat tehoztésed kiadásával (Mondrók VIII 138).

kiadatlan: [ineditus C ungedruckt].

kiadó

törvény-kiadó: legum flator PPB [gesetzgeber]. Az népnek feladom az törvény ki adom egybe: in datore legis (Kár: Bibl. I 149).

kölesön-ad: mutuo MA [mutuo do; löhön Cam: Vost. 137. Agy kölezőn ő neki: dabus mutuum (JordC 68). Fel pénzt nem veltsz arra, a mit ezac kölezőn által (Börn: Préd. 398). Hat forintot adott nekünk kölesön (Gvad: RP. 59).

kölesönadás: mutatio MA [das löhön. Kár: Bibl. 167].

kölesönadó: commodator C [gläubiger, Kwehon ado; bemonator (KosztóC 134), bemonans (Kár: Bibl. I 616). Kölesönadó ember (Magy: Nád. 13).

még-ad: **1)** reddo, restituo C [zurückgeben]. Ha megh adod es lazdolnek orzagat (JordC 707). Mog adateek zenu vylaga (ÉrdyC 688). Az János urammé arany lánczúnak egyikét keresere megadtam (LeyT II 55). Ahmeg ezokaert amac az embernek az o böltségség: reddo vno suo uxorem (Helt: Bibl. I 3). Fiat feltanaszta és az ő Anyamac meg adá (Kules: Eyang. 197). A ki el vészi a máset, mint addig bolyaj, valamig ezt meg nem adgya (Paizs: Kal. 94). És a zálogot visszazudgya, és a prédát megadgya (Hly: Préd. II 18). **2)** [persolvo, retribuó; zurückzahlen, vergelten. Viszontag megadom: rependo C. Kynék

nywel tharhozok meg aya es meg fyezse (Érsc. 271). Myndenek meg adando az ew erdeme zereut (VirgC. 114). A mit rá költesz, megadom (Czegl. MM. 217. 3) [trado; übergeben]. Magát az ellenszének megadni: *delere se hostibus PPBl. **Megadóné** a városokat: tradent civitatem (BécsiC. 24. Tin. 215). Viadal nélkül megadóné magokat (GuaryC. 55. Com. Jan. 155). Várát hitre meg adván (Zrínyi L36). 4) [do, reddo; geben]. Ki azoknak fogadást tud es meg nem adangta: si quis votum voverit et non reddiderit (BécsiC. 113). Törvön be, netalant ur isten meg agya hog igazan meg gonc (GuaryC. 47). Zik-segtwkrwl valo eleted meg aga (VirgC. 52. 57). A ny ur istent ylety vala meg agyaa vala ur istennek (ÉrdyC. 547).

[Szólások]. **Megadni valakinek**: [einem tibel mitspielen]. Megadta nekem eléggé Toksilus: Toxilus me *perfabricavit PPBl. — **Megadni lelket**: Lelket hodogsagussul istennek mechi ada (KazC. 46). Az w bogoz lelket meg ada az vr istennek (VirgC. 106). Az ó lölket megada: emisit spiritum (DebC. 6).

mégadás: 1) redditio C. [das zurückgeben]. 2) [donatio; verleihung]. Masod az meenyey bogoz orzsignak megadása emberi uennek (ÉrdyC. 537). 3) [deditio; ergebung, übergabe]. Ellenség kezébe megadás: deditio C. Ne szégyenld megadásodati (Zrínyi L61). Jol esmérí. Halul, hogy nekik unalmas az ilyen követség és az vár-meg-adás (L103).

mégadat: [solutio; das bezahlen]. Cázar adoia megadattat megiltatta (MünchC. 164).

mégadomány: [restitutio; zurückgabe]. Im megadta ó felsége minden jószágát melly megadományak levelét és instructióját Nagyságod kezébe küldeti velem ó felsége (Érd. TörtT. I.123).

oda-ad: porrijo Kr. [trado; hingeben, übergeben]. Mind [az ajándokot] kez volnak oda amom (LevT. I3. Káldi: Bibl. 287).

öszeve-ad: conjungo Sl. [zusammengeben].

öszevedás: collatus C.

reá-ad: indo MA [anlegen, aufsetzen]. Folyül rea adom: superdo, supperaddo C. (Harmad kibe lwn zent ferenc cristushoz hasonlatos az zent sebeknek rea adasaban VirgC. 33).

[Szólások]. **Magát valamire reá-adni**: Az lapta jáczásra fölítte igen reá atta volt magát: plae nimium inde a puero studio-s fuit (Pág: Serk. 645). A városhoz közel nem is jó rá ad-munk erre ná fejünket, prédára fakadunk (Gyöngy: Char. 203).

vissza-ad: restituo, renunero C. reddo MA. wiedergeben, zurückgeben PP. Vissza adni a szidalmat: remaledicere C. Ugyan azont add visszá: idem restitue (Com. Jan. 190. Zrínyi L63).

Adakoz-ik: elargiri MA. schenken PP. Bogoz ferencnek gyezeretet és halat adakozny (ÉhrC. 182). Hogy vala mit zegheyneknek beewebben adakozhatneek (ÉrdyC. 500). Vyg ember, ky yrgalmas es kwchón adakozyk; qui miseretur et commodat (Érsc. 311). Masnak adakozni, massal lot chelekedni (Pécsi: SzüzK. 128).

Adakozás: largitas C. liberalitas MA. freigebigkeit PP.

Adakozó: liberalis, dapsilis, largitor C. freigebig PP. A penzben adakozoe valnac: pecuniae liberales erant (Deesi: SallC. 6). Nem gátaltuk meg adakozó szándékát (Fal: SzE. 563).

Adakozóság: liberalitas, largitas MA. [freigebigkeit]. Ez legyen az adakozóságra és jótéviségre által utunk mnekünk. (MA: Tan. 725. MA: Seult. 736. Horv: MulF. 20).

Adalék: 1) traditio GKat: Titk. 1119. 2) [additamentum; Zusatz]. Corollarium: azaz: Megszerzés avagy adalék (Kász: Kit. 269).

Adalom: [venditio; verkauf]. Mennyi sokadalom, vétel és adalom, ez kis országban esik (Szentm: Kalm. 6).

Adás: datus, tributio C. [donatio; das geben, schenken]. Ez vala I8rben az adasnak tanosaga: testimonium cessionis (BécsiC.

9). Ur istennek malazttya adasa (ÉrdyC. 537). Ha egyie adas nem indit, többet ad inya es erősbet (Mel: Herb. 84). Erő adásával őrizzen bennünket hit által az idősségre (Zvon: Post. 1710). Mászo adás: additio (MToly: Arith. 10).

adó-adás: [contributio; steuerzahlung]. Adó adása kénszerítée (Helt: Krón. 25. 8).

alamizsna-adás: [elemosynae erogatio; almosenverteilung]. Feesveuyek alamysna adasra (DomC. 138. Matkó: BCsák. 293).

bérbe-adás: locatio [vermietung, verpachtung]. Közézőre, bérbe adásra (MA: Seult. 215).

búcsú-adás: relegatio, dimissio MA. repulsa; entlassung PP. [abschied]. A jó lakot vagy szállot bucsuadással el nem fűzzák (Megy: 6Jaj. III. 27).

hála-adas (háladás Pázm: KT. 149. háladás 151. Pázm: Préd. 36. 117): grates, eucharistia C. [danksagung]. Zainbol sohla ki ne zaccágon az zent halaadas (GuaryC. 62). Hala adasokat tezen (MargL. 13). Hala adasokat istennek meg nem attam (VirgC. 3). Hala adással tartozunk rola (TilC. 7).

hirre-adás: renuntiatio C. [ankündigung].

iz-adás: conditura, conditio C. A ki az étkeknek különböző izadásáról könyvet irt-vala, könyvét meg-égetteté Severus Tsászár (Pázm: Préd. 437).

jel-adás: tessera, symbolum PP. [zeichen].

jószág-adás: donatio Ver: Verb. 10.

ok-adás: assignatio causae Kr. [motivierung, rechenschaft]. Engedni a jó ok-adásnak: *dare locum rationi PPBl. Paranchol wala Nagod hog Christophot bizonyos zanto földeknek elfogla-lasáért Nagod wduaraba iteneek ok adasra (RMNy. II.304). Nem elég okadás ez az elszakadásra (Vás: CanCat. 604).

példa-adás: [exemplum; beispiel]. Az Cecilia myndemestwl mennyey vala, ew malaztossaganak yo pelda adasnak erdemes eleteenek myatta (ÉrdyC. 649b. 419. CoruC. 68).

szám-adás (számadás Thewv: NyelvK. 26): redditio rationum, ratiocinium MA [rechnungsliegung, rechenschaft]. Az aiaadokol-rol walo zamadasok (TihC. 121). Hozí ha valami zam adasal tartozot nona azis megí engetem (LevT. L83). Isten előt könyeb szám adasoc leszen az poganioknac az etretneknek (Mon: Apol. 251). Midőn többitetnek az ajándékok, számadási is nevednek az ajándékoknak (Ily: Préd. II. 481).

tanács-adás: svasio, svadela C. [rat]. Predical vala malaz-tosson, es vala meg ekesevt nagy tanac adasnak ayandokyal (DomC. 238. Matkó: BCsák. 30).

válasz-adás: [responsio; antwort]. (Matkó: BCsák. Előb. 3). Minden volna hallgatásban, várván kiki tőle a válasz adásban (Gyöngy: Char. 80).

Adat: datum Kr. [das geben]. A fedelm ker es a biro adatban vagon: in reddendo est (BécsiC. 255). Vűnössog tanosaga-nac adaffara: ad dandum scientiam salutis (MünchC. 110).

Adaték. Adalék, traditio, vagy adaték (GKat: Titk. 1119). [Adatlan]

háladatlan, háladatlan (hála-adatlan Sám: 3Fel. 267): ingratus; háladatlanul; ingrato C. [undankbar]. Atyamnac ifen haala adatlan voltam (NagyszC. 83). Feddi á népnc halaadatlan voltat (Helt: Bibl. I. 61). Meg nonsza föllőc ugymint halaadatlanoktal az ű malaztyanae unlagossagat (Tel: Evang. I.333). Ha Urnk-mellől el-futunk ha ó néki háladatlanok taláttatunk (Pázm: Préd. 1093). De ók emyi jókért háladatlanok (Zrínyi: I12).

háladatlanság: ingratitude; undankbarkeit PP. Az gonozoknak karhozthoyok az ű halaadatlansagokeerth (CzeglC. 15. GyöngyC. 13. Kár: Bibl. I.185). Kónyi: VártaM. 49).

háladatos: gratus Kr. [dankbar]. Jonehim istennek hala-datos lön (TelC. 32).

szám-adatlan [vö. szám-adó]; non redditis rationibus. Kr. folne rechenenschaft. Cyak bucho wytlen zoekoeth el mynekyunk zam adatlan zolgnuk, sok kartjs teoth mynekyunk (RMNy. III 82). Égy vesztegettyük az istenül reánk bizott jókat, mint ha számadatlanok volnánk (Pázm: Préd. 859).

számadatlanúság: Mogaadollhatja Felséged, menyí akadékim legy-mek az ő számadatlanúságért (MonOkm. XIX.313).

Adatódik: [datur; gegeben werden]. Közé-kbe is adatódván az reájok szóló instructio (MonIrók. XVIII.27). Tudja nagyságod, mi adatódott hadám tartására (XXIII.256).

Addogál: [dato; tüter geben]. Mind többet többet addogál isten ahoz az ajándékhoz, melyet jó lélekkel gyakorolnak (Megy: Újaj. III.36). El-addogál: vendito C. [nach und nach verkaufen].

Adhatás: [dandi potestas; das geben können]. Élet adhatás (Zvon: Post. I.129). Tanach adhatás (HolPréd. 12).

Adható: **1)** datarius PPBl [wer geben kann]. Wrac vagyam, nem szegyenec mindenható es minden adhatóe (Börn: Préd. 35). Minden adható (Frank: HasznK. 13. 113) **2)** [quod dari v. vendi potest; was man geben kann]. Férjnek adható: nubilis C. MA Mátyás Király vgy tetzie hogy adható adta, mert órá volt a dézma. Ha adható nem adta: miért maradtam helyekben az ő egyéb donaciói mellyeket a Nemeseknek adot? (Helt: Krón. 84).

Adó: **1)** dator, praebitor, largitor C [geber, verleiher]. Iwy el löky ayandekokanak adója (ÉrC. 147). Az adok és az vonók: vendentes et ementes (Fél: Bibl. 72). **2)** tributum, census, indictio, capitatio, vectigal C [steuer, contribution, abgabe]. Szent Péter adója: 7denarius 8 Patri PPBl Asnerus királ minden földet teno ado ala: fecit tributarias (ÉvesC. 72). Penzt igerenee nekí adomul: pecunia soldatoris (MünchC. 100). Adó zedek vala: didrachma accipiebant (JordC. 198). Az araní az adóban adatik vala (DebC. 110). Chrhoz szeretettel legőne az ő adóit meg adgice (Kules: Evang. 19). Az ő hadakozásának nyeresége az emberek lelke, adja a hívek imádsági (Pázm: Préd. 178). Ridég legények és jövevényemberek adja (MonTME. I.273). Az adóitól szabadosoe (Com: Jan. 123).

adó-adó: [tributarius; steuerpflichtig]. Valait meghajytotta teroh vitelre és ado adlo szolgálta lött (Helt: Bild. I.49: 15). Az orzag, ky annak elewte soha ado ado nem woth senkynek (MonIrók. III.125).

őb-adó. [Szólások] Radivoi gyors volt szabadban, egy orlóben megis ment volna valóban, De hezoz Juránis volt az oba adóban, mert besesett szegény a nyomergetőben a törökök kezdé esett). (Könyv: HRom. 115). Roszsz életű, s el tsak ebőlöla (Gvad: RP. 38).

hála-adó [hálaadó]. DEmb: GE. Előb. 15. hálaadás Misk: VKort. 73. 180. 375. hálaadó Beythe: Epist. 99. hálaadó Illy: Préd.: [gratius; dankbar]. Neki hála adók magunk (TibC. 17). Börn: Préd. 255). Hala adobae. Zvon: Post. I.708). Nagy hála-adó az elvett jövedelménykért (Illy: Préd. Tart. J. 2).

hálaadóság: [gratitudo; dankbarkeit]. Keneser találtatnac, kie vmi hálaadósággal lennece (Helt: Krón. Előb. 2b. Tel: Evang. I.108. Fél: Tam. 555. MA. Scult. 19). Ez innár nem alamisna és igazmassag, hanem gratitudo, hálaadóság (Pázm: Préd. 445). Kedvesen vézi a hálaadóságot (94).

hitelbe-adó: [creditor C. gläubiger]. Marháját az hitelben adóknak el-pazarolni (Com: Jan. 191).

inni-adó: [pincerna; mündschenk]. Otet pohárnokjává, inya adójává lötte (Szalm: Cent. 290). Az fejedlem engemet fő inyadóvá tovo (Kem: Élet. 77).

íz-adó: conditor C.

kapuszám-adó census portae; laussteuer. MonOkm. VI.121.

ok-adó: [reddens rationem; verantwortlich]. Ok mindenkoron wygызnak mykeppen ok adok ty lelketekérth (ÉrC. 232).

ostor-adó: multa Vör. MA [geldstrafe]. Yobbagyt nagy ostor adoval gyettry (ÉrdyC. 79b). Ostoradó vete Magyarorszagra (Helt: Krón. 66). Augustus ideiben, midőn Siko orszag ostaradó alatt volna (Börn: Préd. 34. Mel: Kir. 464. 465. RMK. II.453).

ridég-adó: [tributum caelibum; junggesellensteuer]. Kővágó János adott ridégadót (MonTME. I.273).

szállás-adó: stabularius MA. wirt PPB.

szám-adó: rationatus, reddendis rationibus obnoxius SI. [rechnungsleger, verantwortlich]. Az utolsó számadó kemény napon (Zvon: Post. I.329). Vigyznak ók a ti lelketekért, ugy mint szám-adók (Megy: Dial. 63). Mind ezeknek ki volna oka? ki róla a szám-adó? (Fál: NU. 287).

tanács-adó: svasor, consvasor, consiliator C. [ratgeber]. Az bizóság wót venneek, aytatosan nektek tanacz adonak, hygyetek (VirgC. 113). Menyol en tülem gonoz tanác ado (SündorC. 33). Tanácsadó ember: vir consilii (Kár: Bibl. I.672).

törvény-adó: legifer, sanctor C. [gesetzgeber]. Törvény adó: princeps populi (Kár: Bibl. I.191). El-jót Kristus mint mi törvényadónk avagy tanítónk (Mad: Evang. 39).

vámos-adó: [vectigal; zoll.]. Ezeket az ő országoknak vámos adókat föltik az fukar arendával bíró pápista papok (Tólu: Vigaszt. 207).

Adós: **1)** debitor, obaoratus C. schuldner PPB [verschuldet]. Eg néminemő vsorasnac valanac ket adosi: debitorcs (MünchC. 124). Penzel ados vala (VirgC. 108). Wagyok adoss Poztho metow Leryneznek harmynczharmadfel nagyor foryantal (RMNy. II.227). Mi is meg bozzitunk minden adósoknak: et ipsi dimittimus omni debenti nobis (Helt: UT. 81). Eg adossa: unus qui debet (Fél: Bibl. 39). A nagy igéreteknek müntsenek adósi, mert senki sem böddogul mellett (Fál: UE. 155). **2)** [creditor; gläubiger]. Adósinak megh fizete (KazC. 56). Harom adosnak ostem kezében, az ketteynek meg fizetem az adosagot, az harmadyk engemet meg tart (ÉrC. 376). Fizettem az gazdának egyeb adósinnak (ÉrdTörtAd. IV.7).

[Szólások] Meg az lelkénel [is] adós: minam debet (Deesi: Adag. 72).

Közmondások. Bodog ember a ki másnak nem adós (Deesi: Adag. 146).

Adósít

még-adósít: [aere alieno obno; mit schulden belasten]. Meg is kell adóstanunk magunkat (LazT. II.85. 45). Az soc beteg miat meg adósította vala magát (Poenit. 51. Romy: Mon. I.30).

Adósság: **1)** debitum, debitor, obligatio C. aes alienum PPB. [schuld]. Adósságát letenni: liberare se aere alieno PPB. A túmlőbe erzőt ötet mignem megadna az adóssagot (MünchC. 18b). Ez volag adóssagunac meg fizetese (GuaryC. 35). Adósságot vezen bynes es meg nem fizető (KulesC. 88). A zalagac gyümölcsöz fönehelmét fel tuduac a doré adóságra (Helt: Krón. 100). Az jutalom nem ingyen adatic, hanem adósságtól (MA: Bibl. IV.139). **2)** pecunia credita; vorgestrecktes gold. Batorságos helyen helyhozottad adósságod (Kulesúro. adott pénzedet). dászlo: Petr. 53). Adósság: debitum quod reddere debet vir uxori (Illy: Préd. III.173).

[Szólások] Sok adósságba venni magát: aes alienum cogere PPB. Adósságba ejtik orukat, hogy ók frissen öltözzenek (Pázm: Préd. 250).

Adóz: **1)** tributum solvo, tributarius sum; Steuer zahlen]. Vitattyaic vala igen méltó dolganac azt, hogy az Sida az Romái Császárnac adozzanc (Zvon: Post. I.596). **2)** [vovoo; widmen]. Tartozunk istenünknek adoznunk az mi egész életünket is. Igy ha istenünknek adoznac [adoznac?] magunkat, örökké böddogok lészünk (Zvon: Post. II.617). **3)** pecunia hui; büssen].

Méltó, hogy a ki vétett, adozzon érte (FalNE. 49). Más világon kell adózniok iránta (FalENÜ. 69). Azokról is fog adózni, a mit mások hozzá adogattak (Fal:SzÉ. 115).

még-adóz: [ponam luo; büssen]. Meg-adóazol azért, eb tartotta (Könyi:IRom. 115).

Adózás: pensio, tributum PP. [steuer]. Meg-kisebült adózás: *infracta tributa PPBL. Amak nem csak szolgálattal, hanem adózással is tartoztak (Pázm:Préd. 1086). Isten népéhez nem illendő dolognac tartózn vala ezt az adozást (Zvon:Post. 11590). Nekik esztendőről esztendőre való adozást ígére (Liszny:Krón. 263).

Adózó: [tributarius; steuerzahler, steuerpflichtig]. Isten e féle szimntatót, két főlé adózót gyűlöl (Pázm:Préd. 1096). Elő kéri tölle az adozo pénzt (Zvon:Post. 11603).

[Adóztat]

Adóztatás: tributaria exactio PP. [besteuerung]. Törvény fölött való adóztatással, hamis nyuzással foztatással ne hadgyác az kösséget meg nyomoréttani (Zvon:Post. 11612).

Adód-ik: [datur; gegeben werden]. Káronkodásra való alkamatoság adódik (DEub:GE. 9). Mídm okát kérdeztem, az adódott válaszul (NóPM. 26).

Adogál: [dato; öfter geben]. A legroszszabakat legiobbak gyaurint adogályak (illy:Préd. 11357).

Adogat: dato, suggero C. [öfter geben]. Elstogatta, az segenyeknek attá, adogatta (Komj:SzPál. 228, Borna:Préd. 3. 1). Ugy adogass, hogy a keveset meg izelvéni, többre kívünyközzék szomszédod (Fal:UE. 101). Erre nézve jó hasznát veheti a politicus, mikor tartva s tagadva adogat (462). A palotákban adogat letzkét (Fal:NU. 45).

adton adogat: [identidem, libenter do; wiederholt geben]. Borna:Préd. 429, 459.

még-adogat: [dato; wiederholt geben]. Egyeb életfukre valokatis meg adogat (Borna:Préd. 157).

Adogatás: [collecta]. Az zentekhez való adogatás felől, alamyzna felől: de collectis quae fiunt in sanctos (Komj:SzPál. 189).

Adom: [donum; geschenk]. Elyomják az adommal mint az vezért s az esaszet (MonOkm. XXIV.116). Kit adommal, kit igérettel magáéva tévén (Moulrók. VII.91). Úgy ment a vezérnek ez a ló adomban (Gyöngy:KJ². 108). Egy erdélyi nemes emberről nem lehet nagyobb gyalázatot mondani, mint azt, hogy az adomért szolgál (Mik:Törl. 42. 70). Ha az adom dolgában vagyunk, nagyobbra bücsültetik az az ajándék mely megérett tanácssal lett meg. Ha pedig a nem-adom vagyon előtünk . . . (Fal:UE. 432).

Adomány: ditio C. [donatio, donum; gabe, geschenk]. Te hazadnac adomait egebeue aggad (BécsiC. 142). Tuttoe jo adomancat adhocoe tó fiatocnac (MünchC. 25). A biro adomannal elwd nem vetetyk (VirgC. 120). En hatalommal nem birom Botos hazat, hanem birom vgi niujnt ó felsege adomanylat es vgi niujnt az en örökseget (LevT. 1300). A tina fogadnac rendi, király engedelmuel, a donacionac nagy adomanyne ereiét egyenlőképpen tartya a tin ártéttel (Ver:Verb. 18. 6). Minden jo adomány onnétfellül vagyon (illy:Préd. 11349).

Adományos: [donatarius]. Ha a király valakínce ioszázot ajándokozna, és az adományos az ő adomány levélét esztendiegen nem exequáltatá (Ver:Verb. 1112).

Adta: [formula exerationis; fluchwort]. Adta s teremtéttmondásokkal illetnek (Rákf:Lev. 1234, Thaly:Adal. 11301). A veszett[é] attá szeresemei (NóPM.63). Hallod-e eszapáros, adta, szedte, vette, hozz peesenyét és bort. Lódluljatok, fattyúk illyenadták (Gvad:RP. 19, 52).

éb-adta: √ Mit csinálsz? Kinyomod lelketet ebadtá! (Gvad:RP. 99).

ébadtáz: [medico; fluchen]. Ha vosztett, teremtettét szórt és ebattázott (Gvad:RP. 112).

isten-adta: [a deo datus; von gott gegeben]. Az ysten attá yokathi ydeghomsegre ne tekozlyathok. (ÉrstC. 296). Minden Isten attá napon (Tarn:Szents. 111). Bár ilt volna othlomi az isten attá muszkája, talán oddig békesség lett volna (Ház. 1287).

ÁDÁZ: rabidus, rabiosus MA. [wütend].

[Ádáz-ik].

még-ádázik: rabidus fio MA. [wütend werden]. Mínt valami meg adázot dühös állat, ketségben esese miatt kiált vala (Lép:FTük. 199). Bántya szerelem hagyomáza és szívében mérge ennek úgy béiza: hogy attól elméje majd meg-is ádáza (Gyöngy:Char. 25).

Ádázás: rabies, impetus PP. [das wüten; die wut]. Dühöség, ádázat, néki ádázas: rabies PPBL. Ostromollyak az őrdögök nagy dühösséggel és ádázással (Derk:Öflet. 35).

Ádázat: rabies MA. [wut, raserei]. Ételre való ádázat: *rabies edendi PPBL.

[Ádáztat].

még-ádázttat: [rabidum facio; in wut versetzen]. Nem csak magok dühösödnek meg, de még másokat is meg-ádázttatnak (Veresm:Lev. 152).

ADDÁL: [addo; addiren]. Az maradékot sommáld és addáld egybe (Helt:Aritm. 8). Az felső Numeratort hozzá kell addálnod (GFrís:Aritm. A3). Addáld özne öket rend szerint (u. o. B.; Liszny:Krón. 80).

Addálás: [additio]. Helt:Aritm. K6. GFrís:Aritm. C2.

ADIA: idea C. MA.

ADJUTÁNS: [adjutant]. A strázsája ennek itt megdupláztatott, mely az adjutánstól kommandoztatott (Gvad:RP. 129).

ÁDVÉNT: [adventus domini]. Zeulek adventet het: jejuniun spirítus sancti (NémGl. 202). Ez eslaw adventh vasarnap (ÉrstC. 3b). Az adventet ur el jövetele napjánac neuzi az irás (Borna:Evang. 12).

ÁÉR (ájér Gér:KárCs. IV. 173): [aer; luft]. Az smaragdus igen szép világos zöld kő, úgy annyira, hogy még az környülitte való aert is megbirja az ő erejével (Keesk:ÖfM. 269). Ha meg nem változtatja az áert, az élete veszedelemben fogog (Mik:MuN. 146).

ÁFIOM: opium, török maszlag SI. Mindemup áfiomot ű eszik vala (Zrínyi I. 30). Török áfiom ellen való orvosság (Zrínyi). Áfiomot adnak bé néki, hogy ne érezze fájlalmát, és alva haljon meg (Fal:NU. 316).

ÁFONYA: vaccinia nigra PP. [heidelbeere]. Áfonya: myrtillus, havasi tseresznye. PPI.

ÁG: 1) ramis C. frons MA. Ágak, asszi ágak: ramalia, rami PP. Leveles ág, zöld ág: frons; laub, grüner zweig (Com:Vest. 136). Vagának agakot es az agakban zerzenek neeny hajlekot: ramos arborum incidentes, de ipsis ramis quoddam trigonum construxerunt (EhrC. 39. BécsiC. 136). A fának aga (DebrC. 149). Az vörös fának felső ágainac teteiénc a succusa próbált orvosság a mereg ellen (Mel:Herb. 26). 2) [más tárgyának ága]. Két águ: bifurcus, bifidatus C. Sok águ: multifidus MA. Az második aga az keresztnek (VirgC. 8). Három águ: tridens (Káldi:Bibl. 11236). Négy águ szörnyos jó korbácsot (Czegl:Japh. 77). Két águ kapival ás (Com:Jan. 71). Három szegeletű ágon szöllő hegedű: trigonum (169). 3) [radius; strahl]. A nap ágak nélkülü nimes (Mad:Evang. 384). Napnak ágai (459, 284). 4) [pars, caput fluminis; arm eines flusses]. Ágdma (1210. CodDipl. 112: 173; 1. Ortvay:Magy. Vízrajz). Venit ad fluvium Zew, et ibi iuxta Sobnug sunt duae metae

1252. Cod.Patr. VI 76) Elbowag aqua, aqua Mezogag (1270. no. 146). Rívus konduraga nominatus, rívus gekonissaga vocatus, rívus Lassus ag dietus (1338. no. I. 173). A szép Nilus víze hat tág ágával Aegyiptom tengorban dél sok haljaival (Gyöngy-Chir. 1.). **5)** genus, generatio, progenies, tribus; linie; Oka tel haagana mak angok, vinnak aagay; illuc ascendunt tribus, tribus domini (FestC. 57) Wazannu aga, Theologi aga, Waya aga; székely eszlől névezetek (179). (MF) Felésséget végy az te előidnee ágából (Kár: Bibl. I 181). Lofésségl való nemől agraol való regestum (SzékOKL. II 139). Isten a fattyú fiak maradékát tízöl ágig és izzig nem engedje, hogy a templomban szolgályaunk (Pázm: Préd. 199). Azon edgy agraöl avagy nemzetségből valok (Com: Jan. 119). **6)** articulus, pars; artikel, teil, abtheilung; Kendei voltam a keulesegnak agraiban (ViragC. 8). Ohossze a hitt agraíne orvósítésére (Helt: Bibl. I. Előb). Két-félé ágazódik a keresztény embernek hitéből kötelessége; egyik ága az istent tekintő; a másik felebarátunkra mutat (Fal: NE. 159).

[Szólások] Magyarokban szakad az ág; Minthogy sok akadélt hit annak utában, ségáhná ha az ág szakadna markában (Gyöngy: KJ. 96 MF). Esz em agraiban sines; A testi kívánságoknak legkissé helyt se engedjelen, mégh esze agraiból is verje ki (Fal: NA. 191). Mjkor tsak eszözögömben tűnik is meg-szegése valamely éparancsolatnak, megföldéimk szivében (Fal: NE. 67). Fal: E. 377) Ágon mutat a maradart; in ramo arboris ostendit avom, rem incertum pronittit. MA. Ne ursi pedem! ne autasson ághon maradart (Zsigl: Japh. 176). Zöld ágra nem mehet az, ki az gyönyörűségnak adta magát (MA: SB. 34).

4

boldogasszony-ága; sabna Com: Jan. 33. Sabina, magyarul is ugyan az; auzé kedigh boldag azzony agha (Böylth: FyK. 8, Mel: Herb. 8, Gsch: OrvK. 15).

fa-ág; [ramus; zweig]. A galamb wete egy fa agat alá [a vízbe esett hangyaunk. Pest: Fáb. 38]. Nem fa ágból gúslott az or fegyverem (Phl: Fl. 78).

fattyú-ág; [stolo; nebenzweig]. Azokat hívják fattyú ágaknak, kik az oldason alul a tűnek tökéjéből kinőnek (Lipp: PKert. III 127).

fü-ág; [sexus masculinus; die männliche linie]. Minemü jöszagoe illette ezze a fü agat, és minemünek illette mind a két agat; solum masculinum, . . . utrumque sexum (Ver: Verb. 117. MF) W kogelmit ne io akaratomból tiannak adoptáltam, es az jöszagban fü agraöl be bochtattam (Kády: Csul. III 187b).

lőány-ág; [sexus femininus; weibliche linie]. Nem illet leány ágat, míg a fü ág tart, váltsa ki a fü ág ezt is (Kády: Csul. III 342).

olaj-ág; ramus oleae; ölzweig. Olajagból ezüdt koszorú (Kár: Bibl. I 199).

oltó-ág; surculus, talca, clavola PP. ppropolis. Oltó-ágakat földbe temü; thomare talcas PPP. Küldjön nekem durámezü barack és nagy borsalma oltó ágakat (Lov: II 152).

oltovány-ág; x. Egzésülz vele mint az oltovány agra fual, a szőlő vessző a szőlő tökénd. Mel: Sz: Jan. 13. Nevezü oltovány-ágra; mely a mi vadsgunkat szőliliti (Pázm: Préd. 174).

pálma-ág; ramus palmarum; palmazweig. Gyümölsel függő pálma ág; spatulion C. Eg zöld pálma ág (DeloC. 561). Pálma ágakat vesnek (JordC. 679). ErdyC. 296. Föl: Bibl. 162. Zrínyi II 81).

vör-ág; cognatus, blutverwand. Wer agak vagyunk, merth azal is egyek voltunk (Jung: Kk. 1. Lov: I 189).

Ágaus; ramulus. Adá esnekgy egy agatehlyat az pálmá fából (ErdyC. 186). A itucak teteyből ky zikazatot egy agatehlyat (186).

Ágaeska; ramusculus C. ramulus MA. Fa kyröl az agatehka le mettetek (ErdyC. 137b).

oltó-ágaeska; talca C. Mi olyanok vagyunk, mint a letrött oltó-ágaeska, mely soha nem gyümölszük, hanem ha a gyökeres fába öltetik (Pázm: Préd. 71). Nevezüek vesszözke vagy oltó-ágaeska (MA: Seult. 199).

oltovány-ágaeska; x. Fialat oltovány-ágaeska (MA: Seult. 199).

Ágas; **1)** ramosus, frondosus C. ramulosus MA. voll. ásto PP. Sürtü ágas ezertü; querens frondosa (Kár: Bibl. II. 111). Szeges ágas fa; elavosum lignum (Com: Jan. 103). **2)** in ramis divisis; gabelörmig, zackig. Ágas kapu; marra C. Ágas szögön (Mel: Jób. 90). De hog az k ollan nag ágas betü megrutitá az nomást, jobb azért am mi nedvönbeús az c ollan helen mint az k (Döy: Orth. 5). **3)** fogus; assula dentata, asser clavatus; längevorrichtung, rechen; faruk az agashoz es az ő épölet, ki az agason fig vala ki vone (GuayC. 58). Adtam egy nyerez ágas esmálattásiórt 25d. (Mon: PME. I 230). **4)** columna C. Ágasok, mellok a ház felelét tartják; corvi columnae; stütze, pfeiler PP. Öntött ágas; statua; ágas faragó; statuaris C. Ágas póta; oszlop; feje; opistylum PPP. Király elindatva Babilonában az tiszta aranyból egy magas agast az agast terden imadte (Holtz. 398).

[Szólások] Az águt tojtatták, fejük (Dösz: Préd. 197).

Ágaskod-ik; assurgere MA. pelibus extremis nitore; auf den zehen stehen PP. sich bitumen) Retegő, botló, ágaskodó lö (Pázm: Préd. 161). Csaknem semmiségre apadott előbbi egokig ágaskodó kevelysége (Fal: NA. 183). Fal: Vors. 896. Ágaskodott, lejört járt, dobogott [a lovam]. (Gvad: RP. 95).

föl-ágaskodik; se erigere; sich aufblümen). Ágaskodgyal tel szép egyenesen a föl mellett, es en felbagoe read (Helt: Mes. 372).

Ágasolás; columnatio, ágasok föléssási, oszlopemelés C.

Agatlan; infondis MA. [astlos].

Ágaz, ágoz; **1)** frondo Kr. listo stutzen). Ágozunk a fácskakon, öntözöjük alját (Fal: SzE. 515). **2)** frondo cingo; bekränzen). Fajemet ágoztam laurusban (Zrínyi II 111). Jöt ne jövendölj arról, kinek later fejt a laurus vagy borostyán ágozza (Fal: SzE. 536).

mög-ágoz. Meg ágozni a borsót; pisca ramulibus frequentare, surectosis ramis palmarum; die orben auf zweigen leiten, mit stecken besetzen PP.

Ágaz-ik, ágoz-ik; **1)** frondoso C. frondoso MA. sich in ásto teilen, zweige treiben. Virágzózatok, ágozzatok, illatozzatok; floreta, frondete (Csú: Síp. 3). **2)** dividere; sich verzweigen, sich in arme teilen). Négyfélé ágozó út; quadrivium C. Orzag wta kyröl nyimben varasokra kylemb kylemb ös weenyek agaztatnak így, (ErdyC. 35). Az orctrekec soe fele agaztat megymástol nagy messze oszolne (Mon: Apol. 169). Szavai ágaztak szélesen (Gyöngy: Csup. 38).

el-ágazik; dividio C. dividere; sich verzweigen, sich in arme teilen). Király meg hatta nekice, hogy á Duna vízen föl euezene, a lum elágazie öt meg késmenek (Csereány: PersF. 12). El-ágazott bugázott nagy fa (Mog: Olaj. IV 17).

föl-ágazik; progeminio; aufschlössen, sprössen). Az öb fe fölagazunk (Prag: Serk. 191).

ki-ágazik; egermine, ramos enitio MA. sich verzweigen). Az t ki ágazie (Kár: Bibl. I 299).

mög-ágazik; frondoso; grünen, sprössen). Az auronak vessző, ky meg ágozot viragozot; rursum virescit, et rami ejus pullulant (Mel: Jób. 14: 7. MF).

Ágazat; **1)** articulus Kr. species, divisio; abtheilung, Hitöknek agazatta ellen tagon (DöbörC. 128). Keresztyen hitök aga-

zati (VirgC. 114). Az ev betegségynek agazatyat okyvt meg kesergette az orvos (BomC. 169). Az Christus menyben moneterliről való liti articulus vagy agazat (MA:Scult. 600). **2)** [genus, familia, tribus; geslelecht, linie]. Beniaminnak ágazatából (Helt:IT. Dd6). Asernak ágazatából (Sylv:UT. L83. II.137). Nemzetnek ágaztyna (Ver:Verb. Szót. 14). **3)** ramus, ramorum multiplicatio Kr. [das gewweige, die verzweigung]. Éri sirii zápor induló útjában. Bokros ott egy nagy fa bőv ágazattában, az alá áll Kemény (Gyógy:KJ². 11).

Ágazód-ik: [dividor; sich verzweigen]. A te köteles hivatalod két részre ágazódik (Fal:NA. 159). Mindent megért, elméjében foglal, és tulzja, mi következesekre ágazódnak (Fal:UE. 392).

AGA: [praefectus Turcarum; türkischer aga]. Abja aga (LevT. I.223). Ezekendőr aga (243). Egynehány békeket, agákat, jaesárokat (Monlók. III.110). Laszó agának az ágy pénzért attunk 17 ft. (MonTME. I.18).

Agaság: [praefectura; alt éves aga]. Kit császárnak bé mondott vala, kiért asaságra felvötte (Tin. 183. Gyógy:KJ². 111).

ÁGÁL: [ago; führen, aufführen, operiren]. Valaki előtt dolgát ágálni, ügyét forgatni: *adire ad causas orandas PPII. Az mi gyülekezétnk comediát akar agálni, kinek neue Teophania (Szeg: Theoph. 12). Ha valaki ágálni akarná dolgát, az nagy szám vévő ur előt, ezer szovára nem felelhet egyet (Alv: Post. II. 194). Armisticiumban maradnak [a bataillonok], míg a Prussus ellenök nem agál (Házánk L287).

AGÁR: molossus, vertagus MA. canis venaticus Nom. 96. windhund PP. Nynch byrodalma rayta agaroknak (PeerC. 341). Vadazzuk vala őtet, mikeppen ket agar egy imlat (BodC. 31). Az agar az nyulackal nagy gyűlössel vadnac egymás között (Prág: Serk. 34). Mint egy rozsz agarat szintén úgy pirongatsz (Szentm: TFiü. 4). Két agarakat biza réfam az fejedelem, igen kedves ebeit. Böka és Kormos neviüket (Kem: Élet. 49). Tekintetes uram! az úrnak számára kövérebb lesz, mint a tisztartó agara (Gvad: RP. 29).

Agarász: [vertagus venor; windhuetzen, mit windspielen jagen]. Agarazo niulászó katonak (Mel: SzJán. 197).

1. **AGG** (ogh TelC): vetus, veter, veteranus, vetustus, senex, antiquus MA. [greis, sehr alt]. Agg kofa: anus; agg kofaság: anilitas MA. Agg ellenség: hostis antiquus (EhrC. 50). Aggok es hewsek: senes et juvenes (EhrC. 159). Gonoz napoknak agia (BécsiC. 172). Az ogh ellenség ream jhó (TelC. 305). Az agh ellenség pokolbely sathan (ÉrdyC. 31). Vesseetök lee az agh emberseőgt: expoliantes vos veterem hominem (ÉrdyC. 84). Teced czalth meg az ag wrdwg (VirgC. 21). Ki nyilasth egy agh palmafá agyának lewelywel befedezéth vala (PeerC. 52). Egy agh chatorna (PeerC. 56). Egy ó agh házat le rontanak (MesésK. 12). Ifjuságodban dolgot restelletél, mostam ag dnda lettél (FortSzer. 2. kiad. I.2). Végy agg tikot, vagy agg kakest (1601-4 Szakácsk. 12. MF.). Agg bárány, fiatal bárány (Radv:Csál. III.56). Az agg kullogo vén ember csak amyi, az mennyi az fulra irot jel (Prág: Serk. 819). Agg tigris (Fal: NE. 113). Agg öregség (Fal: TÉ. 705).

[Közmondások]. Mint az ág lónak, nicez bőczületi (Deesi: Adag. 85). Izaz mondás, hogy ag' lóbból nehéz poroszkát csinálni; ag' fából nehéz gúst tekerni (Pázm: Préd. 335).

Aggastyán: [provectus aetate]. aetate, morbo fractus PP. [greis]. Mondja egy agostyan roka neki (Pesti: Fab. 71).

Aggság: 1) senectus, senium, vetustas MA. [alter, greisenalter]. Wensegnekh lytwan meg rothath agsaga (PeerC. 80). Se betegség, se agsag reanc nem íphetet volna (Bom:Préd. 69). Testeket agsagtal, romlastul, kentul oltalmazta (Mel: SzJán. 538). Az szépség s az erő nem tehetik az embert boldoggá, mert ezek mind agságra jutnac: nihil horum non patitur vetustatem (Prág: Serk. 250). Az régi philosophusok hat rendbéli időt szab-

tnak; tudhüllik... az meg állapodott férfini embereget ötven őtig, az vénséget nyolczvannyolczadikig, az rözzöt görbe koros agságot osztan kilenczven esztendő táján az halálhigi: decrepitan aetatem usque ad mortem (787). **2)** [senes; die greise]. Dieherietoe az urat szép ifjuság, gyermekkek szépek, el mulando agság (Pécsi: Ágost. 183). **3)** inveteratio C. [eingewurzelt sütte]. Amyat az zent hyttré tereytee attya kedveg azon gonoz agsagban meg marada (ÉrdyC. 624).

Aggságos: [uralt]. Fenyekedett minden világosság öröke való agsagos szent hegyeiden (Pécsi: Ágost. 124).

2. Agg, agg-ik: veterasco PPII [senesco; altern, alt werden]. Egyút kel argam vele (Pécsi: HÉnek. 8). Aggik és betegeskedik az ember (Lépd'Tük. II.122). Ha az leánzó az emberektül vad, és idegen, félt hogy rayta ne aggjon (Prág: Serk. 250). Hetedik leánya hom agyván pápistává és apázává lüt nyavalyás (Kem: Élet. 58). Tsak otthon aggiz [a leány] mint a kopott borda (PhilFl. 65). Naponként aggom (Thaly: VÉ. 1.404). Felkendőzött agzott őssig [a szeremes] (Fal: Vers. 869). [Közmondások]. Mit ember ifiantan tanul, azt aggottan is nehezen felejtí (Kisv: Adag. 508).

bele-agg: insenescio MA.

el-agg: obsordeo C. [veralten]. Órdög ablában elagot es meg vacult (GuaryC. 20). Igen elagot életében: in aetate decrepita (Ily: Préd. 16). Még a föld is elagz, hibáz vezeténymag, egek is fogatkoznak (Kisv: Adag. 507).

ki-agg: 1) exolesco C. [entwachsen]. Ki aggotam beléle (Helt: Mes. 13). Juszt csanz ki agzott és eltáradott, betegesedett az tolmácságból (ÉrdTörtAd. II.41). **2)** obsolesco C. obsoletio PPII [veralten]. A herélt emberekekkel való élés megsziint elmült és kiagrott: usus desevit obsoletione (Com: Orb. 689).

kiaggott: obsoletus C. [ausgedient]. Már a sódból kiaggott vitéz: miles *confectus stipendiis PPII. A vitézkedésből kiaggott érlemesec nyugodalmas szabadsággal megajándékozttac (Com: Orb. 723. Prág: Serk. 502).

még-agg: veterasco, inveterasco C. consenescio MA [altern, alt werden]. Az farkas megagyan (seniensi meg hala (EhrC. 153). Mégaggatoe: eritis vetulae (BécsiC. 2). Megagga es meg hala (VirgC. 58). Mikor kedig bíriük meg aggik, akkor ne ély vele, mert osztan merő merőge lezön (Beythe:Éjást. 111b). Mikor az fának gyökere igen megagand (MA: Bibl. I.157). Ott az iftuság soha meg nem agzik (Lépd'Tük. III.20). A' félkerjedett haragot meg aggani ne engedgyed (Com: Jan. 202). Az egész természet meg agg ülővel (Fal: BE. 569).

mégaggott. Félig mégaggott: semisenex C. Megh aggotth byney: vetera peccata (JordC. 856. NagyszC. 107). Réghi meg aggot poklosság (Kár: Bild. 199).

mégaggottság: [senectus propecta; greisenalter]. A negyedik vigvázas példázza a teljes idejű megaggottságot, vénséget (Biro: Micae. 52).

[vissza-agg].

visszaaggott: [aetate propectus; greis]. Visszaaggot ember, gonosz napon termett! az te nagy búneid most eljöttének (RMK. II.87). Z es Oe. tisztos vissza agot imboroc bízoñ, nem lattam egyiknek is historiaiban hogy azt montae volna nekie boltoe utan, íőietec föl ide menyországban (Mon: Apol. 475). Vissza agot istentelen vén kofak es babak (Pécsi: Szűk. 85b). A szikölküldő szegény is gazdagnak, s a visszaaggot vén is ifiúnak fitogtatja magát (Csizi: Síp. 55).

Aggás: [inveteratio; das veralten]. Még aggásával és haladékjával ezen dolognak, mint egy buborék el ne miljon (TörtT. XVI.29).

[Aggasztal].

még-aggasztal: senem facie; alt werden lassen. Mikor valamely szegény bányát el adja, hogy segíti meg, az ki az maga bányát házával aggasztaltat meg, az pártában? (Frág:Serk. 250)

Aggottság: sollicitus; zoro-onalter. Ha volna erő az avült vénségű, aggottságom tele ha fordíthatna nyárt. (PhilT. 13)

Aggult: veterasco MA. altom.

még-aggult: megavult, bala MA; Bibl. I. Magy. 4

3. Agg, agg-ik: langor; sich ängsten, sich ängstigen. Mi nekünk nem kell aggnunk nelle, ha valaki minket papasane nevez. (Tel:Evang. I. 112). Különdök aggnak, epedünk karvallasunkon. (Lép:Titk. 154). Nem szölok ezekről, mert gyenge madarak, talán nem ezüdüből, szerelentül aggnak (Zrínyi II. 104). Ne aggn bajában (Gyöngy:Char. 2). Leg inkább öltéért kiki aggik lelkében. (Don:Ritm. 218). A gonoszság mikor egyszer elszanta magát, nem agg a kishíróval, ha nincs körül másfél féljen. (Fál:NE. 24). Azt gondolják hogy csak történetből lettek a világra, ingyen sem azván rölök a természet, mikor fogantattak. (6)

még-agg: s. Meg aggot a Chászár az ő elméjében (Zrínyi II. 90). Előbbi dolgait veti szümlállyá, egy ház alatt meg aggn igen áttalja. (FÉaz:Castr. 116)

Aggaszt: laugo, sollicito; ängsten, ängstigen, abängstigen. Búval aggasztattál (Mogy:Óaj. 25). Mit kell eslekedniem, aggasztom fejemet (Gyöngy:Char. III. 100. MF). Egy vagy kettő között könyű a választás, de a szaporult szám, merő fő aggasztás (Gyöngy:KJ. 6)

Aggasztal: s. Naponköl aggasztaltja vala az fi igaz lelkét azoknak gonosz eslekedetén (Sylv:UT. II. 125). A jámbor asz szonyak inkább kellene száraz kenyeret enni és tiszta gyűlésben járni hogysen urát aggasztalni és öszíteni tráfrájával (Pázm:Préd. 250). Bús gyászba homályát a szerint osztatja, végre ennyi gondal nem aggasztaltatja. (Gyöngy:KJ. 20)

Aggasztat: s. De a jó erkölcsök kedves ruháztja a gyással sokáig őt nem aggasztatja. (Gyöngy:KJ. 6)

Aggast: anxietas; besorgnis; Kerékesen kimondá már régen e félél Korélius szive agasztattat, lehetetlen, ägymond, hogy ezt valaki elhiteltesse magával. (Moha:Épül. 13)

Aggód-ik: angor MA. sollicito; sich kümmern. Nézd szerelm mit madár mint kiüldök, nézd szép fülemilet, mely igen aggódik (Zrínyi II. 203). Fejedőök, aggódik (Hal:Paizs. 215. 217). Nem jól tanácsokik magával, a ki magáról meg felejtkezvén másoknál aggódik (Fál:SZÉ. 348). Gyenge eszté nem bor az, a ki szümlékkal vagy árul busul vagy avval aggódik a mit vigán könnyen hátra megé vithatja. (Fál:UE. 127)

Aggodalom: angustia; molestia; angst, besorgnis, kümmern, bangigkeit. Ez világi aggodalom, gonosz szerenese és háború. (Bor:Préd. 196). Elméjének kezd lenni nyugalmat, mint gondos Párisnak szümk aggodalma. (Gyöngy:KJ. 394). Jelértvén aggodalmát, szép reménységgel fel biztatja. (Fál:UE. 679)

Aggodalmas: molestus; beschwerlich. Szerenese a jól tika dolgában, hol kerülve, hol magát áldtvágyva, meg tud meneküdni az aggodalmas züldáktól. (Fál:UE. 13)

Aggódás: angor, sollicitudo; angst, besorgnis, kümmern. nis. Vespasianus bolondnake tartotta, ki nem tudta mennyi nehezégh ez aggodas az bírodalomban. (Frág:Serk. 1929)

Aggság: anxietas, sollicitudo; besorgnis, mihe, kümmern. Eltünknek háttér Istentük rendelte, sok nyomorúságra s agságra rendelte. (Konyi:HRóm. 139)

AGY (cap. VitkC); fejébe gába (Gvad:RP. 100). **1)** cranium C. caput MA. schädel, Venca a matat es venicula o agához;

periteneant caput ejus. (MünchC. 68). Óga kapónya (VitkC. 108). Bezege ottan atte fejédet beo tovróm, feyegedy vala hogy beo tvorne agyat. (ÉrC. 307b). Zömeith agából ky vayak. (DobrC. 500). Agyoc veléje ki ondot. (Bor:Préd. 78). A magad agyának találmányi. (Pázm:KT. 16). A visszakolesztő Muncernus vagy egyéb körsagos agyú szeles ember. (Pázm:Préd. 230). Magok agyú szerint gondolnak isteni tiszteletet magoknak. (Czege:MM. 139). Mitha csak magam agyától gondoltam volna. (Frág:Serk. Előb. 68). Nincs tanácsa, noha ő nagy agyú. (Thaly:VÉ. I. 102. 2) (orbile; utbe). Azoknak (a kerékeknek) tengelyi és küllői és talpai és agyúi mind fütések valának. (Káldi:Bibl. 301). **3)** schopeti lignum; äntenschafte. Vagyon egy szép ezüstös agyú pisztolyom. (Radv:Csál. II. 87. Vö. ägy. 2).

Agylások: Agyláca (főbe), nyakonszárton rút vereségekkel tagoltatá magát. (Pázm:Kal. 554). Kinek nem tök az agya. (Pázm:Kal. 54). Mad:Evang. 828)

fék-agy: aureae MA. PP. aureae, kütöfék MAI. (halter). Fékagy, aranyos kengyel, egy kis vért. (Radv:Csál. II. 231). Sok boglári tökégy. (Sic:Vortrans. 23)

fürt-agy: vesania; wahnsinn, így győzted meg így rontottad, össze mindenkor gonosz koldó, és végre örök tüzet okadó fürt-agyát. (Csözi:Sp. 283. Csözi:Tromb. 72)

fürtagyas: vesanus MA. unsinnig, närrisch PP. Az együgyű tanítványok öföle szürsz persvasioval, mint ezek a fürtagyasok, sokat nem alótattak magok fölül. (Csözi:Tromb. 193)

fürtagyasság: vesania MA. unsinnigkeit PP.

fürt-agyú: vesanus; unsinnig. Goromba furt agyú vagy tök agyú lehetetlen dolgokat felvenni; vesani cerebrosi est impossibilia suscipere. (Com:Orb. 805, Com:Jan. 178)

kantár-agy: aureae; halter. Egy zabola nélkül való kantáragy. (Radv:Csál. II. 357)

kerék-agy: orbile, modius, modiolus MA. nabe. (Com:Orb. 174). Kerék agyaska; modiolus PP. A szekérec keréce agyból, tizenkét küllőkből, hat kerék talpakkól és ugyanannyi síng vasdóbból egyben foglaltatott, és összeeresztett kerékei valnac. (Com:Orb. 178). Ágyú kerék agyának való fát vöttünk. (Moa:IME. 113. Vö. ägy. 2)

tök-agyú: stupidus; dummkopf. Tökagyú ember. (GK:Titk. 828). Goromba furt-agyú vagy tök agyú. (Com:Orb. 805)

üres-agyú: idemus; hirnlos. Bolondoknak és üres agyúknak telte őket. (Bly:Préd. I. 226. II. 215)

Agyabugyál: muleo; durchprügeln. Az ördög jól meg-agyabugyálta őket. (Pis:Ignz. 109)

Agyas: 1) cerebrosus MA. (hartnäckig, starkköpfig). Agyas, maga tanúsán járó; cerebrosus. Meg-átalkodott, agyas; capito PP. (Haragus, agyas, haluztagh; cerebrosus, iracundus. (Régi szótáról MF). Az agyas ember mindezekben be egyelíti magát. (Kár:Bibl. 1616). Az újjetök agyas szelessége vagyis szeles agyaskodasi szerint. (Csözi:Tromb. 286). **2)** argutus; witzig, spitzzindig. Igén eszesen, agyassan; argutissimus C. Follyllí írás, rövid, agyas vmiről írt vers; epigramma PP. Az pápa serege agyas emberekkel találtatott haszontalan és homályos igeekkel a sz. írást bekenerte. (Fél:Tan. 11). Oly dolgoc érkezik az agyas embereknek, hogy ő magok okosságával végben nem vithet. (Frág:Serk. 839). Minémü agyas okoskodásokat, mely szép egy aránt való szökat kihilylatkozata. (6)

Agyaskod-ik: 1) periclitari sum; hartnäckig sein. Mert bekolta meg magát, mert agyaskodott. (Fál:TE. 700). **2)** cavillor, argutor MA. (grübeln, klügeln). Ha ki úgy kezdene maga eszéből agyaskodni, nem latom, mint győzmenek mag csak a esupa sz. írásból. (Pázm:Kal. 567). A min nehé nagy rendbeli emberek sokáig beba agyaskodnak, egy alávaló rendbeli em-

ter ollyan szőlő közibe, hogy mind meg allanak rajta (Förstl. Curt. 618). Agyaskodik, az mint az ő okossága lordingozza (MNYk. lrt. 242).

Agyaskodás: **1)** contumacia, cerebrositas, scrupulositas MA. [hartüeckigkei]. Az ereteknek agyaskodással alitják, hogy az Ur városrajában minsen jelen a Krisztusnak valóságos sz. teste (Csízi: Síp. 209). Különös agyaskodással öl capricio akaratokodunk (Fal: NE. 75). **2)** argutatio MA [cribelei, klügelei]. Esztelenység, ezt a bátorságos tanítókat magunk bizonytalan agyaskodásiért megvetni (Pázm: Kal. 104). A ruhák ne legyenek féltetebb-való agyaskodással ki-gondolt formával csináltattak (Mad: Evang. 452). A Kalauz agyaskodásának jég páldimontomán éppítettet ház ez (Pós: Igazs. I.259). Ezek az agyaskodást, és minden különös eszeskedést utályák (Fal: UE. 397).

Agyaskodó: **1)** [pervicax; hartüeckig, verstockt]. Aczélos fejekre akadunk hol mikor, kikkel semmire sem lehet mennünk, minden felé öklödelnek. Ha mikor agyaskodik és egyetemben kevélyek, kerülni kell őket (Fal: UE. II.159). **2)** [argutus; spitzfindig]. Agyaskodó fogás és csalardság (Ver: Verb. Előb. 12). Agyaskodó ellenvetésekkel: exquisitio diversis objectionibus (303). Szorgalmatosan nyomozzák a mindemek végére menni akaró agyaskodó emberek (GKat: Grad. 1638. MF.).

Agyasság: **1)** perversitas MA. [hartüeckigkei]. **2)** [argutia; spitzfindigkeit]. Sokféle szakadási vannak az agyasságtól származott különös találmányoknak (Fal: UE. 381).

Agyatlan: [stupidus, stolidus; dumm, tölpelhaft]. Az igen nagy feő agyatlant jegyez (Cis. 1592. MF.). Híjatlán fejével agyatlantul dideskedett (Fal: NA. 182).

Agyatlanság: [stupiditas; dummheit]. Az elő függő és igen nagy fül agyatlanságot ezémozgást és gombaságot jegyez (Cis. 1592. MF.).

Agyaz: **1)** [colo applico; an den spinrocken wickeln]. A szövő házban meny, ott gyapjt font, kendert gerebenely, és azt a guzalra agyazzad: lanam faciundo, panos submintraudo, et pensa dividendo (Prág: Serk. 839). **2)** [occido; niederschlagen]. Ama vér-ontó anygal, ki ezereket letsapkoda és a földre agyaza (GKat: Váts. I.555).

Agyon: **1)** [aufs haut]. Agyon ütöm: caput tundo MA. Agyon ver kövel: lapidibus obruit (JordC. 245). Naddal agyon veretteltt vala (WinkC. 247). Hagyaa hogy fenyev zvrokkal és olvaztot olayyal agyonenteneek hogy hamarab az tyz meg emeezeneek (ErdyC. 171b). Egy a próféták között agyon vágatá magát, és véres fővel Acháb eleibe menvén így szóla (Pázm: Préd. 687). Mikor elő hozták volna az kiürtött egy üte esiszárt agyon vést, hogy mindjártást meghala (Pethő: Krón. C). **2)** [zu tode, todt]. En az lovat agyon veretem (Pethő: Krón. C). Gyökereiből nagy tölgyfát ki rántót; ököllet agyon vert egy nagy életűnt (Zrínyi I.23).

ÁGY: **1)** lectus, grabatus, torus C. [bett]. Nappali nyugovó ágy: anaclinterium Major: Szót. En agyamot (thalamm) ne ferteztesse meg (EhrC. 123). Wetwt agy (VirC. 39). Ev aya vala egy geken (MargL. 49). A hazassagnak ágatol valasztvan voltanak (NádC. 534). En föl hagandoc az en bioszolamnak agnra: in lectum strati mei (Szék: Zsolt. 149). Az hazasság bőczületes es ferdelem nekül vala agy (FélTan. 471). Am lásd, hogy agy tarza az lábát, nem az lába az ágyat (Deesz: Adag. 243). Az házasság törő idegen ágyat ferteztet-meg (Com: Jan. 183). **2)** [tormenti pegma; lafette, stückgestell]. Ágyú kerekék, ágyak elromlának (Tin. 126). Találtanak mozsár pattantyúkat sokakat kík a földön ágy nekül heveniek, és ágyok minsen (ErdTörtAd. III.34. Vö. Pro sede vel lecto bombardarum, Engel: Mon. I.105. 106. MF. Pótlék). A kerekéknek agyay (Mel: Sám. 141. vö. kerék-agy). **3)** pulvinus PPBl. area, pulvinus Kr. [beet]. Répa ágy: rapina C. Ágyak közü a kertben, meszgye:

interordinium PPBl. **4)** [sedimentum, fovea; bodensatz]. Avoctus: ágy vagy seprő nélkül való PPBl. Olajt főből virágból így csinált: az virágban hány belé agyánc, be zárd erőssen, hogy ki ne memyen az erőe (Mel: Herb. 73).

[Szólások]. Ágyba a sicc [megbetegszik] MA: Scult. 890. Még akkorban Bethlen G. nem szüntet jól vetette meg ágyát dolgoznak (Pethő: Krón. III. MF.). Feküdj hát ágyadon, a mint azt vetettél, földyad életedet, a mint elkezdtedd (Gvad: RP. 103). Nem így az ágyból való: *conceptus finto PPBl.

beteg-ágy: [lectus aegrotantis; krankenbett]. A betegséget vagy a beteg-ágyat bajvívó helynek nevezik (Hall: Paizs. 106).

betegágyas: [puerpera; wöchnerin]. A beteg ágyasnak az egészségetért ittak (Gvad: RP. 13).

ecet-ágy: **1)** acetabulum Major: Szót. [essiglischeheut]. Ecet, mely az eczet ágyakban hozatic elő: acetum, quod in acetabulis adfertur (Com: Orb. 302). **2)** crassentum acet SK. [essiglager]. Mezeszvény az eczetágy, újat csináltatunk (Nyr. X. 170).

fődeles-ágy: lectus superne tectus SK. [himmelbett]. Gyermeknek való rostélyos és fődeles ágy (Radv: Csul. II.399).

gyermek-ágy: puerperium MA [kindbett, wochenbett]. Ama azzon ez velagból ky mwlek germők agyala (WinkC. 59). Gyermek ágyban lévő aszsonyí állat (Mly: Post. 174). A gyermek szülésről avagy gyermek ágyról: de puerperio (Com: Jan. 117). Somai Theresia gyermekágyban holt meg (Hazánk II.59).

gyermekágyas: puerpera MA. kindbetterin Com: Vest. 113. [wöchnerin]. A gyermek ágyas hat hétig lappangani tartozic (Com: Jan. 118). Gyermek ágyas aszsonyí-állat (Misk: VKert. 356).

gyermekágyasság: puerperium PPBl. [kindbett].

gyermekágybéli: [puerpera; wöchnerin]. Akar fírtyak s akar azoni állatok nalamak meeg germők agibelickeitis zanki nete (DebrC. 83). Gyermek-agy-bely aszsonyállat (Born: Enek. 313. Ver: Verb. Szót. 26).

háló-ágy: stratum Kr. ferendum Kár: Bibl. I. 632. A bekak be meennek the agyas haylokodha, es the halo agyadba (JordC. 20. ErdyC. 276b. Debr: Ker. 229).

heverő-ágy: grabatus, acclinatorius lectus; mlbett PP.

kór-ágy: **1)** [lectus aegrotantis; krankenbett]. Némely fekszie az ő kór ágyában (MA: Scult. 868). Kór ágyában mint holt eleven fekszie (Ver: Bar. 6). Kór-ágyokban sinlők (Misk: VKert. 533). **2)** morbus chronicus PP. [langwierige krankheit]. Tar fővel vala egy kis kamorában, nem esmerék öt nagy kór ágyában (RMK. IV. 63).

meleg-ágy: pulvillus fomentans, fimentum, stratum vegetans PP. [treibeheet, mistheet].

özvegy-ágy: [thalamm viduae; witenbett]. Erős hittel föl ilyen esküvésben, éltig lenne özvegy ágy tisztelésben (Eny: Gizm. MF.).

szalma-ágy: lectus stramineus Kr. [strohbett]. Mikoron a zalna agon fekkimeiecc (TelC. 72). Kemeni szalma agyat rászogattia vala (Jstv: Volt. 5).

vas-ágy: lectus e perfcis ferreis combinatus Kr. [eisernes bett]. Lectus ferreus (Kár: Bibl. I.159. Ágost: Zar. 304).

veteményes-ágy: area PPBl. areola SI. [pflanzenbett]. Ez kertben veteményes agyac uannak (Pécsi: Szüz. 8).

Ágyaeska: lectulus, torulus C. [bettchen] BécsiC. 38. 219.

[Ágyal]

el-ágyal kertet: *deformare areas in horto PPBl. [beeten].

Ágyalás: polvinulus, PPTL bect.

Ágyas: 1) lad lectum pertinens; bect. Ágyas vankos (Bly: Préd. 1358). 2) conculina MA pallaeo, pallaea, együtt-fokvó asszony PPTL (Helt:Bibl. I. k.). Ágyas lábi társ: conculina (MA:Bibl. 1255). Hogy ágyasokat tartsanak. (Gyöngy:Áph. 130). 3) conijux; gemellin. Teged szerelmes hitves agyássalom nagy özvegyre hadlak szép tarssomát (LáposiC. 8. MF).

Ágyás: arena, pulvis; bect. Kasokban méhóid, ágyásokban veteményid (László: Petr. 7).

Ágyaz: lectum sterno, compo. SI becten. Még nem ágyazza egy-és nyoszolyáját (Gyöngy:KJ. 7).

Ágyáság: genus; geschlecht. Két ráró szemés bizonyság, és egész testünk rend is, hogy a felsőes rend, és nem paraszt ágyáság (Gyöngy:Char. 88).

AGYAG Pálcina Apollus 1307. Kumuz; *argilla*. Helt:Bibl. IV. Dán. 2033. Apollus 1227. *Argilla*-agazs 1262. CodDpl: argilla C. limus MA. I. h. Főjér agyag; beneargillum C. Ad quendam lectum Ozygeto ozus (1292. CodDpl. VI. 796). Terünte a földnek agyagból (DobC. 118). En ki löttöm a földbe agyagból (DobC. 17). Völgybe: sic agyag vorám vala; habebat puteos multos bituminis (Helt:Bibl. I. E). A laba fölé föl reszint vas vala es föl reszint agiak ezerek (Szék:Krón. 11). Nyirkos agyag (Gkat:Titk. 670). Nem esik arany fénylik, agyag is tündöklik, midőn a nap rá szolgál (Kisv:Adag.).

Agyagos: argillosus C. limosus MA. I. h. m. Via agyagosa (1273). Wenzel IX. 13. Petrus de Agyagus de genere Osl (CodPatr. 185). Agyagos föld (Kár: Bibl. I. 309). Főyragyos gosa kewes (helynév) (SzékOkl. 1292). Bít agyagos, zaváros vizű patak (MonIrk. VII. 354). Jer a mi agyagos sárból formáltatott nyomorult emberi természünknek lezájába (BöröMiacs. 290. Kr.). Az agyagokhoz szólt, a kik azt az agyagos sárt öszve ragatták (Csizi: Sip. 27).

AGYAR: dens aprí, elephanti MA. hamer, hamzah. Két elefant, kinek az keet agyarára, vagy moogyam fogára, keeth zablyat kowtinek (MonIrk. III. 64). Kam fog vagy agyar (PP: PaxC. 114). Minthogy megmozdott Cupido nyílától, megment a kanna is mérges agyarából (Gyöngy: Cup. 10). Siess komény magyar, mert jön török agyar (Thaly: Adal. 14). Még tsapkotom fukónnak a fúrát, hogy jól szaladjasson, nem húzom agyarád (Gyal: FN. 11). Szép a hangja, hanem mérges agyara az ágyának (Gyal: RP. 18).

Agyaras: dentatus, rostratus MA. mit hamer, vorschon. Agyaras mész (gyúnyos) o h. aranyos mész (MK. II. 81). Használata a földműves hazugságát mind számban vonni, csak szüntén azokról szóllyunk, a melyek agyarasoknak látszanak (Pázm: LuthV. 55). Megh. ereszlet torzús borzús szakála, fűrés szabásu agyaras ki dílylet fogú (Frág: Serk. 673). Dühösen ölesétyen agyaras togotok (Csizi: Fomb. 181).

Agyaratlan: edentatus, rostro privatus; ohne hamer. Az első numerusra igen agyaratlanul agyarkodik (Sánd: Kód. 50).

Agyaragt: dentes exera, dentibus infirma. Kr. ringoz. fetschen. Fogokat agyaragtán rottentes telintetkekkel újszet getik a gonoszokat (Pázm: Préd. 1077).

Agyarkod-ik: 1) fremo, intrino, contremo C. ringoz. die zahn fetschen. Agyarkodó: fremabumbus C. Agyarkodó, fogat eskorogtat: ira timore. Com: Jan. 198. Agyarkodó: fogat (Némf. 218). Haza vana wter es kezdé nem agyarkodni, es wter teddeni (AngC. 20). Kezde kiadtani és agyarkodni (72). Sándor haragjában azon agyarkodván, hogy kezökkel kapniék ki a gyűzedelmét, frönderte Alexandro eripi sibi vietorium (PórrCurt. IV. Tájékozt. és agyarkodó, fogat eskorogtat vala kan: aper spumans et tendens. Com: Jan. 198). Agyarkodik szájal fremit ore. Bly: Préd. II. 97. A tenge egészen agyarkod-

ván, és kegyetlenkedvén, hogy azokat mintegy kétségbe öjténé, kik az hajóban valának (122). 2) machinor, insidias stro; heimtückisch nachstellen. Tin. köznökök csak dülők, fosztátok, egymásra kegyetlenkedők (Tin. 208). Mért közzölben meg nem fűsz, mit kutyakodól és agyarkodól M. ellen azon réte végett, melyhez semmi közzöl nimesen (170). MSon. III. 318. MF). Kenyerünket szájközl kiragadjá, életünk után tyranus módra agyarkodik (Kovács: Krón. II. 51. MF).

Agyarkodás: 1) fremitus, frírítus, strepitus C. (zahnknirschen). Nem valami betegségekben esett emberhez hasonló agyarkodás, hanem értelmes beszéd (Kor: Préd. 395). Nagy nyögéssel és agyarkodással monok ki az életből (Mad: Évang. 130). 2) machinatio, insidia; heimtückische verfolgung. Keánk való nagy agyarkodás, szádlamzás igen nagy vagyon (Món: Okm. II. 20). Kelyűnket kereső jóakaróinknak hűzelkedése ártalmasabb gyakorlat, mint sem esküit ellenségeknek agyarkodása (Fál: UE. 138).

Agyarol: fremo, mordero, lacero; die zahn fetschen, heissen, zerleischen. A szagló s. agyarol ebek (Fál: NE. 66). Az ürügyelő néha ott hadyza személyét ellenségének, a melylyel nem bír; hanem bősülétele; kap, ezt agyarollja, martozgattya (10).

Agyarság: fremitus, rixa; zahnfletschen, grümm. Bogár után induhnak, agyarságok elhúlnak (Amado: Vrs. 194).

ÁGYÉK (szék) (DobC. 32. *aggyék* Komj: SzPál. 131. *aggyék* Born: Évang. III. 205. Kal. 1782. Fij: lumbus, femur C. ludo. Com: Vest. 135. Az ew oreyo ew elában vagyon, es ew eressége ew hasanak agyékában (ÉrdyC. 2406). Hyth ew agyékának övedzety (249). Mészelen ad mala a nepek előte, minckéskert a keserves anya voneu az ő föfödellet bekött-tele vele az ő agyékot (WeszjC. 101). Látvau: agyékából való successora nem maradhatna (Szal: Krón. 65). Més az esztor az ő agyékában voltunk (MHeg: TOSz. 3). Az agyék hajlásában a szágyuló testet szeméren testet valna (Com: Jan. 18). A kövér kutorna bel az agyékokat bé takarja; onomium ilia obvolvit Com: Orb. 276. MF). Legyenek fölvédzve a ti agyékitek; sint lumli vestri praeciuti illy: Préd. 1135). Serkenj, övezd agyékodát, fogj serényen munkálhoz (Fál: BE. 575). A szarvas tsak akkor rij, mikor a dárdat melyébe vagy agyékába akasztalják (10).

ÁGYU (szék) ComC. 199. *ágyu*. Helt: Krón. 195. *ágyu* Pázm: Préd. 795. Mezy: Jáj. H. 1. MA. 608. ÉrdyC. 527b. 603. sig. Tin. 171. 173. 1) instrumentum MF. machina; werkzeug,maschine. Cristus mészelen az koppaval ostornál, vezézőnd es agyál algykkal kikkel kirantatott volt (DobC. 30). Fél kelence az halottak, ky nyírd föl vone kezében ey algyját, nyemere nyes volt ez velagon; az káposok ragadák káppájokat, fuszókat, ebókat, laptyókat (ComC. 128). A zenteknek ey testek voltának zent belöknek kenetenek zelenchey, isteny kytnek zent belöknek algyy (ComC. 199). David imez loet hamzossigewé instrumentumot vety. Vygasag tewé algywk kykkel olók isten tüpösségere minőn magonk magyok az nyonon testenk belök (SándC. 17, 18). Katerina leghottan urhoz tolyamék es ymadzotyth ten, hogy az eo nemeck dycherzere az kymak eo algyotyth borotyvs koreket, oltornyoz (DobC. 309). Minden ember zewnywkydlyg, kytwl az algyw barytyk (ÉrdyC. 709). 2) banyarda, tormentum MA. bühse, muskete, geschoss PF. kanone. Sugár hosszú agyú: colubrium, colubina; neddshlange PP. Mykoron vala mely vransth vyanodaz, gymelez teremthő ifiát no vagy ke, hogy algywth zozz' ey ellene, de ha algywnak zyksege, le vaghatal az vad farkat (DobC. 210). Haddal es algywkal segítő (150). LovT. I. 10. 51. 74. Hozat mala sac rezet es abbol nagy barom algyukat futate (Helt: Krón. 1056). Pattantyukat, algyukat hozata (Valk: Kar. 60). Algyu puská szerszam nem vala

bőnen (BFaz;Castr. D4). Részöl vannak a sereg-bontó, és egyéb-fele ágyuk (Bíró; Préd. 10).

fa-ágyu: petarda, exostra, impetarda PP. A fa ágyuval kité Petárdának hínak, Győrnek a Kapuját bé lövők (Pethő; Krón. 188). A kapukat, pedárdával, fa-ágyuval bé-törvén (Com; Orb. 205).

faltörő-ágyú: bombardá murisrumpendis Kr. [mauerbrecher, sturmbock] (Göres; Mát. 14. Pethő; Krón. 257). Még a legfőbb kísértetek sem jönnek faltörő ágyúkkal, hanem eszettel, szerelmesen tapogatva (Fal; NU. 253. Vö. Faltörő ágyú: tormentum, grobes geschütz Com; Vest. 119).

mozsár-ágyú: mortarium, pyrobolum PP. carcassa, cartua PPBl. [mörser]. Sugár sereg bontó mosár ágyúkból (bombardis) lövöldözvén (Com; Jan. 119). Vagyon egy mozsár ágyú készségével együtt (Radv; Csal. II.392).

Ágyús: **1)** [artifex; handwerker]. Az kiral fiól kele az pispékkal es nagy sok anyosokkal oda az herre meenenek [hogy a sürii bereken utat nyissanak] (ÉrdyC. 527). **2)** [tormentis instructus; mit kanonen ausgerüstet]. Két hatvan ágyús hajókat és két tregattit (Mik; MulN. 30). **3)** vibrator tormentarius, glandium ferrearum vibrator Sl. [kanonier]. Kezde Szabtz varat lövetni, de az algyus ritkan kezde találni (Göres; Mát. 78).

Ágyúság: [instrumentum, res artificiosa]. Ames, pertica aucujalis, madaraso algyusagh [Rézi szótárból MF]. Chynda fa anyusagot bé szörzene. Nagy szop van karikkakkal erősitik. Hozza való port beleie szörzene. Az vegebe apró puskákat szörzenek (Tiu. 151). Az terekőkneec soe amüsusagoc semmit haznala böles tudományoc (173).

Ágyúz: tormenta explodo, tormentis peto Kr. [bombardiren, beschliessen]. Ágyúzó halmozat, az hol kell, emeljünk (Könyv; Hllom. 104). Az ellenség kezdett erősen ágyúzni (Gvad; RP. 108).

AH (ach Bón; Préd. ah MA; Scult); [vox admirantis et gaudentis; ah; ah; ach]. Aa: papae (Corp; Gram. 78). Ah emis halottam valamit erről (DebrC. 333). Monda neký a machka, Ah gonoz allatt (Pesti; Fab. 35). Ach miczoda szível mondolehene ott (Bón; Préd. 245). Ah mint örül ott ez ember (MA; Scult. 117). Ah! inkább mutattya ez beszéltemet a hálaadás, és dicsíremek áldoztatty (Lund; Uj; Segits. II.609).

AHA (ahá Matkó; BCsák. 40); interjectio indignantis Corp; Gram. 252. ha! PPBl. A ha arvlo (Pesti; Fab. 39b). Aha nagy bohó (Matkó; BCsák. 66). Ah! hamis ember! (Czegl; Japh. 233).

ÁHI: [homo stolidus; maullaffe]. Sok guggoló, és tsüföli értelmetlen szók vagyunk a magyar nyelvben, mint; izgálgálódik, gullyog, tsümpáskodik, ergelötye, áhi, gézen-gúz; kötyönfity (Corp; Gram. 323. GKat.) Tunya áhi, szája-titott szanyáta tisztviselők (GKat; VTitk. 1947).

ÁHIT (áhitosság Land; Uj; Segits. I:24, II.171. áhitos Fal; NU. 269, 280. áhitatos WespzC. 118. áhitatos Zion; Post. 1712. áhitatus Ozor; Christ. 351. áhitatos Mad; Evang. 572. áhitatos Pócs; Igazs. 505. áhitonc MúnehC. 102. áhitatos ThewrC. 165. áhitatos Tel; Fel. 35. áhitatos Helt; Mes. 173. áhitatos Pázm; Préd. 32. áhitás Forró; Curt. 379, 543. áhitós Fely; Sch; Sal. 38); suspiro, desidero Kr. [sehnelich wünschen]. Kit kiral áhit tüzehi (BécsiC. 62). Ó ellenségéec áhitacuáló véreket; inhiabant sangvini 67. MúnehC. 102). Az isteny zolgalatot felette yzhen zerety es ayóttya (ÉrdyC. 498). Ayeytha en lelken; concupivít anima mea (KulesC. 303). Ayttya es zomelozoyavala (NagyszC. 106). Kevani, aláitni; aspirare (Ver; Verb. Szót. 3). Ha arra tulaydon kívánságával áhitot (Prág; Serk. 170). Világh javaira torka tátya áhitó (Tolh; Vigasz. 27). Pellyeb valot áhitott (GKat; Titk. 59). Mások békével maradásit oly áhitva keresné (Tarn; Szents. 89). A farkas főképen az ember húst szokta áhitani (Misk; VKert. 179).

[mög-áhit]

mög-áhitás: [pietatis concitatio; andachtsstrebung]. A mi-sika erőten a szíveknek felindítására és mög áitására illy; Préd. 180).

Áhitás: [desiderium; sehnsucht]. Az hírnekkel telhetetlen avítas (Forró; Curt. 543). Az Sándor dücsöség avítasa semmü-nemü erős helyekkel mög nem tartozathatik (379).

Áhitat: **1)** Aicitatocnae fertia; vir desideriorum (BécsiC. 157). Tü áfátocnac akariatoc aicitait tometec (MúnehC. 187). Az lelek ky Istennek ayttattya teremt-öt (Érsc. 529). **2)** [devotio; andacht]. Mikoron mi aytatontot fogadandol (DebrC. 420). Az zynnek aytagyat vagy aytatossagat (HorvC. 239). Ev zynneknek aytagyat es tyztasagat isten meghalgtaty (251).

Áhitatlan: [non devotus; andachtslos]. Lankat zamadozo hívolkodo az zent misen áitatum (DebrC. 244, 326). Zolomath tuim es ayetatum möngök (NádC. 396). Mert magoktól hídegek kemények, áitatanok (Pázm; KT. 130).

Áhitatlanság: [defectus devotionis; mangel an andacht]. Zvnek aytatlansaga (Érsc. 322). Mogmatatum az ü szíveknek döllyös voltat es áitatlansagat (Tel; Evang. 261b). Azt nevelte igen áitatos Ludmilla, ezt Drahomira áitatlanságnak túrsa (Rend; Él. 03).

Áhitatos, ájtatos: **1)** devotus MA. [andächtigt]. Áhitatos szentség; devotio C. Cristusnak ayoytatoss zolgya; devotus (EhrC. 8). Ayotatos embőréc (GuaryC. 22). Gondold mög ayetatoson (DebrC. 336). Cristushoz áitatos valú (VirgC. 17). Ayetatos imadsagh (ThewrC. 165). Ayitatos asszonyi álatoc; mulieres religiosae (Helt; UT. K5). Nem ájtatos indulátbl indittatúnk az isteni szolgalatra (Pázm; Préd. 32). Áhitatos folászkodás (Fal; SzE. 539). **2)** [cultor; verehrer]. Ó bodog zent margit azon istennek aytatossa (MargL. 170). Sent amia azzomnac inkább aytatosa lön (TelC. 96). Nem gorjedezek oly kívánsággal miut a te választot áitatosid (Pázm; KT. 476). Annak színe alatt, hogy áitatosi vagyunk Marianak (Illy; Préd. 1164).

Áhitatoskod-ik: [sacris vao, deo supplico; andächtigt sein]. A végre imadkozók, és ayetatoskodók, hagi dicsíretet vegien érerte (ThewrC. 181). Szöljünk e mai dicsőséges Szent Antalról, szöljünk, és szölyá áhitatoskodgyunk (Csúzi; Síp. 197).

Áhitatoskodás: [pietas; frömmigkeit]. Egész holtáig szép áetatoskodáskan viselte magát (Taru; Szents. 64).

Áhitatosság: **1)** [desiderium; sehnsucht]. Daniél áicitatosszaga fertia; vir desideriorum (BécsiC. 159). Az zereteth nem volh soha ayttatossagh nekyl, sem aytatossagh zereteth nekyl (Érsc. 245). **2)** devotio MA. [andacht]. Zent feremenek ayoytatossaga (EhrC. 5). En hozyam ayotatossaga volt és seghedseegít töt (ÉrdyC. 64b). Ez zent diczeretet mög halgassatok áitatossagat (VirgC. 17). Keneset gondolna a papoknac pececezelesekneec ayitatossagial (Helt; Krón. 42). Nyngodalmat nem tudálván, valáni tettetes áitatossaguk színe alatt, egy rit mozsáros förtöben szállanak (Pázm; Kal. 82).

Áhitatosságtalanság: [defectus devotionis; mangel an andacht]. Aitatosságtalanság (Bíró; Angy. 176).

Áhitós: [avidus; gierig]. Híreket hallani oly igen ávitós; rufores novos audire cupit (Fely; Sch; Sal. 38).

Áhitoz-ik: aspiro MA. [sich sehnen]. Ayoytozok az meenyekyre (ÉrdyC. 558). Mykent aytozok az zurvas a yzekeknek forrasura wgyan aytozok en lelken te hozjad (Érsc. 55). Öh oknert hasonlittatunk az Kristushoz aetozok az egerekhöz (SündC. 5). Kyk ayetoztok meenyek lakodalomba (CzechC. 55). A jókat áhitozza (Com; Jan. 68). Áhitozta a lölkek meg-térését (Taru; Szents. 141). A mólnár haszonra igye-kezie, áhitozie (Com; Jan. 79).

Áhítozás: aspiratio Kr. [sehnsucht] Dychōsecegre ayoytozasz (ÉrdyC. 619). Az kowanat iwagy egymashoz való aytozasz (ÉrsC. 215).

Áhíttatás: desiderium; sehnsucht. Anyagokhoz való hasonlatosság miatt áhíttatása miatt pártola el az Istentől (GKat:Titk. 62). Kuzdōg-szának áhíttatása (GKat: Váts. II.46).

1. **AJ, AJ** (Huzato, possessio in Transsilvania, 1602. Úzin huzato * vő 6 Nyr. 1381. *ájly* Kr.: vallis, praecipitium MF. [tal, sehlsucht] Exinde procedit super unum parvulum vallem quae vulgo ay dicitur (GdDjpl. VI.2:34). Transiens od occidentem, locatur et tangit quoddam praecipitium, quod Peteraya dicitur tendit ad viam praecipitem, quae Golubaya dicitur (1221. MSon I.291. MF.). Ayfey (degy Abuojlan 1255. Jern.)

2. **AJ, AJ** *ajánal* IllyeJelephta ájaz Helt:Krón. 69. ájaz Tin. vő. RMK. III.165: [erena; kerbe, Adáni. Ajja az nyilnak; erena szigitae; die spaltung des pfeils MA. Túl lőttek, s ide áll az ajáni: de calcaria in carbonarium; alia. Meneches, alia procellus loquitur. (Desesi: Adag. 117. Gyarm: Fel. 89).

nyil-aj. Nyil áj: erena szigitae C.

[Ajal]

föl-ajal: [distendo; aufspreizen]. Ezeknek föl kellene ajálni szájukat, mert Syronák, tsalogatók, fertelmesek (Fal:NU. 268).

[Ajaz,

föl-ajaz: √ Száját föl ájázó szerszám: lupatum PP. El küldte szolgálait és azozz föl ájázta á szüát az Ersebet Királynő asszoniac (Helt:Krón. 699). Á honger zabolat volt szegényeknek szüábá, és föl ájázta azozok vele (Helt: Háló. 190). Felájázta az ő szüát, Boszna vizébe be veté ő magát (Tin. 328). Turócznál: frenatis faucibus RMK. III.165). A szüát felájazták esedherrel hordották a vizet bele, és úgy állték meg (ÉrdTört. Ad. I.191).

3. **Aj:** [interjectio gaudentis et dolentis; io, ehen; hó, neh. Aj, mint simogattak. Sípocskánra hujlak (Amade: Vers. 161).

AJAK: labium C. [lippel] Felső ajak: labrum superius PPBl. Nagy nyaku, nyakas; labio MA. Z. rosmomne aiakból; ex labiis eritatis meae (BécsiC. 40. MümchT. 12). Mezaros ebbe kikene verős az aiakoe (GnyrC. 9). Te mezzel folyo ayakyd (FestC. 172). Ayakastul ol nem meczy az orrath (LayT. I.32). El mezteve orrokat mind aiakastól (Helt:Krón. 65). A föld egy ajaku és azon beszédi vala (Helt:Bibl. III. Előb. 4). Ezzel kend az ayaknac hasndassat (Mcl:Herb. 110). Az pohárnac aiaka: labium caelic (Kár:Bibl. I.99). Inádsága léle és igazság nélkül esne ajakim pöngött (ZvorPost II.285). Förtözött ajaku férán (Illy:Préd. 1251).

[Szólások] Nagy magad tartással, föl gondból a földkel a föld beszél, mely külső szemfenyestessel tudósna: akacs látatni (Mon:Apol. 500). A kiben szaporatlan az ősz, minden apróleokra föl gondbollya ajakát, avagy tátyva szüát (Fal:UK. 380).

májos-ajakú: chilo PP. [hümmel]

Ajakaeska: labellum C. Sas orru. orroeszkája, claris szüfi verős ajakaeskái (Prág:Serk. 260).

Ajakus: labrosus, chilo C. labro: wirtinud MA.

AJÁNDÉK, AJÁNDOK [civilitas; donum Syk:UT. I.21. *ajandek*, *aj. andek* nőnév. 1147. Bérfines, 1211. I.14. 1247. Jern.: **1)** donum, munus, donon C. geschenck. Új esztendőbeli ajándék: strena; vendégek való ajándék: venium; jegy ruhán kívül adott ajándék: parapherna; viszontagsággal való ajándék: amfitoria; ajándékon adatott: datarius C. Vékony ajándék: levi deuse munus MA. Zent belok ayandok (ÉhrC. 41). Igen jó adomán minden es minden tekeletes ándek telöl vágon (DóbrC. 328). Ajándokot anad: munus inostrum (75). Ándekokba nem járunködel: holozuste non delectabilis. 199). Sokszor ayande-

kokat akar való neki adni (VirgC. 17). Kívtl mi es az isten midaztnak négi ayandekat vőtvk (20). Nérel ayandekokatl (GyöngC. 4). Tiszteleő ájándék (MA:SB. 156). Panaszos ajándék (Fal:Legyz. 935). **2)** [donatus, datus; geschenck]. Ayandek bor (LayT. 1258). Ájándok marháe czec (Helt:Krón. 87). Ajándék gyűrü. Pázm:Préd. 1027). Az vajdának attunk ajándék pénz (MonTME. 118).

[Szólások] Ajándokban a föld Helt:Krón. 5). Ayandokon adom tenekel a szuto földet: agrum trado tibi (Helt: Bibl. I. K2). Milor sok pénz vettek volna ajándékon nem akará elvenni (Pázm:Préd. 797). Ajándékon vőtte az istentől: gratis accepit a deo (Bald:Slk. 304). Inygen ajándékon adatik bűnünk bocsánatya (Matk6:BCsík. 75).

pályá-ajándék: [certaminis praemium; siegespreis]. Theogenes térden ment elebe Charicliának a pályá-ajándékért (Fal:NA. 196).

vendég-ajándék: venium MA. gastgeschenck.

Ajándokosa: [munusculum; kleines geschenck]. Zégenéke- ájándokokat adamae: pauperibus munuscula largientur (BécsiC. 70).

Ajándekoeska: munusculum C. (VirgC. 137). Az ajándekoeska kicsiny, ha esne az ő tulaydon árrara bősületté (Prág: Serk. 635).

Ajándekoz: dono, condono C. [schenken, beschenken]. Ájándokozál az ájándokot mellé parandótl Moyses (MümelC. 27). Nekel yz maria ayandokozon (ÉrsC. 216). Nemzeteknek tartomán ájándekoziatok vnyak (DóbrC. 174). Ayandokkal tege- det ayandokoznak. KulesC. 111). Sokan ugyemesse azokat ájándekozzák, az kie viszontag őket is ájándekozhattya (Prág: Serk. 594).

föl-ajándekoz: condono; beschenken]. Pénze nimesen hogy adyon, hora sine, mellyel föl ájándekozzon: neque munus habet quos det, neque vinum quod largiatur (Prág: Serk. 689).

még-ajándekoz: **1)** condono, dono, munero MA. beschenken. Viszontag megajándekozon: munero C. Kyraly nemes ayandokokkal megajándekozak (Margl. 4). Ez omen lelkelöl ájándekozot megi nynek (DóbrC. 871). Bensegel megajandekozac (DóbrC. 18). Megajándekozza hársomnyal, skárláttal (MonTrók. III.104). **2)** Megajándekozni vagy megbesítani a vőtket: iam condonare v. remittere culpam Com:Jan. 195. verzeiben. My atánkac istene még ájándekozo (BécsiC. 22). Egmásnyk ellene vőtv vötket megajándekozon (Konj:SZfál. 331).

vissza-ajándekoz: redono C. [zurückschenken].

Ajándekozás: donatio, condonatio, numeratio C. [das schenken]. Semgy jó ayandekozas nekevl nem marad ComC. 180. ÉrdyC. 547). Elmeszi vala az Izrael fiaitol az ajándekozasok (Helt:Bibl. IV. Előb. B).

Ajándekozód-ik: largior; freigelbig sein. Azon föliltezett jeriput nekem ajándekozá, ajándekozódyim mások iránt is (MonTrók. XXII.29). Az ezek bőségesen kezdének harmitozni, kedveskedni, ajándekozódni (Csúzi: Sjp. 29).

Ajándekozódás: largitio; geschenck. Nem annyira belső látatlan hujlandósággal bizonyították az igaz szeretet, mint külső kedveskedő jötevényekkel, adományokkal és ajándekozódásokkal (Csúzi: Sjp. 29).

AJÁNÍL [espero] LayT. 135. 54. ayvntuk. 219. *ajánl*. Fél: UT. H.90. gyatum Väs. Cmtat. 257. *ajánl* tsek Illy:Préd. tart. 1. *ajánl* ván magát, Kovacs) Magy. Krón. II.154. *ajánlotta* JördC. 621. *ajánl* ad GümC. 112. *ajánl* ad 117: **1)** tradere, offerre, deferre MA. übergeben, geben, schenken. Adozatot ambulacuala (BécsiC. 16. 89). Ámíltac hódal tv ad-mastokat aderte vietinás (229). Zolt. plantált embor es ájándlotta azt a

vincelereknek (MűnchC. 95). Ayanlanak (obtulorant) hwncky ayandekokath (JordC. 359). Ird könyűbe eszt emlékezetre es ayanyal Josue fülönce: et trade auribus Josue (Helt: Bibl. I. Kk. 4). Kezebe ajánla aszt az ersekeknek (Helt: Krón. 62b). Hirtelen megfogták, az baji höhörnak kezébe ajánlík (Thaly: Adal. II. 28). **2)** dico, dedico C. commendo MA. [anbieten, empfehlen] Ystennek magát aianlan [sic]: tribuens (EhrC. 7). Nektők aianlan az en edes aianlanth (WeszpC. 13). Minket aianl az the zeut fiadnak (ThC. 79). Bodog Anna azomac ómagokat ayanlan (TelC. 1). Leelkeet az wr istennek ayanlan (ÉrdyC. 520). Kezédiben aianlan uram az en lelketet (ThC. 124). Ajánlani igazságnak kijelentésével magunkat minden emberek lelki ismeretéhez (Pázm: Préd. I. 2). Messias hivatalljat Jánosnak ajánlani mentenek (Illy: Préd. I. 52).

[Szólások.] Istennek ajánllak szerelmes urám (Thaly: VÉ. I. 249). Ajánllak istennek (II. 149). Istennek ajánlom kezgyelmedet: mein Herr, Gott befohlen (KirBosz. 11). Z o l g a l a t o m a t a y a l o m k e g n e k m y n t v r a m m a k (LevT. II. 28. 313. stb).

be-ajánl: **1)** commendo, introduco MA. [anempfehlen, auf-führen]. Emnen maga az edes azzonywnk zyz Maria bel ayanlota (sz. Klára lelkét) wr istennek (ÉrdyC. 475). Ayanlan be az kiralynak (544). Megírják mint kell az elhálás után a menyasszonyt beajánlni a gyökekezetbe (Pázm: Kal. 587). Felségednek evezakái vizyázásomnac nyughatatlan munkáját akartam be ajánlni: offerre (Prág. Serk. Előb. 57). Ez a tanult dáma a Crotabéli Dietyst maga nyelvére fordította és a királynak be-ajánlotta (Fal: TÉ. 661). **2)** offero MA. [anbieten]. Sokszor be-ajánlott magadat [a halálra] midőn így imadkoztál: Légyen a te akaratom (László: Petr. 239).

el-ajánl: [commendo, offero; empfehlen]. Egy pater nosterth mondý, oztan ayanld el az ymadsagwal (CzechC. 89). Engemet anaafást el ayanlan künc haz el (VtkC.). Lelket elaianda [Krisztus a keresztifán] (RMNy. II. 49).

elajánlás: addictio PPB. [empfehlung]. Té zeut anyad el ayanlásaert agyad oltáwnl emeköm az te zeut anyadat (CzechC. 40. ThC. 120. Born: Ktud. 34).

maga-elajánlás: [deditio; ergobung?] Ki immár el szúnta magát kesernében, nem keseseet árthat az egy egységében, maga el ayanlás gyakran volt gyözedelem (Csákt: Assz. 7).

ki-ajánl: [commendo, offero; empfehlen]. Lelkét ki ajánld (Ben: Rítm.). Nem tanácsos úgy ki-ajánlni szolgálatját, hogy ember maga magának hasznát ne vehesse (Fal: UE. 383). Fogyott erejében, gyarlódott eszében, fiz nap mulva ki-ajánlotta lelkét (Fal: TÉ. 760).

[réa-ajánl]

réa-ajánlás: [consensus; einwilligung]. A nemakaromra mutató válasz szúnta ugy maga csinájával jár, mint a re-ajánlás (Fal: UE. 402).

vissza-ajánl: [reddo; zurückgeben]. Egy barsony vánkoson a polgármester az város kultsait nékie nyújtá, melyeket ugyan kezével megére, mind azon által azonnal vissza ajánlott (KovácsJ. Magy. Krón. II. 151. MF.).

Ajánlás: **1)** dicitio, nuncupatio C. commendatio, oblatio MA. [empfehlung, anbietien]. Leelkők ayanlással dycheerjk istent (ÉrdyC. 638). Ajánlást érdemel (Com: Jan. 192). **2)** [promissum; versprechen]. Tetszék a' fűsvénynek az ajánlás (Pázm: Préd. 451). Szép ajánlásokat tégyen a beszédiben, ajánlásit jó kedvel teljesítse (Fal: UE. 387).

maga-ajánlás: [commendatio sui; selbstempfehlung]. Az hyltelen pogánnak tyztasag tartasa avagy balwan ystennek maga ayanlása (ÉrdyC. 405). Nagy maga aianlások ezec (Born: Préd. 279). Kezenetemeti es magam ajánlathat írom kegyelme-teknek (LevT. 127).

Ajánlat: [oblatio, libatio, victima; offer]. Ninc a mái vés- len sem aldozt sem aldomas sem aianlat (oblatio) sem ger- iztet (BécsC. 129). Elnezet en vram' istennek hazabol az aldozat es aianlat: libatio (BécsC. 201, 206). Minden aianlat sonal szoztie: victima (MűnchC. 9). Hamis morhabol aldozo- nak ayanlattya fortezetes (ÉrsC. 529).

Ajánlatlan: incommendatus MA. [unempfehlen].

ÁJTÓ, Exsterno: el-réúntóm, el-ájitom MA. [in ohnmacht versetzen].

ÁJÚL: **1)** stupeo, stupescio MA. [erstauen, sich entsetzen, staunen]. Az kemeny szűnik avagy kelletlen halgattyae Isten igéiet, anagy masna áulnak (Born: Préd. 129b). Mikor az wr vaczoraiat eszűnkis szamtalanszor masna áulnic es el ragattat- tunc (620). Fél, retteg azoknak hallására, avagy ájulni kezd: pavescit, trepidat ad ea, vel stupescit, stupet (Com: Orb. 370). Com: Jan. 69). **2)** animo linquor Kr. [in ohnmacht fallen]. Ájulva kívánkozik tehozad az én lellem (Pázm: Préd. 996). Mintha Charicliát látná ájultában, úgy tetszett (Gyöngy: Char. 15).

el-ájul: **1)** obstupescio MA. [erstauen, sich entsetzen, staunen]. El-ájult, el-réúnt: externatus MA. Vgy tetzie vala, mint ha az asszonyoc el áulnac volna keserőségeben, es ő magoc sem tudnac mit beszélhene: visa sunt ante illos sicut delira- mentum verba ista (Born: Préd. 138). Ha látta hogy a paraszt asszonyoc az vizen mosnac [mindet] efleyletten, elájult az moso asszonyoc labara (Born: Evang. IV. 899b). [Felségednek] nagy-voltán el-ájul az én lellem (Pázm: KT. 247). Kévíunko- zik és el-ájul az én lellem az ur pitvari után (Mad: Evang. 190). Megréműlvén, el-ájulván futnac [a hirtelen megtámadott katonák] (Com: Jan. 151). **2)** [animo linquor: in ohnmacht fallen]. A maiorána succussa el aiantakat, hamasokat felkölt (Mel: Herb. 141b). Ottan elájula és földre esék: cecidit prostratus in terram et robur non erat in eo (Pázm: Préd. 993). El-ájul, de- kezd ő magához téni, és frissülésére hideg vizet kérni (Gyöngy: Char. 45). Lerogyadt, el-ájult és a földre esett (Gvad: RP. 296).

elájulás: **1)** [stupor; entsetzen]. Imét vagyon az iszonyo- dás, ijtség, reszketés avagy elájulás, álműködés, tompkús: inde horror pavor trepidatio vel stupor (Com: Orb. 370). **2)** lipopsychia C. ecstasis MA. [ohnmacht].

még-ájul: obstupescio MA. [sich entsetzen].

Ájulás: **1)** stupor MA. [entsetzen]. **2)** animi deliquium MA. lipothymia PP. [ohnmacht]. Essek ő reia aianl: cecidit super eum mentis excessus (Fél: Bibl. 197). A' büdgyadások és elmé- nec ájulási: languores et deliquia animi (Com: Jan. 57).

Ájultani [vö. ájtó]. Elájultan: exsterno MA. 1—5. kiad.

ÁJONG: [?] Apostata a' miséző pap. Holot urunk tisztá hort adot tautványinak, de a' miséző így ájong: Deus da nobis per hujus vini et aquae mysterium divinitatis esse conso- rtes (Czegl: Dag. II. 189).

AJTÓ: ostium, janua, fores C. [türe]. Két felé nyíló ajtó: valvae; ajtónként: ostium C. Aytarol aytara: ostium (EhrC. 85). Berekezte a hailának aitat (BécsC. 37). Hengereite nag könet a' koporos aitaro (MűnchC. 69. 119). Ki hengereit el nekőne a' könet a' koporos aitarol (105). Vgye azokat az egy- haz aytara (JordC. 43). Forgassatok nagy koweketh az wdwnak aytayara (82). Yewe el Jesus aito be teewen: januis clausis (699). Pokol aitat meghőree, hynősöket onnat ki hozza (NádC. 699). Hogy aytonkeent eleledt keresűnek (DonC. 243). Az ayto előtt nyugszik a bűn: in foribus peccatum aderit (Helt: Bibl. I. B3). Christus a tautnamok közöt is aito be zaran jelen lehetöt (Fél: Tam. 413). Kűnyörgősekköl hasadnak az egek, de nem nyílik a rabajtó (Fal: NU. 293).

Szélások. Az baluán imadás az tórb-flessegre: a tót mit Fél: Tam. 197. Ajtót, kaput nyitottak az sítámmac (MA: Seult. 300). A követésnének és szűvetsnének ajtaját bé ne zárjátok (Mondrók VIII. 275). Két ajtó közé nem akarom az újjamat tenni (LóvT. II. 190). Szent vérod peccsít, miként Egyjomban, vesd szíve m aytajára (Pázni: Imáds. 167). Ilyen szókkal nyílik ajtája szájának (Thaly: Adal. 1170).

ál-ajtó: pseudothyrum Nom. 371. MA. blöndtüre. Egy ál ajtón föltöbe elkinéne, egy ál üsvényün el alá erede (Tin. 221. RMK. V. 189. Hall: III. Hist. III. 270).

esapó-ajtó: janna pensilis; fältüre. Egy tsapó ajtón be-toppánik, a mellyen könnyen áltul melete az ember, de soha többé ki nem jölete rajta (NóPM. 17).

fül-ajtó: posticum (fül ayto). C. fül ayto. MAL. hüntertüre,

rejték-ajtó: janna recondita; geheime türe. Rejter ayto (SzVer: Bar. 36. Rejter ayto (MA: Seult. 309).

Ajtóeska: ostium; türen. Meg mutatja nekí az reitert afo lakat; abscondita ostia (Bécsi: 17). Kálldi: Bibl. 299.

Ajtós: hostiarius; türlüiter. Mondta az aytos leának és be-vitö petert. Mond azért petertnek az aytos leán (DöbrC. 165).

AKAD: 1) haereo MA. (stocken bleiben). Inkab akadna elmeyleben; in corde magis remanet (NémGL. 197). Az kevény-vek akadnak az horogba (DomC. 156). Kicsoda oltatja magut hogi éb toröknek valamelyben ne akadon (DöbrC. 119). A Jula királyánk szeme a Jorobom oltaran, a baluanyozo szepesen akada (Mol: Préd. 12). Absolon fára akada (Pázni: Préd. 1109). Szűvvényben akad (Czegl: Dög. II. 71). 2) offendor; anstoss nehmen, sich stossen an etwas. Hátadszon akacz az pilisbenis (Mon: Apol. 85). Azonás oktalanul akadot Matko (Matkó: Búsk. 411). 3) (incido, occurro, pervenio; stossen an etwas. Mégén vala jersulendöl forokoba, es akada tolvajokra (DöbrC. 309). A Czakinktöl el buezuzán, á ezuadi puspekhoz akadott (Helt: Kron. 83). Czak nem akad belé, míg sem látia (Bécsi: Adag. 17). Ramaz gonazra akadot (Bécsi: Adag. 19). Hatalmas isten, miczoda goncz emberre akadek (159). Tolvajok közbé akadott (Hly: Préd. II. 88).

Szélások. Sok török olhamla Nyári Lőrinczet, ő foglyly á akadna (Tin. 101). Soe el hula, soká foglya akada (Görös: Maty. 57). Oly rejtelkely vala Róma, hogy a' mi ott történt, senkiék nyelvében nem akadhata (Pázni: Kál. 613). Zent pal lewelo akadot keze ebeben (ÉrdyC. 517b. 511b). Fő szinar alld, ki őt alkat vala kezebe, ezott öle meg benne (Czegl: Kron. 25). Bttenetes az isten kezébe akadni (Pázni: Préd. 114). Lelkem a boldogok Eliziumaba, míg csak te fel kedek nem akad nyomába, mindüddig keresni fog (Gyal: RP. 99). Torökökön akada az hazugság (Pázni: Kál. 770).

be-akad: 1) lattingo; berühren. Nem elég valamely irasla elac beakadni, hanem kívántatja, hogy meg tekenéhe az velot es belö igaz értelmot (Mon: Képf. 247). 2) haereo; stocken bleiben, sich festsetzen. Adna az isten, hogy a' praedikátzio melyen beakada marudna a' szűvénen (Mol: Evang. 87).

bele-akad: 1) inhaerere, intrare MA. 2) offendor; anstoss nehmen. Viszontag bele akacz az misseben (Mon: Apol. 288). Beleakadez egyjut a tridentomi esneh imbanis (Töl: Fel. 1).

elő-akad: (offendo, occurro, begegnen. Előben akado; obvius, begegnend, ottumottan előfordulo. Com: Yest. 138). Zemen előben akadot zent Zakariás newe es emleközete (ÉrdyC. 627b). Tölszer előmbé ne akadgy (S. Márk. 1).

föl-akad: adhaereo SI. hängen bleiben. Absolon magat tulj don hajaval telakadott (Hall: Präs. 15).

főm-akad: 1) suspendo; aufgehängt werden. Egész aj fel fűndtek a loqashan, munkajokert reggel fömbözge vitettek.

hogy főnakadjanak (Pázni: Préd. 779). 2) occludo; stocken. Fennakadt a' vizelebe (ACSere: Enc. 184). Fennakatt vizelet (Com: Jan. 57).

főnnakadás: haesio; stocken. Vízellelnek nehéz volta feim akadási: dysuria PFB.

még-akad: 1) haereo, haerere MA. stocken bleiben. Megakadni a' szekérnek; implicari, impediri curram, des wagens hindern; megakadni a' szállásban; ballutare, haesitare, stammeln, stottern im reden P. Megakadni a' sárban; limo tinaerere PFB. Mykoron nemte az setethben gyakorta megakad vala az kowekben lala (ÉrdyC. 191b. 521b). Lata egy kost, ki szarunul megakadott vala a szónembe (Helt: Bibl. I. 34). A hűtölen megakadott az ő kezének eselkedetibe (Szek: Zolt. 917). Világodban irum ne akadgna meg ellensegemen ködöleiben (Pécsi: Ágost. 198b). 2) offendor; anstoss nehmen. Mindnyáan azon Christust vallottac, chac hogy nemely embersegeben, némely istensegeben akadot meg (Mon: Apol. 177). Ez ertelemben sok bölecek megakadnak (Fél: Tam. 356). Szegen kellettö jo östöm megakadnod? (Czegl: Japh. 11). Közönségesen minden szem a rútón akad meg legesében (Fal: UE. 418).

mégakadás: offensio; anstoss. A 4 numerusokat nem tette 64 a' typographus, mellyen való megakadásal göbészigodnak jelo (Matkó: Búsk. 17). Vette volt bánásban hogy feltett számbek ment megakadásban (Gyöngy: Char. 249).

öszeve-akad: obvius fio; zusammenreffen. Egymásnak jelt adnak, ha egymástól olykor elszakadnak, hogy tudják, ki hol van, míg öszeveakadnak (Gyöngy: Char. 297). Általmenvén Círus egy néniünémü falun, öszeveakadt egy szegény emberrel (Cstói: Sip. 22).

réa-akad: 1) inhaereo, adhaereo MA. (hängen bleiben). 2) offendo MA. antreffen. Ha te rea nem akacz nem en bünem (Mon: Apol. 82).

szembe-akad-ott vellem: mihi factus est obvius PFB. begegnung.

Akadály: impedimentum, obstaculum, obex, offendentium, triene C. objectaculum, remora MA. hindernis. Akadályt vetek; remora MA. Megzöben akadályokat ezüaltac (Kár: Bibl. I. 199). Nehéz akadály; molus herculeus (Bécsi: Adag. 67). Ezt görditik akadályul (Kát: VTtk. 10). Nem csak növeseben, de gyümölcsözésében is akadályt teszen (Lipp: PKert. 263. 8). Ha más akadályla nem leszen (Nán: SzálP. 25).

eke-akadály: remora aratri; ochsenbrech Mol: Herb. 48. Ökör gús avagy eke akadály (Com: Jan. 28).

Akadálykod-ik: (obst.; impedimento sum; hinderlich sein, schwierigkeiten machen. Mit akadálykodik ő nagysága aprólek dolgokon (ÉrdyC. 1318). Az békeség megtartásában akadálykodának Homonay és Sorban vajda (Mon: TME. III. 109). A templom az ő helye, ő ott imádkozzek, és ne akadálykodgyék a' vitészege törtett emberek között (Hall: III. Hist. III. 51).

belé-akadálykodik: incepto; ambunden mit einem. Beth len Péterbe is az fejedelem belé akadálykodék (Kem: Élet. 260. MI).

Akadályos: impeditus, inexplicitus C. molestus; schwierig, beschwerlich. Jöllehet a' dispensatio akadályos, de nagyobbak is engedelmot vesznek (LóvT. II. 279). Útja igen akadályos, elot veszedelmével járunk azon az emberek (Hall: III. Hist. II. 119). Ha valami keses avagy akadályos szök esnekis a' testamon tumban (Mogy: Képf. 739). Noha elég akadályosom értik, de megis megakadnak az értelmén velünk (Mon: Jan. XIX. 174). Hay világ! akadályos keregő nyolczke. vonszsz. Prág: Sork. 803). Hilegh böles sokkal akadályosabb, hogy nem mint veszedelmes öle molestia quam periculosior (712).

Akadályoskodik: **1)** [impedior; gehindert sein] Az adóságnak megfizetése is akadályoskodik kimenetelében (MonTME IV 194). **2)** [obsto; impedimento sum; hinderlich sein, schwierigkeiten machen]. Ostromlói avagy tsak akadályoskodói (Megy: Dfál. 135b, 11). A két különböző nedvesség nehezedben egyez meg egymással egyik a másikkal akadályoskodik (Lapp: III.92).

Akadályoz: [impedio; remoror; hindern]. Az áitatosságtól mást nem akadályoztál-e? (Biro: Angy. 215).

Akadályoztat: ∞ Melyik törvénye akadályoztatta meg az istennek a barátokat és apicézákat a házasságtól? (Matkó: BCsák. 212). Kevesebb okot is találhat, mely az istennel való egyesüléstől akadályoztassa őket (Prág: Serk. 139).

még-akadályoztat: ∞ Megakadályoztatni a békeséget *distinere pacem PP.1.

Akadék: [impedimentum, remora, obex MA [hinderung]. Akadékat tenni: impedire Ver. Az miatt akadék esik (LevT. II.118). Isteni szolgálatban akadék és tartóztatás-nélkül serénykedhetett ember (Pázm: Préd. 161). A követség akadéka a bölcseségnek (958). Mely hibák miatt akadék történhetik (Dál: Csik. 287). Bizony nagjából akadékol vagon néked az szent irás olvasására az breuariummal (137). A papok gonosz élete nékem akadékat ödvösségem dolgában nem tézen (Veresm: Lev. 254). Némelly akadék köveket el hárítván (DEmb: GE. 18). A jó eselekedetek akadékit hátra kell verni (Ily: Préd. 1336).

Akadékos: **1)** [obstans; hinderlich]. Ezzel könnyelbedik hártis ki a mi sziveinkből valami nékfinc akadékos a menyekene országára (MA: Scult. 243). Nagyon megirtottuk az jó rendnek akadékos zenyvétjátul szabados földünket (RákF: Lev. V.320). **2)** [intricatus, impeditus Kr. [schwierig, beschwerlich]. Akadékos az ő beszédében (MA: Tam. 137). Szabad azon-is a' nehez és akadékos kértésen tsudálkozással tudakozunk (Pázm: Préd. 23). Akadékos hóbőgés (Fal: NA. 121).

Akadékoskod-ik: [obsto, haesito; hinderlich sein, zaudern]. Ne akadékoskodjanak a ceremonias hűsággal (Fal: UE. 418). Sokan, mikor valami dolog vagon előttök, tsak a külső ágbog körül akadékoskodnak (Fal: UE. 134). Nem nyeri el a pályát, a ki utjában kitér, akadékoskodik (Fal: SzE. 523).

Akadékoz: [impedio; hindern] (MA: Scult. 16). Kezdé őket minden módon akadékozni (Ily: Préd. 1340). Akadékoz minket istennek szolgálatyától (II. tart. 3).

még-akadékoz: ∞ Minket is megakadékoznak az előmenetelben (MonTME. V.362). Megakadékozott dolog (MA: Tam. 189; MA: Scult. 188. 920. Tört. XV.35).

Akadékozás: [haesitantia; das stottern]. A' nyelv szöllásinak akadékozása (Ily: Préd. II.230).

Akadékozthat: [impedio; hindern]. Ki akadékozthat, hogy így ne gondolkodjatok? (SimonM: Préd. 243. MF.).

még-akadékozthat: ∞ Szárazon ígyekézzék őket megakadékozthatni (MonOkm. XXIII.516).

Akadóz: **1)** [haesito MA [stocken]. Akadózva: süngültim; akadozva szölló: tardiloquus C. Akadózva zolo es rekedezve (Aesopus) (Pesti: Fab. 1). Könnyen is bosznokdik ha ki akadóz dolgában (Pázm: Kal. 19). Ina tántorog, torka okádozik, nyelve akadóz (Pázm: Préd. 235). Akadóz a filat torkán némelyeknek (Gyöngy: KJ. 141). **2)** [offendor; anstoss nehmen]. Csak ő ne akadózna kész akartna mondásunkban (Zvon: PázmP. 242). A' papista királyokbanis akadóz Matko (Matkó: BCsák. 415). Nem mondhatott ellene, hanem azon akadóz, hogy csak haló félben valónak adgyuk ezt a kenetet (Prág: Serk. 410). **3)** [adhaerere; haugen]. Oh mely nagy vakság, a' menyei királlyággal nem gondolni, hanem e' földi küllősságon akadózni

(Pázm: Préd. 17). **1)** [haesito, haetno; unschlüssig sein]. Álmé-kodnak rayta, akadózniak, vélekednek felette (Tor: Eny. 581). Nagy barátságosan beszél vele, semmit nem rettegven, avagy akadózvan (Pécsi: Ázost. 165). Egyebek mikor könyveket írnak, nagyon szoktak teprenkedni rayta, kinek ayfnyák irásokat: űn azon semmit nem akadózok (Megy: SzAÖröme. Előh. 6). Nem sokat akadóz az el-tékülés dolgában (Fal: UE. 102).

Akadózás: [haesitantia; zweifel, anstehung MA. Az vr isten az japi főjedelembhez igaztá az ő népét, az törvényről támadott akadozásban (Pázm: Kal. 159).

Akadózó: [haesitans; stotternd]. Jobb akadozónae lenni hogy sem rebegőne (Com: Jan. 53). Akadozó-nyelvű (Mad: Evang. 331).

Akadoztat: [impedio; hindern]. Magoc nem memoc az urat keresni, hanem még az kie memoc azokat is akadoztattáca (Zvon: Post. I.164. 438. II.595. Mad: Evang. 572).

AKASZT *akasto* 1291. Czin): suspensio C. appendo, applico MA [hängen, anhängen]. Mýkort volha elmeyében ystenhez akasztott: suspensus (EhrC. 9). Parmól alkotni akasztó fat hog Mardocheus akasztasse roiaia (BécsiC. 60b). A kereszt akasztatek (AporC. 131). Akasztott ember (Börn: Préd. 277). Fedeleti véres törét edesének, jajgatási között akasztja mellének, általlíti magát s véget ad életének (Gyöngy: KJ. 73).

[Szólások.] Alkalmatosságot csak halaz vala, mint királt Cyrusnak kezben a kassza (Cserényi: PersF. MF.). Mind oda hagyjátok, sőt magát a fejedelmet is kézhben akasztjátok (Kem: Élet. 335). Azt lam nem citálták oda fel az szent székre, hiszem, minket sem a kaszthatnak feljebb, mint azokat (LevT. II.301).

belé-akaszt: [ingito, affigo PP. [einhängen].

föl-akaszt: suspensio Ver. MA. cruci affigo PP. [aufhängen, henken]. Akasztatec fel e főt (BécsiC. 40). Önmagát fel akasztá: se suspendit (MünchC. 67). Ot akasztattac vala fel az orvos s tolvaioc (DebrC. 307). Akaszt fel magad, ha hírt akarz szörzeni (Deesi: Adag. 84). Tudom hogy ha kegyelmed kezibe adom az ístökömet is, kegyelmed fel nem akaszt ezirt (Gér: KárCs. 377).

fölakasztás: suspensum C. suspensio MA. [das anhängen]. Fölakasztással megbüntetteténe (Prág: Serk. 727).

még-akaszt: **1)** [suspendo; auflängen]. Tewben magát megakasztotta: laqueo se suspendit (EhrC. 1). Kőteellel magath az napon akasztá megh (WinkC. 177. 178). Háimad fogva megakasztatum figgené hagiú (DebrC. 112). **2)** [haerere fūcio, compedio MA. [impedio; hindern]. Előmet vúnék es meg akasztának engem az en laboriságon napjáy (Mel: Job. 30. 27). Bölcs emberhez illic, midőn bolondságtól megakasztatot, akarmi módon lehessen, de magát ki feicse (Prág: Serk. 941).

öszve-akaszt: [conjungo; vereingen]. De áldott az Isten, ki el nem szakasztott bennünket egymástól, sőt öszveakasztott (PhilFl. 108).

Akasztal: **1)** [necto, plecto, subnecto MA. [verbinden, anschliessen]. Akasztala azokat az ephodnac válaúra: posuit eos in lateribus superhumeralis (Helt: Bibl. IXX). Kristus szavaimellett maradunk: a'hoz semmi földalékat nem akasztalunk (Pázm: Préd. 396). **2)** [pungo, punctio; stechen, heften]. [Az asszonyok] ablakokban hogy hímet varrnak, rejtök helyről boros odényt ők előrántanak, egyet-kettőt akasztalnak, ők esmégt isznak (Tin. 267). Az varro főt az mellében akasztalta (Prág: Serk. 901). A szarvas tsak akkor ríj, mikor a dárdát mellébe vagy ágyékába akasztalják (Fal: BE. 610).

[Szólások.] Hogy akasztalyad wket the kezodhe: ut tradas eos in manus tuas (KulesC. 17. DöbrC. 27). Tő ő r é b e akasztalta (MA: SB. 33). A nő szabad akaratumkat ünés oly vase lánez, mely nyügbe akasztalhasa (Fal: NU. 265).

belé-akaształ: impleo beléakasztdás: impletio MA (an knüpfen). Belé-akaształt hűtél hűgyőc (MA: Tan. 1196).

föl-akaształ: subnecto MA (anhängen)

mög-akaształ: circumligo; verbünden. Seb. dagadás, emésztés, melyre sem meg nem akasztattatva, be nem kötöttet, sem olajal meg nem ligyítottat; non est circumligata, nec en rata medicamine, neque tota oleo (Helt: Bild. IV. Isaius 1.)

öszve-akaształ: complico MA (connecto. MedLat. 119) (verbünden, verknüpfen)

Akaształó

palást-akaształó: Monile, vulgariter palast akasztalo (hals-kette) (ZichyC. IV. 296)

Akasztdás: suspensio Ver. suspensio Kr. (das hängen. Ez a Boleslauer herceg csak az emberek akasztásában és vesztésében gyönyörködik vala (Báthó: Krón. 1629-30. Azt szoktuk mondani hogy a lojásnak akasztás fizetése, a lojásnak akasztató ezimere (Csizai: Tromb. 97)

Akaształ: suspendi juheo; hängen lassen. Az Ipeo sítót az római Ipeo akaształta es féształta (Früg: Serk. 744)

föl-akaształ: x Sokszor a kis Ipeót a nagy Ipeók föl akaształják (Pázm: Préd. 618. Kik közül egyet az commendans a hűzők elábe felemelt fira felakaształta, a másikat szünte fölkötötte, csak . . . hogy neki megkegyelmezett (Ház. II.60)

Akasztdó (helynév): Farkasagaztdó. 2, loans (1299. körül. Wenzel XI. 4). Akasztowhegy (X. 55). Vadit ad montem qui dicitur akasztó (Cod. Ipl. VII. 1. 86). Ad magnam viam qua itur ad villam okozton (VI. 114)

Akaształ aggaszt: suspendo; hängen. Füzze sinora, aggaszta nyaka körül (Fál: NA. 137)

[Szólások] Nagy tudámra nagyon hogy te ily idegen Iffü vitéz emberre szivedet és szeretetedet aggasztottad (Tess: SzMag. B). Aggaszd szegre a gondokat (Fál: NE. 26)

föl-aggaszt: x Császári szolgálatomban kontások ajfít derekatokra felaggasztatván, forgobádjatok (Monirok VIII. 38. 439)

Aggaształ

föl-aggaształ: x Várközni kell, míg a' borsó fölhaudkodik, és eszébe véski ember, hogy magát föl akarja aggasztalni (Lápp: FKert. II. 196) Dalmány föl aggaształna az vadit szüste sem tiltáta magátokat (Bd: CSlk. 33)

Akgtat aggat: 1) Ove mellé nagyon aggatva ruhája (Gyöngy: Char. 297) Vmelly hóhér felkapta, és az Anón alkakúra aggatta szelátozni (Fál: NE. 27) 2) subnecto MA (assuo PP. huesteñl. Igen fofozzatok a musset, teledite, aggattatoc (Mél: Préd. 116)

föl-aggat: 1) suspendo; hängen. Keonív leszen az mestereket felaggatá (Pont. 192) 2) subnecto MA (anhängen)

égybe-aggat: conesto, consuo; flechten. Fügetaleveleket aggatnak egybe, és esmádnak magoknak könnyűkötöket consuerunt folia fies. Kaldi: Bild. Gen. 17)

öszve-aggat: x Füge leveleket aggatának öszve (Mél: Préd. 196) E név Belzeub az ízekkel aggattatik öszve (Bd: és Zebub (Mél: Evang. 266)

Aggatók. Nomen verbalek ok vel: akadók, ragasztók, aggatók, ragasztók (CorpGrum. 312)

AKADÉMIA: academia. A házasságh az emberi életnek némó-némó academája vagy iskolája (Mél: Evang. 118)

AKANCSA: velis; plinkler). Szemesákokval, besliákval akancsákkal, jancsárokval juta (Tin. 127). Vajdlák, besliák, akancsákkal (151). Jancsárok, besliák, akancsákkal (152 I. uo. 138)

AKAR: 1) volo C [wollen] Nem akarom; nolo, renno, detracto; inkább akarom; malo; jár akarok; faveo; vomi akarok; emporio C. Ha azokat akarintoc varintoc; si eos expectare velit (BécsC. 2. 61). Nem akarlat hean megfordolod; nolo vacum te reverti (8). Nem akarim emec orzagittat mürátoze; nolimus hunc regnare super nos (MünchC. 154b. 85, 2170) Azt akarom hogy így (VirgC. 20). Nihum meg teozák, miért wk akartak es koantak (VirgC. 78). Ez iskolaba akarnek tanulom (94) Ha akarz megtyztothacz engemet (JordC. 375). Ne akaryatok felny; nolite timere (JordC. 190). Mikorth az poleza föl akarnek menni (SándorC. 6). Akara meg szadótáni; nitobatur liberare eum (Helt: Bild. I. 82). Akarlat; megtisztul volo; purgator (Sylv: UT. 151). Gyakorta oda vitétoze, a hona nem akarimoc (Fél: Evang. I. 114). Ha föl meg akarim rostalmom (Mon: Ap. 2) Akarúis, nemis akarim; volens nolente animo (Dési: Adag. 144). Az ki mit nem akar, talál okot benne (Dési: Adag. 169). Vetkes szorgalmatosság a' kövtozendőket akarim tudni (Mél: Evang. 87)

2) gaudeo; sich freuen. Bizonyaval akarim ha besweb ertelemek malasztával beswőlködötneim (ÉrdyC. 572b). Mellyet ugyan akarom, hogy ki nem mondhatok, a minémü szünyiséggel leszen (Pázm: Préd. 6) Szeretem x akarom, hogy Octavius császár díesítoc (Früg: Serk. 224) Hogy erre vetődnek, sokat szemlétolek, akarom hogy már most haza leshtetlek (Gyöngy: Char. 176) Akartam, hogy így történt, már szívom nem szenved kint (Amado: Vers. 11). Hogy hűtőñ indülök, azt nagyon akartam (Gvad: ENöt. 128) 3) [pääzo, turus sum; im begriff sein; Hamar el nezendők vattok a feldről kit jordan vyzoc atal akartok bnyra; transitio Jordane possessari ostis (JordC. 64) Hogy yol legyen tynettek, es hozzvlyanak ty coló napd az földön, kyn erekesedny akartok; ut protulerur dies in terra possessionis vestrae (65). Egykor a leány dajkjája tehat meg akar halni (Apoll. 1588. MF). Mikor eső esik s azt megérzik öföle geleszták, a nap el akarván enyészni, akkor igen kibújnak a lyukokból (Lápp: FKert. II. 237) Mikor láttya ember hogy a fa el akar veszni (Lápp: FKert. III. 239)

Akarás: voluntas; das wollen.

gonosz-akarás: malevolentia; böswilligkeit. ACsero: Böles. 112

jó-akarás: favor C (das wohlwollen)

ném-akarás: detractio C; renitus MA (das nichtwollen) Bynotelnék erokke nem akarása (CörnC. 28)

[Közmondás] Nem akarásnak nyögés a vége MA (Fál: Jegyz. 920) De az nem-akarásnak nülökis nehéze a végbe (Bd: Ejin. 9. MHeg: Töszl. 128)

égy-ném-akarás: dissensio, discordia; unwilligkeit. Az egy-nem-akarásnak akarmitis nehézzé téss akadályla (Pázm: Kal. 81)

Akarat x kortoddal pro akaratoddal; sponte tua, akartommal; sponte meo MA (Ceth. zerent VirgC. 119) akaryával Elm. 307) 1) voluntas C. Ver [wille]. Istennök akaryata; nomen; akarat; ellen; invito C. Akaratom szerint; fulvus C. voluntarie MA. Akarat-mekivül; proter intuitionem PPBl. In istis quinque villis, videlicet Mama Sandor, Kensa et Chatum non est terra communis, et tota terra ipsarum villarum, scilicet Akaratia circumjacet in motis, nec alieni licet inhabitare, nisi prius domina ablatissa voluntate admiserit (198. Cod. Ipl. II. 18, VII. 29. M). Vstony akarat; nutus divinus (EhrC. 130) Legén te akaratod; voluntas tua (MünchC. 23) Iwn yr istennök akaryából (VirgC. 81) Kit tezen tulaydon akaryával (90)

Ha nykoron marianak etelre való akaratyja lezen vala (ComC 47). Tezey en atyammak akaratyat: facti volutatem (JordC 371). Akaratom zerent aldozom toucketh: voluntario (KulesC 129). Vetkeztem akaratom zerent, es akaratom künölös (VítC 25). [Az új basinak] hozzom akarattyá ny legyen senky sem twgya (RMNy. II. 159). Isten akarattyám áll az elrendelés (Czegl: MM. 281). **2)** arrogancia Ver MA. [perviciacia, obstinatio; eigensim]. Mérgessegnel, dagallyal, akarattal, kiromlással rakna az mi természetne (Börn: Préd. 252).

[Szólások] Maga a k a r a t j á n j á r n i: *ingenio suo vivere PPBl. Az emberek hátravetvén az igaz istent, ördög akarattyn járta (Pázm: Préd. 78. 81).

égy-akarát: [concordia; eintracht, einhelligkeit]. Egy akarattal: unanimiter, conjuncte; egy akarattól: concorditer; egy-akaratu: unanimis, concors C. Eg akaraton lendne: consensuerint (MünchC. 17). Ez zentséges tanacznak mind harman egy akarattal engednek (VirgC. 50). Ezde ketten igón eg akarattal valának (TelC. 9). Az egy szatlon ölköt az edgyesség, egy akarát illeti (Com: Jan. 202).

égyakaratos: [consors; einmütig]. Mykoron ketten harman egy akaratok leudatók keresésen, meg agya tyeckők (ÉrdyC. 83b).

gonosz-akarát: malevolentia MA. [böswilligkeit]. Masnak keuantam lozagat gonozakarattal zamdekal (VirgC. 7).

jó-akarát: benevolentia C. Ver. [wolwollen]. Jó akarattal: benevole C. Jo akarattal: bono animo (BécsC. 88, KulesC. 8). Nagy dolgokban az io akaratis elég (Deesi: Adag. 151).

kész-akarát: promptitudo Sl. [bereitwilligkeit]. Az engedlennen kész akaratóe (MA: Scult. 723). Kész akarattól senkit meg nem szomorít (Com: Jan. 185). Kész-akarattól bűn (Bél: Comp. 177).

köz-akarát: consensus Sl. [einmütigkeit]. Fogadást tőnek [ketten] köz-akarattól (Tarn: Szents. 16).

nagy-akarát: fastus, superbia MA. [hoffärt, hochmut]. Nagy-akarattól (MA: SB 364. Beythe: Epist. 211). Nagyakarattól kevélység illy: Kat. 595).

nēm-akarát: [nolle; das nichtwollen]. A ki az ő felebaratyt itendi nem akarattynat, perusserit nesciens (Helt: Bibl. I. Ttt3). Oly dolgokat tanít, mellyekkel nem akarattynal az igazságot erőssíti (Pázm: Kal. 165). Nem akarsz szépös mocsokban keveredni, s azonban a nyájás társaság nyújtott nyújtja az alkalmatosságot: esztelen nēmakarát ez (Csúzi: Tromb 210).

szabad-akarát: liberum arbitrium SK. [freier wille]. Szabad akarát szerint való: voluntarius; szabad akarattól: sponte; szabad akarattól való: spontalis; szabad-akarattól: ultroneus C. Ha szabad akarattyn yarhatót (ÉrdyC. 610). Zabadakarathywk zárentli való bevezetsegvük (Komj: SzPál. 35).

Akaratos: 1) volens, voluntarius MA. [willig, freiwillig]. Akaratos zegenseg: paupertas voluntaria (EhrC. 58). Akaratus aldozat: voluntaria oblatio (BécsC. 220). Bodog ember ky fely vrath es w parancholatyba ygen akarats: in mandatis ejus volt nimis (KulesC. 289). Hazasagra akaratos (ÉrsC. 360). Akaratosse voltatoc rea: velle coepistis (Helt: UT. 25). Nagya vágó, akaratos mindene (Cis. M). Bátor ördög legien fellütar benne, de nem tagudhatod, hogy teis akaratos nem volhat hozza (Deesi: Préd. 20). **2)** arrogans, protervus MA. [eigensimig]. (MA: Scult. 965, Zvon: PázmI. 332). Az akaratos es csak maga eszén járó fejesség (Fal: UE. 451). Akaratos maga meg kötés (Fal: Jegyz. 933).

Akaratoskodó-ik: [obstinatus sum; eig-usimig sein]. Noha a test akaratoskodik rajtat, de nincs arra hatalma, hogy néked

törvényt szabjon (Szönyi: Mártir. Kor. 181. MF). Külfönös agyas kodással akaratoskodunk (Fal: NE. 75. Csúzi: Síp. 102. Kr.).

Akaratosság: pertinacia, obstinatio Kr. [eigensim, hart neckigkeit]. (Börn: Préd. 218). Az természetnek fél fuvalkodott akaratossága (Pázm: Kal. 1). Az akaratosság rút püfildása az elnöknek (Fal: UE. 476).

Akaró: volens; őrmest akaró: libens C

égy-akaró: [consors, einmütig]. Myndenben egy akarook egy kewanook leeznek (ÉrdyC. 816b).

gonosz-akaró: malevolus, malevolens, infestus C. [böswillig] (Kár: Bibl. 1564). Gonosz-akarókat szeressük (Pázm: Préd. 125). Gonosz-akaró voltanak az arvakuak is (Ver: Verb. 197. Zvon: Post. 118).

jó-akaró: benevolus, benevolens, fautor; jóakaróm: amicus C. [wolwollend, gütter]. Jobb akaró: benevolentior C. Jo akaro nepe: homines bonae voluntatis (MünchC. 111). Predicallasra jo akarok es kezek (DomC. 124). Job akarokat szerez neked (Börn: Préd. 411). Jóakaró barátunk (Com: Jan. 191).

kész-akaró: promptus Sl. [bereitwillig].

készakaróság: [promptitudo; bereitwilligkeit]. Kész-akaróság (MHeg: TOSz. 1118).

nagy-akaró: fastuosus C. superbus, arrogans, ambitiosus MA. [hoffärtig, hochmütig]. Keuléyce és nagyakaróe (Helt: Mes 224. Helt: Krón. 123).

Akarom: [τὸ volo; das wollen] Akaratodon áll, és annak hátra hagyásában egyéb meintséged nem lehet hanem a nem akarom (Pázm: Préd. 979). Az ügy-akarom dolgában vig kedvek szerint utzáról utzára lojják magokat (Fal: NU. 254). Ha a nem-akarommal jár a válasz, elkedvetlenednek (Fal: NA. 221). A fizta nem-akarom il homlokokon (Fal: NU. 289).

Akartva: sponte Kr. [vorsätzlich]. Nem akartva: nolens (Com: Jan. 192). De talan akartva te aztot halasztod (Zrinyi II. 31). Édes apám, hát így kívánsz temni én velem, s akartva szegyenemre lenni? (Gyöngy: Char. 166). A' terhet akartva hordozza (László: Petr. 105).

kész-akartva: sponte, studioso, de industria, voluntarie Sl [vorsätzlich, absichtlich]. Kész akartva való vakoc és siketec (Zvon: Post. II. 239. Zrinyi II. 117). Kész akartva kinyjntottat lákadat (Tarn: Bar. 89). Kész-akartva-való martyromság (Tarn: Szents. 12).

[Akarva]

kész-akarva: ∞ Kik készakarva Israelből lelketeket veszedelemre vittétek (Káldi: Bibl. Bír. 5; 2. MF. MA: Tan Előb. 23).

szabad-akarva: ∞ Választva, és szabad akarva számtalan küsebségeket szenvedett (Pázm: Préd. 52). Hogy megmutatná, hogy szabad akarva szenved (Illy: Préd. 1318).

szánt-akarva: ∞ A' bőjtölésben való szenvedésinket számtal-akarva haszontalaná temők (Pázm: Préd. 108).

AKÁR: 1) [sane, certe, vel, libet, vis; meinetwegen, wenigstens, nach belieben, immer]. Akar csak: saltem MA. Erdemlencem akar csak egyzer latnom az zvyet (HorvC. 95). Legön ergalmassugh az zegen embörröl, akar cak emertem, ha adamert nem lezón (TibC. 251). Leany akar the mykentli yary, thegy nyekvuk ulazt yumar (ÉrsC. 5076). Talentum akar talent (RMNy. II. 51). Olvasd meg az also rendet, akar peng akar mellyel az három közzül (Helt: Aritm. F5). Halam utam akar felforduljon a föld (Deesi: Adag. 23). Akár én hol járjak keljek ez világ szerint, vig szívemben nálad vagyok szerelmem szerint (RMK. IV. 76). Ezeket akar ember múnt tekerje és esigazza . . . (MA: Tan. 152). Ebredgyünk fel akár

(sak most) (Pázm: Préd. 84). Az orvot, akár tolvajt megfogván: capto fure vel praedone (Ver: Verb. 239). **2)** lakár—akár, akár—s. akár, akár—avagy: sivo—sivo; ob—oder, soj es: soj es. Meg törték fel állastokat akár akaryatoks akár ne: redibit ad statum nostrum, volita notitia (EhrC. 108). Akar papok voltak, avagy barátok, ha kyth latóti twayaunak lenny megfi földlőte (ÉrdyC. 197). Bátor akár dőgh lalaly legem akár kedeglem nyrígy lalal legem nyndőbenben yo zerenelnye lezen (TelC. 317). Akar allogium akár vityazak akár valamit eziebet tegiek nyndenkoron az kurtnek zozatya fileymbe hangzókik (VirgC. 115). Akar (sivo) ilyunk, az vrnak ilyunk, akár (sivo) meg halyunk, az vrnak halyunk megfi. Annak okayrti akár (sivo) ilyunk, akár (sivo) meg halyunk, az vrc vagyunk (Könyj: SzPál. 166). Ő kezébe bizá azoknak életit, akár elhoesássa, vagy megállja bosszuját (Tim. 23). Akár új s akár avas igével magyariztassék az igazsáig: nem az szókra kell nézni (Pázm: Kal. 713). Azt végezék, hogy el kellene titkolni, akár Lisbonába ment volna akár az országból kiment volna (Mik: MulN. 180). Azt a szép személyt akár immetten, akár álmonban úgy látom mintha két vernekk belő (201). Ne félj senmit, mert mind akár éljek, akár haljak, megótalmazlak a veszedelemtől (230). Ahonosoztatja „derékat”, akár volossen lélegezetet s akár nem (Fal: NA. 156).

AKCSA: [quadrans; heller]. Nem főzki ímetén mígsem megredél az vtošo aként es: quadrantem (MünchC. 21b) novissimum minutum (112). Érezte két fél aként ki mondatie néged-nee: duo minuta quod est quadrans (27b, 154b).

AKNA (akna: 1222 akna MA): **1)** Aknája v akonája az hordónac: craticium doliorum, mundloch an den fassern MA. A' horek a' hordókból az aknájún ki folyuk (Lipp: Cal. 64). **2)** salina, salis fodina; salzgrube, salzbrunn MA. Akna helye (1197). Salis fodinae quae Akna vocantur (1222). Jerney. Vassal keresik tenekét aknáknak (zentur): TF66. 21). Tordai, kolosi aknákból kikelők tomérleki só (Szud: Krón. 39).

só-akna: salina C. salisfodina PFB. salzgrube (Helt: Krón. 6). RákF: Lev. 1173, 181).

AKÓ: **1)** [eimer]. Akó avagy latvan négy izés mérték: metreta (Com: Jan. 160). Akones farinae de frumento (1229. okl). Quilibet mansio tenetur dare octo novenas puri frumenti, et quilibet aco e tinet quinque cubulos Syrmionens (1237. okl). Quinquaginta cubulos vini cum magno cubulo, qui vulgo ako vocatur (121). GollDpl. IV. 193). Medium akonem vini, quartum partem akonis vini solvere tenetur (VIII. 1, 80). Modius, alias ako (VIII. 7, 106). Frustrata vulgo akon dieta (GollFatr. III. 188). Papan egh akoywal egh forinthon agyak oda (LevT. 1280). Tizenöt akó lenmagolajat is hozzatok (MonTME. 1212). Maradt ezer akó poszmét (MonTrök. VIII. 309). **2)** Akó, mellyel hordót mérnek: dispra doliaria, der wasser-eimer, mit welchem man die fasser messet PF. virga arithmetica, doliaris SI. A dézsmálásban én eljárok mindenekben, de hogy a kuruzok honában csak az akót bemérssem is, lehetetlen; mert azok absolute dézsmát nem akarnak adni, sőt meg sem engedik akózt (RákF: Lev. 1278).

Akóz: dioptra doliaris vini modium explorare: die fasser messen PF.

mög-akóz: s. (RákF: Lev. 1288; Falakó. 1).

AKOL (akol: 1371. GollDpl. IX. 4, 631). NemGoll. col. Plory: Apol. ut. ad. ACsero: Fie. 209. Vagy hazu s. oder Rún: Ének. 320). eula, hostar, bovia, mandra C. (yohid): stall). Eg akol es eg puztor: unum ovile et unus pastor (MünchC. 191. 190). Ez acalbel: ex hoc ovile (NémGll. 136). Az yohok oak aklakath alkotuk (JordC. 189). Egy diszno baron aklaban (FrédC. 614). Juludnak okolaba: in ovile ovium (JordC. 314). Anyaszentegyházna aklati ablogattia: Mon: Acl. 1. Akhuk

bel öknököt kiéreggették (KeeskFürt. IV. 191). Az igaz jutnek aklaban viszi (Ágost: Zur. 13).

[Közmondás. Nem bátoroságos sola az kirány az farkassal azon egy akolban (Prág: Serk. 355).

disznó-akol: ovile; schwein-stall) (Pázm: Préd. 237).

juh-akol: ovile C. Nom: 417. (schafstall) (Börn: Préd. 553).

keeske-akol: capile C. Nom: 117. (ziegenstall).

lő-akol: lequile; pferdestall, Lencel [locus] (1193. Knuuz: Loakal. 1374. GollDpl. IX. 4, 631).

ÁKOVITA (akova: 6). VcetTrans. 18). aqua vitae; brandewein] Hozasson egy kevés ákovitát, égett bort, rosolist, pályinkát: ein wenig brandewein (KürBosz. 62).

AL (al: 1239. Al-falu 1293, 1381. Czin. Villa o/son sokora GollFatr. 128. **1)** [inferus; inter]. Villa Oloméot (1220. előt, VRég. 88). Possessio ol cegrus (ZichC. II. 297). Alvinez (1248. vi). Also Vinez 1361. Czin. **2)** Allya vnymer: ima pars; interor töl MA. Ő ruhájame affaber: in ora vestimenti sui (BécsC. 189). Félből mend elaffáglan: a sur-sum usque doorsum (MünchC. 105). Kőntősk allyaat tely os hozuk cypoval (ÉrdyC. 452). Meges nette az hydeg az labom ayat, mert akorsy nem tolt cypoval (LevT. 175). Egh szokya mynd allya foly barsnyal woth (RMNy. IIb. 34). Illete az ű ruhájamek alliat (Fél: Bibl. 13). Egy szokya, a féli zöld bürson, allya zöld atlaez (Gör: KärCs. 1228). Folyt a bűdös, alját [farat] bármikép szorítá (Gvad: RP. III. cikka). **3)** locus subterit; unter-rum]. Territorium. Folyvalya vocatum (1284. Knuuz: Szallos [szilas] alja, pratum (Czinár). Az sororoknak meeg agyoknak allyat meg seupry tyzthya valo (Margl. MF.). Hóhába kerestek en lekemet, be menek földnek affaba (AporC. 9). Embereknek fiait te zariándnak fedezese allaba remenkednek: sub tegmine alarum tuarum (JordC. 86). Az egész hely allya tartomány (Kär: Bibl. 1199). Az kertec allyára (MA: Scult. 729). A test gyönyörködésének szonjijohozása azaz hasnak és hasallyának kedvezése (Pázm: Préd. 87). Rakva az gallér allya átokkal (MSyil: Zolt. 23, 112). Soron alja épen akkor mohosodott, a pihét pödröttem (Gvad: RP. 80). **4)** Karom allya: substramen C. Lő allya: substramen PFB. streu. Eh disznoe alabba sokat lányata a folyok közül (Güres: Mátý. 68). Vagyon lomote allyát ki meg vesse (Csákt: Assz. 7). **5)** [reliquinæ, rejuvina, soriat; rest, ransschuss, schlacke]. Gabna allya porostol (Rady: Csul. II. 67). Az te népeduce allya quae remanserint fegyuer miatt hull el (Kär: Bibl. 139). Éreznek allya, salakja (Com: Orb. 137).

ajtó-alja: hypothyron, küszöb PFB. [schwelle].

bőr-alja. Bőr alját el-futó seuyvedt víz-körság: anastrea PFB.

bőraljai: inter-reus PFB. subcus, subcutaneus SI. [unter der haut befindlich. Bőrallyal teti (Misk: VKert. 1636).

derék-al, derék-alj: culcitra PFB. [unterbett]. Paplan, derék-al feyal wankos (RMNy. IIb. 36). Derék állyokkal így, párnakkal: mit polstern und kissen. Com: Vest. 89, 125). Nem kellett akkor donyha, derék-alj a vendégek számára (MonTrök. XI. 157). Derékallyra való tok (XXIV. 241).

derékallyas: culcitratus; mit einem unterbett versehen] Paplanos, derékallyas így (Bóth: Élet. 299).

eko-alja. Egy király eko alja: aratrum togalis mensurae morgen, joch. (Ver: Verb. 245, 246. Kr.). Harom eko allyanal több leszen: ultra tria aratra (1213).

észterha-alja: stillicidium, espegő Major: Söt. [traufe].

fej-al, fő-al (egy / RMNy. II. 66. szál, parly. Rady: Csul. II. 85. 69. III. 228. Nad: Kert. 278. sz. ally. Com:

Jan. 112). Fő ally; cervical, vánkos MAL. kissen (Com; Orb. 147). Alazon vala a' haionac vefoffaban og fő alon: super cervical (MünchC. 78). Keeth derekall három feyal (RMNy. II. 36, 84). Főalton aloszik vala (Sylv; UT. 155). Aluszió vala egy fő allyon (Kár: Bibl. III.35). Parnay, fő allyay, vankosi (Lép: FTik 242). Ágyának fő allya (Debr: Ker. 233).

vas-fejel: bastillum; das herdeisen Posti; Nom. 102.

fejelke. Hátról azért dombos [a hajam], mert fekszik fejed-kén, és ez nevezetik slyomnak a' novén (Gvad; FNót. 94).

[föld-alja]

földaljai: [subterraneus; unterirdisch]. Földaljai kamarátskákat ásnak magoknak a' darások (Misk; VKert. 651).

hadnagyság-alja: [centuria; bataillon]. Chyak száz lora attanak az en hadnagsagom allyanak penszt (RMNy. II. 144).

hón-alja, hón-alj, hón-al: ala, axilla C. [achselhöhle]. Térd hónalja: poples C. A gyökere a' hohod allyának dögét el viszi (Mel; Herb. 48). Láta fekete hollókat az embereknek hón-allyok alat, vagy válokun fűni (Mad; Evang. 207). A bal hohaly alatt (ACsere; Enc. 253). Hónna allyát el futá a' szederis orbántz (Szentm; TFü. 10). Hónna allyát fel övodzette (Huszi; Aen. 21). Bűdös lábú vagy hónaljú ember (Misk; VKert. 217). Megkapja fjtáskáját, hohaly alatt viszi (Könyi; HRom. 126).

ing-alja: [femoralia; unterhosen]. Nemezen semm hanem ezac engalya [így] ruham es cordam es zoknyam; femoralia, chordam et tunicam (EhrC. 47).

kapitányság-alja: [centuria; bataillon]. (Com; Jan. 145). Csak egy kapitányság-alját sem tudá kezgelmed állítani (RákF; Lev. IV. 193).

kar-alja: [pars sub choro sita; raum unter dem chor]. De menere az bgedanak folyasa tárgya [tartja] az karallyat mongya zent egyhaznak (MargL. 99).

kasza-alja. Egy kasza allya reth vagy szena fű: pratum seu fenetum ad unam falcem sufficiens (Ver; Verb. 215). Adjanak az barátoknak tíz kaszalja fűvet (SzékOkI. II.84).

kornyéta-alja: [manipulus; bataillon]. Pálfi hada 22 kornyéta-alja és két batalion (RákF; Lev. I.502).

száz-alja: centuria C. [bataillon].

század-alja: ∞ A' más század allya-bélicc; succenturiati (Com; Jan. 150).

szék-alja: [districtus; distrikt; stuhl]. Asszon [izabella királyné] elirata minden szék-aljának, kik akkort mindnyájan Szászsebesben valának (Tin. 20. 396). Az moldunak beténeuk, ök rablánek, három szék aljába sokat kapdosának (Tin. 27).

szoknya-alja: [tunica intercala; unterrock]. Gránát szoknya-alja (Radv; Csul. II.6).

[talp-alja]

talpaljányi: [pedalis; füssbreit]. Egy talp. allyané földnel nem bír (Deesi; Adag. 30. 312).

tized-alja: decuria C. MA. [zug]. Tized allyára osztáni; decuriare; azon tized allyai: commanipulo C.

vár-alja: oppidum subarcense, plaga subarcensis Kr [gegend unter der burg]. A vár alján legelvén vájkáltan (Fal; Vers. 907).

zászló-alja: vexillatio MA. manipulus PPII. [bataillon]. Seregenként minden zászló allyának hat laytorat adának (Valk; Kár. 15). Két zászlóalja kancenet (MonIrók. III.201). Az kőnyüflette valo zászlo allia nepet az ellenség közibe bozata: cohortem praetorium (Deesi; Sall. 50). Elrendehi a' sereget zászlóknént, zászló allyára (Com; Jan. 145). Várnak irányában Szacsokról négy zászlóalja Sréter uram katonája is megezozett

velünk (RákF; Lev. IV. 166). Kiralyat megese-dita, elhagyta zászló-jának alját (Gvad; RP).

Alá *allā* Helt; Krón. 35b, 83. *allā* Kules Evang. 8; **1**) [adv., praef.] **a**) deorsum, infra C. Ver. [de-, sub-, nieder, hinunter, herunter]. Alá felé; deorsum, infra MA. Fejeföl fogva labayg ala (VirgC. 104). Templomnak sopolaha le zakada főlé mind ala (WinkC. 228). Siba, gombok vadnak raythia svró az mellyen ala (RMNy. II. 210). Peter Romaba iót, kit oztan Nero bíbbal ala meg feszítetót volna (Szék; Krón. 93). El aláig iargallyanne (Göres; Mátv. 70). Turos labat vele kemy terdetől fogva alá (Frank; HasznK. 16). Hegyfül alá lévő meredekeység (Laud; ÚjSegít. 1338). Hamyatta avagy artzud alá fekvév; cubantes supini vel proni (Com; Vest. 81). Vö. alá-esik, -függ, -hajol, -jő, -megy, -néz, -nyom, -száll, -taszít, -vet stb. **b**) [infra; unten]. Oda alá; infra, inferne, inferior; drunten PP. Mykeppen ala megtettük; sicut infra apparuit (EhrC. 2). Ez may alau mondaudo epistolaut (ÉrdyC. 607b). Keztek choda tetelek meg sokaswhy, kykrelv jde ala jobban mondatik (DomC. 151). Mynth ym megl hallok ide ala (DebrC. 503). Arról ide alá szöloc (Mel; Herb. 70). Erről oda alá szöloc (71). Kalastromot épüte oda alá Magyar országban a Balaton álló viz mellete (Lelt; Krón. 35b). Ninczen sem az eegben oda fel, sem az földön ide alá (Kár; Bibl. I.311). Moyses méne a' hegyre; tsak néki szölla isten; a község ide-alá távul allott (Pázm; Préd. 84). **2**) [postp.] alám, alád; sub me, subtus te MA. [unter mich, unter dich]. **a**) [hely.] Nem főitnak zönetmekét es vetic ötet a' zipu ala (MünchC. 20). Vigyetek ky az eeg ala (DomC. 142). Nem vagók melto, hog be yew' az en laylokom ala (JordC. 375). Nem akartak Myklos vram alays kochytb adny (RMNy. II. 79). Könergek, hog ha valami lowath adhat alam (LevT. 127). Lovakat is rendeltek alánk (Mik; Tlev. 32). **b**) [átvitt érteleml.] Otalma alau anyanyok (ÉrdyC. 648b). Anyalom en bynós feyemeth te kegelmessegöndek alaya (CzechC. 70). Zagerali páspeket szolzálta, omét intot annac vátma egy vitzölő nagy wr allā (Helt; Krón. 83). A főruémec allāia vettete (Kules; Evang. 8). Minden ember hazugszq alá vettetét, és meg esalatkozhatik (Pázm; Kal. 550). Hízeltkedvén magokat alám adgyác (MA; Bibl. V.9). Alāja vagyuc vettetvén ez világi soc nyomorságoknak (Zvon; Post. 136). Hog haytana az kyalr fának lywsege alla (ErdOrszg. 309). A hű A. gondviselése ala bizá (Mik; MulN. 201). Hagyjuk a főbbít az isten rendelése alá (317).

föl-s-alá: [sursum deorsum; auf und ab]. Föl-s alá sétálás (Zvon; Post. II.273). [A nöteleneket] föl-s alá forgatvái a szerentse (Fal; NE. 8).

Alá-való: **1**) [inferior; unten befindlich]. Ennye bolha wazon ez ide ala walo ymadagnak (PeerC. 172). A' sas magassakat keres, és az alávalókat elhadgya (Illy; Préd. II.441. 290). **2**) infimas; geringen standes MA. Nem alávaló rendből de nőmös (DebrC. 188). Fő ember, alávaló ember (Ver; Verb. szót. 12). Királyoc előtt kezd állani, nem marad meg az alávaló között (MA; Bibl. I.567). Az embereknek alávalói felmagasztaltatnac (482). Alávaló apró iskolác; triviales scholae (Com; Jan. 156). Alávaló ember volt [Bánfi Györgynének] apja a Bánfi familiához képest (Haz. I.298). Delimánt nem lehet úgy bünetni ezért, mint egy alá-valót (Könyi; HRom. 132). **3**) vilis C. [gering, wertlos, nichtsnutzi]. Alávalóvá leszek; vilescio, exsordesco MA. Alávaló feyeer pozto (ÉrdyC. 580b). Alávaló ruha (DebrC. 262. KazC. 84. 101). Borwnk bizony alávaló wazion (RMNy. II.209. LevT. II.342). Az mi lelköme meg vátla az alávaló keneret (Kár; Bibl. I.139). Az alávalóját vátogatni; de facie haurire (Deesi; Adag. 71). **4**) tabernarius, ludicer C. abjectus MA. [improbns; niederträchtig, gemein]. Nem az alávalója az nemességnek, hanem az szine (MonIrók. III.150). Az ket labu embereknek alávalói; bipedum nequissimi (Erasml; Erk. 10). Hamintz garason adaté-el, mint alávaló (Pázm; Préd. 52). A

hajszálak az embernek igen alávaló es gyenge részei (Illy Préd. 1255). A poklosság egy alávaló es rút nyavala (174).

Alávalóság: vilítás, inimitás; niedrzigkeit PP. Vmi itt vagyon a mind baktatella (kardé) dolog, alávalósága; lauter geringe sachen (KirBesz. 78).

Alább: **1)** inferior C. MA. niedriger, PP. weiter unten). Miként alab jelenik: ut infra patet (EhrC. 8). Megfőle minden gyermekeket két ezteendőket es alab az illő zerenet: et infra (MünchC. 17). Jütyöne inmar odob alab (GuayC. 20). Meg kyssebbfőtyönd övteit alab az angyaloknad (ÉrdyC. 535b). Ha a' fakedékne száne alab léssen az természet szerint való bírnél, poklosságnae czajási az (Kár: Bibl. 198). Mint idob alab (a könyvben) bevöbben megmutattuk (Veresin: Lex. 69). Oda alab a' föld bőségesben szolunk (Ver: Verb. 100). Az egyik kölykét a' maga ölébe szorítja, a' másikat a' hátára veszi, a' kít t. i. alab szeret (Misk: VKert. 227). **2)** inferior; geringer, zurücksetzend). A barátie nem akarínae á büszületben alabob főni az örsöknel (Helt: Krón. 60).

leg-alább: **1)** minus; am niedrigeren, zu unterst). Legalább lévén (a nap) téli rövid napot ad; leg-feljebb lévén nap meg állapodást: minus dat brumam, summus solstitium (Com: Jan. 7). **2)** [certo; wenigstens]. A kérdőnce feljeli meg kedvesen csak legalább intvén: saltem ad minimum sumendo (Com: Jan. 200).

Alább-való: **1)** inferior C. niedriger). Úly le az alab való helyen [az asztalnál] (MA: Seult. 900). A' csillagok alább valók a' böllögok égénél (Lund: Ujségis. 180). **2)** inimus C. deterior PP. [geringer, niedriger, ruzes]. Alább való zolgy, nynt yeremias (ÉrdyC. 529b). Miként alab való bölé mondani: ut minus sapiens dico (DöbrC. 206). Mindenkör feljebb való léssze es nem alább-való (Kár: Bibl. 118). Hitit meg tagatta es az hit-tömlés alab való (Fő: Tan. 102). **3)** [siler; geringer, minderwertig]. Fősszer jó bort adme, az vmi alab való (Dorn: Préd. 94). Ez világnae leg alab való helyén istállóban akart szillettetni (Zion: Post. 1140). A föld a világnak legalább-való része (Illy: Préd. 110). **4)** [mepior; gemeiner, niedertreüchtiger]. Minden fertumal rutab alab való (Mel: Szólán. 6).

Alábbvalóság: vilítás-major; geringerer wert. Lassítokza az pogánál alábbvalóságtokat (Valk: Gen. 61).

Alábbkább: [paulo inferior; etwas weiter unten). Okát alábbkább szápen meg magyarázza Calvínus (Pös: Igazs. 1634).

Aláz: **1)** [subdo, subjicio, subijgo; unterwerfen, knechten]. Soc nemzetéket alázot ó vrasaga ala (BécsC. 11). Meguaríne es alázne paritíamne Kőneben (BécsC. 198). Vala alázatot önkie: erat subditus illis (MünchC. 111). **2)** humilio, vilipendo MA. [demütigen]. Valaki alázogta ő magát: humiliaverit se (MünchC. 10). Alazon en lőköniet bölytöllel es zomellessel (GuayC. 39). Testemtel zolgalatra alazon (ComC. 242). Igen alaza magát nyudenekben es atya (DomC. 115). **3)** [improbo; vituperio; tadeln, schmähen, Vki híret s nevét alázni: 're-tringere gloriam alieius PPB]. Nem alazon az te vitez voltodát (OsmaC. 17). Főhahagyát hallá hogy lótt halála, a gonosz szervenésit igen alázta (RMK. IV. 87). Alázta azt a földet (MA: Bibl. 1132).

még-aláz: **1)** [subjicio; unterwerfen]. Megalazi mind a nemzetéket (DöbrC. 57). **2)** eximio C. humilio MA. [demütigen]. Megalázod ő országében diékedéket (BécsC. 22). Vala ky meg alázogta magát, az nagyobb menyeknek országában (JordC. 109). Előferte es még alazta az en odruis flammik magasságnat (ÉrdyC. 535). Se ex magat meg nem akarínae alázogt discipulí nara (DomC. 219). Magat meg alázom munda (KazC. 198). **3)** detracto; herabsetzen). Meg alázak az teltet: detraxerunt (JordC. 147).

megalázás: submissio C. eximio, humiliatio MA. demütigung). Magat föl emelnek meg nyomon-tyastatany ny meg alázason (ComC. 8, 19).

maga-megalázás: humilitas; demut). A magamegalázás első bejáró-úttya az isteni szolgálatnak (Fad: NA. 179).

maga-megalázó: [humilis; demütig]. A maga-megalázom imacaga az eget által hatá (ValkC. 3). Tsak a' maga-megalázó ad az istennek méltó tiszteletet (Pázm: Préd. 55).

Alázás: humiliatio Kr. [demütigung]. Telik vagyunk alázis okával: humiliatio tua in medio tui (Pázm: Préd. 62).

Alázat: **1)** humiliatio, submissio SI. [demütigung]. Lassud en ellensegítől való alázatomat: humiliatorem (DöbrC. 24). Alázotnak előssege (ÉrdyC. 509b). **2)** detractatio; herabsetzung). Nintse alázatra es gyalázatra méltó nagy okod? (Pázm: Préd. 68).

Alázatos: humilis, demissus MA. [demütig, bescheiden]. Alázatosan: submisso, demisso, suppliciter; alázatos könyörgés; supplicatio C. Alázatos (humillimus) frater Bernard (EhrC. 2). Zent keremnek alázatot (humiliter) engednen (3). Zuel alázatos: humilis corde (MünchC. 34). Alázatos engedelmesség (VirgC. 59). Alázatos apro cella (DomC. 134). Ha alázatos hajlékban született, alázotok-meg kedvelységünket (Pázm: Préd. 107).

Alázatosít:

még-alázatosít: [humilio; demütigen]. Te nepelet vram meg alázatosítottak (AporC. 54).

Alázatosod-ik

még-alázatosodik: [humilior; gedemütigt werden]. Meg-alázatosodik az ő szíve es meghunyaszoklik (MHez: Préd. 15).

Alázatosság: humilitas C. Ver. submissio MA. demut. Tyzta es zent alázatosság (EhrC. 100). BécsC. 22). Nagy alázatossághban vettetek el az hv ytelety (JordC. 745). Kezde az v buncit mondan magi alázatossággal (VirgC. 21). Pázm: Kr. 11).

Alázatoságos: [devotissimus; demütig]. (EhrC. 100). Alázatosságos erkövel (DomC. 111). Alázatosságos bekeseg (VirgC. 67).

Alázatosul: [humilior; gedemütigt werden]. Meg-nimolek es alázatosvlek: obamiti et humiliatus sum (DöbrC. 91).

Alázit

még-alázit: detracto; herabsetzen). Mierthogy az samog borsik mindennt kedvesek, ny sem akarívk meg alázitani (RMNy. II. 2).

Alázkod-ik: [subjicior; unterworfen werden]. Job hog alázkodgona teneked: melius est ut subditus simus tibi (BécsC. 14). Kiraloknae alázkodottakat örökölme megimoróttani (82. 98).

Alázód-ik

még-alázód-ik: humilior; gedemütigt werden). Megalázódot emberi nemzetség (Tot: Zsolt. 11). Nagy megalázódotva álla előtte (Valk: RP. 197).

Aláztat: humilio; demütigen). Valaky magat alázattya tel magazatky (EhrC. 35).

Alázul: humilior; gedemütigt werden). Igen alázodok (DöbrC. 209).

még-alázul: X. Meg alázodok: es mag mento emem (DöbrC. 209).

Aláson, alásony [al. 500]. Helt: Mes. 121. ACsero: Enc. 244). **1)** depressus, improcerus C. humilis MA. [niedrig; Alásonon: humiliter C. Alásonod: infimo eccidit, Némflossz. 275]. Labaynak alásony zely: scabellum pedum ejus (ÉrsC. 180b). Vad cyprus alásony érezka (Mel: Herb. 29). A ezillag előtte kezdé menü, ily igen alásonon, hogy az ház felőt meg alázni, meg esmehette: Born: Préd. 78). Az épületec egyebütt alásonon: humilia Com: Jan. 102. Az 5. feje felett tsak igen alásonon (dörfölven) Misk: VKert. 375). **2)** summus C. subditus, inferior; untergeordnet, geringerer rangos, de

mittig] Alaton, alázatos; humilis (Com: Vest. 131). Alaton állapot (Zvon: Post. 118). A fejedelem kissebb, alacsonyb, a vezérnél (Com: Vest. 96). Akármely alacson elbőségétől téni a' böles emberé (Illy: Préd. 1257). Az alacson való rend (Mik: MulN. 274). A kevély lába sárának tartja az alaton népet, bészedi mint az adót a térd hajtásokat (Fal: BE. 589). **3)** [vilis; gerinafűgig]. Jóság tőle, ha kisedél és alatsony ajándokot adis (Pázm: Préd. 275). Legalacsonyabb elemetombul, földből és sárul alkotja az embert (Laud: UjSzevit. 1408). **4)** [tabernarius, abjectus, improbus; gemin, niederrächtigt]. Az alatsont nemtelen elméken teli hatalommal országolnak a szívünket háborgató képzések (Fal: UE. 366).

Alacsonybít: [deprimo, humilio; herabsetzen]. Az is viselheti gondolkodásodat: hogy alacsonybítod így méltóságodat (Thaly: Adal. 1143).

Alacsonyít: [deprimo, humilio MA. [herabsetzen].

még-alacsonyít: 1) [deprimo; niederdrücken, herabsetzen]. Minden völgy fel emeltessé, és minden hegy, s minden halom megalachonitassé (Helt: Bibl. IV. O3b). **2)** humilio C.

Alacsonykodás: [demissio animi; kleimmut]. Nagy elme nem szokta az alacsonykodást, ha búja van úgy sem mutat szomorukodást (Gyöngy: KJ. 136. MF. Pótl.). Alacsonkodás nem illet nagy elmét (Thaly: Adal. 1151).

[Alacsonyod-ik]

még-alacsonyodik: [deprimor; niedergerückt werden, gesenkt werden]. A magas megalachonodgyanac (Helt: Bibl. D4). Az tengerek fenéig apadnak, az egek felsője megalatsodnodnak (Gyöngy: Char. 286).

Alacsnyság: 1) humilitas MA. [niedrigkeit]. Az fáknac alacsnysága mia nem teljesen reithette vala el magokat (Deesi: Sall. 42). **2)** [status inferior, summissio; untergeordnetes stellung, demut]. Az alázatoság illy telkéltes akarat, mellyel ember magához-illendő alacsnyságot kíván (Pázm: Préd. 99. 423). Szolozák szolozájának nevezik magokat, így adják tudtukra alatsonságokat (Orczy: Kültsz. 7). **3)** [vilitas, dedecus; niederrächtigkeit, schmach]. Tartani nagy alacsnyságnak, hirében s nevében moeskos esorbaságnak, ha felvévén ügyét egyszer az országnak, örvényében hagyná a nyomoruságnak (Gyöngy: KJ. 124. MF. Pótl.). Ha fem akarod nálok tartani a böcsületet számadra, az eő alacsnyságokra ne böcsátkozzál (Fal: NE. 23).

Alag? [alagus; inferior; unter-]. Tentoniéi de X villis, quae dicuntur Felhemet, Cüzepnemet, Olgunemet (1210. VReg. 116).

Alant: [subtus, infra; unten]. Mind alant, mind feut (Bethl: Élet. II.189. 1260).

? **Alap** [helynevekben és személynevekben]; Oluphob (1055. CodDipl. 1). Villa Uogoluptianu [Nogoluptianu] (VReg. 80). Oluptianu (888). [Tinan. 96]. Alapjan 1373. Jern. 1423. Czár, ma Alattján, Heves megyében]. Olupluma (és Tulma, Anon. 8. 10. 14. 15.; személynév). Albertus de zentberezek alapya, — Andreas de zentpether alapya. — Gregorius de zentlmyklos alapya (CodPatr. III.388).

Alatt [alatt TelC. 72. TihC. 161. Helt: Krón. 4. Ozor: Christ. 356]. **1)** [advb.] subtus, subter C. infra MA. [unten]. Megtörtém féllől ő gímölét és alat ő gúkerit; fructum desper et radices subter (BécsiC. 217). Yt alatt nem adak (LevT. II: 2). Az ő elmeie is igen alat jár vgyan (Deesi: Adag. 235). Alatt jár elmeje: circa terram natat (MA). Fen és alatt (MA: Tan. 194). Ha a keresztünc folylyl és alat egy aránt jó ki á szám, igaz az operatio (Helt: Aritm. H5). Avagy fön az eghben, avagy alat az földön (Szár: Cat. L3). Le is menénk és a földön alatt voltunk, kezdénk csudálkozni (Mik: MulN. 315). Nem az nyolctzide eghen volt mint az egyéb tsillagoc, hanem tsac alattan az égünc volt részben (Kules: Evang. 126). **2)** sub MA.

[unter] **3)** helyl: [a]. Az aytal alat (JordC. 478). Ylle az pad alat; sede subter scabellum (JordC. 834). Az iraterok laba alatt temessetek (DomC. 144). Adom az en pezetom alatt való lewelet (RMNy. II. 195). Az erősség alatalno, es az erősség föletalno vizek (Helt: Bibl. I. A). Az kezdke légyon az ő anyja alatt hotól napig; sub ubere matris (Kár: Bibl. I:109). Heted napig hadgyac allata az anyjánac az bárint (MA: Bibl. I:69). Meg ne tapodják az ő labok alat; pedibus suis (Fél: Bjb. 10) **3)** A hogy alat forras (DebrC. 119). A taborba az Sinai hog allat (Szék: Krón. 19). Marosszéken a havas alatt egynehány falu (ErdTörtAd. 128). Mely nagy harcölás volt Szabács alatt (RMK. 125). **b)** [átvitt értelemben]; [a]. A papa nem akarna Andrást az Napoli királyságba confirmálni négyuen ezer gira allat (Helt: Krón. 66). Minden gyermekeket ket esztendő alat valokat meg öhence (Born: Préd. 77). Meg olete: apro gyermekeket, kyk volnanak ket esztendewsewk, es annak allata (Pesti: NTest. 4). Hogy meg ne esdatkozzunk, avagy többet tulajdonítván az sz. atyáknak hogy sem kollene, avagy öket érdemek-alatt böcsülvén (Pázm: Kal. 551). **3)** Allok ez ytelet alat; sto in iudicio vocatus (JordC. 791). Meeg mikor az nyomorusag alat tartatik is (Fél: Tan. 286). Io szerenczene remensege alatt (Born: Préd. 252). Miut gyurja haszonalan reménség alatt sikeretlen sárát (Makó: BCSák. 161). Reménség alatt vagon (Illy: Préd. II:37). Holott mimyáján a föld alatt volnák (4:416). Titok alatt tamt a böles (111). A levélvívót lütelenségnak allata megfőzni (ErdÖrszgy. 1571). **7)** Az isten embery abrazaat alat el enyetzethween (ÉrdyC. 542b). Az vrnak vaczoraiat csak egy szemel alat adják az kösssegnek (Fél: Tan. 414). Régulát szab szent Pál Timotheusnak személye alat (Zvon: Post. 47). Miert veszzőnek formája alat jeryzetetik? (Illy: Préd. II:165). Szep szin alat meg zabú (Mel: SzJán. 99). **8)** Ember vagyok byrvan en alattam vytezeket; habens sub me milites (JordC. 375). En es ember vagyok hatalmassag alat vetteween; sub potestate constitutus mo. Atte terónteduec vag allatta (NagySzC. 233). Az kytht zenvede pyntek napon harmad horan Maxencius chyzarnak allata (DebrC. 557). Az ő követői sokkal fölettebbek, hogy sem az pápa alatt voltak (Pázm: Kal. 216). Alattad lészén annak kívánsága, és te unal kodol rajta (Illy: Préd. II:102). **9)** Paramohat alat yly innepet (ÉrdyC. 542). Azon törvénye alat tartozvák yrgalmassagot temy (610). Mynden kereszténynek atok alatt be kel tellesyenty (437). Eel ok es zerzes alat (591b). Yl zerzes alat (ComC. 216). Az gionasra öket keszerítik lelkec vesztése alat (Fél: Tan. 245). Szaz forynth alath tartoznak el menyü (Ver: Verb. 42). Az ő istenek lehetetlen dolgokra kötelezte az embereket örök halálnak és kárhozatnak allata (Pázm: Kal. 379). Völték rendelt napjai az eceléságnak, melyeken kötelesség alatt tartoztak böjtölni (597). **c)** [időről]. Riud időnek allata (TihC. 20). Emne esztendőnek allata (27). Hatvan napnak allata; infra spatium 60 dierum (Ver: Verb. 67). Három esztendő alat való mimkája (Czegl: Japh. 5). Az Avaresek ellen odgy végben nyölöz esztendők alatt hadakozék (Liszny: Krón. 226). Vö Nyr. VII.293.

Alatt-való [alatta valb stb: **1)** inferus C. [nieder, unten befindlich]. Alatalno mező; caementum substratum (EhrC. 67). Alattvaló helyről magassabb helyre vétetett (MA: Scult. 600). **2)** vilis, ignobilis MA. [gering, untergeordnetes ranges]. Hozam hasonlatosnak es alat valonak el orzotam marhayt (VirgC. 7). Akar fő, vagy alattvaló rendűec legyenec (MA: Scult. 462). **3)** subditus Kr. [untertan]. Be vegyed az allatad valokath az bekessegnak es tansagnak vtan (VirgC. 133). Az feyedelmek gonoz myelkevdedeknek peldayt böchaytak az ev alattok valokra (ComC. 52). Alattok valokon nagy kegyetlenség; Phalaridis imperium (Deesi: Adag. 79). Az jó fejedelem tizti az, hogy haznát vegye allatta valóinak, de ne nyizza meg öket (Deesi: Adag. 224). Olyan az allatta-való nép, minémii a' király (Pázm: Préd. 186). Az Christus országol, és annac allata valokról

OMA; Scult. 1. Emelt bizonyos emléket az ő alattó vadójok-
na gongyoc viselőjére. Zom: Post. II. 181. A királynak minden
alattavádól (Mad: Evang. 122). A bün a veszedelemre
viszi alattavádóját (Illy: Préd. 1448. Az alattvalók közt szem-
ély választást, különbözést, ne legyen (Csúzi: Tromb. 120).
Erfőszakos szervezettelással huzozlja a fejedelm alattvádól (196).
1) (substantia?) A kenyérnek állatját a' Christus testvére vál-
toztatni, és a történeteket alavado nélkül megtartani kívánatlik
véghetően hatalom (Illy: Préd. II. 170).

Alattomban: 1) subter, infra; unten. Az vetemények
magas es hegyes helyeken inkább teremnek, hogy nem mint al-
tomban való helyeken (Klées: 1572. F20. 2) teete, occulte, ocu-
latim, clam, clamore, clandestino, tacite. C' heimlich, inschheim,
heimtückisch. Alattomban maró ebek: canis clanculum mordens
MA Felrakodának es alattomba okum el moconének (JordC
348. DebrC 65. ErdyC 2046. Alattomban ezek-ködni vmit
(Deesi: Adag. 66). Alattomban akít ragalmazni (76). Be-főttec
alattomba (Bos: Crodo. 174). Ezzel az tovozettel alattomban
eszeber jutattuk az ő hivatallyát és kötelességét (Fázni: Kal.
177). Alattomban járó közképük: susurriones. Com: Jan. 206.
A könyvből olvasunk halkal, alattomban (Com: Vest. 72).
Alattomban halottam mit csinált (Czegl: MM. 197).

Alattomban-való: clancularius, clandestinus,furtivus. C'
heimlich. Ez mellett sok alattomban való alkosságok is törté-
nek (K Nagy: 1624. H). Ez kössenecc alattomban-valo egy er-
telme: tacitus consensus populi (Ver: Verb. Előb. 76). Alattom-
ban való rágalmazás (Kiss: Adag. 37).

Aljas: 1) faculentus. Kr. voll bodensatz, voll schlacke.
Mint az arany az aljas serepek között, az róza az tövisek
között (Prág: Serk. 37). 2) deterior, vilis: gering, wertlos,
nichtsüchtig. Ha ki nagyobb aluákat akar nevelni, az aljas
sít s a ki rosszabb szaggassa le (Lippe: PKert. II. 87). Nem tsak
az aljassa az embereknek, hanem sok bűsüfletes urak (Mezy:
Szöv. 119). Nem itolsó, sem aljas, hanem büsüfletes familiából
litt eredeti (Kem: Elet. 1).

Aljasít:

lő-aljasít: deterioro; herabsetzen. A tanult okos nem úgy
kél elő való, ha mit végezett, mintha kevés vagy könnyu ma-
nkára tült volna, mer lealjasítaná érdemét (Fal: LE. 142).

Aljasod-ik: humilior. SI. Jsch herabwürdigem.

lő-aljasodik: X. A jó benne lealjasodik, és fényét veszti
(Fal: LE. 18). Fal: BE. 611). Le-aljasodott állapot (Fal:
Jegyz. 934).

mög-aljasodik: X. Ez szelvéstül hányattatott meg-aljoso-
dot szegény Magyarok (Czegl: OR-m. Ajánd. lev. 6). Meg-
aljasodott szegény hazánk (Czegl: MM. 1).

Alól (alól, Csúzi: Síp. 178): 1) adv. a) ab imo, a dor-
sum; von unten auf PP. Omnia alól: ab infra; von drunter
PP. Tu alól valoc vattoc, en felföl való vaoc (MünchC 184).
Ti immet alól vartok (Fal: Bibl. Kaldé: Bibl.). Énnon alól tel-
meknek embert (ErdyC 1416. Ostronlatok innen al-Élyekölth
Levt. 1130). Alól mind a tetőjég kettősök legyenek (Ku:
Bibl. Egybe foglalva legyenek az allyatol a tetőjég (Kaldé:
Bibl. MF). b) interne MA. unten. az Adet kettvs ruhát, alól
testeteken való tallat, fűvel zarnat (VirgC 74). Alól negyven
ezüst talpok legyen (Holt: Bibl. F. Exod. 27. 19. MF). A level-
nek alóvaló írásat megtádnó kívánnyik (Illy: Préd. 1443). Alól
a barnok, középben az emberek, tem pedig a modurak vol-
nak (Csúzi: Síp. 178). 2) Az varon alól (RMNY. II. 27). Önigh
leoni képmek, azon alól had modurak voltak (DeesiG. Préd.
160. Az Alunso. Pannónián alól lakni Besznaságban mennek
(Lásny: Krón. 179). Minden embérkón alól vétő magát, alaza
tossag által (Beythe: Epist. 198). 2) postp. Abolam; sub na
MA. von unter. a) hely. Zom zarnazok ki az terelev

alól es meg emoztee (ErdyC 7516). Menyek alola: sub caelo
(JordC 265). Barma allyn alól el farat való (Göres: Máty. 14).
Az iga alól ki menekedhen (Born: Evang. 1349). El rántiak
az gyéként alólla (Deesi: Adag. 185). Ez ciliomnak alola
vysed. vssob elhant emmet (Marzl. 11). b) látv ért. Kerde-
ha galibai ember volna, es megismerte, merit herodes hatalma
alól volna de Herodis potestate (MünchC 164). Az Sathannak
hatalma alól: a potestate. S. (JordC 794). Calogora noyev
talból, oxonyaj pispokseg alól tamadol (DomC 1). A világi
nyomorúságok alól meg nem szabadul az ember (Tof: Zsolt. 15).

Alság: humilitas; erniedrigung. Vagyott nagyobb pedezra
: érvén felségéhez szive örülében, jutott sült alságra feje szédül-
tében (Thaly: Adal. II. 204).

Alsó (also. Levt. 1271. also. CodDipl. also. CodPatr.;
inferus. Ver. inferior, imus. MA. [unter.] Legals: imusC. infimus.
MA. unterst. Emdo versus villam alsou sokoro (1322. CodPatr.
128). Vergit ad quosdam fluxus. Er et also sugatag nominatos
CodDipl. VII. 3. 128). A' felső feletől fogvan mind az alsóiglan;
a summo usque deorsum (MünchC 69). Hw rwhayanak also
peremecet (JordC 490). Temlecznek also fenekeesre: in intimum
carcerem (76). Alsó anka (TibC 109). Semim nyez hanem
kwitvswm, kordam, es az also titokh ruhám (VirgC 41). Alsó
malom ké (Fal: Bibl. 29). Legalsó mélység (Kár: Bibl. 148).
Also, felső Magyarorszában (Matkó: Bócsik. 1). Az alaton,
also székeve a' tanulók: subdalla discentium (Com: Jan.
154). A' többi also rendben való állózó papoc (129). Az ember-
nek az also teremott állatokon való birodalma (KCSipk:
Woll. 69).

Alsóbb: inferior. MA. niedriger. Com: Vest. 133. Alonékón
holat alsob hely tel oth al meg (DebrC 589). Az alsoblykban is
több anghal vagyon (SándorC 2). Alsóbbak tisztí a' felsőkhöz
(Apafi: Veud. 1116). Legalsóbb: infimus (Com: Vest. 133. Bol:
Lex. 182).

Alsóbság: jordo inferior; untergeordnet. rang. Hely-
ben hagyom a' felsőbséget az alsóbsághoz képest, mivel a' fel-
sőbbnek nem illik az alsóval egyenlőképpen eselekedni (László:
Petr. 141).

Alsóság: X. Egyazonos rendű egyházi szolgák között fel-
sőség és alsóság lenne (Pös: Lags. 374).

ÁL: falsus, falsarius, dolosus. PPB. (falsch). Minden tohuát,
gyilkost, kanzert, al pechet likaztokat (RMNY. II. 36). Rausz
ál szin ninczen semmi az ő testem (Bog: Asp. 4). Ki ál levele-
ket járna: dolobito falsarium literarum (Ver: Verb. 263). Hazag
ál személyek: luvatae personae (Ver: Verb. Szót. 14). Egy
ál kamarában ügyat vetyén, oha béviszi az aszszonyt (Gyöny:
Char. 28). Topagatták egymást odallól szemekkel a szerelme-
sek; végre adbig mennek az áll pillogásban, két titkos tekintet
közök egymásban (Gyöny: KJ. 31). Áll praktika (104). Oh mely
könyv! egy oly újat rászedni, mely az áll szavaknak tud hamar
emédni (Gyad: RP. 57).

Alsag: falsitas, fallacia. SI. falschheit. Ó mentől gonozh
titk alsági machinationes eius pessimae (BécsiC 65). Hallattat
emédkedobes alsaggal (84. 174). Alsagot ne tég (MünchC
91). Alsagokra hálókat, vr elő hoz hamos tevékkel (DebrC
207. 26). Kristus syr Judas alsaggal nevető (WinkC 139. NádC
178). Megkezelemzek az ő alságoknak (Kor: Préd. 571).

Alt: tallo, seduco; täuschen, betriegen.

el-ált: X. Inlunus gardinal addig kelepele, hogy mind a'
királyt, mind az wrakat el-álta (el-áltatá?) (Holt: Krón. 92).

Áltat: X. Ordógi rut mesterségekkel az szegény kösséget
áltattya (Tör: Jan. 14). Achamantest hamar Persens áltatá, Darla
nusha memne neki tanúvázli (Szakm: Am. MF).

el-áltat: seduco, decipio, demento. MA. A' papi fejedelmec
eláltatá a kösséget (Holt: LT. II). El áltato hitetes (Tolva:

Vigaszt. 35). A gonosz minket el-állasson (Szob: Dáv. 23). Még lássátoc hogy valaki fiteket el ne álltasson, mert hamis prophetiae ámadnac (Vás: CmCst. 63. Hall: Hist. II.313).

ALABÁRD (*alabárd*, két-éllő dárda Com: Orb. 270. Pethő: Krón. 34. *hellebárd* Mel: Jób: bipennis; eine hellebarde PP. Neueti á dárduac es hellebárdnak rízású (Mel: Jób. 102). Pallosockal avagy alabárdokkal: cum tromphais vel spatís (Com: Jan. 119). Alabárd kezekben a' ymagoz tisztoknek (Gyöngy: KJ. 121).

Alabárdos: [bipenniger: hellebardier] Zászlót őrző vezérec, alabárdosoc (Com: Jan. 118).

ALABÁSTROM: alabastrites C. alabastrum MünchC. 63. NagyszC. 166. Az zeut egyházának oblala nap nyugvath felől piros marvány kew (TelC. 281). Alabastrum zelenche (CornC. 199). Alabastrum korsó (Radv: Csál. II.5). Alabastrumból csinált bőgrétske (Com: Jan. 175). Az alabastrum leg fejéreb másyvá (16).

ALADÁR: [centurio cohortis praetoriae: gardekapitán]. Szellyébe tónéc a testet, mellé adác a fő Aladárt és Bodo Gáspárt, hogy el vinnéc aszt Székes Fejervárra (Helt: Krón. Vü Nyr. XV.273. — Cum villanis Sumoz et Olodaro 1229). VReg. 174. Aladar, vir nobilis 1274. Aladarius, Bamus Slavoniae 1225. Czinár).

ALAFÁ (*alafafa* Monrók. III.56. *aluféje* ErdTörtAd. II.21. *alufe, alufe* ErdPorta. 187, 276): **1**) [stipendium] denarium, victus MA. [sold, gehalt]. Őt holnapia hogy nem attac alafánkat (a török katonákét, Tin. 289). Ha a törökec között vki meg akarna á királyt szolgálni, amac á király alafat fizetne (Helt: Krón. 128b). Míg e vilagon eele, addig mind a királ alafáan lakozec ottan Babiloniaba (Szék: Krón. 46). A kyk a chazar kynyerethi akarnak emny, azoknak nagy thymarokat es wleppeth adna (Monrók. III.56). Az hűekis soc alafáit es hasznat erzie az őrdöguel való ellenkezesnek, ki vtan adatic az coronais (Börn: Evang. IV.395b MF. Pötl.). Hogy olah ersee tisztet szerezen nekiec, avagy alafaiokat el ne neuye (Mel: AT. 122). Söldeya alafáya nagyob nagyob lón (BFaz: Castr. A3). Most üleféjek 18 ozzora lütt (ErdPorta. 187. MF.). Kö nyöréni kell, hogy az eszpiháknak valamel rendliken bevételtessék, es neki ülefe adattassék (276 MF.). Kére, hogy Mehemet basához is elmenjek, es az ő aluféje felől beszéljek (Erd. TörtAd. II.21). Bíz a jövendőkre érdemed jutalmát, ha szolgáltad időd vékony alafát ad (Rim: Ének. 225. MF.). **2**) dignitas, autoritas MA.

ALAGYA. Elegia: siralmas enek vers avagy alagya C. MA. PP.

Alagyácska: elegidion C. MA.

Alagyás: elegus, elegiacus C. MA. PP. Alagyás vers: elegia, elegus C.

ALAK: **1**) pupa; puppa, kinderdocke; alakok melyeket játszatotnak: neurospasta; puppenspiel PP. oscilla, marionetten SI. Az őrdög az embert lattzottattya mint eg alakal az Christussal (Börn: Evang. IV.853. MF.). Az esztelen gyermosekék holmi bábon es alakon kapnak (Pázm: Préd. 974). A gyermekeket alakokkal, az öreg embereket hittel kell megcsuhni (1116). **2**) larva, larvatus MA. larve PP. [maske]. Nem különben eszelesznek tehát, mint midőn vmely házban alakot játszatotának, hogy sokan azoknak nezésével magokat gyönyörköltetnék (Füstis: Királyok Tüköre 110. MF.). Ma holnap le vonják az alakot artzadról, újjal mutogatni fognak reád, es köpdözni utámad (Fal: BE. 585). **3**) [szerehnes megszólítás: amasia, pusio; lieben, püppchen]. Egy nemű tozódás nem elég; czifra lakást kiúán: lakáságyat kiúán, ágy vesztég henerést es alakot kévün (Csákt: Assz. MF.). Ne hadgy el ágyékből származott szép alak (Szentn: TFü. MF.). A mikor tégedet itten im leteszlek, szokot fürdöd helyett könyvemben feresztlek, én szállöttem,

és ezzel elhagylak én szép alakomat (Gyöngy: Char. 112). Én édes alakom [gyermekem] éle e világlon? ha ő, tudom, dolga van nagy árvaságban (155). Édes alakom! (Thaly: VÉ. II.266).

Alakoescika: **1**) [pupa; püppchen] Hová lehet nagyobb esztelenség, ha az országhoz nem nyulunk, ha az alakoescikon es diókon kapdosunk (Pázm: Préd. 975). **2**) [amasia, pusio; lieben, püppchen] Palika! jüj hozzám, fiaskim. Im nézzed! mit hoztam, édes alakoescikim (Gvad: RP. 19).

Alakos: **1**) [larvatus; maskirt]. A szemfen-vesztő néha tinczol-is ál-orczassu, alakosim; larvatus (Com: Orb. 269). **2**) [sceniens, ludicrus; theatralisch, possenath]. Pápasok alakos bémálása (Zvon: Post. I.173). Alakos asszonyok (Veresim: Hit. Megt. 27. Kr.). Majmos, alakos szám s képmutató virtus (Fal: NE. 10. MF.). Alakos szem fény vesztés (Fal: Jegyz. 933). **3**) [histrio, gesticulator C. ludio MA. gaukler Ver. Tsallu alakosok (Misk: VKert. 255). Alakosok, comedia jádzok, szem-fény vesztők (Major: Sztó. 18). Az országot járó játékos avagy szemfény vesztő alakos; gesticulator seu gyarta (Com: Jan. 210). Tréfás alakos (Prág: Serk. 958. 501). **4**) [figuris ornatus; geziert?] A fedel ne legyen féyer, hanem sarga veres alkalos es szagos legyen á enha (Helt: Mes. 152).

Alakoskod-ik: praestigium ago, histrio sum MA. [gaukeln]. Ki ki gondolhat szája íz szeréut való figurát, es azzal alakoskodhatik (Pös: Igazs. 165. GKat: Vált. II. Előb. 35).

Alakoskodás: [praestigia, ludicra; gaukelei]. Az emberek a tisztességet nem abban helyeztetik, a mi egyedül méltó tiszteletre, hanem a külső pompában, mint vmi comediás alakoskodásban (Pázm: Préd. 176, 1058).

Alakoskodtat: [nimis actio; gaukeln lassen]. Immár egye-leslegli mind gazdagoc, s mind szegényec bolondok tartamac, alakoskottatnac, az bikákat megh vitattyác: nimis acitaut, taurorum certamina instituit (Prág: Serk. 956).

Alakosság: histrionia, histrionica MA. schauspielkunst, komödiantenspiel PP.

Alakoz-ik: [praestigia; gaukeln]. Chac alakozol, es midőn bolondságidat alkotod, trefals irasodban (Mon: Apol. 258). Bizony job volna vni trágár hegedősne, mégis a szomorú embereket az korchomon alakozan vizgaltalhatád (198, 89). Így tragarkodot es alakozot mindenha az őrdög fia által a Isten szentinek tisztelece ellen (Mon: Képf. 21. Czegl: Bőre 53. 86).

Alakozás: [praestigia, ludicra; gaukelei]. Mind azoc ezac karomlasoc, es az őrdögoc intekos alakozás voltac (Börn: Evang. IV: 853b. MF.). Az fő embereknél nagyacu akars lattatni, ha peng meg tekintne, minden dolgoz alakozás (Mon: Apol. 500. Pécsi: SzázK. 51). Alakozás álortazjádzás (Megy: Bayle. 504). Ama csulárdok . . . akarják, hogy se egyiknek, se másinak ne lattassnak vétmi Mindazonlalt az emberséges ember előtt ez az alakozás nem egyéb, hanem szentelen csalakoziás (Fal: UE. 380).

Alakoztat: [?] Levegő egoc betegesne, az élet föl puffaszt, — hőtölsecc őstörer-tne, clufszag alakoztat [figy] (Pécsi: Ágot. 156).

ALAKOR: [spelta; diinkel]. A zavar, gyülevész, alajdotz avagy alakor a' barom kedvéjért vetetik: farrago (Com: Jan. 27). Lágy idők voltak, amýira, hogy sokan vetettek is, én is Gyalakután alakort (ErdTörtAd. IV: 61) Alakomnak vékját négy pénzen adgák (Tört. XVIII. 243).

ALAMÁR: [ignavus, deses; faul, träge]. Az emberek . . . lökli lagysagra erzekednek, az joban tmialkodnak. Mi niluan tanettyuk: Hogy . . . egy alamár szenti tmítsen az istemek (Zvon: Pázm. 117).

ALAMUSZTA: sublestin; schlecht, gering, plump, nichts-würdig PP. (Addenda) Vü. Nyr. XVII. 86. 132.

ALAMIZSNA *elemosyna* RMNy IIb 39 DebrC II Syle 171 I 9 103 Tel; Evang 1429 Mon; Apol 141; elemosyna MA [almosyn Mykoron alamisnat tenez; facis elemosynam (MünchC 24 JordC 369) Adna alamisnat zegenyeknek (MargL 57 VirgC 19) Az ű alamisnatokat ne czelekedjétek az en bereknek elöte (Evl; Bbl 8) Akar mely nagy alamisnadat chelekedzete (Mon; Apol 14) Alamisznáért reménekdév (Czezl; MM 1)

Alamisználnakod-ik; elemosynam erogo, elargior MA [almosen-austelein] Alamisználnakodnak belöle zehgeceneknek (ÉrdyC 514b 358) Ozar; Christ 179; Mykoron alamisznalkodol, ne tutas trambitat elewtel (Pesti; NTest Máté 62 MF) Alamisználnakodjék es téfesszen áldozatot erottem (Erdy; Csal III 396b Matkó; BCsák 319)

Alamisználnakodás; elemosynae erogatio, elargitio MA [almosenvertéilung] Vada tellesz yo nywolködétökkel es alamisznalkodásokkal (JordC 739 ÉrdyC 36 371b) Amiae sem a' keresztseg, sem az heuseges alamisznalkodás ihüesszege nem hasznal (Mon; Apol 14 295)

Alamisznás; elemosynarius Kr liberalis; wolttüg, frögéig] Rezy yedelen walmak yob aytutas emberek es alamisznások, hogy nem nynt mustan wamuk (ÉrstC 306b ÉrdyC 166) Ohustatyk alamisznas zent imos életében, hog ev taneyt wala emberéket exwemest adny alamisnat (CornC 127) Alamisznas zent János (Evl; Bbl 179) Alamisznás ember (Bom; Préd 100)

ALAPUTRÉTA; [olla patrída] Régen bé sózott alaputrétiak ezek; mellyeket miis fölyob megkavartunk (Pós; Igazs 1276) Az immár sokszor feladott és fuzekába megbúzhótt alaputrétiás calumnia (712)

ALATTSÁG; hmo kötel, rudens C fms nauticus, per quem trahitur uavis ab hominibus vel equis; schütsel MA. Alattság; contemporanea vel antempna (Nyikállai; Kovachich; Formulae Sol XXVII) Hajó kötel, alattság; rudens (Com; Orb 107)

ÁLD; **1)** immolo, offero; optem; Aldocit terminus 1193 Kuanzo Juxta quendam fossam quae vocatur Aldocenti (Wenzel 1135) Bli Donatus becum concivium ostendisset, ac bli ipsam motam Aldocuth nominatum dixisset (GallDipl IX 1928) Yelös áldozatokat áldok tenekel, áldok tenekel weleneket bakokkal (ApoC 15) Zerezyetek oltarthi, es algyatok ystemnek ty tyztosszegekethi, es áldozatokethi (JordC 75) Az áldozathuak else napyan, mykoron az hosswetet algyak wala (94) **2)** benedico, laudo MA segnen, Mendenek aldum, angy yel mondum, omnibus benedicens (EhrC 136) Igy ApoC 168, DöbrC 71) Mi idon neki lot tenez tihat tegel ald (DöbrC 106) Dy chernen es aldum az ur istent (MargL 102) Kezyetlen aldaty; inqpus benedictur (KülestC 15) Ha ölszándühün, mint idezet, azutan mint áldot abe aldat ex-ommunicavít, nem haruzoztatum es gyertyat el oltum, minden mosolygum az ki orb-hnes (Bom; Evang IV 86b MF) Isuk midon szerel mes fia Jacob alduná, monda (Lép; Ftük III 178) **3)** fortuna, condono; segnen, beglicken. Oly okossággal áldott melly sok nemzetiségekben nem talalható (Pázm; Préd 6)

még-áld; **1)** sacrifico, offero; optem, darbringen Mykoron az nyse meg áldatott wala (ÉrdyC 18) **2)** benedico C consecro MA segnen, Aldon meg wéredet ma benedict fili domi nis BeesC 1) Meg áldai ur istent (ÉrdyC 72) Yewen az ewt kényeneket meg áldai (JordC 39) The meg áldaz yez zuth uram (KülestC 8) Haldra sententiazne Nabobot, ez mond um Meg áldotta, az az meg káromlotta az istent (Mel Sam 54) Jobb közevel az frögéiket, buloggal az kisebbiket alduná meg (Lép; Ftük I 94) Isten hogy mezáldék Nagyságodat (Lév; H 49) Me, áldatának az te magodban ez földnek minden nemzetben (Sam Cat 14) **3)** fortuna, condono; segnen, be-

glicken Jobot Isten meg-áldotta iguz szívességi barátokkal (Könyi; HRom 291)

mégáldás; benedictio, consecratio MA segnung, Istenek megáldasat erdenlely (ÉrdyC 621b) Az ű mezzitta megáldasha wágon eszik; Zsolt 35

vissza-áld; mal-edico; fluchen, Usszaáldották az az megkáromlóták (Mel; Job 2)

Áldás; **1)** benedictio, benedicta, eulogia C segen Ez wesen áldast urtol (DandC 154) Hires neucso teszlec, es áldass lész; magnifico nomen tuum, erisque benedictus (Helt; Bbl I 23) Áldast reá mondás (Czezl; MM 57) Valamit ott végeztek, effertaljátok is isten áldásból (RákGy; Lev 134 282) **2)** [propinatio, mercipotus; zutrink, koutrink] Szent János áldásit imya (MesékK 6)

asztal-áldás; [proces ante eam factae; tischgebet] Az asztal áldast meg mondak (DandC 81 Bom; Imáds II 7. Warm; Gazoph 109)

Áldogat; [identidem benedico; wiederholt segnen] Isten mint naponként könyörgésünk szerént áldogat (Komár; Imáds 71)

Áldomány; [benedictio; segen] Ah! inkább mutattya ez beesültemet a' hátkulás, es diésipének áldoztatty a' melyben wett áldományomat megismérvén engemet áldotok (Laud; Új Szegis II 609)

Áldomás *albanus, aldimus* Anonym.; **1)** [sacrificium, oblatio; pollucio, epulae sacrificiales SI [opfer; offermál]] In eodem loco more paganismi, occiso equo pingüissimo magnam albanus fecerunt. Gavisí sunt gaudio magno walle, et more paganismi fecerunt aldimus (Anonym 16 22) Tégéte áldomasokit (BéscC 98, MünchC 29) Binert walo áldomas; holocaustum pro peccato (DöbrC 93) victima, libamen (255) Syros ald mast adok nekod (KülestC 153) **2)** [collatio, epulae; máll, gastmál] Ald-mas megwegezen dinita collatione terde lehajoluan papanak elewto kere owtett (EhrC 75) **3)** benedictio SI [segnen] Te meg áldot te kezedet es bo föltes menden belkest áldomással (ApoC 118) *Weezen áldomasth wrthol (FestC 45) Meg áldai atyay áldomasawal (ÉrdyC 471b) Ys áldomast hoztam az te zent (yattwl) (86) Nyere az áldomast CornC 2) Az áldomással meg áldasnak hátkadásnak pohara (Konj; SzPal 100 155) Menntek el isten áldomasawal (Pont 135) Tart zunk neki szolgáhi es sok áldomást hátkadásal hmi (Pázm; Kal 38) Esat egy föl lewsem-eláda minden áldomást (Pázm; Préd 759) Zerehnes magzittan isten áldomasat wot-m reatok (Erdy; Csal III 141b) Bít66n isten áldomástól az gyúzi furdódben akarok menni (RákGy; Lev 58) A jó wálasztás leg főwbb áldomása az égnök (Evl; UE 393) **4)** mercipotus Kr [kautrink, weinkauf] Áldomás, Sz Mklós pénye; mercipotus Ver; Verb Szót 17) Az orc ha wáztáit, vagy az wótelnek áldomást mercipotus, hoc est victuam emtionis et venditionis szokás szerint megáldotta (Ver; Verb III 1) Meli ezenet zedonek mys eleüknek regli zokasnk zerint áldomasat is ittuk, melinek áldomasat Istuan deak attu megl, azúnt 19 leze hort (19123) okwvel MF 33, NyKözl VI 14)

Áldott; benedictus Kr [gesegnet] Lógen áldot; sit benedictus (BeesC 7) Az áldot Jesus (ÉrdyC 337) Áldot nap (505) Jerbe wma áldotta (Helt; Bbl I K4) Ti wartok az en atyamnak áldotti (Pázm; Préd 17) Legaratta az áldott búzát, az lovit azzal tart attu (RákGy; Lev 180)

Áldottság; benedictio; segen Rend yewennek nyual ez bezedek, áldotisch es atukozotissugh (JordC 266) GKat; Tük 739)

Áldoz, áldoz-ik; **1)** sacrifico, exsacrifico, immolo, pollucio C [opferm] Hymót áldoztek (JordC 81806) Ky ky terd hay-

tással aldozjon (ÉrsC. 119). Aldozzattal az isteneknek (ÉrdYC. 337b). Ókórral aldoztanak (588b). Teneked aldozok dycheretes aldozattal (PeerC. 183). Akaratom zerent aldozom teneketh: voluntarie sacrificabo tibi (KulesC. 129). Enekem ada aldozotokat kyulen neki aldoztanam (VirgC. 45). Aldozec égő aldozattot: obtulit holocausta (Helt: Bibl. I. D2). Oltart rakam, az istenek aldozik (Pél: Tan. 501). Áldozic egészen égő aldozattot (MA: Bibl. I.105). Még gyermekségünkben istenek adának a szőleim és papságra aldozának (Gyöngy: Char. 32). **2)** [cenam domini sumo; communicō, das h. abendmahl nemhen]. Várják el a szent mise aldozattját, gyönyomak, aldozzanak (Vájla: Kriszt. I.196). MF. Pótl.).

föl-áldoz: mactō C. offero in sacrificium, immolo MA. [aufopfern]. A zsengekét bémutatták Istennek a zsidók és felaldozták (Csúzi: Tromb. 469).

még-áldoz: **1)** immolo, offero MA. [aufopfern]. Megh aldoznak hwtet (JordC. 89). Az embereket, kiket ot találának, megállozic á diadalomnac (Helt: Krón. 9b). Meg állozic az husuēti báránt (Kár: Bibl. I.423). Abraham Isakot megállozza (MA: Bibl. I.18). Nem elég, hogy a Christus egyszer magát meg áldozza, hanem minden másében szükséges hogy a pap is megállozza (Matkó: BCsík. 436). A magyar kapitányok a Duna vízet, és a síros füvet scithai módon isteneknek megállozák (Lászy: Krón. 213). **2)** [cenam domini sumo; das h. abendmahl nemhen]. Engednének gyóimom és meg is álloznom ha papot kaphatnék (Thaly: Adal. I.187).

Áldozás: **1)** sacrificatio, immolatio C. [opfer, das opfern]. Egezen aldozott aldozas: sacrificium (EhrC. 75); oblatio (80). Wegyetek fel ty aldozastokath: tollite hostias (KulesC. 131). Első az aldozasba es első a birodalomba: prior in domis, maior in imperio (Helt: Bibl. I. Aa3). **2)** [communio eucharistica; das h. abendmahl]. Mikor az urvaesorálhoz járunk, . . . három készülettel alkalmaztassuk lelkünköt az üdvösséges áldozáshoz (Pázm: Préd. 739).

Áldozat: **1)** sacrificium, victima, hostia, piaculum C. [opfer]. Urnac aldozattot aianhak uala (BécsiC. 16). Ergalmassagot akarok es nem aldozattot (JordC. 379). En vneki három aldozattokat tenek (VirgC. 41). Az aldozattak vere (TihC. 146). Itali aldozattot ötte reia: libans super eum libamina (Helt: Bibl. I. R2). Mire mozkolodot az en veres aldozattimmal és ételes aldozattimmal? (Mel: Sam. 7). Eledeli aldozat (Káldi: Bibl. 340). Véres aldozat (Sárp: Noe. 328). **2)** [communio eucharistica; das h. abendmahl]. A papok az aldozat kívül egy szin alatt vészik az urat (Pázm: Kal. 886). MF.). Véték a szentségtöréssel való aldozat, halálos vétékkal járulván az oltári szentséghez (Csúzi: Tromb. 461).

egész-áldozat: holocaustum C. [ganzopfer].

égő-áldozat: holocaustum MA. [brandopfer] Helt: Bibl. I. J4. MA: Bibl. I.125. (Égészen égő aldozat. Sárp: Noe. Előb. 5).

engesztelő-áldozat: propitiatio C. [sühnopfer]. (Pázm: Kal. 906. Kr.)

hálaadó-áldozat: [dankopfer]. Az Istemec állozic hála adó aldozattal (MA: Bibl. I7). Hálaadó aldozat (DEmb: GE. Előb. 15). Hála adó vagy közönséges aldozat (Kár: Bibl. L88).

tüzes-áldozat: [holocaustum; brandopfer]. Kár: Bibl. I.89.

Áldozati: sacrificialis MA. [opfer-]. Áldozati edény: capelo PPBl. Áldozati tartás (Balassa: Camp. 93).

Áldozó: **1)** immolator C. sacrificans MA. [opferer]. **2)** [sacrificialis; opfer-]. Aldozo köntöst, kamsut ne tarczannac (Bom: Préd. 75). Az nagy segestyébe bé futot, aldozo szerszámokat hozot (Huny: Trója. 43). **3)** [dies ascensionis; Christi himmelfahrt]. Aldozo napyaan (ÉrdYC. 142b). Urunknac menbe menete napjaan: az az aldozo napjaan (KazC. 7). Aldozo utan walo zombaton (LányiC.

181). Aldozo masod napjaan: secundo die festi ascensionis (Ver: Verb. 259).

Áldoztat: [cogo sacrificare; zum opfern veranlassen]. Az leyant aldoztatom (ÉrsC. 508b).

ALÉL: animo liquor, exanimor SI. [in ohnmacht fallen]. Hídeg tölben látta sz. Ferczattat [dekleregüi és alélya memi (Pázm: Préd. 168).

el-alél: ∞ El alilt az nagy banatnac miatta (Szeg: Theoph. 21). Bűné miát elalélt lelki isméröt (Zvon: Post. 164). Hatlató az sz. lélek az lelki sötétségbe el alilt lelkeknek megh vidámításában (Alv: Post. 1691). Por-hamuba szállott, s már szintéu el-alélt nép (TKis: Pan. 9). Elaléltünk immár az nagy élségben (Thaly: Adal. 151).

még-alél: ∞ Miképen az szomiulozo almadozza, hogy iszic, és mikor felszerke, azért ugyan megalélt es szomiulozic (Helt: Bibl. IV. K26). Irigyem megalélt, nimesen vidult orezával (Rim: Ének. 304 MF.).

Alélkod-ik: ∞ SI.

Alélkodás: defectio animi PP. [olumacht].

Alét: [exanimor; in ohnmacht versetzen]. Rutt búzzal fiút, alét, izzaszt (Zvon: PázmP. 331).

Alétoz-ik: [animo liquor; in ohnmacht fallen]. Az nehézsécs asszonyi állat alétozik mintha az élet és halál közben várja kétséges kimenetelét dolgának fokázkodási miatt (Zvon: Post. 1756).

ALIG (alég BécsiC. 44. *alig* MA: Bibl. I.185. *alég* Pázm: Kal. 132. *alég* Helt: Mes. 31. *alig* Szentiv: Verseng. 316. *alig* Bal: Csisk. 132. 149. Vás: CanCut. 269. 470. *alig* EhrC. 65. 116. *alég* Helt: Mes. 12); víx C. aegre; schwerlich MA. kaum, nehezen Com: Vest. 151. **a)** Elyg lathattyauala (EhrC. 64. 81). Alygh volt huz esztendő (ÉrdYC. 613b). Aleeg hog soha zeut Damankos agyban alwt, demaga egyebet zerelemst jut vala nyugodalma (DomC. 129). Aleg vagion ez vilagon oly zereztes ember (VirgC. 67). Aleeg zollatocvala (NagyszC. 145). Aleeg lehetne hihetendő (16). Az isten ítetiben az igazak is alég üdvözülnek (Pázm: Préd. 20). Látván csak alig való lalaghatását (Hall: Paüz. 125). **b)** [időmondatokban:] Alig mentem vala el azoktól, mikor megtalálám azt: paululum cum pertraussem eos, invení eum (Kár: Bibl. I.632). Alig töltöttem el tizenkettődik esztendőmet, hazámból ottan hamar kibudostam (MA: Scult. 3). Alig kezdték tanítani az igaz hittel ellenkező czikelt, azomnan mindjárt ellenek állottak (Szentiv: Verseng. 8). Alig pedig munkához fogtanak volni: az publica sessio az ország sátorában béállott (Montrók. XXVII.140).

[Szólások.] Alég vagyoc: male valeo, aegrotō MA. Im vgy meg iesztél, hogy alig vagyoc belé (Illyef: Jephth). Élség miat épedet [epedeti] alig vala (Cseng: Jer.). D. uram igen alig vagyon az gonosz hídeglelés miatt (LevT. II.89).

Alig-alig: ∞ Bennek-is a hit tsak aligalig sápakol (GKat: Vált. II.1238).

aligon-alig: ∞ Aligon alig várja meg menekedést (Lép: PThk. II.252).

csak-alig: ∞ Meg az zuksegeseketis éac alig zofad (VitkC. 10. 59). Csak alygh lassoythatak meg az nepeth: víx compesenerunt turbam (JordC. 758). Csak alek hog valamikoron az ev ruhayat el változtatta (MargL. 3). Csak alig tarthatya vala wtet (VirgC. 41).

nagy-alig: ∞ Nagy elyq hogy meg nem haluda (EhrC. 65). Nagy elyq mer uala kymenny (146).

Aliglan: [víx; kaum]. Chak aliglan Siklostul szaladot (Zrinyi I.71. H.101). Aliglan tarthatthák magokat nyergekben (Pál: TÉ. 639).

Aligonság: (vix, aegre; kaum, mit schwerer mühe. Aligonsig ezeneszétec be á népet: vix suslavertunt turbas. Bólt: IT: k7).

Aligság (*aligásig*, Sois: Post: 281): vix; kaum. Nemde ezaz aligsag varudé az ó előnévelít (Börn: Préd: Xb: 29: 304). Vá gasztalásít szivében tsak alig aligság ózotte. GKat: Váts: II: 5170.

ALÍT (*alít*, Csúzi: Síp: 57, 12): *alít* MA: *Bíbl: I: 36: 47* Hall: III: 1st: III: 10. *alít* Tel: *Evang: Lo: alít*, Döcsi: Adag: 61. *alít* Bíró: Ang: 89, 281. Gvad: FNót: 750. *Alyt*, *alít*, *alít*: *pato*, *existimo*, *arbitror* MA: *meinnig*. Balkatazának alyotatik (ÉhrC: 2: 69). Ha te prophéciaut igaznac alúatál. BósiC: 20. Ne alúatál hog meg zababóitól (58). Kit alúatál hog magób? (MünehC: 16b). Mychoda ember, hogy te roda emlékezel, vagy ember fia, mert alyotál ovlath? (FestC: 7). Klyhez alyotom hasonlany ez nemzetet? emi similem nestinabot? (JordC: 488a). Mykopen ty alyotytok: ut vos praesumtis (JordC: 710). Alyotlyan valanyth híw tölék venni: sperans se aliquid accepturum (JordC: 711). Ne alóhatok és ne ytdollyotók hogy ur Isten el hagynaa zokat (ÉrdyC: 173). Azt alúatá hog malaztan magón: maga binben magón (DóhC: 423). Vgy alyotom hogy te meg holtal (VírC: 35). Mit alyotaz tenomagadrol (65). Ne alócha vni könyű dolognac (Tel: *Evang: I: 111b*). Alítá tisztátalan szemlynce lemit: *suspiciatus est* (MA: *Bíbl: I: 36: 4*). A ki magát volaképpen isméri, nagyot magáról nem alít (Páz: KT: 5). Magok alító lösek (GKat: Ttk: 264). Kevésce alítatnak (Böcsült-tök: IIly: Préd: I: 180: 332). Sokszor mind az erő, mind pedig az okosság a' szurkos köntös alatt nem alítva, együtt meg utáltatnak (Misk: VKert: 128). Úgy állitsom mindet az ember mint a Kristus szolgát (Bíró: Ang: 281). Hogy Elysimban légyek, azt gondoltam, paraditsomnak is e helyt állítottam (Gvad: FNót: 77).

még-alít: (Megalítani magát: se offerre, insulserere: sich überheben.) Lítume ollyakat is, kik jól meg erőssítetett állapottal voltmac: snem tulajdonévtán ebben istemec a' diességét, hanem még-alévtán (gy magokat). (Még: Olaj: III: 31).

Alítás: *existimatio*, *arbitratus* MA: *meinnig*. Alytást zerent (ÉrdyC: 511b). Nagyok löznek a' kly mostan kyéniök magok aléttessé (szindC: 16).

nagyot-alítás: (arrogantia; überhebung.) A' főjedelmek ugy szólni szoktak tisztosság-kévináshól és nagyot alításból, mint ha ők főre főre nem tsak egy egy emberek, mint mások hanem sokak volának: másokéit pedig méltóságnak okáért (GKat: Ttk: 29).

Alítat: *existimatio*; *meinnig*. Alytat zerent való atya (CörnC: 30).

Alítatlan: (*incredibilis*, *incredibilis*; unglaublich, unspredlich.) O alytatlan nyandok, mely érdemle ystemesgeth rshazny (Érsc: 159b).

Alíthatatlan: x. O alytathatlan yozuag (Érsc: 2006). O isteny zerentnek alytathatlan (gy) zerem (CörnC: 113). Alíthatatlan fomessegy zsep corom (Margl: 114). Alíthatatlan edesseggel magonec az ó mellen (TelC: 158). Alytathatlan edes illat (DonC: 150).

ALKONYOD-İK: *continebra* C: *advesperasce* MA: *abend werden*. Alkonyodott nap: *sol occidit* PPB. Az első vigyázás kezdődik este, midőn a nap lenyugodni alkonyodni, sötétni kezd az idő (Bíró: Mene: 51). Életem alkonyodik (Tel: BE: 67). Az úrtól, mint egy most tanuló naptól, várja vizsgatását, semmit sem gondolván az öreg úrtól, a ki már alkonyodik (Fal: NE: 296).

be-alkonyodik: x. Mikorom bekezdett volna alkonyodni sylv: IT: 123.

béalkonyodás: *crepusculum*; *abenddämmerung*. Mingyart estvél béalkonyodaskor ritkalan szoktak az emberek befeküdni, aludni (Bíró: Mene: 62. MF).

el-alkonyodik: *continebra* MA: *abend werden*. Elalkonyodott a' nap (GKat: Ttk: 119). Tuláiban emek a napra forduló virágok, mindenkor a napra fordulni, véle felnyitni, s mintegy el is alkonyodni (Csúzi: Síp: 8). A földnek kerekésgé a' tengerben merült napnak elalkonyodott árnyékában borult (Fal: UE: 304).

Alkonyodás: *vespera* hix PPB: *abenddämmerung*, Napfeljveteli és alkonyodási homályos viláosság: *crepusculum* PPB.

Alkonyodat: x. Prima *vespera*: *alkonyodottkor* (gy) PPB. Alkonyodattkor (Bólt: Élet: 337).

ALKUSZ-İK, ALKUD-İK (alkhattak Toln: Vig: 205. *alkohattak* Páz: Kal: 86: 522. *alkohattan* Kár: *Bíbl: I: 109*. *alkoham*, *a kosom*, *alkom*, *megalkohom* MA: *alkodni* Ver: *alkozk* Érsc: *alkozik* Páz: Préd: *alkohott* RMNy: III: 90. kétszer: **1**) *convenio* MA: *concordo*; *sich vertragen*, *übereinkommen*. Az nemes orzagh az elsőv articulusul ki legh foob volth nem alkhatott (RMNy: III: 118). *Alkodgunc* egy massál (Börn: Préd: 17). Mindenekköl békoséggoson alkuszik (Páz: Préd: 51). A bírák tsak arról tomának ítélet, a' min nem alkhattak la peresek (Páz: Préd: 61). Ha egyességök vagon, van erejük *Lesz is*, mert alkuszak. *De te menj ó rájok*, ne késsél és ne hagyj időt alkudniök (Zrínyi: I: 15. MF). *Melly rosszáll alkhatnak* egy királyi székben méltóság és egy ész, az mely engedetlen (Zrínyi: II: 117) **2**) *convenit*, *deceit*; *es schickt sich*, *ziemt sich*. Alkozak nemes fejedelm: magának zolgákat en tanulezom zerent valathatod (Érsc: 263, 351). Ez öt fele dolgokban függ az keresztynység melyeket alkuszik minden keresztven embernek megtudni (Bát: KTud: 96. **3**) *peccator* Ver: MA: *handeln*, *interhandeln*, *einen vertrag schliessen*. Alkudni, megszerződni, innen vagon az *alkalom* (GKat: Ttk: 119). Csak hogy az ember éljen, ugyan alkuszik, költést tesz végez és egyez az emberrel (Bíró: Mene: 71. MF).

Szólások: Vgy alkuszak mint az első *maes ka*, Hercules et sima (Döcsi: Adag: 206). Az dögön nem alkhatik: *dimicet pro carnisu* (311).

égybe-alkuszik: *convenio*, *concordo*; *sich vertragen*, *sich verständigen*. Görög fejedelmec egybe veszen az imperatorsagon, nem alkhatu egybe (Szék: Krón: 196).

égybealkuvás: (*conventio*, *actio*; *önigung*, *önigkeité*). Bekesnek es egyben alkuvásnak okáért: *cuncta pacis et concordiae* (Ver: Verb: 430).

még-alkuszik: **1**) *concordo* Ver: *convenio* MA: *sich vertragen*, *übereinkommen*. Ha yo moddól meg alkhatnak ezen kowhegem meg therwen meg alkudgynak (RMNy: II: 212). Ezen mind megalkuszak, hogy a romái egyház ellen egyetemben tusakodnak (Tel: *Evang: II: 15b*). Megalkuvásnak rajta, melyik venni fel a tisztót (Módrók: III: 134). De annak utána sem alkhatnak meg a' magyarok Péter királlyal (Pós: Igaz: I: 187). Hisszede hogy ezek a szabadosok barátságosan megalkudgynak a virtussal? (Fal: NE: 57) **2**) *peccator* MA: *einen vertrag abschliessen*, *handeln* (öns werden). Az árráról meg egyezni, megalkuvni: *decidere pro*; *cum aliquo* PPB. A' börtöny-mester megalkuván a' bény felett, viszi lázúhoz (Hall: III: 1st: 1281). Nyolcz szoverondobá meg is alkudt való (Gvad: RP: 50).

mégalkuvás: *conventum*, *actio* C: *das übereinkommen*.

ösze-alkuszik: **1**) *concordo*, *convenio*; *sich vertragen*, *übereinkommen*. Hainburgban igen ösze alkutt volt az esészár commissariusival, együtt vendegskodett velök (ErdTörtAd: II: 387. MF). Kevék ellen is ösze köll alkudniök (Gér: KárC: III: 272). **2**) *ösze alkudni* vni: *ad pactationem* (Decedore: PPB).

rėja-alkuszik: *consentio*; *zustimmen*. En sem vitatom tovább a dolgot, reá alkuszom, hogy a mód nélkül való szabadszaj éjtel legyen sedeket mind a ket renden (Fal: SA: 293).

Alkalom: pactum, conventio; vorrag, vergleich; alkalomban ereszkedni: ad pactum venire, sich in einen vergleich lassen PP. Alkalom-mómi: *adire ad pactumem. Megállása az alkalomnak: dictionum *conventoriumque constantia et veritas. Felbontani az alkalmot, alkivást: *ludibeari locationem. Megmásolt alkalom: *interciste pactiones PP44. Nem amaggy tiszteccsége allott ez díszos emberhez, hogy meg fogadtat volna alkalom szeréut íret, hanem rá kötötté magát (Mezy: 644j. II.12). A kik a békosság előtt estek a rabságra, ha kik ez ilyenek közül urokkal mint conventiáltak, tartsiák alkalmokhoz magokat (Monfrók. VIII.49).

Alkalmas *alkalmus* CC, Pázm: Kal. 475, 526, 720, *alkomus*? LevT. 187, Helt: 177. 15.: **1)** idoneus C. conveniens, aptus; geschickl. [passend, geeignet] PP. Alkalmas nap: dies opportunus (MünchC. 81). Alkalmas hel: opportunitas (JordC. 439). Mykoron alkalmas ydó fürteent volna (ÉrdyC. 522b). Kynek alkalmas orvossagaat nom talallyok (525b). Ez embery ternevezéft fél vevonen, hogy alkalmas volna zyletyn zowvedny (663). Nem vagyok alkalmas es eleg roha (VirgC. 69). Mindenik ala adanae 30.000 embert hadra alkalmasokat (Szék: Krón. 150b). Alkalmasoc vagy alkalmatlanoc az papí méltóságra (MA: Bibl. I.108). **2)** licet, oportet; erlaubt, angezeigt]. Legyen alkalmas emnekem zohom tynektok: licet libere dicere (JordC. 712). Alkalmas ewtet az bynesek közzee zaulalny (ÉrdyC. 352). Valaky meg tantoroytand ceegyret ceilyen kysedők közzöl, alkalmas ewneky hogy egy nagy malom köwet fyggezenek ew nákara (552b). Alkalmas, hogy urunk cristusba semi ne uetessek, mel eklelensegöt felutene (TihC. 80). Ha engöm es az en ikömet gyertyaval tyztölz, alkalmas hogy az en anyamat es tyztölyyed (KazC. 55). Janus azt monya: nem alkalmas neked awal lenned: non licet (Pesti: NTest. 30). **3)** [sufficiens, conveniens; beträchtlich, ziemlich]. Alkalmas kenok ala nette az hamis uadokokat (KazC. 92). Ewven maga alkalmas aytatosságban megmaraduan (MargL. 171). Farkast alkalmassan megl feddettem (RMNY. Hb. 326). Alkalmas ideje, hogy semmit nem hallotam felöle (LevT. II.158). Alkalmas idő telik benne (Tel: Evang. II.410). Légyen hűti alkalmas erősséggel az embernek (Zvon: Post. I.345). Ezt az kérdést alkalmason megrejtök emnek-elötte (Pázm: Kal. 526). Alkalmas torhuc kellett az fáncu lenni (MA: Scult. 128). Ezek, csak magán, alkalmas könyvet töltnének (Sall: Vár. Előb. 5). Már alkalmas napja, a mióta kegyelmelnek hüre nem jöve (MonOkm. XIV.383). Az étszaka alkalmas hó esett (Monfrók. XXIV.286). Alkalmas ideig tartott ezen tracta (XXVII.93). Tölök alkalmas távol vannak (Misk: VKert. 54). Alkalmas idő múlva (Mik: MuIn. 127). Vannak e mesterségben gyakorlott család emberek, a' kiket alkalmas munka megtsalni (Fal: UE. 373).

Alkalmasint: **1)** [satis, sufficienter; genügend, ziemlich]. Midőn már alkalmasint megvevekedtek, ilyenkor igen éhezök (Misk: VKert. 57). Alkalmasint bebukik a vízbe (292). Mellybe egy veder víz alkalmasint holé fér (343). Feles rabot hozott, marhát is alkalmasint hajtatott (Monfrók. XXIII.20). A török elszaladt, eluyerőven bagytsájában alkalmasint a német (XXVII. 15). Alkalmasint tudta az udvarnak nyoltát (Ben: Ritu. 124). Alkalmasint rajzolta a világ dolgát (Fal: NU. 358). Idővel megszaporodtak és alkalmasin [igy] elhatalmaztak (Fal: TÉ. 722, 728). **2)** [probabiliter; wahrscheinlich]. Eddig tudjuk, alkalmasint elválasztotta volna az fégyver köztünk az dolgot (MonOkm. XIX.320. Pös: Izasz. 641. Hall: IIIHist. III.92).

Alkalmasság: **1)** [opportunitas; schicklichkeiten]. Alkalmasnak zerent: quantum commode (NémGlossz. 181). Amak okaerth waltoztatata wr yesus az kenyerzemelt (figuram panis) ew testeewe kyt emberek alkalmassággal wehetenek hoznyayok (ÉrsC. 560). Kyről alkalmassággal teen byzonsagot emnen magaröl (ÉrdyC. 347b). Hogi mind a heli mind az időh igyenlé alkalmasságba lenne (DebrC. 228). **2)** [ocasio; gelegenheit]. Keres vala alkol-

masságot, hog' ytota sokasag mel küf adnaia (DebrC. 144). Addig akar időt venni próbájához, az még alkalmasság urcezal áll dolgához, ne kapjon azután kopasz hátuljához (Gyógy: KJ. 139. ME.).

Alkalmatlan: **1)** ineptus, inhabilis C. [ungeeignet]. Szállás fogadásra alkalmatlan; inhospius C. Még alkalmatlan volna a királyságnac meg bírására (Helt: Krón. 95). A rozegseg az embernek elneiet az tanusagra alkalmatlanu teszi (Fél: Tan. 328). Az jóra tellyességgel alkalmatlan (Zvon: Dáv. 14). Erkölesten s mindenre alkalmatlan (Fal: UE. 369). **2)** importunus, inopportunus, inconveniens C. [illicitus; unpassend, unerlaubt]. Zeré hog' magát alkalmatlanocba álliceita né ezretné (BécsC. 91). Alkalmatlan gondolatoktól meg tyztoluan (VirkC. 17). Ha mondotal mag' müneltel alkalmatlanokat feöl (45). Sokat nem jól és alkalmatlanul fordítottae (MA: Bibl. Előb. 3). Oly szo, melly az mondando dologhoz alkalmatlan (Zvon: Post. 11). Nem alkalmatlanul mondatic veteknes (Zvon: Osiand. 28). **3)** incommodus, importunus C. [molestus; ungelegen, lästig]. Alkalmatlan jwevtessekkel . . . nagy keserovsegre jegerlyk (MargL. 91). Egy hüdös istállóban, alkalmatlan jászolban volt helye (Pázm: Préd. 13). Vékony eledellel élnek, alkalmatlan házbau laknac (Prág: Serk. 829). Alkalmatlan állat a légy (Misk: VKert. 651). Se szemtelennek, se alkalmatlannak ne mondhasanak (Fal: UE. 383). **4)** [insufficiens; ungenügend]. Fogyatközö vagy alkalmatlan tagu ihu (Kár: Bibl. I.109). Meg alkalmatlan idejő embereknek tartatnak: non sunt adhuc legitime aetatis (Vér: Verb. 182).

Alkalmatlanít: **1)** ineptum reddo, inconveniuntem facio SI. [ungeeignet machen]. A sok álom megtompította, és a szép tudományokra alkalmatlanítva elméjeket (Pázm: Préd. 842. MHeg: Töszl. 1114). **2)** [molesto; belästigen]. A bus keseregésből nem lesz semmi hasznod, alkalmatlanítod sőt ezzel magadat (Gyógy: KJ. 2. 20).

Alkalmatlankod-ik: incommodo, importunus sum SI [lästig sein]. Agnő alkalmatlan hibában valóságokat előhozván, alkalmatlankodíc: ineptus aniles profanus inepti (Com: Orb. 838). Ezen horváthásg tsak alkalmatlankodott, azért jobbnak ítéltem, vissza eresztenem, mint sem továbbá az várnegyebéliek alkalmatlanságával tartóztatnom (Epistolae Archiepiscoporum e comitibus Szécsényi. 1194). A sok udvarbiró, szántartó, kulesér nekik nem alkalmatlankodtak (Mik: TLev. 74. lev.). Kialuszik benüink a gonosz gerjedelemnek szikrája, és nem alkalmatlankodik anyyira (Fal: NE. 46). A molnár megint búsítani kezdé az abbét, és esdkenem éjfélig alkalmatlankodott (Fal: TÉ. 732).

Alkalmatlankodás: [molestia; belästigung]. Követem az urat ebbéli, nola elkerülhetetlen alkalmatlankodásommal (Fal: NA. 149).

Alkalmatlankodtatás: ~ Cobb cántalankodtatási s az tokay commendantnak alkalmatlankodtatási már eő Fölséghe lött forogh (1664. Felső-Magy. Minerva I.479).

[Alkalmatlanod-ik]

el-alkalmatlanodik: [ineptus fio; ungeeignet werden]. El alkalmatlanodtat mindene (Mezy: 644j. III.35).

Alkalmatlanság: **1)** ineptia, importunitas C. inconveniuntia MA. [unschicklichkeiten]. Az mostani találmányoknak alkalmatlanságát világ eleiben terjesztem (Pázm: Kal. a2). **2)** [incommoditas, difficultas, molestia; ungelegenheit, belästigung]. Felucen hog' ezbevl valany alkalmatlanság ne kevetkezzenyek (DomC. 125). Az úton-járás alkalmatlanságok és fáradságok-nélkül nem lehet (Pázm: Préd. 85). Azon aprólekok, minthogy másoktól igen felvétettek, nagy alkalmatlanságot okoztak (Fal: UE. II.38. ME.).

[Alkalmatlanul]

el-alkalmatlanul: [ineptus fio; unbranchbar werden]. Balon Péter teljességgel elalkalmatlanult (MonOkm. XXIV.172).

Alkalmatos: 1) opportunus, habilis, idoneus Ver. promptus, conveniens C. aptus, commodus, accommodus, temporeus, MA. pessend, geignet. Alkalmatosan: opportunus, habiliter, dextere, commode Igen alkalmatos: peropportunus, peridoneus, perappositus; tanításra alkalmatos: docibilis; egybefoglalásra alkalmatos: conciliatus; díszértre alkalmatos: laudativus; házasságra alkalmatos: viripotens C. Ha valamikor alkalmatos vnam történynek helyt keresse az Átközetre (Helt: Krón. 64). És adae alkalmatos időbe: temporibus suis (Helt: Bibl. I. 114). Alkalmatos nap: dies opportunus (Fél: Bibl. 62). A' megétele alkalmatos: malurak; avas esui aptae (Fél: SchSal. 15). Akármelyic lábra állandó és alkalmatos eszának: quadrantes congruentesque (Com: Jan. 600). 2) conveniens C. licet, oportet; orlandt, an gezeigt. Convenientissimum tempore: az időbe alkalmatos (Fél: Mynden ytket alkalmatosok dicent; emmek de nem mindnek hazudnak (Konj: SzFél. 164). Az oroszlan jégben alkalmatos házat építeni (Cs: K3). Tiszogassuk belkünk ismétretét, hogy a belkességnek főjelenét alkalmatosan magunkhoz fogadjassuk (Csúzi: Tromb. 12. MF). 3) sufficiens, conveniens; beträchtlich, zümlend. Ket emberne tanulbízossága alkalmatos: verum est (Helt: UT. 16). Alig vala eze anyai, kivél főkélyes bíret bé földhette volna alkalmatosan. Zvon: Post. 1150. Az ellenkezősek egybe beköltetési a tudós emberek elméjét is alkalmatosan ferasztják (Pázm: Kal. 612. MF).

Alkalmatosít: aptum, facio, adapto; geignet machen. Alkalmatosítja őtet, hogy elláhesse azt (MHeg: Töszl. 64. 111). Alkalmatosítatnak ismeg felkelti, ha el esnek (MHeg: Prob. 85).

Alkalmatosság: 1) opportunitas, habilitas, dexteritas, facilitas C. tanglichkeit, eignung. Simeon jövendölése oly alkalmatosságig, az melyel illendőképpen végezhetőye az o esztendő (MA: Soult. 89). 2) occasio C. Ver. temporeus MA. gelegenheit Com: Vest. 138. Az földnek alkalmatossága szerént bizonyos ábrázatot vosznek magokra (Tel: Evang. 1112b). Sem kedvem se alkalmatoságom minsen a szelylel való íratban (Poenit. 14). Az ó irásoknak alkalmatossága nem hozta, hogy ezekről szól-lának (Pázm: Kal. 617). Több régi doctrok szavatis más alkalmatosságul teljegyzettük (799). Kérdendő báresuk Kővárig jó alkalmatosságul (MonOlm. VI 19). Múlattam e elakármí jó alkalmatosságot (RákE: Lev. 256). Megenlékezvén minden előforduló alkalmatoságokból arról (Fél: M. 277). Legelső alkalmatoságok megmondának kednek (Mik: Tlav. 27. lev.). 3) commoditas C. Ver. utilitas; vortoil, nutzen. Nem keresi ezzel Isten országát, hanem a földi hasznót, és maga alkalmatoságát (Pázm: Préd. 98). A' főváynság életünk alkalmatoságát rugadozza (795). Ezenes úton kel járni, ha az kerülhető minsen alkalmatoság s haszon (Pázm: Kal. 797). Ki nem látja csak nem mindenektől a világi alkalmatoságokat imádatni? (ily): Préd. 116). En a jó alkalmatoságot keresem: die Komlichkeit, la commodité (KírBosz. 75).

Alkalmatoztat: applico, apto; anpassen, anwenden. Az Istenek lelki dolgait okossan a belkőkre és belkőkre alkalmaztatván (Nagyari: Orth. 16).

Alkalmaz: apto, accommodo SI. anpassen, anwenden.

el-alkalmaz elalkalmaztat? X Milyen osztán ez világra szűlték, meg változtatva állapotát, és elalkalmaztatik azoknak szendélésre (Láp: P'ük. 1170).

még-alkalmaz megalkalmaztat? X A' tollal avagy penával, mellyec az orra a' penna esmély kesetskével alkalmaztatik, esmáltatik, meg: scaldello, temperatur. Com: Jan. 155).

Alkalmaztat: X Alkalmaztatva magát az dolgozhoz (MA: SB. 27). Magokat alkalmaztassic az halgatoc elméjéce gyöngeszé géhez (Zvon: Post. 1390). Keveset használ vkire nagy dolgokat bízni, ha azokat maga desinetre es bácsületos méltóságá

alkalmaztatni nem tudja (Prág: Serk. Félb. 16). Örökkévaló világozságunk főnyét a te gyarlóságodhoz alkalmaztatni (Csúzi: Síp. 672).

el-alkalmaztat: dispono; einrichten. Minden bünből tisztítsuk ki szívünket, és úgy alkalmaztasuk el, hogy alkalmat Jénus alkalmatos helyot válasszon magának (Csúzi: Síp. 684).

Alkalmaztatás: accommodatio; anpassen. Az orvos doctrok nélkül szükségnek magok alkalmaztatásáról (Fél: Sch. Sal. 1).

Alkalmaztatott: accommodatus, proportionatus, aptus; anpassen, geignet. A' közép természet ember leg szebben alkalmaztatott; optime est proportionatus (Com: Jan. 45). Az föld esőre igen alkalmaztatott (Kibés: 1090. D10).

Alkhat-ik

Alkhatatlan: insociabiliter; unversöhnbar. A gond, méreg, kárvalás alkhatatlan ostromolják szívét (Fél: NU. 262). Az igazság és hamisság az emberi gyarlóságot alkhatatlan bírják (Fél: FE. 380).

Alkodhat-ik: beaynenre potest; sich vertragen können. Egy királynak három fia mikor az országom nem alkodhatának (Pázm: Préd. 214).

még-alkodhatik: X Ez orag sem alkodhatta meg méta, mellyic seéta talaltasze az igazság (Tel: Rövr. 346).

mégalkodhatatlan: insociabilis; unversöhnlich. Nagy, és megalkodhatatlan egyenlenség támad naponként közöttük (Pázm: Kal. 351).

Alkodat: concilio; versöhnen, ausgleichen. Alkottato: pactor MA.

még-alkodtat: X Az urak addég járának a keet fejedelm között, hogy meg alkottaták (Poth: Krón. III. Gz. MF).

Alkomány: opus, res creata; werk, geschöpf. A törökök... nem oly alkományi az istenne mint mi (Tel: Fél. 84b. 63. 153). Tel: Evang. 1318). Kiki mind az fi főene alkományat és talalmányat kőmeten (Mon: Apol. Ejb). Az te munkadat farkas alkományat fogye elnéie (2). Ki legyen az Antichristus meg bizonyítem, nem magától talalt alkományal (137. Mon: Képt. 133). Diehtene vram tegedet minden alkományid, kezdénee alkományit en istenen ne utald meg (Pécsi: Ágost. 95b).

Alkot *el-alkot, alkomány* Gyöngy: Rkosz. 1185. MF. *alkotni* Tel: Fél. 15. *alkottamál* Zvon: Post. 12. *alkot* Pös: Igazs. 1625. GKat: Titk. 1119. *alkota* Helt: UT. E7. *alkotvány* Helt: Mes. 110. 1) struo. MA. [parol; herstellen, verfassen. Adami Spr. Alkos tomagodne paruzna fiakat (BécsiC. 181. 50). Alkossone ith három halakat (MünelC. 15). Alkotta ő hazat (26). Alkossok nekünk emétek hogh egünk (WinkC. 145). Alkotanak kenetékth (229). Nagy sok kastélt esmála, erős klastromokat, nagy sok templomokat mind kastéhuak alkota (RMK. IV. 29). Vala az pilota ékesen alkotta (Kák: Sám. 34). Midőn boldogságid alkott, trefals irásollan (Mon: Apol. 258). Valamit ekkörig nem alkott, ez után sem alkot (Pös: Igazs. 1625). 2) apt. MA. [anpassen. Czoda hamir szerenye vattozassa, ő hozza ember magát vgy alkosa (Valk: Barb. MF). Alkotni az az őszve beköltetű, őszve szerkezetű (GKat: Titk. 1119).

be-alkot: 1) colloco; leinsetzen. Némős koporsót alkotnak, kyben zent Eleknek testőte nagy tisztoség bealkotak (KazC. 82). Igen szép koporót esmáltatának, ki Sándor fejében bealkotának (RMK. IV. 172). 2) reparo; herstellen. Sérénységgel az vitőce forgódnac, napgali fontást őyel bealkottának (Tim: 131).

égybe-alkot: concinno; zusammenpassen. Az ékesen szelő vers szerző verseket es rhythmusokat ékesen egyben illeget, rakozat, alkot (Com: Orb. 75). MF.

el-alkot: [applico; anpassen, anbequem]. Egy rendelte el dolgot az bűnös embernek, hogy csak ő, az poenitentia tartás által el alkússa magát (Lép: P'Tük. 1189). Jelentette az nagy nehezséget, mely nehezen alkodtyak el magokat az efféle bűn tövők az poenitentia tartásra (193).

föl-alkot: [creo; schaffen]. Hiszen az istent, hogy az ki fölalkott és ebben az állapotban helyhezte-tett, gondomat viseli (ÉszM. 191).

hozzá-alkot: applico MA. [anpassen]. Hozzá-alkotó: accommodus PPBI.

még-alkot: [paro, struo; bereiten, errichten]. Parancsola megalkotni a magasságó kéreztet (BécsC. 61). Megalkottatnak Judnak városi (AporC. 21). Megalkottak az vachorath (WinklC. 116. NádC. 119).

összve-alkot: compo MA [zusammenpassen]. Jól össze-alkotott: concinnatus PPBI.

Alkotás *alkuttas* Lép: P'Tük. II.108. *alkotás* Toln: Vg. Előb. 11.: **1**) *formatio, creatio* Kr. [Schöpfung, erschaffung, bereitung]. Merog-alkothas: venificia (NémG. 322). A nemzeshoz járul az alkotás, mellyel a mag az élő testnek tagjaivá és részövé leszen és formálódik (ACsere: Enc. 141). Két dologban előzi meg a mi bementésünk egyéb állatok alkotását (Páz: Préd. 1088). **2**) [opus; work]. A forras ő vizenec fofasat mesterseges alkotással a város külföl vizi (BécsC. 23).

Alkotmány *alkotmány* Pös: Igazs. 69. Tof: Zsolt. 586.: *structura, aedificium* MA. [werk, bau, geschöpf]. Gyönyörködőneec az ő kezekneec alkotmányában (Helt: UT. 14). Vram az te kezoidnek alkotmani az egek (Fél: Tan. 37). Az gyertya tartóneec az ő alkotmánya (factura) merő araiából verettetet (Kár: Bibl. 1126. 462). Heted napon elvégezte isten az ő alkotmányát: complexit opus suum (MA: Bibl. 1.2). Ez világnak alkotmánya (Zvon: Post. 132). Jersalem ez az ilyen drága alkotmányú szent város (11.254). Az sz. Istvan egyháza fölöt lattatott nagy alkotmány mint vmi nagy gerenda (Zvon: Osáml. 208). Kichoda szörzese es találasa által iteled azert hogy epetetőt ez az mise alkotmányja (136). Miképpen állhatneec meg az nagy épületi alkotmányoknak fedelei ha az fundamentumok el romolne (Prág: Serk. 671). Csodálatos alkotmányú eszköze a fűlségesnek (Csúzi: Síp. 197).

Alkotó: opifex MA: [auctor; schöpfer, verfasser]. Az alkotmány mondgya az ő alkotója felöl: nem csinált engemet (Sár: Cat. D). Ez világnak alkotója (Prág: Serk. 189). Az ur szonyed az szálgært, alkotó az alkotmányért, az emberért az Isten (Gyöngy: RK. 185).

Alkotvány: *structura, aedificium* MA. [werk, bau, geschöpf]. Mondgyaé az alkotvány (figmentum) az ötet alkotónak? (Helt: UT. r2). Az egec az te kezoidneec alkotmani (Szék: Zsolt. 104). Elvégező Moses az egész alkotványt [a sätört] (MA: Bibl. 187). Az isten minket, az ő alkotványit meg-tartot (Mad: Evang. 4). A világnak fűlső alkotványa, vagy a földnek keréksége (171).

Alkú (*alkú*) **1**) *competens, aequum, accommodum* MA [passen, geeignet, schicklich, erlaubt]. Igen alkó erre meg-tartumink a' tudós Bézának declaratióját (Pös: Igazs. 313). A' hibákat mind ide le-jegezgetni alkotónak lenni nem itelem (Kát: Titk. 1097). Kit nem alkó csak meg gondolni-is annal inkább meg mondani (Gyarm: Fel. 175). Az istenek szavát nem alkó megvetni (Gyöngy: Char. 264). Bizonyos személyekre nézve nem alkó az igyenes igazságot tisztán, pusztaán mondani (Fal: UE. 190). A gondolatlan ígérést, vagy éretlen eltekélést, jó alkó megmástani (494). **2**) [pactum, conventio; vertrag, übereinkommen]. Hon a vásár! kész az alkú (Szólyi: Mártir. 102. MF.). Leeresztik ök is dorongokat, jó alkura veszik egymással dolgokat (Gyöngy: KJ. 99). Vess jó számot szákségedről es mara-

dekédrel, a többivel szerezd meg a menyországot Istenes alkúval eladandó (Fal: SzE. 538). Még lévén már a kötött alkú kötök (Fal: TÉ. 636).

Alkuzás: [pactum; vertrag]. Az országbeli község fölöl így lön az alkuzás (MontME. V.29).

Alkudás *alkudás* Ver. MA: [concordia Ver. pactio, conventio MA [übereinkommen, vertrag, unterhandlung]. Az vitékkel ha mi alkudás lehetöt volna, azt az fiam ráom búzta. Jöttök hozzám alkuzás színe alatt (LevT. II.218).

Alkuvás: *conventio, contractus* C. *alkuvás, alkuvás; pactio* MA. [übereinkommen, vertrag, unterhandlung]. Fel-hontani az alkalmot, alkuvást: *Indiferenti locationem* PPBI. Ott köztünk semmiképpen véghez nem mehott az alkuvás (ErdTörtAd. 1266). A várbeliékkal a törökök alkuvásba indulának (Pethő: Krón. Zfb). Mintsem dolgot törvényszékre menjen, jobb alkuvás-képen inkább kedve teljen (PhilFl. 26).

1. ÁLL: *mentum* C. *maxilla* MA. [küml]. Fekbe főd meg ő alokot (DobrC. 79). Első foga fűlső alom az kegonac (DobrC. 159). Zabolaba wnekyk alokath meg zorohtad (KosztC. 72. TiblC. 106. WespC. 68). Az alokat meg kol szoritani szabóval es fekkal (Szék: Zsolt. 29). Szamár állával verő: *mandibula asini percussit* (MA: Bibl. 1.232). Étel közben a fűlső állat mozgattya (Com: Jan. 48). Miért borotváltotd el, talán job a tar áll (Czegl: MM. 145).

[Szólások.] Józnak a restelkedők is, de kételenségből, mert dolgozni nem akarván, felkopik az állók (Csúzi: Síp. 140).

csont-áll: [maxilla, mandibula; kinnbacken]. Fel ragadwan [Sámson] egy meg holtz zamaar ezonth alat (JordC. 312).

Állaeskö: [mentum; kinuchen]. Kicsiny fejeeskéje, cláris színű vörös ajakauskae, kettős gerezdű állaesköja (Prág: Serk. 263).

[Állaz]

Állazó: *mentale*; *kinneif* Pestf: Nom. 102. A lovas a lovat állazóval meg-tartóztattya (Com: Jan. 89. Com: Orb. 189).

2. ÁLL: **1**) *sto* C. [stehen]. Kín állók: *exsto*; *lesben* álló: *subsessor* C. Holnalt fogam al a mezön (BécsC. 4). Legeneec vezteg allo kezoid vezteg allo zemekei (VitK. 66). Mynd az sokassag al az tengher partyan (JordC. 392). Az the penzed nalam allot kezekneeb takarvan; habui repositam (595). Mikor alana az imatsagba iwne moza az wrdigh (VirgC. 22). Bezárva hadta az aytöt állani (MA: Bibl. 1102). Ágy lábokon álló ágy (Com: Jan. 112). A veszedelneec előtte állanac (195). Sinlő betegsége van olyan hazúnak, hol a jobb törvények tsak talon állanak (Orey: KöltSz. 19). **2**) [consisto, assisto, accedo; hiezh stellen, sich begeben]. Mellé állók: *assisto* C. Mellém, hozzám állott: *er hat sich zu mir geschlagen* (Adámi: Spr. 187). Rezzel elődbe állók: *mane adstabo tibi* (DobrC. 18). Nem jó vtra mindene alla: *adstitit omni viae non bonae* (85). Imacsagnak állók: *orationi instantes* (289). Ky ky mynd alla dolgaru (ÉrsC. 119). Az ember elszakada istentől, az öröghöz állá es bírtoka alá vető magát (Tel: Evang. II.69). Attyafia előlván az jószágnac melleje akar állani [és azt meg akarja váltani] (MA: Bibl. 1113). Egy sereg labancz a perjébe lesbe állott ézuka (Monfrók. XXIII.132). János király magátul nem bírhatván vele, Lengyelországban állott vala (Szal: Krón. 14). Csengő fűlök léznek s' beléjük áll zügás (Fely: SchSal. 23). Rákóczi mellé állanak kik magyarok, már nem svábok (Thaly: Adal. II.339b). Kilyeb' állottam a világ zavaros gondjaitól, magános életem adván magamat (Fal: NE. 10). A fejében áll az embernek [a bor]: *er steigt einem in den kopf* (KirBesz. 63). **3**) [occupo, obsido; besetzen]. Rendet állanak vala a' fű törökökkel (Czegl: Dag. Előb. 30). Útlya igen akadályos, a' kit kapitányok állanak

vitézekkel (Háll: IIIhist. II.110–118). A menyői seregeknek fő strásája ki volt, két-öli s. tüzzel villámú pallossal a kaput alya (Bar: Lfár. Ilo. Fejéket sok betű állja (Misk: VKort. 69). Még sem tudja leányát miatta mi állja (Fháll: 61). **4)** illuro, permaneo; ausdaueru, sich halten) Sokáig álló durabílis C. Kysédnök batatyk az ymaczagban es az zolosnan wegygh nem állny (ÉrsC. 279). **5)** sustineo, perfero; austehen, aushalten) Ki vezig állangá (MünchC. 98, 92). Lászon forrad az igazságtól, csak állhad, ha meg kopogozás (Fál: CSik. 59). Engvárát 7. die praesentis adták meg, Szendrő sem állhatja sokáig (RákGy: Lev. 202). **6)** consisto, positus sum; bestehen, beruhen) Keröztyen embernek conscienciayáról kykben ad es vetőfél az erék idvosségeket regulája (ÉrdyC. 597). Ezekben áll nyud testnek nyud leleknek vezetdelne (WeszC. 127). Mibe al emberbe az alazatosság (VirgC. 95). **7)** consto, compositus sum; bestehen, zusammenzusetzen sein) Csillagból álló jegy; sílus C. Ezek a magán való testek, minden egyebek ezekből állanak (Com. Jan. 28. 29 MF.). **8)** consto; kosten) Constát magno; sokán áll Mibi constát enus, ac si emissent; többen áll, mintha vettem volna pénzen (PFB. Ky. emkeken állóth thsz. forynthra (DMNY. III.79). Inyen es igen olezoban al minékine az idősség (Bom: Préd. 108). Sok költségen álló épület (Dees: Adag. 206). Oh, melly sokán áll Kristusnak a mi váltásunk! (Pázm: Préd. 513. 93). Drágába állne az istennee szent tünne (Kules: Évang. 254). **9)** sistum est in aliquo, in manu positum; abhangen von ..., ankommen auf ...) Rajtat áll minden doloz; est totum positum in te, est tuum tuorum. Igen áll azon; multum profert (PFB. A. hynnek zyloteese csak az akaraton al) (ÉrdyC. 122). ooda. Ha az idősség csak az emberi erőn állna, bizonytalan lenne (Fál: Tim. 219). Hogy állion gondolát ítélözze a mi szűnkbe, nem al mi rátime (Fáz: Fél. 179). Az élet megtartás csak az istenen áll (MA: SB. 199). Ha az ebeken állna, dög halállal sok bé, és tehát viszne el (Fál: Jegyz. 924). Kevésbe állott, hogy el nem kapta az aragóniú koronát (Fál: JK. 708).

Szólások) Szorosan áll a ruhán; das Kleid liegt knapp an (Aláni: Spr. 187). Szépen áll az uron ez a ruha; das Kleid steht auch wol an (KüBsz. 27). Kinek a szemé sem áll jól; consceleratus vultus (PFB. Sírólóg. Áll a szája; ore in moestitiam flexo (PFB. Minden isekélyeségt sírón áll szája (Köny: HRóm. 17). Erdélyhez jól állott a szíve (Monfrók. VIII. 159). Hogy tik jobban lesztek, a mellét is álltok (Gvad: Pósty. 20). *Állni* *élnék*. Nám ez között ott élvezze vala, az bajjaidnál mellyeknek állana melyik volna a nyertes, Tin. 311; Lino. 162). Tizen ötöd napig tart a viadal, es az első ítűköt; Chabanc alla (Szék: Krón. 122). *Állni* *élni*; jagrodi, imhinere; angreifen, drohen) Kezdek ő. reá állni; illi immineo (Sylv: UT. 1192). Az önépek király előtt az zsidókra állnak (RMK. II. 34). *Állni* *élni*; Leb zenth pathi terorden alwan (PterC. 99). Terden alban meg aldan az vr istent (VirgC. 10. 41). ÉrdyC. 582). Terden álna könyörög (Dees: Adag. 208). *Állni* *élni*; Hozz. beszédnök aljon véle. Mogy; Sáj. II.15). Mkor harctznak állott, egy rohanással nyoltszáz ombot levágott (Pázm: Préd. 874). Harznak kellett állni a száknak akaró hajónak (Mik: MúN. 24). India vala a tatároknak okosságát, hogy nem állának vidáhnak (Helt: Krón. 136). Nem akar állani az ő igérete meze (Helt: Krón. 188). Az szörzéseknek állának (Tin. 129). Kegyelmed emekem mit mond allok annak, kész vagyok engednem parancsolatolnak (Hofz. 279). Az szabot conditók nak nem áll (Pázm: Kal. 119). Mindéddig egy szódónak nem áll (Monfrók. VIII. 68. 219). *Állni* *élni*; ESőrös álló ég; aer plusius (PFB. A rra ad minden gondolat tyo, minál hogy kart töbessene (Helt: Bibl. 167). Még is időben kumaságra áll az szédme; ut. Cómthia videtur corpore questum tutora (Dees: Adag. 229). Vini ői tele me re állani;

radice se alieni sententiae (PFB. Arrianus vaHásra áll la utának (Eszny: Krón. 96). Mindnyájan megcsudodédnek, es az egész dinám tanácsára állott (Mik: MúN. 104). *Állni* *élni*; Az igazság mellett kitámadgyunk, az isteni tudományért bajt álllyunk (Pázm: Kal. 41). Ne hagyjan magamat, hanem álljam azzal szükséges harezomat (Gyöngy: Cup. 32. MF.). Jay hozzat álltok az en ellenségyreál (CörC. 294). Bözvtt ne álljon ő raytha (ÉrsC. 282). Könyven időzít-het akét akar, senki előit nem állhattia (nem potest impedire) (Mél: Préd. 138). Aly holt ezek jobban adgya Isten; in re mala mino si bono utare adimut (Dees: Adag. 206). Az nembaráti íslet erkölzet fognac reá, de holt állun neké, meg győzi őket (Gis. 83). Régen hallották mint kell állani annak (a végvárnak) minden sárát (Tin. 163). Strását áll (Kár: Bibl. 1490). Olálkodik, állja strásút, de hasznatlan (Fál: NE. 107). Törvényt állani; vadimonum promittere, vadimonio se obstringere (P. Ha a mi elvezett, chez bizonyság kell, állyon tövény székot (Köny: HRóm. 158). Udvart állani; aulam hustrare, aulicum conventum habere (MA. Tenekol az angyalok nag éremmel vdwarth alnak (HewrC. 279). Könyfule odhart alnac vala az wrac (Helt: Krón. 117).

Által-áll; **1)** obsto, impedio, oempe; im wege stehen, hinderu) Hogy vasorolik vala egi hal tetem által alla ah torkan (DobC. 89). Valamit parancsól meg legyen abba ganezt keres által ál, meg tilt (Mél: Szék. 309). Ha fic akadokot szerzenec minékine, által államac benne (Tel: Évang. 1223). Dunát nazal gallyak által állottac (Göres: Máty. II. MF.). A nagy dol goknak van sok akadály, ki a kezbt utat megint által állja (Gyöngy: KJ. 1312). (transse, deficio; übergehen, überlaufen) Vigyáznak az alkalmatosságra, hogy által-álljanak az ellenség pártjára; circumspiciant defectiois tempus (PFB.

be-áll; **1)** oempe; besetzen) Az egész útszákát templomig beállván a' temérdek sok nép (Gyöngy: Char. 97). **2)** se recipere, se abscondere; sich zurückziehen, sich verbergen) Nem kaphták sehol Comos Andriát, mert beállt volt előtök, hogy reá ne akadálnac. A házban a sok lator előtt Simón György beállt (ÉrdFirtAd. III.14). Mert az dokrok között lona és minidac állottac vala be; considerant (Dees: SallC. 312 MF.). **3)** castagno, cecitricum duro; zufrieren, vernarben) Meg fágya és be álla a Duna (Helt: Krón. 114). Az sebesko össze forradott s beállt (Monfrók. XV. 421). **4)** clauditur; sich schliessen) Soba be nem áll a' szája; *ciada voador (PFB. **5)** lineo, accedo; eintreten, einsteigen) Állot be az ezelen Eötrvs Sámuel Keres; ÖvM. 215). **6)** fincipio; eintreten) Alig pedig munkához fogtunk volna; az publico sessio az ország sátorában beállt (Monfrók. XXVII. 149).

Égybe-áll; se conjungere; sich vereinigen) Egyben alynok es semnyomev ellenség nem arthat (DomC. 179).

Szólások) Valamely tudomány magával ellenkőzi és tüve l hogy el áll egy be, az istentől való nem lehet (Zvon: Préd. 1579).

el-áll; **1)** absisto; MA. bei seite treten) A napény elő állani; a solo; absistere) (PFB. Város mellől előállnac, nagy rottegye szaladnac (MA: Bibl. V. 23). **2)** oempe; besetzen) Elállni az ebekkel a leszek; stativa enim collocat (P. Az Maroson való hivat előtötök (ÉrdFirtAd. 1209). **3)** deficio; C. labfallen) Cristus lyty mellől el nem állny (ÉrdyC. 548). Ha egy ország elál a régi bítről (Pázm: LuthV. 312). El állnac az menyői tudománc tisztaságától (Zvon: Post. 1479). Ezek mind esküvénak, hogy ő mellőlé hozig el nem állnak (Zrány. 199). Nem akar mellőlünk előllani (RákGy: Lev. 188). **4)** remitto; abstehtn, ablassen) (P. Hallgat-ván álljatok el roham, hadl szójak én; tacite iustisq; ut loquar (Kár: Bibl. 549). El ne áll az isten igazmassága ajta-ján való zörgetostül míg meg nem nitatie tenekol (Zvon: Post.

1814). Elállani kérése mellől (Hall: Paizs. 72). A helyeléstől el-sáván, a munkálkodásból gyorsan ragaszkodóknak (Hall: Tel. 265). **5)** [defatigat; erméiden]. Elálló póstáló: remissus veredus PP. Mikoron sockáig budosot volna eledele nekűll el álla a lona ezokaert gyalog költ (Helt: Krón. 97). **6)** [duro, permaneo; ausdauern, sich halten]. Sokáig elálló, tartó: durabilis PPB. Némelyek ezt csak nem legjobban állának tarttyák [a paszannan almát]: sokáig el-áll (Jápp: PKert. III.113, 114). **7)** perfero PPB. [sustineo; ausstehen, aushalten]. Jól elállja a reá való agyarkodást: assuescit vincere frenitum. Az ölgetést elállani: dare colla lacertis PPB. Paramesoljon elboescitni praefectusunka és ne infestáltassunk így, mert el nem állhatjuk innár (Montkm. XIX. 320). Hídeg szeres idő volt, úgy hogy a mentét is el állhatta az ember (Montkrón. XV.517). Nézését-is nehéz volt elállani (Hall: HUhist. III.100). Bár más is próbálja, ha záve elállja (Amade: Vers. 11).

ellene-áll, ellent-áll: constrasto, obsto, obsisto, objaceo, relector, repugno, refragor C resisto, adversor MA. [widerstehn]. Nekie ellené nem alhatone (Bécsit. 19). Ki al en nem hamissag művelkedők ellen (ApoC. 54). Keweelyeknek ellenek all (JordC. 839). Az halának senky ellene nem allhat (ÉrdyC. 559b). Hogy ellene ne alliatok az gonosznak (Fél: Bibl. 7). Ellenségünknek ellene-állunk (Hall: Paizs. 7). Hát tik nekik ellent mint fogtok állhatni? (Gvad: RP. 75). Már ellent nem állhatok (Könyi: HRom. 116).

ellentállás *elleno állás* C. WespzC.: renixus C. resistentia, renixus Kr. [widerstand]. Mely el hagyt abymek, a testnek az erdegnék ellene alkaltra (WespzC. 124). Tehetsége nem lézen az ellent állásra (CsúziCseh: Edom. 104).

elő-áll *elove áll, elevé áll* CC.: compareo C. adsto MA. [vortreten, erscheinen]. Előve aalla az zyz (SándorC. 22). Feeldy kyalok elove allanak (KulesC. 2). A zegenyek felefele bunalnak de az kazdalog elow abnak (Pesti: Fab. 11b). E könyvébe a szent lélec bőlék Salomon által elő áll, es ezt predikalya (Helt: Bibl. I. 64).

előbb-áll, elébb-áll: abscedo, discedo SI. [aufging; davonlaufen, sich davonmachen]. Meg tolni valakit s előbb állani: intio neulo fingere (Deesi: Adag. 1). Az ki okos vitéz, ha lehet előbb áll, hogyha az ellenség hatalmasb nálánál (Prág: Sierk. 737, 828).

félre-áll: [cedo; weichen]. A piaczról félre állani (kereskedést elhadni): foro cedere (Com: Jan. 194). Mihant félre áll az vitéz kapitán, jún N. István (Zrínyi: ASyr. 96).

föl-áll: asto C. assurgo MA. [aufstehn]. Föl allan ez zeut aya tyn az nepeknek predikációt (VirgC. 56, 66). Az felebariatodna vére ellen fel ne állj: non stabis contra sanguinem proximi (MA: Bibl. I.100).

főm-áll: **1)** [sto; aufrecht stehn]. Kel vala a huseti barát meg emi fen alna önezdne (WespzC. 44). Fém álló deszkác: tabulae stantes (MA: Bibl. I.72). Fém álln eszje vala meg (Kules: Evang. 268). Főm álla avagy férdén eszszva mászva (Sam: Cer. 13). **2)** [duro; wahren]. Az ítkezést tartván főm állvni: conflictu durante (Com: Jan. 150).

[Szólások.] Fejem fen áltáig leszek en veletk (Zrínyi I.86). Készek lesznek serényen harezolni, fejek fen állattáig (Liszt: Műrs. 55). Fejünk fennállatáig, marhánk, jószágunk fogytáig mindeneket elviselünk (TörtF. XIX.33).

hátra-áll: retro cedo MA. [cedo; weichen, nachlassen]. Ally hátra, hogy bekeet emneek (MargL. MF.). Kez vagiok inkább életemet elveztenem, hogy nem mint hátra allanek tizessésem dolgában (RMNy. II.127). Az ő tiszfen hátra ne álljon, hanem abban szorgalmatos legyen (MA: Bibl. II.10). Mi sem akarunk ebben hátra állani (Pázm: Kal. a3). A bizonyság-

tételtől hátra ne állnak, vagy meg-ne szűnének (Mad: Evang. 408).

keresztül-áll: [obsto, impedio in Wege stehn, hindern]. Keresztül állanak az isteni rendelésben (Megy: Dial. El3b. 3). Keresztül áll beszédén [közbevágn] (Hall: HUhist. II.92). A meg-fogatkozott reménység felette káros nekünknek, keresztül áll dolgunkban (Pál: Sze. 530).

ki-áll: **1)** prodeo MA. [cedo; vor-, beiseite treten]. Az útból kiállni, útát adni: *dare viam PPB. Ky allan (consistens) Pether az tyzen eeggyel (JordC. 710). **2)** promineo C. exsto MA. [hervorragen]. Az melly kő szálac a vízből magassan ki-nézne, kiállana (MA: Scult. 995). A közép új kiáll (Com: Jan. 50). Ki-álló, ki-álló, domborodott szemek (SzD: MVir. 385). **3)** [studio defendo; eifrig verteidigen, eifern]. Tizességen mutatja vala, hogy társam mellett kiállanék (Pázm: 5Lewé 15. MF.). **4)** [deficio, ablicio; austreten, entsagen]. Ky alla az pypseosegéből (ÉrdyC. 529). Tiztiből ki állani: classen deserere (Deesi: Adag. 138). Ez az ő halamiztasból ki nem alla (Szék: Krón. 31). Halálok oráján ki állottak az előbbi vallásokból (Pázm: Kal. 154).

környül-áll, körül-áll: circumsto, circumsisito, circumstijo C. [umstehen]. Kewrewl allo hegyek (ElnC. 49). Akwruywl allonak elwto (VirgC. 27). Harom ezer ember vala környül állni (Kák: Sins. B4). A mit mivelünk, azt az isten fizikelyenként, minden körül-álló részével, számtartó könyvébe írja (Pázm: Préd. 14).

környülállás: circumstantia C. umstand Com: Vest. 123. Ideyeről es egyeb körül állasyrol az ítéletnek (Beythe: Epist. 212. MA: Scult. 364).

még-áll: **1)** consisto C. [stehn bleiben]. Közbe-közbe meg-állók: intersisto C. Megalla iesus: stetit Jesus (MünchC. 54). Paramezolok, hogy aly meg (VirgC. 42). Wtwle tanul meg-alla (54). **2)** persto, persisto, substo MA. resisto C. [stehen, verharren]. Vadaknak megállni, vadakat lesni: *subsistere foras PPB. Senky tyközzöletők hű ellensége előtt nem meer megh allany (JordC. 115). **3)** [occupo, obsido; besetzen]. Valakinek utját megállni: jomandem den weg hemmen (Adami: Spr. 187). Meg álla az király stát (Valk: Gen. 34). Ha megállottak volna ösvényét, ott vosztette volna minden erejét (RMK. IV.94). Az Cethogus az Cicero aitiait allana meg (Deesi: SallC. 30). **4)** permaneo C. [duro, persevero; bestehen, dauern, ausdauern]. Meg-állani maga értelmében: *constare in sententia PPB. Hőg allat meg hw orzaga? quomodo stabit regnum sum? (JordC. 390). Meg eskogyei hogy amit enekem fogatal abban erwsen meg alaz (VirgC. 55). Az parancsolatnak hívén meg-állának (Tin. 295). Ha figét, almát, gyümölcszet a leuelében takarsz sokáig meg áll nem rohad (Méd: Herb. 147). Nem alla meg az igazságnan hanem hazada (Mel: SzJán. 239). Meg kello allani minden esküvesben? (Fél: Tam. 359). Ördöke meg állandó végezés: lex perpetua (Kár: Bibl. I.94). **5)** [constat; feststehen]. Harom byzonságnak zawayan alyon meg mynden bezed: in ore trium testium stet omne verbum (JordC. 110. MA: Bibl. I.176). Meg-áll hát a második argumentum [= helyes] (Matkó: BCsák. 12). **6)** [cesso; aufhören]. Forrástul megállók: deferveo C. Megalla a zel: cessavit ventus (MünchC. 42). Meg-alla az wezedelem: cessavit quassatio (KeszC. 289). Meg alla az dőgh halál (DebrC. 139). Meg állottac az szőlásban (Kár: Bibl. I.531). Ha megállott az var: si steterit macula (MA: Bibl. I.100). **7)** sustineo MA. [perfero; ausstehen, aushalten]. Az ew zeepsegeet lathwan nem alhatna meg (ÉrdyC. 674). Vala egy ember ky sola nem allhatya vala megh mynt predialni keztek (ÉrdyC. 95b). El ít az ő haragjánac nagy napia és ki allhatya meg (Zvon: Post. 135). Hogy állhattam meg, hogyhogy szenvedhettem meg mind ezeket? (MA: Scult. 639). A bölts meg állj:

azon vidám ortzival mind a két szerzetsét (Fál: UF: 39).
Látván a bírák, hogy tsoda képen meg állja a rosta a vizet
[nem toly ki belőle], elhitték hogy büntelen (Fál: TÉ: 645) **S**
praest) MA. halten, leisten (Gm: Vest. 142). Valamit kezdésére
végzési az országban, ő meg akarna állt állani, és erőben tar-
tani (Helt: Krón. 74). Hittis meg állia (SomaC: 12). Sokat
igér szótud de keseset áll meg benne (Deesi: Adag. 265). Meg
nem állnak, tartani, a mit ígért (Mad: Evang. 383). Valami
szines békességet esnődának ugyan az tőrökkel, de nem sokáig
állik meg (Monfrók: VIII: 370). Vallastetelet meg állja es
meg tartja (Ver: Verh. 110). Nője megesküdt, de nem tar-
tozik azt megállani (Czech: Japh. 102).

Szólások: Vigyan csak ő raítta áll meg minden: utram-
que paginam fecit (Deesi: Adag. 108). Szóval meg áll mála:
teofor homo (PFB: Megállani szavának): numero in
†pacto PFB: *Megállani* conu: Judának hozszédin mindyá-
jui megállának (RMK: 17). Az ő értelmén állót-
tana k meg: sententia illius †praeváluit PFB: Nyakab kellene
az romayának sentenciájum meg állny (ÉrdyC: 547). A cel-
vínstak nem egyebet kiáltanak, hanem hogy ők a sz. írás
ittéletin megállanak (Pázm: LuthV: 130). Bátor meg
állhatunk Bellóni Péter szaván (Moh: JÉpál. 370). Meg állia
a ké azoknak az sz. jámboroknak tanításán (Pázm: Kal. 142). *Megállani* mat: Bosszút megállani: uleiser:
rahe iben] Aljátok meg bozzumát az en gonoz elensegemen
(VingC: 63: 9). Isten szolgája isten bozzujának meg állja azon
az ki gonozt esekölendik (Száj: Cst. 19). Oly szolgát szeretek
én, az ki, az z gátot meg álllyva (Deesi: Adag. 229). Valóban
meg kel ám a sártt állani: omni pede standum (Deesi:
Adag. 180). Meg állni az sárt: gradum figere (237). Meg-
állani szavát, tartja búmek (Zrínyi: 136). Számát meg állja
dlyet: Japha. 7).

megállanás? [cessatio]: das aufhören. Ha az meg áll
resnak megállomásnak? vnaia esmegh el erend hű raytra-
si post mandationem rursus exivit nuda in carne (JordC: 18).

megállás: **1)** institio, permansio C: [das stehenbleiben, still-
stehen]. Semmi megállási nimesen a kövélésének (Patak: Reg.
180). Boszujának megállása (Zvon: Post. 144). **2)** [cessatio]: still-
stand. Vízillet megállás: ischuria: torvénykedésnek megállás:
justitium C **3)** [observatio]: das halten, worthalten] Megállás
az alkalomnak: dictionum †conventoriumque constantia et veri-
tas PFB: [szerződés vége] Ezenk erősségere es megállásna
fogadjuk hűtőnkre, hogy meg állik (RMN: II: 22).

összeáll: **1)** [conjunctio]: sich verbinden. A vüle össze-
állott vocálisról vézen nevezetel mündök consonans. CorpGram.
794. **2)** [constatio] C: [zufrieren], **3)** [coniunctio]: zusammen-
passen. Te tudat másoda tanácsal itad ezeket, de nem
szépem állnak össze (Bal: CStk. 46).

[Szólások] Az újonnan kezdett tudomány az régi keresztýé-
nek vallásával áll el áll össze (Pázm: Kal. 144).

összeállítás. Az égner mellye egyarozni összeállást alatt
sub quo parallelo? (Gm: Jan. 171).

reá-áll: [consensio] [ad]sentio PP: [darauf eingehen, zustimmen].
Hozzún hnyathu the magyzogul hogy tyat tanoytanum. Mely
magyzityának tanoytasára en reá állék (Konj: SzPál. 4).
Boszolere reá állot (Mon: Kep. 29).

vesztég-áll: sto; stillstehen. Legéne vezteg allo kezid,
vezteg allo zemek (VitkC: 90). Soktanak vesztég állam
istatus konfórozni (Fál: Bibl. 8). Az nap vezteg állott az
Jozeanne konyörgésere (MA: Scult. 234). Egy vesztég allo esen-
des te (Pázm: Kal. 134). Vesztég allo nyagy állando jókál
bóvőkölvény: bonis immobilitas (Gm: Jan. 188). Vesztég allo
ingathaj jozq (Ver: Verh. 203).

vissza-áll: [confusum] est: in unordning sein, zerfallen sein].
Az lazara gondolt wyselyen, merth ygen wyzza ahuk az benne-
valok (LeVt: 149).

Állandó: stabilis Ver, staturus MA: [standhaft, dauerhaft].
Állandó, az mit mázozra el-telhetnek: conditio C. Állando
volta: immutabilitas (JordC: 808). Tanachth tartanak kyk nem
tenek állandó (KulesC: 38). Fogadása nem leszen állando:
vota irrita (MA: Bibl. 1449). Az isten az változósokat igazgattya
állandóképen (577). Az isteni tudomány az ő tisztaságban
állandóul marad (Pázm: LuthV: 37). Állandó tsillagok: stellae-
fixae (Gm: Jan. 8).

Állandós: ∞. Igy akartuk, hogy légyen az végezés köztünk
állandósan (MonIME: IV: 255). Böttányi háznak közzikkis, állan-
dós örökössége (Bíró: Préd. A).

Állandóság: stabilitas, duratio MA: [dauerhaftigkeit]. Nem
örök alkotmányokat, mellyek állandóságokban maradhak mes-
terek gondviselése nélkül (Pázm: Préd. 60). Gyémánt állandó-
ság (Fál: Vers. 300).

Állandóságosan: constant: standhaft. Állandóságossan
szert isten (Zvon: Post. 190).

Állap-ik: **1)** [consistere]: stehen bleiben. Állapék nemly
zemly ez fraterek egyben (DomC: 136). Az wrnak anyyala
mellye állapék (Dom: Préd. 34). Helyre ez nem állapék (Valk:
Gm. 13). Ket írni mellyék állapék (Száj: Cst. 12). Állapék
ő közzükben: stetiv iuxta illos (Fál: Bibl. 87). **2)** [subsisto] MA:
[stehen]. Állapék ő erend elöt (DeesiC: 37). Ki mend vezigen
állapudic: perseveraverit (MündC: 58). Hozekon állapnak
vizek (AporC: 60). Holvat elotted állapom: astabo tibi (KulesC:
6). Jesus az parton állapék (Dom: Préd. 234).

föl-állapik: se origero: sich aufrichten. Josefnee koele-
föl állapék (GnyarC: 26).

még-állapik: **1)** [subsisto] C: [consistere]: stehen bleiben. Elöte-
meg állapék (GnyarC: 57). Megh állapnak az ayto elöt (JordC:
712). Ez föld ow helyen meg állapék (ÉrdyC: 19). Ime az
ezylag meg állapék (DobC: 330). Myképen neki totuek, meg
állapék neky wrnak Kristus (DomC: 200). Meg állapék Salomon
az wrnak áltára elöt (Kár: Bibl. 1410). Megállapék az főlhő:
reclutit (MA: Bibl. 1429). **2)** [persevero]: feststehen, in geltung
bleiben. Meg eskőveek es erőssen meg állapék ő fogadása
(CzechC: 57).

Állapat: [facio] [schöpfen]. Ky wiet szerzte, állapatta: qui
fecit illum (Konj: SzPál. 123).

Állapít: stabilio, colloco MA: [stellen, feststellen]. Postic
verseime búségében szokta tanításat állapítani (Zvon: Post.
14). Az második argumentumod ugyan azom försölékony lábra
állapíthatik (Bal: CStk. 215).

helyre-állapít [re]guro, [re]p[ro] [restauro, restituo]: her-
stellen. Valami erde el megyen betegségében, ismeg azt ettel
es itálla helyre állapíthatya (Frank: Haskk. 25).

még-állapít: [consistere] [jubeo]: anhalten. Pörkölab uram
menten meg állapita bennünket (Pós: GBot. 78).

Állapod-ik (meg állapított) Helt: UF: Cst. MA: Scult. 428).
1) [subsisto] MA: [stehen] bleiben, sich stellen. [Alatsomb] szol-
gája, [vetetteth] rájja dőbe állapodik? (Pázm: Préd. 16). Az ti
hitetek nem az emberi bölcsességben, hanem az istennek hatal-
mán állapodlyék (Pázm: Kal. 18). Ha a szomorúság a jámbor-
ságnak kéjében állapodik előbe, vigyázz (Fál: BE: 645). **2)**
[valere]: gelten. Szükséges a keresztiséhez a víz is, mely nélkül
a sacramentum nem állapodik (Mly: Préd. 195). **3)** [consto]:
feststehen auf —. Fekélletes isten, fekéletes ember, okos lélek-
ből és emberi testből állapodván (Pázm: Imads. 47). Bíró: Angy.
171). Cstik meg magyarázni akarta, hogy a nagy város minémül
emberekből állapodik (Mly: Préd. 1435).

föl-állapodik: [surgō; sich aufrichten]. Minek utána egyszer fölállapodott, soha le nem omol (Pázm: Kal. 413). Az anya-szent-egy-húznak fölállapodott fárait ronjtja (Pázm: Préd. 293). A synagóga igü elrontattak: az anya-szent-egy-híz fölállapodott (559).

mög-állapodik: consisto, subsisto MA. [stehe nbleiben]. Meglassudánc az szolec, meg állapodánc az tengernek haborgási (Zvon: Post. 1345). Miben állapotot legyen megh valakinek igazsága, az magyaztatják meg: status juris declaratur (Ver: Verb. Előb. 59). Állapodgyál-meg egy kevéssé, kedves olvasó (Mtkó: BCsák. 25). Legottan meg-állanac, meg-állapodnac (Com: Jan. 210).

mögállapodás: [institutio; das stehenbleiben]. Megállapodásnak mödgyát: modum subsistendi (Ker: Préd. 183).

nap-mögállapodás: [solstitium; sonnenwende]. Legfölyőbb lévőnc [a nap] nap meg állapodást ad (Com: Jan. 7).

megállapodott: adultus C. [erwachsen]. Christianac meg állapot örög voltánc mértéce szerent: in mensuram aetatis plenitudinis Christi (Helt: UT. C6). Meg állapodott örög (Börn: Préd. 247). Megállapodott regzött ember [volt fölfeszítésekor Krisztus] (MA: Scult. 128). Megállapodott emberkorokba juttak (Ver: Verb. 282). Meg állapodott időmben (Debr: Ker. 30). Hogy a vadállat a gyenge veszőket vagy a megállapodott fikat meg ne roncsa (Hly: Préd. 1278).

Állapodott: [adultus, perfectus; erwachsen, vollendet]. Io erkölchő állapotot aszonnyallat (Pécsi: Szűk. 164b). Iol állapotot elme: animus bene compositus (Erasm: Erk. 2).

Állapot [állapot CC. Deesi: SallJug. 36. Zvon: Post. Csúzi: Síp. stb.): **1)** status, conditio, habitudo, habitus C. [zustand, lage]. Mértékletes állapot: temperies; mértékletlen állapot: in-temperies C. Jobblágyászból szabadságra ment állapot: libertinitas PPB. Allapottya zeren, ha zyz ha hazas (ÉrdyC. 622). Hañ állapathbeli emböröc tartnac penitencziát (DebrC. 396). Vala eszser egyházi kyssob állapotban amak utama vetetek papaságra (DomC. 194). Ha nyam azon alapadba marad a fakadéc (Helt: Bibl. I. D045). Az ezek meleg, es szeles állapotfiat remelhetni (Klécs. 1572. E). Minden rendek es állapotok kötelességérül tanításokat adtam (Pázm: Préd. a3). Gyermeki állapottyaval mentette magát (Zvon: Post. 13). Uri es fő állapotbeli rendec (H.602). A boldog szerencsés állapotokban fel fuvalkodic (Com: Jan. 196). Az memyire ü kegyelmétül az időncök állapotjáért lebet, legyen oltalommal (Gér: KárCs. 364). Alacson állapotu ember (Hly: Préd. 1366). Első boldog állapottyára viszszatetett (Csúzi: Síp. 94). **2)** statura, corporatura C. [status; gestalt]. Nagy magass állapotw nepek: populus magnus et sublimis (JordC. 218). Allapottyanb kysydel vala (ÉrdyC. 140. TüC. 99). Kiczoda adhat eg süngüt az ü állapotiahoz? (Fél: Bibl. 9). Vala Markalf rönid állapotu ember (SálMark. A2). Magas állapotu emberek: procerae staturae (MA: Bibl. L132). Vanak sok kisseb állapotu koporsókis rendölve es szabna (Lép: P'Tük. 183). Igyenes fel serdült állapot (H.4). **3)** [opes, res secundae; woldand]. Az kösség állapottya megküssebedec: plebis opes (Deesi: Sall. 28). Abból is kiteszik nagy állapottyok, hogy királyi ajúndekokat adtak Krisztusnak (Pázm: Préd. 187). Annyi állapototok vagyon, hogy Magyarországban sok várakat bírtok (MonTME. III.425). Biztatja magát azzal is: állapotra melier úgy is (Thaly: Adal. L241. 242). **4)** [substantia]. Meg yelentse az zent haromságnak állapottyat nykeppen eegy es három (ÉrdyC. 564. TüC. 12). Az lyth az állapotknak, kyk remenlettem, w my wolta, állapottya: sperandarum substantia rerum (Komj: SzPál. 450). Isten, ki szemelyeben három, de állapottyaban egy (Frank: HaszúK. 77). Mi állapotu volt az a lelek (Vás: CamCat. 467).

Állapotos: [locuples, opulentus; wolhabend]. Ő, mivel nálam állapotossab ember, meg tselokszá (Pós: Votólk. 50).

Állaptat: [statuo; stellen]. Amnepec közepette állapotatac ötöt (BécsiC. 21). Állaptata ötöt öközöpettee (MünchC. 46). Állaptatta 5 fergetegeket (AporC. 78).

mög-állaptat: x Darius veto zerzet es megállaptata: propositum edictum et statutum (BécsiC. 115).

Állás: **1)** [status, conditio; zustand, lage, stellung]. Megtertek ti állastokra: redibitis ad statum (ElnC. 108). A fölt-le-ör a tartományoknac helyzetetésekot, állásokat le-írja (Com: Jan. 171). Némellyeket nem tartóztat egyéb attól, hogy a te-kéntetes érdem-állásokra nem léphetnek, hanem a sznyadozó restség (Fal: UE. 373). **2)** statio MA. [das stehen]. Kínállás: exstantia C. Allatal feldoh w állasun: fundasti terram super stabilitatem suam (KeszthC. 273). Készítsé magukat azChristus mellé való állásra (MA: Scult. 90). Azok az nepek kik akkor az napot lathatúak, az holdnak előtte állasa miatt ne láthassik (Kl)Or. 1619. D5). **3)** substructio C. cathedra (JordC. 126). [gerüst] Az eghaznac tornara állásti csinlata (KázC. 56). Alast zerze olynymt lathnac senge magasságra (TelC. 99). A kő-níves a gerendákra csinált állásokra pallásokra hág (Com: Jan. 102). Játék nézni való magas állások (Gyöngy: Char. 2). **4)** [habitus corporis; statura]. Test állás: statura C. Senki sem az ember testének állasabol, sem a czállagoknac forgasabol az ember halalanac oraiat meg nem tudhatta (Fél: Tam. 189). **5)** [statio; standplatz]. Hajókázás után a hajóknac alkalmas állásra (statio) kell vitettetni (Com: Jan. 91).

barom-állás: [stabulum, pecunia; vichstand]. Szentegyházok olyan miut az barom állás (Pázm: Kal. 127).

bosszú-állás: vindictio, vindicta, ultio C. [rache]. Bozvalas: ultio (NémGl. 184). Meg zónic az bozza állas (GnyarC. 43). Bozzy állasnak kevasága (ComC. 156). Térjen meg a te haragodon bosszúállás: quiescat ira tua (Helt: Bibl. I. R1). Fel ne geriodájen az bosszú állasnak úzesere (Fél: Tam. 328). Ne gyüfölyled féle-barátolat, bosszú-állást ne keress (Pázm: Préd. 124).

disznó-állás: [stabulum porcorum; saustall] Com: Jan. 77.

had-állás: stativa militum Nom.² 335. [standlager].

hajó-állás: navale Nom.² 365. [schiffstation].

juh-állás: probatica MA: Bibl. Magy. 4. [schafstall].

ló-állás: stabulatio [pferdestall]; jó ló állás: locus ²aptus equorum PPB.

ökör-állás: [hubile; oehsenstall]. Ökör istálló avagy ökör állás (Com: Jan. 77).

ör-állás: speculatus, excubiae C. excubatio, vigyázás MA. [wache, wachposten]. Kineckénc az 5 sautzára ör állásra gondgya legyen (MA: Scult. 207).

strázsa-állás: ∞; statio MA. (MA: Tam. 748).

szék-állás: justitium, törvényködesnek pörlesnek megállása C. [gerichtshofen].

tehén-állás: bostar C. bovine Major Szót. [kuhstall].

tó-állás: [stagnum; teich] Tó állásokban szőllyel folynak: in stagna (Com: Jan. 13).

út-állás: [insidiae; hinterhalt]. Az ilyenek út-állásokkal, esetpáttyókkal e békesség nem bontogatódik semmiképen (MonTrök VIII.119).

várta-állás: [excubiae; wache, wachposten]. Ellenségink mint egy várta-állásokon ólálkodnak reánk (Fal: UE. 372).

vásár-állás: [forum; marktplatz]. Meg különböztette a templomot a piatzoktól a vásár-állásoktól (Vajda: Kriszt. LVIII).

viz-állás: stagnum MA lacus MA: Bibl: 155. [teich] Be-
hátíté az viz állásba (Helt: Krón. 94. Misk: AKert. 258). Tó
viz-állás: stagnum (Com: Vest. 149).

viz-állásos: stagnatus MA. [teich].

1. Állat: 1) *sisto, statuo* MA. [stellen] Vádelő bizonyítá-
kat állatni: *institorum accusatores testes* PPBl: Allata hēt
Jēzum az űrdög, a templomnak ró-teleire (MünchC. 19). Hő
közleken állathyan hvetek (JördC. 717). Hamis tanokat állata-
nak hō ellen: sifortat talos testes (726). Ő erette a veres
teigert kőfélő állata (Helt: Bibl. 163). Állata hēt juhōt fēlele
(16). Állasson bennünk az ű szent fānne eleiben (Zvon: Préd.
142). Met az helyébe ne állasson (MA: Bibl. 1415). Tőged job
kezőre atyinnak állatnak (Zrinyi: 149). Az gyabog kapitány
halála kar, ne nem tudjuk, kit állassunk helyében (RákGy:
Lex. 168). Nem állata bizonyítót (Gér: KárC. 324). **2)** [*sisto*,
inhibeo] Letenne, hűnderi] Sebēt őszne forrasztani vér állatni,
felette igen hasznosac (Mel: Herb. 162). **3)** [*assero*, affirmo;
behaupen] Azt állatni, hogy . (MA: Scnt. 28, 606). Metro-
dorus szándálhatatlan világokat állatott (Prág: Serk. 928). Tűdős
entholikusok, azt állatják (Czepl: MM. 17, 115). Oly dolgokat
állatnak es tanítanak, melyek igaz emberségével ellenkeznek
a Christusnak (Pis: Igazs. 112). A typographia, merem állatnia,
nem régi inveniō. ÖvMest. 21. vsz. Isten egységét valylik
és állatják (Zvon: Day. 13). Állato rekésztek: *conclusio affir-
mative* (GKat: Titk. 286). **4)** *stabilio* MA. [confirmo; unter-
stützen, bestatigen] Cizadeakl igēkezik az ű hamis tudománia
állani (Pél: Em. 228). Az ű ezelekedet az Christusban való
igazsag nem rontia, hanem inkább állatni (289). A minemű bizony-
ságokkal az régi igazságot állatom (Pázm: Kul. 37). Erős bē-
zonságokkal állattam (Pázm: LuthV. 13).

be-állat. Mas helyébe bé-állatni: *reoptare in locum alteri*
rui PPBl.

elő-állat *oblat* (at CC) *astituo, sisto, produco, repraesento*
MA. [vorstellen, vorführen, zur stelle schaffen] Előve állatanak
kettő *statuerunt duos* (JördC. 709). Előne állatna az igazságot
(HeltC. 233). Előállatni tobultit Moses Aaront és az ő fiút
(Kár: Bibl. 134). Az ember elő-állatja a kinek alta a leveleket
(Mon: Rök. III 194). Elő-állat némelyeket azok a bizonyosságok
közül (Pázm: LuthV. 12). Ha nimsen jő katonai, a parból
kell elő-állatniunk hadi népjünket (Zrinyi: II 194). Törvényben
előzle hogy magát elő-állassa: ut se sistat (Com: Jan. 135).

föl-állat: *erigo* MA. [aufstellen, aufrichten]. Az scala, kyt
Jakob látta föl állatwan (ÉrdyC. 576, 665). Az állas föl állattam
ala zalla (TelC. 100). Szabad legyen képet föl állatni (Mon:
Kép. 78). Minelutánna föl-állattál, ismét mindgyárt előstem
vőha, ha te nem tartóttál vőha (Pázm: Préd. 72). Fekővő hitét
felállata (Hly: Préd. 1410). A ziszlek föl állatnak: *eriguntur*
(Com: Vest. 97).

hátra-állat: *recedere jubeo, retro statuo*; zurücktreten
lassen, zurückstellen]. Hátra állattya az yzalmasságot igaz-
ságossága mögé állítja (ÉrdyC. 126, 5276).

helybe-állat: [*restituo, restituo*; herstellen]. A mely sz.
könyveket Esdras restituit, helybe-állatott (Pázm: LuthV. 174).

helyre-állat *oblat* (at CC) X. Az zolomant helyre-állata
(ÉrdyC. 709). Hatadnac helyre-állattate (Deesi: Sall. 27). Mű-
dneket helyre állasson (Pél: Em. 256). Megadta volna beszi
letünket másszor, de ezt mi most helyre állatjuk (RákGy:
Lex. 72).

helyreálltatás *helyreállítás* [*restitutio*; herstellung]. Az
isten tisztolat helyre-álltatásáról való megemlékezés (Czepl:
MM. 21). Bekesegűnknee helyre-álltatasa ű rayta vagyon (Szár:
Cst. B).

ki-állat: [*expono*; ausstellen]. Ez nagy kent kűző eszközt
el ky állathak (ÉrC. 509). Bő stráissunkat kűsem is állattuk
(Könyv: Hőm. 104).

mög-állat: 1) *sisto* C. [retinere]; zum stehen bringen, auf-
halten] Megállata a halot (MünchC. 87). Meg állata zekeret
(DobC. 300). A napot nem állathatya meg az égbe (Helt: Bibl.
16). Hozzá hűnna egy gyermetsket középarint közöttte meg
állata (Helt: UT. 24). **2)** *sisto* C. [inhibeo; hemmen, hűnderi].
Az verne folyasat meg állatny: *restringere* (ÉhrC. 68). Meg
állath w vozeoth: *statuit procedam* (KozsthC. 297). Meg kemē-
nyiti és megállattya az ember hasit (Mel: Herb. 1). A bis alma
hasnak memosot meg állattya (BoytneA: Fisk. 216). Vörēt meg
nem állattyak (Frank: Haszak. 28). Ez nem igaz patvarnak
főlytásit már fellyebbe meg-állattuk (Pis: Igazs. 319).

Állatás: 1) [*statuo, dispositio*; das stellen, stellen]. Mās
helyeben való állatás: *substitutio* C. Az Metellus sereg állatasa
(Deesi: SallJog. 12). Senki az egyháznak rendben állatásural
igazan íteletet nem tehot (Zvon: Ošund. 31). Tann-állatások
mőkül beszéltete (Sall: Vár. 10). **2)** [*assertio*; behauptung].
Állatásképen való, tagadásképen való [*positiv, negativ*] (Emb:
GE. 37). Igaz az első állatásod szentet (Czepl: MM. 17, 31).
Christus testévő vérévő változásának állatása (12). Állatásimat
megutik (Gvad: NőtTest. 197).

2. Állat: 1) [*status, conditio*; Zustand, Lage, Stellung]. Meg-
ternek elsőv állatkor: *ad primum statum* (ÉhrC. 112). Minde
harom állatból emberē [*irigyeck, gyűfőkűdők, engedelkenek*]
(GuryC. 21). En állatomati awagy ny woltomat megmondan-
dom (ÉrC. 125b). Az udvariának egész állattya misra vagyon,
az udvari, szabadságit elatta, másé, nem magáé (RendÉl.
190). **2)** [*statura*; gestalt]. Nag állatnne voltanac (BésciC. 104).
Az odop nag vala es ű allatta igen magas (122). Tű kitec
tehdhat ű állatához ez szegnét (MünchC. 24. DobC. 373). **3)**
substantia, essentia MA. [das wesen, wesenhait]. Állattyan es
nemben: *re et nomine* (ÉhrC. 73). My legén az lelky ysmeret
állattya zeret (ÉrdyC. 24). Az wr isten zomellen három
állatban egy (58), 66). Az ű állatúda nem változot el (DobC.
53). Fiam egy törnesszötűt és egy állati en uleim (Tel: Évang.
1294). Nem chak nevért, hanem állattyt is akaria a keresztý-
nekek vésni (1066). Mert fie ja képek szenteknee nem mon-
dattanne sem állattiaért az miből elhultac (Mon: Kép. 58).
Imádságok és kereszt-vetések . . . de az misének állattya nem
ezekben vagyon (Pázm: Kul. 734). Az on és új testamentoni
szeramentumok között semmi különbség nimesen a dolognak
valóságira vagy állattyaira nézve (Pis: Igazs. 150). A bűn az
embernek egész állattyt átaldjárja (Mad: Évang. 134). **4)** *ens,*
usia C. [res; wesen, sache]. Lelketlen állat: *exanimatis* C. Evt
se kordyoz ez állatrol: *de ista materia* (ÉhrC. 54). Paránelt
neki bög ez állatrol veztegenet: *ut de hac re deticeat* (BésciC.
52). Ki bűnei est állatol monlotta: *qui rem detulerat* (54). Az
wrsten lathatlan állat (ÉrdyC. 599). Isten nag tizta állat
(DobC. 138). My állath ember: *quid est homo?* (KulesC. 12).
Vagytalan állat res inusta (242). Mynden lelky jogaz angli
állath (VircC. 11. 14). Sem zekeren sem egyéb állaton nem
meryk meg ydetany (MargL. 174). Minemű állat és ki legyen
az igaz isten (Helt: Bibl. I. a3). Legyensé világosito állatoc a
meunyne erőssen: *fiat lumina* (Helt: Bibl. I. A. Jó álat
a 5): *bonum est sal* (Helt: UT. 17). Bort es semmi részegűt
állatol nem fog imi (Tel: Évang. 145). Az képec lelketlen állat-
oc (Mon: Kép. 67). Az isten lelki állat (MA: Bibl. 171). Az
ember nemozete nem mindenkor egy embert, hanem gyakorta
az egész emberi állatot igyzi. Eszt. IgAny. 111). A bűn átkozott
állat (Ker: Préd. 362). **5)** *animal* Ver. [tier]. Gömosz állat: *mada*
bestia MA. Myndön *mularae* es egyéb állatok az ű felőlkhöz
zerkűznee (DobC. 138). Földi állatoc: *animantia* (Kár: Bibl.
198). Fene állat: *bestia* (657). Repeső állat (GKat: Titk. 10). A
tűzok retentő fejes, mukacs állott [gy. (Mik: TLx. 447).

asszony-állat, asszonyi-állat: femina C. mulier MA. [weib]. Asszonyállatoknak magzattyok (JordC. 386). Ember ki azzó állattal ziletik (BodC. 3). Mykeppen zokások az gyarlo elmeknek az azzony állatoknak (MarzL. 36). Fő fő asszonyiállato: mulieres nobiles (Helt; UT. 15). Tíznél, tengernél, asszonyi állattól gonozab nem lehet (Döcsi; Adag. 94). Minden gonoznak oka az azzonyiállat (167). Talán minden szüzek asszonyállatoknak hivattattak (Hly: Préd. 1.159. Fál: NA. 199).

asszonyállati: femineus C. [weiblich]. El nem veztegem azzonyallaty gyarlosagnak bogodtalan nyuanyalsagaba (VirgC. 135). Azzonyallaty természet (CornC. 32). Azzonyallaty vakmereseg (DomC. 100). Asszonyallati szörzetek, apatzasagok (Gyarm: Fel. 49).

barom-állat: [animal, pecus; tier, vieh]. Negy labw barom állatok: quadrupedia (JordC. 741, 182, 859. ÉrdyC. 596). A tengerben vagyon egy vízi kigyó, rettenetes nagy hosszú barom állat (Misk: VKert. 585).

[Égy-állatu]

egyállatuság: [natura minus substantiae]. Ugyan azon szörzőtő az Nicaeabeli gyűlésben írt vallás közibe az egy állatusag-nac igejet (Zvon: Osiand. 92).

első-állat: animans Ver. animal C. tier Com: Vest. 119. (Eleven állat tarto hely: vivarium C.).

eltető-állat: elementum C. Com: Vest. 127. Az negy eltev állat (CornC. 8. JordC. 861). Az fellszew eltető állatnak tyze [a levegő] (ÉrdyC. 17, 570b). Engede neki mind ez negy fw eltetw alat, tvz, víz, eg es föld (VirgC. 36). Ez el mulando vilagnak negy eltetw állaty (Konj: SzPál. 265). Minemű eltető állatokból allion az ur vaczoraia, tudnia illik, kenerből es borból (Fél: Tan. 408). A víz, föld és levegőg a dolgoknak első eltetőállati (Hly: Préd. 1.363).

embéri-állat: [homo; menschliches wesen]. Zegheen embery állat (ÉrdyC. 516). Embery állat tvd valasztany yotol gonozt (556). K[y]k emberi állatoknak artatok (PeerC. 275. PozsC. 1). Oh emberi állat (MA: Scult. 233). Meltő hogy az emberi-állat, mindenek-felet dicsírje szent nevedet (Pázm: Imáds. 12).

Iélkés-állat: animal, animans Kr. [tier]. Monda vr a kegnac: atkozot lez minden lélkős állatoknac közötté (TelC. 211). Lélkés állatok. Igy nevezetmek az okosság nélkül való állatok (Bod: Lex. 108).

oktalan-állat: [animal; tier]. Mind okos alat miuth ember mind oktalan alat engetec neki (VirgC. 48. DebrC. 56. Kár: Bibl. 1.97). Az oktalan állatok elégtelenek a tudományokra (Hly: Préd. 1.135).

téremtött-állat: creatura C. [geschöpf]. Ottan mynd meeny feld es egyeb teremt állatok leenek állattyok zerent (ÉrdyC. 348). Meg bizomittatik mindön téremtött állatoktól előzer az eltető állatoktól es a kőnektől (DebrC. 54). Mennek es földnek es myndon teremt állatoknak kiralya (VirgC. 44). Te teremt-átalud vagunk (TelC. 266). A ki mindeleket teremtet, előb való a teremt állatoknál és örök mindenható lelki állat (Tel: Evang. 11.351). János [evangelista], ki csak teremtőállat vala (Hly: Préd. 1.52).

úszó-állat: natatilis PPBl. [schwimmendes tier].

vad-állat: [fera; wildes tier]. Fene vad állat: bestia (Kár: Bibl. 1.163). Fene vad állat (Com: Jan. 199).

Állati: essentialis CorpGramm 318; [wesentlich].

1. **Állatlan:** [accidens; unselbständig]. Ők az szent lelket ingyen sem állatos személynek, hanem csak állatlan avagy magán létlen erőnek lenni tanítják (GKat: Titk. 212).

Állatos: [substantialis; wesentlich]. Rövideden megmagyarázván a reménységnek állatos mivoltát (Pázm: Préd. 171). Az ilyen kívánságban vagyon tulajdon neme és állatos mivolta a fősvénységnek (358). Állatos, személyes istennek mondgya (MNyl: Írt. 174). Ugy neuzé magát, nem állatosnac és számlyesnac, hanem a Nazaretbeli Jesusnac (Vallást. Aj. 66).

[Állatoz, által-állatoz]

által-állatozás: transsubstantiatio Sl. Czegl: Dag. II.111. Az által állatozásról transsubstantiatiorol való tudomány (KCSipk: Pápst. 198. GKat: VTtk. II.1298).

[2. Állatlan]

bosszú-állatlan: imltus PPBl. [ungerächt]. Bosszw állatlan el nem mvlatoz (ÉrdyC. 633b).

[részből-állatlan]

részbőlállatlanság: [individua natura; unteilbarkeit]. Isteni tulajdonságok az örökkévalóság, halhatatlanság, véghetelenség részből-állatlanság (Pázm: Kal. 1766-i kiad. 868).

Áldogál: restito MA. [herumstehen, länger stehen bleiben]. Az gémb ha az mezőn áldogal, eső jelent (Cs. 1592 MF). Ide s tova ngründozva tétováz és áldogal: desultorie tergiversatur et restitat (Com: Orb. 886).

[Állhat, még-állhat]

mégállhatatlan: [inconstans; unbeständig]. Mégállhatatlan és mulandó az testi házasságnak állapottya (MA: Scult. 940. MA: Tan. 745).

maga-mégállhatatlan: [infirmus, obnoxius; unselbständig]. MA: SB. 85.

Állhatatlan: instabilis, mobilis, inconstans, infidelis C. [unbeständig]. Hw dolgayban állhatatlan: inquietus (JordC. 832. 859). Awagy hydeg volnaal anyag meleg, de állhatatlan vagy (ÉrdyC. 69). Ez vylagby állhatatlan celet (553). [Ez velag] állhatatlan es hazig (BodC. 1). Állhatatlan az emberi állat (Döcsi: Adag. 8). Czigámális állhatatlan: proteo mutabilior (96). Állhatatlan frigy (120). Mertekletlen es állhatatlan természet (Fél: Tan. 467). Állhatatlan dolognac állhatatlan az haszna is (MA: Bibl. 1.577). Nem követte a gonoszoknak állhatatlan változását (Pázm: Préd. 38).

Állhatatlankod-ik: inconstanter ago, vacillo, titubo MA. [unbeständig sein]. Állhatatlankodni a dologban: *ambigue agere PPBl. Nem állhatatlankodott, mint a forgó kerék (Pázm: Préd. 85). Mint az isten szavát meg nem másollja, ugy az anyaszent egyháznak tudománya sem állhatatlankodik (Pázm: Kal. 576).

Állhatatlanság: instabilitas, inconstantia, mutabilitas, levitas C. [unbeständigkeit]. Fertezetossegeth jelentem ehmembe vaksagal állhatatlansagal (VirgC. 9. MA: Bibl. 1.578. Pázm: KT. 74. Zrínyi 1.10).

Állhatatlanságos: [inconstans; unbeständig]. Az tatárok kívánsága állhatatlanságos (MonOkm XXIV.388).

Állhatatos: stabilis, staturus, constans, inerrans C. [beständig, standhaft]. Állhatatosan: perseveranter, asseveranter, patienter, solide; állhatatos vagyok: persto; állhatatosan megállók: consto; állhatatos vallás: asseveratio C. Állhatatos elmenel: obstinato animo (BécsiC. 3). Kezeit állhatatos kiteriezté: constanter (87). Állhatatos az w kezdet dolgaba (VirgC. 81). Állhatatos emléközte vala (Helt: Krón. 14). Állhatatosan megmaraduan: perseverantes (Fél: Bibl. 179). Állhatatos szép idő lesz (MA: Scult. 33). Ha egy forgo órának állhatatos folyással járó kerekít látod. (Pázm: Kal. 2). A napnak fényessége állhatatos (Hly: Préd. II.258).

Állhatatosság: stabilitas, soliditas, constantia, perseverantia, severitas C. [beständigkeit, standhaftigkeit]. Vuóltó nag állhatatosságban: instantia magna (BécsiC. 16). Mykoron nem volna

testének teljességes alhatatossága lelkeének volna, teljességes erősséghez (ÉrdyC 58: 517b) Latium benne az a nyája ez nagy teljességes alhatatosságot (VargC 27: Kár: Bild 1941).

Állít: [sisto, statuo; stellen; Maga dolgát jól állítani; 'constabilire rem suam; házát jól rendbe állítani; 'constituere rem familiam] PPB: Fel függesztő, állító font; statua; Com: Jan 167) Rendbe állítván táborokat, kiállunk a nagy fűzős mezőre a seregek (Hall: IIIst. III 118). Kiváratom romlott nemzetemet talpra állítani (Thaly: Adal. II 252). A tsászár ezt látván szekerét állítja, és a szántó vetőt magához szállítja (Orezy: KültSz. 227).

be-állít: illoco Kr [hineinstellen]. Az Áznak a székhelyben János deák állítja be az maga lovát (Mondrök: VIII 372).

beállítás: inlocatio; einsetzung]. Nemzetes Csula Gáspár hívünket azon hivatalnak beállítására bűségtek által instelláltatni rendeltük (Mondrök: XIV 112).

el-állít: favorto, depello; abbringen]. Ha meggondoljuk, hogy kár örök boldogságunkat oly könnyű módon vesztenünk, elállít gomosz szándékunkból (Pál: SzE. 506).

föl-állít: [erige; errichten. Tízhet felállítani; 'institutum collegium] PPB: Márvány kőből joles nagy épületet állít fel (Hall: IIIst. III 136, II 60).

helybe-állít: [restituit, restaurat; herstellen]. Hogy a trójai hadakat megsegítse, hátoristát, és az olvaszendőket helybe állítsa (Hall: IIIst. III 130).

még-állít: [sisto; zum steln bringen]. Ez okon a gallyát ott meg is állítják (Gyöngy: Char. 197).

össze-állít: [colligo, contrahio; sammeln]. Állíts össze táborokat, rabolj, dúlj fel országokat (Orezy: KültH. 93).

Állítás: assertio Kr [behauptung]. A mint hogy a kívánás, megvetés, eltávolítás, állítás, tagadás, kérdéskedés is csak különb módjai az akaratnak (ACsero: Enc. 1. MF.).

Álló: stans, staturus, stabilis MA [stehend, beständig]. Álló sereg; phalunx C. Álló almák; 'conditiva mala; kovéssé álló gyümölcsök; 'fugacia poma PPB: 9 In thivium Thyza ad locum farkasalloya vocatum, 1381 ZichyC IV 182). Álló kéntesed leszen menybe (Helt: UT 18). Vízálló tösa (Com: Jan 99). Hozzája áll, testéhez álló; in justis-cors (KüBosz. 131). Egy álló helyben (Pál: Jegyz. 922).

ajtón-álló: janitor, ostiarius C [Türsteher]. (Helt: Háló 87. Born: Préd. 281. Tel: Evang. II 197). Ajtón-álló leány; ostiaria (Pázm: Préd. 198). Ajtón álló szolga (Fr: Szám. 37).

[alatta-álló]

alatta-állóság: subsistentia GKat: MGramm C [GepGramm 318].

bosszú-álló: ultor, vindex C [Rächer; Bozwallo; vindex (NémGl. 184). Meg teruel ellensegeth ces bozvy alloth (KulesC 12). Ne legy bosszú álló; non querens ultionem (Helt: Bild I 111b). Bosszú-álló haraggal megfedezték (Pázm: Préd. 90). Látja bosszúálló fogyerben az svéust (Thaly: Adal. 194).

kapun-álló: atriensis, janitor MA [Türsteher]. Az kapvth es az emelketh az kapvny alfallal fel vonatthwyk (LevI. 145. Mel: Jób. 74. Kár: Bild. I 123, III 145).

láb-álló: [constans; beständig]. Hazugság állandó nem lehet lábálló akármí dologban is (Kisz: Adag. 37.).

[magából-álló]

magábólállóság: simplicitas GKat: Titk. 292.

ör-álló [verrennoll]. Pesti: Nom. 32). speculator, catascopus C [wächter, wache]. Eleibe kelence az ör álló (GurryC 50). Ör állot zerozteue eő magas legum (DobóC. 328). Örálló

istcsak (Mel: Szám. 223). Ör állokat helihezgettem (Mon: Apd. 180). Strásás ör álló (MA: SB. 72). Örállója és főjs-felét vigyázó általma annak, a ki őtet szereti (Pázm: Préd. 631). Egyedül legyen e ő ör-állól, ki megjelenteim veszedelmeket (Zrínyi II 162). Ör álló strása (Lászl: Petr. 110).

strázsa-álló: excubitor, vigil, stationarius MA [wache, schd-wache]. Strasa allo vizezők; 'stationarii miltos C. Strasa álló sereg; statio MA. Strasa allo útező (Born: Evang. 128).

út-álló [obscuro], rabló. Matkó: BCsák. 157); grassator C [wegelagerer]. Útálló latrok (Kisz: Kit. 230). Ha útálló, egyéb latrok, tolvajok találatatának (Mondrök: VIII 134).

Állóság: stabilitas Kr. standhaftigkeit]. Erősen állóság; fixitas [a testek részecskéinek egymáshoz erős tapadása] (ACsero: Enc. 127).

ALLÉLUJA: Masod enekles az alleluia, ky jegyz ez engedelnek exreimeket menyorzagban (ComC. 374).

ALMA [alma]. Pál: Vers. 903). poma, malum C [apfel, Alnafa (1225. Jern). Füg-gocé elő almája; prima poma fident-nem (BécsC 194). Kerteben posdat zedők almakal egietőben (DobóC 180). Magas fak, es nagy edeseges almak vad nak roya (TóC. 273. WinkC. 302. NagyszC. 121. Zrínyi I 99). Asszú alma (Radly: Csul. II 63). Szemőid igazan mezenec, es szemed bőre almája papulla; angapfel lepessodet elő vegye (Pécs: SzizK. 81). Az almának különb különbféle nemét és nevét mind leánya, majd haszontalannak és lehetetlennek ítélém. A nevekbe avari [a külömbőség], hogy néhutt csak a szomszód falukbanais külömben nevezik őket. En csak emnyitányat nevezek közzölök, a mint ide Posony- és Csallóköztáján nevezik őket (Lipp: PKert. II 132).

ádám-almája: trionem C. MA. larynx PP. [adamsapfel, gurzelbein].

arany-alma: 1) malum aureum Kr [goldener apfel]. Venus ad nekí harom arau almát (BodC 190). Az arany-almára, melyet a királyok kezükben hordoznak, keresztet tsináltatott (Pázm: Préd. 1217). 2) malum aurantium; pomeranz]. Aranyalmafa vagy narancsfa (Váli: OrvSz. 7).

báling-alma, kétéle: egyikk nagyobb, kinek fele szép piros, fele sárga édes bor ízű. A második apróbb, sárga, és csak néhutt vörös, savanyu (Lipp: PKert. III 141. 92).

birs-alma [das albe]. C. [bis-alma]. Frank: HasznK. 21b). catonem, chrysancla C. cydonium MA [pütle]. Az bis almát fűz meg, hevségüt ki vezőn, es az hasnak monset meg allattya (Beythe: FivK. 21b).

boldogaszony-almája, jó édes sárga; ez is tartós (Lipp: PKert. III 143).

bolondító-alma: malum insanum Mel: Herb. 52.

borizú-alma: poma vineatum MA. mustem malum Kr weinapfel. Lipp: PKert. III. Kr.

citrom-alma: citromalum, Marton lat [citronel]. Citron alma (Web: Am. 87).

darás-alma, Darás alma, a ki édes szabásu (Lipp: PKert. III 143).

farkas-alma: aristobochia MA. aristobochia longa Nom. 85. elomatit (Beythe: Stürp. 2. [osterlucij]. (Frank: HasznK. 20. Csod: OrvK. 22. Misk: VKert. 511).

fontos-alma. Fintos alma, nagy öreg, mindenkinek egy egy fontosnak kellene lenni, bor ízű (Lipp: PKert. III 143).

földi-alma: patada erdapfel. Lipp: PKert. II 153.

kormos-alma. Mellyet a fel-földön kormos almának hív-
nak: igen könnyű, kívül peteztetett, imitt amott, mintha város
vólna; jökora, jó leves, édes borizú (Lápp: PKert. III.141).

léány-alma. Léány alma, hoszúkás, egy földl sárga más
földl piros bor izú (Lápp: PKert. III.143).

léány-csecsü alma: orthomasticum malum MA

majnër-alma: Imeissner apfel, moschankorapfel. Mesinkí
avagy Majner alma, mivel Miszaiából származott; igen jó édes
leves alma (Lápp: PKert. III.141).

métet-alma: [? Métet alma, nyári és teledő, édes fejr
belü (Lápp: PKert. III.143).

mohos-alma: malum muscostum MA.

muskatály-alma: malum apiumum MA [muskatellerapfel].
Muskatal alma, öreg apró cunyi hány féle, igen jó szagú
(Lápp: PKert. III.143. 92). Muskatály almátka (Debr: Ker. 112)

narancs-alma: [malum aurantium; pomeranze]. Küldöttünk
rískását, szőkfüvet, gyömbért, narancs almát (MonTME. 1117).
Narancs almát-is, lemoniát magadnál hordozni és szagolni, igen
jó (Web: Annl. 37)

paradicsom-alma: melimelum MA. Édes alma, paradicsom
alma: melimelum MA

páris-alma: [?] Páris alma, egy kevesé hoszúkás, bor izú
(Lápp: PKert. III.143).

paszomány-alma: [?] Paszomány alma, jó öreg sárga, édes
szabású, hoszúkás, igen jó szagu. (Lápp: PKert. III.141).

ponyika-alma: [malum punicum; punischer apfel]. Mikentli
ponika alma [így] haja vgan te [vgid; sicut cortex mali punici
(DebrC. 189. 477). Lee zalleek hogy megh latnam hogy ha
meg wyraghzottak az zölökök ha nemzottenek az ponika almaak
(ÉrsC. 229. 221).

savanyú-alma: pomum acidum MA. arbutum Nom.² [sauer-
apfel].

selyem-alma. Selyem alma, avagy Posoni alma: jó bor
izú leves, öreg hoszúkás, szép piros (Lápp: PKert. III.144).

szögletés-alma. Szögletes alma, főlyül négy szögű; ke-
mény, sokáig tart, leves bor izú (Lápp: PKert. III.143).

szentbenedéki-alma. Szent Benedéki alma, hoszúkás
és sárga, édes, és kevesé savanyúeska, tartós (Lápp: PKert.
III.144).

szentivány-alma. Sz. Ivány alma, apró sárga, édes. Más
Sz. Ivány alma nagyobb, sárga piros (Lápp: PKert. III.142).

teledő-alma: pomum serotinum MA. [winterapfel].

vad-alma: unedo C. pomum agraste MA. arbutum [PPB].
[holzapfel]. Vad almác: innitia poma (Com: Jan. 62). Vad al-
mát aszalmi (Gér: KárCs. IV.309. 299).

Almás: [pomosus, pomis praeditus; mit äpfeln verseln,
apfel]. [Almas, folyónév 1009, helynév 1015. 1193. Olmás,
helynév 1220, Jern]. Az almás gyermekeket, hogy fílvítették az
szubasák attnak nekik 2t. (MonTME. 122). Almás kert (Gér:
KárCs. IV.296).

ALMÁRIOM: armarium; almer oder kapell. Pesti: Nom.
15. repositorium, fiscus MA. abacus vestiarium; schrank, schrein,
bücher- oder kleiderschrank, behälter PP. (MA: Tan 704
Mk: Törl. 162).

Almáriumeska Radv. Csal. II.363.

[**ÁLMÉL,**] **ÁLMUL,** **ÁMUL** (el *almul* Tel: Evang. I.88.
amélet JordC. 714. *el-áméletatta* MonIrók. III.141. *ámülkodo*
TihC. 287. *el ámülkodik* Sylv: UT. 1164. *el ámülkodik* DebrC.
32. 164): admíror, stupeo SI. [betäubt sein, staunen].

el-ámél, **el-ámul:** obstupesco MA [betäubt werden, er-
staunen]. Elálmult: attonitus Ver. Mind ott kik valának ezek
el ámulának ez ezodalatos dolgon (VirgC. 18). Lalkóm el
amult, es embebe meg fogatkoztam (NagyszC. 102). Főit
hajtogatá, az Frater György dolgán ugyan el améla (Tin.
MF.). Természet el ámul (Tel: Evang. I.88). Megyörögsko
minden érzékenségin az félelemre miatta elamulnac (MA:
Tan. 200). Elamult ostobaság (711). Elamulnac a félelemre
miatta (Zvon: Post. L.23). Az istennee ilyl magyságos ezekede-
tin ezac nem elamulnac (879. Megy: Bayle 128). Elamult az
elmém ezeken (Megy: Dial. 96).

elámulás: obstupescencia, obstupefactio C. [das erstauen]
Elamulás: stupor (NémGl. 271).

mög-ámul: [obstupesco; erstaunen]. Helyedből ki ne mozdul-
ly, hanem menten megállul, mint imez kő te mindgyárast
meg némully (Tör: Ján. 11).

rëá-ámul: adstupro MA. [austaunen].

Álmélet: [stupor; staunen, betäubung]. Uzodalat es amelat
pavor et stupor (JordC. 714).

Álmélkod-ik, **ámélkodik,** **ámülkodik:** stupeo, stupesco,
stupeo, demíror MA. [staunen]. Álmélkódó: stupens MA. míró
PP. Amelkodiknak raytta es ezodallyk (JordC. 710). Amelkodik-
nak wala bowhesegeen (Post: NT. 118). Nagy igazsagodon
igen amelkodic (Born: Ének. 221). Álmélkoldandó kegyelme-
ség (Born: Préd. 259). Azonközbe a szolga ámélkodic a szép
leazon: contemplabatur eam tacitus (MA: Bild. 20). Szabad
ámélkoldni, hogy mikor Dávid juhait őrizné, akkor emellettnek
királyi felségre (Pázm: Préd. 23). Arról fog ámélkoldni, hogy
oly mélyen sülyyednek (Fal: NE. 101). A sok ajándékok látván,
ámélkoldtam (Gvad: RP. 94).

el-ámélkodik: obstupro, stupeo C. míror valde MA
[betäubt werden, erstaunen]. Uzodalatos fizetes es el amelkodo
kőcőuseg (GuaryC. 43). Elámélkoldanak raytta az serghek (JordC.
381). Elámélkoldwan emen magaban az leh dolgot: mirans quod
factum est (617). Elmeeyekben megh zöndördwen az az el
amekoldwan ezodallyak (ÉrsC. 160). Elámélkoldok ezodal-
kon az iloten vigaszgnak latasrol (VirgC. 33. 82). Elámélkold-
wan nezi vala (34). Akar amelkoldnyk, el remáltes-wuk isten-
nek, isteneth amelkoldnk el, remálletwánk (Komj: Szpál.
214). Meg iyetem, el amelkottam es meg retteuteni: extor-
tus sum et tremebundus (460). Elámélkoldandó bölzeseggel
iartac el fizetekben (Born: Préd. 17). Bolondozóknae elámél-
koldnac igen jó meg imya (Mel: Herb. 187).

elámélkoldás: [stupor; das staunen]. Bödogultaknac el
amelkoldasoc (NagyszC. 210). Oly minth elmeeeknek vioman
valo el amelkoldasara fordulnak (VirgC. 71).

Álmélkoldás: stupor, admíratio MA. [das staunen]. Nag
ameelkoldással es feelelennel kőwetyk hwtet (JordC. 398.
Sylv: UT. 187. Káldi: Bibl. 290). Siralmas ámélkoldásra méltó
dolog (Ily: Préd. 166).

Álmélkoldó: [stupendus; erstaunlich]. Amilkodo ez choda:
stupendum hoc miraculum (TihC. 287). O amelkodo es choda-
latus zentsseeg (ÉrdyC. 18b). Amelkodo nagh choda (WinklC.
347). Amilkodo ezodalatos dolog (Born: Préd. 289). Az ama-
szentegyhaz amilkodo kezes szamra szallot vala (EszT: IgAny. 31)

Álmélkoldtat: stupefacio MA [betäuben, in staunen ver-
setzen]. (Kár: Bibl. 1472. Pázm: KT. 112).

[**Áméltat**]

el-áméltat: [seduco, pellicio; täuschen, verführen]. Amyra
el amelatta a kevesgeth az egynehany gonoz parthos embewr
(Mon: Irók. III.141).

Álmít, ámit (el *almít* DöbrC. 26. *elámit* Tel; Évang. III:301. *elámit* MA. el *amított* JordC. 333): seduco, decipio, pellicio SL. (täuschen) Edgyik így ámité: hogy az angyal jelentette meg a kereszt nem-vihetőségét okát; másik, hogy Zachariás pap (Czegl: Dag. Előb. 18. Czegl: MM. 180). Mikor madarakat fogunk éjjel, gyűjtött világzsal ámitjuk őket (Fál: UE. 150). A külső méltóságos tekintet sokat ámité (504).

el-ámité: percollo, attonitum reddo, exterreo MA. [decipio; betűiben, in stammem versetzen, täuschen] Fynduae kenvallasa-ne keserítése sok ayetatosokat elamítá es elmelema tezen (NagyszC. 141). Bines urat el amítá: exacerbató Dominum peccator (DöbrC. 26). Nem clae a tudatlan kösséget, hanem még a tudósoktat el amítottá (Tel; Évang. III:301). Az álom az embert elamítá es érzekeségnélkül valóvá teszi (MA: Tam. 171). A világ hízlekedé, esdárú; ha ki nem nyitjuk szemünket, elamíté bennünket (Fál: NA. 148).

Ámitás: seductio Kr. (täuschung, Muden dologod ámitás (Fés: GP. a. 20). Nekünk ámitásnak, s nem tanításnak, útról el-fántorításnak, s nem utbaigazításnak tetszik ám e te dologd (Veresn: Lev.).

Ámitgat: [pellició; verlocken] A kirgő esdárúdul megölte az embert, oly formán ámitgatván, hogy ha az ember a tiltott gyümölcsből enne, clae (Bíró: Micae. 172).

Ámitó: [stupendus; pelliciens;] seductor, deceptor; impostor SL. [erstarrlich; verlockend; verführer] Nagy és ámitó esdárúval: miraculograndi et stupendo (Káld: Bibl. Isai. 29:1. MF). Mint az ámitók szoktak eszelekedni a piátzon (Czegl: Japh. 114). Ámitó beszéd (Alv: Itia. 51). Ámitók, hitetők, lélekvesztők (Veresn: Lev. 14). Az ámitó világ, a hízlekedő test, az íméslekedő ördög (Fál: NE. 69).

ÁLNOK *alnak* BécsiC. *alno*. Helt: Krón. 15. Vás: CsnCat. 211): astutus, versutus, versipellis, furivus, maliciosus C. [höhn tückisch, listig, schlau, falsch] Álnokul: captiose. Esdárú alnokok: impostores C. Melletük ezek alnokul zerzettenc en ellenem (BécsiC. 171). Alnok meretekek: staterae dolosae (228). Alnoc zolga: servo nequam (MünchC. 48:37). El vezen heet lelkeket alnokokat hw nalnaul: septem spiritus nequiores se (JordC. 392). Ganoz alnok zellet (1772). Mynd ezek alnokul meg nyomorehatnak (Márgl. 82). Alnok gyvleséggel gyvleltenc engemeth: odio iniquo (KulesC. 18). A te zened alnok: nequam (ÉrdyC. 130b). Igen álnac és okos vala (Könyves Kálmán, (Helt: Krón. 15). Vetkeet alnak tudja titkolni: vitia caudae occultans (Deesi: Sall. 14). Álnoc nyelvő: homo lingua fallacis (Kár: Bibl. 1649). Latorságtól, álnak tanatskozástól meg-meni őket (Pázm: Préd. 36). Alnoc fant (MA: Bibl. 1565). Ne hozzane alnoc meretekeket (Zvon: Osianl. 3). Álnoc praktikáe (Zvon: Post. 1349). A ki a tudományyal vissza él, ravasz, álnoc (Com: Jan. 69).

Álnokoskod-ik: contemnor C. [intriguen] Midőn ezer képpen alnokoskodne, mint tassitana el tonább (Börn: Évang. IV:910b. MF). Bár alnokoskodják, s titkon álalkodják, nem szegi meg kedvetem (Rm: Ének. 183. MF).

Álnokság: versutia, impostura, panurgia, sutela, insidiae C. astutia, fallacia, techna MA. trans Com: Jan. 201. heintüek, list, schlauheit, falschheit. Álnoksággal eliktatni: introvertere PPIB. Vrsagoc fősnésegoc alnoczagoc: furta, avaritia, nequitia (MünchC. 55). Elvoztenc minden alnokság nyolkevedket (DomC. 177). El togyathközökyk byneselnek alnoksága: nequitia (KulesC. 71). Az te álnakságidat el tőrleb és a te bíróid ről meg nem emlekezem (Tel; Évang. II:91b). Hudi okos törtélyokkal, tisztességes hudi álnokságookkal áhni: stratagematibus uti (Com: Jan. 147).

Álnokságos: dolosus Kr. [heintüekisch, hinterlistig] Alnokságos chalarság (ThewrC. 135). Alnokságos ayakak: labia dolosa

(KulesC. 25). Pokolbely törtelmes leveleknek alnokságos chalard bölchessége (ÉrdyC. 550b).

Álnokod-ik, álnalkodik: [machinor, insidiar; in triguiren, nachstellen] Mardocheust es Esteré emlekedetes alszagal kéré haladra, hog azoc megölettetnen álnalkodné műmagonkol: insidiator noctrae solitudinü (BécsiC. 81). Álnalkodo y: arcus dolosus (191. 108). Álnalkodik vala öneki: insidiabatur illi (MünchC. 81). Azo gondolkodyk, alnalkodyk nykepen meg alaza (ÉrsC. 199).

Álnokodat, álnalkodat: [fallacia, dolus; falschheit, hinterlist]. Tellesoc alnalkodattal (BécsiC. 170). Vrsagoc fősnésegoc alnoczagoc, alnalkodatoc (MünchC. 85).

ALO: [age! alo! vorwärts!] Aló! álljunk-fel uraim: allons messieurs, montons a cheval (Kirbesz. 90).

ÁLOÉ, ÁLOÉS: [aloe] Álősta: tarum PPIB. Az alőc az io á ki tisztá, kőlic (Mel: Herb. 58. Com: Jan. 29). Ha terpetinával megözöd az alőst, hasadat megindítja (Váli: OrvSz. 35).

ÁLOM *aliam* RMNy. III:10. MNyil: Irt. Előb. 18. dísznő-*aliam* MA. Deesi: Adag. 161: **1**) substramentum: unterstren MA. Az dyczo az alambol tel nem kol (RMNy. III:10). Az szüldisznökis ot alomot gyfytuac es fiaznac (Helt: Bibl. IV:57). Azo alomból két azárlöklyköt nevelc: egyiket konyhához másikat vadászathoz szoktatá (Pázm: Préd. 1125). **2**) [tectum; obdach?] Fogad hazad alnalam (otalmaban?) ez zezheen zaran-deket (ÉrdyC. 110b).

dísznő-alom: substramentum porcorum MA. porcile PPIB. stren der schweine PPIB. Díszno öl avagy dísznő-alom (Com: Jan. 77). Nem szentegyházakban, hanem pajtakban, esdőrökben, csak nem dísznő-alomban praedikálnak (Pázm: Kal. 197). Még a dísznő almot is el akarja adni (Kisv: Adag. 139).

egy-alomi: ejusdem farinae; gleichartig] Feswenségh es kowamatosságh egy alomnyak: avaritia et cupiditas sorores (ÉrsC. 208).

ÁLT, ÁT: per, trans, ultra Kr. [hindurch, durch] Melly collecta mynd etendew alth mondatyk (LányiC. 162). Mith eszelekedek mind ezezh életében alt (DebrC. 220). Elbidet ivn azután hidason ált költöztem (Montrók. XV. 29. sat.). Ált men vén (Gvad: FNSt. 4). Ált hatott szívemen (Gvad: RP. 103).

ÁTAL, átal: **1**) adv, praef] trans. PP. [über-, hinüber-, durch]. Menyewak atal (ÉhrC. 19). Atal owozny (JordC. 399). Atal hozz vkoth (KeszC. 219). Huj atal mar imen más nyomba (Matkó: BCsák. 210). Nem minden hold tölten esik az diametralis oppositio, az egyenest atal valo allas (Klebr. 1649). Vö. atal-bocsát, -olvas. sat. **2**) postp. trans, per, ultra PP. [über, durch] **3**) helyi:] *za* Assisía atal memmen: per Assisiam (ÉhrC. 3). Tenger atal memni: ire trans fretum (MünchC. 27). Tö foc atal memni: per forane acus transire (19). Jordan vyzo atal: trans Jordanem (JordC. 206). Törtencok hog memne öz erdő atal (DebrC. 629). Koll vala öneki Samaria atal memni (Sylv: UT. 1139). Lowy hogy hw wtat temo sok warások es kastelyok atal: oppidatum et vicium (Pesti: NTest. 133). Megyen vala minden varosoc és faluc atal: iter faciebatur per civitatem et castellum (Helt: UT. 47). Száml száta atal a tizta konyvetűt (Frank: HasznK. 22). Az ő lenya szoptatta egy gerendán való lyuk atal (MesésK. 11). A kit pápává választanak egy lynkas szék-atal megtapogatták (Pázm: LuthV. 326). Az atybék-atal ment volna-he: per foras venisse (Mad: Évang. 328). Negyven esztendőig vezetett téged isten a pusza atal (Hly: Préd. 1428). Az egész országot, melly atal mégyen vala meg-hodoltatá (Balog: Coru. 3). *5*) Toghmenek vta Jordannak atala: via maris trans Jordanem (JordC. 303, 112). Vewe Sydonnak atala (478). Az

tyzta cechnok általa [át a tiszta ógen] (ÉrdyC. 532). γ) Meegyen vala Jesus az vetemeenyen által: abiit Jesus per sata (JordC. 388). Köves hegyeken által (DebrC. 345). En rayttam atal: per me (ÉrdyC. 133b). Ömezzettetek czattos önekuel az ű mellieken által (Mel: SzJán. 381). Kerilész teszen Galileen és Samarián által (MA: Scult. 863). Vtazási Árpádnak a' következendő országokon volt által (Lászy. Krón. 194). Rettenetes sívtag erdőkön jötenek vala által (Uo.). A ragyogó nap nap keletről délen által nap esetre fordulván (Com: Jan. 6). **b**) [idő:] α)

Éáltal: per totam noctem (BécsiC. 23). Mynd eeth által ötet yghen vereek arczol, nyakon (WinkC. 174). Mind öten et által meg maradt az imadkozásra (Tel: Evang. II.181). A vízszelő öten et által mind virgáz (530). Esztendő által (KDebr. 1619. D5). Esztendőt általvaló minden Evangeliomok (Illy: Préd. I. E5b. 1. II. E5b. 1). β) Soha ezteudev által három mise egy paptal nem mondatyk (CornC. 83). Ezthendew által nem lebetheth thwb nyek (LevT. 187). Három β wnepek lenne esztendő által (Ozor: Christ. 175). Esztendő által kétszer magyarázatic ez az evangeliom (Zvon: Post. 15). Az távul-lakók, egész esztendő által útba lépén sem tehettek volna eleget ennek az paracholatinak (Pázm: Kal. 174). Eleteknek minden időbe által körtellessé lénc a' rabságnak (Helt: VigK. 15). A mik sok esztendők által kerestettek, hanar el fogynak (Land: UjSégis. 140). Ejjek által kerestem (II.46). Alaminát kéregetvén enyihány napok által (Fr: SzJán. 95). ϵ) [eszköz:] Zolth vala moysesnek atala: locutus erat per manum Moysis (JordC. 90). Kyth hallottatok en zaam atal: audistis ex me (707). Bykessyget valyunk az istenhez, az my vr Christusunknak általa (Konj: SzPál. 60). Pörkoláb uram levele által jelentette (LevT. II.398). Niluán való látásban szölloc ő véle: nem homályos beszédec által: palam loquor ei et non per aenigmatá (Kár: Bibl. I.130). Az isten régeuten sok képpen szolot, ez utolsó időben pedig szölott az ő fia által (MA: Bibl. E5b. 1). Nagy terheket tsigák, és hévérek-által könnyen fel-emel egy gyermek (Pázm: Préd. 165). Mert ő általa elfünk, mozzunk, járunk, és általunk szerint ő általa vagyunk (Szár: Cat. F2). Irását mutatván Cleonnak, hamis levél által teszi adósának (Orczy: KöltII. 142). **3**) [directus, rectus, brevior; direkt, gerade, kürzer]. Egyenes, által ember: vera simplicitate bonus (PPII. Via, quae Altum vocatur (1269. Jern). Általpatkoléja, locus controversus (Czinár). Emeeel általb és rywydeb wt (ÉrdyC. 606b). Emeeel általb vtat hozza nem leiz (DebrC. 8). Általb uta nyitasséce (MA: Tan. E5b. 11). Sokkal általb, és az együgyűeknek oktatására alkalmasb, 's könnyeb az második út (Pázm: Kal. 91). Nulla celerior est ad insaniam via: nims a boldonságra általában' út, nint a harag (Pázm: Préd. 803). Nem édesgető mesterségekkel kellett a pogányokat a Christushoz téríteni, mely a pápistáknak legáltalabb ntyok, hanem jó példával (Matkó: BCsik 100). Általabb az út amára, imére pedig kerülobb (GKat: Titk. 272). Hogy a dolognak megértésében, általb és könnyeb nton igazgattassék (DKal: Ker. 21).

ellenben-által: [e regione; gegenüber]. Vének nevi falunál ellenben által az öbölök próbálták az Dunán való által menést (TörtF. VII.122).

Általában, általjában: [in genere; directe, recta MA. omnino; im allgemeinen, durchaus]. Általjában szólni: *Camarine loqui PP. Általjában megfelele (MargL. 33). Martirosagnak aureolaya melosaga job általjában zolual minden egyeb aureoláknal (CornC. 254). Tud'da azt el vegezettnek lenne általb (BodC. 35). Tamadó é tudomány nem embertől, hanem általjába ő magától a' hatalmas istentől (Helt: Bibl. I. a2). Minden test nint az ruha meg auni: mert ez, é világ teremésétől fogva való rendelés: általjába meghalsz (Kár: Bibl. I.659). Mellik legyen az Ecclesia az kinek ollian atalliban hímünk kellyessek (EszT: IgAny. A3). Általjában szól hát ugy a' Jesuita (Czegi: Japh. 140).

egy-általjában: [in genere;] directe, praecise C. [im allgemeinen, durchaus]. Ezt a' paracholotot nem egy általjában kell ún értene, hanem valogatott értelemmel (Mon: Apol. 50). Kiket Isten az lütnec minden tekinteti nélkül, egy általjába való állandó rendelése szerint valozot az örök életre (Zvon: Post. I.116). Egy általjába kimondgya (MA: Scult. 55). Nem érti azt egy általjában, minden külömbség és valogatás nélkül (Bal: CsIsk. 151). Christus annyira kívánta mindeneknek részleteni isteni kezeleit, hogy egyáltaljában mondotta: Irghamasságot akarok (Illy: Préd. I.119). Üdvözülhnek egyáltaljában lehetetlen (GKat: Titk. 5).

Általjában-való: [absolutus]. Általjában való hatalma zenent: de potentia absoluta (NémGl. 363). Ez az ig'ot nem absoluta, általjában való, hanem conditionata (Pázm: Kal. 671. MF.).

Általán-fogva, általán-fogván: [in genere;] penitus Ver. certo certius, profecto, omnino MA. [im allgemeinen, durchaus]. Mykoron valakyt által foghva az erek idvességeg terent (ÉrdyC. 606). A gonosz fene vad öttemeg ötet, általán fogva meg szagatta Josephet (Helt: Bibl. I. 83). Általánfogva megkel lahod, monda az király (MA: Bibl. I.267). Az Christus általánfogva bizonyal eljön az iteltre (MA: Scult. 19). Ez dolog általán fogvan es tökéletesen ugy megh leszen az mint keröm (Szár: Cat. C3). Ha küzüllünk lettek volna, általánfogva megmaradtak volna velünk (Illy: Préd. II.550). Ez jívő vasúrnápra, általán fogva otthon leszek (Thurzó: Lev. I.46).

egy-általán-fogva: ∞ Az harmadikat, egyáltalánfogva nem tudjuk (Bal: CsIsk. 225). Az Calvinistác ugy disputahac ellenine mintha egy általán fogva ostyával nem volna szabad azt osztogatni (Zvon: Post. I.598. DEmb: GE. 40).

Általképpen: [in genere; im allgemeinen]. Az Moyses könyvében való filahmazásit az képeknek általképpen minden ok tekinteti nélkül kellene érteni (Zvon: Post. II.607).

Általság: [transversum; die quere]. Körözttfának általsagaara ees hozzsagaara (CzechC. 4. PozsC. 4).

ÁLTALAG, ÁTALAG (átlag? LevT. II.146): pincze palaczk, tinia C. batus, doliolum MA. [antel]. Kyczen altalaggal eféle bornak maradekat it el ne adhassa (RMNy. II.3). Öcchenek hagyot ég retet es ég altalaght bort (LevT. I.234). Az ő hordóikat meg üresitic, es az ő általaght elrontyáic (Helt: Bibl. IV.199). 10 általag mustír (Radv: Csál. III.63). Egy általag malosa (VectTrans. 18). Mostan adóznak egy kila buzit, egy kila aszu szilvát, egy általag bort (TörtF. VI.126). Két jökora ezüst általagok (MonIrók. VIII.45). Némely úr szállására egész hordó bort vontanak, némelyeknek általaggal (X.385). Vittenek ki egy általagbeli az mi kicsin dézmabor volt (KecskTört. II.70). Általaggal veszi a bort (Bethl: Élet. 290).

ecetés-általag: buticula acetaria PP. oxy; ein essigleigel Nom. 31.

Általagos: [dolioli; antel]. Hordós és általagos borokért elboosítja (RákF: Lev. I.439).

ÁLTALL, ÁTALL: vereor, verecundor MA. [piget; sich scheuen, sich geniren, verdruss empfinden]. Ne atalla io lun bementet (BécsiC. 36). Ne atallatoc azokat: non tinneritis eos (177). Atallum vala: verebar (NémGl. 190). Emberth nem által vala: non reverebatur (JordC. 599). Ne átalj mind hűdodig igazulni (Tel: Evang. II.652). Szégyenlem és általlom te elődben fel emelni az őn ortzámat (Kár: Bibl. I.1125). Rebecca általlott tevén tüni (Pázm: Préd. 53). Általlják és szégyenlik magokat a házi gondokban avadni (Fal: NE. 24).

még-általl: ∞ A püspökek megaltallac látni az attyafiáknak egyenással való hadait (Helt: Krón. 38b).

Általkodó-ik: 1) $\times$ Az zolgak igen általkodának: (Bécsit: 170. MünchC: 146) Ne általkodgyanak en bennem (AporC: 18). Az te zemeylod fertozetes ruhawal nem általkodanak meg walyuttay (ÉrsC: 36) **2)** se obtinamur; verstockt werden. trozen. Átaltalkodva; praefratre C. Átaltalkodó; contumax MA. Az újítók általkodva vitatták, hogy az isteni parancsokat teljesítésre lehetetlen (Pázm: Kal: 925. MF). Jóllehet hogy semmi reménységünk nincs már, általkodva veszünk s itt: maradjunk is kar (Könyi: Hlóm: 175).

el-általkodik: se obtinamur; verstockt werden, trozen. El általkodott gonoszság (Pázm: Kal: 41). Nem csak reink diühődik, hanem gonoszságban inkább eláltalkodik, a' hit intűnik (Pázm: Préd: 6). Eláltalkodott és vakmerő ember (MA: Tam: 42). Eláltalkodott elmével; obstinato animo (Káldi: Bibl: II: 232).

még-általkodik: 1) vereor, piget; sich schämen, verdruss empfinden. Megáltalkodik az asszony, és azt mondá, hogy életért azt a szegényt és gyalázatot nem szenvedné (Pázm: Préd: 1070) **2)** obtinor C [verstockt werden, trotz bieten]. Megáltalkodan, a magatúl gondolt értelemben megmarad (Vörösi: Lev: 111. Lépe: P'űk: 1193. Illy: Préd: 1129).

mégáltalkodás: contumacia, pertinacia, perveracia, obstinatio C [verstocktheit] (Zrínyi: Hlóm: Com: Jan: 186). Nemcsak a zsidókat a megáltalkodásért, hanem más bűnösöket is megtört (Birc: Micae: 177).

mégáltalkodott: obfirmatus, obstinatus, pertinax C capito, agyas P'PB [verstockt]. Megáltalkodott kemény nyakúnak lenni; perveracem esse (Com: Jan: 196). Megáltalkodott kemény nyakú bűnös (MA: Scult: 219). Meg általkodott eretnek (Czecl: Japh: 192).

mégáltalkodottság: pertinacia; verstocktheit. Értetni nem akarja szemtelen megáltalkodtsága Sándi (KérFél: 168). Oly kárhözatos aton és atkozott meg általkodtságban vagyoké (Hum: Tracta: 158).

Általkodás: contumacia MA [verstocktheit]. A nevedéken öfűhöz illik az halgatás, nem pedig az általkodás, vakmerőség (Com: Vest: 58). Boszontó általkodást hogy nem emberséges alázatosságot mutatna (MA: Tam: 1279).

Általkodott: obstinatus, contumaciter perverax MA [verstockt]. Általkodott keménység (Hall: Paizs: 8).

Általság: indecorum, absomum, pudendum, verendum MA [scham, verdruss]. Általság: pudor (NémG: 79). Lajzen öneky gyalázati és igen nagy zegenesge és általsága (TelC: 280). Az ország azt általságnak tartja, hogy a koronás király in aresto legyen (ÉrdTérAd: III: 199). Általság csak hallani is (Pázm: Kal: 273).

ALPÁN: subdiale; altani. Dicskas egész folyosája vagy altanja orsós orosz ékkal (Bethl: Élet: II: 256).

ALUSZ-ÍK, ALOSZ-ON még VitkC: 41. Alúz: 38. Alus halvás: 57. Aluzé (Helt: Bibl: 176). dormio C [schlafen]. Alumi fogok; dormisco C. Hogy end, egyetek alumi, fel kelne (ÉltC: 11). Nag' indulat lot a tengenen, de ő alozon vala (MünchC: 28). Léle vket alattoz; invenit eos dormientes etc. Mi alumae; nobis dormientibus (59). Nem holt meg az leme, de alvzyk (JordC: 280). Ha tanolt emberek között alandotok; si dormitis (JordC: 127). Simon alozz? Simon dormis? (417). Léle vket alottokban (17). Én alozok (478). Simon aloz? nem v'zizhatal en velem (DebrC: 64). Ne alozyon (CzechC: 27). Marjának teste alozyk vala (ComC: 47). Mykoron evk alomának (188). Sokayg alvzy (44). Hogy keenyok alvzysek es bynek bochat tussok en halottoknak, ÉrdyC: 6076). Vetyerlye v'tan sola nem alut (VirgC: 96). Tetete magat igen melyen alomny (82). Akar allogiam akar v'gyazak (413). Simon alvzy? Simon, dormis? (Pesti: Évny: 19). Ihesden alozom (Helt: Mes: 49). Nem al-

mában, aluttaba latta ezt (Mel: száj: 19). Ne alozgie (539). Sok rőttemetes álmoktól alomban mint óhassam magam az én ágyamban? (RMK: IV: 229). Mind kettőt aluma találá (Kar: Bibl: 1185). Nicefian, mikor ágyában alumiék, meg-öleték (Pázm: Préd: 74). Az királt agyon öti aluttában; interfecit regem dormientem (MA: SB: 273). Kevés aludott, vagy liávalkodott (Tus: Apol: 144). Kevés aludot (Hall: Tel: 244). Virágos kertben aluma tanódot (Thaly: VÉ: II: 217). Soha mély álmot nem aluszik (Misk: VKert: 348).

szólások. Mát az veréb, csak annit aluszik (Deesi: Adag: 179). Ete hazna, s a luttá b'ere; anima sui pro sale data (254). Bár csak öti lehetet volna béri, salutta haszna; de a sem volt (Mey: Óldj: II: 12).

Közmondás. Sással fűdött házban bátorságos aludni (Kisv: Adag: 217).

által-aluszik: Valanemlyi időt által aluszom; per dormisco C [durchschlafen].

el-aluszik: 1) dormio, dormisco C [einschlafen, verschlafen]. Elalutt; soporatus C. A hel, kiben el alozon; in quo dormit (Bécsit: 6). Emen bennen bekeseged eel alvzyk (KulesC: 6). Yewo ő thanywanyhoz es leele evket el alwvan (ÉrsC: 296). Hogy egylo yvta ezak el alvt kepet muthaba de fel kele ew agyabol (467b). El alumi almozza (Helt: Bibl: I: V). Az igazságot ember hamar elalhattya (MA: Scult: 126). Ki sokaknak jobb kotzán fordult volna meg állapottyok, ha ezt vagy tudták, vagy el nem aluták volna (Fal: FE: 383) **2)** morior; einschlimmern. Bynnek halalaban el néé alozyk (PeerC: 184). Elalutt; mortuus est (MA: Bibl: 1318. IV: 156). Magzatim el aludtam az úr istenben (Gér: KárS: I: 293. GKat: Titk: 228) **3)** exstingvor Kr [erlöschen]. El-alutt a gyertya; lucerna lumine defecta P'PB. Leg-ottan mindin hevsge el alvzyk (DebrC: 599). Az fűzet ne hadgyáé el alumi (Kár: Bibl: 192). Böcsött arezája, elalutt szeme fénye (Fal: NU: 316).

elalvás: dormitio; das einschlimmern MA. Az yz marjának ew el alusa jukab volt zykseg, hogom gyenyorevség (ComC: 47. Zrínyi: II: 162. Bal: CSlk: 113).

ki-aluszik: desterto, alumból föl serkenők C [dormio, dormisco MA [sich aufschlafen]. Kialuszom az éjet; per dormisco. Kialumni a r'zsezséget; exhalare, odormiscere (rapulam Kialumni a bort; obdormire rapulam P'PB. Ha ki aluttad álmotát és felserkensz, vigyázz (Com: Jan: 113).

még-aluszik: 1) dormio; schlafen. Álmokot meg alvzyk; dormierunt somnum suum (DóbrC: 141. KulesC: 183) **2)** [exstin gyor, praemorior; erlöschen, absterben]. Meg aluzk a thúz (DebrC: 146. 394). Lumpasszyk meg alvzyk (JordC: 434. ÉrdyC: 156). Jesus zerleme az emberekben meg alvzyk (ÉrdyC: 106). Ayotatussagok meg alvth (666). Zepsegóm meg alut vala (NagyiszC: 37). Paralysis el bettezség mel mikoron embernek testinek valamel rezere osik, az meg alozik es ezzel nem kezd bírní (Syl: UT: II: 174). Túzse meg nem alozik (Helt: UT: 17). Meg alutt földön az igaz hit (Bor: Ének: 170). Az hit meg kezd alumi (Fél: Tam: 524). Hogy a mi felgerjedségék indultanak a szívökben, ne alumiának meg (Mey: Dál: El3b: 2). Az igazság meg alumi ne láttásék (Ker: Préd: 8). **3)** densso, dirigeo C [conlesco MA [gerinnen]. Meg alvzyk w zywyk mykpepen toy (KeszthC: 175). Ő zivók megadut mint toy; coagulum est (JordC: 64).

mégalutt: 1) exstinctus MA [mortuus; erloschen, abgestorben]. Nem hagyja az megalutt; meglott; testet kyyony a hazabol (ÉltC: 137). Megalutt gyertya (ThewrC: 57). Megaluth zenek; carbonis (KulesC: 28) **2)** coagulum MA [geronnen]. Meg alvzy; coagulatus (NémG: 78). Megalutt vér (Zrínyi: II: 97).

E megaluvás: [extinctio; das Erlöschen]. Szomorkódnak a gyertya világnak megaluvásán (Lép: PTK. 1280).

Aldogal: dormito PPBL. [schlummern]. Aldogaló: dormitator PPBL.

Alhat-ik (*alhatossam* Pécsi: Ágost. 16b. *megaluhatatlan* Mel: SzJán. 297); [dormire possum; schlafen können]. Dormitatio: nich schläfert; alhatum (Com: Vest. 127). Az alható, almot kivano, áset és húzozodik (Com: Jan. 66). Mondod hogy alhatniú: én pedig azt mondom, inkább alhatatniú sok almot (Gyöngy: Char. 174).

[meg-alhatik]

mégallhatatlan, mégaludhatatlan: [inextinguibilis; unauslöschlich]. A póluat egefi megalhatatlan tűzbe (MünchC. 18. JordC. 362. 186). Megaludhatatlan es olthatatlan szenet bozat (Mel: SzJán. 297).

[Alhatás]

nem-alhatás: [insonnium; schlaflosigkeit]. A szüntelen búk némelykor az elmét a nem-alhatással, néha pedig nehéz álomba-hozással terheli (Gyöngy: Char. 299).

Alhatatlan: [inextinguibilis; unauslöschlich]. Ereztetned pokolnac alhatatlan tűzbe (MünchC. 90).

Alhatatlanság: [insonnium; schlaflosigkeit]. El alut, alhatatlanságot el víz, almat hoz szemedre (Mel: Herb. 60).

Álom (*almu* Anonym. *alm* Budai Krón. MF. *almal* DöbrC. 239. *alam* LevT. 1264): **1)** somnus, sopor C. schlaf MA. Első álom: conticinium; második álom: redormitio C. Álomra adni magát *componere se ad somnum PPBL. Alozon vala nehéz alommal: dormiebat sopore gravi (BécsiC. 240). Jelenec neki almban: in somnis (MünchC. 16). Felelethet veven hw almban (JordC. 359). My zemwnk almath wegen (ThewrC. 133). Een almath wek: dormivi (KulesC. 4). Kenyev alommal el znyvaduan (DomC. 147). Az alombol felszerkenuen (ComC. 47). Esmegh yewend masod alomkoron: in secunda vigilia (ÉrdyC. 156). Nagy álom száll az emberekre (Kár: Bibl. 1531). Tautúl légy most álom (Decsi: Adag. 150). Mind étele itala, mind álma vigyázása között mindenkor fülében zengettek (Pázm: Préd. 7). Az álom ki pattan vala az én szeméimből: somnus fugiebat ab oculis (Alv: Post. 1304). Mély álom (Com: Jan. 55). A józiti álom ugy felpirította [a kissaszonyt] (Fal: TÉ. 697). **2)** somnium, insomnium Ver. traum, nachgesicht MA. Somnium in lingua Hungarica dicitur almu (Anonym. 3). Somnium Hungarico idiomate almi dicitur (Budai Krónika. MF.). Még-emlékeztem az alomról, mellet lattam (BécsiC. 72. JordC. 105). Almamba (in visione) zolnal zentidnek (DöbrC. 163). Lón hogy éiel álmat látúe (Kár: Bibl. 1472). Látinac álmat: viderunt somnium (MA: Bibl. 137). Álmat álmodtan: vidi somnium (2224). Irtóztatos álom (Fely: SchSal. 42). Egy kis enthusiasmus vagy poétás álom keverte magát belé (a históriába, Fal: TÉ. 683).

[Szólások]. A l o m u a l n y e r t e: sine sacris hereditas (Decsi: Adag. 21). Nem álmat hivelyezec, hanem igazat mondoc: prov. non somnium est, sed res vera MA. Aranykőten három óráig ha mulatván csak, egy szabó álmat is [rövidet] aluván, megindultam (MouÉrk. XVII. 77).

[Közmondás] Álom s essős idő: somnium, possirliche händel MA. Álom s essős idő: udvari reménység SzD: MVir. 34.

elő-álom: primus somnus; erster schlaf MA. Elő-álomkor: concubium C. nox concubia MA. Ez iel elew alam koron ky dwle a köfál, LevT. 1264). Elő-álomkort (Helt: Krón. 134). Elő-álomkor őszuehina az ői arulokat: intempesta nocte (Decsi: SallC. 20).

könnnyű-álmú: levisomnus; leisschlüfig C.

nehéz-álmos, nehéz-álmú: [somniaulosus; schlüfrig]. Nehézálmú betegség: veterinus MA. Eljő a nap, mely tégedet ily nehéz-álmot felszerkent (László: Petr. 49).

Álmatlan, álomtalan: exsomnia C. insomnia MA [schlaflos]. Az éjtszakát álmatlan fölteni: noctem insomnem ducere MAI. Een jelkennek twdománya megl rezzezt almatlan: conscientia mea terret insomnem (FestC. 390). Álomtalan felkúsznek (MA: SB. 127).

Álmatlanság: insomniá PPBL. [schlaflosigkeit]. Erdőtelenít az álmatlanság (Com: Orb. 351). Az álmatlansággal sok nyavalya jár (Gyöngy: Char. 226).

[Álmékony]

Álmékonyaság: [somnialesia; schlüfrigkeit]. Ha adandok almat en zemeimnek: es en zemen heianak almekonsagot (AporC. 102). Az almekonsag az wygyazasnak ellene (ÉrsC. 388. 531).

Álmod (*almad*) tam: somniavi Helt: Bibl. IV. Jerem. 23. 25 *álmód* Ver. Zvon: PázmP. 86.); somnio Ver. consomnio MAI. [träumen]. Álmodoc: somnio; ich habe einen traum MA. Vetkeztem almotan es emeltem (VirgC. 13). Soba feiebből ki nem ludgya esui a szőlőbec gondgyat sőt ha aluzik is aual álmod (Tel: Evang. III. 28). Az szentek tiszteleiben bálványozással álmodtak (Pázm: Kal. 792). Calvinus ő benne gyalázatos vétkeket álmod (Pázm: Kal. 489. MF.). Álmodott semmi (Pázm: Préd. 308).

Álmodás: [somnia; traum]. Meg rőttenfél engemet, az en álmodásimba (Mel: Jób. 18).

Álmodoz, álmodoz (*álmadozik* Biró: Micae. 113): somnio, consomnio C. [träumen]. Almatk almadoznac: somnia somniatum (JordC. 711). Ha alwz, orwlok almadozz: somniat (ÉrdyC. 133b). Mykoron almban álmodoznek ilyen almat lata (DöbrC. 520). Hogy ha madarackal álmodoz éyiel, nappal nagy szél leszen (Cis. H.). Az ki mit kiúan azzal álmodoz (Decsi: Adag. 106). Christinasac földi országit álmodoztác, reméltette (MA: Scult. 1034). Efféle dolgokkal álmodoztak (Czezl: MM. 149). Oktalanság itt vinculum álmodozni, a hol annak essentiaja ninesen (Matkó: BCsák. 444). Földiekrül es hívységokrul álmodozik (Biró: Micae. 113).

Álmodozás: somnium, insomnium C. somniatio MA. [träumere].

Álmodozó: somniosus, insomniosus C. [träumer]. Az almadozoc heiba bezellettene: somniator (BécsiC. 309).

Álmos, álmas: somnolentus, somniculosus MA. [schlüfrig]. Félíg álmos: semisomnus C. Illius ortus per somnium fuit prognosticatus, ideo ipse vocatus est Almus (Anonym. 3). Az restóket fel yndola, az almasokat fíel seerkenche (ÉrdyC. 568b). Fel serke[ne] wr mykeppen almas: excitatus est tanquam dormiens (KulesC. 195). Az hugoc ne legenez tuniar restec almasoc (TelC. 377). Walanak az ő z-emek almasok: gravati (ÉrsC. 90b). A gózfínel és hórsókúnel semmi niúts álmasabb (Com: Jan. 17).

Álmosság: **1)** somnolentia; veterinus, somnositas Kr. [schlüfrigkeit, schlafsucht]. Nem ásitó és szunyadozó álmsággal, hanem ébren, és figyelmetességgel halgassuk valamit isten monl (Pázm: Préd. 158). **2)** [somnia; schlaf]. Cristus neki yeleneek álmsagabam (ÉrdyC. 443).

Álomi: [ad somnium pertinens; schlaf]. Álomi mélségben esőt beteg: letargicus, schlafsuchtig. Álomi nyommasztás: incubus, Ephialtes, der alp. Mély-álomi-beteg: veterinosus MA. Nagy álomi nehesség (Born: Préd. 228).

Álmokodás: [somnia; träumere]. Emberi álomkodások és velekedések (MNYil: Irt. 303). Efféle könetközéssac emberi álomkodásból es velekedésből vadnac (Vallástét. N).

Aluddogal, aluddogál: dormito MA [schlafen, schlummern]. Hortyogdogalva aluddogálháné (MA: Tan. 158. Pázm: Kal. 800. Barna: CsLk. 307).

Aluddogalás: dormitatio MA [schlummern].

Aluszékony *aluszékony* Cs. N3. *aluszékony* Könyv: IRom. 61. somnolentus, somnolentus, dormitor, veterinosus MA. schläff rig, schläffsüchtig. Az aluszékony szunnyadoz (Com: Jan. 69). Aluszékony szív (ily: Préd. 129). Aluszékony lélek (Derk: ŐÉlet. 35). Aluszékony lelki ismérlet (Hum: Tracta. 207). Aluszékonyok, restek, tunyák és gondatlanok (Biro: Miacs. 113).

Aluszékonykod-ik: [sopor, deses som; faulezen] Drága ágyakban, gyenge pelyhek-között aluszékonykodnak (Pázm: Préd. 812). Nem szép dolog szemét behúnni és aluszékonykodni a cselédes uraságnak a hol eszlant eszlják (Fal: NE. 24).

Aluszékonyosság: [somnolentia, desidia; schläffrigkeit, faulheit]. Az aluszékonytávzatotván, vizsgálásbani legyünk (Pázm: Préd. 833). Lamlaság, aluszékonyosság (Com: Jan. 55).

Alut *alutom* BécsiC. el *alutó* Valk: Gen. 2. Hofgr. 92. *el-alutom*: consopio PFB: i. sapio MA [einschlafen]. Alotom (dormire facio) őket lézodalnal (BécsiC. 181). Ez [a nadragulya] igen alutó a nősténye, végre ugyan bolondá tenne (Mel: Herb. 52). Rengeméie es alutania az gyermekot (Pont. 39). Kenyereből étette, pohárából itatta, és ülében alutata (Pázm: Préd. 138). V3. 6t.

el-alut: 1) *sopio, soporo* C. *consopio* MA [einschlafen]. Samsont el alutthaa: dormire fecit (JordC. 315). Adamra álmut bozta, hamar Adamot isten el alutó (Valk: Gen. 2). Dioscoridi Thridacias, az az elalutó fi (Mel: Herb. 51). Ha gyökérét főzed, iszol borban, bolondá teszen, el-alut mint egy holtat (Mel: Herb. 52. 64). Samsont meg-esab Dalila e világ, és a test, kít az ő térdein el-alutván a philistensok közébe ejt (Bát: VTárgya. 178). 2) [coagulo; gerinnen machen]. Csak emlékeztetés a vért elalutva, a tagokat meg fagyaltatva (Lép: PTK. II. 64).

még-alut: coagulo PFB [gerinnen machen].

Alutat, alutdat, alutat: [sopio, dormire facio; einschlafen]. Te alutattal engemet (Helt: VigK. 26). Be takargatta, fektette, alutatta (Bom: Préd. 34). A bűnök azok, mik az istent alutattják (Mad: Evang. 162). Az őbaban alutatta (Mik: TörL. 476).

el-alutat, el-altat: ~ Te alutattal vala el engemet, te elmentél megis engemet (Helt: Bibl. IV. Isai. 38. 16). Igen elalutat (Mel: Herb. 74). Az vektékül el alutattat díesfőszeg gyalázatra fordított: vihis sopita gloria (Prég: S-ek. 974). Rőngéttel esüdesítik sirásokat, és így el is altatják őket (Biro: Miacs. 94).

Alutlan *alutlan* Tam: Szents. 107. *alutlan* 125. *alutlan* 141. Mel: Herb. 296. Szulam: Cent. 375). insonnis; schlaflos. Éhen, szomjan, fázóva alutlan, meztelen, szolgált [sternok] (Pázm: Préd. 1218). Testet alutlan vizsgálással a lélek szolgálattára lejtotta (Tam: Szents. 58. 110).

Alutlanság: insonnium; schlaflosigkeit. Vigiliae [attenuat corpora] az alutlanság megerősíteti a testet PFB: Alutlansággal mulatta el az álmat (Monlók. III. 112). Gyútvány hűségét es alutlanságot meg állat az mákolaj, Bajtba: FivK. 108). Szomjúsággal és alutlansággal farszotta (Pázm: Préd. 756).

Alutt: 1) [soporatus; eingeschlafen]. Christus az holtat oly könyen mint te az aluttat föl költötte (Bom: Préd. 219). Alutlá tézi magát (Halt: III. 112). 2) [mortuus, extinctus; tot, erloschen]. Alutt tenger: asphaltos Nom. 113. Az fekete alutlzen (DobrC. 112). 3) [coagulatus; geronnen]. Alut té: lac coagulatum, concretum. Alut vér: cruor, sanguis concretus MA

Aluvás, alvás *alvas* dormitio MünchC. 193. BécsiC. 61. PecoC. 188. *alvas* VtkC. 57). *sopor*, dormitio MA [schlaf]. Egyedül alvas: secubitus C. Déli alvás: meridiatio PFB. Mely halál jegyzetlathy ily az alvason (ÉrsC. 17). Alitak hog alom alvasról mondania: de dormitione somni (DobrC. 497). Alomnak alvasról (WinkC. 321). Alombeli alvasról (Sly: UT. 1144). Az aluvásban halottakhoz hasonlók vagyunk (Pázm: Préd. 1013).

Alvó *alvo* DabrC. 149. *alvo* MünchC. DomC. dormiens, dormitor MA [schlafend, schläfer]. Félh alvó: semisomnis, semisomnus PFB. Het alv atáfiac: septem fratres dormientes (MünchC. Kalend). Az alv frater-eket meg látogatuan (DomC. 129). Alvovan talala ewket: dormientes (Pesti: NTest. 104). Az alvó hortog (Com: Jan. 69). Aluvo ágyába véteté fejét (Cseroi: Hist. 96).

ÁM *am*? Amade *ambár* helyett mindig ezt írja *ambár*: 1) *sane* MA. esto, etsi, etiamsi, v. certe, sane, profecto Kr. [wol, jawol, wolan]. Ám járjon: esto, eat MA. **a**) [imperativussal]. *a*) Az ty atyatókfyay am syrrasaak az eegheteesth (JordC. 93). Am lassad (ÉrdyC. 642b). Hogyha kedig az hitetlen el válic, ám vályléc: discedat (Helt: UT. t. 8). En czac az parazi gletto iaro: ám szabad legyen isten mit miel velem (Bom: Préd. 252). Szerezzenek e'lez hasonló bástromot az Luther maradék, és ám osztán díeskedgyerek nemzetességekkel (Pázm: Kal. 637). De ám orditson: nem led vele gondolni (Sall: Vár. 48). Am ugy legyen! (Czepl: Japh. 121). Am nyeretek vele, ha miben estek a szófogadatlanságrét (KeeskTört. III. 323). *á*) [ám — *csakhogy*. *ám — de*]. Ám ezelekedgyetec az mit akartoc, czac hogy... (MA: Scult. 41). Minthogy az álomban és jüvendülésben, ám legyünk is rólak nehá reménylésben, de száz közül sínes egy igaz bételésben (Gyöngy: Char. 128). **b**) [indicativussal]. Ha ugyan ugy kell néni, ám engedec kegyelmedec (Czepl: Japh. 69). Mutass bár csak egy hitbel ágazatban tévelygő pápát, mint Ecclesiának fejét, s ám le díjtettet a Roma falait (Sámb: Is. 50). **2**) en MA. [ecce; sieh, sieh da]. *a*) Meny hozya rözghel, am kywe yew az vyz mellec (JordC. 18. DabrC. 2). Am mech mondok (TükC. 78). Kd akkor nem hagyá az mienket el adni, ám aztán Mihálytól félben elküldék és semmit el nem alának benne (LévT. II. 28). Kiket am elő zamlatánk (Ozor: Christ. 187). És am elődbe íő negyszázad maguan: et ecce prophet... (Helt: Bibl. I. P1). És am el vesze az egez világ (Bom: Préd. 7). Ti veletec leszec mindennap, mindennap ám, világ vezetzig (Mon: Apol. 11). At pulehrum est digito monstrari et dicier, hic est: ez volna ám az (Bécsi: Adag. 75). Bolond ám ő szegény (661). Hasomló rettenetes dolog nem volt, tudni illic ellenség rontási által ám (Zvon: Post. II. 246). Mivel igazat fogot mondni sám betört a' fője (Czepl: Japh. 122). Aeschlúbsra egy sas egy tekenős bekat eyte, sám meghala (EXPrinc. 121). Étel után ottan mindnyájan az hősék egymásnak nagyvigan ám megcsükkének (Thaly: VÉ. 165). *á*) [ám ugyan]. Szent Agoston, az ő elmelkéslésiben, am ugyan io reszt elő számlál bennük (Lép: PTK. 1288). Kiket am ugyan az őrdőznek ada GKat: Tük. 131. *á*) [mert ám]. Minth am dauid mongya uda, ... minth am zeuth paal írta (SándorC. 11). Nemelyek mint am zent kateria margareta (32). Mint am íruan uagón (DabrC. 372). Az minénió ceremoniac adattanak vala az szent patriarchaknac, azoc minú példiuzac Christvsnac el jónését, mint ám Abrahamnac tselekódeti (Kules: Évang. 6). Mint az naclar am hog fiait az fezőklől ki hana (TükC. 17). *á*) [mert ám]. Mert am ugí monda (DabrC. 1). Mert am az vristen mongia (113). Zent Tamás doktornak ez velagra valo síletes: meg íőntetek mert am egí puztaba lakozo megh monda (203). Okaat vetyk, mert am wgy vagyon megírvan (ÉrdyC. 549). Mert ám egygyic nyavalya a masikat ott őri rajtan (Czepl: Enoch. I. 169). *á*) [ám — *de*]. Dugonics: Pódlab. II. 331. Kr.] Vigyazz! am-rad a nyúl azomban kúdják (Gyöngy: KJ. I. 371).

immel-ámmal: utemque, superficialiter, defunctorie MA perfunctorie, frígide PPBL. [oberflächlich, nachlässig, obenhin]. Csak immel ámmal mondod magad is (Czegl:ORoml. 301). Immel ámmal szolgáltál néki (MNyil:Zsolt. 64). Emlékezetet térsen Josephról, de tsak immel ámmal, és kedvetlen (Tyuk: Józ. 255). Imvel ámmal halgattyaák az istennek ígétjét (GKát: VTitk II. 1116 Kor:Préd. 176).

íméz-ámoz: [circumfusa uti; unschweife maeben; hímez hámoz]. Semmit nem tudá mondani, hanem tsak ímeze ámoza (Kász:Kil. 5).

Amé támé? Kr. am eh DebrC. 101. 137. a me 63. 217. 223. 225a: ecce MI' heliem! MA. sieh da! ei ei! ach! PI' Ezönkeppen az karhozandó gélílie az igazakat. Ame pelda nekől Adamnac ket fia vala (GuaryC. 20). Ame jelen nagyon istennek zolgaya (TelC. 296). Mind megh hotunk uala: de ame ez nómós madar: az artatlan cristus iesus: minket az halalbol fel tamazta (ThC. 17). Abel kit a me a Kain mi koron meg őlt volna (DebrC. 119). Kőuekel hazigalak őtet de a meh mikoron kerneie őket hogi... (203). Nem tudod-e, hogy hazug az őrdög? Amé! köszönöm, hogy ily dologban, ily lágy vigasztalást adtok (Pázm:Kal. 207. MF.). Mince utánna ki ki mind házához ment volna, amé tenékel egy iszonyon rettenetes eszadá állat: ecce tibi monstrum (Prág:Serk. 707). Amé, ez gonosz jel (Forró:Urt. 700).

AMANDÁRSÁG: szubaság, dummvírus; szubaság-hoz, amandársághoz való: dummvirális C.

AMAZON: [Amazon]. Telamon is, a Penthesilea vitez amazon is hogy jártak (Gyöngy:KJ. 38). Ez a híres nevezetes amazon nagy félelemben hagyta az assyriusok táborát (Fál:NA 152).

AMBO: concio, cathedra templica MA PP. [ambo]; predigstuhl Adáni.

ÁMBRA, ÁMBER: succinum leucophaeum PP. [ambra].

ÁMÉN: [amen]: Atya fíyw zent lelek amen (ÉrdyC. 338b). Amenmet mongyanak (392. PozsC. 3. sat. sat.).

AMÉTISZT (*amethyst*: Kesk: Ötv. *amethystus*, PFűsös: Kir. Tüköre 291): [amethystus]. Mindannyi amatistzt inkább mind violaszínű (Kesk: Ötv. 270).

AMPOLNA (*ampolna* MA¹ Com: Jan. 116, *ampolna* PPBL): ampulla C. ampulla, olajos korsó Major: Szót. [anpul, krug]. Egí ampolna vízet aduan kezében (DebrC. 4). Két ampona [gy] eziist aranyozott (Gér: KirCs. 1365).

Ampolnáeska: ∞ Két kis hebenum ládiácskák, kikben mértékűvegek, ompolnácskák, és egyéb eziist apróságok (Monbrók. VIII 45).

Ampolnás: ampullarius MA.

ANGÁRIA: [angaria; gehaltsuteil; virtelführige gebühr]. Zalánán is eltetik az angaria, s még esnég meg kell választani (RákF: Lev. 208). Kapnikról akkor adhatják be az eziistót, mikor eltetik az angaria (257).

ANGOLNA (*angolna* MA. PP. *angola* C. Com: Vest. 119. Major: Szót. *angolna* ACsere: Enc. 219. Felv: SchSal. 16. V6. *angulla* Tel: Evang. II.807. Radv: Csál. III.38. sikos *angrilla* Zrínyi. II.110): angvilla C. aal MA. Sikos angolna: angvilla lubrica (Com: Jan. 10).

Ángolnás hely: angvillarius, a, um [gy] PPBL.

ÁNGY: glos, fratria C. des manus Schwester Nom. 69. Asszonyommal angyomal (RMNy. II.140). Azzonomi angiommal (LevT. II.92). Cautius amor, ne iádzál angyodnal (Decsi: Adag. 188). Ne tanítsd angyodat ágyba szálni (Kisv: Adag. 310). Ez mennyének, amaz udvarol ángyának (Gyöngy: Cup. 26). A süv az ő ángyát, attyafia feleségét (glorem) hívja (Com: Jan. 117).

ANGYAL (terra *Angelusheykuz* 1270. [Angyalos—] *angl-* ent IIB. *angel* TelC. 248. sat. DomC. 101. 111. 253. SándC. 11. PeerC. 56. Frank: HasznK. 14. *angyalomy* mugodalm EhrC 59): angelus MA. [engel]. Daemon: jó és gonoz angyal C Vimague Michael archangel et mend angelent (HB). Vele uenen frater leott es frater Angyallost: assumpto fratre Leone et fratre Angelo (EhrC. 39). Vr istennek angála: angelus domini (JordC. 357). Angaloknac seregi (VitkC. 83). Angyal azaz kőuet (Jelt: IT. Előb. 3). Kolosvárról megtére Boerskai az ő angyali-val, mert azok a lajduk ugy nevezték vala magokat, hogy ők angyalok, oly jámborok (ÉrdTörtAd. 153). Házi angyalok: lares (Com: Jan. 217).

árk-angyal: [archangelus; erengel]. Michael archangel (HB). Gabriel arkhangial (DebrC. 226. CornC. 6. ÉrdyC. 313).

fejedelém-angyal: ∞ Fejedelm angyalok (Komj: SzPál. MF.).

fő-angyal: ∞ PPBL. Fe angyalok: archangelü (NémGl. 216).

kerub-angyal: [cherubim; cherub]. Cherub angyal (Mon: KépT. VI. Kerubim angal 166rC. 21).

őriző-angyal, őrző-angyal: angelus custos Kr. schutzengel KirBesz. 118. Tyztsősegeőt keel teny az őrző angyalnak (ÉrdyC. 554. VirgC. I. Zrínyi. II.40).

sátán-angyal: [satanas; satan]. Agend. 11.

székés-angyal: [angelus primi ordinis; engel ersten ranges]. Az zelkes angyalok cherubin es seraphyn (ThewvC. 259). Ywthwan az zelős angyaloknak karokban mondanak (ÉrdyC. 400b).

Angyali: angelicus MA. [engels]. Angyalomy mugodalm: angelica quies (EhrC. 59). Angyali latat: visio angelorum (MünchC. 167). Angyali yntes myat almban: admonitus in somnis (JordC. 360). Angyely eletet wyscel (PeerC. 58). Menyey angely seregek (CornC. 78). Az angiali zent tyztsag (VirgC. 14). Angyali köszönet (Pésv: Fel. 332). Volt idegy mikor Anglia angyali ország volt, szent királyok bírták (Fál: NU. 269).

Angyalság: [natura angelica; engelsnatur]. Zizeseg mindenkor rokonsag angalsagnak (DöbrC. 499).

ANGYÉLIKA. Angyélika gyökér: Angelica [engelwurz]. Angyélika-fű: Magdarius PPBL. Nem kisseb erő találtatik az angelicában, papa fűben, soksaban, czabaireben etc. (Csan: Dögh. 131. Web: Amul. 36).

ÁNIZS. Ánis: anis PP. (Fely: SchSal. 23).

ANTAL: Antonius MA. Antalul: stupide, fatue MF. Nem antalul felelt remete Antal egy némünémű bölcznek (PFűsös: Kir. Tüköre. III.60. MF.).

[Szólások]. Meg íőt Antal Budáról, zöld agat hozot orrában: profectus ad apaturia, redit maio (Decsi: Adag. 203). Megjött Antal Budáról: hic venit a sexaginta viris; er ist aus der narrenzunft MA. Antal a fejed: Cescon habitas; du bist ein ungeschickter töpel. Veszedeles afele dologot, az mi az iduessegre nez, tsac Antal harasztjára boesá-tani (ÉszT: IgAny. 249). Vaygon módgya benne, mint Antalnak az eb vítésben pardi mortem assimilát. (Decsi: Adag. 114).

[Antalkod-ik]

Antalkodás: [stultitia, ineptiae; dumtheit]. Mind addig megvettyük Monozlomak ez illyen antalkodást míg valoban meg nem bizonyította (Gyarm: Fel. 219).

Antalod-ik, andalod-ik: [stupeo, stultus fio; dum werden, verdummen].

el-antalodik: ∞ Miően isten az ő föle tanulni nem akarókat annyira meg-keményíti szivekben, hogy a kik ő felségé-

fel tanulni nem akarnak, végre anyyira elantaldohal, hogy sem az értelmes tanítóktól, sem a barnoktól példájukból semmi jót ne tanulhassanak (Misk: VKort: 9)

neki-andalodik: $\times$ Neki andalodott stompult; elanyyira hogy nem tudta észéne hasznát venni (Megy: vJaj: III 16)

ANYA: mater C; mütter MA. Latattyk lehetoflenségek; hogy [Maria] anyya volna es zowz (EbrC: 77). Tü anatóknae haza (BécsiC: 2). Aníadnak koseréséget magadnae tulajdoníthod (VítK: 78). Zenczégös anyaadath zen yanosnak anyadad anyol (CzechC: 32). En őth wallhasson edeséges anyawl (ÉrSt: 13). Gondolal hog ez ilén zomora anához örömet tarsítkodhal esó. Anya ate: konyeret (ÉrStC: 104). Myamat aníamat nem fízteltém (VírG: 6). Valdik el bagiak anókat en nememert zaz auct vesnekh orate (24). Az monostornak anyya (129). Az anyatok az fejedelem (130). Mince előtte ezt mondhatna a gyermece: Édes apám, édes anyyám (Helt: Bibl: Isá: 84). Ki anyyl nem akaria venni az anyaszentegyházat; qui ecclesiam noluerit habere matrem (Mon: Apol: 24). Sz anyádat anyyl adtat tanítványodnak (Pázm: Préd: 502). Ne esodállyal anyya ezt az én eslekesletemet (Prág: Sark: 462, 708). Csupái any jóstól nyughatatlanokodik (Gyöngy: MV: 60).

[Szólások] Az anyya teyével szokni valamihöz (Deesi: Adag: 51). Egy vőlt anyófi Krisztussal (Pázm: Préd: 133). Attyamfiat, kikkel az vr isten engelmeth attywl anywl egyte teőh (Éadv: Csál: III 170).

[Közmondások] Jó az sőr, de mégis az bor az anyya (Deesi: Adag: 317). Az pénz mindennek anyya (353).

asszony-anya: (materfamilias; frau: mütter) Mykoron azt az ew azzon anyya meg twtta volna (ÉrStC: 549b). Azonon anamnak (LévT: 179). Kegyelmes atyám uram, s asszony anyyám, alázatosan kérlek titeket (Foss: SzMag: 2). Sok jókat kívánj te asszonyádnak [jgy] (Thaly: VÉ: II 234).

boldog-anya: (mater beata; Maria; Hanü: bogog: ma: MünchC: 8, Vö. havi: bogdog-anya)

éb-anyájú: [vos objurandi; scholwort]. Nem igazán esküdtetek meg, eb anyájú, hitetlen, bestye kurva fiát, megdühölt anyájú lélek bestie kurva fiak (MouTME: 177). RákE: Lév: 1230.

édés-anya: (vera mater; rechte mütter). Az édesanyyám s haszontalan mostohaapám nem is ügyelt reánk (Ház: 1437).

gyöngy-anya: (matrix margaritae; concha margaritifera: St [perlmutter]. Gyöngy anyya: mater gemmarum) (Pesti: Nom: 12).

jobb-anya, job anyya: avia C; Com: Jan: 119 [grossmutter]. Job anyya (Helt: LT: 111). Az én anyyámnae anyya emmekem job anyyám (Ver: Verb: 197, MF).

kérészt-anya: (testis baptisimi; taufpatin). Veleneth leen az ew kerezh anyyának (ÉrStC: 449).

két-annyú: bámbor MA: wei zwei mütter hat

másik-anya: avia Pesti: Nom: 10. MF [grossmutter]

mostoha-anya: (novera C; stiefmutter (Com: Vest: 148). [A szeremes] néha oly mint edes atia es mind oly mint mostoha anyya (Mih: ÖrkE: 4).

mostohaanyaság: (mos noverae; stiefmütterliche art. Az természet az oktalán állatokhoz kegyes anyyane tisztí viselő, de mi hozzána esse mostohaanyasággal vagyón (Prág: Sark: 884).

nagy-anya: avia SK: grossmutter. En az 3 harmadik leu-nának fia magok: azért 3 emmekem: mázi atyám (KuzC: 51. 40. Syle: LT: II Tim: 15. MF).

öreg-anya: $\times$ Com: Orb: 244

öröm-anya: (probra C; MA, ebstifitoria PP: A meny asszonyneae el-házásból öröm anyyai és nyoszolói vannak (Com: Jan: 117). Una Galibanda az meny asszonnae szolgálata, holot gyan örömanyya volt (Bécsi: SzóK: 94).

örömanyaság: (function der hochzeitmutter). Hogy felséges asszonyunk ezen örömanyaságának alkalmatosságával a magyarlakhoz különös reflexióját megmutassa, a copulatio idején a templomban a magyarok számára három székot hagyatott (Ház: 1380).

sajtó-anya: (probum sayto, sayto: fóka, kit az fóót szőlőre fölül nyomtatnak MM [schraubenmutter?]

szél-anya. Szél-anya: (penniculu MA: velum in pinnaculis aedium; fähnlein auf den spitzen der gebäude PP: 70zikorgo, szél anyya a ház tetőjén; velum MA: Pinnaculum: ház oronja, torony oronja, kire az szél anyyát, vitorlát es az lakást székot helyheztesíti MA: Szélanyaé, vitorlác, kakasok (Com: Jan: 197).

szép-anya: avia Nom: 98 [grossmutter]. Az hit ky lakozol leghelősér az the seep anyadler, wkwibe (Konj: SzPál: ITim: 15). Az én anyyámnak az anyya emmekem szép avag nagy anyam (Ver: Verb: 197).

szüle-anya: (avia, abavia; grossmutter, nrgrossmutter). Ven szüle anyyóknak fölelen ket meg nót szüzek valának; in gremio amus aviae (Förö: Curt: III MF). Ha 13 esztendő korában a leány ferjhez megyen, a mint a nem ritka, 11-ben egy leánya lehet, 14 esztendő múlva ferjnek adja, annak 11-ben egy leánya lesz, mind így számlálva egy asszonyt 12 esztendő korában szüle anyának nevezhetik (Mik: Törl: 83, lev). Az én gyerme leám szüleanyok Katona Iona magyanyjok Dószegi Erzsébet, anyjok pedig Aezéleány, Ház: 1446).

szüz-anya: (virgo mater; jungfräuliche mütter). A zvw ania föt zvézi teéud tarta (DebrC: 18).

Anyáca: (mat-reula; nonna; mütterchen; nonne). Kalugerec cyafrangos barátok feleségét hitté apátécae, anyátécaé (Mel: Sám: 165). Megjéde Luther, hogy az apátéczkából anyátéczakat nem esímlhat (Pázm: Kal: 354. MF). Oly nagy gyanúságnan estek az anyáczák, hogy vén bűtáknak kellett meg nézniék az fölön, melyk maradhatot meg közzölök jérezén (Zvon: Pázm: 147. Matkó: BCSák: 237, Pös: Igazs: 504).

Anyácaság? (matris status; mütterstand). Apétzát anyátécaégra szabodítati; monachae et nonnae nubendi libertatem facere MA. Az apátéczakat, fogadások ellen föl szabodították az anyátécaégra (Pázm: Kal: 264).

Anyáckaság: $\times$ A szöcsket apátécaégra, anyáckaságra, az iffiakat elasztromokban való hivolkodásra kényszerítének (Pécsy: Fel: 578).

Anyáeska: (mat-reula C; mütterlein MA. Az terhes anyyáknak meg fáttyaván, az barátok atyáczkáká, az apátécz anyyáczkáká léznek (Pécsy: Fel: 729). Meg agzott öreg anyáeska (Vajda: Krisz: 1508).

Anyahod-ik

még-anyahod-ik: [pubesco, adoleseo; manibar werden, flügge werden]. Mert az romay ecclesiamnak régi meg anyahodot definitióat helyén nem hadya (Zvon: Pázm: 269). A barátok es a nar meganyahodot apátéczák, sok szón alatt hitegetik az iffiakat a magok szerzetére (Pös: Igazs: II 564). Meganyahodot mádr (Kor: Préd: 231).

Anyai: (materius MA: mütterlich). Az any méhe meg sen-főtetően (TelC: 82). Anyai otalura (ÉrStC: 648b, 452b). Wiet el boezata anyy zinnék kegyességen (VírG: 27). Anyai dajkalkodás (Pázm: Kal: 656. 686. Kr). Az apostoloe anyyai aniaszentegyhaza (EszT: IgAny: 190). Ez az én mőssém: Hamisság-nak szakorén járok. Anyai híssal élek (Hall: IIIst: II 294).

Anyál: [obstetricor; geburtshilfe leisten] Kicsoda anyálta az első ökröt? Az paraszt ember, avagy más, az ki vőtte az gúlját, mert az telen csnállya az globist (MesésK. 38).

Anyámkám: [mater mea; mein mütterlein] (Szeg: Theoph 25).

Anyás: [matrimus C. delicatus MA. Anyás gyermek; apud matrem manet (Decsi: Adag. 315. 23. Kisv: Adag. 32): mütter-sümléin, zürting MA]

Anyáskod-ik: [matris loco esse; mütterstelle vertreten] Anyáskodni nem tudó mostola, . . . anyai szeretettel szerelmeskedő, anyáskodó kegyes anya (Biro: Préd. 29).

Anyáskodás: [sollicitudo materna; mütterliche fürsorge] Ilyen kegyes anyáskodással olvasta ki a bűnös asszony lelki isméréteinek rejtekéből a pokolbéli kígyót (Vajda: Kriszt I. 175b. MF).

Anyaság: [maternitas MF. [mutterstand]. Valaztatneek az isteny anyasagra (CornC. 51). Kerlek thegedeth az the zyletlednek & kewansuigaerth kyvel az the zenth anyasagodon kenyerewle (PozC. 23. Pázm: Préd. 1259).

Anyátlan: [μητέρα: sine matre: mütterlos MA.

Anyó: [matercula; mütterchen]. A sok nénék, hugák, anyók (Gvad: RP. 96).

Anyós: [matercula, auicula SI [mütterchen, altes weib]. Vén-anyós: anus decrepita (Com: Orb. 75. Bethl: Élet. 290).

APA pater, tata MA. [vater]. **a)** Misit astutum patrem Opaforos [?] Ogmund. Dum pater Ogmund . . . (Anon. 25). Az apro gyermek nykoron meg előzky nem zegeyenly kyaytani: apa atte kenyeret, anya atte kenyeret (ÉrdyC. 191). Az en edes apam (TelC. 118). Tellyesitetek meg tys az apatok merketek (Pesti: NTest. Máté 23: 33. MF.). Vagyon anyya, de ki tudgya az apiát ki volt (Decsi: Adag. 166). **b)** Yo veen apam [idegennek mondja] (ÉrdyC. 651b). Hallyátoc [Luther édes apatok szavait] (Veresm: Lev. 181). A testi atyák csak a testet formálták, de az isten, pater spirituum, a lelkek apja (Pázm: Préd. 1094). **c)** El hallak én tégedet ezemel io apiok [szól a fia atyjához] (Szentm: TFü. 4).

[Szólások.] Apia fia: patris este filius (Decsi: Adag. 282): patrisst; er artet dem vater nach PP.

jobb-apa: [avus; grossvater]. Ki ördeg vit rea, hogy kiuntad a hintot? maga sem apad, sem a iob apad soha nem iart hintoba (Helt: Mes. 66. fab. MF.).

kérészt-apa: [susceptor, arbiter initiationis PPBL. [pate, tauf-pate].

mostoha-apa: [vitricus C. Com: Jan. 118. [stiefvater]. Az édesanyám s haszontalan mostohaapám nem is ügyelt reánk, mintha a világon se lettünk volna (Haz. I.137).

nagy-apa: [avus; grossvater]. (Tarn: Szents. 70).

öreg-apa: ∞ Ősöd öreg apja: abavus Com: Jan. 119. (RákF: Lev. II.231).

szép-apa: ∞ MA. Nom.² 241.

szüle-apa: [abavus; urgrossvater]. Ha az emberek közönségesen a szüle apjokkal élhetnének, mi szép dolog volna a. A szüle anya [itt] közönségesebb az asszonyok között, mert hamarabb lehetnek házások (Mik: TörL. 234).

Após: [paterculus; seniculus, vetulus, pappus Kr. [väterchen]. Az hatvan estzendős ember öreg após: senecio (Com: Jan. 45). Nekem após, neked kedig, édes bölköm, anyós legyen neviünk (Thurzó: Lev. II.231).

APÁCA [apálcza EszT: IgAny. 455. apálczaság Thaly: VÉ. I.342]: sacerdotissa, monacha, nonna MA. [nonne]. Bacchae:

Bakkus apatziú PPBL. Apacchafalua (1256), Monasterium de Apacha Somlyo (1272. Knuaz). Datum in apachanasterbel anno 1349. (CodPatr. III 170. MF.). Apacza: soror (Élrc. 75). Az predicator zertbely soror apacha veit (MargL. 28). Micsoda bolondsag hog yz wag es apacza leeg (SándorC. 31. VirgC. 121. TihC. 11). Apätzic, baraboc (MA: Tam. Előb. 15). Az apätzik, a barátok, a papok és a tsirkék soha se tolnak bé (KirBesz. 111).

[Szólások.] Czac palastia apáca: barbae tenuis sapientes (Decsi: Adag. 17).

fejedelém-apaca: [abbatissa; äbtissin] Nom. 67.

fő-apaca: abbatissa, antisita C. Fő apätzic avagy gardján asszonyoc: abbatissa Com: Jan. 127.

Apácai: [monacharum; nonnen]. Apáczai szerzet (Zvon: Post. I.285).

Apácaság: [status monachae; nonnenstand, nonnenleben]. Ez apacchak senkyt be nem veznek apacchasagra, hanem ha csak heat eztendevs volt (PéldK. 11). Isten nem vészi jo nenen bötökot, szolostiaokat, az apáczasagot (Mel: Préd. 172). Valamely szüz szabad akarattya szerént az szüzességoc meg tartására az apáczasagoc rendiben kötelezte magát és bé valotta (Prág: Serk. 20).

APAD: [decreseo, detumeo, deminor MA. [abnehmen]. Apagyoc a gonozban (Mel: SzJán. 100). Az isteni fiztelet apaccha, és megfösztatnék isten az ő hozzá illendő szolgálattul (Pázm: Kal. 914. MF.). A tenger is dagad, vizoint megünt apad (Ben: Ritm. 92). Az emberi gonozsag és háukodo kerkütselh fel magasztaltatni kíván inkáb, hogy nem mint le nyomattatni, inkáb örül nevelkedni, hogy nem mint apadni (Prág: Serk. 292).

be-apad: [subsideo; einfallen]. Szemetec már bé apadot: oculos jam vobis subdesisse (Prág: Serk. 815. MF.)

el-apad: [marcesco C. [deficio; abnehmen, austrocknen]. Fő-zéssel elapadt bor: defrutum C. Elapad a víz: deficit aqua (JordC. 291. ÉrdyC. 7b). Egé patak, mel neha elapad vala felesel (RMNy. II. 47). The derekaduak zeep weere minden eerden el apada (GyöngyC. 22. PozsC. 11).

ki-apad: [exsiccor, deficio; abnehmen MA. [austrocknen, versiegen]. Fel zöme kih apadot (DebrC. 192. ÉrdyC. 638b). A kinec kiapad az szemc, az fenyas nap előttis czac tapog (Boru: Préd. 25). A ki hazáját siratja: a két szemc is kiapad, s az hazája is elvész (Thaly: Adal. I.86).

lő-apad: [deturgeo, detumeo; entschwellen MA. [sich setzen, abnehmen]. A nyomorságos állapotokban le-filpedvén, le-ereszkedvén, apadván (Com: Jan. 196). Le kell ott apadni a beszédek folyamának, a hol kifogyott forrása az elhnés lelemé-nyeknek (Fal: UE. 392).

még-apad: [deturgeo, decreseo C. detumeo; abnehmen, schwinden, entschwellen PP. Megapadott a hasa: detumuit venter; der bauch hat abgenommen, hat die dicke verloren PP. A vizec megapadánac: aquae coeperunt minui (Helt: Bibl. I. D). A buza ára hamar megapadott reménység kívül (ErdTörtAd. I.87).

Apadás: [decrementum:] decrementum liquoris, diminutio tumoris MA. [das abnehmen:] das abnehmen eines fließenden dinges oder der geschwulst PP. Apadásá aranyának, ezüstnek az olvasztásban: intertrimentum PP. Az hold nevelkedéseket és apadásokat szenvedni láttatic: incrementa et decremента (Com: Orb. 4, 33. MF.). Az igaz anyaszentegyház apadást nem szenvedhet (Matkó: BCsák. 86).

Apály: [exhaustus, exsiccus; abgenommen, ausgetrocknet]. Mikoron apály volna a Száua vize (Helt: Krón. 126). Mingyárást rohanna, néki meg hagyá, mihelt az Eufrestest apályon látná (Cserényi: PersF. MF.).

APASZTI: exsiccio, decrescere facio, minuo MA [verminder] Boros kenyér bő vért apaszt (Fely: SchSal² 17). Fél emleto nehéz tohü fájút, kin az ijett tatár apasztá poljiját (Gyöngy: KJ. 85. MF.) Ezzel apasztjuk az árvizek özűnüt (Csúzi: Tromb. 25).

el-apaszt: exsiccio, exhaustio; erschöpfen, versiegen machen. Bort főzéssel elpasztatni; defrutare C. Hoá az kebelekkben való tejet ki szárazsáé és el apasztá (Prág: Serk. 167).

ki-apaszt: exsiccio MA [exhaustio; erschöpfen, versiegen lassen]. Az ki legkevesebbet it is, 58 pohár bort apasztott ki: 58 pocula exhausisse (Prág: Serk. 793). Az orvosság őket ez világból kiapasztá és az életből kiszárazta (167).

lő-apaszt: detumere facio; herabmindern, fallen machen. Könyebb volna a bisz tengernek dagadást egy belé füvással leapasztá (Fál: M² 252).

még-apaszt: √ Melyet az nedvessege föl dagasztuac, fűdahnoc megapasztuac (Fési: Ágost. 159b). A retek, a ki eszi, annak a földagadott lépét megapasztja (Lapp: PKert. II.231 MF.)

Apasztás: diminutio MF [verminderung]. Az bővelkedő vénece apasztásért érvágással eltene (Prág: Serk. 231).

APÁT *appt*. Ver. MA *pispóc*, vagy *apat* ur. Dial. 721. **1)** abbas; ut Ver. MA *Appt* fcc reh (Helynév. tilanyi apát-ság 1214-1 bírtoklevelében valamint 1375-iban Apát laka bírtok MF. V6. Villa Apaty 1982. CodDipl. 1451). Mauricius apat (MünchC. 1). Zenth Othmar apath (WinklC. Kal. nov. 16). Az en apatomat v. fejedelmemet (DomC. 207. DebrC. 138). Meg mutatnak várady jyspöknek, es zent Bernald zorzatynek apatyának (Margl. MF. **2)** [monachus; mönch]. Ez apat vagy burat (DomC. 169).

APÉLLÁL, APPÉLLÁL: appello, provoco, cito MA. Pl' Appelláló; appellatorius C. Kellote eszázura appellálóm (Helt: UT. oss. A tszázura appellálók; Caesarem appello (Kár. Bibl. apost. esel. 25. 11). Nemis kívánoc ezac egy czeqnyereis, az én érdememre appellálóm (MA. Seult. 110).

APÉTITUS: appetitus, étvágy. Hozzija is láttunk nagy apétitussal, ottük mint frkaszét, sokkal jobb guszttal (Gvad: RP. 80).

APINÁL

még-apinal: verbero MF. [prügeln]. Mért nem eszpedossák jól arezud, avagy négy pälzakkal jól megapinálván, hogy nem vetik ki tova a király szeme elől (SalMark. 11. Igy az 1711 i és 1795-ki kiadásban is; 1799. megapogatván; 1789. megapináltván).

APIOM. Vízí apiom; helioselinum C. Eleoselinum; apom. Boyle: Nom. 4.

APOL, ÁPOL *apoli*; exosculor PP; *apoli*; *apolgat* Adám: Spr. *apolgat* ÉrdyC. 218. *apolgat* 117. 429. meg *apoli* WeszpC. 13. *apolgat*; Fési: Ágost. 131; basio C. osculor MA. Küssen. Apoló; basiator C. Zerelómnek minden edessegevel apolván (ErsC. 126). Apolván az ő verés sebit es orozuát (WeszpC. 141. 31).

még-apol, még-apol: exosculor, deosculor MA [küssen]. Lalayt meg apolyanulac; osculabatur (EhC. 94). Megapola őket (BéscC. 2. 81. MünchC. 65). Valakit meg apolandoe az a iesus (DebrC. 613). Meg apola mag srüssal ő arezuiát (NadorC. 151. KulcsC. 196). Apoly meg engemet szerető fiám; da mihi osculum (Helt: Bibl. I. M². N10). Meg elégete és meg apola Bétát (Helt: Kron. 37. 106). Az hósek megosküének; hogy ők mind halálig egymás mellett léznek, egymast megapolyván megerősödének (Haly. VÉ. 1).

Apolas, apolas: basium C. osculum MA. [kuss]. Apolast emmekem nem adaal (ÉrdyC. 117. JordC. 516). O Judas apolással adol el embőrnök fyath (WinklC. 192. PözcC. 33). Kőszszenyete egymásnac seint ápolással; salute invicem in osculo sancto (Helt: PT. 32).

Apolat: osculum (MünchC. 125. 162).

Apolgat, ápolgat: **1)** dissuavió C. exosculor MA [dissuavió, tsökolgotam PP [wiederholt küssen]. Kezeimel orchayat illetuala es apolgatyá wala (PeerC. 27). Ólögotty es apolgattyá az fazokakath (SándorC. 25). Apolgattyac es czoologattyac kezét (DebrC. 319). Apolgathwan zemejt, zayat es orchayt (ÉrdyC. 411b, 117. 515b). A dajka apolgván, esokolgván; az ő szoptatósst; ampletens et amplexans alumnum (Com: Jan. 11). Képelet ápolgatta, az utám szőfájira dült, és el szenderede (Fál: TÉ. 697). **2)** sollicite euro, adulo MF. [hegen und pölegen, schmeicheln]. A sz. doctoroknak irasokat keduelneis vessie, es tartine apolgván (Mon: Képt. 392. MF.). Szóval apolgat (Zrinyi. 168, 101). Heában técelet apolgvány versel (II.102). Az őrdög az embert búre viszi szép szín adat, a részegest jó lakással a fővényt takarékossgal edesgetvén. apolgván (Sam: Cer. 207). A dajka tsendes szókkal kezdi ápolgattá, hogy magának halót ne szerezzen a király leánya (Halt: III. Hist. II.284). Én méhemnek fia, kit kedven tartottam, ápolgattam (Thaly: Adal. II.111). Fűdözess-hé szárnyaidal, ápolgassál jó voltoddal (Biro: Angy. 61). Lucia-aszszony edesdeden ápolgatta, biztatva, élesztene (Fál: NA. 169).

még-apolgat: [dissuavió, osculor; wiederholt küssen]. Abaztossaggal kezelt fogva meg élece es meg apolgván (ÉrdyC. 385). Megh apolgvata mynd éle zemeit záiat (WinklC. 105). Megh apolgvátum az apastalok az koporsot; es istent dicenem (KazC. 32).

Apolgatas, apolgtás: **1)** [osculatio; wiederholte küsse]. Zentseges élecesek es apolgtások (ÉrdyC. 385). Zentseges zaud emmekem adolt sok apolghasokat (WinklC. 86-87). Csökholoc apolgtások; oscula survia (Com: Jan. 183). Ápolgtással törölgetéssel való hízelkedés (205). Kézrül kézre adgyák ápolgtásra, élelgetésre, nyallják, faldják (Fál: NA. 155). **2)** [palpatio, adulatio; streicheln, schmeicheln]. Kit adommal, kit igérettel, kit egyéb symphorizáló ápolgtással fejedelmünk magává tévén (Montrók. VIII.91).

ÁPORODIK: veterasco, vilosco Kr. [faulen, ranzig werden]. Horgas áporodot mondás (Zvon: Pázm¹ 73).

még-aporodik: √ Sokkal meltobb, hogy az búmek gonoz illattýától megh veszett lelek az pokol tüzet szemé előtt megh gnyitva visöllye az meg aporodott nehéz szaguk es búznok elkergetesét (Lépj: PTFik. 1399). E köröszségre való vízot mého a templomban tartani, míg meg nem áporodik (Sam: Gr. 77).

APOSTOL *apostol* CC; *apostol* Matkó; BCSák. 84. *apostol* MA; Seult. 11; apostolus MA [apostel]. Az apástalocnac elozlasec (MünchC. 7). Apostaloknak yarasok (JordC. 705). Het rendbely zentek, anyalok, patriarkak, profeták, apastalok (VirgC. 11). Zent pal apastal (129. 116). WinklC. 141, 165. ThC. 1). Sola nem láttam én kancaapostolt (Thaly: Adal. 179).

Apostoli: apostolicus Kr. [apostolisch] (ÉrdyC. 399b. VirgC. 122. 112). Apostoli meltosagh (Apost. 1). Apostoli részegség (Pázm: Préd. 389).

Apostolkod-ik: apostolum ago Kr. [ads apostel wirken]. (Vajla: Kriszt. 1280. Kr.)

Apostolság: apostolatus; apostelamit MA. Az menyekzdőlly hyva el evtet Cristus az apostolssagra (ÉrdyC. 176. 361b). Syly: UT. II. 1).

APRILIS: [Aprilis mensis; Aprylis hawa (Érsc. 127b; CornC. 88).

APRILIZÁL: [Aprilem agere; den april spielen] Ez napot csak bennilással töltettem igazán aprilizilván az idő (Moufrók. XVIII.30).

APRÓ (*Oprouseyl* 1268, Knauz, *Opronal* Nyr. XVI.132, *aprod* 1342, MF, *appra* WinkC. 124; Holt; Bibl. I. e3, meg *aprodok* Érsc. 159); **1)** minuti, minutuli; klein, gering MA. Apróra vagdálni: minutim concidere; in kleine stücklein zerschneiden. Aprón vagdalt hús: minutal; gehacktes fleisch PP. Approkwerthwel locus 1115. Aprouseyl, ad villam Bogha 1268, terra arborae Apronarta 1339. (Códhijl. MF). Angulus qui dicitur aprouseyl, Oprouseyl (1268, Knauz). Reiditanae az apró barmoknae fórdaj (BécsiC. 201, GuayC. 56). Aprora főree nyint egy por: contrivit usque ad pulverem (JordC. 69). Meg őlee mind az apró gyermekeket: omnes pueros (360). Herodes őletee meg az apró zenfőketh (ErdyC. 362b). Apró maradekokat vyme az zehenyeknek (630b). Apró madarkaak (570b). Apró cellachikak (580b). Apró hegyes vas zezek (MargL. 68). Apró poor: pulvis (SándC. 2). Apró kőso (Moufrók. III.173). Lepedők es apró ruhac (Dorn; Préd. 233). Apró fülér ajándék (Zvon; Post. I.298). Apró mező városkákban és falukban (H.254). Apró és öreg barmoc (MA; Bibl. I.23). Igen apró barom a kecske (Matkó; BCsák. 5). Akar mi apró bölöléstől nem szokott megretenni (107). Ágyu s apró fegyver morog (Gvad; RP. 38). Az apró fegyver itt sűrűen ropogott (107). **2)** [parvulus, puer; kind]. Egbe lyatoc veneket egbe gühitec aprokat: parvulus (BécsiC. 206). El eneztötött az bölzekeklwl es megyeleuttedt aproknak; revelasti ea parvulis (JordC. 387, 403, 409). Elméne az ő népe véle együt, még az apró is (MA; Bibl. I.291). Azért nemziene fiakat hogy az aproc által emlékezetünket meg üdövel hadgyuc utámune; ut ex prole memoriam reliquimus (Prág; Serk. 332). **3)** [humilis, vilis; gering, unsterben ranges]. Valaky ytalt adand egynek az aprok kezzel, nem vezty el hw erdemeet; uni ex minimis istis (JordC. 385). Ziz maria segef nyovofasakat emel apró elméiököt; leva pusillanimes (DöbrC. 423). Mykoron nemnyemw papoknak es baratoknak ev apro es feslet elkwczeket meg fegyelmezne (Érsc. 312). Az alávaló apró iskolác: triviales scholae (Com; Jan. 156). **4)** morbilli, varioli Kr. [masern]. (Vö. Apró fejer holyagok a fejen; psydacium; spitzige blattern auf dem haupt, bläschenriesel PP). Hímilőrül avág aprorul es kanyaromul hasznos ital (Beythe; Nom. 21b).

Apró-csepű (*aproczyu* MA. mind *apróstól* *tszépűstől* PP.); minutiae, quisquillae, res viliculae; kleine stücklein, geringfügige sachen MA. PP. Vannak több apró-csepű bizonyágoeszkákis, melyekkel hadakoznak az calvinisták (Pázm; Kal. 687). Nem ártalmas még az apró csepű kicsínségekre is tekéngetni (Fal; UE. 411).

[Szólások.] Mind *apróstól czöpűstől: ne sannione quidem domi relicto; es muss alles mitgehn, koch und keller MA.

Apró-cseprő: ∞ Mind apróstól cseprőstől: ne sannione quidem domi relicto (Dési; Adag. 257). Mind apróstól-tsöpűstől (Kisv; Adag. 339). Több afféle apró-cseprő ruházatomra mennyt kell költenem (MouGkn. XXIII.146). A jó vagy gonosz, mely az elmékben lakik apró-cseprő beszedekekkel meg-nem változik (László; Petr. 18). Legyek, pókok, hangyák, és más apró-cseprő állatok (239).

Apró-töprő: ∞ Ki ökr, ki pedig afféle apró-töprő marha (Keesktört. II.386).

Apránként, aprónként: minutim Ver. Apronként: minutatim, minutim, scrupulatim, particulatim; stückleinweise MA. (Apró darabonként: frustulatim, concise, stückweise PP.) Ha

apronként wy marhat nem hozogattatam volna (RMNy. II. 126). Végy aromakat es abban törj aprónként: contode aromata in tenuissimum pulverem (MA; Bibl. 177). A megigazítás nem aprónként lézen (Czegl; MM. 295). Az fügét aprítsd szép aprónként (Radv; Csal. III.40). A gubernium aprónként árnyékká válik (Bethl; Élet. II.136).

Aprit: 1) scindo, comminuo; zerteilen, [zerkleinern]. Belé aprit: intero; einbrocken MA. Apritot keieret az elofibe: intriverat panes in alveolo (BécsiC. 176). Parat aprit (Jstv; Volt. 5). Az vért nyeres is megiszszác, ha konyerot kapnac azt belé aprittyác (Temesv; Béla. MF). Veres hagymát bőven arra [a húsr] aprított (Gvad; RP. 80). **2)** [garrilo, blatero; plappern, schwatzen, schnell sprechen]. Egy régi könyvet fészitet ki, amyi aforismusokat aprítot beléle, hogy már meg is muták (Fal; NU. 215).

[Szólások.] A mit aprítottál, magadnak kell meg emned: colo quod aptasti, tibi neudum PP. Ha aprítottal meg is egyed (Kisv; Adag. 518).

el-aprit: comminuo, conaseo, concido in minuta; verkleinern, zerschneiden in trümmlein MA. Izról izre a sokaság apróra elapritá a fejedelem megetetéséért (ErdTörtAd. III.105).

elő-aprit: [garrilo, blatero; vorplappern, vorschwatzen]. Jufomán megtépte Aristotelest, aztán sz. Tamás ellen rugaszoklott, meg-meg előapritott valamicskét de materia prima (Fal; NA. 187).

föl-aprit: [concido, conaseo, dilacero; zerschneiden, zerreißen]. A fene vadak seregében attul tartok, hogy fel ne aprítsanak bennünket (Fal; NU. 350).

még-aprit: comminuo, contero, concido in frustula; zerschneiden in kleine stücklein MA. A meg aprítottott kő fővény (Com; Jan. 15).

össze-aprit: [garrilo, blatero; plappern, zusammenschwatzen]. Sokat aprítottál össze (Fal; TÉ. 649).

Aprítás: 1) [comminutio; zerstückelung]. A kényes falatok aprításában az elégnél is tovább igyekezem (Fal; NE. 82). **2)** [blateratus; das plappern]. Nem kevesebb kihorlásokkal s panaszkokkal tölti a szomszédságot, mint imádság aprítással a szent-egyházat (Vajda; Kriszt. I.568).

Apróbbad: [minor; kleiner]. Három ezer gúlyya apróbad vala (Cserényi; PersF. MF.).

Aprócska: [parvulus; klein]. Yrok tynektek, aproczkak! yrok tynektek es gyermekczek (JordC. 866, MA; Bibl. II.183; Alv; Post. I.129).

Apród: 1) [parvus; klein]. Johannes dietus Apród (1319, Knauz). Nicolaus dietus Opród (1320, Nyr. XVI.132). Az apród fa-falpon sétáló fraterok (Pós; Igazs. I.588). Az apród fa falpa fraterok (II.162). Hány rendbéliék voltak ezek? két rendbéliék, vagy öregek, vagy apródok (I.2). **2)** [parvulus, puer; kind]. Ifiac es aprodoc: juvenes et parvuli (BécsiC. 24. 56. MünchC. 34. 41. DöbrC. 34). Ez valagra zletven approdokath gyótyel (WinkC. 348). Csak én diesőseges uram tiszteleti általam az ő aprodiban nőjőm (MHeg; TOSzl. II.189). **3)** apparitor, pedisequus; armiger MA. aufwärter, diener, lakai; waffenträger, schuld knecht PP. Apródoc: laterones, principum ministri, circumpedes MA. aufwärter, trabanten, lakaien PP. Ha feelz memyen el veled az te apródod: puer tuus (JordC. 332). Monda az isten: Gedeonae éyel kelly fel egy approdall meny a pogan taborba (Hofgr. 71). Vitézeket 31-nec mondác hogy volt, a harmüzt kettődic egy apródia volt, a kis Czóka ő wrat sirattya volt (Tin. 337). Fegyverhordozó apród (MA; Bibl. I.227). Mestre, es őző apródgya a böltsességnek a mértéklett halgatás (Fal; UE. 363). **4)** tyrunculus C. MA. lehrknabe PP. (Neuter magistrorum famulum eujuscumque magistri ipsius artis, sive appro

dianum seducere praesumat, 1114 okl MF). A mesterséget mesterül s mintegy tartva ledl közleni az apróddal, hogy a mester mester maradjon (Fál: UE 174).

tanuló-apród: [tyrniculus; lehrling. Éz az ártalmas tag a nyelv] tanuló apródjya a tudatlanságnak (Fál: UE 1120).

Apróddad: [parvulus; klein] My es nykoron apróddok volnak; cum essemus parvuli (ÉrdyC 70).

Apródonként: minutum, particulatim MA stückweise PP. Apródonként való aszók; fossata interdum satis exigua (Ver: Verb 157. Pázm: Kál 11). Apródonként eszt az hó (MonÓrk XVIII 2). El fogyot apródonként az a kényes szépség, mellyel az ifúságnak szokot a természet kedveskedni (Hall: Tel 213).

Apródos: [filius praeditus; mit kindern gesegnet]. Apródos gazda aszony (Sámly: Isp 93).

Apródság: **1)** [aetas puerilis; kindesalter. Mikoron apród volnek zolok vala mikot apród mit időben kedeg hüsse föttem; meg hezageitottam, melék apródsage valának; evenari que erant parvuli (DöbC 297). Varom vala azt, ki engem lelki apródságtól időzősíte es halozasból; qui saluum me fecit a parvulitate spiritus et temperata (112). **2)** [apparitores, armigeri; dienerschaft]. Tizenkét vitéznek minden sok marhája tied leszén, vitéz magannak apródsága (Bosy: Toldi 1574. Vö RMK IV 240).

Apród-ik

még-apródik: [in miseriam incido; ins elend geraten]. Igy ember meg nyomorodeek, erdeg nyat meg apródek (Érst 159).

Aprólék: **1)** **a)** minutia MA apasasma PPB1 klein, gering, nichts-werte dingc PP. Lemetlé aprólék; praesegmina C. Ha apróléket avagy kevés éret lop, azoképen büntetfessék vesésség (ÉrdFirtAd. III 292). A testet felbontatták és az aprólékját egy lúdába tévén a templomba eltemették (Mik: Tört. 304). A lúd, mellyel metelt aprólékokkal, morsalékokkal (turandis) lúzlának (Com: Jan 38). Thyk, lúd es egyéb aprólék (RMNy II 210). Dismóknak aprólékja, kolbászi, májosi, gömböztzi (MonÓrk XVIII 212). **b)** exiguus, minutus MF. [klein, zerkleinert]. Effüle aprólék seteg (LevT 1374). Aprólék kezt lopot az sehólaból (SzFabr: AmAff 20). Aprólék fa, forgács (Alv: Post 1175). [parvulus, puer; kind]. Az ty aprólékokat vyzem be az gygyeretnek földre (JoróC 150). **3)** [inferior; niedrigen ranges]. Elnyvetlen nyelv nagy urakat es preposito-kath zolnakath es aprólékokath megli thebolyth es haragra hly (Érst 224 MF). Sz. Péter, sz. Pál es tób aprólék szentek (Alv: Post 1121). **1)** **a)** [res parvula, negotium humilis; kleingkeit, bagatelle. Nem gondol aprólékkal wr isten (ÉrdyC 20). Mastan dolgom vagyom es nem alkalmas hogy minden apróléka meg felelyek (Pesti: Fab 7b). A világi jókat aprólékoknak es semmink tartvam (Pázm: Préd 78). Az poganyok esudái mind aprólékok azokhoz képest, mellyek az mi hitűnkét támogattyák (Pázm: Kál 60). Akarmi aprólékért el vásztyak egyem a házásokat (Pés: Igazs 1239. Fál: UE 806). **b)** levis, exiguus; unbedeutend. Aprólék színtartás; logarion. Aprólék hartz; velatio C. Aprólék olczak (LevT 1111). Ki aprólék dolgban alnoz, fő dolghamis főkeletlen (Mon: Apol 394, 379. Pázm: Préd 247. Szentiv: Verseng 201). Aprólék börtömbeli fogatkozás (MA: Bülh Magy 5). Aprólék vétkek (MA: Tam 1079). Aprólék börtöknek rosájával meg-motskoltat (Pés: Igazs 1110). Alfle aprólék gyalázat (MonÓrk XIX 95). Holmi aprólék károk (MonÓrk XXIII 122).

Aprólékos: **1)** minutus Kr. klein, gering. Aprólékos hazaz; audacia humilia (Prág: Serk 112). Aprólékos hely; spatium exiguum (Bucó: Miene 99. MF). **2)** levis, exiguus; unbedeutend, geringfügig. Aprólékos eszék (Pázm: Kál 11). Ha aprólékosok

ban sen gyözödel-meg magadat (34). Akár melly aprólékos vétkekért megszöllityák (Pázm: Préd 34). Aprólékos vásárlások (LevT II 258). A bocsinandó s aprólékosb vétkeknek bocsinattya (Biro: Augy 246).

Aprólékság: minutia C MA. kleingkeit.

Aprós: **1)** minutus, in partes minutus divisus; verkleinert, in kleine stücklein zertheilt MA PP. Metéld tel jó apróssan (Szakácsmest 83). Az üstökös, és aprós esillagok (Csúzi: Síp 274). **2)** [puer] praeditus; mit kindern. (Aprós Péter? név) Tin 57. Nem keserűsége aprós magaddal teli időben hazadól ki bulosod (MNyil: Zsolt 90).

Aprósit: [humilio, corrumpo; verringern, herabbringen, zu grunde richten]. Ellenség munkája rottyik, ágyúkkal fogyasztja, rendben állott népit igen aprósítja (Hady: Adal II 24).

Aprósod-ik: **1)** humilior, in minutas partes abeo; verringert werden, zu kleinen stücklein gemacht werden MA PP. **2)** [abundo profusus; mit kindern gesegnet werden]. Feesko tézkeket rak, aprósodik a ház (Fál: Vers 899).

el-aprósoodik: [humilior, humilior; verringert werden, herunterkommen]. Csak hamar el szakadoztak, el oszlottak, elaprósodtak (Pázm: Kál 212). A Mirmidoni nép el hullott, elaprósodott miatta (Hall: Hlist III 211). Mostan az eszáz gyermek s az mellette levők is igen elaprósodtanak (MonÓrk XXIII 191). Elaprósodott állapottokról sírva panaszkodtak (Pés: Igazs II 365).

még-aprósoodik: **1)** ~ Megaprósoodik es el-fogy a királyi nemek méltósága, mint József és Maria megfogytokoztak (Pázm: Préd 100). Humar meg aprósoodik és alá tapodtatik, a ki valamit nagyra bíesül az egy végbetetlen jónak kivülle (Pázm: Kál 284, 194). Most az sok hadak között megaprósoodott az Pázmány nemzetség (MonÓrk XIX 26). Kevés jutott egy részre, mert ha egy donútmot osztottának volna is tízfélé, mégis meg kellett volna aprósoodni (Ház 135). **2)** [pater fio, mater fio; mit kindern gesegnet werden]. Megaprósoottam, magammal s gyermekeimrel tudom, mely síma sarkon forduljon az ifúságnak dolga (Fál: NU 323).

Aprósoodás: deminutio, in minutas redactio; verringern in viele stücklein MA PP.

Apróság: **1)** minutia PPB1 parvitas Kr. [kleingkeit]. Lemetlé apróság; segmen C. Entzem bentz apróság (Góros: Mátý 51). **2)** [aetas puerilis; kindesalter]. Ártatlan kisledek, kik apróságokban megháltak (Pázm: Préd 673). **3)** [humilitas, indignitas; kleinnut, niedrigkeit, unwürdige handlung]. Elmenek apróságoból; ex animi levitate (DöcsiC 83). Marianak bezdeben semmy apróság nagy chütség nem volt (CoroC 53). A tolnaioknak kottóit meg foga s fel akasztá, a harmadik el zabala kih bunala magual főb apróságot tezőn vala mert tízt tartot is halála keresi vala (DebrC 25). Az ő apróságért Mátyás király el név minden jószágát (Helt: Krón 4b). Az wrae adlie hon minden apróságot czelekedőnéce és egybe vesszést támaztanának az országban (91). Megmondom Zsigmond király emberségét, vitéz voltát, ez mellet szerencsétlenségét és apróságát (Tin: Zsigm Heltánál, vö RMK III 493).

Apróz: in minutas partes redigo MA. zerstückeln.

még-apróz: specifico, minutim enumero MF. [detailieren]. Azt mondja, hogy ő ebben szám szerent 200 hazugságot tapasztalt; én enyire meg nem aprózom, hanem csak egy-néhány szavaít emlitem (Pázm: Kál 414 MF).

Apróz-ik. Aprózni: humiliari; verringert werden PP.

1. ÁR, ÁRR: pretium C. preis Com: Vest. 111. Árrán kértm: liceo C. liceor, licitor MA. Árrán tartom: liceo. Az árráról meg egyezni, meg alkudni: decidere pretio cum aliquo

Leszállott az árra: pretium retro abiit. Ha ki leszen, a ki jobb árrát igérné: si exstet qui plus *licitatur PPB. A vernee arra: pretium sanguinis (MünchC. 67). Egi őthübsnek el ada s az ő arat zegenöknek otzogata (DebrC. 162). Te ennek ados vagi az kvüeknek araba (VirgC. 85). Ados negj evker arrawal (RMNy. II. 91). Io bort vennek oleyo arwt (LevT. 132). Draga aron váltotta meg (Fél: Tan. 259). Meg hid hog duplául adod meg az árrát (Deesi: Adag. 202). Az buchiknac árra az kedvessegue színe alát szektettic (Zvon: Osiand. 49). Egyenő árrú és böcsfjít: paris valoris (Com: Jan. 190). Aron váltattatog meg (Szar: Cat. D). Meg-itta az árrát (Czegl: Japh. 128). A mi vizünket áron ittuk, a mi füünkat pénzén vettük (TóthJ: IstN. 79).

[Szólások.] Az hív barátosnac ninczen árra: amico fidelis nulla est comparatio (Kár: Bibl. 1653). Árrát felverem, másúf fellyebb kérem: licitor, excaudeticio ammonam PPB. (Hall: IIIhist. II.281). Árrát megadja: [poenas do; büssen]. Sok titkos praktikálóz fogván, megfizet érette, az árrát megadván (Gyöngy: KJ. 101. MF.). Megadá a gondolatlan jegyes restsége árrát (Pázm: Préd. 579). Meg fűzet é a baknac az árrát (Helt: Krón. 52). Árrát szabom: aestimo PPB. A marhák úgy adassanak, a mint szabott ára leszen (ErdOrszgy. 1573). Árrát sem szakasztotta (Judas), min adgya Christum, hanem a vásárlók akarattára hadta (Pázm: Préd. 190). Áron ad: [vendo; verkaufen]. Awagy nygyen, awagy aron minden zykseeghre valoth ay ewnekj: da ut comedat, aut vende ei (JordC. 230). Én vagyoc, kit tő áron Egyptusba adóoc (Helt: Bibl. I. Y4). Áron vesz: [emo; kaufen]. Ót iga barmot vüttem aron: jura boum emi quinque (Sylv: UT. 1107). Meg váltotta, vagy áron meg vette (Zvon: Post. 1152). Nem vátoc szabadoc magatockal, mert aron vetettete (DeesiG: Préd. 37). Az alkalmatosságot áron-is meg-vennök (Megy: 3Jaj. 172). Ór ók áron juszogot szerez (Ver: Verb. 172). Órök áron föld lón az aszszonak adva (Huszti: Aen. 24).

Ára: pretii, valoris MF. [wert, kostend]. Vegőnc ket zaz penz arra keheret: emamus denarius ducentis panes (MünchC. 82). Keth zaaz penzara kynyer nem eelegy ezeknek: ducentorum denariorum panes non sufficiunt (JordC. 642). Agion nekéd egi filer arat (VirgC. 101). Fedel, ky harom vagy negy forintára erew volna (RMNy. II.79). Az hayfón hwzon egy penz arra (LevT. 1267). Harom vagy négy forintára áru (II.23). Valakénc egy fillér árra marháát el venni (Vás: CanCat. 238). Addig vendéceskednek, míg száz tallér-árta bort elköltenek (Hall: IIIhist. II.128).

Áros: 1) venditor MA. [mercator; verkäufer, kaufmann]. Arosoc: vendentes (MünchC. 61). Ki vze onnan az arosokat es a veneket (WeszqC. 15). A szomszéd országokból kezdénc a keresztyén áros népec be a mi Magyar országba (Helt: Krón. 26b). Reemabóli árosoc: venditores de R. (Kár: Bibl. II.134). Árosok és vevők (Zvon: Post. II.268). Bársonyáros aszszonyi állatt (237). Buzo áross Tetzélin (957). Aros-műves kereskedőembert (Fal: NU. 289) 2) [emtor; käufer]. Hwn vannak az borok? en im arosth zerkek nekj (LevT. 1281). Rédei Pálnak írtam, valami kénésőnek árost hog szerezteszen (ErdTörtAd. 1320. MF.). 3) venalis MA. [verkauflich]. Miudön örökségöket arossa tenen (DebrC. 27). Földünket árossá térszönc nekéd: eme terram nostram (MA: Bibl. I.45). Az városossa tetetet volna, es igen hamar el veszne, ha io arossa találkoznee: o nubem venalem et mature perituram, si emptorem invenerit (Deesi: Sall. 32). 4) [pretiosus, carus; wertvoll, tener]. Arossa az gabona? (Bal: CsIsk. 33). Itt kím bor sok nem leszen, de jó és áros leszen (RákGy: Lev. 275). Minden áross juszogát a szegényeknek adgya (Fr: Szlín 11). A mesterség, a mig titkos, áros (Fal: UE. 413).

bor-áros: vinarius, oenopola C. MA. [weinfländler] (Gyöngy: Csp. 16).

embër-áros: plagiarius, venaliarius C. [meuschenhändler].

fësték-áros: pigmentarius MA. [farbenhändler].

fü-áros: [olitor; gemüseverküfer]. A kertész, mint a fü áros is (Com: Jan. 71).

fűszërszám-áros: condimentarius C. [spezereihändler].

gabona-áros: frumentarius MA. [getreidehändler].

galamb-áros: columbas vendens Kr. [taubenkrämer] (Kár: Bibl. III.43. Sylv: UT. 133. Zvon: Post. II.269. — Galamb aroló MünchC. 52. JordC. 419).

gyöngy-áros: gemmarius, margaritarius MA. Com: Jan. 101. [perlenhändler].

gyümölcs-áros: pomarius C. cupedinaris: obstverkäufer Pesti: Nom. 12.

hal-áros: piscarius, ichthyopola C. [fischhändler].

hús-áros: carmaris, lanio C. [fleisch].

könyv-áros: librarius, bibliopola C. [buchhändler] (Com: Jan. 160. MA: Scult. 8. MA: Tan. 61. Misk: VKGut. 182).

olaj-áros: olearius Nom.² 289. [öhlhändler].

paraj-áros: olitor MA. [gemüseverküfer].

ruha-áros: vestiarius C. [kleiderhändler].

selyëm-áros: sericarius MA. [seidenhändler].

sör-áros: cerevisiarius MA. Nom.² 279. [bierverkäufer].

szél-áros: institor MA. bortner Nom. 62.

vas-áros: ferropola Kr. [eisenhändler] (TörtT. XVIII.232).

vászon-áros: lintearius Nom.² 287. [leinwandhändler].

Árosság: [mercatura, negotatio; handel]. Perti az arossag dolgath (RMNy. II.126). Meg czallia az embert az arossgáis (Mel: Szlín. 435). Io szerezés árosságra és minden föle kereskedésre leszen (Cs. M2, L1).

Árú: 1) pretium MF. [preis]. Nagy arwu: magni valoris (EbrC. 7). Minden arossal vettetec: ex omni pretio emta sunt (DeesiC. 112). Eleledel arwzerent argy mynekvnk: pretio vende (JordC. 204). Mas borat amak ollian aruüit es arwvwt amünemw az wideky volt az földre ontatük (RMNy. II.2). Nem kévün árrút vagy érdemet (Mad: Evang. 466). 2) merx C. ware, kalmár marha Com: Vest. 136. Hog senky maasth meg ne chalthatna arw vettelben es adasban kezdé wyomnam pzenzt verethny (ÉrdC. 397b). Kalomark azon meennek arwal (562). Az arwnak wytalomat: petium appretiat (JordC. 445. DebrC. 162). Az ő aruüokat senki nem vesi meg (Mel: Szlín. 439). Ha eléb jól meg-veznénc és próbálhák minnyáján az arút, senmit nem vennének a hamis tsplürtül (Pázm: Préd. 759). Senki sem vesi meg az papa butsnuac szuas es bűdös aruüit (EszT: IgAny. 455). 3) mercatura Pesti: Nom. 31. [handel]. Commercium: valtság awagy valami árvtétel (Nyirkállai). Fwstnemsegemet jelentetem hamis aruüal (VirgC. 8). Meg mére a pensat, negyszáz ezüst sychust, ki aruba ár vala: 400 síclös agenti probatae monetae publicae (Helt: Bibl. I. K2). Szockás hog a vétel és aró melle bizonsagokat lünc (Helt: Krón. 22). Senkit az aruban, se az adasban, se az vetelben meg ne czallion (Fél: Tan. 375).

[Szólások.] Áru ba böcsát: venundo, venum expono MA. Áru ba böcsátjék lelkeket (Land: UjSegits. II.49). Aruban böcsatot jók, el adók: venalia bona (Ver: Verb. szót. 33). Nyereségeket kótyavetyére hányvün, Tarsiat-is áruba böcsátjék. Kit

meglátván egy borbély mester, árúlcán fordúl felette (Hall: HHst II 281). Árulba vett: veni exponit MF. Proscriptio: árulba vétés C. Árulban vetnem mindeneiket: vendidit omnia (Lév: Hbl 23; Kőr: Hbl II 187).

kalmar-áru: mercatorium, merc MA. wane. Kereskedni nemcsak városban kalmaráruval (Pont: 81). Az kalmar áruinak egyenlő eladása (Kör: Hbl I 689). Ez városok híresei voltának az nagy kereskedéssel kalmarárukkal az mellyet ott üzének MA. Sout 177.

Árúl: 1) venditio, mundatio C. venundatio, venditio MA. [verkauft]. For árulás (Mik: Töl. 95). 2) delatio C. [proditio; verrat]. Árulást tettek vala az sydok: conspiraverunt (JordC 659). Az zentség árulásnak eltan-oztatásáról (VirgC 127). Baratya árulást akart tenyi (Pesti: Fab. 87).
vér-árulás: proditio sanguinis, consanguinaria proditio PP. [blutverrat]. Az vér arulás az atyafiak között ösi jóságból való kirekesztésében es ki tudásában essik meg (Ver: Verb 87).
Árulkod-ik: proditio, defertio, denuncio SI. [angeberet töiben].
Árulkodás: proditio MA. [angeberet].

Szólások: Egy gyékényen árúlék: földem vesentes cipis (Kisv: Adag 222). Igem árúlya minden titkát, minden főle ki ünti magát (Fal: UR. III 89).

be-áru: proditio, defertio, proditio MA. [angeben, denunzieren]. Ott es meg bel árulván leteleznek flozsgant zenuvelo (ÉrdyC 288). Psalmus CVIII. Inalkozyk ebben az profeta, az Doogh ellen, ky ewtet Sawhak be arulva wala (AporC 89; TölC 224). Elheszten aszt, a ki titkon be arulva felebarátyját (Helt: Zsolt. 201; Mel: Sam 253).

el-áru: 1) venditio; verkanfen. Arul el menedelelt (EltC 6). El arolem k fáitokat: vendam (HéscC 209). Erekszeglek et el arulnak es zegenyeknek oztogatnak (ÉrdyC 170). Gyolehot zewe es el arulva (411, 758). Yozagokat el aruljak (JordC 713, 719). Mindon nolahat el arulnam (DebC 192). Mykonon mindeneket el arult volna az arat wive egi papnak (VirgC 101, 84). Yossel el arultatek: venundatus est (KölcC 151). 2) proditio MA. [verraten]. Proditus: elárultatott C. Elarula önt (MüncC 31; JordC 382). Kyth ty el arultatek: quem tradidisti (JordC 715). Hög öteth az sídoknak elarulnia (WeszC 124). Ünöm szolgay el arultak (Csomat 26). Az pénzért az apatis el arulna (Dessl: Adag 259). Hitetlenek, az prédiát bizony az istent is elarulná (BikGy: Lev 106). Az eszér öjöl is az ö portozva való elővel magát (Misk: VKert 209).

elarulás: proditio C. verrat

ki-áru: 1) divendo Kr. verkanfen. Ha etole hort valaky itt ky aruland (RMNy II 1). 2) no divendita pecuniam recipio, ex venditione pecuniam reddo; lösen, einnehmen. Az salotromot hattak közünkben 300 ft 221 ft 76 denart árultunk ki belöle (MonIME 122).

mög-áru: 1) leno; kaufm, erhandeln. Keressen fő lovat kettő, kiknek megvételére kéjen kölesön annyi pénzt, az mennyin meg árulhatja (MonIME II 31). Egy fő maradt kit Dolj György árult meg (Radv: Csül III 113; Nyr. XI 4). Akkor azt gondolta, szíven megárulta praktikával, hogy legyek árúsa (Anade: Vers 42). 2) [paucior; öinen handel abschliessen,

Deus Deus ott kyalthonk, bizonsagong hogh megárulthonk (RMK I 6). Jer be atamfia a bolha, meg áruloe veled (Szék: Krón. 220). MF. Hagáz szíved, elnével, lélekkel akarod meg venni, én kevés pénzzel megárulok (Gyöngy: Char 85). Marton György marhája között volt egy litang him tinó, szöke tarsa, meg árult Balázs urammal arra az tinóra flor 5 (Köcsk: Tört II 39).

Árulás: 1) mundatio C. venundatio, venditio MA. [verkauft]. For árulás (Mik: Töl. 95). 2) delatio C. [proditio; verrat]. Árulást tettek vala az sydok: conspiraverunt (JordC 659). Az zentség árulásnak eltan-oztatásáról (VirgC 127). Baratya árulást akart tenyi (Pesti: Fab. 87).

vér-árulás: proditio sanguinis, consanguinaria proditio PP. [blutverrat]. Az vér arulás az atyafiak között ösi jóságból való kirekesztésében es ki tudásában essik meg (Ver: Verb 87).

Árulkod-ik: proditio, defertio, denuncio SI. [angeberet töiben].

Árulkodás: proditio MA. [angeberet].

Közmondások: Hitván kereset az árulkodás: mala proditio; proditorem kudo, proditorem non kudo MA. Vay ki hitván kereset az árulkodás (Dessl: Adag 168; Fal: Jegyz).

Áruló: proditor, delator, traditor C. [verräter]. Oda fő Judas mind az árulókkal (VirgC 116). Arulo Judas (FozC 23). Béstie arulo kurmat (ComLal 13). Bátorssagol nem tudhattuk, hogh igazan, és nem árulóll jutata kezünkben az isten könyvét (Pázm: Kal. 673). [Luther] ezt a solak isten szavaiközé árulóll ír (Pázm: LuthV 123). Áruló es prebék keresztyenszegenek (Mad: Hblal 17). Hü szolgját árulónak szálaluzza (Hall: HHst II 323, 336).

embér-áruló: mango C. [sklavenhändler].

étök-áruló: obsorator PP. [virtualienhändler].

gabona-áruló: trumentarius C. [getreidehändler].

hus-áruló: creopolis Nom? 281. [fleischer].

olaj-áruló: olearius PP. [ölhändler].

vér-áruló: proditor sanguinis MA. [blutverräter].

Árultat: venditio facio; feilbieten lassen. Az borok jok, azert ne oot kiraychalon ha nem hath krajelaron arulhast (LévT 1116).

Árultatás: [proditio; verrat]. Árultatás kepen aluam megöltök (Delat 131). WeszC 26. Árultatást műveléne ellene és egybe eskünnöc a király ellen (Helt: Krón. 28, 31). Goleza meg voste arultatás máat a Salamontol (Szék: Krón 168). Judas arultatásis meg nem szepfészes az apostobene gyülekezeten (Mon: Apol 296). Új királyol tulakozni Heródes előtt a királyi varasban, király árultatásnak feltétékvala (Pázm: Préd 1896).

Árultató: proditor; verräter. Kynek ty ma-stan arultatoy es gylkosy belek (ÉrdyC 172). Az arultató Judas (433), 305). Sok arultatok tanulnak az keth atyafiak között hogy egyeket másskkal el vezthetnek (397b). O arultató herodes (DebrC 34, 35, 82). WeszC 37. Árultató letelelt mast szigazának (Börn: Préd 261).

Árultatóság: [proditio; verrat]. Rakva színed arultatosszagal, paruzasaggal (Börn: Préd 228).

Árús: 1) mercator, institor, negotiator SI. verkanter; kaufmann. Gyolehot zewe es elarulva es övet es adia az arusnak (ÉrdyC II 1b). Kalmarokodó árús (Szeg: Aqu 73). Jesus a templomban a barmoknak minden árúsit kivettete (Hly: Préd 1216). 2) [entor; künfer]. Könyű jó marhának árúsa taláhi (Kisv: Adag 55).

2. ÁR: [fluctus, aestus; flut]. Az tengernek arya; inundatio maris (JordC. 280). Legottan meg zönce árvizeknek arya (TelC. 95). Hogy meg merüllyen az föld, az igazságnak ilyen igen kiterjedet árráiban (Bal: CsIsk. 120). Neveltem [Drávnának] haragos árrát (Zrínyi II.141). A mődön nem az árvízben, hanem az ár borban kell úszkálni (Mik: TörL. 173). Az földözésnek tengerüny árrái, őszve tödült özömyei ostromollyák ezt a házat (Biro: Préd. 20). Gonoszságnak árja (Fal: Jegyz. 249).

viz-ár: [inundatio; überschwemmung]. Mellyből győfe gondya megint nagy vizárni [vizárny]. (Gyöngy: KJ. 78).

Árad *arrad* BécsiC. 71, 45. *arradas* KBécs. 1572. D6. *áradás* Cis. G3: exundo MA. [inundo, redundo; fluten, strömen]. Kicéted forrás sode vizekbe arrada: in aquas plurimas redunavit (BécsiC. 72, ÉrdyC. 136). Kenczei mi reank aragiának (Fél: Tan. 127). A lovasok szíjából kén-köves tűz árad (Pázm: Préd. 6). Inkább áradott, és naponként árad közöttünk minden gonoszág (215). Embernek romlottsága, mely első szüléinktől mi réne áradot, avagy származot (Sam: Harm. 5). Árada kemnyed (Thaly: Adal. 1128).

[Közmondások]. Főfűl árad a víz: ubi papa, ibi Roma MA. (Czeg: Japh. 132).

áradton-árad: [magis magisque redundo; immer mehr überhandnehmen]. Áradton árad közöttünk a sok számtalan bűn és gonoszág (Tel: Evang. II.112).

el-árad: exundo MA. [inundo, redundo; austreten, überströmen]. El aragzyatok zent leleknek ereyben: ut abundantis in spe (ÉrdyC. 9, 569). Nagy kvny hullatásba el arada (VirgC. 59). Minden bűnbe el arradnac (Mel: Préd. 113). Némely vétkek el-áradtak (Pázm: Préd. C2). Minden gonoszág ez nemzet kewzett el arrada (Ver: Verb. 2, Szok: Bals. 172).

föl-árad: ∞ Nem látia többé az méznek és a náinak föl-áradt, es fel áradt özörgő vizet: non vident rivulos thumidis, torrentes mellis et butyri (Mel: Jób. 20:17. MF.).

ki-árad: exundo, inundo, restagno C. [austreten, überfließen]. A folio viz ki árad (Mel: Jób. 65). Oly nagy viz volt oth, és az Tyberis vgy ki árrat, hogy egy nehány várost fel forgatot (Cis. G3). A Nylus ki-árad (Tyuk: Józ. 246).

mög-árad: exundo, restagno MA. [austreten, überfließen]. A eszeteg viz meg arrat (DebrC. 616). Hogy szerelmetec nagy nagyobbban meg áradyon: caritas magis abundet (Helt: UT. Dd3).

Áradás: alluvio, abundantio C. exundatio, inundatio, abundantia MA. [flut, überschwemmung, überfluss]. Teweeknek aradása el bamol teogódet: inundatio camelorum operiet te (ÉrdyC. 63). Vizeknek aradása (DomC. 120). Vernek aradása (CóriC. 180). A tengernek aradását szíyiac: inundationem maris sugens (Helt: Bibl. 1: dddd. Fél: Bibl. 98).

özönviz-áradás: [diluvium; sintflut]. (Mtkó: BCsák. 21).

Áradat: [forrens; flut]. Manbrenac aradatta (BécsiC. 1315, MünchC. 122). Te meg törted a forrasokat es az arradatokat (AporC. 29).

Áraszt? ∞ Olly szomorú hír van, hogy vízbe halt volna Nagysád vadásaton, mi ugyan gondoltuk, hogy tán halásaton, mivel ki vadászna ily nagy áraszon? (Gvad: Időt. 37).

Áraszt: exundare facio MA. [ergießen, ausströmen]. Rea akaraa arasztany zent malasztyaat ez vylagra (ÉrdyC. 64). Kitiyek az eső tsepek, de nagy folyó-vizet árasztanak, és házakat dőjtenek (Pázm: Préd. 729). Tenger árasztó két rettenő szeme (Zrínyi II.16, 111). Keserves könyveket árasztá (Könyi: VM. 12).

el-áraszt: diluvio C. [überschwemmen]. En nyoszolyamat elarasztam síralummal: lacrymis meis stratum meum rigabo (BattyC. 8. MF.).

ki-áraszt: [exundare facio; ergießen, ausströmen]. Ezzel árasztjuk ki magunkra az istenek nagy bővséggel mind álkását, mind pedig külső és belső áldomását (Csúzi: Tromb. 217).

mög-áraszt: [inundo; überschwemmen]. Nagy kábaság az ártatlanoknak vérével az földet ugy megárasztani, hogy az emberek között muló és haszontalan hűt nevet szerezhess (Prág: Serk. 172).

Árasztás: exuberatio, abundantia, confectio MA. überthuss PP.

3. ÁR *árrat* Helt: Bibl.: subula: alde, pfrim Pest: Non. 10, 48. subula, varga tő Non. 48. Major: Szót. Com: Orb. 127. (JordC. 233). Végé egy árrat es fűrdmeg az ő földet (Helt: Bibl. Sss). Kit hegyes árral meg ginknak (Lép: FTük. 60). Julh ganéj darabot árral igen vékonyon meg-lyukasztasz (Nad: Kert. 41). A füt egy árral, vagy fűrócskával meg-tűrkás (Lépp: Cal. 11). Hegyes három águ bubánat villája, sanyaráságonnak hegyestett árja (Koháry 1685. MF.).

ARA: 1) sororis frater [?] MA.² MA.³ MA.² der schwester bruder MA.² Anyad ara: avunculus (Nyirkálai 1184. Kovachich, Formulae solennes XIX.). **2)** nurus (antiquitus) PP. [schwieger-tochter]. Nurus: menyem, menyed, antique aram PPl. — V6. MF.

ARANY *arospotok, fluvius* 1247. *arados, mous* 1269. **Cziu: 1)** aurum C. Ver. [aureus]; gold MA. [golden]. Arany-ból való: aureus C. Tiszta, finum arany: obrizum. Aranynek fővenyből vízzel való ki-mosása: elutio PPl. Kazdagságok aranyban atagy ezenstben (EhrC. 70. MünchC. 17). Te vag az aran f5: tu es caput aureum (BécsiC. 123). Ne akaryatok byny arañt (JordC. 382). Atte zeredmedert meg vltam araniat (VirgC. 41). Isteni zerefetnek aranya (116). Kyk az araubt felneec (145). Meg igére magát, hogy 200,000 forintot aranyul kezembe akarna bozátáni (Helt: Karón. 188). Az föld ezüsté fordíttya szép arany hajadat (Zrínyi. II.203). Arany színi, verhenyő, sárga festée (Com: Jan. 63). Tiz gira aranyt igér a leányért (Hall: Hllst. II.281). Arany mertekleteseg: aurea mediocritas (Erasm: Erk. 9). **2)** nummus aureus PPl. dukaten KirBesz. 139. A mostani arany forintok sommájára fordítván, a mit aranyul ezüstül hagytok sz. Dávid, tenne most 2672, 125,000 aranyat (Pázm: Préd. 1165). Farkas fogas arany: lupini aurei, in documento a. 1649. erant aurei principis Bathori, qui insignia familiae tres dentes lupinos monetae incudi fecit (Kr.) A hat lovat ez mitőlünk megvette, tsászár aranyokat olvasott érette (Gvad: RP. 82). **3)** [deliciae, persona cara; schatz, teures vesen]. Ha dychekönyu akar zent Anna azzon ew nemzeth-segeebewl ygazan tehety es bymeel kyl. Ha ki ezeketh be nem vennee, tekeende meg atya istenek yoglyazara ylew aranyaat (ÉrdyC. 449). Zent Anna azzon mynt az ew eedes zyleve ees [Mária] mondvan: eegyebet nem akarok hogy legyen avagy el mwlyeek, es az ew kegyes aranyok nem tehety hogy ewket meg ne halgathnaa. Valazyatok otnawl zent ama azzont, mynd az ew aranyanak Iesus Kristusnak mynd az ew zeresmes leanyanak marianak nagy kedwet tezetek (111.) (V6. Temesvári Pellártnál a sz. Amáról szóló II. sermo befejezését: Beata Anna laetitia et benedictionem possidet perpetuum, quia ibi habet nepotem carissimum scilicet Christum Iesum in dextra dei patris sedentem. . .) Nem talala azolta esendességet utánna vgyódyó anyja, az hol van szíve aranyja ott várván békeséget (Gyöngy: RK. 196).

[Szólások]. Arany horogzal horgászni: aureo piscari bano: mit goldenem angel fischen, um eines geringen und ungewissen gewinns willen gewissen verlust leiden, wie die alchymisten MA.

[Közmondások]. Nem fog aranyon rosda: frustra Herculi edumiam struxeris; wo tugend wohnt, da findet die lästerung platz MA. Hogya nem mind arany, a mi

fénylik, bár meglágye minden ember, hogy nem mind szent a ki papságot visel (Pázm: Mly 179). Nincs szebb szó az arany pengésnél (Kisv: Adz. 69). A hol arany, ott a szilak: ubi aurum, ibi scoria (Hly: Préd. II.259).

eresztett-arany: aurum obrizum (Com: Jan. 18, féngold). A bor mibelyt a városban vagyon, eresztett aranyúvá, aurum potabile, változik (Fál: TÉ. 789).

finom-arany: Finum arany: obrizum C [féngold]. (Holt: Krón. 31. Pázm: Préd. 192)

fővony-arany: balnea, por arany PPIB [staubgold].

kettős-arany. Kettős arany vagy tallér: binio, aureus binarius; doppelter dukaten PP.

korona-arany, koronás-arany: [kronaler] Harminecz ezer corona arany (Tóth: Vigaszt. 290). Olten koronás arany zálogban (Rady: Csál. II.12, MA: SB. 97).

levél-arany: aurum foliatum; blätlein gold PP. Ortziját levél-arannyal betapasztották (Mik: Törl. 11).

mű-arany: [werkgold]. Mint kell által öntényi piskloezeln, akar mű-aranyt, akár vakarást (Koesk: ÖVM. 290. Művelni való arany, műben való arany, műben lévő arany, I. no. 359).

por-arany: balnea, fővony arany PPIB [staubgold].

rúd-arany: auri fusilis cylindrus PP. [gold in barren].

sar-arany: aurum fulvum; rotes gold MA. Drágalatosnak szép sár arannyal mongia az városot (Börn: SzLán. 1. Szék: Zolt. 65b. Mon: Apol. 383). Sár arany pro sarga arany (GKat: Tük. 1115).

szín-arany: [purum aurum; féngold, gediegenes gold]. (Fál: Jogyz. 935).

vont-arany: aurum ductile; gesponnen gold MA. Vont arany matéria: aurum textile PPIB. Egy vont aran nest swba (RMNY. II.65). Duas uhns aurói panui vouth aranath (H. D. Vont arany köntös (Börn: Préd. 559). Vont arannyal varrot ruha (Com: Jan. 139). Bitorban, vont aranyban, ezüstben öltözzel (Lép: PTTük. 13). Selyem és vontarany szoknyákkal ökesgetetni (Pós: Igazs. 1579). Tündöklik örezája, vont-arany ruhája (Gyöngy: Char. 99). Vont arany esőprággal kenyeleg meg volt terítve (Fál: TÉ. 638).

vontaranyas: [auro intextus; mit gold durchwirkt]. Fgh wouth aranyas kentes ky ala megh bewlget adok (RMNY. II.31).

Aranyas, aranyos: 1) auratus, aurosus C aureus Ver. auro abundans; übergoldet, golden, reich an gold MA. In loco qui dicitur hungarice aranyas latine autem aureus (1075. 1124. CodDipl. 1437, II.78). In medio thavii aranyas ad castrum aranyoswar (1176. MonOkm. VI.71. MF.). Aranyos, fluvius, alias Mezespartak (1325. Chin.). Fekete nyergothi aranyasth hozzának (RMK. L5). Aranyas gyertyatartó (JordC. 885). Aranyas draga barsany (DomC. 142). Aranyas öltözeth (KulesC. 119). Aranyos snoros cezo első ketho (Rady: Csál. II.51). A tiszta napnak aranyos tündöklesét és fényességét sügért szemléltetek-e vala mikor? (Pázm: Préd. 717). Egy ezüstös-aranyos pallas (Monfrók. XXIV.138). **2)** [aurus; wert, lieb]. Harmad adas yegyez aranyas engedelmességet (EhrC. 18). Az három aldozat lezene az aranyas engedelmességet (VirgC. 15). Zentfenneknek öthvened napot, es nevezed hozzanathak, mert az lezen az aranyas oztendow; sanctificabis aurum 59. . . ipse est enim jubileus (JordC. 111). Azon alldoth aranyos zepesges gyermek yewsth kerywk mies (ÉrscC. 332, 2116). Hogy ne synra az zcep aranyos flyw (ÉrdyC. 51). Oh nemes aranyas üngodalm (NagySzC. 151). Aranyas idöket igérne magoknak (MA: Schlt. 1031). Az régi idö aranyasne hivattatic, és az melyben mi élünk, vas idöne mondatate (Prag: Serk. El56. 63).

Aranyoska: [aureola]. Három neme vagyon efféle koronaskáknak, aranyoskáknak, ki ebből tezik meg. Az aureola nem egyéb . . . tehát nem lehet több az aureolás hárommal (Lép: PTTük. II.85).

[Aranyasul]

még-aranyasul: [inauror; vergoldet werden]. Meg aranyasult vala arannyal, gyengyel (JordC. 919).

1. Aranyász: aurilegus, aurilator Kr. [goldwäscher]. Az emberkecse nagyobb része mind aranyászoc (Holt: Krón. 6b. Land: ÚjSegít. II.241). Qui se aranyász i. e. aurilegus dicit amant (Benkő: Transilvania. 1501).

2. Aranyász: aurum lego, lavo SI [gold waschen].

Aranyászó: chrysolites, aurilegus; ein goldwäscher. PP. chrysolites, arany-mosó, tisztító PPIB.

Aranyaz, aranyoz: auro, deauro C. übergolden, übergolden MA. Aranyazott; auratus C. übergoldet MA. Vala ew leye aranyazott (EhrC. 125). Kivált [könyveket] aranyazni nehéz megtanulni (ÖVMest. 27. vsz.). Inkább menjetek napuyogotra két esztendeig czépellőt tisztítani, mintsem napkeletra harminecz esztendeig korona aranyazni (Monfrók. VIII.299).

még-aranyaz: auro, inauror, deauro C. übergolden, überziehen mit gold MA. Mithia megaranyaztak volna az ev orchayat zemenek alatta (MareL. 97). Tyzta arannyal megaranyazzal hététh (JordC. 63). Nem azt mondol jó hájónak, melyet szépen megirtak és aranyaztak, hanem a mely vizet bé nem bocsít (Pázm: Préd. 313). Megaranyazott pilulac (Prag: Serk. 137).

[Szólások] Száját megaranyazták; pénzen fogadóit orátor (SzL: MVir. 374). Keressnek néző tudósokat, és meg aranyozván elsőben azokat, váraklások után veszik tanácsokat (Gyöngy: Cup. 21).

még-aranyazás: auratura, auri inductio; das vergolden, die übergoldung PP.

Aranyozás: [inauratio; vergoldung]. Az feletteb való aranyozás es gíngőzés az kevelisegre viszen (Fál: Tan. 165). 3000 talentom aranyat rendelt a templom falainak aranyozására (Pázm: Préd. 1165).

Aranyozat: X. Egy ezüstös-aranyos kard, kopott az aranyozata (Monfrók. XXIV.138).

Aranyozó: inaurator C. aurarius, inaurans, aurator; gold-arbeiter, vergolder PP.

Aranyka: [aummus aureus; dukaten, Hanisun játszottak, mindegy megrántottak. És így egy aranykám a másik után ment. Érszönyembe csak hat aranyka maradtott (Gvad: RP. 113).

ARANY (szóösszet.) Gyöngy: Cup. 1. 637. MF. egy *trava* Baythe: Epist. 163. *trava* Zrínyi 159. *trava*szas Megy: Dial. El5b. 19). **1)** scopus, meta, propositum SI. [richtung, ziel]. **2)** proportio MF. [dimensio; mass]. Vö. iránt.

égy-arány: [eiusdem dimensionis; gleichmässigkeit]. Eg aran az aran szín es szöld szín benne (Mél: SzLán. 531). Ha többet nem nyom a férfiak érdeme, legalább egy arányul eszik az asszonyok enlemével (Fál: TÉ. 668).

égyaránytalan, egyarányatlan: inaequalis, dissimilis, discors SI [ungleichmässigkeit].

égyaránytalanság: inaequalitas, dissimilitudo SI [ungleichmässigkeit]. Nintsen ott az értelemben szakadás, a méltóságban és felségben egyaránytalanság (Pázm: Préd. 717. Biró: Osk. 19).

égyarányos: [eiusdem quantitatís; gleichmässigkeit]. A ki a rondro felaggatott papírosokon által-főne golyóissal, egy arányos közül lineán Bno-é a batározó térség lapjával? (Mohn: Term. 181).

égyarányosú: ~ Életünknek egyarányosú ideje vagyoni: mert egyikünk a másikunknál kevesebbet nem él (Halt: III. Hist. 148). Mindenkoron egyarányosú étellel és itallal élnek (Mik: Törl. 172).

égyarányosú (*egyarányosú* formában MonIrók. XXVII. 163. *egyarányosú*képpen RákF: Lev. II. 107): [aequalis, similis; gleichmässigkeit]. Nem egyarányos érdemeitek (DEub: GE. 156). Az isteni igazságnak mérő serpenyője egyarányos, a fontot egyaránt nyomó (163). Egy arányos képpen meg kell kapálni a földet (Nad: Kert. 68). Oszá föl a kertet ennyihány egyarányosú táblára (Lipp: PKert. 115). Négy egy arányosú szeglet (22). Mindenütt egyarányosú az ő jószág (Mik: Törl. 58). Mindenüknek egyarányos oka vagyoni (269). A labai mindenütt egyarányos vastagságnak (388). Mindenfelé a föld egyarányosú egy bujdosónak (189). Egy arányos uton mi járunk (Gvad: Lev. 73).

égyarányosság: [aequalitas; gleichmässigkeit]. Valamint ezen földön pecsétetes köbök és mérők vadnak: ott is egyarányosú legyenek mindenütt (RákF: Lev. V. 28).

égyarányú: [aequalis C. unimodii Ver. coequalis, compar MA. similis, aequalabilis; gleich, eben PP. egy arányú hitec, egyarányú szerelmec, es egyarányú in erköltsűnek lennec (Born: Préd. 289). Egy arányú mértékel föld meg (Mel: Herb. 1). Nem mind ég arányú időben tamadnak fel (Mel: Sz. Ján. 295). Az euangelionnak mindön hirdetői hatalommal es meltsággal egy irának (Beythe: Epist. 9). Valtozo es nem egyarányú eghi állapotot ielent (KBártf. 1583. Dv3). Czinály egyarányú két arany lántzot: duas catenulas sibi invicem cohaerentes (MA: Bibl. 174). Az cseré egyenlő es egyarányú legyen (Ver: Verb. 136). Egyarányú es egytéle hüffel hiszed (Bal: CsIsk. 436). A vétker annyibül egyarányuak, hogy egyenlő képpen örök kárhozatot érdemlenek (Pós: Igazs. 1674). Négy egyarányú szeglet (Lipp: PKert. 126).

égyenlő-arányú: [aequalis; gleichmässigkeit]. Az utiac aniac es a nősző személiec egeulő arányu akaratabul legien (Mel: Préd. 400. MF.).

olyan-arányú: [ejusmodi; solcherlei]. Ha az waros helyenélkül effele bort valaki itt ky aruland, mas borat annak ollian arányit es arwynt amminemw az wideky volt, az földre ottantiuk (RMNy. II. 2).

szög-arányú: [obliquus; schief]. Az árbotz fáról leeresztett golyóbis, ha az alatt a hajóbis mégyen, mi lineát vet? szög-arányut (Moln: Term. 150). A le és előre tartó két linea szög-arányu lineára szorította a golyóbis (81).

[Arányit, irányit: puto, conjicio; mutmassen, meinen]. Azt valóban nem csak irányitot, hanem minden bizonytalas tudom (1667. Tört. és Rég. Ertesitő IV. 37).

Arányoz, irányoz: 1) puto, conjicio, conjecturo; dafür achten, mutmassen, meinen, raten MA. PP. A mint legjobban arányozod, úgy tselekedjél: age ut tibi *concinnum, concinnus est PPBl. Annak okaert anyazent egyhaaz wgy aranzotta, az nagy yeles zyletesnek napya mellec helhezethene [sz. István teste meglelése ünnepe] (ÉrdyC. 447). Nem aranzok oli kerezient ki azt merneie mondani (Ozor: Christ. 163). A mint én arányozhatoc hozzá, ha elhet Jancula, igen nagy ember leszen benne (Helt: Krón. 83). Innét arányozhattyne, melly nagyot nyer Jesus (Born: Préd. 243). Az más ember vérenek ontásául künnyeben aranzak véghez menni dolgokat, hogysen az békeséges szenvedéssel (Pázm: Kal. 132). Nem aranzom, hogy egyikétis kárhozassad (331). Ugy aranzom, hogy mi okosságh nélkül való nemzeteknek nem mondattathatunc (Prág: Serk. 685). Ha móóját aranzaná, örömet keménykedni is akarna (Szal: Krón. 150). Az dezmasok úgy vegezzenek, az mint ő feliségenek nagjoc haziarua arány[á]k (1609. Instr.

super decim. MF.). Darius az phaloux sereget az macedoniaci hadnak erejenek aranzván letai: phalangem macedonici exercitus robur esse conjectans (Forró: Curt. 77). Darius az menyere az szemelyébül aranzhatni vala, meg nem rettenen: quantum ex vultu concipi poterat (299). Mit irogatott palatinus uram, im in specie bekülditek, ha aranzzatok valamü husznöt benne, az postára is kiküldhetitek (RákF: Lev. 176. 2) collimo, collineo C. ziele MA. Arányozom, arányozom; collimo; arányozok a tzebra: collineo PPBl. Az viadalban rea aranza es által ite ötöt (Helt: Krón. 61). Egy nyállal hozzá aranza (82). Arányozzanak és löyjenec (MA: Scult. 91). Nem olyan bolond az isten nyila, hogy ha engem arányoz, téged találja (Tof: Zsolt. 33). Arányozni nyilat (Illy: Préd. II. 75). A puskákat a tzebra arányozván: sclopeta ad scopum collinantes (Com: Jan. 117). Harom nyilakkal irányozza az viteznek szívét (Szöll: Dáv. 78). Nem árt folyeb' aranzni a lövésben, leg-alab el-éred a tárgyat, ha nem üt-ed is a középit (Fal: UE. 461. 3) [tendo, nitro; in einer richtung gehen, trachten]. Altal mene a vizen es aranza (Gilead hegyere: pergeret contra montem Galaad (Helt: Bibl. IP.). Ezen tzebra arányoz azis, az mit Moses előszámlál (MA: Tan. 143). Feltett tzelem, mellyre arányozni akarok a jelen-való órában az leszen (Pázm: Préd. 4). Kristus a mi tárgyunk, mellyhez kell arányoznunk, mellyet kell követnünk (106). Mikor a Babel tornyát építették, látta isten mind munká-jokat, mind mire arányoznak (642). Itt-is nem iranzák a tárgyat, azért nem is talályák (Pós: Igazs. 1101). Oda kell egy célünkhöz aranzanunk (Mad: Evang. 368). A fejedelmek mindenkor arra arányoznak, hogy fen forogjon a világ előtt méltóságok (Fal: UE. 366).

el-arányoz: [conjicio, conjecto; mutmassen, erraten]. Neléz megtudunk es elarányozunk, mellyik löve jobban (Koháry 124. MF.). Ottan leannyánc miként lenne dolga elaranzotta (Illyef: Jephth. 9).

mög-arányoz: 1) conjicio; erraten, urteilen MA. Tudom gonosz embernek ő gonossagat, kit én ő benne meg aranzottam isten ihlesebül (Born: Ének. 191). A buzún isten-télc emberek értetnek, a mint az 43. versből megarányozhatni (Mad: Evang. 475). Az arvak idejét conventben szoktak negh latinia es az arva hany eszendős legyen megh arányoznia: revideri, metri et disuti (Ver: Verb. 204). Mikor az te szivednek helyen való létét meg gondolom es meg aranzom: considero (Prág: Serk. 915, 755, 808. MF.). 2) collimo; ziele MA. PP.

Arányzás: 1) conjectura, conjectatio; gemerk, mutmassung MA. 2) collineatio, collinatio; abzielung MA. Allusio, irányzás vagyoni negédes es kevély mondásokhoz (GKat: Titk. 191). Arra igyenesitsek akarattyok arányozását, hogy istennel szogállyanak (Pázm: Préd. 783). Nyilat vet hamar idegében, hogy lelőjje; de az nincs keze ügyében, mert egy ágbog hajlott arányozására (Gyöngy: Cup. 4: 637. MF.). Megtumulhatja, mi után indul, mire szegezi arányzásait (Fal: NU. 329).

Arányzó: collinans, collineans MA. [abzielend].

[Szólások.] Nyállal arányzóba vészi (Halt: III. Hist. II. 72). Arányzóba vette ellenségét (Fal: TÉ. 639, Fal: SzE. 536).

ARASZ (*arasz* Ver.): palmus Ver. spithama; spaune MA. O ih[es]us kyth sem egh meretek megh nem meerleth ky földhet arazodban be rekeztöd (WinklC. 249, GönC. 104). Ki meri a vizeket markául, es ki mértékli az egeket araszszául (Helt: Bibl. IV. 66). Magassaga hat sing es egy araz (Born: Ének. 600, MA: Bibl. 174, Prág: Serk. 1048). Egy araz az embernek élete (Decsi: Adag. 96).

elő-arasz: lichen MA. PPl. spithama minor Kr. [bocksspanne].

Arasznyi: palmaris, dodrantalis, unius spithamae Sl. [eine spanne breit, — spannen lang]. Az zyz maria vala magassagaba olmint kilencedfel aranzni: alkalmas arazuy embőröknek arazo-

kal (Hlbc 99). Egy araszút ha nó, nem nagyobbát (Mol: Herb 88b MF). Földm nafad ezre egy araszni (MA: Bbl. V 19).

[Araszol]

még-araszol: [spithama metior; mit der spanne messen] Megaraszol – es mondja: ki körül labotskainá vagyon (Helt: Mes 359) Hogy az egyelmed tenekellen tudományának itis eleget telnessék, és megaraszolhassam (Zvon:Pázmf 239).

ARAT: meto C Ver emten MA Nem hlyntend, sem aratnak (Hlbc 95, BácsC 3, 4, 5) Sem vetn-ek, sem aratnak: non semit, neque metunt (JordC 371 311) Ti nem zantok, sem vetek sem aratok (VirgC 51) Ki A testelen hint vñm testelöl arat rohadtat: metet corruptionem (HlbcC 375) Már azt is elhászom: Szűntő vizen arat, bármly farkast kerget (Fal: Vers 913)

Közmondás: Az ki mint vet, vgy arat (Deesi: Adag 69)

be-arat: demeto, demessum colligo, recendo MA Gñhñmisen, Aratásba gabonát begyűjt, gabona fejeket karyáud be arat (Helt: Bbl. IV Isr 17 5, MF) Valamint vetnek, ismeg azt arattyak be (Frank: HasznK 74)

el-arat: emeto, demeto; abmihen MA Hol myth nem toh el wezy, es myth nem wét el arattya (ÉrsC 298b) Mikor a te föld-hac veteményit megaratomd, a szelen körskönyül mind el ne arassal (Helt: Bbl. I Levit. 19 9, MF)

elaratás: demessio; abmühung MA

föl-arat: [demeto; abmihen] Más veti bé az földet, és más arattja fel (Deesi: Adag 32) Mihent buzátat felaratomd, ottan reá szaladhat a barnolat (Pázm: Préd 293)

lő-arat: demeto, emeto C abscindere, aberent MA Az le aratot búza az ezürbe vit-fic (Kár: Bbl. 1515) Ime ón le aratom a Buasa uraradékit (Káldi: Bbl. III Kir 16: 3, MF)

még-arat: demeto; aberent MA Minden veteményék meg-arattatnanc (BácsC 6) Mellét ember elhntend, azont arattja meg es: quia seminaverit homo, haec et metet (DöbrC 372) Meg hagyja hogy a wotemnt meg aratnak (Pesti: Fal 61b) Mikor a te föld-hac veteményit megaratomd (Helt: Bbl. GGz1 Thalv: Adal 129)

Aratás: messis, messio C erite MA Érezie a műnesset ó aratásben: mittat in messum suum (MüncC 30) Hagyatok agud aratassyk (ÉrdyC 128b) Mg a föld leszen meg nem szimie a vetes es az aratás (Helt: Bbl. I D2) Búza aratáskor: tempore messis triticene (O2) Gabona aratás (Kár: Bbl. 1488) Ápa aratáskor (P2)

Aratat: √ Az aratat soe, a műnesso kenesee (MüncC 60, 77)

Arató: **1)** messor, schmittter MA Aratónac kezey: manus motentium (BácsC 3, JordC 395) Mëkoron az ó aratói buzát aratának (DöbrC 169 Káldi: Bbl. 232) **2)** faly; sense, siche] Lattale valaha ylyen zorzumot ky kazanak mondatyk aratónak es PéldK 51) **3)** [messis; erite] A pöror nimezenec hon, mind az aratóba vadnac (Helt: Mes 303) Rokonszgit hira el az aratóba (181) El átt tenek el orád hog arass Mert az föld-hac aratóm meg szott: nam aruit messis terrae (Sylv: IT 1170)

ÁRBOC. Arbotzfa; malus navis MA linast

ARC, ORC, ARCA, ORCA [orbh] [arath] megk látath-banya (DöbrC 46) Műkő: BCSük 29 sat. EKPine 11 Fely: SchSal 28) **1)** facies, mala, vultus C gena Ver: wangen, angesicht, antlitz MA Vagy arcazual: facie hilaris (Hlbc 3) Arcyayatt menybe fel emelhen (71) Zenermetlen orcaio királ: impudens facie (BácsC 153) Te orchulat mosl meg (JordC 379) Hw arczyokra hlylnek (97) Ky ötlecek ew zent orchara az nagy istony tonessoeg (ÉrdyC 51) Ez meg holtak

az meg zakadozasból meg eektelenly orchat es egyeb tagyayt az ev helyekre helyeztetie (DöbrC 72) Latha arcot fenlem mint anygulak; neha az anygali arcot kezeivel illeti vala (Hlbc MF) Orchyadnak zecsege (PecrC 2) Orcaziaiak vertekezesenel minelhen a földet (DöbrC 148) Az ó orchára áll orchát tézen (Kár: Bbl. 1526) Embeni ortza, oroszán ortza, fölr orchta, saskeselyű orchta (H 119) A pusztában kiáltó szőzaton kezli iszerterő orcháját írásának (Pázm: Préd 131) Moses egyzetelven az urnac megharagodot orcháját (MA: Bbl. 178) A vak szem és orr között vadnac az orchie avagy pófác: genae v malae (Com: Jan. 47) Néha öltök vigadó orchában (Zenyi 147) Ki sok vendég szm borítja az artzákat (Fal: BE. 611) Bőeset artzaja (Fal: Nf 322) A szemékes artzak pñulásiban for a bujásig (336) **2)** maxilla; kiefer MA

[Szólások] Nintsen orchájja: perüt illi frons Boczkorbór az orchájja: os impudens, atticus aspectus MA Orchájára vet-fic nekü [szemrehányás] (Helt: Krón 75) A gyónásul való káromlásokat ennek előte orchítókra térítém (Pázm: Slav 163) Orchard orchara [de facie ad faciem] al stennek előte (ÉrsC 549b) Zyrwl zynre, archarul archara esne-rem (Konj: SzPál. 174) Előlmékolton, micsoda orcháival mert oly éktelen hazugságokat könyvébe írni (Pázm: LuthV. 11) Mitsoda orchauzal nemie az z irast tonkanac, honkanac mondaní? (Ész: IzAny. 235) Nagy zoe-gyem orchawal raytok fvtameek (ÉrdyC. 486) Tízta orchawal szolgalt [beesülettel] (LévT. 1342) Szentelenül, minden orchta nélkül ill valakire vmit fogás: *fejuna et frígida calumnia PPBl.

ál-orea: **1)** larva, persona; larve MA (Born: Préd 549) Az ó orchára áll orchít tézen (Kár: Bbl. 1526) Kendezt áll orchít vñld meg asszonyban (Pécsi: Hének. 6, Hly: Préd. H 183) **2)** [techna, causa ficta; vorwand, verstellung] Emberek előtt szünt adhatnak a fejedelmek hamisságok fedezésében: de istent meg nem esalják. Nabuchodonozor azt költé, hogy maga oldmálka kell fegyverhez nyulni. Előte álorcházkat emberek szemébe adhatnak a fejedelmek a hamisság rejtgetésére (Pázm: Préd 1103) **3)** [larva, umbra; gespenst.] nachtegeist PP Cábúus nagy vakmerőül megholtaknak nevezi úket [az szent mátyromokat], ál orchaknac, gyűlenezeknac, anyekoknac (Mon: KéjT MF)

álorcás: **1)** personatus C larvatus; verminummet, verlarvet MA Álortzás kép (Hart: Döbr. 1) A fűsüngokat az áll orchásoc vízic végben (Com: Jan. 20) **2)** [disimulatio, simulatus; heuchler, heuchlerisch] Álorcások, hypocríták (Tynk: Józ. 20) Ne vágyódjil a test szerent való édesgető, hitegető, mézes szókkal hímzett álorcás tudományra (Bör: Micae. Előb. 9 MF) E világ sorsa nem más, hanem egy álorcás színhányás, merő képmutató semmisség (Csuzi: Tromb. 343) **3)** histrio C schauspiel

[álorcászkodik]

álorcászkodás: [simulatio; heuchelei] Hittom mint jó atya szemeskedésnek, nem láthatlan mérget kétszínűségnek Álorcászkodással megcsatál engemet (Gyal: RP 103)

álorcáz: [larva tego; maskiren, verstellen] Azon egy porból valóc vagyunc, akarki minémü tisztosseggel álorcázizza magát (Prig: Sörk 961)

be-álorcáz: √ Ékes szóval béálorcázván és felkendőztetvén tanúsít (Pázm: Kal. 833, MF) Beálorcázizza orchájukat (Mad: Evang 221)

föl-álorcáz: √ Fel álorcázíván magokat (Mad: Evang 211)

álorcáztat: √ Azon sem sükség fejeket túni nemeliekne, mintha on ezzel maguont álorcáztatnám (Pécsi: Ágost 2)

borju-orca: [impudentia; unverschämtheit] Minemű igazsággal és minemű borju arcával kerz temmagadnac boesznatot, ha te baragot tartaz te afattianac ellene (GurayC. 66).

ëb-orca: ∞ Elhöz öyön az eb-orca leánya (BFaz: Assz. MF.). Meg nem pirult eb-orcája (Pázm: Kal. 397. Kr.) Eb-orcával: impudenter (255. Kr.). Hogy ha az eb-orcájú szemtelen játékos valami lágy dolgot mond: signid molle a cynaelo profertur (Prág: Serk. 961).

vendég-arca: [larva; larve]. Tsak nem minden vétek talál magának vendég-artzát (Fál: NU. 336).

Arceal: pronus C. facie tenus MA. in faciem, facie obversa PP. [mit dem anzesicht.] mit entgegengesekelrtm gesicht PP. Arceal felfordulek: supinor C. Artzal-föl: resupinus; der auf dem rücken liegt. Artzal lehaylando: pronus; vor sich geneigt oder hangend MA. Arceal leborult: cernuus; gebückt PP. Afa istenee elötte arcal leesenec (TelC. 170). Irigy, félénk: Artzal penig fekete vagy kéc színű (Cis. F4). Charikles jó artzal reám sietségben (Gyöngy: Char. 134).

Arcul (*arcel* NagyszC. 385. *archul* MargL. 25. *archylepasp* Pesti.Nom. 6. MF. *arcel* WespzC. 75. *orezel* 53, 72. *orchel* MargL. 165. *orezel* CzechC. 3. *ortul* Dial. 118): **1**) facie tenus MA. mit dem angesicht]. Te archwl teljes zep pyros valal (PeeiC. 318). Megh kezdé vrunk arcúl halványolni (Poenit. 59). Personam non faciem gerit: vagyon ortzia, de nít arcúl (Decsi: Adag. 259). Arcúl nem igen szép ember (Prág: Serk. 253). **2**) [obviam; entgegen]. Az ogh ellenség archwl ream jhó (TelC. 305). Sidóe ellen arcúl öket állatá (Göres: Mátý 90). Az szel arcul fuy (Sylv: UT. 23). Arcúl találá egy fő görögöt (Huszi: Aen. 9). Forduly ortzul istenedhez (Dial. 118). Oly súlyos életre kötelezik az embereket, mely az természet indúlival arcúl viaskodik (Pázm: Kal. 65). Mikó uram sem vezé el a lovat, hanem arcúl visszaküldé a tefferdirra (ErdTörtAd. II.175).

[Szólások.] **A r t z u l e z a p n i:** alapam upingere, einem einen backenstreich oder mauschelle versetzen. Arcúl-veröm: calophizo MA. Ha ky arcwl vér: si quis in faciem vos caedit (ÉrdyC. 92). Orczamat arcel vérek (NagyszC. 19. 35). Kezdé marzit azzont archel verny az moslek vízzel (MargL. 25, 165). Ha ky arcwl tyendy job arczadat, tarcz hwneky az masodikat es (JordC. 368). Arcul itik (TihC. 24). Az ki arcul czapand tegedet az te job orczad fölöl (Fél: Bibl. 7). A deresen arczöl fekvé (Fál: NE. 16). Arczúl le burúlánac: mentes in facies suas (Kár: Bibl. 196). Artzal leborult: cernuus MA. Le esseck arczwl az földre: curvatus est pronus in terram (JordC. 73, 441). A vízbe arcel be essek (WinklC. 167). Arczwl pókkee (ÉrdyC. 525). Ah balnan istenöket mind orcel pókdöse (DebrC. 10). Hagya az fratereknek az prior, hogha meg teerne, orchel rea pevkneek (DomC. 303). Orczamat undoc haápalasoccal arcel haápalaae (NagyszC. 17).

Arculat, arcélat (*arcéllat* ExPrinc. 161. *artzolat* Com: Vest. 151. *artzalat* Fál: Vers. 862. *arcélat* GKat: Titk. 437. GKat: Váls. 1246. piros *arczlatu* Prág: Serk. 71. *ortzélet* Magy: Bayl. 129; vultus; antlitz Com: Vest. 151. Két arczulatú: bifrons MA. Szep arczlatu abrazattal vala (Mel: Sam. 36). Minden arczlatyából dilóság nez vala ki: in facie voltuque vecordia inerat (Decsi: SallC. 12). Arczulatyát fel az czillagoc felé fordítsa (MA: Tan. 172, 1265). Nem értem az ő külső artzéletyát vagy ábrázattát (Pós: Igazs. II.66). Ez paraszt ember kised arczlatu volt (Prág: Serk. 673). Otsmány artzélettya (Czegl: Japll. 16).

Orcácska: vulticulus; angesichtlein MA. Piros orcácskáján csaknem hasad az bőr (Thaly: VÉ. II.230).

Orcás: [pudicus, honestus; anständig, ehrenhaft]. Bizony egy orcás mezei ember-is föl nem vennéie ez féle kuarczot

(Zvon: Pázm? 72). Nem kitsiny kuli volna nyilva orcás ember nek, midőn olyan áhokság tapasztaltatik kezében (GKat: Titk. 302).

Orcátlan, arcéatlan (*orcátalan* Pécsi: Ágost. 98b): impudens, impudicus, inverecundus C. unverschämmt; arczátlanul: impudenter, impudice; unverschämter weise MA. Az Wr kövld teread orcátlan népet: gentem procerissimam (Helt: Bibl. I. Zzz4). Orczátlanul hazal (Pázm: Kal. 188). Leazonak orcátlan tanzolasa (Decsi: Préd. 54). Orczátlan merész-ség (Zvon: Post. L490). Eredy orczátlan dongó légy (Matkó: BCSák. 213). Ha vakmerűek es vyan orczátlanok nem akartok lenni (Bál: CsIsk. 196).

Orcátlankod-ik: [impudens sum; sich unverschämmt benehmen]. Nem késztek reá, hogy rongylan s fútos toldalékokban ortzátlankodjál (Fál: NE. 30).

Orcátlanság: impudentia, inverecundia C. impudicitia MA [unverschämtheit]. Szemtelen orcátlanságoe (Com: Jan. 183).

Orcáz: **1**) [tego; maskiren]. Nem tudják, rabsággal orcázott hogy kinee, béburitva fokszik alatta belürese (Ben: Rítm. 112. MF). **2**) *probro afficio, confundo* MA. [oljurgo; schelten]. Orcáznae idegen baratiné ezt erdemlec nít nagy búnéne (Bom: Ének. 199). Orcázá a pharisensokat az istentelenségrül (Tel: Evang. L43). Fedgyéc, inche, orcáznae (Mon: Képt. 11). Szüemnee reytec heléi orcáznae es fednee engemet (Pécsi: Ágost. 4). Nagy panaszkodással orcázza Luther az ő eszeveszett nyíjának istentelenséjét (Pázm: Kal. 151). Ortzázza régi paj-társa (Czegl: BDorg. CímL). Orcázó irások, orcázó versek (Fál: Jegyz. 935).

még-orcáz: [corripio, convicior; ausschelten]. Megpirongattac es megorcáznae fúket (Tel: Evang. L333). Könyven megorcáznae ötöt, monda neki (ÉszT: IgAny. 309).

Orcázás: [convicium; das schelten]. Hasznos tanétásra, fedésre, orcázásra (Mon: Képt. I. Pécsi: SzűzK. 10). Hogha nem erdemle az dichiretet, orcázást es pirongodast szemvedgyenee (161). Ezt az feddést és orcázást nagy békével eltűrte (Zvon: Post. I.816).

ARÉNA, ARÉNA: [calculus; steinkrankheit]. Árénában lenni: *laborare ex renibus PPBl. Az ő pora [a klárisé] jó a vesék és a hólyag arénájára is (ACsere: Enc. 252). Veséjekben, hólyagjokban szemvedik az arenanak, vagy apró kövecskeknék faldalmat (Hall: Paizs. 443. Zvon: Post. 1311).

Árénás: [calculusus; mit der steinkrankheit befallen]. A szíva fából ki folyo enyv az árénásoknak sokat basznál (ACsere: Enc. 227).

ÁRÉNDÁ: [conductio, redemptio.] arenda; pachtung Márton lat. szót. H.1765. *Áréndába adni: mancipare, alieni mancipio dare quidpiam MA. Az dezmath senkynek nem adtwk arendában ez extendeoben (RMNY. II.175). Ezeket az ő országoknak vámos adójokat félfik az fukar arendával bíró pápista papok (Tolu: Vigaszt. 207).

Áréndál: [mancipio do.] arendo; pachten, in pacht geben oder nehmen Márton lat. szót. H.1765. Fiskális jószágokat tekintetes tanács áréndába fogja bocsátani, urannak kedve volna sztrecsinyi domíniumot áréndálni (LevT. H.412). A kinec rétec áréndáltatnac: cui fundi locantur (Com: Jan. 72. Gér: KárCs. IV.334).

még-áréndál. Valamit meg-áréndáló: redemptor PPBl.

Áréndás: manceps Com: Jan. 72. arendator; pächter, Márton lat. szót. H.1765.

ÁRĚSTMOM (*arestum* Haz. L299): arestum, custodia PP [arrest]. Magamat artatlan arestomba vetetteenek (Ács: Bfal. Előb. 11). Arestomba tételtac (Warm: Gaz. 181). Veük ötöt arestomban (Gyöngy: KJ. 104. Gér: KárCs. IV. 575).

ÁRÉSTÁL [*mezgáristál* és Thaly: Adal. II. 106. meg *aristá* Vajda: Kriszt. I. 700. in custodia do; gefangen nehmen]. Fogták, áréstállták, vitték uraikat, minket fűl'zetenek (Thaly: Adal. I. 109).

mög-áréstál: ~ Az ketek vámosi az én szegény emberimnek borait megarestálta (LevT. II. 195). Megarestálta IZnyai uraimköt (RákGy: Lev. 199).

mögárestálás: [comprehensio; gefangennehmung]. Sok ártatlan uraknak megárestálása, országok törvényei ellen javak foglalása (Thaly: Adal. II. 106).

ÁRGUÁL: [discepto, disputo; streiten, disputiren]. Ezenképpen arguálunk vala (ÉrdyC. 662b). Árguáló beszéd (Mel: Jób. 77).

Árguálás: [disceptatio; wortstreit]. Kyrewl sok veleködecsők vannak doctorok között; de mynd lattru hagywan az sok arguálásokat veegyewnk byzon wiat eleukben (ÉrdyC. 11). Hogy lessak az dyspwtalust es yly erows argwalast (ÉrsC. 182b).

Árgolód-ik: [disputo; streiten]. A melly ellen igen bolondul árgolódik és fortély-skodik (GKat: Váls. II. 777).

ÁRIA: [arie]. Egy gyermeket tartott a szamua mellett, emek egy ének meg tanulni kellett; az áriának ő volt éneklője (Ávud: RP. 26).

ÁRKOS, ÁRKUS: plagula SI. Árkos papíros; bogen papier, Adami: Spr. Minden árkus papirusban (Mel: Százán. 563. RMNy. III. 88). Egynelvény arkos papirus (Bál: Épín. 1. Sall: Vár. Előb. 3). Hetven árkusból álló könyv (Illyef: BCTomp. 15). A papirus fölöslekednt árusunként adattatik el (Com: Jan. 155).

ÁRMÁDA: exercitus SI. [armee]. Sínzebeli armáda (Pázm: Lev. 157. Kr. Zrínyi II. 181. RákGy: Lev. 242). Az német armádát Bécs alá kergettük (Thaly: Adal. II. 144. 351).

ÁRMÁLIS: literae amales Kr. [adelsbrief]. Az íres hordó kongás, és eszterházi termett gabona fő, pharisaeusi kérdéseknek jeles czimerei; nemis lézen azok nélkül ékes ármálisok (Matkó: BCsák. 124). Melly drága kénes legyen [a szabadság], enis ármálissát, s aranyajfört jussát nem érkezem fejteni (Bem: Róm. 104. Thaly: VÉ. II. 378).

Ármálisos. "Ármálisos nemes ember: nobilis scitatus PP. (edelmanne ohne güterdonation).

Ármálista. Czímeres, diplomás nemes ember, ein edelmanne ohne schenkung oder güterdonation: "armalista Márton lat. szót. II. 1765. Tekintetes fő-fő rendek, jászágos, és armalista, nemessi Statusok (Biro: Préd. 18).

[**ÁRMÁNY.** Vö. Ny. XVII. 87. 133].

Ármányos: [improbis, pravus; lasterhaft, göttlos]. Az igaz lütlől elszakadt ármányos eretneksegre nem vetemedtünk (Csúzi: Sp. 71). Templomul magának választott szívünköl ármányosan küzzük, kirekesztjük (Csúzi: Tromb. 94). Egy pont, valamit élünk, s mégis ezt nem akarjuk igazán és osztás, szaggatás nélkül isteniünknek szentelni, de majd egészen fene ellenségünknek a poklobbéli sáttának, ármányos szaggatással adjuk (171). Fogány-nyal czimboráló, ürdöggel szövetező ármányos pibék (479).

ÁRMÁS: 1) licitor; lüschel. Armassimkat kvldettek es fogva ideo hozattuk es meghbwntettek es mostanis tündecliben vannak (RMNy. III. 95). Fenyegetőzések, amül inkább hédol tatások, se armások ne legyenek (Monitók VIII. 118. 119). 2) latro PP. (rüber). A pibékeket és armásokat s egyéb czéges vétkekben élő latrokat is, ez után a fábuknak lakosi ne luppangtassák (CompConst. III. 14. 1. 62. MP). "Ebeni István kolosvármegyei főispán instructiójában is (1657.) az armások tolvajokat jelentnek (Bánkó, in Spec. Transylv. (Tudománytar. 1835. V. 150).

ÁRNYÉK [*aranyk* RMNy. II. 147. Frank: HasznK. 66. *arnt* LevT. I. 265. 1) umbra C. [schatten]. Promontorium quod vocatur Arnykmal (szőlőhegy 1275. GodDipl. V. 2. 287) Nabuchodonozor árnyéka alatt: sub umbra N. (BécsC. 98). Halal árnyéka nac vidékiben (MünchC. 19. 78). Az halal arnyeka alatt ylöc: sedentes in regione umbrae mortis (JordC. 363. 833). Yegeketh adok ez felden, tyzet es fysthnek arnyekath (711). Mikepen az arnie avag az fyzt el nylic (DobC. 245. CoriC. 281). Zarnyadnak arnyeka alatt (PozsC. 6). Fenes köd árnyekba veve öket: nubes lucida obumbravit eos (DöbrC. 496). Annap fenös árnyeka elmulic (NagyszC. 120). Az kereszténységnek seregjét ki kötelezte arra, hogy el adgya jöszágát, és az apostolok lábához vigye az árnyát? Hogy az apostolok árnyékára ki tegyek betegeket? (Pázm: Kal. 183). Szélös árnyékban elejben tünék Cupido (Zrínyi: ASy. 212). Adsz nyáron szőc: cypirus árnyékokat (Zrínyi I. 18). Anyám mikor hozza világra, ez bünnel tölt árnyék hazámra (Öm: Ének. 289). Ez hazugságának is a szent írásban keresne árnyékok (Matkó: BCsák. 386). A képiró árnyékokat formál, hogy a festőkek fényesbék legyenek (Illy: Préd. I. 212). 2) umbraculum C. [hütte]. Alkotta magának árnyékok (BécsC. 214). Megkezeztetik az arnee avagy a sator (261). 3) [adumbratio; umbrs, abblid]. Rvmedlön tanyth zenth Pal myndezelő megl yrth dolgoknak arnyekth (Konj: SzPál. 29). Az közébe ironac emlékezte, nagy homályoson arnyec alatt soe föle peldazatban volt (Bom: Préd. 321). Ceremoniák következő dolgoknak árnyéki voltak (MA: Bibl. I. 169). Az mennyei Canaanuac földere béviszen, az mellyec ez földi tartomány ezac képe és árnyéka (MA: Scult. 137). Az Moyses könyvei után, nem adatott új tudomány, hanem csak az ő írásának, és árnyékának magyarázattya (Pázm: Kal. 191). El muluan az peldazatoknac arnyeki, az vy testamentomnac tetest, allattyt, es igazsagat jelen valonac lemi mutattyt (EszT: IgAny. 133).

[Szólások.] Emek az épületnek méltósága a mi mesterségünknek minden ditsőségét fölyfűl-műllyva: árnyékába sem érünk (Moln: JÉpül. 291). Még árnyékát sem ismertem: ne umbram quidem ejus novit (Deesi: Adag. 70). Árnyékát őt el tenni (35). Nem led őis meg árnyékától (152, 236). Árnyékon kapdosó ember (Sall: Vár. 67). Ritkán két asztalul előbb, hogysom mezerőltetvén természetit, kételen legyen véle, hogy árnyékra térjen (Bál: NE. 7).

nyúl-árnyék: cornuda, silvestris asparagus C. spargus, spurga, asparagus MA. cornuda, spargató PPII. [spargel]. Igen jó paréban míg wy mint a nyulárnyeka (Mel: Herb. 48).

Árnyékol: [obumbro; beschatten]. Ő vallainál árnyek teneked: scapulis suis obumbrabit tibi (AporC. 59).

Árnyékos: 1) umbratos, umbraticus C. [schattig]. Árnyékos hely: aestiva; sommerhaus C. 2) [adumbratus; schattenhaft, schelntar]. Van nékik is teremésre való valamely árnyékos hatalnok (RendÉl. C7). 3) [figuratus, symbolicus; bildlich]. A szent írás világos szókkal megmagyarázza efféle árnyékos mondásokat (Pázm: Kal. 839. MP). Emek csak árnyékos jele által is az igazított neki (Biro: Préd. 129).

Árnyékoz: 1) umbro, inumbro MA. [beschatten]. V. valival árnyekoz neked: scapulis suis obumbrabit tibi (DöbrC. 154). 2) adumbro C. [bildlich andeuten]. Peldazo es arnyekozo dolgok (Bom: Préd. 26). Az régi peldae, kie az Christus közébe iarasat arnyekoztat (322). Ez után innár, el-hadgya az árnyékozó hasonlatosságokat (Pázm: Préd. 644. Pázm: Kal. 498). Még a régi romaiak is, amaz ő korosként églő tűzőkkel, arnyekozták az poklott (Lép: P'ülk. I. 29. 249). Az anya-szent-egyhaz a szent írásokban különb-külömb hasonlatosságok által arnyekoztatot (Mad: Evang. 182).

be-árnyékoz: umbro, inumbro, obumbro, praenumbro C. [inopaco PPII. [beschatten].

még-árnyékoz: **1)** imubro, obumbro MA. [beschatten]. Még árneekoz teghódet: obumbrabit tibi (JordC. 518). Az felségősnek erei árnikoztatik megli te bennel: virtus altissimi obumbrabit tibi (TilC. 32). Felsőghős istennek hatalmasága megli árueokz thegbedeth (WinkIC. 277. Helt:UT. 04. Fél: Bibl. 28). **2)** [adumbro: bildlich andeuten, im umriss entwerfen]. Midōn az kepiro az emberi testnek kepet írnia akaria, minec előtte tellyesszeggel megabuztassoc annak előtte homályosan megárnyékozta (Mon:Képf. 250). A természet megárnyékozta az földmádat, Ker:Préd. 514).

Árnyékozás: **1)** [umbra: schatten]. Árnyékozás a képírásban: *umbra pictorum PPBl. Az nyaar fá kyknek árnyékozások hywónfőzeesre nagy kedwet teeznek embereknek yelowsewl hew ydewa (ÉrdyC. 476b). Az Maria lőt az sz. leleke árnyékozásabol (Fél: Tan. 44). Minden külső mag-nólkül szent lélek árnyékozásából szárlat (Pázm:Préd. 103). **2)** adumbratio C. [bild, allegorie]. Moses áldozatai ezac árnyékozásoc voltanac, és példaznioc kellett az keresztfán való áldozatot (MA:Scult. 506, Pázm:Préd. 1018). Az ceremóniasoknak minden árnyékozási és ábrázolási megerősítetnek (MHG:TOszl. 107). Valamint világ kezdeteftől fogva, példákban, és árnyékozásokban, úgy már világ végezettségig igaz valóságban áldoztatik (Bíró:Angy. 187).

Árnyékozó. „Topiarium: lenel zeneeske, zöld ágból tsinált árnyékozó” [így] C. umbraculum Káldi: Bibl. 34, 19.

Árnyéköz-ik: [umbram praebere: schatten spenden, sich schattig wölben]. Szép terepek [így] hársfa árnyéközött felette (Gvad:Orsz. 109).

ÁROK (árók): fovea C. fossa MA. adductus, ostrom-út PPBl. [graben]. Arukfee (1055. Jern.). Arukseequi (1067. Wenzel 124). Aqua kesekum iuxta aruk (1075. Knauz). Ad sabulosum mmimentum, qui [?] vulgo dicitur lammuch aruk (1086. Mon. Okm. VI.32. MF.). Aruk, Arukhtar: meta (1228. Czinár). Usque ad unum fossatum et foveam arukhat dictum (1250. Wenzel VII.315). Locus qui aruk vocatur (1269. CodPatr. 149). Kerwl veznek ellenseghyd arokkal: vallo (JordC. 597). Ez a czersz arokiat meg vytta (Szék:Kron. 139. MF.). Erősiti hanttal, töltésekkal, árkokkal (Mon:Írók. III.86, Káldi: Bibl. 316). A gonosz fejedelem árókra viszi alatta valóit (Pázm:Préd. 182). Az ki ott nem kell, külljék Szamosújvárra, hadd ássák az árkot (RákGy: Lev. 166). Előből is ittam én, de tsak egy polárkát, többivel ő mosta torka száraz árkat (Gvad:RP. 69).

[Közmondások]. Valaky árkot aas ő atya fyanak alaya, ün-nemmagha esyk beleo (ÉrsC. 215b). Héj bezegg nagy árkot ássá magadnak, nagy ennek az szókölője (Pázm:5Lev. 116).

határ-árok: [fossa metalis: grenzgraben]. Határ-árkot tsinálni: humum *signare limite PPBl.

sánc-árok: [vallum: sehanzgraben]. Sánc-árokhoz való: vallaris C. Hol kapuit, hol sauez arkait, routattia algyual (Fél: FTük. 55).

Víz-árok: incipe PPBl. [wassergaben, kanal]. Azok környül mély vizárkot vettetött (MonÍrók. III.159. Káldi:Préd. 88. Kr.). Viz arokia (Zrínyi I.174).

Árkoeska: [fossa parva: kleiner graben]. Viz eresztő árkoeskác (Com:Jan. 115).

Árkol: vallo, convallo Kr. [verschauen].

be-árkol: fossam obduco, fossa secundo MA. [mit einem graben umgeben, verschauen]. Bő-árkolni a kapnikat: *praefodere portas PPBl. Keritsed és árkol-d-bé, lelkemben hintet gabonádat (Pázm: Imáds. 151). Minketis az vr isten, mint valamely szép szőlőt bé gyevelt és bé árkol (Pázm:Kal. 11. 110. 498).

el-árkol: [praeccludo: durch einen graben abschliessen, ein-dämmen]. El-árkolni: excitare *incilia PPBl. A calvinus határozását jól meg kell róni, hogy a csavargások elárkoltassanak (Pós: Igazs. I.320)

ki-árkol: [derivo: abloiten]. Az folyóviz az mezőket öntözö öt lakosoktól ki árkoltatik: ab accolis rigantibus carpitur (JordC: Curt. 93).

környül-árkol: circumvallo, obvallo C. [mit einem graben umgeben, verschauen].

még-árkol: convallo C. obvallo MA. [mit einem graben umgeben]. A szekereekkel meg kellene erősteni a tábot, és meg kellene aszt átkölni (Helt:Kron. 93).

Árkolás: scrobs C. [graben]. Folyamat árkolása: diacopi C. Viz árkolás: aquagium, víz vétel PPBl. Cyrus az folyóvizet 360 szakadéki árkolásokra vőtte és bocsította (MA:SB. 249). A vadász a vernekre, és árkolásokra eslogattatott vadakat meg fogia (Com:Jan. 80).

ARÓMA (aromatocak): aromatibus BécsC. 52): [aroma]. Meg mutata aromati és drága kenetif (Helt: Bibl. IV.65). Gyökereekkel, aromackal füstölő: cetura (MA: Bibl. Magy. 2).

ÁRPA: **1)** hordemum C. gerste, Adáni:Spr. Hat reud kalászú árpa: hexastichum MA. Arpatarló (1323. Nyr. XVI. 131). Midōn az arpac (hordeum) előzer arattatnakuala (BécsC. 3, 5, 181. ÉrdyC. 509b). Igerfünk bet mit buzat, egi mit arpat (RNy. II.83. Helt: Bibl. I.174, Kár: Bibl. I.165). Árpa, köles (Mon: Apol. 14). Árpajért, búzajért atunk 4 ft. (MonTME. I.128). **2)** Ember szeme haján termő árpa, szemem való kelés: critho, chalyxium PPBl. geschwär an den augenlidern Adáni:Spr. [erstenkoru].

hegyi-árpa: amplicanustis MA. berggerste PP. [Hegyen termő árpa C.].

Árpás: hordearius MA.

1. ÁRT: noceo C. officio MA. [schaden]. Ártó: nocuus C. Fegyuererek sem arthatnakuala az farkasnak fogay ellen: nec armati valebant (ÉldC. 146, 148). Sonda nem artottam az embernek (BécsC. 33. 75). Myre artotek egymasnak?: cur alii alios injuria afficitis? (JordC. 728, 928). Vram itild engem artokot: nocentes me (DöbrC. 83). Semmit nektek nem art (DomC. 48). Hogh az arto genyerőségoketh el tauoztathassam (WinkIC. 239). Belől soha vele ne gyl mort ártaz vele (Mél: Herb. 64). Volna hatalomom rea, hogy arthatóc tűnkeket: valet manus mea reddere tibi malum (Helt: Bibl. I.172). Előzven ár tőt, meg tér barlangiában (Zrínyi I.188). Az igaz embereknek kedveskedni nem ártana (RákGy: Lev. 164). Nem árt, hogy rögzölődik kezelymetek (TörtT. VIII. 180).

még-árt: [nocet: es schadet]. Megárt az te néked: tibi id male vertet PP. A ki kevéshez szokott, annak megárt a sok eledel (Fal: UE. 417).

Ártalom: nocumentum MA. incommodatio C. [schaden, schädigung]. Ártalom nélkül való: innocuus. Ártalomra vagyok: officio C. Az ő nyelue alatt ártalom és álnokság (Kár: Bibl. I.542). Az karomlas mellett ártalomra való gonoz igiekezet vagion (Fél: Tan. 209). Mi ártalmara lenne az anyaszentegyházra? (Mon: Apol. 30). Ha az heusgre heu természető oroszsagot chynalnak az is ártalom (Frank: HasznK. 38). Az viperá kigyót kézzel felveszi minden ártalom nélkül (MA: Bibl. IV.135). Barátság, ártalom öszve nem férhetnek (Zrínyi I.104).

Ártalmas: nocens, nocuus, noxius, sons C. [schädlich, schuldig]. Ógad magadat, hog te zadbol ki ne iarfolanac artalmas anag artando bezedec (VitC. 42, VirgC. 133, 139). Ártalmas kínanságok: nociva (Fél: Bibl. II.114). Sokszor artalmas azt jelenteni, hogy némelly vétkek el-áradtak (Pázm:Préd. c2). Szőlejerül az artalmas veszzőket le-vagldta (26). Ha a fin az ő szőleire artalmas kezét vet: si in parentes manus violentas iniecerit (Ver: Verb. 152. MF.). Nem áhat meg az istennek igazságával, hogy az ártatlan szenyvedgyen az artalmasért (Pós: Igazs. II.253).

Ártalmaskod-ik: [nocere; schaden] Könyvél' valami igazságatlansággal ártalmaskodni, hogy sem a ró' érkező gyalgibál kiföselni (Fal: NU' 287)

Ártalmasság: noxia, noxa, nocementum MA. [schädlich-keit]. Szerelm' gerjesztő mérég, más gonoszág. — az olyanok ban van sok ártalmasság (Gyöngy: Char' 114)

Ártandó: nocens, noxius; schädlich. Ártalmas anag' artando bezodac (VitéC' 11). Meg néé sertessem mérges artando allatoktávl (PeerC' 275) Itelyed meg vram engem artando lath: iudica domine nocentes me (KulesC' 79)

Ártandóság: [noxia; schädlichkeit]. Az een fyam zaiba artandosag nem lehetth: nec inventus est dolus in ore ejus (WinkC' 98). Ésnok oris kesertelben es artandosagban (ÉrsC' 211b). Artandosakokath kyk idvesseghéttvl elthonak elthoztassatok (309)

Ártás [laesio, damnum; beschädigung, schaden]. Semmi artas megl' ne kuthassan engemet (ThawC' 165). Nem akarja a magyokome artására lömi (Helt: Kón. 36). Nem lézen artásunk a bñök fulákától (Pázm: Préd' 337). A világ gyönyörűségének artásától hatalmason öriz (229). Nem fog artásodra esni (László: Petr. 119)

Ártatlan: 1) innocens, innocuus, innocuus, insons, innocuus C. [unschuldig]. Ez artatlanokat nem karhozattatoc volna (MünehC' 35). Ártatlan vagyk verethvl: innocens sum a sanguine iusti (JordC' 116). Eml'keziel az ádot itesusrol artatlan haladrol (WinkC' 120). Ártatlan verontas (VirgC' 12). Ártatlanul ziletok TilC' 71). En az ew keresethvl thöllyességgel artatlan es wothethlen vagyk (RMNY' 1128). Ártatlan vagok ez igaz embernek viriben (Sylv: UT. 115). Ártatlanok lészünk mi ez esküestől: innoci erimus a iuramento hoc (Kár: Bibl. 1195). Ártatlan ver: sanguis iustus (Fél: Bibl. 18). Ó artatlan meglah (Zrínyi II. 5). 2) [innuus; unbesehuldig]. Hög artatlan meimen el ötölöl: ut innocis ab eo transeat (BécsC' 36). Nyelwe sem maratt artatlan, merth vyalatos venerekökkel itatac (WinkC' 223). Hogy körül foguák Sziget' körülötét, néznék, artatlanul honnan bírtethék Sziget' (Zrínyi I 106)

Ártatlanka: innocentulus Kr. [unschuldiges Kind]. (Hall: Paizs. 281). Az öbestertől e szelid bíránykák (gyermekek) grüzüm künyerik, mivel artatlankák (Gvad: RP. 132).

Ártatlanság: 1) innocenti C. [unschuld]. Galamb tyztassag es anyglv artatlansag (ÉlárC' 116). Testy loly tyztassagus artatlansag (ÉrdyC' 614, 21b, 71b, VirgC' 31, 36). Az igaz elvész artatlanságban: a gonosz sokáig el gonoszságban (Pázm: Préd' 21). 2) [pueritia; kindesalter]. Ártatlansággótl halálálgan megtartot tégodot az allhatóságban (Krisztl. 16). Én szegény legény voltam. Engemet artatlanságtól fogva egy gárdgyán neveltetett-fel (Hall: III. 119)

Ártatlanságos: [innocentissimus; ganz unschuldig, makellos]. Ártatlanságos velet (ÉrdyC' 579). Az istennek akarattvat könceni kel minden amborságos, artatlanságos, szentséges es igazságos életben (Dáv: K. Ker. 76).

Ártatlanságu: ~ Ew artatlanságu testenek minden erey megl' yudválnak (ÉrsC' 28).

Ártatos: [nocivus; schädlich]. Be esnek az kysertelbe, sok testy kyanasagolba, balgatagolba, busmalatlagolba es artatosokba: in desideria multa inuita et nociva (Konj: Széld' 381)

Ártomás: nocementum, damnum; schaden]. Hymenel megkötöttyén egymást, az hamar olvás tethett artomás (Thaly: Adal. 1158).

2. ÁRT, ÁT.

[Szólások] Ártani magát vml'be: so alieni rei immiscere MA. sich in etwas einmischen PP. Sem antthya egynek

magath' massynk akarathya nekyl waluny thyzbe (RMNY. II. 33). Ne árch' abba magadat, az mire lúatados uen vagy (Tel: Evang. I. 117). Veszedelem dolgokba ne árch' magadat (Deesi: Adag. 174). Magam tonáb nem átom ez rász' állapotban, bizontalanságban, mert melandó jól látom (Ádám: Bar. 19). Irás magyarázásban ártád magadat (Veresn: Lev. 192). Magát más dolgába ártani (Kisv: Adag. 227). Vallás dolgába ártotta magát (Mik: Törtl. 239). Az mlhez semmi közöne ninc' a hoz ne árch'ne magunkat (Tel: Evang. I. 123). Semmy' dolgod ne árch'ad az emberhez (AporC' 184). Ne árch'ad simni dolgodat az igaz eml' öröz (WeszyC' 192). Semmi dolgokat azokhoz a fülkhoz ne ársák (Erd'Porta. 315. MF.). Peter azokban az dolgokban sem mi közöt nem ártotta (Ész: IgAny. 326). Ezután esaszár ő felsége Magyarországhoz semmi közöt nem ártja (Mon'IME. II. 82). Semmi közömet sem ártottan hozzá (Gér: KárCs. IV. 159). En meg eddig sem mi gyömet a dolgoz ne ártottam (Megy: SzaÖr. 2).

be-árt.

[Szólások] Nyughatatlankottat, hogy be ártste magunk' o llyanokba, kikre semmi szükségüne nem volna (Dorn: Préd' 152b). Mindenbe béártják magokat (Fal: NU' 352)

ÁRTÁNY: verres, majalis C. [verschittener eber]. Porcus triennis, qui vulgo artan dicitur (1217. Knuza). Kóuerce mint artányoc (Mol: Préd' 129). Hízaloc artányoc (Mol: SzJán. 198). Az artányi tóki metzet disznó: majalis exsecta sus est (Com: Jan. 43). Bor, luza és verő artány ez ideig fizetésében járt (Törtl. VIII. 233). Szögősége ez: kősz' pénz fr. 70, 2 verő artány (KeeslTört. II. 73). Ártány 3, kan 1, malacz 25 (Radv: Csál. III. 359). Ártány hája (Cseh: OrvK. 39). Hízaloc artányok és damaszok (Lipp: Cal. 1).

Ártányság: ~ Meghótsássa artányságot, magadnak tarez disznóságot (Zvon: PázmI. 281).

ÁRTICSOKA *artisanus* C. *Arthosia* Gyöngy: KJ. 107. *arsalis* Lipp: PKot. 181; *scylomus* C. cactus, *tubera terrae P. P. [artischoko]. Articsoka fű: scolumus Maj: Szót. Majd nyeregig jön fel hossza virágának, ártihésök módjára melyet formálának (Gyöngy: KJ. 107. Lipp: Cal. 7).

ÁRVA: 1) orphanus, pupillus C. [waise]. Ezuegynek aruának el otyauala pénzét (EhrC' 7. BécsiC' 303. MünehC' 201. JordC' 57). Aruakat es illyenféle zemelyeket oltalmazna (Margl. 61). Ma arvaia hagatam (TilC' 27). Arvanak the bez segedelmes (KulesC' 17). É' marad én tölem árvájá (LevT. II. 72). Nem hadlak titokot aruávl (Fél: Bibl. 167). Nem hadlac titokot arum (Men: Apol. 11). Nem hadlac tégodot árvávl (Mok: Seult. 361). 2) viduus, solitarius MF. [verwitwet, einam]. Arvak: viduae (JordC' 719). Az ő jegoso öltözzen g'az ruhába, nagh' síralmal monda: yay emekem, merth' ez napon aruávl hagyattam, ves' őzuegynek marattam (PeerC' 29). El' hlyvadot bamattyaban, halgat mynt egh' arva őrdöz (ApMél. 31). Páty Anna az néhai nés Révai Ferencz árva házastársa (LevT. II. 19). Városbeli hívei igen bánkódnak, főnek, hogy Valtentől árvává maradhának (RMK. II. 28). Szécsi Mária el' árva özvegységben (Gyöngy: MV. 1: 12. MF.). Látok egy árva virágot [a forrás mellett] (Gyöngy: Cup. 5. MF.).

Özvegy-árva: [vidua; witwe]. Testamentomban néki hagyá szent anyját: nem így, mint özvegy árvát, tutórának; hanem mint édes anyját, fiának (Pázm: Préd' 139).

Özvegyárvaság: [viduitas; witwenstand]. A ki özvegy-árvaságot látott, inkább számya az özvegyet s' árvát (Megy: 3. l. II. 168).

Árvácska: [orphanus; waise]. Ösém uram hlyvót vettem, istennek hálat adván az kd' és kis árvácskának egészségén (LevT. II. 277). Méltóságos Erdélyország fejedelem asszonyának

legkisebbik árvácskaja, méltatlan szegény apácája míg él soror Eva Kapi (321).

Árvahodik: [orbis fio; zur waise werden]. Szöll. s-meg mondgya, ki volt, ama szegény árvahodot [jgy] hazánkunk... véret szoninhuo ellenségnék vezére (Telekesi: Erd. 25).

Árváit: [orbium reddo; zur waise machen]. Mely nagy bünt minfeltem, hogy ily bölez leintél gonombaság miatt magam árváítottam (Illyef: Jephtha. 35).

[Árvájul]

el-árvájul: [orbis fio; verwaisen]. Gyámolytalanságra jutott s igen elárvájult anyaszentegyházának gyámolól állította (SzönyiNagyJ: MúrtirokKoronája, MF.).

Árvaság: 1) orbitas C. [waistenstand]. Ezeket [feleségét, gyermekét] árvaságban baddya (Pázm: Imáds. 252). **2)** solitudo MA. [viduitas; einsamkeit, wittenstand]. Hogy nem unod az én keserves sír-ommal megelegített néléz árvaságotat [özvegységet]? (LevT. II.346). Az én árvaságom is hogy gyermekem nincsenek, megutaltatik (Fornó: Curt. VI. MF.).

ÁS: fodio C. [graben]. Ásható: fossilis. Ásott verem: fossa C. Földbe ásott ház: catogenn PP. Asam őtet én magamnak: fodi eam mihi (BécsiC. 184). Asot patakot: fodi lacum (MünchC. 95). Asstassek verem a bűnösnek (AporC. 54). Syrt-asna (ÉrsC. 765). Ne gyehetek magatoknak ez földem kynchet, hol a lopok reya asnak (Pesti: NTest. 11). Ha az vakondag igen ássa magát nagy esőt érez (Cis. 1592. MF.). A keresztényi alázatoság, mint fenekeden mélységre ásatot fundamentomon, semmiségűnknek ismeretén építették (Pázm: Préd. 64).

[Közmondások]. Az ki másnak vermet áss, ő maga esik belé: incidit in foveam quam fecit (Decsi: Adag. 5, 251). Valaky árkot aas ő atya fynak alaya, önnemagha esyk belee (ÉrsC. 215b).

által-ás: transfodio MA. Általásatlan: imperfossus C.

be-ás: infodio C. [eingraben, vergraben]. Az király Victorinussal szembe szálla. Victorinus igen meg rőttenet vala, erős helyre magát be ásta vala (Görce: Máty. 4. MF.). Sokan találtatnának oly asszonyemberek, az kik nem csak az tüzet oltánák el, de még az szikrát is és az üszögöt is az földben mélyen beásnák: ipsas etiam favillas defoderent (Prág: Serk. 492. MF.).

el-ás: contumulo C. defodio MA. [vergraben]. Amazok azt alytak hogy walany kynchet asot volna el az zsewlebbe es kapakat wewnek, iol meg asak az zewlewt (Pesti: Fab. 73. Helt: Bibl. I. R2).

föl-ás: 1) [effodio; ausgraben]. A szent István testét igen hammar fel ásié (Nagyb: HunyJ. 1570. MF.). Ezt a tévelygést akarja ujjobban fel ási (Matkó: BCsák. 355). **2)** [statuo; aufstellen, aufrichten]. Vetém szememet az oszlopra, mely a kunyhó közepin volt fölása (Haz. I.282). Mentől magosabb fenyőtűt találtak, azt ásták fel, tetejébe egy kereket tettek, arra egykét aranyat, s azt a ki el akarta nyerni, oda fel kellett mászni (363).

fölásás. Ágasok fölásása, ágasolás, oszlopemelés: columnatio C.

ki-ás: effodio C. [ausgraben]. Az orwok ky assak: fures effodiunt (JordC. 370, ÉrdyC. 136).

környül-ás, körül-ás: circumfodio C. [mit einem graben umgeben, umgraben]. A várost sántztzal körül-ásni: *interspirare urbem vallo PPB. Hogy a szőlővessző jobban nevelkedgyék vermet kell körülásni (Illy: Préd. I.276).

lő-ás: defodio C. [abgraben].

mög-ás: suffodio, subruo, cavo C. perfodio MA. [untergraben, aushöhlen]. Ház megásó: vecticularius C. Megásáa a házat: suffodit domum PP. Allya meg-ásott: suffossus PPB. Nem

hadna [a tolvajtól] megasny ő hazut: non sineret perfodi domum suam (MünchC. 60, ÉrdyC. 156, 240). Wermeth nyha es meg asu wteh: effodit (KulesC. 11). Vgy mond vronk: meg asnak es kezeymet es en labayumt (CornC. 139). Az lopok meg assak es elorozzak: fures effodiunt et furantur (Pál: Bibl. 9). A bolha megásáa az orozslány szemét (Illy: Préd. I.256).

Ásás: 1) fossio C. [das graben]. Kutnac asasa (TelC. 74). El oszolan Erdelben, nagy ásással hét nagy föld várakat csinálának (Helt: Krón. 21b). Sántz ásós (Zrínyi I.126). **2)** incile C. [graben, mine]. Ásás módgyára: cuniculatum C. Az terek ásása hamar ásata [a török aknával szemben ásata Meeskei István], az két ásás hogy közel üszvejuta, egy mordály puska-val Gergely deák juta, löve hasába az török pallérnak (Tin. 143). Az folyo wyzek chytornaknak altala, es kychyn asasokon bochyatathnak (Ver: Verb. 166). Ásásokkal (s föld alatt való) család fortélyokkal ment végben Romának veszedelmé: cuniculo et subterraneis dolis (Prág: Serk. 91. MF.).

Ásat: [fodi curo; graben lassen]. Fundamentom alá árkot ásata (Tin. 143).

föl-ásat: [statui curo; aufstellen lassen]. Annán egy magas keresztet ásat ott fel, kire Mardókheust fel-függeszse (Hall: HHist. II.336).

ki-ásat: [effodi curo; ausgraben lassen]. A pispóknek tetet elki asatnan (DebrC. 159, ÉrdyC. 525).

[Ásdogál]

ki-ásdogál: [effodico; nach und nach ausgraben]. Mi-is innmár ennek a patvarkodásnak gyökereit ki-ásdogáltuk (Pós: Irgaz. I.698).

Áskál: 1) [fodico; graben]. A szerzetes az árnyék után kezdte áskálni a földet (Hall: HHist. II.184). **2)** [insidiar; intriguiren]. Bátori István Ecsedvárából nem akar kimenni, sokat is áskálnak utána, hogy kivelhessék (TörtT. IV.64). Szemben nagy jóakaróm volt, de titkon áskált ellenem (Mon. Irók. XXVII.80, Megy: Dial. 191). Áskáló practicaló hamis ember (Tof: Zsolt. 569).

Ásó: 1) cavator C. fossor, fodiens MA. [grabend, -gräber]. Fal ásó: perfossor; ház ásó: directarius; alveróm ásó: cunicularius C. Thoaso Balás [név, 1478.] (Nyr. V.519). Pinceásó, Tóásó [vezetéknevek XVI. sz.] (Nyr. IX.365, 397). **2)** rutrum C. [spaten]. Ásot hoztatnan a helt asni kezdé (DebrC. 93). Inkább ásóhoz, kapához termettek (Bal: Gfisk. 471. Com: Jan. 71).

érbánya-ásó: metallarius MA. [bergmann].

kút-ásó: putearius C. brungräber Nom. 63.

sir-ásó: vespillo PP. [totengräber]. Az halott temetőktől avagy sir ásóktól ki vitettetik (Com: Jan. 212).

Ásócska: paxillum Helt: Bibl. Deut. 23. 12. MF. (Kár: Bibl. I.180, Megy: Bayle. 276).

Ásós: [rutro praeditus; mit spaten versehen]. Húszezer kapás ásós néppel megszállotta Landát (Thaly: Adal. II.22).

Ásogat: fodico C. [langsam graben].

ki-ásogat: exscalpo C. [ausgraben].

környül-ásogat: circumscalpo C. [umgraben].

Ásvány, ásovány: 1) [fossatum; graben]. Super quodam vado, vulgariter fossato dicto zala asvanya. Ad metam terream super fossato quoddam heudes hasvanya vocatam (1145. CodDipl. II.122. 123. MF.). Assantón, piscina (1261. Czinár) **2)** [puteus; brunnen]. De a menyeei kút, kire számos nép fut, nem Pegazus ásványa, mely az én lelketem, mint harmat zöld füvet gyakorta megújítja (ismeretlen, Rimainál 302. MF.).

ÁSÍT: **1)** oscito C [gülmén]. Kezde az gyermek asoytany (EhC 169). Az gyermek asita (VirgC 109). Isten igóiet esze szunyadua asitua halgattya (Börn: Eyang 14). Nihum iól laktól, azért ásítaz (Deesi: Adag 132). Az almot kívánó ásít és huzódozó (Com: Jan 169). **2)** [appeto; sich schen, güerig wünschen]. Ekeltele nyereségesegek asótyot, kynancót: turpo lucrum sentatus (Konj: Szfál 372, 382). Ne assezzatue á papa misiere, cifrayara (Mel: Szfám 111). Ez világot asettit, ez világi mahtatol el nem szakallhatt (578). A kiben aszatossáig vagon, és méltatanságát írzi, nem ásít a felső pöltara d'ázim: Préd. 78). Melyic az első legye? Vgyan azon nagyra vágás, melyot ásít az papa (Fsz: IgAny. 197). Nem ásít remérdéki küntse (Mez: 3Jaj. H 151). Minden körülöttünk lakóknak szemek egyedül Erdélyre ásít, nem ásít a felső (MóuTME. H 164). Gyakorta az, a mi után ásítanak, azok gondolom szerint jó (Fal: BE. 995).

Ásítás: oscitatio C [das gulten]. Ezeket álmossan hallja s álsítással (Gyógy: Char. 65).

Ásítóz-ik: **1)** [oscito; öfter gülmén]. Bor italtól asítózó; helucus C. Mint az eh farkasok felénk ásítóznak (Könyi: Hfóm 58). **2)** [appeto; concupisco; begähren, begierig sein]. Egér játéka ásítózó mauska (Matkó: BCsák 355). Többre másra siba sem ásítózott (Fal: Nf 278). Más javára ásítózó (Gvad: Gand 26).

ÁSPA: alabrum C [Major: Szót [haspel]]. A tonal peretz madolára, áspóra vagy gombolótóra tettettvén (Com: Jan. 97).

[Áspál]

össze-áspál: [complicio; verwickeln]. Ezeket en propositiókato mind őszne áspálta a jesmita (Göntz: Rfáb. 133).

ÁSPIS [aspisokyo EhrC 147]; [aspis; otter, viper]. Áspison es basaliskoson íarzó (AporC 51). Áspisok a haragtartók: őszvérek a hőrsökösök (Fázim: Préd: 766). Áspisok mérge az ő ajakok alatt (Hal: Hfist. H 332. Könyi: Hfóm. 178).

ASZ (meg az) JordC 846, 681, ErdyC 131 meg aszozot (Czél: MM 34. elaszani, meghaszani Me dLat. 55. aszszály Helt: Krón. 59, 156, MA aszal Mel: Préd 309). siccoso C [aresco, arido] MA [dörren, trocken]. Ág nekic azo emléket (BécsiC 194). Ky zepőn akar hegedőly, mostan vgya le az fayati az hegedőnek, hoh azzon adog (SándorC 196).

Szőlások: Ugyan hozzá aszot az lelke (Deesi: Adag 14). A rozsról, kibez míhez már hozzá aszott természetek, az istenes jásógoknak gyakorlására beszélenni (Fal: Nf 252). Úgy szívekhez aszott némely különös vétkek, hogy discedevia fitogattják (Fal: UE 147).

el-asz: [aresco, retresco, contabesco C contabesco MA [austrocknen]. Az kynyerék az hozv wtnak okaert el aztnak (JordC 82. MF). Az oltovány elasz, megszárad; marescit areseque (Com: Jan 29). Szája szárad, nyelve elasz, hasadoz mint az aszsa forgás (PP: PfxC 288).

elaszas: [marcor, tabes, atrophía C contabescentia; austrohung MA Feltámad en ellenem az en testomnek elaszása (Mel: Jób 16; 7. MF).

ki-asz: [exaresco, exaresco; austrocknen, dürr werden MA. Azert hóg gőkeret nem vallana [a vetés] ki aza (MünchC 76, JordC 393, 394, ErdyC 155b). Ki asz a palint ha vízzel fővót nem értetic (Szentm: Tffü. 3).

még-asz: [aresco, adaresco, inaresco, interaresco, maceresco C exaresco; trocken, dürr werden, eintrocknen MA. Meit nem vala gőkeret meg azama (MünchC 37. 72). Az íreg másnae zöldsegből meg az (GuryC 6. Mynden votemesenyek meg aznak (ErdyC 8). Keth keze meg az (180). Keményllon es meg azzion; induret et areseat (DöbrC 166). En erom meg azzu ment eserep (14). A pisit megasz, a paró meg szárad (Helt: Bibl IV 32). Megaszta a fige fa; arefacta est ficulnea (Erd: Bibl. 15).

[Szőlás.] Megasznyi, megmaradni az bímbe (Börn: Préd 228).

mégaszott: [arefactus C [verdorr]. Zomiuszaggal még azottac; areseantes in siti (BécsiC 15). Meg azot, zaratot es isteny zeretenevel kyl valo zysvek (ErdyC. 568). Megazott tag (CornC 173).

keze-mégaszott. Keze meg azot ember: homo habens manum aridam (MünchC 75).

Aszal (meg aszalom Helt: Bibl IV 14 meg aszozlya Mel: Herb 39b. ME): [siccio, arefacto, torreo, torrefacio; trocken, dörren, trocken machen MA rösten, braten: PP. Hoz ur azolo zolat: urentem ventum (BécsiC. 200). Azalaam az zold fuat, es meg lówelezzetom az megh azot ifaut (ErdyC. 535b). Sütőházakban aszaltak néha: utrinis torretur (Com: Orb. 100. MF).

el-aszal: [Elaszaltatott; emaciatus C.

ki-aszal: [extorreo; austrocknen, ausdörren]. Minden gonosz-ságunk kutfojet kiaszahi igyekszik (Debr: Christ. 76).

még-aszal: **1)** [siccio, arefactio C, dürr machen, trocken] MA. Meg azalla ő erit: siccabit venas (BécsiC. 200). Megh azallya az fywet (JordC 832). Liliumnak gőkeret megh azalia (KuzC 143). **2)** [torreo, torreo; backen, braten]. A husokat rostélyotskán megaszti, aszallya (Com: Jan 82).

Aszalt: [siccatus, arefactus; getrocknet, gedörrt MA.

Aszály: **1)** [siccitas; die dürr] MA. Az nagy azallan: asstu magno (JordC 913). Nagy aszalyal es ragyalal hogy kesergetess (Börn: Fák 361, 364, Börn: Eyang H 30). Ha lón az hall, aszalt és drágaságot jelent (Cs II, Kár: Bibl. I 181). Metyely julnak, aszály rétnek (Fal: Vers 914). **2)** [aridus, siccus; dürr, trocken]. How es azzaly földet attual emekem: terram australem et arentem (JordC 618). Az esset előt ellien azzal, dögős ég, sirtalom föld, rogya nem volt (Mel: Préd. 30). Némellyeknee aszály természet, mint az véncknee, némellyeknee nyers eleven állagattyoé mint az ifiaknee (Prág: Serk. 672. MF).

Aszályos: [siccus, aridus; trocken, dürr] MA. PP. Ha az luga esztenér és száraz belől, aszályos nyarat váry (Cs. 1592. MF).

Aszályság: [siccitas, aridum; die dürr] MA. PP. Az nagy emisegebből amice azállságra jwot, hogy az ew agyecka ew helyhez es hwarhoz razadot vana (ErdyC. 277). Hogy az földnek oszalsaga [?] mia szerene az szél port: humum aridum vento agitari (Deesi: Salk. 15, Kár: Credo. 129, Káldi: Bibl. 382). Mely nyáron őszin rettenetes aszályság levén . . . (Szal: Krón. 96).

Aszás: [siccitas; das ausdörren]. Testenek égese, sűtese, aszasa (Börn: Préd 411). A fekete eseresznye vize á melnee azása és romlása ellen jó (Mel: Herb 3).

Aszott: [tabidus, siccus; verdorret, trocken] MA.

keze-aszott. Keze aszott ember: homo habens manum aridam (MünchC 75).

Asszu, aszú [aridum; aridum] DöbrC. P2. azu 161. VirkC. 86. azzagh 1291. azgyang 1599. Jern. azu. MünchC. 37. azye. ErdyC. 51. 582. azze 157b. azye WinkC. 203).

1) [aridus, siccus C, torridus; trocken, dürr, ausgedorret] MA. Asszu; siccio, arido MA. Vagiatok ki az azzu fat (DöbrC. 15). Asszu fath güth (NagysszC. 298). Asszu fald (TihC. 285). Asszu darab kenyér (Apost. 13). Asszawelg (RMNy. H 61). Meg szárat asszu pozdorja (Mel: Jób 34). Az wy fige igen jó helyonra emi ha meg hinted az asszu mondálival (Mel: Herb. 2). Asszu figék (Ker: Préd 151). Asszu esotok (Tfő: Zsolt. 54). Asszu hal (Sam: Cer. 139). Asszu szlya (Gör: KárCs. IV 298). **2)** [macer, macilentus; mager, dürr]. Testben igen azzu wala (Pont. 10). Inkább illeti az embert, midőn még ifu,

hogy sem mint az görbe, aszu, es sémörödöt embert (Bécsi: Szék. 103). Közép renden való ember vala, aszu orozájú (Prág: Serk. 611). Egy nagy asszu ember, barna személyében, jöve (Gyöngy: Char. 266).

[Szólások.] Addig kerez lágú párnát, hogy még az asszú padonis el hánál (Bécsi: Adag. 131). A tanulnak az asszú ágy sem árt, kiváltkeppen ha lágúat nem kaphat (ACSere: Enc. 174).

[Közmondások.] Az asszú fá mellett az nyers is megig (Monlrók. III.93, Csanaki: Dögh. 14).

[Asszul: areseo; verdorren].

Asszulás. Lásznak jelenségek embereknek azivlasokban fellemnia: arecentibus hominibus prae timore (DöbrC. 260).

Asszúság: ariditas C. siccitas; die düre MA. Víznee azinságaert inmar alulottae közébe zamlatattae (BécsiC. 34). Zominságaert azinsága (25). Ki fordeyta tengerth azysága (KulesC. 152). Minden zaraz azyságot megharmatoz (NagyszC. 115). Szarazsag asszúság (MA: Bibl. Magy. 3).

ASSZALY. *Asszalya a kúntúsnak: ala vestis; schweif oder zipfel am kleid PP. Felső ruhájának egy araszszal allyja hosszabb volt, és rántos; nem volt az asszallya (Gvad: FNót. 50).

ASZÓ (ozon, ozor CodDipl.): vallis, planities MF. [tal, niederrung]. Vallis, quae vulgariter Hatarusozon nominatur (1265. CodPatr. VI.131). Vallis, quae vulgo azov dicitur (1265. MonOkm. VIII.125. MF.). Vallis Vamus ozov nuncupata (1271. no. 262. MF.). Planities oviv vocata (1277. CodDipl. VII.2:56. MF.). Vallis Ozon vocata (1312. CodDipl. VIII.1:530. MF.). Cuvem soleniter terrae commendavit, partesque illius territorii Cuve azoa propter hoc vocaverunt (Eudlicher 19; I. MF.).

ÁSZOK: temo, pertica, sublica, palus MA. fulmentum PP. [ganter, lagerholz]. Mennyel a pintzebe és a szent tetemmel illesed az ászkokat, az atyokat (Helt: Mes. 325). Mikor a czövekit és ászkát elkészítetttem volna, az árviz mind elsepré (ErdTörtAd. 1149).

ASSZÉKURÁL: [assecuero; versichern]. Én azt vallom, és assecurálok az én magyimat, hogy semmi a világon nem készen a nő az ő libertásokot jobban meg-tartsa (Zrinyi II.196).

ASSZONY (villa Assonene 1197. MonOkm. VI.85. *ahscin* HB. Villa *Achya* 1150. MonOkm. VI.60. *silva Assunerdee* vocata 1368. CodPatr. I.258. MF. angulának *assuna*, senti leleknek *assonya*, patriarkának *assonya*, prophetiának *assunya*, apostolának *assonia* PeerC. 361. villa *ohzynfolna* 1234. Mon. Okm. VII.9. villa *ohsun* 1234. VII.8. locus *Orvoteluke* 1268. CodDipl. IV.3:446. MF. terra *ozzin* vocata 1281. CodPatr. I.74: **1**) mulier C. femina; weib MA. *Férjias asszony: virosa mulier. Asszonyul: muliebriter; weibischer weise MA. Játékos asszony: ludia, gesticularia; foltozó asszony: sarcinatrix; halász asszony: piscatrix C. Jókorbéli asszony: *media mulieris aetas PPBL. Encélkegel az azőloknac tarsaságot el tavoztatnod (VitkC. 49). Az zent azoniok (VirgC. 99). Az török asszon irth emekem, ha foghla eseth az ű wra Berhan agha (LevT. I.103). Én Félégházy Ferenczné, Thegzes Dorko asszony (Rad: Csal. III. 102b). Takács, takács-asszony (Ily: Préd. 1381). A harembe azaz az asszonyok házában (Mik: TörL. 14). **2**) domina, hera C. frau MA. Scen ahscin maria HB. (Vö. Nomen matris Christi proprium in Ungarorum generatione non exprimitur, sed tantum domina resonat. Vita S. Gerardi 13, Endlicher 222). Kyralne azonnak zepesegeresvl huzu zerbezedet tewrlewte. Mondta: byzon igen zep azont latek: vidi pulcherrimum dominam (EhrC. 122). Vg mond vala neky azzonyom (MargL. 39). Herhegne azzon (189). Zent Margyt azzon (201). Iluezlegy angeloknak asszonya: ave domina angelorum (ComC. 99). Mikent zolgaloknak ű zemi

őmön azzóloknak kezebe (DöbrC. 206). Egy evzyve polgarne azzon (DomC. 66). Anyuának Theogona azzon vala newe (ÉrdyC. 593b). Azonyok maria (VirgC. 1). Lopot asszonyt mi lette (LevT. II.33). Mind azzoniommal es edes gyermeküdel egesszgetket kívánom hallanom (RMNY. II.10). Töb apiceza asszonyokkal ott-lakek (Pethő: Krón. 58). Menyem asszonyt frissen találtam (Kár: Élet. II.70). Tisztelendő asszony (Fr: Szám. 37). Az asszonyoméek ha sola papok nem lesznek, sem bünöm (Mik: TörL. 145). Ha a nényét, vagy öse asszonyját meg nem ölette volna (238).

[Megszólítások.] Kis ü c s é m - a s s z o n y (LevT. II.99). Beth: Élet. II.13). Kata asszony-öcsém (LevT. II.73). Sz ü l é m - a s s z o n y édes anyám (Thy: VÉ. I.243). T á r s a m - a s s z o n y részéről sem várok ellenvetést (Fal: NA. 209). A z z o n y o m (MargL. 39). Oh azonom (VitkC. 75).

ágyas-asszony: pella Com: Jan. 183. [kebsweib].

barát-asszony: [monacha, nonna; nome] (Toln: Vigaszt 231).

boldog-asszony: beata domina Kr. [Maria]. Bodogasszony-tálva (1412, 1428. Czinár). Bodog azon: beata virgo (EhrC. 61). Az ő tanacsának inteseéből akoron kele fel, hogy az zyz Mariat ez Magyarorszagban bodog azzomnak, awagy ez wylagnak nagy azzonyanak lywuak, zent Istwan királ es ez zereen orzagat bodog azzon orzagának newezee (ÉrdyC. 544b). MargL. 15). Bodog azzon latogatasa (WinklC. Kalend. julius 2).

gyümölcsoltó-boldogasszony: [annunciatio beatae Mariae; Mariae verkündigung]. Gyümölcs oltó bodog-asszony (DebrC. 225, MargL. 15). Efféle oltványokat még gyümölcs oltó bodogasszony tájban köll oltani tavasszal (Rad: Csal. III.51).

havi-boldogasszony: [S. Maria ad Nives; Maria Schnee]. Havi bodog azzon (WinklC. Kalend. aug. 5.). Havi bodog azzomnak innepe (ÉrdyC. 452b). Havi bodog azzony napya (LevT. I.99. Agend. 206).

nagy-boldogasszony: [assumptio beatae Mariae; Mariae himmelfahrt]. Nagy bodog azzon nap (DöbrC. 406). Azonekppen tezen [imádkozik] nagy bodog azzon estyn, es dymele oltó bodog azzon estyn (MargL. 15).

boszorkány-asszony: [maga, venefica; hexe]. Ördögös, kanta-íres boszorkány asszony: venefica PPBL.

csürlő-asszony: rhombiversatrix PP. [hasplerin].

fejedelmé-asszony: 1) imperatrix C. fürstin]. Én Károlyi Susanna Magyarország királyné asszonya, Erdélyországának fejedelem asszonya (Rad: Csal. III.242b). **2**) [albatissa; äbtissin]. Ha fejedelemasszonyok awagy mester azonok meg fedend, rayta meg ne haborozgyatok (ÉrsC. 229, TibC. 12, 108).

fejedelméasszonság: [dignitas reginae; würde einer fürstin]. Szép anyjáról Malacháról levonta a fejedelemasszonságot (Tof: Zsolt. 568).

férfi-asszony: androgynus, hermaphroditus MA.

fonó-asszony: netrix; spinnerin Com: Jan. 106. Com: Vest. 54, 137.

fő-asszony: [mulier nobilis; vornehme dame]. Alauizsnáért reménkedvén a fő asszonymnak (Czege: MM. 4, Káldi: Bibl. 326. PP: PAXA. 399).

földes-asszony: [praedii domina; gutsherrin]. Földes asszonya, mester vram feiére boritum előköftöyét (Vás: CanCat. 655).

főző-asszony: [coqua; köchin]. A szakács avagy főző-asszony: coquus vel coqua (Com: Jan. 82).

gazda-asszony (*gatzd'asszony* C. Káldi: Bibl. 315. MA: Scult. 147.): hospita, materfamilias C. hera MA. [hausfrau].

Hozza gazdaasszony a gyermeket, ne neked a dárda; si tu in regione bellator, ego in curia Aras; es soll ein jeder in seinem beruf bleiben MA Mynr zerehmes gazdaya azzont az zentöknek tassassagok közzee zunklala (ÉrdyC 112, 151b). Ki mellet wolt Bakaj György es az en gazdam azon (RMNy 110). Meg betegedő az háznae gazdaasszonyánca fia; filius mulieris patris familiaris Kár: Bild 1323. Szarandokok gazdaasszonya (Eam: Szents. 31). Gazdaasszony avagy urasszony a kinek szolgálóa van; hera seu domina Csodéles anya avagy gazdaasszony; materfamiliaris (Com: Jan 121). Apródos gazdaasszony (Fal: Csik. 9). Egésséggel régi gazdam asszony Dónia! (Halt: IIIst. II 291).

gazdaasszonykodik.

gazdaasszonykodás: [cura rei familiaris; haushaltung] Tekentet nélkül szíves jó akaratúra és frás gazdaasszonykodásra koménykén telede néki János (Csúzi: Síp. 337).

gárgyan-asszony: [labattissa; äbtissin] Fő apátzile avagy gárdjan asszonyoc (Com: Jan 127).

házas-asszony: [matrona C; frau, matrone]

herceg-asszony: [coniux ducis; herzogin] Hercegséged megunt társán kész kiadni, eskühogy Angelicát helyébe illesse, hercegaszonymá tehesse (Fal: TE. 633, Fal: NA 140).

igazgató-asszony: [gubernatrix, moderatrix C; direktorin]

isten-asszony: [dea C; göttin] Diana istenasszony (DebrC 72). Cihola nevov istenasszony (ComC 192, Com: Jan. 46). MA: Bibl. IV 129, Zrínyi II 22. Fortuna, azaz: szerente istenasszony (Dönkö: Flor. 2).

kerítő-asszony: [lena; kupplerin] Kerítő asszony, bordélytartó asszony; lena PFB.

király-asszony, királyné-asszony. Király asszony; regina C; königin. Sábabely királyné azzon föl tanul az yvokteten (JordC 341). El fő az menörzagnak királyné azonía (VirgC 119). MargL 27, SindorC 2, TelC 32, 75, TibC 6. Helt: Krón. 55. Az királyné asszonyok ő néki dukái lesznek (Fal: Tam. 18). Sába királyné asszony ajándéka (Tyúk: Jözs. 130).

királynéasszonyi: ad reginam pertinens, regius; der königin gehörend, königlich. Mariának királyné-asszonyi hatalma és őtalma (Bör: Ékesség A2b).

királynéasszonyság: reginae dignitas; würde der königin. Vastit kitette a királyné asszonysággal (Halt: IIIst. II 300).

kis-asszony (1): [domicella Kr; fräulein] Kys asszonyon jó egészségben vagyok (LóVT 1365). Grófi kisasszony (Szeg: Aqu. 84). Mint vagynak a kisasszonyok, leányasszonyok? comment se portent mesdemoiselles? (KírBesz. 89, Fal: NE 92). **(2)** testum nativitatis Mariae; Mariae Geburt. Kis azzon epistóliá (DebrC 108). Az jowendow kys azzon harmadnapjan (RMNy II 157).

koma-asszony [comitissa; g. MA]; comitater; govatterin MA Chaky Barbara komam asszony (RMNy II 211). Hoch leme ew kegelyne komam azon (GödPatr. 1309. MI¹).

komédiás-asszony: [mima PFB; komödiantin]

kurva-asszony: [meretrix; hure] (Mad: Évang 317). Kurfasszony (Haly: VÉ II 291). Kurv asszony fattya (Fal: NE 26).

leány-asszony: [virgo; puella; jungfer] Udvári leányasszony; alici PP. Kivdöttem az leme asszonyokunk egh kis thovna saladiath (LóVT 1121). Szeg leme asszon (Mel: Szélin 84, Ény: Güm. 22). A tisztos úri asszonyoknae leányasszonyi, követő szolgáló leány vananc; pedissequas habent (Com: Jan. 102). Szeg leány asszony; eine schöne jungfer (KírBesz. 51).

leányasszonyka: [domicella; fräulein] Novekedő főjedelmi kis vraczkák, leány asszonykák (MA: Seult. 1088).

leány-asszony [unage; asszonygal] méne ágyasházba Gosárv; MagyB. Eüij: 1) sponsa, nupta, nympha C; brant (Com: Jan. 117, Com: Vest. 140). Ki menetek a vélegemec es a meñ azzomne elébe. MünchC. 60, DebrC 39, Helt: Bild. Ig. Kár: Bild 1363. **(2)** [maritus; schwäger-tochter] Ilttem őzene habortani az onbert az ő attia ellen, es az leant az ő annia ellen es az meny aszzont az ő napa ellen; nurnm adversus socrum suam (FGE: Bibl. 16).

leányasszonyság: [conditio nuptae; brantstand] Thámus ezt főzi magában, mint vehesse hamar ezt az ő ágyában, és töltesse kedvét menyasszonyságában (Gyöngy: Char. 35).

mestér-asszony: [doctrix C; lehrerin]. Az ő hugat latuan hogi el vonit volna s a többinek mestér asszonía volna még fröh ráta (DebrC 119).

mosó-asszony: [lixiviae administratrix; hutesorum purgatrix, lotrix PP; wäscherin Pest; Nom. 129. Mossoné asszony; aufwäscherin Nom. 35. Moso asszony allat (ÉrdyC. 626b).

nagy-asszony: [Maria] Nagy azzon napya (WinklC. Kalend. augustus 15).

némés-asszony: [mulier nobilis; edelfrau]. Az úri-asszonyok különbözőképen jártak a nemes asszonyoktól. Fekete fátvolt csak a fasszonyok viseltek, a nemes-asszonyok pedig fehér fátvolt (Ház 1295).

nyoszolyó-asszony: [pronuba C; brautführerin]. (Ker: Élet. 201, Thaly: VÉ. I. 372). A leányok és asszonyok közötti nyoszolyó-asszonyt és nyoszolyó-leányt tettek (Ház 1362).

orvos-asszony: [medicatrix; quacksalberin] Az orvosasszonynak a praedikátor gyógyításátul 7 ft. 60 d (MontME 121).

ördög-asszony: [furia C]

özvegy-asszony: [vidua PP; wítwe]. Nem csak az ev sorori társi, de meg ennek felette nagy nemes özvegy asszonyok es vakrauk feleségj jünek vala evtet latnya (MargL 5, 21. Domb 5, Com: Jan 116). Léven Gynlatelkén egy özvegy-asszonyka, emmentem nézésére (Ház 1212).

pap-asszony: [sacerdotissa; priesterin MA; pfarrerin PP] (Tólv: Vigaszt. 227).

pápa-asszony: [papissa; päpstin]. (Tólv: Vigaszt. 230. MNyl: Irt 102).

polgár-asszony: [uxor civis; bürgerfrau]. Vendégli vala a polgárokat és a polgárasszonyokat (Helt: Krón. 115. Kulcs: Évang 112).

rab-asszony: [captiva; gefingene]. A bündörtartó meglesi a rab asszony leányát, hogy mit csinál (Mik: Törl. 125).

sógor-asszony: [sufinis, fratrina]; schwägerin KírBesz. 129. Sógorasszonyom (RMNy II 21).

szakács-asszony: [cocaria; köchin]. (MontME 1295). Szakács asszonyok ne pazdoltakó így. (Thaly: VÉ 1373). Szakács asszonyokkal kötődött, hogy kitsiny minden kontz (Gvad: RP. 34).

szent-asszony: [Maria; Seen achsel maria (HB)]. Ha engemet el nem bocsuzat, szent asszony el vessessen, ha oly dolgodat nem mondan ki, melyert teged el. Kiraly azzont föl akazat (SalMark 20).

széretes-asszony: [monna; nonne]. Az zereszes asszonyok; mulieris religiosae (JordC 756, DebrC 233). Ilyen ruhak illetnek zereszes asszonyokat (VirgC 119).

szolgáló-asszony: [ancilla; magd, dienerin]. Bizony nem lesz azonsag, hanem szolgáló asszony (VirgC 132. Sylv: UT 1101. Ény: Güm. 16).

szomszéd-asszony : [vicina ; Nachbarin]. Az asszony állat-
nac szomszédja asszonnal való vetekedése (Prág: Serk. 142).
Atyádnac nénye, nekem kedves szomszédom asszony megli
holt (815)

táncos-asszony : ludia PPBl. [tänzerin].

úr-asszony [úri-asszony] Haz. 1295): domina Com: Jan
121. [frau, dame]. Ket rend asztalok voltak, kiknél az urak
és urasszonyok ültenek (ErdTörtAd. III.83). Nagyságos vrak,
vrasszonyok (MA: SB. 25. Megy: 3Jaj. II.124). Az asszony csak
nemes-leányból lett urasszony volt (Haz. 1138).

uralkodó-asszony : regnatric C. [herscherin].

vadász-asszony [vadász-asszony] : indagatrix C): venatrix
C. [jägerin].

vén-asszony : 1) anus Ver. Com: Vest. 119. vetula: altes
weib, alte mutter MA. Vén asszonyok igen kogyognak (Tin.
268). 2) educatrix: erzieherin, gouvernante). Irsz arról is hogy
a vénasszony elhagyott; nincsen most vénasszonyod; azért viselj
szorgalmas gondot rá, valahogy lehet vénasszonyak szerető
tőgy (LevT. II.61). Ángyomnak úgy hallom ifju vénasszonya van
(Nyr. IV.218).

Asszonyi: muliebris MA. [weiblich ; weiber-]. Asszonyi ékes-
ség: mundus muliebris: weberschmuck MA. Nem hja-é egybe
az asszonyi barátit (MA: Scult. 724). Asszonyi pipeskedés (Fal:
NE. 34). A tolettát vévén gondra az asszonyi cáfiról hivelyezi
álmait (Fal: NA. 128).

Asszonyiálkodik: effeminar Kr. [verweichlicht werden].
Mátyás király is asszonyiálkodikni kezdte; vgy híle meg az előbeli
tőrökec ellen való tusszkodásától (Helt: Krón. 151).

Asszonyka: 1) muliercula C. [weib, frauen]. Nemely
azzonkának zokot yl erkwczewk lenny (VirgC. 139, 141). Egy
asszonykért ezt meg ne vessük, mint az evangéliomi bolond
(Pázm: Préd. 746). Elhagyott szép asszonykaja gyakran jut
eszébe (Thaly: VÉ. I.319). 2) [domicella ; fräulein]. A Péter
midőn a király leányától ezt hallá, felele: kegyelmes asszon-
kám; én édes szerelmes leányom és asszonkám, mit beszélles?
(Tess: SzMag. 14, 18. MF.). Asszonyka, legényke (Matkó: BCsák.
79). Hamar hívó asszonykák: leichtgläubige fräulein (KirBész. 9).

Asszonykodik: [dominor ; herschen]. Asszonykodik: domi-
natric PPBl. Ez zent alzatosság három helen zokot azon-
kodikni . . . Masod helőn asszonykodik igaz embőröknek zayokba
(DebrC. 504, NagyszC. 270). Nagy zemerem az zolgalo leannak
azzonkodikny ev asszonyau, ezenkeppen nagy zemerem az testnek
uralkodik az lelken (CornC. 282). Az Joram felesége az Ochoziasz
fiat megölte, hog ő maga asszonkodnee (Kár: 2Könyv. 50).

Asszonyocska: muliercula ; weiblein MA. Ugrázódó asszo-
nyocska: saltatricula C.

[Asszonyod-ik]

el-asszonyodik: [effeminar ; verweichlicht werden]. A férfiak
megutáltatják magokat, ha felettébb való lágysággal elasz-
nyodnak (Fal: UE. 500).

Asszonyol: [dominan agnosco ; als herrin anerkennen].
Inmár Vásti helyett szép Eszter vala, minden ország ötet
asszonylja vala (RMK. II.473). Igen hamar Máriát koronázzák,
ugyan jegyben ötet szépen asszonylyák (Tin. 321, Radv: Csal.
II.81). Az ő fiaikat, leányikat tiszteljük ; azaz uralják, és asz-
nyolják (GKat: Titk. 496). Az Liceumbelic regtől fogván asz-
zonyállatot asszonlanac (Prág: Serk. 304).

Asszonyiság: 1) [dominatio ; herrschaft]. Megh nem mond-
hatom mint lesz asszonyisagban (CzechC. 14, EszFI. 18). Mária
ne váry ez világi gazdag bévölködést és asszonyiságot ez által
az te fiad által (Zvon: Post. I.173). A leány még gyermek,

mindazáltal ha kedve lésson hozzáim, a maga asszonyiságban
vayon (Dóthil: Flet. I.313). 2) matrona, domina Kr. matrone,
ausonliche frau Adáni: Spr. Bizony nem lez azonsag, hanem
zolgalo azony (VirgC. 132). Az sok yozogot hagyak az zyz
marianak, hogy vala howa akarua teotethny, ev kegyelmes
azonsaga oda teemeo (ÉrdyC. 155b, 617). Zolgali az isten
amianak mert hatalon adatot az ő zent azonsaganak (DebrC.
175, 199). Mint valamely asszonyiság, második férjével lévén
(Szabó István: Préd. II.156. MF.). Hallhatta asszonyiságot gyak-
rabbau (Fal: NE. 81). Ez az asszonyiság azt talidá mondani,
hogy egy tseppet sem félti artzáját az 50 esztendőktől (Fal:
NA. 150).

isten-asszonyiság: [dea ; göttin]. Minden állapotja böcsillet
s méltóság, a földiek között egy istenasszonyiság (Gyöngy: KJ.
28, Thaly: Adal. I.122).

Asszonyos: mulierosus MA. weiberstüchtig PP.

[Asszonyosod-ik]

el-asszonyosodik: effeminar Kr. [verweichlicht werden].
Megveszett bennak a természet, elasszonyosodtak nemről neure
való változással, a kényeségre nézve (Fal: NU. 252).

ASZTAG [asztagok] Helt: Krón. 36. asztagba 179. MF.):

1) congeries, strues, cumulus, acervus ; haufe MA. PP. Kőek-
nec aztaga: acervus lapidum (BécsiC. 247). Ez rezőgseg ondo-
saganc aztaga (GuaryC. 5, NádC. 35). Erdemeknek aztaga
(DomC. 63). Zolgam egy swbammal ees egy aztagi rvhamnak
arawal eel zewket (RMNy. II.216). Hamar egy asztag fát király
hordata, kin Driást aldozna (SzFabr: AmAtf. 8). Nagy asztag
fít raktanc, mellyen magokat meg égettée (Prág: Serk. 813).
Hazugságoknak asztagát fel-nevekedve látod (László: Petr. 83).
2) [acervus frugum, meta foeni ; triste, schober]. A kéveluce
asztaga mellett: juxta acervum manipulorum (BécsiC. 6). A gabo-
nát asztagokban őszve rakjác (Com: Jan. 74). Menyí asztagokat
fergecke] meg étettél (Vás: CanCat. 278). Két asztag volt, kik-
ben volt kalauya búza hatszáz (Gér: KárCs. I.367). Paesin
váltak jó asztagi, most azt esőljk (MonOkm. XXIV.180). 3)
[horreum ; scheime]. Az tyzta gabonát asztagaban gęsty : con-
gregabit triticum in horreum (JordC. 362). Az gabonnat gyöheetek
az en asztagomba auag cęzrembe (ÉrdyC. 128b).

[Szólások.] Asztagban tőt keres (Fal: Jegyz. 920).

[Közmondások.] Nem lehet a számúra asztagot rakni (Kisv:
Adag. 183).

búza-asztag: meta tritici Kr. [weizenföhmen] ; acervus
tritici (DóbrC. 481. Illy: Préd. I.88. RákF: Lev. I.193).

gabona-asztag: meta frugum Kr. [getreideföhmen]. Vad-
nak négy gabona- és egy zab-asztagim (Radv: Csal. III.231b.
Bod: Lex. 29).

széna-asztag: [meta foeni ; heuschober]. A széna baglyák-
ban, kalonyákban, szénaasztagokban hordattatic (Com: Jan. 79).

zab-asztag: [meta avenae ; haferföhmen]. Az zabasztag
mellett vayon egy öreg asztag (Gér: KárCs. 438, Radv: Csal.
II.18, III.231b).

ASZTAL: mensa C. tisch MA. Meg ezic vala mellec az
asztalon valanac (BécsiC. 175). Az aztarra zolgaly: miustrare
mensis (JordC. 725). Asztalhoz járulnak (VirgC. 129). Eg aztal-
hoz beferwnk az memyn wagyoni (LevT. I.143). Ehetic az én
asztalommal (Helt: Bibl. II.194). Asztalát iöl tartya: splendidus
in panibus (Kár: Bibl. 672). Asztalnál való barát: amicus socius
mensae (653). Eg kőszönessel egész asztal nepet az duska italra
be foglalnak (DecsiG: Préd. 24). Fejedelmi asztalra méltó nagy
dolgok (MonIrók. VIII.24).

[Szólások.] Asztal hazugia: homo imi subseilii (Decsi:
Adag. 228, Kisv: Adag. 467). Egy asztalról élők: sys-
sitii PPBl. Az egy asztalon élők: convictores (Com: Jan. 202).

Jezababek asztaláról (Kár: Bibl. I. 324). Főli szöveék az asztalt (Zom: Pázm. 299). Asztalt teríteni: mensam sternere, mappam insternere; den tisch decken PP. Az ayté ebliben az vendégekre asztalek abroszokkal terítettene meg (Prág: Serk. 202). Lata az asztalokott magasán meg uertny: vidit mensas in alto positas (EhrC. 83, JordC. 765). Mynem yson wethlieth asztalh mynekeuk kyethlenbe? poterit parare mensam? (KulesC. 189). Most készül az ebéd, az asztalt most vetik (Gyöngy: KJ. 19). Vetett asztal (Szentm: TF56. 1. Moh: JÉpül. 282).

kerék-asztal: cibilla C. [speisetisch]. Ezek az en atyuan fyay kerék asztalnak syezye (EhrC. 114).

könyvtartó-asztal: pluteus, pulpitus libralis MA [bücher-tisch].

öltöző-asztal: [toilette-tisch]. Mikor nagyságod az öltöző asztalhoz a tükör elöibe áll (Fal: NA. 192).

összejáró-asztal: [auszuchtisch]. Összejáró diéta asztal 3, egyben járó paraszt asztal 2 (Rády: Csál. II. 3099).

pénzolvadó-asztal: abacus (Com: Jan. 163).

szakács-asztal: abacus C. [küchen-tisch].

számvető-asztal: abacus; rechen-tisch C.

Asztali: mensarius; zum tische gehöric MA PP. Asztali eszlek föl szedő: analictos Major; Szót. Asztali jó lakások között telhetetlenül torkoskodni (Fal: NY. 308).

Asztalka: [parva mensa; tischlein]. Ács csinálta asztalka (Gér: KárC. IV. 115).

Asztalnak *asztalnak* MA. *asztalnak* DebrC. 39, Ver: Verb. 165, *stůček* MonTME. V. 79; *dapifer* Ver. structor, strator; *aufwärter*, *tischdecker* MA. *tafeldecker* Com: Orb. 116. Ez örök mondja neki: Jer velem mi zerető asztalocok, miért az mi dolgotat hívőn viseld, ragam nekőnk embőr lust (GuaryC. 11). O neky a Christus nyagaskodo baraty a es ő asztaloka, mert előtte ny vagyton, mynd az christus zerető (WinklC. 355). Gergel papa hagyat az asztaloknak, hogy tyzen keth zegen zárúndekokat hozna be az asztalára (ÉrdyC. 237b). Im ezen örökben expediabon asztalokomat Permaít (LévT. II. 256). Az asztalok a esztalossal előállott (Montrók. XI. 324, VIII. 166, Gyöngy: KJ. 10).

Asztaloeska: mensula C. tischlein MA (Rády: Csál. II. 115).

Asztalos: mensarius MA. scriiniarius; tischler PP. A szakrénny csináló avagy asztalos: scriiniarius seu areularius (Com: Jan. 104). Asztalos csinálta asztal (Gér: KárC. IV. 141, Évk. XIII. 8).

ÁTABOTÁBAN: obiter, negligenter; oberflächlich, nachlässig. A ki hátabotában [így], látvánál tselekedni (perperam agere) semminek véli (Com: Jan. 220).

ATLAC *atlās*. Gvad: RP. 186; *attalium* MA. *bombycinum attalium*, *pannus attalicus*, *bombycinus*; atlaszeug, brocat PP. Fel evlvetzetetv engemet aranyt zevt atlachiba (ComC. 382). Zokya alyya foly zewld atlachal (RMNY. II. 31, LévT. I. 297. Rády: Csál. II. 10). Némellyne szab hó fjűrségű szóp atlatz (MA: Seult. 882).

ÁTOK *átokjrt* RMK. II. 207. *atquand* DomC. 136. *istennek atia* Fel: Evang. II. 139; *maledictum*, *dirae*, *anathema* C. *fluch*, *Cepoget* mi reuk atok: *maledictio* (BeesiC. 175, 191, 300). Atokt atokertti: *convicium pro convicio* (JordC. 850). Mikoron embőr atokban nagón (DebrC. 114). Akoron bel telek az atok kyt fölékre keronek pilatustal (WeszC. 100). Reutok fordwlyon minden tereműt allatok atokya (ÉrdyC. 13b. 100b. 622). Atokkal teljes w zaya (KulesC. 16). Kötteost főnce egymással nagy itoc allat (Helt: Krón. 75). Esnece vala iston atkaba (Dom: Ének. 10). A hűmsöket illeti amaz atok, hogy állatlatnok

(Pázm: Préd. 38). Az ki valamit birdet az kívül az mit vőttek, atok légyen (Pázm: Kal. 114). Nem hogy mi ezt vallanók, de sőt atoknak mondgyuk, valaki pontrul pontra bősöfillellet nem vézi az teljes se irást (324). A ki azt mondgya: hogy szűletet nyelven kel a misét ki szolgáltatni, atok legjen (Czegl: Bborg. 71). Vissza az az átkól élnek azzal (Megy: 6Jaj. III. 9).

Átkos: [maledicus; fluchen]. Szitkos atkos voltomban (Agend. 200). Átkos mondás (Biró: Micae. 64. Kr.).

Átkoz: *maledico*, *excoror*, *detestor* C. *anathematizo* MA. *fluchen* Com: Vest. 135. Melto vagy pokolba atkozattatny (EhrC. 33). Megnem atkozhattac (BeesiC. 116). Incab zemednem hog engemet megatkozozanak (MargL. 33). Embert barnot atkoztam (VirgC. 5). Szőnyven szidoguez, atkosz és ragalmasz én magamat (Tel: Fel. 3). Átkoz minden tisztátalanságot (Com: Jan. 177).

ki-átkoz: *excommunico* SL. [excommuniciren, in den ban tun]. Mi az oka telát, hogy Pelágust az eredendő bűnriül támasztott hamis tudományért az egész ecdésia kiátkozta (Pázm: 5Lév. 275). Kiátkozzák az apéczát, ha fogadási-után férjet keres (Pázm: LuthV. 94).

még-átkoz: *anathematizo* MA [verfluchen]. A fige fa kit megatkozol (eni maledixist) meg azott (MünelC. 94). Feyedelmeel atkozozal ce megl: *pontifici conviciaris?* (JordC. 783). Az pispék meg atkoza az városnak fejedelmét (VirgC. 16). A kit te meg áldasz, áldot, es a kit meg átkoz, átkozot (Helt: Bibl. I. Bbb2, Kár: Bibl. I. 111).

Átkozás: *excoratio*, *imprecatio* C. *maledictio*, *detestatio* MA. [das fluchen]. Zayok atkozással es keserűséggel teljes (KulesC. 21). En reyam tamadoknak atkozasy (125). Az átkozást tenek áldásodra fordita (Helt: Bibl. I. Xxx2). Az áldásnak és átkozásnak hegye (Pázm: Préd. 16).

Átkozat: [maledictio; fluch, das fluchen]. Az atkozatnac vtollaban: in novissimo maledictionis (BeesiC. 153, JordC. 838). Átkozott légy örökké, a ki engemet is atkozatba ejtettél (Pázm: Préd. 19). Haragnak atkozatja (Fal: Jegyz. 936).

Átkozódik: *excoror*, *convicio*, *maledictis incosso* MA. [fluchen]. Átkozódó: *maledicus* C. Kezde atkozodni es eskenni (MünelC. 103, JordC. 444). Nyeluemel gonoz atokal zítokal isten nemmel atkozotam (VirgC. 5). Rüt szitkokkal rájok atkozódának (Tin. 112, Fel: Bibl. 80, Zrínyi. I. 90, II. 94).

Átkozódás: *maledictia*, *excoratio* MA. [das fluchen]. Rettenetes atkozódás: *Oedipi imprecatio* (Beesi: Adag. 52).

Átkozott *átokot* RMK. II. 200; *excorabilis* C. *excoratus*, *maledictus* MA. [verflucht]. Tavoziatoc el en töllem atkozottac (MünelC. 62). Ezenkeppen leezen ez atkozot nemzetlnek es dolga (JordC. 392). Atkozot lelek (DomC. 65). Menyetek el atkozak az örök tűzre (VirgC. 118). Átkozt már a föld. Átkozt vagy (RMK. II. 200). Menyetek el en attiamac atkozatit az örök tűzre (Fél: Tin. 541). Mely igen atkozottac es nyanalysoc azoc (Helt: Bibl. I. 62). Th atkoszat (Helt: UT. G7). Hej atkozott kilenez, hogy nem tűz! (Thaly: Adal. 181).

Átkozottság: *maledictio*; *fluch*. Mikoron read yewennek mynd ez bezeodek, áldotszag es atkozoztszag, esmegh haza hoz teghed the wrad (JordC. 266, 290).

Átokbeli: *maledictus*; *verflucht*. Atokbeli nepce (NagyszC. 17). Atokbeli ember (ÉrsC. 9).

ATRACÉL: *borrago*, *borago*, *binglossum*; *ochsenzang*, *boragen* MA PP. Cynoglossum vulgare: *atracel* vol eb nyelv (Beythe: Nom. 4). Atraczel gyökere: *cynoglossa* (Frauk: HasznK. 18b).

korti-atracél: *borrago*, *ökörnyelv* PPBl. *bor-tsch* KirBesz. 136.

ATYA: pater, parens Ver. genitor C. vater MA. Atyámat követem: patrissó MA. Qui legem nequ atia, azut nem tudhotiuc (KönigsbT.). Ott allokwzewl egy papot atyaya hyua monduan meg akarok gyouonnom (EhrC. 155). Oh atfa mendenható vr isten (VitkC. 83). Ymagyad te atyand: ora patrem tuum (JordC. 369). Dycheseg atyanak (KulesC. 2). Monda a priornak: Agyam honnet valo ez ifly frater (DomC. 245). Atyanak fiamak es zent leleknek neube (VirgC. 1). Tyztolendü atyam (2). Halla atyank zent ferencz (25). Adam atiankuak engednek vala minden teremtet alatok (36). Kerek azon az w bodog atyokat zent ferenczet (74). Atyatok hazat haziatok el (144). Megh vtal-hathnak az atyaiivknak [igy] es eleyknek zokasyth (Konj: SzPál. 25). Zerelmetessek az ew atyayokyrth [igy]: carissimi propter patres (88). Díczertessel atfia isten menyekben (Born: Ének. 531). Ezenkeppen az eretnekeknek is venei es regi attioc vannak, kiktül ez mostaniac vettec mergeket (Mon: KépT. 22b. 23). Mind ezeket enged-meg, atya mindenható úr-isten (Pázm: Préd. 12). Ha olly ellenkezéseket talált atyád urad az ú irásokban (Czegl: Japh. 10). A mi régi atyaink, az en atyáim (Prág: Serk. 772. 773). Kinek fiaja nimsen, a'nak atyája [igy] sütsen (GKat: Titk 16). Nemző atyja Hmyadi Jánosnak Sigmund király volt (Lászn: Krón. 315).

[Szólások.] Kivel a tyú í egy vala (Pázm: Préd. 22. 1131). Az fejedelemszony szerelmes atyánkfiának atyúil egy vér atyafiát eljegyezni engedvén (Évk. XII. 51).

[Közmondások.] Edgy atyának is lator fia nimsen (Ker: Préd. 157). Soha nincz a lator atjának iámbor fia: nunquam ex matre pater bonus filius (Deesi: Adag. 40).

édés-anya: pater geminus MA. [rechter vater].

gyóntató-anya, gyóntó-anya: pater penitentiarius, confessorius, sacrificulus; beichtvater, beichthörer MA. Kinek kinek bizonyos állandó gyóntó atya legyen (JézusTReg. 4). Az okos tanács, melly nem egyéb, hanem embernek az ő gyóntató atya (Hall: HHist. II. 332).

házi-anya: [pater familiaris; familienvater]. Valahol a házi-atyának kegelmes malaztiat lélemden (BécsiC. 3).

jobb-anya: avus C. [grossvater]. Job atyámnak az atyja: proavis; negyedik job atya: tritavus C. Sigmund király job atya vala a gyermeknek (Helt: Krón. 78b. 21. 35. Com: Jan. 119. Ver: Verb. 89).

kérészt-anya: [testis baptismi; pate]. Nevezetlyk (ker. sz. János) Cristus Iesus kereszt atyanak (ÉrdyC. 348b).

két-attyú: bipater MA. [wer zwei väter hat].

lélki-anya: [pater penitentiarius; beichtvater]. Byneymet meg akarom vadolni neked lélki atyam (VirgC. 2).

mi-atyánk: [paternoster; vaterunsen]. Mond el az mi atyánkat (Tel: KerF. 32). Olyan igazán elő beszéltte nekem, mint a mindennapi imádságot, a mi atyánkat (Hall: HHist. II. 233). Mint fellépb a férfiak mondák félig a mi atyánkat (Bíró: Angy. 105).

mostoha-anya: vitriens PPBl. Com: Vest. 151. [stiefvater]. Arwknak mostoha atyay es ezvegyeknek ytelew byray (KulesC 156).

nagy-anya: pappus C. avus; grossvater MA. (Kár: Bibl. I. 649. Zrínyi I. 153).

öreg-anya: ∞ (Prág: Serk. 860. Csúzi: Tromb 478).

öröm-anya: **1**) [pater sponsi vel sponsae; vater des bräutigams oder der braut]. Egyhuzamban menénk az örömatya házához (MonIrók. XXVIII. 45. Thaly: VÉ. I. 347). **2**) [prombus; hochzeitvater]. A vő legényec vőfélye edgyben szerző násznadgya avagy leány kéro öröm atya vagyon: proxeneta sen prombus (Com: Orb. 591. Com: Jan. 117).

szent-anya: **1**) [pater ecclesiasticus; kirchenvater]. Emlekezvel meg az regy zent atyakuak bezedyról (ErsC. 275. 185). Ohustatik az zent atyáknak életékwl (VirgC. 111). **2**) [patriarcha]. Bátor csak az szent atyákat tekintsük. Legutolsó szent atya Noé vala (RMK. V. 10).

szép-anya: [proavis; urgrossvater]. Az ő sib attiók (Mel: Préd. 69).

szüle-anya: ∞ Miképpen az hatalmasságod atyja, szüleatyja athname levele által mikent oltalmába vött (1576. ErdPört. NyKözl. III. 326). Maradékim tanulják meg, ha gonosz találja, hogy a legősebb jószágok es leglázonyosabb jutalmak a világtól, atyjok, nagy- és szüleatyjokról maradtott reájok (Bethl: Élet. I. 145. NyKözl. III. 326. Haz. I. 132).

töke-anya: [auctor genitrix; stammvater]. Chám töke attya volt a nemzeteknek (Gvad: Hst. 19).

Atyácska: [paterculus; väterchen]. Az barátok atyatskakká, az apatzak anyatskakká lesznek (Pécsy: Fel. 729).

Atyai: paternus, patrius C. väterlich MA. Atyai módra: patrie C. Atyai-képpen: patrie, paterne; väterlich MA. Az atyai parancsolat (ÉrdyC. 616b. 362b). Tagad ki magadat az atyai wrvkségbwl (VirgC. 27. 107. WespC. 42). Atyai keresmény (Pázm: Préd. 424). Ez népet atyáiképpen nevelte (MA: Scult. 821). Atyáiképpen feddi (Mad: Evang. 284).

Atyás: patrimus MA. dessen vater noch am leben ist PP.

Atyáskod-ik: paterm ago SL [sich wie ein vater benehmen].

Atyáskodás: [cura paterna; väterliche sorgfalt]. Szerelmes atyáskodással ölelgeti, esőkolgatja (Bíró: Micae. 256).

Atyaság: **1**) paternitas Kr. [vaterschaft]. Le haitom en terdemet mi vronk cristvsnak atfához, kítől minden atfasag nevezetik meiben es földön (DöbrC. 374. Konj: SzPál. 289). Isteny atyaság (CornC. 145. ÉrdyC. 188b). **2**) [pater; vater]. Bűnökmet mondom atfasagdnac előt (VitkC. 25). Mely bynek-ről hagyom bynesse magamath vristennek es agyasagodnak (TelC. 339). Kerek te felseges kegyes atfasagodat [isteny] (CornC. 312). Twggya tyztolendü atfasagod [a pápának mondja asztalnoka] (ÉrdyC. 237b). Atyaságtok (KeeskTört. 228).

Atyátlan: pater carens MA [vaterlos].

Atyó: [paterculus; väterchen]. Atyó ez; atyámra anyám mutogatott; atyám-is: ne anyó, Paly! szállítgatott (Gvad: RP. 17).

AUGUSZTUS: [mensis Augustus]. Augustus (MünchC. 8. CornC. 332).

AV-İK (onik Born: Préd. 202. óot Born: KTud. III. 67). **1**) [penetro; eindringen]. Az ő hensege althathatta az te testedet, es minden ereye beled onic (Born: Préd. 202). Az ifúság vétke nem a lágy húsba, hanem a kemény csontba avik (Pázm: Préd. 338). A festék a ruhába olly igen belé avik (Ker: Préd. 383). **2**) Avom: minnor, contrahor, densor; ich werde verkleinert, geringer gemacht PP.

[Szólások.] Hallnyk, hogy a bötsülletet, értéket tsudályák, magasztallyák szüelénk: azért belénk a vik ezeknek bötsül-lése es kívánása (Pázm: Préd. 201). Ez az Ádám maradéknak szívökhöz gyökerezett es elméjebbe avott vélekedése a gazdag-ságrul (357) Ha annak vétkes szólása a gyermekbe avik, könnyen ki nem tisztul belöle (1126). Belénk avott az a tulaj-donság (Laud: UjSegits. I. 201). Belé avot ez az emberekben, hogy minden dolgoznak kezdetiben isten nevét említik (MNYil: Zsolt. 54).

be-avik: [penetro; eindringen]. Az bűn, melly Adamról erede reanc, be ouot még az czontunknac is az veleiben (Born: Evang. I. 107).

Avat (oP Kovács): Krón. II 58. MF *beavat*, *beavat*. MA PP: **1**) *imbare*, penetrare facio; trünken, einbringen lassen. Mint a vizet, úgy itátok az átkot, melly ugyan esontotokba avatattot (Pázm:Préd. 18). Az egy mással való jó tetel a természetül avatik beléinké [Laud:Üjsz. 1832]. A társalkodás beléinké avattya azoknak erkölcsét, a kik közt forgunk (Fál: FE. 121). **2**) *inauguro*; einsegnen. Hadd el a papa hitit, ne avass, ne giontass papai modra (Mel:Préd. 281). Mit imadkozzék a predikátor, mikor avatni akar (Pázm:Kál. 587. MF). **3**) Avatni *poszót*; panem deusare; das tuch dacht in einander fügen PPB.

[Szólások] *Megit csak avatni*. Azokban a mellicket nem látó macat anátia (Fál:Bibl. II 98). Más dolgába avatni magát; aliaman arare fundum (Deesi:Adag. 181. Kisv:Adag. 74. 227). Az asszony-emberek nem szabad az egyházi szolgálótban magát avatni (Pázm:Kál. 722). Kitél vitéd hatalmat erre, a mibe avatod magadat (Czegl:MM. 15). *Megit csak avatni*. Ne avasd magadat ez igaz embernek dolgához; nihil tibi est justo illi (Kár:Bibl. III 29. MA:Bibl. IV 30). A német nemzetiség Erdélyhez, sem pedig ahhoz a mit engedtek Erdélyhez, ne avassa magát (ÉrdTörtAd. III 117). Az mi az penzeu vettét illeti az okhoz tudom keozit nem anattya (Fady:Csul. III 167b). Az jámbor nem avattya semy gyereket hozza a, hanem esmeg zent Bernadnak küldoe (ÉrdyC. 706b).

be-avat **1**) *introduc*o, *incorporo*; einführen, einverleiben. MA PP. Az ny házokat nem szoltuk a templomhoz késérni, és be-avatni (Sam:Cor. 129). **2**) *inacero*; einweihen. E malatoc nem tiszták még, mert nem anattak be őket. Hol kel őket be anatni? nem látok semmá vizet. És monda neki, ez arra való hely, ez a szentelt víz. Pappátított magadat, es be akarsz anatni (Helt:Mes. 301).

belé-avat. Belé avatja magát; immiscetur, intricator. MA. Mindenek dolgába belé avatni magát; omnium partes participo PPB.

még-avat; *humecto*, *macero*. MF. *hass machen*, einweihen. Vedd a tohén husnak oldalosít, és sok koczokat, avasd meg ezöthon (1604. Szakácskönyv. 13. MF).

[Avatkoz-ik]

Avatkozás; *inauguratio*; *einsegnung*. Érfüredre volt szüléed, avatkozásra menéed (Gyöngy:RK. 214).

Avul? *penetro*; *einbringen*. Alféle vétek nem a beléjek avutt [avott?] és hozzájuk ragadot természeti veszettségből származok (Pós:Igaz. 1220). A kárhozatra való köteleességet meg kell választani annak az ó noerskától, belé avutt taplójától (27).

AVAR; *gramen aridum*; *dürres gras*. Haszontalan avarba tüzet vet, hogy még tisztítsa földet (Pázm:Préd. 6. 704). A száraz avarban a harap sebes égéssel mindent meg emészt (Pázm:Kál. 113. Kr.). A mint a tűz tisztít, az aranyat a rus dától, a mezőt az avartól, úgy bennünket a bűnök rosdájától avarjától meg tisztít (Dósz:Fal. 200). Az avart szaktatják, azt ögetik (DékF:Lev. III 65). Hitván avarat öctünek (Mondrök. XXIII 181).

[Avaros, avarosod-ik]

még-avarosodik; *laesco*; *verdorren*. Az én rébemen való tű mar nem csak kasszalás méltó, de ugyan megavarosodot (Prág. Serk. 1012).

AVAS (*Onas* 1136. *Onas* 1275. *Jern Silva O.* 1537. *CodPatr.* III 136). *Silva prohibita*; *gehege?* Sonha boldog kedoes tyalmast es avast nem fogtak sem nem birták (RMNy. II 308). Regezhez avasnak fogtak az vt zsumara az bykkést. Az warboly morhanak avast fogtak nyel erdeo boncyer zooloogyh (309. 310. 311). Az boldokeo wytladussy batom Baskooygh el menth. Azonkeppen az baskays el ment

nyenyenkere chyak hogy karban filalmasban nem bochat tatott leot legjen, de hozj avast fogtak volna Boldokeoben azt en nem thwdom, regezobol sem thwdom mert nem termet az mik hogy avast fogattak volna (312. 313). En nem thwdom hogy boldokeoyok avast fogtak volna es hogy tyzedet swotok volnays (314. 315). Erdő kettő vagyon; egyik Bükkös avagy Avasberez (Gér:KüCs. IV 342. 368. III 344). Miskoltz felett egy nagy hegy föld vagyon, melly Avasnak nevezetik (Gvad:RP. 9).

AZ, A *col?* WinklC. 357. JordC. 275. LevT. I 193. azok DabrC. 229. 271. sat. LányC. 48. Helt:Krón. II. Helt:VígK. 27. 92. *ozve*, *ozchuz* HB. *oz*, *ozth* sat. LevT. I 104. 105. — *oz* *gimils*, *ozchuz* HB. az *hews*, az *feleles*, azkappn EhrC. 16. 17. azbalol 73. azról DabC. 11. VirgC. 121. azok NagyCs. 63. azba KulesC. 58. sz. abbán GuayC. 3. addizon, allabat 10. sat. ah másyk JordC. 729. ahra DabrC. 119. 131. 138. ah ki, ah gonoz Ozor:Christ. 167. a *gorfa*, a *magarazat* BécsC. a *magosoc* MünchC. 19. sat. a' helyen, a' monostor, a' puztha ErdyC. 341. sat. a' kívül Fel:Evang. II 198b. sat. **1**) *is*, *id* C.; *ille* *illa* *illud*, *is* *ea* *id*; *er*, *sic* MA. [jener, der, derjenige]. **a**) *tönvéileg*; *zo*. *Kic* *ozve*, *miv* *vgimne* (HB). *qui* *legon* *neky* *atia* *azut* *nem* *tudhotne* (KüngsT). Az telele; *illa* *respondit*. Ha azokat akarnatoc vamatoc; *si* *eos* *expectare* *velitis* (BécsC. 2). Ha kedeg az irasnak nem hízec, miképpen hihetec en igazemec? *si* *autem* *illius* *litteris* *non* *creditis* (MünchC. 179). Mert ez; *hic* *est* *enim* (JordC. 361). Nende tyt meltobbk vattok azoknál (371). Ytyed azokat *wram* *isten*; *judicia* *illos* (KulesC. 7). Mynd azok kik wtet kvnetik (VirgC. 20). Tancz meg azokra kiket nem halotat (43). Maas mondat ne vartyak egyed el and akoy egyzer meg mondotak (62). Titeket azon ker (17). Kezde azon gondolkodni (25). Arra ivtem hogy veled halyak (38). A nem lehet (LevT. I 171). A semmi volna (Börn:Préd. 519). Öt iza ökröt vettom, és azok próbálni méyek (Pázm:Préd. 714). Egyeses mértéket tart *isten* a jó eslekedetek s azoknak jutalmi között (Czegl:MM. 287). Hogy ozet adja meg, aztat háritsa el *isten*, Orczy:Köhl. 73. **3**) Ha wolmely haz cwmaga ellen megozol, az az haz nem allando (Festi:NTest. 74). Abban az oraban; *in* *illo* *die* (Fál:Bibl. 20). Azt osztán az hetet ird le (Helt:Aritum. J.). Abbol igyál igazsogt á kurbol, aekit *isten* ciznalt (Mel:Préd. 164. MF). Mienán küllémség vagyon azok a munkák-között (Pázm:Préd. 119). Fartozunk hal-adással azok a bűnök távoztatásáért (580). Azokatis az két dolgokat csak tradiciókból tudták az sidók (Pázm:Kál. 173). **4**) *meléknévéleg*; *Ki* *napu* *emul* *oz* *gimil* *stvl* (HB). Mynd az tayan lakozo kyalok; *in* *his* *regio* *nibus* (JordC. 204). El meene ah heről; *transit* *inde* (397). Meg vizazoeek az gyermek az horaban; *in* *illa* *hora* (376). Az időben; *in* *diebus* *illis* (364). Az ydőkben zulla wrnak yheye en hozzam (ÉrdyC. 341b). Az nap semmü nem evék (200it. 70). De akkor az időben kezdé magát kiki mind fél magasztalni; *ea* *temporate* (Deesi:Sallic. 6). Nincz az ember ki nem vétkozec; *non* *est* *homo*, *qui* *non* *peccet* (Kár:Bibl. 1312). Az időben parantsolat méneki (Pázm:Préd. 97). A végre izom célból (Derd:Elot. 294). **2**) *3*, *3*, *3*; *der*, *die*, *das*, *Byra* az en nepemet; *regat* *populum* *meum* (JordC. 359). *Ky* az folyez köze; *vetto* *tót*; *in* *spina* (394). *Aud* *enime* *en* *ah* *Janus* *baptizatum* *hw* *fecit* (398). *Te* *va* *g* *a'* *pete*; *tu* *es* *Petrus* (450). *A'* *ny* *zywuk* (ÉrdyC. 541b). A bűnöknek seteseg; *tenore* *peccatorum* (DabrC. 2). Vallyon vonté valamit raytatoc á Titus? (Helt:UT. Az. 4). A szent Fál es az Christus mondják (Fál:Pan. 335). A IV. Leontian *Janesi* *asszony* *litt* *volt* *pápiva* (Pázm:Kál. 634). A *deja* *nyelv* (MA:Bibl. Elöb. 2). Azon az helyen lakik (Liszny:Krón. 296). Az a hal afféle volt, a mellyet (Misk:VKort. 155). A fotske az a' mndár, a' melly (446). Alebüdésnek ez az ó öröme nem vala állandó; *haec* *Alc*, *laetitia* (Kölog:Corr. 70).

am-az (*ámiz*; Vias: CuiCui. 99, 114); illó C. ipso MA. [jener, jene, jenes]. **a**) [főnéviileg:] Vitézeket hazia öröztire sa mazok [a vitézek] iol hadiak vala (DebrC. 129). Vitezit uadazni bossatta s amazok sohol vadat nem leltenek (175). Gergőli monda neki kilh nazi te sfólele amazh (214). Imez embőr for nec miata esőt, imez vízben hot, amaz magassagrol esőt (215). Émeoz arra vágyódik, ama' pedig nyilván mondgya (Pázm: Préd. 55). Erről vagyon szó, nem amarról (Matkó: BCsák. 268). **b**) [melléknéviileg:] Elen martírumságot valla amaz eg' özveg azzoñ, kinec éak ket fillere vala (GuaryC. 39). Amaz nag' világ bíro Alexander nem szegenlette azt mouáni (Decsi: SallC. Előb. 2). Ezeoz amaz hatalmasoc: isti sunt potentes (MA: Bibl. L6). Amaz napon (Zvon: Post. 136). Nézd meg tsac' ama' szitkos Pázmánt (Czegl: Japh. 22). A Catalóña nevű mezón a mellyen ama nagy esata vala (Liszny: Krón. 145).

imez-amaz: [hic et ille; der und jener]. Nagyob böcsilleti az régi keresztényi győlekedetnek, hogy sem mint imez amaz hitelen szekevezésnek (Pázm: Kal. 106). Emlékezetet sem ejtnek az litrül, mellyet csak imez amaz köz dolognak itünek (359). Az írának csak egygyik czikkelye, az az, imez-amaz reszekező piszkáltat (Matkó: BCsák. 5). Azokat sok imez-amaz babonás ceremóniákkal fillik (GKat: Váls. I. Előb. 27). Régi dolgokat kezd beszélni. Hogy amaz boldog emlékeztü király éltében imilyen amolyan dologoc történetec, emezt amazt végeztec, imigy amöy voltac az emb-rek (Prág: Serk. 796. MF.).

amarra: illac C. illic; dalin, da durch MA. Töltésémet amarra [igy] ki löttem (Gvad: NótTest. 104).

az-az: id est, hoc est, ut puta; das ist, dieses ist, nämlich MA. PP. Megszugia azaz elmetekbe hozza: suggeret vobis omnia (NémGl. 218). W atya azaz a keral (363). Az mennyei tarhaz az az a haromad eg' (SándorC. 6). Vallvam 5 rayta elő-istennek igéiet az az Krisztusnak sebeit (VirgC. 14). Adatanak ségitségre három cardinálisok: az az Ugoínus, Stephams es Nicolans (DomC. 99). Az anyagbalk akarattja fordíthatatlan a iora, az az sola immar iot nem akarhatnak (TihC. 206). Amak is ez vette fejét, azaz hogy minden dolgokban igaz ugyan reszes (LevT. 1208).

ugyan-az: idem MA. [derselbe]. Ammelieche ember vetkőzöt vgyan azzocba götetric (DebrC. 277, Helt: Bibl. 1a3).

Abbeli, abbéli: [ad id pertinens, ejusmodi; diesbezüglich]. Keerlek kegyes Jesus az belí kenoderth (PozsC. 8). Abballi [igy] jarasuban Macedonokat elől talalt (Fórró: Curt. 686).

Addig (*addig*; BécsiC. Ozor: Christ. 84. *addig*; Uzoni: Dáv. 106. *aggy*; Pesti: NTest. 3. *aggy*; RMY. II. 205. *aggy*; LevT. I. 150. *adzig*; DebrC. 81. *adzig*; 12. *adzig*; 97. *adzigun*; Born: Ének. 241. CorpGramm. 244. *adzig*; RMY. II. 273. *adzig*; Sylv: UT. I. 87. *adzig*; RMY. III. 39. *adzig*; II. 951). **1**) adusque extemus Ver. eousque; so weit, bis dahin MA. **2**) tamdiu, tantisper Ver. so lang MA. Adzig meg nem balok myg ezik nem lezök kozzülök (DebrC. 162). A tyuk nem szol acczig, mig nem háromszor tagacz meg engemet (Sylv: UT. Ján. 13. 38. MF.). Az feleség kötele az házasságnak törvényire accziglan meccziglen az ü firie il (Sylv: UT. I. Kor. 7. 39. MF.). 12 estendős lewen szabadon perelhet, de agyk nem (RMY. II. 206). Még amaz lábát vakargatná, aggyig a galamb elrepille (Pesti: Fab. 70. fáb. MF.). Addég vitetic, meg valami meg tartoztattya (Cis. H3). **3**) [tamdiu; doch]. Ményyi barát öttem mind eltig, de egyre sem moudottam a benedicítet, keresztet sem vetöttem rea, es addig meg öttem (Helt: Mes. 306). Még meg sem fogta, s addig mellestzi (Decsi: Adag. 127, 185). Még sem érted a dolgot, s addig belé szóllasz? (191). **4**) [eo, tanto; desto, um so]. Az baz adig inkab eres: tanto magis aedificium stabilitur (NémGl. 383). Mygh towab towab adig ynkab hal-

gattyanak nagyobban chodallyanak (ÉrdyC. 514). Myg towab towab adig nagyoban meg bewötyt ex yozigus teo-meenyec nek erlemes voltat (612).

el-addig: adusque MA. [so sehr]. Magával nem bíró az, a ki annyira es el addig meg tüzesedic, hogy haragját le ne nyomhassa: adeo et eousque excaudescit (Com: Orb. 894. MF.).

Afféle: ejus generis; dergleichen art MA. Ira nómós regulates a zozetősöknek kit könetnek a kalugior barátok, de immar a fele zozet hazualatlan (DebrC. 105). Mostan is ü fele taligát neuzene Kum László szekeronec (Helt: Krón. 62, Born: Préd. 23). Az nag' afféle kemény megszintatlan szíven vagyon (MA: Scult. 231). Úgy látom, az nemes vármegye tisztét csak egy a fele pástornak tartya (KecskTört. II. 336).

A-fölött, annak-fölötte: ultra, insuper C. praeterea MA. [überdies]. Amak felette meglh az testem es remenseghiben nyvzozyk: atque adeo cum mea commorabitur cum spe (JordC. 712). [Adtam három aranygyűrűt,] annak felette attam nekyc a melletli hath bokor ezewsty kaphioth (RMY. II. 57). Es amac fölötte clac itakra valo víz sütsen: insuper et aquam non habet (Helt: Bibl. I. Aaa). Vagynak elegen, kik futiak munkától, a felett nem szünek az emberszóllástól (Orczy: KöltH. 4).

A-kivül: [praeterea; obmedis]. Nem szükség ördögöt írnia, mert a kívül is mindenkor magát mutogattya (Tess: SzMag. Előb. 2. MF.).

Akként: [ita; so]. Senki nem erezt vy bort o tömlöcbe, mert a' kent az vy bor mezzakazta az o tömlöket (MünelC. 119).

Akképpen: sic, ita MA. [so]. Mikeppen az appastalak voltak zent lelekel tellesok, azképpen ferencnek tarsi azanna sentsegnek voltak embery (EbrC. 1). Ittis máj egy akképpen esik a dolog (Pázm: Kal. 635). Acképen czelekedénc (MA: Bibl. 110).

Akkor, akkoron, akkort, akkorban, akkorában: tunc; alsdann, dazumal MA. **a**) Isten veled vagon accoron (GuaryC. 68). De mikoron halalara int, akkoron latta (BodC. 2). Kyment vala akor zenth ferenc az helbwl kolduhá (VirgC. 47). Kyk akoron ez zentsoges atyanak oth elwte allotanak (61). Mikoron az thierneure kelewak az akoron es meglh bizonetom (LevT. 1342). Akort Jacob vala hetnen ket esztendős koraba (Szk; Krón. 13). Noe házasságát socká halaszta, mert őtt száz esztendős korára hagyta, akkorában meg hazasodot vala (Valk: Gen. 4). Voltanac akcor az időben . . . fuere ea tempestate (Decsi: SallC. 17). Ackorban valo sidoc (Kules: Evang. 255). Az Prócion esillagnak elenyészetis akkorban esik (KNagysz. 1613. E2). Szinte akkor [épen akkor] (MA: Scult. 6). Szintén akkor (Tof: Zsolt. 54). **b**) Meeglh akoraglan el nem bochtattam (LevT. 1316). Ha en haza megiek akkorra legien kezen (RMY. II. 333). Az győzelemnek czámerot akorra bagyjuk, hogy neki meg adgyuk (Gyarm: Fel. 115). Akkortól fogva mennyi nyomogatást próbált (Rtmy: Mon. 110). Sz. Peter akkor táyban ment Romába, mikor . . . (Megy: Cowp. 57. Gyöngy: Char. Előb. 16. Misk: VKert. 224). Csak az sietség halasztatta velünk akkortól mostanra (Thaly: Adal. 1307). A pogány romai dúmák akkor időben leticában vitették magokat fris égre (Fal: NA. 135).

ugyan-akkoron, ugyan-akkorban: [eodem tempore; zur selben zeit]. My helen ezt w meztertete wot, azon helen en hozam jvt wghyan akoron (RMY. II. 29). Vgyan akkorban ezen concordiáról, másutt, illyen verseket írának (Pázm: Kal. 353).

Akkorbéli: ejus temporis MA. [danalig]. Akkorbéli udvarbíró Tamóczi uram contentalta Kdet (LevT. II. 238). Az akkorbéli keresztynec (Mon: Apol. 443). Krisztus mindenekre meg-

tanította az apostolokat, vmiiket akkorbeli állaputtyok kívánt (Pázm: Préd 629) Akkorbeli sz. atyák (Hál: CsIsk 13) Az akkorbeli időknek nehéz volta miatt (KUSpik: Woll 320).

Akkori: √ (Pesti: Fab 18b). Akkori időben: illo temporis articulo (Prág: Serk 724). Akkori bizonytalan állapotomhoz képest (Msk: VKert. 16)

Akkoriban: [eo foro tempore; um diesdebe zeit] Akkoriban mikor az Rádvánt visszaszerzettem (LóVt II 371)

Annál: [eo, tanto; desto, um so] **a)** Magokat folyó szeretie annál, hogy nem mint kellene (Helt: Bibl. I. 63). Nemis volt soha oly boldog, ki az páját istennek nevezte volna, annál különb értelemben, melyben az sz. irás istenneknek hija az gondviselekét (Pázm: Kal 664). A földön annálkülöb is rettegtebb jelek látszanak (Pázm: Préd 6). **b)** [annál—annál:] Minélkülöb látatik heesülni, annálkülöb hazud (Helt: Élet. 27) **c)** [annál—annál:] Memél közülöb jobb vitezee valámne, annál inkább veszne (Deesi: SallC 80) Memél felöb valo renden az ember vagion, annál tetteseb es veszedelmesb a gonosz pelda (Fél: Tam 234) Memél tovább varakozik, annál keményebben büntet (Hly: Préd 18). Memél jobban vagyon dolga, annál inkább el merül az bünbe (Helt: Préd. 13). Memél ki bátorságosan járul ö hozzája, annál erőmesben meg-halgattya (Mál: Evang. 389). De a mihez memél nehezben juthatni, azt annál kedvesebb ízzel köstolhatni (Gyöngy: MV 89). **d)** [valamennél—annál:] Valamennél nagyobb penig az dolog, és valamennél közölyöb járul az emberi boldogsághoz, annál szorgalmatossabb tanácskozás kívántatik (Toln: Vigaszt. 12). **e)** [mentől—annál:] Mentől tovább halasztja, annál . . . (Mál: SzJán. 222). De mentől nehezebb, annál nagyobb bátorsággal kell venned (Mik: MálN. 177. 52). **f)** [menyirel—annál:] Mmenel ionkab nevekődnek az aiandokrol valo zamulások (TihC 124). **g)** [míg—annál:] Míg ember nemesb; annál kedvesb szolgálatya istennek eleste (TihC 265). Az ho míg nagöb der nagöb; annál ionkab felök es feyerb; ugian ezönköpen míg ionkab az yz testet nagöb smarusziba tartya; annál fonöb zyzessége istennek élöte (KazC 147).

Annalfogva: [quomobrem; daher, folglich]. Annalfogva rendeletem teljesítését mindenkinék ajánlom (MonOkim VIII 323)

Annyi *omni* BésiC 14 MünchC 43. *azannat* 125. *azonnant* 154. *annet* JordC 15. 721. *ÉrlyC* 6. *avoy* 522. *avoy* CoruC 43. 155. *ÉrlyC* 5. *anera* 16. 32. 36. *annet* TihC 24. *annet* 83. *annera* Tel: Evang. 1274. *annat* Szék: Zöld. 158. *anni* Born: Préd. 62. *annu* DeesiG: Préd 34. *Kár: Bibl.* L168. *annara* 97. 120. *annara* 379. *anni*, *annara* Szár: Cár 13. *annat* Kules: Evang. 220. *annat* Zvon: Osiand 222. *azanna* sentseg EhrC 1. *annya* bewn 32. *annat* MünchC 92. 154. *anna* vtha volna PeerC 97. *anna* DöbrC 295. *anna* TihC 244. *annat* ÉrdyC 558b. *annat* Magy: Nád 39. *annyan* Pázm: Kal 625. *azannyira* EhrC 11. *azannyi* kam 103. *annie* PeerC 156. *annet* DöbrC 295. *annu* Ozor: Christ 170. *annye* Kem: Élet. 59. *annyet* Uzon: Dáv. 157: tot, tantus C so viel, so gross MA *Annyan*, oly drágán; tantí, tantidem; so teuer MA **a)** *Annya* bewn: tot peccata EhrC 32. Mond meg, ha annen attatok el az mezöth? Az kedegh monda: Vigyan annen (JordC 724). *Myre* kessel anny sokagy (ÉrdyC 560b). *Atyannának* annet tot nem akartam mint emagannak (VirgC 5). *Anne* zerleme es hito vala ez zent atyalhoz (42) *Anni* nagy zeretettel (DonC 8). *Annera* jut, hogy ezak neme imperator (Mál: SzJán 119). Nem ozlot vala anno soe fede (420). *Kibewl* anny mezza jartak rablanya thewrekkewk (MonRök III 35. MP). Valamenny vers ebben az historikban vagion, ami fölez értelemb es tunasz adatic ezekből (Deesi: SallC Elöb 5) *Meli* annit tessze: quod

est interpretatum (Fél: Bibl. 2) *Annyiba* jutott a dolog hogy . . . mindgyárt prédlája éssen a gonoszoknak (Pázm: Préd 24). *Rendel* szolloc mindenec felöl annyí rövidenís, á mennyire . . . (Zvon: Post. 1190). *Annak* élöte, hogy Budára Pestre bírták az fatut, oda is annyi szerént adótának (JordC VI 120). *A* serög utánna föből mint annyi oktalan barom (Fál: NU. 354). *Miért* voluának annyí számmal iten (NöPM 39). **b)** *Két* annyí: duplus C zwoítach MA *Tiz* annyí: decuplus; négy annyí: quadruplus; négy annyiszor: quadrupliciter C *Zuz* anniet vezen (MünchC 59). *Zuz* annyit vezen erete (JordC 115). *Meny* ket anniera (368). *Gymelezeet* aggya, nemel zuzannet, nemel lathwan annet (394). *Ket* anywal tartozyk (RMNy. II 20). *Fél* annyit téssen (Helt: Arim. 0). *Het* annit kell adni: reddet septuplum (Kár: Bibl 1605). *Negy* annyit adok (Hly: Préd. II 271).

[Szólások] *Ha* Cujado a historika keveri magát, meg ne ártson. — *Minket* ne föltsen. — *Annyí* mint az tehát (Fál: TÉ. 632).

am-annyi: [tantus, tot; so viel] *Eunnyi* vagy *amannyi* ideög (Bar: SzBücs 223). *Imenye* samannya misöt kiuannac ertec mondhatni (Magy: Nád. 34) *Olya* hatta ottan az ember a népekre vetett adónak szánat, a bészedöt ezüstnek annyí vagy amannyi száz mázóját (Hly: JÉpül 350).

az-annyi: √ *Az* anna sentsegnek voltuak embery: tantus sanctitatis (EhrC 1). *Azannyira* felemelettet: tanto spatio (11). *Gimölözöt* zuz azuaneat (MünchC 125). *Tizenöt* pater noster es azanne ave mariat (ZozC 15). *Zepsegöm* en beinem az annera meg adut vala, vzhög . . . (NagyszC 37).

égy-annyi: [tantumdem; ebenso viel]. *Annak* ezeken igazsága egy-annyi, mint valamely embernek az ö nyájából ki veszedett juhokon (Veresn: Tanácsk. 119)

mög-annyi: totidem C. tantumdem; eben so viel, gerad so viel MA *Megh* amee zamw kos; gjusdem numeri arietes (JordC 168). *Majd* megannyi autorit adhatnok (Fös: Igazs. 359). *Az* alkalmatosságok meg annyik a mennyik e világon valo történelthö dolgok (PP: Pixa 105). *Egy* két lépést tesszek előre, meg annyit hátra (Mik: Törl. 439)

Annyiba: [adeo; so sehr]. *Christus* nem annyba tilta az sirástul, mint hogy az ionendö föl túmalással vigasztallya (Kules: Evang. 193).

Annyiban: eatenus C. MA. [insoferm]. *Ezök* csak annela tanulnak föl; annibe leznek az testnek ekösseseger (KazC 190) *De* midön ötet az istenben szemlélyök akkor ötet nem annyba gondollyuk a mennyibe ellensegünk, hanem a mennyibe felebarátunk (Gyöngy: KVall. 256). *Leány* annyéban, hogy ura nem volt (Kem: Élet. 42)

Annyicska: tantulus MA [nur so viel]

Annyig: [tantum; so lange] *Annyig* sem szenvedlek titeket, a míg . . . (Hly: Préd II 482)

Annyira: tam C. adeo; so sehr MA *Kiki* mend annera nagöb mohar az bölcsesegec kostolasat vezí, valaki mehen erősen erzekeiséget meg nomorlita (VítC 8). *Artatlan* életet visel. *Anna* hogy erdenle cristustul hallani minden bneyit meg bozzatnak lenny (VirgC 36). *Kie* chab annera es tudgyuac deakul (Helt: Bibl. I. c). *Annyira* testben kinazte (Born: Ének. 32). *Az* isten annyira kemény volt (Hly: Préd 14)

el-annyira: usque adeo; bis dermassen MA *A* sz. iras meg homaliosított el annira, hogy . . . (Fél: Tam. Elöb 2) *El-annyira* szorgalmatoskodván (Zvon: Post 1531) *Elannyira* eszelenkednee: adeo desipunt (Com: Jan 188) *Elannyira* nemélyec ez világnac hüvszégün merítte, hogy nola ugyan valóban el hadgya is öket, mindazonáltal ök kívánságokkal ez világot el nem hadgyie (Prág: Serk. Elöb. 41).

ugy-annyira: adeo C tantopere; so sehr MA. Feldynadwas len, vgy annera hogy: terrae motus existit ita ut (JordC. 764). Az egleez varas fél reezene wg anneera, hogy meeg Valerianos oda futha (ÉrdyC. 337. 561). Nyugodalmat adot az én wram, vgy amira hogy sohol senmi ellensésem nintsen (Kár: Bibl. 1306). Ugy amira nem tamazkodtanak az püterek ez ilyen könyvekből vetet bizonságokra, hogyha valaki ellene szollott, ugyan nem oltalmaztak azoknak meltsagát (Gyarm: Fel. 172).

Annyiszor: toties C. so oft, so vielmal MA. Valaky ez ymachyagokath megh monghya, papa enghedeth helyes bolclwth amezor menyzer megh mongya (PozC. 32). Annyszor meg kellett újítani (Pázm: Kal. 740). Az biblíának kétszer, és az dictionariumnakis meg annyiszor való kibeczátása (MA: Scult. 6).

Annyival: tanto C. MA. [um so viel, desto]. **a**) Meneuel fevlyvl mul nyndeneket nemességel, anneual incab erevkevdyk magat megalazy (MargL. 22). Azért az úr isten, a mennyre halaszta, annyival meg-süllyosítta a gonoszok bűnetését (Pázm: Préd. 29). Mellyeket annyival-is inkább helyeseknek lemi lát-m, hogy most tijnnan hozzák híret (RákF: Lev. 1616). **b**) [menny-nyival—annyival:] Meneul inkább az fvlábe magat bochata, anneul inkább zvidseget beneben agra (VirgC. 65). Maria meneuel zentselesb volt mendeneknel, anneual inkább kellet evmagat meg alazy (CornC. 15). **c**) [mennyire—annyival:] Az vyz menyere eresben foly anneul hamarab lezal (WinkC. 145). **d**) [melyet—annyival:] Mellynél többet munkálkodik s vét, annyival többet remél (Nagyar: Orth. 101). **e**) [mennyet—annyival:] Mennyel többet iszik, annival inkább szomiuhozak (Sylv: UT. II. 171). Mennyel hatrabul eselekedett, annyival hat-torsagosb (Deesi: SallJ. 27). **f**) [mennyet—annyival:] Mentül közelebb lesznek, annival gyakrabban szemnedese (Born: Préd. 8). Mentül több példája volt, annyival terhesebb az úr igye (Tel: Evang. 1108). Mentül világossab, annyival alkotmossabb (MA: Tam. 1304). **g**) [még—annyival:] Mygh nagyobb wá, ameeval nykab myndenben meg alazyad magadat (ÉrdyC. 121b). Myg tyztabban es egygyvgyevbben eneklez, anneual jukab kedues leez evneky (HorvC. 254).

Arra: **1**) istae, illae MA. [dabin, in jener richtung]. Arra-felé fordulék (NörPM. 21). **2**) [ad id, adeo; dazu, darum]. Ki futec te hozád arra hogy ezöket meg mongam (GuaryC. 56). Arra wagy en twlem meg hydetetöt, erre zylettel az zeplötelen zyzthwl (ÉrsC. 28).

Attól: [eo, tanto; desto, um so]. **a**) [mentül—attól:] Mentül rövidben adhatunk valamit eleibe, attul könnyeben meg-foghata (Tel: Evang. Előb.). Az kamoraszéket mentül inkább izgattyac attul inkább bódős (Comkál. 46). Mentül jobb bort iszol, attul lesz jobb véred (Fely: SchSál. 11). Mentül jobban világosodik, attul inkább oszlik a sötétség (Fal: SzE. 556). **b**) [mennyire—attól:] Mert meneul nagyobbban evtet valaky igye-kezendy kevetny: attul kevlöz lezen ev hozza az lako-dalmba (HorvC. 251). **c**) [mint—attól:] Es mint inkább ezt elbalgatvan akki felebe hagand, atto meleben esic alab (Nagysz. C. 22).

Azalatt: [interim, interea; unterdessen]. Akartam hogy en malam lwt volna az a'ath (VirgC. 8).

[Azelőtt,] annak-előtte: [antebac; vordem]. Annak elevte mondatyk vala nyulának zyetenek (MargL. 1. Helt: Bibl. I. A3). Annak előtte előbb mondotta Dávid (Illy: Préd. II. 22).

Azént: **1**) [ita; so]. Az ű tüztvgbe ammynt azenh elvk (Konj: SzPál. Előb.). **2**) [eo, tanto; desto, um so]. Miként urakhoz hallgatnak vala, azént több kencesel aldoznak vala (RMK. 179). Látá hogy még továbbá vna, azént nagyobb kárt vallana (152).

Azért (azert) DelrC. 182. azert Ozor: Christ. 15. azért (on Helt: Arim. 7. Cs. A2. Ver: Verh. 183. azért (on LevT. I. 106). 386. MA: Scult. 978. MA: Tam. 161. azért (on RMNY. II. 198): propterea, ideo, ergo MA. [darum, daher]. Tegyetek azért: facite ergo (JordC. 361). Azert mondom ty nektek: ideo dico vobis (371). Mykoron azért ezt hallotta vna iesus, el meene enben: quod cum audisset J. secessit inde (385). Eja ergo advocata nostra, azaz no azért my zonk zolo (DomC. 274). Az vtolsó tézsen egyzet, az másodé pedig tézsen nyöltzant, tézsen azért nyoltzuan egyzet (Helt: Arim. A3). Valaki azért nem azon fírad: házasságtörője az isten igéjének (Pázm: Préd. c). Mivel azért kárhózzattal nem akarja ostorozni az igazakat: az igazak bűneit e világon ostorozza (33).

1. Azon: [illac; in jener gegend, vorüber]. Ket vakok ylvén az vt félen, halwan, hog Jesus meene el azon: audierunt, quia Jesus transiit (JordC. 418. 593). Azon giakorta vadaszni iar vala (Isty: Volt. 5. Eszt: IgAny. 158).

2. Azon (azon) ElnC. 26. CornC. 69. KBártf. 1583. Cijj: **1**) idem C. ille ipse MA. [derselbe, dieselbe, dasselbe]. **a**) [főnévileg:] Melyet en tartottam ty es azont taroztat (ElnC. 25). Nem de az hytetlenek es azont tezyk (JordC. 368). Myne-mew meertekben meereadótk azonnal meeryk hattra tynek-tek; vala mynenw yteletben ytelelendótk azonban ytelettek (372). Azont yzom ty veletek (440). Az vr isten agyon tynekótk azonokban egymashoz való értelmet: det vobis idipsum sapere in alterutrum (ÉrdyC. 8b). Az fyw azon, ky az atya es nem mass (111b). Közéel temethnek az ew mestereenek coposyához de ne azomba (556). Előszőr meli embert hozza kldtet vala, ismeg azont hozza valazota vala (Isty: Volt. 14). Az Christus istensége szerint azon es egy az attual (Fél: Tam. 252). Micsoda czauargo tudomani ez mely egyszer különbnee maszor azonnac mond valamit lenni? (Bas: Credo. 126). Valamicsoliban talá el halál, azonról itél-meg tógedet a bíró (SBalog: Temk. 67). Az miket építette, azokokat el is nonthattyá (MA: Scult. 20). Meghígytétek, most is azon az isten (Thaly: VÉ. 153). **b**) [melléknévilleg:] **a**) Azon frater: idem frater (ElnC. 66). Azonn széket fili: eandem cathedram sedet (Bal: CsIsk. 386). Azon szempillantásban, mindgyárát, hertelen: ex tempore (Com: Jan. 162). Azon öraban el tisztula: confestim (MA: Bibl. IV. 96. 5). Szüában gyónás, eselekedtiben meő azon alazatossg (Lép: Pflük. 1188). Merő azon szent igazsásg a szent írás (Matkó: BCsák. 209). A sok izzadás a testnek merő azon olvasztása s-bádogyasztása (P: PaxC. 120). Né mind azon tréfát (Fal: UE. 404). Olyk kovélyek, mint ha mind azon régi hatalmas romai polgarok volnának (Fal: TÉ. 780). **γ**) Akkor nyuzott marhábol mess edgy szeleateske húst, azon jó melegen kösd a fájos szemedre (P: PaxC. 51). Azon hevenyében (Fal: TÉ. 640). **2**) ille; jener, jene, jenes. **a**) [főnévilleg:] Az éjjeli varjak a tsókoknak toját felhajászázák es megiszszák, sőt azonokkal vizkódnis szókat (Misk: VKert. 197). Valóban nagyösös ember azon, a kinek sok ész, es gazdag tudományú böltsesség szolgá (Fal: UE. 371). **b**) [melléknévilleg:] Azon végre telöz minden e világon, hogy magának s másnak lenne abból haszon (Misk: VKert. 18). A szóbeszéd közben fordula elő E-nak az oktalán állatokról iratot historiája, nagy kívánsággal emlí-tetvén, ha valaki azon könyvet magyar nyelvre meg fordítaná (16).

ugyan-azon: [idem; derselbe, dieselbe, dasselbe]: **a**) [fő-névilleg:] Az kogyesség vgyazonon ky az irgalmassásg (CornC. 154). Vgyazonon ugy: idem ipse es (KulesC. 142). Vgyan azon-ról szol esmet (Szék: Krón. 63). A több pasztoroknak is az ő példáiát kel követni es ugyazonon művölni (Tel: Evang. II. 118). A mi elégséges az igazuláshoz, ugyanazon elégséges az fűvös-ségnek meg-nyereséséhez (Pázm: Kal. 754). Nem szol mas azon kiüvl való szmó-főlőlől, hanem vgyazonról (Eszt: IgAny. 53).

b) [melléknévképzés:] Gygyazon helyen adnak meg wr isten nek] ew dragalatos lelkeket (ÉrdyC 338). Vgyon azon keresztények (DobrC 479). Gygyazon napon (CoriC 219). Gygyazon tisztelet kívántatik a képeknek mely azoknak, kiket azok jegyeznek (Czegl: MM, 46). Luther vgy lakása után gygyazon őszaka megbőlt (207).

Azonban, azonba: 1) interim, interea; anterdessem, in zwischen MA. És hogy nagyon kesergene, azonba elvegezek az te domi laudamist (ÉrsC 551). A gazda, mikor messze utra akar indulni, hamar megtörésének reményességével biztatja hozzá tartozóit; és ha azonban galyibújak történik, megtanítja mind koll annak eleit venni (Pázm: Préd. 619. MF). Talán az isten a várat is azonban kézben adja (RákF: Lev 159. 2) [at, autem, tamen; indessen, aber, doch]. Azonba 3 el írta inada stet; az illa venit (DöbrC 304). De azonban szaszor nagyobb előmentet lattye az Cristu igéjének az laboru alut (Bor: Évang 1454). Ennek ha eleit nem veszed, heaban folyamodol az fructu, ha azonban meg esik; hoc, nisi provideris ne accedat, ubi evomit, frustra iudicia implores (Deesi: SallC 41). Mivollgy azonban a háziaknak híások lgyabbak, de azonban tisztátalanabbak is (Misk: VKert 30. 3) profinus, continuo; cölends MA. És azonban kakas inekle; et continuo gallus cantavit (DöbrC 437). És azonban el íyvenek 3 tuncitvni; et continuo venerunt (185). Az ország kára száz ezer arany löme, esőszár azt két esztendőben letöme, ötven ezret azonban le töme (Göres: Máty. III. MF).

Azonféle: [ejusdem generis; derselben art]. Azonféle nywas vala; ejusdem erat artificii (JordC 799). Azonféle dolgok (798). Ha valaki zereeny borokat meg bont, tehát egibe fele borral meg ne tölthesse, hanem ismeg azon felevel (RMNy II 3).

Azonhelyt [azonhelt]. Helt: Mes 109. azonhelt Szék: Krón 217. Pethő: Krón. 23. 28. azonnal LevT. I 316. azonhelt 215. 216; actutum, continuo, profinus PL. [auf der stelle, sofort]. Mihelt meg látta volna, azonhelt meg ismeré a pástort (Helt: Mes. 109). Mihelen a esch kiraly meghalotta vala, hogy Matyást választották vala, azonhelt szép szóra fogta őt (Pethő: Krón., Magyar Nyelvészet V 173). Gísla azon helt Selaht Nytráda boosata (Pethő: Krón. 23). Halván e dolgot Aba kiraly azon helt Austrált el rablá és el égéte (28).

Azonként: [similiter, ita; ebenso, so, Miként némien es azonként földön: sicut in caelo, et in terra (MfinelC 23). Vm legyen mi raitone te ingadmal azonként, mikent benned remenkettünk (DöbrC 71).

Azonképpen: 1) itidem C, perinde, similiter; gleich, gleichfalls, ebenfalls MA. En es zolgato luminalmal azonképpen háto: hoc et ego cum ancillis meis similiter jejunabo (ÉrsC 59). Azon képpen teoz: teoz similiter (JordC 116). Munkünk is szinten azonképen hirdettetot az ígert (Szar: Cat C). Holott az 6 életét budosissime nevezí, azonképpen énis életének esztendőt merő budosissime mondhatom (MA: Seult 3). Miként az 6 hivatalában megörizte, azonképpen meg tudya őtalmazni (32). Valamint hogy a mi szöveinkben a vadkanok nagy károkat szoktak tenni; azonképen Judeában a róllák szintén azont tesoleksczik vala (Misk: VKert 164. 2) [ita; so]. Azonképpen volt kellometes te életét (JordC 187). Azonképpen taplalva vala celeteet (ÉrdyC 179). Azonképpen a nag' tisztességgel el temeték az zeit egyházban (311). A sábo is, miképen é tudomány meg jelentette vala, azonképen Babiloniában vitette: ne (Helt: Bibl 144).

Azonközben [interim, interea C; anterdessem, in zwischen MA. Mert azonközbe yllés kesekunda yenyae: quia interim ille tardabat venire. ElnC 13. JordC 605]. Nem illik szinben igazat érteni, es azon közben mas tettedi (Fél: Tan 314. MA: Seult 8).

Azonnal [azonam]. LevT. I 268. 316. Lép: 171ük 1180; confestim, e vestigio C. eilend, ungesümt, von stund an MA. Azonnal kywe zalla az vyzból; confestim (JordC 362). Azonnal el hagyva hw haloyokat követele: hvetet; statim (364). Azonnal megly nyttanak aytoy; illico apertae: sunt (765). Légy azonban meg alla a dög halál (DobrC 139). Ah papnak málto laza leg azonnal előfle (224). Semmi oly dolog nem eshatik, hogy azonnal 3 missehez nem folyamának (HollPréd. 29). Mi helyen vissza térünk; azonnal megly színik az tevelyes (Ak: Itin. 159). Alig kezdettek tanítani az igaz romaí és apostoli hittal ellenkező cikkel, azonnal mindgyart ellenek állottak (Szentiv: Verseng. 8). Ha spahiánkunk szolgái közinkben jű, azonnal házukra ütnek (ÉrdF: ort. 62). Vö azonhelyt.

Azonost: [?]. Ha Ketek jobb tanácsot ad ennél, örömet azonost maradok (LevT. I 195).

Azontól, azontól: 1) [statim, illico, subito; sofort]. Parancsola hog el ymneyek; azontól keeth íyák íyvenek (SándorC 29). Myholt be jowe, azontól azt nekewik megly jelentet (RMNy. II 122). Mihelen mek ertem az k lemelet az saladiert azontól erte leg (lék) (LevT. I 385). Mihelyt elkészül, azontól kiüldöm (II 221). Mihent az török az ő hitre kezd hatyana azontól el vesz birodalma (Mel: Szfán. 509). Mihelyt meghal, azontól országgyűlést hirdetnek (MonTME. IV. 91). Mihelyt ez leveleink megívó követek megérkeznek, azontól megindítjuk őket (FörtC IV. 212). Oly dolgotat mondom ki, melyert tegedet az kiraly azontól fel akasztat (SalMark. 20. 2) [postea, mox; dann]. Orrat fület el metuen a tömlözbe vetee, ki azontól haza hiúta az Justinianost (Szék: Krón. 137). Kőrösi bírák urainélnak és azontól Kerekygárt Miklósnak adassék ez levelem (MonTME. I 178. EsztF: Bsztó 21).

Azonság: [identitas; gleichheit]. A kigyó az embereket az istenvel valo azonsagot ígert (GKat: Tatk 62).

Azóta, azolta: ex eo tempore MA. [seither]. Azoltától fogva; ex eo tempore MA. Negyed napja hogy warhadak, az oltha semmit sem öttem (FélC 296). Soha az olta fogva eg napnál tovább nem mulat vala; neque postea in illo loco amplius unquam moratus (Deesi: SallJ 66). Azoltól fogva (Tan: Szeints 95).

Azután, aztán, osztán, annakutána [osztand; Mon. Okm. VI 129. osztánon MA: Seult 93. 190. MA: SB 147. osztánon Helt: Arim 17. Oé. osztan SándorC 6. DobrC 77. osztan Fél: Fél 17. ACsere: Enc. 152. oszt. LevT. I 105. oszt. II 55; postea, dein C. deinde, deinceps, tum MA. [dann, nachher]. Azután hog; postquam; nachdem MA. 11) Aztán zerelnnek erows-wahen owkett tyztelyuda (ElnC 70). Külöl osztan tanad perpatuar (GuayC. 67). Myvel sozzak osztan (JordC 365). Elezteeb meg kötözendy az erőset az vtm hw hazat el bytangollya (396). Amak vtmna el megyen vala az myveley hazban (MargL 19). Egizer mikoron Iesus, az vtm, hogi bus meg keresztölte volna írma ot... (DobrC 3). Egeb wysagot nem írhatok mast kegelmednek, aztán hogh el ment Memhet bok (LevT. I 153). Ettől tamadane osztan a nemete (Szék: Krón. 8). Chótrótkán az kédök el kezdik az egibe gőlest, mellick osztan az deli szelektől el őszettetnek (KBöcs. 1572. Eö). Amukutána olménéne: post haec alieunt (MA: Bibl 152). Ha azért annak-utána Antichristussá változtanak; haron az kérdés (Pázm: Kal. 661). 12) Akkoron aztán ewrwl (ÉrdyC 597b). Azután osztán reó kénszeríték az praedikátorokat (Pázm: Kal. 351). Az vtm osztan tudományokac es vgyeszekac özne veteset hozom elő (Eszt: IgAny. 393).

Azzal: [tunc; da, dann]. Hallam mintha valami őreperogést hallnék, azzal vetem szememet az oszlopra, hat az zsebbvaló óra ott vagon (Haz 128).

ÁZ-ÍK: [humesco, madesco; nass werden]. Az w ruháin nem azot vli (VigC 198). Tejlen vagy borban azott kenyé-

ret eszik (Pázm: Kal. 888. MF.). Ázot az szemedis igen bőv könyvektől (Zrínyi H. 151). Róm boról, ázik orezám [Theoponosnek] sok esőkjától (Gyöngy: Char. 113). Ázok, fázok, izzadok (Amado: Vers. 235). Jó Batavus, tsak tsárkál éltében, más ég alatt ázik, fázik (Orsz: KöltSz. 22).

be-ázik: [madefio, penetro; nass werden, eindringen]. A föld verrel be azot vala (Deesi: SülC. 88. MF.). Bántja szerelem hazymáza; és szívében mérge ennek úgy béaza, hogy attól elméje majd meg-is áldaza (Gyöngy: Char. 25).

el-ázik: [madefio; durchmásst werden, trunken werden]. A víz nyátt az egész hadnak élése és partékaya elázék, és elvesze (Pethő: Krón. G. 2b. MF.). A ki a borral úgy el nem ázik, mint a Bachus tömlő (Fal: NE. 117).

még-ázik: commadeo, immadeo C. [nass werden]. Meg ázik az azyv kenyér az vyzben (PéldK. 2). Emézd meg egy kevéssé a bort, melytől meg-áztál: quo mades (Káldi: Bibl. 235. Zrínyi. I. 109). Könyű az megázott reszkető és bortul tántorgokon győzelelmet venni (Prág: Serk. 239).

Ázalék: obsonium PP. [zuspäise, zugemäise]. Minden azalegbe elég a so (VitkC. 54). A jesuiták ázalékot-is tésznek a kenyér mellé; a bort-is inkább szeretik a tiszta víznél (Pós: Igazs. L398). El hágyvan az tésti gyönyörűségnek azalekiat, szokniunk kemény eleséghez (Lép: P'üik. III. 274). A bőjten minden levestől, avagy ázaléktól megszűntenek (GKat: Válts. I. 1070). Nemhogy az hadnak lőtt volna húsa, vagy egyéb ázalékja az kenyéren kívül, de isten tudja mint éltem magam is (MonFrók. XXIII. 181).

[Szólások]. Kenés aszszalékért hosszú bánat (FortSzer. Nb). Bizust benne vessed lizodalmodat es el veheted az hus aszszalékiát (N3b).

Ázaléki: [liquidus; flüssig?] Sem temient sem azaleky alkotatot nem főtteel (KrisztL. 5).

Ázalékos: jurulentus MAL.

Ázlal: [rigo; begiessen, befeuchten]. Hogy az vr isten városa ázlaló zent igének tisztaságos folyását irégységből el rekezténék (Beythe Istv: Apol. 1599. MF.).

el-ázlal: ∞ [A záporosó] körös körnül mind el azlala a földet de az ő netese zarazou marada (DelbrC. 169).

föl-ázlal: deglutino C. [aufweichen].

Ázt: [humecto]. Asztom: ich netze, ásztani: netzen, Adami: Spr. Kenderazton, piscina (1262, 1293, 1295. MF.).

még-ázt: ∞ Űtessék el száraz napon, minékutánna a földet megázták (Lipp: PKert. I. 12).

Áztat: humecto MA. [einweichen, begiessen]. Folyó vízben asztatott: fluviatius C. Ky [vér] az ő ruhait vgi asztatah oly mint vgian vízbe nyomtak volna (WeszpC. 60). Veres veritekenel áztota az ő ruhait (113). Nem árt ezokáért a borsos étet, és a jó bor, melybe ásztotta fárkony gyökeret, gyömbért (Cis. L2). Nedvesític, asztattyaec (Com: Jan. 17). Olyan ember, a kin se a szép tanács, se a könyvel áztatott kérlelés nem fog (Fal: NE. 37).

még-áztat: tingo C. humecto MA. [einweichen]. Meg áztagna az azyv kenyeret az vyzben (PéldK. I). Ved á bisalmánae vizét á kit borban meg ásztattál és sananyutottál (Mel: Herb. 196b).

AZSAG: rutabulum C. furnarius contus PP. ofengabel, ofenstecken MA. Asaggal elitni a tüzet: conto versare furnaria ligna; mit der ofenrute das feuer hin u. her kehren PP. Asagon járó boszorkány: volatica PPB. Szén vonó, asag, pemet: rutabulum (Com: Jan. 83). Digitalis, az az wyos fü, mert mint egy asag wy olyan á szára (Mel: Herb. 51). Az tyukokat asagnal szarkald meg karacson estin az fülöbe, hogy toyianac (Bom: Evang. IV. 855. MF.). Haragiokban megli az feleséghek asaghaitis mind az feiehez verik szeghennek (Bál: Epin. 7). Nem illendő vitéz, valamelyet asaggal haytasz ki az tűz melől az hidegre (Prág: Serk. 500).

[Szólások]. Ha nem illettenek az lapáton üljenek az azsagon (MonTME. V. 183). Nem ilhetél a lapáton, sámmár az assagomis fészkelődőd kel (Czegl: Japh. 218). A ki szorenésének földön kerültében, vág[y]ott nagyobb polezra lapáton ültében, érvén fölségéhez szive örültében, jntott sült aszuga feje szédültében (Koháry: Versó. MF.).

Azsagol: verbero SI. [mit der ofengabel schlagen].

még-azsagol: ∞ Távül járj házoktul, mikor vallásodat kárhoztatták, mert meg asagolnak (Czegl: Tromf. 396).

B.

BAB: faba, fabulum, cyanus C [bohne] Babbal teljes: tabarius; babbal vetett mező: tabalia; babból való, babhoz való: tabacius, tabaciusus, fabalis PPIB Vannak oly narezonok, ez világban'w magokat fevlytos [fügy]gyowtrik, es nehezen, ritkan való babbal es nyuanyas arpa kenyoriel elozedhetekh megh (VirgC: 129) Hozinac babot, lenezet (Helt: Bibl. II:214) Terem borsó es bab (Valk: Kár. 48) A bab az ő gyümölcseit két fele nyilo léfelyben termi, mint a borsó is (AC:Ser: Enc. 239).

[Szólások]. Egy babot nem adnőc rayta: ne crepitu quidem digiti diguam MA Azt akarják, hogy az írás magyarázatyában egy babot ne adgyunk az sz. atyákon, mert emberek voltak s meg esalathozhattak (Pázm: Kal. 688). Tscie egy babot sem adnőc a jesuita írásún (Czegl: Japh. 119). Te sem tutál semmit olyat ne feleli, a ki csak eggy babot érhetne is (Bal: Csik. 114). Egy babot nem érne minden külső békeségine (GKat: Váls. II:1256) Hadd alább jó száz, mert nem babodban találta: iube actu proclivā, non enim inter centauros versaris (Deesi: Adag. 237. Kisv: Adag. 255).

[Közmondások]. Az babot sem az lencéért főzik: papiri fructus non postulat magnum spicam (Deesi: Adag. 188. MA).

disznó-bab: altercum MA PPIB [szubohne, eselbohne]. Erdői bolán, széles a levede mit inaz vii funec, magos a szára, szederes a levede, disznó balacae is hívja (Mel: Herb. 94).

farkas-bab: faba alba Mel: Herb. 155b. wolfbohne

farafolyó-bab: faba scandens; baumbohne. A bab emy hány féle; a ki nem fára folyó, nem nőn igen magassá (Lápp: PKert. II:199).

füge-bab: lupinus; feigbohne PP

olasz-bab: fuscus; welsche bohne. (Lápp: Cöl. 7) Az olasz bab jó zírós földet kíván (Lápp: PKert. II:201).

török-bab: fuscus, smilax, isopyron amezeben C pisum Graecum MA türkisch oder kleine welsche bohne PPIB Phascolus, török bab, avagy olasz bab, avagy fára folyó bab (Lápp: PKert. II:201)

vad-bab: lupinus (Com: Jan. 22)

Babos: 1) tabalis C [bohnen- **2)** maculosus, variegatus Kr [schleickig, getleckt. Babos, bírtórsó ábrázatu: babiolus; babos színű: guttatus; tarka, babos alkoszokkal terített asztalok: pantherinae mensae PPIB Pörázra ebeket fogának A szájkás Hárpia a kopár száresíval, babos leopárdnak egy fészki társíval (Gyöngy: KJ. 11) Az prismus ollyan babos mint egy pisztrang (Koesk: OrM. 281) Paripája szép volt, babos mint a tigris (Gvad: RP. 141)

Babosod-ik

el-babosodik: maculis suffundor PPIB

Baboz: maculis noto, adsperso Sl. [besprengeu, tüpeln]. Ortzóját a széplő babozza (Gvad: Lov. 21).

BÁB: puppa C, oscilla MA. [puppe]. Olyanok vagyunk, mint az esztelen gyermekék. Ezek holmi bábon és alakon kapnak (Pázm: Préd. 974). A gyermek eszergetőkkel, bábockal (teropitaculis, pupis) jáczodozván (Com: Jan. 44). [Vö. **BABA**].

Báboska: 1) infantulus; kindchen]. Egy gonosz nő az szóló hogyan el temetti gyermekét. Ezt lattya egy kis gyermetske es meg mondya az anyyanc, hogy az babotkat ot dugta el (Born: Préd. IV:876. MF.). **2)** oscilla PPIB. [püppchen]. Bábotskák, melyeket játszdottanak PPIB.

Bábos¹⁾

Báboskod-ik: [artem magicam exerceo; zauberei treiben]. Ne függessenek pápától pénztalásért bővöltött keresztetkét, vagy Agnus Deit a nyakokban, hagyják a baboniskodóknak, és báboskodóknak amozokat (GKat: Váls. II. Elm. 55). [Vö. **BABA 3)**].

Baboz¹⁾

Bábózás: [fusus pupparum; puppenspiel]. Képekkel való bábózás (Tof: Zsolt. 559).

1. BABA: infantulus Kr.

Babácska: delicata, muliercula; weibchen]. Az kenyes babackac feriekac még neukrül is elfelekezec, hanem nagy henokodásban es szabadságban job időket elhenyelic (Pesi: SzázK. 73. MF.).

Babica: infantulus; kindchen]. Szeretettel volt hozzá, most is nálam az babicziája (LovT. II:291).

2. BABA, bába: 1) anus C, vetula MA Vén bába: anus MA. Vén-asszony, bába: das alte weib (Com: Vest. 119). Harmad tauwengyak mynnow állapotban ad meg meny föld, kőről sok bába lyr bezed vagyón (ÉrdyC: 186). Ne szaporítsatok ebbe soe szot. Az regi bába beszéd mennyen ki (Mel: Sum. 1). Az pogáni es babakhoz illendő beszedeiket el tauwengassal: ineptas autem et auiles fabulas devita (Fél: Bibl. II:112). Az bábáknál is bolondabbak (MA: Tim. 798). Nykorgo bába fésőség (Bal: Csik. 45) Semmi bába nem ér a nyelvével (Kisv: Adag. 314). **2)** obstetrix C MA [hebamme]. Fogala es zve, hozya hyva az babakat es monda mekyk: hozyak jls az gyermeket (DombC: 175) Mykoron zent Bernald egy ydőben nagy fle faydalomban esőt volna, meny balacak yweonek hozyak hogy ew batesegot megh lathnak (ÉrdyC: 501) (Zy: maria amera wothi zogeny hogy ew zenth zylesekoron nem leenek babay awagy daykay (ÉrsC: 211) Nagi erlemes wagi zent Maria magdalonā ky az en zylesemnek nehezsegben babay dolgat be tellyestted (399). A balac felső az istent, azert el nem vashce ököt (Szék: Krón. 17). Azert linak bábát,

hogy mind kezét lábát kösse meg lágy gyepőlővel (a gyermeknek) (Fely: Dies. 14). Jobb a torkát metszette vélna meg a bába, mikor köldökét metszette meg (Kisv: Adag. 193). Socratesnek az anyja bába volt (László: Petr. 100. 3.) [magia, venefica; hexe]. Őrddégi czalard hamis tudománai, czalardasszaggal, mint egy kentefítés őrdögje, balac, ty papoc, meg etettek a nepet (Mel: SzJán. 457). Az szülés után nyolczad napal étzaka a boszorkány bába, más két boszorkány aszszonyal az beteg aszszony ágya előtt meg áll (Alv: Post. 1474).

[Szólások]. Mit dudorgasz, hogy nem ugrasz, kurva volt az bábád! (Thaly: Adal. II.96). Bábáná tőtöttöd magadat: Amphidromianu agis (Decsi: Adag. 273).

[Közmondások]. Az sok bába között a gyermek is elszokot vezni: multitudine imperatorum Carium perdidit (Decsi: Adag. 136). Mit őrdög nem tehet, oda bábát igazít. A vén bába őrdögnek hadnagya: non audet stygins Pluto quod anns (Kisv: Adag. 351).

boszorkány-bába: [venefica; zauberin]. Az szülés után nyolczad napal étzaka a boszorkány bába, más két boszorkány aszszonyal, az beteg aszszony ágya előtt meg áll (Alv: Post. 1474).

Bábái: [anilis; altwöibisch]. Továbbá az celetlen es babái hitsagos besedek twed eluees, el tauoztas: ineptas autem et amiles fabulas devita (Komj: SzPál. 374).

Bábálkod-ik: [obstetrico C. MA. [das hebamengeschäft treiben]. Mikor a zsidó aszszonyoknak bábálkodtok, és a szülés ideje eljő, ha férfin lénd, öljétek meg (Káldi: Bibl. Exod. 16. MF.). Az ő keze bábálkodván hozattatott ki a tekergős kígyó: obstetricans manu ejus, eductus est coluber tortuosus (Lánd: UjSzeris. II.212).

Bábálkodás: [obstetricatio, scientia obstetricandi Kr. [hebamkunst]. Nem olyanok a zsidó aszszonyok, mint az egyiptizaiak, mert ők tudosok a bábálkodásban: ipsae enim obstetricandi habent scientiam (Káldi: Bibl. Exod. 1.19. MF.).

Bábás: [magicus; zauberisch]. Bábás ember: in Cybeles sacratio factus (Kisv: Adag. 239).

BABÉR (*babir* PP. PaxC. 311): [bacca lauri; lorbeer]. A ludfiaknak reggel egy kevés sőt, babért, azaz laurus fiinak gyümölcsét, és hamskát adjanak bé (Lipp: Cal. 13. MF.). Ennek eleit veszed, ha a füleit belül, kívül is megkened babér, avagy borostyán olajjal (28). Némelyek más mesterséggel is akarják a férget a fábul kivésztani: borsot, babert rutát borral öszve kevernek (Lipp: PKert. 297. MF. Cseh: Orvk. 53). Babir vagy bálfi (PP: PaxC. 311).

BABIRKÁL (*baborkál* Lép: PTük. II.121): [frico; krabbeln]. Az megholt oroszlámnak szakállában az féleken nyulak is babirkálhatnak (Zvon: Ragazp. 162). Az lepedőn es agra lepleyn baborkál, motoz, ragadoz (Lép: PTük. II.121).

BABONA: fascinum Ver. superstitio MA. [zauberer, aberglaube]. Myerth hogy olmynth ez velagon eluen, kwlwmb kwlwmb dekretomokual, emberi zeresekuel, babonakual tartattatok (Komj: SzPál. 332). Bábai es babona kőuető (Börn: Evang. III.292). Balant nem tisztelni, babonatul magát megőni (Boru: Préd. 121). Aldással es kőtessel, anagy egyel fele babonatul akariak az betegeket gíogítani (Fél: Tan. 502b). Mint bünteti azokat, kik igyenesen isten ellen vétkeznek, hitelenségben, babonában, káromlásban (Pázm: Préd. 19). A nyavalyás poklosok nem keresek babonát, és bájos tődzulákat, vagy boszorkányok berbitélését, gyógyulásokra, hanem igyenesen istenhez folyamodtak (953). Agnő jelté babona (Toln: Vigaszt. Előb. 5). Legtőbbet tart a kősség a babonáról (Kisv: Adag. 372).

Babonál: fascino MA. [zauberer treiben]. Bár bókét hadnánac eféle babonáló sidoszisanac (Vallást. m).

Babonálás: incantatio, fascinatio MA. [zauberer]. Megh tiltotta, hogy semmiféle aszszonyi állat az negyed napi hideg-

jelés ellen nyakban függő ezédulát babonálással seukínce ne adgyon (Prág: Serk. 711).

Babonálkod-ik: [artem magicam exerceo; zauberer treiben]. Isten nem-uel varasol es babonálkodik (Decsi: Préd. 121).

Babonálkodás: [incantatio, fascinatio; zauberer]. Czac az testnece dolgait czelekeszi, az műnemínce az paraszinasag, fajtalanlag, babonálkodás (MA: Scult. 683).

Babonás: superstitiosus C. MA. [magicus; abergläubisch, zauberisch]. Babonáson meg zemlelehn a napokot, az holdokoth és az chyllagokat (Komj: SzPál. 322). Babonás ember: theogenis hecateum (Decsi: Adag. 196). Nem tanettya egygetemben azt, hogy az pápaságban való babonás őrdög fűző papok isteni erővel fűné ki az őrdögüket (Zvon: Post. 1.1537). Azoknac Sibillái, babonási (Com: Jan. 129). A nyakban kötött babonás orvosságokkal az igézetek fizettetnek (216). A vén aszszony bába bábónás (Com: Vest. 1). Afféle dolog embert babonássá teszi (Czegl: MM. 178). Babonás ital: circum poculum (Kisv: Adag. 75).

Babonáskod-ik: [artem magicam exerceo; zauberer treiben]. Babonáskodók, és báboskodók (GKat: Vált. II. Előb. 55). Mit babonáskodie a veszet gyűlés? hiszem nem az, az ur-vaesorájának véghe! (Czegl: Japh. 186). A bűfűző bábójosok, a kik ezekben a szent napokban solfételeképen babonáskodnak (Csúzi: Tromb. 65).

Babonáskodás: [incantatio, fascinatio; zauberer]. Az mondattatit eféle, hogy az őrdög az ő babonáskodásokra maga kévén [gy] el hadgya szállását (Zvon: Post. 1.537). Loraticus Domünek teste hóherának hivattatik az ő babonáskodásáért (Czegl: MM. 201).

Babonásság: [superstitio, fascinatio; zauberer, aberglaube]. Valaky finetek titűletek az palnat el ne vegie, az italomba meg ne cyalon sansandelkual az angeloknak alazatossga miat es babonassaga miat (Komj: SzPál. 331). Ki kezdem kialtani, kinek nyuzo fozte keggelenseget, kinek babilasat babonassagat (Börn: Préd. 131). Calvins esufos babonásságnak mondja, ha ki a Jesus nevére meghajlja térdét: quasi vox esset magica, quae totum in sono vim haberet inchnam (Pázm: Kal. 487).

Babonasság: superstitio, incantatio Kr. [zauberer, aberglaube]. Mely sidoknac babonassagok, gyakorta mynd az potaknal megh feddetterwth (Komj: SzPál. 27). Nem babonassagbol tisztelic (Mon: Apol. 169). Mely szeretet nem babonassággal, hanem eszességgel kell keresniek (Prág: Serk. 332). Lássam ninesen-e ott holmi babonasság, szerelem gerjesztő méreg, más gonoszság (Gyönyz: Char. 141).

Babonáz: fascino MA. [zauberer treiben]. A pápisták, az Judás pénze formájára öntött kenyer anyékát keresztel babonázzák (VárM: ÉgSözv. 47). Több katonát es doctort, lát itt az ember, hogy sem Azzsiában varázslókat, babonázokat (Fal: TÉ. 778).

még-babonáz: [fascino, incanto; bezaubern]. A kik egy ideig jól futottak, megbabonáztatván, visszatértek (Pázm: Préd. 831). Meg kellett szép szóval babonázni es hámitani az sokaságot (Pázm: Kal. 612). Valaki megh babonazza az gyermeket, az keresztégnec sacramentumát moskollya megh (Prág: Serk. 190).

mégbabonázás: incantatio MA. [zauberer].

Babonázás: fascinatio Kr. [zauberer]. Hiszen babonázás ez, hogy a világ bűdössége jó izn, sanyarn rabsága könnyű (Pázm: Préd. 760). Sok háladatlan emberek, az ő sok őrdégi babonázásokkal az pokolbéli sáttámnak áldoznak (Lipp: Cal. 260).

BABOSGAT (*babosgat* Czegl: BDorg. II.117: 1) [demulceo, coloro; streicheln, beschönigen]. Az haragost egy felől dorgálui, más felől babosgatni, semmi nem egyéb ingerlésnél (Prág: Serk. 441). Hogy szapora lelki tusakodásidat babosgatod,

nem ment a meg a vétkezéstől (Czepl: Bförg. 139. 2) [levioribus occipar; krabb-ku] Tovább osztán nézd meg mit babosgat (Nagyari: Orth. Előb. 64). A régiségbet ne babosgasd; mert az néhai időben így szololt (Czepl: ORoml. 205). Titkos dolgot is babosgatnak némelyjök, e közér mezőn (Czepl: Mf. 146). Igyatok ebből minnyájuk, csak a tízenkét tanítványokra tartoztak, mint Iudariánus babosgattya (Czepl: Bförg. II 177).

BABUG: papilla C. MA. [brustwarze] Tsóts bambója, avagy babud [igy] C. Tsóts babugjának formájára való; papillatus C.

Babugos: papillatus MA. [knospen fönnig].

BABUK *babuba* Com: Jan. 37. Zrínyi. II 120; upupa, epops MA. [wiedehopf] Ezek az egy madarak közül kylléle nem ylyk egy; keselyűth, hegyzath, labvokth, ewlvóth, es meny holló nemöth (JordC. 91). Hallottál már tarka babufákat (Zrínyi. II 120).

büdös-babuk: upupa, epops C. MA. [wiedehopf]. (Helt: Bibl. CC'3). Az büdösbabukot nem látván serögében, meg haragok ellene (Pázm: Kál. 111) Büdös babak avagy banka (Misk: VKert. 119). A büdös babak berzenkodik a hattývával (Kise: Adag. 112). Büdös babak kiált (Gvad: Pösty. 5).

szar-babuk: epops C. upupa MA.

BABUKKOL: bambor C. MA. [belförn].

BABUTIZÁL: *babutizal* Mel: ballatio C. [stotte ru] Nem illik ebbe babutizálni senkinek Tud istennek hat a Christust (Mel: Szék. 49).

BÁCS: számadó juhász, juhász gazda Kr. Ha nagy ur vagy, nuszót, nem kít báts lenyújtott keszöl, kőntösödre vészsz (Szék: Kalm. 8).

BÁCSÁDOM: [valé: gott beföhlen?] Hogy tsak ilyen szép bátsidomval el ne menyen vele, ezt akarom itt megjegyeztetni (GKat: Tirk. 314).

BÁCSI: [müör natu; vetter]. Bácsi, kedves bátsi! (Orey: Költ. 84).

BÁDOG *baduo* BécsiC. 123. *bádóg* Hall: HHist. III 256. *batog* SzCsomb: Flöhr. 135. *batok* JordC. 182. *bátor* MA: stamm, lamina stamo obdnetu MA. Major: Szót. 117. blech Adáni. To stannad tannad egéb orzag hadoe ki paranöl menden földnee: et regnum tertium aliud aerum (BécsiC. 123). Arany, ezstth, erez es vas, oon, batok (JordC. 182). Moyses az badog kígtól föl akasztta vala (VirkC. 10. 91). Az templomnak hezattya mindenit batog (SzCsomb: Flöhr. 135). A nagy tűz miatt össze olvadnak a fündöklő bádogokkal befödött házak (Hall: HHist. III 256).

Bádogos: [stamo obdnetus; mit blech beschlagen] Látok már hegyeken atzáló nyársakat, hogy menylyköl ne érjen bádogos törnyokot (Orey: KöltSz. 208).

BAGARIA: 1) corium Russicum, Bulgaricum Sl. [juchten]. Hozzon bagaryath ewth woggel (RMNy. II 181). A bagariát kíbel szablya szíjat szabhatni (ÖtvMest. P. vsz.) 2) lorium loramentum MA. [riemen]. A szíjártócsinál öveket, bagariákat, szaldya-szíjakat (Com: Orb. 165).

[Szólások]. Igen néki szoktál az bagaria meg orosztásnak (Bib: Csk. 163). Alban is jól meggyonszátok a bagaria tét, hogy Magyarországnak nincs ki magát áriánusnak mondani (Pázm: Lev. 252. MF). Vonnák-bé mind addig az ellenkezők a bagariát, míg evidenter meg próbálják (Pös: Igaz. 315). Kétség kívül nagyon megvonta volna Salamon a bagariát, mértékletesben s törvényesen élt volna (Csúzi: Tromb. 31).

BAGAZIA: tela coloro tineta MA. TP. [geflanzte leinwand]. Ezek bagaziák, kikből ha akarják, lesznek hadi bogozók (Szék: Kalm. 8). A selyem ruha posztóra, a posztó bagaziára

fordult nyakokban (Nán: SzóT. 191). Egy vég perzsián szües bagazia (VeetTrans. 11). Vala egy rossz gyalog doljók, és egy lútván bagazia ziszlójok a székelyeknek (ErdTört. 163).

pálczas-bagazia (VeetTrans. 11).

BAGÁZSIA *bagysia* RákF: Lev. 1626. *bagysia* Mik: Törl. 71: [impedimenta, vasa, sarcinae; gepäck, bagage]. Az itten lévő hadak bagésiját ma Köbélkőtra küldöttem (RákF: Lev. 1626). Az egész bagasia elüdült, tsak mi maradtunk még hátra (Mik: Törl. 71).

BAGDÁCSOL

el-bagdácsol: [lentis gradibus discedo; langsam fortgehen]. Ha az meg fészült ur Jesus Christusnak keresztlyan yelen vala az pokoldely sathan bol oth semyt nem talda egyeb zenőknak halalara meg azonkeppen el bagdacholwan ha myt kapthata (ErdC. 179).

BAGOLY *bagol* DöbrC. 179. *baglyot* Csúzi: Síp. 640; bubo, noctua, ulula C. [eule]. Bagoly mogyara huhogatok; cuculo C. Bagolyúl huhogatok; cuculo MA. Olfa léttem mikent bagol kalitkaban (AporC. 62). Olfan lők mikent bogol kalitkaban (DöbrC. 179. KeszthC. 266. KulesC. 214). Olfan vágoe mint az pusztaba lakozo bagol (Szék: Zsolt. 103). Eyel iarna mikent az bagloe mert semmit nem tudnae (Börn: Ének. 389). Nap féu előt futo baglyok avagy puppeneverők (Alv: Itén. 172). Bujbólak a bagoly a nap fény előtt (GKat: Titk. 359). Nehéz felvigyázni annak atfével, a ki a bagjot is meggyózi szemével (Gyógyg. Char. 174). Alban egy huhogó éjjeli boglyot találek (Csúzi: Síp. 639).

[Szólások]. Igen ért hozzá, mint az bagoly az Aue Mariához (Döcsi: Adag. 2). Amnyit tudsz hozzá, mint a bagoly az Avé Mariához (Matkó: BCSák. 115).

[Közmondások]. Bagoly is bíró házánál; suus quisquedoni rex est (Döcsi: Adag. 51). Hogy lehet az, hogy az bagoly énekeljen az fülemülének (287). Egy illik ez Titulus az Vitulushoz, mint az lipy sűg a bagolyhoz (Zvon: PázmP. 18). Bagollyal hímertartanak (Vörösm: Lev. 38). Nem lehet bagolynak selyom fia (Matkó: BCSák. 118).

éjjeli-bagoly: [noctua; nachteule]. (Com: Jan. 30).

fejes-bagoly: [strix; nachteule]. (Com: Jan. 30).

füles-bagoly: asio C. noctua MA. noctua aurita Nom² 153. [ohreule, ulu]

huhogó-, huhogató-, huholó-bagoly: aluco (Com: Jan. 30). [steineule]. Ezek a madarac között, melyeket meg ne egybet; egy vanyu, hatyu, huhogató bagoly (Helt: Bibl. I. CC'3. Misk: VKert. 494).

macskafejú-bagoly ~ A matska fejú avagy huholó bagoly éjjel jár (Misk: VKert. 494).

nagyszemű-bagoly: [scops] (Com: Jan. 30).

reméte-bagoly. A remete-bagoly egész ősszelés tsak két vagy három nap-is alig mutatja ki magát (Misk: VKert. 495).

síró-bagoly: [strix funerea; todteneule]. A matska fejú bagollyal rokonságok; a remete-bagoly, apró síró-bagoly (Misk: VKert. 495).

Bagolyesa: [bubo; eule]. Bagolyeha borsó; cicer, bulonís pisum (Beyth: Nom. 30).

BÁGYAD *badgyad* MA. *bágyad* PFFb: defetiscor MA. [nutt werden]. Ime vitézee hawségnee miatta, a fezyner nehezségnee alatta bágyadnae szomiusgnac miatta (Valk: Kár. IV. MF). Az val loque hatan nagy soc gyenge szüee haladra badgyadnae (Börn: Ének. 3136). Midőn el tanozik az szertot, anyera bagyadna kezd fekönni az felek, mintha forro fazek mellől az tűzet el vonnad (Döcsi: Agost. 166). Mint hajnali harmat a bágyad füvekre, más kedves híre is repüle Fülekre

(Gyöngy: MV. 47). Gyötördeve s epedve képes hát agzódnom; lankadva s bágyadva, éhezve s koplalva illendő bússúnom (Thaly: Adal. 1186).

el-bágyad: [elanguesco MA. [ermattón]. Való bizony oloter-nes felekez vala az agham igen nag' rézégességgel el bágyadvaun (BécsiC. 37). Mind el bágyattac vala (GuanyC. 58). A sírásba eel bágyadoth vala (WinklC. 116). Én el alvam, es el bágaadek (DöbrC. 17). Hagyattok el egy kevesse es wartyatok, netalant az azzonyallat az nag' keserűségben bágyadot el, talan meg meg eleweunl (ÉrscC. 137). Mykoron el bágyadot volna, el zendőrdődek, es ilyen almat kezde lathny (ÉrDyC. 666). (A) forma maguauak vize el bágyadot betegéket föl sörkent Baythe: FivK. 49). Az menő hadban el fogyatkozik es el bágyad (Porró: Curt. 363).

elbágyadság: [debilitas, languedo; ermattung]. A restség es az el-bágyatság (Czepl: Japh. 92). Fárasztmán addig mind ezzel torkomat, valamig érezném elbágyadságomat (Gyöngy: MV. 38).

még-bágyad: languesco MA. [ermatten]. Deli mykoron az napnak feleelt el mente volna, felől nagh bwozogságs hew- segh swthyuala, es meg h bágyadoth (PeerC. 60). Meg bagyat lelkünk (Börn: Préd. 39).

neki-bágyad: [defatigor; ermatten]. Ebéd tájban felkel- vén, fel is öltözvén, neki bágyadt s kornyadozó állapottal, de ugyan esak dolgaimhoz láttam s fen voltam estig (Moulrók. XV. 382).

Bágyadás: languor, debilitas, defatigatio MA. [ermattung]. Bágyadással bajmoldó (Com: Jan. 118). Péter nagy bágyadásban fekszik vala az hajó elvesztése miatt (Pess: SzMag. 93). Gyomor bágyadás (Tarn: Szents. II. 288).

Bágyadoz-ik: lassor, defatigor Kr. [matt werden]. Titkóhá öfűnest, de kinyilatkozik szerelme, mivelhogy gyakran bágya dozik (Gyöngy²: Char. 112. Fal: BE. 616).

Bágyadság: debilitas, languedo Kr. [mattigkeit]. Használ- hatsz ő neki te az orvossággal, tehéd, hogy nem léssen ilyen bágyadsággal (Gyöngy: Char. 120).

Bágyaszt: delasso Kr. [matt machen]. Illyetén vesérgéssel bágyasztotta magát a madár (Könyi: VártaM. 26).

el-bágyaszt: [delasso; matt machen]. Az kígyot el bágyasztja, midőn azzal füstölnee (Pécsi: Szúzk. 16). Bőftőlesee ösztöretnek, chufsgoc el badgyasztnac (Pécsi: Ágost. 32). El bágyasztó lanktság (Com: Jan. 217). Göbbe hátú, mert lenyomta fűstös munkotéra, elfárasztott, elbágyasztott dióverő pízna (Thaly: Adal. II. 88).

még-bágyaszt: [languefacio; matt machen]. Ő iróttók moyses meg farrada, mert ő lelket meg bágyasztak (DöbrC. 190). Edős illath allath epenek, es merőgnek keserűségeuel megrezezytetel, es megbágyasztottal (NagyszC. 64).

[Bágyul]

el-bágyul: [languetio; ermatten]. (Az torna) el bágyult be- tegeket fel serkent (Mel: Herb. 172).

BAJ (*bozhozow* (Zinár): **1**) certamen, lucta MA. [kampf]. Nőszá jőjjön-kő bajra; procedat *agedum ad pugnam PPIB. Zrínyi- től ki-kérjünk hat fő vitéz bajra (Könyi: HRom. 108). Díühből haragjától meg nem meneked, oh ha lehetséges, a bajt kerül- jed el (PhlIFl. 76). **2**) molestia, afflictio Kr. [mühe, plage]. Raba- tás, szegény, nyavalyás, nagy bajjal élő; aerumnosus PPIB. Ha kit törvényre idész, léssen bajja, míg szörin számodra elő tudja rakogatni (Matkó: BCsák. 122). Ki szünja, ki bánja, ki neveti bajodat (Thaly: Adal. 12). Jaj bajjal egyeles szerelme (Könyi: VártaM. 24).

[Szólások]. Félék hogyha véle bajban keveredél, ol- nyomatva tőle, földre heveredél (PhlIFl. 75). Erős Achilles bajra hittá vala (ComaC. 38). Bayra kőhita (Mad: Évang. 244). Enged meg, hogy Zrínit s más 616t halálos bajra híjnk (Zrínyi. L150). Es miért báira nem hittá (Hly: Préd. II. 252). Bayra hívás; provocatio (Ver: Verb. 26). Egy maga hitt idegen bajnokkal kölvén bajra (Gyöngy: Char. Előb. 1). Bayt adni: in arenas descendere (Döcs: Adag. 69). Nagy bayt hadat kelleté indetani az apostoloknac a satan orszaga ellon (Mel: Préd. 348). Mintha holygatnál rajt, egymásba kap- ván, inditnak ocsmány bajt (Gyöngy: Char. 220). Nyari Pérecze- nec egyszer bait küldöl, azt tudad, hogy nem mer vedel vny (ComBal. Senki annac bayt küldenü nem mer, az kit tud hogy győzedelmes léssen, ha szemben mégyen vele (Prág: Serk. 571). Küszködik szívével starr erős bajt (Gyöngy: KJ. 72). Ha úgy nézed, mintha ütözetre menné: véhéd, hogy bajt Hector es Achilles tenne (Thaly: Adal. 1137). Ne véggy bait az haragosnal: cum iracundo non facias risam (Kár: Bibl. 1655). Bait veszenis valaki (Pél: Bibl. II. 116). Az yewss crysthws en yegyesen kyert en ez bayt el wozom (ÉrscC. 183). Az neweth meg h ilya, ki lezon az wytezek newe, az ky en welem az bayt föl wezy (LévT. L157). Mynden ky bayt akar vnyya myndentwl meg tartozattya ew magat (ÉrDyC. 88. 396). Mynden ember a ky bayth vy, hansolodyk, myndene- ket el zenned (Komj. Szál. 157). Bayt kezdé vele vni (Helt: Krón. 29). A bűnnel, ördöggel, é vilagnal bayt vittak (Mel: SzLán. 215). Bayt vinya formoy atkannal (Börn: Ének. 32). Bayt kell vni, es az ellenséget meg kell győzni (Tyuk: Józs. 328). Vala egy gonoz oryas fayzat ky myndemel bayt vonzon vala (ÉrDyC. 593b).

[ügy-baj]

ügyyel-bajjal: [difficüter; mit grosser mühe]. Eszedben vehéd, kegyes olvaso, melly nagy ügyvel, bajjal kellessék a hamisságot oltalmazni (GKat: Titk. 327). A derék tábor az esső miatt nagy ügyyel bajjal Bars mellé szálla (Czepl: Dág. Előb. 31).

Bajol: 1) [certo, dimico; kämpfen, streiten]. Igaz, áldott isten, könyörülj mirajtunk, kik te szent nevednek oltalmáért vívünk, az tüled vött hitért es nevedért bajlunk (Thaly VÉ. 196). **2**) [laboro; sich abmühen]. Egyenlő betegség az heában való gyönyörűség alatt tikkadni, es bajolni (Prág: Serk. 931). Bajol azért véle, hogy a fa gyümöltésvel is élhessen (Ker: Préd. 653). Sárral kezdé bajolni (Matkó: BCsák. 251).

Bajlakod-ik: [certo, pugno; kämpfen]. Velle baylakodni felehes, halálos (SzBodó: Söldes. B).

Bajlakodás: [luctatio; das ringen]. Nagy kételkedéssel való baylakodással örök veszedelmére jut (Exp'ime. 2).

Bajlód-ik: 1) luctor, luctator, confictor MA. [kämpfen]. **2**) [desudo; sich abmühen]. Mene eztened bajlodth es munkalodth vele (TelC. 260). Nem akara vlec baylódni a szoros es nehez vtakon (Helt: Krón. 105b). A testi atyák kevés ideig bajlónak es fáradnak nevelésünkben (Pázm: Préd. 1094). Hogy ha így kell santikálnom, es baylódnom, félec azon, hogy nekem en szivem elkeseredic (MA: Bibl. V. 19).

Bajlódás: 1) confictatio, luctatio MA [das kämpfen, ringen]. Az ördöggel, az bűnnel, az kegyetlenekkel es az balak minemü baylodasa harcza es küszködése legyen ez vilagnac (Börn: Préd. 647). **2**) [oerumna, labor; mühe, plage]. A mint a földdel es az elvetet maggal mindenkor baylodos kel, vgy mi velünk is (Börn: Préd. 112). Az ellő juhokkal való bajlódásból magasztalta isten ötet népének tegeltetésére (Pázm: Préd. 1098).

Bajlodol-ik: [curo; sich kümmern]. Dísno ölával nem bajlodolom (MA: Tan. 22).

Bajmoldó-ik: 1) luctor, affligor, molestor SI. [ringen]. A magzatot méhében viselő, es gyakor bágyadással bajmoldó

asszony: mulier factum in utero seu matrice gestans et persaepe malacia laborans (Com: Jan. 118). **2)** (tenor: sorgen). Házas emberek, avagy más tisztátalan személyek ne bajmoldogyanak az sáfrány körűl (Lájp: PKert. II 96).

Bajmoldóság: cura, sollicitudo, labor; sorgo; mühe]. Az illé szerint való sunyagítás, és bajmoldás után, részesülvények a győzedelmes érzékenységnek látszóit örömben (Pécsi: Ágost. 376). Az Iyk nem sok bajmoldással nevelődik (Lájp: PÜik. I 302). Mire indíthaták volna egyébre, hanem ezeknek leírására, és azokkal való bajmoldásnak oktatására (Lájp: PKert. I. Előb. I). Ne csak paraszt vetevényeknek nevelésekre, hanem még a drága közönséges és idegen virágoknak bajmoldásokra is ügykezzenek (Előb. 2). Kalendariummal merék az nemes magyar nemzetek eleiben járni, kiből kerék virágoknak, vetevényeknek bajmoldására indítanak (Lájp: Csl. Előb. 7).

Bajos: dñfcllis, molestus MA scrupulosus, operosus PP. [műhszög, beschwerlich]. Bajos ember; morosus PP. A világi nagy-szögök h. gyvs. úttján bajos a felmenés; de veszedelmesh a tetén létel. (Pázm: Préd. 88). Arra vette-tünk, hogy bajos munkáival, lombukunk verítékével keresztük. (Könyrfünet. 620). Sola végét a bajos galibának nem érik (593). Azon városban az Gordiusnak bajos eszmóját szabályval el vagdallya. (Fórró: Curt. 78). Az király az helynek bajos voltát meg szemlélvén, azt vezetve vala, hogy ornát el mennyen (332). Jó idején negyel ügyökből föl kelnek, hogy sokaknak bajos gond szerzennek (Prág: Serk. 87). Bajos dologh arra kívánkozza nem vágyódni, az nünce kívánsága benned imánár meg avút (649). Crates javút el veti, ugy mint gaudine bajossab, mint sem hasznos részét (865).

Bajoskod-ik]

ki-bajoskodik: [se eluctari; sich herausarbeiten]. Nálközti urani, biqmester is szőlőt vált urunkkal az híd szélére, de az többi mind levon bajoskodiknak ki (Monfrók. VIII 326).

BÁJ: magia, incantatio, veneficium, superstitio MA [zaubererei, hexerei]. Bájfü: laurus Alexandrina MA. Bájfü mag: haecce lauri PPP.

bü-báj *thibay*. Bora: Evang. IV 681a. *bü-bü* Gyöngy: Char. 109. 122; cantamen C. magia, incantatio, veneficium MA [zaubererei, hexerei]. Az ördögöt őzi de nem szentelt vízzel es bü-bü bájval (Mel: Sam. 10). Se bübajval se egyebül az ördög ellen ne éllyüne (Bora: Préd. 155h. MF). Bübaszagrú, bopatrú, bübajrú magy egyebekre (Bora: Evang. IV 681a). Bü bajt, babonát ne fűzzek (Bora: KÜd. II 37). Bü báj habonásig (Tel: Evang. II 13). Ördögös bübájjal nem eselökésünk (Bál: Cslk. 280). Leányom valami bübájjal vesztetett Gyöngy: Char. 109. Tüged ártalmas szem bübáj vesztett sebesített (122).

bü-bájol: [incanto; zaubern]. Segétséget nem a földön a bü-bájolókul kereste (Mad: Evang. 141).

bü-bájolás: [incantatio; zaubererei]. A keresztényi hitet megtartya az eretnekeknek bübájolása ellen (Tóbi: Vigaszt. 9).

bü-bajos: **1)** magicus C [zauberisch]. Bübajos kofa: saga C. Bübajós mesterség (MA: Scult. 274). Bübajos aszson (Bál: Cslk. 304). **2)** magus, incantator C [zauberer]. Kís-oda könyfűrdine az kigyóit megmaradstatot bü-bajoson? (Kár: Bibl. I 657). Mőysést az egyiptüsök bübájónak tartották (Mad: Evang. 299). Hivatván a magusdot, és bübajósokot (Lly: Préd. 1272).

bü-bájosság: incantatio PP [zaubererei]. El-olvadtak a sok babonák, és bü-bájosságok (Pázm: Préd. 378). Az régiektől fogvast fen maradot a bübájosság (Laud: Újszants. 1260).

bü-bájolás: [fascino; zaubern]. Török hüttel bübájozott Gósbárjak (Bál: Cslk. 375).

Bájol: [incanto, incantatione] ator MA PP [zaubern]. Fel-éllýüne ezaz az neozeténélis ez igeneer Jesus; vele ne küllýüne se ne bálmányoskogyüne (Bora: Préd. 66). Kityiolo imatsog, Cuzred való bay (Bora: Préd. IV. 80a. MF).

büvöl-bájol: [incanto; zaubern]. Ne büvöllyüne bájollýüne (Zvon: Pázm. I 214).

ki-büvöl-bájol: [incantatione proleio; herauszaubern]. Az satan azon igyekozik, hogy ez tudományac bizonyos vóltút az embereknek szívekből kibívölhessen bájollhassa (MA: Scult. 19).

büvölés-bájolás: [incantatio; zaubererei]. Rákvák büvölés s bájolásakkal a szok, mellyekkel ök élnek (Czeg: Dág. 75). A testnek munkáinak gyűlölese: büvölés, bájolás, versengés (Szathm: Dom. 191). Mindenféle pogány büvölés bájolás, s habonásigh, és holmi enczenbenz aprósigh ceremoniak fellege fogta el az apostali tiszta tudománynak rogyogo tündök-lesét (VárM: Szöv. 141).

büvölő-bájoló: [incantator; zauberer]. A sátán, a büvölő bájoloktől készírtetvén, öreg légy képbén adot feleletet (Mad: Evang. 265).

mög-bájol: [incanto, exento, fascino] MA [zaubern]. Mínt-lyá értelmöt mög-bájolták-vólna, nem tudya meg-választani a hasznot az ártalmastól (Pázm: Préd. 131). Mög-bájoltatnak a gonoszra, mert a pokolbeli farkas báruy bírbé öltözök (864). Senki lovadat meg nem bájollhattya (Cslh: OrvK. 25).

mög-bájolás: [incantatio; zaubererei]. Némelly emberek nem szorítultak rá, hogy Thessalíából szerezenek ártalmas füveket a szíveknek mög bájolásokra (Fál: UE. 463).

Bájolás: [incantatio] C, MA [zaubererei]. Az the bájolásoktan (veneficis tuis) tevévölghesnek minden nemzetek (JordC. 920). Helt: Bibl. I. Eel. Louat es egyeb bármot se fele bájolással ormosolha (Bora: Préd. 394). Az aspiatue nem árt az bájolás (MA: Bibl. I 505).

Bájoló: [magus, incantator; zauberer]. Ki nem hafa bőlén bájolnak & bájolást (DöbrC. 116). Elhúnta Pharao a báj-eket, es á bájolokat (Helt: Bibl. I. E63).

Bajos *thibos*. Megy: Szöv. 80. ACsere: Enc. 213; **1)** [magicus; zauberischer]. A bajos aszsonyállatot ne had elni (Helt: Bibl. I. No. **2)** incantator MA. veneficus PP [zauberer]. Ki bájósoknak zivat nem hafa (DöbrC. 116). Kywl maradnak az celek, bájosok (veneficis, fertómesek) (JordC. 920). No zolagym ty az bájost ly hozzatok (ÉrsC. 506). Kegyos nem halya meg bájósoknak zovath: non exaudiet vocem incantantium (KeszthC. 111). Kimitatódott a Moyses kigyóju, mely az egyiptomi bájosok kigyóit meg-ette (Pázm: Préd. 579. 953). Tudakozie bájosoktul es jóvendőlöktül (Zvon: Post. 1503. Barna: Isk. 449).

büvös-bajos: **1)** [magicus; zauberisch]. A gyermekezeknek büs bajos keresztiséget százza (Vallás: Füj). A büjös bájos se büjös bájos habonásúgokkal ömön magokat es egyebet is megoszt-leütnee (Com: Jan. 217). Kiábrázolója az ördögöl zámboráló büjös-bajos aszsonyoknak (Misk: VKert. 379). **2)** [incantator; zauberer]. Alomnak es neznik, varassnak, bysceknek, büsösknek nem hitem (VágC. 5). Be hivatva fárho egyptomnak bys-byasoty: maleficus (JordC. 18). Byes byasoth ne hagyatok (57. 105). Az byes bájosok nem tarthatnak tyza zyzességet (ÉrdC. 495b). Kún maradnak az obse, a büjös-bájosok, paráznie (Nógr: HlyK. 1339). Ne tartson az ö népe maga közt varóslót, büvös-bájost, es semminemű júst (Megy: Szöv. 80). A büjös-bájosok a tikokat mög-bájólik (Bűsz: Préd. 197). A kagyos a büvös bájosoktul megkuriosoltatik (ACsere: Enc. 212).

büvös-bajoskod-ik: [non magicum exercere; zaubererei treiben]. Fygyarás mi végre rendel-e urunk a vasesorát? Nem azért, hogy el fogyók, büjös-bajoskodgyunk vele (Pis: Igazs. II 500).

büvös-bájosság: [incantatio; zaubererei]. Hazudhattya az angyal, büvös-bájosságra tanét (MHeg: Töszl. II 91). Nimsen a szerelenhez fogható, igézö büjös bájosság (PP: PaxA. 306)

Bájoskod-ik: [rem magicam exerceo; zauberei treiben]. Felette utálatos isten előtt azoknak tselekedetek, kik a Jesus nevezetivel bájoskodnak, bájoskodnak (Ker: Préd. 281).

Bájosság: magia C. incantatio MA. [zauberei]. Bahunyozas, bájosság, ördöngösség (Born: Préd. 430). Cynops király téged fojtana meg bájosságával (KTör: SzJán. 9).

BAJÁLT: [clamo; schreien]. Amaz ti toli torokkal bájtolt praedikállások (Bal: CsIsk. 9). Az iddogáló meg részegedén oktalomúl kiáltna, bajátna: baccbantur (Com: Jan. 182).

BAJNOC: [spiraea; spierstade]. Eczetet, confreytet, az jó süfrány termő baynotnak határít add szakátsnak (SzLódó: SöDics. A1).

BAJNOK (*baynak* MA. *boynoch* Czinár): athleta, concertator palaestricus, palaestrites, agonista C. [kämpfer, fechter]. Ököllet küszködő bayna: pugil MA. Az vr istennek erős baynoka (VirgC. 103). A baynak ighen nehezen awagh sonha megh nem gőzetyk (WinklC. 131). Im emekem hyw baynak zolgam vagyok (ÉrdyC. 450). Az chazaar baynokával (594). Az baimök-nális nyomorultab: miserior monomachus (Deesi: Adag. 306). Sz. Agoston azt írja; hogy még az Antichristus idejében is, Bajnokok léznek az Ecclesiának óltalmazásában (Pázm: LuthV. 65). Balduinus magát győzedelmes bajnoknak mutattya (290). Az bayniknak, hogy nyertes lehessen, nagy erővel, és veszedelmessen köll küszködni (Lép: PTük. III.171). Olyan kapista volt mint magad, s oly tudós mineműt magad csináltál bajnokul magadnak (Czegl: MM. 166). Ma egymással-bajnok-társul együtt iszunk bort (Thaly: Adal. I.32). Az fejedelmi bajnok hol örül, hol megkeseredést érez száve körül (I.168).

Bajnokí: athleticus C. palaestricus MA. [zum kampfgehörig]. Bajnokí gyakorlo hely: palaestra MA. Az kiralt chullia, holot az büntetesre melto bainoki aiandekal kivan gazdagattatni (Pécsi: Ágost. 4b).

Bajnokod-ik: [luctor; kämpfen]. Mint valami bajnokokkal bajnokodik és küszködik (Nagyari: Orth. 72).

[Bajnokol]

Bajnoklat: [pugilatus; fustkampf]. Óleletne azaz bainoklatnae vőttő nenet (BécsiC. 266).

Bajnokoskodik: luctor Com: Jan. 210. [kämpfen]. Az halálos bajvivásban bajnokoskodván: in agone luctando (Com: Jan. 210). A játékos keredgéd helyen száguldyva, az halálos bajvivásban bajnokoskodván: in circo esputando, in agone luctando (Com: Orb. 948. Matkó: BCsák. 35). A vadak ellen megesen siettek, hanem azok ellen így bajnokoskodtam együtt társaimmal hogy meg is bírhattam (Gyöngy: Csup. MF.).

Bajnokoskodás: pugilatio MA. acrochirismus PPIB. [fustkampf].

Bajnokság: athletica C. pugilatus MA. [kampf].

BAJUSZ (*bajusz* MA.): mystax, tittex MA. [schmurbart]. Még ifjendőre nag zakalu emberek léznek, nag bainzo katonak (Ozor: Christ. 206). Szép bainusz szaggatta (Temesv: Béla. 55). Leg ottan hogy érté császár el busulla, az ő szép bainuszát mondáhe hogy szaggatta (Tin: Ján. kir. HL MF.). A felső ajac bajnuszszal fedettekibé (Com: Jan. 48). Indul vélek Kemény mozgatja az állat, a bajnuszát törli, vonítja szakálát (Gyöngy: KJ. 85). A bajnusz az szájít némelyiknek egészben befogta (MonIrók. XI.350). Bajusz és a szakál férfi embert illet (Kisv: Adag. 51).

Bajuszos: mystacatus Kr. [schmurbärtig]. Bajuszos katonák (Mel: Sám. 11). Lacedaemonban a gyermeket megölettek, ha a bajuszos szakálos ifiu előtt fel nem állott (Pázm: Préd. 218).

BAK (*bok* MonIrók. VIII.293): **1**) tragos C. hircus, capricornus MA. [bock]. A bak valaha igen fenes zarnat (BécsiC. 152). To hazadbol horiokat nem vezek, sem bakokat te ördöndbol (DöbrC. 107). (Vr) zeles földre zerzo: űtet hog mezőknek gőmőket eme es bakokth gabonnak zikovel (253). Feltamasztja teneked a holtakat, es a földne bakniit: suscitabit tibi gigantes; [sic erwecket dir die toften, alle böcke der welt. Luther] (Helt: Bibl. IV. 30-a). A gyémánt a baknak vérével meglágyul (Illy: Préd. I.302). A bordélyokban förtőzünk mint a bődös bakok (Fal: NE. 106). Lator az a két nagy bak. Minap két rideget a vízbe ngratott (Fal: Vers. 911). **2**) [mas; mämchen]. Bak medve: ursus C. Ime kečeknek bak a jó uala napingatrol. A kečeknek bak a lön igen nagga (BécsiC. 152). A nagy zele bak soce, Pazmany Peter vramolt, nem ferhet el (Bal: Epin. 2). Mutass egy szót a szent írásból, a melyben tilalmas volna a bak barátoknak az házassag (Matkó: BCsák. 240). A párgalambnak együtt vagyon háza, ha veszekedő is a bakja (Hall: Paizs. 108). Elmenvén az esztragnak a bakja (Hall: III. list. II.152). Oroszlány meg egyez bak a nyöstényével (Orezy: Köhl. 216). **3**) capricornus, eegbeli jegy C. **4**) [bock auf dem wagen]. Mintha kotsisomat a bakrül a hintóba szálítam (Fal: NE. 73). **5**) [sons; missefäter]. A neveket básta regisztráltja mindennek, és látja azt, hogy a bakja nincs ott (ÉrdTört. Ad. I.84).

[Szólások]. Az on bak nyúzása: latrologia C. tautologia MA. (Deesi: Adag. 33. 124). A Vittebergai rabbinus azon régi bakot nyúzza (Pázm: LuthV. 4). Itt is azon őstövér bakot nyúzza Kalkúiz, melyet felyebb (Pós: Igazs. II.277). Ugyan azon bakot nyúzza még a mi jesuitánk (Czegl: Japh. 160). Még is ezen bakot nyúzván mondottam (MonIrók. IV. 673). Ugyanazon bakot nyújjzta Szatmári uram is (Nyr. XIV. 515). Mikoron imának 1543 meg fűz e t e c a b a e á r á t (a papoc és szörzettesec) (Helt: Kron. 3).

[Közmondások]. A bakot teini kertesszé (Kisv: Adag. 32).

előljáró-bak: sectarius vorvex C.

erdei-bak: capricornus Com: Jan. 16.

havasi-bak: rupicapra, rupicapra MA. [steinbock].

kecske-bak: **1**) hircus C. caper MA. [geissbock]; herélt kecske bac: caper MAI. A kecske baknak, tzipnak az álla alatt ket tsutsokájának kell lenni (ACseré: Enc. 274). **2**) [tormenti genus; kleine kanone]. Vagyon ezen emberő bástyan egy „Kecske bak“ nevű kisedő ágyú (Radv: Csil. II.393).

Baki: hircinus MA.

kecskebaki: hircinus MA.

Bakol: [aggredior, oppugno; bocken?]. Ha annac refutálásra valamely jesuita bakolhat, bár ne kákja is, nagy Apolloneac tartatic (Czegl: Japh. 75).

mög-bakol, **mög-baklik**: obfirmo Kr. [störriig machen]. Attól félek, hogy az magunk eselédi baklik meg (EszTM. 197). Rüközi csak meg-baklá magát s semmire nem akara lépni (Cseréi: Hist. 105). Káros bänköljék, én se nem szánom, se nem bánom, miért bakolta meg magát, miért agyaskodott (Fal: TF. 769). Mint a ló magokat megbaklították (Gvad: RP. 360). Héjába volt a szó, magát megbaklotta (Gvad: Időt. 77).

Bagoz, **bagz-ik** (*bagzo* MA. *bagzik* ACseré: Enc. 209. Misk: VKert. 181): **1**) subo, inco C. catullo MA. [rammelh]. Sodoma es Gomora mas tosth vtan bagozwan votteteenek erekkec valo tiznek keennyen zenwedwen (JordC. 880). Mikor erőssen bagoz a ketzke, pokol földet erez (Csisó G4). Az gyenge báruyoc igen hamar bagozni kezdenec, még nem ideyén, dög haláhuac iele (G4). Csak bagoz ő a városban mint egy lába egőt eb (Deesi: Adag. 265). Az eordög bagzott lilérez mód-

gyára anyával (Pázm: Kal 181) Azt írja Mohamed, hogy az isten ő neki menedeket adott, hogy minden asszonyal tartóztatás nélkül szabadjában bagozhasson (Pázm: Kal 544). Tiltva az szabadlában bagzó fájtalanságot (Zvon: PázmP. 89). Luther anyja fölül azt mondja, hogy földög bagzott lidérez modgyára véle (Páesz: Fel. 716). Az egyházi személyek, kik fogadást tettek a nő-lestégre, ha bagzani indultak, isten átkában élnek (Pós: Igazs. 556). A nyul az ellos után szüntelen bagzik (ACSere: Enc. 206). A farkas az ebbe is mind egyre bagzik (Misk: VKort. 181). **2)** [huo; gehu:] Menő, bagzó, iare: menállis C.

[Közmondások] Az bagzó ebnek sok lyuka vagyon (Dörsi: Adag. 167).

aláföl-bagzik:

aláföl-bagzás: discursatio C.

mög-bagzik: [catilio; rammeli] A menyhal a víperával nészik, bagzik meg, mivel mintson az ő felekji közt him (ACSere: Enc. 219).

össze-bagzik

összebagzas: [coctus; begattung] Az természet szeréut való össze bagzastul is meg szünnek (Prág: Serk. 294).

Bagzás: 1) catulio, iutis C. subatio MA [begattung] Bagzasra kovankozom: catulio C. Mikor Kálvius menteni akarja az barátok és apczák bagzását, azt veti erős páisul (Pázm: Lev. 171. MF.). A fénix madár minden gumázás és bagzás nélkül magá hantvából vjjá lésson (Misk: VKort. 302). **2)** meatus: gang, bewegung C.

Bagzód-ik: catulio, subo MA [muzicht treiben]

Bagzódás: catulio MA [muzicht]. Az catholikusok meg engedik az bitangolo bagzódást, és törvénytelen fájtalanságot (Pázm: Kal. 340). Cüzézőzés, bitangolo bagzolás, egymást hagni (Zvon: PázmP. 104).

1. BAKA: 1) Typhae palustris clava, seu haporya Baythe; Nom. 8. **2)** [?] Baka selyem (VetTrans. 10).

2. BAKA [?] Baka! ha beszélünk, igazán beszéljünk (Érd: FörtAd. II 105).

BAKACSI [bakar in Görös; Máty. 24. *Imperium* Görös; Máty. I. MF.); [tela palla; trametuch]. Hóhér nyakát élvágy wayla háme, testét fogáe bogaczinak takarác (Görös; Máty. I. MF.). Bakaczinban takarác testét (24). Testet fogak bakaczinban takarác (12). Az illy atyánkfiát, ha elvitte az halál, arra kell bakacsiu, mert az gyászt jelző szín, s ember azt bálban talál (Szökö: Kalm. 8). Egy vég feléto bakacsin (VetTrans. 15).

BAKANCS [bakkanus; PPB; Thaly: VÉ 1331. *bakkanus*; JördC 171. Kár: Bibl. I 194. *bakant*; PPB); sandalia, calceus PPB [schuh]. Paracozola főnevek: hog semjt ne vnyomnek az vtra, de ezek bokamezot vennenek labokban; sed calceatos sandaliis (JördC 171). Judith bokacsant kálára vonta, és minden szép ruháját föl vötte (Kár: Bibl. I 194).

Bakancsos: miles pedestris hungaricus SI [ungarischer infanterist]. Ördög adjon rossz szerencsét annak a kurvának: a ki fáttyát fölnevelto gyalog bakancsosnak! (Thaly: VÉ. I 331).

BAKÁZ: vortor, valvor, volutor SI [hurzeln]. Fejva földün, mint béke, bakázott (Gvad: RP. 177).

BAKÓ [bako C]; cariofax C. tortor MA [henkor].

BAKOLCA(fa): [sycamoros; manulserbaum]. Egy Zakenes neű ember, merth ow allapattyanban kysodva, hagi föl egy Buszeza fára (ÉrdC 149). Vö: **BARKOCA**

BAKOS: [gladius; pugio; schwarz?]. Mykonon az ow attya haza yevth vona, es meg tvtta vona zent Borbalnak dolgozt: ragadna bakosath hogy meg állja (ÉrdC 149).

BAKSA: [squulous C. fillen].

BAKTAT: [itio; ventito PP. 'hoppeln]. Te is így baktatz néha: Ha a fejünkre hintetet hamu, sák, lújt, kővesek istennel; annál inkább tetzik néki testünknek meg vérsítése (Czegl: MM. 135).

el-baktat: [discedo; sich entfernen]. Halál, mit szólunk ellene, még is te gyors posta csak ellagatsz mellette (Czegl: MM. 157).

ki-baktat: [prodeo; hervorkommen]. Nyulatskák is ki baktatnak (Fal: Vers. 33. Bats.).

BAKTÉR: [custos; wächter]. Nem leszek én bachter sem notarius (Gvad: RP. 290).

BAL [bal; FeC. 275; 1) laevus, sinister MA. sinistra; die linke hand Com: Vest. 140. Felemelte ő fogat es ő ballat meibe (BécsC 66. 13. DöbrC 301). Ha ütet bal keze iteleni az ő érdemenek feketesége, leg ottan nag rettenetességgel yttetik meg (BodC. 23). Kerék tegedet, hogy engemet a bel es bal felől valóknak felelmes törvénytel meg zabadol (ÉrsC. 54). Walaky ez vtra akar menni, bal kez vele terehon, merth job kez vele senky nem mehet. Ezt ny latvan, bal kez vele indvlnak (BdC 275. 245). Ha ki mellyét fáylalya, sa az bal-karyan való Mediant, ez igen használ (Csisó 42). Az egész mennyei sereg vdyart áll vala néki job es bal keze felől (Kár: Bibl. I 330. Lép: PThk. I 295). Fesulaust bal kez felől hagia (Dörsi: Sall. 49). A bal lábom ikrajában es fejiben bele állván a görös, sok izben feléleszett (Mondrök XV. 327). **2)** [malus, malignus; böse]. Táboriukat méne bal Bézere. Nem soc mulha bal Bézert is meg véne (Görös; Máty. 52). Hogy ne talántin valaki az gondolhatná bal itelettel felölem, hogy bizelkedő beszélekkel kívánom a lenesté csapni (Szeg: Aqu. 30). Most az saso bal-fátuma hozta oly idejét, hogy magá is félti kopadástul fejét (Thaly: Adal. I 164). A bal hír könnyen támad, mert szaporá hitele vagyon, es nehéz beléle tisztán ki-moslani (Fal: UE. 119). Pán kivotkezett, a vak szerencsének bal szárnyára vetett (Fal: Vers. 943).

Balra: sinistra-sum MA [links]. Monda az hazvgyt erdegt oltovetto-ék, de balra tereztoék, ha yo helyre akart-ék menny (ÉrsC. 300). Ha széles allhatatlansággal jobbra vagy balra nem vtemedel, szép könnyen előved feltett jó czelodat (Csúzi: Tromb. 358).

Balság: [causus adversus, infortunium, calamitas; unfall, unglück]. Most nem volna semmi álnöksága, ha erre hozta is szerencse balsága (Gyöngy: Char. 59). Ne siessen más is egyéb védelméhez, ha hasonló balság jut szerencséhez (186).

Balul: [male; böswillig]. Azon balul elárult ifju, a mellette lévő kápolnában szokása szeréut bétére (Csúzi: Tromb. 317). Némelyek azt vélik, de balul, az idegen atyafiak között, hogy új papj találmány (329). A listet is csapon veszik, s-ú köre felvontén, eskényiössom balul függ a kobok (Csúzi: Sp. 16).

Szólások [Senki balul me vög ye hazúkn igyének közünkre vett előmozdítását (Nyr. XII 116).

Balog: 1) bal köz, sinister, laevus MA senova PPB [link, linksch]. Ne tiagyya az te balog kezod, az mit az jobb kezod tison (Sylv: ÚJT. 66). A mindkét kézre tudósul, a balog avagy bal-ember felett sok vagyon: ambidexter praes senova seu scis vola multum habet (Com: Jan. 56). Töréktil nyert sebe tett kibül balogot, nyerte királyától örökben Balogot (Thaly: Adal. II 404). **2)** [malignus; böse, böswartig]. Balogra magyaráztatott dolgok (GKat. Váls. II 274). Ne légyen néki szerencseje balog (Könyi: HRon. 56). Fél, rettenet jósztó balog történetül (Orezy: Ver. 215. MF.). A hajdu keresztvén vala, balog keresztvén (ÉrdFörtAd. 172).

1. BÁL: stigma PP. [fasciulus; bündel]. Öreg-bál árnik, kalmár marhák: aeginaea PPB. Egy bál papyrus (PractArithm. 10). 1 bál papirosat, irni valót (vásárlott fölünk) (Radv: Usul. II.202). Egy bál papirosnak negyed részét (vettem) (II.23). Az bálokban 745 vég aba (posztó) találtatik Karán Sebesben (RákF: Lev. II.375). Egy bál karasia (posztó); egy vég karasia (VestTrans. 7). Egy bál író papyrus, melyben 20 kötés van (21).

2. BÁL: 1) [saltatio] ball Adámi. **2)** [oblectatio, voluptas; gommus]. Bálra, az az, az 5 testeknek bujaságára s veszendő pompára költik (Szathm: Dom. Előb. 5).

3. BÁL: [stramen] unterstren Adámi.

4. BÁL-, BÁJ-: [laurus; lorbeerbaum]. Bayfu fa. A kől olayt csinálnac. Természeti. Melegítő a laurusnac magna és levele (Mel: Herb. 7). Babir vagy bálfü (PP: PaxC. 311). [Vö. BÁJ]

BALDÁCSI. A tsászár udvarában volt egy favágó, törökül baldatsi (Mik: Törl. 11).

BALIN (*balena* Zrínyi II.10D): balaena MA. [wallfisch]. Balénák, cetihalak, és görbe delphinek, Cupidónak haráchozt ízetnek (Zrínyi II.104).

BALITA (*baléta* Adámi. *balyita* PPB1: tessera): tesseraula, symbolum, signum MA. [zeichen, parole], zettel Adámi. Balyita: jel, symbolum (Ver: Verb. Szót. 30). A balitának-is avagy jelne (tesserae sive symboli) nagy haszna vagyon, mellyel ő magat meg ismérie a katonák (Com: Jan. 148).

BALLAG (*balag* Gyöngy: KJ. 9. *ballaghat-ic* Helt: Mes. 3): **1)** inambulo, deambulo C. lento gradu incedo, procedo pedetentim MA. [schleudern]. Vtammuk ballag eyel nappal keresen, kit meg cälhatna (BodC. 17). Mit bwdosol ez pwtaban, mert zyzeseg kewanna, hogy erdeiben nee ballaglna (ÉrsC. 459). Az venseg mint eg farkas ballag (Istv: Volt. 3). Isten nem maga tartóztatásáért jár illy későn és ballagva a gonoszok rontásában (Pázm: Préd. 26). Az isteni harag lassan ballag az bosszu alásra (Forró: Curt. 339). A tsillagok edgyarant ballagnak (Com: Jan. 8). Csendessen balag paripája (Gyöngy: KJ. 9). **2)** [latito; versteckt sein]. Az hegyesre menynyetek, hogy eleetekbe ne kellyenek megh terveen, es ott ballaghatok harmadapgh: ibique latitate tribus diebus (JordC. 28. 8).

[Közmondások]. Kómnyebben meg esnek, a kik futnak, hogyesem a kik ballagnak (Pázm: Préd. 329). A templomnál lakó utolszor ballagó mindenkor szentegyházban (Kisv: Adag. 126).

be-ballag: [intro; hineingehen]. Várban be ballagok, néked nyugodalmas északát kívánok (Zrínyi I.46).

el-ballag: [discedo, procedo; sich entfernen, abgehen]. Oda szegény szent János el ballaga, bátoritván magát ott praedikálá (KTör: SzJán. 17). Kisv: Adag. 218). Fel-rántolván orrát s homlokát el-ballagot (Fal: NU. 259). Nádasi fekszik itt, el-ballagatsz (Fal: Vers. 886).

ki-ballag: exspatio C. [hinausschreiten]. Jer bé, ha zsebedben pönög az bor árta, ha nem: kiballagatsz a nyitott kapúra! (Thaly: VÉ. I.24).

öszve-ballag: [congregor; zusammentreffen]. Hogy egybe gyüthének, mind feltámadának, az lévai haddal ők öszveballagának (RMK. III.96).

Ballagás: inambulatio, deambulatio C. [das schreiten]. Lassú ballagással járjunk az isten úttján (Pázm: Préd. 823). Lassú ballagással nevededik az embernek élete (Prág: Serk. 888).

Ballagdogál: lente incedo SI. [langsam gehen]. Történet szerént öletették-meg, midőn haza felé ballagdogálna számár hátan (KCSiptk: SzTük. B2). Lassú lépéssel ballagdogál (Gvad: Időt. 126).

Ballagtat: [lento gradu incedo; schleudern]. Lassan török után rendel ballagtatá (Zrínyi I.52).

BÁLMOSS: casearium PPB. [käsemehlspeise]. El nem nyel hetem semmiképen a túros étket, domikát; hanem bálmost, bobsajtot, jugatút igen szerettem (Bethl: Élet. I.190).

BALTA: securicula, securis militaris MA. füstling Com: Orb. 287. [handhoil]. A fejedelem Nagy Andrást ömaga a baltájával leverte (ErdTört. III.136). Tegez oldalokon, s balta a vállakon (Liszt: Mars. 63. Hoffm: Préd. 22). Ki chükánt, ki baltát viszen (Zrínyi II.174). Némelyek czifra baltát viseltenek (MouTrök. XI.349. XXIV.140). Göresössol, baltával föl is fegyverkeztünk edes vallásunkért (Thaly: Adal. II.428). Van nékem kis baltám, Bagladon csinálták (Fal: Vers. 910).

BÁLVÁNY (*balván* [?] JordC. 766): **1)** idolum C. sculptile, colossus MA [götzenbild]. Ad statuum lapideam que dicitur balwankew. 1267. (Nyr. VII.415). Ő megzegdöl ő baluánokat (BécsiC. 194). Az pogán magerokat megfordeha az baluányoknak jmadasatol (MargL. 46). Ne taragy magadnak balwanth (JordC. 53). Mykoron lathnaa, hogy az eghez varas balwalt ymadna, kyzely hvrtet hw lelke predicauly (766). Mas varas-bely balwan erdegh (ÉrdyC. 598). Hethwen balwan papy feyedelmek (598). Ez balwanyok erdeggkkel tellyesök, yme parandholwik nekik, hogy ky menyenek belöle es az balwanyokat el törveek (599). Baal sidou, magyarul vr, mester, feiedelem, emet in ez szo balvan (RMNY. III.44). Vay halgat mint egy baluány: muta persona (Decsi: Adag. 78). Ostoba mint az baluány (156). A kép faragó az álló képet, baluányt, oszlopot metezi: sculptor statuum caelat (Com: Jan. 168). Néma baluány-nak ni fejet nem hajtnak! (Thaly: Adal. I.52). **2)** [permaguus; ungen; ungeheuer gross]. A tenger hánykodása balvány haboktat ver (SzD: MVir. 197).

csűr-bálvány: [columna horrei; scheunepfeiler]. Illessed a czürben a czürbálványokat (Helt: Mes. 325).

kapu-bálvány: [antae; torpösten]. (Vajda: Kriszt. III. 455. Kr.).

kő-bálvány: statua lapidea Kr. [steinbild]. Ymachagot teen es ottan kew balwanyaa változnak (ÉrdyC. 404).

só-bálvány: [columna salis; salzsäule]. Az só bálvány az ketelkedő léleknek emlékeztetie helyezettet (Kár: Bibl. 610b). Só bálványvá változéc Lot (MA: Bibl. I.116).

Bálványos: [superstitiosus; abergläubig]. Az ördögös és bálványos aszszony emberek miat batrac sola nem lehetnie (Prág: Serk. 496). A fősvénység bálványos szolgálat (Csúzi: Tromb. 181).

Bálványoskod-ik: [ethnicorum more vivo; heidnisch leben]. Soc balwanyozoknak gyenge lakast, falut, varost iger, ha balwanyoskodic (Born: Préd. 551b). Lehetetlen mind itt mindenapi has hizlalással bálványoskodni, s a nem világon is gyönyörűségeken részesülhi (Csúzi: Tromb. 171).

Bálványoz: idola colo, idolis inservio, idololatriam ago MA. [abgötterei treiben]. Baluanyozo templomot czinaltata (Mel: SzJán. 96). Rettenetesül baluanyoznac (Mon: Apol. 46). Mihent bálványozni kezdettek a zsidók, mindjárt ellenség kezébe adatak (Pázm: Préd. 878). 116 féjférel borított ganéjnak mondlat-nánk a dämät, a-mely körül tsak a semmire kellök bálványoznak (Fal: NA. 182).

Bálványozás: idolomania, idololatria MA. [abgötterei]. Akarnac a magyarokat bálványozásba hozni (Helt: Krón. 32). Baluanyozas czegeivel ellü fel-pajpistac (Mel: SzJán. 86. 114). El rontotta a hegy tetejéről kéz-nélkül vált követse a bálványozást (Pázm: Préd. 142). Ezt az chuffos baluanyozast ki kől gyomlahi (Zvon: Osiand. 143. VárM: Szöv. Előb. 219).

Bálványozó: idololatra MA [götzendienner]. Attam fiú bálványok ne légték (DöbrC. 361). Szék: Krón. 47). Ti beka természetü hitlen balványozó főszen urak (Mel: SzJán. 41). Péceli pispóe balványozó s masra főgnaya azt (Mor: Apol. 1. Tel: Evang. 154. Pázm: LuthV. 115).

Bálványság: [superstitio; abergläubis]. A bálványság tüze elperzselte az igaz tudományt (SzD: MVir. 117).

BALZSAM, BALZSAMOM, BALSAMUM: balsamum C MA Balsamból való: balsamium PFB. Balsamom énak len: balsamelaon C Balsamum lév: balsamelaon MA Edeybe extwettek isteny malaztnak balsamomat (EhrC. 136). Az zömece tikör, az illatozsnac edösseges balsamom (NagySzC. 92). Az zent léleknek balsamával meg kentet (CornC. 97). Az ő testéből nag' illat ötlee ki mint némós balsamommal be rakoztíth korsót megtörtevolna (NádC. 628). Draga balsamommal vala tölves (ÉrdyC. 112). Az ő vérének balsamomjával gyógyítatnék betegségek (Pázm: Préd. 118). Mellyekből balsamum tsorgott-ki (Hall: Hllist. 157). A léleknek ez igaz balsamoma (Gvad: RP. 118).

leves-balzsamom: opobalsamum PFB

Balzsaméroz: [odoribus perfundo; balsamiren]. A testeket balzsamérozni (Gvad: Nót. 18).

[Balzsamol]

még-balzsamol: [balsamo perungo; einbalsamiren]. A fejét nagyobb betületért megis balzsamolta (Könyi: HRom. 188).

Balzsamomos: balsaminus MA

Balzsamoz: [ungo Kr. [balsamiren]. A koporsóhoz mény, hogy a holt testét balzsamozá (Pázm: Préd. 1230).

be-balzsamoz: [balsamo perungo; einbalsamiren]. A holttestet be-balzsamozni: endavir aromatibus condire PP.

BÁMÁSZKOD-IK [bambaskodvan Forró: Curt. 506] stupco, admiror Kr. [sich wundern, gaffen]. Az király környül három test fékszik vala, tavul bambaskodvan az többi (Forró: Curt. 506). Ezek bambászkozva haszontalanul állanak a világ piacán (Bör: Micae. Előb. 5).

BÁMÍT: stupéfacio MA [stamen machen].

el-bámít: obstupéfacio C [erstamen machen].

még-bámít: [demento, stupéfacio MA [erstamen machen]. Meg kellett szép szóval babonázni és bámítani az sokaságot (Pázm: Kal. 612). Az elmét megláborító és meg bámító étkeknek el távoztatasi (Foly: SchSal. 7).

Bámítás: stupéfacio MA [betörung]. Elonyécszik amaz amításra és bámításra való halhatóság (Pós: Igazs. 1357). Elonyécszik amaz emberek bámítására szerzet Calvínus ellen létt Egipthomá (1663).

BÁMUL [elbámulo MA [el bämül] MA, [el bämül] Forró: Curt. 62. bämly meg Lép: P'Üik. 1320. bämlyatok 1323] stupco, stupesco MA [stamen]. Hol vette öt magát, bämülya esudálja (Gyöngy: Char. 245). Asszonyom, mikor a világ azt a szolga tsordát látta, palotátok, ruhátokom bämül (Pál: NA. 181).

ámul-bámul: [nimis obstupéfio; sehr stamen, sich verwundern]. Sok telik ki a természetű, de nem telik ki az embernek esztől, hogy meg foghassa, azért ámul, bämül (Pál: TE. 686).

elámul-bámul. Elámült, bämült, zöbbült: obstupidus PFB

el-bámul: obstupesco, obstupedio MA [abrutesco PFB] erstamen]. Az el bämül had meg remült fül-ekkel levon, sem eleb memü, sem meg szallani nem mer vala (Forró: Curt. 162). Oh ereszhetetlen terémpett állatok, bämolyatok el a bämös embernek illén nagy balgatagságán (Lép: P'Üik. 1323). Ajulni kezd, el-bämül: stupescit, stupet (Com: Jan. 69).

még-bámul: [admiror; sich wundern]. Es bämly meg rayta (Lép: P'Üik. 1320).

mégbámulás: [stupor; bewunderung]. Az idegeneknek dolgok vallásokban, nem hívés, hanem ikáb megbámulás (Veres: Lev. 66).

réa-bámul: adstupco MA [begaffen].

Bámulás: stupor, stupilitas MA [das erstamen].

[BÁMOL] [elbámolttae Kules: Evang. 19. bebámolta Sztár: Vízöz. A3]

be-bámol: [operio; bedecken]. Be bämollya vala seteth kód az sator (JordC. 71). Seteth kód be bämly az satorth (79). Mykoron az sokaságh közzé fvtot vona, kyt ymaran be bämöl vala az nagy tyz, teyntot aldözök ystemek (157). Myglen ezt bezoelleter, yme fenes kod be bämly hwket (497). A philisteusok vgyan be bämölták az Israel földet (Mel: Sám. 98). Nagy rettenetesen az víz el árradia, ez széles világot be bämölte vala (Sztár: Vízöz. A3).

el-bámol: [operio, circumdo, obruo; bedecken, überströmen]. Teweceknek aradasi el bämöl tegódet (ÉrdyC. 63). Nagy ray mech yowe reca zemeet zayraath el bämlyak (259). Amyi szüntalan nép vót, hogy úgy bämölták vót el az egész várat mindön felöl (Monrók. III. 163). Nagy sívalkodással várost mind el bämly (RMK. III. 63). El bämlyk tercek az talánokat. Terék nyolczszáz bämlyt, eselöt elbämly, mind levágá (89). Nyári Lörinczet, sok török elbämly, ő foglyvá akada (104). Hallatlan betegségre el bämlytök immár az szegény országot (Kules: Evang. 19).

elbámoltság: [durities; verhärtung?]. Mitsodák a nyavalyák, kikből a hit kiment? A mi szívünknek kemény köv el-bámoltsága (MILog: Töszd. 70).

BAMBÓ: [bambula; huf?]. A b az orvoslásra felemelt bambójával az agarat bomlokban pattantya (Kereszt: FKer. Előb. 1).

I. BÁN: condoleo, poenitet C dolbo MA [bedauern, bereuen]. Bámom szabású: suppocinet MA. Ha masba látta, azt ev iredli es bäm'a (GuaryC. 19). Atamifyanak ellene irigy voltam, mert on bantam az w io tolotak, tyztessegeket, marháokat (VirgC. 10). Czudálkozok rajta, banvan hogy az ő birodalmaba niultanak volna (VeszprC. 83). Ne banyad haq ygy teezök (CzechC. 29). Bámly vala az őzénec dolgai, hogy á keresztényi hitre állott (Helt: Krón. 31). A lator igen bämly, hogy minket isten ihuzit (Mel: SzJán. 317). Megh orlhetem nagh yeles karaath, kyth thwgya k, hogy igen bämök (RMNy. II. 9). Igen bämly királylyal szerződésit (RMK. III. 59). A test bämly á bötöt (Tel: Fel. 193). Bámlya lelki éhségöket az sereg népce (Kules: Evang. 121). Szívosen bämom, hogy ígértenet nem tehettem meg (Nyr. XIV. 560). Miert bämöl, ha az keresztényec Christus képét bözölle (Vás: CanCat. 122). Bámlyatóc, hogy én titokot nem istentől valókat mondánc (Zvon: Post. 1569). Szomor-kodie, bämlya, janaszkodie (Com: Jan. 68). Bámlya hiszem mégis, hogy Papisták állnanc olöl (Czegl: Japh. 216). Bámom rész szerint, hogy bejütt (RákGy: Lev. 52). Kegyelmed nehoztel, hogy ritkán írunk, az kegyelmed búslását bämöm (78). Ne bämöl beteg szívem tsökkal orvoslani (PálF. 11).

[Szólások]. Nincz ün az hadban semmi Pétör bämly: certamen non accipit excusationes (Bessi: Adag. 197). Pozsony sem kívánja, mert hóstátja bämly, hogyha harezot áll vö (Thaly: Adal. II. 279).

[Közmondások]. A beka igen bämly az hidoget (Frank: HasznK. 113). Bámlya az obis á botot, há gazdáya hazában látta (Vás: CanCat. 117). Bámly a béka a derot (Pál: Jegyz. 921).

bánom-bánom: [poenitentia; reue]. Ha ma bánom bánom, holnap valóban bánom bánom (Kem: Élet. 16).

még-bán: poenitens MA. [berenen]. Valamenezer megbaltac elfordultokat, amennec istene adot önékie teheteséget ellent allanioc (BécsiC. 19). V hágasarol meg emlekezek, es v irtalmának sokasságaert meg bana (DébrC. 191). Sokat eo keozsoolek meg banak es vetnek okossaguelkeol valo zomorusagot (DomC. 102. ÉrdyC. 674). Elolzanak sem meg nem bannaak (KulesC. 81). Te magad bánod meg, ha mulatz: Echimus partum difert (Deesi: Adag. 115. 8). Meg-bántam eselekedtetemet, ki-értem a bálványozásból (Pázm: LuthV. 100). Ha megbánja is, bizony kilobbantaja a török császárral Apufit a fejedelemségből (Cser: Hist. 294).

mégbánás: poenitentia MA. [rene].

szán-bán: [poenit; berenen]. Addeeg poenitenciat zanuja bannya syrassa es gyonnya byneyth, myg az irtalmassaguk ydeye yelen vagyon (ÉrdyC. 22). Az gonoz gondolatokat nagy syrassal zannya bannya vala (561). Istennek miud meggyovónjátok, bűntöket szánjátok bánjátok (RMK. III.251). Szannie bannine, hogy az isten parancholattia ellen chelekedtine (Mon: Apol. 256). Szannják bánnyák vétkeket (Bal: CsIsk. 222). Te-néked hogy littem, s tiedd nem lettem, szánom bánom (Amade: Vers. 198).

még-szánbán: [poenit; berenen]. Vala hanzor az bynes ember megzjhannya bannya byneyt, mynd amyzor hozyaya yw az zent lecek (ÉrsC. 154). Meg zannya bannya es mezh gyonnya az ő byneyth (266).

Bán-ik (*bán* Gyöngy: Cup. 30. Fal: Const. 831. *báns:* Bal: CsIsk. 252): [curam habeo; behandeln, besorgen]. Gyapjívál-bánó: lanificus; mézellé bánó: meliturgus; szorosom bánni valakivel: summo jure agere cum aliquo PPBl. Izi kol teneled banny (VirgC. 103). Neköd ötet hagyom, bunyal vele, soha el ne hagyjad, neky zolgal es öteti vizasztalyad een képümbe (WinkC. 218). Egyebek vtnahak vala ev vele banny (MargL. 50). Ky v vele dayceolodnak es v vele bannec (DebrC. 559). Beteghvel banny es vton irtokat bee fogadny nekem kellemeteb (ÉrsC. 257). Könyvöríletesen bánol te magaddal (Born: Préd. 218). Vgy bánol veliinc miut ellenség (Tel: Fel. 99). Keményen bánom vélec (MA: Tan. 1178). Sidó mód ez, á miut te bánz á szent irtással (Bal: CsIsk. 252). Hét órdög bánik velek (Vás: CanCat. 607). Némely fával engedelmesen kel bánni, ugy-mint az olay-fával (Mad: Evang. 20). Az oroszlanokat a véle bánó mesterek meg-tapogattyák (Misk: VKert. 53).

[Közmondások]. Az iol bant juhokha semmi niuts el vető (Born: Préd. 281).

Bána [?]: [dolor; Schmerz]. Iszonyú nagy bánaja miatt fejté még a kő-falba-is verte (Könyi: VártaM. 1).

Bánadalom: [poenitentia; reue]. Bánadalommal bánom, hogy meg nem tselekedhetem (Mik: Törl. 303).

Bánás: 1) poenitentia, poenitudo MA [rene]. A gyors indulatból, vagy szégyenre, vagy bánásra-valót mivelne (Pázm: Préd. 25). 2) [cura; sorge]. Gyapjívál-bánás: lanificium PPBl. Oly fiuek kyk zabodon mynden palantalas es banas nekyk nevnec (Pesti: Fab. 7). Kertek banyasnak, szőlők metszesnek örülnek (Kallkirta. 1583. Añj).

1. Bánat: [efficio ut poeniteat; berenen machen]. Nem lehet isteni szeretet, melly bánatná velünk azt, hogy vétkezünk isten ellen (Ker: Préd. 676).

még-bánat: [efficio ut poeniteat; berenen machen]. A büntetésnek sanyarúsága megeméretté és meg bánata velle az ő undok gonosságát (Tel: Evang. II.143). Ha most az én mesterem élne, megbánatná véle, hogy engem tanított (Prág: Sersk Előb. 12).

2. Bánat: moerens C. tristitia, dolor MA. [Schmerz, sorge, kummer]. Bánatban es vezellen meg vegezototnek (EhrC. 116). Kiral valami banatot ne zomede (BécsiC. 144). Iazokat banatok meg foglalának: dolores otimum-runt habitatores Philisthim (DébrC. 218). Maga hazud, mert gákorla felelmet es banatot hoz (BodC. 6). El temetenee Egiptomba mag banattal az egiptombelice (Szék: Krón. 16). Es meg seuedet az banat miat az en szemem, az en lelkeim, es az en hasam (Szék: Zsolt. 27). Gyakran esic oly nap, hogy tiz, husz fele banatinc vtan ket anyi örömfine érkezie (Born: Préd. 293). Az én könyvem árviz es tenger bánatom (Zrínyi: ASyr. 184). Ki önté árját bánatjának, ezeryi ezer panaszokkal búsitván az egeket (Fal: TÉ. 689). Bánat bán engemet (Gvad: FNót. 130).

[Szólások]. Haj ki bánat, haj ki! az farsang előljütt, téged innen elüt (Thaly: Adal. I.196). Az magyarok keseredett szívvel bánatnak borúlnak (II.124). Bánatnak eresztieni magát: dedere se aegritudinü PPBl.

[Közmondások]. Kenés aszszalékért hosszú bánat (Fortszer. Nb). Nincz oly bánat, kit az szép szó meg nem lágyít (Deesi: Adag. 185).

Bánatos: moerens C. [maestus, tristis; kummervoll, betriibt]. Zent ymadzagokual es yozagokual gyakorta egyebekett epoyt es zewl banatos newgesekuel (EhrC. 116). Öneki töredelmes önyatasokat: Banatos syrasokat panazolla vala tanadny (TelC. 2). Ez wylagra yewetelök mag syralmas es banatus (ÉrdyC. 389). Bánatos szü (Born: Préd. 63). A ki félti tisztességét, életét, jószágát el ne veszesse, bánatos, gondolkodó nynghatatlanságokkal szorongattatik (Pázm: Préd. 596). Szomorú és bánatos időc ezec (MA: Scult. 36).

Bánatoskod-ik: [dolare afficior; betriibt sein]. Sokat bánatoskodtál már (Thaly: Adal. I.124).

Bánkód-ik: doleo, moereo C. [sich grämen, reue empfinden]. Ewrewhnekuala bozzosugokrol, es bankodnakuala tystessegekrewl (EhrC. 20). Kit kie bíruac vala, mególicvala es nem bankodnacvala (BécsiC. 310). Kinek haladalar az városnak polgary bankodanak (VirgC. 58). Egyebek bankodnan czak w wrl vala (100). Vizagtalasatvl bankodnak vala meg vyhny (DomC. 143). Bankodeek arról, myt teot vala (313). Keserevszeges banattal bankodol (CornC. 103). Akkoron vagyon embernek yo oka, mykoron idwesseges dologban ewrvendetesseggel bankodyk (ÉrdyC. 34). Enekönek, yullehet bankogának (ÉrsC. 531). Kerlek jo leyanom, ne syry es ne bankodyál, ghozuz kedwew ne legy (LevT. I.201). Császár bánkódik ő nagy kárvallásán (RMK. III.260). Czuda igen magyaroc bankodúnac (Valk: Gen. 17). A kinek gazdagsága niutsen, bánkodik (Pázm: Préd. 69). Mit bánkódl mostan az szép kikeletben (Zrínyi II.120). Én szegény fejem mutalan bánkódom (Thaly: Adal. I.186).

[Közmondások]. Az ki nyárban nem gyfüt, télben agh ebül bánkódik (Deesi: Adag. 43).

ki-bánkódik: [dolorem effundo, moerorem exoneró; sich austrauern, sich des kummers entledigen]. Minden banattokat ki bankottak (Fél: Tan. 210).

vissza-bánkódik: [condoleo; reue empfinden]. Mely bold modra vizza bankodol, hogy meg czac az híremis meg laborozol az te vradnac (Born: Evang. I.412).

Bánkódás: [dolor, moerens; gram, kummer]. Az akaratnak indulattya elég az irtalmassághoz érzékenységes bánkódás-nélkül (Pázm: Préd. 443). Az istenes ember elég okot talál a bánkódásra (Pázm: KT. 77). Bánkódás, gyötirelem, fonyasztó agzság (Orczy: KöltH. 126).

[Bánkoz-ik]

még-bánkozik: [poenit; berenen]. Ha ugy eselekszel, miut ekoráig eselekedtél, bizony meg bánkozol róla (TudGyjít. 1836. V.93).

Bánol: [curam habeo; besorgen] Ennek előtte ilyen loval nem bánoltál (Cseki: OrvK. 30).

Bánt [meg *bantat*uan DietaGr: impediō, offendo, turbo MA. [kränken, beleidigen, beunruhigen]. Isteny edessegnek nezesben nem akarom evtet bantani (EhrC. 15) Testemnek szerelm engemet nem banta (VirgC. 37b). Ne bantc engem ilyen dolozal 090. Törteneek, hogy nagy testy leweszeg bantama evtet (ÉrdyC. 371). Nem engedj, hogy az en jobbajom gyakorta való komjogesevel banchyon (RMNy. II.83). Semmi meg giuto es gerizetó heseg öket nem bantya (Mél: SzJán. 213). Olasz országot bantya igen, mert sohal nicezen bantása (Csisó. II.) Kít az zezeges bant, nagy zynfaiás (Frank: HasznK. 15). Nem bantya szomszédját, nem rutollya atyjait (MA: Bibl. V.8). Nem bánt engem a szereltem, hanem e városnak roz eze (Fal: NE. 5). Mérgében majd csaknem a guta bántotta (Könyv: HlM. 115).

[Szóllások]. Sánta, de nem bántója: claudus optime virum agit (Deesi: Adag. 100).

még-bánt: impediō, impediō, offendo C. laedo, violo MA. [verletzen, beleidigen]. Felhala hogy zent ferenczett megne bantana (EhrC. 14). Vr meg banta ötet (dominus nocuit enim es ada ötet numberice kezbe) (BécsiC. 45). Az farkas senkit meg nem bantam, w es senkít) meg nem bantatek (VirgC. 58). Ne akar engem meg bantani: noli mihi molestus esse (JordC. 563). Istent semlye nem akarom meg bantanom (ÉrdyC. 171). Az kwnck ez yozaga, hogy nicezen semmy ky ő seriseget meg bantatna (ÉrsC. 527). Valami oly dolog ne talattasec mi bentiünc, ki az istenice szemeit megbantamaia (Tel: Évang. I. 12b) Az tel kazlugsaguat gyűytesit meg bantya nehessegec es betegsegec miat (KGalg. 1582 Fv). Kít varaslo bñosok meg bantnak (Frank: HasznK. 16). Barátditül meg bantatuan: a familiaribus laesus (DietaGr. 7). Kezdlence éppiteni egy nagy toronyot, kikene igyekezeteket isten meg bantya az ő nyelvekne változtatása által (MA: Bibl. 13). Az egyenetlenség az örömet meg bantya (MA: Seult. 80). A rüh semlyedéc az illetéssel meg bantana: contactu inficimur (Com: Jan. 00).

mégbántás: impeditio, offensa C. offensio MA. [verhinderung, verletzung, beleidigung]. Az wrldgwknck meg bantasyth tauythauak meg nyomorodny (VirgC. 142). Az neap zugolodnek az predicayonak meg bantasaert (DomC. 108). Nem bantol ystenice meg bantast (VitK. 35). Az inegnek mindön meg bantasa nélkül (ThC. 36). Meg bantasaokrol bocanatot keruce vala (TelC. 78).

mégbántatlan: [inoffense; unbeschädigt]. Hazánknek ki kötő révhelyére egészen meg bántatlanul juthassunk (Toln: Vigaszt. 9).

mégbánthatatlan: inoffensus C. [unverletzlich].

Bántalom: offensio, laesio Kr. [beleidigung, verletzung]. Megbantatyk vala valami nagy bantalmal (DomC. 118). Mely korsag hely ember meendeknek meg testekben es nagy bantalmakat tezon vala (MargL. 154).

Bántás: offensio, offensio, offensus, impeditio, laesio, gravamen, impedimentum MA. [verletzung, beschädigung, beleidigung]. Bantast nélkül való: illaesus C. (DöbrC. 194). Ez fraternek sok bantast tezek az nepeknek (DomC. 174). Bantasanra vagyon emeknek: molestia est mihi (JordC. 590). Bantasa, kecura vannak egymás ellen (ÉrdyC. 618). Tobiasnac a fogsagba soe bantasa volt (Helt: Bibl. I. 142). Az ki semlyel hnyvortat, bantast szerez (MA: Bibl. 1577). Bantast nélkül es satsz nélkül el boesata (Eöröf: Cirt. 1). Szalidos volt e az a concilium, ugy hogy nem volt senkinek bantasa (Czege: Japh. 200).

Bántat: [efficio ut laedatur; verletzen machen]. Amera bantatnak engemet az en zlyem ez hazassagid, hogy el me-

twim orronat aykammal evzve (MargL. 33). Ne bantasa az embert, ne hitassec az, hog yt hon nem leteben K. az hv jobagara eressellet volna (LévT. 171).

Bántatlan: inoffensus, illaesus MA. [unbeschädigt].

Bántód-ik: impediō, turbo, offendor MA. [beleidigt, beschädigt, beunruhigt werden]. Bantodnioc kel es zögönködnioc (NádC. 5). Senki eleget nem tehet az isten igazságának azért a gyalázatért és bosszaságért, mellyel bántódik a bünökkel (Pázm: Préd. 89). Valamerre fordul, piros vért sokat ont, így Thiri esekelszik, török fül bántótól (Zrinyi 128). Szunyarsággal bántódnak (Hall: Paizs. 60). A gyermek ry, ha bántódik (Fal: BE. 574).

még-bántódik: [offendor, laedo; beleidigt, beschädigt werden]. Bm az embernek minden jó esekedeleti, és ezzel az isten megbántódik (Pázm: Kal. 503). Eleget tézzen a sérült résznek mindekrül, valamiben megbántódott (Pázm: Préd. 582). Isten úgy bünik a gonoszokkal, mint szoktak ellenségekkel bünni, a kik igen megbántódtak (721). Boesid meg örömost a nyél megbántódtál (Pázm: KT. 153). Amaz emberen, az kítöl valami meg bantodot, bosszut áll (Aly: Post. 128). Tetszőnek, ha Bakos uram meg nem bántódnék vele, jüme mellénk alatta valóival együtt (RákGy: Lev. 145).

mégbántódás: [dammum; schaden]. Az állatok barlangjuknak megbántótlásúért készek halált szenvedni (Zrinyi II.164). Hadat gyűjtött össze az szegűsűeknek injuriájára és igen meg bántótlására (MONTME. IV.379).

Bántódás: [dammum; schaden]. Büslakodik maga bántódásu vagy egyelek fülettségén (Pázm: Préd. 799). Az szegűség bántódását szomorúan szenvedni (RákGy: Lev. 256). A veszedelmek között bántódás nélkül által mentél (László: Petr. 124). Mi látva hiszszük bántódását az lippi béknek (MonOkm. XXIV.110).

Bántogat: offensa, offendo frequenter MA. [wiederholt beleidigen].

még-bántogat: afflicto, impediō, offendo MA. [wiederholt beleidigen]. Érzekenségit ugy meg bántogatta vala, hogy szemével vac volt (Zyon: Post. 1514).

Bántogatás: offensatio MA. [verletzung]. Törvényink és articulusink bántogatásához magát nem immisceolja (MonOkm. XIV.9).

Bántóul: [beleidigen]. Istent bántóul s hitetlenül kéred, hogy jöjjen el a messiás (Matkó: BCSák. 324).

Bántóság: [offensus, laesus; verletzend, beleidigend]. Érdle hideg álmoknál kedig semmi nem lehet bántóságos (Jesussir. E0).

2. BÁN: banus, regni praeses, dominus MA. Bm, kiraly képe: banus Croatiae PPBl. Domino Petro Zador bano (ZichyC. 24). Szendő, kibe vót tisztartó vagy bñ Thoma András (Monörk. III.156). Ezri bñoc kíméktül mindent értnek, mint az basák, hogy Egré igyeköznek (RMK. III.112). Jó Hunyadi János bñ Fejérváron belöl az császár halmanál vajda elejben szálla (V.29). Példát kész mutatni egy vitéz magyar bñ (Thaly: VE. I.184).

vice-bán: [vices bani tuens]. Wiehe ban woth Kaldy Leczlo, Ola Babas, azok wotak az wyche banok (LévT. I.156). A várbán csak a két vicebán az nyvar bíróval marada (Monörk. III. 159).

Bánság: banatus, comitatus, principatus MA. Bánság, uraság: banatus PPBl. Nándor-fejérvári bánságot adták jó Hunyadi Jánosnak (RMK. IV.26).

BANDA: [socii; gesellschafft]. Bantám is utánom hamar elérkezett, közördőhöz érvén, gatyára vonatott (Gvad: Pösty. 23).

BANDÉR: [landerium]. Meg-fütattya az idvösség trombitáját, hogy római háznak fugállya bandérját (Czogl: Sion. Elsb. 27).

BANDSAL: strabo, luscus SI. [schielend]. A ki ezen jó dallást hallja füleivel, pénz, pótúrát, petákot nem ad kezeivel: holta után ne nézzon bandsal szemével, a szerencsen-országban hollők temessék el! (Thaly: VÉ. II.172).

BANK: [mensa; wechselbank]. Tudod volt hogy en kemüü ember vagók, telhag mire nem attad az en pinzemet az bankra (Sylv: Újt. I. 113b).

BANKA: [pupa; wiederhopf]. Büdös babuk avagy banka (Misk: YKert. 440). A büdös-banka tavaszkor fejr szabasi (441). Némellyek fülemilével, némellyek pedig büdös bankává változnak (Csúzi: Tromb. 221).

1. **BANKÓ:** 1) bancospiel Adáni. 2) schedae bancales Kr. A mit nyert akár-mi játékban, banco volt a szegénységnek számára (Fal: NU. 311).

2. [BANKÓ]

Bankós: [baculo v. fulero instructus; mit einer krücke versehen]. Ha engem valaki megkérne, annak bátor csak fél-szemem lenne, az lába is bátor bankós lenne, csakhogy az én szükségemről tenne (Thaly: VÉ. II.174).

BANKROT: [ruinae fortunarum; bankerott]. Bankrotokká lennének (NótpM. 31).

BÁNYA: amas, vetula Kr. [altas weib]. Amaz gyüngyös kis koszenyős, — ne, hol fut jó bányád; mit dudorgasz, hogy nem ugrasz, kurva volt az babád! (Thaly: Adal. II.96). Vén szüle és vissza aggott banya kuplerségével szabadságosb trófüra hitetgeti (Csúzi: Síp. 629).

BÁNYA (*bannia* Kalbées. 1572. F7. *bonyak?* LevT. I.232.):

1) fodina C. [bergwerk, grube]. Ezüst-ér ómal elegy a bányában; molybaena PPBl. Bányákban, arany és ertz bányákban találni (Mel: Herb. 39). Meg aztis mongyak, hoig chak az homyak es az Garamon, az Nytran, az Waghon, az Dunan ynen Beeyz az ny wagon, chak az maragion bekewel kyral kezeben es birtokban (LevT. I.232). Ha Lewa el vez, bizony az ny kewes wagon magyar országba, mynd banyastwl egyywt el vez (RMNY. H.147. Kalbées. 1572. F7). A „fekete” bányát okával megvizsgéltették (Nyr. X.470). Az isten meg-meg vilá-gosságra hozta azon bányát (XII.267). Minden érezek bányái teli voltak láncozott keresztényekkel (Pázm: Préd. 286). Az pénz gazdag ajándéka istennek, ki az aranyat és ezüstöt az föld alatt való bányákból szokta kibozni (Zvon: Post. II.609). Kik a bányák-nak ásisára rendeltettek, tudnak árkokat és föld alatt való árutikat ázni (Teleki: FLél. 48). 2) balneum C. ther-mae MA. [bad]. Kerek bánya: sphaeristerium C. Magam egy-nilyánd magammal az fürdőbe mentem, majd három óráig kés-vén az váradi bányában (Monbrók. XVIII.147).

[Szólások]. Hazugság bányájára talált (Szd): MVir. 225).

arany-bánya: arrugia C. [goldgrube]. Az Chalchis, az arany bányában talált veres kő (Mel: Herb. 39). Ebből, mint egy arany bányából, sok jókat vehetsz (Pázm: Préd. 447).

érc-bánya: aeraria PPBl. [erzgrube]. Az áros népeknek veres porozó por vagyon: bányákban, arany és ertz bányákban találni (Mel: Herb. 39).

ezüst-bánya: argenti fodina C. PPBl. [silbergrube]. Arany-ezüstbányam volt-é életemben (Thaly: Adal. I.202).

tévkő-bánya: cotaria C. [wetzsteingrube].

fürdő-bánya: [balneum; bad]. Az váradi fürdőbányánál mind az franczia urak s mind mi concludálhassunk hazánk javát (Monbrók. XVIII.125).

fövény-bánya: arenariae C. MA. [saulgrube].

kaszakő-bánya: cotaria C. [wetzsteingrube].

kéneső-bánya: [hydrargyri fodina; quecksilbergrube] Szent-m: TFü. 21).

kénkő-bánya: sulphuraria C. [schwefelgrube].

kerek-bánya: sphaeristerium C.

kő-bánya: latomia, lapidicina C. [steingrube]. Kőbánya, kő-vágó hely: lapidicina vel lapidicina PPBl. Keleuföldön, Csötti kőbányán felől tábort járata (Monbrók. III.52).

kréta-bánya: cretae fodina C. [kreidegrube].

mész-bánya: [calcifodina; kalkgrube]. Olyan lévő, mint égő mész-bánya, újabb martalékját immár is kéványa (Gyöngy: KJ. 82).

őn-bánya: plumbaria officina PPBl. [bleigrube].

réz-bánya: aerifodina PPBl. [kupfergrube].

rubint-bánya: [fodina rubini; rubingrube]. A szeretsenek ellenük ütének s a rubint-bányában sok kárt is tévének (Gyöngy: Char. 90).

só-bánya: salina C. MA. [salzgrube]. Soo bányás város (Bal: Epin. 8). A rómaiak Erdélyben vas és só bányákat épít-tetek (Liszny: Krón. 85).

vas-bánya: ferraria C. [eisengrube]. Vay ki sok pénz el tartják a vas bányát (Szent-m: TFü. 20). Mint vas-bánya fujo az ő széles melle (Zrínyi: ASyr. 237).

Bányai: 1) balnearis MA. [zum bado gehörig]. 2) [metallicus]. Bányai törpe ember: cobalus, sylphus PP. Bányai só: bergsaltz Nom. 38.

Bányás: [metallicus, fossor; bergmann]. Fárady kell jutni a kedves dologhoz, mi képpen a bányás az arany darabhoz (Gyöngy: MV. 41).

Bányász: metallarius, metallicus C. [bergmann]. Radua bánya, hol el ein negyven ezer bányász művelt nagy haszonnal (Helt: Krón. 6). Bányászoc nagy soe aranyat találanc (Güres: Mát. IV. MF.). Meg-érzed majdan a bányász csakány fokot-is, csak pociomod légyen (Matkó: BCsák. 105). Lyuktartó vagy bányász pocok vas (Radv: Csal. II.396).

Bányászat: [metallum; metall]. A bányászat kemény, ki asott dolog, mely kalapattsal ki nyujtathatik és a tűztől meg olvasztathatik (ACsere: Enc. 248). Az arany verhenyő s igen vekony és tiszta kénkőből s hasonló mercuriusból allo bányászat. A bányászatok után a kővek következnek (250).

Bányászi: [mineralis]. Erez közzül szívárkozó bányászi ne- vessegek (Com: Jan. 20).

Bányászna: lamina, metallum C. Bányásznának daraboc-kája: lamella C. Kiuert arany es ezwt, es effele bányászna: bractea C. Bányásznához való: metallicus C. Bányászna termő: metallifer C. Laposan ki-vert ertz, bányászna, lamna: lamina PPBl. A föld gyomra meghozza az aranyat ezüstet, sok más bányásznát (Fal: NU. 350). Kongásról, hangjáról megtudjuk ismérni a bányásznát, az embert szózatjáról (Fal: UE. III.117). A bányásznából finom aranyt tudnak kibozni (Fal: TE. 785). Bányásznát a föld gyomrából olly hamar kivájni, felettébb bajosnak vélte vala lenni (Moln: JÉpül. 121. 162).

Bányászság: [ars fodinarum institendarum; bergbau]. Azt mondgya Agricola a bányászságról írt 2-dik könyvében (Tel: FLél. 45).

Bányól: metallum e fodinis erno, monetam enlo PP. [prägen]. Zrínyi a török-pénzt mind el-szórta, hozz, úgy mond, mást, melyet királyom bányolta (Könyi: HRom. 173).

BARABOLY: chae-rophyllum bulbosum; welscher körbel, buschmöhren PFB. Baraboly, vad turbolya; nyírhis PFB.

BARACK (barazek Mel; Herb. 3. LevT. 1257. ACsere; Enc. 223. paratik Nom. 11. barak Com; Orb. 28): **1)** persicum, malum persicum, pomum persicum MA. PP. [pársich]. Az baracknak a virágát ha borban meg főzöd, igen használ a vér pökökne. Az baracknak maguait rosa etzettel ha meg főzöd, fő füstet gyógyít (Mel; Herb. 3—4. Kwitem kedli twamaczka barackat (LevT. 1257). Sarga apró barack, melyet tengőri baracknak is hívnek (Frank; HasznK. 33). Az barack enyvet ezözben oluaz meg, varat ölt es szömölehyöt gyogit (BeytheA; FivK. 21b). Baracknak merteklethen zabállodasa (KDebr. 1619. Ds). Leves barackok (Com; Jan. 23). **2)** [malus persica; pársich]. Négy avagy öt barack fiatalit egy bokorban kell ültetni, egymáshoz egy öf arasznyira (Radv; Csud. 11151). Értess egy öf arasznyira egy füz fiatalit és egy barack fiatalit (53). Hagyd hogy az füzfa értesse az barackot és az fa öly barackot terempt, kinek magya nem leszen (54).

duráncai, duranci-barack (duranti C); durancia C. durantium MA. (härting). A közönséges barack ki duránczi, ki magvaváló. Találkoznak apró duránczi barackok (Lépp; PKert. 11181).

kajszí-barack: persicum aestivum Kr. [aprikose]. Az bokros fenyvek között, gyümölcs fákat ültethetni, úgy mint kajszí barackot (Lépp; PKert. 121). A fenyves földet némelly fák, úgy mint: kajszí barack, mondola, nem öly igen ellenzik (1115. Lépp; Csl. 7). Kajszí-barack-fa; prunus armeniaca PP.

kopasz-barack: armeniacum Major; Szót. 69. [narillo].

leves-barack: persica succulenta Com; Jan. 29.

magvaváló-barack: persicum carne a nucleo facile separabili Kr. Némelly fák nem igen, avagy semmit sem változnak a magyok ültetésével, a mint a duránczi és magva való barack (Lépp; PKert. 1115). A közönséges barack, ki duránczi, ki magva-váló (189).

őszi-barack: persicum autumnale Kr. [pársich]. Körtevény, alma, szilva mászen, hanem a sok őszi barack (Mik; Türl. 445).

perzsiái-barack: malum persicum PFB. (BeytheA; FivK. 21b).

szentIván-barack: [durancia; härting]. Találkoznak apró duránczi barackok, némelyek sz. Iván baracknak is hívják (Lépp; PKert. 11181).

szőrös-barack: persicum lanuginosum PFB. [rauh-pársich].

tengeri-barack: malum armeniacum MA. marimum persicum (Beythe; Nom. 2). armeniacum (BeytheA; FivK. 21b). Sarga apró barack, melyet tengőri baracknak is hívnek (Frank; HasznK. 33). Az Tengőry Barack maguának olajat vezik hün. bíruil (BeytheA; FivK. 21b).

BARALINTOS: labyrinthus C. Sz. Ágoston, midőn éleben az. baralintóslan, keréngős, förtélyos ütn helyben le lépet volna (Lépp; Tük. 1376).

BÁRÁNY: agnus C. [lamm]. A bárány szökélsel, játszik: agnus lascivus PFB. Farkasból lewn baran (EhrC. 118). Ezer köner baranok (BöcsiC. 129). Alkossuc teneked meg emmed a barát (MünchC. 63). Miképen zedli baráni, el mene vele (VirgC. 59). Baráni keretre emeltetik álloznia fü törséken (DöbrC. 212). Gödödek a baránok között (Mel; Szót. 69). Barány van az oroszlan salkodie (Börn; Encik. 270). Ezekből ren. üthathate, homet ismerhesse meg az farkast a barátot (Mon; Apol. 19). Meg-bájojjatunk a gonoszra, mert a pokolléli farkas bárány bírdie öltözik (Pázm; Préd. 894).

[Közmondások]. Farkasra bízni barát (Böcsi; Adag. 221). Nehéz a barát a farkasal szökökelethetni MA. Nem bátor-

ságos az bárány az farkassal egy akolban (Prág; Serk. 355). Békéltesse egyben eléb a barátot a farkassal a jesuita (Czepl; Japl. 119). Farkasnak mondják Pater noster, ő azt mondja, hogy bárány láb; canum ingredi doces (Kisv; Adag. 63). Már azt is elhíszem: szüntő vízeim arat, bárány farkast kerget, a nyúl vor agarat (Fal; Vers. 913).

dézma-bárány: [agnus decemalis; zehentlamm]. Dézma-bárány ment ki eleibe (MonOkm. 1287).

hasi-bárány: agnus chordus PFB. [spät gebornes lamm].

husvétí-bárány: agnus paschalis Kr. [osterlamm]. El yewe azért az áldozathnak napja, kyben zyksegh vala az hoswety barát meg öny (JordC. 605. Fél; Bibl. 45). Az pogáczás innepökne első napján, mikor az husvétí bárányal áldoznac vala (MA; Bibl. IV.46).

jerke-bárány: agna MA. [weibliches lamm]. (Nom.² 131). Idei jerke bárány (Gör; KärC. IV.451. 453).

juh-bárány: [agnus; lamm]. Az hegyek szökéltöste mint az kosca, es az halmeo mint az juh bárányoc (MA; Bibl. V.53).

kos-bárány: agnus Kr. [lamm-lamm]. Isten egy kos-bárányt mutat (Pázm; Préd. 196. MonTME. 128). Idei kos bárány (Gör; KärC. IV.454).

szopó-bárány: subrumus MA. [saugeendes lamm]. (Com; Jan. 78).

tized-bárány: [agnus decemalis; zehentlamm]. Az kitől tized-bárány nem esett, három pénzzel váltották meg (Gör; KärC. IV.299).

űrű-bárány: [agnus; lamm]. Idei űrű-bárány van nyolcz (Gör; KärC. IV. 453. 454).

váltó-bárány: [agnus redemptus; löselamm]. Az váltó-báránytól praebendájak, soha semmit nem adtak, hanem az kitől tized-bárány nem esett, mindeniket három pénzzel váltották meg (Gör; KärC. IV.299). Az váltó báránytól, az szokás, mindenkitől jár den hat (303).

Bárányka: agnellus MA. [lammchen]. Kébelébe vézi az erőtlen báránykakat (Pázm; Préd. 607).

[Közmondások]. Oroszlán ellen semmi egy bárányka! (Thaly; Adal. 129).

Bárányocska: agnellus C. [lammchen]. Igézö sem lássa bárányocskákat (Zrinj; ASyr. 295).

Bárányos: [aureo vellere insignis; mit goldenem vliesse decorirt]. Királyné-asszonynak arany-bárányos beldő tunciossa (Börn; Préd. A).

Bárányoz-ik: [agnus edere; kummen]. Bárányozik a juh (GKt; Tük. 1116).

mög-bárányozik: √. Idővel a juh megbárányozván Áron azt is vevé (Mik; Türl. 274).

BARÁT (bratym HB; **1)** amicus, consocius, necessarius C. [frater; freund, der nächste, bruder]. Színnel való barát; dyspulus C. Igen barátom; speramus nostri; a földi olyan barátom nekem mint neki; *mihilominus amicus est mihi, quam illi PFB. Seceles bratym nímaggonice ez segen ember bíki ért (HB) Zol mala nyköppen barát barátanak (EhrC. 2). Abraham soe tördelmekne miatta megbizoneitatan lát istennec barátta (BöcsiC. 28). Ne akariad hünod te barátid sem zomzedidit (MünchC. 115). Nem hizom hogy atte barátid ahaucce öth zuto földet avag robot (NádC. 320). Szerressed az te rokonodat es az te rokon barátodat (ÉrsC. 3). Soe barátinae nem szogheti keduet (Börn; Préd. 102). Az lézen barátta, a ki egyéb módon el nem élhet (Böcsi; Adag. 102). Jó vitéz barátim, meg szökült magyarin, isten legyen hozzátoc

(Balassa: Ének. 7). **2)** monachus C. asceta, coenobita PPIB. [mönch]. Mykeppen hostyensj hely vr syra barátoknak zegen-segen (EhrC. 86. 94). Az barátok harangia teged hin (VirgC. 104). d'afuncion a fejedelemtől, es a köz barátoktól meg biz-lalatek (NádC. 399). Nynehen gonoz barátuban lett erdege-neel (ÉrdyC. 357). Az barátoknak monosthorokba walo seel-röstyesnek wala newe yeronymus (ÉrsC. 521). Paria uala az oranak megh esetit, hog az barátokat az neterniere feel kötene (KázC. 68). Egy barát eszebe vevé hogy nősten volna az szent-séges Pápa (Dial. 157). Az barátok magoknak elastromokat szerzettenec (Mon: Apol. 262). Ismért olly szököt barátot ki hármásával vette az aszszony-embereket (Pázm: Kal. 318). Egybe-fér a Luter hittel, hogy a Pápista Barátok üdvözültek (Pázm: LuthV. 130). Barát módon kalastromba rekeszkedvén (Zvon: Post. II.232). Egy veres tromfosít iázó barátoknak meg pírieskeltetése (Czepl: Tromf. Cím.). Büdös rühét másra hamis-san kemni akaró varass barát (Matkó: BCsák. 252). Igy tsele-kesznek ma amaz haszontalan Hero barátok (VárM: Szöv. 128).

[Szólások]. Nem zoktam az barát orczat es fizta orczaval akarok az koporsóban mennem (LevT. 1361).

[Közmondások]. Szükséges az jó barát, mind tűznél s mind víznél (Deesi: Adag. 96). Isten vtán nincz iob, mint kinek sok baráti vadnak; unus deus, et plures amici (208). Magadé az, az mi barátodnál vagyok; de domo domini (254). Kinek mi-nemű barátia, maga is ollyan (258). Nem mind barátod, a ki reid mosolyodik; fronti nulla fides (MA).

apáca-barát: [monachissa; nome]. (Pös: Igazs. II.564).

asszony-barát: [amica; friendin]. Öszve hja asszony barátit (Tel: Evang. II.458. Alv: Post. II.72). Az ő szomszéd asszonybaráti áldgyák vala őtet (Szok: Bals. 55). Asszonybarátim, jor ugmond, igyunk! (Thaly: VÉ. II.51).

cseri-barát: [Franciscanus]. János az váradi püspök el buczuzé a királytól, és czeri barátá lén (Helt: Krón. 187b). Nem áltóznec szörös gyapvas lasnakba, szürbe, hogy hazüggya-nac benne, mint a czeri barátoc, galagolyac (Mel: Sám. 465). Capistranus el temetteté a cseribarátok calastromában (Pethő: Krón. 100).

csuklyás-barát: cucullatus Nom?. 255. A gardjánoc a csuklyás barátoknac elei (Com: Jan. 127).

embér-barát: [amicus hominibus; menschenfreund]. Ember barátynak sokasjt el változtatta vala (ÉrdyC. 510).

fatalpü-barát: [Franciscanus]. Rudolphus az mezáltal juro vagy fatalpü barátoc kalastromában akart temetkezni (MA: Scult. 459).

fehér-barát: [Dominicanus]. Igen filek az feir barátval (LevT. 152). Szent Marton feir barátit (Gyarm: Fel. 19).

fekete-barát: monachus nigri ordinis Kr. Vadnak szent Antal feketi barátit, ismet szent Domonkos feketi barátit (Gyarm: Fel. 49).

fele-barát: [proximus; der nächste]. A maradyk hasonlatos ehöz zereszed te fele barátodath nykeppen temen magadath (WinkC. 311). Nagi a zeretet fele barátiahoz (DebrC. 63). Meg agyad vr ystemek böczvletét feled barátynak igaz zeretetőth (ÉrsC. 62). Zerezyed magadat feled barátynak nyajassagat el tazoztatnod (167). Ha valaki felebaratyara szundokozé, es áll-noksaggal meg ölendi őtet (Helt: Bibl. I Mm2). Iztlenkedie mind magauat, mind felebarattyauat (Börn: Evang. III.317). Miben kell megmutatniuk felebarátunkhoz az irgalmassagot (Tel: Evang. II.484). Nyakaszakadását kíványáé felebarattyok-nac (Zvon: Post. II.169).

felebarátság: [amicus humanus; menschenfreundlichkeit]. Nem kell atyafiságot es barátságot nézni a fele barátságban (Pázm: Préd. 918).

félénelő-barát: eremita [einsiedler]. A remetéc és félen élő barátoc a kietleneket lakjaé (Com: Jan. 128).

franciskánus-barát: [Franciscanus]. Ezeket követik az Franciscanus barátok az magok habitusokban (Radv: Csál. III.380).

katona-barát: [commiles; kriegskammerad]. Bailus is a Bel-lárminus katona-baráttya (Czepl: Japh. 87). Szabályával övezett katona-barátim! (Thaly: Adal. 189).

kényeres-barát: [contubernalis; kamerad]. Adj hitelt hát ez ti kényeres-baráttyiánc (Czepl: Japh. 10).

kérsztés-barát: trinitarius SI. Venőcöben hozak es heli-hőztetek ah kérsztős barátoknak kalastromában (DebrC. 13).

kolduló-barát: [ex ordine mendicantium; bettelmönch]. Kolduló renden való barátoc (MA: Tau. 1131). Richardus az kolduló barátok ellen egy könyvet irt (Alv: Itin. 111). Kolduló barátokat sohni sem rendeltek (Czepl: MM. 248).

köteles-barát: necessarius PPIB.

leány-barát: [amica; friendin]. Hog lein barátinac nyas-kodással zeplöt ne vonna, inelkődec ez világot elfutya (TelC. 1). Hadd sirjac az én százségesemen az én leánybarátim-mal egybe (MA: Bibl. 1229). A leány azt megtudván egy jó leány barátjával öszve beszéll (Mik: Törl. 215).

magánelő-barát: anachoreta [einsiedler]. A remeték és magán (félen) élő barátok a pustácit lakják: eremitae seu anachoretae desertum inhabitant (Com: Jan. 128).

minorita-barát: [ex ordine fratrum minorum]. A minorita barátoknak klastromokat építetet (Tarn: Szents. 17).

néma-barát: Camaldulensis Kr. Ezer noezvan neegy ez-tendőben támadt az neema barátoknak zeretec Karlthwysban (ÉrdyC. 242). Az Leuöldő kalastromot is ő építeté á néma barátoknak (Helt: Krón. 67).

remete-barát: anachoretus Major: Szót. [einsiedler]. Lajos király épütete nagy kalastromot Nozthreba á remete barátoknac (Helt: Krón. 67. 196). Mareotides tartományában lévő remete-barátokunk előttökjárója, István, rettenetes nyavalyában esett volt (Hall: Prázs. 171).

szürke-barát: Franciscanus Kr. A szürke-barátok szerze-tinek fiudálója Sz Ferenc, sola nem kívánt tisztet (Hall: Prázs. 348).

vándor-barát: [ex ordine mendicantium; bettelmönch]. A vándor-barátoc nem egyebek, hanem ördög rabjaj (Czepl: Japh. 140).

vendég-barát: [hospes; gastfreund]. Zsidmond király nagy hadával országában támadt, sok vendég barátja mellé támadt (RMK. III.339).

vérés-barát: [templarius]. Nem tudom, hogy a magyarok mért nevezik a templáristákat) veres barátoknak (Mik: Törl. 195).

Baráti: [monasticus; möndüsch]. A pápához való engedelmességet és a baráti szerzetet nem javallották (Pázm: Kal. 1084). Az baráti életnec meg förtöztetesetis zummyac (Zvon: Osimud. 187). Az apostolok idejében nyomdoka sem völt a baráti rendnek (Czepl: MM. 248).

Barátkoz-ik: amicitiam contrahit MA. [sich befreundet]. Szent emberekkel barátkozzunk (Pázm: Préd. 954). Az ő fele-sége fölöttébb egyebekkel ne barátkozzéc (Práz: Serk. 443).

[Közmondások]. A ki boldokkal barátokzik, boldoddá lesz: amicus stultorum similis efficitur (Pázm: Préd. 355).

Égybe-barátkozik: √ Onkösztör egybe barátokoztate: facti sunt amici (Helt: UT. 11). Türokkal titkon egybe barátokzik (Pethő: Krón. II. MF).

hozzá-barátkozik: jungor, socior MF. [sich verbinden]. A gonosz indulatok és vágyálások hozzá barátokznak az akarathoz (Fál: NE. 78).

még-barátkozik: amicitiam contrahit MA. [sich befreunden]. Megbarátkoztatom: amico C. Barátkozzál meg az te ellenséggel hamar (Börn: Préd. 150). Megbarátkozál Alazsáru (Kár: B. 1392). Ha semmi uttal az ellfele bölcseséget szolgál engedelmességre nem bírhatod, legalább barátokozzál meg vele (Fál: UE. 372). Hogy ártihasson, sokkal barátokzik meg ellened (Fál: SzE. 515).

összve-barátkozik: in eo amicitiam, familiaritatem Kr. [sich befreunden]. A lélek az istennel össze barátokzik: amica deo coniungitur (Börö: Micae. 305. Kr.).

Barátkozás: [conversatio; freundschaft]. Ha jobbnál nem akarunk, távoztassuk barátokozókat (Pázm: Préd. 891). Semmitől úgy nem kell tartani, mint a lesett és erködestelen emberek barátokozásától (Pázm: KT. 21). Nincs is semmi hja a vig mulatásnak, és a között levő nagy barátokozásnak (Gyöngy: Char. 111).

Barátocska: amicus C. [freundein].

Barátos: amicus, socius, familiaris Kr. [freund]. Lőnek a napon Herodes és Pilátus barátosok (MünchC. 161). És a napot fogva herodes és pylátus barátosok lőnek özne (NádC. 221). Idegenek en nekem barátosok lőttek: nihil alienigenae amici facti sunt (DöbC. 195). Keet barátosokrol eos az medaewald (Pesti: Fab. 47). Izagász szerető, barátos, jó szerenczés (Cis: F3). Ceterum az franczay kyral kowethy chazurral vagyon kywal Jan Maria felettegyn barátos (LevT. 159). Szerelmes barátosok voltak egymashoz (Börn: Préd. 17). Az wy barátosok között való tettetessége indultac (KGalg. 1582. Fj). Az egymás szerető atyafiakait szokte barátosokna nevezni (Mon: Apol. 260). Köz egymással, a miék vagyon a barátosoknak (Pázm: Préd. 119). Bethlen és Mikos Kelenen rettenetes barátosok voltak (Bethl: Élet. 439). Dicsőretes kedvezni az atyafiaknak, és jó barátosoknak (Illy: Préd. 167. II. 319).

Barátság: 1) amicitia, familiaritas, necessitudo C. [freundschaft]. Kegyver-társaság, köteles-barátság; contubernii "necessitudo": vagyon-barátságom véle: intercedit nihil cum eo "amicitia"; valakinek barátságába magát bészülneni: "insimulare se ad amicitiam alieius"; jó emberekkel tartotta barátságát: adiunxit ad "necessitudinem suam bonos viros PPB. Hamis irgalmassággal nemöltetése meg e történne régi barátságúért: propter antiquam viri amicitiam (BeesiC. 91). Az pispoknek senki se penzen se barátságert valamit ne agion (VirgC. 16). Barátságunk jegere chih kyral meg ayandekozta bela kyrali (MargL. 27). Joizlési felelettel köszönte meg barátságát (Nyr. XI. 115). Az Sidok te szörök magokat az Korozioneknek barátságokba, hog' annak szyne ulat sokakat meg ezdliassanak bennük (KallKiria. 1583. Cijj). Az barátságot felben ne szakuzál (Döcsi: Adag. 171). Merészled el írulni mesteredet oly nagy szibeli barátságunk jevel? (Illy: Préd. 17). 2) status monarchialis; monarchium). Egz leonnak hízölködésnel akaruk a barátságot el teríteni (DebrC. 205). Kelt kedve az barátságban nyugven keth öztendeig (ÉrdyC. 504). Azon morogac, hog' isten vézi jo nemet bőföket, szolostajokat, az apucezasságot barátságot (Mel: Préd. 172). Az barátok az ö calastroni barátságokat, baráttá lőföket másodle keresztiségne nevezte (MA: Scult. 218). A barátság az apostlok után kezdett (Czegl: MM. 218).

[Közmondások]. Fázék mellé szüő barátság: ollae amicitiae (Döcsi: Adag. 32). Farkas barátság: leonina societas (51).

Barátságos: officiosus, obsequiosus, familiaris, amicebilis MA. [freundschaftlich; freundlich; herzlich]. Jó barátságos út: iter "intersequitur PPB. Irunk kyraly kegyömet és barátságos zerehmet (ÉrsC. 159). Gazdag emberek között kedves és barátságos leszén (Cis. M). Az liw barátságosnac nénczen írta (Kár: Bibl. 1653. 679). Barátságosokká, jó barátokká lőttek (MA: Scult. 116). Hát a külfömb-külfömbfele szeretes barátok mint barátságosok egymással? (F5s: Igazs. 1518). A tisztviselők alásábán írta kell vigyázni, hogy a rokonok és barátságosok ne legyenek kedvesé méltók (Illy: Préd. 168).

Barátságatlanság: inimicitia PPB. [Feindschaft].

BARÁZDA [barazda] CorpGramm. 322. [barazda] ACsere: Enc. 268. 219): sulcus, strius C. [furche]. Barázda, az melyen az tsepegés viz kifoly: deliquitae; barázda anagy két barázda között való mészis: írta C. Es neuz az monnal keserő iteletet a mezöknek barázdaín (BeesiC. 194). Es zeg ömraguac barázdaikat (195). Hozzám ki intottac az ő barázdaikat (Szék: Zsolt. 138). A szegényec barázdaím soc edelid vagyon (SalMark. 111). Ne vess az hamisságnac barázdaiban (Kár: Bibl. 1653). Pallagát béborozállya a barázdaikon és fordításokon: per liras et versuras (Com: Jan. 73). A fekete föld, melyben a barázda feneké kővér, igen jó a veteményeknek (ACsere: Enc. 268).

[Szólások]. Hogy az örögd szántson barázdaát a hátán (Könyi: HRom. 161).

által-barázda: porca [ackerbeet]. Az által barázda keresztül leszén: porca fit transversim (Com: Jan. 73).

vizi-barázda: hydraulis PPB.

Barázdál, barázdol: sulco C. [imporeo, strio MA. [furchen]. Barázdál: sulcator, imporitor C. Ravitolom, barázdaílon, völgyleden: strio PPB. Ha valamely vr hivataly-kivül az hitet akarja barázdálni, azt mondgyuk neki (Pázm: Kál. 155). Hina tallia kívül az hitet akarja barázdalny (Zvon: PázmP. 294). Barázdallyé az földet es rontyáze az ö földence rögit (MA: Bibl. II. 21). Az anyék hal egyedül borozdollya a tengert (ACsere: Enc. 219). Rüntzokkal barázdallyák homlokotok a koros ödök (SzD: MViv. 178).

Barázdálás: tactus sulcandi; das furchen). A szántás közben vagy barázdálás közben inkább az eke szarvát tartja: inter arandum vel laramum tenet strivum (Com: Jan. 73).

Barázdlás: striatus C. [gefurcht]. Barázdas ravatolat az oszlop: striis, striatum MA. Az ö ala wala közebben wala minere barázdas (TihC. 106). A nag' könerség miatt vgyan barázdlás, sönörögés a nag' hus a czomlyan (Mel: Jób. 39). Semetec már bé apadot, erezitoc esőpörödöt barázdlás (Prág: Sork. 815). Barázdlás poharáska (Radv: Csul. II. 179).

BARBARIZÁL: [barbarizo; fehlerhaft sprechen]. Barbarizál a nepek mert idgen nyelven szöl (Czegl: Dög. II. 26).

BARBÁROS: [barbarus; Israelnee kymenofiben barbarosokna nepo közzöl (TelC. 184). Barbarus nepoc (Helt: Krón. 31).

Barbárusság: [barbarios; barbarei]. A ni időkbeli eretneknek mely nagy barbárusságot, könyvek vannak írva (Illy: Préd. 1609).

BARCAG, BARCOG: barrio Szikszai 177. MA [schroien]. Az előfűt bartzaj, korrogat; elephas barrit (Com: Jan. 45). Vö. **HARCOG**.

Barcagás: barritus MA. PPB. Bartzögással keresi a vizet a szarvas (ACsere: Enc. 269).

BÁRD: ascia MA. [beil]. Vtst feizovel es bardyal le ötek (DöbC. 137. KozstC. 183). Egy német az embert barddal által

veré (Montrók. III.49). Bár fel bástolyátok is elméteknek bárdolgálnak (Bal: CsIsk.322). A papok az áldozatot késekkel, bárdokkal meg nyúzzák (GKat: Vált. II.717). Fogoknak bárdgyával darabolják (Pös: Igazs. 499).

szinlő-bárd: ascia C. P1B1. Szinlő bárdal, gyaluval gyalullya; ascia asciat (Com: Jan. 103). Az ats szinlő bárdal bárdol (Com: Vest. 56).

Bárdol: 1) ascio C. P1B1. [zimmem]. Egyenesen bárdolt munka: *amussitata opera P1B1. Niolez holnapigh mind ezen bardolanak (CsonaC. 59). Egy igen nagy fa lovat faragúnak, nyolez holnapig mind ezen bárdolanak (Huny: Trója. 39). Az ats szinlő bárdal bárdol (Com: Vest. 56). Lántzoltattad s bárdoltattad Cajust Marcussal (Ben: Rithm. 97). Örökkéig taragnak, bárdolnak, szinlenek a gyermekem (Fal: NA. 205). 2) [caedo; umbauen]. Nagy erdő, bardolni es vadászni jo (Ver: Verb. 213).

el-bárdol: [circumcido; rings umschneiden]. Hogy ennek a Kalanztúl tágas cirkolomra vett-tett feneknek szélit, hosszát, el-bárdollyuk, vigyázzunk ez dolgokra (Pös: Igazs. 1314).

fői-bárdol: [conscindo, proseco; zerschneiden, zerhacken]. Vagdalják s azt mondják; nem kár vágni, felbárdolni minden tagját (Thaly: Adal. I.1b).

még-bárdol: exasio, dolabro P1B1. [behauen]. Az álts fát farag, és tézernál mérí, es vörös kretánal jedzi es meg bárdolya (Helt: Bibl. IV.74).

Bárdolatlan: indolatus, impolitus, incultus Kr. [ungehobelt, roh]. Mátyás király látta vala, hogy a magyarok bárdolatlan parasztoz volnának (Helt: Krón. Előb. 1). Ebben is meg ne akadgyon hebe burgya elméd bárdolatlan tengelye (Matkó: BCsák. 364). Vak és bárdolatlan nép (Illy: Préd. I.63). A szarka az igéket tsak bárdolatlan hangzal tulja kimondani (Misk: VKert. 423). Az éretlen bárdolatlan elméjü kapiliják miatt megátolodom (MonOkm. XXIII.474). Im a bárdolatlan német nyelv mire ment, hogy Gotsched Leiptzigiól Bécsben bé tekintett (Orcy: KöltH. 64).

Bárdos: 1) [pectine instructus; mit einem barte, kamme versehen]. Nagy bardos szekerzeuel vöttec vala feióket (Mel: SzJán. 491). 2) [caedendo aptus; zum umbauen geeignet]. Nagy bardos es makkos erdő, bardolni es vadászni jo; sylva major, pata dolabrosa et glandifera seu sub dolabro et venatione existens (Ver: Verb. 213. 199). 3) dolabrosus, asciatus MA. gezimmet PPB.

BÁRDUMENTUM: [argumentum falsum, vitiosum; fehlschluss]. Eggyénéhány vétek vagon ebben a ti bárdumentumokban (Bal: CsIsk. 12). Újoman gondolt s tsuált bárdumentumokkal lövöldöz (SzD: MVir. 303).

BARILLA: [ferculum, sandpala; bahre?]. Száz barillától 75 den. (Vectrans. 19).

BARJÁM: [festum Turcicum]. Hogy az barjam ajándékát karácsonra fivítették börtötek 1 ft (MonTME. I.19). Az vezér pasa fibájának az barjam ajándékát, hogy beküldöttük Szolnakká, az akkori költség volt 12 d. (28).

1. BARKA: [palma; palmzweig]. A sátoros impen a zsidók füz barkákat es pálmákat hozoztak (Pázm: Préd. 471). Virág-vasárnap barkát szentelünk (485). [Vö. **BERKE**].

2. BARKA: [cincinns, cirrus; haarlocke]. Nem vigyáz sok farkú göndör barkájokra, vállon függő széles habos gúndokra (Orcy: KöltSz. 14). Nem férhettem közel egyelő szép-ségehez, gondor barkájalloz, sem leutse szeméhez (162).

BÁRKA: 1) arca MA. [arche]. Tartoztatok ewtött gyezerny Nouenak barkayaban ti magtoknak megtartasaert (EhrC. 140). Az galamb meg tece az barkanak ablakara (ComC.

236). Lattya vala a barkauac elmerőleset (TelC. 94). Úr barkáját előttök viselék (RMK. III.225). Igen kszíti a hayos az barkat (Bes: HÉnek. A.1). Noha az barka tetona lubb vala, de semmit az vizec nem árthatnac vala (Sztár: Vízöz. A3). 2) Ichthyotrophium C. MA. Hal tartó bárka: natubla C. piscina P1B1.

Bárkás: [nauta; schiffer]. Bargasokath: nautas (NémGl. 375). Az barkausok halwan zeut Authalnak newwet mondanak (ÉrdyC. 314b. CsonaC. 70).

Bárkáz (bárkász: Prág: Serk. 210.): [navigo; schiffen]. Az folyo vizeken barkászok halász nem csak egy étek nemével füzi meg a horgot (Prág: Serk. 210). Magam is az hadakkal ara indúltam, gondolván, valami distractiót kereső delesament lesz, de csak bárkászó németek valának vagy 20 lóval, s két hajó gyalog az révet őrzötte addig innen (RákF: Lev. IV.482). Dolog, ha még münsten itt helybeim, mert tsak tegnap barkázott ide (Fal: TÉ. 730).

BARKÁCS: [?] Az fejedelem nyugbatatlan élete, vadász, barkácsembereket szereti puskási állapotja (Szal: Krón. 221).

BARKÓ: [?] Barkó engem ugy segillyen, félek vala hogy méreg vagon az pohárban (Füüst: Kir. tükőre VI.219. MF.)

BARKÓCA (*barcolcha* Nyr. VII.317): sorbum torminale MA. speyerling PP. arlesbeer Adami. [selseheere]. Usque ad arborem barcolcha sub qua est meta 1257 (Nyr. VII.317). Sorbus torminalis, plerisque Pannoniae siluis familiaris est; vugari barkoczafa vocant, germani adlasber (Clus. 8). Monyaro barkocza: coryli iulus sine fleu (Beythe: Nom. 1). Barkocza-füt nem igen fütetik a kertekben, hanem a magas hegyekben a Bik-fák között terem (Lipp: PKert III.195). Kőkény, barkocza, sóska (PP: PaxC. 93).

BARLANG (*ballang* CsonaC. 7. Czegl: Japh. 121.): antrum, lastrum, latebra, caverna, cavea, specus, spelunca, spelaenum, tumba C. latibulum MA. [höhle, grotte]. Töttetek azt toluaiocnac barlangia (MünchC. 52). Nemevennev vitez el finta es el lappana egy barlangba (PéldK. 9). Kő hasadekiak barlangjaba mene (DobrC. 113). Az barlangnak negy zegelethy menyeyi fenessége be teljesettek (TelC. 304). Farkas lappag az barlangban (Mon: Apol. 418). Czastosa barlangya János vaydanak (Göres: Máty. 23). Nem váras ez, hanem latrok barlangia (Decsi: Adag. 131. MA: Tan. 1293. 1135). A vizet, az hol magát le-szija, a földben elnyelő toroklatnak avagy mély barlangnak mondgyák (Com: Jan. 13. 15). Nem gondolnám szükségesnek, hogy remete-barlangokat keressünk magunknak (Fal: NE. 8).

[Közmondások]. Bagoly bíró ballanghájában (Czegl: Japt. 121).

Barlangbeli: cavatius C.

Barlangocska: cavernula C.

Barlangos: 1) latebrosus, cavernosus C. [höhleureich]. Barlangos pusztát csúszó mászó állatokkal bétöltvén gazdagította (Csúzi: Tromb. 40). 2) [secretus; geheim]. Nem láthattam barlangos tsünyát az átkozott szívnek (SzD: MVir. 430).

BARNA: fuscus, hammonium, leucophaeus, ravidus C. baeticus, subniger, hispanus color PP. [braun]. Az en ezemuek hagiok ket boryus tehent, az egriket az kurtat, az masikat az barnat (RMNy. II.302). Az Apis gesztenye szinü barna bika vala (Prág: Serk. 248). (A szem) igen fejérnac turtya az mi csak homályosan fejéris is ha czac barna szabásús (MA: Tan. 3). A fekete, ó alatta ezek a gradiesi vanae: sötét, zöld, homályos, barna (Com: Jan. 63). Láng szinmel elegyes barna ábrázattya (Gyöngy: Cnp. 3). Felköté a kardját mindjárt oldalára s felfordúla szépen jó barna lovára (Thaly: Adal. II.148). Bukefál barnáján repül, jó a konzosztásra kerül (191).

Barnás: infuscus P1B1. [bräunlich].

Barnít: infusco MA PPB. [braun machen].

BÁRÓ: [baro]. Prolatusok és barokk (Ver: Verb. 56). Baró László Chillyány György (Moh: Ut. 2).

Báróság: [baronatus]. Akar mint kerkedgyek eleivel, nagy baróságának hírével, nevével (Pétki: Virtus. 19).

BAROM (*mutrunk* [?] KulesC. 193, *mutronknak* 251): **1)** pecus, jumentum C. [vied]. Azt zerzö hoü barnokat megöllöce es azoz verét igazameg (BécsiC. 31). Nem csak barnot, de meg embert es meg mar vala (VirgC. 53). Isten valakta hogi a barnoknak patorsagabol lenne föledelm (DebrC. 85). Ada kwes esnek w marmokath (KulesC. 193). Terontoz zenath apro marmoknak (251). A köznépet földi, miort hogy barnoknac nem a iamat vitté adozatra (Helt: Bibl Tho. Az ő régi ros szokásit, barom törvényit el változtatta (Pázm: Kal. 68). A barnomát is barnomb (Ker: Préd. 66) A barnoc előtöc járójnac itölöc (Tyuk: Jözs. 112). **2)** [ingens, rudis; ungeheuer, groß]. Hozot mala soe rezet es abból mindiart nagy barom állgyukat ötöte (Helt: Krón. 195). A bor esiszárok torokgyékének orvoslására nagy barom üveg borokat akasztottak (Pázm: Kal. 131). A fővezér a nagy barom táborral megszállván Bécs körül (Csoró: Hst. 137). Az ilyen nem ember, hanem barom ember (Laud: UjSegits. II. 108). Mely barom szó Compegius gárdinülé volt az augstai országgyűlésben (Toln: Vigaszt. 231).

áldozat-barom: [victima; opfertier]. Öllöce meg az áldozatnac barnmát, mert szentséges az (MA: Bibl. 136).

apró-barom: [pecudes minores; kleines vied]. Apró barnoknac zama: numerus in pecoribus (BécsiC. 13). Az apro barnoknac corday reitotnac (201) So emberek se ökrök se apro barnok na kistöllyanak (ÉrsC. 539a). Ha valaki apró barnomból akar áldozni (Kár: Bibl. 189). Apró-barom az ketske: cyprus los (Bécsi: Adag. 89).

dísznö-barom: [sus; schwein]. Zent Elisabeth zowla be egy dísznö barom aklaban (ÉrdyC. 611). Jaro arra az ő orlöcön walo makra walekéknek es szomzed faluknak dísznö barnok (RMNY. II. 288).

eke-barom: [jumentum; zugvied]. Myndnyayan somogjak sem thethelnek hath eke-barommal theweth, es zegenek mynd zelle laknak es wdosnak (LévT. I. 262). Báthory Zsigmondnak három eke barnot hagyok (Gér: KárCs. 398. 417).

gulya-barom: [jumentum; zugtvied]. 40 számú gulya-barnmát olvitték (TörtF. VII. 117).

iga-barom: [jumentum; zugvied]. Egy iga barom: 7 jugum bovm PPB. A masic monda: ot iga barnot vörtem (MünchC. 115). Amak utama sok iga barnokat foganak reitá, de meg sem imhula (DebrC. 26).

juh-barom: [ovis; lamm]. Igen adgyáe emi a dísznö es juh baromnac a dög ellen (Mel: Herb. 157).

lábás-barom: [pecus; vied]. Pusztánkban komcs lábás barnaink (Doss: NS. 28). Nyamallya kővetkőzice reit néminemü lábás barnomból, anagy esiszö maszó férgetől (Cs. J. 11). Szamus es lábás barnok (Mih: ÖrökÉ. 193).

teherhordó-barom: veterinus C. [lastier].

ünő-barom: [vitula; kuhkalb]. Ökrök, ünő barnok, ménes kocsolák kivitéssenek (ÉrdFörtAd. II. 373).

vágó-barom: [pecudes; schächtvied]. 190 vágó barom (Montrök. VIII. 121). (Vettem) vágó barnokat 20 drbot (Rady: Csul. III. 28).

vonó-barom: [jumentum; zugvied]. Aggyon walamy ket ökröcs mert nyeben wonyo barnom (LévT. I. 148).

Barombeli: [pecuarinus; vied]. Mynekwuk sok barombely yozaghwuk vagyon (JoriC. 181). Barombeli dög (Bősz: Préd. 151).

Barmocska: [pecus parvum]. Atyamfia barmoczka mire iwtel ide (VirgC. 42). O atyamfia iesus cristusnak barmoczkaya (43).

Barmos: [pecorinus C. armentosus MA. [vied]. Barmos istallo (Bor: Préd. 31). Barmos palyta, anagy déleo hely (Vás: CanCat. 500).

Baromi: [pecorinus, pecorinus, pecuarinus, pecunus MA. [viedhisch]. Bő barni elolekocel bönölködoce (BécsiC. 214). Baromi értölenség (MA: Tan. 73). Baromi majorság (Megy: Szöv. 30). Baromi oktalanság (CsúzC. Seb: Eödm. 172). Emberek nem kell baromi modra megismérni a feleségét (Illy: Préd. 1172). Baromi esontos erő (Fal: Jogyz. 933).

Baromság: [pecunia stupiditas, belluina stoliditas MA. [brutalität]. Az besty fuytalanságnak zögyentelen baromsága (ÉrdyC. 501). Baromsagra aggyak ew magokat (658). Mitsoda baromság, másraváló bosszútöl magunkat örök kárhozatra vetnünk (Pázm: Préd. 128). Az isten szolgáinak ajtatosságát kép-mutatásnak, hágtatásit baromságnak itüli (893). Baromság, ostobaság (Toln: Vigaszt. 95).

Barmul

el-barmul: [bruteo, brutescio MA] [brusco PPB]. [vervichen, vertieren].

még-barmul: [brutesco; verthieren]. Kezdetence megbarmitü es oktalansüü, es az nyomoröc balvány képeken czudálkozni (MA: Tan. 84).

BÁRSONY: [ostrum, porphyra C. purpura MA. holserien PP. [sammt]. Luthan Olofernest öllöte ő zekiben ki nala barnomból (BécsiC. 33). Wtet wlywtotet barsomba (VirgC. 68). Mewetesnek vtna barsonyal ruhazak (WinkC. 118). Hoznak vala aranyat ezovst-est pontz aranyas barsont (MargL. 57). Aranyas draga barsony pápi elevelzet (DomC. 132). Barson, gyöngyös eghaz rula (Mon: Apol. 335). Szederjes barsony: purpura vineta canalicus (MA: Bild. 1582). Öltözzenek bíborla, barsonyla es kunkukla (Zrínyi: Symb. 60).

[Közmondások]. Májmot barsonban öllöztetni: saltantis personam in toga inducere (Deesi: Adag. 129). Bársony mellett barsonyról kell iténi (SzD: MVir. 255).

bíbor-bársony: [purpura]. Az gazdag ki minden nap bíbor-bársonyban jár (They: VE. I. 337).

gubás-bársony: [purpura villosa]. (Rady: Csul. II. 114).

kender-bársony: [plüschsammt]. Alvadó bársony, a kit kender bársonynak szoktak hívni (Montrök. III. 177). Egy vég kender bársonyöl 30 den (VectTrans. 19).

metélt-bársony, metszett-bársony: [geschorener sammt]. (Rady: Csul. II. 114). Megyszün metszett bársony szoknya (Montrök. XXIV. 142).

Bársonyos: [purpuratus MA. Mons Barsunis (Kézú: Gesta. 2: 3. Endlicher 115). Amak valo előte wlywarowan mynd aranyas barsonyosok es aranyas owosok (ÉrdyC. 109). Kyraly moflosagh zereit barsonyos wylaghossagh mynketh megh thyz-wlywarwan (ÉrsC. 119). Egy szép lé barsonyos tzipprackal előt-talála egy szögny számrát (Helt: Mes. 117). Elig volt oly barsonyos ur, kinek hazenope ez nagy veszedelemből rosszethne maradt volna (Förö: Curt. 95). Az veres barsonyos lovat két veresbeli legény vezesse (Gér: KárCs. IV. 551).

BARTOS: [marginatus; krämpeln, gekrämpft. Elyebö kezdö ön louton egy ember szabassa, veres nante agyaru, lassított süvekben, es egy igen szelles galloros megre vagyon palyta; nagy a szöme, es azzokra bartossan alavonta a simeget (Helt: Mes. 418).

I. BASA (*bassa* RMNY. II. 5. MonTME. 190. *pasa* I. 28. *pissa* LévT. I. 221. MonTME. 156.). [dux, praefectus Tarcicus].

Herélt-basa: eunuchus C. Az Nandor feyrwarj zamchokotys varia az basa tyz ezer neppel (LovT. L74). A Vezér előtt három lö farkat visznek. Ezt a nagy bortsületet tsak három Basának adják meg (Mik: Förl. 138). Az passa kengyel futója az ki volt, annak attunk egy pár aranyas kést (MonTME. L56). Most adóját adja Smirna bassának, ajándékot viszen Algír kalifának (Orczy: KöltH. 23).

bulyok-basa: [praefectus agrinis; colonienführer] Szénaróvó bulyok basának ajándékpenzt küldöttem. Bulyok basának adtam 12 t. (MonTME. L208). Agák besliákkal, sok bulyokpassikkal egy lálóg vesztenek (Thaly: Adal. L181).

cserb-basa: lovas százados a törököknél (RMK. III. 159) Parancsola egy cserbasa haraggal, minden hogy készülne nagy gorsassággal (RMK. III.303).

fő-basa. Mikor a törökök bútsút járnak, valami vezér alá adják magokat néha a fő basák a vezérek (Fal: TÉ. 720).

oda-basa: [janicsár százados]. Az odabasáknak az János deáktul két hüvely kést vöttünk 30 d. (MonTME. L38).

szu-basa: [polizeioberst]. A szubasáknak attunk nyarguló pénzt 2 tallért (MonTME. L34).

szubasaság: dummviratus, amandárság C Szubasasághoz [ügy], amandársághoz való; dummvirális C.

vezér-basa. (Pethő: Krón. 258). A vezér basa tühájának az burján ajándékát, hogy beküldöttük Szohakká, az akkori költség 12 d. (MonTME. L28. 53).

2. BASA-. Basa-rósa: paonica PPBl.

[BÁSTOL]

fől-bástol: [concido; zerschneiden]. Bár vgyan mint egy részenként fel bástollyátok is az Luther porlo kőéhez köszö-rült elméteknek bárdjaival (Bal: CsIsk. 322).

BÁSTYA: pugnaculum C. propugnaculum, munio MA saueus agger PP. [bastei]. Ezek mellett ründel bastiak valának (CsomaC. 33). Ez gottus népec lömencek mint egy erős bástya a romai birodalomnak (Helt: Krón. 11). Ráskay háza, melynél bástya vagon (MonIrók. III.51). El hagyá bástyáját, s meghi nyita kapuját (Liszi: Márs. 147). Földel töltött bástyác (Com: Jan. 122). Ágyukkal More bástyáját földhöz hasonlítja (Zrínyi: ASyr. 39). Az vigyázo hallik bástyáról mint szollal (59). Deli Vid százszal a bástyán fejn pörög (Könyi: HRom. 122).

asztalosok-bástyája: [?]. Asztalosok bástyája és posztó utánna csinálóké (KöfTört. 405).

derék-bástya: [mittelbastei?]. Belől vannak a reguláris derék bástyák (MonIrók. VIII.309).

ellen-bástya: contra scarpa Kr. Sebesen néki ment az ellenbástyának (Fal: NA. 221).

óltalom-bástya: [propugnaculum, munimentum; bollwerk]. (Az biblia) tévelygések próbaköve, keresztyénség óltalom bástyája (MHeg: BTan. 52).

sáncos-bástya. (Csúzi: Tromb. 161).

széglét-bástya. (KöfTört. 405).

tüz-bástya. Igéri isten az ecclesiának, hogy ő-maga léssen tüz-bástyája (Pázm: Kal. 677).

vár-bástya: propugnaculum C. [bollwerk].

Bástyás: propugnaculo munitus Kr. Bástyás erősség (Laud: UjSegits. II.955). A katonák ott hagyják a bástyás erősségeket, kerülük az ellenséget (Fal: NA. 214).

Bástyáz: munito Kr. [befestigen].

Bástyázás: munitio MA. [befestigung].

BATALION: [bataillon]. Páfi hada 22 konyéta-alja és két batalion németnél nem több (RákF: Lev. I.502).

BATKA (*batba* MA.² *batka* RMNy. III.32.); sextans PPBl. [pfémig]. Babea: nomus Bohemius, quarum tres officium erueiferum Germanicum MA.² Egy batka: in moneta *quadrans PPBl. Keg. harbarsagot indolytott az batka dolgabol, kyt az mynd erthek keg. el nom akar wenny hanem negend-ol kracyarert. Keg. az eő fel panasaban he atta az batkat kethyuel eg penzert (RMNy. III.32). A hol ket batka haznot erszes is, nem akarol masnac erozoni (ComBalkassa. MF.). Miképpen koll egy batkával avagy pénzvel hasznot szerezni (MesésK. 28). A te nyirett bajszszod, a batka formúra kopaszítottott tők agyad nem egyeb- való náladnál (Prág: Serk. 270). Batkányit sem használ néha az gyomrodon (Szóló: Söldies. B2). Batkáról batkára meg fizessen (Czegl: Enoch. L58). Még tsak egy batkája sütsen a mellyel meg fizessen (Szok: Bals. 58). Batkájok síncsen költségekre (Laud: UjSegits. II.625). Árra nem egy batka (Fely: Dies 31). 1 batka tézen 2 fillért (Pract. Arithm. 12).

[Szólások]. Nem volt egy batkája, most wralkodie nagy wraságban (Fortszer. 2). Semmirekolló ember, ki nem ér többet három batkánál: homo *semmiss PPBl. Minden rongya nem ért volna három batkát (Halt: Paizs. 87).

Batkácska: [olabus; pfémig]. Még tsak edg batkácskát sem engednee ő nekice (Tyúk: Józs. 105).

BATÓ: [baculus; stab]. Isten batoy, palczay (Mel: SzJán. 258).

1. BÁTOR (*Bator* Knauz II.687. ZichyC. 15. 56): animosus, impavidus, cordatus, securus C. [külm]. Bodogságnac orzagabol vadnak batorek (EhrC. 134). Ellensegöktül tegyel baatrokkaa (CzechC. 47). O istennek zyleye, zörözö bathor vthah (58). Mert of cristusnak sebeyhen batorek lezek auagy batorban lakozom (CoruC. 232). Monda az auagyal leegy bator, mert a hol te, ott ew (ÉrdyC 519). Bator szüő férfi (Mel: Jób. 81). Szen Lórintás nagy bator meg az rostellonis (Boru: Préd 292). Őe igen erősecc és bátrae az Christusért valamit szenvedni (MA: Sault. 95). A sereg nagy számában bator (Könyi: HRom. 89). Az koldus bator és szemtelen (Com: Vest. 14). Te bator erővel meg-győzted a gonosz kísérteteket (Fal: NE. 10).

Bátorit: animo C. [ermutigen]. Zerelmre batoreyt vala mend-neket (DomC. 223). Batoroh eng-meth, erresseih auyalojknak nyatta (PozsC. 13). Ket zeep fegyveres vtezők ewtet közből veeven batoroytyanak vala (ÉrdyC. 357). Batoricud ate zeut lelkedel retégj lönköket (ThewrC. 107). Nagy dolgóknac esel-keletire batorittannia (Lép: PThik. III.27). Békét hagyj az bimatnak; lám az előtt másokat is te bizattál s batorítottál (RákGy: Lev. 38).

még-bátorit: [animum addo; ermutigen]. Wteth meg vizaztala es meg batorita (VirgC. 26). Elmeieket meg batorituan, hagyja hogy az louaz sereg elő lapqanua (Deesi: Sall. 58. MA: Bibl. II.169).

Bátorítás: [confirmatio; ermutigung]. Hogy fogyott igyfunken batoritásunk, jó állapotunkban tartóztatásunk légyen (Pázm: Préd. 620).

Bátorkodik: animosus sum, confidens ago MA. [sich erkühnen]. Egy kapitánynak illik ebben bátorkodni: res magno duci *amenda PPBl. Byzon naghra batorkottal wr christofu te read eel thereitween (WinkC. 90). Nem bátorkodtam volna ezen munkátskát köz kézre boesatani (Helt: Arithm. Előb.). Azt akará, hogy a szem-köz batorkoló vitézség lenne a nyertess és nem a hát megett kullogó róka-fogás (Fal: NA. 238).

el-bátorkodik: [audeo; sich erkühnen]. Gyakorta ostromoltassanak, hogy felettel el ne bátorkodgyanak (Pázm: KT. 69).

még-bátorkodik: [animum capio; mut fassen]. Ezt haluan ez zegen binős, igón megl batorkodek (TibC. 138). Meg

bátorkodni, mind a két Pannoniát kezdve magagnac foglalni (Helt: Krón. 12).

Bátorkodás: [audacia; külnheit] Hogy örízkehdessünk az szállásban való vakmerő bátorkodást (MA: Tam. 151). Bátorkodásban élne (MA: Seult. 292). Vadallya őket az ő szabdyában való dolgok, bátorkodás (892).

Bátorkodtat: [animum incendo; ermutigen] Olyan messze nem merem őket ilyen halálos időben bátorkodtatni (MonIME. V.313).

Bátorod-ik: [confido, fiducia sumo MA [mut fassen]. Léssuk innár, mivel bátorodik, és gerjel lelkünk a reménységre (Pázm: Préd. 173).

el-bátorodik: [animum demitto; den mit fallen lassen]. Midőn a strasic el batoritac volna, es semmit keresbe nem tudhanc vari az harezual, a tabor kapuin be rohana; remissis, qui in praesidio erant, et omnia magis quam proelium expectantibus portam intrunt (Deesi: Sall. 19).

még-bátorodik: [confirmo; mut fassen]. Zorobabel batorodól meg BésisC 288. Meg batorottak en ellenségim (AporC 18. ÉrsC 303). Oly szabadtól vagyon, a ki bírál és szószólól, mindgyárt meg batorodól (Pázm: Préd. 157).

Bátorság: 1) animositas C [audacia; mut, külnheit]. Zohi nato malastya és bátorsaga nem vala (ElnC 56). Nagy bátorsággal be mene az városba (VirgC 26). Zollynak vala ystének ylcocyeth nagy bátorsággal; et locuti sunt sermone do cum libertate (JordC 719). Rakun vala vakmerő bátorsággal (Helt: Bibl. I. C2). Meg féldyod bátorsággal az te felebarátodat: publice argue eum (Kár: Bibl. I.106). Az testi bátorságot, és az igénc meg mását isten bünteti (Zvon: Post. II.200). A bátorság isteni szentség a katona előtt (Pál: NA. 209). **2)** securitas MA [sicherheit]. Illik, hogy em hozyam hazamhoz ieien, holott nagyobb bathorsággal meg maradhatl (WinkC 121). Nynehen isten felelknek bathorsága, hol ott meg marad hassad (ÉrdyC 10). Ez velag iger bathorsagokat, de magu hazad, mert gákorla felelmet es banato hoz (BodC 6). Az Israel nagy bathorsággal lakozik (Sztár: Cst. B2). Tudatlanságból más ember jószágát bátorsággal bírja (Pázm: Préd. 17). Minden féől nyugodalmead es bathorságot lésson (László: Petr. 178).

[Szólások]. Lá bábá ba szállott bátorsága (Deesi: Adag. 60). Szár á bábá szállott bátorsága (Kisy: Adag. 28). Bátor ságot venni: [pelleo metum PPP]

Bátorságos: 1) animosus MA [audax; mutig, küln]. Nag dolgoknak bathorsagos meg kezdőbe vala (Szák: Krón. 216). Értelmes életet bathorsagoson kőnt (Bom: Préd. 308). Ez által vakmerőek es testi bathorsagosságra leszne (Zvon: Osiand. 38). Szíve s mind színe bathorsagos veres (Könyi: HRóm. 55). **2)** tutus, securus MA [sicher]. Nem bathorsagos bővőhely: latórac [intute PPP]. A ki az cristus vrone kin zemesedesehez vigázad, hamar bathorsagos lesze (VirgC 79). Semmi nemű ajándéka nimesen ur istennek oly bathorsagos (ÉrsC 152). Titket bathorsagosokra tezőnk (Pél: Bibl. 51). Ha gőzzedelmese leszünk, minden dolgot bathorsagosac leszne mi nekime (Deesi: Sall. 18). Az kis gyermek bathorsagos, midőn láttya, hogy az ő anyjának szemé rajta vannak (Pázm: Kal. 37). Az ki okos ember, ahoz ragaszkodik, az ni bathorsagos (169). Tsak az lehet bathorsagos az ifló szék előtt, a ki a jőszöban fekvő Krisztust illendő tisztelettel fogadgya (Pázm: Préd. 3). Jó és bathorsagos utu iész (Zvon: Post. II. 92). Az ki elfávoztattya az kezeséget, bathorsagos lesze (MA: Bibl. I.58).

[Közmondások]. A bathorsagos lelki ismeret számetlen lakodalom (Pázm: Préd. 176). Nem bathorsagos soha az bárány az farkasal azon egy akoldal (Prág: Serk. 35). Nem bathorsagos a juh a farkas mellett, se a eszű a tuz mellett (Mad: Evang. 276). Sissal fedőt házban bathorsagos aludni (Kisy: Adag. 217).

Bátorságosít: [assecuro Kr. sicher stellen]. Otót bátorságosítani akarván, magát megjelonté (GKat: Titk. 730).

Bátorságtalan: [intutus C [unsicher].

Bátortalan: 1) timidus MA [furchtsam, féig]. Némely vásott ifiak békességek idején hívokodók es háborúság szerzők, az hadakozásnak idején tuncyarestek es bátortalanok (Prág: Serk. Eln. 16). A kie a vallástételben bátortalanok (Szűny: MKor. 237). Pongeric szuszmata ember oda, bátortalan, eszének sem meri hasznát venni (RáKf: Lev. V.198). **2)** intutus, periculosus, non securus MA [unsicher].

Bátortalanít

még-bátortalanít: [animum debilito; furchtsam machen]. Az titkos vötkök megbátortalanítják az szívet (Prág: Serk. 139).

Bátortalanság: periculositas, meticulositas MA [furchtsamkeit].

Bátorul: [conforto, confirmo; stark werden]. A gérnece nő vala es zélléttel batoroltatit uala: confortabatur (MűhC. 119).

még-bátorul: [conforto, audeo; sich erkönnen]. Menez meg engemet földözöktől, mert meg batoroltak en ráfam (AporC 113). Hötessenel korok meg batorulnak (ComC 119). Katharina meg batorla es az ezazának ygen zola (ÉrsC. 597).

Bátran [batoro PterC. 172. *batoro* BésisC. 11. Bom: Enek. 205]. tuto, tuto, animose, confidenter, cordate MA [sicher, zuversichtlich]. Menettec azoc vtan bátran, mert vr megtőri azokat túlabáto ala (BésisC. 11. MűhC 105). To engemeth el ne hazg, hog en batoron yarolyak paralychomuk kapvára (PterC. 172). Elez bátran es bizvást folyamolgyne (Zvon: Post. 1524). A ki palon mégyen bátrabban lép (Mogy: 3.Jaj. II.180. Thaly: Adl. 162. 222).

[Közmondások]. A ki szidmán fekszik, bátran nyugszik (Pál: BE. 576).

2. BÁTOR, BÁR: 1) esto, sumo, facito MA [es sei, wohlun, wahrlich]. Monda Varíus: no mayd meg latom, ha sege; monda Hyrena: bator (SándC. 29). Memiönk el bator zerelem leuim (DebrC. 26). Az kőnt em-kőm bator meg ne mutassad (KazC. 97). Byza kez. bator Apaffy istan vranra (RMNY. II.11). Phuroz kőnt monda nekik: Jó bator, az vr legyén veltoc; et respondit Phuroz: Sic domius sit vobiscum (Helt: Bibl. I. G6). Bator, hogy Jacob nove, mert innár két izbe nyonolotte engemet: juste vocatam est nomen eius Jacob (N). Meg engede, hog mentebe bator barut meg latogassa (Szák: Krón. 91). Ez okaért isten nekik hagyá aektor, allatoc húsial hogy élnéne bator (Sztár: Vízöz. B). To sem megy be bator húgyed (Tel: Evang. I.115). Nem vagyok én erre elég, másra bízzik bator (Deesi: Adag. 163). Az miképpen mondottatoc, bator ugy légyen: fiat iuxta vestram sententiam (MA: Bibl. 142). Hogyha meg nem iobbetnyek életéket, az utan ne remenlik bator üdvösségeket (Lép: PÉik. II.23). Szabad akaratunk szerint meggyünk, bár minket félebe ne igazss (Czepl: MM. 31). Legyen ugy bator (Czepl: Japh. 117). Tamításodat a sz. írának tulajdon s igaz értelemből tetted; bator (Versem: Lev. 97). Bár el főnök, ha el érkezik (Vás: CamCut. 976). Bátor bár ugy légyen, mint hozzá szerenteso: megnyugodtam rajta (Thaly: VÉ. I.139). **2)** [etsi, citiusi; obwohl, zwar]. Bátor ordoyezon: quamquam rimant (JordC. 94). De azért valamit neky megomy ahnak vala, bator az ov természetnek ellen valok valnak, nagy lala adással ozi vala meg (DomC. 222). Nem kel emberne remenseget vettyo garlo emberbe, bator meg hazudatos legon es (DebrC. 285). Hadd jessen bator ő, de nims semmi erio (Bom: Evang. I.32). Akár ki menyí jét eslekedgyék és bár ugyan halál szenvedgyon is az Christus nevéjért, de az miya szentogház kívül soha az üdvösségre nem juthat (Pázm: Kal. 533). Aty meg éles vadam, bator ne sokáig (Zrinyi. II.116).

Bátor tudósok legyenek, mindazáltal azokban gyakorta vétkeznek (Illy: Préd. 162). Virtus kit koronázz, bar ne legyen sok ház, ott érdeml nemességet (Kiss: Adag. 512). **3**) [saltem; wenigstens]. Hogy az ydöket bator ne egye (ÉrdyC. 32). Hadd legyen velöme egy néhan napokon, bator ezez tiz napig; maneut saltem decem dies apud nos (MA: Bibl. 121). Mutas bator csak egyet (Pethö: Krón. 134). **4**) [utinam; ach wenn, wenn nur]. Bátor én holtam volna meg (Helt: Krón. 41). Bator wram Samson ne láttalac volna (Kák: Smns. B3).

ám-bátor, ám-bár (*ambár* Amade: Vers): **1**) esto, sicut MA. [swolhan, es sei]. Am bator vgy legyen á mint mondat: gratum habeo quod petis (Helt: Bibl. I. 04). A ki nem akarja érteni, ám bator ne ezeze: si quis ignorat, ignorabitur (Helt: I.T. x5). Ámbár vendég jöföen: csak hozzon (Deesi: Adag. 140). Hadd szollyac én, s-ám bator akar mi esséce raytam (Kár: Bibl. 1519. 606). De ha perlem akarasz, ám bár perely, tsak ted-ke a gyüfölséget (Pázm: Préd. 129). Ha ugy kell lenni, ám bator legyen ugy (Tyuk: Jözs. 426). Hadd fujjak edgy nótát s' az után ám bator halljak-meg, nem bánom (Liszny: Krón. 255). Azt felelnék erre, hogy semmik vagy igen kevesek valónak ezek. Ámbár: de hogy-hogy ürvendhetett ezen üdvözöttünk (Csúzi: Síp. 66). Ám bár úgy legyen (Mik: Tlev. 130). **2**) [quamvis; obwohl]. Nem szánta költségét, ha valanely szép új könyvnek híret hallotta, annak megszerzésében ámbár harniez, negyven aranyja meg-bánta-is volna (Szeg: Aqu. 72). Ámbátor tudgya ember, hogy sok erős és veszedelmes ellensegi vannak, ámbár tudgya, mitsoda fegyverekkel kellesek azok ellen ki-keelni, de ha nem vigyáz (TKis: Pan. 57). **3**) [utinam; wenn nur]. Bolondnak téged nem ok nélkül hilak. Am bár ne volnál, de annak találak (KTör: SzJán. 23).

BÁTYA (*bagya* DomC. 70. *bátyám* Com: Vest. 130): **1**) frater natu maior MA. [ilterer bruder]. Jobatyam, attyanak az atyának bátya: alpatruus C. Bátyám felesége: fratrua, glos C. Atyám bátya: patruus C. Az anyám bátya: avunculus C. Istvan cardinalis ur az ew bagya (DomC. 70). Zent regula, kit az ő batiá zerőt vala (DöbrC. 188). Hugom nincen, mire nevez engöm batyadnak (TelC. 104). Christus wrum Amaziásnac lineáiból származot, ki Esziásnac bátya vala (Helt: Bibl. IV.9). Josephet az ő batiái pinzen eladac (szék: Krón. 15). Valaki az ő bátyának (fratris) feleségét elvejedni, nagy szidalmat czelekedet (MA: Bibl. I.108). A bátya ösetes el hazat, ezek ismeglen bátyyokot rutollyak (Lép: PÜik. 1367). Egy vér tag öséc és bátyac: fratres (Com: Jan. 119). **2**) [patruus; onkel]. Éster meg-nalla hog ő (Mardocheus) batta (patruus) volna (DöcsiC. 61). A groff, ki a királné aszszonynac anyja bátyya vala (Helt: Krón. 79). **3**) [verbum alloquendi; anredewort]. O te peter batiá emléközzel meg en rolam (TelC. 185). Batiá, nem tudom ki nened, de itt is emberre talál, meg hüd (Deesi: Adag. 201). Hallád batiá (Bal: CsIsk. 87). Fordiezád batiá, s tekeriezád az niakad kőrüll (112). Eszeden járj bátya (Matkö: BCSik. 217). Ej bátya, csak a csuttigh vonnyad (Illyef: BCSomp. 296). Hej mely szurkos vagy lakatos bátya (Thaly: VÉ. 1368).

[Szólások]. Vigyázz méltóságodra. Prov. Légy magadnak bátya: dignitati tuae *consule WF. Monda a maionbár: Eb öste bátya. Menyetec el agebec, egy czuáiba vadtoc méltöc (Helt: Mes. 102).

Bátyácska: fraternus MA. [brüderchen].

Bátyai: fraternus MA. [brüderlich].

Bátyaság: [fraternitas; brüderschaft]. Az olaszokkal sögor-ságot, bátyaságot és rokonságot szerzetteneac vala (Liszny: Krón. 229).

BATYKO, BATYKOSÁG: [?]. Officialtusok és szabadosok: egy főbíró, egy futsó bíró, két halász az várhoz, két

julász, két batyko, s az egyiknek öcsese szintén batykoságot tanul, az jobbágyaságot kerüli (Gör: KárCs. IV.324).

BAZILISKUS: basiliscus, szörnyas kígyó; basiliskus-kígyó; regulus PPL. Tezy ewkwat yarutaty baziliscoson es yaspis-kyon es sarkanyon (EhrC. 147). Aspikon es basaliskoson iurzil es meg nomodol az orozlant es a sarkant (AporC. 51).

BAZSALIKOM (*basalikom* MA. *barsalikom* PPL): ocimum C. ocimum odoratum MA. ocimum basilicum PP. Barsalikom, bisziók-fű: ocimum PPL. Basilicunnae azért linjáe, mert regalís: a basiliscus, az az, regalís király udurulócz méltö (Mel: Herb. 109). Eöregbik basilicum gyokere. Appro basilicum leulele viragostul (Frank: Hszuk. 19). Az deák olyan ritka, mint az mezőn basilicum-virág (Thaly: VÉ. II.70).

BE, BEH (*beg, beh* Czegl: Japh. 80. Czegl: Tromf. 162. Megy: 6Jáj. II.15. *béh* CorpGramm. 252): quam Kr. [wie]. Be rosszul betsül a Dandea (Czegl: Japh. 55). Beh igen akarom (80). Be fraskások vadtok (Czegl: Düg. II.69). Beh utálandó rended vagyon (Czegl: Tromf. 162). Beg hamar elfölejtöd (Pös: GBot. 10). Beg messze lütök jó atya fiak a tzöldul (Pös: Vételk. 30). Anyám! ezért nem szenyvedniec el a nyomorúságot? O! beg porban el abutt elmével bíraln ugy ödes szíllom (Szöl: Dáv. 87). *Bezzeg* vigan laktam néha ebben az házban, beh meg-tánczoltunk (Nár: SzüT. 347). Be jó atyátokat ragadál isten el tölletek (szentp: Jer. 16). Beg kár ilyen jeles ifjunak még is más szekere farkán ühni (Megy: 6Jáj. II.15). Beg jó volna ez szöböt tiédde tenned (16). Be nagy feuket kerit beszédjének (Fal: TÉ. 666).

BÉBIC (*bibits* PPB. *bibicz* Nom.² 153. *hibotz* Com: Jan. 37. *ibotz* Com: Jan. 37.): capella, vanelus spermologus; kiebítz PPB. Halász madár neme, bibicz, capra, capella, vanelus Nom.² 153. A harkály, poszáta férgeccel élnee, mint a veres harkály és bibicz is talám (Com: Orb. 155).

BÉBZONÁR: [?]. Az öreg bebzonart mely az tentás ládiban volt, vötte magához uram ő nagysága (Gör: KárCs. IV.226). Egy bebzonár, öreg (225).

BÉCS, BÉCSÜ (*böcs*: Szék: Krón. 82. *böts* Pázm: Préd. 351. *böcsü* MA: Bibl. 1.92. *böcsü* Ver: Verb. 50. *bölebbü* Mon: Képt. 3b. 38): **1**) aestimatio, valor, pretium MA wert, preis PPB. Szabott bötsü szerüt adni marháját: *aestimationis vendere PPL. Mikor valaki az urnak fogadást fogadalm, e legyen bechiüe: sub aestimatione dabüt pretium (Helt: Bibl. I. MME). Az mennyi summara megyen az böts: summa aestimationis (Ver: Verb. 82). A bornak, buszuaak böczy nom vala (Göres: Máty. 67). Az bñnek böczüie szerint vigen állatot az földözatra (Kár: Bibl. 1.92. 314). Az isten tár-lázadon semmi künsnek anyi bötsü nitsen, mint a tiszta cletnek (Pázm: Préd. 351). Az ház és böt örökségnek böcsüje 60 tallér (ModTME 1302. **2**) honor, dignitas, existimatio MA. chre, würde, ansehen PPL

[Szólások]. E nélkül a szépségnek se ára se bötsöc (Fal: UE. II.430). Búza, öltözet, edény égett, száma s betsüje nitsen (TKis: Pan. 8). A kalmári rend mitsoda betsüföten áll (szentm: Kalm. 1). Semmi böczbe nem tartyac az te szolgaidat (Born: Ének. 180). Nagy tiszteleben és becziben tartatnék (MA: Tam. 1098). Ezt Isniaz hogy látta lélekben, poklosnak hitta, löchiben sem tartotta (Pöcsi: Ágost. FG). Azon juszagnak örök böcsüén marad: in aestimatione eorumdem bonorum peremali condemnatur (Ver: Verb. 50). Ha valami partikajarul bech zerüt igazat akarunk teny igen karos volna az kmed sogoranak, merth meg esküdni hogy semmi penze nincsen, es oli hitvan marhat bechre hanna, ki az ados szagnak felet sem erno (RMNY. III.117). Mit fog Rusztán bék fölélem szöllani, nem reménylek semmi betsücsis vallani (Könyi: HRom. 130).

[Közmondások]. Szeléd alnánk ugy, vadnak kovés böcsö (Kiss: Adag. 16).

köz-bécs: aestimatio communis. Ha a jóság a köz bécsöt meg haladja: ultra communem aestimationem honorum ipsorum (Ver: Verb. 125).

örök-bécs. Kétféle: penig az bécs, tudni illik örök és köz bécs; az örök bécs csak vesztet álló jóságban van (Ver: Verb. 210).

Bécsedelém: [aestimatio, honor; clar, wüerd]. Vri nagy réndeknek illendő bécsedelme (EXPrinc. 138). Az indulatokat alázatosságra és isteni bécsedelme vésti (Komár: Imáds. 17). Ne csak nagy járjálunk az úr asztalához, mint a közönséges asztalhoz, hanem nagy bécsedelimmel (Illy: Kat. 339).

Bécsedelmes: [aestimandus, aestimatio dignus; ehrwürdig, wertvoll]. Annak-felülte bécsedelmes és elcséges a Christusnak wülsága (Ker: Préd. 100). E mellett, bécsedelmessé teszi az ő áldását (Megy: Adaj. II 177).

Bécsés, bécsüs: praestans, dignus, pretiosus MA. vorzüglich, würdig, schätzbar PFB. Mas ymansag ygón seep, es ygón nagy beczas (CzechC. 41). Nagy bécsüs nálatok az telhetlenség (RMK. V.63). Ez rézből csinált edényec oly becsősé mint az arany (Kár: Bibl. 1426). Az tüköletes ember elhat bécsüs lészesz (651). Az arany bécsösb a földi értzek között (Pázm: Préd. 192). Barontusi titulus is küldé neki, mely az akkori időben ritka és becsüs vata (Cserej: Hist. 70). Nagyobb és becsősöbb pénz érsz (László: Petr. 130). A nagy pöjtá, ha üres és pusztá, ölnél művel becsösöbb (Kisv: Adaj. 189). Jajszajos szélvész régen hány s ráz, bécsös régi fényem befogta szenny és máz (Thaly: Adaj. II 152).

Bécsmél.

el-bécsmél: vitupero, vilipendo SzD. [tadeln, herabsetzen]. El-bécsméllek, lézben keverik, a kik nekik fejt nem hájtanak (Megy: Dál. 229).

Bécsméréz: [vitupero; herabsetzen]. Mikor a fél így s amúgy bécsméréz valamit, arra értesd, hogy bécsüllek (Fad: UE. III 90). Nem azt, a mit bécsméréz, hanem ötet fogja a világ gyakran (197—8).

Bécstelen: 1) nullius proli Kr. [wertlos]. A ki megválaszta a drágát a bécstelenül, isten szája vagyon annál (Pázm: Préd. 131). 2) irreverens MA. [inhonestus; unverschäm, mehrlich]. A bécstelen ember bécsülése nem térsen senkit tekintetessé (Pázm: Préd. 579). Bécstelen szök (Megy: SzaÓróma S). Photinus az ur Christus felől meg Arisztus is bécstelenből éret (GKár: Tük. 15). Susanna bécstelen dolg (Fóh: Vigaszt. 229). Tsak egy köz bécsüt is nem illetne, hogy illy bécselen hárt szó nélkül visolyon (PhilP. 64).

Bécstelenéd-ik: vilescio Kr. [hü elre verlieren]. Gyakorta bécstelenedik sok duma miatta (Fad: NA. 187).

Bécstelenít: inhonore Kr. [herabsetzen, beschimpfen]. Bécstelenítet hárcba nevébe (Csúzi: Tromb. 48). A pokolbeli sátán enyével bécstelenítve hazudjátok (239).

még-bécstelenít: [ignominia afflicto; beschimpfen]. Aranyac el bocsásával meg bécstelenítette (Prág: Serk. EBB. 63).

Bécstelenítés: contumelia; beschimpfung. Az ő szöve meggyul, tünetható, hajlo lézen az olyan nagy szereti és hosszútárho jó istennek bécstelenítésért (MHog: TOSzl. 75).

Bécstelenkéd-ik: ago indigno, inhonore Kr. [ehrlos handeln]. Nem kénykedünk, hanem inkább bécstelenkedve kell tehát szemérmetskedünk ruházatunkkal (Csúzi: Tromb. 14). Felharatjára gondorkodva bécselenkedvén, kizót bekát kiált (17). Minden rossz ember ne bécselenkedjék velünk mindenek nék láttára (Mondók. XXIV. 44).

Bécsstelenség: intamia Kr. [abderus; schimpf, schande]. Valakinek kurara, vagy bécsstelensége járni, itchi: *praepudi-

care alieni PFB. Az templomokat bécsstelenségben tartom (Prág: Serk. 400). Nemelylee a kopaszsgot magoknak bécsületül tartyaé, nemelylee bécsstelenségül (Com: Jan. 54). Élte hozatik nagy bécsstelenségre (Gyngy: Csp. 21). Üdvözítők külömbféle bécsstelenségekkel kívánt megalkatani (Csúzi: Síp. 129). Veszdelmes puffadozás ez, megérdemli, hogy kárral és bécsstelenséggel apudgyon (Fad: UE. 398).

Bécstelenül: [inhoneste; schimpflich]. Azok kéket kegyelmek nagy rakkorral bécstelenül írsban kiadván (MonIME. V.333).

Bécsül: 1) [aestimo, censeo; schätzen, taxiren]. Ez a világi gionörösigt minden allatnak felette bécsüllo (Szék: Krón. 16). Bécsüllo az kárt (Kár: Bibl. 191). Minden adományul nagyobbra kell bécsülenni a szereteté (Pázm: Préd. 589). Az nüt az pap bécsüllo az emberce bűnet (MA: Bibl. 192). Bécsüllo bíró (Lund: ÚjSegíts. II.34). 2) honesto, cohonesto, honorifico, venero, devenero, colo C. aestimo, honoro, revereo MA. [achten, ehren, würdigen]. Meníte eg istent bécsülte (BécsiC. 17). Anya zeut egyhaaz béchwiltetyk ew zentsseegnek meltsagaval (ErdyC. 569). Ha ki sz. orszagod előszér keresi, az te beszédet mindenben bécsüllo (Bors: Enek. 125). Mi emberce leuen egymast tisztellüe, béchwüllüe (Mon: Kéj. 3b). Mely sídot Leo amoud inkább béchwült az vtan (38). Béchwülleni szokta frédelmünkce levelet (81). En azoknac életeket és halalokat egy arant bécsüllo (Bécsi: SallC. 2). A sólyom szép és tekintetes madár, bécsülük ötet a fejedelmi emberek (Pázm: Préd. 30). Félelemmel bécsüllic az ő teremőjüket (Com: Jan. 216).

[Szólások]. Kallay hazunkat nagy zuz forintban béchwiltet (RMNy. II.21). Harmincz ezüst garason bécsüllo tték ötet (Pázm: Préd. 390). Semminek bécsüllo m: nihilifacio C. maucifacio PFB. Az igaz diczeret az hamis arulkodással nagyobac bécsülloenice (Bécsi: Sall. 36). Ötet semminek bécsüllottök (Szár: Cat. 13). Nagyra akarják bécsülloetni munkájokat: voluit operum suam aestimari *multo PFB. A férfüi nemet béchwüld hüsz sídusra (Helt: Bibl. I. MM3). Nem a végre támogattuk tanításunkat az ő irásokkal, hogy a sz. írástul nagyobra bécsülloenök (Pázm: Kal. 75). Még az halat is, chez a felelenhez vetvén, nem nagyra bécsülloenice (Lép: Pük. II 190). Semmire bécsülloendő és semmire kellő dolgoc: res proletariae, nullius pensí (Com: Jan. 177). Fő-Helyebb bécsülloeni haratját, mint hazáját: amicitiam patriae *praeponeo PFB. Egy magános embernek is félyebb kell bécsüllo szavát a papjánál (Czegl: MM. 74). Istenül félyebb bécsüllotték (Illy: Préd. 110).

[el-bécsül]

el-bécsülés: [aestimatio; schätzung]. Ersek wrukatt es magath neabírlhatnak csiremet indítanak Erdésdy uranóthi nüt az zölök transactio zereuth elbechwélese felöl (RMNy. III.119).

még-bécsül: 1) penso, pensio C. taxo MA. [schätzen, taxiren]. Egyót meg bécsülte: aestimare C. Az hazat meg kell bécsülte, es az mennyi summara megyen az bécs, azt annyj reszekre kell osztani, mennyin az atyafiak vannak (Ver: Verb. 82). Arany girára bécsüllic ezek, ha valakit meg-bécsülte (Fad: UE. II 403). 2) aestimo, revereo C. [ehren, würdigen]. Meg bécsüllic az en fiamat. Fél-Bibl. 36. Magit meg nem tudya béchwülleny (Frank: HasznK. 64). Ó felsége szómellyet és jelen vódtát meg bécsüllyeték (Mithók. II 39). Itt meg vetőtt léz, amott megbechwültetót (MA: Seult. 12). Az ndvar meg-bécsül seep pensioval, de a had el kapta (Fad: UE. 772).

mégbécsülés: [aestimatio, pensatio, taxatio C. aestimatio MA. schätzung PFB]

mégbécsülhetetlen: [aestimabilis, incomparabilis C. un-schätzbar]

Bécsülés: **1)** *indicatura*; *schätzung* C. **2)** *veneratio, aestimatio, C. existimatio reverentia, cohortestatio* MA. *achtung, schätzung* PPB. Főlétebb bécsülésel terheli magát (LevT. II.307). A biblia bécsülésben nem a tantát, paprossat, hanem az bécsüllyk, a kinek szavát magában foglalja (Pázm:Préd. 156). Az isten szolgálatjára és bécsülésére köteleztetünk (1016). Az nép intetett az isteni dolgoknak bécsülésére (MA: Bibl. 171). Küvesd meg illendő bécsülésel (RákGy: Lev. 75).

Bécsület: **1)** [*aestimatio, census*; *schätzung*]. Minden bécsület a szent-helne *siculusa* szerént legyen (Helt: Bibl. LMMM1). Az carbonkulus kú csak emlékeztető sem lehet a bécsülés bécsülettel képest (Mel: Jób. 66). Hazynkat negy zaz forintban bécsület volna, mely haznak bécsületben ennek Kallay Ferenc zaz harmynk három forintnál tartozott volna (RMMY. II.121). **2)** *honor, reverentia, existimatio, observantia, dignatio* C. *honor, veneratio, aestimatio* MA. [*ehre, achtung*]. Bécsület vagyon isten előtt (ÉrdyC. 648). Leányt nagy gazdagon el temették, utolsó bécsület azzal adatott vola (Dösv: Tobl. 6). Az isten az vén embernek bécsületit ainyla (Kár: Bibl. L612). Az iszagos czelekedetnek most bécsületi nézen (Deesi: SallJ. 2). Az sz. írának bécsületit fel-bontják (Pázm: Kal. 61). Amyira alázatos volt és oly kevés bécsületi volt magáról (Hly:Préd. II.223). A vezér előtt három lófarakt visznek, ezt a nagy bécsületet tsak három basának adják meg (Mik: TörL. 438).

[Szólások]. Jó hírbeforgó, bécsületben forgó: *homo incolumi fama* PPB. Bécsületében jár. Hírelét veszténé, ha kinek azt meg-jelenténé (Gyöngy: KJ. 18). Nem is tartya a keresztényi gyülekezet olyan bécsületbe, mint ezeket (Helt: Bibl. Le3). Álljon a kegyelmetek bécsületin (Nyr. X.468). Az enes edes kett leaniomoth az ed rendi zerenth neuletse, hogy atiank fnyanak assek bécsületekre (Rady: Csál. III. 157). Maga virtusával ment elé, ment bécsületre: *ex se natus* PPB. Ki az ű szekeknek bécsületit meg tartuan (Mon: Apol. 29). Az népek bécsületet nem té sznec törvényednek (MA: Bibl. V.57). Eleiben imé magam neuletse, hogy neki illő bécsületet tégyek (Gyöngy: Char. 9). Legjobb keveset nyujtani, de olyast, melyre forró a kívánság a félben. Az ilyen kevéssel sok bécsületet vallunk (Fal: UE. 492). Tyztöltős bécsülettel leegyenek az zolgak ewrokhoz (ÉrdyC. 77). Nagy bécsülettel tarttyak vala (ÉrdyC. 631). Némelyec a kopaszsgót magoknak bécsületül tarttya (Com: Jan. 54).

Bécsületös: **1)** *pretiosus* MA. [*kostbar, wertvoll, teuer*]. Hic penigen, hogy ez a historia kedves es bécsületes legyen mindeneknél (Tel: Evang. I.183). Nemde az lelek bécsületösbe az eteknél (Fél: Bibl. 9). Az arany bécsületes az onnál (ÉszT: IgAny. 42). Nem az ő választása tézi bécsületessé az jó követ, hanem az maga tulajdon természetü (Pázm: Kal. 461). Az istentelen emberek testét fényesen, gazdagon és bécsületes pompával temetik (Pázm:Préd. 4). Ne legyen mi előttünc semmi bécsületes az istemec igejenél (MA: Bibl. Et.2). **2)** *honoris, honoratus, reverendus, augustus* C. *venerandus* MA. [*ehrlieh, ehrenhaft, rechtschaffen*]. Az vr nen az bécsületős félelmet be rekeztü (TihC. 130). Leszen é biblia szerelmes es bécsületes az vr istemec (Helt: Bibl. I.44). Az egész néplnek bécsületes: *honorabilis universae plebi* (Helt: Ujt. g8). Drága bécsületes nemis bécsületet, okossakat szül ez világra (Cisio F3). A bécsületes úrnak arra szemé legyen, hogy maga kezével ne verekedgyék (Pázm:Préd. 274). Ide sok bécsületes főrend gyült (RákGy: Lev. 220).

Bécsületösen: [*honeste, ingenue*; *ehrlieh*]. Bécsületesen czelekedő: *venerabundus* C. Kedves emberünknek híreket s igeiket bécsületesen elő-gyámoltunk (Fal: UE. 385).

Bécsületesség: *honorificentia* MA. [*ehrliehkeit, rechtlichkeit*]. Nem arra igekeznek, hogy megmutassák a keresztény tekkéletes erköltsük bécsületességét (Pázm:Préd. c).

Bécsületlen: *inhonestus* WF. [*unehrlieh, ehrlos*]. Az gonoszne chnéből származott beszéd bécsületlen (Kár: Bibl. L308). Az reszegseg az haz biro ember bécsületlen teszi az űnei között (Deesi: Préd. 33). Neuetzer üt az bécsületlen neuel (Mon: Apol. 490). Választa el vetett nemből származtak, tudatlanokat, az emberek előtt bécsületleneket (Pázm: Kal. 47). A szentek teteminek bécsületlen hányását, és főb offéle dolgokat le-ráz magáról Bald. (Pázm: LuthV. 135).

Bécsületlenség: *irreverentia* NémGl. 158. [*unehrbietigkeit, nichtachtung*]. Egyiket sem tartya feleségül, hanem mindniat egy arant valo bécsületlenségben tartya (Deesi: SallJ. 66). Rutéttat az templom, ha edénit és egyéb ezkőit csufolya, vagy bécsületlenségben tartya valaki (Zvon: Post. II.274). Sacramentonak bécsületlensége (Vás: CanCat. 657). Hogy bécsülettel kezdte jó indulatiában csoriben ne maradjon ktek bécsületlenségével (FM: Minerva. L478).

Bécsületlenül: [*ignominiose*; *schündlich*]. Ne elegyits valakie közzé magadat, hogy bécsületlenül ki ne tolyattassál (Kár: Bibl. L658).

Bécsülhetetlen: [*inaestimabilis*; *unschätzbar*]. Akaróle tudni, mely drága az ember lelke? tekintsd meg, min vette az isten; szent fiának bécsülhetetlen véren vette (Pázm: Préd. 41).

Bécsülő: **1)** *pensator, pensitator* MA. *taxator* Kr. Bécsülő bíró (Laud: UjSégits. II.34). **2)** *observans, aestimator, venerator* MA. Ember bécsülő (Pethö: Krón. 265). Ember bécsülhető (Mey: 3Jaj. II.19).

Bécsültelen. Bécsültelenné, alávalouá leszök: *exsordesco* C.

Bécsültet: [*curo ut aestimetur*; *verehren lassen*]. Az sem igaz, hogy a pápa magát isteni tisztelettel bécsülteti (Pázm: LuthV. 124).

el-bécsültet: [*accipio in aestimationem*; *verschätzen lassen*]. Valamit valakitől adósságban el-bécsültetni: *aliquid in aestimationem ab aliquo accipere*; majorkodó helyét el-bécsültetni adósságban: **accipere praedia in aestimationem* PPB.

Bécsüs. Nem *beccius*: *proletarius* WF.

Bécsütlen: [*pretii modici*; *billig*]. Igen csodálkozott nagy olczosagan, magyar országnak bécsütlen béű voltan (Göres: Máty. 76).

Bécsütlenység: [*irreverentia*; *unehrbietigkeit*]. Amak bécsütlenysége a fiük bedugása: *irreverentia ipsius obturatio aurium* (Vajda Kr.).

[**Bécsüz-ik** ?]

el-bécsüzik: [*corruptor*; *unbrauchbar werden* ?]. Cszimátlanok livin hadaim, de lovok is elveszett és az ki meg maradt is, elbecsüzött (MonIrók. XV.25).

BÉCS: [*obulus*; *heller*]. Sola sem en ream, sem zolgamra egy bech fylliert sem keoltotte (LevT. I. 361). A szegény asszony két bécsét inkább bécsülte, hogy sem a gazdagok nagy adományát (Pázm:Préd. 980).

1. BÉCSÜ (*bevo* Bécsi C. 118. *bechev* DomC. 297. *buchu* Ljpp: PKert. II.99. *büczü* Mel: Kir. 198); [*legumen*; *hilzenfrucht*]. Bécző eledel: *legumen* MA. Tiz napokban es adattasnan m'nekőnc beű élesege eledelre es víz italra; es adnala nekic beű élesegét: *dentur nobis legumina ad vescendum* (BécsiC. 118). Sokak voltanak, hogy kük rytkan evttenek halat, anagy egyéb jo etket, hanem csak bechevt, borsot, lenchet (DomC. 297). Hozának Daudiac babot es lencsét, es egeb búczü etelből ezenalt pirított darát (Mel: Kir. 198). Czac tegetésre való béczüt, anagy akar mit az mit akar, eszie (Born:

Préd. 148.) Daniél sem lust nem őt, sem bort nem inot, hanem böchümel őt (Tel; Fel. 107.) Ériszketét az ő tarsával meg vete, böchüüt kére magának es annal élence (Mon; Apol. 133.) Igen ének (tekben magyával fölben, sültben, böchüben (Lipp; PKert. II 99.)

2. BÉCSŰ: choenix, [oin getreidenuss]. Ez kús mirtik vala, mellül egy napra valo abrakot adnak vala az abrakosoknak, az az mellybe egy napj ilis fir vala akar uton s akar háznál. Lissen errül emlekezet az isteni jelenésüül valo könyiben; ott beczünek fordítum (Sylv; ÚJT. Quapp. 4.) Az gabonák beczüie egg denáron; choenix tritici denario (LIIIb.)

BEDELIOM: bedellium; weingulmel. Ott bedelyomott is találhac; ita inventur bedellium (Helt; Bibl. I A.)

1. BÉG (*bac*) (Helt; Krón. 86.) [princeps, nobilis; türksischer edelmann. Az hatwany bekkel csoszo vosztem, váltig rwtollnyak együst lewelenek által (LAVT. I 182.) Arazlan begh küldeti wolth Pechywl az bvday basuloz (285.) Békék emügekkel, passák vezérékkel rubokká csternek (Thaly; Adag. I 181.)

begler-bég: [gubernator]. Az beglerbeg Péterváradján által jöve (MonTrék. III 89.) Minden beglerbegyünk meg paranchyoltam, hogy ow keztywk s tow kezettetek seny haboru ne legyen (RMNy. III 3.)

nazur-bég, nazul-bég: [inspector; aufseher]. Nazur bék helyire az pásztorományokat Szabó Gergelyül, Kelemen Balás sul föl hajtották (MonTME. I 28.) Püfter Jánost az heti soros kocsik végett az Nazul békhez kültük (14.)

olaj-bég: [tribunus militum; oberst]. Vöttünk az olaj bekek 2 rúka hárt (MonTME. I 34.) Fazékakat vöttünk vajnak az olaj bék számára (37.)

szandsák-bég: [praefectus comitatus; comitatsvorstand]. Minden zandjakbegyünk meg paranchyoltam, hogy ow keztywk s tow kezettetek seny haboru ne legyen (RMNy. III 3.)

2. BÉG: [balo; bliecken]. A ketsoket felelemnek miatta beezni kezdenek (Helt; Mbs. M 16.)

Bégés: [balatus; das bliecken]. Bárányak bégése (Misk; Vadk. 36.) Minden bárányok az ő anyyokat bégésokról menten meg esmérük (205.)

Béget: [balo; C. bliecken; PFB]. Gyakorta bégőtök; balito C. A bárány béget, mekeg; agnus balat (Com; Jan. 13.) Béget az bárány (Com; Orb. 4.) A jó juh nem sokat beget, de sok gyapjat ad (Kisy; Adag. 161.)

Bégetés: [balatus; C. PFB]. [das bliecken].

BÉGY (*bagy*) (Deesi; Adag. 285.) ventriculus volatillum MA. krot[?] Vegye a begyit tallalul egyetombel, es vesse a rakas hamura (Helt; Bibl. I. Yy2.) Igen meg töltötte a begyit a farkasi, nem futlat (Helt; Mes. 131.) Az madárnae begyit kivénón minden rutságnal egybe (Kár; Bibl. I 88. MA; Bibl. I 89.) Hasonlatosa a tykhoz, ki a tiza bizu közöttis vakaragat, meg fölten begyit (Vás; CanCat. 160.)

[Szólások]. Meg szakad a begy (Bál; CsIsk. 126.) Vagy on valami az begy leon, azért lappango (Deesi; Adag. 285.) Az kikene vagon begyökben, mindene barittyoc (Prág; Sork. 94.) Hatalmas eszárunk tartja is, begy i b e r a k v a z s u g o r g a j a (MonTrék. VIII 72.) Jaj a dihős ebek tulajdonságát maga begyében viselő barátunk (Matkó; BCsák. 238.) Te vagon nagy begyied mered mondani (Bál; CsIsk. 126.)

galamb-bégy: serophilularia minor Mel; Herb. 179. 644-sulat. Kisebb fetske fi, más nome gelyun ronto fi, süf fi, mezei süf fi, galamb bégyencé hüyé (Mel; Herb. 179.)

tyúk-bégy: anagallis [ganchheil]. Ezt alsínéce, anagallisnae, az az tyk begyencé, tykszinéce mongya Fuelsis, de nem igaz (Mel; Herb. 89. 182.)

vörös-bégy: rubecula; rotkehlchen Com; Vest. 141.

Bégyés: elatus SI. [aufgeblasen]. A mit mondott vala Moyzes, amaz nyakas és majd mindenkor hályványzó telebégyítés Israel-földj (Csúzi; Síp. 632.) Hány idegen tollba öltözött bégyés kontyos madár úgy járna mint Aesopus hollója (Fál; NE. 103.)

Bégyésen: [elate; aufgeblasen]. Látod melly begyesen tudakozik (Matkó; BCsák. 144.) Melly ina szakattul fogteth ez előtt igen begyösen és gögösen fútkározó Mátyás (373.)

Bégyeszt *előbeggyeszt* GKat; Titk. 321.; [huf; aufblasen]. Annál inkább szünet begyesztette vala Jephtha (Hlyet; Jephth. 9.)

elő-bégyeszt: [oblicio; vorhalten]. Melly ellenvetést ottan ottan mulhason előbeggyeszt (GKat; Titk. 321.)

BÉKA: rana C. batrachus MA. frosch PFB. Bekaknae es egereknek hada anagy bekeger harez; batrachium C. Rekeg, béka módra szól; coxco (Major; Szót. 145. Com; Orb. 5.) Vartyzó béka; rana coxans (Com; Jan. 49.) Bidős forget beokta é riök es bekat (DöbrC. 117.) (A veremi rakna vala kígyoval, bekaual es sarukanokkal (BodC. 12.) O zyz Carthusyia ky lehet te hozyand hasonlatos? Nemvillanak meghi a beeknak, kyk nem zennek ez zent zyz zerzet ellen chachoguy (ÉrdyC. 572.) Ti beka, természetü lütken halmozozó fősenen vrak (Mel; Szlám. 11. 548.) Nemelyt vízi állatokkal, bekaual, hallal eltet az isten (Bom; Préd. 553.) Czak amitt gondolok én véle, mit az békák czémozgásüül (Deesi; Adag. 183.) A bekek regohuek (ACsero; Enc. 290.) A békáknak tsevegése (Misk; VKert. 258.)

[Szólások]. Felebarátjára fordorkodva böstelenkedvén kígyót békát kiált (Csúzi; Tromb. 175.)

[Közmondások]. Az béka is vetekődik ám az siskául (Deesi; Adag. 300.) Ellenze es mit a béka a deret nehezük (Mon; SzSegít. 281.) Láddé, mely nehéz a dér a békául (Pázm; 5Lev. 262.)

csipke-béka: rubeta Com; Jan. 49. [kröte]. Rubéta vagy csipke béka (Nad; Kert. 16. 38.)

esirke?-béka: rubeta PFB. [kröte]. Utalatos fergok a kígyó és tsirke béka (Ker; Préd. 507.)

földi-béka: [erdfrösch]. Ama nagy földi béka megszáraztassék, az után etezethe mártassék (Web; Annul. 89.)

halászó-béka: piscatrix PFB.

keeske-béka: rana esarina SI. A velenezői követ asztalánál keeske-békát is sokat ettem (Bethl; Élet. 190.)

nyelv-béka: batrachus, ranula linguae SK. A nyelvnek bekájáról és egyéb dagadásáról (PP; PaxC. 76.)

száj-béka. Száúnak béka növü nyavalyája; rana viridis PFB.

tekenős-béka: testudo, chelys C. [schildkröte]. A tekenés béka magában panaszokodván monda (Helt; Mes. 401. 196.) A tekenős-béka húsában ha tsak fél eleget eszik ember, megnehezíti a gyomrát (Misk; VKert. 261.)

tengéri-béka: chelydros C.

varanosos-béka: [huf, rubeta; kröte]. Varantos békát megfűstölöm (Gvad; RP. 160.)

varas-béka: huf, rubeta C. [kröte]. Ez két zörni varas becat, kit lattoc en zömönime vliúte, ezé engöniet kinszmae (GuaryC. 48.) A varas béka fejében termet kö (ACsero; Enc. 251.) Varasbéka, fergok és egyéb tisztatalan lelkes állatok (Hly; Préd. II 157.) A matska sokszor a kígyókat és varas békákat is mind egybe szokta marolosi (Misk; VKert. 188.) A csipke-bokorról vót nevezetet a varas beka is, ki nek a csipke-bokor tövénel vagon lakása (Hall; Pázm. 67.)

vörös-béka: rubeta Com; Jan. 49. [kröte].

zöld-béka: calamitae C. rana viridis Nom. 143. [wasser-frosch]

Békás. Békás tó: ranarum lacuna PP.

BÉKE: pax MA. friede PFB [ruhe]. Ez farkas az város zerte nagy bekeuel irdogalt (VirgC. 58). Senki bekeuel el nem mellet vala az vton (JordC. 377). A jóvendő kenert ez velenon valo iuvafának bekeuel zovvedeset vezi (DebrC. 595). Mely hitlevelünk mellett békével járhatának (Monfrók. III 211). Őtet engesztelék, király fia hogy Erdélyben békével lakhatók (RMK. III.367). Békével szened (Deesi: Adag. 81).

[Szólások] Ha g i b é k é t enekem (VirgC. 206). Nem hannak bykty (LevT. I.225). Kenyerzek, hadua beket az en kovesemnek, mert az nekyls ologh zegenséget élek (363). Azoknac mostan békét hadyne (Valk: Gen. 56). Hagy beket az hitnee (Mon: Apol. 35). Hagy békét nekűne (MA: Bibl. I.61). Hagy békét az bor itadnac (244). Az várak szállásának mi már békét akarunk hagyni (RákGy: Lev. 286). Igen el törtek az fogsagnak myatta, azérth keg. kerem boe sassa el bekeuel (RMXy. II.114). Békével bohattak evketh (LevT. I.318. 325).

Békél, békél-ik: 1) reconcilior, pacem in eo MA. [sich versöhnen]. Tanvetvanidnak labayth meg mosad, ees edösséggel velők bekelven [edössen evketh vizgataltvan WinkC. 246. GümC. 100.] te dragalatos zeut testödeth nekyls adad (CzechC. 11). Békéltön békélik (Deesi: Adag. 2). Az ő aszsonyához békélyée (MA: Tan. 249). Mikor meg-esmere Salmán Deli Vidot, ő hozzá békélvén lassan fejet hajtot (Zrinyi II.10). **2)** [osculator; küssen]. Legottan veue öteth ölebe a földön ylvon, hol vele bekelyk vala, hol neky sol vala (WinkC. 231). Kezeith ebokolvan ees mondvan: oh en zerető fyam, nemde ezökee atte kezeid, kyk sidoknac chodakath teeznek vala? Labait bekelven vgh mond vala: nemde ezökee allabak, kyketh a sidok gyakorta ymadnak vala (231). Ottan mynden feyet terdet hayeson awagy le esveen az földhöz bekevelyek alazatus tyztösséggnek okaert (ÉrdyC. 54). Magdaleena monda: Oh en edes mesterem, es akara labához bekelny (ÉrsC. 123). Nem szabad senkűnek (a pápa) kezéhez békélni, mert soha senkível jól nem akar tenni, de az ő bal lábát meghagyja eskölni, mert azval ő nündent meg akar tapodni (RMK. II.111). Lábához békélvén, kezdte esedezni (Zrinyi. II.11). A kozák hetman ura, lengyel király lábához így békélik (Monfrók. VIII.209). Imé kezeihez békéllek (Fal: NE. 10). A jó szerenese mellett, ha jobb kezéhez békélhetünk, bölözgűnk életünkben (Fal: UE. 368).

égybe-békéllik: [reconcilior; sich versöhnen]. Mikor a földre jöve, akkor egybe-békéllött az igazság és igazalmasság (Pázm: Préd. 114).

még-békéllik: 1) [reconcilior; sich versöhnen]. Félék azon, hogy meg nem békéllik: *vereor ut placari possit PFB. Husnak halála napyan megh bekeleuek (WinkC. 185). Embör istannel meg bekelic (GuaryC. 13). Addeeg bekevelyek meg haragosawal (ÉrdyC. 22). Meg bikillel az te ellensageduel (Sylv: UJT. I.8). Jonatas herczeg meg bikillek a Bachiussal (Szek: Krón. 67). Ez meg bikillek a görögökkel a hit felől (124). Mennyel békélyel meg a te atyáddiaval (Helt: UT. II.1). Ki töltöm boszszimat először rajta es osztan meg békéllem véle (Tel: Evang. II.918). Ki által emberekkel isten meg bekellet (Boru: Ének. 14). Az atia csak az ő szerelmes fiaban bekelnt mi velünk meg (Fél: Tan. 251). Tiszta tekéletes gyónás által békélyel meg istennel (Pázm: Préd. 517). Felebarátunkkal meg békélvén kell inádkozni (Zvon: Post. I.811). Az határos nemzetek, ha megbékéllenek, frigy-kötés az (foedus) (Com: Jan. 176). A törököt ha meg verik, tsak sir és megbékéllik (Mik: TörL. 20). **2)** [osculator; küssen]. Nem illic vala hog ilyen bimmel förtözött lelőc en aldott fimmát vötte vala aldozatra, es dragalatos zaüt megbekeleltevala, es megh ökolta vala (NádC.

214). Mynden zeghenek egy egy penzt awagy fyllyort aggónak, mikor nekyls otyyak mynden zegennek meg kolly bekelny a kezehez (LányiC. 142).

mégbékéllés: reconciliatio MA [versöhnung]. Inkáb akarvye öregbötteni az vétkeket, hogy sem mint meg békéllés által le esüdeszetteni (Zvon: Post. II.165). Meg serült vala az teremő isten es az meg bekelellésről nem vala szorgalmatos (Zóly: Elm. 70). Jobbára az aszsonyokra bizták a dolgot, kik közönségesen jó módot találtak a megbékélésre (Fal: TE. 663).

mégbékéltetlen: [implacabilis; inexorabilis; unversöhnlich]. Kemény nyaku megbékéltetlen emberec (MA: Scult. 684).

mégbékélhetetlen: [implacabilis; unversöhnlich]. Megbékélhetetlen gyűlölség: irconciliabile bellum (Deesi: Adag. 190). Megbékélhetetlen képpen haragszik (Szathm: Dom. 545).

öszve-békéllik: pacem in eo, concilior SI. [sich vergleichen]. Jóság hívöggel öszve békéllik (MA: Bibl. V.40).

öszvebékéllés: conciliatio Com: Jan. 133. [vergleich].

reá-békéllik: [consentio; bepflichten, einverstanden sein]. Lucía: Ne fáraszsza az Ur magát, mi-s hallottuk híret a Catechismusnak. Ensebius: Jó szívvvel reá békéllék (Fal: NA. 134).

Békéllés: pacificatio, conciliatio MA [versöhnung]. Enfrösina kedeg a soc bekelesert [beiteles?] es minden napi ehezert vert pöc vala (NádC. 441).

[Békéltetlen, békéltetlenek-ik]

még-békéltetlenkedik: [discordo; sich entzweien]. Tartottálé haragot, gyűlölséget ő ellene? meg békéltetlenkedtéle ő véle? (MA: Scult. 909).

Békéltetlenség: [discordia; zwietracht]. Békéltetlenség volt az isten között és mi közöttűnc (MA: Scult. 69).

[Békélget]

még-békélget: [osculator; küssen]. Az ő labokath meg mossa vala, es osztan meg bekelgeti uala (NádC. 531).

Békélhetetlen: [inconciliabilis; unversöhnlich]. A békéltetetlen szakadás kút fejt megnyitá (Pázm: Kal. 822).

Békéllköd-ik: [osculator; küssen]. Azt hagyta nekik penitenciába, hog az atatiaknac labokhoz bekelkögűzee (GuaryC. 34). Nagi zerehmel egimast meg wlelek es egimashoz bekelkedenek (VirgC. 18). Nemikor löly vala wteth acellannak kywue az egbe fel emelkűden, anera, hogi kezeuel wtet meg ery vala es neki labához bekelkedik vala fezes meg ezokolyauala ew labayt EhrC. 64.] (40). Mikor egy poklost talalt volna, hozza iarula, kezdte ezokolgatni az poklost, azért kezdte az poklosoknak hazokhoz sietni, es kezekhez bekelkedni (100). Ew zenth feyeth be tiakarata es hozya bekelkedween a koporsoba bellieztetek (WinkC. 105). Lassad a cristos feiet le halolvan hog te hoziad bekölködice (DebrC. 325). Az veterenyere hogy husvét napján juttunk, az koporsó körülil kerengve hazadtunk, szu-öttr tökéhöz fejenként békéllkedtünk, az igaz istemek ott nagy bosszút tettünk (RMK. II.185).

Békéllködés: [osculator; kuss]. Zenthsegies zaad ky emekem adott bekelkedesewketh vizgataltath (WinkC. 87). O tudas, bekelkődessel anagy apalással arulod el embörnee fiat (NádC. 187). Az zentsegős zaad ki enneköm adot soc apolgitasocut es bekelkődöset (353).

[Békéllöd-ik]

Békéllödés: [pacificatio, reconciliatio; vergleich]. Megkildött minden leveleket, melyek az előt meg kísértett békéldéseket illették (ErdTört. I.290). És végtére a kénytelenségből származott békéllödést, es annak punctumát megbeszéllette (Tört. 35).

[Békélt, még-békélt]

mëgbékéltetés: pacificatio; versöhnung. Az isteni fölélemző gyarapodására és az egyház meg-békéltetőse hasznosra (Zvon: Osiand. 24).

Békéltet: 1) pacifico, paco Kr. (ausöhnen). 2) mütio osenlatum; küssen lassen. Követeket az nagy divánba bevittük és ő hatalmasága lábához békéltettük (MonTME V 188).

égybe-békéltet: [reconcilio; aussöhnen]. Egyben-békéltető asszonyotokra: conciliatrici C. Több hasonló mondásokat meg-füjtetnek, és egybe-békéltetnek az engedelmis fiak (Pázm: Kal. 615). Egyben kell békéltettetnié (Com: Jan. 202). Békéltesse egyben előb a bírányt a farkassal a Jesuita (Czog: Japh. 119). Egybe-békélteti az ellen-mondást (illy: Préd II 74).

mëg-békéltet: amice C. concilio MA (ausöhnen). Senki nem vala hogi ki magát kivékbe beoztatta, és wket meg-békéltetője (VirgC. 16). Az boynst meg-békéltety vr istennel (ComC. 315).

öszve-békéltet: interconcilio C. concilio MA (ausöhnen). Az irasokat hasznossal tudgia magyarázni, és egyiket az másikal öszve-békéltetni (Fál: Tam. 327). Az Religio Medici szöpen öszve-békélteti a Jerusalemi keresztet a Konstantinápolyi felhóddal (Fál: NA. 123).

Békéltetés: pacificatio, reconciliatio MA versöhnung PTB

Békéltető: conciliabundus C. pacator, conciliator MA (vermittler). Békéltető áldozat (Helt: Bibl. II 129). Két különbö természető közbejárót és békéltetőt konu isten igazsága (Mel: Préd. 212).

Békés (*bekes* Fál: TÉ. 119): pacatus, pacificus MA (friedlich). Kik békét gyálhnek vala azokal békés valok (DebrC. 204. 183). Ha tsac akkor békés, mikor senki nem haborgattya, amac kenos halála vagyon (Börn: Préd. 131). Valakiel békés nem vagy haragodat el nem kerülheti (Pési: Ágost. 15). Légy békés az te föle barátoddal (Zvon: Post. II 162). Istennel nem békés (MNYil: Zsolt. 81). Nem tudol békés türelemsséggel élcselni (Fál: TÉ. 795). Békés egy óráig nem lézesz ötletben (Orzy: Köhl. 190. 114).

Békeség, békesség: 1) pax, concordia C (friede, eintracht). Békességet szerzik: pacifico C. Haboruszról hozta békességre (VirgC. 18). Békességnek jegyere chel kymal meg anyadekzta belá kymal (Margl. 27). Rón zül ty békességtek: venit pax vestra super eum (JordC. 382). Saha nyhenen békességek az zo fogadlatlan hynessének (ÉrdyC. 541). Émce ideibe nag békésilde vele a síkosac (Szék: Krón. 27). Az törvény és az deiki tudomány békességet szeret (Bécsi: Adag. 239). Farkas békéség (Fál: Jogy. 933). 2) patientia; geduld. Val békességet en bennem: patientiam habe in me (MündC. 18). Békességet tyri en bennem: patientiam habe in me (DebrC. 384). Békességi szenvedesséken tarttyatok meg ty kelteteketh: in patientia vestra possidebitis animam vestram (JordC. 604). Ha valamit zomendölőne békességőne légen (VirgC. 56). Emberi erőnel azokat a nyamulakát és a kenekat olyan nagy allhatatossággal és békességgel nem szemethette volna (Helt: Bibl. I 62). 3) osenlung; kuss. Ivadástól el arvattal és hamys-sann békességi alatti közlen adalat (ThewC. 189).

[Szólások. Járják most is az békességéget (Thaly: VE 127). Szólnak me értéle hogy esalárdság az ő békesség járása (MonTrök. III 199).

Békességés: 1) pacificus MA (friedlich, friedfertig). Bédok az békességősek: beati pacifici (JordC. 365). Kef. 6f. biznan istennek igazhassagában, mert békességés és igen igazalmas (VirgC. 21). E firtine békességése valóne (Helt: Bibl. I 94). Ezokiórt könteket küldde békességés beszeddel (I Lll). 2) osenlung; sicher. Az ő házoc békességés az fölémentől: domus eorum securae sunt (MA: Bibl. I 64). 3) patiens; geduldig.

Békességés bozzusagnak zenedése (VirgC. 81). Oly jgen békességés vala ez zent zvy (Margl. 72). Békességés tüdő: patiens (Kár: Bibl. I 659). Az alázatosság, és békességés szenvedés világosan fénylett ebben a laborban (Pázm: Préd. 518). Békességés türemsük: patientia nostra (illy: Préd. 1241). Isten ygzaz byro, erews eos békességés (KulesC. 11).

Békességésít,

mëg-békességésít: [pacifico; versöhnen]. Mindeneket meg-békességésytten az wkerest fáimnak vere nyat (Konj: Szál. 327).

Békételen, békétlen: 1) inquietus, non pacificus MA (unruhig). Kézn békételen semmit el nem tür (GuaryC. 14). Egi békételen zorzetes kezdé morgodni (VirgC. 91. 11). Lelkennek békételen buzgoszagaat ky yelenthetnem (ÉrdyC. 524). Ebben egyebet ne alyez, hanem a te békételen woltodat (ÉrsC. 544). Az istentelenc ha nyomoruságra jutnac, békételence (MA: Bibl. I 956). Ez versenygő, békétlen; ez pütyergő izetlen (Fál: Vers. 881). 2) impatienter; ungeduldig. Ő is békételen szemeli az ő testén való nagy nyauadályait (Helt: Bibl. I. 63).

Békételenség, békétlenség: implaciditas, discordia MA (unmüzigkeit, zwistigkeit). Az békételenség minket égmostul el zaggat (GuaryC. 67). Ez ilyen békételenség kenelsségek jegje (VirgC. 90). Iregszeg, békételenség, fészlőszeg (DebrC. 263). Békességben, békétlenségben egyaránt bücsületesek (Fál: U.E. 424).

Békételenül: [inquieto; unruhig]. Békételenül hortogy, haragszik Sámbar (Matkó: BCsák. 260).

BÉKÓ (*beklo* Kár: Bibl. I 196. Thaly: VÉ. II 196. *bekú* László: Petr. 18.): compedes C. compes, pedica MA fessel, füss-eisen PTB. Bekóckal égbe kötözöc (BécsiC. 262). Meeny el zent peter tenleczében és keressed meg az ew bekoyt (ÉrdyC. 144). Bekoia zönyög (Zvon: PázmP. 69). Gonosz kívánságúknak lelki bekói le vágattassuak (Nagyari: Orth. 140). A pénznek felette való sokasága tör és béklő (László: Petr. 18). Füleiben még mostis hangol bekójának pengése (VárM: Szöv. Bovez). Keseregnek bekókban s bífnesben (Thaly: Adal. 161). Bekójnak s patkójnak vöttem három süng vasat (MonTME. I 399).

[Szólások. Szemet ki vaiata bekóba verete (Börn: Ének. 550).

Béklyós: compeditus; gefesselt. Hadd legyen én érted atyam béklős rabja (PhilF. 76. MF.).

Béköz: compedio; fesseln. A te es a föld alatt beközöt víz azért nem ja, mert magokkal sok új magot hozniák bé (ACsero: Enc. 273). Láttuk, a négy ló is beközva ott vagyon, a melyekért minket megverték oly nagyon (Gvad: RP. 96).

mëg-béköz: compedio C [fesseln; anlegen]. Harom ferfiakat megbeközöttakát erőztene a tűz középbé: tres viros compeditos (BécsiC. 133). Meg kantzotta, beközta (Börn: Préd. 239). MA: Bibl. I 550).

BÉKÓL?

Békölés, békölät? Ha az lovon békölät vagyon, az ló a békölésen hosszú gyakós szőrű (Cseh: OrvK. 62).

BÉL (*bels* Helt: Krón. 150b. *bel* Mel: Herb. 3): 1) intestina, interiora, ilia, interiora C. viscus MA. (darm, gedärm, eingeweide). Az ebek az gansos belön inalacodnac (GuaryC. 9. 21). Hayyath (az tylokknak) mynd az belywel oghesse megh az oltaron (JordC. 84. 274). Beldök, magyok, tüdőök, mynd bennök belön (SándC. 8). Beldöketh ky vonnya akaryak vala (39). Mikor á szeken ülne az ő bele mind tölösséggel á szökbe hullá (Helt: Bibl. I. 64). Es voryed mind aszt á keuer-séget, mely betödezi á belt (Gy24). Bizonszagon az isten, mely igün keunynyalak mind nyáyatokat az Jesus Christus bélyben (Beytho: Epist. 224). A kövér lantorná bel omentum az ágyé-

kokat he takarja (Com: Vest. 52). **2)** [medulla; mark, kern]. **Zerze** hogy emey hevrwth huzauak helyvel; constituit comederet hircos cum medula tritici (KulesC. 282). Virágn, leucel bely melegítőe és száraztóe (Mel: Herb. 3). Az fák völgye és béli tellyeshek hold töltére (Pázrn: Kal. 14). A plántának béli leg-bellyeh van (Com: Jan. 21. 24). A kenyérnee likatsos béli vagyon (76). A mely fák tsak levelet hoznak és nem gyümölcsöt, azoknak nintsen bélek (Fal: UE. 451). **3)** [pars interior, animus, sensus, significatio; das innere, gemüt, sinn, bedeutung]. Jól tudom mi bántja béledet, mert nagy szabadság vesztette eszedet (RMK. II.263). Nem az bőttü, hanem a bőttünek béli és igaz értelme az sz. irás (Pázrn: Kal. 456). A szoknak és dolgoknak nem tsak hejokát koczogatván, hanem ngyan bélekre is bé-latván, ez kis munkátskámot írtam (CorpGramm. 294). **4)** [elychnium, linamentum; docht]. Kéttbélő-gyertya; dimyxos C. A giertiaba három vagyon; vyz, beel es thúz (DöbrC. 174). Gyapothól csinált béltü-gyertya (Radv: Csal. II.207).

fa-bél: medulla arboris PPBl. [kern].

gyeinge-bél: lactes Nom.² 183. PPBl.

gyertya-bél: mergulus, elychnum C. [docht]. A füstölő gyertya-bél (avagy csepűt) meg nem ólya (Mad: Evang. 163. Czegl: Enoch. I.129).

kényér-bél: [mollia panis; brotkrume]. V kristalit boçatta mikent keier beelt (DöbrC. 227. KeszthC. 404). A zebben hordozzta a sós kenyér belt (Mel: ATam. 87). Apium; Apium szömmek dagadasira io kenny kenyér bellet (BeytheA: FivK. Sob).

kitetsző-bél: exta; eingeweide C.

mandola-bél: amygdalum PPBl. [mandel]. Rezegsegh ellen haznal ha eh iohra ket mandola belt ezöl (BeytheA: FivK. 25b).

ökör-bél: omasum PPBl. [rindskaldamen].

öreg-bél: omasum, exta; feister darm C. Öreg kövér-bél: omasum PPBl.

tejes-bél: abomasum PPBl.

vég-bél: [intestinum rectum; mastdarm]. A géleszták az állatoknak alfelekben teremnek, azaz a vég béliben (Misk: VKert. 681).

Bélés: placenta, polenta C. artocreas Major: Szót. 73. lagannum, artolagannus PPB. kuchen, brodküchlein PPB. Mákvál töltött béles; copta (Sziksz.). Béles azkít sok fele szerből swetnek; moretum C. Lisztből süttött bélös; farneum C. Édes mustal tsinált béles; mustaceum PPBl. Nemely frater zerze magának nemely belest tytkon gondolnan hog ev azt tytkon megeueye. Mykoron ez belest el rejtette volna nemely helyen, es allana az karban, es gondolkodneek, hogy ez belest nykeppen es hol ehetnye meg tytkosban, tahat nemely lelky frater alun az karban, lata pokolbely erdeget jachoduan az frater elevt az belessel (DomC. 267). Az wrak meg öttéc immáron az belest Budán á menyeközébe (Helt: Krón. 150b). Súc szegonnec édesb egy darab arpa kenyér, hogy nem mint nemellyneec á síros beles (Born: Préd. 317). Soha nem hünned, mely háios táskából esik ki gyakran á béles (Decsi: Adag. 191). Kovasz nélkül való béles; torta absque fermento (MA: Bibl. II.124). Nyárson süttött béles; spießkuchen (Com: Vest. 46). Pereczet, bélest sít (46). Béles, az az valami föltelékje (GKat: Titt. 1120). Mikor bélest sítöttek, abba tettek vaját (Monlrók. XI.322). A béles sítéshez sok eszköz kívántatik (Kisy: Adag. 215).

alma-bélés: [lagannum pomis refertum; apfèlkuchen]. Nyr. IX.71.

árpa-bélés: vagy polenta (Nad: Kert. 25).

bab-bélés: fabacia PPB.

gombás-bélés: [lagannum agaricis conditum]. A hegedűsök nek fizet ő nagy bőségűel, és ugy kinálja őket az jó gombás bélessel (Thaly: VÉ. I.343).

husos-bélés: artocreas C. Pissetum husos béles; teganytes (Major: Szót. 467. Com: Orb. 117).

katonás-bélés: [artolagannum]. Tokja levelonnek két katonás-béles, rétséssel van ki-béltölve, jó vastag és széles (Thaly: VÉ. II.378).

mákos-bélés: copta MA.

mézes-bélés: libum C. Nom. 41.

nyársonstüött-bélés: spießkuchen (Com: Vest. 46).

olajos-bélés: lagannum PPBl. [erstula conspersa oleo]. Vég egy kalácsot, és egy olajos bélest, egy pogácsát az kovász-nélkül való kenyereknek kosárából (MA: Bibl. I.76).

ostya-bélés: nebulae, panis obelites PPB. artolagannus SI. (Nyr. IX.73).

rétos-bélés: scriblita PPBl. Rétos bélesoc anagy folyatos kalácsoc (Com: Jan. 76).

sajtos-bélés: libum C.

túrós-bélés: lagannum, tyrolagannum PPBl. (Com: Jan. 76).

vágott-bélés: fartum C.

zsémlye-bélés: [lagannum]. Ezeknek föltte olajval meg hintet semlye bélesok (Kár: Bibl. I.125).

Béléske: [placenta; küchlein]. Olajban béleskéket rántották (Tel: Fel. 67).

Béllél, béllél (bérél Monlrók. XI.319. bérli Fal: NU. 290): pellem vel pannum vesti induco PPB [subsuo; füttern]. Béllöt: bilix, két rétv C. obductus MA. PPB. Bérlett kosztyúk; chirothece pelle munitae; bérlett palást; pallium duplicatum; bérlett ruha; vestis pellita, pellibus munita; bérlett süveg; pileus suffultus PPB. Zerzee ysten Adammak es hw felesseegheenek swabwal béllöt köntös (JordC. 13). Tafota swba pegweth hattal belleth (RMNy. II.35). Az emberek igen belehne vadnac, rakuie tettetésséggel és képmutatással (Helt: Mes. 205). A köntöst béleni küldtem (LevT. II.283). A ki pedig gonosz, nem imigyannu gonosz, hanem duplázza és bélletten igen-igen gonosz (Pázrn: Préd. 616). Béleni való poztó; panus subductus (Nom. 19). Közönséges az újos tímög, háb süveg, bélett süveg; pileus (Com: Jan. 100). Az mentét, mely rókatorkokkal volt bérelve, oda ajándékozta (Monlrók. XI.319). Egz igen dupla baroni kis saba giöngös az peréme bellet (Radv: Csal. II.72). Sün-lársony bérli hintódat (Fal: NU. 296). A dämák mentegették vala magokat mondván, hogy ki ki már két gyeuge fützámmal béllét meleg italokat vet bé (Fal: NA. 130).

[Szólások]. Nem-is volna talán a nynhial béllétt urajmekban annyj bátorság (Fal: NU. 289). A rókaával béllétt morálisták ditsérik a virtust (Fal: NE. 92). Széllél béllétt a feje, megveszett agyveleje (SzD: MVir. 134). Az ki igazán calvinista, törökkel béllétt az szüve (Pázrn: Kal. 287). Törökkel béllétt ne yázó, fosztó, párttű, prédáló, lator, koborló (Thököly) (Thaly: Adal. I.175). Egy lábíg elveszniük sokkal jobb lett volna! esküdt ellenségnék, törökkel bérletnek semki sem monhatna (183).

még-béllél, még-béllél: aduplico C. obduco MA. PPB [füttern]. Ha (hvgonk) aito, bellyk meg vtet cedros dezakkal; si ostium est, compingannus illud tabulis cedrinis (DöbrC. 483). Lelki dolgoknak tudatlanságával voltak megbélelve (Illy: Préd. I.52).

Béllés, bélés: subductura Pesti: Nom. 43. [füttern]. Nem olyanok az szep subaknak béllél az újai mint az derek bérlesi (SalMark. 6). Isten tiszta, merő, es semmi bélés anagy rétség

nincsen ő benne (Vallástétel aijj) A pegymet, nest, niszt és az helyze béllésaknek illenek (Com: Jan 48) A szőcs a bőrből kődmeneket, bélléseket (pollicem) készít (Com: Vest 55) Mály béllés (Gör: KárC 4V 122) A béllés többet ér a köntös-nél (Mik: Törl 13) Egy lüz hát béllés (VestTrans 3) Nest má, vagy tarok béllés (4) Volt egy pástor taskám: béllése varása telyes tsuda annak, 8 himes megírása (Fal: Vers 910)

Béllésös. Kődménös, béllésös: pollicios PPP.

Bélletlen: (non subsatus; megfűtett). Az örmény aszszonyok bélletlen meitót vesznek magokra (Mik: Törl 900)

Béllött: bilix, obductus MA (doppelt, gefűtett). Béllöten gonosz. Béllöttül hazugság (NyKözl XV 305)

BELÉ, bele, be (*belly* EhrC 86, *berly* ÉrdyC 19 *be, bely*; **1**) intro C (eic.) hincin Adami **a**) [hely:] Yowy bel az hazza: intro domum (EhrC 84) Ha valamely baratt yutandana anyag bely yewne, ewlhetne egyebe az barátoknal (86) Köneti őtet mond el be a papoc fedelme: jíturazlam (MünchC 102) Bise megyek the hazadba: intro: in domum tuam (KeszC 16) Béllötem een helyin een lekemeth: őhali in me animum meum (104) Fogagyatok bech az korokat betegöket (ÉrC 215) Bel fűtamek egy kerben (ÉrdyC 517b) Bel meut az hazban (552b) Be mennie ő belé az vízec: aquas exhausit (Kár: Bild 1122) Mostan nagy eserőfakkal bérlik a vár falát bétőlél és keményen túltik földel (ÉrdTörtAd. 139) **b**) [fűvitten:] Be telysesche the keresyloth: impleat portiones tuas (KeszC 35) Anyanak bel rokozoth melchwl (51) Bel telyon een ziam: replentur os meum (175) Hegyeketh befelo: operuit montes (211) Bel dwgza w zayath: oppulabit os suum (299) Bel tölte mynd az hazath: replent totam domum (JordC 709) Yntesymet bel fogadny (ÉrdyC 575) Ez vilagban bele zabálnak es ezel napgal tozöldnak (Fal: Tan 485) **2**) belem, belél [*be, be, -ban, -ban*]: in me, in te PP [in mich, in dich] **a**) [hely:] Veteve wt ez vilagbe (HB) Egyik helbevl masha wizek (VirC 68) Zem zombe allatta az doctorokat ew wele (ÉrdyC 60)ha Budába mennie (Helt: Krón 75) Siess belénk új szivot adnia (Dom: Ének 15) Ismet szembe lett szent Pállal (Pázm: LuthV 10) Tisztába öltözvén (Kál: Préd 84) Foltos cipőllést vonának lábokbam (Pázm: Kál 149) Úgy csujja dár-dájával vállközbe (Hall: IIIhist. III 108) Budába vagy Budára megyek (CorpGramm 282) Belénk szállottott gondunk az ódósal (illy: Préd 137) Feje öllitessék, karóba tüzessék (Thaly: Adal II 273) **b**) [fűvitten:] **1**) Habatlanszabam ne őssünk (ÉrdyC 567) Krisztus hozza egyösségbe az embert az istemél (Mel: SzJán 538) Oly karba hozhatjuk az jószágot, hogy nem fog Vesselőny kárt vallani (LevT II 253) Azt írja, hogy csak esűf szaga mondotta ezt (Pázm: Kál 359) Az Krisztushoz indult zarándokba (MA: Seult 1013) Magokhoz képest másokat sem mihe hitjtanak (Pö: Izasz 518) Megvetésben jűsz: contemp-tum inueros (Com: Jan 206) Ne egyelőljetek az ő lűnkbe (ily: Préd 1190) Tűdom, hogy haragodba esem (Mik: MulN 184) Mind ezeket feledébe boesít a jó gazdám (Fal: NE 21) Nem azért ment jűzbe az istemék fia az emberi termé-szettel (84) Kár is, hogy eserében nem mehet véletlek köntös-sel és állapottal (Fal: NA 180) Az istemök törvényszéke öllt kemény kőrlebe fog menni mind a kettő (Fal: NU 280) A második kérdéslől szólván, már számba ment hogy hány hajóval mehet Franciaország ellenesége elhali (Fal: Tű 798) **2**) Nem hajód meg te belél bizokat: non derelinquis praesentes de te (BécsC 22) Ki nem hatta meg őbele remenkedőket: non deseruit sperantes in se (68) En belem hincin: in me credunt (MünchC 17) Irghalmaz emekem mert te belél bizot en lekem (AporC 1 105) Remenkedőtek ő bele nepek minden gulekezte (8) Mit tutz bele? unde seis? (Helt: UT 8)

7) No belé Balázs, lovat ad isten (MNyl: Zsolt. 7) Tautásban kelnek [tanácskozni kezdenek] (Teleki: EL 197) **3**) Közel egy óra tellik belé (Hall: IIIhist. III 136) Vatsorája azénál fölben kerfime (GKart: Váltt 197) Föl menék fogadni tíz arannyal egybe (Fal: NE 17) Mindeken csak kevésbe és nem a végre jűszot, hogy nyerjen (Fal: NU 311) **4**) [ok:] Meg kel belé halnom (Helt: Mes 62) Midőn kostolodis az io izi őtet italt, ottan emelgesz belé (Dom: Préd 412) Meg fűtönek belé (Mel: Jób 51) El iyedec ezt haluan, halum szul-lás₂bel alla bello (Nad: TB 88) Még mostanis vgyan reszkettee beléye (Illye: Jephtha 3) Betegok belé (Megy: Ólaj 1141) **5**) [idő:] Mykoron ywtot volna 14 eztendews koraba (ÉrdyC 339) Ötöd esztendőbe jár (Helt: Krón 95)

belesleg-belé: [in intima, penitus; ganz hinein, recht hinein] Belesleg-belé kell tekinteni az illetőn alkukor (Fal: 1E 416)

ide-be: **1**) [intro: herein] A pénzert hoztanac idebe münk: introducti sumus (Helt: Bild. I. x1) **2**) [intus: herein] Té lészsz reménségimk ide bé a városban (Hall: IIIhist. III 116) Istemek hála, ide be jól van dolgunk (MA: Tan 13 109)

körül-be: **1**) [circum, circumquaque: rings umher] Ezec mind körölbe Izraheloc tizenkét fia (Helt: Bibl I. 13b) **2**) [fere: angefüllt] Valamuc e seregben soc hadakozóc, kikuc somma vala körül be nyoltzan ezer (Helt: Krón 87)

oda-be: [intus: drinnen] Ha késik odabé (RákF: Lev. IV. 679)

Beljebb: interius PP [weiter hinein] **a**) [hely:] Belyeb auag meleb herro: in altum (NémGlossz 270) Mene belieb a puztaba (DebrC 119) El bellyeb meene az puztaban (ÉrdyC 527b) A plántának belé, veleje leg-bellyeb van (Com: Jan 21) **b**) [fűvitt ért.] Azoknak holt kellene adnuk, az mit ők az ecclesiarol el vegeznek, minden telyesos es belyeb valo kezdekos nekül (FszT: IgAny. A5) Az isteni dolgoknak belyeb-valoi: penetrabilia divinorum (illy: Préd II 510)

Belől (*belul* Vajda: Kriszt 1562 MF.: **1**) [adv.] **a**) (ex interiore parte: von innen) Embernek belől zűnköl zarmaznac gonoz gondolatoc: ab intus de corde (MünchC 85) Rettene-tisim bek faluját őgote, Teresi Mihál belől erőssen löttete (RMK III 94) Nem nyugszik vitölöl holi rend Landában: Kiesap gyakran belől (Thaly: Adal II 24) Ez az erő bé filvén a te lelkedben, omam belőlől parancsolyon a te lelkednek (Bör: Émp. 13b) **b**) intus, intrinsecus PP [inwendig] Meg-monda kysertoty kyt vallotnala belowl es kynewl (EhrC 52) Anpé ki en virosnoman kapuin belől lakozic: intra portas urbis meue (BécsC 7) Te belőlél ő ki herceg (MünchC 16) Istemec orzaga belől bennetö vagón (GuaryC 68) Hogha lakodalmat zűndes őneki belél azt te belkölbe (DebrC 284) A paranna rít belél (Mel: SzJán 107) Belől ne gly vele, hanem kiöl (Mel: Herb 63) A templomokat kívül rend Landában: hanem belől megyünk az istemök imadására (Sám: Ag 13) Belölre, ad intra (GKart: Tük 1119) **2**) [post: intra: innerhalb] Az varasnak kapnya belől: intra portas (JordC 236) **3**) az zent melomnak belöle ne monyen: intra volum non ingrediatur (JordC 108) Senky az ty hatartoknak belöle ne mehesen (ÉrdyC 580) Kaszon basával ő Erdölben ben vala. Lajpa belől Tót Váradján ő nyugszik mala (RMK III 25) **3**) ex Ver. [aus] Belöle [*bel, -be*]: ex, a PP **a**) [hely:] Kit vz ez homis vilag timucebelvel mente (HB) Kitorozti ew kezét ez langbalol (EhrC 11) Lanetot hatalmasocent zeköl (MünchC 109) Leselek, ky kywe zol wala hű belöle (EhrC 725) Az ew lababely ky zakadozek lababol (ÉrdyC 209b) Ky wewec gyeerwyeet wyab-ol (595) Győrbel vagy Győröl jűttim (CorpGramm 282) **b**) [fűvitt ért.] **1**) Kezde olvasni az könyvet kibelöl a hitöt megtanulhatta (DebrC 509) Halától ment, bűnből tisztit (Pázm:

LuthV. 422). A hitből kiesik és kárhozik (438). Ki akar pusz-
tulni javaiból (Fal: NA. 135). Tisztulj bűneidből, tejtőzzel adós-
ságidból (Fal: Sze. 553). Gyászból frissebb színbe már azért
öltözzünk (Fal: Vers. 599). Ki sok fogyatkozásokkal születik
az ember! a melyekből nem lehet hirtelen kiürülni (Fal: LE. 365).
Ezek kivégeznek mindennemű jó erkölcsünkől (367).
Ű) Hallan az ő predikatioit nagyon meg éppülének belőle
(DobrC. 120). Te ky az törnybnől dychekedel: qui in lege
gloriosus (Konj: SzPál. 51). Az ellenkezőt, mikor a betüből
elleni me vias-kodie, a betüből hamisíttyuk meg (Dáv: VDisp. 9).
Meg mutattya az világi jóknac hibába valóságát abból, hogy
stb. (Kár: Bibl. 1626). Ebből négy bizonyásr támad (Pázm:
LuthV. 403). Ez az emberi vélekedéseknek bizonytalanságából
származik (Pázm: Kal. 576). Mindenekből négy épületet ma-
gadnak (Pázm: KT. 104. γ) [partitivus:] Nekem is esett benne,
beliüle: ich hab auch etwas davon bekommen (Adami: Spr.
191). Nekem is jut benne oder belüle: ich werde auch etwas
davon bekommen (195). Egy tizenkettőbelow: unus de duo-
decim (EhrC. 1). Gyimelezbowl egyyk (JordC. 10). Kettőt vá-
laszta jóakaróból (Fal: NE. 79). Fűzve adhatnék elődbe az
efüle példikból, de nem akarlak fűszasztani, minthogy temen
magad hallottál is olvastál is benne (Fal: TÉ. 649. δ) [anyag:]
Io illatw kenyerek walanak az bydes gabonából (ÉrdyC. 282).
Agy fából nehéz gúzt tekerni; agy lóbból nehéz porozskát
csinálni (Pázm: Préd. 335). Az inség, sok ellenség tett belől
rostat (Thaly: Adal. H.127). A szalonnát ha egyre fűstölük is,
nem válik belőle derelye (Fal: Jegyz. 920. ε) [módiat:] Zeres-
sed a te vradath istenth myndön te teljes zywedből mynd te
teljes elmeedből mynd te teljes lelkődből (WünlC. 311). Én
vélem el nem hiteted, hogy gyomorból szállasz (Pázm: Kal.
163). Tehát ezt kell minden erőből tisztelni (Orezy: KöltH. 61).
Szerelmezt setébbem tanúra vezette, ott igaz kedvéből táztá-
ját ölelte (Orezy: KöltH. 145. ζ) [limitatio:] Senki nem éri
vitézségből Stáziót; nemo ad Scipionem aspirare potest PPBl.
Myndenből bynesse hagyom magamath (GyöngyC. 61) Ha
nalából az nomásban való vitézekre talasz, abból en tífed
bocznáratot kirek (Sylv: UT. II.172). Nem vagyok semmiből
köteles tenek (Helt: Mes. 436). Abból-is hazud Matkó, hogy
bőjteléség ne volna (Matkó: Bcsák. 402). Az kyalylhoz állasbol,
awagy ewlesbowl kewzelbek (Ver: Verb. 86). Mi, és szomszed
vármegye élés dolgából megfogyatkozni nem hagyjuk (ErdTörtAd.
H.295). A nemes urfiak nem szükölködnek az időből (Fal:
NE. 19. NA. 215). A mindenből bővséges Londra városának
magát ajánló szépsége (Fal: NÜ. 265). A sanyargatás testünket
segíti annyiból, hogy sok rendetlenségűl megmenti (Fal: Sze.
511). A ki felebarátját rozszbul híresíti, annak s magának árt
(Fal: Sze. 553). Sok érdemes személy kikről jóból emlékeztél
általad nyert böcsületet (Fal: UE. 461). Ű) [okhat:] Ne zegen-
kegyel ezbelow: noli inde verecundari (EhrC. 91). Az irégy
masnac eluensegéből meghal (GuaryC. 4). Dychehtessek az
isten belőle (LevT. I.16). Nem kel minden aprólékból és busz-
szuságokból mindiárást fel fűlnie [megharagudnunk] (Helt:
Kron. 151). Míveltetete nagy soe gyermektéknece gylgokossagút,
kiből soe hiuce igen meg szomorottae (Born: Préd. 52). Fiat
az isten valaszta, szerelmeből értüne ada (Born: Ének. 32). Ha
kilső chelekedetenel niuelis az ember neha nalamit kétel-
segből (Tel: Evang. I. 463b). Idvezetőnknece hagyásából azt
parancsolta az apostoloe (Mon: Apol. 34). Ne enged hogy
tudatlanságombul oly szó származniéc ki számbul (Zyon: Post.
I.1). Szolgái tudácsából meg véti az siriábéli királynac minden
kivánságát (Kár: Bibl. 1326). Az keserűségnek mértékletlen-
ségéből testünket ne metüllük (Pázm: Kal. 599). Lővő szer-
számak, fogyatkozásából adák föl a varat (Pethő: Krón. 126).
Ha valamely nagy szereueséből megszabadithatjuk Felidát és
magunkat is ebből a helyből (Mik: MulN. 329). 4) [intestinum;
das innere]. Öltözöt atokba mikent ruhaba, es be ment mikent
viz ő belőbbe: intravit sicut aqua in interiora ejus (AporC. 51).

kívül-belül: ubique, circumquaque SI [von innen und
von aussen]. A romai udvarnak csünyát kívül belül jól tudta
(Pös: Igazs. 381).

körül-belül: ∞ Az ellenség körülbelől sok (Rák: Lev. I.67).
Mennek vele, leszz ott test-munek nyugvási, miútsen tanyájá-
nak körül belül mássa (Gvad: FNót. 13).

onnét-belől: [ex interiore parte; von drinnen]. Ferencz
felőne onnatbelow: responderet intus (EhrC. 11). Onnét
belől Gyergyóból segítje az én több fiaimot (Szék: Okm. II.85).

Belsővaló: [interior, interior; innerer, inneres]. Ő zazi-
knac belővaloit: interiora iecoris eorum (BécsiC. 199). Mynden belül
ualoya: intestina (JordC. 31) Belől való leelky lyt (ÉrdyC.
538b).

Belső (*lesse*) VitkC. 88. *belső?* RMK. I.293): **1)** interior, in-
terior, intrarius, penitus C. interioris MA [innerlich, inwendig].
Megmodot bezodeket yol erthen, belsew zyennek ge-keredon
monda (EhrC. 5). Meg evryzodekv mynden erzekeusegownk,
nem chak az kysevk, de meg az belsew erzekeusegownk
(CoruC. 248). Belsew elmének kellemetevs okessége (DomC. 12).
A ruhanc belsew reze hoza ragadot uala az ostorozasnak
mynta kifolt vereert (VitkC. 88). Az en szímem az en belsew
reszeimbe meg sebsóültetöt (Szék: Zsolt. 116). Cze hammar
belső nép ezen meg réműle (Tin: Zsigm. 26). A belsek is sok
álygyukat kiszórni kezdének (RMK. I.293). Az belsew, akarat
nekül való ciklandozasnac büntetese (Mon: Apol. 326). Adgy
értéket, hogy a belsew emberben erőssedgyem (Pázm: KT. 269).
Belső mester az lelek (MA: Tan. 1308). A pofa szájnac belsew
része (Com: Jan. 50). Únög, belsew ing awagy újos fűnög, pen-
dely (100). Az ige az ő szentséges belsew részeiben teste lött (Illy:
Préd. I.569). **2)** pars interior, interna, animus; das innere, herz,
seele]. Ha čak égzör be mentel volna cristusnac belsebbe (GuaryC.
68). Meg indulanac az ő belsew (TelC. 159). Az ő belsew tellesök
alokszagal (TihC. 1).

leg-belső, leg-belsőbb: intestinus, intimus C. Leg-belsőbb
emberei, tselédi, haráti: homines a *latere PPBl. Még a leg-
belső ember vala is Ahasverus király udvaraban, nem vala
neki szabad abban gyaszköntösben béneini (Megy: 6Laj. H.16).

legbelsőképen: intime C.

Belsővaló: [internus; innerlich]. Agy ellenség kysewluo
kysalast ada belsewluo kysalasa (EhrC. 59)

[**Belsőség, belsőségés**]

Belsőségesen: [internus; innerlich]. A szabadság belső-
gesen természeté szerent való dolog az embernek (Illy: Préd.
I.241).

Benn, ben: **1)** intus, interior, intrinsecus PP [drinnen,
herinnen]. Bem-vagyon-é? Anne est intus? PPBl. Ben noltam
az egyházban: interfui in ecclesia (EhrC. 74). A haznac pitu-
raban ki nala ben: quod erat interior (BécsiC. 59). Valamak
ben egyetemben: errant intus (JordC. 699). Ben lakozok (VirgC.
111). Jol lehet magyaroc elben szityaban batalmasoc es nagy
vrae valanac, de maga az istent nem ismeric vala (Dofnr. 41).
Enriqüdes Archelausnál el annyira ben volt: adeo erat in in-
timis (Prág: Serk. 306. MF.). Aquilejában ben maradának (Liszny:
Kron. 152). Benn való háborúság: bellum intestinum (Balog:
Corn. 223). **2)** *ban, ben* [-ba, -be]: in C. bennem, benned, benne:
in me, in te, in se MA. [in mir, in dir, in ihm]. **3)** [hely:]
Mend paradümben uolov gimilictual nunda neki ehüe (HB).
Iteelő zeekyben ylven: sedit pro tribunali (JordC. 694). Vala
egy kapolna tawol hazatw az mezőben (ÉrdyC. 143b). Keralyi
korona feyeeben (511b). Mondá az fohag vñm benne: ait
villiens intra se (DobrC. 364). Legyen temen bennetek so: in
vobis ipsi (Pesti: NTest. 91). Idegenben születik (Pázm: Préd.
106). Inokban legyünk és megsarkaljuk őket (Pázm: Kal. 125).

Budában v. Budán lakunk CorpGramm. 282) Ki Szigetvárbán, ki Pécsen telebe (Pothó: Krón. 172) Vastag volt derekában széles vállaitban (Hall: HHist. II: 99) Dávid Góliátot ezen kövel hémlokban saját (Bibó: Préd. 118) Égy van, megszólalunk lelkünk végében egy öreg (Orezy: KöhSz. 196) **b)** [árvitt ért.] **2)** Bizonyos benne, hogy elmágyen: certus eundi PTB. Aranyat, kiből emberse bíznac: in quo confidunt (BécsiC. 101) The benmed remenkottem: in te speravi (KeszC. 9: 25) Hythoblen len az en bezedember: incredulus fuit ori meo (JordC. 161) Istenben byzot: confidit in Deo (147) Hyre leon benne (ÉrdC. 515b) Byzhasseok egy enyben (574) Nints ketség idősségünkben (Börn: Ének. 38) Olyat fogsz reiam, á kábe sem hírem sem tanácbom (Tel: Tel. 96) Isten tödös abban, kik légyenek a választottak (Pázm: LuthV. 272) Figyelmetesseg helyine annac olvasásában (Zvon: Post. 1467) Te benmed hácsok (Bibó: Angy. 141) **3)** Wagon ez két bar hawzon nyolej foryutban (RMNy. II: 2) Ingyen es igen olezoban al minékine az idősség (Börn: Préd. 198) Hipparchi muris: sok költségen álló épület (Deesi: Adag. 209) Sok fáradtságban, gyálázatban, küszködésben állót Krisztusnak ez az útmutatás! (Pázm: Préd. 93) Ez irásunkat is megfordítani sok időbe leszen (MoiME. IV: 30) **7)** [partitívus:] Nekem is jut benne oder belüle: ich werde auch etwas davon bekommen (Admi: Spr. 195) Ogum meid löyben rezet (HB) Valany el marud ow benne: quod remanet (JordC. 251) Ew zlyonyok ada benne: dedit parvifibus partem (310) Hogi inek benne, ottan az w kórsagból meg vigazok (VirgC. 15) Wram néppébe nem sok maradoth (LaxT. I. 101) Judás fu erat, el-pogozott a költő pénzben (Pázm: Préd. 729) Se hozza ne adgy se el ne vegy benne (Zvon: Osiand. 26) Leányokkban ember mindenkor talál (SzVer: Bar. 81) Reá vészí szürét, és viseli valameddig benne (Laud: Ujszégis. 1702) Póhó vonták magokat, azért nem találuk benne (Fal: NÉ. 359) Válassz e kötfőben: az égneke vagy a világnak akarsz tetszeni? (Fal: SzÉ. 528) A míg tart a magyar vértlen, el nem felejt tégedet (Fal: Vers. 881) Szedj fel te is gazdag asztal mezzségüben (Orezy: KöhSz. 180) **8)** [eszlelé:] Kyrthen encklony: tula canere (JordC. 330) No akaryad trombytuba encklony te elvetted (GonC. 11) Meg olegedenek chymotakba: saturati sunt illis CuleC. 27) Nem hogy ezt szegyeneni kellene, de sőt ditekodni kell benne (Pázm: Préd. 467) **9)** [anyag:] Nagy fa lün benne la magból (Sylv: IT. 1195) Nagy ember leszen benne (Helt: Krón. 83. 43) Rontsátoe el az ti számbó vasutokat, esmállatoc fégyureket benne (Kár: Bibó. II: 186) **7)** [imitatio:] Valakit munkában felérni: aequiparare aliquem factis PTB. A künban hassonlatosoc léón, a diősségen is hassonlatosoc léónac (VitkC. 91) Hog ne tudam valányben megbantotta ez sorort (MareL. 71) Az fölancé id-jében koposó vala (KazC. 11) Szakince semmibe nem arthatot (Börn: Préd. 74) Igazat mondoc benne, hog vallasodot nem igazoltam (Tel: Tel. 5) Terméket attyához Átot vala (Göres: Máty. 51) Hazud abban, hogy Luther nem írta (Pázm: LuthV. 199) Figadlya, hogy az jspokine valamiben kötele volna (MNyil: It. 1081) Nem véték benne nem hibázok vele (GKát: Titk. 172) Jászagos esekelodetekben gazdagok (Csizi: Sip. 197) **e)** [idő:] Lakozot vele Minin monnal három hónapokban (MünchC. 109) Égyzer napában (VirgC. 10) Három ízben (JordC. 29) Mikoron imának Krisztus születése után négy százon és egyben (Helt: Krón. 13) Azt mondják, hogy nyárla volna jobb ám (LaxV. 187) Szemenesen létünkben is könyörgöttünk (H: 202) A minapiban pörköláb uram jelentette (Görs: Szakalatlan ízben (Rüny: Mon. 199) Hat órákban: circa horum sextum (Tel: Bibó. 197) Mennek Jerusálembe az husvét innopébe (Kár: Bibó. III: 2) Ily kovás időben emyire torteztette és novelle kondlyát (Pázm: Préd. 293) Félkötünkben, lefektünkben azt forgassuk elmünkben (821) Nincs oly agz lé, a ki pünkösdben nem húnyog (CorpGramm. 743)

Műék ki 23 esztendő korában és legszebb voltában (Mik: MulN. 27)

itt-benn: intus; herin. Kívül valok, itbenvalok: extranei, intranei (Ver: Verb. 229)

ott-benn: intus MA (drinnen, Saakylth ott ben nem leelenk (JordC. 722) Börn: Préd. 25) Nem marada senki ő vele othen (MA: Bibó. 114)

Bennött- [árvitt] *bennötön* (CzechC. 75) [in; in] S-ut ferenc elmené olyna panaszoduan own-benneten (EhrC. 10. 92) Mendemel kyss-benck aboytanala magát leuy own-bennete (71) Halyamla ow fyayt own-bennetenek zentszemek peldayat vezerele (94) Önbennete id est intra se monda (NádC. 117) Jews fahazkodok v bennette: fremens in semetipso (ÉrsC. 74. 127b) Nem en tyzem azth hancu az en bennettem lakozo bwn (Konj: SzPál. 69. 82)

Bennünket, benneteket, bennünk, bennetök: [nos; vos; uns; euch] Hező wt es tiv bennetoc (HB) Istennek szentí kik nattok kérélek fölénkét bennetek (ThewrC. 167) Hoyaba walo byzatisawad eltho bennewuk (1568) (RMNy. III: 73) Hlog meg elégejtsnek bennetek (MonFők. III: 129) Az áruló elárula bennünk (167) Erővel őznek el bennewukoth (LaxT. 129) Azth nem tydom, hova wyznek odand bennük (97) A mazurok meg verene bennüne (Szék: Krón. 213) Kire segytsen ő szent felség bennünkis (Börn: Préd. 284) Hlog lathussítok minémő nagy rettenetességből szabadított meg benneteket az istenne fia (Börn: Évang. 132) Melly öröme Zakharías imigye into bennünket (133) Hlog meg valtama mi bennüne (Börn: Ének. 51) Az bölchis ezene tanot bennüket (Mon: Apol. 25) Igazetnac bennüne (30) Abraham nem tud müket, es Israel nem esmér bennüköt (Gyarm: Fel. 165) Hlog bennetek az kohorok ellen oltalmazoz (Thewr: Nyelk. 21) Jovában reszoltoc bennünket (Zvon: Post. II: 187) Itt a telet kitelev ön elhagyá kéd bennüket, mint Sz. Pál az oláhok (Mik: TörL. 65)

BELEGET: [permittere; hñtscheln, besünftigen] Azt beszéli az gonosz bölessében belegetett helyeges proféta (Pázm: Kal. 117)

Belegetés: [blauditio; lobkosung] A jó házi gazdaságra s a eselö esztítésára neha negetésre, neha belegetésre osztítoc a jó orákat (Fal: Csik. 33)

BELÉND [*delentia*] Mel: Herb. 61 *blond* Fely: SchSal. 34) hyoseyamus MA PTB. bilcenkraut PTB. Ha ki az belend maguital mezh belodulna, vagy kedke telet, ötk magot es diot, ezéket törd őzuo (BeythA: FyK. 109) Ha vizet vészed e beléndoc és a dagatol fűo szene tészed meg szia (Mel: Herb. 61) Az mint a mákból, az diöböl szoktác olyt ezüálni, vgy ezüálni az belendből is (65) Pár hagnának magvát s biléndnek meg szedjed (Fely: SchSal. 34)

Beléndés: **1)** hyoseyamus MA PTB. aus bilcenkraut PTB. **2)** lascivus, luxuriosus; geil, unzüchtig. Embor belendes nykent dyzo (ÉrsC. 263) Sem a parznak, az a hgy (bny) helyndesok isten orzagunk wrykzythk nem valhattyak (Konj: SzPál. 112)

Beléndesség: libido, fornicatio; geilheit, unzücht. Belendességnek nemá libidob: in peccatum ignominiosum luxurie (NémGl. 196) Mend e zeres nem belendességből oex libidine de bözabol őzg nala (BécsiC. 31) Beth halalos bin: keudseig, fevonszeg, beléndőség (NagySzC. 358)

Beléndésül: luxuriose. A fia eltekodlota ő imat eluen belendesül (MünchC. 117)

Beléndöz-ik:

Beléndözés: [fornicatio; unzücht]. Testnek koszeg nyvelkedési állvan vannak, kik belendezes (fornicatio) tortézet

(DöbrC. 370). Borral meg ne rezegölletek, kibem belendezes vagyon, de teltetek meg zent lelekkel (389).

Beléndzkéd-ik: [fornicor, moechor; unzücht treiben]. Ila te Isrl beléndzkédéndel, uaag te Juda ne vetkeziel (BécsC. 186). Valaki elhagyná ő féleseget es egebét vend a beléndzkedic (MünchC. 49).

el-beléndzkédik. El nezhatted mend azokat kik el beléndzkédnek te tölled (AporC. 27).

BÉLÉZNA: vitium telae PPB. [füdenbruch, fehlfwurf im weben]. Gánes a vászonbam a bél fonál rendetlen esete miatt SzD.

BÉLYA: [albus, leucophaeus; weiss, grau]. Mikor isten a barnokat teremté ki volt akkor hamis tauit? Talám a barna vagy a bélya? (Kereszt: FKer. 268).

BÉLYÉG [billeg Sam; Harm. 37. *billeg* Sylv; ÚJT II.150. *billeg* Mel; SzJán. 205. *byllöggh* ÉrdyC. 354. *bilyeg* MA.]: signaculum, stigma, character C. signum, vestigium MA. [kennzeichen, merkmal]. Bélegin; per signa sua (NémGl). Jesusnak bélyegit hordozon (VirgC. 113). Vala ky fél veendy az (destyanak) byllögheet ew homlokara, az olyan zyzk az istemek baraglyabol (JordC. 910). Megh hydeghwlyek the dragalatos zenth werednek byllögewel megh yeghyezethwen (Thewrc. 232). Testekre belegért az Bachus ztámerét, tudni illic borostian leuelet sütnénc (Kár: Bibl. II.269). Az satan bellegeuel vaunc meg jegyeztetue (Mon: Apol. 4). Az Christus az isten allattianak ki meczet billegie (Fél: Tan. 19). A minémü bélyegit adgya az Antichristusnak, azok mind-egyig az római pápához illenek (Pázm: Kal. 659). Az tób erőtlensegekne minden bellegi es maculai el fedeztettenec az Christusnak vere hullasanal (EszT: IgAny. 164). Ila szappamal megmosod is, billyeg vagyon rajta (Czegl: MM. 141). A kurvákra süttó vassal bélyegec süttetennec (Com: Jan. 138). Homlokokra bélyegét süttöte (Misk: Angl. Ind. 2).

Bélyégés: canteriatius C. stigmaticus, stigosus, naevosus MA. [bezeichnet, gestempelt]. Az környöl metelkedessel, mint egy beleges vassal rea metzetnen (Börn: Préd. 620). Ezt az japa doctori iol veszie az ő beleges lelki ismeretyekből eszekben (EszT: IgAny. 188). Billeges szégyent sütt gróf uram a homlokára (Fal: UE. II.42. MF.). Bélyeges ezzel több más is (SzD: MVir. 186).

Bélyégész: signo C. tudiculo, canterio noto MA. [merken, stempel]. Bélyegző, jel-süttó vas: tudicula PPBl. (NémGl. 231. 246). Ila leuelét seb helyre billegezett helyre kötöl, mind el egeti onnat (Mel: Herb. 176. BeytheA: FivK. 53b). Az ő emlékezetit, és kegyelméuek nagy-voltát szívünkre bélyegezzük (Pázm: Préd. 533). Keretsényt már a félsz billegezte (Kóuyi: HRom. 17).

el-bélyégész: obsigno, canterio noto MA. [bezeichnen]. A valasztottakat isten é haromal billegzi el: első isten kegyelme vel (Mel: SzJán. 125). Isten teged nem valasztott az elre el sem bellegzett (244).

még-bélyégész: dignoro, imuro C. obsigno, canterio noto MA. [bezeichnen, stempel]. Az ő felebarátyjánac testét meg sértuén meg bélyegzi (Kár: Bibl. I.112). Mi nému szókat mondott keresztelő János, mikor vrunkat meg kereszteléd, és az apostolok, mikor az keresztényeket meg bélyegezék? (Pázm: Kal. 432). Az isten meg bélyegezé Chaint (MA: Bibl. I.4. 112). Meg bélyegezetett lelkiismeretü gonosz ember (Matkó: BCsák. I. Czegl: Japh. 42). Hol kiessen folydogált Úr-Jézus beszéde, ott mást bestíanak megbillegzett népe (Thaly: Adal. I.294). Az isten nem akarta kárhoztató gonosz erköltsel meg billyegezni (Fal: BE. 573).

mégbélyégzés: [obsignatio; das stempeln]. Neegyed zent keresztnek yegyeewel meg byllögőzees (ÉrdyC. 72).

Bélyégzés: [signatio; das stempeln]. Tyzon két haznatosagat talallyok Jesus newonek tyzed; byllögőzeesnek eekőssege (ÉrdyC. 61b). Föl tartást avagy billegezése (Zvon: Post. I.598).

BÉNA (*bénna* C. Matkó: BCsák. 251. *bennan* ÉrsC. 353): mutilus, mancus, claudus, delumbis C. dehilis MA. [verstümmelt, krippel, lahm]. Az poclos uala meg sephowt es ycen vtalatos, mert vala beina (EhrC. 103). Job te nekod az örök életbe ménned bénaol avagy sautaol (MünchC. 47). Egézik vak vala másik beina (BodC. 11). Walumnak két tars kynek egyk wala vak es az masyk beina (ÉrsC. 353). Egy öker ki nem sauta, avagy penig egyebkent sem beina (Vay: Verb. 217). Szegység vagyon testében, vagy béma, vagy vak (Soós: Post. 63). Beina lábokom allo hamisság (Bal: CsIsk. 126). Az a szeg török ló béna (MonOkm. XXIII.266). Sánta, béna katona (Matkó: BCsák. 251). Még csak egy béna lovat sem tudtak meg gyogyitani (Szentiv: Verseng. 435).

[Közmondások]. A ki a bémát neveti, maga ne süntikáljon (Fal: BE. 579). A béma rajkó is kedves az anyjának (Fal: Jegyz. 917).

Bénaság: defectus, naevus, mutilatio, vitium MA. [fehler, fehlerhaftigkeit]. Ne áldozzál a te wradnac istenednek oly ökerel avagy inhal, melybe fogyatkozás avagy valami bémáság vagyon (Helt. MF.). Valamikor a pap bémásága, vagy betegsége-miatt maga nem szentel, akkor egy színmél többet nem vészen (Pázm: Kal. 732).

Bénít: mutilo MA. [verstümmeln].

még-bénít: mutilo C. emanco PPBl. [verstümmeln]. Még viselő feleségeken is kegyetlenkednek, ezek sokszor a magzatot bémittyák-meg az anyok méhében (Szathm: Cent. 58).

Bénítás: mutilatio MA. [verstümmelung].

[Bénítóz, még-bénítóz]

még-bénítózás: [castratio; das verschneiden]. Az lovak meg bénítózásra való mesterséget az nagyságod irásából értjük (MonIrok. XXIII.293).

Bénul: mutilor, mutilus fio PP. [lahm werden]. Kár a serény lónak mint sebes solyonmak bémnlni törődéstől (Ben: Rithm. 266. MF.).

még-bénul (*megenül* Helt: Mes. 481): [debilitor; kraftlos werden]. Immár a uap igen meg bémült (?) vala (Helt: Mes. 481). Sok embernek meg tonab haladna elety es halala, meg sem beannulna sok rendbeli betegsegekben (Frank: HasznK. 55). Ha meg-bémült, ha ágy feneken hoverő kör-beteg, együtt kell tűnni (Pázm: Préd. 239). Hogy jobban meg bémül (Bal: CsIsk. 136). Mint egy meg bémult paripa le-szállittya urát (Fal: NU. 285).

Bénulás: mutilatio; verstümmelung PP.

BÉNG: [tinnio; klingen]. Sok sarkantyú itten pengett, benggett (Gvad: FNót. 76).

BÉNGE: faszem v. rügy SzD. [julus; kätzchen]. A binbót nyitó fák bengéi (Gvad: Orsz. 265).

BÉR (*bër* MünchC. 67. *ber* Kár: Bibl. I.515. *beer* ÉrdyC. 78. *bires* Sylv; ÚJT. I.50): merces, salarium, pensio C. praemium MA. [preis, wert, lohn, sold]. Hoziatoc emekem en beremet (BécsC. 311). Venec a harmic ezüst penzt a meg berletne beret (MünchC. 67). Tenön magad voltal milto világ beret viseléd (DöbrC. 243). Igón nağ bin az zolganac beret meg nem adnia (NagyszC. 235). Beer zarent meg eleegőytee az az feell-lye ne erőltesse bereenek zolgaat zolgalhy (ÉrdyC. 78). Jelene meg a te beredet bereenek, es meg adom (Helt: Bibl. I. 03). Ha aiandoc, tehat nem ber (Börn: Préd. 453). Az örök élet az isten parancsolatnak meg tartásának bére (Pázm: Kal. 419).

Talpak munkája béribé kell adnunk nekik egy magyar forintot (Nyr. X 170). Még kel engedni a kurvát bérít (Czegl: Japh. 136). A napi munkás igaz bérít meg szolgállya (Tan: JÉÉl. 95). A jó alumnusok el nem rejti bérédet (Kiss: Adag. 1).

[Szólások] Bérbe ad; alboco C loco, cloco MA Bérbe fog adó; pensionarius MA Bérbe fogadott ház; domus locaria PP. Bérben fogadottat vőlt meg, hogy én meg rőttenyem (Kár: Bibl. I 132). A munkások bérben fogadottainc (Com: Jan. 105). Job inkább ti nektek az új tulajmányú szit átját bérben meg fogadottok (Czegl: MM. 110). Bérbe szegőldmenc (MA: Tan. 1132).

bárka-bér: [portorium, naulum; schifflohn] Bárka-bért megadta ott az hajósoknak (RMK. H 89). Bárka bért meg adt ott az hajósoknak (Börn: Ének. 684).

bika-bér: equimentum C [beszáljaldó].

erdő-bér: [census silvarum; waldzins]. Egy ehyeber bort ad erdő bérben (RMNy. H 312).

föld bér: solarium C [grundzins] Föld bérben adtak 9 ft (MonTME. I 23. 30).

hajó-bér: naulum portorium C [schifflohn]. Megadta a hajó bért (BéscC. 210). Hattar adnak az hajó bért (ÉrdyC. 314). BérC. 129. A révész hajó bért kíván (Com: Jan. 91). Hajó béreknek ki szedőt: portoriumum exactores (110). Ezek nem érdemlik meg a hajóbért (Fal: NI. 322).

ház-bér: locarium MA [hanszins]

hely-bér. Vatsoruló-helybér: coenacularia C.

hid-bér: [portorium; brückengeld]. Acetius nem vannak hanem hid beérnek hyia az megh wotelt (RMNy. III 113).

koesi-bér: vectura MA [fährlohn].

munka-bér: manum pretium MA [arbeitslohn].

napi-bér: [merces diurna; tagelohn]. A gyűjtött napi bérét lyukas zsebbe tölti (Pázm: Préd. 779).

rév-bér: portorium, naulum MA. manth. (Com: Orb. 281).

szekér-bér: [vectura; fährlohn]. A bor szekere bere nekwl vagion (RMNy. H 62). Még az szekér bértis el vezetni: perdere naulum (Deesi: Adag. 214).

tanító-bér: minorval MA [lehrgeld].

Béricske: mercedula C

Bérel: conduco, pretio condico MA. [dingen, mieten]. Veneo a harnic ezüst penzt kít berlettek Isrl fiaitól (MüncC. 67). Ne mondjátok kérlek, hogy a mura bérltek ahoz magam sem fogtam (Félv: Dics. 11).

még-bérel: conduco, pretio MA. [mieten, pachten]. Vessed a törleítibe az ektelenec bérét, kinek megberlettem ötölle (BéscC. 311. MüncC. 67). Nem lehetek kyllleb az zoolo gyepnel, ha megh nem berlettek (RMNy. H 317). Megbérli Laban az Jacob szolgálattját juhokon (MA: Bibl. I 27). Az agó pusztát az árok-szállásnak berlettem meg (Thaly: Adal. I 301).

reá-bérel: conduco, suborno MA. [anstellen]

reábérlő: subornator MA [ansteller, aufhetzer]

Béres: 1) [mercenarius; gedungen]. Még feddönök, hog nyre ilyen nagy zeitnek jümpen nem zeymerek meg ilyen beres munkatvl (DomC. 163). Ésás az tunia es beres tanitokat fedli (FéL: Tan. 329). Béres igazság, nem hitből származot (Mad: Evang. 520). Fogadott, béres énekczékek: empta et mercenaria cantilena (Hly: Préd. H 538). **2)** conductor C [mieter]. **3)** mercenarius C MA [miethling]. Beresbil: de mercenario (NémG. 132). Beres, ki nem paztor, kinek az juhok nem tykajdoni, lat íve farkast, el fet (DöbrC. 25). Farkas ragadozja es el oza

az ívhokot. Béres kezeg ívt mert bíres, es az ívhok nem illetik ívt (329). Es ne maragyon te beresődnök mokaya te nálad masod nagy (ÉrdyC. 78). Mynd ir istenek berössy vagywik (131). Zebedoust el haugán az háuban az bíreskeln (Sylv: ÚjT. 150). Senki egyéb ne egyéc a szent-ítibe, a papoknac se selyére se bérese. (Helt: Bibl. I. 62). A jóneuey es a beres se odgye felbő (Hb3). Az Béresnek érdeme es szegődségszörént kel fizetünk (Pázm: Kal. 775). **1)** servus boarius PP. [schensknacht]. Vadnac atyannac ó nagy vduaraban beresec szolgálc kőnyeb lakasokban (Börn: Ének. 318). A beres, kinek a juhoc nem tulajdoni, el hadya a juhokat (Börn: Préd. 279). A beres kedig el füt, mert beres es ninchen neki gondya a juhokról (Tel: Evang. H 106). A beres legények es barnok után nevekedettt göbölgyőssök mindenkor barnok, ekélt, barázdlák-között forgottak (Pázm: Préd. 320). Béres az, nem páztor, ki juhait praedica borkban ejti (Czegl: MM. 8). Az ily ragadozó bíres-pásztoroktól meuts meg szent Jehova, ilyen farkasoktól (Thaly: Adal. 112).

napi-béres: [mercenarius in diem conductus; tagelöner]. Vagyonc olly napi-béres, a ki serényben nem nyúl dolgához, mikor az ura láttya (Pázm: Préd. 831).

BERBÉCS: verrex; hammel, schöps PP. Óró, herölt juh, berbétcs (Májor: Szót. 490). Berbétcs hátulsó zámere: coxa vervecina PP. Tehénből, avagy berbétcsből, vagy bárányból mess edgy szeleateske húst (PP: PaxC. 51). A vágó marhát az ki meg nem adhatja, egy marháért négy berbétcs vagy juh acceptáltassé (Montrók. XXIII. 82). Három kapu adjon egy öreg vágó marhát, berbétcsét is (MonOkm. XIV. 57). 1500 berbétcs meddii juhval együtt küldjön (XXIV. 24). Juhot, berbétcsét idegen embernek ne hgyon koroskedésre szabad felszedni (ÉrdTörtAd. II. 299). Egy haltartót csináltattam, melyért fizettem négy berbétcsét (IV. 65). Berbétcs, avagy herélt kos (Misk: VKert. 201).

[BÉRBÉG]

Bérbégés: [murmur]. Valami ezelekedetből vag' lélekében vag' testében nem használ atföldi, nem is ezelekedet az, mint éhség baltus írás, éjpa viselés, cilicium soc berbegés (Dévay: Káté MF).

BÉRBITÉL [berbütelés Szék: Krón. 87. *bérbitel* Börn: Ének. 387. *berbitel* Pázm: Kal. 128. 136. *berbitel* Zvon: Osiánd. 140. *berbitülés* Fal: TÉ. 689; demurmuro C. blatero, murmuro MA. murmelu, brummen, plaudem PPB. Magamban bérbitélek: demurmuro PTL. Reggel a papok, ha büjtőkben felkelnek, kelletlen az hátul igen bérbitélek (RMK. H 184. V. 255). Ha az írst papa módra bérbitélek, meg nem eried (Mél: Szám. 12). Sokan bömbölnece es bérbitélece (Börn: Ének. 387). Tekenek meg a poklost, ki nem chac mákinál berbetel (Tel: Préd. 1). Egy szegény emberrel vakká tététt magat, kinek mint ha meg gyógyíthatná, sokat bérbitéle feje fölött (Pázm: Kal. 128). Kőlle az hallottak időségeiert miset bérbitélni avagy nem? (Zvon: Osiánd. 110). Hozta szolomákát susognak, bérbitélek (GKat: Váts. H 120). A pápisták deak nyelven es magokban bérbitélt szókkal szólnak (Fdy: Dáv. 95). A pápisták még olyak utánis bérbitélek, kik e világon nem voltak (VárM: Szív. 180. 38. 56. 104. 125). Sokat bérbitél tyúk módra a Matkó (Hlyef: BCSTomp. 111). Suttogva bérbitélek az földingőssök (szD: MVir. 476).

el-bérbitél: [demurmuro; hermurmeln]. El bérbitélt imátások es egyéb efféle pepeczelések (Zvon: Post. 18). Az ízékét el bérbitélik (Mad: Evang. 293). Lám a mikor a pápista papok valamit deákul el-bérbitélek, ament mond rea a kösség (Dics: Igazs. H 198).

Bérbitélés: blateratio MA [das murmeln]. Azert a Christus a kezeztenséget nem fondala templom rakászon, sem templombeli bömbölésen, berbetelésen (Szék: Krón. 87). Ki rékosztettek minden féle pogány népeknek berbetelések, mellyek teremtet

állatokat tisztelnek isten gyanúát (Tel: Évang. II. 189b). No a nyavalyás poklosok nem kerestek babonát, vagy boszorkányok berbitelését gyógyulásokra (Pázm: Préd. 953). Mi tezik néked amaz bőrbitelesről es alatomban való meg szentölésről (Zvon: Osiand. 147). A misés pap berbitelésének, imátkozogulásának vagyoné anyyi ereje (MA: Scult. 790). Nem berbiteléssel, hanem szép halkal világon mondotta (Úzoni: Div. 110). A szolozimán-való éjjeli nappali berbitelés (Pós: Izasz. II. 564). Meg orvosolja ötet bizonyos bővülés bajjalással, és babonás berbitelésekkel (Illy: SzÉlet. IV. 184). Némelly jegyzések, igék, bőrbütölések utánm meg győzték ellenségeiket (Fal: TÉ. 689).

BÉRBÉNCÉ (*borbence* Fal: Vers. 886): **1)** pixis, thecula MA. [vasculum; büchse, fässchen]. Kytlem ke egy berbencezywet, tyzen három zywolt halat (RMNy. II. 140). Hív társam. dolányos bőrböntém! Te tisztított fejemet (Fal: Vers. 886). **2)** lenticula, íres szelente PPBl.

BÉRC (*berch* Nyr. VII. 174. *byrch* Knauz II. 395): **1)** clivus, jugum montis; bergspitze PPB. gipfel des berges Adámi. Tendit [meta] versus byreb ubi sunt duae metae (Knauz II. 395). Dyznotys eorzoeth az regecy erdeon az Kawa bercezen (RMNy. II. 309). Nem a világ bértzen, hanem a Kristus úttján járjunk (Pázm: Préd. 192). Látnak a hegyeknek csak a bérezét épen (Gyöngy: Char. 225). Mivel hogy a nap is a tengerek felé siet, az ég bérezét mert már általkelé (305). Általhágom bérezét a szomszéd halomnak (Gyöngy: Cup. 576). Sokszor tekintí a bérez a napot (Kisv: Adag. 305) Erdő kettő vagyon: egyik biikkös avagy avas-bérez; az másik közös-béreznek nevezetik (Gér: KárCs. IV. 342). Az közös bérezet ezek bírják; de az víz között való tilalmas bérezhez semmi közök nincsen (344). **2)** [cuspis, acies; schneide, spitze]. Bérece hathatósban öklét kopjájának, érze is bővebben tüzel puskájának (Thaly: Adal. I. 132).

BÉRDO: [consiste! halt!]. Megszóllal a vártás, berdót kiáltának (Gyöngy: MV. 86). Eleg nyílik fel az szája berdót kiáltásra (Thaly: Adal. II. 88). Oda fent az tokos csak elhív magát, nem adja az várát, berdót igen kajált (118). Fut a kapura a német, tartja zárosan a gémet, mond berdót, oho Herr Gott (334). Ott már két vagy három várát megvett a frantzia, de a ni leg nagyobb még Mediolanumban sem kiáltanak már berdót (Mik: TörL. 304).

1. BÉRÉG: [crusta; rinde]. Az harsfanac az belső bergénc nedűessége az egést nyíluán meg gyógyította (Mel: II. 17).

[2. BÉRÉG]

Béregtet: [coire facio; beschälen lassen]. Asztrakán tójáról vésszem kosaimat s vélek beregetem borzas juhaimat (Bares: Vers. 109).

BERÉK (*berigben* RMK. II. 278. *beruch* Czínár): nemus, saltus C. lucus MA. virgultum Ver: Verb. 48. [háin, gebüsch]. Szentelt berek: lucus C. Bék-fa-berek: lucus fageus PPBl. A quodam nemore quod agberuk vocatur (CodPatr. VI. 211). Nemus nomine Gyrsberek (Wenzel X. 53). Rubetum Somberek vocatum (132). Füz beruch (Czínár). Nemus eleuberuk dictum (ZichyC. III. 55. 56). Arbores pixi silnestres zilberek vocari dixisset (IV. 164). Az berkókeht tyzzel egesseket (JordC. 226). Mykoron senky nem mehette az syrew berekben, kerelő vevetek az haraztot, aloythwan nagy yeles vadat ewbenne (ÉrdyC. 527). Kyralne azzon nemüemü bereche lovagla (TelC. 75). Az erdőkön es berekékön keresek (TihC. 180). Egy nehiamid maguall juta egy sirii berökbe (Szék: Krón. 87). Ezechias kí vagatí a balnaniazasra csinalt plantalt berkeket es kerteket (Mel: Kir. 439). Erdők, eserek, berkek roppogása, és fa leuelé ha lezeg, fen szél jó (Csió G4). Az kiralynac veudgesége kí

vala, varas mellet egy szép beregben vala (RMK. II. 278). Éppitene magoknak oltárokat és berkeket minden magas halomokon (Kár: Bibl. I. 320). Szolgálának az berkeknec, és azokban való bálványoknak (395). Szoros helyeket tisztítsák, és a tövises berkeket irtogassák (Pázm: Préd. 86). Az aszszony állatnac mind mulato berke, mind várasa legyen az ő háza (Prág: Serk. 351).

[Szólások]. Illy a berek; mentek, mint megy a fergeteg (Gvad: FNót. 20).

Berékés, berkés: nemorosus C. saltuosus MA. waldicht, mit büumen bewachsen PPB. Vagyon egy magas berkes hegyben neki háza (Valk: Kár. 50). Berkes hely: eine heide (Kir-Besz. 123).

Beréki: nemoralis MA. [zum haine gehörig].

BÉRÉTRA (*beréta* Adámi. *béréta* MA. *beretrom* Kár: Bibl. I. 499. *beretrom* Kár: Bibl. II. 107. *beretrom* Radv: Csal. II. 58): mitra C. capitum, cidaris MA. haube, mütze PPB. priesterhut Adámi. Tawol vala főlék gallerus kötösök, veres beretrayok (P-erC. 340). Beréta a feiet ékesíti (Mel: Jób. 68). Háat ékes beretrommal meg ékesítvén (Kár: Bibl. I. 499). Frémet mint egy beretráual ékesíti vala (529). Vedd fejedben az tisztességnec beretromát (Kár: Bibl. II. 107). Bonchok, veoros barsoni bretra, fekete barsoni kosuchika (Radv: Csal. II. 31).

Bérétrás: mitratus MA. [mit haube, mütze bedeckt].

BÉRÉTVÁ, BOROTVA (*borotválkoz* FortSzer. Néb) novacula C. MA. [rasiermesser]. Az beretvára és az boglára gondot viselek, mennél legjobban lehet (LevT. II. 29). Sola beretva az ő fejére nem száll (MA: Bibl. I. 24. Pázm: Préd. 815). Az ártatlan sziveket a mosdatlan nyelvek eleiben vetitek, a kik-is felkapván a két elő beretvával az új hirt, nagy darab földeket bétöltének véle (Fal: NE. 92).

[Közmondások]. Nem minden botból leszen beretva: non e quovis ligno fit Mercurius MA.

Béretvál, borotvál: tondeo C. MA. [rasieren]. Fő-főrlő, vagy beretválándó ember eleibe teríteni szokott ruhá a borotválkónál: involuere PPBl. Borotvaló barbely (Dial. 80). Juhotskái a mezőket beretvállják, és nevelik tölgyöket (Fal: Vers. 888).

[Szólások]. Czinuán borotválly, mert meg akatzt (Decsi: Adag. 27). Csinnyán beretválly barátom (Czezl: MM. 188). Tsinnyában borotválly, hogy meg ne akadgy (SzD: MVir. 324).

[Közmondások]. Csinnyán kell a varas fejet borotválni (GKat: Vált. II. Előb. 58). Szontalan dolgok: kopaszt borotválni, szeretsent szapálni (HszD: MVir. 219).

el-béretvál, el-borotvál: attondeo C. detondeo MA. [abrasieren]. El-beretválták a szakállát: genae erasae PPBl. Ha el borotwalangyaak en hayamat, olyan erotelen lezek mint egyeb ember (JordC. 345). Zykseg volna ev hayat el beretvaly ev feyerevl (DomC. 174). El borotualtati fél fél szakalokat (Helt: Bibl. II. 195). Nem csak az fejekben nyimék pilist, hanem mind szakállokat, bajszokat elberetváltják (Kopasz-sázD). Vajki tudom, miért ceremoniasz! Meg parancsolta isten, hogy szakálladat el ne beretváltasd (Czezl: MM. 134).

környül-béretvál: circumtondeo MA. [ringsumscheeren].

lő-béretvál, lő-borotvál: detondeo C. MA. [abra-ieren]. Lő-beretvált szakál: *resecta barba; lő-beretválni a szakállát: tondere barbam PPBl.

még-béretvál, még-borotvál: detondeo MA. [rasieren]. Meg beretválni a fejét: *radere caput PPBl. Ó hazodan papoc ílnece feieket es zakalokat megborotvaluan (BécsiC. 112).

Borotvátlan: [intonsus; ungeschoren]. Azoknak szirtos arzulattyok es borotvátlan borzas hajok volna (Forró: Curt. 179).

Berétváldogál: tonso, tonsito MA. rasito PPIB. [scheeren].

Borotválkoz:

mög-borotválkoz: [detendeo; rasieren]. Az homi szindékostól, nem jó meined, mert rúttól meg borotválkoznak téged (FortSzer. Ndb).

Berétválkoz-ik, borotválkoz-ik: se ipsium tondere Kr. sich rasieren. Soha nem borotválkozot, soha magat sem kentle, sem feredot (ÉrdyC. 257).

mög-bérétválkozik: ad tonsorem eo PPIB

BÉRGAMOT. A víz üntözés. vulkörtvényből bergamotot vagy kármánykörtvélyt nem nevei (Pázm: Préd. 794).

BÉRHE (*berke*; Mel: Préd. 14. MA): subligaculum succinctorium, perizoma C. sulligar MA. also nadrág Major: Svét. 225. halhosen, unterhosen PFB. reithosen Adami schurtz PFB. gatyá, bérhe, alsóing; perizoma; nadrág, gatyá, berhe; subligaculum PPIB. Ő felelkez hazika nem egytalan meg es 3 bérheice nem küssébetec vala meg (BécsiC. 134). Hát ez a bérhe tige leud, gupé az emberi erdem (Mel: Préd. 14. MF). Czentalanc szorékat, perizonata czagrot, bérhékot, takaroto szerszamat (116). Kántósköt az ünü adol el metelhe, meg bérhékótis (Mél: Kir. 104). No sapóldégyál semmit szoróddan, kináld ez azzal kit viszol berhédben, maid veldó hál fosos alsóingében (FortSzer. I. Vittebergaba még az bérhét is pénzert mutogattac szent Ferantzoc (Börn: Préd. 849). Nem volt ám meg émekem edelő fíltos bérhém (Dösi: Adag. 98. 228. Kisv: Adag. 191. 227). Adammak fí levóbból csinált berheje (Gyarm: Fel. 78). Az nagy parázáncac oktönségenc nemí nemí keppen valo be földözöser berhét tsáldáncac (Észt: IgAny. 307). De jól meg lássa Luther, hogy az catholicus emberek nyakában ne rántásik az bérhét berhét (Pázm: Kal. 297). Fügelevélből berhét tsáldáncac, hogy szemérem testeket befódeszék (Pázm: Préd. 934). Nem kel nekod bér kóntös es égéb bérhe (Zvon: PázmP. 232). Nem volt még a jesútnak ily fíltos berheje (Czegl: Japh. 147). Mi haszna rongyos berhédet új posztóval földó (Gyalai: Tánc. B).

fátyol-bérhe. Ottan valani fáttyol berhet adiac a segény foglyra (Helt: Háló. 116)

BÉRINGZIA. Beringzia gyapott fáttyolat (VectTras. 11).

BÉRKE (*berke* MA. *berke* PPIB. *berke* Adami: 1) julus virgultum MA. [knospe] kätzlein an den bümmen Adami. Dó, mogoró, vagy egyéb fíkon teradó hosszú bérke vagy berke; panietus PPIB. Virágosnapon berket parmezola szenteln (Szék: Krón. 125). Virágvasárnap szentelt berket láttam (RMK. II. 184). Gyertyát, berket és gabonát szentelni mondóttál (219). Ez által szokták vala régon a keresztények meg áldani az istennek teremtet állatit, úgy mint, kenyeret, vizet, olajt, berket (Pázm: Inúds. 73). Csárdául elegyedé dolgunk közzé az berketet oszú: (Fel. 294). 2) strüüch, gebüsch Adami (V3. BARKA).

Bérkéz-ik: gemmo; knospen. Szép figo fac mikoron berkezec (Börn: Ének. 515).

mög-bérkéz-ik: progermo; knospen bekommen. Szép figefák mikoron megberkéznek, közelvöltát az nyárnak ők esniúnek (RMK. V. 17).

BERKENYE (*berkenye* MA. *berkenye* BeytheA: FivK. 24. *berkenye* BeytheA: FivK. 24. *berkenye* CodPatr. 145. 1270. *berkenye* MF): sorbus C. sperber PFB. Al arborem berekene vocatam (Kunz: U. 175). Az saszu berkenyét ha borlan iszol meg állatya az hasna folyassat (Mel: Herb. 20). Tíz, víz, sódor, kokonyá, tikonyá buza, berkenye, mind fámber kereszt-

tyénc leszoc (Vallást. Anj). (Az nyaspolya) hideghűd es szarzo természetű mint az berkenye (BeytheA: FivK. 23). (Az berkenye) szarzo es sarzo, mint az nyaspolya (21). Van öreg gesztenyék, szép puha berkenyék (Fal: Vers. 903).

vörös-berkenye: sorbus aucuparia Beythe: Nom. 5.

BÉRMÁL (*bermál* [?] ThewrC. 235. *bermálas* [?] ÉrdyC. 145): confirmo, inungo consecrato oleo MA. [firmen]. Kerdetyk, hogha azzonyok Maria volt meg beermaltatot. Es mondhatnad hogha beermaltatot (CoriC. 21).

mög-bérmál: [confirmo; firmen]. Megh kereszteltek dermaltak (ThewrC. 235). Ámbár meg bérmálja ötöt Béza, es új néven evangoliusnak nevezzé (Pázm: Kal. 520). Léjje-be most a meg-bérmált ember szívében, es szorgalmatosn visgallya meg, ha fel talállyá a szent léleknek ajándékját (Tarn: JóÉl. 110).

Bérmálás: confirmatio chrismatica MA. [firmung]. Ezek az zeuszok: keresztseg, bermálás (VirgC. 12). Masolzer kezdetk az bermálásul (CoriC. 21). Fél vezy az zeuth keresztnek jogozth ov homlokara az dermalusnak ydeyn (ÉrdyC. 145). Az atyfatak az bérmált csak meg guggolyák (Pázm: Kal. 206). Te tisztod volna, hogy a bérmálásnak egyességét megmutatnad (Matkó: BCsák. 416).

Bérmálkoz-ik: [confirmo; sich firmen lassen]. Ime jelen vagyon az egyházi fejedelem pápoc vram, ki meg bermal mindent, a ki bermalkozni akar (Agend. 52).

BÉRVÉNG (*berving* [Csch: OrvK. 28. *berwai* Mel: Herb. 183. 184. Com: Jan. 25. *berveigh* BeytheA: FivK. 97. *perving* Com: Jan. 25): pervinca Szász. clematis, vinca MA. siungrün, wintergrün PFB. Ha borba meg fúzó ez bérveit vagy lonczot has fayást, folyást, es vér folyást meg állat (Mel: Herb. 184). Bérveit avagy loncz, perving (Com: Jan. 25).

BÉRZÉNKÉD-ik (*berzenkédik* Zvon: PázmP. 257): fremo, frondo MA. [bnitor, resisto, repugno; sich sträuben, sich auflehnen, entgegen streben]. Mikor a catholikusok ellen berzenkednek, csudálatos mint nyallak, es egy szöröknek mutatták egymást (Pázm: Kal. 253). Bérzenkédik borzat fekete cziókánk (Zvon: PázmP. 257). Es feletteb valo csaszogással s reszesseggel berzenkedó először egy hozza hátót admaid fite meg (Förro: Curt. 689). A ki ellen berzenkedtek (Bal: Csik. 198). Ez is markoldban szakad tudom, csak hogy berzenkedel (Czegl: ORönd. 175). Nem igaz hát, akar mint berzenkedgyék Sámbar, a pápista vallás (Matkó: HRönd. 27). Valakik ellene berzenkedni merének, mindnygon veré (Pés: Válasz. 85). Az lenyeleek valóban berzenkednek az sertajtek módjára (MontME. III. 299). Ezek az europai fejedelmek is berzenkednek es igyekeznek esászár ellen (V. 89). Az udvar az mint bérzenkédött előben, ugy most nem igen gondol az indulással (Tört. XV. 37). A bídús babuk berzenkedik a hattayval (Kisv: Adag. 112). Maga szeméten berzenkedik (310).

föl-bérzenkédik: [pemas origo; die federn sträuben]. A tik fölberzenkedik (CSzer: Enc. 215).

Bérzenkédés: [resisto, repugnantia; widerstand, das widerstreben]. A Lutter berzenkedéséből semmi nem költ (Veresm: Lev. 182). Isten ellen valo berzenkedés (GKat: Váls. II. 282). Az helytelenül valo berzenkedésnek, inzerkedésnek béket hagynak vala (Szad: Krón. 503). Hamar meg esznek s hatra állnak az ellen berzenkedésekben (Otr: Roma. 30).

Bérzeszt: [arrigo; empörriichten]. Bérzeszt tollát, mint az puca madár (Jepht. 9). [V3. **BORZASZT**].

BÉRZSENY (*berzen* MA. Bal: Csik. 166. *berzen* PPIB): bresillus, bresillum, lignum acanthinum MA. Brasilianum; bresillholz PPIB. Bresillienholz Adami. Nem szükseg volna annak föbb

bersen orczyia meg festésére (Bal: CsIsk. 166). Minden festők szeretik: minimumot imit, berseut és bányait, mind kalmárnál keresik (Szentm: Kalm. 9). Ha az lovok farkai fejérek voltak, azt berzsenyuel szépen veresen meg festették (Monfrók. XI. 363).

Bérzsényez: [fucco; schminken]. Berzsenyezi két rántzos ortzóját (Gvad: Időt. 155).

BESE: haliaetus JordC. [meeradler]. Madarak, kykkel nem ylyk eelnye: keselywth, hegyaath, beseceth (JordC. 94).

BÉSLIA: [önkéntes török lovasság egyik fajtája, mely a mai basi bozakokhoz volt hasonló RMK. III. 106]. Mehmet bég három száz besliával táborra szállott (Monfrók. III. 85). Lippában hagyá két ezer terekkel, janesárral, jeles besliakkal (90). Beslia, martalócz janesár nagy sok jeve (RMK. III. 37). Három agrával két száz beslia vala (46). Egy beslia aga ott levágaték (63. 151. 152. 300. 304). Agák besliakkal egy lábíg vesztenek (Thaly: Adal. I. 181).

BÉSTIA, BÉSTYE (*beste* TibC. 335, *bestya* ThewrC. 202, *bestya* KeszthC. 187, *pesti* Helt: Canc. 105.): belua, bestia, fera C. Mind földi bestyek engetek neki (VirgC. 46). Oh te verben telhetetlen bestye (NagyszC. 66). Monda ez ordeyto orozlannak, myre kerengez jt kemen bestye (DomC. 52). Az v lababa bestietul megh sertettetót uala (KazC. 89). O zogyentelen bestye es telhetetlen orozlan (ÉrdyC. 408). Nilait, besteit es madarit uenen (TibC. 335). Ne engedged az nyalyas karhozott bestyanak (ThewrC. 202). Bestjhwel monta, walaky montia, merth en nem izentliem (LevT. I. 117). Lám e pesti léler meg iyed, ot mondúane (Helt: Canc. 105). Ű vala egy pei szabasu bestian (Mel: SzJán. 402). Bestie arolo kuruafi (ComBal. 13). A farkas legtokorskobb féreg. bestye, fene vad (Com: Jan. 77). [Szólások]. Bestjhwel monta, walaky montha (LevT. I. 117).

fene-bésteje: fenevad C.

[Bésteyseség], **bésgyeség:** [bestialitas]. Egyebet ne tegy benne, merth inar el vnam sok besgyessegekeht; onnan az te tyztedewl keth keth lowon jwttének fa horlany, ha nem nagy besgyessgeh ezemmel be hozd mynd az byrokot, ispanokat (LevT. I. 147).

BESZÉD (*beses* Pelbárt élete 71, *bezet* BécsiC. 157. 158, pelda *bezet* MünchC. 39. 59. 154): **1)** sermo, logos, lexis, loquela, fabula, dictio, eloquium C. rede PPB. Mykoron ment Clara monostoraba, hogy hallana ysteny zepp bezedekett (EhrC. 75). Ebezed nem of ki irgalmassagot rezzezién (BécsiC. 27). Te onzollatidnac kezdetitölfoguan ment ki e bezed, te kedeg fügélmezied e bezet (157). Es megértem a bezet (158. 276). Monda ő neki: Meñ e, e bezedert ki ment az őrdög te laúndbol (MünchC. 85). A bezed, kit en bezeltemen túnetec, az itéb őtet az vtolso napon (198). Zephsitetem nyelvetem híju bezedekvel (VirgC. 4). Tylczaltok meg atty nyelveteket hítsags bezedekvel (112). Nagyon halgattak vala hívet mynd ez bezedegyen (JordC. 782). Az szólásnac beszéde egy vala az földön (MA: Bibl. I. 9). **2)** verbum, vocabulum C. wort PPB. Ky hallangá ez bezedeket, es bel nem tellesyetyndy hwet, hasonlatus lezen az bolond emberhez (JordC. 374). Jesus nem čak bezedenel de uzian igazan es tetemeniuel zerete múnket (DebrC. 32). Az zeeles vylagot čak egy bezedewel teremtee (ÉrdyC. 36). Nem akarya őmen magat czak bezeddel zerettye (ÉrsC. 238. Ozor: Christ. 80). Szenes beszédvel: egyeb tudomány nélkül űdezzülhet (Helt: Bibl. I. c). Egy beszéddel mondván, az Aaronnac szolgálai vóltanac az levitac (MA: Bibl. I. 126).

[Szólások]. Rólád vagy on az beszéd (Decsi: Adag. 172). Egy bölcs nagy szóval fel kiálta: Igen vesztosz beszédedben te Thebane (Prág: Serk. 821). Nám Garai veyét fogá beszéddre: lépyél alá visely gondot végekre (Göres: Mátv. III. MF.).

[Közmondások]. A beszédnek egyenesso jó, a maúknak hor-gassa (SzD: MVir. 264)

agnő-beszéd: [aulis cantilena; loeres geschwätz]. Ezeket az agnő beszédeket oly gyakran mustráltattya (Pázm: 5. Lev. 4. Cardinalis Pólsruól, Adrianus pápáruól, a miket minden bizonytság-nélkül beszél B. agnő beszédek, és hamis trágarsagok (Pázm: LuthV. 142).

[azon-beszéd]

azonbeszédű: [unius linguae, monoglossus; eine sprache redend]. A föld pedig egy ajakú és azon beszédű vala (Halt: Paizs. Előb. 4).

bosszú-beszéd: [dieta aculeata, cavillatio; stichelei]. Szidalom, bosszúbeszéd ne elegyedgyék a beszélgetésben (Pázm: Kal. 107). Nékünk fordúltok 's bosszú beszédekkel illéttök (Veresm: Lev. 217).

csekély-beszéd: aljecta oratio PPB.

csömör-beszéd: [verba fastidiosa; eckelhafte rede]. Tsak merő tsömör beszédek (Misk: VKert. 316).

csúfság-beszéd: [maledictum, probrum; spottrede, schimpfred]. Nemelylec zúfság beszéddel szolnac a sacramentomoc felől (Dáv: KKER. R6).

eleven-beszéd: [viva vox; mündliche rede]. Nem kel kő-weth myat awagy lewel myat gyony de eleven bezeddel (ÉrsC. 536).

előljáró-beszéd: [proemium Com: Jan. 161. [vorrede]. Előljáró beszéd a komédiában: prologus PPB. (Helt: Bibl. I. a2. Mel: Herb. Aij). Előljáró beszédet boesztván elől őmön magát bé szinli: se se usinnat (Com: Jan. 162).

folyó-beszéd: [prosa Com: Jan. 162. Az ékessen szóló vers szerző, költő a folyó beszédből (e prosa) verseket és rythmusokat egyben illeget (Com: Jan. 202).

gondolt-beszéd: [fabula MA.

kezdő-beszéd: [exordium MA. [einleitung] (Com: Jan. 161).

költött-beszéd: [fabula]. A példa beszédek és költöt beszédek (mesék) az oratot világossan meg-ékesitik (Com: Jan. 201).

köz-beszéd: **1)** adagium C. proverbium; sprichwort PPB. (Helt: Bibl. I. D1). Példa beszéddől lézen és közbeszéddől (MA: Bibl. I. 315). **2)** [sermo; conversation]. Mikor az ember közbeszédre őszve-ül, nem szándékozik Pythagorás iskolájában, a a hol tsak egynek szabad papolni, akár mint ásitson unalmában a többi (Fal: NA. 188).

mardozó-beszéd: [satira]. Tavül hagyvan minden satyra vagy hyperbole, az-az mardozó, vagy nagyra-mondó beszédet (Fal: NE. 8).

panasz-beszéd: [querimonia; klagewort] (Fal: NU. 156. Kr.).

patvar-beszéd: [verba litigiosa; zankwort]. (Thaly: VÉ. II. 123).

példa-beszéd: [proverbium, adagium, abagio, parabola C. [gleichnis]. Bezél vala nekic pelda bezedekben (MünchC. 37). Egéb pelda bezet (parabolam) vete nekic (39). A fige farol esmerietec meg e peldabezet (59). Ezeket azoc haluan, hozia tolduan e pelda bezet monda (154). En zamot pelda bezedre meg nitom (DöbrC. 144. JordC. 395). Ees zolna nekyk imez pelda bezedet (Pesti: NTest. 155).

példázó-beszéd: [tropologia]. Lássátok, mit mond példázó beszédeben (Land: UJSegits. II. 236).

rekesztő-beszéd: [conclusio MA. [schlussrede].

róla-beszéd: [proverbium]. Monda Jesus v tancitvaúnak ez róla bezedet (DöbrC. 291). Ezeket rula bezedekben (pelda)

szóltam; lacee in proverbis locutus sum (331). Idő lét mikoron innar nem rylabeszéd-ekben zollak (331). Rylabeszédet (példá) sem egót nem mondaz (331). Az időben monda iesus v tanéttváinnak ez ryla való beszédet (349).

rövid-beszéd: breuiorquim MA kurze rode PFB. Rövid beszéd: breuiorquim MA

szapora-beszéd: multiloquim MA [geschwätz: Szapora beszéd: multiloquim MA Szapora beszédnek ne legietek; no-lite multum loqui (Fél: Bibl. 8).

szēmörēm-beszéd: [opprobrium; schandrede]. Zemynek meg zemyerem beszédet zolny (ÉrdyC. 572b).

szép-beszéd: facundia, eloquim [beredsamkeit]. Zolnudo malustya es batorsaga es zephezede (facundia) nem vala (EhrC. 56). En zannak zep bezédi (eloquim) vj leznek, hoz kellessene (DöbrC. 10. 70).

szēr-beszéd: historia [geschichte]. A mas kewetyz meg tere es kyralne azomak zepszgerowl huzu zerbeszedet (historiam) t-wrlyevte (EhrC. 122).

szidalom-beszéd: [opprobrium; scheltwort]. Szidalom beszéd-ekkel illeti (Helt: Mes. 193).

szin-beszéd: [vclitatio; schimpfwort?]. Sok szin beszéd-ekkel ő meg czuffoltatéc (Kák: Sims. 13).

szinēs-beszéd: [verba ficta; fabuloi]. Magattal gondolt zánies beszédet hozz ki (Mol: Jób. 38).

szó-beszéd: sermo, sermocinatio MA [gespräch]. Azon cyet nagy isteny es menyey edes zobezecden vyweck ky (ÉrdyC. 192). Ez zo bezed kezbe nyynth igen megh farath emberek le wlenk (TelC. 185). Az a vagyodas bünnee neustetic mod quodam loquendi, szo beszéd szarent (Mon: Apol. 330). A szó-beszéd közben fordula elő Franzius Farkasnak az oktadan állatokról deák nyelven íratott historiája (Misk: VKört. 16). E világnak minden pompája álomhővelyző comedias szóbeszéd (Csúzi: Tromb. 250).

szófia-beszéd: fabula MA [unnützes gerede]. Kizondolt szófia beszéd: fabula; fabula est: tsak szófia beszéd PFB. Csak szófia beszéd az, hogy az apostolokkal ők egyetértenek (Pázm: Kal. 163). Calvius azt írja, hogy csak szófia beszéd és agnó rega, a mit sokan beszédnek (197). A tanító tudománt hozelő, el-hadgya az szófia beszédet (Com: Vest. 73). Szófia beszédet mondani (Kisv: Adag. 161). En emek a hallatlan dolog mélységében álomhővelyző szófia beszéd-vel nem merészlek bé-hocsiokozni (Csúzi: Sip. 98). Újságot tülem na senki ne várjon, se hízelkedő s fűldiket esikálandozató szófia beszédet ne kívánjon (185).

szófiás-beszéd: [fabula]. Innár régen azokat mint szófiás beszédeket által-nyársolta szent Jeronymus (Pós: Igazs. 122).

tréfa-beszéd. Szabados tréfa-beszédek: festae licentiae PFB.

Beszédécsko: sermoneulus C, verbulum MA. Gyönyörű-séges beszédécske: inauditiuncula C.

[Beszédél]

Beszédélés: [sermo; gespräch]. Egy nehany zómely közt való beszélgetes, vetekedős anyag beszédélés: dialogus C.

Beszédés: [loquens; redend]. Béts ország felé tarta, hogy a kiráhné aszszonnal beszédés lömne (Helt: Krón. 57). Száz esz-tendők forgásiban alig látunk egy léte voltaképen való nagy vezért, nagy orátort helyes, ékes beszédést (Fél: UE. III. 12. MF.)

Beszéll (*beszelli* Sylv: UJT. 1123.): narro, fabula, fabular C, sermocinatio MA [sprechen, reden]. En yewtem frater ylyes-

hez bezellenem (EhrC. 15). Nem bezel elmenne rütetelen (DécsiC. 258). Mit mongak es mit bezel-lee es tudom miért ő parame-luffa őre élet, melket azert en bezel-lee, miképpen mondot emekem afa igen bezel-lee (MünchC. 198). Zent gondolatokban vele egyetembe bezel-lyetek (VirgC. 139). Kyt (Krisztus nevé) nem ylyk myndlenkor bezecdel bezellony (ÉrdyC. 60). Hewszokathi bezel-leeen (KulesC. 19). Felmenne a helyről, a hol ő bezel-let vala (Helt: Bibl. I. R2). Regen azt bezel-lyette, prophetae azt hirdette (Börn: Ének. 13). Beszelten beszél (Mon: Apol. 253). Czak nem tudgya mit beszél (Décsi: Adag. 104). Ezek a világi dolgokról félce beszéllettek (Pázm: Préd. 63). Az kit a tolvajok tréfinak nem vélnek, el-hagyják az játszást, kardét nem beszédnek (Gyöngy: Char. 213).

be-beszéll: [narro; erzählen]. Az mynemew therwenh kw-zwttnk akkor zolgaltatotti, mynekunk be bezel-lee: így hogy az therweny így talaitatotti wth kw-zwttnk (RMNY. III. 65).

bele-beszéll: [persvadeo; überreden]. Már kele, hogy vele memé De bele beszéllé a herezeg, hogy nem volna amyi jár-tud ereje, nem győzhető a tüskéses járatlan utakat (Fél: TÉ. 701).

égybe-beszéll: [conflicto; verabreden]. Phol es Arrackes egbe beszéllőnce (Szék: Krón. 35).

égybebeszélés: [blauditiæ; liebkosung]. Az gyousban nem vezetgem el, de nylyan megh newozem es a maradeko-kat, az edes emlekezetet, az ylltetést, az egybe bezel-lest olytatanokat (ÉrsC. 536).

égyütt-beszéll: colloquor MA [conversiren].

égyütt-beszélés: colloquim, collocutio MA [unter-redung].

el-beszéll: enarro, memoro SI [erzählen]. Hogy ezeket mynd el bezel-lette volna, monda emek az fel tanadot ember (ÉrdyC. 634).

elő-beszéll: narro, memoro, enmemoro, recenseo, expono SI [erzählen, hersagen]. Es mikor Moses elügeszte volna mind ezeket, elő beszélén az egész Izrael népének (Helt: Bibl. I. cccc4). Szépen bezel-lee elő (Mon: Apol. 330). A tanácskozásra való dolgokat elő beszélli (Com: Jan. 131). Olyan szokásban nem volt ezeket elő beszélni (Bethl: Élet. 13). Dávid elő-beszél-vén életének folyását isten mimodot igazgattyá (Uly: Préd. 132). Ki foghattya meg, és elő beszélheti? (234. Gvad. FNót. 16).

előbeszélés: [narratio; erzählung]. Negyvenedie napon lőtt az fölmenetel, az melynce előbeszéléséllt el-hagyta az Ewangelista (MA: Seult. 600).

előbeszélletlen: inoratus PFB

elől-beszéll: praefor; MA [hersagen]. Beszéljetez elől, a mit végezjetez (PhilFl. 68).

ki-beszéll: 1) edissoro C, enarro MA [aussagen, aussprechen]. Tanótásiuac nagy részét idegen nyelven beszéll ki (Zvon: Post. 111). Mással közöllyed és ki beszéllyed (Com: Jan. 156). Mindenket igazán ki beszéllek, ki mondok (MonOkm. VIII. 292). Ha mikor egyben-másban ki beszél-lee magát, titkon és tsak a bűtsékeköl közli (Fél: UE. 389). 2) [verbis elicio, expello; heraus-locken]. Ezt vgyan ki bezel-lee a papasagból (Szék: Krón. 186). Burát ez onszéböl az aszszont ki bezel-lee (Tim: Jan. MF.). Szép szóval az király tiát és az fő urakat ki bezel-lee táborában (Pázm: Kal. 140). Hogy minket imen kibeszéljenek s ezeket kibocsásunk kezünköl, nem eselekeszük (RákGy: Lev. 253).

kibeszélés: enarratio C, pronuntiatio MA [aussage]. Lett dolognak rövid kibeszélése: ephrasis C.

kibeszélhetetlen: inenarrabilis MA [unaussprechlich]. Inef-fabule MNyl: Irt. 160. Az isten az ő ki-beszélhetetlen minden-

latóságával teremtett mindeneket semmiből (Com: Jan. 3). Kibeszélhetetlen nagy félelem (Kurtha: Krón. 17).

kibeszélhetetlenképen: [inenarrabiliter; unausprechbar]. A tiu az atyának értelméből születik ki beszélhetetlen képpen minden ő szenyvedése nélkül (GKat: Titk. 40).

kibeszélő: enarrator MA. [erzähler].

mög-beszéll: enarro, denarro C. [erzählen]. Zent damancus atyánk ezeket az fratereknek az collacion meg bezelli vala (DomC. 34). Symon megli bezeelleo, nykeppen wr ysten az pogán nepek kezzél valazta elezer az hw neweere nemzetet venye (JordC. 760). Az historiat meg bezeelleo ew nyky (ÉrdyC. 508. 633). Mikoron Enodbil aszszony meg beszélette volna ezt az álmot (Helt: Krón. 21. 2). Ez könyvben Moses előszer az el mult dolgokat beszélli meg rövideden (Kár: Bibl. I.156). Senki soha nem látta az istent, hanem az tiu á beszélette meg mi nekünc (MA: Bibl. Elmé. 1). Meg beszéllé az ő álmát: narravit somnium suum (L37). Felkelnek, és a dolgot meg beszéllik a fioknak (Illy: Préd. I.125).

elől-mögbeszéll: praenarro C.

ismét-mögbeszéll: renarro C. [wiedererzählen].

mögbeszéllés: relatio MA. [erzählung]. Zent István halának meg bezéllése (Beythe: Epist. 22).

mögbeszéllhetetlen: inenarrabilis C. [unausprechlich].

mögbeszéllhető: enarrabilis C. [ausprechlich].

öszve-beszéll: colloquor, conspiro MA.

réa-beszéll: induco, persvadeo, pertraho, permoveo SI. [überreden]. Nem is chuda ha el hiszic, mert fil viskettető bezedekel rea bezéllic az kedve tölt világi nepet (Mon: SzSagits. 100).

szól-beszéll: loquitor, fabulatur MF. Es zolnak bezeelnek vala Jesusal: et erant loquentes cum Jesu (JordC. 21). Choda-keppen zolwan bezeelwen egymasnak, yme haza yewt (ÉrdyC. 514). Ezekre Balduinus szól-beszél, hogy némának ne láttassék (Pázm: LuthV. 342). Szól-beszél, mint-ha hagymázban volna (Sall: Vár. 10).

vissza-beszéll: dorice concinere MA. (Decsi: Adag. 321).

Beszéllédégél: dicto; vorreden C.

ki-beszéllédégél: pronuncio; aussprechen C.

Beszéllés: 1) [sermo; rede]. Halgatam vygasagokat, hangosagokat, kik nekem ynkab kellettenek, honnem minth predikacio, zenntekrev vala bezeles (VirgC. 4). Neh legyen iglien kemeny nyvasagod, sem gyanos bezéllésyd (134). Akoron kellemetősök leznek az zent mivelkódtető, hod nem mint az sok zép bezelesök (DebrC. 280. ÉrdyC. 422). Ninczen bezelles, sem ninczenec igic, hog kikbe nem hallatnac az fi szanoc (Szék: Zsolt. 17). Mikor el végezte volna véle való bezéllését (MA: Bibl. I.14). **2)** narratio C. [erzählung]. Löt dolgoknak bezéllése: historia C. Ilyen mód kezdé bezéllését (Zrinyi II.10). **3)** [colloquium; unterredung]. Fő emberrel való bezéllésre neki tsinogattyák az emberek magokat (MHég: BTan. 84). **4)** [disputatio; wortwechsel]. Ha kiról ah vetekedések uoltak auag ha bezylesek (disputatio) (Ozor: Christ. 16).

csalárd-széllés: fallaciloquentia C. [falsche rede].

égyüttvaló-beszéllés: colloquium, congressio C. [unterredung].

Beszéllésécske, beszélléske: narratiuncula C. MA. [kurze erzählung].

Beszélllet: [locutio; das reden]. Vr ystenbe vetette nala es ymadsagnak es bezélltetnek kyanatnyat: desiderium loquendi (EhrC. 135). Hog kedeg meg zónc bezélltetétől: cessavit loqui (MünchC. 117).

Beszéllget: sermocinor, verbigero, confabulo, dietito C. [sprechen, reden]. Kezde whozza bezéllgetni (VirgC. 41) Ki mit ohayt, azt bezéllgeti (Börn: Préd. 251). Az apostolok előtt szöll vala, kiknek világosan szokott vala bezéllgetni (Pázm: Kal. 690). Bolondul bezéllgetni nem jó (Prág: Serk. 796). Csak magassikat és magyságosokat bezéllgetnek magok-félől (Mad: Evang. 153).

égybe-beszéllget: [conspiro; sich verabreden]. Jákob fia az egy Josef ellen egybe bezéllgetvén (Illy: Préd. 398).

égyütt-beszéllget: colloquor C. [unterreden].

elő-beszéllget: [enarro; hersagen]. Tanullyoc meg, miért bezéllgeti elő idüözötnc az ő rea lövö kinokot (Börn: Préd. 137). Hét rend-béliek azok, mellyeket most elő-beszéllgetünk (Mad: Evang. 432).

ki-beszéllget. Kibeszéllgettetett: pronunciatu C.

[öszve-beszéllget]

öszvebeszéllgetés. Két három conferentia vagy is öszve beszéllgetés után meg lett a végezés köztök (Fal: TÉ. 767).

Beszéllgetés: 1) [narratio; erzählung]. Elmélkedések bezéllgetésével viskettetik a halgatók fillet (Pázm: Préd. c2). **2)** sermocinatio C. [colloquium; unterredung]. Kdnek csak hamarjába nem ártana fel rugaskodni, mivel sok és szükséges nagy dolgaink volnának az Kddel való bezéllgetésre (LevT. II.335). Egyesség és atyaiság kívánásnl való számós bezéllgetés. Igy vagyon az ő bezéllgetése (Com: Jan. 162). Le kötötte uri-paroláját Neander előtt a minapi bezéllgetésben (Fal: NA. 121).

égyüttvaló-beszéllgetés: colloutio C. [unterredung].

ékesenvaló-beszéllgetés: pronuntiatio C. [beredsamkeit].

köz-beszéllgetés: colloquium; gespräch Com: Vest. 123.

válogatott-beszéllgetés: ecola C.

Beszéllgető: pronunciator C. sermocinator MA. [verkünder]. Az ékesen szöllő és nyájassan bezéllgető (Com: Jan. 161).

Beszéllhető: narrabilis C. das man erzählen kann PPB.

Beszéllő: fons, narrator, fabulator C. [redend, erzähler]. Nagy dolgokról beszéllő: magniloquus; magyarán beszéllő: planiloquus; ravaszül beszéllő: versutiloquus; hiába beszéllő: vanidicus C. Teman földenc bezéllőy (BécsiC. 104). Kerék számra bezéllőnek es io szólnak tartással (Bal: CsIsk. 85). A szöllöt, bezéllöt meg ne szöllits: loquentem ne interpella (Com: Jan. 200).

csalárd-beszéllő: falsidicus C. [falschredend].

hazugság-beszéllő: mendaciloquus C. [liügenmaul].

hír-beszéllő: [famigator; austräger]. Az huzoc ne legene zó hordozoc, hyr bezéllőc (TelC. 377).

Beszés. Scurra, leccator vulgo in lingua nostra dicitur leubezes (Szilády: Pellbárt élete 71).

BETEG (beteg DomC. 252. bety Sylv: UJT. I.114. beti Helt: VigK. 83. betelődök BodC. 27. bettegh EhrC. 13. LevT. I. 8); aeger C. aegrotus MA. [krank]. Lelenek nemymemew felden egy beteghet (EhrC. 13). Ő nemberieo elragadoziac, sem betegnac sem a vizagtonac rezeseitnac valamit (BécsiC. 112). Az w zent tetet betegelkez vitek (VirgC. 6). Mondá az prior az beteg fraternek (DomC. 252). Nagy sok ylenetek koroknak, betegleknek vygaztasa leezen vala ott a helyen (ÉrdyC. 341). Zykes wala en nekem meg lelem Nadasdi vramat, de ertbem hogh betegh (LevT. I.8) Miért hogh beteg, iele annak, hogh gyíllól az isten (Helt: VigK. 83). Mind addig remény életét az beteg, a mig az lélek benne vagyon (Decsi: Adag. 108). Estve lönk szemben az vezérrel, igen beteg válasszal bosáta (MonIrók VIII.302).

[Közmondások]. Sokat kér a beteg, de nem adgya az egés-sages: si vinum postulet, pugnios illi dato (Decsi: Adag. 127). Az

erője-szakadt beteg nem járhat segítő-nélkül (Pázm:Préd. 71). Non est vivere, sed valere vita: nem él, hanem szedik a beteg (835).

hagymáz-beteg: phreneticus MA. (typhuskrank).

kór-beteg: aegrotus, morbidus MA. (krank). (Bon:Préd. 388). Az volt a Kristus jövetelének tüllya, hogy a szomorúkat vizsgáltatta, a kór-betegeket orvosolta (Pázm:Préd. 238). Ha meg-bénült, ha ágy-fenekben heuerő kór-beteg, együtt kell tűnni (230). Sokféle kór-betegeket gyógyított (Tarn:Szents. 4). Kór-beteg ott hagyák (Pethő:Kron. 217). A kór-beteg tehetetlen magával, csak nem ajakán vagyon lelke (Fál:BE. 588).

szaraz-beteg: phthisicus PPIB [an auszehrung lödend].

víztölfelő-beteg: hydrophobus; wasserschen). A dühös eb az ő marásával víztől félt betegét teszi az embert; canis rabiosus morsum hydrophobum reddít (Com:Jan. 14).

Betegéd-ik: aegroti, in morbum incido MA (erkranken). Az ember halálra betegödek (DobC. 27). Mykoron esmeg halarra betegödtöl volna (ErdyC. 503).

el-betegédik: in morbum incido; erkranken). Csáki Mihály uram elbetegedett, nem is lovagolhat már (RákF:Lex V.19).

még-betegédik: [morbo corripior; erkranken]. Meg betegödek nagy nehez betegesögel (DomC. 252). Mykoron ez betegesöges vyz megbetegödyk (53). Meg betegöde az ház-nac gazda aszszony-nac fia (Kár: Bibl. 1323). Vettim leveledet, melyből értem, hogy megbetegödtöl (Gér:KárCs. IV.406).

Betegén: [aegre; krank]. Latonc tegedet betegen (MünchC. 62). Yob teeneked az erek elettre bemenned betegien anag sulhan (JordC. 119).

Betegés: morbidus C. valetudinarius, morbosus MA [kränklich, krankhaft]. Az ydöbe vala nemüenw beteges lazear (WinkC. 319). Mynt yol lattatok, betegesveen ember leegyek (ErdyC. 377). Az fejödelemnek atya beteges vala (DSIK IV.205). Senyuet beteges (Börn:Préd. 43). Leneley igen haznosok az betegeseknek (Börn:SzJán. 2). Beteges vala, erőtlen es vgyan nehez illato (Pécsi:SzűK. 14). Beteges vitézet fizödyva látá (Pázm:Préd. 272). Betegesök, ágyban fetrengö lectivösoe (Com:Jan. 58). RákGy:Lex. 92).

Betegesöd-ik: aegroti Kr. (kränkeln).

el-betegesödik: [morbo corripior; erkranken]. Míkor akatok imi aszszonyomnak, alig vehetek időt, kíváltképen az mely igen elbetegesödelm hertelen (LévT. II.271).

még-betegesödik: √ Azt mondgyák, hogy meg betegesöde-ne az gyermekek, ha verie öket (Prág:Serk. 579).

Betegösít: [aegritudinem infero; in krankheit versetzen]. Lemögö egoe betegesötnac, az étel föl puffaszt (Pécsi:Ágost. 156).

még-betegösít: √ Az leuegö ég meg betegösít, az étel föl fultat (Pécsi:Ágost. 32).

Betegösköd-ik: [aegroti; kränkeln]. Egy tywk az fozken huc es betegösködnek (Pesti:Fáb. 84). Betegösködött, sinlett (EXPrine. 194). Iten a várbán is egy néhány betegösködö vagon (Thaly:Adal. 1316).

Betegösködés: aegrotatio C. [unwohl sein].

Betegösül: morbidus fio, aegrotare incipio MA (krank werden).

el-betegösül: aegresco C. kränklich werden. Elbetegösül-nac, es ez mit eszeben is valamennyere meg fogatkozuan (Deesi:SallJ. 556).

még-betegösül: morbidus fio, aegrotare incipio MA. (kränklich werden). Ata vénségere megbetegösüle labainac fajdalma miatt (MA: Bibl. 1323).

Betegít: [morbo afficio; krank machen]. (Az Maiorana olái) mindön fele fey fiaust, fey szödfögost, angy beteghytö gondolkodatokat gyozit (BeytheA: FivK. 75).

még-betegít: aegrotare facio MA. (krank machen). Kiket megtehetötnac vala, meg bétégeötnac vala (BécsiC. 43).

Betegl, betegl-ik: [infirmor, aegroti; krank sein]. Clara mykoron nehezen betegönek zeit Demyen egyházmal (EhrC. 73). Kerlek hogy hoz az elösegöekben, kyket nekem zoktaluala adnod, mykoron beteglekuala romban (141). Vala nemüenw királé, kince fia beteghuala Capharnaumban (MünchC. 176). Laffivala a ideensegeköt, mefeket tezen vala ezeken, kie betegötnac vala (179). Atta fia lazear bétégl vala. Vran yme kit zereö bétégl (193). Kynek attyafya Lazear beteglyk vala (WinkC. 320). Mykoron harom eztebe-ny mynd zvetlen oly jgen nevolyasol beteglet volna (MarzL. 139).

Betegség: morbus, arthostema C. aegritudo MA [kränkheit, Mely álomba ejtö lödötö betegség; lethargus; mely álomba ejtö betegség; veterus C. Hina ötet ő hozin es monda ömeki; Nemöri megzabudalt e betegesögdöl (MünchC. 143). Ö nekik betegösögek megsokasvha (DöbrC. 31). My betegöseglywket hw vycleo (JordC. 376). Gyogyöthuan mynden korszökat es mynden betegöseglyöket (381). Nely az betheksöghö meg h kelene halnya (DöbrC. 502). Sok betegösögeknek wtama halalara közegetöt volna (ErdyC. 371). Sokasulanki w betegögek (KulesC. 24). A betegösöcek közzül egyet sem bochatoc teread (Helt: Bibl. 1KK). Az döögös nudnessögböl sok fele betegöseg kezön (Frank:HasznK. 316).

[Szölasok]. Csak isten ennek az betegösegnek orvosa: Herculanus morbus (Deesi:Adag. 119).

belső-betegség: [morbus intestinalis; innere krankheit]. Az puztor erzenye minden belső betegösögt gyozit (BeytheA: FivK. 496).

bor-betegség: [uraria angina Deesi:Adag. 311. MA. weinsucht PPIB].

bozda-betegség: [podagra]. Lábut rongyolta bozda betegöse (Konyi:HKöm. 167).

dagadozó-betegség. Imend könetköznek dagadozó betegöseköt, vzi mint beljökösszag, berközöt valo betegöseg, hozag-fainak, megied napj hidegleles, vezedelmes nadhak (KárCs. 1572. F.1).

farkas-betegség: [fames; hunger]. Szent Macedonius egy asszonyt, mellyen farkas betegöseg vala, meggyögyita (Pázm:Imáds. 75).

foljó-betegség: [menstrua; monat-siluss]. (A farköszafu az aszszonyallatoknak folyo betegösköket meg alattya (BeytheA: FivK. 236).

gyulasztó-betegség: [febris ardens; hitzáges feber]. (Kár: Bibl. 1184).

hagymáz-betegség: [typhus]. A hagymazi betegösegnek el-hatalmazott erője annak az oka (Matkó:BCSük. 135). Egy a hagymáz betegösegből megzögyödyt (TitkRözs. 313).

havi-betegség: [menstrua; monat-siluss]. Felesögelöz havi betegösegöben közele nem járult (Kár: Bibl. II.123). Az gyöngy igen jó es haznos asszonyi állatok havi betegösege ellen (Köcsk: ÖtvM. 275. 278).

hideg-betegség: [febris frigida; kaltes feber]. Ez illyenen igen fogh az hideg betegöseg (Cs. F.4). Az íröfös bor minden belső hideg betegöseköt ellen ö (BeytheA: FivK. 66).

izzadó-betegség: [febris ardens; schweisskrankheit]. Mi gonossáinkért büntetv szárazto betegséggel, gyulladás és izzadó betegséggel (Sám: Cér. 177).

kór-betegség: [morbus; krankheit]. A nagy lelki kór betegségben ugyan megsenyvedsz te (Muz: TöSz. II 107).

lelki-betegség: [aegrotatio mentis; seelenkrankheit]. Azt erősíti, hogy veszedelmes és szerelmes a lelki betegség (Pázm: Préd. 29).

nádra-betegség: [morbus hystericus; mutterkrankheit]. (Az serapiom) az azzonyallatoknak nádra betegségeknak kesyvesere hasznos (Frank: HasznK. 15).

nehéz-betegség: [epilepsia; hümfállende krankheit]. A kór-ságról vagy nehéz-betegségről és nyavalya ki-rontásról (P: PaxC. 18). Nehéz betegséget ne kórj szegényeknek (Thaly: Adal. 1425).

oskola-betegség: fictus *langvor PpBl. [schulkrankheit].

ragadó-betegség: [contagio morbi; ansteckende krankheit]. (Tó: Evang. II.565). Vagyon ragadó betegség, mind az által az kire isten ragasztja, azt mondja a textusban: a te urad istened forlittya, hozza te resid (Dósz: Préd. 155).

sárga-betegség: [icterus; gelbsucht]. Ha meg töröd (az keserű fnyed) es vízel anagy mezzel rea kenyőd az sárga betegsége es kórt chyont fűdalmara, igón haznal (BeytheA: FivK. 50). Az crisolít, ha gyűrűben foglalja ember, sárga betegséget eltávoztat (Kesk: ÖtvM. 280).

száraz-, száraztó-betegség: [phthisis MA. [schwindsucht]. Meg ver tégedet az wr száraz betegséggel, hideg leléssel, gyulladás és izzadó betegséggel (Kár: Bibl. I.183b). A száraz betegség, aszsa kórság (tabes) sok ideig tartóe (Com: Jan. 59). A hosszszas hurut gyakortább száraz betegségen vézűdök (P: PaxC. 99). Az én állapotom száraz betegségben nyavalyag (Fál: NU. 287).

szomjuhoztató-betegség: [hydrops; wassersucht]. Ha az fodorkát meg főzed, vizkórságot, az az szomjuhoztatu betegséget, raszt meg gyógyít (Mél: Herb. 37).

tevtes-betegség: *pedicularis morbus, phthiriasis PpBl. [läusekrankheit].

vizi-betegség: [hydropisis; wassersucht]. (Frank: HasznK. 35). Sarga reya oldal fűioknak es vizi betegségeben valoknak haznal (BeytheA: FivK. 77b). Vizi betegségbéli ember (Zvon: Post. II.133).

Betegsz-ik, betegész-ik: infirmor Kr. [krank werden]. Sőt hasznos orrosságtul betegszik s kiált (Zrinyi I.151).

el-betegszik: [morbo corripior; krank werden]. Oly nagy zenvedetösségeket teezen vala, hogy ugyan el betegözyk vala belec (ÉrdyC. 593).

még-betegszik: [in morbum incidere; erkranken]. Ismét meg betegszem: remorbesco C. Úgy tetszik, ottan nem övé, a mie vagyon, milent meg betegszik (Pázm: Préd. 835). Meghetégezic Jácob, es megesketteti Jóséphet, hogy temetni kiviszá az ő testét Chanaan földére (MA: Bibl. I.14).

Betegül: infirmor Kr. [krank werden]. Halálra betegül (MA: Scult. 181).

el-betegül: aegrotó MA. [krank werden]. Elájulóc es el-betegülóc egy néhány napig (MA: Bibl. II.166).

még-betegül: aegresco MA. [erkranken]. Vala sok fnyag meg betegewlevt (EhrC. 116). Mikoron igen meg betegült volna (VirgC. 109). Hő előth ekösségömben meg korulyac, betegölyek (NagyszC. 58. Margl. 37). Meg betegewleven el nyugonok vr-

lan (DomC. 22). Nehéz betegséggel meg betegwlc (7.). Tizen ötödíc, es 17. es 11 esztendyében meg betegül (Gis. K4). Oldal tayas anagy nyilakas miat megbetegülóc (Kkrakó. 1573. A3).

még-betegülés: aegrotatio MA. [erkrankung].

BÉTONIKA: [betonica]. Fekete betonica, bak fin levele viragostul (Frank: HasznK. 18).

BÉTŰ (*bethew* JordC. 363, *beuty* Pest: NTest. 8, *bétó* Láy: P'ük II.153, *betue* VirgC. 130.; **1**) litera, grammata C. [buchstabe]. Négy bétűv: tetragrammaton C. hatvan ó felette ober bétűekkel, görögöekkel es dejakokkal (MünchC. 165). Az beuty meht ewl, az lelek kedyg meg elemenith (VirgC. 130). Ég yghce awag ég bethew el nem mylyk ez terwenből (JordC. 66. 585). Az első bétűnce, az c-neg értelme vala inez (DebrC. 3303). Ha ez őth kőneknec első bétűwth egy masthw el zedyt-rök (ÉrsC. 521). Ez három külfömb formaia es tulajdonsagu bétűneknec: Jah, ég a szűndölöse (Mél: SzJán. 462). Czfírara vagy bétűkre akarja vöni ezt a fűvet (Lápp: PKat II.111). **2**) [litera, verbum; schrift, wort]. Erezte lemeleket ő orzaganc minden veldike külfömb-külfömb nelueken es bétűkön (BécsC. 50). Nem lehet, hogy abban a gyölközetben isteni igazság lehessen, mely az bibliának bétűjét kétségessé teszi (Pázm: LuthV. 118). Amaz a profeta bétűje, azt a szent Máthé igéri beszélik (Mad: Evang. 93). A miut a bétű mondja (Tyuk: Józ. 162). Mit érte a szent irás bétűjén (Matkó: BCSák. 211). Nem ibi bene, si hic bene, az az rövideden a magyar bétű szerint: közelebb az ing a dolmánytól (RákP: Lev. II.130).

folyó-bétű: [litera cursiva]. Az igaz reformátusok értelmét gömbölyog, az ellenkezőknek erősségelet folyó betűekkel nyomtattattuk-ki (Apató: Vend. Előb. 19).

kóta-bétű: [nota musica; musiknote]. A kóta-bétűkön fels alá tul valamiskét danulni (Fál: NA. 156). Kóta-betűkre szólani erőltöve, fűnyáson (SzD: MViv. 412).

számvető-bétű: [nota numerica; zahlzeichen]. Jesus neve a sidék között jöd nevű betű kezdetik, a görögök között pedig jottán, az mely bétűk a két nemzet között tizen bizonyos számát iedzi; számvető bétű gyantán éltenek azokkal a nemzetégek, mely fizet t-emo közöttök (Hall: Paizs. 131).

számzó-bétű. Ez táblában megint ollyat találsz, kin a semmi számzó betű miut, az első lemelet jegyzi, az vtan való számzó betű az lemeleten való verset jegyzi (Mél: SzJán. 593).

Bétűbéli: [graphicus; zur schrift gehörig]. A prolec bétűbéli fogynközösoc (MA: Bibl. 5).

Bétűeske: literula MA. Ég bétűeske el nem mulik; unus apex non praeteritit (Fél: Bibl. 6).

Bétűs: [graphicus]. Sorsok s állapottok graphico, bétűsön le rajzoltatik (Szentp: Izr. 3).

[Bétűz]

ki-bétűz: exillabico Kr. [he rambuchstaberei]. Kibétűztetik az Elohim névnek jegyzősége (GKat: Titk. 19).

BÉTYÁR: trossulus; stutzer SL.

Bétyárság: [trossuli; stutzerschaft]. Kiben résztöttek venség, ifűsag, el vele piartot nyargaló betyársag (Orzy: Kultsz. 205).

BEZDVÁR? [bodza?]. Nyles ott semmi emlékezet a törökről, bezdvárról, orvosagokról (Léy: P'ük. III 19).

BEZZÉG (*bezzegh* ÉrsC. 307, *bezzeg* Helt: Krón. 188, *bezzeg* Mol: Jób. 14, *bezzek* Komj: SzPál. 202); samo, hem, pygac MA. PpBl. [min, fürwahr]. Bezzegugy; scilicet, quasivero MA. Reálhúzatta bezzeg az ebek harminczadjára WF. 538. Ugyan-ís,

bezzeg, úgy kellett: aha! PFB. Oh te gonoz balvány, bezzeg ante feyedet be tyaróm (ÉrSc 307). Testh zerynt gondolom-y? S manykypen nem vgy, hogy onidam volun: bezzeg bezzeg bathor bathor, hogy a ny ty mlatok valo bezydvuk nem volth bezzeg, bathor, es nem nyeheny de fezzeg bathor: byzon volt valamnye igyoty flogadasy vadnak az ílv istenek, ew általa vadnak bezzeg (Konj: SzPál 202). Bezzegbub síloul, magyarl bezeknek balvány: emen velon hóg ív ez szo: bezzeg (RMNy. II 14). Ha az wr nem es, gazdag ember, nem könt közik hébde, hogy az egyigyi szegény ökör anagy diszo legyen. Bezzeg nem, hanem ő is ember (Helt: Mes. 35). Mondá Nabot: Bezzegen mekol nem adam az en szöfömet (Mcl: Kir 374). Bezzeg hamar talala jámbor atzömet (Év: VDísp 135). Bezzeg méltan szenyeken est, ki a számárnak nem akarék szegységöl teni (Pestf: Fab. ME). Te fezzeg jámbor vgy, mert nem vgy ezelekedel mint egyebor (Börn: Préd 164). Bezzeg ő sem rák hát-on való járás vgyam (Döcs: Adag 248). Bezzeg Keresztő János magában égott, és azért fényeskodott egyebeknek (Év: Préd 14). Bábhimus azt írja, hogy a já-pistáságban volt bezzeg keresztség, oldozás, de igen veszte-gotte (Év: LuthV 39). Bezzeg volna nekem is médom az fejed szapullásám (Bál: CsSk 107). Bezzeg ugy vallok én e tímborás harátoddal együtt (Czegl: MM 117). A tántzikát ártalmas tekéntettel közleni s forró meleg tsökökkel végezni, bezzeg bün (Fál: NE 85).

BIBE *daba* Helt: Mes. 156. Zvon: PázmP. 225 (1) ulensulum, vulnus parvulum; eine kleine wunde PFB. Nem mutatta, hol szorította a bibébél, csak alattomban tapogatta a bibéjét WF. 109. Hével minden bibéje meggyógyul az embernek WF. 787. Midőn legelő lovon akarún doctorságát fényesbé tenni, nagy kényilt szemekkel bibéjét szemlégeti (Kereszt: FKer. El5b. 1). Rájta pattant bibéjén ökteben szájtátással (El5b. 3). A lelki-isméret bibéjünk sanyam mérges szökvál való érdekelhetősök (GKát: Váls. II El5b 58). Magok bibéjét palástol azaz ma-zokát kevélyen gazdagoknak tartó szegények (Ör: Tökél 116). Jobb lett volna ezt a bibét nem is illetni (Kisy: Adag 168).

[Szólások] Veszem eszembe, nátil tanyon bibéje (Zvon: PázmP. 225). Ez vótt az ő bibéje (Döcs: Adag 22). Német unnamuk Olaszországban is bizony nem kiesiny a bibéje (Bákp: Lev 194). A bibé is érzzi a maga bibéjét, de én dupplin érzem (Mik: Tör1. 377). Minden egy asszony legő, és ha egyyetske maga bibéjét fújja a lly a, már az egész nemzetiségén megfordult a nyavalya (Fál: NA 132).

[Közmondások] Mindenne vagyon az ő bibéje (Helt: Mes 160). Kinek kinek az ő bibéje fú (Döcs: Adag 218). Kiki maga bibéjét érzí (Döcs: Köv 11). Minden napunk tulajdon bibéje van (Kisy: Adag 375).

BIBELŐD-ÍK: rebus ludicris distinctior; tándeln PP

Bibelődés: (magyar); tándeln. Sok bibelődés vagyon a gyapottal (Mik: Tör1. 78).

BIBIRCSO *baberos* PFB. 171. Kal 162. C1. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

Bibirésós: (pustulis rebortus; warzig. Himlöhelyes, bibortsos; facies tricitricosa; babes, bibirtsós abrázatu; bábióús PFB. Bibirésós nyelvel (Év: SchSal 11). A Salamandranak darabos és bibirtsós bőri vagyon (Misk: VKert 236).

Bibirésózás: jouthi C. MA. warzen.

BIBIRKÁL, BIBIRKÉL: (vellico; krabbelo) Bibirkály már a féjedben (Czegl: MM 113). Bibirkél, újjaival motoz (Vajda: Kriszt 118). V6 **BABIRKÁL**.

BIBLIA: [bibliá] Zwz narya yoban twgya wala az byblyath, hogh nem a prophetak (ÉrSc 327). Ki jobban és igazban fordította másnál az bibliát (MA: Bibl. El5b. 3). Az bibliác egészen való megfordítása (5). Szamárködgyál a magad bibliád ellen is (Matkó: BCSák. 307). Kezdem rászadni a bibliát (Bethl: Élet 373).

BIBOR *libor* MA. (1) byssus C. PFB. [purpur]. Biborból való: byssinus C. Te fejednek fírti mikent kirali bíbor: sicut purpura regis (DöbC 151). Feyer biborból önd embörne-rulat (NagySzC 214). Keuelen öltözlet biborba, barsonba (BodC 25). Býbor es barsson ewneky öwtözety (ÉrdyC 114). Be-polat-tanak barsonba es bíborba (ÉbC 58). Bíbor avagy vékony gyöles (Com: Jan 139). Dörge fejér bíbor ruhában öltözött (Lyuk: Jós. 312). Bieszi végör: öfét ügyekalam, tulajdon vérenek borul bíboraba (Gyöngy: KJ 75). Egy egész vég velezeti széles bíbor (VcedTrans. 9).

[Közmondások] Jó bor, pénz és bíbor igen meglítt jámbor embert kíván örzésre (Kisy: Adag 50).

Biborbéli: byssinus MA [purpura].

Biboros: [purpureus; purpuru]. Az ágacska lábait ezst-ből garta, feje alatt aranyat, fél hajoát liborost (DöbC 176).

Biboroz: [splendeo; paradiceu]. A szegények, ha lehetne, na liboroznának (Csűzi: Síp. 537).

BICSAK *basula* PFB. *basca* ComBál. 32. 33. scalprum WF. *basla*: scalprum sutorium (PFB); culter plicatilis; ein taschenmesser, schuppmesser; scalprum calcearium, sutorium; knoif der schuster PFB. Eg ezüstlanc, 2 zablia, eg bicak (RMNy. II 94). Biezkot es a szekeret is meg fordítam (ComBál. 32). Minál biezkot es mohoddal öze el vezt az isten (33). Mérgemben a bacsakommal öklödöttem a jó furát (Bethl: Élet 298). Kívont mezítelen biesakjával az sokaság között igen jó félém (ÉrdTörtAd. II 177). Tied lesz ómal jól megrakott légrádi bieskom Botta észre vette, panaszos biesakját elejbe vetette (Fál: Vers 96).

BIGGYESZT: appendo, suspendo SI [stellen, hinstellen]. Az ön szerszomot szegekre biggyesztik (szentn: FFü 21). Azokat az felsőírásokat, akar-mely trágyá könyvek is eleiben biggyeztetnek (Megy: Szöv 125). Még is nem nyughatik Sám-bar, hanem ugyan helyek tetőjére akasztja biggезteni a papista ecclesiát (Matkó: HRoml 14). A Peshuláz vram ellen biggyez-tett szalma argumentumát fitogattya nékenis (Matkó: BCSák 50). A rómaiak a római pápát is oda biggyeszték (Pös: Igazs II 17).

BIKA: (1) taurus C. [stier. Bikából való; taurinus C. Bikának aldozata; holocaustum taurinum (BöcsC 120). By-kának gywekezeése nepoknek tehony kezét vagyon (KulesC 100). Fokel fele bika szarvon köve vala (Döcs: Toldi. 3). A tize falhoz köttötött valbika, ökör meg szelidül (ACSere: Enc. 225). A bikának nyaka jobosb, vastagabb (375). Féltem, hogy meglaslaknak a bikák (Gyal: NövÉgr. 184). (2) [sigum zodiái]. Az eghbeli legynee, kit bikának neveznee, 19 gradust alul fejtje vala ez a rosa ezillag (Mise: Progn 18). Minden-tele visszarög állatnak jegyében úgy mint bikában és bakban nem jó purgatót venni (Cs. ME). Az bika az fias tyunkal az ezlnak tzedik szegletiben vagyon (Kiböczzen. 104). (3) vitulus. Ököt vgam meg tóri ment libának bikaait (vitulum) (DöbC 74). Koronked lykath (vitulum) abozceek hw byneyerth (JordC 90).

[Szólások] Bika alatt is borjút keres (SzD: MWir 275).

[Közmondások. Igy vakar a bika-is földet a maga fejére (Matkó: HKoul. 5). Jaj annak a háznak, hol tehát bikáknak jármot nyakába vethet (Kisv: Adag. 104). Tudod-e, hogy nagyobbat fíghatik az oroszlány, mint a bika? (Thaly: Adal. 158). A rossz nyelv bika alá is borjat tehet (Fál: Jegyz. 929).

bival-bika: [bubalus nas; büfölstier] Jutot; öreg hial bika No. 2. (Rady: Csal. II. 401).

bölm-bika: ardea stellaris SK. rohrdommel Com; Orb. 49. Ökör bika avagy bölm bika; onocrotalus seu taurus Com; Jan. 36. Hallottál már bömbölő bölm bikát (Zrínyi: ASyr. 295).

erdei-bika: urus C. Com; Orb. 59. urus silvestris Com; Jan. 46. [auerochs].

ökör-bika: 1) [taurus; stier]. Az hitlenek ökör bikái meg bönüsztaáltak az huóket (Mel; Jób. 51). **2)** onocrotalus Major; Szót. 337. onocrotalus, butorius MA. butio; rohrdommel Com; Orb. 49. sackgans PFB. (Helt; Bild. I. CCé. Kár: Bibl. 197). Az szárnyas állatoc közzül ezec legyenec ti nálatoc utálatoc; eyjeli varju, lattyu, huhogato-bagoly, ökör bika, publicán madár, gém, eszrag, szarka az ő nemével egybe, bődösbalmc és püpenevér (MA; Bibl. 197). Ökör bika avagy bölm bika; onocrotalus seu taurus Com; Jan. 36. A gémmek nem utolsó neme az ökör-bika, kinek nagy hosszú nyaka és nagy begyi avagy gyomra vagyon (Misk: VKert. 319).

vizi-bika: onocrotalus PFB. kropfgans KirBesz. 159.

Bikász: [bubulens; ochsethirt]. A bikász jelenté, hogy a bika jókorelein csak egyre szaggatan-szaggatta a kötelit (Nyr XIV. 461).

BIKCIS: 1) battubata, tatapatata, titivillitium; narrenpossen, pemperlepomp, garn schleissen, nichtswertige ding, kinderpossen MA. münitz zeng, tapperei PP. **2)** [homo misellus, levidensis; ein armseliger mensch] Sz. Ágostonnál szemelnek vagy okosnak ítheteti magát egy paraszt bikezis? (Pázm: Kal. 642).

ikeis-bikeis: battubata, titivillitium, tatapatata MA

BIKOS: [z]. Egy sák szája szakadtott meg! Közszeghenn, azt turták a szegeny kintornáló bikosok, hogy talán valami collatoria valo falatok hullanak (Bál; Epin. 1). Az kőszegi sült paraszt soceanal bődös lenben loceziunt rossz kalán bikossal maradéki vattok (Bál; Cslk. 128).

BILINCS *belene* KeeskTürt. II 298. *bilénts* TóthJ; IstN. 126. Pás: Igazs. 1535. *bilinc* MA. *bilines* Hall; Pruis. 490.; manica C. MA. muellae Com; Jan. 136. manico vel compes; hand oder fuffesselu PP. A kemény fájdalnak olyannok mint a kalodák és belintsek, melyek köve tartják a testet (Pázm: Préd. 913). Ostorokat, békákat és belincesket is hozata elő (Prág: Serk. 573). Kézre való bilincs (Rady: Csal. II. 394). Békót, belinceset és örök kárhozatot, rabisgot szerencsék magoknak (Csúzi: Sip. 12). Lakatgyártók az ő mesterségökkel készített pallot, sarkantyút, belenezéket nekünk alább tartozának adni (KeeskTürt. II. 298). Kézünk belincesben, tömlőz fenekében vagyunk (Thaly: Adal. 1158). Vassal és belincesel kinözzák az testét (211). Szerehne lénczán legyen bilincesed (138).

Bilincsel: compedio, pedicas injicio Kr. [fesseln]. Felszedelhatatlanul lénczra belinceselje (Csúzi: Sip. 87).

BILLÁNY: [z]. Az mely ígért pénzt és szabályt nagysá godnak billányan együtt kiküldött, annak árát igen várná (MonTME. V. 132).

BILLÉG: moveor, nuto, oscillo, propendeo in utramque partem SI [wackeln, schwingen]. Oda nem íltek volna, ha

tudták volna, hogy úgy billeg az tenger (MonTrók VIII. 395). Arra vetvén szemét közijja billego, félre rugá uyilat a miatt illego (Gyöngy: Csup. 601).

Billeget: moto, vibrasso, modulamen motio MA. cio PFB. ich bewege oft Com; Vest. 136. Igy szolnak mostan a cigany lonin ülő hűsek es nekik az valasztást hamisan billegetik (Mel; Jób. 15. MF.). Jóllehet az ti vuchoratorc mind ross, arpa, köles kenyérből meg lehet, mert akar mint billegessetec, ugyan az, a ki az előt volt (Mon; Apol. 14). A haráza billegető a farkát mozgattya és billegeti (Com; Jan. 38). Gyántás torkoddal, billegető újjaiddal valamely árva-violának kedvét találhatuél (Fál: NA. 231).

Billegető: [epistomio instructus; mit klappen verschen]. Az orgona billegető, tárogató sipokból (distulis) áll (Com; Jan. 169).

barázda-billegető: cinclus, motacilla C [ackermünchen]. Barázda billegető madár; cinclus PFB. A barázda billegető a farkát mozgattya (Com; Jan. 38).

[Billegtet]

barázda-billegtető: [motacilla; ackermünchen]. Lépett mint barázda friss billegtetője (Gvad: FNót. 99).

Billen: vector, invertor, cado, moveor SI [wippen].

Billent: verto, inverto, deficio, fudo, moveo, tango, contracto SI. [abdrücken].

föl-billent: [sursum agito; aufkippen]. Ezeket föl, azokat lebillentette a mostani világ (Fál; NU. 351). Most fölbillent első fokra, ápolgat és mosolyog (Fál; Vers. 868).

még-billent: [subverto; umstossen]. Azon isten, a ki megbillentette lábadat, úgy talpra is építhet (SzD: MVir. 354).

BILLIKOM *billikomot* RákGy; Lev. 81. *billikum* Thaly: VÉ. 123.; **1)** [salve; willkommen]. Tegnap Homonnai uram küldte volt szolgáit ide, én is megadtam nekik az billikomot, az magok ajánlása megvolt (RákGy; Lev. 81). Örül az Chonts Fál, hogy asztot meg litta, törököknek büstyáru hangal kültta; Ihon van az jól jött billikom palára, majd neki is adok, az ki meg nem itta (Zrínyi: ASyr. 128). **2)** [porulum hospitale; willkommbecher]. Ez Hunyadi Mátyás király billikumja, velenezésktől vött régi ajándéka (Thaly: VÉ. 123). Toszok veled egy-két ivást, megüzöm vörstöt veled billikommal ivást (386). A billikomok és tágas serlegek borozónében szenvednek hajótörést és omlásra s végső romlásra hanyatlanak (Csúzi: Tronb. 65). Jaj néktek, kik reggel keltek a részegeskedésre, jaj kik a tágas serlegek és billikomok közt estig hevültök (205).

BIMBALLÓS: [genmas habens; knospig]. Bimballós, feyes, hoytos gyökér; bulbus C. [V6. BIMBÓ].

BIMBO *bomboznak* DöbrC. 475. 482. *bümböüt* Mel; SzJán. 190.; **1)** gemma C. germine, bacca MA. [knosp]. Szőlő bümbó rigó fereg; íps; bümbó heöltis; fok [fik] bümbójának az paló; juli C. Bümbóval fakadok; gemmasco PFB. Bymbokkal fel dnyzzadvan megb vyrazozec (JordC. 158). Nelyk zollynak bezelyek az zent yrasból; do ha reca kelnek, lattyk haat, csak az bymboyaban sem találjuk ez zyceben (ÉrdC. 325). Bümboknac es gömflökneec gökera (TóC. 59). Immaran az fáknak pinkesd mófattia bümbóit (Klées 1572. 133). Az füge fa az nagy funo szeltfil meg indetatik es el hamia az ő bümbóit (Mel; SzJán. 190). Az makló is anagy az fámbóbol keuyeret gymnac (Börn; Préd. 458). Föld meg az nyar fauk bümbóit mezben, es homalyos szömöt gyógyinak (BeytheA; FivK. 10). Még a virágokról meg ismertetnee az almák, bümbóokról az szőlő töké (Prág; Serk. 1011). A szeme feketéjét, a szeme bümbójt bántam (TóC; Zolt. 512). A bümbókat, új növeseket nyesegeti (Com; Jan. 71). Parányi bümbóból nagy gyümölcs ne-

velkedik (Kisv: Adag: 111). A földi és testi gyönyörűségeknek bimbójából nem lehet mennyi rósa-koszorút fűzni (Fal: NA: 118). **2)** papilla; brustwarze. Nővelj leányok az ő melyeket nyitva hagyják száta a bimbóig (Kübesz: 62).

csécs-bimbó: papilla. Pesti: Nom: 121. **1)** brustwarze. A cséscekek avagy csécs bimbókkal bíró szűzinek avagy mellye-nec alatta has vagon (Com: Jan: 253).

szém-bimbó: papilla. A szem feketéjét, a szem bimbóját bántam (Tof: Zsolt: 512).

Bimbóeska: gemmula, bacula MA (knöspchen).

Bimbós: bacatus MA (knöspig). Anaz mint viola szelid szelid erkölcsével, ezimint bimbó-róza gazdag érdemével (Gyügy: KJ: 21).

Bimbóz-ik, bimbózd-ik: gemmo, gemmaso, germino, germinaso C (knospfen, ausschlagen). Füge fak bombóztak, virágos zölök illatfokot artak (DöbC: 475). Lásos, ha az zölő viragozat, ha az virágok zölödőlő bombóznak (181). Az fige-fa bimbózik (MA: Scult: 25). A mely ta a tavasz első nyílására bimbózik, ellágy (Gyügy: KJ: 22).

ki-bimbózik: progemmo MA (ausschlagen). Elöl kibimbózom; praegermino C. Kibimbózom ismét; repullulo, repulluloso MA. Geñice zo hallatol, fige fak ki bimbóztak (DöbC: 493). Az agac szepen ki bimbóznak (Bom: Ének: 369). Mikoron az ágak szepen kibimbóznak, jelentik, hogy az nyár immár közel vagon (RMK: II: 112).

ki bimbózas: egerminatio MA. das hervorspessen 11.

mög-bimbózik: progemmo C (knospfen treiben). Az len immár meg bimbózat vala: limum jam folliculos germinavit (MA: Bibl: 177). Fámogattyák az ifjúkat, hogy azokban az jó erkölcsök meg bimbózzanak (Füg: Serk: 392).

Bimbózás: germinatio C (das spessen). Miképpen tavaszal látván az fákra kedves bimbózásit, ültülök (Zvon: Post: 137).

BINCÁSOK: nodus; knoten. Mi ragad az embernek a seggére, hanem csak szarlánchok (StM: Mark: Bo).

BIR: **1)** iyalibus sum, valeo; stark, kräftig sein. Az orozlan, nykoron magat byrya, az ew kegyetlensegevel sok ellen seget zerzot magának (Pesti: Fab: 11b). Az bahany imadaskort Magyarország többi bíra magat (Bom: Préd: 110). Az egés seges jól bírja magát: sanus bene valet (Com: Vest: 42). Jól bírom magam: bene valeo (121). Urunk ő nagysága eszméből oly rosszul volt, hogy az lába sem bírta (ErdPörtAd: IV: 91). **2)** lempos, potens sum alijus rei; macht über etwas haben, in seiner gewalt haben. Az zeit azofralatok kettőlő tartam, azonon Mariát, Christus vrankane kesermes miatt, ki a mag keserő segeben magat nem bírja vala (VirC: 86). Onon magat nem bírhatom, le esse (109). Paralízis, magval íri zakadot ember, ol betegsege, mel mikoron embernek testinek valamel rezene esik, az meg azózik es ezzel nem kezd bírn (RMNy: II: 56). Még arra nem bírtam magamat (LoyT: II: 57). Mostoha anyám felől azt írhatom, hogy az guta ütésbe fekszik, jól eszik, jól íszik, de semmit az félbélől nem bír (17). Vid pengien magával még jobban bírhat (Zrinyi: II: 10). Alig bírja magát örmében (Fal: NE: 16). Egy fondorló ifjútska ugy meg midít hatya nyelvünket, hogy akár mely meg éret olkossag ne bírasson véle (91). Az egész emberi nemet méltán terjeszheti pauszszát, hogy rosszul bírja magát avval a sikos ártalmas fullánkkal (98). S emelőköt magat a hirtőbe, mintia se kezével se lábával nem bírta (Fal: NA: 11). Mikor fel for bennünk az isteni szerdem, oly vigasztalás íri szívünket, hogy aliglan bír véle gyarlóságunk (61). Minden fűtenetben bír szívvel és egyetét istenével (Fal: NE: 311). Nem bírok magammal (Fal:

TÉ: 739). Magad azonban bír magaddal, bír füleiddel, annyit eresz beléjék, a mennyit el-tűrhetz (Fal: SzE: 518). Semmi tagjával nem bír, nem lat, nem hall mint kellene (534). Örömk nagysága miatt bírhatyok magokat (554). A Pán botja alatt a nyáj hullott, veszett: rossúl bírta magát, egyveleség esett (Fal: Vers: 914). **3)** par sum; gewachsen sein. A bűnnel, pokollal, karhózzal en bírok (Mel: szJán: 54). Egy részét bírná, egy részét nem bírná (TFly: Hároms: 126). **4)** [possum, potens sum, valeo; vermögen]. A Frangapán wrak kik Dalmatiában és Horvat országban nagyot bírnak vala (Helt: Krón: 59). De nem bír barna hághora (Czecl: Japh: 119). Ugyan csak nem bírod, akar mint szepelkedgyélés (Matk6: BCSák: 304). Ki tized, ki egy tallért át, amint már bírja magát (Mik: Törl: 95). **5)** [dominor, rego, impero; herrschen]. Nem akaryuk azt, hogy mynketh te bíry (VirC: 67). Vezzöbe bírod öket: reges eos in virga ferrea (DöbC: 16). Miért kedig annas nem bír vala az esztenlőben (WeszprC: 75). Vitek ötöt Pilatushoz, ki akoron bír vala Ierusalennel a ezavar után (82). Ég kiral, ki laurum orzagot bír vala (DöbC: 5). Byryatok az ty lelketeket (ComC: 10). Byrya az en nepemet: regat papulum meum (IordC: 359). Meg kerde (Octavianus), kil bírná ő vanna ez velagot (DebrC: 50). Az byzon kiral, ky ennen magat tygyya byrya (ÉrdyC: 27). Orzagokon nyezen zama, mert nap tanadattal fogvan nap nyvghatthyg el zandlwan mynd ezak ewmen maga byrya (ÉrsC: 461). Az urast földem egétfömbé byrya vala (KazC: 110). Byrod wkeh was ostoral: reges eos in virga ferrea (KulesC: 3). Mikoron Bela kiraly jó szótartással és igazsággal bírná az orzagot, minden emberrel kedves lón (Helt: Krón: 17). Egybe veszo Rudolff ezászárrel, ki akoron bír vala Byts orzaggal (99). Azoc a kurnak vyan bírnak vala véle (62). Az asszony nem csak házat bírta, de az községet is nagy bölcsen oktatja (RMK: II: 36). Az ew neget, kit nea lyozot, tygyad byrya, igazgatny (Ver: Verb: Előb: 1). Az bírodalmokt kegyetlent kezdtek az emberek bírn (89). Ki az ő szait hazaneget nem tudja bírn, az istenek hazara ínkab nem viselhet gond (Fél: Tam: 327). Elő volt a hatalmas kiraly udvarában; mindemel bírt, mindemelk parantsolt (Fáz: Préd: 54). Uram te bírtál az én vesémmel (Zvon: Post: 115). Az egész hadal és szeged bír (Bal: CsIsk: 371). Olyan az elnök mint a kék ég, midőn a hábori bírja (SzD: MVir: 75). **6)** [occupo, subigo, in dilectum redigo; besetzen, unterwerfen]. Mongatoc nekem, ki legem emeg, ki ahegket bírná: qui montana obsidet (DöcsC: 17). Thidom, hogy Tokajlan fit yttetek velenok az baskay thorokrol es thidom byzonál, hogy Regeczek bírthak, mostis oha byryak megl (RMNy: II: 398). Mely tartományidat Romához bírod (Gosárv: MagyB: Előj). Parantsollyon elsőben kiki magával, és leg ottan az előle nyughatlan ingó vgyódotait zabala alí bírhatya (Fal: UE: I: 395). Bírjad a sziveket magadhoz (SzD: MVir: 52). Békéségre nem bírhatom bús szívem háborzásit (76). **7)** [impello, commovo; bewegen]. En erzekensyemet lora nem byrtomla, mert nezesynde vetkeztem (VirC: 1). Akaratodat erre bírhatad (ComatC: 15). Vagyoc bűns isten előt ért erzekensyemet lora nem bírtomla (Azend: 200). Á lelek oha ne tuskoldniék es ölet ne bírná a telé (Lóp: PÜik: 1195). Nagyra bírja embert a köntelenség (SzD: MVir: 11). **8)** [sustineo; aushalten]. Királ lát, hogy nem bírhatja töfökeknek sokaságát (RMK: II: 29). Osztan az mohon be íjt víztől meg nehezeden, sem feyzerpokat nem bírhatya vala: graves deinde avido hausto humore non sustinere arma (För6: Curt: 395). Almelkodik rajta, hogy bírhatya füle a hüvelni datum vel crassum ad pollicem Kr.) nagy nap keleti gyöngy töppéket (Fal: NA: 114). **9)** possideo C. habeo, teneo; haben, besitzen, inne haben. Vala neky ystemek haritya, ky byrya vala ezokoldew celetnek es ystony edes elötnök nagy malhatyat (EhrC: 79). Birtam kégec mendémet (DöcsC: 9). Ne akarintoc bírnoc uramat (MümlC: 31). Ez paradyzomot ezak ew magok byryak (VirC: 11). Ad el minden jozagodat, melyeket bírz (81).

A nagy iot amög bogdultac bíryac (NagyszC. 208). Birnak örök bekessegtől (SindC. 1. Myndön ianath istennek bíryank (2). Az kazdag, ki mind azokból, kiket itt ez vilagon bir vala, eg' ceppenet vizet nem ierhet vala az mas velagon (BodC. 12). Mykoron ez ifyo byrta volna az scolat sealy tudomaiban es annak vtanna halgatot volna tevunen kevinyvet (DomC. 211). Parisban byrta az studiomot nagy tyztesseggel zent jrasnak oluasaban (217). Ember vagyok byrwan en alattam vytezket (JordC. 375). El aad myndent, kyket byr (396). Myndentek tuggya: az ew edeenyett byryna meg zentöltsseogben (ÉrdyC. 353). Hwz ezendeeg byrta az tyztöt (508). Ne byron engemeth az pokolbely kesertheth (ThewrC. 150). Ezen házakhoz mindíg azon ember-ek eleik bírtak (Nyr. XIV.515). Igen eszessen bira az ő tisztüt (Helt: Krón. 28). Készültyetec hozza, hogy az ő gyermeki fel ne labogyanac, es őrekségül ne bírhasssa a földet (Helt: Bibl. IV.31). Az mivel bir, őrmest közli emberekek (Cis. K3). Az hiel, holot az halvayn vala, vala eg' völgen, mel földel eg' ember bir vala, kinek Hiamom vala neve (RMNy. II.48). Az en wram es az en germekym penzen el nem attak az jozogat, hanem chak hatalmakkal byryak es elyk (LevT. L80). Az ő ősik hatalmassyl bírtá Botes hazanak felet (301). Ha chak egethlen egh halam volna, the ke. kylthem volna, de byzon nem byrok wele, mert a czeghe el bomlot (333). Zalagalul birjak: pignoris titulo (Ver: Verb. 45). Es mindeneckel bir, ő maga penig nem bíratatit (Deesi: SallJ. 2). Ezek bíryac vala az tisztkekel, orszagokkal, es minden egeb dolgokkal (Deesi: SallC. 28). Vagyon elege, de más bir véle: tantali hort (Deesi: Adag. 86). Szabad bíryunc marhat, czac ő ne bíryon minket (Born: Préd. 552). Tijéd vagyoc mindeneckel, az nyelkyet én bíroc (Kár: Bibl. I.326). A ki lelkielket meg-szabadítta a bűn-ek es pokolnak rabságából, annak nagy erővel kell bíryna (Pázam: Préd. 154). Hogy magokat jó állapotra szabják es nagy jókkal bírhasssanak (MA: SB. 131). Bár nagy bülességgel bírya is (Czegl: MM. 51). Soha a Christus nem bírt valami tudatlan-sággal (237). A lutheránusok templomokat es kápolnákat bírynak (Matkó: BCsák. 121). Birnánk az 7 vármegyét, ha szünte contentationknak kellene lenni is másból, de mi erre sem akarunk lépni (RákGy: Lev. 177). Az jozogat byryatok, oltalmazatok jo vrain es atiamfai az en gyermekimnek fel nővetygien (Radv: Csal. III. 87b). Az mely Mészé pusztan való kutat telekestül bírynak, el akarta volna tőlük vönni (MontME. 193). Tótok bíryak az darab országot (Thaly: VÉ. II.3). Drága kincs a jó hír, valaki azzal bír es meg tuggya őriái (Kisv: Adag. 52). Gazdagsággal bíryi es azzal nem élni éppen semmit nem használ (241). A praktika kettős, ki nem érti az nős, bír az együgyű szível (417). Meg se gondollya a nemes-rend, hogy más végre bírja a földet (Fal: NE. 65). A kik keveselbel bírynak, gyakorta a világi betsületnek udvarában-is előb' ilnek amazoknál (Fal: BE. 591). Vidámság il homlokán, nem vét, szívet mind azon tsendesség bírja (607). A nagy világon bir iszonyú hátárt (Könyi: HRom. 73). Minek nekem, téged bírván, egyéb kints es gazdagság (Orczy: KöltII. 135). **10**) [destino; bestimmen]. Fűcsy uram megizené, hogy ő az mi leányunkat Zsófiát elvonné; mi váltig voltunk azon, hogy haladjon, de ő azt mondotta, hogy ő felfogadta, hogy ez farsangon tudnia akarja, kit bírt isten neki (LevT. II.41).

[Közmondások]. Heába evez a szarka, nem bírja a farka (Fal: Vers. 912). A mit sokszor erős kar nem bír, meg-bír okosság (SzD: MVir. 67). Az bir magával, a ki mondhattya napoként: éltém (uo.). Dúsnak es szegénynek sorsát isten bírja (180). Szegény ember szándékát boldog isten bírja (382).

égybe-bir: [conjungo; verbinden]. Amyulta penig az vr isten minkethi aniadal egybe byrth, amny keveseth jozsgodbol győfythetteönk, az is anyadhal wagyon (Radv: Csal. III.174).

égyüvő-bir: ∞ Ez falu régonten mind egészen Eesod várához bíratott; mikor együvő bíratúék, szép alkalmazosság volna (Gér: KárCs. IV.292).

el-bir: **1)** [devinco; subigo; in ditionem redigo; besiegen, unterwerfen]. Aatal meegy az Jordan vyzeen, hogy el híryad az nemzetekeeti (JordC. 218). Es sokáig luktanac egyít e Balinusokal, még az előt, hogy befőttenac volna Pannoniába es azt el bírtac volna (Helt: Krón. 4. Dán vajda Miresét el-bírta vala (RMK. III.346). (Mahumet) elbírta egy részét az Mizianak (347). Sok országot az ő fogvyerekkel elbírta (V.141). Oly igen el bírya es meg enyhéne mindeneket, hogy senki meg chac motezumi sem merne ő ellene (Tel: Evang. I.146). El-bírak mind azokat es meghajták (SzD: MVir. 66).

2) [fero, perfero, sustineo; tragen, ertragen]. Az wrysten nem hagy mynket keserthenye felette, hanem czak kyth el byr-hatvnik (ÉrsC. 274). Zenth peterth lyty nyath byra el az thenger (275).

elbíras: [comparare; anschaffung]. Szabad menetelt szerzene az őrcé életnece elbírasára, megülésére (MA: Scult. 507).

lő-bir: [devinco; besiegen]. Semmi késertet öket végképpu le nem bírhattya es el nem ejtheti (MHeg: Töszl. 100).

még-bir: **1)** devinco III.41. [subigo; besiegen, überwinden, unterwerfen]. Ne hagyjad magadat az haragnak meg byrny (DebrC. 537). Katheryna meg byra sok ollenseget (ÉrsC. 157). Es soc népeket megbírya az ő kegyetlenségével (Helt: Krón. 73). Nem kell szegényeket verni, mert ezeket a nélkülis meg-bírhaják (LevT. II.19). Im Görögországot töröc meg bírá (BFaz: Castr. A2). Ellenseget meg verte, meg bírtá, meg győzte (Born: Préd. 239). Igyekezzünc meg bíryi keuleséginket (687). Meg bírtan az őrdögöt (Kules: Evang. 221). Az közönséges anyaszentegyhaz az, mely minden eretneksegec ellen tsakod-un meg nem bíratatit (Mon: Apol. 12). Haragját meg mottekelie es meg bírya (Fél: Tam. 328). Ha magaddal nem tsakodol, vétkeidet meg nem bírhatod (Pázam: KT. 83). Ellensé-gidet megbírod (MA: Bibl. V.31). Az clericsoknac királyokká kellyen lennie, hogy ő magokat megbíryá es egyebeket-is igazassanac (MA: Tam. 1494). Kissel haddal Sándor bíry-meg világot. Űkis megbíryák világot (Zrinyi 1.35). Nem ilyen tanáchal bírya-meg világot vitéz muszulmán vér (L.114). Ezt az embert meg bírya nem tudom (Zrinyi: ASyr. 212). Az harmadik csatán Muzdzich az ostrogottusokat megbíryá (Liszny: Krón. 67). Csakhamar megbíryák ellenségüket (Mik: MúN. 331). **2)** [com-paro; verschaften]. Az erek bogdossaghuak veegheere senky nem mehet, hanem lytwnkkel byrhattyok meg (ÉrdyC. 500).

mégbíras: **1)** [regnare; regierung]. A király meg igen alkotmatlan volna a királyságnac meg bírasa (Helt: Krón. 95). **2)** [subigere; unterwerfung]. Ellenséginken való győzedelem es azoknac meg bírasa (Born: Préd. 246). A tselekedetben való maga meg-bírasa embernek (Tel: Fel. 7).

őszve-bir: [conungo; verbinden]. Asszony! ha isten minket ketten őszvebir, tanítak tégüd, kérlek hogy ne bíryjad (RMK. IV.78). Az kw ház helén való udvar laz kw fúlnak azal egietemben, az kiuel isten őzze bírya, legien szabad urasagaban, es epechen raita (Radv: Csal. III.187).

rőa-bir: [permovere; bewegen, überreden]. Kerem kegel-medet, byrya rea az tanukat, kyk előt az kyrathu megh elteben tette az hagyomanth (RMNy. III.61).

Bir-ik: [in ditionem venio; unter die herrschaft kommen]. Tsak alig ha kezére nem bíryk (SzD: MVir. 66). Pogány kézo-birtak a fáradságos verítékekkel ötüzte-tett tartományok (uo.).

Birakod-ik: [regno; herrschen]. Nem vgy kezdenenac bírykodni, mint az pogányoknac királyi (Mon: Apol. 344).

Birakoz-ik: [possideo; besitzen]. Józanon tudnak éhni ő magokkal, nem bíryakoznak mulandó javakkal (Orczy: KöltII. 113).

Bírás: possessio C. [beszél] Myt akaraz adhoz ez zent ma hasznak byrasara (DebC 72) A megnevezett szállásokok szabaddan bírása (LévC II 187) Az fölöknek bírásában csak egy talp nyomatos solum nem bír (Deyflor: Éjón 23) Javai nem minéink bírás-képest (Mad: Evang. 584)

ház-bírás: castaldia C. hausverwaltung

Bíratlan, bíratlanság

magá-bíratlanság. Kiket király nem tarthat, vala az magá bíratlanságtól (Mondók II 123)

Bírdogál: [possideo; in besitz haben]. Alattomba a jóságot mind bírdogálnak (Ver: Verb. 16)

Bírkód-ik, bírkóz-ik: [contendo, certo; kämpfen, streiten]. Hát bírkódní keztek mind ketten (Zrínyi I 17) De csak azoknak mutatód érdeket, az kik ellenségtől bírkódnak ellened (II 28) A bírkózók azon vadnak, hogy egy-másnak máit fölökkel leüssék s gantsot vessenek (Czegl: Japh. 247) A tsászár előtt a bírkózók bírkóztanak (Mik: Tört. 18)

még-bírkózik: ∞ Azt végezék néhányok, hogy erővel, mások, hogy észszel kel meg bírkózní. Eredelmással (Fal: NA 125) Néhéz meg bírkózní Románissal (Fal: Const. 845)

Bírkózás: [certamen; streit]. A bírkózásban pofozzák egy-mást (Czegl: Japh. 247)

Bíró: 1) [habens; besitzend]. Az kuzalagszokki, melyek zoktanak az evket bírókat ovvok halaha vetni, ev nyta nem hatalmazhatanak (VirG C 128) Buzl, vr, főier, es valamí bíró, nekinek vagyon valamí bíródná (Mel: Kir. 307) Venus es Mars bírója lenen, tízát es szarant szerezece (KGúz. 1582, Fv. 4). 2) [patens; vermögend]. Mikoron a Román bíró a eszarának eh dolgot meg mondotta volna (DebC 123) Nagybírók vattok tí, hog nem vintok sok verobezelék: vos multís passoreulis praestatis (szk: Újt. I 6) 3) [praetor C. iudex MA. richter]. Eg bíróne napiban, minden a bírae fejedelmekedue vala, fon első a földön (BécsC I 136 39). Ha en belzebuppal vetecki örödozket, tí bíróe kínel vttice, azért ok lezace tí bíróe (MünchC 30) Az egi rend öl az bírókat illető zokkón (VirG C 177) Az vtolso napon e világnac a Messias leszen bírája (Helt: Bibl. I 26) Fehary, gosh, bíró (Ver: Verb. Szót. 33) Ah zent apostolok mí nekünk bíránk lezace (Ozár: Christ. 311) Az byro hazathol ellen hely zomzedhoz menthem (RMNy II 191)

[Szólások]. Egy pokolba mind előér, mind a hamis bíró mind a hamis tanúe (Helt: Mes. 19) Arany-sírt kent a bíró kezére (WF 307) A bírónak a szemé it a jándékkal bököt (szk: MVir. 16) A bírónak, szájat bédugni mo. A bírónak szívéet adománnyal előtűni mo. A bírót adománnyal előtűni mo. A bírót lábáról leszedni mo.

[Képmondások]. Köt is a székérel, bíró a törvényel szokott áhuzozni. Juhelias lites, amigac somnia curas (PFB) A bíró más ember véreit szükön költse (szk: MVir. 68) Bigolyis bíró burlujóim. Cop. Gramm. 176) Bigoly is bíró az ő házában (8)

akasztó-bíró: iudex capitalium (Belius: NotHung. I 50 Kr) bor-bíró

borbírótság: Borbíróse mellett sokat szenvedel, so mosz s jó bíróben tisztak meg, felelek (Nogr: IdvK. Előb. 11)

esal-bíró: [praedictus iudex; ein trauhosor. richter]. Kárít néha az ér es obe veszi, hman esal bírádat eskélke (Újt. RMK III 16)

esalfal-bíró: [holophant, homolochus C. pass-nacher, possessoris]

esür-bíró: villicus PFB. [verwalter]. Officiolatusok és szabadosok: egy főbíró, két futosó bíró, egy esür-bíró (Gér: KárCs. IV 216)

üggyeztetető-bíró: isostates C. friedensrichter

erdő-bíró: [magister silvae; waldaufseher]. (Gér: KárCs. IV 257.)

exequáló-bíró: [executor]. A halál az istennek exequáló bírája (P: PaxA. 27)

fa-bíró: [senes silvae; waldaufseher]. Kölsége lett falbírók nek utjában 1 ft 53 dl. (MondME. I 566)

falusi-bíró: [magister pagi Com; Jan. 142; dorfrichter]. A parasztor az ő polgár mesterekece, falusi bírájoknac engednee (Com: Jan. 142. 175)

fej-bíró: [caruifex; henker?] Pálly Balás szegedi fejbíró (Mondók III 11)

fogadott-bíró: [compromissarius PFB. [schiedsrichter]. Fogadott bíró, kínek ítéletén mind a két fél meg-áll: compromisarius PFB.

fogott-bíró: [compromissarius, arbiter, iudex honorarius non e lege datus C. arbiter Major: Szót. 63. [schiedsrichter]. Fogott bírákat hívtak össze (Nyr. X 121)

fő-bíró: 1) [consul C. Hannibal fő bíróvá választott (Balog: Corn. 237). 2) [praetor urbanus; oberrichter]. Fő bíró, eskütök es minden tanazok, polgarok (RMNy. II. 1). Ha ezt io byzonszagoknal ren rakhattiak, az fő bírónak három gyramal tanzozok 3) Gergely deák, kí akkoron is főbíró volt (Gér: KárCs. IV 318) Legelőb idő halálékkal két hónap alatt tartozzék az sárospataki akkor az időben levő főbírónak es tanúsának azon pénzt kezekhez adni (Rady: Csal. III 204)

föbíróság: consularis C.

futosó-bíró: [appretor Com; Jan. 162. [iudex minor; kleimrichter]. A város szolgái, futosó bírái (Com: Jan. 131. 162) Officiolatusok és szabadosok: egy főbíró, egy futosó bíró, egy kerülő (Gér: KárCs. IV 289. 286) Szabadosok: futosó bírák ketten, egy révész (296)

hadí-bíró: [praetor rerum capitalium Com; Jan. 145. [stratrichter]. Fejben járó dolgokat igazgató hadi bíró; praetor rerum capitalium (Com: Jan. 145. 179) Azoknak, a kik kijíttek, hogy hűségünkre őket megcsoktévén, jóságok restituáltassék, parancsolunk hadbíró Kujdy István hívünknek írántok (Rálf: Law. I 159)

hajó-bíró: [magister navis; schiffsherr]. Es vepce ő hozia a hajóne bírója; accessit ad eum gubernator (BécsC 210)

ház-bíró: [pater familias; familienvater]. Az reszegegh az ház bíró embert böczületleme teszi az énei közt (DesG: Préd. 33)

ítelő-bíró: [iudex, isostates, disceptator C. iudex, praetor MA. praetor urbanus PFB]. Ewhe író, dolognak itelő bírója; quaesitor C. Atclew byro matasswl valasztan (ÉrlyC 500) Ezegyeknek ytelew byny (KulesC 156) Az véne idő bíró előtt állanne (MA: Seult. 121 921)

mégítelő-bíró: [iudex; richter]. Az isten ma vagy hóhup mí megítelő bíráne leszen (MA: Seult. 610)

király-bíró: [comes regionalis; oborgespann]. Vacsorán az királybírónál voltan (Mondók XVIII 28) Szabeni királybíró, Lacz János uram (ÉrdTört. I 173) Andrási Mártonnak a fia egynehány széknek fő király-bírája (Gyöngy: Chr. Előb. 8)

kis-bíró: 1) [appretor; kleimrichter]. Mkor kisbíró uram Oesra mént az kalonesi fő megbáreni, akkor kölség volt 36 dl. (MondME. I 7 19) Nográlban az vorta tara adott kis bíró

uram 33 ft. (57. 146). **2)** [conscientia; gewissen] Az kis bíró erősen furdal vala, hogy ily könnyen e mellől el nem kell vala memem (Pázm: 5 Lev. 108. MF.). Mindenütt magunkal hordozzuk a kis bíró (PF: PaxA. 82). Hallván ezt Thiamus megpöszöl az vere, az kis bíró szótján tüzet a szívére (Gyűgy: Char. 291). Éles török gyanút furdalja szüntelen szíveket a törvénytelen kis bíró (Csizi: Sij. 190). A furdaló kis bíró, a lelki íméret haragos pörben szálla véle (Fal: NE. 77). Mindenkor vigyázok egygyik szememmel lelkeure; a kis bíróval nem vagyok pörben (Fal: NU. 140).

köz-bíró: 1) diaeteta, sequester C. arbiter PFB. [schiedsrichter]. (MA: Scult. 921). Köz-bíró, fogot embert választanak; arbitrium sibi deligant (Com: Jan. 133). **2)** [iudex summus; ober-richter]. Senki a zsőlóknak királyok nem vala, csak közbíró őket akkort bírja vala (RMK. II.260).

maga-bíró: 1) [validus, robustus; rüstig]. Moskos, az az maga bíró tíno (Mel: SzLán. 152). Egészeség és jó maga bírók valának (Mad: Evang. 133). **2)** [liber; frei]. Maga bíró fő városoc Constantinapol, Athenas, es többce (Börn: Préd. 518). **3)** [potens; mächtig]. Maga bíró polgár; dynastes C. Nem ez-szalad urak között, sem penigen az maga bírók között; non ex baronibus, nec de potentioribus (Ver: Verb. 59). Jó Tót Mihál régen magabíró vala (RMK. III.62). Mit diés-kelel a gonosz-bau oh te magabíró? (Kár: Bibl. I.560). Maga bíró grófok (Com: Jan. 142).

magabíroság: [dynastia]. Az ország alatt nadnac maga bíroságok, ispánságoc, vármegyéc; sub regno sunt dynastiae, comitatus (Com: Jan. 143).

másképebeli-bíró: *subditus iudex PFB.

ország-bíró: 1) iudex curiae regiae Ver: Verb. 62; [landesrichter]. Ország birayának meg fogoy es sebhety (Ver: Verb. 98). **2)** [consul]. Ország gúlese leuen országbiróina tete-tence az M. Tullius Cicero es C. Antonius (Decsi: SallC. 18).

öreg-bíró: [praetor urbanus; stadtrichter]. Mikor öreg bíró nam Onadbaume, ugyanazon embéroknek adott költségekire 1 ft (MonTME. L49).

paraszt-bíró: [iudex civilis; civiltichter]. Tamas ersököt a cancellariussagert paraszt bírák eleiben idéztek (DehC. 81).

péritelő-bíró: disceptator MA. [gerichtsrichter].

rév-bíró: limenarcha PFB. [hafeumeister]. Révi tisztartó, rév-bíró: limenarcha PFB.

Simon-bíró: uxorius PFB. [siemandel]. Kontyot fel-tévő férjfi, Simon-bíró, Arda Pál badába való; uxorius PFB. Mostan nincsen tisztességek az jámbor firjeknek, nincsen böcsületek, mert az új menyeknek nincsen fejedelmek; ingyen majdan Simon bíró leszen beinek (RMK. II.155). Ifjak csak megcsüfolnak, tégület mondnak az Simon bírónak (IV.79).

szék-bíró: [assessor sedis iudicariae; bezirksrichter]. Fő directorá tészik, vagy szék bírájává vagy tábla fiává (Félv: Dics. 58). **2)** macelli praefectus SK. [inhaber einer fleischbank]. Vallja városunk székbírája mind az három mézárosival egyetemben, hogy Fejér Pálné vitt az város székből pénz nélkül lust (MonTME. I.78). Ezt is mondta: hogy hamis Tallas János is, a kopasz kurva fi. hamis a székbíró, hamisak az mézárosok, hamis az csalár is (L.79).

szemét-bíró: [curator stercorei; mistaufseher, mistträger]. A fejedelemtől fogva a szemét-bírosig mindennek férfi és asszony-nak nyelven vagyok (Dehl: Élet. II.12).

széna-bíró: [custos foeni; heuaufseher?] Tatár Mátyás széna-bírónak adtam 20 d. (MonTME. I.183). Nagy Miklós széna bíró oda való járásában költötte kis Jakabtól felkérte költsön pénzt (239).

szolga-bíró: iuridicus MA. biloculus, bilotus PFB. [stuhl-richter]. Az haraghi ezink minden riam vagion az vraltul az solgabírákval osve (RMNy. II.185). Dwawoyezra ten kylthe az zolga biyoth eroo hatálokkal byrsaghiuho (127). Az var-megyé kyboelathia az zolga byrakath elhiekre (LevE. I.122). Az ország törvényéne meg-vetőre az ispánnac, directornac, solgabírónac vigyázi kell (Com: Jan. 136). Solgabíró (s esküdt urainékkal egyetemben (MonTME. I.72). Vitt ő kegyelmé az solgabírónak 1 paplant (130).

tőke-bíró: [?]. Hamis (cszo), a vagy tőke bíró az olyan, a ki az igazat megítéli ugyan, de az ártatlant meg nem oltalmazza (GKat: Vált. II.337).

udvar-bíró: provisor MA. Nom. 2 267. villicus Com: Jan. 72. [praefectus famulitii aulici; hofmeister] Amak előtte a gonoz Judas vhar bírái valah Pilatosnak (WeszpC. 37). A éazar az vdnar-bírónac parancsola az azzout deile ő palotnába vinnie (NádC. 620). El adae (Józsefét) Parado keraf oduarbíráimac (GnyrC. 24). A het odnar bírák auzgi dolgosoc, kiket az özyevi azzoni alatok zolgalatira valasztottamc (DehC. 64). A város bíráimac kezében ada (122). Ellikim, a kiralyimac vdnar-bírái (Helt: Bbl. IV.59). Myhaly wram vdnarbyrayanak is az rutzot meltoztassa kezetek kezében (RMNy. II.326). A provisor udvarbíronak hívjuk (CorpGram. 323). Valóban volha Sárosnak szüksége az jó udvarbíróra s kortészre (RákGy: Lev. 205). A kire majör biztattate, majör gazda, udvarbíró az (Com: Jan. 72).

[Közmondások]. Igen gondol király vdnarbíronal (Decsi: Adag. 69, 77). Király nem jádzik udvarbírájával; *aquila non captat muscas PFB. Igen fél király udvarbírójától; de lapidi volam PFB.

udvarbíroság: [officium provisoris; hofmeisteramt]. Tiztar-togat, udvarbírosagot, epsansagot rendelnek országolnak, tartományoknak (Gyarm: Fel. 204).

[udvarbíroszkodik]

udvarbíroskodás: [officium provisoris; hofmeisteramt]. Udvarbíroskodásnak teljességgel nincsen iloje (RákF: Lev. I.193).

vár-bíró: *comes castrí PFB. [burgvogt].

város-bírája, városi-bíró: *praetor urbanus PFB. [bürgermeister]. Város bíráinak dolga szorgosula (Gyűgy: Char. 126).

vásár-bíró: agoranomus C. Nom. 2 269. [marktrichter, markt-aufseher]. Az kecyer-sütőhez sem illenek, hogy egy garasoc ezpoert két garast venne; sőt az vásárbírák-is meg bántetnek erotte (Décsv: Fel. 829). Officialatusok: egy főbíró, egy fűtő bíró, hét kerülő, egy vásárbíró (Gér: KárC. IV.339). Minden posztiónak fűtő vásárbírája van (RákF: Lev. V.319).

vice-bíró: propraetor PFB.

világ-bíró: [terrarum dominus; weltbeherrscher]. Arystofiles irya világ bíró Zandornak (ÉrsC. 263). Azt hiszed-e, hogy világ-bíró Sándor földöz állapotban völt (Pázm: Préd. 30. Tyuk: Józ. 7). Régen szándékozunk, hogy a nagy felségű világ bíró szultánhoz emberünket küldjük (MonFrók. VIII.213).

Bírál: 1) iudico cum auctoritate iudiciaria MA PFB. [urteilen]. **2)** iudicem agnosco, profiteor MA. PF. [jemanden als seinen richter anerkennen].

még-bírál: 1) auctoritatem confero; jemand zu ansehen bringen PFB. **2)** [iudicem agnosco; jemanden als seinen richter anerkennen]. Meg vetni a bírákat, meg nem bírálui; *reji-cene iudices PFB. Meg-bírált bírónak ismétto ember valami dolozra (SzD: MvVr. 68). Végzőseit meg-bírályunk; azoknak fejet hajtnak (36). **3)** [rationem reproco; verunftwähllich machen]. Ha emec (tanácsunk) sem kezdene helyt adni feleséged, ígérétéd be nem teljesítené, magadat bírályunk meg (RákGy: Lev. 102).

1. Birokód-ik: [possideo; in besitze haben]. Hamissádnak mondia az paruznakat, azért hog' maseval birokodnak es azzal annak vra ellen gonoszul elnek (Dicső: Pál 47).

2. Birokód-ik, bírálkód-ik: [iudicem ago; den richter spielen]. Nem illik semmi igazsággal öszve, hogy peres fél birokodhasson (Megy: Odj. 126). Anglia bírálkódott s egyengetté az nyelvek dolgait (SzD: MVir. 68).

Bírólkodás: [iudicatio; entscheidung]. Nem szabados a szent írás értelmenek ki sáttárlásában való bírólkodására nézve (Dicső: Pál. 230).

Bírólkodat: [procuratio; stellvertretung]. Ponceus Pilatus Ideában bírólkottának ideiben: procurante P. Pilato Iudaeum (MűnekC. 112).

Bíroság: **1)** [regnum, potestas; herrschaft, macht]. Meg fogatni zeit petert ces az zundekek, hogy egy maus wtan myral meg íletúce az zeit apostolokath es az ew byrosaga aneawal nykab meg erőssödnek (ÉrdyC. 302). Dyocleianus byrosaga alat zemvedenek (571). Lezen az Satan fejedelen the byrosaghad alat mynd eredke (ÉrdyC. 118). Erdégek byrosaga alá wettethnek (194). **2)** iudicatus, praetura MA. richteram PPB. Bíroság alat való város: iudicariae potestatis oppidum, civitas; bíróságot letenni: magistratu abire PPB. O vram Ihus Xpus ymadlak thegedeth yewende byrosagoderth (PözsC. 18). Híló mesterséget avagy bíroságot valakire adgyak (Ver: Verb. Eöb. 61). Minden bíronak csak az ő byrosaga hataramban vagyon hatalma es meltsaga (Ver: Verb. 350).

[Bírosít]

még-bírosít: [in iudicium accessio; vor gericht fordern]. Megh erítettk az Demessny Balyatol, hogy te kegelmed előt Zewez Demether megh byrossytotta, azért kerywk kölet, hogy az Demessny Balyatol zabadyez fel (RMNY. III 84).

Bíróskod-ik: [dominor; herrschen]. Ydegen nemzet byroskodyk vala ydosagghban (ÉrdyC. 302).

Bírodalom: **1)** possessus C. [besitz]. Mvenden bírodalmúnc es zoldánc te zeneled előt vadúnc (DicsőC. 11). Nem írnak az istenek wtan, az kyk az byrodalmak zoldaltatasaban tyztessegek es ownon hazokat kymnyak (VirgC. 132). Teghed nem az tho ygassghoderth es yo voltoderth wyzen be az yo földnek byrodalmava (JordC. 218). **2)** imperium, regnum C. dño MA [herrschaft, macht]. Idő közbe való bírodalom: interregnum; valaki bírodalma alatt való: subiectus C. Ky nem nem vezeték Judanak nemzetöl az byrodalom (ÉrdyC. 302). Ez ország byrodalmu el veseték te towld (514). Antiochus byrodalma alat (497). Bírodalma vagyon önön akirátyán (Helt: ÚT. u. 1). Lezen tíz városon bírodalmu (Sylv: ÚJT. 1114). Bírodalmok alatt lezetek az vnekek: subiecti ostote senioribus (H 127). Bírodalmat vót es orszagot az ő ellensegín (Mel: SzJán. 491). Az királync bírodalmúnc hetedik esztendőle vala (Kár: Bíbl. 1123). Ninczen bírodalma az ő felkén (618). Jozsák, bírodalom és uraság: dño et domínium (Com: Jan. 113). Éris bírodalom alat való ember vagyok, vitézek lévén alattam (Kár: Évang. 129). **3)** diocesis C. [landschaft].

Bírodalmas: [potens; mächtig]. Mind ez szeles világ meg ismeri az terünte istent, hog' it mind hegekén, völgyeken bírodalmas legén (Szék: Zolt. 198).

Bírodalomság: [imperium, regnum; land, landschaft]. Királyi bírodalomság (Bán: Prób. 60).

Bírság: **1)** [iudicium; gericht]. Ummagonecz ez segeín ember bílki ért, lung bírságot ívta, mend vy secuti es mntteí enziem íov feled íochtomia ílezi vvt (HB). **2)** muleta C MA. stragold. Az m bírsághoz való: multatus C. Egy nemes ember satzodtassokkal es bírságokkal így| nyomorgattya vala a szegény íohagyokát (Helt: Mes. 116). Byrságot Miklos Deaknen

az kurusagert wettének, hog' az vra halala után ket ezten-döwel gemekke let volt (RMNY. III 49). A németek e hetet nagy létü nyelveken karwah az az bírság létnek híjak ana régi német igérb: kar, mely bírságot vagy büntetésért való elég-tételt jegez (Mad: Évang. 297). A ezégérés vétékekért bírságot avagy büntetést kell vetni (Com: Jan. 136). Kufárokon vöttünk bírságot díjok nem jó méréséért (MonTME. 1266).

béke-bírság: [aestimatio litis; processtaxe]. A biro semmy beke bírságot nem webet (Ver: Verb. 52).

parázna-bírság: [muleta stupri; unachtsstrafe]. (SzékOKI. II. 125).

pénz-bírság: *pecuniaria poena PPB. muleta, bírságum PP. [geldstrafe].

Bírságum: muleto MA. adgyvo PPB. muletam facio, írrogo PP. [mit geldstrafe belegen]. Nyavalyásd bírságotatice az olyan mező, az melync gazdája, miképpen kellene azt művelni, nem a majör gazdát tmíttya, hanem atól tanulja (Prág: Serk. 623). Az szegény embert rettenetessen bírságotlyác (687). Könyörítetesség nélkül bírságolják őket 12 esztendővel ezelőt lett vétékrel is (MonOKm. XXIV. 185).

még-bírságol: muleto C. MA. muletam *írrogo PPB. [mit geldstrafe belegen]. Bírságotlyác meg száz síelussal (Kár: Bíbl. 1179). Még megbírságotlyác az igazat nem jó (MA: Bíbl. 1593). Akárki is az bírának ellene zugódnék, szabadságot adnak az bírának, hogy azokat megbíntethesse, bírságotlyássa (LévT. II. 219). Az bírának is szabadsága legyen a város szokást szerint megbírságotlyi őket (263). A dítséretessen torgódott erős vitézek vitézi jelekkel fel ékesítettvén, meg-nemesítettnek; az által futott pártosok és edgy féltől mászh állottak megbírságotlyának (Com: Jan. 152).

Bírságlás, bírságolás: censio, muletatio C. muletatio MA. [bestrafung]. Az censor, az ki bírságlást bíntette az embereket (Prág: Serk. 12). Sokat főre lábra lenni megengedne, hogy az nyuzásra es bírságlásra annyival több alkalmatosságoc lehessen (688). Azokrak hallgatás erős bíntetések, nyomorgatások, záloglások, bírságlások alatt szokatlan pápistai cerimóniákra kényeztetémének (Szal: Krón. 116).

Bírságló: censor, censor MA. Elsőben is királyoc volt az igazgató, az után censoroc, bírságló bíró (Prág: Serk. 157). Cato háromszor főbiro, kétszer vizsgáló az emberek életénc és erkölcsénc, az erkölesteleneknc bírságlójóe (818).

Birtok: **1)** possessio MA. [besitz]. Aldozeek zeit hwgo pseppek atyánk myndemmel yavaywal es byrtokywal (ÉrdyC. 635). **2)** potestas, jus MA. [macht]. Leany, ky w attyanak byrtoka alath vagyon (JordC. 189). Az neop, ky my byrtokvuk alath volt (181). Adnak az zeit apostoloknak byrtokok alaa (ÉrdyC. 121). Az testy erce ekensegót az leel-kek byrtoka alaa haytany (501). Byrtoka es hatalma alá vettethvo (582). Az törünnök birtoka alatt vadnak (Sylv: ÚJT. II. 7). Az Seir lézzen az ő ellensegúnc birtokában (Kár: Bíbl. 1113). Yruk halát szonvedt Tibérius esiszar birtokának tizen hetedik esztendőjében (Láz: Kal. 231). Birtokodban es te hatalmadban Eurydice mwtan áll (Zrínyi II. 139). Az eu gyermekénc, Janost es Miklosth anyonk oltalmul az ke. birtokába mint atiaditát (Radv: Csal. II. 85).

BIRKA, BIRKE (*berke* Adám: [ovis; schaf]. Ha birka szarvában bívünk is, felle-rosnek (Rákóty: Lev. 533). O éles ányékok, arkádi domboskák, hol vagytok, hol vagytok o birke juhoskák (Orey: Köhl. 192. MF).

Birkás, birkós: [opilio; schäfer]. Feles újajra, birkásokra, juhász leányokra, pástori tselődre akadott (Fid: TÉ. 151). Juhász, birkós: schäfer (Kírlész. 119).

BIRS (alma), **BIS** (alma): cotoneum C. cydonium, chryso-mela MA. [quittenapfél]. Az bisalma étel előtt szorít hasat (Mol: Herb. 5). Ved a bisalmánae vizét, a kit borban meg ástattál és saunayutottál (100). A bys almát meg kely törny és fachúrál és annak ehák a fizta higiat kely rea tölteny (Frank: HasznK. 21). Bis almák avagy birs almák (Com: Jan. 24. ÁCsere: Enc. 226). Az vad alma fát, ha vagyon, oltól meg bisalmával (Rády: Csal. III. 55).

apró-birsalma: malum struthium MA.

BISOP: [bischof]. Kik a bischop létől ugyan megtsömöllették (Misk: Auglud. 97).

BISZIÓK (fű). Barsalikom, bisziók-fű: ocimum PPBl.

BITANG: **1**) praeda NémGl. 344. MA. PPB. (beute). Megh yzóm es megl fogom, megh oztom az bytangot (JordC. 41). Vala nyemew preda es bytangh morha vagón, megh mosattatyk (182). Egyetenbe ayandekot advkn az bytangbol, ky mynekvkn ywtot (184). Mykron akagy nyereseezgel haza yettenek vona es az bytangot oztany akamaak, az gonoz fene Vyd yzth vezto köztök es az iandor herezegőkkel Salamon kyral egybe habo-rodeek (ÉrdyC. 398). Az sok bytangbol eg zent egyházat rakattata (399). Mykron az kegyetlenek az bytangot oztanak, nye egy veen ember ywta eda (548). Nem tudjuk, az mak miút termett az erdőn, senki marhájának meg tiltani nem meri, hanem csak bitangban marad (LevT. II. 104). Mit az férfi keres, az asszony kémélletlen tékozolja, mint bitangját ugy osztja (Thaly: VÉ. I. 120). Mintha a jó hír tsak bitang vagy is inkább' ura hagyott jószág volna, a ki éri, az parantsolhatna véle (Fál: NE. 89). Tizedeketes adot Abraham patriarcha az bitangbol (Könyi: SzPál. 434). **2**) [tributum, pretium redemptionis; stener, lösegeld]. Nazur bék unknak fizettem bitangot 200 ft. (MonTME. 1297). Vas András uram által az szolnoki új vajdának Lajos pusztáért bitangpénzt fizettünk 60 t. (262). Hatta István székbíróságára való bitang fizetést kellett felvállalunk 10 t. (297). Vött rajtunk bitangul az nazur bék az szénáért 100 ft. (314). **3**) vulgivagus MA. scurra PPBl. [herumschweifend, herrenlos]. Bitang, sohonnai: filius *terrae PPBl. Bitang fattyakat tartanak házokban (Illyef: BC-Tomp. 292). Ha befogadgyák is a bujdosókat, azokat bosszúsággal s illetlen szóval illetik, mondván: sohonnai, bitang, viz hozta (Szathm: Cent. 245). Ment ki bitang katonákra florenorum 5. 30 d. (MonTME. 1299). Végli Tamás egy juvevény bitang ökör árát adta kezünkben 5 t. (302). Az mely bitang lovat magamnak választottam, el felejtettem meg adni (Gér: KárCs. IV. 409. 454. 504). **4**) [nequam, improbus; nichtswürdig]. Mit lebelgünk ezekkel a bitang emberekkel (Bethl: Élet. 217). Ne szidd őket, ha rúnak, ne nevezd porontynak, ne mondjad bitangoknak, se disznófiának (Thaly: VÉ. I. 424). Szép jószágival sok bitang osztozott (SzD: MVir. 338).

[Közmondások]. Nints szaporája a bitangnak; nints isten áldása a hamisan-keresetten (Pázm: Préd. 636).

Bitangi: [tributarius; zur abgabe gehörig]. Újvárbm fizettünk bitangi pénzt 32 t. (MonTME. I. 162).

Bitangol: **1**) depraedor, dilapido MA. PPB. [plündern, verschwenden]. **2**) [tributum cogi; brandschatzen, ein lösegeld aufliegen]. Snin oda basa is sajnálva bitangolt akkor rajtnk (MonTME. 1259). Murteván aga bitangolt rajtnk 3 t. (315). Ajándékpénzt bitangolt rajtnk (316).

el-bitangol: **1**) [depraedor, abigo; ausplündern, vertreiben]. Hogy mehet be mynden az erőssnek hazaban es hw yozogat el teekozlany, hanem ha elezteeb meg kötözendy az erőset es az vtan hw hazat el bitangollya (JordC. 390). Erdélyből valanemmyi marhát el bitangolnak (Gér: KárCs. IV. 493). **2**) [disperdo, dilapido; verschwenden]. Mindenét el-fetsérlette, bitangolta (SzD: MVir. 13).

Bitangoló: [effrenatus; zügellos]. Irja, hogy az catholicusok meg engedik az bitangoló bagzódást (Pázm: Kal. 319. Zvon: PázmP. 104).

BITSÁG: [praeda; bute]. Ely kis leuka latuan az nemes embert, be-fítatnak az vduarba az anyajhoz es kialtuan monda: Anyya, anyya. Hol íó nemes ember, a mi vrunk. Felele az anyya: Ördög vulgye el a verszopo kegyetlen arol, talani valami dögöt erzet valahol es arra íó a bitsagra (Helt: Mes. 99).

BIVAL (bial C. bivalv ErlyC. 546. bivalv Kár: Bibl. 1305. bivalv Thaly: Adal. 120. bivalv Helt: Bibl. I. Rrr3): **1**) bubalus C. [büffel]. Bialból való: bubalinus C. Futhatnac é lonac a közirton, anag zanthatnac a bialokon (BécsiC. 225). Azonnal egy nagy byaal oda yewe (ErlyC. 546). Ez á barom, melyet meg egyetec: öker, öz, bial, janor (Helt: Bibl. I. Rrr3). Száz juh, szarvasoc, özec, bialoc (Kár: Bibl. 1305). Mint az bial vakon füt, s eszében sem vészi, hon ütökzik meg (Pázm: Kal. 164). Bial avagy vad ökör: bubalus seu bison (Com: Jan. 46). Bial vagy peniglen, ha meg akad a szarvad (Sámb: 3Fel. 123). Sikolt a nép, ökör, bial ordít (Gvad: Nánd. 31). Sok terhet el-bírván a bíhalyok, jutalmat is várnak (Thaly: Adal. 120). **2**) onager (waldeser). Mi nem reio bial (zamar), minden five vagón, avag böög ökör, mikron teljes iazol félót alland: unmqnd rugiet onager, cum habuerit herbam (DörC. 520).

iga-bival: [bubalus jugalis; jochbüffel]. Oly vastagon találád, hogy sok iga bialok sem tekerhetnék ki szemekből (Matkó: BCsák. 252).

BÍZ: **1**) [constituo, praeficio; vorsezzen]. Bodog az olyan zolga, kyth mykron bw wra el yewend, leulody yo nywel-köd-ethben, byzon mondem ty nektek, mert nynden yozagan telette byza hwtet (JordC. 433). Oh yo es hyw zolgan, mert ez kewesen hyw votal, ennel tebre byzlak teghedet (135). Kevesen voltál hiv, sokra bizlac tegedet (Zvon: PázmP. II. 290). **2**) [concredo, negotium inpono; anvertraum, auftragen]. Licentiatusokra kell biznyia sok helyeket, hogy postillát olvassanak (Pázm: Préd. a3). Sokkal inkább reá kel biznyiak az auyasant-egylizra (Pázm: Kal. 518). Ez ilyen íeletre, megh czac emberi dolgokat sem köl biznya (Zvon: Osiand. 87). Vayha ez mostani feyelelmec oly szorgalmatosc volnának azoknac megh visgalásában, az kikre magok lelkét bizzac, minemü szorgalmatossc voltanac az régi romajac (Prág: Serk. 859). Syriat Parmenio Andromachusnak birtoka ala bizta vala (Forró: Curt. 131).

el-biz: superbia effloro, confido MA. [insolesco; sich überheben, sich zu viel vertrauen]. El-bizta magát, hogy emyi sok gonozságáért senki nem bünteti: *ferox scelerum PPBl. Nem bizta el magát, fél nem fualkodott (Zrínyi 135). El-biztuk mostan magunkat (142). Övének nem tart Kristus, ha csudákat cselekedvén elbizzuk magunkat (Vajda: Kriszt. 1302).

még-biz: [effloro; sich überheben]. Magát meg-bizni: se erigere: meg-bizta magát: animus ipsi *assurgit PPBl. Meg-bizta magát: pulvere extrito decerat (Decsi: Adag. 253). Meg-bizta magát, tsatára, ütökzetre, türkölődésre indula (Választétel 20). Amazok látván erős Hektort, megbizzák magokat, ismét meg-tollyák a görögöket (Hall: III. list. III. 128). Most kezdenek a horvátok legjobban keménykedni és magokat megbizni, minthogy tudják, hogy kevesen vagyunk (Rákf: Lev. 166).

néki-biz: ∞ A lopó néki bizza magát és a gazdtól hallott szókat el-mondgya hétszer egymás után (Hall: III. list. II. 244).

reá-biz: committo, concredo, delego C. [anvertrauen]. Reá bizatott: commissus C. Tanulniák meg az hín pásztorok, mint kellyen magokat az 5 reáik bizatott iubokhoz viselni (Tel:

Évang. II 17. Csak róla bizuk, meg-tízet bosszantónknak (Pázm: Préd. 128). Bözzez Erdélyi Káspárt oda sem kellett volna bosszantatni, amíg inkább róla valamit bízni (RákE): Lav. 112. Miért kívánna nagyobb szeretetet Péterben, hogy sem a több apostolokban, ha semmit nagyobbat rá nem akart bíznia (136): Izasz. II 76. Szatham: Dom. Előb. 21.

Biz-ik: fido, confido C. MA [trauen]. Nem bízom; diffido C. Ezennek hitvenala zeit Ferenczben, hogy ew valanalkow elny nem byzlykula. (EhC. 14). Es meghaddog edeltetem az zozottelt, meglen ementem byzik (79). Nem merozanyk istenekh ingalmassagabz biznonk (VirgC. 59). Hozzad az wra, az kyz hozzad byznak (PaeC. 39). Bodogok mind, kik s benne biznak (KöbrC. 16). Jo embernek urban biznia, hog nem emberen biznia (37). Ennek meg monda az eo zandokat, byzom hog eotet az eo jo zandokaban meg nem bantaya (DomC. 215). Nylywan byzhatnak, hogy el nem veznek (ÉrdyC. 546, 567). Ne bizzatok hoza imadságtokba (TibC. 12). Ky magat byzza, hat ymmar ew zant meg nyssu (ÉrsC. 184). Hornát János látván a királyné erejét, nem biza magát az várban (Helt: Krón. 71). Megh kiáltata, hogy az ki magát bizniá, ivne az ew wara alá harcholni (Pont. 49). Nag' bátósággal hozzá bizzom (Kules: Évang. 11). Ne bizál erődföz (Deesi: Adag. 188). Ha színtem meg őszis, bízom te benned (Fél: Tam. 439). Irgalmas a mi istentök, és benne-bizókat el nem ladgya (Pázm: Préd. 4). Nem bízom annyit révézi tudományomhoz, hogy ezen tengetnek méltóságára nemék ezenni (Szeg: Aqu. 17). Gyamiban bizál barátidhozis (SZL: MVir. 51).

[Közmondások]. Ki hól bizik, ott hízik: vbi amici tibi opes (Deesi: Adag. 19). A ki hól bizik, ott hízik: ubi tüber, ibi tüber (Pfl). Ugy bizák az ő szépségéhez, mint bak az ő szarvához (MA: SB. 234).

röa-bizik: fido, confido; sich verlassen]. Uram! tudok én egyet, a kire róla bizhatik kegyelmed: ich weiss eine, auf welche sich der herr sicherlich verlassen kann (KürPesz. 93).

Bizakod-ik: confido MA [sich vertrauen]. Nem bizakottak az ő érdemében (Hoftr. 193). Ne bizakodgyane ezaz mi ma gunkban (Bom: Préd. 251). Meeg az isten fel-tétis bizakodtattya szímet, mint ha immar el lehetne isten nekülis (560). Bizakodie az ő elmében (Kár: Bibl. 1629). Ne bizakodjatoc az fejedelmekben (Mon: SzSegits. 148). Salamon bölcsességében bizakodvau nem örökdedk (Pázm: Préd. 359). Veszedeles, mikor ember csak maga saját ítéletéhez bizakodik e dologban (Pázm: Kal. 627). It (Christus) lelki országában, melyben az ő szent evangeliómae királi példájával bizakodie (Zyon: Pázm? 14). MA: Seult. 94. Az gravamenek orvoslásában ő nagysághoz bizakodtanak (MonHók. XXVII. 167).

el-bizakodik: confido MA [insolere]; sich überheben]. Senky ew hozya hasonlatus nem kelettoztyk vala. Annak okozta magában el bizakodwan erelmokesees tudomában eerek (ÉrdyC. 549). A köntec el bizakodana (Deesi: SallI. 19).

mög-bizakodik: [confido; sich vertrauen]. Bizakodgyal megh es leegy eress (JordC. 271). Bizakodjatok meg, en vagyok, ne akaryatok hely (47). Elezer meg rettene zent Antal, de annak stama meg bizakodok (ÉrdyC. 193). Hogy latta vana, meit kellemetes vana az sydo nepek, meg byzkodek riytta es meg figatna zent Petert (392). El tavozok ew zywebol minden ketolkodesnek seteteseege es meg byzkodek az zent lythen (517). Menelans meg-bizakodott vala, vtez Hectorra igyekezik vala (Huny?: Troja. B).

Bizakodás: fiducia, confidentia MA [zuversicht]. A gonosz bizakodasa kevelységhöl származik (Pázm: KT. 68. TKis: Pan. 27).

Bizakodatlan

Bizakodatlanság: diffidentia; vorzwe-flung, misstrauen]. Ha a bizakodatlanságnak oly könyv és közönségesen ugyan bosszandónak alittatott vétko oly kemény büntetést érdemelt, nem esda, hogy a mi imádságunk meg nem halgattatik (Hly: Préd. 1585).

Bizakodtat: [confidentiam exito; das selbstvertrauen erwecken]. Bom: Préd. 590.

Bizál: [confido; vertrauen]. Erdőbe ne bizálj és el ne híd magadat (Helt: Mes. 367).

Bizás: confisio C. [das vertrauen]. Az istenben való nem-bizás (KCSpk: Woll. 339).

Bizlal: [inimicum confirmo exsuscito; ermutigen]. Mindenesetwélgom byzaltattatott ystenben zeit atyanak yntesenyát: totus confortatus est in domino (Ehrc. 53). El amula ő aína erősíteni bizlafa vala (NádC. 632). Magadnak bizlalid s igeddél bizlalid tüled kijöt bölkömet (LjpestC. 17. MF).

mög-bizlal: [conforto; verstärken] (Pafincius) a feyedelemtől es a köz barátoktól meg bizlaltatok (NádC. 399).

Bizodalom: fidentia, fiducia C. confisio MA [das vertrauen]. Merden byzodalmat vete ar ystenbe (Ehrc. 149). Vram istenek-nek királa az emeken byzodalmat (KöcsiC. 79). Minckvny byzodalmat ad erwl (VirgC. 59). Vezetek byzodalmat, en vagyok, ne akaryatok hely (JordC. 399). Keli a mazatos azoni allatoknak byzodalmat az isten amiahoz vallaniok (DebrC. 21). Igen nagy bodogszag az, mikor az ember az ő istenséghel a Christusbeli byzodalomnae által őszue egyesedic (Helt: Bibl. 174. Mel: Szám. 226. Zrínyi I 49).

Bizodalmas: 1) fiducialis PP. securus; zuversichtlich]. Zyz maria byzodalmas vagy es bator (PaeC. 218). Byzodalmas leeg, kel fíel (JordC. 491). Batorok es byzodalmasok az erek eeltem (ÉrdyC. 528). Nagy jo byzodalmas es eerdemes az zent zyzeknek zolgalny (593). Ky yzazgason engemeth erök yzassagnak byzodalmas wra (ThewC. 237). 2) benevolus; wohlwollend]. Wytezlow ew byzodalmas wram (RMNy. II. 64). Irtam vala kdnek, mint byzodalmas uramnak (Levt II. 57). Szolgalatiát aínula, mint byzodalmas es kegyelmes azzonimnak (Kár: Hal. Aj).

Bizodalmasan: fiduciaiter PP. [zuversichtlich]. Vadnak bizonyos megh jegezett napok, melyeken az ér bizodalmasom meg vágatathatik (Klées. 1666. B). Bizodalmasom remssik vala kiszabadullhatásokat (Matkó: BCSák. 348).

Bizodalmas: fiduciaiter; zuversichtlich]. Eem wettem maganath eem ydwezeytembe, byzodalmasih nyulokdem w benne (KszrhC. 19).

Bizodalmatlan: diffidens SI [misstrauisch].

Bizodalmatlanság: diffidentia Com: Jan. 179. [das misstrauen]. A mint az kőnyen hitel, ugy az bizodalmatlanság is veszedelmes (Com: Orb. 812. MF).

Bizodalmatlanul: diffidenter C. [misstrauisch].

Bizodalmaz-ik: [confido; vertrauen]. E világban gretelmet vallatok, de bizodalmaztatoc, mert en meg gőztem e világot (MünchC. 205).

Bizom: confisio; das vertrauen. S' kamisa tiszt változván azomban, hogy azt elayerheti, vala olly bizomban (Gyöngy: KJ. 106).

Bizony: 1) verus, certus MA [wahr, wahrhaft]. Ew elew-sew igazban, frater Bernaldban kysaluda byzon vyadalban (Ehrc. 12. 128). Isten vagyon veled es az w igye byzoni atte zaldan (VirgC. 9. 68). O vram Jesus, ky wagy bywóókeknek byzony wylázossaga (CzechC. 16). Vala ez atya zegesszeg byzon

teretve (DomC. 130). Ky vala zent eletév prior ev byzon ezelev ember (264). Ez vylagynak byzon megl valtoya (JordC. 336). Az ystény törveemnek byzon sutora awagy temploma bolt ty atyotokkal az pwtzaban (730). A mef imazagokat toz, mindenkoron byzon zam alat taressal (VitkC. 12). Zolgallyatok vrayotokat mynd byzon zolgaak (ÉrdyC. 77). El teewettewnk az byzon wtrol (515). Te wagy en byzon meg zabadytom (ÉrsC. 32). Vrnak ytolety byzonnyk (KulesC. 35). Nag mnakat fttének benne, hog byzon erelhet vohetenek (RMNy. 1150). Kyfild Bezbe byzon embertyül (Lévt. I. 14). Bizony szo es melto, togy hozza ragzkodgyunc (Born: Préd. 17). Christus noha ket bizony természeti, bizony istenis, bizony emberis (53). Bizony bodog, hogy az egyenlő istenségbe nem lehet ez az isteni nevezetnek egyenletlensége (Pázm: Kal. 385). **2** [verum, veritas; wahrheit]. Bizonaba vram iesus bizon ez (VitkC. 86). Ha ez byzon, tywel tellyes ez vylag, haat lyhettyek (ÉrdyC. 30). Myndent agadny, hogy nem byzon awagy nem wgy vagon (507). Bizón az, hog en tütököt vizel keresztellek; ego quidem baptiso vos aqua (Sylv: Újt. 15). Bizón az, hog el megen (121). Thoklira királynak egyszer lón haragja, bizonyt nem irhatok, mi vólt annak oka (Dlov: Toldi. 7). Bizony az, hog ha nekem bezem lezen wala, en az lowat en magam megwezem wala (Lévt. I. 202). Azt hirdeti, nagy bizonyal kedig (Born: Préd. 629). gaz bizoni, hogy az ladaba meg chónütöl penzel eregbüllhet az kereset, de az papanac es az egyházac akarattia, isten irtokaban vagon helheetuon (Zvon: Osiand. 48). Nyjábun etiel a bizonyt (GKat: Titk. 329). Izgat és bizonyt escelekek (Illy: Préd. 1274). Bizont írok kegyelmednek, hogy mindjárt visszaboésatom kegyelmedet (Tört. 1.34). **3** [testis; zeuge]. Bizonyomra mondom: *medius fidius WF. Isthen bizonjom, yratham az zegen arthathlan ifyknak wezedelmeketh (Lévt. 1251). **4** certe, profecto, sane C. [wahrlich, fürwahr, gewiss]. Bizony ygen zep azont latek (ElnC. 122). Auag bizon méggye a varosokat (BécsiC. 126). Bizon mondom tünektek (MünchC. 21). Bizon mondom nektek (VirgC. 24). Vgyan byzon mondom nektek (JordC. 366, 367, 369). Byzon byzonyal mondom ty nektek (Pesti: NT. 8). Én bizon nem irilem (Helt: Mes. 3). Byzon kar olyan ereksenek pwtzaban allany (Lévt. I. 138). Vaj-ha tudnád, miért hialztatik ama' gazdag, szánuakodni bizony, nem irykedni állapattyan (Pázm: Préd. 33).

[Szólások]. Böven ki-ront szájából az ártalmas szó, fújja a zítok, bizonyt (SzD: MVir. 408). Vastagittani akarván szánuak igazságát, kettőzteti a bizonyt (122).

Bizonyában: [vere, certe, profecto; wahrlich, gewiss]. Bizoniaba tanoflatoc, mert kedhelitec tő ataitornac műnelkedeteket, mert bizonaba ók mególtec azocat (MünchC. 138). Bizonyaban emi elet lehet nyaualyab, mynd egywt lakozni test zeren (VirgC. 123). Olyha az mondanaya, bizonyaban my anyank (CoruC. 2). Bizonaba keserősegnee pelda'a valal (VitkC. 79). Bizonaba vram iesus bizon ez (86). Nem tudom wala bizonyaban wrnak wtyath, nem tudom wala bizonyaban ystennek tudomanyanak kenzet (ÉrsC. 335). Az mely fiat bizonyaba szereti (Born: Ének. 286). Midőn szoll, valóba, tréfakövlől, bizonyában szoll (Lép: PTük. 131). Az beszéd tsfnos, tréfás awagy bizonyában való: sermo cocosus vel serius (Com: Vest. 17).

Bizonyára: revera, sane, quidem, nempe, utique C. [fürwahr, wahrlich]. Bizonyára te zenth athyad tegől sonha el nem hagyth volna (CzechC. 17). Midőn tarsolkodni fognac pokolban az ördögökkel, akkor érzic meg bizonyára, mi dolog egyen az wr vaczoralanac nem kostolasa (Born: Préd. 412b). Bizoniara nem egiarant ualo dicziret köneti az historia irot (Decsi: Sall. 2b). Mind ez az istennek irlalmassagabol szarmazik, bizoniara azon okaert, hogy az bñfős meg ősmerye az ő bñfiet (HollPréd. 9).

Bizonyával: [certe, profecto; wahrlich, gewiss]. Bizonyaval awagy te Cristus wagy awagi kedig az my zent atyank bodog

Ferenez wagy (VirgC. 60). Bizoniaval en azt az en vram iesus Cristusnak adom (101). Mefi orzagban az my newwük byzoniyawal fiel yrattatoth (ApostMét. 3). Byzoniyaval ezenkeppen haborgattak az profettakat (JordC. 365, 808). Byzoniyawal istenek yewttenek az en hazandhoz (ÉrdyC. 337, 517). Attyam wlylyek elen thwlem ez keen, de byzoniyawal ne nykeppen en akaron, hanem nykeppen the akarod (ÉrsC. 89. Sylv: Újt. 118, 102). Bizoniyával magunk magunkat semmi-képpen meg-nem gyógyít hattunk (Mad: Evang. 480).

[Bizonygat]

még-bizonygat: [identidem affirmo; wiederholt beteuern]. Ez a meg-jelent személy a Christus légyen, rendvel egy más után meg-bizonygatom (GKat: Titk. 307).

Bizonygatás: [affirmatio; das beteuern]. Cső-lesap bizonygatásokat tamasztott (Sámb: 3Fel. 19).

Bizonyít: affirmo C. probo MA. versichern, beweisen, bestätigen PPB. Bizonyítandó somma: propositio C. Engedelmesseg val es byzonnyt tokelletes nyuet (EhrC. 21). A melleket zertetem, temmő bizonylatoc, ha istenül vagon (BécsiC. 29, 44). Torkossagot byzonitotam vigasagal (VirgC. 9). Angliokhoz hasonlatos, kyt zenth yras ezenkeppen bizonit (14). Zemel mynket byzonnytak, nykeppen byzonnyetatyk esyth (KulesC. 153). Mintha azzal is bizonyitanaic, hogy az reszeszég sötetsegnee chelekedete (Tel: Evang. 1,9). Semit nem bizonyitnac az kepek tiszteliről (Mon: KépT. 5). Aztis bizonyithatunc, hogy nagyob keresztelő sz. Janos meltsagi az Christus meltsagual (EszT: IgAny. 318). Nem hitvány renden kaszául, ha ezt fejünkre bizonyithatnád (SzD: MVir. 69).

ki-bizonyít: [comprobo; beweisen]. Hivatásban való hívségét eléggé ki bizonyította ezzel (MA: Scult. 900).

még-bizonyít: testor C. comprobo, confirmo MA [bezeugen, beweisen, bestätigen]. Ezeckel mend égenbe ezéket még-bizonyitod (BécsiC. 21, 28). En megbizonyitom, ha ugy vagon az, amyt ew mondol (VirgC. 38). Isten akar minket meg bizonyitani, hog mys a kinban hasonlatoc leuen, a dicsősegeben hasonlatoc legőuc (VitkC. 94). El kell mennem azokat megl byzonnyotanom (JordC. 579). Hytnekc eresseghevel bizonyitattanak megl ny wrnk Jesusban (ÉrdyC. 522). E' tudomannac igaz volta meg bizonyitatot (Helt: Bibl. I. 64). Meg bizonyította a királné aszszomac vétkét (Helt: Krón. 52). Mely dolgot az Venus azzon meg bizonet (Klécs. 1572. Ev). Az második részét minck-előtte meg-bizonyitcsuk, három dolgot kel eszünkben vemünk (Pázm: Kal. 610). Bizonyíts meg, hogy az ecclesia teueleght (EszT: IgAny. 66). Ez dolgot az nagy cudákis meg-bizonyította (MA: Scult. 433). Az első ágát így bizonyitom meg (Czegl: MM. 104).

rőa-bizonyít: [convinceo; überführen]. Ha gonoszul hallottam, bizonyéhc reiam (Tel: Fel. 119).

Bizonyítás: affirmatio, confirmatio, probatio, elenchus C. [beweis, beweisführung, das bezeugen]. Nem kelly hallani azokat, az kie az ellen czatáni igykezeccc éles elme mutatással inkáb, hogy nemmint erőssítő bizonyítással (MA: Tam. 1303). Nem szükség bőveb továbbá való bizonyításra (Toln: Vigaszt. 187). Azont azonnal-való bizonyítás: kerekben, kerengőben járás (SzD: MVir. 70).

Bizonyítható: probabilis MA. wahrscheinlich PPB

Bizonyíthatóképen: probabiliter MA. wahrscheinlicherweise PPB.

Bizonyító: **1**) [comprobus, confirmans; beweisend, bezeugend]. Minden hiteles bizonyító írásit ki tekerte kezéből (Pal: TÉ. 742). Mi vizsgálván a fel s al pörösnek bizonyító okait, így találtuk (747). **2**) confirmator C. probator MA. der etwas beweiset PPB.

Bizonykod-ik: [juro; schwören]. Soha se bizonykodjék, ne hazudozzon, ne esküdjék (Vajda: Kriszt. I. 183b.)

Bizonykodás: [obtestatio; das Beteuern]. Így fejezi be Krisztus az esküvésről adott tanúságot, akarván beműnket elidegeníteni a bizonykodásoktól (Vajda: Kriszt. I. 183). Még a nagyokat is éri aszszonykodás, erre szükségtelen most a bizonykodás (Könyi: IRom. 130).

Bizomnyal: explorare C. [fürwahr]. Bizomnyal hogy [higy] en nekem, hogy te vag karhözattának zambabol (EhrC. 51). Bizomnyal te mártír vagi (VirgC. 29). Kék ez dolgot láttak es hallottak bizomnyal (MurgL. 156). Bizomnyal meg ismertem, hogy az isten meg adott engemet te erottel (Helt: Bibl. I. 63). Az inakne keménséget meg hagyítva bizomnyal (Mel: Herb. 13). Bizomnyal nem tudom, mikor lezen (LayT. 123). Az eskünes ol dologban legien, melliet az ember bizomniál tud (Fél: Tam. 553). Tudgyad bizomnyal, hogy ujomból ezeket nem szoptam (Pázm: Kal. a2).

Bizonyod-ik: 1) certiorari, certus fio MA. vergewissert werden (Pázm) 2) comprobator; bewiesen werden. Izzz istemec bizonyodie az uri nevezetből (Zyon: Post. 1154). Fejere bizonyodott a véték (SzD: MVir. 69).

ki-bizonyodik: [pater, elucoso; sich bestätigen]. Ebből kibizonyodott, ki légyen a rab (Fal: TÉ. 746).

még-bizonyodik: [confirmor; sich bestätigen]. Meg bizonyodie, hogy chac egy szemelyne kell lenni, mint Christus egy volt (Moe: Apol. 149). Imot meg nem bizonyodhatie a szenteknek hiuntaláról való tudomány (Mon: SzSágits. 34). Tizenhat tekintetes példákbl megbizonyodik, hogy a sz. írás kívül sok dolgokat kell hinniük (Pázm: Kal. 700). Meg bizonyodot, hogy én vagyoe az Mesiás (Zyon: Post. 158). Az első mondásnac következesé mitsoda erősséggel bizonyodie meg (ÉszT: IzAy. 209). Igen jól megbizonyodot a dolog ama két tanítványban (Hly: Préd. 117). Hogy megbizonyodiek a sz. lélekek mondása (277).

réa-bizonyodik: [convincor; überführt werden]. Ha réa bizonyodik az, a mi eddig csak gyanu, szent igaz, hogy el veszted gyermekedet (Fal: TÉ. 744).

Bizonyos: 1) certus, contestatus, indubitatus C. wahr, wahrhaft, gewiss. Bizonyos nap vétés: conditio C. Bizonyosé valame tanosra igaz propheta voltában (MünchC. 176). Hogy legán embör bizonyos é jduösségeről (GuayC. 50). Istemec irgalmas-ságarol wket bizonyossá tene (VirgC. 50). Bizonyos vagyok benne (ÉrdC. 574). Bizonyos légy rolla (KrizC. 1). Bizonyos révén által köllötven evozni (Tam: Szents. 164). Kiben bizonyos vagyoe, hog írasat nem tudol (Mon: Apol. 5). Kétség kívül vettottet bizonyos igazság az (Pázm: Préd. 1). Attólól a satisfactio után is nem vagy bizonyos (Czecl. MM. 182). 2) quidam C. [ein gewisser]. Bizonyosok alatt való: conditionis C. A tanítóknac bizonyos egy más után való következesé (Helt: Bibl. I. b2).

Közmondások). Jobb kevés bizonyos, mint sok bizonytalan (SzD: MVir. 263).

Bizonyosan: 1) certo, definite C. [gewiss]. És ezzel bizonyon ismértette, mennyivel nemeseb és kellemeteseb istennél a lelki irgalmas-ság egyéb tselökedeteknél (Pázm: Préd. 13). Az ő bísa valósággal étel, az ő vére bizonyosan ital (735). Tehát minden bizonyosan nem igazak a lutherista tanítók (Samb: Fél. 19). 2) quidem C. [wenigstens].

Bizonyosít: assero Kr. [versichern]. Bizonyosított, asseruált, hogy meg nem tsalattuk (Pázm: Préd. 1066). Megsalhatatlannól bizonyoschattyan magát az ő elválasztatásáról (MHeg: Töszl. 9).

Bizonyosképen: certo; gewiss. Hogy minden bizonyos képpen meg legien, az hatalmas vi. istent magi buzgo szöből

keriek (KBécs. 1572. D6). Mellyet nem tud bizonyosképpen (MA: Bibl. I. 29). Bizonyosképpen nem merném mondani (MA: Tam. 119). Mondgyuk bizonyos képpen (Matkó: BCSák. 306).

Bizonyosod-ik: verificor SI. [gewiss werden].

el-bizonyosodik: [certior fio; sich vergewissern]. Eltitkoltam előtéd; ideje már, hogy Phokasz, és Mauritius elbizonyosodjon (Fal: Const. 833).

még-bizonyosodik: [probor, comprobator; sich bewähren, bestätigen]. Meg bizonyosodnie (Börn: Préd. 267). Meg bizonyosodgyunk az örök élet ayandekozsában (Bevthe: Epist. 96). Bevádolt és megbizonyosodott bünös (MA: Scult. 921). Az ő hiti nyilvánban megbizonyosodott, megerősített (979). Semmit nem kell hinni, valami a szent írásból az isten könyvéből világossan ki nyilatkozik és meg nem bizonyosodik (Pós: Igazs. 1277). Errül penig jobban megbizonyosodhatunk, ha meg-gondollyuk (Köl: Hly. 125). Világossan láttatik megbizonyosodni sententiája (Hly: Préd. II. 139).

Bizonyosodás: [certitudo; gewissheit]. Addig nem nyughatik, míg magának valami bizonyosodást nem szerezhet (MHeg: TÖSz. 78).

Bizonyosság: certitudo C. MA. [gewissheit]. Hová lehet emél bátorságosb biztatás, erőssé bizonyosság, mint a mivel isten ömaga édesgeti a bünösöket (Pázm: Préd. 177).

Bizonyosságos: [certus, contestatus; wahr, wahrhaft]. Az írásokból immár bizonyosságos, hogy aynyalnak azok közzül hivattassék (GKat: Titk. 281).

Bizonyost: [certo; gewiss]. Báthori Zsigmondhoz bémentem vala Brassóba, hogy bizonyost meglássam ha éle és ott vagyoe (ÉrdTört. II. 29).

Bizonyosul:

még-bizonyosul: [comprobator; sich bewähren]. Halaláról ez zav meg bizonyosulthi (ÉrsC. 429). Ver: Verb. EE5b. 21. Örök etyekbe meg bizonyosultam (Börn: Préd. 289). Börn: KTad. 21. Meg bizonyosultam és meg confirmaltattam az igaz keresetségne általi (Hly: Kker. 88).

Bizonyos-ik

még-bizonyoszik: [comprobator; sich bewähren]. Nem mindgyárist igaz és apostoli ecclesia az, neki hosszu rendel az ő püspököt első számállattia, mint okt latrab mind meg bizonyosik (Gúez: Kklab. 63).

Bizonyság: 1) [veritas, certitudo; wahrheit, gewissheit]. Mondnam az byzonságot lenny hamosságnak (EhrC. 115). Ez életen kétgöködest kel embörnece bizonyásra hoznia (GuayC. 50). Mit meg mond való, az bizonyágal be teljeselyk vala (VirgC. 18). Byzonságvál te zynölelthi alazatos legyek, yzagsz engöndth az te byzonságotban (CzeclC. 35). Vyd ífel te ayandekodat, kyt paranczolt Moyses edyeneknek byzonságar: offer mimos, quod praecepit Moyses in testimonium illis (ÉrdC. 375). Meg kérdözveem newet es menyképpen byzonságaru nem mehet volna (ÉrdC. 625). Minnyájan mátyrimságot szenvedtek az Christus bizonyásiga mellett (Pázm: Kal. 661). 2) testis C. MA. [testimonium; zeuge, zeugin]. Bizonyágot tesz-ek: testor; bizonyáságal; contestato; az miről bizonyágot tétott: testificatus C. Bizonságot az zentharomságh (VirgC. 143). Kynek my mynd byzonsághy vagyunk ellen (ÉrdC. 712). Lezen az wtolso yteletón byzonságot az gonozok orlan (ÉrdC. 12). Ha tób bizonyásiga nem volna erre, hanem chac a chodac (Helt: Bibl. I. b4). Kik ez íktatsban jölembizonyágvál voltának (RMNy. II. 128). Ő bizonyágot lehetne, hogy hallotta az beszédet (Kár: Bibl. I. 91). Irot bizonyáságot: surda testimoniu (Dessé: Adag. 214). Az öltözet az elmenek es az szünek gúrkorta bizonyásiga (Fél: Tam. 165). Hon hallod az sídó ellenségnak bizonyásigát

(Pázm. Kal. 43). Legyen nekem Achilles ebben bizonság (Zrinyi. II.3). **3)** (ratio; beweis, grund). Bizonság nélkül szűkös: ratione indiget (Mon: Apol. 313).

kötés-bizonság: [syllogismus]. Kötés bizonság tsomója alá és szoross határba foglalni a bizonságot (Szd: MVir. 70).

tanu-bizonság: [testis, testimonium; zeuge, zeugin]. Tanubizonságot tegeh a gonozrod (WinklC. 168). Zen Job tezen erről tanu bizonságot (BodC. 3). Ő ellene állsattok két férfiat, kie tanu bizonságot tegyene ő ellene (Kár: Bibl. I.328). Mely sok tanu bizonságot tésznek te ellened (II.29). Tanu-bizonságot tésznek (Pázm: KT. 58). Ezekről mi vagyunk az tanu-bizonság (Bat: Sus. 3).

Bizonságos: [certus, verus; gewiss, wahr]. Az alázatos-ság nemes yozag, melyel ember ew magának bizonságos meg ysmeretivel ew magath megli vialya (WozspC. 135). Marianak zerelme bizonságos (ComC. 49). Ez bizonságos wallasnak sokak nem lynek (ÉrsC. 104). Enlekezzeel wram Iesus, hogy eu bizonságos zerelmed the paracholyatydát ewrizhessem (PozsC. 10. Lép: P'Üik. I.272).

Bizonságost: [certissime; wahrhaft]. Bizonságost ezekben veenk, hogy azon ancyal ew nalok yelenet volna (EhrC. 19). Mikor Aman bizonságos mézbizoneitottalodna, hog Mardocheus öneki nem baitana terdet, igen megharaguce (BécsiC. 55).

Bizonytalan: [incertus, creperus C. [ungewiss]. Izen bizonytalan: perincertus C. Az halálnak orayanal semmy bizonytalanb (P'ÉldK. 56). Ne wtalyatok meg ez ylaghy kewanatus eeletét az bizonytalan tewőghbesert (ÉrdyC. 651). Myre kewanywk az bizonytalan napoth (ÉrsC. 263). Ingadozuan bizonytalanoc voltac, mit hidgyenee (Börn: Préd. 259). Ha az trombita bizonytalan zengést tészen, kiezoda készöl az hartza (MA: Bibl. IV.161). És így bizonytalan volna az anyaszentegyházról való derekas gondolatiban (Bal: Cs-Isk. 55). Demosthenes nem csak alacsony, hanem bizonytalan atyáktól származott (László: Petr. 100).

Bizonytalanit: [incerto MA. [ungewiss machen].

még-bizonytalanit: [incerto C. Hogy az Christus tudományát lenyomhassac és meg bizonytalanithassac (MA: Scult. 621).

Bizonytalanokod-ik: [incertus factor, dubius fluctuo Kr. [ungewiss sein]. Valamelly emberne hazugsagat el hitted, hogy igaz, de azért abba vayan bizonytalanokodol (Börn: Préd. 573b).

Bizonytalanság: [suspensio C. incertitudo MA. [ungewissheit].

Bizonytalanul: [incerte C. [ungewiss].

[Bizonyul]

még-bizonyul: [comprobor, approbor; bewiesen, beglaubigt werden]. Az Iesus, wr ysistentül megh bizonywltatot ember (JordC. 711). Nem bizonywltatot az megh. ky ennenmagat dyczery (ÉrdyC. 148). Tekeelletessegnek zentseeges volta meg bizonywltatyk abból (370). Ez kylsew latando zyn ragadandóságnyelk waygon, hogy az zentseghnek bizony allattya meg bizonywltasseek (ÉrsC. 559. Tel: Evang. 1277). Mely dolog meg bizonyolt az tsaszaroknak peldaiokból (EszT: IgAny. 450).

mégbizonyulás: [justificatio; rechtfertigung]. Az ty byteknek meg bizonywlasa (JordC. 831). Neegyed meltsog mondatyk meg bizonywlasnak batorsaga (ÉrdyC. 423). Megh ostoztatek zenth Yob meg bizonywlasaerth (ÉrsC. 203).

még-bizonyulat: ∞ E scent ferfin megbizonolatra törödelmet es nivalat aieit iöni (BécsiC. 269).

Bizonyulás: [probatio; beweis]. Masod tanusagwnk leezen zyz Maria azzonywnknak ygassag bizonywlasról (ÉrdyC. 479). Az ő fel thamadasanak bizonságos woltha es hythy kylemb

kylemb zykseegkoppen valo bizonywlasokal es thanusagokkal meg eresswne (ÉrsC. 132).

Bizott: 1) [familiaris, benevolus; vertraut, wohlwollend]. Ez leuel Zotan Einrenek, nekem bizot vramnak es baratomnak adascek (LevT. 143). Ez leuel adascek Balas deyaknak, nekem byzoth vramnak (45). Mely mynt byzot vramnak es attyamnak (RMNy. II.10). Bizott baráti és esmérői legyenek körülötte (PP: PaxC. 37). **2)** [fidus; zuverlässlich]. Én megírom Myko Ferencznek, de az kiküldés igen bizott embertől kellene (LevT. II.79). **3)** [speratus; gehofft]. Meghül a bizott reménység (Szd: MVir. 357).

Biztat: [animo C. sperare jubeo, fiduciam addo MA. solor Com: Vest. 146. [aufmuntern, verträsten]. Te byztatez, hogy isten nekünk meg kegelmeze (VirgC. 50). Onnan mene Gallicia-ban es Frigiaban, mindenwt byztathwan (JordC. 770). Vezedel-mewnkben otalmazyanak, feellemwvken byztassanak (ÉrdyC. 23. 70). Kyneek hogy feelmet latta volna, ewth byztatwan ymezt monda (ÉrsC. 468). Ezymaczagoth zerzette zenth Agoston doctor byztatwan, ha ky olvasny akarya, hamar malaztoth nyer (ThewrC. 200). Szent Danid nekünc peldat mutata, hogy eckeppen kiki magat bizatna (Börn: Enek. 285).

[fölbiztat]

fölbiztatás: [adhortatio; aufmunterung]. Akár melly felbiztatással sem telünk-meg, mert tsak igék, és széllé válnak (Fal: UE. 450).

még-biztat: 1) [animus addo; ermutigen]. Az zent apostol nekyk yelenween megh byztataa ewket (ÉrdyC. 543). Natalya ayyaula ew wrat az tesw zenteknek, hog ewtet meg batoryttarayak awagy meg byztatnayak (ÉrsC. 356). Ty kívánságotk, hogy megházassuljak, én iteket elből megbiztatlak, akarok tületek én is egyet hallani (RMK. II.29). Az hajó padlisiin futosván, egymast meg-kiáltván és meg-biztatván (Com: Jan. 89). Engé-meth megh is bizatoth nala mind maga s mind gyermeöki kepeben (Radv: Csul. III.176). **2)** [parv; bestellen]. Izen sok halat biztatott meg a gazdálkodásra (Nyr. X.170).

néki-biztat: [animus suscito; ermutigen]. Inkább inkább néki biztatni a hadi-serget: ²intendere ardorem exercitus PPBl. Erdőkön akarták ötet keresni, néki biztatá, hogy keressék (Pázm: Préd. 38).

Biztatás: [animatio, consolatio MA. [aufmunterung]. Az zent zyek anyaly byztataas nyat egymast leelkösötyk vala (ÉrdyC. 592). Ha biztatás nélkül szűkölködik, biztasd: si indiget consolatione, consolare (Com: Jan. 201).

maga-biztatás: [animatio sui; selbstaufmunterung]. Ollyan erős maga biztatásával, hogy minden ő haboruságinak még jó vége és boldog ki-menetele leszen (III.eg²: TQszl. I.87).

Biztatásocska. Bár csak vehetém valamely biztatásot-skádat (Gyöngy: Char. 48).

Biztatdogál: [identidem animo; wiederholt aufmuntern]. Ne bánkodgyunc, mikor az urnac veszszeje hátunkon vagon illyen képpen biztatdogálván (Megy: 3Jaj. II.66).

Biztogat: [exhortor; ermuntern]. Déceit elébb, mint el-menne, biztogattya Kemény (Gyöngy: KJ. 16).

Biztos: [tutus, securus, confisus SI. [sicher]. Parantsolá, hogy az kastélyban szállást készitsenek számára, hogy jó biztos örizetben legyen (Fal: TÉ. 744). Biztos beszéd (Fal: Jegyz. 933).

Biztosság: [praesidium; schutz]. Hog az en byztosságom ala agyak magokat, az teob comissarius vraymmal egyetembe (RMNy. III.50).

Bizvásb: [confidentior, securior; zuverlässlicher]. Az szolga tsak szolga, soha senki az mienkről úgy nem gondolkodik vagy

utakozóik mint mi; más ismétg reinkéneve mind szolgálk jobbjánk bizvásbak és jó kedvel is forgódnak (LevT. 137). Nincz kincse bizvásbak mi könyörögnetnéne (Bes: Hének. A2). Bizvásb járulok hozzád (Mllyg: Prób. 94). Talán nem ártana, egy clavist küldene ud, melylyel bizvásban írhatúek (ÖTár. XV.238).

Bizvást: fidenter C. confidenter MA. [zuversichtlich]. Bizvást meret azert neked könyörögni (Börn: Ének. 223). Bizvást hírtete az evangéliomot (Sám: Cér. 12). Az istomel bizvást szolgálk nyugmit ősos atyáddal (MA: Seult. 173). Az angyalok bizvást és hasznosnák híjuk az istomel, éretünk való közben írásra (Dál: CsIsk. 279). Nem várlhattuk ilyen bizvást (MNYil: Zsolt. 99). Isten akarattját viszi végben bizvást (Zrínyi. 1100).

BIZGAT (megbizgat. Kényi: HRóm. 80. *hoggit* LevT. II.398). irrito, infesto, turbo, stimulo Sl. [reizen, stacheln]. Az emberek nem büzgetnek, hogy tótt szegény aszszony testamentumot (LevT. II.398).

föl-bizgat: excito, incito Sl. [anreizen]. A meletet benmed fölbizgattya (Nád: Kort. 314). Hasznosabb volna-e azokat az német esászár ellen fölbizgatni (RákG: Lev. II.376).

mög-bizgat: (conturbo; verwirren, auseinander treiben). A hangya-fészket megbizgatják (Kényi: HRóm. 80).

BIZZÉGET: [irrito; reizen]. Sok fölbb dolgot hozhatnek elő, de csak bizzetgetnek és ingerlenélek velle hometeket (Dál: CsIsk. 34).

BÓBITA: 1) avium pámda, cirrus PP. [schopf, strauss]. Némely madaraknak fejeken való bóbítájok: *cirri avium PPBl. A süsetek avagy pösötek bóbítját fölborzasztja (Com: Jan. 38). Feje tetején búlja vagy bóbítája vagyon (Misk: VKert. 302. 355). **2)** vitta turrita PP. [schopfaube]. Bóbíta, tekert haj: cirrus Major: Szót. 141. Bóbítát is tésznek elő az honlok tetejére, mely akarmely szép személynek is dísztelenséget ad (1759. Hazánk. 1296).

Bóbítás: cirratus PP. [mit einem schopf]. Volnának tsak itt valamely bóbítás foglyok vagy verdigályos nyulak, óh! úgy derék vadászok volnának (Mik: TörL. 235).

Bóbítáz: forno; schmücken). Sok, míg olvashatna, magát bóbítázza (Gyal: Idt. 155).

BOCSÁN-IK: [dimittor; vergeben werden]. Kinek kovesh bínök bocsának, kevesbe zeret (DóbrC. 117).

mög-bocsának: ~ Megbocsátok, és megbocsának nektek (DóbrC. 353). Megbocsának neki sok bínök, mert sokatli zerete. Megbocsának nekem te bínid (417). Negyed mahat, hogy nyunden bnyed megbocsának (GümC. 290). Az bowa addegh meg nem bocsának, nygh nem az elveth meg adatyk, akarmyben togy kar (ÉrsC. 499).

mögbocsánat: venia; vergabung. Vdwoztyhówo tette wr ysten Izraelnek bnyeynek megbocsánattyára (JardC. 723). Negyven napon megmondják minden bñmeknek bocsánattyát (GümC. 114). Erdemlyk wr istennek yrgalmassagat és ny bnyeynek megbocsánattyath (ÉrdyC. 113). Én vagyok János, ydvesseges thumaszghot advan az ő nepnek bñmeknek megbocsánattyára (ÉrsC. 112. Sylv: ÚjT. 142). Az bínöknek megbocsánattyane bizodalmat az Christus erlenében köl helhozotni (Zvon: Osländ. 55). Akar adómányal legyen az jó ezekedet, akar megbocsánattal (MA: Seult. 654). És predkallya vala az penitentianák kórótszsgot bínöknek megbocsánattyára (Szá: Cit. 113). Bínöknek megbocsánattyáért való inádság (Dál: CsIsk. 58. Pó: Igazs. II.122).

Bocsánandó: venialis MA. [erlässlich]. Minden bocsánando bino es előledöt halalos bino megbocsátatice (NádC. 13). Mindnemü byn anág erendö byn anág bocsánando byn (NagySzC. 334).

Bocsánandóképen: venialiter. Nem vetkezhét sem bocsánandóképen sem halalos képen (CornC. 324). Vetkezem bocsánandóképen eöl napal (VirK. 25). János Babista sola halalosképen nem vetközöt, de meg bocsánando képen es veltö (ÉrdyC. 352).

Bocsánat: venia C. ignoscencia MA. [vergebung]. Mért engedelmis vr, bocsánattat kön hullasokkal kerüek (DiésC. 27). Ez en vérem sokakert előtetie bñmence bocsánattára (MünehC. 64). Ennekem adatok, hogy bocsánatot nérek (VirG. 109). Beveteknek bocsánattyamal zyekesek vattok (MargL. 110). Bínök bocsánattyának hírdetesemely zikós mind közönségsögen (Beythe: Epist. 10). Balbúnus hazudja, hogy a pápista pap bínök bocsánattyára adatna Christus testét nem reméli (Pázm: LuthV. 103). Tegyetek czegetest wneki es bocsánatot keryetek w tölö (Rady: Csul. II.91). Mindhyajan töletek bocsánatot várok (Thaly: Adal. II.257).

Bocsánatlan: [inexpiables; unverzeihlich]. Az újonnan szöletésután semmi nem marad bocsánatlan (Pázm: LuthV. 165).

Bocsánatos: venialis MA. PPBl. [verzeihlich]. Bocsánatos bocsat level (MA: Tan. Előb. 15). E volt eméje Augustinusnak, ki az barátságos hazugságot bocsánatosnak mondotta lemi (KCsipk: Pápst. 46). Mint jó akáro munkat követjük, legyen bocsánatos (MonÖkm. XXII.345).

BOCSÁT (*bocsát* Beth: Élet. 199. Mik: TörL. 171. *bocsassa* HB: **1**) mitto MA. [schieken]. Szölet bocsátani, fogani: emit-tore datum venris PPBl. Bozsatta az apastolokat az evangéliomnak hírdetesere (VirG. 101). Ethkeketh bochsata nekyk nagy beszeged (KeszthC. 149). Kyk bozsattatnak a papji fődelmeköl es a nepnek előtte iróitul (WeszeC. 63). Bochsata zent Damascos fratereket Anglyaba, hog ot commentet zerzenek (DomC. 126). Bochsattatek Gabriel az zlyhoz (CornC. 6). Nem vagyok bochsata, csak az yohokhoz (JordC. 402). Sarkant bochsattata ew rova (ÉrdyC. 338). Nem vagyok bochsattatoth, hanem csak az yohokhoz (ÉrsC. 8). Kérjük kegyelmedet, hogy ne bocsassa ide s tova rablóidat (Monlók. III.214). Atla azokert kőzeteket bochsata. Énehsöz, és arra kéréte ítet, hogy frigyét szörzenének egymással (Helt: Krón. 17). Test vtőttenek, az palank ala zagubóth bochsattanak (RMNy. III.192). Egy nyban bozsogoth bochsattak az varfole az ryto (LevT. I.256). Hol előikbe vészik, hol utának bocsatták (CorpGramm. 399). Az te ellenségedet bochsattya az wr te ellened ellen és szoniam (Kár: Bóbl. I.184). Ez vtan Troifán engem választot, Helena és az kéz kémi bochsattote (Csákt: AU. 15). Nagy követség ez, keresztények, melyet Jánoshoz bocsátunk (Pázm: Préd. 49). Basát is csatára bocsátom, talán németet foghat (RákGy: Lev. 188). Alumi bocsattya lelke ismérőt, hogy ne furdalhassa (Fal: NU. 251). **2)** [mitto, dimittor, permitto; lassen, gehen lassen, loslassen]. Vevn zamur ganayt es bochsata zayaba fogayud meg ragy (ÉrdC. 196). Bozsad minden kezembe (VirG. 27). Öteth az oroznoktól alkotth serbé bochsata (PeerC. 108. 192). A nap ő feneth bochsata az ivog által zegas nekil (NagySzC. 285). Emberem nycezen, hogy nykoron az wyz meg indvald, bochsattam engemet az toban (ÉrsC. 13). Az mehek tölk magot azuz raith bocsátanak (ThC. 10). Es köcsöt bochsata, vgy anyera, hogy a tűz a földre ötlék (Helt: Bóbl. I. Fy1). Az it valokta betegok is vannak, és Megyery vram nem hadlja luza bochsattanj (RMNy. II. 322). Mi ez ilyen emberoket az ő tévelygéseckel utokra bochsattyne (MA: Seult. 663). Es ha ghen bochsátom luza vket, el szakszokdnak az úton (Tel: Evang. II.578). Sokat siketségre vévén, füled mellöl kel bocsátom (Pázm: KT. 324). A ki főleségével hál, azt a templomban nem bocsatták (Pázm: LuthV. 189). Szívödet két vég felé egyarant loduh bocsátol (Páp: KeskÚt. 89). A papistak funón magat az istont bocsattják a bñös testnek bñös barlangjában (VárM: Szö. 208). Szobigert kezségsögen elhagytk bocsátani (RákGy: Lev. 229). Az tegzes Cipidó ült volt szemetekben, omét bocsátota nyilat közitekben

(Thaly: Adal. 1120). Gyakorta az elmés rendez tréfa, mélyel' bocsáttya fullánkját az emberi szívbe (Pal: UE. 376). Bocsátatom osztán a pütlés szátára (Gvad: Orsz. 48). **3)** ignosco, indulgeo; vergebem, verzehlen. (Isten) bulcassa mend vo bunet (Hib). Atyám bocsás nekem (EhrC. 56). Hauser boçassne nekí (MünchC. 18). Es boçasz nekünkön, ez öföd keres a pater nostroben . . . boças mi vetkünkkel (NagyszC. 343). Ha ty nem boçatanatok embereknek (JordC. 370). Boçyas nekik, merth nem thnyak, myt tezek (PozsC. 5). En zenth atyám boças nekik, merthnem twdyak, myth tezek (GyöngyC. 13). Egybekel boçyas the zolagnak (KulesC. 35). Isten kegyelméből ingyen bocsátatik bűnünk; de úgy, ha a mi részünkről el nem mulattuk, a mit isten kíván töllni (Pázm: LuthV. 175). Az istent magának engesztelhetetlené tette és a maga vétkeit nem könnyen bocsátatandóvá (Illy: Préd. 14).

[Szólások]. *Vmbre bocsát*: Aruba bocsátom: venimdo C. Szívembe bocsátom: incordio C. Ne bocsássad maghadat kedliségben (ÉrsC. 279). Meg igéro, hogy két száz ezer forintot kezeembe akarna bocsátani (Helt: Krón. 188). Kezetekbe bocsátom az én tsekély irásimat (Pázm: Préd. 6). Bethlen Kata leányom Sürközt tartozik Drusianna leányomak ottam mindjárt kezébe bocsátani (Radv: Csal. III.288). Sőt Bécsnek alját is ő mind folyargalá, sok derek városát tűzben bocsátatá (Thaly: Adal. II.106). *Vmbhez* ∞: Haller Jutka búgomnak bocsássák kezéhez mindenestül (Gér: KárCs. IV.344). Ha valami úton módon kezünkhöz vehetjük, kegyelmed kezeihez bocsátjuk (108). *Vmbnek* ∞: Bocsássák füstnek nehezebb jószágokat (Nyr. XII.417). Az magának bocsátatott gyermek meg szegényíti az ő anyját (Kár: Bibl. I. 621). Illendőnek ilfite a menyei böltséég, hogy veszni ne bocsássa az egész emberséget, mint az ördögöt (Pázm: Préd. 79). *Vmbre* ∞: A bölts a jákára bocsáttya, a mit szívében forgat (Pal: UE. 389). Vala ky el hagyangya hew feleséghez, az bynre bocsáttya hwet (JordC. 367). Üressen bocsátani dolgára (Gér: KárCs. IV.343). Ez zent atyának labaynak elwtemat az földre bocsatta (VirgC. 51). A papokat szentelések után házasságra nem bocsátották (Pázm: 5Lev. 94). Te az olyan vétékért nem imádkozol, csak logóra bocsátod (Kereszt: FKert. 252). Mikor disznajokat makkra bocsátják, akkor pázsit tizedet nem adnak (Gér: KárCs. IV.287). En seghedsegemre menyéből bocsátattot volna (ÉrdyC. 509). A lovat szájára bocsátani: frenata *renittere equo PPIB. Soc dolgokért dorgáltá Mattyás királyt és nem mindenekben szaiára bocsátta (Helt: Krón. 123). A cseh király nem büntötte meg azokat, hanem mind szaiokra bocsáttya vala őket (132). Ötet szájára bocsátotta, zabolán nem hordozta (Pázm: Préd. 19). Testednek indulatit szájára ne bocsássad (Megy: 6Jaj. III.26). Szabad szájkára bocsáttyuk (Toh: Vigaszt. 217). Istenem jó voltából felnevelkedtek, s nagyobb részt szárnyakra is bocsátattak (Gér: KárCs. IV.571). Szitaknt azért szélre bocsátom (Pázm: 5Lev. 179). Tanaczra bocsata, mint kellene czeledkni azockal az kie őrizet alá vettettenee volna (Decsi: Sall. 36). Az ev vra vdarbyraya ewtethemnek the wruenyere bocyatta (RMNy. II.112). *Vmb* ∞: Az mvstar nag agakat boçat (JordC. 466). Bekeseghet boçatany az földre (354). Ó roaiac nagy dragasagot boçat (Helt: Bibl. Iu. Canda faidalmok at boçatasz én reám (Kár: Bibl. 1.518). Boçáss félelmet roaioc es rettegesd a te nagy karod által (Helt: Bibl. I. 11). A nap minden sérelem-nélkül bocsáttya fényességét a földre (Pázm: Préd. 102). Nem ez vegre boçatytynis koulig az wr az haborusagot read, hogy benne hadgyon veszni, hanem hogy az által fel razna tezed az hitben valo gyakorlusra (Sib: VigK. EIX). Lángot bocsátni: flammigerare C. Juranits ezt is hamar kioltotta, az ura után lelkét bocsátotta (Köny: HRom. 11). Az zent leleknem malastya ő boçazyok boçata (PeerC. 131). Mi okaert bocsatya isten roaic az

jelen valo nyomorusagot (Sib: VigK. Dij). Foyedolmek gonoz nyelkedveloteknek példaytat boçatnyak az ev alattok valokra (CaruC. 52). Jó napot bocsátok: fragro (C. Com: Jan. 116). Es szelot boçata a földre (Helt: Bibl. Iu). Szelot bocsátani: *renittere datum vntiris PPIB. Zent foçezt koserues zot boçata (VirgC. 34). Boçat vala zozatot, vgi mikopen egygu galamb (78). A sas három tojást bocsát (Illy: Préd. II.141). Istemek igazsaga zenedelmeoth boçat emberekre (VirgC. 56). *Vmb alá* ∞: Isten akarattya alá kell magunk bocsátani (Szafim: Cent. 360). Házonként kettőt mindenec magát föl iratni és ravatal alá bocsátani (Zvon: Post. 1.138). *Vmb mellett* ∞: Fielem mellett bocsátom: *praeterlabatur aures PPIB. *mb bocsát*: Hamar mindenekvel Jézust kiáltata, az ő jó lovokat fölni bocsátatá (RMK III.295). Darius folnia bocsátá jó lova száját (IV.96). Ottan elefantot fölni bocsátá (141). Jó lovának száját futni bocsátá (123).

alá-bocsát: submitto, demitto C. MA. [herunterlassen, niederlassen]. Az twkelletes akaratnak gyakeret az zent alazatossgba melyben alá bocsátandó (VirgC. 66). Boçaszd alaa magadat (JordC. 363). Alaa boçatna az tybersy vyzón (ÉrdyC. 528. ÉrsC. 5). [Isten] az ew fyath ide ez vlyagra ala boçyatu (Konj: SzPál. 70). Illelie az gyermekiket ruhajokat ala boçatattyan szellel pallal iarni (Erasm: Erk. 29).

által-bocsát: transmitto C. MA. [hinüberschieken].

be-bocsát: immitto, intromitto C. [hineinlassen]. Alattomban bebocsátom: summitto; az esőt bebocsátom: perpluo C. Az kwlsw erzekensegek be nem boçatanak (VirgC. 141). Külömb külömb fertelmes gondolatoat boçattam be az en elembe (VitkC. 29). Bel boçatna en wyaynat az seghelnek helyben (JordC. 699). Mercurius Jupitert az vrasagba boçatytia be (KBécs. 1572. D5). Engemet nem boçattad be (RMNy. II.58). Mi dolog, hogy ide be boçatnyak (SulMark. C7). Senkit a gaz nép közül be ne bocsássanak, az kiknek a nélkül is ott kím gazdalkodnak (Radv: Csal. III.16).

bebocsátás: immissio C. MA. [das hineinlassen].

belé-bocsát: indo C. abindo MA. [hineinsetzen]. Az öt város, kik szomszédosok valának, népet bocsáttak beléje (Mon: Irók. III.96).

el-bocsát: **1)** expedio C. ablego MA. [abschicken, absenden] El boçatom en augyalomat the zynednek előtte (JordC. 386). Isten fya halalaunk ereywel el boçattateek zent Ferenc atyánk, hogy az almasokat fél seerkenehe (ÉrdyC. 568). **2)** demitto C. demitto MA. [geben lassen, entlassen]. Edes annia wtet el boçata (VirgC. 26). Meg lelem, akit lelkelmet zeret, meg tartom ötet, el sem boçatom (VitkC. 14). El boçatwan az sereghöket hazához ywee (JordC. 395). El boçatom en atyammak gyretyt ty reatoik (620). Boçatott volna el almysmal ky (ÉrdyC. 569). Mostis furesen boçattall volna el (Helt: Bibl. I. P3). Myes arra fogadok, hogy lelkelwel el boçatnywk ewket (RMNy. II.134). Annyi sartzert bocsáttyák el fogságából, az menyí aranyat ő maga nyomot (MA: SB. 72). Bantas nélkül es satsz nélkül el bocsata (Forró: Curt. 4). Váláslevelet ír és el-bocsáttya feleségét (Hail: III.182). Az vármegye megtalálására elbocsátattam conditioik alatt (RákGy: Lev. 224). Az ki egyszer az fényes pontálhoz folyamodik, siralmas arczával el nem bocsátatik (Monfrók. VIII.432).

elbocsátás: ablegatio, demissio MA. [das abschicken, entlassen]. (Helt: Bibl. Iht).

elő-bocsát: praenitio MA. [voranschicken]. Ioh valami iot előve boçadnod, hog nem mint (DobnC. 243). A menyiben tisztí autoritásom előbocsátott (Nyr. XII.80). Az lovasokban az folyo viz revenek meg probalásra elbocsata (Forró: Curt. 157). Míg pengig a mélyere meue, három dolgot bocsát elő

gázlóba (Pés; Igazs. 1188). Az miben az mostani idő előbocsát az építőben, semmit benne hátra ne hagyj (RákGy; Lev. 89). Kezdett munkádat markodni szakasztják, dolgozom elő nem bocsátanak (SzD; MVir. 19).

előbocsátás: praemisio MA [das voranschicken].

elől-bocsát: praemitto, praeficio C. [voranschicken]. Elő előbocsátat: praemissus C. Szép és időösszes pródikátót előbocsátá (Hly; Préd. 179, 191).

föl-bocsát: [sub]mitto; hinaufsenden]. Értetke valamit vehet, az nyomon fogatkozásiukért föl bohattuk w felsőhehez (RMNy. II 116). Egér szállása előtt Dobó István egy inasát, Vas Miklóst fölbocsátván (RMK. III 116).

hozza-bocsát: 1) [mitto, permitto; zuschicken]. Hozza bochtatván h/w tanytvány kezdől, monda (JordC. 385). 2) ad-mitto Com; Vest. 118 [zulassen]. Mykoron zent Hwgo pspik hazabol ottan hozyan ment, egyelüket közel hozyan nem bochatot (ÉrdyC. 637).

ki-bocsát: 1) [mitto, everso C. hinaus-schicken]. Nagy erővel és rázissal ki bocsátom: intorpoico C. Valakiket akarj bochtatnod, kybochtatassanak (EhrC. 21). És ki bochtata öbott az w isten az Eden kertből (Helt; Bibl. I. B2). A bussa ezor lowagoth bochtatoh ky jdeo föl rablany (LevT. 1212). Kibocata az isten az 6 fiat, asszonyi-allattul születettet (Szár; Cat. B1). Kémeket, megszenléőket és ezrálakat koll ki bocsátani (Com; Jan. 118). Ki koll bocsátani akar fégyveres, akar fégyvertelen kémeket (182). 2) [emitto; anlassen]. Minden ev tagybol veort bochtata ky (ComC. 210). H/w gyomrabol ky bochtattak (JordC. 192). Az varas kew falant bochtatauk ky (ÉrdyC. 375). Az madárnac véret ki bocsátta az áltarnac oldalára (Kár; Bibl. 188). A méhek minden esztendőként rajt eresztnek, bocsátnak ki (Com; Jan. 51). Vérel ki bochtátta ő magából lelket (Zrínyi; ASyr. 189). Nösten elefántok bocsátatnak ki az erdekre (Misk; VKert. 25). 3) [odo C. herausgeben]. Azon voltam, hogy az könyvet véghez vittem ki bocsátam (Kár; Bibl. 1619). Antichristus egy könyvet bochtata ki (Mon; Apol. 168). Mind ezekert az okokert akartam ezt az hystoriát nyoluhunkén ki bochtatnom (Deesi; Sall. Előb. 8). Nyomatásban kibocsátottam vala egy könyvemot (Pázm; LuthV. 1). Ez idénis az nagyszógod vri neve alatt akarám kibocsátanom az magyar nemzet közbö (KCsoprog. 16261d).

el-kibocsát: [emitto; hinaus-schicken]. Népét, barmát el-kibocsátá, ez szép száraz földön isten elszaporita (RMK. III 263).

kibocsátás: 1) [emissio C. MA [das hinaus-schicken]. 2) editio C. MA [ausgabe]. Mikor pródikátium kibocsátásáról sokan szorgalmaztatának, két dolog sokáig függőben tartotta tanácskozásot (Pázm; Préd. a7). Ez könyvenc első kibocsátása (MA; Tam. Előb. 28). Az bíblinnac kétszer való ki bocsátása (MA; Sault. 6).

környül-bocsát: circummitto C. MA [herumschicken].

közbe-bocsát: intermitto; unterlassen C.

közbebocsátás: intermissio, intermissus; unterlassen C.

közre-bocsat: [dispartio; verteilen]. Az te részdot pródikából, melly nekell sors szerint iit, közre bocsátással (Kár; Bibl. I 62).

lő-bocsát: [demitto MA [herablassen]. Bochtassad leve the erektul foghya meg zozot kinyvdati (Érst. 139). Melly igen mélyen lőbochtatta magát az Christus te erőttel! Szinte az koporsóba (MA; Sault. 168). Lő-bocsátta magát, alatt visdi és meg-alazza magát (Com; Jan. 189). Lő-bocsátá bögycét, felgömböli ajukát (Fal; NE. 27).

lőbocsátás: demissio MA. [das herablassen].

még-bocsát: 1) [demitto, laxo; herunterlassen, nachlassen]. Az 5 zep háit meg bochtata (GuaryC. 55). Zenth Elenek áma háit meg bochtatam, kezét feyere föl kücölum, kezdle az zenth testhöz sietnie (KuzC. 79). Az eziga kötelet ott meg bochtata vala (Hosv; SzPál. 9). Hlike lakas közben öndet meg bochtatani (Érasim; Erk. 39). A huoc meg eresztetnek, bocsátatnak (Com; Jan. 169). Bocsátomd könt-lét inkább ajkimmak (Balassa; Ének. 11). 2) [emitto MA. [reddo; zurückgeben, zurückstellen]. Az jozzagot meg bochtatam (Ver; Verb. 111). Az szalagos jozzagot meg nem bochtatnak (159). 3) [dilu; verdünnen]. Az mondóit vagy meleg vagy hideg vizzel akarod, bocsát meg kicsinyé (Radv; Csal. III 47). 4) [ignosco, condono MA. [pairo 1743]. [vergeben, verzeihen]. Kerek bodog Ferenczot, hogy ez frateriának vetket meg bochtatna (EhrC. 68). Pázm megbochtattatnak teneked te bünd (MünchC. 69). Mindent, mit clenek vertektel, teneked mind meg bochtatny (VirgC. 55). Monda Nus keresztán öföt meuetőknec: Meg-bochtassad zent atiam, mit ellenem tőtek (PeerC. 197). Meg bochtassatok es meg bochtanik nektek (DóbrC. 353). Isten bochtass megly thynckthek mynden bynetheket (ÉrsC. 174). Az mibesen tagadnyak, hogy az elevenőknec es holtaknak búne meg bochtattatvan volhanak (Szár; Cat. ki. Nem rövidült meg az isten keze, meg-bochtátta a te búneidet is (Matkó; BCsík. 373). Te meg szoktal bocsátani a meggyónt ember búnet (Czogl; MM. 205). Csúfágból mondtam, megbochtassatok (Thaly; VÉ. 1371).

mégbocsátandó: venialis C. [verzeihlich].

mégbocsátás: ignoscentia, remissa C. condonatio, remissio MA. [verzeihen]. A búnöknc meg bochtatasa harmac legénc zükesege (VitkC. 21). Ez atta a papy mehtosszunk byneknec meg bochtatassara (ÉrdyC. 365). Az meg valtas nyat, ky vagyon vr Jesus Christuban el mult byneknec meg bochtatassayth (Komj; SzPál. 55).

mégbocsáthatandó: ignoscibilis C. [verzeihlich].

öszve-bocsát: [congrego facio; zusammentassen]. Mikor á hoholnac előt öszve bochtattya vala, a veszőket á valuba teszi vala eleibe (Helt; Bibl. I. 61).

öszvebocsátás: commissio, commissura MA [zusammenfügen].

rőa-bocsát: [admitto Kr. [schicken über . . .]. A keserűnya magat rea bochtata (WinkC. 101). Ember keserűtöt zenved es zwozodyk isten ellen, hogy rea bochtata (ÉrdyC. 81). Tytosth es Vespasianosth rea bochtata es varasokat földéből ky veztee (174). Bochtata roia Noet az hus etdre (Tel; Fel. 106). Meg lehet, hogy isten rea bochtata emberre, hogy hitben meg lamkhaion (Mon; Apol. 375).

vissza-bocsát: [remitto Sl. [zurückschicken, zurückgeben]. Ew felesége Zekelcwth wyzza bochtath (LevT. 1189). Kereszturi uram igen bo tegan fokszik. Megyysi uram ma reggel praedicalyán Schesvár alatt, visszabocsátánk, bocsátom levén felesége (RákGy; Lev. 87). Ha szinte az: vármegyeket vissza bocsátjuk is, de az főembereket nem (139). A városbéli fájtanak itjak a jövevényre rohtantunk; a vén ember nagy remenkedésére reggel vissza bocsátottak (Mátyó; ES Hist. 49). Midőn minden egyházi jeket visszabocsátott voln (Hly; Préd. II 10).

Bocsátkoz-ik: [descendo, aggredior; sich einlassen]. Az anyaszentegyháznak közönséges tudományát őltalmazzuk; azonkívül való vélekedéseknek es mondásoknak őltalmára nem bocsátóknak (Pázm; LuthV. 21). Nemelyek valól bocsátkoznak ügyekbe, keresztül forgattják, botstelenül végzik (Fal; UE. 112). Valakivel barátságba bocsátkozni (SzD; MVir. 72). Valakivel alkuba bocsátkozni (27).

alá-bocsátkozik: [descendo; herunterfallen]. Alá bochtátkozinac a Dmát (Helt; Krón. 109).

le-bocsátkozik: 1) [descendo; sich herablassen]. Es le bochatkozec a tenéről (Helt; Bibl. I. L2). **2)** [se submittere; sich herablassen]. Mindenhez le-bocsátkozni; *perpeti facile omnes PPBl.

[BOCSÁSZT]

el-bocsászt: [mitto; senden]. A Christus ű maga mondáta; Mas az attia, a ki engemet el bocsásztot (Fél; Tam. 252).

Bocsázta: [dimitto; entlassen]. Beremet meg nem adyac, nem tisztelac, sőt bocsáztatnac, ki ízenc, el kergetnac (Börn; Pród. 131).

BOCSKA: cadus MA. [stünder]. Egyket (gyermeket) kiválasztván, hatát egy bocskaba anagy dúsába rakatván, feiére parancsola egy öreg asszonyinak, hogy el viven el rekkencse (EXPrinc. 218). Vargalegény az tobakkal bocskában gázoljon (Thaly; VÉ. II 69).

BOCSKOR: 1) pero C. carbatina MA. [riemenschnur]. Azt mondottak, hogy kesse fel wgmond az bochkort, jvien el, ha nehez, wegic megl az dezmath (LexT. I 379). Botskorát is le veté (Szentm; TFü. 12). Edgy szörös botskort negyven pénzen adnak (19). Sarn, botskor, dolmány (ACsere; Enc. 257). Ha a nagyobb professorok rád támadnak, botskor sem marad a bőrödben (Pös; Választ. 306). Bocsorknak való bőr (RákF; Lev. I 261). Az varju ellopta bagolynek fél-bocskorát (Thaly; VÉ. I 350). Gyöngyvel fűdzött az bocskora, ezüstös kapczája (II 92). Az bocskorért attunk 1 ft (MonTME. I 98). **2)** (vetula; altes weib). Ilyen vén bocsorknak hogy kell elszenvetni, hanem mintegy dögöt földre le kell verni (Thaly; VÉ. II 262).

[Szólások]. Botskor sem marad a bőrödben (Pös; Választ. 306). Bocsorkbőr az ortzája; os impudens. Attius aspectus MA. Botsorkbőr-ortzája nem könnyen pirula (Fal; NE. 79).

[Közmondások]. Ha csizmad nincs, bocskort hordozz (Kiss; Adag. 58). Botsorkban keresni, s tismában költeni esik becsületedre (387).

gyártatlan-bocsork: carbatinae PPBl.

gyártott-bocsork: carbatina C.

szörös-bocsork: carbatina MA.

telekés-bocsork: carbatinae PPBl. Telekes-bocsork, gyűnygös kapca, járd meg tubán, járd meg (Thaly; Adal. II 190). Az hajdúk számára két ezer köpnyezet, két ezer telekes bocsorkt kapczával együtt és két ezer kalpatot (TudGyűjt. 1836. V 95). Pásztor, vedd elő telekes téli botskorodat (Fal; Vers. 913).

Bocsoros: peronatus PPBl. Noha kinöl bocsorosac, bohayba, foltos ruhaba vannak, e vilagnac sörpi es mosleki, de igen szép lelkek (Mel; Préd. 261). Falusi bocsorosoknak tisztek szerint binóket ki mondgyák (Báth; Tromb. 120).

BÓDA (bolda RMNy. H.211): capulus, manubrium C. MA. [griff]. Zablyam, kynek az boldaya is ezvstél bwrethott (RMNy. H.211). Küldöm alexandriai szablyának az maroklattyát, bodáját (Prág; Serk. 845). Az sveicai főfő népec mezitelen kardot hegyénél fogva vöttene el az fejedelem kezéből, hogy bodáját fogván az fegyvert az nyintyonac lasába vissza ne fordítanák (858). Az régi atyác az kardot bodajánál fogva maroklották (859).

evező-bóda: enchiridion C.

szablya-bóda: capulus C.

BÓDÁZ: [vertigine corripior; schwindeln]. Szátkainal csak amyit gondoltam, mint valami bodázott gunaruk diffás pószó-getésénel (Zvon; PázmP. 206).

BODÍT [megboldít Kem; Élet. 239, boldulás MA; Tam. 1181, megboldít Gyongy; KJ. 103, megboldít FestC. 314, elboldulás TelC. 137, bádn RMK. II 348, Tel; Evang. 502]; [imatio, confusum reddo; betäuben]. Széditi s bódítja elmüket vakítja, kellestven hívságát (Kob; Vers. 1685. MF). **BOLYÓ, BOLYOG, Bolygatag]**

el-bódít: [torpore defigo, vertiginosum reddo; betäuben]. Ez soc zurzamar el bódítan az soc emberi elmet (Börn; Pród. 80). A hajóban az a szünetlen való rengetés, hánykódás a fő elbódítja (Mik; TörL. 2).

fől-bódít: [terreo, perturbo; aufschrecken]. Az fegyver hordozók fél bódító hírel a vitézeket fél lazzaszták (Forró; Curt. 374). Azon az földön számtalan darvak lévén akkorban, kiket éjjel félbódítván az had népe távolról, az pogánytság azoknak kiáltásokat emberek kiáltásának képzette (Kem; Élet. 273).

még-bódít: [exsurdo, conturbo; betäuben]. Zoel ew hoznyak ew haraghyzaban ces ew mergechen meg boldytha ewket (FestC. 314). Szertelen az varost ottan meg bódították, vaross virasztoakat először levagák (Huszi; Aen. 8). A gonosz lélek az isten fia közzé mégyen, hogy ezeket megboldítsa (Pázm; KT. 452). Elszaladott fejedelemnek keresni, mely Rákóczy Györgyöt nem is kevéssé boldította vala meg (Kem; Élet. 239). Jaj gonosz szerenese, ugyan megbódítád én ifjú elmém (Thaly; VÉ. I 100).

mégbódíttatás: [mentis confusio; betäubung]. Meg bódíttatásával eszölősséget támaszt (Léj; PTük. 27).

BÓDUL: 1) [concurro; strömen]. Nem kövöfik a serogeknek buzzóságát, mellyek nem csak mennek vala, hanem bódulnak avagy rohaunak vala unukhoz (Tel; Evang. 502). **2)** [confunder, mente corripior; betäubt werden]. Bódulának törökek, rémulének, nem sokat vivának, megfutamának (RMK. II. 448). Az benne való szép igen bódula (BFuz; Castr. 13). Aladar is el vesze ő közöttöc, mellyen igen bódultnac nagyarc (Görs; MagyB. F). Föld népe fut, a fő népec bódultac (Güres; Máty. III. MF.). Bódulni ha kezd elmém, el-távoznac tölem segédim (Uj; HÉnek. 190). Szívem megbúsula, bójában bódula (Thaly; Adal. II 69).

el-bódul: 1) [deero; abirren]. Életem istentől el távozott s bódult bolygó rühes julkint, ki pusztára szorult (Rim; Ének. 85. MF.). Az igasságtól elbódult kerengő Julianus (Böröm; Préd. 29). **2)** stupefio PPBl. [exsurdor; betäubt, schwindelig werden]. Egybe gyüle a sockaság és elbódula (Helt; ÚT. 17). Szomorúságában es ket-segben való esesében el bódulvan az satorla rekeszkedek (Forró; Curt. 263). Ennek szörnyűségén elbódul az elme (Gyöngy; KJ. 45). El-bódult állapotjában kapja magát egy szolgával és egy kis leányal mindenütt yzalog két mér-földnyire jó hozzánk (Mik; TörL. 110). Bizony el-bódultam az rettenetes nyughatatlanságba (ErdTörtAd. II 305).

elbódulás: [mentis turbatio; betäubung]. A huzoc az ő feyene elbódulásának anag előrdulásának altytne vala ezt (TelC. 137).

fől-bódul: [conturbo; verwirrt werden]. Ilyen félbódult állapotban magam sem tudom, mit tsmáljak (Mik; TörL. 429). Majd jöve az fejedelem feleségének holt híre, kiért az ország nagy hertelen félbódula s elosla (ErdTörtAd. IV. 183).

[ki-bódul]

kibódulás: [dementia; verrücktheit]. Eszélől való ki-bódulás (Mad; BHall. 237).

még-bódul: 1) [perturbo, exsurdo; verwirren]. Víz eszét a hagymáz hamar megbódulta (Köny; HRom. 17). **2)** [conturbo, demotor; betäubt werden]. Meg-bódulta mind az egész

tábor (Holt: Krón. 12). Az pogán had igen meg bódult vala (Györes: Maty. MF). El kél az jó legény, ha meg bódult ország (Jlyty: Japh. 2). Az eszek meg bódül (Gyöngy: KJ. 193). Megtudták, hogy eljött Czechlől, de holtan; ugyan megbódultak förendek magokiban (Thaly: Adal. 126).

még-bódult: delirus, eritis PPB. betübt. Az havasaltól megbódult intranzigot mi íletu, nekünk is ugyan így hozák hírlál (MonOkm. XXIII 184).

Bódulás: 1) tumultus; aufrühr. Chondrosilience az leugó egner es menyene bódulási (Pécsi: Agost. 179). Bódulás ne legien az nep kőszot (Fő: Bibl. 15). Egy parabolokra nem függhetmes had külföld külföld bódulással mindeneket meg habortat vala (Farró: Cirt. III MF). Monivel nagyobb bódulást írtok az tíi olmeiteken (VI MF). 2) aberratio, insanía MA. verirrung, betrugung. Elmőnce bódulásával veri meg őket (MA: Eur. 22). Miért dilóskölgyence ilyen szörny bódulásád (118). Tudakozik, a nagy bódulásnak és szörny rikóltásnak mi lehessen az oka (Hall: HHist. III 209). Zeug az egész város fegyver esattogással, kikén az lakosok vagynak bódulásal (Gyöngy: Char. 164).

BÓDOROD-ÍK

még-bódorodik: insanio; irrsinnig werden. Nagy eszedől meg bódorodik (Gvad: NötTest. 99).

BÓDOROG: erca, vapor; irren, herumirren. A setében csak bódorognak vala a németek (Cser: Hist. 374). Szobentől bódorogtak vala oda felé (ÉrdTörtAd. 153).

Bódorgó: vagus PP. [vagabund]

BODNÁR *boldnar*. Com: Vest. 1509; Victor: Major: Szót. 94. PPB. binder Nom. 64. Ez világi életmoe szertelutasi nem lehet wr, szolga, kiraly, boldnar, barbel nekul, deac nekul (Bom: Préd. 572). Lazan mondhatod, hogy ez a esiszár jó bodnár (Pázu: Kal. 899). Fa nyos, ács, bodnár; taber lignarius (Com: Jan. 103). Finter, kiádr, bodnár; victor. Com: Vest. 1509. Ácsok az vízhoz nyolozan, bodnár egy (Gó: KőrCS. IV. 333).

BODOR: crispus Kr. [kraus]

Bodri: nomen cauis; hundsname. A Daru, a Balri örültek egyaránt (Gvad: RP. 14).

Bodros: suberispus, crispulus Kr. [ekrünselt]. A földben tégyed bodros slivogemet (Thaly: VE. II 279). Mert fehér vagy mint hó, bodros, kövér és jó (Anade: Vers. 129).

Bodroz: crispus Sl. [krauseln]

fői-bodroz: [conerispus; aufkrauseln]. Ezor kis tsigakkal bodrozz fel fejedlet (Orey: KöH. 100).

BODZA *boza*. BoesC. 129. [boza]. Keesk: ÖVM. 319. [boza]. PPB. [boza]. Dom. 100. Beytha: FVK. 14. Frank: HasznK. 22. [boza]. Wenzel VII 129. [boza]. C. MA. bodmader. Vegyod ez bozzamk lehellet, es meg gyogytyz (Dom. 100). Ha az bodza gyökereit borban meg főzed, es gyakorta iszod, az víz korszigt meg gyogytitta (Mel: Herb. 27). Lazustrum; frazyl fa. Az magnu fekete mint az bozzia (Beytha: FVK. 14). Fuszpang vagy keskerago vagy bozzatabol vagy magyortabol esmállyon penozelt (Keesk: ÖVM. 319).

fái-bodza: sambucus campestris; bunnholmder. Török gyökér mos az vizenel, az fáy bodza fól az földnél (Mel: Herb. 27). Fay bozza mag olái (Frank: HasznK. 22).

fekete-bodza: brunwurz. Fekete bozzamk gyökere, letele (Frank: HasznK. 17).

földi-bodza: bodum C. zwerholmder. Földi bozza gyökere (Frank: HasznK. 17). Földi bozza mag olái (22).

BOÉR *boer*. Monrók. III 75. Holt: Krón. 72). nobilis Valachus Sl. [valachischer edelman]. Bornemyszival és sok bojérel szállíták az ő sátoriban (Monrók. III 75). Az havasaly vajda monyza, hogy az boyer-keht azgyek koz kezben (Levt. 123). Nem sokat szállának, három szegim bojért előhozattának (RMK. III 279). István vajda népével, borokkal így: méne ő főfő népével király előibe nagy fölelemmel (334). Az boeroknak is jól gondálkoldjanak (RákGy. Lev. 7). Barcsai Ákos igen rezgel jata meg, az havasali vajdának is egy egy jó boérja jött, vala vele (19).

BOFÁNA: [yostis muliebris turgida; rofrock]. A tizim s a nagy név széles bofán vagy fápóltz (Gvad: Hist. 309).

BOFINTA: [simplex, eundidus; einfach]. Gyönyörűséget nem kóstol, szelid, bofinta, kevéssel elégedik meg (Fűsűs: Királyok TükÉre. IV. 96. MF). Szegényt be kevése becsüli és a bofinta (Czezl: Japh. 164).

BOG *bag*. Váli: OrvSz. 125. *bag*. Mel: Herb. 24. *azbog*. Kirlesz. nobis, tuber Sl. knoten, kolle]. Ez fának vagy szőlő veszőzőnek bogu, zikkoly, agazut; articulatus PPB. Ha ki farezard és meg iszod az rozsa bugia succusát, ver folyas ellen jó (Mel: Herb. 24). A gyömlér a földbe három avagy négy tenyérre mé bé, minek okáért az indiaiak és az arabiak egy bog között valamit hagyának tsak benn (ACser: Enc. 245). Bunkoknek bogjai (Hall: Paizs. 58). Vékony, hosszú nyelű két-három bog az korháson (Monrók. XI 349). Nagy rapoutz vagy centaurin major a fekete agyagos földben terem, olyan a bogója, mint a borostyán kórónak (Váli: OrvSz. 125).

ág-bog: frondes, frutices, arborisfrondosi rami MA. [gezweige]. Mynek elotte eretenenek thy thuysskothek agathi bogathi, nykenth elewenek, ezkeppen v haragaba meg emezt wroth (KeszthC. 145). Az ágazak földi környülmetélés-áttal a régi emberből kiáltótyven, az ő teslekodlótinek ága-bogait naponként vagdallyak (Pázu: Préd. 169). Nem szükség, hogy ezikelyenként az hímek minden ágabogait akadozzunk (Pázu: Kal. 109). Az tovis bokornae sae ágabogai valhate (MA: Seult. 234). Az hímek az-ikat az ágabogait nezi, melyek (Mogy: Cowp. 135). Nintsenek az arithmetikának minden jütökös és tréfás ágabogait előnkbe adva (MFoly: Arithm. 6). Nemes trészkinék nem léz korosok ága, földi köz-ágabogot nem fúják virága (Thaly: Adal. 136). A homér földi veszedelmem esett, oméit minden ártó ágabogot lenyesett (Gyöngy: Pal. 7). A feshétszéknek minden ága bogait lenyesni (SzJ. MVir. 15). Sok ágabogozal eltorzodt egyenetlen szavak (56).

ága-bogácska: [rammenli; zweiglein]. Casia és themjén ágabogácskak (Czezl: Sion. Előb. 20).

ágas-bogas: fruticosus C. [viollistig]. Ágas-bogas szálfa; foemalia; frondibus ubi PPB. Ágas bogas kőró (Alv: Post. II 1). Föviskos, ágas-bogas hely (Mad: Evang. 168). Hás fa, plántafa, szálfa és egyéb széles levélű ágas bogas fák (Com: Jan. 22). Ágasbogas szarva (15). Sátorokban, ágas bogas hajlékokban, sámboldon (in tuguriosis) laknia vala (192). A kereszt útak és ágas bogás ősvények avagy négy félé ágazó útak nem edgyaránt visznek fölré; tranites et compita seu quadrvia non equae seducunt (113). Ágas bogas vádlások ezek, azért rendel vegyük fel őket (158). Lazs. 1224). A szarvasoknak az ő nagy ágas-bogas szarvak oltalmokra keveset hasznal (Misk: VKert. 8).

ágas|ogaskod-ik: gemino; hervorsprossen. Az fa agas-bogaskodte fel felé és oldalalag (MA: Seult. 237).

ágazbogaz-ik: longe latoque diffundor; sich verzweigen. Hat az föld s őva agazo bogazo útfakat követvén (Veresin: Lev. 219).

ol-ágazbogazik: $\times$ El-ágazott, ágazott nagy fa (Mogy: Olaj. IV 1).

[csög-bog]

csögös-bogos: [nodus; knotig]. A tser fá tsegos bogos ágazati (ACsere: Enc. 230). A puszpáng fá tőkje darabos és többre csögös bogos (232). Csögös, bogos, horgas fák (Hall: Paisz. 58).

szög-bog: [angulus et cacumen; kante und spitze]. Nezd jól meg az magass kerest-fának minden zserect bogaat (ÉrdyC. 99).

Bogoz: [nodus necto; knoten machen]. Medvelörös karta közsők s bogozott haja a vállán légg (Thaly: Adal. II.192).

félre-bogoz: [auf die seite flechten]. Hidd el, ha előr, majd megcsap, félrebogozott hajadba kap, nyalka kurucz (Thaly: Adal. II.193).

BOGÁR (*bogár* s PP: PaxC. 289): carduus, cinarac, attractilis C. MA. dipsacus, carduus fullonum PPB. A bogazkoron érti az amaziat, hogy semmire köllő, haszontalan mint az bogazkoro (Mel: Kir. 420). Ime az mezey fene vad, aeki a Libanus erdőibe vala, által mene az erdőn es meg tapodá a bogazkoro (421). Az bogaci koroban meg kely törny onyhamiat es fogara kely tenny (Frank: HasznK. 35). Bogats kőrő, zonyhozo tőüsses lapu, kinek leueloben az víz meg al (BeytheA: FivK. 62). A tövies bogats kőrő gyak (Com: Vest. 27). Kerti bogácsnak levét faesard-ki (PP: PaxC. 269).

BOGÁR: insectum C. vernis MA [käfer]. Bogarak, mellyek közép-arant mintegy bé-vágattak, a minőm a darás: insecta PPB. Találkozék az bogárra, mely az ganéjt szokta az uton hajtani (Pesti: Fab. 192. MF.). Es meg rakodnak az egész egiptusbelieknek minden hazoc bogarokkal (Helt: Bibl. IFF.). Ki hajtja a pápát bogár modra az evangeliumi tudományt vallo hitveknek kergettetés-ke (GKat: Vált. II.140). Értkezünk a méhekről, hangyákról, legyekről s több effélékről, mellyek bogaraknak nevezetnek (Misk: VKert. 625).

[Szólások]. Vagy vyodbol szoptad, vagy valamely boglár vtánn mentél ilyen nagy hazugságnak igazában (Hid: CsIsk. 161). Már meglántam, hogy így megcsaltam szívemet, bogár után hogy így indultam (Amade: Vers. 64). Bogár után indulnak, agyarságok elmúlnak (191).

[Közmondások]. Ki bogár után jár, gyakran követi kár (Kisy: Adag. 337).

baromkergető-bogár: oestrum, tabanus C. [bremse].

barommaró-bogár: oestrum PPB. [bremse].

bor-bogár: bibio MA. weinmücke PPB.

csere-bogár: bruchus C. [maikäfer]. Közébe eresztő sok rüt békákat és gyümöltvszesztő tserebogarokat (MA: Zsolt. 210). A csere bogarac rőpdősce: bruchi volatilis sunt (Com: Jan. 223. Szok: Bals. 202). A darásoc, lepkék, tsere-bogarac a nagy istennek vitézi (Misk: VKert. 668).

szarvas-cserebogár: scarabeus Szarvascserebogarak avagy éjel fénlő bogarak: scarabei comiti seu lucanici (Com: Jan. 43).

dongó-bogár: bombylius C. crabrones Com: Vest. 84. [brumffliege]. Öregb dongo bogarac (Zron: Post. 1526).

farágó-bogár: trips Nom.² 119. [holzranpe].

fene-bogár: tabanus Lod. [bremse].

fényes-bogár: ciendella Major: Szót. 139. [Johanniskäfer]. Ha igen rőpálnce az fényes bogároe, az arpa meg ért (Cs. G3). Fényes bogarak avagy tsillámok (Com: Jan. 51). Levegő egbeliek, miném: a meli, daras, légy, fényes bogár, kőrös féreg (Misk: VKert. 636).

fénylő-bogár: lampyris, nitidula PPB. [Johanniskäfer]. Nyári éjel fénylő bogár: nitidula PPB. (Com: Jan. 43).

fülbemászó-bogár: [forticula auricularia; ohrwurm]. A fülbő mászó bogár, kinek két ágú farka van, kárt tézen a füekben (Lipp: PKert. II.238).

ganéjhajtó-bogár: scarabeus Major: Szót. 121. [mistkäfer].

kőrös-bogár: cantharis MA. [spanische fliege]. Vagyon a kőrös-bogár neve közszól való egy olly bogár, mellyet a deákok silfásnak neveznek, melly a fetske fiak után felette igen intselkedik (Misk: VKert. 154).

légy-bogár: [musca; fliege]. Egy ydöben nag mondhatatlan sok légy bogar yest az kalastromban (ÉrdyC. 503).

őszibogár: cicada Com: Jan. 43. gryllus pratensis Nom.² 117. [grille]. Az őszibogár otkin, az házi pírűtsők ition, házuál önekdegehek (Com: Jan. 43).

selymeresztő-bogár: ser PPB. [bombyx; seidenwurm]. (Com: Jan. 50). A selyem eresztő bogár szánya lependékké leszen (ACsere: Enc. 211). A selymeresztő bogár a heryöknek néniemü faja, kik közszól némellyek öregebb, némellyek apróbbak (Misk: VKert. 676). Ők hozták meszse országnól legelsőben a selyem eresztő bogárnak a tojásit (Mik: TöbL. 153).

selymszaró-bogár: bombyx, nocydalus C. [seidenwurm].

selymtermő-bogár: ∞ A selyem termő bogarok a moydörgést nem hallhattyak (Mad: Evang. 626).

szalonna-bogár: termes; made Com: Vest. 148. A szalonna bogarók a kővéreket, sirt és szalomát vosztegetik (Com: Vest. 32).

szarhajtó-bogár: scarabeus C. [mistkäfer]. A szar hajtó bogár gabobol lézen s abbolis él (ACsere: Enc. 217).

szarvas-bogár: scarabeus C. PPB. Nom.² 119. Szarvas bogár száruyai: pennae scarabeorum PPB. A szarvas bogarokac nemci igen sok félek (Com: Jan. 51. Nad: Kert. 22). Némellyek szarvas bogarak nagy öreg szarvuak, kiket repülő szarvasokunk-is neveznek (Misk: VKert. 662).

tekerő-bogár: convolvulus Nom.² 147. [wickelranpe].

zöld-bogár: scarabeus viridis Nom.² 119. cantharis Com: Jan. 43. [spanische fliege].

Bogaracska: [vermiculus; käferchen]. Eyel tündöklő bogaratska: cicendula C. O nyomorult Mammion, elvaint hábvány isten, csak egy leglyütbm ellenszegeskie ellen sem általmazhattya magát, hanem el kell szenvedni, hogy a moly, szá, bogarotskák megemészszék (MA: SB. 162).

fénylő-bogaracska: lampyris C. [Johanniskäfer].

Bogarász: insecta venor SI.

még-bogarász: [profligo; schlagen]. Jól még bogarászták azt a lovas hadat (MonOkm. IX.381).

Bogároz: **1**) a mncsis infestatus fugio Kr. [von insecten geplagt laufen]. A bogoly miatt föl haditattot barom futkároz, bogároz (Com: Jan. 42). **2**) [divagor; sich herumtreiben]. Plohasz Bogárországban bogározzot d'Al: Const. 856).

szélyyel-bogároz: [divagor; sich herumtreiben]. Másutt forgozt, szélyyel bogározott, tirje kárát (Hall: Hlist. II.306).

BOGLÁR: **1**) umbilicus MA. lumla; sponge PP. Pais közepin-való boglár: umbo PPB. Cünaly két boglart is tiszta aranyból (Helt: Bibl. I. Pp3). A könyneket be köteti vala drága aranyas kaptsockal és boglároekal (Helt: Krón. 168). A te két farod olyan mint két ékes boglár (JézSír. 97). Zablyann, kynek kewthewasa, farkwasa, es boglaary ezwstek (RMNy. II.211). Cünaly két boglárokat, mellyekbe az két követ foglallyad (MA: Bibl. 174). Gyírúe, mellyeknek boglárban avagy fejes

bogláriban a drága kőve: felelnee (Com: Jan. 191). Drága munkát látni van szerszámában, változó forma van minden bogláriban (Gyöngy: KJ. 113). A csillagos hátú gyíknak hátán: gyöngy háts-boglárok látszanak (Misk: VKert. 254. 2) fűda MA. [verfening]

könyv-boglár: umbilicus PPB. buklen am buch Nom. 51.

Boglárka: umbilicus. Meggy szín pütlin csinált püta, vagon rajta many bogláru (Rády: Csud. II.282).

Boglaroeska: [vágnai: hűse]. A peterselyenec magja olyan boglároskába foglaltatott mint a kaporé (ACser: Ene. 211).

Boglaros: umbilicatus MA. humatus PP. [mit rosetten besetzt. Vályon mért nem vetel és mért nem számlálod elő az ő szép islogos, bogláros, frissen lépő kontyos feloszegeteket (Mon: Apol. 355). Egy szigólló, ezüst, aranyos bogláros (Montrók. XXIV. 7). Egy ezüstös bogláros karl (Rády: Csud. II.96). Szerszámon ezüsttel s arannyal kivarrva, vagy ötvös munkával boglárosan rakva (Thaly: VÉ. II.317). Hat fő tántol előted, mind nekének bokrétság a teje, rojtos a szűnye, bogláros a láma (Fál: M. 79. MF).

Boglároz

még-boglároz: [umbilicis orno: mit rosetten besetzen]. Igen szép aranyoson bő kötetű táblút az szegleteken ezüsttel kuzdagon meg boglároztatván (GKat: Grad. MF).

BOGLYA (*chalyba*) Nom. 1629. 76. *boglya*. ErdTörtAd. 17. *chalybska* PPB. [acervus, emulus foeni MA. [schober]. Egy boglya szőna (Mesők. 15). Az ligetek közt néha kaszálják az vár szükségére, hol hárminez, hol több boglyára való szénát (Gör: KárCs. IV. 32). Károkat feletébb sokat tőt, számtalan kalongyát, buglyát vitt az árva (ErdTörtAd. 17).

széna-boglya: [emulus foeni: henseidage]. Nom. 76.

Boglyácska: metula PPB.

BOGLYAS (*chalyba*) Pázm: Préd. 11336. [hirsutus; struppig]. Nem hogy keresztül olyan az tal boglyas füyeken (Pési: SzűzK. 82). Ne terítse verőfényre festett haját de buglyoson, esopotoson, korpáson és szennyesen se buglyá tejt (Pázm: Préd. 11336).

BOGRÁCS: abomin: kessel PP. Eszik fácsorép táblul vagy bográcsbui (Thaly: VÉ. II.399).

fűdeles-bogrács: kassrol (Kürlisz. 136).

halfőző-bogrács: fischkessel (Kürlisz. 136).

BOGYO (*chama*) Mel: Herb. II.90. bacca SI. beere. Émecs az buglyóit ford őzne (Mel: Herb. 11). Igen szárazto az virága, boglya az fagyal fűge (25). Vérs bugyó vanne, arnyékos helyen terem (59).

kánya-bogyó: fructus genistae MA.

Bogyóka: baccula; kleine beere. Zöld bogyókai lesznee, hogy a virága el hül (Mel: Herb. 51).

BOHAJ: [omnis villis: globes ticti. Bohajba, földös ruhába vanne (Mel: Préd. 264). Kenell ottok az ő tündekló ruháoktan, az nagy bohajba (Mel: Szám. 218).

BOHO (*chalyba*) Gvad: RP. 329. Bohóság. Matkó: BCSák. 96. nimus, stolidus, simplex SI. album, tépeltan, cindfah. Mikor Diogenes egy bohó részeges fiat látott volna, azt mondá neki (Pázm: Préd. 200). Aha nagy bohó (Matkó: BCSák. 66). Kátrogya szől, te bohó (Gvad: RP. 329). Öröndap indultam haiza kősn s részegen, mivel azzal a bohó Ordig Istvánnal, ki is a Csegeczé igen atyámfia közéről, egyesztünk csak ketten (1700). Hazánk. I. 380. VB. **BOLYO**

Bohóság: stoliditas Kr. [alberndict]. Nagy bohóság embernek magával ellenkezni (Matkó: BCSák. 96). Könyvednek kezdete szavakként ily nagy bohóság illyet: BCSomp. 23).

1. BOJT: inoculo, defodio. palmitem SI. per sureulos propagato Kr. [ablegen].

Bojtás: inoculatio palmitis MA. [propagatio: das ablegen]. Vigan oly már, bojtast tetes, asd ki repadat (KNagysz. 1579. 66).

2. BOJT (*chalyba*) BeytheA: FivK. 94. sureulus, coma MA. schoss, zweigblatt am baum MA. schoss, pfropfreiseln PPB. A fűvő gőgője körül szét ez tüzet, pemete bojtáival liint róv vizet (Gyöngy: KJ. 50).

Bojtos: hirtus, hirsutus, hispídus, comosus, sureulosus MA. villosus PPB. haarricht, schossreiß MA. rauh, stuchlicht, struppicht PPB. Bojtos gyökér: bulbos C. Egy felől bojtos kárpát: psila PPB. Teste széres és bojtos vala (Helt: Krón. 45). Sűrű bojtos tenészes bokor (Helt: Mes. 420). Erős malva rosa, mint az kemőrenek olyan hirtos az tele es magna: alcea (BeytheA: FivK. 94). Rendnélkül való haya neki bojtos (Ádám: Bar. 2). Bojtos selyem (Nom. 19. Nom. 2. 419). Több e' tele bojtos és bokros fűkből is csinálhatni eleven sővént (Lipp: PKort. 114). Immár mind bojtos hársyon süveget keresnek (MonTME. III. 19). Az bojtos konyéta is, hügyed, tekeres, az ordináncija fondik, sártau fötrung (Thaly: Adal. II.353). Bojtos testű ember (Pöhl: Krón. 38). Az evet az ő szép bojtos farkával a napnak feletébb való hűvsége ellen árnyék-tartót, sőt mintegy ernyőt csinál (Misk: VKert. 234). Adámann sem völt inge, sem gatyája, Evának bojtos völt le eresztett haja (Orczy: KöltH. 162).

BOJTORJÁN (*chalyba*? Helt: Mes. 70. *bojtorvján* Pés: Igazs. 1609. Gvad: Orsz. 290. *bojtorvjános* Pés: Igazs. II.280). tribulus NémGl. 290. acanthus, carduus PP. aparinae. Májor: Szót. 53. [kötél]. Vala meel föld twysketh es bojtorjant hozand, gomez az es atkozot (GörC. 807). Az ő palotiókba füss nemekedie es az ő városokba chalan és bojtorján (Helt: Bild. IV.57. Mel: Herb. 41). Talála egy igen az lonat á bojtorján közet (Helt: Mes. 70). Bizony csak olyan mint ha tőkre hámmál bojtorjánt (Deesi: Adag. 27). Tövisset és bojtorjánt terem, kie mindenkor szaporábbnis teremne (Zvon: Post. 42). Kezdetben is völtanak tövissek, bojtorjánok (Ker: Préd. 220). A calvinista prédikátorokban hagyies bojtorjánt (Czepl: MM. 97). Nem is gondolunk más Calvinusba akadó bojtorványokkal (Pés: Igazs. 1609). Hazánk megtisztul a bojtorványtul (Gvad: Orsz. 290). A rozshír mérgeye megtszó ragadvány, hirtelen elhervad mind helyes bojtorvány (PöhlF. 77).

[Szólások] Akar mint hánt a tőkre az bojtorjánt, de azért vgyan nem ragad róia (Deesi: Adag. 203).

apró-bojtorján: agrimonia, eupatorium MA. PPB. [olermönig]. Apro bojtorján, agrimonia leule viragostul (Frank: HasznK. 18). Vegy hozzá ökör nyelmeke viragot, apro bojtorjánt (BeytheA: FivK. 42). Az fekete ármót szek fűvel es apro bojtorjánul öve föld meg borlan es chyalv kenőt belőle (87. Com: Jan. 30).

Bojtorjánkod-ík: adhaerescio; sich anklamern. Itt is hasonló szósmával bojtorjánkodik Calvinusba Kalanz. Pés: Igazs. I. 794).

Bojtorjános: tribulis repletus Kr. völl kletten. Bojtorjános lapu mint egy kis menyoro olyan (Mel: Herb. 11). A tamóknak elméjét kell késleltető bojtorjános praedjudiciumoktól meg szabálytán elkészíteni (GörGgramm. 588). Füstbe menének kaláznak bojtorjános kötődési (Pés: Igazs. II.280).

BOJTORKOD-ÍK: 1) irmo: einfallen PPB. [belöndküh]. Az bizonytalan jökért bizonyos veszedelmekben bojtorzkodni (Prág: Serk. 391). 2) rixas quero Kr. [mit jemandem anbinden]. Ez

híttető orvos méltatlan bojtorkodóc belém (Kereszt: FKer. Előb. 1). Kárna és rendes vitézség ellen való dolgoknak tartják vala, ha beléjük nem bojtorkodnak vala (ErdTörtAd. IV.305).

BOJTOROD-IK

belé-bojtorodik: [irruo; sich stürzen]. Az mértékletességhez nem tudó természet valamiben bele bojtorodot, de nem tart abban semmi módot (Prág: Serk. 110).

BOKA: talus MA. PPBl. [knöchel]. Bokáig való; tatáris; bokához való; talaricus C. Ez ozlopuac feje aruából vala, bokay kédeg vasak (BécsiC. 122). Es neki is akarattá sem lezen embernek bokaiban (EgérC. 227). Zent Tamás nyakatul fogua bokayg kemenseges cilicijomot viselt volna (Marzl. 12). Ha kínce törde vagy lába fáy, az vágasson kímf az lábán, alát az bokánál eret (Cis. F3). Labaym főieit es bokáimat fölön igen meg szoritod a kalodálal (Mel: Jób. 34). Csontal fűtek bokájokat és az magoktól faragott nyilat melyekre fordítak (Füz: Kal. 106). A víz tsak bokájáig ér vala (GKat: Vált. II. Előb. 7). A balkezem bokájához kötém (Bethl: Élet. 204). A bal kezét bokáiban ugyan a maga puskáján elvűzják (Bartha: Krón. 15). Bokáig van hossza atlasz foszlányának (Gyógy: KJ. 112). Balásházi Miklósnak (hagyok) egy új, róka nyakkal bélelt, szederjes, kezem bokáig érő mentét (Rad: Csál. III.297). Olyan öntözés volt, hogy bokáig járhattál volna vízben (Mon: Irók. XI.359).

láb-boka: talus PPBl. [knöchel].

BÓKA: astragalus C. wüffelkraut PPB

BOKÁL (*bokály* PPBl): batiocus C. MA. bocalium, baccolla PPBl. [pokal]. Szép aranyas bokályát megtűteté (RMK. IV.237). Hozának Dávidnac medenezet es bokaliokat (Mel: Sám. 198). Sellegec, bokályoc; erateres cyathi (Com: Jan. 110). Ittak ugyan, de igen ritkán bokályokból is, kivált sert (Mon: Irók. XI.326).

Bokályoescsa: batiola C.

Bokálos: [bocalia continueus; pokal]. Nekem anyi ürességünk nem volt, hogy csak az házakat is patakai jól megláthassak, az bokályos házbán ugyan nem is voltunk (RákGy: Lev. 129).

BOKOL (*bakolás* Gvad: Hist. 171): [nuto; nicken]. Bokolni: bologatni, szundikálva le-le itni fejét SzD.

Bókolás: [nutatio; das nicken]. Fejek bakóllással tudtal adták (Gvad: Hist. 171).

1. BOKLYÓ: [bacea; beere]. Taxus: tiza fa; méréző fa, hasonló az borostyan fenyőfőz; Olaz országban, ha az madarak az boklyoit auagy gyómöltseit meg ezik, megh feketülnek tüle (BeytheA: FivK. 111).

2. BOKLYÓ: obba; flasche, ein erdnes trinkgeschlärr PPB.

BOKOR: 1) [dumus; gebüsch]. Midőn ala hulna, eg bokorhoz kapazkodék (BodC. 15). Noe barkaya az langozo bokor, Aaronnak vezzeze (ErdC. 141. 437). A hol egy bokrot találtak, huszonötet is halva láttak körülé (Mon: Irók. III.5). Ozánder az győpre, anabaptistac az bokorba igazetnac (Mon: Apol. 20). Az főgoly madarak még az bokorban lakoznak (Lipp: Cal. 33). Jó leszen att dolga lovának s magának, att is ellenséget ne tartsa bokarnak (Thaly: Adal. II.345). A gyümölestelen bokorokat és ágait elmeteli, hogy felettébb bujjáldokván, az új plántákat meg ne főjesák (Illy: Préd. II.191). **2)** conpar MA. [paar]. Attan neyek hath bokor ezewsty kaphoth (RMNy. II.57). Sarkanthwy, három bokor (55). Igen jó egy bokor vilna kesztyűmet ellopák (Kém: Élet. 62). Az ágyu nagy lehetett, mert azt 150 bokor szarvas marha nagy nehezen vontá (Konst.

11). Két bokor strindé (Gér: KárCs. IV.267). 2 bokor eszimat vűttem (Mon: TME. 184). Négy bokor papusot kapazástul vűttem (223). Az 18 ft és két bokor eszimatul engem jámborul megolégített (251). Két bokor vánkossnak valét is kiküldöttem (IV.267). Hat bokor boeskor, par uro ó (Mon: Irók. XXIV.134). Egy pár gerliczével, vagy is egy bokor gulamb fival törvény alá voté magát (Csuzi: Sip. 56). Későn érkeztek haza egy bokor fenyőssel és egy pár nyúlal gazdálkodván a konyhának (Fal: TE. 644). **3)** fasciulus, manipulus MA [lund, strauss]. Ez buza nag hoszn inakat ezula bokorokal fel eretz, hogy könyebben meg alhasson (Dorn: Préd. 158).

[Szólások]. Az ő asztal felett való tréfi bokor-szókó, hitván eszesedék szájjal való tréfiak (EszM. 39). Bokor ugro, lébi kőntöst adinak urunknak (GKat: Vált. II.399). Kicsoda nem pékúé az olyan attyákat, az kie valami nem tudna bokorbol ugro t emberek kezekbe adgyac tmitani gyermekeket (Prág: Serk. 594). Bokoról úgrott új ember; ex vepotto prosilens (Kis: Adag. 100). Bítang, bokoról ugrott, rézengúz (SzD: MVir. 105). Szidgya mint a bokrot (109).

[Közmondások]. Nem minden bokorban fekszik a nyúl (SzD: MVir. 25).

csipke-bokor: rubus C. [dornbusch]. Moizs láta egy csipke-bokrot nagy tüzlánggal (RMK. II.236). Jeleneek neky ystenek anyala az eglő cypke bokorinak tyzebe (JordC. 729). Kár: Bibl. I.91.

galagonya-bokor: [spina alba; weisssporn]. Ha ti való-ságvál kentek engemet királyvá ti rajtatok, jortek, reméjlitok az én árnyékomban, es ha nem, menjen tűz ki a galagonya bokorbol, és emése-meg Libánusnak fűjt (GKat: Vált. 155).

szédérj-bokor: [rubus; brombeerstrauch]. A róka fel kapá egy szedery bokorra, hogy azon fel vonni magát. (Helt: Mes. 378).

tővis-bokor: dumus, spes spinarum; dornhecke PPB. Ellené nem alhatnac az nag sírv tvís boerocha (DeleC. 218). Es az wrnac anyala meg gyelenéé öneki tűz langba egy tūv-bokorbol (Helt: Bibl. I. C6). Thewys bokorokrol es gyakorol wgyan azt kely erdeny (Ver: Verb. 199). Tővis bokorokrol es eseres helyekről; de rubetis et virgultis (213).

Bokros: 1) dumosus, dumetum C. villosus, ramosus MA silvius PPBl. [buschig, strauchig]. Bokros-helyek; virgultis loca *obsita PPBl. A nyúl bokrosra, fővíses tsádem és tserécs szalad (Com: Jan. 47). **2)** [creber, multifarius; háufig, vielfüllig]. Bokros szomorú hír (ExPrinc. 7). Bokros keserűség (Czecl: Enoch. 112). Ugyan bokros itt a Mátyás gonoszúsága (Matkó: BCSák. 382). A nyavalyáknak bokros az őrvénye (Gyógy: KJ. 85). Seregek istene bokros ostoridat nyugtatod meg ezen (TKis: Pan. 13). Bokros bú hajjai rám todultamk (Thaly: VÉ. II.89). Minap Babilonból érkezik egy posta, ki bokros bánatimhoz bánatot ragasztá (Thaly: Adal. I.91). Le akarván írnom bujdosásimat s azokban bokros nyomorúságimat (Mon: Irók. VIII.317). E bokros jűok alá r kesztetett magyar házának több helyeit is érte sok inség (Rumy: Mon. 19). Álmát a bokros gondok szakasztják (Fal: BE. 12). **3)** [üni; gepaart]. Hárfást, lantost, virgúmast bokrosával hittak (Szentim: TFű. 9). Bokrossával épéteri a malmokat (MHeg²: TÖzl. II.10). Valóban sokat dőntöke az várból bokrossával (Mon: Irók. VIII.271). **4)** [constratus; schen]. Bokros kantza: *suspiciosa equa, mula PPBl. Bokrossi lőt vé; számárunk (Matkó: BCSák. 224). A szabad-legények magokban is megöltek egyet vagy kettőt; megvallom én sem voltam még eddig oly bokros a faluban, mint mostan (Thaly: Adal. I.222). Szász-Sel es is feladaták, az Szászváros miú nem bokros (II.337).

[Közmondások] Minden nyavalyának bokros az örvénye (Kise; Adag: 470).

Bokrosan: **1)** frutesco; strauchartig. Venus köldöke ugyan bokrosan nő, mind a kőteken, régi haz helyeken (Mél: Herb. 2). Be the A. Fisk (112). **2)** hūi; gepaart. A familló a könyvek olvasásán készen marhassa egymás után a vocálissal kal bokrosan járó consonansokat (CorpGramm. 765). Szorgosam fölré fut s meg is bír, de innár bokrosan, mert egy szép leányt hoz (Gyöngy: Char. 87). **3)** fertervatūn; haufenweise. Edgy néhány esztendő alatt valokan bokrosan itatá isten a város földözetéseknök keserű vízeit a szegény magyarrakkal (Köl: DdK. A.). Bokrosan halnak ki a eselől között (Szatim: Gert. 93). A nagyvadász fobn bokrosan feleklék meg a boldoság, gyomra imelyése, feje bölblés (Matkó: Bcsák. 21). Sok istentelen és édes szülőköt nem bölblő fúknak, leányoknak szomorú példákot ugyan bokrosan látjuk (Gör: KárCs. IV. 77). Szorgod és bokrosan érkezik a szomorúság, a vigasztalás egygyenként (Fál: BE. 419). Az isten árgel ágra bokrosan gyarapítsan (Szd: MVir. 24).

[Bokrosit]

még-bokrosit: [in tumultum concito; in aufruhr bringen]. Ez az követséget mikoran meghozta, az egész gyűlést az még bokrosította (Thaly: Adal. II. 388).

Bokrosod-ik: **1)** frutesco; rimesco. Kr. [sprossen]. A szép tavaszt itt is imo feltalárod: bokrosodik az ág, haüt, liget változik (Fál: Vers. 908). **2)** multiplicor; augeto; sich vermehren. Bántatya bokrosodik s újul (Gyöngy: KJ. 80). Bokrosodhatott omat is rabsághéli kínos nyomorisága, hogy minden vizszatli hírnököt bé vált az úttya vágn (Szd: MVir. 347).

[Közmondások] Fején bokrosodik a jaj (Thaly: Adal. 159).

még-bokrosodik: [frutesco; strauchig werden]. A járulan utak mégbokrosodnak (Illy: Préd. I. 299).

reá-bokrosodik: [emmulo; sich über etwas zusammenbringen]. Reá bokrosodik a szerencsétlenség (Szd: MVir. 392).

Bokrosodás: **1)** [fructificatio; verzweigung]. Ebből az ördögi konkolyok lévségis terméséből, bokrosodásból sokan erősödnek és vastagodnak hamis vélekedésekben (Pázm: Préd. 293). **2)** [sollicitudo; besorgnis]. Mindazonáltal nem voltam egy kis bokrosodás nélkül, mert erősen megszerettem volt, pedig nem volt olyan mint a feleségem (1759. Hazánk. I. 114).

Bokrosul: [augeto; sich vermehren]. Bokrosul bántom (Czeg: Sion. E. 56. 28).

még-bokrosul: [frutesco; strauchig werden]. Az még még ezücorazie, az xtan szepen meg bokrosul (Börn: Préd. 158). Innár hogy az árpa megbokrosult volna (Rady: Csál. III. 75).

Bokroz-ik: **1)** [progromino; hervorsprossen]. Mind úri, mind egyéb rendek vizdombi fognak, ebből sok jót remélvén bokrosul (Thaly: Adal. 1159). **2)** [multiplicor; sich vermehren]. A títokt bói bíra fejéknént bokrozik (Gyöngy: Char. 116). Szd: MVir. 79.

még-bokroz: [multiplicor; vermehren]. Sok mégbokrosztatot keserves jaj sokat kiált az istennek (1946. Rézség. 97).

BOKRÉTA [bokrét]. C. servia, stephanopolis? C. corolla MA. sirtum. Major: S. 67. 141. tasculus PFB. Lantz: Gm. Vest. 145. strauss. Koszonit vagy bokkrétát kötni: flores, texere; tollas bokréta: [plumens apex PFB. Army. baghar, sok gyöngy neki bokkrétán (Pétki: Vist. 19). Kalapodhoz illő bokkrétában csinálom (Fál: CsIsk. 34). Bokkrétát kötnek (Gm. Jan. 28). Bokrát és falársag: sarta et coralla (191). Sőtálnak a kertekben, hogy szüli bokrátat szedgyenek kezdekben

(Gyöngy. KJ. 23). Mindjárt idenyújtá kötött bokkrétáját (Thaly: VE. II. 218). Most az bold legnagyobb ereji planéta, ritkán hibál annak laurus-bokrétá (Thaly: Adal. 1333). Három részből álló gyöngyös bokréta (Rady: Csál. III. 352). Egy pár olasz bokréta rengett a fűrtök közt (Fál: Ték. 677).

Bokrétáeska: [strophium; strünnschen]. Egy kis selyemből csinált bokrétáeska (Rady: Csál. II. 364).

Bokrétás: scitis redimitus PFB. [gelbrängt]. Mese, mese, mi az? Redős és bokrétás, babos és kalapos (Fál: Vers. 995).

[Bokrétásod-ik]

még-bokrétásodik: [frutesco; buschig werden]. Az teli említfől, ha az kertben meg nem bokrétásodott, meg-bokrétásodik a pinczében (Lipp: PKort. II. 128).

Bokrétáz: [floribus exornat]. Kr. mit blumen zieren]. Addig bokrétázza asszonyom, addig pozegésizza pipere uramot (Ker: Préd. 254).

BOLDOG [baldig]. ElrC. 1. [baldig]. Helt: ÚT. m6. [baldig]. HB: [beatus, felix, faustus, fortunatus, prosper. C. MA. [selig, glücklich. Boldogul tevé: beatificus. C. Boldog Michael archangel (HB). Mi atyánk boldog Fierench minden mindeledetiben istenhez volt hasonlatos (ElrC. 1). Boldog vagyon Isrl, mert mellee kelne istennek, megjelentetene minéköne (BöcsiC. 105). Boldog, kie előzene és zenélőzene igazságot (MünchC. 20). Boldog Ferecz három regulit zerze (VirgC. 15). Boldogyk, kyk előzik ocs zomchozyak az igazságot (WinkC. 278). Boldogb adni, hogy nem mint el yeny (Helt: ÚT. m6). Eorrendezet boldog szent András (Cs. 130). Most vagyon az boldog börtm (Böcsi: Adag. 163). Az asszonyok haragosnak a fűrtáknál, a nyomorúttak a boldogoknál (Pázm: Préd. 896). A boldog állapotkam fel-fuvalkodik (Gm. Jan. 196). Lehetetlen, hogy valaki boldog legyen és részeszerent nyomorult (Illy: Préd. II. 256).

[Közmondások] Szegény ember szüandékát boldog isten bírja (Szd: MVir. 382).

Boldogit: [beo, felicitio. MA. [beglücken. beseligem]. Kezdeboldogítani a zegenéket (DdK. 162). Boldogytta es dihéti plözetone azokat, kie vele egyetemben szennedene (Mon: Szerzés. 326). Az kaszandókat meg szenteli, az szegenéket boldogytta (Pécsi: szük. 130).

még-boldogit: [beo, felicitio, munifico. C. [beglücken, beseligem]. Valaki mégboldogítani, tassere aliquem coelo PFB. Zaukyweteseknök meg boldogytta (PörC. 334). Menemey jókkal érdemly ember, hog meg boldogytasseek (CörnC. 305). Nints ott az elő színe-látási, mely meg boldogitlatna (Pázm: Préd. 1075).

mégboldogítás: [felicitatio. Kr. [das beglücken]. Ky yelenty embernek meg boldogytassat (Konj: Szál. 77).

Boldoglat-ik: [prosperor. [gedeihen]. Igassag földre teriztetie es tezi es boldoglatie: prosperabitur (BöcsiC. 152). Menedeket megparzent jókab, hegem hitethetec es boldoglatie (154).

[Boldogod-ik]

még-boldogodik: [beatus fieri; selig werden]. Be todel az a szímenek boldog latásával es tellyesen megh boldogodol (Léj: PFB. III. 181).

Boldogság: [beatitas, felicitas, faustitas, prosperitas. C. beatitudo. MA. [seligkeit, glückseligkeit]. Az íreg mas embörnek boldogságból gérto le ön (Gm. Jan. 196). Valokan bnyvsnök magamat nyoloz boldogságot nem keuantomba (VirgC. 12). Zeitsegis hungom, kerem az the boldogságot (WeszprC. 129). Psychoseges, boldogságra yllendow dolgok (ÉrdyC. 516). Péter tsak egy kitsiny sengejet sújtá a mennyei boldogságnak (Mezy:

3.Jaj. II.122). Meg erősödőn benne a hamis ellátetés, gondolomboldogságával mulatozik (Fal: UE. 420).

[Közmondások]. A boldogságnak pohara nem adatik tisztán fel senkinek (Fal: BE. 589).

Boldogságos: fortunatus, felix, faustus MA. [beatissimus; heilig]. Gyerezetek ystent ez boldogsagos atyanak bezedyre (EhrC. 149). Kezdozik boldogsagos zent Ferencheznek zentsagos dyezerety (VirgC. 13). Nyngozyk Cristusnak zerehmos gazdaja boldogsagos zent Marta azzon (DomC. 199). Ez may zent imepnek epistolait eredet zertta meg boldogsagos zent Isayas (ÉrdyC. 344).

Boldogságost: [beate; selig]. Az rezketew papnak gyononnam, odozis vetel utam urban boldogsagost el aluak (EhrC. 156).

Boldogságosul: [beate; selig]. Boldogsagussul urban el nugezek (KazC. 15).

Boldogtalan: infelix, inprosper, inomialis, inominatus C. infortunatus MA. [unglücklich]. O emeköm boldogtalanac, mit tegye (NádC. 556). Iay nekwnk izen boldogtalan bynwsvknec (VirgC. 49. 123). Nincz nyavalysult, veszöttes és boldogtalanb az szegény Ádám fiánál (MA: Seult. 684). Cának boldogtalan rajzati (GKat: Titk. 10). Hogy néha ő benne ne születtesék a vételnek boldogtalan füve (Hly: Préd. II.81).

[Közmondások]. Kik magokon tanulnak, boldogtalanok (RMK. III.57).

Boldogtalanít: infelicite MA. [unglücklich machen].

még-boldogtalanít: ∞ Kiesodák boldogtalanítyák meg (Czegl: MM. 206).

Boldogtalanság: infelicitas C. MA. [unglück]. Türetes es boldogtalanság ő vtogba (DóbrC. 30). Terehelm es boldogtalansagh wayzon w neky wtokba (KeszthC. 21). Oh mely boldogtalansaghom, oh mely nawalyassagom (ÉrsC. 512). Rabsága embernek nagy boldogtalanság (Thaly: Adal. I.201).

Boldogtalanságos: [infelix; unglücklich]. Bnyasag tetemen zertt, rutsagos mondas zertt boldogtalansagos (VirgC. 135). Jaj neked boldogtalansagos zw (148).

Boldogtalanul: infelicitur C. [unglücklich].

1. Boldogul: beatus fio Kr. [selig werden]. Ky hw hozya ragzakodyk, boldogul (JordC. 350). Hallottak föl tanudnak, zeghenyek boldogulwnak (385). Boldogult szentek (VSzentely: Pat. 261).

még-boldogul: ∞ A meg boldogult angaloknac kary ő eleybe yonence (TelC. 164). Ezek az megh boldogult lelkek pokolnak keenos fogsagawal kywe zabadylwan (ÉrsC. 131). Vannak nemely lökők, mellyek annak utána meg boldogulnak (Léy: PTük. 163).

2. Boldogul: beate, feliciter C. prospere MA. [glücklich, selig]. Erdemlyevk evet menyekbe boldogul nezny (CornC. 60). Az ev testi látásnak zemelyét boldogul elrejté (DomC. 36). Nagy sok yozagot gyöyte es boldogul mwleek kywe (ÉrdyC. 24). Az úr isten útadat aldja meg és egészsegedet naponként boldogul szolgáltassa ki (RákGy: Lev. 286).

BOLHA (*balha* Helt: Mes. 46. Com: Jan. 50. *boho* PPBl): **1)** pulex C. PPBl. [floh]. O Hercules, allatoknak még tanytoya es meg elnyteywe, mire nem segetel meg engemet az balha ellen (Pesti: Fab. 85). Kiindult az Izraeluce királya egy bolha keresni (Helt: Bód. II.170). A szattin semmire nem jó, hanem czae hogy balhát szerezzen (Helt: Mes. 46). Ha a prelegum virágos fiúnt meg gyutoz, az ballákat meg őli a füst (Mel: Herb. 113). Bolha czipes (Mel: SzJán. 565). Az ballák meg esznek (Debr: Christ. 233). Mellettünk régi épületek

vannak, ahol annyi a skorpio, mint a bolha (Mik: Törl. 33). **2)** [scintilla; funke]. Talam a haragos karbolknak mindenkor szikrázó balhái némellyeket megmatnas kedvelenitheto (Könyv: HKom. d).

[Szólások]. Bolhából tetű lett, azért büszke (Fal: Jegy. 921). Bolhát kergetez: pulicem persecueris (Laud: Újségis. II.102). Némely annyit állit maga fölül, mintha füvet látna nőni, vagy a bolhát p trücsögüi (Thaly: Adal. I.82).

[Közmondások]. Addig szököltsel a bolha, hogy vagy vízbe esik vagy fűzbe (SZD: MVir. 127).

cigány-bolha: strictura ferri candidis: funke vom glühenden eisen PPBl.

kovács-bolha: stricturae PPBl. [funke].

Bolhás: pulicosus C. MA. PPBl. [flöhig]. Asszonyok is felhézjanak, uraikon uralkodnak, de csak tudnak, mért bolhások (Fal: Vers. 893).

Bolhászokod-ik: [pulices venor; flöhe fangen]. Néha költsön együtt bolhászokodnak és egymás tetveit meg is szik (Misk: VKert. 195).

BOLOND: amens, demens, vecors, delirus, stultus, stupidus, insanus, fatuus, lymphatus, moros, infrunitus, gurdus, blax C. stolidus, vesanus, insipiens MA. [tor, töricht, vorrückt, unvernünftig, narr]. Pofát felüvő bolondok: buccones PPBl. Kyt mykoron azzzabelyek mezeytelenowltett nezenek, nykepen bolondot meg mewuctyk-uala (EhrC. 57). Ez vylagnak bolondyt valasztotta isten, hogy bewlezeket meg zegyengessen (128). Kyt bolondlak mynd ez velagbely bolondoknal (DomC. 255). Reitia tudulan a bolond neep eh zent apostolra (DebrC. 202). Wtanok es bolond emlekozótót hama (ÉrdyC. 387). Israel fiay üres väzae es bolondok lönek (Mel: Kir. 434). Mint az bolond csak széllel jár: Buthus obambulat (Deesi: Adag. 133). Kristust bolond ruhában megtsüfolta (Zrínyi: ASyr. 54). Féltek én, hogy a szántszándékos bolondság tégedet végtére futó bolondá téssen (Matkó: BCSák. 290). Bolond tokyóy juh (MontME. I.289). It a bolondok lakó-helye egy oly nemek, mely pizseg a világon (NótM. 25).

[Közmondások]. Az üres feű bolond fiak ismeg bolond fiaktul valok (Mel: Jób. 70). Kár ritia bolondnak fület (Deesi: Adag. 4). Bolondnak fa pénz is jó, ha el veti is, ne bänkölgyék vtüma (8). Az bolondnak bolond az szaanis (8). Az haragos és bolond egy pórazon futnak (Hall: Paizs. 218). Az eszet nevetni szokták a bolondok (Matkó: BCSák. 135). Bolondnak fegyvere a nyelve: *stultorum thesaurus maledicentia PPBl. Bolond beszédéről, szamári füléről szokott esmértetni: ex verbis *fatuus, ex aure tenemus asellum PPBl. Igéj a bolondnak, hadd örüljön néki (Thaly: Adal. I.84).

udvari-bolond: [morio, sumio; hofnarr]. Udvari esufondáros bolondok módgyára kiáltasz (Matkó: BCSák. 277).

Bolondít: infatuo Kr. [verrückt machen]. Ha az bors (yuet) főve ezöd tehen hussal, föl görizeti bened az zerehmet; az viragat hazylua leuben főzöd es izod, rut, sarga, fekete bolondyto epet ki füz (BeytheA: FivK. 73).

el-bolondít: ∞ Ydó nap előtt el ne vezesse, bolondoha emmen magaat (ÉrdyC. 393).

föl-bolondít: [obcoeco, decipio; betören]. Ki fogadja az öreg ember szavát, ha más már egyszer az ifiakat felbolondította (Mém: JÉpül. 145).

még-bolondít: demento, lympho, exsterno C. infatuo MA. sensus animi confundo PPBl. [verrückt machen]. Meg valkoytotta ewket az nagy ezelenseg es meg bolondytofta ez

vylyzlyi telhetetlenség (ÉrdyC 7) Nem de az idő isten meg bolondoytortay ez vylzlynak blyehyeszlyothi? (Konj; SzPál. 127). Ha az corinthusum vízet izod, meg öl es meg bolondít, de ha sas vízet törz öze tik monyheial, ez fele bolondito merögtöl meg gyógyulz (BeytheA; FivK 79).

Közmondások. Nincz oly bölez ember, kit az bor meg nem bolondít (Deesi; Adag 95).

Bolondos: lymphaticus C PPB [nährisch] Civos castri Bolandis (VReg 390). Bolondos gombát meg nem evett Zrínyi (Könyi; Hlóm 194).

Bolondoskod-ik: vesania, moror, delirio, demencia, desipio, insania, interfuro, gallo C fatior MA PPB [narriheiten treiben]. Igen bolondoskodom: perfuro; igen szilajon bolondoskodom: periacchor C. Nem de mondhaty tykteketh bolondoskodny? (Konj; SzPál. 178). My vezetelmös, arra vakarkodunk, vezre meg lattyk, hat bolondoskodunk (Pesti; Fvb 24) Az eurdynalisse evtet bolondoscodnyiaalytyak (Ozor; Christ. 19). Az törökis így bolondoskodie, hogy ő azert io szerenezes, mert az istent igazan vally (Bom; Préd. 419). Füssang ruhaba bolondoskoduae (Tel; Évang. 1317). Bolondoskodie, a ki veszettül szereti az uszszony embert (Com; Jan 184).

Bolondoskodás: delirium, deliramentum C deliratio MA [narretei]. Semmit nem nyerz bolondoskodással (Fortszer. I). Ha az spargis gyökereit borlam meg főzöd, hagymazlam valo bolondoskodast gyogyt (BeytheA; FivK 37).

Bolondoskodó: delirus, insanicus MA [verrückt]. Hava, bolhuk járása szerint bolondoskodó; lunaticus PPB.

[Bolondoz]

vissza-bolondoz: [?]. Vissza bolondozta salva gyardfaukat Keeske-métrül (MonFME. II.153).

Bolondoz-ik: insania, delirio, fatior MA [töricht handeln]. Rézög embör zolasaba bolondozie (GúnyC 5). Az rézög embör zolasaba bolondozie, titketh nem tart (NádC 125). Es harud napra könyül véne a bolondozó közsöget (Helt; Krón 38). Az ehnyögö virág lemelet ha öze tözöd, bolondozokat es kabalkodokat meg gögit (BeytheA; FivK 95). Bolondozol te Pál, az nagbőlezeség miatt bolondultál meg (MA; Bibl. IV.133). Mit bolondoz buta számár? (Matkó; Bcsák. 228).

Bolondozás: deliratio, insania MA [wahnsinn]. Az hagymáz, bolondozást meg gyógyítja (Mó; Herb 35). Az feior lunyor io bolondozas, hilegleges ellen; igaz io az lunyorokkal ezeeket pogatsubim es legyeket töiben öny (BeytheA; FivK 125).

Bolondozat: [dementia; torheit]. Az bolni magányos bolondozatok, mellyekre vetemedtemek az emberek (EszM 5).

Bolondoztat: [insipientem reddo; zum narren machen]. Kínozza az ifiakat, de Salamont vénségében bolondoztatta (Pázm; Préd 315).

Bolondság: demencia, insania, stultitia, vecordia, mania, lymphatic, stupor, perperitudo C insipientia, vesania, deliramentum, stupiditas MA fatuus PPB [narriheit, torheit, unsinn, verrücktheit]. Bolondság beszéllő; morologus C Veszsz-el bolondsággal; apaga istam insunitatem PPB Bolondságra fakadni; abire ad ineptus PPB Merő bolondság; lyrae lyrae; merő azon bolondság; zmerne nague PPB Tudom mit zolok, mert hogi az en bolondságomnak zolyam (VágC 113). Intuen evtet, hog meg zovmek az ev bolonságtal (ComC 364). Gönoz tenygesnek bolondsaga (DomC 311). Az wr meg xér tezedet bolondsággal, vakszággal (Helt; Bibl. I. Zzz3). Az igazságot bolondságoekal el palástollyatoc (Mon; Apol 251). Oh ki nagy bolondság illy nagy dütsösöget megvetni c' viläg gazzáert

(Pázm; Préd. 17). Bolondság tenéked kazulokra jární, sok jó vízét tenéked oda rotani (Zrínyi; ASyr. 24). Rázd le az ifiúságnak bolondságát (Fal; BE 575). Jelekedgyél, példászkodjál, híresedgyél, de ne vadani tüzéeres bolondsággal (Fal; NA. 221).

Bolondságos: [absurdus, ineptus, insulsus; albern, töricht]. Ha meg gondolja, igen bolondsagos (VágC 148). A bolok meg álatott a test-nek [?] ő bolondsagos kitevesenek miatta (BodC 15). Soc bolondsagos es artalmas gonosz kenansagokban esne (Bom; Préd 479).

1. Bolondul: stultesco, deliro, insanus fio MA [narriisch werden]. Egy romái tsászár arra bolondult, az egész városnak pákhilóit össze szedette (Fal; TÉ 774).

el-bolondul: [demens fio; narriisch werden]. Salomon el bolondula az soc pogany aszonyoc miatt (Bom; Préd. 282).

még-bolondul: insanis corripior Kr [narriisch werden]. Megbolondult; externatus C Ezek az nagy penitentia meg bolondultak (VágC 66). Meg főzauk lyvet, mert azt monyauk vala, hog meg bolondul (JordC 462). Legh ottan megh bolondula es rettenetes orbdyasth kezdte teny (Dobrc 553). Magamnak ott kellene várban maradni, talán megbolondulhám búmban (LévT. II.115). Az ember az jelen valo jóckal meg ne bolondullon (Fal; Tam 459). Ha ez el telet vízben vetöd, az halak meg bolondulnak tüle (BeytheA; FivK 128).

Bolondulás: [vesania, vecordia; wahnsinn]. Az melancholiából bolondulás, hagymáz, körság, ebeknek dühdösse lézen (Esz).

2. Bolondul: insano, stulte C, stultis, demeter MA [töricht, albern]. Részegségben bolondul rikotani; debacchari C Bolondul tenyget valo tenygesnek nyatta (DomC 312). Ne vessed ny reink az bynth, kyben bolondul ezeleköthük (JordC 141). Az te erődnél nagyobbakról ne tudakozál bolondul (Kár; Bibl. 1651). Bolondul tesznek testamentymot es ifjondöre nem neznek (Fál; Tam 505). Téglat szajul és bolondul fírad (Pázm; LuthV. 81). Melly ellen igen bolondul árgolodik és fortélyoskodik (GKat; Váts. II.575).

1. BOLT, BOJT: salio MünchC 174. [quellen]. A víz, kit en adoc, lézen ő benne vízoc forras boito az örök életke; fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam (MünchC. 174).

fői-bojt: [scaturio; aufsprudeln]. A vyz, kyth cen adok neký, lézön ő benne veel boyto kwtfew örök életre (WinkIC. 296).

ki-bolt: [emano; ausströmen]. E scout. Anna azzon harom zölő vezzéket, tuna mynt Mariakat boza, teremte, zyle e vilagra, honat egzettől lón kibolto, zarmazo, edességös illatu virag, amas ket Mariactul ket; búmboc, virágoc, lonelec, agoc es magoc lönce, mellec mend etelles vilagot kibolto, zarmazo esles illatua tezie (TelC 54). Ot a helyn csodalatos kibolto illatua illattya marada meg (118). Vetetene a menyoi diédöségre es ot kibolto esles illatua zaga meg maradnan amony polgaroknac ot letetene tam bizonsagura (139).

2. BOLT: [camero; wölben]. Bolytoth kamorath chynady; cameraro (Régi szótár. M^o).

még-bolt: [concamero; umwölben]. A klustromot meg építette, megboltotha, megfedette (Égyl. Lapok II.1869. 541). [egy 1664-diki csiksonlyói kéziratból].

Boltás: [fornix, testudo; wöhlung]. A körül kő falac vadnac, feletto penig kő boltas (Deesi; Sall 10). A templom alja, palimentuna, boltása mind küllüb küllüb márvány (Monhrók. VIII.290).

3. BOLT (*bolt* Helt; Mos. 157. DomC. 227. *bolt* Szentm. Kalm. 7. *ót* Thaly; VE. II.127): **1)** camera, testudo C. fornix MA. P113. wölbung, decke]. A boltot szépen megvakolni; *trullissare inum coelum camerae P113. Hogy lakozniatoboltal ékéseit hazakban; ut habitetis in domibus laqueatis (DécsiC. 287). Az templom bolgyanak zelesége meg nem alhat vala (ComC. 192). Az fcv mestert, kyvel meg zegovittek vala, az boltnak keve le zakahuan, evtet meg eyle (DomC. 98). Hazok, kyket megekesevteettek faragasokkal es boltokkal (132). Az egyhaznak menyeczetny anagy bolgyan (227). **2)** [cella, horreum, taberna; stuba; gewölb]. Azon toroniba esenaltata egi zeep bolt (DobrC. 10). Az esztonaküt mellett, hol bötök vadnak (MonFrók. III.16). Kalmar aratis botal tartottam (ComBál. 19). Pénzét, vagy ezulját orös földöbe, vagy böltöbe rejti (Sall; Vár. 132). Csipke, tetze, zérna, böltöben ezekért pénz tsisz (Szentm. Kalm. 7). Azért küldenéd el az bolt kulesit (RákGy; Lev. 62). Erdheld, e koporsó miért ilyen szoros bolt? (Balassa; Ének. 14). Tele légyen mind a pincze, mind a böt (Thaly; VE. II.127).

áros-bolt: taberna mercatoria Kr. [krämerladen]. Bészári az áros boltokat; tabernas *occludere P113. Itt fitogtatja drágaságát sok vert sátor es áros bolt (Fal; TE. 776).

buzás-bolt: [granarium; schuttboden]. Tárkányiné házához vitették, egy buzás boltban rekesztették (Czegl; Sion. Előb. 18).

fűszerszámos-bolt: aromapolium P113. [spezeriladen].

kalmár-bolt: taberna MA. [krämerladen]. Hosszu útsza, mind a két rendrül egymást érik a kalmár-boltok (Fal; NU. 267).

kalmáru-bolt: pergula C. [krämerladen]

könyváruló-bolt: libraria taberna P113. [buchhandlung].

könyvárús-bolt: bibliopolium P113. MA. [buchhandlung]; Com; Orb. 191.

patikaszerszámos-bolt: [apotheca]. Patika szerszámos bolt Irat; Perk. Cziml). Az patika szerszámos boltunk velünk közlőjéhez (5).

tanácsos[?] -bolt: [tomácsos?]. Melly palota vtnak kwlmb kwlmb tekerzessegenel es tanacsos boltoknak tamul valo helye- nel be foglaltatott (Komj; SzPál. 41).

temető-bolt: [crypta]. A sírban, temető boltban; in sepulchro (Com; Jan. 212. Gér; KárCs. IV.430). Egy felbottott temető boltnak felső küszöbén ez vala írva (MonFrók. VIII.350).

Bolti: camerarius MA. zum gewölb gelhörig P113.

Boltocska: [camera parvula; kleines gewölb]. Kööh ozlop, mel mast Romaba vagion egi vas rosteli alat valo zegeletben, a nazi boltoczkaba (WeszprC. 87). Az koporsó köwből egy volt ki vagua, mint egy boltoczka (Born; Evang. III.46. Born; Préd. 233).

Boltol: [camero; wölb]. Ennee az isten aszszonyuac az mezon, föld alatt, böltött segrestyei voltanac (Prág; Serk. 53).

Boltos: [cameratus; gewölb]. Osztan nagy vermeket ás, az alat boltos helyen légy olyaokor (Cis. H). Testeket meg- égették s porrá tévén, egy edénybe a földbe boltos sírba tették (Hall; Hllist. III. Előb. 2). Vannak boltos útszak cheapside egyiknek a neve. Felette hosszú útsza Londrában (Fal; NU. 267).

Boltöz: fornico, conformico, camero C. concamero MA. [wölbén]. Boltözött: cameratus C. testudinatus P113. Keztoek boltözny az egyhazbely sanctuariumot (PéldK. 28). Házadat immár fedni s boltözni kell (RákGy; Lev. 62).

még-boltoz: concamero, fornico C. conformico MA. [um- wölbén]. Megboltözött: forniciatus C. Zaudikom az vala, hogz az nach pinchet meg boltözassan (LeVT. I.264).

Boltozás: **1)** fornicatio, cameratio C. [das wölbén]. **2)** laquear Com; Vest. 134. [camera, fornix; wölbung]. Meg éke- sítotte az menyecce külső, láthato boltözassat szép ékes ezilla- gockal (Mél; Herb. Aji. Mikor szinto az boltözassane végéncé kellene lenni, akkor romlanac le az boltoc (Prág; Serk. 941). Mely házban szálláson voltunk, az boltözása is nem szép forma (RákGy; Lev. 129).

Boltozat: arcus, fornix, concameratio C. lacunar P113. [wölbung]. Böltözatnak függő köldöke, melyre egyet s mászt függesztenek; tholus P113. Oly veszedelmescé hozzánk képest eme theatrumok, mint régenten a romaiaknál ama átkozott setét boltözatok (Fal; NE. 1099). Az áros boltözatok kellő ren- dekre vagynak elosztva (Fal; TÉ. 787).

BOLY (*boly* Hall; Hllist. III.2. Fal; TÉ. 793): emulus, acer- vus SI. [haufe]. Az hangya wozu az buzajt az ew bolyaba (Pesti; Fab. 43).

hangya-boly: fornicetum Kr. ameisenhaufe Adami Végz hangya bolyt egy sákbán, kit főzz id meg egy katkaban valo tele vizzel (Cseh; OrvK. 79). A király látott egy ta tövöben igen nagy hangyabolt (Hall; Hllist. III.2). Pekint hangyaboltöz hasonlítják a historikusok (Fal; TE. 793).

BOLYÓ (*bolyókás* C. MA. [solidus; albern]. Annae vtanna el boezátá ötet (Otho királyt) az László wayda. Es egy tzelle- kezec Paior országba keues düezsészege, de nagy gyalázattal, es egy kel bolyo királynac (Helt; Krón. 64). [Vö. BOHÓ, BÓDÍT és BOLYOG]

Bolyók, balyók: [fatuus, stultus] talk, tüpöl Adami

Bolyókás, balyókás: gurdus C. blax, stultus, stolidus, fatuus, vecors, delirius, demens MA. [wahnsinnig, unvernünftig, albern]. Oly hitvány, semmyet, bolyókás, kozmás ztonorát hoznac elő, hogy szegyenség előbeszölleni (MA; Tam. 91). Bolyó- kás öltözet, bolyókás kábák (MA; SB. 217). Bolyókás, fél eszi ember (GKat; Vált. 1325). Mely lö szeleskedik, mintha bolyo- kás volna (Cseh; OrvK. 73).

Bolyókáskod-ik: deliro Major; Szót. 186. [wappeln, unvernünftig handeln]. Balyókáskodva hazudok; fatuus C. Ha az olyan eszelősök bolyókáskodnának (GKat; Titk. 279). A gyö- nyöríségnek egyik részében nyomorultul bolyókáskodj (Bök; Lämp. 13). Tudatlanságból bolyókáskodol (Gö; GBot. 21).

Bolyókáz-ik: [vacillo, titubo; wanken, taumeln]. Bolókázik; in fabis ambulat (Kisv; Adag. 232).

Bolyókázás: delirium C. [nartheit].

BOLYOG: oberro C. peregrinor, vagor MA. [irren, herum- irren]. Az olaszok fegyverközve fétova bolyognak (RMK. HL324). Bolyogh és budosik, mégyen jó Budám (IV.243). Hogy Hmiádi Janos hegekben völgekben bologna (Huny; Trója. 9). Csak bolyo- gok uyuualysok (Bál; CsSk. 87). Ligetek közöt bolyogot (Com; Vest. 67). Azt bizonyjal mondgya, melyben köz lir csak bolyogh (Liszt; Mérs. 126). Mint társátul megvált szép gerlice-madár, szomorkodván szegény, bolyog, alá s föl jár (Thaly; VE. II.55). Irigység olly dolog, a mely szívben bolyog, van maga gyötrel- mére (Kisv; Adag. 249).

által-bolyog: [pererro, pervagor; durchirren, durchschweif- fen]. Nagy kiellen pusztákon kényszeriténec által bolygani (Tyuk; Józ. 352).

ki-bolyog: [emigro; auswandern]. Az ki kibolyoghatott, Molyára fokadván ki (Kem; Élet. 31).

vissza-bolyog: [revertro; zurückkommen]. Az kik vissza- bolygottak Munkács felé, azok mondják (RákGy; Lev. 231).

Bolygás: **1)** erratio, oberratio MA. [das herumirren]. Nem gondola a gyermek királynac bolykással és haladatatlanság-

und Helt; Krón. 105). Vannak mindenféle nagy hallgatózással, hol arra, hol orra térvén sok bolygással (Gyöngy; Char. 43). Nyájából bolygással kitévelyedet egy júlút is helyére hozhatja véle (Rim; Ének. 104). **2)** motus, tumultus; aufauf, umruhe. Lajos király holta után bolygásban, sok zűrzavar lén akkor ez országban (RMK. III.359).

Bolygat: vexa, turbo, impedio MA. PpBl. [beunruhigen, stören]. A bűdösöt bolygatni; commovere "magyrin vel camariunum PpBl. Vran, te örökötlet bolygattak" (AporC. 54). Kéklet az hej dnyehosegh bolygat avag banth (DebrC. 336). Kértele hűlöl engem ne bolgasson (TheurC. 183). Bolygattyaé vala az von fűkötat (Helt; Kr. n. 162). Nem akarja hűvöt bolygatni az ő jűszűgökban (Monlrók. III.77). Sok golyóbissal hűseket bolygata (RMK. III.168). Volt arra hitatma, hogy a pápista hitet bolygatnaja (Pazm; LuthV. 96). Bolygta az emberek szerentését a változó szerentés (Fal; TÉ. 797).

mög-bolygat: **1)** perturbare MA. obturbo PpBl. [beunruhigen, verwirren]. Mög-bolygató; perturbator PpBl. Megh ne bolygassa se perral se semmywel Pether maradeklyth (RMNy. II.180). Partialis, rész szerent való gúttantés, mikor az embernek testének esik valamely része bolygatatikmeg (Mad; Evang. 137). Magyarország részét megbolygató (Monlrók. VII.232). Az isten házának méltóságos szabadságot megbolygatni (SZD; MVir. 108). **2)** movere; wegbewegen]. Mykoron el erettenek volna fedval regghel az odas ydweyztthónék koparsyahoz, hogy meg leszik, ha walyky megh bolygatta volna az testoth, mondának ön bennék (ÉrsC. 122).

Bolygatag, balgatag: **1)** erraticus MA. vacillans; herumirrend, wackelnd]. A jűlök oróden, gyongo, balgatag marhák (Pazm; Préd. 66). Elfáradtam balgatag tsavargásomban (77). A gödény nagy, nehez és balgatag madár (Misk; VKert. 343). **2)** stolidus, absurdus, exors, hardus C. delirus MA. [wahnsinnig, verrückt, albern]. Balgatagok fölehdla nekyk (EhrC. 157). Ezeé közzöl önök valame balgatagoe, es iton ilbmossoc (MündC. 66). Ky kedeg mondungya, balgatag, melto bynos lezen pokolnak tyzere dordC. 366. Meg kabultak ez ezos emberoe, nem balgatagoe ezek (DebrC. 340). Mykoppen balgatag egyedevl fát vala (DancC. 216). Eze vezót balgatag (ÉrdyC. 626). Ha valaki jűszűgert veszekedhék, azt sült balgatagnak és esze fordultnak itűhök (Pazm; Préd. 992). Az torhes aszszonyi állatoc balgatag ekeket kivámne (Präg; Sork. 88). Ez ő balgatag balyványozásoknak fűelet keresnek (VárM; Szűv. 170). Mutattya magát az ördögöknel balgatalkal lenni (Jly; Préd. II.168). Gondold meg, melly balgatag szerelen ez! (Fal; SZE. 518).

Balgatagos]

Balgatagoskod-ik: stulto ago; narhoiten tröben]. Az a híres doctor okoskodni akarvan, így balgatagoskodott (GKkt; Tük. 204).

Balgatagosl-ik: ifuro, insinuo; rasen]. A fölelme kezdence balgatagoslani a hortol (BöcsC. 189). Nem leszel ment elmöden sem balgatagosl, nemberieckel (299). Ördögöt val es balgatagoslic (MündC. 194).

Balgatagság: deliramentum MA. wahnsinn. Anne balgatagszba tanattantae; in tantum vesaniae proruperunt (BöcsC. 82). Ez állagnak böcsessge balgatagsagh istomel (TihC. 2). Nints oly isten, ki az ő szűndékát megfoglassa. Ezek mind balgatagságok (Pazm; Préd. 50). Hejában való dolog es balgatagság (Fzon; Dáv. 198). A papistak Maria tisztelöben eklelen balgatagságot ki föytöm (VárM; Szűv. 170).

Balgatagságos: vesanus; wahnsinnig. Balgatagságos parabolatol megmonettec (NádC. 546).

Bolygó: erraticus, vagus MA. errabundus PpBl. [herumirrend]. Tévolygó, bolygó, bűjösö; errabundus. PpBl. Az mos-

tanü bolygó úgy állapotokhoz képest (Nyr. XIV.566). Bolygó az ember elmeje (Börn; Préd. 279). Bolygó csillag (Gyarm; Fel. 46). Ezer hat zaz és nyoltz bolygó esztendőben (Pétki; Vrt. 26). Bolygó s elveszendő juh mődjára tévelygő ember (Apati; Vend. Előb. 11). Tég' jól velem, ily bolygó juhoddal (Rim; Ének. 337).

[Szólások]. Nagy kiáltás lén az egész táborban, mindnyájan azonnal esémek ök bolygóban (RMK. V.151. Hoffg. 248). Nagy szádomsághban, bolygóban mar a dánk (II.178). Sok jó híveidet bolygólom marasztas (299). Urak, miattatok mind bolygóban vagyunk (175).

BOLYONG: erro, vagor MA. [irren, herumirren]. Justianus-martyr bolyongot abban (Czepl; MM. 71. Gyöngy; MV. 89).

el-bolyong: [flügelor; umhersehweifen]. A nagy pusztasághra is elbolyong (Misk; VKert. 203).

Bolyongás: erraticus MA. [das herumirren].

Bolyongó: errans, errabundus, erro MA. [herumirrend]. Látni való dolog, a terehbe eső aszszonyi-állatoknak melékben fogadásokkor bolyongo elmélkedése mit hozzanak a magzatoknak (Megy; 343]. Bűjösö, bolyongo csillagok (ACseré; Éne. 193).

BOMBA *Abando* PpB. *bomba*; Gyad; Nánd. 13. *bumba* RákF; Lev. IV.506. *bumba* Monlrók. XXIII.422. 439). *carassa* PpBl. sulphurata bolis PpB. [bomba]. Egy bombi, a mint esett volna a közűsö várnak kapuja eleiben, az a kapuközűm kihentertett éppen az hűlkisra (Monlrók. XXIII.422). Reggel ismét bombikot kezelt hűnni karkaszkokkal s tízes lapúakkal egyelesen (428). Besztörözöl mozsárokat, bombikot, kartács és tízes-golyóbisokat igezenessen vízyenek (RákF; Lev. IV.506). Nagy károkat szenvedtek volt a bombák és a tízes golyóbisok miatt (Mik; Tört. 484). Mozsűrűgyűkből bombikot kezdenek hányni (Köny; Mon. 186). Felgyűjtö bombákat házokba lűveljűnk (Köny; HRom. 104). Tízes golyóbist, bombiút hánnya (Gvad; Nánd. 13).

Bombáz, mēg-bombáz: [pyrobolis verbero; bombardiren]. A várat megbombáztatom (RákF; Lev. I.118).

BOMBARDA: bombardi. Itt vagyon el-rejtve nagy bombardi (Czepl; Son. Előb. 27).

Bombordol: [pyrobolis oppugno; bombardiren]. Puaatsolja, hogy a várt ostromolja, mind éjjel és nappal löjje s bombordolja (Köny; HRom. 149).

BOMOL *ellbaum* Zrínyi II.70. *bomból* Thaly; Adal. I.22): ruo, dilabor, collabor MA. [vergehen, zerstört werden]. Helt talim nem bomlottunk volna emyre (Zrínyi II.179). Egészsege bomlik, nagy betegséggel ott elmehezedik (Thaly; Adal. I.22). Életsém aszszony had koptassa nyelvét, a miat miénkünk egy hajunk szála sem bomlik (Fal; NA. 131. SZD; MVir. 209). Mikor nagy szerentsek következnek egy másra, veszedelmes; meg szorulnak és szörnyen bomlanak (Fal; UE. 386). Azokat illeti a méltóság, a kibben oly szív lakik, mely nehezen bomlik s indal (394). Sok vitézeknek életék itt bomol (Köny; HRom. 158).

el-bomol: **1)** corrumpo, confringo MA. [zerstört werden, zu grunde gehen]. Elbomlott óra; horologium turbatum Pp. Az ezlek meg gúllum el bomltauk (Sylv; ÚJT. II.127). Az konyhánk el kell bomlani onnet (RákGy; Lev. 129). **2)** [solvo, dissolvor; sich auflösen]. Elbomolván a gyűlés; soluto coetu PpBl. Az tanák elbomlék, holot szólni ellene nem igezek (Zrínyi II.70). Négy óra tájlan ilyvén le asztalhoz, éjjel után bomlak el (Monlrók. XVIII.13). Elbomolván a gyűlés mentem Füzesre (170). Hazánk. I.369. El bomlik a vásár (Orczy; Kölsz. 229).

elbomlás: corruptio, disruptio MA. verderbung, zerstörung PpB.

fölbomol: dissolvor, disrumpor MA [aufgelöst werden]. Oly leucet adok kezekben, ky soha föl nem bomol (RMNy. II.115). Az frigy is felbomlott, az iméut [igy] mondják (LévT II.53. 224) Kész garázda támad belőle, és felbomlik a barátság (Pázm; Préd. 237). Ha hertelen felbomol az armistitium, teljes veszedelemben lesz dolga (RákF; Lev. III.591).

fölbomlás: dissolutio, corruptio, convulsio, deturbatio, ruina MA. [auflösung, zerstörung]. Féltem az vizeknek megáradásaitól, az jének felbomlásaitól (Monlrók. XVIII.5).

fölbomolhatatlan: insolubilis, indissolubilis MA [unauflösbar].

ki-bomol: (dissolvor; sich auflösen). Az nap körül, mikor lálo az az vduara vagyon, az mikor föl kél, az mely felé ki bomol, oda szél léssen, ha mind el oszol, fel [tisztul] (Cis. G). Jól tövékeld meg, ki ne bomolyék (Szakácsmest. 48).

még-bomol: corruppor, disturbor, labefactor MA [aufgelöst, zerstört, geschwächt werden]. Minden sokassag meg félekez, es elmieikben meg bomla (DöbrC. 340). Az gyarlo, meg bomlot termeezefelnek förtelmel nem ysmerete (ÉrdyC. 480). Ha a negedyk rezet ide nem engedték, meg bomol az baratsag (Pesti; Fab. 12). Az illető állatok nag' buzgosagban lüin, meg bomlanak (Sylv; ÚJT. II.126). Az szövetség megbomlot vala (MA; Bibl. I.81). Meg bomlott szédülő beteg feietek (Bal; CsLk. 219). Hegeyes töre kettőromlott, minden szerszáma megbomlott (Thaly; Adal. I.240). Delimán nagy öröme egyszerre meg-bomolt (Könyi; HRom. 155).

mégbomlás: corruptio MA. [auflösung]. Ne addyon okoth az ny köztlvuk walo jo zomedsagnak meg bomlasara (RMNy. II.233).

öszve-bomol: [inimicitias suscipio, dissolvor; sich entzweien, sich auflösen]. Kármkal a pozánnyal öszve bomlottunk és háborodtunk (Zrínyi; Symb. 69). Fejedelmi pálezzát adnak, hogy az ország öszvebomló ránczát vegye kellő rendben s újtsa zománczát (Thaly; Adal. I.152).

Bomladoz: labaseo, conturbor, confunder SI. [zerfallen, zerrüttet werden].

még-bomladoz: [labaseo, dissolvor; zerfallen]. Meg-bomladozott a ház; aedes *vitium fecerunt PPBl.

Bomlás: dissolutio MA. [auflösung]. Embery nemnek bomlasat erek idwesseeghnek helyeere hoztal (ÉrdyC. 532). Meny ragadozókat mynetlet, ki az frig bomlasara nag' okot ad (RMNy. III.111).

Bomló: ruinosus, fragilis MA. zerbrechlich PP.

Bomlott: **1)** ruinosus, labefactus SI. **2)** [pretio deminutus; devalvut?] Nyolcezszáz bomlott forintánk közzül csak másfél-százát vöttek be (Nyr. XIV.566).

Bomlottság: [confusi; zerrüttung]. De mégis nagyobb elme bomlottság ösz fej el Seneca'hoz memi iskolába tisztos erköltsöket tanulni (Fal; UE. 354). Bomlottság völna vaktában fegyverfogásra el-szánni magát (SzD; MVir. 396).

BONT: **1)** turbo, corruppo MA. depravo PPBl. [verderben, zerstören]. Vizeket száraztván, nagy hegyeket bontván, városokat rontván (Zrínyi I.32. 28. 55). Az idő vénsége nem bontja birünket (Könyi; HRom. 59). **2)** [refrigo; erbrechen]. Itt erkölésis az nép, vermet kell bontani, mert jó szívvel semmit ez nem akar adni (Thaly; Adal. II.350).

[Szólások]. Törökkel-tatárral békességet bont (Thaly; Adal. I.173). Sok ágyúval sereget bont (Könyi; HRom. 15). Szó vetséget bontani: frangere *foedus et rumpere PPBl.

el-bont: diffingo C. dirno, diffringo, denormo MA [zerstören]. A máson való uralkodásnak el-bontója: *dopulsor dominatus PPBl. Bonchatok el ez templomat, ees harmad napon föl emelem ewtet (Pesti; NTest. 2. 19. MF.). Az házkat el nem bontatjuk (RákGy; Lev. 217).

[Szólások]. Rád ítök mint farkas, el hontom álmodat (Orezy; KöltSz. 200). A ki elbontotta az ellenkezősöket az ő teste által (Ily; Préd. I.335). Valaki hasznát el-bontani: *labefactore commoda alicuius PPBl. Az itéletet el-bontani, vagy meg-veszteni (Mad; Evang. 196). Kedvét el-bontani: *infringere animum PPBl. Tülem kegyelemet kérsz, Zríni el-bontotta (Zrínyi; ASyr. 67). Valamely okot el-bontani: *evertere rationem alicuius PPBl. Talán isten elbontja rossz szándékát nékie (Nyr. XIV.515). Az új végkezés az őt el-bontja: antiquae legi *abrogat nova PPBl.

[Közmondások]. Az mit kéz rak, elis bontja (Deesi; Adag. 225).

elbontás: corruptio, disruptio MA. analysis PPBl. [zerstörung]. Az el bontás es az egybe rakás (analysis, genesis) nem két féle elrendelés, hanem két féle teolekelet tsak (ACSere; Enc. 26).

fölbont: **1)** convello, dissolvo, abrogo MA. [erbrechen, eröffnen]. Az leveleket meghozták, de még fel sem bontottuk, meg-látogatjuk s tudósítunk róla (RákGy; Lev. 95). Végzést vissza-lüzni, fel-bontani (SzD; MVir. 27). A nüt egy szávíval állatott, azt mással fel-bontani (36). **2)** [disseco; zergliedern]. Holt testétis a sereg borbélyi által felbontatták (Misk; Anglind. 96). Bónesfel ezt a halat (Ily; Préd. I.358). A testet felbontatuk es az aprólékját egy ládába tévén a görög templomba eltemették (Mik; TörL. 364).

[Szólások]. Fel-bontani a zalkalmot, alkuvást: *ludificari locutionem PPBl. A barátságot fel-bontani: *dissuere amicitias PPBl. Az én uram az törökökkel felbontotta az békességet, előggé reménkedtek, ne esekelje (TörtT. XV.36). Az sz. irásnak bécsefületit fel-bontják (Pázm; Kal. b1). Fel-bontya az üdö le-pádlott fagyait (Gyöngy; KJ. 132). A vetett frigyot fel-bontani: *conceptum foedus excutere PPBl. (Frigy-kötés) a mellyet fel-bontanac, meg-szegne (Com; Jan. 143). A meg-erössítettett kötéseket fel-bontani nem illik: rata irrita reddere dedecet (Com; Jan. 249). Fel-bontani a barátság szövetkezést: *molun amicitiae tollere PPBl.

fölbontás: abrogatio, affractio, convulsio MA. abschaffung, zerstörung PPB.

fölbonthatatlan: (indissolubilis; unauflösbar). Vallyon az ő lelki ismereteiket nem jelentike ezzel az fel bonthatatlan példmual meg köztetuec lenni, feluen, hogy az föl vót csusnt mindenesfél fogua el ne veszesce (ÉszT; IgAny. 83). Nem esik fel-bonthatatlan szövevényben elméje, midőn gondolkodie ez háromuae egységéről (Sárp; Noe. 649).

ki-bont: [expando, evolvere; entwickeln]. Az úrti nézzéli a ki-bontott sok félit (SzD; MVir. 23).

még-bont: **1)** corruppo, collabefacto MA. [zerstören]. **2)** [dissolvo; tremen, erbrechen]. Meg bontol, tirkalt es tórsült keteseges levelek (Ver; Verb. Szót. 14). Vágni kezdte a törökeket es megbonta őket egymástól (Helt; Krón. 85b). Kettő ellen nehez leszen vinom; de ha megbonthatom őket egy mástól, ugy sokkal könnyebb (132).

[Szólások]. Hogy az egygiesseget meg bonchiac (Mon; Apol. 2). Byzon kereszttyenseognek hytyt es zertesegnek fogadasant meg bontnak (ÉrdyC. 22). Nincz ni az örömet inkább megbonthassa, mint az egyenetlenség (MA; Scult. 80). Meg-bontani a lovas sereget: *perturbare equites PPBl.

mëgbontás: corruptio MA [verderbung PFB].

Bontakoz-ik: corrumper, conturbor, effringor MA [zerbrochen, zerrißtet werden PFB. Azt gondolták, hogy az esze bontakozott (Könyi; HRom. 155).

el-bontakozik: [discedo; sich enttömen]. Ha ki bíró nélkül el akarna innét bontakozni és máshová lakójül menni, az olyat az határig szabad megüzeni (Gör; KärCs. IV 313).

ki-bontakozik: [excedo; hinausgehen]. Haragjában ki-bontakozott az ekléziából (Nyr. X 171). Isten Ábrahámot honyából ki-bontakoztatá (Pázm; Préd. 167). Ha nagyszógal bizonyos lehele abban, hogy Varamból ki nem bontakoznék Ádámmé asszonyom ő nagysága, javallanám (Gör; KärCs. IV 700). Elhagyák Rodostót, ki bontakozának onnét (Mik; TörL. 389). Attól tartván, ne talantán rabbá esnék, Sylvia névű leányával jó korán ki bontakozott országából (Fál; TFE. 708).

mëgbontakozik: corrumper, disturbor MA [verderben]. Természettök meg bontakozt és tsak arra hajlandó, hogy magát szeresse (Pázm; Préd. 161). Arrólis meg-tanít, mint jár az, a kinek betegségekben esze meg-bontakozik (Pázm; Kal. 809). Személnök világa-is meg-bontakozék (GKat; Váls. II 1241). Mikor az egészség meg-bontakozik és hülézik, az orvos doktoroktól kel tanácsot kérdeni (PP; PaxA. 617). Mír az egészségén is meg-bontakozott (MonOkm. XXIII 18). Vékony és sovány eddelél tengetvén életét, mellyében meg-bontakozott (SZD; MVir. 65).

Bontakozás: disturbatio, corruptio MA [dammum; das verderben, schaden]. Egészség bontakozása: "perturbatio valitudinis; az élmeük bontakozása: "valutudo mentis; élmeük bontakozása: aerisía PFB. Bontakozás lett az instrumentumokban (Nyr. X.122). Az haragnak bontakozása lett, mivel hogy elhasadt (179). A bort meg emésztí hordó bontakozás-nélkül (Pázm; Préd. 704). Török innak bontakozáseniátt lassu járnek (823). Mig csak ez a munka tartós, három izle lét bontakoztatasi az typographianne (Zvon; Osländ. 241). Miolta túmalott a pápista vallás, semmi koseríséget és bontakozást nem látott, írja Sambár (Matkó; BCsák. 118).

Bontakozatlanul: [constanter; unverändert, beständig]. Jó akaratját mindenkor megtartotta bontakozatlanul az én uramboz (Monfrók. XIX.289).

Bontakozhatatlan: [corruptioni non obnoxius; unverderblich]. En vagyok az út, mellyet kel követned; en bontakozhatatlan út vagyok (Pázm; KT. 383).

Bonthatatlan: [inviolabilis, illibefactus MA [unverderblich].

Bontó: libefactus, destruens Kr. [zerstörend].

békeség-bontó: [ruptor foederis PFB. [Friedensstörer. Mi az békeségnek bontói nem akarunk lenni (Monfrók III 214). Országirontó és vérontó, békeség-bontó: te Thököly, papherelő, hazánk pusztító (Thödy; Adal. 1175).

bél-bontó: [mortifer; tödtend]. Az éllele handsár forgató, érvágó és bél-bontó mészáróléknak nagyobb hárs vagyon a kormsúnakon a bor-bajnokok közt, mintsem az udvarban (Fál; NA. 230).

frigy-bontó: [odifragus MA [Friedensstörer]. Ez után mint állhatja meg ott az dolgot, nem tudom, sok frigy bontói vannak (LevT. II 147).

sereg-bontó: 1) [ignivomus; feuerspeieud]. Seregbontó mosár ágyú; bombardá Majar; Szót. 112. Sereg bontó mosár ágyúkból lövöldözvén (Com; Jan. 119). A föld nagy terhelket visel, úgy mint: sok mütütkéket, ágyúkat, sereg-bontó pus-kákkal meg-rakott varukát (László; Petr. 119). 2) bombardá. Waján ottan egy seregbontó megyes kerekéken (Rady; Csl.

II.88). Ágyúkat, tarazkot, szám nélkül való szakállásokat, egy jó sereg-bontó is elvitt (TörtF. VI.119). Derekasum löttek hozzáuk tarazkokkal, seregbontokkal, szakállásokkal (RákF; Lev. 1212. 213).

Bontogat: [labefacto MA [schwächen, erschüttern, zerstören]. A minémi feleletet adtam az újtók bizonyítására, örömet bontogatná Baldinus, de mélyzít nem ejtheti (Pázm; LuthV. 278). Ha találkoznék oly háborgó utyafi, a ki ezen dispositiómat bontogatná (Gör; KärCs. IV 355). Csaknem anatomic, izról izra bontogattuk az esztelen ifjaknak haszonatlanságát (Fál; NU. 325). Ha szereted a békességét, korgeszki szívédből azt, a mi zavarja és bontogattja (Fál; SzE. 544). A dolgot izenként, tazonként nem bontogattya (SZD; MVir. 21). Bontogatták békességünket (54).

Bontogatás: [labefactatio; störunz]. E szent békességnek bontogatására ezenbenez dolog ne lehessen ok (Monfrók. VIII.119).

Bontogatód-ik: [labefio; gestört werden]. Az ilyenek esztépatójokkal e békesség nem bontogatódik semmiképen (Monfrók. VIII.119).

Bontság: [dammum; schaden]. Ha bontsága lézen az esatorának (Nyr. X.121).

Bontszól: [dissecio, dissolvo, diribeo SL [zerschneiden, zerstören].

[fölbontszól].

fölbontszolás: [anatomia]. Ember fölbontolása: anatome, anatomia PFB.

1. **BONC:** [femur; schenkel]. Vekonia is boneza es mynd az izók, tetemek, forgo czombok helikéből ky menenek (WesprC. 103).

2. **BONC:** [sacerdos orientalis; ein orientälischer priester]. Nap keleti bontok (Fál; Jegyz. 935).

1. **BONCS:** [vinea minor; immergrün. Meteng, másik neven folyó füu, bonch (Frank; HasznK. 29).

2. **BONCS:** [corbis, saccus; korb, sack?]. Jobb volna mi nekünk, hogy semmivé lennénk, avagy hogy kövek közt egy boneslan tét-tönnék, s tenger mélységébe örökké vetetnénk (Mira intó eszenyétü II 9. MF.).

BONCSOK: 1) [monile MA. PP. [halsband, halszierde]. Egy öreg aranyas ezüst nyakra wety mynd bonchokkal ezenben (RMNy. II.199). Hozzáuk bonezokokat, ezüstös sisakokat (Helt; Cmc. 136). Az drága bonezokát kótos alá tóné (BPaz; Asp. 7). Egy lö nyakára való boneziók, gonbos (Rady; Csl. II.204). Hazók neky egy ezüstös szallit, egy nyakbavetót, egy bonchokot (II.117). Az kissébbik bonesokonat hagyom Hatvani Andrásnak (311). Melyén tizenkét rétü zomántos tsengő bontok (Fál; TFE. 638). Tizenkét-rétü zomántos tsengő bontok (SZD; MVir. 473). 2) [signum militare; kriegsfahne]. Ott nyeretök fosztányokat, skarlát, gránát ruhákat, bonesokokat, ezüstös sisakokat (RMK III.125). És az zászlót és bonesokokat egy török rab által kifüggesztvén a suezokra, háromszor állítotték a várókánál a bonesokokat (Nyr. XIV.133). Tareziy Péternék hagyok egy kiesin szór bonesokot ezüst almájával (Gör; KärCs. III. 62). Egy párduez bór bonesok (665). Mír a bontzokokat ki tettek Konstantinápolyban, az a jele a haladozásnak (Mik; TörL. 378). Az janesir agának irattam egy búcsizó levelet, értvén, hogy megindult az bonesokja (Monfrók. XV.200).

Bonesokos: 1) [monile ornatus; mit hals-kette, vorscheln. Tiranfáris szabott bonesokos kótos (MA. SB. 218). Bonezokos parta csek (Vás; CanCst. 340). 2) [vesillum habens; mit

einer fähne verschen. A vezér mindjárt három bontsokos busaságot kére pátronának (Mik: Törl. 294). Éz a busa három bontsokos vezér és leg alább hatvan vagy hetven ezer embernek parantsol hadakozás idejében (398). A beglerbégiségek mind három bontsokosok és urai mind a hadi, mind a törvényes dolgoknak (439).

BONFORDI: hystrio; schauspieler. Alakos, játékos, komédiajátész, markalf, bonfordi: hystrio WF.

BONG: bombilo C. MA. [summen] A bongó méhek lépez mézet csinálnak (Com: Jan. 59).

zëng-bong: [murmo; mumbeli]. A Christus nem csak magában zenget bongot a pápistáknak mostani mérnökölések szerint (Szob: Dáv. 91).

zëngésbongás: [strepitus; crepitus; geräusch, getöse]. Jutá sokasággal, zëngés-bongással (RMK. III. 127). Örül, vígjad Zsigmond Mária királyllyal, Budába menének zëngés-bongással (330). Énekléssel, nem értett zëngéssel bongással gyönyörköltötte (MA: Tam. 1297. Megy: 6Jaj. II. 11). A nagy zëngés bongás ottli az ist-mek házá (Kereszt: FKer. 394).

zëngő-bongó: [strepens; rauschend]. Ez-iránt-is megh tsatlakoznak és e kovályi fűts-édeseknek is nem fogjak guzlagabb zëngő bongó ráját bé kosárokbán, mint a régiséggel való kérdés-göknök (VárM: Szöv. 115).

zörgés-bongás: [strepitus; geräusch]. Lármac és az ó lábbakkal nagy zörgést bongást szöröznee (Zvon: Post. 179).

BONABURUTTYA: [species mali; apfelart] Gesztenye színű almát nevelhetnek, ha az alma ágat vad körtvély fában ölttyák; de inkább elhíszem, ha az bonaburuttya ágat más alma fában ölttyák (Lipp: PKert. III. 75). Bonaburuttya, két vagy három féle; egyik apró csúcsos, másik kerekded örege (143).

BONGOR: [?]. Ha készen nem léssen a bongor kása, annyi tallér a birszig, mennyi a kilának léssen száma (KeskTört. II. 375).

BONTA *bunta* Thaly: Adal. II. 41. 359; bicolor MA maculosus WF. [diversi coloris; bunt]. Es ellénee tarkakant, szepőseket es bontakant (Helt: Bibl. I. 014). Ime a kosok hagnac vala a tarkakra, szepősekre es bontakra (Helt: Bibl. II). Ezek a bonta keresztények (Pós: GBot. 25). Lonpos az szőre, szép tarka és bonta (Koh: Vers. 1685. MFA). Bonta keeskémet tyval megette (Thaly: VÉ. II. 389). Meälletjük immár az szép vitéz-séget, mint az bunta díszó az hajószekeret (Thaly: Adal. II. 41). Az többi között volt egy bunta lovam (359). Barua bonta ezikót adott alám (Gvad: RP. 76). Gyermekünk bonta lesz (484).

I. BOR: vinum, temetum C. MA. [wein]. Isten fájával főzött bor; abrotanites C. Seprejérli le-venni a bort; castrare *vina saccis; szikón bort szürm-által; *saccis vina castrare P111. Menyetek el es keresztek yo kenert es yo bort (EhrC. 165). A bor haznd funkció (BécsC. 192). El-régétece fel rezegee es ordehatoc mend, kic bort iztoc (203). Bort es saytot es tykomynt ada az fratereknek (DomC. 244). Mel igen buya allat a bor (VitkC. 19). Borth es egyebet meny, kywel ember megh reezöghödyk, ne gyryal (JordC. 93). Ha te Ferentz várod, rest leszen a borod (Cs. D). A tiszta jó bort kedvesen iszszuk a föld-ényből (Pázm: Préd. c). Mérges borral poharát ölteti, kedves köszönettel azt megszínelti (Gyöngy: Cup. 22). Sok törököknek szájk bortól gőzöl (Könyi: HRom. 10).

[Szólások]. Forr a bor: vinum *fervet P111. A sok bor kínézett mind a két potiján (Fal: NA. 126). Eleiben mentenek hajókon s borral, kenyérral ugy a gazdák od tanak neki (MonTME. V. 432). A püczében is borlátni nem volt

szabad mennem (Bethl: Élet. II. 379). Jó bort kezdett eszudában tegnap a csaplárné (Thaly: VÉ. I. 275). Fel-önté a bort a vizgyörgőre (szD: MVir. 73). Bort vonni lopón (72). A bort meg-zsákolni, le-fejejni, le-fejteni (73).

Közmondások. Sokat beszél a bortól az ember: vinum verba ministrat P111. Bort sem írot, s mégis részeg (Bécs: Adag. 17). Ki mondattia az bor az emberrel; quod in animo sobrii, id est in lingua ebrii (86). Nincz az bornak rakontziá (199). Szegény ebéd, a hól bor nincz (199). Hl meg az borát, ad ki az poharát (148). Az bor oka minden bujaságnak; vinum lac venoris (255). Még az bornakis az régie jó (256). A bor gyönyörzöttya a bujaságnak (Pázm: Préd. 228). Bornak, aranynak, húnok a régie jó (Veres: Lev. 18. Kr.). Jó a ser, de mégis bor az annya (Kisv: Adag. 391. szD: MVir. 74). Bor és kenyér nélkül fűzik a bujaság (szD: MVir. 72). Sokat tud a bor (73). Minő a tökéje, olyan a bor-ás (mó.). Nem kell tüzér a jó bornak (74). Kádot köt a bor (mó.). A bor tökére a szívnek (mó.). Borbann lakik az igazság (mó.). Igazat mondat a bor (mó.).

anglit-bor: [vinum decumanum; zehentwein]. Az dominus terrestris számára kétszáz köböl borból tízenlat esik, mely bort anglit bornak szoktak nevezni (Gér: KärCs. IV. 349. 341).

asztal-bor, asztali-bor: [vinum cibarium; tischwein]. Fők és közönséges asztal borok költének el hordókkal 92 (Radv: Csal. III. 66). Bornak elég vgyon, de jó is, asztali bornak bé-vehetni (Mik: Törl. 302).

asszúszöllő-bor: [protropium; ansbruch]. Adjon Zidosiecki lengyel úrnak egy átalag asszú-szöllő-bort (RákE: Lev. II. 47).

(még)avult-bor: [vapp; umgeschlagener wein]. Meg-avult, nyárlott bor (Com: Jan. 84).

búsult-bor: [vinum fermentans; zährender wein]. Akar hogy essék ez vér-folyás, vgyon ez a vérnek nagy bősé-gétől, mely akkor, mint a busult bor az hordóbul, ki-üti magát az érbül (P: PaxC. 68).

csinált-bor: vinum factitium Com: Jan. 84 [kunstwein]. A legyes tövisből tsináltatot szírop avagy tsinált bor a szívét igen meg erősíti (ACsere: Enc. 235).

csipős-bor: vinum acre Nom.² 111. [röscher wein].

dohos-bor: vinum mucidum MA. [kalmiger wein].

édés-bor: passum C. P111. [sekt, strolwein]. Wram pa-raucholta wala, hogy edős borokath keresnek (LevT. I. 110). Az szászok megérdemlik az edes bort (RákGy: Lev. 11).

égétt-bor: crematum, crematura Kr. [braunwein] (Frank: HasznK. 36). Az patikarinose égetet vizet elegyínek az éget bor között (MesésK. 19). Égétt-bor vagy aquavita (VectTrans. 18). Marult még amaz kasban lisztem, búzám hordóban — jó lesz égétt borra! (Thaly: VÉ. I. 275).

előlszűrt-bor: vinum praeligatum; faulwein, schwabenwein C.

előzött-bor: vinum praeligatum P111 [faulwein].

erötelen-bor: villum C. [meisterwein]. Ki-mont szeszó, meg-erötlen-det bor (Com: Jan. 84).

fénikulomos-bor: marathrites C. [fenchelwein]

fiskális-bor: [vinum decumanum, quod fisco debetur?] Majorságheli bora volt nro 87. fiscalis bor nro 31. fiscalis asszú szőlőbor nro 25 (RákE: Lev. I. 247).

foglaló-bor, foglalt-bor: [?]. Foglaló bort is egzáljak ezektől (Gér: KärCs. IV. 344). Foglalt bort annamim az várhöz tartoznak adni (349). Az foglalt borért, az kitől mennyit foglalt, mind annyi köböl bort az foglalt boron félyül tartoznak adni (341).

(még)fordult-bor: vinum a calore *conatusum PFB [umgeschlagener wein]. *BevtheA: FvK* 25.

forrott-bor: vinum tenerum defecatum Nom² 105. [ge-lüfterter wein]. *A Rélig meg-forrott must forrott bor: defrutum est sapa* (Com: Jan. 103).

fő-bor: vinum excellens, principale Kr. [feiner wein]. Zuga-
lodott a völegény ellen, és miért kellett utolra hadni az olyan
fő bort, tudakozta (Zvon: Post. 1296).

főbántó-bor: vinum vehemens MA [glühwein]

főtt-bor: defrutum; gesottener wein Ver

fűszerszámos-bor: aromatites PFB [gewürzwein]

fűves-bor: [vinum medicatum; kräuterwein]. Nincsen innar
vad es mada- linsod, sem íedős vaerórd, sem íe fines borárd
(NékC 318). Fűös borokat is az kuchar esinállyon (Thurzó: Lev.
II 392).

hontöltött-bor: vinum veri aculum MA [inländischer wein]

idegénországi-bor: vinum exoticum MA. [ausländischer
wein]

idei-bor: vinum horum MA. Nom² 107. Com: Jan. 84.
heurriger wein]

izeópos-bor: hyssopites C. Com: Jan. 84. [hyssopwein].

jóillatú-bor: vinum fragrans MA. [wohlriechender wein].

kástélyos-bor: vinum rubellum MA [schillerwein]

kimentszeszi-bor: vappa C. [lauer].

költő-bor: [vinum cibarium; tischwein?]. Kd írt, hogy
Misémezky az arannak költő bort vegyen (LévT. II 26)

köményés-bor: marathites PFB [aniswein]

lág-bor: vinum molle, leve Nom² 107. [leichter wein].

malozsa-bor: passum PFB [sektwein]

máslás-bor: vinum secundarium Nom² 109. [nachwein].

mézes-bor: mulsum C. Nom. 43. vinum piperatum PFB.
meh Com: Vest. 137. Nyoszólyó-asszony dolgozó, lissom; oja!
Az mézes borra, vajban sült fánkra légyen nagy gonlja
(Thaly: VÉ. 1372).

mirhás-bor: myrrites PFB [myrrhenwein]

mirtusos-bor: *myrtidum vinum PFB. [myrthenwein]

muskatály-bor: passum MA [muskatellerwein]

must-bor: vinum novum Sily: ÚJT. 152. [most]

nyárlott-bor, nyarasodott-bor: vappa MA [lauer].
Nyersen az kókeut, keverd az nyárlot borban, bizonytal hid-
gyed, hogy az nyárlot bort megtisztítta. (*BevtheA: FvK* 25).
Nyarasodott, nyárlott, nyulasodott bor (SdL: MVir. 73)

nyers-bor: [merus; ungemischter wein]. Nyers bort íjtt
mindenk (Nyr. X 499)

nyúló-bor: vinum fugiens, spissum pendulum MA [ziller
wein]

nyúlós-bor: vinum [marcidum PFB]. Nyúlós, bűdös bor
dílyel: Jephth. 25)

ó-bor: vinum inveteratum MA. merum tavium PFB. alter
wein Kirlösz. 12. Es az ó boroc, kind megrozógtitene, lezen
ó nekik sarkannae mergene. NagyszC 90. Posti: NTost. 120.
Lám jó óborok voltak ott. (RákGy: Lev. 94). Hőshézy n ó
ngsúnak fő ó bor l. – Vízkelety ur ó ngúnak fő ó bor l.
(Rády: Usd. III 66).

örménygyökeres-bor: nectarites PFB [alantwein]

örvényés-bor: helenites Nom² 111. nectarites PFB [alant-
wein].

rutás-bor: vinum *rutatum PFB. [rautenwein].

sajtolt-bor: vinum tortivum; kelterwein PFB

sattú-bor: X. Ki íomía az istennek hírtelen haragiának
sotu borát (Sily: ÚJT. II 175)

séprüs-bor: vinum faciatum C. [unabgezogener wein].
(Laud: ÚjSzegis. 1397).

sűrű-bor: vinum crassum MA [dicker wein]

szagos-bor: vinum odoratum MA [muskatellerwein].

szegény-bor: vinum Caricum MA [geringer wein PFB].

szégfűves-bor: caryophyllites Nom² 111. [nelkenwein].

szín-bor: merum; ungemischter wein C. vinum primo
fusum PFB. Színbor ivó; meribibulus C. Sajtolatlan szín bor;
*lixivium vinum PFB. A szent írás bora forrott és megtisztított
színbor (Pázm: Préd. 399). Mad: Evang. 184). Pohár az ur kezé-
ben, szín borral tellyes elegyüléssel díly: Préd. II 157).

tavalyi-bor: vinum binum MA [vorjähriger wein]

tedeum-bor. Forgassunk nagy poharakat, igyunk Te Deum
borokat (Fal: Vers. 866)

tiszta-bor: vinum merum Nom² 103. [ungemischter wein]

tímumfűves-bor: thymites PFB.

törköly-bor: vinum fecatum Nom² 105. [träberwein].

új-bor: vinum novellum Nom² 107. [heurriger]

ürmös-bor: thymites C. vinum absinthiacum Nom² 111.
[wermutwein]. Tsinált borok: az ürmös bor, isten fájával főzött
bor etc: factitia sunt; absinthites, abrotanites. (Com: Jan. 103).
Az ürmös bort esináltad (RákGy: Lev. 76). Ürmös bortól részeg
díly: Préd. 1448). Bő szüretünk vagyon, ürmös bort is tsinálók
(Mik: Törl. 133).

vad-bor: vinum asperum Nom² 107. [herber wein].

vékony-bor: vinum tenue Nom² 107. [leichter wein].

virágos-bor: vinum mucidum Nom² 109. [kahmwein].

vizes-bor: cinis C. vinum dilutum MA. vinum *spureum
PFB. [gemischter wein].

zagyva-bor: *spureum vinum PFB. [träiber wein].

zavaros-bor: vinum turbidum Nom² 109. vinum *spureum
PFB.

zűverlicás-bor: vappa Kr. [lauer]. Öllel mérk garáz-
dával esivált zűverlicás borokat (Csizi: Tromb. 73)

zsályás-bor: [vinum salviatum; salbeiwein]. Az sallyas
bor igen jó, szíretkor elyulod. (*BevtheA: FvK* 70)

Borbéli: vinarius; zum weine gehörig. Edéle igen-tekél
tiszteli meg Christus nunc az cínai szegény menyegzősöket
jeles borbéli ajándékkal (MA: Scult. 300)

Bori: vinarius MA. zum weine gehörig. Bori ajándé (MA:
Scult. 170)

Borka: [weihen]. Ha borkát iszom: verset írni merek
(Thaly: VÉ. II 118)

Bormégissza: p-bor vini; weintrinker. Bormégisszák nekik
vannak mikor akarják, de az ahok bismegisszerték (a bormeg-
isszák) bort sem isznak (RMK. III 267)

Bornemissza: abstemius Ver. [vino abstinens; wassertrinker]. Gondolkodnak bornemisszák, igen hallgatnak, részegösök mit esésognak, azt mosolyogják (RMK. III.267). A józanos és bornemisszai elmével bírnak (Com: Jan. 182).

Borooska: [weichen]. Az en borochkaymath megli kyldethe (RMNy. III.89). Ha valami jó borooskát köld kegyelmek, egészségére elköltyük (KeeskFürt. III.353).

Boros: 1) vinosus C. vinarius MA. [wein]. Ilyes boros vigasságot jegyez (RMK. IV.262). Boros szőlő: vitis vitifera (Mel: Herb. 6). Boros lakodalom (Kár: Bibl. I.672). Boros szerdek (Nyr. IX.71). Boros kőmény (Nom.² 29). Boros-leves (PP: PaxC. 266). Négy jeles haszna van a boros kenyérnek (ScholSal 17). A boros-büsti pénzél jár (Fal: NU. 308). A boros torokgyéknek kenése nálok késedelmet nem tud (SzD: MVir. 358). 2) vinosus, temulentus, vinolentus MA. [süüfer, trunkenbold]. Az ecclesia olyan az üldözöknek, mint a részeg embernek az alacsony ajtó, melyben a ki boros, fejét rontya (Pázm: Préd. 287). A részegeskedő és borosoc, az ivó társae vigabban, borossabban merítik, isszák a bort (Com: Jan. 182). Az boros embereket borok áránál, kiket hitelben vött, integre egy pénzig contentálja (Radv: Csal. III.302). (Az fenyő piny) igen gyönyörködik a szőlő ételben, melyről boros pinynek is hívják (Misk: VKert. 461). A nyúl szívü, kivált képpen boros eszszel, vitézséggel kérkedik (Csüzi: Síp. 55).

Borosan: [temulenter; betrunken]. Az edgyfitt ivóe vigabban, borossabban isszák a bort (Com: Jan. 182). Ketten az seholaheli deákok között ezcaka kin, piac uzában borosson járván, kik voltak nem elei, hanem allya az deáki seregnek (Bartha: Chron. 20).

Borosod-ik: inebrior MA. besoffen werden PPB.

mög-borosodik: ∞ Mikor meg borosodik, akkor mindent iger (DeesiG: Préd. 52). Csapó Lőrincz megborosodván, találta neki egy legény mondani (MontME. I.76).

Borosság: temulentia MA. vinolentia PPB. [betrunkenheit]. Az má illetéket gomosz kínán-ágokban viselő, borosságokban, dobzodásokban (Sylv: Újt. II.122). Vigam éneklőnőc borosságokban (Helt: Krón. 56). Noe felszerkent az ő borosagabol: evigilans autem Noe ex vino (Helt: Bibl. I. D3). Én azolta csak borosságra való bort sem ittam (RákGy: Lev. 141).

Boroz: vinum bibo SI. [wein trünken].

Borozás: compositio Kr [weinselmaus]. A borozásnak békét hadgy, mert ki tudja, el felekez az isten parancsolattjáról (Czezl: ORoml. 19).

Borság: [natura vini; wesen des weines]. A kenyérnek kenyérsége, a bornak borsága, vagy-is mind a kettőnek természeté, mi volta és állattya (Hör: Angy. 185).

2. BOR: [milium; hirse]. Borköles: panicum MA. heidemkom PPB.

[BORBALA, BARBARA]

üröm-borbala: berberis berythos: Nom. Frequentissimus et per has provincias est frutex ille spinosus vulgo Berberis dictus: Vingaris öröm barbara, hoc est vinum barbarum, floret Maio (Clus: Stirp. 121). Berberis: öröm borbala, h. e. vinum barbarum (Beylhe: Nom. 2).

BORBÁT: sollers; fleissig, sorgfältig, spitzfindig, geschickt PPB.

BORBÉLY [barbel. JordC. 345. Pesti: Nom. I.41. Zvon: PázmP. 5. *borbély* Major: Szót. 138): tonsor, chirurgus C. MA. barbator PPB. [barbier]. Barbeelt hyvan, el veetete ew heeth fyth hayaat (JordC. 345). Akar mely mochos barbel, vargu,

santa szabó ha mit vegez köztotee, az többit roa készeretee (Mon: Apol. 501). Barbelyoe, kalmaroe es egyeb felee (Bom: Préd. 295). Fésállé barbelliá tette vala magát (Zvon: PázmP. 5). Orvosok eszköze, borbélyok ira, ispottya, vasa, flastroma (Tof: Zsolt. 851). Borbélyok megállítván vért és bekötözvén sebeit, azzal vigasztalák, hogy egy sebo sem volna halalos (Mik: MnlN. 45).

[Közmondások] Ha nincs írod és szelenzéd, miért teszed magad borbélyá (Kisv: Adag. 101).

Borbélyi: chirurgicus MA [chirurgisch].

[Borbélyoz]

Borbélyozás: [chirurgia]. Borbélyozás, kézzel gyógyítás (ACsere: Enc 195).

Borbélyóság: chirurgia C. MA. Az ky ewamen mesterseget e hagy es mezaros leuen, magát barbelsagra agya (Pesti: Fab. 66).

BORDA: 1) pecten filiarum, fibicen liciatorium C. MA. weberkaum Com: Orb. 121. Bél-fonalnak öszeve-tekereménye, melyet a bordán által-botsátok: paum PPB. Ha egy bordában mesterséggel rendelt bélfonalat látnál (Pázm: Kal. 2). A takás a bordával és vetélővel vsznat csinál (Com: Jan. 97). El-tednek vsznát majl ki metezik bordából (Liszt: Márs. 152). Egy szélbe szóvi, a pedig jó takáshoz nem illik; mert mind nyústi, mind bordája igen köllőb a kettőnek (Pós: Izas. II.364). Az varga felesége megsérté ajakát, az egerek megrágták fonala bordáját (Thaly: VÉ. 1343). 2) [costa; rippe]. Ha meg törőd a gyökerét a forduló fünee, igen jó, kő ellen vizeletet indít, oldalnac, háta bordánc fayassát enyhíti (Mel: Herb. 130). Kinek oldala csontya s kinek szára-bordája meg törvén (Czezl: Tromf. 209).

[Szólások] Okoskodásokat ha a d g y á k az b o r d á b a n (Toln: Vigaszt. 76). Gomosz b o r d á b a n szótt ember (Pázm: Kal. 117). Ha veyan szinté egy bordában szónétekis magatokat az cálmistákkal (Bal: CsIsk. 243). Bizonyára mind egy bordában szóttek vagyunk (Zrínyi II.177). Egy bordában szítt ember ú a töb társaival (Czezl: Japh. 120). Olyan bordában szítt ez is (Czezl: MM. 226). Ezen bordában szótteknek rétyén kereskedyetek (Pós: Veték. 44). Mitsoda bordában szóthette ötet? (Misk: VKert. 626). Egy bordában szótt (Kisv: Adag. 138. 395). Nem kell a fő asszonyt és a szolgáló leányt egy bordában szóttnek vélni (SzD: MVir. 47). Egy b o r d á b ó l k ö l t t e k (118).

hát-borda: [costa dorsi; rückenrippe]. Oldalnac, háta bordánc fayassát enyhíti (Mel: Herb. 130).

ördög-borda: filix PPB. [harukraut]. Perje, ördög bordája fű: filix PPB.

BORBÉLY: prostibulum C. lustrum, hupanar MA. [hurenhaus]. Bordélyba becsátom: prostino C. Bordélyban járó: ganeo Com: Jan. 183. Adnac öbelőlő a bordelba vetteknc es parznakat ekeseitnc (BésiC. 110. 209). Ha zeresmes ewyztuel meg nem oltalmaztatnak, bordelyaa leznek (VirgC. 135). En az bordeelban vittetek tegődeth (SándC. 28). Monda az wr: Ingianmait a bordeliba nitettek s ki fzetóm ot a zent lölköt belőled (DebrC. 29. ÉrdyC. 171. 200). A mezőn való gyümölcs őző kútiakon es falukon, mind szára a kerített varasokbais lölki testi bordeliokat csinálnak (Mel: Sün. 433). Az bordelt meg egeté es röggé, porá téué (162). A pogányok temploma latorságok bordélyá volt (Pázm: Préd. 373). Otsmány, bordélyból költ pajkosok (GKat: Váls. II.1361). A kurvác az ő szemérmetségeket bordélyban való kereskedésre becsáttáe (Com: Jan. 183). Javallya a bordélyokat, lágyan birságollya a paráznaikat (Matkó: BCsák. 65). A gomosz társaság kaczer bordélyokkal, a hivalkodás-is a dözlő torkokkal távozának, nem lesz egy portám azokkal (GyöngyD: Cup. 651. 649).

Bordélybéli: lupanaris C (zum hurenhaus gehörig)

Bordélyos: 1) lenonius MA (zum hurenhaus gehörig); 2) leno MA (hurenwirt)

Bordélyoskod-ik: prosto, lupor, histror C (lenonior PPH, huren, hurenoi treiben, Bordélyoskodó kurvákodás (Foh: Vigaszt 234)

Bordélyoz: (histror; huren; A tseréken, a bokrok között, a processio-járáshoz ekleonul bordélyoznak (GKat: Váls. I. Elb. 35)

Bordélyosság: lenonium MA (hurenoi, Bordélyossággal való kereskedés; lenonium C PPH Gyönyörűségne öleszete bordélyság (Mad: Evang. 116)

BORDÓ: fistula; pífó; A haidut a bordo síp az haidutahezra hűa (Mel: Sám. 67) Az orgona lyukas száru bordókból és billegető sipekből áll (Com: Jan 210, 199)

síp-bordó: fistula rana in utro, cornu utris MA dudacsák PFB

Bordóz-ik: (utriculo cano; dudeln) Ha szántani külföld, árnyékban bordózik (Thaly: VÉ II 257)

(BORHONYAGOS, BURHONYAGOS: (hübilus, obhübilus; wolkig) Sokszor mint a burhonyagos időben a nap világa, úgy magogattya az isten kegyelmisségének világa magát ki a hűveknekis az ő világi életekben (Nagyari: Oth. 156)

BURHONYÓ: x Isten át burhonyo essős időt, isten át tisztá időt (Mel: Jób 9, 6 MF)

BURHOS: (hübilus, tristis; trüb) Szonyvedésnek szomorú és burhos tele (GKat: Váls. IV 224)

BORÍT (*borit* RMNY. II 211; Com: Jan 211); *contego* MA (bedecken) Borítottak evkoth az veress tenghormek vyzey, nykloron tyketk zymonek (JordC 223). Az isten áradho kirult mind nepenel egotámbe az vörös tengörbe boritha (TilkC 117). Nagy nyomorúsagba ő magát burította (Jorn: Ének 397). Venus es Mercurius homalt burituae (Kál 152. Gij). A komediüt jaldó fűvel szin elől füzeszítő ponyvával burittatie, fehozotie bé (Com: Jan 211) Ki sok vendég szin boritha az artzákat (Fál: BE 611). A mennyei malaszt nem szállhatott jobb szívbén, és a ki-születt szépség nem burithatott job' artzát (Fál: SA. 151). Fekete fáhatall burított tsipka forma kalap volt fején (Fál: TE 636). Fejét borította drága patyolat vég (Könyv: HRóm. 28).

be-borít: obrno C (adoperio, contego, obtego MA (bedecken, zudecken) Sebetszegők be bwarítottanak engemet (ÉrdC 576) Mynck előtte engiem thyz eoghesson, mynek előtte engiem seotfesség hoch bwarohon, seghely engiemeth on istenem (ÉrsC 171). Moses beboritha az o ortziüt (Holt: Bibl I C 67) A közt szeles rez partzattal beburittotte (Mel: Sám. 279). Az föhő buritya azt be, de tűzre ábrazattiyában (Kár: Bibl I 127) Mi modon padollya és boritsa bé az bärkät (MA: Bibl I)

beborítás: (obductio; bedeckung) Az keresztseg perzeti az vízben való be borítás fogja (Fál: Tim. 272). Cüzálllyanac pléheket az öltöme beborítására (MA: Bibl I 1)

el-borít: adobno, submergo C (demergo, obrno, obtego, operio MA (überziehen, bedecken) Ismét elborítom; retingo C El boroyttat hlyket w' ysten ez tenger habaynak közepben (JordC 19) Az byzon zent zeretöt sok hlyket el bwarotta (ÉrdC 129) El ne bwarodon engemet vyznek haba (Külest 163) Mar szünte el boritit vala az ő kegyelmisségne (Jorn: Ének 219). Az én gondolatim az én elmenet el hürtie (Kár: Bibl I 177). Oly nagy vizözöt tünetszhatnának, a kivél az egész világ el burittathatnók (Lépe PFBk I 18) Üldözös szede elburítja kiesiny hajteskadat (Thaly: Adal I 19) Féged is majd elboritit az ősz haj (SZd: MVir 394)

elborítás: (immundatio; übersehwennung) Jelec lézniec, folyó víz-eknek árradási és azokkal hol egy, hol más tartományac elborítási (Zyon: Post 129)

ki-borít: retego Kr (aufdecken, entblößen) Szüendéküt egyszer s mind a homályból törtélyosan ki burittya (Fál: UE 370)

környül-borít: circumobno C MA (allenthalben zudecken)

mög-borít: obdno MA (überziehen, bedecken) Merőn megburittatták agyagzal (Nyr X 170) Megburitsád az ládat arany-nyal (MA: Bibl 171) A madárkakak hűbőkűekkel meg-lepi, meg-borittya (Com: Jan 81) Némely házaknak falái nagy szép forma virágokkal rakattattak és boritattak meg (szil: Krón 292)

öszve-borít: (aufeinander legen) Kettőt (tégelyt) öszve kell boritanyi és jól be kell tapasztanyi (Keesk: ÖtM. 307)

Borítás: operimentum; decke) Valahová téglát terítettek, oda a téglá fölé mind arany boritast terjesztettek (Moln: JÉjál. 133)

Borítogal

be-borítogál: (obducto PPH, überziehen)

Boríték: velamen, operimentum MA (tegumentum PPH (hülle, überzug, decke) Szelyemből volt az te hűdohac buritékia (Kár: Bibl II 133) Nevének boritékot nem keres vala (Keesz: PKor. Elb. 5) Egyféle virágnak magvait a juhvak vagy kecskéknek haljában rekozd, ásil el és mikor elrohad buritékjök, a magokból sok szüni virág leszen (Lipp: PKert. I 143). Egy tisztossegos kecsit is adattunk neki buritékjával, le nélkül (MontME IV 217) Ássák el a fazekat, arra chünállyanac valami buritékot (Lipp: PKert. II 84)

Borítkoz-ik: submergor; versinken) Oh Sion leánya, keserves anyám, gyászban buritkozott szerelmes dajkám (Thaly: Adal I 19)

be-borítkozik: circumvelo; sich umhüllen) Ha beburitkozie kálban vagy lasmac alá, has fayást gyógyít (Mel: Herb. 105)

Borító: 1) tegulum MA (decke) A szelentzénec be tud a buritótát, ki ne mennyen az erie (Mel: Herb. 106) 2) hühersteig Adami

Boritoz-ik

el-boritozik: (submergor; versinken) Az isteni elősségen elboritozom (NagyszC 116)

BUROK (*burak* Com: Jan 230) 1) velum, velamen; hülle, decke) Az töltet esnaknak oldalben büröket es buröketk evkoth yanata, hogy az majd reajok ne meame (Förö: Curt. 114). Nem nézhetik, hanem mint egy burok alól pisogatják (GKat: Fik 313) Anyira tudöklik vala, hogy nem nézhetének reája, hanem burköt kellettök az ortzara vetni (379). Mollyeket halgatasnak burökjával akarek inkább be-takarani, mint sem számlalattással fozozetni (Mezy: Haj II 74) 2) hysteria C secundae MA (gödnüllor) Burök; gyermektartó hutorua Saksz. Burökben született; intus galatus PFB Azon nap szült gyermekeket kezük mind burkötöl megeme (RMK II 210) Az diptamus az hen szorult secundinát az az buröket, hölt gyermekeket ki iz (Mel: Herb. 198) Ha a varadiezot meg fézed, a gyermece tarto buröket ki hozza (64) A nuzatot melében, mádrójában, burökjában viselo (Com: Jan 178) A katoda meg özi a tsüko burökjät (ACSor: Enc. 205) Végz egy oly buröket, melyben egy tsüö világra lét (Sch: ÖrvK 20) 3) putamen Com: Jan 21) schale. A kopats-dékjät, burkötjät a gyümölcsnek el vesse, el-hantsa (Com: Jan 21) Melly titkot az ő vastagabb burökjából és boritékjából ki fejtegetvén (Biro: Ekesség C2) 4) trons; grüner zweig, faulst PFB 5) fuscis,

sarcina colligata; ballen] Veres karmasin egész burok tiz (Gér: KárCs. IV.418).

[Burkondoz-ik]

be-burkondozik: se operire Helt: Bibl. I. L3. [sich umhüllen] Vőne azakaert Rebecca a palastott, es be burkondozec: operuit se (Helt: Bibl. I. L3).

Burkos: pampinosus PPBl. frondosus, nemorosus PP. [laubig, dicht]. Burkos szőlő, szélesen elágazott szőlő: brachiatus; burkos szőlőfa, sok levellő: vitis *luxuriosa PPBl. Magokat az erdőknék burkos helyeire rejtettek (Forró: Curt. 68).

[Burkosod-ik]

még-burkosodik: silvesco PPBl. [laub bekommen, belauft werden]. Ismét meg-burkosodik a szőlő: novis frondibus vinea *repullulascit PPBl.

Burkoz-ik: se involvere SI. [sich umhüllen]. Gyászban burkozott (GKat: Váls. II.555).

BORONG: involvor, tegor Kr. [überzogen werden]. Lelki haborknak szőrnűy haljai között borongo lélek (Drég: Spec. 64). El-rendelte már azt elméjében, hogy tovább nem borong özvegység kódében (Gyöngy: KJ. 25). Mint a borongó hölöd, olyan személyében (74) Olyan mint a változó nap borongó fényében (SzD: MVir. 41). Kedvetlen üdők boronganak (76).

Borongat: 1) [contego; überziehen]. A erodódnak hal-léjak és plékék módjára egymásra borongattott tserepekkel bé-borítottatott (GKat: Váls. II.903). **2)** [mergo; versenken]. Kinec az talpat verie az törökök, kit hegedő vasba tartanac, kit vízbe borongatnac (Börn: Préd. IV.769. MF.).

BORUL: 1) procido pronus MA. [niederfallen]. Meg hnyaduan orzeznabah, az aztalra borula (WeszprC. 37). Ur Xe le ureháyawal az földre borolvhan ymatkozec (ÉrsC. 27). Mikoron az zent testhöz intot nona, burula rea (TihC. 26). Abram leg ottan ortzayara borula (Helt: Bibl. I. G2). Bőjtöt böjtölt, földre borúlt, míg a gyermek beteg volt (Pázm: Préd. 145). Az lábái-hoz borolván, reminkedvén, vigye el Konstanczinápolyig (Mon-trók. XV.12). **2)** mergor, tegor MA. [versinken, überzogen werden]. Reám borúltak a setét agzodalnak (SzD: MVir. 75). Kiderült kedvem vastag homályba borúlt (76). Tűzbe borul hajnal szép artzája (201). Fogadgyon testvértől a tsemete ágatskát magához, hogy jüvevény lombot nemzen, vendég üstökbe borúltón (336).

[Szólások]. Reánk borul a setét éezaka (Köl: Idv. 8). Magyar nemzetség csecesemő-gyermekhez vagy bizony hasonló, hiúts port a fejedre, légy gyászban boruló (Thaly: Adal. I.28). Rövid, időn nagy romlásban borulának (CsuziCseh: Edom. 24). Szakálban borúlt: lamuzine *tectus malus PPBl. Szakálban borúlt: *vestitus genas PPBl. Setét re borult (Könyi: HRom. 81).

be-borul: 1) [obvolvo; überziehen]. Orchanak zep zynet seteth homályosság beborultavala (NagszC. 37). Valanc seteth bomálnac arúekauat be borolván (138). Sötet homal be burulta mű szemeyket (Hoffgr. 306). **2)** conteger, obtegor, obvolvor SI. [sich überziehen]. Giomraia es zime honal be burólt agiag-nak fel mlik az hotul (KBécs. 152. B). Óh szomorú, gyászban béborúlt esztendő! (Thaly: Adal. II.31). Falak bé borúltak ezüst-benn, aranybann (Orezy: KöltH. 139).

el-borul: 1) [contego; überziehen]. Nag zel vez tanada az tengheren, vő hog az hayozeka el bwrvtatnek az habok myatt: motus magnus factus est in mari, ita, ut navienla operi-retur fluctibus (JordC. 377). Az thoba zekelyk, az henar el burullya, mygh az teby oda futtnak, adyglan megh holt az vízben (LevT. I.330). **2)** submergor, obtegor, obruor MA. [be-

deckt werden, versinken] Köñ hullatásban mindenestől elborul-van (NagszC. 131). O vylag, kyben földeny el borultal (ÉrdyC. 28. 88). Mélyen elbörulanac az balványi bujaságban (MA: Bibl. V.50) Az halo földben valóks elburullatnának, ha az szent lélec egy euangelioni vizgatalás után mást nem indítana, szerzene és bé nem illene (MA: Scult. 641).

elborul-ik: [obruor; überschüttet werden]. A hajó orra meg-akadván, mozdílatatlan vala ugyan, a hátulya pedig el-borulik vala a tengernék erjétől (Hly: Szélet. II.37).

elborulás: submersio, demersio MA. [das versinken].

elő-borul: [prorno; herabbrechen]. Az nyomoruságnac éyje előburul (MA: Scult. 152).

lő-borul: procido C. procumbo MA. [niederfallen, sich niederwerfen]. Negedik angial le borula, ymaduan ötet, monda (WeszprC. 57). Nely terdön aal, neky lee borult arezvl (ÉrdyC. 582). Vrone Iesus latta aiut ócyuel a földre le boroluan (VitC. 78). Judit asszon béméno és kamarájában esék az ő térdre, honlok leborula és az úristenhöz imezképen kiálta (RMK V.145). Egy trombita meg rovalásra nem meltoe le burulnank az földre (Lép: PTük. 111).

lőborulás: procidentia C. MA. [das niederfallen]. Kello a szenteket valami oly szolgálattal, miut a terdhaytás, arezalvalo le borulás tisztelni s imádní (VárM: Szöv. 23).

reá-borul: incumbo SI. [sich beugen]. Pal rea bwrolván, hozya ölelee hvet (JordC. 773). Reiaia boruluan kezdé bimet vadolni (DebrC. 218).

Borulás: 1) prodapsus, procidentia, demersio, submersio MA. [das niederfallen, das untertauchen PPB. **2)** [obumbilatio, obscuration; unwölkung, verfinsternung]. Levn ev reayok egnek hertelen burulasa (DomC. 91). Ez yelen valo ylönek ködös bwrwlasa el mylyk (ÉrdyC. 239).

BORJÚ (*boryny*) Helt: Bibl. I. G4. RákGy: Lev. 75): vitulus MA [kalb]. Oreb hegen borivt gartanak es balvant imadnak (DöbrC. 189) Le ragadwan az borywth, meghzeghetec es aprora töree (JordC. 69). Keth boryn kepöth öttöttek (DebrC. 128). Az zaruasról ees az ew boryaról (Pesti: Fáb. 80). A bál-ványozó Jeroboam az ő boryaival akará az istent imadtatni (VárM: Szöv. 53). Ölettem egy nagy erdei kant, szép borya is vala (RákGy: Lev. 75).

[Szólások]. Meg-fordúlt a borjű benne: kihányta egészégét (SzD: MVir. 214).

[Közmondások]. A kinec nem borja, nem nyalja (Zrínyi: Symb. 15. Thaly: Adal. I.9). Nem ő borja, azért nem nyalja (Pál: Jegyz. 230). Soha ne keres ökör alut borjút (Decsi: Adag. 143). Ökör allattis borjut keress (Czegl: Japh. 160. RákGy: Lev. 548). Hamarabb repül a borjű: *locusta prius bovem parit PPBl.

bika-borjű: vitulus SK. [ochsenkalb]. Tavali ökör borjűért tavali bika borjű (Radv: Csál. II.401. III.357) Paesira adtnuk nyári bika-borynút (RákF: Lev. I.252).

bivaly-borjű: vitulus bubalinus Kr. [büffelkalb]. Ritka bial borjű erősebb nálánál (Gvad: RP. 41).

gím-borjű: [pullus cervinus; hirschkalb]. En zeretöm kee-kehez hasonlot es gimboriohoz (DöbrC. 403. ÉrdyC. 379).

nevelő-borjű: [vitulus novellus]. Kellemes lezen istennek zarv es kerem newelew borywnak fellelte (KulesC. 165).

ökör-borjű: vitulus C. [ochsenkalb]. (Mel: Sám. 32). Az ökör borjűköt két esztendő körokba kell meg herelni (ACsere: Enc. 276. Gér: KárCs. IV.453).

szarvas-borjút: hinnulus PP [hirschkalb]

tengeri-borjút: phoca PPBL [meerkalb]. Tengeri borjút vagy foca (Misk: VKert. 542).

űnő-borjút: vitula C PPBL [kuhkalb] (Ver: Verb. 166)

űsző-borjút: √ Tavalyi űszőborjű 8. (Gör: KärCS. IV. 453) Poesára adtunk nyári űszőborjűt 7. (RákF: Lev. 1252).

vizi-borjút: ratus Nom? 141. [lacerta lacustris; wasser-molech] (Helt: Bibl. I. CC63). Ha mezes özöttel meg főződ az fekete gyapart) es vgy izod, cretat, vízi borjút, bekak ki vettet volod (BeytheA: FivK. 68)

Borjas, borjus: vitulinus, vitulum habens MA em kalb habend PPB. Más seregben hájtnak szép borjús inóket (RMK V. 85) A meg-futott, űzeldöket telen hasas űszőme, avagy borjyas űszőme mentatit (Com: Jan. 78). Igértünk két borjus telenet; vöttük meg egyiket Lőkös István napitól 10 ft (Mon. TME. 128)

Borjaz-ik, borjüz-ik: [vitulum pario; kälbern]. A kötszik, a szamár vendezik, a telen borjüzik (CorpGramm. 317) A telen borjasztába van (Gyad: Idő. 205)

Borjüztat: [facio, ut vitulum pariat; kälbern lassen]. Az vnae szama borjüztatit az nőstin szarusokot (Szék: Zsolt. 26)

még-borjüztat: √ Meg borjüztattitak az inóket (Mel: Jób. 51). Az urnac szava meghorjüztattitja az nősten szarusokot (MA: Bibl. I. 190).

BORLA. Egy vég borla, vagy durva szines bagaztából 6 den. (VetTrans. 14).

BORNÓP: pulvis nicotiana Kr [schmupftabak]. Hab pipájút és erős bornótyút kezdi vala dicsérni (Fál: NE. 21)

BORÓKA: [vacinium myrtillus; heidelbeere]. Vég három szem boroka magot, törd össze mészárban, kend egy darab vászonra (Radv: Csal. III. 79).

BORONA *borona* RMK III. 100. *boronál* VSzentyl: Pat. 17. *borona* Kär: Bibl. I. 300. *boronál* Mezy: Cowp. 91:

1) trabs, tigem; lalken] Baronád rot haio: ratis C. Borona hajó: ratis MA. Tetejelen baronával felrottak, egy nagy töltést vitőzek csináltak (RMK. III. 100). Töltés baronát bírdel bévonyatit (128). A bástyák vastag fálból füzött boronáknak magassan való felrakásokkal erősítettek (Könyi: HRom. C.) 2) feratas; gelehete, flechtwerk. Boronából rótt fál: coneratiūs PPBL 3) oca C MA [egze]. Inlél az boronát és az ökrökhöz való szerszámot (Kär: Bibl. I. 300). Sárossi Kátának ezt adék kezéhez: egy ekét boronával, pattingal, vasával (Radv: Csal. III. 333). 4) sarculum MA dentata PPB [backel].

fogas-borona: oca seu urpax Com: Jan. 89. dentata feratas PPBL [egze].

tövis-borona: feratas spinae PPBL [flechtwerk]

Boronál: oco, pulvero C [egze] (GKat: Titk. 352; Hall: Paizs. 25). Boronállak szantusokot (Mezy: Cowp. 91; Mezy: Dial. 15). Boronálnál boronával hazugságotat (Fös: GBot. 20). Boronál, az az a kemény göröngyökot rontja-meg (Bod: Lex. 28).

be-boronál: inoco, dooco C MA [binnezen, zueggen]. Az ő evangeliomát be boronállja (Dav: VDisp. I. 10) Evangeliomát kedig ezzel boronállja be (Vallást. Blüj). A hamisságot egyébbel hazugságnál be boronálni nem lehet (Pázm: Kal. 125). Pallagút be-veti és be-boronállja (Com: Jan. 73). Szivcünknek mezejét a keserűségnek baronájával be boronállja (VSzentyl: Pat. 17). Hazugsággal boronállja be mondásit (Laud: Újszót. 100).

beboronálás: ocatio C [das eggen]

el-boronál: bótego, oculto, coloro; vertuschen, verheimlichen, beschönigen] Azzal akarja elboronálni a dolgot, de igen darabos (Nyr. XIV. 162). Akarták elboronálni, hogy nem volt a eszázárnak hírvéle (ErdTört. Ad. III. 51).

Boronálás: ocatio PPBL [das eggen]. Boronáláshoz való ocatarius C. Az vnaicoris te vnaicual iartion á boronálásba és darabos föld törészekbe, hogy á völgekbe való darabos barész-dákat töfje (Mel: Jób. 95).

Boronáló: ocatior C der egzet PPB

BOROSTA *borostya* Mel: Herb. 46. Thaly: VÉ. II. 690

1) setaceum MA [pecten setaceus PPBL [büste]. Veres és szederes, mint egy kanap, és borostya a virága (Mel: Herb. 46). Az tömnek olyan az fele, mint egy ehyet anyag borosta (BeytheA: FivK. 62). A ruházatot meg-sperituce sprűcskével avagy borostával (Com: Jan. 114). A süldiszónak bőrből ruha tisztító borostákat szoktanak készíteni (Misk: VKert. 212).

2) [peniculus; pinsel]. Nem ér véle az képiró ő borostyájával (Thaly: VÉ. II. 690).

[Borostál]

még-borostál: [pecto; künnen]. Lezonyon Kateryna orchadát, tyam, giakorta mossad megl, hayadat zepen meg borostalyal (ErsC. 392).

BOROSTYÁN: hedera, daplnis MA [lorbeer]. Borostyánból való: laurus, laurinus, hederaceus C. Es alkota vr isten borostyánt (BöcsC. 244). Az borostyan vytezkűdeoesnek dyadalma es coronaya (ErdyC. 165). Szokott gyümöl nélküil borostyán és komló (Thaly: Adal. I. 143). A laurus avagy borostyán zöld levéllel töl ékesítettett korona (Bör: Ékesség. 26). Ha keszonit kötnök diadalmasoknak, tsak zöld borostyának ágából fonatnak (Orey: KöltSz. 45).

apró-borostyán: [hedera helix; ephen?]. Apro borostyan, a ky az földön terről el (Frank: HasznK. 35).

fái-borostyán: hedera Nom? 39.

fás-borostyán: denticosus C.

folyó-borostyán: hedera, cuneodapline C. Az dizno rept: cyclaminus, artanita-benley olyanok, mint az folyo borostyane (BeytheA: Fi. K. 51. Com: Jan. 33. ACSere: Enc. 241).

földi-borostyán: hermodyctylus, chamaecissus, chamaedapline MA [gloch-ma hederacia; gunderbe, gundermann PP]

főlfutó-borostyán: hedera PP.

gyümölcsetlen-borostyán: helix C. PPBL (Pázm: KT. 171).

kerti-borostyán: syringa Italica PP.

ragadozó-borostyán. Vagyok mellett, mint az ragadozó borostyán töl mellett (Zrinyi: ASyr. 299).

vad-borostyán: daplnoides C.

Borostyános: lauricomus C. Borostyános hely: daplnon, kum-tum C.

BORRÁGÓ *borrago* Mel: Herb. 151. Beythe: Nom. 30: [borrago, Mezői, ordóí ökr nyel, kéc virágu ökr nyelmece, mezői borragome hlyae. Melegítő és ezte kesesse szaruszo a borrago (Mel: Herb. 151). Borrago: borrago, dnyo zagu fu (Beythe: Nom. 3). Gyomornak és töllnek használ kok borragod való ital (KDebr. 1019. B3). Borragót a töll nyökkel egyfűtt vagdalt paréban tödelni (Lapp: PKert. II. 86). Borragó dnyo szagú füvet ha barit paréjával vagy némotessen spükdal össze-fűzöd, hasznos a keserű és szomorító vér ellen (Váli: OrvSz. 51).

BORS: piper Pestii: Nom. I. 38. MA. [pfeffer]. Tamas ispannak attam borsra es safranra fr. 2 (RMNy. II.108). A bors, a gyömbér, eleven gyömbér, fa hajt (Com: Jan. 27). Termésében jeles, dolgában serény, gyors, természet frisselte, mint jó étket a bors (Thaly: Adal. II.63). Küldöttünk sáfránt, borsot (MontME. II.147). Idd-meg a tört borsot, s nem ér el a nyegés, elveri rolad ezt erős bors be vévés (Félv. SchSal. 22).

[Szólások]. Borsot törni orrába (SzD: MVir. 337). Nálunk is szóval szólnak, borsall borsolnak (22).

[Közmondások]. Kézin a bors, de erős (Decsi: Adag. 242). Kicsin a bors, de erős és gyors (Kisv: Adag. 4). Nehezékekkel árúlják a borsot; nem főközlani-való (SzD: MVir. 44). Nem mind bors, a mit a kalmár ebe hullat (91).

kerti-bors: siliquastrum PPBl.

szerecsén-bors: piper Aethiopicum MA.

török-bors: piper Indicum MA.

vizi-bors: persicaria MAL. *piper aquaticum PPBl.

Borsol: 1) pipere inspergo, condo Kr. [pfeffern]. Borsolt: piperatus PPBl. Adgyák ki az szakátsnak a borsolo erszént (Szentm: TFü. 15). 2) [addo; hinzufügen?]. Szóval is proponálá, borsolván azzal, hogy a gyűlés legyen Szebenben (Betül: Élet. II.78).

még-borsol: [pipere condo; pfeffern]. Milyen a ló nem vizsgálhatik, egy pinzelkét tsináy és arra keny nyúl kövérít, kit borsoly meg és dugd a ló vaszorájában (Csöb: OrvK. 68). Rakd belé az halat, asztán borsold és sáfrányozd meg (Radv: Csal: III.13).

[Szólások]. Megborsolítatya szolgálattját: operam suam percare vendit (Kisv: Adag. 390. SzD: MVir. 415).

Borsolás: [conditura]. Kegelman ne kések ha leheht, mert en immar el vntam az borsolast, mert kegelmed meny fv szerszamoht nem hagyot wolth meg (LevT. I.209). A barátságban egy kis veszekedés olyan jó, mint az étekben a bors: mindazonáltal édes némem, hagyjuk el az olyan borsolást és élyiünk egygyeségben (Mik: TörL. 252).

Borsoló: conditor PPBl. A pohárnokok, bortöltők, borsolók ebéden, vacsorán 3 tál ételt kapnak (Tört. XI.178).

Borsos: 1) piperatus C. MA. PPBl. [z Pfeffer]. Az etel közben tartatnak tisztességteleneknek szeles falatokat venni, borsost enen vnyaidat niálni (Erasm: Erk. 38). Az udvari élet nemesak borsos levet, de kenyérhajat is ad (Kisv: Adag. 45). 2) pretiosus, carus Sl. [delicatus; tener, fein]. Mi Christus borsos ieges (Mel: SzJán. 558). Két nap mulva el-készült a paruka, melynek borsos árát meg kellett fizetni (Fal: NU. 257).

Borsoska: schiffel Adáni.

BORSÉTA: [subsericum; barchette]. Egy vég borsétától, melyben 38 sing van, 20. den. (VeefTrans. 8).

BORSÓ: pisum C. MA. [erbsen]. Az kender es az arpa megh serwth, de az bowza es az borsso megh nem serwthek, merth estonyek woltnak (JordC. 25). Rytkan evttenek halat, hanem elak bevchevt, borsot, lencheet (DomC. 297). Czinály pilulákat, egy borso szemné (Mel: Herb. 19). Ebedre: sült, leues, keuer ludfi lean sarianal, paray ny szalonauul, heilt borso, tehenuht (LevT. I.44). Hetfón az kőnczöl az időnek miuoltat giönge borso szómó boual be hintli (KBécs. 1572. D8). Várakozni köll, míg a borsó föl-huzalkodik, és eszébe vézi ember, hogy magát föl akarja aggasztalni (Lipp: PKert. II.195). A borsó igen lig ne legyen, hanem kemény szabás (Radv: Csal. III.38. 40).

[Szólások]. Falra-hány ni a borsót: *ligoni philosophari PPBl. (SzD: MVir. 220). Falra borsót hány ni s eöket letzkézni azon egy vesztegetés (Fal: NU. 250).

bagoly-borsó: cicer C. MA. Bagolyosa borsó: cicer, lubonis pisum Beythe: Nom. 3. Négy szegű magva vagyon mint a bagoly borso (Mel: Herb. 156. Nyr. IX.71). A leutse ugy nö mint a bagoly borso (ACsero: Ense. 238).

bokros-borsó. Ez a borsó enyhányféle, ugy mint: verhenyeges, fejjérel pettegetett borsó, fekete borsó, bokros borsó. Némelly borsók bokrossan nőnek, a kiket meg-is chetni (Lipp: PKert. II.194. 197).

csicséri-borsó: cicer C. PPBl. zuckervuzel KirBesz. 156. A cichiri borso nagj eörömbe foglallia az eő munkasit, de szalmual inkább, hogi nem mind szemmel tölti be a chirt (KBécs: 1572. F3). A csicéri borsó maguában olyan mint a bagolynek a feje, elől hegyes, hátul ternerdekebb; azért némellyek bagoly borsónak is hívják (Lipp: PKert. II.197).

héjatlan-borsó, kinek nincsen kemény hárttyája, hanem gyönge külső hea (Lipp: PKert. II.197).

hüvelykés-borsó: siliqua MA. pisum viride: schottichte erbsen PPBl. Hüvelykes borsója légyen a kertésznek, és avval újszgül kedveskedgyék urának (Lipp: PKert. II.194).

kétszörérő-borsó. Borso enyhány féle; úgy-mint: kétszer érő borsó, héjatlan borsó, fejjér, öreg s apró borsó, zöld borsó, verhenyeges, fejjérel pettegetett borsó, fekete borsó, bokros borsó (Lipp: PKert. II.194).

nyúl-borsó: [?]. A kinec hüvelykeie vagyon mint a borsónac, amac nyúl borsó neue (MA: Herb. 95).

oláh-borsó: phaseolus, phaseolus PPBl.

parás-borsó: [?]. Mintia az kő falra háznak az paras borsot (Marg: Imáds. 38). Nem akará magát sido vallása ellen a király ételével és itálával meg-ferzteteni, hanem inkább so-várja a parás borsos s a tiszta vizen (Köl: Idv. 5).

szeges-borsó: cicerula orbis MA. orobus Nom. 78. Mint a szeges borso, olyan szagu (Mel: Herb. 97. Com: Jan. 26).

török-borsó: phaseolus Nom. 92. Beythe: Nom. 7.

vad-borsó: cicerula C. orobus, ervilia PPBl. (Mel: Herb. 95).

varjú-borsó: cornicis pisum Beythe: Nom. 8. Variu borso: aphaca; az magok ha megh sítottnek avagy pörköltetnek, az gynomnak folyasit meg allattyak (Beythe: FivK. 46).

Borsós: 1) pisis confectus MA. [erbsen]. (Nyr. IX.71). 2) villosus, crispus MA. zottig, kraus PPBl. 3) [grandinosus; hagelartig]. Szombaton az kőnczölök megh teznek borsos, auagi kő essőnel (KBécs. 1572. E6). 4) [glandulosus; drüsen]. *Borsós húsa a disznónak: suillae glandulae, glandulosa caro porci PPBl.

Borsóz-ik: [extubero; knospen]. Bimbódom, bimbóval fakadok, borsódom; gemmasco; a szőlő szépen borsózik; pubescit *vinea; meg-mozdult a szőlő jövése, borsózik a szőlő; gemmae *extuberant PPBl.

föl-borsózik: [intumescio; anschwellen]. Hogyba az ember testén a hernyó elmász, menten ntánna a bőri fölborsózik (Misk: VKert. 676).

még-borsózik: [cohorresco; zusammenschauern]. Meg-borzada és meg-borsozék (GKat: Váts. II.109).

BORZ: melis, taxus MA. hericius Major: Szót. 250. [dachs]. Czinály fedelet az sätornac borz bőrből (MA: Bibl. I.72). Nem rókának, borzoknak Sziget szállások (Zrínyi I.144).

disznó-borz: [taxus; dachs]. Eb borz auagi dizno borz hay (Frank: HasznK. 20b).

éb-borz: taxus, melis Sl. [dachs]. (Frank: HasznK. 20b).

töviseés-borz: erinaceus, echinus Com; Jan 17 (dachs Tövisek borz lay (Frank; HasznK 21)

BORZAD: pilos horreo, pilos erigo MA [schauern, sich borsten] Ti kegyelmetek elébe jő borzadt szakállával (RMK, V.211) Az egységessége kemőt költi nem tudja, hanem borzot baglyakat rakna (Mon; Képt 7) Börzönkodik borzát fekete ezüskünk (Zvon; PázmP. 277) A bővéddt gonosztóvó floozszult szakállokkal, borzatt hajjakkal és fekete gyaz ruhákkal mutatja és tőttek az ő eszedéséket (MA; Jan 12 65)

föl-borzad: 1) ~ A félelem miatt felborzad a haja: trigenz omne terrore PFB. Rendetlen tollai felborzadtak Gyöngy; KJ 50. 2) felbörvesco; aufbrausen] Valami keveset engedhetünk gyarlóságoknak, hogy ne fájjan szívek és fel-ne borzadjanak (Fal; NE 19) Fel borzad az urfi, okádgya a szitkot, de haszontalanul (Fal; NU 202)

fölborzadás: horror; schauder]. A ki dagado, puffado nedvességének jelensége; szőr fel borzadások, haboru alhások (AGSere; Enc 189)

még-borzad: eborreo PFB inhorresco PP [schauern. Egeszen megborzadtam; *perfidit me horror PFB A tyúk tsirkének szerelme-miatt elszárad, eleretlenedik, megborzad, megbetegszik (Pázm; Préd 179) Ugyan megborzadé belé (Czegl; Japh 2) Az oroszán megborzad s megiszonyodik belé, mikor a kakas szavát meghallja (Misk; VKert 300)

Borzadoz: 1) inhorresco MA [schauern] Látják várbeliek, borzadoznak vala, Losonci veszése mind eszékben vala, alattomban sügnak-bégnak vala (RMK III 193) 2) ferigo; sich borsten] Borzadoz szemöldöke, járása, kelése, maga reá tarfása nem mutatnak egyebre, hanem hogy minden bőlesésséggel tömve legyen (Fal; NU 222)

BORZAS: 1) hirtus, hirsutus, hispídus, impexus, incomptus, sentus C [rauh, struppig, zerzaust] Majd borzas; subhorridus C Borzas hajai merőbe fagytak; hirsutae *dirigueris comae PFB A borzas lemt ki kol vonni a paranasagból (Mol; SzJan 199) A kakasnak vallira fekvő borzas tojóbjaja (AGSere; Enc 179, Com; Jan 15) Vidd el levelemet az borzas esőknak (Thaly; VÉ. I 149; 347) 2) ruidus, ruidus PFB, [asper, immitis; rauh] A mi az kősz illeti, kezdeti borzas és homályos lőszon (KLéssé 1671, C) Borzas [?] álhatatlan napok (KNSzombat 1971, A6) 3) villosus, hirsutus; zottig] Fekete hosszú fátolt vagy borzas főkötőt többire csak a B asszonyok viseltek, a nemessasszonyok pedig majd mind fehér fátolt (1759) Hazánk. I.295)

torzas-borzas: hispídus; zerzaust] Torzas-borzas szakállu paraszt emberek (GKat; Válsz II 105)

BORZASZT: 1) ferigo; in die hibe richten] Mikor azt mondám, hogy az asszonyi főrend reá-viselje magát, nem az vala szándékomban, hogy felborzassza az orrát, borzassza szemöldökét (Fal; NA 187; Sd; MVir 214) 2) terrore, terrofacio Kr [schauern machen] A reszkető félelem borzasztja az emberi szívet (Fal; BE 650)

föl-borzaszt: 1) arrigo MA [borsten] Fel-borzasztani a haját: [exturbare comas PFB Felborzasztó karomkodásokkal rakják a Calvinus könyvei (Pázm; Kal 520) A sisetek avagy püsetek bobitáját felborzattya (Com; Jan 38) 2) horrifico MA [schauern machen]

még-borzaszt: terrofacio; schauern machen] Valakit a félelem miatt megborzasztani; *perfrige facere aliquem metu PFB

Borzasztó: 1) erigens; borstend] Azt a lay borzato esuda testekből elvágjuk (Fol; Vigaszt 65) Lutherünk mindenknek

lajja borzato esudálkozásával vallásáról szímet adot (279) 2) horrifico, horrificus C MA [schauerhafft, schauerlich]

BORZOGAT: 1) horrifico, horrefacio Kr [schauern machen] Mint kit már az octoberi hagymázádege régen borzogat (Béthl; Elot II 300) Az hideg borzogatta PP; PaxC 280) Urnk tegnap előtt nyoltz órákor le akarván vetkezédni, a hideg borzogatta (Mik; Törl 300) 2) ferigo; sträuben, Szakállakat borzogatták, esmég isznak (RMK III 208) Használva tézi ez világok szímet a tövisekkel és bojtórujakkal borzogató mezőből (PP; PaxA 13)

BOSSZORKÁNY: lemur C, strix, incubus, lamia, venefica MA, trivenefica PFB [hexe, nachtgespenst] Aszgon-járó bosszorkány; volaticus; éjjeli bosszorkányok; striges; tuult bosszorkány; venefica; bosszorkányok, éjjel bolygó lelkek, haza járt holt emberek; lemuris PFB A bosszorkányok nécton-ujjóják rajta a betegséget (Nyr XII 79) Az ő palotaiokba sárkányok es bosszorkányok is lakna (Helt; Bibl. IV 57) Te voltálé anya az sárkányfi, az bosszorkány (Szeg; Theoph. 24) Bosszorkány; strix (Doosi; Adag 315) A nyavalyás poklosok nem kerestek habonát vagy bosszorkányok herbitését gyógyulás-ora (Pázm; Préd 953) Éjjel járó asszonyoc, bosszorkányoc; lamiae Com; Jan 137 Com; Orb 309) Bosszorkányokra való szedés jött 77 ft Sd (MonTME I 191)

Boszorkánykod-ik

bosszorkánykodtat: [incantare facio; zauberer anwenden] Híjában varásoltatez, híjában bosszorkánykodtatez (Fol; Zolt 383)

Boszorkányoz!

még-boszorkányoz: infascino, fascino, oblige, veneficio obstringo PFB [behexen, bezaubern]

Boszorkányság: [fascinatio, hexerij] Bosszorkányságával testemet megvesztette (Nyr XII 79) Ünök bosszorkányságokkal gyógyítók orvoslását ne keressük (Pázm; Préd 911)

BOSSZONG] [barnakodyk Konj; SzPál 78] bosszongkodnak KulesC 150, bosszongkodanak KeszthC 106, bosszoltatnek ApocC 6)

Bosszongas: [irritatio; ärgernis] Bosszongas, irigység, szemérség gyakorta nagy betegségekre etyk az embert (Web; Anul 62)

BOSSZONKOD-IK: indignor C MA conqueror NémGl 276, [sich ärgeru, grollen] Magamra nézve én nem bosszongtam; nulla me papul [privatim injuria PFB, Tennen zolygd bosszongkodnak vala te ellenel (PöerC 27) Az sido papok bosszongodum Kristusra, Kaiphasnak hazahoz giulenek (WeszpC 8) Kezdenek bosszongodny Jacubnak dolgarol (JordC 19) Mykoron meg terett-ehnek esen tetemym, bosszongodanak nemem esen ellensogym (KeszthC 106) Kezde nek bosszongodny, hogy soha nem olvashatna tyzta zyvel (ÉrsC 503) Isten kyhoz foglyokat v eroynd, azonkeppen azokat, kyk bosszongodnak es kyk lkozna koporsoban (KulesC 150) Myerth hogy az vristen bosszongodyk? Konj; SzPál 78) Kezdelmetheknek annak etteys bosszongottam az Kadás Fylop dolga felel (RMNy III 64) Bosszongodo bertelen indulabok (Zvon; Post II 151)

még-bosszongodik: irritor Kr, sich ärgeru

mégbosszongodás: exacerbatio PFB [ärger]

Bosszongodás: indignatio C MA [ärgernis, verdrossenheit] Minden haragot es bosszongodást ky rekez (VirzC I) Yol megl hallottam az Yarek tyaynak bosszongodásokat (JordC 150) Ördögök meg moates, bosszongodas keppen zenbe hamiak a feleknek ő bincit (BéldC 25) Egyebnek bosszongodasa koron legyottek zomorok (ÉrsC 191) Bosszongodas, gyűlölség ezigaz bomlne (Bom; Préd 619) Alfele bosszongodások fel hatnak az istenek elébe (Fol; Évang II 16)

BOSSZONT: irrito, incesso, insulto C. incesso, exacerbó, iniurio MA proro PPBL [irgern, reizen]. Őzdi ki ököt, mert teged bozzontanak (DöbrC. 19). Engömeth bozzontvan meg mőnöknek (NagyszC. 17, 298). Myerth bozzonth kegeten wrath (KeszC. 16). Az hal keze fölő walo tholwa es bozzontya wala őteth (ÉrsC. 99). Sínűölték es sziszszegetik es bozzontják a tőh népek a gonoszt (Mel: Jóh. 64). Az körősztieneket meg nem szőnnék bozzontania (KBécs. F4). Kerűllyétek a bűnököt, mellyek bozzontnyák es haragittják a bírót (Pázm: Préd. 12). Az szőla hertelensegéből bozzontania es ingerlenőe vrat, vagy hozzá fűtő, esapna vralhoz (Léj: PTük. 1, 277). Kétséggel ne bozzontsd az kegyes ezeket (Thaly: Adal. 1166). Ontja kereszténynek, vérét nemzetének, s törökűségével istent is bozzontja (182).

föl-bozzont: irritó, exacerbó MA [aufreizen, entrüsten].

még-bozzont: ∞

Bosszontás: irritatio, irritamen, iritamentum, insultura C. insultatio, exacerbatio MA. [irgernis, kränkung]. Antiochus alaifa wala magat bozzontasnak zauanal megutaltatónac (BécsC. 88). Bozzuntasrvl ees haszacsarol meg hydretethnek (KeszC. 147).

Bosszontó: **1)** [irritans; aufreizend]. Clak keserves eho lesz szívem bozzontó (Zrínyi: II. 127). Bosszontó igéket ne bostásad temen főledrűl szivedbe (Fal: UE. 398). **2)** irritator C. Vram te irgulmad jóvű en ream es en iget felellyek engem bozzontoknak (DöbrC. 60). Hogy hitetleneket, teged bozzontokat ecekpen meg rontanal (Börn: Ének. 169). David is az isten nepe bozzontójnac, Goliatnac hallode mit szol (Tel: Evang. 1, 169). Isten karomlo, háborgató és bozzontó voltam (MA: Scult. 675).

BOSSZÚ: **1)** [maledicus, acerbus; lästerlich]. Zayabol soha senky nem hallot valamy bozzv bezedet (MarzL. 72). A nőnlőknec bynei: bozzu bezed, megem boóthas (NagyszC. 357). Haragosszamat jelentetem bozzu mondasol (VirgC. 9). Az harag embernek zayat keserűy bozzv mondasra (CornC. 156). Nagy bozzv panazzal eleyben esenek es kezdeek vadolny (ÉrdyC. 642). **2)** contumelia, indignatio, ultio MA [irger, verdruss, rache]. Ha ky meg sertőt es bantot, soha bozzwt nem kywantam róla (ÉrdyC. 504, 627). Nem tiltya isten, hogy törvény-szerent kárunkat, gyalázatunkat és bosszúinkat ne keressük törvényes bíránk előtt (Pázm: Préd. 129). Bizony nem volna bosszú, ha Matkó a hazucz mellé akar mi szines okot teme (Illyef: BCsTomp. 83).

[Szólások]. **B o s s z ú t á l l o k:** uleisor, vindico C. Az bűnirt meg haragzik es rula bosszwt áll (Sylv: Újt. II. 7). Az őn ellenségimnc eleitől fogva való bűnökért bosszwt állóc (Kár: Bibl. I. 190). Az te halalodert allyake bosszwt (Decsi: SallJ. 14). Mig a többire jutna a szer, addig bosszumat állanam rajtatok (Hall: Hllist. III. 90). Acará bozzniat meg allani ez azzoni allaton (GuarC. 44). Alyatok meg bozzumat az en gonoz ellenségemen (VirgC. 63). Megh allaa ottan bozzwyat annak, ky nyalyat zenved wala (JordC. 728). Te zent segedelmeddel meg allanaam bozzwmat (ÉrdyC. 497). Isten nem mindőnkor állya meg az igazak bozznyát (Beythe: Epin. 49). Külső magad viselőddele nem igyekezd bosszudat megállani (MA: Scult. 986). **B o z u t m o n d n a k:** conquentes (NémGl. 146). Nekem nem barátom, sok bosszúkat szenvedtem tőle (MouTME. III. 240). Ha ky bozzwt teezen, myndden kegyetlenmel kegyetlenb (ÉrdyC. 612). Semmi bosszwt nem teszec rajtat (MA: Scult. 214). Hát ténéked Tamma mennyi boszwt teve (Zrínyi: ASyr. 24). Magán tőti bosszúját (RákF: Lev. II. 113). Maga bosszúját űzni: *persequi suas injurias PPBL. Bosszút űzni: *insectari injuriam alicujus PPBL.

Bosszúképen: [contumeliose; lästernd]. Nagy bozzw keeppen bel vadolaa mynd az kyzalt mynd az zent apostolt (ÉrdyC. 508).

Bosszul: indignor, aigre foro MA [unwillig sein]. Isten ineb bozzula azt, hog embőr az tőt hint meg nem gőonia, hog nem miut azt, hog abbűt tőtte (GuarC. 46). Kallottam tehoziád, mikor bozzultatnek en zywen (AporC. 6). Markalf penig igen bozzullya wala ez rayta tett bozzusagot (SalMark. 10). Ezt cwnagokba bozzwlyak wala (Pesti: NTest. 102. MA: Scult. 9).

még-bozzul: **1)** ∞ Ezt kedeg az pap igőn meg bozzula es meg zögőne (GuarC. 41). Az synagogának feyedelem meg bozzwlan, hogy az ymep napon gyogyttot vona Jesus, mond wala az kőz nepnek (JordC. 575). Azh meg bozzwlan moleszte fereus Pal, mouda az zelletnek (764). Azt halwan Lajpa kerahne azzon, nagyon meg bozzwlaa (ÉrdyC. 434). Mamertinus feyedelem meg bozzwla zent Kelemen papanak yo lyreest newet (655). Az passa ezen megbozzult, hogy ezenképpen vesztek [a törökűk] (Monlrók. II. 208). **2)** vindico, ulcisor SL [frühen]. A rayta-tett gyalázatért meg bozzszullya magát (Csűzi: Sip. 276).

Bosszultatlan: inultus Kr. [ungerächt]. (Csűzi: Trom. 684).

Bosszuló: invisor C.

Bosszús: **1)** [indignabundus, iratus, stomachosus; unwillig, irgerlich]. Igen bosszus wala az Othlorára (Helt: Krón. 61). Az királyi őzveg az rayta tőt bosszus gyalázatért szívet tőle előrdította (MA: SB. 75). Bosszúsok az isten szőlgauhoz (Mad: Evang. 596). Ezt a bosszus szívet, kit közetek látok, Szizet vár közepiben lenni kívánok (Zrínyi: I. 146). **2)** [infestus, inimicus; feind, feindselig]. Bosszúsom, haragosom, peresem (Fal: Jegyz. 936).

Bosszúság: injuria, contumelia C. MA. [irgernis, verdruss]. Te rajtat sűlnék ezek a bosszúság-tételek: in te *recident hae contumeliae PPBL. Zanatlan bozzusagoknal yletetik (EhrC. 3). Nem adlac nemzetekben bozzusagba (BécsC. 207). Atyafiatol egi bozzusagot el nem zenuedhet (VirgC. 90). Raytta lett bozzusagokat nagy alazatossaggal el zenwedőt (ÉrdyC. 623). Nem kel mindenaprólékből es bosszúságokból mündiárást fel vltunc (Helt: Krón. 151). Megh erthehem az the K. bozywssagath (RMNy. H. 9). Bwzwsagath thegen rayta en erethem (LevT. I. 181). Mernétek-e őtet bosszúsággal es gyalázattal ingerleni (Pázm: Préd. 11).

[Közmondások]. Könyebben felejtí a kigyó farka vágását, hogysen egy asszony leg kissebb bosszúságát (SzD: MVir. 47).

Bosszúságos: injurius, injuriosus C. contumeliosus MA. [lästerlich, schmähend]. Te nagy, kemeny ees bozzusagos keuod (Czech. 8). Nem esmertecmeg az őrűkevalo bozzusagos zidalmazatossagot (NagyszC. 172). Bosszúsagos beszedeckel illettec (Decsi: SallJ. 18). Ezt ki nem erti, hogy bozzusagos es karomkodo dolog (Zvon: Osiaud. 59). Bosszúsagos beszédekkel terhelék a sídók (Illy: SzÉlet. II. 137). Gyantít es végtére bosszúságos tsqásokat szűl fejedre (Fal: UE. I. 390).

Bosszúságosan: injuriöse C. contumeliose MA.

Bosszúskod-ik: [indignor; sich irgern]. (GKat: Váls. II. 564).

Bosszúsul: [injuriis atticio; schmähen]. Ha ezképpen bozzosoltattak (injuriis affecti), mend zywenkuuel es zerehmel zenuedengyw, yryad frater Leo (EhrC. 304).

1. BOT (*bath* Lod.): **1)** baculus, fistis C. MA. [stock, stab]. Nagy feyew bottal mynkett feldre leewt (EhrC. 31). Ytyk wala őtet kard fokkal walközbe es nekyk őköllel, nekyk bottal, nemelyek őzögghel veryk wala (WinkC. 166). Onbol éenalt botokal mind el törteteth az ő ket vallat (DebrC. 167). Az botton ertetic az cyp, kit az isten meg nem ronta, de azt ronta meg, az mit nele kel wala cipleni (Szék: Zsolt. 227). Eliszes az ő botát uag naukoját küldi el az gyermek fel tuzasztasára (Mel: Sam.

(78) Zrínyi hozom neked, egy bot ütösemnek eztet köszönheted (Zrínyi: 178). **2)** [dominatio, imperium, disciplina, tutela; herrschaft, commando, aufsicht] Nem vagyok már botod alá való tanítvány; felesessé miből a tuis ex magisterio tuo PPTL. Ha kik az mi birodalmunkból lennének az te botod alatt találatandók, hova hamarabb az ki zálogos lenne, törvényével perseszárd (Rákóc: Lev. 98). Az akkor bottya alatt levő, nem nagy számú katonaság. Gyönyg: Char. Előb. 16. Bottya alá hajta az egész Asiat (Csiz: Sp. 718).

[Szólások] Nem merek meny, mert feyem felet az bot (LexT. II 197). Bot vgrött ki az ti szurdéktokból (Bal: CSIsk. 15). Hittik mint a bot a tegezhez (SZD: MVir. 21). Hátradra mérik a botot (S. Bot) Bottal fogják tapogattni hátatát un o) A nyomát az bottal ütik az elutott nyúlak (RMK. II 205).

[Közmondások] Minden botnak az végén az féle (Deesi: Adag. 20. Bal: CSIsk. 39). Nem minden botból leszén borotva (Deesi: Adag. 121). Bolondnak bot jó s egy fá pénz (Matkó: BCSk. 219). Mejeñ megstesszik a melly fából bot válik, a melly fájból tűrő leszén: nemvun se praebet, quod in unum crescere debet PPTL. A ki ebbel játszik, bot legyen kezében (95).

fejes-bot: clava Com; Vest. 123. PPTL. knüttel.

furkós-bot: √ Com; Orb. 107.

hadí-bot: caestus PPTL. [strótkolbe]. Őn gombos bőrös hadí bot, buzogány; caestus PPTL.

háromszögű-bot: clava *trímodis PPTL

Jakob-bottya: [radius, baculus Jacobij]. Az Jakob bottya oly szegelet mérték, melynek két szára nem egyenlő, hanem egyik a másiknál hosszabb (ACser: Enc. 58).

káka-bot: typha PPTL. Káka bothoz támaszkodnak (GKat: Tük. 51).

kallangos-bot: ?] Kezébe adá szép szál kallangos botját (Fal: TE. 709).

Jáncos-bot: caestus Nom.º 323. [strótkolbe]. Hegyes nil meg őly a Chri tus ellensége, vas pőről, szén, kanczos bot (Mol: Szólán. 19. Com; Jan. 159).

pásztori-bot: agulum C. pedum PPTL. Com; Jan. 77. Pásztori bot kezében, ezt tsatra köfött bokros pántlika ékesítette (Fal: TÉ. 713).

széges-bot (esimáló): clavatus PPTL. knüttel.

tollas-bot: [caestus; strótkolbe]. A melly tollas botot kezében hordozott, avál íti főbe Tróhust (Hall: IIIHist. III 119). Szőra köfött tollas botoc (Com; Jan. 159). Vagyon egy ezüstös tolas botunk, neres banosias az nicle (Rady: Csl. II 101).

Botoeska: bacillum C. [stábelben].

Botol: batto C. verbero, fustigo MA. [prügdn]. Igy botolák érette (Czezl: OR-mű. 87).

még-botol: [verbero; alprügdn]. A pásztore le ragadja laposót a kocz lóme orráról és meg botolja a fejét (Helt: Mes. 317). Az mezőre Cham. Abót kihíva, hogy ő öccsét igen megbotolnája (EhlikKöz. IX. 4).

Botolás: tusturium C. fustigatio MA. [das prügdn].

2. BOT: ?] Bot kv. Nyr. IX. 71.

1. BOTOL, BOTL-IK: caespito C. offensus, talipedo MA. [stolpern]. Ki napjál arand, nem botlik, ki kedeg eyel arand botlik (DöbC. 188). A szamar meg ne botlőc (Kules: Eyang. 15). Az emberi gyarlóság kőmien botlik beszédében (Páem: KT. 15). Nagyot botlic ez nagy eszű embőr (Magy: Nád. 68). Nagyobbat botolván edes atyuhád az otromba jesuita (Czezl:

Japh. 95). Botolly otromba Bonase (Sámb: Fel. 778). Ne botlyek pennájával (Fely: Dies. 55).

[Közmondások] Négy lábúis botlik (Deesi: Adag. 98). A ki hamarodik, hamar botlik (SZD: MVir. 429).

be-botol, be-botlik: [forte ingredi; zufällig hereinkommen]. Thollí az egy lakatoshoz bínattal bebotlik (RMK. IV. 217). Lagjobb beszédjében Eusebiussal bebotla egy valaki (Fal: NU. 282).

esétél-botol, esétlik-botlik: [caespito; stolpern]. Világossagis nyuvt, ne esétllyön botllyon az setében (Lép: PTTk. III. 161). Ez világhí sötétségben béhúnt szemmel esétél-botol (Alv: Post. I. 14). Sűrű sötétségben esetelve-botolva tapozatunk (GKat: Váls. II 1923). Lábnid esetlenének, botlanának (Szatham: Cent. 335). Meg-történhetik az, hogy néha az ecclesia is esétlik, botlik (Pó: Igazs. 1732). Tsetlettek-botlottak közel hozzáim a bokrok között (SZD: MVir. 212).

esétlés-botlás: [error; irrump]. Vagyon ismét némely aprólékosabb hiba, fogatkozás, esétlés, botlás (Pó: Igazs. 1732).

még-botol, még-botlik: [offensor, pede labor; strancheln]. Verészart hol lónak, azban megbotolnak (RMK. II 229). Tsak meg nem botlót, tsak nem el-esett lábúrl (Páem: Préd. 25). Ha lábam megbotlanéc, gyadohánae én rom (MA: Bih. V. 19). Meg botlott, de serényebben tel költ (Laud: ÚjSegits. I. Előb. 3). Sok dolgokban botnik megz minnyáim (VárM: Szöv. 29). Sok kísértekekben meg kell botlania, a miglen bejütünk a szent Kuvhána (Thaly: Adal. 121). Megbotlász kezdett utódom (161). A ki a szolan meg nem botlik, az tekkettes (Uly: Préd. II 234).

[Közmondások] Még a jó ló is meg-botlik: quis est, qui in aliquo re non interdum offendat PPTL. A lónak négy lába van, még-is néha meg-botlik (SZD: MVir. 34).

Botlakoz-ik: [offensor; stolpern]. Félelmesen és botlakozva lépnek (Fal: NU. 351. SZD: MVir. 34).

Botlás: offensus, caespitatio, offendiculum MA. [das strancheln]. Ne várjuk lábunknak második botlását (Zrínyi 1143). Fel-füg az dűsőség ponttyára botlás nélkül (SZD: MVir. 89).

[Közmondások] Egy botlásért inát el nem vágjuk a gyermek lónak (SZD: MVir. 299).

nyelv-botlás: [lapsus linguae]. Jobbára mikor vétéit és utób nyelv botlását fényen utalmazza, akkor val szégyent, mert gyaldokodk, pártosára akad (Fal: NA. 188).

Botlékony: [saepe caespitans; stranchelnd]. Az második propositót botlekonnyak nemezed (Bal: CSIsk. 49). Kelepezéket esínáltak botlékony lelkekeknek (87. CorpGramm. 313). Botlékony elme, láb (Fal: Jegyz. 238). Kár rövidében fognáid rékemlőjét botlékony nyelvednek (SZD: MVir. 324. 248).

Botló: offensor C. caespitator MA. [stranchelnd]. Botló, koszozó ló; csopus offensator PPTL.

BOTOR [766]. ?] Bal: Eján. 3; hobes, stolidus, stupidus, hardus MA. [albern, dumm]. Minden ember botor ostoba az ő tudományában (Páem: Kal. 7). Ilyen ghozenghuz pator apróléokra bűzák bűtök oldalmat (Bal: Eján. 3). Vaj botor! az irás tanítását nem kell valak nec tudatlanságáért el-halgatni (Kereszt: FKör. 109). Mindenütt csak botor a te oktatásod jó Keresztúri (Hajnal: KCzég. 7). Botor kábaság (Fal: Jegyz. 933).

Botoris [766]. ?] √ Nyevetleges és botoris magyarizát (Told: Vigaszt. 151).

Botorkál: caespitanso incedo Kr. stolpernd herumirren.

Botorkálód-ik: √ A sötétségben halgyák botorkálódni (Hum: Tracta. 226).

Botorkáz-ik: interbito C [hin- und herstrauchen]. Ily ritkokat botorkázott ily nyilván való dolgokban (Pázm: Kal. 420). Egygyik vélekedésnek gődrőből a másikban botorkáznak (GKt: Titk. 102). Botorkázo vakok (GKt: Válts. II.1332). Nagy tudat lamáságból botorkázol, midőn így vakoskodik (Illyet: BCSomp. 3). Azért ittegyen csak botorkázik Kalanz (Pös: Igazs. II.526). Radivoj hozzá botorkázott (Könyi: HRom. 111). A tábornak szélén botorkázott (157). Orron botorkázva kezdő lépésedet (SzD: MVir. 22. 451).

mëgbotorkázik: caespito, tûnbo, talipedo MA. [hin und herstrauchen].

Botorkázás: gressus *succidui PBl. Ez az út botorkázással telyes (Pázm: Préd. 87).

[Botránkod-ik, mëgbotránkodik]

mëgbotránkodás: [scandalum; iŕgernis]. My predykal-yuk, hyrdetywk a meg fëzyeteth Christust, az zydoknak meg botránkodasokoth (Komj: SzPál. 127).

Botránkodás: [caespitatio; das straucheln]. Te byrodal-madwal egyenes ewswenycn botránkodasnekwl yaryak (ÉrsC. 337). Buntas ne vettestessyk, ne tytessyk az atyafiumak a vagy botránkodas (Komj: SzPál. 97).

Botránkoz-ik: offendo, ofenso MA. caespito PBl. [stol-pern]. Akky yarand nappal, nem botránkozyk, merth az napuak vylogassagath laya (WinklC. 321).

mëgbotránkozik: 1) [offensor, talipedo; stolpern]. Meg botránkozának a meg zertw kwbe (Komj: SzPál. 80). Az hollo zalla egy bak hatara, de mykoron le zallana, meg botránkozek repylsebe, meg fogak ewtet (Pesti: Fab. 35b). **2)** [offendor, scandalizor; anstoss nehmen]. Kiezoda botránkozie meg, hogy en nem góryednek (Bom: Préd. 291). Es bodog, á ki meg nem botránkozik en bennem (Fél: Bibl. 16b). Es bödög, a ki én-bennem meg nem botránkozik (Pázm: Préd. 21). Eleitül-fogva ebben sokan meg-ütköztek, meg-botránkoztak (23). Ti minnyaján megbotránkoztak énbennem (Illy: Préd. II.225).

Botránkozás: scandalum C. offēdiculum [MA. [iŕgernis]. E seent Anna azzomac botránkozás, galazat es zemeróm ne legön harmadzor hazasulni (TelC. 59). Ne szolgaly az ő isteneknek, bollot e teneked botránkozásodra leme (Helt: Bibl. IOoo). Meg kent pap vétkezendie a népnek botránkozására (Helt: Bibl. 1Zz). Botránkozásnál vagy emekem (Helt: ÚT. E2). Örizzed magadat az tévelgőknek botránkozásától (LevT. II.77). Az iras botránkozásnak hüa, valamivel ember megbautatik vag az hitben vag az keresztieni életben (Fél: Tam. 231). Az emberek-között-is minden hivatalban vannak botránkoztatások (Pázm: Préd. b4). Az vac eleibe ne vess botránkozást (MA: Bibl. L106). A botránkozásnak szükség lenni a választottakért (Vás: CanCat. 489). Elég botránkozásra voltam mind egyik mind másik köntösben a dámáknak (Bethl: Élet. 320).

Botránkozó: offensator MA.

[Botránkozdogál]

mëgbotránkozdogál: [scandalizor; anstoss nehmen]. Ti magatokis meg botránkozdogáltoc az én személyemben (MA: Seult. 40).

Botránkoztat: scandalizo MA. [anstoss geben]. Ha tagadást tenne, azért meghalna, sokat botránkoztatna (RMK. V.251). Effele aprolec dolgokeal botránkoztatad (Mon: Apol. 359). Azt tanította a confessio, hogy botránkótató szörnyiség és büszg oly isteni füzetelet adni a község-eleibe, melyrül parancsolat ninesen (Pázm: LuthV. 189).

mëgbotránkoztat: 1) [offenso; anstossen]. Lábadat a kúszóhöz meg ne íssed avagy botránkoztatad (Com: Jan. 106).

2) scandalizo MA. [anstoss geben]. Felo barátodat meg ne botránkótassad (VitkC. 18). Érdely kesortet, kiben emberth meghakar botránkótathny (ÉrsC. 270). A te lábad megbotránkótat tégedet (Helt. ÚT. L7). Ha job' szemünk megbotránkótat, ki-vájjuk és el-vessük (Pázm: Préd. 163).

mëgbotránkoztatás: offēdiculum C. [anstoss]. Ha az ő isteneknek szolgáladasz, meg botránkótatasra leszen (Helt: Bibl. INnd).

Botránkótató: scandalosus, scandalum praebens, offēdens MA. Szükszándékkal hagyom fëbbe a többit, mert igen botránkótató (Fal: NE. 219).

2. [BOTOL]

lë-botol: [deputo; abschneiden]. Ha le nem botollyák ágait a buja fának, termése nem lehet (SzD: MVir. 15).

mëgbotol: ∞ Megbotolni a fát: nagyra, vastagra ki-hajtott ágait levagdálni (SzD: MVir. 15).

Botolás: [putatio; das beschneiden] A botolás szebb ágakkal újítja az agg fát (SzD: MVir. 15).

1. BOTOS: udo, sculponea C. pedulis, pedule, tibiale, *calceus lanens PBl. [filzschuh]. Botos kapeza: udo Major: Szót. 485. Botos-kaptza, salyvári: soccus; botos kaptzás, kaptza-viselő; soccatus; aszszony-embernek való botos; *soccus muliebris PBl. Egy öreg botos nemez kaptzát, melyet saru folytül vonznak, hét péuzen adgyanak (TörtT. XVIII.228). Telben szörből botosok volt (Monlrók. XI.312).

2. BOTOS: capitulatus C. MA. [köpfüg, kopf habend]. Négy száz botos fallér egy pár teli és nyári köntösre (Fal: NU.283).

BOZA: sicera JordC. 263. parabia MA. PP. alica Com: Jan. 75. [scherbet]. In campis Cumanicis praeter vina advecitina nsm habent Cumanii enjusdam liquoris ex milio et aqua suo more expressi, quem bozam vocant (Oláh Miklós Kreszmeries-nél). Knyuereth nem etetek, borth es bozaath nem ytatok: panem non comedistis, vinum et siceram non bibistis (JordC: 263). Nagy leezen wr ystemek olette, sem bort, sem bozat sem zyk: vinum et sicera non bibet (517). Soha sem bort sem bozat nem ywt, lws-th sem eett (ÉrdC. 286b). Nagy leezen wr istennek elette, sem borth, sem bozaath nem es [?] (314b). Es versóköf inekelme, kie az bozam isznak (Szék: Zsolt. 67). Törnek vala darabos kása lükövel az száraz malomban, és lészen vala dara és liszkása, boza: alica (Com: Jan. 75).

BOZDA: [ulcus; geschwür]. Lábat rongyolta bozda betegség (Könyi: HRom. 168).

BOZONTOS: villosus, hirsutus, hispídus Kr. [struppig]. Itt van Daphnis, itt van Fannus, sok bozontos satirus (Fal: Vers. 875).

BOZONYOS: [magiens, veneficus; zauberisch]. Babonas, őrdengős, bozonios babak (Mel: SzJán. 33).

BOZÓT: carectum, juncetum SI. [horst]. Mellette vagyon egy nagy bozót, annak közepette volt azelőtt az vár (TörtT. III.246).

1. BŐ (bög Mel: Herb. 113. bög DöbrC. 520): [vox bovis; ochenstimme]. Ő néki ökör szóval köszén vala, bő! bő! néki felszóval mondja vala (RMK. III.345).

[Bödít]

mëgbödít: [magire facio; brüllen lassen]. Meg-bödítvén magát a Bonásus azt kérdiPös: Válasz. 119).

Bödül: [magio, rugio; brüllen]. Nagyot bödül, meg rivallik, tudatlan bányásznak szid (Matkó: BCSák. 107).

mëgbödül: [contremo; erdröhnen]. Hejh! s megbödülének Rákóczi álgyni, hejh! s megrendülének Esztergom tornyai (Thaly: Adal. II.118).

Bög (*höggetés*): Helt: Bibl. II 111. *bög* Mel: Herb. 113. *bög* DöbC. 520. magio, mugio, immugio, demugio, remugio, boo, reboo C. negro PPB. brüllen, blöcken Com: Vest. 127. Ugyan *bögött* a ház a nagy sirásban: aedes tululunt plangoribus PPB. Mi nem reio bíal (zaman) minden tive vaçon avag *bög* ökö (DöbC. 520). A juhoc búguc, ha meg eszi (Mel: Herb. 113). Az ökör *bög* (Kár: Bibl. 1510). A bika a nyakon függő bőrről, leppentővel *bög* (Com: Jan. 13). Bögnek az ágyúk (Land: Újségis H 234). Az ökör bika nemü gémekek igen éktelen nagy *bög* szavok vaçon (Misk: VKert. 311).

bele-bög: immugio MA. [hineinbrüllen].

hátra-bög: reboo PPB. [zurückbrüllen].

ki-bög: emugio C. MA.

réa-bög: admugio C. MA. PPB.

vissza-bög: remugio MA. PPB. [zurückbrüllen].

Bögdögél: balito PPB.

Bögés: mugitus C. [das brüllen]. Létszen iszszonyú vér outás jagatással és *bögéssel* (Com: Jan. 150).

Böget: **1)** balo, boo, mugio MA. [brüllen]. Bögető madár: ulula MA. Nom. 105. Kezde ordoytány nynt az orozlan, kezde bewelutny nynt az ewlör (ÉrdyC. 307). Igy bögeti szavát (Hlyer: BCNomp. 124). **2)** [contremere facio; erdröhnen machen]. Az ágyukat szüntelen bögették (Könyi: HRom. 160).

mög-böget: demugio MA.

Bögetés: balatus C. boatus, mugitus MA. [das brüllen]. Miesoda baromnac bögetéssé ez, az medlyet halloc? (Helt: Bibl. II 111).

Böng: [mugio] brunnen Adáni.

Bönget: mugio MA. brüllen PPB.

Böngetés: mugitus MA. das brüllen PPB.

2. BÖ (*bevo*: CzechC. 26. *beu* Mon: Apol. 263. *bevo* Komj: SzPál. 450. Tel: Évang. 1180. *beu* Pathó: Krón. 90. *beu* Zvon: Osiand. B1. *bövség* (RMK. H 362. *böu* Helt: ÚT. 118. Born: Préd. 270. *böu* Pázm: Kal. 252. MA: Bibl. 174. Matkó: BCsák. 143. *bö* C. *bövség* PozC. 141): **1)** ubertus, copes C. copiosus MA. [reich, reichhaltig, reichlich, viel]. *Bö* beszéd: res 7dítuse dietae PPB. Legén tü kezethe vaçon vaçon, nem nem, ni ledeg ezetől büntöben lend a gonoztol vaçon (MüncC. 22. 25). Mert vnaul irgalmassag, es bö büala zabadsag (AporC. 101). Az hlyuc nyatthia beuch aldozotóti az Abel, vnt az vristen uek, hozynem a Cain (Komj: SzPál. 450). Hoé ez io titemüben es büök legetek (Sylv: ÚT. H 18). Szegged a nagy és igen böv város (Helt: Krón. 4). Méz bö, és bö gabona leszen (Cis. E). Lehetséges, hogy bö ho essek (KBés. 1572. 17). Nagy böv szonul meg iria (Born: Préd. 270). Elhez pedig böveb irás kívántatik, hogyson a piszata sovány tanúshoz (Pázm: Préd. a 1). Nem szükség ezt bö szóval terjesztetni (Pós: Igazs. 1185). Mikor testölben bö nedvesség salakja, bördöd tökte szin (Földy: SchSal. 29). Igen alatt járó gondok ezek, fővönység jelenetek és gyna kozást; nem illeti a bötes-elődü bö gazda aszszonyt (Fal. NA. 192). **2)** amplius, largus, laxus, capax C. prolixus MA. [weit, geräumig]. Igen bö: peramplius; hosszú bö palást; stola; hosszú bö palástba öltözt; stollatus C. Jesus zagenyűsöket nagy bewo hazu (CzechC. 26). Az istennec bö kedue vala ö náloc (Helt: ÚT. g 1). Böv rántzos ruha (MA: Bibl. 174). Az hosszú böv kompos nadrág oly igen bö eszszna maszta és annyira terjedne (MA: SB. 233). Nagy böv hajlek (Alv: Post. H 29). **3)** [sonorus; schallend]. Trombitákis kezdék bö ríjjaldóskat (Gyöngy. Char. 128).

Böség: copia, abundantia, redundancia, capacitas, enormitas C. [überfluss, fülle, reichthum]. Gyapjú böség: lanicium C.

Zegeneget beuseger zenuobokuala (EhrC. 91). Kezde nag bwsegeel kwinniet hullatni (VirgC. 21). Éssenek bevsége mynd kevraveyl az fevldet meg evtesznye (DonC. 273). Nagy bwsegeel weredet vzzel elegy nekowik adad (PozC. 14). Io hazas tarot, bewseget, adgyad nekünc ma ezeket (Born: Ének. 90). Ö ölejtében a bekéségnek bövsége leszen (Pázm: Préd. 100). Mind a bövségen smind a szükségben tudgya magát szentül viselni (Matkó: BCsák. 208). A vagyonnak elegében, bövségében gazol (SZD: MVir. 170).

Böségés: **1)** superflus, cumulus C. [reichhaltig, reichlich]. Hozu nekwnk az bödog Ferecznek nagy beuseges igerefit (VirgC. 40). Fogyatlan kiföven malaznak bwsegeis vywlasa (CzechC. 37). Fogad vala isteni zeretetek bwseges evleuel (DonC. 16). Iti érdemetek bewseghes menyorsagban (JordC. 365). Nagy bewseges isteny zerethessegeit nyere (ÉrdyC. 569). Zent Anna bövséges zöfötö, homat öbe életuec bora fol, kince zozedi a ziz Maria (TelC. 89). Jó ezekölödettel bövségesse legyotee (Helt: ÚT. 15). It kezletenee el a het bövséges esz-tendö (Szák: Krón. 27). Hoé bövségesb lenne szabaditása, váltsággal akará végbe vinni szabadulásunkat (Pázm: Préd. 80). **2)** [amplus, laxus; weit]. Bövséges szárközépig lenyult kompos plundrába föltöztette (MA: SB. 233).

Böségésen: abundantissime C. [reichlich]. A mostan támadott tévelygések ellen bövségesen írtam a Kalaúzbau (Pázm: Préd. b). Ruházatunkol bövségesen gondot viselt (Mad: Évang. 4). Az belénd északtele való állat, minémük bövségesen találtnak a borussiai erdökön (Misk: VKert. 90).

Böségesség: superfluitas C. [überfluss].

Böségést: [abundanter; reichlich]. Yo tetemet ziporan es bewsegest adok nekyc (EhrC. 91). Eggessegeödertli bewsegeestli gyekölözel (NagyszC. 360).

Bövebbed: subcopiosus, plusculus Kr.

Bövebbedén: paulo amplius; ausführlicher]. It tsak mulokan illetém, erről oda ala bövebbeden kelletik szollanom (GKat: Tirk. 45).

Bövebbedkén: ~ Bövebbedkén vaçon eleibe adva (MA: Tam. Elék. 27). Reménységem kívül bövebbedkén akarám ezeket declarálni (Czegl: BDörg. 215). Ha egy kovéssé bövebbedkén vizsgálódnak a titokról (DEmb: GE. 41).

Bövecske: ampliusculus C. Abba borsot jó bövetkén hüntett (Gvad: FNót. 13).

Bövedke: [ampliusculus]. Ezt bövetkébbé kelleték terjeszteneim (Pós: Igazs. 1270). Bövetkébben is írhattunc volna (Pós: Válasz. 250).

Bövelkéd-ik: abundo, redundo, exubero, superfluo, circumfluo, supersum C. [überfluss haben]. Igen bövelkedem: praesentio; valakkal bövölködö: beluosis C. Hancunha inkab bövölköndüle ti igazságot; hoé nem az irástudoke, nem mehettee-be meömeene orszagaba (MüncC. 21). Ky ezeknek fölette bövölkedik, gonozthwl vaçon (JordC. 368). Yo myvelködetökben bövölködyk (ÉrdyC. 641). Ahol beewelkewdeek az hyn, ottk fölette bövelködöek wr ysteneek maluztgya (ÉrsC. 554). Neu beewelkwdyk vala mynth Corintomba (Komj: SzPál. 114). Az te sasod bövölködie borral (Born: Préd. 400).

Bövelkedés: profluentia, affluentia, redundatio C. [überfluss, fülle]. Elmecelkeydeseknek beuelkedese (ComC. 47). Hannywk el myndden gonossagznak beewelködeset (ÉrdyC. 375). Az én bövelködesemben sola örökké meg nem mozdílok (Pázm: KT. 144). Bövölködésben büdös, szükben edes (Zvon: Post. 549).

Böven: copiose, ubertim, lubertim, large, largiter, largitus, munifice, cumulate, liberaliter, dapsile, dapsiliter, profuso, refuse, profuenter, prolixe, laxe, fluxe C. abunde, affatim, affluenter, opime, opipare MA. [reichlich, im Überfluss]. Böven szóló: largiloquus PPBl. Elene köldé azokkal, nélkül aseregnekne bőnün élégnolna (BécsiC. 12). Nagy beeven alamsuaat ada ewneky (ÉrdyC. 569). Az en poharom bőnen vagyon töltne (Bom: Préd. 282). Alamosat bőven, kölehtint vígan adgyunk néki (Tel: Evang. 491).

Böves: adcopiosus PPBl. [reichhaltig]. Szegeskékkel bővös: claviulatus C. Kákával bővös: juncosus PPBl. Kőről nagy kew zylaknak es zakadasokkal beewes (ÉrdyC. 579). Kazdagsagal ygen böwesek walanak (ÉrsC. 399). Úta Saptrafában lón, ki nagy sok éléssel igen bővös lón (RMK. IV.116). A plébánosok nem egy-aránt tudosok, nem-is egy-aránt bévesek könyvekkel (Pázm: Préd. A3). Náddal s sással böves, zombékos és füves (Liszi: Márs. 61). Béves légy éles, helyes gondolatokkal (Fal: UE. 395).

Bövesöd-ik: [locupletor, ditor: sich bereichern]. Nagy kezel bővösedenek (Hosv: NS. 3).

még-bövesödik: [augeor: sich bereichern, sich vergrössern]. Úr istennek zent malaztya nyat bel telth es meg beewesedet (ÉrdyC. 245).

Bövesít: [locupletor: bereichern]. Az ellene-járókat sok javaival bévesíti (Pázm: Préd. 125). Ha a víz nedvesít és szép balakkal bévesít, köszönyük az isten szerelmének (1039). Templomokat adományival bévesített (Tarn: Szents. 6).

még-bövesít: ∞ V¹ iozagos voltanal meg bevesítöth (NagyszC. 117. Helt: ÚT. Z7). Meg bövesítse az ti io tetemenyekne gyümölczet (Bom: Préd. 400).

Böveskéd-ik: abundo Kr. [überfluss haben]. Bővösöködöné tézen tegedet az wr minden jónal (Kár: Bibl. 1183). Böveskedet az bñn (Bom: Préd. 240). Mindennel, valami testenecek tettet, böveskedel (389). Hasznos essökkel böveskődik (Kal. 1582. G).

Bövesül: [amplificor, ditor: sich vergrössern, sich bereichern]. Bövesogel meg ekesvlt, kaazdagsagal es bewesvlt (ÉrsC. 448). Vdnara soc néppel bövesült vala (Gósrév: MagyB. Bñj). Vitezec bövesültecz gazdagságba (Eñj).

még-bövesül: ∞ Meg bövesült az ő örömecek (Helt: ÚT. Z4). Meg bövesül benne a feckete colera (Helt: Háló. 192).

Bövít: augeo, amplio, amplifico Sl. [vermehrern, vergrössern]. Bövítö: largificus PPBl. Zentli Kateryna beweyty wala az cw ymaczagy (ÉrsC. 421). Bövít az en zinem io bezedöt (TihC. 239). Te nagy sok kéncsedet most ne kéméljed, az Görögországból innéped bévitet (RMK. IV.88). A teyet a daykánac bővít, ha észszac gyakorta (Mel: Herb. 98). Kegyelmességed ni raytume bővéytsed (MA: Bibl. V. 16). Bövítet mindennap én örömecek (Zrinji. L47). A szép Nilus vize sok tartományokat bővít aranyival (Gyöngy: Char. 1). Tökéllent szándéka szomorúságát bővíteni (Könyi: VM. 2).

el-bövít: abundare facio MA. [bereichern].

még-bövít: amplio, locupletor, feto, abundare facio MA. [vermehrern, vergrössern, erweitem]. Meghiütta a gabonat, bog megkössebelhica a merteket es megbövnöhica a siklust BécsiC. 228. Az honnat kel vala epevly az deaknak, onnat meg beueyte az ev byneet (DomC. 254). Meg bevoyty az zent predicatorokat uala meel varashan (ÉrdyC. 95). Beveyecz megz nyuketh zentli malaztya (ThewrC. 274). Meg bővít Salomon Jerusalemben az ezüstet mint az kónet (Kár: Bibl. L314). Vallyon nem beuetdötöie meg az papa az bibliabeli be vetetet irast (Zvon:

Osiand. 17). En penigh istenecek meg bővetvén hagyom, kik jobban Roma városát meg általmazhattyáe (Prág: Serk. 27). Az erdemeket meg bővötti (Lép: PTK. I.173).

mégbövítés: [amplificatio; erweiterung]. Egynyihany törnyeknek meg bővítés (Helt: Bibl. Lf).

[Bövöd-ik]

még-bövödik: [redundo; überhand nehmen]. Megbövödiche missag, sokacnac meghidegöl zerelem (MünchC. 58).

Bövül: augeor, amplifico Sl. [sich vermehren, sich vergrössern]. Kinec vagon, annac adatic es bővöltetic (MünchC. 37). Twgya wala, hogy ez nyomorwsaglanak nyatta zewnetlen bewvltetnyek (ÉrsC. 403). Myndeneketh kyketh tezen, bewltethnek (KulesC. 1). A hir, valamerre megyen, bővül, szaporodik (Gyöngy: MV. 11). Bövült attül inkából, mint szükült inségem (Thaly: Adal. 1170).

el-bövül: auresco, augeor, multiplicor Sl. [sich vermehren]. Anticristusnak yowetely koron felette yghen el beewöl ez vilagon az gonoz gykossagal (ÉrdyC. 30). (A szép Nilus vize) bellyeh érkezyén vizek tödlásából, el-bövül s vastagül szaporodásból (Gyöngy: Char. 1).

még-bövül: auresco, multiplicor, abundare incipio MA. [sich vergrössern]. Batorsagok meg beveltesseck (ComC. 196). Meg beewlt vala az alnoksag (ÉrdyC. 568). Ezüstid és aranyid es mindenid meg bővülne (Helt: Bibl. 10003). Minden íszázod meg bővül (Kár: Bibl. 1166). Meg bevül az gonossag (Tel: Evang. L61).

Bövülés: [multiplicatio; vermehrung]. Zwli fyakat embery nemzetnek bewlesere (ÉrsC. 404).

Bövület: [incrementum; vergrösserung]. Tiztelnevik kel az zenteket az my batorsagoknak beveltyert (ComC. 196).

BÖCÖR? [böcsö?] Búzának és böczör gabonának bővsege nagy lón (ErdTörtAd. 120).

[BÖDÖN], DÖBÖN: [vasculum; fässchen, tönnchen]. A méhek mézet gyűjtenek az ő kaptárokba, döbödökbe (Com: Orb. 229).

Bödönke: [labrum; tönnchen]. Sóval visz a kocsis egy bödönkyt tele (Gvad: Idét. 231).

BÖFFENT (buffög Orczy: KöltH. 17): [latro, gannio; beltern]. Es vallyon mind egezy papasagnac seregeis mit böffenthetne az z. Palnac imez egy sententianara (ÉsztT: IgAny. 373). Azt böffenti Bonasus (Pós: Válasz. 198). Meg-fülha, ha nem böffentene afféleket (Matkó: BCsák. 241). Illyet böffent ellenem Matyas (238). Ide oda lóg fejetek, reszket lábatok, böffent gyomrotok (Fal: NU. 309). Szavára a kutya: bau! bau! mint böffentet (Gvad: RP. 4).

ki-böffent: eructo Kr. (herausplumpen). Valami szájokban nyelvekre jött, azt bolondul ki böffentették (Laud: Újszégis. H.312). Gondolatlanul ki-böffenti, a mi a nyelvére jüt (Illyef: BCSTomp. 205). Hogy beszédei ne láttassanak maga gondatlansága által ki-böffentetteknek lenni (Apati: Vend. 750). Szurdallya az elmét a vakmerő fiúnak kevélyen ki-böffentett szava (László: Petr. 167).

réa-böffent: irructo PPBl.

Böffentés: ructus, eructatio MA. [das rülpsen]. A bővöködö komorsag jegyei: böffentések keserű, testek állasa ösztövé, darabos (ACsere: Enc. 188. Mad: Evang. 790). Az ő böffentésével röhögő him disznó (Com: Jan. 43. Illy: Préd. II.236).

Böffentő: ructans MA. [rülpsend]. Vizi-bika, vízben szemárrül böffentő madár: onocrotalis PPBl. Mint a böffentő a magótt étkeknek szagát kiönti (Illy: Préd. II.236).

BOFÖG: ructo, eructo C. rülpfen Adám. A múlt torkára bőfögöt, három dologgal vadollya a római ecclesiást (Pázm: Kal. 1088. SzD: MVir. 370). A gyomor megtöltésén, eszük és bőfög (Com: Jan. 55). Az időgőlé meg részegedvén köhögnee, hákognee, bőfögnee (182). Karomkoda szájjával azt bőfögven (GKat: Tirk. 14). Azt bőfög a nagy látván tők (Pés: Gföt. 3). Ha torka bőfög is, hasi korig (Thaly. VÉ. II. 52). Bőfögész, nyálász (Fely: SchSal. 12). Foglagnyás kolbasznak drága szép illatja bőfögött gyomrukából (Gyal: RP. 14). Cudentiál rozál dűborog fejedből, simetria nélkül bőfögész részegségéből (Oreyz: Kült. II. 17). Tünnön gyulázatotól bőfögöd reánk (SzD: MVir. 185).

belé-bőfög: iructo MA

ki-bőfög: eructo Kr. [herausplumpen]. Kutya-módon ugatván, bőfögte-ki kárhözatos lelkét (Hall: Páuz. 289). Ki fősegei es mint egy ki bőfögő aszt az ő torkából (FelsőB: UKöht. 155).

reá-bőfög: iructo C. MA.

Bőfögödögél: ructito MA. [oft rülpfen].

Bőfögös: ructus, ructatus, eructatio C. MA [das rülpfen]. Magoknak hízolkelő és szent Jánosnak ellenemondó kép-mutatóknak bőfögési és okádási (Mad: Kyung. 700). A csor levellü től bőfögést, gyomorbéli hideget, náthát és fáj tszegést megállít (Vált: Orsz. 51).

Bőfögő: ructator, ructosus MA [rülpfen]. Az ő hammisság bőfögő torkokat és kiálto szíjokat bődgúnjuk (Komár: Imáds. 65). Fuld-klónak, eszem-nélkül esufandárossim bőfögőnek szél (Matkó: BCsák. 236).

BÖGÖLY: tabanus, asilus MA. [brünse]. Bögöly, barom kergető bogár; tabanus PPP. A bögöly miat föl indított, föl rezent barom ugrál (Com: Jan. 51). A bögöly szeszeget (Com: Orb. 5). Lásd, mennyi darás, gyűlt s bögöly tagjaira (Gyöngy: Cyp. 10). A bögöly széllyel nagy dongó szavával zomborilva jár s kél. Vagyon másféle légy is, melly kisebb a bögölynél és fulánkja is kisebb vagyon, de ez is igen keseresen és mérgeesen tsíp, száva lutább vagyon miat annak (Misk: VKert. 656).

BÖGRE: ureus MA [topf KirBész. 136. [töpfchen]. Bögree, borító tánc (Com: Jan. 84). Anpolnákból, bögrékből, korsoskálból való illatozó hitegetések (116). Komlót főzők esteregy egy kis bögében (Thaly: VÉ. 1344).

Bögreeske: urua Com: Orb. 205. [töpfchen]. A patikárosok alahástronból tsinált bögrétskékken orvosságokat tartanak (Com: Jan. 218). Apró bögrétskéket s fuzakakat vöttem föl (MondME. I. 293).

BÖJT *bojt* JordC. 408. ÉrdyC. 508. *bojt* Mel: SzLm. 216. *bojtyorth* [?] PáuzC. 26. *boj* Holt: Krón. 33. *bojt* VirgC. 138. *bojt* LevI. 1.2. *bojt* Mel: SzLm. 820. jejunium C. quadragesima, carnis privium MA. das fasten PPB. Negyven napi ezulatos beytewel (EhrC. 26). Aluzie olékketot yuadszozoban es böjtöchen (BécsC. 16). Es nemzet nem vettethetie ki, hanem imadszag miat es böjt miat (MünchC. 16). Többet hazuel ombörnee, hoguem eztenediz valo viz, keher, böjt (NaelC. 54). Beytewel nem zego meg (DomC. 123). Ezt töltece veszem enis igaz böjtöt (Boru: Enok. 376). Igaz, hogy böjtön pironzatas esett azokért a versokért (Páuz: LuthV. 121). Gyurj újabb sárt a torbezo böjtöl (Matkó: BCsák. 11).

kálvinista-böjt: hebatio, comissatio; schmaus, schwelgerei. Bözeg ez nem volt kalvinista böjt; mert sem abban nem állott, hogy semmit nem ott volna, sem abban nem állott, hogy tobzolás nélkül evett (Páuz: Préd. 147).

negyvenlő-böjt: [quadragesima]. Myndden negyewöl böytben három astinenciát töl vyzel (ÉrdyC. 637).

negyvennapi-böjt: ∞. Az pápis negyven napi böyt (Zvon: Post. 1437).

szabott-böjt: [jejunium constitutum; festgesetzter fasttag]. A szabot böjtök nem kellemetesek istennel (Páuz: Kal. 237).

szaraz-böjt: xyrophagia Csúzi: Tromb. 19.

Böjtöl: jejuo C. [fasten]. Beytewel Jesus Cristusnak gyezeretye (EhrC. 27). Böjtölhala ő életéce mindén napiban zombatöetöl mézmalhan (BécsC. 261). Mikor böjtölendetez, nekarintok lennetee zomoro (MünchC. 24). Vizzel keherrel böytöl (GnyrC. 41). Kezdee az zordaut es penteketh beytelny (ÉrdyC. 157). Ne böytel sokig (Cis. K2). Mi egyszer böjtöllyük eztenedben az negyvennapot (Páuz: Kal. 599). Ha mikor böjtölünk, adjunk szagot fejünknek, port hajunknak, simétsuk ábrázatunkat (Pal: NA. 177).

[szólások]. Akár jól akár poklól essék a dolog, tsak hogy pátassék, hogy Anta 1-is böjtöl; irást emleget (SzD: MVir. 126).

mög-böjtöl: jejunando sacro Kr. [durch fasten heiligen]. Aya zent egyhaziac beytewel beytewly vala meg (DomC. 123). Az zombatöt meg zokta vala beytelny (ÉrdyC. 531). Valaky az imenek vigilyaat meg beytelendy es az napon mysere, vedhenyere, vetenyere menend, myndezzer zaaz zaaz nagy behtwt valyon oá. Nagy penteket meg böjtöllyetec (Mon: Apol. 142).

Böjtölés: jejunitas, inedia C. jejunatio MA [das fasten]. Gywtrelmet teni beytewel es ostorozasal (VirgC. 90). Ez zzenek vala nagy künatya zerehne behtelese (MargL. 9). Léli behtewleseknek zentsegeul vala igen nagy (DomC. 116). Lelki böjtölés, melly áll bün ölésen (Zvon: Post. 1476). Megalázatot, megölköketett, böjtölésekkel tonyaztatott test (Illy: Préd. 1379). A testi suyarzatas, ugy miut a böjtölés, álomszakasztás, ostorozás ditseretes, nehéz dolog (Pal: SzeE. 535).

Böjtölösség: [jejunatio; das fasten]. Az régi szokás szerint ez nap ebédet nem evén és csak egyszer napjában s úgy is böjtölösséggel, az áldott Christusnak küszewedése innepe napjait isteniszolgálatlalt töltetük el (Mondrók. XVIII. 174).

Böjtöltet: [jejunari iubeo; fasten verordnen]. Szép kis böjtöt böjtöltet a pápa (Matkó: BCsák. 401).

Böjtös: [jejunus; fastend]. Ti barátok, papok, erdemes böjtösök, ti valok a Christus hoheri, feztty (Mel: SzLm. 30. 180). Hypokrita böjtösök (GKat: Tirk. 117). Akor kezelenek a hypokrita böjtösök a huszal zaballódni (GKat: Gramm. C4). A böjtés a böjtölésre készítetik (Illy: Préd. 1325).

BÖK *böcken* Matkó: BCsák. 225. Kisv: Adag. 210. *bücken* Bal: Csik. 114. *pingo, figo* Kr. [stechen]. Szuró pälczekal gyakvén, bökvén, szurvún és által ökketvén (Com: Jan. 150).

Bökken: 1) offendo, impingo; anstossen PPB. 2) titubo, vasillo MA talpedo; taumeln, wanken wackeln PPB. 3) findo; antreffen, stossen. A hátrahagyatott nelány selekre a sok erd közöt hol együtt s hol másutt bökkvenén, szaladtoklan csak nagy veszedelmök lett vala (Szal: Krón. 262).

reá-bökken: incaute supervenio PP. [zufällig anstossen]. Azt az ellenség nem hogy láthatja, de sőt valamig reá nem bökken vala, nem is remélheti vala létét (Mondrók. VIII. 38).

Bökkenés: 1) offensio; das taumeln, wackeln PPB. [anstoss]. A sem marad bökkénés nélkül, ki a királynak tisztességét nem tézen (Czegl: ORoml. 586). 2) titubatio, vacillatio, haesitatio, talipesatio; das wanken, taumeln, wackeln, straukeln PPB.

Bökkenő: 1) locus salebrans, salebra MA. [offensio; holpriger weg, anstoss, knoten Adám]. Mitap erre az bökkénőre

jutván, igazán megvallák, hogy az ő gyöleközetekben meg nem mutathatni az lelki pástoroknak egymásután való rendit (Pázm: Préd. 587). Nehez bökkönyre találnak (Megy: SZAOrtme 300). Lássunk innám a villongásnak bökkönyjét (Pósa: Igazs 568). A nagy hadd el haddon által estünk; az apró bökkönyöknek is vessünk véget (SzD: MVir. 128). 2) offensator MA.

[Szólások]. Ez ám a bökkönyje: hinc illae lacrimae MA. Caput rei. Hoc opus, hic labor est PPB. Nem az a dolognak a bökkönyje (Bal: CsIsk. 111). Ott vala bezeg a dolognak a bökkönyje (GKat: Ttk. 96). Itt vállál a dolog, ez a bökkönyje Tof: Zsolt. 623. Itt vagyon a dolognak bökkönyje (Pós: Válasz. 79). Hátra meg a bekkenő (Matkó: BCSák. 225). Itt vólt a bekkenője (Ily: BCSomp. 113). Ez a bökkönyje (Kisv: Adag. 210).

Bökkenyő: [anceps, difficilis, molestus; misslich, schwer]. Bezeg itt bekkenős az urának szívét bíró udvarnoknak állapítja (Fal: NA. 242).

BÖKE: curvus, tortus, reflexus MA. knoticht, kniricht Adami.

BÖKÖG: [ructo; rülpfen]. A soc kerődést, a ki retket észic es böögé [bökög], meg állattya (Mel: Herb. 102).

Bökögés: [ructus; das rülpsen]. Okadast meg állat, bökögest, gyomor hidegségét meg állattya (Mel: Herb. 37). Igy minden mérges, epes, keserű bökögest ki tisztít, ha áztatva észed (58). Bökögest, gyomor hely hidegségét el állat (BeytheA.: FivK. 84). Az erdei meh fyu bökögest el tauoztat (84).

BÖLCS *belch* RMNy. II.6. *belcz* JordC. 374. 375. *bevelch* WeszprC. 117. ÉrdyC. 27. KazC. 2. *bölcz* VirgC. 14. Mel: SzJán. 355: 1) doctus, eruditus, consilius, literatus, sophus C. sapiens, philosophus MA. [weise, gelehrt, klug]. Igen böles: persapiens C. Ki halla en igémet es tezi azocat, hasonlatie böle emberhez (MüncH. 26. 34). Irta es magiarazta böleznek kömet (VirgC. 115). Meeg eegyebekek ees ffil geeryezthnek, gyoynhnek ew bewleh predicacyokkal (ÉrdyC. 559). A keresztyni tudomaba tudnacs es bölehnec kel lenni (Helt: Bibl. 164). Tomabba az nap be megien az rak nenő jegibe, az bölez Copernicusnak szamitasa szerinth (KBécs. 1572. Eijj). Sajdétotta vala ezt egy böles irás magyarizó (Csúzi: Síp. 24b). 2) [artificiosus; künstlich]. Ez ezenalta vala anaz nág bölez hazat, a kiből soha senki nem tud vala ki ifünni (Szék: Krón. 23).

[Közmondások]. Mennyivel bölesebb, annyival emberségeseb (CorpGramm. 264). Tsak a szakálla mutat bölsre: *barbatenus philosophus PPB. A böls vidám artzával nézi mind a két szerensét (SzD: MVir. 394).

magahányó-böles: sophista C.

varázsló-böles: [magus; zauberer]. A Pbarabó varásló bölesei a pálezát valóságos kigyóvá nem változathatták (Szathm: Dom. 123).

Bölcselekőd-ik: philosophor, sapio C. MA. Mit higyen, mibe bölcselekődnek (Mel: SzJán. 282. Kár: Bibl. 1619). Bölcshelkenni kezdenec (Mon: Apol. 289). Bölcselekőd sophista (MA: Tan 1319). Es igr ezeket értvén, füstbe menének Kalatúnak és az ő-véle bölcselekődöknek böjtorványos köfödési (Pós: Igazs. II.280). Istenesen practizalo, szentül bölcselekőd theologia (MHeg: Töszl. 14).

Bölcselekődés: philosophatio, philosophia Kr. Az euangeliumot meg tudgyc valaztani az törvenytőlis, az emberi philosophiatulsi, emberi bölcselekedéstül (Born: Préd. 264b). Nyakadban randul gyermeki bölcselekődésed (Ilyef: BCSomp. 226). Ezt a finom s fen-járó bölcselekődést nagy öröm hangos javallással fogadják minyájan (Fal: NA. 123).

Bölesen: docte, erudite, sapienter C. [weislich, klug, richtig, passend]. Igen bölsön: perdocte, persapienter C. Kezde bölezzen gondolni zeet Ferendben emny luzzw zennedotit (EhrC. 3). Latuan, hóg bölen feleltudna, monla ő nekü (MüncH. 97). Te nem vagy bwlezen zolo (VirgC. 67). Az községet is nagy bölesen oktatja (RMK. II.36). Nagy szeles arkokat hantata, kö fál melle Titus bülehen assata (Cseng: Jer. 10).

Bölcse: [uttilis, salutaris; lehrreich]. Az értelmes mondások tészik bölesösse az könyveket (Prág: Serk. 13).

Bölcselekőd-ik: [philosophor]. Mikor legmélyében igyekezen bölcselekenni a dämák, akor tetszik-ki leg inkább pitizn eszek (Fal: NA. 187).

Bölcseesség: doctrina, sapientia, sophia C. [weisheit]. Bölcseesség szerető: philosophus; bölcseességnek szerelme: philosophia C. Bölcseseg és tudomány szerető: philosophia PPB. Valamy zolgaltat, mend zolgaltatyk ysteny bewlzesegtewl (EhrC. 131). Az io pozto giartoknak bölcseseg (VirgC. 149). Mynden bölcseseggehel be tellyeseyttete vala, myth takacznak, zöwnek, zabonak es zöwnek tudnya kel (JordC. 77). Probaliok meg eh zurandoknak bölcseseg (DebrC. 7). Hol vagyon az ty mestereseföknek bölcsesege (542). Az bölcseseg az isten ercienec páraia (Kár: Bibl. 1639). Az ki szükölködik bölcseseg nekül, kerien az istentül (Fél: Tan. 285). Az szégeség talalta az bölcseseg (Decsi: Adag. 31). Viszsa fordült reudeletlen bölcseseg (Com: Jan. 180).

[Közmondások]. Jobb izü a bölcseseg a káposztás kontznád, de magas a bolondnak WF. *delectatio.

Bölcseességös: [sapientissimus; weise]. Belceseges tudomanya miath: experientia singularis. NémGl. 287. Az embernek bewlzeseges zentyrasa ysteny edesseguel fenlyk (EhrC. 96). Jevyetek minden bewlchesseges zvezek (CornC. 69). O bölcshesseghez zyz es ny eedeseges mesterewnk howa meegy (ÉrdyC. 485). Tamadol e tudomány a hatalmas es bölcsesegés wr istentül (Helt: Bibl. 1a2).

BÖLCSŐ *bö bö* PeerC. 310. *bötsö* GKat: Vált. 162. *bö tsu* GKat: Vált. 1503. Ily: Préd. II.551. Gvad: RP. 42; eunae C. emabula MA. [wize]. Schem-rem kapalny, böchöth reughesetek (PeerC. 310). Bewlcheben ewryztethetnenek (DomC. 99. DebrC. 17). Az barnoc iaszla ő bölsöie lön (Born: Enek 31). Kisded koraban ki ment bötsöjebül (Gyarm: Fél. 270). Bölesöben fektül, lepel alatt tartatott (Pécsy: Fél. 408). Iratos, festékes, gyantáros és eléfránt tetenekből faragtatott bölsökben (GKat: Vált. 1398).

[Szólások]. Nem ditskedhetik régiségével, mert bötsöböben ért em tudományát (SzD: MVir. 89).

rosta-bölesö. Azt értették ez rostabölesö, hogy az ember életének csak oly kevés része vagyon a világi gyönyörűségben, a mely kevés vizet megtart a rosta (Hall: Paizs. 6).

Bölesöbefe: [infans; sünglmg]. Mikor még bötsöböbi volnál (Hall: HHist. II.278).

Bölesös: habens cunas Kr. Böcsös gyermek: infans cunis incubans MA. Az palotaba senki nem volna egieb az beolchieos gyermekuel (Pont. 41).

Bölesöztet: in cunis detineo Kr. Istállóba kelle térni, jászolba kelle bölsöztetni szent fiát (Pázm: Préd. 1273. SzD: MVir. 379).

1. **BÖLÉNY** *belén* Helt: Krón. 6b. *belénd* Mel: Jób. Jegyz. 64b. *belind* PPB. *bolny* MA.: bison, vison MA. PP. [auerochs]. Egy bial szabású vadállat, belind: bison PPB. Erdély környül találuy külémb külémbféle soc vadakat, serényes ökröket, nad lovakat, jauorokat, däm vadakat, beléneket (Helt: Krón. 6b).

Vad számar magá vad lo, nekik beléndnek, vad ököm-ek meongiak (Mel: Jób. Jegyz. 61b). 30 darab bölényt (Rady: CsLk. III.61).

2. BÖLENY, BÖLINY: bimsstein Adami.

BÖLLYKÖS: [?] Azért hívák bábát (a gyermeknek), hogy mind ként lebat kösse meg, így nő egyenesen s párnát hágy böllykősin (Foly: Dies. 14).

BÖMBÖG: [brummo; brummen] Ok nélkül bömbögsz (Matkó: BCsák. 242). Békételeül bömbög, hortyog, haragszik Sámhár (200).

BÖMBÖL (*bumbel* Érc-C. 119, *bümböles* Mel: SzJán. 201): boo, muzio MA brüllen, Mücken Com: Vest. 137. Neekyk wygoloznak walt es neekyk czak bembelnek walt (Érc-C. 119). Az oroszán bömböl (Sylv: ÚJT. II.116). Soc eneklesket, hosszu imadsgolat bömbölne (Börn: Préd. 161). Sokan bömbölnek és berbátének (RMK. II.205). A bika bög és bömböl (Com: Jan. 13). Sokszor hol bihalynek, hol Bäsüm bömbölő bikájának mondják (Thaly: Adal. 119). Az urfi meg vidula és az öreg lesütvén bójét bömböle vadamit magában (Fal: NE. 28). Azt bömbölé, hogy nem is volt, míntsen is e világuak teremő ura (Fal: NU. 249).

mög-bömböl: demugio PPBl. [anbrüllen].

vissza-bömböl: reboo PPBl. [zurückbrüllen].

Bömbölés: boatus MA. [das brüllen]. Az imadsgat aoyatossag nélkül ofan mint az tehenec bömbölése (Guary-C. 61). Rewasat nar el felede, doe bembelést meg kezdé (Érc-C. 514). A Christus a kereszténiságet nem fondala templon rakaszon, sem templombeli bömbölésen, berbotelésen (Szék: Krón. 87). Semmi üdösség a missebe, organalaba, bömbölésbe, büybe nincz (Mel: SzJán. 201). Mád nélkül való bömbölés (Deesi: Adag. 214). Zöngnek a kösszáklák ü bömbölésével (Zrínyi. II.104). Akár mihoz fer, ront az mindeneket, térszen iszonyító rút bömböléseket (Gyöngy: Cup. 600).

Bömbölőd-ik: [rudo; brummen]. Mint az medno bömbölődie (Bal: CsLsk. 106). A bömbölődő taneztis el iartatták velle (153).

BÖNDŐ: epigastrius C. [schneerbauch] Nagy böndő: Tana-graus coatus (Deesi: Adag. 303, MA. Kisz: Adag. 502). Hízic hiszem; nosza böndő, tele hiszem; semmi tatár dobotska nem érne a böndőjével (Körösz: FKör. 2). Níntsen mivel töltsek tovább is roz böndőjüket (DBön: Részeg. 82). A gödénynek alsó állán nagy böndője függ (Misk: VKert. 343).

BŐR (*ber* LavT. L224, KBöcs. 1572, E. *ber* ÉrdyC. 526, *ber* JordC. 323, *bir* Mel: SzJán. 110, Kár: Bibl. I. 97, Matkó: BCsák. 30); corium, pellis, tergus, tergum, cutis, cuticularis, byrsa C. [haut, fél, leder]. Télien farka alatt sűtyőgő bőr, palearia; kemény bőrű: duricoria C. Váras bőrű: squarrosus; meggrúntozni a bőrű, homlokát: adducere eum, fronsu PPBl. Mykoron bodog Ferencz volna kevesseges ceptalomban, ky m adatyak boer ceptalomban, mert ott nem valunk láko helyek, hanemzat bowben ceynalak (ÉhrC. 107). Bika bőrből alkotott ostoro (DeesiC. 80). Az ey kezesnek boer meg hasadoz vala (Marg. 2). A zamur egy oroszlan boert talala (Pesti: Fal. 15). Es mindonestől fogua szöres, mint egy szöres bő (Helt: Bibl. II.4). Ha a fukadékuac színe atab lézszen az természet szerint való búrnál, poklossagnak czapasa az (Kár: Bibl. 198). Egy rusnya szakorba, minden féfél bőrből he fidesztotebe tototok (Förri: Curt. 274). A szöres a bőrből ködmant készit (Com: Jan. 98). Loosogós buri és östover (Cseh: OrvK. 128).

[Szólások] Czak az czonttá s az bőre vagy on (Deesi: Adag. 164) (SZD: MVir. 62). Jő sort vaguak ezért rajta, ros tának sem lesz jó a bőrből (SZD: MVir. 83). Meg nem tudott alkudni a maga bőriben (Nyr. XI.3). Bőröm-

ben jár a dolog (Kisz: Adag. 68). Én ez éjjel komor bőrben fekszem (Köny: Hőm. 27). Ki-metszik ennek az árrát bőrből ből (SZD: MVir. 83). Tud a nyelvün: szánt a bőrön (Thaly: Adal. II.335). Tsontra s bőrre szállott (SZD: MVir. 62). Ha engőttec ő, ha nem, bőretőckel fűzettec (Helt: Mes. 61).

[Közmondások] A hóvá nem érkező az oroszlan búre, bé csusz mazott a róka kőntöse (Czegl: Japh. 1). Az agar nem azért fűzi a nyulat, hogy a bőrűt elnyerje, hanem hogy a húsát (Thaly: Adal. 180). Előg egy bőr egy rókáról (SZD: MVir. 97).

angyal-bőr: [caligae; hose]. A katona angyal bőrnek nevezi a pantallért (Gvad: FNót. 112).

bagaria-bőr: corium bovinum Russicum SK. Török bogaria bőrtől 10 den. (VcetTrans. 3).

bárány-bőr: [pellis agnina; lämmerfell]. Persiai fodor bárány bőr; tenzeri bárány bőr (VcetTrans. 5).

[Szólások] Bárány bőrrrel fedezzi farkas fogait (SZD: MVir. 349).

boeskor-bőr: [riemenschuhleder]. Az törököknek vettünk boeskor bőrt (MofIME. 198). 2 fűzet boeskor-bőr (120). Cserzett boeskorbőr (261).

[Szólások] Boeskorbőr az orezája (Kisz: Adag. 43, Fal: NE. 143). Mero boeskorbőr a jesuita ortzája (Czegl: Japh. 101). Piruli oreza, ha boeskor bőr nem vagi (Pázm: Fel. 76). A mely oreza egyszer boeskor bőrré let, vgyan nem tudhat az szögyent (Zvon: Pázm'. 200). Nem veszik eszekben, hogy bűdös boeskor bőrt rághnak (Bal: Epin. 2).

éapa-bőr: [corium punctis asperatum]. Czapa bőrtől 7'; den. (VcetTrans. 2).

csizma-bőr: [schuhleder]. Egy sarwth chyzma berbelv chynalthassatok (LavT. 1319).

eleven-bőr: cutis *viva PPBl. [haut].

elő-bőr: [ventrale, opificis praecinctorium; schurzfell PPBl. Elő bőr a kovátsoknál és egyéb mester embereknel PPBl.

első-bőr: praepatium PPBl. [vorhaut]. Férjüni testnek első bőre, környülmetelenség; praepatium PPBl.

férfiasság-bőre: [praepatium; vorhaut]. Minden férfinak környül-metelenség férfisa bőre; és ez légyen jelensége az istenel-való végezésnek (Pázm: Préd. 158).

gyapjas-bőr: [pellis; fell Com: Vest. 149].

gyártott-bőr: aluta C. Major: Szót. 29. leder Com: Vest. 119.

hát-bőr, hati-bőr: [pellis dorsalis; rückenhaut]. Mykoron tiel seerkent volna, latan, haat mynt tiel hasadozat az hata boero (ÉrdyC. 526). Nem igazán írják a mikópörök keresztelő Jánst egészen tevelőrbé, mint valami vad embert, vagy valami kunsági juhászt hát bőrbé öltözve (Misk: VKert. 17).

irha-bőr: [corium russicum; juchtenleder]. Irlának való bőrtől 37'; den. (VcetTrans. 2).

karmasin-bőr: [corium carmesinum; carmesinleder]. Szep karmasin bőrből elimáltat (sarut) vegyenek (Helt: Mes. 453). Karmasin bőrtől 7'; den. (VcetTrans. 2).

kordovany-bőr: corium Corduleum; corduanleder. Kordovány bőrtől 5 den. (VcetTrans. 2).

medve-bőr: [pellis ursina; kärenhaut].

[Szólások] Drágán árúllya a medve-bőrt, maga a medvéjét sem látta (SZD: MVir. 304).

mony-bőr: scortum MAL. [hodenstück]. Érszenec való mony-bőr, kos-monybőr: scortum MAL.

oldal-bőr. Egy pár festett aranyas, vagy muszka országi oldalbörtöl 10 den. (VectTrans. 22).

ökör-bőr: [pellis bovina; oehsenhaut]. Ugy aluszik, mintha ökör-bőrt vománák a fügyonn (SzD: MVir. 34).

öves-bőr: [zona coriacea; ledergürtel]. (Pesti: NTest. 4).

pöcs-bőr: praeputium C. [vorhaut].

szalonna-bőr: [tergilla; speckschwarte]. Az kaudért nem hagyák felvemiünk, ha szalonna bőr vala is (MonIrk. VIII. 378).

szattyán-bőr: [aluta Turcica; satianleder]. Küldjön nagyságod kordobány szattyán-bőröket (RákF: Lev. I.261).

szém-bőr: [palpebra; augenlid]. Szemoid igazan nezenec, es szemed bőre almaia leppesedet elől vegye (Pécsi: SzizK. 81).

talp-bőr: solea PPBl. [sohlenleder].

varga-bőr: [corium sutorium; schuhleder]. Az írás nem varga bőr, hoga kapájára mérhesse (SzD: MVir. 248).

Bőretlen: [magma; beschmitten C. Apelles: bőrmelkál való, bőretlen (MA: Bibl. I. Magy. 1).

Bőröcske: [pellicula, cuticula C. A fülben leg belől egy bőrötske vagyon, mely fül doljának hívattatik (ACsere: Enc. 157).

első-bőröcske: [praeputium; vorhaut]. Szemermer testenee első bőrötskeiet le mессe (Börn: Préd. 25).

Bőrös: pellitus C. [ledern]. Három párduez bírös hadnagy megy az után (Zrínyi. 166). Párdnezbőrös grófiak magamat itélém (Thaly: VÉ. II.247). Medve bírös kurta koszók s bogzott haja a vállán lóg (Thaly: Adal. II.192).

Bőröz: pelle induco Kr. [mit fellen überziehen].

be-bőröz: pelliculo PPBl. [mit fellen überziehen].

még-bőröz: pelliculo C.

[**Bőröz-ik**]

be-bőrözik: [cicutricem contraho; vernarben]. Egészen bénem bőrözött, tükön fűjő seb (SzD: MVir. 360).

BŐRTÖN (*berten* MA: SB. 233): **1)** praeco Sziksz. carnifex, stentor MA. Vékeseket (sapó, hengér vagy berten: tintinaculus PPBl. Az hóhért vagy az bertent rüt, bővséges, szárközépig lenyult lompos plundrába öltöztette (MA: SB. 233). **2)** [custos carceris; kerkermeister]. Istennek tónlőcz tartói és berteni (Csanaki: Dögh. 18).

BŐRTÜ, BÉRTÜ: [globulus aureus; goldkorn]. Az bírsalmagot ha megasztatód tisztá vízben, igen jó az zómánczot vele felrakni, de kiválképpen bőrtüs műhöz bőrtüt velle rakni (Keck: ÖtvM. 299). Kolosvári Nagy Sámuel az szép lágyan törött zómánczot bírsalma magos vízzel rakta fel, bőrtünek, akár tükrest, akár fejért, akár feketét és egyebet is jó velle felrakni (320).

Bőrtüs: [globulatus; körnig]. Bőrtüs műhöz való pöris (Keck: ÖtvM. 313. 299). Végeztük, hogy az bertös gombot) egy arányúvan csinállyuk (340).

BŐSÖVÉNY: cicutaria PPBl. schierliugkraut PPBl.

BŐTKŐ (*butkó* Adami. *butkós* MA. PP. *bocskos* Forró: Curt. 582. *boczkokkal* Forró: Curt. 38. *boczkós* Cis. Q2. *börke* MA. PP. *butkós* MA. PPB. *butklyben* ÉrsC. 182. *butykó* PPBl. *butykot* GKat: Tjt. 340. GKat: Váts. II.454. *butikos* PPBl. *butkó*

Com: Jan. 33. ACsere: Enc. 225. *butykó* Bal: CsIsk. 167. 243. SzD: MVir. 134. *buzok* Biröm: Préd. 30. *butkos* PPBl: nodus, geniculum C. bulbos, bruceum, tuber MA PPB. [knoten, knorren]. Három butkó: trinodis C. Bőtköként: geniculatum C. MA. PPB. Bőtkőt elbertom: enodo MA PPB. Szizk. butkóje: sutlrago; butkó, iz a fű száron: geniculum PPBl. Ew főyeneck isthóky mondának ghoudolatholának, kyk ereszvényeknek bőtkyben meg zorojatlának (ÉrsC. 182). Sziz butkófi, díszo porcia (Mel: Herb. 183). Salamon pőcheti, sok butko vagon, mint az porczogo anagy díszo pasitnak (BeytheA: FivK. 96). Fili-pendula, serophularia: földi megyoro, hasonlok az leueley az petrílyomhoz, az gyökoren butkók vannak (129). Olly hegyes az elméie, mint a bornak [botnak] a butykóia (Bal: CsIsk. 167). Bot butykóúhoz hasonló (243). Ő az reytekos bőczkókkal hiaba sokaig tusakodvan, monda: (Forró: Curt. 38). Kákkán láttatik az tsomat és butykófi keresni (GKat: Tjt. 340). Ujjai butykókból ki-mozdulnak (GKat: Váts. II.454). A gyékény ká-kából butko nélkül lévén, gyékényeket tsínálnak (Com: Jan. 33). Bibireso és akar mely puffadé, csomó, butkó meg-ruténac (54). A gyűrű, melyeknek boglárban avagy fejcs butkóiban a draga kővec félének (101). Az ívegek tövisses gesztenye butkóval meg-dörgöltetvén (111). A füge ruta levellal, gyalog feyő butkoival és olasz díoval meg-főrettetvén, licarionot tsínálnak belőle (ACsere: Enc. 225). Valamelly oszlop, valamelly búczók vagy támasz vagyon ó ház mellett, a mely a házat tartya és nem enged le-főlni (Birö: Préd. 30). Kezo butykét az óra alá tette (Gvad: Hist. 157).

Bőtketlen: [nodis carens; ohne knoten]. Brotketlen [bőtketlen] jegnye fátöve: sapinus C.

Bőtköcske: nodulus; knötlein, knöplein PPB.

Bőtkős: geniculatus, nodosus C. MA. B ő t k ő s: bulbosus MA. PPB. [knotig, knorrig]. Bőtkős-lábú, nagy bokájú: scaurus; butikos oldal tsontok: costae leviter scapitulatae; boka, láb-boka, boka-tsont, butkős tsontok, melyekkel a régiek kotkáz-tanak: talus PPBl. Mikor igen bőtköcske valkínece az víyai, jó akaro ember (Cis. Q2). Az jobal vastag es bőcskös dorogot ví-sel vala (Forró: Curt. 582). Sem a le-horgot szaruac, sem a görbe szaruac, sem a butkós lábuae nem sántálnac (Com: Jan. 55).

Bőtkösöd-ik: tubero MA. PPB. [knoten bekommen].

BRÉVIÁR: [breviarium]. Lásd az brewyarba, antyfonálba (LányiC. 105). Breuiár anagy szolomas kőny (Helt: Krón. 45). Oktál Boreczk a lújas breuiárral, mert leütök a pülezával (RMK. V.226). Az bibliának nem vala hiro, az breuiárnak nagy sok keuyere, mind az papokat ez eléltette (Thaly: VÉ. I.40).

Bréviáros: [librorum studiosus; bücherfreund]. Kalman, a breuiáros kiraly (Helt: Krón. 45).

BRIGADÉROS: [dux legionis; brigadier]. Ekkoron Var-soleznal vala az taborunk, Vaji László vala az brigadérosunk (Thaly: Adal. II.345).

BRILIÁNT: [gemma radians; brillant]. Előttem a négy sorok, a brilliántok a versben (Gvad: FNöt. XVII. r.).

Briliántiroz: [ornare; schmücken]. Munkája, ha négy sorból állana, ugyan brilliántirozva volna (Gvad: FNöt. XVII. r.).

BRONZA (*berenza* Lipp: Cal. 46. *boronca* LevT. II.112. *burza* Pázm: Kal. 836. Csúzi: Síp. 140. *bronze* Soós: Post. 111): casous Bronsenis; brinsenkiús SI. Az vajat, sajtot és boroncsat megadták (LevT. II.112). Ki hamas fontú brenzével, ki lődős hallal nyomorgattia jobbagyait (Soós: Post. 111). Mikor éheznek, lidgyéc erőssen, hogy teli torkok borza-túróval (Pázm: Kal. 836). A berenzát ha télre akarok tartani, úgy meg ne ériék, föld be és ugy taresad a pinezében (Lipp: Cal. 46). Bronza

tűró porra való pénz is aitam a puskásnak (Radv: Csul. III.25. 66). Ha pusztá nem volna, úgy is az vaját, biondizát oda hoznak (Ráktf: Lev. V.189. Csúzi: Síp. 140).

BŰ (*buc*-látott GKat: Váls. H.955. *bűvát* Pazm: Kal. 613. Hall: Paizs. Elb. 8): moeror, tristitia, dolor MA [kummer, gram]. A bűt valamivel ellátni: *abstrudere tristitiam: el-azáni a sok bűben: dolore *antabescere: valakit nagy bűvában vi gasztalni: *leware alipeni aegritudine: bűvát epedni: *angoribus confici PzBl. Salomon marada nagy bűvát Posonban (ÉrdyC. 399). Kenyeresletes leeg minden cén bűben (PozsC. 23). Vigasztalban ömagat nagy bűben es ezeket enkle ő vtaban (Bom: Ének. 282). Nem től hóu lemi bűben (Dösi: Adag. 348). Derekas bűvát fogja még ennek látni a város (Nyr. XIV. 219). Gyalizatos pírósággal bűvát látod hazugsághoznak (Pázm: Kal. 613). [Az asszonyok] ha meg-sáldítják, hogy meg tsalattattak, tengeri bűben merülnek és tsak nem fel-fortyannak méregokban (Fál: NE. 19). Ruzsát tsak nem eszi bűben kezét lábát (Köny: HRom. 199).

[Közmondások]. Minden bűnek vége böllog halál sekere: *Janua coelorum pia mors finisque malorum PzBl.

Bűs: tristis, moestus MA [kummervoll, grämlich]. A gétrelmekbeli lelec es a bus (anxius) zellet vűvlt te hoziad (BécsiC. 102). Mely örömel tarsyttmal magidath zomorw es bws amya-hoz (ÉrstC. 15). Az pokol torkabol te ki szabudital az en buz (?) lelkomben (Bom: Ének. 181). Szomorú es busoc valíne (Zvon: Post. 1673). Felhaborodtak, mint a bus (teuzer) (Fál: NE. 26). Nem kinszeritem, hogy te tojást maga hordogassa a bus kotló tyukok alá vagy mellyén költse (Fál: NA. 192).

Bűst: contristo, exacerbo MA [betrüben, kränken]. Es ig e meglaltan a nőgöt bűsöitak vala (BécsiC. 87). Mit bűsöitd toabla a mestert (MűncH. 80). No buchieh az vrat web (LevT. 147). Bűsítta, kesergeti az ő erőtelenségce (MA: Scult. 133). Te se bűsies, én sem bűsítlak (Ráktf: Lev. 94). Fogadom, hogy legkisséb imádsággal sem bűsítom az egetek (Fál: NE. 82).

még-bűsit: exaspero, irrito MA [betrüben]. A kos meg bűsítettván, ingerelhetvén, öklödődik (Com: Jan. 43). A feleséghez való nagy szeretet nem engedé, hogy ötet a fia hasznáért megbűsitani (Fál: NE. 112).

Bűsítettás: [contristatio; betrübnis]. Bűsítettásunkat, hánytatásunkat feljedzette (Tof: Zsolt. 289).

Bűsítatlan: [ab angoribus vacuus; kummerfrei]. Nem maradtat bűsítatlan es laboritás nélkül (MA: SB. 399).

Bűskod-ik, busakod-ik (*busskodie* Kár: 2Könyv. 7): tristor, moeror, luger. Kr. [betrübt, traurig sein]. Elméjében bűskodni: angí *animo PzBl. Napról napra nő es nevekődie es buskodie az en lelken (NádC. 434). Mykoron buskodie nek, neký yelenek wrwik Jesus (ÉrdyC. 82. 674). Wswla azzony atya ez kowetsegh halwan, ygon kezdce buskodiya (ÉrstC. 579). Miert en lelken meg alaztat magadot es buskodie en bennem (Szék: Zsolt. 12). Buskodieam színeklen (Bom: Préd. 278). Az istennec nepenek papia Babylónban nyughatatlankodie es bussakodie (Kár: 2Könyv. 7). Miert buskodie én bennem én lelken (MA: Bibl. 1498). Péter penig azért buskoddott es keserwesen sít (MHeg: Töszl. 60). Fianak el menotelén buskodyán (Hall: Hllist. II.24). Az erdinek sötét árnyékában buskódik Pánnus (Gyöngy: KJ. 74.79). Tsak azon buskódik, hogy a mostani három fém forgó médi nak egyzer s mind nem tehet eleget (Fál: NU. 258). A szomorakkal te is buskodyál, a vigákkal te is mosolygó ortzát mutass, a színt színdhez szabván (Fál: UE. 405).

Bűskodás: [moeror; kummer]. Hogy battyával buskodik nélkül memmo szomben (Megy: SzArórnó. 109).

Buslakod-ik: [moeror, luger; betrübt, traurig sein]. Reám ne haragudyal és ne buslakodyal (Huszi: Aen. 28). Nem sűtikle fejeket, mint a szomorodott és gondba esett buslakodik (Pázm: Préd. 14). Bűslakodik maga büntődésin vagy egyebek feshettségén (799). Ő buslakodhatik, veszekedhetik magában a bűnokrül, mükedeltéte megeselekedé az (MHeg: Töszl. 179). Maza sugolyában buslakodik, fűja mérgöt (Fál: BE. 581).

Bűslakodás: [moeror, tristitia; betrübnis, kummerms]. Nyughatatlan buslakodást éreznek a fősvévség gyakorlásában (Pázm: Préd. 626). Nagy buslakodással, szorgalmatossággal keresic azt, hogy mit egyene (MA: Scult. 885). Imét vagon szive egy kis fűjülésban, nem tágit másképpen a bűslakodásban (Gyöngy: KJ. 44). Az isteni tulajdonságának ismérieti fűi bizodalmat görjeszt minélünk minden haszontalan gondok es buslakodások ellen (Bél: Comp. 4).

Bűsod-ik: [moeror; betrübt sein]. Az földön nyavalgunc, busodunc (MA: Scult. 1041).

Bűsodalom, busadalom: [moeror; betrübnis]. Busadalom nélkül nem megyen el mellőle (Nyr. X.120). Akarván az bánatot szivekből ki vetni, vagy ha az nem lehetne is, csak meg könyvebűteni busadalomokat (Zvon: Post. 1674). Az vitéző népnek fizetelenségek miatt nem keves bűsodalman vagon (Thurzó: Lev. III.304).

Bűsolog (*bussulog* Helt: Zsolt. 69. *bussulog* Sziks.): gemo, moeror, tristor MA [betrübt, traurig sein]. Az jambor clazur nagyon busologh vala (ÉrdyC. 307). Az fogoly [madar] magaba igen busolog vala (Pesti: Fab. 63). Busolog es hániodie á nep Daud ki fűzen (Mel: Sám. 103. Zvon: Post. 1676). Miért bűsologsz bennem én lelken (MA: Bibl. 1498). Vonyodgyek csak valamennyé toab az vecsernye, ottan mindgyarast nyughatatlankodie es magokban busolognak (Lép: P'ük. III.112). A jámborság nem busolog valami rekeszen lakat alatt (Fál: NU. 399).

Bűsolgás: [moeror; kummerms]. Hadel a bussulgást (Helt: Zsolt. 69). El neme Israel kiránya az ű hazoza nagy haborodott színel es nagy bussolgással (Mel: Sám. 352).

Bűsong: gemo, moeror, tristor MA [betrübt, traurig sein]. Busong, ordít, iajgat (Bom: Préd. 573). Mikor kísértethen busong-ne bűneine miatt, ottan az szent lélekneec ihléséből támad vigasságos gondolát (MA: Scult. 573). Az sember, ha egy darab könyerre szorul, busong (Pös: Igazs. 708). Negj es busongj, sőt ugyan sírás-meg az te nyavalgásigodot (MHeg: Töszl. II.192). Rettegetessen busongo szegény lélek (Megy: 6Jaj. II.38).

Bűsongás: moeror, gemitus MA [betrübnis]. Ez világi kín, busongas (Bom: KTud. IV.51).

Bűsul (*bussult* Helt: ÚT. Gg6. *bussultatnek* Apoc. 61): exacerbo MA [trauern]. Ne bűsulj: noli te *amocorare: valami bűsülni: *ingomiscere in aliqua re: inkább bűsul a matérián, mint a ki mondásin: orator de re magis, quam de verbis *labhorans PzBl. Zeginek imadsaga mikor buzottalak: anxius fuerit (AporC. 61). Kikre bussult vala megyen esztendeig (Helt: ÚT. Gg6). Meg bochason k. hog ilien parasztul irok, merth látia isten igen busvltomba irom (LevT. 1235). Semmit ne busulj, hanem nagy esbűndességgel es alázatossággal írj nekí (LevT. 1476). Bűsul és keserodott szível léssen minden földben (Pázm: Préd. 241). Bűsulam, hogy leveledet nem láthattam (Ráktf: Lev. 88). Mit bűsulsz kesyeres, midőn semmid niesen (Thaly: Adal. 1227).

el-busul: [contristor; betrübt werden]. Egy nagy pwtaban reayok esthwelődök es el teeweztek az yaart wtat, mykoron myndnyuán el busvltamuk volna rayta, kezdceenek az vitez legeonyok teetowa fwtosny (ÉrdyC. 666). Leg ottan hogy érte ezászár, el busulla, hogy a kiraly busosiba volna (Helt: Cinc. 86). Ezen Daud szertelen el busula (Abig. 3).

föl-büsul: [commoveor; sich erhitzen]. Az ő haragja igen felbúsula (MA: Bibl. I.253).

még-büsul: commoveor, exacerbor SI. [sich betrüben]. Le-esez orcaimul a földre és megbusola ölékbe (BécsiC. 40). Hög-est hulla ez ziz, igón meg zögön es igón meg busula (GuaryC. 53). Es meg busolatot en beunem es izletem (AporC. 114). Enis meg busulan tū elemetec jároc (Helt: Bibl. I. MMm). Ehseg mia igen meg busultanac (Göres: Mátý. 53). Az koronát urak hogy helyén nem lelek, igen megbusolának (RMK. IV.28). Igen megbusul még a miatt kegyelmet (Nyr. X.121). Ellemetec jároc megbüsült haragomban (MA: Bibl. I.115). Csak kegyel-med meg ne büsuljon miatta (RákGy: Lev. 21). Meg-busult indulival nem bírható Mátyás (Matkó: BCsák. 25).

[Közmondások]. Kiczin a handgya, de meg tud azért bussúlni (Helt: Mes. 36).

mégbusulás: [exacerbatio; betrübni]. Mivneyek el ő kyna balalan walo meg busulasarthe (PozsC. 26).

Büsulás: furor, moeror MA. [zorn, kummer]. Büsulásnak hitelenségében boszszút akarunk állani ellenségünkön (Pázm: Préd. 26). Siuánt gyalázatos busulásokkal ez világból ki végeze (Pázm: Kal. 44). Büsulásoc kegyetlen volt (MA: Bibl. I.10). Ezen, az mint látom, nincs anny órómem mint a mennyi búsa-láson (RákGy: Lev. 51). Nem vagyok szinte füres az büsulástól (282). Nem kell busulással lelkünket szorongatnunk (Jlly: Préd. I.121).

Büsulkod-ik: moerori indulgeo Kr. [sich dem kummer hingeben]. Óh édes pájtáson, hogy ne busulkodnék (Thaly: VE. I.218). Az otthon busulkozó leány kinn kőszál gondolival (Fal: NA. 203).

BÜB: 1) gibbus, tuber MA. hücker, buckol PPB 2) cirrus avium, crista, vitta turrata mulierum SI. [strauss, schopf]. A kakasnak bubja, tarája vagyon (Com: Orb. 41). Egy gyöngyfel gazs-dagon füszöt mastani forma bub (Nyr. XVII.520). Mikor kellessék a bubok vitorlyáit napkelet s mikor nap-nyugot felé ereszteni (Fal: NA. 127). Izzasztó gond vagyon előtte, tudni illik a bub. Vajki-nelhez munka a bubot okossan fel tenni. Tiszser-is meg járja szemével valamennyi bubok vannak az egész szobában (142). A leg újabb módi formára már le főzött és íel szár-nyazott bubokat válogat (143). De ő majd tsipkét hoz asszo-nyink búbjára, drága árt fog vetni tsetes portékára (Órczy: KöltSz. 186).

szar-búb: upupa epops MA. [wiedehopf].

Bübi: ad cristam pertinens Kr. [schopfig]. A tornyozott bajak és bizonyos bubí készülétek tilalmasok (Fal: NA. 127).

Bübos: turbineus, turbinausf. MA. [schopfig]. Guggos, búbos, tarituppos idegen forma ölhözet (MA: SB. 217). Tudon-tudnyuk, hogy ez a patyolatos és búbos-rend nem írtozik a dítsérettől (Fal: NE. 19). Redös és bokrétiás, búbos és kalapos (Fal: Vers. 905).

BUBORÉK (*buborec*? Mel: Sz.Ján. 44. *buburék* Mad: Evang. 82). *buboric* C. *buborék* Kár: Hal. D. *buborék* TKis: Pan. 2). *bulla* C. MA. wasserblase PPB. Viz buborék, gomb, függő-petsét: bulla PPB. Hát ne fuualkogytac fel ty vrac, fejedel-mek, mert boberec atti eletetec es csak amieec (Mel: Sz.Ján. 444). Az vizen való buborék (Kár: Bibl. I.526). Hasonlítottak az embert az vizen való buborekhoz (Kár: Hal. D.) Az ember olyan mint az vizen való buborék (Decsi: Adag. 103). Buborék, mely meg-fakad vagy el-oszol (Mad: Evang. 821). A bu-borék lézen a tseppenő tsőftől (Com: Jan. 14). A minden napi misészó kenyér buborék, mellyen kereszt vagyon (Szótv: Titk.J. 113). Az tájték lézen buborekká (Teleki: Flél. 5).

Buborékol: bullo PPB. [blasen werfen]. Gyönyörűségekben buborékolni: *pernadere delicis PPB. Borban buborékolók

(ExPrinc. 199). Kik e világi gyönyörűségekben buborékolván a menyországot megvetik (Ker: Préd. 433). Szüntelenül az bor-ban buborekolnak (DBon: Részegs. 72). Bümben buborekolók (FáyF: MSz. 175). Világi gyönyörűségben buborékol ember (Bék: Lúmp. 14). A bálvány képekben buborékoló pápisták nem az istennek nemeze közül valók (VárM: Sziv. 255). Istentelen-ségben bugyborékolált torkig (TKis: Pan. 2).

Buborékolás: [bullitio; das sprudeln]. Utalatos borban-való buborekolásokkal követik az sárban vartyogo bekákat (DBon: Részegs. 20). Has-hízaló állapot, minden jókban való buborékolás (Pós: Igazs. 576). Csak az keresztýén vérben való buborékolásban gyönyörködnék (MonTME. V.206).

Buborékos: bullatus, bullosus MA. [sprudelnd].

BUBULICKSA: cicutaria PPB. schierlingkraut PPB. Az mezon termő zöld sül fü tönénc soc buboliskoi (?) valnac (Mel: Herb. 11).

BÜC (*buz*: ACsere: Enc. 142): femur, inguen, femen: hüfte, scham PPB. Tzomb, antiq. bútz PPB. A láb tsom-buz-boj, szárból és láb fejből áll (ACsere: Enc. 142). [Vö. **COMB**]

BÜCSÜ (*bucho* MA. Born: Préd. 412. *buzsa* MA: Tan. Előb. 45. *bolzu* EhrC. 39. 83. 145. Born: Préd. 310. *bolzu* Valk: Gen. 18. *buczó* Göres: Mátý. 15. *buczo* RMNy. III.82. *bulcho* CornC. 104. *buczu* VürgC. 72. WeszprC. 110. *bulosu* Pázm: Kal. 805). 1) licentia EhrC. 39. [erlaubnis] Bútsót adni, elküldeni: amandare MedLat. 42. Ez vrnak bolczoval licentia helyett foglalnac menuec zent Ferenczert (EhrC. 39). Adol-foguan myndenyk erewmesben kernala bolczot (licentia) ala-myznaert (83). Sonha az barátoktól el nem menenek, nyglen zent Ferencz boczot dicentiam) nekyk nem ada (145). Ne harag-gygyek nags. ha en az jobbagyath buch venen el bochtam (LevT. I.286). Kevés búmnek tartják amaz sain szolgálókkal vacsora után hóppozetni, jó idején búcsut adván az inasoknak (Matkó: BCsák. 105). 2) [dissensus, abitus; abschied]. Zent Ferencz akyraltul búczat vevn (VürgC. 39). Bulehot venen elmen (CormC. 104). Bwezv vewen nag' eremmel tereenek ew országokban (ÉrdýC. 122). V tőlök féyenked buent vón, es zörze oztan magat az halálhoz (KazC. 25). Buchurti veeue menne eel (RMNy. II.125). Czendességben vötte vegsö boczojót (MA: Scult. 141). E világtól búlesit kel venem (Mad: BHal. 246). Csak kell immár búcsút vennem, mert nincsen immár késéssem (Thaly: Adal. I.268). Tehozzad is mostan végbúcsúmat nyújtom (II.430). Hosszú bútsut adott s vett a vöröstül (Fal: NU. 293). 3) indulgentia MA. [abläss]. Buén, kit mondone bústól való oldoztatnac (GuaryC. 34). Vr Innocencius papa neg-d engedöt neg zaz napi búcsut (NagyszC. 391). Erey vagyon anya zent egyháznak kenccheenek az az bulchwyauak oztogatasara (ÉrdýC. 366). Kezde bulchwt keerny (513). Ez ymaczagban vagyon három zaag nyw bulchw (ThewrC. 83). Lón, hogy a papa az ő bulczniával sok keresztýén feiedelmeket fel lezes-tene (Helt: Krón. 52). Buczót ráyoc marockal hánya (Göres: Mátý. 15). 4) consecratio, encaenia, benedictio MA. [peregrinatio sacra; kirremesse, kirchfest, wallfahrt]. Jodította az népet és elhitette az Romába Lorentumba való szaradokjárástul és boczura menésről (MA: Scult. 957). Romában talpallanak más nagy sokan búts-júmi (GKat: Vált. II.55). Búcsú jámi mentek (Toln: Vigaszt. 224). [Vö. **BOCSÁT**].

[Szólások]. Talám meg birt az pápistáknak szent búcsu ja (Thaly: Adal. I.39). Kegyelmes asszonyom en búcsúmat veszőm, kérlek ne bánjad (RMK. III. 179). Megúntam azon ulvari állapotot, s egy jó reggel a *kegyetlöl* vevék búcsút s eljövök haza (1759. Hazánk. I.138).

kérésztés-búcsú: [indulgentia militibus cruciatis promul-gata; der den kreuzfahrern verkündigte abläss] Keresztés búczukat adott ki a papa (Helt: Krón. 44).

vég-bücsü: [bücsesus; abschied]

[Szólások] Vég bütsüt v. v. e t a f a k é p t ű l (Fal: Ének. 38). Vég-bücsüt venni (Horv: Mór. 17)

Bücsüs: **1)** indulgentiarius MA [ablass-] Nagh büchus ynuehag eez, mert wazyon három ezer ezthendeogh valo buchaya (BoszC. 19) Wgy olvastatlyk az egy buehweis ynuehagban (ÉrdyC. 192-197). Melly igen szentséges és bücsös helyly ez (Helt: Mos. 308). Bücsüs erdeket es kerteket plantalunac minden magas halnokon (Mel: Sám. 133) Az gonosz aszsony-állatoc szünee es fonnac az erdő híro bücsus bahunnac kiezin kamorác formáin satorkakát (Bom: Préd. 677) Boltsos helyekre a szent írabhoz a compstellaba (Bom: Ének. 387) Bücsüs templomoc (Zvon: Post. II.292) Bücsüs ünnepe tartás (Horv: MulF. 17. 281) **2)** peregrinator religiosus; wallfahrer. Isten az lelek meókat, bücsüsökat meg bünteti (Mel: Szám. 181)

Bücsüz-ik: valedio K. [sich verabschieden] Bütsüzö vendégesség; coena *vintica PpBl. Kyknek ey sokassagok azkonon gonozot bucluztatot (MargL. 84) Ez szonon helyon, kik most rendet iltek, tüleket bücsuzo szavut meg éresetek (Balos: Tem. D). Zríni holt szolgáit bucluzék (Zrínyi. 148). Örkökn bucluzom tetőbd (92). Jé Lasonczy János, ki veled álló valék, mostan tüled vagyok illy bücsüzö (Thaly: Adal. 179). Ez az aszsonyság tul hatta már élével a 40 esztendőt és az eő szépsége bütsüzőfőben vala (Fal: NA. 159)

[Szólások] Bütsü vöten elemeni valakitől; a kapu-fától bütsüzözni (SzD: MVir. 306)

el-bücsuzik: valedio MA [discedo; sich verabschieden]. Az ő zereimes zeit amiatül el buczot (WeszpC. 113). Zeit Lazo kyyal el bucluzweek az magyary wraktul (ÉrdyC. 101b). El bucluzwom vala, hog en el be megyek földemben (LevT. 1137) Parandol the nags emekem, hogh az Fodor Áberth el bucluzott jobbagyat megherezenym nekü (286). Kivetek elbucuzának nagy tisztességgel (RMK. 16). Elbucuzo predkatzo (MA: Scult. 642).

elbücsüzás: [valeditio; abschied]. O keserűségős el valas, o siralmas el bucluzas (WeszpC. 13) El bucsuzás (Mogy: Zsñ. III.29)

ki-bücsüzik: [discedo; sich verabschieden]. A kinek egyszer lába alá hullott feje, vagy a magason ki bücsüzött lelke, talpára nem állhat (Fal: NE. 32)

Bücsüzás: valeditio Kr. [abschied]. (Christus) buczozas, áldása es el menese (Bom: Préd. Jegyz. 329)

[Bücsüztat]

el-bücsüztat: [dimitto; verabschieden]. El bucluztatvan, el hagyak az embert (DomC. 60)

[ki-bücsüztat]

el-kibücsüztat: [expello; vertreiben]. Oh átkozott vak szerenese! Ártatlan övezségről alá taszítál, anyámmal országomból el-kibücsüztátál (RMK. III. 69)

BUDBOKA: [papa epops; wiederhoff]. Bagoly, kánya es ana budboka, pütceneer (Mel: Szám. 132)

BUFA: **1)** [buca] backen Adami **2)** buccosus MA Pp [ausbüekig] **3)** [mamms; ingens; ungeheuer; übergross] Mondhatatlan híres nektek törököt esplálatos az ti buta kortyotok (RMK. IV.239) Nagy hórú borgas, buta pláistensval szemben menni merne (OKut: Valt. I. 325) Olyan ottombák es buták lesznek, mint ha az ő agyokveleje szurakkal ütötett volna be (Bom: Részegs. 86) Erős büfa lovak mindhárom (MonOkm. XXIII.39) Vö **POFA**

Büfál, büfol: buccas verbero MA. [ohrfeigen]. Csak vak-ereséggel kel a mi jesuitánkat büfolni (Czegl: Japh. 175). Notok légius inasoc, büfallyátoc meg az ökrö Bonasust (Pös: Választ. 129)

BUFFO: [bufo; kröte]. Egh onoc büffo zökellie vala ki az azzonnac züából (GuryC. 41). Az büffoc, kik ki zögödtoc vala az azzonnac züából (47). Len ez gonasba, hog mindön bünce meg jelöntesere egh onoc büffo zököllic vala ki az azzonnac züából (47). Az zörüü onoc büffoc, kik ki zögödtoc vala az azzonnac züából, mindönac masod magatul az azzonnac züába be menec (47). Ket zörüü büffo az ő ket zömein illec (48)

1. BÜG (sug-büg) (RMK. III.193): **1)** [gemo; girren]. A galamb csak büg és nyugódik (Vajda: Kriszt. 170). **2)** subo **SI** rammeln wie die schwein nach dem eber Adami

süg-büg: [sibi invicem insurrare; zusammenflütern]. Ök ott alattombá sügnak bögnak vala, hog böles vezérjük nines, azt ordyák vala (RMK. III.193) Sügnübügni kezdé az káplány esiszünnac (RMK. V.181) Az isteni szolgálat alatt egymásnak sügnak, bügnak (Tof: Zsolt. 797). Kigyó-követ fúni, mások ellen sügnübügni (SzD: MVir. 15)

Bügás: [gemüts; das girren]. Mindenkor azon egytorma bügas hallatik tőle, valamint hog a földi kukuk is mindenkor egy formán szól (Misk: VKert. 559). Csözi: Tromb. 321)

Bügat: bufo MA schreien wie ein rohrdommel PpB. Adami

Bügdogái: [susurro; wispern]. Itt látunk penitencia tartással bügdögölő magános gerliczeket (Csözi: Sjp. 317)

2. BÜG: [oculamentum C. MA. [vogelhaus]

galamb-büg: columbarium, peristereon C. *cellulae columbarum, opa PpBl. [taubenschlag]. Az hely, az hol a galambok neveltetnek, galamb háznak, galambosnak és galambügynak hívattatik (Com: Jan. 37)

BUGA: **1)** galla C PpBl. [gallapfel]. (Beythe: Nom. 5). A makkostu, tölgy-fá, és tser-fa bugát és makkot hoz (Com: Jan. 24). **2)** [tegumen, testu; schale]. Ez a hüdforma madár mint valami gyümölcs, dió vagy gesztenye az bugájában, úgy terem, melly mikor megérk, a bugája ki-hasad és a madár-fé belé kiesik (Misk: VKert. 414) (A selyem-eresztő bogár) néha két nap az ő gömbölyöz bugáját egészen megszövi s elvégezi (676)

fenyő-buga: [conus abiegus] tannzapfen Com: Orb. 29. Fenyő buga, kinek széki, béli vagon (Com: Jan. 24)

szém-bugája: [bulbus oculi; augapfel]. Vér jöve az szemé bugájából (Nyr. XIV. 463)

BUGGYAN, BUGGYAN-IK: bullo, ebullo MA. [plötzlich herausströmen]. A te tanításod szinte ebből a forrásból buggyant (Fal: NE. 26) Ha valamely inasnak ajakáról buggyanik valami szótok, a komornik dupla káromkodással felel rá olly nyersen, ugy pattantva, mintha taratzkából lőné (Fal: NE. 299). Némely embereknak szájközü tsuk az buggyanik hogy: nem (Fal: FE. 492) Buggyannak ajakáról a szótök (SzD: MVir. 498)

[Szólások] Nem mindenkor buggyan, mihent járallik pattantyúja (SzD: MVir. 20)

ki-buggyan: ebullo MA [herausprudeln]

Bugyog: scaturio, strepo MA [sprudeln]. Bugyoghatlan hordó: oreo C. Oktatoszik az kővezet a tűzhez, hadü bugyogjon magában (RakF: Lev. IV.539)

ki-bugyog: [ebullio; herausprudeln]. A vér vgyan ki büdiog vala a száiból (Helt: Haló. 275). Kü bugyognak az kereszt-

segnek vizey (Zöly: Elm 78). A föld alatt lévő nedves erekből ki-buzgó avagy bugyogó kút-fejek felszökdtésének (Com: Jan. 12).

Bugyogó: 1) tumens, turgens, tumidus, turgidus PPB. [schwellend, weit]. **2)** braccæ, caligæ Com: Jan 99 [plüderhosen]. Férfini öltözet: a deréé szorító kötös, bugyogó; plüder; lomp, avagy nadrág; salavári (Com: Jan 99). Kománnak dolmányja, mentéje, ha bugyogója német is (TörtT. XV. 98).

Bugyogós: 1) turbinatus, protuberatus, capitatus, bulbosus, bulbineus MA. [mit einer schauze versehen]. Ura otthon létekor az ágyat őrzi, bugyogós korszóját párnában röjti (Thaly: VÉ. II. 52. 54). Vétüünk talakat és bugyogós korszókat (MonTME. I. 283). Bort innál a bugyogós korszóbol (Dial. 31). **2)** tumens, turgens, tumidus, turgidus PPB [laxus, amplus; schwellend, weit]. Kuklyála, fekete béh ruhában, barát ruhába, bugyogós kötösbe öltözött dermiser, barátoc, hayas ördögök (Mel: Sám. 465). A dolmányiak ki kellett bugyogósan látszani (Betld: Élet. 286). **3)** [brochus, guttus; enghalsiger krug]. Nem a bugyogósból merítük bülesességét (Kisv: Adag. 180).

Bugyogtat: mergo, submergo MA. [tauchen].

BUHUGAT: cucubo C. [heulen].

[BUJ]

föl-buj: [pervenor, inquiror; aufspüren]. Fel-bújtam miatta az egész várost: urbem totam *pervenatus sum PPB. A Luther gyülekezet erejének föl-bújta vala minden bokrait (Veresm: Lev. 225) [Vö. Bolygat].

mög-buj: [indago, investigo; aufspüren]. Megbujnac minden szegleteket (MA: Tan. 9).

Bujt: [impello, excito; antreiben, aufreizen]. Szomszédaszonyait, czimborás pajtásit ellenem bujtja (Thaly: VÉ. II. 291).

[Bujtat]

réá-bujtat: [permovere; bewegen]. Az generalis congregatio lesz-e, nem-e, isten tudja; az generalis Bottyani uramat kelene réá bujtatni, hogy ő publicatatiá (TörtT. XV. 47).

BÚJ-İK, BÚV-İK (*buval, buvsz, buv* GKat: Titk. 1109): se abd-re PPB. [se recipere, abscondere; sich begeben sich verbergen]. Félre való házba bujt: in *abditam aedium partem secessit PPB. Az twniskék kvázibe bnti (VirgC. 31). E boldog bnyós hatul kerüle, es az zek ala buec (NagySzC. 146). Es legottan ördög bueek beleie (VeszprC. 49). Ördög búneek ő beleh (DehrC. 6). Az ördög bueec az ő lonaba (Törc. 111). Az kysded gyermek annyaboz fvtameek es palasttya alaa buweek (ÉrdyC. 426). Az *azzony emberben ewredg buweek (ÉrsC. 431). Ördög buék tudasba (Sylv: ÚJT. I. 118). Nem buvom, nem rőtöztem valami szegletebe (MA: Scult. 1029). Kigyóban buvt ördög (GKat: Titk. 358). Siüri berek, még síncs anyyi levele, mint a mennyi lompos labancz bujt bele (Thaly: Adal. II. 184).

[Szólások]. Könyvekbe bújni: *abdere se in bibliothecam PPB. Az zent atáknak könyveket bujítatok, zaklattátok (Bal: CsIsk. 399).

által-bujik: transrepo Kr. [durchschlüpfen]. A sophisták ezzel a distinctioval akarnak a résen által bujni (Pös: Választ. 165). A nagy hal nagy lyukat szakaszt a hálón, hogy a kicsinyek által-bujhassanak rajta (Thaly: Adal. I. 83).

be-bujik, bele-bujik: irrepo MA. [hineinkriechen, hineinschleichen]. (Az ördök) megh az kőróztienök közöles sokakba be buik es öketh götri (Titk. 154). Be buéc a vízbe (Helt: Krón. 36). Bebuánc a kementzbe (Helt: Mes. 304). Egy matska eszébe véúé, hogy egy házban soe egerec volnának. Bebuéc ez okáért alba a házba es sokat foz a meg az egerökben (383).

Az ördögök inkább helyebb buik (Ker: Préd. 281). Béléjek buik az emberekben az ördög (Sámb: 3Fel. 152). Belé nem buszsz (SzBodó: Kalm 7). Az aszszony belé buvik egynehány végmateriaikba (Fal: NA. 143).

el-bujik: delitoe, delitoseo, se abscondere MA [sich verbergen]. A vízben elbuívom: inurino C. Haromzer el buim ah vízben meg keresztöle úmón magat (DehrC. 10). Elbuic a puskás (Helt: Mes. 131). A nap öfö senki el nem buhatik (Mel: Szám. 50). Az vad rétze ha el buic az vízbe es ropes, szélet igyeze (Cs. G3). El rejtezenek, lapangjanak avagy el bujanak (Com: Jan. 10). Egy inglen, lábválóban s hajalon fível elbújt s elszaladt (Gér: KarCs. IV. 503). Pépó pedig túlk kertben elbújt vala (Thaly: Adal. II. 424). Bujom-el a tanás az ily beszédekkel (Könyi: HRom. 105).

elbujás: [occultatio sui]. Az első próbám elbujásom legyen (Zrinyi. 195).

ki-bujik: [irrepro, se evolvere; herauskriechen, sich herauswinden]. A vízből ki-bútt: *emersit e flumine; kis gyermekek nyavalyájok, eb agja, melyben eleven, szőr forma állatotskák bújnak ki tettekből a porusokon: comedones PPB. Kibunac az halac az haloból (Kules: Evang. 409). Vajha hójából, mint a kizyó, ki-bújhatna (Gyógy: KJ. 17). A hernyók imitt amott a szaglyóban bé-vonnyák magokat, hogy kikeletre ki-bújhasanak (Lipp: PKert. II. 35). A keresztvényésekből kibúváln, törökökké lettek (MonDrök. VIII. 191). Reggel ki-bujnak a pmba pelyhek közül (Fal: NE. 34).

lő-bujik: [se abdere; sich verstecken]. Meg feelelmöt es le bvt vala az hayóban mynd az eghez eeyel (ÉrdyC. 593).

mög-buj: [obrepo, opprimo; beschleichen, überrauschen]. A szekér alól buúac meg es leporitac (Helt: Krón. 70). Megbujuk mi lopva az török táborát (Zrinyi: ASyr. 165). Leg jób' általom azokra nézve, a kik meg akarják bujni szívünket, hogy bezárjuk ajtaját és félre tegyük kulcsát (Fal: UE. III. 148).

őszve-bujik: [clandestina conventicula habeo; heimliche zusammenkünfte halten]. Ő magoc az ő őszve luit gyülesekben isten szerint való almoksagac nevezec (ÉszT: IgAny. 97).

Buál, buvál: [erro, circumvagor; herumirren]. Helenkenth sem lelyek, futosonki, buvalonk myuth a nyvlak (VeszprC. 143). Búválnk bokorról bokorra, pusztákból nagy erdő pusztákba (RMK. II. 73. Born: Ének. 200).

Buár, bujár, buvár: 1) cybister C. urinator Major: Szót. 503. homo marinus IP. taucher Com: Orb. 177. Búár, vízbe búvó, bukó: urinator PPB. (Helt: Krón. 36). Gyakran jó úszókat látni, buárokat, kis vizekben meg-halni (Liszti: Márs. 83). Buvárt küldének a vízben (Tam: Szents. 111). **2)** mergus C. [taucher]. Szártsa, bujár, vad-rétze: fulica, mergus, que-queda (Com: Jan. 36). A buár tavaszra kelve a tenger mellett az élő fákon szokott fészket rakni (Misk: VKert. 442).

Búvárkod-ik: urino PPB. [tauchen].

Bujás, búvás: abscondio, occultatio, latitatio SI. [das sich versteckt halten]. Ördögnecc beleiec buiasa (Born: Préd. 16). Kelle a friss palota, a bokor, erdő búvás (Megy: 6Jaj. II. 12). Hitetlen hon láttad az én bujásomat? (Zrinyi. II. 72. 194).

Bujdácso! [latito; heimlich herumirren]. Azt feleli a tylosbol buidacziolo Kalauzunk (Zvon: PázmP. 234).

Bujdász: ∞ Pazman liukokban buidaz (Zvon: PázmP. 292).

Bujdogál: ∞ Csak azon régi láthatatlan ecclesiában buidokálsz (Sámb: Isp. 52).

Bujdok-ik: ∞ David el reitezett es budokic (Mel: Sám. 56). Altal ne meny amaz reitec helien, mert a synsot ott leselkedne es budoknac (386). A gyermek apja ölébe bujdokván

külrani kezdett (Pázm: Préd. 206). Mászra bujdokva oda (MA: Scult. 1920). Az isten előtt bujdoknia és rejt-zódnie kezd (GKat: Váls. II 124). Saul szemben-szállván a phülistenek-nal háreznai veli vala, a nép azonban bujdokkie valt (Mgy: 34j II 89). Rejtékben bujdokik (Gf: Gföt. 12). Az kő esső előtt helyben bujdokának (Huszt: Aen. 29). Ellene feltámadt erdőben bujdokló hitván, rozsz olásúg (Thaly: Adal. II. 4).

Bujdokli-ik: erro, látito, merzor MA [heimlich herumirren]. Nyháin vagyon bujdokló hamissága (Bál: Csik. 198). Bujdoklott, még pedig a pusztaban (Matkó: BCSik. 97). A jümborsúg nem bujdoklik sírú küldö (Fál: NU. 300).

Bujdoklás: [latitatio; das herumirren]. Töb isten-féle nagy emberek sok bujdoklással kerültek, hogy a püspökségre ne emelhesenek (Pázm: Préd. 1192). Ugoosába s Beregbe is nagy bujdoklással laknak az nemesek (Gér: KärCs. IV 590).

Bujdokoltat: [ferreumerrare facio; herumirren lassen]. Az ecclesiának némely tagját ne bujdokoltatná az ördög (Hlyet: BCSomp. 47).

Bujdos-ik: erro, oberro, inerro, vagor, divagor, peregrinor C. [heimlich herumwandern, herumirren]. Hába ide s tova budoson: supervagor C. ide s tova bujdosi: line et illic ferrare; hátán háza, házáján kívül bujdosik: eriat *vagus et exul (PFB). Sok barátok elmében es testben budoson fél fímal-kodnak (FliC. 113, 114). Ne akaryatok teotova bujdosi: horóC. 853, 559. Yde ez földre budosam az fene tórvkák elvt (Konj: SzPál. 4). Szeg zeken fvtóthi nepok vachnak, kjbvomb kjbvomb varasokból yde bujdostának (RMNy. II 192). Erdőre likból likba bujdosol a dőghalál előtt (Mél: Sám. 117). Csak bujdosunk, egy helyből más helyre horozóskodunk (Thaly: Adal. II 62).

[Szólások]. Bujdos-ik ide s tova mint az éget lábát eb (Deesi: Adag. 186).

alatta-bujdosik: suberro C.

be-bujdosik: immigro Kr. [einwandern]. Szállásokat bé bujdosián nagy szorgalmatossággal keresé (Zyon: Post. 1262).

égyütt-bujdosik: coerro C.

el-bujdosik: peragro, pererro, pervagor C. aberro, abscedo MA [herumwandern, auswandern]. Mykonon naeze földre el budosant volna es kettőzetnek az vt, látunk irást ott (BodC. 12). Ha ellenségnök berrna el-bujdosott és reá találunk, vissza vigyük (Pázm: Préd. 121). Egynek teleknek) gazdájá elbujdosott (Gér: KärCs. IV. 289).

olbujdosás: peragratio C. [das herumwandern]. El budosasián mind az ézar smind az ő vduana igen bankodnak vala (DebrC. 162).

ki-bujdosik: evagor C. [auswandern, ausziehen]. Az isten meg hazya emekem, hogy hazából ki bujdosián (Helt: Bibl. I, 4). Az esztelen juhotska ki-bujdosott a pásztori gondviselés alól (Pázm: Préd. 763). Hazából ottan hamar kibudostam (MA: Scult. 3). Házából ki bujdoso (Com: Jan. 100).

köröskörnyül-bujdosik: circumerro C. [herumirren].

még-bujdos: [pererro; durchstreifen]. Az elstromnak minden helyeyt meg budosam, monda (DomC. 52).

Bujdosás: error, vagatio, peregrinatio C. erratio MA [das herumirren]. Tnyasagomat bizonyítottan emenek bujdosiással (VirgC. 10). Bujdosásra, idegen földre járni bujdokoron vá gyóde (Cs. I, 4). Hádlókra kurály ügyekezende és ő bujdosi-sokra szüdelköznöe (Valk: Gou. 18). Együne ita ita is mi nekőne nagy bujdosiára (Bom: Ének. 129, 130). Mind emyi változások, emyi bujdosiások között nem zügelődtek (Pázm: Préd. 171). Hany az te életedre esztendeje? Az én bujdosiámat esztendei

száz és Lam utz esztendők (MA: Bibl. 145). Bujdosásnak szö-vevényes pusztaja (Czepl: Enoch. IV 10). Inmár tízesztendők elfolydóghak, hogy kenyerét eszem én a bujdosiának (Thaly: Adal. II 66).

Bujdosó: 1) vagus, vagus, vagabundus, pervagus, multi-vagus, amovagus, eremus, extorís C. [herumirrend, herum-schweifend]. Halottas helyeken bujdoso lelkek, ill ortza: larva (PFB). Ne kellessék ty berrne-tek bujdoso zem, ne zabolatlan nyelv (ComC. 281). Oh mely bujdoso lezei az én lelkem (Ér-C. 302). Az legy alhatatlan es bujdoso (Pesti: Fab. 21b). Saturnus bujdoso es latratulo (Klécs. 1542. D5). Bujdosó, esvargó pásztoroc (Com: Jan. 77). 2) erro, peregrinus, peregrinator C. [wanderer, verbannter]. Elmeti éket én vram isten es lezne bujdoso nem-zetecben (KléscC. 194).

[Szólások]. Tőnevény vagy és inmár bujdosiában essel (Helt: Bibl. II. 208. Helt: Mes. 356). Most ymmar feyenkyodi bujdosiában essten (RMNy. II 119). Egyszer inmár bujdosiában esett (Kär: Bibl. I. 179). Szégyen fejében bujdosiába in dndri (Fál: NU. 285). Bujdosiba kergetni borongó kedvetlenséget (SzD: MVir: 300). Nehéz, hogy kellekik mennem bujdosiában (Gyöngy: Char. 23). Bujdosiba vagyunc (Helt: UT. 4).

hégység-bujdosó: montivagus C. [in den bergen herumirrend].

Bujkál: [se abscondere, occultare; herum-schleichen]. (Pázm: Préd. 167. Beth: Elet. 328). A roma setétes barlangban bujdalo fügekől akarunk a Christusnak catholika anyaszentegyházát építeni (VárM: Szöv. 127). Bujkálunk, mint a példás latrok (Fál: NU. 282).

Bujkálás: [latitatio; das herum-schleichen]. Mennyi sok föltek rántamok-el a gondok, szorgalmatkoskodások, félre való bujkálások (László: Petr. 187).

Bujó, buvó: [se occultans; sich versteckend]. Latroknak bujó-helyek: [occultator] latronum locus (PFB). (GKat: Váls. II. 31). Azért job, ha azon rejték helybe és bujó lyúdba vissza szívódnak (szentiv: Verseng. 195).

bokor-buvó: [latro; schlupfwinkel]. Minden bokor-buvót meg-ölni (SzD: MVir. 56).

Bújtat: [facio, ut se abdat, conferat; verbergen, verstecken lassen]. Pád alá bujtattja: sub scamnum cogit MA. Szacba ne buttassuc (Dav: Fim. 57). Az ő palástia alá hamisságotokat nem bujtattatúok (Bál: Csik. 197). Furgajok és forgattják a menyeköt, bujtattak az ördögöket hol egygyik hol másik szolgaba (Fál: NU. 299).

által-bújtat: [facio, ut se innottat; hingehen lassen]. Két kopját a földben fütven és harmadikat azon által téven, ez alatt éket által bútatá (Dikens: Flor. 57).

be-bújtat: [in] az igazán, rubságtan be-bútaták vala (Monfrók. III. 69).

még-bújtat: [?] Esküt uraim Margitot es Anüt meg akartak bútatni (RMNy. II 16).

BUJA ^{bu} (GKat: Váls. II 873. Megy: 63aj. III 26. Misk: Ang. Ind. 113. Lipp: PTK. 181. *buja*: Lipp: PKert. 169. 70). 1) lascivus, petulens C. MA incestus, salax. PFB [geil, wollüstig]. Pájtalan, buja, kíváncsi: prociax MA. Bujá természet: salacitas; buja kíváncsi: meg-zabolázi: [refrenare libidines] PFB. Pokolla az buia emberek ferro zvrokál bútatettee meg (DebrC. 277). A parazna buja aszson hamar a parazatul meg fúttázik (Mél: SzJán. 162). A szelidek fenekké a mértéklet sok bujakká lesznek (Pázm: Préd. 224). Bujá szerelmek tokig förtant (Bál: Csik. 112). A nostyü oroszlan igen buja, melly miatt sokszor nas oroszlanokkal szokott közösködni (Misk: VKert. 55). A proci igen buja es tytalan madu (314). Nyomos okoktil

viseletvén veti földre a buja kívánságokat (Fal: NA. 158). **2)** [eo piosus; reichlich, üppig]. Ha a szőlő buja lézen és meg-kövé-redvén val szőlőt teremti, ki vágja az isten (Páp: KoskÚt. 129). Mindenféle mezői vetemény igen bővön volt, csak hogy nem mindenütt volt eresztős az buja idők miá (ErdTörtAd IV.60).

Bujálkodó-ik: **1)** libidino, luxurio, eluxurio C. lascivio MA. [unzucht treiben]. Mondatyk: ne bujálkoggyaal, ne öly, ne oroz (ÉrdyC. 79). Parazsanak, bujálkodónak es hamis látóknak ő lelke (BodC. 24). Bujálkottatok, hizlaltatok az ti szünetkét (Fél: Bibl. II.144). Esztelek szeredemből magoknak észve-jőnek és bujálkodnak (Mad: Évang. 121). A testnek fujtalansága a bujálkodót nem unalmaztatya (Uly: Préd. I.350).

2) [oblectator, delectator; sich ergötzen]. Sokképen bujálkoltam benne, kevélykedtem vele (Bethl: Élet. 169). Nem is volna jó annyi sok féle habban bujálkodni (Mik: Tört. 302).

Bujálkodás: luxuria C. [buhlerei, unzucht]. Bujálkodásba keveredni: *inquinare se libidinibus PPB. Es midőn ötöt vesztettül szeretné, gyakran kérné a bujálkodásra (Martouf: SzHist. 13). Keresztény vallásunk sommájának fordításában fúradozom, a hol még csak az saragyalban sem adattatik hely a féle beszédekben való bujálkodásnak (KCSípik: Woll. Előb. 5b).

Buján: **1)** luxuriose C. [unzüchtig, wollüstig]. **2)** [fertilitat; reichlich]. Ha oly földet lát, melyben gazok buján nőnek, semmire bütsüllí (Pázm: Préd. 26). Gyakran a tévelygő eretnekségek bujában virágoznak, szaporábban nőnek (293). Az amononé mind bujában, szebben s nagyobbán nő (Lipp: PKert. 160). Buján akar virágozni (70). Buján el-szaporodnak, mint az utálatos gyomok (Fal: UE. 367).

Bujás: [luxuriosus; wollüstig]. Bujás gyönyörűség (EnyF: MSz. 136). Igen suskás, bujás; mülésiis erőeminator (Kisv: Adag. 306).

Bujaság: libido, lascivia, probum C. luxus MA. [geilheit, wollust]. Bujaságra valo kez: pro lascivia NémGl. 181. 293. Bujaságban el-áradtott nemzet: gens ad libidinem *projectissima; ki már belé kapott a bujaságba: *praegustator libidinum: a bujaság sok zsonzra készítő eszköz: voluptas *esca malorum PPB. Az ynos meg sebhety bujasagnak luzogsagaval (VirgC. 136). Követne banat zilet, ha foganst elől venne bujaság (DöbrC. 508). O te zegen lelők sok bujasagot tól a te zere-tőddel (DebC. 143). A bőr emberi természetet zokta bujasagra gerizteni (VitkC. 49). Hazasság törő bujasagtol, odd magad paraznasagtol (Börn: Ének. s3). Vagyon a világnak bora, de abban bujaság gőzölög (Pázm: Préd. 733). Gyulladoznac gyűlölséggel, bujasággal (Zvon: Post. I.811). Némellyeknek gyökerei a bujaságtól egy más után nőnek (Lipp: PKert. 145).

Bujaságos: [luxuriosus, libidinosus; müzüchtig, wollüstig]. Mykoron kyan(y) testyeket, tudhya illic bujasagos gyenerve-segeketh, bizony akoron vagyon elyzmasagnak kyansaga isten-nek zolgaloleianyaban (WeszprC. 125. Csizi: Tromb. 504).

Bujaul: luxuriose; [üppig]. Az mely nepet Asiaban igazgatozt vala, hogy annyeyal hűnebe tenne maganac, az rezieknec szokasoc ellen bujaul (luxuriose) es igen kedurene tartotta vala (Deesi: Sall. 9).

BUJTÁR: subopilio Kr. [hürtenjunge]. Mendikans gyermek és bujtár váltáságra fizetem 16 t. (MonTME. I.230). Város bujtára Janesi nevű gyermek czedulája (257). Janesi bujtár szol-gálatja (290).

BUK: casus, lapsus SI. [das fallen, fäll]. Ha ki sok buknaak nyomorékja nem akar lenni, ehez tartson (Fal: UE. 398). Azok ugrálnának, bukfttyet hámnának (Gvad: FNót. 106. Gvad Orsz. 121).

kecske-buk: volutati oin gymm Kr. [burzelbaum]. Kecske-bukot háynni: in caput prolabi PPB.

Buk-ik: cado, prolabor, inclinor Kr. [fallen, stürzen, parzeln] Buároe, vízbenbukóe: urinatores (Com: Jan. 91).

el-bukik: [submergor; untertauchen]. (A hattyú) búvár mód-gyára soha egészen a víz alá el nem bukik (Misk: VKert. 325).

Bukdácsol: [se projicere; sich stürzen]. Bugdácsoljanak egymás után az pad alá, ha hujába vonjuk az padra az feje-ket! (RákF: Lev. I.481).

Bukdos-ik. Bukdosom a vízben: urino MA. ich tauche mich unter PPB.

Bukkod-ik: [prolabor; fallen]. Orrokra bukkodtak (Gvad: Orsz. 114).

Bukós: [corporis volutatio; burzelbaum]. Csígával, pergettyű-vel búkóst jádzani gyermekiség (puerile est) (Com: Jan. 209).

Buktat: mergo SI. [untertauchen].

még-buktat: [submergo; untertauchen]. A kit emyszser meg kaptunk aiaaka simaságában és ugyan meg buktattunk hazugságában (Bal: CsIsk. 166).

mégbuktatás: [dejectio; das zu fälle bringen]. Mások meg-buktatásának úttját, módgyát ki-kémelni (SzD: MVir. 45).

BULBUS: [bulbus; knollige wurzel]. Bulbusok avagy göm-bölyű gyökerek (Lipp: PKert. 142).

BULIKOL (*burikló* SzD: MVir. 434); [gemo; girren]. Szünt oly hervadása vagyon ajakának, sürgája lett ott-is a piros rőz-sinak, ha rekedt gégeje bulikló torkának, ott-is megsziunt hangja a vidám nótának (Gyöny: KJ. 59). Berekedt gégeje burikló torkának (SzD: MVir. 434).

BULLA: [bulla]. Mindön bullaba be vettette, hog az buén adattate töredelmesőknee (GuarryC. 36). Az nagy Pius papa az ew bullayaban wgy mond (ÉrdyC. 277. 383).

BULYA: **1)** mulier, uxor Turcica; türksche frau PPB. Budai Gyömlí aga nálunk való létekor török bulyak [olv. bulyak] alá fogaltam egy kocist (MonTME. I.230). Egy igen jó varró bulyát szerzettem (Turzó: Lev. I.197). **2)** [Turcicus, orientalis]. Bulya-vászon: tela Coa, Coa, vestis, byssus PPB. Hozzon ket lytra bulya selmeth (RMNy. II.181). Fityolt, patyolatot, buja szőtött es ott találatsz tsilyán gyöltost (SzBodó: Kalm. 7). Bulya vászon sajtruhának való (MonTME. I.293). Egy hosszú bulya-mente, bélletlen (MonInók: XXIV.147). Egy pár papnes bulia kapezástól (Radv: Usal. II.315). Egy vég trapezoni bulya vászon (VectTrans. 13). Bulya vásznát, kávét s egy kaftányt (Gvad: FNót. 137).

BUNDA: vestis hiemalis pelle subducta; winterpelz PPB. Az én értenre is magyarnak bundát hírtül sem láttam, mostan pedig nem tartja magát embernek, haesék farkas bőr bundája nincsen 1759 (Hazánk I.295). Tezük le a bundat. Mintfog azt mondják: szür hozz fát, palást rakj tüzet, bunda nyugodjál (Fal: TÉ. 631).

BUNKÓ (*bankos* C. scauri); tuber, nodus SI. [knoto].

Bunkós: nodosus, tuberosus Kr. [knoten-]. Kificzamodót, bankos labu: scaurus C. Güresös, farkós, bunkós bottya (BiroM: Ekesség D).

BUNNA. Sok guggoló és tsüfölv értelmetlen szók vagy-nak a magyar nyelvben: gezemize; kákom-bákom; bunna (CorpGramm. 323).

BURDO. Burdó, gyalogok láti-turbája: ascopera, sacculus coriaceus, culeus, sarcinarius; lederner sack, satteltasche PPB.

BURJÁN: [herba inutilis, sterilis; gütgras, unkraut]. Meg-kaszálni a burjántól a helyet: fáleibus *pingrare locum PPB. Tövisse burjánok (Com: Ján. 33). Bojtorjánok és ártalmas búr-

jünök (Bar: LPar. 111). A szent egyházat fellépték a burjánok, bélepték a bürök és borzák (Csúzi: Síp. 488).

BURJUNTI: [praescriptum; verordnung?]. Az kádának az burjuntiert fizetünk 12 t (MonTME I. 60. 313).

BURONG. Burongó-fű; caltha, calendula; ringelblume PPB.

BUSTYA: [törus, iramanis; wild, grausam]. Midőn a torka embernek megl dagad, tehát nem kel nyomni, mint némelyek oly értelenül nyomják, hogy ugyan vér omol ki az torkokból. Bustya gyógyítás az olyan, mert némelyek meg is hallhatnak belé (Web: Annl. 101). Aha bustya vére (MonTök XI 115). [Vö. **BESTYE**].

BUSZMA *busma* Gvad: Lev. 20; [stolidus, ineptus; tölpelhaft, ungeschickt]. A busza illat senki se szereti (Gvad: Lev. 20). Némely vers, ki itt van, nem esoda, zúgásban ha észül ejtődött, szó szóval, vég végel buszmán tetetőlött (Orezy: Köhl. B). Baját csak ezzel szerette, hogy urát s jobbágyat buszmán meg vetette (Orezy: Kölsz. 40). Nem látván még soha álglyá lobbanását, nem hallván Sándorinak buszma vándorlását (182).

BUSZMÁTA. Sok gúgoló és tsüföle értelmetlen szók vagnak a magyar nyelvben: közö-bozi; tsigbig; buszmáta (CorpGramm. 23).

BUTA: **1)** rotundus PPB. [stumpf]. Buta szarvak: *obtusa cornu PPB. Ha a reszek butak, hajlok és kevesé mozogok, édességet szereznek (ASere: Enc. 132). Vagyon másféle légy is, mely kisebb a hügölynél, szava butább vagyon mint amának (Msk: VKert. 656). **2)** [stupidus, hebes; dumm]. Olyan buta ember mint a kő; rupex PPB. Sok tsüföle szók vagnak a magyar nyelvben: gúgoló; középor; buta (CorpGramm. 323). A többinél butább és restesebb (Msk: VKert. 31). Buta okoskodással támogatni valmit (SZD: MVir. 332).

Butaság: ingenium hebes; stumpf-sinn. A ki istenbe bizik, lenyomja ő magában az irigységet, féltékenységet, kevélységet, butaságot (RMK V. 215).

Butaskod-ik: [stolidus ago; dummbelien treiben]. Bámád, ha valaki butaskodának mondana (Matkó: BCsók. 200).

Butul: hebetor, stupor, stuposo SI. stumpf werden.

el-butul: $\times$ A restég miatt az elme el-butul; ingenium socordia *torpescit PPB.

BUTYKOS: [lagena augusti oris; enghalsiger krug]. A butykosoknak szikkasztása, a vasott szögnek butyogtatósa náluk késedelmet nem mul (SZD: MVir. 358). [Vö. **Bugyogós 3**].

BÜTYÖR *buttyor* Major: Szót. 121. PPBb: búza, sáréna MA (gepäck). Gulya, buttyor, zajda, málha, zula: sáréna Major: Szót. 121. Hátának egy részét butyórával és két oldalát gyermekivel terhelni vala (Kéri: Sen. 115).

BÚZ: vapor, nebula; dampf, dunst. Üstökös, cyllagok és faklak mag fölcsepek, neki alá esik az ezből mint eg cyllag, azis a föld buzából leszen (Mel: Jób. 94). A szaraz gőz, párából búzból és tüstelgésből, ki az földből megyen fel (Kopasz-si. D).

BÚZA: triticum, trumentum C MA (weizen). Búza; frumentum lectissimum PPB. Szoradai-búza; frumentum acerosum Nom. 411. O ve ée arata, míglen az arpa es a búza a ch rőbe vettettene (Bécs. C. 6. 194). Vetet konkolt a búza közé (Münch. C. 38). Az buzát gyesheltek az en zerevnyben (ConC. 36). Az ő aratói buzát aratának (DobrC. 169). És syros búza nál meg elög tőgöd (Szék: Zolt. 154). Meg rostolna mint a buzát (Bal: CSk. 400). Buzájába vetettük volt szőlőnk (Czegl. MM. 10).

[Közmondások]. A szép búza közt is találhatik konkoly (SZD: MVir. 34). Közül járunk töviss a rózsához, konkoly a búzához (290).

abajdoc-búza, abajdocos-búza: triticum mixtum, frumentum promiscuum MA (gemischt er weizen). Ujlan abajdocos buzát vetett kegyelmed (Nyr. XIV 461). Abajdocos és polyvás buzái az ur istenek (Nagyari: Orth. 150).

asztag-búza: meta tritici, frumenti; kornschober PPB.

dézsma-búza: frumentum decimale; zehentweizen. Az dézsma-búzból az ott való praedicatornak annuám 32 kereszt búza adatik (Gér: KárC. IV. 317).

fekete-búza: melampyrus MA (kubweizen).

indiai-búza: frumentum Indicum Com: Jan. 26.

kalászos-búza: spica C. [ähre]. Kalászos búza héjból való: spicous; kalászos búza hozó: spicifer C.

tar-búza: *impennata agna C. *nautica spica PPB. [weizen ohne ähren].

tatár-búza: [polygonum fatopyrum; buchweizen]. Az larieska, tatár-búza vaj ki jó puliszka (Thaly: Adal. II. 103).

tengéri-búza: frumentum marinum; meerweizen Nom. 78. Com: Jan. 26. VserTrans. 23.

tiszta-búza: 1) [frumentum lectissimum; doppelweizen]. Tíz és tizenket forintokon járt a tiszta búzának kassai szapával való köble (Rumy: Mon. 150). **2)** zea C.

[Szőlősk]. Az ő zolgabíróval megl tartattam wala terwenre; de az nem tyzta búza, elbochhatta wala wkeh (LevT. I. 364).

török-búza: melica PPB. frumentum Turcicum Beythe: Nom. 5. [türkischer weizen]. Török búza tokja: lobae C. Török búza a Szamoson túl, a Maros és Küküllő-mellekein ér tlen maradt jobbrészint 1759 (Hazánk I. 302). Midőn a kaposi török búzak között ment volna, egy lovas ember csak kijöven a török-búza közül, nyargalni kezdett utána (377).

vám-búza. Búza, zab, árpa se szemül se szárnijában kezem alatt semmi sines egyéb, hanem a szentjóbá madomban levő vámbúza (RakF: Lev. I. 278).

vendég-búza. Nemes vendegh byzat akarnak vala aldozni (RMNy. II. 47. Sylv. ÚJT. II. 154).

Búzás: [triticeus; weizen]. Az byzat be geyti az w byzashazuka (RMNy. II. 42). Egy nagy búzásbolhan külön-rekeszték, munkatársokkal igen őriztették (Thaly: Adal. I. 22).

BUZDÍT θ dwlas Ér. C. 288; [commovere, incito; aufwintern, ansporteln]. Meg-buzdítani, buzditani a hallgatókat; commovere in auditoribus *aufsetum PPB.

még-buzdít: ebullare facio MA (sprudeln lassen).

BUZDUL: refervesco MA PPB. [aufwallen].

ki-buzdul: [ebullo; herausprudeln]. Az ver hirtelen ky buzduhan meg veresceye az tratornek arczayat (EhrC. 68). Az kő szklából az víz mint egy patae kibuzdula (MA: Bibl. V. 49). Szívem keserűség miatt ki-buzdul (55). Nagy lélec szakasztva ilyen szóval buzdul ki (MA: Scult. 155). Az ő pal'tzájával meg itt egy lösziklat és mingyar víz buzdul ki belőle (453). It eszen leginkább kiróhat és kabuzdult az istentelenség (MA: Tan. 104). Ha a fölöt elszakaszthattya, nagy sebességgel buzdulki a patak (Työk: Józ. 475). Az en el lankadot tagaumból a halának léleg veretiki ki buzduhnik (Bök: Lump. 210).

még-buzdul: ebullo, infremo, inflammor, incendor MA [ausstromen, erregt werden].

Buzdulás: [fervor; wallung] Fordulad el te tyleydeh eredi gyathosokthwl es bozdulasokthwl (ÉrsC. 288).

BUZOG: bullo, bullio, terveo, conferveo, referveo, adaestuo C. [wallen, sprudeln]. Igen buzogok: inaestuo; együtt kezdők búzogni: conferveo C. Igen nagyon buzog vala a scout Anna azzonnac zeretetebe (TelC. 103). Buzog vala a lélec Pálba (Helt: ÚT. 17). Rendetlen rútság, midőn elin buzog, közepin pőség, végén pedig ugyan meg is hűl (ÉgyhReált. 177). Ha mi forr és buzog, hogy ki ne buzogjon, forrjon, merítő lapátotskával megzafolya (Com: Jan. 101). Oly nem igaz értelméből buzogsz te az íráshoz (Czepl: MM. 101). Gyakorlatnak a buja lakodalnak, buzog a nyugbatatlanság, tolvajkodik a fősvénység (Hly: Préd. 1578).

ki-buzog: effullio, efferveo, efferveo, exaestuo, scateo, scaturio C. [herausprudeln, herausströmen]. Orrából nagy bewegel az weer ky buzogh wala (ÉrsC. 91). Nagy czodolatos yo yllatwal, ky az tenessegbowl ky bwzzkw wala, be yewe az chellaban (335). A föld alatt lévő nedves erekből kibuzgó kút-főjek felszökdkétsnek (Com: Jan. 12). Ha mi forr és buzog hogy ki ne buzogjon, forrjon, merítő lapátotskával awagy kalánnal meg czafolya (82).

kibuzgás: ebullatio MA. [das hervorquellen].

öszve-buzog: [coalesco; verschmolzen werden]. Végy egy tekenében sanatrakat es tölez etzetel rea, az öszve buzog (Cis. Q4).

Buzgás: fervor WF. [wallung]. Sokak kwzwt zokot tewrtemy, azonyvalaty gyarlobszarik bodogtalan nyanalysaga az leleknek buzgasa alat (VirgC. 135).

Buzgó: fervens, effervens C. fervidus MA. [wallend, eifrig, inbrünstig]. Buzgó szerellem: zelus, zelotypia; búzgó szerető: zelotypus C. Nagyob buzgo lelekel kinywrga (VirgC. 61). Az év zvuenek buzgo zerelne (MarzL. 94). Feeleenek raytta, hogy az zeut kegyes kyrál testeenek romlaasa ne lenne az bwzgo hew-seeghnek myatta (ÉrdyC. 402). Sem hideg nem vág, sem hew, sem buzgo (Sylv: ÚJT. 149). Bwzgo szóból a te fiand kegyes atyanc könyörgünk (Börn: Ének 145). Serkegessic a Christust buzgo es aitatos könyörgésekkel (Tel: Evang. L289). Nem litod régi eleinek ajtatosságit, buzgó szerető (Pázm: Préd. 28). Buzgók voltak az istenhez, ropant épületeket erettek tisztességére (Fal: NU. 299). Jele, hogy már férges annak híre, a ki másnak kissességére buzgó (Fal: UE. 428).

Buzgóság: fervor, ardor MA. [eifer, inbrunst]. Vr Bernaldnak buzgosagát megismeruen, mand ew yanit el ozta (EhrC. 8. 71. 87). Ezt megmonduan, lelkenek nagi buzgosagual legottan ruhayat le wete (VirgC. 70). Tyzesses lett az isteny tyzes zeretethnek bwzgosagaban (ÉrdyC. 516). Az il-tő állatok kediglen nag buzgosagban liuin mezbomlanak (Sylv: ÚJT. II.126). Az ér-zékenységek rendtelenségi nem késsel, hanem ajtatos szeretetnek buzgóságával ki-gyökerezethnek (Pázm: Préd. 160). Buzgóságnak nem szenvedé, hogy az magunk kinyyén fél-vállalt kötelességünkkel el késnénk (KNagySz. 1613. D2). A forró buzgóság fél-üti mazát és howa tovább jobban emelkedik terü alatt-is, mint a sugár palma fa (Fal: BE. 581).

Buzgóságos: fervidus, vehemens, ardentissimus MA. [sehr eifrig, inbrünstig]. Az teremtwt lelkenek buzgosagos edessegenel dicere (VirgC. 52). Embőri ethköknek bwzgosagos győőrywrszeth meg olezad (CzeclC. 16). Of igen meg gūlazta, hog soha senki of buzgosagos zomyozalad nem kevanta az kuffőnec v zvet (NagyszC. 45b). Az ő buzgosagos imatsagaba emlekozie az atkokrol (Helt: Bibl. I.e4) Inulalatos, buzgosagos és figyelmetes halgatóc (MA: Scult. 325).

[Buzgótalan]

Buzgótalanság: [impietas; gottlosigkeit]. Howa tovább úgy tetszik, a buzgótalanság őrezből az emberekben (Böd: Lex. Előb. 9).

BUZÉR. Festő-fű, pirosító, buzér-fű: rubia PPB.

BUZOGÁNY (*buzogány*). Börn: Préd. 561. *buzogány* Monrók. XXIV.137. *buzogány*. WeszprC. 63. 67. GKat: Vált. L197); clava C. cambuca PPB. cambuta, cambota, pila clavata PPB. [keule, streifkolbe]. Prefatus Jacobus sedecim porcos et unum baculum ferream buzogm vocatum a pastore dictos porcos pascente recepisset (Szabolcsm. 1124). Be mene a kerbe az arulo budas uagi figuerős szerezgel, ezolonkoknal, buzganiokkal (WeszprC. 63). Vgi föttetők on roiam mynt egi toluaira, figuerőkkel, buzganiokkal (67). El verettekkel istapokai es buzganiokkal (DebrC. 138). Verettek buzganiokkal (176). Hét tollu buzgányya kőntős yuban vala (Hosv: Toldi. 9). Az buzgánt ragadá, elővévé, azzal veré, megszédité (RMK. III.312). Vas hozogannal pallamae öket (Börn: Préd. 561). Lánczos botok, buzgányok, szjra kőfött tollas botok (Com: Jan. 159). Egy köves buzogány (Monrók. XXIV.137). Egy buzogány és egy kard is volt a nyergen (Mik: TörL. 19).

tollas-buzogány: acis C. Major: Szót. 10. [spitzkolbe]. Tollas buzgánt meg perditette vala (Huny: Trója. 22). Viselték ezüst, aranyos, tollas buzgánt (Monrók. XI.19).

Buzogányos: [clavatus; mit keule versehen]. Tábori buzgányos fűrkös szolgác (Com: Jan. 146. 180).

BŰ (*bű*). VirgC. 5. *bűs*. Frank: HasznK. 52. *megbűvöl* ÉrsC. 516. *bűöl* Diósz: Préd. 197. *bűös* Diósz: Préd. 197. *bűvöl* Vás: CanCat. 209; magia, incantamentum, veneficium Kr. [zauber]. Futannac bíbáihoz, babonasaghoz (Börn: Imáds. II.23).

Bűvöl: incanto MA. [zaubern]. Bűvöllyüm jó híre, valdóh nap jár, kél (Zrinyi: ASyr. 19).

mégbűvöl: incanto, excanto C. [bezaubern]. Az sok doktort meg bywóled (ÉrsC. 516). A bűjős bűjósok a tikokat meg-bűjölék, hogy sokat tojanak (Diósz: Préd. 197). Meg-bűjölék a téheneket, hogy vajassak legyenek (10.).

mégbűvölés: incantatio MA. [zauberei].

Bűvölés: incantatio C. [zauberei]. Bűvöléssel le-tsinálni a szeretetet, elbontani a szeretetet: solvere amores *cantibus PPB. A bűjósok orvosolnak bűvöléssel bíbólasással (Frank: HasznK. 51b). A bűjős bűjósok bűjöléssel a sárkányokat líkakból ki-lűják (Diósz: Préd. 197).

Bűvölő: [incantator; zauberer]. (MA: Bibl. V.27). Hítréle bíbóllóknec (Vás: CanCat. 209).

Bűvös: incantator Kr. [zauberer]. Igen bűvös: percantatrix C. Igen nagy bűvös bűjós aszszony; percantatrix; bűvös-bűjós, kanta íres aszszony, tudományos aszszony; saga PPB. Alomnak es nezwnek, varasosnak [úgy] bysekelnek, bűjósoknak hítem (VirgC. 5). Bűjósok awagy bűös azzonyállatok (Frank: HasznK. 52).

Bűvösség: [magia; zauberei]. Erdeghy bysosseeghnel tanachot kerde az erdegtwl (ÉrdyC. 357). Ördögös mesterség, bűvösség (MA: Tau. 56).

BÜDÖS (*büdes*). DomC. 390. ÉrdyC. 11. *büds*. Helt: Mes. 170; foetidus, foetulentus, putidus C. olidus, oleus MA. vapidus PPB. [stinkend]. Büdös vagyok: oboleo, foeteo; büdös szagú vagyok: puteo C. Piscina bwdeser (1386). Ó aldzoatfocbol büdösöc es verrel foloc illelne (BécsC. 112). Az v zaioc büdös, dohos (GuaryC. 10). Oh dohos, bwdes ew, myt fwalkodol fél (WeszprC. 141). Be rekezte ewket pokolnak erek bwdes, dohos tenlezeeben (ÉrdyC. 555). Rekedezővé tézi szavát is embernek és száiat büdössé a testi gonosz fekély (Tel: Evang. II.714). Szaiok büdös mint egi pernata (Dees: Préd. 31). A mi büdös hajlékunkba be-száll (Pázm: Préd. 734) A szar, ember ganej

büdös (Com; Vest. 81). Egy dolos, büdös eszéért száz aranyat adtam (Szentm; TFm; 14). A kakas az ő büdös ölában társot nem szeret (Misk; VKert. 354).

[Szólások] Büdön büdös, szükken édes (Kise; Adag. 89; SzD; MVir. 94). Lássuk rendszerét, mivel mossa büdös száját (Pázm; LuthV. 22). A mostani diákok nem igen veszekednek a gulyáért, büdös nékik a kender és len, mert bináros vízekben áztatják (Fal; NA. 194). Egygyet megölelvén, büdöst abból ráz ott (Gvad; FNót. 88).

[Közmondások] A gyalázkodóknak büdös a szájok (Fal; LE. 428).

Büdösít: oloto, foetidum facio 81. [stinken machen]. A város büdösítő dögököt oda hordottak (Pázm; Préd. 817).

Büdösöd-ik: incipio foetere Kr. [stinkend werden] *Büdösödni kezdett hús: caro subrancida PP.

még-büdösödik: putresco, corrumpo PP. [in fäuhis übergehen]. Még büdösödött hús: putrida caro PP.

Büdösség: foetor, foetilitas, putor C [gestank]. Valami büdösséget megbizgatót: *cumarimum movere PPII. A te testéd csak büdösség es rothlatosság (Bödc. 8). A myrra az testét minden rothlatosságtól, hydrosségtól meg irtalmazta (ÉrdyC. 67). A koporsók belső szepedékének büdösségét elbűdözik külső ékességökkel (Pázm; Préd. 36). Szaporoszik ez az szömvü büdösség (Láp; PTK. 180). Mennyi holt test nagy levegő egot elveszt büdösségen (Zámy; ASyr. 143).

Büdösül: sordesco, putresco MA. [stinkend werden].

még-büdösül: putresco, foetio MA. [stinkend werden]. Borve fél földül es meg büdösül, buzaioc meg fergesül (Börn; Préd. 513b).

BÜKK (lyftá Czinár): fagus; buche PPIB. Silva byk uocata (ZichyC. 130). Ezón io az kőrüta es bik fa polaraba imya rászósoknak (BeytheA; FivK. 9). A bükk mákk jó a gúfáknek es az egereknekis (ACsere; Enc. 239).

Bükkös: [silva fagina; buchenwald]. Regeczhez awashoz fogtak az vt zaurara az bykkest (RMNY. H.306). Erdő kettő vagyon: egyik bükkös avagy avas béröz (Gér; KárCS. IV.342).

BÜKKÖNY: vicia; wicke Com; Ork. 35. A léjas szedegető veteménye hájokban teremne, mint a habban, lednekben, bükkönben (Com; Jan. 22).

BŰN (bye JordC. 705; ÉrdyC. 126; bñe WoszeC. 82; Börn; Préd. 252): peccatum, culpa, scelus, noxia C, erratum, delictum MA. [sünde, laster, verbreechen]. Bűnbekerem: insimulo; *bűnt vallani: peccare, delinquere, peccatum committere, confiteri; bűnül tulajdonítani: imputare ad cui in peccatum MA. Uimagye szent Peter urot, huz orza mend in bűnt (HB). Isten bűncsasa mend in bűnt mo. Nagy bűnt teznek, kyk neky bűzösséget teznek (EhrC. 22). Mészgőzödelméz nékikét ny bűnőc zénet (BécsiC. 25). Myrben halalos bűndel megh zornýwl es el változy ow zymben (ÉrdyC. 129). Fél nót a bűn gazza (Mel; SzLm. 419). Lelkünk bűzösségéért szegénylyk a mi bűncinkért való kútsny pirosságot (Pázm; Préd. 439). Potiphar felesége bűne szorgalmaztattya az Jósephet (MA; Bibl. 136). A bűnök ismérői miatt megszentöledett, megszorodott (Kkat. Valt. H. 1994).

[Közmondások] Job a szomszéd leányát egy bűnnel kettővel el venné, hogy nem mint az idegert egynel sem (Bécsi; Adag. 163).

bocsánandó-bűn: peccatum veniale Kr. [erbsünde]. Masod réze a pokolnac közepső, kyben megzabadulo lelke kenztatnac bočnando bűnt (NagyszC. 322).

celemekedendő-bűn: [begehungsünde]. Az celemekedendő ön minden fele gondolat, szolas es celemekedet, valamel az isten törvényeül ellenkezik (Fél; Tam. 294). Hány fél-bűn vagyon? Két-féle, tudni illik eredendő es celemekedő (Barna; Isk. 250).

eredendő-bűn: peccatum originale Kr. [erbsünde]. Az eredendő bűn az első bűnök rajzattya (Ker; Préd. 49. Magy; Nád. 48).

eredet-bűn: x. Harmad réze pocolnac főlső volta, ez rezben nemek az appro kerezeletlen germökóc eredeti bűnec okaert (NagyszC. 322). Tizta lenne meg az eredet bűntől es (DöbrC. 21, 23, 95). Mikopen latyak meg a Cristush az itütele a kvs germökök, kyk eredett bybbe multanak ki (TelC. 253; ÉrdyC. 38). Az eredet bűnek gőkeri bűnöknek uadnak (Ozor; Christ. 42).

halalos-bűn: peccatum mortale Kr. [todsünde]. Halalos bűben multanak ki (Bödc. 8).

néma-bűn: [omnía; selbstbetleekung]. A nema bűben ekok akoron az valgelb hertelen halállal ki muluan (DöbrC. 52). Rejtek kuararú rakvák nema bűndel (VarM; Szöv. 282).

szarvas-bűn: flagitium, scelus, crimem notorium MA. schelmstück, offenklares laster PPIB.

Bűnhét, bűnhöt: 1) [punio; strafen]. Valamieoron azoknac engedelmes leez, akkik tegedet haborgatnac es bűnhötnee, akarolzerent engedelmez nekik (NagyszC. 39). Semmit nem lelween, myvel bynhötneek hwket (JordC. 718). **2)** [pecco; sündigen]. Ime yr istenec zemye a bűnhötő orzagon: ecce oculi domini dei super regnum peccatorum (BécsiC. 230).

Bűnhötet: [peccatum; sünde]. Israel vetkezee es ma toldattnac bűnhötetre: ad peccandum (BécsiC. 198).

Bűnhöt-ik: 1) pecco, delinquo MA. [sündigen]. Migen nem bűnhöttee ő istenec zémélec előt, ő iozagoe övelec vale (BécsiC. 19). Bűnhötőnc my-afünekkel (25). Ha bűnhötie te boned to atadla, meñ es fedmeg ötet (MümlC. 47. 48). Ne akaril bűnhötőnc, hož valami gonozb ne törtennec teneked (177). Inmar ne akaril bűnhötőnc (DöbrC. 493). Ewvele bűnhötet es emchany nap vele lakozott (PéldK. 78). Bizon igen bűnhötönik es gyetrelmet keresztük (RMK. II.363). Szemeyt megh tartoztatta, hogy övendőben laia tekireti miatt rettenés tünderének katasában ne bűnhötőnc (Láp; PTK. 1112). **2)** peccati hinc, peccati rous fio MA. [büßsen]. Az ky bűnes, bynhözyek (LayT. 158). Ezért bűnhötüni fogz a bírakul (SzD; MVir. 83).

Bűnhöz-ik: [pecco; sündigen]. Bűnhötőnc ny istenökben (BécsiC. 88).

Bűnöl: [eriminoz; beschuldigen]. Bűnölöm (Fal; Jegyz. 936).

Bűnös: nocens C peccator, sons, soufcus MA. [sünder]. Egyenő bűnösök: concul C. Vallom istennek bűnwisse magam (VirC. 8). Legottan öyk halala iteltes öt-eth, mondvan halhatk bűnös (WinkC. 171). Myert lakozyk az thy mester-tek az bűnesekkel (JordC. 379). Az ałot Cristus nagy zerelemessen lozyna fogazya az bűneseket (ÉrdyC. 418). Meg talhlya isten az bűnöst (Bécsi; Adag. 128). Szükségesen kívántuk, hogy a bűnös előszálllyla bűnöl (Pázm; Préd. 429). A bűnös a bűnekben megrögzyk dily: Préd. H.596).

[Közmondások] A bűnös jól vesztü pénzet, mikor a bírónak adya (SzD; MVir. 82).

Bűnösség: [peccandi consuetudo; sündhaftigkeit]. Zsv Maria nem vtal, hož ey esedezzyek az ey zent fűnnak clevitte az bűnösséget (CoroC. 314). Bűnösséget vādol Sambir minket vallasuk szorót (Markó; Bócsák. 491).

Bűnség: [peccatum; sünde]. Bűnsége ebben áll, hogy az az isten törvényekek által-hagása, megrottás (Kom; Imáds. 218).

Büntelen: **1)** inculpatus, immeritus, immerens C. insons, innocens MA. [schuldlos, unschuldig]. Ne kenzás bünteleneket, mert en tettem mynd ezeket (ÉrsC. 514). Igen bizie ő magában, mert büntelen ez fele lopásban (Börn: Ének. 345). A büntelen szennyvedtet el a vételésért (Monfrók. XV.668). Látván a bírák, hogy tsoda képen meg állja a rosta vizet, el-hítték, hogy büntelen (Fal: TÉ. 643). **2)** [inculpate, immerito; unschuldig] Peter, kit bwntelen elhözteez a tómlőczben (DebrC. 195). Vértelék, gyetrűttelek büntelen tegehded, mert tudatlan voltam (ÉrdyC. 340. 387). Ferentz deoyakól azyon wtette volth büntelen ok nélkül (RMNy. II.177). Rómaiak nagyunk büntelen fogságra, vesszőkkel vereték, vitétnék le fogságra (RMK. IV. 182). Büntelen veri isten (Mel: Jób. 11). Nem lévén törvénytől féltene senkinek, emberek büntelen erőszakkal tesznek (Orsz: KöltSz. 38).

Büntet: concastigo C. punio, plecto MA. [strafen]. Duplás penául kel ötet büntőtni (Helt: Krón. 166). Az te büntődnél meg érd-mélettel mind ezeket, a kikkel mostan büntetél (Helt: VigK. B. VII). Ez világ bünteték igaz itéletlen (RMK. II.97). Az parázntól mindennel szabad büntetni (Deesi: Adag. 262). Számtalanszor a gonosz fiakat érdemek-szerént nem bünteti jámbor elejekre-nézve (Pázm: Préd. 28).

még-büntet: punio, plecto, irrogo C. [bestrafen]. Az atyának hű alhókságyt meg büntetőd az úyakban es wkokaban (JordC. 73). Kék enghedetlenség, wr istenek ytelety zerent meg büntessenek (ÉrdyC. 580). Szörnyűképpen meg kell büntetni (Ver: Verb. 74). Nám, ha elhallgatnák, ők megbüntetésnek (RMK. III.20). Nem siető megszabadezni az iokát es meg büntetni a gonoszokat (Tel: Evang. I.284). Érdeme szerént meg is büntette volna, ha tőmenberék el nem szerzették volna dolgát (MonOkm. XIX.258). Erős az ur, a ki meg büntett téged es ez isten erős itéleti nyakadról el nem hárttód (VárM: Szöv. 283).

mégbüntetés: punitio, muleta MA. [strafe]. (Helt: Bibl. Lf). Kiknek megbüntetésére szükség állgyuknak jelenvaló volta (ErdOrszgy. 572).

Büntetés: poena, censio, irrogatio C. punitio MA. [strafe]. Hasonlatos büntetés: tallo: büntetéstől való szabadság: impunitus C. Büntetést vetni reā: *injungere poenam PPB. Senkit, rüüdseden, büntetés nélkül nem hadiá (Helt: Krón. 76). Az ós torok es büntetéseket a testet sauyaritják meg (Lép: P'itük. I.146). Valamely helyt találkozik a szentelenség, ott szokott lenni a büntetés (Laud: UjSzigis II.209). Lehetetlen is, az isten ki ne keljen ez nemzet ellen büntetésre (RákGy: Lev. 167). A büntőőknek büntetésekről hátrataratóztatnak (Kónyi: ÁrtM. 11).

[Közmondások]. A büntet büntetés úti társa (SzD: MVir. 82). Büntetéssel marad adós a törvény ellen járó (uo.).

Büntetdégel: culpato MA. [oft strafen].

Büntetetlen: [impunitus; straflos]. Nem marad büntetetlen (Kár: Bibl. I.605). Reytezám el az ártatlan ellen büntetetlen (MA: Bibl. I.551). Semmi büntetetlen el nem mulic (Vás: Cai.Cat. 278). Százaron az az büntetetlen el nem mégyen (Mad: Evang. 590). Az orvosokra tréffis esűf beszéd az, hogy csak ő nekike szabad büntetetlen meg-ölni (Com: Jan. 174). Nem akarja büntetetlen hadni (CsúziCsel: Elom. 111). Semmi vétek ninesen büntetetlen (Hly: Préd. I.48).

Büntetlenség: [impunitas; straflosigkeit]. Mert tudja vala, hog azoknae büntetesee ő neki nehezegere, büntetlenség peügnen ország vesz-delemere lenne: poenam illum sibi oneri, impunitatem perdandae rei publicae fore credelar (Deesi: Sall. 32). A czégérés vétekéért bírságot avagy büntetést kell vetni, hogy a büntetlenség szabadságban ne menyen (Com: Jan. 136).

Büntetlen: **1)** [insons, innocens; schuldlos]. Az mellyek közűlek tanálatnak büntetleneknek, azok boesáttattassnak el (Monfrók. XXVII.161). **2)** [impunitus, inultus MA. [straflos]. A mely tsapást töled rosak érdemlenek, azok veszik, azok vagynak büntetlenek (Orsz: KöltH. 25). **3)** [impunitus; straflos]. Mert nem hadgya az wr büntetlen aszt (Helt: Bibl. I. 114).

Büntetlenség: impunitas MA. [straflosigkeit]. Minden ít-álló a véteteknek eltekellésére büntetlenséggel-látorították (SzD: MVir. 84).

Büntető: **1)** puniens, castigans MA. [bestrafend]. Az sítan csak büntető szolgálta es tómlőcz tartóia volt az istennek (Fél: Tan. 257). Mind kemény dorgálással es büntető sanyargatásokkal el-tílsák alattok-valókat a büntőtől (Pázm: Préd. 46). Félten-féltem én azokat a szűzeket, a mellyeknek szemek előtt se büntető ostor, se magáz kínáló kedves ajándék nem fogog (Fal: NA. 159). Néha az isten büntető ostorát forgattya téjk felet es ezekre akarja téréteni a tábornak paikosit (214). **2)** punitor, animadversor C. [bestrafer].

Büntetőd-ik: poenam luo, punior MA. [bestraft werden]. Meg-salátik, a ki azt itli, hogy a gonosztévő tsak akkor büntetődik, mikor hóhér kezében vagyon (Pázm: Préd. 29). Méltó, hogy ezzel büntetődgyek engedtlenségünk (631). Az ő testamentomban isten hagyása volt, hogy a hamis tanítók büntetődgyenek (758). Örökké büntetődgiének (Bal: CsIsk. 299). Bűnei-szerint büntetődött (Hall: Páuzs. 9).

még-büntetődik: poenas *pendo PPB. [bestraft werden]. Keményen meg büntetődnek (Hly: Préd. I.80).

Bűnz: [pecco; sündigen]. Isten hvy es minden ektelenség-nélkül igaz es egezes, bűzzenek neki vndokságokban (DöbrC. 252).

BÜRÖK (*bürök* Frank: HasznK. 32. *berruk* Beythe: Nom. 3. *bürköt* Mel: Herb. 115. Com: Jan. 32. Lipp: PKert. 93. *bürget* Vallást. Hhh. *bürfic* Mel: SzJán. 548): cianta, abiotos, conion C. [schierling]. A ki bürök, merget, bogárt el-nyelt, meg-öli (Mel: Herb. 115). Az bürök gyenge gyökere, a ki nem fans (Frank: HasznK. 32). Ha azzu zölűuel auag mustal meg főzöd (az fekete gyopart) es vgy izod, az ki bürköt, merzet, bogart, vízi borint el nyelt, meg öli (BeytheA: FivK. 68b). A bürök mérges az embernek (Ker: Préd. 220. ACsere: Enc. 241). Itt a fák árnyéka nem hoz virágokat, hanem bűdös bürköt, esűf csalányokat (Gyöngy: KJ. 74). Úróf lézen az étele es az itala bürök lév (Tof: Zsolt. 500). Es czinály diadalmas koszorot magádnac, mint a gyerme-kec, kie a bürget töree gyanánt le vágáac (Vallást. Hhh).

BÜRÜ (*bürü* Com: Orb. 175): pons WF. [ponticulus; steg]. Hidaeskae, pallóc, bürüc, gyalog hidae: ponticuli (Com: Jan. 91). Bürü, gyalog-hid (Com: Orb. 175). A várba a kapun bal felől a bürüket már be-is hordotta (Kónyi: HRom. 160).

BÜTÜ: finis; ende PPB.

BÜV: sordidus; unflätig, schmutzig, garstig PPB.

BÜZ (*büz* ErdyC. 476. 621. *buzis* kút Wenzel. VIII.209. *buz* ÉrsC. 350): **1)** odoramen, odoramentum PPB. [geruch]. Tyzes, feness es keenkőw byzű pancerol vala ew raytok (JordC. 901). Az Cedrusnak haznalattya, hogy byze előt az merges kegyo el fíwt (ÉrdyC. 476). Az erdegh fiel chattana es gonoz byzzel bel töltee az zent jámbornak cellayaat (621). Nagyoban kezdé iyedni anyéra, hogy ismég el szalasztana a gonosz bűzűbe (Helt: Mes. 351). A kenkőbe a bűz gerieztes benne vagón (Mel: SzJán. 262). Coriandrum, hasonlo az apiumhoz az lenele, vgyam chimaz bizű (BeytheA: FivK. 79). Rutt bűzzel fűt, alet, izzaszt (Zvon: PázmP. 331). Mint rüt bűzt enizd el förtelmen bűdös szagát (Balassa: Ének. 8). A kása oly ízű

a szag csak ol, búzú, a mint ember lépezi (Kisv: Adag. 129). Nem hiszek én nekik, szörnyű labancok búzúik (RákF: Lev. V. 115). Kaptabúzi vargáinak (Fál: Jegyz. 934). **2)** foctor, putor, putor MA pedor PPBL. [gestank] Felműzen. **5)** búzú ves **6)** rothadagos-aga (BécsiC. 207). Az v künöcnae búze ki zamzavie (GyuryC. 2). O mel igen nag búz oth lezon (NádC. 95). Rotladas le föm en tetemende, búz legén en alattam (DobrC. 251). Oh megl hot huz, nyert ferzetetel (WesprC. 111). Az ewrdog el nyvek es mynd az oclat nag bewzel be twine (Érsc. 350). Halált el nem sz, hanem ezre búzt (Mel: Herb. 120). Nem jün az nagy búzben szemünkre álmunk (Thaly: Adal. 151). A t búre néve a ki solat piszkal a halottak hamujában, jó szag helyett búze talál (Fál: NE. 13). Az irigység kerül a szép tisztat, a gyenyéségen zabál, a pénzülül mérget száj, a drága üstökül búzt (190). A hívőgos ember búzkesége búzét nem veszi észre (Fál: BE. 596). Egy csak minap himlőzött írő-dekótska, a kin még rája volt az oslobú búz, jödözög nagy finnyal előmbé (szD: MVir. 237).

[Szólások]. Kereszttyűnt Budán nem szentelhetének, búz oda menni (Valk: Gen. 63). Búzz annak szemlélésére menni (Csegl: Bórg. 188). Az fő-olajt három névre keresztelte pápa, egyik olaj, másik késmá, harmad infornorma, egy az búzi (RMK II. 17). Akar mint limitál celeslád tradíciót, mind eszik egy a búzók (Matkó: Bűsák. 198). Énemet már az előtt is búzba kevert (Nyr. XI. 116). Akármely kaptabúzi műves begény üfő mester nem lehet az sz írás dolgában (szD: MVir. 251). Rút búzzel vagyok az ímbor (Bécsi: Adag. 226). Rút búzzel menni el (Kisv: Adag. 233).

bak-büz: foctor caprius Kr. [bockgeruch]. Búkbüzö: bircus C. In qua [vinea] est arbor pári, quae vulgariter dicitur bokkyra (Krauz. II. 227. 190). Isten bárány-börbe ültetői a búdős kosokat, de az **6)** bak-büzöket el nem veszi (Pázm: Kal. 509). Halgass bak búzzel búzskés (Fál: Ejin. 11). Lutter bak-büzi után vetemedett predikátorság (Fál: 3. Fel. 158). A minémü kedves ekességek vagyok, meg olyan kedvtelen az illatok, mert igen nehéz szaggal föltek bé emberek fejét: bak búzúvek (Lápp: PKert. 157).

dohány-büz: foctor nicotianae; tabakgeruch). Pápszár, dohánybüz torka közé emek (Thaly: Adal. II. 388).

íz-büz: [sapor et odor; geschmack]. Az nemes wr flyw mynd eotfel ytalt myndez halandóságunk yzet byzet el változtatta (ÉrdyC. 510). Sem ízi sem búzi (Bécsi: Adag. 190. 203. Fál: Jegyz. 934).

izetlen-büzetlen: [insulsus, nihil sapiens; geschmacklos]. Izetlen büzetlen ember (szD: MVir. 236).

káka-büz: foctor juncus Kr. Valamely szolga és szolgáló, a káka búzt utálván, gyűlöli a vízet; nyallja a bort, mint a mézet (Csuzi: Síp. 739).

kénkő-büz: odor sulphureus, sulphurarius PPBL [Schwefelgeruch].

[Büzheszt]

még-büzheszt: [foctore, putrescere facio; stinken machen, faulen lassen]. Megbüzheszt az eget (Hall: III. list. II. 65).

Büzhét: **X** Nem illik az tanításnak hellet vándokítani es búzóttni (Fál: Jan. 713).

még-büzhét: **X** Lassa az wr es itylic meg, mert meg búzotote a mi illatunk Phario előtt: videt dominus et indiet, quoniam foctore ficitis odorem nostrum Phario (Helt: Bbl. I. Dd1). Dongo légy, neki meg üli az lust es meg búzóttni (Mel: Sam. 367). A te tested búzfősséznék mihelye, medly meg-büzhötti, valamit magába veszen (Pázm: Préd.

68). Egy kis búdős kovász akármely nagy tésztát megbüzhött (623. SzD: MVir. 311). Megbüzhötte az eget (Hall: III. list. I. 55).

Büzhit: **X** A gyertya hél, hogy ne búzölögjön, tadd félre, és az elvétel-tett hamvát, hogy ne búzítsen, ütsd el (Com: Jan. 159).

el-büzhit: **X** A földet meg-emésztették, a legelő helyeket el-büzhítették (Misk: VKert. 667).

még-büzhit: olto PPBL

Büzhöd-ik: [putescere, foctore incipio; stinkend werden, faulen]. Az apostolok nem búzühödtek a hamis próféták gonosz erkölcsiben (Pázm: Lev. 167). Az v vialatos dögök búzühödik (Fál: Csik. 343). Büzhödtt lába (Gyöngy: Cup. 27). Belső poshalt düggel búzühödik (szD: MVir. 116).

Közmondások. Fejétől búzühödik a hal (szD: MVir. 144).

még-büzhödik: [puto PPBL. faulen]. Az eg en ferzetetymtel meg bwzholyk (Érsc. 425). Meg búzüttee a Daudba, azaz utalatosá lette a Daud előt (Mel: Sam. 168). Sebeim meg-büzhödte (MA: Bbl. V. 19). Megszagosodna, búzühödne az holt testec (MA: Seult. 443). Ki az gameya lever, búzudgyéc megh (Pág: Serk. 197). Ez nem egyéb, hanem az innár sokszor feladott és fázoklala meg-büzhött alaputrétás calumnia (Fős: Igazs. 1712). Meg vész a levegő ég és meg-büzhödik (Fely: Pests. 14). A hus ha meg nem sózatik, hamar megrohad, búzühödik (Fy: Préd. 30).

Büzhödtség: [foctor; gestank]. Innár gyakran mondottuk, hogy hogy majd ugyan búzühödtség újjobban el-hozni (GKat: Ttk. 441).

Büzhösz-ik: [foctore incipio, putescere; stinkend werden, faulen]. Kezőknae dohossaga mind örököl öröke zarmazvan búzühöze, főingóti a restöket a pocsolbi fergekkel (NagyszC. 172). Ez világ és ez világ nagyon búzött, veszett dolognae láttie neki (MA: Seult. 139). Az dög búzött az **6)** oroknae (1032). Az olyan embert az okos világ utalatos búzhatt dögnek tartja (Fál: UE. 129).

még-büzhöszik: **X** Valakie ith ez velagha a búben meg-büzhítte, azoknae yg illie, hog oth az ondogszas kenba örökke búzühögene (NádC. 95). En hyszogonnae orcaiatol meg búzhűnek es megrohdalnak sebimnek hely (DobrC. 89). Keenkevnek illatyaival meg-bewzelyven (DomC. 67). Le veik mikpen meg bwzht dögth (FóC. 247). A víze meg búzöszie (Helt: Bbl. I. Ee3). Sebeim elsvetete, meg-büzhödte (MA: Bbl. V. 19). Megnyomordtam meg búzött sebimben (Báti: LP. Prób. 153).

Büzske: **1)** elatus, superciliosus PPB arrogans WF. [stolz]. Ha szorével reá viseltem magamat, búzskének tartott (Fál: NA. 155). Büzske, mint a kempödi menyasszony (Fál: Jegyz. 922). Fandom többnyire búzske palotákban kér szállást magának, és nem gulyháskában (Orezy: KöltSz. 229). **2)** [putidus, foctidus; stinkend]. Egy búzske, magát pénzmozó urfiat csak azért ültet meg, mert a rája való szagot nehezítelte (Bethl: Élet. 38). A pegymet ábrázolja azoknak az embereknek, a kik csak ottlan a patoklan nevelkedén, tudatlanságok miatt tsuda melly igen búzskék (Misk: VKert. 210).

Büzskecske: [superbius; stolziereud]. Büzskecske lettem volna (Bethl: Élet. 365).

Büzkél: **1)** oleo, foctore riechen. Pauca quaedam desumit in kál, kél, ur; irkál, máskál, útskál, búzkél; olot, foctet (Corp: Gramm. 239). **2)** olfacio, indago; wittern, spüren). A fogyatkozsikakú üfűszik, búzkélik, kereszgel (GKat: Válts. II. EEl). 63. Ott tokergett, búzkélt egy szép fianczmer után (Kem: Élet. 58).

Büzkén: [elate; stolz]. Azt vélem, hogy csak azért írta oly búzskén kegyelmed, hogy securitást nem íért neki (RákF: Lev. III. 83).

Büszkés: 1) [olens, foetens; riechend, stinkend]. Gondol nagyon neked csak tobzodásra, etelre-italra, nagy büszkes szarásra (FortSzer. G3). Hallgass bak búzzel büszkés (Bal: Epin. 11). **2)** [superbiens: stolz]. Boldog! ki esmérí tehetetlenségét, határozni tudja büszkés eszeségét (Orczy: KöltII. 80).

Büszkeség: [superbia; stolz]. A hívságos ember büszkesége büztét nem veszi észre (Fal: BE. 596).

Büzöl: [olfacío; riechen, wittern]. A wad hozza mene, kezdé zayat es íylet byzelny (Pesti: Fab. 47). A medue meg kőrülé az embert a földön és bizelni kezdé (Helt: Mes. 411). Miesoda miképpen légyen szagos, meg-szagollya, büzli (Com: Jan. 62). Szép kövér húst tót nem szereti, mert fél, hogy ha gatyáját megfűsti, melyet hogyha az orra megérzi, napestig is elunja büzőlni (Thaly: VÉ. II.5). Én kopó nem vagyok, hogy őket büzőllyem (Gvad: RP. 236).

még-büzői: [prope accedo; nahe kommen]. Lőcse békével maradt az német hadtól, csak meg sem merte büzleni (RákGy: Lev. 204). Ónodot, Diós-Gyórt [az ellenség] meg sem merte büzleni (261). Méne Szamos-Ujvárhoz, hogy azt a németektől

megvegye a várat; de csak meg sem büzőlheté (ÉrdTörtAd 179). Az egyiket, melyet nékiok leginkább kellene gyakorolniok, meg sem büzlik (Tus: Apol. 196).

Büzöldögél: olfacto PPBl. [beriechen].

Büzölés: olfactus, odoratus Com: Jan. 62. [das riechen]. A szaglás avagy büzlés az illatokat különbözteti meg: olfactus seu odoratus odores internoscit (Com: Jan. 62). Kopó ebeknek büzőlésee által a vadaknac nyomokat nyomozza (80).

Büzölög: [foeteo; stinken]. A gyertya-bél, hogy ne büzőlögjön, tedd félre (Com: Jan. 159).

Büzlöget: nicto [spüren]. Kutya módon büzlögetni, nyomozni, keresni, fűtészni vadat, madarat: nicto PPBl

Büzös: putidus, foetidus Sl. [stinkend]. Akarván Neander, hogy a tisztátalanság ellen-is jó formán fel fegyverkezniél. Mint-hogy büszes, motskos dolog, a melyben kapunk, tsak a fölit fogom illetni (Fal: NE. 104). Nem késztem nagyságodat, hogy a lötsban gázolván, minden ölban bé köszömyön s a büszes majorságot számlálgassa (Fal: NA 192).

CÁFOL, CAFOL: refuto, confuto MA PP. [widerlegen] Tzafol tégedet az irant (Czegl: MM. 85). Spanyolországban is, a mint magok saját híreiből látom, ezafol a szerencse (RákG: Lev. I.194). Nem szükség tzafolni, magam kitetszik a rokának farka (SzD: MVir. 305).

eI-cafol: [recedo; sich zurückziehen]. Rabutin nagy veszteséget szenvedvén szégyemmel és gyalázzattal terhelve ezafol el Csoláncz alól (Thaly: Bottháyn Tábornok 1700).

hátra-cafol: **1)** [provoco, retracto; widerrufen, zurückziehen]. Ezen rut szagot Philöp is szegeduen, hátra chafoita beszédit (Mon: Apol. 367). **2)** [recedo; sich zurückziehen]. Meg tolatattott a baromi erő, és hátra ezafoltatta a pogánt (Laur: Újségis I. Előb. 3). Rút az nem-egyenlőség, az is, hogyha hátra-cafol az elsőség, mert előre szokott vágni az dicsőség (Thaly: Adal. I.144). Te is néha hátra ezafoly és térj vissza a te magad meg ismérésére (Laur: LViad. 58).

még-cafol: **1)** futo, confuto, refuto, refello, revino; C [widerlegen]. Vissza-mondani, meg-tzafolni; retractare dicta; ha hazudok, tzafoly-meg; tradarno me si mentio; szorosam meg-tzafolni; acerrime emendare alcius scripta (facitor); bizonyos erőszégekkel meg-tzafolni; argumentis refellere; meg-tzafolni az ellene való hamis vádat; emendare edumnam PPB. Nyarta gondot viselne róla, miképpen löszigokat meg öreg-bíthessé, ha a tobozás meg nem tzafolyja őket (KKrakkö 1573. A). Látjatok irásomat, az igaz ítéltre azért hazynom magamat, valaki megczafolhat (RMK V.219). Példákkal bőven az ellen-vetéseket meg-czafolyja (Com: Jan. 162). Ugyan azon ű irásokban meg-czafolni a pogányokat (Czegl: Japh. 31). Mivel ezen fogást előbb jól meg-térengeték, meg-tzafolók, nem kell ezen most szót vonatni (SzD: MVir. 158). **2)** [deprimo; herabdrücken]. Ha mi forr és buzog, hogy ki ne buzogjon, forjjon, merítő lapátokkaval avagy vas kalánál meg czafolyja, leunyja (Com: Jan. 82).

mégeafolas: refutatio, confutatio C MA widerlegung PPB. A catholiensok vallásának meg czafolása (Czegl: MM. 5). A pápistai szines cath. likusságának meg czafolásáról (VarM: Szöv. 114. 97).

mégeafoló: improbator C [widerleger]

vissza-cafol: **1)** refuto; widerlegen. Könnyű argumentummal vissza tzafolni; plumbo jugulare gladio PPB. Vissza ezafolom mondásodat (Fal: Föl. 50). Vissza-meg czafolj, gonoszra nevetemdedgyél (Csúzi: Síp. 715). **2)** [provoco; widerrufen]. Tzafolyja vissza mind azt, a mire előb oktatni akarai az áhátatos tisztas fejer népet (Fal: NA. 129).

visszaefolás: [provocatio; widerlegung]. Eo kezelynek reménylik félyösségeket minden vissza tzafolás és botsamt kérés nélkül (Fal: NE. 97).

Cáfolas: confutatio MA. widerlegung PPB. Irom ez befükkel, mint ezafolás, cz-pogás, és t. (MHeg: TÖszl. I.168).

Cáfoló: confutator, refutator, oppressor MA PPB. [widerleger]

CAFRANG *cafrang* LevT. II.348. Gër: KárCs. IV.414 *cafrang* Pázm: Préd. 413. Radv: Csál. II.29. *cafrangok* Helt: Mes. 117. *cafrang* MonTME. IV.266. *cafrangos* Mel: Sám. 165. *tsábrák* Mik: TörL. 61. *csáprág* MonTME. V.321. Fal: TÉ. 638. *csáprák* RákGy: Lev. 259). **1)** dorsuale, phalerae PPB. [stragulum, tegumentum equi; schabracke, pferdedecke]. Egy száp ló szép aranyas nyereggel és bársomos tzapprackal találja egy magt-rhólt szegény számért elől (Helt: Mes. 117). Az ló drága cafrangokkal előzöt vala (Doss: NS. 4). Utálatos számúra fült, mellynek mind czapraga mind tsóltára, kápja tsak az apostoli köntösök rongya volt (Pázm: Préd. 413). Czafrangjaim, első vörös angliai posztó ezüst arany fonál virágjaival, paska takaróstól, másik egy darabban kék francziai posztó (Radv: Csál. III.360). Rósi tereti lovára a cafrangot (Com: Orb. 168). Szilvásiné aszszonyom küldött egy szederjes skárlát cafrangot (ErdTörAd. IV.41). Czaprangot is csak kettőt vöttem (MonTME. IV.266). Poroncsol nagyságod két öreg csáprág felől is, kik az ló szügyét is belejék (MonOkm. XXIII.16). Egy viselt volt ezüst, virágokkal ezírtült czaprag, az rojja kék selyem (Gër: KárCs. IV.219). Az a gondolat jutott eszébe, hogy mi jó volna a papon lévő casula tsábraknak (Mik: TörL. 61). Tenger színi volt arany tsápraggal kengyelig meg volt terítve, skotiomos sűrű rojok minden szelen (Fal: TÉ. 638). **2)** capitium MA PPB. [haube, brusttuch]. Nékik csuff ruhát, cafrangot, kuklyát örömet viselnek, sokan kardival bevédenek, apalczájá lesznek (RMK. II.291). Hőszo rantzos ruhát es cafrangot visel (Börn: Ének. 99). Egy czáprákat küldtem, adja isten jó egészséggel el-viselhet (RákGy: Lev. 289). Csináltatott cafrangot, közel érzi farsangot (Thaly: VE. I.342). **3)** fibrae, tertia C. lemmisi PPB. [besetz, frasse, quaste]. Hol köttetsz most cafrangokat nyalka kurucz? (Thaly: Adal. II.267). Tíz aranyai hosszú az hegyes töreknék, fecskefarkú, czifra cafrangi nyergeseknek (888). A tsótárnak arany tzafrangjaim helyközben rubint és gyémánt kövek fénylottak (Könyi: ÁM. 91).

Cafrangos: **1)** phaleratus MA PPB. [mit brustschmuck geziert, Bfleschintó, cafrangos ló, társzeker, hámos kurucz] (Thaly: VE. I.317). **2)** lemmiscatus C. [mit fransen geschmückt]. Bő köntösű, cafrangos pap (Mel: SzJán. 114). Kalugeroek, egyatragos baratoe telessegit hittie apatezac, anyatezakuak (Mel: Sám. 165). Pantófélyec, cafrangos czipeledec (Com: Jan. 109). Tzafrangos-vilangos tarsu helyében hóhért lát oldala mellett (Fal: NE. 108). Az offelo tzafrangos szitkokkal ne mosd dohos szüjadat (SzD: MVir. 108).

Cafrangoz

föl-cafrangoz: [exorno; ansschmücken]. Könyvet íra, mollyet fél czapragozának versekkel is (Pázm: Kal. 422). Pántlikákkal tzafragozá-fel (Pós: Válasz. 45)

CÁGLIA: [P] Egy üld, 7 karika, 6 csap, ciglia [csákyia?] tarack eresző vasával (CsikGy. II.33).

CAGOR? Czenalanac szoretokat, czagrot [csagrot?], bórleket, takareto szerszamat (Mel: Préd. 116).

CAJBÉRT, CAJBORT, CAJTBÉRT *(csibort [?])* RákGy: Lev. 554); [praefectus armamentarii; zeugwart]. Az czeibert házat az ndvarbiróval tisztességesen építse meg, istállókat csináltass, szekeres lovaiddat ott tartasd (RákGy: Lev. 66). Az czeibortot ne hagyassátok, ha hagymázban fekszik s meghaladta az 21 napot, mi jó reménységben volnánk hozzá, isten meggyóvitáná (RákGy: Lev. 380). Bámánk igen az czeibort halálát, kit isten gyógyítson (381). Az czeibortot ne hagyasd el (387). Dalmadi uramnak megirtam, az csalorttal írassa le, mennyi van olyan fontos tarack (554). Az czajtlázak mint emek előtte, úgy ezután is főkapitányok inspectiója alatt legyen és czajtbertek, pattanyúsok tőle függjenek (Gér: KárCs. IV.483).

[CAJT]

Cajtház (*tzajtház* PPB. *czekház* MonOkm. VIII.529); armamentarium; rüstkammer PPB. Tzejtháznak praefectusa: *positus super armamentarium PPBl. Lelki fegyverek czajt háza (MHeg: TOszl. II.73). Az czeitházat, minden munitionkat, hova hamarabb lehet, az ott való káptalanokkal felinventaltasd s mását nekünk is beküld (RákGy: Lev. 65). Az czajtlázak niint ennek előtte, úgy ezután is főkapitányok inspectiója alatt legyen (Gér: KárCs. IV.483). Ez mentül titkossabban menjen végehez, úgy az élésnek mivolta is és az czajtháznak statussa (RákF: Lev. III.181).

CAKÓ (*czákó* MesésK. 29); [ciconia; storch]. A rőbdőbő szárnjat te attadé a púának anag á czakó tollait? (Mel: Jób. 97). Találd meg. Az hajón rak fészket, veres hosszú lábai vadnak, fejér szárnyai, veres orra, és toik. Felelet: az gölya avagy czákó (MesésK. 29). A magyarok az ő deák nevezetiről a ciconiáról tzakónak nevezik a gölyát (Misk: VKert. 330).

CAMMOG (*ccammag* Mon: Képt. 314. Czepl: BDorg. 488. *tsammag* Kónyi: HRom. 113. *el-chammog* Mon: Apol. 322); otiose procedo PPB. [lässig gehen]. Az anya-szentegyhaznac eggyessege kinül czammag es neha fejet emelnen az szuttombol ordet (Mon: Képt. 314). Mint tolvaj farkasok tsammagva jártanak (Kónyi: HRom. 113).

el-cammog: [tarde decedo; langsam fortgehen]. Latod-e, mely könnyen akartoc el chammogni az igazsag mellől (Mon: Apol. 322).

föl-cammog: [sursum emitor; schwerfällig hinaufsteigen]. A sárgyuró tekenő-is nebéz lévén, a hegyre fel-cammogni lehetetlen (Matkó: BCsák. 112).

ki-cammog: [lento gressu egredior; hinauszohteln]. Be jó volt volna olyankor edgy más után kj-zammagnni a papoknak (Czepl: BDorg. 488).

[CANKOZ-IK]

föl-cankózik: [moveo, castra moveo; aufbrechen]. Azon éyel nagy csöndesen minden hadával föl czankózik es el vakarodék (Pethő: Krón. 272).

CÁP: hircus; geissbock PPB. A ketske baknak, tzápnak az álla alatt két tsutsotskájának kell lenni (ACsere: Enc. 274). Gyalázat ez öreg nagy tsáp orvosnak (Kereszt: FKer. 398). Erdélyben készített czap bőrből tsinált kordovány eszma (TörtT. XVIII.223). Két czáponn, kis szekeren vitédek (Bethl: Élet. 186. Gér: KárCs. IV.453. 454). A herélt him ketskét tzápnak szoktuk nevezni (Misk: VKert. 215).

CAPA (*czupa* Radv: Csal. III.171): **1**) corium punctis asperatum; leder, das auf fischottarot zugerichtet wird PPB. fischleder Adáni. Czupa, szü, fők (Radv: Csal. III.121). Fekete czapával burított szablya, aranyba foglalt (229). Vagyon egy szép fekete czapára varrott, skótiomos tegzem; vagyon más skótiomos tegzem, kék czapára varrott készen (287). Az kék czupa zerzamoth fekesteol, zeogy eleosteol, farnetregesteol, egy aranyas zabliawal, zep fek emleo lunczawal egyeoth (III.171). Egy ezüstös aranyas kard, fekete czupa az hüvelye (Gér: KárCs. IV.217). Mentem csiszárhoz-is, csak kész vasakat, kardokat, szablyákat, kész czapával hüvelyez (ÖtveMest. 64.vsz.) Hájába pátzolja két melye tzapáját, öszve főzte vénsg dere már pofiját (Gvad: FNót. 115). **2**) [salebrosus; holperig]. Tzapa pohár: pocula *aspera PPBl. Melopepo libernus carne viridi albaque cute: czupa (Beythe: Nom. 5b). Melopepo viridis: zöld czupa dinnye (BeytheA: FivK. 41). A dinnyéknek héjukról különbömb különb-féle nevek vagyon, ki sárga-sima, ki czapadinnye (Lipp: PKert. II.177). (Hagyok neki tizenkét aranyos czupa poharakat (Radv: Csal. III.200). Két rendbeli apró czupa gombocskák (LevT. II.394). Nem arany serlegből vagy czupa pohárból köszönöm ezt reátok (Csüzi: Síp. 741). Völt eszében Eusebiusnak, hogy le tsapná szájáról a tzapa poharat (Fal: NU. 305).

Capás: [salebrosus; holperig]. Egy kívül-belől aranyos czapás pohár (MonIrok. XXIV. 139).

CAPPOLÓD-IK: [palpito; zappeln]. Sikeres posuban czappolódni (Zvon: PázmP. 282). [Vö. **CÉPPEKEZ-IK**]

Cappolódás: [voluntatio; das herumwälzen]. Bünöc sárában valo czappolódás (Zvon: Post. I.135).

CAPUNKURT: [verbum execrationis; verwünschungswort]. Mondgy egy tzapunkurtot: dicas tria de curia (Deesi: Adag. 193).

CÁR: [imperator Russorum; kaiser der russen]. Láttatik ugyanez confirmálni az saxoniai curiér az svevus és az czár között (RákF: Lev. II.130). A tsászár olyankor tette vezérek, a midőn okosabbra kellett volna bizni a muszka tzárral való hadakozást (Mik: TörtL. 11). Fermerus a muszka cármétol az hadi expeditióból visszahívatott (Hazánk I.288).

CÉDA: nequam, petulans, dissolutus SL. [mutwillig, ausgelassen].

Cédaság: [petulantia; ausgelassenheit]. Ifjú népeknek idegenekkel valo ihogasa, vihogasa, cédasága, soc tántz-béli szemtelen tombolása (Zvon: Post. I.186).

CÉDÉLE: [mantelum; mantel]. Valami nagy keszkenő-forma fekete selyem materiából való cedelét is vetnek az úri asszonyok nyakokba, melyet mantlinak hívnak (Hazánk I.296).

CÉDÉR, CÉDRUS: [cedrus]. A Libanus hegyén termő czeder-fa (Szeg: Aqu. 16). Bépadlá cedrus dezékákkal ez gerendákat (MA: Bibl. I.311).

CÉDULA: [scheda, inscriptum C. zettel PPB. Tzedulája az edénynek: schedula memorialis, pitiacium PPB. Lata az evrdevgevt olhasny nemely cedulaban (DomC. 271). Ada egy cedulaut az wrnak ez ygheeket beleo yrvan (ÉrdyC. 504). Soc cedulakat ragasztánac az vár kapúira (Helt: Krón. 194). E cedulat ismét atyámmak adgyad (Apol. 16). A pogányok a gyermekek nyakára cedulákat szoktak vala kötni (Pázm: Imáds. 84). A cédula bé nem pészéltetfic (Com: Jan. 208). Cédula váltáságot es egyébert (fizettiünk) 24 ft (MontME. I.47).

[Szólások]. Mit beszéllesz hát te tzedula nélkül (Czepl: ORoml. 503).

[Céduláz]

még-cédláz: epigraphon rei alieni indo PP. [inschrift setzen]

CÉGE: [massa piscatoria; fischerreue]. Ha csak egyetlen egl. halam volna, the ke, klythem volna, de hyzon nem byrok vele, mert a cezgehe el bonlot (LszT 1433)

CÉGER [ceger; Szok: Bals 51. Ceger; Kísv: Adag 531. tsézeres; Fal: TE 11220; signum, index MA [böjger, schild] Atkozottac vartoc, nekik a baluniozas cezererit meg tartiatok (Mel: SzJán 84). Baluniozas cezereriel olü, fel, papistac! (86). Imet a cezer legelöször szeméinkoc jelentü magat, de maga mindgyart orteni adga azon helyen, hogy bort arulnac (Mon: KéPT 2). Mind ezek csak kezdetü, tzeđerés és jelü a következő nagy romlásnak (Pázm: Pröd 6). Ezek az elől-boesítot martalék irások ceđeréi és mutatói a lutristák okosságtalan hüségünak (Pázm: LuthV 7). Az ur előtt minden gonosszágúnak ceđeréjére bálványokat tsimulattot (Szok: Bals 51). Ijesztenek ezek a te tzeđerödhöl (Grezy: KéltH 199)

[Szólások] Tzeđerért emeltél volna tudományod gyalázására (Czegl: MM 13). A felsőges isteni elme az ezek surkán mélységes titkúnak (tzeđerért ki nem szokta kötni) (Fal: UE 306). Nyilván ki köti a tzeđerét a leány (SzD: MVir. 118). Mi azért ugyan nem akarnák abban ceđerért tenni idő nap elő (RákGy: Lov 107). Elgy-kis tenyérmü könyvetskében Pázmány a tzeđerét ki tette (Mogy: SzAÖröme 2). Hogy ceđerét ne tégyen dolgában, öltözötti fárságos ruhában (Gyöngy): Cúp. 627). Titkos hevéi érezi szíved is, melyben ceđerét tézen pirult személed is (Thaly: Adal 1126). Hercules is esőesőmő korában teve első ceđerét nagy állapotjában (229). Magashban tétetik azolta ceđerérod (161). Nám föltotte az ceđerét is, van hozzá vastag nyaka is (241). Szép ceđeré-ra latt, bűdös bort árulnak (Pázm: Kal. 919). Hogy bűdös bora tzeđeré nékül il ne maradna (SzD: MVir. 187).

[Közmondások] Czeđer nélkül is el két az io bor (Deesi: Adag. 177. Matkó: BCsák. 54. Kísv: Adag. 531). Ha valamit osztogatsz, ne tégy annac tzeđerét sápolással (MA: Bibl. IV.7). Nem kell ottan tszeđer, a hol jó bort kezdenek (Kísv: Adag. 531). Az hol jó bor vagyon, nem kell tzeđerét kiténni (KírBész. 108).

bor-czeđer: [signum vini venalis; weinkranz]. Nem irtózat más pokoltal, hanem attal, a hol ki nem kötik a bor-tzeđerét (Fal: NA 123).

Czeđerés: 1) infamis PPB. [famosus; verrufen, berüchtigt]. Czezeres bünbe elők (Mel: SzJán 59). Látod-e, hogy egy pörázra fűz, egy-aránt pokorra itüli a részegséget a töb. tzeđerés rit vétkekkel (Pázm: Pröd 1222. Pázm: Kal. 218). Anna ceđerés vétkektül magát szent malasztoddal meg őltalmazta (Pázm: Imáds. 26). Tzeđerés büném vadnac: peccata per magna comisi (MA: Bibl. 1456). A ceđerés vétkekre bírságot kell vetni (Com: Jan. 146). Czeđerés latrok és az ördögnek per vitü (Toln: Vigaszt. 60). Semmi ceđerés vétket reü nem bizonyítatott (MonTME 169). Az hét ceđerés vétkök (Tarn: Bar. 60). Mint tzeđerés korhelyt ki-is tsapattatta (Gvad: RP 73). **2)** in signis, manifestus, notorius MA. [ausgezeichnet, bekant]

[Közmondások] Lépvést, gráditsonként megy az ember tzeđerés gonoszra (Fal: NE: 68).

Czeđerösöd-ik:

ki-czeđerösödik: [manifestor; sich veroffenbaren]. A vétek nem annyira szarvas, nem is ceđerösödött ki annyira, hogy közönséges botrányozás származott volna belöle (Pös: Igazs. II.548).

Czeđerésit: [patetacio; manifesto; offenbaren; aus licht bringen]. Hogy magát valami vétkében ne tzeđerésitené, mesterséges

praktikával akarta elvesztetni Jásont (Hall: Hlist. III.2). Másnak gyarlóságát fondorkodó nyelvelkedéssel tzeđerésíti (SzD: MVir. 189).

Czeđerésköd-ik: [elucresco; sich zeigen]. Lásd, mint cezereskedie a sola fides ü maga vallasából (Mon: Apol. 311).

Czeđeréz: [ostento; iacto; zur schau tragen, pralen]. Sok dicsere-ekkel ceđerérezitek (Bal: CsIsk. 453). Megtetszik az szándék sokszor az orezában, ceđerérezü azt is, az mi van titkában (Thaly: Adal 1145). Czeđerérezü kincsét és fitogattya (Csüzi: Síp. 558).

ki-czeđeréz: ~ Tök-fejú tudatlanságotat így ceđerérezesz-ki (Matkó: BCsák. 236).

kieđerérezés: [ostentatio; das offenbaren]. A zurzaur lutheránusságnak fötetlenláb voltának ki ceđerérezésére lássuk meg, mit votettél ellene (Bal: CsIsk. 302).

Czeđeréztet: [jacto; zur schau tragen]. Éktelen énekléssel ne tzeđeréztessé esztelenséget az okos aszszony (Pázm: Pröd 141). Nyelvelkedésével csak ceđerézeteti hamisságot (Sall: Vár 5). Midőn Bellarminust ne-ntezteté, csak boldogságotat ceđeréztetted (Matkó: BCsák. 149). Mit ceđeréztetted vénségedre lábaságotat? (91). Csak szomszéd példát is adhatnánk erre, ha a dolgot akarnék ceđeréztetni (Pös: Igazs. II.555).

CÉH [ceche; RMNY. II.137. céhos; Fely: Dies. 51]: **1)** collegium C. tribus MA. [amtsgenossenschaft, versammlung]. Romulus a népet tzehekre, fertályokra osztotta: Romulus distribuit populum in curias PPB. Hogy a romai cardinálók veres bársony köntöst viselének, negyedik Innocentus pápa gyűjte errül ezéhet (Pös: Igazs. 617). Ez utolsó szökon igen meg ütöke az egész itaszékh, pörlekedés, zenebona támada nagy köztük (Fal: NA. 122). **2)** collegium officium MA. [zunft]. Isten teged vgy segiedien, hogy te hyu es engedelmes akarsz lenny, az ceheknek igazságot mindenben es mindenkor megtartany (RMNY. II.137). Az bieső és rajosi ezéhek szövetnekekkel mennek elől (Rady: Csál. III.366). Minden cehekben mesterségek szerüt remeket köszönő pohárt ne kívánjanak (TörtT VII.154). Az mely mester céhben akar állni, szükséges, hogy jó és jámbor neizet légyen (Nyr. XVII.374). **3)** symposium MA. [gastmahl].

kovács-céh: [collegium fabrorum ferrariorum; schmiedezunft]. Kovács, szőcs, varga ezéheknek, ötvös és fazekas, asztalos rendeknek, sóval kereskedő jeles embereknek néltö, hogy nevetek féljüyük ezeknek (Nögr: Idv. Elöb. 15).

szűcs-céh: [collegium pellionum; kürschmerzunft]. (Nögr: Idv. Elöb. 15).

varga-céh: [collegium sutorum; schuhmachmerzunft]. (Nögr: Idv. Elöb. 15).

Céhbeli: 1) curialis PPB. [ciusdem collegii; amtsgenosse]. Tzehbéli társak: contubernales PP. **2)** [ciusdem collegii officium; zunftgenosse]. Egy tzebéliék, mester-legények: sodales PPB. Czehbéli mesterség (Bal: Epin. 5). Czehbéli rendek, fazekas, asztalos rendek (Nögr: Idv. Elöb. 15).

Céhél: [compto MA PP. [zehen].

Céhélés: [comptatio MA. das zehen PP.

Céhés: 1) [collegialis; zunft]. Légy bár céhos munkás, kaszás, kapás, de vállkod meg kell (Fely: Dies 51). **2)** [catervatus; massenhaut]. A tolvajok minden részén a városnak tzehesen vadnak (Fal: TE. 784). **3)** [symposiacus; zech-]. Céhes társ: comptor, comptator MA.

CÉKÁZ, CÍKÁZ [czékáz; Szeg: Aqu. 11]: [volito, circumvolito; herumstreifen, herumjagen]. Könyü szerrel czékáz hadunk orrok előtt (RákF: Lov 1527). Az erdélyi német most is az Tisza körül czékáz (221). Pöson körül czékázó ellenke-

dések miatt (Szeg: Aqu. 41). Ne engedje, hogy én éjtszakázzak, nappal is tétova másokkal tzeakázzak (Gvad: RP. 67). Flóra nympháival virágok közt tzikáz (Gvad: FNöt. 37).

CÉKLA: beta MA. Major: Szót. 106. [rübe]. Ha az czeklanak gyökeret es leuelet meg főzöd, zent Antal tüzetis io vele keny (BoytheA: FivK. 36b). A lentse a hasat meg szoríttya, főkkepen a melyben tzekla és utífi vetetik (ACsere: Enc. 238). A tzekla szernyü hamar nő (239). Kóvér és nedves földet kíván: czekla, répa, retek (Lapp: PKert. 18). Czeklát is (vett) egy általaggal (Radv: Csal. II.29).

fehér-cékla: beta alba MA. [weisse rübe].

vörös-cékla: beta rubra Com: Vest. 12. [rote rübe].

CÉL (ezel Sylv: ÚJT. 183. MA: Scult. 215. MonIrók. XV.144): **1)** scopus C. MA. [ziel, zielscheibe]. Nem mindenkor találja a nyilas a tzel: ictus jaculantium saepe *deerrant; aranyok a tzelra: collineo PPBL. Hywolkodo ember ky wettetet ödögöknek, myknet a cel a nylnak (ÉrsC. 533). Czelul vetel engem az ellensegnee (Born: Ének. 193). Az tzelét találni: scopum attingere (Deesi: Adag. 73). Targyul és lövög-tzelyfil tette, melyre nyilait lövöldözte (Pázm: Préd. 283). A lövöldözőc czilt tészene föl (Zvon: Post. I.175). A puskásoc bizonyos tzielt és tárgyat függesztenec föl (MA: Scult. 91). A puskákat ki-löjjée a czebra arányozván (Com: Jan. 147). Olyanak mint egy valami föl tetett czel, melyre az isten haragianak nyilai aranzattának (Lép: PTük. I.238). Taraczkjaimat is feltitettem bastyákra, s állásokra czilt títetvén ki is lütettem (MonIrók. XV.144). Thököly Imre is arányzott vala czelét (Thaly: Adal. II.155). Idegbül nyilakat botsatunk bizonyos ki-függesztett tzelra (Fal: NE. 67). **2)** meta MA. [remiziel]. Hegyes rakas, hant, határ, domb, tzel Ver: Verb. Szót. 17. Sokak, kik celban futnak (DebrC. 292). Nem tudyatoky, hogy valakyk a czelba futnak, paallyat iol lehet myndnyayan futnak, de egy vzyz a iutalmat (Komj: SzPál. 157). Minden rend béliek meg hákták a czelét (Tel: Evang. II.52). Által ne hágd az tzelét (Deesi: Adag. 70). Az ü pallia futasatul soba addig meg nem szünik, miig nem czelra iut (Fél: Tan. 485). Elö nyujtozom és pálya-futással kergetem a feltett tzelét (Pázm: Préd. 322). Czel, a mi körül forgolodnak (CorpGramm. 702). A pálya futóc a czelhoz futamással sietnee (Com: Jan. 209). Kisérj el a czelig engemet végiglen (Thaly: Adal. 124). **3)** [terminus, finis; gränze, ende]. Soknak isten touab halasztua az ö életinek czellyat es hatarat (Frank: HasznK. 71). Oly fen röpül, hogy szemünk gyakorta el-vesztí, mikor látásunk tzellya-kivül fel lövellik (Pázm: Préd. 30). Mikor az emberi látásnak tzellyán-fellyfil mégyen, ott leveg a tisztá égen (134). Ezekre mint bizonyos határra, tzelra üssenek-ki a beszédek (SzD: MVir. 424). **4)** [propositum, consilium; absicht, vorsatz]. Fel-tött tzeljátul ki-lépmi: *eggedri proposito; el-esni tzeljától: *aberrare a proposito PPBL. Az volt a Kristus jövetelének tzelja, hogy a szomorúikat vigasztallja, a kór-betegeket orvosollja (Pázm: Préd. 238). Okot ád, hogy a fel-tet czelétül el-vonhasson (Pázm: LuthV. 5). Valamit magadnak tzelul fel-tészsz, tanátskozzál serénységgel (Com: Jan. 222). A te czelödra ugy illenek mind azok a szent irások, mint a bot a tegezbe (Sámb: 3Fel. 639). Nekünk semmi feltett czelünk nincsen (RákGy: Lev. 107). **5)** [objectum; gegenstand]. Érzékenységeknek czelja: objectum C. Valaminek ellenébe vettett tzel: objectum PPBL. Ez cillya és summája ez megolvasott textusuae (MA: Scult. 215). Élessen szol bizonyára az mi föl telt czelünkrol nemi nemü bölez author (KBécs. 1666. B5). Gabriel angyal sem imádtá, sem másoknak az imádságnak céljaul fel nem tetta Mariat (VárM: Szöv. 172). **6)** signum [symbol]. Ez gyermek hefhettetett sokaknak el esírsie es sokaknak fel kelírsie az Israelnek mípi között es eiz hefett: in signum (Sylv: ÚJT. 183). **7)** [cancelli, carceres; schranken]. Pálya czel: apheteria C.

[Szólások]. Igynes tzelra néző rendelés (SzD: MVir. 424). Bog mészszö lütök a tzelitul (Pós: Veték. 39). A külső hasznat tesszük tzelül (SzD: MVir. 424). Czel künül tántzolni: extra chorum saltare (Deesi: Adag. 133). A tzel mellett lött el: aberravit a janna (Deesi: Adag. 2).

Céloz: 1) [dirigo; zielen]. Ujjonnan fordította puzdráját, ugy czelezza azzal hevedere tját (GyöngyD: Cup. 604). A más ágyut éppen ugy tzelezták (Könyi: HRom. 11). Két dologra tzelezozm má tanúságunkat (SzD: MVir. 424). **2)** [specto, cogito; zielen, beabsichtigen]. Ara tzelezoct egyedül: *refero consilia mea eo PPBL Mire czelezoct ezzel Dávid (Ily: Préd. II.199). Az mire czelezoct, szükség megértened (Thaly: Adal. I.161). Szíve vigadozhat, ki járulhat elhez, mert ez által czelezoct az boldog élethez (222). A tsászár veje, a kit ha sokszor megvernek is, a vezérségre tzelezoct (Mk: Törl. 20). Hogy segítse volna tzelezoct akarátja (Könyi: VM 2). Jóbb az olyan könyvel magát mulatni, mely semmi bántódásra nem tzelezoct (Könyi: ÁrtM. Előb. 13).

el-céloz: [propono, cogito; bezwecken]. Nagy Fabius töblet nem mivelé Rómaért, mint ez keblére vett hazija dolgáért és abban elczélezoct nemzete jóváért (Thaly: Adal. I.133). Mások, hogy el-tzelezoct gonosz szándékokkal előb melhessenek, a hir dolgát ország-világ bontó jószágnak mondják (Fal: NE. 56). El-tzelezoct szándék után ugy járni, hogy nyilván ki tessék igyekezetünk, ártalmas (Fal: UE. 372. SzD: MVir. 424).

föl-céloz: [nitro; streben]. A búniec halálából fel-támadván, a mennyeikre fel-czelezoctunk (Csúzi: Tromb. 150).

Célozás: 1) [intentatio; das zielen]. Le kezd az romlani, czelezoctása rendgye megbomlani, nyil-is az úttýából bal felé hajlani (GyöngyD: Cup. 605). **2)** [allusio; anspielung]. Célozás vagyon a historiára (DEmb: GE. 106).

CÉLLA (ezela Misk: VKert. 642. cellatska ExPrinc. 33): cella MA. zimmerlein Adáni. Aluala gyakorta cellayaban belrekeztuen (EhrC. 148). Zent Ferencz es mind w tarisi a cellabol ki bertelenkedenek (VirgC. 22). Latta az fratereknek cellayokat epevetben valany keusses felemeltetuen (DomC. 130). Minden tzellakat, kamarákat eljár (MA: Scult. 902). Egy remetének czellája egy kuffböhöz közel (Ily: Préd. II.365). (A méhek) a király czeleát legmagasabb helyre építik, és azok körül építik azoknak czeleájokat, a kik már megöregedtek (Misk: VKert. 642).

Céllácska: [cellula]. Czinaltata magának egi cellaczkat (VirgC. 39. WeszprC. 38. TelC. 173). Ez szoros celátska testenek hayléka (ExPrinc. 33).

CELLÉR: salarius PPBL. [szalverkaufer]. Só áros, só tzellér: salarius PPBL.

CEMENT: **1)** [caementum; bruchstein]. Arany czemert (ComBal. 16). Nagy Baniat is bírom, minden esztendőben nagy czemementem vagyon belöle, minden czemert legalab teszen niolcz eszer araniat, harom szaz gira ezü-töt (19). **2)** [mortarium; mörtel]. (Arany és ezüst mülöz való szerszámok: zöld arany festék.) czemem por; próbáltam (Kecsk: ÖtvM. 293).

Cementél: [ferrumino; cementieren]. Czemmentelny aranyat (Kecsk: ÖtvM. 304).

CÉMERMÁNY: [faber lignarius; zimmermann]. Elvégezvén a czemermányok a torony zsendelyezését, egy kevés jó akaratot kívántak (Nyr. XIV.459).

CENDÉLY (csindely Radv: Csal. II.124): [zendel, zindel-taift]. Egy darab czendely (Radv: Csal. II.19). Egy csindely világos bársony kis snba, nestel bélet (124). Egy úiragos csendely bársony-zöld felszer kis snba, taffotiaval bélet (124). Czendelből s fejár fátyolból egy síveg (Gér: KárCs. IV.418). Egy mása czendely (VocTraus. 25).

[CENDÉRÉL]

mög-cëndérél: [amburo; versengen]. Az szép-tiszta vasat lassú szénmel cendéréll meg kéken vagy sárgán (Keesk: ÖtM 312).

CENK: 1) cuniculus, catulus, catulus MA [hund, hündchen]. Tegnap fogattam 90 nyulat s 3 őzet; fácskát keveset, mert nincs tanult ezenk (RákGy: Lev. 385). **2)** cacula PPB [cabo, homo seolestus; kriegsknecht, bube]. Katona inas, katona zenk; cacula PPB Midőn ezeket mesterséges csavargással kerengenek az Arius ezenkei, végre az régi doctoroknak biznysággal kárhözatták Ariust (Pázm: Kal. 112). Erre soe zenk csak fülű mint egy bagoly es halgat (Zvon: PázmP. 209). Ezek a minap születet sido ezenkek (Sall: Vár. 17). Az ő eretnek ezenkeivel együtt tagadgya (MNyil: Irt. 331). Calvinus az ő ezenkeivel egyetemben semmit nem enged Luthernek a fel-fuvalkodott kevelységben (Pós: Igazs. 152s).

[CEPPEKÉZ-IK]

fél-ceppekézik: [aegro se origero; sich mit mühe zusammenklauben]. Vigyan ottan el amla egy neműnemű vőbő, mikoron meg vyílt vőha, fél-ceppekézic, hogy el memo (Helt: Mes. 229). [Vö. **CAPPOLÓD-IK**]

CEREMONIA: caeremonia PPB. Wy terweenyekkel es corymonyakkal ellettettnek (ÉrsC. 527). Tegnap a jantsár aga tzeremoniával küldö ajándékot az urunknak (Mik: TörL. 66).

Ceremoniál: [mugor; possen troiben, närrisches zeng reden]. Vajki tudom, miért ceremoniálsz (Czegl: MM. 154).

Ceremoniás: [solemnis; pompös, feierlich]. Ceremoniás törvényeket rekeszt ki az apostol (Czegl: MM. 283. Illy: Préd. Elb. 2).

Ceremoniáskod-ik: [se ostentare; paradiren]. Pál patriarkának durva köntösében remete szent Antal ímpepeken czeremoniáskodott (Csúzi: Síp. 576).

CÉRNA (*chernia* DomC. 302. ÉrsC. 68, *czerna* RákE: Lev. V.319): filum C. filum tortum, duplicatum PPB [zwirn]. Lenfonal, vagy zérna: *stupa neta PPB. Sem chernayok sem teyok nem lehetne, hog az kevtovst meg varhatnyak (DomC. 302). Az kopyan wolt egy kús was, mynth egy cherna zal, awal melyk wala az templomnak hozyvsugat (ÉrsC. 68). Fél foly roia, mántha czernanal tekertek volna körül (BoytheA: FivK. 130b). Arianna adá ezt tenékol, az ő cernájával magadat vezetted (Zrínyi II 115). Az artheismus es török pogányság is bétsusz mász mint a tú után a czerna (Pós: Igazs. 1275). A lónak orra portozogóján vony edgy szőr zérnút által (Cseh: OrvK. 75). A czérna czerénához foglaltatik es azután többek többekhez fodrattatnak (Illy: Préd. 1184).

[Szólások]. Tz érnára venni: amussim applicare, lignum linea describere PPB. Már nem győzi magát tzerénával felelettel (SzD: MVir. 20).

[Közmondások]. A hazugok zérnája gyenge (SzD: MVir. 227).

csapó-cérna: amussis C. [richtschmur]. Tsapó zérna, átsok tsapó sinórja: amussis PPB. A törvény mint edgy főkör avagy tsapó-zérna gyamánt vagon ni előttünk (Ker: Préd. 27). Igzenest merő ráma, tsapó zérna (ACser: Enc. 52).

fonál-cérna: linum *tortum PPB [zwirn].

igazgató-cérna: [amussis; richtschmur]. Az iteletet az igazgató zérnára es az igazságot a mértékert hozom (Helt: Bibl. IV. 47b).

mérő-cérna: perpendicularum C. [richtlot]. Az ález mester az mérő zérnát neki vonzza (MA: Bibl. II 37).

Cérnás: [fibrosus; faserig]. Cérnás fű: caulis fibrosus MA

Cernáz: ofilio MAL [aussticken].

CET: [cetus, balaena; wallfisch]. Vrnak cethi es mendenee, mellec mozattatnac vizeben (BécsiC. 132). Jonas volt a cetne hasaban három nappal es három eyed (MünelC. 36). A cethal száából lámpások szabási világosságok származnak ki (Mel: Jób. 101). Az cet halnac nagyságos ereitől félne meg az erős emberekis (Kár: Bibl. 153s).

CIBÁL, CIMBÁL, CIMBAZ: criabus traho, capillus vellico MA rauten, die haare zupfen PPB. Tzibállyák egymást (Czegl: Dág. II 69). Hazudez, mikor a Gergely pápa szavai hamissan czibárol (Matkó: BCsák. 153). Az foly a rókát valahol éri, menten tsapdossa, szórit tépi, tziálja (Misk: VKert. 158). Fstökömet tziabázták (Gvad: FNót. 17). Hajamat czibálták (Gvad: NótTest. 181).

mög-cibál: [diserpo; zerrupfen]. Ó kegyelmét földhöz verék, igen megezibállák, tépék (Zvon: PázmP. 264). Meg czibálták, tépték (Megy: Glaj. 30).

Cibálás: [vellicatio; das rupfen]. Útés, tsapás, rúgás, tziálás esik közöttök (Pázm: Préd. 239). Látoz é, mire viszen a szent irás czibálása (Matkó: BCsák. 429). Készsábek az embort meg várni, mint sem az egymás tziálást félben hagyui (Misk: VKert. 322).

CIBÉRE: jus acetosum MA offa, sorbillum PPB. jusculum acetosum; essigbrühlein PPB. Tsak tziérével éhü: *victitare sorbillo PPB. Nem czae a gyaptyut el nyíri, hanem a bőreket is levonsza es a cibéret bor inant méröti (Helt: Mes. 62). Útközet nagy lesz mindenkor a farsangban, mikor Cibére bán leszál az hárságban, Konez vajla laratszák, dül-fül haragjában, mert nincs tisztessége az negyven hat napban (RMK. II 184). Tyuk-monnyal es tey-fellel csinált cibére (Web: Anul. 106).

ecetős-cibére: oxymeli PPB. [trank von essig und honig]. (Nyr. IX 72).

kényér-cibére. Borban es serben morsolt kényér tziérére kalánockal fogattatnac-el: pulvis intritae ex vino et cerevisia (Com: Jan. 110).

korpa-cibére: [jus furtureum; kleiensuppe]. Ha az ollyan korpa cibéren hizott ecclesia bünt jovall, mi nem jovallyuk (Matkó: HRoml. 59. Kem: Élet. 114. PP: PaxC. 281).

mézes-cibére: [oxymeli; trank von essig und honig]. Mézes tziérének való tálak: promulsidaria PPB.

sér-cibére: sorbituncula cerevisiaria; bierbrühe PPB. *Ser leves, sor tziéro PPB.

Cibértés (*cibertes* Major: Szót. 295, *czipartes* Com: Jan. 55): claudicans MA. Iripes PPB. dölfűsség Com: Orb. 89. linkend PPB. Sem az borgas lábncac: czipirtesec, sem a butkös lábncac, sem a szélles lábú tziirtoposoc nem sántálnac (Com: Jan. 55). A sánta, tziertes sántikál (Com: Vest. 15. 123). Cibértes, görbe-lábú (Com: Orb. 89).

[CIBIKÉL]

fél-cibikél: [sursum traho; hinaufschleppen]. Lehetetlen a számárnak a tekönöt az említott helyre fél cibikélni (Matkó: BCsák. 112).

[CIBORÁZ-IK, CSIBORÁZ-IK?]

ki-ciborázik: [evaporo; ausdünsten?]. Ezek mind az ő odus száából ciborásztak ki (Zvon: PázmP. 194).

CICA: [amasia; geliebte]. Szerelmest setében tanyára vette, ott igaz kedvelőül tiztziáját ilolte (Orczy: Körtl. 115).

[CICANT]

el-cicant: [furtim cachino; kichen?]. Zsuzsi, Rózi el tiztziatá magát, hamar fordulakbann meg látván földingjat (Orczy: Körtsz. 162).

1. CICE: catus Major: Szót. 131. [katze]. A nagy fekete egér és apró egér az élés házakat el-futkosván a tiztéknek avagy matskáknak ragadománya léssen (Com: Jan. 40).

2. [CICE]

Cicés: [julos habens; kützchen habend]. Nem a papistak viaszbol csinált bárányának vérevel mosattatik el a mi búneinknek rótsága, nem is az ő lammival való hintésekkel, szentelt gyertyákkal, cziczés ágokkal (VárM: Szöv. 251). [Vö. **Cikás**]

CICÉRE: [ornatus, cultus; mode]. Ezért a cziczeréjért fenyegetődzie isten (Diósz: Préd. D).

Cicérés: [exornatus; geziert, geschmückt]. Ilyen a mod-nelkül való piperés, cziczeres, nyalkás öltözet (Diósz: Préd. D).

[CICOMA, CSICSOMA]

Cicomáz, csicsomáz: [orno, exorno; schmücken, verzieren]. (Prág: F'Serk. 791. Kr.). A pünlükákkal a bé-font hajae és egybeec csicsomáztatnac, tizfráztatnac (Com: Jan. 101). Magát szépegetni, tsitsomázni (SzD: MVir. 390).

[CICORA, CICORÁZ-IK, CSICSORÁZ-IK?]

mög-cicorázik: [ingermino; aufkeimen]. Az buza mag meg cziczorázic, az vtan bokrosul, hosszu inakat czuda bok-rockal fel eresz, hogy kőmyebben alhasson (Born: Préd. 458).

CIFORNYA: [lenocinia corporis; überti iebener putz]. Tzifra tizfornyákkal Venus lesit hánnya (SzD: MVir. 297). [Vö. **CI-KORNYA**]

Cifornyás: [elegantulus, comptus; stutzerhaft]. Sok cifornyás német urat rabságra hajtottunk (Thaly: Adal. II.90).

CIFRA: 1) numeri nota PPB. [zerus; ziffer, null]. Multiplicáld meg az első igen: 10. 3. eszt monduán: háromszor tizfra vgyan tizfra; eszt ird le: 0 (Helt: Arim. F3). Czifrára vagy bötükre akarja vetni ezt a füvet (Lipp: PKert. II.111). A czifrák akármennyien legyenek, ő magokban semmit nem jelentenek (Ónadi: Számv. 2). **A** czifrák tsak magok akar-mellyik speciesben is tsak semmik (MITolv: Arim. 7). Vagy talán mind azon mulla-betűk és vak-tzifrák ezek az evangéliomokban (Fal: NE. 172). **2)** [notae secretae; chifre]. Valami secretumokat akarsz írni, mindig czifrákkal írjad (RákGy: Lev. 142). Hajdú György levelei érkezének; mit írjon, az czifrákat megfordítottam, nagyságodnak megküldtem (226). Tegnap előtt hoztak Dániel Imre uratól leveleket, melyeket kegyelme-tenek elküldöttem; nekem mit írjon, czifrákkal megfordítottam (407). **3)** [ornatus, ornamentum, pompa; putz, schmuck, pomp]. Pompara, czifrára költöttek (Mel: SzJán. 96). Engedgyetec meg nekem, hogy egyigő beszdedel éllyec minden tizfra nélkül (Kár: Bibl. I.531). Lazar minden tizfra nekül temetetet el (Born: Préd. 689). Jozságát ne költso tizfrára, keuésgeret (Kules: Evang. 229). Én sem ékesen-szöllásra, sem egyéb tizfrára nem szaggattam (Pázm: Préd. a4). Nyelvem meg diczer szép czifrával (MA: Bibl. V.22). Hagyon, hogy temetemem igen egygyűien, minden ceremonia nélkül, czifra és nagy költseg nélkül legyen (Radv: Csal. III.238. Gyöngy: Cup. 29). Toaletta, a hová a fő-aszszonyok az apró-czifrát rakják (Fal: NA. 14). Rutalmazták, ha kinek nem volt gondgya a tizfrára (46). Az urak és urfiak a szent-egyházban íneplő tizfrával jellemek meg (148). **4)** [elegantulus; stutzer]. Ott az czifrák és nyalkák pirongták és huritják az szegénylegényt (Thaly: VÉ. II.108). **5)** [ornatus; geziert]. Tzifra, tettetés nevek, szók: nomina, vocabula *speciosa; tizfra-szólás: *cincinni orationis; tizfra, drága öltözet: *cultus cum elegantia et copia; semmi nem lehet már tizfrább: nihil *pictus PPB. Ti cifra, gienge ruháiú papok (Mel: SzJán. 284). Czifra szókkal frágiázott hamisság (Bal: CsIsk. 185). Nem szag-gattam a czifra szokra a fül gyönyörkődötetéséért, hanem a miket irtam, a szivre szabtam (Báta: LPrób. 6). Nemelyek

hasonló nyelű vagy cifra baltát vagy csákánt viseltenek (Mon: Irók. XI.349). Az aszszonyok a tizfra öltözetben tsinosbak (Misk: VKert. 680). Nem de nem tizfra compliment ez? (Fal: NE. 23). Paloták, a mellyek tizfrák kívül, de füresek belől (Fal: NA. 123). **6)** [auricula; ohrläppchen]. Hány függök fénlének füle czifra-jában, annyi falu-város van azok árában (GyöngyD: Cup. 611). Hány függök látszanak füle tizfrájában, annyi falu, város van azok árában (PhilF. 38).

[Szólások]. Mi közi a sárnak a tizfrához? (Pázm: Préd. 75).

Cifrácska: ornatus, comptulus PPB. [geziert].

Cifrál: [orno; schmücken]. Skárlát nyereg, aranyozott pillagokkal czifrált (Radv: Csal. II.183). Kés csinálónak attunk az Nazur kési nyele czifrálni 1/2 t. (MonTME. I.161). Pompás szakkal nem illik czifrálni (Orczy: KöltH. 15).

föl-cifrál: [exorno; ausschmücken]. Midőn szépen fel-cifráltta magát, a páuac közzfibe méne (Helt: Mes. 92).

Cifrálás: [exornatio; verzierung]. Nem eféle tizfrálásba áll ezokaért a nemesség (Helt: Mes. 91).

Cifrálkod-ik: [se comere, ornare; sich schmücken, zieren]. Magokat ifjító, tizfrálkodó vén szülék: vetulae *interpotes; nem tizfrálkodik köntésében: *modicus cultus vel in cultu PPB. Ne cifrálko-gatok, ne misezzetek (Mel: SzJán. 96. Csúzi: Tromb. 350). Ez vendégl, amaz tünceol, tizfrálkodik (Orczy: KöltH. 79).

Cifrálkodás: [exornatio sui; ziererei]. Öltözéssel, czifrálkodással, kendözéssel töltik az időt (KirBesz. 14).

Cifrán: [elegantier, ornate; geziert, zierlich]. Tzifrán tánc-zolni: *saltare eleganter PPB. Mint egy czifrán fel-öltözött lator Pandora (Nán: SzitT. 668). Te jó kurucz voltál, mikor adtát czifrán mondtál (Thaly: Adal. II.301). Femyen és czifrán kezdik a ceremonia dolgát (Fal: UE. I.115). Tzifrán rakják lábokat (Fal: Vers. 23).

Cifrás: vermiculatus, polymitus C. picturatus MA. [geziert, geschmückt]. Cifrás ő: caestus; czifrás pagyimontom: asarotum C. Veszszós, iratos, sujtásos, tizfrás: virgatus PPB. Sok tarsai vadnak (az aszszonyok) batra az világban, szebbek es cifrasobbak emel, azok eleget ingerlenek felesgödnek (Helt: Mes. 474). Oh babonás papok azért inné távozzatok, hagyjatok bekét viasznak, az büdös olajnak, az gyortyanak, vége vagyon czifrás korozsmának (RMK. IV.256). Sok czifras memnyehkek (Mon: Apol. 335). Az keneliek es az czifrasok semmi tsztesseges dolgot nem indíthatnak (Fél: Tan. 466). Czifrás és ékesen formált szokba foglalná tanítását (Zvon: Post. I.10). Czifrás hasétkoc (Com: Jan. 101). Egy czifrás puskám vagyon, az kit Paksy adott nekem (Gér: KárCs. I.439).

Cifraság: ornamentum SI. [zierrat, verzierung]. A palástokat ránc takarittyug; az ékeséggec, cifraságoc hozzá adat-tatnac (Com: Jan 101. Zrinyi II.198).

Cifráz: exorno MA. vermiculor PPB. [schmücken, zieren]. Szőlő-level formára tizfrázott: pampinatus; beszédet tizfrázni: *accersere orationi splendorem; a beszédet igen válogatott szókkal tizfrázni: affectare *cultum effusione in verbis; tizfrázó, szövé takás: segmentarius; rejtos ruhák, tizfrázott köntösök: *segmentatae vestes; minden ékeséggel tizfrázza az óratót: omni *venere exornat orationem PPB. Felesegeket czifrazak, vgy hogy olig ismertetnek ki az feo emberek felesigektől (Vás: CanCat. 470). Igen cifra szironynyal, sőt ezüst fonallal czifrázott majez (MonIrók. XI.353). Hol czifrázzát minden ruhádát, hol prémezik nadragodát? (Thaly: Adal. II.301). Akár mint öltözzenek s tizfrázzák magokat a dámák (Fal: NA. 118). Hivására tizfrázzák a szép eszközüket (SzD: MVir. 137).

föl-cifráz: [exorno; ausschmücken]. Képekkel föl-táfrázta a házát: domini *investivit pictura PPB. Ezen képpen vagyon a föl-cifrázot aszszonyilatoknak is dolga (Helt: Mes. 91).

mög-cifráz: ~. Mög táfrázni a beszédet: *calamistros adhibere; meg-táfrázni az óráziót: *notare tantum stellis orationem; meg-táfrázni a dolgot: *collocupletare rem exornatione PPB. Az szép tejes utis meg cifrázza magát, látván az nagy istennek sok szép angyalát (Zrínyi: ASyr. 273). Egy kantárt pillangókkal meg cifráztatni (Zrínyi H.178).

Cifrázás: comptus C. exornatio MA. auszierung PPB [putz]. Hegedűlésbe, éneklésben azon szónak gyorsogatása, táfrázása: frquentamentum; ki-vájt táfrázású oszlop dorék: scapus *striatus PPB. Mög sok hasznót tót volna ez minékünk es sokat chalt volna cifrázastannál a ferődöbe (Helt: Mes. 173). Sok tarsái vadnak hatra, sőt nem chak á nemessék közet, hanem minden városokban, hollot eféle cifrázassal maud meggyőzik meg á nemesséket is (174). Ruhá-táfrázás, gangoson lépés (a léányok minden nevelések (Pázm: Préd. 112. SzD: MVir. 319). Beszédnek cifrázása (KCSöpk: Woll. Előb. 6).

Cifrázat: segmentum PPB [ornamentum; auszierung]. A beszédnek szép táfrázatja: orationis *itor; szép táfrázati órázió: *nitens oratio; változtatni a beszédnek táfrázati: orationem *variare PPB. Köntös cifrázatja: lacina PPB. A babiloniai Bélus isten templomában fel építette-ottlárnak ékes cifrázati kőzül nem utolsó a kereszt (VáRM: Szöv. 223). Veszem észre a táfrázatot (Kírbesz. 56). Az újtonak mellyeket táfrázatokkal voltak gazdagítva (SzD: MVir. 180).

Cifrázó: [sculptor; kunststecher]. Ezüstcifrázó: argyrocopus MA. silberstecher PPB.

CIGÁNY: 1) Ciganus, Tiganus MA. PP. [zigeuner]. Michael de Czigán, 1393. Czigány-Vajja 1111 (doens in Szolnok, Czinár). Az cigánoknak lám békét hagytok, kik mindenkor lopnak, az törökökvél lam pártolkodtok, kik rajtunk rabolnak (RMK. H.206). Satorbeli cigánynál is hamisabb és hazugabb (LevT. H.323). Paraszt embertől sem hallottam ez féle cigán leítőt (Zvon: PázmP. 289). Czigán módra haja, körme el metélteték (Huzsi: Aen. 30). Czigányoknak attunk az szög-ektül s d. (MonTME. 154). Poklul járának az szegény cigányok, marada csak sátorok (Thaly: VE. 149). Az udvari nép nem ruhásabb a mi tzigányunknál (Mik: Türl. 51). 2) versipollis C. fallax MA. betrüger PPB. Pardi-cigány-fogások: fallaciae WF. Czigányoknak attyoc vagy (Mon: Apol. 363). Czigány gyűlés (Decsi: Adag. 139). Czigány módon s nem igazán citállják a pateroc irását (Czepl: Japh. 86). Nem hiszok eféle cigány romoknak (Czepl: MM. 202). Ne légy olyan mint a cigány (300). Soc szüni, cigány, ravasz emberek (Com: Jan. 203).

[Szólások]. Czigánállis cigánb (Decsi: Adag. 188). Sem mi tzigány nem érno véle (Kise: Adag. 20). Tzigánykeréket hányni: in rotam se versare, cirumagere PPB. Ne niargallhatok a cigánok loutan, a szerencze kerden, az történet szekerébe, mert el-dőltek (Mel: SzJán. 7). Jól tud szántani a tzigányok lován (SzD: MVir. 224). Nem lényhöz illő módon viselém magát, elküldtettem volt s ez az Bodoki elyévén, róla kapott a cigány mészbe (Hazánk I.299). Beszédnye tzigány üllőről költt (SzD: MVir. 224). Tzigány állón koholt purdi hazugság (225).

[Közmondások]. Nem kel cigánt lopásra tanítani (Decsi: Adag. 11). Ritkán mond igazat a tzigány (Kise: Adag. 75). Minden tzigány maga lovát ditsíri (SzD: MVir. 88). Szemesnek való a játék, valknek az almusna, tzigánynak a vak ló (261).

Cigánykod-ik: 1) [artes magicas tracto; zauberer treiben]. A babác cigánkodna vele (a tykbiggyel), háromszor kőszünie reggel, vgy szedie (Mel: Herb. 182). Az emberek jelke

űdvösségéért sem kel cigánykodni (Pázm: Kal. 226). 2) manticlor C. MA. beutelschmeiderer treiben, stehlen PPB. Cigánkodie: Ciganum agit, idest more Tiganii vel Cigani, fraudulenter agit (CorpGramm. 237). Ne cigánogyek senki, ne hania erdemet (Mel: SzJán. 132).

Cigánykodás: [astutia; verschmitztheit]. Mi haszna vagyon heaban való soc cigánkodasodnac? (Mon: Apol. 513).

Cigányoz: [detrecto; schmähen]. Egy felől pispöknek neuzed, más felől cigániozod (Mon: Apol. 364).

Cigányság: 1) [Cigani; die zigeuner]. Béresei Szebenben egy cigányt megöltek volt s satis factioért hozzá mentek az egész cigányság (Hazánk I.373). 2) sctela, frans C. fallacia MA [hinterlist, betrügerei]. Okos cigányság: strapha C. A fele cigánuságnae hitván hasznáia vagyon (Helt: Mes. 126). Igen haragok eő nsga eféle chygansagaert (RMNy. 96). Hogy cigánysaga es allhatlansaga ki tesser (Mon: Apol. 347). Képtelen cigányságokat irnak es kiállnak reánk (Pázm: Kal. 226). Tagadhatatlan cigánysággal az sz. irást megvesztegeté Lathier Márton (755). Nem tudom, minek nevezzem a Bulduinus szemtelen cigányságát (Pázm: LuthV. 396). Csintalan fartelyi es hazug cigánysagy (Zvon: PázmP. Cml). Ki számlalhatna elő azokat az őrdögi soc tzigányságokat (EszT: IgAny. 153). Lupulnak minden dolga csak cigányság es latorság (RákGy: Lev. 137). A sidóknak e béli cigányságokat könnyen ezekben vehették volna (Pós: Igazs. 189). Nem mondom cigányság, de egy kis ravaszság sokszor használhat magán (Kise: Adag. 108).

Cigányul: [fallaciter, astute; verschmitzt, listig]. Hazugul, cigányul irál (Matkó: BCsák. 157). Azt fogja rám hamissan sczigányul, hogy én az ecclesia nyomorságibul azt satultam ki, hogy az ecclesia belső igasságában bontakozott meg (178).

CIGERE. Tzigere-játék: cindalimus PPB. das pützen, spielen; ein spiel der kinder PPB.

CIGOLYA: salix purpurea SI. [brandweide]. A szőlőt, ha eleg vastag, tzigolya avagy szőlök vesződelis meg lehet kőzni (ACsere: Enc. 271).

CIHANT [czehentés Gvad: Orsz. 130]: [gamio; belfern]. Hirnat cihantott s mindgyárt hozzá futottak (az őzek) (Gvad: Orsz. 116). [Vö. CSAHOL].

[Cihantás] cēhēntés: [gamitus; das belfern]. A többi kutyák halván ejteni czehentést, sürgöttök, forgottak (Gvad: Orsz. 130).

[CIHELŐD-ÍK]

ki-cihelődik: [molesto prorojo; mit mihe herauskriechen]. Ébred az urí, ki-tihelődik a nyoszolyából (SzD: MVir. 23).

CÜHÖD-ÍK, CSÜHÖD-ÍK: 1) [sequiter ago; langsam handeln]. Ijad soká se irányzad, ha akarsz varjat lóni, mert hogy ha sokáig czühödöl, más fogja mellyeszteni (Ben: Ritm. 157). Egy pár koszos sárca pénzért, egy vivat-kiáltásért nem méltó éltlen itlan koplalni s epedni, rongyban tsühödni (Fal: NA. 211. SzD: MVir. 397). 2) [se extricare; sich herauswinden]. Lám vartalak addig, míg cühödöl vala az ló alól (Zrínyi: ASyr. 139).

ki-cühödik: [sequiter prorojo; langsam herauskriechen]. Azonban támad az urí, ki-tühödik menyezett nyoszolyájából (Fal: NU. 256).

[CIKA]

Cikás: julos habens; kätzchen habend]. El-törölték ezt a papjáték, kik az 5 bűvös bűjos edgetmasoknak megli szentelésében, mineműk a só, víz, viasz, ezikás agak, hamvak és haragok, az istennek méltóságos nevét betstelenített (VáRM: Szöv. 53) [Vö. Cicsés

CIKKELY (*czikkely* GKat: Tittk. 239. GKat: Vált. 141. Czegl: MM. 109): **1**) articulus, particula MA. [teil, abschnitt, artikel]. Iz, finak vagy szólvé vszvszönök boga, tzikkely ágazat; articulus PPBl. Eőtt cikkeliben anagy punctban helyhezettett rőmül tanusig (TheurC. 171). Kellat a királynac ueloz ízekei anagy cikkeleket fel venni (Helt: Krón. 194). Damiel a Saulou való felső ruhának szaruiat vagó eg cikkelet el mecezetté (Mel: Sám. 99). Ez volt az negy cikkeel, kikben meg marattanac (Mon: Apol. 311). Sok egyéb cikkeliyit az ő szentvőrsőnek nyilvím meg mondották vala még régen az próféták (Pázni: Kal. 60). Az hitnek valamely egy rész cikkeliyérfül akarnak versengeni (110). Az istennél kedves elethöz három tzikkelkőe kívántanac (MA: Scult. 130). Ez tzikkel az egész könyörgőrsnek bé-fejező rekeszse (Kér: Préd. 1008). Az szent írásnc helyeit anagy cikkelit hoztadé elő trétába (Vás: CamCat. 212). Minden tolvajságnak cikkelit el végeztenek (Gér: KárCs. 382). Másra nem magyarázhatom az kegyelmed levelének utolsó cikkeliyét (RákF: Lev. II.436). **2**) [punctum temporis; minute]. Az időt tzikkelye: *articulus temporum PPBl. Egy ora aal 60 tzikkelyeből (ACsere: Enc. 108). **3**) Az igének cikelle: syllaba C. Cikkelyenként: syllabatum, interese C.

Cikkelyecske: [articulus; artikel]. Olustad cikkelycék-kéjét (Bal: CsIsk. 132. Mad: Evang. 176).

Cikkelyés: [articulatus; gegliedert]. A hív és okos szolgálak szabott regulamentomától csak egy cikkeles pontal-seu távozik-el (Csúzi: Síp. 238. 384).

Cikkelyet [?]: [articulus; abschnitt]. Részei, cikkeleti (Ker: Préd. 7).

[Cikkelyöz]

Cikkelyezés: [partitio; auseinandersetzung]. Haj-szál-hasogató tzikkelyezés (SzD: MVir. 200).

CIKÓRIA: intubus MA. Tzikória-forma: intubaceus PPBl. Napra nező fyv. cikória. Az magyarok katang koronak hyuiak (BeytheA: FivK. 39). Az mezey cikória meg oltya az zent Antal tüzet (40).

CIKORNYA (*czikoráz* [?] Mel: Sám. 317. *tszikornyázás* Pös: Igazs. I.292): [ornamentum; aufputz]. Az igaz ecclesiának lelki tzikornyája nem külső, hanem belső (Czegl: Bldorg. 163). [Vö CIFORMYA]

Cikornyás: elegantulus PPBl. [ornatus; geziert, aufgeputzt]. A régi nem tzikornyás eleink: antiquitas *mnpexa PPBl. Czikornias ruha, öltözet (Mel: SzLm. 236). Vala penig a Thamarou czikornias, sok színű ruha (Mel: Sám. 176). Cikornyás temphmi ceremóniák (GKat: Vált. I. Előb. 15). Más tudatlanságvál akarsz tzikornyás tudományt szerezeni (Czegl: MM. 53). Mutasd-meg, hol szolgáltatták olyan cikornyáyason a tanítványok a misét? (Matkó: BCSák. 113). A pápista cikornyás vallás (257). Mit írjak a ropent tzikornyás városból? (Orczy: KöltSz. 201).

Cikornyátlan: [absous; unharmonisch]. Bár ne szerzet vona oly tzikornyátlan énekeket (Czegl: Tromt. 35).

Cikornyáz: [orno; schmücken, zieren]. Tzikornyázom szavamát az éneklésben: vibrisso PP. Ne czikorázza [így] magát, feleséget, mint a fenes bogár (Mel: Sám. 317). Áltortzával tzikornyázzac és cifrázzac magokat (MA: Tim. 139). Sok szökkel cikornyázott hazugságok (Bal: CsIsk. 107). Sok efflele senekkel való trágázott és cikornyázott hamisság (471). Híntő ezüstös szegekkel és arany prémnel czikornyázva (Montrók. VIII.365).

még-cikornyáz: ~ A fazakás mester meg szokta czikornyázni az edent (ExPrinc. 159).

Cikornyázás: [exornatio; das schmücken]. A pápi öltözetec, öltáróknac tszikornyázása, corporáléc semmire kellők (Pös: Igazs. I.292). A templomok csikornyázása is 200 esztendőben kezdetett (VárM: Szöv. 103).

CIKTUS: [p] Fekete, magam alá való cikztus [így] lovan főkéles szürke, lovasz alá egy fákó (Radv: Csl. III.359).

CILICIOM, CILICIUM: [cilicium]. Alkotatot ánnahra-nala ciliciommal megzoroitoznau (BécsC. 16). Az sororok kezzel nemelyek ciliciumba járnak (MargL. 2). Ciliciombau es hamuban penitenciat tartottanac (JordC. 387).

1. CÍM: [titulus; titel]. A tziim s a nagy név széles bofinac vagy farpóltz (Gvad: Hist. 30).

2. CIM [czin?]. Puska cső czimeket küldünk mi imét, minél hamarébb hozzá kell fogni (RákGy: Lev. 312).

CIMBALOM (*cymbalum* SándC. 16. TihC. 41: cymbalum, tympanum C. tímbulum MA. Tzimbalnat verek: cymbalisso; ich schlage auf der cymbel PPB. Enecelec istennee cimbalomocban (BécsC. 41). Olyan vagyok nyut az zöngő ercz awagy az chengew cymbalom (ErdyC. 96). Doktotok zeronth hegedű, lantl, cymbalim nem lezón (SándC. 16). Láttim en chengűv erceye a vagy pengű chymbalona (Kömj: SzPál. 172). Az also rouden való papoc a tönjénezővel illatokat tészneec, cymbalmoecal, csemetőccel csemetvén (Com: Jan. 129).

Cimbalmi: [cymbali]. Áldgyátoc az urat cimbalui zengésben (MA: Bibl. V.15).

Cimbalmos: cymbalistes, tympanista C. Czimbalmos asszony: tympanistra C. Lezón oth hegedűs, dobos, cymbalmos (SándC. 16). Pribék cimbalmosoknak 3 tinót meg nem adás fejében (MonTME: I.315. 343). Nagy sereggel megüdültak musikásokkal, úgymint: hegedűs, gardonos és cimbalmosokkal (Házánk I.362).

Cimbalmoz: tympaniso C.

CIMBORA (*szimbora, szimbordloc* MA. Decsi: Adag 199. egybeszimbordl Kár: Bibl. I.641. *szimbora* Tohu: Vigaszt. 77. *szimbordl* Zvon: PázniP. 271): **1**) pactio, partitio, consortium MA. vertrag, gemeinschaft PPB. Czak miut szimbordl az többi mellet (Decsi: Adag 199). A collegium theologicum erszényec telvén, közönséges szimbordlával írának valamit a Kalanz ellen (Pázni: LuthV. 2). A mit a békességnec megpecsételése előtt s szimbora nélkül magunk is végen vihettünk vala, ahhoz csak reménységűnk sem marada (Montrók. VIII.245). A uémet commissarius valami marhákkal való kereskedés szimbordlájában a fejedelem asszonyal nagyságodat is be akarta venni (Gér: KárCs. IV.480). A bavarus szimbora nélkül Tsehországot meg nem tarthatja (Mik: Törl. 4232). Az országos szimbordlával íratott felelet fogást meg-rostálni (SzD: MVir. 157). Az öreg urat jobb kezén vezette a szerencse, mintha szoros cimborában lett volna véle (Fal: NE. 27). Esküitt cimborával rajtok mennek mind a hárman (69). Az értelmesek olly gyanúban valának felele, mintha cimborát kötött volna az ellenséggel (Fal: NA. 224). Ezek a cimborák, magános tanácskozások nem válnak hasznodra (Fal: Const. 815). **2**) [socius, sodalis; genosse, spießgesell]. Sok féle cimborával pörlyöző malleator (Bal: CsIsk. 382). Tévelygő emberek mellé szító zimbora (Tohu: Vigaszt. 77). Két haragos fél közt békéséget szerző cimborác (Com: Jan. 202). Cimboráid állattják, hogy ezt régen nem keresztyének találták (Czegl: MM. 168). Csak most tekerék meg Tapperust a te cimboráid (296). Sámbar s az ő cimborái így ellenkeznek ez dologgal (Matkó: BCSák. 337). Nem egyéb a világ, hanem az ördögnek cimborája (Tof: Zsolt. 41). Uzsorával várja bérét munkájának, mindazonáltal az ki veszi cimborának, viseli jól gonlját felvállalt dolgának (Thaly: Adal. 1161). Az sas cimborának is tudom tehetségét (164). A kik voltanak baromlegeltető pusztai pásztorid, voltak cimboráid, azok lettek megfőző hohérid (II.159). Sardonapalus rend kívül vala asszony emberes és a szövő-főző házaknak gyakorlója s a frajoknak zimbordlája volt (Misk: VKert. 63).

Cimborál: [pactio, contractio, consortium inco] MA [sich vertragen, gemeinsame Sache machen] Közbenjáró a két adó-vévé zimbóraló-kül között; proventa PpBl. Két telé zimbórala (Göres: Mát. 86). Az ördög halálra ellenségtünk, de semmit nem árthat, ha övéle nem zimbóraló testünk (Pázm: Préd. 162) It Caluinussal zimbóraló Zvon: Pázm: Préd. 271. Deakkal elegyített magyar s magyarral zimbóraló deák beszédet nem igen szeret vala (Monfrók. VIII:302). A felesége másokkal zimbóraló (Bár: Lp'ar. 173) Az élet zimbóraló baj-társá és osztályos rokonyja a halál (SzD: MVir. 295). Ördöggel zimbóralótt társalkodás (476).

Égybe-cimborál: [conjungo, consortium inco; sich verbinden] Az gonosságban egybe zimbóralótt népec (Kár: Bibl. I:411). Bár minden tagok egybe-zimbóralóttunk, sem teledkedhetnek annyi jót, mennyit a nyel. (Pázm: Préd. 809. SzD: MVir. 323).

Cimborálás: [consensus, convenientia; übereinstimmung]. Csak egy pont zimbóralása sücs ez aránt Caluinussnak az ubiipúttakkal (Pós: Igazs. 1370).

[Cimboralkod-ik]

Égybe-cimboralkodik: [consortium inco; sich verbinden]. Ez könnyen leszen, ha nem minden rendbeli embercekl egybe cimboralkodunk (Helt: Mes. 265). Te olyanokkal zimbóralódkodj egybe, kiknek ismered természetüket (230).

[Cimboralód-ik]

Cimboralódás: [pactio; vertrag]. Zimbóralódásban, árus-lásban és egyéb szerződésben-való tsalárság, mikor valamit kétféle-ís el adnak; stellationis PpBl. Azt írja, az Tököllyvel való zimbóralódásért rénk nagy harag vagyon (MonOkm. XIV:217).

Cimborás: [consors, socius, sodalis; genosse, kamerad]. Nem kel Pétert s Pált fogadunk követésére, mintha ő maga Christus cimborás társ nélkül elégséges nem volna minden szükségünkre (Pázm: Kal. 794). Ha mi jó vagyon a pogányokban, ő-bemek nem kárhóztattunk, de ő tanítványi és cimborási nem lészünk (Pázm: LuthV. 21). Cimborásokis vattok (Bál: CsIsk. 167). Amaz sok féle cimborás munkával rosszal tatarozott malles (381). Oly felelete van, mind a cimborassanak (Bál: Ejan. 2) Bezzeg ugy vallok én e cimborás barátoddal együtt (Czegl: MM 147). Szomszéd-asszonyait, cimborás pajtásit ellenem bajfja (Thaly: VE. II 291). A jó értelem, ha gonosz akaratral zimbóraló, egyebet nem teremthet a természet rendi ellen való éktelei alkotmányokkal (Fál: UE. 372). Zimbóralóss társad tami ne legyen ellened (H72). Zimbóralóssok vagytok, osszátok el szegyeteket (SzD: MVir. 187). Rosszúl forrasztó kohból költt sokféle zimbóralóss munkával tatarozott s már régen elporlott pórély (118).

Cimboráz: [consortium inco; einen vertrag schliessen]. Hogy ha a lélek zimbóraló a testel, mind magát mind lelkét fertelmes bűzbe keveri (Fál: SzE. 516). Hogy Basilius hamis levéllel velem cimborázott volna ellened, csak mondás (Fál: Const. 836).

Cimborázás: [conspiratio; verhältnis]. Bűnösnek valják Angeliát a legénynyel való zimbóralózási miatt (Fál: TE. 635).

CIMÉR *cimier* KNagysz. 1579. B5. *Cimér* Nom. 39. *cimier* Konj: SzPál. 58. *cimier* MA: SB. 141: **1**) armis MA schuler PpB. border bug von wilder Adám. Bány-tzémör: armis ovillus Nom. 39. Borjú-cimér: *lumbus vitulinus; zímér-bány-lás: armis azanius Pp. Nyúl-tzémör: *lumbus leporis; borjú-tag, zímér, a veses tele: *lumbus vitulinus; első tag, vagy zímér a marhában; szügy, szegy, vall: armis PpBl. Tégy az fazékba lapotkákat és zéméret (Kár: Bibl. II 131) Szegy salutat, bany zémert sílue elenaltas (KNagysz. 1579. B5). Az áldozatok

job talattya szegy és zémere papoknak adott (Pázm: Préd. 946). A bány-lás az ő balezímere timogattya és az eséstül oltalmazza a bány-lás (Hoffm: Préd. 9). Szeptemberben leg jóbo sodort füstből és bány zémert (Lipp: Cal. 53). Az őz zémört fonyasz meg, mindönmek elötte jél meg ispekold az zémört (Radv: Cal. III 15). **2**) insignia, stemma C. MA. [signum, imago; wappn, schild, bild]. Leoz' dychöseeghnek coronaya es az erek orzagnak cymöre: diadema regni tui (ÉrdyC. 38). legyet vötte, az kőnywl metolysnek az hyl igasságnak cymmeryth: signaculum (Konj: SzPál. 58). Az ő zászlóban arany koronás keselő vala meg iruán, es eszt e zémert viselté mind az magyaroc (Helt: Krón. 11). Ország cimere: arma seu insignia Hungariae (Ver: Verb. 20). Az pénzen az fejedelennek képe avagy zémere vagyon (Tel: Evang. II. 171). Te ember, kié ez a zímér, mellyet felkeden viselsz? (Pázm: Préd. 1090). A hajónac zímere vala Castor és Pollux (MA: Bibl. Jegyz. 135). Az nemeseknek zímere boytos szürre változóc (Prág: Serk. 858). Bőzfeletbe tartyc eleinknek cimert (Vás: CanCat. 120). Nem csak az oroszlyán egyedül zémere az erőssöknek (Hoffm: Préd. 5). A vitéz zémereczek felékesítettén, meguemesítettenc (Com: Jan. 152). Az tekintetes zémert kel homloktok eleire temi (Toln: Vigaszt. 65). Az füres horó kongás és eszterházi termett gabona fő pharisaeusi kérédségönek jeles zémere (Matkó: BCsák. 124). Ásó, kupa a te zémerecz-ís (313). Haruadik selleg, síma polár új, az Thatay István zímere rajta (Radv: Cal. II. 120). Az urfiak fényen dicsökönek a hasta életnek zímmerével (Fál: NE. 6). Azt gombolják, ha a cimerek tetején korona látszik, már elég felele vagyon paraszt örkölésöknek (12). **3**) titulus; inschrift]. Vetik az heberce, hog valamel prophetane atfa auag ősi vette-tendie a cimemben, hog ők es prophetac voltanc (BécsiC. 275). Ira kedeg es cymert Pálos es veto a keresztre; e cymert a sídce közzöl sokac oluassacuala (MünchC. 210). Mynden capitulomnak awagy rozenekli chymereh awag yegyet elöl vetottem (WinklC. 121). **4**) crista MA. [federbusch].

gém-cimér: cirus ardearum; büschlein auf dem kopf der reihler PpB.

kakas-cimér: centrum galli; eisenhart Mel: Herb. 141. Verbena: szapora fű; egydic lúnya sanguinalis, columbaris; galambos fű; más neve a nőstinec crista gallinacea; kakas cimér, kakas taró (Mel: Herb. 141).

toll-cimér: ferista; helmbusch]. Bányony süvegecskét teltemi és egy szép toll zémert belé (MA: SB. 141).

[Ciméröl]

ki-ciméröl: [depingo; beschreiben]. Minden ő közöttük való dolgokat, az mellyek az ő mestersegekre néznek, megvizsgál-hassanak és megláthassanak es ki zémereihessenek (KeeskPört. II 307).

Cimérlet: [titulus; inschrift]. Malachias Aggeusnac es Zachariasnac idejében volt, kikben ődó elődó nem vettie a cimérletben. Azon kiralok alut prophetaltanc ők es azoc prophetaltanc, kie ő előtce valnac cimérleteket (BécsiC. 178). O igenecc cimérlete (MünchC. 104).

Cimérés: **1**) cristatus C. einen tederbusch habend PpB. Címérés madár. avis cristata MA ein vogel, der einen federstrauß auf dem kopf hat PpB. **2**) [insignia praeditus; mit wapi pen versehen]. Attok es ny lewelywököh meg örewssethwa cymeres pechotnywökl (RMNy II 197) Attan az es lewelemeth cimeres pechotnywökl (Lóvt. II 121) Címérés, királyi, fejedelmi ruhá (Com: Jan. 99). Címérés, rozés, körül csipkes abrosz (Ger: KäuCs. IV 272). **3**) nobilis, insignis, praclarus; adelig, prächtig]. Jeles, zímérés, nemes követó sokasággal környöl vétettottem (Com: Jan. 139). Ennek már zímérés kúrát-ís vallattuk (Köny: HRom. 104) Arrul vadoltok, hogy én kiraly

méltóság ellen való vétellel vétettem a tízemes fejér-népnek (Fal: NA 19). Minapi beszédben róla szabadítottam az egész tízemes rendet (95).

CÍMERESÉN: [præcipue; namentlich, besonders]. Mond meg immár ugyan címeresen, hány dolgokban áll a római anyaháznak bálványozása? (Pös: Igazs. II.666).

CÍMERÉZ: [characterizo; tituliren]. Haragjából a pater tízemezi Kamuhit (Megy: SzAóróme. 4). Szent Pál is ezzel címerézi az ecdesiát (Pös: Igazs. II.339).

CIMMÉR: [stratum; schicht?]. Meszes sár helyett forró enyvel öntözték és tapasztották a renderakott téglákat, de úgy, hogy minden harmintzadik téglát sor után sürti nád tízimer következnék (Moln: JÉpfl. 212).

CIMPA: **1)** [cartilago; knorpel]. Ember orra két tímpája: ala PPBl. **2)** [nas] torto: schiefmäsig]. Oltarra ne yarwlyon zolgalny, ha czonka, ha southa, ha cympa, ha kanezal (JordC. 108). Orrotlan cympa avagy cszonka orru (Exprinc. 196).

CIN: [stanum; zím]. Egy igen kicsü fejr ezút nem árt az forrasztóban tenyji (Keesk: ÖtM. 292. 320). Fél nehezék fele ezút vess bele (317). Megezi a rozsprádlít, ezintálbul (Thaly: VÉ. II.399).

CINADOF (*cinadof* Radv: Csal. II.17. *csnahadot* Gér: KárCs. I.449. *tsmeddy* SzBodó: Kalm. 7). syndon, tela pretiosa MA. linteum bissinum, carbasus PPB [feines gewebe]. Kezed legyen rakua villamo szep aranyas gyürokel, inged cinadoff legvekomb galler gyzolczol (Helt: Mes. 453). Miképpen azért a kinek türos szára vagyon, akár-mely szép cinadoffal bé-kösse, sem marad tőr nélkül (Pázm: Kal. 747). Ott találhatz gallert és zínadófot (SzBodó: Kalm. 7). Egy cinadof ingual feir narassal (Radv: Csal. II.83). Irja, hogy kegyelmédnek írnék, hogy egy vég csinladot venne kegyelmed (Gér: KárCs. I.449).

CINADONYA. Chelidonium majus: cynadonya, techke fü, h. e. hirundinum herba (Beythe: Nom. 3b).

CINCÁL: [crinibus traho] schopf beuteln Adámi.

CINCE-FINCE: [levis, debilis; leicht, schwach]. Ők táplálnak leveskékel, sült körtvélyvel és egyéb cínce-fínce étkekkel, mert se csikot, halat, tészát s keményrántottát nem szabad ennem (Gér: KárCs. IV.469).

CINCIUS: [administer, satelles fúcnoris; helfershelfer]. (A német) elvött templomikért helyt ígér mutatni; hiszem az pozsonyit így nyerte vala ki, ráfogák: árulók az templom falái, elvev. többivel bírják cíncezsiusi (Thaly: Adal. I.93).

Cinciuskod-ik: [sycophantor; intriguiren]. Nyelves fecsegő, cíncezskodó, fondorkodó vala (Szal: Krón. 622). Az ördög sűrög-förög az emberek körül, köz-kópálkódik, cíncezskodik közöttök, hogy őket össze-veszthesse (GKat: Vált. 1.942). Rédei is látor, maga hogy már nem, de áruló látor Bosodi szolgálja cíncezskodik, kit már körmén érünk (RákGy. Lev. 539).

CINCOG (*cinzeg* Com: Orb. 4. *cziczog* Adámi. *csinesog* Bethl: Élet. II.278). mintro MA. zischen, pfeifen]. *Cinzeg* az egér (Com: Orb. 4). Az egerek ziboznani és cíncezogni kezdenek (Lipp: PKert. II.228). A néki hüzelkedő alattvalói azzal a szó-lásnak formájával cínceztek a füleiben: méltóságos cancellarius uram (Bethl: Élet. II.278). Az egerek nem érzik a maeskát, azért cínceznak (Fal: Jegyz. 920).

Cincogás: [mütratio; das pfeifen]. Meghallván a főb vakandakok cíncezogását a vakandoknak, mind oda futnak, belé- esnek a fazékba s oda maradnak (Lipp: PKert. II.224).

CINÉGE (*tsinige* PP. *tsinege* Com: Vest. 140). meancha, saix MA. [meise]. Svuem, lölköm, viragom, czünigem (WeszprC.

Előszó. Born: Préd. 553). Hangos szavunk: a tengolicz, paesirta, füle-müle, czinege (Com: Jan. 31). Termete mint a czinegének (Zrínyi: Symb. Előb. 4). Tsinege, sykora (Com: Vest. 140. Lipp: Cal. 39).

CINCOLÓD-İK: [complicor; sich umschlingen]. A virágok ugrándoztak, lejtő járta: a kalapos gomba forgolódik virgontz talján; répa, retek tízcolódnak; tők és dínyo hason jár (Fal: Ének. 871).

CINKOS (*tzinkus* PPBl. *tsinkoskodva* Fal: NU. 268). **1)** [cubus, talus; würfel]. Tzinkus, vagy valami jegy, mellyet a sors vetők ki-vonnak: sortes PPBl. Boka csontocskákkal avagy jegyes cínkocokkal jádzau: talis sen tessoris ludere (Com: Jan. 209). **2)** histrio, ludio, collusor, gameo, consors in latrocinio MA. [socialis] gaukler, possenreisser, mütieb PPB. [compagnon]. Egy könyvet nyomtata Luther, mellyet egy fő cínkosa esuda mint dicir (Pázm: Kal. 203). Játékok cínkosilhoz ment (Com: SB. 155). Lőcsén, Késmárkon kik voltak cínkosok párttartói és futori s főveálói dolgoknak, szép szóval kell kivenni s velek megmondani ezeket (RákGy: Lev. 210). Vesseléni feleségével s anyjával hogy ők cínkosok, hamis hír irogatók, régen tudjuk (507). Egy tzinkos játszó a theatrumokon róla majmoskodván, tsifra kezdé ütegetni erkölcsét (Fal: NE. 101). Tárty és tziel volt, mellyet az ördög minden tzinkossival szüntelen lövöldözött (SzD: MVir. 303).

Cínkoskod-ik: histrionem, ludionem ago MA. gaukeln, possen treiben PPB. Az isten hívásos játékokat és haszontalan eszüdakat nem szokot cselekedni, mint az szemfényvesztők cínkoskodnak (Pázm: Kal. 642). Nóta s kóta befűkre beszél-gemnek, mint a kik a piatzon pénzért tzinkoskodnak (Fal: NE. 59). Fel- s félre pillantva, tsinkoskodva ezer meg ezer képeket irnak a szívekbe (Fal: NU. 268).

Cínkoskodás: [gesticulatio]. (A mólnár) fel s alá járdogála a szobábann, tsípöre téven kezét, lövgatván fejt; az abbé tsendesen üldögele a meleg kemente mellett, tsodálván a mólnárnak tzinkoskodását (Fal: TÉ. 197).

Cínkosság: [perversitas; verkehrtheit]. Benn a scenák-piartzán a sok festett artza, feslett beszéd, lustos pennával írott képek, katzér-tántz, látor tzinkosság (Fal: NE. 207). Nem vér-szerént-való atyafiak az emberség és tzinkosság (Fal: UE. II.150). Se a tzinkosság, se valami bálványi tsűfság ne ártson néki (III. 145).

CINÓBÉR, CINOBRIOM: synopsis, minium MA. miniarium *metallum PPBl. Láta az chaldeusoknak képeket ki jegyezue cinobriommal (Kár: Bibl. II.129).

CINTEREM (*cemeteriom* MonIrók III.46. *cimeteriom* Com: Jan. 212. *cimiteriom* MonIrók III.9. *cymterem* EhrC. 104. *cymterym* CornC. 428. *cymtryum* ÉrdyC. 634. *czinborom*, *czinbrum* MonTME. I.10). coemeterium C. MA. kirchhof, gottesacker PPB. Frat-roknak cymteremben nemkoron yeunekuala tohuayok (EhrC. 104). Nemely vitez valamenszer az cymterymen által megyen vala, juadsagokat mond vala az halottakert (CornC. 428). Az cymtryum kapwa előt le esyk (ÉrdyC. 634). Mykorth egy wasarnp zokasa zereuth keerewlyne az cymteremeth, azon oraban, melyhen zeut Marton ky mwlek, halla anyagokkal enekelny az egben (ÉrsC. 351b). Be szegesztete az egyházakat és cinteremeket (Helt: Krón. 63). A masic tornacz szünte a templomhoz volt ragaztna mint egy cinterem (Mel: SzJán. 282). Az egyház-cimiteriomban szalada (MonIrók III.9). Ostromot tünek az bodog asszon cemeteriom mellett (Budán) (46). Bodog asszony cinterimen az kis kapun bejittének (201). Szent György cymteremébe temetteté (RMK. III.337). A kikkel pedig szállani sem méltóztattak, most azok templomokban és zinteremekben hasonlóknak és tapodgyák lábokkal a nagy-méltóságú emberek koporsóját (Pázm: Préd. 88). Lészne halotti tisztesség téte-

lee a cimetérium avagy temető kert felől (Com: Jan. 212). Az ezint'rim ajtóji vasazása és esnyálása (MonTME 1132). Az anyaszentegyház ezint'erembe vagy templomba temető a halottakat (Barna: Isk. 195).

CINYA: 2) Ágyra való szőfium anyanyal és ezinya vanással varrott két lepedő (Gér: KárCs. IV. 163).

CIPÓ: 1) Gyöngy: KJ. 79; libum, panis albus MA weissbrod PPB. Yme kethi zeep nyak bel yewenek es kőgőstök allyat tellyeshoznak eyowal (ÉrdyC. 172). Ehessen a czipót, perezet (Mel: SzJán. 129). Job néked Magyarországhon szép tízpóval vígim laknod, hogy sem a Muskuországot ostromlanod és tartárka [figy] kenyerét rágnod (FortSzer. N3). Az kenyersütőhöz sem illenék, hogy egy garasos czipóert két garast venne (Fécsé: Fel. SzJán. 129). Gömbölyűg orvosság tízpól at tsnálnak (Com: Jan. 218). Kert czipó kenyeret tartnak (Pethő: Krón. 55). Fehér czipónak és pástetomoknak költ liszt (Rády: Csul. III. 66). Védült vala szőve; de meg visszatérvén keseredik, újabb rábi czipót éven (Gyöngy: KJ. 79). Fehér czipó sós tinnóval éhező gyomornak használ (Kisy: Adag. 70). Ha bősé gazdagsággal, ne zab pogácsával, de élj fehér tízpóval (197). Zsirját szép fehér tízpómra tsorgattam (Gvad: FNót. 21).

[Közmondások]. Éres hasnak sok szó nem elég, de tízpó (Kisy: Adag. 521).

abrak-cipó: autopyton PPBL [klóienbrod].

cökös-cipó: nastus; gesünet brod PPB

kalács-cipó: torta, tortula PPB

kötés-cipó: [nastus; germbrod?]. Imendtoya (a tó) lesz majd nra-ágban, mert bőven van az vérös hajmában; válogathat mastan az kaszában, mely után kap az kötés czipóban (Thaly: VÉ. II. 7).

orvosság-cipó. A patika szerszám csináló orvosság tízpókat (pastilles) készit (Com: Jan. 175. 218).

prébenda-cipó. Kinek kinek adgya ki a tanító prebenda czipóját, profánytát (Nögr: ldy. 104).

Cipós: 1) [penarius; speis] (thventaltunk) a czipós házbán (Gér: KárCs. IV. 150). **2)** [gibbosus; hiekerig]. Kiforrott, pípós, tízpós, tevelhátú (SzD: MVir. 169).

CIPŐ, CIPELLŐ, CIPELLŐS (ezepelus Evk. XII. 73, ezepelus CsikGy. 11, *cipellus* Gér: KárCs. IV. 334, *tzepje* Gvad: FNót. 92, 102, *cipelés* Com: Jan. 100, *cipelljét* Thaly: VÉ. E312, *epelles* DöbrC. 195, *cipellés* MonTME 1139, *tzepylus* PPB, *tzepylus* PPB *ezplo* Adám: solca C. calcens, crepida MA sandalium PPBL, schuh, stiefel, pantófol PPB. Fa talpa czipelles; colonus; pantófoli sziyas anyag tzafrangos czipelles; crepida; sola, czipelles tsinyalo varga; solarius C. Fa-tzípelyős, fistul; *sola lignea; élj két szarvú német tízpóllós; *calcens lunatus PPBL Magassarkú tízpóllós; crepida suberosa-substructa; *tzafrangos tízpelyős tsináló; crepidarius PPB. Idvencig el teriztem en cipellesemet (DöbrC. 195). Ty ochotokat élj ewég zeeték es cypellőstök legyen ty labatodkai (GvadC. 31. 305). Hona töl ez sok kenezet, ná vone Iesusnac egy cypellést nem vől belőle (DöbrC. 312). Mely igen nagy zeepseghez teneked lepegyd the zeep cypellősydben (ÉrsC. 229). Solyát vonnénac lábokra, miném az tízpóllós vagy sola (Kár: Bibl. III. 36). Fél lába eszmában, fél tízpóllósban vagon (Duesi: Adag. 311). Színeekel változo ruhacsal állószottetleee, szép draga czipóllóssal lábaidat töl ekeszten (Pési: Szük. 106). Tsak egy tízpóllós-érő ajandéket sem vett senkitől (Pázm: Préd. 361). Fölös czipóllést vonának lábokhába (Pázm: Kal. 140). A czipóllósneve talpai, két föléi és kötéi, szorító szíjja vanna (Com: Jan. 100). A varga czipóllóssóket és szekernyeket varr (Com: Vest. 55). A sáros czipóllóst, salavart is levoná (Bethlen: Élet. 299).

Parisban a dámiák nem tízpóllósban, hanem pantófol papatsban szoktak járni (Fal: TE. 776). Nem czipót, de tsokot vontak fél lábokra (Gvad: RP. 509).

Cepők, cipoke, cipelloske: [calceolus; stiefelje]. Tzaf rangos tízpelyőske; crepidula PPB. Vallások régiségét rontja amaz henye herék barlangjában töltsző fa-czipókös karátóknak rendi is (VárM: Szöv. 108). Amaz fa czipókös karátók es vadkecskék barlangjában bujkáló szarandólok (187. Csözi: Tromb. 504). Oly picimék kell lenni a cipókének, hogy a csatolája csaknem elborítsa, akár törjen a lábára, akár nem (Fal: NU. 258). Előveheti párisi lábonál cipókőjét (328).

Cipóllósös: solatus C. calcatus MA [mit stiefeln versehen].

CIPRUS (cipó). Zyon: Post. 339. *cyprus* Mel: Herb. 81. *cyprussus* MA. Keserűb az mezőn termő magas főnyű cyprossal (Mel: Herb. 81). Az cyprosshoz hasonló kissébbik toles fű gyökér (BeytheA: FivK. 127). Az rosa io szagot ad, székfü, ménta, czipros, viola (Zyon: Post. 339). Hasonló derekad sudánul cyprosshoz (Thaly: VÉ. II. 236).

kerti-ciprus: chamaecyparissus PPBL

nyíri-ciprus: orica Mel: Herb. 20

olasz-ciprus. Vad cypros olyan mint az olasz cypros (Mel: Herb. 20).

vad-ciprus: tamarithus PPBL (Mel: Herb. 20).

CIRKÁL (*zirkel*). Pesti: Fab. 21. 40; inquirō, investigo, disquirō, lustro, perlustro MA. untersuchen, besichtigen PPB. Tzirkálni a vitézeket; exploratorius excubias agitare PPB. Jelen való dolgokat sokszor meg utabonk esz wyóbbat wyóbbat zyrkalonk (Pesti: Fab. 40). Aszt a tartományt cirkálni akarua (Helt: Krón. 73). Országól akarua a vótséget vizsgálni és cirkálni (204). Tvolakozól roham, ky vagiók, es vzián cirkalz (LevT. 1150). Mi se tzirkálljuk annak életét, a ki szöll (Pázm: Préd. 6). Ez nyomonúság által tzirkálsz mostan engemet uram (MA: Bibl. 1454). Az cirkálni kijárók az ki menéssel eget szoktak vonni s megpihenni (Megy: Djal. 57). Nem lehet addig dolgoz jó folyása, még azoknak cirkálk szabados látása (Gyöngy: MV. 91). El kell veszni, mielt az isten az ő álnokságát cirkálni el kezdi (Thy: Zsol. 59).

[Szólások]. Myndemnek ow magat töl meg kel rostahy, ha zogyent feyere nem akar zyrkalany (Pesti: Fab. 21).

föl-cirkál: inquirō PPBL. [untersuchen]. Fölcirkáltasd az mi morvai lakatosunkat (RákGy: Lev. 192). Cziráltasd föl mind szegényt, gazdagot, ki ment laza (206).

fölcirkálás: [investigatio; das aufsuchen]. Az marháék fölcirkálása nem árt, hiszem el nem veszik (RákGy: Lev. 201). Ha állőle excessus hallatnék, annak fölcirkálására négy holnap adassék (MonHók. VII. 124).

még-cirkál: lustro, visito, perlustro MA. besichtigen, durchsehen PPB. Izen megczirkálák és vizgálák, hogy tükon eledelt bé ne vime (Pázm: Préd. 213). Felette megczirkáld magadat (Ker: Préd. 599). Cirkáld-meg a lelket, ha benne találóde még a hitnek fő munkáját (Megy: Glaj. III. 11).

mégcirkálás: visitatio PPBL. [besichtigung].

Cirkálás: [inspectio, inquisitio; erforschung, untersuchung]. Az cirkálás felvél ezt írhatón kinek, bog elkeztem volna, de sommikepen nem lehet (LevT. 1236). Bizony elnjük az sok utánunk való cirkálásokat (ÉsztM. II. 15). Alig veszem föl azok cirkálását, ugy tetzik; testennek esuda változásit. Kupidónak melletton állását érzem s annak (újabb) ostromlásit (GyöngyD: Cyp. 595). Akármely udvarokhába és kastélyokban szokás az éjeli cirkálás (Gér: KárCs. IV. 410. 504).

Cirkáló: [explorator; spüher]. Mint egy ezirkálló auagi vrrallo meg fedli az embert (ThowrC. 174). Választata ezirkálókat, kik életnek az igaz tanítókat (RMK. V.218). Strátsákat és zirkálókat állván fel (Hall: Hfist. III. 147). Ki kell ottantottan bótítsani kémekeot, meg-szemléloket és ezirkálókat (Com: Jan. 148). Az ezirkáló és az nyugvó strátsa adjon birt (Gér: KárCs. IV.72). Az toronyba való harangokat esenditse meg az ezirkáló (119). Zirkálód mindenütt vagyon hátod megett (Kísv: Adag. 93).

CIRKALOM [circulum] Land: Újségits. 1525: **1)** circinus C. MA. zirkol PPB. Az ález mester az mérő tzérnát neki von-sza, circalonnal elformálja (MA: Bíbl. II.87). Szemed ezirkal-mával ha öket fel-vemmed, első tekintettel megütökzse elméd (Gyöngy: Kd. 4). Hasunkot a szákség zirkalmára vegyük (SzD: MVir. 217). **2)** [circus; kreis]. Mátyás király szép srampus cir-kalomat ezimálatot vala, abban lönce minden napi szép torniroc és öklelésce (Helt: Krón. 155). Hogy ennek a Kalauztúl tágas ezirkalomra vetetett fonoknok szelit hosszszát el-bárdollyuk, vigyázzunk az dolgokra (Pós: Igazs. I. 314).

Cirkalmol.

mög-cirkalmol: circino obluco, determino MA.

Cirkalmas: [circinatus; zirkelförmig]. Szokott ezirkalmas jó folyására segít veszedelmessen akadozó véifunket (Csúzi: Tromb. 2).

Cirkalmasan: circinate MA.

Cirkalmaz: circino MA [zirkolu]. Tzérnával-mérő, zirkal-mazó-orvoslását ne keressük (Pázn: Préd. 911. Pós: Igazs. II.568).

körül-cirkalmaz: [illaqueo; un-stricken]. Mint foghatná meg és zirkalmazhatná környül az emberek elméje (MA: Tan. 124).

lő-cirkalmaz: decircino PPB [auszirkeln].

mög-cirkalmaz: decircino C [auszirkeln]. Az áls fáat farag, megis cirkalmazza es emberi ábrázatra chinallja (Helt: Bíbl. IV.74a). Mint valami ezirkalommal valamit meg ezirkalmaznak, körül vonsznak (Tof: Zsolt. 619).

Cirkalmazás: circinatio C.

CIRKÁTOR: [speculator; spüher]. Kámsás lakatosoc és circatoroc mennek meletec (Helt: Háló. 215).

[CIRMOL]

be-cirmol: [contaminare; beschmutzen]. Másnak nevét bé-tzirmolni, meg-motskolni (SzD: MVir. 183).

CIROK [csirok] Nom. 78. zirok JordC. 582): zea, spelta MA. [spelt] Kywannya hw hasanth meghe elegbeytenye az zyrólócl [silijús], kyt az dyznook ezeeuk vala (JordC. 582. Beythe: Nom. 8). A tokiokban magot nevelnee: a ris kása, tatárka, hajdena: cirok (ador), tónkóly (Com: Jan. 22). A tónkóly, cirok az árpához igen hasonlít, neha egy tokba ket szemet is hoz (ACsere: Enc. 257).

[CIRKOL]

Cirokolás: [palpatio; das streichen]. A matska az ember töleben fel és alá tirlészkedve szokott járni és zirokolásra igen hajlando (Misk: VKert. 169).

CITÁL: **1)** [cito] in jns voco PPB [vorladen]. Czitaltuk ura-szatok eleibe törnenre Tereck Janost (RMNy. II.15). **2)** [pro-féro, commemoro; anführen] Szent írásnac helyeit citálni (Tel: Fel. 9). Megpróbálásra citálja az dolgot (MA: Scult. 19) Miért citáló ennyi számu doctorok írásit (Czegl: MM. 288. 51) A nagy isten láttya, ki a sok kegyetlent minden nap cizáltlya (Czegl: Sion. Előb. 26).

fől-citál: [cito; vorladen]. Azt lán nem citálták oda fel az szent székre (LevT. II.301).

Citálás: **1)** [relatio; anführung]. Példának tzitálások: exem- plorum *prolatio PPB. **2)** demeritate provocacionis libellus: das tordern vor gericht PPB.

CITÉRA [cithara] Land: Újségits. 1670. citono Ily: Préd. 178): cithara MA. cithar PPB. Huszon négy vének lö esének a bál-vány előtt, mindenikének citarájok levén, és énekelnek vala új éneket (Land: Újségits. 1670). Dicsírtétek az urat trombita szoval és citarával (Ily: Préd. 178). Apolló cizterát pündtven, úgy kezdí síralmát (Thaly: VÉ. I. 198). Hangos cizarája számu-üm Orpheusnak, mert már lemetszetett virága hazánnak (228).

Citérás: [citharodus]. És hallék szózatot az égből mint sok vizek zúgását és mint nagy meny-lörgés szavát; és a szó-zat, a melyet hallék, oly mint a cizaráások szava, kik cizará-zának az ő cizarájokom (Káldi: Bíbl. Apoc. 14. 2).

Citéráz: [cithara cano]. (Káldi: Bíbl. Apoc. 14. 2).

CITROM [citrón] Web: Am. 87. tzitron Mik: Törl. 64. tzitronyos (Gvad: FNót. 79): malum Medicum, citrium MA. Czit-ronból való: citreus C. Az citrom az ki ondot, haragos epet mezaraztya (BeytheA: FivK. 22). 12 narancsot és 7 cizitromot küldtem (RákGy: Lev. 3. 389. 391). Forspontot kényszerit meg- lenni, egy par cizitromért is messi elküldení (Thaly: VÉ. I.272).

[Szólások] Úgy bännak az emberrel, valamint a tzitronnal, a melyből a levét kifatsarván, azután elvetik (Mik: Törl. 64).

Citromos: succo citri conditus Kr. A leves tzitronyos volt (Gvad: FNót. 79. 81).

CITVAR [ciztvar] PPB. ciztvar VectTrans. 26. ciztvar Cseli: Orvk. 13): zedoaria; zwitter PPB. Tzitvar, vad-gyömbér; zedoaria; zitvar, tzejtver, vad gyömbér; zadura PPB. Ciztvar virág (Web: Anul. 103). Ciztver gyökér vagy zurumbák (VectTrans. 26).

CIVÓD-IK [cizhódás] Szal: Krón. 531): [rixor; zanken]. Egyesíteni az egymás ellen torzsonkodókat, hogy ellent ne tartssanak, ne tzivódjanak (SzD: MVir. 53).

Civódás: [rixa; zwist]. Ebben soha jobb alkalmatossága nem adatott, mint fő népéinknek egymás között való cizhódá-sokba: (Szal: Krón. 531). Az esőt voró fény követi, így cizvó-dást barátság (Kísv: Adag. 77).

CO: [age, perge, move to; auf, fort, pack dich]. Tzoki pohár: coena *viatica PPB. Kiltani kezd: tzoki tzóki, vsd az ag latrod (Helt: Mes. 73). Tzo toua te bakszar, ne zugolódjál, mert nyilván meghe szakad a subnd (279). Czo fel kunua ynenen (RMNy. II.41). Tzoki te eb (MA: Scult. 285). Czoki oman s vakarodgyal azok közzé, a kik olyan dolgokat tmitának (Matkó, BCsák. 57). Czo rá, csak a hidra számár (224). Czo barázdlára számár (319). Itt is azért czo rúd mellé, a magad írasa szerént (Ilyef: BCsTomp. 19). Czoki! szedetevette, eb hátán ilj szikra (Thaly: VÉ. II.256).

[Szólások] Harmadnapi vendégnek tzoki legyen neve (Kísv: Adag. 411).

[Cokigat]

ki-cokigat: [abire jubeo; fortgehen heissen]. Minket ha-zudtola meg és ki is cokigata az házból előle (Monfrók. VIII. 358).

COBOK: [fémur; schenke]. A kakasnak vállára fekvő borzos tzobokja (ACsere: Enc. 479).

COFF [tzaff] SzD: MVir. 200): [crines in nodum collecti; haarzopf]. Tsigásan a haja volt fel fodoritva, egy font hajpor vala czofjába szoritva (Gvad: FNót. 51) Kitába, ostorba, tzaffla fontt haj (SzD: MVir. 200).

CÓKÓ (*ezekel* Pesti; Nom. 13); calopodium Kr. (holzschuhl) Nem zűpöt, fa tőzököt vontak föl lábokra (Gvad; RP: 506).

Cókós: [sculponeatus; mit holzschulen bekleidet]. Tzőkő-soknak egész regementje, Calasutzi József s Loyola serege (Orczy: KöltH. 63)

COMB (*czom* femur C. CsomaC. 51. *czomja* Mel; Herb. 115. Megy: SzaÖróme. 219. *czombol* ACSere; Enc. 142); femur C. inguen, femur MA. lumbus. Com; Vest. 135. hüfte, scham, PPB. [schenkel]. Ágyéki fájdalom, tőmbujás; lumbago PPB. Czomában az dirda el által ment vala (CsomaC. 51). A hasa, az czombja merő nézből vala (RMK. II. 101). Igen jó az aszsony-állat teste, czomja, szara dagadassat vele kenmel (Mel; Herb. 115. 151). Az embőr czomja kötött vala tözes takadást, kelest meg gyógytva az vize (BaytheA; FivK. 37. 96). A forgó eson-tokon alol a czombok vadnac (Com; Jan. 18. 58). A láb tőmbuzból, szárból és láb főjéből áll (ACSere; Enc. 112). Tzomja inak illetőse (Megy: SzaÖróme. 219). [V.5. BUC]

COMPO: tinea C. tencha MA. [schleife]. Halas-tő halac; a potyka, csuka, czompó; varga hal (Com; Jan. 34. Com; Orb. 69). A tsuka az 5 sebeit a tzipomhoz vakarodasa által meg gyógytva (ACSere; Enc. 219. CorpGramm. 100. SzBodó; SÖDics. 44).

CONDORA, CONDRÁ (*condora* PPB. *condorás* PPB. *condorlott* Megy: Dial. Előb. 17. *czondora* RMK. IV. 80. *czondra* Gvad; FNót. 98); sacconiá, panniculus MA. udo, saga PPB. reg-norek Adáni. [lappen] Zeke áros, köpenyegzől kerskedő, szűrt, zondorát áruol; sagarius; tondora, zeke áruálás; sagaria PPB. Mjak kik látják csak megcsófolnak, tőgődet mondudk rusnya czondorának (RMK. IV. 80). Apro czondorákba bé polátatni (Zvon; Post. 1149). Találtoe egy kisedet pola czondorába takartatván (149). Mig az ő zondorát le nem veti és uy sarut, kőntöst veszen reija (MA; Seult. 733). Azoknak czondorajokat nyakokbam kötve (Alv; Htn. 10). A szentök czondorának tisz-tőbetit maymoskolo jateknak mondotta (115). Czondora foltok-ból való toldalomny az Óbal; CsIsk. 146). A szakadozott szukmányy renye, rmguya, foltos czondra az embert díszletlenvé teszi (GKat; VáIts. 1917. 920). Szemernyre czondorát vetett (Szöll; Dáv. 78). Mert ur nusz-sabáról, nem tondra gubáról méltán urnak mondatik (Ben; Rithm. 187). Ne járjon illy tsűfos, illogen tondrában (Gvad; FNót. 98).

Condorácska: [panniculus]. Egy kis czondorácskabam mente nélkül szoktmae lenni (Prág; Serk. 577).

Condorás, condrás: gansipatus PPB. [lacrimosus; mit fries bekleidet]. Vala igen zep vez testel, jól lehet chondrus hitnan elvez-zettel (MargL. 28). Talála eg' zegeen condoras embört (KazC. 135). Czondoras gaz nevee (MA; Tan. 1133). Emlékezetet egy czondorás es szakadozott öltözötő emberől (Lép; Pfük. III. 51). Tzondrás koldus (GKat; Titk. 57). Hogy az erdélyi zeke czondrás hadakat meg-látták, pökték, esutólták (Cserói; Hist. 311).

Condorl-ik: [laceror, discerpor; zerlumpt werden]. Tzondorlott szegény (Megy: Dial. Előb. 17). Alig vagyon ötven ház jobb-ágya s két három czondorlott szolgálja (Cserói; Hist. 62). A fekete gyász czondorlott rongyával vállat cüdekeke öszve-nőtt hajával (Gyöngy; MV. 27). Az czondorlott haza azt örömmel hallja, bizván hogy megújúl ezzel hervadt gallya (Thaly; Adal. 1152).

még-condorlik: √ Veszen veszne naponként az ország és igen meg tondoranac minden felől (Holt; Krón. 196). Még-condorlott rongyos kőntős (Tof; Zsolt. 36).

[Condorod-ik]

még-condorodik: √ Ty etezettek megl nem czondoro-dot, sem ty lábatok bely meg zakadozott (JordC. 263).

COPOG

Copogás: [?]. A e betűt a, o követvén, igazában inom tz betűkkel, mint: tzaofás, tzipogás (MHeg; Töszl. 138).

CŐK: [fermentum; sauerteig]. *Tzökkel süttő: nastocopus PPB.

Cőkös: [fermentatus; sauerteig]. Tzökös tzipó: nastus PPB.

CŐLÖNK (*eholank* DebrC. 615. *czolank* WespzC. 63. GKat; Titk. 352). stipes, trunculus MA. [knüttel, stock]. Be mene a kerbe az arulo Judas nagj fegzverős sereggel, czolankokua, buz-ganiokkal (WespzC. 63). Judas el jóu- nagj sereggel, kikuel valnac fegzverők, tör, cholonkok (DebrC. 615). Czolankot kötött a farkára (GKat; Titk. 352). A plántának ágai le vágatattván, tőrsőknek, tzőlönknek és tőkének nevé viseli (Com; Jan. 20. 17). Nehéz ezölönkőket, tőkőket kötnek utánnok (Megy: 6Jaj. II. 25). Zöld gyiknek az epőjével kend meg az alma fáuk ezolankját (Nad; Kert. 133).

CŐLŐP: stipes, truncus MA. [páhl, klotz]. Hasonlatosk a juh kősrálna a földben vevetett ezőlőp vagy oszlophoz (Nagyari; Orth. 25). Egy nagy hogyzott ezofa karó vagy ezőlőp véget be is küldött (Szal; Krón. 230).

CŐVEK: bacillus, paxillus, clavus ligneus MA. sublica, vallus PPB. tudes PPB. [páhl]. Karózik, tzőveket le-vekek; palo PPB. Tzővek, melyre hídát tsűnának; sublica; tzővek, melyhez a lovat kötök; vacera; tzővek-verő kos; fistna PPB. Quomdam lignum claviculum vulgo Chewek vocatum (1300. Jerney). Bezeg hamar talala a tőmbor a tzőneket (Dáv; VIdp. 35). A czővekhöz köti az gallyát (Prág; Serk. 400). Ez isteni titoknak czővekjében ütköztenek (GKat; VáIts. 182). Sátorokat szegekkel, czővekekkel leszegezni (Com; Jan. 117). A lép vizében is a bástyák a minemii czővek-fundamen-tomikon állanának, látni kívánván (Szal; Krón. 230). A parton lévő toldaleknak tzőveket mozgattya (Pös; VáItsz. 254). A ház közepére négy tzővekre egy gyéként kell teríteni ágy formára (Bik; Törl. 154).

[Cővekél]

ki-cővekél: [illigo; anbinden]. Nem tart a füvelő már pályvás, kipányvázott, kitzővekelt lovakat (SzD; MVir. 299).

még-cővekél: [acu praetexo; anstecken?]. Jól tzővekeld meg, ki ne bomolyék (Szakácsmest. 48).

Cővekés: [paseua; weideplatz]. Ma metszetlen és fékes lovánat tűre és czővekesre eresztém (Moufrók. XVIII. 30).

CUBOR: licitatorium, jugum textorum MA. weberbaum PPB. Czubor, vide Tzubor. Tzuborfa; licitatorium MA. Magas kőgya-nyele oly temérdök vala, mint az szövő czuborfa olyan vala (RMK. III. 229. Barn; Ének. 69).

CUCÓLÉK: [fascis; bündel]. A tojásokat tztzőlékiába tette és siete a király lakó helye felé (Könyi; VártaM. 63).

CUDAR: turpis, deformis, sordidus SI. [mieslerächtig, hässlich, lumpig]. Egy roz, hitván, czudar udvar hazugja (GKat; VáIts. II. 235). Czudar, rongyos guba (Tof; Zsolt. 832). Ahmed passu czudar ember, nem olyan mint az apja (MouTME. VI. 8).

Cudarság: [improbitas; mieslerächtigkeit]. Czudarságokért e világnak seprőnek tetteinek (Nán; SzÖT. 300).

1. **CUK.** Tzuk ház; ergasterium, ergastulum PPB. [zucht-haus]

2. **[CUK]**

Cukos: [?] Hagiok egy zöld kamköt mind gombiawal ezve, az gomb rakot, lukas, cukos (RMNY. II. 67).

CUKOR (*czukaron* Frank; HasznK. 35. *czuker* PP; PaxC. 57); saccharum candidum et pulchrum PP. Az öreg koregdol

repat meg kely vagy, az vtan tegyenek cukaronkandiat bele
 Frank: HasznK 35). Végy ezukkert és mirrhát, törd össze
 PP: PaxC 87). A kis tarka madárt tsúkor-falatokkal meg-
 hizlalták (Fal: Vers 873). Ha két itze lesz a baratzk-lé, egy
 verdung lé, egy verdung méz, vagy öt lat tsúkor el-áll eszten-
 léig-ís (Váli: OrvSz. 2). Ugy sücs ize, teljek kedve cukron
 makkal egyeledve (Amade: Vers. 19. 173).

konyha-cukor: pudernucker KirBesz. 142.

Cukros: saccharatus, saccharo conditus Kr. [gezuckert].
 Cukoros confrejteket készítvén szelencékben el-tésznek és
 meg-tartanak (Com: Jan. 175). Mint tsukros gerlitze nevet, úgy
 nevetett (Gvad: FNót. 107).

CULA: **I**) sarcina MA. bürde, bündel PPB Gúnya, buttyor,
 zujda, máhla, tzula Major: Szót. 421. Az apostolok hol-ni apró-

lék tsulákat hattak-va-la el Kristus kedvéért (Pázm: Préd. 412).
 Pénzét vagy ezuláját erős ládába vagy böltha rejti (Sall: Vár.
 132). **2**) [vestis vilis, lacinia; lappen]. Sücs ezulája, kínel
 betakaria magát (Mel: Jób. 74). Jaj tehát azoknak, kik a me-
 zítelen Kristus után indulván, ismét fel-öltöznek a világ tsulá-
 jába (Pázm: Préd. 512). Czulát mindenik csinál, mellynek sem
 illése, sem penig béllése rajtam diszesen nem áll (Fely: Dies
 49).

CULADÁR: sarcinarins; bündeltrager PPB

CULÁK: [stipes; pfahl]. Nem függesztetünk immár ni a
 pokolnak kapu czulákjához (GKat: Váts. II.376).

CUZAT: [additamentum; zusatz]. Jó aranyat ha akarsz
 csinálni, három anyi pisklocz és egy kicsin veres ezuzatot
 totdl egy tégelyben (Keesk: ÖtvM. 291. 292).

CSÁ *csa* Ben: Rithm. 118): vox ad stimulos ad boves Kr. Csa szőke szőke, hájsz taresa, igt nyakad taresa (Ben: Rithm. 118). A barmok egy hájsz, tsáh, hóba mondásra mely hamar engednek (Misk: VKert. 10).

CSÁBA: stupidus, delirus MA [stumpfäinnig, dumm].

Csásbaság: [stultitia, stupiditas; torheit, dummheit]. Az elmének tsásbasága csak olyan vélekedésben lenni (Ker: Préd. 459).

Csábít: percello, stupefacio MA. [verführen].

el-esábít: percello, obstupefacio, attonitum reddo MA. [verführen, verleiten]. A mikor (a paradicsombeli) kígyó az el-esábított Evmuk mezítelen Érkát elsőben megharapá (VárM: Szöv. Előb). Efelő szép szókkal szegényt eltsábíták, egy gazdagszomnyal összeházásíták (Gyöngy?: Char. 14) Ezt ő eltsábítván sok ígéretekkel, magához oktatta nagy mesterségekkel (19). A mi felje síns a kérdésnek, azzal akar eltsábítani (SzD: MVir. 273).

még-esábít: [percello; verleiten]. Ez világ gyakorta megcsábíttya, megveszti az jámborokatis (MA: Scult. 191). A halisz hányván a horgokat meg nem csábíthattya az egész halakat (Gyöngy: MV. 33).

Csábul: dementor, seducor SI. [verführt werden].

el-esábul: [seducor; verführt werden]. Elcsábult elméjű emberek (Ker: Préd. 104) Mikoron ültetmel, eltsábulnak, es mivel eltsábulnak, ismet megüföltetnek (Mogy: Comp. 169. Mogy: SzAÖröme 7). Eltsábolt elme az, a ki ilyen jóm nem kapdos (MHeg: BÍtan. 52. MHeg: Töszl. 74). Anyira elcsábultak és szédültek vala, hogy sem magoknak, sem földes nroknak semmi dolgot nem tennének (Szal: Krón. 468).

még-esábul: [obstupéfio, attonitus reddo; anser sich sein, betäubt werden]. Férfi, aszszony a részegség miatt megcsábul (Der: Préd. C2) Banattyanban megcsábulván felkiált (Förö: Curt. 166) Edgy kis gondot botsát reál s megcsábulsz belé (Ker: Préd. 250). A chliastak megcsábulván a szent Jánosnak amaz írásában, nem tudom micsoda első feltámadás felől képzeltetnek (GKat: Váls. II 996). Bizony megfogott csábulni (Markó: BCSák. 31). Az ő megcsábult elméjének első szülöttye (3). Nem tsábul meg fejem, hogy iszapot egyek (Gvad: Idő. 16).

CSACSKA: garrulus Kr. [geschwätzig]. Oly csacska e világ, hogy a ki harsányon nem felel, kába-bolondnak aléttatik (Csúzi: Síp. 32).

CSACSOG, CSÁCSOG (közbeszólók): intergarrio C; garrio, ga garilio, loquitor, effatio C. blatero MA. [schwätzen, plappern]. Bolondul tsácsogok, helytelenül tsácsogok: deblatero C. Tsácsogok, tsörgők: garrio PPH. Koronked ezazoguan somi tyt-

koth ne legyen (VirgC. 139). Az azzonk az wferyekrw, ruhakrol ezazoguan, az wbezedy el twresenek (141). Gonoz bezedlywel ezazoghuan (JordC. 876). Chachoguan zent Damaneos atyankra (DomC. 195). A pokol zellete kezle chachogny (ÉrdyC. 503). Matheolus igen ezazog az doctoroc ellen (Mol: Herb. 59). Czak czézag mint az variu (Dees: Adag. 3). Czézag mint az feczko (90). Eleget czézag, de nem tudja mit (197). Legveszedelmes a hazugiz, melyben a beteg nem érzé betegséget, hanem tsácsog és örül nyavalyáján (Pázm: Préd. 73). A tsoka avagy zajko tsácsog (Com: Jan. 39). Nem szánten lehetek oly elfutó bolond, hogy asztalomnál oly dolgokat csácsognék (MonOlm. XIX 200). A szent mise alatt nem csácsogtál e? (Bíró: Augy. 205).

közbe-csacsog: intergarrio C.

Csacsogás: dicacitas, garrulitas C. loquacitas MA. [geschwätz]. Ezimas zautat nem baluk madarak sokasaganak ezazogasaert (VirgC. 105). A zainak chachogasi (WinkC. 132). Az oly profeta, ky ezazogusanak gonossagabol zolnd (JordC. 240). Mynemő ember elmejeben, olyatannak mwattya zayanak ezazogasi (ÉrsC. 261). Tannal legyen földé minden kenyösség, chachogus (Pési: Szfzk. 89). A saskac szarminnak szunok es ezazogások (Mol: SzJán. 246). Czak annit gondolok én vele, mint az bekak ezazogásuad (Dees: Adag. 183). Valmíg e két dolognak az sz. írásból végére nem megy, tsácsogás valamit beszélgetsz (Pázm: Kal. 507). Az okos atyák idegen gyermekeknek szabados tsácsogásokat vigun halgatttyák (Pázm: Préd. 34). A szent írásnak autoritassa nélkül a csácsogásnak nimesen hitelo (KCSjpk: Pápisz. 27).

Csacsogó: loquax, dicit, dictiosus, blatero, verbosus, erotulus C. [schwätzhaft, schwätzer]. Tsácsogo nyelv: acida lingua C. Chachogo: procyx NémG. 147. Az ezazogoknak twredelmessegeth zorezenek (VirgC. 140). Czachog ember: garrulus (JordC. 767). Egy chachogo azzonyallat (ÉrdyC. 95b). A róka kezdle a szayat vomi mondum: o te gonosz szay, o te ezazogo gonosz szay, mind eltig akarsz kelepelni (Helt: Mes. 240). Feleségitől bántási és nyamalyai léznez, fő fiyo, czézagzo lézzen (Cs. F1). Tégődet mondnak csácsogó szájkonak (RMK. IV. 78). Szóval fogdosgatni a tsácsogó nyalkáké (Com: Jan. 204). Bő fölt mindeneket csácsogó szájval (Gyöngy: K. 51). Ha szollasz, csácsogonak neveztetel (Illy: Préd. 1393). A tsácsogo terliere vagyon a tarsaságnak (Fál: BE. 579).

Csácsogócska: dicaculus C.

CSÁDÉ *csaly* MA. *csalé* Lép: FTük. 112. *csáé* Gvad: Idő. 3). herbetum, dumus, dumetum, vepes MA. [strach, gebüsch]. A esyrkek elrotyénnek, ki szalmában, ki az csadéban (Lép: FTük. 112). A nyúl bokrosra, tövisses tsadéra szalad (Com: Jan. 47). Tsáteval bémőt itt sok ánok (Gvad: Idő. 3).

Csádés: (dumosus, veprosus; buschig, strauchig) Sok másodszor helyek, nádas rekettyeség, csátés és zombócos elterjedés rétség (Gvad: Orsz. 102).

CSAHOL, CSEHÉL *tsahó*? PP. *tséh*? és Gyöngy: KJ. 12. *csahól* GKat: Váls. II 290. *tsahólás* Misk: VKert. 201; *nico, gannio* MA. [Jollen]. Ez a száz aszszommak leg-kevesebb vislája, melynek ha szaglása után csahol szája, hogy ott vad no légyen, nincs annak hibája (GyöngyD: Cúp. 605). Ki talál puská pont éltében nem szagolt, még az is regulát erről bőven csaholt (Orsz: Költ. 6).

Csaholás, csehélés: gamnitus MA. [das hellen]. A lovak és oroszlányok semminek tartják az apro [tsaviráknak] csaholásokot, vinezogásokat (GKat: Váls. II 290). Zeng megint az erdő új tzihefésekkel, egy rokát lajtának a szaló ebekkel (Gyöngy: KJ. 12). Kopának csaholása (Hoffm: Préd. 6). Mit hajtok egy rossz ember csaholására (Thaly: VÉ. II 136). Ez [objektív]kik nem tsak farkok tsóválásával, hanem tziválásokkal is kívánának valami eleséget a vendégektől (Misk: VKert. 201). [Vö. **CSEHÉG** és **CIHANT**]

CSAJA, CSAJVA: bruchus BécsiC. 263. scurabatus melolontha sL. lethrus cephalotes; scharkäfer]. A saskának maradek megfűs a éajna (BécsiC. 263). Meg mar tezedet ment éajna, azért egbe gál-keziel ment éajna. A éajna ki terjedkedet es elrepült (263). Mondotta es iót saska es czajna (AporC. 71). Elhség lelend a földön, rogia, sáska anag chasil, az az czajna, giúmólez es szőlő vezdő fereg (MA: Scult. 723).

CSAJTOS: sordidus, infectus sL. [schmutzig]. Szegény sántic, czaytosoc és vakoc vagyunc lelkünkben (MA: Scult. 723).

CSAK *chya* LevT. I.172. *csak* ThewrC. 204. *csak* RMNy. II.58. *chák* Ozor: Christ. 142. 153. *csák* Mel: Jób. 31. *csák?* RMNy. III. 72: **I**) tantum, solum, dumtaxat, saltem C. [nur, blos]. Csak emyieskén: tantulum MAL. Csak imigy amügy: defunctorie, perfunctorie; csak azelőtt: proxime, paulo ante MA. Csak a poczikban hever: foco et cineri incombis; csak maga hasznút keresi: sibi prodest PP. Kéz vagyok attyam engedelmességet teny de csak (dummodo) te es egyery azogban engedelmességet, kyket mondanoc (EhrC. 11). Zent Ferencz ow helynek helyt hagyja] csak (solum modo) frater Leonak yletny (65). Čac óg izet sem felele neki; non respondit ei verbum (MünchC. 43). Az varasbol čak eg léalánál ki mene (GuayC. 55). Thlaydon csak hewneky zolga: illi soli servies (JordC. 363). Ha csak ydwezlyttek ty atyatok ftyat, nyt terek towaba? (62). Senky nem ysmyer az ftywt, csak az atya; nemo novit filium nisi pater (387). Nynezen nekwnk tób, csak ewt kynyerwnk; non habemus nisi quinqué panes (399). Nem vagyok bozathwan, csak az yohokhoz; non sum missus nisi ad oves (402). Meg csak az etelt sem agiak valah neki (DebrC. 89). Mondanak, čak heyaaban munkakodon (SándorC. 230). Betyelné minden ember tartozyk, csak veensegh avagy eegyeb okossagos ok meg ne tyleza (ÉrdyC. 137b). Feelelemmel kyl yaar az ellensegök közt és ynhóly ewket, hogy čak meg ölhethneek (ÉrdyC. 450b). Közlene, csak lehetne (565). Nynezen, čak egyees; non est usque ad unum (KulesC. 21). Az őrdőzőg emberi hatalommal ky nem fzetetnek, hanem tulajdon čak isteni hatalommal (Ozor: Christ. 142). Tiztan čak: solummodo (153). Csak imigy amügy építőtee (Helt: Krón. 2). Azth nem tuzyok, ha el zeketh e, vagy terek witte el, chya az wedreth talaltok az kwton, mynd ingeth gatyayath etb hata (LevT. I.172). Azzal sem gondolok, csak jó bort adjanak (RMK. III.317). Tülik csak nem messze Darius anyja (IV. 90). Császárhoz az Sándor csak közel vala (95). Engem csak náladnál küssebbnek hagyva! Csak ty kevés szóval erre így felele (143). Čac hirtelen halál ő reá telé (Gósvr: NagyB. Eüij). Nem mindennek fér feyében, és ha meg tanulta is, ki fityen csak gyorsan elmevőből (Helt: Arim. k7). Meg csak nyomában sem hághat (Deesi: Adag. 112). Mivel

innár tsak előttünk a Kristus jövetelének napja, melyen úgy illyik és szentelylik a Kristus jövetelének emlékezetét, mintha azon a napon lenne születése; elmedgyünk fel akár tsak most (Pázm: Préd. 84). Csak útra valótis non kőszálhetee vala (MA: Bbl. 160). Čac moltzami sem merete (MA: Scult. 637). Eskik pedig az celipsis csak szinte akkor, mikor az holdnak nysaga vagyon (KDebr. 1619. D5). Nevezően beünfeket fideselárusoknak, azaz csak hitésoknak (Mad: Evang. 266). A veszedelmeket hátor szível szenvedő, csak szünetlő a vakmerőségőg elkerülvén (Com: Jan. 195). Tőj eszednő! ne pőljönek meg, még csak a gyermekek is (Matkő: BCsák. 221). Fordul egyedül csak az ő istenéhez (Hall: Paizs. E3b. 7). Ehez ifjúságokban szoktatják őket, azért leg kissebb jó szédülést nem éreznek; énnemek pedig a fejém szédelget, tsak hogy nézetem is őket (Mik: TörL. 455). Isten ne engedje, hogy kőnek mivel tartozom, meg ne adjan; csak az hogy most adóssagim nagyok, jövetelimen kevés (Fal: NF. 289. 2) [same, perinde, tamen; in der tat, eben, democh]. A mint te tudod, én is tsak úgy; *†*juxta tecum scio PPBL. Vagy te jősz ide hozzánk, vagy mi megyünk oda, akkor meglátod, hogy csak szépen csimáltattam (LevT. II 61). Jó lóra felülni kőszertve vala, csak hiában Bészus ott üti vala, mert a lóra ülni nem akar vala. (RMK. IV.122). Igaz, hogy az ő lábainak gyorsasága is szegitete őtet, de megint csak hiába futott volna, ha . . . (Tel: Evang. I.223). Tű minyanian, kie ezac tudt e egy istenben biznia (Börn: Ének. 185). E' mi üllőnkbeli tevelygések is még szinte čak úgy járnak (Veresm: Lev. 3). Tsak nem tudja, mit beszél (Kisv: Adag. 204). Ha ide nem látak volna is, tsak kételen lett volna Frantziaországól ki menti az urunknak (Mik: TörL. 14. lev). Ezenyőny ágyut kilővele, hogy a többi azt meghallván tudnák, hogy hol volna; de csak hasznalt volt (Mik: MulN. 31). Ha! tsak nints szeb kőnyv a világ hátán amamál, melynek titulusa az: Religio Medici (Fal: NA. 123). Én is mingyárt szerettem, mihelyest csak születtem (Amade: Vers. 2).

hanem-csak: praeterquam PPBL. [nisi; ausser dass, ausser wenn, nur]. Ezeket tége ennekem isten es ezeket tolja, hanem čac őpa halál valazhat meg engemet es tezedet; si non sola mors me separaverit (BécsiC. 3). Ninc őt hanem čac őt keher (MünchC. 41). Senyre yo ozan, hanem csak hog ky hagytsisok; ad nihilum valet ultra nisi ut mittatur foras (JordC. 365). Semire egobre ne fűgekezee, hanem čac elmevener nuzadalmara (VirK. 7). A meI imáčagokat soha el ne hag, hanem čac korszagl kezerihtuen (8). Eet hagyjad mynd el te bowadat, mynd zolgyadat, kyk te veled leznek, hanem čak tenem magad oda meny (ÉrdyC. 510). Kicsoda az Pál, és kicsoda az Apolló, hanem csak szolgák, az kik által hittetek (EszT: IgAny. 232). Hova fussunk, hanem csak te hozzád oh mi istenünk? (Mad: Evang. 141). Ezymást nem látják, hanem tsak éppen akkor, amikor már nem lehet megvásolni (Mik: TörL. 189).

nem-csak: non tantum, nedum MA. [nicht blos]. Nem čac kenerrel él ember, de minden igonul, ki zarmazik istennee záalól (MünchC. 19). Nem csak invendwth esmert meg, de ki megz enel nagjób, zueknek tákát es meg titta (VirC. 15). Zyz vala nemchak testel, de megz chonul es (ComC. 43). Ez az előjáró irás igaz, és nem csak hamissan költött czírázás (Pázm: Kal. 475). Ember nem tsak kíványságát tartóztassa a méltóságos állapotra való vágyódástól, hanem azokat tchetségszerént elkerülye (Pázm: Préd. 58). Nem tsak lelkünkben, hanem testünkben is hordozzuk a szabaditót (82). Ezek bizon nem csak az hazasagtol tartoztatnak meg magokat, de az aszony nepoknee minden tarsalkodasutis (Zyon: Osiand. 116). De az isten önekies nem chiak az bünt bochiatta meg, hanem meg az ő kyalysagatis meg erősserti (HollPréd. 7).

ugyan-csak: [same, valde; firwahr, sehr]. Hogy meg mozduallyanak, ugyan tsak meg kívánnyák az őszönt (Fal: UE. 403).

CSÁKÁNY: clava ereniata, runcina PP. (penthane, street-hammer). Az káposok ragadlak kapuyokat, asoyokat, chepeket, lipatyokat, kev nyesek chakanyokat (CörnC. 128). Vas rudakkal, chakanyokkal es egyéb zerzsuokkal abog vehetnek fel az kevet (DomC. 154). Völ szekerese, ezakun a templom hozas-taba (Mel: Süm. 137). Kard es ezakun (Vás: CsnCat. 551). Az feseo: fejszével es csákánnyal avagy kalapátsal az es munc-kajokat végben viszie (Com: Jan. 192. 159). Ki chakánt, ki baltát viszen (Zrínyi 1174). Két bástya oldalát csákányokkal vágják (Paskó: Esir. F). Csákányokat, targonczikat szereznek össze (MonOkm. XIV 183). Némelyek hasonlí nyelű vagy ezíra baltát vagy csákányt viselnek (Monbrók. XI 319). Csákánnyal legyentek egy jót tarkójára (Gvad: RP. 219).

bányász-csákány: [grubenbeil] Bányász csákány, mellyel Sámbar Mátyás nevi tudatlan sár gyűró meg-csákányoztaták (Matkó: Bcsik. Címli).

Csákányos: [clavum habens; mit beil versehen]. Ha csákányos szegézés a gazda-asszony, hiddel, nem meszse urgik atúl a szolgálás (Csúzi: Sip. 563).

Csákányosan: [senti clavus; wie ein beil]. Csákányosan halál függ a kolozok (Csúzi: Sip. 16).

Csákányoz: [clavo quatio; mit einem beile schlagen] Matkó nem szűró Mátyást csákányozni (Matkó: Bcsik. 154).

még-csákányoz: X Bányász csákány, mellyel Sámbar Mátyás nevi tudatlan sár gyűró meg-csákányoztaták (Matkó: Bcsik. Címli).

CSÁKLYA: contus C. harpago, hama MA. [enterhaken]. Hajtott végű tsáklya: harpago C. Ház fedele levonó öreg borog vagy tsáklya: hama PPP. Csáklyakkal, kopjakkal belől forgódnak, példnk mellől tárgyakat taszítáknak (RMK. III 139). Némelyek az hajkát csáklyakkal tollják vala (Foró: Cürt. 593). Az evező legények az böl szükség, csáklyákkal taszítván a hajót, a cs-kölyöktől es tengeri köszüléktől el úzúe (Com: Jan. 89). A vizen hadiközö serog hajó borzas vasu kajmósokat, kámpokat, csáklyákat megkiván (146). Columbus Cristophi sájkájával tsáklyán a tengert, mérte tsáklyájával (Orey: Költ. Sz. 187).

CSÁKÓ: 1) promittentia, dependentia Kr. [nemmen, dens; gehänge, spitz, zucken]. Az süvegnek az esikóját ezüst tövel sűrűn megrakták (Monbrók. XI 18). A deákok es oskola mesterek skatulus süvegét ne vis lenek, melly tsakora vagyon väzva (Dod: IT. 8. a). 2) [nemmen dependentia epistis tschakelhaube. Adami Uj tsákóm van látod, új kankóm vállamon, új varrott ing rajtam, új boeskor lábamon (Fal: Vers. 903), Kalpag, kalap, esikó (Orey: Költ. 121).

Csákócska: pilus Hungariens; ungarische kopfbedeckung. A tsákótskám mellé egy szép bokretát is saurt (Gvad: RP. 19).

Csákós: cucumatus; spitzig. Az újjak penig nyarban ugyan hasonló fekete süvegeket viseltek, de esikóst (Monbrók. XI 18).

1. CSAL: 1) fraudo, fallo MA. [betrügen, hintergehen]. Az keyetlenül lakozókniak egyk, kykeith pagam nepek elhalatho tewelgesek seronith sutyrsnak monduak (PeerC. 98). Nem hammar ezalhattya vala ötöt sonki (Helt: Krön. 11). Ha tsaltni nem akartok, tanuljatok tölem (Pázm: Préd. 51). Ebből ki-bozza, hogy igen tsaltnik ifjú-tiben a hazog es tsalárd világ (54). Tagud erőssége, büsöd sepsége, ezek tsalják es tollúza fog-lalják az emberek kedvet (99). Az ifjú-telben ne hirtelenked-gyünk, ha tsalató nem akarunk (577). Jaj en boldogtalan, mint elalim nagymat (apdo) hatahám (Zrínyi 1146). Jaj gonosz szerese, miért esalál meg (Thaly: VE. 1189). Lovas kabancz kumozot lat, hortelenül megpördül, törbe esdül ugy akarna,

de nem gyün (Thaly: Adal. II 184). Ki-ki kedvére tsalhat, lo-p-hat, gyilkoskodhatik (Fal: NE. 63). 2) allicio; locken. Ez meg sokat elalt volna ezütfrazsual a feredőbe (Helt: Mos. 473). Ollyanok, mint a lyca-n-nevi farkasok, mellyek emberi okádást es tsoklást követség, hozzájuk tsalják a komondorokat (Pázm: Préd. 186).

csalton-csal: continuo fallo; betrügerei treiben. Nem szép aluszakonykodni a eselődes uraságnak, a hol ben is udvarában kívül is esalton esalják (Fal: NE. 24). Másen kapnak es tsalton-tsalják a jámborokat (Fal: UE. III 159).

el-csal: 1) seduco MA. [vertularen]. 2) decipio, defraudo MA. [betrügen]. 3) elicio; ablisten] Penzet, barnat lelek val-ezaga el ezalja (Mel: Szán. 211). Elezaltük tölle mátkázi (Fortszer. M). Job más mesterséget tanulnod, hogy sem más ember penzezekjét elezalnod (Fortszer. Kézb). Az oldaltnies addig szára tégod, míg mindent elesala s köldülés lön véged (Monbrók. VIII. 133).

elcsalás: seductio, deceptio MA. [vertulung, betrug]

félre-csal: [seduco; böseite führen]. Keresztül áll, pula hitogtéssel tölle tsal, meg akar tántoritni (Fal: SzE. 563).

ki-csal: elicio; herauslocken. A kísértetek e képen tsal-lyák ki bátorságos helyekből az otthonos jámbor egyfűgyi urfiakat (Fal: NU. 251. Szd: MVir. 237).

még-csal: fraudo, defraudo, fallo, decipio, lacio, frustro, eludo, ludifico, vano, implano, supplano, calvo C. [betrügen, hintergehen]. Ew attya karhozott, azért valaky ewtett kowetty, meg ezaltnk (EhrC. 51). A zemel éalt meg tegedet (BécsC. 172). Teged ezaltn meg az ag wridog (VirgC. 29). Vtammuk ballag eyel nappal keresztun, kit meg elhatna (BolC. 17). Myre ezaltn meg az sultun a zyveloth (JordC. 729). Ez jámbor frater meg chaluun ez azzonyallatot (DomC. 236). Lassud esedes leanyom, hogy meg ne chalással (ErdyC. 369). Meg chala öket, es az wr istentől elszakasza (Helt: Bibl. 163). Irigy ördög miatt Ádám megcsaltnk (RMK: II 96). Magadat tsalod-meg, ha hamissággal jutalmatlamá tézed isten-lött fáradságot (Pázm: Préd. 984). Az embert az ördög nagy részént a tanak nevével tsaltn meg (GKat: Tirk. 64).

[Közmondások] Nohéz az ramzt meg ezalni (Bécs: Adag. 29).

mégesalás: fraudatio, frustratio C. [deceptio, defraudatio MA. [betrug, das hinterlisten]. Meg-előpis, meg-tsalás, mint mikor a kapitány a vitézek kenyerekért penzt riant-fel, azomban ezek elvezek ménta; statura PPP. Az család ördögöse nem lezon lek megelásra (VikC. 79). Az papok nepek nagyobbán valo meg chalásokert azt mutagyk (CörnC. 192). Az ő bará-tod meg-tsalásúra semmilye ne fogj (Com: Jan. 255).

mégesalhatatlan: infallibilis; untrüglich. A meg elhatatlan bizonyag, valamit kerendetez, vezite (VitkC. 3. 42). Ez esmertető jezy is megzalhatatlan (MA: Seult. 651). Hogy ha ez könek porat ember leanyok borba be adgya, szűzességéről meg ezalhatatlan tanulözousagot vehet (SzC: Samb: Uleir. 192).

mégesalhatatlanképen: hand shabie; unzuverlässig. Imen megzalhatatlan képpen következie (EszT: IgAny. 32. GKat: Tirk. 79).

mégesalhatatlanság: infallibilität; unfehlbarkeit. Meg esalhatatlanságáról az romti pápának (Tob: Vigaszt. 139).

mégesalhatatlanul: certo; gewiss. Mégesalhatatlanul üdvözüllyenek, a kik üdvözülendek illy (Préd. 129).

mégesaló: defraudator C. [deceptor MA. [betrüger].

Csalafurdi: vater, astutus, versutus; selbun, verschlagen, verschmittzt. Ha ollyan tsalafurdi volneq mint te, hogy a nagy-ságos asszonyoknak palatálan számtelen szigorasz, elmenék

(Kereszt: FKer. 406). A papoknak fiúfiút és tsaláfürdi szolgálai (GKat: Váls. II.289). Többet használ a vesztő filő nancerns az hájo igazgatásában, hogy sem a marla szókó csaláfürdi hájos legény a vas macska emelésben (Czegl: Japn. 7). Az orvosló ispitályban sok mit tsaláfürdi embertelen szók vadnac (25). Csütalan csaláfürdi dajka ez (Matkó: BCsák. 239). Afféle csaláfürdi soflisták ezzel a distinctioval akarnak a résen által büjni (Pós: Választ. 165). Meg igazodik-é a csaláfürdi soflistáknak esíresvárgások (Pós: GBot. 97).

Csaláfürdiskod-ik: [argutor; hinterlistig, verschmitzt sein]. Mit csaláfürdiskodol hát s kérkedel azzal, a mi nem tied? (Czegl: Tromf. 224). Csaláfürdiskodik sáros lapátú Mátýás (Matkó: BCsák. 240).

Csalakoz-ik: decipior, fallor Kr. [firren]. Ezen tsalakozó hímes, színes vélekedést különös hasznokra téríték (Fal: UE. 389).

Csalakozás: [desinitio; täuschung]. Ez az alakozás nem egybó, hanem szemtelen tsalakozás (Fal: UE. 389. SzD): MVir. 351).

Csalárd: 1) fraudulentus, frandatorius, falsus, subdolos, planus, captiosus, suppositivus, pallax C. [falsch, trügerisch, betrügerisch]. Igen tsalárd: perastutus; tsalárd igyekezet; machinatus C. Az penz czalárd (EhrC. 80). Vr virlegöt és czalárd embört meg vtal (DöbrC. 19). Čalárd a zeretet es hensago az zopseg (NagyszC. 14). Ez velag hasonlatatik az czalárd barathoz (BodC. 6). Az csalárd ördögnek nem lezen hefe (VitkC. 70). Szeles, czalárd tudománial el ne hitettesek (Mel: SzJán. 43). Igassaguc meg ölee, czalárd newel illetec (Born: Ének. 43). Ezek a csalárd predikátorok agya-velejében koholt találmányok (Pázm: LuthV. 27). De nézhetsze meg, mely áhóc az régi czalárd kigyó (MA: Scult. 207). Sikos száju, csalárd szavu (Matkó: BCsák. 146b). 2) fraudator, implanor, tenebrio, circumscriptor C. impostor, versipellis MA. [betrüger]. Monda neki a czár: Ez igekre tegödöt a czalárdoc tanítottanac (NádC. 562). Hozzak a czalárdot es a nepeknek hitetöih (DebrC. 616). Weer zyvv emberth ees chalarideth wr meg vtal (KulesC. 7). Ama csalárdoknak süncsen szüki, a kik isten törvényeitől elájulnak (Fal: UE. 389).

Csalárdkod-ik: fraudo, sycophantor C. praevarecor, fraudulentor ago MA. [betrügerisch bandeln, ränke schmieden]. Mit czalárdkodol heyaba (BodC. 6). Mygh [igy] czalárdkodol en volem es nem mondaz ygazath (JordC. 344). Embernek hyzelkedyk es czalárdkodyk, hogy ő yol al, yo hytet wal (ÉrsC. 530b). Ne czalárdkoggial (Mel: SzJán. 21). Ragadoz, fozt, czalárdkodic, öldököl (Zvon: Osiand. 239). Sztokozódik, csalárdkodik, tudatlanságát fitogattya, hamiskodik (Matkó: BCsák. 50). Csalárdkódt lát Tertullianus-s, a mikor azt mondyta (Pós: Igazs. 197).

Csalárdkodás: [astutia, impostura, fraudatio; betrügerei]. Mykoron be bochatatom, testnek evztveuet es chalardkodasokat bochatok be (DomC. 52. MA: SB. 75. MA: Scult. 994). A pokolbéli sátának tsalárdkodási ezek (Ker: Préd. 105).

Csalárdkodó: [dolosus; verschmitzt]. A gyanós csalárdkodó (Com: Jan. 180).

Csalárdkodóság: [impostura; betrügerei]. Temérlek tudatlanságának s tsalárdkodóságának czégért tött (GKat: Titk. 286).

Csalárdos: fraudulentus MA. [betrügerisch]. Neg barátot egetenec meg a keresztienec a czalárdos szensigneec tettetesecrt (Szék: Krón. 224). Sok száz mind okossabb, mind vitézebb abból ki nem tudott jünni csalárdos fogságból (Zrínyi II.115).

Csalárdság: frans, dolus, fallacia, machinatio, impostura, falsimonium, captivencia, circumventio, sycophantia, pellacia, techna C. [betrug, betrügerei, list, listigkeit, ränke, schlaueit]. Tsalárdságot fúrni, faragni: *procedere dolus PPB. Meg esmeruec

gonoz ellensegnek czalárdságot, monda (EhrC. 52). Čalárdsággal tellost (BécsiC. 120). Pwsnensegmet jelentetem czalárdsággal (VirgC. 8). Atkozott az, ky az isteni dolgot chalarársággal thezy: (WinkC. 126). Ellőne a te őched chalarársággal (Helt: Bibl. I.N). Éres czalárdsag, vúz, erőtelen az emberi szörzes (Mel: Sám. 134). A kik pedig foslettől čluk, tsalárdsággal kereskednek, azok imádsága haragra indítya istent (Pázm: Préd. 653). A kívül tenéked szövetséged vagon, ahoz nyilván való légy áhok-ság, tsalárdság nélkül (Com: Jan. 255). Hiti s parolája (a németek) hazugság s csalárdság (Thaly: Adal. 134).

[Közmondások]. Job az szömben való szádás, hogy nem alamban való czalárdság (Deesi: Adag. 285).

Csalárdságos: [fraudentus, dolosus; trügerisch, tückisch]. Ynkab kynanna Cristusnak zemeremságot, ment ez vylagac hyeságot es czalárdsagos zepsegét (EhrC. 20). Ne karhozok en testem chalarársagns áhokssággal (PeerC. R). Ördögnek chalarársagos keserteti (DebrC. 232). Keeroc, hogy zabodoytanaak myuden ellenzew ellensegnek czalárdsagos keesertetyből (ÉrdyC. 158).

Csalárdságot: fraudulenter. A hamissac testamentomot hasonlac czalárdságot: fraudulenter (BécsiC. 164).

Csalárdul: false, fallaciter, fraudulentor, dolose, captiose C. Čalárdul nywelkedeth w eleite, hogy lelessek w hamysyaga gywlesegre (KulesárC. 83. Pázm: KT. 308).

Csalás: ludificatio, circumventio C. [betrug].

idő-csalás: [oblectamentum; zeitvertreib]. Idő-csalának kedvéért örömet foglalta nagyságot magát (Gyöngy: Char. Előb. 2).

szémfény-csalás: [ars ludicra; gaukelei]. Szem-fény-csalás, állorcasság (GKat: Titk. 1081).

Csalatkoz-ik: decipior, frandor, allucinator MA. [firren, sich täuschen]. Ah pispók magaban ternen nagí sirast kezdte temie, hogy igen czalatkozot volna (DebrC. 8). Gondolatunk tsalatkozó (Pázm: Préd. 65). Sok jó vitéz chalatkozot abban (Zrínyi I.113). Te eszes lenén, chalatkozol abban (II.68).

még-csalatkozik: ∞ Ők en hasonlatossagomert meg czalatkozianac (BécsiC. 91). Meg chalatkozalt, mert nem tudót azt (VirgC. 92). Tynektek zola wr ysten, hogy meg ne czalatkoznatok (JordC. 209). Nem czalatkoznak meg az ő dolgozba (DöbrC. 211). Ha ky reea menend, el teewed es meg chalatkozok (ÉrdyC. 509b). Elő pezet legyen te zemednek tekyntety, hogy latasokal meg ne czalatkoziek (ÉrsC. 62b). Megh czalal engem es megh czalatkozam (297). Meg chalatkozniac a te ellenséged (Helt: Bibl. I.ddd2). Belső kő falt-is minden felől csinálni kezdenek, hogyha őket az külső megh csalatkosztatna, magokat aval oltalmaznak (Fórró: Curt. 118). Meg sem csalatkoztunk s fogytokztunk az ő felsége gondviselésében (RákGy: Lev. 16). Amphiarans is volt ily okos ember, de megcsalatkozott tudományban egyszer (Zrínyi² 121).

mégcsalatkozás: [deceptio; täuschung]. Az ő megh csalatkozasanak zemermet el nem zenueduen, gondola elezeth ő Eugeniát hyrebe megh kissebötteni (TihC. 310).

mégcsalatkozhatatlan: [infallibilis; unfehlbar]. Megchaltkozhatatlan a pápa (Veresm: TanácsK. 70). Minden igazságra tanított meg csalatkozhatatlan anyaszentegyház (Czegl: MM. 73).

mégcsalatkozhatatlanképen: [infallibiliter; unfehlbar]. Az euangeliumi textusban vagon olly tulajdonság, az mellyből megcsalatkozhatatlanképpen megismerhetni, ki legyen ojonnan születött és ki nem? (MA: Scult. 692).

mégcsalatkozhatatlanság: [infallibilitas; unfehlbarkeit]. (Tolu: Vigaszt. 60).

még-esalatkozhatatlanul: infallibiliter; infelhibar. Még-esalatkozhatatlanul igéretti vagyón a szent léleknek mindenkori jelenlétééről az ecclesiának (Márkó: BCsák. 229).

Csalatkozás: allucinatio C [täuschung; d'Pázm: KT. 6]. Ennek a csalatkozásnak hol vagyón forrása? (Fál: NE. 71).

Csalatkozhatatlan: infallibilis MA [infelhibar]. En bontkozhatatlan út vagyok, csalatkozhatatlan igazság vagyok (Pázm: KT. 384).

Csalatkozhatatlanul: infallibiliter; infelhibar. Hogy nem isten küldötte a papokat, meg tetezők csalatkozhatatlanul (Márkó: BCsák. 12).

Csalatkozott

még-esalatkozott: decipio; täuschon. Az halál egy napról másra: előbbel-bb mutat, de mindaddig visel, hogy még-esalatkozott (RMK. II.28).

Csalatság: deceptio, dolus, fraus, impostura, casus, allucinatio MA [list, täuschung; Erdeg: chaldaszának; operatione satanae NémGé. 100. Menth kylenb; fantasziak; chaldaszánakkal meg homalyosodot (WeszpiC. 141). Ky örül ő ellensegenek ezalatságn. ÉrsC. 265]. Csalságnát megérték Tót Málának, az segő ő nép ott meghasonálnak (RMK. III.81). Vélék, csalatságába estek teveknek (137). Takarodnak onnat, mind kifutának, ez csalatságnon igen hársulának (113). Csalságnok lön ezben az zsalának, mert nem hűnek a Krisztus mondásának (V.11. 176). Boczta isten út reálók, az ezalatságnak erieit (Fél: Tan. 216). Fogás, csalságn és csalatságn vagyón ebben az argumentumban (Fál: CSJk. 232). Ki sem mozdult volna, míg ők erős hittel való assuranceot nem adtak volna, hogy csalságn a dolgban nem lenne (Szad: Krón. 69).

Csalhatatlan: infallibilis PP [infelhibar]. Hogy így csalhatatlan legyen az seğıtség (Thaly: Adal. 1161). Nem leheton ki verni fejékből, hogy igaz és tsalhatatlan próba ne volna (Fál: FÉ. 613).

Csali: [pietatem simulans; schelmhellig]. Egyszer egy igen szent és ayitatos csali harát vala, ki igen alázatosan haytot földel jár vala; de mikoron gárdiána választották volna, wy ká-pában öltözék és föm kezdé az orrát visszohi (Helt: Mes. 173).

Csalmár: [vater, versipellis; schlaupkopf, verschmüzt]. Pápista urain, olvassatok meg Calvinsnak minden munkáit, a mellyeket hamissan, hazuzul, csalságnul, ezigányul egybe füzo le ír Sámblár csalmár, ha ugy találljátok, se Calvinsnak, se nekünk soha ne hűdyegetek (Márkó: BCsák. 157).

Csaló: 1) [fraudentus, mendax; trügerisch, lügnerisch]. Ő nehne fálo ő zaióban (DöcsC. 274). 2) deceptor, frustrator, circumscriptor C [betrüger]. Ha onneken semmit nem adandus, byzon en tegezet chalonak mondák (CörnC. 326).

embőr-csaló: seductor Kr [verführer]. Nevezék halálentán-i ember tsalának, hogy mindenektől megutalattak (Pázm: Préd. 541).

lélek-csaló: ~ Ezekből megismérjük a lélek tsalókat (Pázm: Kál. 87).

Csalód-ik

még-csalódik: [fallor; sich täuschen]. Egyszer úgy mástól megsalódtam, vesed úgy ne járjak, attól én tartottam (Mik: TóL. 123).

Csalogat: pelliceo MA [verlocken]. Zeretőim legőtek az tevék, nem ék az halzatok, tenőn magatokat élogatvam (DöbrC. 36). Lassatok, nykpepen ezalozath engemet ez huzozogt. ÉrsC. 576. Mur thobbe ne ezalozas (Fél: Zrínyi II. 4). Nem csalogat engem újóság böőne (Thaly: Adal. 1236). Mint a hamis

tükör, hiteget, csalogat bennünket (Fál: NE. 15). A teremtő isten nem azért alkotta a földnek kerakségét, hogy minket tsalogasson és kísirtsen (Fál: NA. 172).

alá-csalogat: [sublicio; herablocken]. Háta adván és hátra seggelvén a kuruz előtt, csalogatták alá Fehérvár alá (Tört. Emf. II.51).

el-csalogat: pelliceo C [verlocken].

ki-csalogat: [blandior, expalpo C. [erschmeicheln]]. Hízkelőss I kísizogatott: oblanditus C.

Csalogatás: [llectatio; deceptio] MA [verlockung, täuschung]. Lovat csalogatás: popyna PPB. Az te chalogatásyddal negyet ventel el, kyk enym valanak (DomC. 107).

Csalogató: 1) [pellicio; anlocken]. Utánad én, mint tudatlan fúr chalogató súp után (Zrínyi II.116). 2) [seductor; verführer]. Immagatok titket öblözökert és öalogatokert (DöbrC. 191).

község-csalogató: [fraudator, circumscriptor; betrüger]. Tsalárd, alnak, község-tsalogató volt az ő neve (Pázm: Préd. 52).

örökség-csalogató: haeredipeta C.

Csalóka: 1) [fraudentus, falsus; trügerisch, falsch]. Kuritolo, tełtsapo trágar, tsalóka: circulator C. A csalóka ördög (Mel: Szlan. 22). A dolog, mellyet meg-fogsz, csalóka (Mad: Évang. 671). Az ecclesiának itéleti sokszor csalóka (Czepl: MM. 75. 165). Azonőts fátogattya orrát, hogy írását tsalóka könyvetkének neveztek (Pös: Válasz. 39). Hejában szalának a tsalóka rokának szemfényvesztő lyukában (VárM: Szöv. 271). Csaloika törtély (Tóh: Vigaszt. 29). Csaloika fogások alá földözök az ő sententiájokat (118). Egyik a másikat tsalóka beszéddel tartya, ingattya, alkuszák vélo (Fál: UE. III.57). Vén artzaját tsalóka szinezés simittya (Szd: MVir. 13). 2) [fraudator C. circulator MA. holophanta PPB [betrüger, schwindler]. Jakab neve nyomódást és csalókat mutat, nem közzöni azt seuki meg, kit meg-jakaboknak (RMK. IV.261). Az új tanítók kész chalókkák vallások dolgának forgatásában (Veresur: Lev. 126). Ezek a tsalókkák (Gvad: NótPM. 31).

Csalókátkod-ik: ludo PPB [scherzen, spass treiben].

Csalókáskod-ik: ~ (GKat: Titk. 294). Így csalókáskodnak a szent írás színyo alatt (Sám: 3Fél. 597).

2. CSAL: 1) dolus Kr [list, hinterlist]. Kárát néha az úr ezébe veszi, hamar esal bírádat esklébe öjtí. Bolondok ezfélo esal udvarbúrák, tisztösség adasék az jámborainak (RMK. III.316). Az Árius sok esalt kezdé gondolni (V. 175). A gerjesztő nyájaskodás tsal (v tsel), nem próba kő (Szd: MVir. 315). 2) [decipula; fallo, schlinge]. Tsalókat kell laba alá temi, hallyon az árokban, ne sűsd ki-venni (Gyöngy: Csp. 23). Igyekeztek tsalokat vetni (Gvad: Gond. 17). Vö **CSEL**.

Szálások. Mikor az asszony leg-hívebbnek látszik hozzád lenni, mint a siron, akkor szokott csalra viüni (Gyöngy: MV. 76). A tatár félbevett úttával annak tsal t vetvén, el-töve-szik végre (Gyöngy: KJ. 118). Vélvén a törökök, hogy arra jünének, de azok tsalt vetvén más völgyre térének (140).

Csalfu: halophanta MA [betrüger]. Tsalfu bíró, hazugság után élő; halophanta C. Csalfabíró; bomolochus MA. Tsalfu, hazugsággal-élő; halophanta PPB. Szarkátul küldeném s az is igen csalfu; valahol kit látna, mindent kivallana; s így az én levelim késedelemkedne (1675. Figyelő 1877. II.153). Vízsgáld világi jók csalfu fényességét (Orsz: Kült. 1184).

Csalfalkod-ik: [ludo; scherzen]. A tévelygő tsak tsalfalkodni a vagy tsalókáskodni akart (GKat: Titk. 294).

Csalfalkodás: [nugae; gauklerei]. Az testi ember vissza akart élni az istenek hatalmasságával mint valami szem-fény vesztő tsalfalkodással (GKat: Vált. II.311).

Csalfaság: [impostura; betrügereri]. Mérges csalfaság: cavilatio virulenta (Com: Jan. 187).

Csalfáskod-ik: technasnecto Kr. [fränke schmielen, spass machen]. Hazugság-hordozó, házról-házra: tsalfáskodó; nüziger, nüzigerulus.

CSALÁD, CSELÉD (*calidus* TihC. 11): **1)** familia C. MA. [familie]. Ytelwen Dawydnak ezaladyath (CzechC. 5). Elewa varvlnak Gabaad ezaladynak fejedelny (JordC. 194). Zeut lamosnak nag sok chaladya nala, merth atyath ő fordita meg (DebrC. 469). Nynchen fekelme ow hazara ho hydrogyltewl, mert az ew chalady kettős rwhaban őföztenek (ÉrdyC. 111b). Izrael tyanyak minden chalady (599b). Emelekezt meg mend a te csaladodról (VitkC. 99). A harmadik rezet családoknak celyre tartya (TelC. 19). A szenteknee polgár társai és istennek cselédi (Kár: Bibl. III 175). Nem egy cseléd vagyok, melyben gyermekek nincsenek (Pázm: Kal. 473). Egész cselédeket kereszteltek az apostolok (Pázm: LuthV. 223) Cze azoknac az atyáknac czeledi kőzöt vala az ecclesia, kie az Senitől, az Noe fiatal szarmaztatnac vala (ÉszT: IgAny. 78). A io házi gazdaságra s a cseléd csitítására osztítottok a io oráikat (Fal: CsLk. 33). Cína inja aban az könyvben, melyet irt a római nemzet cselédekről (Prág: Serk. K3). Éjjel meyenbé midőn az egész cseléd alszik (Illy: Préd. 22). **2)** [domestici, famulitium; diener, hausgesinde]. Házhoz tartozó tselédék: domestici PPBl. Neha sem magának sem wdvara bely chaladynak nem volt nyi cenny (ÉrdyC. 642b). Monda a gazda a családoknak (Helt: Mes. 316). Kiráhné asszon is kezdé Buda várából családját, narháját Pest felé indítani (Montrók. III 68). Venusnac óráiban ő meg házasulni, ezaládot he szegődni (Cs. L4). Miképpen kellessé a cselédet, ház népet, szolgáló sereget, igazgatni (Com: Jan. 121). Szép tavasz: kibújik a földből Veszta kis tselédnye, atánnok az eperj, a nimfák ebédnye (Fal: Vers. 507).

fehér-cseléd: [femina; weib]. Az mely comediahoz készülének az udvariak és felesigem fejér-cselédje, ma vitettem végze az ablakom előtt (Montrók. XV 317).

[Családi] cselédi: familiaris MA. PP. [familien-].

Csalados, cselédés: **1)** familia habens Kr. [eine familie, dienerschaft habend]. Tsalados ember: paterfamilias C. Tselédés gazda: paterfamilias; tselédés gazdaszszony: materfamilias Com: Jan. 121. PPBl. Cselédés gazdaság: oeconomia Com: Jan. 121. Az csalados embernek hw zoldag mondanak (JordC. 394). Ha az csalados embert Beelzebubnak hivtak, menewl ynkab az nw ezaladyt (383). O ky aldot ezalados ember volt (ÉrdyC. 50b. 130). E fabula inti a csalados embereket, hogy a fősnéget eladnyac és az ő ezaladgyoknak gondyokat vissellyec o modon (Helt: Mes. 320). Minden tselédés ember nem tsak úri, hanem püspöki tisztet viselleyen házában (Pázm: Préd. 15). Az csalados emberek, az atiak es anyak (Sim: Evang. 200). Nem szép dolog szemét behunni és alszékonykodni ottan a cselédés urasagnak, a hol ben is udvarában kívül is esalon családák (Fal. NE. 24). Magad, a ki tselédés ur vagy, igaz légy szolgálóhoz (Fal: BE. 617). **2)** [paterfamilias; familienvater]. Pesti: NTest. 20.

Családosság: [patriarchia; patriarchat]. Minden titben, akar fejedelemség akar ezaládosság akar predikatorság legyen, sokszor igen nagy nehesegec érkeznec (Born: Préd. 295. 552b).

[Családság] cselédesség: famulitium Kr. [hausgesinde]. Tasi: Feukt. 16. Kr.

CSALÁN (*csalyán* Pázm: Préd. 293. Fely: SchSal. 29. *csalyán* Mel: Herb. 173. *csalyán* Lép: PTük. 1336. *csalán* MA *csalán* PP. *csalyán* SzBodó: TFü 11. Nad: Kert. 87. *tsalán* Cseh: OrvK. 9. *csillyán* SzBodó: Kalm. 9. Illy: Préd. 144. *csillyán* Fely: SchSal. 28. *tsollán* Gvad: NótPM. 47. *csollyán* Com: Orb.

31. Land: FjSegits. 139: urtica C. MA. Com: Jan. 29. acalypho C. nessel PPBl. Ó keunatus ezüstököt ezalán örökli (BécsC. 193). Ottan az nagy serew ezalán közzec es főwysk közzec meene merő mezeytelend (ÉrdyC. 214). Es balgatagunk zölöyön által meenek es ymo mynd ho fölték wala ezalának es be fedeztek wala twywysek (ÉrsC. 533). Hasonlo a czalyán levelekhöz (Mel: Herb. 173). A házak helyén tüvisek, tsallyának nőpek (Pázm: Préd. 768). A tsalán pösöl (Com: Vest. 27). Fályolt, palyolatot, buja szőtött és ott találhat tsilyán gyótsot (SzBodó: Kalm. 7). Vagy l. rompel tsilán vizet (Cseh: OrvK. 9). A rögzött hurítot kiírtya belölled a csalyán (Fely: SchSal. 29). Ha látnád a csillányt és a vadrosnakot uralkodni (Illy: Préd. 144). A ludak pipének a tsalán tsipés igen halálos (Misk: VKert. 350). Tsallyán vészon (VeefTrans. 13).

[Közmondások]. Rozmariin az ezalánt győzi meg (Zrinyi: ASyr. 297). Az rozmarinról ezalára kell szállni! (Thaly: Adal. 1144).

árva-csalán: urtica crispa Frank: HasznK. 17. urtica minor sive crispa Beythe: Nom. 8. urtica minor MA [taubnessel].

égető-csalán: acalypho, urtica Mel: Herb. 99. [brennessel]. Égető ezalán, az egyje nagy, az másje kicsi; az harmadic holt ezalán meg nem éget (Mel: Herb. 99). Eghető chyalan. Az nyallal gyült fakadasokat, gelyvakat belől és kívül az testben el rontja (BeytheA: FivK. 113).

hegyi-csalán: [stachys silvatica; büensznessel]. A mezet kíváltképpen a meli türöl, hegyi tsillyánról szedik (a mehek) (ACsere: Enc. 217).

holt-csalán: lamium C. MA urtica labeo, lamium Beythe: Nom. 8. [taubnessel]. Melissa, apiastrum: meli fyu, mehek zerető fyu, hasonlo az pózercebőhöz es az holt ezalánhoz (BeytheA: FivK. 84).

tengéri-csalán: acalypho PPBl.

vad-csalán: cana PPBl.

[CSALIT]

Csalitos: [dumosus; buschig]. A nyulakat bokrok közzé metszék, az őzet, a szarvast tsalitos meredekre (Mohn: JÉpül. 225).

CSALMA: cidaris turcica SI. [turban]. Minden zselét, kebelét, tsalmáját tele hozza igérettel (Mik: TörL. 27). A tulbendar aga a tsászár tsalmáját ékesíti (436). A fővezér három zselétű tsalmáján két tollat visel (388). Drága fehér tsalma vagyon a fejében (Könyi: HRom. 14). Sok tsalmát tépelt széllel (31). Kárt tett a csalmába (Gvad. Orsz. 205). Ugy tetszik, szemlélem a fényes kardokat, mikép szedegeteknek pamukos tsalmákat (Orczy: KöltSz. 178).

Csalmás: cidarim turcicum habens Kr. Piros csalmás uti szerszám (Thaly: VÉI 317). Bezzeg lóduisz tsalmás (Gvad: Nánd. 16).

CSALMAK: [?] Egy ravasz csalmak kúva fia csak hogy meg nem ölt (TudTár 1839. 254).

CSAMCSOG: [porcorum manducantium somum initor; schmatzen]. Hiszem tsamtzozja, hiszem meghorpaszodéc a nagy teljes tehén (Kereszt: FKer. 1). A *ch* a magyar szótól idegen a francziz nyelvben ha pronuncsiáltatik, az tsamtsogva, de a magyarban nem, hanem úgy mint a *k* (GKat: Gram. A2).

CSÁMPÁS: scambus, valgus, varus, curvipes SI. [krummbüing].

Csámpáskod-ik: [leno gradu incedo; schwerfällig gehen]. Sok guggoló és tsúfóli szók vagynak a magyar nyelvben, mint gullyog, tsámpáskodik (CorpGramm. 323).

CSÁMPOROD-İK: acesco PFB (samer werden).

1. CSAP: 1) infligo, ico C, peto, ferio MA (schlagen, hauen). Arzail csap: depalmare C. Egyik szavával a másikat artzal tsapaj: loqui *punitantia PFB. Kefer čapa čiakat: percussit bis in corvitem eius (BécsiC 38). Prophetical mü nekőnc, ki az, ki tegedet čapat (MünchC 60). Egőce az zolganac areal čapa Jesost (NádC 196). Sok zőnök valának mőlenthi hantira haytoth horgok, kykkel az tagokkethi cypayac nala (SandC 38). Czac hammar egyje besződet a másiekel artzal czapja Dāv: VDisp. I 1170. De hātor csapajūs hēvyōstōd, fegyvert, de azort ugyan nem sērt vele (Lépj: PFBk. I 274). Nem cypayac egyjik szauat arezal a másiekel (Wās: CanCat 665). Fejedet a felő kőszőbbőz ne esapjad (Com: Jan. 106). Éles pallossal Rőzānāhoz elapja (Zrinyi I 51). Egy tsapja čes dārdjāval vāl kőzbe, hogy kettő szakad (Hall: HHist. III 108). Életinek ugyan megkegyelmeztem, de vagy két szőzat esapattam rajta (Mohlók. XV 172). Nyakāhoz tsapa meszelen pallossāt (Fal: NA 152). Tizet tsapatott egyik szolģajni, mert azt tabdā mondanı, hogy otthon vagyok (232). **2)** [deortico; brechen]. Pőnteken nem io kőndert czapni (Born: Evang. III 15. Born: Pröd. 394). **3)** [deflecto; abhogen, ablenken]. Inkālb hīzom, ha zara esap, lemegy az Ipoly mellett (RákF: Lev. V 202). **1)** [subparasitor; schmeicheln]. Tsapom, hīzlekodom az apānuak: *supparasitor patri PFB.

[Szólások]. A hős, ha felője tsap a ditsiret, ugy veszi fel a mint éri magában nagy vagy kevés okāt (Fal: UE. II 158). A rosszak rosszakhoz tsapjāk magokāt (Fal: UE. 369). Ha Florināt nem lāthatja, szedimēt talın Forēllāhoz tsapja (Könyi: VM 9). A fiának pőnceortzāhoz Vārdi Istvānhoz esapta magát a gyermekot esmāltatvān ősbőlben magának vele, hozzá is ment 1760 (Házánk 1368). A ki egy marok sárral pofon esapna, nem fogadhatna hőszebembben (Fal: NE. 17). Az idegeneket pedig, hogy kezőre jól tudgyie czapni, igen kedveli (Cs. K2). Kezet czapni en volen (Mol: Szól. 42). Mint ha kezet czapnıe volna az keresztog felőt ő vede (Born: Pröd. 266). Valaki ne gondolja, hogy hīzlekōdő beszōdekkōl kívānom a Tenesēt esapni (Szeg. Apr. 30). Arra szoril a mit kap a vendő fogadōkban aszalt folet azoktōl, kik Levēt tsapjāk (Fal: NU 322). Nagy konghāt fittet, drāga kevet tsap, kényes falatok kőzōtt torkoskodik (szD: MVir. 434). Csapna mēresse fel az zabolot (Thurzō: Lev. I 160).

[Közmondások]. Az ketske sem menni az vāsārra, de czapjāk hābil (Deesi: Adag. 240). Kősv: Adag. 327). Igen rossz malom az, a kire ostorral esapjāk a vīzet (Thaly: Adal. 182).

alā-esap: [praeipito; herabschiessen]. Mātsapni a prēdāra mūt az ölyv: ex alto in praedam ruere PP.

be-esap: [se recipere; sich zurückziehen]. Beesapta magát a kőgyelmeket városiba (Nyr. XIV 219).

őgybe-esap: deligo Kār: Bibl. 1610. [einschlagen]. Kezeket egybe czapjāc az albőssāgért való kezesec: deligunt manus suas et vades se oderunt pro debitis (Kār: Bibl. 1649).

el-esap: [praeipito amputo; abhauen, abschneiden]. Tót Balazs az fejēt elchapā (Zrinyi I 29). Kardgyāval egyjütt job kezēt el chapā (56). Szabljāval gőgőjet elchapa (58). Elsapjāk a fejő szārāt (szD: MVir. 211).

[Szólások]. Folyó has, eltsapott has: alvus teta PFB. sīk hasū, hasatoljós, hasa elcsapott (szD: MVir. 217). Lāgyhātja a gyomrot, a kinek vaj főtzik, hasāt is el esapja, a ki sokat eszik (Főky: Schäl. 12). A mely bors felote, nem rost hast eltsapni (22).

[elcsapás]

has-elcsapás: hientem darthoen Com: Jan. 37.

föl-esap: [deglutio, devoro; hindschlucken, verschlingen]. Hozzá kap a varin és fél czapjāc, mēzlen a kősselő az egől ala szála (Holt: Mes. 38). A gēm a kis vorebetselē a vīzben megrāzogatvān féltsapta (Misk: VKert. 342).

hozzá-esap: allido MA (antossen, anschlagen).

kétfelē-esap: [dispello; auseinander treiben]. Őzvoeskūdtek s egyjütt is laktak egy darabig, de amakutāna kettőle esapta őket a pőspők 1760 (Házánk 1368).

ki-esap: 1) [executio; aus der hand schlagen]. Másiknac kezőből szabljāt ki czapā (BFaz: Cstr. E2). **2)** [erumpo, eruptionem facio; ausfallen, einen ausfall tun]. A némtek napokēnt kőcsapnak az magyar falukra (RákF: Lev. I 105). Az nemes vēr kőcsap, valamikor nōd alatik (Thaly: Adal. I 155). Nem nyugszik vītőzō hadi rend Landrāban, kőcsap gyakra belől (Thaly: Adal. II 24). Lovas balancz ki kőcsap az erdőből (184). **3)** [ellundor, modum excedo; ansschweifen, das maass überschreiten]. A mi így kezetik gyakorta igen ki tsapnak, hobott határos, gyarló tehetségünk (Fal: UE. 373). A Jélek igen ki tsap jőszög (Fal: BE. 573). Szívünk, elménk járása és kőcsapō kívānságunk hatārāban maradjanak (786). Erő-latalommal tőmődnak ellenünk a kőcsapō indulatok (szD: MVir. 123). Kővőv őlt pénzō sokfelē kőcsapō kedve telkesítőse (127). **4)** [deflecto; ablenken]. Kőcsapjāk az elēt az igaz útől (Czezl: MM 117). Ezen alkalmatossāggal ki esapott az útől, Betsēt, Grēztet, Valentziāt meg jūrta (Fal: TĒ. 194).

kicsapás: 1) [expulsiō, ejectiō; austreibung]. Korsos Istvānnē és Takács Andrāsnnē kőcsapōkural való eződula (TörMÉnd. I 202). **2)** excessus [foxess]. Mikor ünven s tıl a kicsapás excessus megfordul, egymāshoz kőzölēt, ott a kőzepēn keresel igaz útāt, mődjāt életednek (Fal: UE. 424).

lő-esap: 1) [prosterno, dejicio, repello; niederschlagen, hinwegschlagen]. Szintēn imādr lōra nēzani akara, ott érē Tót Balazs s az fejēt lecsapj, s az ű szép sātōrāt az magyar megrabl (Zrinyi 136). Az sas nem fél, hogy lecsapja onnēt forģőszől (Thaly: Adal. I 162). Leesapna szājirōl a tsapa poharat, hātor két fogā hullāsīval lenne is meg (szD: MVir. 437). **2)** [emitto; hängen lassen]. Le czapōt fūllēl: demissis auribus (Deesi: Adag. 302). Az pārturātōt fūllēket mind lecsapj (RákF. III 136). Fūrtōs, lecsapott vendőhajāt vīsel (szD: MVir. 299). **3)** [detralo, demo; abnehmen]. A prókātōrok a kővėrek hūst lecsapjāk, és meg nem engedik, hogy az ősztvėrek meg hīzának (Fal: TĒ. 295). Lettyeg ajakotok, lecsapja hūst arezātōk és halvāny szūre mutat (Fal: NE. 308). A hosszū bōjt után kedvin lakozott, lecsapott, hūsa jobb szūre változott (szD: MVir. 453). **4)** [praeipitor; herabschiessen]. Hējamādr le csap a fūlyhōból (Thaly: Adal. II 184).

még-esap: caedo, ferio, verbero MA (schlagen, hauen). Vīzontag meg esapom: refero C. Es mond: Ezēkel cypattam meg ő hazodnak kie enzem zere-telē vala: Et dixit: his plagatus sum in domo eorum (BécsiC 215). A porzōlōc által meg esapattassam (Com: Jan. 136). Vīzik, egyjūd még öly helyre, a hol meg fogja tsapni a lang (GKāt: Tők. 283). Mőlyet a lovat] midőn megcsapnāc, jobban szokot iprőkōdni (Czezl: Japh. 37). Csap meg a szājāt (Markó: Bőcsak. 36). Horōdest az angyal mentōst megcsapjā (Thaly: Adal. 164). Hidd el ha elēr, majd megcsap, fōre fogzott hajaldā kap, nyalka kőmuez! (II 194).

őszve-esap: complodo; zusammen schlagen. Őszve esap tam kezōmet a te főtővīsēgōden öly: Pröd. I 212.

vissza-esap: [objicio, rejicio; hängen von, zurückwerfen]. Egy rossz lovat esapott vissza nekő (Gör: KurCs. IV 506). A sárt sárral tsapjuk vissza (szD: MVir. 183).

Csapás: 1) ictus, flatus C MA (schlag, streich). Kik pőnzert tsapāt felvesznek: flagratores PFB. Ha az kaputarto ky

yeu es komensegest menkott czapásaknal meg gewtoer (EhrC. 30). Thöbbeth haznal nyelnek oktatasa okos embernek, honnem zaaz czapas bolond embernek (ÉrsC. 226b). Számítalan saz kinokot es nagy sae czapások (Eom: Ének. 13). Egy csapással minden éppületek lo omol (Pázm: Kal. 110). Egy csapással elvágja (Pázm: LuthV. 223). Egy *czapással kettőt fűti: in uno saltu duos apros capere (MA). Az bíró verettesse meg azt száim szerint való czapással (MA: Bibl. I.181). Az ur a csapásokat es gyalázatotok is el szenvedte (VárM: Szöv. 17). Hogy ha a fegyver derék fel nem vette volna tsapásit, ott kellett volna veszni Ménéstens kapitánának (Hall: III.ist. III.122). Ki a melly fiút inkább szereti, az több csapásokkal éregeti (Tarn: Szents. 125). Künyvelb megvesztetni érejt a már készen várt csapásnak (Fal: UE. 385). Más ártalmas tsapásokra vetemedé (Fal: TÉ. 633). (Korúnra) bíkfa taplót tettem, két három tsapással tüzet is ütöttem (Gvad: FNót. 21). **2)** plaga C. MA. [aerumma, malum; plage, unglück]. Mégveré Egíptomnae minden földét kőlémb kőlémb épasokkal (KésC. 18. 92). Lateek heet anyagokath, kykneel az heet weghsew czapások valuak (JordC. 911). Lassad frater, hoz ez chapas ne lezen te raytad (DomC. 281). Nem lezen ty bennetek el puzteyto chapas, mykoron meg ostorozom Egyptomnak fűledeeth (CornC. 211). Tanoztassad el en twem chapasydat (KulesC. 95). Az isten sok czapásokat érezt é földre (Fél: Tan. 84). Isten a chapasokat arra veti: apponet deus super illum plagas (Mon: Apol. 303). Szerencse üvéle nem játszott mint mással, ha ijeszteti is akarta csapással, mindenkor állandó volt okosságával (Zrínyi² 46). **3)** [laquens, tentacula; schlinge]. Tör, avagy csapás, mellyel a lelkesültek megfogattatnak (Ily: Préd. II.330). **4)** [vestigium; spur. fúrte]. Azért, hogy sz. Pált tsalárdnak ne mondgyuk, szükség a régi szentatyák tsapásán es nyomdokán járván mondanunk (Pázm: Kal. 547). Ritkábban indullynk a kerengő tsapásokra, hogy ne talántán nyomot hagynak magunk után (Fal: UE. 373). A beszéd dolgában nem árt néha a közönsézes tsapásból kilépni (488). Egy csapáson nem marad (SzD: MVir. 55).

arc-csapás: alapa Major: Szót 23. [backenstreich].

arcul-csapás: alapa, colaphus C. [backenstreich]. Az öt allo zolgae között ada areolcápast Jezusnac (MűnehC. 208). Az alnokságnak zolgyatol az archwl chapasath el zenvedeet (WinkC. 236).

karika-csapás: [facilitas; leichtigkeit]. Ez nekem egy karika csapás, elég ember leszok erre (SzD: MVir. 105).

nyak-csapás, nyakon-csapás: [colaphus; ohrfeige]. Add meg jutalmát, de nem nyakcsapást (Thaly: VÉ. 1374). A dá-mák az udvarló masoknak ne fizessenek nyakon-tsapással (Fal: NA. 172).

Csapásos: plagosus C. voller streiche und wunden PPP.

Csapásság: [plaga; plage]. Megh főree ewketh wr isten es megh nyomoroyttaa nagy czapással (JordC. 309).

Csapat: [feriendum curo; stroiche geben lassen]. Tsapató-mester: fustuaris PPP.

még-csapat: ∞ 16. irt levelet az posta ma ebéd után adta vala meg, kit elég rosszul hozott s im most ütöttünk 10. rajta, ott is meg csapad, ha rosszul viszi levelünket (RákGy: Lev. 116). Ez mostanában fel vött szítek: ürdögadta, ürdög-teremtette, ürdögellékű, szájköbél ne hallassék, mert meg csapnak érette (Gér: KúCs. IV.111).

Csapdi]

Csapdiság: cavillum Com: Jan. 203. [sticheleij]. Jó izú tré-fác legyenec, nem csapdiságoc: non cavilla (Com: Jan. 203).

Csapdos: caedo, ferio MA. [schlagen, hauen]. Arcul csapdosom: colaphizo C. Te zepeszes orchadath be kéteek, archwl czab-

dosnak (ÉrsC. 38b. CsomaC. 306. Isten rea mérte sz. Palra az niakon csapdosó ürdögöt (Mel: Sam. 119). Uram ellenséğim mind öszve paskolod es artzal csapdosod (MA: Bibl. V.1). Ezt kellet volna néki száijában verni, s-nem Calvinus szavain csapdosni (Czegl: Sion. 567). A csapások, mellyekkel beeminkot az isten csapdos es érdekel (Tot: Zolt. 828). Megragadgya ezzel s kívonnya ágyából, ringattya, tsapdossa méltó haragjából (Gyöngy: Char. 29). Csapdos mint a szél (Thaly: VÉ. II.189). A gonosz szeretse mérgessen tsapdos rajtok (Fál: UE. 381).

lő-csapdos: [conficío, occido; niedermachen, niederhauen]. Mind halmokban rakatok teste, kiket lecsapdosott kurucok fegyvere (Thaly: Adal. II.106). Néha csapdotak le a miénk a prussusbanis 1760 (Hazánk I.375).

még-csapdos: caedo, ferio, verbero MA. [schlagen, hauen]. Istennek szolgáit erősen vadolak, nagy marok vesszőkkel íket megcsapdosák (RMK. IV.181).

Csapdosás: **1)** [irruptio; einfall]. Ocskai brigádija az Anstrában való csapdosásokkal alkalmasint megdűlt-darabolta-ott (RákF: Lev. II.281). **2)** percussio, caesus MA. schlagung PPP.

arcul-csapdosás: [alapa; backenstreich]. Mind testis mind lelki keserves kisírtetekkel faggatta őtet, mellyek az hegyes őszömmel es az arcul csapdosásnál is nehezebben estenek (TKis: Pan. 24).

nyakon-csapdosás: [colaphus; ohrfeige]. A tisztaság szeretőnek a testnek őszöne nyakon csapdosás (Ily: Préd. I.350).

Csapdosó: [quatiens, feriens; schlagend]. (Kányai) csapdosó körmökkel seregét sértették (Gyöngy: KJ. 55).

Csapdoz: [caedo, ferio; schlagen, hauen]. Számyával ér es csapdoz az, a ki szentségének példájával engem jobra gerjeszt (Laud: ÚjSegits II.843). A tengeri habok rengenek, egygyik a másikát csapdozza (Fal: BE. 577).

[ki-csapdoz]

kiesapdozás: [eruptio; ausfall]. Az ellenség kiesapdozásától nem kell tartanunk (RákF: Lev. 102).

Csapkod: identidem ferio Kr [wiederholt schlagen]. Ostorral csapkodta isten e világot (Pázm: Préd. 13). Vagdalkoznak, de tsak az eget tsapkodgyák (781).

lő-csapkod: [conficío, occido; niedermachen, niederhauen]. Tegnap jól lecsapkodtak benne [az ellenségben] (RákGy: Lev. 197). Tegnap is jó lengyel hadnagyot hozának, jól is lecsapkodtak benne (205).

[Csapkoz]

még-csapkoz: [verbero, flagello; schlagen, peitschen]. Kapitán kantáromnak szárát, még tsapkozttam azzal fakómmak a fatát (Gvad: FNót. 4).

Csapó: **1)** [levis, inconstans; flatterhaft]. Akarmint kutizál-jonak ő néki az ő töle meg-béreltetett nyelvű, tsapó beszédű hazugi (GKat: Váts. II.1330). **2)** [machaera; schlichtschwert]. Iarula az agashoz es az ő érhojat, ki az agason fűg vala, ki vene (GuayC. 58). Elős éapo, kinel Judith azzon ínacat vaga Olofernesec (NagyszC. 261. DebrC. 586). **3)** nacca, lanarius, fűlo MA. [walker, wollarbeiter]. Gyapjú-níves, tsapó: lanarius PPP. Felele a róka: Menny a faluba; ott kezel a falu vegelőz egy chapo lakie (Helt: Mes. 280). Posztó, mellyet a csapo, kallo öszve vér (Com: Jan. 97). **4)** [cophinus; korb]. Zepethneken wermekben kethaz negven ewth éapo bwája wadjon (LeV. I.630). Ez nyarba, hogy az zepethmekj mayornal ceplethem ar-path es zaboth, abwis hwz éapowal weth el (270). Az Achab kiraly fiaynac feieit rakac nag ístbe, auag ézapo kosarba (cophinus) (Mel: Sám. 404).

alatt-csapó: subtus currens Ver; Verb. 215. [unterschlich-
tig] Alatt csapo es folyo malom; molendinum subtus vel desuper
currens (Ver; Verb. 215).

fal-csapó: trulla MA maier-kelle PFB

föülül-csapó: desuper volvens Ver; Verb. 215. [hörschlich-
tig] Fölyül csapo avág folyó malom; molendinum desuper
volvens (Ver; Verb. 215).

gyapjú-csapó: [lanarius; wollarbeiter] Gyapjúcsapók és
szűszabók néve (TörtF. XVIII 258).

légy-csapó: muscarium Com; Jan. 110. [fliegenklappe] A
legye el füzettetve legyezővel avagy légyesapoval (Com; Jan.
110).

[Csapod]

el-csapod: [decurio; abschlagen] Mákoknak fejeket vékony
pálcájával elcsapodlya (Dienkő; Flor. 21).

Csapodás: [scovitia; das wüten] Vala nag merig halál,
mel az ő épodással zambalbatlan nag soe nepet ontale
(TelC. 130).

Csapodók-ik: [se impingere; sich austossen] Egy légy bir-
telenséggel a szájába tsapodván a torkán megakadt (Misk;
VKert. 658).

el-csapódik: [diarrhoea corripior; vom durchfall ergriffen
werden] Hasa elindul, el tsapodik (SzD; MVir. 218).

Csapodár *csapondár* Matkó; BCsák. 261: **1)** [levis; flatter
haft] Matkó csapondár enyolgesének nevező azokat, a melyeket
le-irék (Matkó; BCsák. 261) A galamb nem csapodár, hanem
igaz állhatatos (GyöngyD; Cup. 654). **2)** [scurra; parasitus;
schmarotzer] Aféle udvari tsapodárok (Misk; VKert. 257).

Csapodárkod-ik: [ludificio; possen reissen] X Tök kellett-
nél nyálasszában csapodárkodál (Matkó; BCsák. 214).

Csapodárság: [scurrilitas; possenreisserci] Minden bosszéd
esék fölvel hegyzevel öszve-rakott csapodárság (Matkó; BCsák. 332).

Csapon, csapon-ik,

el-csaponik: [deflecto, degrading; abschweifen] Az igazság
mellől el csaponván (Toln; Vizasz. Előb. 2).

félre-csaponik: [aberro; abirren] Félre csapottak hát
ők-is, mikor azokat iták az igaz ecdesának jegyéről, a mit
Matkó (Matkó; BCsák. 105).

ki-csaponik: **1)** [erumpo; hervorbrechen] Az menyfő kő
senmi nem egyb, hanem szűz és meleg párh és szeles, ki
az felhőből erővel csaponik ki zúgással és hangal (Cs. II).
2) [deflecto, aberro; abschweifen] Hová tsapozs ki Célvünra?
Miert nem maraz a hatáiban? (Keresz. FKer. 47) Ne csapony
[te] így ki: csak a bulvnyit filtya isten (Czegl; ORoml. 55).

kiesaponás: [aberratio; abschweifung] Ortzulan kiesa-
ponás ez (Czegl; BBorg. 122) Mit kovélykedie hát Sámbar e
sánta kiesaponásával? (Czegl; Japh. 108).

még-csaponik: [mauresco; abmagern] Még-csapont: tenan-
tus PFB] Hogy az ártúnyok meg ne csaponyanak (Lápp;
Cal. 52).

vissza-csaponik: [delabor; zurückkommen] Ismét vissza-
csaponik a hazasságra, melyről szolt (Matkó; BCsák. 42).

Csapong [félre-csapong] (Sámbar; 3Fel. 220): **1)** [oberro; herum-
schweifen] Ha féllelül igaz okál vinkodzy, ne tsapong
(SzD; MVir. 332). **2)** [discurso; hin und her laufen] A nyíl
a kergetés közben tsapongva szokott futni, hogy az ebeket
meg-tsuhassa (Misk; VKert. 173). **3)** [luctuo] PFB [wanken] Beszé-
deben tsapongani, tévözni: [habere sermonem; a ki vissza-áll

ismét oda, a honnan el-állott volt, mint a ki vallásban tsapong-
refugis; akármint tsapongának a stoikusok: "quoquo se
vertunt stori; tsapongó szók: "inconstansissime dieta PFB].
Egyenesbben evezsz te hazád tengerén, nem csapong kormá-
nyod, veseled azt merén (Haly; Adal. 1120).

félre-csapong: [volito; hin und her schweifen] Orozva
jár s félre-csapong (Sámbar; 3Fel. 220).

félre(való)csapongás: [oberratio; das hin und her
schwanken] Hogy ha egy számrát felnem merne költeni uttyá-
ban fekvő helyéből minden maga félre való csapongása nélkül,
bot lévén kezében (Matkó; BCsák. 105).

Csapongás: [degressio; abschweifung] Lássuk a tők feji
Mityás ez dolgok ellen való csapongásait is (Matkó; BCsák
267). Állaté meg az Sommer csapongása? (MNyl; Irt. 306).

Csapongó: [inconstans; unstät, wandelnühtig] PFB

Csaponólan: [oblique; schräge, Közben-járo, akar directe,
egyenes, s akár indirecte, hártanték és mint egy tsaponolan
(GKat; Tirk. 907).

Csaponósan: √ Az állati kerület (zodiacus) oly leg nagyob
kerület, mely az ő tengely végétől tsaponosan kerítettven az
egyenesítőn által, azt két helyt vagja (ACseré; Enc. 94).

Csapont: [incurvo; krümmen] Egy csapontott hegyű éles
testtel metéki ki (Köcsk; ÖryM. 289). Vagion 2 czáponot legiv
kes (Radv; Csal. II. 103).

föl-csapont: [sursum traho; hinaufziehen] Egy fiatal fára
felkötvén nyakon fogva felesapontották (1662 Orszgy. 257).

Csappan: [mauresco, mauresco, deficio] SL [abmagern] Csa-
pant, vakaratlan ló (Laud; Újsegít. 1518).

félre-csappan: [aberro; abirren] Orozva jár s félre csappan
(Matkó; BCsák. 105).

még-csappan: [exauresco; abnehmen] WF.

Csappant

el-csappant: [vibro, torqueo; schwingen, schlenndern] Nyilat
elcsappantván (Gyöngy; Cup. 38).

hozza-csappant: [exploso; abdrücken] Az egyik hajdú
hozzicsapantotta a puskát a némethez, de ki nem sült
(Mondrök. XXII 127) Puskát csapantott hozzája (Nyr. X 469).

még-csappant: [vibro, torqueo; schwingen, schlenndern].
A melyet régen tart készen idegében, nyilat megcsapantván,
akad gézégében (GyöngyD; Cup. 396).

rëa-csappant: [mo, precipito; stürzen, fallen machen].
Nagy követ hengerite a koporo ajtajára, s mi végre? hanem
hogy rëa csapantam arra, a ki tolvajul szaggatta azon szent
testét (Laud; Újsegít. 1518).

Csappanás: [collisio; das zusammenstossen] Az menyfő
ke senmi nem egyb, hanem az egyie aernec másikkal csap-
panása (Cs. II).

Csapat: **1)** [derivo; ableiten] Az Dumát egy gáttal más
félre tsapatva (Sáb-dó; Söldes. A2). **2)** [demitto; herabhiigen].
Nem kék, föltözén: egyb ruhájával, jelen volt mentje, csapa-
tatott újával (Gyöngy?; MV. 112). **3)** [euro fingendum; formen
lassen] Mitsoda formura tsapatja ábrázatját (Megy; 3Jaj. H. 63).

Csapatató: [tendicula; felle] Hogy legyen modya szabad-
sagomne, emi saantdan, chadarsagos hanyattatott tőr es
chaptatoc közt (Pösi; Ázost. 99).

Csapzi: [insulsus, probatus; schal, kek] Udvarok-beli tsapzi
sika kat-nal és sühamezu insskak (GKat; Valt. H. 325).

Csapziség: [rejunctus, insulsitas; schalheit, Pater Viza
pispölsége manent in statu quo, mert az nekem írott levelelül
is látom, hogy tökéletlen csapziséga az dolga; nem is lehet
az confederatióban hitit hortelen acceptálni (Rakf; Lev. H. 71).

2. CSAP: 1) doliarium venenulum; der zapf an fassern PPB. Tsapon venni; epistomia emittere; tsap alávaló kád; excipulum PPB. Van egy hordó bora, mely csapon van (Rady: Csal. II.370). Jambor vendég ha mélyen házatokhoz, jó étket főz, gyakran nyíln a csapozó (Thaly: VÉ. II.21). A csapon való bort nem szaporítod (MonTME: II.250) 2) epistomium MA. [syphon; röhr]. Kéz mosó vékony csapon szoros íbrók (Com: Jan. 109). Víz eresztő árkoeskák, a hol néha csap avagy csapocska (syphon vel syphumulus) csináltatik (115). 3) obturamentum MA. [halm]. Az hintó derekában kétféle volt két csap (MonTrók. XI.365). 4) clyster; klystier]. Csap, alfélbe való csap a has szorításban; medicina balanus, suppositorium PPB 5) incustratura Helt: Bibl. [füge]. Két chap legyen egyic deszkán; in lateribus tabulae duae incustraturae fient (Helt: Bibl. I.061). Mindenic deszkának két czapja legyen az egyic végén laytorjánice formájira egymás ellénebe (MA: Bibl. I.72).

[Közmondások]. A nyelv a szánek tsapja (Pázm: Préd. 808. SzD: MVir. 322).

dugó-csap: obturamentum PPB. [halm].

eresztő-csap: epistomium PPB. [austlussröhre].

fagyott-csap: stiria C. [eiszapfen].

jég-csap: stiria MA. [eiszapf Nom. 5. Jég-tsap, tsepp: stiria PPB]. Jégsap: eine eisschold; un elagon KirBesz. 123. A jég tsap fagyos csóp: stiria est stilla rigens (Com: Jan. 10).

lélék-csap: respiraculum, foramen spiraculi in dolio MA. luftrohr, luftloch im fasse PPB.

melly-csap [nyel-csap?]. Az inek dagadassát, az melly czap le esését is meg gyógyítja (Mel: Herb. 57).

nyak-csap: [tonsillae; züptehen]. Ha az (mustar) magnat vízzel özne töröd es az torok dagadásra, nyak chyaquak le zallasara mosod, meg gyógyítja (BeytheA: FivK. 43b).

nyelv-csap: tonsillae, epiglottis, hypoglossis C. [züptehen]. Nyelv-tsapja: nva, columella; nyelv-tsap leesése ellen orvosság; andronium PPB. A gyógymac vize nyelv czap dagadassat, le szalassat gyógyítja (Mel: Herb. 116). A toroc gyéc a nyelv csapat szorongatván, hogy a nyeléköt meg ne fojtsa, a torkodat vízzel meg-rotyogtassad (Com: Jan. 57). A nyelv a szívtól a nyelv tsapozó ízetetel nedvességektől terem (ACsere: Enc. 148. PP: PaxC. 322).

Csapocska: [clyster; klystier]. Ha béled meg-rekedet, lágy kristéllyel vagy csapocskákkal ély (Web: Anml. 96).

Csapol: promo Com: Jan. 85. [zapfen]. A ser csapoltatice esővön, szívárvánnyal, hébérrrel avagy tsapon: pronitur siphone, tubulo aut epistomia (Com: Jan. 85). A ser a hordoból tsapoltatik (Com: Vest. 50). Arany tsészékbe, serlegekbe tsapolni a kedves ízű bort (SzD: MVir. 72).

el-csapol: [münümim vendo; schenken]. Négy pénzvel csapolták el az boromat (Nyr. XI.30).

ki-csapol: [epistomia emitto; abzapfen]. Hordójából tsapolya-ki (Tyuk: Józs. 403).

CSAPLÁR: oenopola, tabernarius, vinarius MA. [schenkwirt]. A csaplárnak derék bérét kiadtam (Nyr. XII.80). Tallérral ingerli, forinttal az csaplárt (Thaly: VÉ. I.387). Azt mondta Fejér Pálné, hogy hamisak az mészárosok, hamis az csaplár is (MonTME. I.79). Az csaplár is vett és hozott be egy pár gyöngyházas kést (261). Egy rókabőrt hozott be az csaplár (296). Csaplár vizes bort ad (Fely: Dies. 49). Nem irtózat más pokoltul, hanem attul, a hol ki nem kötik a bor-tzégört és nem töltenek a tsaplárok (Fal: NA. 123). Ha jól meg-néznek az árut, semmit nem vennék a hamis tsaplártól (SzD: MVir. 44).

[Közmondások]. Hamis tsaplár é világ, vízzel elegyíti, ha bort ad is (Pázm: Préd. 469).

bor-csaplár: vinarius MAL PPB. [schenkwirt].

szó-csaplár: [garrulus, loquax; plaudertasche]. Némely ember föléhez minden szó-tsaplár könnyen érlelt, tsak tudyon lizelkedni (Fal: FE. 399). Láttuk, a szó-tsaplárnak mint forog nyelve vitorlája (SzD: MVir. 322).

szócsaplárság: [garrulitas, loquacitas; plauderhaftigkeit]. Csak szó csaplárság és gyermeki perlődés azt mondani, hogy... (Jlyof: BCSTomp. 62).

Csaplárkod-ik: oenopolam ago SI [schenkwirt sein].

Csaplárkodás: cauponatio Pázm: LuthV. 167. [schenkwirtschaft]. Azt írja kétszer háromszor is, hogy én az indulgentiák hirdetését cauponationak, csaplárkodásnak nevezem (Pázm: LuthV. 167).

Csaplárné: [cauponissa; schenkwirtin]. Jó bort kezdett csárdában tegnap a csaplárné (Thaly: VÉ. I.276).

CSÁRDA: [cauponia; kabacke]. Jó bort kezdett csárdában tegnap a csaplárné (Thaly: VÉ. I.276).

CSARITA: [?] Az eszterghamy törököketh iglyen megh vesz-zölénk, az aruló kurwa fyakath; az wala job köztök, ky az czaritat vehety wala nyakaba (LevT I.103).

Csaritáz: [?] Láddé, mely tövisses vton czaritáz ez az vj kalauz (Zvon: PázmP. 279).

CSARNA: [niger; schwarz]. Uuam vaceam nomine elibere charna coloris. Dnas vccas, fekete charna et aliam 1475 (Nyr. VI.123. 124). (Hagyok) Josanak egh boryus tehent, az ezármat (RMNy. II.302).

CSARNOK: atrium, porticus, theatrum MA. gallerie, gang Adami. [vorhalle]. (A bika) az amphitheatrumban charnokon kapil s fúja a fővenyet (Zrinyi II.92).

(kerek)grádicsos-csarnok: amphitheatrum C.

CSÁSZÁR: Caesar C. MA. [kaiser]. Ymagákuala, mert a czar vyl paracöltuala (Bécsi C. 51). Illic è czarnae adot adneme anag nem. Jézus monda azocnae: aggatoemeg a mel czare- czarnae (MünchC. 55). Magasak czazaroknak magaságnal (VirgC. 129). Harom köröztyen leauth ragattak volth el az törökök es vittek volt a czazarnak eleyben (SándC. 22). A czar meg allata zeket (DebrC. 90). Kaatherina megzolala es az czazarnak yl zot monda (ÉrsC. 482). Hadba aki vagyon, őzi az császár kenyerét (Deesi: Adag. 191).

vice-császár: praepositus NémGl. 143.

Császári: caesareus MA. [imperialis; kaiserlich]. Ha az ny istenüknek aldoztok, tahaath az en czary hazumba elsők leztök (SándC. 21). Az hatalmas isteneknek aldozvan ew myattok az czary tyzben feerköztem (ÉrdyC. 355b).

Császárkod-ik: [impero, princeps sum; kaiser sein]. Midőn Szolim császárkodnék, így folynak vala a dolgok (MonTrók. VIII.27. MA: SB. 309).

Császárlat: [imperium; regierung]. Tiberius czar czarlatfuaac tizen ötöd ezendiében lét vnae igéie Iamoshoz (MünchC. 112). Aggad te czarlatodat te germekednek (AporC. 42).

Császárné: imperatrix PPB [kaiserin]. Az őrdög ellene tamazta a czart s a czarne azzott (DebrC. 158). Az czazarne előve hozza az vas lanczokat, kyt Ierwsalemből hozot vala Pelagius papa (ÉrdyC. 445).

Császárság: [imperium; regierung]. Meg sakasol é czar-saga es bekeseznek veze nem lezen (DóbrC. 265). Az czazarsagot kedeg byrvan elsev Fredeyck czar (DomC. 1). Julianus föl emelkedween az czazarsagban paracholtat vetee, hogy szent Gallicanus az balvan isteneknek aldozat teene (ÉrdyC. 375b).

CSAT- [Kér. Besz. 141. 6. 1966 Pázm: Kal. 151. Hlyef: BCSomp. 296. 1. 1968. Mel: Szlám. 381. Monlrók. XI. 267.] hamus C. fibula MA [spunge, Tsatnak a petzke; anstula hami ITB. Aran' görüyet és vitézi övenec' ütött, kívül övedőznie uala, nek' ada tartaná. Nadr. 578.] Aran' görüeth' es. partha önenek' elathyat nek' tharthani ada. FeenC. 3. Egy vitez kezijes meg löne az Israel kirallyat az ösne kötöz' es ezalto ezatok es horgok között' es a panezel közt. (Mel: Sám. 361.) Kath' azzonak' jutoth' keth boucheokra való' öreg aranyas gomb elattosul. (Radv: Csál. II. 3.) Valami telere való' rezlanec' es eziatok boglarral egivt. (Radv: Csál. II. 19.) Két ezüst esatt, három szivvegre való'. (Gér: KirCs. IV. 217. Pásztori bot kezében, ezt esatra kötöz' bokros pantlika elösíté. (Fal: TÉ. 715.) Le nem vehették arany peresz' tsatját. (Könyv: HRom. 18.)

[Szólások] Ejbattya csak az esatta tég' vonnyad, és annyira nyújtózzál, míg lepleddel éred. (Pázm: Kal. 151; Hlyef: BCSomp. 296.)

hajó-esat: [ori MA schiffbrücke, schiffgang PFB.

nyak-esat: [patagium thoracis] harnischkragen. (Kér. Besz. 143.)

Csatol: [conecto, confibulo MA. [anschliessen, zusammenfügen]. Sokakat magához elatol. (Mon: Apol. 163.) Két mester-séget találának, mellyel az tudatlan népet könnyen és lágyan magokhoz esatának. (Pázm: Kal. 144.) A mit világ künnek, gyalazatnak és keresztnek ítélt, azt ő szivvegre tsatolta. (Pázm: Préd. 164.) Kellőtlenül szorosabban esatoltatók lelkeket a conciliumokhoz. (Matkó: BCSák. 33. 82.) Megtudván azt, hogy a visigottusok királya a rómaiakhoz akarja esatolni. (Liszny: Krón. 151.) Azon lések, hogy kaptos es hamissan tsatolt böleselkedését tselekedtemmel lerontsán. (Fal: NA. 125.) Nem tsak bölcsüthet, hanem tovább lépésén jóakarattal közelyéb' tsatolják magokat. (Fal: FE. 389.) Egy tökkobakkal addig tsalogatta, a míg a gyermeket magához tsatolta. (Fal: Vers. 1999.) Közzelebb tsatolni magát jó akarójához. (SzD: MVir. 290.)

bc-esatol: [fibula jungo; zusammenschließen]. Del elathot kenyw, kyben minden megvan yrwán. (ÉrdyC. 256.) A palánkot kötelekkel bévonyák, vas lánccokkal, jármokkal bétsatolák. (RMK. III. 149.)

égybe-esatol: [conjungo; verbänden]. A szeretet mindent egybe esatol. (Orczy: KöltH. 32.)

lő-esatol: [exsolvo; antünden]. A Lucifer lőnezéről le esatolt késértő ördögök. (Fal: NE. 56.)

ösze-esatol: [internecto, oppango C. conecto, confibulo, compagino MA. [zusammenschließen]. Két hajót az vizen ösze esatlata, hajón fölül Sándor sátozt vonyata. (RMK. IV. 152.) Egy vitez Achabot szante az porozogon abol, anná a hol a feznér derekat és panezelt ösne ezatollie, ott a ezatlás között' talalta. (Mel: Sám. 361.)

összvecsatolás: [jugamentum PFB. [verknüpfung].

Csatolás, csatlás: [suffragatio MA. [confibulatio]; das zusammenschließen]. Egy vitez Achabot a ezatlás között' talalta. (Mel: Sám. 361.) Nektek valamely valláshoz magatok erős elathistok nem hit. (Voresm: Lev. 99.) Lőesít, hámtát, esatlást szépen kifürozesállya. (ÖrMest. 17. 352.)

Csatolat: [fibula; selnalle]. Oly pátzimek kell lenni a zápkének, hogy a tsatolyattya tsak nem elborítsa, akár térjen a lábára, akár nem. (Fal: NU. 258.) Cassius gallerjúnak esatolatja megbomolván, elvált egymástól. (Fal: TÉ. 639.)

Csatoló, csatló: [subsens, lorum lignum MA. [klummers. Elöl hátul kétfelől szelyes csatlója volt az hintónak. (Monlrók. XI. 366.) Csak négy ló legyen a kocs' előtt és két csatlón álló szolgája legyen csak. (ÉrdyFört. Ad. III. 214.)

Csatlós: **1)** [adjunctus; sich anschliessen]. Tsatlós inas: ductor equitum PP. **2)** [ductor equitum] herrschaitshaydnec Adámí. [vorreiter]. Kovács Istvánnak, az csatlósnak [hagyok] négy befogó tulkot. (Radv: Csál. III. 295.) Légyen a tsatlós is készen hintőjával. (Gyöngy: Cup. 22.) Az esatolnok a csatlóssal elé állott. (Monlrók. XI. 324.) Mindonitt a bárka mellett járt, mint a tsatlós a hintó mellett. (Mik: TörtL. 23.) 18 német lokajok, vagyis inasok, hat csatlós hasonlót öltözében 1700. (Hlázánk. 1379.)

Csatos: [fibulam habens; mit einer selnalle versehen]. Czattos önek. (Mel: Szlám. 381.) Az hámok szélyes lörből nagy csattosok voltak. (Monlrók. XI. 367.) Készen vagyon szakér, ló, fül-rántó-szűjjam is csatosm. (Thaly: VE. II. 167.)

CSATA: **1)** [agmen, turma; schaar, truppe]. Tsatára való': velitaris C. Nelyk nyudenmap elathayok kyn jar, neha swklyossy wath' letek, neha gerezgaly vtat guth' alottak. (LeVT. 157.) Az ellenség hírünkkel sem esatákat nem jártat, sem várat, várost nem öbösöalt. (RákGy: Lev. 255.) Az hajdúság, félünk, eloszol mellőlünk. Csataink vannak oda, mit hoznak, megvállik. (500.) Az esaták jünnek mennek vala, s mindenkor négy jó szerencsésen járnak vala. (Szal: Krón. 122.) Az Dunán falküldött esatum is meg érkezővín, nyelvet is hoztak. (Monlrók. XV. 1400.) Parancsolatom szerint esatát küldött Ujlak felé. (555.) Az mi esataink is isten áldomásából egyik esatájokat megverték. (Monlrók. XXII. 197.) Csak könnyű szerrel, esatá' módon Komáromból kiindulának. (Pethő: Krón. 188.) **2)** [classium, praedium, pugna MA. [schlacht, kampf]. Czatára ki megy: velitatur; czatára való': velitaris, praeharius MA. Az nyudenő lovath' hoztam vala Bőrzőnezerül, nyhlen meg' üwenek az ezatarol, azonnal meg' fökoloscedek. (LeVT. 1103.) Várból ki ötnek, gyakor ezata tarta. (BÉfuz: Castr. G2.) Tsatája vagy kised martalekja volt az utolsó útközetnek. (Pázm: Préd. 568.) A könnyű szerű vitezek, tsatán forgott gyors lösek, az hartznak kezdetit tselekeszik. (Com: Jan. 184.) Továb való esata, viadal és ostrom lö nélkül unodalmas. (Paskó: ESir. F4.) Ha csak esatával kellene is fúrasztanunk öket, bizony elunná s megszégyenitné az úr isten. (RákGy: Lev. 253.) Mérgesen, tsatával dühösökölő erőszakkal bannak a eselédell. (Fal: NU. 297.)

Csatás: [avidus certaminis; kampflustig]. A régi tsatás szadzok között' dicsőségeket tsak feyyerrel kerestek. (SzD: MVir. 139.)

Csatáz, csatáz-ik: [velitor C. proelior, pugna, belligero MA. [kämpfen]. Az segődönek es bőrzőneyekek mind szvnetlen Kanisa tele ciataznak. (RMNy. II. 241.) Csataznunk kell kedvetlen állapotok ellen. (Kér: Préd. 521.) Palatinus uram csatázik az kassziakkal. (RákGy: Lev. 189.) Ne tsatázéék arnyekával. (Czegl: Japh. 142.) Te tsatazol az ellen. (Czegl: MM. El5b. 48.) Maga értelme mellett keményen tsatázik. (Pós: Igazs. II. 188.) Inkább pusztákon bujdosnek, pogány törökkel csatáznék. (Thaly: Adal. 1210.) Reggeltől estig szörnyen csatáznak. (Liszny: Krón. 115.)

ki-esatáz: [erumpo; austallen]. Soc nép vala Feyrvárbán, azze kiezatáznak vala belébe az magyaroc' ellen. (Helt: Krón. 10.) Soc lezegő hitrokat gyitította vala belé, mellyekkel kiezatáz vala. (98b.) Feier varból kyk gyakorta ky czatasznak, czataszo barlangya. (Janos vadyanak. (Göres: Mátý. 23.)

kicsatázás: [erumpo; ausfall]. Huszáni aga az bodlatlanokra való kicsatázásban igen híres vala. (Bartha: Krón. 142.)

még-esatáz: [certo, luctor; kämpfen]. A németek igen meg-esatáznak a magyarokkal. (TörtT. IV. 99.)

rő-esatáz: [adorior; angreifen]. Éjjel nappal strazzsal, magát besőnezolta Muslakánál, kassziak rő-esatáznak. (RákGy: Lev. 170.)

Csatázás: [velitatio C. [schlacht, kampf]. Eyel nappal az sok ciatazastul, ragadozastul meg nem szvűnek. (RMNy. III. 104.)

Csatázó : 1) [v-litantiúm; plinkler]. De ezek tsatázó martalekok; jer, mennyünk a dandárra (Pázm: Kal. 456). **2)** [polemicus; polemisch]. Hosszsz tsatázó levelet ír Károli a magyar biblia eleibe (Pázm: Kal. 360). **3)** veles C. praedicator, pugnator MA. [kämpfer]. Kinek levelet kellene mutatni és nem igaz csatázó (MontME. 1158).

Csaté-paté, csete-paté *czata paté* Kár: Bibl. 1537. *tsatépaté* PPBL: tumultus C. strepitus MA. turba Com: Jan. 157. tumultuatio PPBL. allarm PPB. [anlauf, zusammenrottung]. Nagy tsatépatéval: pertumultose C. Tsatépatét szerzek: tu multor; ich mache lärm PPB. Mykoron nagy csetepaté volna ot az wton, merth az nep oda fwt wala, zent Kateryna az haz ablaakon ky tekynthe (ÉrsC. 428b). Az földet erőssen pálcákkal veretik, csaté-paté, zézír hol mit használ nekik (RMK. II.185). Az ló távol meg érzí az hadat, és az féjedelmeknek czata patéját (Kár: Bibl. 1537). Az kialtast es czatet patet latul meg halla (Decsi: SallJ. 50). Soc czate paté kósztoe ne hallásée (Pécsi: HFének. 5). Es iszonyt tsatépatéval az ő atkanc kőnet nagy főnnen lőnődöztoe (EszT: IgAny. 500). Az hadnac czate-patéja (MA: Bibl. 1474). Nagyob csatépatéval sirattyie az emberec el veszet penzeket, mint sem halottjokat (Prág: Serk. 863). Zenebonákat, tsatépatékat indítnac (Com: Jan. 144). Az város népe mint czakái időm az sok zajra, csaté-patera fel zendülvén, az deákoknak néki felesedik és az scholára viszsa verik (Bartha: Krón. 21). Elérők ő nagyságát igen rít csetepaté alatt (Monlrók. VIII. 371. 119). Szergevel Asiából nagy zörgéssel es tsatépatéval meg indult (DBenkő: Flor. 124).

Csatépatés: tumultuosus; aufrührisch, lärmend PPB.

CSATANGOL: vagor, erro, circular Kr. [herumirren, herumschweifeln, sich herumtreiben]. (Vajda: Kriszt. II.206). Éjjel nappal fellyebb s alább tsatangolnak (Könyi: HRom. 25).

CSATORA: [strepitus; geräusch]. Cziatorara habotara ki ütetni (Sal: Erasm. 10). Es a pápistáknak hosszra laistromban írt sok tévelygéseket, szőrnitő nagy cziatorával há szünte akkor szímlálad-elő (Veresm: Lev. 111).

CSATORNA (*chaterna* Beythe: Epin. 32): **1)** cisterna MA. Megfogátkozanac a cziatornac es vizekneec gőllekezoete men denekneec Betuliaban lakozoknak (BécsiC. 24). Vetece be fíet eg o cziatornaba: in cisteriam veterem (GuaryC. 24). Maas (barat) kedegh es agh cziatornaba, kyth pazanak syrakwbanak neweznek, naponkenth őth palma gymólchewel eel wala (PöerC. 57). Mikeppen a cziatorna a vizec meghidegegyt, ezőnkeppen a gonossag elhidegegyti allelkőt istentől (NádC. 21. DebrC. 391). Vizek a cziatornából kifogyot (Monlrók. III.166). **2)** salientes C. [quelle] **3)** canalis, tubus, diabetes C. [kanal, röhre]. Tsatorna mógygyára megvijjatott: canaliculatus C. Tsatorna, mellyben a víz a föld alatt foly: tubulus PPB. Ot vadnak az nemes chatornak, kyknek altala folnak ny reank istennek igralmasagy (CornC. 139. 180). A felső tónac chatornaia (Helt: Bibl. IV.59). Ziz Maria altal mint chaterna altal menyegzőből alá bochtattat (Beythe: Epin. 32). Szünetlen siralmi ortzóján tsatornát tsináltak le-tsorgó könyhüllatásokkal (Pázm: Préd. 499). Az imádság csatorna, mellyen reánk szívárkoznak minden áldások (645). Mikeppen az víz szokot az cziatornan által folyni (Sim: Evang. 92). Az orr lyukakon mint egy árnyéc széken, csatornákon a penészes takony ala szarmazic (Com: Jan. 47). A víz béviteleknec csatornákon avagy vizeresztő árkoescákoun illic lenni (115). **4)** catarracta MA: Bibl. L7. [schleuse]. Isten az egh cziatornayát meg nyittya (Szépjének. 4). Az egekneec cziatornai megnyilatkozánc: cataractae caeli apertae sunt (MA: Bibl. 17).

ásóvány-csatorna: [canalis]. Czinalliatoc itt e víz foliasha rendel-folio ásonán cziatornakat (Mel: Sám. 373).

cserep-csatorna: colliciae C. imbrex PPBL. [wasserrinne].

cső-csatorna (*tsőcsatorna* C. cső, csatorna?: siphones C.

eső-csatorna: imbrex C. [hohlziegelröhre].

köz-csőcsatorna: compluvium C. [bassin].

esőfogó-csatorna: imbrex PPBL.

földalattvaló-csatorna: [aqueductus; wasserleitung]. Mint az föld alatt való cziatornac, vgy mentem paraditsombá (Kár: Bibl. I.660).

héjazat-csatorna: interpensiva PPBL.

sajtó-csatorna: lingua, canalis MA. [wasserleitungsrohre?].

víz-csatorna: [aqueductus; wasserleitung?]. Minden víz-tsatornákat és folyamatókat elrontottak, és bé dugtak völt minden kütféjeket (Tuss: Apol. 184).

vízeresztő-csatorna: catarracta Com: Jan. 122. [schleuse]. A kapunac vanna az ő bétévő zárvái, két felé nyiló ajtai, kapui, által szegező zárvái, vízeresztő csatornái és forgó, emel-csős hidgya, kapuja (Com: Jan. 122).

vízfogó-csatorna: cisterna; wasserfang Com: Vest. 90.

vízvévő-csatorna: colliciae PP. [wasserrinne].

Csatornácska: canalicula, tubulus, siphulus C.

Csatornás: 1) canalicus C. MA. [ansgehöhlt]. Kezpeben a piatzon egy cziatornás kut wala (Helt: Krón. 168b). **2)** imbricatus PPB. [hohlziegelfürmig]. Tsatornás-cserép a lázon: tegula imbricata; tsatornás-mester: imbricarius; tsatornás-cserép: imbrex; tsatornás steréppel héjazott: imbricibus tectus PPB. Az Bertalan magyaráztatyk fél tyggeztoek avagy chatornyas fűnyak (ÉrdyC. 506).

CSATT: [evoc; juchel]. Semmi kétség nem tartja tagunkat, meghallgattad főbászokdásunkat, most véltök vagy, vessük fel mi fűnkat, Jézust, Jézust üvöltünk, ropp, csatt, patt! (RMK. II.253).

CSATTAN: fragorem edo Kr. [knallen]. Hogy az ajtóe ne csattanyanac, lassan mozíts meg (Com: Jan. 107).

[Szólások] Az árnyék megrövidült: hasad, tsattan a dél, fele utyát megtette a nap (SzD: MViv. 40).

föl-csattan: 1) [efflor, exardesco; aufgehen, in zorn geraten]. Zent keresztlnec yegyeet weteo ew reetaya es az sokszag sereg erdegh föl chattana es el futa onnan (ÉrdyC. 293b). Az erdegh föl chattana es byzzel bel föltoe cellayaat (625). Neha halgatnac wala, neh nagy hírten fol czattannac wala (Illyef: Jéplata 31). **2)** [illucesco; ambrechen]. A tsillagok megfutannak, a majd felsattanó napnak arany sugárit nem viselhetvén (SzD: MViv. 201).

mög-csattan: 1) intono, clamorem edo MA. [knall-n]. **2)** hircuitallio C. gallulo, gallulaseo PPB. [stärkere stünne bekommen, mämmlich lauten]. A szőretlenee, nőlőn szőrosódní kezdenec, vékonyon csegő hangos szavokat meg-változtattyác és rikácsolnac, megcsattannac (Com: Jan. 44).

Csattanás: plangor C. MA. [knall]. Elrémítő csattanás: pertericrepus C. O zent bekesee, tegőd nag meñ itesnec cattanasa el nem törhet (GuaryC. 65). Az vellamas tezen rettetetes cztattanast (VirgC. 97).

Csattant: plodo MA. crepo; knallen, krachen PPB. *Ostorral csattantani: flagellum quatero PPB.

ki-csattant: explodo MA. PPB. [abknallen machen].

kicsattantás: explosio PPB.

öszve-csattant: complodo MA. [die hände zusammenklatschen].

Csattantás: [fragor; krael]. A jó pásztor csattantását vagy sívültését hallják (Misk: VKert. 265).

CSATTOG *csatto* (WeszlC 59; MA *csatto* (PPB); concreto C pererepo MA [kraehen]. Kéthétféle puszkák igen ropognak, fonós fegyverök villannak, csattognak (RMK III 174). Az madarc szárnnyokkal, ha erősen ezattognak, esőt érzőnek (Cs. G.). Ném. vgy ezattog mint egy tizen éző ezerfa (Deesi: Adag. 138). Zorog, csattog a fegyver, harsog a trombita (Lend. UjSegits. II 234). Szárnnyáival komótyon csattog (Misk: VKert. 413). Az ütközetnek menykői csattognak (SzD: MVir. 198).

mög-csattog: concreto; klappert). Az erék es nyak az ő zeut testelen meg indulnak es a tetemek meg ezattognak (WeszlC 59).

Csattogás: fragor, strepitus MA [das kraehen, gerüsch]. A vereségnek csattogása: tax C. Ebdl. Ivn ezatogas es nagy villamas (Vir.C 22). Zozottat hallok menykő, vgy nynt sok yznek zonglases es nagy meny doglases ezattogasa (JordC 309). Eamada nagy eghy ezattogas (ÉrdjC 599). Az madár az ő szárnnyane ezattogásnál az ligy egot meg háborítván (Kár: Bibl. 1978). Menyköngészeket indit rettenetes harszágással és tsattogással (Cunc Jan. 12). Jut szárnnyának nagy ezattogásiban vil-tlen egy ráró. éppen állásban (GyöngyD: Cnp. 636). Sok ágyúk hallatnak mint az rettenetes menykő égesattogás (Thaly: Adal. II 75).

Csattogat: pulso (PBl [quasso, cenoito; sehlagen, zusammenschlagen]. Fel wpylle az haz teleye, ot kezdé zurnyát ezattogatny (Pesti: Fab. 80). A magd korbácsával csattogatlak (Czegl: MM. 119).

ösze-csattogat: quasso C. [zusammenschlagen].

Csattogatás: strepitus, fragor MA [das rasseln].

Csattogó: 1) strepitus, crepitans Kr. [kraehen, rasseln]. Csattogó mendőzése (Mel: Szék. 161). Nem szép dolog, mikor valamely fő asszony tsattogó hintóval bé lépik a társaságban s a pünlükákkal közli a szót (Fál: NA. 195). Békét hagyott a tsattogó beszédnek, ligy szóval, szép szemmel adá tuttokra (Fál: NÉ. 299). Az asszonyok sirású mint a zápor eső zájós, tsattogó, hamar mulik (SzD: MVir. 16) 2) síbikus; zischend. A duplex consonansok, két zengőse betűk között a tsattogó vagy sívölto zengest igazában írón ts betűkkel (CorpGram. 701) 3) [praegelidus; streng, grümmig]. A csattogó, fagyos, hideg téből ki menekedne (Börn: Exang. 147).

Csattogtat: [cenoito; zusammenschlagen]. Szárnnyát tsattogtatni: entero fadas (PBl Im Cnpölo. szárnnyát csattogtatya (GyöngyD: MV. 22). Véms fia csattogtatya szárnnyát; van kezében írja (GyöngyD: Cnp. 591). Röhögéssel tsattogtatya fogait az erdei (SzD: MVir. 175).

CSAUSZ *csausz*. LevT 1289). hantás, cursor; herold, eilbote). Orus csausz, ki a többi csauszok között fő vala, veltszit az kárdio asszodhoz (Moutrók III 55). Chyazur chyawuzi jowth wala ide (LevT 1289). Az csauszok ideget vetvén nyakába megfogották (szd: Krón. 194). Az csausz künzenen, nagyon meőmekedik vala (125). A csaus is nőröl ír bórni uramnak, lájnik (RákGy: Lev. 96). A csaus követése felette igen megzavará az állapotot; nem csak az ország elnéjét, hanem az magam elnéjét is igen megütköztete (Tört. IV. 3). Az mely csausz alá mint Pécsé Katona Bemsekkel, annak fia tett le ott (MonIME 119). Györzy nápa summa fűvöltek ad ot a hűs csausznak (128). Az ágy pénz ravó M. csausznak, az ágy pénzet fiaztunk 27 ft 600. Kunczhaljo csausznak adunk 11. tál. II 71). Csanzradlak hozvan a velet csantár adunk a csanznak eszün pünt o. gans. II 98).

CSÁVA: [lixivium coriorum] MA [lixivium Major: Szot. 29]. Lohé. Kegedne az farkas hureletti waldor megh, wala

míth vagy csaban wazion vagy míth wazion (RMNy H 69). Rut írncezu, ezina, perutannal bídős, vtdatosb a papa miséje es baluani (Mel: Sám. 455). Nékemis vala egy bőlez maczkám s az ezanában lólt vala (Deesi: Adag. 85. Kisy: Adag. 153). Tével eseknek ezávaja és moslékja (MA: Tan. 31). Ha valamely szűs mester szent Mihály napig való szolgálnak az ő ezavájában ötven bérnek fölto vend, egy forintot marad az ezélnék (KocsTört. II 251). Adának egy becsületes szűs-höz, ott megmatkozam a rút bídős eszavól (OtyMest. 61. vsz).

[szóhásook] Lutheris addig hánya az eselt, hogy csávában esék (Páz. Kal. 156). Ezanában kel verre búrfűtök (Mel: Szék. 187). Mel: Sám. 399. Bizony meg latod, hogy bírd meg a ezanában keröl (Vallást. Hháj). Monda a maion bíró: Ebőte hánya! Memyetek el agobek, egy ezanában vartok me ltőe (Helt: Mes. 192). Crafaf egy csávába veté a pápástokot a fenebestűt iműdökkel (Matkó: BCsák. 166). Nem bírdmet vetné esávába Sámbar a bibliát (Matkó: HRoml. 115). Az írás értelmébe rút tsávát önt (SzD: MVir. 217).

[Közmondások]. Az az ruzasznak is a ezanában meg tulidlye a bírdet (Helt: Krón. 896). Nincz oly agh róka, kinek bőre az ezanában nem kerül (Deesi: Adag. 118. Kisy: Adag. 32). Okos az róka, de az esávában jut (Thaly: VE. 1152). A ki most itt tsóvalja róka farkát, nem kerüli el annak idejében a tsávát (SzD: MVir. 359). Ritka róka kerüli el a tsávát (350).

Csávál: 1) corium elaboro MA [opere] alutario elaboro (PBl [ohen] Nyuzogatósek bórbel esvált a Matkó könyve (Sám. 3 Fel. 315). Eő nag számára 1 farkaskbört s nyestet esváltattam (KocsTört. IV. 82). 2) [pernisere; mauschou]. Ha egyszer megreszegt a világ, azután akár-mi tsávált mosléket torkodba töl (Páz. Pred. 255. SzD: MVir. 358). A világ bora tsávált és megő före (399). Lipp: PKert. II 219). Ha mostanás vj tevelyegést faragna valaki az sz. írásnak újoman esvált értelméből, ugyan ezent mondhatná (Páz. Kal. 129). Az vj hit esváló pásztorok eszekben vövek (181).

ki-esávál: [opere] alutario [elaboro; ausgerben]. Egy kötés kiesvált: nyúl bőrtök (Rady: Csd. II 374). Bcr szűs nem vagyok, ki tudám tsáválni bőrtököt (Gvad: RP. 238).

mög-esávál: 1) alutarium [lixivio corium elaboro] MA [ausgerben]. A szűny hegyi nyúl bór forma tollatskákból álló, melyet a szűsök mela meg is szoktak tsáválni (Misk: VKert. 313). 2) [conspuro; foedo] MA [besudeln]. Uj hit faragó, a ki megcsáválja és új kaptára vonja az apostoli tuitásokat: hueroties WF. A hol neki tetezék, az sz. írás meg esváli (Páz. Kal. 399). Meg nem esváltá vala az rómu esváles az apostoli tudományt (672).

Csáválás: 1) [elaboratio coriorum; das gerben]. Husi bárány bór esválás 9d (MonIME 1492). 2) [depravatio; das verdorben]. A szent könyvek tsaválás és vesztegetés nélkül ugy maradtaké, a mánt isen elsőben iratta vala (Pös: Igazs. 198). El halgatom tób eszekhez hasonló szent írás tsáválását es martozását (149).

Csáváz: [lixivio] elaboro; lohen. Ezzel a szűny vargák esvázniak (Czegl: Tronf. 92).

CSAVAR *csavar*. Oreyz: KöltSz. 23. 15. Gvad: FNöt. 27. 81: 1) [verso, verso] MA [drehen, wedeln]. Az orozlanok nynt ha ewwlmonek, farkal chwawaruk wala elottok (ÉrdjC. 312). Az orozlan kezdé farkával, nynt twlydonszaga wala, ezawarna (ÉrsC. 156). Mlyhelen az etelhez v wala az kowneh, tel kelwen farkal chwawar wala neky (Pesti: Fab. 77b). Farkud ezawarú s hazudozni (Deesi: Adag. 139). Farkud ezawarú, mint az ób (267). 2) [exprimo; pressen, wüden]. Kerdezhetl, hát kinek szorzott boldogságot, mikor véres kezzel tsúrt szabdáságot (Oreyz: KöltSz. 23). Nem strázsál órandek templom ajtajánál,

hogy egy rézpénzt nyögve tsafarjon társánál (45). Vízből holmimet tsafarta (Gvad: FNót. 27). Tzitronnak a levét reija tsafarta (81).

[csűr-esavar, csur-esavar]

csüresavarás: [distortio, depravatio; verdrehung]. De effele tsurtsavarásoc vgyan hozzá illőne az papasokhoz (ÉszT: IgAny. 367).

csüresavar, csüresavari: [detortus, depravatus; verdreht]. Szünyvel meg enni sok csüreziarar fősétéstül (Zvon: PázmI. 282). Csür-esavari kifogásnak mondya (Pös: GBot. 97). Innár ez előtt esztendövel néki s Bellarminussinak arra a csur-esavari kifogására megfeleltének (Pös: Választ. 164).

[Csavarék]

Csavarékos: [inflexus; krumm laufend]. Nincs oly rejtevényes, tsavarékos, össze bomlott állapot, melyből a vilám elmék ki nem tudnának feselni (SZD: MVir. 17).

Csavarogat: regyro MA. [detorquo; verdrehen]. Ne tsavarogasl beszédedet, hanem róuid szoual mond meg hiuatalodot (Kules: Evang. 47).

Csavarogatás: [detorsio; verdrehung]. Teuelyene az főrkökis, kie azt mondya, hogy isten lehellet az szüze es abbol lett az ő (Christus) embersége. Mind ezec őrdög csuavogatisi az vr ellen (Born: Préd. 30).

Csavarint: [deverto; wegdrehen]. Mely kerékvágásban van már az mi kerékünk; ha hertelen csavarintjuk az rúját, bizony boletörök az kerékünk (RákF: Lex. IV. 124). Fitzkándozott, szelédén tsavaréntott fülével s farkával (Moln: JÉpül. 225).

Csavarit: 1) contorqueo, gyro, roto, verso MA. verito PPBL. [vibro; herumdrehen, schwingen]. Neba deel felewl valokat vele fenyegtetwk és neha ezakra chauareyrom (az kazat) (PéldK. 51). Csak öt követ bévete ő tasyába, csavaritó paritýtvát von ujába (RMK. III.133). De bizony mégy, csak farkval sem csavarítás s úgy is eljősz (V.222). **2)** [mutuo; wechsell, verändern]. Saturnus es Mars forgoloduan változo egot csauarítac (Kal. 1582. Gij). Nem hiszek én az őrdög fiúnak, hiti-csavaritó kutya lobonezának (Thaly: Adal. I.100).

el-csavarit: [permuto; verändern]. Egyebeknek más mesterség tetszik: eltsavaretják a fenforgó beszéd-et, vagy úgy viselik magokat, mintha nem értenék (Fal: UE. 403).

félre-csavarit: obliquo PPBL. [krümmen]. Az egyenestől félre tsavaritom: obliquo PPBL.

még-csavarit: [contorqueo; zurücklegen]. Dávid hamar tassolyába nyílla, egy követ kivón, megcsavarétá (RMK. III.234). Meg tsavaritja a lova száját (GKat: Titk. 326).

Csavarítás: obliquatio PPBL. [das krümmen].

Csavarod-ik: inclino, reclino, reflector MA. [ablenken, einen umweg machen]. Tsavarodva: oblique PPBL. Josias királ sem iobra sem balra nem csauarodca taz igaz vtrol (Mel: Sám. 45b). Vtából csauarodnéc az vár alá (Görcs: Máty. 68). Én Prágában sem jöttem, hanem Moldvára csavarodtam ő fölsége akaratjából (MonOkm. XIX.25). A gyönyörűségeknek csavargó útára haylanak, csavarodnak² (Mad: Evang. 217).

által-csavarodik: [deflecto; abschnwenken]. Telkilányúról általesavarodott Patak felé (MonIrók III.118).

[el-csavarodik]

elcsavarodás: [deflexus; das ablenken]. Az utrol való el csavarodás a bolondoké (Matkó: BCSák. 35).

félre-csavarodik: deflecto, declino Kr. [ablenken]. Az őkróc félre csavarodac vala (MA: Bibl. I.281). Természetünk vagy lehevereszik, vagy félre csavarodik az útból (Fal: NE. 67).

még-csavarodik: [converter; sich umwenden]. Az török zászlok megcsavarodának, terekökben ott sokan elhullanak (RMK. III.133).

Csavarodás: obliquitas PPBL. [krümmung].

Csavarog: vago, divago MA. [herumschweifen]. Keregőőni, tsavurova futni: *obliquare cursum; tsavurogni: fagerambagos PPBL. Myt chawargaz testova (ÉrdyC. 158). Királ monda: De mit csavargottok, csak hójába való beszédet nyujtotok? (RMK. II.99). Hőgyagozni és csauarogni kezdé a róka: az eber közet (Helt: Mes. 159). Mikor igyenesen rópülnee és nem csauarognac, tiszta fődöt jelent (Cs. G3). Kiraly azt felele, de mit csauarogtote (Born: Ének. 350). Az kerdezesre felely, ne chaurogy (Mon: Apol. 335). Az isten véghez viszi el végezett tanácsát, akár mint csavurognis az ember előtte (Pázm: Kal. 36). Igyenes által-út az, mert tétova nem kereng, nem tsavurog (Pázm: Préd. 86). A mely hajónak kormányja nincsen, tétova csavuroghat (Pázm: LuthV. 235). Idestova csavurognac elméjeckel (MA: Scult. 326). Csnda mint csavurognac az szegény pápisták (Ker: Préd. 404). Az eke szarvát tartya, hogy ne csavurogion (Com: Jan. 73). Seregek fölöt magas por chavurog (Zrinyi I.120). A fejek ide s tova disztelenül ne csavurogion (JTársReg. 42). Sokan mikor fontosan kellene szólni, haszontalan szőszaporitással csavurognak (Fal: UE. II.63).

[csűr-csavarog]

csüresavargás: [deflexio; das ablenken]. Megigazodik-e a csalafurdi sofistáknak csuresavargások? (Pös: GBot. 97).

el-csavarog: [detorqueo; verdrehen]. El chaurogyak az papisták az prophetak es apostolok irasy iteletit (EszT: IgAny. g3). El csavurogják az szent irást (Toln: Vigaszt. 35).

elcsavargás: [depravatio; verdrehung]. Szent irásnac el csavargása (Toln: Vigaszt. 95).

szélyel-csavarog: [divago; herumirren]. Az azzonalat igen nagj zeginsege jvtot, chak zellel chawurog (RMNy. III.117).

Csavargás: 1) vagatio, erratio MA. [das herumirren]. El-fáradtam és szakaszkodtam balgatag tsavargásomban (Pázm: Préd. 774). **2)** [evagatio, depressio; abschweifung]. Effele dolgot chaurogsnac hynac (Mon: Apol. 316). Ezis csak róka lyuk, hűségos mentség és szaladásra gondolt csavargás (Pázm: Kal. 117). De ez igen tétovazo csavargás és út-veszteni-való fogás (542). Erővel reánk fogot guszágokkal, lézzegő csavargásokkal, káromkodásokkal forgattya Balduinus (Pázm: LuthV. 21). Azt mongya, hogy annyiból szükségesek a jó eselekedetek, mert ezeket isten parancsolta. Ez is csavargás (108). B. csavargását emek-előtte világossan meg-rekesztők (220). Viskodnac hazug csavargással, iol és helyen eset monadásokat el forgatván (Zvon: Post. 1586). Fen áll mozdulatlanul az ellenkezőknek minden tseverésik es tsavargások ellen (GKat: Titk. 75). Tudatlanul sanyalason és sok imide amoda való csavargással felelt (Matkó: BCSák. I). Bizonyícd-meg csavargás és szószaporítás nélkül (30).

elme-csavargás: [aberratio mentis; geistesabirrung]. Az isten igjjet elme-tsavargás-nélkül, figyelmetesen halgassuk (Pázm: Préd. 45b). Szünyvel meg a tudománynak mértékelen kívánságátul, mert ebben nagy elme csavargás és csalatkozás találtatik (Pázm: KT. 371).

Csavargó: 1) [circum errans; herumirrend]. Csavuro a szerenze (Helt: Krón. 146). Ne légyen innár oly tsavurozó és tétovazo lélek, melly a világi gyönyörűségekben olvadozzon (Pázm: Préd. 83) Csavuro, állatatlan gondolatoc (MA: Tam. 37). A gyönyörűségeknek csavuro útára haylanak (Mad: Evang. 217). Most oda alá csavuro rabok (MonTME. 1247). Jobnak tartya, hogy ember magában szállyon, egy vagy más félre-horgadozó tsavurogő szive járásit rendbe vegye (Fal: UE. 401). A vigyázás

abban áll, hogy ember vegye szemre társi tsavargó lépését (Fál: FE. III 38.) **2)** curvus; krumm. Emi. sic clamargo vt kőzét mint melless az igaz vtra. Mon: Apol. 29. Csavargó útakon jársz (Fál: Const. 810.) **3)** vagus MA. (degradians; abschwefen). Csavargó beszédekön tőn választ. Hel: Krón. 104. Csavargó beszédelet én nem szaporítok (RMK V. 164.) A tsavargó és megvesztegetett bélek mindembe ártt a magót (Fál: BE. 575.) **4)** [mobili; veränderlich] Hetfőn tizta idő lesz, kedden tsavargó (Kal. 1782. Gy. 6.) **5)** [erro; kundstreicher, vagebond]. Szükség volna annak az 100 lovas csavargónak biztató szót adni (RákGy: Lev. 340.) Csavargó kergetni küldtünk vala ki (1797.) Az csavargókat kergettedess és fogattassad, az kik az más pártiak s oda-járnak (RákGy: Lev. 98.) Csavargóknak nem engedtet őket huznia (Thaly: VÉ. 1140.) Abtől csavargókat ha meg nem keresnek, az légyüket és azakat bünteti (Gér: KőrCs. IV. 56.) Szigoli tótok esztendőnként adót attanak az nagy roknak, külföldben meg sem maradhattanak volna az sok csavargóktól (MentME. I. 354.)

Csavargós: [curvus; krumm]. Hogy fövöldőzzék az igazak szűkűköt nem egyenesen, hanem csavargós eszközök által (Illy: Préd. 1338.)

CSAVIRA: [caeculus; hündchen]. A lovak és oroszlányok semminek tartják az apro tsaviráknak ezholásokat, vinczögésokat (GKát: Váls. II. 296.)

CSEBÉR, CSÖBÖR: [amphora; medimnus, rina MA. butas, cubro, scaphium PPB]. Zuber, butte, Cheber pénz; fínalis (tinális? Nyírke). Celebrant exquias cum diabus missis, ma. oue, trizinta paubus, uno anse, et diabus chybriónibus cereuisia (Eudlicher 726.) Egy chyber bort ad erdeberben (RMNY. II. 312. 84.) Azbornak másfél forentonnyuk chebryt (Lev. I. 24. 328.) Immár aztás lásd meg, hán pút vagyon egy ezberben (GFrís. G.). Metroa nagy ezber (Bom: Préd. 94.) Egy huth bor egy ezberet teszon (MA: Bibl. 7.) Ennek közepk egy esőber szabasi karikas fogatjui réz füzé vala (Prág: Serk. 708.) A esőberben meg nyomattatott szőlő gerezdekébl szőlő nedvesség avagy öles lév ícsartatik ki (Com: Jan. 166.) Ezer esberet vitettem Székelyhádon (RákGy: Lev. 4.) Egy váljut avagy egy öng esberet új, diánynek való földdel tölts meg (Radv: Csul. III. 53.) Attunk 60 pút viuat, egy esebor ícsajt (BátT. VII. 94.)

[Szőlősök]. Az ezberből vid erbe hágni (Deesi: Adag. 296.) Cseberből vederben halladoz (Fál: Csisk. 311.)

Közmondások. Szunyognak tsobörrel, vérét nem veheti (Fál: NA. 201. Szd: MvR. 475.)

Csebrés: [amphoras; continens; éimer]. Másfélakós, másféltsobros; *osquicubaro dolium PPB]. Szegény Borbála asz szonnak ad nyolcz horló borokat négy-négy esobrest (Gér: KőrCs. IV. 90.)

CSEBÉSKÉD-IK: [sc. erigere; sich bücken?]. Árris magában igen kovály vala. Ezt az ruházatja megmutatja vala, félállon palástját 5 vésli vala, mint szárnya szegét lud ezbeskedie vala (RMK V. 167.)

CSECS, CSÖCS [sch. Ver.]. **1)** mamma, ruma C über MA. papilla PPB]. Brust, die sügende brüst. Tsots babugznak formájára való; papillatus; mind az kotség így megmozdolenitóm; expapillo C. A tsesztul elszakasztóm; ablatio Major: Szót. 1. Tsots a barannak; rumis; tsotsól elválasztóm; ablatio; kizopni a tsotsét; tsobere übera PPB]. É. vala tuat a germókót a cőtől amag az emlétől, meg kerestekedec (NádC. 400.) Te állatod palnához hasznolt este cőtől zölő fűbz [fay] (DöbrC. 181.) Meeg kizim korokba a hal cecék hűlet hen vassal meg sítté vala (Szék: Krón. 25.) Az cecene betegségét meg gyogyítja (Mél: Herb. 35.) Gyermek-

ket, mely idejére szopot, io az nap czezettől el választani (Cs. K4.) Nagy az ket csesi öneki, laja csoportos, hosszú az szemöldöke (CsulMark. 1.) Jay szegény nem szakadhat el a czezettől (Deesi: Adag. 182.) Kapotnyak meg dagat azzonyalat chöchyt meg gyogyt. BolythA: FivK. 4b. Ha meg-töröd az keszri fnyet, az azzonyallatok chöchynek kemenyseget meg lazítja (50.) Bodgok az czecek (tenők), melyek nem szoptattanak (Marosy: Evang. 30b.) A jó gölye annyit szokott elleni, a menyi tsotsi vagyon (CSere: Enc. 274.) A Christus vérehez folyamodgyék vagy a Mária cseséhez ragaszkodgyék (VárM: Szöv. 175.) **2)** rostellum; schmabel. Rezipient cseso (Keesk: ÖtyMst. 325.)

bárány-esücs: sedum Com: Jan. 25. [hauswurz]. Minden esztendőnként ki-hadnak na füvek) a bárány tsötsém avagy fül-fü kivül (Com: Jan. 25.) Bárány tsöts vagy fül-fü (Cseh: ÖrvK. 22.)

kecske-esücs: uber caprae, ruma caprina MA. geiss-entor PPB. Kezkeczesz-szölő; bunnama C. bunastos MA.

Csücséske: mamma PPB]. brüstchen). Szép gyöngz esücséskedet tapogathatám, két szép fehér mellyeskedet kikapcsolhatám (Thaly: VÉ. II. 17.)

Csücsémő: [sch. semö. Lép: PTK. III. 271. öcönö DöbrC. 18.) intans C. MA. [süngling]. Eg öcönö gyermek, ki nem rezon let uala, kezdé annianak ölebl káultani (DöbrC. 18.) Szünnyünk mezh a csücsémő gyermekeségtől, emlerkodgyünk föl (Lép: PTK. III. 274.) Nézetke meg az csücsémő gyermeket, daykanékül el kell badgyadni (MNyil: Zsolt. 19.) Csücsémő magzatunk fegyverre hánnyá (Mezy: Káj IV. 16.) Nagy külömbseg volna az ecclesianak tsotsemőkori és meg-rögzött állapotja közöt (Mezy: Gwq. 36.) A tsotsemü keresztyen sokféle szép hírdel nével kiterjett (Kereszt: FKer. Elöb. 5.) Magyar nemzetünk csücsémő gyermekhez vagy bizony hasonló (Thaly: Adal. 128.) [Vö. EM IK.]

Csücsémös: [ad infantiam pertinens; sünglings-]. Mária chechomös gyermeket chokolgatni kezdé (Tel: Evang. II. 618.) Alig kelhető ki csücsémös koriból (Gyöngy: KJ. 102.) Nagyob része az embernek csücsémös vagy kisdél korában hal-meg (Csul: Sp. 162.) Csücsémös kisdéségétől fogva minden lelki jékban nevelkedven (Bör: Préd. 17. 144.)

Csücsémösség: infantia Kr. [sünglingsalter]. Azokat a dolgokat foglallyabé, melyek a Krisztus chechomösségé és gyermekösségé illy: KrÉlet. 3. Bör: Mico. 94.)

Csücsés: **1)** mamma C. mammatos MA. [vollbrüstig]. Tsotsos hosszúszárú kirtvélyek; *pomponiana pira PPB]. Csücsös, furos aszson (Zvon: PáznP. 117.) Az eme disznónak tsötsös hasát a malatok szójják (Com: Jan. 43.) **2)** [rostrum habens; schumiz]. Egy ezüst cseses szopoka (Radv: Csul. II. 30.)

Csücsetlen: mamma carens; ohne brüste). Czezetlen aszonyok; amazones MA. PPB.

Csücsöz: mamma contracto; die brüst berühren). Aszszonyomat se czecezel (Cs. C.)

Csücsözés: mammarium contractatio MA. mammillatio; das berühren der brüste PPB]. Az sok chechezés es chokolas közbe meg terhesuden, mostan immár sir (CsulMark. B7.) Czöczözés, bagzódás, czymast hágni (Zvon: PáznP. 194.)

CSECS [sch. Kács 1671. 15.) variódi SI. blatter]. Babores nagy himb, csücsöz, veres koléce (Com: Jan. 60.) Uralkodny fog az lyndu, chöz es harnadhuji hídeg feifajások (Kács 1671. 15.)

CSECS, CSECSE [sch. MA. 2. 260. MA. 3. MA. 4. 260. 262. MA. 5. 260. MA. 6. 260. PPB]. crepundia MA. PPB.

klapperwerk, kinderspiel PPB. Boesflondöt böcstelen dībādāb esésért el ad (Laud: UjSzigts. 81). Az aprólékos esésért ne eserélyűk el a megmaradót (90).

[csecse-becse]

csecsebecséz: [exorno; zieren, putzen]. Sokan magokat csak tsetsebetszék (Gvad: Lev. 189).

Csecses: **1)** [venustus, bellus; zierlich]. Drága árt fog vetni tsetsés portékára (Orczy: KöltSz. 186). **2)** [vanus; oitel, leer]. Mitt használtak az ottomány nemzetnek bēhōdulō esesés igérető szavainak (TörtT. X 121).

CSECSÉGTET: [specu facio; hōfning machen]. De az illyennel hiában nem csecsegt-tem magamat (RákF: Lev. V.519).

CSEGELEY. Tsegely, tseglyes szántó föld; ager *cmeatus PPB.

[CSEHĒG]

Csehégés. Róka-nyikogás, eschegés; gamitis PPB. [das belfern]. [Vö. CSAHOL]

CSEJE: [?] Egy löfekere való vert, három cheye (RMNy. II.88).

(CSÉK) CSÍK: nervus bovinus, taurina SI. [ochsenziemer].

bika-csék (bika-tsol Gvad: RP. 31): flagellum WF. [ochsenziemer]. De ha bika-tsókkal valaki rá vágná, ő mint fel-ugrana (Gvad: RP. 31).

CSEK, CSEK-İK: [flumen vado transeo; durchwaten]. Arpad jvtha magyar neppel, Kelem fewlden a Dvnan el kolenek, az Chechen ewk chekewnek, az Thethemben el fel thethenek (PamMev.).

CSEKÉLY (cseké. Com: Orb. 175. tsökél, tsökely, tsökélyős C. sekély Ver: Sztót. 32. MA. sekélyős Com: Jan. 121):

1) depressus C. [exiguus, modicus; niedrig, klein, wenig]. Hlyen csekél vízben olyan nagy lalat fog (Gyarm: Fel. 198). Amak minden csekélyre meg-feljelnek (Nyr. X.121). Igen csekélyen ismerte atyainak (XII.416). A mit mi tudunk, csak igen csekélyen és vékonyan kapchollyuk elménkben (Pázm: Kal. 35). Eleg csökely állapotta vagyon, az szegeny tikuak (Lép: P'fűk. 1302). Csekély vagy meg-lábolható helyek a tengerben (Mad: Evang. 576). Az folyó víz tsekély, lábolható (Com: Jan. 7). Csekély itéletű ember (Czegl: Japh. 162). Csekély és alacsony elmét illet attól félni, a mi még el-nem érkezett (Hall: P'üz. 219). Okosság szavára igen tsekély hallgat (Könyi: VM. 34). **2)** vadum, brevía C. MA. [furt, untiefe]. Sekély, labló hely; vadum Ver: Verb. Sztót. 32. Nem melyen, hanem csekélyen es chac a karain forog a dolognac a te pennad (Tel: Fel. 188). Csákyákkal tasztván a hajót, a csekélyekről és tengeri kősziklaktól el űzie (Com: Jan. 89). Az víznek csekéje, lablolo, gazlato helye vagyon (Com: Orb. 175). Hogy a hajó kősziklákhoz avagy csekélyekre ne akadgyon (183). A parthoz közel, a víznek a tsekélyén ki szokott járni (Misk: VKert. 455).

Csekélyés: **1)** brevis; kurtz Com: Orb. 121. Maga magát reszesiyti velec csendesb es csekélyesb keppen (Bori: Préd. 202). **2)** vadosus C. seucht Com: Jan. 121. Tsökelyős, lablalo; vadosus C.

[Csekélyít]

még-csekélyít: [immimo; verkleinern]. Mintegy le-vonván magát megtsekélyíti (Ker: Préd. 209).

Csekélység: [res parva; kleingkeit]. Minden csekélységért síróan állt szája (Könyi: HRom. 17).

CSEKLYE (cékly. Com: Jan. 81. tsekly PPB. tséklye MA. chéklye RMK. III.447): tendicula MA. PPB. [schlinge]. Tör. tseklye, kelepze: tendicula PPB. Mastaniak jól eszőkőn légye-

nek, olyan vendégségbe, chikleben ne essenek (RMK. III.208). Kárát néha az úr eszébe vész, esal bírját (chikleben ejti) (316). A madarakat főrékel avagy czéklyékel (dapois et tendiculis) főben ejti (Com: Jan. 81). A madarász rak főpöket, eséklyéket, mellyökkel a madarak) magokat felakasztyák és meg-fjtyák (Com: Orb. 105).

CESEL: insidiae WF. dolus, astutia Kr. [list, hinterlist]. Pázm: Kal. 35. Róka módan a eselt egy-felé is s más-felé is hányta (GKat: TitK. Előb.). (A nyúlát) kergetik a kopók, de eselt vét ott nélkül, más-felé szaljtyák (Gyöngy: KJ. 13). Nem kémeltel a tsolvetést és más egyéb hamisszókot (Fal: Nf. 250). Én a városnak kizető vagy gerjesztő nyájaskodását nem vésző eseknek, hanem próbaképnek tartom lemi (235). Azt gondolja, hogy bátorságosan hányja a eselt (Fal: BE. 584). Azon egy udvarban nevelkedtünk véled; úgy vegyd elő a pilotás eselt, hogy narkodba ne szakadjon a hamisság (Fal: Const. 809). Mindenféle két kézre hányta a tsolt (SzD: MVir. 55). Mint a róka hányta a tselt s ide s tova evez farkával (348). [Vö. 2. CSAL]

1. CSELCSAP (tseltsapok C): scurror C. MA. [posse-reissen]. (Kármán Demeter) sokat eselésap béknek az Lippa városban (RMK. III. 49). Igőn hiszölkönek, sokat eselésapnak, ki miatt az urak sok kárt vallanak (316). Csuda, mint eselésapnak az ő uroknak, hogy az ő hasznára sáfarkodniak (317). Czelezapnac, torkoskodnac (Bori: Préd. 81). Czelezap es ezanarogna szol (552). Kerlec, ne czelezap (554). Hízlekedő szokkal ne czelezapniuc (Bori: Evang. 155). Mind két felé tsel-czapni (Deesi: Adag. 290). Semmi irast avagy bizossagot nem hoz elő, hanem chuc chelepapsz (Mon: Apol. 378). Hazugsággal czelezapot körüle (Csákt: AU. 6). Tellyes életében csak tétovázott, eselésapott, labozott (Pázm: Kal. 320).

Cselésapás: scurrilitas C. MA. [garrulitas, nequitia; posse-reisserō, schwatzhafzigkeit, liederlichkeit]. Fráter Györgynek eselésapása, királ fiara támadása (RMK. III.7). Megérthetők, ha volt ez országnak az ő eselésapása hasznára magyaroknak (II. 41. 266). Reszegseg, czelezapas (Bori: Préd. 18). Az te keptelen cselchapasodat soha sem otnastam (Mon: Apol. 255). Eszelen chelekedet es értelmes chelechapas nyen se neveztesec köztetec (Pécsi: Szük. 14). Ezek tsüfölködő trágárok tseltsapási (Pázm: Préd. 1219). Philosophustól aranyat avagy éiztöt kívánni szentelen és embertelen eselésapás (Trág: Serk. 1628). Ez nem chronika irás, hanem esél-esapás (Sámb: 3Fel. 355). Ut-vesztő esél-esapás a dolgod (Matkó: BCsák. 263). Sok tseltsapásokkal s trágár tréfálással buján gyakran beszélt (Bori: Rithm. 15).

Cselésapó: ardeio C. scurra, garrulus MA. [posse-reisser, schwätzer, flattergeist, schwatzhatt]. Kurító, tseltsapo trágár, tsölóka; circulator; tseltsapo trágár aszony; circulatorix C. Tseltsapó, tsevegő, beszédes; garro; tseltsapó, otsmány-tréfájt, hitang; scurra PPB. Czelezapo lazug ne leg, az eke szurnáról hátra ne tekíne (Mel: Sám. 389. Mel: SzJán. 310). Ez féle ember czelezapo, maga hány (Cis: F4). Az emberek tartnak nagy méltóságban, mindnyáian téged czelezapának mondán (Fortszer. M4). Hol mi eselésapo szo miatt (Bori: Préd. 203). Könyeb az czelezapónak meg gazdagodni, hog nem mint meg jámborodni (Deesi: Adag. 256). Czelezapo nyelved micsoda hasznot ad tenéked? (MA: Bibl. V.58). Cselésapó és tekérgő hazugság (Bal: Csik. 470). Udvari tseltsapok (Misk: VKert. 317).

Cselésapóság: scurrilitas Com: Jan. 187. [posse-reisserēit]. Hízlekedő, nyalakodó esél esapóság; scurrilitas parasitica Com: Jan. 187. Te minden tseltsapóságunk tsel mestere (Nyr. VI. 364).

2. CSELCSAP: scurra, scurrilis, muggerulus C. mugator MA. futilis PPB. schussbartel, posseintreiber Adami. Tseltsap,

minden lében lóts: ardeio; tsétsap, hívságos beszédű; vaniloqns PPIB (Helt: UT. 16). Czifrak, ezelezapok (Mel: SzJán. 124). Király, a csélesapoktól megóvó magad, kétszajú emberektől (RMK. IV. 231). It valami tsétsap, ki pártját akarna fogni Antiochusnac, azt mondhatna (ÉszT: IgAny. 499). Részeges, csélesap, trágár ember volt (Pázm: Kal. 564). Ha szabados és tsétsap a gyermek, tudni-való, hogy a vénség vétkes lézen (Pázm: Préd. 338). Csélesap bizonygatásokat támasztott (Sám: 3Fél. 19). Feesség csélesapoc: gerrones (Com: Jan. 111). Szóval fogdosgatni a semmiire kellő csélesapoké (204). Magaviseletében nem hablatudya, nem éléclap (Hoffm: Préd. 17). Fügymint csélesapok alítottunk tőle (Illy: Préd. 1332). A tincez csélesapokat illet (László: Petr. 203). Ritka a fészta hív és igaz szolgái, kiváltképpen ha állhatatlan csélesap (Csizi: Síp. 129).

Csélesapos: curiosus Com: Jan. 185. [neugierig, vorwitzig]. A felette gondos csélesapos, közköpi, minden lébe lócs: curiosus (Com: Jan. 185).

Csélesaposkod-ik: [ingor: possen treiben]. Szereték-is igen az aszszonykák körül csélesaposkodni (Matkó: BCsák. 82). De talám így fogsz csélesaposkodni (197). Irásában mindeleféle kapdos, haboz és csélesaposkodik (299).

Csélesaposkodás: [semritas: possenreisserer]. A ezelezapokodását eléggé ki nyomoztuk (Sám: 3Fél. 94).

Csélesapság: aduleschia PPIB [loquacitas, scurrilitas; schwatzhafzigkeit, possenreisserer]. (Mad: Evang. 334). Tégy vi-kkai csélesapság nélkül (Szal: Vizaszt. 188). Nem tudván az igazság elől sovány szaladni, sok csélesapsági után rá hajol s meg-ongódi, hogy igazán mondotta Gabriel im ez szokot (Matkó: BCsák. 58. Hall: Paizs. 280).

CSELEKÉD-IK, CSELEKÉSZ-IK, CSELEKSZ-IK [cselkédők JorC. 172. Güres: Mátý. 12. cselkészek KBártfa 1583. 62): **1)** ago, facio C. operor MA. [tun, machen, handeln]. Kynewl kemlyk vala, mit belwl vele cselokowdneek (VingC. 38). Emberek hw haraghya gyasagot nem cselokédők (JorC. 833). Az időt istennek zent tlya wy cselokédnek, nyint ky meze földre akar meny (ÉrdyC. 368). Ha az Crystws ellened cselokédyk, bizonyawal hatalma ellen senky nem althath (ÉrsC. 113b). Azoekal gonoszól cselokeszik, az mellyoc iót cselokédtek véle (Cs. L). En io vegre tisztossegos okokból cselokédem (Deesi: Sall. Előb. 1). Ámnon nagy ékteleenség tselokédők a királyi házban (Pázm: Préd. 196). Latról, nem jámborít cselokédte (Pázm: LuthV. 122). A ki el házassítta az ő szüzét, iöl cselokész (Bal: CsIsk. 267). Ha különbben tselokedel, egyföld te-is azt fogod hallani, a mit Ezechiel hallta istentől (Tyuk: Józs. 337). **2)** officio; verursachen. A törvény azt cselokészik, hogy szomorkodgyunk (Mad: Evang. 10). Őt vagy lat rongyos klastrom tselokészik, hogy Jaszit városnak lehessen mondani (Mik: Türl. 426). **3)** [exorcere; gewalt anstehen]. Láton, hogy ti az én szímem alatt akartok minden hatalmat cselokédni (MonTrók. III. 198). **4)** [stimo; banen]. Igen meg kell gondolni, hogy az menyai nagy épületeket cselokédtem Szent-Gróton mind belől kívül, azt soha az itt való jüvedelemmel véghez nem vittem volna (Kady: Csed. III. 255).

el-cselokészik: perago, perpetro MA. [vollziehen, verrichten].

még-cselokédik, még-cselokészik: **1)** perago, perpetro, exopto C. [vollziehen, verrichten]. Kérdéged, hogy tselokédjem meg: *rogitat ut faciam PPIB. Hogy ha az istennec minden parancsolatát meg cselokédődjök es meg tartanoók (Tel: Evang. 158). Az szorgalmatosság mindent meg-cselokédők (Deesi: Adag. 95). Nagy őrfélost meg cselokédőem az közönséges amiazenet-egilazime kolhoiet (Zvon: Osiand. 14). Mellyot midőn meg-cselokészsz, ved el a fílelmet (László: Petr. 165). **2)** officio MA [verursachen]. Hogy az ellenségek soksága minket körül ne vedessen, az helynek szorossaga azt meg cselokédi (Deesi: Sall. 49).

[Szólások]. Meg-cselokédni valakinek: jemanden bezubern (Adáni: Sprachk. 190).

még-cselokédés: peractio C. [vollziehung]. Az isten hatalmas azoknak meg cselokédésere, az mellyek ő neki kedvesek (Fél: Tam. 25). Akarattjának meg cselokédése (Zvon: Post. II. 213). Ez mai evangélium legnehezebb az meg-cselokédésre (MA: Scult. 228).

vissza-cselokédik: [perverso ago; verkehr't handeln]. Igen vissza cselokédől (Deesi: Adag. 134).

Cselokédődgel: factio MA [wiederholt tun].

Cselokédődgelés: factitatio MA.

Cselokédés [cselkérés]: actio, commissum, effectio, factum WF; effectio, gestio C. operatio MA [opus, factum; verrichtung, tat]. Minste-eket kyzelynala alazatossgnak dolgy cselokédésere (EhrC. 117). Az cselokédésben az gonoz gondolatok eluoztatnak (VingC. 138). Minden ny cselokédésyket tel tetted ny beemek (WeszprC. 137). Haragra yndobatok ty kezeteknek cselokédésere nyath (JorC. 272). Az apostoloknak cselokédéséről zerzet kőm (DobrC. 61). Az hit az cselokédések nélkül meg holt (Sylv: Tjt. II. 115). Istemben a szeretés jó tselokédés (Pázm: Préd. 132). Mind az érteleme s mind a tselokédésrenőző dolgokban sok bizonytalan viszálykodás forgott (383). A hūn vagy el-vesztelésnek vétke, vagy ellene való tselokédésnek vétke (Gy: Igazs. II. 108).

jól-cselokédés: [benefactum; wohlthat]. (Mad: Evang. 332).

maga-cselokédés: exemplum; beispiel. Tsak dítseréssel hiteti, de maga tselokédésével nem édesíti a keresztet (Pázm: Préd. 94).

Cselokédet: actus, actio, actum, opus, operatio, factus, factum MA. [tat, werk]. Idwoz legyet-bk zyzességes tselokéd minden magy, ystény cselokédetnek eszköze (ThewrC. 101). Tőb szent jámborok tselokédete ortza-pírülást szerzhet mimyájunkban (Pázm: Préd. 83). Az kinek minden jó cselokédete bünel motkos, lehetetlen, hogy az jó cselokédetben foglalja magát (Pázm: LuthV. 118). A hutoristák azt beszélik, hogy a mi cselokédetünk isten előt nem érdemes (112). A hit magában jó tselokédet nélkül holt állat (Körösz: FKer. 113). Tanoly tülem iszagos cselokédetet (Zrínyi: Asyr. 102). A pharisaeus szokott dicskedni piperés cselokédetivel (Matkó: BCsák. 123).

Cselokédő: [agens; tuend]. Hamisság tselokédő: falsificus C. A fílelmet nem rettegősökre vadnac a io cselokédőkneec (Helt: UT. r. 8). Gonoz cselokédő ember (MA: Bibl. IV. 138). Cselokédő, szorzó ok, kitül valami losz (CorpGramm. 702). Soha nem ismertek esda cselokédők (Czegl: MM. 60).

Cselokédőség: causalitas CorpGramm. 702.

CSELLEG [cselleg RMK. III. 21. csellegde Helt: Krón. 63b. cselleg Szal: Krón. 543. csellegés GKat: Titk. 14]: [rejo; schleichen] Eszner, iszner, leányoc körül csellegneec (RMK. III. 21). Félzsomú fűza mellett bucsit hirdetének, kanta-írral az águk mind oda csellegnek (Thaly: VE. 1351). Noha csak tsellegye és halkán menének, de sühogásokról megasmertetének, és a szüz-leánytól eszo vétetének (Gyöngy: Char. 6). Oroz, a ki a nyájakban kívül lézoz, tselleg, keleptél, leskődik (SzD: MVr. 700).

alá-cselleg: [derapo; herabschleichen]. Csak harmadmagával alá-csellege, szőlő ő búdosik ott az nagy kietlenbe (RMK. 221).

el-cselleg: **1)** se subluere; fortschleichen. Romából az nr el haza csellege (Pázm: Castr. 83). Az gonoz emberoc sokat el csellegnek (Illy: Jophata. 13). No rihős németek, must kevlkedjotek! Elszülte: maczai, bezzog elcsellegtek (Thaly: Adal. II. 106). **2)** [perdo; vergenden]. De hol esellengették el az fűdöt, magok tudják (Szal: Krón. 543).

el-fölcelleg: [sursum repo; hinaufschleichen]. Tör Mihál nagy hertelen éjjel meg vissza-feltéte, az nádason, rőtön mind el-fölcellege (RMK. III.63).

el-kicselleg: [se subducere; hinansschleichen]. Rögződnek, nagy titkon el-kicsellegének, az tereknek után hamar közsőlének (RMK. III.51). Egől egy gyalog tizedős kiméne, Szolnok szálkarak el-kicsellege (147).

Csellengés: [ambages, circuitus; umschwef]. Az a kori tudos tanitoktól a szentírásokból sürgöttetvön és erősen érdekelteztvön, ravasz tsallengés-kevel élt (GKat: Tirk. Előb. 14).

CSELLEKÉZ-İK: [vigor; herumziehen, herumschweifen]. Es ugy tzellekezőe haza (Ortho) Paigor országba kenés díczűséggel, de nagy gyalázzattal (Helt: Krón. 6.b). Méglen Frideric császár oda ezellekezőe, addig támadás lán Beys országba (100).

[CSEMCSÉG]

még-csemcség: [sorbillo; nippen, schlürfen]. A gotiári bort a konty alatt is meg tsemcségetik (Mik: TörL. 427).

CSEMÉGE (*csemoge* Com: Jan. 76. Thaly: VÉ. I.420); cupedia, bellaria MA. lautitiae exquisitae; leckerbissen PPP. Etel után való czömöge (Deesi: Adag. 107). Ne kíványád az ő csemégeit, mert ezek hazug étkek (Fél: Bibl. 43). Szájunkat nyalanc csemegére ne szoktassac (MA: Tan. 1266). Az sok csemege, eggies ital között az istenről könnyen elfelelkezhetek (Lép: FTük. 121). Eledelek semmi csemegékkel sem volt meg elegitve (Tolu: Vigaszt. 38). Külömb-külömb föle tsemegékevel jól lakik (GKat: Váts. 1079). A gombák némelyyeknek tsömögéi (Com: Jan. 31). A csömöge csináló, pagása sító, a malomból hozott ros lisztből kívánatos édes csemegéket (cupediás) csinál (76). Kívánatos édes csemegé (76). Az sok pénzes csömöge és gyakor kis pintöke agyon-vér valaha (Thaly: VÉ. I.420). Ad néki tsemegere egy két halajkát vagy rab leányt (Mik: TörL. 441).

Csemégés: cupediarius; leckermaul PPP. Tsemégés étel (Fél: Fel. 50).

Csemégéskéd-ik: [ligurio; naschen]. A párisi dának torkosak, naponként annyiszor tsemégéskédnek és nyalakodnak, a menyiszer a törökök imádkoznak (Fél: TÉ. 777).

[Csemégéz]

Csemégézés: [voracitas; das fressen]. Gyakorta tizenöt napi bójtre szorítja embert a minapi kelleténél tovább tartó tsemégézés és kortyozás (Fél: NA. 163).

CSEMÉLET (*csemélet* MA: SB. 226. *cziomélet* LevT. I.110. *csmorlet* MonTME. I.401); cymatilis MA. vestis undulata; schamlotkleid Nom. 24. vestis cymatilis; atlasskleid Nom. 445. undulatus pannus PP. Az huzanak eg cziomélet zokniat küldöt (LevT. I.110). Csemelet voltunk (RMK. H.199). Ez a teve szór kőz gyapui csemelet zokya (MA: SB. 226). Chinálianak egy csemelet zoknat (Radv: Csál. III.186). Az atlassz fosztánakat, csemeletet kiküldöm az társzekeken (MonTME. V.195). Egy vég velentzei csemelet (VecrTrans. 9).

CSEMÉSZKÉD-İK: [adhaereo; sich anklammern]. Ezek a kutyák a bikának] fileire rá tseméskédtek (Gvad: FNót. 88). [Vé. **CSEMBELKÉD-İK**]

CSEMÉTE (*cseméte* MA. *chymote*; Ku'sC. 27. *csmote* DöbrC. 152. *tsomete*; viburnum C. *csmote* Bar: LPar. 147); **1)** frutex, surculus, arbuscula, viburnum, myrica? C. [setzling, pfpoffreis, stande]. Hegyeketh be fede w arneka ees w chymotay ystennek cedrus fayth (KosztliC. 211). Az fittyü csemeté mély gyökeret nem vetnee (Kár: Bibl. 1637). Az fa, ha levágtattatik, ismét megyúj) és az ő csemetéi meg nem zűnnee (MA: Bibl. I.457). A tsemete, ha nem irrogtyák, el-fajul

(Megy: 3.Jaj. H.165). A corill kövek a tengeri tsemetéknek águtskái (Com: Jan. 17). Adgy énekem a fának tsemetében (Halt: IIIst. H.59). A jó szelid alma tsemetéskét bé-olthatni akár micsoda val kemény fűbamis (Nögr: IlyK. 66). Az föld szinén elterjedett csemetéket az szől nem hántja (MonOkm. XXII.704. **2)** pullulus C. [progenies, stirps; sross, nachkömmling]. Meg olegedenek chymotokba (filisii ees w meg muradokath) oztak w fyoknak (KosztliC. 26). Yyőön az en oltalmazom az ő cymotaymal (TelC. 137). Az mit nektec mondoc, aszt szeretoc mondom csemetaym (Hoffzr. 358). Ábraham után az ő chimotai (Helt: Bibl. I.42). Támad az király leány-mac gyökerénc csemetai között egy (Kár: Bibl. 170). Vtanunk vala unokainkban csemetotunkban (igy) (Szeg: Theoph. 3). Az ő magvoc ismeretes léssen az pozányok között és az ő csemetéje az népec között (MA: Bibl. 50). Az tisztessesges szülektől való gonosz csemetaknac, fiaknac semmi helyec ne legyen az nemessek között (Prág: Serk. 859).

asszú-cseméte: cremium C.

hajló-cseméte. Sájós, hajló-tsemete, ostormény-fa; viburnum PPP.

rózsafaforma-cseméte: nerium PPP.

tamarik-cseméte: myrica, hanga-fa PPP.

Csemétés: fruticosus, surcularis C. [standig]. Csemetéshely; frutetum, fruticetum MA. Tsemetés, fittyü-vesszős; surcularis PPP.

Csemétéséd-ik: subolesco PPP. [sprossen, treiben].

Csemétéz-ik: frutesco, fruticeo MA. fruticeo, pullesco, pullulaseo, pullulo, germino PP. [sprossen, treiben]. Ő ezterhában vigád csemetéző; in stitilicidus eius laetabitur germians (Apoc. 11). Űdő jártával újon tsemetézt, fittyü-vesszőkkel fákadozott a gonosz tudomány (SzD: MVir. 136).

ki-csemétézik: pullulaseo PPP. [hervorsprossen].

Csemétézés: fruticatio, germinatio MA [das sprossen].

CSEMPE: fraus, dolus SL [list].

Csemmpés: frandulentus, dolosus, astutus, fallax, versutus SL. [hinterlistig]. Semnyedekes nyelvnek fondorló rágalmazási és tsempe szavának ngatási (SzD: MVir. 322).

Csemmpösség: astutia, dolositas, fallacia, versutia, impostura SL [hinterlist]. Az ellenkező nyilvánvaló csemppösségre s pörpatvarra fakad ki (szentiv: Verseng. 65).

Csemmpesz: [astutus; arglistig]. Csemmpesz hamis szavának ngatasával bestelenétti fele-baráttayt (Csúzi: Sfp. 402). Buja, részeges, oroz s csemmpesz hazug vagy fondorkodo (744).

CSEMPE: antiquus pro kályha, testa foveacea, fidelia foveacea PP.

[CSEMPELYÖD-İK]

öszve-csempeplyödik (*öszve-csempeplyödu* MA): **1)** catercor C. conglobor, colligor MA. PP. [sich zusammenrotten]. **2)** conjuro MA. PP. [sich verschwören].

CSEN: suffuror Kr. [schmipfen].

el-csen: [suffuror; wegschnipfen]. Marhájból el csevnén hasznot keressenee (Prág: Serk. 974).

1. CSEND: silentium SL. [stille] Ha bár vigasztalná lantya Orfeusnak, ugy se lenne kedves csendyre Terensnak (Gyöngy): Cup. 614. Még a legfőnéb kísértetek sem jönnek feltörő álgyntkil, hanem tsendel (Fél: NU. 253). Sok elme béli háború nélkül, tsendel léssen, tsak előre ki győzze magát és kénélve adgyon helyt a persvasionak (Fél: UE. 398). Ha reám bizod, tsendel is végre viszem (Fél: Const. 824).

Csendés *seculi*: MünchC 194 *seculi*: Holt: Krón. 26. 1. *seculus* RMNY. II 127. *seculus*: Klécs. 1572 D8; Silens, tranquillus, placidus, inurbatus, sedatus C [stíll, ruhig, sanft. Tsendes des gitszaka: 7-silentium noctis PpBl. Hím csendésen (siléntio) ö huzat (MünchC 194). Ez kedig igen künlor ember vala, csendesz erkölczü (Holt: Krón. 26. 1.) Istennádó és csendesz lelki lígy (RMK II 134). Reggel asszon indula jó Fijórvárba, esendeszo marada, háviba sirtóba (III 17. 54. 118. 200). Várasban terek csendesen lakának (III 64). Demeternek meg hazya, mestereknek csendesz helyet gondolna (IV 209. 258). Annak örülléme, hogyha az északi szél fúdogal, mert bowséges és csendez esztendőt hoz (Cs. E) Sz. Hedvig napján csendez és lenne, de felkú, hogi az közezők meg ne háborozzák (Klécs. 1572. E7). Csendessen tört műnbeket (Dorn: Préd. 227). Csendesz felő leszen: serennu erit (Fél: Bibl. 20). Minden csendesse es bátorsagosa valanc (Deesi: Sall. 12). A háborúmal a csendes napokból (Gyöngy: MV. Előb. 8). Tsendes elmével vette az ismetet (Mik: Törl. 68). Tsendes szelől udvarisággal figyelmeze mindane az öregur (Fél: NA. 118).

Csendesöd-ik: silensio, tranquillor, compiescio MA [stíll werden, sich besänftigen, sich beruhigen. Csendesedik. Pázm: KT. 255). Végre chémesedvén egy kis tűzöl meg áll Zrínyi: ASy. 87. Tsendesedvéc azzal szímem sebbítő lánghá (B. d. d. s. s. Ének. 3).

el-esendésődik: tranquillor, pavor MA [sich beruhigen, besänftigen. Ezeket halvan el csendeződének (quieverunt) es fel magasztalják vala wr ystent (JordC. 746).

lő-esendésődik: silensio C, complacior, sedor, consido MA [sich besänftigen, beruhigen. Le csendeszedek az szél (Fél: Bibl. 65). A minden háborgató indulatokból le tsendesedett ember (Fél: UE. 100). A tsendesedett ember a szerencsétlen és időnek változásán meg nem indul (szd): MVir. 394).

még-esendésődik: silensio PpBl. requiesco MA. still werden, sich beruhigen. Még ezek a zombonák meg tsendesednek: dum hae 7-silentium tuhae PpBl. Mjkoron meg csendezedemnek zohay az halnagoc, ky nyind közvlyen ytkozotte (JordC. 242). Akarynak vala owtor elazamnak valozatny: de nykoron senikoppin nem akurta vora, alyg chendeződének meg róla (ÉrdyC. 141b). Párambola nekky az zenit atya, hogy egy kevesse vezetőlenének. És azonnal meg chendeződének (579). Az wez meg nem csendeződik (Érsc. 137). Meg ezen dőszedőnc: tamenum (Holt: UT. 17). Be meg tsendesednie szímem (Czegl: Japh. 57). Az oda fel való hírek most meg esendesedtek (RákGy: Lev. 283. 297).

mégcsendésődés: [placatio; beruhigung] Lelki ismeretlene meg esendeszedés (Zyon: Post. 1119).

Csendésödés: tranquillitas, tranquillatio MA [beruhigung].

Csendésen, esendésen: tranquillato, placato, pacato, sedato MA [ruhig, sanft. Az esek és hurmatok, felhők és ezek szakadásánélkül tsendesen esnek (Pázm: Préd. 10). Jámborúl, chendesen chászár alt jara a jó (Zinyi: ASy. 11). Ittan szerel-műllis, de esendesen (Zinyi: Előb. 4). Cs nlessen hallag paripája (Gyöngy: KJ. 6). Nagyot főhászkózik, tustóbb a lelke esendesen kümlök (Thaly: Adal. 146). Amilla tsendessen figyelmezet Enselásra (Fél: NA. 150).

Csendésít: sedo, lenio C, tranquillor, placor, commulceo, compesco, sereno MA [apio PpBl. beruhigen, besänftigen. Egy ezen deszte Bela kiraly az ő tollműllásokot (Holt: Krón. 38. Fél: Tam. 11). Vannak oly onosságok, kik az embernek belső nyamafnyit chendezítik (Frank: HasznK. 4). Zyon: Post. II 165). Műltözassék haragját csendesítém (RákGy: Lev. 194). Frank haragját csendesítse és vezgye el (19).

el-esendésít: tranquillo, sedo, consopio MA [beruhigen, besänftigen]. A bekésrege elezendite őket (Dobrc. 5). Vrank lesus kedig hitvan, hogi meg háborottanak volna, nyint kezős mestor el csendesite őket (WesprC. 15).

lő-esendésít: 1) tranquillor, pavor, delentio, commulceo, compesco, sereno C [besänftigen, beschwichtigen. Ez az amia-zentegilaznae háborúna, valamint le csendezette-thetne (Zyon: Osind. B4). Csak mostani halját rézi zavarával, lecsendesítlesse felkőnt karójjával (Thaly: Adal. 1472). Nem tsendesítetem le felzajlált halját szomorú lellemek (szd): MVir. 77. 2) [detumescio; abnehmen machen]. Az (balo) lizinel io kemny minden fele dagulásokot, mert azokat le chendeziti (BotheA: FvK. 306).

lőcsendésítés: placatio, sedatio, delinitio C [complacatio MA [beruhigung, beschwichtigung].

még-csendésít: tranquillor, pavor, sedo MA [stíllen, zur Ruhe bringen, beschwichtigen]. A zombonát megcsendesitem: comprinere tmanium PpBl. Meg csendezítete a saduceosokat (MünchC. 75). Holt: Bibl. I. YYy4). Az kie zugódnac vala, meg csendesítete azokat (MA: Bibl. I. 224. 130). Az nagy zombonát megchendezíték (Zrínyi: ASy. 223). Az mi a mi real való nehozódésünket nézi, azt te magad esendésítetted meg (RákGy: Lev. 102). Ha magamon állana csak, mind két részt megnyugtattam s esendesitem (Gér: KúrCs. IV. 159).

Csendesség: tranquillitas, quies, placiditas C, silentium MA [stíllé, ruhé]. Lelki tsendesség: eutlymnia; tengernek tsendessége: mstrum C. Az megferteztetél ruhát nem viselém en chendéssemec napkum (BécsiC. 79). Hogi csendesség, silentiumm vetót vora Jesus az saduceosoknak (JordC. 125). Oryzween az ceynek chendességeeth en burmok feleth (ÉrdyC. 111). Ekes esendességben asszony megyen vala (RMK. II. 17. V. 164). Nagy esendességben élz: Huleyonis ags dies (Deesi: Adag. 132). Semmit ne buszlj, hanem nagy esendességgel és alázatossággal ír neki (LévT. II. 70). Semmi eset meg nem háboritva és fel nem bontva az ilyen embernek lelki tsendességét (Pázm: Préd. 264). Még már az fogyer csilagig nem mehet, addig esendességet az hruza nem vehet (Thaly: Adal. 1467). Vidámok, de kellő tsendességgel (Fél: BE. 599).

Csendességős: placidus; sanft, mild. Ez tudomány az embernek sáét is csendességössé teszi (MA: Scult. 19).

Csendésül: pavor, sedor; sich beruhigen, besänftigen. Háborúszok ékezim várasban esendeszülték vala (RMK. IV. 185). Zinyi 179). Vakot vetott koczákum néfordult szemével, égre fordult szemem esendesült elmével (Thaly: Adal. II 110).

el-esendésül: tranquillor, pavor MA [stíll werden]. Ne esendeszly el een twlen: ne tacens a me (KulesC. 60).

Csendetlen: inprobatus; unruhig. A bú az elméket teszi esendetlené, a jó falatot is megint izetlemé (Gyöngy: MV. 67). Csendes szelődés. Csendetlen erkölcs (Fél: Jozgy. 943).

2. CSÉND *consonitem, consonans* MA: timio; klingen. Az arn sem chend sem pengh nyint az eroz es ywezli (ÉrdyC. 166).

Csendés: timitas; das klingen WF. Adami.

Csendít: timore facio MA [tönen lassen, Wecherynek előtthe egh orawal haraght kol az orezilyok haragghal chendetheny (AporC. 147). Második óra tsendít a consonánsokra (CorpGramm. 594).

még-csendít: in tono, pulso MA [ertönen lassen. Az tonyba való hangokat esendítse meg az czirkal (Gér: KúrCs. IV. 119).

Csendítés: timitus MA [das erklingen. Ez óra estueli csenditesnek neje léven (Vas: Cmt. ut. 67). Az hangszót vagy

csendülést szobot örökben halván, oda mennyenek mennyáján (JTársReg. 31). Mese alatt a sanctustól avagy az első csendüléstől kezdvén mondják el ama többször említett éneket (Börö: Augy. 110).

Csendül: tinnio MA [klingen] (Kár: Bibl. 287). Az föld is megrendül, sok fül hírrel csendül (Thaly: VÉ. 1197). A környék, útszák és szomszéd paloták csendülnek fölébe (Fal: NE. 81).

még-csendül: tinnio MA [orklingen]. Még csendül az ű két füle (Mel: Sám. 175. Kár: B34. 316). Fülök meg csendül belé (MA: Bibl. 247. Tof: Zsolt 839). Mind a két füle megcsendül kéndnek (Mk: Törl. 66).

Csendülés: tintinus MA [das erklingen]. Fene oroszánra hamar felgördök, Buda piacára Tholdi csendülést [?] ugrék (RMK. IV.247).

CSÉNG (*csing* Zvon: Post. II.232): tinnio, tintino, resono MA [klingen, tönen]. Tszengnek a tinnioin: aures [tinnium] PPBl. Ez filemile az w *czöngö* zinnal felébe halada (VirgC. 107). Czeng es pengz a feje a hitadon (Pesti: Fáb. 506). Ez czeng az fül-mbe: kellyeter fel halottac (Born: Préd. 573). Bekoia czöngög (Zvon: PázmI. 69). Cseng-é a fület? (Mk: Törl. 442). Már a szabott óra cseng (Thaly: VÉ. 1316). Mindenek fülben kedves hír csengeni s arra nagy álynyikkal az bástyák dörgegni fornak (Thaly: Adal. 1.159).

Cseng-béng: (tintinnio: klingen). Olyan idő talált éppen akkor lenni, kím Bichusnak szoktak aldozatot tenni, és sok csengőbenző ruhákat felvenni, azokban csoportként farsanglásra menni (GyöngyD: Cup. 627).

Csengés: tintinus, tintinamentum C. MA. [das klingen, kläng]. A szókak viszontagsággal való tsengése: echo C. Halla az nas werwknek chengheseth (WinkC. 75. Helt: Bibl. 11p4). A fige succusát a mustárral ha öszne czinálod, az fül czengössét meg allattya (Mel: Herb. 2). Mondola okál az nak vízet föls az filben, meg allattya az filnek chengeset es zuggasut (BeytheA: FivK. 105. 68. 28). Csengéssel és zörgéssel állattatnak-meg és hozattanak-vissza az ő kőpüjökbe a méhek (Mad. Evang. 263). A semminémű csengés halzatsnac mondatie (Com: Jan. 62).

Csenget: tintinnabulum pulso MA. [klingen, schellen]. Mene az barátok portayara, es mykoron chenghetöt volna, az portarius be eretee nazi io kedvel (ÉrdC. 713). Ugyan akkor a chengetövelis chengessen (JTársReg. 68). Az also renden való papoc a tömjénezövel illatokat tesznee vala, cymbalnoekkel, csengetőekkel csengetyén (Com: Jan. 129). Első óra csenget (CorpGramm 592).

Csengető, csengetyű: tintinnabulum C. MA. [glöcklein]. Réz tsengetyű, tziabalom: sistrum PPBl. Ween Aaron es Moysesnek hwga hw kezeben egy chenghetwth (JordC. 42). Es zerez Aaron kenthesenek also peremeere egy arany chenghetwth (65). Az kötelnek also vegheere kötöt vala egy kysded chengetyű (ÉrdC. 243b). Ronczator el a kőrosztöbő könet, czöngetőt, mastranciat (Mel: Sám. 459). Harangok, csengetők konognak vala (RMK. III.103). A sz sacramentunak méltóságosbak a csengetyüknel, pengetyüknel (VárM: Szöv. 251. 214). Ám a többi között csengetyűket függesztetett ruhája szélire (Csiz: Sjp. 249). Minden szegésnek alsó könyvékérül számtalan sok tsengető és apró harang függ (Moln: JÉpül. 439).

Csengetyűs: [tintinnabula habens; mit glöcklein versehen]. Nem kell csengetyűs fület kápádra csinálni, igen esmérnek öltözetedről (MA: SB. 218).

Csengetyűz: [tinnio: glöckeln]. Az öltár fedele alatt berbitélek, csengetyűznek, pengetyűznek (VárM: Szöv. 56). A könyörgés közben sokat tsengetyűzének, pengetyűzének (127).

Csengő: resonans, resonabilis PPBl. [klingend. T engő szó: euphonia C. Ez filemile az w *czöngö* zanával felébe halada az

hadog atíath (VirgC. 107). En chyongw czece a vagy pengw cymbaloma löwtem (Konj: SzFál. 172).

CSENEVÉSZ: fatuetus, debilis, imbecilis; schwach, ver-kümmert]. Nem megyek olyan anyához, kinek csenevész embője után el szakaszkozogtam (Czepl: BDorz. 306).

Csenevész-ik]

el-csenevészik: [maereso, inferiorior; ver-kümmert]. Mint a csesesfül el-vála-zintott gyermek el-csenevészott (Diósz: Préd. 117). Vond el a tápláló atyát s anyát a gyermekétül, el kell annak csenevészai, ványadni, s végre el-el kell meg halni (Szathm: Gent. 214).

CSÉNTÉMPERE. Sok zuggoló és értelmetlen szók vagy-nak a magyar nyelvben, mint: gullyog, kozibózi, esentempere (CorpGramm. 323).

CSÉP (*cszyp* Pesti: Nom. 54. *hyp* Tel: Evang. II.800. MA: Zsolt. 227): clava pendula Pesti: Nom. 54. tribula C. flagellum trugum MA. flezel Pesti: Nom. 54. Valamit tezen a csep a buza magnac, ezönt thezi a zenyedes a valazottaknac (NagyszC. 243). Az kapasok ragadnak kappayokat, asoykat, chejeket, lapayto-kat (CornC. 128). Meghalok öhvel, mert csépet nem szoktam, az vas kapát es soha nem forgattam (Mk. II.267). Azt akar-juk, hogy a ki érdemli a papságot, azt pénz nélkül papá te-gyötök; a ki kedig nem érdemli, azt a csépre, kapára, kaszira, kalapacsra avagy kaptóra igazsátsók (RMK. V.225. 228). Inhol vanac az gereblie, czepek, villak (Mel: Sám. 287). Csuda, ha az esvelő cséppel csapott saxoniái bortul nem emelyeztet gyomra (Pázm: Kal. 159). Olyan mint a tsép es erős szél, mely a szal-mától es polyától a bőzüt ki-tisztítja (Pázm: Préd. 290). Elméje nem bomlott, mint cséppel a keve (GyöngyD: MV. 1). Némely erőködik eles fegyver által, nem csép, kapa, bottal lépni tisz-tességre (Thaly: Adal. 1.194). A réz czeplő, országunk rontó csép (II. 159). KecskTört. IV. 102). Tspás szeme forgásával keze úgy jár mint a tsép (Fal: Vers. 882). Inkább tsépet, kapát a kez-mbe veszek (Gvad: RP. 147).

Szólások. Csép, kapa a dolga (Pös: Izasz. 1.140). Tsépre, kapára termett ember: ad elhallas natus (PPB. Kisv: Adag. 7. SzD: MVir. 105). Óronast kötnétek hozzá a csépet (Bal: Cslk. 112). Sigmund ismét a némethz akarja kötni a csépet (ErdTörtT. 1298). Felkötni a tsépet: valaminez hozzá kezdeni (SzD: MVir. 288).

hadaró-csép: [clava pendula; dreschflegel]. Az hadaró-csép meg örlí az buza kalászának hegyeyit (Lép: P'ük. 1399).

Csépél: 1) detero C. trituro MA. [dreschen]. Kelfel Syonma-lenia es csepel (DécsC. 252). Mykoron Gettre vytez galonát czeplene, neky yeleneek istennek anyzala (JordC. 329). En szerelmes szüzem, kím én chépléc (Helt: Bibl. IV.38). Az rayky byro nem adoth woth elegeredw magoth, azth mondotha woth, hogy nyneen cepleth (LevT. 188). Nap estig czeplez (Soos: Post. 463). Az bolton eretic az cyp, kit az isten meg nem ronta, de azt ronta meg, az mit vele kel vala cipleni (MA: Zsolt. 227). Paesán voltak jó asztagi, most azt cséplik (RákGy: Lev. 180). Valami kez anyag cseplény nabo marlam neken nazon, ahoz az fiain semieppen ne nyullanak (Rady: Csal: III.166). 2) [supervenire; überfallen]. Györben 1800 török volt, ezek éjjel nappal rajtok cseplettek (Mondrók VII.47). 3) [objurgo; schelten]. Nagy tudatlanságokat nekik fel fedezi, mind azáltal híveit csak gyengén cséplí (MoldF: LTárh. 112). [Vö. Cséplül]

Szólások. Ne szemeld a másét, tsépeled a magadét (SzD: MVir. 385).

ki-csépél: trituro, exutio MA. [ausdreschen].

kicséplés: tritura, excussio MA. [das ausdreschen]. Be-ágyazni ki tséplésre a galonát (SzD: MVir. 23).

még-esépel: tribulo PPB [droschen]. Az buza nem tetet helyk az kasban, hanemha az gabonatev leyend cheyzer erovssen meg chepletevt (ComC. 261). Az kemot sarroual le vagiae, meg eplie (GuayC. 26). Az isten haboruszásokkal megeseplé és halajra a válszottat (Hly: Préd. 38).

Cséplés: tritunatio MA [das droschen]. A cheples á szűrtet éri (Helt: Bibl. III.11. Born: Préd. 157). A búzát vastag tsépléssel tisztítják (Pázm: Préd. 35).

Csépletlen: [non tritunatus; ungedroschen]. Csépletlen buzam vagion (LéyT. 1303). Az pajthamak keozepso fele félyg chepletlen buzavál (Rady: Csul. II.66). Vernecken leyó kész gabonát és asztalgam való csépletlen gabonát illet, arról ilyen diszkórit tesztek (III.288). Az szentgyáziára három főzélékre való csépletlen buzából tíz lüknyál hagynak (269. 268).

Cséplő: triturator MA [droscher]. Vagyon 1 cséplőm, azoknac háрма cséplet 1 napiz, az negyedic csak 2 napiz (Helt: Arim. N3). A cséplőc a szórium cséplécséplőc (Com: Jan. 74). Elő osztendőnek asztagai sokáig állának minden helyeken, még cséplőt sem talált az ember reája (ErdTörtAd. III.171).

Cséplői: [trituratoris; droscher]. A szérő négyszer zugott tséplői keöltől (szD: MVir. 135).

CSEPPÉG *cseppiget* Hly: Préd. II.92. *choppig* Helt: Zsolt. 121. *coppig* Born: Préd. 218). **1)** stillo PPB [destillo; trüpfeln, trüpfeln]. Fenyő fa neme, mely terpeninát tsepeg: luvix; szurok nedvességet tsepegő fenyő fa törsök: sapinus PPB. Csepegeneked bort (BécsiC. 219). A to labaidnac nyomdéli chöppögne kenerséget (Helt: Zsolt. 121). Föld fuzakakat tele vízzel környülte tegy, a melyke szüntelen csepegék a nedvességet (Nad: Kert. 76). **2)** stillo, mano C. [trüpfeln, trüpfeln]. Csepegő mű reuk atok (BécsiC. 175). Föld meg földet es menők csepegtek (AporC. 15). Az én tudományom chöppögien mint az eső (Helt: Bibl. I.444). Törös labahol chöppögne az genetsége (Born: Préd. 218). Az istenere kedig ezac chöppögne költie marhaioakat (518). Az ajtó megett a füstély, azért tsepeg az eszterha (Pós: Igazs. II.225). Lépes méz tsepeg ajakáról (szD: MVir. 57).

csupog-esépeg: [psullatim stillo; langsum trüpfeln]. Küldött hol ötven, hol hatvan forintot, s nem csinálhattam semmi fundust, hogy olyan csupogva-csepegve adta kezünkbe 1750 (Házánk. I.113).

el-esépeg: [fluo, stillo; fliesen, trüpfeln]. Mykeppen wyazky el chepeg, el uetotnek (KulesC. 138). Ha az ló az istállóban meg zabállic, azon meg ismered, hogy az orra el csepeg (Cs. 66).

ki-esépeg: exstillo C. MA [austriefen].

lő-esépeg: **1)** [destillo; niederträufeln]. A tanítók, kik a tápláló tudományt az isten hívére le-tsepegik (Bod: Lex. 12). **2)** destillo, distillo C. MA [niederträufeln]. Az földre le csepegő wer folyass (JordC. 609). Az eső le-tsepegő (Com: Jan. 10).

Csépegdégel: mano PPB [trüpfeln WF].

Csépegés: stillatio, stillicidium, distillatio MA [das trüpfeln]. Az csepegés az aszsoni állatnac szüntelen sémbeledése: teeta jugiter persstillantia facit mulierum litigiosum (Kár: Bibl. I.614 MA: Bibl. I.561). Az tornác sátonak külső csepegésen belül (MenInók. VIII.663).

fő-esépegés: [uravodo; schumpfen]. Nathát, fő csepegést meg állat (Mel: Herb. 37. BeytheA: FivK. 84).

orr-esépegés: stiria nasi PPB [schumpfen].

szém-esépegés: lippitudo C [das trüfen der augen].

Csépeget, csépegtet: stillo, destillo MA [trüpfeln, trüpfeln]. Ez az Estum az eső szóiumléket az embernac az altelebe csepegette (szék: Krón. 172). Hegedős Istvánt látvatak, megfogák,

csépegeték, erőssen megvallaták (RMK. III.136). Az nyár táknac keulét csepegésd az fűben, használ (Mel: Herb. 11). Gyer tyanal csepegető hohar (Born: Préd. 67). Gyermekségünkől-fogyva hamis vélekedéseket tsepegetnek belünk (Pázm: Préd. 201). Lábad nyomna kövérséget csépeget nagy serral (MA: Bibl. V.30). Ha földben csepeken-ként csepegetted a párhagyma vizét (Nad: Kert. 306). Az anyák és daikák az ifjaknak tejjel szent igéket csepegetnek (Hly: Préd. II.238). Az isten lassan lassan hündet, az ostort csepegeti (492).

bele-esépegtet: instillo C [hineintrüpfeln].

belecsépegtetés: instillatio MA [das hineintrüpfeln].

ki-esépeget: exstillare facio MA [austrüpfeln].

még-esépeget: [constillo; betrüpfeln]. Akárhogy megesepegettek, nem vallott (Nyr. XIV.499). Tsepegésd meg szalomával (Szakácsmest. 60).

Csépegtetés: **1)** destillatio MA [das trüpfeln]. **2)** guttatus; spreulichte farb Nom. 27.

Csépegtett: **1)** stillatus, destillatus MA [geträufelt]. **2)** [guttatus; getleckt]. Tsepegtett-színű: guttatus C. PPB. Az szára csepegetőt színű (Mel: Herb. 89). Az boriut, kince Apis volt neme, chöppögetet, isten gyanant imadtae (Mon: Képt. 131). Széplés és csepegetet sznyű kosok: arietes maculosi et diversorum colorum (MA: Bibl. I.28). Ha akarod, hogy az székfü) csépegtett színű legyen, ugyamezen képen buzába kell oltani (Rady: Csul. III.55).

Csépegő: guttans, stillans C. MA [trüpfend, träufelnd]. Tsepegő szemű: lippus; orra-tsepegő nátha: distillatio PPB. Vénc avagy csepegő szeműc (MA: Tim. 37). Szencsepegő csipásság: lippitudo (Com: Jan. 56).

Csépegős: [stillans; trüpfend]. Tsepegős szemű: lippus C.

CSEPPEDÉK: guttula MA [trüpfeln]. Fogán népaek boristenit a Dionóst mondják: istentől jött cseppedekeknek magyarul mondhatják (RMK. IV. 261). Az eső a cseppedekeknel és a tűz az fűsmél felyeh benőkölle (Kár: Bibl. I.459). Az egész világnak szépsége és dícsősége olyan az istenhez képest, mint az vederből ki esett cseppedekek (Pázm: Kal. 27).

CSEPPEN *cseppeni* Lund: I.38-egs. I.161: [stillo; trüpfeln]. Vrvak verenek ezi csippe zömében csöppenen (DebrC. 217). Ki látta, hogy ezak egy könyve cseppet volna (Jlyof: Jephtha 30). A haborék lézen a tseppen tsöpfung (Com: Jan. 14). Tsak nekünk is valami tseppen használunkra (Mik: Törl. 304).

[Szólások]. Ha nem ez ordúl is, czeppen (Bécsi: Adag. 326. Kisv: Adag. 202).

el-cseppen: [decedo; mit tod abgehen]. Nem egyéb végre lakják a földet, hanem hogy kedvekre töltsek s költsek élteket és hogy sok gyönyöröséges mulatások után egyszer valamikor elcseppenjenek (Fal: NE. 36). Élő ember gondold meg, elcseppensz egyszer véletlenül (Fal: Vers. 889).

lő-cseppen: [destillo; niederträufeln]. Egy csepp viz is az égől le nem cseppen (Hly: Préd. II.157).

Cseppenés: [gutta; trüpfeln]. Megh esoklyavala az ő sebés verenek cseppenéselh (WinkC. 219).

Cseppenet: stilla; trüpfeln. Lezne Jacobnac megmaradeki monnal cseppenet a fűre (BécsiC. 253). Le zal mikent a csepegő cseppenetek földre (AporC. 21). Kybe mynd a tengör vízének zamtalan cseppenetynek zama vagyon, the zent veredbe eg cheppenet sem marada (GyöngyC. 22). Iduezittemnek eg cheppeneth vere ez zelles világnak banyenek bochanthyara elleg (17). Az te dragalathos zent vered cseppenetek zorint the belled ky folya (ErsC. 19).

Csëppenetlen: [non effuse; unverschüttet]. Ezekre az bort nag kanackal köszönik, kikből czordulatlan czöppenetlen kellien lüppenetiék (DeesiG: Préd. 24).

Csëppent: [stillo; träufen]. Nyitva lévén a szem s fül, a muscius sok merget tseppent lassu lassu belénk (Fal: NA. 165). A ki erőltetve fejedgél, a tej után vért is tseppent (Fal: UE. 407).

be-csëppent: [subdo; unterstieben]. Többet tseppent-bé a consuetudinába, hogyszem az első beszéde megengedné és így hamis az ő kereszt-fogása (SzD: MVir. 60).

Csëppentés: [guttatus; fleck]. Mennél széb' és fényesh valamely köntös, annál éktelembek azon minden aprólék tseppentések (Pázm: Préd. 730).

CSÈPP: (cheep DomC. 55. ÉrdyC. 58. tsép Com: Vest. 131. czop WeszprC. 60. czop LevT. I. 251): **I**) gutta, stilla, pœcas C. (tropfen). Gyanta-tsepp: *succina gutta PPBl. Ezér czöp ver zarmazek ky az ő zent testéből (WeszprC. 60). Folyon az en bezedem mynt az czep az magon (JordC. 272). (Az lam-pasból egy cheep oly sem evtteteek ky (DomC. 55). Az ver-ből essek tenerere neg csöp (DebrC. 299. Helt: Krón. 1. Kár: Bibl. I. 459). Egy cheep vere hullasa eeleg volt volna embery nemnek meg valtsagara (ÉrdyC. 58). Ha sok gonossaghiokath tettel volna mynth az zeles tengernek czepe (ÉrsC. 278). Az czep verec, melyek az földre le gördülnee vala (Born: Préd. 227). A széles világ isten előtt olyan, mint egy tsep harmat (Pázm: Préd. 65). A zuzmaráz meg-fagyott harmat, a jég tsap fagyos tsöp (Com: Jan. 10). Véremet utolsó chöppig husznossan néki dedicálhassam (Zrinyi: Cím. b). Reád bizom utolsó tsepeit ügye-fogyott reményennek (SzD: MVir. 334).

2) [paullulus; selr wenig, selr klein]. Egy cseppet sem: ne guttam quidem MA. PP. Csepetis immár nem latnak vala (CsomaC. 43). Egy chep gondódyis nyuchen (Pesti: Fab. 62b). Egy cheppel sem küsseb dologrol irtanac (Helt: Bibl. I. 3). A császár erejét egy csöppné sem félék (RMK. III. 65). Őtöd napég basa erősen lütteté, azért Buják falát egy cseppné sem sérté, császár kegyelmére es igen kéréte (95). Segéteni kel, az ki iora figyelőzik, az ki penig gonozra, egy czeperéni sem (Deesi: Adag. 81). Az ni meg igazulásunk egy cseppnyére sem tiig az igaz és méltó poenitentia tartástúl (Pázm: Kal. 348). Nem-is kívánoc ezac egy czeppnyéris az én érdememre appellálnom (MA: Scult. 140). Egy csöppnyire sem indült-meg a farsauesok diéséretün (Mad: Evang. 811). Vékony avagy edgy csepp gondgyok sincsen (Ker: Préd. 100). Nem az cepp tagtol, hanem alban el hatalmazott fenétől váltunk el (VárM: Szöv. 72). Egy tseppet se gondoly mondásával (Fal: NA. 171).

[Szólások]. Szóknak folyó-veze, eszuek cseppe (Pázm: LuthV. 4).

[Közmondások]. Sok tsöp vizből gyakran nagy eső támadhat (Kisr: Adag. 202). A tsepek meg lyukasztják a követ: guttae *pertundunt saxa PPBl. Magneat a vas édesgeti, vizesöp követ meggyözheti (Amade: Vers. 173).

gyöngy-csëpp: [unio; eine perle]. Álmélkodnak rajta, hogy hírhattya füle a hüvelknyi nagy napkeleti gyöngy-tsöppöket (Fal: NA. 144).

Csëppecske: [guttula; tröpfchen]. Mely vér oly böcsületes volt az isteni személyuek méltóságáért, hogy egyik cseppecskéje elégséges az egész világ váltáságra (Pázm: Kal. 750).

Csëpke: [parvulus; der kleine]. Sérengen futamnak tanchau az leányok, nyhwan oth megh lathywk az ő yamborsagyh; sertelen ha lend az ő yamborsagok, oth el hol partayok. Cepkek hazatoktol messce ne lepyetek, ydónek yawaban tykakothi wltwsetek; scemerem kapalny, böchöth renghesetek, awal el elhettek (PeerC. 339). A köuereken es nagysagossokban nem igen sok

vagyon hatra; hiszem, felseged io neuen veszi az egregiussokat is elegy chepkekkel (Helt: Mes. 175). Czepkéből lüttél vrá, pörből tekintetes (Illyef: Jephtha. 15).

[CSEPÉRÉD-İK]

fői-csëpéredik: [adolesco; heranwachsen]. Szépen feltseperedett ifjuságának első fiatalival magára vonza a szemeket (SzD: MVir. 237).

CSEPÉRKE (Choparke Beythe: Nom. 5): fungus tuberostus Beythe: Nom. 5. [champignon]. A tseperke gombák némellyokneec esemegéi (Com: Jan. 28).

CSEPESZ, CSEPLESZ. Czeplezhuay: omentum MA. Háj, takaró-háj, retzés-háj, tseplesz-háj: omentum PPBl. Aldozattokból ezek vala chepez bayoth es yznak vala malosath (KulesC. 285). A bünert valo aldozatnac köneiségét emelye, a may körül valo chepesz látat a vesektől el szakasztattat (Helt: Bibl. IZz).

CSEPKÉ: [?] Esküttinkeot az chepkeneel haladra verette (TörtT. VII. 94).

CSEPLYE: gramen, perje MA. PPB. [gras, grassalm] kraut PPB.

Cseplyeség: ∞ Törte lábok a meg ászott tseplyeséget (Gvad: Orsz. 131).

CSEPÖLYÉS: lippus JordC. 108. [triefüzig]. Az oltarra ne yarwlyon zolgalyu, ha vak leyend, ha czonka, ha santba, ha cympa, ha kanczal, ha ghörbe, ha czepőlees, ha ryhes avagy poklos: nec accedat ad ministerium eius, si coecus fuerit, si claudus, si parvo vel grandi vel torto naso, si fractopede, si manu, si gibbus, si lippus (JordC. 108).

CSEPÜ, CSÖPÜ (csepö RMK. II. 172. Mel: Herb. 34. cöpö TelC. 84. czuppö MA: Préd. 191. czupui NádC. 310): stupa C. limum MA. [werg]. Csepw: stupa NémGl. 221. Hamarab el mulnac, honnem mint a cöpünee langa (NádC. 310). A cöpü a kemencenee langyaba meg nem maradhat (TelC. 84). Összvetörettek és semmié lesztek, mint az csepö szikra oly hamar elvesztek (RMK. II. 172). Az heues gyermekek, kik nem allatnac, czöpünel az succusat és vizét kend az homlokára (Mel: Herb. 34). A mely abroszt igen elviselnek, szöszze valik es chepüe (SalMark. I. 6). Szurockal, czeppünel és nenikéuel gynyogat (Kár: Bibl. II. 159). Az füstölög szösz, czöpüt el nem oltia (Kár: Credo 25). Takariad vizes czöpüi közce es süssek meg paras zénben (Frank: Haszok. 35b). Vannak olly bötsumdó bünök, melyeket a sz. irás szálkának, tsöpünek, szönyogunk nevez (Pázm: Kal. 930). Elszakasztá az csusokat, miképpen elszakad az czöpüből font fonál (MA: Bibl. I. 232). A len és kender meg-ger(e)jelenetnee, el-maradván amott a pozdorja, itt a csöpü (Com: Jan. 96).

[Közmondások]. Nem bátorságos a csöpü a tűz mellett (Mad: Evang. 276). A tsepü könnyen fellobban a tűz mellet (dKal: Ker. 107).

fövény-csöpü: [?] Az gyermekek is így felelek effele fövény csöpüből ereztöt madzagra (Alv: Itin. 33).

kendér-csöpü: [stupa cumabina; hanfwerg]. Kender tsöpüvel kösd a sebre, és hadd rajta két napon (Cseh: OrvK. 33).

len-csöpü: [stupa lineata; flachswerg]. Laag len csöpü auag zöz (NagyszC. 75). A füstölög len tsöpüt meg nem oltia (Kules: Vetek. 43. MA: Scult. 29).

pozdorja-csöpü [stupa; werg]. Tedd forgó kerecké ökö mint szél az pozdorja czöpüt (MA: Bibl. V. 39).

szösz-csöpü: stupa Ver. MA. PPB. [werg].

Csöpül (le-tsöpül Fal: NA. 170): **I**) deprimo, decutio, prostratio, conculco Kr. [niederstrecken, zu boden werfen]. A sár-

könyveket fáradtság nélkül földre téspülí (Pázm: Préd. 166). Az egész könyvben egy tudós ellen-vetést nem találtam, hanem csak gyódlósz, guzsásot, és sokszor esőpült-tet káromkodást (Pázm: LuthV. 3). Mivel esőpülí atten Kulázi a keresztény reformata vállást? (Pis: Igazs. 1521.) **2)** [malodio; schmähen] Magadit ne dicséred, másét ne téspülí, ugy lesz minden kedvében (Kisv: Adag. 330). Rossz ember dicséred, vagy föttig téspüllyen, arra nem sokat hajtok (179). Földig esőpültó Haller Gábort a fővezér előtt (Mondók. VIII. 171).

lő-esőpül: **1)** deprimo, decleo, prosterno MA. [incher-strecken, zu boden werfen] Ellene nem állhatnak vala az arámok, hogy az kinek isteni tudományától le chőpültettek vala, azt az emberek előtt hazug találmánnyal győtlőségessé tennék (Pázm: Kal. 275). Hívét le hadgya téspülí, fogsággal, fönlöttzel, togyatkozásokkal sanyargattya (Pázm: Préd. 25). Sokszor leesőpülttetet káromkodást tapasztaltam (Pázm: Lev. 3). Az isten igazságának ményitő kővé az ember kinek nagyobb részt le veri, es az örök tűzre le chőpülí (L'p: PFük. 1407). A kő eső még fűvét en le chőpülí (Csegl: Enoch. III. 12). A római pápa az isten első peranzolattyának méltóságát lespőpülté, non tana (VárM: Szöv. 272). Mír tíz esztendője harezolunk hazánkért, hamis leesőpült régi szabadságért (Thaly: Adal. I. 192). Hatalmassam lespőpülté a méltóságot, gazdaságot (Fal: NA. 170). Az élet tünörölő hajtása, a halál minden barom erőt lespőpült (Szd: MVir. 1905). **2)** [contumelios affectio; schmähen] Vrumk pápi méltóságát a mi illeti, aztis sok képpén le esőpülí (Pázm: Kal. 396). Egy esőszó barát leesőpülí mind egyig az elomeres tudós szent doktorokat (Pázm: LuthV. 168). Ha annak méltóságát le esőpültetnek (Pécs: F. 1. 739). A szentek egyes ségéről való ezikkelt a calvinistik lechőpülí (Veres: Tanácsok. 272). Egy le chőpülí a nagy szent doctort, hogy egy nyilván való eretmeknél alábbvalónak láttatik tartani (ÉszM. 16).

lőcsőpülés: [maledictio; das schmähen] A mi doctorának föllig való lespőpülésében igen nagy coriphaneus (Pis: Igazs. I. 151).

mög-esőpül: [prosterno; vernichten] És az ember Christust meg esőpülté és semmine fötte (Vallást. Öj).

lőcsőpülőd-ik

lőcsőpülődöttség: [?] Sem a vénség sem az lecsőpülődöttség oncom abból nem origaha (Tört. XVIII. 100).

Csöpüs: stupans MA. zum werg gehörig PFB.

[Csöpüsöd-ik]

őszve-esőpüsödik: [implicor, permisceror; sich verzausen, sich verwirren] Tövel hegyzetel őszve esőpüsödöt munkátskáját szent nevel méltóságos titorsága alatt bochtattya az halando embereknek szemek eleiben (Szálog: TemK. 6).

[Csöpüz:

lő-esőpüz: [convictor; schmähen] Másokat gyalázó és föllig lespőpüzó ember (Kisv: Adag. 551).

őszve-esőpüz: [implicor; verzausen] Nem illik sokféle őszve tűzött, esőpüzött, haszontalan kérdözölés sokat elő keres gelni (MA: Tam. 149).

Csöpüzöd-ik, őszvecsőpüzöd-ik'

őszvecsőpüzödés: [complicatio; verwi kelung] Az esőpüsönök szűlt minden őszve csőpüzölés nélkül végig meg maradnak (Misk: Vkert. 676).

CSER *cher* Bythae. Nom. o. *cher* KollTört. 55. c. BacsC. 17. 6. ACsero: Enc. 231. PP: PáxC. 264: **1)** querens MA. zerredlic; querens hely; queretum; czermek; glaus querena; czerföly; corarius; czerfölyes; carpinetum MA. Tser lovólí ti; chamaedys, que reala PFB. Meta sub arbore, quae vulgariter

cher vocatur (CodPatr. 145. 196) Cher; arbor (Czinár). Arbores cher et blic vocatur 1281 (Krauz). Ó erős nemal éere fa, es megtörtém föllí ő gyömölöt (BacsC. 217). Nagy cher palchakal erősen verenek (TelC. 275). Az mellyec most esac gúnae való hajlo veszszö, esefie lesznc (Prág: Serk. 616). A tsernek természetü gyömölse makk, nehá gyömölse penig gallos es tsero eny (ACsero: Enc. 231). Láttá, eser fölgy vagy méges tejtü fölgy, a sas lenne neki halálos völgý (Thaly: Adal. II. 155). Cserfara akadh a feje, ugy hogy tuládon haja istrang helyott szolgált (Uly: Préd. II. 60). **2)** coridum nanta PP. [corax coriarius; lóhe, gúberlőhe]. Tser a vargáknál; lixivium coridum, coriarium PFB. Coriaces arborum vulgariter cher vocata (KollTört. 55).

[Szőlősök] Tserbo hangyni, meggyalázi a léányt; *hüh-ficure virgum PPB. Notallm tart attól, hogy hír nélkül eserben hazgyuk (TörtTörtAd. II. 186). Thurzó: Lev. II. 286. Thaly: VÉ. II. 116. Ebben nem csak látat föl, de ugyan eserbo is mara d. immár Calvinus (Pázm: Kal. 400). Bezzec érdeklene ugy valmit a papistáktól, ha szavának meg-felelne, de majd eserben marad (Matkó: HRom. 12. Matkó: BCsák. 112. Szd: MVir. 176. 333).

Cserés: **1)** querens, querens MA. [eichen]. Tseres, tölgy fás hely; queretum C. Czereshely; carpinetum, queretum MA. Tserés hely; carpinetum PFB. Tövis bokrok es esere helyek; rubeta et virgulta (Ver: Verb. 213). Egy igen nagy eseres, gazos erdő kiirtatván, szép kaszálókká tetette vala (Szal: Krón. 285). **2)** [ortici coriario inserviens, lixivio maceratus; lógar, gegerlő]. Ceres szekonyja (Kár: Préd. 280). Az eseres kádba fognak hamisságodért dugni a timárok (Matkó: BCsák. 201. TörtT. XVIII. 225). Egy kéczor veres förből csinált lámat eseres vagy belés hírből aljanak (ÉrdŐszeg. II. 389).

Cseréz: [lixivio macero; gerben, *Tszertt hír; pellis lixivio macerata PFB.

CSERCSE: [?] Hagók Niro Mathenának ket tulkot, az czerezet és az fekete hoblot (RMNY. II. 302).

CSÉRDÍT, CSÖRDÍT: [pulo EhrC. 14 [klopfen, poltern]. Czeres magának, egyetmestan czerdel (EhrC. 14. Bró: Mieno. 188) [Vö. CSÖRTÖL, CSÖRTÖLÖZÉS]

CSÉRDÜL, CSÖRDÜL: [construpo] MA. [rauschen, erklirren] Híre tserdülvén a syrosok között, hogy a városból ki-szökött zidók aranyat nyeltelöl, egy cíjel két ezer zidót eleven felhasogatának (Pázm: Préd. 872) Csördül a fás-vél (MA: Tam. 9). Azonban fegyvere öblalán tserdül, mellyen a tolvajok szerze zendülő (Gyöngy: Char. 5).

ki-esördül: [perire-bresco; sich verbrühen] Az idő előtt való igéremek híre kiesördülvén (MondME. V. 212).

mög-esördül: [construpo; erklirren] Mikor a szülő megüti az asztalt, az öllő ki-mutatya magát; mert vola ötet nem illett, de ottan meg tserdül (Pázm: Préd. 62).

őszve-esördül: [construpo; an einander klirren] Ha nagy kard pogány kardal összecserdül, jól fördül az koczka (Thaly: VÉ. I. 184).

Csűrűlés, esördülés: [strepitus MA. das erklirren] Halla a verőknek masol cherdülés-et (WinkC. 297). Klyhez nykoron aytatusagyal sytné, lakawal ko. czerdelést tó; ky czerdülés van zenth Pal ő aytotath ky nytwan wala béé zezezé (PéerC. 76). Az fánac ledullo levelénc czerdülése (Zyon: Post. 1710). Egy talvel tserdülésére ugy fut, mint ha kardal volnának feje felett (Pázm: Préd. 299). Az hamaszt czerdüléstől is meg rémülsz (Széplénc. 8).

CSÉREG, CSÖRÖG: garrio C. strepo Kr. [klappern, klirren] Tszetogok, tszorgok mont a szarka; garrio Major: Szót.

239. Tsársogok, beszölkék, tsürgök: garrio PPB]. Az hollo walamy hws föltöt fel kapwan kezdé az azon wele chereeny (Pesti: Fab. 14). Igen chereew maular [a karkas] ees az ew eles zana myat emberek nem alhatnak eyel (34). Csereg a waryw (36). A prátűsök tsörög (Com: Orb. 1). A szarka tsörög (Com: Jan. 39). Ha lábomon ninesen, erös békó csörög örömenen (Gyöngy: KJ. 66). Kékön csörög, szépen pergő, amaz kis Aranyos, mikor úrad, meg nem szárad, fölörte hatalmas (Thaly: Adal II.102). A szerenes pörög és kinesével csörög, szem beköttve ugy lézeng Ben: Ritu 177). Kővescék csörögnek gyomrában Szeg: Aqu. 131). Tsergő tsatogó hintóinak és egyéb pergő szekereinek sokaságok liheterlen nagy (Fal: TÉ. 773). Futnak a patakok, csörögnek, vidúlnak (Fal: Vers. 910). Bogláros pantallér tsörög a nyakokon (Gvad: FNÖ. 42).

[Szólások]. Nem hiába tsörögött a haraszt: szél nélkül nem mozgott a falevél (SzD: MVir. 105).

lő-csörég: [cum strepitu decido; klirrend herabfallen]. A toronynak a cserepít lőtető, annyira hogy ugyan lecsereg ott a cserep a toronyról ErdTörtAd. I.107).

Csörégdögél: [strepito; rauschen]. A víznek folyamattya a mint cseregdögél, úgy tetzik, az alatt valaki nyögögél (Gyöngy: Cup. 4).

[Csörged]

Csörgedés: [strepitus; das rauschen]. Egh nemes dysces kerbe feyer llyomok ees feyer rossak közbe wynek, holot wekon zolasual cheredes wala, és fának leuely lassw szel mya ingadoz wala (PeerC 43).

Csörgedéz: susurro C. [strepito; rauschen]. Még mostis föleiben hangol csörgedező békójának pengése (VárM: Szöv. Előb.). A tiszta patakok nyersen csörgedeznek (Fal: Vers. 1907). Tsergedező patak forr ró tollából (SzD: MVir. 165).

Csörgedezés: murmur C. [das rauschen].

Csörgés, csörgés: strepitus Kr. [geräusch].

csörgés-börgés: x Végre csörgést-börgést egy parton lallának, bátorítván egy-mást arra indulának (Gyöngy²: MV. 82).

Csörget, csörget: crepto C. MA. [klirren lassen, rasseln machen]. Nemy yon zep hews yewne az kappura es czerete. Frater Massens mondta: nem tuoz lassu czergetued es hogy kel czereteny (EhrC. 14). Jacoba czergetuda az capura (141). A kik az portara iwnek, minék elwte cheretemenek, te annak elwte tezi walaz nekik kezies es odos zonal (VirC. 74). Czeretek, hog meg nyitassék (PeerC. 75). Czergető, ha ky engömet be bozarand, nele laozom (DobrC. 377. 7. 623). Ez keet doctorok kezdenek chereteny az clastronnak capuyan (PéldK. 25). Kezde ystény kegyelmességnek fwlyet aytatos kenyyerzesevel czeretini (ÉrsC. 399). A valal is róla kezde czeretini (Monfrók III.81). Nem ott tseretük a kerszt-lúntot és vas-peretzet (Fal: NU. 288). Tarés surkantyunk börgettük, csörgettük (Gvad: RP. 50).

be-csörget: [crepto; anklappern]. Ördögh kezdé ez frater Ieronimusnak cellának aitaian be czergetnie (KazC. 64. ÉrsC. 522).

Csörgeteg, csörgeteg: 1) streperus MA. [rauschend]. A csörgeteg víz meg arrat wala (DobrC. 616). 2) fluentum, rivulus MA. [bach]. Jnduaac minden érzetegiben vizec folnak (BécsiC. 210). Es felmegén monnal minden folo, es ki wettie es el fol monnal Egiptonnac czeretege (228). Ó czeretegit meg rezegehed, meg sokschod ő czemeteit (AponC. 11). Vizeknek érzetegi elwlanak (DobrC. 252). Mert esew ees wala, vizeknek ery, cheretegy jgeen meg menekewendek (DomC. 120). Ew cheretekyih meg beweythwen meg sokasohad w termw gywkeryih (KeszthC. 158). Vayon egy eorös lakhatatlan kyeren, kynek

alatta egy kysled cheregeteg foly (ÉrdyC. 579). Az te vizeid nek csörgetegi az nezakra ki szarmaszszanak (Szár: Cat. 06).

Csörgető, csörgettyű: crepunda C. crepitaculum MA. kinder-klapper PPB. Azon szokoren wala fel függesztvön euj oster és euj réz csörgettyű (EhrCine. 231).

Csörgő, csörgő: 1) garrulus C. [schreiend]. 2) streperus; rasseld]. Nem lütök sem szélet sem esőt, de azért ez ő csörgő patak verme betelle vizekkel (Mel: Sám. 473). Édesek ő neki a csörgő patak szendlicke (Mel: Jób. 53b). Nem azért hirtolatott gyalog és mezőt-láb a sídó sinagógának nagyaihoz számadásra, hogy mi tsergő tsatogó hintókkal járjunk a paszátáril a comoditákra (Fal: NE. 84. 773). Tsergő, pattogó szekereinek sokaságok igen nagy (SzD: MVir. 179). 3) [tubus; wasserröhre]. Az csörgő azolta az házadban meg nem állott, most is igen foly az tartóban (RákGy: Lev. 62). 4) crepitaculum C. [klapper]. 5) [catena; kette]. Az sem wala elég nyomorúságára, hanem illy nagy csörögőt kötének lábára, melyet hogy nem lárhat, tolyák taligára (Gyöngy: KJ. 53).

1. **CSERE:** queretum, vepretum, vepres MA. [eichenwald, gebüsch]. Erdő, tseré, haraszt: silva PPB]. Kezde a hedgy óddán fel menni és a czere felé tartani (Holt: Mes. 196). Igen meszse meg a czere, igen félek, hogy el nem érheted (253). A Tabor hegie síkára waz egyereite jutandaz, a hol istrások es országoc ottalmoz wabeli vitezí zamac (Mel: Sám. 36). Az harmadiknac kee az virága, nőstön föl ez, a czere igaz elég terem (Mel: Herb. 37). Erdők, cserék, berkek (Ver: Verb. 48). A nyúl bokrosra, tövises tsátéra és tserére szalad (Com: Jan. 39). A tseréken, a bokrok között a processio-járásban ektelenül bördélyoznak (GKat: Váls. Előb. 35). Kezdenek mint a farkasok a tseréből ki-kullogni (GKat: Titk. 17). Csak farkasokat egy sűrű cseréből huzzonótól fogatott wala ki nagyokat (Szal: Krón. 225). Jut egy sűrű tserére (Gyöngy: Cup. 13). Haj kurtu, haj esauz, közel van a csere (Gyöngy²: KJ. 13. Gyöngy: MV. 30). Az vadon erdőket, cseréket nem mívelik az emberek (Szathu: Dom. 188). Menten a tserére vagy a bokros helyek felé repül (Misk: VKert. 453). Strázsálás, portázás seregünk terhelé, egy csere oldalát serényül ellepé (Thaly: Adal. II.351). Titalmas erdő egy vaygon ezen határban, Egerdő [?] cseréjének nevezetük (Gér: KáCs. IV. 393). Az falnak külön való élő-erdeje vaygon, előcsere nevű erdő (312).

Cserény: 1) [queretum; eichenwald]. Adasson az szobodagi cserény erdőről egyenlány szekér aborcsot (LevT II.249). 2) scirpea C. MA. crates vinica PP. [flechtwerk]. Az török sok cserényeket készítettet, és waz Szalvár alá mennék wagy rablani az szalán által (TörtF. XVI. 224).

2. **CSERE:** permutatio, commutatio MA. [tausch]. Ez chereh: cambium NémGl. 74. Csere, drincz, tokma: concambialis permutatio Ver: Verh. Szót. 5). Egyenetlen csere: Diomedis et Glauco permutatio (Kisv: Adag. 121). Csere pénz (Teleki: FLÉl. 79). Többé nem fog hajója jószágot tserébe hordani (SzD: MVir. 204).

csere-bere: concambium MA. [tausch].

csereberél: commuto MA. [vertauschen]. A mint maga tserberélve feljegyzette is a pater az én syllogiszmomat, nüntsen az béne, a mit én rejám fog (Mery: SzaÖróme. 366). A magad biblidul is eljártolsz, ha a volist vosa csereberéled (Matkó: BCSák 300. 55). Az pogányok örögi magvával csereberéled (Sám: 3Kérd. 91. Hall: Páuz. 350).

el-csereberél: [commuto; verschachern]. Az római ecdésia el nem csereberélte, sem meg nem változtatta az apostoloktól vött tudományt (Pázm: Kal. 610).

csereberélés: [permutatio; wechsel]. Az gyakorta változás s régi meneteknek csereberélése soha magával jót nem hoz (RákP: Lev. III.45).

Cserél: cambio C. commuto, permuto MA. [tauschen]. Az házasságot cserélte magának, mert a leány jó vér, és ücsese szép annak (RMK. II. 19). A feleségével egyetértően úgy szaporítottak néki és cseréltek (ErdTörtAd. 117). Nem úr, el hígyd, nem tud a világgal élni, elég, nem fogunk mi ezekkel cserélni (Orczy: KöltH. 113). Akkor nem tserélnék az aranyos sasért, meg nyugosztunk bennel, nem ahánk egy várért (200).

[Szólisok]. Elben gubát tserélt (Kisv: Adag. 408. SzD: MVir. 93). Kontyért süveget cserél (Thaly: VÉ. II. 275). Sapkát cserél süvegen (Fal. Jozeg. 361).

[Közmondások]. Nehezen gubagodik az meg, az ki gyakran helyét cseréli (Dicsi: Adag. 206). A méltóság kevés, szörnyen erköltt cseréli (Fal. T.É. 140).

által-cserél: [permutio; mutauschen]. Megöletemnek, ha jószágokat pénzre általeserélik (László: Petr. 51).

cseréli-berél: [commuto; vertauschen]. Efféle czerelleok bereleok (Vis: CanCat. 549). Cserélt berélt toldalékok (Toln: Vigaszt. 12). Mint egy tinos lovat szinte úgy kezdette nyavalyás cseréli-beréli Erdélyt (ErdTört. II. 30).

el-cserélberéli: [commuto; verschachern]. Négy ízben el-cseréli beréli Erdélyt (Cseréi: Hist. 25).

cserélésberelés: [commutatio; verschacherng]. Senki nagyob hasznalnak es nyeresseggel való cserélést berélnel nem indítatna (Prág: Serk. 656). Ezek is Bithori Zsigmond cserélése berélése miatt akadtak vala némst kézhez (Mondrók VII. 152).

el-cseréli: commuto, summutio C. [vertauschen]. El-tserélt ruháját valakivel: *mutavit vestem cum aliquo PPB. Elchereled: mutas NémG. 332. (Helt: Bibl. I. MM. 4). Az kizün etelen amaz öröke való oldast el czerélik (FéI: Bibl. Elb. 10). Elezeréli egyiket a másikon (MA: Bibl. L115). Jó hírneve futamodik, de az ő jelenléte el-cserélteti az emberek illetit (Pázm: KT. 24). Mi kenszerite arra, hogy el-cseréli a nominativust a genitivuson (Matkó: BCsák. 331). Eleutherius könnyen el-tserélté volna a mennyi malasztokot földi ajándékokért (Fal: NE. 59). Van egy drága spon, Hermesnél Apolló látván, el-cserélte egy arany vesszőért (Fal: Vers. 910).

elcserélés: [permutatio; verwechslung]. La, hogy azt a név el-tserélést nem tulajdonéttya sz. Mathé vagy felelőkenységének vagy tébolygásának Calvinus (Fös: Igazs. L228).

még-cseréli: [commuto; vertauschen, wecheln]. Az beköt meg czerélték; oli beköt kövölnök oda, kint meg alkhatnak (RMNy. III. 103. Pázm: Prél. 847). Az palatkok meg-tseréléce volt (Dial. 157). Életemet hadállal énis megelöletem (Zrínyi L157). A rémet neuzet meg-tserélje a békeségét (II. 168).

Cserélés: permutatio, commutatio MA. [tausch, austausch]. Vételre, cserélésre valók (Toln: Vigaszt. 220). A folyoc cseréléssel ki szabadítottatna (Com: Jan. 152).

Cserélőd-ik: [mutor; sich abwechseln]. Ezek mellett az minden esztendőben cserélődő kapitlák mellett az munka enyém vala (Mondrók VIII. 389).

el-cserélődik: [commutor, permutor; ausgetauscht, verwechselt werden]. A mostani Fabius, avagy a mint el-cserélődött, mar Alexander VII. papa (Matkó: BCsák. 222). El-cserélődvén az pohárok (Telek: Fl.É. 11).

CSEREBŰLY *cherebol* KulesC. 193. *cherebul* DöbrC. 118. 187. *cherebul* KoszthC. 202. 283. *cherebul* NagyszC. 301: bruchus MA. PP. [maiküder]. V. gőmölőköt ada czerelolnak es 3 nyu kúkat saskának (DöbrC. 118). Monda, es saska es czereloh löve, kúnc zant nem vala (187). A gonoz sasca, a czereloh, ki a földhöz ő zeldesget megazalya (NagyszC. 301). Parachola, es el ywne saska es cherebol (KoszthC. 283. 202). Adaa w

gywmelekeheth cherebolnak, es w kezek mwkayt saskának (KulesC. 193. 257). Es zedie a tú ragadomantokat, miképen a csereloh, es mint a saská id-stouan futnac, vgy futnac rea (Helt: Bibl. IV. 55. Ver: Verb. 151).

CSEREKLYE: [frondes pineae; fichtenzweige, fichtenadeln]. SzD.

Cseréklyés: [frondibus pinis insertus; mit fichtenzweigen bedeckt]. Bal kézről a mi hadunknak vala egy cseréklyés, hosszsan elnyult oldal (Cseréi: Hist. 201).

CSERÉP: 1) [tüttilis; irden]. Czeréppohár: culullus MA. Málé süő tserép-edény, tepsí, tepsia; testus PPB. Ah nag es gazdag hazban fa es czerép edénekis unnak (Ozor: Christ. 105). Lábal egy részét vasból es egy részét czerépből valának (Kár: Bibl. II. 157). Czeréppalaeck (Pázm: Prél. 111). A fazdak az agyagból fazzakat es egyeb fazkasi vagy czerép edényeket formál (Com: Jan. 105). Eszik fa-czerép-tálbul, vagy bográcsbul (Thaly: VÉ. II. 309). **2)** testa C. ostratum MA. [irdenes geschirr]. Ez gyermek adateek tudományra, hog az zentségnek illagyt be imaya, nykeppen az vy chereep (DomC. 4). Meg aza een eeren nykeppen cherep: testa (KulesC. 41). Mikint az czerép öszvetörök, az igaz utról ki eltavozik (RMK. II. 223). Kalácsokát, cserepeket, furkokat, sok tízes szerszámát el-kihányatja (H. 149). A mázos vy czerép a Christus tiszta teste (Mef: Sám. 370). Az mely bouon impok vagyon, tégy egy czerépebe vayat (Cis. OI). Láttad az vasat elegyülna a földi czeréppel (Kár: Bibl. II. 157). Üszög már kiperzselv szive, de még benn van Ámor nyive, forrtan forr az ő tserép (Fal: Vers. 882). **3)** tegula C. [dachziegel]. Le-verni a sendelyt vagy tserépet a házakról: *mudare tegulis domos PPB. Az épületet be háaszata köreg czerépeckel (Helt: Krón. 169). Meg ütötte vala ugyan a meny a szent Miklos egyhaza sanctuarionának oroztattyat, de chae egy nehay cherepebe tött kárt a heiazaton (Tel: Fel. 195). Nagy fa házak ha földig le égnek, 3no örülj annak bár az czerépek (Szentm: TFü. 21). A toronynak a cserépit löeti, annyira hogy ugyan lecsereg ott a cserép a toronyról (ErdTörtAd. 1107). **4)** [testa, fragmen; scherbe]. Az fokolnek sömledeket czeréppel vakarua vala (DöbrC. 514). Elös czerépeket hintete el es elenen thvzet haniatnan idaiok mezitelen azon kezdeh nőniös zizet forgattatni (DöbrC. 180). (Az ezüst pohárnak) cserépe is jó volt (Mondrók. XL329). **5)** [squama; schuppe]. A crocodilnak háta halléjak es pléhek modjára egy-másra borongatott tserépeckel bé-borított (GKat: Váls. II. 903).

[Szólisok]. Az cserépepvetők kiküldésével ne késsél (RákGy: Lev. 205. 134). Tserépet tört: rossz fát tett a tűzre (SzD: MVir. 163).

[Közmondások]. Tserépén esmérnem, minemü fázék volt (Kisv: Adag. 153. SzD: MVir. 12).

csatornás-cserép: imbrex; hohlziegel PPB

eséves-cserép: imbrex; hohlziegel Nom. 29.

huddó-cserép: scaphium MA [hachtopf].

kupás-cserép: imbrex; hohlziegel PPB.

Cserépell-ik

Cserépellés. Száy tserépellés: aptata C. *Czerépellése az szaynac: aptata MA Száj tserépellés, ajak hasadozás, dagadás: aptata PPB.

Cserépes: 1) testaceus MA irden PPB **2)** [imbricatus; mit ziegeln gedeckt]. Tserépes-ház: domus lateralis tecta PPB

Cserépeséd-ik

még-cserépesedik: [aspesor; rauh werden]. Mifón a folyó dagadás lözve megyen, varral béborittatit, meg cserépesedie (Com: Jan. 60). Egy kis derecske volt, ki miatt valamennyire meg is cserépesedett az hó (Mondrók XVIII. 11).

[Cserepez-ik]

[ki-cserepezik]

kicserepezés. Ha a kővér porcsint mézben mártod s úgy rágod és száddba tartod, száj kicserepezését és fekélyét meggyógyítja (Nad: Kert. 295).

Cserepezés. *Tserpezése a szájuak vagy ajakuak: aplitae PPB.

CSÉRÉSNYE, CSÉRÉSZNYE: cerasum C. MA [kirsche]. Egy czeresnye szembe három külön valóc vadnac (Bom: Préd. 382. 526b. Helt: Bibl. 102) Ha látád, hogy egy tisztas, meg-őszült, öreg ember minden jószágát és uraságát egy tseresznye-szemen eladná, valyon eszesnek ítülöd-e? (Pázm: Préd. 766) A tseresnyék hosszúútsutkákon avagy lábatskákon figenek (Com: Jan. 23). Nem mindenkor sokaj az gyümölcs-szerben, ámbár bőven egyél az cseresnyében (Thaly: VE. II. 21).

[Közmondások]. Nem jó az wrackal czeresznet emi, mert fönéldőzni kezdne a magokkal (Helt: Mes. 23. SzD: MVir. 110). Wraal ne egyél czeresznet, mert az maguával meg fönéldőz (Deesi: Adag. 24. 235. Kisv: Adag. 423).

fekete-csérésnye: cerasum asciuum Nom². 83. cerasum Actianum; schwartze waldkirsche PPB. Fekete cseresnye spirítussa, vagy a mint a kőz nép hítja, kétszer-vótt eggett-bora (PP: PaxC. 17).

hályogszemű-csérésnye: cerasum Julianum MA. Nom. 42. weisse kirsche PPB.

havasi-csérésnye: myrtilus PPB. [preiselbeere].

hólyagos-csérésnye: cerasum Julianum PPB. [glas-kirsche].

molnár-csérésnye: molitorum cerasum Beythe: Nom. 6. [kaulbeere]. Ostormen fit, cuius fructus molnár cherisnye li e molitorum cerasa appellatur (Beythe: Nom. 6).

öregszemű-csérésnye: cerasum duracium MA. PPB. [knorpelkirsche].

porcogó-csérésnye: cerasum *duracium PPB. [knorpelkirsche].

piros-csérésnye: cerasum Cilicianum; ricktröthe kirsche PPB.

vad-csérésnye: cerasum cornutum Nom². 83. [kornelkirsche].

zsidó-csérésnye: alkekengi PPB. [judenkirsche].

Csérésnyés: cerasis abundans Kr. [kirschen-]. Tseresznyés kert: cerasetum PPB.

Csérésnyéz: [cerasa lego; kirschen lesen]. A köznép és czelédek szakmányolni és a közellevő szőlő hegyekre cseresznyészi igen kioszlottak vala (Szal: Krón. 284).

CSERGE (*serge* MA. Com: Jan. 211): gausape, stragulum, sagum C. siparium MA. zottigte juppe, decke, kotzen Adami. Lasnak, tserge, guba: gausape Major: Szót. 249. Tserge, pok-rótz, mindentéle lepel: stragula PPB. Az ágy lepleckel és csergékkel bé-fedezze magukat (Com: Jan. 112). A komediát jázdó levél szín játéc hely fedező serge lepellet burittatic bé: scena sipariis velatur (211). A salátát hogy ha cserge alá tészed, a betegeket el-aluttya (Nad: Kert. 278). Ezt az keneső maradé-
kot ugyan az Kamuti uram hagyásából adtam az cserge-sátor árába az sátorosinak (ErdTört. Ad. II. 27). Az csergesítort is mikor fevonták vala, csak egy zsványval vonták vala fel (82).

CSERI, CSER: [turna, sodalitinum; schaar, brüderschaft?]. Az váradí püspök czeri barátá lón (Helt: Krón. 187b). Nem fötözne lasnakba miut a czeri barátoc (Mel: Sám. 465). Minden

czerifaco eretnek szouak ne higzünk (Mel: SzJán. 43). Tótoc és barátoc saláta, mert igen eszic a tótoc és czerifakoc (Mel: Herb. 183). Paracsoha egy cserbana harauval, minden hogy készülne nagy gyorsasággal (RMK III. 363).

CSERKESZ, CSERKÉSZ: [cautos silvarum] waldhüter Adami.

CSERMELY (*czermely* MA): fluentum, fluuiolus, riuulus MA. [bach].

CSÉSEZE: patera Pesti: Nom. a. 40. scyphus, poculum, calix, phiala, symplum MA [schale; pokal, ködel]. Virágos, képes tsésze: crater *signifer; tsészével iddogáhá, inya: *poti-tare patera PPB. Király csészét csináltata aranyból szép huszat reudell (RMK IV. 214. 215. 217. 238). A minzó kőfőket és bürdokat es a kalánokut és czészéket el vinéc (Mel: Sám. 471). Hagiók egy chezet, az zile aranyos, fogatója aranyos (RMNY. II. 67). Vala király csészéje ember főből (Valk: And. 12). Szigonyokra, csészékre és füstölő széleztékre tiszta aranyat adá (MA: Bibl. 1333). A csésze széles száju pohár (Com: Jan. 114). Az kis bolthan vannak talók, ahoz van nyolez csésze (Rady: Csal. III. 271). Csészei voltak rakvak illatokkal (Ily: Préd. II. 205). Egy kupa, melynek az felele csésze (Gér: KárCs. 362). Nyalát arany tsészék fogták fel (Fal: NA. 193).

bokály-csésze: [poculum; pokal]. Mázás bokály-csészéből presentálnak (Monlrok. XXVII. 205).

gyümölcsfogó-csésze: [aux pomaria; obstschlüssel]. Négy lábás gyümölcsfogó csésze, négy gira (Gér: KárCs. IV. 207).

mosdó-csésze: [aquinalia; waschbecken]. Ázinas nyakában volt az úr mosdó aranyos csészeje az orca-törülővel, fésűvel (Monlrok. XI. 369).

[CSÉTTEN]

mög-csétten: [despero; verzweifeln]. Meg nem czetten, azaz kétségben nem esik (Mad: Evang. 641). Elég keményen illetett, mindaz-által megneem csöttent (252).

CSEVÉG (*czefög* Zvon: PázmP. 332): argutor, obloquor, garrio MA [schwätzen]. Ellene-tsevegék, ellene-ugatok; obganio; a madarak tsevegnek; aves *garriunt PPB. Miért szöllünk és csevegünk egy mással (Pázm: KT. 28). Azt czefögzi, hogy Luther ő maza fütöta meg magat (Zvon: PázmP. 332). Hasonlók a csevegő gyermekekhez (Hall: Paizs. 248). (A fütjek) mikor repülnek, akkor tsevegnek, kiváltképen ha a déli szél fú (Misk: VKert. 436). [Vö. CSIVOG]

Csevégés: argutatio MA. garrulitas PP. [geschwätz]. Nehéz volna az ő harsago csevegéseket meg szállitanom (MA: Tau. 47). Ez veleje a csevegéseknek, melyeket a farkas az ersek ajánló levelére bőfögöt (Sall: Vár. 9). A madarne csevegéséből jövendölne (Com: Jan. 130). Nem hűdet jó fűdöt pacirták zeng-e, nem hallik publikán tréfás csevegése (Gyöngy²: KJ. 74). Eő a bérzre fordul sétáló lépcsel, követi serego kedves csevegéssel (GyöngyD: Cúp. 655). Békákunk tsevegéseket alkalmasint le-írta Ovidius (Misk: VKert. 258).

Csevégő: blatero Com: Jan. 186. [schwätzer]. Tsevegő, sok szavú prókator; rabula; tséltspó, tsevegő, beszédes; gerro PPB. Az okos ember szorgos figyellemmel oltalmazza magát a tsevegőkül (Fal: UE. 410).

CSÉZA (*czésza* PPB. *sésza* Thaly: RT. 21): essedum, esseda PPB. [kalesche]. Estvefelő a fűdséges fejedelem méhan kimenvén sétálni (Thaly: RT. 21). Séfim [igy] által nem lehetett a vizen (211). Velem vezetvén az posta sészt (274). Mennyünk kocsin vagy tsézán: lassit uns in der kutsche oder caletsche fahren (Kírbesz. 92).

CSI: [tace! still!]. Bat, vox est qua uti solemus, cum quempiam corripimus iubeamusque eum tacere; ungarice: tsi C. Czi:

ein hat, más hely jöden MA⁺ Interjectio silentis; ezí, veszteg [CorpGrannu 252] Interjectio silentium indicentis; ut ezí, veszteg [579]

Csiget, esigat: [composco, placio; beschwichtigen, beruhigen] Oly sirással jüगतással kiáltott a sokaság, hogy a tanítóknak kellett őket tsigetni [Pázm:Préd 159 SzD: MVir 212]. Nem hogy tsigitná, hanem azt kiáltja: justa est indignatio, méltán haragszol [Pázm:Préd 96]. Inkáb csigesse a tisztátalan lököt és csak a maga kérdésre feleltesse csak: Or 212. Az gyermekes házbán az sírókat csigitni való beszék már [RákF: Lev IV 196].

Csítit: [placio, composco; beschwichtigen, beruhigen] Az polgarmester inkáb akarta vala ezt az dolgot csítítani [Deesi: SallJ. 31] Mikos Mihályval veszo össze, én csítítám őket [Bethl: Élet. II.311] Anhat tolmács az midőn csítította, összevesznek velle [Mondrök. XXVII 195]

Csítitás: [placatio; beschwichtigen]. Tön csítítást jámbor Latinus király [Huszó: Aen. 32b] A jó házi gazdálásra s a család csítítására, neha rendezésre, s neha belegetésre osztatok a jó orákat [Bál: CSIsk. 33]

Csitol: [composco; beschwichtigen]. Elégző csitolták, hallgatának [Mondrök. XI 395].

[Csíttehen, csittent]

Csíttehenet, csittentet: [silentium; das Schweigen] Zent atya vete neky czttehenetett es masnak paranczola, hogy meg nyitna ew zayat; imposuit silentium [EhrC 135] Elsevnek vete csíttehenetett es harmadnak paranczola, hogy kerewdnek valamyt [136].

Csíttehenéd-ik: [conticoseo; still werden, schweigen] Pfinter Lleo zent Flórenczet hyvesegest leszonymala es czttehenedenewryznymala [silenter observans] menében tehetimála [EhrC 11].

CSIBE: [pullus gallinaceus, püpio 81 [hülluchen]

Csibécske: x Nem azért neveltem föl egynéhány csibécskét, kiért adott a tikász egy kovás pénzecské, hogy katonára költsem [Thaly: VÉ. 1273].

CSICSA: [senex; alter] Hogy az Isten vegye el a szája izát a vén tsitsájának [Kövy: ÁrtM. 70]

CSICSÉG: [püpio; zwitschern]. Az madaratskáik egymáshoz eziezognak, szökdöszöcsnek [Mih: ÖrkKÉ. 112]

Csicségés: [frütnüfto; das zwitschern] A tsicségés a magyar szóiban vagy *ts*-vel, vagy *ds*-vel, vagy pedig *gys*-vel esik [GKat: Tük 1098].

CSICSÉR, CSICSÉRI: [cicor C [kiehpersbe] Bagoly borsó, eziczer borsó; cicor C. Tsitsér borsó, bagoly borsó; cicor PPBl. Céhári borsó [KBés. Fló. Borsó, bence, lab, cicor [Sam: Or 139]

CSICSÉRÉZ: [palpor; hiebkosen] Mint jó férj körülötte tsicserez [a kákas a tyúk körül] [Misk: VKert. 360] Leányokan igen kapdosó csicsérézó vala [Bethl: Élet. 206]

CSICSÓ: [sodalitium; unterhaltung, belustigung] Munka tsicsóba készülő, [Zitran ÖrkZik 82d: MVir 172]

CSICSÓKÁZ: [bascivo; lobeli, schäkern] Szerte-szétvel csicsókáztak az lognynyel [Nyr XI 31]

[CSICSORÁZ-IK]

még-csicsorázik: [ingermüno; aufkeimen] Az hím-knee regé el sonnyent ericie meg wyntul, meg eziezozozott [Bom: Préd 238] Az meg meg eziezozozó, az vtm meg bokrosul, beszútmakat ezuda bokrokkal föl eretz, hogy konyehben állhasson [18]

CSIG-BIG: [futilis, iners, improbus; maledent-ud, nichts-nutzig] Sok gurguló és tsifoló értelmetlen szök vastogak a magyar nyelvben, a mellyeket az emberek az aufzetnost indítatván, csak hirtelenében gondolnak, mint: izgágállodik, csigbig [CorpGrannu 323] Béna tsig big ember [GKat: Tük. 37] Semmire való, vékony, csibik, farka csivaló [MondOkm XXII 102]. [Vá-csiga-biga]

CSIGA: **1)** concha, conchyle, cochlea, ostium, charmae, domiporta C MA. [schnecke]. Tsigit szedni: legere *conchas; vér nélkül való tsiga: cassa sanguine *trochlea; egy tsiga-haj, mellyből tomborát tsitának; sonax PPBl. A tsigáknak akár külső formájokat, akár pedig húsokat tekintük, sok különbölkönb-féle nemeket találjk [Misk: VKert. 576]. **2)** [vertebra; wirbel]. Hát-gerintz, hát gerintznek tsigái: vertebra PPBl. **3)** trochlea C [orbiculus; rolle, walze, windel]. *Cziga az kuton, ki az kőfél alatt forog: trochlea MA. Fel-tekerő tsiga vagy küt kerelő: cochlea; tsikorog a tsiga: *genit trochlea; kortsolyás, tsigán valamit tekerő: vectarius PPBl. Az Molok csigán járt; mikor forgattae a tiokat a nyasson, ez hozzá szorítia es meg kapya vala a nyásra vont gyermeket [Mel: Sám 166] Kankalékal és csigával, keréken forgo lúnczos vedorrel meit a kütől [Com: Jan. 115]. Az ács a csigákkel (trochleis) föl emeli, tekeri a falakat [193] Lassan lassan ki gombolítja sok papirus tsigákra kintott haját [Fál: NA 112]. A hajónak orrát, tuját vagy farát, oldalt, a vitorlyák rudját, a kötelek ürkeit és tsigit, az arbutz fáknak koszorút ezüsttel, arannyal borították [Fál: TÉ. 653]. **4)** cruciaria trochlea, trochleatum patibulum PPBl. [equulus, tabularia; felter, felterbank, felterseil]. Embert kintó tsiga: fiduciae PPBl. *Tsigára vomit: fiducias destringere; *tsigára vonatott: in cruciariam trochleam sublatus PPBl. Öztörvire nonattata s körmölő es vas gorbeműkkel zaggattata az ő zent testet s meg leh tetettetnen a égarol tömlőzben tetetek [DehC. 177]. Az kintó hűhőrok meghallották vala, az csiga köteleit ott megboesatták vala [RMK IV.189]. Bár tsiga-tekeréssel szoktasdís es embérség tanuláshoz [Czezl: Japh. 225]. Nem vomja nagyobb csigára az eperjesi hűh'r [Sám: 3Fál. 387]. A lokküsménnek gyötrelmi, mellyekkel a csigák, hűv fogók és egyéb tiak nem érnek [PP: PaxA 17]. Tsigára fogják vomit: in nervum íbit [Kisy: Adag. 239]. Enselius nem kintozza tsigán az evangéliumot [Fál: NA. 173]. Tsigán kintozni és az után megölni az ártatlant csak azért, hogy maga falattját keresi, be nagy bűn! [Fál: NA 216]. **5)** trochus, turbo C. [kreisel]. Tsigit tsigái: *turbineum versare PPBl. Csigával vini, játszani [Com: Jan. 298]. Volt gyarmokjáték is, csiga, esergő síjával [ÖtvMest. 38 vsz]. **6)** [comus; zapfen]. A fenyő dio avagy hegyes tobojt csiga papos, tsutsos, tornyos, comus turbatus est [Com: Jan 161]

Szólások] Ne büsölj Péter, híved lézsek, tsigán sem mondok egyebet [Fál: TÉ 790] Elmét csak nem tsigán tekeri, hogy ologet légyen és kedvos légyen az embereknél [Fál: CF. II 11]. Olyakat mondát vele haragból, a miket tsigán sem vallana ki artza-pirulás nélkül [Fál: NU 296]. Tsigán sem vallaná meg, hogy úgy légyen [Fál: TÉ 680] A mi complexiónk tsipa gyengeség, nem termett tsigára, kintá [Fál: NE 80].

báronyfesto-csiga: [purpura C [conchylium, murex; purpurschnecke] Bárony festő tsiga verovel meg festőm: purpurisso; bárony festő tsiga kereső: conchyta C. Bárony-festő tsigából való, veros bárony színi: conchyliatus PPBl. Bárony festő csiga vér színi [Com: Jan. 63]. Az apróbb tsiganemek közül igen nevezetéseknak tartattanak ezek a tsigák, úgymin a bárony festő és drága gyöngyöt termő tsiga [Misk: VKert. 577].

csapó-csiga: trochus, turbo PPBl [kreisel]

csiga-biga: **1)** cochlea MA [schnecke] **2)** labirynthus Deesi: Adag 170 Sok tsiga bigája vagyom: *labiryntho involutio

PPBL. Semmi cziga biga nem ér ezzel: labyrinth involutio (Deesi: Adag. 2). **3**) [complicatio, techna; verwicklung, kunstgriff]. Cziga-biga az had dolga (Deesi: Adag. 211). Ezis esigabiga és pad alá hányandó álnak fortély, melyre senki magát nem bírhatja (Pázm: Kal. 120). **4**) [lapidum capitulum; drölicher mensch]. Houtet hoztad nekem ez chygabygat [Aesopust, a rabszolgát]? (Pesti: Fab. 6). **5**) [vannus, res fulilis; citel, umnitz ding]. Tsigabiga az ő dolga: polypi caput, labyrinthus; seine sachen sind nichts PPB. Csak polypi caput s esiga biga minden dolga a jesuitáknae (Czegl: Japh. 218 Kisv: Adag. 415). Miso purgatorium, szentec segetsegül hiúna es soc efflele czigabiga dolgoe (Nad: Kert. 28).

far-csiga: coxa; hütte Nom. 21. Far-csiga, csipő tsont Com: Orb. 83.

földi-csiga: limax Nom.² 149. [erdschnecke]

fűbenjáró-csiga: herbigrada C. [grassschnecke].

gyöngytermő-csiga: *concha margaritifera PPBL [perlmuschel]. A gyöngy-termő tsigák kivált a persiai tengerben teremnek (Misk: VKert. 578).

hajó-csiga, hajós-csiga: geranium Com: Orb. 133. [krahn]. Ninesen oly hajós csigád, hogy az itija aszszonyokát, az apazák, barátok és jesuimták kalasztroniában tekerhesd (Matkó: BCsák. 23).

kút-csiga: trochlea MA. [brunnscheibe].

nyak-csiga: vertebra cervicis, occipitium, occiput MA. [halswirbel]. Éles törít Ábrahám kivoná, nyak csigáját az gyermeknek megtógá, édes magzatját óltárra lenyomá (RMK. V.24). A nyaknae hatulo része nyac szirt, nyac c-siga (Com: Jan. 48).

sárbantelelő-csiga: limax C. [wegschnecke].

tekerős-csiga: narita, strombus PPBL. [schnecke mit gewundenem gehäute].

tekerő-csiga, terelhelfvonó-csiga: trochlea, tractoria machina PPBL. [winde].

tengéri-csiga: murex C. testa PPBL. [meerschnecke]. Tengeri csigákkal fedik kútájok (RMK. IV.156).

vizi-csiga: ostrea, ostreum PPBL. [wasserschnecke].

vonó-csiga: [trochlea; hebemaschine]. Vonó czigahis varzon itt, mellyen négy ember hetven mása részét oda téssen, az hova akar (Czomb: Utleir. 87).

Csigas: **1**) ostreatus C. MA. [hart, rauh]. Tsigás, darabos, kemény-hátú: ostreatus PPBL. **2**) [in cochleam retortus; schneckenförmig]. Tsigás lesz szerszáma, száronyas a féki (Gvad: RP. 3). Tsigásan a haja vóit föl fodorítva, egy fout hajpor vala czofjába szorítva (Gvad: FN. 51).

Csigáz: **1**) exarmino [?] Pesti: Nom. 107. torqueo, cochlea torqueo MA. [peinigen, martern, quälen]. Valakit tsigázni, vallatni: abripere ad *quaestionem PPBL. A rab, ackit kénzavac, czigaznak (Mel: SzJán. 558). Sanyargat, kínoz, czigaz (Born: Préd. 227). Boszonkodás, gyűlölség czigaz bennünc (619). Mezkínozta, csigázta (MA: SB. 36). Csigázó, tekerő, kínoz szerszámoc (Com: Jan. 136). Itt az nyugott szívet nem csigázza kétség, böllog az állapot, ninesen semmi inség (Gyöngy?: MV. 27). Ez a nehéz dolog annyira csigázta és felháborította sok eretnekeknek elméit (Illy: Préd. 1238). Másokat kíméletlenül tsigázna (Fal: NE. 96). **2**) [detorqueo, depravo; verdrehen]. Idegen értelmre csigázza mint Kúvin czinkosi a sz. írást: depravo WF. Nem csigázhatni ezeket másavá (Pázm: LuthV. 141). Az ő mondását különb érteleme nem csigázta (Zvon: PázmI. 69). Ezt az Christus mondását némely lelkek esoda magyarizattal csigázta (Zvon: Post. 805). Ezeket akar ember mint tekerje és csigázais, de

mégis ugyan kell érteni (MA: Tan. 152). Az maga értelmére csigázza (Bal: CsIsk. 151). A papisták a szent írást hamis vélekedés allatasává csigázják (Sall: Vár. 23). Latod Sámbar, mely hamissan csigázta hamis vallásod támogatására a szent írás szavait (Matkó: BCsák. 269). Mind tsontkán hozza-éle, mind pedig hamis érteleme tsigázza (Pós: Igazs. 1168). Kalkuz szüntszándékkal bal érteleme csigázza Calviusnak mondását (227). Ele csigázvün amuz izéket (Sámbar: 3P. 71). Erotnee az, a ki az szent írást külfömben magyarázza, tsigázza annál, a mint az sz. léleknee értelme kívánnya (Dial. 18). **3**) [fatigo, exerceo; strapazieren, abmühen]. Négy csigázott lova, kiknek kettejtülem eldögölt (Radv: Csál. III. 357).

[Szólások]. Több a dóra tsigázni az elapadt közseget (SZD: MVir. 13).

el-csigáz: [defatigo; abmüden, entkräften]. Az ökrökön követ, meszet hordathatna, mindazáltal úgy, hogy el ne csigázna teljességgel öket (RákGy: Lev. 99).

föl-csigáz: [sursum traho, levo; aufwinden]. Kimereté az oktalan állatok eddelét, és a szárnyas állatok számára fel-tsigázta a kalitkák-féle (Mohn: JÉjül. 96).

ki-csigáz: **1**) [exerucio; abmartern]. Annyira ki-csigázák tagjait, hogy meg-számlálhatták minden tsontyait (Pázm: Préd. 513). **2**) [extorqueo; abpressen]. Az főeb pü-pekí méltóságának titulussát ahokul akaták ki-csigázni (Toln: Vig. 135). Hejjában akariák innét ki tsigázni, hogy a reformatoroknak törvény szerint való hivatalok volt (VárM: Szív. 75). Az elő számlált példélkből sem csigázhatták ki a szentek inadását (194).

kicsigázás: [discruciatuus; das zermartern]. Keserves rabsígot s ez életből való ki-csigázást szenvedett (Czegl: Sion. 18).

még-csigáz: [exerucio; abmartern]. Mynd az izók, telemek, forgó esontok heliekből ky menenek, mynt egi meg czigazot embernek (WeszprC. 103). Ez zezün ember, kyt ktek mezh chigaztatot volt, kere enemet (RMNY. II.266). A hőlérral rettenetessen meg csigázta (Pethő: Krón. 262). Adjátok kezembe, hogy őt meg-tsigazzam (Könyi: HRom. 158).

Csigázás: **1**) tormentum, tortura MA. fidicula PP. [peinigung, das martern]. Kínzás, tsigázás: tormentum PPBL. Nagy kényokra fogás szegényt, mind a czigázásra, mind a tekenezésre (Helt: Háló. 161). Nagy kenzás, csigázást elviseltene (MA: Seult. 236). Ott síras, chigázás, gyukas, chypes léssen (Lép: PTük. 1238). Kegyetlen gyötörmek, csigázás, tömlczek (Illy: Préd. II.251). **2**) [tormina; das grümmen]. Colicat, has ragast, tekerést, csigázást túmaszt belől (Lép: FTük. 27). **3**) [detorsio, depravatio; das verdrehen]. Az te argumentumfacasásod és esigházásod (Bal: CsIsk. 246). Az fordításban nem ragasztottum teljességgel a bőfűhöz, mert az ugyan nem-is lehetett, és ha valami részben lehetet volna is, annak a magyar csigázásával kellett volna lenni (Kász: Kit. 5). Sz. írás csigázás (Pós: Igazs. 625).

Csigázó: tortor MA. [peinigcr, henker]. Czigazo es gyertyanul cezegető hohar (Born: Préd. 67).

[Csigázol]

ki-csigázol: [extorqueo; erpressen]. Az alamisna azt kívánnya, hogy örömet adakozzunk, ne láttassunk, mint ha erővel csigázolnák ki tőlünk (Taru: JóÉl. 173).

CSIGET: **1**) sibilio Helt: Bibl. IV.218. [pfiffeu]. Mínyvaian azoc, a kie melőled eluennec, őszue itie kezeket, es chigetuen, főeket chaulalye Jerusalemec leanyán: plausurunt super te manibus omnes transennes per viam, sibilaverunt et moverunt caput suum super filium Jerusalem (Helt: Bibl. IV.218). Mínyvaian a te ellenségid meg tittyáre teread szayokat, chigetnee es fugokat vigyorgattya (219). **2**) [excito; anfeuern?]. Chigetettett az aszhony 1608 (Nyv. XIII.225).

CSIGÉR (*Ciger*; Kís: Adag. 530; *csig*). Adami: *csigōr* Majör: Szót. 295. Cserői: Hst. 237): bor, lorea, posca C. vinum, deuteraia, secundarium vinum MA. lauer, nachwein, tresterwein). Tsigér, ezekkel elegyített vízzel, lōre; posca PPB). Az dagat lepet el ronttja, ha lōrőben az az ezigerben vagy vizes borban meg főződ (Med: Herb. 38). Az io bor ezigerő és más-lásán lōr (Dáv: KKr. Vj). Ha ehygerben avagy vizes borban főződ az iglizeo gyōkeret, fog fūst gyogit (Boythō: FivK. 65). Tyk hur, ha az fūst ezigerben főződ, igōn io zarassagh ellen (Hl. 134). Ha bort nem űd, hiszem ad lōrēt, ezigeret avagy sērt (MA: Scult. 751). A szőlő magokból avag' tōrkölőkölből lōre avagy esiger, más-lás dora sen posca) lēszen (Com: Jan. 85). Hogy ha a vetni való rōket ezigerben vagy ezettel meg-főződ, a kgyo marását meg-orvosollja (Nad: Kort. 319). Ott itam olyan csigōrt, a jó borhoz szokott urak sem ismerték meg, hogy csigōr volna, olyan űdes, csipős vala (Cserői: Hst. 237). Csiger, nyir s affle, clymāt vizeket megilattam (Bethl: Flot. 198). Wros lājthi 2 harmadikba ehyger wazyon (Radv: Csal. II: 4). Alább való tségért isznak barátsággért (Kís: Adag. 530).

CSIGOLYA

nyak-csigolya nyak-*kylyt* Holt: Bibl. I. Zsz: vertebræ cervicalis; hal-wirbel, genick). Szegye meg a nyakat a nyak-ehygotan (Holt: Bibl. I. Zsz). Az csikām nyaka-csigolájánul ment az d-orokában fōkig (ErdFirtAd. 1346). Az nyakum csigolyájánul az fūlekre szolgáló erekben volt az nehézség (Mondrök. XV 583).

CSIHŐ: [2]. Ha mit értok s megmondom, visszamagyarít-zák; engemet költenek csihőben (MonOkm. XXIII 399).

CSIHOL

Csiholás: [2]. Az hadamat megszűllőttem, dohányesholást megtöltvén (Kár: Flot. 194).

CSÍK (*csik*; Adami): **1**) lampetra, pocillias, lacertus, humbercus aquaticus MA [schlammbeisser]. Kís: avagy tsik-szómw; lucinus C. Sitan az az tokerges, ezolezapo, czyk természető, ezaltu, hazug (Mel: Szfán. 310). Tokerges minden felő mint az cik (Deesi: Adag. 246). Csikért választig tōrködünk, de sem képen nem foglatnak (LevT. II 29). Csikokat küldöttem, kd költse jó egészséggel (219). Mint egy tokergő sik cikik ismég elszaladot (Vorosn: Tam. 200). Az kik csikot fognak vészszel, mind nagy- és kisszeresiek, minden ember egy-egy veder csik-kal tartozik az vārhoz (Gér: KárCs. IV 241. 301. 306). Némelylok a hig sárban lakoznak s ilyen tsiga nemek a mi tsikjünk (Misk: VKort. 576). **2**) [mudél]. Csik-mák: cocotum MA. Tészából való tsikok: *coltae, quibus capones saguntur* PPB).

[Szólások]. Nyertes benne, mint Bertok a csikban; opam et oleum perdort (Czezl: Japh. 196). Nyertes vagy benne mint Bertok a csikban (Sám: Isp. 25).

Csikász: [lampetras capio; schlammbeisser fangen]. (Az irgy) ha mit vehet tūled, azon borzész, sűrű kassal csikász, te szárfődm rákász (Thaly: YÉ. 1491). Halászó víz nemesen hanem csikászó rét wazyon (Gér: KárCs. IV 294). Halászó víz ezen a határon az vārhoz nemesen, hanem csikászó helyok valnak az rétségen (303. 306).

CSIKAR: exprimo, extorqueo SI. [erpressen].

ki-csikar: ∞. Ezen aggtól sok szűz forintot tsikarok ki (szD: MVir. 46).

[CSIKÉSZ]

Csikészős: [racematio; nachlese]. A szőlő fejeket le-metszētén, a mozgólést avagy csikészést a szegőnyeknek engolyvén: racematio papperibus relieta (Com: Jan. 84). **CIKA**,

[CSIKKENTŐ]

Csikkentő: [tindicula; schlinge]. Meg vetto az hal, ezic-kentő, a lep, nekiből meg fog (Mol: Préd. 298). **CSÉKLYE**,

CSIKKENY: [minus aureus; goldmünze, zechin]. Vottem föl Pesten ű nagyságától kétszáz csikkeny aranyakat (MonOkm. II 136).

CSIKL-IK

Csikló (*csolo*; GKat: Váts. II 454): [junctura; bug]. Tsiklōja a lōnak: sulfrago PPB. Vállai tsitōból kimozdulnak (GKat: Váts. II 454).

Csiklős: titillosus, titilicus, sulfragineus; kitzelig PPB.

CSIKLAND: titillo C. MA. [kitzeln]. A ki tsiglandya az ű szinét, amne indulatit meg mozdlitja (Kár: Bibl. 1.665). A disznók, mikor vakartatnak és csiklandatnak, magokat le-eyteni könnyen meg engedik (Mad: Évang. 812). Illy gondolat kezdő ohnéjét csiklandani (Megy: Glaj. II.16). Az éteknak látására nyelvedet avagy nyedet csiklandó nyál (Com: Jan. 172). Fūleket tsiklandó dolgok (Drég: Spec. 14). Egy kicsidég csiklandja (Bethl: Flot. 37). A hívságos diéséret a kevélyt csiklandya (Illy: Préd. 1359). Fūl csiklandó, hízelkedő beszéd (Szeg: Aqu. 30).

még-csikland: [vellico; kneipen, beissen]. A jesuitákat is meg-tsiklandotta vala (Czezl: Japh. 155).

Csikland-ik: titillo C. [kitzeln]. Jót érzek, igen csiklandik az iob szőnmő (Deesi: Adag. 111).

Csiklandás: titillatio C. MA. [das kitzeln].

Csiklandós: [titillosus; kitzlich]. Chiklandos szók ezek és mind esztelenek (Zrinyi. 1191).

Csiklandoz: **1**) [titillo; kitzeln]. Győnyörködtető s fūl csiklandozó kellemetes szép musikák (Bíró: Préd. 10). **2**) [titillo; es kitzelt]. Az fūllak csiklandoz (Börn: Préd. 629).

Csiklandozás: [titillatio; das kitzeln]. Az belső, akarat nekül való chiklandozasne büntetesu (Mon: Apol. 326).

Csiklandoztat: [titillo; kitzeln]. Fūlet kell tsiklandoztatni az űratornak: miribus *morigerari debet oratio PPB). Hogyan csiklandoztathassák halgatóiknak visketeges fūleiket (Csiz: Sip. 694). Fūleit hívsággal tsiklandoztattya (SzD: MVir. 174).

Csikló (*csolo*; GKat: Váts. II 454): [junctura; bug]. Tsiklōja a lōnak: sulfrago PPB. Vállai tsitōból kimozdulnak (GKat: Váts. II 454).

Csiklős: titillosus, titilicus, sulfragineus; kitzelig PPB.

CSIKÓ, CSITKÓ: [equuleus, mammalus C. pullus equinus MA. polyedro, palitrus PPB. [füllen]. Vad szamár tsikola, űa; lalisio C. Kis lovatka, tsitkó; mannis; gyamisco: *pullus equae; tsitkó-fogak: *pullini dentes PPB. Es vōn harmintz szoptato tenét mind chiklōval egyet-ember: triginta camelos cum pullis suis (Holt: Bibl. I. Q). Nem tudom neuetem, mert igen kis ezitko voltam, hogy mind apám s mind anyám megholt. Mikorott tonább ment volna, talala egy kabalát egy ezitkond (Holt: Mes. 295. 296). Az ezitkoe veronul, katzvlac toénel szegényeket itattya (Börn: Ének. 314). A ló a meddig még vehem, tsiko, tsitko, az az ű kōrmeire pattkók nem fittetnek (Com: Jan. 42). Az én szordulus atyánia hozott akorbelt csitkót tizet (Radv: Csal. III 250). Tavak k's bíró arunktól vőtünk egy csikó lovat (MonTME. 1116). Csikámát herőttem (Gér: KárCs. II 47).

[Közmondások]. Hamarebb lēsaz a telémek tsikója (Kís: Adag. 297).

élőfánt-csikó: pullus elephantis (Böenkő: Flór. 65. [elefant-füllen]).

paripa-csikó: [equuleus; junges reitpferd]. Micsoda az itū, ha nem zaboda nélkül nyargalozó paripa csikó? (László: Petr. 8).

szamár-csikó: [pullus asini; eselsfüllen]. Az szamár csikó p'ldázattya az pogán-szigne, ki minden isteni tōrny-oyce zaboláia nélkül szabad őtben volt és talaydon színe talaluamin akarattya szerint nyargalodott (Zvon: Post. 115. MA: Bibl. 229. Megy: Dál. 229).

Csikós: [custos equorum] stutereiwärter Adámi

Csiköz-ik: pario hiumum SL [füllen werfen] A ló csiköz-
zik [Corp/Grann 316].

mög-csikózik: ∞ Minek előtte a kabálák meg-csikózná-
nak: equae priusquam *generant PPBl.

CSIKORÍT: [stridere facio; knarren]. Ezenközben Tysbe
ajtót tsikorita s mond: szalad a lator (Gyöngy: Char. 29).

[CSIKOROD-IK]

Csikorodás: [stridor; das schrillen]. A denevéreknek sike-
tes szőlások avagy inkább tsikorodások hallatik (Misk: VKert.
498).

CSIKOROG: strideo, concro C. MA. [knarren, knirschen].
Tsikorogo a tsiga: *gemit trochlea; tsikorgó ajtó: postes *ranci;
nem tsikorgó ajtó: *taeturnissimum ostium PPBl. Miként cikorg
a zenaul megterhelhetet zeker (BécsiC. 218). Szeve fényes
mint kigyónak, foga tsikorog mint ordeinek (Pázm: Préd 799).
Az szélveszec előzűdlnac, cikorganac (MA: Scult. 191). Az
ajtó sarctac hogy ne csikorogjanac, lassan mozdíts meg (Com:
Jan. 107). A szekér tsikorog (Czegl: Japh. 128) Csikorgó ná-
lissal kinoztad versedet (Fal: Vers. 911). Tsikorog a kerék:
megitta a kotsis a háj árát (SzD: MVir. 45)

[Szólások]. **Csikorog** [fíz] mint a kenetlen zekerbe
valo kerek (NagyszC. 247). Csikorog mint a kenetlen kerek
(DebrC 600).

Csikorgás: stridor C. strepitus MA. [das knarren, knirschen].
Az heyth bolondnak ő zywo gonzya mykeppen az zalma hodo-
zoz zekerek cikorgasa (ÉrsC. 213). Kigyónac tsikorgásnál
gyóttretvén (Kár: Bibl. 1646). Fogok csikorgásával mardosnak
minden követ (Pázm: Kal. 170). Kenetlen tengelyű fakó szekér-
nek tsikorgása (Misk: VKert 499). Eljön az idő, mikor ez az
istentelen vigadozás keserves sírásra és fog-csikorgásra fordul
(Fal: NE. 53).

Csikorgat: stridere facio MA. [knarren, knirschen]. Fogam
tsikorgatom: infreudeo C. Fogait tsikorgatni: *stridere dentibus
PPBl. En cikorgatoc tv reiatoc (BécsiC. 218) Valahol őtet raga-
dangá, le eiti őtet es fogainal cikorgattafia (MünchC. 89). Cy-
korgattyak vala fogokat hw reaya (JordC. 731. ÉrdyC. 233).
Az orzlan meg haragnac, kezdő pokol zemmel reya nezny
ees fogat chykorgatny (Pesti: Fab. 78). Mikor meg eszesfil, meg
gyogyul es gonosz léssen, cikorgatu foga, mint ha az őrlőgtől
vételét volna környül (Cis. K). Mergo, fogo, cikorgato eb (Mel:
Sám. 436). Az képmutató galibac fogokat rám cikorgattyac
(MA: Bibl. V.17). Agyarkodó, fogát csikorgató vad kan (Com
Jan. 80).

Csikorgatás: stridor MA [das knirschen]. Őt lezen sirahn
es fogacnac cikorgatasa (MünchC. 27. JordC. 376). Sinas rinas
es nagy fog cikorgatas, az pokolban leszen őrcé kinlodas
(Born: Ének. 91).

Csikorgó: 1) stridulus, stridens MA. [knarrend, knirschend].
Csikorgó töl (Csizi: Tromb. 322). 2) velum MA. [wetterhalm].
Csikorgó, szél anyja a ház tetején: velum MA.

Csikorgós: [stridulus; knarrend]. Mennel nagyobb der
avagy fagy vagon, amal csikorgosb az út (SalMark 13).

I. CSILLAG (tsillog SzD: MVir. 24): [mico, coruseo; glän.
zen, strahlen]. Az en cillago zep keth zómeymeth bekőthec
(NagyszC. 17). Kerül vett enghemet feenlő es cyllago draga
gyengékkel (ÉrdyC. 198). Pagimontoma mynt az cyllago zep
feenes arany (511). Az isteni világosságnac fenyességénel chilag-
nac (Mon: Képt. 56). Szent lélek malaszttyával felévedzetek
és az isteni világosságnac fényével csillognak (SzD: MVir. 24).

2. CSILLAG (tsilág C. Com: Jan. 6. chllág Zrínyi: ASyr.
8): stella, aster C. MA. [stern] Tsillag repülés, hűdértz: trajectio

*stellae; tsillagoknak elővöldések: stellarum *trajectories PPBl.
A cillagoc attanac vilagot ő őrizetekben (BécsiC. 105). Hól
vagon, ki záletot, sidoben kirala, mert latoc ő cillagat nap-
koloton (MünchC. 16). Megh sokasoytom az thy nomtőkti,
mynth az egh cillagokath (JordC. 68). Mykoron kőzelgetneenek
Bethlem fele, nagyon kezdő zykrazny az cyllag (ÉrdyC. 66).
Jelek léznek a napban es hōldban es tsillagokban (Pázm:
Prél. A). A Mercurius kalmároé tohmásolő tsillága (Com: Jan.
6). Ne rőpály el tőlem o ragogyo chllág (Zrínyi: ASyr. 8). Sír-
nak a csillagok bujdosvan folyókben (Thaly: Adal. 173). Ka-
tona-csillag földerül, zabot ő akkor nem koldul (211. 245).
Sokan a csillagot csillagnac csillagő állandóságáról nevezik
(Csizi: Síp 38). Szenvedéssel adgyák s nem párnásnak nyújtják
a beesitelt csillagát (Kisv: Adag. 158).

[Szólások]. Mintha a tsillagokból olvasnám, mots-
kos lesz ennek a vége (SzD: MVir. 438). T. csillagot rugatni
valakivel (no).

állandó-csillag: stella fixa Com: Jan. 7. [fixstern]. Az
állandó tsillagok nem egyenlőképpen tsillámlanak (Com: Jan. 7).

bolygó-csillag: [planeta]. (MA: Bibl. IV. 239).

bujdosó-csillag: planeta C. Com: Jan. 5 A bujdosó csilla-
gok heten vannak, ki ki az ő magán való kerektségében (Com:
Jan. 5). A bujdosó csillag semmi jót nem jelent (Kisv: Adag.
229).

cimérés-csillag: [cometa]. Mi legyen az cometa, kit üstő-
kes anagy cimeres czillagnac nevezűne (Misoc: Progn. 2).

éb-csillag: Sirius Com: Jan. 6. [hundsstern]. A Sirius, nap
után járő eb tsillag lévsőget indit (Com: Jan. 6. KLösee.
1676. 47)

est-csillag, esteli-csillag: [Hesperus; abendstern]. Az
estszilag, esteli tsillag, kezdő fényét elő vemi (SzD: MVir. 438).

esthajnal-csillag, esthajnali-csillag: vesper, vespe-
rugo MA. abendstern Nom. 1. Venus: ezt estve est hajnali,
estvét hozó csillagnac hijak (Com: Jan. 6).

északi-csillag: [stella polaris; nordstern]. Az északi tsil-
lagra fordította a mágnes a vasat (Pázm: Préd. 1045). A hajó,
ha az északi tsillag után okosan el nem igazodik, úttját veszti
(SzD: MVir. 204).

futó-csillag: [cometa]. Vestőkős, futó tsillag: acontiae C.
Lüderitz, futó tsillag: bolides PPBl.

futosó-csillag: ∞ Lövöldék az égen. futosó üstökös tsillag:
acontia PPBl.

hadakozók-csillaga. A Märs, hadakozók tsillaga, körül-
járását majd két esztendőbe futya-el (Com: Jan. 7).

hajnal-csillag, hajnali-csillag: lucifer C. phosphorus
PPBl. [morgenstern]. En vazyok a feness es haynaly cyllagh
(JordC. 929) Zent orcaya tellyes feenessegheh feenleneek mynt
az nemes haynal cyllag (ÉrdyC. 41). A setet hajnal-csillag-után
budoso lutheristak vezetője (Pázm: 5Lev. Cím.). Az hajnat-
silag fel tünal az ti szüetekben (EszT: IgAny. 300).

kométa-csillag: [cometa]. Egi kometa csillag ielőnek (DebrC.
208).

levegő-csillag: sidus volans Nom. 2 5.

medve-csillag: [ursa; heerwagen]. Medve-tsillag útát a
bús révészeknek igazitva mutat (Fal: Vers. 903).

réggeli-csillag: [lucifer; morgenstern]. [Mel: SzJán. 545]

rőzsa-csillag. Az eghbeli jegynec, kit bikánac nevezűne,
10 gradusa alatt fénlic vala ez a rosa czillag (Misoc: Progn. 18).

szakállas-csillag: pogonias PPBl. [komet].

szarvaslegeltető-esillag: [Hesperus; abendstern] (SZD; MVir. 438)

szerelém-esillag: [stella Venoris; abendstern]. Az ékes Vénus, szerelémek tsillaga (Com: Jan. 6).

üstökös-esillag: cometa C. Ló seronyw üstökös tsillag; hippens C. Cometa avagy üstöges, csillag (Helt: Kyón. 67). Az égben látsz nagy üstökös csillagot (Cis: G). Az üstökös csillag hadatis jegyez (Cis: J). Az üstökös csillagok föld siriából lét nedvességek (Helt: SzJán. 121). Az üstökös tsillag avagy farkas avagy üstökös avagy gerendés (ACsero: Enc. 107)

vadak-esillagja: [Hesperus; abendstern] (SZD; MVir. 438).

világosságáhozó-esillag: [lucifer; morgenstern] (Com: Jan. 6).

Csillagász: [astronomus]. Te pedig tsillagász rokonuldozz tüstént vissza melhetsz (Orezy: KöltSz. 239).

Csillagatlan: austrum PFB [sterilos].

Csillagl-ik: effulgeo C. [glänzen]. Demüntva sunt nomulla, ut ezillaghe: micat instar stellae (CorpGraun: 239)

Csillagos: stellatus, siderens C. stellatus, stellis interstinctus PFB [sternvoll, gestirnt]. Tsillagos ég: firmamentum PFB. Fel kyaluan mind az csillagos égken diehernen istent (VirgC. 57). Olyanok leznek nyuth az cyllagos egmek eckössége (ÉrlyC. 500). Tsillagos báta álnok gyék (Com: Jan. 49). Siet a setét ey tsillagos tóborával (Fal: NA. 190). Mint a páva loifi sátorát kiterjesztett tsillagos farkát (SZD; MVir. 304, 438).

[Csillagoz]

még-csillagoz: [exorno; ausschmücken]. Az pártája ékes szép koronákkal, megcsillagoztatá drága kövekkel (RMK. IV. 213).

Csillagz-ik: stello PFB. [fulgeo, micó; strahlen, glänzen]. Tsillagzó, tsillámzó: stellans; tsillagzó: siderens; szép tsillagzó ég: nox sideribus illustris; aranyal tsillagzó római kintős régen: patagium PFB. O zízle zep zennek, éllagozo fénnességgel éllagoznan (NagySzC. 119). Kövekkel csillagzó gazdag öltüzet (Gyöngy: K). 8). Az helynek asszonya mint az csillagzó ég vagyon oly főnyesen (Thaly: Adal. 1148). Igen drága szék igen drága kövekkel csillagzik (ÉrdTörtAd. 1198). Az régiek csak akkor tudak éjjel járni, mikor csillagzott (Fal: TÉ. 725). Lámpásoktól szollyol tsillagzott a tongor (SZD; MVir. 204).

ki-csillagzik: [effulgeo, emico; hervorglänzen]. Lá ottan ottan az ő isteni dűtsősége ki tsillagzott (GKat: Váls. 1122).

Csillagzás: 1) [sidus; gestirn]. Csak nem az egész szent Iván havában a tsillagzás az égi rák jegyben jár (KNagySz. 1658. 35). Nem egy tsillagzás alatt születettek ő ezek, ha az égi tsillagzásnak az ember születésbe bejárulható valamely titkos erője vagyon? (DEmb: GE. 85). Többel tartozik emez amannál hazájának, mint hogy egynek a másiknál jobb, életök éggel, szerentsésh tsillagzással kedveskedett (Fal: TE. 367). **2)** [fulgor; glanz]. Győzi Júpítert is ennek a holdnak csillagzása (Thaly: Adal. 1134). **3)** constellatio MA.

Csillagzat: sidus, astrum MA. PFB. [gestirn]. Csillagzatot és planetat (MA: Tam. 110). Az csillagzatnak sínes mind csak egy erője (Thaly: Adal. 1115). Ved eszo jó tsillagzatodat (Fal: UE. H.109). Le nyugszik szerentsésh tsillagzatja (Fal: TÉ. 675).

flastyük-csillagzat: vergilia PFB. [siebengestirn].

kaszahügy-csillagzat: orion, jugula, succula PFB.

medve-csillagzat: ursu; bür]. Medve csillagzatja az ég felső sarkán magát ragyogtatja (Fal: Vers. 902).

CSILLÁM: 1) splendor, fulgor, micamen, coruscamen SL. blitz Adami. **2)** nitidula Com: Jan. 43. [glühwurm]. Fényes bogarak avagy tsillámok (Com: Jan. 43).

CSILLÁM-IK: [mico; glänzen]. Az nap feniétül tekintetesen csillámok eghek (Lép: FTük. 1).

be-csillámik: [illabor; hineinschlüpfen]. Csakhamar becsillámék Görög György diák az házban (Nyr. XI.31).

Csillámás: [mitor; glanz]. Az Á isteni diezősége egy csillámását, földökését láttatta (MA: Scult. 305).

Csillámít: [praestringo; oculorum aciem; blenden]. Anemóné az ő világos vörös színével még az embernek szemévilágát is csillámítja (Lipp: PKert. 65).

Csilláml-ik: mico, splendescio, praefulgeo, pellucio C. stello, corusco MA. [glänzen, strahlen, leuchten]. A levegő ég gyakor villamasokkal csillámlik (Lép: FTük. II.3). Az állandó tsillagok nem egyenlőképpen tsillámlanak (Com: Jan. 7. Com: Vest. 22). Csak a csillámzó látszatos tsütségekre vágyódnak (Fal: NF. 348). Tízzei a magas kék égnek csillámó fényességgel égnek (Fal: BE. 591). A számtalan sok boltok vígan csillámlanak különböző árakkal (Fal: TÉ. 776).

Csillámlás: emicatio C. [das glänzen].

Csillámz-ik: [corusco; strahlen]. Csillámzó villámás: fulgor coruscans (Laud: UjSegits. II.802).

CSILLAPÍT [csillapítás RMNy. III.123]: placó, sedo, mitigo SL. [beschwichtigen, besänftigen]. Tsülapíták a vadak nyugtatlanságát, igaztaták a lámpásokat (Moh: JÉpül. 96).

lé-csillapít: ∞. Az kőseggnek zöndöleset le csillapettaniak (Lép: FTük. II.99). Bavaribán lecsillapított az motus (RákF: Lev. 148). Hét száma sem kérlelnék, tsillapíthatnák le egyszer morgó, korogó gyomrok panaszt (SZD; MVir. 381).

lécsillapítás: [placatio; beschwichtigung]. Az utolsó hazukban föl rödzent tumultusnak le csillapítése (RMNy. III.125).

még-csillapít: [demitigo; beschwichtigen]. A föl zöndült népet meg csillapíták Zrínyi 179).

[Csillapod-ik]

el-csillapodik: [quieti se tradere; sich zur ruhe begeben]. A sötétben mindenek el csillapodnak, de tudjuk, ha világ virrad, még az ártalmas állatok is fel-tamadnak (Dös: Igazs. 1275).

még-csillapodik: [defervesco; ausbrausen]. Az ő fenn lejöz emője kétség nélkül menten megtsillapodik (Misk: VKert. 314).

Csillapodás: [mittio; das nachlassen]. Háborúságnak csillapodása (Tarn: JóAk. 69).

CSILLEL-BALLAL: [pedet-untim; langsam]. Lassan és csillel ballal jár, részenként is és gradusonként ballag (KBdor: HÖsz. 20).

CSILLYE. Boronabol rot háio, tsillye háio: ratia C.

CSIMA [cuma C]: leyta; stengel. Igyenessen főmőnd ezina; thyrus C. Répát-sima: rapacium PFB. Az chymaifit az répának ha meg főzöd es meg eszöd, vizeletöt indit (KoythA: FvK. 32). Csinn pasit vyzet el kiültem, az ur isten alja, hogy senkinek ne kelssék. (LeVT. II.29).

CSIMARIN: [simarre; schleppléw]. Gránát csimarin anglai felső ruhának válsága 2 ft (MontME. I.91). Egy vég statmet, alias csimazin (VectTrans. 6).

CSIMASZ: cimex C. MA. wanze PFB. A pásztnak az ő pilésses csimasz és bolheri (Helt: Háó. 2). Bűdös csimazok az

parton valónak, nagy sok legyen az égből leszállanak (RMK. II. 236). Vgyon esima bízüi á leule (Mel: H. rb. 58). (Az bolha fű) elnyazokat az agybul ki üz (BeytheA: FivK. 51. 89. 133). Megveri az isten Pharaót bekáekal, eziműzőckel vagy tetveckel (MA: Bibl. 155).

CSIMBELKÉD-İK (*es. uhered*) (MHeg: TOSzl. 66): [preiso, adhaeresco; sich anklammern]. És magának Li válasz. tya a Christum és á belé tsimberkedik (MHeg: TOSzl. 66). Szinnyait apó porral és homokkal megtölti, úgy tsimberkedik osztán a szarvasnak szarvai között (Misk: VKert. 279). [Vö. **CSÉ-MÉSZKÉD-İK**]

Csimberkédés: [praelensio, adhaerentia; das anklammern]. A Christushoz való tsimberkédésnek actusa az erdelemnek actusa, tsilekedése lehetne (MHeg: TOSzl. 54).

CSIMBÓZ: [modo; knoten machen]. A kárhoztatnak köteleiből álnok mesterséggel össze-fűzetett és tsimboztatott s megvetett fűrei (Nagyari: Orth. 3) [Vö. **CSOMBÓK**]

CSIN (*csinyos* Pázm: Kal. 350. Laskai: Ljps. 373): **1**) ordo SI [mores; ordnung, sitte]. A romai ulvarnak csinyát kívül belül jól tudta (Fös: Igazs. 1381). **2**) [vis, numerus; kraft]. Úgyezzik ezt a bizonyoságot tsinyából ki tekerni (GKat: Titk. 56). **3**) concinitas MA. PP. concordantia, decor WE. cultus, elegancia SI. flentelikeit, dienstfertigkeit, schönheit, ammut]. Minden kedves csintül el-esett kedvével (Gyöngy²: KJ. 76). Nem kap az szép csinon, lustán jár s modatlan (Thaly: VÉ. II. 166). A nem akaromra mutató válasz szinte úgy maga tsinjával jár, mint a reafajulás (Fal: UE. 402). **4**) factum, facinus SI. [tat, schandtat]. Morvában sok csinyt eselekedett az ellenség (LevT. II. 239). Gonoz végre fordulo chynt szerzet (Balassa: Camp. 30). Ha kik csint Szászország eselekedek is, megbekletnek veleik (MonOkm. XXIV. 455). Az egyéb kár- és csintéttel eltávoztatik (RákF: Lev. 150). **5**) [situs, natura; lage, natur]. Alkalmatlan es fáradtságos vala el-hagyni a járt útát, melynek innár tsinyát meg-vették vala (Pázm: Préd. 191). Az tautományok csinyának tudó leven (Förö: Curt. 712). En itt mind jól tudom körül a föld csinyját (Zrínyi I. 158). A kertészek első gonnya légyen az, hogy a földnek csinyját meg-ismérje (Ljpp: PKert. 16). Kiki mind alkalmaztassa magát az földnek csinyájához és az ének szokott folyásához (Ljpp: Cal. 9). Az országának csinyját tudgya vala (Balog: Corn. 137). Ó nagy-ságok tudják az földnek csinyját (Monihók. XXIII. 173). Két embert, a kik ezen pusztá helyeknek csinyját mindenütt tudhassák, küldgyetek ki hozzám (KecskTört. IV. 366). Az ilyen alkalmatosságban isméteti meg magát az ember, mi tsinyja légyen szívének (Fal: UE. 411). **6**) [structura; schragen?]. Egy üreg nyári szekér csinyával 5 f. Nyári elő csin 1 f. Utolsó csin 84 d. (TörtF. XVIII. 265). **7**) [culmen, cacumen; spitze?]. A szomorúságnak éppen tsinyára tétetődtem (SzD: MVir. 78). **8**) silentium, tranquillitas MA. stille, ruhe PPB

csin-bin: [modus et ordo; art und weise]. Csinyát-binjút elő jól fogja tudni (Czegl: Sion. Előb. 28). Sejdji passa Tömörvárhoz akar járni, megtanulván innár két ízben Erdélynek csinyát-binjút s mindenkor triumphálván (RédTem. 158).

Csinnyáiban: [tranquillus, moderatus; ruhiger, mässig]. Az tőb vitézeknek, hogy rajtok csinnyáiban lennének, például lőnek; ceteris ut parcius instarent. fiter documentum (Förö: Curt. 528). Tsinyáiban beszéllett (GKat: Titk. 262). Ezek ha szemekből kiálló gerendájokat meglekéntrék, tsinyáiban piszkálnának mások szemétén (SzD: MVir. 253). Tsinyáiban szólnának, ha magokat látnák (304).

Csinnyán: [tranquille, sedate MA. ruhig, gestillt PPB]. Csinyan beretvally, mert megakadsz; sub omni lapide scorpius dormit MA (Deesi: Adag. 27. SzD: MVir. 324). Csinyán kell

a varas fejet borotválni (GKat: Vált. II. Előb. 58). Meg kell inteni, hogy csinyván beretvallyon (Czegl: Japh. 103). Csinyán beretvally barátom (Czegl: MM. 188).

Csinogat (*es. mosgat?* Kisy: Adag. 98. 182): [polo, orno; pöhlen, schmücken]. Tsinogatni, tífűlni a haját; *conmolare epillum PPB. Tévelyzésének otrombaságát szinlette, tsinogatta (GKat: Titk. 14). A furaó mester kezdi a füt csinogatni véséssel s furaóssal (Hall: Paizs. 58). A magát tsinogató leány gyakorta szajla (Kisy: Adag. 98). Nem illik fertőnek magat oskati tsinogatni (182).

föl-csinogat: [adorno; ausschmücken]. Egy esztendő telik bele, míg magokat föl-csinogattyaik (Kisy: Adag. 132).

neki-csinogat: [exorno; ausschmücken]. Tsak mi olly fő emberrel való beszélésrés neki tsinogattyaik az emberek magokat (MHeg: BTan. 84).

Csinogatás: [exornatio; das schmücken]. Az rút ember maga csinogatásával szőpnek akarja magát tettetni (Mv: Post. II. 35).

Csinos: **1**) compositus, ordinatus, concinns MA. [wolgeordnet, niedlich, ammutig]. Vallyon sült paraszt vagy eszefordult tevet nem viselne-e, a ki tsinyosab' köntösébe nem öltöznék, mikor királyát fogadgya? (Pázm: Préd. 84). Ez előben egy keveset csinosban irák az confesiót (Pázm: Kal. 350). Csinos öltözeti néki is változtak (Gyöngy²: KJ. 59). Az aszszonyok a tsifra öltözetben tsinosbak (Misk: VKert. 686). Egy keveset tsinosabban tartjuk magunkat (Mik: TörL. 116). Szállj le Var-sávnak tsinos mezejére (Örczy: KöltSz. 33). **2**) pacatus, tranquillns MA.

Csinosocska. Tudákos szépetseke, tsinosotska; scitulus PPB.

Csinogat: **1**) concinno, decoro MA. [schmücken, zieren]. Maga tsinogató; mundulus PPB. Minden eretnekiség az sz. inást fitogatta, ezzel csinyosgatta rütségát (Pázm: Kal. 287). Vitézít arannyal, ezüsttel ékesítettet legyerekekkel csinyosgatta (Laskai: Ljps. 373). A róza is tsinogatgya levelét (Fal: Veis. 570). **2**) complano, paco MA.

Csinosgatás: [exornatio; ziererei]. A leányok nevelésében nagy gondviseletlenség vagon; mert tsinosgatás, rüha tsifrázás, ganzosan lépés az-az kevelységre-való tanítás minden nevelésék (Pázm: Préd. 1124).

Csinosit: decoro, concinno MA. [schmücken, zieren].

föl-csinosit: instruo; zureichten, zutüsten PPB. Meg-ki-váunya az vr, hogy asztalát fel-csinositesik (Pázm: Kal. 735).

Csinosság: mundulus, elegancia, concinns Kr. [zierde, schmuck]. Most is sokan vesztegetésnek tartják, a mit az egy-házak tsinyosságára fordítanak (Pázm: Préd. 491. Pázm: KT. 570).

Csintalan: **1**) inordinatus MA. [unordentlich]. Alazatosan kerem ngodat, kegyelmenes megbocsasson, mert az posta nem var, azért írok ily csintalan állapottal (RejLev. 46). Csintalan irás (Megy: SzAÖröme. 79). **2**) [pravus, improbus; schlecht, ruchlos]. Kiváltképen-való csintalan ember; *singulári nequitiá homo PPB. Csintalan bolondság az ellen vetekedni, az mit az egész anyaszentegyház bizonyosnak tartott (Pázm: Kal. 109). Szükség, hogy az ő tanítása szevségre, s nem valami csintalan szabadságra vigye az embert (638). Az ellen tusakodni, a mit tsilekeszik az egész ecclesia, csintalan bolondság (Pázm: Préd. 1204). Csintalan ember (MA: SB. 37). A vizözön után az embe-
rek csintalanbak és kevelyebbek Bitek (Illy: Préd. 1356). **3**) lascivus, petuleus, protervus; mutwillig, ausgelassen, unzüchtig]. Vásoit, csintalan; petulans; felette csintalan; *effuse petulans PPB. Csintalan dolgozokti tő ne zerezetek, fodor hayatokti meg sée fesőlyetek (PeerC. 338). El kell ruháját változtatni,

hogy fábólak tsintalan ülözötivel meg ne motkollyaz az igazságot (Pázm: Préd. 2) Ne légyen immár oly tsuvargó és tétovázó lélek, melly a testnek tsintalan feslettségibe merüllyön (83) Tsintalan szálládon erköltstelen vendég fogadálkkal kell vesződn. (85) Csintalan fátelyi es hazug vizgásugy (Zvon: PázmP. Címlepa. Az lovaknak nagy csintalan, vidám voltok (MA: SB 253) Immá ugy el hatult és oly csintalan az ürdög, hogy sokat torlon fog az állhatatlan (KTör: SzJán. 4) Tsintalan vásot és szájj gödlye: haedo potulans (Com: Jan. 43) Én valék csintalan, nedénges minden útámban (Thaly: VE. 1190). **1)** tumultuosus, turbulentus, inquietus, intranquillus MA. auf rührisch, unruhig PFB

Csintalanka : improbatus PFB

Csintalankod-ik : curybatizo Deesi: Adag. 15. tumultor MA (unruhig sein) Tsintalankodni: *vivere petulanter PFB. Te csintalankodol (Czegl: MM. 17) Ne csintalankodjgy! (Szöl: Dáv. 123).

[Csintalankodtat]

Csintalankodtatás : [improbátus; matribe] Marhabajtó latrok csintalankodtatása miatt sokat szenvedtünk (Nyr. X121).

Csintalanság : petulantia MA [protervitas; ausgelassenheit, unacht] Tsintalanságról álmodozni: *somniae ineptias PFB Uflan való csintalanságokról (a bucsujáróknak) soe bályványozásokról (Zvon: Post. II 293) Nintsen Európának oly szegőlika, hol a jesuitic tsintalanságokról ne panaszkodjgyane (Czegl: Japh. 67) A kinek nagy hatalmaskodásokat és csintalanságokat cselekesnek vala a nagyrokon, nem csak marhajókban, hanem feleségeken és leányokomni erőszakot tesznek vala (Pethő: Krón. 52).

CSINÁL *a. anallat WeszprC. 105. énal. 10. 72. 87. 119):*

1) parv, architector C. fabrico MA [bereiten, schaffen, machen], Barizdát tsinálók: strío; négy szegre tsinálni: conquistare; barizda hátat tsinálók: impuro; ablakot tsinálók: fenestro; ősványt tsinálók: semito; szentséget tsinálók: sacrifico C. Tízet tűni, tsinálni: procedere ignem; mustárból tsinált, ember bűrit felhőjogozató orvosság: sinapisus; határ-árkot tsinálni, határ-követ tsinálni: humm *sigare limite; a körös-fából minden munkát tsinálhatni: fraxinus *obedientissima in omni opere; jó réli kőműst tsináltatni: *instaurare munem adversus hyemem; vágottból tsinált étel, törd kása: insitum PFB. Egy ezolokott ezynala (EhrC. 26) Csintaltva magunk az hogy oldalon agi collaekzt (VirgC. 39) Jo emmeköm ew benne harom baylokeht elonalnom (WinkC. 289) Kőtelből ezynalt ostar (WeszprC. 15) Pílatus nag hamar agi tablat ezynaltata (105) Erős varat éenal tata (DobrC. 87) Tóvrt elenalnak en helynyának (KulesC. 136) Vegyed te hozzáz az en elnalatam (Éket IIöflg. 79) Bort esz valamj chynalt italt nem izyk (Pesti: NTest. 113) A mindonnapj sátoros is mind bürséből ezynaltta vala (Helt: Krón. 132) Minden fégyvort el veznece; empit, szanto vasut ezynaldnak benne (Mol: SzJán. 509) Főér lábudat szöpen kiterőzözd, ha akarsz, hogy uradi egy fiat ezynáljon (Fortszer. 130) Kód jól tudja az okát, hogy miért tsinálják oly magasra az ablakokat (Mik: Törl. 39) **2)** pono, colloco; legen, stellen. Ha zurokkal az háidkra chynald az vízi főköt, azokat meg vastagítja, hogy le ne loppogjgyanak (BeytheA: Fisk. 90) **3)** facio MA ago; machen, tun) Valaki ilyent elnaland, kiszagattata az 5 népe között (Helt: Bibl. 118) Musztagtöl vezér reggel részeg vala, úgy hogy nem is tudá magá mit csinálna (ZrinyIT. 13) Az ér vágas a szomoriatkat vigalga esinállyá (Fely: SebSal. 15)

[Szólások] Kőtelbessége és liti ellen a bűrtót a maga részére esinállyta; a fide iudicem valduxit PFB Mindazonáltal addig esinállyván elméjéket s tárudiván megis közöttük ma mind előnök (Montrók XVIII 112) Egyikből sem tsinálhatunk magunknak kívánatos emlék ezeket (Zrinyi: Symb. 14)

Mit felelhetnél a te magadól magadnak esinált galybád-ból (Bil: CsIsk. 13) A lengyel nem oly securus, hogy más gondolatokat tsinálhasson (Zrinyi: Symb. 11) Miklos deakne Bonyhura megyen volt vasarra, es az katonak oht cnyaltak nekj a gyermekeket (RMNy. III 11) Hogy fekete vagyok, azt tudod, vad ember chynált Lybiában (Zrinyi: ASyr. 17) Ne szidd káva füttynak, kurafi esinállyának (Hedy: VE. 1424) Használást tsinálni: facere *partes PFB. A jégön fi házat esinállytok (RMK II 265) Lakodalmat ezynalok 5 nala (Mol: SzJán. 125) Has esztendőben akar mester remekket tsinálni (Kiss: Adag. 176)

[Közmondások] Egy fetske tavaszt nem tsinál; ma liruudo non facit 5er PFB.

be-csinál : [occhulo, operio; zumachen, zudecken] Az fizek zúrt föl be chynallynd, hogy az erie ki ne menyen (Frank: HasznK. 30)

[Szólások] Bő-tsinállyta magát a tisztségbe; *obrepere ad magistratum PFB.

be-csinálás : conditura SI Ha ki ételre vagy bé-csinálásra akarja a mustár magot, jobb ha el-palántallya a kintott mustárt (Lipp: PKert. II 116)

el-csinál : [pecunia corruptio; bestechen] Valakit hűségő mellől pénzrel eltsinálni: *habefactare fidem alieius prelo PFB. A birót pénzrel, adományval eltsinálni (SzD: MVir. 16)

föl-csinál : **1)** erige, aedifico MA [aufstellen, aufrichten] Lycerns kyal (Aesopus) kopet arabol cwtette wala meg es fel chynaltata wala az regonyeknek zokosok zeren (Pesti: Fab. 9) A pool menyzer haloynt föl chynallya wala, a zolgak annyoz le-cwypryk wala (60) **2)** [praegnantem reddo] schwängen Adáni.

haj-főlesináló : *conclinator capillorum PFB.

ki-csinál : **1)** [elaboro, efformo; ausarbeiten, bilden] Kikövétsolom, tsinálom: succedo PFB. Az lathatatlan istent ki ne ezynállyk es ki ne írnyk (Pöl: Tan. 350) Köril renddel vagyon sok küdalakk rakva, rézből, vasból vadnak ezek kiesinállya (Hedy: Adal. II 358) **2)** [elaboro; ausarbeiten] Egy jó farkas bér nyersen föl Kiesinállyván az farkas lört föl. 1. d. 60. Egy kiesinált ökör bér d. 80. Egy kiesinált tehén lör d. 60. (ÉrdOrszeg. II 80) **3)** expello; einsetzen, vertreiben. Valakit titkon a főj dolomségből ktsinálni: *submovere aliquem principatu PFB. Botokunktól törvénytelenül ktsináltak (SzD: MVir. 66)

[Szólások] Noszt esinállyd ki már imén a conclusiót (Mikó: EUSik. 53) A többöt megszoitlyák, de Épicurus ktsinállyva magát; kivágja magát (SzD: MVir. 116)

lő-csinál : **1)** composeso, plico; beschwingen, beschwichtigen] Coriolanus tsak hamar kezvételül fégyvörrel boszszút állott volna, lauenha az amya Veturia sirisival lőtsinálta volna (2) midőn már zászlós táborral föndült vala (DBenk3: Főr. 74) **2)** habduco; vertreiben. Pénzel valakit lőtsinálni: auro aliquem *composere; pénzel lőtsinálni valami szándékot; abduci ab institutis pecunia PFB. **3)** [construo, redigo; aufsetzen] Hozyán leveleket, hogy ha mód volna benne, az fégyvör elméjérel esinállyk le azt a conceptus Montrók VIII 399.

még-csinál : **1)** [perficio, parago; tun, machen] Ha ezt megtsinálják azok, a kik mi nálunk hatalmassaljuk és rosszszukat kívánják, oda leszünk (Mik: Törl. 50) **2)** [construo; aufbauen] Megtsináltatnom: confic C. Memel, ezynald meg az en hazunat (VirgC. 25) A példakátor galamb giezit esináltatuk meg (MonIME. 124) **3)** [elaboro; ausarbeiten, fertig machen] Megh csináltatattya az farkas be-rekeht (RMNy. II 100) Az órás megtsinállyván az órat, aztat föl tekeri (Mik: Törl. 121) **4)** [compono, condo; bereiten, mischen] Az egésznek kenőt meg-

chinálni (DomC. 36). Drága fűnél meg csinált bor (Kár: Bibl. I.639). **5)** reptro MA. [restitutio; ausbesserung]. Igen szabados az menyeyzeti az hazunknak, hanem megkellene csinálni (Évk. XIII.52).

öszve-csinál: 1) [compono; zusammenfügen]. Kevés, az ki jót jó hírrel öszve chinálhattya (Zrinyi I.95). **2)** [miscuo; mischen]. A fige succusát a mustárral ha öszve csinálod, az fül czegését meg állattya (Mel: Herb. 2).

Csinálás: factus, factura, confectura C. [beroitung, verfertigung]. Méreg csinálás: veneficium; méz csinálás: mellificium; harisnya csináláshoz való: tibialis C. Kezde gondolkodni, hogy miképen vrnak paranczolatvat be teliesyche az egihaznak czinalasáról (VirgC. 25). Az penz, kit adot vala az egyhaznak czinalasara (26). Kezde őket igen sanyargatnia téglaverésekkel, sarszinálásokkal (RMK. II.14). Az palank chynalasa ith az kernyvaló falukat mynd reya izetem (LevT. I.265). Leg ottan az uy kovasztalan téasztának chénálásához készülyünk (Tel: Evang. II.31). A gyermek chenalasról beszélész modkoson (Mon: Apol. 299). Tiszteletes volt mindenha isten előtt az kepec chenalasa (Mon: Képt. 6). Az varosis pengig mind czinalással mind pengig helyvel erős volna (Decsi: SallJ. 63). A kenyér csinálásról, sütésről (Com: Jan. 76). A város püeséti csinálásától fizettünk a kecskeméti övesnek (MonTME. I.24).

Csinálgat: [conficio; verfertigen]. Csinálgatjuk vala részünkre őket (Monírók. VIII.357). Az rézi kopják el-veszenek, csinál-tasson három százat, sőt had csinálataúnak többet is (Gér: KárCs. IV.243).

Csinálmány, csinálvány: opificium C. fabrica, factum MA. [werk, arbeit, tat]. Tsinálmány, alkotmány: plasma PPBl. Hetedic napon isten megszínéc minden csinálmányától (MA: Bibl. I.2). Gyönyörködénc az ő keze czinálványában (IV.113). Az csinálmannak foglalasi gyakor habokkal csapkodtatvan, meg tagulanak (Forró: Curt. 115). Csinálmány, tétemény, a mi lött (CorpGramm. 702). Bástyák, kikhez hasonlókat csinálmányban nem láttam (Monírók VIII.309).

Csináló: opifex, conditor C. factor MA [arbeiter, verfertiger]. Valami nagy dolognak csinálója: molitor; kolbász tölteléköt csinálók: fartores C. A harangláb csináló izrael mestörnek fizettünk 20 ft. (MonTME. I.87). Ugyanezen palotáúnak ablakainak rámái csináló pataki Asztalos Mártonnak fizetem (Radv: Csal. III.25).

ablak-csináló: fenestrarius PPB. [glaser].

ampolna-csináló: ampullarius C.

cipellős-csináló: crepidarius PPBl. calcearius Com: Jan. 98. [schuster]. A cipelős csináló avagy saru mives árral, ser-tével és szurkos fonállal a varga műhelyben cipelősöket csinál (Com: Jan. 98).

csömöge-csináló: cupedinaris PPBl. [delicatenessenbe-reiter]. A csömöge csináló, pagácsa sütő a malomból hozott ros lisztből kivánatos édes esemegéket (cupedias) csinál (Com: Jan. 76).

edény-csináló: vascularis C. [geschirrfabrikant].

eledel-csináló: opsopoeus; koch C.

erösség-csináló: munitor Com: Jan. 146. [sapper]. Jelen vadnac még az áll lyukat ásók is, számszerigyesec és erösség csináló avagy sáncz rakóc (Com: Jan. 146).

fegyver-csináló: armamentarius Com: Jan. 104. 128. [waffenschmied]. Ide tartozic a lakatos, fegyver csináló, fűzes labta műves (Com: Jan. 104).

fegyverdérék-csináló: [loricarum fabricator; harnisch-macher]. (TörtT. XVIII. 230).

fűrész-csináló: serrarius Com: Jan. 104. [schlosser]. Ide tartozic a fűrész csináló és esiszár, a ki reszelővel reszel (Com: Jan. 104).

gyapju-csináló: lanificus C. [wollenfabrikant].

gyolcs-csináló: stropharius C. [leinwandmacher].

gyűrű-csináló: annularius C. [ringmacher].

hajó-csináló: naupegus MA. PPBl. [schiffsbaner].

háló-csináló: reticularis MA. netzsticker PPB.

hám-csináló: sutor helciaricus PPB [perdegeschirmmacher]

határ-csináló: finitor C. [ingenieur].

hintó-csináló: lignarius PPBl. [wagner].

hordó-csináló: doliaris C. [fassbinder].

imég-csináló, ing-csináló: indusarius C. PPBl. hemd-macher PPB.

irha-csináló: alutarius MA. weissgerber PPB. Az irha-csináló, erszényjártó irhákat ad elő (Com: Jan. 98).

isióg-csináló: bractearius, bracteator; blechmacher PPB.

kapta-csináló: crepidarius MA. [leistenmacher].

kártya-csináló: chartarius MA. [kartenfabrikant].

kenet-csináló: unguentarius MA. [salbenmacher].

kés-csináló: [cultarius; messerschmied]. Kés csinálónak atunk az Nazur kési nyele czifálni 1/2 t. (MonTME. I. 161).

keszkenő-csináló: lintearius, stropharius C. [leinwand-macher].

kocsi-csináló: faber essedarius MA. [wagenmacher].

korsó-csináló: amphorarius C. [haflner].

könyv-csináló: librarius Com: Jan. 100. [verfasser]. A grammaticusnak szolgál a könyv csináló és könyvnyomtato, ki könyveket könyomtat és a könyvkötőnek békötni adgya (Com: Jan. 100).

láda-csináló: arcarius PPBl [kistennmacher].

lőding-csináló: [opifex lororum; riemer]. (TörtT. XVIII. 270).

madzag-csináló: zonarius C. [gürtler].

melkkötő-csináló: stropharius PPBl. [brustbindenmacher].

mérég-csináló: venenarius C. [giftmischer].

méz-csináló: mellarius, mellificus C. [honigmacher].

olaj-csináló: olearius Com: Jan. 71. [öhlmacher]. A fa olaj az olaj fákból az olaj csinálótól sajtoltatic (Com: Jan. 71). Olaj csináló pince (Nad: Kert. 192).

óra-csináló: automataricus Com: Jan. 104. [uhrmacher]. Óra, magátül mozgó szekér csináló: automatarici (Com: Jan. 104).

orgona-csináló: organarius MA. [orgelmacher].

orsó-csináló: fusarius PPBl. [spindelmacher].

orvosság-csináló: medicamentarius C. [apotheker].

öv-csináló: zonarius Nom.² 295. [gürtler].

pántófély-csináló: crepidarius C. [schuster].

papiros-csináló: chartarius MA. PPBl. [papierfabrikant]. Papiros csinálók is jitttek volna hozzánk (RákGy: Lev. 229).

paróka-csináló: [tonsor; pertickenmacher]. Ismértem egy vidéki ifju legényt, ki órákat töltött valamely parukacsinálóval (Fal: NU. 257).

pérgamina-csináló: membranarius MA
posztó-csináló: panifex Com; Vest. 54. [tuchfabrikant].
puska-csináló: faber catapultarius PPB. [büchsenmacher].
rosta-csináló: eribrarius PPB. [siebmacher].
saru-csináló: calcularius C. [schuster].
sátor-csináló: scenofactor Kr. [zeltschneider]. Az ő mes-
 terségén való volt, tchné-illik sátor csináló (Mad; Evang. 561).
serpenyő-csináló: [faber lebetibus; pfamenschneider] (Me-
 sésK. 31).
sólya-csináló: solararius MA. [schuster].
szag-csináló: odorarius C. [parfumeur].
számszérij-csináló: bullistarius C. [büchsenmacher].
szég-csináló: clavarius, clavicularius PPB. [nagler].
szekér-csináló: plaustrarius C. [wagner].
szekérnye-csináló: oecarius MA. stiefelmacher PPB.
szekrény-csináló: arcularius, seriniarius MA [tischler].
 A szekrény csináló avagy asztalos; seriniarius seu arcularius
 Com; Jan. 104.
szita-csináló: [eribrarius; siebmacher]. Ha sockaig így
 meg vackarac, farkad az szitta csinálóknac iút (Helt; Mes.
 121).
szőnyeg-csináló: [artifex parietes tapetis exornandi; tape-
 zierer]. Délután az felségies fejedelem volt az felségies király
 szőnyeg-csinálónál, az holott az egész munkát megcizte urunk
 ő felsége (Thaly; RT. 1287).
szősz-csináló: minator MA. krämpler PPB.
szűr-csináló: [sutor; schneider] (TörtT. XVIII. 229).
taliga-csináló: plaustrarius C. [wagner].
tégla-csináló: laterarius PPB. [ziegelmeister].
tű-csináló: acicularis PPB. [nagler].
üveg-csináló: vitrarius C. [glashäufrikant].
üveglablak-csináló: specularius; spiegel C.
vendéghaj-csináló: comae substitutae textor PPB. [pe-
 rückennmacher].
vers-csináló: versifex; versmacher C. Magához látat
 egy levél hordozó poctat vagyis vers csináló (Fr; SzJán. 137).
zindély-csináló: scudularius PPB. [schindelmacher].

CSINCSÉR: boja C. manica MA [fessel, kette]. Mikenth
 birnac az rabbal; labain, Kezen eznezer, lauz (Mel; SzJán.
 91). El kopot a ralsignac esinesere (Prág; Serk. 1008). Pokól-
 bun sok békó, eznesér, lénez vagyon (Lép; PThk. 1240). Labain
 vas lévén, Kezen tsintsér fügyén (Tyúk; Jéz. ELb. 17). A nem
 jünboroknac megbüntetésére és megfenyítésére vanac a vess-
 zőre, korbaszoc, esinesérec, beléssoc; manica, numellac (Com;
 Jan. 136). Tsintsérben és kalodában fekszik (VSzcutyl; Pat.
 31). Szőgyen vallásodnac esinesérjében hánja öket (Mogy; cLaj.
 H.26). Tümlőzoc fenekeu a vasik és esinesérek közt sobajtoz-
 nak (IV.18). Az kezeket is esinesérecel bözürják (Konst. 28).
 Keze, lába, dereka erős láncokkal, esinesérekkel és kalodákkal
 kötözve vagyon (TKis; Pan. 30). Sziraz malom két ember hajtó,
 nyakraváló esineser (MonOkm. VIII. 528). Az öreg kapulac;
 eznezer három, lakatostól (Gér; KarCs. IV. 151).

Csincsérés: [catenatus; gefesselt]. Keze volt esineseres és
 nyaka volt láncos (Prág; Serk. 737).

Csincséréz: [cateno; fesselt]. A foglyok lánczon tartatnak,
 kalodáztatnak, tsintsérzetnek (Pós; Igazs. 1665). Egy brassai
 szász fogattam meg; kalodáztatam, tümlőzöstem, esinesérez-
 tettem nem kevés ideig (RákF; Lov. 171).

CSINGA, CSINCSA: [tibia; pfofo?]. Ő kolzo, ő mész-
 kált, ő chingát tuda (Zrínyi; ASyr. 186). Az vezér is nagy sok
 dob, esinesa, török sípok zengése mellett indul (Szal; Krón. 561).

(Csincsás), csinziás: [tibiens; pteifer?]. Sípokkal men-
 nek már a trambitások, dobosok azután és csinziások (Gyógy;
 KJ. 112).

CSINGOLÓD-IG: [amphictor; sich umfassen]. Répa, reték
 tsingolódnak, tök és dínyce hason jár, az uzorkák forogódnak,
 kiki mohón lejtöt vár (Fal; Vers. 571).

őszve-csingolódik: ~ Két foenik őszve chingolódik (Zrínyi;
 ASyr. 229).

CSÍP: 1) pango C. vellico, mordeo, carpo MA [stechen,
 zwicken, beißen]. Az ballác ha igen csípnek és marnak, eső
 lözen (Cs. G. 4). A darázsok csipni kezdék a testet (Helt;
 Mes. 291). A so eső és csipi a lust (Bom; Préd. 306). Gyakom,
 szárom, tsípom; pango (Com; Vest. 143). A jünbor még hírét
 sem hallotta, melly fájdalmas légyen, mikor embert belől tsipi
 a gonosz és szive gyökerét ráják az elkövetett fertelmességek
 (Fal; NE. 77). Láton, tsipi az aszonyokat az igazmondás, s
 még is vittatyák, hogy semmi rosszat nem telekesznek (Fal;
 NA. 147). Csipnek a bolhák, tetők, legyek (Adami; Sprachk. 190).
2) [arripio; anögnen]. Mikor a tsztek kélelik, magoknak tsipik
 a kevés söltöt, el-busul magában, meg unakodik a katoná, ott
 hagyja tsizét, sátorát, mezeit, s oltova szökik (Fal; NA. 215).

[Közmondások] Az őb szányog nehezét tsip (Kisv; Adig. 211).
 Tsip az igaz mondás (SzD; MVir. 241).

el-csip: [capio, intercipio, tollo, avello; wegnehmen, weg-
 fischen, wegfangen]. Ezer öt-száz ötvenegyben Tümlősváratt és
 Szőlőkot el csipé (Pázm; Kál. 141). Hozzás adott az szent
 irásához és elis csipet benne, nyírte, szalita (Bal; CsIsk. 127).
 Mintsem szüntöföldemet, kuszálomat a máséval szaporítsam,
 inkább elszenvoltem, hogy más az enyimből elesíjjen, melyért
 elhetetlenek is mondatam némelyektől 1759 (Hazánk. 1219).
 Az hosszából bizvaszt el-tsipletünk negyven egész könyököt
 (Moln; JÉpül. 77). Az görög betőkből, ha némely tszírátokból
 valamely keveset el-tsipünk, könnyen tsidő bető kerekedik (261).
 Réá köszörülök a prokát-rokat, hogy el-tsiphessék valamely
 jünbornak mezejét, szüntöföldét, mert szomszéd darab és jó
 falat (Fal; NE. 102). Azt kívánom, hogy a daniák ne nevellyék
 a magok fő-pénzét usorával, hogy el ne tsipjék felét harmadát,
 mikor a mester vagy kalnár embert ki kell fizetni (Fal; NA.
 172). Bőldog isten, el tsipni a soldját a katonának, az után
 méltó panaszit szájában verni, be nagy bün! (216). Szentségtér-
 esel együtt járó ország a szent irásból valamit eltsipni (SzD; MVir.
 300).

[ki-csip,

kicsipés; morsiuacula C.

lő-csip: [decipio; abtlicken]. Ezt az érdemes kisasszonyt
 virágjában csipte le a halál (Fal; NU. 313. SzD; MVir. 208).

mög-csip: [pango, mordeo; stechen, beißen]. A hungya a
 melarászac a labán fel mészakálta és erőssen meg csipe azt
 (Helt; Mes. 391. Némül. 348). Ugy csip meg egemet mint a
 kígyó (Bom; Evang. I. 210). Az ilyen esalapok, mely előbb
 hogy sem mint megcsipjen, énekeldegi (Laud; UjSegits. 1337).
 Krími-tatár kunesuka töböt fog rájok, ha kétszer s háromszor
 elevenen megcsipi (Fal; NU. 296). Az urfit megcsipvén a Vénus
 tsalánnya, vesszt szerelmebe csik (319).

[Közmondások] A kit egyszer a kígyó megcsip, még a gilisz-
 tától is fél (Thaly; Adal. 179).

mégcsipés. Szóval való megcsipés: hystericis seta (Deesi: Adag. 278).

Csipdel: [vellico; stichelu]. Csipdel műket az istennek tőrünye az mi meg vetemet természetünk miát (Sós: Post. 204).

Csipdél: [vellico; stichelu?]. Mindenkoron ugyan veszteud és csipdelé a keresztényeket (Titk.Jel. 89).

Csipdés: vellico, pavello C. [kneipen, stichelu]. Mikor az meghaló ember csipdesi az ruhát és tisztogatja, mintha szemetes volna: carphologia (Sziksz.). Tspidesem, tépem, fürdalem: vellico; tspidesem, gyöttröm: pavello PPBl. Adot vnekyk az ikv isten cypdesw, furdalo lelket, zelletoth, zemeketh, hogy ne lasanak mynd ez may napynan (Konj: SzPál. 81). Elöl, oldalól népében csipdesnek (BFaz: Castr. 64). Mérges kigyóval hagyod hívedet csipdestetni (Czepl: MM. 118). Sok szikra csipdeste föl-tűrött karokat (Gyöngy?: KJ. 52). Okot adnak nagyot haragosunknak, hogy itt is amonnan is tspideshossenek rajtunk (Fal: UE. 376).

el-csipdés: [abripio; wegfischen]. Az tölök el ne lopattassék, el ne csipdestessék (MA: SB. 126).

még-csipdés: [pungo; stechen]. Az ő gyenge tsirkéit ha a tsalán megtsipdesi, halálos az ő nékiek (Misk: VKert. 314).

Csipdésés: [punctio; das stechen]. Ki-tétetvén a méhek csipdesésének (Mad: Evang. 404).

Csipdéz: [pungo; stechen]. Aemilia sebes nyelve tíz mért-földdel előbb futott eszénél, tízes fogókkal csipdezte, akasztotta, kerékre tőrt Eusebinst a dámák előtt (Fal: NA. 129).

Csipdézés: [vellicatio; das zwicken]. Önnét az holló ismét ki tekergett a dög tspidezésre (Moln: JÉpül. 99).

Csipéget: [pungo; stechen]. Az irigység s nyelvesség tsipeget (SzD: MVir. 187).

Csipés: vellicatus, vellicatio, punctio C. MA. [das stechen, beissen]. Tspés, szagatás: vellicatio; tsalán-tspés: uredo PPBl. Eg mak szem io, eg leg csipdesi gonosz, soha senkin nem eshetik isten akarattianekül (Mel: SzJán. 8). Minden füle ostort eg bolhas csipés szemlőzig [?] isten bochatia (183). E csipések ellen egy rezgelőfél (Czepl: MM. 131). Szunyog csipés (Sbaloz: Temk. 79). Egy szunyog csipésben is meghal az ember (Kisv: Adag. 34).

Csipeszkéd-ik: obhaereo PPBl. [sich anklammern]. Vala, kihez ragaszkodom, tsipeszkedem: obhaereo PPBl. Anyó ne járj ki Gondoshoz, mert az hímő Zsigóba csipeszkedik s onnat Misuba s osztán meghal 1759 (Hazánk. I.144).

Csipet: [fragmen; bischen]. Egy csipetnyi: so viel man mit den äussersten fingern fassen kann: une pincée (KirBesz. 139). Csipetenként osztogatnyk a kenyeret (Sam: Cér. 93. 100).

Csipkéd: carpo, vellico MA. [stichelu]. Ezek lőnek feleleti, mellyekkel csipkédi az mi ellen-vetésünket (Pécsv: Fel. 93).

[Csipledőd-ik]

még-csipledődik: [laxor; locker werden?]. Ajándékért ajándékot nem küldött; ezzel is megcsipledődött a kötés (MontME. V.79).

1. **Csipő:** pungens C. [vellicans, carpens, mordax, acris; stechend, stichelnd, beissend, scharf]. Csipő-láb, rák-láb: chelae (Major: Szót. 137). Csipő iz (Nad: Kert. 73). Irtózat a tspő-mondásoktól (Fal: NA. 126). Az újuság egyszer-kétszer fel-veszi a tspő veszzőt, a pirongatást, az után meg sokallya, rugóldoz ellene, megkötí akarattyát (Fal: NA. 204). Eltűrni a csipő tréfát és nem adni mását (Fal: UE. III.81).

Csipős: mordax, acerbus MA. [beissend, scharf]. Tspős íz: acidulus PPB. Sár fysz. Az leueli darabossak es chypős izűiek

(BeytheA: FivK. 18. Zvon: Post. I.121). Luther szokás szerint csipős, csipős (Bal: CsIsk. 85). Ott itam olyan csügört, a jó borhoz szokott urak sem ism-erték meg, hogy csügör volna, olyan édes csipős vala (Cserei: Hist. 237). Istenemnek tsipős bora büneimért juttatott siralomra (Thaly: Adal. 155).

Csipősség: acrimonia C. acritas, acritudo, mordacitas MA [schärfé].

[Csiptet]

Csiptető: 1) pectica Com: Orb. 105. [volesella; zwickzange]. Csiptető vas: harpago C. MA. Kemény csiptetővel meg szoritották a nyelvet (Helt: Háló 229). Csiptető forma horogra, fogóra nem volt szüksége (MA: SB. 141. **2)** [tendicula; schlinge]. Csiptetőbe eyt (MA: Préd. 298).

Csiptetőd-ik: [coarctor; eingeklemmt werden]. A fa hasadása-közé tsiptetődék karja (Pázm: Kal. 664).

CSIPA (csip-szómó FortSzer. *chyppa* BeytheA: FivK. 135. *capas* TihC. 46): gramine MA. [augenbutter]. Szemnek száraz tsipája: xerophthalmia PPBl. Czigámál talalod meg elveszett marhadat, csip[?]szómó kirázza borzos szakállát (FortSzer. K3). Az tí szőlő lenet ha borban meg izol, künet rou, zömédnek chyp-pút el vezti (BeytheA: FivK. 135. MXYil: Irt. 170). Csipáját tőrlötte alsó üngivel (Thaly: VE. II.34).

[Csipalagos]

Csipalagoskod-ik: [lippio; triefangen haben]. Csipalagoskodni kezdet a szeme (Laud: ÚjSegít. II.81).

Csipalyagosság: [lippitudo; triefingigkeit]. Nézz a szem-főkre, tsipalyagosság, s vér száll az olyanokra. Gyöngy: Char. 108).

Csipás: lippus, lippus, gramius MA. [triefingig]. Az kised germőmek igön art az napak fene, mert zöméit copassa tezi (TihC. 46). Csipás szemű, czomos hatu, santa es pelp (Szek: Krón. 171). Az csipás, könyves szemőt mosd vele (Mel: Herb. 6). Csipás, pillagos, szandal (Born: Evang. III.100). Csipás és vakos ember (Deesi: Adag. 155). Szemec csipás, pecezenies (Deesi: Préd. 31). Az palma fa gyömőlehe maguat fűz meg egy fazekban, eghesd meg, borban oldj meg, az chyppas es könyves szemőt moshatód vele (BeytheA: FivK. 19). A csipás szeműek a napnak ágaira vakolnak (Mad: Evang. 284). Az meg-sertetet tsipás szemek nem szenvedhetik a ragyogó napnak tündökleselet (DBón: Részezs. 110). Amyira gyözöm én az rut csipás ebet (Zrínyi II.124). Nyisd fel mar a csipás szemőidet (Matkó: BCsák. 220). Az alma-fát a csipások és borbélyok-is, a mint szokták mondani, esmérük (Nad: Kert. 130). Hogy nyitod fül csipás szemed hitvány molárlegény (Thaly: VE. II.69). Nyughatatlan derokával, csipás szeme forgásával szeme úgy jár mint a csép (Fal: Vers. 882).

[Csipásit]

Csipásítás. A szem sírással, pokol füstinek tsipásításival szűnetlen tellyes (Pázm: Préd. 1080).

Csipásod-ik: lippior MA. [triefingig werden].

Csipásság: lippitudo MA. [triefingigkeit]. A szem csepegő csipásság a vakságnac elől járó készítése (Com: Jan. 56).

Csipáz-ik: [lippio; triefen]. Csipázik a szeme (PP: PaxC. 54).

Csipázás: [lippitudo; triefingigkeit]. Orr, szem-folyás, tsipázás: lema PPBl. Szeme tsipázása (PP: PaxC. 6).

CSIPÉG, CSIPOG: pipio MA. [zwitchern]. A madár fiak tsipegnek, sibognak, pipegnek (Com: Jan. 35). A verő tsiprel avagy tsipeg (39. Djós: Préd. 250). Tsipegő rigó, mely akkora mint a közönséges rigó, igön hangoson szokott tsevegni (Misk: VKert. 461). Házunknak garádján fiatal verebek tsipognak fészekbe (Gvad: RP. 25).

CSIPKE: 1) rubus MA. (hagedon). Czipke-bokor: rubus MA. PPB. Czipke-bokros hely: rubetum MA. PPB. Rósnak neve, tsipke: spincolus PPB. Meta incipit ab una dumo que wigo chypkebokor appellatur (Wenzel VII.213, 1246) Meta venit ad chypkebokor (X.68, 1291). Czipke bokorol nem zehuec zóľót (MünchC. 122, JordC. 511). Az oghő cypke bokornak tyzo (729). Moyses meg mutatta az chypke mellett (Pesti NTeszt. 149). Kupa egy chypkehez, mely az ew teneryt igen meg serte ees altał gyaka (Pesti: Fab. 74). Szóľel meg az chypke es goleghy nye bimboit, nagy laput es szep szóľót, ezeket föld őzue (BeytheA: FivK. 16). Chypke, isten atkozta tónisk (101). **2)** fructus rubi MA. [rosenbeere]. Az rósnak a czipkeje, a ki az virága vñu ott marad, az vesekben könet ront (Mel: Herb. 24). Sokan kökent, vadnak, czipket, peniszet tirot konatca betegesgekben (Born: Préd. 317). Az rósnak az chypkeket föld meg es ha meg izzol, azzony embernek fejer vere folyasa ellen jo (BeytheA: FivK. 15). Galagonya s czipke volt gyakrab chédőben (Szentm: TFü. 126). **3)** timbria clavulata, limbus dentulatus PPB. [spitzen]. Tsipke a köntősn: putagium PPB. Czipke, fodor, gallér (MA: SB. 220). Czipke, retina, zérna, galand és pántlika, báltban ezekért pénz tsűsz (Szűdő: Kaln. 7). Az galléra selyemmel csinált czipkéből volt megrakva (MonRök. XI.313). Szűsz arany-czipke rajta hat sorral (XXIV.176). Két vég czipke (Radv. II.204). Terezenál vall arany czipkével: narancs szín bársony vall arany czipkével (III.355). Egy fátol előkötő, szőrselyem czipke körülítte (Gér: KárCs. IV.270, 273, 160). Terezenallya szoknya arany s ezüstből, egyvelges czipke két renndel az allyán (161, 162). Czipke-művből, kövékből és más raritáshol válogat valamit (Fél: NA. 143). Durva fátol váltyn, bújn tsipkéinket (SzD: MVir. 454).

[Szólások]. Elsőben javalloja vala ugyan a jesuitai szerzetnek, de végtére észre jövéen czipkérőtsa pá fület (Czegl: Japh. 117). Elsőben föld ide kezelmét s után esujja czipkére a vétkeket (Czegl: MM. 297). Az hamis tanítókat czipkére kell csupni, ha jól nem akarnak élni (Czegl: Tromf. 49).

[Közmondások]. Nem bársónyas az czipke-bokor ányékában alumi (Hall: Páizs. 67).

Éb-czipke: rosa canina, caninus rubus Beythe: Nom. 7. Az egyice rubus cypke, az mascie eb cypke az az galagonya fű (Mel: Herb. 11).

Csipkés: clavatus, crenatus C. timbratus MA. [zackig, gezackt]. Hasogatott, tsipkés, darabokkal, fűtrűkkel ékesített, tarkán szőtt, tsonttal rakott: segmentatus PPB. Csipkés szoknya (Radv. Usal. II.336). Reczés, csipkés, abrosz alá való kendő (Gér: KárCs. IV.272).

Csipkéz: [dento, serro; zacken]. Tsipkézett: pinnatus, dentatus, serratus; tsipkézett köntős: vestis putagiata PPB.

még-csipkéz: ~ Meg-tsipkézi a fát: crenis incidit; meg-tsipkézi a ruhát: limbus adsuit PPB.

Csipkézés: intersectio PPB. [das zacken]

Csipkézet: crena MA. timbratio; korb, spalte PPB. A karimája és külső befolyó tsipkezeti iránt még nem tud magával meg bekellenni; ki fölybe ki aláb szoroti merovonyitani (Fél: NA. 142).

2. CSIPŐ *chypke* Jésus Sirah. Es: femur, coxendix MA. [hűfte]. Illete Jacob chypsonoe forgo chontyat (Holt: Bibl. Q). Ha az barom az hal czipőyén telszik, tiszta vőđ lészén (Cs. G2). Mikor valami doloz vagyon a bolondnac szűnobe, szinto ollyan, mint a chypőbe akadot nyil (Jesús Sirah. Es). Ha meg föld az lenolet az kalkieknak, ha az forgo chyontnak az chypőben heusege vagyon, kősd roia es igen jo (BeytheA: FivK. 39). Czipőjére sántál vala (MA: Bibl. 130). A járovány kőszvény a forgo tsontokban, tsipő tsontokban, tsipő fűjűsnek mondatik (Com: Jan. 70). Tsipőjének forgo es nyta (Mogy: SzAÖrtüme. 196). Megütő

az ő czipőjének inát (Illy: Préd. II.526). A tsipő tsontyát talallya (Hall: III.1st III.222). Az mely része az czipőjőket érte, azt ott megakasztották fövel (MonRök. XI. 314). Megsebesitettek Jákóbbal, és tsipőjőkre sántálnak (Emb: GE. 195). Czipőjére tévén kezét, imigen szöla (Fél: NA. 128). Ha külfömben eselekeszűnk, heába támasztyuk mind a két kézzel tsipőnket, heába tekerjük rőrő módra nyakunkat, mert allatomban derekassan gonyol, katzag, gyaláz benűnket a világ (Fél: NA. 181). A munkám feltőpejű (Gvad: RP. XIV). Sok oldal düit karját tsipőjére tette (Gvad: Orsz. 69).

CSIRA: gerimen MA. surculus, caudiculus PPB. [keim]. Csirác: thali, aspargi MA. Hagymának a közéjű zőđellő tsirája: thalli, thallus; egyenesen fölnőtt tsirája vagy kőrözása valamely fűnek: thyrsus PPB.

[Szólások]. Szándékolat még tsirájában megfojtyák (SzD: MVir. 19). Tsirájában megposhadt irás (246. 269). Vesztette vőhna-el Isten még tsirájában ezt az erkölösök veszedelmére nevekodott gaszűgot (48).

Csírás: germinosus MA. [keimicht].

Csírásod-ik: [evolver; sich entwickeln]. Az fejedelem dolgi nem igen jó terminusokban vannak, az mint hallom és az mit uponként az dolgok csírásodnak (TörtT. XV.123).

Csíráz-ik: germinatio C. pullulatio, pullulo MA. [keimen, ausschlagen]. Ismét meg-nővők, ki nővők, tsírázom: regermino PPB. Mikor az Luther és Calvinus győđ-közete csírázni kezdte, mind külfömbet tuit amal, a mit az egész kereszténység akkor javall vala (Pázm: Kal. 600). Lassan csíráznek az anti-cristusi tévelygős (Tűköl. 151). Abbol a mit meg rutét, lép (ragado-vány) tsírázik, az homon lészén a lép avagy ragado-vány, madár fogó eny (Com: Jan. 38). Megírám az arianus vallás miképpen szakada kétfelő és csírázók a szombatos vallás belőlle (ErdTörtAd. 131). Mikor már tsírázik és kiszűnik valami eszetske belőlle, akkor sietve sietnek vele a mamma belső kamarájában igyenesen a tükör előbe létkére (Fél: NA. 155). A finom és nemes nevelés nem minden után tsírázik és bimbózik (SzD: MVir. 318).

ki-csírázik: pullulatio, pullulo, progermino, egermino, progermino C. germinatio MA. [hervorsprossen, hervorschiessen]. Elő ktsírázom: praegermino; ismét ktsírázom: repullulo, repullulatio; viszontag ktsírázom: regermino C. Elő ki-csírázom, bimbózom, idejűn ki-zőđdölöm: praegermino; ki tsírázom, kimbózódom: progermino; ktsírázom, ismetézem: pullulo PPB. Az magh ki csirázik (Fél: Tam. 58). Hogy a buza mag ki ne tsírázze a földben, elharapálllyáe a buzának pupját és tetejtskjét a hangyák (Tyik: Jözs. 303). A kender magot föld meg, míg ktsírázik (Szakácsmest. 127. Land: Uj-Segűs 1578). Kicsírázott eb-agyara az magyar czipóra, de megvásiuk foga bele, lészén még oly óra (Thaly: Adal. II.90).

kicsírázás: egerminatio MA. [das hervorsprossen]. Újoman kinővés, ktsírázás, meg-bimbózás: regerminatio PPB.

még-csírázik: egermino; hervorsprossen. Ismét meg-tsírázom, bimbózom: repullulatio PPB. A megaszalt lisztből avagy megcsírázott szaludból és komlólól ser főzettek (Com: Jan. 85).

Csírázdogál

ki-csírázdogál: ~ A veszet bűnös természetnek munkái ki csírázdogálnak belőlle (Pös: GBot. 29).

CSIRÁK: [edens; schützling, güstling]. Tőgölet az fűnyes portának lő szolgulatában igazszűs csirák közé számlálvan (MonRök. VIII.111). Hatalmasságuk csirákjűt meg bűsűllik (MonTME. VI.11).

CSIRÉZ, CSIRIZ: colla farinata; mellhappus PPB. Csirész, eny: collabus (Major: Szót. 147). A deszkákat csirézzel avagy enyvel és hevederekkel edyben eresztik (Com: Jan.

104). Gyakorta értetvén vargák csirizéhez megkopott fegyverét, kaptája széléhez (Thaly: Adal. II.380). Csirézt minden reggel meg-kelletté vernem (Öb.Mest. 76. vsz.).

CSIRHE: ? *La!* tiszta füleken esnének azok a szók, nem költethétek olyan nagy esirhéjét (Pés: Igazs. II.558).

CSIRIPPÉL, CSIRIPPÖLES (*cherypöles* ÉrdyC. 570. *srippöl* TelC. 24): pipío, fritimo, pussaris instur strepo MA minurio PPB. [zwitchern]. A verebec srippölnem es tollazkodnan (TelC. 24). Kezdenek a pachyrra fűny nagy rezkettve chyppehly (Pesti: Fab. 61). A veréb ha reggel igen zayog, visit és csirippel, esőt váry (Cis. G4). Csirippeltek ez-előtt-is imez-amaz tudatlan sóczék a Kalauznak némely cikkelyin aprólékos papírossacs-kákbán (Páz: LuthV. 2). A ki ellen csirippeltek sziszoktek (Bál: CsIsk. 198). Ellenkedőt csirippelnek (Mad: Evang. 574). A veréb tsirippel (Com: Jan. 39). Míg Jenőn csiripöl, elmulik az idő (RákGy: Lev. 555). Addig tsiripola és tsuszola a dolgot, míg el nem áltá a királyt (SzD: MVir. 244).

még-csirippél: [effutio; ausplaudern]. Eztsy meg chyppeleok es sybogak az madaríyak az amyoknak (Pesti: Fab. 62).

Csirippelés, csirippolás: [minurifio; das zwitchern]. Mykoron az nagy cherypölestewl egy mas zawaat nem orthet-neek, paranchola az zent atya, hogy egy keswesee vezetgleneek (ÉrdyC. 570. Megy: 3.Jaj. II.87). Verebekneec csirippölésee (Czegl: Enoch. I.135. Misk: VKert. 476).

CSIRKE (*czerke* Mih: ÖrökÉ. 226. *tsurke* PPB. Tohn: Vigaszt. 5. Ily: Préd. I.494): **1**) [pullus; junges geflügel]. Vess emi a tsirkéknek: *obsipa pullis escam PPBl. Kakas-tsirke: pullaster gallinaeus PPB. A kotlo tik a tsirket a gazba meg őrzy (Mel: Sz.Ján. 317). Az fias tiknak tsirkei (Kár: Bibl. I.453). Az fias tikot chirkeinel magunknac peldanl vegyfic (Péusi: SzűK. 2). Miképpen az fias tiuk az ő apro ezerkeinel czelekedik (Mih: ÖrökÉ. 226). Pipe, ludesirke (ACsere: Enc. 231). Az hollók az ő csirkéjeket el szokták hadni (Alv: Post. I.208). Az őlvök el-badgyák csirkéiket, hogy ragadozóskra szokianak (Ily: Préd. II.276). A jó fias tyúk az emberek között tsirkével bátran sü-rög forog (Misk: VKert. 363). **2**) pullaster C. pullas gallinaeus MA. [hühnen]. Tsirke, tik-fi, tyúk-fi: pullaster PPBl. Az tic egybe hija es kotyogia az ő elurkeit (Tel: Evang. I.99). A csyrek el reytméek, ki szalmában ki az csulében (Lép: FTük. 112). A tyúk, ha csak egy csirkét hordoz is, egyenlőképpen szorgalmatos (Ily: Préd. I.494).

[Csirkéz-ik]

ki-csirkézik: [pullulaseo; hervorsprossen]. A szemtelenségnek kotlása által minden kicsirkézik és sibog (Sám: 3Pel. 550).

CSISZLÉR: [lignarius; tischler]. Csizmazia, csiszlér, pintér csak megcsöndösödél, az deáknak egy szavára engedelmeskédjél (Thaly: VÉ. II.70).

CSIT. Tarka rumeli vászon, alias tsit (VectTrans. 14).

CSIVOG (*tsivog* Ker: Préd. 399): pipío, pipilo MA. [zwitchern]. Madárfi-módra szólok, zibogok, tsivógok, sivók: pipío PPBl. Czivagni kezd mint az daru és az fecske (MA: Scult. 135). Jeremias ugyan tszivagot mint a fecske (Ker: Préd. 399). Mint a daru és fecske akképpen tsivogok vala (Köl: DobK. A1). Mint a fetske akképpen tsivog vala (Szok: Bals. 151). Mint a daru és a fecske akképpen csizvog vala (Nógr: IdvK. 143). Tsiz madaracska még nem tsivogott nálunk (Gvad: Idét. 109). [Vü. **CSEVEG**]

CSÍZ: acanthis C. zeisig Com: Vest. 29. 117. A tsiz avagy páris nevü madárka igen vékonyon és siketen énekeldegl (Misk: VKert. 466). Tsiz madaracska még nem tsivogott nálunk (Gvad: Idét. 109).

Csizike: acanthis; zeischen Com: Orb. 13.

CSIZMA, CSIZSMA: cothurnus C. MA. calceus obliquus Nom. 20. calceus turcius PPB. [schuh, stiefel]. Tszizma, paputs: cothurnus; tsizma vagy saru szára: sura PPBl. Tszizmába esett kő: scrupulus; tsizma sarkát el-yonni: calcei talum atterere PPB. Mezoyleten labbal, nem aranyas chyzuaban (ÉrdyC. 384). Szakada eszmája és ő kapezája, azért meg nem sebesile ő lába (RMK. III.187). Az eszizambol jisznac (Börn: Evang. I.60. MA: Scult. 224). Akár mellyic kőbra illendő és alkalmas esziz-mák (Com: Jan. 100). Vassal patkolyák eszizánaknak az talpát (Szentim: FTű. 22). A tsizma a törököktől jött a magyarok közzé, az előtt viseltenek sarút (Bod: Pol. 85). Vöttünk egy eszizmát, papucsot kapezástul 4 ft 25 d. (MonTME. I.11). Maga számúra [vett] egy fekete eszizmát 1 ft 35 d. (29). Ajándékban való eszizmákat vásárolt Király János Jakab zsidóftól 2 eszizmá 5 ft (34). Bélett száru eszizma (281). Lakatos Mihály patkolt két eszizmát (297). Sokan nem eszizmát viseltenek, hanem amaz rüncos veres sarut szász módon (MonIrók. XI.342). Miud elrot-hasztotta az eszizmát nagy sár (Thaly: VÉ. I.219). Sárga eszizma, veres nadrág (283). Eszizma helyett topányod lész, az is elől hasított lész (284). Réz-sarkantyús sárga eszizmám (311). Csak úgy van a ti dolgokot, mint a kit fel-akasztanak a piros eszizmát vonnak a lábára (Thaly: Adal. I.84). Az asszony népé-nek leperses nagy lába, mert tíz esztendeig vagyon egy esziz-mája (Thaly: Adal. II.350). Magyar katonának félköblös tarsolya, sok lyukú lödngya, kurta szár eszizmája (388). Tyzma azoni allatnac valo (Radv: Csul. II.8). A hol patkos tsizma nem hág palotában, van ház, hol a gazda megáll pítvarában, s bé memi ha akar, öltözik kaptzabam (Orezy: KöltII. 201). Meg-nem tisztítottad a tsizimát, sarumát, tszipellősömet (KírBesz. 16).

[Közmondások]. Illik a lábához a tsizma: *convenit ad pedem cothurnus; in vaginam machaera PPBl. Fél lába eszizmában, fél tszipellésben vagyon (Decsi: Adag. 311). Ha eszizmad nincs, bocs-kort hordozz (Kisv: Adag. 58). Botskorban keresni s tsizmában költeni esik becsületedre (387).

karmazsin-eszizma: [cothurni e corio Curmasino; karmoisnstiefel]. Két karmasin eszizmát vöttünk 5 ft (MonTME. I.13). Az kapitány képebeli Kovács Pálnak adott ő kigyelme egy pár karmozsin eszizmát 3 ft (100). Noha rozsz légyen az ő gatyája, mégis szert tesz karmazsin eszizmára (Thaly: VÉ. II.6).

kordovány-eszizma: [cothurni e corio Cordubensi; korduaustiefel]. Kordovány tsizma (VectTrans. 2).

lengyel-eszizma: [cothurni Polonici; polniseher stiefel]. A kívántatt lengyel-eszizmák ne kordoványból, hanem jó erős borjú-bőrűből készütsenek (RákF: Lev. III.342).

magyar-eszizma: [cothurni Hungarici; ungariseher stiefel]. Magyar eszizmát viseltek, még azt is többre patkó-nélkül; már meg kevesen viselnek azt, hanem német cipélfist s strindfet 1759 (Názánk. I.296).

szattyán-eszizma: [cothurni e cori ovillo; saffianstiefel]. Szattyán tsizma, szattyán saru (VectTrans. 2).

Csizmás: cothurnatus MA. [mit schuhen versehen].

Csizmátlan: [discalceatus; unbeschuht]. Nemesak ruhátalanok s eszizmátalanok livin hadaim, de lovok is elveszett és az ki meg maradt is, elbecsüztött, téli quartély nélkül hagyatván az vezértől (MonIrók. XV.25).

CSIZMADIA, CSIZMAZIA: calcearius, cothurnarius PPB. [schuhmacher]. Kovács, eszizmadia, szöcs, varga czehekneec, őtvös és fazekas, asztalos rendelneec, méltó, hogy neveket fel-írjuk ezeknek (Nógr: IdvK. 15). Teljességgel nem eszizmadia, vagy remek által czeiben fel nem szabadított (Bethl: Élet. 30). Csizmazia, csiszlér, pintér csak meg-csöndösödél, az deáknak egy szavára engedelmeskédjél (Thaly: VE. II.70. TörtT. XVIII.222). Mester-emberek: 4 varga, 1 eszizmadia, 1 kovács (Gér: KárCs. IV.293. 305).

CSIZMASÁG: [schisma] Bizony akoron vagyon chyzmasagnak kyunsaga istennek zolgaib leányban, nykoron kyun tudny reytel awagy tytok dolgokat. Mazzor, gondolynd, ha vagyon awagy ha woth the bomel gyenyorswonek kyunsaga awagy hewsagnak chyzmassaga (WeszprC. 125).

CSOB [*csobant* Szal: Krón. 128. *csopog* Thaly: Adal. II 123. *csopjan* Czegl: BDorg. 307. [impetus, praecipitantia; das herabstürzen] Mince elötte az szüretre meg örmének, nagy eselből az koporsóban hullának (Prágt: Serk. 796).

Csupog: [strepeo, murraro; platschen, plütschern] Monostorról ehöz fárol egy igen szép utca; szőlő kopog, közű csupog (Thaly: Adal. II 123).

Csuppan, csubbant: [undis agito; plütschern] Éppen őjszaka lova hátán ülén és csak néha csubbantván lova a vízben egyet örrával, vrradt vala meg (Szal: Krón. 128). Ki tudgya, ha vízben csuppannak, onem is utámok rütanak (Czegl: BDorg. 307).

CSOBÁN [*csobány* Gyad: RP. 247: sextarius Pesti: NTest 81. *culigna* MA. címea Májor: Szót. 141. [légel.] Hordó, kád, tonna, désa, tsobán: orea; tsobán, légely, kárt, róska: *culigna* PPIB Polharoknak, ehobanoknak mosagy: lotioneis poculorum et sextarium (Pesti: NTest. 81) Chober, choban, fa maszar (RMNY. II.84). Öntözö vőlör, csobány (Com: Orb. 91). Volt a grófnak tele tsobány palyinkája (Gyad: RP. 247).

CSOBOLYÓ [*csobolya* Májor: Szót. 141: címea Májor: Szót. 141. handlégel Nom. 31. Öreg fa palaczk, tsobolyó, legely: obla PPIB. A kucsőr bort hoz fel, a pohárnac csobolyól awagy kamából meg-tölti s oda nyújtja (Com: Jan. 111). Siet Keeskenétre, hogy jó bor az torkát folya; nem gondolya, hogy végtére osztán zöregne csobolyó szegénynek hátán (KeeskTört. II.198. TörtT. XVIII.265). Bort hozattunk tsobolyokkal (Gyad: RP. 158).

CSODA, CSUDA: 1) miraculum, prodigium, ostentum, signum C. MA [wunder, wunderzeichen]. Év cletyben nagy zoksgos ezudac lewene (ElaC. 28). Latian a pápi földelme a éudakat, kiket tót, molthatnkodának (MünchC. 52). Zent Ferecz es mind w tarisí a cellából ki hertelenkednek ez nagy ezodát látniok (VirgC. 22). Jesus es három napon tób ezudakat tón, honnem mint teljes cletiben annak előtte (WeszprC. 21). Zantalan sok ezodákat meliket twt legien cletenek ez rezeben megmondának (28). A sidokát Egyptusból nagy sok ehodak által kihazó (Helt: Bibl. I. a3). Szokasa istennek, hogy midőn szokott rendkívül valamit akar, csudával adgya jelenséget akarattjának (Pázm: LuthV. 76. 77). A csudák fő-képpen arra az főlöre szolgaltának, mikor újjonon építettett az anya szent-egyház (Pós: Igazs. II.361. 2) monstrum, portentum C. MA. [ungeheuer, ungetüm] Ott ezodákat látwnk, mind nag zalass, nag magass embereket Enaknok nemzetesből nynt egy oryasok (JordC. 147). Szereleni chudája es monstrunja vagyok (Zrínyi: ASy. 12). A neznes ha megvesztegetődik, szűből tsuda, monstrum es darab has (ACsore: Enc. 152). Ha egyhuhány hánlával meglüntenék ámitéllő ábrázattját, ordó tsudát látual az isten asszony helyében (Fal: NE. 19). A hitetlenség egy reformált nemzettségben tsuda monstrumra mutat (Fal: NA. 134. 3) [virtus; tugend] Vran, nem de te newelben tettwnk a sok nag ezodákat: nome in nomine tuo virtutes multas fecimus (JordC. 374). Es annakokaszt loznek low benne sok ezodák: multae virtutes operantur in eo (397). 1) mirus, mirabilis MA [wunderbar]. Igen tsoda: pernurus PPIB. Nagy choda amekodas tanuda (ÉrdyC. 514). Félylen rettenetes choda dolog történek (566). Csuda szókkal fő megmutattának (RMK III 238). A mit beszél, melly ezuda gestusí vadnak (Szeg: Theoph. 24). Az buza mag megeziezörzic, hosszú inakat ezuda bokrokkal felezett (Börn: Préd. 458). Choda farteelyokat wet dologomban wram (LayT. 1290). Czuda ezilling vezetto az pásztorokat (MA:

Scul. 124). Az éten őtzaka felesége ezuda almokat látot vala (Hlye: Jephth. 3). Az emberből lett barom tsudabarom részegség által (Fal: M. 300). A böltsesség hasonló a kénesséhez, mely la jó kézben vagyon, tsuda hasznót hajt (Fal: BE.623). 5) [insolitus, singularis; wunderbar, ungewöhnlich, ausserordentlich] Tyztöletes nyud menyien, földön az ew choda malazus cletenek nyatta (ÉrdyC. 560). Oly ezuda megmondhatatlan keppen szerete minket (Mel: Préd. 121). Czuda igen förgattya böltsességét (Gosár: MagyB. Cij). Czuda io szerenczeje neki vala (Valk: Gen. 56). Janos az Christust ezuda nagy fel magasztallya (Börn: Préd. 26). Inem vagyon amaz soe könyhullatas es az oc, melyet tsoda felette igen bannac (ÉszT: IgAy. 271). Az papástac ezuda zuzunar ortelenben vadnac az Christus kün-szenmedesenee erdemé föll (Magy: Nád. 48). A mit Calvinusban tsuda komor ortzával kühözatsz, azon dögöt magadban jувалsz (Kereszt: FKer. 39). Leirattak ama iszonyú, ezuda ritka dolog (Hly: Préd. 150). Czuda kurta, de igen veszedelmes őjszakai comendanság (Bethl: Élet. II.296). Az ótsó semmit tsuda nagy drágaságnak itéltek (Fal: NA. 139). A ki a mostani világban tsudákat nem tézen, tsuda annak előmentele (221).

[Szőlösök] Tsuda ha ottion mütsen: mirum u domi est PPIB. Mikor ehak az wylaké egyházat főlvánk, menyü fyrfyat, azon embert kyuznak, csoda (LayT. I.225). Baldúnus csuda, mint bánya itt a kalafutát (Pázm: LuthV. 112). Czuda, ha inad nem szakadott es eszed szüradba nem szállott (Matkó: BCsák. 499). Nem értünk vélek, nem is tsuda: ab is dissentimus, tunc mirum PPIB. Nem ezuda, ha megrettet ew zozatyára (EhrC. 15). Ha vétek esett a számokban, nem csuda (Pázm: LuthV. 80). Nem tsuda, hogy a pómép maga bibéjét földalja (Fal: BE. 588). Ritkan az ég alatt ilyen csuda esett (Thaly: Adal. II.57). Czudam ezen nekem nagy vagyon (Göres: Mát. 2). Semmi esudánk nem lehet benne (Pázm: Kal. 682). Mindezekben az a csudám, hogy a német hostilitásit a fényes portával meg nem tudjuk értetni (Monfrók. VIII.111). Szaporodik tsudám, szaporodik gondom (Fal: Vers. 913). Myt zolhatunk teebet chodac hoda chodayaat róla (ÉrdyC. 511). Csudánál csudább ez magyar, hogy még sem félz (Thaly: Adal. 128). A golyóbsokot a vár piatzára csudára rakták rakásban (Magy: Sz.Öröme. 7). Csudára tart (Dési: Adag. 277). Nagy tsudán volt az: illud mihi tpermirum accidit PPIB. Azt veszi tsudára, a mit nem ér fel eszével (Fal: UE. II.105). Lovelének mássa jutván kezünkbe csudánkkaal olvastuk (TörtT. X.120). Tsudává lenni: miraculo esse PPIB.

Csodál: miror C. admiror MA. [wundern, sich wundern]. Frater Bernald ezudalual ew nagy zupsegerewl (EhrC. 18). My ezodalny es diezornyivalo dolgothi esmersz te-benned (VirgC. 115). Chodal uala azon es, hogh éneký zawath erthene (PeerC. 70). Czodalok raytatok oh böltsességnes sydo doctorok es byrak (ÉrdyC. 189). Kynek zupseggett nap es hold chodalnyok (399). Azon egyen ezudalnak uala: inde plurimum mirabantur (TelC. 90). Es vgy lón, mellyet igen ezodallyac vala mind a kunc (Helt: Krón. 54). Nem gőz vala Volter eleget chudalni (Istv: Volt. 15). Czadalok hadnagyok on ti ráitatok (Hosy: NS. 52). Ezen nem gőzök eleget ezodalnom (LayT. 128). El fel menekedő, minden ezodallya (BFaz: Constr. A2). Jeremias illyen szókkal tsudallya a gonoszok szerent-őjét (Pázm: Préd. 21). Hogy az mag ki nem kel, azt ezudallya akárküs (MA: Scult. 230). Kit hogh ezokért eretnek ez a jezsuuta, semmire nem ezudalom (Czegl: Iaph. 152). Ne chudálj szűcselben, uram, hogy ni ketten jöttünk te cletben (Zrínyi. 1158).

mög-csodál: demiror MA. [bewundern]. Oly dögöt mielec, kün minden ember megzodál (Mel: Süm. 8).

Csodalás: 1) admiratio C. [das wundern] 2) spectaculum C. MA. schauspiel PPIB. Tsudálás, játék nézés: spectaculum spectamen PPIB.

Csodálat: admiratio MA. [bewunderung]. Es mynd bel teanek csodalatal es amelattal (JordC. 714). Zenth Yános ewangelista csodalattyanban nem tud vala myth mondan (Apost-Mélt. 23). Es nagy chodalattal megbezeleek ewnekyk, mynt yarth vona (ÉrdyC. 633). Tsodalaltamba alig vettem páriút (Gvad: FNót. 31).

Csodálatos: mirandus, admirandus, mirificus C. MA. mirabilis, admirabilis MA. [wunderbar, wunderlich]. Ez csodalatos dolgot sem a gónto sem a góno nem lattat vala (GuayC. 47). Zennede nagj csodalatos es erws kesertetet (VirgC. 19). Az fraterök az ő csudalatos zsepegeből megbotrankozának (DebrC. 190). Mynden allatok között chodalatosb Cristusnak kereszt fánya (ÉrdyC. 537). Az atyafiak közül ha-onnak csodalatos látás jelentett (TelC. 3). Elmeye zerynt gyors es okos, es chodalatos myndenmely okos trefa bezednek megtalalására (Pesti: Fab. D. E tudomány régi es chodalatos (Helt: Bibl. a2). Az szerencse egy előben csodalatos jó színnel mutata magát (Pázm: Kal. 441).

Csodálatosan: mirifice, mirabiliter, mirum in modum MA. [wunderbar, wunderlich]. Az templomot chodalatoson el vegeztek (ComC. 192). Ev hasa vala chodalatoson megdagadott (DomC. 159). Tetezik nekem ez chodalatoson (Zrínyi: ASyr. 52). Az uristen csodalatosan megátóla utjukat (TürtT. IV. 61).

Csodálatosképen: ∞ Ez chyboryomban chodalatos keppen valanak ky faragtatvan minden tartományok (ComC. 193). Yles profeta myndenben chodalatosképen eel vala (ÉrdyC. 348). Fel tamaztatd fiáth chodalatosképpen (LevT. 125).

Csodálatosság: mirabilitas MA. [wunderlichkeit]. Pyspeche folmagasztaltatec: kúnce teremti tisteltetnee nar gakorlatossaggal, meglátogatattnac a csodalatosagnac okert (TelC. 11. 45). Isten sommába foglalta minden tsudalatoságát (Pázm: Préd. 735).

Csodálatost: [mirum in modum; wunderbar]. Ky embe-reknek idnessegenek okat irgalmassan chodalatosat myelkedven ez ew zentyben (MargL. 129).

Csodálatosul: [mirabiliter; wunderbar]. Az óra el nem jött, melyen tsudalatosul megsejttse a szükségűdöket (Pázm: Préd. 254).

Csodálkod-ik, csodálkoz-ik: miror, demiror, admiror C. MA. [wundern, sich wundern]. Csodalokodnac Olofermesnek féledehni (BécsC. 19). Mikor lattakuolna ötet, igen csodalokod őzepségt (32). Csodalkoznac vala ő tanosagban (MünchC. 26). Elalmelkodék csodalokodnan ez ilieten vigasagának latasuról (VirgC. 33). Csodalokodnan vala az sokassagok (DöbrC. 306). Ez dolgon az nepek nagyon csodalokoznak (JordC. 377). Igeen chodalokozam ez gevreg papnak ev tulaydonságot (DomC. 305). Tsuknem panaszkodva tsudálkoztak ezen a világnak fonákulfordult folyásán (Pázm: Préd. 24). Nem győzők eleget csodalkozni (3al: CsIsk. 302).

el-csodálkodik, el-csodálkozik: [admiror; sich wundern]. Ez igeket mongia vala el amelokodnan es el chodalokodnan (VirgC. 82). Meghaborodék, el chodalokodék, el rémőle es földre esek (PeerC. 22). El csodalkozek ez latason (JordC. 729). Haluan az Jezus el csodalkozek (Fél: Bibl. 11).

még-csodálkozik: ∞ Ez latának nagy voltan meghodalokozvan, ev anyának meghyrdeté (DomC. 6). Oli dolgot tezők, hogj egeezh Alexandria megcsodalkozik raita (DebrC. 164. ÉrsC. 107). Az seregek meghodalokozának az ew tudományon (Pesti: NTest. 14). Meg csodalokozam es nagy czudam lón raita (Mél: SzJán. 103).

Csodálkodás, csodálkozás: miratio, admiratio C. MA. [das wundern]. Meg nem zónem csodalokodastól (NagyszC. 21). Nem győzőm tsudálkozással es mai ewangelionban (Pázm: Préd. 22. 103).

Csodás: 1) mirus, mirabilis, prodigiosus, mirificus C. MA. [wunderbar, seltsam]. A ruhák ne legyenek csodások azaz csodalatos szemesek vagy hasagattattak (Mad: Evang. 452). Megaltald ottáruunk az ő csodás erőt (Fél: Vers. 884). 2) monstrosus, monstrificus, portentosus C. MA. [ungeheuer]. Csudas gyormak (Sám: Cer. 60). Természet ellen formáltatott, csudás földér (TKis: Pan. 65).

Csodásan: [mirifice; wunderbar]. Csodásisan paranczol, es megszámie az laborn (Zvon: Post. 1336). Csodásion eslekedik (MA: SB. 53). Csodásion ragyogó fényes csillag (Csúzi: Sip. 38. 246. 280).

Csodásít: mirifico C. MA. [wundersam machen]. Tugátok, hogy vr ő zentit csudascyta (DöbrC. 17. KesziC. 5. KulesC. 5).

Csodásul: [mirifice; wunderbar]. Te jog kezud csudásul el vezet tegedet (DöbrC. 100). Ystemek anyalya leanyát, keeryen hogy őth oltalmazya, kit adot wala csodásul (ÉrsC. 453).

Csodatékony: miraculosus; wundertätig WF. Tsodatévő ember, csodatékony: vir *miraculis clarus WF.

CSOK: osculum, svavior C. MA. basium C. MA. [küss]. Ott nyam könnyezéven mind kettőüek egy egy csókot ada (RMK. III. 34). Ő csak szemmel, czokal, őlelesnel ezal, mint Eva Adamot (Mél: SzJán. 249). Minden búja szerelenre való kätzerság, csokok, sőt az ocsmány es fajtalan gondolatok is szentelen orozatlanságok (Com: Jan. 183). Duplázák csokokat egymás szája körül (Zrínyi: ASyr. 220). Az szép nymphák ebókot hámnak rám úton mentemben (Zrínyi H 109). Ottan mely kednesek volnának az szép szők; amálinkább azok közzé egyvelölt csók (Thaly: Adal. 1132). Egyrül másrül ezis azis kérdekedik, az kik közzé csók is olykor egyveledik (157). Egyik a másíknak ortzját tele rakta nyálos tsókkal (Fél: NU. 307). Sok kezek közt vásott nyaka, tsókkal kopott két ajaka (Fél: Vers. 882).

Csókol: basio C. osculor, exosculor, svavior MA. [küssen]. Ez, hog be lötem, nem zúnt meg csokolnia ew labainot (DöbrC. 417). Olyan a török nenzet, a mikor jól teszen vele az ember, akkor a földet is csókolja, ha penig valami állapotot ir, akkor kányen efelejtéknek (Monfrók. XV. 233). Zefirus tsókola szelével (SzD: MVir. 75). Édesse küldötte levelét tsókollyá (95).

még-csókol: osculor, svavior, deosculor, exosculor C. MA. [küssen]. Meg ewlely uala es meg-czokoloyawala ew labajt (EhrC. 64). Zayath meg-chocolad (PeerC. 138). Az hazy atya veneen az ew fyat ew karyay kevzyben es meg chokolvan hozak zent Margyt azzomnak koporsyahoz (MargL. 160). Valakít meg-czokolandék, az a kit meg akartok fognotok (WeszprC. 63). Chokolvad meg az jazolba fekev gyermek leznsnak edes labajt (ComC. 78). Zent Damascosnak reyet tarta megchokolny az ew lityának (DomC. 156). Monda ewneky zent Peter: chokolvd meg ez koporsóot (ApostMélt. 49). Meg czokolya uala labajt (TelC. 41. Fél: Bibl. 47. 79). Itten meg chokolá bék kezét Zriminek, mert engedet az úr méltó kérésének (Zrínyi 170).

Csókolás: basiatio, svavitatio, osculatio, exosculatio C. MA. [das küssen]. Juda czokolással arulod-el embőrek fyat (WeszprC. 65). Zent Damascos atyank eseen zent chokolásra monda zent Ferencnek (DomC. 179). Esent Anna azzomnak ő csokolusa es zarandoksag yarasá (TelC. 141. GémC. 144).

Csókolgat: dissvavior MA. [wiederholt küssen]. Galamb módra csókolgatni: columbare C. Kezde csókolgatni az poklos (VirgC. 100). Orchayat chokolgassad nagy tyztességgel (ComC. 79). Czokolgattyák vala hvetet (JordC. 776). Anne edesseget veznek vala, hog az talakat chokolgattyák vala (DomC. 318). Annak wtanna fél kelween megőlegetee, chokolgataa ewket (ÉrdyC. 589). Nagy éhség támadá, kezdek csókolgatni a galambszart, kivél ők sóznak vala (RMK. II. 22). A jártok földét is tsókolgattyák (Pázm: Préd. 948). Ma tsókolgat, holnap síróban juttat

(Bal: TemK. 156) Nézí, ha cloyben futhatna, megölelhetőne és csokolgatnáa ítet (Lép: FTK 1136). A dajka csokolgatvan az ő szoptatósáit emlível szoptattya (Com: Jan. 11).

mög-csokolgat: desavio, lasio C. MA [wiederholt küssen]. Kezet fogan és megölelőlgatna (ÉrdyC. 150). És menyeyi narmattal engemethi megh ente és megh terdelwen en orchamat megh csokolgatá (ÉrsC. 107).

Csokolgatás: basatio Com: Jan. 183. [das küssen]. Anyakak Isten fya csokolgatással megistenesöltek (NagyszC. 119. Pázm: Préd. 1126).

Csokolkoz-ik: dissavio, SI. [einander küssen]. Izasság, békesség együtt csokolkoztak (Civad: RP. 511).

CSÓKA: graecus, monedula C. [kráihé]. Egi csoka kepeben az őrdög kezdé orezaiát előtt röpösni (DebrC. 221). Neki yelennek pokolbely erdeghi egy fekete csoka kepeben (ÉrdyC. 211). Az keselyrewl ces chokakrol (Pesti: Fab. 13). Mint ég bagoly, ég csoka és fekete meg hazá ünnek a papistae a balnazoó mise helye (Mel: Sám. 362). Golya kóróm, varió lab. Az hogy hegyös mint a chokaknak az orra (BeytheA: FivK. 88). Bőrzónkódik borzat fekete cziókánk (Zvon: PázmP. 257). A tsoka avagy szájlo tsatsog (Com: Jan. 39). Az éjjeli varjúk a galamboknak és tsókáknak tojásit felhájászsák és megísszák (Misk: VKort. 197).

CSOKOLÁDÉ. Eusebius böcsületesen fogadta, annak rendi szoritá kínálta egy csésze cioccolatával, de a danak mentegeték vala magokat (Fal: NA. 139).

CSOLLONG: [sallang?]. Daru lábú, szarka orrú, nyomorult németiség; görbe hátú, mert lenyomta füstös muskotéra. Tízkes madzag, apró csollong, lompos az gatyája, títva nyitva mindeneknek nagy éhel-holt szája (Thaly: Adal. HSS).

CSOLNAK, CSOLNAK *Arzania* MA. *csolnak* EhrC. 26. *tsolnak* C.: linter, cymab, scapla C. MA [kahn]. Sajka, folyó-hajó, tsónak, halász-hajó; lenbus PPBl. Beythew zeredara viradolan egy csolnokott ciznala (EhrC. 26). Iesus az ő cönokogban: uagi halazo halófogban zaluan, kezeli a nepet tanítmia (DebrC. 3). Myth battatok té? égí rozi haloth, lukas csolnokoth (Apost: Mélt. 36). Toldi csolnokból bátran fegyverét kiráká, ő csolnokját vizen elhoesítá (RMK. IV.215). Aligh leheténk megtartói az czióknak (Fél: Bibl. 226). A gyermekek járzanú szoktanak a tekét, a tsürkök, tsolnokok közzé hajtván (Com: Orb. 279). Menjetek által a Tiszán, egy-egy csolnokot is vizgyeték (Szal: Krón. 70). Tiz csolnokot adasson a kezo alatt való esöndokkblú a kurnezok szükségéire (Monrók. XV.531). Víznek való csónok és nagy szorosan díó (Erdy: Sal. III.353).

halász-csolnak: horia MA [fischerkahn].

CSOMBOK: [nodus; knoten]. Gyújtsa fel atyafi szeretet fáklóját, a szép egyességnek kösse meg esombókját (Orczy: KöltSz. 56). Ki a természetnek esodát vizsgálta, tsombókjának végét sehol sem találta (212). [V5 **CSIMBÓZ**

CSOMBOR *vesperis* Váli: OrvSz. 56. *esombor* Fely: SchSal. 30: pulegium MA [pölj, pölj, pölj, tsombor, pitnokti; pulegium; bors fű, tsombor; saturéa PPBl. A csombor két féle; egyik pulegium azaz polaj; a másik igen apró lenű, de ez is ugyan csombor, hasonló a polajhoz (Mel: Herb. 107). Chyombor mag közöny menta (Frank: HasznK. 17). Chyombor, közöny menta li. e. podagraria mentha (Beythe: Nom. 7). Rektette chyombor vízében idel meg az maguat, iol purgál és feyfüntastul megmenth (BeytheA: FivK. 166). A csombord méreges, fekete sárt gyomrodból elkitöl (Fely: SchSal. 30). Csomba vagy esombor fűnek vagy pulegiumnak magyát és virágját borban imi hasznos torok-gyek ellen (Váli: OrvSz. 56).

CSOMÓ *vesperis* Bal: CsIsk. 116. *fő-csomóz* Helt: Mes. 358: **1)** nodus C. MA [knoten]. Gomb, tsólok; nodulus; üstök; tsó-

nója; *nodus erinnum; üstöknek nagy tsomóba kötése; *sug gestus comae PPBl. Az nádnak az gyökereen termőt, nagy, fíz szabasi gyöngyökét avagy darab chymokat ha megtöröd, az testben szorult vasat és fűsset ki vonyza (BeytheA: FivK. 12b). Életnek chomójában lészen az az erős lészen (MA: Bibl. 1270). Ti nállatok ily kötóm nem kötök az czióknak (Bal: CsIsk. 116). Azon városban az Gordiának bajos esomóját szabivalval el vagdallya (Forró: Curt. 38). Isten oldozza fel ítet búnei esomóbel (Czepl: Japh. 108). A lelek az élet után életnek esomójában lészen istennél (Czepl: Orbom. 258). **2)** tuber C. MA [geschwür, buckel]. Tsomó, domb, pöfledék; tuber PPBl. Egy gyermek, kynec sem kezey sem labay nem valának, de nemy-meny fél dagadot chomok valának helyette (ÉrdyC. 404). Göjbe hátú es nagy csomoe rayta (Helt: Krón. 45). Bibireső és akar mely esomó, batkó megrüténac (Com: Jan. 54). **3)** fasciculus PP. [manipulus; bündel]. Kakából kötött tsomó, melyen őszai tanulak (Czepl: scipus *ratis; türedék, tsomó papiros; segestre PPBl. A mel chomopt taláz zaiban, ad een eretten az ado zedoknek (ÉrdyC. 552). Könyveknek cziómója: fasciculus librorum Salánki: Eras. 58). Egy táskát tsomó függénel megraká (Kár: Bibl. 1194). Pénzeknee esomója (MA: Bibl. 140). Tegnap egy esomó levélét küldtem Miskolcz felé (RákF: Lev. 1297). **4)** [caterva; gruppe, haufe]. Magán ugyan egyike sem bün, mindazonáltal egy tsomóban vévén fele sem ártatlanság (Fal: NE. 84). A világnak egy tsomóban rakott minden vigasztalása tsak íróm (Fal: SzE. 522). **5)** geniculum Ver. [condylus; knie-bug, blattwinkol]. Az iz-atskéknek botkók, tsomók; articulorum *nodii; újind izének tsomójok, bökőkök; condylus PPBl.

[Szólások]. Csomóba foglalt (Deesi: Adag. 38). Bár eszt tsomóba szedte volna (SzD: MVir. 129). A német csomóban tartván kevés népemet, omét mely felé illantott, nem tudhatjuk (RákF: Lev. 1179). Élet csomójában van (MA: Bibl. 1270). A ki kákán nem akar esomót keresni, el szenvedheti azt az esclamatíot minden gymroskodas nélkül (Pös: Igaz. 152). Chak kákán való chomókeresés az is (ÉszM: Lev. 21). Kákán esomót keres (Fal: Jögyz. 925). SzD: MVir. 275. Ézutan szorosabban megkötöm tsomóját; kötve hiszek komának (SzD: MVir. 285). Az szép igenő scitton csomót lel (GuaryC. 15).

fark-csomó: uropygium PPBl. [bürtzel]. *Farkezomo, kin az tükac, ludnak az farka nő; uropygium MA. Fark-tsomó fark-tsik, páspik falaja; uropygium PPBl.

Csomólék: [fasciculus; bündel]. Előbb a földet és esomolyék vesszőket szaporán hozatnék (Szal: Krón. 568). Ha edgy eretnekség elég okot szolgáltát a kárhoztatra, menyivel inkább a fellyebb elé hordott eretnekségeknek esomolyékja (VárM: Szöv. 279). Mikor ítet kezem alá vettem, gazdag csomólékját mindjárt elrejttem (Gyöngy?; Char. 88).

Csomólök-ik)

össze-csomólökzik: [conductor; sich zusammenwinden]. Meglátod ott az békák közt azokhoz hasonlóképpen össze-csomólökzyon heverni (DEBn: Részegs. 60).

Csomólöd-ik)

égybe-csomólödik: √ A kegyok, nádú nőznek, úgy egybe-csomolyodnak, hogy tsak egynek láttassanak (ACSere. Éne. 212).

Csomós: **1)** nodosus C. [knotig]. Csomós gyökér; radix bulbosa MA. A galles tölgyfűn termő csomós és rántos gyfmólez (Nagysz. 1678). A nádnak csomós ízei (Mud: Evang. 275). A nádszálak közbén közbén tsomósak (Com: Jan. 33). Alig támogathta magát tsomós bottyával (Fal: TE. 705). **2)** bulbosus C. MA. [knotig, hückerig]. Csomós hátú (Valk: Gen. 22). A keskeny homloe disznói, a kiálló, pupos, tsomós számarú elnénee jele (Com: Jan. 17). Csomós köszvény (Hall: Paizs. 137).

Csomósít: nodo; knüpfen Ver.
föl-csomósít: accomo PPBl
még-csomósít: [nodosum facio; knotig machen]. A főedben fűtközött, kit vagy megis csomósított, hogy (Fal: CsIsk 40).
Csomósod-ik: tubero MA. [knotig werden]
föl-csomosodik: [contubero; knotig werden, aufschwellen]. Oly gyakorta ymathkozik, hogy terdec föl chomosot [így] vala (ÉrdyC 287).
Csomósság: nodositas MA. [knotigkeit].
Csomóz: nodo, comodo MA. [knoten machen]
belé-csomóz: [intorqueo, concludo; einpacken]. A csészirt bekésségre vivék, az esztendőnként járó 30 ezer aranyuk fényes portára való beszolgáltatását is belé-csomózzák (Montrók, VIII.31).
öszve-csomóz: nodo PPBl. [knotig machen]. Öszve-csomózon, öszve-gombolon: comodo PPBl
Csomóz-ik
föl-csomózzik: [extubero; aufschwellen]. Nyaka fellámolt és fél-csumózott vala (az ökrörnek) (Helt: Mes. 358).
még-csomózzik: extubero C. [aufschwellen].
mégcsomózás. Fának megcsomózása, varasolása: articulatio PPBl.
öszve-csomózzik: [conglobor; sich zusammen drängen]. Fürtösön öszve-csomózott méh: *über apum; öszve-csomóznak a méhek: apes in rotunditatem *compactiles PPBl. Szörít kefélte, mely öszve-csomózott, aztat le metélte (Gvad: RP. 15).
öszvecsomózás: nodatio PPBl. [verknötung].
Csomózás: 1) nodatio MA. [verknötung]. 2) extuberatio MA. [das aufschwellen].
CSOMORIKA: ranunculus sceleratus Sl. [wasserschierling]. Ez szinte mint a torsika vagy csomorika, a kível meghal, valami állat megeszi (Mel: Herb. 86).
CSOMOSZOL: franco, quasso Sl. [mosten]. A szőlőt megkell szoritani, csomoszlani, minek előtte abból bor szüretnek (Mad: Evang. 192).
CSONKA: mancus, mutilus, muticus, defectivus C. [verstümmelt, mangelhaft]. Az oltarra ne yarolyon szolgálni, ha ezonka leand (JordC. 108. 856). Nem lezón oth onka embör (SándC. 8). Nagy sok vakok, santhaak, chonkak es poklosok vygaztatának meg (ÉrdyC. 402). A tsonka toromba votri parantsóla mint árulót (Montrók, III.130). Job teneked chonkan bennued az cletre (Festi: NTest. 91). Czonka vagy éktelen tagú (MA: Bibl. I.109). Veszni tért kis hazánk forogsz mely sok kozkán, régi szép épséged mely miatt áll csonkán (Gyöngy: MV. 12). Fél dögök avagy vakok avagy csonkák (MonTME. I.177). Egy nyszittal bélélt csonka ujju mentem vagyon (Radv: Csal. III.225).
csonka-bonka: mutilatus MA. [verstümmelt]. Valahol chonkat bonkaat, santhaat, vakot talafla, mynd chazaar palotaya eleeben gyötee ewketh (ÉrdyC. 468). Mynd chonka-bonka, kloor, betegh el feledween ew nyavalvagokat, chamarsagzal syetnek vala choda latny (514). Velec hoznan czonka-bonkakát (Helt: UT. DS). Azzal káromkodnak, hogy mi a szent irást fogyatkozottnak, tsonka-bonkának, elégtelenek vallyuk (Pázm: Préd 394). Az papistak az sz. irást csaknem az ispotálybani rekesztik, mert ezt csonka-bonkanak, fogyatkozottnak, elégtelenek nevezik (Pázm: Kal. 299). Szegényec, czonkabonkác, sántác, vakoc (MA: Seml. 710). Mitsoda ortauzal meriük az z irast tsonkanc bonkanac mondani? (EszT: IgAny. 235). Még a tsonkák bon-

kák som ilhetnek ottion (Kisv: Adag. 209). Theoretico keze lába lehet beszédednek, mindazonáltal tetteben, in praxi tsonka bonka (Fal: NE. 73). Tsonka-bonka udvariasság ez (Fal: NA. 201).

csonkabonkaság: [mutilatio; verstümmelung]. Hílat adok felségednek, hogy a kór betegségektül, csonka-bonkaságtül megmentettél (Pázm: Imáds. 126).

csonkabonkit

még-csonkabonkit: [mutilo; verstümmeln]. Igen meg-csonkabonkitá agnitül (Czegl: MM. 20).

Csonkás: [defectivus, vilis; mangelhaft, geringfügig]. Tilalmas erdő egy vagyon, Csonkás nevű (Géy: KárCs. IV.318). Elő-erdejek valami hitván csonkás vagyon (327).

Csonkásít: mutilo MA. verstümmeln PPB.

Csonkásítás: mutilatio MA. verstümmelung PPB.

Csonkaság: 1) [vitium mutilationis; verstümmelung]. Chonkasaag escek reea, hogy nem kezdé dolgot tehetny (ÉrdyC. 653). 2) [defectus; mangel, fehler]. Ha az isteni fizteletben való tsonkaságot corrigálták volna (Czegl: Japh. 50). Sok helyen tsonkaság vagyon a görög bibliában (Pós: Igazs. I.32).

Csonkit: mutilo, truncó MA. [verstümmeln]. Elmetsem, tsonkiton: praetruncó PPBl. Az élő fikat yesi, csonkíttya (Com: Jan. 103). Ösmerjek meg mostis az magyar kard élet, ki régen tartományoknak is tsonkította szélét (Thaly: Adal. I.123).

csonkit-bonkit: [mutilo; verstümmeln]. Hova mégy magdtil csonkított bonkított definitióddal? (Kereszt: FKer. 315). Csonkították bonkították a szent atyák irását (Toln: Vigaszt. 122).

még-csonkitbonkit: [demutilo; verstümmeln]. Az tagokat emire meghéhonkichiác bonkichiác (Balassa: Camp. 9).

még-csonkit: mutilo, admutilo, demutilo, truncó, contruncó, distruncó, emanco, delumbo C. [verstümmeln, abstützen, abstampfen]. Meg-csonkítom, csak a tsonkját hagyom, el vagdalom: distruncó PPBl. Az szeles praedicat rok azt kúrogják ellenünk, hogy az catholikusok az isten igéjét megcsonkíttyák (Pázm: Kal. 450). Mi gonosz félretemi a charactert és megcsonkítani a nemes privilegiumát (Fal: NE. 62).

Csonkítás: mutilatio MA. verstümmelung PPB.

Csonkul (megcsonkol. ExPrinc. 34): mutilor, truncor MA. [verstümmelt werden]. Barát viivé asszont Beszterczébe, sokan csonkulának, halának nagy dörbe (RMK. III.16).

még-csonkul: ∞ Hogy az ceremoniaknak rendi meg ne csonkolna (ExPrinc. 34). A disztelen mód miatt tsonkulnak meg néba helyes végezésünk (Fal: UE. 371). Ezen kötelességed meg-tsonkul, ha elvesztjük Mustaffát (Fal: TÉ. 618).

[Csonkolkod-ik]

égybe-csonkolkodik: convolvor DöbrC. 214. [sich zusammenwinden]. En nenzetségem elvetetet és eltavozott en tölem, égbe csonkolkodott miként paztoroknak hayloky: generatio mea convoluta est a me (DöbrC. 214).

CSONT: os C. MA. [bein, knochen]. Csontyát leszedöm: exosso C. A ki menyűt tsonot helyretemni: reponere ossa in *sedem; a tsonatimat járja a hideg: frigus *permanat ossa; vízi moh, mely a tsonotokat öszve forrasztja: conferva PPBl. Hő chontyának veley meg azanak (WinkC. 259). Csonot hű belöle ky ne tőryetek (JordC. 696. 711). A velök is ki jövenek a csontogból (DebrC. 143). A sült báránynak csontyából a velót kiszedik vala (ÉrsC. 69). Kinek csonttya megtöröt, esőt érez (Cs. G3). Ezeknee ő őrz minden csonttyokat (Börn:

Ének 190) Csontal ítek bokájakat is, az magoktól tárogott nyilat melyekre fordíták (Pázm: Kal. 100). A tsont, portzogó, köfőzet, iz, rost a tsontok részei (ACSere: Ének 112) Ó chak alig élt, mert feje chontyában nincsen talán egy is, ki volna ép voltában (Zrínyi 165).

[Szólások] Csak ezonttya s az bőre vagy on (Deesi: Adag. 104). Husunk, tsontunk ezt nem tudja, se más párás állat (Fal: BE 570). Valaki kardjával haszontalanul vag, mondhatjuk fölöle: fogatlan esontot rág (Thaly: Adal. H 203).

all-esont: maxilla C [kümdade]. Az zumar álla ezontya (Vás: CanCat. 611).

boka-esont: talus C. PPBL [knöchel]. A borgan in után a láb talpa vagy on, mely a bokákat avagy boka esontokat, sarkat és talpuk alsó részét a láb újnakad magában foglalja (Com: Jan. 19).

boka-esontoeska: talus Com: Jan. 200 [würfel]. Boka esontoeskacsal avagy jogyas tsinkosokkal jádani a koczkaságát: aleatorium (Com: Jan. 200).

bötkös-esont. Bütöks tsontok, mellyekkel a régiek koczkáztanak: talus PPBL.

esipő-esont: coxa, ischia C [hüftbein]. Tshipő tsont vüpátskája: acetabulum; tsipő tsontnak fájdalma: *ischiadicus dolor PPBL. A esipő esontot alát a forgó esontokon alát a czomboc vadnac (Com: Jan. 48). Fürt-szig, tsipő tsont (Com: Orb. 83).

éb-esont: os ennimus; hundsnochen. Valamely eb esont on rágódik, elhíd, hogy húst nem kaphat (Pázm: LuthV. 298. ToF: Zsolt. 36).

[Közmondások] Eb-tsont hamar bé-heged (SZL: MVir. 91).

előfant-esont: [elbur; ellenbein]. Szekere előfant tsontból készítettet (Halt: IIIHist. II.114).

far-esont: os *sacrum PPBL [steißbein]. Mas keppen meteltetik az farszont, az kappan (Érasm: Érk. 50).

fiók-esont: os *claviculae PPBL [schlüsselbein]. Fiók tsont, mely a vállat a melléhoz kapcsolja PPBL. Az gyermeknek az keze tört meg az fiók esontban (RákGy: Lev. 365).

forgó-esont: coxa, coxendix Com: Jan. 58 [hüftbein]. Hátgerentz *forgó ezontja: spondylus, vertebra in spina dorsa MA. Mynd az izök, tetemek, forgó ezontok helyekből ky monének (WesprC. 100). A kik az forgó ezontot görbéc, nem járhatna (Mel: Herb. 119). Illete Jacob eljének forgó chontyát: tofigit nervum femoris eius (Holt: Bibl. 16). Az ön karom az ő forgó ezontjáról leszakadgyon (Kár: Bibl. 1530). A tsipő tsontok alatt a forgó tsontokon alát a zombók vannak (Com: Jan. 48). Ha a buza liszlet a hors fívet öszvefőzöd és a forgó esontra kötöd, farsabát gyógyít (Váli: OrvSz. 19).

hal-esont: [maxilla balaneae; fischbein]. Egy font hal tsontból P₁ den. (VestTrans. 19).

kőröszt-esont: [os sacrum; kronzbein]. Am az farsabasoknac, kiknee az kereszt ezont fay, igen jó (Mel: Herb. 11). Ha megtöröd az kőröszt fnyetó és vizzel avagy mézzel roa kenyőd, az kőröszt chontot fájdalomra igen hasznal (BoytheA: FivK. 50).

lapocka-esont: [os humeri; schulterbein]. Finum fringia hegyes töröm lapocka-esontjába akadot (Montrók. XXVII 17).

oldal-esont: 1) costa C [rippe] (Holt: Bibl. 1A1). Felig elrothat oldal ezontyai (MA: Seult 19). Mad: Evang 110). Az oldal esontoc a hónalgtól kezeltettván a szív hártájában végeződnee (Com: Jan. 48). 2) luxor; gattin. Az oldal tsontunkat tsak kell szeretnünk, vagy akarjuk vagy sem (Mik: Türl. 105). Oldal tsontyával, Zsuzsiával (Gvad: Pösty. 5).

szár-esont: crus Pesti: Nom. 121. tibia PPBL [schenbein]. Felelele a szakacz a szaar ezontot avagy velős koczot és az lapczkan felül való részt azaz a szeg fejet (Mel: Sam. 35). Vastagabbak az ember szár esontjánál (Halt: IIIHist. 165).

Csontatlan, esontatlan: exos MA. [knochenlos]. Husos in, tsontatlan falat, husos darab, gyümölsnek hója, a magva között való husos része: pulpa PPBL.

Csontoeska: ossiculum C [knöchlein]. Ven fel egy ezontozkát a földről es egy zemosbe varra azt (Holt: Mes. 324).

Csontos: 1) osseus C [beinig, knöchlig]. Az zyz Marianak teste vote köner, contos azug ösztöner (TihC. 100). Vagyon egy esontos kalbórom, rakott tatár nyergem (Rady: Csál. II.287). (Csinom Palkó, Csinom Jankó, esontos (Thaly: Adal. II.87). 2) [durus; hart]. Kököny szilvak tsontosok, kemény magnak (Com: Jan. 23). 3) [fortis; stark]. Isakhar chontos szumar leszen es kotelpedik két határ között (Holt: Bibl. 1DaD). A peng esontos hazugság, hogy a bérnialást Higimus pápa találta volna (Matkó: BCsak. 117). A firtsúság gyakorta többet végez a tsontos orónél (Fal: UE. II.17). Baromi tsontos erő (Fal: Jogyz. 933).

CSOPORT [szajport. Güres: Mátý. 51. *szajport* Könyv: VM. 77. *szajport* Holt: Bibl. 1365. *szajport* MA. PP. MontTME. 1363).

1) gleba MA [scholle]. Haut, tsport: gleba PPBL. A tsportot, görbängyt bá töröd és morsád, porrá leszen (Com: Jan. 15). 2) manipulus, congregatio MA. [haufe, gruppe, rotte]. Közönpnek csoport serege (MA: SB. 17). Tsportban akarják magokat verni (GKat: TihC. 79). Bátor szóval vitézít bizattya, csoportyát törökre indította (Zrínyi 177). Csoportokban török gyülekezik (198). Olyan üdö talát éppen akkor lenni, kinn Bachusnak szoktak áldozatot tenni, es sok esengő-bengő ruhákat felvenni, azokban csoportként farsanglásra menni (GyöngyD: Cup. 627). Az város töviben lévő szűzes erdőben csoporton legyenek (Mont: Irók. XV.193. XXVII.227). Anyi a karucz mint a csillag, csoporton jár mint a galamb (Thaly: Adal. II.308). Ha csoportban lételkor az paraszt tisztok ellen valaki beszélne, az olyan törvény szerént megöltetessék (MontTME. 1363—4. 3) [acervus, copia; haufe, menge]. Egy csoport litzbe erozte el magát (Pesti: Fab. 37). Ket szaj csoport füge (Holt: Bibl. II.210). Oszán az égben nagy csoport tizeket latsz (Cis. G2). Giapiunak gombologia, csoportia (Salánki: Érasm. 58). Tsportorra vehetned sok okjásimat, meg-számud, elhiszem silyos kinámat (Könyv: VM. 77).

Csoportos: 1) scaber, glebosus MA. [schollig]. Göröngyös, tsportos, haufos: glebosus PPBL. Tövisses, köves, tőkés, tsportos, mellyen könyű megütökzni és el-esni... Sik tér és gyepes út az; nem tsportos, zókógó (Pázm: Préd. 86). Igen sik és tsportos a világ útja (Mad: Evang. 374). A tövnyes és tsportos, morsalekos mosó kő a láb tisztításra szolgál (Com: Jan. 11). Esik előlben még oly tsportos út, melyen jó lovad nem oly sebesen fut (Thaly: VE. 1152). 2) cumlatus, copiosus SI. [reidlich, vielfach, angefüllt]. Csoportostól öszve-gyülének mindenféle népek (Zrínyi II.30). Tsportos sok szerencsétlenség (KisV: Adag. 22). Folyogó csoportos szép seregöl, sokaságöl (Biro: Préd. 120). Csoportos okokkal csak azt vitatod, hogy itthon öszüljenek meg gyermekünk (Fal: NU. 327). 3) complicatus, incomptus PPBL. struppig, zersaust. Nagy az ket esesi ő neki, haja csoportos, szakalkaja is vagyon mint az kecskenek (SalMark. 1). Ne terítse voró fnyre festet haját, de baglyoson, tsportoson, korpáson és szemnyesen se hadgya fejét (Pázm: Préd. 1133). Nézd csoportos füstökét (Zrínyi: ASyr. 302). 4) [cristatus; buschig]. Tsportos kötszegtől függ alá fejéről (Könyv: HRom. 11).

Csoportoz-ik: congregor, convenio. Kr. Sien zusammenrotten. Az római ecclesia tanításának rontására csoportoznak (Pázm: Préd. 294).

egybe-csorortozik: [congregor: sich versammeln]. Tud-
tion szoros helyen egybenn csorortozni (Orczy: KültSz: 152).

ösze-csorortozik: 1) congregor: sich zusammenrotten.
Ösze csorortozván Penthesilea-ra rohamak (Hall: III. Hist. 232).
Számítalan sok nép csorortozott ösze (Fal: TÉ. 636). **2)** [con-
cervor, accumulor: sich anhäufen]. Ösze csorortozott titulek
(Fal: Jegyz. 935). **3)** [complicor: sich zerzausen]. Az szórt, a ki
eszze veszet, ösze csorortozott, el veszi (Mel: Herb. 79).

[Csorortoztat]

mög-csorortoztat: [congrego: versammeln]. Jobban meg-
kell csorortoztatnunk magunkat (RákF: Lev. II. 41).

ösze-csorortoztat: ∞ Seregét szépen ösze csorortoz-
tatá, lassu sziget felé völek el indúla (Zrínyi I. 119).

(CSOR), CSUR. Csorviz vakok: pernadeo MA. ich bin
ganz durch und durch nass PPB.

[Csordit]

ki-csordit: [emanare facio: rimen lassen]. Jobb kezéből
a vért ki-csorditá (Könyi: HRöm. 37).

Csordogál: [finito: langsam rimen]. Kedvesen csordogáló
tisza viznek forrása (Bíró: Préd. Bb). A vér csordogál a kardján
(Könyi: ÁM. 57).

Csordul, csurdul: [efluo MA. PPB. [rinnen]. Épen csor-
dultig teli edény: cadus ad summo ³plenus PPB. Mely bort
elhozvan, paranchola uele megvetleni egy juog puhart mynd
chordultik (DomC. 57). Könyve asszomnak rajta nem csordúla
(RMK. II. 38). Ammely edén csordultig telendik, azt tedd föhre
(Mel: Sám. 375). Ez vedreket csordultig töleze (Börn: Préd.
94). Vegy ket lat cassiat, tölts fölait churdultig folyól reia
(BeytheA: FivK. 75). A mosolygó szemből keserves könyv csor-
dú (Gyöngy²: KJ. 70).

[Szólások]. Ha nem ez ordúlis, czeppen (Deesi: Adag.
326. Kisv: Adag. 202).

alá-csordul: [detruo: herabrinmen]. Az olay fejeről szélyvel
alá-csordul (MA: Bibl. V. 1).

ki-csordul: [mano: herausfliessen]. A te argumentumod-
ból csak értelmeknek fogyatkozása csordul ki (Bal: CsIsk.
215). A karomkodásnak pohára a tridentinumi Conciliumnak
füdjéjé meg nem tölt, hanem akkor ugyan kiesordul (VárM:
Szöv. 68). Amaz öreg vénasszony hogyha jó rezzel fölkel, hurot-
tul majd megfúl, a sárkányok dobójából sok titty-toty kiesordul
(Thaly: VÉ. II. 171). Szíve ajakin ki-csordul (SzD: MVir. 419).

lő-csordul: [detruo MA. [herabfliessen]. Atyám elbusúla, or-
tziáján könyve lőcsordúla (Gyöngy²: Char. 18).

Csordulatlan: [non effuse: unverschüttet]. Ezekre az
bort nag' kamackal köszönik, kikből csordulatlan, czöppenetlen
kellien-hüppenieniek (Deesi: Préd. 24).

Csorog, csurog: [perfluo MA. mano: rimen Com: Vest.
135. Hines essőe ezoroznac (Kal. 1782. Gy). Meliekből artatlan
ner chorog (Zvon: Osand. 212). Az hordóból szívárokodik, tsorog
(Com: Vest. 24). A nagy szív, ki előtt böcsülete forog, a mely
halált kíván, belőlle vér csorog (Gyöngy²: MV. 14). Ó reá is
sűrő zápor csorga (Gyöngy²: KJ. 14). Iveg recipiént legyen
alatta, kiben csurogjon (Keesk: ÖtvM. 325). Tsorgott szemé egy
pár hamis tseppekkel (SzD: MVir. 364).

alá-csorog: [demano: herabrinmen]. Az ő veriteke, mint
a vernek ő czöppé, nagi beuón kyötten az ő testen es vizán
alá csorozvan rajta a földre (WessprC. 59). Es minden fölöl
az en genge testömön a veer alá csorogvala (NagyszC. 36).

el-csorog: [diffuso, perfluo C. MA. [zerfliessen]. Dávid is azt
kiványa, hogy isten ne engedje az ő könyhallatását is héjaban
elszorogni (H. III. Préd. 13).

ki-csorog: [effluo: herausfliessen]. Mellyekből balsamum
tsorgott ki (Hall: III. Hist. I. 57).

Csorogás: [fluxus: das fließen]. Az in Jezuson házából ke-
gyelemnek csorogásával folytál ki (Ázost: Zur. 274).

Csorgat: [fundo: rinnen lassen]. Zsírját szép fejer tzipónra
tsorgattam (Gvad: FNÖt. 21).

ki-csorgat: [effundo: ausgiessen]. Ky chorgothath, ky pu-
puztath anag klyamatzath: effluentem (NémGl. 263). Veret ki
csorgattya (Börn: Préd. 58).

Csorgó, csurgó: 1) [tuens MA. [fliessend]. Egy kis csorgó
patak egy völgyben vala (RMK. IV. 123). Megmossák kezeket
a csurgó mosdóból (Com: Orb. 117). A zabogó, tsorgó patakok,
gyorsan alá folyó vizek, a mellyektől áradások lesznek
(Com: Jan. 11). Miért szépségében magadat el bizád, mint
egy czurgo patak, mely vissza nem folyhat, úgy változik szép
ortzád (Zrínyi II. 102). **2)** [fluor, fluentum MA. [bach]. Mezzállottam
Fejervár fölöl egy csorgóhoz (Monfrók. XV. 439). Egy mély
völgyben van ezen hely, de szép csörgök, források benne
XXIII. 32). Mikor az ember csorgóból akar innia, meghajol
előtte (Mik: TörL. 389). **3)** [tubus, canalis: kanal]. Forrásnak
a tsorgója, tsője, a minn ki jő: silanus PPB. Inide-amoda
ne ragadtassék kedvünk a világ javainak vékony tsorgóival
(Pázm: Préd. 1037). Az Tuncza vize mellett az Szolák nevű
csurgó alól (Monfrók. VIII. 301). Az csorgón végházában víz
nem jő (XXIV. 93). Az melly gazda csorgót akar csináltatni,
megállaszik az mesterrel (XXVII. 221).

Csorgodoz: [mano: rinnen]. Csorgodozó vízben járó kis
halacska balász álnökságát ki sem gondolja (Thaly: VÉ. II. 250).

Csurogdogál: ∞ A köszál, kiből csurogdogal, sőt kibuzog,
bevelkedve ki forr a Christus (Lép: PTük. I. 163).

1. CSORBA: 1) [manens, mutilus; verstümmelt]. Nem lezón
ott cörba embör (SándC. 8). Egy öreg, csorba taraczk (Gér:
KürCs. IV. 589). **2)** [lacma, hiatus MA. [defectus: mangel, lücke,
föhler]. Semmi csorba, fogyatkozás nem volt a Christus aldo-
zatiában (Mel: SzJán. 256). Valamely dolognak csorbaia (Deesi:
Adag. 256). Tsorba ne essék ura parantsolatának végezésében
(Pázm: Préd. 708). Csorba nem esett az tudományban (Péesv:
Fel. 596). Szégyen nélkül szemléhetem chorbámat (Zrínyi I. 5).
Mind ketten chalatkozunk elménkben: sem te el nem bujtál,
sem én jó hitemben: chorbát sem gyalázatot soha nem tettem
(II. 73). Csorbát tézek ezen hadakban (RákF: Lev. I. 627). Böcsü-
letennek nem esik csorbája (Thaly: Adal. II. 111). Alig röppenik
elő a rozsz szó, már is nagy tsorbát ejt (Fal: UE. 409). **3)** eden-
tulus MA. [zahnlös].

Csorbás: [mutilatus, manens; verstümmelt, mangelhaft]. El-
kezdezt, be nem végzett, tsorbás: inchoatus PPB. Fial nem
leszen, csak csorbás leányod leszen (Fortszer. I. 13). Sadechiás-
nak fejére fordula csorbás hiti jitalma (Magy: ORönd. 42).
Csorbás hát-e mondás? (Czepl: BDörg. 171).

Csorbásit: [mutilo Kr. [verstümmeln].

mög-csorbásit: ∞ Egészből megtsorbásítom, félegitem:
de-integro PPB. Ójnik hát magunkat a gonosziságtól, ha meg-
tsorbásítottuk húrunket (Báta: LPrób. 117).

Csorbáság: [hiatus, defectiositas Kr. [mangel, lücke]. Fo-
gadban is nem lesz csorbáságban másod (Czepl: Japh. 6). Gyak-
orta eshetik liha, csorbáság és fogyatkozás a hitben (Pós: Igazs.
I. 56).

Csorbit: [hebetu, hiantem, defectuosum reddo Sl. [verstüm-
meln, vermindern]. Kedvet tsorbít a szerentséltenség (SzD:
MVir. 268).

mög-csorbit: ∞ Megchorbitamá fényes koronámat (Zrínyi
I. 18). Te megchorbitod mi fényes bódunkat (39). Másnak jó
bíret megtsorbítani (SzD: MVir. 184).

Csorbul: [immūnor; vernündert worden] Törbűni kezdett köztők a barátság (SzD; MVir. 52)

mög-esorbúl: [mutilor, douănor; verstümmelt, verkürzt werden] Valakinek megesorbult hitvége, lelke ösmérete annak ellensége (Thaly: Adal. II. 201). Birodalma megesorbult, megestükenik (Szői: Sip. 212). Mivel az egy szerszám nem mind törökén tartó eszköz, megtsorbult, megvásiók, ápolgatni kell az megavult jószágot (Moln: JÉpül. 121). Küzdelemben a köcsök megtsorbult élet (SzD; MVir. 210).

Csorbulás: [hiatus, defectus; mangel] Kegyelmes urunkhoz való hitvégeimnek esorbulása ne legyen (Gör: KárCs. IV. 541).

2. CSORBA: junculum Kr. [suppe], Ments meg nagy úr isten az inségfűl, az hitván, szokatlan, török esorbájatul (Thaly: VÉ. 1155).

CSORBADSIA, CSÖMBÖRDSI: [praefectus militum Turco-rum; janitscharenhauptmann] Csömbördsinek az esévi pusztátul atunk 20 00 (MonTME. 1. 27, 109). Abdi esorbacsának ajándékpenzt atunk 11. 261). Az 35 ispíjűk, zulú-esorbadsziák serezet füzöttek (Thaly: Adal. 1181).

CSORBAKA: [lactuca leporina; hasenkohl] Kétféle a dísző kék; egyik hasonló a romó fűhöz, emec esorbaka neve. Ez díszőkének és esorbakanak vizét ha iszod, az tőköröz eső-mört meg gyógyítja (Mol: Herb. 76). Hegyes letele mint az esorbakanak (90).

CSORDA: 1) grex, armentum C. MA. Herde, Lótzorda; equitum C. Az erdőket el eszik a tsordák; armenta *pascuntur silvas; aurina ló, tsorda-hajtó; abactor PPB. Bar m tsorda; greguaria PPB. Az pásztorok az földön eszordalul vgyaznak vala (Élrc. 49, 88). Megverem a pásztor az öllimletve a csordának tül (Műnc. C. 61). Lezón Israel nepe föld mkeppen apro corda (Gyary. C. 56). Anyal a pásztoroknak chordaiok örizen magh örömet hlyrebe (Wink. C. 313). Vagy föld egy tulkot az bynoerth az eszordalul (Jord. C. 91). E leanyo én leanyim, e fia én fiaim, e chorda én chordaim (Helt: Bibl. I. P. 3). Ménes esordát 3 nagy sokat hajtata, sipost, dobost minden eszordának ada (RMK. III. 318). Anyin valnak mint az eszorda (Dees: Adag. 187). A farkas még az öreg eszordák után is állkodik (Com: Jan. 77). A város ökor eszordája ez idén az főm volt (MonTME. 130). **2)** grex, caterva, multitudo; menze, hantje) A fiatal dímákat úgy nevelik, mintha a török tsászárnak tsordáját akarnák vélek szaporítani (Fal: NA. 174). Nem fáradnak egyebben, hanem hogy tsordával mehessenek az örök büntetésre (Fal: NC. 265). A tsaplárok tsordájá nagy Párisban (Fal: TE. 780). Elsőny terhelő szolga tsorda (SzD; MVir. 121).

[Szőlások] Derék dolog: három tőhén egy tsorda (Fal: Jegyz. 922).

Csordás: armentarius C. [viehhirt]. Az tsordás halálkért az kudának 1 it dízöttünk (MonTME. 147).

[Közmondások] A kinek tehené mincse, ne fogadjon az tsordást (Thaly: Adal. 180).

Csordásság: pecunia Com: Jan. 77, [viehwesen]

CSORDAK: cuneus; loge. Latnián az ítek nezo kerek gradiesos eszordakoknak finyességeket, monda az környül állkoknak (Lajp: Pfük. III. 67). Vö. **CSÁRDA**

CSORMOLYA: melandryum, melampyron, nyagros PPB. kuhweizen]

CSOROSZLYA: culter praecursorius in atrio PPB. plügschyl. Az isten harangja éles csoroszlya (MA: Scult. 211). Csoroszlya avagy a nettőz vas, az öko talpban tötött lapos szántó lemez fölmetti a barázdákat (Com: Jan. 73). Azt írja tsorbá tsoroszlyájú avagy fogu Sámliár (Pis: Válasz. 75). Item visót

lapos vas és csoroszla No. 2. (Rady: Csal. II. 490). Ökörért tsorbáni fognak paripákat, a hegyes törökért vesznek tsoroszlyákat (Orsz: KültSz. 173).

CSOSZ: [traho; schleifen]. Amak rendi szerint tsossa s rójja a memettet (Fal: NA. 156).

elő-csosz: [pigre prodeo; sich herschleppen]. Csoszsz elő szlva léz: téged is megborsóznak (Fal: Jegyz. 922).

[Csoszog.

Csoszogás: ambulatio cum leni strepitu Kr. [das schlappen]. Hadian zeit Ferenc az ő labának eszozogását, monda neki (Varg. 12).

CSÓTÁR, CSUJTÁR [csótár Pázm: Préd. 413, csutár MonTME. IV. 260, tsutár SzBodó: Kalm. 11. Gvad: Idt. 125; dorsumle SI. [schabrickel]. Csotar egy lora való (RMNY. II. 179). Utálatos számára tilt, melynek mind-tzapra, mind-tsolára, kápeja tsak az apostoli köntösök rongya volt (Pázm: Préd. 413, SzD; MVir. 471). Vagyon ketse és tsutár (SzBodó: Kalm. 11). Deik Ferenc uram számára egy tsujtárt vettem (KecsKört. IV. 84). Három jeles lovakot, melyeknek egyike aranyos szerszámmal, nyereggel, ketteje pedizlen csujtárokkal felöltötetve vala, ajándékoza (Moutrók. VII. 239). Egy öreg esujtár czapragot két forintot adnak (Litt. XVIII. 216). Az ki penzlen elmaradt, tny mint az rubinok, smaragdok, esutárok, affélét kíváltkppen esutárokat itt nem találai (MonTME. IV. 266). Csujtárt hogy nem vött, azt magunk is akarjuk (SzD). Tarka esótár és nyereg alá száükséges palócok (Rady: Csal. III. 360). Parnassuson készült ékes esutár (Gvad: Idt. 125).

Csütáros: [bosnali orutus; mit einer schabrickel geziert]. Két esutáros ló (Tört. XVIII. 68).

Csutároz: [cingo; gürten]. A mi lovak mag-nyergelve, tsujtározza, és felzabolizva vagynak: unsere reitpferde sind schon gesutlet, gegürtet, und gezümmet (KürlSz. 36).

CSÓVA: Signum; feldzeichen PPB. A cras, cras holló szava, de olly tsóva, mely sokakat megtsal (Msk: VKert. 397). Révészod tsóvját üsse fel, Várnánál egyiket, másikat Oszakov sántjánál (Orsz: KültSz. 151).

Csővél: designo; bezeichnen PPB.

CSÓVÁL [chirolyae Helt: Bibl. IV. 218, csóvál Kisy: Adag. 71, csóvál Gvad: Orsz. 81. 192]; agito, moveo, moto, quatio, vibro MA. [schütteln, schwingen]. Tsóválja a fejét: *nutat capite PPB. Mynd kaomlak vala hvetet, ezowalvan hű főyöket (Jord. C. 511). Fejüket chanylyák Jerusalemek leányim (Helt: Bibl. IV. 218). Az oroszlan megismeré a pásztor és farkaual kezdé eszovalni (Helt: Mes. 109). Fejüket eszovallyae, orroluae (Börn: Ének. 199). Tsóválháné ti raytatoe az én fejemet? (Kár: Bibl. 1521). Farka tsóváló eb (Megy: 3. Jaj. H. 62). Ne esóválld farkadat szamir Mathó: Bócsuk. 221). Farkal esóválni (Kisy: Adag. 71). A fejét esóválta (Gvad: Orsz. 81. 192). Erro tudom tsóválni fogja fejét (SzD; MVir. 114).

mög-csővál: agito, moto; schütteln. Megezovallya vala fejét (Helt: Krón. 141). Megezoválnámé ti raytatoe az én fejemet (MA: Bibl. I. 158).

Csőválás: agitatio, commotio MA. [das schütteln]. Fejöknek eszovalásnál karomlik és nevetik mala ütet (WeszprC. 106). Fő esóválással kaczagjuk (Megy: 3. Jaj. 18. Nögr: Idy. 1148).

CSŐ, CSEV [ch. Vor. 200]. Com: Jan. 169, 600. Com: Jan. 97. MA. 60. PPB. 60. MA. 60. Com: Jan. 97. 60. Lipp: PKert. I. 61. MA. 60. PPB. 60. Mel: 36. 17. MA. 60. PPB. 60. MA. 60. PPB. **1)** fistula C. tubus MA. PPB. [rihre]. Puska-tső; catapularius PPB. Elvaglalha a tsőket, melyeken a vizet valahová bé veszik: *praecedere fistulas, pulvis aqua appellatur; tsőveken ütözö vizok: aquae *fura

les; sok tsévűjű lámpás; polymyxus PPBl. Hamusokat fel költ, ha orrban finod ezével vagy náddal (Mel: Herb. 111). A víz mennél magasabb helyről jó, annál folyékó lövellik a tsévében (Pázm: Préd. 675). Ha a forrásunk teljességéből nem szabad merítenem, még is az mennyei csévének likát illetem szájjammal (Pázm: KT. 431). Sok heleten az kelhekbe ezüst ezévek ezinalhattanak (Zvon: Osland. 129). Spanyol narcissus, csöve levell, telles sárca, hatalmas jó szagú (Lépp: PKert. 151). Pullák vagy pollák; hajduknak való tölésés csövű, korokos hosszú puszka (Thaly: Adal. 132). Pár lagymának magvát megégszed, tölésér csőjén ezzel fogaid füstöllyed (Foly: SchSal. 23). **2)** canalis PPBl. (wasserröhre). Vízhozó tső; tubus C. Tsatornái és tsővjei a Christustal azoknak magdálhoz vonásra (MHeg: Preb. 8). A köfél között csőn az víz bé ment az vába (TörtT. IV.53). **3)** siphon C. MA. [heber]. Tsű, tsatorna, fetskendő; siphon PPBl. A ser esapoltatic csövön: promitur siphone (Com: Jan. 85). Nagy hordós borokat fölvonattam, nagy csévétet a fenekekben bevertettem (MonTrók. XXVII.101). **4)** fistula C. MA. syrinx, syringa PPBl. [ptófo, horn]. Sip, kiürt, tső; syrinx, syringa PPBl. Tsőv, sip; főte KirBesz. 136. Az orgona billegető sipokból, csévekből áll (Com: Jan. 169). **5)** fistula textoria; weberspule. Az én életem napiai hamarabbakká lőnek a szóúonék az ő votóféibe való ezimél (Mel: Jób. 17). Egy forinht arra, és hlvz penz arra cheweye (az aranyfonalnak), ez kettőbe egy chev wagon (LevT. L267). A gyapjú megszövettetic és a csövre tekert bél fonalc változnak posztóvá (Com: Jan. 97). Fonalat fonytác a pörgő rockának tsévo orsójával (97). **6)** [telescopium; fernrohr]. Tsőből nézik az égnek jégeit (Orczy: Kölsz. 231).

általlató-cső: [telescopium; fernrohr]. Nosza velem edgyűtt nezd meg a sz. írás által láto hosszú csőjén (Szöfl: Dáv. 80).

cserep-cső: imbricium MA. holdziegel PPBl.

forrás-cső: salientes MA. springbrunnen PPBl.

forrasztó-cső: [tubus ferruminatorius; lütrohr]. Mécsnél nagy lyuku forrasztó csővel meglehet forrasztványi (Kecsk: ÖtvM. 321).

füválló-cséve: [tubus vitro flando] blasrohr Com: Orb. 279.

messelátó-cső: perspicillum TKis: Pan. 62. [fernrohr]. Ezt meglathattynk a sz. írának perspicillumán, messelátó csőjén (TKis: Pan. 62).

széleresztő-cső. A nagy lapta felújítván a széleresztő tséve által (Com: Orb. 273).

[Csévé]

Csévlő [tsorló] PPBl. [tsűlő] PPBl. [csölő] Nom. 50. [tsorló] PPBl: **1)** [rhombum versans; haspelnd]. Tsűrlő asszony; rhombversatrix PP. **2)** gurgilus MA. stamineus rhombus; haspelspulrad PPBl.

[Csövelkőd-ik]

föl-csővelkődik: [surrigor; sich aufbäumen]. Az egerek ket első labokkal az polcz felee felcövelkődnek (SándC. 3). Az egerek, mikorh az polczra fel akarnak menni, az keeth utolsó labokra alnak, az keet első labokkal fel cövelkődnek (6).

Cséves: tubulatus MA. ausgeholt PPBl. Cséves kút; fons fistularius MA. Tséves, tsatorna módra tsínált; tubulatus PPBl. Midőn a mosdó, vizöntő, cséves edényből magokat megmostác, asztalhoz fűnec (Com: Jan. 109). A piázn a vizfőgo csatornác cséves kutac szoktmae lenni (Com: Vest. 90).

CSŐCSELEK: [convena. quisquilia; zusammengekauftene menge, mischmasch]. Könnyű érteni, mit kell állítani az utánok tödült tsőslelek praedikatorokról (Pázm: Kal. 454). Igazság

nem lehet a római győlekezet ellen támadat tsőslelek újságokban (Pázm: LuthV. 26). Csősselek és győlevész gaz sokaságok (GKat: Váls. II.333). Nem pápa ennek talabja, hanem valami csőslelek kösség (Czepl: MM. 114). Az pör tsőslelek tsak szabad életet kívánnak (Misk: VKert. 246).

CSÖDÜL: conflu, concurro SI. [zusammenlaufen]. Utánad tsődültenek (GKat: Váls. II.29). Az utánok tsődült archi-szolgák (Megy: Dial. 49). Nem tudom, homan csődült érdomek (Matkó: BCsák. 313).

ki-csődül: [concurro; zusammenlaufen]. A város népe Apollonius látására ki-csődülnek (Hall: III.Ést. II.291).

CSÖDÖR [csöder] RMNy. III.52. [tsöler] Helt: Bibl. IV.52. [csöber] Mel: SzJán. 344; equus, caballus MA. [admissarius; hengst]. Ókrei és tzöderi, kie a földet szántuytác (Helt: Bibl. IV.52). Valluk magunkoth venny arauyath 150 kereskedes feybe ezöderekre (RMNy. III.52) Egyetlen csödör inasok (Zvon: PázmP. 291). Ifjabb tzödört szerzett (Gyöngy: Cup. 17). Lovak száma Mén lo no. 1. Örög kanca no. 27. Negyed füre kelő csödör no. 1. (Rady: Csál. II.370). Ókrók, fűbőrnok, ménes kocsolák, himlevaktól és csödörfaktól megválva kivitessenek (ErdTörtAd. II. 373). A tzödör paripák kényekben hevültek (Könyi: HRom. 31).

Csődörség: [fornicatio; hurerei]. Ez féle deczeg ezödör-ségűl az mi réffuk tilalmas (Zvon: PázmP. 284).

CSÖG [csoges] ACsere: Enc. 230; nodus SI. [knoten].

Csőgös: nodosus SI. [knotig]. A tserfa csoges bogas ágazatú (ACsere: Enc. 230). A puszpáng fának tőkje daralos és töbre tsögös bogos (232). Azt valják, hogy a processio járás, mezt-láb járás, csögös istráng magokban lüm becsanatot nyernek (VárJ: Szöv. 11). Így tselekesznek ma a papisták között a franciskanus barátok és amaz csögös istrángot viselő, szemfényvesztő szaradok (127). Csögös bogas, horgas fák (Hall: Paizs. 58). Kezvetlenül megvereté vastag csögös botokkal (Ily: SzÉlet. III.68).

CSÖK-IK: [csökken] Born: Préd. 9. meg-csökkenek Otr: Róma. 33. csökken MA. [csökken] PPBl.

ki-csöklik: [clabor; verreuken] Urunk úr isten felüle az ő szent szamarának nyergetlen hátára, szent szamarának lába megbotték, lába kicsökék (RMK. 1382).

még-csöklik: [collabor, subuor; sinken]. Mikoron latanytak az poklossagot hlv testen es elváltozott zynth, awagy zörth awagy az pokol helth megltagadwan awagy meczközwen, az oly ember kyalalazataty az sokassagi közzöl (JordC. 97). Urunk az isten felüle az ő szent szamarának nyergetlen hátára, elindula paradicsomba; be nem melte paradicsomkapván, lába megbotték, lába meg-csökék (RMK. 1382).

Csökön-ik, csökken, csökken-ik [meg-csökken] Csúzi: Sip. 715. Fal: NU. 291; **1)** labaseo, supprimor, delabor, suburo, corruo, haesito, fitulo MA. [fallen, sinken, wanken]. Tsökkönik a győzedelem; victoria [mutat; tsökkönik a munka; opus] frígescit PPBl. Lábra kel méz az elhagyott árva, csökkönik erőnek gyors hamissága (Thaly: Adal. II.291). **2)** zucken Adámi.

lő-csökken: [decido; herabfallen]. Az egysz egekis alab szaltac es le czeckentec (Born: Préd. 9).

még-csökönik, még-csökken: labaseo, corruo MA. re-ferveo, #cado animis PPBl. [fallen, sinken, den mut sinken lassen]. Minek előtte dolgát véghez vitte, meg-tsökkönik: ante #decursum destitit; meg-tsökkönt; ardor animi, cura, #furor alicujus considit; meg-tsökköntél a régi munkáidban, nem vagy te a régi ember: #aegrotant in te artes antiquae; nem tsökkönt meg a szeretet: non #refrigit amor; meg-tsökkönt a te jöveteledél való lür; rumor #raucus est factus te venisse PPBl. Az előtt is sokan rözölödtek és újságokat indítottak, de tsakhamar meg-tsökköntek (Pázm: Kal. 96). Bosszúban meg-fortyam s meg

demede Solyman, látvam, hogy megsökönt szerencséje (441). Ha még az is gyakran megsökkenik, a ki nagy igyekezéssel ettekélt, mint jár tehát, a ki ritkán és igen lágy igyekezéssel ettekélték (Pázm: KT 64). Nem esökönt volnáré meg az ő bizodalma? (MA: Tam: ELb. 21. MA: Tam: 36). Holot az, hun az tagok megsökönnek, ot az dereg dolognak esze vez (Fórró: Curt 17). Sokan ha egyszer kétszer könyörögnek és mindgyarast jó valaszt nem leszen ístentől, megsökönnek és hatra állanak az könyörgesben (Marg: Imáds. 12). Hivatalokban meg ne esökennyetek (Mad: Evang. 42. 161. 345). Kétségben esni nem egyöb, hanem a reményességben teljességgel megsökönni (Megy: Olaj II.28). Vajki sokan jól kezdettek futni, de megsökkenetek (Bátai: Lj'rób. 114). A fővezér elesése után mindgyárt megsökönének a törökök (Cserói: Hist. 219). Kereskedésünk igen megsökönik (Halt: HHist. II.239). Hamar megcsökkennek s hátra állanak az ellen való berzenkedésekben (Otr: Róma. 33). Megsökönt ismét, mivel tejt féli (MonOkm. XXIII 227). Birodalma megsorból, megcsökkenik (Csúzi: Síp 242). Az elkezdett jó dolgokban meg ne esökkennyél (745). Helyén hagyom Eusebius annak jó elméjét, de most egyszer megsökkenet (Fal: NU. 291). Ezeket értvén Normandus megsökkenet elméjében és nem tulta műtévé legyen (Fal: TE 635).

még-esökkenés: [animus fractus; verzagtheit]. Hozódvám elő factiójok, a vezér változásával abban való megsökkenések, kétségben való esések (MonRök. XV 376).

Csökkenés: **1)** lapsio MA. [das sinken]. Istenben való bizodalmanak és engedelmség tökkenése elmeríti, a kit víz hátán hordoz az engedelmség (Pázm: Préd 1234). **2)** [animus dejectus; entmutigung]. Oh mely kísértében forog az jámbor, esökkenést látsz-e benne valamikor? (RMK. V.26). **3)** haesitantia, titubatio MA. [das schwanken].

Csökkenet: [labefacto; wankend machen]. Hogy ha csak egy Güngény elvesztése is annyira esökkeni az szíveket (RákF: Lev. II.25).

még-esökönt. Valakit meg-sökönteni: debilitare spem, virtutem, animum alienus PPB.

CSÖMÖR (*vesica*). Mel: Herb. 47. *vesica*. SzékOkl. I.314). nausea C MA. fastidium cibi PPB. [ekel]. Koldók tsömör: torsione stomachie PPB. Hídeg esemer miatt meghala (MonRök III 20). Gyomor fület, hastokerő esemer, farsibast meggyógyít (Mel: Herb. 47). Ad meg nyula has fájónak, tökörű, csömörű embernek (88). Hídeg chymórt meg orosolhaez vele (Frank: HasznK 146 27). Az böer tömsnek gyökeret ha megiszod borlan fine, hastokerő chymórt es farsibast meggyógyít (BeytheA: FivK 13. 67). Meg az narcappanae is esemer indit az bősege (Prág: Serk. B3). Az először hajkázó a esömört, gyomor háborgást alig kerülöl (Com: Jan 90). A kegyes életrel való beszéd merő azon madalom, esömör nekik (Megy: Olaj. III.23). Az étket sokszor feladni merő esömör (Czepl: Japh. 75). A tenger víztől való esömör (Fely: SchSal. 12). Urunk ő nagysága esömörből oly rosul volt, hogy az lába sem bírta (ErdTörtAd IV.91). Hogy a szentséges király méltóságunk esemeret és megmást ne hozzanak (SzékOkl. I.314). A szeretetben sokszor bünttya az irigy tsömör a szíveket (SZD: MVir. 101).

Csömörlik: nausea C MA. [ekel bekommen]. Idétlen téjtől betegült, tsömörölt: colostratus PPB. Az fokhagyma zagu fín melegíti az chömöröket (BeytheA: FivK 87). A fő asszonyok válogatósbabak, esömörölbabak (PP: PaXA 399).

még-esömörlik: X. La mely igen szep leve káposzta. Mondá a nyúl: Jól láttam, de nem ért meg, nem jó ötlet emu, mert meg csömörölném tőle (Helt: Mes. 177). Etelnoe, itahae sokasza az kibe vagyon, megis csömörlic náttá (Bam: Préd 61). A kik megcsemerlővén csak semminek tartottak az itése-

ket (Ker: Préd. 437). A meglegedett utálya az étkeket avagy megesömörlik tölök (Com: Vest. 12). Harmadnapja megesömörölnék, az hoza erőtlenséget az hosszas egység után (RákGy: Lev. 523). Ellené mond a Christus érdemében meghesemerlett római gyülekezett (VárM: Sziv. 39). Az szénától lovánk meg nem csömörölnék (MonOkm. XV.96). Predikázióknak bőségétől már nygan megesömörölt elmék (Misk: VKert 16). Ha négyezer látván is kégt napjában, nem kellene megesömörölni a szememnek (Mik: Törl. 39). A bűjtöléshez csak akkor kezdle, mikor valami kedves falattyával meg talit tsömölni (Fal: NE. 69). Királyi mulatság feladott étkekkel jóízűen emi, emi, meg nem tsömörölni (Fal: Vers. 864).

Csömörles: nauticus, nauticus MA. [ekel]. Csöklást, okadást, csömörlest gyógyít (Mel: Herb. 5). Az egzszes embernek történyk chymörlesé (Frank: HasznK 23). A spikamrd igón is okadás ellen es chömörles ellen (BeytheA: FivK 3).

[CSÖPÉVÉZ-IK]

el-csöpévézik: [degenero; entarten]. A tsomote, ha nem irtogatják s egyenesen nem nevelik, elcsöpévezik és elfajul (Megy: 3.aj. II.165).

CSÖPÖRÖD-IK: corrugor, nugas contraho MA. [sieh runzeln]. Örezítőc csöpörödöt, barázdas (Prág: Serk. 815).

CSÖRC: [miser, miserandus; arm, armselig?]. Dühös nevet költenek az chüec, czac hogy megölhessék; nagy ötte meg a hayat auagy nem, de pálezt kerelnek [igy] neki. Vigyan búnes a czörtz, nagy néltözöt a szegény ember, auagy nem: pauper ubique jacet (Helt: Mes. 14). E mostani vezett időben nem hiszik az emberek; a pap költötte vgy mondak: hayet [hajts?] is ez okért a chörtzet (445). Az ötödöt [tölöc] kiveszem, a föld-uomat, asztal búzát is veszek raytoc, e melet kaurtor ludat, kappat es tyukot veszek raytoc; czac oda tekinten a chörtz, bizony behaytom (456).

CSÖRCSENY: [maris; ohrgelänge]. Drága tüngróckelsetetteléc, chörchent es gaytent attam földre (Pécsi: SzükK 106).

CSÖREGE: polenta, pastillus MA. melkklöse, schmelballen PPB. Hungon készitsön en előttem ez vag ket darab rántott czöregeket (Mel: Sám. 174).

CSÖRGE: eremium lardi MA. gebrannte speckschwarte PPB.

Csörgés: eremium lardi habens Kr. [mit speckgrüelen zubereitet]. Tejfünk, túrók, sajtunk, van öreg gesztenyénk, öniük, szálvánk, körténk, szép puha berkenyénk, répink, borsünk, lentsünk, tsörgés szalamával; szeretem a lonését csörgés szalamával (Fal: Vers. 903).

CSÖRSZ: [?]. E fábulá megieblenti, mint nyomorittya a hamis és kegyetlen emberek a szegényeket, kik ártatlanok lenén, nem tudják ügyeket forgatni; mince okaért szegényec mindenha bímosse es oda kell fizetnié a czörtz (Helt: Mes. 19).

CSÖRTÖL: arma concutio Kr. [strep]; geräusch machen.

Csörtölöz: X.

Csörtölözés: strepitus; geräusch, getöse WF.

CSÖRTÖZ]

Csörtözés: strepitus; geräusch. 11 órákor tsörtözés hallott (Gvad: RP 314). A3 **CSÉRDIT**

CSÖSZ: vagitor, custos silvarum et pratorum Ver: Verb. Szót 33. [feldhüter]. Ha az narbánk, az-a által ment, mindgyárt elkaptak az bekési esözök (JókHajd. II.222). Sam Andráshasban találatott, juhait adott bírságot 80 d kifizetvén az esözöket (MonIME 1275).

CSÖTÖR (*csutort* Szüksz.): modius MA. ein Kormmaas, schot fel PPB.

CSÜCS: *aeroborium C. tuber, pinnatulum MA.* [spitzig]. Hegynek a homboka vagy tsütsü: **superellium montis PPB.* A köthke baknak, tsüpnak az álla alatt két tsütsüskának kell lenni (ACsere: Enc. 274).

Csucsorod-ik: *tubero, protubero Kr.* [hervorschwellen].

Csucsorodás: [exerescencia; auswuchs]. Húsnak kinyívása, tsütsürodása: *snrcoma PPB.*

Csücsos: *pyramidalis C. turbinatus, turbinatus MA.* [spitzig]. Görbe, tsütsös: gibber; latáros, tsütsös, félhegyezett: conoides; tornyos, tsütsös, püpos: *turbinatus; tsütsösen rakot égő furakás: pyra PPB.* Feye chuchos, orra lapos (Pesti: Fab. 1). Az tanács az lovasos rendtől az ő burson kőntűsőkkel és czuczos papucsokkal volt megkülönböztetve (MA: Tan. 1812). A esza püpos, tsütsös, tornyos (Com: Jan. 164). A gyökerek gömbölyű, egy kevéssé tsütsös, belől fejtér réfü (Lipp: PKert. 154). A tsügáknak különb-különbféle nemeket találjuk; némelyek külső formájokra nézve tornyosok és tsütsösök, némelyek tsüdálatos tokervényesek (Misk: VKert. 576).

CSÜCSA (*csuca* CzechC. 21. *csucea* ÉrdyC. 538. *tsutca* CorpGramm. 100. *csuca* GyöngyD: RK. 275. *csuca* BécsiC. 24. *csucha* CornC. 73. *csuca* CzechC. 33): [lanca- hasta; lanze]. Ir. fia yrcaba sem nilba nem bíznak (BécsiC. 24). Az ew czwczawa, ky ew zentseges oldalaban bee gyakatheek (FestC. 150). Ó zenth zyweeth czwczawal mechecklehen (WinkC. 334). Cristusnak az viteznek cücinával által öklelt oldala (PeecC. 209). Oldalamat a heges cüchawal által ökleleek (NagyszC. 106. 277. 387). Annak utana sydo wytez te zent zywedet zulecayawal által ökleleek (CzechC. 33). Az sydo witeznek ő cueawa te zent oldalal melsegős sebóth nyta (21). Ezuae veryk az ew tevreket zanto vasnak azaz zantavasat chynalnak belwe es az ew cüchawokból sarloot (CornC. 73). Egy az wyteznek közzöl hw czwczawawal hwaladath meghnyta (JordC. 696). Ecettel, epuel itatatie, czwczawal által veretic (VitkC. 72). A vitez zent oldalal atal ökleleek ew hegyes czwczawawal (ÉrdyC. 142). Kyk kórwil meg latathnak zenth kyralknak laba nyomay czwczawanak es sýakjanak helye (404). Harom czwczanak tart kezeeben (449. 265. 501. 538. 555). Czazarral wagyon az chweha, melyet el wót francay kyratol (ÉrsC. 72). Viteznek chuchaya oldalal mely sebet nyta (PozsC. 18. 27). Imo bolott wadnac a zezec es chucha (TelC. 202). Sydo wytezkek ew chuchaya (GyöngyC. 22. 50). Ha ki kedig az c holett itt t-et vettend ilyen módon luttza, apatza, tutza, iol tézsi, mert másutt kellene az c imillen hewwn gác, wác, rácz (CorpGramm. 100). Némely csuczája hegyével, némely dorongos kezével taszigállya s sebheti (GyöngyD: RK. 275).

[CSUCSOGAT]

Csucsogatás: *poppymata C.* [das streicheln].

CSÚF (*mechafol* Helt: Bibl. L.J2. *csüfok* JordC. 860. TihC. 24. ÉrdyC. 419. *csüfos* Ver): **1)** ludio MA. [schauspieler]. Egy ez vylaghy chwf jatekus kezdé maczat hamy (ÉrdyC. 95). Hozata ki csüfoklat, tanczolókat (Helt: Krón. 168). **2)** illusor, jocosus MA. [gaukler, spassmacher]. Latyuk, hogi ez velagi chufok ez fwlđi orakat czodának dicerik, kik nekik adnak egi seng poztoth (VirgC. 95). Filoim az zidalmas cüfoknak mónetésökkkel betelenec (NagyszC. 35). Azth elezer ezetekbe weveen, hogy yewnek ydónek wtošo rezyben cezalradsaglyban ewtözet cwfók (JordC. 860). Chwf az es uem penitencia tartó, ky meez azont teey, kyt ymaron meg gyowth (ÉrdyC. 419). Az udarnak cüfi kegek ötet sokkeppen megh cüfóliak uala (TihC. 24). Ó megbizonyítja, hogy ti mind fa papok vagytok, csüfok vagytok, bolondok vagytok és meg annak felette lopók, latrok, tolvajok és farkasok vagytok (RMK. V. 221). Csüfok, bolondok

(Mel: SzJán. 179). Hon, a kiket mi tsüfólnak tartottunk, isten fia közé szümláltattak (Pázm: Préd. 16). Én irtozzam ötet megvallani egy vagy két czufoc előtt (MA: Sault. 44). **3)** ludibrium Ver. jocus MA. [hohn, spott]. Valakit tsüfuk kitemni: *deridendum aliquem *propinare PPB.* Olyan vagyoc, mint az ki barátságoc czufia (MA: Bibl. 1455). Chüfót én belélem nem chümlnak (Zrínyi II.129). Ne legyünk az egész világnak csüfja és példái (MonOlm. IX. 335). Kössög csüfja (Laur: LViad. 220). Kapujára éjjel irtak sok csüfokat (Thaly: Adal. 149). Ifju wnt haraggal, ne illessen csüfal (Kisv: Adag. 10). Vizek, fizek fut, hogy világ tsufja ne légyen (Pál: NE. 197). A mi irigyeink mindenkor készen tarták füleket, hogy olyast mit találhassanak bennük, a melyet tsüfra szokott ütni a közönséges ember (Pál: VE. 110). Egy része a világnak tsüfal neveit a másikat (417). Az átkozottak tsüfot indítottak az öreg emberből, ki fütyölve, ki röhögve látat fordíta az isten emberének (Moln: JÉpül. 50). **4)** jocosus MA. [ridiculus; spassig, licherlich]. Azért jöttünk, hogy nyaka-nyírett papokat, heréltelen kappanokat, fa papokat, wáz papokat, csüf papokat ezután nem akarunk tartani (RMK. V.225). Az ordinálás, az melyel őc az ő pispókjóket felszentelic, ő maloc semmi nem egyéb, hanem merő czuffjatec (MA: Tan. 1126). Tréfákkal, játékos csüf mondásokkal vini elmés dolog (Com: Jan. 208). Az orvosokra tréfás, tsüf beszéd az, hogy tsak ő nekik szabad büntetlen megóhni (217. 174). Hamarab felejtene a kevély páva a festett farkát, hogy sem ezek a tsüf hývságot (Pál: NU. 259).

Csüföl: *irideo, derideo C. subsamo MA.* [spotten, böhnen]. Elagyak hwtet ydeghen neepekek czwfólyna (JordC. 417). Terdet haythwan hw elette czwfóllak wala hwtet (446). Az ew rwhaya helyöt teenek azzony állat ödözöt, hogy chwfóllatnak ewtet benne (ÉrdyC. 561). Zent Berecz chwfólyla wala ew wraat oly nynt hamysat (626). Kis apro gyermekek czwfólylic wala az Eliseust (Mel: Sám. 370). Bár ne czuffold társ az plébánusságot (FortSzer. 114). Czuffoljuc mijs az halált (Born: Enek. 33). Czuffolnac most mi hitünkbe az poganyoc (171). Azokat mostan csak mónetik es czüfólliak, de farkas mónetre fordul dolgok (Kár: Hal. Híj. Egy tsepyére is egyik rend a másikat nem tsüfóllhattya (Zrínyi II. 178). Császár szolgájának újjal csüfóltatik (Thaly: Adal. 1401).

még-csüföl: *deludo, subsamo C. deludificor, illudo MA.* [verhöhnem, verspotten]. Valamit orra fintorgatásával meg-tsüföli: *naso aduco *suspendere PPB.* Latuan, hogy wtet megeneteek es megczufoltak volna, monda az azoni alának (VirgC. 38). Ty eretetek czufoltatom meg (120). Feyeer ruhában zenwedeed magadath megh chufóly (WinkC. 238). Myre czwfóll meg hngemet (JordC. 166). Damankost meg chufóllak wala az etnekek, megpedgweven ewtet (DomC. 24). Reüna giülteek bölesek, hogi ötet meg csufolniaik (DebrC. 120). Es láta Sara egyptusbeli Hagar fiat, kít az Abrahamnak szüilt wala, hogy ez meghofólo volna (Helt: Bibl. 1.J2). Megczufólylic wala az királyt, mintba féleken volna (Helt: Krón. 56). Féryét mindenkor ritul megczüfólyna (Cs. J3). Mondta az számárnac: megczufoltál engemet (Kár: Bibl. L.41). Ezt az en munkamat avág megvallyac, auág wán meg is czufólyac (Deesi: Sall. Előb. 1). Többé meg ne czufóly: *noli ultra fallere* (MA: Bibl. 156). Megnézd jól, mit mondasz, mert utamad nyomozák és meg-tsüfólnak (Kereszt: FKer. 24).

mégcsüfolás: *irrisio, illusio C. MA.* [das verhöhnem]. Az harag embernek zayat kesereyty bozzmondásra es megchufólasra (CornC. 156).

Csüfolás: *irrisus, ostentus C. subamatio, irrisio MA* [hohn, spott]. Száj vigyorítással való csüfolás: *summa C.* Patvarkodás, tsüfolás, játszodtatás, meg guggolás: *cvallatio PPB.* Hog ez hytwan zómelyóók az istenőknek cüfólasra ne meryenek tenny. Varínstl walatom hozzakoy, hog ü kenzassa füketi (SándC.

270. Látván minémű sok rút tsüfölosokat kell szenvedni ezeknek gondolkodásából, véreil verítékezik (Pázm: Préd. 201). Szemmel látott dolog, hogy sok csüfölosokat viselnek (Czegl: MM. 6).

Csüfölköd-ik: *juor, jocular C* MA [irrideo; spotten, lóhmen] Halgatom karando, csüfölködő beszédek (Virg: C. 1) Nagy sokképen csüfölködöl érsek az Krisztu-val (RMK. II. 220). Csüfölkölnak vala mag, víz beszédekkel (Helt: Krón. 150). Ne tsüfölködjét az tudatlannal (Kör: Bál. 1654). A ki a nyelvoskedéshez szokott, addig tsüfölködik, míg gyógyullatlan lesz (Pázm: Préd. 810). Ezek tsüfölködő trágárok (seltspási (1219). Hazugság, hogy csüfölködő szó mag; alamánát adgyatok és mindenek tiszták néktek (Pázm: LuthV. 109).

Csüfölőd-ik: *juor, jocular MA* [scherzen, spass treiben]. Az isten igazjévelés ezze vásotságot írnce, csüfölődne (MA: Sult. 115).

Csüfölődás: *joctio MA* [scherz]. A csüfölődást helynyében legjöbb félben szakasztani (Kisv: Adag. 59).

Csüföndár: [juo mímú sus, ridenhus; schimpflich, licherlich] A tsüföndár [igz] collectiók között első ez (GKat: Ttk. 319).

Csüföndáros: 1) $\times$ Vigaságos leszedő es csüföndáros (Helt: Krón. 180). Csüföndáros szítok (Zvon: Pázm. 215). A tisztoságos tenetes nem áll valami csüföndáros ezómoroknek emberek álmökölésára való felemletésében (Balog: TomK. 10). Tsüföndáros jesuita (Czegl: Japh. 93). Földökünk, eszemnélkül tsüföndárosan bölögének széd (Matkó: Bcsák. 290). Vlyar, csüföndáros bolandok módgyára kiáltás (277). A szent háromságot csüföndárosan képzik vala (Pó: Igazs. 1599). **2)** *smurio Com: Jan. 187.* [spötter]. A mérges esüfúság és hát megül való meggogolás a kanyoló csüföndárosoknak hangyattassnak (Com: Jan. 187).

Csüfos: 1) *seura Ver. hástiro MA* [spassmacher, schau-spieler]. **2)** *joctus, facetus C* *jocularis, facetosus MA* [ridien hus; spasshaft, licherlich, witzig]. Csüfos, tréfás; joctus, pofacetus PpBl. Csüfos ruhába öltözöték mint bolond (Pázm: Préd. 52). Azért tsakom mimyájam olyan tsüfosok vagyunk mint Thales, ki az eget vizsgálván lála előtt nem látta a ver met, melybe esett (65). Csüfos bíró az valamely ügy nem mond sentenciát, hogy a peresek érezék, melyik nyerte vagy vesz tette dolgát ez előtt a bíró előtt (Pázm: LuthV. 257). Merő hinságos, tsüfos, játékos ígérte ez (260). A joles tréfiac, nyájus beszédben való kedves ökössége es esüfos hozzá szollásos (allusiones facetos) (Com: Jan. 187). Rendetlen állóveti, esüfos péntlikája, nem érne egy ala dolománt minde a portékája (Thaly: Adal. II. 89). Halábra lehetett nevetni minden az ember az olyan tón tsüfos majomábrizottákat meztökentette (Köny: VM. 65). **3)** [pharmacopola, circulator; quacksalber, charlatan]. Nem orvos, hanem esüfos, a ki bannük halgza a betegséget és azzal di esekedik, hogy meggyógyította a beteget (Pázm: LuthV. 332). **4)** [impudens, insanus; unklug]. Ait felélik némely tsüfos és rövid eszü anyák, hogy nem jó egy leanynak, hogy írni tudjon azért hogy a szeretőnek ne irhasson (Mik: Törf. 30). **5)** [tur püs; lässlich]. Ezt az chüffos balanyozást ki kell gyomláni (Zvon: Osimd. 113).

Csüfság: 1) *joctus, facetus, ludicrum C* [spass, posse]. Az zav Mariának bezedében semmi apróság avagy chüfság nem volt (Com: 70). Inaduan gyatoson az ar isten, hog ez rajta ne hatalmazhassék valami eserdeghy chüfság (DomC. 302). Mondá á farkas: Ha egy szegény loas vagy, máre monszlettet eszt rajtam milyeni? Miért guggoltál oly formán? Felele á koss: Czaz csüfságban mindeben (Helt: Mes. 352). Lévesz, esüfságra minden népeknak (Kör: Bál. 1184). Csüfságra való dögöt eszültatni (Deesi: Adag. 93). Fél gyonyörköltöt tsüfságokat vagy fabulákat fogatnak (Pázm: Préd. c). Fel akarám jeyezni az Mahomet áhmanak esüfságát, melyek a mi igaz

keresetyén tudományuk mellé semmi képpen nem férnek (Pázm: Kal. 133. 359). Czüf-ság az igaz tökéletes ember (MA: Bál. 1175). Jácuzattartak, szöktették és minden esüfsággal bolondokdatták elotte (Mezy: Gaj. III. 15). Véms gyijthát olyan kintot, mely lehet Marányon nem soká esüfságot (Gyöngy: MV. 23). Czüf-ságból mondtam, megborzúsítottok (Thaly: VE. 1371). **2)** *ludicrum C* [ignominia; hohn, schande]. Semmi tsüfság rajta nem esett: *infantus et sibilis*; tsüfságból ragasztották reám a nevet: *infeni cognomen ex contumelia PpBl*. Mynd, kyk látamgyák, kezgyenek hémely esüfságot teny (JordC. 589). A collegium erszénye telvén, írának a Kalatiz ellen, de olyat, hogy rossz igréknek fogatkozását azzal esüfsággá tették (Pázm: LuthV. 2).

Csüfságos: *jocularis, jocularioris C* [spasshaft].

CSUFOROG: [strido; knarren?]. Két korekünk taktusra tsüförgött (Gvad: RP. 33).

CSUHA: *calba JordC. 340, calca Mondrók. III. 55, tsaha C*; vestis C tunica MA *ein langer Fanerrock Adám* [gewand, kleid rock]. Éaden die (29. sept. 1495) pro sublevatione unius vestis Chuba emte sunt ulno 5. Kr. Yme egy messzet mondok, ha heted napra mezh leledytek, harminez gyocz ynghet es harminez ezola poszat adok tynektek; dabo vobis triginta simoncs et totidem tunics (JordC. 349). A kince ket eszühája vagyon: qui habet duas tunicas (Helt: UT. 120). Köldö az uraknak arany bársen esühákat (Mondrók. III. 55). A kinek két eszühája vagyon, adza auane, a kince mintsen (Bom: Evang. 1119). Imeghe és dolmányba, tsuhába öltözünk (Com: Vest. 82). Bizony jó bor, megiznyk ezen az esühat is (Thaly: VE. 1388).

[Közmondások]. Közébb az ing az eszüháml (Deesi: Adag. 10). Kisv: Adag. 190. Hátvan eszühat visel az, ki megszokta az delig való olvast (DeesiG: Préd. 33). A szemár nem bársont, hanem letes vészont érdemel tsühájának (Kisv: Adag. 39).

szür-esuha: *baeta, tunica gausapea MA* [grober mantel]. Szür esuhában felézőtek (Mondrók. III. 62. KoeskTürt. II. 81).

Csuhás: *unicatus MA* Megvett tsuhás nép földöl gyürt fészlőben (Orezy: Kült. 128).

CSUHADÁR: [cubicularis; kammerdiener]. Nagyobb pompák kedvőrt tulajon udvariáikon és szolgáikon kívül a felsőghos fejedelem emberei s adjungáltattak, ngymint Kinesay István senatorialis secretarius, Orlik Pál főcsuhadár (Thaly: RT. 137).

CSUK: *claudo Kr.* [sperron].

be-esuk: [include; einschperren]. Böcsuktak, ablakot sem hagyttak szoros erkélymen (Thaly: Adal. 1180).

CSUKA: *lupus Pest: Nom. 92. lucius, lupus piscis MA* [schel]. A hal, melyet a choka meg owo myndiarast (Pesti: Fáb. 14). Ma mint madarat, choktat, vadat elküldtek (LwV. I. 87). Az esükát én öles szerelmes asszonyom anyám megszolgálon Kónek. II. 117). Vegyed az csuka leált es az vízi ezigt (Cs. O.). Ket puyarsosac az egymást megölös ezuka anyám öszve vszuen (Bom: Préd. 290). Chyuka hal há (Frank: BaszK. 21). Saha tot ezukat esznek (Pázm: Fel. 36). Az esükát nyúzd meg, azon esükának testét vagdald meg szépen, és az megvagdalt esükába tégy borsot, sűrűt, aztán esühd be az önán körbe (Rady: Csál. III. 41. 81). Múta nem kezdék hazugságot szólni, az szam is chomas esükát emi (Thaly: VE. II. 81). Halastól lózik: potty avagy petyka, esuka, lársz: sűr (Com: Jan. 33). Valamintfog a tsuka kezgyetlen tünimus máknak, azonképen a petyka a kezgyelmes fejedelmeknek jels kiábrázolják (Misk: VKert. 506).

tengéri-esuka. Fy jőzőny nagy hal, tenger. tsuka: sulis PpBl.

CSUKL-IK: *claudere, claudere MA* [schließen] DomC. 115; *singultio C* MA [schluchzen, hetschen, glücken PpBl]. Gyakran tsöklom

singultu C. Tsukló, zokogó; singultisims; tsukolya, akadozva; singultim PPBl. A gyomor megföltetvén csuklie és bőfög (Com; Jan. 55). Nem tudom csoklótól e, nem-e, váltig emlegettelek (Gér; KárCs. IV. 392). Nagyon csuklyott mézös s borsos pálinkátu (Gvad; RP. 14).

Csukladoz-ik: [singultu; schluchzen]. Kétségbe esések közt tsukladozván kárhözatra okádá bűnös lelkét (Fal; NA. 167. SzD; MVir. 460).

Csukland-ik: ∞ Melegzötti, hogy ne fűzzék és tsukland-gyék (Com; Vost. 87).

Csuklás: singultus C. MA. [das schluchzen]. Gyakorta az ev inadságban az ev zamenek keserev nyevgose, fazkodasa es soklása kezzevt ev maganak kevele ragattott (MarzL. 8). Mynemev nagy zepvegosekkel, soklásokkal mondatk meg a megkeserevedvt fraterék az recommendacyot (DomC. 145). Csoklást, okadást gyogyít (Mel; Herb. 5). Minden dagadás, husfájás, csokli ellen igen jó (69). Ha megb izod avagy chyk az zaglod is, choklást le chyendezit (BaytheA; FivK. 78). Olyanok mint a hyaena nevű farkasok, mellyek emberi okadást és tsoklást követvén hozzájuk tsallyák a komondorokat (Pám; Préd. 846). Sok véres chuklásban élete elhőpült (Zrínyi. I. 115). Tsudalatos minéműségek láttatnak az ollyaténokban, kikben geleszták vannak, ugymint gyakortai fikróndözés, étel nem kívánás, szüntelen való tsuklás (Misk; VKert. 680).

Csuklat: [facio singultire; schluchzen machen]. Nagy kir a szerelem, sanyargat az engem, tsuklat a szerelem (PhilF. 34).

CSUKLYA (csoklya MA. tsoklya PPB. kuklya VirgC. 149. NádC. 435. Mel; SzJán. 242): **1)** cucullus, cuculio C. Capucium MA. [kaputze, münchskappe, kuttel]. Galer sweg, tsuklya, patyolat sweg, az kit esős wdőbe törőkők az patyolat fölibe tesnek: galerus C. Tsuklya, kápa: cucullio PPBl. Csuklalya leuetuen veue ez zent engedelmességet (VirgC. 74). Nagi temerdekseg lezen az kuklyakban, rut miel zerettekben (449). Eufrosina be fede ő orciat az kuklual, hog valamikeppen fteit megue esmerneye (NádC. 435). Nekik kuklyából varnak jdvűséget, nftelenségből sokan könnybűséget, his nem ételből jó keresztyűséget (RMK. II. 165). Nag őklelő fűjút hog fel hánnya vala, nyakábau csuklyája lobogdogal vala (Hlov; Toldi. 8). Bánta bolondságát, elmgta csuklyáját (RMK. II. 230). Bizony én is itt hagyom mind a csuklyát, mind a kapát, ha te szentséges atyáságl reánk nem gondol (V. 227). Mast pap vram kuklia fel ál (Mel; SzJán. 57. Mel; Sám. 11). A kuklyarul az a válasz (Tel; Fel. 113). Nőkic czuff ruhát, czafrangot, kuklyat őrmest viselnee (Börn; Ének. 357). Egy barát chuklyaban szemermes tisztassagat es szűzességet meg őrze (Pécsi; SäuZ. 120). Az kuklyaknac es regulaknac erdöme által... isten szerint való almokságnac neueznee (EszT; IgAny. 97). A csuklyát letett barátok között becsüljük Luthert (Czegl; MM. 192). Ma akarnelly Jepsi fűli nagy számár, mihelyt a csuklyát nyakában veheti, merő egy egy zent apostolnak tartya magát (Pós; Igazs. II. 591). Csuklyát vontak az nyakokban (Moulrók. XI. 358). Tsuklyába, szűgyenkővön állott (Gvad; RP. 64). **2)** capsula chartacea, toga aromatum MA. [düte]. Irnac a papirosra avagy tiszta kártyára, nem kalmári, marha takaró szürke papirosra, mely a bors és egyéb fű szerszám takaró papiros csuklyára illendőbb (Com; Jan. 155). Papirosból való csuklyatska, mellyben borsot takarnak (KirBesz. 142).

[Közmondások]. Mész, bors és a tsukla minden roszt elfödözhet (Kísv; Adag. 318).

barát-csuklya: cucullus monachalis; münchskutte PPB.

lazsnakos-kuklya: barducucullus C. MA. ein kleid mit einem scapulio, gugel PPB.

Csuklys: cucullatus C. MA. [kutte habend, tragend]. Tsuklyás, kápás: cucullatus; tsuklyás barátuha; capsula PPBl. Kuk-

lys szőrzetesek (Mel; SzJán. 413). Kuklyás barátok (Börn; Préd. 107). A gardjanec avagy csuklyás barátoknac elei a monostoroknac avagy calastromoknac előtte vannak (Com; Jan. 127).

1. CSUNYA [csuniga?]: antiq[ui]tus] pro földi magyaró; bullocastamm, apios; erdűisse, erdőpél PPB

2. CSUNYA: radis, incompositus MA. opicus PPBl. [turpús; roh, grob, hässlich]. A külső tekintet szerint némelleyc díszelence és rutac, esnyac, utálatosac (Com; Jan. 53). Mikor szent Péter e földön jára, egy fáradt lószart előtalála, ugy felugrá, hogy előtte hármat fordula: aha csunya büdös pára, czo-fel, légy töttá (Thaly; VE. II. 7). Ez a kopasz meenség ki nem szapullya főtőjéből a tsmyát és a goromba erköltőből nem farag udvariságot (Fal; NE. 17). Egy végben három százat hallani, a hol a szem is akad tsunyára, a fül is hall lustost (85). Mintba tsak arra termettek volna, hogy a tsunyát és rosszat vegyék szünba és piszkállyanak a gazban (Fal; UE. 437).

Csunnyaság: **1)** [turpitudu; garstigkeit]. Meltatlan dolog értelmünket kifárasztani minden tsunnyaságban (Fal; NE. 36). Ha ugyan azon irtóztató tsunnyaságot továbbtská tartya szemén, néki szokik és lelke furdalási meg-szűnnek (68). **2)** [stercus; mist]. Vagynak alaton szerű pörvendégek; ezeket arra hajtják, hogy az úteak tsunnyaságit őszvetakarják és elhordják (Fal; TÉ. 772).

Csunyit: [foedo; verunstalten]. Ezt az meg alut vért, mely tested elhűmtya, kichoda belőled fegyverrel ontotta (Zrínyi. I. 168).

CSÚP: apex, vertex, fastigium SI. [spitze, gipfel]. Eundo ad vnam maguan aciem videlicet ad unum altum chwp (SzékOkl. 201).

Csúpos: [fastigiatus; spitzig]. A fő leányoknak magas, csúpos, hátra függő koronájok volt (Moulrók. XI. 341).

CSUPA: **1)** [solus, unus; einzig, allein]. Čac čupa halal valuzhat meg engemet es tégedet (BécsiC. 3). Nem illic neki megenni. hanem čac čupa papocnac (MünchC. 35). Imé fut eg férfi czupa csak egiedül (Mel; Sám. 102). Egy csupa személy, kinek ugy mint egyedül valonak semmi bizonyos őrökkese nem volna (Ver; Verb. 16). A pápisták ként a pohárban egy csepp bor sínes, hanem čupa Christus vére (Pós; Igazs. II. 457). Minda-azon által azon kell igyekeznünk, hogy a mely venyikék fellyül vadnak, elmetéltessenek, megtartván csupa csak azt a venyikéjét, mely legutolsó volt (Nád; Kert. 77). Más a csupa mondas, más valamit igazán s helyesen mondani (Meisz; Vál. 41). Nem csupa ember az, hanem hatalmas Isten (Szatlm; Dom. 159). **2)** merus MA. [totus; lauter, ganz]. Tsupa, merő, azon: merus; merő részeg, tsupa részeg; *plenus crapula; tsupa bolond; apertissime iusanit (*aperte) PPBl. Čuppa meztelen aal uada a nepnek es az ő zent amianak előtte (WeszprC. 101). Vr emlékezem te czupa igassagodrul (AporC. 23). Az czupa fekete szem erőtlent jegyez (Cis. N3). Czupa merő tizta iv akarat (Börn; Préd. 218). Čuppa ígéretekben ugyan kételkedéssel vesse reménységét (Zvon; Post. 1592). Csupa meztelen (MA; SB. 346). Čiuppa álorczája az eordnének (Bal; CsIsk. 147). Csupa sült képmutatók (Tolu; Vigaszt. 5). Nem kívánom vissza boldogságot; kevésy kívánság volna ez töllem, a ki tsupa inség vagyok (SzD; MVir. 80).

csupádon-csupa: [totus et solus; ganz und gar]. A lakosa (Székolya városának csupádon-csupa sidóság (Thaly; RT. L235). Tsupádon-tsupa tó volt (Gvad; Hist. 88).

csupán-csupa: ∞ Tsupán tsupa merő igazság (GKat; Titk. 2). Tsupán tsupa isteni mindenható erőt kéván (94).

Csupádon (való): [prorsus, omnino; ganz und gar]. A poenitentia nem függ az embernek maga szabad akarattyának erejéből, hanem istennek csupádon való ajándéka (Pós; Igazs. L300).

Csupán: **1)** [solum, tantum; einzig, allein]. Ezen zuebonát csupán az parasztság kezdette (Gyal. 242). Semmi nincsen csupán jó (PP; PaxA. 107). Nem szenvedgyük, hogy az hit dolgában

tsupán tsak a conciliümöknek végezésével busittassunk (Vallást. 39). **2)** mere MA [ganz]. Emberi természetünk czupan, merön elmerült az büben (Börn: Préd. 251).

Csupánvaló: [meris; ganz]. Csupánvaló magánosság (Aptá: Vend. 163). Szabál akarattalól es csupán való kegyelmeléb választotta (Szathm: Cnt. 13).

CSUPOR (*cupora*: MA): ollula C. ureus MA. [topf; krug]. Musos tsupor, must merítő: ureus. *marius PPBL. Felülü egy kis czuporból az olajos káposztát a tuznál (Helt: Krón. 189). A fuzkas csupokat formál (Com: Jan. 105). Ostrom ellen való tüzes csupor egy tonnában (Radv: Csál. II. 394). Petresclmet, balha füvet egy csuporban rakja vala-el és ezetnek három eszet tellyül tészü vala (Nad: Kort. 71). Heringet kézzel és tsuprockal a szegények eleget foghatnak (Telek: FLÉ. 51). Helyes ajánlék é egy vezértől egy fejedelmnek virágot, tsup rot, vagy öveg korsót küldeni (Mk: Törl. 13).

[Közmondások] Föld-tsuporhoz ta kalán: *dignum patella operculum PPBL. (SzD: MVir. 118). Az pirányi csupor Kicsiny tűznel fölforr (Ben: Rítm. 171. Kisv: Adag. 203). A szegénynek még a tsuprából is ki forr (SzD: MVir. 125).

Csuporka, csuprocska: [ollula; tüpfchen]. Csuporkaba kenetet forralnac (Börn: Préd. 393. Börn: Evang. III. 15). Az vasarhelyi mesterekkel föl forra csuportskája és megmuttavan kurta elmétskeiét, belé viga (Dáv: VDsp. 162).

CSÚSZ (*csuzik*: Tel: Evang. III. 165. Fal: SzE. 55): serpo, ropo C. laba, labor, elabor MA. [kräichen, schleichen, schlüpfen]. Mykonon ez zoztak el hoznyak ez betegot az egyházak és az koporsóhoz onen maga eluzan (MarzL. 195). Ennek fölette minden, valamé e földön elusz, vialtos legyon timeltec (Helt: [Bibl. I. CC. 1]. Kigyó azföldet egyed te mindörökké és az melylyeden esúszsz (RMK. II. 200). Valamely állat az hasán esúsz (Kár: Bibl. 198). Felce raíta, hogy az többi után esúsz (Tel: Evang. I. 109). Salamon addig nem nyugodott, míg barnok, röpálló, tsúszó és úszó állatok nyolvtát és minémiségét által nem értette (Pázm: Préd. 62). Galand és pántlika bolban ezekért pénz tsúsz (Szentm: Kalm. 7). Cháiz haszontalanul rít kigyó az réten, semmit nem tördök malmas vénségön (Zrínyi I. 12). Ri a quartélyosára, hogy föleszghoz tsúsz gyakran ágyára (Gyöngy: Cup. 22). NagyIstván ágyamban én mellém esúszott Thaly: VÉ. II. 33). Hamar tsuszik és szörnyen esik gyarlóságunk, ha niútsen, ki tartsa (Fal: SzE. 550).

[Közmondások]. Sikamlak a titok, a hol tsúsznak a polarkak (Fal: Jogyz. 931).

alá-csúsz: delabor C. [herabgleiten].

be-csúsz: inrepo, subrepo C. illabor MA. [hineinschleichen, hineinschlüpfen]. Az a tudomány ide is be-tsúszott: en doctrina in hauc quoque civitate *permanavit PPBL. A védtes szokás lassan esúsz bé (Com: Jan. 177. 220). Alattomban bé esúszott kellettend vendégek (Mathó: BCSik. 21). Beljebb esúszának s megis hadzhatának (RákGy: Lev. 219).

[Közmondások]. Az szokás időt kíván és csak lassan esúsz bé (Ver: Verb. ELG. 51).

el-csúsz: **1)** [delabor; herabgleiten]. Kemén a komondomac a háta és a szőre igen sima, nem fo ott flui, mert igen hamar elcsúszni róla (Helt: Mes. 219). **2)** [illabor; pereo; ausgeben, verloren gehen]. Királynak mikoron megmondák, földföld vég-lázak hogy elköltök, esúsztanak, Elira izene föld hadnagyának (RMK. III. 95). Jutának erős Kassából darabantok, kit királ hagyja, Szolnokra hoessatatok; későn jártak, mert már elcsúszott Szolnok (115). Péter Váradya el csúszta (Gyres: Mátv. 80). A szeretet el csúszhat azaz lassan lassan elkölhet (DietáG. 18). El ezaz urasaga mind együtt penzevel (Petki: Vír. 19). **3)** so subducere; sich wegstehlen. Azon mesterkedik, hogy az igazság elől útvesztéssel el-tsúszlassan (SzD: MVir. 55).

elő-csúsz. Elő-tsuszok, mások, előbb mászkálok: proserpo PPBL.

ki-csúsz: **1)** [exido; entfallen]. Anna keszkenője, mely vala márkában, ki-csúszta kezéből s marada a sarban (Gyöngy: KJ. 80). **2)** [elabor; entschließen]. Sikos ángoha, melyet le meg fogsz, ki-tsúsz (Com: Jan. 10). Munkával főrnk-bé, könnyen tsuszunk-ki az emberek kedvőlől (Fal: UE. 126). **3)** so subtrahere; sich zurückziehen. Boh szép dolgok ezek, bár most is úgy volna. Már niúts úgy! az asszonyiságok ki-tsúztak belőlő (Fal: TÉ. 663).

lő-csúsz: delabor, derepo MA. [herabgleiten]. Az manykának ow wya az karyaról le ezwa (ÉrsC. 349). Körnöt is ad, hogy ne esúszszon le a fáról (Thaly: Adal. 1161).

Csuszam-ik, csiszam-ik: collabor, prolabor in lubrico MA. [ausgleiten]. Házasságnak nem tsak az hűt kötele, mert gyakorta csuszamik hitnek vége (Ény: Gizm. 11). Talán zsirost evett, azért tsuzamik olly nagyokat szája (SzD: MVir. 225).

el-csuszamik: [labor; ausgleiten]. Enyim a boszszu álas és a viszontarc való megfizetés. Az ő ideibe elcsuszamie az ő láboc (Helt: Bibl. 1. cccc3).

még-csuszamik: [prolabor; ausgleiten]. Megtsuszamie ajaka az confessio szerzőnek (Pázm: Kal. 331). A nyelvét tréfás hazugságra szoktató könnyen meg-tsuszamie és irtalmas hazudásba esik (SzD: MVir. 228).

Csuszamás: [lapsio, lapsus; das glietschen, gleiten]. Hal-lal en lelken ki ragada, en zemeimet könyektől, en labáim-at évzamastól (DöbrC. 203). Nem homályban és penaa tsuszamásból, hanem közönségesen az előljárók gyakran világosan tanútyák ezeket a gonosz gyünöles-termő vélekedéseket (Pázm: Préd. 850).

Csuszamékony: [lubricus; schlüpfriq]. Csuszamékony az járásra az ő úta (MA: SB. 197).

Csuszamít: [incito, impello; treiben]. A gonosz tüzet rak szívekben és a gondolatul az akaráimra tsuszaméttya és nagyságokat (Fal: NA. 191).

el-csuszamít: x. Ezek a leczkék a példától erőt kapvan tsudalamar eltsuzamíttyák (az urít) a tilalmasra (Fal: NU. 261).

Csuszamkod-ik:

alá-csuszamkodik: [delabor; herabgleiten]. Az meredek kősziklaról alá csuszamkodván, az ot ele folyo vízbe vesznek (Förö: Curt. 509).

Csuszam-ik: lapsio, collabor, prolabor in lubrico MA. [ausgleiten]. Csuszamni, csuszamni: prolabi in lubrico loco MA. A jég sik, tsuszalom (Com: Vost. 12).

Csuszamó, csiszamó: **1)** [prolabens; ausgleitend]. A gyermekségnek sikos és tsuszamó gyengesége vastagittassék a belki ellenségek győzedelmére (Pázm: Préd. 336. SzD: MVir. 122). Valmikor a világi esetek és a magas helyek tsuszamó állapottyár tekintik, rieszketnek (Pázm: Préd. 626). Sima avagy csuszamó fundamentom (Dör. Préd. 176). A polkian teste igen igen ősztover; annak pedig oka ez, mert igen sikos, tsuszamó belől vannak (Misk: VKot. 307). **2)** lubricum PPBL.

Csuszamós. Tsuszamossá tészem, sikítom: lubrico PPBL.

Csuszamóság: [lubricitas; schlüpfriqkeit]. Szent Jobb maga példájával ismerteti a viláig hegyének és állapottyának bizonytalan tsuszamóságát (Pázm: Préd. 88).

Csuszamod-ik: [prolabor; ausgleiten]. Onan eluszamod-ván megsertti oldalat Zrínyi II. 77. Úgy tsuszamodék a völgyek melléire, hogy történik vala élt veszőlyére. Gyöngy: MV. 95.

[szőlésék]. Könnyen eszérébe csuszamod-ik, hogy pró-bára keljen (Fal: NU. 323. SzD: MVir. 315).

alá-csuszamodik: delabor MA. [herabgleiten].

el-csuszamodik, el-csuszamodik: *vestigio fallor* PP [labor; ausgleiten]. Mikor az apostolok elcsuszamodtak, a Christus anyja is meg nem bíralkozott (Czegl: Japh. 227). Hogy ne csuszamodhatnának hát el (Czegl: MM. 73). Nem csuszamodhatnék-e még ez is el (74). Csaknem elcsuszamodtak a lépésün (Illy: Préd. L182).

ki-csuszamodik, ki-csuszamodik: [elabor; ausgleiten]. Ez tekergés résen akartac ki csuszamodni (MA: Tan. 1407). Még a kicsuszamodott elméjű emberek is azt mondják a felől (Czegl: MM. 159).

még-csuszamodik: [caespito; strucheln]. Ki tehet bizonyossá, hogy szünte meg nem tsuszamodott a könyvnek őrzésében? (Pázm: Kal. 989).

Csuszamodás, csuszamodás: [lapsio, lapsus; das glietschen, gleiten]. Héjában féltemek néhollyek az égnek csuszamodásától (Ker: Préd. 202. Hall: Paizs. Előb. 5). Hogy kihágjon, lábát felemel, azonban hirtelen tsuszamodás felé (Gyöngy²: KJ. 76).

Csuszamtat: [incito, impello; treiben]. Elmejeiket csuszamatták istenre (Pécsv: Fel. 596).

Csuszár: *machaeropus* MA. *politor* Nom. 63. *armorum faber, sumiator, samiaris* PPB. *schwertfeger* Nom. 63. Fegyvertisztító, tsuszár: *polio, politor* PPB. Véres fegyvert tisztított tsuszárral (Balassa: Ének. 27). Csuszár, a ki reszelővel reszel (Com: Jan. 104). Ez az orvos jó szabó, a tsuszár jó bodnár (Pázm: Kal. 869). A fegyvert is addig nem viselik, míg vagy csuszároknak vagy lakatosoknak keze rajta nem tecczik (Fely: Dies. 13). Csuszárok kardokkal engem főruházniatok (Thaly: VÉ. I.369). Regiment fegyverét oda vittem vala, sok lakatos, csuszár az városban vala (Thaly: Adal. II.362). Voltam egy tsuszárnál szálláson (ErdTörtAd. IV.19). A chyzarnal fvtalható (Radv: Csal. II.66). Hol vagyon egy tsuszár, az én barátom jó kotzperdet fog kegyelmednek eladni (KirBesz. 87).

bor-csuszár: *acratocothon C. philoemus, vinipoter* MA. [weinsüßer]. Bortszuszárok, rézszeszék: *acratocothones* PPB. Ez keueset ehetic vala, de io bor csuszár vala (Szők: Krón. 210). Hertelen haragnakat es nagy io bor csuszárokat szűsz ez világra (Cis. F). Iffjak, kik látják, csak megcsufolnak tégödet, monduak jelös boresiszárnak (RMK. IV.80). Az bor csuszárok torok gyéjkének orvoslására barom füveg borokat akasztották (Pázm: Kal. 134). Boldisár, igazabban boresisár (Sám: Isp. 66).

könyv-csuszár: [mercenarius librorum confector; bücherfabrikant]. Az hamis könyv csuszárok miért nem írják? (Sám: 3Fel. 254).

Csuszárol: *arma polio* Kr. [aquo, exaquo; schleifen, schürfen]. Éles pallosok nem csuszároltatnak (Vajda: Kriszt. II.22).

Csuszás: *reptatus, obreptio C. lapsus, reptatio per lubrica* MA. [das gleiten]. A kegiot rontia lasson csuszással, föld étellel (Mel: Préd. 119).

Csuszdogál: *repto C. MA.* [schleichen]. Tsuszdogálok, mászdogálok: *repto* PPB. Mely ezenkeppen lopna tsuszdogált az emberec elmieiben (EszT: IgAny. 453). Kűszöb alatt tsuszdogállyon (Com: Vest. 65. 143).

be-csuszdogál: [irrepto; hineinschlüpfen]. Lassan, lassan csuszdogáltanac bé (MA: Tan. 1235).

Csuszkál: *serpo* SI. [schleichen, schlüpfen].

Csuszkalás: [ocultus incessus; das schleichen]. Az ördögnek a földön-való tsuszkalása annyit tészon, hogy e léleknek, ha istentől el nem rugaszkodott volna, örökös helye a menybéli boldogság lett volna (Moln: JÉpül. 27).

Csuszkolód-ik: [repto; hin und her gleiten]. Látrán az ő földön tsuszkolódó és mászkáló magzattját (GKat: Váls. I.39).

[Csuszkonod-ik]

Csuszkonodó: [sola ferata; schlittschuh]. Félkötő a czontból vagy csak fából czinalt csuszkonodót (SzC: Somb: U'leir. 152).

Csuszkorál: in glacie decurro SI. [schleifen, gleiten]. Csuszkoráló [c]pellősök: *schlittschuhen* (Com: Orb. 277).

Csűszó: **1)** *repens, labens* MA [kriechend, schleichen]. **2)** *lubricus* MA. [schlüpfriß]. **3)** *reptile C.* Hánt nevű oktatm csűszóak természete szerént, ki felől azt írják, hogy őt nap léppik egyet (László: Petr. 82).

Csűszós: *lubricus* MA. [schlüpfriß].

Csuszol, csiszol: [toro; reiben]. Julianus kardinál adig kelepele es csuszola a dolgot, hogy mind a királyt mind az wrakat el állá (Helt: Krón. 92). A gonosz erköltsű úti-társ a tisztához tsiszollja rűtságát (Pázm: Préd. 955). A szent írásnak proba kövéhez tsuszoljuk (GKat: Váls. II.1039). A harmadik oldalához tsiszolván magát egyvalakinek s megszorítván mind a két kezét eképen tudakozódik (Fal: NE. 16).

még-csiszol: **1)** [attero; reiben]. Oly olajjal keuem az igát, hogy meglágyul, meg nem tsiszol, meg nem tör, meg nem terhel (Pázm: Préd. 165). **2)** [deleto; abreiben]. Kezekem meg marada ez edes illat, kyk illetteek zent Damancos atyánk testeet, sevt meeg ha meg mostak, meg chyzoltak kezeket, sem meut el ez edes illat kezekreul (Danc: 157).

Csuszolás: [ficius; reibung]. Attyámfia, mi lelte nyakadat; igen elment a nyakadon a szór, sőt a bőröd csuszolás miat fellhámlot (Helt: Mes. 150).

Csuszolód-ik, csiszolód-ik: [toro, atteror; sich reiben]. A földön csuszolódik az orrotok (Bal: CIsk. 229). Asszonyim, ha latrok vattok és szokott mesterséggel forgolódtok, sokra tsiszolódik a gonosz (Fal: NA. 179). Gyengén kell dajkálód, kit ha jól felemel nem tartasz, mind csak a földön tsuszolódik orra (SzD: MVir. 189).

Csűsztat: [reperere facio, impello; gleiten lassen, treiben]. Merő pokolbéli gondolat tsűsztattya elméjét az ördögnek, az ő fálatja a földi gyönyörűséghez kapaszkodó ember (Mon: JÉpül. 27). A hol az ördög egyik lábát az ajtón bétészi, a másikat is utánna tsűsztattya (SzD: MVir. 475).

be-csűsztat: [irreperere facio; hineingleiten lassen]. Más kedvébe magát bé-csűsztatni (SzD: MVir. 266).

Csusztog: *strepitum edo vestigiis pedum calceatorum* MA. [schlappen].

Csusztogás: *strepitus* MA. [das latschen].

[Csusztogat]

Csusztogatás: [strepitus; das latschen]. Nem chiac szidalommal, hanem láb chuzogatással kipirongatniatok (Balassa: Camp. 11).

CSUTA, CSUTAK, CSUTKA (*tsuta* Szakácsmest. 170.

csutak Cis. G4): **1)** *caudex C. petiolus* MA. [fruchtstiel, stengel]. Tsutakból való: *caudex C.* Alma-csutka, körtvély-csutka: *petiolus* MA. Szalma-tsutak: *manipulus stramineus tortus* PPB. Megtsonkítom, csak a tsutkáját hagyom, elvagdalom: *districo*: tekergés, kerek forma, a ki össze nem akad, mint a szőlő-veszszőn termő tekergős tsutka, kalap-pártája, peretz, oszlop tekergős talpa: *spira* PPB. Mynt egy zalma czwtat wgyan el ragataa az eress köteleket (JordC. 342). Egyptusnac semmi nem leszen, mely feyet avagy farkat, ágat avagy chutakat neuzen (Helt: Bibl. IV.36). Az disznoe, ha futuac az szalma czutokkal és elvetic, esőt éreznee (Cis. G4). A mely csutakokat az a víz az hidnak hordván össze gyűjtött s vert vala, azokon hígesálnak vala életkeczkázató kapaszkodású sokak csudájára által meg által (MonFrók. VIII. 352). A tserenyék hosszúú tsutkákon avagy lábatskákon függenek (Com: Jan. 29). Az edényeskéec szalma csutackal sikároltatnac (14. Com: Orb. 28). Dinnyének szára avagy csutkaja (Lipp: PKert. II.190). A dárda-

nak egyik darabja benne marad testében; látván pedig a görögök, mint hordozta testében a tsutakat, megajédnek (Hall: III. 232). Szódd ki a bírsálmának tsítáját (Szakácsmest 170) Tekintetes vala szakállal állása, e volt az ő díszje; most a tenjén lángja ezt tsutává tette (Gvad: FNót. 700) **2)** stípes Pfl. (páhl).

CSUTORA : 1) obla lignea, culigna Sl. [hölzerne föld flaseck]. Bay László iv katonái számára csutorákat vettem (KeeskTört IV. 91) Told el asszony a csutorát, ihol jün a gazda (Thaly: VÉ. II. 387) Vitézt kedven táplálhass tele csutorávd (Thaly: Adal. II. 281). **2)** [suprema fistula] mindstueck vom tabakról Adáni.

CSÜZ (csüsz: Com: Jan. 60): erysipelas Com: Jan. 60. [jguis sauer; rotlauf]. Baylói imátságos, ezürol való bay (Börn: Evang. IV. 805a. MF). Chynz dagadat anagy zout Antal tózet, vörös kövzemek is híjúttak, haznos vele kemny (Frank: HasznK 15b). A csüz és felgyúlladott vérnek fájdalmi igen gyótrótték (Tarn: Bar. 289). A csüz, a fene az álladról a lust éppen megette (TikkRözs. 293).

CSÜZA: [stragulum; pferdedecke]. Vettünk egy nyeregre való csüzát 2 ft. 25 d. (MonTME. I. 149).

CSÜD (csud MA. tsud PFB): **1)** [artus; gelenk; sprungbein] Keze-fejei tsüdjökből ki-mozdulnak (GKát: Váls. II. 454). **2)** astragalus C. MA. knöchel, knorren PFB [würfel]. Verfölyöt iezsom, tsüddel iezsom: astragalus C. **3)** [astragalus] ringum die sinulo Adáni.

CSÜGG (alágyne: GnaryC. 48. lesggied RMK. V. 81. czony Mel: SzJán. 178): pendulo MA. [hängen] Tő belöletéc üg azoknak lelkée (BécsiC. 28). Ez erzes ném belendésségből, de iozagdal övguala (31). En nepon üg en fordolatomra: populus meus pendebit ad reditum meum (199). E két parancsolatban üg minden törten (MünchC. 55). Ha meogh apro wnokeyd nyakadon egyhuzemnek ees, megh ees által hagyhad es fölmaytal az zereh keresztülnak zazytoya alaa (ÉrdyC. 118. 77). Isten nyomorúságunkat meg látván, minden féle nyavaliának nyakunkon csüggő igától meg szabadítván, boldog állapotra dolgunkat fordítva (RMNy III. 127). Mint az pika mindenkor raíta czüg (Deesi: Adag. 152). Kis gyermekoe, kie még az ő anyoc ezezein czüggene (MA: Tan. 187. 97. 73). A veszedelmec közel vanna, fejére csüggene (Com: Jan. 195). Egy-nelány vereték gyöngye csügg orezáján (Thaly: Adal. 1125). Még anyja emlőjétül tsügg a gyermek, már is kezd mérgecskehü (Pál: TÉ. 667).

[Szólások]. Es az ő zerető fyán, Yeswson czwgh wala (ÉrsC. 60). Pupa ga uoyu czüggötök (Mel: SzJán. 178). Gyakázat szörzémec okáért csüggene emberen (Zyon: Post. II. 607). Az kincz gyűjtésen czügg szíve (MA: Scult. 877). Bor italos menyegzőkre és vendégeskedésre csüggenek (MA: SB. 34). Veszedelmes dolog a vendégségre tsüggeni, torkoskodni (Nyr. 1129). Nem tsügg a királytól érdem vizsgálása (Orezy: KöltSz. 36).

alá-csügg: √ [pendeo; herabhängen]. Az √ fejen alá gúgne es hűgne vala zórián gúgne (GnaryC. 48).

lő-csügg: √ A gerleze két szárnya lő csügge, bügye meg apadt (Gyöngy?: KJ. 58). It Hilarok jüggat megvácutt inival, amott Melampus sir le csüggő állával (GyöngyD: Cup. 601) Magas, sugár fáknak lőcsüggött tetejeik, s mint fölül kitöllett, szomorkodott fejeik (Pál: Vers. 914).

Csügged: pendeo, propendo, dependeo, proclino MA [hängen]. Nyakára czüggede (Nagyb: HunyJ. 27). Az ő fiúnae nyakára tsüggede (Kár: Bibl. 1484). Az evangolice vallás csak az rongyos papírossoskúra csüggedet (Toln: Vízgat. 90). A föld felé csügged a szemekkel tellyes gabona fő (Matkó: HRond.

27). Egyzet ha el felejt, eszibe kettő jut, ez sem mult, újabb bí csüggött szívére tüt (Gyöngy?: MV. 28).

el-csügged: **1)** reflector, dependo, dejicior MA. [herabhängen]. **2)** [elangveso; ermüden]. Ne hady el czüggedhűne az mennyet ioknac dolgaiban (Börn: Ének. 333).

lő-csügged: [reflector, dependeo; herabhängen]. Faye le hayla es le czüggede (Börn: Pród. 225). Közé hogy lecsüggednek vala, pogán nép zsidókat megtolja vala (RMK. V. 51)

mög-csügged: **1)** [elangveso; ermüden]. Meg-tsüggedtek vala: *obtorporant animi; meg-tsüggödni a dologban: animum *remittere PFB. A boetiaiak valamennyire megcsüggedének (Balog: Com. 157). Hogy sen meg-csüggedgyen szivednek reménye, még most is jobb arról másként gondolkodnod (GyöngyD: Cup. 640). Szükség pihenii is az terhes munkában, másként az természet megcsüggöd magában (Thaly: Adal. 1147). **2)** [vapulus fio; zühe werden]. A bor innár kezdett erősen megcsüggödni. (Nyr. XIV. 219).

mögcsüggedés. Elműjének meg-tsüggedése: *infractio animi. PFB.

Csüggedelm: [fractus animus; verzugtheit]. Eddig vett reményét kétsége, tsüggedeleme szorítva (szD: MVir. 353).

Csüggedés: √ Maga ellagyasú tsüggedés (szD: MVir. 303).

Csüggedöz: **1)** haerere, haesito PFB. [hängen]. A derekas elme a dologon inkább mint a beszéden szokott tsüggedezni (Nagyari: Orth. 66). Nem akarja, hogy emberi találmányokon csüggedezzen (MNyil: Irt. 135). Lassan-lassan annyéra építettett a Belus oltára, hogy már a mai pápisták annak felluzalkodott szarvain csüggedezvén, az isten dűsösűges székim láttasának kapdosni (VárM: Sziv. 185). Nyakán csüggedez attyának és sűrű csöket íd mind két orezájának (GyöngyD: Cup. 613). Az Vág mellékére fordulok s o körül csüggedözöm magam, hogy két felé láthasak (Rákf: Lev. IV. 477). **2)** [animio deficio; den mit sinken lassen]. Kételkedő, váralozó, tsüggedező: *suspensus animi; reménytelenség, tsüggedező elme: *abjectior animus PFB. Végy bátorságot, ne tsüggedgy, ébreszd-fel tsüggedező elmed (szD: MVir. 351).

Csüggelőd-ik: se appendere; sich hängen. János valamennyire czüggelődéc az erdélyi bíralalomba (Helt: Krón. 143). Ola szeckölőn, egy igen kemér lönce az orrára czüggelődéc, erősen egybeharapván a fogakat (Helt: Mes. 345).

Csüggeszekéd-ik: [adhaerere; sich anhängen]. A Kristus-hoz csüggeszekedjünk (Mhd: Evang. 192)

Csüggeszt: [appendo, suspendo; anhängen]. Szíveket az eleségre és jószágra czüggesztie (MA: Scult. 319). Ragasztom, czüggesztet szíveimet az péuzre (885). Könyöklő kezére fejét eresztette, bánatos orezáját bíra csüggesztette (Gyöngy?: KJ. 19).

alá-csüggeszt: [demitto; hängen lassen]. Tudom ő-is fejét ala csüggesztette, eszöz szemével orezáját hintette (Gyöngy?: KJ. 59).

föl-csüggeszt: [suspendo; aufhängen]. A fűzekre ő közpette felezüggesztettük mý orgonáinkat (Apoll. 197).

lő-csüggeszt: [declino, proclino, demitto; herabsinken]. Lőcsüggeszték, csüggeszték kezeket (MA: SB. 171). Elműjét el-hadgya, le-csüggesztie (Com: Jan. 196).

Csüggő: pendens, pendulus, pensilis C. MA [hängend]. Más ctán czüggő: post Lesbium cantorem (Deesi: Adag. 41). Egy rakásba romol, valamit irtanae az ilyen vallás-on czüggőek (MA: Scult. 601).

[Szólások]. Ha egy magas toronynak tetejéről egy kűtlen kiesztene valaki engemet és így tartana tsüggőben (Fazn: Kal. 31).

CSÜH **2)** Egy hajszin esűhből álló asszony emelő (Mdbrok XIV. 216).

CSÜLLEKÉD-İK

Csüllekédés: [brixa; hader]. A tévelygőknek, agyaskodó soknak es alkalmatlan tsüllekédéseknek tulajdoníthatjuk (GKat; Titk. 906).

CSÜN-İK: langvesco, tabesco, langveo, negroto MA. [erschlaffen]. A sok gond miatt fonyad, tsünik a szíve (SzD; MVir. 182).

CSÜR [gyr JordC. 256, egyr ÉrdyC. 128, chir KBécs 157; F3, csuro [2] Lép; FTük. 241]; horreum C. MA. tribularium PPII. [scheuer]. Kong a tsür földje az erős tséplés miatt; graviter *tunsis gemit area frugibus; tsür, osztérha, mely alatt szárazban áll, a mit oda bordanak; nubilarium vel nubilur PPII. Mend addeglan ó veléc arata, miglen az arpa es a buza cőrbebe vettmenec (BécsiC. 6). Góiti ó buzniat ó cürbe (MünchC. 18). Semmi gabonat nem giwth az chwrbé (VirgC. 92). Aldottak lennek te aklayd es cyreyd es aldottak lennek minden maradékjád (JordC. 256). Sem aratnak sem gyeythnek hew chyregeben (371. 395). A gabonát győheetek az en aztagombá avagy egyrembe (ÉrdyC. 128b). A menytes, villamas es mendőgőc el romtae es meg ezetec az ó cőryt (TelC. 85). Átkozott leszen a te csüröd, minden maradékod (RMK. II.208). Es efele aldozatott vgy tartsatok, mint ha a tū chüretékéből adnatec (Helt; Bibl. IZZz3). Az Mátyás király csüriben avagy istállójában, akarjuk mondani (MonIrók. III.62). Az cichiri borso szalmánál inkább hagi nem mind szemmel tölti az chirt (KBécs 1572 F3). Az le aratot búza az csürbe vitetie (Kár; Bibl. I.515). Tsinály képeket és imádgvad kertedben, tsürödben, város végén (Ker; Préd. 294). Gabua hordasrol, csürő tölteseről (Lép; FTük. 241). Megtöltetnek a csüröid eleséggel (Hly; Préd. I.431). Még is vagon két asztagom, egyik az fadu felől kőzebben, másik Károly felől a csür szegeletin (Gér; KárCs. I.438). Végre a csürbe ment, feküdt szalmára, gondolta, miudjárt jut élete fogytára (Gvad; RP. 70).

kincsés-csür: [aerarium; schatzkammer]. Ez kinczes csürnee gyökerecs őrizeti, azt mondgyác őc, hogy a pápára bizatott (MA; Tan. 700).

péncs-csür: [arca; geldkasten]. Borzadjen fél rájuk minden szál szőreink, mivel hogy üressen tartják péncs tsüreink (Kőnyi; HRom. 3).

szén-csür: [horreum (carbonarium; kohlenechenne)]. (Csik Gy. 33).

tégla-csür. Tégla-vető-hely, tégla-tsür, tégla-égető kementze; lateraria PPII.

üveg-csür: officina *vitriaria PPII. [glashütte].

Csürös: horrearius SI. [schome]. Egy róka be mēne egy csürös kertbe, hogy valamit fogun enyi valót (Helt; Mes. 378). Májorház, csür, csürös kert is vagon (Gér; KárCs. IV.318. 335. 452).

CSÜRÖK [tsulok Gvad; RP. 20; [comus, metula; kegel]. Kí teket, kí kotzkat, kí csürköt jatzták (SzCsonb; Uleir. 239). A gyermekek jádzani szoktanak, a teket, a tsürkők, tsonekok közzé hajtván (Com; Orb. 279). Jobb kedvem is vala a karikázához, tsülökhöz, lablához, mint a tanuláshoz (Gvad; RP. 20).

CSÜTÖRTÖK, CSÖTÖRTÖK [csütörtök EhrC. 65, chütörtök RMNy. II.57, csetörtök Pothó; Krón. 167, csetörtök KKrákkó 1573. B7, csetörtök Cs. E2]; dies Jovis, feria quarta MA. [donnerstag]. Frater Ileo az vaszegőknek sebenek helyitt minden nap meg vyotyauala, tyztoyuan csetertektewl meg naluán es pentektewl mend napottesteg (EhrC. 65). Chütörtökön íveven Betaniából bochata el Peterth es Janosth (WinklC. 145). Irtham Beesben cheterteken zenth Barbara nap eleth walon (RMNy. II.57). Csetörtöken, akkoron jó kemény tél, de szeles tauasz leszen (Cs. E2). Csetörtök forgetes és vmaros [így] űdő leszen (KKrákkó 1573. B7). Bassa az elmült csütörtökön Patakon adta vala meg leveledet Ráktgy. Lev. 214).

nagy-csütörtök: feria quinta hebdomadae sanctae Kr. [gründonnerstag]. A kesernes anya a zent azzoniállatokkal vronkuak Jerusalemben felmenessenek vanna, nagycsütörtöken ő es felment vala (WesprC. 74). Nagy-cseterteken regel az edes ydwezyttó Iesus az ő zent anyyának előtte terdre esek (ÉrsC. 85). Nagy cheterteken ehera az fevzelt elewt mezeytelen terden alua mongy luzon-keet pater nostert (GünC. 242).

virág-csütörtök: ∞ Azt irhatom kdnek, hogy nagyszombaton hoztak levelet namtól, a kiben azt írja, hogy istennek hála, békességben ment Kassára; virágcsütörtökön érközött oda (LevT. II.163).

D.

DAC: [contumacia, insolentia; trotz]. Nag kinba vagionk Kropie azon mia az fej lelen, ma az vra el mene dachal [?] (LovT. 1385).

Dacos: [obstinatus; trotzig]. Fegyvihányan a datzos urak közzül magtanóltanak engemet, ő kiralyokat, becziúleni látván, hogy tegzedet olyan fő embert és rokonomat nem kíméltellec (Helt: Krón. 124). Mikoron Mátyás király még is olyan datzo son felehe, mind az atya, mind a fia igen meg-haraguanac (116b).

Dacoskod-ik: [pervicax sum; trotzen]. Ha az ember datzoskodni kezd és mint a szűfűliszón a sertőtét félhánni és minden emberrel egybe veszni, az isten arzol pócki (Helt: Mes. 85).

DADA, DADUK: anus, vetula MA. altes weib, vettel PPB. Dada, igón vén dada: decrepiti C. Te agh daduc, mit szolnye te félleled? Az szeretotert magadat nem kéméllod (FortSzer. 113). Száz esztendőlsnek mondhatlak tégedet es igen potrohos daduk lézen belleled (FortSzer. 11b).

agg-dada: anus C. MA. [altes weib].

agg-dadácska: anicula Major: Szót. 43.

DADAG: bambalio C. blatero, blatio, blactio, blactero, ob-stro MA. plaudern, schreien wie ein kameel oder schöps PPB [stottern, stammeln].

Dadagás: blateratio, obmurmuratio, strepitus MA. das plaudern, gemurren, brausen PPB [das stottern, stammeln].

Dadagó: blatero MA. bambalio PPB. unuützer plauderer, einer der nicht gut reden kann PPB [stotterer].

DAGAD: tumeo, tumesco, tubero, extubero, extumeo, extumesco MA. schwellen, aufschwellen PPB. Dagadott erek: varicos; dagadott eros: varicosus; dagadott tüdejü: pulmonarius; dagadott lépü: liososis C. Ha az marmortien olayt bellellönd főczkendőnel a sobben, dagat hasbam vizes gyogyittya (Mel: Herb. 54). Ha vizét a dagadot fáio szemre tésszed, meg szya (64). Ha meg töröl az rutat, az dagat testre, kozra, hümlőre es has folyasra kőfőd, igón hazal (BeytheA: FivK. 76). Az dagat lepet meggyógyitya, ha chygerben auagy vizes borban megfőzöd (83). Az ysoy a tüdő dagadóknak s nehöz leholllóknak hasznos (Nad: Kert. 326). Szolgató leányának midőn az hasa dagadac (Barna-Isk. 109). Főjtogasd a kovélységet benne, mert szőnyü nagyra dagad (Fál: NE. 114).

el-dagad: [extumesco, intumesco; anschwellen]. A sok sirásban ortájü el-dagadott (Pázm: Préd. 656).

fől-dagad: 1) tumeo, extumeo, intumeo, tumesco C. extubero, intumesco MA. extumeo PPB. sich aufblähen, aufschwellen PPB. Egy gyermek, kynek sem kezey sem labay nem valanak, nemenyenew föl dagadott chonok valanak he-

lyotte (ÉrdyC. 104). A dagamat föl-dagad és leszál (Com: Jan. 58). Mint a föl-dagadott haboktol-valo hajó (Illy: Préd. 1205). A hol egyebet nem látok föl-dagadott hosszszan nyugott mantó vagy monténél, oda-föl- igen rostellem vesztegetnem a bősüfütet (Fál: NA. 131). 2) [superbio; übermützig sein]. O myt dagach föl ember vagy myt konelkevedel (CornC. 286).

földdagadás: protuberatio, tumor MA. geschwulst, aufblähung PPB. [das anschwellen].

ki-dagad: extubero, extumeo, extumesco MA. aufschwellen, auflaufen PPB. [sich ergießen]. Valahol bő folyamattok és futamattok a folyóknak mintsen, ki dagadnak és a tó állásokban szelylet folynak (Com: Jan. 13). A kidagadó nedvességeknek jelenségi szór föl borzadások, haborn alhasok (ACsere: Enc. 189).

kidagadás: extuberatio MA. aufschwellung PPB.

még-dagad: extubero, fermentesco C. extumeo, extumesco MA. aufschwellen, auflaufen PPB. Ez atkozot nyel ol igón meg dagada, hog záiba be nem vonhata (GuaryC. 12). Kynek ev hasa vala chodalatoson meg dagadot (DomC. 159). Megserte a kezot, wgy amyra hogy meg dagada neky ees meg enesedek (Pesti: Fab. 69). A te lábud sem dagadot meg e negyuen esztendőig (Helt: Bibl. 10002). Ha az ló sokat járt volna, lába megdagat volna és sántalna, vond be az patkót lábáról (Cis. Or.) Ha az ló szerszánra meg-dagad és nem akarna meg-enyhődni, a szikjún által egy toll vastagságnü szór süört kell által vonni (Cseh: OrvK. 67).

mégdagadás: extuberatio MA. aufschwellung PPB.

Dagadás: 1) tumor C. [das schwellen]. A tenger dagadása (Illy: Préd. 1201). Kőnyeb a bus tengernek dagadásit egy belé frívással le-azasztani (Fál: NU. 252). A révpart felé indult, hogy a tengernek dagadásit, apadásit vizsgálná (310). 2) vomica, struma, extuberatio, apostema C. geschwulst, geschwür PPB. Egy olasz-országi fő, medlytől minden dagadás meg-száll és apad: reseda PPB. Dagadástól megszünnü: detumesc; dagadást lágyító: emolliens; dagadást eszlátó: discutiens PPB. Léeznek emberokon nagy főkecyek es dagadasok (JordC. 23). Io heuség-ből tümat dagadálisso és fűássce ellen (Mel: Herb. 11). Dagadást meg gyogyit, mint az lágy süit meg gyogyit (14). Minden dagadás, has fáyas, ezoklás ellen igen jó (69). Az olay fa leuel ha borban egy hetig aztatod, folyo tyet gyogyt, zeit Antal tüzet, minden fele dagadasokat (BeytheA: FivK. 6). Az festő tyu az alfelednek sebeit, varat, dagadasit, orbanczat, tüzes, rothlat sebeit gyogyit (57). Lábábmból minden dagadas és gyomromból minden putadas azon nap estig ki ment (Gér: KarCs. IV. 169).

ajak-dagadas: aphtae C. [mundgeschwür].

csuz-dagadas: erysipelas; rothlauf. Chyuz dagadast, auagy zeit Antal lözét, vörös közvennekis hyuiak, haznos vele kenny (Frank: HasznK. 16).

foljó-dagadás: vomica Com; Jan. 60. [geschwür, abscess]. Midőn a folyó dagadás, tálgyu, fokadéc őszve megyen, varral, kemény bőrrrel béborittatja, meg-cserespedie (Com; Jan. 60).

gyomor-dagadás: [tumor stomachi; magengeschwulst]. Eger fyl zérős fyu homokos parlagos kemény földön terőm. Igen io az gyomor dagadásnak oltására (BeytheA; FivK. 56).

lep-dagadás: [tumor leuicis; milzgeschwulst]. Cher-leuű fyu. Ha borban főződ, lep dagadást meg gyógyít (BeytheA; FivK. 83).

orca-dagadás: [tumor vultus; gesichtsgeschwulst]. Ha tü-zességgel vagyon az orca dagadás, hívesítőkkel nem kell bírtelen értetni (PP; PaxC. 83).

torok-dagadás: [faucium exulceratio; halsgeschwür]. Az er-dei mel fyu thorok dagadást, nyak tsap lo esest, zeit Antal tűzet es has fúást gyógyít (BeytheA; FivK. 84). Ha mezzel őszve főződ es törőd, kösd az gelyvakra es súlyókra (az zeit Janos fyuét), azokat el rontya. Thorok alat való dagadásokat es fyl mellett való érzékedesőket el ront (89).

Dagadoz: 1) extubero, intumeo MA. aufschwellen PPB. Egyéb rendbeli dagadozot betegsegekettis haznos vele kenny (Frank; HasznK. 15). Gyomra s lábai is dagadoztak (LevT. II 87). 2) [se inflare; sich aufblähen]. Föl fualkoduan dagadoznak (Mon; Apol. 334).

el-dagadoz: 1) [extubero; anschwellen]. Lábai mind el dagadoznak, agieka kih rotada (DebrC. 78) 2) [turgesco; sich aufblasen]. Meregh miat eldagadozot vala (CsomaC. 65).

föl-dagadoz: [extubero; anschwellen]. Sós nedvességeekkel testét meg-tölti embernek, lábait fel-dagadoztattya (Pázm; Préd. 1004).

még-dagadoz: extumeo, protubero MA. [aufschwellen]. Mynden teste megdagadozot vala (MargL. 176). Mely kemma myatta Xcnak teste mynd meg dagadozoth wolt (ÉrsC. 66).

mégdagadozás: extuberantia MA. das aufschwellen PPB. [geschwulst].

Dagadozás: extuberatio, tumor MA. aufschwellung, geschwulst PPB. Ez ilyenem igen fogh az hideg betegség, vízkör-ság, dagadozás es aztéle apróléc (Cis. F4). Az papa ftynek az vize auagy pora auagy vízben való főt leuen mindőn etestet, merget, dagadozást meg gyógyít (BeytheA; FivK. 64). Az daga-dozásból sokféle gonosz nyavalya szokott következni (Gér; KárC. IV.111).

Dagadvány: [inflatio; aufblähung]. E magafelmagazatasnac dagaduananal annéra emelkedéc fel, hog münket orzagonctol erkődikuala mégualaztani (BécsiC. 83).

DAGÁLY: ira, furor MA. [tumor, superbia; hochmut, aufgeblasenheit, grimm, wut]. Byzon akoron vagyon zerzetes emberben a haragosság, mykoron akar myne kys haragoth es zyrebel dagalth féle baratyauul mutath auagy yelent (WeszprC. 126). Haragogyeeke megb az een dagalyom lw ellenők (JordC. 68. 722). Az ő atiafyához dagalt avag gőlöseget mutat (DebrC. 233). Leuessedek tiees az haragot, dagalt (Konj; SzPál. 333). Az ártatlanon kegyetlenkedik ő nagy dagályában, az szegényeken vadnak szömei nagy ólálkodásban (RMK. V.76). Daga-lyonknac es haragos mergessegűknec miatta soc bünye ne indullync (Born; Evang. L38). Dagallyal, haragall monda (Born; Préd. 23). Nagy dagallyal kezdé Annás kérdezni Kristust, mit tanított (Pázm; Préd. 497). Olly orvosság ez a modicum, mely minden büsülésink fájdalmít enyhíti, minden világi jóknak tornyozott dagályát mértékli (620). Darás es tulánkos, magokat el feleitető dagályból szolttak (Bal; CsIsk. 159). Ha az dagály-tól es ellenőnk való fortyant gyűlölségtől meg tisztulo szíuel olvasod te ezeket (471). Begyének kin ülő dagályi apattak

(Gyöngy; Kl. 57). A haragnak dagályát gyűlöli: irae tumorem odio habet (Illy; Préd. L165). Egyenetlenség, dagály megédsége hozta ezt magyarnak (Thaly; Adal. L181).

far-dagály: 1) [tournoir]. Az soc színű kőntöst nagy nyegne tel voné, az fardagalyra vona (Béaz; Asp. 5). Az papi őltöz-tekéből szoknyákat es fardagályokat csinálnak (Pázm; Kal. 197. SzD; MVir. 196). Asszony hölgyeteknek kuscskat, fardagalt, szoknyát csinállyatok (Bal; CsIsk. 31). Én még csak egy nemes asszonyon, se praedikátorém nem láttam papi kőntösből szabott szoknyát vagy fardagályt Magyarországon (Pós; Igazs. L481). 2) postilena, phalerae MA. schwanzstern am hinterzeig, rosszierde PPB.

fardagályos: phaleratus MA.

Dagályos: iracundus, stomachosus MA. [inflatus, tumens; aufgeblasen, hochmütig, zornig]. Kevély, dagályos szív; sufflatus et tumens animus PPB. Latuanc eg dagalos neimzetet (BécsiC. 76). Dagályos; contumax (NémGl. 133). Ne légen az akaratiac dagalos nayaskodasa (NádC. 408). Ne akaryatok dagalyosok lenny wr ysten ellen (JordC. 148. 160. 245). Zoo fogadatlan, dagalyos lean (SándC. 30). Nywgoogyeeke raytta dagalyos Lew-rynce (ÉrdyC. 469). A garlo test dagalos es kor (TelC. 51). Az hugoc ne legenec haragosoc es dagalosoc (373). Mérges, dagályos természetű léssen (Cis. L4). Jób lakni a pusztaba, hogy nem mint a versenyes es dagályos asszonyalattal (SálMark. F4). Ezen dagályos actussok (Nyr. XIV. 514). Az indulatoktol dagályosok es nedvesek az isten tüzes igéjéttől fel nem gyuladnak (Illy; Préd. L413). Csaknem a földszínen mászkálnak a nagy alázatosságból, de azért, hogy más alkalmatossággal egyebek felett jártathassák dagályos kevélységeket (Fal; NE. 39). A sclaverek, kik voltak mindig dagályos emberek (Gvad; RP. 490).

Dagályoskod-ik: [irascor, furo; zürnen, toben]. Daga-lyoskodnak vala az azonna (JordC. 503). Czelczapnac, torkoskodnac, dagalyoskodnac (Born; Préd. 81). Dagályoskodnac vala ellene (Land; Újségis. II.104).

Dagályosság: [tumiditas; hochmut]. Haragossagot jelentem dagalyosagal (VirgC. 9). Valyon mi lezen azoknac, kik a zolosmat haragossagnac es dagayossagnac miatta elhaggaic (Nagysz. C. 397). Névezee az helth keesertethnek az Yzrael ftyaynak daga-lyoszagoketh, myert oth megh keeserteek wr ysten (JordC. 48. 159). Az eredet bin nem az erzekűseggőknek dagalossaga az okossagh ellen (TibC. 65). Lassúsággal megszűnjel az harag-tól, megoltalmazd magad dagályosságtól (RMK. V.94). Mennyire ellenkezik az mi dőlős es fen hejazó természetűknec dagályosságával, hogy más aláb való teremtet állatnak fejet hajcsunk (Pázm; Kal. 4).

[DAGAN]

Daganag: apostema C. [geschwür]. Daganagoc; flucturae NémGl. 236. Kristos daganagiával megvizgatónk [igy] (DöbrC. 325). Az nagy daganagnak myatta az ev orchayanak lusa fel neuekevduen az ev zemyet be fedy vala (MargL. 152). Meg ostorozak aduan daganagot daganagra, vak sebtő vak sebre (WeszprC. 87). Az ev daganagya le zalla, el muleek (DomC. 315). Reggelre kelve az daganag hat ngan ygőm meg szállott (LevT. I.202).

Daganás: [tumor; geschwür]. Látuán a pisztor az oroszlán lábába a daganást, ottan eszszébe véué, hogy valami fa auagy teiss volna benne (Helt; Mes. 107).

Daganat: vomica, tumor, apostema MA. geschwulst, blutgeschwür, enterbeule PPB. Or-daganat, orban való süly; polypus PPB. Valanak sebek es daganatok es fraterem ev feyen es orchayan es kezeyn (DomC. 265). Az daganath, ky tythkon megh nem wrwosolthatatyk (ÉrsC. 227). Mivel gyógyult ő keme ki az daganatból (LevT. II.87). A daganat fel-dagad es le-száll

(Com: Jan. 58). Minden hévség és dagaszt ellen való igaz papírom (Cséhi: OrvK. 86). A materia jobban való kifolyásával az dagaszt is inkább meglöhd (Mon: Irók. XV. 154).

DAGÁS [*dagás*]: [tumor; geschwulst]. (Az saplín, ha mérlegnek dagását hamar érik velle, meg-gyógyítja (Keesk: ÖtM. 270).

[DAGASZKOD-ÍK]

még-dagaszkodik: [exardescit; wüthenl werden]. Az zol-galo leant meg fegelmeho binciert, ez kedeg meg dagaszkodoe nyta es monda neki usg haragzal (Guryc: 53).

DAGASZT: 1) tumefacio MA schwellen machen, aufblähen PPBl. **2)** condespo C. depso, subigo MA subigo farimam PPBl. kneten, teig machen PPB. Az nep veen föl tagaszt teeztati, nynek előtte megz kelho (JordC. 34). Égi dagaszt teknő köllön kermen az daika, el förtört förtentből (DobrC. 221). A süto a tészttát a dagasztó szelen avagy süto tekenőben fa lapoczkával dagasztja (Com: Jan. 76. SzBodó: SöDics. Ad). A süto házban egy öreg dagasztó tekenő (Gör: KärCs. IV. 151).

föl-dagaszt: tumefacio C. [schwellen machen].

még-dagaszt: 1) [tumefacio; schwellen machen]. Az vr meg dagaszsa a te hasudat (Helt: Bibl. I. PPp10). Ha meg köneztől (az borsot) az az ha az heiatul el valasztod es vgy fő meg, nem dagaszt vgy meg mint az bab (BeytheA: FivK. 31). **2)** depso C. condespo MA. [kneten, wirken].

ösze-dagaszt: condespo MA. PPBl. [zusammenkneten].

Dagasztás: [dopsatio; das kneten]. Az dagasztás könyökkim kielte, az tüzhely farom szélesítote (Thaly: VÉ. II. 175).

DAJKA: nutrix, educatrix, altrix, assa C. süngamne, verpflegerin PPB. Vénen Noemi a gyermekét es vöte ő ölebe es daikanae es viselőnce tizenel éltettetikuala (BécsiC. 10. 51). Olimpdiás zent Margyt azzomnak daykaya es mestere (Margl. 34). Legottan az gyermek zemei megnyvtan kezdé ey daykayának ondest zomy (192). Dajkatul el nem valasztot (DombC. 1). A hit, kyt vött vala a daycatol (DobrC. 560). Ymaran nem vagywik daykanak allata (ÉrdyC. 59). Aldot te leg Jesusnac daycaya (Thevrc. 78). Az daika, anya, taptalaya, tengoty az ő fiaith (Komj: SzPál. 344). Útállják az jó bort az nagy tömlőjü dajkák, tejkü jöjjön, bort ha kapnak, gyakran kortyaintnak (RMK. III. 268). Az mely dayka az fizezkamath fel tartotta vala (RMNY. II. 204). No daika módgyára föl lakik ő a gyermek mellet (Deesi: Adag. 214). Dajkám mindazáltal leány volt, ha szabad úgy mondani, de talám inkább leányasszony, leány anyjéban, hogy ura nem volt, asszony, mert fia volt (Kom: Élet. 12). Ői Sion leánya, gyászban builkozott szerelmes dajkám (Thaly: Adal. 149).

gyermek-dajka: puerorum paedisoqua PPBl. [kindsmaedl].

száraz-dajka: nutrix Com: Jan. 11. [amme]. A tápláló, szoptató száraz dajka megöldegetvén az ő szoptatósát rágottal meg elégti (Com: Jan. 11. Szeg: Apr. 61).

szoptató-dajka: × Caucasus volt anyjól, főmenny oroszlan volt te szoptató dajkál (Zrínyi II. 116). A pápisták celesőfűjök a teljes hazugságnak szoptató dajkaja (VárM: Szöve. 116).

Dajkál: [alo; warten]. Sok álom-szakadással dajkálván (Csúzi: Síp. 501).

Dajkálkod-ik: nutricor MA süngen, warten, erziehen PPB. Ki mioron züllett volna, adatek eg azzomnak, ky v völo daycaedonek (DobrC. 559). Vellinkis így daykálkodoe az ő szent fia föl tamadasane ismeretiben (Barn: Préd. 294). Királyok es királynek dajkálkodnak az anyaszentegyház pásztorinak (Pázm: Préd. 922). Igen gyengün köll dajkálkodni vele mint ilyen minden lépésben botló emberrel (Szl: MVir. 189).

Dajkálkodás: nutricio MA [ammenschaft]. A szent lelek-nec nagy dajkálkodásra volánk az vyomnan való szülesbe (Mel: SzJán. 304). Ti fejedelmek köll el alatt tartozote a nepnek szol-gattal, dajkálkodasul (Mel: Sam. 159). A gyermekek nem születnek, fel sem nevelnek anyai dajkálkodás nélkül (Pázm: Préd. 53). Az ő anyok dajkálkodásával gyarapodjynak (Pázm: Kal. 167).

Dajkálód-ik: nutricor MA süngen, warten, erziehen PPB.

Dajkálódás: 1) nutricio MA. [ammenschaft] **2)** cura; das sorgen]. Az termő faul való daykálodást meg mutatya amne gyümöltse (Kár: Bibl. 1668).

[Dajkás]

Dajkaskod-ik: nutricio ago; ammen]. A kevélység már jó erejében lévén, többre dajkaskodik, jó tejen tartya az irigységet (Fal: NA. 179).

Dajkaság: [cura, sollicitudo; sorge, das sorgen]. Azzonywik-nak hozyank való kegyes es kegyelmes daykasaga (ÉrdyC. 530). A sz. lelek isten dalkasagabol es munkálkodasabol fogantatnak (Mel: SzJán. 309). Az dalkasagert az nő szüleinnek minden ional legünk (Föl: Tam. 555). Alom szakasztó daykaság (Sam: Cer. 87). Fizesse meg isten jó dajkaságotat, hogy nem szüntad értem sok munkásságotat (Thaly: Adal. 124). Az édes tej helyett imé fizet mérget, jó dajkaságmért föltöbb keserget (Thaly: Adal. II. 115).

Dajkáz: [nutrio; nähren]. Az pusztá hitet daykazuan es nevelen (Mon: Apol. 309).

DAJNA: [fenüna corpulenta; dicke frau]. Haj vén Sámbar dajna, sokszor megdermettel te ugy eddig (Pös: Valasz. 72).

DÁKOS: sica, pugio C. MA. dolch, kurzer degel PPB. Dakos, rövid kard; sica Major: Szót. 435. Rövid kard, dákos, handzsár; sica; handzsár, dákos, hegyestör; pugio PPBl. Be memo wtamok az hazban es atal verec owkothi dakosaval (JordC. 173). Dákos kinek a hüvelye ezüstös 1529 (Nyr. XIII. 228). Az egyie szolgálja Felicien neű az asztalhoz szolgálón, ki ranta dákosát es királyhoz vága (Helt: Krón. 64). Vene az ew dakosat es az owneon maga terdet megl sebesite (Pont. 74). Két öli dákos (Lápp: PKert. I. 52). Vagyon nala egy dakos, kinek fekete barson az hüvelye (Radv: Csál. II. 4). Két igyenes kard, egy igyenes dakos, ezüstös, aranyas (Gör: KärCs. III. 65).

1. DAL: cantus, melodiamen MA gesung, melodie PPB. Hareziás dal kezdés: praecertatio C. Immaran az faknak püncsel mötatija [igy] bímbóit, holnap mast dalliat zep philemüle gögi (KBécs. 1572. B3). Keszserits szép verses danoldal [igy] Gvad: Idét. 156).

[Szólások] Minnyájan ez on egy dalt fújják (Veres: HitMegt. 19).

Dali: [canorus; wolklingend]. A mezőben kiteríti aranyos züslőját, Apollóval sipoltatja dali, vig nőtáját (Thaly: VÉ. 1319).

(Dalol), danol: modular, cano MA [singen]. Éttünk, ittunk, esük danoltnak, viganotunk (Thaly: VÉ. 155). 15 kezű, szert, vig, színe pirosan áll, danoló es mérész, testes s kedvel szol-gál (Föly: Schsal. 26). Azt danolták, a mit a mostani világ-leányi (Fal: NA. 149). A kis helyt) tántzra s musikára hajtják, mikor már annak rendi szerint tössza s ropja a menettet, es a kőta-bőttökön föl s alá tud valamit két danubi (Fal: NA. 159). Satt a nő előttem nagy tsuda, vigan föhászknak es danulva kinködnak nagy karokon (199). Danló műszák serge (Gvad: FNöt. 173). A dának a ritmust szeretik danlani (Gvad: RP. Elő. XX). Matka mátkájának hívését danol (Crezy: Kölsz. 199).

Dallás: [cantus; gesung]. A ki ezen jó dallást hallja füleivel, pénzt, pórtut, petákot nem ad kezeivel (Thaly: VÉ. II. 172).

Danolgat: [canto; singen]. Ha jó bor palaszljokban, ők danogatnak, szakálokot borzogatják, ők esméig isznak (RMK III.268). Danogato ember (Sám: Cer. 14). Mi vitezink danogutnak (Vás: Ép. 13).

2. DAL. Dalgús: scalmus MA ruder-ring, darau man die ruder bindet PPB. Dalguszó: tonsa C. MA. ruder, die schaufeln an den rudern PPB. Tiz dalgúsa: decemscalmus C. MAI. Tiz dalgúszos hajón indult ki (SZD: MVir. 263).

DÁM (*dān* vad Helt: Krón. 7): [dama; damhirsch]. Dm-vad: platyceros PPB strepsiceros PPB. Erdély környül találhlyi külemb külemb fele soe vadakat, serényes ökröket, vad lovakat, iurokat, dām vadakat, beleneket (Helt: Krón. 66). A drágább dām-vadat nem-dő el-múlattam (Gyöngy: KJ. 15). Sok a hajló, zeng a liget, hull sok drága dām-fulat (Fal: Vers. 875).

DÁMA: mulier WF, femina praenobilis SL. A nüg legény voltam, becsületet kaptam, fūri dāmákkal, kegyes kisasszonyokkal szerelmet cseréltem (Thaly: VÉ. II.290). Dámák is bővön vannak; én pedig azt bánom, hogy az cavalleroik igen erre járnak s néha udvaroskodnak is (Gér: KárCs. IV.590). Én már nem óltalmazom a dāmákat, kevesestkén vannak közfűlék valami bűn nélkül, fogyatkozás nélkül pedig még kevesebben (Fal: NA. 150). Ezek a nem szinte szűzen elő-kapott és bátor tsak játék-képpen gyakorlott mulatások igen sobesítik a fiatal dāmákat (157). A dāmák a ritmust szeretik danlani (Gvad: RP. Előb. XX).

DAMASZ (*domasz* Lipp: Cal. 12. *domasz* Cseh: OrvK. 36): [sus, porcus; schwein]. Végy éget domasz tsontját (Cseh: OrvK. 36). Hízlatl ártányok és damaszok (Lipp: Cal. 1). Az damaszokat hajcsd bé az ölban (34). Hízlatl domasz (42). Az erdej damaszoknak vadászása elkezdetik (55). A babbal igen jó téiben a teheneket és ökröket hízlalni; a damaszoknak is igen jó, de előben őrege meg-köll örletni és szível öntözni (Lipp: PKert. II.200).

DAMASZKA: [damast]. A nüg beszédben a mai világban inkább a damaska szó gyakoroltatik, én is azért a kamuka szó helyett damazkát tettem verseimbe (Gvad: FNót. 79).

DANCIA. Szent László fiúe, entzián-fű, dantzia: gentiana PPB. Dantzia gyökér: gentiana PPB.

DANDÁR (*dondár?* Cserényi: PersF. 18. Zvon: PázmP. 221. Lép: PTük. 1.232): phalanx, cohors, caterva, exercitus MA. [truppe, schar]. Dandárra vitezők bé sem öklelének, mert kevesen arra elegek nem lönek (RMK. III.291). Legelő állatú a nyilassokat, számszerjjeseket, parittyasokat, azok után penig a dondár hadat (Cserényi: PersF. 18). Nemely dondarimart ezeknek vyalban valo meg erőssítésere hallasztom (Zvon: PázmP. 221). Nagy dondárval azon voltaunk, hogy lelketem magokkal az pokolnak zavariában be éytenek (Lépp: PTük. 1.232). Elrendelni a sereget dandárookra (Com: Jan. 145). Ide mertek jőny, hon az mi dondárunk (Zrinyi: ASyr. 60). Olyan volt itt Vénus, mint jó elő-járó, szerenese próbáján dandár-hagyigiló (Gyöngy: MV. 102). Török dandároknak kőborlása (Thaly: VÉ. I.182). Lesben, martalékban, dandárban fél verettének (Thaly: Adal. I.194). Oda mennek egyulhlyi jó katonák, dandárját az németnek ott megnyomák (II.186).

[Szólások]. De ezek tsatázó martalékok, jer, mennyiünk a dandárra (Pázm: Kal. 456).

DANDIA. Oly kevély a jezsuita, mint ha mind övé volna a diafűz; de inkább a dandiának (Czegl: Japh. 143).

DARA: 1) ptisana, athara, granula, polenta MA. gries PPB. Pép. dara, lisztelhabet: pulmentum PPB. Dara-kása: ptisana PPB. Az aszszoniállat kedig valami fedéssel befede a kútnac a száját, és darát terieszte reá, hogy senki eszébe nem vehetné (Helt: Bibl. II.213). Hozának Davidnac pirított darát,

tudni illic riskasat, arpa kasat es köles kasát (Mel: Sám. 198). Zomok bort, olajt, darat, parot, snytöt ada (Pécsi: SzűzK. 126). Dara, melyből a péce csináltatnac (Com: Jan. 75). Mint reszkel a pite, mikor őrel darát (Gvad: FNót. 112). 2) pruina MA. reif PPB. [schlosse]. Az cegnek daráit ki szűlte? (Kár: Bibl. I.536).

árpa-dara: [ptisana] gerstengruppen Nom. 78.

búza-dara: polenta MA. [korngriitze].

hó-dara: [pruina; schlosse]. (Kalendáriom 1719. 9. Kr).

zsémlye-dara: [polenta]. Hozának Davidnac buzat es arpat, lisztet, polentat, az az semlye darát (Mel: Sám. 198).

Darál: 1) [trondo; schreten]. Darált arpa: hordemum contum, molitum MA. Daralt gabona, árpag arpa kása (Mel: Sám. 53). Örlenee, darálnac vala darabos kása lükóvel a száraz malomban (Com: Jan. 75). 2) [garrio; schwatzen]. Előbb jól meg-rágd a szót, hogy sokat ne darály (SZD: MVir. 324).

[Szólások]. Sokat darál ugyan, de majd merő korpát: sok szavú kevés savú (SZD: MVir. 97).

Daráló: mola miliaria MA. grütmühle Nom. 36. hirsenuhleh PPB.

DARAB (*derabol* Erasmus; Erk. 50. *derables* EhrC. 131. *derab* MünchC. II. *drab* Helt: Krón. 1): 1) pars, crustum, frustum C. portio, fragmen, fragmentum MA. [teil, stück]. Darabonkint: minutatim, lacinatim, assulatim, frustatim; romladozott darab; fragmen C. Köfűl-darabok: moenia *diruta, rudera; darabokban szólni, a szót félbe haragni: loqui amputata et *infraeta PPB. Darab, esőlék, metélek: segmentum; darab fonal: convoluti tili spira; darab hús vagy hal: carnis vel piscis segmentum PPB. Es felenee a derebecne maradakat tizenket füles kosarocot telleseket (MünchC. 41). Lattaty vala emmekem en hozyam jeony az en apatomat vagy fejedelmemet es hozyam emmekem jzeen fekete kynyernek darabyat (DomC. 307). Lassau lassau apro darabonkeed zaal alaa (ÉrdyC. 455). Darabokból egybe szedegettük (Helt: Krón. 1). Egy darab szekkel be ronta a fejét (48). Az fractio es részre valo szedeles semmi nem egyéb, hanem az egésznee részei es darabji (Helt: Arithm. JS). Egy darab kenyeret nem adnék raita (Deesi: Adag. 23). A nemzes ha meg vesztegetőlk, szűletük tsuda es darab hús (ACsere: Enc. 152). A fejedelem kivált egy darab időtől fogvást igen sargodik (Mik: TörL. 498). 2) [caput; stück]. Ót darab galoczáit küldöttem kőnek, kölse kd jó egészségben (LevT. II.299). 3) [tomus; band]. Yrtam egy darab könyvet: a királytól kezdve az ajtó állbig nundeniknek tetszett (Fal: TÉ. 772). 4) [pars temporis; zeitabschnitt]. Ezeket hallván es mind a tsizta igazságot bé fálván, jódarabig gázolt zavaros gondolatban (Fal: TÉ. 634).

dirib-darab (*derib*-darab Mad: Evang. 141): fragmenta, segmēna, minutae MA. abgebrochene stücke, kleine stücklein, bisslein PPB. Dirib darab kő: caementitius PPB. Tzédula, papiros, dirib-darab írás: scheda PPB. Emly sing es dirib-darab poszto egy sommabun mit tészen? (Helt: Arithm. M). Derébdarabra vagdaltassunk (Mad: Evang. 141). Dirib-darab, rongyos kötös (Tof: Zsolt. 36). Dirib darab igikkel öznek ők örlögöket (Czegl: Dág. 75). Dirib darab foltok (Dial. 121).

[dirib-darabol]

még-diribdarabol: [diminuo, discindo; zerstücker]. Ocskai brigádája alkalmasint megdirib-darabolított (RákF: Lev. II.281).

diribél-darabol, diribol-darabol: ∞ Jamborság-ez te fölled, hogy diribolva darabolva hozod elő az Origénes szavait (Dial: CsIsk. 353).

el-diribéldarabol: ∞ Megszegte a megaldatott kenyeret azaz eltördelte eldiriblette darabolta (GKat: Vált. H.86).

déréblés-darablás: frusticulum Ehrh C. 131. stücklein]. Tegyen nyíket ystent zeretny, az yzewmlewezwkbelew auagy az deréblésdarablasból ewrenest es gyezewswgnel euen: faciat nos de illis frusticulis gaudere (Ehrh C. 141).

diribos-darabos: [particulatus; zerstückelt]. A föld e föld kerékességnek diribos darabos és igen egybe szerkeztetet részéből áll. ACsere: Enc. 116.

szó-darab: syllaba Com: Jan. 159. A grammaticus a betűket és szónak darabjait helyessen ki mondani meg tanítja (Com: Jan. 159).

Darabosa: particula WF. [frustillum; stücklein]. Együnnem-is másünnem-is addig metéti és faragja darabtsáit, míg ábrát nem tesz rája (Pázm: Préd. 712). A töredék darabtsáik hét kőszirt teli föltűttek (833).

Daraboska: frustulum, particula C. [stücklein]. Bányászának darabtskája: lamella; daraboskánkint: frustillam C. Darabotska föld (Ver: Verb. 139). Az égő fa égő üszögnek nevezetik: a meg éltött füstfölgő üszögnek: annak darabotskája holt szénnek (Com: Jan. 8).

Darabol: partior C. in frusta dividō MA. zerbröckeln PFB. [zerstückelt]. Darabola: frustatum, in frusta secundo MA. Foglank bányájával darabolják (Pös: Igazs. II 199).

el-darabol: in frusta *seco PFB. concido, conscindo, dissecō, discepo PFB. [zerschneiden, zerstückeln]. Eldarabolni az tulkot részekre az fejevel és kőnével egybe (Kár: Bibl. 188).

eldarabolhatatlan: [infragilis; unzerbrechlich]. A test egésze nem fűg a helynek egységétől, ennek felette az ember lelke eldarabolhatatlan (Pázm: Kal. 869).

föl-darabol: [concido; zerstückeln]. Fel nem darabolthatik az hallhatatlan és immár szenvedhetetlen test, mikor az kenyérnek színe eltörétek (Pázm: Kal. 703). Mindenestől fel darabolatom, csak előégyre elszórvá adatom (GyöngyD: Cup. 629).

mög-darabol: concido in frusta, comminno MA. [zerstückeln].

Darabolás: [fragmentum; teil]. A lélek minden tagokban darabolás nélkül jelen vagyon (Pázm: Préd. 1089).

Darabos: 1) frustulentus C. [stücklicht]. 2) asper, inexplantus, illaevigatus, fragosus, scrupulosus, scaber, apocrotus, ostreatus C. confringosus MA. [holperig, rauh, hart, grob]. Darabos hely: aspretum C. Darabos, borzos; rudis vel ravidus; tsigás, darabos, keményhátú; ostreatus; rút daraboson valóhni a falt: parietem *asperime trullisuro PFB. Lézne darabosoc egéses vtacka (MűncH. 113). Eén yarek darabos wtakath (KulesC. 25). Az ynicornis te utánad iarión a boronálásba és darabos föld töréselbe, hogy a völzlebbe való darabos barázdátak tőrye (Mel: Jób. 95). Kis fetske fyu, az tőne tiggő, darabos mint egy földi magyaronak (Boylha: FvK. 56). A hótól ködö komorsag jegyei: büfentések keseru, testek állása ösztövé, darabos (ACsere: Enc. 188). A szalamandranak darabos és bibortósos bőri vagyon (Misk: VKert. 256). 3) asper, rudis, horridus; rauh, roh, grob, grausam. Darabos, otrónba, tudatlan; rudis PFB. Mikoron a kőncet Bys országba mentene volna, Német wylhelybe találá a eszszürt; es mikoron számba löttene volna, eszkebe vőnc, hogy nem olly igen darabos a eszszürt, mint az előt (Helt: Krón. 121). Nem érdemi a telkeltos aszszony nevet, valaki darabosoróltsi mának is inkáb valam kivánnya éltét hogy sem holtat (Pázm: Préd. 111). Szavoc valam nyire darabosabboc es paraszab szabásoc (MA: Tam. 52). Tertullianus néhanéha darabos és akadékos az ő beszédeben (137). Mődfelet darabos vagy valkone, szorgalmatos kérést ne támaszunk (Mud: Fyng. 111). Vőzente hit ná darabos nehéz

sége lézzenis, egy először lézzen (Com: Jan. 1). 4) squalidus C. [schmutzig]. Darabos vagyok: squalo C.

[Darabosit]

mög-darabosít: exaspero C. [rauh machen].

Daraboska: [non expeditus; schwerfällig]. Ha hol daraboskálban eset feleletem, vételnek ne tulajdonias. Markó: BCSák. Előh. 1).

Darabosus: scabrosus C. [rauh].

Darabosság: scabritia C. asperitas, aspredo MA. [rauhigkeit]. *Szembéjünk boldó-darabossága: trachona PFB. Az edes mondola olay minden szárazságit és darabosságát a mellyec meg meg lágyittya (Mel: Herb. 13). Semmi darabossaga nem lévén: nihil habens asperitatis (Com: Jan. 165). ACsere: Enc. 26). Darabosságát simogattunk (CorpGramm. 589).

DARÁZS: vespa C. MA. wespe PFB. Bogarak, mellyek középarant mint egy bé-vágattak, a minéni a darás: insecta PFB. Az darások eos az foglyok meg zonywlozzanak (Pesti: Fab. 87). Darást is bochtatoc én te előtred, mely ki fűzi te előtred a honusokat (Helt: Bibl. I. N. 1). A farkas sebes testere kezdene sietni a hegyec és darázoc és mardosni és czápi kezdék a testet (Helt: Mes. 291). Darás és fulánkoc dagályból szöltök (Bal: Cslk. 159). Mint a darás a mézre, vgy repéssel (Bal: Epin. 2). Ne följünk sarlóknak hegyes fogától, sem az darázocoknak mérges fullánkójoktól (Thaly: Adal. 147). Lepkét, pókot, darást öszvehold az ő tsárkének eledelekre (Misk: VKert. 177). A darázoc, lepke, tserobogara a nagy istennek vitézi (698). Mint doug mint a darás (Kisv: Adag. 470).

[Közmondások] Nem ió az darast szurkálni (Deesi: Adag. 65). Darast ne szurkály (81). Kisv: Adag. 221). Haragost ne ingerelj, darást ne szurkály (82D: MViv. 216).

légy-darázs: vespa Com: Jan. 42. A légy darázoc hegyes, söt telettéb-is hegyes fulánkoc (Com: Jan. 12).

lő-darázs: crabro C. asilus Nom. 145. [horniss]. Mérges féreg, lődarázs: luprestis PFB. A lő darázoc felettéb hegyes fulánkoc (Com: Jan. 12). Sola nem hiszon, hogy a lő-darázoc nem esjék meg Szamár Mityást, hogy illyen igen tapod, kapál (Markó: BCSák. 297. 296). Apafi: Vend. 955). A lő darázoc a köz darázokkal igen közel való rokonságoc (Misk: VKert. 659).

DÁRDA: pilum Ver. hasta, lamina, bolis C. MA. speer, spiess, lanze PFB. Vadász darda: verutum C. Mosár-törő, hálkó, rakott-oszlop, golyóbis, dárda: pila PFB. Varsányi Vas Mhklóval három Egri menének, az terek megérték hamarsággal, egyiket megölék dárdával (MKM. III 146). Az öztentis és a dardac hegyéjft megli élesitenőcc (Mel: Süm. 19). Most azert lathateza, hol vagion á kiraly dardái? (111). A vitézoc az harcznak kezdeti tselokszic közelről dárdákkal, dőnyeeccel, lanze fackal által vervén (Com: Jan. 119). Ismeg kezében van kemény darda (Zrínyi: ANy. 63). Nagy darda kezében hasonló tolygy-faloz (185). A dárdának egyik darabja benne marad testében: látván pedig a görögök, mint hordozza testében a tsutakat, meg ijednek (Hall: III. 232). Kezdenek bé szurkolni a hordók közé a darda nyelével (Helt: Előh. 291). Hegyes dárdájahoz ragaszokdik, a faratt szerzetesen utari ragaszokdik (Könyi: HRom. 159). Hátul mint a parasz szokta hordani a dardát (Kisv: Adag. 470).

hajtó-dárda: [pilum; wurfspiess]. Nagy hajtó dardák és szablyák által estek el (DBankó: Flor. 129).

széges-dárda: spiculum C. [wurfspiess].

szigonyos-dárda: spiritus C. MA. spurr PFB.

vadász-dárda: venabulum MA. PFB. jägerspiess PFB. Moskókés, vadász-dárda: culter *venatorius PFB. A valkum

a vadász dárdaival által voretettén meg ölelte: vouadulo (Com: Jan 80).

Dárdácska: hastula, lanceola; spießlein PPB. Felső, zigo nos: dardatska; sparus C. Lövellő dárdaicska, nyíl és kópia vas: spiculum PPB.

mezei-dárdácska: gladiolus, xiphon BeytheA: FivK. 99b. [scuwortel]. Mezey dardatska, fő formái fún, egy korozal nőfől közep irant (BeytheA: FivK. 99b).

Dárdás: lanceatus, lancearius, verutus, contoplorus C. hastatus MA. spießknecht PPB. [mit spear bewaffnet, lanzenträger]. Fejedelem őrző dárdás: doriphorus; dardas fejedelmő őrző katonak: spiculatoris C. Dardas emberek menek Petyhaza fele (RMNy. II.168). Azok mellé két száz dárdásokat szerez (RMK. IV.191).

DARÓC: stragulum MA. allerlei deck-zeug PPB. [fries, grobe leinwand]. Daróc-szokmány: symbolota MA. Daróc, szűr, szokmány: haeta, *sagulum gregale PPB. Darocban, szárben őltöz-tettek (Lép: FTük. 36). Toldozott faldozot daróc-cze (Com: Jan. 101). A test törős szőrrel, darócczal dörgöl-tetik (114). Zsakoknak való darócot vettem hét fiton ötvenkilencz pénzen és egy barkán (Radv: Csál. III.31. Mondrók XXIV.129). Némely régi prófétáknak szűrös daróc forma őltözettek a sz. írásban így adatik előnkbe (Misk: VKert. 218).

DARU: 1) grues C. kranich PPB. Daru módra szollok, korrogok: gruo C. Darul kiált: gruit MA. Reya byra [a farkas] az darwt, hogy az ew hozzá nyakat farkaba nywtana ees a tetemet ky venne (Pesti: Fab. 12). Kiáltoc vala mint a daru es a fetske (Helt: Bibl. IV.64). Ha az eleven nesten fáttyzan, ozhán tyz fogol, byzon darwath fokhatnak wele [így] (RMNy. II.31). Két vizgázó daru strásálya süvegét, a kikkell tollazta feje gömbölyegét (Gyöngy: KJ. 111). Varga Istvának hozott ajándékban való fejer daru tollakat 3 ft (MontME. I.22). Az hol kel, mint daru oly szemes figyelmo, csendes erkölcsében nincs negédes elme (Thaly: Adal. I.221). A darvak mind tsak dru, dru, drut kiáltanak, innét költ a daru nevezet (Misk: VKert. 318). A darvak bárom szegletű formába rendelik magokat (320). **2)** [sidus; ein gestirn]. A nem régen találatott déli jegyek ezek: a daru, a tarkabarka vad, déli barom, szegelet, szamyaló hal (ACsere: Enc. 101).

[Szólások]. Daru l á b ú, szarka-orrú nyomorult német ség, fut előtünk, retteg tőlünk, nyomorult nemzetség! (Thaly: Adal. II.88). E b e n é r d a r u n a, ki kopár helyen fölöt, semmi hauasi szarvasback nem ér az mi Kalauzunkkal (Zvon: PázmI. 200). Ma is köz-beszéd képen ludak vagy d a r v a k d é v á n n y á n a k szoktuk nevezni az olyan gyűléseket, a kiben mindenek rendetlenül és értelem nélkül való kiáltásokkal mennek véghez (Misk: VKert. 348). L á s s d a r v a t: balmozd ösze a hín dűsireteket (SzD: MIV. 88).

DARVADOZ: obversor: vor augen schweben WF.

DASZTIKÓC: [apage; weg damit?]. Az magyar coronat labok ala tapodgyak, daztikotot mondak (Debr: MCongr. 2).

DATÁL: [diem inscribo; datiren]. Tudja már kéd, honnét datálom levelemet (Mik: TörL. 35).

DE (de PeerC. 6. LányiC. 224. CzechC. 28. Pesti: NTest. 9. deh LevT. I.208. RMN. II.37. PeerC. 80. gr. HB.): **1)** sed, verum, ast, atqui C. aber PPB. [sondern]. De azért: verum tamen; de lám: verum tamen, sed tamen; de úgy: papae; de ugy-e: obseero, itame vero MA. Tihutoa vvt igg fa gimilcevtl, ge munda neki, meret num eneyc. Hadlva holtat, ge feledeve. Num heon muganez, ge mend vv foianec halalut evec IIB. Nem csak kynyrel eel ember, de minden yghével (JordC. 362). Nem holt meg az leán, de alwzyk (380). Nem ada meny

erkekeghet, de gyeree mindenestől fogva látet hűneky adny: nec dedit haereditatem, quamvis pollicitus esset se illum daturum (726). Immar latalt onem arcaul, de lass hatul es (BodC. 6). Hasonlatos lezen a fia ő atyahoz vagy anyahoz, de miért Kristusnak kellett lenni igen zepnek, azért ezenkeppen volt igen zep az ő anyja es (FloryC. 52). Szep vala orczaban, de szob vala hittel (53). Ugy tetteit, hog nem hal, de igenis hal (Deesi: Adag. 111). Nem hogy lámba, de sőt kedvelli (Pázm: Kal. 1). Ha pedig csak az sídókat mutatták ezekre, de miné-künk továbbis kel nemünk (492). Anyától született, de száftól; de sérclem és fájdalom nélkül született (Pázm: Préd. 152). Imádságra tmité nem csak nyilván a sokaságot, de titkon tait-nyáit is (Pázm: Imáds. 1). Ketske sem meue vasárna, de ítik hátul (CzegI: Japh. 130). Noha azért Samuelnek neneztetik, de azért vgyan nem az igaz Samuel volt (Magy: Nád. 32). Ha nem részeseg, de ugyan játékos volt (MA: Tan. 1125). Receptát nem adnak, de csak halom hagyának (Felv: Dics. 50). Jóllehet pedig dísztelen természetű, de azonban igen sokat próbált vitez (Ács: Bihal. 3). Bűneimet ugyan nem tagadom, de hogy az ő uram azokért szenyvedett, azt jól tudom (205). Leopoldus prímus magyaroknak királlya, de ugyan maga nem magyar, hanem német nemzet (Liszny: Krón. 8). Azt gondolod, minden ugy lesz, de bizony még foltos is lesz (Thaly: VÉ. I.284). **2)** [quam! wie!]. Ab Etebutadis ducit gemis: de régi nemzet (Deesi: Adag. 199). De jól járt (PhilFl. 60).

nem-de: nome? MA. [nicht? nicht wahr?]. Nemde gyakran mondan te neked (EhrC. 45). Nemde enec? nome ego? (118). Nem de az nyulvan való bynesek es azt tezyk? (JordC. 388). Nemde az lelek meltoz, honnem az eétel (371). Nem de az kowacz fya ce ez? nome huc est fabri filius? (397). Nem de yme ezek mynd nyayan, kyk zolnak, galyeabelyek ce? (710). Nemde eze az en italnam (DebrC. 574). Nemde ny tbben vagyvuk ce azoknal (ÉrdyC. 579b). Nemde így vagyomé? (Helt: Bibl. IV.48). Nemde miene készneké? (MA: Bibl. I.32).

mi-nemde: ∞ Minemde hirtelen tamadnac ő fel, kic meg-marnac tegedet? numquid non repente consurgens, qui mordeant te? (BécsiC. 272). Minem de feyerb volte az en ruham az lional? Minem de megmondottam es immar en teneked (BodC. 24). Minem de hetven harom ezteendeie vagion, hog te az vristent zolgalod (DebrC. 249). Mi nemde eleg volna eh ennekóm amed-dősegnez zidalma? (TelC. 23. 254).

ügy-de: ast, verum, atqui SL [aber]. Ugyde miért vetted uram meg őket? (Csúzi: Síp. 72).

DEÁK (dejak MüinchC. 165. dial. RMNy. II.44. LevT. II.97):

1) diacoms EhrC. 155. Dyakok egybe gyewluen egy evel zolgalatra (EhrC. 155). Az időben kűlende sídók Ierosalemből papok es diakokot lamoshoz (DöbrC. 262). Vala ezt ayetatus deak, ki meeg ez velaghi voltaban es zokoth vala kőtni kozorot (NagyszC. 292). Sok nagy deakokat es mestereket vonna az zer-zetre (DomC. 207). Egi deakbol ki űzte az őrdögöt es meg parancsolta, hogi papi zencsegüket fel ne vennek (DebrC. 224). **2)** literatus MA. [scriba, secretarius; gelehrte, schreiber, sekretär]. Menthwł hytwanb saytarvuk es el wetet roz deakvuk (ÉrsC. 481). Báchy Ferenc dejakot négygyé vágatta (MonIrók. II.201). Gergely dyak zabadosa tartya kezőnk magat myndenbe (RMNy. II.62. 93). Ha büdös bort adnak Sebők deáknak, azzal ő uroktul elbűsűztatnak (RMK. III.317). Deyakom az dezmará vagyon (LevT. I.99). Az testamentumot mind az egész jelen való úrak es aszszonyok előtt elő adtam es az ország diákja meg-olvasta (LevT. II.49). Megboesássá kd, hogy ily késsön adhattam választ a kd. levelére, mert ha diákom ithon lött volna, mindjártást bizonyossá tettem volna kdet (II.97). Ez világi élet-nec szertartasa nem lehet wr, szolga, király, bodná, barbel nekül, deac nekül (Born: Préd. 572). **3)** scholasticus MA. schüler PPB. Az kemely marczonác, katonác, műesek, mostan támat

leány, semmi több, ifjú deákok a vén ímbor es tudos embert ezüfölkéi. (Mol: Sam. 170.) A deákneic studiosus könyvtartó póleza író jenna csináló kécseskövél edgyütt légyen (Com: Jan 157.) A deáic gyakorolja az iskolát (Com: Vest. 71.) A deákok pedig és iskolamesterek skatulus síveget ne viseljenek, mely tsákoru vagon vágya (Bal: Pol. 85.) Elérkezett a molnár is egy aszsonyvag, melyet el akara venni a molnár fia deák korában (Fal: TÉ. 734.) **1)** latínusis C. latínus MA. (latéinisch) Való a féllel írt írat íratuan ober fötöckel, görögöckel es deák köckel (MünchC. 107. 211.) A soltar könnel Jeronímus görög nyelvről deák bőfűre magiaraza (DobrC. 88.) Jeles deák és görög való (Helt: Krón. 111.) A profikatzió is nagy részül rüvé del lésson, ha a deák mondások el-hagyatnak (Pázm: Préd. b.) A deák nyelének aranyas könyvtartott újaja (Com: Jan 1.) Ézőktül vette nevezeteket a deákoknál az heteknek napjái (7.) A kik a deák fordítást helyesebbnek tartják a görögnél, nem jól eslecsküz (Czegl: MM. 11.) Pundí Mátyás, tudézé deákné? (Matkó: BCsak. 12.) Paraszt-deáknál szöllanak (Pós: Igazs. II.116.) Deáknál berütelnek a tudatlan nép hallására, mint ha azzal lenne könyörgöcké hathatossabb istennek élöte. (VárM: Szöv. 125.) Vagon a kőrös-bogár neve közzül való egy olly bogár, mellyet a deákok siltásnak neveznek (Misk: VKert. 154.) Érdemes-e valylyon, hogy kilenez esztendőt gyermek deák nyelvért vesztjö az időt, ki jövén ne tudjon, hanem csak vesztendőt? (Orezy: Költ. 1176.)

[Szólások]. Az ő kollemés tanítvány előtt mint az sziszegő demenérék késsz bagholy deák bíronak mutatnia maghat (Bal: Epün. 1.) Ki sír a szájából a deák szó? abhorrens os ab latinarum vocum pronuntiatione PPBl. A pápa is valaha csak egy deák volt (Kisv: Adag. 299.)

[Közmondások]. Nem a deák szödel vagon az orvosságnak ereie (Frank: Hasznk. 51.) Szömérnös deáknak hev táskája (Deesi: Adag. 136.) Szömérnös deáknak vres táskája (214.) Nehezen lésson jó deák, az ki sok külföld külföld sedőákat válogat (206.)

garaboncás-deák: necronauticus Com: Jan. 217. [totenbenschwörer]. A hűjös bájosac és ördöngösöc, garaboncás deákok az ördögöckel együtt jüzdolozván ünön magokat és egyebet is meg-esztelenitac (Com: Jan. 217.) Sylvia nem tudott egyebet mondani, hanem hogy éljen a garaboncás deák (Fal: TÉ. 717.)

harangozó-deák: [campusator; glockenzieher]. Harangozó deáknak atunk 90. d. (MontME. 121.)

író-deák: grammaticus, scriba, amanuensis C. [der gelehrte, schreiber, notär]. Író deák, notárius; tabularius PPBl. Vyd a Trofilus író deáknak (DobrC. 187.) Gáspár az mennyi úrnak jó íródeákja (RMK. IV.291.) Író deák auagy cancellarius (Beythe: Epist. 39.) A notárius, város író deákja rostólyal könyvül keréttötven a végzett dolgokat fel jözi. (Com: Jan. 131.) Kalmár is panaszzól író-deákjára (Gyönyz: Csup. 19.)

íródeákság. Nem volt műszáros, de egy szegény íródeákságból vette fel a tsászár (Mik: Törl. 26.)

kancellarius-deák: cancellarius C.

komornyik-deák: [camerarius]. Az komornyik deákkal adass édesem hürménéköt törüt íra tallért neki (KökGy. Lev. 7.)

pap-deák: [clericus]. Bal mene frateroknak gyevlekezett hazala sok xytozekuel es pap dyakual, hogy meglatna az baratoknak haló-hazatt (EhrC. 80.)

sajtár-deák: [homo rudis, illiteratus; ignorant, idiot]. Io aszsonyom, ne rugdál az te vradat öklölésében; im te-néked szép kis fiad lésson, kambast vary neki, mert sajtárdeák lésson (FortSzer. O.) Furtiut elméit sajtár deáknak nevezziük (Zvon:

PázmP. 271.) Úzac tanítvány auagy sajtár deák vagy (Vás: CincCt. 473.) Kit akar mely sajtár deák olvashat (572.) Mely tsiztre minden sajtár deáknak szabad vta vagion (627.)

számtartó-deák: antigraphicus PPBl. [rechnungsführer].

tanuló-deák: **1)** [scholasticus; schüler]. Tanuló deákok társasága: condisepulatus C. Bevolkevyk Palencábely tanol-sag hely mynd tanulo deakoknak nagy sok zamaud (DomC. 6.) Való Anglia országban egy zeegen egyegyev tanulo deak (ÉrdyC. 672. MA: Tan. Előb. 5. MontME. 115.) **2)** [sapient; der weise]. Micoron ezökröl gondolkodnyec a bölcsesgüec fya auagy tanulo deakya, istenhöz fel vete bizodalhat (NagyszC. 1.)

titkos-deák: cancellarius Ver: Verb. Szót. 3. Cancellarius, az főjedelennek titkos deákja (Ver: Verb. Szót. 3.)

tógás-deák: [togatus]. Háznál voltak szállva valami kolosvári tógás-deákok egy Cséh Mihály nevű cancellistával együtt 1760 (Hazánk 1372.)

Deáki: literarius, Latinus, Latinus MA. [lateinisch, wissenschaftlich]. Kyrevl byzonsagot tevn maga Alexander vr dyaky nyelven (Margl. 187.) Zent Tamás hozí fel serdült volna, deáki tudományra ada magát (DobrC. 79.) Adaak oscolaban deaky bölcsesgegre (ÉrdyC. 152.) Deaky tudományak bölcsesgege vragoznek (573.) Illeten nemes vríahat az deaky tudományra tanoytani (Komj: SzPál. 4.) Te szent neuedben ő ajánlott való deáki tudományra (RMK. II.8.) Tanuliyatok a deáki nyelvet (Com: Vest. 1.)

Deákos: iterator C. [gelehrte, der gelehrte]. A deákos embereket elő-venni: "provehere studiosus PPBl. Mivel hogy a deákos, tudosac mindeneke alkalmatosoknac talatnac, az oskolac szükségessac (Com: Jan. 153.) Deákos formán-való szöllés (Megy: Dial. Előb. 12.) A kortsmáros deákos ember lévén, meg tekinté írásit az abbének (Fal: TÉ. 733.)

Deákság: **1)** [scientia, artes et literae; wissenschaft]. Nyilván meg ismertetyk zyz zent Catherina azzomnak nagy deáksága es bölcsesgege (ÉrdyC. 693.) Minek utunna megl haladtak az tízen negy esztendőt, arra íntönek, hogy deáksagra adgyak magokat (Ver: Verb. Szót. 32.) Sok deákság tanulással törtétek az fejeteket (Bal: CsIsk. 31.) A ki mellett a music váundnak, az deákságnak aszsonyí (Bal: Epün. 7.) Anyám gondviseléséből tanítottam az kiesin deákságra (Gér: KärCS. IV.201.) Deáksága s esze is lett volna, de híjába való embernek a jó hat hámos bí, ha kecsüssi mnes hozzája való 1761 (Hazánk. II.54.) **2)** latinus C. Igaz deákság: "integritas incorruptae latinuitatis PPBl. Nincz oly bevez. ez országban, ky meg gyözven dyakságban: latinuitate (ÉrsC. 169.)

Deáktalan: **1)** illiteratus, amusus MA. [unwissend, ungebildet]. Az köszegi otromba es deáktalan soce (Bal: CsIsk. 166.) Ó mint deáktalan domine (Bal: Epün. 3.) Oly deáktalanok, hogy a grammaticat egy eszpyere sem tudgyák (Toln: VigK. 151.) A tudosok a deáktalanokkal (Mad: Evang. 818.) Hamis Matkónak s deáktalan bányásznak szöllél, elég mosatlan ember vagy (Matkó: BCsak. 133.) **2)** [barbarus]. Deáktalan szó: barbarus latinus; deáktalanul: barbarus MA.

Deáktalanság: latinuitas depravata) Deáktalanságot a mi biblíánknek nem okosan rághazzák az újítók (Pázm: Kal. 396.)

Deákul: Latine C. MA. [lateinisch] Igazabb deákul: Latinus; deákul tudás: Latinus PPBl.

[Szólások]. A ki deákul tud, a pappal is szöllhat (SZD: MYir. 442.) Ha deákiül tudsz; ha helyén van eszed (uo.) Deákiül sem tud; nem igen derék ember (uo.)

DEBERKE: scapitium, orca; tonne PTB. Az deberke valamennyi lésson, negy penzt minden vederért (Törtl. XVIII. 230.)

DECEMBER: [december]. MűnelC. 12. Karacson hava december (Kal. 1582. Dv.3). December. Az suba jó borral tested melegíte (Kal. 1620. B5).

DÉD-: [avus; aliu]. DedéseŒ: proavus Pestí: Nom. L26. Dédés: atavus, tritavus MA. Dedük: avia MA. Átfa volt Chusi Gódiás, dedősó Amasias (BécsiC. 275). Nem lattanak sem the atyayd sem dedősöyd (JordC. 26). Az ó déd üsi, szultán Mehmeth (Monfrók. III.152). Ósödenis es az dedősödenis es lett (Born: Préd. 573). Déd anyja: grossmutter Com: Orb. 244.

DÉDERÉG (*deveg?* Pázm: Préd. 168. *dédregol* C. MA. *dodor-gés* Fál: NA. 157): frigitio C [vor kilte zittern]. Vagón korokked egó tűz, dedergó es rezketó hidegség (NádC. 109). Hugi lita volna, hugi ymatsagban magát foglaltan dedergene, monda nemeli embernek (VirgC. 101). Hidegekben születt és dedergett (Pázm: Préd. 107). Midőn hideg félben litta-vólna szent Ferentzét deregni és alálya menni, tsifolyán ötet hozzá fittatá szolgáját (168). Hó vízben dedergett (Czevl: Tromf. 163). Dedergő hideg (Gvad: FNót. 152). A menyé s lánya főkép dederekték (Gvad: RP. 164).

[Dédérgés], **dődörgés:** [vagitus; das wünsch, wimmern]. Hogyha a jó méltóság meg rivasztotta volna hevemyében a mérges gyermeket és szokott helyén topogatta volna sudaras tsípó veszszóvel, élfelejtethe volna a dődörgést, és se maga se a komornék leány számára nem kellett volna orvosért fittatni (Fál: NA. 157).

DEFTER: [liber rationum, tabulae, index; rechnungsbuch, liste]. Eodem die ott kelle maradni Alsó urannak egy vagy két hálásig az fálukrul való tetterért (Monfrók. VIII.302). Az vezér passának az defter tihája az mely deákkal levelet íratott volt, attunk annak a deáknak 30 d. Az defter tihája szolgája hogy velünk járt a levél végett, attunk annak is 75 d. (MontME. L27).

DEFTERDÁR: [tabulator, rationarius; rechnungsführer]. Az defterdár keze által hatalmas császár szükségére elkel (MontME. IV.23).

DEGET: axungia, terra pingvis; wagenschmier PPB.

DÉKÁN: decanus MA. dechant PPB. Nekykét tyzedéseŒ theen, nekyket decanián (JordC. 51). Az ydeeben feyedelmeketh zerzeek, decanokath, tyznagyokath, zaznagyokat es byrokath (199). Az ekklesiákat igazgatják vala az esperestek, a kik dékánoknak vagy régi nevezetek szerint árkidiákónusoknak hivattattak, mind a magyaroknál s mind a szászoknál (Bod: Pol. 9).

[Közmondások]. Süldök között dekan lehet az kan (Bal: Epün. 11).

DÉL (*dēlle* Mel: Sám. 316. *dēlkor* Kár: Bibl. I.326. *dēl* Sylv: ÚJT. I.19): **1**) meridies C. MA. mittag PPB. Nappali dél: sol *meridies; szinte dél vagyon: ad *umbilicum diēs deductus est PPB. Immáron lám az dél félmelegül vala, öket az szent Ilyés így csüföjja vala (RMK. V.120). Immar a souiny del is el mult vala (Göres: Mát. 5). **2**) [regio australis, meridies; síd]. Déltre fekvő hely: *promus ad meridiem locus PPB. Megbatorodik delzei királ (BécsiC. 161). Biriae delzegne varosít (237). Delzei kiralue félkel itelethen e nemzetnee ferfiainal (MűnelC. 137). Ystennek eltetew zent lelkew tegewd az altal fwa del zel keppen (PozsC. 44). Az wr ystennek eltető zent lelke teghed altal fwa deel zeel keppen (ThewrC. 99). Meny deel fleee az vitra, ky Guzabol Jerwsalemben zaal le (JordC. 734). Az zent-egyhasznak delfelől walo oldala (TelC. 281). Dilszálról valo kiralue asszoñ (Sylv: ÚJT. I.19). Eléb eléb mene délfelő mind Bételig (Helt: Bibl. I.E4). A király haza oldalan del felől arniék es néző írott ora vagion (Mel: Sám. 452). Megutálta-é délszak, kéványa észak (Ker: Préd. 208). A földnee délről északra

egyenesen elleuben fekvő lakozó: antocii Com: Jan 171). Övé már napkelet, övé lézen az dél (Thaly: Adal. I.165). **3**) [medium; mitte]. Életek délyében el nyugotó (Czevl: Enoch. 10) A tudatlanságnak ótszükijából a tudománuk délyére által vezéreltettenek (Martoni: Szllist. 4). Az életek dellyén (Tof: Zsolt. 699).

[Szólások]. Dél hasadtában reá szaporodnak pajtási, hogy jó napot mondjanak (Fál: NE. 259). Szemérmes vétkeket dél színrre hoz és szemelőbe terjeszt (Pázm: Préd. 15). Délszínre jövő nap föld-riült homloka (Thaly: Adal. I.140). Mikor el rémülnek az emberek valamely helyesen végzett és nem remélett dolognak dél színre keletin, szintén akkor szíli maga részére a bótsületet (Fál: ŒE. 363). Mykoron en Damascosban mennek deelenek zyweeben: media die (JordC. 780). Atyamfya ha meg akarz lathay, yowy eede ezen herre harmad napnak deel zyweeben (ÉrdyC. 509). Masod napon esmeg deel zyweeben ywtot vala hazához (514). Az íók es igazak az menyei paradicsomnak delére dölnek, hogy őt örökke nyugodgyanak (Lép: P'itk. I.315).

Délben: meridiē MA. zu mittag PPB. Délben gyujtasz gyertyát: Lucernam adhibes in meridiē. Lamen soli mutuas MA. Délben gyujtasz gyertyát: *aquam in mari quaeris PPB. Nem volt hügyjed délben módja az gyortyagyútatás (RMK. IV.256. Deesi: Adag. 51. 117). Reggel s délben nyugovással is ki akarván heverni az mult napok beli postálkodást (Monfrók. XVIII. 71).

Delel, délel: meridiō MA. PPB. [mittag haltau]. Délelni, ebéd után alunni: meridiare (MedLat. 352). Az barmok delélnak uala (TihC. 52). Mely mellet harom fálka juh délel vala (Helt: Bibl. I.911). Boryinc legelnee es délelnee ot (IV.16). Sok helyen az disznoc, az bikáe, lonak dellelnee es miset faragnac henne (Mel: Sám. 316). Könvű tinékték papoknak a tempomba délel-neltek, mert elég jövedelmeket vagyon (Tel: Evang. II.447). Jelents-meg, hol lezeltet és hol déleltet (DKal: Ker. 37). Itatni készülvén delelő helyéről, leakart szállani tízes szekeréről (GyöngyD: Cup. 652). Héjában ne deleljünk, ugyancsak kiteleljünk (Thaly: VÉ. H.73).

Delelés: meridiatio C. [mittagsruhe].

Delelő, déllő: [tranquillus ad quietem locus; ruheort]. Budanac vara ket heetig minden írizesnelkül pusztan alla niút egy ezorda deellő hel (Szek: Krón. 112). Barmoc delő helyéne tegyétec (Vás: CanCat. 497). A mely helyre (az életünk) gyakrabban mintegy déllőre szoktanak gyülekezni, az alatt igen nagy püztét szoktanak ásní (Misk: VKert. 25). Ér az hevült medve a híres déllőre (PhilFl. 44).

Délelött: antemeridien Kr. [vormittag]. Az k. leuelet vem na tíz oran del elet (LevT. I.385).

Délelöttvaló: antemeridianus MA. vormittägig PPB.

Délest: a meridiē MA. nachmittag PPB. Delig keresztien, deliest rezer diszo (Mel: SzJán. 103). Az ki sokat ezik az figeben, dellest art az gyomornak (BeytheA: FivK. 27b). Délest 3 órakor jüttem ide igen esőben, most is arra áll az üdő (RákGy: Lev. 62. 93). Leveledet im most délest óra után fertályyal adá az Rákócz György szolgája (279). Ó nagysága terminált más napra vasárnapra, hogy dellyest előbb harangoztat s prédikáció után el-igazítja (Bod: Pol. 116). [Vö. **EST**]

Délesti: pomeridianus, postmeridianus MA. nachmittägig PPB. Sohult prédikáció végéig a vásárok meg-ne szabndításának, se bort sohult delyesti prédikáció végéig ne árujanak (Bod: Pol. 65).

Déli: **1**) meridianus C. mittägig PPB. Deli nyugonas: meridiatio C. Déli alvás: meridiatio PPB. Ky hozza the ygaszagodát mykeuth dely ydeeth (KulesC. 86). Déli harangzó (Vás:

CsánCsi. 128). Az dél nap fönnélis lattatosh es nyilhabban való
[észT: LzAny. 36). A jóselekedet az uripalotákban jobban
tűnik, ott mutatja ragyogványát mint a déli magasságra emel
kedett nap (Fál: NE. 70. 2) australis, austris MA südlich PPB.
Déli szél: Auster C MA. Póddogal a déli szél: Favonius sün-
surat PPB. A régi déli jegyek ezek: heamber, farkas, déli
koron coroná austrina, a déli hal pisces austrinus (ACsero:
Enc. 100). A nem régen takátatott déli jegyek ezek: a daru,
a tarka farkas vad, a déli háromszöget (triangulum austrinum)
(101). Mikor repülnek, akkor teveznek, kiváltképen ha déli
szél fú (Misk: VKert. 136).

Délig, déliglen: [ausque ad meridiem; bis; mittag]. Az fél-
degn tőknék mynd délig (VirgC. 35). Holvalból fogva déliglen
az zeint egházol el nem tavozó (NádC. 534). Sabátot más nap
délig megvivá (Montrók. III. 16). A mostani fiatal-rend keveri a
természeti rendt, szép dolognak tartja a délig-való heverést
és paraszt közönséges erkölcsnek úgy éhü mánt a többi (Fál:
NE. 3). Szent Pál is leveleiben dicséri s javallja a mérték-
lenség, a tisztá életet. Ez pedig nem fél őszve az délig való
heveréssel (65).

Délkor, délkort: [meridie; zu; mittag]. Ki ménéne dél-
kor (Kár: Bibl. 1326). Am meg kelene Adamme mint egy
setalo ember délkort az kertben (Mon: Képf. 8).

Délel: [meridie; zu; mittag]. Van elég eszköze s helye
játéknak mint a délel játszó nap ragyogványának (Gyöngy:
KJ. 114).

Dél-után: [post meridiem Kr. [nachmittag]. (Az mehozsok
del wlam három ora clooth woth raythta (RMNY. II. 221). Az
akasztásra rendelt lopót nem kürtte-fel hajnalban, hanem el-
tova messze, délre vagy délutánra halasztotta (Pázm: Préd. 29).
Dél után az óra már ütöt kottót meg; lobognak az zászlók,
fénlelek fegyverek (Zrínyi 150). Dél utánól fogva egész ez
ideig: diessen ganzen nachmittag (KürBész. 74).

Délutáni: [postmeridianus MA] [nachmittägig].

DÉLCEG *delcegh* Frank: HasznK. 118. Zvon: PázmP. 284.
délcegh Major: Szót. 70. *delcegh* Csúzi: Síp. 710: 1) lasciviens,
refractorius MA widerspenstig, geül PPB [unbändig]. Az enged-
etlen fin olyan mint az delezeg ló (Kár: Bibl. 1674). A mit az
tereh viselő számar es az az delezeg nehme legyzettene, az
agyué ü néki (Tel: Evang. 1. 163). Decegh ló (Frank: HasznK.
118). Keshetlenekke es delezegekke lesznek, szofogudatlanokka
(Pécsi: SzékK. A2). A mi déltzeg keményességünket semmi úgy
zabolán nem hordozhatta (Pázm: Préd. 2). Déltzeg ifjú valék,
de to uram megütögetél engem és megtagadtál (120). A lélek
a testet déltzeg rugódozásra, vágyódási-után no bötssáru (634).
Hogy ily delezegő lótt az jóra természetünk, az gonoszúságra
pedig ily nagy és gyanog (Pázm: Kal. 330). Könyörgünk néked,
hogy a mi delezeg és elleneltesükdő akaratunkat legyiesd meg
(Pázm: Imáds. 19). Ez féle delezeg előfordésgtúl az mi ítét
réttünk tilalmas (Zvon: PázmP. 284). Szájára eresztett delezeg
ló (Mogy: 3. Jaj. II. 35). Uram egyedül zabolazhatod meg delezeg
nyelvemet (Eln. 297). A delezeg orlósok félre rugott (Gyöngy:
MV. 13). Delezeg Melanmetót lovánál öklöljük (Thaly: VE. 134).
Delezeg, vad ló félben szegi kedvedet (Kisv: Adag. 128). A vissza-
rugó delezeg testen diadalhassan győzedelmeskedünk (Csúzi:
Síp. 96). Vagy a vissza-rugó delezeg test vagy a földér világ
inselekédsével környékez (275). 2) armentum, opuria MA.
[heerde]. Törda, delezeg, barom: armentum Major: Szót. 70.
Andreas delezegthametho offiális egergii Johannis de Kalló
(Nyr. VI. 36). A mit lobogtyóknak szüno földökön, esordayban,
delezegiben meg saydeháltak, többek el vényü es magatökéva
tony igyeköztek (Lép: PTFik. II. 227).

[Szólások] Ha az Luther vagy Calviusu métegyében kap-
tunk, tellyességgel delezegben bocsáttatunk és semmi

törvényvel nem köteleztetünk az isteni szolgálatra (Pázm: Kal.
392 Szd: MVir. 194).

Délcégéd-ik: [effrenor; entüesselt worden]. Ugy nevezé
bűnök az eredeül vétekből delezegedő, testi kívánságokra
vágyódo hajlandóságot (Pázm: LutuV. 194).

Délcégés: [petulens, effrenatus; unbändig, ausgelassen]. Vona-
má-ei csak deztzeges Bonásusnak az abrakút, megválnék, ha
szüntén annyira hűmü a peccatár (Pé: Valasz. 36). Görösös bot
amaz deztzeg Bonásusnak a hátára, mellyel világi szilajködása
félül megegyeztetötk (Pé: Gföt. Címli). A ló deztzeges indú-
latja szerint ne járjon (Bod: Lex. 200).

Délcégésköd-ik: [effrenor; entüesselt worden]. A ló meg-
herélt-tvény vadószkodni, deztzegeskedni meg-szünök (Csi: Jan. 12).
Alhatossak legyenek az isteni szolgálóban, ám bár rugódozzon
és delezegeskedgyék a viszketezes test (Csúzi: Síp. 114).

Délcégi: [armentalis MA] [zur heerde gehörig].

Délcégőség: [effrenatio, iactatio; unbändigheit, ausgelassen-
heit]. Minden-napi veszőszéggel és kopálással szelidítették testek
deztzegését (Pázm: Préd. 354). Több félre nemzetem ezt a
deztzegéséget (Gyöngy: MV. 17). Bő jött a hazilamb minden féle
bűség s követte nyomában deztzegség, romlottság (Gyöz:
Kölsz. 42).

Délcégül: [effrenatio; unbändig]. A világnak deztzegül ger-
jedező bűségét megenyhítette (Szd: MVir. 193).

DELFIN: [delphinus. Delfin hal; delphinus C. MA. A ezi-
pejen adol mint ha sűrűnyű vőha, delfin hal módgyára vagyon
farka (Huszi: Aen. 15). Balénák, cetihalak és görbe delfinnek
Cupidónak barachot kszotnek (Zrínyi II. 194). Az 5 fájzatit delfin
avagy tengeri disznó annyira szereti, hogy az anyok inkább
mizét is elfogattja, hogy sem mint azokat prédára lazgya (Misk:
VKert. 549).

DELI, DELIA, DALI, DALIA *deliben* Fál: NE.
30: 1) strenuus MA. miles, satelles; tapfer, held, trabant. Ez
igen deli papa vala, mer loban tud vala hadakozni homem mint
tanítani (Szék: Krón. 224). Kéltitce az egyház íszagat az
lélekkelő daliakra (Mol: Szám. 158). A G-iat rut-lyla a sídokat
mint a mostani hayduk es szegedi deliak (Mol: Sám. 69). Ezthán
kedigh hogy keghnel ezt montha volna, hogy nem akarna
keghnel, hogy delyök laknak a wág legenek ha warasba,
yol twgya, hogy en d-lyakath nem tharthatom (RMNY. II. 88).
Arra tanította az 5 deliát (Pázm: Kal. 112). A tudatlan deli her-
telen szerszemésgét arulta akkor is (Zvon: PázmP. 162). Ti
daliakban gyönyörködő, nem Sámson praedikátorok (Dál: Csisk.
138). Négy-száz valogatott dali fegyveres jó lowasokkal sieté
Szolnokon által Budára (Szal: Krón. 70). Deli Kortván tógot
kezünkbe kerítünk (Thaly: VE. I. 17). Anyit nyomsz a világ-
deliáj mértékkelten, a mennyire segít böttségünek ereje (Fál:
17E. 364). Ezek a daliák nyolcz magzatot nemzettek (Moh:
JÉpül. 142). 2) insignis, celebris MA. conspicuus, elegans, ornatus;
stättlich, schön, zierlich, geschmückt. Deli-legény: strenuus
et egregius juvenis PPB. Dell-modra, urí-modra: amplifice Major:
Szót. 5. Aza férft, deli, cítra szentezházi szolga (Mol: AFam.
112). Delj modra tezőn wadath (LóVt. I. 204). Kewlyethék negy
kapuzat, kethyey zaras legyon, kethyey dely legyon (320). Faj
talpa, deli saru (MNyil: Irt. 132). Az kik akkor vóttek volt dali
térü haytással, mostan azok kísirik suró haytással (szent):
TFil. 12). Van kecho, mindenem deli tekinteti (Zrínyi: ASyr. 74).
Mindem termete deliáb valamál (1212). Szép virtus-klak vala
Gkesitye, többek között a minemü vala a dali szép torment (Szal:
Krón. 29). A püspök lábam delisarut viselleyen (Pé: Gföt. 15).
Termetre deliáb, eméret fontosabb Gyöngy: KJ. 102). Egy kecho
bőből csinált ezeplétt avagy deli sarut adnak el (Erdőrszgy.
II. 380). Az dali eszmát sem viselte meg senki, hanem amaz
nagy emlékeztető úr, Kornis Gáspár (Montrók. XI. 449). Sarza

karmasínból tünált jó öreg deli eszimat egyet egy forintot adnak (Tört. XVIII. 223). Dali termő-fü, nagy szál ember (Misk: VKert. 231). Jelyes es deli két leányi magzat (Szeg: Aqu. 36). Hogy ezt többen követik, nem jámborság, sem deli erkölcs (Fál: NE. 33). **3**) [calceus; hallstiefel]. A jósárok nem a meute újában, sem a skótfommal varrott deliekből, hanem benn a szívében laknak az embernek (Fál: NE. 30. SzD: MVir. 472).

Deliácska: [adolescentulus; bursche]. Maga hanyó deliátskák (Soós: Post. 431).

Dalián: [superbe; stolz]. Országgyűlésére nagy tollas, dalián bentek (Szal: Krón. 27).

Daliás: [strenuus; heldemutig]. Daliáson felkészül fényes tégyverekben (Hall: III. list. III. 59).

Deliség *delisig* Pázm: Préd. 1176: **1**) [species, formositas; schönheit, schöne gestalt]. Nyilas Diánának delisége, földmülya ezeket termete, szépsége (Gyöngy: KJ. 5). A sugár természetnek lankad delisége (70). Az emez amaz komornok leányzóban jobban megvagyón a deliség (Fál: NA. 180). **2**) [ornatus, ornamentum; schmuck, zierde]. Az én religióm szépen mosdott, újdón új és merő módülisége (Fál: NE. 61). Ugyan tsik mentek s memek mások sereggel a templomban innejő szép ruhákat látni, újmódi deliségeket kapni, meg is-mérkedni (Fál: NA. 145). **3**) [effrenatio; ungeschlissenheit]. A táborokban multság és deliség nyilván és szegény-nélkül uralkodnak (Pázm: Préd. 1176).

DÉNÁR: [denarius]. Az gabonának becziúe egy denaron, az arpanak három becziúe egy denaron (Sylv: ÚT. I. 315). Mell az denarnak tízedik riszt iri vala (II. 170). A denarius az vr hazához való huzonót penz (Mel: Szám. 181). Sichus neg denar nyom anagy haronzzaz nyolezvan neg magot. Az mel pezen az Crístust Judas elarvta volt, ketaminak lattatik lenni mint az denar (RMNy. II. 51). Végy ki az istenfizesséből nehány denárt (Nyr. XIV. 460).

DENEVÉR *deneuer* Cs. H. PPB.: vespertilio C. MA. fledermaus, speckmaus PPB. Ő testeken es ő főeken deneuerec es fektec es madarac repólnec (BécsiC. 112). A sziszegő deneuerek (Bal: Epjn. 1. Matkó: BCsák. 108). Százuld az bástyához, az kapitányt szidja, esti denevérenek és lopónak hja (ZrínyiT. 43). A denevéreknec siketes szolások anagy inkább tsikorodások hallatik (Misk: VKert. 198). Turit esti denevérenek s lopónak potskolja (Könyi: IRom. 11).

[Szólások]. Oly könnyen fordúl mint esti denevér (Zrínyi: ASyr. 31).

pup-denevér: vespertilio Pesti: Nom. 64. MA. [fledermaus]. Denevér, tenevér, pupenevér, szárnyas-egér: vespertilio PPB. Amaz estuli pupteneuer ha io ideyén ki jó az fészekből és tétona fütos, bizonyos iele az io időnce (Cs. H). Disputálják ma-is egymás között a tudósok, vallyon a denevér avagy pupenevér madárnak tartathatik-e inkább vagy egérnek (Misk: VKert. 498).

DÉR *der* Helt: Krón. 21. SalMark. 13): algor C. gelu MA. Dér el-sütötte: prutina adustus PPB. Vruak dere es hidege diéer (BécsiC. 132). $\checkmark$ zoderieket derbe es $\checkmark$ barmokat kv esnek ada (DöbrC. 148). Az nagy szelec szükütnec mindent, ha télbe dérrrel finac (Cs. H). Mennel nagyobb der avagy fágy vagyon, amial csikorgos) az ut (SalMark. 13). A pokol derével meghervasztatott ágakat le nem vagdallya (Pázm: Préd. 26). Az rogya meg veri, az dér meg süti, az férgék meg vesztegetik (Pázm: Kal. 201). Kit a halál meg-fomnyasztó derével meghervasztott (Triumph. 13). Ola van virágunk, dér azt el-sütötte s már kóróvá tette (Thaly: Adal. I. 180). Héjálba pótzolja két melyje tzapját, össze fözte vénség dere már potját (Gvad: FNót. 115). Ószállu kezd a vén kor derétől (SzD: MVir. 200). Dér gyenge virágnak bis vége (208).

[Szólások]. El-sütötte a der az ő szabadságokat (Helt: Krón. 21). Az nünetre nagy dér juta (Monfrók. III. 87). A fágyos dér után meleg nyarunc leszen mag (Born: Kyng. I. 40).

[Közmondások]. Nehéz a dér a békának (RMK. V. 186). Pázm: 5. Lev. 262. SzD: MVir. 315).

Deres: 1) gelidus, congelatus MA. PPB. frostig Adáni. Deress zuzmaráz (MA: Bibl. V. 66). Virag vasarnap tiszta, heftő deres szubaso (KNagysz. 1621. f). Mint deres hó harmat nap melege után (Zrínyi II. 116). Zúztúl a fü deres (Gvad: RP. 506). **2**) maurinus SI. maustarbig Adáni. Deres szín: *color maurinus PPB. Deress-zőrűt: maurinus PPB. Deres paripa (Kem: Élet. 54). Fekete magam alá való eziktus [igy] lovam, fókéles szürke, lovász alá egy farkó, hegedücsöm alá pej, inasom alá egy kis deres és egy kis öszvérke, ki sátor szék öllorokot hordoz (Radv: Csál. III. 359). Deres kanca ló (Monfrók. I. 294). Dérés [?] nagy zemei ugyan ki-düitenek (Könyi: IRom. 131).

[Közmondások]. Margit asszony, deres ló, ritkán válik abdul jó (Thaly: VÉ. II. 265). Kicsim csikó nagy derestül hámat vonni tanúl restül (Kisv: Adag. 3).

Deresül: [gelidus fio; frostig werden]. Múl az ősz kedveskedő ege, deresül az idő, távozik melege (Thaly: Adal. I. 153).

Dérlel: [gelo; frieren machen]. Dérlelő hidegség fagyaltta szivedet (Gyöngy: Char. 48. SzD: MVir. 208).

Dérség: [gelu; reif]. A tölgy-fa keménységet mutat az hideg dérségen (Könyi: IRom. 1).

DÉR-DÚR *dirral-durral* Thaly: VÉ. II. 32): morosus, rixosus PPB. [mürrisch, zornig, trotzig]. Nagy tsetáptával, nagy dérrrel-dúrral: pertumultuose; dérdúrral, bosszúsággal szólni: dicere *odioso PPB. Megboesáss, hogy ilyen dérrrel-dúrral szoltam véled (RMK. V. 138). Búzat kérének tőle, ő pedig dérrrel dúrral, keménységgel felele (Pázm: Préd. 656). Haragosan fel kiált, hogy az követeknek ilyen felelet adatott volna, nagy dérrrel durral pattannac fel (MA: Scult. 55). Nagy dérrrel durral, czatáptával rohan felebarátyára (977). Sokaknak otthon veszekedő dérdur feleségek vagyon (DBó: Részegs. 37). Meg-vallom, hogy sok embereket a szép szó meg-ejtett, kiket a dér dúr bosszéd meg sem mozdíthatott (Illyef: BCsTomp. 101). Meg hálánk egy dér-dúr gazdánál (Monfrók. VHL367). Azok, akik nem adnak, mégis dérrrel-dúrral adják ki a választ (Mik: TörL. 124).

1. DERCE: appluda PPB. furtúr; kleie PPB. [flusmehl].

2. DERCE: tribusculum MA. kleiner zank PPB. [trotz].

Dercés: rigidus, morosus, stomachosus MA. kalt, mürrisch, zornig, feindselig PPB. Nines oly dercés ember, kinek nem illenek szerelmes társának ily keserűségén meg nem elégednek (RMK. II. 105). Parázmaságot tanít Luter és Baldinus, mikor azt vitattak, hogy ha kinek derezés felesége vagyon, szolgálójával élyen (Pázm: LuthV. 139). Ha valamely engedetlen derezés aszszonyember vonogattya magát urától (Pázm: Kal. 275). Nem követem az ő orrában neőt dagállynak derezés prosmitálását (Zvon: PázmP. 68).

Derceség: [contumacia; trotz]. Ahokszagok, derzességek, kegitlenségek (Ompr: GomAssz. 11).

Dercésköd-ik: [contumax sum, responso; trotzen]. Nem dercésködni ilyen mód nélkül és nem bámul másra köveczikéket (Bal: CsIsk. 104).

DÉREB [?]: dorsum MA. rücken PPB.

DÉRÉCE. Vizi-torma: becabunga, derécének-is hívják (P: PuxC. 263).

DÉRÉDUCSÁL: futiliter argumentor, blatero Kr. [schwätzen]. Zacharishul így dereducsál (Czegl: Tromf. 167).

DÉRÉK (*derék* MonBrók III 95, *dercula* GuaryC 35): **1)** corpus, dorsum NémGl. 189, membrum MA [rumpl, löb]. Nem ék egh cöppenent verot ada, de ineb egh cöppenent verot dercula nem haz, de mind ki onto (GuaryC 35). Az zent lelkehl ky zakada derokadob (PöörC 284). Az derokath egebe zoryotya (dardC 82). Wala ez nemes zwznek nemely was retseze, kywel az ő gyengeseges derokát aldál zoryotya wala (ÉrsC 397b). Akar mint szepelkezek iz ural ürdög, erőtlen az ő deroka az őt ürdög (RMNY III 88). El ne szakaszsa az galambnak fötet az derokától (Kár: Bibl. 191). Az fukunk derokin sűrű gőzök nöttek vala (Pöör: Curt 307). A halac felhasittuac avagy derokon szögletetnee (Com: Jan 83). Pértüni állózat: a derék szerető kőntös, fozsám (121). Le-szegetett nyaku, görbödtt deroku vén ember (GKát: Váls. II 1290). Zríni szabályját vitézül derokában vágván véret látván örül (ZrínyiT. 192). Czébrus az deroka, fölöntete ráró (Thaly: Adal. II 121). Mikor derékannak kard volt övedzete, rettent attól minden szomszédság nemzete (PhilFl. 12). **2)** [pars principalis, praecipua, media; hauptheil, das beste, mitte]. Ymatsagra vete w magat az egyház derokaba egy fészket elwt (VirgC. 63). A templomnak soparlaha a vagi kő fala, ky a sanctoriumot az egház derokától el valuztita (WeszpC. 108). A serognee a derokaba egy szép beszédi praedicator kezdé fömü (Helt: Krón. 17). Szackala az viadal az hadnac belső derokára (158). Az jozsagnak deroka bokovel maradvan (Ver: Verb. 130). Az fah derokan körül (210). Épjenüni kezdeti és ott lakott, még az építésnek deroka megkészült (MonBrók. III 180). Az isten ginkorta az nepnek sinnet es derokát az fogsagra vitotte (Fél: Tam. 160). Czac reszet vigye el a bőmnee, nem az egész derokát (Mon: Apol. 320). Bőjtnek deroka (Fál: Jegyz. 930). **3)** summa MA [vis, sententia; wesen, inhalt]. Tanachot vehetewk az zent yranak derokabol (ÉrdyC. 22). Soc declaratiót el hagvany, de csak rywydeden az derokát ky jelenthwoen (565). Az keresetnek deroka, summája (Ver: Verb. Szót. 17). Az leuleket esmet be kywanya, azoknak az derokát az az sentenciát (RMNY. II 151). Minden foglalatosságunk deroka az légyen, hogy isten kedwében (Hlyünk (Páz: Préd. 1030). Könyvednek deroka nem egyéb mint szemétre vetetett fogásotskáik gyölvész mosléka (Hlyc: BCSomp. 23). **4)** [tenor, stabilitas; danc]. Tarta podlig e birodalomnac a deroka ezer három száz ötven esztendeig (Szék: Krón. 19). A harmadé monarchianac a deroka ezre het esztendeig tarta (58). **5)** [praecipuus, insignis, inelitus, praecelans, summus; haup-, vorzüglich, vortrefflich]. Derék tébenn: summa hómee; gyermekök és dajkák háló háza a derék háló ház mellett; amphitlalamus PTLB. Hazassága kere, giözögös anyadekeket küldö, de a nőmös züz al követöket derék valuzal boesata (DebrC. 113). Az deereek yarht wt mondatyk orzang wtanak (ÉrdyC. 35 Helt: Krón. 160). Derék ostrom weeserinyokorig tarta (RMK. III 151). Anhal passu irkozik az esászár dírik erejével (MonBrók. III 95). Az harmad részetek legien föndamenton es derok kapu, aeki nap kelet felöl vagion (Mel-Sám. 109). Az derék házat meg hellelé legénye fiékal (Kár: Bibl. 1378). A ki pénzt vett-fel interessére, nola minden esztendöben fizet, de mindenkor tenmarad derék adóssága (Páz: Préd. 1082). Ki nem írja, miéhen vagion veleji és derék ereje ezeknek (Páz: LuthV. 3). Az hun az tagok meg esökömök, ot az derék dolgoknak esze vez (Pöör: Curt 17). A kéz-fogás és derék házasság között szoktuk bizonyos időt rendelni (Sam: Cer. 118). Talán nimesen derék kedote, bonolnak a ezégér alatt? (Matkó: BCSák. 720). Derék pénzünkhöz nem nyúltunk (RákGy: Lev. 246). Hölöl vannak a reguláris derék bástyák (MonBrók VIII 309). Meg levén a derék pénz, az számvetés után való interessel adós maradtunk (MonOkum. I 117). Thales Memphis városában bé-szallott a derék utzában (GyöngyD: Char. 355). Főképen derék nyáiban másfél százan is a nagy halasfökon szelt fogognak (Misk: VKort. 311). Nyilván az nem derék summában áll? (Fál: NU. 283).

[Szólások]. Az actionak az derokát be agyak (RMNY II 152).

[Közmondások]. Töb vagyon a saroglyában, hogy nem mint a derokában (Pös: Veték. 14).

ágy-derék: torus (Com: Jan. 112. Bettkasten). Az ágy oldal az ágyat avagy ágy derokát tartya (Com: Jan. 112).

fegyver-derék: aenem pectoris *tegenen PTLB. [suzer]. A magyaroknak teyvere kedig nala egy teyner derék avagy egy püntöl (Helt: Krón. 14). Egy teywer derék arawal ados (RMNY II 237). Vitézek mind egyik s nem fegyver derékkal s pajsal fűzőnek, sem sűrű pancérral (Zrínyi: ASyr. 31). A nyaklö vasat, melly a teyner derékon folyál a nyakát és vállát bé-föde, leszagattya róla (Halt: IIIst. III 226).

hajó-derék: [carina; kiel]. Hajó-derék mögygyára tsinalom: carina C.

oszlop-derék: scapus C. [schaft der säule, Oszlop-derék, fű-szár, szőlőnyelv, két botkónak egyenes közi mint a nádon; scapus PTLB].

szekér-deréka: *alveus currus PTLB. alveus, scutabulatum currus PTLB. [wagenkasten].

szoba-derék: [oecus judicialis; gerichtssaal?]. Proclamatio: szolias, neven való be hívas abban az szoba derekben, az hol az törvény tevök ilnek (Ver: Verb. Szót.).

vas-derék: cataphracta PTLB. [suzer]. A vasderéku fegyveresek környös körül püntölösök (Com: Jan. 180). Vasderék, két bokor (Rály: Csal. II 393). De az magyar korbas német vasderékban halált tudott okozni (Thaly: VÉ. I 125). Gondolám, hogy előb fér öszve a pítzin David Saul vas derékjával, mint sem a gyenge fölvel varrott ruha a smyarisággal (Fál: NE. 63). Szépen pallérozott vasderék és kar vas volt rajtok (Fál: TÉ. 637).

Dérékas: **1)** membruos, corpulentus MA. gross, stark PTLB. [schwerleibig, dickleibig]. **2)** solidus MA. [bonus, probus, firmus; fest, tüchtig, brav]. Semmi derekas fogyatkozást hozzi nem látunk (Nyr. XIV. 602). Most semmi derekas szükségben nem vagyok (515). Ölyast értettem, hogy nem szünte derekas egészség szolgálna (LévT. II 364). Ne tsak derekas dolgokban, de akármü kitsüben is kedvét keresse urának az aszszony (Páz: Préd. 215). Derekas hazugságok az római ocellásnak vallásáról (Páz: Kal. 64). Saha nem történt, hogy az ecclesia a hitnek derekas dolgában tévelyget vólha (Páz: LuthV. 119). Derekas, tszögerös vétkec (MA: Scult. 701). Csak a főbökre, a derekasbókra vettük kezünket (Mad: Évang. 191). A sarkalatos, derekas szelök: venti cardinales (Com: Jan. 11). Nem lesz ez evel kichin chatának, nem hogy leme járása derekas hadnak (Zrínyi: ASyr. 54). Ez a derekas dolog, a többi kezemize (Kereszt: FKer. 315). Derekas választ nem irhatok, mert sok rajtum az dolog (RákGy: Lev. 127). Ana körmös sus éh, mert zsák is gyoma miatt kas is megüresült, ugyan derekas is (Thaly: Adal. II 154). Az múlt éjjel derekas fagy volt (MonBrók. XVIII 14).

Dérékasan, dérékason: solide, nervose MA. [firmiter, recte; fest, tüchtig]. A tudós doktor akkor kezdi derekason gyógyítani a betegot, mikor minden erejét ki-mutatta és magát megmértette a nyavalya (Páz: Préd. 91). Mihent derekason megvirradot, chendeszen hallgáván mutatták magokat (Zrínyi: ASyr. 59). Fogarast igen megrakjátok éléssel derekasan (RákGy: Lev. 171). Most kellene derekasan az ellenségön rajta lenünk (151). Ha az török az ném-töben ugyan derakasan kapna, talám nekünk az is fogna segíteni (212). Szükség, hogy magok derekasan fel fogyerkezzenek (Fál: NE. 69). Eő kezvelmek derekasan játszottak a borral, de valóban a bor-is jó formán játszott volék (Fál: NA. 121). Az álom rajta derekason el-hatalmazott (Könyi: AM. 9).

Dérékasint: √ Ha a fah derekasint meggyál (Béthl: Élet. 321). Délután sitét estig derekasint vert bennünket az eső

(MonIrók. XVIII. 49). Az hideg is derekasínt ellelvén, vacsorát sem ettem (51). Ma kezdették derekasínt hányatni az németek derék sánczait (XXIII. 132). Be vívén az lovamat, megakasztám s derekasínt álltaltajtám szintén a tulso szélére a viznek a hidast 1759 (Házánk. LI. 10).

Dērēkatlan: [inceptus, inutilis; unflüchtig, ungeschickt]. Derekas, de nem derekatlan dologra megtanította (Sall: Vár. 181).

Dērēkképen: in solidum, ad summam MA. [apte, recte; im allgemeinen, geschickt, richtig]. Kétkeppen osztom enis a credot, egyicé osztas derēkképen valo leszen, másik künalképpen önnen magaba valo (Bas: Credo. 130). Az isten derēkképen es leg münhabban az emberekhez valo akarattiat az Christus által jelentette ki (Fél: Tan. 17). Azért valaki az elő hozott bizonyságoknak erejét meg érti és derék képpen esendeszm elmével által látta (Pázm: Kal. 78). Csudákat nem kel vární, minekutánna egyszer derēkképen meg-erősítette az ecclésiának igaz tanítása (375). Az ezászár az dologról derēkképen nem értekezőn (Sim: Evang. 133). Hogy kiálesanak derék képpen az pápisták ellen (Bal: CsIsk. 396). Ha az egieb országokrol akarunk derék képpen emlekeznünk, nagyra terjedne irasunk (Lép: PÜik. II. 100).

Dērēkszerint: [praecipue, apte, recte; besonders, richtig]. Valaki a zúzesegót el vezti, artatlansagban nem írthat, de maga a derek zerent valo bodogsagat a keresztsegnek megveheti (DebrC. 142). Az Emphrastes vize vagon derék szerent Babiloniaba, Chaldeaaba (Mel: SzJán. 258). Senki hat meg nem veri derek szerent a törököt, hanem czak az isten (369). Derék zerint nem érthetem, mit zereznek (LevT. I. 10). Mi magonkat az halal ellen derek szerent vizagztalni nem tuzgunk (Kár: Hal. F).

DÉRÉLYE: [cibi genus; piroge]. A szalomát, ha egyre füstölük is, nem válik belőle derelye (Fal: Jegyz. 920).

DERES: [equuleus; peimbank]. Érdemes arra, hogy a deresen areül fekke járja a lapicás táncot (Fal: NE. 81. SzD: MVir. 83).

DÉRHÁS: [2] Bezzeg öldöttam én a tzigány kerek-eket nihelyt láttam, hogy a dérlás komát egygyezni kezdette (Könyi: ÁrtM. 71).

[DERHEN]

Derhenő: [serenus; heiter, hell]. Ő felelten monda azoenc: Estne lenen ug mondote, derhenő lezen, mert verhenő a meü (MünehC. 44). [Vö. DÉR.]

DERIT: sereno, illustro, clarifico, illumino SI. [aufheitem, klären]. Reá függesztettem elmémet, hogy ügyetlenségét tellyes napra derithessem (SzD: MVir. 243).

ki-derit: [exhilare; aufheitem]. Még az örvendetes viláogság sem deritheti-ki lelkemet (SzD: MVir. 77).

mög-derit: dissereno C. [aufheitem].

DERÜL: sereno, illustro, claresco, illumino, mündor SI. [sich aufheitem, sich klären]. Ha derült egetek az ő szeme látja, Kumilla szépségét nagyobbabnak gondolja (ZrínyiT. 148). Vig is s kedvetlen is, dörül s borul kődben (Gyöngy: KJ. 63).

[Közmondások]. Nem ragad eb-ngatás az derült égre (Zrínyi: ASyr. 239).

föl-derül: [dissereno; sich aufheitem]. Fel-derült, feltisztult: disserenat PPBI. Földderült itéletű (Zvon: PázmP. 282). Fel derül és szep fűd leszen (Alv: Post. I. 30). A reggeli szivárvány felleges, homályos időt, az estveli tiszta, fel derült időt jelent (Com: Jan. 10). Az igazságnak fényes csillaga derülyön-fel szivedlen (MHeg?: TOSzl. II. 106). A fényes nap az égben hogyha piroskodva láczanak, más napra az égh fel derül szépen (KNagysz. 1671. B). Valamennyire felderült s alkalmas derecske is lön (MonIrók. XVIII. 6). Éjjel a csillagok vidítják szivemet, a hajnal felderül, meghozza kedvemet (Fal: Vers. 879).

ki-derül: ∞ Ki-derül a te napod-is és nygan tsak arra szárad a gyalázat, a ki gyalázott (Fal: SzE. 538). Jó barátokra tégy szert ki-derült földben (SzD: MVir. 51). Ki-derült ködven vastag homályba borült (78. 79).

mög-derül: ∞ Mast im jómra vagon szépen meg derült ég (Zrínyi: ASyr. 84).

neki-derül: ∞ Ide sok eső jára, im most derült volna neki az víz is nagy (RákGy: Lev. 248).

DERMED: [obrigesco, exanimo; emorior MA. [erstarren, entseelt werden]. Azt akarod, hogy erdőt, mezőt, majorságot kitaláljam egy ebédre, hogy dermedjenek a hivatalosok a sok falatok miatt (Fal: NU. 305).

mög-dermed: ∞ Kanczait meghozták, az egyike itt vagon, a másik megdermedt (LevT. II. 299). Boszszúbán meg fortyana s meg dermede Solymán, látván hogy meg esőkönt szerencséje (Pázm: Kal. 441). Amaz étel-közbe megdermed (Pázm: KT. 91). Haj vén Sámvár dajna, sokszor meg-dermetté volna te ugy eddig (Pós: Válasz. 72).

[DERMESZT]

ki-dermeszt: [exstinguo, exstipo; vertilgen]. Ártalmasabb pestisünk nincsen ő nállánál, az ur isten csak dermesztené ki ez világból (MonTME. IV. 249).

DÉROGÁL: [detestor; abwehren]. Az ő felséges voltának derogalna, kissebségére volna (GKat: Tük. 86).

DERVIS: [monachus Mohammedanus; mohamedanischer mönch]. Egy derwys therekem vala (RMNy. II. 180). Hogy dervis legyön, egy selhez megyen a derisek közé (MonIrók. III. 189). A pilis a pap barotoc, deruise, kaluzerük forma, billege (Mel: SzJán. 489). Bngyogós köntösbe öltözött deruise (Mel: Sám. 235).

DÉSZKA: [assis, asser C. bret Com: Vest. 120. Nem egieb wala ew agia, hanem csak kemenszes dezka (ÉrsC. 397). Szent Mathyasnac feiet elrontattac deszka kőzet lebochatot vas sulockal (Helt: Bibl. I. 33). Budáról Pestté hajón, deszkán által-meni kezdének (MonIrók. III. 54). Az kie vni tudnac vala, dezkan es gerindam el kü memec vala (Ilosv: SzPál. 22). Meg béli az házna falút belő cedrus fából csinált deszkákkal (Kár: Bibl. I. 307). Sok deszkát, taligát és égüi való fát, salét-rumot, kénkút s éget mogyoró-fát (Zrínyi: ASyr. 99). Némellyec a vizez-is, mellyel meg-mostad, ellenkezőnc gondollyac amac természetivel (Nad: Kert. 28). Gyergyó fényő-fákat szálliton tutajokon. Udvarhely-szék létzet, zsündelt. deszkát adjon s hozzon (Bod: Pol. 60).

ál-deszka: [át-deszka?]; transtrum Com: Jan. 89. [ruderbank]. Az evező legényec az ál-deszkákon ülvén evezne (Com: Jan. 89).

által-deszka: transtrum C. [ruderbank]. Hajóbéli által-deszka: catastrota; által-deszka a hajóban, mellyen az evezősök ülnek; transtra PPBI. Evező-legények ülvén az által-deszkán (Com: Orb. 179).

bél-deszka: dentale Nom². 117. [pflugbrett].

esalóka-deszka: [asser versatilis; fallbrett]. Ládáchkát csinálnak, a kiben a esalóka deszkán bé mégyen (az egér) a piritott stytra (Lipp: PKert. II. 288).

elesapó-deszka: hostorium C. [streichholz].

formáló-deszka: [formbrett]. Az formát tedd az fövényre és egy darab papirossat és az formálódeszkát borics rea (Kecsk: ÖtM. 298).

fürész-deszka: assis; dielentafel C. Még az előttök levő hosszú bikfa válut és fürész deszkát is elrágták (Bethl: Élet.

1297) Kéant fűrészdeszkát, a mennyt a városon találunk, erővel is elvesszük s elküldjük (RákE: Lev. 108). Fűrész deszka csináló (Tört. XVIII. 247).

kormány-dézska: [stiva; pilugsterzo; Kormány deszka az ékén; aures aratri MA

oltalom-dézska: platus PPII [Schutztafel]

padló-dézska: assis PPII [bodenbrett] Az házi padló deszkájára (MA: SB. 75).

Dézska: fo tabulis factus, tabulatus, lignis; brottern, hölzern] Deszkás hajó: emphraeta C. A deszka meg taszítja a farkat és az őrszilibe esésébe és a hajózáka meg nyomja át a deszkás fenéklőz anyagra, hogy minden tetemi partzónámra belőle (Helt: Mes. 392). A nagy úri rendező hántó szekereken hozdoztattak, a köz népe deszkás szekereken (Com: Jan. 87). Elein sitoroktan, deszkás hamoroktan lakna vala (102). Deszkás egész folyosója nagy altánja orsós olasz fakkal elkészül vala (Béthi: Élet. II. 270).

Dézkáz: asso C [mit brottern belegen] Deszkázni való: astanoda C [Deszkázom, deszkával meg borítom, padlom, bélelem; tabulo MA Deszkázott vagy sáványozott hadiszerszám, kí mellél a várat ostromolják; pluteus PPII Deszkázott fal; paries contabulatus PPII

be-dézkáz: coasso C [zusammengefügt] A falakat be-dézkázni: parietes tabulis *vestire PPII

még-dézkáz: contabulo C [díelen] Megdeszkázom, bépadlom: coasso PPII. Meg deszkázta az házna hátulsi részébenis hász singet (Kár: Bibl. 1307). Megdeszkázták az házat, de igen szépen (ÉVK. XIII. 51).

mégdézskázás: contabulatio C [das díelen] Megdeszkázás, padlás: tabulatio PPII

Dézkázás: tabulatio MA [vertäfelung, tüfelwerk, bodenwerk PPII

Dézkázat: pagmentum PPII [tabulatum; tafelwerk] Falonvaló deszkázat, eszterlátska, melly az esőt a falról elébb voni, fal párkány: projectura PPII. Deszkázatokkal várak módúra építetteti és szének ereje nélkül nem járható hajók voltak (DBenkő: Flor. 322). Cato azt akarta, hogy az alsó deszkázatja kiálló hegyes szegékből legyen (Fal: TE. 783).

DÉSZPOT: regulus PPII, princeps, tyrannus SI. Innár hallgassátok tí rácz deszpotot (RMK. III. 319). Király udvarába deszpot jött vala, mert tüfök eszszárolt igen felt vala (370). Megesala 569, mert az rácz deszpotnak Szenderében bévivő (IV. 34). Itt adták meg 5 felségének az erdélyiek a rácz deszpot arany koronáját, ugyan ezen rácz király deszpot arany övét is (TudTár. 1839. 372. 373). Rácz ország deszpot: Rascine despotus (Ver: Verb. 214). Deszpot lév (Nyr. IX. 72).

Dészpotás [?] Szégyen] német kijárni Váradról, az deszpotás városaról Aradhól (Thaly: Adal. II. 41).

DÉVAJ: petulans, nequam, dissolutus, devius SI [schlau, listig Adami mutwillig, unbüdig. Kár. Bizony, amaz ember séges ember hogy olyan kutya dévaj eb] (Thaly: Adal. 181). Lator Ámor, ha elvetted, ha megloptál engemet, mond meg dévaj, hogy tetteid és add vissza szívemet (Fal: Vers. 88). Hamis, vétkes, dévaj szív (88). Kést vertél szívembe! mint vi hette töltes? Nem től sokka, csak egy dévaj mesterségia (90).

Dévajság: petulantia, nequitia SI [mutwilligkeit, schelmerei] A hamis udvariság oly rossz, mint a derék dévajság (Fal: UE. 493).

DÉVÉR: cyprinus; karpf PPII. Az öreg tsukákat, többi potykákat és dévér koszagokat eléle főreg nem állja (Misk: VKort. 682).

DÉVERNÁL: heluo; zehen]. Világos virradtig dévernálnak (SzD: MVir. 177).

DÉZMA, DÉZSMA: decima, vectigal C [zehent. Húszad, dézma neve: decima PPII. Dezmát adbe mendenekből, mel felet bíró (MünchC. 172). Dezmayát ky zolgaltatna (JordC. 809). Dezmak adattassanak egizhaznak épülete (DebrC. 93). Az egyházra embeer, ky el dezmából, meg kol fizzetny az zolomakat (ÉsC. 399). Udvar bírúkon és szabadonikon ne vegyen dezmát (LevT. II. 18). Az izraeliták között két rendbeli dézma volt (MA: Tam. 172). Fekete András, mikor az neves Farkas Gáspár kelleit kilezta az deszma adás felől, akkori költséig volt 2 ft (MonTME. 130). Az dézma esztagon harmánchán forinton árultam meg (Gér: KárCs. III. 339).

[Szólások]. Az ő szaván dezmát kell vonni (Fal: Jegyz. 921).

Dézmál: decimo C [zehenten]. Yay tynctek yasthwok, kyk dezmallyatok az meentatni, kőmeent (JordC. 128. 567). Ő keme hagyja meg dézmásnak, hogy az mi jobbágyinkat dézmája előbb (LevT. II. 17). Elfozalták az adósságokat is és dézmálni sem hadnak (Gér: KárCs. IV. 175).

még-dézmál: x Jay tynctet irástudoc, ki megdezmalloct a mentat, a kaprot (MünchC. 57. ÉrdC. 173. Helt: UT. 89). Mikor az gábonat megaratyok, meg dezmalom előszer, annak atana az ötölöt kivoesem (Helt: Mes. 156). A dunaföldvári aga, ugyan az, mely esuszt volt, az borok végefelől hogy megdézmalja, azok is ittanak 2 ft 64 kr (MonTME. 131).

[Közmondások]. A barát barátot meg nem dezmartya (Kisv: Adag. 93).

Dézmálás: [decimatio; das zehenten]. Reya kowlgy az dezmalásra, ha oztlan ky very az ny embwrynek, jyyenek ky belowle (RMNy. III. 75).

Dézmás, dézsmás: decimator MA [zehenter]. Benedek deak chazar desmssa (RMNy. III. 21). Így jaryanak el az dezmassok az dologba (75). Dézmások meg dézmáltak, meg kilenezedettek (Gér: KárCs. IV. 171).

DÉZSA: scaphium C. MA [oren PPII, schöffel Nom. 31. Két füli esber, désa; capsula; fejő zsajtár, fejő-edény, désa; muetra PPII. Vuó és juh főt saytár és désza az 5 pohár széke (Helt: Krón. 8). En be megyec a faluba és egy dészát lopok és ki szedek a halakban (Helt: Mes. 283). Poruta, moslokos désa (Mol: Szlán. 551). Désa vízbe fojtya (MA: SB. 312). Moslokos désa (Kár: Váts. 1992). Az ligának, folyó állatoknak mértéki ezek: két füli désa, fortály aló, fél meszoly (Com: Jan. 205. 100). Egy boeska avagy désába rakatván (ExPria. 218). Gábor Pal dészjáért vöttünk egy désát 24 denár (MonTME. 111). A süttő házban egy lábas üst, egy süttő désza, egy szita, két kis szakasztó tekem (Gér: KárCs. IV. 131).

DIADALM, DIADALOM: 1) pugna EluC. 50 [kampf]. Es ez ew dyadalmat pugnamo zent Ferenczese zegenyvala meg nyandya (EhrC. 59. 2) praevallentia, victoria MA. süg PPII. Diadalmat vonni: vincere, triumphare PPII. Hadba es vascodusba diadalmat vszón (GuaryC. 52). Dyadalmat vevosen az zent anygalon (ErdC. 387). Dyadalmat keen az hyetlen eretneköknek (416). Dyadalmath week w rayta (KulesC. 59). Isten, ky adez dyadalmhat nekem esek mepekethi wedez con alam (KazC. 32). Nagyob diadalommal el förellyic eszt ekis szómémet (Helt: Krón. 129). Sirással, könyörgéssel jutott a diadalomhoz (Pázm: Préd. 618). És mostis kétséges, kié volt az diadalom (Pázm: Kal. 411). Kim még az pokolhat kapui sem vehetne diadalmat (Zvon: Post. 112). A győzedelmések föstott marhakkal terhesek lévén, avagy a diadalomzészölökát félmedven, hazza meg ténec (Com: Jan. 188). Az eklésiat le nem tapolyta, diadalmat nem veszen 5 rajta (SzD: MVir.

35). **3)** [trophaeum; siegesdenkmal]. Csaszár főüdelmét magának hagyta, diadalmát az városból ki hányta (Cseng: Jer. A3).

Diadalmas: 1) victoriosus MA. siegroich, sieghaft PPB. El hagiak vezni testeket az nagy diadalmas üdvözölhert (VirgC. 89). Mikor minden vitez toborozt farna, utca az vitezek Kínisi Pált is, hogy ő is mutatna az ő diadalmos vigaságát (Helt: Krón. 159). Azokat a diadalmas iokat, az igazságot senki Christustul el nem veheti (Mel: Préd. 127). A régiek feyver-házából vett diadalmas karolokkal nyaka szakasztatik ennek a vélekedésnek (SzD: MVir. 140). **2)** devictor MA. [sieger]. Diadalmos lón (Helt: Krón. 15). Végözetre ő diadalmos léssen (MA: Bibl. 147).

Diadalmaskod-ik: [vincio; siegen]. Diadalmaskodván, a pokolbéli sárkának hét fejét össze rotottta (Csúzi: Síp. 132).

Diadalmasság: [victoria; sieg]. Királyok és csaszárok halálát és diadalmasságokat igyekszetnek haszontalanul jövedni (KBécs. 1666. C3). Ad isten kezében diadalmasságot (PhilP. 72).

Diadalmaz: [vincio; siegen]. Dyadalmaz ő ellensegíró (BécsiC. 40).

még-diadalmaz: defendo BécsiC. 12. [schützen]. Nabukodonozor hog megdyadalmazna őmagat (quod defenderet se), őhozia hua mend azletettel nagobbakat (BécsiC. 12).

Diadalmi: victorialis, triumphalis Kr. [siegens]. Diadalmi vers: epinicion MA. A győzedelmesec győzedelmi dicséretet enekelve diadalmi pompával haza meg-témec (Com: Jan. 152). Ditsőség szekeren, országos diadalmi pompával ment a városba (SzD: MVir. 88).

DIALÉKTIKA. A dialecticáról avag vetékedésnek tudományáról (Com: Jan. 160).

DÍB-DÁB (déb-dáb Radv: Csal. II.315. Fal: TÉ. 735): **1)** buttubata MA. nmiütz zeug, lapperei PPB. Csak kapca foltokkal es szemetes díb dabokkal volt rakna (Bal: Epin. 1). A templomot egy más díbdábbal meg moeskolokat a templombul ki kel rekeszteni (Diósz: Delib. A2). Czédula pénzeknek egzaltsával terhelik az ott való szegénységet akármí díbdáb edyget-mástol-is az ott való harminczadosok (CompConst. 44). Nem terhelik magokat minden díb-dábokkal (Slalag: TemK. 153). Holmi aprólékos déb dáb (Radv: Csal. II.315). Legyen irlgalmassággal hozzá és holmi díb dábját adassa meg nyavalyásnak (MonOkom. XIX.112). A nemes emberek nem tartoznak nem kötelesek a jóságos tselekedetekre, tekéltességre és száz töb efféle díb-dábra (Fal: NE. 62). **2)** vilis, nauci, flocci SI. [unnütz, geringfügig]. Sok díb-dáb agyaskodásokat hintegetett Calvinus írásiban (Pázm: Kal. 417). Efféle díb dab rendtartásokat sokakat szerzet (KCSíp: Pápis. 502). Becsüldöt böstelen díbdáb csésért el ad (Laud: UjSegis. II.81). Díb-dáb fehérruha (RákP: Lev. V.512). Az itt való déb-dáb marhákat mind eszeverettem (Thaly: RT. L93). Rest ókrókat a buzisra díb dáb ostoral kénszergeesen (László: Petr. 29). Szedjük el tőle minden déb dáb írásit, leveleit, passusit (Fal: TÉ. 735). A tölgy-fa meg-nem indul minden díb-dáb ledérségen (Könyi: HRom. 1). Tudod-e te díb dáb ember, kivel beszélsz? (Gvad: FNót. 113). Díb-dáb podgyászszal terheltek lelke (SzD: MVir. 425).

Díbdábocska: [quisquiliae; nmiützes zeug]. Belső fiókban egynehány francia pénz és holmi déb-dábocskák (vaunak) (Radv: Csal. III.352).

Díbdábság: [quisquiliae; lapperei]. Inkább díb-dábságokra vesztegetik pinzeket (Nyr. IX.413). Ezen díbdábságnak még is meg kell lennie, e nélkül kszeloftba bé nem lehet menni (Gvad: FNót. 99).

DICEKÉD-İK: gloriar C. MA. sich rühmen PPB. Győzedelmesen ditseködem: triumpho C. Dičekédik vala monnal ő seregence hatalmaban (BécsiC. 11). Dičekéggé te ráitad Irlm. 62). Isteni igazoknak viragmal dichekédvél (VirgC. 66). Ky hozza Béla keral yo Magyarorszagba, hogy dychekednel the keth orzagban (PeerC. 312). Dycheked-ye-tek mynth zywbely yzazak (KulesC. 72). Ne dychekedyel, ne negydeskedyel az agak ellen (Komj: SzPál. 86). Kimondhatatlan nagy profánd meg térénc, nagy erősen diczkököhén (Helt: Krón. 13). Heában diczekedik az papa, hog Peternek holieban szallott (Fél: Tam. 228). Ditsekedett, hogy semmi nélkül nem szátkás (Pázm: Préd. 644). Ha gazdagsággal bővelkedel, abba ne dicsekedgyél (Pázm: KT. 21). Mihen dicsekedjem, ha nem te keserves, nehé keresztedben (Thaly: Adal. 121). Hajatlan fejével agyatland ditsekedett (Fal: NA. 182). Dicselkedjék én szerelmem szerelmed mértékében (Amade: Vers. 62).

[Szólások]. Dicselkedik mint varju a galamb tollakkal (Matkó: BCsák. 184).

föl-dicselkedik: [gloriar; sich brüsten]. Földicselkedett a vezér kegyelmességével (MonIrók. XV.554).

Dicselkedés: gloriatio MA. [prahlerei]. Az ny hely dickekedvünk meg nyomoreytatyk (CornC. 10). Az Balyon az chaldénsoknac szépségec és diczködéscec volt (MA: Bibl. II.13). Píperes dicsöködes (Alv: Ilin. 93). Áhétatosságok hívságos dicselkedés (Fal: NE. 39).

Dicsékedet: ∞ Jobb emekem inkább meg halnom, hogy nem mynth ez en dychekedetemet valaky hyaba valoya tenne (Komj: SzPál. 155).

DICSÉR (gyezor EhrC. 139): laudo, collaudo, proba, comprobo, suborno C. loben PPB. [rühmen, preisen]. Igen ditsírem: percelebro; erőssen ditsíróm: dilando; énekelve ditsíróm: de-canto; tapsolással diczíróm: complaudo C. Gyakorlom, ditsírem, bídertem: celebro PPB. Tartozzatok gyezerny az szabad-ságet, kyt vallotok meidenewt respewlest (EhrC. 139). Dyczer nagy felseges dyczeretel (VirgC. 13). Kezde dyehyry Bela kyal az menyekvezve nek hazatalosságot (MargL. 29). Dycheertetyk kédeeg kereztelov Janos lelky nemes yozagos mywelködésnek nagy vottalob es nem ew testy allapottyanak nynece vottalob (ÉrdyC. 350). Dycheeryek az ty menayv atyatokeit belőlee (389). Dychezem felseges wrnak neuth (KulesC. 11). Bodozh az ember, ky nem itly wnnw magath abba, kyth ewmmaga dycher, iona hagy (Komj: SzPál. 98). Vadnac olyfele emberec, kiec semmit nem dicheérne (Helt: Bibl. Le3). Jobb szeretem, hogy gyalázzanak a jóriul, hogy sem ditsírjenek a rosziul (Fal: NU. 309).

[Szólások]. Ő maga ditséri magát: ipse sibi tibienc est PPB. A kinek pokol szomszédgya vagyon, ő maga dicleri magát (SalMark. A5). Hítuan szomszédgya vagyon, mert ő maga diczeri magát (Decsi: Adag. 125).

[Közmondások]. Esteo szokták diczerni az napot, nem reggel (Decsi: Adag. 30). A munka ditséri mesterét: "artificem commendat opus PPB. Baritidat titkou íntsed, nyilván ditsírd (SzD: MVir. 51). Végin szokták a napot ditsérni (87). Napot nem felkeltén, hanem le-fektén szoktanak ditsírni (uo).

még-dicsér: allaudo, collaudo, dilando MA. loben PPB.

mégdicsérés: collaudatio MA. [lob].

[mégdicséret]

mégdicséretés: [laudabilis; preiswürdig]. Szégy, megdiczeretes magasztalás (MA: Scult. 1013).

Dicsérés: laudatio, collaudatio, comprobatio C. [das loben, rühmen, preisen]. Az fel tamadas vtan lezén az zentökben zozerenth ualo isten diceres (SándC. 29). Homérus pomája és ditsírese terjesztette világ-eleibe tselekedetit (Pázm: Préd. 37).

Dicséret: laus, laudatio, gloriatio, elogium, hymnus, encomium C. collaudatio MA. (lob, lobspnich, lobgesang). Dicséretre méltó: commendabilis; dicséretre méltatlan: illaudatus; dicséret nélkül való: inglorius C. Dicséretet vadászni: 7seruire glorie; dicséretet nyerni: 7fudseisere sibi laudem; halotti dicséret, halotti óráztjó vagy verszek: "laudatio funebris PPB. My vronknae Iesus Cristusnae gyezeretyre yrtattanak meg ytegyel meny yrasok (EhrC. 1). Fogaduan ötet koronacsal es dicséreteket (BécsiC. 11). Kezletket zent Ferenczek dicszerety (VirgC. 13). Dicséretet ne keresszunk (CornC. 12). Kéreztekkal es kylenb kylenb zeep isteny dychevtekköl yownek vala az zent yzinek koporsoyokat (ÉrdyC. 311). Dychevreteth mondok the newednek (KulesC. 13). Az én dicséretem ne legyen az ő gyűlekezesetekbe (Helt: Bibl. 1Aa). En munkálottam benne, magának veszi a dicséretet (Deesi: Adag. 165). Mikor olyat tselekedett Kristus, mellyből dicséreti származott, meg-parantsolta, hogy titkon tartsak (Pázm: Préd. 53). A gyűlekezesben saltárok es dicséretet énekelteknek (Com: Vest. 94). Dicséret-nében veszszük az ő gyűléző beszédekot (Fal: NE. 31). Addig jutyarkodam a hímes, színes dicsérettekkal, a míg önként számomra kinyílik erszények (Fal: TÉ. 773).

[Szólások] Más dicséretinek színe a lat magát dicsíri (Deesi: Adag. 212).

Dicséretés: laudatus, laudabilis, celebratus, inclitus C. (lobenswert, rühmlich, löblich). Dichevretes életet ez vilagból kymulának (VirgC. 50). Dychevretes életv frater (DomC. 273). Mynewer rendbely yzék dychevretésők wr istenek elotte (ÉrdyC. 590). Dichevretes az gyermek, ki neküme születet (Börn: Préd. 32). Az ő elmeye dichevretes vala, versöket szereszhet vala (Deesi: Sall. 19). Minden állatnak tsak az dicséretes java, a mi annak tulajd mi természetéhez illik és a mitől jónak mondatik (Pázm: Préd. 312). Dichevretesh lézese az leányoc elött (MA: Bibl. 1282). Nem dicséretes néked halált kívánni (ZrinyiT. 82). Dicséretes kelvezni az atyafiaknak (Hly: Préd. 167). Elléle dicséretes találmányokkal minden koron talász magának helyt a híres emberek lajstromában (Fal: UE. 398).

Dicséretlen: illaudabilis, illaudatus SI. (rühmlos, unruhlich). Szabad seroge magy dichevretlenül (Zrinyi 177). Dichevretlen ágyból hogy életemet küldjem (122).

Dicsérő: laudator, comprobator, encomiaster C. (lobredner). Kültő, hirdető, dicsérő: praeo PPB.

DICSŐ *diche*. GyöngyC. 69. *dyches* RMNy. II.284. *dicsesh* RMK. II.52. *dycezhelen* ÉrsC. 515. *diczo* MA: Tan. 3). gloriozus, gloriificatus MA. ruhmwürdig, rühmlich, herrlich PPB. Ymo hol vagyon a my dychő kyalvniknak zeresnes lakodalma (ÉrdyC. 536). Zeoblek, eokőbek, fenesbek es dychőbbek öögi. Oh diche zenth lelek, kinel job ayandokoth soholt nem lelek (GyöngyC. 69). Dicső lemy, szép jegyesem, szent nevemért jó vitözöm! (RMK. 1134). Felsőges, dicsői méltóság (MA: Tan. 3).

Dicsóit: glorifico MA. rühmen, präisen, verherrlichen PPB. Dicsóitete istent, ki adat ifjen batabmat embereceme (MünelC. 29). Gollailya tere az adót istent dicsöztem (VirgC. 103). Vylagossyllyon ty vylgossaktok, hog dychözvezezek ty atyafokat (JardC. 396). Az engemet dicsóit, mert az onyemből veszi a mit tenétek hirdet (Tel: Evang. II.51). Az alázatos szívűeket üdyzíti és dicsóiti (Pázm: Préd. 59). Egyenlökképpen egyszíjjal dicsóitete az istent (MA: Bibl. IV.149).

még-dicsóit: ~ Jacobnak ystene megi dicsözöttö az lw flyath, Josuth (JardC. 715). Wronk Jesus megi dicsözöttek az fenes napnak megi setetvellesében (ÉrdyC. 182). Még-dicsözöttem Pharaonak (MA: Bibl. 164). Atyam dicsóit meg az te fiadat (Lép: PTük. II.3). A mely test itt sájlótt, jövendoban a dicsóitessék meg (Pis: Igazs. II.67).

Dicsóités: glorificatio MA. verherrlichung PPB. Még nytom dychevtesbe en tekeletes bezedemeth (KulesC. 117. Zvon: Post. 1551). Mely szemermességgel szenvedti a dicsóitést (KNagysz. 1613. D3).

Dicsős: gloriosus MA. ruhmwürdig, herrlich PPB. Kerem ty keketh, hogy ty ktek ez fellywl meg írth napra lene jellen dyches es ekes teob wytezhő wrym es baráttym kezeseth (RMNy. II.284). Minden ékességgel kedvesb, dicsesh vala (DMK. II.52). Világi narhaval ékes, dicsős vala (Börn: Ének. 59.). Dicsős nevedet örömmel dicsözje (MA: Scult. 758). Izen dicsözsen tudgye őc az anya sz. egyházokat dicsözni (MA: Tan. 1051). Ez számláltatta az anyagi dicsős karok közé ötet (Csúzi: Sip. 169).

Dicsósit: [glorifico; lobpräisen]. Fel magoztat es gyezewsejt tegedet owewkwöl owpwkke (EhrC. 35). Dychevsejhek az ty mennyey atyafokat (CornC. 157). Bolog Floryan dwezewsytte ystent (ÉrsC. 354). Minket dicsóitett vitez véretek (Zrinyi. 167).

Dicsösköd-ik: 1) [glorior; sich rühmen, Myt dyches-köttök hegyyaban (ÉrdyC. 72). 2) [glorifico; verherrlicht werden]. Inkáb akart az isten népével gyälazaban élni, hogysen ulvarniú királyi állapotban dicsösködni (Pázm: Préd. 1097). Egybe-foglallya nem tsak a zsidók és pogányok gyűlekezesit, hanem a földön vitezkedő és mennyországban dicsösködő ecleziát (1219).

[Dicsósül]

még-dicsósül: [beor; selig werden]. A megdychevsejlt test meg alla az coporon (CornC. 104).

Dicsőség: gloria C. (rühm, herrlichköit). Idején meg-kösebedett annak a győzelelnek dicsősége: gloria ejus victoriae "praeflorita est PPB. My vronknae Iesus Cristusnae gyezewsegere yrtattanak meny yrasok (EhrC. 1). Ő zekőce dicsősége (BécsiC. 11). Felsőges isten, dicsöznek kiralya (VirgC. 25). Az on zozetemnek tyztasagat ez vylagnak dychevsegeert sem zegnem meg (MurgL. 31). Revezth ad ow nek az erek dicsözseghnek eremeben (ÉrdyC. 198). Az aszszonyálat a férfiumac dicsősége (Helt: UT. n7). Az isten dicsőségét ne lássák, a kik a szentek földön latról élek (Pázm: Préd. 20). Meg íresítvén magút Christus az ő isteni dicsőségétől, az szolói abrázátot fel öltözé (Mv: Post. 1371). Inkább veti abban kiki dicsőségét (Thaly: VE. 124).

[Közmondások]. A dicsőség meredek uton jár (SzD: MVir. 90).

Dicsőségés: [gloriosus; rühmlich, ruhmvoll]. Felnala, hogy ow gyezewseseg tarsasagat ne vezetne el (EhrC. 41). Ez dichevseseg zent semit róa nem tele (VirgC. 41). Jeyel dicheveseghes zenth lelek (WinkC. 37). Meel dicheveseges az meenyey zent orzag (ÉrdyC. 695). Vegre fövendőt mondót a Christus Jesus dicheveseges orszagural (Helt: Bibl. 1g4). Minden dicsőségés felségének lába es fundamentoma sar (Pázm: Préd. 94).

Dicsőségésit: [glorifico; lobpräisen]. Nem-mynt istent dychvsegysetytek, sem lala adok nem voltanak (Konj: SzPal. 47).

Dicsőségésköd-ik: [glorior; sich brüsten]. Keveset tudhatott benne, mi büntetések telnek másvilágon azoknak fejekre, a kik ebben mól nélkül dicsőségéskednek (Fal: NA. 168).

Dicsotelen: ingloriosus WF. (rühmlos). Oh emmekem nyawa-yasnak, oh lam wagyok dycezhelen, myt tegek mynd ewek ellen? (ÉrsC. 515).

Dicsóul: glorifico MA. [beor; verherrlicht, selig werden]. Felsőlwewzen ystent gyezewitettek (EhrC. 59). Ees dychevtehek the benned myndenek (KulesC. 7). A dicsóult szentek-ellen-való káromkodásit Baidhümsnak öb sem hozam (Pázm: LuthV. 93). Meg peesétlette isten a dicsóult szentek segítségül-hivasat (18).

még-dicsőül: ∞ Zöllet nem adatottunk, mert meg Iesus megnem dicőülttetetnánk (MünchC. 184). Innkaar megli dichöwl embörnek tya (WinklC. 152). El vagón az reyttetven, künel neg-vagón dyöföülven (NagyszC. 10). Az ygzak megli dychöwl- tetnek (ÉrdyC. 133. Ozor: Christ. 28).

mégdicsőületlen: [non glorificatus; unvorherrlicht]. Az megdicőületleneket Christus megdicözti (MA: Scult. 31).

mégdicsőültség: [glorificatio; verherrlichung]. Meg dicöz-ültségét erőtlenség-keze homálljával födte bé (Zvon: Post. 139).

Dicsőülés: ∞ Az hurnak vonasu lezón testben es lelökben nalo dicőföülés (SándC. 17).

Dicsőületlen: [non glorificatus; unvorherrlicht]. Dicöz-ületlen test (MA: Scult. 1052).

DIÉTA: 1) **dieta** Com: Jan. 172. [diät]. Az egészségese-keve leg jobb orvosság a dieta (Com: Jan. 172). 2) [comitia; reichstag]. Bizonyos napra rendelt ország gyüles: **dieta** (Ver: Verb. Szót. 7). Supplicni kel ő felszeghenek, ez dieta alatt lathassu megli ő fölszege, ez birakkal (RMNy. III.90). Ez el mult dietam Rezenbe megy (LevT. I.233).

DIFFÁS: [?] Szitkaival csak anny gondoltam, mint valami bodázot gunárnak diffás pószögetésével (Zvon: Pázm). 206).

DÍJ (*di*) Adáni. *dys* LevT. I.319. *dü* Kász: Kit. 6. 147): auctoramentum PPBl. valor, pretium, homagium, sacramentum submissionis SI. [preis, lohn, gebühr] eid, huldigung Adáni. Békítató avagy avató pénz, zöld. Item. Díja: auctoramentum; díja a meg-ölt baza-fjának: *auctoramentum jugulati civis PPBl. Hw wrat megli kel öny, hogy ha dyaath akaryak megli vemy (JordC. 56). Az megli holtinak dyaath se vegyeetek (194). Dyba fízeteth (Ver: Verb. 102). Wa[aj]mely kezembe akad bennethek, thalat dya zerynth meyen el (LevT. I.319). Olyan aldozat, mely az emberi nemzetségnek díját és satezát megfizette, csak egy völt (Pázm: Kál. 741). Melyben diüt az az két száz forintot kel le-tenni (Kász: Kit. 6). Így az alperes fél díju léjával, az az tsak fél diu szerént valo hittel ménti meg magát (147). Diát és sarczát fizette (Bátai: LPrób. 295). Drága sebeiből foly lelkünknek díja (Ágost: Zar. 392). Az Györgyöt hogy felakasztották, annak az díjában fizettünk az tatáréval öszve 88 ft. 42 d. (MonTME. L22).

[Szólások]. **Dian** maradion (Helt: Krón. 166). Az szemelyeknek dykon maragyon (Ver: Verb. 74). Az kik az arvakat törvényre bijak, az arvoknak dian maradnak (209). Díjonmaradást is felelt hozzá (Nyr. XIV. 219). Ha valaki orvnak mond valakit, ki őtet nem illeti és rea nem bizonyíthatja, a más fél meg meüti magát fölle, eleven díján marad érette (SzékÖkl. II.121). Díjjan marasztó gira (Ver: Ver. Szót. 16).

embér-díja: homagium MA. [huldigung, lehnspflicht].

vér-díj: pretium sanguinis JordC. 445. [blutgeld]. Nem ylyk ezt vetny az ysten zekrenyeben, mert veer dya (JordC. 445).

DIKK: [involverum, tegumentum; hütle, hemd]. Csinály deszkából dikket az ezüst környül, az viasszat olvazd öszve, keverd öszve jól az téglaporrall (Keesk: ÖtvM. 298).

DIKIS: linea sutoria PPBl. schuster-polier eisen PPB. [schmeidknäp].

DIKTÁL: dicto; sagen, vorreden, diktiren PPB. Fiam halgas rea. mit dictaloe néked, az akasztó fátol téged igen feltlek (Fortszer. H2b). Az test és vér gyakorta az isten akarattya ellen szokott dictálni (MA: Scult. 976). Az igazság diktálja (Illy: Préd. II.197).

Diktálás: [dictatio]. Apolló félbe-hagygya diktálását, változatni kezdi a műszak szállását (Gyöngy: K). 36). A maga tulajdon érzékenszégének diktálása szerint (Illy: Préd. I.555).

DINNYE (*dynnyca* JordC. 139): pepo C. melo Beythe: Nom. 6. melone PPB. Kezünkbe ywthnak az yo yzew dynnyak (JordC. 139). Dynnye, vgorka, tök böw lehet (Kál. 1582. Fij). Az dinnye magot mikor meg töröd, meg szytallyad (Frank: HasznK. 22). A dinnye a napot és mezeget igen szereti (Lipp: PKert. 177). Ugyan hőmpölyög mint valami mátz, dinnye (Kereszt: FKer. 2). Albert király a dinnye ételtül vérhasban esék (Pethö: Krón. 82). Dinnyemagból és téjből s valami viola gyüleföhl csinált italt itatott volem az doctor (MonTrök. XV.105). Az tavali dinnye pásztor vett ü kegyelmükön 3 ft. (MonTME. I. 140). Egy váljut avagy egy öreg esőbröt új, dinnyének való földdel töltö meg (Radv: Csál. III. 53).

börhēju-dinnye: melopepo diuore cute Beythe: Nom. 6. [hartrüdinge melone]. Börhaju dinnye. Eanek kemény, fejér a bőre, a béli zöld (Lipp: PKert. II.177).

capa-dinnye: melopepo viridi carne BeytheA: FivK. 41. (Lipp: PKert. II.177).

csershēju-dinnye: melopepo dura et fusca cute Beythe: Nom. 6. [hartrüdinge melone]. Az heyokruil a dinnyéknek) külömb-külobm féle nevek vagyon, ki sarga sima, ki cser-haju, ki fejér, ki czaqa-dinnye (Lipp: PKert. II.177).

görög-dinnye: melo PPBl. anguria, Graecus melo Beythe: Nom. 1. [wassermelone]. A dinnye közönséges Magyarországban. Ez enyhány féle, de kiváltképpen nyari avagy sarga dinnye, mint az föl földön nevezik: öszi, telelő, görög dinnye (Lipp: PKert. II.177).

muskatály-dinnye. Vanak apró gömbölyű muskatal dinnyék is (Lipp: PKert. II.177).

nyári-dinnye: [pepo; sommermelone] (Lipp: PKert. II.177).

örvári, érvári-dinnye: melopepo, qui suprema parte veluti corona insignitus est, castris orientis Beythe: Nom. 6. melopepo coronatus BeytheA: FivK. 41. [herbstmelone].

öszi-dinnye: pepo serotinus Kr. Az öszi dinnye jobb részere zöld ho-zsziúks, fejér béli (Lipp: PKert. 445). Háronféle dinnye, kivált most az öszi dinnye, amely decemberben is tart. Olyan öszi dinnye pedig, mint itt vagyon, nem adatik selöl (Mik: TörL. 445).

sarga-dinnye: pepo MA. [zuckermelone]. Nyári avagy sarga dinnye (Lipp: PKert. II.177). Az gerezdes ösz és immár eljött vala, az hol az tábor jár, van szőlőknek dolga, az görög- és sarga-dinnyéknek hordása (Thaly: Adal. II.363).

telelő-dinnye: [melo hiernus; wintermelone]. Ha yo telelew dynnyenek zereth telethne kegelmetek, kyalue azzon-nak azzal kedveth lelhetnenk (RMNy. III.31). A telelő dinnye inkább sarga, sima és zöldes sarga, fejér béli és a csúcsan mint egy rovácskos pilise vagyon, sokáig eltart (Lipp: PKert. II.177).

Dinnyés: [cucumerarius; melonen]. Dinnyés-kert: cucumerarius MA. Dinnyés kertben a vaz semmit nem öriz (BécsiC. 116). Dinnyés kerbeli bayléc (Helt: Bibl. IV.12. Megy: 3Jaj. II.193. Czegl: Enoch. I.12).

DINOM-DÁNOM (*dānom*-dānom Kem: Élet. 16): [compotatio; gelage]. Ha ma dānom dānom, holnap valóban bānom bānom volt (Kem: Élet. 16). Sárosi János igaz hazafia azt dōdolta magában: dinom dānom, holnap bizony bānom bānom (MonTrök. XI.339). Az öreg ember mond: A te dolgod-is nem tsak dinom dānom (GyöngyD: Char. 91). Hez megverik vállom, hasznáért elállom, héj dinom-dānom, töltöd tele, nem bānom! (Thaly: VÉ. II.387). Csak dinom csak dānom, gaz népet szánom (Amade: Vers. 239).

DIÓ (*diu* Helt: Mes. 30): nuc, juglans C. muss PPB. Dióból való: nucus C. Dióhártya: nanci; diót kopátsolni: nucus puta-

nine, cortice undare; diának zöld haja: calix nucis PPB. Avasz-dió: *nux rancida; fás-dió: *nux sine medulla PPB. Byzon' kevesebbé gondolja a dyo beline, edős voltat, az ky átkorta megkostolta (NagyszC' 33). Miconon a mayoni a dyoba zakat meg harapa (DobC' 60). Papa fyne szédülő fejet gyogit; ha borban izzal az porat, fél dyo helynt, hideg keles, náthát betegség ellen jó (BeytheA: FivK' 65). Magad akarodé az dió széká hajánna törése nélkül meg emi (Frág: Serk. 944). A fákusz az orrával a dió hajtát megtöri (Com: Jan. 38). Válogass tiz diót, köket harmad napig mind harmatozz (Radv: Csál III 52). Az savóért igen vonakoznak, két dióért kertet ugriandoznak (Thaly: VÉ. II. 1). Ha étel dióval, húst rekesz bé szejt. Egy félle dió jobb hasznol lézen azzal; más ártalmas (Fely: SchSal. 131).

[Szőlások]. Egy félre gess diót sem ad nék érte (Kisy: Adag. 71).

[Közmondások]. Törd meg a diót, ha a bélit meg-akarod emi (SzD: MVir. 110).

ciprus-dió: galbulus MA cypressus nuss PPB

egyiptomi-dió: pistatum C. [pümpörüss]. (Com: Jan. 24).

fenyő-dió, fenyőfa-dió: conus C. pinca *nux MAL nux *sapinea PPB [tanzapfen]. Fenyőfa dió, teke, tsüssöség valaminek; conus PPB. Ha őszne, töröd az fay fenyő diót, rut körmöt el véti (Mel: Herb. 9). Az fenyő fauk dioyt ha vevoka maggal főződ meg, vizeletnek chöpögeset allatya (BeytheA: FivK' 7). A fenyő fa fenyődiót avagy hosszút fenyő bugát terem (Com: Jan. 21. 161).

magyar-dió: [nux; nuss]. Az magyar dió az gyomorban sirt és hurutot csinálna (Mel: Herb. 11).

olaj-dió: olivae Com: Jan. 111. [olivenbeere]. A sültkehez adattana táhuskálban salátic, retkec, olajdió (Com: Jan. 111).

olasz-dió: *juglans, *basilica nux PPB welsche nuss Com: Vest. 25. A diót meg-törje, a ki dió bét akar emi, akar öreg, olasz dió legyen, akarogyoró (Com: Jan. 20).

öreg-dió: nux juglans; welsche nuss Com: Orb. 29.

szerecsen-dió: myristica; muskat nuss C. A szerecsen dió ige jó etekben (Mel: Herb. 11). Nux myristica sine moschata, zerechön dió, quo etiam nomine nux maior India appellatur (Beythe: Nom. 6). Ha az varaditot (sarcocottum thimum) borban zerechön dió virággal főze meg főződ es gyakran adal nyia az azzonyaltnak, meg megelhibi mehet (BeytheA: FivK' 72). Az gyomromat szerecsen dió virággal meg kenettem (Monlrók. XV. 382).

Diós: 1) [nucens; nuss]. Le zallak az diós kertbe, hogy völgeknek almát latam (DobC' 180). Diósmok (RMNy II. 4). **2)** nucetum MA [nussgarten].

DIPLÓMA: [diploma]. Inezedi Mihály jött a diploma párvával (Beth: Élet II. 33).

Diplomás: [diplomaticus]. Tizmeres, diplomás nemes ember; amalista PPB.

DIRIBOL: [conco; zerstückeln]. Diriboló: in trusta conedens (Otr: OrigHung II 155). Iye is úgy ottm, ha más diribolt előmben (RákF: Lev. 1180) V3. **DARAB**

[el-diribol]

eldiribolás: [divisio; zerstückelung]. Hadainknak eldiribolást mely hasznatlan (RákF: Lev. 1624).

DIRIGÁL: [dirige]. Az ország dolgáról papok dirigálnak (Thaly: Adal. 190).

DISKURÁL: [colloquor]. Valamely dolog felel elnéssu discourálni (Czegl: Japh. 3). Az parton discourál Károlyi Sándorral, az commendót neki hagyja halálával (Thaly: Adal. II. 364).

el-diskurál: [discurto; besprechen]. Az mint pedig en sajditottam, azt is eldiskurálták, mit engedjenek el adóknban (MonOlm. XV. 52).

DISPUTÁL: [disputo PPB]. Erőszékekkel disputálni; agere argumentis PPB. Mongya istemek ízyet, anagy disputal vala, anagy bezed vala istemvel (DomC' 118). Azon vezedelmes erethnökség ellen sokagy disputalt (ÉrdyC' 529). Milor Alexandriába a disputalo helyre menne (Helt: Bibl. I. 64). Sz. Pál három hónapig mind ott disputált vala (RMK IV. 18). Kiralné asszony csak ara napot hagyjon, hogy valaki akarja én velem szemben álljon, velem disputáljon (V. 250). Ez példa eseteleszi, hogy nekem nem szükség többé disputahom (MA: Tan. 1185). A disputáló akar-melly feleket dologról beszédet indítván, az edgymásból folyó erős okokat edgymás követő formákban be-kötü, foglalja (Com: Jan. 199).

Disputálás: [disputatio PPB]. Harmad kérdés len az disputalásban, nykoppen lehet az istenséghen három zemeel (ÉrdyC' 663). Lattak az dysputalast es yly erows argválást (ÉrsC' 182). Disputalásomat es az en ayakaymam pörölődését vegőtek hol eszetekbe. Mel: Jéh. 32).

Disputalód-ik: [disputo]. Többé veled nem disputalódom; non *fuctor tecum amplius PPB. (Zvon: Post. 112).

Disputalódás: [disputatio]. No legyen Christus istenségéről disputalódásom (Zvon: Post. 1109).

DÍSZ: [decus, ornamentum SL. [zierde, pracht, schmuck]. Díszére lenni: *ornamento esse; örök dísz, dicsősége: *aeternum decus PPB. Te dízzel es te zepeseggedel zerenésöl vgekezed (DobC' 100). Sionból v kessségnek dízzec: ex Sion species decoris ejus (196). O howa meenek az eoljen anygal dyzew mepek (ÉrdyC' 559). Wyrag dyzew waltoztattak (ThewrC' 295). Az jó asszony díszí az ő urának (Thaly: VÉ. II 19).

Díszös: [decorus MA venustus, elegans SL. hübsch, zierlich, fein PPB. Díszesen: ornate PPB. Egh nemes, dycses kerbe teyer lyomok es feyer rosak közybe wynek (PeerC' 42). Igen kednes, dyzes veragoknak veragonal veragozcek (DomC' 11). Zep, dízós tekintesre (DobC' 499). Az meenyey zent orzaglnak dyzós volta (ÉrdyC' 526). Kívázmnyetek az en rokonszgyomth es en velem egyetembe való foglyokoth, kyk yelessek, dyzcek ízy az apostolok közwth: qui sunt nobiles in apostolis (Konj: Szól. 195). Az ifju Volter magatartással díszes, nemes vala (RMK II. 27). Ez díszes gyülekezet (Helt: Krón. 48. 113). Nem az viseli jobban magát, a ki királyi személyt visel, hanem a ki díszesen meg-felel hivataljának (Pázm: Préd. 276). Az ő díszes, feltűnt színdekában elő megyen (Com: Jan. 196). Job a tar áll a szakállal díszesül (Czegl: MM. 145). Rajtam díszesen nem áll a ruha (Fely: Dics. 49).

Díszésit

még-díszésit: [decoro, exornor; schmücken, zieren]. Az eget megdíszésítte eghen zarialkodó madarakkal (NagyszC' 125).

Díszésköd-ik: [splendo; prängen, glänzen]. Zöldellő füvekkel díszésködött a föld (Pázm: Préd. 1290).

Díszesség: [decus; zierde, schmuck]. Zent Katherina paradychomnak díszesége (ÉrdyC' 657). Tizemgyedie jó erkölchoz az szűkeze az ruzymassag anagy díszes (Pécsi: Szák. 102). Az isteni tiszteletben a díszesség, illendőség igen megkívántatik (Bol: Pol. 70).

Díszésül

még-díszésül: [exornor; geschmückt werden]. Oh főns cillagokkal meg díszésült nemes, magassagos lakodlnak (NagyszC' 52).

Díszli-ik

Díszlet: [valor; wert]. Hogyha az profeciának folyása és díszleti vagyon középtűné (MA: Tan. 1095).

Dísztelen: incandibus, insubidus C. indecens, insulsus, immodestus MA. ungebüherlich, unanständig, abgeschmackt, ungereimt PPB. Dísztelenül: insubide, insulse C. Illetlen, rendetlen, dísztelen: inconditus PPB. Miker a lamásáig mind szélyvel áradand, egy dísztelen ember akkoron feltámad (RMK. II.108). Szemem helyen viessigos dolgot beszélni fölötte igen dísztelen (Zyon: Post. 139). Dísztelen dolog (MA: Tan. 1273). Dísztelen öltözöt (MA: SB. 217). Dísztelen dolog volt az (MA: Seult. 603). Dísztelen szollás (CorpGramm. 311). Külső tekintet szerint némely-lyec kesec, egybec dísztelene és mutak (Com: Jan. 53). Többeknek edgyütt éneklése, edgyező zengése kedves, kölfömböz zengése penig dísztelen (169). Miért kívánsz a királyoktól díszelen tiszteletet (Czegl: MM. 17). Dísztelen magaviseletével felebarátját guggolja (134). Jóllehet dísztelen természet, de azonban igen sokat próbált vitéz (Ács: BHal. 3). Boszszújokban majd meg-repedtenek, hogy Sarmánt király az illy-tén kegyelem-mutatásnak olly dísztelen meg-vetője lén (Könyi: VM. 15).

Dísztelenség: insulsitas, immodestia MA. [ungereimtheit, abgeschmacktheit]. Ostobaság, dísztelenség, izelenség; insulsitas PPB. Az eget, a földet, a tengereket, kiket isten teremtett, pro, me llyeket és több e féle dísztelenségek (CorpGramm. 313).

Dísztelenül: [indecenter; unanständig]. A fejek dísztelenül ne csavarogjon (JTársRég. 42).

DÍSZKE: agnus amotinus PPB. [einjähriges lamm].

DÍSZNÓ (*gyszno, gyszno, gyszno* CodDipl. 1390, *gysznoowl* Jern.): 1) porcus, sus C. schwein PPB. Dísznóból való: porcarius; moslékkal hizált dísznó: colhivaria; kan, díszno zar; sucerda C. Vadkantól es szelid emétől fajzott süldő, dísznó, malatz; hybrid; oldal-pecsenye, dísznó-oldal, dísznó-tempor, dísznó-láb; petaso vel petasio; fel-türom mint a dísznó; suffodio; dísznókat őrzeni, legeltetni: *pascere sues; a dísznók a füvet ki-tírják: sues *raunt herbas PPB. Gysznoowl 1228 (Jern.). Locus qui Gisznav dicitur 1055. Giszno-er 1248. Giszno-eer 1299. Diszno 1233 (CodDipl. 1390). Ne eriezietec tu gónógótóket díznoc eleibe (MünchC. 25). Vala kedeg nem mezze ő tollóc soc díznocnac őrdai (28). Iwnek vala ő kvzykben rutsagos es fertezetes díznok (VirgC. 112). Ez díznocem ertetnee mind az torkosoc es rezógósók (GuaryC. 4). Olán mint az díznocnac röhögese 611. Azok ky menuen az emberekből, nemiek be az díznokban (JordC. 377). A dísznókat nem gyözem meg tisztitani a soc sertóktól (Helt: Mes. 336). Az díznonalis alab való wagy (RMNy. III. 40). Az díznoc ha fútnac az szalma eztoctkal és el vetie, esőt éreznek (CisG. 4). Az ő bőfentésével röhögő him dísznó (Com: Jan. 43). A díszno röhög (Com: Vest. 30). Külömben nem szólott, hanem tsak dísznó módon röhögött (Hall: IIIist. 54). A dísznók rettenetesen kezdetek röhögni (Misk: VKert. 34). 2) [vox contumeliosa; schimpfvort]. Csóka bátron az királynok ezt mondá: mint olyan eseh dísznót ő nem uralná (RMK. III.387). Delig k-resztien, deliest rezeg díszno (Mel: SzJán. 103). Lukáb kedveztel dísznodnak, roshat vén tes-tednek (Czegl: BDorg. 115).

[Szólások]. Egygyivé röhögnek mint a dísznók (SzD: MVir. 118). Súrtságolsz mint az díszno (DBön: Részegs. 4). Válogat az ételben mint a dísznó a makkban (SzD: MVir. 119).

[Közmondások]. Ne vessetek ty gyengyeteket az díznoknak eleykben (JordC. 372). Nem io a díznocnac a gyömbér (Dáv: Kker. V3). Es nem kell az gyünygöt a díznoc eleibe hinteni (Tel: Evang. 1331). Nem illik díznó orrába az arany peretz (Deesi: Adag. 27). Illik mint az arany peretz az díznó orrában (49). Dísznóra gyömbért ne vesztegess (51). Dísznót bársony-

nyereg nem illet (Thaly: Adal. 1175). Dísznón keres gyapját (Kisy: Adag. 2). Dísznóra ne vesztegess gyömbért (71). Bársony nyereg számírra, arany peretz dísznóra (Fál: Jegyz. 921). Nem hintik dísznó eleibe a gyömbért (928). Sok lúd dísznót gyöz (SzD: MVir. 366).

eme-dísznó: serofa, porca C. [sam]. Eme díznok paztora: serofipacus C. Eme-dísznó, kotza, gőnye: porca PPB. Nem ezac az ártán, hanem még az eme dísznó is szép maok tud taláhi (Helt: Mes. 56). Tonáb menuen talala egy réten egy eme dísznót het malatzal (300). Az romabeliek ha frigyat szerzet-tence malaknál, egy eme dísznót öltenek meg annac erőssété-sére (Tel: Evang. 1180). Az pápa egy nagy eme dísznón ölvén vastagon döfölte (Pázm: Kal. 129). Az eme dísznónak tsótsós hasát a malatzok szopják (Com: Jan. 36).

him-dísznó: porcus Com: Jan. 43. [eber]. Az ő bőfentésével röhögő him dísznó, meg-herélt kan nem kérőt rágóc mint egyéb hasat kórműek (Com: Jan. 36).

kan-dísznó: verres C. [eber]. Kandísznóból való: verrinus C. Ártány, kandísznó: verres PPB.

mag-dísznó: serofa C. MA. [matterschwein]. Magdíszno, eme-díszno: serofa (Major: Szót. 127). Eme dísznó, mag dísznó: serofa PPB.

pázsit-dísznó, pázsitos-dísznó: [?]. Tized díznoth, se penig pasyth díznoth, nagy tereóm az eo erdeiekeón az nak, nagy nem tereóm, soha ne adgiának (Rady: Csal. III.169). Száz pázsitos dísznó (VetTrans. 1).

sül-dísznó: hericus, hynaceus, hystrix C. [schweinigel]. Az zvl díznoknak beoret chynaltata meg es ez zvl díznoknak bevreiben chynalt evnel ex magát mezelitelen husan serteenel befördeethvan igen kemenyen magát vele meg zorehgya vala (MargL. 86). Ha el kezdí magát himi és mint a szüldiszno a sertőct fel hámi, az isten artzól pócki (Helt: Mes. 85). Sül dísznó avagy tövisses borz (Com: Jan. 47). Ott van verme a szüldisznonak (Illy: Préd. II.64).

süldő-dísznó: nefrens C. [frischling].

tengéri-dísznó: [delphinus]. Tengeri dísznó-hal: *porculus marinus PPB. Az ő malatzát a delfin avagy tengeri díszno anynyira szereti, hogy az anynyok inkább magát is elfogatja, hogy sem mint azokat prédúra hagyja (Misk: VKert. 510).

tenyésző-dísznó: porocra C. [zuchtschwein].

tökemetszett-dísznó: [verres castratus; castrirtes schwein]. A meg herélt kan, ártány, tóki metszet dísznó nem kérőt rágóc (Com: Jan. 36).

tövissés-dísznó: [hystrix; stachelschwein]. Kőszála és ottalmazoja a tövisses díznoknak, az az befogadója a tövisses gazdagoknak (Illy: Préd. I.559).

vad-dísznó: aper PPB. [eber]. Vad dísznó orja: *callum aprugnum PPB. Vadász embereim vaddísznót, szarvast és szarvasborjút vertek el (Monlók. XV. 391).

váltó-dísznó: [?]. Az pázsiton való váltó dísznótól ő pénzt adnak (Gér: KárCs. IV.306).

verő-dísznó: [porcellus; frischling]. Vottem vágó barmokat 20 dbot; ürüket és kosokat 200 dbot; verő dísznókat 13 dbot (Rady: Csal. III.28). Bronza turó 108 font, verő dísznók 5 drb (Rady: Csal. III.66). Verő dísznó 6 ft dévk. XHL71). Conventióm: verő dísznó nro. 4 (RákF: Lev. 1172).

Dísznócska: porculus C. porcellus MA. [fókel]. A farkas egy díznócskaikat el ragatta uala (DebrC. 176).

Dísznódi: [improbis pravus; schlecht, gottlos]. Rátalmas dísznódi gaz élet (SzD: MVir. 102).

Disznói: snulus Com: Jan. 17. [schweintüg]. A keskeny-homloe disznói (snula, a pupos szamári (Com: Jan. 17)

Disznós: suarius, porcarius MA [schwein-]. Nem annygy tisztességgel állott ez disznos emberhez, hogy meg fogadta volna alkalom szerint 5tet, hanem rá köfötte magát (Megy: Olaj II.12). Az disznos boljaj rab megfogásüért fizettünk a szabásüknak 18% t (MonTME. I.316).

DIVÁN, DIVÁNY, DÉVÁN, DÉVÁNY: 1) [summan consilium Turcicum; türkischer staatsrat]. Az diványban tavaly elvégöztek, Erdélybe törököt hozznak (LajT II.253). A tatárok divánba gyülnek, hogy 5 is lé mennyen, érette küldének (Gyöngy: KJ. 61). Bárkőzi Ferenchez küldi Dumántól hogy az alföld is mindjárt azontúl egyetértsem, ne is féljen, tartson divántól (Thaly: Adal. I.174). A diván vagy fótánás végez mindenekröl (Fal: TÉ. 720). **2)** [consilium, consultatio; beratung]. Ludak vagy darvak deványának szoktuk nevezüi az olyan gyüléseket, a kiben mindenek rendetlenül és értelem nélkül való kiáltásokkal mennek véghez (Misk: VKert. 348). **3)** [onus; sepha]. Az szentegyház előtt egy deván szövegre az vitéz holt testek paddel vannak téve (Zrínyi: ASyr. 70). Devány-szöveg, deványvankos (Fal: Jogyz. 933).

[Szólások]. Az német peüg az harezan, török harez előtt diványban fo vják a kását (Thaly: Adal. II.339).

[Küzmondások]. Mihez kardal férhatsz, nem kel ahoz sok deván (Kisy: Adag. 449).

Divánkoz-ik: [consulto; sich beraten, beratschlagen]. Mit mondana az muszuman nemzet, ha előbb diványkoznék volom, mint sem az tatár csümmal (MonTrök. XV.411). Azok a dolgok az vezérnek is szívöben voltak, azért azokröl a dolgokröl ma divánkozik (570).

Divánkozás: [consultatio; beratschlagnug]. Ma sok dolgokban voltak implicatusok és devánkozásooklan töltötték el az napot (MonTrök. XV.259).

Diványos: [senatorius; rats-]. A divános házhoz a nuker érkezik, hogy közükbe híjják az urak végezük (Gyöngy: KJ. 64).

DIVAT: valor, pretium MA. [mos; wert, gebrauch, sütte]. A hadakozás épen divatjában volt (Nyr. XIV.61). Nem így értenek a mostani pápisták a felöl a könyv felöl; hanem úgy hiszik és hitetik a balgatagokkal annak minden fabuláit, mint a tiszta szent írást, nagy divatja vagyon nálok igen (GKut: Váls. II.1257). Ma az ocelésában tovább emek divattya nimesen (Apati: Vend. 632). Tüllem is Fért pénzön abrakot, de nem volt, mert az hadak divatjában elvesztogotték (MonOkm. X.295). Ha isten lesz atyok, leszen még divattyok mint régenten Sashnak (Fely: Dies. 54). Néha oly divatjok vagyon a güdényeknek, főképen derék nyárban, hogy százan avagy másfél százan is a nagy halastökon szölt forognak (Misk: VKert. 44). Valameddig Bödog szerentsük divatjában szölgöd (117). Foghagymás kobásznak dréka szép illatja büfögött gyomruköl, mert nagy volt divatja (Gvad: RP. 13).

1. DOB, TOB, TOP: [jacio; werfen]. Tobni, vide topni; topni, letopni: deponere invite MA. ungern nieder tun PFB.

[Lé-dob-, lé-tob-, lé-top:] invite depono MA PFB. dejiacio: niederwerfen]. Tobd le barát a vakarót: Monche depono, quod sustulisti. Fur ablatum restituit MA. Der dieb gele zurück, was er entwendet hat PFB. Tobd le barát a vakarót! (Czegl: Japh. 131).

Dobban, toppan megdobb- (Fal: TE. 631. Fal: NU. 252). **1)** [subito adsun, inopinato occurrö; plötzlich erscheinen]. Meg hogy meszter ezt mondana, a hirmofo el dobbanna (ÉrsC. I.53). Addig kerengöl ez kerökdöl hiden, mígben eszedben sem veheted jó szerivel, hogy ott dobbanál, a hommu elindultál vól

(Matkó: Bcsák. 226). Legottan itt dobbanának a fejedelem mandatumával (ErdFörtAd. 132). Rajtam toppanának az sok idegen országi levelek (RékF: Lev. III.112). Három vasas német a szobaba dobban (Gvad: FNöt. 16). **2)** [palpito; schlagen, pochen]. Szünya magát ebben, de Annáját jobban, tudvan, szüve mely nagy fölelennel dobban (Gyöngy: KJ. 81).

el-dobban: [terreflo; erschrecken]. A mint a maga ellázása a hadi tisztnak tábori nagy vétek, úgy eldobbanni szívöben fertelmes kártékony alivalóság (Fal: NA. 225).

mög-dobban: [permovero, contremisco; bewegt werden, erbeben]. Megdobbant lelökben: 7perterritus conscientia PFB. Meg dobban a szüve (Börn: Préd. 252). E méltatlan hamis szölasón is megb nem dobban szüve (Czegl: Japh. 219). Nints oly elvetemedett, istentelen ember, ki valamikor az 5 lelki isméröiben meg nem rettenne es dobbanna (Dö: Iguzs. 17). Amazok csak megdobbannván a nagy véthelenségen, sietséggöl megírak apjuknak (Szal: Krón. 69). Szüvek megdobbannak (Teleki: PLö. 212). Mindjört megdobbannék s vém eszembe, hogy egyáltalában nimesen jól dolga az urnak (MonTrök. VIII.376). Ez dolgot hallván, nem keséssé dobbannék meg rajta (MonOkm. XIV.218). De megdobbant szívem, hogy jüta eszemben (Thaly: Adal. I.221). Késég kívül az akaratos kisasszony megdöbben reá (Fal: TÉ. 634).

mögdobbanás: [animi percussio; betroffenheit]. Ezeket is büven recensultam, kit megdobbannásokkal értettek reninkedvín, tegyek jól az zofianakkal (MonTrök. XV.376).

Dobbanás: 1) [palpitatio; das klopfen]. Több gyötorem szagat, mint szívem dobbanást adhat (szD: MVir. 75). **2)** [terror; schrecken]. Intettel, hogy ily véletlen dobbanásra ne jus (Köreszt: FKör. Elöb. 3).

Dobbant [toppant C]: **1)** [percello; erschüttern]. Véletlen hír dobbantya a fület (Hall: III.ist. III.64). Szépen üszveillő vezeték szök: szívdobbantó hír. Szívdobbantó izenet (Fal: Jogyz. 935). **2)** [supplodo C; stampfen]. Toppantó lovanat magyar paripákkal pályafutni böcsütüm. (Thaly: VE. 1124).

mög-dobbant, mög-toppant: [percello; erschüttern]. Valakit lelki esméröiben megdobbantani: 7perfundere aliquem religio PFB. Bözen csak megtoppantja egyszer az uram magát (Nyr. XI. 31). Meg-kell öket lelkek-ismeröiben dobbantani (GKut: Váls. I. Elöb. 47). Megdobbantya a lelket (Tof: Zsolt. 515). Szüvünket megdobbantó hír hallás (MonOkm. VIII. 211). Megdöbentettek a városi kísértetek, holott jó atyám már nem kellene félmed (Fal: NU. 252).

Toppantás: [supplodo C; das stampfen]. Io szerencsöjében azzal kezdö kérkölni, hogy löbö toppantásával egész Itáliat megtolthetné néppel (EXPrime. 234).

Dobog [abloy Moh: JÉpül. 90]. Könyv: HRöm. 13: palpito C. klopfen PFB. [pochen. Mozzok, lebegok, dobogok: palpito PFB]. Mikor szemöl el-förlödnak, rekedez hörgöl toroköl, dobog mellyed, eljö maga a halál (Bözm: Préd. 74). A dobogó szüvet meggyogyittya (Kör: Préd. 106). A szív melegséggöl dobogván eleventö lelket nemz. Com: Jan. 52). Némelly emberekben igen vizagó szüv lakik, megérzik a jövendöt, dobogva integeti, serkentö öket, hogy öben légyenek (Fal: UE. 156). Emelkodik, ösdiök büs teje, dobog szüve, nem találja nyugtat keservében (Fal: BE. 598). Megvallom, döbügöttem szívem amaz ügyefogyottal, szomorü sorsura szemem emelvény (Moh: JÉpül. 90). Remegett s döbügött a szív is öllükben, sokban már vér sem volt mint az ijett tikban (Könyv: HRöm. 13). Lovam rikkatvan a hátán, löjtöt jart, dobogott (Gvad: RP. 95). Szüvára a szüvem dobogott (szD: MVir. 109).

Dobogás: 1) [palpitatio C; das klopfen]. Szüvdobogás: palpito cordis MA. Szüv lebegés, dobogás: palpito PFB.

Zabadic megli engemet Jesus ez időben, kibem dicerem nem-leth zyvennek dobogással (DobrC. 562). Az utalatos ördögnek jelen-léte-je elégséges szív-dobogásra (Pázm: LuthV. 102). Leveleztet elég szívem dobogásával vártam, mert ma volt szünetes napja, hogy nem irtál (RákGy: Lev. 57). Senki ahétatos-sabban nálánál (Cythiánál) nem tulta volna forgatni szemét, ajaka-járásit, forró-fohászkodásit, szívvel-dobogásit miatt álmékkodtak minnyáján (Fal: NA 176) 2) plangor, sonitus, strepitus MA (das pochen, geräusch)

Dobol: 1) [permoveo, persvado, adigo: bewegen, überreden] Sok igaztekekkel arra doblották, hogy Mauritius herceget orozva meg ölyve (Pázm: Kal. 234). A parasztságot írásival és sok arra-kiszetű predikációival ő doblotta vala pártolko-dására (Veresm: Lev. 188). A satan mikor az embert a meg-töltött fának gyümölcséből való ételre akarná doblani (GKat: Tük. 56). A sátnu igaztá a fiait, ugyan a doblotta a Judas Iscariotest-is az ő mesterének el-árulására (GKat: Vált. II.37). Isten az embert a bünye doblaná (Pós: GBot. 98). A fejedelmet arra doblák, hogy ne kimélje a pénzt (Cserei: Hist. 109). 2) pulso, tundo MA. schlagen, klopfen PPB. Az ő ket toneret nagy erőssen veri vala egybe es dobollya vala az ő melyet (SalMark. D2).

be-dobol: [irruo: hineinbrechen]. Bástia pedig Mihály vj-dával bedobolának Erdélybe (ErdTörtAd. L80).

egybe-dobol: [concurro, configo: aufeinanderstossen]. Mikoron immár a del előt volna, egybe dobolának és trombitalának a két serege (Helt: Krón. 17). Egyben mind két serege dobolának (Gosúrv: MagyB. Dji).

ki-dobol: [evado, exeo: hinausgelangen, heranskommen]. Prága alatt akarnának lenni, de én nehezen biszem, hogy őszig is kidobolhassanak azok az nagy pompalkodás miatt (ErdTörtAd. II.394). Lássuk, miként dobolhat ki a német tábora (Thaly: Adal. I.102).

még-dobol: obtundo, totum seu circum percutio, rumpo: zerbleiben, wol stumpf machen C.

neki-dobol: [permoveo, adigo: bewegen, überreden]. Maróthi György több hasonló belső támaszival neki doblották Székely Mójszt, menjenek be a portára (Szal: Krón. 85).

rëa-dobol: [cogo, adigo: zwingen, nötigen]. Nem hagyja bizony nyugodni, hanem ha kedve nem volna hozzá is, rejá dobolja, s ha nem cselekszi, kirizza állapotjából (ÉszM. I.81).

[Toplakod-ik]

Toplakodás: [tremor: schrecken] Meg hirdettene, hogy szörni halállal köll egynek ki vezetni ez világból, gondolhat, mely nagy toplakodásban volna az a város (Lép: PTük. I.404).

Doboltatás: [heluatio: schwelgerei]. De ők szokott vendégeskedéseket, magok doboltatását nem hagyhatván, csak a fejedelemhez bíznak vala (Szal: Krón. 380).

[Toborz]

Toborzék, toborzok: tripudium, chorea, saltatio MA. (tanz). Toborzék-járás: tripudatio PPB. Az ő vitézivel toborzok táncot alias hajdó táncot jártata (MonIrók. III.11). Nemelőt igen meg vakult lator toborzékot nyom es meghayigattya magát az hohar előtt (Bom: Préd. 571). Táncozokkal, ugrálásokkal, toborzókokkal a fajtalanoc gyakorolyác magokat (Com: Jan. 209).

Toborzékol: [palpito: pochen]. Toborzíkol a mellyekben a szívek (GKat: Tük. 351).

Toborzó: [tripudium: tanz]. Mikoron minden vitéz toborzót iarna, intec az vitézec Kinissi Pált is, hogy ő is meg mutatná az ő diadalmos vigasságát (Helt: Krón. 159).

Toprong: [palpito: trüppeln]. A farkas toprong, mert fél (Gvad: Idét. 28).

Dobsa: [immodicus, effrenatus: ausschweifend]. Jozan életi s nem valami dobsa fejedelem volt (Megy: 3Laj. II.19). Minden fenn lépő, szülejek nem becsilló, tisztelő doljaiának, fiaknak őrk emlékezetre való példajokra a völgyek hulló vajak-ki szemét (Megy: 6Laj. II.13).

[Dobz-ik]

Dobzód-ik, tobzód-ik: [urco, luro, nepoto, ingurgito, crapulo, heluo, congreacor, pergraeor C. luxurio MA. [schwelgen, prassen, zechen]. Igen dobzódom: perbachor C. Együtobzódom: congreacor MA. Igen dobzódom, dősülök: perbachor: nyalakodom, dobzódom: popinor: dobzódom, lakozom: pergraeor: lakozó, vendég-társ, dobzódó: symposiastes: dobzódom, torkomat meg-töltöm, mohon zabálódom: ingurgito: borban dobzódni: *ingurgitare in se merum PPB. Komplarkodie, tobzodie, penzt gyűt plebanos vram (Mel: Sám. 317) Rendi főt ne dobzódgyék (Tel: Evang. 425). Esznek, isznak, dobzodnac (Mon: Apol. 516). Az attia bízza az ő kenecet az fiara, hog' unnar abbol tobzodik (Fél: Tam. 111). Minden etkekkel vgy élyen az ember, hogy nedobzodgiék (Bal: CsIsk. 324). Tobzódó torkosok felkészült jó lakási, a borral töltöz iszakok tombolási nem kiztik torkomat (Fal: Vers. 879).

még-tobzódik]

mégtobzódás: [ingluvies C. [getrüssigkeit].

Dobzódás, tobzódás: [laemargia, popinatio, asotia, crapula, gastrimargia, heluatio C. luxus, luxuries MA. [das schwelgen, zechen]. Tobzódásra való: popinalis C. Dobzódás, vesze-kedés: bacchatio PPB. Az tobzodás tarsul hozza vonza az byvasagoth (Komj: SzPál. 112). Az nagy tobzodás miatt az nagy ételhen italban több holt meg düggel húsz ezernél (MonIrók. III.116). Gondol vagyon neked csak tobzodásra, etelre-italra (FortSzer. 63). Tobzódás nélkül evett (Pázm: Préd. 147). Mit mondgyac az embereknek testi bátorságban való el merülések-rül, az tobzódásnac, részegeskedésnac sokaságáru (Zvon: Post. L31). Az tobzodás semmi nem egyéb, hanem amaz szüntelen való nyalás falás (40). Rend nélkül viselte magát: nagy dobzódásokban es mertekletlen lakozásokban foglalvan minden nap magát (Lép: PTük. L311). A mely minémi jövedelem léyen, ha a bujjalkodással tobzódó által látva, buja tobzódással atya keresményét nem tékozlaná (Com: Jan. 189) Tobzódásban merült részeges (Czegl: Japl. 17). Hej Oeskei László, a nagy tobzodástul keji fél immár, érted elgyöttünk Ujvárból (Thaly: Adal. II.272). Olvasuk az irásban Babilon eme királyának tobzódását, amannak fölfuvalkodott kevélységét (Moln: JÉpil. 245). A tobzódásból ki nem fogynak (SzD: MVir. 433). A bujaság olly pokolbeli tűz, mellynek gyujtogatása tobzódás, szikrája otsmány beszéd (447).

Dobzódó, tobzódó: [nequam, gluto, luro, catillo, popino, asotus, intemperans, degulator, gulosus, gulo, heluo C. luxuriosus, epulo MA. schwelger, schwelgerisch, schlemmen PPB. Dobzódó, borizák, vendégeskedő: asotus, comessans MA]. Tekozló, tobzódó (Mel: SzJán. 23). Tobzódó avagy vendégeskedő nagy falatoz nyelésével és teli toroc ivással önnön magát meg tölti (Com: Jan. 181. 189). Az tobzodók részegeskednek (Com: Vest. 101).

2. DOB: tympanum MA. trommel, pauke PPB. Keztecet-vrac dobokban, éneclatec istennec cimbalomokban (BécsiC. 41. Fél kezewle nagy trombita zoval, syp. dob, heghedev, kyntornalyas (ÉrdyC. 315). Keztecet inelket es agatoc dobot (Szké: Zsolt. 84). Dobokat vtténc és vtközet, es hertelen egybe roppna a két sereg (Helt: Krón. 88) Küldénc dobokat, sip-pokat (150). Dobot, trombitát irhasztának (RMK. III.343). Im előttem vagyon esiszár tábora, úgy tetszik fülemben ő dobjá

szava IV. 10. Dob, trombita, mind helyel pangolnak. Csön-
der. A dob hely pangasse dobját. (Zsolt: Post. II. 27). A dobokra
örögsével, ts. tözgséval a serénysegre, el vonségre gorfesztene.
Com: Jan. 119. A dobok zongenek. Com: Vest. 97. Hangza-
dob, trombita. Apollot nem hívje. Zrínyi: Asya. 100. Pároltára
megütötték az dobot. RákE: Lev. V. 18. Verik az réz dobot,
bíjják az trombitát, az sok nyalka kuruzs ül az paripát. (Haly:
Adal. II. 117).

Szólások - Kötölök valának rontva, az tereknek valának dob-
jok. Tökén d'va. (RMK. III. 119). Szégyénükre, oltágnakuk,
dobjok t'ladva ellönsökük. (75). Az igyenes útból litantörtsük
eszköket vossessek, megláborítsák s így dobja t'ladva bocsüssük,
hogy bosszonkoljunk. Veresm: Lev. 18. Mitor a dítsokdó
maient dolóra van, annak is végére mégyen a világ és tal-
pig begyaláza. (Fél: BE. 67). Ezt a gonosz nyelvek hangos
dobra verték. SZD: MVir. 20. Mire fogja az dobót par-
zetni, ezután elvállik. (Mondók. XXIII. 9). Ha t'nyvz bizo-
nyítottatod volna dolgokat, mint a régen a dobót meg-
ütötté-e volna. (Fél: V. Disp. 112).

Közmondások - Ha ki nyulat akar löni, neüsson alhoz dobát.
(Haly: Adal. 187).

fül-dobja: tympanum auris; ohrtrommel. A fülben fekszőlő
egy léletrész, nagyon, mely fül dolgunk látvattatik. (ACsere:
Enc. 177).

madaraszó-dob, Kuldőnc: szép madaraszó dobokat és sü-
neteket. (Helt: Krón. 100).

török-dob: [tandarin?]. Jatszák már az orho a török do-
bokkal. SZD: MVir. 200.

víz-dob: ? Szépen úszvíllő vezetőlézők: világmira ember
Visszaváló nevetés, vízlob. (Fél: Jozs. 90).

Dobol *dobla*. MA: PFB; tympanis MA: PFB; trommel-
Lürnt fűni vagy dololni: bellium canere PFB. Valamiket
az ép ember két kezeivel véghez szokott vinni, mind azokat a
lábival véghez vinné: dobolt erősen, a puskát megtöltötte, a
tűzt ellőtte. (Bod: Pol. 191).

Szólások - Maga nőstény népevel. Lürmált dololati. (SZD:
MVir. 18).

vissza-dobol: revoco; zurückziehen. A mit itt annót
ellené mondottak, utérán, p'raon visszadobolattassák országos gyula-
zattal. (Fél: NE. 91).

Dobolas *dobla*. MA: PFB; tympanista, pulsatio MA: PFB. Jals trommel-
Hegedvööst, Spidast, d'obobast, timzeo
harom oztombeg meg tybottak. Leng. (Lid: C. 100). Nincsen
sego az lantolásne, hegedolésne, dobolásne. Kar: 2Könyv.
116. Mentel tolvajból vált országunkban, az gyűlt össze a mi
dobolásokra. Zrínyi: H. 17.

Doboló: tympanista, tympanista MA: trommelschläger.

Dobos: tympanista, tympanistes MA: tambour. Lezon ott
hegedos, lantos, dobos. Sind: 100. Trombitás és dobos. (Mn-
lók. III. 118). Dobos és trombitásne utközete való k'észület ni-
ven serénysegre gorfesztene. Com: Jan. 119. A nyálával vob-
eventombát, sipos, olt'ni mási, két lobák. Mo: Irk. VIII. 10.
Lezon egy zsebdobok és Nagy. (Evan. dobok. (Fél: Csul.
III. 1). Hát magyar trombitás t'keré, m'hdang, az trombitalon
fekete t'fötte, az réz dobos is t'kerében, a m'hdang a dobok.
100).

DOBAZ: ventrosus; di. Kéldög. A s' dobaz voltak, es-
ver has pölsésök. (B: ne. Kis. 100).

DOBORSA: d'go, d'go, woldin. Feklebe t'lanpén: Do-
borsa, j'ol v'ngoson, ne v'ngosok. (L: lantolat, d'obobas. Helt:
Mes. 171).

DOBOSSÁG: ? Ez asszony a Sántától hal telel kötötte
es az rézdobosságot tegezben félvete. (Haly: VÉ. 1118).

DOBZÓ: primum verbum: wachspflaume, Dur mezu szil-
vác, tenzeri barackzok, leves barackzok, tejér szilvác: dobzoc,
ap' szilvác, kolény szilvác csontosok, kemény magvak. Com:
Jan. 20.

DOD: upapa Otr: OrigHung. II. 80. wiedehept. Dod, em-
ep'latto büdös, h' e sorbdok, significans avem quendam, que
dicitur upapa. Otr: OrigHung. II. 80.

Dutka: epops MA: wiedehept. Szarbakuk, dutka, büdös
babuk, szarbakokor: epops MA.

DOH *do*. Böld: Élő. II. 100. putor MA: gestank PFB.
m'ul, gonach. B'ol dohát fűni: putore vino: bánya doha:
v'irus m'rugás PFB. Az te illatosság regenyeknek dohat
ellen zombolati. Com: 177. Töllyes v'ida minden az dohat
v'it'aszog az fertőzötök dohát d. (Dor: C. 91). Ez dohok-
nek dohából fel emelnek embert. (Érdy: C. 111). Felmégyen az
b doha, felmégyen az b büzi. MA: Böld. II. 183. A tonlótzane
dohára és sebéségére v'ettedet. (Tök: Jós. 117). T'antlótzane
szemlye is doha. (200). Mitor meg'okod'm a homlokát, olyan
neléz doha ite meg. B'ol: Élő. II. 117. Utalatos büzi, szaga,
doha. (Tof: Zsolt. 602). Büntődnek dohatam meg ne utalassál.
(Kál: Kor. 11).

Közmondások - Röst annak a dolga, régi büza doha kinek
j'aja ölvánat. (Kisv: Adag. 220).

Dohl-ik

még-dohlík: putosco; mültig werden. A gabona meg pos-
lik, meg dohlík az v'ezemben avagszárnya kél. MA: SB. 133.

Dohos: putidus MA: übelriechend, stinkend PFB. dümpfzig,
mültig. Dohos pára: neplüts PFB. V'ram ymar dohos, merth
neged nagy halath. (Winkl: 127). Dohos a koporsógal. Wozpr: C.
16. Fekesnek hamon helye es oly igen dohos vala nyml ovnen
maguk. (Dor: C. 228). Az eredet büi dohos es v'italos. (Dob:
90). Dohos v'italos. (Lok: 622). Ty ez dohoss. yzollom k'ors-
ytek. (Érdy: C. 121). Testy dohos, z'eplos cezhnek gyonerwseghe
600. Az testenek v'ak az hanna negoa, mel uida dohos m'inth
az pokol. (Fél: C. 12). Hamon dohos, mert negyed nagy v'agon
100. (Evang. 212). Hossza a szemöldeke, dohos es eles mint
a disznokul a sortéje. (SalMuk. 100). Szája es lehólet dohos-
volna. (Veresm: Hímetg. 75). Véres, m'eres, tajték foly ki az
két szemén, dohos kénk'ü pára jön ki rút gégéjén. (Zrínyi: 31).
Az hasban megtartott k'övalygi, dohos szél. (Fél: SchSal. 6).
Törkoda verik dohos k'érlelésidét. SZD: MVir. 180. Sok hor-
lított dohos nagyvelék. (77).

Dohosit

még-dohosit: putrefieri; dümpfzig warden. Utalatos-
tessi az aszszogyokat a l'endo, belekzett megdohosittya, abra-
zattat koporodoti. (Evan: Pred. 11. 4).

Dohosság: putor MA: mült. Z'udane olv's-llhetlen dohos-
saga. (Gur: C. 100). Az nagy dohossegt az saor Alincha fele-
vona megit. (Muz: L. 55). Agzohi bymce dohossega anig zep-
zole. (Nagy: C. 100). F'elbök, hogy hi valany dohosseg ey
belvle ky j'evne. (Dor: C. 17). F'elbök. 11. Cinek stot eg stot
lobre, homot nag dohossega g'mazik uida ky. (Kuz: 130).

Dohosságos: putidus; dümpfzig. Minden test tergeknek
etke es dohossegos g'me. (Virg: 117). H'it emb'örök etke dohos-
sagos tetemé. (Kál: C. 100).

Dohosul: putosco; dümpfzig werden. Büza v'ornokben vagy
a f'el megallott dohosult mely e drökben. (ÉrdF: Ad. II. 1).

még-dohosult: x. Olyha t'elchelyik, mel'el meg dohosultuk.
Com: 100. B'ince nyatta meg dohosult. (Dob: C. 183). Mirel
el h'olottam, s'og'omdo meg dohosultam. (S'ök: Zsolt. 25).

DOHÁNY: tabacum, nicotiana PPB tabak PPI. Találs, eleg dohánt (SzBod: SöDics 14). Az hadamnt megszállítottam, dohányesholast megfityvám (Kür: Élet 192). Dohányt vőtünk l t. (MonTME 1277). Elek Pál katonáimnak vőttem dohányt ó d (308, 309, 318). Végeztetett az is, hogy senki vármegyékben akar nemes akár nevelen, dohányt ne... gyök, ezítra mádrigot, szalavárdit és hosszú üstököt ne visoldjen (366). Pipaszar, dohányból toroka kőzö ennek (Thaly: Adal. II:388). Az dohány dietzsisből eredett diffcultások (RákG: Lev. II:219). O dohány, o mádméz, o coőr s indigó. (Orsz: Kölsz. 234).

Szólások: Pál Szopossy títulussa mikor változik, nagy p-pájú kevé s dohányú Pálak hívatik (Thaly: Adal. I:11). Vélem, egy azon versek fündölője, ki új házasokat versével gyakorza, egy pipádohányt éret ő katonasága (H:380). A dohánt is nem szagánál, hanem áránál bét sülti (Fal: XI: 257). Dohányt lehet aprítottani a hátán (SzD: MVir. 38).

Dohányos: 1) nicotian habens; tabak. Fejtő dohányos hájagra 17d. (MonTME 1318-365). Hív trüsum, dohányos bür-büntém! Te tisztítod tejemet (Fal: Vers. 60). 2) fümum; rancherj. Nagy dohányos volt a szegény ur (Mik: TörL. 1896).

Dohányoz, dohányoz-ik: tabaci fümum o fistula haario PPB. rancherj. Kim az ijedt tatár apasztó pofáját, dojté, dohányoz vala, a pipáját (Gyöny: KJ. 87). Dohányozok, midőn éhezok (Thaly: VÉ. I:220). Csak úgy dohányozom, a midőn éhezok, úgy az többől majd én is kitelelek (Thaly: Adal. I:241). Csak úgy dohányozom midőn megéhezok, más szegény legény-nyel én is eltergőlek (234). Tudja kéd, meddig szeretem kédet? még dohányozhatom (Mik: TörL. 19). Nap lementig se nem esznek se nem isznak tsak egy tsop vizet is; még tsak nem is dohányoznak (57). Tízlelje mellett földigélvén dohányozott vala (Fal: TÉ. 639).

Dohányozás: fumatio; das rancherj. Édes magyar nemzetem, minden mostani szokásod idegen nemzetektől vött: Nagy hajad, nyakravád, kalpad, főd hajtasod, dohányozásod németektől (Mik: VKert. 239). Az kártyát elmván kezd az koz-kázáshoz, kozkázása után a dohányozáshoz (Thaly: Adal. II:271). Az hadamnt szép renddel megszállítottam, dohányozást keményen megiltvám (Kür: Élet 191).

DOKTOR: 1) doctus; der gelehrte; Armias bezzedy zent János doktor (VirgC. 14). Kék valának törvény kevében zentelt doktorok (MuzG. 122). Ezeket halnak ez doctor meg-rene (DomC. 217). Mert doktorokat nekünk be hoz es nyelnekvük egy hazvdoz (ÉrSt. 479). Luter azt mondja, predi kálhatnak a doctorok és pásztorok, de tartoznak azzal, hogy a juhok ille-téhez halassanak (Pázm: LuthV. 159). Rekeszszük-lé már az 6-dik numerust is Ágoston doctornek im ez mondásával (MakG: BCsok. 95). 2) paedagogus, magister; lehrer. A gyermekeknek doctori tanádmac ellene (Helt: Krón. 61). 3) iudicius; arzt. Az doktorok azt mondják, hogy csak az nyakara köts valaki ez fümök az gyökör, zomnek homlyant el vez (BeyrheA: FivK. 80). Édes tejből s viola gyülepből is még valamely ösze temporál italld elvetett az doctor (MonTrök. XV. 194). Az ifjú doctor volt itt (RákG: Lev. 480). Négy szegit doctor sapka vagyon a fejeken (Fal: TÉ. 782).

orvos-doktor: iudicius; arzt. Az orvos doktorok il her-telen egészen elodalkoznak (DomC. 37). Isti: Fal. 22-38). Az orvos doctorok fől berességet találtak az emberi testben, hogy sem nyapot az esztendőben (Pázm: Préd. 68. Ily: Préd. I:244).

tanító-doktor: magister; lehrer. Ez életnek tanító doctori (VirgC. 121). Minden tanító doctoroknak tanuló deskoeká kellene lennie (MA: Scult. 51). Illic tenked tanító doctoridit szorgalmassim követned (Com: Jan. 150).

törvénytudó-doktor: juris consultus; rechtsgelehrter. Szólan a törven tudó doctorne kérdésről, mit kellene el-bekedni, hogy az örök élet bírlanma? (Tó: Fel. 86). Az ilyösség dolgának fundamentumát rövid igékkel jelentette ki, egy törvény tudó doctor kérdésére felelvén (Zom: Post. 16).

Doktorság: dignitas doctoris; doctorat. Az keth conanak gyassogalmak es doctorsagának dyebösége (Érd: C:565). Harmad doctorsagának es predicatorsagának koronnya (589).

DOLMÁNY *paduani*: MonTrök. XI:319; tunica, indusium, subocula C; poderis MA, köbök; Nom. 24. Ujjatlan dolmány neme; adasus; dolmány-alatt subitás, foszlás; suboculatus; meg-földözött dolmány; tunica cresuta; szorító foszlány; dol-mányalá való subíta; suboculae thorax lanous; dolmány hasitékja vagy száli; thalium togae PPIB. János fümök hargom az wy gramat dolmant (RMNY. II:216). Sculath mit saya feyer pro dohant et svytha ac nadragh hvz syneth thynlekleoth (RMNY. III 4). Készítessen kegyelmek 100 kék dolmányokat és melljeket (Nyr. XII:16). Várja domának valót (LevT. II:365). Nagy korában mind mentéjét, dolmányait le ne tegye (Pré: Serk. 615). Dolmányok, hosszú köntösök (Com: Jan. 100). Spándlertől ivtettem a menyemnek szokójára, fümök mente és dolmány alá vont aranyat, annak fölötté-keket; bársonyt junkernek, kis sulónak (Rady: Csul. III:21). Rédei Ferencz uramnak hagyok egy metszett hamuszín tar bársony dolmányt (288). Szép arany huzdó füz alá válláról, az dolmányra is zintéba olyan kaftándól (Zrínyi 134). Mostör uramnak dolmányra földozni Budáról hozott bíró uram posztót 35 d. (MonTME. I:11). Rongyos az dolmányom, ki van az olda-lom (Thaly: Adal. I:227). Prémezett dolmányra, szalavárdija is sok zsinórral hányva (H:387). Angliá posztót ajándékon úgy osztogatta, kinek egy mentére, kinek egy dolmányra (MonTrök. XI:319).

[Szólások] Fekő kotsi, kendier hám, nem esember, szür dolmány (Fal: Jozv. 923). A ki a szögünk dolmánt mértéket vététi, fölfüggeszi a szög, s már dolmányra vagyon (Thaly: Adal. 182).

Römondások. A rongyos dolmányba, földözött nadrágban sokszor van okos legény (Kisv: Adaz. 93).

francia-dolmány. Minden napra kék francia dolmány és egy fehér nyári dolmányka (Rady: Csul. III:359).

némét-dolmány. Hasonított, német dolmány; purganda PPIB.

török-dolmány. Török dolmány varran ezérnát 1d. (Mon. TME. I:186).

Dolmányos: suboculatus C tunicatus MA mit einem rock hokleibet PPIB.

DOLOG: 1) negotium C MA officium; geschäft, beschäf-tigung, pflicht. A te dolog; fümum est PPIB. Akaryanala lattny ewtett, hogy minden nyelkódessoben es dolgyban magat hozza hasonlana (ÉldC. 100, 136). Menietek dologtokat (VirgC. 47). Miken benne dolog es dolog atyának az fene farkasul (51). Holot lakozvan fölette gyors vala minden dologhoz (ÉrdC. 338). Kegyelmetek dolgait forgattuk mindenekben (Nyr. XIV:219). Ne röstekedgyne semmiműt jobz, hanem az vr dolgiba munkálkogyne (Dom: Préd. 66). Látván, hogy folyása vagyon dolgának, előb rugaszködik és azt mondja (Pázm: Kal. 408). Ez az dolog öröm föstt vagyon (MA: Bibl. I:130). Nem te embernek isten dolgaila practicaliai (Vás: CanCat. 114). Szorgos és siető dolgai érkezhetek (Mey: 343. II:20). A feje-delmek is pedig veszeltemkedni fog minden dolga (Szal: Krón. 92). Az mire az úr isten segít, eljárunk dolgunkban (RákG: Lev. 267). Az írty szerenise keresztül áll dolgában (Fal: TÉ. 131). 2) opus, labor MA arbeit. No kowlyg ez do-

logra (ÉbC 106). Alázatosságnak dolgy: humilitatis opera (117). Paraszti dologra ió (Cs. 15). Hézi munkát vagy paraszt dolgot remének (Mad; Évng. 561). Illy: Préd. 1299. **3**) [factum]: tut, begobenheit]. Végfedetetébe vizzel, hog' cae egsem maradna, ki dolgot önaradékoknac megizemise (BécsiC 18). Irok en te nekül igón zsep dolgokath (Sándt. 1). A füzirvcsok halvam ez dolgot, mondanak (JordC 389). Mint ezt az isten zamtalan leth dolgokat meg mutata (DebrC 133). Es mecenek oda az hazhoz nagy sythsegegel, hogy labnak my dologh volna (Érsc 158). Az igaz neinessyg wytezhaw dolguak általa korostetik (Vor; Verb 87). Azokatis az két dolgokat nem az oo festa meontanak könyveiből, hanem csak tradiciókból tudták az sídők (Pázm: Kal 173). Mindennapi dolgokat fél jező könyv: diarium (Com; Jan 158). Őtet mondgya lenni mündezek okának, maga meg valőgya szortelen dolguinak (Gyöngyd; Char 69). **4**) [sors; los; schicksal]. Tyromnak es Sydomnak kymyeben lezen dolgok, homioo tynektek (JordC 387). Ezenkoppen leezen ez atkozot nemzettnek es dolga (392). Ha az wr be lewend, akkoron walyk meg dolgot (Pesti; Fab 26). **5**) res C MA [gegenstand, object]. Valamely dolgunak tartó helye: conceptaculum: hiálvaló dolgokat áruló: unguivudus C. Egy dolgról sok szót szaporitani (Deesi; Adag 86). Humissm etállya Calvinst mind az helye samind az dolgra nézve (Czegl; Japh. 95). A sakeselyő tisztá talam es hiálvis dolgokat keres (Illy: Préd. H 363). Ez a korona leginkább három dolgodag volt felékesítve (Csúzi; Sjp. 609). **6**) [res; sache]. Halgatásban van a dolgy: res 7obmutuit PPB (Ha régél rokonsguac tőmőne zórent akamad mégtartani, jól lét mőnelkedet lézen edolog (BécsiC 7). Ez világi per-patvarban sem adunk helyt annak, a ki magával ellenkező dolgokat fogtat (Pázm: Kal 145). Nem szabados dolgokat kívünni (Com; Jan 178). **7**) [res magna, magni momenti; etwas grosses]. Ha ettől a boldonságtal ment, dolgy, ha hiómet nem keres magának (Fál; NA 209). A ki számszándékkal kétéskedik es vak-kérdésekkel szorongatgya fűrsüt, dolgy, ha nem fűrsüt-ki valamit belőle (Fál; UE. III 34). Dolgy, ha még mūntsen itt itt helyben, mert tsak tegnap bűrkőzött ide (Fál; TE 739).

[Szólások]. Akar jól, akar poklól esssék a dolgy (Fál; Csik 213). Rák hátan íar a dolga (Fál; NÉ 378). Hét mélyebben jűró dolgy a pápák uralkodása a bányasz kalapátsanál (Matkó; Bőcsik. 154). Leség, kapa ezeknek dolgok (Pós; Igazs 1149). Cziga biga az ő dolgy: polypi caput (Deesi; Adag 89). Merő azon nevetség dolgy: est 7deridiculum PPB. Minden dolgot esz píronság (Sándt; 316). 169). Szorgos a dolgy: 7impendet negotium PPB. Gonoszul vagy on dolgyod (MA; Seult 917). Nem jól vagy on néked dolgot (Deesi; Adag 243). Szorgosan van a dolgy (Misk; VKert 227). Mongyatók, mert wnak dolgya vagy on vólók (Érsc 103). Tűfűkkel bívni dolgunk, az ki ölér alatt is borjút kereset (Monrók XV; 26). Meszszelb menni a dolgyban: longius discodere. Egy dolgyban igen ol-mények: luxurio PPB. Most alkümasint vagy onk a dolgyban (RákGy; Lev 225). Már nem apród a polétion dolgyában, emelhet a hét kántorhoz Helvetiában (Fál; NÉ 329). Chwda dolgh essőt raythok az too dolgyaba (Lévt 156). A virádnak igen megszűkülték a tes dolgyabul (RákF; Lev 1229). Minden ember oly provisóval indüljön ezen helyből fűs. Fa dolgyaból, hogy lohap is vede megérhesse (Monrók XV 52). Bosnyák uramat a frigy dolgyaból ma bocsótam a vezérhez (TudTár 1839 315). Kenyér dolgyabul igen megfogytkozott vala (Kár; Élet 183). Meny dolgydra: apage hinc in beatum (Dees; Adag 199). Így járják az orfó dolgyt (Fál; Vers 876). Wyszé gondol az dlaro dolgyara es az zuka ytatusára (Lévt II 2). Bátor tartas a dolgyt minden vigasztalás, csak legyen ott sósvíz, kenet, olajozás (RMK II; 182). Reá fogták volt, el is véltte volt az dolgyt (RákGy; Lev 398). Entasra vonni a dolgyt: 7conjicere se in tugam PPB

környüllő-dolgy: circumstantia; unstand. A dolgot a környüllő dolgockal megmagyarazza; rem simul cum circumstantiis interpretatur (Com; Jan 172). A esulatételek némely környüllő dolgai (Illy: Préd. Előb 14).

Dolgotlan: aponos MA. [untätig]. Dolgotlan barátok (Fol; VigK 73). Dolgotlan ember (Alv; Post. II 217). Sok dolgotlan ember volt (Gvad; Hist 67).

Dolgotlanság: aponia, laboris carentia MA. [missiggung PPB [untätigkeit]. Dolgotlanság miá el-puhulni: otio 7tabescere; a felettébbvaló dolgotlanságból: ex 7nimio otio PPB.

Dolgod-ik:

Dolgodás: [labor; arbeits]. Hűu korában munkára es dolgotlansra szoktatnia magát (Pécsi; Szóvk. 71).

Dolgotlód-ik: laboro, operor, occupo MA. [arbeiten, sich beschäftigen PPB. Sem dolgotlódnak, sem főnnak (JordC 371). Mig meg gyarapodnac az szűles vtan, addig hazokból ki ne járinnac, se ne dolgotlódgyanc (Börn; Préd 54b). Elfeleseknek pedig paranczunk es kerűk az mi wrnk Jesus Cr által, hog' czendessegel dolgotlódum az örönön tuládon keniereket egűk (Fál; Bibl II 108).

Dolgotlódás: laboratio, operatio, occupatio MA. [arbeits, beschäftigen, bemühen PPB. Azt pedig neinesszhetit dolgotlódásnac, midőn ember magát 7ornekségűtl fogva munkára es dolgra szoktatgya (Pécsi; Szóvk 70. MA; Seult. 897).

Dolgos: **1**) negotiosus C. MA [laboriosus, industris; arbeit-sam, fleissig]. A hangya kistsinyke, de munkás, dolgos (Com; Jan 52). Még az hiálkodáslan-is munkás, dolgos (197. **2**) [studiosus, occupatus; beschäftigt]. Gondola azt, hogi meg keser-czo mi dolgos volna (VirgC 81). Csuda zep tormetű embő a te vrád, királi eh vagy mi dolgos (DebrC 38). Nem tudom zernek my dolgos vagy (Érsc 136). Mondd meg, mi dolgos vagy, mielő ember vagy? (RMK II; 90). Mi dolgos vagy? micsoda tudomat es mesterséget tudsz? (Helt; Mes 249). A róka kiáltani kezd: Hallodé, hallodé, kiezoda vagy? czoda dolgos vagy (294). Nem tudom, mi dolgosa legon Erdewdy Peternek (Lévt 130). Meg kerűttet, mit akar, mi dolgos, s ug' kőszűnek néki (Mol; Sam. 20). Kiezoda tehát ő es mi dolgos? (Börn; Préd 24). Uallyon az jersusalemi templom mi dolgos vala, mikor Christus ez ulagra jőne? (Tel; Evang. 154). Mi dolgosok azok, kik az oltár-előtű 7lőzve forgódnak (Veress; Lev 249). Az őr Teleki Mihály uram mi dolgos? (Monrók XXIV; 599). **3**) actor, provisor, administrator MA. [verwalter PPB. [ausseher, hofmeister]. Het ndnar birak auagi dolgosok kiket az 7űzeget azonni állatok zoklatlára valasztottanak (DebrC 64). Mykoron az kyrral meg wttva vona az dolgot, az dolgot temlezbe vettetes (Érsc 168). Istennek chyelekedő dolgossai (Köny; SzPál. 93). Ada azt az wr egy hazu dolgosnac (Pesti; Fab 1). Egű gazdag ember vala, kinek egű házi dolgosa vala (Sylv; UJT 109). Jó kevel fogada es békességbe tarta, mert 7őzöl is vala Izrahok fia es az Farahónak dolgosa, tanácsosa (RMK II 13). Szent hozzá vevé az esaszár dolgosa, öket beszállita magának való házba (Lévt 205). Es az én hazum dolgossana fia vagy on (Helt; Bibl I F3). Az királynac dolgosi (MA; Bibl I 384). Irtham Isthwannak, az my dolgossagnak oda Wyzakuarra (Gör; KárCs 171). **4**) [actor; urheber]. Kie az elöt is fő dolgossac valanac a Károly királynac be hozassában (Helt; Krón 74). Artatermes ebben fő dolgos vala (Csányi; Versl 53). **5**) [curatex; benker]. Hozza hvyata a dolgossokat es parancsolt, hog' vednet ki messék (DebrC 563).

Dolgoskod-ik: operor; sich beschäftigen. Valamikor dolgoskodie auagy nyuszik, szine istentől el nem tanozik (Pécsi; Agost 173).

Dolgossag: Mikoron az dolgosságot elveszik en tülem, az emberek hazokba fogagúnak engemet (Sylv; UJT 108b).

Dolgoz-ik: operor, laboro MA. arbeiten, wirken, geschäftig sein PPB. Ha valaki vasárnap ökrön dolgozik, ha levon vagy egyéb számszámra is, még a ruháját is elveszik (Ver: Verb. 5). Egy jó esmerő dolgoz most egyet (egy társalgó könyvet) (Király 46). Igen szépen ügyekezéssel, az mint lehet hamar is igen dolgozni (Kecsk: ÖtM. 263). Sokat felettébb az munkátul fizetést ne végy, engedelmessen dolgozzál (263).

Dolgozás: operatio, commercium MA. [beschäftigung].

Dolgozkod-ik: [operor; arbeiten]. Munkakodunk tulajdon kezeinkel dolgozkodni (Tel: Evang. II.119).

Dolgozód-ik: ∞ Egy orakor el oszollyunk, három orakor dolgozodyunc (Prág: Serk. F.2).

Dolgozódás: [operatio; beschäftigung]. E világi dolgozódás elvonná elménket a sz. ahitatosságtul (Megy: Bayle. 560).

DOMB (*dumb* ZichyC. II.574): tunulus, monticulus, grumus C. tuber, tuber terrae MA. [hügel, anhöhe]. Terra eminenti vulgariter *dumb* vocata (ZichyC. II.574). Monticulum vulgariter *dumb* dictum (597). Tumor tere vulgariter *domb* dictus (II.535). Az dombon fel mene (Hoffner 206). Kapu-palánk mellett egy nagy domb uala (RMK. III.108). Menyiel amoda a dombra és onnég megnézzed mesterséget (Helt: Mes. 345). Czenk fele tón az dombon egh nehán helyén föl fakatt az to wyze (LevT. I.86). Hegyes domb meg alazonodó (Born: Evang. I.120). Az all-földön menyén meg láttam egy dombot, alatta egy posványt, abban a sok zsombot (Gvad: RP. 34). A rakott tarisznyák dombbrul gömbölygöttek (35).

ganéj-domb: fimetum, acervi *stercoris PPB. [misthaufen]. Noha genetségit cserép darabokkal vakarón le, az gané domban üle (Hall: Paizs. 12). Az ágyban fekszik és nem a gané dombon (Mik: Törl. 176).

határ-domb: terminus SK. [grenze]. Huuyadi István s Kostyán Sándor uramék az ómodi határdombokat mérték meg (Kár: Élet. II.19).

szemét-domb: aggestitia purgamenta PPB. [misthaufen]. Szent Jób a szemét dombon állván, meg nem ismértetett harátutól (Hall: Paizs. 454). Mitsoda gyönyörűség valakinek a szemét dombon mulatni (Bod: Pál. Elb. 12).

Dombocská: **1**) [tunulus; kleiner hügel]. Judit asszon egy kis dombocskára szépen felállapék (RMK. V.151). Az hümelked alat valo domboczkát az bölzece mons Venerisnee nenezie (Cis. M4). Arkádi dombocskák hol vagytok, hol vagnak a birke juhocskák? (Orczy: KöltSz. 192). **2**) [umbo; erhöhung]. A mint kis abraconsa hajlik a gyűrűnek, dombocskája körül, kün a kövek ilnek (Gyöngy: KJ. 31).

Dombol: [acervum construo; aufhäufen]. Friss, kerek dombon all tegnapi nap ölta, nemcsak az sátor, a domb is azölta, jó kunc vitézek csak tegnap dombolták a földjét kezekben, süveggel hordották (Thaly: Adal. II.116).

Domborod-ik: turgeo, turgesco MA. auflaufen, anschwellen PPB. Erszényünk fogtyig valo apadása nem minden fialással domborodik (SzD: MVir. 120).

föld-domborodik: ∞ A folyóknak fel-domborodott árjai (SzD: MVir. 170).

Domború: convexus, subvexus, folliculus C. turgidus, tumidus MA. [rund, hügel förmig]. Domború, háttas, püpos: subvexus PPB. Domborub kenyered legyen (Born: Préd. 394). A golyóbis külső részéről domború, homorú (Com: Jan. 164). És domború volta mint kerék kis alma kitetszik gallérból (Thaly: VÉ. II.237). Domború mellében bator szívet zár (Könyi: HRom. 1).

Domborúság: convexio, protuberantia, convexitas C. [erhabenheit].

Dombos: **1**) tumulosus C. grumosus MA. hügelig PPB. Temetséges, dombos, hápa-lupás hely: tumulosus PPB. Dombos hátú görbeség (Com: Jan. 54). **2**) [tuberatus; knotig]. Hátulról azért dombos a hajjam, mert fekszik fejkéim (Gvad: FNót. 94).

[Dombosod-ik

föld-dombosodik: [tumesco; anschwellen]. A folyóknak fel-dombosodott árjai (SzD: MVir. 170).

Dombosság. Az földnee két barázda között valo dombossága: poroletum MA.

Domboz: [rotundo; runden]. Mint egy görög-dumye hátulról volt dombozva (Gvad: FNót. 59).

[föld-domboz]

földombozás: suggestus PPB. [erhöhung].

DOMIKA: pulmentum, törös éték MA. jusculum, intritum casearum PPB. küssuppe Adáni. Domika, olajos domika (Nyr. IX.72). El nem nyelhettem semmiképen a törös étket, domikát, hanem bálmot bocsájt, jucatát igen szerette (Bethl: Élet. I.190).

DOMÓ: tuber, tumor, gibbus, tumentia, protuberantia SL. [erhöhung, höcker].

(Domós), dumós: [protuberans; erhaben, erhöht]. Dumós kenyeret tett az asztra (Pós: Válasz. 4).

DONG, DONOG, DÖNG: bombilo, resono MA. summen, brummen PPB. Hordo moggyara dōngök: biblo; dōngó bogár: bombylius C. El iő eg dōngó leg es (a halot) mind el zagatta (BodC. 8). Eszt a méhec igen szeretic, dongyác, igen hordnac erről (Mel: Herb. 118). A közel-való klastromot mint a sűrűséges raj úgy dongotta a sok ördög (Pázm: Préd. 887). Óregb dongo bogarac (Zvon: Post. 1526). Mentől inkább holt elevenné tehetik az pokolbelieket, ánni sok körülök dōngó rusznya arnyékok es iszonyu abrazatok (Lép: PTük. 1229). Aristatens nyaja sem donogh mezőn most (Liszt: Márs. 67). Télben posvány szűnyog s dōngó légy sem bolyog, el-bíjnak reves fában (Ben?: Ritm. 23). Dongván a sok gond, szaporét sok jajt (GyöngyD: Char. 348). Zúgnak a pörölyök fel-emelt kezekben, a repülő szikrák dōngnak a műhelyen (Gyöngy?: KJ. 53). Mint dōng mint a darázs (Kisv: Adag. 470). Zeng dōng körülötte a méhec rajzatja (Falv: Vers. 909). Dongnak bogarai fagyos boreasnak, repdesnek darázsai hideg szent Andrásnak (SzD: MVir. 383).

környül-dong: [circumsono; umsäuseln]. Az darasok környül dōnganak az ew zewlewyet ees nem hadnak el lopny az orvoknak (Pesti: Fab. 87).

Dongás, dōngés: bombus C. MA. [strepitus; das summen, toben]. A mi jó szép, könnyen ahoz nehéz jutni, méh dongása nélkül mézet nem szedhetni (Gyöngy: MV. 16). Ezen bir halásra nagy dōngésben, tombolásban voltak (SzD: MVir. 233).

Dongat, dōnget: **1**) [quatio, verbero; schlagen, pöffen, Oláh merte a hátát dongatni (Gvad: NótVégr. 121). **2**) [intono; krachen lassen]. Magos kő falakról ágyúkat dōngetnek (Orczy: Simfa A2).

Dōngetés: crepitus C. [das klappern].

Dongdogál: [bombilo; summen]. Tésis dongdogally Darás Mátyás (Matkó: BCSák. 119).

Dōngeszt: [crepare facio; knallen lassen]. A bástyának fal törő ágyút néki szegeztette, mind éjjel és nappal sűrűn dōngesztette (Könyi: HRom. 121).

Dongó: **1**) bombilans, resonans MA. [summend]. **2**) arabro Nom. 100. [brummitzende]. Szárnya szeghett dōngho (Bal: Epin. 2). Hlyetén ennek a madárnak az ősze fűzödött és meg rot-hadt fa levelekből valo termése, minémű a hernyóknak, dōngóknak és fő darásoknak eredetek (Misk: VKort. 144).

Döngöl: istimo; stampen, dment; Megvert, döngölt föld, széri: pavimentum PpB. Döngöltő fa, sulyok; pavientu, schlegel PpB.

DONGA: asserentus, assiculus MA. doliarus assis, comma; fassdaube PpB. A dongából csinál bordákat és tungokat (Com: Orb. 167).

DORBÉZOL *utante u.* SzD; MVir. 377. *tophesal* Mel: SzJán. 113; *bacchamal exresco* PpB. *helluar*: schwelgen, schleunnen, prassen PpB. *Torbészolae*, *torbészolae* és *paruzam* kottae (Mel: SzJán. 112). Nem azért hívják, hogy bizonyosságok legyenek gondviselői, hanem sokat hív, hogy véleek dorbezol hasson (Dősz: Préd. 171). Otet, midon dorbézola, Zimri megálte (Martoni: SzHist. 84). Nosza csak igyunk, mert itt jó helyen vagyunk, ostig dorbézójunk (Thady: VÉ. 1276). Ittak, dorbézoltak (MonOkm. XXIV. 169). Némelyek addig ittak, hogy meg is holtak bele, eggyessel egynást érteltetők két-három hétig is elittak, torbézoltak egymás végtében 1759. (Hazánk. 1296). Egész éjtszakákon dorbézolni (Orezy: KültH. 152). Világos virdüg dorbézónak (SZD; MVir. 377).

Dorbézőlás: *belluatio*; *das zechen*, Némelyek az ezek-kakt dorbezőlással, koczka, kúrtya jádással mulattytak el (Prág: Sork. 761). Musier szónál való dorbezőlás (Matkó: BCSák. 290). A jól tanult vilézeknek nem kell a helyülésben és dorbezőlésben gyönyörködniük (Misk: VKert. 128).

DORGÁL: *castigo*, *objurgo*, *culpato*, *inculpato* C. *reprehendo*, *objurgo*, *corripio* MA. *rügen*, *verweisen*, Wg. mond dorgalwan idővezetnek az írás tywo sydokat (ÉrdC. 360). Egh zómetől megh foztatum kezdé magat dorgálnia (TihC. 110). Predicalloti vala vnyalik, nila nila vnyayuk kemonkwid nen, megh fedwen, dorgalwan es fonygethawn (Komj: SzPál. 111). Az hajósok hallván mind megfélemlének, miért akart futni, dorgálnia kezdék (RMK. II.300). Házastársu ezen igen megindula, ötöt dorgálja, feddé, pirongatja (627). Érté az levelet Tholdi György s olvasá, fősését igen feddé, erősen dorgála (IV. 214, V. 144). Dorgállunk és felkelésre esztenezzük a bűnlas-estetteket (Pázm: Préd. 17). A jó nyelv alatt méz és tej vagyon, ha énekel, gyönyörködhet, ha dorgál, jobbit (809). Calvinus sok helyen dorgállia az ő juk-társáival egyetemben az szent loket (Pázm: Kul. 1120). Dorgállia a szent atyákat tradíciósságokért (Pázm: LuthV. 228). Az haragost egy feld dorgálni, más feld labogtatni semmi egyéb ingerlésnél (Prág: Sork. 141). Haragos szóval rugatja, dorgálja (Mezy: Adaj. II. 194). Ha valakit dorgász és vétkéért romlás, dorgálland motok nélkül (Kisy: Adag. 377). Dorgálj harag nélkül, ítélj ligelködést (Orezy: KültH. 13).

még-dorgál: *inclamo*, *corripo*, *corrupto*, *objurgo* C. *verweisen*, *ausschelten*. Igen még dorgála (ket, morclum, ti isten kesztie) (GinyC. 30). Nem dorgála sem poryta megh iketh (DobC. 71). ÉrdC. 377). Az vrtal meg dorgaltatuk, hogy e vylaghoz raguzkold hitetleneknél egyetembe ne karloztassunk (Komj: SzPál. 197). Meg dorgált tegedet tegnap (Helt: Bld. 11). Megdorgaltatott, hogy egyes életét jobbita mag (Ny: XII. 364). Ha egy hajászála jól nem áll fejében, ottin megdorgállia (Pázm: Préd. 209). Otet megdorgállian, rüggatytie, vereséss fonygettie (MA: Senti. 752). Léted a bunt avagy véde t? ne tedszeszed en, aut-mez, fedd-mez, dorgáld meg (Com: bnt. 256). Szemtel szemben is meg dorgálta (Laud: ÚSzerz. II. 11).

mégdorgálás: *reprehensio*, *corruptio*, *redargutio*, *inculpatio* MA. *verweis*.

Dorgálás: *objurgatio*, *corruptio*, *castigatio* C. *corruptio*, *reprehensio* MA. *beseclung*, *verweis* PpB. *rügen*. Megh engez rü: az félyval való dorgálásnak, kenevszgetli (Komj: SzPál. 197). Heródes keresztelő szent Jánosot szükséges dorgálásért fogságba vete (Pázm: Préd. 17). Istentekcsok szép igézetű szállnak a

dorgálásal jobbulókra (16). Az intéseikkel avagy dorgálásokkal nem gondol (Com: Jan. 154). A szükséges dorgálásoktól megszűnnek (Illy: Préd. 181b).

Dorgáló: *castigator*, *corrector*, *objurgator*, *corrector* C. *reprehensor* MA. *züchtiger*, *taeller*. Isten áldása gerjed a dorgálóra is (Pázm: Préd. 16).

Dorgalód-ik: *reprehensio*; *wiederholt rügen*, *tadeln*, *Feld-doggyél*, *dorgáldoggyél* (Zyon: Post. 17). *Felddöggyél*, *dorgáldoggyél*, *intsed a halgatókat* (Sám: Cer. 51). *Felddöggyél*, *dorgáldoggyél*, *intsed a halgatókat minden szelidseggel és tuitással* (Nöze: IdvK. 102).

Dorgalódás: *objurgatio*; *rügen*, *Senki igazán az dorgalásnae tisztiben el nem jár* (Prág: Sork. 664).

Dorgol: *reprehendo*; *rügen*, (Göres: Mátv. 79).

Dorgolás: *reprehensio*; *rügen*. Dorgolásoknae nem akar engedni (Helt: Bld. 1Mun). Dorgolással feddé (Mel: SzJán. 61).

DORGÁLY: [?] *Routs el szávennek dorgállját, töröld-el jóknak akadállját* (Rim: Ének. 155).

DOROMB *dorombol* Gyarm: Fel. 500; *erapitaculum*, *erisma* C. *sistrum* MA. *maultrommel* Com: Orb. 202. Sámbar könyvetskéjének exemplarit osztogatta még azoknak is, a kik tüzány dorombon nem igen szoktak kapni (Pös: Válasz. 31).

Dorombol, dörömböl: **1)** *sistro*, *hodo*; *aut der maultrommel spielen*, *Sipolnak, dorombolnak* (Gyarm: Fel. 500). **2)** *muissito*, *murrauro*; *brummen*. A szörös medve dorömböl és körmével kapál (Com: Jan. 8. Com: Orb. 16). Herreg, dum-nog, dorombol magában (Matkó: BCSák. 238). Dorombol Sám-bar ezanis, hogy én azt itam (28). Csak deik nyelven doromboljon (147).

Dorombolás, dörömbölés: *raumen*; *das brummen*. *Hozattathatik a medvére is ama két nem-król való tagadástól állatásképpen a hömblés avagy dörömbölés* (GKar: Tirk. 291). Magának gyur hallatlan orvosságot, melyet köz-helyen le-filyén nagy dorombolással edgyben rüg, melyet kellett korán torka által 7789or megszúrván azt hirdeti (Kereszt: FKer. Előb. 2). Zajászt, dörömbölést olegel két hallani, az grádus is alkalmatlan helyen vagyon (RökGy: Lev. 129).

Dörömböz: *palso*, *strepo*, *intoro* MA. *rauschen*, *klatschen*, *geräusch machen* PpB. *Körötec, keressetek és dörömbözetec* (Sib: VigK. Ex).

DORONG: *phalanga*, *palanga*, *tüstis*, *portici*, *palus* MA. *walze*, *stange*, *holbaum* PpB. *Dorong*, *rüd*, *tscher-rüd*, *terel*, *emelő-rüd*; *phalanga* PpB. *Judas*, *egy a tyzenkotte kezzel*, *el ysta sok seregek ügyverekkel és dorongokkal dorolC* (11). *Mynce kybenbseghl vagyon az zalka es az dorong kezeth* (ÉrsC. 194). *Fel-hozamane nnyájum és páltzákat, dorongokat és karókat rugatdwan a patakon kezdéne futni* (Helt: Mes. 284). *A póre kutánadane a házakból páltzékak, dorongokak, tüstélyoekak és erősen megverie a fukast* (607). *Dorongokkal rugáltatott, hogy ök vereség nélkül maradjunk* (Pázm: Préd. 190). *Az jobbal vstüg es böcskos dorongot visel vala* (Forró: Cirt. 582). *A számarótska a lovasznak, haromrud banónak tüstélyáltit, dorongjától esztoneztetvén ordít* (Com: Jan. 40). *Lésznek nekik dorongok szemétekben* (Illy: Préd. 1192). *Cser-tü vagy dorongan tüstökét kofáttek* (Kereszt: IV. 110). *Hogylia kinyakon vert s tölled görsöt nyert, mászszor dorongot hoz read* (Kisy: Adag. 328).

emelő-dorong: *voets*; *hobel*. *Többet vliet, a ki az hóm-pölyözte tett terlet hengerezeti, hóm-pölyözeti emelő doronggal* (Com: Orb. 137).

DOROZSBA: *sodals*, *schüts*; *gesell*. *Hej hannis doroska* (Pös: GBt).

DOS: dos; brautgeschenk. Dosth oes lögy rwhath kollyene fyotluy (Ver; Verb. 138). A mi penig két leanyom dossit illeti, hagyom, hogy fiaim kinek kinek tiz tizezer forintot adjanak (Rad; CsL III 317). Három ezer forintot emlegetett, hogy rendel nékie az 5 dossiért (318). Az esahilyi jószágot, az dost le tévén, tudom vissza vosszik. Kapy uraim (Gör; KárCs. IV.107).

DÓSA: (animus; Seele, Nagy dōsa-hítvel a'ra kötötte magát, hogy (GKat; Váls. II.180). Nagy dōsa hitre eskűznek (228).

DOSZT-IG: (capit, satietas; genügel. Ne költse pénzét a borra, elég ha Púp uram dosztig iszik (Pös; Igazs. II.138).

DÖCÖG: (succur, iuctor; stossen, wackeln) A tövisses bereket irtoassák, a düzögtető köveket fölrhajtoassák (Pázm; Préd. 80). Nincs a vízben a kereked, hanem ezzel edgyfitt így döcögöz (Czegl; Dög. 32). Szépén öszveállt vezetőék szók; döcögöt, zökögö (Fal; Jergz. 933).

DÖF *deflent* Helt; Mes. 197; *arieto C. quatio MA* stossen PPB (stechen) A kos döf (Com; Vest. 31).

még-döf: *quatio PPB.* (stossen) A kos ingereltetvén meg döf (Com; Jan. 43).

Döffent: (pungo, tundo; stossen, stechen) Ha nem műneled, bezeg meg erzed a deffentó vassat az oldaladban (Helt; Mes. 197). Műnekünc jó ködműneuc és szaruanc vadnac; ha el jó a farkas, vgy deffentyne az oldalait, hogy mind el hanna a nem iöt (207).

Döföli: (identidem pungo; wiederholt stossen, stechen) Kiket az ördögis döfölt szinökben (Börn; Préd. 78). Memmyszer döfölték, rivogatták az 5 fúradott és szakaszkodott testét a hóhérök (Pázm; Préd. 510). Így döföli ezt a cardinál; Teli torokkal kiáltnye, hogy az isten szent bibliája nem fűch az eclesia mel-főségünül (Czegl; Japh. 104). Fát sietetik s döfölik, hogy nem melhet; ezt keserves amya láttya, fáj a szíve, mert sajáttya (Gyógyd; RK. 282).

még-döföli: (*quatio, pungo; stossen, stechen*) Mida valamely hajó az forgó szelvényektől és zugo laboktól meg döföltet, *ostromotatic* (MA; Scult. 600). Muskatélyokkal fűjét s oldalait meg döfölvén (Czegl; Sion. 13).

Döfölés: (ictus, plaga; stoss; Ösztrökével vagy puskával döföléssel-való büntetés; supplicium *stimuluni PPB). Sok döfölések, pökdösések között le rántzágálák rola azt a bársony köntöst (Pázm; Préd. 500).

Döfölőd-ik: (*ferio; stossen*) A kos ingereltetvén öklöledök, döfölődik (Com; Jan. 43).

DÖG (*medegesoyt NémGl. 110; megdöglek KeszthC. 201; I*) cadaver C MA aas PPB. Lata Olofermesuc dögét föle nélkül (DösiC. 42). Raknac halotakuak dögynel (VirC. 145). A földre vetik miképen meg-halzhútt döggök (TelC. 247). Mikoron lehetet nem érzene, el hazya ötet, meg holt dögneuc alitüm az embert (Helt; Mes. 111. 462). Mint ha egy oktalun állat nac a dögöt vondoznac a földön (Helt; Háló 317). A dögneuc meg senett vere (Mel; Szlán. 189). Budos dög, átkozot es vialatos mint az dög és az ember also simöltese (Mel; Süm. 155). Lazar kiül fértehus dögneuc tettzet (Börn; Préd. 390). Mint az variu az döggöt vgy variu (Beesi; Adag. 47). Elég nagy haszontalan dög (100). A régice az holt testeket, döggöket sítöztetie vala (Com; Jan. 212). Valami rohad, rusnya mint a ganj és dög (Com; Vest. 44). A papisták olytanok mint a kívül fűjöttetett koporsók, melyek belül rakva vannak döggel (VárM; Szöv. 115). Mint amaz dögpárat itezákon linczöljék, rüt kaplár pálezával, kobácsesal kinozzik (Thaly; Adal II 420). Döggöt érez a főzára (Könyv; HRom. 2) hus, pestis C MA senche PPB. (pest). Dög-halál, veszedelem; pestilentia; a döghalál béhatott Olaszországba; hus *firropsit in Italian PPB. Döggel

holt; mortuus PPB. Az zözeneuc ehsegnel döggö (tames pestilentissim); mellet ystentövl nem hagyattatykuak meghalni (EhrC. 62). Tartatnakula az amu deuzben es fölelemben (146). Jay tenekel paraza varus, kybe mend seclés wylaznak a dögy fütanak (PeerC. 70). Meli keep ellen az egnek dögi el titült nula (DöbrC. 215). Nemel dög halhuc nyatta, nemel fögneuc nyatta, nemel fölvánc nyatta vezet el (215). Az ö lema miképen dögneuc ang mericuc nem tudoya mindenestülfogua meg gogulan fölele (TelC. 141). Döge Arrűsnak hogy fűmadott vala, Alexander pispök ölene szöl vala (RMK. V 139. 160). Ne böcsäss küzfűnkben kérélek ily nagy döget, tartis meg hívédben az egy igaz hitöt (170). A döggel meg holtnac minden könerségüel szűksétekre élhetek (Helt; Bibl I. AA1). Igen adgyic emi a dőzo és juh baromnac a dög ellen (Mel; Herb. 157). Az hamis fekete linyorral az juhazoc a juhoc dögöt ormosolyic (187). Hozzad ragasztta az wr a dög halált (Kár; Bibl. 1184). Aszt kellene meg bizonyitni, hog az dög halál ollan ragado legyen mint az lepra (Föl; Tam. 199). Igen io minden has fűas, dög és egyeb has tekeres ellen (BeytheA; FivK. 50). Bezeg jól járának, a kik meghalának, az döghalál miatt öragaldatának (Thaly; Adal. 172) **3**) venenun; *dift* A gyökere a bohod allyanc dögöt el viszi (Mel; Herb. 18).

Dögl-ik: (*putesco, putresco MA. vermodern, faulen*) Mosolyog Alexis, tapsol víg kedvében, és a bohod pásztor döglük örümében (Fal; Vers. 910).

(Közmondások) Döglött kora patkót ver (SZD; MVir. 220).

el-döglük: I) (lue inficior; von der pest angesteckt werden). Jeremiásnál in az isten hogy mond, mind az fejedelmek elhajlottak és mind eszlársággal esek járnak, elkegytetlenedök, eldöglöttek (RMK II.171.) **2**) (*perero; verenden*) Négy öszázott lova, kiknek kettoje tülem (Döglött) (Rad; CsL III.377).

még-döglük: I) (*putesco, putresco MA. stinkend werden PPB. faulen*) Jot akarta az megl döglyvt es oly mely ez elhozot vlaguak w miatta temi (VirC. 82). Az keepnek elvotto az meg deuzlety eeg meg tyztultatyk vala (DomC. 100). Aleytatnok lenny megdeuzletyuc nemely poklossággal (208). Meg dögölk weer nya (KeszthC. 201). A sok temetetlen testektül ott a mező szűnte megdöglönek (Szad; Krón. 510). Az meg döglött levegő egh, egy kevényes embernek belhelti elvöt labinkrol (Lép; PTitik 1321). Minden ez vilagi döglök idővel meg rossádnak es döglönek (II 159). Hamissággal megdöglött agya veleje (Fös; GBot. 23). Öhaj az szegény nap, az köd es megdöglött keserűségében (Thaly; Adal. 173) **2**) (*exspiro; anstemen*) Mérges nyilat böcsät gyékében s ugyan ott megdöglük az ebek szájában (Gyógyd; Cup. 091).

mégdöglés: (*putredo; fűhnis, vermodernung*) Az dög halál szarmazik anagi eredetet vezen magának az egnek meg döglesebből (KBés. 1572. F).

Döglel: (*putrefacto, lue inficio; faul machen, verpesten, Juhoc és egyeb föle baroc, nyáoc igen döglötetuc (Cis E2)*) Illeten rüt usorákkal és hamis tszlársággokkal döglelik az eget (Pázm; Préd. 615). Az ö hitek csak Africát döglölettette (Pázm; Kad. 584). Továb ne döglölyék kéromló szüdalomokkal az eget (662 SZD; MVir. 408). Sokan az monoteliták és ionomichusok eretnekűségüel kezöök döglölni az eclesiát (Pázm; Kal. 078).

még-döglel: I) ∞ Az dögos embert es ezhet meg ne döglötessük (Föl; Tam. 399). Korűhi fogom Londrát, hogy meg ne döglölyen, ha ugyan ilyen (Fal; Nu. 201 SZD; MVir. 271) **2**) morior; verenden) Sok ezer taveje, öszvörje megdöglölvén marada újjaban el (MonTrk. VII.36).

mégdöglelés: (*depravatio; das verpesten*) Az dög halálnak külső eszköze lehet az egnek meg döglötetese (Föl; Tam. 195).

Dögteleles: [pestis; seuche]. Felek, hogy meg laboritía dögteleles azon országának főb részét (KBürtia, 1583. Cijj). Sokaknak halalat jelentí dögtelestől főkeppen őszszel (KBürtia, 1583. Cx).

Dögtelelet: pestilütas MA [pest. Nem árt néked az őyjeli dögtelelet (MA: Bibl. V.43). Sok ártalmas dögtelelet omlott ez válnra (MA: Tam. Előb. 19).

Dögteleletés: pestilens MA [pestilens PPB] pestilentiſch PPB [verpestet, ansteckend]. Dögtelelet ember az Pál jól megérted, sok háboruságnak okának itéljed (RMK. IV.192). Ez az dögtelelet féri (Fél: Bibl. 223). Meg hamisították azokat az dögtelelet tudományokat, mellyek ő idejekben szarvat nevelték vala (Pázn: Kal. 96). Dögtelelet betegségek ragadó-ságát reánk ne kények (Pázn: Préd. 802). Nem hányom vetem szarvait, hogy dögtelelet bázo ne terjedgyen (SzD: MVir. 186).

Dögteleletesség: pestilütas MA, [seuche]. Mench megli dögteleletességtől, ky ne rekedgjen maniegből (ThewrC. 167). Az napkellői szél pedig mindenféle baromiac dögteleletességtől halálít jedzi (Cs. E). Mikor a dögtelelet idő vagon, igen haznos, fozoztattya a dögteleletességt (Frank: HasznK. 27). Az dögteleletesség örökös szállást láttatja egy fogadot országunkban (Zvon: Post. 131). Üstökös csillag soha fenyelt, hogy valami soványságot avagy dögteleletességet nem süttöt volna (Com: Jan. 19).

1. **Dögtelelet:** pestilütas MA [pest]. Kiben menyí szögtelelet, ben nem anai dögtelelet sebheti én szímetet (Bálassz: Ének. 3).

Dögteleletés: pestilens MA [verpestet]. Dögtelelet idő vagon (Frank: HasznK. 27). Pokolból dögtelelet tudomány (Vállást. b). Az időben a manikeusok dögtelelet eretneksége kiterjedlet volt Afríkában (Hly: Szélet. IV.33).

Dögteleletesség: [pestilentiſch; pest. seuche]. Megli meretyk hymnek poklával avagy dögteleletességgel (ÉrsC. 231).

2. **Dögtelelet:** [lue inficio; verpestet]. O keserű merög, ezs-dagságoknak bösege, mire dögtelelet eme embörököt (NádC. 310).

el-dögtelelet: [depravo, lue inficio; verpestet]. Az fártalmess byness természetnek helyasa oly ygen el dögtelelet es el ragatta ez vylagot (ÉrdyC. 25). Meg keserőtök, el dögtelelet az élő vizeket (Mel: Szám. 236).

még-dögtelelet: corumpo, inficio, pestem induco MA [anstecken PPB] [verpestet, verderben]. Meg dögtelelet az eget (DebrC. 214). Az bünel meg dögtelelet test azt kinánnia mindenba, mi a leloknak art (BodC. 10). Az hitelenséget, ki meg dögtelelet mind az e-ek kerözenséget (18). Ky nagy sok orzagot meg dögtelelet atkozot hytetésesével (ÉrdyC. 31). De az sathan meg dögtelelet kylemb kylemb eretnekségek vezedelmes tudományával (85). Meel nagy hynben ossenek az elssow zylkek, hogy mynd eghoz emberi neozot meg dögtelelet (91). Anya zent egyháznak nagyobb reozet meg dögtelelet (95). Igyekozyk thegod ynghorony es meg dögteleletye (ÉrsC. 288). Hogy mind az eget corintombelyeknek sereget megli ne ruhessyenek es dögtelelet, zent Pál ezféle orrossággokkal ellene tamada (Komj: SzPál. 115, 117). Senkit meg nem dögteleletik (Sylv: ÚJT. II.17). Igen jára esiszár a bolond nényével, a ki megdögtelelet az eretnekséggel (RMK. V.176, 181, 202). Felsősege Árris mérgével megdögtelelet vala (202). A nap az élet életi, a holtat meg dögtelelet, erontia (Mel: Szám. 70). A kóket peniglen hamis tudományal el nem hitelhet, azokot erkölchitko es kilst életkebe dögtelelet meg (Tel: Evang. I.295). A melly isten az éghet, azon isten dögtelelet meg ez földetis (Frank: HasznK. 15). Egy gonosz rühes szolga megdögtelelet a többit, egyrűlmásról s megtelelet az udvar vola (Fél: NU. 295).

mégdögteleletés: [depravatio; das verpesten]. Tü teleságnak legetek az színek embe, titkon vala es megdögtelelet nélkül vala onghedelmes (Sylv: ÚJT. II.12). Az éznek megdögteleletés is ilyenkor jelenik meg (Tel: Evang. II.215).

Dögös: pestilens C, pestifer MA [verpestet]. Dögös-ido: [adspiratio coeli pestilens PPB]. Az eredet zerenet valo bin igen dögös es utalatos (DebrC. 96). Vala nykoron természet zerenet valo celtetew allatokuak parancolt, mynth tyznok, vyznek, dögös eglnok, syrtalan földnek, vadkakuak, akarattayara halyotta owket (ÉrdyC. 570b). Dögös körsügomban fekvén senki meg nem látá ongemet köztetek (RMK. II.148). Jó vize mincesen, dögös föle vagon V.131). Igen jó belső dögös dagadás ellen (Mel: Herb. 89). Ha so pfrűzök vagon, dögös és halalos eszendőt igyvez (Cs. G2). Snyet, holt testtül az város dögös vala (Cseng: Jer. E2). Meg emozó, dögös betegség (Kár: Bibl. I.114). Az dögös embelet es eghet el kol tanosztatni (Fél: Tam. 196). Az dögös nednességtől sok fele betegség lezón (Frank: HasznK. 32). Az tyk zón minden dögös belső has faús ellen jó (BeytheA: FivK. 54b). Angolien: angyal tyu, hotelei hozzo zabasok es az környekök roiatos. Dögös földben ha eszed gyakran az zylkeret amagy rola izol, igaz haznal (BeytheA: FivK. 117b). Dögös fekélye a bünek (Ker: Préd. 61). Dögös értelmert az akori tanítoktól a szent irásokból sürgtetvén, ravasz esellengésekvel élt (GKat: Titk. 11). Ragadó dögös mirigy (Com: Jan. 59). A papás a földből el mult sok száz eszendők alatt élt eretneknek dögös tudományát szivta ki már vegtremegh avultkaponyagokból (VárM: Szöv. 139). Uram! már megelégettem, ne beszély többet a hit dolgáról; büdös, dögös lehelleted, féltem az igazságot s az evangéliumot (Fél: NE. 76). Dögös egü föld (Fél: Jegyz. 333).

Dögösít: interficio Némül 28. verderben.

még-dögösít: lue inficio; verpesten]. Megdeges-lytek; te interficio (NémGl. 140). A kigyónac természeti szerént meg dögösíti mind az egész eghet (Misoc: Pragm. 23).

Dögösöd-ik:

még-dögösödik: lue inficio; verpesten werden. A gonosz példaktól megdögösödik (SzD: MVir. 319).

Dögösség: [pestilentiſch; Némül 132]. Megyér hűdösséggel es nagy dögösséggel (RMK. II.208). Igen féltem kdet ott a dögösségt (LovT. II.32). A ragadó dögös mirigy az ő dögösséggel (contagione suo) nagy népeket elpusztét (Com: Jan. 59).

Dögösül:

még-dögösül: pereci; zu grunde gehen. Meg ne deges-seljenek; ne inficiantur NémGl. 141. Lelked meg-dögösül s meghal (Nün: Szift. 200).

DÖGÖNYEG *dögnyege*. Com: Jan. 149. *dögnyege*. Born: Ének. 131). dolon MA [dolch in einem stab PPB]. Dögönyeg, hamsár; dolon Májor: szót. 201. A szegony rabokat vöré dögönyeg fákkal (Born: Ének. 131). Lúnesákkal, dárdákkal, dögönyekekkel, lutz fákkal által vörén (Com: Jan. 149).

DÖGÖNYÖZ: verbero, fustigo; prügeln. Noha fustélyos-ka! dögönyöz, halatással törjú (Prag: Sork. 803).

még-dögönyöz: melen, verberibus caedo; abprügeln. Veszszonok el az ördögök minden künző szerszámokkal, mert megdögönyözhetik valamikor azt a szabodon futkározó, lezzog új ezimlorát (Fél: NE. 63).

DÖJT *dehjt*. Jodt. 742. Pestis: Eab. 51b. *dehjt*. Helt: Mes. 118. *dehjtte*. Helt: Mes. 179. *dehjtet*. Zvon: PázmI. 393. *dehjt / Matkó: BC'sak* 3529. *dehjtur*, *defundo* MA [hinastürzen, hinabschütten PPB]. Ottan rügni kezdé a föld es a sírba döté a szamárt (Helt: Mes. 118. Güres: Máty. 18). A harag bünökre es veszedelmekre dötí a szives embereket (Pázn: Préd. 801). Haragjának tüzet rüje döté (MA: Bibl. V.37). Döhtongó ő et e sonum sum in triphongis constanter retinere, ut: döhtóm-devdvo, deturbo. CompGramm. 121).

el-döjt: promido, deturbo MA [umstürzen, umwerfen]. Besz ada Daniéhes hatalmaba, ki el döjtí fét es ő templomat

(BécsiC. 175). A galamb arolocnac zekeket eldöjté (MünchC. 52). Az vyz az hazath el nem deythety (JordC. 542). Ha a variu erőnel el döjtötte volna a vedrot, etzersmind kiöttett volna a viz (Helt: Mes. 179). Soc helyen árvicez az keneotis es meg az asztalokat is eldöjtie es el bordigac az Duna es az Morna mellékebe (Born: Préd. 457). A keresztvény ecclesiast a pokolnac kapuja el nem döjthette (Pós: Igazs. II.366).

eldöjtés: profusio, eversio, deturbatio MA. [das umstürzen]

föl-döjt: resupino C. everso MA. [umwerfen]. Fel-döjtöm, hanyattá fordítom: resupino PPBl. A mi megváltók Hierusalemnek templomában bémennén, a galambárulóknak asztalokat feldöjté (RMK. V.232. Hoffgr. 72). Az asztalokat feldöjté (Taru: JöÉl. 91).

földdöjtés: deturbatio, eversio MA. [das umwerfen].

ki-döjt: [everso: ausstürzen]. Zelek fívan es az hazat ky deythwen, es len felette nag hveky romlása (JordC. 374). Fundamentomából döjté-ki (Markó: BCsák. 352). Ki-döjtük fejéből sisakját (Halt: HHist. III.213). Szívét, bétit ott döjtö-ki (Triumf. 7).

léd-döjt: defundo, deturbo, demolior MA. [niederwerfen, niederstürzen]. Le döjtöm, a földhöz verem, leterítem: prosterno PPBl. Miklos szömbé öklele vele es le dötte ar Ikaczoat a loról (Helt: Krón. 7). Hozzá kapván le dötte a szegény kost es meg foyta is meg éné (Helt: Mes. 353). Ezeket a gyermeki alakoskodásokat oly púposon mustráltatta Vitteberga, mintha le-döjtö-tené vélek a Roma falait (Pázm: LuthV. 8). Az lovat jól meg-kötözvén le-döjtösd (Cseh: OrvK. 40). Le-döjtött bástyá (Markó: BCsák. 412). Sok dulakodás esik köztök, míg a farkas le-döjtöni, a borjú pedig magát szájából ki-menteni igyekszik (Misk: VKert. 185).

léd-döjtés: [deturbatio; das niederwerfen]. Az erek, mellyek az élő-fák alatt vadnak, gyükerestől való le-döjtéseket okozzák (Teleki: FLél. 45).

Döjtet: [prosterno: stürzen]. Ő immár mind földet, mennyet reinkö dtytet (Zvon: PázmP. 303).

léd-döjtet: [deturbo; niederwerfen]. A begyen-való fákat nagyobb' szelek ingattyák es gyakran le-döjtetik (Pázm: Préd. 88).

még-döjtet: [prosterno; umstürzen]. Meg ölytöc ötet mint egy el haitot falt es meg döytetet gyepöt (Kár: Bibl. I.564).

[Döjtöget]

léd-döjtöget: [demolior; niederstürzen]. Azokat a fundamentomokat, mellyeken ez mesterséges hazugság fundáltatik, mi is ledöjtögettyük (Pós: Igazs. II.410).

DÖL, DÜL: ruo, labor MA. [fallen, sinken]. Haylasából eszében véski a fának, mely felé dölendő (Lép: PTük. 1316). Egy nagy igeynye dült fát nem mesi láta (Zrinyi: ASyr. 1). Az dült fáru mostan így kezdé el verszi (Zrinyi. II.100). Szó-fájira dült es elszenderede (Fal: TÉ. 697). Egy szép pásirta oldalaslág dültöm (Könyi: HRom. 189). Egy terepély fának törzsükéhez dült (SzD: MVir. 79).

[Szólások]. Döblyön dugába minden rosz mesterkedése (SzD: MVir. 487). Hagyj békét neki, hanem oztán egyszersmind nyakában dölj (ZrinyiT. 272). Királyi multság eszem iszom után könyökökre dőlni (Fal: Vers. 864. SzD: MVir. 111). Ha a lator farkas ream talál, vgyan szömbé megyec vele es vgy öklelem az én szép magas szarummal, hogy mind-gyárást tona se gre döl (Helt: Mes. 268).

be-döl: [cornu, collabor; einstürzen, einfallen]. Ha azt akarod, hogy be ne döljön az oldala az fának, támaszt vess belől neki, de minden tavasszal meg köll az úgat mesni [így] (Radv: Csal. III.50). Bé-düillöt a vízbe (Gvad: Pösty. 29). Be-dölt artája (SzD: MVir. 437).

el-döl: 1) delabor, cornu MA. [unfallen] PPBl. Mulato haza leg-azomal eldöle (DebrC. 224). Hamar el döl annak haza (ÉrdyC. 82). Mikoron el érsz, tásztalod orrodal az oldalamat es el döly, mint ha erőtlenségnee miatta nem bírhatni velem (Helt: Mes. 315). Midőn elé igyeköznee menni, nem telette, hanem eldöle (364). Ne niargulliatok hat ti a eziganok louan, a szerencze kereken az történet szekerebe, meit el dültök (Mel: Szlín. 7). Az vilasztottak ecclesiája le nem omol; de az látható ecclesia el-dölhet es elis fogyhat (Pázm: Kal. 342). Te felségod nélkülü kitsínségem el-döl, tántorog s veszekedik (Ben: Rím. 6). 2) [profundor; verschüttet werden]. El devle az eteknek ev lene (MargL. 52).

eldölés: prolapsio C. umwerfung PPBl. [umstürzung]. Az halál miatt el dölés után kellene az fel-támadásnak lenni (Pázm: Kal. 417).

[elő-dül]

elődülés: prolapsio PPBl.

fölre-döl: [collabor; umfallen]. Hajlok, fölre-dülök, alá felé függök: vergo PPBl. Uram már nem bírvin magát, fére düle, kit is nagy hamar három vivát-kiültással a pad alá temetének, s belé bötáván a Morpheust, kedvére hortogtatták (Fal: NA 121).

föld-döl. Arczal feldölt: resupinus C.

ki-döl: excedo, elabor MA. [ansfallen] PPBl. [unfallen]. El-sorvadott, többől ki dült vén fa: arbor afflicta tenio PPBl. Az varasnak kew faly ky dewlnek (JordC. 295). Gyemelczuel kyl való meddv' faak, kethzer holtak, töweeből ky dewltek (881). A gazdam melet a szomszédnac ki döl a pintzenec az egyic fála (Helt: Mes. 318). Az kew fil az iel fundamentomabol ky dwle (LevT. I.264). Veres, nagy szemei ugyan kidültének, szája tajtéket vér mint vízi istennek (Zrinyi. I.32). Leoreos kádak, de egyknek kw dölth az feneke (Radv: Csal. II.65). Fortuna szeren okosan ülj, úgy forgasd tengelyét, hogy ki ne dülj (Fal: Vers. 882). Ki dült a hurkája a második tsapásra (Könyi: HRom. 183).

[Szólások]. Hogy tellyességgel ki ne düllyön belöle (alája ne fekögyék), alább hadja es meg nyugzik edgy kevéssé: nem penitus succumbat, remittit ac quiescit parumper (Com: Jan. 244).

kidölés: prolapsio, delapsio MA. [das herauffallen]

léd-döl: procido, decido, delabor, cornu MA. [niederfallen, umfallen] PPBl. [einstürzen]. Ledölt: prolapsus C. Le döl szölő-fő: vitis constrata, prostrata MA. Le-borúlok, le-dülök: procido PPBl. Meg szackada a lid es le dölle (Helt: Krón. 2). Te vtán-nam így nagy sebességgel, de a fél vton le döly es vgy tettesd, mint ha az eszteuerségnee miatta ehem mehetnél vtánnam (Helt: Mes. 313). A komondor a fel vton le döle miut ha eszteuerségnee miatta toaubb nem mehetne (uo.). Az egyic tús el futamóc, a másic kedig látván, hogy el nem szálladhatna, le dölle a földre es holtta teú magát (Helt: Mes. 411). Állandó es az ördög erejével le nem dölendő épület az ecclesia (Pázm: Kal. 532). A mi szabad akarattunk olyan, mint az mely ember hosszan betegségnen ugy el-sinlett, el-szakaszkodott, hogy noha magán le-dölhet, de sem fel nem kelhet, sem nem járhat (760). Tovább nem tarthattya lábom immár magát, le düll es dülve is még vágia az lábát (Zrinyi. II.77). Mint ledült fa, kin valaha madarak fészket raktak (Thaly: Adal. I.1).

neki-döl: [avide arripio; herfallen]. Nagy möbön neki düle a játéknak (Fal: NU. 292). Vessük szemünket a bärkára; fel-fogák azt az háborgó vizek, neki dülének a nagy forgó szelek, hányák, veték (Moln: JÉpil. 94).

Döldögél: [vacillo, labor; wackeln, wanken]. Döldögél, hayladoz az mi hitönc (MA: Tan. 1302).

Döled, dölled, döllyöd, düled, dülled, düllyöd: protuberō MA [hervorstehen]. Döllyedt szemek: oculi eminati PFB [Gyomrok döllyetég töltöznek (GKat: Vált. I.1978)].

el-dölled: [promineo; hervorstehen]. Két szem el döllet (Ilyet: Jephth. 27).

föl-dölled: [protuberō; herausschwellen]. [P]upos, föl döllyet hátü teve (Com: Jan. 12).

ki-dölled: extumescō, protuberō MA [hervorstehen, hervorragen, herausschwellen]. Elő-tutok, ki-döllyedek: procurro; ki-fel döllyedt kősziklák: saxa ³procurrentia; ki-döllyedt-szárú: valgas PFB. Az eszner egy ruga homlokba a farkast, hogy mind a két szőme ki döllyedő (Helt: Mes. 229). Bizony igen meg szackadozott a subád, igen ki döllyedett a két szőmed (257). A hegyes fejűr és ki-döllyöt nagy homlokúra a bolond hazugmúra hajlandó (Com: Jan. 53). Nagy hegyesem ki döllyött, görbe hátü hazugságid (Bal: CSIsk. 385). Ki-döllyöt nagy homlokúknak (Com: Jan. 53). A ki döllyöt holt tetem még sem akarja meg fordulni (Cseh: OrvK. 33). Ki-döllyöt szemnek természet szerint használ (Kecsk: ÖvM. 278). Ha felettéb bőves tagaidban véred, im ilyen jelekbül könnyen megismérod: oreziád hogyha veres, ki-döllyedt két szemed, ezek-is puffadtak s meg-nehezült tested (Folv: SchSál. 28).

Döledék: [ruina]. Elhadták még a vadak-is az átkozott helyet s csak a kigyókra és skorpiókra maradt a falak dölledéke (Mohn: JÉpül. 250). Régi királyának mulatságos épületének szomorú döledékei (SzD: MVir. 80).

Döledéz: [vacillo; wackeln]. Mikor a sokaság lába-alatt a föld tétova dölledözne, nagy sirással és jujgatással könyörgöttek istennek (Pázm: Préd. 1205). Dölledöztek a le voretett fák (Halt: Tel. 318. Laud: UjSegits. I.61). Ebéd felett a tálak is kezdének tántozni, mi is dölledöznek (Mik: TörL. 50). Szín bársony bérlü hűntét, magad vont aranyban dölledézel (Fal: NÜ. 200).

Dölekény: [caudex; hümfällig]. Az igazságuk oltalma sokkal fellyül haladja a ti hamisítgöknak dölékény gyamolga, tásit (Bal: CSIsk. 166).

Dölöngöz, dölöngöz: [vacillo; wackeln]. Dölöngözni kezd a hajó (Halt: IIIHist. III.67). A pápának és az ő országának dölöngöz, miséző papoknak sügő igek által meg szenteltetett edzgetmásoknak meg szentelése csak bővülés, bájolás (VárM: Szöv. 248).

lő-dölöngöz: [prolabor; niederfallen]. Es sokan feltökbén az földre le dölöngöztenek vala (Forró: Curt. 433).

Dölös: prolapsio; das fallen PFB. És már dölöshez, készül eséshez, gyökerei felfordulni készek azonnal (Thaly: Adal. I.1).

Dölöszt: [protuberare facio; schwellen lassen]. Nehezes aszszonyoknak akarunk láttatni, azonban párnákkal döllyeszteték ki hasokat (P: PaxA. 563).

Dölő: 1) [ruens, labans; hümfällig]. Dölő-fölben álló: procidans PFB. Harmadik útta a világnak tövisses, köves és igen dölő (Pázm: Préd. 90). Dölő fölben ál az fal (MA: Bibl. V.29). Dölő fölben álló sóvényedhez támaszkodom (Czegl: MM. 203). Dölő-fölben vagyon a régi palota (RákF: Lev. I.386). Lyukatsos bástyájok dölő-fölben vagynak (Könyv: HRom. 3). 2) [confinium, collinatum; amand]. Az medly helyi mellett a szántó földek dölő vannak, az határ (BékHgd. II.253).

Dölög: [vacillo; wackeln]. Kezd vére uszogni, hol ide hol tova jobban tantogoni, már erre már arra dölögve forogni (GyöngyD: Cup. 606).

Dölögél: [vacillo; wackeln]. Szorgalmatossággal és törődéssel igyekezzekis támogatni az ő dölögés szökeket (EszT. I: Any. 41).

Dölög: ∞ Kezdet az Romanus kapuja le felé hajolni és dölögni (Konst. 11). Habók dölögnek habókra (SzD: MVir. 196).

Dölögöz: [vacillo; wackeln]. Hazugságokkal támogatott dölögöz és parló tudomány (SzD: MVir. 227).

ki-dölögöz: [collabor; niederstürzen]. Útkömben is sokan csak kidölögözven az útbl, halva, mezítelen, tetmetlen hagytak (Szal: Krón. 628).

lő-dölögöz: ∞ Az épületnek oszlopü le kezdének dölögözni (SermFum. 11).

Dölt: [turbo, dejicio; stürzen]. Egy magas toronyt ők reájok döltének (Huszt: Aen. 10). Egy szovaddal is hanyat dültel ellenségidet (Laud: UjSegits. I.391). Kartsu derekon vala vál fel fölve, közepe kevéssé volt test felé dölve (Gvad: FNót. 44).

el-dölt: [subverto; niederwerfen]. És ti barattokat el döl tetetek inekeltetek (DöbrC. 522).

ki-dölt: [curru effundo; umwerfen]. Ki dölté a királyné aszszonyokat mind leányostol (a szekerből) (Helt: Krón. 69b).

lő-dölt: [subverto; niederwerfen]. A gyenge szüzet addig hánnya veti, le dölü végtére és meg-fertőzötti (GyöngyD: Cup. 621). Mindent az halál ledölt (Thaly: VÉ. II.28).

DÖNT: [dejicio; stürzen]. Próbákkal tudjuk azt is, hogy mikor valamely erőseget meg-szorítván az ellenség már bástyáit dönti s falait hájja, minden bizonytal meg veszi (Fal: NE. 70). Döntöttem falait, megvettem várait ellenségnek (Fal: Vers. 885).

föl-dönt: [subverto; umstossen]. Fel döntötte a szérdékes fazekat (SzD: MVir. 163).

lő-dönt: [subverto; umstürzen]. Le döntötték már gyarló árbözt szölokat (Fal: TÉ. 655).

DÖLLYE (*dullys* Sib: VigK. Hlj): [fastus, arrogantia; hochmut, übermut]. Nagy döllyewel hentelenkődök, ky zarmazyk kewelseeghnek twyadonszabol (ÉrdyC. 208). Az kiral az ew haragos kegyetlen döllyeocben tyz anne zernyweegöt kezdte tenny (206).

Döllyés: [elatus, arrogans; hochmütig]. Kőnélyek es döllyesek (Helt: VigK. 57). Nem gondol az uraknac fényitesekkel sem a döllyeseknek haragiala (Sib: VigK. Hlj).

Döllyesség: [arrogantia, fastidium; hochmut]. Igaz az isten; mind a kegyetlenséget, mind a döllyességet meg vtálya (Helt: Mes. 41).

DÖLYFÖS: sciolus, elatus MA [hochmütig]. Az kazdag dowfles, ki őg éppenem vizet nem mérhet vala (BodC. 12). Azt halwan az dölös fededelem ottan megh haraghwéek (ÉrdyC. 330). Ne tarsalkodgyanae egybe a nagy dölösököl és döllyfösököl (Helt: Mes. 202). Isten a döllyfösöket és kegyetloneket megrottotta és el vesztötte (225). Nagy döllyfössen vizál kottoc (Mohn: Apol. 286). Az mi dölös és fen hejazó természetünknek dagályossága (Pázm: Kal. 1). Fel fuvalkodot dölös jesuita (Czegl: Japh. 83). Csak ugy dies-kedhetnek a sz. Peter szekivel és pésztori szemöllyövel mint amaz dölös phariseusok (VárM: Szöv. 93). A pokolnak dölös kapujü hatalmukba nem ejük (SzD: MVir. 36).

Döllyfösköd-ik: [superbio; sich hochmütig benehmen]. Údvösségre szükségos artatlanság nélkül szökökökövén kevélen döllyfösködtek (Csúzi: Tromb. 75). Minnyajon fel fuvalkodott kevélysséggel döllyfösködtek (Csúzi: Sjp. 257).

Döllyfösség: [superbia, arrogantia, elatio] MA [hochmut, übermut]. Meg wtátnak ez vlyghy pompás-ságot és kazdagsságot döllyfösséget (ÉrdyC. 618). Harag, mercesseg, döllyfösség, boz

szonkodas es igaz bennfűne (Boru: Préd. 618b) Hommēt származnae az vissza vonyasoc? Az dőlősségből, kovélségből (MA: Scult. 55).

DÖNG: significat somum, qualis est vacui dolii percussio, vel similitu ei somum (Otr: OrigHung. II.45. [holh klingen]).

[**DÖRDÍT,** *derghees* JordC. 132. *dürget* Gvad: RP. 391.]

még-dördít: [intono; értőnen lassen, donnern]. Es az wr még dördíti felötöce a mennyet (Helt: Bibl. II.114). Megdördítik Jenőt awagy inkább ő magát Erdélyt Jenőért (ÉrdTörtAd. II.129).

DÖRDÜL: intono MA értőnen PPB. Czac meny dördüllyönis, rőytec helt keuanne (Boru: Préd. 618). Az urnac dördülő szava (MA: Bibl. V.14). Minemű mendörgéssel dördüllyön az Moses mi ellenfűne (MA: Scult. 919). Ama rettenetes sententia ő reájok dördüllyön (Illy: Préd. I.8).

még-dördül: intono MA. értőnen, donnern, toben PPB. Meg-dördülve ei rémitem: atono PPB. Az ur szava megzendől, az vizeken megdördöl (MA: Bibl. V.14.) Mihelt az égh megzendül avagy megdördöl (Tyuk: Jözs. 477). Meg dördülnek a terhes felhők között a haragos egek (SzD: MViv. 95).

mégdördülés: intonatio MA. [das értőnen].

Dördülés: [tonitru; das donnern]. A villamást nag dördüléssel ki boczat (Mel: Jób. 94). Meny ütő könce dördülése (MA: Scult. 283). A felyhők rettenetes dördüléseket tészne (Drég: Spec. 63).

Dördületlen. Elie hiszem, hogy dördületlen menny nem ütne a hátokom a gallért (Bal: CsIsk. 319).

DÖRÖG: tono, intono, protono, retono, tonesco, reboo C. murmuro MA. [tönen, donnern, brummen]. Folytül dörögök: super-intono; környül dörögök: circumtono C. Dörög sip: utriculus PPB. A farkas wyzoutag keményen dewrewg wala (Pesti: Fab. 10). Késértő mérgében elébb-elébb hörög, miként az felleghen az menny igen dörög (RMK. II.43). Az meni igen dörög (Istv: Volt. 16). Nem kel semmi keduenec, czac dörög es feddőzie magaban (Szeg: Theoph. 23). Mit dörgez mint az malom (Deesi: Adag. 187). Nem hogy nem futua-el az ez, mely csak dörög, de meghasad szomra, ama nagy erős rög (Czegl: Dág. II.53). Dörög ő magaban s a fejét lögattya, azonban az hálót tűzi s földozgattya (Gyöngy: Char. 198).

[Közmondások.] Nem mindenkor esik le a mekkő, mikor az ég dörög (Thaly: Adal. I.82).

menny-dörög: tono MA. donnern PPB. Meny dörögni és villamlani kezd (MA: Scult. 282). Ha ebben az hónapban gyakorlati mennydörög, sovány esztendő következik (Lipp: Cal. 26). Menydörög, villámlik (Tarn: Jóak. 121). Hogy ők-is mennydörögjenek a gonoszok följeben (Laud: ÚjSegits. II.210).

mennydörgés: tonitru, tonitruum, tonitrus MA. donner PPB. Az mendörgezőn velotyók awagy erthetyók mind az ot göleközteknek egimastol eluolasat (VirgC. 16). Az harmad mendörgezen izezetetik Crístus kenyanak iegynek meg mutatasa (120). Az felsőv zékből meny dörghesec és vyllamasok zarmaznae (JordC. 892). Kezde nagy meendörghesec hallathny (ÉrdyC. 338). Menydörgeškor szömedet be tapazd és füleidet, mert megvakit (Cis. H3). Hetűn kemény veszet, menydörgešt es vyllamašt vary (Kál. 1582. Güij). Miképpen szoktak a chartzon kiáltani, úgy szöll nekik; ezt a szózatot rettenetes menydörgešnek nevezi a szt. irás (Pázm: Préd. 17). Menydörgeškor minden érzekenségin az fételemmec miatta elámulnae (MA: Tan. 200). A selyem bogarak az fételemmec miatta elámulnae (MA: Tan. 200). A selyem bogarak az menydörgešt nem halhattya (Mad: Evang. 626). Az elmúlt éjjel villámások s menydörgešek voltak (MonIrók. XV.122).

mennydörögő: 1) [tonans; donnernd]. Ielőnte nagy mendörög zoual (DebrC. 106). **2)** [tonitru, fulmen, fulgur; domer,

blitz]. Orozlanal fecebbek, sőtli meeg az mendörögönel es rettenetesebbec (NagySzC. 68). Menydörögök kezdeneek hallat tathny (JordC. 52). Latom vala az satlant mykeppen az meny dörghlöt az egből le esnyo (560). Oli nagy vyllamok, mendörögök (DebrC. 189). Az mendörög meeg üte es meeg halt (568). A meütes vyllamas es mendörög meeg egatec az ő évryt (TolC. 85). Neuze mendewrgewnek fyaynak (Pesti: NTes. 71) Zozat iewe menyozzagból mondwan: Megys wylagositlak. A serog azert a ky hallya wala, azt mongya wala, hogy mendewrgew lewt volna (215). Nevezé tket mennydörögönce fiainae (Helt: UT. J.6). Sok országok fölök rettentek vala, mint egy mendörögötöl ők félnek vala (RMK. III.207). Dáruš népével őszvörének, nagy mendörögöképen megtüközének (IV.95).

Dörgés: tonitrus C. erepitus MA. donner, das krachen PPB. Az menyey derghees napkeleten tamad (JordC. 432). The dergesednek zozatya vagon kerekesegec (KeszthC. 194). Ked esős, az melegeb helyeken dörgessel es felhő zugással (KBárta. 1583. Dűj. Zvon: Post. I.384).

Dörget: [tonare facio; donneru lassen]. Ágyukkal elleno dörgetett (Gvad: RP. 391).

Dörögő: 1) [tonitru; donnernd]. Változik az idő néha dörög és pészás esőre (KLöcse. 1671. B6). Dörög és zapor eső (KLöcse. 1674. 31). **2)** [durus; hart]. Az anyanyelvünk igen kenény és dörög (Orezy: KöltH. 11).

Dörgölőd-ik: murmuro C. increpito MA. [brummen, murren]. Mykoron zenth Peter Jerusalemie mēntli, dörögölődnek vala ő ellene (Komj: SzPál. 21). A magyaroc keresztység ellen kezdenee dörögledni (Helt: Krón. 95). Igen dörögölődik, feddődik ő magahan (Ilosv: Toldi 8). Azon dörögölödünk, hogy sokáig halasztja isten a gonoszok rotását (Pázm: Préd. 29). Akar mint dörögölödgyék, élylen minden az ő idejebéli időnce javával (Prág: Serk. I2). Ne dörögölödgyél, ha halogattya isten a gonoszok rotását (SzD: MViv. 84).

Dörgölődés: murmur, murmuratio MA. geräusch, gemurmel PPB.

DÖRMÖL: [murmuro; murmeln]. Mint dörmölt, ásitott, mint húzta derekát (Orezy: KöltSz. 162).

Dörmölőd-ik: [fremo, murmuro; brummen, murren]. Bel-larminus cardivál dörmölödve emléti (P6s: Igazs. I.555). Azon dörmölődik Kalauz ellenünk (II.513). Zenebonáskodó és az isten titka ellen dörmölödő emberi okoskodás (DEmb: GE. 19).

DÖRE: insipiens, stultus MA. nährisch PPB. [dumm].

Döreség: [insania, stoliditas; albernheit, tollheit]. Döreség völna vaktában fegyverfözásra elszánni magát (SzD: MViv. 396).

DÖRGÉCSE: [acerina cernua; kaulbarsch]. Gobio piscis est parvus pisciculus, forma rotunda, squamis parvis argenteo similibus, hic ubi aquas arenosas lapillulis in nutrimentum habet, accomodatiorentique cibum prebet. Is apud nos est qui vulgo dicitur dergece, ut videtur; vel fortassis sisher. Secundum Isidorum dicitur perca, de qua infra . . . Est piscis quidam in fluvio habens acres squamas et pinnulas, scilicet nomine dergece, vel siger vel perca. . . Dorjgice alias thok in zerge cepte (Szilády: Felbárt élete 67). Sűgér a vagy dörgece neví tűskés szárnnyu halacska (Laud: ÚjSegits. II.831).

DÖRGÖL: contero, detero MA. [reiben]. Az szemét dörgezi (Kár: Bibl. I.665). A test lyukacsos mosó kővel dörögöltetic (Com: Jan. 114). A ki az álmos betegségtől mélyen alszik, annak törött mustár maggal dörögöllyék a tenyerét, föl-sörkenik (Lipp: PKert. II.117).

el-dörögöl: [attero; zerreiben]. Az ujjadon vedd fel az levél képiró aranyat, dörögöld el az ujjaddal az esésében (Kecs: ÖtvM. 306).

lő-dörögöl. Meg-irtom, tisztítom, le-lőh gölöm: repunico PPB.

még-dörgöl: [defrico; abraheun] A kristály üvegek és szelők tövises eszesznye butkóval mégdörgöltévé, pohár székeben le rakattatnae (Com: Jan: 114).

Dörgölés: attritus, contusio MA anreibung, zerstoßung PFB Dörgölésce, vakarásce, melegítő orvosságce nem veszik el a fájdalomat, hanem enyhítie (Com: Jan: 173, 215)

Dörgölőd-ik: [se terere; sich reiben] A hó ha a hernyós fából talál dörgölődni, minden bőri föllorsózik (Misk: VKert: 676)

DÖRÖCKÖL [deretzel] Helt: Mes: 73 [deretzel] Helt: Háló: 19. [darroskol] Radz: Csál: II:396. [daroskol] TörtF: XVIII: 239. [darot kol] PFB [darroskol] Nyr: XIV: 459. **1)** [subigo; walken] Összevevém, mint a nevezet döröckölőné; jób PFB **2)** [plagis irrigo; durchprügeln] Mince vtánna iöl meg deretzköltce volna (a számarat), el vonnúc ötet az istálóha (Helt: Mes: 47) Látván ott az ablac alat a farkast, kiáltani kezdőnce és szekerézéssel hagyigálni fogánc és páltzácel a farkast iöl megderetzkölhüi és eznc alig szállhadta el (192)

még-döröcköl: **1)** [subigo; walken] Ha az szünt az rá-máról loveszik, megdöröckölék (TörtF: XVIII:239). **2)** [plagis irrigo; durchprügeln] Mince vtánna iöl meg deretzköltce volna (a számarat), el vonnúc ötet az istálóha (Helt: Mes: 47) Látván ott az ablac alat a farkast, kiáltani kezdőnce és szekerézéssel hagyigálni fogánc és páltzácel a farkast iöl megderetzkölhüi és eznc alig szállhadta el (192)

Döröckölő: **1)** [terrens; reibend] Vagyon 37 döröckölő kalán, ágyúhoz való (Radz: Csál: II:396) **2)** [fallo; walken] Megakánc a fűlő tömök árakia mellet, mely a deretzkölő szántó fölhönc vta mellet vagyon; quae est in via agri fallonis (Helt: Bibl: II:319). **3)** [follonica; walke]. Elfoglalván az málnot, tanáltunk benne egy szakmány döröckölőt is (Nyr: XIV:459)

DÖRÖKÖL: [maussitudo insero; brummend hincupropfen?] A mésző papok a kösséncnek szájköbük döröcklik a kegyeret (VárM: Szöv: 47)

DÖSÖL: [perpoto MA [zechen] Együtt-döszöl; græco, composito MA Igen dohózódn, döszölék; perlaccher PFB. Elyfélíg döszölt volna (Bom: Préd: 409, 396) Ézneec, iznac, döszölnee (Bom: Evang: III:4). A gazdag minden-nap frissen öltözött, vígan döszölt és lakozott (Pázm: Préd: 31) Döszöl és zabálódik (MA: SB: 18) Éjjel nappal csak döszöl (Pomén: 26) A gonosz társaság kaczér bordélyokkal, a hivalkodás is a döszöl torokkal távozannak (GyönyD: Csup: 651) Döszölök, iszúkok (Kisv: Adag: 92) A kí a döszölő és használatló nyalakodókkal társalkodik rozsera szokik (SzD: MVir: 51)

föl-döszöl: [ligurio MA. MedLat: 315 [abligurio, desperdo; verpressen, verschwenden] Atyai keresményét tisztatalan személyekkel földöszölé a fesselt ifjú (Pázm: Préd: 424) Mindeneket földöszálnae és azt vélic, hogy eznc arra termett, hogy öc földöszölnee (MA: Seult: 319) Ó mindeneket földöszölt, elpazarolt (728). Mindennap jól lakást főnce és mindent földöszölnee (797) Nagy munkával kell keresnie, az mit az nagy vrak földöszölnek (MA: SB: 114) Ha az vármegyének valami kis jövedelme esik, nem köll azt földöszölhüi (Keesk: Tört: II:491)

földösölés: [disperso; das verpressen] Megtelvén esztendőkökel, heveréssel, örökségénc földösölésével se joles hírt, se derék hasznot nem hagyván maga utan, in glorie fogja végezni életét (Fal: NU: 272)

Dösölés: [computatio; das zechen] Az ö döszöléseket döltil fogva mind éyféköng elnyattatnae (MA: Tam: 1271) Als: Post: 1243. Teli toroc ivással, döszöléssel önön magát megölti (Com: Jim: 181) GKat: Tirk: 1117. Az hosszú időzlen való döszölés által otrombák és buták lesznek (Pöbök: Részogs: 86) A vásárnapok nem vendégségro, döszöléro szenteltetee (ÉgyhRendf: 157)

[Közmondások] Vrak döszölése parasztnak nagy bűja (Kisv: Aug: 194)

DRABANT, DARABANT [gru do] RMN: II:97 [drabant] Mel: Sám: 111 [drabant] Mel: Sám: 468; stipator, satelles MA. trabant PFB Szereg drabant; satelittium MA Darabantok, gyalog insok; circumpedes; darabant, poroszló; accensus; test örző drabant, udvari katona; satelles PFB. Elez isogtok vagon, elez garabon vagon benne. Az garabont few few. Komaron fewle kowlék garabontort es husarert (RMN: II:97) Don Gúspár háromszáz spanyollal vala, háromszáz esch drabant, némüt csak száz vala völk, háromszáz magyar drabant vala (RMK: III:78). Gyűjtöl bé az zsidókat és te papjaidat, ördökdölészet lamis profétáidat, Jézabel drabantát (V:118) Azonnal választá egyik ö szolgáját és melléje adá ötven darabantját (28). A szolgáltó népnék és drabantnak posztót köldél vót (Mondrök: III:182) Jüjön ala az szen az égöl és egyen meg mind toged-s mind atto ötven garabantulát (Mel: Sám: 399) Az lozag huszárok es piadog drabantok (411). Az ezer kapun álló özö garabontokat el vitte a babiloniy kiraly rabsagra (478). Az Pilatus darabantitól, katonáitól eltaglatott, veretettöt (MA: Seult: 607) Darabantoc avagy ör álló strázs (Com: Jan: 141) Ninesen Iznatúsnaik anyi drabantya, a ki ebből a verendül tégdot ki-huzhasson (Matkó: BCSák: 299) Darabantit háza elejébe rendezel (Hly: Préd: 176) Az hírák, kerülő, drabant és lovas szabados semmi adót nem ad (Gér: KárCs: IV:290) Persiai és aegyptombéli darabantokat tartott (Balog: Com: 176)

Drabantság: **1)** [satellites; trabanten] Boros az Duna mellékét járja el, az drabantság, kularasság arra lakott, az vajda boérok akaratjából mindeneket felprédáljon (RákGy: Lev: 194) Ezen Zezézi Maté volt a számos újárú praesidiumbhoz akkori időben fegyverekkel szolgáltó, háromszáz számból álló drabantságnak főhadnagya 1759 (Havák: 1132). **2)** [satellitio; trabantschaft] Csak drabantságban áll minden szerenzéd, más fele rendre ne legyen szándékol (PörtSzer: N)

DRÁGA [draga] CorpGramm: 122 [draga] Endlicher: 723. [drágy] LevT: Hls: **1)** pretiosus C [teuer, kostbar]. Fülresvaló hosszúka drágygyöngy, mint egy szép tsqpe: stadinium; drágykő áros, gyöngyáros, jubiler; gemmarius; bősös, drágy: est in auctoritate PFB Minden lozagat el arula, kik valának sokkak es draga marhak (VingC: 84: 149) Nem vizagztalyak meg Cristusnak poztoelkay drágy ruha viselőket (ComC: 91) Megh aranyaswlth vala aranyal, gyengyel es drágy kewekekkel (LofC: 909) A Siomne beinyi kenelyek es drágy saru vagyon labokba (Helt: Bibl: IV:16) Ha nagy tornyokat őt meg az meny es házukat gyakran, azon esztendőben nagy drágyat jelent (Cs: H4) Ez igen drágya pilula minden belső rothat beteség ellen (Mel: Herb: 84) Hogy a gazdag drágy ruhákban öltözöt, testén gyengén tartotta (Hly: Préd: 135) Éérhöz menő leányka drágy ruhájának több szekerinye számánál (Kisv: Adag: 197) Ha ily drágy a szalna, hogy léson a széna (181) **2)** curus NémGl: 138. MA [lieb, geliebt]. Szödböl származot drágya igeddél (Bom: Ének: 31) Az isten fölkönce maguce állando es drágy azoknac palátoc (Kár: Bibl: 1656) **3)** penuria, inopia; teuerung, not. (Az országot) drágyaval, aszlyal, desözzel pusztítia (Nyr: XVII: 699)

[Szólások] Az élet, a mely nekem oly drágyába telik (Mik: MN: 189) Az ezüfolás es gnyolas drágyán esie nékice (MA: Seult: 693)

Drágál: curum puto MA teuer halten, wert halten PFB Tehát mit drágállod? (SzBodo: Kalm: 11) A gondbok drágállom: die knöpf dinken mich allzu teuer (Kürb:sz: 22)

Drágalatos, drágalatos: **1)** pretiosus MA teuer, kostlich PFB Moabnac istene tiszteltet aranyal es ezüstel es drágalatos könel es drágalatos vagókkel (Bécs: 165) Lehen eg drágalatos könet, megen es öbögge. MünchC: 39) Lata zekeket minden drágalatos nemis kwekel meg ekoswlven (VingC: 66) Serkeztesen hely wo ken bath es drágalatos el reytelh

konchth (Weszprém 128. Ruhában, oltvezetőben, sunkban, hazákban dragalatosokat es hetszokokat vallany eltavoztat vala (DonC. 136). Az ty hiteteknek byzonsaga nagygyal dragalatosb legyen az aramal (JordC. 84). 2) [speciosus, curus; prächtig, schön, lieb] Mikor allandaz ő zemele előtt, iol tézen te neköd es igen dragalatus lez ő zvuoben (BösiC. 33) Tíz megtartta a kiöden dragalatosit (205). Valnan eg dragalatos fiat, ezerte ő hozianoe (MünchC. 96). Anya zent egyházat, kyt az ev dragalatos zent verouel ezve gyvltet (MargL. 83). Ertsük meg, homan tanulot es mely igen hasznos es dragalatos tudomány legyen (Helt; Bibl. I. A2). Az isten öket dragalatos es gazdag földre vinné (Kár; Bibl. I. 165). Ha a Jesus sebeihez es dragalatos blyögöghöz aítatosszággal folyamlasz, háborúsághiban nagy vastagítást érzesz (Pizan; KT. 115). Élet illatu es ölybösség hozo dragalatos fit (GKat; Vált. II. 1050).

Drágalátosság: [pretium, excellentia; kostbarkeit, preis]. Az rulukba sola seni dragalatosaz ne legyen (VirgC. 126). Dyezertetyk az zingwknok es erzeknek dragalatossaga (145). Az aznak, lepelnek dragalatosagyt meg feddyk ny homocnk Crístusnak hytan poztochky (ComC. 88).

Drágalátosságos: [honestus, sanctus; tugendhaft, heilig]. Dragalatosságos es dychevseges elete nem jratot meg (ComC. 13).

Drágás: cara emina vendens, care aestimans MA. der altes teuer auhlält PPB.

Drágaság: 1) caritas C. MA. [valor; preis, kostbarkeit]. Az arn földmulat dragasazual mindön ortöketh (TibC. 9). Zrini megen az gazdag tärházban, minden drágaságot ő rak egy rakásban (Zrinyi II. 80). 2) [penuria, inopia] teuring PPB. [not]. Az vr isten ő reaioc nagy drágaságot es székszeget bocht (Helt; Bibl. I. 1). A dragasag meg emeszti ő földet (Helt; Bibl. I. V2). Feletthe nag dragasag wagon raythvuk; egy luhath adnak az wajarth [ey] nyolez krayczaron (RMNY. II. 55). Elestis hozzon kegelmetek eg kocu, mert it zerteleu dragasag wagon (III. 60). Ama ő forinttal vehetne könnyen öt köböl búzát, még hatot is, ha drágaság ninesen (ZrinyiT. 401).

Drágaságos: [carissimus; liebster]. Szentely meg engem édességes, hatalmasságos, dragaságos, teynel es hónal feierb (Pécsi; Ágost. 54b).

Drágít: [pretium intendo; teuern]. Búzadrágítók; dardamari MA. Búzát nyereségre bészédők, drágítók; flagellatores *annonae PPBl.

még-drágít: *arrogare pretium rei PPBl. [verteuern]. Még-drágítani a búzát: incendere *annonam PPBl.

Drágód-ik: pretio augeor PPB. [teuer werden]. Drágódik a búza: *ingravescit annona PPBl. Itt drágódik a bór, nyolez, kilencz, tíz pulturán nem derék bort árulnak (LevT II. 381). A búza drágódik vala szörnyen (ÉrdTötAd. 187).

eI-drágódik: [nimio pretio venire; im preise steigen]. Minden eldrágódik (MonOkm. IV. 292).

még-drágódik: ∞ A búza iol nenekedic es meg nem dragodie (KNagysz. 1579. E2). Minden igen megdrágódott Vidibe is (Monlrok. XXIII. 148). Itt is a portéka meg fóg drágodni (698).

[Drágul]

el-drágul: ∞

[Szólások]. Az nevetés eldrágult nála (MA; SB. 331).

DRAGON [dragon; Thaly; Adal. II. 302. dragonyos PPB; 1) [dimacha; dragoner]. Kinek vala egynehány száz lovasa es dragonya is (Kem; Élet. 506). Fridrik Augustus saxoniai uram, electorum ő felsége méltóságos Veinszeufel obristersége alatt zöld dragony regimentjének egyik hufionója vagok (Rad; Csal. III. 349). Tifeupach uram is valami dragonokat fel vert

mostan (Gér; KárCs. IV. 242). A lovas seregek, köztök a dragonyok, ezek után az naskatárosoknak egyik része megen be az várbá (549). 2) [lanca; lance?] Szaladj kurucz, jön a német. lúd mely büdös lompost éget; bírd el, ha elérhet téged, dragonyógre hány ő téged nyalka kurucz (Thaly; Adal. II. 298).

Dragonos: dimacha; dragoner PPB. Ez dragonos volt, mondhatja a felső rokján kívül fejér, de az veres volt fekete hajóköával 1759. (Hazánk I. 283). Dragonosok kapitányja: ein dragonerhauptmann (Kírbesz. 147). Ezen általtvítés éjszakának idején történt, nem késérvén ötet más egyéb, hanem a kapitány, egy tizedes, két dragonos (Fal; TÉ. 766).

DRINC, DRINCS [drunt. PPB. drints MA. PPB; permutatio, commutatio MA. [tauch]. Csere; drincez, tokma; commutatio permutatio (Ver; Seb. Szót. 5).

DRÓT: filum ferreum Sl. [drat]. Drót, mellyet a sarkára tsuálnak a vargák; chelemma PPBl. Egy meleg drót vassal süst meg a lyukat (Cseh; OrvK. 63). Mikor drótművet akarsz csinálni, az gummit ástasd meg vízben (Kesk; ÖtvM. 299. 300). Egy kristály ablak, dróthúal csinált vas rostély rajta (Gér; KárCs. IV. 445. 459).

DRUSZA: homonymus Sl. [uamensbrüder]. Szent (István) királyunk azt mondgya sz. István első mártyr druszájával (Bíró; Ékesség. Előb.).

DSIDA chüd [?] Zrinyi I. 136; missile; wurfspieß PPB. [lanze]. Ezek Kazul Basra jártak Szulimannal, ezek Lajos királ verték chüdakkal (Zrinyi I. 22). Ezeket meg mondván, maga kiróbbana, kezében pörögven egy szép tollas chüda (51). Kis fejér patyolat (a Hajnalnak) fejében, de az ő orezája van nagy fruyességben; ő maga öltözöt arany páncézér íngben, két szál hebaum chüd van fényes kezében (136). Csidával át veretevén (Kár; Élet. I. 19). Az elvetett dsidáknak sirrűsege, mint a felök homálylyal bé fedte az egész viaskuok seregeket (Hall; Tel. 280). Almodni sem tudtam Cupidó tsidáját (Gyöngy; Cup. 4). Tizen-két spajja fényesöltözben mégyen, egy-egy dsida a kezekben (Gyöngy; KJ. 114).

Dsidás: [hastatus; lanzenrüger]. Mások felett igen tudós nyilások es dsidások, kik ritkán vétik el a zélt (Hall; III. 131. II. 99).

Dsidáz: missile torqueo; den wurfteuf schies-en PPB. Gyakorta elővi csidázó kopjáját (Gyöngy; KJ. 108). Eléd után hatvan paripással dsidáztatott a basa (Mik; Törl. 399).

DÚC: tuber PPB. [brodrant]. Kenyér dúcza: tuber panis PPB. Ez is szeret oly kenyeret, mellynek forrott dúcza (Thaly; Adal. II. 123).

DUCOLTAT: [oscillo; wiegen]. Am ducoltassák a Christut a Maria karján (GKat; Vált. II. Előb. 35). Énekléssel szép gyengédeden ducoltatya s a tensesz halálhoz magát készíti (Megy; 3Jaj. II. 9).

1. DUD: [scapus; stengel?] A ketske szaklatú fit leuele olyvan mint a dutkoronae (Mel; Herb. 81).

2. DÚD: [moduli, cantus; melodie]. Dudgia: Erős várnuk nekünk az isten. Tudein; Christus feltámadá (MZsSzemle IV. 141).

Düdöl: incino, murrizo C. modulor MA. [dudelu]. Azon regét dudolni; antiquam occinere cantilenam MA. (Kisv; Adag. 31). A vendégségben dudolták; haec in epulis sunt *cantitata PPBl. Ez éneket azolta dudollja (Nyr. XVII. 568). A dudoló felét fordította az asszonynek (Nyr. XII. 80). A babuk dudul (Com; Orb. 4). Az eseber-rud után ezt dudolnak utánad (Czegl; Tromf. 54). Miud halálig ezt dudulya (Czegl; Dág. Előb. 32). Lanza-felé menvén, útyokban dudolnak (Gyöngy; Char. 2). Az után nótánkat vígan dudolhattyk, hogy a homályt szép nap követi, mondhattyk (236). Sárossi János igaz hazafia azt dú-

dolta magában (Moubrók XI339). Tartozál jó Orzseék, dudolván mondják (Thaly: VÉ. II 54). Hej dudolvunk, dudolvunk! (73). Ezeket kóholtam, toldoztam, notáruira csináltam s magamban dudoltam (Thaly: Adal. I 193). Meg veti a tanácsot, nem agy a feyvetéssel, tsak a tékozló finnak notáját dudolyva (Fál: NE. II 6). Charisának ilvén irányálkann, dúdol (Orzy: Kölsz. 183).

el-dúdol: [decanto; absingen]. Az éneket mynd el is dudolom (Faly: Dícs. 8).

ki-dúdol: [ad finem usque canto; aussingen]. A sír szeléhez közelitvén magokat mántegy kidudoltak (Martonf: SzHist. 83).

Dúdolás: minustratio MA [das duden]. Ének előtt való dudolás; praecantatio C. Sáncz, uest eleget, dudolással nyomtál ekeket (KNegyzs. 1579. B2). Semmi musikás nem ér asszony-nak szavá.v., kedves éneklésével és dudolással (KTör: Assz. 9). Ezeket sáralmas dudolással kell mondani (MZSzemle V. 436). Ily keserves dudolást imlita (Kereszt: FKer. Előb. 2). Ökör módon való dudolás (Kiss: Adag. 104). Rendetlen dudolás (205).

Dudoldogál: [canto; duden] Mohár Albert éneke, melyet csinált és dudoldogált (JMMuz. III. 1. 574).

Dudolgat: ~ Keserves éneket dudolgatja (Thaly: VÉ. I. 259). Sétálok dudolgván vagy sippal sípolgván: curas pollo canendo (JMMuz. III. 1. 574).

Dúdoló: modulátor C. [dudler]. Dúdoló és ezüfőle csek (Mel: Jób. 70). Jó dúdoló, jó hőpöntő (Kiss: Adag. 57).

DUDA: 1) tibia utricularis Major: Szót. 170. dudásack PPB. Készen volt az hegedű és duda (Moubrók XI331). Ha a duda meg-telik, el kezdő a hangzást, úgy a teli gyomri ember a szóllást: wann die sackpfeife voll ist, so fängt sie an zu spielen, und ein satter mensch zu reden (Kölsz. 112). Királyi multság pástor után sétálgatni, meghallgatni Korydon dudáját, Mopszus furugyját (Fál: Vers. 867). Puffászd-fel dudádat, mond el a minapi vég leonyel notádat (904). 2) [vox cantumeliosa; schimpfwort]. Ifjuságodon dolgot restelléted, mostan immáron igen agh duda léttel (Fortszer. 12). Azert érkezette az én királyi felségem napnyugatról napkeletre, hogy az pogan ven dudakolt magamat megfretaltatni lassan (Förög: Curt. 734).

[Dudál]

Dudálás: [das duden]. Más bírójárása, kapálás s dudálás, mi nem tsak tántszolás (Kiss: Adag. 17). Dudálás szerint kell tántzólni (Kiss: Adag. 544).

Dudás: [utricularius; dudásackpfeife]. A nyuványát semmiképpen el nem vehetni, hanem a dudás musikájával (Tel: Flél. 196). Melhoens nevét számtalan sok dudás ézig magasztalja (Fál: Vers. 905).

[Közmondások]. Két dudás nem fér el egy kortsonán: *dnos fures non alit mus siltus PPB. (SzD: MVir. 151). Nem illik két dudás egy kortsmára (Kiss: Adag. 134. 544).

1. **DUDOROG:** [tumesco; schwellen]. Cudentiaál rosziál dudorog fejből (Orzy: KöltH. 17).

2. **DUDOROG:** [conquinisco; kamern]. Mit dudorgasz, hogy nem ugrasz, kurva volt az bábd! (Thaly: Adal. II 96).

DUDVA: vopres, vopretum, sentes, sentiectum, caretum MA [herba inutilis; nukrat]. Az tel oreziának verőjtékével kenyeredet egyed, Gávisot, dudvát nekeld tovuentsen minden iletben (RMK II 200). A gonoz föld ezre duvhat terem (Mel: Szlán. 551). Tüvisset, dudvud nekeld terentsen minden iletben (Bem: Ének. 384). Az ő földelő ki írta minden ártal-

mas dudvát (Bem: Részezs. 58). A sík, hol bojtortán, csual, dudva termett, abból kenyér mező im hogy kerekedett (Orzy: Ním. Aslo).

[Dudvás]

Dudváskod-ik. A rosa, lilium és a viola helyett Adonis és Venus csipdező csalányi dudváskodnak (Csízi: Síp. 215).

DUFÁL. Az miért ágyekia szemérmert kellene dufálni, ösztönözni, vgyan azért az szegény asszson népeket oerdög hadnyagának nemezi (Zon: PázmI. 80).

DUG [dualogazvlonak KeszthC. 144. ÉrcC. 121. KölsC. 137. ki gyak Lipp: PKert. I 14. II 178. bel tegazvlok ÉrdC. 96; oculo C. stipo MA oculo, abscondo; stopfen, verbergen, einstecken PPB. [verstecken]. Duggia, lasonlittia (Fél: Tam. 325). Inkáb' akanja Kristus, hogy a bűnben-holt lelkeket tanításival feltámaszsa, hogy sem a holt tetet föld alá dugja (Pázm: Préd. 13). Dugy egy sákot az másikban (Mes-ésK. 25). Kamarákat házi eszközökkel dugva meg-arakottakat bírván (Com: Jan. 188). A lakó helyeknek dugva s teli lévő minden szegletei (Gyöngy: Char. Előb.).

be-dug: obturo, obstruo, ingero, stipo C. verstopfen PPB. Bel dugak az sebnek helyt ruhával és gyapotnal (EhrC. 68). Füleit bédugta és nem hallgat engem, semmit rajtok nem fog lán az én beszédem (RMK II 173). Vizes juh-lórral likakat bedugnak (III 139). Has-dőfikat oda sokat bányának, 1665 helyeket zsákokkal bédugának (141). Be dugta az ablakokat, hogy az világosság be ne mehne (SalMark. 19). Az aspis kigyórol írják, hogy ő az egyik fület az farkával dugta be, az másik fület az földhez nyomja az varaslak szavara (ExpPrinc. 197). Tsővjét bédugta (Gkat: Váls. 131).

[Szólások]. A sídok bel dugtak fülöket (DebrC. 66). Egyebet nem akar, hanem ezre az auditoroknac a füléket be dugni (Dáv: MDisp. 1129). Bé dugod az fület (Dees: Adag. 279). Az ő gyakorlatossággal tett kiáltása, hívása és kérése előtt be dugtuk fülünket (Lép: PTük. 1165). A papjáték egy beliscemmal mint a kösség szől be dugjak szegényeknek fülöket (VárM: Szöv. 47). Ha Ulysses okos félelemmel bé nem dugta volna fülét a Syrenák édes énekekre, gallyája s maga oda veszett volna . . . A jó uraim és asszonyim nem fül bédugva mint Ulysses, hanem szem-bélmnyva meunek a prókákra setétes órákban (Fál: NA. 164). Az anitto gyönyörűségkehez jó korán láttal kell fordulni, szembe hnyva, fül bé dugva tölek fumi (Fál: BE. 586). Aeg zolgalhatnak vala neky kevlomben, hanem orrok be dugna (DomC. 228). Bédugni valaki száját, hogy ne szólhasson: vocem abeni *pracludere PPB. Be dugtának orozlanoknak hw zayokat (JordC. 823). Beo dvg az ő zaiokat (DebrC. 279). Oozlanoknak zayokat bel dugtunk (ÉrdC. 521). Hogy a sudduc-osoknac bédugta volna száokat (Helt: ÚT. F7). Bé dugtak emek az száit egy erős bizonsággal (Fél: Tam. 325). Minden szay be dugattassek (Der: Préd. 114). Ajándékkal a bíró száját bédugni (SzD: MVir. 16). Ha szemérmert be nem dugják, könnyen az igazat meg esmérhessék (Pázm: Kal. 195).

bedugás: obstructio MA. verstopfung PPB.

bedugó: obturamentum C. Stöpsel.

bole-dug: imitto, inserto; hineinstecken. Alúl hordsnak fület s abban vetik a diuyc magot, nem bolé gyukván, hanem oldalaslág fektetvén (Lipp: PKert. II 178).

ol-dug: celo, abstrudo C. oculo MA. verbergen PPB. [verstecken]. Eldugtuk, elrejtették az feyvert (KTör: Assz. 15). Az földg dugta azt el (Matkó: HRoml. 36). Mennyi roménységét dug el egy koporsó (SzD: MVir. 109).

eldugás: occultatio, abscondio MA. [das verstecken].

föl-dug: [retineo; aufhalten]. Sok vitézek a vízben állván a folyó-vízet kezekkel és páisokkal felakarták dugni (DBonkó: Flor. 175).

ki-dug: [erigo; ausstecken]. Kigyukják a napra nyakokat (Lipp: PKert. 143).

mög-dug. A vizet megdugni, gátolni: aquam *coerere PPB.

[Dugánt]

el-dugánt: [recondo; verstecken]. Chemon Theogenes kardját nagy lassan ki rántya és magához vévén, ki fut s el-dugántya (Gyöngy: Char. 47).

Dugás, Dugás, dugósap: obturamentum PPB

Dugasz: obturamentum MA. [stüpsel].

[Szólások]. Kápat nem adunk szemfinknek, dugasz t füleinknek (Fal: NE. 99. SzD: MVir. 387).

csap-dugasz: epistonium: fass-zápfen PPB. Az hordóbul ki vetetik hébérrel avagy csapon, csévén, a melyben csap dugaszta vagyon (Com: Orh. 115).

[Dugaszol]

be-dugaszol, be-dugaszul: [obturo; verstopfen]. Yiedes f nekik kígnok kepezeseint, mikent siket parlag kígoe es v fölet be dugazoloe (DöbrC. 116). Vnekyk haragyk kygyonak hasonlatossaga zerenth mykeppen syketh paragy kygyonak ees w fyley bedagazvlonak (KeszthC. 144).

[Szólások]. Az aldöt Cristus Jesusnak fezwölyt ky vonyaa kezezt az vaass zeegot kövöl es bel dagazvltan ew fyley t (ÉrdyC. 95). Bel tagazvltok elette fyleynket, hogy ne hallhassok ny idvessegegwuknek tanwsagaat (96). Azoknak szaiok be dugaszoltassek, kik miért hogi lattiak, hogi az taezöt külfömben nem oltalmazhattiak, ezzel akariak az nepet el amitani (Deesi: Préd. 60). Mindön zay bé dugazultassék (Beythe: Epist. 32b). Ha valaky the atyal tyay kezzöl zegen-segre yutand, ne dagazvlyad be ew elewte the zywe d e t b: non obdurabis cor tuum (JordC. 232). Kába bolond doktorok torkát bedugaszolják, ennet feljül leránták (RMK. V.260).

el-bedugaszul: [opturo; verstopfen]. Földlice kütfeyeit el be dagazvltan (Sztár: Vizöz. A4).

[Dugaszt]

be-dugaszt: [obturo; zuspünden]. Az borok forrottanak, semmykeppen az borok zadayt be nem dugazthattak (LevT. 1295).

[Dugasztal]

be-dugasztal: [occludo; zustopfen]. Arriusnak a szaiat be dugaszvltan (Dáv: VDisp. 147).

Dugasztó, Zorító, duggazto: stiptions MAL

[Dugaszul]

be-dugaszul: [obturo; verstopft werden]. En ygassagom nem zenwedhet eez yly be dagazvlt zyweth (ErsC. 421). O Adamnak kemen es meg kemenyvt be dagazvlt es értelme nekel valo fyay (HorvC. 271). Vvnekyk haragyk kygyonak hasonlatossaga zerenth mykeppen syketh paragy kygyonak es w fyley bel dagazvltanak (KulesC. 137).

Dugat: [stipari cura; stecken lassen]. Egy rusnya tyükösárba dugatván, a város piaczn levő akasztó alá viteté (Szal: Krón. 29).

Duggat, dugogat: occulto, abscondo frequenter MA. verbergen, fleissig verstecken PPB. Valamit kilentz esztendeig magauál benn tartani, duggatni: *premere aliquid in nonum annum PPB. Valamine vagyon, ne dugogassue (Born: Préd. 456). Dugogattyák és rejtegetik tudományokat (Pázm: Kal

271). Dugogattyák, földozzok az hajót (Huszt: Aen. 16). Orvos előtt nyavalyáját duggatya, rejtegeti (Ker: Préd. 668). Volnának valami intercipiált levelek, kiket is duggatnak (MonOkm. XIV. 352). Dugatták szélyvel az úr javait (Gér: KárCs. IV.581).

be-dugogat: [obturo; verstopfen]. Ennek a patvarokodásnak forrásit immár fellyebb be-dugogattuk (Pós: Igazs. 1678).

el-dugogat: [abscondo; verstecken]. A Jammia városának praedójában el-dugogattak vala (Pázm: Kal. 808). A pénzt el-dugogatták (Misk: VKert. 385).

Dugdós: [occulto; verstecken]. Könyvemot edgyütt is mást is rejtegettem és dugdóstam (DKal: Ker. 31).

be-dugdós: obstipio C. [verstopfen].

Dugó: 1) stiparius MA. PPB. 2) obturaculum, clausula MA. PPB. [stüpsel]. Dúgó, kepez: clausula (Ver: Verb. 1).

[Dugód-ik]

be-dugódik: [obturo; verstopft werden]. Haiszálad hullani, füleid bedugódni kezdettek (Ily: Préd. II.327).

[Szólások]. Így be dugodnac az hazug pharisaeusoknac szaioc (Born: Evang. III.45). Sok gonosz akaróinknak bedugolék szájak (RákGy: Lev. 47). Rágalmazáshoz szokott szája be dugodgyék (Matkó: BCsák. 10).

Dugul: obturo SI. [verstopft werden].

be-dugul: ∞ Megeléglem panaszol, bedugultak vele füleim (SzD: MVir. 96. 268).

bedugulás: obstructio SI. [verstopfung]. A fejer vizelet oka az utaknak, melyeken az által megy, bedugulások (ACsere: Enc. 180).

DUKÁT: [nummus aureus; goldstück]. Bela kyral kezdte verethy apro penzt, garasth es duratot (ÉrdyC. 397).

DÜL: 1) depopular, depraedor MA. [verwüsten]. Azon ydőbeu Atyla kerat olaz orzagoth dwlyia vala (ÉrdyC. 360). Én, ki valék Szendöröben, egy haragos nagy bánokat dültam minden-félé az én lovam hátán (RMK. II.366). Dülék, felzsákmánlák az Lippa városát (HE48). Egy kerított városra találnak, Elsőcz város hóstádjában dülának (197). Es nagy soe kazdagságokat dülának a földai kalastrombol, és az vtán mind meg égetéc aszt (Helt: Krón. 23). A hatalmassok és kegyetlenec czipic, mellyeszit, nyuzác, róiac, dúllyác, fosztlyác a szegény ártatlan-nokat (Helt: Mes. 221). Szegény ország, kit számár hátan dúlnak (Dersi: Adag. 41). Kineses jószágodban ő kedve szerént dül, minden dolgaidban, tanácsodban pap tőr (Thaly: Adal. I.8). Rajtunk német dül, rajtunk török jár, tűz vassal pusztúl ország es határ (31). Szép szót ada neki, hogy hátra szállana, ne dülaná az keresztény vért (MonIrók. VII.92). Az olvadott havak dúllyák az hegyeket, vivják sok le-hozott kővel a völgyeket (Gyöngy: KJ. 133). Meg is ölyv az ölyvre, sas nem támad sasra, a sólyom, a karoly nem dül a bérjára (Orczy: KöltH. 216). 2) [muletam irrogo; mit geldstrafe belegen]. Valaki pedig ez ellen tselekednék, nemes emberen flor. 6. paraszt emberen flor. 2. dúljának az ispánok a vármegyékén (Bod: Pol. 65).

el-dül: depraedor MA. berauben, plündern PPB. El-dülni a várost: diripere, *vexare, spoliare urbem PPB. Es minee barmok vala, minden yozagokkal egyetembe el ragadoztaak es el dwlak (JordC. 181). El dula minden marhaikat (Szék: Krón. 14). A fiú sídókat mind le vagata, tonaba marhaio-kotis el dula (64). A többit mind eldula és elégeté (Helt: Krón. 16). Mindenüt el dula az tartományokat és el rabláe azokat (19b). Isten ellen Joas el dula é penzt, azért istenis meg öleté érte (Mel: Sám. 415). Minden templomokat el dulta (Kár: Bibl. I.489). Eldulattanak az ő bázok (Ily: Préd. II.203).

eldulás: depraedatio, depopulatio MA. beraubung, plünderung PPB. Ez, a kit Abraham meg veert vala Sodomának el

dulasa koron (Szék: Krón. 10). Eldulás elosztás (MA: Bibl. Magy. 1).

föld-dül: deprædator C. expilo, compilo MA. berauben, plündern PFB. Meghagyózik az Assyria bolyekehé, sydolosnót és fél dyllyak (JordC. 175). Elezer Erdélti fél dylwan es nyud az Nyrbattorságot (ÉrdyC. 191, 398). A város fél dyltatitice (Com: Jan. 151). Az ellenségek sok gályát fél dülnek (GyöngyD: Cup. 609).

még-dül: deprædator MA. berauben, plündern PFB. Azzokat nem ezre megdültak, hanem vgyan magoknac foglalták (Helt: Krón. 9). Illiria országra néme és más megdültak és elpusztitá azt (16). Városit meg dülá (Kár: Bibl. 1448). Az ő hazat meg dülhá (Fvl: Bibl. 57). A tenger meg-düllyta a több folyó vizeket nagyságával (Gör: KárCs. IV. 57).

mégdulás: deprædatio, depopulatio MA. verheerung, beraubung PFB.

Dulakod-ik: luctor, concerto SI. [kümpeln]. Miden látja, hogy a borjú véle olly vakmerőképen dulakodik, a farkas telley oroje szerint hátra húzza (Misk: VKert. 185).

még-dulakodik: ∞ A madarász a háló között megkötö a szelid foglyot, melly a több foglyokat össze hívja; elsőben a hímek repülnek hozzá, hogy véle, ha hím lejend, meg-dulakodjanak (Misk: VKert. 372).

Dulakodás: [luctatio; kümpf]. Sok dulakodás esik között, míg a farkas bejőttön, a borjú pedig magát szájjából ki menteni igyekszik (Misk: VKert. 185).

Dulás: depopulatio C. deprædatio MA. verheerung PFB. [verwüstung]. Dylasth ne tegetetek, de meg elgegyeték ty soldotokkal (JordC. 527). Mikoron az oroszok be yötték Magyar országban, nagy dylwas wlyan nagy nyereséggel haza tevtek (ÉrdyC. 103). Semmit nem félték uszoraságtól, hamis dúlástól (RMK. II. 206). Minden helyec rakuice valámne dúlásocsal és koborlásocsal (Helt: Krón. 80). Ti kegyetlen rokác, farkasok, a ezanába kel vgre attí börtök, az vr a dúlascrt, koborlascrt vgre el veszt (Mel: Sám. 399). Magyarországra fött dúlást (MonIrók. III. 183).

Dulat: [deprædator, devasto; verwüsten, plündern]. Sue latorisággal népét sokasitá; az Mátyus fölel égete, dulata (Temesy: Béla. 61).

ol-dulat: ∞ Templomnak szépségét mind elhulata (RMK. V. 29). Kiket mind el dulatá és rablatá (Gosárv: Magy. B. Eüj).

Dülő: depopulator C. vastator, prædator MA. [verwüster, räuber]. Nagy szégyenséghen fejedelmek vagytok, dúlók, koborlóknak, lopoknak mondattok (RMK. II. 170). Innár török kézben az kegyetlen dúló, hol mit használ neki az koborlott sok jó (175). Az isten es az aniaszenbéghez elenségire szalad az hiteknek hadukozni, de az hamis, kaitor, kobzo, dúló hadban nem szabad (Mel: Sám. 374). Az esztendőbe ifttoc vala be rablaní az Moab lator, dúló, ezatizo háduj az Israhel földre (418). Jezsoviták vittek rá az templomra dúlőkat (Thaly: Adal. 129).

Duló-d-ik: [certo; streiten]. Ha az vitézűs rend dúludni akar, ha hímek véle, megl ittessenek tőlök (Keeskfört. II. 190).

Duláság: [prædatio;raub, verwüstung]. Elfoglaltá vala dúlásocsal mind azzokat az vármegyéket (Helt: Krón. 109). Hazan nagy dúlóságoh töttenek (RMNY. III. 16).

DUNA: [sella familiarica; abtritt]. Ez zeut zvx az zvkseg nek helyet, kyt dunaak hyvonk, nagy gyakorta meg tyztelgya vala (Margl. 26).

DUNNOG: muginor; muruch, brunnen PFB. Magamban bírhetőek, megzolódom, dunnogok: d-murumuro; magamban dunnogó, kinek szavát nem érthető submissis PFB.

Dunnogas: mutio PFB. das brunnen. Valamit késo-delemmel, magamban dunnogással viszek végbe: muginor PFB.

Dunnogó: muginator; tief-sünger PFB.

DUNHA, DUHNA [duha; düh]. Com: Jan. 112. *duhyna* Radv: Csl. II. 81. matto, pulvinar MA. tegecs Com: Vest. 148. enleitra; polster, matrutz PFB. Égy duhna vagy gyökény (Nom. 14). Ha éyed a jó duhnan hál, nem alhattic, hanem ezre türeg, főog rajta (Helt: Mes. 104). Az jó légy lepely duhna el szende-ríti (Csák: Assz. 12). A párna, donyha pilles (Com: Jan. 112). Duha duhnaiból vetett ágy (ÉnyF: MSzó. 16). Nem kellett akkor donyha, derekalj a vendégek számára (MonIrók. XI. 157). Reg-strum super vestes: derekalj 2, duhyna 1, fertin engy 6 (Radv: Csl. II. 8).

Duhmás: habens mattam Kr. [polster]. Duhmás, paplanos ágy (GKat: Váts. 1549).

DUPLA [duplex; Bethl: Élet. 373. VeetTrans. 8]. [duplex; doppelt]. Kanaváz, dutla tafota: *taphetum duplicatum PFB. Dupla tafota föltözet (Mel: Szlám. 402). Megtád, hog duplálal adol meg emek az árát (Dersi: Adag. 202). Dupla veszedelem (MA: SB. 112). Az sz. léleknek ajándéka duplával szályon ő reá (Alv: Post. 1705). Nagy, öreg, dutla tégla (Bethl: Élet. 373). Duplán adván mindenét vissza (Lund: Újszents. 1584). Ég veres dupla tafota vankos hó (Radv: Csl. II. 109). Egy dupla fekete bársony kis saba (Gör: KárCs. III. 129). Ha már felül megfele szép értéked búlesességnek, dupla lézen benned a tekintetre méltó jószág (Fál: NE. 23). Eő kegyelmek tartják, hogy ott vagon a dupla igazság, a hol sok duplont rakogatuak tenyerekre (Fál: NA. 212). Ugy tetszett neki, mint ha valamely éneket dupla szóval énekelni hallott volna (Könyi: VM. 42).

Duplál: [duplico; verdoppeln]. Nagy búleséggel siet siet asszonyához, duplált öröm járul ottan jutalmához (GyöngyD: Char. 197).

még-duplál: ∞ Duplallitoc meg es ket amet agiatoc neki a büntetésben (Mel: Szlám. 438).

Duplás: [duplex; doppelt]. Duplás apostata: ein doppelter mamelek (KieBsz. 145). Duplás ároc vagon környüle (Helt: Krón. 4). Duplás sarut kell labokba adni (MA: SB. 141). Nem következik hát, hogy duplas avagy rétes Christus legyen, az mit te mondod (MNYil: It. 188). Duplás áldás (Alv: Post. 1464). Duplason vótkezott (Tyuk: Józ. 222). Téménye meg érdemli a duplas boldogság nevet (Matkó: BCSák. 217). Duplason megadták az árát (Hál: III. Ist. III. 25).

Dupláz: [duplico; verdoppeln]. Duplázak elökökat egy más száma-körül (Zrínyi. II. 29). Mikor ez a két dolog együtt vagon, mindenik az másikat duplázza az erőjét (ZrínyiT. 316). Duplázott öröm-mél megvan kívánsága (HálT. 108). A felelő vcho felkapja, duplázza, csak az egy hárség kaján fejét rázza (Fál: Vers. 905).

még-dupláz: ∞ En arra rövidesen megfelelek, mégis duplázom kiáltásomat (Zrínyi. II. 17). Mikor rossz időben lenni találhatnak, megduplazzák a nagyok szorgalmatosságokat (ZrínyiT. 317). Ez boldogságát inkább megduplázza, azt mondván hogy az első is megértta volt (Matkó: BCSák. 217).

DUPLON

Diplomul: [dupliciter; doppelt]. Diplomul vészem megl rajtabok (Keeskfört. III. 367).

DURÁL: duro; durum V. ág végezeti for duráli (Zegl: MM. 24).

még-dural: obfirmo; beharren. Még durálván magát, szívét lát-eríttya (Könyi: HR. om. 181).

DURÁNCAL, DURÁNCI: durancius. Duránczi barack: duracina persica C. PFB. Duránczi szilva: prunum durantium

MA. Kérem kétet, hogy két küldjön nekem duráncait barackz és nagy bírsalma öltő ágakat (LévT. II.152. Com:Jan. 23. Lipp:PKert. II.12).

DURBANCS (*durbanca*): Bal: CsIsk. 150: [satelles; trabant]. Lutheris, mikor immár az ő durbancza rebelliója forrott, az isten seregében zenelohoz támadás szerző néu alatt liber discordiae volt (Bal: CsIsk. 150). Kegyetlenségtől fües durbantsok birtokokban került a Christus kőntöse (GKat: Váits II.467). Vad természetű durbantsok (570).

DURCA: inobedientia; ungehorsam PPB. Szoba közepére álla nagy durtzával (Gvad: NótTest. 130)

Durcálkod-ik: [pervicax sum; trotzen]. Durcálkodik Mojzes s magát vonogattya (MolnF: LTár. 9).

Durcás, durcos: asper, inobediens; grob, ungehorsam PPB. Ha valakinek oly engedetlen, maszlagos és durcás házassársa találkoznék, a ki semmi úttal nem akarna férjével együtt lakni a házasságnak rendi szerint, nyilván az anya szent egyház előtt panaszalkodgyék annak vakmerőségéről (Pós: Igazs. II.557). Sztolka Simonnak népe másfelé ment, mint a ki vízben feléled keresi abban holt durcás feleségét (ErdTörtAd. IV.234). Durcás akaratódét megromtom testedet (Thaly: VÉ. I.424). Jaj én szerencsetlen, be rosza találék, egy ágyubavaló durcos kofát vévék (II.255). Ső-bálynnyá változtatott a durcás és félre farago asszonyoknak nagy példájára (Csúzi: Síp. 627).

(Durcáskod-ik)

Durcáskodás: [pervicacia; trotz]. A durcáskodásnak és kemény engedetlenségnek békét hagyván, az isten beszédének és sz. parancsolattjának fejet baysz (Alv: Post. I. 159).

DURDU: [kanonad]. Én bizony azt akarnám, hólnap kezdheték az durdút (Thaly: RT. I.509).

DURRAN (*megdorran* Moln: JÉpül. 186): tenu, crepo SI.

meg-durran: [inrepro; erdröhnen]. Morgának egyszersmind és meg durrannak az égen az siető felbők (Moln: JÉpül. 186). Meg-durrannak a terhes felbők között a haragos egék (SzD: MVir. 95).

DUROG: [crepo; knallen, krachen]. Az szentegyház előtt gyalog puská ropog, az bátyáú sok ágyú iszonyuan durog (Zrinyi I.67).

DURVA: rudis, indigestus, impexus PPB. [roh, rau, grob]. A palástias durva volt (Bal: CsIsk. 142). Ighen durva immár. És rostas a palást is (Bal: Epin. 6). Durva száli liatos patolyat (VeetTrans. 12. 14). Durván bánnak velünk (Mik: Törl. 407). Pál patriárkának durva kőntösesében remete szent Antal ünnepeken czeremoniáskodott (Csúzi: Síp. 576). Durva fátyol váltja bújá tsipkéinket (SzD: MVir. 454).

(Durvás)

Durvászkod-ik: [asper, immodestus sum; grob sein]. Hogy a bosszúságot torlaná, tovább és fenyebben durváskodot (Fal: NA. 218).

DURVASZ [?]: [rudis; roh, grob]. Igasság szerető ez a tanács házban, de durvasz izetlen a kőz társaságban (Oreyz: Nimf. A6).

DŰS (*ducz* ÉrdyC. 447. *ducz* TelC. 84. *ducz* Helt: Krón. 43. 64): locuples, opulentus, perdives C. dives MA. reich, wohlhabend PPB. Egeusnak felesége, kih romai dűs leania uala (DebrC. 5). Testet a Sefhonia romai dűsne fel ueuen haitola ille vele (194). Romai dűsnek nemzeesegéből tamada (212). Ez keerelemesben vele valának mynd az romay dűsok ces (ÉrdyC. 356. 395. 409). Vala Constantinapolban egy yelos, dűz polgar (447). Vala neminemő nag, kasdag dűznc eg fia (TelC. 84). O romay nagy, few dűsok, kyk mindenem wralkottok (Érsc

486). Királynac halála vtán soe kegyetlen dűz-oc támadának a királyné asszonyra (Helt: Krón. 43). Marbē dűzsz mūdīarīst hadat támaszta (64). Egy kasdag dűs leányát vőtte vala (Valk: Gen. 32). Őh ti világ szerető dűsok (Fizm: Préd. 316). Az arabiai dűsoc ayāndēckal jőnce (MA: Bibl. V.33). Ama pompás, kasdag dűs, ki őltözik vala bársonyba és bilorba (ÉnyF: MSz. 48). Más világon nem fogadgyák Ábrahám kebelében azokat, a kik ebben a dűs-gazdaggal mind a három fajjal bēlyegesek (Fal: NE. 84).

Dűsság: opulentia MA. reichum PPB.

DUSKA (*tuskázás* Fal: NA. 121): poculum religiosum, laustus votivus, hospitii cyathus MA. der willkommen PPB. [willkommbecher, willkommen-trunk]. Duskát imya: amyst de bibere, saufen wie ein ochs PPB. Mikoron nagy vigan lackot volna az vendégekel és duskát iynv volna veze (Helt: Krón. 20). Az Baclius őrdög asztalán a duska iuo reszeges (Mél: Sám. 401). Haggian el az fejedelmecc az duska italt, reszegeset (Kár: 2Könyv. 115). Duskát inni es frissen tanzolni akaroc (Szeg: Theoph. 24). Eg köszönettel egész asztal nepet az duska italra betoglatnak (Deesi: Préd. 24). Örömében soe duskát kezdé imya (Gosár: MagyB. Eüij). Duskát auagy versent imia (Salánki: Erasm. 45). Erős bort ne kíványanak, duskát ne igyanak (Elm. 329). Ittálé duskát auagy égygyest P (Vás: CanCat. 233). Az bort egyes duskával haytya (Prág: Serk. G2). Ittálé duskát auagy égygyest? (Agend. 100). Bor for a fejekben és omét származott, hogy egymás vérére szonjáhozott, nyanis a duska ilyen az átkozott (GyöngyD: Char. 286).

Duskálkod-ik: [omnium rerum copia affluo; im überflusse schwelgen]. Tanully te minden világi jókban uszkáló, turkáló és kincsekben, gazdagságokban dűzkálkodo dűz kasdag ettül a kegyes és irgalmas Jesustul (Bíró: Micae 234).

Duskás: **1**) [poculi; becher]. Az duskás ivástul nem akar vallni kárt (Thaly: VÉ. 1387). A mikor vendégit mód nélkül való bor itallal akarta meg-terhelni, olyankor az ő torka vőlt a duskás mérték (Misk: VKert. 231). **2**) [ebrius; trunkenbold]. Rezeges, tobzodo, duskas voltam (Kár: Hal. Xij).

Duskáskod-ik: [compto; zechen]. Bezzeg semmi jót nem cselekedett, hanem csak evett, ivott, duskáskodott (Csúzi: Tromb. 110).

Duskásság: [compotatio; trinkgelage]. Nemeseck asztalait trágyazza inkább a majd mindennapi duskásság, tobzódás, hogysem sovány profontal a szegények alacsony székét (Csúzi: Síp. 661).

Duskáz: [compto; zechen]. Duskáz és zabalódik (MA: SB. 18). Duskáznak egymással nagy vigadozással (Gyöngy: Char. 218).

Duskázás: [compotatio; trinkgelage]. Duskázás, tobzódás (Megy: Bayle. 504). Egy-két nossza rajta után izibe visszatérnek az előbbi kortyokra és tuskázásra (Fal: NA. 121).

DUTKA: [nummi genus; geldsorte]. 1 dutka tézsen 3 garast (PractAritm. 11). Arany, tallér, dutkámak mind őszue szerezzed (Szentm: TFü. 2). Pengeti sok réghi dutkáát (7). A hártya szorosan egyvesítetet dutkákra, kilencz-péizes garásokra irattassék-bé (Mad: BHal. 46). Mi többet tizezer tallérnál, tizezer ó dutka pénznél nem adunk (RákGy: Lev. 32). Dutka pénzt nem adja meg, mert egyszer megéri a portát vele (418). Végy két dutkán ros kenyeret (Warm: Gaz. 101. KeesK: ÖvM. 317). Testemnek tisztességes temetésére az ó pénzben háromszáz magyar forintot apró pénzt és két száz ó dutkát hagyok (Radv: Csal. III.264). Egresi László uramnak bátyámnak ó dutkát két száz magyar forintot hagyok (265).

(DŰZ)

föl-dűz: [suspendo; aufwerfen]. Fel-dűzni az orrát: nares *corrigare PPB. Ha úrnak nem mondod, feldűzza az orrát (Moulrók. XI.357).

még-düz: ∞ Meg-duzza az orrát rajta (GKat: Vált. II 63). Az orrát némi némű képpen düzi (293).

Duzma: 1) flatus, spuma MA blast, blähung, schaum PPB 2) [cerevisia; Bier]. A ser főzötöl duzma, szadal ser cythum seu cerevisia avagy ser főzetettie (Com: Jan. 85).

Duzmat: 1) turgeo Kr. [sich aufblasen, aufblähen]. Duzmat: inflatus, tumidus MA Ysten ellen yarvan ty nagy dwzmadot kowwelsegtekben flöl menceetek az hegyre (JordC. 202). Ez vylaghy gyarló ember az nagy dwzmadot kowwelsegnek három rendbely köteleben kowwéröltet vala bel (ÉrdyC. 18). Hogyha azok a te duzmatl nemesséid eme keresztýén aláza tossághoz nem akarják magokat alkalmaztatni, oda valók a hol bottal verik az észt az emberben (Fál: NE. 95n) 2) [reclamito, resisto; sich empören]. Isten parancsolattya ellen tevezánk, mykoron föyedelemünk ellen dwzmatlunk vagyunk (ÉrsC. 230).

föl-duzmat: extumescere MA [sich aufblähen]. Földuzmatl: datus, inflatus MA

még-duzmat: [ira incendor; aufgebracht werden]. Polemius kerál meg keresztököködek felessegovel es az varas hely nepekkel Azt lathwan az papy föyedelmek, meg dwzmatlunk raytta es el menceenek Astyagas kyrallhoz (ÉrdyC. 508).

Duzmadoz: [inlor, turgesco; sich aufblähen]. Kevélységgel puffadoz, duzmadoz (SzD: MVir. 276).

[Duzmaszkod-ik]

föl-duzmaszkodik: [offendor; anstoss nehmen]. Es ow fel dwzmaszkodek magaban es nagy habotat tewn az hazban (ÉrsC. 485).

Duzzad (*duzzatt* MA, PPB): [inlor, intumescere, ira turgeo, stomachor MA. aufschwellen, aufblähen, zornig werden PPB.

föl-duzzad: 1) contumescere, effervere, exumescere MA. sich aufblähen, ergrimmen, zornig werden PPB. Bynbökkel fel duzzadwan megh vyragozek (JordC. 158). Tszdlalom felduzzadt kedvedet (Fál: Vers. 903) 2) [extumescere; sich aufblähen]. Kortsos magyarság ez is: a pogányok bíznak az ő lovokban, mint ha valamennyin vagynak, miud tsak egy lovak volna, s-arra duzzadnánk fel bízotokban (Corp.Gramm. 698).

még-duzzad: [offendor; anstoss nehmen]. Hozia mene éz azzoi ember draga kenet alabastrommal es ő fltében föiere őte; larvan kedog tancitvajok, megduzzadnánk (DöbrC. 451).

Duzzaszkod-ik: [inlor, intumescere, ira turgeo, stomachor MA zornig werden PPB. [sich empören, sich ärgern].

Duzzaszt (*megboraszt* MA, PPB): tumefacio, into Sl [aufblasen].

föl-duzzaszt: ∞ Felduzzasztják orrokat a helvetiák (Pázm: Kál. 523 SzD: MVir. 337).

még-duzzaszt: [effero, suspendo; emporrichten, aufwerfen]. Megduzzasztja az orrát: tollit supercilium MA Meg duzzasztotta szakállát (Szeg: Theopl. 30). Megduzzasztja az orrát (Deesi: Adag. 343. Kisv: Adag. 512).

DÜH (*megdühödö* Hofgr. 194 *dühes* MA: SB 155, *gythesit* RMK II. 197, *dys* GuaryC. 12 *gyllhössig* Sáék: Zsolt. 34 *meggydlök* RMK II.326): rabies, furor, mania Sl. [wut].

Dühöd-ik: insanio, furore corripior MA wüten, unsinnig sein PPB. Az yr isten megh zabadyt az pokólboly diáwt farka soknak torhabol (VirgC. 57). Mynden synagogak zerent gyakorta konzottam hívkot, kezeroythwan karomlany es nagyoban reok dyhesdwen ylözem vala hívkot (JordC. 792). Nem tsak dühödök, hanem gonoszságban inkább el átkalkodik (Pázm: Préd. 16). Ezor reum dühötönce es kergötönce (MA: Bibl. V.19). Tszdl szerencsésé ellenességid ellen, kik most dühödönek szögny

hazunk ellen (Thaly: VE. 194). Sok jó vitéz legények, kik mezőn nyargaltak, dühödöt rácsot vágta, vattok bátorszívök (Thaly: Adal. II 79). Antiochus inmygen sükedvén jó darabig, sok dühödött harag-atok és iszonyu kétségben-esések közt tsuk-ladozván kárhozatra okádi bűnös lelkét (Fál: NA. 167). A mól-nár tsak nem ördög-nek szánta magát dühödött mérgében (Fál: TÉ. 734). A baglyok luhognak, rit ebek ugatnak, farkasok dühödnek, juhokot szagatnak (Fál: Vers. 912).

el-dühödök: [furore corripior; in wut geraten]. Teljességel eldühötöce es nag kiáltással rohannak elő (MA: Scult. 411).

még-dühödök: insanio, insanus fio, furore corripior MA rabio PPB. wüten, rasen PPB. Ket feketü meg dühüt ebek, az ő föien ala cigne va zamtalan sar gicoc (GuaryC. 48). Az w meg dyáwt zayat be reköszte (VirgC. 54). Mi képpen meg dühüt közle layat zagatni (DöbrC. 587. ÉrdyC. 627). Kín az Akhab kiraly inkab meg dühödöc (Hofgr. 194). Igen meg dühödöt vala a kösög a békességönce cickelért (Helt: Krón. 191). A bögyö, patsik, baromkergető fene bogár miat fel inditattot, fel rezzent barom ngrál es mint egy megdühödött futos széllyel, futkároz, bogároz (Com: Jan. 51). Nyölözadik Bonifacius mint egy fele allatt megdühödök s abban vesze el (Pós: Igazs. I.457). Eb anyáju, hütöden, bestye kurva fia, megdühödött anyáju lélek bestie kurva fiak (MonTME 177).

neki-dühödök. Neki dühödött: accensus in rabiem [*accendo]; valakinek neki-dühödött ember: homo furore [*instinctus PPB].

reá-dühödök: [furore impellor; von wut getrieben werden]. Okosan viselvén kis-számú hadait, kerüli Alinak rá dühödött vadút (GyöngyD: KJ. 521).

Dühödés: [rabies; wut]. Az melancholiából bolondulás, bagymász, körság, ebekönce dühödösse kőzen (Cis. I) A minden eszéről megföldödt dühödés kardját ugattya hüvelyből (SzD: MVir. 149).

Dühödöt: furiosus MA wütig, rasend PPB.

Dühödtség: [furor; wut]. Nem hiszem, hogy ezt a Jézus Kristus ellen való dühödtségből írta legyen (GKat: Titk. 54).

Gyölhődéség: rabies EhrC. 146. [wut]. Hy gonoz zerencze-nek nyatta elewlléwlyud, nem menekethetikvala fene gyewllhwet-segetowl: nec valebant trucidantem rabiem evadere (EhrC. 146). Farkasnak gyewllhwetsege (rabies lupi, ky lelket megmen ewlhet, hanem ezac testet (151).

Gyölhözés, gyülhözés: ∞ Vala egy zernyw farkas tes-tonék magysagudal es gywlhwetzesnek elsegenek kemenseség: ferocissimus rabie famis (EhrC. 146). En hyzem, hogy te valamyt gonozol twetel, te elsegednek gywlhwetzesgeert twetel (149).

Dühös: rabidus, rabiosus, furiosus, furialis C. furibundus, vesanus MA. toll, rasend, wütig PPB. Az dys ebnek zaiaba es fogaba merög vagón (GuaryC. 12). Ha vala meely barom dyhes awagy zedes leend, megh kel kowwezny (JordC. 56). A ragal-mazok es az iregek mikopen az dihes bestyae az nag faldahnac es keserwsgönce nyatta ordtñac (DebrC. 277). Mynt az dyhes ech farkasok (ÉrdyC. 592). Szítasd ki a mérget a dühös eb haragüssanc (Mel: Herb. 142). Ne szemmedgyene dühös martalekot szerezni az istennek nyaiaba (Mon: Képl. 3). Dühös erköltsének indúlattjat köwötvén egy éjjel sok helyen meg-gyjtatá Róma városát (Pázm: Préd. 285). A dühös eb az ő marásával viztül felő beteggé tézi az embert (Com: Jan. 44). Örízd Rustán vezér föl ettül magodat, mert mint dühös farkas lesi halálotat (Zrinyi. I.21). Bástyája is kívül belől mind fel vagyton turva, mert valamit erzett benne az dühös morva (Thaly: Adal. II.131). Pisztosság s haszonnak dühös kívánása (Orzgy: Körtl. 146).

Közmondások. Dühös neuet költöce az ebnek, ezac hogy megdühössé (Helt: Mes. 13). Az mely ebet meg akarunk flüi, annak dühös neuet költök (Deesi: Adag. 62. 87).

Dühösít: furio MA. toll machen PPB. Az ő seregit hadra gyilósít, kiknek sokasága tengernek főenyi (RMK. II 107) Seregét hadra gyilósít (Hoffér. 4). A vad pogányoknak némely szilajabbát reá dühösítvén (Tarn: Szents. 145).

még-dühösít: furio C toll machen PPB. Megdühösítette: furiatu C.

Dühösköd-ik: rabio, furo, perfuro, desaevio C. vesanio MA. wüten, toben, unsinnig sein PPB. A kegyetlen pogán rájunkt dühösködik, mert az mi életünk lám soha nem jobboldik (RMK. III 61). Dühösködven ellenségit haborgatnac szertelen (Boru: Ének. 184). No bator dühösködgyec, no fénekedgyec ez világ vra (202). Nem hadlac titeket szabadon dühösködnötte az istennek aklaba (Tel: Fel. 6). Az ég alatt nicezen nagyobb tolvaj barlang, az melyben az tolvajok szörnnyeben latorkodnának és dühösködnének (MA: Tam. 1135). A dühösködő eb idestova széllel futkos (Com: Jan. 37. 178). Szűz sz. Catalin ellen dühösködőt a bálványozás kimondhatatlan fenésséggel (Fal: NA. 152). Fegyvert ne nyujts azoknak, kik ingók, szeretetrül szeretetre vándorlók, pártoló szokvevények, mert elvégre dühösködnek (Fal: UE. III. 11)

Dühösködés: 1) [rabies, vesania; raserei]. Hatalmas ereje és végetlen böltsége tiündöklük istennek az eretnokségek dühösködésében (Pázm: Préd. 297). Nagy dühösködés, dühülés támad ez gyermek ellen (MA: Scult. 91). **2)** bacchatio MA. unsinniges wesen PPB.

[**Dühösöd-ik**]

még-dühösödik: insanio, furio, insans fio, furore corripior MA. [wüten, rasen, wütig werden]. Órdög lelke miatt meg gyühösedny (Boru: Préd. 247. 295).

Dühösség: rabies, furor C. MA. das wüten, raserei PPB. Herthelen waló dyhesség: rumpens furor NémGl. 300. Az

sydok myuden kegyetlensegeeknek dyhességget fordoytak zen Jacabra (ÉrdyC. 287. 468). Kemen bezed dyhességget rezzetli (ÉrsC. 189). Szónnél meg az haragtol es had el az góhössiget (Szék: Zsolt. 34). Az úrdögnee myuden gyilhosseget meg gyözic (Boru: Préd. 19). Nagy dühösséggel reá rohanuac (Tel: Evang. 195). Megfogyatkozunk isten az te haragodban és az te dühességódtül meg reitentünk (II 141). A Saul vitézi bé rohanván a házba, minden dühösségeket a képre fordíták (Pázm: Préd. 1272). Nem szégyenletté ez világ dühössége ellenis az Christust megvallani (MA: Scult. 9). Sárkány dühösséggel teli kapóul az ölében viseli a magyar koronát (Zrínyi: Symb. 10)

[**Dühösül**]

még-dühösül: [rabidus fio; wütig werden]. Memmyszer mondták, hogy meg-bolondult, meg-dühösült (Pázm: Préd. 52)

Dühös-ik: furio Kr. [rasen, toben].

még-dühösik: [rabidus fio; wütig werden]. Es ő ewel meg dühözic (GuaryC. 12). Az chazar azonnal meghdevehek (DebrC. 550). Ezen meggyühövék, öleti az szenteket, Tobias es mert ám ott szám-kivettett (RMK. II 326. Zvon: Post. 1579)

Dühül: [furo; wüten]. Dühült: furiosus MA. wütig, rasend PPB.

DÜHENT: [tundo; schlagen]. Ha ugyan továbbis ember-telenkedik, végre a csákány fokát is hátához dühenti (Matkó: BCsák. 159).

DÜNDENDŐR, DÜNDÖNDÖREM: [strepitus; geräusch?]. A fő vadász nagy dündendőrrel kimondia a törüenyt (Belt: Háló. 139). Ottan nagy dündendőremmel és moddal felel az vadász (204)

E. É. É.

É, É (vagytok): Sylv: UT 124. 28. vagyony késed? Heyd: PCF. 29: **1**) an, anne, necne, nam, utrum SI. [ob]. Vallyon néki adjáké férjhez? daturne haec nuptum illi? Légyené vagy ne? fiat necne? Én-é? ogono? P[PB] Nemde mondamec neked: nome dixi tibi (EhrC. 53) Nem tudom hogy testembencz auagy testenkewuewleo voltam (74) Nemde harom fertiakat ereztenc a tűz közepibe e? (DeesiC. 133) Nemde tñ nagobbac vutoc azoenal é (MünchC. 24b 32b) Nem de kewuet ad ee? num quid lapidem porriget? (JordC. 373) Erthoetókec mynd ezeket? intelligistis haec omnia? (397) Nem zenel ee? non cessabis? (752) Az zentók tudde myth eznek (SándC. 2). Megh esmerhetiec ember kiket valasztot isten (DebiC. 129) Halalos bünnel elvezoh a tisztasag auagi nem (141) Koralm azzontol vagyon e a wagy entelem e (492) Az en gérmekemet meggyagzathatod ee? (ÉrdC. 337b) Te tett-d ee ez gonossagot (339b) Tisztan viseltede magadat (ThewrC. 177) Kerjek kd, ima kd az my dolgonk félew, lezene fnyzetessenk wag nem lezen (LevT. 190) Zedjteke, neme, en byzonyal nem twdom (197) Irya meg, ha meg kelle dwlyw wag nem (162. 210) Symon alwzwe? dormis? (Pesti: NTest. 104) Szép tanulság adatik arról, lehet e az isteni tisztéletben változtatás (Tel: Evang. 160) Választhatnak az sídók, ha az Izrael istenét akarják-e uralni, vagy az pogány isteneket (Pázm: Kal 757) Második gondolkodásom arról volt: ha csak egy rövid praedikatiót nyomtassak-e (Pázm: Préd. 41) Holnap nem tudod, nem lézene-e késő (Pal: SzÉ. 513) **2**) [si; wem]. Hízteké istenben, en bennem is híggétec (MünchC. 200) Lafa az istent lelki zómeinel, kit sohha meg nem lamtot, es ha vetkőzötté, rola penitenciat tartot (GuaryC. 6. NádC. 131) Ha wiozagaba valamit el nem alhate, talat ez mezzwnek meg veteleert meg vta-lando (VirgC. 33) Hagi ha necked gonozt monde, te mongi annal gonozbat tomagadrol (88) Az zent zizesegot ha meg ferteztete volte, demaga az magi zentsages eletenek nyata esmeg meg epite (130) Éna nobae vetkőzek de maga ha Adam az binre tem engedői uona: nem unoknoma az eredet bint (TihC. 62) Ha kewely wagy e alazatossagot kewanze tehat gondollyad az artatlan Crystwznak komyat es az é magi alazatossagot (ÉrsC. 19) Ha zywodben zomorw wagyé, lelkdőben el keserőttheloc, zyötlen es ayttatlan wagyé gondollyad az wrnak nagy zomorw-sagot (20) Távil vannak-e a jók, ohajlja azokat (Com: Jan 68)

ÉB (eb JordC. 30. 331. ÉrdC. 167. 551 sat. CornC. 325. DomC. 302. DebrC. 5. ebe MünchC. 25. 43. c[ek] Mol: Ének 3. eb Com: Vest. 121. ep. 31: canis; hund Ver. MA. Ebthw, locus? (1247) Spina quae Eba dicitur? (1261 Kruanz) Sem ebek sem emberek tuaba nem ewznek (űznek) (EhrC. 149) Az ebeknek vettethe (NádC. 166) Egy ebh követkevsonek nagy rezeet el zagata fogayval (DomC. 302) Soha w ellene ezak egy eb sem vगतत es nem morgot (VirgC. 8. 55) Ne adgiatok az szentet az ebeknek (Fél: Bibl. 10) Szoptatos eb (MA: SB 76) Hólt eb (Káldi: Bibl. II 273) Dfóhs eb: canis radicus (Com:

Jan. 44) Hajtó eb (Gyöngy: KJ. 11) Mindenestől fel darabol-tatom, ebek ebégyére el-szórva adatom (GyöngyD: Cup. 629).

[Szólások]. Bnydosók ide s toua nint az éget láb eb (Deesi: Adag. 186) Eb oda fa n é k ü l l : nem tanácsos oda közelíteni üress kézzel (SzD: MVir. 92) Eb hű d g y e, hanem ha meg bizonytol (Deesi: Adag. 194) Eb hídgye azt (Matkó: BCsák. 111) Eb ki hídgyen, tsac Cassianus (Czezl: Japh. 40) Irigyek egy-máshoz, mint a kontzonn az ebek (SzD: MVir. 91) Vgy fjtli é azt, mint az eb az kontzot (Deesi: Adag. 255) Úgy van mint az eb a lántzonn: kedvetlen, kelletlen (SzD: MVir. 92) Vgy illenek őzne mint az eb s az matska (Deesi: Adag. 34) Eb utóli ki a világból (SzD: MVir. 93) Eb! terek esászár foglya vagy (Monfrók. III. 76) Nem igazán esküdtetek meg, eb a nyájju, hitetlen, bestye kurva fiaj (MontME. 177) Reia kerül meg az ebek harmintzadgyára: canis vindictam (Deesi: Adag. 50) Eb helye minem én dolgom (165) Az igaz hitet tudomant ebhitnek mongya (Mel: SzJán. 407) Eb módra tselekedő: catulaster PPI. Ebmodon vitték-el a rabságra (Megy: 6Jaj 16) Mondta a maiombiró: eb őtse bátyta, mennyetec el agebec (Helt: Mes. 102) Eb szavát szőlod (Sall: Vár. 159) Matkó: BCsák. 303) Megadizol ezért eb tartotta! (Könyi: HRom. 115) Eb vendégség: Phoci convivium (Deesi: Adag. 150) Hízen megsétál, mint a kúnok ebé a homokom (SzD: MVir. 90) Ebenn gubát tserélni (93) Ebnek mondgyák, eb a farkának: eb a farkával tanátskozik: henyé, luda, dolgot kerülő (92) Ebre bízni a hájat; ebet kotrotzbe rekeszteti: ketskét kertészé tenni (90) Ebréle ebre marad (93) Rajta érték, v. kapták az ebet a szalománn v. hójonn: meglepték a tolvajságon (90)

[Közmondások]. Dfóhs neuet költnee az ebnek, ezac hogy meg őlhesséc (Helt: Mes. 13) A mely ebet meg-akarunk őlni, veszett nevét költik: wem man den hund schlagen will, kriegt man schon ein holz PPI. Ebnek az fiais eb: mali corvi malum ovum (Deesi: Adag. 65. 112. 250) Az eb ha által vszsa az Dumatis, wgyan eb: podex lotionem vincit (79) Az mely ebet botnal haitnak az nyúl wtán, soha az nyúlát meg nem fogja: invitis canibus venari (52. 123) Az eb meg tér az ő tulajdon okadására: canis reversus ad suum vomitum (Fél: Bibl. II 154) Az hamis tudomant mint eb okadast be sziak (Mel: SzJán. 195) Gubás ebnek fúos eb társa, lator latornak barátja (Nyr. IX. 68) Ebet eb lével kell főzni (Matkó: BCsák. 5) A mely ebet megh forróznak, az hűdgh viztül-is fél (RendÉL. 166) Az ebnek ha aranya volháis, hájat váltana rajta: asinus stramenta mavult quam aurum PPI. Nem lessz az ebből szalomna (Kisv: Adag. 10) Nemesak egy ebnek neve Korodon (133) A bottal hajtott, v. őlberm vitt eb nyulat nem fog (SzD: MVir. 90) Az ebnek sem jó első kölyke v. fia. Messze Buda sünta ebnek v. embernek. Ebre korpát, lúdra szénát, disznóra gyömbért ne vesztogess. Nem mind bors v. gyömbér, a mit a kalmár obo-

hüllat (91). Meg nem eszi eb a maga fáját: eb ebnek barátja. A sokat ugató eb ritkán mar. Ebem volna a sünta, az is meg-gyógyulna: bölög volna, ha... Fogas eb kell a tsont-rágáshoz: fogas ebnek való a tsont-rágás. Egyszer esett Békében eb-vásár: nem mindenkor papsájtja. A ki ebet akar tartani, korjája is legyen (92). A ki ebbe játszik, bot legyen kezében. Nem egy ebnek kurta a neve. Eb ura fákó: ebnek parancsol (93).

agg-éb: 1) canis vetulus; alter hund MA. Hozzá mene egy aggeb, s monda neki (Pesti: Fab. 127. mese). 2) [senex nequam, perfidus; alter spitzbub]. Vyweek el ostan az Iupiter templomához az aghebet (ÉrdyC. 337). Latról jártál ageb (Helt: Mes. 302). Egy fesűen ageb gazdát szolgálóc (311). Agg eb legyen a néved, ha a mit mondasz meg-is-nem bizonyítod (Veresm: Lev. 278. 185). Marhad másra marad, ki él befőlle felettéb tozodva, agéb kereste, nagy vigau aszt mongya (Adami: Bar. 11). Aghel-nó mint az vén asszony (Bal: Epin. 13).

[Szólások]. De első ageb ő immár a többi között: alpha penulorum (Deesi: Adag. 109). Ageb űl járt (Helt: Mes. 399). Agebül őrsesz táborodban, mert tegnap mind őt iltem sátorod előtt, és árpát ároltam (Helt: Krón. 179).

[Közmondások]. Nem illet agebet hiató szekér: nihil graculo cum fidibus, mysteria Eleusina profanos celanda; was hat ein nar mit büchern zu tun? (MA. Deesi: Adag. 27). Agebet nem illeti á hiatószeker (Helt: Mes. 47). Az is agh eb az ki félben ezinál lázat (Deesi: Adag. 39). Ageb utól: occupet extremum scabies, mihi turpe relinquere est, der ungeschickte gelüert zu unster, der lezt beim haar MA. A ki nyárban nem gyűjt, félben agg ebül bänkődik (Fal: Jegyz. 919).

fűrésző-éb: canis melitaceus Nom. 2 131 [wachtelhund].

házi-éb: [canis domesticus; haushund]. Valaky meg az el mult binre terend: ófan mint a házy eb ky ő vndocsagat fél hálya (DebrC. 382).

komondor-éb: molossus MA [schäferhund]. (Com: Orb. 95). Soha roz emberrel mint komondor ebbele, te ne tarts társaság: (Kisv: Adag 534).

kopó-éb: [canis venaticus; jagdhund]. Az élesen szagló kopó-ebek: canes sagaces (Com: Jan. 80).

vadász-éb: [canis venaticus; jagdhund]. A vadaz elrewl. A wadazo eb meg aggot (Pesti: Fab. 18).

Ébéske: 1) catellus Ver. canicula C. caniculus; hündlein MA. Asszonyok 'zebben, kesztyűben bordonható játszó ebetskéik: *melitei catuli PPBL. Lata ev almaban, hog meheben viselne egy kysded ebchekek (DomC. 2. MesésK 18). 2) [canicula; hunds-tern, Sirius] (AcSere: Enc. 100).

Ébélkéd-ik: [morem caninum sequor; sich wie ein hund benehmen]. Ne ercz hat azt, hog valami barát varazlással oldasok vag kötessek meg á satan, mint á papok ebellektek az misenel szentelt vízzel (Mel: SzLán. 257. CorpGramm. 237).

Ébész: canarius famulus; hund-kuppler, hund-besorger; petzér PP. Az majommal banók, és az ebészek, sokkal bűtsületesebbek legyének ezeknél (DBón: Részogs. 56). A szagló ebeknek ebész-is kúrtele (Gyöngy: KJ. 9). Ebészek és levászok (Fal: NE. 20).

Ébhendi: [nequam; nichtswürdig, hundsfütt]. Végezék, hog fedjelmel hoznának Báthori Sigmundot, az ebbendit (ErdTört. Ad. I 153).

Ébi: caninus MA hündisch PP. Az atkokat, melleket eby zokas zerint az ő tulajdon inhayra rem zegeni vala vetnye (TelC. 112).

Ébség: canem esse, mos caninus PP. [hundgemeiner charakter

Ébül: canine, instar canis MA [male, pessimo; hundemässig, hundgemein, niederträchtig]. Jól kezd, s ebül végzi (Deesi: Adag. 72). Ebül hazud (Matkó: BCsük. 56). Ebül járál (165). Ebül irtad a mit irtál (229). Azok ott magokat emberül viselték egy ideig de az Szerecsben valók ebül (RákG: Lev. 170).

[Közmondások]. Ebül kereset marhának ebül kel el vezni (Deesi: Adag. 53). Ebül gyűjtött marhának ebül kell elveszni: male parva male dilabuntur PP.

EBÉD *ebid* Sylv: UT. I.101: prandium C. mahlzeit Pesti: Nom. 47. mittagsmahl Com: Vest. 112. Eu ebédem kez (MünchC. 51). Mykoron ebédkorra yvottának (ÉrdyC. 172). Atyam az ebédre variak az atyafiak atyasagodát (VirG: 35). Ebeden velek tartak wtet (87). Ezenkeppen jmadkozyk mynd ebédvýchaka etel nekevl (MargL. 71. 117). Ebéd korra tudom hog emallam lezen (Isty: Volt. 20). Ebédmet el készítottem: parvi (Fél: Bibl. 37). Főfőstököm vagy ebéd előtt (Bal: CsIsk. 325). Marasztja őket ebédre. Semmit pedig drágábbat nem készít, hanem csak mint egy kiesid köz ebédet (MA: SB. 150). Ebéden l'grán eszve az besenyei esere alatt (ErdTörtAd. IV.72). Mindenestől fel daraboltam, ebek ebédgyére elszórva adatom (GyöngyD: Cnp. 629).

szántó-ebéd: prandium circa nonam matutinam, mert a szántók kilenc óra tájban szoktak ki eresztelni és etetni Kr [frühstück]. Mykoron az nap felkevl..., nemely emberek mondak hog az ev fya meg eleuenedet. Zanto ebéd elevt ez gyermeket eleuemen hozak zent margyt koporsóvalhoz (MargL. 160)

Ebédécske: prandiolum; kleines mahl zu mittag MA.

Ebédi: pransorius; zur mittagsmahlzeit gehörig MA. Sz. Dávid házasság-törésbe esék: mert ebédi jó-lakása-után szemléle Betsa-beet (Pázm: Préd. 437).

Ebédli-ik, ebéll-ik (*ebédellenec* MA: Bibl. I.41. *ebellenc* Sylv: UT. I.101). Ebéllim: meridius; ebéllem: prandeo C. Ebédlem, ebéllem: ich esse zu imbiß oder zu mittag MA. Ebédlendő vagy kiráffal: cum rege pransurus sum (DeesiC. 60). Keré őtet hog ebéllenc ő nela: ut pranderet apud se (MünchC. 137b). Holnapon egieth aztahnal ebéllök my ketten (WeszpC. 30). Akara ebelleny: voluit capere cibum (JordC. 741. 546). Ebélwen edesen ywanak (PeerC. 85). Keré ewtet hogy nala ebellenec (Pesti: Evang. 146. Helt: UT. S3. Fél: Bibl. 110). Kő-zükbe téteté asztalát, és ot ebélec barátinal (Helt: Krón. 127). Ebéllyel, es meg latod mi marad abbol az mid vagyon (Szl. Mark. B). Vigau ebédgyel [úy] és vacsoraly (KDebr. 1619 BS). Mindennap ehözze, s mindennap ebédliel (Zvon: Osiand. 216). Az király ot ebéllik (Zvon: PázmP. 297). Vki fűd-olött ebéllik: nem kell mingyart kárhoztatni (Veresm: Lev. 175). Aristoteles ebéllik mikor Sándor akarja (RendÉL. F10).

Ebédlés: meridiatio C. [das speisen] Hall: Paizs 410.

Ebédéletlen: impransus C. Ebelletlen MA.

Ebédögél-ik (*ebéddegelem* PP, PPB, PPBL). Ebéddegelem: prausito C. oft zu mittag essen MA.

Ebédő, ebéllő: pransor C. der zu mittag isst, ein gast zu mittag MA.

Ebéd-után: post prandium, pomeridie MA. [nachmittag]. Ebad-utan fe[?] tere (EhrC. 38). Az ebédnek vtama (VirG. 59).

Ebédutánni: pomeridianus C. nachmittägig MA.

ÉBÉR (*erobrewn* EhrC. 35): [vigil, vigilans; wach, aufgeweckt]. Legyetek ébrek a halgatásban, és tanulásban (Pázm: Préd. 293. 869).

Ébred: expergefo MA. [erwachen].

föl-ébred: expergefo MA. [erwachen]. Felelred: evigilans (NémGlossz 116. ÉrdyC. 417b. 561). Ebregyel föl halalodbol

Mon: Apol. 529) Elaludt vala, de a héles szagára felébredet (Kiss: Adag. 197). A nagy sinatra Vidis felébredet (Könyi: HRom. 178).

még-ébred: expergefo MA [erwachen].

Ébredt: [expergefactus, vigil; erwacht, wach]. Ébredt ebrenség (Fál: UE. 439).

Ébredtség: vigilantiá Kr [das wachsein]. (Bíró: Micae. 113 Kr.)

Ébrékény: qui facile ex somno excitatur Kr [fleischläufig]. Ébrékény vigyázás, viraokozás (Bíró: Micae. 2. 59).

Ébrékénység: [vigilantiá; wachsamkeit]. Ébrékénységre és ébrékény vigyázásra serkentet (Bíró: Micae. 4. 62, 114).

Ébren: vigilanter MA [wach]. Ébrenuol latással (EhrC. 5). Maradnak exbren: vigilis permanserunt (35). Inadkozyk es marad ebren: vygyazvam (DomC. 15. CsomaC. 61). Ébren vigyázó (Pázm: KT. 440). Jó szemesen és ébren levő elmével olvassa (Pázm: Kal. 419). Ébrennen [igy] lenni (Lép: PTük. 1389).

Ébrenség: vigilantiá Kr [das wachsein]. A mi lelkeinknek élvösségére, szükséges gondosságra, szorgalmatos ébrenségre és vigyázásra ébregettetvén, észbízottvén a mennyei vétegynek előbe közdettünk menni (Bíró: Micae. 15).

Ébreszt: exsuscito, expergefacio, excito MA [wecken]. Az maga esolekedetivel, ébresztő őstfőt hagyva nekünk (Pázm: Kal. 37). Az embernek lelkét jón ébreszteté (Fál: NE. 78).

főlébreszt: refocillo C, expergefacio, exsuscito MA [aufwecken]. Magát az ellenség ellen főlébreszteti: concitare se in hostem PPB. Kit meg főlenek fára fezeitven, ezt isten főlébreztette: suscitavit (DóbrC. 318). Ébrezd fő hozzád az én szívemet (Pázm: KT. 427).

még-ébreszt: recreo C, expergefacio MA [erwecken].

Ébresztés: [expergefacto; das erwecken]. Lactantius és a többi atyák nem oly maga feledettek voltak, hogy Baldinús ébresztése-nélkül szükségköttek volna (Pázm: LuthV. 127).

Ébresztget [ébreget] (Bíró: AngySzőv. 19. 24. ébrezged [?] Megy: 6. Jaj. II. 12); identidem suscito Kr. [wiederholt wecken]. Christusk álomból serkentető és ébreztető szava (Debr: Ker. 310). Kedveskedő ajándékokkal a bíró jó akarattját ébresztetni, kiédesgetni (SzD: MVir. 16).

Ébreget: ∞ Hadak szerzésére serényen ébregető (Liszt: Márs. 28).

Ébrül: expergecor Kr [erwachen].

főlébrül: ∞ Fertye az azonnaltoc az onlanae zozattyal főlébrülen yde stona futum az kownek emelgettek (EhC. 161 CsomaC. 191). Oh mely szemérem ez az keresztényeknek, hogy ily nagy valóságból főlé nem őbrülhetnek (RMK. II. 180. 221. 226). Mifén Chalaris főléhüle, főlelem görölle szívére (Gyöngy: Char. 299. Thaly: VÉ. 136).

még-ébrül: expergefo MA [erwachen]. Az álom-után főlerken, meg-ébrül (Mad: Evang. 161).

EBEVÉR: ? Ebevér darva, ki kopár-helyen tejött (Zvon: PázmI. 209).

ECET [acet. BécsiC. 5. s. luth. CzschC. 16. hees. PrejC. 207. e. he. 127]: acetum; essig. PestI. Nom. 19. Ecetzel elegyített víz ital: posca C. Egél kőneret es maréud az decéba. BécsiC. 5. MünchC. 69. JordC. 129. ErdC. 189. Rutás etzet (ACSere: Enc. 240). Orvos eczet lézen a retékből ily módon (Nád: Kert. 322). Gyöngy olvad etzetből (Kiss: Adag. 473).

[Szólás]. Erős mint az oláhe ecet (Fál: Jegyz. 928).

alma-ecet: [acetum pomii; apfelsig]. Gér: KärCs. IV. 46. 451.

bor-ecet: acetum e vino SK. [weinessig]. Bor etzet (JordC. 92). Az bor etzetet es az részegítő állatnac etzettyét ne ilya (Kár: Bbl. 1123. Radv: Csál. III. 64).

len-ecet: [acetum lini; leinessig]. Gér: KärCs. IV. 116.

rózsa-ecet: acetum rosarum Kr [rosenessig]. Az baraszknac maguait rozsa etzettel ha meg főzöd, fő főást gyógyit (Mel: Herb. 1 Röm: Ének. 319).

sör-ecet: [acetum e cerevisia factum; bieressig]. (Radv: Csál. III. 64).

Ecetöl: [aceto tingo; mit essig benetzen]. Szép vékonyan kend be az [aranyozandó] művet, aztán ecetzel is eceteld (Keesk: ÖtVM. 297).

Ecetős: acidus C, acetosus MA [das nach essig schmecket, sauer schmeckend] PP.

Ecetősöd-ik: acesco SI [zu essig werden].

még-ecetősödik. Meg-etzetesedik a bor: vinum acescit: der wein wird sauer, zu essig PP. A sör meg ne ecetesedik (Thauzó: Lev. 171).

Ecetösül: vertitur in acetum Kr [zu essig werden].

el-ecetösül: ∞ Borunk el ecetesült (LevT. II. 26).

még-ecetösül: aceo, exacesco, exacesco C, acesco; sauer werden, zu essig werden MA.

[Ecetöz]

még-ecetöz: [aceto conspergo; mit essig begiessen]. Ha arányod, hogy megfő a pecsenye, ecetezzed meg, de meg ne ölyled az ecetzel a levét (Vasárnap Ujság, Képes Folyóirat I. 53).

[Ecetöz-ik]

még-ecetözik: [vertitur in acetum; zu essig werden]. Szakácsmest. 134.

ECSELL: pecto; kämnen MA. die haare strehlen PP. Ecsetelt; pexus; gekämmt MA. gestrahlt PP. Etsellett hay: coma C. Etsellett etshü: scopula pectere; mit der büste büsten oder kämnen PP.

még-ecsell: ∞ Meg ecseteltő fejét, szakálát (Helt: Krón. A gyapju meg fűsfütertő, ecseteltő: lana pectitur (Com: Jan. 97).

Ecsetetlen: impexus; ungekämmt MA. nungestrahlt PP.

Ecsellő: pectens Kr.

gyapju-ecsellő: wollenkämmer, gerebelő KirBesz. 150.

ECSET: setaceum, pecten MA. peniculus Major: Sztó. pecten setaceus PP. kratzbürste kamm MA. bürste PP. Etsettel etshü: scopula pectere; mit der büste büsten oder kämnen PP. Ruhá tisztító etset: muscarium setaceum PPB. Az hosszú kopásoc etsetet csináltak vala az kopákból, azoc meget az lönc erőssen lönc vala az városbeliket (Helt: Krón. 189). Az fűsö avagy ecset ki fűz az tetvet az embernek fejéből (Mesék. 29). Addig még feleletted ki adod, istenec io akarattyal mas etsetet készítve (Vallást. Fűfű). A ruházatoc meg-sepertene ecsettel, sertés fűsűvel (Com: Jan. 114).

fűstő-ecset: peniculum MAL [pinsel]. (Pázm: Préd. 712. Kr.)

meszelő-ecset: penicillus tectorius PPI [weisspinsel].

sérte-ecset: setaceum, sörpö MAL. bürste Nom. 18.

[Ecsetöcske]

fűstő-ecsetöcske: penicillus PPI [pinsel]. Fűstő-etsetske [gy]: pinsel (Com: Örb. 159. Land: Újság. II. 279). Kép festő etsetöcske (MAL. Com: Jan. 167).

[Ecsetöl]

el-ecsetöl: pectino; kämnen. Vagyon lonatoc allyát ki meg vesse, az fő állásba ki meg törlegesse, serényét el ecetellye (Csákt. Assz. MF. Pol. II.).

lécsetel: [pectine detergeo; addürsten, mit einem pinsel reinigen], fars a széiben aranyas művet, osztón vedd ki az tégelyből és eseteld le az aranyat (Keesk. ÖtM 313).

még-csetel: [pectino, illino; bepinseln, mit einem pinsel bestreichen], Török szépporrall kell esetetelni meg az ötvös-művet (Keesk. ÖtM 302).

ÉDÉN: paradisus Kr. (Helt: Bibl. I.A3. MA: Bibl. I.2. GKat: Titk. II.453).

EDÉNY (*edij* (Sylv: UT. I.22. 178. *edony*; vas Ver. MA. *edijj*? Sylv: UT. I.19) vas C. instrumentum PP. gefäss MA. geschirr PP. Agyagból csinált edény: fidelia; labmosó edény: pelvis, pelluvium C. *Sárból csinált edény: vas fictilis; két fülű edény: amphora MA. Fazakas edény: ficule PP/Bl. Labmosó-edény: pedoniptum PP. Ereztetec nil edembe: in urum (BécsiC. 55). Mehet erősnec hazaba es elragadozbatfa ő edénet: vasa ejus (MünchC. 36). Nem foltlyk az wy bort az reghy edeneiben: in utres veteres (JordC. 379). Az ev zent melie zvessegnek edénye (CornC. 89). Az lampasnak iverge az ev edeneivel nagy rezebevel kiesek (DomC. 55. 9). Wr istenek hyw edénye (ÉrdyC. 72). Enneköm valasztot edenöm (Saul, DebrC. 155). Zentlekeknek edény (VirgC. 135). Tisztessizhet tiüm az asszoni-állati erőtlén edínnek: vasi muliebr ut infirmiori tribunes honorem (Sylv: UT. II.121). Róttentes haraggal tekintí, testi bünnee kie voltae edení (Börn: Ének. 452). Az bün tétel oka az satanba, az harag edénybe (Mel: SzJán. 204). Az vetkező szemeliec vág valasztottak, vág haragnak edení (Fél: Tam. 205). Az lenitáe viselleye az sítort és minden ő edénit: et omnia mensilia eius (Kár: Bibl. II.18). Kenyeres edény, kenyér tartó edény (Kár: Bibl. I.183). Lábmosó edény (MA: Bibl. V.28). Feredő edény (MonOkm. XVIII. 236). Nem füres eden á kereszteseg (Agend. 43). Tűz tarto eden (FelsőB: UK. 154). Azt mondgya amaz választott edény Szent Pál (László: Petr. 159). [Szólások]. Be füres edény vagy! Miért nints iteleted (Ker: FelsK. 387).

arany-edény: vas aureum Kr. [goldenés gefäss]. Kie húnatalosoc valanac, arani edéneeből iznakuala (BécsiC. 48. Káldi: Bibl. 249).

bor-edény: oenophorum, vas vinarium Nom.² 317. [weingefäss].

boros-edény: cirnea C. vas vinarium; weingefäss MA. Boros eden (Kulcs: Kész. 20).

cserép-edény: vas fictile, vas testacem Kr. [irdenes geschirr] (Ozor: Christ. 105. Fél: Bibl. II.55. Kár: Bibl. I.97. Com: Jan. 105).

ecetés-edény: acetarium Com: Jan. 57. acetabulum Major: Szót. [essigfäschchen].

érc-edény: vas aereum Kr. [éleemes gefäss]. [Pesti: NTest. 84. Erczből zerset edeenyek: aramenta JordC. 476].

ezüst-edény: vas argenteum Kr. [silbernes gefäss]. Ezisthí edenek (KazC. 64).

fejő-edény: mulctra, mulctrum; melkkübel, melkgeschirr MA. Az ő fejö edéni téiel telic (Kár: Bibl. I.524. Misk: VKert. 221).

föld-edény: vas fictile MA. testa PP/Bl. fidelia Com: Vest. 129. irden gefäss MA. Ronlando föld edény: frivola C. Ez fevld edent es ez gyarlo testevt vgy ekesyte meg az terevntvnek keze (DomC. 128. Mel: SzJán. 93). A tiszta jó bort kedvesen iszszuk a föld edényből (Pázm: Préd. c).

huddó-edény, hügyó-edény: matula C. lasunum; nachtopf, nachtscherbe MA. nachtscherbel Com: Vest. 81. Kammer-scherbel, kammerbecken 135. Hügyó edénescke: matella C.

huddozó-edény: matula; nachtscherbe MA. matella; brunzkachel Nom. 33. (Com: Jan. 113).

hügy-edény: matula Ver. [nachtgeschirr].

hütő-edény: aquimianus PP/Bl. [kühlfäss].

ivó-edény: potorium C. patera, scyplus; trinkgeschirr PP (MA: Bibl. I.392. MA: SB. 158. Teleki: FLÉL. 100).

merítő-edény: antlia C. haustorium MA. eimer, schöpfrad PP. Merítő edénnyel merítés (Com: Jan. 115).

mosdó-edény: troileum PP/Bl. [waschgeschirr] (Erasm: Erk. 33).

olajos-edény: olearia lagena; ölgeschirr PP.

öntöző-edény. Kerti öntöző edény: clepsydra hortensis; gartenspritze PP.

réz-edény: aeramentum PP. [kupfergeschirr].

szűrő-edény: colum PP/Bl. [seilgefäss].

ténta-edény: atramentarium C. tintenfäss Com: Vest. 120.

víz-edény: aquimiale, guttulus PP/Bl. weihwasserkessel KirBesz. 119. [Víz tartó edény: lavacrum Kár: Bibl. I.685].

vizelő-edény: matula; nachtopf Com: Orb. 147. Huddozo avagy vizelő edény: matula vel matella (Com: Jan. 113. ACserc: Enc. 182).

Edényecske: vasculum C. geschirlein MA. Eczet martogató edényecske (Com: Jan. 111). Az edényecske szalma csutackal síkúroltama (114).

Edényke: vasculum Kr. [kleines gefäss]. Edénke (Zvon: Post. II.603). Ejz rez uiz merítő edínke (Radv. Csál. II.104).

ÉDÉS (*ides* Helt: Mes. 30. Szék: Krón. 9; **1**) dulcis, musteus C. [stiss]. Édes falat: pulpa MA. Rivulus Ydesuyz alio nomine Libsyff (1290. CodPatr. VI.355). Valentinus edes, jobagio (1422. Nyr. VI.56). Ez keserőt edesert vegied (VirgC. 100). Edesök meeznek fölette (KulcsC. 35). Meznuel edesh (PozsC. 32). Edős jöz (Frank: HasznK. 31). **2**) savis, lepidus C. lieblich, kedves Com: Vest. 147. Ides ének: melodia C. En iarmum edes: jugum meum suave est (MünchC. 34). Meely edes legyen az wr ysten: quod bonus sit dominus (JordC. 846). Az ny edes ydwezytteneknek ny kezvük walo mwlati-sa (ÉrsC. 132). Edes bezedex (CornC. 62). Edes illatya (DomC. 11). Kegességnek lelkebevl jute ez nouicust edessen (112). Éddősön szöllás (DebrC. 65). Eyel nappal edes ymachakban zolgha-nak az aldót ur istent (ÉrdyC. 338). Lassad edes leanyom hogy meg ne chalással (339). Az dychőseegnek edes malaztgya (515). En edes vram kezies cristus kerlek (VirgC. 16). Edest mosoliodek (CsomaC. 110). Kérem miut szerelmes én edes bizodalmas asszonyomat (LevT. II.66). Továbbá szerelmes én edes szívom uram (II.67). Söc szép edes beszedec (Mon: Apol. 421). Edessen halgattia: libenter (Fél: Bibl. 62). Hitegető edes szavu czalogato madarac (MA: Scult. 31). Édes ének (Illy: Préd. II.524). Édes pájtásom (Thaly: VÉ. I.218). **3**) genuinus, germanus, naturalis MA. [recht, wirklich]. Édes atya: pater genuinus; edes anya: mater germana; edes bátya: frater germanus MA. Ha zylew zyleed eleted allana es edes atyaad az ayton atal fékűnek (ÉrdyC. 118). O aldót Cartusya, melo vagy hogy mynden zerezeteknek edes amyanak lywattással (ÉrdyC. 581). Erre tanichad á te edes magzatidat (Helt: Bibl. I.a). Egy kis leamka, melly á porozlónac ides leánya vala (Hál. 188). Idős apam uram (Czegl: Japh. 67). **4**) [amasia, amata; geliebte]. Édesse mellett áll (Gyöngy: Char. 6). Örményesről edesem ezután sem leszek feledékeny (RákGy: Lev. 85).

[Közmondások]. A mi savanyó nem volt, nem lehet az edes (Kisv: Adag. 309).

Édesd: dulciculus Kr. [süvis; süss, liehlich] Édesden-lulciter, svaviter MA Nag edesden zolgdaltak (WinkC 92 290). Zent Ferenc az twz nagy edesden el' alnek (VirgC 39). A tylemlye nagy edesden enekel (Pesti: Fab. 369). Idesden szoltanne egymással (Helt: Krón. 195). Edesden meg törölgette mindonlucce labait (Börn: Préd. 216). Édesdebben megnyuglatie (MA: Tam. 739). A catholicusok is edesden olvashatnak irásit (Czepl: MM. 5). Az emberi természetnek edesden esik (Sámb: Fel. 150). Senki nem-lehet istennek édesdebb, és vészerezt közelebb való nyitóságában, mint a ki szülsje (Csúzi: Síp. 264).

Édesded: dulcis, svavis SI [liehlich, angenehm] Édesdeden: dulciter, svaviter MA Édesdedén éneledec vy psalmost; modulámi psalmu (BécsiC 14). Nari edesdedén meg vizgátuan (DebrC 202). O Legos isten, naly edesdedevn vonzza mynket (ComC 14). Édesdeden mosolyodot (Börn: Préd. 17). Lányan és édesdeden viszen véshoz mindonleket (Pázm: Kal. 36). Hogy mélyebben és édesdedben értsük elrejtett titkait (Pázm: Préd. 99). A kuttóbból édesdedekben ihantú vizet (Uly: Dáv. 15).

Édeseske: dulciculus C MA [süßlich]

Édeséd-ik: allicior, pellicior, pertrahor SI [angezogen werden, sich angezogen fühlen] Azokhoz edesedüene (a bűnökhöz) (Börn: Préd. 24 236). Az emberok akarattya edesedgyék a jóra, idegenedgyék a gonosztól (Pázm: Préd. 91). Mi módon edesedhetünk enek a menyári motélcsnek gyakorlására (169). Az elefántok vart látván edesedtek a harezoláshoz (283). Ha valaki eledelt találhat, annak edesedvén, mind addig mulatoznak rajta, míg (Hall: Páris 39).

el-édésédik: 1) dulcesco; süss werden). Az tekedletos isteny zeretothnek es lelky elmelekködösnek el edősödöt tyzessegekből kyhen akoron volt foglalatás (ÉrdyC. 489) 2) pellicior; verléitet werden, sich verléiten lassen). Az Kevssge el edesedeth az Myhaly Görg dolgan (LévT. 1399).

még-édésédik: abdulcesco C MA [süßs werden]. Az vr mutata önkü egy fát, azt á vizbe tőne es meg édesedék: aquae in dulcedinem versae sunt (Helt: Bibl. I. Kk. Pázm: KT. 388).

Édesget: 1) pellicio, allicio, illicio, illecto C. [locken]. Az féyedelm az zizeknek zerelmeben meggyeredötvala, aleyta hog az zizet edősgethnie (NadC 471. Zrínyi II 195) 2) mulcesco; liebkosen, schmeicheln] Szülfotyóket novelic, apolgattyac, edesgetic, esokolgattyac (Com: Jan. 118). A kegyetlenkedés, melyne edősgettetni, enyhítetni kelone; erudicatos, quam mulciori oporteat (199).

[Közmondások] Mugest a vas edesgeti, vizesip követ meggyözheti (Amade: Vers. 173).

ki-édésget: [ablandior, elicio; abschmeicheln, entlocken] Kedveskedő ajándékokkal a bíró jó akarattját ébreszgetni, ki-édésgetni (szD: MVir. 16).

Édesgetős: illecebra, illex, perlecebra C [lockung]. Hozzá edesgetős: allectus Maj: Szót. Hízlekedő beszédoknece edesge tésével való belőne szülnöse az igazsagnac (Zvon: Post. II 196). A macarász az edesgetősce által magához hitogttetett macur kákát megfogia; per illicis allectas (Com: Jan. 81).

Édesít: 1) dulco C [versüssen, Jézus igé] edesítnek vala es az zínkeeth zeretothl epattyak vala (ApMét. 16). Tnak ditsérséssel hitati, de maga tel koshséval nem edesíti a keresztet (Pázm: Préd. 91) 2) allicio, pellicio SI [anziehen, locken] Magához edesítötto vala az köz népet (Kules: Évang. 192). Olvasásra edesítöné az embereket (Pázm: Préd. 14). Magához edesíti a juhokat (Mad: Évang. 317). Ez, a kit minden jó erkölcs ekesített, haza szerelmére királyt edesített (Orczy: Nimf. 14).

még-édésit: indulco, indulcoro, edulco C [versüssen, mildern]. Kristus ki zokot keserues lelket megedesitni neki ielenek (VirgC. 23). Édesesget szent Lőrincznee rostelliat meg edesette (Pécsi: Ást. 117).

Édeske: 1) dulciculus Kr. [süßlich] (szakácsmest. 106). 2) poienta, panis dulciarius MA zuckerbrod PP 3) [amasia; liebelien]. Igy az én levelem késedelmekedne, s az én edes-kémnek kezéhez nem menne (1675. Figyelő II 153).

Édeskéd-ik: 1) delector; freude haben, sich ergötzen). Ha acurz jogósödnec öleletivel gömöködni es é vele edős-ködni (GuaryC. 65). Edesködween az yllatban (ÉrdyC. 645b 385b). Tegedet ökolgatvala es teveled edősködiveva (NagyszC 195). Benne edősködnie es gömörködnie (NagyszC. 185). Edswkdnen isteni gondolatokba (VirgC 18 76). Igeieben edeskedjétek (CsonaC 191). Iatekra, röstsegre attu magat, ezekben fölöttob öde-kedie, gyönyörködie (Börn: Préd. 416). 2) [adulor; schmeicheln]. Hízlekedgyec, edeskedgyec (Börn: Préd. 24).

Édeskédés: [delectatio; das vergnügen, ergötzen]. Az imadsag istennel való edősködest ad (GuaryC. 52). Istenbe való edősködecs (WinkC 289). Zvntelen való edeskedeseert igen elarvát vala istenbe (VirgC. 68). Istemi edeskedésre kenakozni (144).

[Édesl-ik]

Édeslő: [dulcis; süß]. O meezi edesseggel folyo, angy edeslő zeep ayakak (NagyszC 119).

Édesség: 1) dulcedo C. dulcor MA. [süßigkeit]. 2) svavitas C. svavitudo MA [liehlichkeit, annehmlichkeit, vergnügen]. Istenegheli edesség; contemplatio (EhrC. 9). Edessegnecc minden fia: omne lignum svavitatis (BéziC. 199). Istennek edessegeoról es a menyozagnak zeepszegehoról (ÉrdyC 370b). Sok tanvsagot es lelky edessegegt talál benne (519). Aytatos leleknek komansag es edeseg es lelky vrvm ezt meg tudhya (VirgC. 33). Tolyos vala bezede kögességgel es isteni edesseggel (16). A kik isten előtt nagyok, nem a világ edességi-között, hanem a menyarságokban vastagodnak (Pázm: Préd. 5). Hogy az isten jó-volta avagy edessége tolünk meg kóstolhatathaték (Mad: Évang. 161). Mivel amyszor edességekből semmit sem vesztenek, magok erejékből, új-ságokból tetzenek Ovidius versei (szD: MVir. 123).

Édességös: 1) dulcissimus Kr. [sehr süß, honigsüß]. Edős-segös edeslő (ÉrdyC 619). Edesseges ital (DomC 85). Te vagy ama drága ta, melynek magassága felséges, levele szépséges, gyümölése edességes (Pázm: Préd. 513) 2) [svavissimus; liehlich, lieb]. Edesseges zagek; svavissimi odores (EhrC 93). Edesseges illat (MargL 194). A the edesseghos anyad (WinkC. 41). Edösségösön vizih öleben Jesust (DebrC. 199). Kezle halgatny az w edesseges zent eneket (VirgC. 17). En edesseges istenem (11). Oly edességes és szorgalmatos magyarázója az írásnak (Czepl: MM. 5).

Édessegü: √ Edessegew orchadnak zeepszege (GyöngyC. 9).

Édesül: dulceo, dulcesco MA [süß werden].

még-édésül: dulco C [süß werden]. A keserő forrasce megédésültenec (BécsiC 18).

ÉDZ o. Lenyi Keesk: ÖtvM. 2: Gvad. Edzeni: ferrum induraro; das Eisen härten PP. Edzö víz: aqua ferraria; löschwasser PP. Vasut vagy aczelt eccezenyi. Keesk: ÖtvM. 299 324. Mégis hiyan tevezik, hogy ha jól nem edezik a szükségesebb fegyvert (Foly: Dics. 33). Kemény természetet öhöztek beléje (Gvad: Kar. 16). Debreczenbe fárom jól öhöztek megverték (Gvad: RP. 119).

még-édz: rotundo C chalybem solido, induro; den stahl härten PP. Az gyvlösseggel mondatlyk meg egyzeth haraguhnak (ÉrsC 191).

1. ÉG (*verohd, egghw* JordC. 729. 640. *egghw, eaggd* ÉrdyC. 72. 337b. 559b. *eggh* RMNy. II. 225. Mel: Szlám. 181. *igés, igett* Mik: TLév. 55. 67: **1**) ardeo, flagro C. uror MA. [brennen]. Égő zövetnekec (MünchC. 140). Lampas og vala (VirgC. 81): Eghew kemelche: clibanus ignis (KulesC. 38). Jobb meg-házasodni, hogy nem mint égni (Apati: Vend. 889). Keresztelő János magában égett, és azért fényeskedett egyobeknek (Pázm: Préd. 64). Égni való fa (Zrinyi. 1.91). **2**) [cremo, accendo; brennen, anzünden?]. Meg yntee övket hogy vylagot eoglimeenek es vyznauanak... Azonközbe nagy zeel vesz tamada es az vylagokat meg oltaa (ÉrdyC. 442b).

[Szólások]. Szívünk örömeben ég (Pál: Vers. 893). Szívét rágtá a ditsőségnék valami kis férge, mindég szagatott, égett a ditsőségre (SzD: MVir. 89). Én ugyan tehetséggemmel, valamég körremre nem ég, itt nem hagyom (Csáktornyát, RákF: Lev. I.107).

égtén-ég: [incessanter ardeo; ununterbrochen brennen]. Míg az nagy bíró ítél, addig mind égtén égni fog a tűz (Lép: PTük. II.75. MA: SB. 363).

el-ég: conflagro, retorresco C. [verbrennen].

[Szólások]. Az had az országnak nem kedves vendége, mert már ettől soknak a szája el-ége (Könyi: HRom. 13).

elégett: perustus, retroridus C.

ki-ég: exuror, comburo MA. [ausbrennen].

még-ég: exardeo, deflagro, torresco C. aduror MA. [verbrennen]. Tizen negyed napon mynd az neegy eeltetew allatok ees föld meg eegh, ees meg tyztwl (ÉrsC. 573). Meg kezdé égni az város (Helt: Krón. 40). Nem papirosból csinált könyvbe, mely meg-éghessen, szakadozhasson, hanem két állandó könyvbe írja (Pázm: Préd. 14).

mégégés: deflagratio, exustio C. [das verbrennen]

Égdéjel: exardeo MedLat. 227. [langsam brennen].

Égdődöz: [ardeo; brennen]. Vala égdődöz ő kéanusagaban: erat ardens (BécsC. 37). Égdődöz vala: ardens erat (MünchC. 167). Az irigyseggel égedező semmi módon nem örül (Prág Serk. 878).

még-égdődözik: ∞ Az isteni edesseggel el boritozom, es az v buzzosagauval meg égdődözöm (NagyszC. 116).

Égés: incendium, flagrantia C. ustio, ardor MA. [das brennen, der brand]. Tawoly allanak lathwan az ew (a város) egleeseenek helyeeth (JordC. 919). Nagy kárt tön égésseckel és rablássockal (Helt: Krón. 62). Szoros helytt vagyunk, és ha égés volna, máshová nem szaladhatnánk, hanem a tengerbe kellene ugorunk (Mik: TLév. 55).

harap-égés: [incendium silvae; waldbrand]. A csipke-bokornak a tűz ellen erős természeti vagyon; ugy hogy a rajta elfűtő harap-égés után-is megmarad (Hall: Paizs. 66. 27).

Éget: cremo, uro, ustulo MA. [brennen]. Csöpögéttéssel lánghú égetöm: ustulo; tüzzel égetött festék: encaustum C. A polnacat egeti tübbe: comburit (MünchC. 18). Verteket tyzel egeth: seuta comburet igni (KulesC. 113). Égettetneek hydgelesnek hevsegenel (DomC. 140). Égető indulat (MA: Bibl. I.569). Az avart szagatják, azt égetik (RákF: Lev. III.65).

be-éget: inuro MA. [einbrennen].

égettén-éget: [incessanter cremo; ohne unterlass verbrennen]. Égetten egettee az philisteusoknak vetesit (Mon: Apol. 13).

el-éget: peruro, concremo C. [verbrennen]. Malom el egetes (RMNy. II.321).

föl-éget: exuro PP. [abbrennen, einäschern]. Feel eghety ez vylagot [az utolsó ítélet tüze] (ÉrdyC. 17b). Forgács Sigmond égette fel Úpport 10 asztagunkkal együtt (RákGy: Lev. 176).

ki-éget: exuro MA. [ausbrennen, einäschern]. Meggyújtata, és ki-égeté nagyrésze Róma városit (Pázm: Préd. 285).

környül-éget: amburo MA. [ringsum aubrennen].

még-éget: uro, comburo, aduro, deuro, exuro, cremo, concremo, retorreo C. [verbrennen]. Kevéssé megégetem: suburo: uaptül megégetött: solatus C. Zégettee a konkolt megégettetni: ad comburendum (MünchC. 29. JordC. 395). Anak zentege engemet meg eget es igen givtur (VirgC. 73). Isakt az rakas fara midlön fel téteték, hogy meg ületvén megis égettetneik (Tel: Evang. II. 7).

mégégetés: ustio C. concrematio, combustio MA. [das verbrennen]. Tízöualo meghe egetes (TihC. 4).

Égetés: adustio C. [concrematio; das brennen]. Itélteteneek egetesre (DomC. 77). Egetest teth testen (DebrC. 184). Temieü egetés (Pázm: KT. 363). A corgas fákat csak tűz égetésre tartotta meg (Hall: Paizs. 58).

Égetetlen: [crudus; ungebrannt]. Égetetlen fazék: olla cruda; égetetlen téglá: later crudus PP. Borkövet süpröböl csinálhji: Az süpröt, akar égetett, akar égetetlen légyen, egy széles deszkára terics ki (Kecksk: ÖvM. 325).

Égető: flammifer, urens; ustor MA. [brennend; anzünder]. Gyutogató, égető: incendiarius Ver: Verb Szót. A keresztényekre fogá, hogy gyújtogatók, égetők (Pázm: Préd. 285). Égettbor-égető (Tof: Zsolt. 394).

ház-égető: incendiarius Ver: Verb. 133. [brandstifter] (Érd. Orszv. I.394).

mécs-égető: [candelabrum; leuchter]. A gyertya tartó, mécs égető, függő légyen: candelabrum, lychnuchus (Com: Jan. 158).

mész-égető: caementarius, calcarius MA. [kalkbrenner]. Mészégető hely: calcaria PP.

szén-égető: carbonarius MA. [kohlenbrenner, köhler]. Szén-égető hely: carbonaria MA. Szenegeteu zormou [helynév 1222] (Jern). Szenegetewpotok rivulus (1285. Wenzel. XII. 140). A ruha feyerytewt hywa ecer a zeen egetew bazaba hogy wele egywt lakoznak (Pesti: Fab. 31. Matkó: Bány. 452). Szénégető tőkét nyvedgél az erdőbe (Kisv: Adag. 161).

Égetlen: [crudus; ungebrannt]. Eleven égetlen timsó: apyron Major: Szót.

[Égette]

tüz-égette: [formula execrationis; fluchwort]. Megmondám, tüzégette, hogy (Thaly: VÉ. H.72).

Égett: **1**) crematus, ustus, ustulatus MA. [gebrannt, verbrannt]. Buydosik ide stoua mint az éget lábú eb (Deesi: Adag. 186). **2**) [aquavitae; brandtwein]. Summája az égettnék ejtel nro 754 (Monlrók. VIII.424).

Égéttség: [incendium; brand, verbranntheit]. A fodorgatót hay helyébe koposság léssen es a szépség helyébe égettség léssen (Helt: Bibl. IV.16).

Égevény: [facilis ad exardescendum; brennbar]. A tűz minden égevény materiát meg emészt (GKat: Titk. 331. Corp-Grann. 312).

2. ÉG (*egbe*: in aërem EhrC. 132. *egget, egghd* Helt: Krón. 107. az égecken által Helt: UT. Gg8. *egget* Born: Préd. 404b): **1**) aer, dium C. aether MA. [luft]. Egbee fölemelttetet: in aëra (EhrC. 41). Meg dögletek az eget (DebrC. 214). Az meg devlevt eeg meg tyztulatyk (DomC. 100). Engede neki mind ez negy fw alatok tvz, víz, eg es föld (VirgC. 36). A doctoroc aszt adac néki tanácsul, hogy változtatna az eget, hogy ot valami vy egből meg vyitana testét (Helt: Krón. 107). Az ő szárnyának czattogásuál az lágý eget meg háborituan: ver

berans levoni ventum (Kár: Bibl. 1638). Hasonlatos az ég egyelőz kit be számul. (Sál: Mark. Cs). A házban levegő ég sűrűn teli sok apró porotlakkal (Pázm: Préd. 15). Az fulladozó igen kapja szíválja az eget az szélből (MA: Scult. 81). Égnee nevezetivel gyakran nevezetile az aers, az éltető ég (Zvon: Post. 1384). A bészivandó és kibocsátandó híg ég (Fely: Val. 10). Híg ég (GKat: Tít. 10). A pogány romai dómák akkor időben leteiciban vitették magokat frís ég (Fal: NA. 130). A szívárványból, lapóbból kiszívód az eget, levegőt (SzD: MVir. 95). **2)** caelum MA. [himmel]. Neude az egyhgy föl magzatatot eze? (JordC. 287. 709). Mene zeqseg vagón az egén es földön (SándC. 2). A feje zinte az eget eri vala (DobC. 105). Semeythi eghe föl em-luon (PeerC. 25). Az egleknek felső vigthtül fogna (Sylv: UT. 139). A napot sem alathatya meg az égbe (Holt: Bbl. 1). Az ti intalmatok sok az egeghben: in caelis (Fél: Bbl. 6. 16). Az eeg és az egelekec égó be nem foghatnac tégedet: caelum et caeli caelorum (Kár: Bibl. 1311). Az reggeli piros ég, hadat és gonoz vdft felnt (Cs. E3). Egeblü való záporosóc: pluviae (MA: Bibl. 17). Az eg dörög (Czegl: Dág. II.53). Nem mindenkor esik le a menkö, mikor az ég dörög (Thaly: Adal. 182). Záporozott az ég (SzD: MVir. 96).

[Szólások]. Oly igen különböz z töle, mint az ég a föld föl (Ker: Préd. 111). Az círcalni kijárók az ki menéssel eget szoktak vonni s megpillenni (Megy: Dial. 57). Ha ez nem bálványozás, nem volt soha a z ég a latt bálványozás (GKat: Váts. El3b. d).

csillagos-ég: firmamentum MA. (ÉrdyC. 560b).

éltő-ég: [aer; luft]. (Kár: Bibl. 1645. ExPrinc. 162. GKat: Váts. 1898).

éltető-ég: aer C Com: Vest. 118. [luft]. Ez éltetőeg eglek znye (ÉrdyC. 18. 159. Zvon: Post. 1384. Com: Vest. 5). Egynek a másiknál jobb éltető-éggel, szerentséb tsillagzással kedveskedet [házáj] (Fal: UE. 367). Jó éltető ég, levegő (SzD: MVir. 96).

Levegő-ég: aer, atmosphaera Kr. [luft]. Elszlatni széllé a levegő eget; propellere aërem PP. A levegő-ég lélekzetekre, a folyóvizek szomjuságok áltására szolgáltak (Pázm: Préd. 8. Pázm: KT. 328). Levegő égben magokat fel függesztő: petaristae (Com: Jan. 209). Hogy az egetet ne lássák; a levegő eget ne szíják (Hly: Préd. 111. 10). A mértékletesség, miút szép levegő ég hoz kívánt egésségre (Kisv: Adag. 116).

menny-ég: caeli, sedes beatorum Kr. [himmel]. O angyalok, o meny egh, o chllagok (WinkC. 166). A mi atyánk, ki vagyon mennyégben (Hly: Comp. 15). Mi atyánk ki vagy menyébe (Zvon: Dáv. 14. 191. Land: FjSogás. 1414. II.10). Fölmentél menyégben (Tarn: Bar. 38). Mindenkor láttyák az atyám orezáját a ki menyégen vagyon (Csúzi: Síp. 166). Övék a mennyégnek országa (Fal: SzE. 561).

Égböli: [caelestis; himmlisch]. Eeg bely czzylagoknak isten neewet attatok (ÉrC. 175b). Égböli változás (Pázm: Préd. 185. Kr.) Az egek-böliek (Gyöngy: MV. 10).

Eges: [aerous; luftartig]. Fen-tornó, tüzes, és eges állatok, meteorumok (GKat: Tít. 330).

Égi (az heet *egé* állagok SándC. 99. *egé* haborn KKrakkó 1573. A2); caelestis, caelicus MA. [himmlich]. Égi járás: cursus orbium caelestium MA. Tekeczetok az egyh menyey madarakat: respicite volatilia caeli (JordC. 371). Az egyh kesé lyv madar bord vala ecelet cwenyék (ÉrdyC. 337b). Nagy egyh chattogaus (99). A némós zúz egy zeqsegben ül (DobC. 122). Soe bölez fjtiae irtae az éghí madarak tulajdonságokról (Mel: Herb. Aij). Fel jöven a mi zenitünkre, tejjük felett való egi putra (Com: Jan. 7).

Égseg: [caeli; himmel]. Te is nap, hold, s szép czzylagok, tuis lek egegh, erdők s mezők, s nagy kő zalak, teis vilagsagh, hald meg az mit neked mondok (Vá: Ker: EpKat. 10).

EGÉR (*eghért* fog. Alv: Ifjú. 267.): **1)** mus, sorex C. maus MA. Indiai egér: ichneumon Egérhez való: murinus C. Egéri: murinus MA. Az egeret ki fűnen ő likochol (BécsiC. 42). Az egeret azt meg erzyk, es ha melyk éak egzör ehesek borne, nem gondol oztan sem eger fogonal, sem macskaul, de mind haladaban rea syeth (SándC. 2. 3. Helt: Bibl. CC63). Látván játszó társai, hogy nincs több, ott hagyák, mint a tengeren a törött gallyát az egeret (Fal: NU. 292). **2)** [elenkmaus, flech-sengalle]. Az mely lónc egero leszen, egy töréckel az keletent egyben szorituán, meg nyisd, s meg gyogyúl (Cs. O2).

erdei-egér: mus silvestris Nom.² 139. [waldmaus].

fejér-egér: mus ponticus Nom.² 139. [weisse maus].

havasi-egér: [mus alpinus; murmettier]. (ACsere: Enc. 209).

hügyi-egér: mus alpinus Com: Jan. 18. [murmeltier].

mezei-egér: mus rusticus, mus agrestis SK. [feldmaus]. Mezői egér (Holt: Mes. 30).

öreg-egér: [mus ratus; ratte]. (Misk: Vadk. 269).

Egerecske: **1)** musculus C. [mäuschen]. **2)** [musculus muskel]. Az macla és men valo husokba, egeretskébbe. Az egeretskek más kemény reszkehez nót poronyob husu reszek (ACsere: Enc. 160).

1. Egerész: **1)** [mus capio; müuse fangen]. A macskának még a kölke is örömet egerész (Kisv: Adag. 71). **2)** quaero, insidior; suchen, aufauern, zu erbeuten suchen). Ne egeresz masutt időbéséget (Mel: Préd. 164). A figyelmezésnek se elmékedésben, se külbő érzékenségen nem kell széllay bujdosni, egerészi (Komár: Imáds. 39). A böcsületnél látván alkalmazhatóságát killyebb szokta nyújtani újját, és az idegen erszény körül egerész (Fal: NE. 25).

[Szólások]. Io aszszony ez nyáron leszen meg házasalásod, de az dolgot tréffára ne vegyed, hogy oztan mássa l akarnál egereszned (FortSzer. 114).

2. Egerész: muriceps, muses captans; müusefänger MA.

Egerke: [musculus; müuschen]. Zylenek az hegyek, ees egy egerke iowne ky belowlew (Posti: Fab. 18).

Egerlő: **1)** [murenula; hadskette]. Araius egerlőket gar-tonk nekéd: murenula aureus faciemus tibi (DobC. 473). **2)** circumvagans, insidians; umherschwefend, aufauern). Mint Sámson, kinek egerlő szemében tünvén sunda. Dalila, ez tetszik, ugymond, szeméimnek (Csúzi: Síp. 6). Ellené mond a ravasz hízokedésekkel és tündér szín-hányással palástolt hamis praktikának, a délezeg test és az egerlő szemek kívánságának (64).

ÉGÉR, EGÉR: alnus Kr. [erle]. Juxta ripam in arboribus egur et wenz snut metae (1257. Weuzel VII. 470). Eger, arbor (1260). Eger, silva (1272. Czin). Duae arborea eger (1293. Jern.). Locus Thamasgre (ZichyC. 122). Stagnum Thamas Egre vocatum (51). Silva paludosa Egeru dicta (II.56).

Egrös: alnetum; erlenwald MA. PP. Egruspotoka (1267. Jern.). [Locus] Hornasegres (1371. ZichyC. III.419).

EGERCSEL: [insidior; aufauern]. A kik az efflé tsemegék körül egert-éhu gyönyörítésnek tartják (Bod: Math. Egerstél a marha, midőn azak után jár, kpsdos. SzD).

EGÉSZ (egzen Mangl. 59. DobC. 44. DomC. 330. egezenen Hly: Préd. 1102): **1)** totus C. ganz, völlig MA. Mind az egész: univversus C. Ky megen egehez. Jerusalem es myiden tartoman: Jerosolyma et omnis regio (JordC. 361). Egehez egyház: tota

ecclesia (721). Kyknek egez hytyk vagyon vronk Iesurod (CornC 14). Lele mynden zakadas nekevl egezne az kevtovest unagy az capat (DomC 302). Zenth eghaznak edenith: kyket Ieronimus el földelt uala mynd egezne talalak (KazC 69). Mynd egehez ez vylangh (ÉrdyC 520). Egez keresztényeseg (VirgC 15). Kikről ez egez hetetazaka roudel leszane predicacione (Dom: Evang. III.99). Az evangeliom tanittya mind egészszzen azt, a miért megjelent az idvezítő (ily: Préd. I Előb. 3). Megtelepednek egész táborostól (Hall: III.86). Fél egész osztendéig [egy fél évig] (Tarn: Szent. 62). Mellyen, mint edgy erős fundamentomon, úgy állott az embernek egész minden doreka (TKis: Pan. 49). **2)** [omnis; alle]. Imatkozáll egez közönseges keresztényekert (VitkC 22). Az egész mácsai jobbágyok (LevT. II 104). Az egész hadak szállaniának táborban (Zrinyi 117). Az egész tisztelt láttam, csak éppen azt a Kermet nem láthattam (Mik: MulN. 33). Apollóval együtt az egész Nymphák (Orczy: KöltH. 52). **3)** integer C. MA. sanus, valens, incolumis SI. [unversehrt, gesund]. Egez barátok es betegek (EhrC. 91). Nem kellő egezőcne viuos: non est opus valentibus medicus MünchC. 29. Nem zikseg az egez embereknak az oruosig (VirgC 18). Az ygaz hyth atta ez egehez eghezeségét: fides dedit isti integritatem hanc (JordC 715). Zent Thamas egezen kiöve a keményzelel (DebrC 44). Tellyesseguel erezveen ev magat egezne, az ev betegesegenek agyabol felkele (MargL. 175). Ha ma egez vagy: nentalam homap meg korvill (WesprC 113. 55. 89). Hog ev neki egezen megadnaja az ev fiat (DomC 67). Egezek es erevssek (132). Megvizgatalua es egeese teme (NagyszC 12). Ezzömek egezőltha (391)

Egészöd-ik. Integrasco: megepphölö, egezszedem, meg-uy joloc MA.

Egészit: integro MA. eräzzen PP.

mög-egészit: ∞ Meg egezte a [törött] tekömőth (DebrC 221).

Egészlen: **1)** integre: ganz, völlig MA. Egezen tele tevl: totus plenus (EhrC. 51. 54). A pečetőc egezen megmaradlanac (NagyszC 222). Egészlen égő áldozattal áldozik (Kár: Bibl. I.88). Az isten egészlen egész (KCSipk: Woll. 17). Chr. nem rész szerént, hanem egészlen megfészítettett (Ily: Préd. II. 43). Inkább akarták a könyvet tsönkän mint egészlen kiadni (Tus: Apol. 163). Egészlen eleget téll (Ker: Préd. 65). Egészlen csak erre kel adunk minnen magunkat (GyöngyL: KVall. 200). **2)** [totus; ganz]. Ha vkinek a meg-szentelt ostyaból olyan darabocskat adnának, mint egy lentse, adnák-e neki egészlen a Krisztus testét, vérét? Egészlent adnának (Barna: Isk 334).

[Egészlenség]

Egészlenséggel-való: [totus, integer; ganz, vollständig]. Jesus anyay banatonon könyörwlween egezlenséggel való ő zerethó wykariossaanak zent yanosnak tegődet hozzaad laataasara anyanla (CzechC. 42).

Egésztség (egesség): **1)** integritas C. [ganzheit, totalität]. Tökéletesség az, melly szerint vmelly egész dolognak minden maga egészségét tévő részei meg-vannak (Apati: Vend. 752). **2)** incolumitas, valetudo, sanitas, salubritas C. gesundheit, wolfahrnt MA. Egezeguel temekuala meg: remediun reportabaun (EhrC. 76). Egesseg adatek hw neky (JordC. 389. 715). Hog en ewket nem segehetevm egessegekre (MargL. 59). Talpatol fogva teteiglen nem vot egesseg (DebrC 326). Jó az szép ábrázat, és gazdaesig, de nincz iob az jó egezegnél (Decsi: Adag. 184). Gyenge és bádgyat egesség (Com: Jan. 55).

[Szólások]. **Egészségben** vagyok: valeo C. salveo; ich bin wol auf, gesund MA. Egészségben lévő: sospes, superstes C. Mikoron egessegben vág, soha iob kenert ne valogas (VitkC. 48). Egessegbe leny (TelC. 57). Akar elamelkogyunk, akar egessegbe jozanok legyunk: sive mente excedimus, sive sobrii

sanus Komj: SzPál. 214. Chak az te fejed legyen egessegben (Zrinyi: ASyr. 101). Iszom a kegyelmed egessegéert: auf seine gesundheit (Kirbesz 33). Ha úgy tetszik, mondjon kegyelmed is egessegét: tue er bescheid (74). **Egészszeg** eol: ave, salve C. sei gegrüsst, ich wünsche heil und wolfahrnt MA. Egesseggel gyermekek: salvete pueri (Com: Vest. 1).

Egészségbeli: [sanus; gesund]. Nem zykegh az egehessegheleknok orwoss: non est opus valentibus medicus (JordC. 379). Helt: IT. BS. PS. Kules: Evang. 107. Nem kel az oruos az egessegbeli emberoknek (Kár: Hal. V)

Egészségös: **1)** incolumis, columis, sanus, sospes, valens, vegetus Ver. sospitalis, valetudinarius C. gesund, wolauf, kräftig, unversehrt, frisch MA. Egeese teme, az ő betegeseguel korsaganal egeességöse teme (NagyszC 12). Hagya, hog kerdezen: keg: a patikaryostyl, hogy ha vagyon jo egessegben, kyt nykor megh kerdezen volna, es jo egesseges hyrt montam volna szonyomnak the keg: felowl... (LevT. I.339). Egességös, ép, szörühetetlen az egeez test (Pázm: Préd. 756). **2)** saluber C. heilsam MA. Annus *salubris: egezségös osztendő PPBl. Egesseges viz (DomC 309). O egesseges tanale (CornC 1). Az gyenge gyomornac nem egesseges (Mel: Herb. 14). Meg nem vettyük az egeességös orvasságot (Pázm: Préd. c). Nem lenne egezségös esonka adóval eleiben menni (Monhrök. VIII.321).

[Közmondások]. Nem egeességös minden igazságot kimondani (Fal: UE. 458). Három dolog egezségös: eleget nem emi, dologtól nem futni és nem bujalkodni (Szd: MVir. 110).

Egészségtelen: insalubris C. MA. ungesund PP.

Egészségtelenség: invaletudo, invalencia C. ungesundheit MA. Kegeyelmed egezségtelenségét kedvetlenül érjük (MonTME. V.201. Com: Jan. 173. 215).

Egésztelen: [non integer; nicht ganz, mangelhaft]. Az istenek fényosságát tsak niint egy burok alol pislogatják es egezsztelen szentségeket az ő szentséges orczájá elött szemérmesen takargatják (GKát: Titk. 313).

EGRÉS: **1)** omphax, ouphaces; unreife traube MA. PP. Az ő ezimotáia meg nem virágic. Mert az isten mint az szölene egeset, vgy el veszi: laedetur quasi vinea in primo flore botrus ejus (Kár: Bibl. I.521). A homnan szölet várt, egest szedett (Pázm: Préd. 557). Mikor az szöls eges korában vagyon (Radv: Csál. III.53). Az attyak öttek meg az egest és az fioknak fogok vasot megh bele (FelsőB: UKölts 57). **2)** labrusca MA. wilde weinrebe PP. A vad szöls, eges, asterum, fojtós: labruscae fructus acerbus (Com: Jan. 61). **3)** agrestium; agrest Pest: Nom. 46. **4)** uva crispa, grossularia; stachelbeere PP.

fái-egrés: uva crispa, grossularia PP. [stachelbeere].

szölső-egrés: agresta PP. [agrest]. Verj vékony rezet, metéllyed aprón, szölyő egest végy hozza, erős eczettel csináld össze (Keesk: ÖtvM. 322).

Egrésös: omphacinus C. MA. von unreifen trauben gemacht PP.

ÉGZÁMEN: [examen; prüfung]. Az elsőbb orák szerint való tanításokat vegyed exámenre (CorpGramm. 600).

ÉGZÁMINÁL: [examen; prüfen]. Az zent kyrál meg latogatta ewket, visitala, examinálta, ha yol eel awagy gonozvl (ÉrdyC. 497. Zrinyi. II.189). A vocálissokkal lerakott couisonún sokat a couisonúokról irott régulák szerint kell examinálni (CorpGramm. 600).

ÉGYÉB (egyéb) Helt: Krón. 34. Toln: Vigaszt. 67. *egyéb* JordC. 151. 717. ÉrdyC. 512. *gyéb* WesprC. 131; alius, ceteri, cetera MA. [ander-]. Egyebeknek feletle kytun tyztaságot (EhrC. 122). Né méü egez mezőre se mett el ehefél (BécsiC. 4. 56).

Nemellec est-nec az vt fölen, egetü kedeg estenec a konesre (MünchC 37). Az zelöt eegyebeknek aggya (JordC 599). A leveleket egyébtől el nem mertem küldenem (Lévt II.15). Myt akartal volna egyebet teny (KrizsC 46). Egyebet semit nem mond (ViruC 82). Egyebek kwzwt hat vagion, kibe al embernek bizoni alhatossaga (95). Az zysesek istennek nem kednes az egéb jozzasos mincködeltek nelkyl (TihC 2). Kylvöz sem eegyeb sem tób nem köel (ÉrdyC 610). Ky vagyon egyeb ysten my wronkial (KulesC 31). Senki egyeb ne egyéle a szentelthe: nemo alienigena (Helt: Bibl IJJ2). Az ő erdöme szorint meg verete, jól lehet egéb modon iambor vala (Szék: Krón. 35). Beszél egyéb, de észem én: alis lingua, aliis dotes (Deesi: Adag. 190). Egyebet czüfölsz: alios irridos (Kár: Bibl. 1518). Nem teremthette egyeb végre ez világi állatokat, hanem csak az ő jó voltának kinyilatkoztatására (Pázm: Kal. 22). Nem kel egyébtől az anyaszentegyháznál váru az írásnak bizonyos magyarázatyát (518). Egyebeket, másokat megfertelmesítve (Com: Jan. 184). A kötélen járde, és a többi. egyéb körüljárde (209). Nem vagyok mint egyeb emberek illy: Préd. II.370.

Egyébaránt: ceteroquin C. [sonst]. Kristus egyébaránt is megérdemelte a dütsögeit (Pázm: Préd. II). A melyen földalattot léte meg-áll igen sokáig éppen: egyébaránt, különben, leomlie (Com: Jan. 195). Azokhoz barátságosan magadat ne adgyal: egyébaránt, másképpen (ceteroquin, alias) utálásba mégy (206). Hadel a gonosz társaságokat, mert egyébaránt bizony vak lésszes illy: Préd. I.193. Az igazságot nem látják, egyébaránt elég szemesek (1284. II.199).

Egyébféle: [alios generis; anderor art, anders geartet]. Hw vélek sok sántak es egyébféle sok betegzők (JordC 403). Rwhyt es egyeb fele marhayath elvezthette (RMNY II.196). Ne engedgyel hogy a te barmod egyébféle állattal közessilyen: cum alterius generis animalibus (Helt. Bibl. III.111). Kubalyoc, kalmaroc, es egéb felec (Dorn: Préd. 295). Ez gyűlésének oka hogy mi volna, sem magyar sem egyébféle nem tudja vala (Thaly: VE. 157).

Egyébként: [alios, alioquin; sonst, anders]. Tü igazságotat ne tégőte emberoc előtt, egyébként érdemét nem vallatoc (MünchC 23). Az kepekben olvasa, kie egyébként olvasni tem tudnae (Mon. Kép. 59). Nem mind-n sacramentom mindenkorra való, egyébként a keresztességis többször kellene élnünk (Matkó: BCSák. 409). Ha a veres hagyma levével írsz, a betűc nem látzamae egyébként, hanemha a papyrost meg-melegited a tűmél (Nad: Kert. 74).

Egyébképpen: alioquin. Vor. alias, semis, sequins MA. [sonst, anders]. Vgyaz petőr egéb képpen feleők hogh ráud keserőtet ne hatalmaziek (WinkC 136). Meg nem zabaley-tathatnyek egyeb képpen (ComC 176). Soe hadakat visselt, es egyeb képpen is soe feles dolgokat ezekedet (Helt: Krón. II). Ez igen kegyelmes ember vala a szügniekhöz, de egéb kipun nem vala iambor (Szék: Krón. 212).

Egyébkor: egeboromnes Lévt I.224 egyebkoron. Ésc 128. egyeb kortis Born: Préd. 178). cetero C. alias MA. [sonst, ein andermal]. Meliet nem lató egyébkor (ViruC 104). Egyébkor is látam én ágon tar variut: complurium trium ego stropitum andvi (Deesi: Adag. 79).

Egyébkori: [alios temporis; sonstig]. Egyeb kori szokasunknal nagyobb (MA: Tam. 1299).

Egyébnemu: [alios generis; anderor art; sonstig]. Tarczon meg minden gonosztyul, deghalaltul es egyeb nemew halalos elensegetől (ÉrdyC 107b. 37b. PöszC 5).

Egyébtől: alioquin; sonst, anders. Nem tuttanu egyébtől lemondóul, hanem elne nemely papukama gonosz életékrül (Mon: Apd. 28).

Egyébűnnen (egyébűnnel JordC 661. *egsbūnnen* MünchC 190. NagyszC 110. TihC 74. DomC 27. *egyb'ūnnel* Toln: Vigaszt. 94. *egyébűnnel* MA: Tam. 742. Matkó: BCSák. 68. *egyébűnnel* MA: Scult. 146). aliunde, aliunde; anderswoher MA. Be nem meegyen az ayton, de egyébűnnen haah be (JordC 661). Istennek orzaga nagyobb reezre meg heewt vala az gonv anyakolnak le hyltasokeert, kynek hewlasi egyebűnwen meg nem teltyek vala, hanem Iesusnak érdeme myat (ÉrdyC 37. DöbC 346). Egyébűnnen is megszorítottan az ő seregét (Helt: Krón. 192). Egyébűnnen nem tudlatyuk (Pázm: Kal. 518). Mellyeket nem egyebűnmet, hanem traditióból tudtak a sidók (Pös: Igazs. I.104).

Egyébűtt (*egyébűt* Born: Enek 318. Beylie: Epist. 231): alibi; anderswo MA. Az capitulum hazban a uagy egyebűtt (MargL. 20). Sihal egyebűtt ne aldozzana hanem czac az istentől arra rendeltét helyen (Kár: Bibl I.104). Az épületec néhol magassae, egyebűtt alacsonoc (Com: Jan. 102).

Egyébűvé (*egyébűvé* Megy: szAÖróme. Előb. 13. *egsbūve* DebrC 362. *egyébű* Tel: Évang. II.243). [alio; anderswohin]. Nem egyebűvé, hanem az áltarra töszik (Pázm: Préd. 646). Romába avagy egyebűvé (MA: Scult. 642). Egyebűvé hova tud nek menni? (Debr: Christ. 183).

ÉGYÉM (*egym* TelC 35. *egem* Monrók. III.58): **1)** nempe, scilicet MA. videlicet; nämlich WF. Vallatoc egöm az gonv gőmőcötököt scentsgebe es vöget az öröc életre (TelC 35). Ig eckepen egem valami vagon e földön mend azoknac oka isten (73). [Zent Annaj] a koröncac gonzat viseli senkit őlene bizot elhennet: ez egem az ő könförgösinel. vone cristulot segedszet fier (90). Honnat vagon tünökbe egem ez ezteleség (108. 109). Mert s. ejem az frater Gyergy szerzeses is nem nő (Monrók III.58). Azért, egem, hogy tiszta légyen lelökben, s mind testeben (Pös: Gbot. 3). A fazek, egem minden kereszttyén lélek a mely néha jó isekedetekkel telyes, néha azokul úres, az az nem tökéletes (Pös: Igazs. I.145). Akarmi aprolékért el-választyák egem a házásokat (239). Miért keresztelsz, egem, ha Christus nem vagy (693). **2)** inquam MA.

ÉGYEN

Egyenes, igenés (*eguenis* MontME I.336): **1)** rectus, directus, irrotatus C. gorad MA. Egyenesen: recta C. recte, directe; schmastracks, gorad MA. Atkozot őrdőgi mely, ki igenés scitton emot lel (GuryC 15). Igyenessen jár: erectus (JordC 114). Az én kévéim fölemelkődéc, es egyenesen áll vala (Helt: Bibl I.82). Az linea alá, egyenesen az többi ala írd (Helt: Arithm. 6). Az ná horzis, egyenesse legyen (Born: Préd. 25). Az igenésit meg gőmő (Mol: Szán. 310). A ki nem írhat egyenesen meg gyogyitya (Mol: Herb. 171). Aféle magva szakat jaszag igyenessen az fejedelmet nozta (Vor: Verb. 127). Restség, hidegség es nem igyenes telra néző rendelés volt benne (Pázm: Préd. 59). Igyen-sen ellenkeznek az új tanók a sz. írással (Pázm: LuthV 27). Ti rollatok szöll egyenesen (Matkó: BCSák. 46). Egyenes jó széllel hajkáz: vento secundo (Com: Jan. 90). Ennek materiaja, két egy-mást egyenesen vagy oldalaslag is általvogy lineák (Fomár: Imás. 130). **2)** planus C. aequus; oben, glatt MA. Igyenésé tenni: adsquare C. Zerzette isten megalazni minden heget es völgeket betölteni földnec egyenessegen: in aequalitate: terrae (BécsC 159). Meni az igenés uczra (DebrC 154). Sythnek az ygyenese: per plana (JordC 292). Ygyenes vt (79). **3)** simplex; einfach. Mikor á kössége nec őzma lel gyülni, egyenesen trombitalyanae: simplex tubarum clangor erit (Helt: Bibl I.884). Czac egyenest kürtöllyete (Kár: Bibl 1128). **4)** iustus, justus; gerecht, aufrichtig. Az gonozok egyenesse leznek: erunt pravi in directa (JordC 526). Az ygyenesen yaroknak ygyassagok (ÉrdyC 521). Az egenes es tizta izeközöt (TihC 45). Egemes es iambor glető (Mol: Jób. 4). Igyenes törvenyt igyekozezek tenni (Vor: Verb. Előb. 2). Isten

az embert igyenes igazságban teremtette (Pázm: Préd. 161). **5)** [aequalis; gleich; Egyenes vele; coequalis (NémGl. 363). Az égezz könyv ő kézekben keeth egéses roszra vales (PeerC. 85). Tégéd á földdel egyenlőssé tesznee (Zvon: Post. II. 243). Nyelvének eslekedetfinékel egyenes légyen (I. 60). **6)** concurs MA NémGl. 108. [einträchtig]. Legőn bekességős istent zerető es atfaiainal igenős (GuayC. 67). Az igyenes athafywsagos baratsagra menthawik (RMNy. II. 32). Nem mind egyenesec főneve, mert őc egymasnál különbet érténee (Valk: Gen. 57).

[Közmondások.] A beszédnek az igyenesse jó, s az munkónak az horgassa (Pázm: Kal. 153. Illyef: Tomp. 296).

Igyenéséd-ik: **1)** rectus fio PP. [gerade werden]. **2)** aequor; complanor PP. [sich ebenen]. **3)** convenio PP. [übereinkommen].

föl-egyenesésdík: [se erigere; sich aufrichten]. Fel nem egyenesédjetic vala: nec poterat sursum respicere (Helt: I. T. 88).

még-egyenesésdík: [convenio, paciscor; übereinkommen]. Ezőn igyenesedenek meg (DebrC. 195. 115). Az kumok most egyenesedenek meg Karoli Györzvel (LévT. II. 70). Minnyőm meg egyenesedénee rayta, hogy László löme magyar király (Helt: Krón. 95). Concilium lón, kibe á görögök meg igenősédénee á hit felől á romaikak (Szék: Krón. 183). Istennek nem volt szükségé rea, hogy meggyenesednéek az emberrel, hanem az ember szűkőkődöt az istennel való békélés nélkül (Tel: Evang. II. 69). Dobozt határ felől volna némfőmőű egyenetlenségek, egymás között; meg egymás némesdhettek (Bék. Hajd. II. 221). Bátyámvál ilyenképpen egyenesedtiünk meg némfőmőű juhoknak hajtásából (Gér: KárCs. 270).

Égyenésget: [complanor; ebenen]. En ellenséginnee előlő egésességét az en utamat (VitkC. 60).

Égyenésít: **1)** complano C. aequo, adaequo MA [ebnen]. Egienősizetek az utat (Fél: Bibl. 139. Pázm: Préd. 18). A sindeleket gyaluval ki-gyalullya, egyenesíti, simítja: edolat, planat, levigat (Com: Jan. 104). **2)** [collimo, collineo; richten]. Ennek a három dolognak magyarázására igyenesitem a mai tanításomat (Pázm: Préd. 64).

el-egyenesít: [compono; ausgleichen]. Jőne Jerusalem ala, hog e dolgot el igienősice (Szék: Krón. 72).

föl-egyenesít: erigo, surrigo; aufrichten MA.

még-egyenesít: **1)** aequo C. complano MA. [ebnen, eben machen]. Ygeneseyezetek meg hw esvenet (JordC. 361). A város földig le-vonatic, földel meg egyenesítetté (Com: Jan. 15). **2)** [absolvo, satisfacio; befriedigen]. Ha megí egésesythonek benőnk io, ha nem hat isten igazsaga zeret [az örökséget] keztiünk megí ozok (RMNy. II. 22).

öszve-egyenesít: [reconcilio; versöhnen]. Isten hatalmas uraknak pártoló szűvöket nagy hirtelenséggel öszvő egyenesíti (RMK. II. 24).

Égyenésítés: aequatio C. complanatio MA. [das ebenen]. En zivonnek egésesitésebe vallok nekéd; in directione cordis (DölrC. 54).

Égyenésítő: aequator Com: Orb. 210. ACsere: Enc. 93.

Égyenesség: **1)** [rectitudo, aequitas, justitia; gerechtigkeit]. Az eredetb zeret utal) igazsag az emberi természetnek nemimő egésősége (ThC. 63). Ityleinek egésesége nekvel el vezének (MargL. 80). Ytely mynd ez wylagoth egésessegbe (KulcsC. 14). Az itileteek igyeneseszet rezen meg horgasatotta übennee a mi ellenéne való gyűlölség (Tel: Fel. 18). Az isten í egésessegét kián, hog meg á oktan allattul se vonnia meg ember az ő életet (Fél: Tan. 332). **2)** concordantia, aequalitas; übereinstimmung, gleichheit MA Yrygsseeg nynchen de

zeretet es ygyenessegbe (ÉrdyC. 565). A meg busult nepeth egésőségre hozá (DebrC. 18). Miczoda egésesége vagyon á Christusnac á Beliallal? (Helt: UT. 22. Sylv: UT. II. 17). Soha egy egésessegben nem vattoc, egyet nem tartotoc (Mon: Apol. 11). Békesség és jó egésesség lézen az emberök között (Cs. Et). Égyösség igyenesseg megtartya az polgárságot (MA: Scult. 80). Eginességre mentonok egenlo akaratal az my lassunk jawaerth (FörtT. 1877. I. 183).

Égyenést: recta MA. [gerade]. Egyenest vetette semeyt az kyalneazoura (EhrC. 122). Egyenest [igy] a kiraly satorara méne (Helt: Krón. 48). Egyenest nezen es nem odalfjelt (Ver: Verb. 105). Egyzyik lit által egyenestben meliet menyorszagban (GKat: Ttk. 272).

Égyenésül. Egeneswl; obtempero NémGl. 355.

el-egyenesül: [complanor; sich ebenen]. Heegyek halnok eligenewswlnok (ÉrdyC. 8).

még-egyenesül: [reconcilior, paciscor; sich ausgleichen, übereinkommen]. Egenes-öl meg te atfadfiaval: vade reconciliari fratri tuo (DöbrC. 358). Richard es Agoston meg egésesewl-tenek rayta (TelC. 250). Szöllani kezdé az ő tarsial az várnac meg adassa felöl; egy nyihány nap mulna meg egyenessfwl-tenec rayta (Helt: Krón. 125b). Az marhanak memysyce szerynt meg igyenesewlwen a peres (Ver: Verb. 51).

Égyenésülés: **1)** [aequatio, exaequatio; ausgleichung]. Mind á meg testessüles, mind az egyenessüles, auagy egyic állatnac á másba való változássa (Vallástétel Ff: üj). **2)** [pacium, conventio; Vertrag, ausgleich]. Az regy mol szerynt legyen. az igenesewles es az fizetes (Ver: Verb. 51).

Égyenetlen: **1)** iniquus, inaequalis, inaequalis, dispar C. disparilis, indirectus; ungleich, uneben, krumm MA. Hetedik igyenetlen mondásban azt hirdeti az confessio (Pázm: Kal. 336). Egyenetlen [faragatlan?] eződör inasok (Zvon: PázmI. 291). Igyenetlen erő (Zrinyi I. 111). Egyenetlen tsero (Kisv: Adag. 121). **2)** discors MA. [entzweit]. Igyenetlenül: inconciliata C. Versengőc, igyenetlenee vattoc (Mon: Apol. 13). Az urak igyenetlenek ünköztek hozzád engedetlenek (MonIrók. III. 64). Egy-más között egyenetlenek: dissidentes (Illy: Préd. II. 93). Az emberi tetezésnek sok részre szagattatott magátul különbözö egyenetlen vélekedése, bizonyos iton nem vibet az isteni igazsaga minket (Pázm: Kal. 42). Nem egyenetlen az szerelem vitözséggel (Zrinyi I. 6).

Égyenetlenkéd-ik: [discordias foveo, rixor; uneinig sein, hadern]. Egyenetlenkédvén ezen titoknak szolgálatásában különbözzenének (Biró: Anzy. 245. Biró: Micae 297. Kr.).

Égyenetlenség: **1)** inaequalitas C. MA. [ungleichheit]. **2)** discordia MA. [zweist, zwietracht]. Bátyám az kertet, az kin egyenetlenségünk volt, nekem megengedte (RMNy. III. 59). Az evangelisták irásában nincs semmi egyenetlenség (Pázm: Kal. 45. BékHajd. II. 221).

Égyenget: **1)** plano Ver. complano, coaequo; eben machen, ebenen MA. Egyengetnéec, készitenéec az utat (MA: Scult. 55). Igyengető sulyok [a virágagyak egyengetésére] (Nad: Kert. 99). **2)** [dirigo; richten, leiten]. Te egéses engömet te zerezd meg emelem a mit akarz (TelC. 48). Öhozza egéses-senpette atte zodat (106). Ammendühhat istenhöz igyeng-tessec napunkent atte fohazkodasot es siralmad (DebrC. 216). Minden io erkűczre itet egyengetne (Istv: Volt. 12). Anglia birálködott s egyengette az udvarok dolgait (SzD: MVir. 68). **3)** [corrigo; berichtigten]. Ugy egyengette az szent irasokat; modificavit (MNYil: Irt. 97). Ez koptját egyenget, amaz puskát törül (Gyöngy: KJ. 2. 37).

el-egyenget: paulatim complano Kr. [ebnen]. Ezt ugyimnt által utat megszerezvén és eligyengetvén (MA: Tan. Előb. 291).

mög-egyenet: **1)** *complanatio* C. *adaequo* MA [ebenzerade machen]. Feicek háit kötőskörnyül ollóval meg egyengetesse (Kár: Bibl. II.151. Czegl: Dág. II.21). **2)** [corrigo, compono; ordnen]. Ortvájokat a földre leütik: ruhájokat ékesen meg-egyenetik (Pázm: Préd. 1172). **3)** [verbero; schlagen]. Górtós bot amaz dítzages fekete Bonasusnak a háttára, melylyel többi szilajkodása té-tül megegyenettetik (Pós: GIBot. Cím).

Égyenetetés: **1)** *complanatio, aequatio* MA. [das eben, ausgleichen]. **2)** [directio; das richten, anleitung]. A mit az iskolai theologiában erköltsünk egyenetetésére alkalmasnak ítéltem (Pázm: Préd. 23).

Égyenit: [aequo; ausgleichen]. Hoziánk őket egéneited: pares illos nobis fecisti (DöbrC. 192).

lő-égyenit: ∞ Elejét vegye az artza gyalizó himlőknek, le-égyenítse a ki-fűlő fukadékokat (Fal: NA. 155).

mög-égyenit: [complanatio; ebenen]. Egyenitsetek-meg az ur utát (Illy: SzElet. 189).

[Égyen], [egyen]

1. Égyenlet: [comparo, assimilo; vergleichen, gleich machen]. Kyk valameli zenteketh meerne egyenletny az apostolokkal malazban es dyczóságban (ApMét. 41). Tenelyegnek kyk egyenletnek vala meli zenteketh ő hozzayok (42). Leen az isteny moltosagának kyssessegere hogy ny hozyank egyenlette-e ennek magaat (ÉrdyC. 55).

2. Égyenlet: [aequitas, justitia; gerechtigkeit]. Az ygaz feyedelmeknek wr istentewl kyadot parancholat, hogy myndenek ygyassagot es egyenletet teegyenek (ÉrdyC. 391).

Égyenletlen: [dispar; ungleich]. Zent zyzek ymattnak eoretewnk myhi hozyank egyenlők romlandok voltanak: haat myth gondolhatwnk ymaran mykoron myndenben my hozyank egyenletlenne lettenek (ÉrdyC. 328b).

Égyenletlenség: [jurgium, rixa; zwist]. Ha jobbagyk kewzewth walamy (egyenletlenség) egyenletlenség thewrtnek az fogoth emberek által igazan el wozetesscek (RMNY. II.33).

Égyenlő (*egellő* DöbrC. 312. *egyente* KulesC. 118. *egellő* Mel: SzJán. 211. *egygyenlőség* Fal: NA. 135): *aequus, coaequus, coequalis, compar, parilis* C. *aequalis, aequalis* MA. *par* Com: Vest. 139. [gleich]. Egyenlőképpen: *pariter, adaequate, conjunctim, concorditer* C. *aequaliter, aequaliter, aequo* MA. Igenlővé toszem: *aequiparo, aequo, exaequo, coaequo* MA. Mend israél égenlő elmeuel fuöltő urhoz (BécsiC. 77). Tü zeméltee öztörbek egob ifiaktol té égenlőtektől: *prae ceteris adolescentibus coaevis* (118). Vellőne égenlőcke fűted azokat (MünchC. 56). Igenlő kinnal kiztatnac (GnyarC. 14). Egyenlew törwen: *eadem lex* (JordC. 35). Ygenlők az zent anyagokhoz (601). Igenlő akaratnál pispóke valaztak (DöbrC. 30). Te hozzád egyenlő embereknek es zolga tarsidnak ug fejedelme (Ozora: Christ. 212). Egyenlő szűből: *manuiter* (Helt: UT. 16). Egyenlől meg marat (Mon: Apol. 9). Sz. Pál égenlőképpen kőmőrg az Christusnak és az attianak (Fél: Tan. 39). Az nép egyenlő szóval felel: *una voca* (MA: Bibl. 170). Végy aromakat, balsamokat egyenlő mértékel (MA: Bibl. 177). A kik okos életro tanítóink, azoknak egyenlő eleget nem tehotunk (Pázm: Préd. 631). Nem egynehány köznéptől, hanem egész zsidóságuk egyenlő tanútsábol kültetnek (Pázm: Préd. 49). Négy öhyi dárdája egyenlő volt nyárshoz (Könyv: HRom. 65).

Égyenlít: [aequo, comparo; vergleichen]. Kihez hasonlatot es egyenlítőte ti engemet? (Mon: Kép. 131).

Égyenlítő. Egyenlítő, egyenesítő: *aequator* Com: Orb. 210

Égyenlőség: *aequalitas, paritas* C. *aequalitas* MA [gleichheit]. Nem vala ygenlőség hw keztek: *schisma erat inter eos* (JordC. 659). Az akaratoknak ygenlősége (ÉrdyC. 613b). Az éneklés egyenlőségét, és kedves musikat ki ne boesssa (Illy: Préd. 118). Kiknek éneklésben való egyenlősége kedves: *quorum harmonia grata* (Com: Jan. 169). Rút az nem-egyenlőség, az is, hogyha hátraczaífol az elsőseg (Thaly: Adal. 1144).

képes-égyenlőség: *proportio*. Nintsen közel való képes egygyenlőség, *proportio*, köztetek (Fal: NA. 135).

nap-éj-égyenlőség: *aequinoctium* Com: Jan. 7.

Égyenlőz: [aequo; gleichen, gleichkommen]. Az isteni csudákat sem emberi, sem örölgi, sem anygali erő nem egyenlőzheti (Barna: Isk. 204).

EGYEPETYE: [appetitus; appetit, lust, begerde]. Jobb egyepetyéje vagyon az ételre (Mik: TLav. 1). Ma éppen nagy egyepetyém vagyon keddel beszélgetni (13). Sola olyan nagy egyepetyém nem volt, mint ma a hozzáú levél írásra (298. 149). Etyepetye (Csizi: Tromb. 247. Kr.). **(Vö. HETYEPEPTE)**

EGGY (*egy* JordC. 211. stb. ErdyC. 165. 513b. stb. stb. *egy* LevT. II.81. Vás: CanCat. 679. 680. PIIorv: Apol. 1. *egyget* KCsápk: Woll. EMB. 8. *eg* fa, *egy* ember HB. *egy* EhrC. 15. *yygen yygen* KulesC. 74): **1)** *unus* C [solus]; *einer, eine, eins* MA [alleinig]. Egy sem: *nullus* MA [kein]. Heon tiltoa ig fa gimiletyl Es num igg ember mulethia ez vermt HB Ne egeggén te zeméd sem eg orzagnac: *non parcat ulli regno* (BécsiC. 12). Tü eggítec el aról engemet: *unus vestrum* (MünchC. 61). Egítők mastokat segítuen (KazC. 8). Nincen éak eg es: *non est usque ad unum* (DöbrC. 111). Négyen éapast vőttem eg hian: *una minus* (293). Egyekke leegyenek ygyassagban: *sint unum* (JordC. 687). Egygywnk sem twgya (ÉrdyC. 578). Az zenth apastalok kwawl egyet sem olvasunk (VirgC. 27). Az egi reud 51 [fü] az birokat illettő zekőkön (117). My magunk keozul egyik (LevT. 304). Ime: Adam olyanna lött mint egyúnc: *quasi unus ex nobis* (Helt: Bibl. I. B2). Egyúnc á másinkat ingerleűce: *inimicum provocantes* (Helt: UT. Bb7). Az ő enekéce ötuen egy részben (Börn: Ének. 213). Ki vagy egy állatban es három személyben (297). Eu es az en attiam egiyek vagúink (Mel: SzJán. 6). Egginak az masunkak vallast tegeyn (Fél: Tan. 245). Haeziak eggiteknek adnam, es az többiteknek nem (Pont. 12). Egyitec ezt tézi: *maest* azt (MA: Bibl. IV.155). Azt javallotta, hogy egy sines igaz az sz. Pál írásában (Pázm: Kal. 513). Ők az isten követi, és egyebet nem mondanak az egy tiszta igazságnál (Pázm: Kal. 601). Ő nem Kristus, nem Hlyés, nem egy a régi proféták-közül (Pázm: Préd. 50). Edgyinkre, vagy másinkra (VSzentyl: Pat. 129). Az isten tsak égy (PIIorv: Apol. 1). Az atya, az ige, es az szent lelek, ez hurnak egyek (Szár: Cat. C3). Ti mindnyajau egy valtok az Christus Jezusban (Der: Préd. 38). Sola valami nekűnk istent engesztelhet-telmeé nem teszi, mint az egy kétségbeesés (Illy: Préd. 14). Ekkor e világon edgy nemzet a magyarnál gazdagab nem khetett (Lászy: Krón. 262). **2)** [idem, aqualis; identisch, gleich]. Eg az istenséggel: *est in aequalitate dei* (NémG. 199). Mykoron vag eg wton hw velee: *dum es in via cum eo* (JordC. 367). Kywel egy istenséggé vagy (PozsC. 9). Az ki plántál es az ki östz egyyee (MA: Scult. 1056). Mind egyyét érek véle fig se lenne jobb a dolog amugy se] (KCsápk: Woll. 8). Mutasol meg miben egy a kettő a bérmdás es az apostoli impositio (Matkó: BCsák. 116). Nem egy az öldöklés s a korbácsolás (Czeul: MM. 196). Egy az ember, s a barnok halála (Illy: Préd. 1288). Nemese, és a köznépek ugymint egynek láttatának (H. 376). Edgy méltóságuk (Mezy: Sz. Öróme. 156). Ő való egyállatu (GKAT: Tük. 829). **3)** [frater, soror; geschwizter]. Pereynnek is egi szegyen hogunk [szegény huzunk] volth, ky mynekunk hatta az ny kewes jozzaga volth

My aban is wer azak wagyunk, merth azal is egyek woltunk (LevT. 189). A kie edgy másého vériel foglaltattac, edgyoknee és egy test véreoknee (cognati et consanguinei) mondatnac (Com: Jan. 119). **4**) [quidam; einer, jemand]. Monda azert hweky egy: dixit quidam (JordC. 392). Megint mas egy monda (Tel: Evang. 1565). **5**) [articulus; ein, eine, ein]. Ha eg zór awág hay zalon ketnenek eg golobist fel (BodC. 1). Vyve az erdeq eg magas hegynek tefeyere: in montem excelsum (JordC. 363). Yne egy poklos eleyben ywen ymagya vala hvvet: ecce leprosus (JordC. 375). Atyanak kenezewl egi tizw penzth vwn el (VirgC. 25). Te eg keuel azzoñallath vag (NagyszC. 367). Latha egy sathort, mintha egy cekes vaar vona (ÉrdyC. 511). Ha egy ez vylagrol tamadot zenthenek [innepét] ellyen nagy tyztössseggel yly[k] tyztöl[ny] (ÉrdyC. 553b). Egy leantz keresetetet vala, kinek magassaga Grísoldel eg vala (Istv: Volt. 5). Szilágyi egy kastólos úrnak látogatására rándula (Fal: TÉ. 630). A hercegasszony körül sok nemes udvarló kisasszony tartózkodott, a többi között egy Angelica nevű (632).

[Szólások]. Senki egy hirdelen leg utolsó gonozsa nem leszen, hanem gradiesonként megyen az tötöre (Toln: Vig. Előb. 9). Egy huzomban Murányaljáig jöttem tegnap (LevT. II.251). Ők majd egy olyan formán éltek, mint az barátok (Pázm: Kal. 269). Itt is majd egy a képen esik a dolog (635). Szakasztott egyek valának ábrázajokra nézve (Fal: TÉ. 762). Eyet napat egyé tészen: labore laboriosus (Decsi: Adag. 170).

[Közmondások]. Egy az szoba az kementzéuel: τὰ τῶν ζῴων κοινά (Decsi: Adag. 1); unum idemque alveare (244).

azon-eggy: [idem; derselbe, dieselbe, dasselbe]. Az tanitasha azon egy lelek által iartanak, nem különbözöbe (Vás: CanCat. 685). Azon edgy nemzetből (Ver: Verb. 7). Mintha az okoskodo lelek és a szólo azonegy volna (Illy: Préd. II.231). Azon egy viragrol a méh mézet, a pok penig mérget szí (Páp: KeskUt. 48). Személlye s tanitása azon egy idegenség valának előttem (Fal: NA. 124). Változhatatlan [a lélek], mindenkor azon egy (Fal: BE. 573).

[Szólások]. Azon egy bordo sipot nyomni (Mon: Apol. 333).

eggy-eggy: [singuli; je einer]. *Egy-egy pénzt vetni minden tőre: nummum in capita indicare PP. Eg eg penzt vőnece: singulos denarios (MünchC. 50). Micoron egég keuet arattac (GuaryC. 26). Ha vr isten menybwl oly kw eset bozzatna, mynt egi egi malomkw (VirgC. 91). Egynek egynek egy rauazzsaga többet haznál, hogy nem mint másnak sok (Decsi: Adag. 31). Minden napra egy egy hordó bort extorqueált rajtok (Rumy: Mon. I.102).

eggyetlen-eggy: unicus C. unigenitus Ver. [einzig]. Eggyetlen eg fia (MünchC. 123). Zylee hw első egyetlen eggyeet (JordC. 522). Az wr ystennek egyetlen eggye wr yezus (ÉrsC. 279). Az ő eggyetlen egi atiafia (DebrC. 6). Eggyetlen eggyem (KrisztL. 15. Gyöngy: Char. 12).

[Szólások]. Eggyetlen-eggyig: usque ad unum Kr. Eggyetlen eggyig fogua tartatunc (Born: Préd. 240). Eggyetlen eggyig haszontalaná lótt az ember (Alv: Post. 147). Eggyetlen-eggyül: unice PP. Az isten is az ő nepenek egyedül es egyetlen eggyül mindenkor és mindenekre elégséges (Gyarm: Fel. 59b).

mind-eggy: [nihil interest, nihil refert, aequale; gleich, gleichviel, alles eins]. Mindegi, akar zonal, akar festekkel agyiac ezeket az hüec eleibe (Pázm: Fel. 264). Talám mind egy ez nála (Czegl: Japh. 153). Az ember testi élete az oktalan állatával mindegy (Bethl: Élet. 175). Mind egy; azt adjad, a melly először akad a kezdebeu (KirBész. 11).

mindén-eggy: [omnis, unusquisque; jeder, jede, jedes]. Ezek vakmerő istentelen mondások. Mindégy pár bötüből

ugyan kiforr a teljes átok (Fal: NE. 18). Minden egy asszony legio, és ha egygyeske maga bibéjét fájdllyá, már az egész nemzetségen meg fordult a nyavalya (Fal: NA. 132).

mint-eggy: **1**) [quasi, tamquam; gleichsam]. Háznál házza járunk mintegy ködlusok (LevT. 1272). Mintegy földelen szőletetek (Helt: UT. x6). Az bályványokat nem különbben tisztelik, mint egy isteneket (Mon: Képt. 75). Csak magoknak vannak mint egy özvegy üregék (Pázm: Kal. 420). Fonyttac mint egy vízue (Com: Jan. 53). A hús mintegy hull róla (Mik: TlEv. 109). A nyolcz boldogságok, melyeken mintegy a Jakob latorjáján fel lehet menni (Bíró: Préd. D. **2**) proterpropter PPBl. [circiter; beiläufig, ungefähr]. Embero mintegy éjféllkor juta ide (LevT. 1256). Azután kérdé mintegy keményen: homét jész Cleodon (Mik: MulN. 322).

olymint-eggy: [quasi, tamquam; gleichsam]. Mózesnek oly mint egy felesége vala a sinagoga (Tel: Evang. 159).

[város-eggy; vö. város-eggyik]

város-eggyesség: [civitas; bürgerrecht]. Mikoron thi ketek kewzze een be adam magamat, az varas egiességet ketek nekem fel ada, nenemet az varas kewnyeuben be iratun (RMNy. II.125).

Égyaránt (egy eránt Helt: Mes. 433. *egyaránt* Szeg: Aqu. 74. *egy iránt* Frank: HasznK. 73. *edgyiránt* Liszny: Krón. 253); pariter Ver. [gleichmässig]. Egyaránt nyomó: aequilibris C. Legeyen egy arant eteltek (EhrC. 86). Mikoron a mertegben tettiek volna, egi arant kezdte a bünökel niommia (DebrC. 161). Ajandekit nem egyarant osztogatta (Helt: Bibl. I. c2). Egyaránt vágáe mind a törőkeket, mind a városbelieket (Helt: Krón. 156). Egyaránt kérheth mindent (Born: Préd. 313). Christus mindenőt bir es egyarant vwalkodja az ő szent atyával (Kules: Evang. 262). Királynak sinez mindenkor egyaránt (Decsi: Adag. 111). A plebánosok nem egyaránt tudósok (Pázm: Préd. a3). Lehetetlen, hogy mindeneket egyaránt ne tudnal: ex aequo (MNYil: Irt. 98). Senki ket vrnak nem zolgalhat egyaránt (Vás: CanCat. 610).

Égyarántvaló: [aequalis; gleich, gleichmässig]. Eg arant valo el vegezett tanaczbol (RMNy. II.1). Hogy ha egy arant való szám marad meg feu és alat, tehát igazán sommáltad (Helt: Aritm. B3). Abrazattyok az embereknék nem egyarántvaló (Frank: HasznK. 14). Az mag nem mindenütt terem egyarántvaló szaporasággal (MA: Scult. 239).

Égyarántvalóság: [aequalitas; gleichmässigkeit]. Egyeneség és egyarántvalóság vagyon mind az kettőnece megírásában (MA: Scult. 4).

Égybe (*egyben*): [in unum, con-; zusammen]. Artzal egybe valának az cherubimoc: se mutuo respicientes stabant (MA: Bibl. 184). A szegényec ne társolkodyanca a dusóckal; mert nem egybe valóe (Helt: Mes. 202). Vö. egybe-ad, elegyül, elegyül, enyvez, fog, foglal, gyül, hasonlít, hí, hord, kel, szed stb.

Égyben: **1**) [simul, una; beisammen, zugleich]. Egbe őrvendeznek uala vele: congratulantes ei (BécsiC. 10). Egbe issal: cum Jesu (MünchC. 29). Ellenséghesek valának egybe: inimici erant ad invicem (JordC. 612). Ez vylagby ewróm es az wr istenben valo lelky ewróm ellenséegzőök egyben (ÉrdyC. 34). Lataa ewketh attyokkal egybe: vidit eos cum patre eorum (146b). Az ő kenzét feleségeiuel egybe néki adgya (Kár: Bibl. 1326). Eltörőlinek engemet mind házannépével egybe: delebor ego et domus mea (MA: Bibl. 132). Mindnyáján kie velüne egybe itt vattoc: qui nobiscum estis (IV.130). **2**) [continuo, statim; sofort]. Midőn valami törtent a toronyban, egybe azt vélte, hogy ő érette jöttek (Könyi: VM. 58).

Égygyeske: [unicus; einzig, nur ein]. Egy népet szerzel magdanc. Ez egj gyökerre miért raktál idegen fákat, és az te

eggyezkedét miért oszlattad el az sokok között (Kár: Bíbl. 140). Rövidségnek okáért csak egyezkedet hozunk elő (MA: SB. 72). Leg alább egyetkéről (egy históriáról) tudósítson (Fál: TÉ. 631). Ha egygyetske maga bibijét fájddalya: már az egész nemzetesen meg fordult a nyavalya (Fál: NA. 132).

[Éggyed]

tizén-eggyed, tizéneggyedik: undecimus; der eilfte MA Capitulum xj-d (BécsiC. 161) Tizén eggyed (TelC. 107)

Egyedül (*egyedül* Szathm: Dom. 181 *egyedül* Úzoni: Dáv. 15); solus C. [solus, solitarie]; allein MA. O maga egyedül: solus (Com: Vest. 149). Eggyedül yöttem es nelagra (DebrC. 161). Eggyedewl maradt (ÉrdyC. 611). Az papoknak eggyedül: solis sacerdotibus (Fál: Bíbl. 18). Eggyedül az az ű tisztek (Czecl: MM. 76) Tscie eggyedül szakadt, nintsen segedelme (Ba. lassu: Ének. 12).

eggyes-eggyedül (*eggyes u. eggyedül* Mezy: SzAÖröme. 118); unice, solitarie prorsus, solus omnino PP. [ganz allein]. Eggyes eggyedül voltam azon vokson (Bethl: Élet. II. 33). Hogy eggyes eggyedül csak azokban állyon a vizasztalás, nem igaz (Hajnal: KCég. 17. 66). Eggyes eggyedül maradván (GKat: Váls. 114. GKat: Titk. 277. 950).

Egyedül-való: solitarius C. allein, cinsam MA. Ollan lők mikent haz leúan eggyedül való veréb (DöbrC. 179). Hogy ha egyéyit feleszic az kettő, meg meleszuzne Az eggyedül való pedig mimódon meledgelhetic meg (Kár: Bíbl. 1626). Az irgalmasságnak eggyedülvaló megmondolásából ne jövedüllyünk (Illy: Préd. 13).

Egyedülvalóság: [solitudo; cinsamkeit]. Az őrdög késértetnee súlyossága őregbétettul szokot embernee eggyedül valóságával (Zvon: Post. 1473). Mad: Évang. 232) [Vö. Eggyedül voltomat (MA: Bíbl. V. 11) Eggyedül letel (Pázm: KT. 66)].

Egyedülség: ∞ Eggyedülségben szépen mulatta vala magát (Fál: TÉ. 702. 693. Fál: Jegyz. 936).

Égyembe: [con: zusammen]. Myndeneket egyembe gyuyttwen (ÉrsC. 11)

Égyemben, egyembe (*egyembe* EhtC. 41 *egyemben* NagyszC. 111); [simul, ma; beisammen, zuzleich]. Egyembe mondananak veternyet: simul dicereut matutinum (ÉhrC. 41) Egyembe mennek: pariter incesserunt (61. 86) Mielőt embereket eggyembe csmast megismerünc: se cognoscerent mutuo (BécsiC. 7). Vele őzúd eggyembe őnöknee: simul recumbentibus (MünchC. 81) Zent lélekkel elz eos orzagolz egyemben: in unitate spíritus sancti vivis et regnas (PostC. 139). Az velle eggyemben való kesergesth (NagyszC. 159). Meg öröködem zolgahy az arukadal eggyembe (RMNy. II. 63). Halyon meg en lelken egyemben Jaszokkal (Hofer. 95) Wránal egyemben nagy bálákot adá (Kák: Sám. A2). Igyemben mi hiszünk mind az szent lélekben (RMK. V. 169).

Éggyen: singulatum CorpGramm. 169. singillatim SI. [einzel].

éggyen-éggyen: singulatum PP. [einzel]. Zent eggyzeweknek edénybe egyen egyen owtewttek bsdsummet (ÉhrC. 136). Zerzethlic ygen ygen in zyweketh: finxit singillatim corda eorum (KulesC. 74). Külön külön, egyen-eggyen, az ecclesia doktori tévelyeghetnek (Sall: Vár. 153). Eletek nem tied, hanem egyen egyen minden embere (MNYil: Zolt. 77). Sem közönségessen, sem edgyen edgyen (Fős: Igazs. 263. 134). Mert eggyedül egyzyik, s eggyen-eggyen mindenek, napoként léznek (KCSipk: SzTük. B). Kinek-kinek egyen-eggyen meg kell jelenteni az evanzeliumnak titkát (Udy: Dáv. 81).

mind-éggyen: [omnes ad unum, in universum; insgesamt]. Mynd eggyen el karhozunk es mynd fattyg hyttok wobanuk (ÉrsC. 17. 6).

Éggyenként (*eggyenként* TelC. 8. 175 *eggyenként* Syly: UT. 1139); singulatum C. singillatim Ver. MA. [einzel]. Ezeket mynd meg gyvezzed es mynd egyen kent zenthe tezed (ÉrsC. 482). Egyenként: unum ad unum (Döcsi: Adag. 93). Doctorink eggyenként meg-eggyeznek abban (Fős: Igazs. 465).

Éggyes: **1)** singularis, simplex C. simplex, unicus, solitarius MA. [einzel, vereinsamt]. Eggyes űő kar szék: sella Major: Szót. Eggyessen: miter C. solitarie MA. Remensegben eggyesen zerzettel: singulariter in spe constituisti me (DöbrC. 18). Igaz őzuegy es eggyes: vere vñna est et desolata (Helt: UT. Kk. 6). Ollyan vagyok, mint á heazaton való eggyes veréb: passer solitarius (Helt: Zolt. 205). Irgalmas emekem: merit en eggyes vagyok es szigin (Szék: Zolt. 23). Az isteni term'szettek eggy voltáért, az á haron, egy isten nem lehet (Vallástétel. 06). Ha az eggyes intéres meg-nem tér, a kettő s-három előt inkább meg-szényenlye magát (Mezy: Dial. 16). A mondás eggyes (simplex) avagy foglalós (compositum) axioma ACsere: Biles. 15). Eggyes magyaváló: privatus (Apati: Vend. 63). Eggyes, magá nos, es tiszttól füres ember (Web: Amul. 6). **2)** [conors; eintrüchtig]. Hyvszeszes tarsassagban eggyesek valának (ÉrdyC. 350b). Kynk tkytoketh... hogy eggyesek legyettek (Konj. SzPál. 125). Eretnekekeel eggyese voltatok (Mon: Apol. 13). Az eggyes szeretetet nem találá az atyafiak között (Vás: CanCat. 553). Noha küllömb nemzetekből állottak, de okos vezér alatt eggyesek voltak (Zrínyi. 123). Semmi kettő, nem oly barátságos, es eggyes eggy-más-között, mint a jumborság, es igazság (Veresm: Ley. 273). Ha eggyesek léztek, gyözhetetlenek maradtok (Illy: Préd. 1400). Boldogul, ha az tanácsok a tanácsot eggy szívvel adják (Mon: Irók. VIII. 202). Jó barátok lévén Akántussal eggyes értelemben lett volna (Halt: Tel. 273). **3)** [aequalis; gleich]. Eggyessz istennel az embereket semmi ter-mittett állat nem tehető (Born: Ének. 15). Azért tett a világi uraság rendetlen kívánsága es az akasztó fá között eggyes hasonlóságot (Csúzi: Sp. 234). **4)** [amassa; lieblich, einziger schatz]. Nem irigyled nekem az én eggyesemet [kegyesemet?], inkább hozzá segézz, szeressen engemet (Zrínyi: ASyr. H).

[Szólások] Duskat es eggyest isznak vala (DöcsiC. Préd. 29). Ittléle duskát, auagy eggyest? (Vás: CanCat. 233). Igaz mondás ez: De plenis cyathis multos perisse sciat: Sokan a kik eggyest ittak, elotektől megfosztattak (Web: Amul. 107). Eggyest isznak az eszúszir eggyességéért (Döbr: Részezs. 26. Huszti: Aen. 25. Czecl: Dag. II. 71. Mon: Irók. XI. 325). A ki mástól vár ebédet, nem mindenkor lakik jól, nem oszik eggyest a hasával: der wird oftmals schmal beißen (Kirbesz. 108). [Vö. **Éggyesöz, eggyes-ital**].

Éggyesöz-ik: **1)** [conjungo; sich vereinigen]. Nem akara az ő ferichez eggyesodni (DebrC. 42). El hagyá istent s őrdöghöz eggyesedik (112. 149). Az istenség az emberseggel eggyesedet (Tel: Évang. 1226). **2)** [par sum, similis sum; gleichem]. Magunk tartázy eggyesödzönek ölménkel (Beythe: Épít. 215. 208). Lélek szeretü istennel eggyesödzünk (Pázm: Préd. 255).

mög-éggyesödzik: [vereinigen; sich einigen, übereinkommen]. Meg eggyesödtünk rayta, hogy senki euel az igyuel (chac) ne elno (Mon: Apol. 311). Az tudós ű emberok, ekkoráig meg nem eggyesedhettek, mennyi esztendő előtt teremtetett ez világ (Pázm: Kal. 232). Úgy meg-eggyesödzik az isten akarattával, hogy kedvesen vézi valamit ró bótásit isten (Pázm: Préd. 264). Az őreg kő templom felől egyaránt így eggyesödtünc meg, hogy nekünk engették (KeeskTört. II. 225). Azon töreköje vala, hogy be csöndesödnének, meg eggyesödnének véle (Bethl: Krón. 215).

özve-éggyesödzik: [convenio, concordo; übereinstimmen]. Cudakopen őzue eggyesödenek az istenség s az embőrség (DebrC. 53). Mely igen nagy boldogság az, mikor az ember ő istenséggel őzue eggyesödic (Helt: Bíbl. I. 11).

Éggyesöz: [compoto, potando certo; zeehen, um die wette trinken]. Istvánmal eggyesztünk csak ketten s megittasodván Borsára jöttem (Haz. L380).

Éggyesít: [unio, conjungo; einigen]. Éggyesehed te magadat em lanimmal (BécsiC. 4). Mellet isten éggyesítet, ember meg nem valafza (MünchC. 91). A tanoythwanokhoz eggyesyenyti: adjungere (JordC. 738). Emnen magához eggyesyeteo zeretettel (ÉrdyC. 368. 389b). Eggyesitetek lelke es istenhöz (TihC. 89). Még Pest városát-is hozzá eggyesítet [Budához] (Gvad. FNót. 39).

még-éggyesít: ∞ A magiarazat melle kinantatik az ertelemnek es az valasztasnak lelke, hogy az mellyek latatnak külömbözni, azokat meg eggyesítze (Fél: Tan. 11). Ha azt rendelték, hogy csak fiammal légy szerencés, meggyesítnek vele (Mik: MulN. 173).

Éggyesítés: [conjunctio; vereinigung]. (Pázm: KT. 483).

Éggyesség: **1)** unio C. unitas MA. [einheit]. Nepeketh hitmek eghhesseghere geitheel (WinkC. 37). Az eggyesség háromságbán: es a háromság eggyességben bölösíttek (AporC. 123). Elhez á háromhoz ad hozzá ámaz meg tartot eggyességét és 4 leszen (Helt: Aritm. B). Ót eggyesség vagon az ötben (GFrís: Aritm. A). Vagon az istenek csupán való magánosság, eggyessége (Apati: Vend. 163). **2)** concordia, consonantia, C. concordantia MA. [übereinstimmung, eintracht]. Menden nemzetekne eggyessége (BécsiC. 76). Az zent bekesség es eggyesség (GuaryC. 67). Eggyességeben eelyenek (ÉrdyC. 168). Christus hozzá eggyességbe az embert az istennel (Mel: SzJán. 538). Nag eggyességgel igazgattyac az országot: placide modesteque (Decsi: SallJ. 35). Eggyesség, igyenesség gyámolította és megtartja az városi polgárságot (MA: Scult. 80).

Éggyességés: **1)** [uniformis, concors; einförmig, einig, einträchtig]. Eggyesses gygaság: uniforme jubulum (EhrC. 72. 91). Lehetetlen, hogy az soc hívekne eggyességes könyörgése meg ne hallgattassé (MA: Scult. 282). Szeressic az eggyesses társaságot (362). **2)** [singularis; einzig]. Eggyességes sziz, minden kezitt kegyes: virgo singularis, inter omnes mitis (RMK. I.189).

Éggyességi: [concors; einträchtig]. Szép eggyességi hasonlóságban vagon ő véle (MA: Scult. 490).

Éggyesül: unio, convenio, coalesco MA. [sich vereinigen]. Rut éggyesüle ő napanal: adhaesit sorui (BécsiC. 2. 6. MünchC. 48). Eggyesült em lelkek te vtannad (AporC. 9). Felesoegh eggyesül (JordC. 413. 721). Hazasságkepen eggyesült frülhoz (TelC. 14). Ky vr istenhez eggyesewl zeretethen: qui adhaeret deo (ÉrdyC. 100. 538). Az leelek eggyesewlend az testel (563b). Hogy az te leg közel való rokonsággal titkoz eggyesüllyec: occultum matrimonium paciscar (Mon: Apol. 396). Férfünal ne eggyesülly vgy mit az asszonyi állattal: cum masculo non commiscearis coitu femineo (Kár: Bibl. I.105).

éggye-éggyesül: **1)** [conjungo, commisceo; sich vereinigen]. Külömböző állatok éggye ne eggyesüllyenek (Kár: Bibl. I.178.) **2)** [concordo; sich vertragen]. Vgy eggyesewlhet ember egyben ha momo fél egyet akar (ÉrdyC. 389b).

még-éggyesül: **1)** [foedere conjungo, foedus facio; sich verbünden]. Anacletus papa engedé, hog Naufrédus kerat Dömötör cazaral meg éggyesüllyen (NádC. 609). **2)** [concordo, reconcilior, consentio; sich vertragen, übereinkommen]. M-ñ éggyesül meg te atádfüaal: vade reconciliari fratri tuo (MünchC. 21). Zent doctorek nylyan el wegezteek es meg eggyesewlnek rayta (ÉrdyC. 539). Magoc kőzött könnyen meg eggyesülnek (Zvon: Post. I.537). E világi kívánságok meg-nem eggyesülhetnek az igaz igazsággal (Tarn: Mest. 93). Véle megelgyesülni, békéleni ne szégyenlyed (Com: Ján. 201).

Éggyesülés: **1)** unio, adunatio MA. [vereinigung]. Adamnak es ewának egy testben való eggyesewleesekről, kylenb kylenb zemeel alat (ÉrdyC. 343. 657b). Vronkhoz való eggyesülés (DobC. 130). Az lüneknek az Christussal vállhatatlan eggyesülések vagon (Fél: Tan. 121. 460). Törnételen eggyesülésből származott magzatok: qui ex iniquis somnis nascuntur (Kár: Bibl. I.637. 105). Asszonyi állattal való eggyesülés: fornicatio (MA: Bibl. I.265). Hazasságban való eggyesülés carnis unio (Ver: Verb. 94). Kivanta jelenlétét, és eggyesülést tuitványival (Ily: Préd. I.518). **2)** [consensus; übereinstimmung]. Egyházbeli iras tudoknac könyveiben eggyesülés vagon errül (Zvon: Osiand. 28).

Éggyesület: [conjunctio; verbinding]. Erezte nag vendégséget kézeitetni Hestérnek ménékézeiert es éggyesületiert: pro conjunctione (BécsiC. 53).

[Égyetém]

Égyetembeli: [conjunctus, simultaneus; vereinigt, zugleich geschehend]. Egetembeli tizelet: collaudatio (DöhrC. 79).

Égyetemben (eggyetemben Lép: PTük. II.190. eggyetemben MA: Bibl. I.155. Fal: NU. 327. 331. 331. egyetembe KulesC. 21. eggyetembe TelC. 29. egyetembe ? Born: Préd. 288. egyetemben ? ÉrdyC. 19. eggyetembe KBécs. 1572. D2. egyetembe Born: Evang. e2. egyetembe RMNY. II.46. egyetemben 71. egyetén ? GuaryC. 37b): simul, una MA. [con; zugleich, zusammen]. Mynd egyetemben meg eskevnek (MargL. 105). Egyetemben zyuveddel es zaddal enekelnen (CoruC. 81). Egyetemben az fraterrel ez veen frater es vontatyk (DonC. 252). Felele az neep egyetembe: respondit populus una voce (JordC. 61). Meg talalaak az gemeket hw zyleywel egyetemben (359). Egyetemben gywleenek: conuenerunt (419). Kellemetes len az Herodesnek es egyetembe mynd a vendegheknek (473). Egyetembe reca rohananak: impetum fecerunt unanimiter in eum (ÉrdyC. 172b). Egyetemben Phylep es Andraas mennenek (534b). El veznek egyetemben az testökkel (Beythe: Epist. 236). Tartoztattya magát eleségtül, es egyetembe minden téle dologtul, ki á testet gyónörkötteti (Tel: Fel. 27). Herodiással egyetemben örök szünki-vetésbe küldeték (Pázm: Préd. 33).

Égyetlen: [unicus; einzig]. Jesus athya vr ystennek egyetlene (CzechC. 20. ErsC. 1). Zabadohad meg yregynek markabol egyetlenemeth: unicum neam (KulesC. 41). Mind egyetlenig el vezte ökök (Szék: Krón. 169).

Égyetlenbe: [simul, pariter; zugleich, gleicherweise]. Valamykoron vagonk egyetlenbe (simul), légy meg engemet (EhrC. 12). Vr ystent egyetlenbe gyczerek: pariter laudauerunt (92).

Égyetlenség: **1)** [unitas; einheit]. Egeggyed bódog háromság, agyad eggyes egyetlenség (RMK. I.183). **2)** [discordia; uneinigkeit]. Az urak valának nagy kegyetlenségben, Tallyán az polgárok nagy egyetlenségben (RMK. II.177. Helt: Zolt. 111).

Éggyez: **1)** convenio MA. [sich vertragen, gleichen]. Az tagok eggyeznek az testben (Fél: Tan. 295). Egygyez a rókával sok ravasságiban (Czegl: Japh. 16). A kenyérnek Christus testévé változása némely dologra egyez a teremttessel (Ily: Préd. II.15). **2)** concordo, astipulor C. consentio MA. [übereinstimmen, sich verstündigen]. Az isten ki ielenti, az miről az bölczek ez előt nem eggyezhetenek is (Fél: Tan. Elöb. 3). Ez beszéddel eggyeznee az angyaloc, az kie imigyen szólnac (MA: Scult. 22). Nem hiszem, hogy szive eggyezzen szájával, nikor azt írja (Matkó: BCsik. 119). **3)** [verbero; schlagen]. Bezzeg öldöttam én a tzigány kereket, mihelyt láttam, hogy a dérhás komát eggyezni kezdette (Könyi: ÁrtM. 71).

még-éggyez: **1)** [conuenio; gleichen, übereinstimmen]. A régi ecclesiának tudományával megegyez a vallás (Czegl: MM

245). Meg egyez te veled minden gondolatim (Orczy: KöltH 119). **2)** [paciscor; übereinkommen]. Az írárról meg-egyezni: decidere peticio cum aliquo (Pázm: A helység tanácskozott s azon egyezett meg, hogy gyászla ültözvén mennének a tszászr előibe könyörgőni (Fal: TÉ. 647). **3)** [conjungor; sich vereinen]. Siessenek velem megegyezni (XVII. száz. Nyr. X.469). A több eschországi hadakkal ismét megegyezvén, Prágában szállottanak mindnyám (MontME. III.226). 194. egyeztünk meg az szekerünkkel is (TörTf. 1.231. Thaly: Adal. 1151).

Éggyezés: analogia, conventio, consensus, consensio, astipulatio C. conventio MA. [übereinstimmung, übereinkunft]. Ha musicus vagy, har egyezzésében farszod magad (Tör: Ján. 24). Ellenkeztek hát, ha egyezésteket nem mutathattátok a szent írással (Merkő: BCSák. 415).

Éggyező: 1) concordatus C. [gleich, übereinstimmend]. Egyező szó: euphonia C. Egyező énekülés: concertus MA. Egyező harmonia (illy: Préd. II.206). **2)** assensor C. concurs, consentiens MA [einträchtig, gesühnangsgenoss]. Nem szolgálók, hanem egyezőjők vagyok a régieknek (Pázm: Préd. a3). A cselekedők és egyezők: agentes et consentientes (illy: Préd. II.274).

Éggyezőlen: [aequaliter; übereinstimmend]. Szóról szóra, oly egyezőlen valának fordítva, miut-la csak egy ember munkája lett volna (Vörösm: Lev. 155).

Éggyezőség: [concordia; übereinstimmung]. Miben áll a megszenteltetés? Az egész életnek az isten törvényével való egyezőségében (MHeg: TÖszl. 1111).

[Éggyeződ-ik]

mög-éggyeződik: [concordo; übereinstimmen]. Tudomány léttel szépen megegyeződyék (Kisv: Adag. 393).

[Éggyeztet]

Éggyeztető: libraneitum C [wagestange].

Égyféle: 1) [unius generis, alicujus generis, aliquis; éine sorte, ein gewisser]. Egynee egyfelet, másnae másfelet adot (Helt: Bibl. I. e2). Mint egy félt szőről, ugy Sámhárt is morgásról kismértük (Matkő: BCSák. Előb. 2). Ezt az agazatot, mint egy-féle állatt a gyómbért turkállya, undokíttya (Pös: Igazs. 1658). Ilhető, hogy Lybiae fera, sok küszöböt nyalt egy-féle nézse (Czezl: Japh. 106). **2)** [par, aequalis; gleich, émerleij]. Egy féle Pharaonae mind két álma: somnium regis unum est (Helt: Bibl. I. V2). Mind egy fele: omnia idem pulvis (Deesi: Adag. 19). Az egyféle szin jele az egészséne (MA: Bibl. 199. Zrínyi 1151).

Éggyig, éggyiglen: [ad unum; insgesamt]. Ninczen ki iot méltkegük, ninczen mind éggyiglen es: non est usque ad unum (Sylv: UT. H.7). Egyie mind le vágáe őket (Helt: Krón. 59). Benné valéé éggyiglen meg hadúánae (Göres: Mátv. 52). Őket mind éggyig le vágnáe (Kár: Bibl. 1391). Ha mind éggyig elvesztenéd az népet (MA: Bibl. 1132). Éggyigh mind ketsegeben kollene esnünk (ÉMPinc. 6).

Éggyen-éggyig: √ Minden császarak, királyok nagyobb és kissé bídi urak, egyen egyig, egy szóval minnyám kollusok vagyunk (Biro: Augy. 121).

éggyes-éggyig: √ Együs egyik [ig]: usque ad unum omnes (Pázm: Minden világatas nélkül egyes egyik: nullius inspecto eligio (Deesi: Adag. 246). Majorok, eshrök, mellyek egyges-egyik, mind az ő költségen épültek fel (Szeg. Aqu. 109).

éggyül-éggyig [egyul: egyig Fal: NU. 262]: √ Az régi sz atyak együl-egyig tövelegetek (Pázm: Kal. 607. Pázm: Pre I. 11). Együl egyig el szomudoe (ÉszTf: Any. 86). Egygyl éggyig, mind egy akaraton vaduac (Czezl: Japh. 40). Együl egyig öszve rontja tojast (Misk: VKert. 249).

Éggyik [egyulról másira Zvon: Oslund 135. egyig Mezy: 334. II.84: [alter eorum] unus eorum; einer von ihnen PP. unus ex duobus aut pluribus MA. Egyik sem: neuter; egyik fél: sem: neutra C. Egyikfőne: unus nostrum; egyikfőce: unus vestrum MA. Kettőnek egyike: duorum alter [Egyik a másikat keresi: se invicem queritant; sie suchen einander. Egyik kéz a másikat mossa: manus manum lavat, gratia gratiam parit; eine hand wäscht die andere PP. Kikacé éggye Meabonae: hincant, es masie Colonnae: quorum alter M vocabatur et alter C. (BécsiC. 1). Ki éggyöl te zolgáa láudnae éggyikkel nem vágoe: quae non sum similis unius puellarum tuarum (5). Harom keppen való gyonas vagyon. Egyk gyonas mondatyk byneknek meg vadolasanak. Másik gyonas Harmad gyonas (OrnC. 28). Ó a ulazottak közöttül egik (DebrC. 125). Myndön tagaidban zenvedel, kyknek egik sem maradot eep alaptyabam (Krizac. 20). Yucab ylyk teneked, hog el vezeyen egik tazol, honnem tellyes tested veteseg pokorra: percat unum membrorum (JornC. 367). Egyk vona az regly profettaknak: unus de antiquis (553). Az zenők közöttü eggyk az zent Jeronimus doctor (ÉrdyC. 564). Mikor egyk mind e[zt] zolnaya az kettey monda (VirgC. 49). Éggykw[ű]kes massnyk lyrenek-wl nem zall zeresekre (RMNy. II.32). Mel szoknak az egik kopazagot igesz (45). Tinkoktök tinkoztetec egyie az másiknae libát meg kell mosnotec (Bom: Préd. 216). Éggyknek az Christus meg jelenésünek éggyik adatik előnkbe az mái evangeliomba (Tel: Evang. II. 471). Ha nem egyik, másik; aut eueurbitae thorem, aut eueurbitam (Deesi: Adag. 141). Két kepen chynathadot meg; egyk keppen magy (Frank: Hlasok. 20). A bermálas éggye a szentsegoknee (Agend. 45). Eggyic vétekből soe egyéb vétkec származnae (Vás: CanCat. 239). Az tanók közöttül, ezeknek egyike sem érkezik arra (Pázm: Kal. 91). Azis egyik az írásnak paranesolati között (493). Kettőt állatae elő, hogy az sors ez kotténee az egyikre essé (MA: Tan. 1106). Eggye helyből masba kergettesél (Zvon: Post. 1228). Eggyikhezis nem hasonlitom pennámat (Zrínyi: ASyr. Előb. 1). Az őnek egyike (Matkő: BCSák. 157). A két Scipionak egyike (Hall: Pázs. 279). Nicolaus a hét diaconusok közöttü eggyik volt (GKat: Titk. 13). Neutralistáknak, azaz, egyik sem-nek nevezetnek (Misk: VKert. 275). Egy ik kőkény, a másik galagonya (SzD: MVir. 118).

éggyik-éggyik: [singuli; je einer]. Az féleim oly drága két gyönyg füzött, mellyeknek egyik egyik harmad fél toana aranyra becsültotek (MA: SB. 224). Vezetecé egyegy félfiat egyie egyie nemzetégből: eligite singulos viros per singulas tribus (MA: Bibl. 1196). Egykyrt egykyrt adok tyzen nyolez nyolez dúárt (J Magyar Múzeum III.1:357).

tanács-éggyik: [senator; ratsherr]. Tanács egik vala (Sylv: UT. 1122).

váras-éggyik: [civis; bürger]. Gaspar, ky thy kegelmetek kezzeth váras-egyk vona (RMNy. II.71). Eon váras egik lewtet; nemest be íratta kegték az váras kewnynobe s meg ez mái napis nglam azon váras foel váglok (125).

Éggyikféle: [alterius generis; von der einen art]. Két-féle bűnokrül emlékezik; egyik félék azok, mellyek az igazakban találatnak (Pázm: Préd. 723).

Éggyként: 1) [pariter; gleich, gleicherweise]. Szegény, gazdag köllus egyként szűlettemek (Lászl: Petr. 112). **2)** [pariter; tolls]. Melly observatiokat egyként a maga írásának ment ségere s másiként az illjuságunk oktattatásina, ki bostott (GKat: Titk. 1097).

Éggyképpen: 1) [altero modo; auf die eine weise]. Kinec egyképpen, kinec másképpen vesz el meg az királyokis (Bom: Préd. 547). Azon igyekezik, hogy vág éggyképpen, vagy más képpen eszűnklet vehesse (Agend. 49). **2)** [pariter; gleich, gleiche]

weise] Asszonyt, leányt, férfitat mindegyiképen vágják (MonOkn VII.119). **3)** partim; teils, einerseits]. Herodes nem tehety vala egykeppen főelwcen az köz neptől, máskeppen kedvege ew ees twgyva vala hogy zeut es ygaz istennek embőre volna (ÉrdyC. 524). Egykeppen ew aldot wroknak tyztősöegheere, máskeppen az wy vendeghnek erwendetősöegheere zozattyokkal nagy vygasadió jelentnek (511). Egy képpen aszt vallyác, mas felől tagadiac (Vallástétel) Or:ij).

Égykor *egy koron* ÉrsC. 471. *egykorban* Lép:PTük. III.6. Pethő: Krón. 49. Kem: Élet 15. *egykorba* Hung: Trója 5. *egykor* Pethő: Krón. 2561: quondam, quandoque, aliquando: einst MA. Egy-kor-is s más-kor-is (Megy: 3Jaj. II.180). Szelek jollehet finak mindenkoron, de egykor inkább hogy nem mint neha (KDebr. 1619. C5). Egykorlan kért föl akó bont (TörtF. VII. 109).

Égyre: [continuo, incessanter; in einem fort, fortwährend]. A szalonát ha egyre füstölök is, nem válik belőle derelye (Fal: Jegyz. 920).

égyül-égyre: [ad unum; insgesamt]. Megváltoztkol tanult könyörgésnek kérésü egyyül egyre igen tövűlek (Komár: Imáds 79).

mind-égyre: **1)** perpetim PPBl. [fortwährend]. Mind egyre ostromolnak a kísértetek (Hall: Hllist. II.64). **2)** [ad unum; insgesamt]. A matska sokszor a ligyókat és varas békákat is mind egyre szokta mardosni (Misk: VKert. 168). A jó fias tyúk nem tsak a maga tsérköt, hanem más egyb tőle ki-költetett rétze és páva fiakot-is mind egyre szereti és táplálja (664).

Égység: [unitas; einheit]. F g istent haromsagba es három szogot egsegbe beállítók (Döb)C. 56). A testnek egysége sem fíg a helynek egységetől (Pázm: Kal. 860). Imez sido ige elohim, nem egyszegc számában, de többeknek számokban mondatik (MNyil: Irt. 176). A háromsagot az egységben imádgynk (Bíró: Angy. 177).

Égyszer *ecce ór* TihC. 7. 18. *ecce ór* KazC. 153. *eczer* VirgC. 143. Lép: PTük. I.179. 92. *eczer* LevT. I.264. *eczer* 47. Helt: Mes. 72. *eczer* Ozor: Christ. 88): **1)** semel C. [einmal]. Egyszeris másszoris: semel atque iterum MA. Egizer napiaba (VirgC. 49). A Christus eczer valo aldoztuallan mind öröcke az idűzülendöket tekkoltesecke tette (Fél: Tan. 246). Ezen szentségeket egyszernél többször nem szabad venni (Bíró: Angy. 252). Meleget egyszer mikor eszünk? (Gvad: RP. 34). **2)** [aliquando; einst]. Egyszer el yewe (ÉrdyC. 568b). Mikoron egizer meg fogatot volna (VirgC. 100). Samson eczeer nag soe rokakot fogata (Szék: Krón. 25). **3)** [simul; zugleich]. Testök ees eeggyt wgdöueek es egyzör tamadna fíel (ÉrdyC. 515b). Egyszer, es azon szempillantásban tsak egyyüt lehet, s többütt nem (GKat: Váls. II.1221).

Égyszerbe: [simul; zugleich]. Ellenségét oly erőssen vágta, hogy egy szerbe nyakát két kezét eltsapta (PhilFl. 49).

Égyszeri: [semel factus; einmalig]. Kedvellyed az ő egyseri elégséges aldozattyát (Técsi: Lil. 112).

Égyszerű: simplex MA. [einfach] (Csúzi: Tromb. 676).

Égyül *együl* EhcC.: **1)** [semel; einmal]. Tertenek egyel: accídít semel (EhcC. 20). Tewbzer ne menue hozzaya hanem csak egyel (41. 60). Egyel-sem: nulla vice (9). **2)** [simul; una; zugleich, beisammen]. Menyewnk egyel által: transeamus simul (EhcC. 19). Kik haranyucz extendeig egew [gy] voltak, el valaztatnak (VirgC. 119). Mihelt az testből ki málnak, ottan az Christussal eggyül lesznek (Fél: Tan. 488).

[Szólások]. Csak eggyül e g ember sem nielbeti ezt (Mel: Jób. 35). (Vö. **égyül-égyig, égyül-égyre**)

Égyűnnen *egyűnnet* Ver: Verb. 267. Hall: Hllist. III.73): aliquid. ex uno loco: aus einem ort MA. Mik ppen mehetne

égyűnnen masua (NádC. 82). Egygyűnmen-is, másnyman-is addig metéli, míg abrázát nem tetszik rajta (Pázm: Préd. 712). Holm híreik lengedeznek mind egygyűnmen s-mind másman (TörtF. VII.67). Ha egygyűnmen ki teyis, masut megcut föl nő (Lép: PTük. II.76). Nem fogonik meg a plánta mely egygyűnmen má sívü gyakorta vitétik (Laskai: Lips. 181).

Égygyütt *együtt* WoszprC. 39. *együtt* Frank: HasznK. 2. *együtt* Lép: PTük. I.182. Megy: 3Jaj. II.151): **1)** [uno loco, aliquid; an einem ort, irgendwo]. Mondotta nem éak égyt, dezent lukan ewangelionaba es (GuaryC. 52). Hését ezászáruc egyyit el fogá (BFaz: Castr. 103). Egygyt így ír Luther (Pázm: Kal. 104). Mellyekrül emec utima is egyt-is másut is írni foguc (Nád: Kert. 17). Egyszer, es azon szem pillantásban tsak egygyt lehet, s többütt nem (GKat: Váls. II.1221). Egytt azt írják, hogy elveszett, másutt azt, hogy halálos sebben esett (MonIrók. VII.214). **2)** una Ver. conjuncte, con-, cum C. miteinander MA. Egygytt élbec s halnac be: nunc duo concordans anima moriemur in una MA. Egyt lakozanac (TelC. 16). Ky teevled egygyt lakozyk (JordC. 232). Nem oknekf voltuc emyin munkaba egyt (Helt: Bibl. I. c2). A földi, réti kis lapít ha megfözöd egygyt, hűdegen az fogad mosol vele, meg gyogyt (Mel: Herb. 12). Minden dolgaiba istennel egüt ír (Szék: Krón. 32). Eretekezeze ki királyával egygyt (Czegl: Japh. 156). Lovastul es kotsistul egygyt jóvűnk (NótPM. 23. 24). **3)** simul; zugleich MA. Kristus előt tédet baytnak, de égygyt verik-is, mint a Pilátus vitézi (Mad: Évang. 384). Kristus nem csak ember, hanem egygytt isten-is (532). Bizonyos dolgainkul, egygytt előtem jároimnak is paranchollatvul viseletvű, kényszeríttem Györé alá rándulhom (Fely: Dics. A2). Ezszer is áldott légy, s egygyt ezer átkot végy (Amade: Vers. 193).

Égygyüttvaló: [conjunctus; vereint]. Egywt valo kezesek: consporsores C. Egygytt való munkálkodás (Hly: Préd. I.164).

Égygyüttvalóság: [societas; das Zusammensein]. A lutheranok a Christus testének es a kenyérnek egygytt való lételet (mely némellyeknek tetszik hogy nevezessék bozza-valóság-nac; mi semmi nem egyb más értelemmel azt testi egygytt valóság-nac nevezük) tanityák (Apu: Vend. 563).

Égygyüvő *együvő* Kules: Evang. 267. *együvő* Frank: HasznK. 79. *együvő* JordC. 662. 719. *együvő* Sylv: UT. I.162. *együvő* Kules: Evang. 324): simul, una, in unum locum MA. [zusammen, in eins]. E kettő egyfue valo (Bom: Préd. 26). Christussal egygyü, ű véle egy testé leszűne (Tel: Fel. 84). Aszt az hetet ird le eggyüve (Helt: Arim. J). Az ti holt testeiteket az ti báluánitockal egybe egygyüvő hányatom (Kár: Bibl. I.114). Őt ezer ember fíl egygyüve (MA: Scult. 308). Aekoron járulunc osztán egygyüve es egymásnac örvendezűne (860). Egygyüve testesedic (943). Egygyüvő-is, másnyv-is (GKat: Váls. II. Előb. 32). Egygyüve röhögnek, mint a disznók (SzD: MVir. 115).

ÉGYVELEG, ÉGYVELEG: [promiscue, mixtum; gemischt, vermischt]. Egyleg, ha rajta állana, minden calvianistákat es lutheranusokat Magyarországbol kibajtana (Pós: Válsz. 57). Arra sem kötelesek az hívek, hogy egyveleg akar melly tanítókat halgassanak (Pós: Igaz. I.336). A nagy zápor essűvel egyveleg hűllani szokott apró békátskák (Misk: VKert. 259). Fénylenek rubintok szép piros szemekkel, es fejr gyémántok egyveleg ezekkel (Gyöngy: Char. 85). (Vö. **Elegyedik, Elegyit**)

Égyvelegős, egyvelegős: [promiscuum; gemischt]. Egyvelges: vermenget KirBesz. 132. Virrel egyvelges vizellet (MonIrók. XV.105). Sok ellenséges, egyveleges hírek lévén azokul confereutiák tartattak (MonIrók. XXIII.20).

EGYVENG: [?] Egyvenghy (egyvengye), atyam egyvenghy: patruelis (1350. Kovachich: Formulae Solennes XIX. Nyr. XIII. 323).

EH, EE: papae! CorpGramm. 78. Ee te baatyá nam nyndennek meg mondol (Pesti: Fab. 66). Eh! ha ez a böcsülletes ember nem járt volna annyit az ebek s vadak nyomá után: alkalmatos személy vált volna belőle (Fál: NE. 21—22). Eh dús asszonyim! emez okoskodás csak az élőknek hívságos álmadozói (Fál: NA. 169). [Vö. **EHE, EJ**]

1. **ÉH, IH, JOH, JUH** *(vö. WinklC. 191. vö. 213. yonh EhrC. 3. vö. MünchC. 20. NádC. 217. 271):* **1)** [intestina, venter, stomachus; das innere, bauch, magen]. Megh rossangyon az te celoh, ba lassnak ez keserwes athkozot vyzek te meehedben (JordC. 128). Leon Yunas az cethaluak ehaban: in ventre ceti (JordC. 391). Megh keserey te ehodath, do te zaadba cedis lezen (902). Walumyghen az zentseznek yze es zemelye embernek zayaban awagy ehaban meg nem emeztetyk yol, mynd addeogh zentseeghnek mondatyk (ÉrsC. 561). **2)** [cor, mens; herz, sinn]. Monda ewu yonhaban: dicit in corde suo (EhrC. 3). Johhom bátorsága: audacia cordis mei (11). Kysaltatykuala ew yonhaban agz ellenseg: suggerobat cordi ejus (50). Kemeneduen yonhaban: in mente (50). Yonhabely teredelmesk: contrit cordo (72). Mend yonhoknal tyztelenk: toto corde (76). Ayoyatos yonhal zolgalam (156). Tizta ionhouac: mudo corde (MünchC. 20). Nagy búsjonhal vissza férének, viadalt kezdeni sem mérének (RMK. 126). Emericus (Threfk) kewzewu Krysthynnak, legben kenweb yuhannak, zaz yo napat koth zaz yo ceth hozyaya (1485. Nyr. VI 110). Read nozek zenteknek zemey, es veneknek keserwes zāwey, es arwakuak nyomorolth yhay (PestC. 332). Megh laborodok en zywen awagh een enhom (WinklC. 191). Nem könyörölz en raytam inhodnak keserőseghowel (213). Meg laborola en ionhom (NádC. 236). Yohomnak akaratyat lassid. Idwőzlegy vrnak edős zywe en yohomnak yo őróme. The yudohad en yohomath hogy kyvanyon eme nagy yoth (CzechC. 6). Leestek emberek kőnyrwolnesnekyl valok, kemen jolok (Komj: SzPál. 392). Kőőrfületes szűnek es jolhok általa (Sylv: UT. 182). Legetek kőőrfületes jolok: ad misericordiam proui (H. 121). Nagy siketség, vakság szállott reátok, hiszem isten keménitíte jolhok (Tin. 208). Hűjóságodnak keserőségi johomat indíták (363). **3)** [lumbus; lende]. Legyenek az thy ehotok dumbi vestri fel ewedzewen (JordC. 571). Az hű echanak gymeleze (712). Meeglen emen attyanak ehaban vala, mykoron eleybe kele melchysedek (810). Legeyen ty ehotok fel ewedzewen (ÉrdyC. 155b. 414b). Adan es ewa kyknek oldalokból awagy eehokból zyleteek es tamada aya zent egyhaz (313. 362b). **4)** Joh: hopar, jecur; juha embernek: epar hominis; iohafajo: hepatus MA [Vö. **Éhom**]

[Szólások]. Meg nem esik ioha rayta: clausurā viscera sua coram eo (Sylv: UT. H. 130). Szép az szana, de őrdög az eha (Decsi: Adag. 76. 117). Hát az augstai confessio emelié jolhát a romai gyűlekozetnek? (Pós: Igazs. 1313).

2. **ÉH** *(Éhség BécisC. 1. MünchC. 58. éhen 43. ség Mel: Jób. 69. Mel: SzJán. 37):* **1)** [fames; hunger]. Ehet zenugegnek ment ebek (AporC. 4). Kynzanayak ehuel es zomelisszagal (DebrC. 541). Éhnek halálával hal meg (Megy: 6Jáj. H. 30). **2)** famelicus, jejuns MA. impastus C. [hungern, hungri]. Ket eh orzolnokat bocsatta ő roiaia (DebrC. 198). Eh válece, nem elteteték (NagyC. 327). Dyles eeh farkasok (ÉrdyC. 592b). Eeh orzolnak: leo rapinus (KulesC. 40). Az ew tanytany ebek walanak: esuriabant (Pesti: NTest. 23). Houa ehobbec ta hieec, ez barany: annyival edesbec tettic (Born: Préd. 494). Az ő eh torkokba azert taszitottal (Born: Énok. 260). Nehéz az éh embernek az várakozás (Decsi: Adag. 152). Mint az éh farkas vgy vária (170). Eh emberrel őzue ne voz: esurienti ne occuras (324). Patkányok közzé vetették, hogy az éh patkányok lassú halállal őhnek meg őket (Pázm: Kal. 64). Talam éh vagy? (Thaly: VÉ. H. 240). Szigetvárbán dülős éh farkasok laknak

(Könyi: HRom. 25). Ha anyyi áhokság, és éb has nem volna (Gvad: RP. 30).

[Szólások]. Ehel el eluezec: fame pereo (MünchC. 147). Ehel halna megh (ÉrdyC. 151). Eiel halna val (Hofgr. 209). Éhel hala (Tel: Evang. H. 421). Az éhező és mezitelen köldüst had meg halni éhel es hideggel (Lép: PTük. 14). Ehel meghalni (Mad: Evang. 271). Ehel megh ölny: fame occidero (JordC. 14). Tönlözben rekeztete, hogy ehuel életneik meg (DebrC. 123). Ehel akarának meg ölni (Alv: Post. 1217). Éhen: jejune PP. Éhen szonjau: sobrie, jejune PP. Ehen őket elerezetenem nem akarom: dimittere eos jejunos nolo (MünchC. 43). Futos vala éhen zomelon (DebrC. 342). Ehom nem io az tancz (SindC. 11). Eehen zomelon (ÉrdyC. 50b). Ehemis el maradot (Born: Préd. 409). Éhen szonjau haza jó (MA: SB. 138). Meg várd éten, itlan, éhen, szonjuhon (Com: Jan. 215).

[Közmondások]. Az káposztás kertet éh kecskére nem jó biznya, sem a lúd fiakat pásztorra (Magyar: OrszágRomlása. 58).

Éhéz-ik *(ehő: yk ÉrdyC. 559b. 601b. ehő: zek Mel: SzJán. 33. ehő: nétec Kár: Bibl. 1455):* esurio C. fameso, fameseo PP. [hungern]. Ehező: esuritor, famelicus C. Ehező napok: esuriales feriae PP. Ehező lélec: anima esuriens (BécisC. 100. MünchC. 62). Bodogok kyk chezyk es zomehozak az ygassagot: qui esuriant et sitiunt justitiam (JordC. 365. WinklC. 278. WeszC. 20). ÉrdyC. 601b). Az en lekdem ehezte zomehozta istenek igeyet (VirgC. 10). Ehezem es emekem enem adatok (117). Az chec meg szűntec eheznyi (Helt: Bibl. H. 113). Az kie éznece engemet, minál inkább eheznek engemet (Kár: Bibl. 1665). Tiszteget, diczőséget eheznek (MA: Scult. 265). A gyomor füres lévén ehezic és szonjuhoc (Com: Jan. 55). Szive szerént ehezte az ő meg maradasokat (MNyl: Zsolt. 75).

[Szólások]. Vgy ehezik mint a farkas (Decsi: Adag. 19).

el-éhezik: 1) [diutius esurio; längere zeit hungern]. Harvad napyges el eheznek (ApMél. 45). **2)** [famesco, esurire incipio; hungriq werden]. Amyira eláradott és eléhezett, csak nem éhel megholt (Hly: Préd. H. 92).

még-éhezik: esurio, esurire incipio PP. [hungriq werden]. Meg ehezneice kezdenek gabona főkét zagatnioc (MünchC. 34. JordC. 388. 741). Meg ehözek az vton (WeszC. 17).

rēa-éhezik: adesurio C.

Éhézés: esurito MA. [das hungern]. Az banatnak ölnak kel lemi, ki az isten kezielmenek ehezere es keresesere vigien (Pél: Tam. 245).

Éhéztet: [fame torqueo; hungern lassen]. Eheztety emen magaat (ÉrdyC. 619). Sok napeeglan ehözete (Pétert) (DebrC. 195. Born: Préd. 227). Tiszti a jó pásztorinak, hogy ne eheztesse, felettét ne fárassza a juhokat (Pázm: Préd. 1100).

Éhom, éhjom, éjom *(ehora GömC. 240. 241. Frank: HasznK. 15. ehora Mel: Sam. 357. ehóra Helt: UT. 15. eh iohra BeythA: FivK. 25b. ehorra Cís. K2. ehóra Zvon: PázmP. 114):* **1)** jejunius, inedia MA. PP. jejuniun PP. [nüchtern magen]. Éhomra-való: jejuns C. MA. Nagy kedden ehora mongy negyven pater mostert (GömC. 240). Mind ez horaiglan ehóra valéc (Helt: UT. 15). Az wy figéc igen ő ehoyura emi (Mel: Herb. 2). Egyek meg rezgel ehora ez kenyetben fel latot (Frank: HasznK. 15). Forrásból ehorra inya nem haszontalan (Cís. K2). Egyél eseresnyét éjomra (MesésK. 27). Éhomra vadnac még (MA: Tam. 1286). Hogy az vr vacsoráját éhomra kel vemi (Pázm: Kal. 172). Az étel meg kívánást meg várd éhjommal: appetitum expecta jejuns (Com: Jan. 215). Hogy az ur-vacsoráját éhomon kell vemi, mutassatok szent írást rulla (Pós: Igazs. 131). Idd meg éjomra (PP: PaxC. 9). Éhomra lévő ember (Misk: VKert. 592). **2)** jejunus MA. [Vö. 1. **ÉH**]

Éhség *eheseg* Helt: Mos. 151 *ehséeg* fames Toln: Vigaszt Előb. 19. *essig* KazC. 111. *éssig* Mol: SzJán. 257): fames, esurics C. [hunger]. Elhségtwl sok emberek főgnak meghabty (EhrC. 63, 30). El főjot az nazi ehseegnek myatta (DebrC. 195). Éhség es zoméhsg (VirgC. 129b). Eltesse wkeft ehsege: alat eos in fame (KulesC. 75). Semmi nem ad iob ízt az étekek, mint az éhség (Decsi: Adag. 143). Látom az isten igéjének éhségét (Pázm: Préd. a3). Az isten igéjének éhsége, az ídvségnek kívánsága ninesen nékik (Illy: Préd. 1416).

Éhtelen: [non esuriens; nicht hungrig]. Ehtelen madarak minket nem üjsznek (Zrínyi 175).

Éhül: [famesco, esurire incipio; hungrig werden]. Az éhült népre kardot bár ne vonnyuc (BFaz: Castr. 64). Éhült ókór (Ben: Rithm. 163). Téged kíván, hogy abban segítsed, az rá éhült sasok szemit szenderítsed (Thaly: Adal. 1133).

még-éhül: ∞ Megfordoluan a városba megehőlo: esuriit (MüncC. 52). Kazdagok meg zegenylenek es meg ehvlenek (KulesC. 77). A psyche meg ehvlyen kezle a hangyanak kenyergeny (Pesti: Fab. 55. 28). Meghezendesedik meg-éhült elméje (László: Márs. 4).

EHE! vah! ohe, botz! ein wort der verwunderung oder freud MA.

EJ *(éja* Thaly: VÉ. 1397): exclamatio admirantis v. suspirantis Kr. [ei!] Ej bátya, csak a csattihl vonnyad (Illy: Tomp. 296). Ej, hertzeg! ha nem elég, a mit mondtottam, kénytelen vagyok véle, hogy kezembe adjam Zoé tszászárné levelét (Fal: Const. 827).

ÉJ *(ee* JordC. 75. *ee'* 362. *ev* EhrC. 74. *y* Sylv: UT. 1141. *ynék* 23): nox C. nacht KirBesz. 125. Ki-aluszm az éjet: perdormiso PPBl. Ez emek minden tyztessége: omnia solennia hujus noctis (EhrC. 74). Mend étaltal ymadkozanae: per totam noctem (BécsiC. 23). Mynd eeth által bozzasagokath zenvedeel (WinkC. 237). Beytelt négyen ee es nappa (JordC. 362. 75). Leen Yonas az cethalnak ehaban harom eeh es nappa (391). Negyven ee es nappa beytele (ÉrdyC. 137). Mind ey nappa el munkalkodik (BodC. 8. 17). Az eyet alom nekevl viseli vala el (DomC. 8). Azon eyen mikoron imatkozniek (DehrC. 102). Ewneky yelenel hswetwnak eeyen (ThewC. 210). Fel kele agyabol eynek melseges veztegsége (VirgC. 82). Eyeket alomekewl mulat (133). Ey eynek mytath twdomanth (KulesC. 34). El íit az y (Sylv: UT. 1141). Az ynek neged vigiliáia (23). Harom eyg, ees harom napyk (Pesti: NTest. 25). Kit be fedez ey vtan az nap vilag (Born: Ének. 299). A nap el nyugszik, es az ey el közelit (336). A mely eijön el árultatik vala (Beythe: Epist. 95). Éjjekek, napokat alutlan vigyázva fölött (Tarn: Szents. 125). Negyven éyet és napot bőltöle (Vás: CanCat. 160). Éjjekek által kerestem (Land: UjSegits. 114). A nappal ki-fejtődzik az éj barna pólájából (SzD: MVir. 314).

[Szólások]. Magyarországnak mondjato k jó éjét (RMK. IV.239). Éjjet nappá tészon (László: Petr. 235).

Éji: nocturnus Ver. [nächtlich]. Ewywaryw: noctua (NémGl. 283). Ey es napy kenyerym (GömC. 129).

Éjjel *(euel* EhrC. 3. 41. *yel* WeszpC. 92. Sylv: UT. 119): **1)** noctu C. [nachts]. Késő éjjel: *multa nocte PPBl. Hogy euel, egyebek aluan, fel kelne (EhrC. 143). Booz az eyiel (hae nocte) az arpanac zöröiet zoria (BécsiC. 6). Lez harom nappal es harom eyél földnece zűneben (MüncC. 36). Veve az gormeket eeyel (JordC. 359). Az angyal is pasztoroknac eijel ielenuen (Born: Ének. 11). Éyjel halászóe (MA: Scult. 752). **2)** nox PP. [nacht]. Vrnk illy fel tamadásanak napanak eeyelen (GömC. 328). Ez következendő éielne ideien (Kár: Bibl. 1462). Telbe a napok rövidebbek az éjjeleknél (Illy: Préd. II.21). A gyarlo testnek nyugodalmára rendelted az éjjelt (DKal: Ker. 41).

éjtén-éjjel: sera nocte, media nocte, ad multam noctem SI. [tief in der nacht]. Nyngszik reggel, hol viradt, midőn éjten éjjel csata viseléssel mindenek lankadt, fíradt (Balassa: Költ. 96). Éten éjjel tsak nyugosznak (Misk: VKort. 666). Éjten-éjjel tigris-bőrén Rákóci nem nyughat (Thaly: Adal. II.119).

Éjjelőd-ik: noctesco MA. Com: Jan. 7. [nacht werden].

Éjjeli: nocturnus MA. [nächtlich]. Eyyel idevben (DomC. 14) Eyyeliv vetermei zolomna (DebrC. 15). Eyyely setetseseg (ÉrdyC. 588b. 434). Éjjeli puppenevér (Com: Jan. 36). Labanal éyeli kannáia, ki iaro czáppelöse (SzCsomb: ULeir. 174).

EJT: 1) sino labi MA. fallen lassen Adámi: Spr. 190. Vket kfre eiti: allidet eos ad petram (DebrC. 215. DomC. 227). Az ki sokat farag sok forgáczot eyt (Decsi: Adag. 17). Ne habahungyálkodgyé, magát nyakra főre ne ejtse: ne se praecipit (Com: Jan. 179). **2)** facio cadere MA. [zu fall bringen, fallen machen, fallen, stürzen]. Mendenth the eytez ky teweled kwzdyk (PeerC. 319). Tholdi Miklós eseliet térdére ejté (RMK. IV.245). Az ő nyanalüüában eyti magát az istutelen (Kár: Bibl. 1611). Az élő fákat a földre teríti, ejti avagy le vágja (Com: Jan. 103). Útést, csapást ejt (210). **3)** [facio accidere, efficio; geschehen lassen, hervorbringen]. (Az isten) ten nagy eekesse, twdomanyal yI nag bőleze, es yol lehet ez ygy eyte, hogy magat twlem el reyte (ÉrC. 456). Nem akar bit eyteni ezeheknek (Gürös: Mátý. 67). Alig rőppenik elő a rozszó, más-is nagy tsorbákat ejt (Fal: UE. 409). Ez reménység szízyben vigasztalást ejtett (Orczy: KöltH. 51). **4)** [profero, pronuncio; ausdrücken, aussprechen]. Jól ejteni a magyar szót: im ungarischen eine reihe aussprache haben. Rozszszül ejteni a német szót: das deutsche nicht rein aussprechen (Adámi: Spr. 190). Jol eytet mondásoc (Zvon: Post. 1576). A szállásokot magyarul igyekeztem volna ejteni (Megy: Dial. Előb. 11). A felső mondst [= az előbbit] így lehet lágyabban ejteni: Inkáb' okossan a többivel, hogy sembe magán esztelenül (Fal: UE. 433).

[Szólások]. *Vmibe ejteni vkit.* A dőzsóságba ejtik urokat, hogy ók frissen öltözzenek, es gazdagon lakozzanak (Pázm: Préd. 250). Nagy bajba ejtette magát: incidit in difficultem *nodum PPBl. Csálárdtságba ejteni: lacio C. Vgan ezen teerek forte ltu felwen, akye ereolkeodel mynek eyteny (RMNy. III.38). Gyanoságban eytenéje magát (Decsi: SallC. 17). Hálóban ejteni: irretio, obretio C. Nagi karban akarya eöket eyteny (RMK. III.97. Fél: Tan. 505). Ez vylag meg keseröyt, hogy erek feelelemnek ketségeeben eychen (ÉrC. 80). A setéség hatalmából szeretetlenség országába hozott, nagy ötélességbe ejtett, hogy szolálynunk istennek (Pázm: Préd. 81). Az iszonyú öldöklések, mellyek egyéb országokat pusztaságba ejtettek volna, az anyaszentegyházat éppítették, szaporították (284). Tenolgesbe senky ne merie e'teny (KazC. 122). Tenelgesben eitenek sokakat: seducunt multos (Fél: Bibl. 41). Törbe ejtöm: illaqueo C. Siemec ellensegim titkon törbe eyteni (Born: Ének. 183). A madarakat törben ejti (Com: Jan. 81). Vetekben eytheti magát (Ver: Verb. 96). *Vmiben ejteni vmit.* Téged uram, Volter, téjenként kövütnk, kegyelmes légy nékünk, ha mit szókban ejtünk (RMK. II.28). *Vmire ejteni vkit.* Mértékletlen italödből ha mi nyavalyád lenne, oly lábra ejtenél, az érné végét életünknek (RákGy: Lev. 243). Rabáságra ejtének (Thaly: Adal. 169). *Vmit ejteni.* Hogy ellenségünk állapatyát kitanulhassuk; hogy gondviselatlenségünk miatt fortélyt rajtuk ne ejtsenek (Hall: HHist. III.28). Ha módgyát ejtheti (Barna: Isk. 264). Akarja azt adni Keménynek magának, ha módját ejtheti szemben jutásának (Gyöngy: KJ. 75) Sebet eythwen hw reaya: plagis impositis (JordC. 562). Sebhetni, sebesíteni, valakin sebet ejteni (Bod: Lev. 165). Söt kicsimke, hogy Maeskási uram suspust nem ejte rajtam (1673 Nyr. XIII.227). *Vmire ejteni.* Mynden dolgot en ream akarnak handoretany

es mindenben engemét akarának hynesse egyen (LévT. 1356).

be-ejt: [incidere facio; binsinfallen machen]. A veremből ki akarván szepelkedni, mást-is magához öfö bé (Czegl. Japh. 91).

el-ejt: 1) sino ládi, decidere sino MA [fallen lassen]. Ha ky zzyesszeget el egytény (ÉrdyC. 509b). Eléytfőtte az erszánt: zonan perdidt (Deesi: Adag. 31). Változó ügyeiben el ne öjtsd kedvedet (Orczy: KölhH. 91). 2) dejicio, facio ut cadat MA [abscido, occido; zu fälle bringen, abhauen, erlegen]. Ezek azok kyk el egytk az zerzeteseket (ComC. 555). Megh vagyn az feyedelem zolygaty, es el egytne hwnyky yob fyleet (JordC. 689). Nyelen oly bölc hlyt [a kísértet] el nem egyt (ÉrdyC. 82b). Foguer által egyten el (Helt: Bibl. IV.61). Végre mind le patskoláe éket környüle, ömagát is el egytne (Helt: Krón. 85b). A krololilus az ösvényeket megsikítja, hogy az öton járókat azon inkább el egytessen (Misk: VKort. 250).

[Szólások]. Eléytfőtted az kést: post festum venisti (Deesi: Adag. 67). Az ki későn megyen az asztalhoz, el egyt az kést, es etlen marad (SalMark. 12).

ki-ejt: dimitto, amitto PP [herausfallen lassen]. Magát isten kedvöböl ki egyteti (Zvon: Post. 1475). Hogy a törökök ellen hadat inditsanak, s a Canahán földöt a törökök kezöböl kiéjtsék (Lászy: Krón. 291). Sokan vannak, kiket a külsö erszak, és félfegyverkezet irigység ki nem egytettet a hertzezi személyek kedvöböl (Fál: UE. 385). A höség ki ne öjtsé kezöböl a mérteket (Fál: BE. 580).

lé-ejt: [dejicio, occido; stürzen, fällen]. Moses. Amélehet ö ercöbe bizot lé egyt: dejecit (BécsiC. 16. 30). Ehed lé azoknac tohetségeket: allide virtutum illorum (30). Zereteel le egytve bezedeket: dilexisti verba praecipitationis (KeszthC. 131). Ezvegyet es ywmeneth meg elemek es nepeketh le egytnek: occiderunt (251). Lé egytel engemet: allisti me (266).

még-ejt: 1) cadere facio MA [zu fälle bringen]. Soc fele töreket kezdö vetni az östenneken, hogy ha valami képpen meg egytethé az oroszánt (Helt: Mes. 355). Az ördög szent irással hartzolt, hogy Kristust meg egytse (Pázm: Préd. b2. 315). Azért meg-ejeddtek, hogy az ögyfőgy olvasót, mingyárt a küszöbön meg-ejcsék (Pázm: LuthV. 7). Csaköka meg egyt vélekedés (Töhr: Vízast. 202). A hitéget reménység után vigam elinduló embert, gyakorta igen meg egyt a szerentse (Fál: UE. 374). 2) [ferio, sterno; erlegen]. A szűz Diána, valat kergetvén, sokat meg egytvén, egyz kanhoz lött (Fál: Vers. 867).

Ejtés: inductio in lapsum MA [das fallen lassen, fällen].

szó-ejtés: [diadectus]. A görög nyelv négy fele szó-ejtésre osztott (Moln: JÉpül. 171).

Ejtdöd-ik: eulo, labor, profeior, dejecior SI. [fällen, gefüllt werden].

még-ejtödik: [macesco, enacior; abmagern]. Se apád, se te ne állhetez a számírra, mert, ki tudya, meg egytödné, s nehezen kelne el a sokadaldomban (Czegl. Japh. 68).

EJTELE: justa, mediä cotula MA öin maass, achtel PP. Itze avagy messzely vagy ejtel (Com: Jan. 166). Egy veder vajtól 16 denár, ejtelölt 2 denár (Veet: Trans. 18). Igen sok buza és bor lött, egy ejtelét egyz pénzén is altak (ÉrdTörtAd. IV.172). Nyölöz lött nyomó rósa viz, mely mint egy fél ejtelnek negyed részét teszi (PP: PaxC. 53. 130). Egy erdélyi rounds ejtelben for 36 közönséges töjás hajjal (Bod: Lex. 119. 24). A savanyú vízből meg egytöt tizenkét ejtelhyit (Mik: TLav. 87). Negyven ejtel víz (237).

Ejtelés. Choenix: mint egy ürös, vagy ejteles mérték PFB.

1. **ÉK:** cuneus, epischidion C [köll]. Ékecske: cuneobis. Ék-szalású: cuneatus cuneiformis C. Mykonon a fűzfát wagyn,

ekeket chynala ugyanazon fűzfából, es anal kezdö a fűzet hasogaty (Pesti: Fab. 85b). Vas ék (Helt: Mes. 383. Radv: Csal. II.396). Sulyokkal az éket erőlteti, belé veri (Com: Jan. 193). A seregec hegyessen ék formában szorittatnac (148).

[Éküz]

még-éküz: cuneo C.

2. **ÉK:** decor, venustus, elegantia, ornamentum SI. [zier, schmück].

Ékes [ekessen Tel: Evang. 161]: decorus, formosus, speciosus, venustus, elegans, eximius, concinnus, graphicus C. [zierlich, geschmückt]. Ékessen: belle, spectate, polite, festiviter, diserte, facunde, oratorie C. Ékes természet: speciosus. Ékes mondás: sententia, dictum MA. Kiváló öltözettel es kezzel ékésen plántaltat (BécsiC. 48). Nem ekesen bezellek (ComC. 158). Ékeses vala beloknek es testnek tyztasagual (DomC. 127). Ékes zemey (ThewiC. 228). Zep vagiok es ekés (DebrC. 250). Ékös ruha (TihC. 5). Ékes ew tekeentetyben (ÉrdyC. 514). Ékkes dycheeret (657). Ékesee a czallagoc (Börn: Préd. 9). Az madaraknac ékes szauoc (Kár: Bibl. 1617). Ékes beszéd: eloquens (MA: Bibl. 147). Ékes tekintet: pulcher aspectu (1259). Ékes dolog diezérni uram fölségedet (V.43). Ékes, szót termető szűz leány (Com: Jan. 116). Az ö öszes, ékes feltött szándékában öfö megyen (196). Ékes, jó ízű tréfác legyenez (203).

Ékésécske: politulus C. [zierlich]

Ékésöd-ik: [pulchrior fio, decoror; sich schmücken]. A szép sik mezök ékesednek (MA: Zsolt. 89). Egyház dolga vagyon virágjában, ékesöböl, szépül julesobb tagokban (Orczy: Nimf. A7b).

Ékesget: [ornio; schmücken]. Mikor isten az eget és földet teremté, mindgyárt a földet kezdé ékesgetni (Pázm: Préd. 104). Magát tökkörre tette, melyre nézvén ékesessük erkölsünket (117). Sibvásáros mataloz, ruha tisztító és ékesgető (Com: Jan. 98). A lonyeleez az fűrt hajakat fűsültetie és ékesgettetie (115).

Ékesít: decoro, orno Ver. suborno, polio, expolio, redimio C. [schmücken, zieren]. Hajamat ékesítöm: como. Ékesítettet: praeditus, insignitus C. Parazmakat ékesítmez (BécsiC. 110). Ékesseytk vala emen magokat (JordC. 849). Ez zent alazatossag wtet minden isteni bözagal ekösty vala (VirgC. 76). Thyzessagel ekösettetted: honore coronasti eum (KulesC. 12). Beszéddel diezérvén és ekösitvén ötet (MA: Bibl. 1147). Vitézét aranyal ezüsttel ekösitötet feyverekkel csinysagatta (Laskai: Lips. 373).

föl-ékésít: adornio MA [schmücken]. Finekeel föl eköseti (Mon: Kép. 2). A fű isten a kanai menyegzőt maga jelenlétével föl eköseté (Mad: Evang. 117).

ki-ékésít: [exornio; ausschmücken]. Zöld ágokkal bé vala fonyva ornys lakása) és kívül belül eleven virágokkal kiökösítve (Fál: TÉ. 709).

még-ékésít: orno, perorno, exorno, decoro, comdecoro, venusto, insignio, depolio C. [schmücken, zieren]. Mégékösítő ö magat (BécsiC. 31). Mely helt zent marzty igen zepen meg ekösetvezen iesusnak kepeud tárgya vala (MargL. 1361). Az ekös ruha meg ekösöt embört (TihC. 5). Háit ékes beretrommal meg eköszütén (Kár: Bibl. 1490).

még-ékésítés: expolitio, perpolitio, illustratio C. [das schmücken, verzierung].

Ékésítés: exornatio C. [das schmücken].

Ékésitetlen: inexcultus C. acosmus MA [ornatus, inelégans, incultus, unpolitus MA [schmucklos, ungeziert].

Ékésköd-ik: nitio SI [prangen]. Az ruhákban ékeskednek (MA: Scult. 882).

Ékesség: decus, decor, ornamentum, ornatus, comptus, formositas, bellitudo, elegantia, venustas, concinnitas, condecoratio C. [schmuck, zierde, schönheit]. Nyaki drága ékesség, arany lántz: monile PPBL. Ékességemnek diédsége (BécsiC. 139). Káryayról mynd zsepességős eckössességöt le hanyot (ÉrdyC. 649). Myndent oly nagy tisztosseeggel moddal meg zerez (509). Lata zekeket minden ekeséggel meg ekeswlhen (VirgC. 63). Az tiztasagnak ekesége (135). Ékességel be ment Laszlo király Szekes Fejervárba (Helt: Krón. 188). Mihent a musika megszünik, el-fel-éjlik annak ékességét (Pázm: Préd. 461). Sűvegek és nyaki ékességek: hütte und krägen (Com: Vest. 83).

fő-ékesség: redimiculum C. Com: Jan. 101. academia PPBL. [hauptschmuck].

homlok-ékesség: frontale C. [diadem].

kari-ékesség: brachiale, cubitale, ornamenta cubitalia, brachialia MA. [armschmuck, armband]. Láttá a kari ékösséget az ő hugának kezén: armillas (Helt: Bibl. I. K4. MA: Bibl. I.151).

ló-ékesség: phalerae C. [kopfschmuck eines pferdes], perulaber, perbellus SI.

Ékességös: [zierlich, prachtvoll]. Minemw dichwsegess helth es ekessegess zekek az meniorzagba tartnak neky (VirgC. 64).

Ékességtelen: inornatus C. inelegans, inuenustus MA. [schmucklos].

Ékességű: [speciosus; zierlich, schön]. Igén felétte ékességű uala: erat formosa valde (BécsiC. 53).

Ékésűl: [decoror, ornor; sich schmücken]. Zent sebeknek helyuel ekesewlt: insignitus (EhrC. 66). Sok meltosaggal ekesewlt zemely (MargL. 38). Arany szál hajakkal haja ékesülve (Huszti: Aen. 26). J-ru-salemnee kőfalaji ékesüllyenee magas tornyockal (MA: Bibl. V.25).

ki-ékésűl: ∞ Nints oly fel-épült, és ki-ékésült palota, mellyhez valami szép ne férne (Fal: SzE. 551).

még-ékésűl: ∞ Sokkepen való meg ekeswlt zekek (VirgC. 63). Zepességgel vagón meg ekösilven (NagyszC. 11. 19). Vyragywal meg ekesewltetöt (ÉrdyC. 35). Az völgec meg ekesülteenee gabanaual (Szék: Zsolt. 62). Meg ékösüllyünc az istennee ismeretiuel (Kules: Evang. 346).

Ékit: [orno; schmücken]. Az isten őket éltesse, földön nyomosokká tégye, a jó erkölcsben ékítse (TörtT. 135) [versben].

Éktelen [egtelen PeerC. 41. DomC. 186. SándC. 23. *egtelén* Land: UjSegits. L89. II.138. *iktelen* DöbrC. 22. Súly: UT. II. 125]: indecorus, inuenustus, inconvincens C. [turpis, infamis; hässlich, schändlich]. Éktelen dolog: res turpis BécsiC. Éktelen dolog: nefás (JordC. 299). Testlnek eektelen gyenyerűseegle (ÉrdyC. 185b). Eektelen fertelmes gondolatok (ThewrC. 236). A zolgak elew futanak ees az egtelen zamart yol meg palezalak (Pesti: Fab. 15. 12). Nem kellene őt ily ektelen meg törűsteteni (Hofgr. 157). Sánta, czonka, vagy ektelen tagú (Kár: Bibl. I.108). Éktelen, mikor a nyelv felségesen beszél, és a kéz hívokdik (Pázm: Préd. 64). Meg száműnc ily ektelen forrani (MA: Tan. Előb. 13). Az a tévelyűcs éktelenűl ellenkezik a szeut irással (Matkó: Bány. 355). Az majom éktelen, rűttermű: deformis (Com: Vest. 81). Éktelen szitkokkal (MNyl: Zsolt. 7). Judás ektelenűl édes mesterét el árulván (Ily: Préd. I.6).

[Éktelenit]

fő-éktelenit: [turpo, deformato; verunzieren, schänden]. Ha hozzád ilendű nevet találua, véle fő-éktelenitenee (Kereszt: FelsKer. Előb. 9).

még-éktelenit: ∞ Az fekte ruhazath meg egtelenyzen (VirgC. 122). Vétokkkel létedet meg ne éktelenitűssed (Ily: Préd. 131).

Éktelenség: dehonestamentum C. acosmia MA. indecanus, inconveniens MA. [hässlichkeit, schändlichkeit]. Ellené mondwán mynden ektelenséggel: abnegantes impietatem (ÉrdyC. 43. 73b). Az ő első fia Amnon nagy éktelenséget tselekiűék a királyi házban (Pázm: Préd. 196). Monstrum esnlálkozást érdemű szűnyű éktelenség (Pázm: LuthV. 7).

Éktelenűl: [turpor; hässlich werden, geschändet werden].

még-éktelenűl: ∞ Az eon tyam meegh ektelenywlh (WinklC. 98).

EKE (*ekel* Helt: UT. R6): **1**) aratrum C. pflug MA. Erezty ő kezét az ekere es hatnege nez (MünchC. 133. JordC. 559. ErsC. 217b). Amyra el pwtzwlh az wram jozaga, hog myndnyayan somogjak s Báhorynak három eke barmot bagyoc (Gér: KárCs. I.48. ErdTörtT. 152). Hath eke barommal thewbeth (LevT. I.262). Ugarlásra, forgatásra, egy ekét szűntani küllettek (TörtT. VI.116). Vagyon nala tyzenhat ewkowr keet ekebe való (Radv: Csal. II.5). **2**) oca PPBL. [egge].

király-ekéje: [aratrum regalis mensurae: ein königliches joch]. Egy kiraly ekejeben vagyon mas fcl szaz bold föld: unum aratrum continent in se centum et quinquaginta jugera terrarum regalis mensurae in aestimatione rerum (Ver: Verb. 217). Harom kiraly ekejei földön: in spatio vel quantitate trium aratorum regalis mensurae (213).

EKECSÉL, EPECSÉL (*epétsel* Fal: NU. 253. 263). Epecel: gesticulo MA. [mutwillen treiben, tänzeln, mutwillig betasten]. A parazna ferű a mas embőr felesegenel ekecel (Mel: SzJán. 87). A mint ők szoltak az udvarokban a dajkákkal szentelenűl eketselmie (GRat: Válts. II. Előb. 34). Ezer veszedelmek között vigan s epéselve sétálnak (Fal: NU. 253). A ki legyengedeebben fűtyűl, legtermeteseebben epéseli [a dalt], leg hangossab' javallással fogadtatik (263). [Vö. **PEPECSÉL**]

Epecsöldéggel. Epeceldeggelű: gestuosus MA.

Epecsöldéggelés: [gesticulatio; tündelei]. Mayomnac epeceldeggelése (MA: Tan. 1270. 1128).

Epecsélés: gesticulatio MA. [tündelei, tand]. Az keresztségnec sacramentomát gyalázatossá föttéc soc bővűs bayos epecelléssel (MA: Szent. 853. MA: SB. 10).

ÉKHÓ: [Echo]. Juranich! Juranich! sűri erűn kiált, de nem más chak Echo neki bűs vilasat ad (Zrinyi. I.163).

ÉKLÉZSIA: [ecclesia; kirche, kirchengemeinschaft]. Pápista catholica ecclesia (Matkó: BCsák. 7). Az ecclesiából kirekeszt (29). Haragjában [a pap] kibontakozott az eklézsiából (Nyr. X.471). Mivel kálvinista volt, azért tsuklyába szűgyen kűvön állott az eklézsiába (Gvad: RP. 84).

EL (*ely* amulas NémGl. 51. *el* pusztyt RMNy. II.14): **1**) a, ab, praefixum verbis MA. [fort, weg, ab]. Szent ferench nagy vigy arczual el mulykuala: facie hilaritertransibat (EhrC. 3). El ki mene: abiit foras (MünchC. 52). El belyel ment (PeerC. 75). E velagbol el kimultal (NagyszC. 36). El hozzaya mene (VirgC. 81). El hona iű hugom (Helt: Mes. 249). Egy példat el kezdesz, és el végig igy, az müt mutatám ki irod (Helt: Aritm. F3). Egy pogaű országban Sanson el be iuta (Kák: Sám. A3). Louarol le szalla szablaiat elle hania (Nagyb: IlunyJ. 10). Es benne valókat el le vágatam (Gosárv: MagB. Cij). Hegyre el tel iartatá (Cseng: Jer. 13). El haza menűnc: abierunt in locum suum (MA: Bibl. I.246). Bűjdosott el-hova, bizony más nem tudgy, hanem csak én (Hall: Paizs. Előb. 8). Talaltatnac nihil es el szellel, kie tisztalban es igazban ertenee (EszT: IgAny. 103). El taully néztűc (Vallásttel H4) [Vö. **el-bocsát, bűjdosik, dug, jű, kerget, küld, megy, szűkik, távozik, vissz. sat.**] **2**) [c. autumne, diutius, tandem: fortwährend, längere zeit, endlich]. Sokáig el-áll: durabilis PPBL. Elváróm: expecto, praes-

toror, expectando persevero PP. Sokaygh nem zolhata es el nemykort monda (ÉrsC. 86. 93). El nagy soe idég az viz állá (Sztár: Vizöz. A3) El régenten (Hofgr. 127). Az akasztásra rendelt lopót nem kötötte föl hajnalban, hanem el-tova mészse, délre, vagy dél-utánra halasztotta (Pázm: Préd. 20). El-utólyára véghez menvén a szentség, az egyházi szolgálta megállgya az egész gyülekezetet (Pós: Igazs. 1303). El-utólyára szölok arról-ís rövidlen (DEmb: GE. 45). Arcas Sylvius mindeneknél nagy bethá-letben volt; s el végre pápává is tétetet (Czegl: Japh. 13) El kesőre az meldei gyűlesben körözötet (Zvon: Osiaud. 120). El igen előve volt egy groff (ÉkPrinc. 217) El legyen nalam nekül es az en hazomhoz ne időyn (HollPréd. 30. 3) [valde; sehr]. Csak el néha néha mutatottat ki (Zvon: Post. 19). Az részegség oly dolog kit el igen ritka ember az ki szégyenleno (43). Csak el ritkan emlékezünk meg rola (Lép: PTK. II. 117). Itt mi nálunk tsak elvélte találkozik deikos, tudoss (Megy: Dial. 95). [Vö. el-hérvad, híresédik, romol, ront, rothad, sárgul sat.] 1) [porum, penitus; ganz, völlig. Vö. el-ajul, aluszik, csügged, ég, lankad, olvad, olvas, szárad sat.]

mint-el: [fürchter, fere; heiläufig, ungeführt]. Az eghry törökök mint el harmincz szamu gyalogh ki jünne Gyecőr ala. Harmadszor az eghry törökök mint el tizenhat lomsok, Gyecőr ala ki jünne. Ki jünne mint el mas fel szaz lomsok. Az törökkel ezer törtantban summáltak meg, és abban tartották meg, az varost mint ell negy esztendőig. Mint ell hat esztendőig ebben summáltatták eöket (1641. 1642. RMNy. Hla. 277b).

1. **ÉL:** 1) acies, cuspid C. acumen Ver. [schneide]. A fegyvernek heges éle: numero C. Meg sebböt az lunának kemen eluel (AporC. 132). Az vas zoghoknak meny egy nem vala (WinkC. 206). Beretvánte éli (Com: Jan. 115). Forgo éli pallos (GKat: Titk. 73). Ösmorjék meg az magyar kard élet (Thaly: Adal. I. 123). 2) [acrimonia, sagacitas; scharfsinn]. Elmének az éli: *ingenii acies, ingenii *vigor PPB. Tagadhatatlan, hogy vagy niinsten elevenséggel hitünk, vagy élével eszünk (Fal: NA. 134). So tudományad kintse, se friss elmédnek éle hozzá nem jutat (Fal: UE. 393). 3) [acies; schlacht-ordnung]. Az tudós kat ki akarják itni elekből, hogy az sok részre osztolt vizsgálódásnak valamely ágaira ereszkedjenek (Pázm: Kal. 110). A rendelt serog élit megzavarja: aciem disturbant (Com: Jan. 115).

[Szólások]. Az újonnan kezdett tudomány az régi keresztények vallásával éllel áll össze (Pázm: Kal. 141).

két-élű: bipennis C. [zweischneidig]. Két élű kard: anceps. Két élű heges tör: frama PP. Kéth élű törnel elősb: gladio ancipiti penetrantior (JordC. 805). Keeth elw tör (KulesC. 27). Az istemec beszéde két élű törnel hathatatos (Holt: UT. Gg7). Két élű szakerezo (Com: Jan. 150). Nagy széles két élű pallos (Holl: Hist. II. 335).

Élés: 1) acutus, cuspidatus, ostreatus C. acuminatus Ver. [scharf, schneidig]. Ad mun lapidem Elewky vocatum 1283. Eleos kew 1299 (Jerm. Eless kep; lancea (JordC. 191). Hol valának jzeen elevs kovnek (DomC. 120). Zayok olyan vala mynt az elős es meg sykartot tör (ÉrdyC. 313). Elws nyalyd; sagittae acutae (KulesC. 110). Banatnak elős töre (ThewrC. 140). Elyes foga farkas (Mon: Kép. III). Éles éhség (Hly: Préd. II. 32). 2) perspicax C. [sagax; scharf, scharfsinnig]. Éles szaglás: sagacitas C. Az élessen szögöl kopóelék: cames sagaces (Com: Jan. 80). Elmeveenek elős voltorth értelmes ember leen (ÉrdyC. 519b). Éles elméio (TibC. 20). Nem vigyázate az tanító élessen arra (MA: Scult. 207). Éles olme (Com: Jan. 163). Éles tudomány (Hly: Préd. 12). Élessen eszebe vessz itt sz Agoston (158). A mint élesen fejlődzi Origenes (H251). Igen élesek másoknak esolekedtetit szemlélni, és megütélni (H. 158). Éles hallással bíró a vakondok (Misk: VKert. 270). 3) [acer; scharf, pikant]. Éles lével csuka (Rad: Csul. III. 43).

[Közmondások]. *Két éles tör nem fér egy hivelybe: mun arbustum hand aht duos Erithacos; mus mundus non potest duos soles ferre MA.

Élésécske: acutulus MA

Élésit: acuo Ver. MA. [polio; schärfen, schleifen]. Hamissag-ud élesítő nyelveket (Born: Ének. 219). A hideglelésénc kint élesítő nevelkedés (Com: Jan. 58). A vargához vinni az ekevasat élesíteni (Kisy: Adag. 263). Földnek mely hatarit bírt, ékesíté, csinos épülettel rendben felesíté, a mesterségeket így úgy élesíté (Orczy: Nimf. B). Elme élesítő vetekedések (SzD: MIV. 115).

ki-élesít: ~ Ki-élesített és hegyesített hosszú merő kopjäckal (Com: Jan. 149).

még-élesít: exacuo, peracuo, exaspero, cuspido C. [schärfen] Meg élesytek w nyelveket (KulesC. 148. AporC. 10).

Élésítés: [acutio; das schärfen]. A nyelv szöllésének megengedése vagy élesítése (Hly: Préd. H. 230).

Élösség: 1) acumen MA. [schneidigkeit]. 2) [acrimonia; scharfsinn]. Az bölcsességben-való élesség (Pázm: Kal. a2).

Élésül: [acuor; scharf werden]. Nem akarom, hogy tizenkét óráig megkössed a tanulót, mert az elue nyugodalommal élesül (CorpGramm. 592).

Életlen, éltelen: hebes C. [stumpf]. Életlen tompa vagyok: hebeso C. Életlen fegyver (Mon: Apor. 42). Vagony keesed? vagyon de yghen eltheben (Heyd: PCF. 29).

Életlenéd-ik: hebesco, hebeo, hebetesco MA. [stumpf werden].

Életlent: hebetio MA [abstumpfen]. Megéletlentöm: hebetio; életlentés: hebetatio C.

2. **ÉL** (előne, elő Bésic. 81. et MüncC. 112. elezie, énie HB. yeth PozsC. 32. PeorC. 19. yf. 55. éthmek LevT. I. 225. étemben RMNy. H. 81. ézet Komj: SzPál. 71. étet 323. éet Syl: UT. 109. el RMK. II. 157. 484: 1) vivo, dego C. [leben]. Sokat élök: diurno; mezőn élök: rusticor; tékozolva élök: nepotor C. El yr (Bésic. 7). Leegyen seghődelem celween es ky mwlan (ÉrdyC. 395). Meel telwögesben kylenez ézten-deeg eele (519b). Ély meeg egy kewes ydöt (563b). Zerzetes kepen nem eltem (VirgC. 3). Az kyk ez velaguk elnek (144). Kegyessen élik eze ez vilagot (Born: Ének. 255). Elök emnen magamban (Mol: SzJán. 53). Nagy ezenedségben élz (Bésic: Adag. 132). Igen könnyen élz: molle tejsium perungis (166). Sanyarón élni (289). Ha két ezer esztendőt élneis: si 2000 annis vixerit (Kár: Bibl. I. 627). Az ny esztendőt az ő akarattya szerint kezelhették, élhették és végzhették (Mol: Scult. 99). 2) [vescor; sich nähren]. Elém: vescor MA. Élem, étellel élek: vescor MA. Azzal élek, a mit ragadozhatnak: *vescuntur ea quae rapunt PPB. Hussal élés: carnivoros; mindennel élés: omnivoros C. Egy asztalról élök: syssitii PPB. Mond gimincietul munda neki élnie (HB. Logiczawal eltők: comeditis azyua (JordC. 32b). Nem ezak kynyrel cel ember (362). Éstellel es yttall celneenek (ÉrdyC. 506). Nynchen homan ely (516b). Kyldwltam away tonasomwal eltem (ÉrsC. 426). Az humoc valdászással élence (Holt: Krön. 96). Köz kenyérről élnee (167). 3) [utor, frutor, frustor, frustor C. geniessen, benützen, gebrauchen. Vmivel gyukorta élek: usurpo C. Gonoszul-élni vele: abuti Ver. A sídologne iller élnie ő törnével: uti legibus suis (Bésic. 81). Iozagaud el (TelC. 16). Edteok az ty felde-töket messnerint polgárok ének (VirgC. 81). Tanachauk mind az varosbéli polgárok ének (VirgC. 81). Adoth nekem retheth es ordowth, hogy ilyen mynth onymeth (RMNy. II. 16). Feleségét éli (Holt: Krön. 65). Sba nem élte, marasgaban sem volt ez földeknek: nullum usum ac dominium penes illas

habuít (Verb. Verb. 135). Ilyen mértékkel éle (Kár: Bibl. 1377). Holophernes Judithae vele hűsítet igaz kénámá, és mőlet keres vala abban, hogy vele gonoszúl éltetne (197). Az isten él az őrdögöknek szolgálatyokkal az büntetésben (MA: Bibl. 1448). Éle az isten egyéb eszközökkelis (MA: Scult. 118). A folyó vizen által gázlunk, avagy tsomokkal, hajotskával élmük (Com: Vest. 52). Igen szép felesége vala Felőcánunk, kitt á királyné coese el esalt vala tüle, és azt éli vala Póthó: Krón. 65).

[Szőlösokt. Ne éljek bár, ha: *ne vivam PPBl. Éljen vigasz! (Orezy: KöbH. 115). *Vino élan*. Minden az isten tő rinin illen osly: UT. 6). Kik a pápa zsoldján élnék, pártját tartják (RMK. H.182). *Vino élan*. Büntet esz (Mol: Szám. 109). Aki a bünt tezi es él, őrdögöl vagón (S2). Koldús éltet ne ély (Kár: Bibl. 1679). Az mely életet élek most, azt testben élem (Szár: Cat. C). Ilyen mére, haszontalanságra nem kellene éni a világot (S2): MVir. 101). Többem éli világot a paraszt ember (102).

által-él: vivendo supero Kr. [überleben]. Hogyan ez velagot által énem élen nág bírnól nem voluce eleget rola tenüm (GuayC. 37). Az ő tanitól soha meg nem szőmnek, hanem egymás után való követközésekkel által-élik ez világot (Pázm: Kal. 589). Ha a világot által élnők is (S2): MVir. 102).

el-él: 1) [vivo; leben]. Wnala nekwl semikepen el nem élhete (VirgC. 12). Az ember el nem élhet ha nem nág nykaval (ÉrdyC. 516b). Azon vagyok, hogy szolgalatom vthan el élyek (LoyT. 1227). Az fészem barátta, á ki egyéb módon el nem élhet (Deesi: Adag. 102). Az ki az sokból el nem tud éni, hogy tudna az kenésből? (Deesi: Adag. 237). El élnec és nem éhezne (Zvon: Post. H.180). 2) supervivo PP. [pervivo; erleben]. Még meg, él-élem v. -érem azt az üdőt (S2): MVir. 102). 3) depascor MA. adeo MedLat. 19. abutor; verbrachen C. verzehren). El éltetec az en szőlőmet (Zvon: Post. 1419). Minden baromlélsünket elélték (Tabó: Orsz. 262). Galbanát élé (RákGy: Lev. 341). El-élik, fögyasztyák a barnok a mezőt, takarmányt (S2): MVir. 102).

éltén-él: usitor; oft gebranchen. Elten él vele (Fal: UE III.129. Kr.).

ki-él: *vivendo vinco PPBl. überleben).

még-él: 1) pervivo C. supervivo MA. erleben, verleben, am leben bleiben). Meg-éltém életet: *actas mihi acta. Nem hiszik, hogy meg-éljen a fejedelem: *desperant vitum principis PPBl. Az élnék sem él meg az első fia (Deesi: Adag. 93). A hatnyak életeket meg-élvén és végeket közel lenni érezvén, szép nótát énekelnék (GKat: Vált. 1712). 2) [consumo, comedo; verzehren]. Verembe, ki rakna vala sarkaikkal, hog azok el-nyek meg őket, az ő marbasasoknak miatta (BoJ. 12). Ti még éltétek az én szőlőmet (Tel: Evang. H.997b). Rákásra znyít és nem tudgya kizozla éli meg azokat (MA: Bibl. I.496).

vissza-él: abutor; miss-branchen. Vmely dologgal gonoszul vissza-élek; abutor Major: Szót. A ki a tudományyval vissza él, élnök és tsalárd (Com: Jan. 66). Az yval j vagy i helyett nem kell visszaéni (Carp: Gramm. 297. Mik: Törl. 241). A ki a bészületet erőlteti és vissza él vele, annak gyalázattal borítja artzáját (Fal: BE. 594).

visszaelés: [abusus; missbranch]. Vissza való élés (MA: SB. 351). Ezen tudományyval nyitván való vissza élés, holott a bűnök szolgálatában Christus érdeme által magokat megizáztaknak állírtják (Bél: Comp. 71).

Éldégül, éldéget: 1) victito C. MA. still dahinleben. Éldégetec edgyűgyüképpen (Com: Jan. 181). Éldégül egy nap-ról a másira (Laud: UjSegít. II.112). 2) usitor C. [gebranchen].

Éled *elled* MA. Mad: Evang. 814). revivisco MA. [auf-leben, augetacht worden]. Az oltvány éled; planta viget (Com: Jan. 20). Az szén igen lassum éledgyen (Keesk: ÖtVM. 201). Éled a tűz, vetemény (S2): MVir. 102).

fői-éled: √ Két eserepet tapasz egymásra, rakd be az kobbam, had éled,lyen fel magában, mikor feléled, rakd bele az aranyat (Keesk: ÖtVM. 200, 286). Fel-éled, élebenedik, magához tér a veszni haláltt fa, virág (S2): MVir. 102).

még-éled: revivisco MA. [refocillor, renovo; aufleben, aufstehen, zu sich kommen]. Megéledett; revivivo MA. Meg-éledo ky meg holt vala (ÉrdyC. 453b, 609b). Testem lewlkem zentt zeretothnek nyata meg élegyenek, erevsowlessnek (BozC. 16). Anyira megéledött, hogy innár szólhatna (Mon-trók. H.160). Az loka-szálit szém meg nem éled többé (MA: Bibl. V.16). Nem ájúlunk el, hogy meg ne pibemének és éldé-nének (MA: Tam. 162). Meg háborodott lelki ismeretec, meg éled,ec, és ny örömmel bé telhec (Zvon: Post. 1714). Uram, a leinyon most holt-meg; de jere, tedd reá á kezodot, és meg-éled (Mad: Evang. 814). Saul megéled vala, és könyvöben vala (Hly: Préd. 178).

mégéledött: [gravidaevis; bejährt]. A meg-éledött emberek nem is élnék, hanem lassasokán halni kezdettnek. A vén emberek nem anyira élnék, mint halálhoz közelgetnek (Háll: Paizs. 125).

Éledelmes: √ Éledelmes es idős emberek (Lép: PTük. II.247). Kerem az véneket; Oh éledelmes emberek (III.14).

Éledés: senex MA. veniftort, verjähret, bedacht Adami: Spr. Éledesb; senior MA. Major: Szót. presbyter MA: Bibl. Magy. 4. Az isten az gyermek Jezust előszer Bethlehemben az pasztoroknak, amakutánna az vén Simeonac, és az eledes Anna assz-zomac megjelentette (MA: Scult. 113).

Éledés: reviviscentia, respiratio MA. [das aufleben] Éle-dés vszon vidult személyben (Gyöngy: KJ. 89).

Éledetlen: [zli-cens; glimmend]. Told egy eserepben, told éledetlen széiben, hadd füllön magában fel (Keesk: ÖtVM. 299).

Éledéz: [revivisco; aufleben, zu sich kommen]. Az evezék ájultokból élyb éledézvén, a két hertzegi személyt tovább vitték (Fal: TÉ. 709).

Éledel *elidel* JordC. 8. 83. 398. ÉrdyC. 161, 93b, 526. *elidel* Pázm: Kal. 705. Zvon: Post. I.41. 554. II.171). esca, edili-um, victus, alimentum, opsonium C. [speise, nahrung]. Ló eled-el; pabulum C. Tejes eleddelek; lactentia PPBl. Zent nieren semm éledelt vele nem vya, hanem ezac ket kys keneret (EhC. 27. 99). En vagyók a íuhoknac útáta, en attallam ha ki be menend, eledeleket lel; pasena (MünchC. 191). Élőgyatkoz-koz eledelnél kyl (ÉrdyC. 529). Czemezei eledel (MA: Tam. 1269). Szü eledelnek valo főly és eserfa (Matkó: BCsák. 16). Hus eledel (Háll: Paizs. 84). Eledel keresni ki-mennek a fenevadak (Misk: VKert. 3).

esaló-eledel: [esca; lockspeise]. Csaló eledel [a madarászaskor]; esen; die atz (Com: Orb. 105). A halász horogra az énető maszlag, esalo eledel téteti (Com: Jan. 81).

Eledelés. Eledelés kamara; speis-kammer (Com: Orb. 110). Konyhák és eledelő[s] kamorák (Konst. 25).

Eledeli: esculis PPBl. [essbar, das essen betreffend]. Eledeli drága pompásokodás (MA: Tam. 1269). A füvek eledeliek, emi valok avagy nem azok (A'sere: Enc. 237).

1. **Éléget:** [victito; still dahin leben]. Az anyját is Szathmárról, az holott is mint igen szegény asszony élegetett, behozta (Ház. I.368).

2. **Éléget:** [excito; beleben, ermuntern]. Reménségeket élegetné, gerjogtetné (GKat: Vált. II.1121). [Vö. Éleszget].

2. Élet: **1)** *vita* C. leben, hosszú élet; longaeuitas. Együtt való élet; convictus. Istenes élet; pietas. Gond nélkül való élet; securitas C. Agya yndereyhtnek elthökken masthüthät (Péert C. 35). Leznek az embernek vtolso életty (moxissima hominis) gozobuk az elsőknél (JordC. 92). Nagy yo életben ky mvslek (ÉrdyC. 330). Azonképpen tapalya vala életteet (330b). Zereteskepen nem eltem sem bezedelni sem életelni (VirgC. 3). Artatlan életet vselt (VirgC. 36). Közletyk zent fereneknek etete es az w életelw példak (99). Kit wk mind w életkezeretek (119, 50). Szuyam életke eol (Born: Préd. 21). Halálból életre megyime (Born: Ének. 23). Életet gonossagban foglatta (Fél: Tam. 505). Közpözüri élet (MA: Tam. 757). Hapósi-élet (Mad: Evang. 151). Éltenek mólia (Zrínyi, H.78). Egész életty valkon maradott (Hall: Paizs. 161). Olyan hékesség köttesség, mely ne csak magunk, gyermekünk és feleségünk életkényi élvel termináltessék (Mondrók. VII.117). Életet alkotnyodik (Fél: BE. 574).

2) *victus* MA. [utérhalt, lehensmítel]. Életre való; victualis C. E zegen főzney crezette mend ő életet; in azophylactum miút victum sum (MünchC. 98). Köh eső Konstantinápoli vidékeinek életet mind el morte (DobC. 159). Hük lemy wala my marhanak életetekre (VirgC. 125). W magokat ayewitrik hog életetk létyek (129). Próbálással keresik életetk (Helt: Krón. 122). Sok az armit való élet; messis multa (Sylv: UF. 117). Bégyüftöd az te életedet; fruges (MA: Bibl. I.173). Az ezere bogár és az hernyó az életet megötte (H.184). **3)** *iusus*; gebranch. Hasznos élet; usio. Életünkre való; usualis C. Ádámot és Enüt nem az alma rüftü meg, hanem az almáud való nem io élet (Bál: CsIsk. 379).

árvány-élet: [umbra vitae; schattenleben, irdisches leben]. Nem agzott ovél az árvány-élettel, nem félt a haláltól (Fél: NU. 312).

hosszu-életü: longaeuitas C. [langlebzig]

örök-élet: *vita aeterna*; ewiges leben. Az örök életnek vaty; via vitae (JordC. 712). Erék életnek teremtöyere; princípvs vitae (715). Örök életet vohossztek; vitam laetatis (ÉrsC. 127). Lathassam cristust örök életben (NagyszC. 475).

özvegy-élet: *vidua* vita. Nom. 2 205. wítwenstand. Nincz job az özvegy életnél; libero lecto nihil juvenilius (Deesi: Adiz. 129).

szent-életü: [pius, sanctus; fromm, heilig]. Zent életw imbor (VirgC. 61).

Életéske: *vita brevis*; kurzos leben. Hátra maradott életeskjét írásokban róti el (Czegl: Japh. 74).

Életrevaló: [vividus, vegetus; lebenskräftig, tüchtig]. Nem életrevaló; in communi vita (vndis PPEL. (FörF. 1181).

Éltes: grandaevis MA. [bejährt, betagt]

Éltesöd-ik

még-éltesödik: [consenesco; alt werden]. Ezekben megagami és meg-élt sedni kívánsz (szD: MVir. 102).

Éltig [etaten RMNy. H.305]. [per totam vitam, perpetuo; zeitlebens, immerdar]. Éltigen való hívseges szolgálatunkat ayamluk (RMNy. H.303). Éltig való szolgálatnyát izeno (ComBál. 20). Éltig tart (Pázm: Préd. 235). Meg odék nyelve s éltig szolt azautul (Szenám: TFFü. 5).

mind-éltig [etaten RMNy. Mondrók. III.71]. perpetuo, perenne MA. [zeitlebens, immerdar]. Az város nepe fogadtast tvn hogi az farkast mind éltig eltartják (VirgC. 57). Gyászolod mind élte á te férjednee halálát (Helt: Krón. 119). Vala Rohom és Jerodóm között halakozás mind éltig; cunctis diebus (Kár: Bibl. E.820). Megengedi, hogy mind éltiglen lakjam ő házában (MA: Bibl. V.12). A ki egyszer vétkezett, mind éltig bünösön marad (Pázm: Kal. 411). Mind éltig a szegénység nálon stránsál (Lászl: Petr. 110).

örök-éltig [etaten RMNy. Fal: NA. 195. mátkety. Fal: TÉ. 775]. x Ewrökéltig való szolgálatom wtham (LévT. 1258). Nem egy alám tanútsomat, hogy örökéltig könyveket forgassanak (Fal: NA. 196).

Eleven [elevenegv] (DobC. 265. eleven) (Könyv: DobC. 16); vivus, vividus, superstes Ver. vegetus, pervigil C. vitalis MA. [lebendig, behaft]. Eleven plánta; vivundix. Eleven égetlen tűnsó; apyron Májor; Szót. Eleven veyer; sungvis vivus (ElnC. 67). Akarz ongenet elevenen leshewd (114). Cápaso reit veten elevenene fel elevenen hágnan; semivivo relicto (MünchC. 131). Adóti eleven vyzeti (WinklC. 295). Elevenél meg adatek az gierenek (VirgC. 108). Elevenen flúzet hozattata (DobC. 167, 180). Felydóm nekünk Ámen eleven nekend (NagyszC. 112). Ha eleven hús voltás á fakadétkban; caro viva (Kár: Bibl. 199). Nyeltyne azokat eleven és egészen; deglutimus eos viventes (602). Eleven, szén; pruna (605). Több egy fűzékba leve nélkül, több eleven tűze, vess vjút bele (Radv: Csál. III.17). Egy szép eleven forrás fakada (Pázm: Kal. 172). A halottakért való imádság az eleveneknek használ (Pázm: LuthV. 202). Údvozál, az ki eleven hittel hiszen (Léj: PÉik. 1170). Minden eleven és hathato vigasztalástul meg fosztatnak (Fóh: Vigaszt. 208). Eleven gyömbér, zadura. Sim országában terem (ACSere: Éne. 215). Eleven só vény (Léj: PKert. 114). Elevenen emlékezem (Csat: MBist. 287).

[Szólások]. Ha valaki orvnak mond viláki, és reit nem bízonyithatja, eleven díján marad érette (SzékOkl. II.121). Addig kerül bennünket ellenségünk, addig forgat, a míg az elevenre nem talál, azaz a mit leg-nehezében érziük (Fél: TÉ. 430).

éltén-eleven: [pervigil, vivax; vollkommen lebendig]. Ne elégedjünk meg azzal, hogy megvagyon bennünk a lét; arra igyekezzünk, hogy éltén eleven légyon (Fél: SzÉ. 513).

holt-eleven: **1)** exanimus, semimortuus C. semianimus, intermortuus, onectus MA. [halbtot, schéimot, ohnmächtig]. Myleppen holt eleven a földre magath lemeth (WinklC. 76). Holt elevenül hagyak el; existimans cum mortuum esse (DobC. 762). Reot esek holt elevenül sywan es othnyham (ÉrdyC. 1116). Holt elevenen feksie (Helt: Krón. 107). Meg sebösítven el hagyak holt elevenen (Szár: Cst. B). Meg rettenetec, és földre dülvén, holt elevenen fekkültence (Zvon: Post. 1151). Az oroszónok az ő ordítások az aprób állapotkat anyira el-réntik, hogy előttök holt-elevenekké lévén, tsak meg lippenek (Misk: VKert. 51). A planta állatok, avagy holt-eleven állatok (882). **2)** Holt eleveny, viszontag meg vjútatol; redivivus C.

holtelevenség: [animi deliquium; ohnmacht]. Még tsak lárisa miatt is holtelevenségre jütottunk (Hall: HHist. 155).

Elevenöd-ik, elevenész-ik: vivisco, revivisco MA. [aufleben, erwachen]. A ki így hal meg, job-élettel elevenedik (Fél: SzÉ. 735).

föl-elevenedik: [revivisco; aufleben]. Fel élod, elevenedik a veszni indúlt fi. virág (szD: MVir. 102).

még-elevenedik, még-elevenészik: vivisco, revivisco C. [zum leben zurückkehren, auferstehen]. Ky megholt maha meg elevenedek (DobC. 173). A meg azot menta meg zöldből es meg elevenedik (DobC. 56). Az fölben hütetet meg először meg rohdad, es az után elevenedik meg (Péj: Tam. 517). Reütör lelköt hozoe es meg elevenözöte (Kules: HKész. 55). Léj: PKert. II.245).

Elevenit: vivifico MA. [beleben, lebendig machen]. Zollet ki elevenit; spiritus est qui vivificat (MünchC. 1826). Halot takat elevenityez (WinklC. 280). Kristus mindönöketh eleveniteth (SándC. 3). En állbeteg, es én elevenithetoe; vivere faciam

Helt: Bñl. Leccc ñ. Christus kónfúsónc elevenito opje (MA Seult 1022).

még-elevenít: < Megelevenítés: animatio C. Az bímel meg hoth lelkköket meg elevenítöl (GnaryC. 13). Meg elevenytez mynkot: vivificabis nos (KulesC. 303). Te magodat meg eleveníts: te refocilla (Com: Jan. 208).

Elevenkéd-ik: [vigeo; im selvange sein. Más tudomány, elevenkedet a pápaságban Lombardus idejében (Tob: Vigaszt 68. MA: Tam 23).

föl-elevenkédik: [revivisco; auflieben]. (Hall: Paizs. 97).

Elevenkédtet: [excito; beleben, aufmuntern]. Minden iora elevenkédtet, es gyorsalkottat (Börn: Préd. 393).

Elevenség: [vitalitas C. alacritas MA [vita; lebendigkeit, leben]. Az ireg másnac elevenséghöl meghal (GnaryC. 1). Eleveni koner az élet meg enököt elevenségre vízi (DóbrC. 51). Az örökök csak kevesen maradtak meg elevenségre (Monlrók. III 155). Soráyságra, elevenségre gerjesztene: ad alacritatem (Com: Jan. 119). Tazadhatatlan, hogy vagy nínsten elevenséggel létünk, vagy élével eszünk (Fál: NA. 131). Élrott elevenség (Fál: UE. 130).

Elevenségös: [vividus; lebenskräftig]. A malasztol meg elevenítottet lélek minden elevenséges eselekedetet téson (Illy: Préd. II 70).

Elevente: [vivens, in vita; am leben, noch lebend]. Meg elevente vő mondot: dixit ad hunc vivens (MünchC. 70). Vgl. mondala elevente: harmadnapon föl tanadok (WinklC. 229). Ez éalrod mondotta meg eleventebe radhuc vivens: haran nap után föl tanadok (DóbrC. 113).

Elevenül: [revivisco, vivificor MA [auflieben, lebendig werden].

még-elevenül: < Fel kele az gyermek es bizonyoyta magát meg hothnak es meg elevenövtnek lemy bodog ferenczek nyatta (EhrC. 158. ComC. 115).

Élevény. Ha szabad ezt a deak szót: vivus vagy vividus, így kimondani: eleven, miért nem ezt is vivax, így elevény? (Kkat: Titk. 1118).

[Élhet]

Élhetetlen: [impro, improbus; erbärmlich]. Egy gonoz elhetetlen kevod feybelem (ÉrdyC. 519). Anya halála után hozzá fogott az országhoz, vagyis inkább az országba való beveréshez az élhetetlen Niniás (Moln: JÉpül. 135).

[Élhető]

Élhetőség: [vinctas MA [lebenskraft].

Élő: **1)** vivus C. [lebend, lebendig]. Sokánig élő: vivax C. Élő istenne fia (MünchC. 11). Eskozan elow ystene (RMNY. II 20). Meg eskököl élő istenne (VingC. 111). Edeow kyth feo (JordC. 925). Honnan vagon élő vyzed (WinklC. 230). A Christus élő világgóság (Fál: Tam. 288). Élő szó: vox viva (Dócs: Adag. 10). Kezgotonni leont élő tometö (Husz: Aen. 3). Élöven nézik ezt o mi szerencsétlen ifjúkban (Mogy: Adaj. II 19). **2)** [ad cibum pertinet; nahrungs]. Élő föld: fundus, ager MA. Edeow konyörvák, kywd lelek, zentet celvük (ÉrdyC. 127). W edow földenek yloby: oves pascae rjus (KulesC. 137. FostC. 2). Az ő boste élő konyörme, es az ő vete élő italme (Börn: Préd. 283). Lovago élő ég: aer (ExPrím. 158). Élő pára (192). Memyei élő föld: nectar (Com: Jan. 220). **3)** vitalis C. [vitalis; lebens]. Eyvokelow ydossog: salus vite aeterna (EhrC. 71). Szunyth nem hazudhatnak volut az apostolok ez vylggy dözöszöggel, ha az örök élő. Kondeu be nem írta volna ysten az ő nemeköl. (ApMét. 2). Az mennyey élő konyben bel yratatott (ÉrdyC. 571). Yelenéz megli en elow napynak zuzath (ThewC. 247).

Élöd-ik: [victito; das leben fristen]. Azon vylgyén törtett a borsis, mellyel a kigyök élödtek (Hall: III hist. 165. II 27. Hall: Paizs. 21). Csak fölöl élödöven, penitentiat tartott (Martoni: Szllst. 98). A bekák a vizek szélén élőö mehek után búszelkedek (Misk: VKert. 261).

Élödös: [victitatio; commentus; lebensunterhalt, vorprovian-tierung]. Mindenütt az ingyen élödös, es quartilyozás tollaltassék (CompConst. 3). Az had széllel nem élhet, es élödös is olykor alkalmatlanság nélkül nem lehet (MonOkm. XIV. 158).

Éltelmes, éltemes: [snoex, gradusvus; bejalrt, betagt]. Az balzatag tyak, kyk walthozo ezthendökre es edöwnek élthelmes walthra ivthya nem alythathnak: nunquam ad amos discretionis et perfectae aetatis pervenisse existimantur (Ver: Verb. 1. kind Melb. Mondotta Emre deak nekyyk, hogy hath ember az éltemesbe eskwenelek megli raythia (RMNY. II 130).

Éltet: **1)** vivere facio MA [leben lassen, leben machen]. Mindeneknek éltetője (ÉrdyC. 530). Az istenne lelke, mely á vizet élteti, á szent lélek (Helt: Bñl. I 2). Az verből éltet leve lesz: spiritus vitalis (Börn: Préd. 158). Éltetö lélek, minö-mü vagon á füvedben (Misk: VKert. 10). **2)** ado C. [nähren]. Éltetö: alimus, nutritus C. En éltetem evkök: pascum eos (EhrC. 112. 115). Éltetö te vénségödet: enutriet senectutem (BöcsC. 10). Damancs éltetyk keves borral es konyörrel (DömC. 200). Kyketh feyvel éltetönek: quibus lacte fit opus (JordC. 806). Gonozwl keresöt yozaggal, morhwal éltetö tyayt (ÉrdyC. 12. 5146). Éltetö föld: pasena (KulesC. 13). Élözöt éltos (Nagysz. C. 358). Pasztoron engem gyönyörü szép mezőn éltet (MA: Bñl. V 11). Oly gazdag hogy az szántalán sokaságot az pusztában éltetője es tapalnáia (Lép: PFlük. III 253). Meg érzé az tején az éltetö abrae izi (Prig: Serk. 179). **3)** foveo, adjuvo; pflegen, unterstützen). Az ey vizgatalysval éltety (DömC. 223). Elyen yo tanachokkal éltety evtet (ÉrdyC. 571). Szivök éltetik örömmel (MA: SB. 96). Im tanásal éltetök jó feleségem (Hall: III hist. II 200). Azzal a quartitáson administratívól, melyet éltetöl fogya magok is tudnak, éltetöjük (Monlrók. VIII 196). Az docto semmi orvosysággal nem éltetöt östig (XV 89). Rosz tanásal éltetsz, a tsászár így toel (Könyi: HRom. 139).

el-éltet: [alo; ernähren]. Ysten tytelot éltet: deus vos pascit (EhrC. 110. 79). Neopot el éltetöte az kytelmekk puztyaban (ÉrdyC. 5796). Az angiolok el éltetök eh zúzet (DóbrC. 157). El éltetö teödet: te onutriet (KulesC. 132). El élteti, táplálja öket (Helt: ViK. 6). Az ti memyei atyatoe el élteti öket a mularakat (Börn: Préd. 55). Thaly: VÉ. 111).

föl-éltet: < Maria zent tyvowel föl éltetöe Jezust (ÉrdyC. 117). 214). Megli öhök az glonoz gondolatok kyk mymenben-nyük neveködek es föl éltetönek (ÉrsC. 181b).

még-éltet: vivere facio; am leben erhalten. Bohatok eggeth con tuncytwanyam kozöl ky tegödöt megli vizagyon es megli odlosson (WinklC. 282).

Éltetés: alitura MA. ernährrung, unterhalt. Istentül varuan testi éltetésinkre valóis (Börn: Préd. 532. Zion: Post. 1572. ACsero: Enc. 114).

Élteto: nutriminum C. nahrung. Tyz veglyon es az pap konakkel éltetöth yesson alaya: quon nutritur sacerdos subji-ciens ligna (JordC. 86).

Éltet-ik, éltettet-ik: utri; gebrauchten. Éltetössel műzögalatonek: utere servitio nostro (BöcsC. 11. 13. 2). Kezotj-tetek pispöktöyl keves borral élteti (DömC. 7. ComC. 52. 357. 358).

vissza-éltetik: aditor; misbrauchen. Vázha éltetöe kö-nélségben: abusi sunt in superbiam (BöcsC. 82. 75).

ÉLEFÁNT *elephas* (JordC. 918. *elephas* Land: Ujszögits. 1226. *elephas* Illy: Préd. 1234. *elephas* Dóbrk5: Fló. 67).

elephas, búrns C. elefánt| Elefántúhoz való; elephantinus Elefánt örökös; Iarritus C. Elefánti; elephantinus MA. Salamon csináltatott egy szép termélt elefánt tetemből (ÉrsC. 70). Dragalatos miként elefánt (263b). Két leányt hozat elő a király, a kik ének szóval édesgetnék az elefántot (Halt: HHist. II 204).

[Szólások]. Szűnyogot hasonlítani elefántúhoz (Kiss: Adag. 98).

ELÉG (eleget JordC. 127, 160, 786; *elegh* 608, 852; *eleghet* ÉrdyC. 633b; *eleger* 58b; 598; *elegh* Ozor; Christ. 12; GyöngyC. 15; LovT. I.15; *meghleglyé* LovT. I.332); **1)** satis, sat C. genng MA. Eleget: sufficienter, multi satis MA. Elég vagyok: sufficío C. Eleget teszce: satisficío; ich me genng Elégia: sufficit quod, verumtamen MA Nem akar eleget tenni ystemek (ÉhrC. 102). Nem lézen elég (az olái) nekőne es nekőce (MlinchC. 61). Eleget az tanoywannak, hogy csak olyan nynt lw mestere (JordC. 383). Ezek hűneky eleghok: his contentus (876). Embry nemek veetkoeről chak ow tehető eleget (ÉrdyC. 58b). Uiram a Tyrusiac kirallia igaz elég fat igere a templom ezavalasra (Szék: Krón. 29). Köz vagyok nekod mindenwl eleget tennem (VirgC. 17). Az a föld nem való elég önekie (Helt: Bibl. IE4). Jól fött én velem az isten, es mindenbe eleget vagyok (Q2). Vagyon eleget, de más bír véle: Tantali hort (Decsi: Adag. 86). Törkig elég: ad satisficatem usque (153). Eleget yamie (Mon: Apol. 16). Ha ezec nem eleget, ezer sem leszen elég (319). Egy tanu nem lehet elég egy ember ellen hogy meg hallyon (Kár: Bibl. I.155). Az isten igazságának ny lön elő (Pázm: Kal. 37). A kinek csak nem eleget, heabm natattynk öket föb tanúkkal (698). A kik okos életre tanítúnk, azoknak egyenlő eleget nem tethúnk (Pázm: Préd. 631) Elégod vagyok (977). Mind kellyen azt nyelhúne hogy semmiből szükségűne ne legyen, osztán örökűe elégűne legyen (MA: Sault. 876). Oh tozodásban be méről émberek, kik sola nem tudgiatok elegeteket (Lép: PTük II.245). Elég mosatlan ember vagy (Matkó: BCsák. 133). **2)** [aptus; tanglich]. Nem volnank eleget te dyelyretvedre (ComC. 35). Nem vagyk alkalmas es elég reaya (VirgC. 69). Lattan eszarj kepe az ő elég voltat mindőre (DelorC. 18). Emmenmagamoth mentem való, hogy nem volneek elegh rea (Komj: SzPál. 8). Kinek en erre elég (dizms) nem vagyk hog sarnit hordozzam (Sylv: UT. I.5). Latta ez orszagac birodalmara nem elég voltat (Szék: Krón. 203). Magatok is eleget lénén reáia, hogy egymást inczetez (Helt: UT. 83). Nem elég ember réa, s mégis kapdos ráta; puer galicus (Decsi: Adag. 93). Elég ember, de nem mindenél job azért (201). Te magad nem vagy elég arra: solus illud non poteris sustinere (MA: Bibl. I.65). Tudom, hogy elég ember nem vagyk az közbenvetett dolgoknak derék értésere (Pázm: Kal. 567). **3)** [valde, nimis; sehr]. Mynden karachon estyn mond való ezer pater mostert es bevhitel való vizzel, megg ha elég erevtelen volt es (MargL. 15). Az pogánok szoktak nagy sok istent imádni, az árnyék világön mindent elég (igy?) kívánú (RMK II.319).

[Szólások]. Kevestet, az az tsak fél eleget egyék (GKat: Váts. I.1069). A tekenősbéka húsában ha tsak fél eleget eszik ember, megnehezíti a gyomrát (Misk: VKört. 294). Hogy valamit hónaprais, most ún os únttíg elég (SzD: MVir. 96). Elég az a zón, hogy szót tett íranta (97).

Elégéd-ik, elégész-ik: 1) [contentus sum; zufrieden sein]. Azoekal es nem elégedűen esec kirach labailhoz (BécsiC. 64). Nem elégűnek való conventon lakozny, de meg az pwtakat es megh veragosoytotaak (ÉrdyC. 508b). Rónideben elégedűyünk az mai euangelioaac tanitasual (Born: Préd. 16). Elégűyűne azzal, hogy az szent iras így valya (31). Nem elégedűek ezzel isten: hanem az elégű megkálltata, hogy itélet lésszen (Pázm: Préd. 31). **2)** [saturor; sich sättigen]. Valaki meltan comonical, enne ő lelke betelic malzatal es elégűce isteni örűseggel (Nádc. 19).

még-élégűdik: 1) contentus sum MA. [zufrieden sein]. Mondá ha tebet akarz megges tebet adok; de az megéledűen ohnne (ÉhrC. 7. 89). Mind vg föti ő nekik hogy meg elégűnek ő ráta (Weszpc. 21). Elégűyűgel meg ymaran en fölöben (ÉhrC. 68b). Elégűyűgel meg mar nyomorsasúkkal (Born: Ének. 151). Nem elégűdele meg ezer ketezer erről tudakoznod (Mon: Apol. 288). Meg elégűszen te veled (Pázm: Kal. 25). Kevéssel meg-élégűce (Com: Jan. 189). **2)** satur, saturor MA. [sich sättigen]. Nem volna honat anag őg napon elégűdűnece meg (BécsiC. 24). Myndnyan eleghet ennek, es meg elégűdűnek (JordC. 554. 193). Kenyérrel meg elégedűce (Helt: Bibl. I.Kk2). Naphtali meg elégűce isteni jó kedűel: abundantia perfrinetur (Helt: Bibl. Iddd2). Háromszor napjában megéledűni es megűtűzni; felegetűyű való es ár (Com: Jan. 112). Megéledűsztek kenyérral (Hly: Préd. II.22).

mégűlégedűs: saturitas C. satietas, saties MA. [sättigung]. Az óhség visszahija, a kit a megűlégedűs elvitt való (Hly: Préd. II.152).

mégűlégedűtt: 1) contentus MA. [zufrieden]. **2)** satur C. [satt]. A meg-élégűtt ntállya az ötketket avagy meg tősnörűk túlök (Com: Vest. 12).

mégűlégedűttségűs: [contentus; zufrieden]. Megűlégedűttségűs vagyok benne (GKat: Váts. Előb. d).

Elégűdűndű, elégűdűndű (*eligendo* MesésK. 10; Pázm: Kal. 189. GKat: Titk. 216; *eligendi* Mon: Apol. 196; *eligendi* Com: Jan. 67; Pázm: Kal. 749); **1)** sufficient, competens MA. [genűgend, genng]. Az ő bűnűkert elégűdűndű keppen meg tizetet hatalmal (Born: Préd. 283). Elégűdűndű magoss (MesésK. 10). Az isten haragűnac ne szállitásúra nem fött volna ezac az emberűg elégűdű (Zvon: Post. I.118). Nem elégűdűül tégűd nyelvem áldhat (Zríny. I.158). Elégűdűndű okát adgyák (Czegl: MM. 17). Tudgyamac igaz, es elégűdűndű vallast adú (Decsi: SzűzK. 58). Elégűdűndű segítségűt igérűek (M-onOkm. XXIV.116). Elégűndű szűp (Mik: Flav. 92). **2)** [aptus, capax; tanglich, fűbig]. Nem volt elégűdűndű menyorsűgnak ehnyerűsere (Hly: Préd. H.81). Ha Zríni kardya ellen nem vagy elégűndű (Zríny. II.38). Nem szűntűn elégűdűndű es alkahaatos ember (Theow: Nyelv. 26).

Elégűdűndűsűg: [sufficiencia, temperantia; hűnűglichkeit, genűgsamkeit]. Ki arról elégűdűndűsűgű szűlhasson (Zvon: Post. I.112). A magűnak való elégűsűgről avagy elégűdűndűsűgről; de autarrea (Com: Jan. 187).

Elégűdűs: [satietas; sättigung]. Crysthws eűű kyner anyagoloknak ólegűdűese (ÉrsC. 181). Kazdagnak elégűdűs nem hagyá őtet alony (399). Szűre tűtűya szűjűt, s azzal akarja gyomrát tűtűni, valaki a világ javűban elégűdűsűt keres (SzD: MVir. 97).

Elégűdűtetűst: [sufficienter; genűgend]. Ky yelűnthety megh elégűdűtűst az te monhtatallan nag zeretűtűtűth (ÉrsC. 63b).

Elégűdűtt: [satur; satt]. Nem egyarűnt enekel az eűűű az elégedűttel (SalMark. 10).

Elégűdűhet-ik

Elégűdűhetetlen: [insatiabilis; unersűttlich]. A testű bűja szűgről írja Salamon: hogy telhetetlen, es elégedűhetetlen (Pázm: Préd. 976).

Elégűdű: [contentus; zufrieden]. Az iambor hűzasoc egy-nással elégűdűce kezűyene (Zvon: Post. I.187).

Elégűl: satis existimo, contentus sum MA. fűr genűgend erűdűten; zufrieden sein. Az gonosz Whissos eszt nem elégű (SzFűr: AmAil. 3). Nem elégűtte, hogy (Pázm: Kal. 1796; 352).

még-űlégűl: ∞ Életem isten meg-űlégűtte (Ény: Gizm. 19. LovT. II.137). Meg-űlégűtte innűr az aranyat (MA: SB. 138).

V szüntő-föld a világ, molyhben elegy vannak a jók és gonoszok (Pizm: Préd. 30). A régi torlókké tatárokkal elegy laktanak (Liszny: Krón. 181). **2)** promiscuus, mixtus MA. Elegy: vernischt Adáni; Spr. Bal és job közzel elegy aránt öb; ambilexter (Majort: Szót.) Elegy nép (JordC. 34). Mas hatalma vagyon stennek, vrkozobeli pohar tollés el végfel orós bornak; calix namu domini vini meri plenus misto (DöbrC. 14). Az gyülekezetet példázta, mely elegy férfiakal és asszonyokkal (Born: Evang. 1364). Soe elegy nép jóve ki MA; Bild. 160.

Elegy-belegy: promiscuus; gemischt, vernischt. Az emberi társaság földi istennélkül csak zuzavar, elegy-belegy veszeség (MNyil: Zsolt. 7). Sok elegy-belegy vallások vadnac e világban (Pös: Igazs. 111). Elegy-belegy zuzavar, materia (Ker: Préd. 16). Főképpen gyalogját minden elegy-belegy nemzetségekbiül nagy számmal nevelte (Szal: Krón. 280). Az elegy-belegy nál nekünk fordúla (MonOkm. XXIV. 579). Elegy-belegy nép ErdTörtAd. IV. 232. Sok elegy-belegy híroket hall (Haz. 1114).

Elegybelegység: mixtura, colluvis; gemensel, durchminder] (Mogy: Ólaj. 31).

Elegyed-ik, ügyeléd-ik, ügyvelédik, ölgyeléd-ik *ügyleszi* Zvon: Post. 121, 761. *clangszil* LevT. II. 140. *clangyedik* Keesk: ÖtM. 297. *ügyelédetlen* GKat: Titk. 23. *Ügyelédet* Tel: Fel. 169. *Ügyelédhen* Mon: Apol. 400; misceor, commisceo MA. [sich mischen, sich vermengen]. Egyelédett: permixtus MA. Egy nem hely erekszege másha egyelédik; confutiditür sortim; Distributio (JordC. 195). Ozzal egyelédett zakala (ÉrdyC. 507). Jomosz személyekkel ölgyedünc. Tel: Evang. 1249. Asszony emberrel ölggednen (Mon: Apol. 400). Ez föld népüncé tisztántanságiba egyelédüncük? (Kár: Bild. I. 157). Midön megolvasszottt díaszt másha önt, egyikünc az másikkal öszve kell ölgyelédni MA; Tam. 1334. Egí háboruvál egyelédett meleg (KNagysz. 613. D). A rügalmazokkal ne egyelédjél. Elm. 271. Török lárda, kopja, szablya egyelédve (Zrínyi. II. 88). Az kik öndök értékben ölgyelédnek (Lép: TTük. I. 124). A binben ölgyelédeteket meg hídelgüti (178). Mások nyomonaságiban nem ölgyelédél (Bart: Debr. 83). Ne egyelédjének az ö bírókba (Ily: Préd. 190). Együt vzlogalnak és egyelédnek az gonoz halak az jókkal Mih: ÖrkÉ. 116). A tekügetés, azzal egyelédett nyájos beszélgetes (PhálFl. 65).

Szólások: Vronk egyik tohnyal elegekék zoban (PöerC. 196). Philo Peterrel szoba egyelédettünc ketten (Mon: Apol. 32). Versengő szóklán elegyedni (Pizm: KT. 321).

be-elegyédik: [misceo, intrinco; sich verwickeln]. Gonoz gyvanságoklán be egyelédwen meg folytatnak az ystemek zgyeget (JordC. 465).

egybe-elegyédik: [commisceo; sich vermengen]. Ky mynd w nemzeteleül vegyen felöt magyniak, hogy az erekszege egybe ne egyelégjyek (JordC. 196). Egyben elegyedés (Alv: Post. 1378).

el-elegyédik: $\surd$ El-egyelédtek a választottak között MHez: Töszl. I. 114). Az írásban ez külömbiség gyakorta egyelédie és elköl (MA; Tam. 97).

közbe-elegyédik: [misceo; sich vermengen]. Az közbe egyelédöt alnokszg Zvon: Ósáund. 32).

mög-elegyédik: permisceo MA. [sich vermischen]. Zent zero meg egyelédwden az nyállal (CornC. 211). Sorh nemzetüncé Chám nemzetivel való megelégjedése volt egyé oka az özönvizüncé (MA; Bibl. I. 6). TörtT. I. 204).

öszve-elegyédik: commisceo; sich vermischen. Az ket természetet az Christushan nem egyelédet öszne (Fél: Tam. 120). Betelek az ezez város özne elégüdessele; confusione (Fél: Bibl. 214). Már az török sereg öszve egyelédet az két száz vitézzel Zrínyi. II. 17). Hogy a vér a téjjel öszve ne egyelédük. Ily: Préd. 1470.

Elegyedés: mixtio, commixtio, confusio MA. vermengung. Emberek erkölzejüncé gonosz dolgoklán való egyelédése (Zvon: Post. 127).

Elegyédetlen: [permixtus; unvernischt. A sído, mely tisztá, szűz, ögyelédetlen (GKat: Titk. 23).

Elegyés, elvegyés, ügyvelés, ügyelés *clangyedi* M Nyil: It. E36. 10. *clangyedi* KeeskTört. II. 510). miscellaneus C. promiscuus MA. [pupoditus; gemischt, verwickelt]. Elvegyés; vernischt Adáni; Spr. Zentöknek zyksegekikben egyelésök; necessitatibus sanctorum communiantes (ÉrdyC. 730). Mind ez kettőfől öszne egyelyesen szoloz (Born: Préd. 209). Vasurmp szolés os nehac, egyelyesen tisztá eggel (KGal. 1582. Fl. F2). Megakadékozott, egyelyes dolog (MA; Tam. 187). Egyelyes köpmúta rissal az ö dolog (MA; Seult. 110). Egyelyes mondás; axioma compositum (ACsero: Enc. 18). Egyelyes okoskolás; compositus syllogismus (ACsero: Biles. 94). Elülített egyelyesen idegen szokat is (Sam: Cer. 11). Nyígdoldommal egyelös munka (RoudÉL. D). Arannyal és selyemmel egyelyes rújt (MonTrók. XXIV. 645). Addig zügessünköl fölszöghé, kögyelemmel s igazsághal egyelös kapulánál (Felső Magyarországi Minerva. 179). Villámásokkal egyelyes jégessök (Ily: Préd. 113). Szemely dolgok szápek, de nem szápekkel egyelösek (I. 26). Lang szemel egyelyes büna abrázattya (Üyöngy: Cup. 10).

Elegyösleg, ügyelösleg, ügyvelösleg, elegyöslen: promiscuus; mixtum MA. [gemischt]. Az jóc és gonoszok egyelösleg vadnac (MA; Seult. 202). Minden elegyösleg valót megvilágosítasz (Lép: TTük. I. 187. 234). Galyimus nem érti azt egyelösleg minden emberekrül (Pös: Igazs. 1673. 302). Három ezer lovazh, s egyelöslen gyalogh, való segétszögö (Lisz: Magyar Mars. 15). Kéményt látot lánghal egyelösleg füstölöni (Czezl: Tronf. 208). Egyelösleg künszerítettnek lakai az hamisságnak fiaival (Szafur: Dom. 18). Szemelye s tanítása azon egy idegüncé valának előttem; zsidó és keresztény, pharisés és stoicus egyelösleg nézetenek ki belöle (Fál: NA. 124). Némellyek mindent egyelösleg gyermek játóknak tartanak (Fál: UE. 127). Óda fut a nép, a hóvá a többi földül; egyelösleg a támadott hír hozozza őket (442).

Elegyít, elvegyít, ügyelít, ügyvelít, ölgyelít, ölgyelít *clangyedi* Gvad: Kár. 15. *clangyedi* Pös: Igazs. 179. *ügyelít* GKat: Titk. 35. Ker: Préd. 126. *Ügyelít* Pizm: Kál. 261). misceo C. [mischen, mengen]. Elegyítve; congesto C. Elvegyitem, egyelitem; egyelitem; misceo, permisceo, commisceo. Elegyítve; mixtum MA. Ejönel elégüföt bor; vinum cum felle mixtum (MündC. 98. 142). Egylehek [ügy]; misceamus (NémGl. 125). En vereremet szissal el végitem (DöbrC. 179). Kothkeopen egyelölheetek ewnek; duplicate duplum (JordC. 918. 830). Babonaszaghi az Jesusnak tudományával el neegytyk vala (Konj: SzPál. 322). Nem ölgyveti az ez világi dolgoklán magat, Lelki dolgoklán ölgyveti magokat (Tel: Evang. 1117). Az a test minden férfini magnac ölgyülése nélkül szizitül születet ez nílagra, mint hogy a pogachaba nem ölgyettötet semmi konsz (147. 178b). A rutor a szépnec közibe ölgyvetem (Tel: Fel. 1. 13). Elzettel, peppel ölgyvet (Mel: Herb. 9. 21). Ne ölgyez semmi a Christus erlemehöz (Mel: Száf. 281. 448). Nem jó az bázolyának a solnoc közibe ölgyvetetni [ügy] magát (Pösi: Szizk. 107). Augyalok közzé ölgyvetívén magát (GKat: Titk. 35). Nem akarja magat ezeknek dolglán egyelítetni (MonTrók. XXII. 173). Némellyek a barmok kedvelöl egyelölítik kedveket és azonféle gyönyörüségök után küzzadnak (Fál: SzÉL. 555). Ösének erkölselei edgyelítettettek benne (Gvad: Kár. 15). **Ügyelgetj**

be-elegyít: immisceo, intermiscio, ingero MA. [eimmen-gen]. Magát beölgvete az keresztüncé gyülekezte közzé (Mon: Kép. 29).

bele-elegyít: √ Belé egyelti magát az versengésbe: miscetur confundiis (MA: Bibl. I:567).

Ügybe-elegyít: commisceo; vermengen, vermischen. Eg istent háromszába, az háromszágot egészbe beállítok, sem zemeleket egészbe-elegyítem, sem állatot meg választva (DöbrC: 56). Éretnekének rongyos tudományát össze-fölözvén egybe-élegyítette (Pázm: Kál. 261). Az hallgatatot így nem vala hittel egyben elegyítveten azokval az kik hallottak (Szár: Cst. C).

el-égyelit: permisceo; vermischen. Hív nemzetet ydeghen nemzettel el ne egyelohé (JordC: 108, MA: Bibl. IV: 15).

hozzá-elegyít: admisceo MA. beimischen.

közbe-elegyít: intermiscio C. beimischen.

mög-elegyít: promisceo, diluo C. permisceo MA. vermischen, vermengen. Ismét meg elegyitem; remisceo. Meg-elegyített: miscellus C. Az oluazot on levn olyan nykeppen egy zepen meg elegyitet fordvén (CortC: 271). A pentefiatit zent romenszagnak edességhezvel kel meg egyeltyény (ÉrdyC: 132b). Meg-elegyítte magatokat a vécce; amie fias copulatis cum eis (MA: Bibl. I:211). A göröggyit ha meg egyelítet, habarod, és vízben áztatod, sikkuló, híg sára lézsen (Cort: Jan. 15).

össze-elegyít: commisceo, permisceo, immisceo, confundo, confuso C. [vermischen, vermengen]. Össze-elegyített: promiscus PPBl. Syssus, os elegis össze három mérték semlye lisztet (Helt: Bibl. I:41). Lón kö esső, os szén, os ezek vérel valanak össze elegyítettek (Mel: Szék. 228).

összeelegyítés: commixtio, permixtio, confusio, concretio C.

Elegyítés: mixtura C. mistio, permixtio MA. [mischung, vermengung]. Komazna elegítés (BécsiC: 189). Zzosszevnek zep egyeltyese vagyon az aluzatossággal (WespC: 118). De bár tiszták, os elegyítésnélkül volnának is a világ javai (Pázm: Préd. 79).

Elegyül, elvegyül, ügyelül, égyvelül, ölgylül: commisceor, permisceor MA. [sich mischen, vermengt werden]. Hip pocentaurus anyag loval elegült ember (PeerC: 62). Zudat a merőggel egészelt ecettel kevergetve (DöbrC: 5). Az aluzatosság egyoldvth az zzosszehez (WespC: 118). Köz sző, h sido melbe h sárny melből ölgült (Mel: Szék. 252). Akar kiuel barnul törény kiül ölgylenek (Abn: Apol. 397). Luttad az vasat elegylhúe s földi szeréppel (Kar: Bibl. II:157). Lölke önk éjre sok mással elegyült (Zrnly: H:93). A férfi nobbet ne esmeren az h feleségel, os senkiül egyébbel ne ölgyljön (Agend. 99). A feltakadtt fügyok samal egyébbel (Gyöngy: KJ. 143). Mint a földelő nap tenlik kőntésében, rosa szín egyvelült egyéne személyben (Gyöngy: Char. 1). Kedvesok az szép szók amálkább azok közzé egyvelült esők (Thaly: Akl. I:132).

Ügybe-elegyül: commisceor; sich vermischen. Igen zep egbe egyeltes az zzesseg az aluzatossághoz (DöbrC: 269). A on pokolnak s zvezhez egbe elegvél (DöbrC: 269).

el-elegyül: √ El elegylenk nemzek közt (KöszthC: 96). Az Abrahamae maradéki Aegyptusba el ölgyltek az pogano közt (Tel: Évang. I:149).

mög-elegyül: commisceor, confundo; sich vermengen, sich verwirren. Meg elegyüle az város elot a had (Helt: Krón. 109).

össze-elegyül: √ Össze elegyült: concretus C.

Elegyülés: commixtio; vermengung. Emler minden ölgyldestül, oszta kemencstül tisztan tartin magát (Pécsi: Szűk. 17). Pécsi: Ágost. 8. Az ö meg közt el hintetel konkoly, az buzame azzál az ö elegyülésel luttasec tartani (Ész. I: 12. Any. 54).

Elegyület: mixtura, mischung. Hoz marzoc os alosne elegyület, nemül zot (Jord. Münch. 1).

ÉLEMÉNTOM: [elementum]. Eltötő állapot, létéhez kezdő anyag alapot (elementum ?); elementa C. Az elementumok hatalmas telekdedetekkel meg-ölnnek minket (Pázm: Préd. 66). Általato elementumot, a levegőget alta nekünk (Uly: Préd. I:382). Leg alosnyabb elementumból, földből, és sárlból alkotta az embert (Laud: Újsegits. I:198).

ELENKÉS: ?] Elenkes pénz; species monetae deterioris argenteae sub Ludovico II. Erről Sigler Mihály [chronológiájában] így ír: Eodem anno (1525) nova in Hungaria moneta editur Elenkesch vocata (L. Béli Apparatus. 66. Kr.)

ELL, Zölök, ellök; pario C. [gebären, werfen]. Ellő: pario MA. Ellő üllök (Börn: Préd. 282). Az bírány, miece váma ellőtie, légyon az ő anyia alatt heted napig (Kár: Bibl. I:199. 632). Kettőst ellő fias jülök (Debr: Ker. 249). Az ökor egy barant ott ellöt (Cseng: Jer. 29). Az elephánt tsak egyszer szül, ell (ACSere: Enc. 203).

[Szólások]. Eb ellette fia! (Thaly: VÉ. II:256).

Ellés: [partus; Geburt, das werfen]. A nyul az ellés után szüntelen bagzik (ACSere: Enc. 299).

Ellötő: [ort, wo schafe zur zeit des lammens gehalten werden] Korja Mihóknak az ellötőn való juhászszáigért fizettünk (MónTME. I:297).

Ello: [foetus; jungel]. Nőtt ördök, kik mosodol bagának, os mindenik ket ellével os közzükük nincsen meddő (DöbrC: 176. 180).

ELL-IK: [ascendo; steigen]. Lora ellő nem zabadothatta meg ö lokot; ascensor espi (BécsiC: 218. 290. 291). Megvere minden bonat os ö ellőket (312). El alutac mend kik ellettek bonaca (ApoC: 71). Lovakra ellettek (DöbrC: 141).

föl-ellik: √ Fel ellet te lovára (BécsiC: 274). Ó tel ellie a zamara (97). Louknae fel ellő; ascensoris equorum (399). El zenderelendek nyak kyk föl ellettek vala lovakra (KöszthC: 191. KulesC: 183).

ELLEN: 1) in contrarium; in entgegengesetzter richtung. [ús gegenteil]. A halóka a habótól baglyaltatituda a tenger középet, mert a zel ellen vala; erat contrarius ventus (MünchC: 116). Imo a tengeri halak edes zomane hangossgat mutattad, de magat faluodth lami jolótátt, os ime mind ezök vizza ellen fordultanak. NagyszC: 60. 2) postp. a) e regione, obviu; gegenüber, entgegen. Menyetek el ez városban, ky ty ellentek vagyon; ite in castellum, quod contra vos est (JordC: 118. 399). Ellenem iy koldhalm tuskaiában kiürt (VirgC: 73). Buda mellet ellene Scaurhann magyaroc az Duna melle székane (Gösbv: Magyb. A:6. b) adversus; gegen, gen. Mikor lezallana a légről naptrauzat ellen; circa ortum solis (BécsiC: 22). c) contra, adversum C. gegen, wider. Ellene, ellened, ellenem; contra se, contra te, contra me MA. Te towtel gonoz nyemkedeteket yston ellen (EhC: 1). Ellenem ne mery mondod (19). En ellenem ki ment vrnac kezec; egressa est manus domini contra me (BécsiC: 2). Ne tanigátoc gonoz ellen (MünchC: 22). Kedoc ellen; ab invito. NémGl. 936. Papanak akaratynak nem allana ellene (DomC: 99). Meg haragyt embory nemzetek ellene (181). Termezetynek ellene valok valának (222). Ellenem vetetelnek meg nem bochatam (VirgC: 11). Solva w ellene csak egy ob som agatot (58). A szel ellene vala; erat contrarius ventus (Helt: Ul. 19). Meg az Antal tüzéne is ellene igen (6) (Mel: Ber. 99). Melyec honra valokkel ellonem valokca lóttene; quae ex necessitate adversa facta sunt (Bécsi: SallJ. 12). Ellenem vado yton akarsz lami (Kar: Bibl. I:141). Ellenek nagy haragud tonk togokat (Pázm: Kál. a.). Meg haragnek ellene (144). Semmit ne higyen az ellen, a mi a sz írásból ellonem valok (19). Az vzeselennoc ellene vto magat MA.

Bíbl: 1 P 2:6) A kérséges kérdésekről. Érette es ellene: pro et contra argumentálván (Com: Jan: 180). Kijöttél parancsolatom ellen (Mik: MulN: 202) **1)** (erag: füt): Mikor Judith le fült volna, fél szeriede Holophermesnek szíve ő ellene, hogy az ő vele hálását kéünná (Kár: Bíbl: 1 P 97)

viszon-ellen: vice versa; hűwieder. Mel vezedelemre meeneek az nyawadyas bynesek ew halalokunk wtama, vyzon ellen meel erok esnere mennek az ygazak (ÉrdyC: 4) Vala ky az mariat tyztely: esmezh vyzon ellen tyztessseghet teozen ewneky (160b).

Ellenebe, ellenébe: e regione, exadverso, e contra PP adversus Com: Vest: 118. gegenüber, entgegen, wider Com: Vest: 118. Ellenbevettető: contrapositio. Ellenbe vetés: oppositio C. Be feydeven ey orchayat menneen az menyey Jerusalem ellenében (DomC: 147). Ellenbe valo varoska. Sylv: UT: 1414. Bérésekkel állattya ellenbe (Tel: Évang: II: 197). Ellenbe vöti hozza maga meiteset (Beytho: Epist: 22). Ellenébe veti magát isten a bálványoknak (MA: Bíbl: II: 39). Ellenébe vitte a kulczokat, és az várost közében adta KBécs. 1606. Cs. Szél ellenébe mennek (Misk: VKert: 321).

Ellenbeli, ellenebeli: contrarius; gegenüber befindlich. Az ellen hely zomzedhoz mentlenek (RMNy: II: 191). A két ellenbeli vár (MontME: III: 156). Memtetec el imez ellentökébeli fahiba: in castellum quod contra vos est (Kules: Évang: 7).

Ellenben, ellenében, ellenbe, ellenébe: **1)** e regione, exadversum C. contra MA. (gegenüber) Kiral hazza ellenébe: contra basilicum regis (BécsC: 59). Mémetec a kasteloa ki ellentebe vagón: in castellum quod contra vos est (MünchC: 51. Pest: NTest: 165). Ylwen a koporsónak ellenében: sedentes contra sepulcrum (JordC: 149. Helt: UT: II: 7). Az nagy kő hazynak ellenybe (RMNy: II: 14). Ki ott ellenbe áll vala: qui ex adverso stabat (Helt: UT: NS). Égyic ajtó a másikkal ellenben vala, azaz egymásnac ellenébe valanae (Kár: Bíbl: II: 146). Atyafiainak ellenébe lakozic: e regione fratrum (MA: Bíbl: 113). A földnece délről északra egyenesen ellenben fekvő lakozón: antoei (Com: Jan: 171). Töb rövid dardak allanak vala ki ellenben: plura spicula eminebant in adversum (Forró: Curt: 154). **2)** contra MA. contrarie: ungeléht. Tölbe töbhet egyél mint iszló nyárta ellenbe (ACsör: Euc: 17). De urne ellenben tanét (Pös: leaz: II: 114). És így egyenesen ellenben a esteleked-teknek érdeme az időzőilendő hittel ellenkozik (Ker: Préd: 116. 339). **3)** (verum: hingegen). Hogy ha ellenébe szunyadozol, maradnak (Hly: Préd: 125). Azok pedig ellenébe igen alávalók (II: 13). Hogy az éhségrel tegyünk nem telik sokba: ellenben sokba telik a kényes appetitus (Fál: SzE: 519).

által-ellenben, által-ellenében: e regione; gegenüber. Átal-ellenében: e regione PPBI. A várossal által-ellenben szakad a Dmába az édes Ölt vize (Mik: TLov: 414).

Ellenére: [certatim]: zum trotz, um die wette. Itt vidam ntiak esolnokokra fültek, egy más ellenére schossen, veeoztok (Orey: Niut: C2).

Ellenez: abnno, retragor MA. reductor PPBI. widersprechen, sich weigern, bekümpfen, hindern. Sok szóval elleneni: 7. consumere verba in disuadendo PPBI. Az ő fogadása elleni füt, es nem creszi házasságra (Tel: Évang: 1240). Így ellenéz az kepek: ut opponitur imagines (Mon: Kép: 216. Mon: Apol: 14). Kiumoc meg hadi, hogy az Christust latlassam, ellenéz chi, hogy az Christussal elhesse (Pési: Ágost: 81). Ellenez heméjé, midőn ilyen házassággal kínáltamé? (MA: Sult: 947. Láttá a madarakat alászállni, hogy ötet ellenzenék (Hly: Préd: 1338). Bár ha ellenzenek, hogy téged szeretik: de én aztat nem bánom (Amade: Vers: 151).

még-ellenéz: abnno, reuso; zurückhalten, bekümpfen. Az kyralt erről nem merik nala vk még ellenzeni. KazC:

99. Mindeneklen még ellenzete az ő tanézit (Helt: Kón: 15). Igaz magyarazattal meg ellenzic, és vissza verüne a szent írásból ki vött külemb fele mondásokat (Dáv: Kereszt: A5). Csak egy fátul ellenzete meg őket (Mez: Olaj: II: 14). Midőn aldozatokat kezdettem vala tenni, az paptól meg ellenzettetem (Forró: Curt: 737).

mégellenézhetetlen: invincibilis; unbestreitbar. Bezedők meg ellenzhetetlen legón (DobrC: 98).

Ellenzés: repulsio, refragatio, colubatio MA. widerspruch, widerstand. Nagy ellenzést zenvedet (JordC: 824). Mondása ellenzést zenved (ÉrdyC: 621). Erdzheknek ellenzeseből kesecrt (65. 303). Fegyverrel valo ellenz, hatra üzes, vissza veres: repulsio (Verb: Szót: 27). Az akarotnak ellenzése: obstaculum voluntatis (Hly: Préd: II: 87).

Ellenző: **1)** adversus, contrarius Kr. inimicus; widerstreitend, widersachet. Ellenző víz: aquae contradictionis (JordC: 277). Mynden ellenzow halális bynt ky yz emberből az zent zeret (ÉrdyC: 160). Kyt meny ellenzow keseeztettel meg nem hantatnak (590). Palcs Barnabas nyud egyötömben az ew reyayk valo ellenzökkel Jerusalemba menneek (Konj: SzPál: 23). Kyt ellenzö wrnac nem szögallatsz (Bom: Préd: 546). Az igazság ellenzöknece vallások (Mon: Apol: Cml: **2)** [contrarius; gegensätzlich]. Ellenző képpet az a planéta sok hadi nyamorussággal álltök (KBécs: 1606. C). Alig találatot vagy egy híres família, a ki földéziökkel nem szündékozott volna gyarapítani papi tisztüket; most pedig naponként ellenzöt lütnék (Csiz: Sjp: 42).

Ellenkéd-ik: repugno, adversor MA. [widerstreiten, sich feindlich benehmen]. Ellenkedye: repugnantia C. Né ellenkédőd emmekem: ne adversaris mihi (BécsC: 2. 3). Kik ellenkedne nem magaztatnak fel önök benek (AporC: 12). Akamak ellenkődny the ellenöd (WinklC: 281). Ellenkedyk az evrek bolozsaguk ellene (ComC: 36). Ellenkődyk vala esette ew reea (ÉrdyC: 722b). Ellenkedyk tytkon: insidiator KulesC: 10. Votkik, kik ellenkődnek istennek törmenyével (Beytho: Epist: 4). Ez láttatik ellenkédni az angyal mondásával (Lép: PTük: 1276).

Ellenkedés: adversitas, repugnantia MA. [gegensatz, widerstreit, widerspruch, streit]. Ez világ ellenkédést zerev isten között es ember között (BodC: 1). Ky zabadyaz engemeth nepeknek ellenkédésötl: eripies me de contradictionibus populi (KulesC: 33. 70). Ellenkédéseket szerze te köztöted, es az asszonyállat közet (Helt: Bíbl: II: 3). Kaba ellenkedese vadnac mi heimükis az istennec tanaczául (Bom: Préd: 217).

Ellenkédő: adversus C. adversus, repugnans MA. [widerstreitend, widersachet]. A sidoc ellenkédő: insidiatoris Judaeorum (BécsC: 65). Ne legyen gonoz nemzet es ellenkédő (Apol: 39). A te nagy telleges voltald forgattad fel a te ellenkédödet: adversarios tuos (Helt: Bíbl: II: 3). Ellenkédő es pattarkodó (Mel: SzJm: 306). Batorsaggal imnac ellenkédöibe előt (Mon: Apol: 418). Arra is kell nézni, ha jó akarónk-e vagy ellenkédők (Pázm: Préd: 44).

Ellenköz-ik: adversor, inimicor C. rebello MA. [widerstreitend, sich feindlich benehmen, anbinden]. Ellenközve: contrarie C. Senkivel nem ellenkozik: nemini adversatur (Com: Jan: 185). Az atyic nemely írásokban ellenkeztenece egymással (EszT: IgAny: 93). A pápasok a szent írással ellenkoznek (Matkó: BCSák: 406). Egyik szél a másikkal ellenkozik (Mad: Évang: 277). Egynekény lovas kimeit ellenkezi a némettel (Moubrók: XXIII: 41).

Ellenközés: contrarietas, inimicitia C. repugnantia MA. [gegensatz, widerstreit]. Természet szerent valo ellenközés: antipathia C. Czac ellenkeztet keres az gonoz: jurgia quaerit (Kár: Bíbl: 1613). Ninczen ellenkezés ez beszédben (MA: Bíbl: 1127). Nem csak a jöföteményekért, hanem az ellenkezésöért is hálákat kel istennek adnunk (Hly: Préd: II: TartJ: 2).

Ellenkéző: adversus, oppositum, contrarium C. contrarius, repugnans, repugnans, adversarius, rebellator, rebellis MA. (widerstreitend, widersacher). Ellenkézője vagy tisztaszómonak (SomaiC 21). A sítán: ellenkéző, peris, laborság szerző (Mél: SzLán 195). Leg' bekésozes az te ellenkéződdel (Fé: Bibl. 6). Ellenkéző ember: inimicus homo (22). Versenyos es ellenkezo nemzetséget: populus non credens et contradicans (MA: Bibl. IV 147). Ellenkezo egymással a nevetés és sírás (Com: Jan. 92). Ezéce egymással nem ellenkézne: ellenkézőkeppen, hanem egymással van, es együt valoc (ÉszT: IgAny 12).

Ellenség: 1) inimicus, hostis, perfidus, adversarius MA. [zegner, feind]. Kysalatyk ow jonhaban agg ellenség (EhrC 59 119). Zeressetez it ellenségeket (MünchC 226). Legy engedelmes te ellenségednek: esto consentans adversario tuo (JordC 367, 368). Minden ellenségedet meg gyozd (VirC 91). Nemely része az városnac harmadnapra vette észébe az városnac ellenség kézbe jutását (Zvon: P'st II 276). Külső ellenség: hostis, externus (Com: Jan. 144). 2) Ellenségeth [ellenségeth]: inimicitiae NémG. 322, [feindschaft].

[Közmondások] Ellenség megvetés sokaknak volt veszés (Kisy: Adag. 216).

Ellenségös: hostilis, hosticus C. [feindlich]. Ellenségössen: hostiliter, inimice C. Ellenséges ember: inimicus homo (MünchC 38 161). Az zel ellenségess vala: contrarius (JordC 369, 612). Ellenségös ellenségst (NagySzC 17). Soe helyeket ellenségössen bougokcal el dulata (Deesi: SallJ. 18). Errel az kerdésről, ellenségössen patuarkottanac (Zvon: O'stud. 29). Félőtte igen ellenségössen voltac egymással (MA: Scult. 36).

Ellenségösség: [contrarietas, inimicitia; Streit, feindschaft]. Ellenségösséget szerzek te közötted (Hebr: Bibl. 149).

Ellenségi: hostilis [feindlich]. Ellenségi lélek: inimicus hostilis (Hly: Préd. 1165).

Ellent: [contra, adversum; entgegen, zurück]. Ellent állok: contrasto, resisto MA. Ellent felöl: contrarium diét (EhrC 36). Ellent mond: contrarium diét (31). A test semmit ellent neki nem tart (NagySzC 198). W teneked ezhen ellent tarth (VirC 29). Nem vigyáz hogy ellent vessen mesterségül (Zrínyi. II 77). A szél, északról támadván ellent fúj azoknak: adversum tenet illis (Balog: Com. 2).

Ellenül: [ex opposito; von der entgegengesetzten richtung]. Imimen heűsz, ellenül léged, oldalul betegség (Deesi: Ágost 84).

Ellenvaló: [contrarius; entgegengesetzt]. Ellenvaló okok (Apati: Vend. 1113).

ELME *elmélkedő* TihC 52. *elmélket* ÉrdyC 3. *elmélket* DeesiC: Préd. 17. *Kibátta* 158. C. *Takarékos életsek és jó elmének* Cs, Főb; mens, ingenium, memoria C. *Vor* MA [sensus, sententia] genitl Com: Vest. 136. *scio, sim, noimng!* Élesselme: perspicacitas. Nagy elme: magnanimitas C. *Elmének az éli: ingenium, acies, vigor; ez vala az elme: [sic cogitabam PPH. Elme nélkül való: demens. Com: Jan. 178. Világoslátó elme: low ember: homo illuminatus (EhrC 77). Alhatatos elme: ob'stinatus animus (DeesiC 3). Ég elme: neque animo est. 275. Zerettesse minden zimel es minden lelekkel es minden elmével es minden értelmel es minden erőmel (MünchC 97). Nyomorvithott való ymadság nykorth zomorw elmével volna (AporC 61). *Imadság az elmence istenhez fel emelse* (GagyC 31, 32). Zeresset istenih minden te teljes zyvódból mynd te teljes elmeedből mynd te teljes lelkedből (WinkC 311). *Istennel nem zereten teljes zivómed, elmevel es teljes erővel (VirC 5). Meg vala setetvlen w lelkebe es elmeibe* (20 39). *Lelket celbtvosen nyoytvan yncelagokkal, elme: yost nemyoy gondolatokkal (ÉrdyC 195). Ki erthette meg az yvanc elmeit? quis cognovit sensum domini? Hebr: UT. 10.**

*Os bá elme: Boccotium ingenium (Deesi: Adag. 199). Az isten öröke való elme, az ionak oka az természetben (Fé: Tam 19). Jóllehet szunyad, de elméncze szone világos (Kár: Bibl. 1143). Az igaz nemesség ytezesének gyakorlásával, es egyéb fele testi elmének jóságával szokot nyorebetni (Ver: Verb. 8). *Elméljé* [elhagyja: animum] despondit (Com: Jan. 196). *Sudalközésre melő éles elmével bírt (Czegl: MM 5). Az allegátat helyeken ez Calvinnak igaz elméje (P'st: Igazs. 1926). Én a ki azelőtt illi elmével játeztottam szerelkennek édes versével (Zrínyi. 11). *Kinyagarázza a maga elméjét (DEmb: GE. 12). *Vadlészattyában egyszer hall igen kedves citara zengést jobbkeze felől, a ki miatt elméje kívül ragadtatik (Hll: IIIst II 156). A királynak elméjét helyben hagyja az egész környülfő álló taúts (II 12). *Ritkán találkoznak magok elméjétdől, új munkászerző emberek (Hll: Páizs. Előb. 3). Az elmének természeti helye az agyban vagyon (AÜSere: Enc. 161). Az álmadás az elmének belső teledakéte (164). Az elmének indulati: animi pathemata (Fely: SchSal. 1). A sz. atyáknak közönséges elméjek [közös véleményük] szerint (Hly: Préd. II 455). *Inezédnek ha volna mynyi elméje s léletri, melylyel meg tudna felelni annak az hivatalnak, jó volna (RákGy: Lev. 211).******

*Szólás kv. *Elméje* nem bomlott, mint eséppel a kéve (Gyöngy: MV. 14). *Nem együt az elme 'nem egyértelműek' (Czegl: Dug. Előb. 1). *A magad elméd fel nem éri (Fely: SchS. 2). *Másut jár most az te elméd: mens peregrinatur (Deesi: Adag. 220). *Jól szóllot Georgius ha elméje itt jött (Czegl: MM 196). *Azon egy helységben sokáig ne mulasson: ha már látta szemmel, és meg járta elméjével a méltó' dolgokat, induljon (Fél: NU. 152). *Mindent megért, elméjében foglal el (Fél: VE. 392). *Ha mi eszelben jött avagy elmédben állott el (Com: Jan. 158). *Az lendel ölmás, had végyfik elmédnek (Zrínyi: ASy. 18). *Minden sokaság meg gyülekezek, es elméikben meg bomla (DöbrC 349). *Gyakorta ez kérdés fordul elméjékre (MA: Scult. 12). *Elmémben forgatom: repato C. *Nappal nem azt forgatnóké elmédben (Lép: TihC. II 118). *Elmémben tartom (Czegl: Japh. 139). *Elméjét a dologtól el-fogó: evocare animum a negotio PPH. *Elméjét futtatni, úzni, fűrsztani, gyakorolni (SZD: MVir. 193). *Függőben volt elmével vizsgálya a dolgot (Malkó: BCSik. 257).*****************

csekély-elméjü: pusillanimus Com: Jan. 196. *kleinmütig.*

élés-elméjü: peragutus C. [scharfsinnig] (DebrC 61. TihC 20).

elmélkedő-elme: memoria MA PPH. *gedächtnis* Com: Vest. 10 136. *Az m elmédet világososa, értelmedet élesesce, es emlekéző elmédet erősisesce* (KCSipk: Woll. Előb. 14. Kál: Hly. 58).

furfant-elméjü: versutus, callidus; seldan. *E káromkodó tévelygés alkalmasnt el tométyén, egy furfánt elméjü Arius nevű ember a pokolból viszá hozá (GKat: TihC 14).*

gyors-elméjü: solers Com: Jan. 66. *gewandt, witzig'*

hamar-elméjü: versutus PPH. *gewandt.*

hügyés-elméjü: [peragutus; spitzfindig. *Amu hegyeselméjü és nyuzhatatlan emberek mindenit azon vadnak, hogy a földalatt és éghetlett lévő dolgokat meg tudhassak (Laskai: Laps. 116).*

ítelő-elme: intellectus; verstand. *Az itelő elme bijáben itel okossan, ha az emlekéző elme jól magánul nem tartya azt (PP: PaxA. 131).*

jó-elméjü: intelligens; verständig. *Yo elméjü ytm es nagy tanult ember. FelC 69.*

nagy-elméjü: magnanimus C. Com: Jan. 196. *grossmütig.*

nyughatatlan-elméjű: curiosus C. Com. Jan. 185. non ténérig, wisslesgerig

serény-elméjű: sollers; gewandt. Ánokságra serény elméjű (MA; Scult. 3966)

tüz-elme. Tüz-elmeék, gyors elmeék, sebes elmeék: *praepropera ac fervida ingenia PpBl

változó-elméjű: inconstans; wankelmütig (Czepl; Japh. 18)

viz-elméjű: (stupidus; dumm). Viz-elméjű ember (Kom; Flet. 419).

Elmebéli: mentalis, memorialis Sl [im gedanken]. A szüz leának meg kell vallani ha elmebéli törvéntelen egyesülése volt valakivel (Czepl; MM. 272). Elmebéli elragadtatás: extasis (CsúziCseh; Edom. 10). Műló fölben minden könyvhöz békészünttleni meg-veszett köstölő innék és elmebéli gyarlódott erőnek jele (SzD; MVir. 124). Elmebéli vagy kézi munka (184)

Elmécske: ingeniolium, memoria MA. geinger verstand. Minden elmécskémert arra fordítottam, hogy ő felsőzűnek sűrűerissime szolgáljak (Mor.Okm. XIX.44). A te elmécskéd szerént (Czepl; Japh. 33). Az isteni felséget békője az arasznyira ki-terjedt elmétske (SzD; MVir. 182).

Elmei (elmej): Mik; TörL. 111: (mentalis, mentalis MA [im gedanken, gedanken]). O vram Jesus ky wagy elmej wígasz (WeszC; 143). Engedyed hogy elmej ees tosty erek cresszeged erlyenk (KeszC; 436). Mench meg minden elmej es tosty bñnektM (GömC. 142). Elmei fájzat (GKat; Titk. 327). Háladással tartozunk az urnak, aki megzabadított az elméji inségből, annely nem könnyebb, mint e testi inség (Mik; TörL. 111). Elmei késedelmes pompáság a maga hasznára és szükségére nézendőkben (SzD; MVir. 150).

Elmélkéd-ik (elmelekedni Mik; TörL. 72): contempdor, ratiocinor, imaginor C. meditor, considero MA. Elmélkődő; contemplativus C. meditalundus, considerator MA. simen, nachdenken, spekuliren. Az bolchesseg csak az evrekeveket elmelekedő es azokban gyenyerkevedyk (ComC. 168). Az istennel elmelekedev (231). Elmélkődő elete ada ömogat (TelC. 125). Ez nagy dolgoknak elmelekedőye (DonC. 188). Leegyetes titeltőye es ayogatossaggal való elmelekedőye (ÉrdyC. 587b). Beytelt, vygyazot, elmelekedot (ÉrdyC. 561b). Maria elmelekedő uala az istennek nagh alzatassagat (TitkC. 52). El-el es nappal az vramk törmeniben elmelekedik (Fél; Tam. 334). Az apó gyermekéket mikor eskolgattytuk, az istennek ny kezeit elmelekedőye (Práz; Serk. 453). David, nádón az menyéi dicsőségről elmelekedniek, csak csudálkozva, es föl kiáltva szol fölé (Lép; PTK. H.11).

Elmélkedés: contemplatio, contemplatus, theorema, imaginatio C. meditatio, consideratio MA. commentatio PpBl [das simen, nachdenken, ersünen]. Vala égh keit elmelekedésre alkotmas (DebrC. 611). Gönoz abrazatoknak elmelekedőesyt el keel tazoztatny (ÉrdyC. 619b). Az boléckhez illik az vág dolgokrol való elmelekedés (RMNY. H.44). Nem kel alitanunk hogy az isten hasonlatos legyen az aranyhoz, avagy ezüstöz, avagy mesterseggel faragot kőföz, avagy egyeb valami embéri elmelekedőshöz (Szár; Cat. M3). Fel nem évén elmelekedőshkel, mint lehessen az isten emberre, az igazmondó isten szavára meg-alizzuk okoskodásunkat (Pázm; Préd. 101). Igyekezttünk Jesus életének elmelekedése légyen (Pázm; KT. 2).

Elmés: ingeniosus, seitus, memor C. [witzig, sinnig]; shachreich Ném. 12. Nem elmésen; inargute C. Olyan ezes es elmes mynth te (DebrC. 504). Elmésen nem tudnak gondolkodni (Czepl; MM. 250). Valamely dolog fölöl elmésen discourálni (Czepl; Japh. 3). Kínásze meg emelis elmés) argumentot hallani? (Gözt; RRab. 91). Tréfiékkal, játékos mondásokkal

vani, elmes dolog; ingeniosum est (Com; Jan. 208). Nem voltak elmés philosophusok azok a görögökis (Fél; Csisk. 21). Jókarátosoknak jó elmés indulattya, és akarattya nem megvetendő (Ally; Préd. 167). Julius nagy elméjű volt, de nemél elméső volt, amél ártalmesb (H.219). Elmés rövid vers; epigramma (SzD; MVir. 131).

Elmésécske: acutus C. [witzig].

Elméskéd-ik: ingenio ludo, argutor Kr. [witzig sein, schlussfolgerungen aufstellen]. Elméskédnee, philosophiare (MA; Tam. 173. GKat; Titk. 226).

Elméskedés: ratiocinatio (GKat; Gramm. C. [das schliessen, das folgern]).

Elméség: 1) [ingenium; witz, schrafsinn]. Élelméség keresés (MA; Tam. 1813). **2)** [industria; vorsätzlichkeit, Keueltekből elmesette elmésseggel; de vestris manipulis projicite de industria (BécsC. 5).

Elméetlen, elmételen: demens, hebes, insipiens MA. [unsinnig, Elm-telen; amens (EhrC. 57). Elm-telen; insuus (NémGl. 144); insensate (127). Elamit es elmételeme tezen (NagyszC. 141). E bizonyosgot olyan elmétlenül nem helygatta volna (GKat; Titk. 208. Czepl; BDorg. 123).

Elméetlenkéd-ik: [desipio, ineptio; unsinnig sein, unsinnig handeln]. Elméetlenkedik, esztelenedik (GKat; Titk. 226).

Elmételenség: 1) deliramentum NémGl. 175. [wahnsinn]. **2)** amantia; unverständ. Elmételenség és fölétlenség (Corp; Gramm. 699).

ELŐ [elzer JordC. 395. ÉrdyC. 505b. [elzer MA; Bibl. El5b. 2. [elher SándC. 5. [elzew ÉrdyC. 573. [elzyben LevT. 142. [elztr 221: **1)** locus auticus; vorderraum]. Kyk mynd eleyeben yhek eg maasnak (SándC. 10). Amazoknak eleit megh alla (SomaC. 42). Előbbe föttel (Helt; Bibl. H.167). Vátrak előtül fogva nag elmék, kik nejeknek törvényeket szabtak elejekben (Ver; Verb. El5b. 1). Az tekintetes ezimert kol honlokotok eleire tenni (Tolu; Vigaszt. 65). Esztergam előin most innék tüvellő-tábot ladánk (Thaly; Rákt. H.112). **2)** pars auticus; vordereit, vord-res, Eléi; primoplum, príncípium MA. Eléi; initium; anfang Com; Vest. 133. A zozatnek eleyu kezdetyn (DonC. 313. 218). Haynal eleyu tamada föl (ÉrdyC. 142). A hitnee tyztassagos elői es kezdety (NagyszC. 29). Peloponnesos, m-hac az előin vagion Corinthonnes varosa (Szék; Krón. 9). A dolognak mind eleit, középit föl meg kel erteni (Helt; Bibl. I. e4). Minden dolognac elői es vego vagion (Mef; Sam. 8). Tamaz elői; nova híműd (Döcs; Adag. 42). Ez im minden háborúságnak kezdeti elői; hinc bellí initium (211). Az isten az meg teremnek eleit, középit es vezet ő magának veszi (Fél; Tam. 241). Környülmétellyétec fertni testeknee bőréne eleit; carnem praepitii vestri (MA; Bibl. 114). Béakarván memi a ház előin, színen, folyoson által a házbán; per auticum (Com; Jan. 106). A 2. sñak előin (Matkó; BCSik. 112). **3)** [auticus; vorder]. Colles Eleuhomokok (1222). Elewer, Eleer [hat.r.] (1248. 1299). Vinea in monte Elewmal (1402. 1269. Jeru). Egy nyári szekér esnyával 5 forint, nyári elő esn 1 f. utolsó esn 84 denár (Tört. XVIII.265). **1)** [primus; erster, erste, erstes]. Elew kezdet; príncípium EhrC. 131. Elewfü; primogenitus (23). Ki elő vág; qui prior es (BécsC. 8). Az elő igráhnassagot föllélmulul az vtolsonal (7). Az előnee XXII. napában; XXII die mensis primi (12). Mef akarand elő lenni (MünelC. 51). Ez az elő parandót es mentő nagob (55b). Az istandoc zeretic az elő fölö helekét vñorakon es az elő zekéket sinagogaaban (56). Előnee lézneec vtonac es vtolsoe előfőce; ertut primi novissimi et novissimi primi (92). Ezte híműn ő vramac adosit mond az előnee; Menenel tartozol? (118). Elewlahjal; primum diluendum JordC. 49. Elew tyk zoig (Margl.

Él. Eley es utolsó (DomC. 39) Napnak eley horayan (329). Nimesen 6 nyelve az élő kőmben meg irvan (DobrC. 388). Elő or, mas or (497). Elő dolgaual megzentőle az isten, mas dolgaual az isten tőzölle (NagyszC. 181). **5)** [primitiae; erstling] Földed gyümölcsének eley (JordC. 79). Munkáinaknak elei: primitiae laboris eorum (DöbrC. 148). Az olyanok minden élőt teneked áltam: omnem medullam eloi tibi dedi (Helt; Bibl. I. Zzz). Elő buzza, azaz a buzzánte eleye sangei (Helt; UT. 15). A te gabonádnak előből az a szegényeknek (Tel; Évang. H 49). Műndence az élőt az te uradnak házába vigyed (MA; Bibl. 109). **6)** príncip; vornehmster. Népeim eley avagy nagy urak; principes primatos (Com; Jan. 112). A kösségnek eley; príncip plebis (Helt; UT. V5). Gazdagok, város eley, gondviselő (Mel; Szól. 196). Keszde ki magá az bal kez tőlé való lova goknal lema, kic az seregen előlkeve letteve vala; qui in agmine príncipos facti erant (Deesi; SallJ. 13). Az népnek tekintetű eley, főjei (MA; Scult. 995). Az népnek eley (Zvon; Post. 119). Garjácnek, avagy esuklyás barátoknak eley (Com; Jan. 127). Eley vagynak az országunk (Zrínyi II. 198). **7)** [majors; vor fähren]. Eleyak, atjánk; majors; előnknek elő számlálása genealogia C. Megh vidhatnak az atyáinknak így es eleyek nek zokasyti (Konj; Szól. 25). Az ő előnknek történelmi (Helt; Krón. 1). Meg vizsgál az te előnknek emlékezetét (Mon; Apol. 3). Az mi előnknek ideiótöl fogva (Kár; Bibl. 1152). Meghala és takaritaté az ő előkhöz; appositus populo suo (MA; Bibl. 134). Számítalanszor a gonosz fiakat érdemelészerűnt nem bírn teti jambor elejekronéval (Pázm; Préd. 28). Ősöt, apjának ősi, hőköl anyjának öki; á mi ezen félyul vagyon előnknek hiv jne (Com; Jan. 119). Előnkűl maradt örökség (Zrínyi II. 29). Atyáink régi eley Nimród melkűi (Liszny; Krón. 8). **ÉLŐ, elő**

Szólások. Sem eley, sem utóllya; sine capite fabula (Deesi; Adag. 2). Sem eley, sem utóllya szőlésának, csak haboz (Pázm; Préd. 26). Ha ő meg, nem állja vala eleyket az tőrököknek, lát vala Erdől nagy vesződelmeket (Tin. 185). Könnyen időzőthet akét akar, senki eleyt nem állhatna (Mel; Préd. 118). Elejét vegye; praevenerit. SI. Ha azt mondod, elődöt veszie az Arianusok es azt nitatják (Tel; Évang. I. 2076). A régiségből akarim előnköt vonni (Mon; Kép. 1730). Omossággal az meregnék eleyt volatök (Frank; HasznK. 25. em). Mongyotok meg Péternek, hogy előnköt vősi Galiláában; praecedet vos (Hly; Préd. 191). Eleitvővé Jესus Péternek; praevenerit Petrum (II. 299). Hoj az kömüdségnek meghe ornosoldassunk, es az kóborlóknak, s előntánságra, teünek eleyt vahossák (Thew; Nyelvk. 19). Elejét vegye az artza gyalgú hűdőknek, leigyenítse a kőnő, lakódelmeket (Pál; NA. 155). Elejét orajt vősi (Pál; I. E. III. 23). Kr.

bőjt-elő; tempus ante quadragesimam; zeit vor den fasten. Bőjt előlé így; hotfőn (RMNy. II. 30). Bőjt elo yasarnap (Tel; Fel. 27). Elő negyede bőjt nasnak leszen; böjt elo hotfőn szelas lagyulással (KNagysz. 1921. J).

homlok-elő; frontale C. amuleta PPBl. diadem; stirnband; stirntuch KirBesz. 131. stirnriemen Com; Orb. 168. Egy fűo keotho; mynd homlok előstul; massyk homlok első fűo keotho melköl (RMNy. II. 65). Két gyöngös homlok elő (199). Egy fűg hegyes aranyozott homlokale löra való (TörtF. 1878. 1142). Vagyon egy fűg bonasz és egy brávaldó kőves homlok elő (Rady; Csál. III. 17). Fedelek, tere való; homlok elő (Com; Jan. 199).

kéz-elő; manschette. Egy emőr kezere való gyöngyos kezelo (RMNy. II. 216). Három bokor arany kezelo (Rady; Csál. II. 230). Az egy bokor, kézfőrdő is ne feloldkőzőék el kezeloed (TörtF. 1878. I. 61).

szügy-elő; ambleta, peccatorale MA

Elődői; antiquus; alt, früh, vorzeiten. Azon ügyelőznök kell, hogy az elődői ecclesia vitez bejnakának nyomából kimentu lépvén (Hlyot; Temp. 17). A régi sz. atyáknál és elődői keresztényeknél (62). A mostani ecclesia vette a szent írásnak igaz értelmét az apostoloktól és az ő tőlök fűndált elődői ecclesiától (Sám; 394. 152).

Eleibe, elejébe (előmbe, elődbe sst.); ante; obviaum MA [vor ihm, entgegen]. Elődbe; obviaum C. Vette leonak znye eleybe; ante cor Leonis apponendum (EhC. 65). Eleibe kelőnce (DöesiC. 18). Kytet isten eleynkben vetet (JordC. 351). Fel vyzed te ayzudekodat az odhar eleyben (600). Mynd az tellyes város kywe ywe eleyben Jესusnak (378). Ky hozttam ty eleytkben; ad vos produxi (791). Eleyegbe ysvowenek (794). Mjkor nek eleyben hivatta volna az ev lyanyat, nem mere meny ev atyanak eleyben (Marg. 18). Gülönek az en fyaym en előmbe (TelC. 224). Kyknak ná; zöretettel előkben zölgd (KazC. 70). Az kyal eleybe medel el megök (198). Ne ysvyene en eleyben (ThewC. 237). Jer el az püspöknek eleybe (VirgC. 27). El hoztak az otköz eleykben (111). Ne vessetek a ty draga kowytokot dyanok eleybe (Pesti; NTest. 12). Mellyeket előkben teszne; quae apponuntur vobis (Helt; ITP. R7). Folyamime az isten eleybe (Bora; Préd. 127). Az zont írásban mind azok adnak előkben (Beythe; Éjst. 7). Az írás kiáltkppen három dolgot tanaszt előkben (Föl; Tan. 200). Azt adyák előkben, mint es mi molon hittence az régi keresztények (Mon; Apol. 119). Akár mely felé fordécsam szemem fűyt, bí, lánat tünik eleyben (Szeg; Aqu. 3). Bizonyos risztek köntelőségoket, nemel azoknak eleybe (MA; Bibl. 1136). Egyebet nem góplithetnek eleykbe (MA; Tan. 719). Az mostani tudalmányoknak alkalmatlanságát világ eleyben terjesztem (Pázm; Kál. 32).

Eleim, elejem; antiquus, quondam MA. im. anfang, früh, vorzeiten. Eleim első, erőt, őt; praeternatus, praesox MA. Eleim yghen zoghon vala (ErdyC. 3626). Az korzenek eleim egüt laknak vala (RMNy. II. 15). Vissegrád város, hol eleim lakohelyec völt á magyar királyoknak (Helt; Krón. 4). Eleim valanc nagy balony imadásban (Högr; 66). Eleim meg Christ születése előt (Bora; Préd. 31). Úzaz az eleimis vétékőni; in limbo deficiere (Deesi; Adag. 39). Eleim [primitus] a barlaugokban lakanc vala (Com; Jan. 102). Elején első gyümölcs (Bethl; Elet. II. 17). Eleim első teresnyje, dnyje (Köl; Lex. 32).

Éggy-eleim; initio; anfangs, vorläufig. Noha még akkor egyelőm nem gondolt, hogy az által a vetékedés által nyítások út es ajtó a derék reformátión (Pis; Igazs. 1190). Sokat megengedtet egy elém Luther a papjásáknak (II. 450).

Eleinte, eleintén (eleibe); ErdyC. 34. Jant KCsepr. 1629. De. Gyöngy. MV. 28. Eleinten Toh. Vigaszt. 205. PPBl. eleinte. Mik. Töpl. 165. Eleinten MA; Tan. 1981). antiquus, quondam MA. initio PPBl. anfangs. A régi törökök tatárokkal elegy laktanak eleinten (Liszny; Krón. 181). Oly nagy sebességgel futások közlettem, hogy előnt kevés esapás. őrt engemet, de harmadszor futván, gyakran orromra hullottam, a major vágott, míg föl nem ugrottam (Gvad. RP. 119).

Égy-eleintén; initio; anfangs. Az felsőges fejedelem kívánta mindjárt egyelőntén is propositiók folytatásának alkalmatossággal, hogy ki-ki az maga opinjút szabadonson jelentse meg (Mon. Irók. XXVII. 14).

Eleinte-való; antiquus, alt. Az ótári szentségnek imádása szokásban völt minő az eleinte való ecclesiában (Szentiv. Verseng. 7).

Eleitol-jogva, elotol-togva; ab initio, primitus MA. von anfang. Bolgd atya bankodlykud, ha valaky az hyua talban nem lakoznak, kybe hivattatodolna chwotwólógvan (EhC. 109). Eleytel foghvam en velen vattök (JordC. 68).

Éleylevel fogva valasztatot istentevél. ComC 136. Az vrna igaz tudománia az mely előtül fogva adatot (Mon: Apol. 3). Az én ellenségimce eleitől fogva való búfokért bosszút álloe (Kár: Bibl. I 190). Jot fött az isten ez világgal eleitől fogva (MA: Bibl. Előb. I Pázm: Préd. 23).

Elesztébb *elezthb*: EhrC 17. 67): prius; früher. Ylenek eleztebnolta: prioritás temporis (EhrC 2. 117). Vessed ky elezthb az zelement te zemedből; ejice primium trabem (JordC 372. 407. 746). Föl tanadasat eleztebb nyky meg yelente (ÉrdyC 369. 156b). Az elezteb valo tudatlansagodath le vossed (NagyszC 23). Ha tenekől elezteb feöl nem fogattam non (KazC 89. Titk 66).

Elesztébbi: [prior, pristinus; früher, vorig]. Elezteby tarsy (EhrC 19. 10). Eleztebi előzetesgöl meg adattatic (GuaryC 18). Deli hoch esmeg az eleztebby beseledemhez teryek (PoortC 57). Vego az elezteby egessaget (Marzl. 131).

Elesztébeli (elesztébb-beli?): ~ Nezemmla a zaruakat, es ime ő középekből tanada más kiöenöd zaru, es ő orcaia elől az eleztebelyi zaruakban hanna el esene (BécsC. 149). Ma kedög en nem az eleztebelyi napoc zérunt tözee emép maradekine (305).

Eleve, előve *elöve*: Pázm: Kal. 43. Káldi: Bibl. 241. *elöve* 272. Illy: Préd. 200. 238. 239c). **I**) [prae-; hervor]. Menyí műlshen tegenteve eleve adamut (Hb). Nekyk vonzavala hat mege s nekky eleve: quidam trahabant retro, quidam ante (EhrC 21). Eleve haladott; praecedens (28). Az eleve vetetoc köiere: pames propositionis (MünchC 77). Elöve hywan háket; vocatis ipsi (JordC 718). Jwa elöve egy neöz leany; ancilla occurrebant nobis (763). Elöve irola az ziz Maria es monda (JodC 32). Elöve keanokoznak meny (SándC 6). Elöve indult (KazC 75). Elöve allanak (ÉrdyC 66). Hozsd elöve az en kürtömet, a kit niakambol ki vöttee (szék: Krón. 153). Az nagy Goliath elöve all vala (Bom: Ének. 60). Elveszött es soba több elöve nem jütt (MonIrók. III 181). Haznajt zam lallya elöve (Beythe: Epist. 20). Ottran vajda népét előve szöltö (Thaly: VÉ. 165). **2**) primitus, antiquitus, prius MA. [voraus, imvorbinnen, zuerst. Eleve meglátom; praevideo. Eleve megindom; praescio. Elöveérő; praecox; előveört; praematurus MA. Elöve zyltettt; primogenitus (EhrC 2). Elöve megmondta zernetek yevnendev tevredelmít (119. 124). Ez priör elöve meglata az ev halalat (DomC 37). Az rovas lön előve Cirinos esantlo; haec descriptio prima facta est praeside Cyrino (DöbrC 266). Elövé és utóiban sanyarat (MA: SB. 65). Elöve bévett kéző vélekedések; praconcepta imaginatio (Com: Jan. 1). Elöve gondolkodván; praemeditate (162). Elövé meglásd (178). Eleve-meg-érző álmok (Mad: Evang. 86). A veszedelmeket elkerüli, mert azokat eleve el látta (Teleki: FLÉl. 29). A fatenseket megnüsek eleve (Bthl: Élet. II 332). A vitézek jó-eleve beiratnak az ő kapitányoknak zászlójok alá (TKis: Pan. 21). Jó eleve a földet meg-szántod (Dösz: Préd. 271).

Eleve-való: [praecedens; vorhergehend]. Az istennek örökkö valo tanacza elene való esmereti, szerelme (Mel: szJán. 112). Sfiria, iezgi minden reszeit, rendit az idnegenec tudni illie az hüec elene való latasat az életre (464). Eleve való elrendelés; praedestinatio (DEmb: GF. 29).

Elő, elé: [prae, ante MA. [vor, hervor]. Kelyffél lew el-w; surge in medium (Pesti: NTest. 73). A kojják lobogói a szélftül előlélel nagyon kezdetlek fuvattani (szal: Krón. 148). Megyünk, de nem elő, hanem hátra (Mik: TörL. 31). Vegyük elő a pennát (65). A ki a maga köteleességét mindemmel előtette (Mik: MulN. 240). Vö. **Eleve, elő-ad, -áll, -állat, -hi** sat

Elő-való: **I**) [prior, praecedens; vorhergehend]. Az elő való napon (Helt: Krón. 97). **2**) [princeps; vornehm]. A nemzet-ség-knek elő-valót egyben gyűjtven, e volt akarattok (Martoni: SzHist. 62).

Előbb, előbb: **I**) [porro; mehr vorwärts, weiter hin]. Előbb-üzöm; propello. Előbbindtom; pronoveo. Elelemgyec; procedior. Előbbviszem; proveho. MA. Előbb betsülöm; antehabeo. PPH Elöb memem; procedens (MünchC 20). Magokat ott nem felejtik; hanem előb ballagnak (Pázm: Préd. 163). Az akloc előbb mozdítató olac (Com: Jan. 77). Ballagjunk előbb az hidon (Matkó: BCSák. 125). Elöbös kell menni a futásban (Mad: Evang. 80). **2**) ante, prius, ante MA. [früher]. Éw előb kezuhala teny; priör incipiebat (EhrC 129). Elöb isrellben pap volt (MünchC 74). Meenyel előeb meg engheztehy te atyattfyat (JordC 306). Mert előb meg zokta vala emy az lyst (DomC 207). Az dűnsort előb írom, mert 30 kisebb szám az 32-nél Helt: Aritm. Geo. Olkán lehetnek mint előb (Mel: Jób. 67). Sem előb, sem utóiban (Kules: Evang. 8). Mint az előbb meg mondine (Zvon: Post. I 173). Nálannális előb tudya (Hall: Páizs. Előb. 7). Meg-hallád hiszem az előb, mint bizonyítok-meg Matkó: HRoml. 27).

Közmondások. Az ki előb jó, előb öröl (Deesi: Adag. 166).

előbb-előbb: [porro; vorwärts]. *Elöb előb-mászoc esuszoc; proserpo, propeo MA. Es előb előb mene délfele mind Bételig (Helt: Bibl. I. E4). A bolondságnan előb előb menész; amplius insaniens (Helt: UT. 63). Elöb előb memec a gonosz szandekba (Bom: Préd. 426). Elöb előb teriedő göllölszegnek ingerlesse (Eraso: Erk. 52). Elöbb előbb mendegelnek (GKat: Titk. 275).

mi-előbb: [mox, brevi; bald, in kurzem]. Mielöbb indül is dolga rendesebben (Thaly: Adal. I 151).

Elöbbeli, Elöbbeli: priör MA. [früher]. Eleeb hely tyztösségre (ÉrdyC. 658. 156). Elöbbeli igék; verba superiora (JordC. 221). Eleeb hely testamantom (811. Helt: Aritm. 8. Hofgr. 298). Vö. **Elöbelyi**.

Elöbbeni *elöbben*: Pázm: KT. 58. Biró: Angy. 132. *elöb-benye*: Káldi: Bibl. 397). pristinus MA. [früher]. Ez eszendőben is az előbbeni szokás szerint megadtam az árat (LevT. II 102). Elöbbeni lako helyére térjen (MA: Tan. 157. Zrínyi. 1150). Zvon: Post. I 111. 538). A képetis előbbeni helyére tevék (EszT: BSzűz. 139). Elöbbeni helyére vissza vitte (Mik: VKert. 52. GKat: Titk. 17. 83). Az ellenség mög is az előbbeni helyon vagon (Ráktgy: Lev. 284).

Elöbbi *elöbbi*: Sylv: UT. II 106. *elöb*: C). priör MA. pristinus C. [früher, vorhergehend]. Lezen az utolsó feuelges gonozb az előbnel (MünchC 70). Az előbi prophetac közzöl költ fel eg (130. JordC 73). Melyeket twt az előbi gyonasnak utana (VirgC 1). Az előbi baratsagra hozza wketh (17. 36). Elöbi heliere tere (DöbrC 222. 381). Ez embernek utolsó dolga nehezebben lezen az előbnyel (Pesti: NTest. 25). Elöbbinél ékesb vala (Göres: Mátv. 96). Az atya isten nem előbbi, sem nem vöneb a fiu istennél (Barna: Isk. 3).

Elöbbre: [porro, pro; weiter vorwärts]. Kevéssé előbbre kellett itt állanom és szenteuziámat még egyszer hallanom (Gvad: RP. 144).

Elöbbség: [prioritas; priorität, vorzug]. A ki előbségre emeli a testi kűstő érzékenységeket, s csak utána lantol az okosságal; kitudja s igazítja közülünk azt, a mi az embert a barontól választja (Fal: NE. 106). Olyas eszközökkel igyekezze előbségre, a melyeket a jümbor igazak is javasolnak (Fal: NA. 285). Londrának fiatalai a rüt erköltsben előbségre igyekeznek (Fal: NI. 263). A legnemtelens helyvel megelégedni, semmi előbségre nem igyekezni, utolsó alávalóság emberben (Fal: UE. 373). Már azért hiábam kodik az eszek az előbségre (Fal: TÉ. 666).

Elöbbször: prius; erst. Kit kit székén keressenek előbb szor (székOrk. II 122).

égy-előbbszór: √ Olv nagy sebbed rohamának a derolas nagy dundárjokra is, hogy egy-előbbszór az erős török seregok lattatának hatat adni nekik (Szal: Krón: 292).

Előbb-való: **1)** prior; frühr. Kyk az elől való feleselhetelv vonnak (ÉrvC: 56b: 711b). **2)** praestantior; vonchimer. Azzal kezdetec, hogy az elől való minden pogánoknál Kár: Bibl: 1113). Az isten nem teremtette semmielő az világot, hanem valami elől-való materialból (Pázm: Kal: 197).

Előbe, előben: in antecessum SI. (voraus; imvordinein). Előbe erő gyűmöldele teue őket (34); Evang: 11,60. Előben való igazat; promissio. Ver: Verb: 22). Azoknak volt szükség kezedznice elobe. (Csákt: Alf: 26). Előben tudando dolgok [a bevezetés címe] (Megy: Szöv: 1). Edgynelany előben-való tudásra szükséges dolgokul (Megy: szaÖrfőne: 1).

égy-előbe: prima vice MA (zuerst). Egy előbe az szepet unlogattine de negre meg az díszoknalis utadatosbac leszne (Bom: Evang: 190; Bom: Pred: 38). Egy előbe sok embernek tetize vala (Küles: Evang: 193; Pázm: Kal: 30). Múnyhárist egy' előben, előre, a pogányságnak vurus fekölyöbe nem mento mélyen orszeteu kőmmit (SzD: MVir: 113).

Előbeli: prior, praecedens; trühr. vorhergehend. To föttet az előbelioket (BécsC: 70). Eg az előbeliokeli irastudocholimus de primorus scriburum 090. En előbeli f róm (182. MünchC: 55). Tingok az előbeli dolgok (DobrC: 155). Elyhely restanya (LaxT: 138). Vgam azon előbeli betékszeben vagyok (251). Meg szála, szinte az előbeli helyen (Holt: Krón: 81). Az előbeli bíráknice beazírattya (Holt: UT: p7). Nem nézően az ő előbeli bínes chetér (Holt: VigK: 73). Nagyon változata előbeli igoiel (Szár: Akkál: 15; TörtT: I: 190; Vö. **Előbeli**).

Elobeni *elobeni*. Alv: Post: II: 2730; √. Az előbeni napoc az profeciánice uajjai voltanic, az után való az helyelyesedlme uajjai (MA: Scult: 21). Előbeni életed megjobbítására szolgálhat (illy: Préd: I: 208). Előbeni férjem (Thesw: Nyelk: 15). Vö. **Előbbeni**.

Elodeden, elodedin: (primus; antinglich). Az elődedin-való anyaszentegyház (Megy: Dál: 110). Ezekhez hasonlóval toldatta meg csak az elődedin ol vezetett regyöl buzgo imádtakozati (Megy: udj: 17). Kiteszik azokból is a dolgokból, a melyeket oda folyebb még elődedin beirtunk (Komár: Imáds: 61). Az elődeden lévő ecelősimak kezdetiben, nem volt semmi nstok, nem őltnek völek (KCsök: Pápi: 128). Az elődedin lévő keresztényeknek az apostok voltak az atyok (Makó: BÖsák: 185; Póh: Igazs: II: 214). Rikószé Ferencz eskühamar atyának fejdedelmsége elődedin megbolt vala (Szal: Krón: 84). Krisztus az ő apostoli által tanította a primitiva, elődeden való ecelősit (Beth: Elot: 50). Szent Marton nap elődedin hazra érkezé nek (ÉrtTörtAd: I: 15). Csak az elődedin igértom az én nagy előbelik hanyonát Béleg Léslónak, elég nagy kedvtelmit (H: 284).

Elodedi: prius, votusis Kr. (olt, früh, vorzeten). Kenyerrel és borral osztogatta a jóhis sacramentumot a Christus az előbeli anyaszentegyházban is (Czegl: MM: 204; 208. Czegl: Dag: II: 18). Czegl: Trom: 20. Amaz előbeli természet szerénit való tisztaságot ellenkező (Pós: Válasz: 204). Az elődedi tiszta nagy meg való elegytve (Póh: Göt: 8). A euecházilándó személyeket az előbeli ecelősifékem egy szóval nek nevezék (Póh: Igazs: I.). A meutyromokat igen booslik vala az előbeli ecelősifékem (Fek: Pests: 10). Dávidnak előbeli állapofjába Achis király volt protectom (Mon: Höl: XXVI: 191).

Elodi √ √. Az elodi előbeli 2. ecelősik is alkopein esekelentnek (Pós: Igazs: 3).

Elöképpen: primus; zuerst. Nolez képpen lezón nehezé emberne az első netközemen az utolsó vetközeti. Elöképpen lezón emberne nehezé zonségsége meg torossene amitt. Masolképpen eozóna megzónit hure tora (DobrC: 193).

Elöl √. KülesC: I: 1120; **1)** adv. praet. **a)** ab ante ab initio; von vorn. Ez igeket esmeg elvl kezdi vala (VirgC: 11). Ez mai napon kezgyic elöl az ni eszendőet (Tel: Evang: 1170). Elöl kezdoni (Döcs: Adag: 12). **b)** priusum C (vorum, vort). Az kerce monel elől ala ár, aeneal iar tel utol (GuaryC: 28). Kezde az ifly elvottok elől menny (DomC: 111). Mykoron memne, elvl lele ez frater zeut domonkos atyankat (DomC: 221, 216). Mykoron ez keet atyak keozvot volna vetekeves egy mast elvl veuten tytzesseg tetelle (205). Micoron elől talalta (DobrC: 268). Elöl a színenen elől löve az arany lámit az szent coronat (Kár: Bibl: 194). Elölhító postala az szerencsétlenségnék (MA: SB: 90). Elöl ülő igazgató (MA: Tam: 1170). Valakiket elől utól talál, őli, vöja (Hall: III: 30). **c)** pra; vorl. Elyeket is látot, mellyeket elől sem beszélt (Hall: III: 167). Vö elől-boasat, hagyt, vet, szük (MA: **d)** prius; vorher, zuerst. Előhatatom; praemonstro. Előszedet; primo collectus (MA: Zyw elől elő princípium vivens es wito megl hallo; az az előzör elevendik megl es wtól hal megl (KazC: 184). Kiket elől meg ismert volt; praescivt (Helt: UT: 98). Mikoron Gízla eszt meg értőte volna elől elküldé Sebast (Holt: Krón: 32). Leg elől te hadgyad el az ételt (Kár: Bibl: 1671). Igy, jól elől el láttya az következendőket, hogy el tavezassz (LaxT: PIRK: 1197). Az asztaloc az elő hozott étkeket elől meg ismét, meg-kostólyta; praebat debat (Com: Jan: 119). Az büntis elől meg láttya, minek előtte meg legyen (Pázm: Kal: 376). Nem tudtam, mit nézzek elől utójjára (Gvad: FNót: 35). **2)** (post); praet. ante C. vor, vorweg. Előlem, előled, előre; praet v. ante me, te, se MA. Mardocheus a palotból kirulnac zémle elől kimenen fülükuala kirali ruhában; de conspectu regis (BécsC: 66). Ky meueen hw vranak előle (JordC: 112; 707). El yez lyket előle; abegit eos (770). Az tanehnek elől ly meuek vala (ÉrvC: 616; 778). Elmezegek az frateroknek elvle (VirgC: 61; 73). Ne vess el engemet előled az en vensegemnek ibjén (Szár: Cat: G.). Kiméne az Pharmó elől nagy haraggal; exivit a Pharaone (MA: Bibl: 158). Készerzőn az ő tanévmit az hauró fülí és maga elől által menni azon vizen (Zvon: Post: I: 50).

Előbeli: prior; frühr. A minemü erkölczet hozott az előbeli wrítól, eszt sola el nem hadya (Helt: Mos: 100).

Előlváló. Előlválók; primores C (MA: Vö. **Elővaló**).

Előlső, első *elso* *elso* JordC: 116; *elso* HorvC: 128; *elso* JordC: 158; 761; Nagyocz: 215; LaxT: 1255; primus, primitivus C; primarius, principalis (MA: primus 1441 der, die, das erste, vorder; Admüt: Spr: Martinus cum uxore sua Else nomine (1293). ColPatr: VI: 192; Elseh (Nyr: II: 10). Klykzewsl elclwsew; quorum primus (ErvC: 2). Kiraluc első fődelmi közzöl; primus de regis principibus (BécsC: 62; MünchC: 50). Zyleo hw tyat első zylfőtet (JordC: 378). Loznek az embernek utolsó eelye gonoszbak az elsőnek (92). Az vtolsokrol mynd az elsőlygon (JordC: 116). Elsoy fröderik elazur (DomC: I: Habel is hozza az ő julainak elsőből; de primogenitis gregis (Holt: Bib: I: B2). Egz masodelső fűlneppen; sabbato altero primo (Sylv: UT: 189). Az agoston bantoc elhastromba monta az ő első misoyt (HoltPréd: 3). Az tőb tyelogyeseknek ki írtatásimás, első rész volt az romai ecelősie (Pázm: Kal: 62). Első és első embere (Pázm: Préd: 1170). A töröni szemérem testere első bírt principia környül metéle vala (Com: Jan: 119). Az első főgek; dentes priores (50). Legh-első kezdet (Czegl: Japh: 88). A mint ő volt első és leg hatalmasabb birodalom (Babylon), ugy első veszett el Land: Újszöcs: 1399). Mannus egyike volt azoknak a szerzeteseknek, kik legelsők laktak abban a klastonban (Lam: Szents: 94). A tartománynak elsőjévé rendeltetem (LaxT: Petr: 19).

Közmondások. Mz az elnek sem jó az tőlső ün posterior primus potiores PP.

Elsőbb: prior, prius C MA ersterer, vorheriger Adami Spr. [früher, vorangehend] En malum sem elsőb sem utolsob isten nénczen (Mel; Szám. 35). Sola elsőb nagyobb hatalmasb malummal nem volt ez en szent atiam (Mel; Ének 8). Leg-elsőb hadalkozása Atyllának, mely lön (112) Nimrod a ki az első assyriai s babilóniai birodalomban leg elsőb monarcha volt (Lászy; Krón 8).

Elsőbbben: [primus; zuerst]. Elsőbbben deáku, most pedig magyarul (Illy; Préd I Előb 1) Kivánván elsőbben megröten-teni, hogy sem megőlni (13. 7. II 176).

Éggy-elsőbben: ∞ A keresztis mezéjét ott hagyván egy elsőbben Fejérvára takarodik (ErdTörtAd IV 202).

Elsőbbség: [primatus; vorrang]. A ki ennek a pápának nem adja az elsőbbséget, vagy tellyességgel istentelen, vagy a tudatlanság főnekére nyakra före eset (Pázm; Kal 1769. 785).

Elsőben, elsőbe: initio, primo MA primodum PPH [zuerst]. Soc nép hullá el elsőben (Helt; Krón 91). Valaki elsőben eleibe ki jó, azt megüldozza (Alv; Post. 1128). A testről és elsőben a külső tagokról: de corpore et primus de membris externis (Com; Jan. 46). Mi szeretjük őtet, mert ő előbb vagy elsőben szeretett minket (DEmb; GE. 151). Elsőben is az asztalra sőt tégy (Fely; SchSal. 24). Gergely pápa kezde elsőbe a képeket parasztek könyvének vagy bibliájának nevezni (Pá; Igazs. II 659).

Éggy-elsőben: ∞ Luther magais megvállya, hogy egyelsőben mikor az pápát elhagyá, sok hamisságot tanított (Pázm; Kal. 121. 683). Meg-mutatván, hogy ő edgy-elsőben az ecclesia szárvá indult lényen (Mey; Szöv. 142. CorqGram. 591). Most is egyelsőben küldünk tíz ezer tallérokat (EszM. 415). Egyelsőben szól alázatosan, aztán kérkedvén mond (Thaly; VÉ. II 167).

Elsődik: [primus; erster]. Soc mesterségi között az sítámac gyakran fordul elő ez az kettő s veszedelmes is a többinél: kinek elsődike az elménc kételkedése arról, ha az Iesus igaz isten legyene? (Zvon; Post. 148).

Elsőn: primodum PPH [zuerst].

Elsőség: primatus C MA [vorrang]. Az elsőséget valakinek engedni: *primatum dare alicui PPH. Christus anyagmac neveztetik az ő elsőségéért, az melly elsősége minden anyagac és emberec fölött vagyon (MA; Tam. 153). Méltóságokat és elsőségeket nyernek (Illy; Préd. II 371. Gyöngy; Char. 31).

Elsőszőr: [primus; zuerst]. Elsezer hagiok az espítalba az ew zwkségekre ft. 5 (RMNy. II 66).

Előre: in antecessum PP. [voraus]. Előre ki ne híresít szándékolat, hogy utóbb szégyent ne valy, ha meg nem feleltettség ígértednek (Fal; UE. 373).

Előség: [prioritas; priorität]. Előség vagy utolság: prius aut posterius (DöbrC. 43).

Előst *elsth*. Nyr. VIII 552; [pro, porro; vorwärts]. Vereel elősth ymez által wthra, nethalantál megb lathathtyok az en edes tyamat (ÉrsC. 98). Kiáltani kezdte: Emberke, emberke, iőy elst (Helt; Mes. 364). Immár igen elesth mondod: jam verba praecipitas (Nyr. VIII 552).

Előszőr *elshert* ComC. 19. TelC. 53. *elshör* Sylv; UT. 1136. KNagysz. 1621. H2; primo, primum, principio C [zuerst, erstens]. Legelőszőr: inprimis C. Ha vized te aüandokodat az oltarra, meñ előzer egésöl meg te aüandokodat (MünchC. 21. 15). Bozas el engemet elezer el memem: permitte me primum ire (JordC. 376). Amne nagynek kel lenny az htynek hog elezer vetesseek el az élet embertel homem az hty (ComC. 67). Kywe meene elezer reeghel hollal: exiit primo mane (ÉrdyC. 130. 344). Az igaz mondásra legelőszőr is, mindenece felett igyekezzi: veracitati inprimis stude (Com; Jan. 202).

Előszőrbeli: primus, antiquus; erster, früher. Előszőr hely egyházak minden állatiban wallanak jobbak mynth most (ÉrsC. 309).

Előszőri: ∞ Az első üntést által üntött páskhocezal öncsed, még ha van előszőri üntésed régi, még az is jó lesz előszőri üntésnek (Keesk; ÖtM. 290).

Előtt *ellett* DanC. 195. 161. JordC. 380. 398. ÉrdyC. 1176. *elth* LevT. 13. TibC. 157. *elth* DeesG; Préd. 22; **1**) ante C coram MA vor Com; Vest. 119. **a**) Uronc scine ante (HB; Baratoknak elewte: coram fratibus (EhC. 64). Kep elewt: ante imaginem (68). Vallast tezők hly rola en atyannak előtté (JordC. 384). A zent zeretet az zent gonyaloknak elewte (ÉrdyC. 339. 526). Zynednek előtté allnak (513). Monda nyudnek elewte es halasra (574). Így volt kellemetes te előtted (VingC. 113). Vala egy király királyság régenten, kinek két fia áll vala előttén [igy] (RMK. II 261). E tudomány minden tudományac előtté való (Helt; Bibl. 1. 32). Szerezőne előttünk iáoit: constitutionis nobis ducem (Kár; Bibl. I 132). Az emberi eszeseg az istemec előtté bolondság (Fél; Tam. 29). Az mennyozrag az lüveknék meg nyitatták: az hitetleneknek penig előtté be tetetic (Szar; Cat. K3. **b**) Az örög el emnek előttök (DobC. 8). Az justis előtt valo lüve-sasunkban (RMNy. II 321). El se füss á Christus előtt (Helt; VigK. 58). Kenanniak az halalt, de el fut előttök (Mel; Szám. 215). Ha ki nem tejt volna az en ortzám előtt: nisi declinasset de via (Kár; Bibl. I 142). Oly niluan valo bizonsagoc ozez, hogy semmi képpen előtté el nem mehez (Mon; Apol. 313). Az akasztó fa előtt szaladott Matkó István (Matkó; BCsák. 7). Abbul egy fekete eb jüve: mely előt el fut a pap (Czegl; Japh. 151). **c**) [idő]. Ezenkeppen haborgattak az profétákat, es kyk thy eletetek voltanak (JordC. 365). Ede yvettel ylönek elewte: ante tempus (377). Az hosvethi ympeenek elewte valo napon: ante diem festum paschae (674). Ez vylagnak előtté valaztatot (ÉrdyC. 531). Ezendőnek előtté hort ne legjen zaiad aruhy (RMNy. II 2). Holtanak elewte (519). Idő nap előtt ne számlallyne mennyi bonum, buzane terem (Com; Préd. 552). Az Omri király gonosságául meg halada mind az ő előtté valókat (Kár; Bibl. I 322). Keresztelő Jánosnak előtté, nem volt senkinek János neve (Pázm; Kal. 414). **2**) [priusum, initio; voni, am anfang?] Ki nem telhac az proba egyelőkét, az mint im látod it előt [előt?] hogy 1 marada meg (Helt; Arithm. E5).

Elővel: [mature; früh]. Amyira kivánnya az újonnan születtett gyenge gyermekeknek elővel-érő jószágokat, hogy, noha megvárja okosságra jutásokat, de az-után halogatás-nélkül megkivánnya magoktól a gyümölesöt (Pázm; Préd. 337). Találkoz- nak mind elővel-érők almák, nyárak, ősziek, telélek (Lapp; PKert. III 142). Mellők még elővel észlebe vévén hazánk- nak baynakia a pogányságal szemben szöl (ErdTört; SDies. 26).

Elöz nem *előzi* meg Ver; Verb. Előb. 55; **1**) [praevio, praeverto, supero; zuvorkommen, übertreffen]. Elözni, előre szární: provindemiare PP. [paralipomena]. Mélyben unuk- nak az íflet előz rettenetes jeli foglaltatnak (Pázm; Préd. 3). Az oktalansálatoktól okosságal kilöndöz ember, és ezzel előzi a barnokot (235). Ezenel májd elrándulok magam is Geronészre: azelewt hadd előzze levelem (Thaly; RT. II 11). Előben meg kell magát győzni és az isteneknek haragját előzni (Gyöngy; Char. 35). Sok köz ember haladja hadugyját, több hadúgy előzi comm-enderőzjät (Orey; Köth. 123. 132). **2**) [condono; beschenken]. Mit mivelne más, ha ilyen áldásokkal előzetniek istentül (Pázm; Préd. 62).

mög-elöz: **1**) [praecedo, supero; zuvorkommen, übertreffen]. Megelőzni a követeket: *praegrédi nuncios. Valaki szándékát megelőzni: ire *obviam conatus aliejus. Az ellenség szá- ndékát meg-elözni: consilia hostium *praeripere. Valami bünté- tet halállal meg-elözni: nefas *praevertere morte Meg-elözni,

hogy az ne legyen; ne id accidat, "providelo" PPBL. Az vízot vérté, vagy borrá változtatta, és tob etféle természet folyását meg előző dolgokat alkotot (Pázm: Kal. 4). Töb hasonló mely dolgoknak föléges tudomány nagyon meg előzik a mi értelmünket (Göc: Az babonásságot előzőre meg és verjje hátra (MA: Tam. 153). Ha irásodban, az hid toll, meg nem előzte az emélet (Bd: CsK 192). Valaki mindenen uralkodó papra hivattya magát, föl-falkodóságával meg előzi az az Antichristus (Czegl: Jqpl. 131). Az egész föld keresésegének királyin minden birodalmakat meg előző birodalmat vagyon (Töb: Vízast 237). Meg kell előzni szívalommal a sárast (Hall: Páizs 483) 2) [emléti] beschenken). Az isten kegyelméne kell mind a bűnöt megelőzni, hogy az, igaz penitenciára meg-nijjassáé (MA: Scult. 100). Noha az ember sok jövéteményekkel megelőzetett légyen istentől, a szabadság mégis elválhatk ő fölé (illy: Préd 211).

Elozés. *Elozés, szüret előzés: provindemia 11. Parali-pomena 208.

ELV, ELÜ, EL: pars ulterior; entiferentia seba, jenseitige gegenal; Tengerelevő való, tengerentül való; transmari-nus; Havasali, Havasimeti; cisalpinus; alposi népec, havasidice; Aetayones MAI. Terra Koumely nominata (Vas vármegyében a Répe mellett 1221. CodPatr. VI 15). Possessiones Gepely et Felanpti in comitatu de Ung (1281. no VII 186). Districtus gepuliac, gepulna, gepouly, gepuel, provincia gepul; terra ultra indugines (Pestj 117). Inter Thisciam et silvam Igron, quae jacet ad Erdeneu (Anon. 11). Julia in partibus Erdeneu habitavit (Kézai: Gesta 2; 1. Endlicher 193). Ex abrupto ad Erdeneu intravit Qui civitatem Albani in Erdewol in vocatione sua invenerat Hungari ingressi sunt Pannoniam et deven-nerunt in herdelwe. Ipse (Stephanus) regnum Erdewol monar-chiae Ungariae adjuvit (Pozsonyi Krónika: Pesty 312). Erdewelwe, Erdel (Töröczy, m.). Moldonát és hanae elvöl (Oláhország) hadból hayta a magyar coronának engedelmere (Helt: Krón. 67). Ozeo Hanaelből el ki rekerde (Görs: Mátj 3). Hanaelből (Valk: Gon. 34. RMK. H 111). Az moldvai és havasali vajda (Mandrók. II 66). Sz. Völ napján kiűzék Havasból Moizla vaj-dát. Sz. Agoston napban Majlud bevivé Havasibon Moizla vaj-dát; ott megverék őket, Majlud is fogva esék és az törökök vélek Figuras alí hozák, Figurast meg nem adák; betörének Havasoké (1730. Tört. 1880. 675). Havaslielek (Réjt. Lov. 11). Kutonákat gyűjt Moldvában és Havasalföldjében (Mik: Tört. 89).

Elvó: trans MAI. [jenseits]. Mikor intotvolut. Iesus tenger elve trans fretum), elvölé kolence nekí ket emberre (MimelC 28). Iutiae ő tansitum tenger elve; cum venissent trans fretum (11). Iutanae Indanae vidékibe Jordan elve; venit trans Jor-danem (18). Memóne el a to elve; trans-fretum trans stagnum (120). Ki memo a tansitum tunc Cedeonae arradatta elve; egressus est trans torrentem Cedron (207). Ew feyköthi Gedeon-nak vyveek az Jordan vyze elve; trans fluenta Jordanis (JordC. 30). Moeenak az tenger elve; transiit per medium mare (188. 1. 1. 193). Az tenger elve találtak vona meg; trans mare invenissent cum (110). Semmit nem keresünk az Jordan vyze elve (186). Ezek lönek Jordan vyze elve; hól ott Janos keresztel vada (JordC. 106). Az tenger elve Tersona zyegeben zandy veltne (675. 601). Zednek, Ondnek ott fejeket elvölék és Jordan elve Gedeonnak küldék. RMK. H 79). Az Kihon patak elvöl gyűl, fogságot lézus szemmel, az ártalmat, kúztatik és venetik (188). És lín mikorom elvighzte volna az Jesus az beszádeket, elvone Gálhából az Jordan elve (Syl. UT. I. 296). Jordan vize elve való tartamanak (1. 1. Az Gálleának tenger elve mon; alit trans mare Galilaeae (134). Mikorom ezeket meg mondotta volna, ki máno az ő tansitum tunc az Kihon moni völnék pataka elve (134). Mondást az arket Ebel hegyén, melyre Jordan elve valna,

az uttélé (Helt: Bibl. I. 291). Az ő neves chimotai szél el hányattatama, es tenger elve vitettene (IV. 3). Elmetéte azt a Duna elve, a fáiban (Helt: Krón. 35). Megabázus, ki az tenger elve helytartó vala (Cserényi: Persf. 19).

Elvó: ulterior, túlsó, túl eső, túl való SL. [jenseits betündlich. Ott hanae elvöl földben földelmlü hadi Zoltán (Helt: Krón. 31. 72). Indilla Sándorra, az Hanae elvöl waydára (65. 92b). Nagy gondot kezele visschéli a Duna elvöl felső Magyar országra (181b).

Elvöl: de trans, trans; von jenseits, jenseits. Mykoron lakoznak hegyek elvöl; quon consistet ultra montes (EhrC. 66. 18). Kie valana Samariában es Jordannae folia elvöl; trans flumen (BéscC. 11). Kőntee ütet sae gölekeze-tee Galilea-ból es Jordan elvöl; de trans Jordanem (MimelC. 20. 75). Nagy zed tanuda es sok flyr mahtunka töl ragadvan az tenger elvöl nyul az Yzrael tabozara hoza (JordC. 142). Izrael flyay, kyk megly yratatamak Moysesöl Moznak mezey Jordan vyzecek elvöl; in caespitibus Moab supra Jordanem (176). Ezek lönek Betanidai Jordan elvöl, hol Janos keresztel vada; haec fluta sunt trans Jordanem (DöbrC. 263). Gyűli kezdéek Duna elvöl, Gyűből hadnagyok szép hadval (Tü 96). Beglerbékkel, Anliat basu hadával, tengör elvöl békökkel, juta sokasággal (127).

EM-IK emlelet Königsf. *Malé Kules:* Evang. 217. *malé* Fgyot. Philol Közöny XI 343. *ezelőző* WaszprC. 16. *esősémés* Bíró: Préd 17. 114. 1) [lacte] saugen, trinkon] Czezo-mű-gyermek; infans, lactans MA. Az emle két emtel; ubere quae suxisti (MimelC. 137. 52). Anyane emleiet emi tuda (DebrC. 133). Ki emte az em emleimeth (TihC. 26). O bodog emlek kyketh emek alyanak bölezsége (FestC. 5). En zöl telek, es az em emlömeth emtel (Kriszt. 15) 2) esre; essen? Ezek is anyra meg jettek az oda való jarastul, mert kenessen vannak, mas az nyelen nyit emek emek? (1577). Hige kgyemely hogj senkjek sem barbat, sem marhaját el nem vesik, agának emek emek? ezi kezes idig (166). RMNY. IIIa 289. **Vö Csésémő**

Emi: x Mutatol anai edis emlet emlenom (NagyszC. 21). Emleir emle (TihC. 59).

Emlel: ubere lacto Kr. saugen. A jogánagane erőseget es hatalmat nyeldeköl, de az királyoc emlelece tegetet; sugis lac gentium et mamilla regum lactaberis (Mon: Apol. 56).

Emlelés: lactatio; das saugen. Mit chelekedene az Ninie-beli lambore? az aratlanokat meg tiltat az emlelestől, az oktalan allatokat edellettől (Mon: Apol. 129).

Emleltot: ubere lacto; saugen. Dükü emleltetöl (Mon: Képt. IV. Pécsi: SzukK. 139).

Emleltetés: lactatio; das saugen. Emleltetésöl el választ (KNagysz. 163). A 3).

Emlet: lacto; saugen. Turiste etety yndety, ug hug ana seluttet Königsf. Az emlek kyk van christusi emletek (WinkC. 14). Zyz marianak theynek nyatta mell emlethe ny wronk iusit christi (Pest. 274). Lathassum az em flumath, kit emlettem az em emlynyvel (NadC. 595. 254). Bodog a mesh ki tegédet viselt, es az emlek kiket te emtel; o bodog emlettek az vir iusit (NagyszC. 129). H kezes zia, ki földne nemec vrat zite emlette (NagyszC. 169). Emlewyd, kykuel istenek tyat emleteol (166. 39. 19). Bodogok a magtala nek, és a meliek, mellyek nem szültek, és az emlek, mellyek nem emlettek (Tel: Evang. 18. 8. Kr.). Bechy könyve, az emleltökök töket emortyt. BystheA. FyK. 78).

Emletés: lactatio; das saugen. Emletestől ugasztas K. Nagysz. 1. 1. A.

Émlő (*emlō* JordC, 565, *emlōk* Töl: Evang 2 1838); mamma C. [brust, zítel]. Az emlő ember) kiket emtel (MünchC 137). **Égőre égőre** emlőet, es az masie masie emlőet zopyae (GuaryC 18). Zopta az en emleimeth (PeertC 25). Zent emloyyddel emtetted (CoruC 100). Ha zyleed theoged cōtetfēt emloyeevel eletted allana (ÉrdyC 118). Molly napokon csak egyzer veezy vala zvalam ew amyanak emlethi (157). A poganoknac tēyēt zopod, es ā kiralyoknac emloyeeckel emtetel (Helt: Bibl. IV, 98). Néki-is két emlője vagyon, az ő és új testamentom (Pázm: Préd. 390). Száraz emlője vagyon (MA: Tam 188). Emllővel, eseseivel szoptattya (Com: Jan 44).

Émlőske: mammilla, mammula MA. [brüsten, zitzchen].

Émtet (*emptet* ÉrdyC 11, 103b; lacto Kr. [süinen]. En emtēm ātet (DécsiC. 183. MünchC. 165). Mikent emtetetett ő amian (ForC. 102). Ő leant emtete (Tölc. 35). Zyz emlekkel emteteel (Tölc. 186, 38). Emleid kik emtetthee meimek keralat (NagyssC. 119. RMK. 1367). Sara gyermeket emtete (Helt: Bibl. I, 52). Jay az emtetőkne: vae nutrientibus (Helt: UT. G3, Y2).

el-émtet: ablacto. Elemtete ki vala irgalmassagunkül: ablatavit eam, quae erat absque misericordia (DécsiC. 181).

Émtető: lactans; süngling. Émtetőknec zayok (JordC. 120) Ylween az zamaron es ew emptető fyan: sedens super sinum et pullum filium subjugalis (ÉrdyC 103).

EMBER: 1) homo C. [mensch]. Félig ember: semihomo C. Ember emberrel jó: homo homini deus PP. Wimaggomne ez scegin ember lilkert (IB). Ember Paulus 1247. Ez betek Eusebetjen nagy ember vala (MargL. 56). Kynyrrel eel ember (JordC 362). Az mas emlőreel el ne veennek (ÉrdyC 562b). Mynden iot ki vagyon emberbe es emberel, tulajdonila istennee (VirgC 300). Embert barnot atkoztam (5). Embert witem (7). Mas embernek feryet gonozokentam (8). Ottan meg változek oly mynt mas emberre (102). Ez betegsz mikoron emberre esik, emberrel ighen kinant (RMNy. II, 50). Sokan a ven emberekbén meg halnak bele (KBártfa. 1853. Cy2). Az halal az emberne minden nyomorúságnac veget vet (Deesi: SallC. 38). Szep dolog hazáinnac szolgahni emberne (2). Három rendbéli haszon származhatik az emberbe (Pázm: Kal. 9). Minden isteni félelmet, és jora való igyekezetet meg főjt emberben (365). Nős ember (Pós: Igazs. 553). Vető ember (Laud: Segits. 1570). Szántó vető ember (Nógr: Idv. 1217). Saepe nostrī suos servos vel subditos dicunt az én emberem (Otr: OrigHung. I, 298). Nagyságodhoz én nem tehetem magamot: mert nagyságod nem ember, hanem úr (Thaly: Adal. 179). **2)** [vir: mann, tüchtiger mann]. Ember vagy: laudo, *vir o: Ember légy fiam: *macte nova virtute puer PPB. Legyünk embérok (Monrók. III, 167). Minden dologra ember vagyon bennem (RMNy. III, 11). Ember módra számbe szulla vele (Helt: Krón. 45). Emberebb módra megviselhetnék az szerencsétlenséget (MA: SB. 51). Ember érette, a ki házaja mellett fel serken (Fal: UE. I, 20). Fél emberek vagyis heréltek (Mik: Törl. 126). **3)** [auctor: gewährmann]. Enderét mutassád, a ki látta hallotta, tenéked mondotta azt, a mivel őtet terheled (Pázm: Kal. 613). Sola pedig nem nevezeték, sem idejót, sem emberét, az római pápák tanítása változásának (661). Nem lén ember meg eskült szavának (Zrínyi 185).

[Szólások] Hozzá se fogj, ha nem vagy ember hozzá (Deesi: Adag. 122). Hozzá se kezdgy, ha nem vagy ember reia (242). Ha nem ember hozzá, mástól halgasson (144). Kise: Adag. 529. Embere leszek ezen dolognak: végbe viszem, végre hajtom, megfelelek neki (SzD: MVir. 105). Dicimus ex more de homine forti vel ad res magnas idoneo et expedito, sive vir, sive femina sit: ember ez: huc spectat et proverbium illud: Embert választanak a gátra, h. e. hominem deliquit ad impediendās aggere aquas (Otr: OrigHung. I, 292). Ember kell

a gátra: ősz és erő viszon nehéz dolgot elő: ember ő a gátom (SzD: MVir. 104).

[Közmondások]. Valahány ember, amyi értelem: quot homines, tot sententiae PPB. Mivel szegény ember szándékát boldog isten bírja, régi példabeszédként, émekem is szándékom kénytelenségből megváltozott (Figyelő 1880. IX, 151). Szegény ember szándékát boldog isten bírja (SzD: MVir. 382). Minden ember ember: de nem minden ember ember: mert nem minden ember betűilletes ember (104). Embertől embernek mindig kell tartani: annak óva, kőve kell hinni (no.) Embor emberrel jó: attól várhat viszonyos segedelemet (no.). Minden ember ember, de nem minden ember iámbor (Helt: Mes. 295).

áros-embér: institor, mercator MA [handelsmann, kaufmann]. Hög az orzag vtan imennee aros emlőre (GuaryC. 24). LovT. 1230. Három vtan emenne nyert 51312 (Helt: Arifm. D6). Kalmarok es aros emberek (Bat: KÉnd. 30). Aros emberré lehet, józágnak gazdagságnak szerét lehet (FortSzer. K30). Petron Arzén nevű áros embertől vásároltatott (Radv: Csál. II, 143). Emyi szörnnyű habok és veszedelmek-között keresi az áros-ember a gazdagságot (Pázm: Préd. 89).

asszony-embér: femina, mulier MA [weib, frau]. Asszony ember meggyára: muliebriter, effeminate. Asszony ember szerető: mulierosus C. Ezben volnek ygen meg pyrotyando, hogy en, ky vagyok egy hyttan asszonyember (muliercula) mernek teny yly adomasth (EhrC. 75. 58). Semí férnyumak veszedelmesh asszonyembernel, es azoniembernek férnyumak (VirgC. 135. JordC. 610). Az asszonyember el ne válye az ő férfiótl: uxorem a viro non discedere (Helt: UT. 67). Asszony ember erkölczet veszen magának (Helt: Krón. 27). Bizony látszik, hogy asszonyember szünetek vagyon (Deesi: Adag. 220). Geriedező asszony emberek (Mon: Apol. 314). Az asszony ember férfi emberből vétetett: virago de viro (MA: Bibl. 13). E világi nyavalyaktól asszonyember módra ne rettegjenek (Pázm: Préd. 35).

asszonyembérés: mulierarius C. MA. [weiberfreund]. Sardanapalus rendkívül való asszonyembere, s a frájoknak túmborítja volt (Misk: VKert. 62).

asszonyembéri: femineus, femininus, feminalis MA [weiblich]. Asszonyembéri ékesség: munda C. Ez istennek szolgat leynnek egyben gywekezeteben mynden asszonyembery gyarlosgh ky wzesek (VirgC. 140).

barom-embér: homo immanis, monstrum hominis; un-menschl. Az oktalan állatokhoz hasonlított; az ilyen nem ember, hanem barom ember (Laud: Újsegits. II, 108). Könyvöl az alsó világon (antipodes) a barom emberekkel megalkudni, hogy sem ezekkel az éppen nem emberekkel (Fal: UE. 477).

bor-embér: [potator; trunkenbold]. Ha ez ilyen világ fiaival és bor-emberekkel kitészünk (GKAt: Vált. II, 312).

égyházi-embér: sacerdos, clericus, ecclesiasticus MA. [geistlicher].

erdős-embér: [saltuarius; forster]. A ki az sok korongó versengésből röviden ki akar feselni és kevés munkával véget érni az igazságnak esmérétében, az okos erdős embert kövesse (Pázm: Kal. 456).

férfü-embér: [vir; mann]. Feryfü emlőre soc gozot hünee miatta esue pocolnac vernebe (GuaryC. 49).

fogott-embér: arbiter, köz bírő Com: Jan. 133. [schiedsrichter]. Az fogot emberek tel ne őthessek e zerzet (RMNy. II, 22). Az egyenlethlenség az fogott emberek által meg lattas-seek es el wegeztessék (33).

fő-embér: praestes, optimas, magister, summatus C. [herr, vornehmer mann]. Fő ember légyen az nemzettségben (MA: Bibl. 1131). Nemes és beczületes főembere (MA: Scult. 7).

Kedves udvari fő ember szolgálja (Köl: Idv. 6). Ugy éhem ked-
venne mint főember fia (Thaly: VÉ 1236). A fejedelem a lengyel
urakkal fő-ember-szolgáival lélt (Thaly: RT 71).

futó-embër: [cursor; läufer, courrier; Az posta futóembere
RejtLey 66]

gazd-embër: vulgus MA [gemeiner mensch; Nem gaz ember
ezeknek hadnagyk, hanem fő rendbeli (Gyöngy: Char 34)

[Közmondások] Ott is terem a gaz ember, a hol nem vetik
gyömot mindenütt találsz (SzD: MVir. 104)

gazda-embër: [colonus, agricola; landwirt; Alkalmas ér-
tékké gazdaember (Nyr. A 129). A tselédészektől gazda-embere
messze útra akar indihni (Pázm: Préd 619)

had-embër: miles; kriegler; Ha szünte jó hadi ember
vohar is (Mik: TörL 17)

hajós-embër: nauta; Nom? 365 [Schiffer]

házas-embër: conjunx MA [äter; familiás; Verheirateter
mami, familieväter; Hasonlik némeknek orszagi házas em-
berhez, ki ki mene műveseket fogadnia (v zöbibe (DÉlet? 294).
Felcséges, házas ember vagy férj (Com: Jan 117)

isten-embër: theanthropos; Kr [gottmensch] (Pázm: Préd
115). Kr. I. Isten-ember egyben nétt szö (CSipk: Woll E15), s.

katona-embër: miles; soldat (GKat: Ttk. 1117; Hall: IIIHist. II 155)

király-embëre: homo regius, commissarius regius SI
statthalter, königlicher kommissär; Király embere, vag nádor
ispánja; homo regius aut palatinus (Ver: Verb 257)

köz-embër: ignobilis; Ver: Verb Szót 11, [plebejus; gemoi-
ner mami; Maválbó köz emberek; capite censi PÉBl; Nem állil
az keresztsegnek tisztí egjoh köz eml enekhez hanem az keze-
lem hírletébehez (PÉl: Tam 101). Az egygyű köz ember az isten
igéjének predikáltatásából megértheti az mi igaz avagy nem
igaz? (MA: Scult. 37). Emberséges köz ember (GKat: Ttk.
271). Sok köz ember haladja hadnagyját, több hadnagj előzi
commandószóját (Orezy: KöH 123)

lő-embër: [Coutanus, nomen; enjusdam; sideris; neme-
eines gestirns; A régi déli jegyek ezek: lombér, farkas, déli
korona (CSere: Enc 106)

majör-embër: colonus, villicus MA [meier; Amaz gazdag
majör ember, igen orvondez az o galudniának böv termésen
MA: SB 52)

mestër-embër: artifex, mechanicus C; opifex MA [künstler
Com: Vest 120, handwerker; Master ember; artifex (NémGl
31; JordC 256). Hogy keghelmelek adnyar ky az mester embert
az bohert (RMNy III 26). Mies mester ember (Mel: Szán
151). A mester ember elind képet, es az ötnes meg aranyozza
Helt: Bibl IV 67; Kár: Bibl I 17; Zrínyi II 197). Ötves mes-
ter-ember (Mik: TörL 101)

műves-embër: operarius, mechanicus MA [artifex; Ver:
Verb Szót 2; handwerker; Ézőkemis az vrak és műves
emberek eszokom szaklét vonszok (Pázm: Kál 134 155).
Műves emberek, ugymint timarok, szöcsök, szabók (Matkó
BCsak 15; Megy: Dial 4; CSikGy 16)

némés-embër: vir nobilis; adelmann; Kirdesz 11; No
biles armatibus decoratus voranus; ezimeres nemes ember (Otr:
OriglHng II 60)

[Szólások] Farkó koesi, kender ham, nemes ember, szü dol
mány (Helt: Jozgy 92)

özvegy-embër: viduus MA [witwer; Com: Vest 150; Vált
kedig öszögy ember adoron (Helt: Kron E16) 1)

paraszt-embër: agricola C; landmann, bauer; ÉrdC
16)

szántó-embër: agricola MA [rusticus; Ver: Verb Szót 1
landmann (MA: Bild II 18; Lászl: Petr 101)

szërzetés-embër: [marchus; mörch; Ez vylagyakat
neztem, fértyakat; azzonyallatokat, zerzetes embereket, kykblv
zöplvsítetem zünetem (VirgC 4; DomC 37)

szölgáló-embër: [seruus; knecht; Darabantoe, katonie
és szölgáló embere (MA: Tam 147)

szölös-embër: vinitor; wíntzer; Az szölös embert Krisztus
hozzája hasonlja (RMK II 135)

úr-embër, uri-embër: optimus, magnus, dominus; vor-
nehmer mami, herr; Jelen yr emberré lézen (MA: SB 53).
Emlekezetes; holdog ur emberek (Megy: SzÖróme E16, 9).
Caracellidus nevü olaszországi ur ember telöl írják (Köl: Idv. 5).
Vitéz úrember (Kom: Élet 51; Hall: IIIHist II 153). A szegény
nemesebent bár ne lássa valaki úri-embert részegen (Ház.
1295). Két úri emberek érkeztek, az ölyvhöz szállottak (Kír-
Besz 61)

üti-embër: viator; reisender (Hall: IIIHist II 141)

Embërreeske: homuncio, homunculus MA [nümchen, klei-
ner mensch; Embërke, embereske (Com: Jan 45). Indédan
két könyöknyi embereskéek; tecenek (Hall: IIIHist. II 34)

Embërel

mög-embërel: 1) humantor; suspicio, honorifice habeo SI
ehren, ehrend belandeln; Mindjárt is a ráznak pénzét ö le-
tette, küszönte felotte, hogy megemberlette (Gvad: RP. 63).
2) Meg emberli magát; virum se praestat; Kr. ehrliek werden,
sich anständig benehmen; O igaz hívünk vala s már igen meg
is kezdé vala magát emberelleni (RékGy: Ley, 113)

Embërésit: humantum facio; menschlich machen; A meg-
testosított és emberesített isteni igé; Hly: Préd II 32)

Embëri: humanus; menschlich; Embëri módra; humani-
tus C; Hembery teredelmesség (HéC 5) Embëri nozot
[WeszyC 20; Tamotywan; embery; thwdomanyokat; doctrinas
humanum (JordC 194). Embëri elme kezzelb az gonozra (HéC
3). Embëri test (ÉrdC 296). Embëry állat (516b; PozsC 1).
Kít embëri nyelk meg nem mondhat (VirgC 88). Embëri-kort
út (Helt: IIIHist II 118). Megtestote a töltet embëri vérd
614)

Embërke, Kis emberke; homunculus, homuncio; Nom? 173;
nümchen; Bonnat te zegen es emberke; hábarulatol 2 (HéC
10; Virg 143). Chodalkoznak wala nyta hogy ez ö-kete
emberke emy egy vohar (Pest: Fab 4). Egy emberkéröl és egy
oroszlanról; Vala egy zönek emberke; ez erős helyten lakie
vala (Helt: Mes 51, 56)

Embërkéd-ik: viriliter agere, virum se praestare MA; se
contumare, animum erigere; stehen; nimen stellen, sich be-
währen, sich ermahnen; Nosza emberkédjél; *macte virtute
PÉl; Kyt byzat vala az ow; zelye; moudwan; Embërkédgyel
zerelmes leanyom; twgyvad, hogy az te eledtödnök otalma wr
isten (ÉrdC 301b). Trójayak igen emberkedének (CsonaC 37).
A gonogé is az ö halólokból meg akaré ézetni az nagy-
rakne hánöl, és minden telöl igen emberkedése (Helt: Kron.
10 96). Embërkédjél, hog ez vüms maradjon meg bírd
mened (Dozi: Adag 213). Gara Miklóst, ki mind haladig, a ki-
ralyné asszonyok mellett emberkedett, lekonozta (Dés; Igazs
1180). Nagy sok sürü testök egymason hevernek, verböl egy
emberkednek (Faskó: Esu E); Addig örgölödék és emberkedék
Lászy: Kron 102). Szent Ersébet, te viriliter egisti, ember-
kedtél (Csizi: Síp 78)

föl-embërkédik: virilem-actatem attingo; Kr. antwachsen,
grossjährig werden; Az egész summa pénzét tartsi maguk
kezeknél mind addig, míg fölembërkednek az öi gyermekek

(RakF: Lev. 15). Szunnyink megli á előhíemő gyermekesgől, emberkedgyünk föl (Lép: PTük III 271. Prág: Serk. 232).

még-emberkédik: < Az igaz isten ismeretire való okosság akkor kezd erőt venni, midőn innarr meg emberkednee (Décsi: SzűzK. 32).

Emberkédés: **1)** (virtus): műmüliches benelmen. Mince utánaa penig az veszedelmet magoktal emberkedésekel el távozattate volna, az í frígés tarsokanc, es harattyokanc úsz: nec uala segíteget: nbi perienka virtute propulerant (Décsi: SallC. 5). Az vitézek serénysséggel harcözlök, midőn lattják, hogy az ő királyoc szemé nézi emberkedéseket (Pázm: Kal. 37). **2)** (aetas virilis: grossjährligkeit). A Kristus válsága bövséges forrás, de inya kell öblől küselelésgünkben kereszteség-álat, emberkedésünk-után igaz hit és szeretet-álat (Pázm: Préd. 82).

Embernyi: (adultus: grossjährlig. reif). Ne mennyen valami játékos, részeges, fájtalan ifjúhoz: hanem jözm, és igyemes-erköltű embernyi embert keressen (Pázm: Préd. 149). Jözm-erköltű embernyi ember-eket, nem érelen nyalkákat hűni a tanútsokozásra (szD: MVir. 103).

Emberség: **1)** humanitas C. (das mensch-sein, menschliche natur. Mykoron ydvezeytenk ow embersseghe zereuthi volna harmyucz harom ezendős (ÉrdyC. 103). Teste lelke es embőrsége nyuenew isteny hatalommal teremtetök (529b, 533b). Kristusnak elele mellet visole az embőrségben (DebrC. 2). Az isteni természet nem lőtt égzie á Christosba az embőrséggel (szD: Krón. 120). Nem eszelekeszem embőrségem által, hanem istenségem által (Illy: Préd. 1167). Vette érdemét rosz embőrségnek (Zrínyi. 136). Magatok rosz embőrségének tulajdonútsók (KocskTört. III 351). **2)** humanitas, civilitas, urbanitas, decorum, honestas, modestia, frugalitas C. (menschliches behandleh, ehre, ehrliehkeit). Embőrséggel: humaniter C. Nyilván vagyon embőrsége: *Inuent ejus officia PPI. Embőrséggel eszelekesznee vala mi velünk (MA: Bibl. IV 135). Hon lattim s embőrségünk, hogy sola továb eszeleken nem tusakodunk (Pázm: Kal. 684). Ne hazudgjon, hogy nűts hova menni embőrség tanulni (Zrínyi. II 197). Kölesön nem kaphatok, embőrségim itt nem nagyok (Thaly: Adal. 1250). Hegedűst hozattam s olyan táncot indítottam, hogy a mi az embőrség (Ház. I 180). Pallérozottabb embőrséggel hűni: fel-kendett, szépen mosdott udvarúrság jeleit adni (szD: MVir. 104). **3)** (virilis aetas: mensesalter). Az meg állapotott férfini embőrség (Prág: Serk. 787). **4)** (virtus, virilitas: tapferkeit). Ew benne emne embőrség volt (ÉrdyC. 646). Soc népec támadtanae vgyan gyakorta ellene, de nagy embőrséggel megöltatmaszta nyagok (Helt: Krón. 8). Ott jels embőrségeket eszelekködt (83). Magamc nag bírodalmat, sereget, es vy hadat kivan vala, á hol embőrsége ki jelenettetene (Décsi: SallC. 15). Az embőrség nem az nagy letelben al (Fränk: HasznK. 61). Kince nagy embőrségt és vitézi völtát látván (Pethő: Krón. 119). **5)** (genus humanum: menschheit). Ilendőknek ítélte a menyei bősőség, hogy veszni ne bősüssa, es orvosság-nélkül ne hadgva az egész embőrséget, mint az ürdögöt (Pázm: Préd. 79).

Szólások: Kiadni az embőrségen (szD: MVir. 12). Egy pénz arra embőrséget sem hagyott rajta (WF. 299).

Közmondások: Pénz embőrség: census dat honores PPI. Pénz embőrség, ruha tisztesség (Décsi: Adag. 116).

Emberségés: humanus, civicus, civilis, officiosus, infestivus, modestus C. (human, redlich, anständig, bescheiden, züchtig. Com: Vest. 13). Embőrségessen: urbane, hospitaliter, honesto C. Embőrséges beszédű: urbanus MA. Embőrséges jó maga viselés: modestia Com: Jan. 181. Yeles fejedelmeknek embőrséges teetemeenyeket istoryakban nyrak (ÉrdyC. 512). Az ifjú Tobiasba jözm es embőrséges ifjúmanc peldája adatic elönce

(Helt: Bibl. Th2). Vele embőrségesen eszelekedgye (MA: Bibl. 129). Boszszontó általködt, hogymen embőrséges alázatoságot mutatnae (MA: Tam. 1250). Tisztesség adassze az embőrséges személyoknac (Zvon: Post. I 186). A pataki jesuita nem embőrséges könyvében (Czezl: Japh. 13). Embőrséges és szelid vala (Illy: Préd. II 270). Embőrséges ember (Matkő: BCsók. 89). Géc: KőrC. IV. 109. Mik: Törtl. 3). Kőr bizony amaz embőrséges ember hogy olyan kutya dövaj eb! (Thaly: Adal. 181).

Emberségtelen: inofficiosus, inmodestus, indecor C. (unlamm, unanständig). Embőrségtelenül: criminaliter C.

Emberségtelenség: inmodestia C. (unanständigkeit).

Embertelen: inhumanus, inurbanus, inhonestus, impensus C. (ineivilis, unurbanus. MA. (menschlich, unredlich, unständig). Embertelenül: inmodeste, irreverenter C. Ti pedig embertelen lätök, jövöltemért boszszusággal illettetek (Pázm: Préd. 18). Ha barátomat hívom hozzáim, s jöl nem tartom, embertelenek illettém (237). Embertelen ember (MA: SB. 302). Embertelen szívvel (Illy: Préd. II 303). Embertelen, minden embőrségből ki-mosdott (szD: MVir. 104).

Embertelenkéd-ik: inhumaniter ago Ki (sich unständig, unenschlich behandleh. Most, hogy-im tudta, hogy Böcben lakom, távülvőre embertelenkedett szóval és írásal (Veres: HitMegt. 17). Ha ti vábbs embertelenkedik: a csákány fokát hitához dühenti (Matkő: BCsók. 159). Csúzi: Síp. 553).

Embertelenség: **1)** inhumanitas, irreverentia C. (unurbanitas. MA. (menschlichkeit). (SomaC. 31). Szokot embertelenséggé jesuita (Czezl: Japh. 13). Minden embőrségből ki-vezekott, kiki az embertelenséggel pályáját néki engedti (szD: MVir. 104). **2)** (invidia: feigheit). Nem az fogják mondani, hogy szűkség nű adtuk meg a várat, hanem embertelenségünk miá (Mondrök. III 175).

Emberül: viriliter C. MA. (tüchtig). Emberül eszelekedjtek (JordC. 269). ÉrdyC. 22). Nőszu ucki, emberül viatoc (Helt: Krón. 88). Emberül tartotta magát (Mondrök. III. 100). Emberül megtízette ez az jó téteméit (Décsi: Adag. 107). Décsi magimk is használ vele, ha emberül felel meg parancsolatimknek (Rákóly: Lev. 271).

EME: **1)** porca. Peresiz: Gramm. 7. (sarj). Eméhez való: poraris MA. Val kautól és szelid emétől fájzott süldő, disznó, malatz: lybris PPI. Az erdei-között sünts agyara az emének (Pázm: Préd. 248). Zög az eme, görög a kam (szD: MVir. 93). **2)** femella, animal femineum. SI. (weibchen). Ez az első hazugság, mint egy eme állat, terhes sok hamis mondásokkal (Pázm: Kal. 176). Hő 137).

EMSE: sus, serofa. SI. (sarj). Öreg emse (Rály: Csul. II 370).

EMEL: **1)** levo. Ver. MA. (heben). Nem emeltem volna en kezemet arra (DécsiC. 33). VirgC. 33). The mad emeltem wran en lelkemeth (KulesC. 15). Az Mahomet taláhnányinak követőiben minden oktalan gonosszág zászlót emel, es országol (Pázm: Kal. 448). Bősőségnek útára emeltél (Rim: Ének. 71). **2)** (erigo: errichten). Ágyuzó halnokat, az hol kell, emeljük (Könyi: HRom. 104). A maradékok szívében emlékeztető követ, oszlopot emelh (szD: MVir. 107). **3)** (exalto, eligo: erheben, erwählen). Meltsagzi emelhetül (ÉrdyC. 636b). Emelyéne hadnagyot, es menynye viszsa Égiptusba: constituamus nobis decem (Helt: Bibl. I VV3). Kapitánokat köztéje emelene (Valk: Gen. 7). Az Ionaslól fi embört en emelék (Türrl. 4). **4)** (aufero: wegtragen). Ha meggyűzzük [a lopott ökrét], húsát majd haza emeljük (Gvad: RP. 116).

Szólások: Tzégéért emeltél volna tudományod gyalázására (Czezl: MM. 15). Hát az angustai confessio emeltél jölát a romai gyülekezetnek? (Pós: Igazs. 1313).

által-emel: (levo; ins jenseits erheben). Gondolatim az életből által emelém az örökké valóra (MA: Seult. 11).

el-emel: amoveo, dimoveo, tollo MA [fortragen] Jupiter mődjüt föli, hogy Azonor Iyanyát lojva elemeli (Gyöngy: KJ 32). Harmincz nap múlva a nyertes Julianus elemelte társát, és meg indult hájójával, hogy maga országába vissza menne (Fál: TÉ. 680-1). Ez te szíved, emeld-el, tartsd magadnak (Fál: Vers. 881).

föl-emel: 1) leveo, subleveo, elevo, alveo, tollo, sustollo, ex tollo, cantollo, surrigo, astolo C [erigo MedLat 213, laufelheben] Fölemelt fövel jár: *erectus vagatur PP. Emellőtte föli ő zfé nökét (DécsiC 28). Fölemelhen ő zemeket (MűnelC 45). Kezét fogva föli emelles Iwter fördC 370). Föli emelwen Jesus hw kezét mag föze (100). Föli emelhe hw zawaat (710). Föli emelwen palasttyant lator hant azzony allat volt (ÉrdyC 340). Testet emelhe föli zent Janos epölnyayabol (631b). Adam föli emelhe ex magat isten ellen kovvel meg nyá (CoruC 208). Fölemelhe az agybol az zegen regy zene beteget (MuzL. 55). Föli emelhen ex magat ex agyaba (DomC 247). Elmeyeket a menyey gondolatra föli emelék (VirgC 30). Lata az w örezayat menyekben föli emelhen (11). Hogy az ő lelke oda volna fölemelhevé, a hol az isten lakozik (Tel: Évang 1118). Két szárnyon emeltek föli ember a földtől, az egyfigyisögen és tisztasögon (Pázm: KT 121). Lataszögállya az kit el-fölemelt (MA: SB 50). Házudnál czézhért emelék föli (Fál: Epjn 11). Föli-emelünk táborot, és haza menünk el (Zalai 1118). Fölemelék az ő szívköt, és el-feltekzenék ön rólam dly: Pröl 1140. 2) exalto C [eligo; eröhben, erwählen] Emelhetnek föli az wrasna (ÉrdyC 560). Az eleb hely tyzösszege emely föli (658). Marlokeust föli emelte es országaba föledehe (Fál: Helt: Bbl 180). Könyvü istennek mind föli emelü, mind le vetü (Deesi: Adag. 235). Superintendenseket emeltek föli, s zokat fölnek valljátok lenni köztetek (Fál: CSIsk 105). Zágrábi püspöksöge fölemelhetvén (Szeg: Apr. 71).

föl-emelés: sublatio C [erhebung] Elköpen szenteld meg á fölemelésne melyét: sanctificabis et peccusculum consecratum (Helt: Bbl. I.Q.2) Färokat föli hantyták fark föli emeléssel (Gad: FNöt 10).

fölemelet: X Caudalatosok tengernék föli emelöti (AporC 6).

föl-emelő: 1) subductarius C [zum aufziehen bestimmt]. 2) primitiae. Mind ezee közzül egyet fölemelöl aldozanne az wras: ex quibus unus pro primitiis offertur domino (Helt: Bbl. I.AA.4).

ki-emel: elevo, extraho MA [herausheben] Ha az veremben esendyk nemle kywe emely Iwter fördC 189). Az embereket, az binnék sarából ki emelhe (Löp: Pük 1114). Szüksögektől benemeket ki emellek (Fál: HHist 11267).

Emeleső (em. ol. s. Tin 109) [ponis qui descendit ad mirum; fallbrücke], sehlagbruck (Pesti: Nom. RMK III 125. Az kapvth es az emelheythé bizony az kapvna allowal föli wonatlywk (LwT 114). Hátat ada, vár föli fut vala. Ezt föli lössözé láta, non mólata, nyam inokban emelesőre jutu (Tin 75). Az fölökök a Sokosó kapujának emelesőjét elbontották volt (Mandók. VII 3). Fört: 1126).

Emelesős: [mit einer fallbrücke versehen]. Emelésös ellen-segröfö rostely: fallgatter (Com: O.b. 21). Egy emelesös kapu, kin az kilső värba ki s befürnek (Tin 109, 111). Czim-reseu építettett kapuja emelesösön észak föli vala (szal: Kón. 209).

Emelés: levamen, sublatio, elevatio MA [das heben] Hogy fündat melholben meg ne lomezol, haragtól, emeléstöl magadat meg öyad (FöldSzer. No. Szent kereszt emelhe: füstum exaltationis s. crucis (Ver. Verb. 200). Süveg emelés (Thady: VÉ 110).

Emelget: nepius leveo, wiederholt heben. Fäket es kow-nöket emelgetek (Helt: 191. Czegl. MM 100).

föl-emelget: X A hol el fogyatkoznunk ny gyarlasögzünknek nyatta, föli emelget (ÉrdyC 622).

[Emelint]

mög-emelint: [semel leveo; einmal heben] Ö ägyáról leplü meze emelinté (Tin 248).

Emelit: X Azon [a terhen] emeltynek (Pesti: Fab. 51b). Az örök életét sokan alög emeltyök egyszer lábokat a földrül (Pázm: KT 177). Süvegöt emeltyünk (NyKöz. XV 333. Pázm.). Emeltyi lapüttyát (Matkó: BCsák. 207). Emeltyi a pörölyt a vízé (Fál: HHist. 11248). A levegő éghe emeltyi (Gvad: FNöt. 52).

el-emelit: [anföher; forttragen, stellen]. A lötsöl elebb áll, valamit orozva el-emelit (SzL: MVir. 301).

Emelkéd-ik: [hevor, elevor, erigor; sich heben, sich aufrichten]. Vylaghyaknak zerelemeit el hagywan az isteny zere-tetre emelkédnek (ÉrdyC 588). Te nagysögd memeknek felette emelkédet (DöbrC 22). Miert emelkédte, eköpen az wras gyülekezeti fölle (Helt: Bbl. I.XX.1. Helt: UT. 10).

föl-emelkédik: X se erigere PP. Ö zyu föli emelkédék (DécsiC 11). Ellene emelkédök föli (113). Emelkedyetek föli ereek kapok (KölesC 45). Octavianus chazar föli emelkedyek kenel-segben (ComC 75). Magos fölezokra föli emelkédü (Pázm: KT 1). Vallasönak minden vallasöknál föli emelkedyebb voltát mhez hasonlitsni (Matkó: BCsák 123).

fölemelkédés: erectio, elevatio PP [erhebung, Minden vezedelnék chak tynek fölemelkedyesövel Iwtek (VirgC 95).

Emelöd-ik: elevor; sich erheben. Nagyöbora emelödnek (Lund: UjSegis. 178). Emelödnek föli emelkedyek? a tornyok mely-lyeket le verettek (RendÉl. E).

mög-emelödik: [hevor; sich heben, gelüfte werdeng] Bizony meg emelödnek a teteikem á kalap (Fál: CSIsk 319).

Emeltet: [hevere facio; erhaben lassen. Fwtet kirallyan emeltelhe (ÉrdyC 395. 188).

ÉMÉLY: [nausea; übelköit. Gyomor hűborgást és emelyt szereznek (Laszl: Petr. 82).

Emélyöd-ik: [nausea; übel werdeng]. Az ő leg nagyöb gyöngösösge volt a leg aláb-való szolgálok munkájban fog-lalatosködü, könyhüt tisztogatü, és mindent ölyat, valamitöl a gyomor emelyedik, nagy kedven s vágim véhez vüni (Tarn: Szents. 72).

föl-émélyödik. Föli emélyöfölm, emelygök: nauseo C [übel werdeng]. Föli emelyödvén a gyomra, okádözni kezd (Fál: Hist 11262. 32. Prüg: Sark 68).

Emélyödés: nausea; übelköit. Gyomorbeli emelyödés aurexia Nom? 116). Gyomorbeli emelölés (Web: Anul. 94. Fely: SebSzl. 20).

Emélyög (emelyög) Pázm: Pred 24. Pázm: Kal 159. Matkó: BCsák. 5. 1082. tastidre, nauseare MA [übel werdeng]. Mólön kostaldis az jo izu öböl italt, ottan emelges belé (Com: Pröl 119). A kak okádhe, gyomroc emelög, meg gyogyittya (Mel: Herb 116). Inhol az tökeletlen baratinac emelög emagelöma mit beszél (Mon: Apol. 296). Emelygökké löznek es ö kimeset megvetik (Mad: Évang. 736).

Emélygés: nausea, aurexia, tastidium MA [übelköit]. Emélygösök: nauseosa MA. Vinas es emelges (Com: Pröl 277). Gyomornac emelgés (Kár: Bbl. 1772). Gyomor emelygös (Pázm: Pred. 82). Kr.: Gyomorbeli emelygösök (Szalm: Cent. 11).

[Emélyget]

Emélygeto: nauseosus C

gyomor-émélygeto: nauseam emans Kr. [übelköiten verursachend. Gyomor emelygeto, okádöst indító orvosság (Com: Jan 174). Nemzetöged ne emelgessöl, mert ez gyomor emel-gető és minden nyvársögöl kimesöött rosö szokas (Fál: NE. 13).

Émelygos: nauseosus C. [übelkeiten verursachend]

[**Émelyit**]

föl-émelyit: nauseam crasso; übelkeit verursachen]. Föl-émelyítik gyomrokat (Megy: SzÁrófimo: Előb. 5).

EMÉN, EMÉNG, EMIN, EMING: **1)** [inspector Turcarum; türkischer Güterausseher]. Az zohaki emüncük meg ados tyz ezör forintal. Azt az ement es az fölbít mezelegitimen., ezön zohaki emüncüek Hoehya Hazuának az attiafia (RMNy. II.230). Mynd emyáwk [sic?] kadyak mastan az Dvnan memek volta ala, es oth fogdassak [sic] el evketh, egy emeny [sic?] es egy kadya ith wagyon (LavT. I.285). Békék emüncüekkel) passik vezérekkel rabokká estenek (Thaly: Adal. I.181).

2) Eméng: dictator C.

Eméngi, eméngöz való: dictatorius C.

Eméngség: dictatura C.

ÉMENDÁL: emendo, corrigo MA.

Émëndálás: correctio MA.

Émëndáló: corrector MA.

EMÉSZT emésztené Szék: Krón. 15. emészthete 32. eméti Fél; Bibl. 112): **1)** consumo MA. [odo; verzehren, essen]. Ez soror jata amye erevtelenségre es veer hasra, somnyt nem emezhet vala (MARGL. 54). Emesztetennek kvhez ketelezwen w nekyk ythelew byroy: absorpti sunt jmeti petrae judices eorum (KulesC. 353). **2)** concoctio MA. [verdaunen].

el-emeszt: [consumo, absorbeo; verzehren]. El emesztetennek kvhez ketelezwen wuekyk ytlew byroy: absorpti sunt judices eorum (KesztiC. 389). Faat fywet es heegyeket el emeznek ca tüzeki es le olvazniak (ÉrdyC. 17b).

még-emészt: **1)** consumo, absumo, depasco, peredo, devoro, macero C. [verzehren]. Megemészttöm: tabesco C. Test meg-emésztő terjedő fekélyek: nomae; fájdalomokkal meg-emésztetni: doloribus confici; az idő meg-emészt mindeneket vastusa *consumit omnia PPL Az éhség meg rontotta, emésztette: fames *absumpsit WF. A tűz föléből eresztetet hog meg emezien hegekét: ut consumat montes (DécsiC. 115). Meg emeztyek özvegyeknek hazokat: comeditis domos viduarum (JordC. 427). Harmad napon mezhemeztetem: tertia die consumor (577). Megh emezty az thy testeteketh: exedet carnes vestras (840). Oknál kyl heyalba emeztöfötem meg az en erőssghemet (Érd. 342). Zykra zeen zarmazek ky az feredew adol es azonal meg emezte ca bálványist-n papját, 551b). Nem akamadec hog ötet mennyi főz mezh emeztheueye (WinklC. 169). Halal emezti meg iköt (DöbrC. 105). Ez testi tyz mindön rosdath megh emezt (TihC. 10). Zeen meg emezty wkoth: devorabit eos ignis (KulesC. 38. 138). Keseruesen lellem gyötörődik, mert meg emezt nagy boszu (Born: Énk. 339). Meg emesztenee mindent a mit anaac előtte való esztendökbe takartac vala (Szék: Krón. 15). Az molí es az rosda meg emezti: erugo et finea demolitur (Fél; Bibl. 9). Az molí meg nem emézi: neque finea corruptat (112). Csötörtökön nem hagyak húst vágni, hogy az bőv halat meg emészthessék (Pázm: Kal. 252). A sok hadakozások megemésztették alkalmasint az ő tárházait (Zrínyi. II.167). Igy chekély munkánat ezorba megh emésztheti (Liszt: Márs. 8). **2)** [deleo, interficio, neco; ausröten, niedermachen, töten]. A tatárok mind elrablanac a kunokat, es megemésztenee őket (Helt: Krón. 53b). Megemésztlec tégedet: delebo te (MA: Bibl. I.80). Az athonnak nevéit itt, szükség, ne tudja: mert meg-emésztenee papoknak fullánkja (Thaly: Adal. I.13). Zrínyi magais tulajdon kezével sokat meg-emésztett és vesztet (Könyi: II. Rom. 102). **3)** concoctio C. *unificare cibos PPL [verdaunen]. Megemészteni az edelét: *conficere cibos PPL. **4)** [concoquo, patior, fero; verschmerzen]. Megemészteni a gyűlölséget: *concoquere odium PPL Achab ölete meg az igaz Nalobhtot, de

nem emizthete meg emec az ő halatit, mert ki ontatec az ő veero az ebekcec nialasara (Szék: Krón. 32). Az ér-vágás után testetnek adgy nyugvást; s így emésztheted-meg könnyen az ér-vágást (Félv: SchS. 16). Ki rozsz gyomra wagyon a mostani világnak! Nem tudja megemészteni a szaraz igazmondist (Fál: NA. 353). Gyomor kívántatik ahoz, hogy ember meg emészsze, a mit a szerentse elejbe vet (Fál: UE. 117).

mégemésztés: **1)** consumptio, absumo C. [verzehrung] **2)** concoctio C. [verdaunung].

mégemésztetendő: [facilis concoctu; verdaulich]. Meg emésztetendőleg (Medgyesi, Imre 8: Nyelvtörténeti Tanulmányok 39).

mégemésztetetlen: inconsumptus. C.

mégemészhető. Könnyen megemészthető étel: cibus facilis us ad *concoquendum PPL.

mégemészto: consumor, confector C. [consumens, conficiens; der verzehrt, verzehrend]. Pokol leszen meg emesztöd (Born: Énk. 45). Az istennek meg emesztő haragjával rottetettek az hitelleneket (Fél; Tan. 258). A susnak tollai annyira meg-emésztök, hogy egyeb madarak tollai köze elegyítettvén, azokat meg-emésztik (illy: Préd. II.274).

Emészték: [excrementum]. Egy föle állatok a jo szagu füveket ingyen sem illatozzák, hanem a kertesznek es egyeb munkásoknak emésztékjeiket es bűdös hányadékjokat szagolják (GKat: Váits. II. Előb. 63).

Emésztés: **1)** consumptio MA. [verzehrung]. Tyzzel emeztecs: exustio (JordC. 807). **2)** concoctio MA [verdaunung]. Nehezen való emésztés: aepsia C. Nehéz emésztés: dispepsia Nom. 345. A tüdő könnyből emésztési, s hamaröböl el sorvad gyomorban, mint a szű (Félv: SchSal. 22). **3)** [excrementum]. Az emésztéssel egygyüt a béliis a pervatálan onla (GKat: Titk. 15).

1. Emésztet: [concoctio, digestio Kr. [verdaunung]. A must mozdít emésztetet (Félv: SchSal. 21).

2. Emésztet: [consumere facio; verzehren lassen]. Polivaynt tyzzel emeztetty: palens condumet igni (JorC. 362).

még-emésztet: ~ Feneketh kijvagattink es az bort földel meg emeztetettük (RMNy. II.1).

Emészthető: [concoquere potens; verdaunen können]. Ki etelt útal, hitván, nem emészthető gyomra wagyon, meg gyogytya (Mel: Herb. 116).

Emésztő: [consumens; verzehrend]. Az tűznek emesztő ereie (Fél; Tan. 325. Zrínyi. I.115).

könnyen-emésztő, könnyü-emésztő. Könnyen emésztő étel: cibus facilis PPL. Könnyü emésztőkkel élylen (PP: PaxC. 11).

nehéz-emésztő: cibus gravis PPL [schwer verdaulich].

Emésztöd-ik: [consumor; verzehrt werden]. Az ő utalatos fögök büszödik, es emeszten emesztődik (Bal: CsIsk. 313).

el-emésztődik: tabeo C. [verzehrt werden, verwesen].

ki-emésztődik: [concoqui; verdaunt werden]. Az mi az ember száján bé megyen, hasába megyen, es ki emésztődik (Alv: Post. I.418).

még-emésztődik: [consumor; verzehrt werden, sich aufzehren]. Ereie meg epett es meg emeztödet (Born: Préd. 238).

ÉMÉTT, ÍMÉTT: **1)** [vigilans; wach]. **a)** Émetten, vigyázván: vigilanter, vigilando MA.5 PPL. Néha mikor émettek voltak, vigyáztak (Báti: LPöb. 192). De a kik émet es józan emével vadnak, ahélet a Calvinus mondásából ki nem hozhatnak (Pós: Igazs. 167). Valamit álmodlan láttál, én is azt láttam émetten

(Hall: III. Ist. II. 321). Tudom, ez éjfel émetten is, almatában is megfordúl elmében (Fal: TÉ. 767). **B)** Émette, vigyáz vár: vigilanter, vigilando MA¹, wach, in wachem zustande. Vet keztem almatam, émettem, tungsasagomnak mirtta (VirG¹: 13). Émettem ver az yr (Mol: Jób. 18). Nem abam lutas az apocalypsis, hanem emette labatt, jelentőt dolog (Mol: Szám. 11). Azért ez az Zvinglius tanítója nem egyéb volt, hanem utyam azon, az ki Luthert inette oktató (Pázm: Kal. 195). Inottünk e, vagy alvásunkban léssen habátunk, senki nem tudhatta (Pázm: Préd. 900). A mely dologról émettek gondolkodtak és töröltenek, északra is gyalkorta az föreg plautasajajokkban. Ember gyalkorta álmában is azon tépődök, a mivel émette vagyon gondlya (Pós: Igazs. I. 175, Alv: Hm. 139). Almatól közöt való förtelenségkben gyönyörkötték, inmedt anagy azokra áttüle okot (Vás: CsmCh. 221). A mirtül émette gondolkodik, és a mit igen kíván, gyalkorta álmában is eleiben tünik (Nyik: Jós. 281). **2)** Vigiliare; das wachsein. Álmát inettétől megkülönböztethető (ACsere: Enc. 1).

ÉMÜL: [experientia; erwachen?] Mykonon ember yo bezedet haal az erok bodogslasnak ereméről, zsep woltarol es vgasagorol, es ember fél emül lepol? forül? rayta, es gyalkortaa gondolkodyk folazkodyk mennyeknek orzagura (ÉrdyC: 1190).

EMING: muria [serum; salzwasser, molken]. A habozó tenger sós, mint a sós nedvesség, eming, a sós habnak keserü leve gyamát; mare fluctans salsum est ut muria, murine instar (Com: Jan. 14).

EMLELKÉD-IK: [?] Emléklodom; invito. Nyikállai XXVIII

EMLÍT *emittendy* JordC: 213. *emittween* ÉrdyC: 6190. **1)** memini, memoria, recordor MA. [sich ins gedächtnis zurückrufen, sich erinnern, gedenken]. Sonda ew élelyben oly nagy vgasagot nem emlejt vallot lemy (ÉhrC: 132). Yal emlyéttöm es teb vagyon anunk harminez östényel (ÉrdyC: 127). Tudatlansagomat ne emlehed; ignorantias meae ne memineras (DobC: 18). Ha jól emlitem (Pázm: Préd. 631. 196). **2)** indigito C. [commemorare; erwähnen]. Hogy ingyen se emlechem az nyavahákat, mellyek alá vetteted az ember itt ez vilagon (Tel: Evang. II. 70). Az álllyükemlített edények (Hly: Préd. II. 207). Belé avot ez az emberekben, hogy minden dologoknak kezdésben isten nevéit említik (MNyil: Zsolt. 74). Mint legyen dolga az említett városnak (Fal: TÉ. 770).

[szólások]. Mióta én eszemet emlitem, tudom hogy mind jobbjól felebb vortók adókat (TótT: VI. 157).

még-említ: 1) memini; sich erinnern. Lemleyez megmemento; es ne feleld el (JordC: 218. 589). **2)** commemorare, mentionem injicio MA. [erwähnen]. Hogy (lézsa) isten s ember csak kevesen értik; de kik nem hiszik, bizony megemléjtik. Az zsidó nemzet Krisztus habát bizony megemléjté (RMK: II. 206. 207).

mégemlítés: mentio; erwähnung. Megemlítésre méltat. In: immemorabilis C.

Említés: mentio MA. erwähnung.

Emlitet: memoria; Erinnerung. Ezt tegyetek en említésre; in memm commemoratiorem (DobC: 311. 21. 82).

Említet: commemorare MA. [etw. erwähnen]. Említetnek valahol; stermittaverunt amores MA. Nevet zseretettel említés. sötök (ÉrdyC: 619. Ver: Verb. 14). Pataki: Reg. Előb. 19. Nemzeteséged ne emlegessél, mert ez gyomor-émléztető szesz szók. Fal: NE. 13. Ne emlegessél, mit eslekedjünk a nemeszék.

Közmondások. Enkást emlegették, kert megett jár; lupus in tabula PP.

Emlégetés: memoratio, commemoratio, recordatio MA. wiederholte erwähnung.

Emlékez-ik *emlekezten* MünchC: 41. *még-emlekez* 6191. *emleke* lam. MA. PP. *emleke* nünk, *emlekeset*, *emleke* tetet. Pázm: Préd. 837. *emléköl* vel. TihC: 146. *emléket* Ver: Verb. 589.

1) Emlékezem reo; memini C. memoria MA. [sich erinnern, gedenken]. Emlékezem; inoditus C. memor MA. Vesterie koron emlekezem te benned (AporC: 96). Nem emlekeztök ez róla? ÉrdyC: 290. Nyichen ky rólad emlekezyek; qui memor sit sui (KulesC: 8). Emlékezől róla; mert en ezért jöttem ez vilagra (Weszpt: 29). Lata nagy nyitatosagual meudeneknek emlekezendev dolgokat (DobC: 197). Isterek inoltarol nem emlekeztem (VirG¹: 6). Emlékezzetek regiekrel (RMK: 13). Felőlök emlekezném (Thaly: Adal. 161). **2)** commemorare; erwähnen]. Nekyk emlekezőnek az templonról; quibusdam dicentibus de templo (JordC: 692). Ez nagy epistolam zool es emlekezyk zent Isyas ket yelos zemelyekről (ÉrdyC: 312b. 311). El feletten wolt kegyelmes azzonim emlekezni keznek, hogy (LévT: 1292). Oly dolgokat ad előnkbe, melyről az egyéb irasok semmit nem emlekeznek (DobC: 336. 1a2). Az keresztieni tudomnak agáról eg helyen püldöbben emlekeztem (Féli: lam. Előb. 8). Ha az egyéb országokrol akarunk derek keppen emlekeznünk, magyra terjedne irasunk (Lév: P'Üik. II. 100).

még-emlékezik. Megemlékezem reo; recordor MA. [sich erinnern]. Megemlékező; memor C. Nem emlekezte meg öt kegyeréről (MünchC: 41). Ezenkeppen emlekezől meg h róla? (JordC: 800). Ne fogoyunk halatlakok es el felektöztek, de yukaib megemlékezőendők (ÉrdyC: 532b). Meg emlekezynek zent tereneznek w nagy zenségeröl (VirG¹: 58). Meg emlekezől homni ki wozel (117). Az el múltakról nem kel meg emlekezőni (Deesi: Adag. 89). Meg emlekezzel magadat förtüme lemi; memineras te vram esse (Deesi: SallC: 31). Tett gonosztyrol emlekezőndiek meg (Lév: P'Üik. 1392).

mégemlékezés: recordatio MA. Erinnerung. Az kenyér az ő testéne nevezte, hogy az kenyér ő teste legyen megemlékezéséppen, emlekeztető nöl szorint (MA: Sullt. 620).

mégemlékezet: s. Szent Pál megemlékezete (MünchC: 6193). Ezt tegyetek en meg emlekezetevre (CoriC: 23). Az istennek jó tetemünnek gyalkorta való meg emlekezete (TihC: 15). El vezti az meg emlekezetet az az nem emlekezik meg (DobC: 271).

reá-emlékezik: recordor, recomminiscor C. reminiscor, recordor, commemorari MA. [sich erinnern].

reáemlékezés: reminiscencia, recordatio C. MA. Erinnerung. A reá emlekezés az, mellyel az egyszer meg ismert dolgok, az ő az nagy velöben maradtot nyomok által a lelkek által ismét a köz észre vitetnek (ACsere: Enc. 178). A dolgokra erős reá emlekezése vagyon az elnek (Misk: VKert. 193).

vissza-emlékezik: reminiscor C. sich erinnern, zurückdenken.

Emlékezés: memoria; Erinnerung. Tewrttenek nem ezada hitosság es tytes emlekezésnel melto. Engubia városában (ÉhrC: 110). Hét állandó könyvbe írja; első könyv az isten emlekezésének valtozatlan tudományja (Pázm: Préd. 11). Milyen emlékezésnel, eszembel, fogatam a régiék förtösagát, pirült artzával nézem a mi üdünknek késedeles resztését (SzD: MVir. 107).

Emlékezet: 1) memoria MA. Erinnerung, gedächtnis. Emlekezetre felírni in commentariis, in tabulis referre. Emlekezetre vert pénz; symbolicum munus; denkminze PP. Te menedee emlekezte. BessC: 9. Hallottaknak emlekezetét (Hly: ÉrdyC: 607). 2) Templonot esudatának ő emlekezetere (DobC: 123). Az farkának kepet fél taragtak wyl.

emlekwetere (VirgC: 58). El wozę w emlekezetek (KulesC: 13). Ki gondolja az u emlekezeteket az földnöl (Szék: Zsolt: 31). Emlékezetbe marad (Helt: Krón: H.). Az boldog emlékezőtől Heltai G. meglazytot felesége kéuin jó egészeget (Mel: Herb. A2). Az hiteleneknek emlékezetek az halál atal ki fölfőtfe (Fél: Tam: 272). Egesse az oltáron emlékezetec okarth (MA: Bibl: 189). **2)** mentio C, MA (erwähnung) Semy emlékezet nem lett vala a mennyeknek orzagarol (ÉrdyC: 350b). Kapor szarja eeljen emlékezőtő igranok (582). Jó emlékezetet tésztece felőlme (Helt: UT: Fél). Ugyan eről vagyon emlékezet (Judas levelében MA: Bibl: 1129). Mellyic evangolistánál találta valaha emlékezőt a másnek? (Matkó: BCsák: 136). A testi menyézőről vagyon emlékezet a mai evangéliumban (Illy: Préd. 1167). **3)** memoraculum C [denkmal]. **4)** [donum monumenti causa] datum; andenken. Deli Vil az ajton ki-késéré őket, mindeneknek ada szép emlékezetet, avál ajándékozá az vitezőket (Zrinyi: 1159).

Szólások. Nem oly régiség, hogy a még élők emlékeztetün vólna. A memyre nyújthatnyuk emlékeztetünköt, Szent oldalan marasztotta emlékeztetől, oly tágason túva a darla lykasztását (Szd: MVir: 109).

Emlékeztetés: memorabilis MA [denkwürdig]. Emlékeztetes igé (MA: Scult: 813). Emlékeztetes mondásoc: vocalula emphatica (Com: Jan: 139).

Emlékezteti: memorialis MA [erinnerungs-]

Emlékeztetlen: immemor MA [meingedenk]. Vala ky az ladattakrol emlékeztelen cel (ÉrdyC: 619).

Emlékeztetlenség: [immemoria; kéine Erinnerung, das vergessen]. Régi nagy nyájasság (vala Grizoldisben, semmi szomorúság, semmi idegenség, kis leányrul való emlékeztetlenség (RMK: II 99).

Emlékeztet: [admoneo, commonefacio; erinnern]. Hogy jövetelinek bocsúltes fogadására igazsagon, arra emlékeztet, mennyi királyok és próféták kívánták ezt látni és nem láthaták (Pázm: Préd. 834).

mög-emlékeztet: [commonefacio; erinnern, mahnen, Emlékeztetésor meg egymást (MA: Scult: 86).

megemlékeztetés: [admonitio; mahnung, Erinnerung]. Gyakorta való intésoc és megemlékeztetésoc vadnac ez: prédikációkban (MA: Scult: 19).

réa-emlékeztet: [commonefacio; erinnern]. Nagy kötelességgel veszem, hogy réa emlékeztetett az asszony (Fal: NA: 147).

Emlékeztetés: [admonitio; Erinnerung]. Ezt tegyete az én emlékezetemre: aziz, en nevezem ez szent kenyeret én ti erőtete adattott testemec, emlékeztetéskeppen (MA: Scult: 54. Pázm: Préd. 1058).

Emlékeztető: [monitorius], monumentum, monimentum MA [erinnerungs-, denkmal]. Emlékeztető épület: monumentum C. Emlékeztető elme: remniscentia (Com: Jan: 158). Emlékeztető jel (GKat: Tük. 237). Emlékeztető oszlop légyen a maradékok előtt (77).

EMLŐ: lorum, habena MA, PP [zügel Ver.

eremlő (eremlőjét Czegl: BDorg. 423): ∞ Lova féke eremlőjét gyalog tartotta (Czegl: Dag. II.20). A pápa azt kíváná az imperatorul, hogy kengyelét, vagy lova fékje eremlőjét tartsa (Czegl: BDorg. 423). [Vö. **ERE**]

fék-emlő (fékenléje MonOkm. VIII.176): habena, fékszár Major: Szót. [zügel]. (Cserényi: PersF. 36). A lovat zabolával és fékenlével, fékszárral hajtogattya (Com: Jan. 86). Oly lóra is ültem, kivék fékenléje más kezéből igazgattatik (MA: Okm

VIII.176). Ragadya a Hektor lovának fékenlőjét (Hmy: Trójai Had. 155). A lova fékenlőjét vagy zaboláját fogta (Nyr: IX.88). Akkor sarkantyúval meg fogdosu az fékenlőt gyengen bajtogattam (Fornó: Curt: 10). Kapja a lónak fékenlőjét (Hall: III.181). A mi gyarló életünknek zabolozatlan lig fékenlőjének tágas való megeresztése (Rim: Ének: 83. Gó: KárCs. IV.219. TörtF? 1178).

ÉN (en BécsiC: 23. sat. MünchC: 16. 18. sat.); ego C [ich]. Azert akarom enu, mert en nyulna laflak (EhuC: 52). En keresztöllek (JordC: 361). Manda hownekyk: Yewyetek en utannam (361). Teozy en atyannak akaratyát (371). Kyezoza az en anyam? (392). Irok en te neköl (SándC: 1). Emmalannad ogyeb idwözöztyew ünchen (ÉrdyC: 60). Wmagat atta emmek (VirgC: 2). Vayha lemmel nekem ön atyámia (Kár: Bibl: 1331). Jöjtek ön atyánnak áldottai (Pázm: Préd. 17). A ki barátom, az más én (110). Ez én emyi fírásúgos budosissom (MA: Scult: 4). Te hozzádöl ön hozzáimot ezünkülansz (10).

Engém, engémet (enken LevT. 1385, engem 1716, PálókKözl. VIII.48): me MA, [nich]. Ty gétrömetec engemet inkab nehezát (BécsiC: 2). Meg tyoztyhaez engemet (JordC: 475). Az en testemet adam engem vereyknok kezében (CornC: 174). Jay engöm [?] bodogtalmnac (NagyszC: 60).

Ennén (ann BécsiC: 307, ennen-magam [?] Pázm: Préd. 163, [meus; mein]. Enen zennemmel láttam (BécsiC: 307). Enön vallaym (NagyszC: 19). Enen lellem (VirgC: 10). Emen atyámfyaynak is tyvtem ekepen (7). Emen bennem bekeseget eel alwozok (KulesC: 6). [Vö. **emmén-magam**]

Enyém, enyim (enem MünchC: 183b, enem, enim 204b, enim DomC: 53, Ozor: Christ. 335, Syly: UT. 1159, enim; meus Kár: Bibl: 1303, MA: Bibl. 1556, enym 60; meus C, [mein]. En vram tyed azt ewrzeny es valasztani de enem volt bezedet mondany; meum autem fuit verba proferte (EhuC: 123). Az enyömök myndenek tyedek; omnia mea tua sunt (JordC: 583). Kyk enym valanak (DomC: 107). Valamit az eneim között leg kiszebne töfettece (DebrC: 547). Enem Galaad es enem Maanas (KulesC: 168). Nem jelentetem gonozsagot sem enymet sem maset (VirgC: 11). Atte benned való lelki izogot nem tezem enyme (94). Enym vagy mint tied (Doesi: Adag. 78). El valasztottalac fiteket egyeb nemzetségtől, hogy enim legyetece: ut essetis mei (Kár: Bibl. 1108). Az te szép büid enimec: filii tui optimi mei sunt (326). Akarok én jó erköltsel tekünetben lenni az enyimeknél (MA: SB. 225). Nem engedvén, hogy valaki az enyimek közül megbántatnók (Illy: Préd. 1497).

ENCÉN-BENC, ENCÉN-BENCÉN (entzenbentz Prág: Serk. 350, PP, encembenes Ilaz: 1296): mgac, butrubata MA [batagelle, unntüez zeng, possen]. Lám mindon esséd [iseid] halászszás nélkül tudtanac el éhü; te kedig eszeshe töfited magadat azoknál, és immár entzenbentzet kénántal (Helt: Mes. 285). Az emberi szörzessec, es soc entzenbentzoc annyira el hatalnisztannac a szentegyházba (Helt: Háló. 198). A pharisaeusok traditioji emez annz enczen-benzen, gyermeki játékos dolgokrul völtannk (Pós: Igazs. 179). Ne vélye senki, hogy tsak valami aprólék s-entzen bentz dologrul volna közöttök a villongás (517). Enczenbentz ceremoniak (613). A ti szent irás kívül való sok enczenbentz traditiofok (Pós: Válasz. 203). Sok enczen-bentzocet keyerik a szent dolgok között (Szob: Dáv. 178). E szent békességnec bontogatására enczenbentz dolog ne lehessen: ok (Melnök. VIII.119). Oh te enczen-benzen bente karitia (Thaly: VÉ. II.258). Sokféle encsembenes módi vagyon még az iri asszonyok között (Ilaz. 1296).

ENCIÁN. Entzián fő; gonfiana PP.

ÉNDIVIA: intylus, endivia PP 268b. Fejér endivia: scari-da PP.13.

ÉNEK *antik* SándC 19. EsztT: IgAny. 19. *antik* TihC 37. *antik* KulesC 73. *antik*lek 20. *antik* Kules: Evang. 493. *antik* Frank: HasznK. 119: *antico*, *antilema*, *hymnus*, *psalma* C. *antimen*, *musica*, *poema* Ver. [gesangs, lied]. Énekét mondani: *antificum* (BécsiC 41. MűnchC 33. JordC 12). A sóltár nevéü könyvébe dragulatos énekek vadnac (Holt: Bibl. I.11. E3). Tegyed diezerlec az én énekemmel (Bom: Ének. 189). Hattyú éneke, halál elő járja (Pázm: Préd. 189). A két hercegi kússzony pástori szó: énekekkel tartották a társaságot (Fal: TE. 718).

halott-ének: *monodia* MA. *maenia* MA. [totengesung].

históriás-ének: [carmen epicum: erzählendes lied]. Görös: Mátv. Címle

páros-ének: [versus alterni, bicinium; duett]. (Fal: Vers. 879).

sir-ének: *maenia*; [totengesung]. Régi sir ének (BFaz: Asp. 1).

szerelém-ének: *lascivo carmen* PPIB. [liebeshied]. Csak mulatságra vágyódnak, virág és szerelem énekek hallgatására (Bom: Evang. IV. 758).

tor-ének: *maenia* MA. [totengesung]

virág-ének: [*cautilema amoris*: liebeslied]. Az mi nípánk il illem beszédnel naponkió való szólásában, il énekekben, kiváltképben az virág énekekben, mellemekben ezúdmálhatta minden níp az magár níp elnyek és voltát az lelishen, mell nem egib lauem magár possis (Sylv: UT. II.164). Innár csak mulatságra vágyódnak, álnokul kölfőt fábulakra, virág és szerelem énekek hallgatására (Bom: Evang. IV. 758). Háborog az magyar 91. tá borban, az sponyl latorokdik, fertelmesedik, az francouz, az gallus virágéneket fő (RMK. I.119). Énekelte virág énekeket, mellyekbe testi szeretetből es lein dolgozani volt énekezet (Agend. 89). Azzal mintogattyák és elmjüket, hogy ándok virágénekeket írának melyeket mind gyermekek s mind leány asszonyok kardára tudnak (Pázm: Préd. 291). Ah! melly nagy osztelenség az atyáktól, vagy férjektől, ha virágénekeket szerelmeskedésről írt könyveket tudnak fölésegek leányok kezébe (1128). Devotiának szeszéből általveretett harit tépelődéséből öszvevontat, ragzatot, kellemes virág énekek (GKat: Gradual Ajándék). Következnek Bálasí Bálintnak kölem-kölemféle szerelmes éneki. Első egy horvát virágének nótájára anénna jobb része a virágénekeket mind Juliánál (szerzette, RMK. I.339).

zoltár-ének: *psalmus* Com: Vest. 113.

Énekéske: *cantimela* C. [kleines lied].

Énekél: *canto*, *canto*, *incino*, *modulor*, *psallo* C. [singen]. Judith éneke (BécsiC 11). Zomora éneket énekelne: *lamentativus* (MűnchC 33). Kyrthen éneklony: *tula canere* (JordC 369). Trombitala éneklony (ComC 11). Az kakas éneke (DomC 323). Énekelj es rala az zolomban (ÉrdyC 623). Hangos zovd énekelne (VirgC 197). A baglyoc énekelnee az ő palotájokba (Holt: Bibl. IV.26). Diezretet énekeluen. *hymno dicto* (Fal: Bibl. 78). A patsirta énekel (Com: Jan. 29).

el-énekél: [*decanto*: absingen, hersingen]. Mind veegy el énekelőwen ez erwendetes dychezeret (ÉrdyC 383b).

elöl-énekél: [*praecino* C. vorsingen]. Elöl-énekél: *praecantor* MA.

ki-énekél: [*exodior*, *decanto* C. hersingen].

mög-énekél: [*blevanto*: hersingen]. Énekelneek meg a te demót (ÉrdyC 611). Ez frater napunk énekelth énekelietek meg (VirgC 17).

vissza-énekél: [*recano* PPIB].

Énekeldégel [*congregatio*: ek]. *cantilo* PPIB. Com: Jan. 13: *antilla*, *cantilo* MA. [Singen]. A ceza bogu okan, az lazi

pátrások ottan énekeldegelnek (Com: Jan. 13). Froquentativa, ut kérdogel: rogitat, énekeldegel: *cantilat* (CorpGramm. 238. Land: UjSzigis. I.37).

Éneklés: [*modulatio*, *modulatus*, *incantio*, *cantus* C. [dasingen]. Henoldo éneklésök (GuaryC 118). Imachagokkal es zecp énekleessökkel (ÉrdyC 516b). Istenem adgy énekelnem alhatatos szívot, hogy ezzel a sírona éneklésével semmit ne gondolljak (Bom: Vigaszt. 83). Éneklés vasár-napja (Mad: Evang. 368).

Éneklési: [*musicus*: gesangs]. Éneklési mesterség: *musica* MA.

Éneklő: *cantor*, *cantator*, *modulator*, *hymnifer* C. [sänger]. Az ynekleknek zenghesek azz trombeta zo syppus heghedeles (DebrC 530). Éneklő kar (Ofic. 39).

Énekés: **1)** *musicus*, *cantatus*; *gesangs*, mit *gesung*. Énekes: verseket énekel: *carmina modulatur* (Com: Jan. 163). Énekes imádság (Ágost: Zar. 36). Énekes mise (PhilPl. 58). **2)** *musicus*, *cantor*, *cantans* MA. *cantor* Otr: OrigHung. II.17. [sänger]. Énekesasszony: *cantatrix* C. Az énekes leánya (Kár: Bibl. I.379).

Éneki: [*cautionalis* Kr. [gesangs]]. Éneki tudomány: *musica* MA. Éneki fölszóval magasztalván fölségedet (MA: Bibl. V.13). Fárasztanám addig mind ezzel torkomat, valamig érzénem elbágyadtásomat, tovább nem vihetyén éneki hangomat (Gyöngy: MV. 2. 176).

ENGED [*engedelmest* BécsiC 87. 91. *engedelmétlenség* 85. *engedelmés*, *engédet* 27. *engedőn* 36. *engédnee* 43. *engédnee* 115. *engédnet* Margl. 29. *engédet* Holt: UT. 51: **1)** *obediō*, *obtemperō*, *obsequor*, *obsecundo*, *morigeror*, *subservio* C. *pareo* MA. [gehörchen, folgen]. Engede mindig intetyéne (HB). Enged a tanácsnak: *consilio acquiescit* (EhrC 3. 76. 77. BécsiC 34. 115). Myképpen Constantinos chazarnak engedelmesek voltak azonképpen evnyek es engedelmeek (ÉrdyC 358). Mleg a fertelmes lelkek es engedelnek vala: et spiritus immundi prodelebant ei (JordC 461). Nem engede zent Damascus keresere (DomC 112). Engedelnek vala ez hylhnek: *auscultabat ei* (725). Engeduen ez hínatalnak, *iwac zent Ferenczhez* (VirgC 21). En w akaratyoknak engeduen fél allok es profecallok (66). Elw zomra nem engedel (69). Tegyed kenamak halgaty es tenked engedni (70). Engedtet a te fölésegednee szauame (Holt: Bibl. I. B2). A szebe es vizec engednee ő neki (Holt: UT. 8). Azt paranesollya Krisztus, hogy valaki az ecclesiának nem enged, így tartsiék, mint pogányt (Pázm: Kal. 176. 581). Engedgy az törvénynek: *patere legem* (Ver: Verh. 227). Ugy kell a népnee paranesolni, hogy ő nekis engedni akarattya légyon avagy tessée (Com: Jan. 112). **2)** *cedo* MA. [*concedo*, *consentio*, *permitto*]; *nachgeben* PP. [erlauben, zulassen]. Adáni: Spr. 191. Nem engedem: *veto* C. Engedni a szerenesének: *cedere fortune*. Engedni kell a gonosz félöknek: *cedendum est malis* PPIB. Engede hogy elmenne (EhrC 11). Ó keien engedgyen lakozni velém: ut *sponte consentiat habitare mecum* (BécsiC 36. 27). Engedtek az tytr athatoknak testemenynek: *consentitis operibus patrum vestrorum* (JordC 597). Noky engedelmeek: *assensu* *suus* ei (721). Hogy ha ysten engedelny (807). Háluan ez kereseket engede nekik (VirgC 75). Ayto kyn engedtetie be nem (NagyszC 22). Mikoron ölyvésztie volt esz il dolgot az vnydával, hogy belé engedet volna (Holt: Krón. 132b). Es hídog ossot beszéditnak maggi hogi ha az öd engedelnee hant (KBés. 157. E). **3)** *concedo*, *do*, *dono*; *gewähren*, *verleihen*, *überlassen*. Engedel nek te palastodit es: *dimitto ei et pallium* (JordC 368). Engedgyen magzatot resz wr isten (ÉrdyC 11). Amyt keez engedelween valyon (154). Kynek zent erdemeneek nyatta engedgye wr isten hynyöknek bodatnytaut (326). Ylot engedee (378b). Kyt nekwnk engedgyen es agion ny vnyk Iesus (VirgC 97). Enged neki az fölé ruhát: *mitto ei pallium* (Fal: Bibl. 7). Az egygyű Kelemen papat

költő isteni jelenéssel meg tsalta, hogy a pápaságot néki engednéje (Pós: Igazs. II. 130). Fülünket mind a két résznek kell engedniük (Nyr. X. 120). **4)** indulgeo C. parco Ver. nachgeben Adami: Spr. 191. [nachgiebig sein, vergeben]. Engedéj rokonsg törőnének: cedo iuri propinquitatis (BécsiC. 9). Ne engedőgen te zéméd: non parceret oculus tuus (II. 40). Engedő uram (297). Legi dyczeretes mind azokba melickbe kegielmez es engez enekem (VirgC. 16). **5)** lento Ver. [nachlassen].

el-enged: 1) condono MA. [vergeben, nachselen]. Ha a gonozt el engedik, kiről tehetnek, gonozzsal tezik (WeszprC. 26). Eeltyon zeertelen dolgokat el engledny (ÉrdyC. 612b). Gonoz bwnet el engetem (VirgC. 11). **2)** condono MA. [remitto; nachlassen, erlassen]. Azt is eldiskurálták, mit engedjenek el adónkban (MonOkm. XV. 52). **3)** [concedo, do, dono; gewähren, geben]. Izráel mestőnek boritaljára engedtiük el S. ft. (MonTME. I. 87).

mög-enged: 1) permitto, concedo, sino C. [erlauben, zulassen]. Enged meg hogi aianllások a mi ölkönket ate zent kezdedben (TihC. 110). Ezt en nekéd meg engedem hogi en velem lakozal (VirgC. 25). A templomac epitese az ifiu Dariuszt megengettetet (Helt: Bibl. I. 3). Követem a szabados elmékedésekben azokat, kik előttem írtak: de magamnak is megengedem hogi valamit hozzáadgyak (Pázm: Préd. a3). Engedgyóe meg az biblia oluásasat az kősszegne (EszT: IgAny. 304). Megengedik éhel meghalni (Illy: Préd. II. 53). **2)** [concedo; zugeben, einräumen]. Ezt, te hanemia erős bizonsagocek es peldackal meg mutatod, külföldben kőmnyen meg nem engedie az papasoc (EszT: IgAny. 276). **3)** condono MA. [überlassen, gewähren]. Eremest meg ees engethe vona Salamon kiryalnak az orzagot, ehak az wrak akartaak vona (ÉrdyC. 400). Bányám az kertet, az kin egyenetlenségűnk volt, nekem megengedte (RMNY. III. 59). Az királ talám meg engedi életedet: salvabit animam tuam (Kár: Bibl. I. 327). Ugy engedtetett-meg élete (Matkó: BCsák. 7). Semmi boszut nem álván életed megengedé néki (Illy: Préd. I. 258). **4)** indulgeo MA. [dimitto; erlassen, vergeben, verzeihen]. Az haragot meg-tartóztatni, megengedni: iram cohibere, ignoscere Com: Jan. 193. Apro germőkők hamar meg engednek (ÉrdyC. 49b). Engedd meg mi nekűnk az mi adossalűnkat (Sylv: UT. I. 9). Talam meg enged emekem: propitiabitur mihi (Helt: Bibl. I. 9). A fejedelmek a gonoszté-vőknek néha a halált meg-engedik (Pázm: Kal. 1766. 1000). A felesége az uranak mkeppen engetheti meg: jegyruhajt: relaxare possit (Ver: Verb. 178). Adgy bocsánatot, engedgy meg néki (Com: Jan. 201). Isten kegyelmes miűn a vétkeket megengedi (Illy: Préd. I. 37). **5)** [oboedio; gehorchen]. Kévnám, hogy én szép szómmak megengedne, de ha hozzája szó nem elég, ottan kénok engeszteljék (RMK. 188). **6)** [regelo; aufhauen]. A tsemetek a téli jeges fagyosságból megengednek (GKát: Vált. 1896).

mögengedés: 1) permissio MA. [erlaubnis Com: Vest. 150]. **2)** indulgentia MA. [vergebung, ablass]. Byneknek meg enghedeese (ÉrdyC. 61). Mely adosságac meg engedese az bűnökne ingyen valo meg botsasat, vgyan szeműne eleiben adgya (EszT: IgAny. 223).

oda-enged: [concedo, trado; überlassen]. Még a feleségét is oda engedte pénzért (NótPM. 28).

reá-enged: [consentio; einwilligen]. Az fejedelem nagy nehezen reea enghede (ÉrdyC. 340). A zűseseg meg törtetik mind amuzor meuzer az akarattal reiah engedőt (DebrC. 142). Hogy magyar nyelvre fordóitan, reah engedek (Konj: SzPál. 146). Mind az két fel reea enged (Ver: Verb. 297).

Engedelēm: 1) [oboedientia, obsequium; gehorsam]. Az testet az leeleknek enghedelmeere haythatnaa (ÉrdyC. 615b). A kőncé attatóc tú magatokat engedelmre (Helt: UT. 91). Erdőnel hayta őket a magyari coronáac engedelmre állá (Helt: Krón

65). Kőteztetűnk az anyaszent-egyház engedelmre (Pázm: Kal. 191). Ezek tudták, mint kell a szűzességet őrizni, mint kell a testet engedelm-alatt viselni (Pázm: Préd. 118). **2)** permissus, concessus, concessum C. [erlaubnis, nachlass]. Az anya az ő magzatit engedelmbe tartóztassa (Matkó: BCsák. 412). Tudoms íó fiam hogi mindenkor hozzám engedelmvel voltál (Illy: Jephth. 10). Az test meg nem tartózteték az akarattak enghedelmeere kyl (ÉrdyC. 59). Harom gyrat kellion az byronak adny minden engedelm nélkül (RMNY. II. 2). **3)** indulgentia MA. [dimissio; vergebung, verzeihung]. Tugya vala Iesus hogi petőr egyháznak ívendő pázora lenne ees kőmen lome enghedelmre (WinkC. 153). Eskűvéssel ígérőne ezeknek királyi engedelm (Helt: Krón. 33b). **4)** [mitigatio; das nachlassen, besänftigung]. Frater Leo mendemapon kevteszvudai sebenek helytt vernek meg tartasara es selemnek engedelmre: ad mitigandum dolorem (EhrC. 65).

[Szólások]. Engede Im é b ű l az urnak: mein herr, mit ihrer erlaubnis (Adami: Spr. 191). Engedelmre el legyen mondva (NótPM. 49).

[Közmondások.] Az szolga dolga csak engedelm: omnis herus servo monosyllabus (Deesi: Adag. 199).

Engedelmes: 1) oboediens, obsequens, morigerus C. [gehorsam, gehorchend]. Kyk hűneky enghedelmesek (JordC. 723). Minden dologban enghedelmes vala az fejedelmek (ÉrdyC. 339). Enghedelmesők vagywnk az te tanachodiak (576). Alazatosbak es enghedelmesbak legienek (VirgC. 75). Engedelmesec lőne a királyi paranczolatnac (Helt: Krón. 32). Az asszony nepek enghedelmesec legyenek az fi feriekhez (Tel: Evang. I. 179). Az anyaszentegyháznak tanításait enghedelmesen kel venűnk (Pázm: Kal. 489). **2)** indulgens, mitis, lenis, mansuetus, placatus, placidus, remissus C. propitius, exorabilis MA. [nachgiebig, sanft]. Engedelmes vr (BécsiC. 27). Engedelmes zenugged: patienter sustine (57). Legy enghedelmes te ellenseghednek: esto contentus adversario tuo (JordC. 367). Sanlus vala enghedelmes hű halalaban: ultro consenserat ipsius caedi (732). Moses minden é földön valo embereknél enghedelmes vala (Helt: Bibl. I. 114). Oly enghedelmes mint az viaz: cera tractabilior (Deesi: Adag. 187). Akar sullyosb, akar enghedelmes legyen az első szereszenel az wj törvény (Ver: Verb. 224). Isten mi hozzáne engedelm (Zvon: Osiand. 1854). Némelly fával enghedelmesen kel bűni, ugy-mint az olay-fával (Mad: Evang. 20).

Engedelmesség: 1) oboedientia, obtemperantia C. obsequantia, obsequium MA. [gehorsamkeit, gehorsam]. Frater Bernaldnak alazatosságáról es enghedelmesegeről (EhrC. 8). Lasatok alazatos enghedelmeséget (VirgC. 69). Mongyd meg nekem zent enghedelmesre ha valamit luttal (43. 59). Mind írásomat, s mind értelmemet az anyaszentegyháznak enghedelmessége alá lajtom mindenekben (Pázm: Kal. a3). Kőtelesek voltak mimyáján, hogy az papi fejedelmek és tanítóknak enghedelmességgel lennének (484). **2)** placabilis, placiditas, lenitas, lenitudo, indulgentia, mansuetudo C. [nachgiebigkeit, sanftheit]. Zent Ferencz megzondoluan ez zent atyafynak a nazi enghedelmeséget kezdte magat feddeny (VirgC. 69). Valaki az istennek hoszu enghedelmeségenel gonozsul el (Tel: Evang. I. 108). A magzatoknac a szűlece sokat engedne: a felettéb való enghedelmesség penig el-veszti a gyermekeket (Com: Jan. 122). Bizakodik vala a gonosz lator mesterének enghedelmességében (Illy: Préd. 17).

Engedelmességes: [mitissimus; sehr sanft, gnädigst]. Engedelmesseges vram iesus yrgalmaz ennekőm (Krizac. 36).

[Engedelmetlen]

Engedelmetlenkéd-ik: [inoboediens sum; sich ungehorsam benehmen]. Ne engedelmetlenkédjen urának (Pal: NA. 218)

Engedelmetség: [inobediencia; ungehorsam] Kik ő engedelmetségeket vr ellen mondottak, ki ittattanak (BécsiC 28). Az engedelmetségnec peldái (5).

Engedés: concessio C concessus MA [erlaubnis]

Engedet: 1) \ Azert az ew gondolatyt zent Marzty mynd megismeré isteny engedetli (Margl. 117. DomC. 91. DöbrC 60. 2) [consensus; einwilligung]. Bäre való engedetre vonzuala (KazC 131). Az nőg halalos hynökre való engedetöt az akaratot mindönöstöl kivézi (NádC 25)

Engedetlen: imparens, inobsequens, refractarius, contumax C inobediens MA [unfolgsam, ungehorsam]. Engedetlen tin (JordC 245). Attyoknak engedetlenök (ÉrdyC 521b. 217. DebC 35). Az ew ellenségly es engedetlony (RMNy. H 20). Szüloikne engedetlenc (Mon: Apol H 121). Engedetlenc voltato az én számmak: meroduli fuistis ori meo (Kár: Bibl. I.139). Visza rugokka es engedetlenekko talaltatnac (Pécsi: SzázK A2). Megkeményitote isten az királynac felkét es engedetlenné tette az ő szívét (MA: Bibl. I.158. Zrínyi II.202).

Engedetlenkéd-ik: inobedientem se exhibere; widerspenstig sein; (Zvon: Post. H 257). Kezlett isten ellen engedetlenkedni (Hall: IIIlist. II.238).

Engedetlenség: contumacia C [inobediencia; widerspenstigkeit]. De az engedetlenségnek binének utanna követez nek het fogatkozások (BodC. 3). Keuelseget jelentetem engedetlenségnel (VirgC. 8. ÉrdyC 370). Az őrdög addig kísérette, míg isten ellen való vételkre, az engedetlenségre bírta (Hall: IIIlist. II.262).

[ENGESZT]

még-engeszt: [placo; besünftigen] Halgas meg vram, engesztessel meg: placare (BécsiC. 157).

Engesztel: 1) [subjugo, subjicio; unterjochen, unterwerfen]. Minden köfölos varost emmekim engesztel (BécsiC. 12). Kic Asnerus parancolatia aka engeszteltette: qui subiacebant imperio 660. Balunöknac keuansági aka engesztelto vala ő magat (179). Parancöla, hog mindön varosoca engesztelen ő hatalmanc alnia (GnaryG. 55). Mindent ő labai aka engesztettel (DöbrC 23). En alam nepoket engesztelz (39). Kévámim, hogy én szép számmak megengedne, de ha hozzája szó nem elég, ottan lenök engeszteljük (RMK 188). Töged meggyöznének es császárnak engesztelnének (97). Nekik nagyot igértél, hogy ha engem meggyöznének es hozzája engesztelhetendnek (98). 2) mitigo, demitigo C [placo, concilio, propitio MA [besünftigen]. Könyörgéssel, áldozattal engesztelém: lito C Zent tyadot engesztelöd, amen (DeiC 283). Zent Ferencz imagya vala az vr istent hogi a zyneket engesztelje (VirgC. 49). Sok fáradság-után sovány eleddel engesztelik ugató gyomrok rágasát (Pázm: Préd. 31). 3) [mollio; erweichen, weich machen]. A sütt nap az agyagot keményíti, a viaszt engeszteli és lágyítja (Fal: BE. 573).

[lé-engesztel]

léengesztelés: [placatio, complacatio; das schlichten, beruhigung]. Böhattatának az gevreygeknek tenlogosovknek le engesztelésekre (DomC. 204).

még-engesztel: 1) [lenio, placo, complaco, reconcilio, concilio, interconcilio, propitio C [besünftigen]. Vkit meg-engesztelni magához: "mitigare sibi alioquem PTL Megengesztelhető: placabilis Com: Jan. 199. Meenyed olecb meg engesztelny te atyattlyat (JordC 306). Meghengeszteloe hvoket bekessagghel (28). Az twz v heuseget meg engesztel (VirgC. 30). Meg engesztelje az zemenességet az zereni, az födelnet elozzo az keuansag ComC. 80). Dícziretynd megü engesztely az yufisnek sanyarsagath (Konj: Szól. 17. 193). Meg engeszteloe az ő busulását szép beszedelek (Helt: Krón. 187). Megengeszteli isten haragját MA: Bibl. I.78). Semm istent úgy meg nem engeszteli mi hozunk, mint a szabad akarat szerent felváltat disciplina (Czegl-

MM. 114. 2) [emollio; erweichen]. A kemény vasat, ha tűzhez tartjuk, úgy meg engeszteljük és lágyítottuk, hogy gyenge vas fonalokra lehet nyújtani (Fal: NU. 266).

mégengesztelés: [mitigatio, placatio, conciliatio, conciliatur, reconciliatio C [besünftigung]. Hatudnok vagyon mynd eegly mynd pokolbel, vezedelnes habornak meg engeszteloen hogy ne arltassanak (ÉrdyC 557b. Fél: Bibl. II.57).

mégengesztelhetetlen: inexorabilis C [unerbittlich]

Engesztelés: [placatio, mitigatio, propitiatio MA [besünftigung].

Engeszteletlen: [implacatus C MA [unbesünftigt].

Engesztelhetetlen: [implacabilis, illacrimabilis C [inexorabilis MA [unerbittlich, unversöhnlich] (Börn: Préd. 318).

Engesztelhetetlenség: [implacabilitas MA [unversöhnlichkeit].

Engesztelhető: [placabilis, exorabilis C MA [versöhnlich]

Engesztelő: [mitigatorius, conciliabundus C. propitiabilis, propitiatorius, mitigatorius MA [besünftigend, versöhnend, versöhnungs-]. Engesztelő hel: propitiatorium (Sylv: UT. II.106). Az engesztelő nyelvi az élet fiaja: lingua placabilis linguam vitae (Hly: Préd. II.231).

Engesztelőd-ik: [placor, mitigo Kr [sich versöhnen, sich erbitten lassen].

még-engesztelődik: \ Könyörgéssel megengesztelődött: exoratus C. Mikor a ziób-népre meg-haragudtál-vala, egy kis temén-gyujtással megengesztelődél (Pázm: Préd. 543).

ENŐ? ÉNŐ? Debet facere communem araturam, qui [gy?] dicitur eneu, de unquoque mense X juzera (1233. Jerney 165). Communem araturam, quae vulgariter eneu dicitur, facere non debent. Araturam communem, quae vulgariter eneu dicitur, omnino facere non debent (1240). Szilády Á közlése.

ENY: [praesidium; schutz]. Többice mindnyaiam fejuereket el hanyuan, az halomnac es yncne enyeben, mely innar jelen vala, bekeuel el menecor: perique abjectis armis collis aut noctis, quae jam auxilio, integri abeunt (Deesi: SallJ. 45). Az szeldek enyeben mügosznak az hitelönek is (Fél: Tan. 459). De mihelyt a mezörtül az erlö sarkalattjához érkezesnek, ottan a város enyében azon lövesek is sommit nem árthatnak vala (Szal: Krón. 402). Ezen kívül, vannak több hegyeydis, kiknek enyekben meg ottalmazhatod magadat (Lép: PTLük II.221). [Vö. eny-hely].

Enyett: 1) [sub; unter]. Tatár korbács enyett vérrrel fordult testek igen sajtoltatnak (Paskó: Esir. A3). Csak ébec a szent hivatal enyett (Megy: Olaj. III.38). Erdélynek török császárul való früge szövetsége enyett romlása nem volt (Szal: Krón. 17). Könyörgés enyett tunya életet élnak a barátok (VKat: Vált. I.1136). 2) [per; mittels]. Egy szüvel-lélekkel, válszattak enyemet fej-ekké, ki enyett innar az én állapottan is közzöttök bizonyosabb (TürtP. XIX.117). Városinkban egy-egy kis kunyókkban, arnyék alatt kuttognak, egy kútyiny gálitzkő, timső matász vagy tő, mik enyett hirt süttognak [a kalnárok] (Szentm: Kalm. 2). Jakóknak ez hüvöb szülföttye-is volt [József]: bátyjai gyűlölték, kik almbol érték, hogy nekik igazat szolt: isten után kalnart imádozt hogy ott járt, s enyettek kútyban nem hőt (4). Minden erejéből meghuzza iját-is bár a satán, csak ezt a lelki pajost vesd eleiben, sértetlen marad szüved enyette (VKat: Vált. 137). A kőrözálhoz is ragaszkodik, hogy enyette magát megoltalmazza (176). Mi ő enyette a péntekes-ségtől megmenekedünk (II.111). 3) [loc; pro, vice MA [jusstatt]. Enyette, enyetted, enyetteim: loco illius, tuí, meí MA. Kú tovább állott fenn a más-dik templom, ismét az enyett anyyi változasokat szenvedett (VKat: Vált. 1085). A vétkes terné-szetet,

mint egy bűdös ezondorát levessétek; az enyett pedig a Christust az ő igazságával felöltöztétek (929). A székelyek noha sok tsufos és mi fölök értetlen szokavás élnek ugyan, de az enyett igen ékesekkel és jegezősökvelis (GKat: Tük. 1120). Mind pohárnokok borteöltek szokassá nélttek, hogy darabontok által visznek minden szolgálatot nében, magok az enyett hevernek, széllel járnak (TörtT. XI.175).

Enyves: [opacus, umbrosus; dunkel, schattig]. Ez vlaghy enyves eledhnek zorassá (ÉrdyC. 519b). Mindenek telik silos és enyves setéséggel (Pázm: Préd. 417). E hitván enyves világot mint tsak a ganajt egy tartották (Megy: 3Jaj. II.54). Holott az előtt szép mező, és enyves források voltak (Otr: Besz. 65).

ENYÉGET [enyhegetés MA: Scult. 796]: **1)** pallio, celo, occulto MA. [verbergen, bemänteln]. Ew az nagy Gergelyerth sem kezes nem wolt, sem el nem zolette és nem enyegette (RMNy. III.66. 65). Sok által láró általmazgatásnak jök háló-jával enyegetik és fűdözgetik veszett igyeket (Pázm: Kál. 113). Nem kel csak arra nézünk, hogy valaki igen enyegeti az irást; és az ő fenéjét enyegeti az isten szavaival (456). Az istentelenek az ő büntetés-eket ezzel akarják enyegetni és mentegetni (Pös: Válasz. 285). Az bűnöknek meczokia és sebey, nilvan nem láczanak meg ez jelen való elethen, mert nagy ravaszul enyegtetnek, az gonoszszag tevőkötől (Lép: PTük. II.214). Verkeket szépegetik, enyegetik (Ker: Préd. 980. **2)** protego, foveo MA. [schützen, beschirmen]. Éttss, itass és enyegess minket (MA: Scult. 723). Gondviselése által enyegtetessenc és vezéltessenc (MA: Tan. 187). Hatalmas erőök és tsudák által enyegette (Komár: Imáds. 191). Eretneket az ellenkezők hol bűntetnek s hol enyegtetnek (Versem: Tanács. 316). Miut ha bűn enyegetni jött volna ő e vilagra (Megy: Bayle. 227).

el-enyegét: [celo, pallio; verhëimlichen, bemänteln]. Ha javallotta volna gonoszszagokat, inkább el-enyegette és fedezte volna (Tyük: Józ. 21).

Enyegetés: [protectio, excusatio; schutz, bemäntelung]. Minket semmi emberi enyhegetés nem segíhet (MA: Scult. 796). S valyon találnak valami menséget magoknak ölytat, mely elegendő légyen az ő igyeknek enyegetésére (Lép: PTük. II.141). Elébbeni életének minden enyegetés nélkül meg-vallása (Megy: 6Jaj. II.44). Akár-kinek is enyegetésé mellett akarja magát általmazni (Versem: HitMegt. 98).

ENYÉSZ-ÍK [enkészenc Born: Préd. 8. *ehészek* Syly: UT. I.124. *enyéztém* ÉrdyC. 506b]. **1)** abscondor; sich verbergen]. Kerlek neköm baathi fölönnyel, zent kenodban ne enyegezel (FestC. 30). Zent lelek tyzkeppen feyere zalla es belee enyegzőek (ÉrdyC. 625b). **2)** occido, evanesco MA. [verschwinden, vergehen]. Enyészik a nap, enyésznek a tsillagok; dies *cadit, stellae cadunt PPI. Esmeg ottan az fölbe enyzyk walu (PeerC. 52). Ne bizzatok az patuarba, es az ragadozasha, hog ne emniszetőc hyuszaga (Szék: Zsolt. 60). El föl magassagra hirtelen enyegessc ő szemec lattara (Born: Ének. 669). Rothadando test enyegszc (326). Nap tamad 7, enyészik 4 óran (KBécs. 1572. a4). Meghalunc es mint az vizec föld alá enyegszenc (Zvon: Post. II.37). Az ajtók deszkáin által enyegszet (Alv: Post. I.585). Az ekének vas horga alattomban enyészik a szántó földben (RendÉl. F11).

be-enyészik: illabor, immittor, imbitor MA. inshmor PP [sich verbergen, eindringen]. Mynd bel enyegzetnek az erőss kew zyklaban (ÉrdyC. 404). Goliad homlokot oll erőssen fite (Dávid), hogy kő homlokaban szépen el be enyeg (Hofgr. 140). Az patakokban télben az hó be enyészik (Kár: Bibl. I.515). Az földnek gyomrabánis be enyészik es szivárkodik (Lép: PTük. III.49). A vér a tsetek makotskái apro likait meg nyithatva és azokba be enyeghetik (ACsere: Enc. 150).

el-enyészik: **1)** [abscondor, lateo; sich verbergen]. Isten, kinec semmi nemő dolog előtte el nem enyeghetic (GuaryC. 46).

Az oty varass el nem enyeghetyk, ky az hegynek fölötte hódhozott (JordC. 365. 178). Nynezen oty el enyegzet (occultum); ky kynem yelentesseok (549. 552) **2)** evanesco, revanesco C. occido Ver. [dispareo, evaneco, evanesco PP. [vergehen, verschwinden]. Elenyésző: evanidus, disparens PP. Ha a so elenezendik, mibe szozatic? (MünchC. 20). Elenyészik a nap; occumbit sol (JordC. 309. 156). Ez mondasok wtán esmeeg el enyegzewen Jezus (ÉrdyC. 91). Az vylagossag el enyegzőek (5620). Ez latas el enyegzőek (DomC. 148). El enyegzenek az fratereknek elwle (VirgC. 61). El enyegzek az zozat (77). Előtöttc az vad el enyegszet vala (Górsáv: MagyB. Aij). El enyegző fölben vala immár az nap (Kules: Evang. 226). Az para keues ideig tart es az wtan el enyegzik (Fél: Tan. 159). Az nap el ne enyegszőc az mi haragunkon (Zvon: Post. II.160). Illy. Préd. II.94). Mihelyt akarta ottan el-enyegszetett és láthatatlanná lehetett a Christus (GKat: Vált. II.1166). Ha mi eszedben jutott, héjában veszni, el enyegszni ne engedjed (Com: Jan. 158).

elenyészés: evanescentia, disparatio MA. [das verschwinden].

Enyésződ-ik]

el-enyésződik: [evanesco; verschwinden]. El ne enyegszedgyéc (MA: Tan. 40. MA: Scult. 960).

elenyésződés: [evanescentia; das verschwinden]. Az Christus memyben menetelből eltűnést, elenyésződést akarac ezüálni (MA: Scult. 600).

Enyészékény. Tűnékeny, enyészékény GKat: Vált. II.1166.

Enyegzet: **1)** occidus MA. [sonnemtergang] (Kál. 1582. B). **2)** [occidens; west]. Oh mely nagy sok romlás az miatt indóla, napkelet, enyegzet ezen megindóla (RMK. V.161).

nap-enyegzet: **1)** [occidus solis; sonnemtergang]. A nap enyegzetet követi az est hajnal (Com: Jan. 7). A haragot ne tápkild nap enyegzet után (Illy: Préd. 1102. 522). **2)** occidens Ver. [west]. Az menyoy derghes napkeleten tamad es meghallatyk mynd nap enyegzet (JordC. 432). Az vamiak nap enyegzetwl való fala (LevT. I.264).

napenyegzeti: [occidentalis; abendlündisch]. Az kősegnec kegyetlen serege bochatatik az nap enyegzeti egyhaznac minden orszaga ellen (Zvon: Osiaud. 75). Napenyegzeti országok (MA: Tan. 1156).

Enyegszet: [abscondo, recondo; verbergen, bergen, verwalten]. Quod duos boves ipsius Domini subtraxissent et ipse Nicolaus occultasset, seu vulgariter enyegzette (1312. RMK. I.245). Az edgyetmás dolgoknak tartására bē-fogado, enyegsző, tartó es el-rejtő helyec vammc (Com: Jan. 168).

el-enyegszet: **1)** abdo C. [verbergen]. El enyegzte magát (EhrC. 131). Elméiét elenyezi vala: celabat animum (BécsC. 81). El enyegzette az követeket (JordC. 296). El enyegztött ezeket az bölczektlwl (387). Kywe nytom az el enyegzetteket: eructabo abscondita (395). Azommal az cyllag el enyegzete magát el fölök (ÉrdyC. 66b). Ez yghc el való enyegzethween ew tevők (134b). Lassatok istent embery abrazat alatt el enyegzethween (542b). Az ygassagot el enyegzeny (567). Ez oltary zenthsegen vagy el enyegzethween (TihC. 160). Hasonlatos a menyeknek orzaga az kowazhoz, melyet wezen az azonvallat, es elenegezt barom merceze lyzt kewzet (Pesti: NTest. 28). Az gyilkosok magokat elenyegzték (Tín. 159). Az isten minden bűnök meg itélő, meg mutato es büntető igaz bíróia, ki semmi bűnt el nem enyegz (Mon: Apol. 18). **2)** [evanescere facio; verschwinden lassen]. Az isten az csillagot ismét elenyegszeti az pasztoroc elől (MA: Scult. 121). Sérélmét elvegyed es elenyegszed (646).

elenyegszés: [occultatio; das verbergen]. Teen homalyosságokath w el enyegztesere: posuit tenebras latibulum suum (KulesC. 29).

ENYELÉG: balbutio, gannio MA. PP. [magor, joco, joco ago; schwatzen, pessen treiben, scherzen]. Háborog az magyn a táborban, az olasz bujálkodni, enyelog az tót (RMK. 1319). Ha az keresztényi szabadságnak serelme nélkül az magistratus törvényének tartozunk engedni: mit enyelegnek tehát az egyházi magistratus panacholati-ellen? (Pázm: Kal. 598). En bizony nagyobb eszteleniséget nem tartok, mint mikor valaki magát catholicusnak tartja és azon enyelog, hogy öneki két színt adgyanae (732). A szomszédok itt is ütök-vétik a dolgot, és csak enyelegni és közdni akarunk volnink (Pázm: Kal. 1766, 969). Enyélgo aszszony ember (Bal: CsIsk. 138). Brixibe fogok menni, a gróf kissaszonynak köszönetet tenni. Kapitányom megint, mint szokta, enyelgett. Hogy köszönöd meg azt, Palkó? ezem kérdett (Gvad: RP. 151).

Enyelgés: [magae, ineptiae; geschwätz]. A váradí könyv meg-bűszhöt fogásoskák gyólvész mesléka, melyet morgással enyelgéssel, rághalmazással trágárzot, hazugságokkal születt a váradí predikátor (Sull: Vár. A2b). E keresztényi igazságot Enyedi inlylon fortélyos enyelgés-ekkel és patvaros fogásokkal akarja megezföldni, s előre el-hárítani (GKat: Titk. 280).

ENYELÜLETÉSSÉG: [magae, ineptiae; pessen?]. El veznek gyenyerősségnek alythyan ez nagy fortelmetessegnek es bymek enyelületességnek, minden gyenyerősséggel egyelythween hű lakozásokat palazokodwan ty veletek: peribau volyatatem existantem diei delicias, conqumationes et maculae delicias affluentes in convivis suis, luxuriantes vobiscum (JordC. 859).

ENYHÉD-İK: mitigor, lenior, respiro MA. [besüftigt werden, nachlassen]. Ha enyhedee az bűnőc, enyhedee az nyauyalakis (Bom: Préd. 297). Bűn tengerre nem szokott enyhedni (Philost. 4).

még-enyhédik: *enyeg enyedi?* Kal. 1582. Fv3). ∞ Haraghya nem wralkodhatyk, daghallya meg enyhedik (ÉrsC. 143). Hol meg enyedi [enged?] hol hamat, hol ho harmatot erent (Kal. 1582. Fv3). Egy almácskával meg enyhedee (Prág: Sersk. 468). Nagy örömben szívem, tudom, meg-enyhedni (Thaly: VÉ. 1495).

ENYHÉS-Z-İK: ∞ Kibe (az isten igéjébe) hona inkab foglalatos az ember, annyamal inkab enyhese az testnek gomoz keuansaga es meg epül romlasi (Bom: Préd. 517). Csak úgy sze reuen, hogy el ne felejtsem, mégis enyhesek kinom (Balassa: Költ. 37).

még-enyhészik: ∞ Valamibe meg enyhöznee, de az-oba soe keppen epednee (Bom: Evang. III. 305).

ENYHÍT *chjyetheti* MünchC. 78, *ehneyt* CornC. 296, *chjyt* ÉrdyC. 650, MargL. 83, Pestl: Fab. 881. **1)** castigo C. [domo, refrero; züchtigen, züchmen]. Enyhítő; domitor C. Elmetetnek: compescitur (NémGé. 117). Jutal fene vadak közzé kyket iesus enhyte ees meg zelydite (WinkC. 319). Ha akarz penitentiat tartanya, meg kell a te testedet tagadnya, gőtörnye es enhytente es teinen magadat itelnye (BodC. 9). A bűtis jó, a végre hogy ember testét enyhéche és szelédécho véle (Tel: Evang. II. 643). Kivél oghoketis, földi népekotis tud enyhíteni hatni (Balassa: Ének 6). **2)** commigo, circummulceo C. mitigo, lenio, paco MA. [besüftigen, mildern, erquicken]. A kegyetlen-ség, mellynee enyhíthetni kellene (Com: Jan. 199). A madarkák á vendégeknak fülöket enyhítik vala (Telek: Fl. 101). Miként enyhíthetné ő bűségét (Syr. X. 499). Mondjam meg okait bátran szökésennek, enyhíthetem súlyát így büntetésennek (Gvad: RP. 125).

[lő-enyhít]

lőenyhítés: [pacatio; beruhigung]. Háboruságoknak vezedelmenek leelnytese (MargL. 20).

még-enyhít: **1)** domo, edomo, perdomo, domito, compesco C. [züchtigen, züchmen]. Farkast megelnyett (EhrC. 118). Vas

meztör es mezebnöt mendeneket (BécsC. 123). Senki ötet ca fertezetes zelleto emberit meg nem ehítheti vada: nemo poterat eum domare (MünchC. 78b). Első lelki lozogot aleitok lennye a nyelwet meg ehnyiteni (WinkC. 133). Megh ehnythyan az hű nyelweeth (JordC. 834). Testy gyenyerewseeget meg ehnyhe (ÉrdyC. 619). Az farkasnak feneget meg ehnye (VirgC. 54). Háborgatokath enyeh meg (ThewC. 134). Ugi enyhíttök meg a testi kevasagot (DebrC. 183). Az sídoknak negedéssegketh meg enhyty es meg tilthya (Konj: SzPál. 28). Meg enyhitem az én testemet: castigo corpus (Helt: UT. 114). Ezokaért ő neki is fogyerhöz kelletőc nyulni, hogy erőuel meg enyhítene az ő Gyula bátyját (Helt: Krón. 31). Oly igen el bírna es meg enyhente mindeneket, hogy senki meg chak meozanni sem merne ő ellene (Tel: Evang. 1146). Minden állatoknac természetee megenyhítie az emberi természetől (MA: Bibl. IV. 221). **2)** mitigo, demitigo, delenio, mulceo, commulceo, conedio C. [besüftigen]. Kenyérral enyhíteni meg éhségét: *consumere fiamem iñ pane PPI. Az te nagy haragodat enyhied meg (ÉrdyC. 619). Dániel az őrdögös kiraltis Saul (lantjával) meg enyhítte (Bom: Préd. 79). Ez negyednek vege fele meg enyhítök az heneg (KBárta. 1583. Dűij). Az ő reá nehezeltöket keves munkával megenyhíti (Pazm: KT. 129).

mégenyhítés: **1)** domitus, domitura C. [zähmung]. **2)** lenimentum C. [besüftigung].

mégenyhíttelen: [offrenatus; zügellos]. No lelotesel meg ehnyttelen nyeluwnek (VirgC. 134).

Enyhítés: **1)** [castigatio; kasteiung, züchtigung]. Testnek gyevtrelnu nagy ehnytese (CornC. 242). **2)** delinimentum C. mitigatio, mulceo, lenimen MA. [besüftigung].

Enyhíttelen: offrenatus, defrenatus, intractabilis C. [zügellos].

[Enyhíthet]

Enyhíthetetlen: indomitus C. [zügellos].

Enyhíthető. Hízokodással enyhíthető; delentificus C.

Enyhéget *enyegit* MA: SB. 132). [placo; beruhigen]. Szívöket azzal (a küssesrel) enyegetik vidámtyák (MA: SB. 132). A te keserűség miatt elalált lekedet akarám enyhegetni (Mogy: 3. Jaj. II. 18).

még-enyhéget: [exhilare; ermuntern]. Készít egy lakodatmat, az mellyel az ember az ő életét megenyegetté, megvidíthatná, elüplálhatná (MA: Sult. 713).

ENYHŐ: [mitis; mild]. Nem értem, miért kelljen hozzánk ily nagy idegomséggel lennetek s erotnekeznetek; mi veletek egy istent hiszünk, melyre képest hozzánk enyhőbbeknek kellete lennetek (Veres: Lav. 150).

ENYHŐD-İK: consido MedLat. 123. lenior, placor, mitigor SI. [sich besüftigen, besüftigt werden]. Enyhődék isten haraga a föld ellen (Pazm: Préd. 302). Gondolá sok buja talan mint enyhődnek (Zrinyi II. 24). Idővel szokott a nyavaja enyhőni (Kiss: Adag. 117). Enyhődik mérgeje (Gyöngy: KJ. 88). A fölszemesnek méltán bosszszülő haragja könnyörületességre enyhődék (Csúzi: Síp. 656).

még-enyhődik: ∞ Haraghya nem wralkodhatyk, daghallya meg enyhedik (ÉrsC. 143). Nincz oly kemény ember, az ki meg nem enyhődik (Dees: Adag. 279). Meg enyhődik az ő fél háborodott elemjekek halja (Pazm: Kal. 179. 310). Ha szomjúhozik lelkiünk: nihent a Jesus nevét elő-vézi, meg-enyhődik szárazsága (Pázm: Préd. 157). Az ő szent atyának haraga megenyhődött (151). Mégenyhődik az ő lelkee esméretinee insége (MA: Tan. 9). Az szomorú aton allo, az aranyal meg enyhődik (ÉszT: IgAny. 399).

Enyhődés: levamen, lenimen, mitigatio SI. [besüftigung, erquickung]. A romai főjedelmek-elött erőssen ösze-kötöztetett

veszszót és fegyvert hordoztak, hogy a míg azt aldozták ideje lenne a larag enyhődésének (Pázm: Préd. 804). Testi enyhődés: voluptas (MA: SB. 25). Nyugodalmat és bátoroság enyhűdést engedet (Enyl: MSz6. 24).

ENYHŰL: lenior, placor, mitigor SI. [sieh besünftigen; még-nyhül: ∞ Az Judának intésére valamelyire meg-nyhültene (József-re agyarkodó testvérei) (MA: Tan. 1076).

Enyhület: [mitigatio, lenimen: besünftigung]. A hideglelésnek könnyebbülése, enyhületi vagyon (Com: Jan. 58).

ENNYE: au! eheu! PI. [ei!] Enye: interjectio admirantis CorpGramm. 252.

ENYV, ENYŐ, ENYŰ (enben NémGl. 163, *enyv* Mel: Herb. 13) gluten, colla Ver. ferrumen, latumen C. glutinum MA. leim Com: Vest. 131. Kő enyvezni való enyő: lithocolla: fának az enyve: resina C. Enben ragadoth: inviscata NémGl. 163. Ki az madaraknak zepen enekelen kezerefti őket be menye az törbe awág az enőbe (BodC. 7). Hurut ellen jó az eszresznye fan termet enyuet ba borban megsziszod (Mel: Herb. 3). El ragad ám az vétek mint az enyű: corruptum mores bonos colloquia prava (Deesi: Adag. 78. Kisv: Adag. 133). A deszkákat eszrézzel avagy enyvel edyben ereszi (Com: Jan. 104). Az torony enyvel es kenkővel megh kenottett vala: bitumine ac sulphure (Förro: Curt. 137). A szilva fábol kifolyo gomá, enyv az áréns-öknek sokat használ (ACsere: Enc. 227).

arany-enyv. Arany enyő, verhenyő sárga föld: ochra chrysocolla Com: Jan. 20.

csere-enyv: [resina cerri: zerrechenharz]. A tsernek természetü gyümölte makk, nehai gyümölte penig gallos es tserc enyv (ACsere: Enc. 231).

fa-enyv: [viscum; vogelleim]. Feűő zurokkal fa enővel zóttrette (DebrC. 570). Fa enyv, fa gyöngy (Misk: VKert. 430. Nyr. VII. 83).

fejér-enyv: bdellium JordC. 139. [weisses harz]. Vala az man, mynt az koryandom mag, tyeer enyv zny: erat man quasi semen coriandri, coloris bdellii (JordC. 139).

hal-enyv: ichtyocolla C. hausenblase SI

Enyved: glutinor Kr. [kleben, ankleben, klebrig werden]. Az ő vállain levő sebekhez hozzájok enyvedett, úgy hogy fájdalom nélkül le nem tehetta a palástot. (Vajd: Kriszt. III. 518). A vér ereibe, mint a lép, úgy enyved (Gvad: Idét. 45).

Enyves: glutinosus, resinosus, resinaceus, bituminus, teuas C. bituminatus, bituminosus MA. [leimig, geleimt]. Minden enyves turhát ki viszen az gyomorból (Mel: Herb. 42). Enyves madarász pózna (MA: SB. 218). Enyves lép (Com: Orb. 27). Jóságodat őrizd az enyves kezektől (Kisv: Adag. 456).

[Enyvesit]

mégenyvesítettett: resinatus C. [geleimt].

Enyvesség: lentor PPBl. [klebrigkeit].

Enyvez: bitumino C. glutino MA. [leimen]. Szomorúsághoz szomorúság enyveztetik: tristitia conglutinatur tristitia (Ily: Préd. II. 259).

égybe-enyvez: [conglutino, combino; vereinen]. A hol szeretettel egybenyveztetnek a szívek, ott egyéb törvény és parancsolat nem kívántatik (Pázm: Préd. 241). Az ostya list lang hartya, mely az heű vas közt megh szorittatván enyveződik egyben (MNyl: Aged. 81).

föl-enyvez. Fel enyuezen, fél oluaztom: reglutino C.

hozzá-enyvez: agglutino C. MA. [anleimen].

még-enyvez: glutino C. [leimen]. Megeenyvezni a fát: glutinare lignum PPBl.

öszve-enyvez: conglutino, combino C. [zusammenbündeln]. (Com: Vest. 120)

összveenyvezés: conglutinatio C

Enyvezés: glutinamentum, gummatio C. glutinatio MA

EP (*épp* MA: Scult. 11, MA: Bibl. 159 *épp* 7. *épp* Bárti: VTárgya. 46, GKat: Váls. II. 1376. *épp*l Fél: Tan. 317, Fél: Bibl. 76. *épp*let Pázm: KT. 151. *épp* MNyl: Irt. 90. *épp*l Peer C. 238. *épp*hetem LevT. 1264 *épp*en Sylv: UT. 117. *épp*z 37. *épp* II. 40): integer, incolumis, intaminatus, indelibatus C. sincerus Com: Vest. 146. [ganz, vollständig, unversehrt, fehlerlos]. Épp rosa vyraag (ÉrdyC. 640). Ép kézzel (ThewrC. 171). Ezeesegbe való es eph (TelC. 29). Épp sator: tabernaculum perfectius (Helt: UT. 116). Lón épp: restituta est sanitas (Fél: Bibl. 19). Az Iarány épp légyen: absque macula (MA: Bibl. 159). Épkező, lábú, szemű, fűlű ember (Zvon: Post. II. 315). Tekéltetesek legyetek és éppek (Ily: Préd. 133). Feje chontyában ninc talán egy is ki volna ép voltában (Zrinyi. 165). Született egy kis fiaes-kánk ép kézzel-lábbal (Haz. 1143).

Épen: 1) integre, inviolate, incorrupte C. [ganz, unversehrt, fehlerfrei]. Oth vagyon zent testhe olyan eppen, mynt ha ezen napon tetteeke vona oda (ÉrdyC. 169b. 530. 647b). Eppen egezen megmarad (DomC. 115). Éppen szól vala: recte (Helt: UT. 12). Az Moyses által lett az törucnyec eppen való be tellyesitese (Bom: Préd. 13). Semmit sból ha ki veszec, éppen megmarad a S (Helt: Arithm. 7). Peternee meltosaga eppen minden ha meg marat (Mon: Apol. 27). **2)** [penitus; gänzlich, völlig]. Éppen-égő áldozat: holocaustum (Káldi: Bibl. 249). Éppen megemészendő áldozat (MA: Bibl. 1148). Ha vki az szent irast, avagy eppen, avagy reszeben tagada (MNyl: Irt. 69). Vagy éppen es egészlen, vagy bár ezac resz szeriut is helyt adnac az őrdőgnece (Zvon: Post. 1537). Eppen inmar bordély Roma varasa: Roma est jam tota lupanar (Toln: Vigaszt. 231). Éppen (ex toto) meghallyunk a bűnnek (Ily: Préd. II. 43). Hogy Gallia országát éppen elpusztitani, magában erőssen eltökéllé (Liszny: Krón. 151. 152. 261). Neha olly kitsiny a lélegzet, hogy ember éppen holt számban vagyon (PP: PaxC. 29). Könyeb' az alsó világon (áintipodes) a barom emberekkel megalkudni, hogysen ezekkel az éppen nem emberekkel (Fal: UE. 477). **3)** [potis-inum; eben, just?]. Camillának hasonlatoképpen szűvét által lűvé vak nyilával éppen (Zrinyi: ASyr. 215).

Épenséggel: absolute Kr. [penitus; ganz, vollends]. Az belső chiklandozasnak büntetese eppenséggel az keresztseg által eltölettetet (Mon: Apol. 326). Eppenséggel sem fanac, sem kűnec nem aletottac fíket (Mon: KéyT. 75). Az fejedelmeket az igazságuk éitelmetől éppenséggel elidezeniték (Dial. 3).

Épenségesen: ∞ Hogy a te akaratodat éppenségessen bé tölteni igyekezem (Tarn: Bar. 275).

Épit: 1) [restauro, corrigo, corroboro; herstellen, gut machen, stärken, erbauen]. Epyti azaz octotya: aedificat (NémGl. 188). Az chazarok, kyk az kösseget epepytk (ÉrdyC. 516). Epepytöte anya zent egyházat idvesseeges tanwsagawal (625). Az frateröket bezediuel epyth (DebrC. 119). Tudomant nem predi calloc, mellyel a bűnt eppiteném (Kár: Bibl. III. 170). Tudomaniokkal egieb atiafiakat eppizenek (Fél: Tan. El6b. 4). Az tudomán fel fualkottat, az eszeretet pedig epyt (296). Irmós borral épicz gyomrodát, hogy ha lehet (Cis. F3). Vigasztallyatoc egymást es éppécsétek egymást (Zvon: Post. II. 288). A catechizálás kiváltképpen az elmét épyti (Pós: Igazs. 12). Allapotom nekem ő fellieb emelne, hászannak romlasat azal epepene (BáthBücs. 2). **2)** struo, aedifico, architector, fabrico, fabrefacio, figulo C. [bauen, construiren]. Mellé épytóm: astruo. Főllie épytóm: superstruo C. Epehetek varasokath (JordC. 186). Ev hazokat epytven (DomC. 65). Northwk az epytény valo fat (RMNy

H.311) Az ember testből és lélekből építtetett (Föl: Tan. 87). Sok erős okokkal, ezáltal ellenkötő értelmét epet (Zvon: Osiand. 16). Az vár körítésémis sokat epítő (Kár: Bibl. I.397). Földből sárt tsuála, és abból építte az első ember testét (Pázm: Préd. 97). Kínnyeb volna az igazsággal ártani a hamisságnak, és annak minden erősen építtetuek lattatott alkotmányát el rontani (Pázm: Kal. 81). Isten azt a esontot epítte asszonyi állattá (MA: Bibl. I.176). Fecavit costam in mulierem (I.13). Selyem s vont-arany, és vont-ezüst matériákból építetett drága ruhák (Főt: Pan. 64). **3)** [planto; anbauen]. Szőlőt építettek: vites plautavornut (MA: Bibl. I.176). **1)** [como; schmücken]. A frantzia udvari leányzó építi fejét a gazd asszonyiának (Fál: NU. 325).

[Szólások] Ha a'bol (a lütből) ki-koznak, vagy hogy ők is az apostoli tanításnak rendit vészik-elé, vagy ha nem, csak jég hátán és fővényen fognak építetnie (GKat: Vált. II.6).

föl-épit: **1)** [restaur, corroboro; herstellen, stärken, erbauen]. Ep-pohen föl tytelket mynden yoban: compingat vos ad omne opus bonum (JordC. 830). Az istennek neuen oli istensegnek telliesseget ortenek, meliel az attia az ember Christum epítette fel (Föl: Tan. 30). Az vy lelec i' b'enne fel epítetik (318). Miklóst ő két óra fel építette (Illos; Toldi 4). **2)** [extruo, exaedifico, instauro; C. [erbauen], Ujoman fölépítom; reaedifico, redifingo. Viszontag fölépítom; reconomio; C. Ez kővön epoyttem föl az az eghazamat (JorC. 405. 731). **3)** [ornio [herrichten]. Föl kolemek es föl epoytcek ew lampasokath; surrexerunt et ornaverunt lampades (ÉrdyC. 150).

még-épit: **1)** [consolido, obmolior; C. [corrigo, emendo; stärken, wieder herstellen, gut machen]. Meg epoytteny az bekeseget (CornC. 178). Bela nagyon meg epoytcek az orszagot (ÉrdyC. 397b). Az anygaly romlasth meg epowhe (558. 596). Az cristosnak johayt ezeneken meg epiteck (VirgC. 71). Meli menedek keulet erőstettem es epitettem meg pechetemel (RMNY. II.155). Mikoron á nagy seregnee valami biya essé, ottan az ifiakból aszt esmét meg építé, hogy mindenkoron a nagy sereg építne (Helt: Krón. 11). Elmet erősit, hallást meg epít, ha iszod á vizét (Mel: Herb. 45). Kinek inay ha meg sugoroznak, azokat völe komy, meg epity (Frank: HasznK. 15). Bitőmet meg epit tetted (11). Hol ni vötkes volt az irasban, meg epitetét es meg corrigatuet (MA: SB. Ciml.) **2)** [construo, exaedifico, restauro; C. [erbauen]. Ujoman megépitem; reficio; C. Halath agyának ew neky mert ysmegh meg epityth yerusalemewth (AporC. 119). Epicz meg az eu hazamat (VirgC. 100). A templom megépítetett (Helt: Bibl. I. 3). Eszt a templomot kezdete Mátyás király wyomnu meg építene (Helt: Krón. 3). Anno 1635. építettem meg az pajtát (TörtF. 1880. 773).

Építés: **1)** [consolidatio, refectio; C. [stärkung, herstellung]. Epoytes; reparatio (NémGl. 201). Mindennek adatie a léleknee czelekődő oreie építésre: ad utilitatem (Helt: UT. x1). Igen hasznos a helki ismeretnek építésere az irásokat vizsgálni (Pós: Igazs. I.132). **2)** [aedificatio, extructio; C. [das bauen]. Kezde zorgalmatos lenny az eghaznak építésere (VirgC. 101). **3)** [cultura; das bauen, anbauen]. Ne gyűlölyed az nehéz munkalkodást és az mezőnce építettését (Zvon: Post. II.237).

Építmény: **1)** [aedificium, structura; bau]. Noha tsont-építmény az asszonyi-állat, de minden puha húsnál lágyab szive indulásira nézve (Fál: NA. 199). Szeme kökény, csillag fénye, Ámor esoda építménye (Fál: Vers. 861). **2)** [ornatus; schmuck]. Az asszony sok tőzrával és drága ruházattyának kovély építményivel heiba ül kerékbe, ha nem tud a beszédhez (Fál: NA. 195).

Építő: [structo, conditor, fabricator, factor; C. [erbauer].

föld-épitő: [agricola; landbauer. Hozata íeles föld építőket Olasz országból (Helt: Krón. 167b).

ház-épitő: [aedificator; MA [baumeister]. Haz építőknecio keduet adna (Born: Préd. 551). Az ötvös ezüstöt nem teremti, sem a ház-épitő követ és füt (Pázm: Préd. 1088. Zvon: Post. 17).

[Építet]

föl-épitett: [reaedificari cura; erbauen lassen]. A templom pusztá voltából fölépítetteti (TükRözs. 23).

Épség: [integritas, sinceritas; C. [incolumitas, sanitas; MA [günze, unversehrtheit, gesundheüt]. Meghala az ő királyságának 21. esztendőben, mikoron tisztességesen bírt volna az országné epségünel (Helt: Krón. 19b). Az eu testemben feleség isten semmi epség nintsen (Born: Ének 100). Senkit nem nevezhetnek, a ki ezt a corpus doctrinaet, tudomány epségét hirdette volna (Pázm: Kal. 176. 1021).

Épségös: [sanus, incolumis; MA [unversehrt].

Épül: **1)** [confirmo, restituo in integrum; gestärkt werden, wieder hergestellt werden, reconvalescent sein]. Zyzességedben épülél (PocR. 238). Épülönk es nőünk az ioban (Mel: SzJán. 400). Az hűnek az isten ígeiben epüllienek (Föl: Tan. Elm. 3). Az isteben épült és meg erőssödöt emberek kovélyek nem lehetnek (Pázm: KT. 151). Ha bölögül akasz elő menü, épülüt: si felicitet vis proficere (Com: Jan. 156). Borne misza uram most épül; vajha lábot, egészséget pénzen vehetőnk nekü, bizony kiandék az sírgákban érette (RákGy: Lev. 158). Már istennek hála, jobban épülök (188). **2)** [aedifico; gebaut werden, zusammen-gestellt werden]. Az ember testből és lélekből épül (Pázm: Lev. VIII. Elm. épül a ház, az után száll belé az ura (Fál: BE. 571).

[Szólások]. Épül mint a tzigány gyermek a lopásban (Ker: Préd. 210).

föl-épitül: **1)** [restituor, corroboror, confirmor; gestärkt werden, erbaut werden]. Soc iokka tel epülnee (Born: Préd. 264). **2)** [aedifico; gebaut werden]. Temploma negyven esztendőegh epwltetcek föl (ÉrdyC. 136b).

még-épitül: **1)** [restauror, confirmor; hergestellt werden, erbaut werden]. Igen megépült; re fortunisque auctior (PUBL. Ky nyant anygaly romlas nyud embery eset tellyesseget meg epowhe (ÉrdyC. 46. 547b. 515b). Az sebőket meg epwlvé vallamain (DebC. 31). Hallam az ő predikaciótat nagyon meg epülnek belőle (120). Gondot viselo rea, hogy az orszag esmet meg-épülne (Helt: Krón. 59b). Meg épüle az ő keze (Helt: UT. Q1). Enheszic az testnek gonosz kenansaga es meg epül romlása (Born: Préd. 571). Megy gyogyula az ő keze, és meg epüle mint az masie (Kár: Bibl. III.33). Az őrök pusztaságok meg-épülnek (Pázm: KT. 560). **2)** [aedifico; gebaut werden]. Megkel épülni a templomac (Helt: Bibl. Th).

még-épület: [restitutio, herstellung]. Angaly romlasnak megepowwlety (ÉrdyC. 47. CornC. 95). Lészön mindén embéri tagoknak meg epwlettek (KazC. 186).

Épülés: **1)** [restitutio, confirmatio; herstellung, bessening, stärkung]. Az Messiasert az te nepedet tőirts épülésre (Born: Ének 158). Sántaknac lőbec épülését megadta (Zvon: Post. 1301). Mnekutimma őzi az asszonyi állat az ő testében való épülését (MA: Bibl. 198). **2)** [aedificatio; das bauen]. Vwu zent damian eghaznak való segedséget az épülésre (VirgC. 81). Az kő fálnac epwlvése neukedie (Kár: Bibl. I.130. MA: Bibl. 138).

Épület: **1)** [restitutio, confirmatio; herstellung, bessening, stärkung]. Anya zent eghaznak epwlytben myndemmel besewben munkalkodot (ÉrdyC. 387. 567b). Embery nemzetek hazudatiára es epwlyter (VirgC. 17). Betegségekből orosság által legyon kemnyeségok es epwlytyek (Frank: HasznK. 16). Orszagoknak epwlyt-ert, tanzokoth totnak (KBöcs. 1572. F5). Épületres-való dolgokrul beszéles (Pázm: KT. 29). Docto-

rokat rendelt az Christus testének épületére (Pázm: Kal. 127). Épületet vehetünk e törvénytudorol (Illy: Préd. II.263) **2)** structura C. [aedificatio; das bauen]. Dezmak adattassanak egy-haznak épületre (DebrC. 93). Hatalmas épülete vala Jerusálemnek, nagy erős kőfal, nyolczvan torony vala körülötte (Zvon: Post. II.255). Az napot, mellyen az templomnak épületi véghöz vitétek (Pázm: Kal. 784). A mi testünknek épületi: structura corporis nostri (Com: Jan. 46). **3)** aedificium MA. [bau, gebäude]. Épület avagy ház (Com: Jan. 124). Gyenge épület az, melly birtelen bomlik (Gyöngy: MV. 14). Roppant épületeket eregettek isten tisztességére (Fal: NU. 269).

kő-épület: [aedificium lapideum; steinbau]. (TKis: Pau. 7).

temető-épület: [mausoleum]. Ditséri Arthemisiát: való jót tett urával, olyly költséges temető épületet csináltatott neki (Fal: TÉ. 668).

Épületécske: [aedificiumcula C. [kleines gebäude]. Elöl-függő épületécske, erkely: podium P141

Épületés: [utile; nützlich]. Minden ecclesiákat azon szertartásokhoz kötni nem illik, nem szükséges, nem is épületes (Pós: Véték. 18).

[Épületlen]

Épületlenség: [unfertigkeit]. Látni az várnak nagy épületlenségét (MonIrók. VII.69).

EPE, EPPE: fel C. [galle]. Adamac neki inna epénel elegettet bort (MündC. 68b). Epywel ytattatek (PeerC. 127). Hogy legyen ty kezetek epee es keserusegh zylew gyeker (JordC. 264). Orozlanak epeye (275). Eppewel elég (447). PozsC. 17. Vv zelewk merkes eppew zelew es keserwes zelew kerезд: uva corum nva fellis et botri amarissimi (KulcsC. 284). Ne legyen tu kosztetec epe es ireu termő gyökér (Helt: Bibl. I. 333. Fél: Bibl. 49). Ördög epéje a bor (Pázm: Kal. 897. Kr.). A haragban szívünk körül meg-melegsik a vér, az epe megmözdül (Pázm: Préd. 800). A vízbe ne vigyed, mert a sok víz a lónak ártalmas, a sok járás miatt, és onnét származik a folyó és kő epe (Cselt: OrvK. 24).

földi-epe, föld-epéje: fumus terrae MA. centaurea Nom. 86. centauria PP. [tausendguldenkraut]. Kis földi épe [igy]: centaurium minus; a balác föld epeénecc és hidegjelés ellen való főncec hiác (Mel: Herb. 67). Fumus terrae, föld epeye, h. e. terrae fel (Beythe: Stürp. 5). A földben is teremnek férgcek, mellyek föld epéjének vagy esső férgnek nevezetnek (Misk: VKert. 683).

Epés: fellus C. amarulentus, acerbis MA. [gallig]. Az epés hollyagotska: vesicula fellis (Com: Jan. 51).

Epéskedik: [?] Heába epéskedik [igy] (Káldi: OktInt. 13. Kr. Fal: Jegy. 936).

Epesség (epesség Pázm: 5Lev. XVIII. MA: Bibl. V.28): sollicitudinem, acerbitas, amarulentia, anxietatula, naenia, negotia MA [erblütterung, kummer, kumm-mis, besorgnis]. *Epesseget banni: amarulentiam, sollicitudinem lactare, querulari MA. Ez vylagy sok epesegeh (ÉrdyC. 487b). Nagy epesseget teenek (578). És zwnada epessegeeben neky yelenecc az zent kyral (617). Ewrvmerwl epesegerwl nem emlekeztem (VirgC. 6). Minemű keserűségős epesege volt az kereszt alath allasakoron (NagyszC. 113). Emleközzel meg atte zilednecc minden keserűsegeről es epesegeről, kiket zenvede (137). Kerlek tegőd az epesegödérth, kyth wallaal anagy zenvedeal (CzechC. 5). Marianak őth epesegyről walo ymadzagok (37). Gondolkodik vala Sámson feleségén, hogy ily hamar vette volna epességét (RMK. II.293). Boldog asszonynak hét örömenek és hét epességének emleketire (Pázm: Imáds. 207). Ha én nagy epességgel kermém barátomat, hogy imádkozzék érttem (Pázm: 5Lev. XVIII) Ugyan

nagy epességgel vitattya az Luther (Pázm: Kal. 167) Az emberi segítség híjában való epesség (MA: Bibl. V.28). Több mesterség, merő tsak epesség (Fely: Dics. 52).

Epétlen: [felle carens; ohne galle]. Epétlen galamb (Csúzi: Tromb. 304. Kr.).

EPED (epedeel ThewrC 189): marcesco, marcesco, exaresco, contabesco MA. [sich verzehren, schmachten]. Ne akaryatok egy masra haraggh keppen epodny: ne suspirato alius adversus alium (JordC. 841). Epedel nyarattvink walo barátodban (ThewrC. 187). Banat nyat epedeel (189). Soc kinba epeduec (Born: Evang. III.305). Az nap délben leg hevebb, melly miatt epednecc az élőe (Zvon: Post. I.397). Elség miat epedet, alig vala (Cseng: Jer. D).

el-eped: adaresco, exaresco, contabesco MA. [sich verzehren, verschmachten]. Az zenetlen valo olwasasnak es yrasnak myatta ameera el epedőt, hogy mynt egy görbe ember soha feel nem laythattya magant (ÉrdyC. 561b). En zium el eped ő rola valo keserűségömről (DebrC. 611). El epettél és elfáradtál: eras fame et labore confectus (Kár: Bibl. I.181). Elség miat a kőz nép el epedett vala (MohnF: LTÁrh. 67). Mi elepedünk az sok gond miá (MonOkm. XXIV.541). Nagy szonjúsággal epedett-el (Hall: III.181. II.323). Tsak a te emlékezeted késleteti lelkemet, melly az életnek határán el-epedve ohajtya utolsó áldását (Szd: MVir. 108).

még-eped: adaresco C. marcesco, areasco, deficio, contabesco MA. [sich verzehren, verschmachten]. Megepedett: tabidus, tafefactus MA. Ortzatoc meg esic, es lelketec meg eped (Helt: Bibl. I. LL4). Koplalásból, és nagy munkából meg epettec (Helt: Krón. 97). Amaz őrdögi kígyonac mérge, es ereie meg epett es meg emeztödet (Born: Préd. 238). Óh én kemény szívem, mikor epedsz-meg bánatodban, ha akkor nem bánkod, mikor a te istened meghal éretted? (Pázm: Préd. 516). Törődelmes, és az isten haragja miatt meg epedett szív (MA: Scult. 602). Gondold meg a koporsót, halált, poklot: akkor a te lelked megeped (Illy: Préd. I.434). Sok sebekkel meg epedteben az övei el hadtak: multus vulneribus confectum deseruerunt sui (Fórró: Curt. 140). Én, hívem, égek es megepedek (Amade: Vers. 113).

Epédöz: [moereo, sollicitus sum; bekümmert sein]. Kyth te zizeuth zylecc, annak kemyan keges anya epédözceal (WinkC. 335).

Epedt, epedett: contabidus MA.

Epedség: [contabescencia; das verschmachten]. Éjjli s nappali siralmival ruháját és nyoszolyáját ásztatja, amiyra hogy a nagy keserűség es szívbeli epedség orzajját meg-hervasztja (Toln: HBék. 16). A te irgalmasságod enyhítse meg, az én szívemnek epetségét (Bíró: Augy. 156). Jó barátom, mostani eseted olyly nagy epedséggel nem keseregheted (Könyi: HRom. 201. Told.).

EPEKÉD-IK: [supplicio; florentlich bitten]. S epedik is, hogy az szerdálnál segiteneők, oltalmazneők (MonTME. IV. 205). Hogy ha nem tudom mint epedekünc-is, ha lelkiünket ki adnánk-is, de az egyházi szolgálatnak végét nem gondollyák meg (Nógr: Idv. 74).

EPESZT: ango, affligo, amaritudine afficio Kr. [kränken, schmachten lassen].

még-epeszt: tafefacio MAI. [kränken, verzehren]. A gzdagságért való vizyázásoc meg epesztic az testet (Kár: Bibl. I.671. MA: SB. 127). Hoq a te szüedet megl kesereiczem es meg epeszszem (Mel: Sam. 5. TörtT. 1.228).

EPÉR, EPÉRJ (epery BeytheA: FivK. 103b): fragum: erdbeere MA. Epéry: fraga (Beythe: Stürp. 4). Szép eperjét szetten (Zrínyi II.126). Eperj levele (PP: PaxC. 297). A ki

lassan kullog, a nem sokat bolog, epert szedhet mentében (Kisv. Adag. 298). Ki bújik az epérj (Fál: Vers. 907). Eperjet szedél, vígum nevetéll (867).

[Szólások]. Eggy kús eperjért nagy kosárral nem menjek (Foly: Dies. 17). Nem széd a törökös mások kosárjába eperjet (ÉszM: Lev. 8). Addig szedének az keresztények eperjet az más ember kebelében, hogy csak el lépé őket az török (Pázm: Kál. 138). A magad kosárjában szedél az eperjet (Czepl: Bldg. 270).

[Közmondások]. Hires eperre nem kell kosárral menni (Deesi: Adag. 64. MA).

csattagó-epérj: fraga alla [grosso erdbeeren, klätschen] MA (Fál: Jegyz. 932).

földi-epér: [fraga:] erdbeer Kirbész. 153.

leány-epér, Leány eperj (Fál: Jegyz. 212).

Eprës, epërjes: fragis abundans Kr. Ecclesia de Eperies [in Transylvania] (1219. Krauz). Meta tendit ad Pysragthum. Féande vadit ad Epyriesthu (1252. CollPatr. VI. 73). Eperjes: Frangepolis, Comaropolis MA. Eprës száros erdő (Fál: Jegyz. 933).

EPLÉNY: forale Nyirkällü XXVII. [trastrum traheae; querbalcken, lasbalcken über dem schlitzen]. Eplény: a száznak két keresztfáj, melyre a teher tétetik (Sz.).

EPP? EPPŐ?

ablak-eppek: jugamenta C. Jugamentum: iga vagy járom modra való kötözet, mint az ablak eppe, ráncsa MA.

1. ÉR (er Helt: Krón. 208. Sylv: UT. II. 116.) **1)** vena C. [ader]. Törökben való erek; eartoides C. Étöl szopo erce: vena mesaraicne Com: Jan. 51. Fáknek ereik: *venae arborum PPP. Eret hű testen ne vaglyon (JordC. 198). Kezének tenegeben nagy sok erek jevnek ezve (CornC. 202). Nag fáyadalmal zakadoznak az érek [jgy] (PeerC. 126). Erekeht értől, ynakath yntol el zagath (WinkC. 201). Mynd izöl izre, eröl erre, inrol yura öteth nyoytak (205). De hogy holtal után sebedet nézzem, üres eroidet számbálva szemlélyem (Zrínyi II. 35). Székely ér magyar vér (Thaly: Adal. 16). **2)** fluentum MA. [bach]. Homuser, piscina (1067. Wenzel. 125). Ad venam Er (1225. Jern). Ér rivus (1219. Czinár). Vena agnosa vulgariter er dicta (ZichyC. II. 49). Rivulum fizes oyr vocatum (III. 33). A quadam vena quae Er vocatur. In quodam fluviolo qui vulgariter Er vocatur (Jern). Vozeknek ery chergetegy (BanC. 129). Elhaqum az elő vizekne eryt (NagyssC. 54). Az kuffü vígum azon érből (örömen) eresztheti ki iles es kaserü vizet (Sylv: UT. II. 116). A föld alatt lévő nedves erkből ki buzóg kuffüjek (Com: Jan. 12). Ki száradt benne a kellemes beszédnek minden ere (Fál: UE. 392).

élet-ér: arteria MA. arteria; pulsader WF. Élet ér avagy lélek tarto ér (ACser: Enc. 112).

életérző-ér: arteria Nom. 18.

elő-ér: arteria, pulsus MA.

ezüst-ér: [silberader]. Ezüst ér ómal-elegy a bányában; molybalena PPP.

Félverő-ér: arteria PPP. pulsader WF.

húgy-ér: A szívós rész az húgy éren (per arteria) a vesékre megyen (Com: Jan. 51).

kapu-ér: Az oldel a vér tsimáló érből a kapu érbe és abból ismet a majba foly (ACser: Enc. 115).

mozgó-ér: arteria, pulsus MA.

örög-ér: cava vena PPP.

szív-ér: Eret vagass szű éren (Foly: SchSal. 16).

teke-ér. Ér az lónak szárán, kit teke érnék lónak (Cseh: OrvK. 5).

Eres: venosus C. [aderig].

2.ÉR (er Sylv: UT. II. 137. or RMNy. II. 67. Mel: SzJán. 203.) **1)** [pervenio, pertingo; reichen, erreichen]. Eddig ér a a rúd: pertica huc usque pertingit PPP. Az mas troythwan eleb ere oda peternel (JordC. 397). Ha azth cerengyek: si vivamus (849). Hogy mynekewik emy yot enghedél cernewik (ÉrdyC. 71b). Az madarak éryzyk vala ew zent testeket nyglen ember cernee es el temethnee (338). Mikor immár Jerusalemet értet volna (Jorn: Préd. 78). Soha nem éröl azt: mare prius vitem tulakit (Deesi: Adag. 114. 207). Ha közel érném a jesusitát, meg-tudakozám tőle (Czepl: Japh. 113). Az ézaka ott érné őket (Mad: Evang. 325). Érnék egy szép mezőt (Hall: Hlbt. 155). Az isten emberkört ad erni és meg háziasodik (Gér: KárCs. 376). Gyógyulásokat Nagy-Váradon érek (Könyi: HRom. 18). **2)** tango, contingo MA. [berühren]. Meánét erimla (BécsiC. 136). Ha az veer rwath cerend (JordC. 86). Awagy csak hű arnyoka cernee vala meelyleth hű közzölök: vel umbra inunbruret aliquem eorum (721). Menelaus erte zússessem (CsomaC. 18). Felne nemyetec a hegyre, alut se éryiítec ötet (Helt: Bibl. III. 3). Nem vényét hogy éri földet [a lónak] száraz lába (Zrínyi: Asy: 11). **3)** [erzyżyc; casu facio; zufällig tun]. Ruffinus, hogy feiet tőssölenc, ére meg muzzallni feiet a fősőnek foga, el veszte életet (Lép: Ftük. 31). A kit megh érnec nyoméntani, el küll annak romlani (Lép: Ftük. I. 259). **4)** [valde; wert sein]. Myndennik tiz pent cer (WeszcqC. 28). Menyorzag amecet eer (CornC. 185). Mit er atto jozagod (VirgC. 98). Bár egy rab száz arnyuál többet ne érjen (Pázm: Préd. 81). **5)** [possum; im stande sein, tun können]. Hol a szent irással nem érik, a szent ségtelen irásokval toldják a dolgot (GKAt: Tít. 51). A maga hátán termett rühét nem éri vakarni (Matkó: BCSák. 171). **6)** [aequo; erreichen, es einem gleich tun]. Senki nem éri vitézségből Stápiót: nemo ad Scipionem aspirare potest PPP. Noha Macrin bír vala Misival Pannoniával de mégsem ér vala az magyarokkal (Helt: Krón. 11b). Semmi cziga biga nem ér ezzel: Labrynth involutor (Deesi: Adag. 2). Nem tudom ki érne az ő nye'neuel (157). Semmi tzigán nem érne véle (225). Ez világ test zoriát való bölchek nem ernek a lelki bölchekekkel (Frank: HasznK. 12). Semmi muzsikás nem ér az aszszonyak szovával (KTr: Assz. 30). Másün o'ly gyengén erősztí verseit, hogy Gvarini, ama híres olasz, sem ér velem (Fál: TÉ. 772).

[Szólások]. *Imbe érn.* Ő kemének jó akarója vagyok és az gyűlösen azt akarom, hogy mi miattunk semmi aka dalyba ne érjen ő kemé (LévT. II. 47). Ennek az épületnek méltósága a mi mesteriségünknek, minden ditsőségét messze folytil-müllya: árunyékába sem érnük (Moh: JÉpül. 291). A zarwas az iwht t'ovr'u' n'be ere, hogy egy kőbowl b'wazwal volna nek' ados (Pesti: Fab. 19b). *Umag ern.* Csak addigh nyujt-zéce, meddig a lepel éri (Czepl: Japh. 156). *Tsak addig nyujt-zózzál meddig a lepel ér* (Kisv. Adag. 247). *U're ern.* Reám ért az álom (Gyöngy: Char. 23). *Vmit ern, vht ern.* Egy h'ol'na' pot' n' em' er, Erdely hataraba 50 azwagy 60,000 tatar be'erkezyk (RMNy. II. 92). Egyie nyualya az másikat ott éri (Deesi: Adag. 10). Egyik hazugsága a másikat ott éri: fallacia alia diam tradit (96). Az ow dolgában ju veget erek (Lév. 1337). Hogy egyszer végét érlessük (Pázm: Kál. 450). Érd végét halallal [érd meg] (Göres: Mity. 21). Az halál életnece végét éri (Zvon: Post. II. 162). Mértékletlen itádból ha mi nyavalád lenne, avagy egyéb alkalmatlan magadviseleésből, oly lábra ejtenél, az érné végét életünknek (RákGy: Lev. 243). *V'kel ern.* Semmi tzigány nem érne véle (Kisv. Adag. 20). *V'mel ern vmit* Láttyát-ké, hogy semmit nem érte véle: videte quia nihil proficimus (Helt: UT. c7). *Lassa ymtr* K myth ernek ny oth az ho pyndel, ny senyth awal nem ernek

(RMNy. II.155). A jesuiták elmével nem éric (Czegl: Japh. 32). Éj, bátya, csak az esattig vonnyad, és amnyira nyújtózzál, míg lepleddel éred (Pázm: Kal. 151. Ilyef: BCSTomp. 296).

alá-ér: dependo, pertingo deorsum Kr. [hinunterreichen]. Hogy ha mynd az földet cernee alaa (ÉrdyC. 77b). Az ruha az ű láboiglan alá ír vala (Sylb: UT. II.137).

által-ér: circumcingo Kr. [umfassen]. Ket aga oly magi vala hogi mynd az zeles vilagot által erik vala (VirgC. 85. TörtT: L553).

be-ér: 1) [peruenio; ankommen]. Menealus hazához hogi be ere (CsomaC. 9). 2) [circumplector; umfassen]. Az űntött tengemec kerületit 30 sinor éri vala bé (Kár: Bibl. I.300).

[Szólások]. *Beérni vele:* sufficere, contentum esse MA. Elede-lünk vagon ezzel szinte be éricé (Börn: Préd. 391). Talám itt is bé éred egy pajkos szótokkal (Ilyef: BCSTomp. 200). Egy kevés ronggyal is be érem én (Fal: Ének. 64). A kevésel béérő (Ily: Préd. I.350). *Beérni vele emít.* Csak az traditókalis bé érnök minden lelki szükségünket (Pázm: Kal. 488). Sokan, a kik kézi munkáikkal, sőt kuldulásokkal alig érik bé szükségeket (Pázm: KT. 81). Van két ezer arany s több-is nálök készen, ha pedig a' kevés, szert többre-is téssen, a kívül utyokat bé-érik egészen (Gyöngy: Char. 329).

égybe-ér: contingo Kr. [zusammenkommen, aneinander reichen]. Szármoc az háznc középiu egybe érne vala (Kár: Bibl. I.307).

el-ér: 1) pervenio C. [einholen, erreichen]. Futással elérök: percurro C. El ereek ewket az hegy alát (ÉrdyC. 398b). El ére őtet Gileád hegyen (Helt: Bibl. I.122). Az agarac a vadakat kergetik és el-éric (Com: Jan. 80). 2) assequor C. [obtinere; erlangen]. El nem eerwenaz gygeretet: non obtinuerunt promissum (JordC. 824). Ha iámborb volna egy fillyért sem érne el (Decsi: Adag. 265). 3) [complector; umfassen]. 12 sing sinor éri vala el az oszlopoknak kerületit: ambiabat columnam (Kár: Bibl. I.308). Kell vala a földt, de nem éré el a szakadást (Matkó: BCsák. 133).

[Szólások]. Esnek hitetlenségnek notajában, az kik ez ország-belielnek varait meg lopják, es ez dolgot raytok el erik (Ver: Verb. 28). Hogy méltatlan bírja az jozsagot, az biro által vegere menven el éri rayta: indebite bona definire per judicem compertus fuerit (281).

föl-ér: 1) assequor, pertingo, attingo MA. [erreichen]. Az bestyeknek nyuassok az egeeth feel ery (SindC. 38). Ewtet az vyz őzön feel nem eertte (ÉrdyC. 18). Az eghet eery föel (579. VirgC. 85). Be-telic kevánsagod, fel ert istenhöz az te imátsagod (FortSzer: Ib). 2) Vkit munkáiban fel-érni: *aequiparare aliquem factis PPB. A forgó ég alatt nintsen olly lát-szatos teremtmény, se kints, melly (el)kednek) árat fel érje (Fal: BE. 570). Kőtségesb a konylája, hogysen erszénye fel-érje (SZD: MVir. 120).

[Szólások]. *Vmivel föleru* [=heérni]. Ne hagyja kegelmeteket penz nekewl, kyuel az nep félv irien (RMNy. II.97). Jozsagat, valamig fel éric vele, tartozik az biro meg böcsülni: possessionaria, quae ad compensam ejus summae se extendere sufficereque videbuntur (Ver: Verb. 119). Ha az ő maga resze jozsagaval fel nem érne (112. 92). Az kinec egy tebene leszen, annac zsirjával minden szűk-ségét feléri (MA: Bibl. II.9). *Vmit föleru.* Ha a magad elméd tel nem éri tudakozzál (Fely: SchSal. 2). *Vmit vmivel föleru.* Az én vékony elmém-mel én tel nem érem (Pázm: Kal. 498). Észszel valamit fel-érni: animo aliquid *consequi PPI. Tsuda, hogy fel-érted észszel: je suis surpris que vous en ayez eu l'esprit (KirBesz. 12). A ki a régi mértékhez nem tud fel-nem érheti észszel Noé hárká-jának temérdék nagyságát (Molin: JÉpül. 68). Feleletünket nem

érik tel testeckekkel (Czegl: Japh. 32). Még gondolat-tal sem éri fel az emberi elme (Alv: Post. I.372). Okossággal fel nem éred (Ker: Préd. 206).

[hozzá-ér]

hozzáérő: tangens [a geometriában] (ACsere: Enc. 67).

ki-ér: emineo, promineo MA. [herausstehen, hervorragen]

[Szólások]. Meg szaparitta keues lisztit es olaiat, kínel oztan mind a dragasagnac ideiet ki ero (Szék: Krón. 32).

még-ér: 1) [consequor; einholen, erreichen]. Iizem een ellensegymeth ees meg eerem wketh: comprehendam illos (KulcsC. 32). Megj indulthi wtanna megis erthe woth őketh (RMNy. II.69). Hamaréb meg érnek egy hazug embert, hogy sem egy sánta embert: mendacem memorem esse oportet (Decsi: Adag. 105). Kergesd meg őket, meit kétségnélkül meg-éred őket: comprehendes eos (MA: Bibl. I.274). Az ő atya előtt ugy állott, mint az mely gonosz tévőt meg érnek vétkében (Pázm: Kal. 390). 2) [obtinere, assequor; erlangen, erleben]. Hagyaa meg eerny tyzfőssegehet (ÉrdyC. 615). 3) contingo MA. [berühren]. Melegseg erven meg az fazeekből ky twt es ky forrad (ÉrdyC. 420b). Kezueel wtet megery vala (VirgC. 40). 4) [valeo; wert sein]. Alitom hogi ezer gerat meg erne (VirgC. 98. Vás: CanCat. 223).

[Szólások]. *Megérem vele:* contentum sum, sufficit MA. Ammit én hoztam, en awal mastan meg erom (GuaryC. 57). Kwlgen hordót, mert nem eryek meg hordowal (LevT. I.261). A tengernec minden halai őszne gyűlnek, hogy meg eryiee vele: ut eos satiet (Helt: Bibl. I. TT3). Meg érem én vele, és igaz elég én nokem az mellyec vadnac (Kár: Bibl. I.657). Midőn azon törődneec hogy czac egy kenyerec leuen, tizenketten nem ernec meg vele, Iesus monda (Börn: Préd. 456). Amiel eginehan hetig megh erniee, azt eg nap el vesztegeti (DecsiG: Préd. 33). Az ideig valo jokban annyit ad tinéktec, az menyivel megéritec (MA: Scult. 884). Érd-meg awal, hogy emberi állaputra teremptettél (Hall: Paizs. 222). *Megérum vmivel vkit.* Hazanal ami morsalec vesz el, ha fel szednieec, egynehany szegent meg ernenec uele (Tel: Evang. I.428). Vagon 32 szolgám, mindenüknecc adoc nyolczad fél forintot, vallyon miuel érem meg őket? (Helt: Arith. M8). Ha en zom az, feyem-el iryam meg (LevT. I.282). Valaki kapitányáloz fegyvert vonszon vagy megöli, fejével éri meg (MonOkm. III.52).

rajta-ér: deprehendo in flagranti Kr. [erwischen]. Raita érték ipse foltost itt-is, ugy-é? (Czegl: Japh. 94). Rajta érték v. kapták az ebet a szalománny v. hájonn, a matskát a tejas tazekonn: meg-lepték a tolvajságon (SZD: MVir. 90).

utól-ér: assequor SI. [einholen]. Utánna eredvén, utól érte (MonOkm. IX.367. Matkó: BCsák. 36). Nem olly idegen, isméretlen-szabású ez előttem, hogy utol v. fel ne ériem eszemmel (SZD: MVir. 132).

Érdégel, érdégél: contrecto, saepius et leniter tango Kr. [öfter berühren]. Nagy hasznót kistsiny kár érdégeljen-is bár, azzal el nem fogyatja (Ben: Rithm. 218). Kit érdégel vénség napról napra alá száll (Kisv: Adag. 179).

Érdék: contingo, pertingo, percutio MA. [öfter berühren]. It giözködec meg Laszlo eg kunnal, ki hata megót egy szíp léant viszen vala a lon, kit a berczeg hatul a hellebardal er-dekni kezdte (Szék: Krón. 168). Nyughatatlan fáradságoc, és soc féle változásoc, hogy érdekjéc az híveket, az ur isten el-vegezte (Ujf: HÉnek. 36). Az erős tornyot mikor kívülv nézed, győzötetlennék tetszik, de ha nagy kosokkal érdeknie kezdik, igen hamar megtörik (Balassa: Költ. 192).

Érdékél *értékkel* Ily: Préd. I.30. 439). ∞ MA. Érdeklem, verem: adverbere. Sarkantyúval érdekelní: agitare equum calcariibus. A fájdalom érdekkel: dolor fodit PPB. Az havas eső

érdeklő nyakunkat (MonIrók VIII 383). Sok szitok s halálai való fenyegetés érdeklő életet (Czepl: Sion 21). Midőn az ellenség érdeklone: quum hostis irrogaret (Förör: Curt 207). A lelkesméret biblijának suyarú mérnoszával való érdekeltségök (GKat: Váts. II. Előb. 58). Nyomorúságok az híveket korongik és érdeklők (Megy: 3Jaj II 162). A csapásokban, melyekkel bennünket az isten csapdos és érdekel (Tóf: Zsolt 828). Az inat érdeklő szárnya csatájának (Gyöngy: KJ. 107). Ha mikor érdekel vkit betegség (Hilfl. 19). Oh! mely keserves szók érdeklő fülémet (71). Nem árt kevés harmat edt is ha érdeklő (Thaly: VÉ. II 237). Szegged érdeklők a kísértetek, a kívánságok tartalék-nélkül járjuk szívét (Fal: NA. 150). Ha nem érdeklők szegény szíveteket, hogy meg nem szányítok ez egy híveteket (Könyi: HRom 139).

még-érdékl: √ Ostora hegyi gróf Druget Jánost is anynyira megérdéklotte, és meg is suyarította (Szal: Krón. 185)

Érdős: pertingo, palpa, tango frequentat MA. [főter berülni]

Érdöz: √ Gyönyörű voltával az egékre erdez (László: Märs 63).

Éreget: √ Ki a melly fiát inkább szereti, azt több csupá sokkal éregeti (Tarn: Szents. 125).

Érel, érel: √ Meg haragnek rejája [a kigyóra] es kezd zekerezuvel érelly (Pesti: Fab. 20). Pálczával kol érelni, s nem bizonyosságokkal oktatni az isten tagadókat (Pázm: Kal. 1). Valaki chelédgét a vagy veszővelis vagy korbáltal érelli: ne itéld kegetlennek (Veres: Lav. 175). Az lust, mikor metéli, és osztja a szakács, nyáival ne érellye, hanem villácskával avagy késsel vgye azt végbe (Társ Reg. 95).

Érént: attingo, pertingo MA. [berühren].

még-érent: √ Ezek a könyörgésnek a má szent evan geliumban meg-érentett] hasznai, gyűmölési (Mad: Evang. 398)

Érköz-ik: **1)** pervenio C. evenio MA. [ankommen, anlangen]. Oda érkezők vala (ÉrdyC. 656). Nem érkez az zertelnek vtara (VirgC. 130). Melly gywlossre ny ess rejaja érkeztynk ows éleytywl főgwa wgeztetyk oth woltunk (RMNy II 130). Banatunc vtan örömfine érkezik (Börn: Préd. 296). Nagy sokra szükségee érkezik (397). Betegség immár reánk érkezett, és meg nehezített (Pázm: Préd. 620). Az őzaka rajoc érkezik (MA Seult. 32). A hová nem érkezik az oroszán bőre, bé eszűmszót a róka kőntöse (Czepl: Japh. 1). Nem érkezhetek oly szorgos dolgai (Megy: 3Jaj II 20). A mig nem érkezik reád a reszketés (Faly: SchSal 32). Fel nevédkedék, két esztendő korban Hector érkezik (Huny: Trója? A2). Nem szüntén maga szinében érkezik, jó a való, ha távulról jött és sok ajakokon ment előbb (SzD: MVir. 114). A mi látásunk nem érkezhetik tovább a külső színnél (uo.). A hízelkedők sokasága miatt nem érkezhetik fülbe az igazság (uo.). **2)** Vaco, vacat nihil MA [dazukommen, zeit haben]. Ugyan bizony érkezhetel magad dolgaid miatt anyyra? tautume abro tua est? (70) tibi? (PJB). Reia nem érkeztek idei (RMNy II 161). Amí sok gondba foglalatos, hogy nem érkezhetik a predikáláshoz (Tel: Evang. II 113). Sok fele dolognak gondviselésre nem érkezhetik. variis negotiis innumero nequit (Ver: Verb. 197). Anyi dolgom vagy, hogy még érelhöz sem érkezőm (Deesi: Adag 109). Nem érkeztek egyebek escheledetinek rostalásához a szentek, Ny Közl. XV 331 Pázm.). A menyire terhes szolgálatom között érkezhettem, irását meg-rázogattam (Matkó: HRom. 11). Nem érkeznek buzójokat bé hordani (Czepl: Däg. Előb. 8). Sok foglalatosság miatt nem érkezhetel mind ezekre (Megy: Bayle 274). Leírni nem érkeztem (GKat: Váts. I. Előb. 17). Nem-hogy azoknak el-olvasására érkeznek (Hall: Páuz. Előb. 3). Az ember elméje annál inkább nem érkezik az isteni dolgokra mennél

több-telé oszttya vágyódását (SzD: MVir. 114). **3)** [suffició, idoneus sum; in stande sein]. Ha oly hálakat nem adhatok a minémőkkel tartoztam, olytat adok a minémüre érkezik az én gyarlóságom (Pázm: Imáds. 150). Senki ereje es tehetősége arra nem érkezik, hogy az isten szolgáit meg-fosztassa örömüül (Pázm: Préd. 618). Ha nem jobbitathz mindeneket meg, leg alább annyit, a menyire érkezel (Land: ÚjSegits. 113). Vallástoknak jobb voltát meg nem mutathattjátok. Arra sola sem érkeztek (Matkó: BÜsák 148. 269). Nem mindenkor szegény, mikor vét beszédben valamely aszszony, mert vagy nem érkezett anyira észvel vagy fülvel, vagy szemével, hogy jobban tudná (Fal: NA. 188). Ki sok remélő tudományra vagyon embernek szüksége, a melyre maga erejével nehezen érkezik (Fal: UE. 371). Értelmünk, szőlásunk, senki ereje arra nem érkezik (SzD: MVir. 114). Mivel kezes volt Kristus éretünk, s mi nem érkezhetünk a fizetésre, meg-kellett hahnia (115). Nem érkezhetik minden mindenre: nem telik minden mindentől ki (uo.). **4)** [nequo, supero; gewaltsam sein]. Senki véle nem érkezett (Hall: IIIHist. III 98). Még megfelelő szívem istenemnek, bátor erszénem ne érkezék adosságimmal (Fal: NU. 285). Nem lehet ő-velek érkezem, énem, ki-kötnöm (SzD: MVir. 113. 114).

[Szólások]. Egykor kedve érkezik arra (MA: SB 320). Nagy kedvem érkezett, hogy ezen harmadik századdal végét érem munkámnak (Fal: UE. 467). Kárban érkezett állapotom (LövT II 99).

be-érkezik: [intro; herankommen]. Egy holnapot nem er, Erdely határa 50 avagy 60,000 tatar be-erkezik (RMNy III 92).

el-érkezik: **1)** pervenio, appello MA. [ankommen, anlangen]. Lassan iő az isten büntetése, de vgyan el-érkezik azért (Deesi: Adag. 78). Lassan iő ő, de el-érkezik (82). Minec vtauna az Antonius kezdle az seregrel el-erkezi radventabat; az Cutilinás kezdle az hegveken memi (Deesi: SallC. 47). Nem érkezik el a pap [nem jőm el] (Vás: CamCat. 676). Minthogy az út hosszú nem volt, azért csakhamar is elérkezének (Mik: MulN. 257). **2)** [valco; in stande sein]. Tartozunk azzal, hogy az menyire el-érkeztünk, ő rólla gyakran tudakozunk (Pázm: Kal. 21). **3)** [nequo, supero; gewaltsam sein]. Hadviselésben el-érkezik véle: par illi est in belligerando (PJB). Oly emberi okoskodás és mesterség nem lehet, mely az isteni tanbizonyosagnak méltóságával el-érkezessék (Pázm: Kal. 516). Hiszem nem lehetnek minnyájam doctorok az ecdlesiában, hogy egyaránt el-érkezzenek az írás vizsgálásban (567). Oly szörnyen kímöztatnak az purgatóriumban, hogy ez világnak minden nyavalyái sem érkeznek-el ezzel (805). Az ifjú támad egyenesen Nestor ellen: de nem érkezvén-el a nagy vitézzel, leveri őtet Nestor (Hall: IIIHist. III 30. II 256).

érkeztén érkezik: frequens pervenio; massenhaft kommen]. Erkeztén érkeznek (Börn: Préd. 295). Érkéztén szoktat érkezőni (Zvon: Post 1311).

ki-érkezik: [exeo, eior; herankommen, erscheinen]. E gyűlésről bővön láthatz, az hamar ki-érkezendő Dagon le-fűlésében (Czepl: Japh. 155). Erdélyből kiérkeztek (László: Krón. 103).

Érkezhetés: perveniendi potestas; das gelangen können]. Az igazságnak az uralkodókhoz való érkezhetését meg-gátolni (SzD: MVir. 114).

Érkeztet: [pervenire facio, appello; gelangen lassen, ankommen lassen]. Erews ytoletnek kemenségere erkewztety őtet zükség (ErsC. 576). Irjátok, hogy főkövetet készítettetek, melyben éjjel nappal munkálkodtok, hogy megindíthassátok s ide beérkeztethessétek (MonIrók VIII 66). Menten az hajóknae a partra érkeztetni kell (Cam. Jan. 91).

Érlel: pertingo, attingo, contracto MA. [wiederholt berühren]. Tóvis gyenge testét érleli (Eny: Gím: 6). Az szél érleli hamya az hajózkát (MA: Scult. 192). A szántó emberek az ökrököt őszttümel érlelik (Nyr. IX.68).

mög-érlel: pertingo, attrcto MA [wiederholt berühren].

Érő: valens Kr. [wert]. Hethwen garass eoró pohar (JordC 132). Keth za forjuth erw lowath ker (LevT L223). Fedel, ky három vagy négy foryrtara erew volna (RMNy. II.70). Sok verebeknél nagyb irók vattok tú (Sylv: UT. I.102). Jozsaga kevesb érő volna (Ver: Verb. 135). Hasonló jozsagot annyi szamut, es annyi érőt tartozik adni (137). Száz talentom érő ezüst müu (Kár: Bibl. I.425).

Érölen.

[Szólások]. Arins az a'kori tudos tanitoktol a szent irásokbol sürgettetvén, és érölen érdekeltetvén ravasz tsellengösekvel élt, és róka módon a tselt egy felé-is s más felé-is hányta (GKat: Titk. Előb. 14). Az róka hánnya az eselt, és ide s tova evez farkával, midőn az lesre vészik, és érölen viselik (Pázm: Kal. 151). Mikor a gyölekezeten egy bölts filósófus olly tudóson forgatná igyeket az arianusolnak, hogy semmi-képpen meg-nem gyözethetnek: sőt midőn úgy tetszenék, hogy színt érölen viselnék az ő meg-gyözését: olly mesterséges felelettel ki-fejti vala magát, hogy mindenek álmélkodának rajta (Pázm: Kal. 1766. 189. 1145).

Ért-emre: [ut mea memoria est, quantum memin; seit dem ich mich erinnern]. Tsak az én értemre sem mindenkor követ kezet így a dolog (Megy: 3Jaj. II.34). Tsudálhatni, hogy sok istenes dolgokat, tsak a mi értünkre, az irgy sítány zene-bona nélkül, bé engedet jöni ecclesiainkban (Megy: Dial. Előb. 8). Tsak a mi értünkre a jövendő veszedelmet nagy tsudák által meg-jelentette szegény nemzetünknek (Ker: Préd. 391). Cerinthus és Ebion, kik az ekklesiat, még az apostolok közöttül né-mellyeknek értékre, tsudás eretnekiségivel igen meg-zavarák (GKat: Titk. 13). Az én értemre is magyarnak bundát bírül sem láttam, mostan pedig nem tartja magát embernek, ha csak farkaskör bundája nincsen (Haz. I.255).

Érték, érték: 1) vires, facultates MA. [föhigkeit]. Ha er-teke vagyon rea ymazagot es alamsynalkodasth teegyen (ÉrlyC. 137b). Ne szandekozkodgyec idő nap előt érteke felöt igen nagyra (Born: Evang. III.264). Minden ember seghellye az ő érteke szerént az anya szent egyházat (Bat: K.Tud. 3). Ennekem nem kel Dios Györ, kirali ha el akarja venni tülem, vagyon er-tekem rea es értelmem hogy meg tarthatom (ComBal. 19). Senki ebből meg ne jegyezze az igaz tudományt, mivelhogy, nem enek erőtlenségéből, hanem az én vékony értékeimből esett az fogyatkozás (Pázm: Kal. a2). Mind ödejeknek, s-mind peniz értekeknek viragaban levő gyermekink: liberi in flore et aetatis et rerum (Forró: Curt. 244). **2)** [opes; vermögen]. Az menire érteked léssen, tennen magadual iöl tégy (Kár: Bibl. I.658). Vezetek aztis hog az hasartosok Capnaban es egyeb körrül valo varosokban, kinec kinec az ő érteke szerent, el oz-tattatnanac: uti gladiatoriae familiae distribuarentur pro cuius-que opibus (Decsi: SalIC. 22). Az atyák átkozzák a fiakat: kiknek hogy érteket hagybassanak, magok lelkét el-vesztették (Pázm: Préd. 20). Tartozunk irlgalmasan cselekedni az szegény-nyel is: de értékünk és akaratumk szerént (Pázm: Kal. 773). Nagy értékű gazdag dús emberek (MA: SB. 247. IIall: IIIHist. II.317). Az én sok értékem, van jó lovam, eles szablyám, szép szerelmem (Zrínyi I.48). Bar teis borsos czukat egyél, csak legyen érteked réa (Vás: CanCat. 567). Reá érkeznük a fele-letre: házunknál vagyon értékünk, hogy meg-felelhessünk, nem szorultunk költőn feleletre, házunktól is ki-telük (SzD: MVir. 115).

Értékös: 1) habens facultates, pollens MA [vermögend]. Ha most értékös állapotban vagyunk, bizonytalan, mire jutunk holtunk napjáig (Pázm: Préd. 73). Intso ez világi gazdagokat, hogy az ő értékös voltokhoz képest semmikenc ne tartásé az szegényeket (Zvon: Post. I.147. II.33. 37). Okos hadviselő fér-tiük és igen értékeszek a király mellett (Pethő: Krón. 26). Értékös nemes emberek (Lép: FTük. 133). Olly értékös, gázdag es bővölködő, hogy az számtalan sokaságot taplalnáia (Lép: FTük. II.253). **2)** momentosus MA [praeclearus; gewichtig, hervorragend]. Értékös okai vadnac (MA: Tam. 62). Értékös beczületűec az te igyekezeti (1309). Valaki eret vagatni akar, éreze, azt, hogy (a mint a bölcz és értékös orvos-doctorok ren-delik) minék előtte vágat, purgatiot vegyen magához (KBés. 1666. a8).

Értéketlen: inops, destitutus omni facultate PP. [unbe-mittelt, unvermögend].

Értet: facio ut contingat Kr. [facio ut perveniat; berühren lassen, zukommen lassen]. Bozwszagokkal yltettel, zomorvsa-gokkal érteteel (ThewrC. 191). Oltalmával értessen (LevT. II.100). Mynket emen ertes hyrrel (L386). Irteszen walany wjsagol (RMNy. II.210). Kegelmanet esmegh emberemel erthelmem (72). Elvégezék, hogy Buda alá menjenek, mert ismég új követtel értette vala őket az erdélyi fejedelem (MonRök. VII.46). Ére-lővel értette a borbily a daganatot, XV.401). Ki asz a palánt ha vizzel tövét nem értete (Szentm: TFü. 3). A szőlőt értetett tűz nevededik (Hall: Paizs. 29). A fene az egész tagot érzeket-lemé teszi, hanemha hamarvaló orvossággal értetik (TKis: Pan. 29).

ÉR-İK (meg-ér Mad: Evang. 191. ut erkölcsöz Sylv: UT. II.95. irten vnek Mih: ÖrökÉ. 166): maturesco MA. [reif wer-den]. Az bor sehon sem érvén (LevT. II.18).

értén érik: [frequenter maturesco; massenhaft reifen]. Nyár-ban minden fele állatok neueketten neuekednek, irten imék (Mih: ÖrökÉ. 166).

mög-érik: maturesco, ematuresco C. [reif werden]. Szinte megérem; permaturesco C. Myert te kazas vagy, azert te en-eknek ne kazaly, mygnem meg eemek (PéldK. 51. Helt: Bibl. I.14). Had eriek meg (Frank: HasznK. 33). Megért a gabona: maturavit messis (MA: Bibl. 184). Igen megértene, rögzőttenek volt az büntetésre (MA: Scult. 820). Az föl fiukodott ifüu mag meg nem éric, sok kárt téssen (Zvon: Post. II.271). A szőlő mennél magosban fíg annál hamarab meg-ér (Mad: Evang. 191).

mögért: maturatus C. [reif]. Ne czacozgyathok heyt mon-dasokath; kyketh zolny akarhok megl eerth keppen legyenek (ÉrsC. 312b). Ky vala nagy meg eert erkevlchev (DomC. 198). Nagy meg ért vénség (Zvon: Post. L3). Mint kellyen tisztelni koros és meg ért szüléjeket (Pázm: Kal. 12). A férfiui meg-állapotot idő a meg-ért koros időre hajol Com: Jan. 45).

mögértség, megéréttség: [maturitas; reifheit]. Nevelked-gyenez az Christus ideiénece tekkettes meg értségére (Zvon: Post. 168). Inkab ieleni az bölczegnece meg eretséget, hogy sem az testnece őszüleset (Zvon: Osiaud. 98).

Érdégel: [lente maturesco; nach und nach reif werden]. A jóban érdégellyél (Diósz: Préd. 294).

mög-érdégel: ∞ Az a gyümölszőzés tsak nevedő félben volt, és az után lassan lassan ugy érdégeltene meg (Ker: Préd. 141).

Érel: maturo Otr: Origllung. II.210. [reif machen].

mög-érel: ∞ Hogy a meleg jobban megérelhesse (Mik: Törl. 152). A nap a szőlőt mindenütt egy időben érelle meg (175).

Érés: maturatio, maturitas MA [das reifen]. Az ezüstnek vagyon éressé helle, a homot ki hozzák es ássák (Mol: Jób 64). Szőlő éressé (Kár: Bibl. 1087). Nem vala még az tige éresséne ideje: tempus ficorum (MA: Bibl. IV. 43).

Éret: ~ Figeéret (MA: Scult. 794).

Éretlen: immaturus C. [unreif]. Éretlen eues, könyveteseg: saniosus. Én, gőnietség éretlemi: sanios C. Éretlen gyermek: abortivus (NémGl. 197). Éretlen gyewmewch (Példk. 51). Azoknac éretlen gyümölcsözög meg emi nem ió (Kár: Bibl. 1087). Az boszszu állási éretlen büzsgóság miatt az igaz utból ki ne tántorodgyanac (MA: Scult. 210). Éretlen elméjü (Mtkk: BC'sük. 1. 178). Éretlen kelés (Mezy: 6Laj. II. 12). Éretlen halállal elragattatnak: immatura morte praeripiantur (Illy: Préd. II. 278). Éretlen korában meghalt (László: Petr. 170). Józan-erköltsü emberejü embereket, nem éretlen nyalkákat hini a tanácskozára (Szd: MVir. 103). Éretlen eszü (133).

Éretlenség: immaturitas C. [unreifeit]. Az ifjú Bátori Sigmund éretlensége s állhatatlansága miatt Erdély háboruságba boríla (Bod: Pol. 42).

Érlel: maturo MA [reif machen]. *Evesítöm, érlelem: supuro MA. Érlelni a kelevényt: suppurare PP. Gyümölcsöket eerlele (ÉrdyC. 613). Az serapiom igön érleli es kinonyza a merget a sebből (Frank: Huszk. 11). Érlelével értete a borbéla (a daganatot, Monlrók. XV. 401).

még-érlel: maturo, malasso C. maturescere facio MA. [reif machen]. Még-érleli a kelevényt: movet *pus PP. Még kel érlelni minden munkákat, nem siettetni (Tóln: Vigaszt. 11).

Érlelés: maturatio MA [das reif-machen]. Én elől völek írlélsis es völtök: praeveni in maturitate et clauavi (DöbrC. 68).

Érletés: [maturus; reif?] Érletes buza (Nyr. XVII. 182).

Érő: maturescens Kr. [reifend]. Idején-érő elme: ingenium *praecoax PP. Némellyek (gyümölcsösök) korán érők, előve érők, némellyek későn érők avagy telélek: némellyek mindenkoron érők, mint a gyalog fenyő magyai: quidam sunt praecoaces alii serotini sive chordi: quidam sunt perennes (Com: Jan. 22).

elő-érő, elő-érő, eleve-érő, elein-érő: praematurus, praecoax MA, praecoaxus PP. [frühreif]. Előve érő, korán érő: praecoax (Com: Jan. 22). Elővel érő gyümölcs (Pázm: Préd. 334). Minden elő-érő, es tavaszi gyümölcs (KNagysz. 1613. E2). Elő-érő figéket kívánt az én bolgom (Illy: Préd. I. 139). Elő érő gyümölcs (Tur: Jóak. 117). Elein érő (teseranya, elein érő diunye (Bod: Lex. 32). Találkoznak (almák) mind elővel-erők [gy], nyariak, ősziek, telélek (Lipp: PKert. III. 142. 92). Előerő körtvél (Nádf: Lev. 41).

Erőd-ik: [hente matureco; nach und nach reif werden].

még-erődik: ~ Nik mintegy idő előtt megérődnek keresztényi tudományal tanítatván (Illy: Préd. 139).

Ért (erőtség) (Fal: LE. 507): maturus C. [perfectus; reif]. Ért erkölcsü öreg ember: gravastollus C. Eerth wgorka (JordC. 139). Nemes eerth gyümölcsöketh terentee (ÉrdyC. 281). Yo es cert tekoelotes celet (317). Fenlik vala nagi ertth erkwlezel (VirgC. 78). Ioznok legének, irt erkölcziek, mod tartok: sobrii sint, venerabiles, temperantes (Syl: LT. II. 95). Szép termetü vala, ért beszédü (Helt: Krón. 17). Ért sajt (Pázm: Préd. 676). Ért szőlő fejek (Lózs. 230). Ért szőlők (Mik: Tál. 5).

elő-ért, előve-erött: praematurus, praecoax C. [frühreif].

Értés: [maturus, perfectus; reif]. Mykoron certes celetben volnek: quando factus sum vir (ÉrdyC. 97). Kelemen magya raztaty certesnek: certes erköchew (553. 245b).

Értség: maturitas C. [reife]. Vezette ezeket tanult értséggel (Gyöny: MV. 15). Az embert erkölcsének megállapodott erottsége tessi érdemessé a szines világ előtt (Fal: LE. 507).

ÉRC (ér. Bésic. 86, 122. 252. MünchC. 81. *erz*: Born: Enek. 550): aes MA, metallum Ver. (aereus, metallicus; erz, ehern). Érczek, bányászók: metalla Com: Orb. 21. Te kőrmidet vetem erceke: ungulas ponam aereas (Bésic. 252). Minden ercz engelenekü; cuncta metalla donant et molit (NémGl. 197). Ércből zerzet edsenyek: aeramenta (JordC. 476). Díezertetik az erczeknek dragalatossga (VirgC. 145). Minden fele ertz es vass mibe mester: malleator et faber in cuncta opera aeris et ferri (Helt: Bibl. I. 31). Bőwelkődik arannyal ezüsttel onnal vassal ertznel lonal öreg larmoekal (Born: Enek. 550). Az oszlopnac ercz gyomra peldaza az Görög ország hatalmat (Mon: Apd. 486). Én a felemelt ertz kigyóra tekintek (Czezl: MM. 118). Coriuthiai ertz nem egyéb, hanem mindentőléből az olvasztó kementzében egybe forrott bányászna (Fal: NU. 203). Ércz táblát teszünk szívünk közepében, ott marady nemzeted emlékezetében (Erzy: Nmf. B4).

arany-érc: auraria PP. [goldderz].

ezüst-érc: argentarium metallum PP. [silbererz].

Ércös: [aereus; aus erz, erzhältig]. Vala hassa erces: habuit ventrem de aere (EhrC. 120). A valentzei sarga réz edgy némi némü ertzés kövel meg illolettett réz (Com: Jan. 19).

[Ércesül]

mégércesült: [ferratus, aere munitus; mit erz beschlagen]. Mégércesült szekernyek födik szárait, érczből csinált paiz fedü vállait (Tim. 229).

Érci: metallicus MA

ERDÉLY. Erdely: Transsilvania, Dacia MA [Siebenbürgen]. Vö. **ELV, ELÜ, EL**

Erdélyi. Erdélyi: Transsilvanicus, Dacicus MA [siebenbürgisch].

Erdélyizmus: [idiotismus Transsilvanicus; siebenbürgische ausdrucksweise]. Örömet látám etéléküül, mint a földöldismus, alföldismus, es erdélyizmusnak összebékeltetésüül is valamely urnának hasznos oktatásit (Corj-Grumm. 709).

ERDÉM (erdelm) (EhrC. 41. *er'elmes* 110): **1**) [merces; lohn]. Erdem nélkül való: gratuitus Erdem nélkül: gratis C. Telles érdemét vég (Bésic. 1. 61). Mi érdemet valfatoc: quam mercedem habebitis (MünchC. 22. 59). Veed el érdemet coronaynt az te mwkadnak (ÉrdyC. 562b). Hly edemetek bewseseg menyorsagban (JordC. 365. 811). Egyenlő árrü avagy érdemü paris valoris (Com: Jan. 190). **2**) meritum Ver. MA. [verdienst]. Erdem szerint való: meritus C. Erdemöt ozt kynek mynd ow eerdeme zereut (ÉrdyC. 59). Kynek erdemeknek myatta otal-mazzon meg mynket mynden gonoztvl (338. 515b). Alyta idussesget kewnetti wwn erdemebwl (VirgC. 11). Ne bizzam emberbe, erdemünkbe (Born: Enek. 27). Az ő erdeme szerint meg verete (Szk: Krón. 29). Ezeknek jamborságok érdemére nézve jött Kristus e világra (Pázm: Préd. 190). Vö. **2. ÉR.**

Erdémül (erdelm) (TheotrC. 200. Kules: Evang. 423. *erdelm* DebrC. 443. *erdelm*? VirgC. 114. bochanatot nem erdemek ErdyC. 46. 28b. 353b. *erdelm*ec DebrC. 393. *erdelm*hety ErdyC. 414. 417): **1**) emer-eor, demereor C. [verdienen, sich verdienen erworben]. Zöldöt erdemlek: stipendior Vereség erdemül: ver-babilis C. Ez malzot keryek Cristostol, hogy erdemlyewnk leny meremur essei anyagyl zekesegnek byzot tarty (EhrC. 133). Minden világi tsposoknál többet erdemel minden vétek (Pázm: Préd. 33). Vétkesek es harag erdemülök lészünk (60). Ugi ki ne fűsem, es rohamyon, mint az bunók erdemlenise (Laj: Ptkk. II. 188). Hogy az örök életnek erdemülö legyenek (Illy: Préd. I. 20). Ha a paraszt ember az ő pszjúnak lisen, erdemel azzal (Pös. Igazs. II. 263). **2**) franc-eor: empfangen, bekommen. Erdémülök menyeknek országadnythly Czech

C. 59). Erdemlœ az gyevretôt: iactus est promissum (JordC 808). Azonnal erdemle menyből zozatot (ÉrdyC. 49b). Mit erdemle ez alazatos engedelmeseo, lasatok es vezitek iol ezetekbe (VirgC 59). Christus az fi korosztelkodesenol azt erdemlette mi nekünœ, hogy istennee fiaí legyünk (Tel: Evang. 1.211).

[Közmondások]. A ki keveset el-neu vesz, sokat nem érdemel, vagy nem kap (SzD: MVir. 112).

el-érdeml: [nanciscor; erlangen]. Az en ellensegym el ne eerdewnylenek az ew kerelmessgeben meg halgathatny (PozsC. 40).

még-érdeml: mereo, emereo, promereor, commereor C. [verdienen]. Meg nem erdemlevtem ez martyromsagnak halalat (DomC. 25. 7). Nem erdemlyfe meg bñmfunkneœ bõsanattyat (EszT: IgAny. 234).

Érdemlédégel: merito PPBL.

Érdemlœs: [meritum; verdienst]. Nem is olly tókélletessek, hogy érdemlœs-képpen fontban vettethetnœnek az elvœjœndõ jutalommal (Põs: Igazs. 317).

Érdemlet: [nanciscendum; das gewinnen]. Haznalyon eœz iœlœn-valo idœben malaztlnak eerdõmletire (WinkIC. 268).

Érdemletlen: érdemetlen SzD: MVir. 112. [immeritus; unverdient].

Érdemlœ: promerens, meritorius MA. [verdienst-]. Az poenitentia tartas nem szerzõ sem erdemlœ oka a bñn bocznatnak (Fél: Tan. 243). Ha valaki örökségnek megnyerésének okaért mégyen, az ut avagy menetel eszkœze ugyan, de nem erdemlœ oka az örökségnek (KCsipk: Wöll. 323). Érdemlœ vagy erdemes oka nem lehetet az idvõsségnek (Mad: Evang. 518). Az ô (a szenteknek) érdemeknek és esedezéseknek erdemlœ és megnyerõ ereje az egy Kristus érdemeibœl, mint elsœ derék erdemlœ okbœl származik (Szentiv: Verseng. 81).

Érdemœs: meritorius MA. [verdienstvoll]. Zent eerdemes eœlet (ÉrdyC. 516). Olly eerdemes leen wr istennek (519). Isten-elœtt érdemesek az hívek jó esœl-kœdœti (Pázm: Kal. b3). Kítsoda panaszkodhatik közzüllünk, ha mit szenved gonosz-ságiért érdemesen? (Pázm: Préd. 504). A vitœzkedœsbœl ki-aggott erdemeseœ nyugodalmas szabadsággal meg-ajándœkoztatnœ: emeriit rude donatur (Com: Jan. 153). Nagy bñnœnkœrt ennek régtœl fogva voltunk mi érdemœsi (Paskó: ESir. A2).

Érdemœskœd-ik: meritis excello Kr. [sich verdienste erwerben]. Ama nem tudom felajánlással érdemeskœdœ cœlekedetekhez se szándœkom, se közœm (Fél: NE. 82). Nem tsak peœsœtre metszetjük régiségét nemes tœmerœnkœnek, hanem ahœz illendœ úri, válegatott erkœltsel is érdemeskœdœnk (Fél: NA. 181. Fél: UE. II.15. Kr. SzD: MVir. 115).

Érdemœsség: [meritum; verdienst]. Ez harœm lelky gymœlœch yegzy az harœm rendbely erdemeseœgœt kykkel wr isten korœnazya Adamnak ffyayt (ÉrdyC. 645. Pázm: KT. 201).

Érdemetlen: immeritus MA. [unwürdig]. Erdemetlenül: immerite, immerenter MA. Erdemetlenül reãm kegyetlenfűsz (Zrinyi: ASyr. 9). Mentœl érdemetlenebbœnek tartœd magadat a királyi szœkœkhez, annœl inkœbb közelites ahœz (Mik: MulN. 276).

Érdemetlenség: [demeritum; unwürdigkeit]. A mi erdemletlenségűnkœt nem nézvœn (Ker: Préd. 925. Illy: Préd. II.210).

Érdemœz: [aestimio; schätzen, wertschätzen]. Ű coronœzza, es erdemœzi en bœnœm az ű aiandœkit (Tel: Fel. 82. 49). Meg-tœtœzœdœtt jutalmakra fogtok erdemœzœtetni (MonOkm. XIV.391).

még-érdemœz: ∞ Ott (Krisztus szœke elœtt) meg aldatyk es meg eerdemœzœtœk es eerdeme zœrent valo karban allattyaak (ÉrdyC. 555b).

ERDŐ (*erden*) KulesC. 121. *erdébœl* Ver: Verb. 80. *œrdœ* Kúr: Bibl. I.314: silva C. saltus Ver. [wald]. Szabad œrdœ: silva caedna. Gyakor œrdœ: lucus Nom? 125. Erdew (1093, Jern). Mons Warerdey (1265, Wenzel XI.547) Kiraly-Erdœje, silva regis (1291, Cãmár). Asquthi Erdew (1299, Jern). Silva quae vatha erdey nominatur (ZichyC. I.184). Frater Bernald lakyk-va lath erdewhen (EhrC. 9). Be mene az œrdwbe (VirgC. 77). Nagy ho esœk es nem mehetteœk fœl az fyyatols erdeœkre (RMNy. II.318). Akkorœn œrflœne az erdœkneœ minden fai (Szœk: Zsolt. 99). Vadœn-œrdœlœkn lappanganak (Derk: ŐElet. 25). Az varos tœviben livœ szœlas erdœben csoportœn legyœnek (MonIrœk. XV.133).

[Szœlœsœk]. Erdœre vinni fœt: in silvam ligna ferre MA. Akkor lœsœn az, mikor edgyetlen egy fa erdœ lœsœn (Matkœ: BCsák. 219).

[Közmondások]. Egy fa nem erdœ (Deœsi: Adag. 55). Egy szœlfa nem erdœ (Magy: Nád. I.22).

bűkk-œrdœ: [silva fagina; buchenwald]. Silva fagina vulgo bykerdew vocata (1335. Szœzœdœk XXI.149).

eresztvœny-œrdœ, eresztvœnyœs-œrdœ: [silva succrescens; niederwald]. Eresztvœny œrdœ: silva permissoria (Ver: Verb. 1.200). Eresztvœnyœs erdœnek es bereknek bœcsűje: supputatio silvae permissoriae vel nemoris (Ver: Verb. 214).

fenyœ-œrdœ, fenyves-œrdœ, fenyœs-œrdœ. Fenyœ œrdœ: pinetum C. MA. [fichtenwald]. Vœres fenyű erdœ (MesœsK. 26). Fenyűes erdœ (ExPrinc. 33). Fenyűs erdœ (Zrinyi. I.86).

gyermœk-œrdœ: [silva succrescens; niederwald?]. Usque ad insulam gyermekerdew (1386. Nyr. VI.124).

liget-œrdœ (*ligetes œrdœ*) Gyœngy: Char. 303. Vajda: Kriszt. II.392: [lucus; hœm]. Liget erdœk zœp lœneleœkel (NagyszC. 121). Vltœtœnœœ lűgget erdœket minden magas hœlœmœkœn (Helt: Bibl. II.329). A nagy szœles mezœ s a szœp liget erdœ sœtœlœ palatœjœk (Balassa: Ének. 29).

makkos-œrdœ: silva glandifera, glandinosa [igy?] Ver: Verb. 213. [eichwald].

szilfa-œrdœ: ulmarium C. [ulmenwald].

tœlgy-œrdœ: ilicetum C. [eichenwald].

vadas-œrdœ: [silva saepibus circumdata, saeptum venationis; wildpark]. Vadas erdœt el adgya (MA: SB. 72).

Erdœi: 1) silvester C. silvestris, silvaticus MA. [wald]. 2) [verres; wildschwein]. Sem zarwast sem erdeyt nem lwek (LevT. I.215). Szeme fœnyœs, mint kűgyœnac: foga tsikorog, mint erdœinek (Pázm: Préd. 799). Egy gonosz erdœi-kan utœn Jonatœs mind addig leskœdœtt, hogy a bal-fűlœt el-vœgta. Azzal a sebbel bűsilva el-szœlad a vad-diszœ. Nem talœlvœn a tœllœn az erdœinek szœvœt a esœszær, meg kœrdœti a szakátstœl, hovœ tœtte-el? A vad-kan pœldœzza a bűnœkre vœtemedœt elœmœt (Hall: Hllist. II.154). Szœlœjœt a kanœk es erdœjœk pusztítottœk-el (Land: UjSegűts. I.39).

Erdœcsœke: silvula C. MA. [wœldchen].

Erdœl, œrdœll: (*œrdœllœ*): arborator Major: Szœtœ silvam caedo PP. [umhauen, holzen]. Kœnyszerítettœk vala szœllœni a varœsnœk gyűmœlœsűs fœs kœrtei kœzœ, az erdœket nem œrdœlœtœvœn (Szœl: Krœn. 129). A Morva vize partjœn œrdœllœni valœ fa is elegendœ vœlnœ (199).

Erdœllœs: [lignatio, frondatio; das holzen]. Erdœllœsœn se-gűtœt a kœcsűsnœk (XVII. szœz. Nyr. X.470).

œg-œrdœllœs: frondatio MA. [das holzen, das abstreifen des laubes]

Erdöllő: frondator, arborator C. MA lignator Otr: OrigHung II.34. [holzsammer]. Az erdőllő, fákkal bínó: arborator (Com: Jan. 71) Az épület fát kereső fáészó, erdőllő: materiarius, lignator (103). Az erdőllő paraszt ember, mikor az fát le akária vágni, ottan haylasából észében vézi a faunk, mely féle dőlendő (Láp: PTük. 1316). Erdő, ez is két fele: makkos erdő, es erdőllő erdő, tízre avagy öröksegre kit hordnak (Ver: Verb. 39).

ág-erdöllő: frondator MA [holzsammer].

Erdős: silvonus, silviger C. [waldig, bewaldet]. Erdős hely: arbusta C. Vála egy zomoc emberke; ez erdős helyen lakik vala (Helt: Mes. 351) A Dan erdősire menének: venerunt in Dan silvestria (Káldi: Bibl. 290)

Erdősöd-ik: silvescit CorpGramm. 238.

Erdősül: silvesco MA. [sich bewalden].

mög-erdősül: silvesco C. [sich bewalden].

ERE: 1) cauus, frenum; zaum oder halfter MA. PP [Vö. **EMLŐ, eremlő**] 2) [postinis] knebel Adami: Sprachk.

ERED: 1) progredior, procedo MA [gehen, sich auf den weg machen]. Eredgy: i. ito. Eredgy dolgokra: apage MA. Zurandoclani erede: peregre profectus est (Münlc. 53). Ereg, nem hűzők nekől (SándorC. 34) Azonnal wttra eredeenek (ÉrdyC. 65). Fel kele Jesus Bethanyából es erede Jerwsalemba (103). Ottan hamar wtannok eredeenek (398b). Raytta eredőt [meg-támadta] (526). Az nemes kyaloc eredeenek Betlehem fele, (DebrC. 335). Macedoniaba eretem (Konj: SzPál. 366). Eregg hatam megle (Sylv: UT. 186). Kirátlul búcsút sem vevének, Jazon Médiával onnan eredeenek, nagy vigam tengeren fük el-eredeenek (Tin. 381). Ereggetec az örök tízre (Mel: Préd. 152). Nem eredihtünk 5 utánna bátorsággal, és kétség nélkül való járással szaván el nem indulhatunk (Pázm: Kal. 123). Eregjeze [eredjsze] mondheza szemekben (Bal: CsIsk. 319). A ki tengerre ered, szenvedni kell annak a tenger háborút (Hall: Páizs. 402). Két ut van előttem: melyikre eredjek? (Thaly: VÉ. II.165). 2) orior MA [entstehen]. Nagy zeelweez erede (ÉrdyC. 543b). Míngyárt polkossig erede a homlokára (Ily: Préd. 1194). Minden dolog erod az illendőségtől, el nem megyen senki ennek törvényétől (Orezy: Nimf. C3b). 3) [incipio; anfangen]. Futni eredeenc (MA: Bibl. 1200). Azt erodem megmutatni (GKat: Váls. II. 466). Josue tettevén, hogy télni, futni eredet (Martou: SzHist. 39).

[Szólások]. Midőn szó erod az menyeyi boldogságról (Alv: Post. 141). Akármely kérdésről beszédet indítván, szó b a n erodvén (Com: Jan. 160). Gonosz életnek erodet ember (Laud: ÚjSegít. II. 207).

átal-ered: [transgredi incipio; hinübergehen anfangen]. Kéth felee ozla az víz, es atal eredeem az Yzrael ifyay, kö-zepth zarazon atal meeneenek (JordC. 39).

be-ered: [ingredior; hineingehen]. Kyt (gyermeket) nyko-ron vallara vett vonn es istapyaat kezehen bel erede vele (a vízbe, ÉrdyC. 436).

el-ered: 1) procedo, progredior MA [sich auf den weg machen, sich entfernen]. Eredj el: abi, abito MA. Eregyel fiam-vade fili (EhrC. 52). Ereggel hnyal yde a te feredoth (Winklc. 296). Monda pilatus eregetek el vele (WeszpC. 91). El erode, ifel menwen Jerwsalemba (JordC. 596). Nagy syetetesseggel elerode az zalasról az veendhez (DebrC. 518). El erodeen Jerwsalem telece megyen vala (ÉrdyC. 381b). Ky menween es közzöllők el erode az wton (539b). Eregyetek el ti atkozot nepek az örök tízre (Mel: SzJán. 33). Kezdenek el eredi: coeperunt praegredi (Fél: Bibl. 55). Ha az ember az bűben erodet attátiat meg nem inti, gyilkosa leszen neki (Fél: Tan. 235). Hogy jó módgyaval eredyünk el az dologban

hamon részben osztom ezt az kérdést (Pázm: Kal. 457). A vitorlakat megeresztvén a mely tengeren elerodnek (Hall: Illist. II.83) 2) [orior; entstehen, entspringen]. Ha az megh allanasnak [így] wtanna esmegh el erodend hű raytta: si post emundationem rursus creverit macula in carne (JordC. 95). Neha olly dolog leszen, hogy az vizec egy helyről ki száraduán másit eredyencec el (Cs. G2).

[Szólások]. El erode esmet a busa (Helt: Krón. 47). Ál-maba el erode az orra vére és a farkába méne állá (29).

eleredés: progressio MA. [abgang].

föl-ered: [ascendo; hinaufgehen]. Fel erod az hegyre (JordC. 62. ÉrdyC. 189b).

ki-ered: 1) [egredior; hinausgehen, ausgehen]. Kierede ő zurandoklattanak helyéből (BécsiC. 1). Erede ky ew huzabol (ÉrdyC. 384). Pattombol ky erettenek: propecti Papho (JordC. 752. 763). Eregy ki a földéből (MA: Bibl. 110). 2) [orior; entspringen]. A Duna, mely a német országi hegyekből ki erod (Helt: Krón. 1).

Eredendő: originarius, oriundus MA. [ursprünglich]. Az testi halahak szerző es eredendő oka az satunak aluoksaga (Fél: Tan. 182). Nemde nem nagyobb hel adatneke az eredendő leuenee, hogy nem az idegön massanae (ÉszT: IgAny. 55). Az ő eredendő igazsaga néki (Ádámnak) mind éltig meg-tartya vala a boldog békességet (PP: PaxA. 10). Kevesen vagyunk minden eredendő vagy reánk ragodott valami fogyatkozás nél-kül (Fal: UE. 428).

Eredet: ortus, origo, originatio C. [ursprung]. Merhetetlen kegyelmessönek kuthéye es eredetheye (Krisztus, FestC. 16). Ewt (szent Domonkos) az zenti predicator zerzethek elsw eredety atya es zörzőye (ÉrdyC. 451). Zent Bertalan apostol erodet zerent tanada indyay orzagbol (596b). Az emberi zwetesnek auagy erodetynek mogyat az ityv zweteknek znyek ne tnyak (VirgC. 138). Manna sido szo, emen vagon erodete ez szonk minia (RMNY. II.47). Szóllanok kel az Hunyati János-nac erodetéről (Helt: Krón. 81). Az kegyelemnek eredeti vagyon nem az embertől, hanem az istenek jó voltabol (Fél: Tan. 218). Az hit erodeti es kuttie az szerzeteknek (296). Szitkozó-dásoknak, püntölődásoknak oka es erodeti a részegség (Pázm: Préd. 230). Miképpen erodeti volt enec az világnac, azonképpen végénkis kel amac lemi (Zvon: Post. 132). A lünek soka-sága és riúsága, mikor erumpál, eredetben van, meg-indül, nem tud meg szünni (Tof: Zsolt. 602). A jesuitác korbácsolása 1346. osztendöben vót erodetet (Czegl: Japh. 76).

Eredeti: originális MA. [ursprünglich]. Igeu jól tudván az erodeti nyelveket, a sz. írásokban sokakat adott elő (Bod: Pol. 100).

Eredetség: [integritas, conditio virginis; ursprünglicher zustand, unbedecktheit]. Ez neegy okaert eszereti isten a sz. tisztaságot: Elezer az menyey bodog termeezetinek hason-lattyaert. Masod okaert az menyey bodog zeer tartaseerth. Harmad okaert erodetsseegnek allapottyaert, mert az zeplö-telenseg mynden dology között yelesb (ÉrdyC. 405).

Ereget: 1) [missio; nach und nach loslassen]. Unum berch qui vulgo Eregetothig vocatur 1265 (Wenzel II.207) 2) [paulatin aedificare, plantare etc.; nach und nach bauen, entstehen lassen]. Roppant épületeket eregettek isten tisztességére (Fal: NI. 269). A kertekben szép sétálló ligesokat eregetett (Fal: TÉ. 645).

ki-ereget: eximito Kr. [nach und nach herauslassen]. Ak-bankból ökreinket kieregették (KoeskTört. IV. 104).

Eregetés: missatio Kr. [wiederholte absendung]. Ezeknek (propositióknak) eregetésében fáradoz (Güntz: Rikb. 133).

ERESZ: **1)** projectum tecti PP [traufé]. Az eresz ala megyec és el nyútyózm, mondgya a komodor (Helt: Mes. 149). Ház földénc ki-álló ereszi (Com: Jan. 107). **2)** porticula, porticus rustica PP. praestega, szin, hajlék, tornász, hójazatos fedett hely, hol ember beszélésnek kedvéért öszvegyül PPl. [vorhaus]. Mell víz mellett öt eresz (porticus) vala (Sylv: UT. I 132). Iár vala a templomba, a Salomonnac ereszébe: in porticu Salomonis (Helt: U.T.a). Egy tó, melync öt eresze vagyon: piscina, quinque porticus habens (Zs). Valami oldal nélkül való rozsz eresz alá kelle az hitvány lovainak kötötünük (Mn-Írók VIII.354). **3)** schleuse, **4)** pass, **5)** entlassung, abschied Adámi: Sprachk.

ERESZT: **1)** mitto, emitto MA. [schicken]. Erezte mindenék-léz: misit ad omnes (BécsiC. 11). Erezte igen nag vendégsezet ké-zeiteri: jussit convivium praeparari permagnificum (53). Köüetse-gezt evreztvn (legationem mittens) kéri azocat meflec bekesege (MünchC. 146b). Eressied Mihál arkamgiált, ky engemet oltmazion (PeerC. 186). Minden fele hamar kőnetet ezte (Sztár: Ath. 5). **2)** sino MA. [dimitto; lassen, loslassen]. Nem lezen te-neked nil kőtelenc ereztőió: non erit tibi mittens fuiculum sortis (BécsiC. 248). Tyzes ystókőketi ereztnek ez földre (ÉrdyC. 8). Fyat az byneseknek kezében ezte (536). Erezte w tyz-lay: misit sagittas suas (KulcsC. 29). Zayabol langos tyzet ezert (ComC. 406). Az isten sok csapasokat ezert e földre (Fél: Tan. 84). Az betegsegi istentől ereztetik gyakorta az emberre (Frank: HasznK. 5). Ha isten előtt kedves volna ez az vallás, ily szőrný nyomorúságot nem eresztene az ő követőire (Pázm: Kal. 56). **3)** [concedo; gewähren]. Az clastronnak minden jozagit az cardinalisoknak adnyak avagy ereszteuenyek (DomC. 104). Az angyalim által deréc gyomlalat es választást eresztet (MA: Scult 209). **4)** [profero, erescere sino; hervorbringen, wachsen lassen]. Az vezző leveleket ezert (JordC. 158). Éktelen legyen a férfinac, ha nagy layat ereszt: ignominia sit viro, si comam ntriati (Helt: UT. u7). Tiz föld szőlő egy bath bort ezert, egy bath egy cebrat teszen (MA: Bibl. II.7). Selyem ezertő, szaró bogarak (Com: Jan. 50). Hogy a fáe sznat ne ezreenec, szuasoc ne legyenec (103). Noha Másám énekre nem termett, olyly gyengén eresztí verseit, hogy Gvarini, ama híres olasz, sem ér velem (Fal: TÉ. 772). Eresztett sárga haját szelek ingattyák (SzD: MVir. 113). **5)** Ereszt a méh: rajzik SzD) Hogy a méhek idején ereszenek (Lipp: Cal. 29. GKat: Titk. 106). Reá serregel jó, mint egy eresztett raj (Thaly: Adal. 159).

[Szólások]. A ha jót szabad szakállra, történetre, szerentsére **ereszteni**, bősátani (SzD: MVir. 113). Mindnyarást egy előben a pogányiságnak varas fékelyibe nem merite mélyen **ereszteni** körmeit (no). Madzagot, kőtelet **ereszteni**, verni, sodrani v. gyártani (no). Ne ereszté a lómuak magadat (ÉrsC. 287b). Bá n a t n a c eresztetted magadat (MA: Bibl. II.197). Bánatnak **ereszteni** magát: dedere se aegritudiní PPl. Az ven aszonyok ne legyenec vadasoc, az b o r n a c se eressze magokat (Born: Préd. 652). Sz a k á l l a t **ereszteni** nevelni (SzD: MVir. 113). Eresztett zászlók alá recdeltt sereg (no). Jól **ereszt**, fizet a gabona (no).

be-ereszt: immitto C. intromitto MA. [einlassen]. Beeresztet forrásokat völgekbe (AporC. 66). Erezdbe azokat a lada oldalán való karikakba: induces per circulos (Helt: Bibl. I.Cc2) Irigység e helyre be nem eresztetett, mert egy szív másíknak mindent ki jelentett (Orczy: Nimf. C).

beeresztés: immissio MA [einlass].

belé-ereszt: indo C. [hineinlassen].

egybe-ereszt: [conflo, confundo; einschmelzen, zusammenschmelzen]. Tudgyuk, hogy a meny-kő tíze az aranyat egybe-eresztí erszény sérelme-nékül (Pázm: Préd. 706).

el-ereszt: **1)** emitto MA. [aussenden]. El ereztven lhket bethlehembe: mittens illos in B. (JordC. 359). Ó fyanak el

menesseről igen folhazkodwan menti [mond] ez velaghszerentli zolgyat ol eresthe, kyk keresnek (PeerC. 6). **2)** dimitto C. [entlassen]. Erezziel engemet előzer memem (MünchC. 28). A gölekezetec elerezteu: dimissis turbis (39). Mire eresztettétec el őttet? (Helt: Bibl. I.Cc2). El-eresztettem az őróksogemet: dimisi hereditatem meam (Ily: Préd. 171).

eleresztés: dimissio, amissio MA. [entlassung].

föl-ereszt: **1)** [profero; hervorbringen, treiben]. Az buza-nag hoszu inakat cznda bokrokval felerezí, hogy könyveben megallhasson (Born: Préd. 458). **2)** [dihno; verdünnen]. Kéncő, salétrom, só, ezeket szép lágyan öszve törd, tiszta vízzel kend be az művet vélle, hadd megszáradnyi, de fel ne erезд, hanem hogy felszáraztot, mosd ki sós vízben (Keesk: ÖtvM. 287). Mihelyt felereszted csak egy forradásig (Szakácsent. 28).

ki-ereszt: **1)** emitto MA [hinausschicken, aussenden]. Mas vton ky ereztli: alia via emisit (JordC. 836). **2)** [emitto, dimitto; fahren lassen, loslassen]. Vetkezz le kiskorig pőspőky ruhából, arany kamós pälczad ereszd ki markodból (Orczy: Nimf. 33b). **3)** [edo; herausgeben, erscheinen lassen]. Régi magyar írást öszve keresteted, aztat új formában ismét ki ereszted (Orczy: Nimf. B5). **4)** [explicio; (sich) anlassen]. Az idő nem engedí hog itt magunkat messze kiereszszük [a tárgynak elbesszűcsé-ben]. (MA: Scult. 1975).

kieresztés: emissio MA. [aussendung].

lő-ereszt: demitto MA. [herablassen]. Ty le ereztőt keze-ték: manus remissa (JordC. 825). Hogy fejedet a felső küszbőlöz ne csapjad, erезд le, boesásd alá (Com: Jan. 106).

lőeresztés: demissio MA [das herablassen].

lőeresztő: der schlag in einer kutsche; la portière KirBesz. 135. [Vö. lőeresztő-hintó]

mög-ereszt: **1)** remitto MA. [zurückschicken]. Heiam erezték még: remisierunt eos vacuos (BécsiC. 12). **2)** [remitto; zurückgeben, zurückschicken]. Az ew részek emekem per nélkül megh ereztetett (RMNy. II.28). Tartozek kj botjaty kezébol es meg erestny (57). Mátyás király el uővé minden várasit, és iőszágit; esmet megereszté minden iőszágit (Helt: Krón. 4b). A fejedelem adandgya az kegyelmet, es meg eresztendő a jöszagot (Ver: Verb. 40). **3)** laxo, relaxo, retendo C. MA. [lockern, schlaff machen, laufen lassen]. Megereszteti futásra a ló szájt: immittere equum PPl. A huroc meg-eresztetec (Com: Jan. 169). Megereszttem a zabolát kívánságimnak (Ily: Préd. 15). Ha hízelkednek az emberek, akkor igen zabolán kell tartani a hiteli, hogy meg ne csallatassunk; ha pedig kedvetlen dolgokat emeletnek, akkor meg lehet ereszteti, hogy másoknak elle-münk való szivek járását jobban ki tanulhassuk (Fal: UE. 377. 8). Nem esze híre nélkül, hanem előbb elméjével tanácskozván, akkor is nagy figyelmenel eresztí meg nyelvét (387). **4)** [erescere sino; wachsen lassen]. Haiat megh eresthen (PeerC. 25. TitkC. 26). Megh ereztőt hayaval (ÉrdyC. 118 50b). Az asszony által hain hozzu, meg ereztett (Mel: SzJán. 249). Hajokat, szakállokat megeresztvén (Sam: Cer. 155). Meg-eresztett hajok a sarkakat érto (Hall: Hllist. 165). **5)** [conflo, confundo; schmelzen, auflösen]. Ezüstöt aranyal meg-ereszteni: silber und gold zusammen vermengen Adámi: Sprachk. 191 Vagion az arannak is helie, abonnat ki viáják es meg eresztik (Mel: Jób. 64). Olyly tisztac, mint az özüst, kit földből el valasztuak, az őtűsöc kohoban oluasztottac es hetszer megeresztuen tisztítottac (Born: Ének. LXXXVI). Az arany, kit az őtűsöc kohokban tisztítottac es kétszer megeresztetec (MA: Bibl. V.7). Hetszer meg ereztetet finum arany (MNYil: Irt. Előb. 1). Soc féle patika szer-zésből ki-vont, megeresztet italoc: extracta (Com: Jan. 175. 218).

mögeresztés: relaxatio C.

neki-ereszt: [laxo, relaxo; laufen lassen, schliessen lassen]. Néki **ereszteni** a zabolát: laxare fibulam (Deesi: Adag. 237).

[Szólások]. Nem kedvelek a te nyereszzeny felhagyni, kétségbe esni] (ÉrdyC. 26b).

öszve-ereszt: committo, conjungo Kr [zusammenfügen]

öszveeresztés: missus C

rëa-ereszt: admitto Kr [zulassen, einlassen]. Test szerint minden nyauatlyara reá ereszté ő magát ön kéjen á Christus (Börn: Préd. 241)

vissza-ereszt: [remitto, reddo; zurückgeben]. Kétfelének leszünk megbekélni s visszatereszteni az hét vármegyét (RákGy: Lev. 163).

Ereszkéd-ik: 1) demitto, promovo me, devolvor MA [sich niederlassen, sich begeben]. Homlokra ereszkedő fűrt hajak, eresztett haj; anteventuli PPB. Mellé ereszkédöm; assido C. Ytána kezdé ereszkedni á törce bassama (Helt: Krón. 85). Az pestis az kinék a szinében ereszkodik az olyan gyógyulhatatlan (Frank: HasznK. 38). Magát ugy meg nem mértelkelheti, hogy az gonoszra ne ereszkedne (MA: Tan. 1282). Az tudósokat ki akarják ütni élekből, hogy az sok részre osztott vizsgálódásnak valamely ágaira ereszkedjenek (Pázm: Kal. 110). Magok kinyívn érteszkedtek ebbe a galybás zendülésbe (ÉsztM: Lev. 51). Nem méltó ezzel terjeszteni a dolgot s malmat túlám gerjeszteni, azért tsak a hadra fogok ereszkedni (Könyi: HRóm. 129). 2) [omano; heraustrassen]. Gyakorta köll hintezni rosa vizzel, hogy olaja ne ereszkedgyék (Szakácsmest. 111)

[Szólások]. Hajókázásnak, bánatnak, alkura, vélekedésre, beszédbe, alkura a ereszkedni (Szd): MVir. 113. Vmíről való beszédbe ereszkedni: *delabi in aliquem sermonem PPI. Szóba ereszkedik (GyógyD): Char. 430. Zomorusa g nak ereszkédnek (Beythie: Epist. 78).

be-ereszkédik: [ingredior; sich hineinbegeben]. Ég szigetben beereszkédüen: insulam quandam decurrentes (Fél: Bibl. 226).

ki-ereszkédik. Igen kiereszkedett őrvendező: effuse lactus [ausgelassen] (Com: Jan. 203).

neki-ereszkédik. Aszszonyi módra néki ereszkedni a sírásnak: muliebritor se lamentis dedere PPB.

Ië-ereszkédik: 1) sideo, residio, subsido C me demitto MA. [sich niederlassen, sich hinablassen]. Le ereszkedet es le fekút mint orszlan: requiescens acubuit ut leo (Helt: Bibl. 1Aa). A nyomorúság állapotokban le-ereszkedvén, silyvedvén (Com: Jan. 196). 2) [descendo; sich herablassen]. Ez az igaz nagyság, ez jele jobb szívnek, mikor a nagyobb is le ereszkedhetnek (Orszy: Ninf. B3).

Ereszkédő: descensus ex monte SI [abhang]. Föl menne vala az varac ereszkédőjere mint ég garadicez (Mel: Sam. 19). A halnok és meredek hágók, a hogy tető-felé menőknek vonatások, ereszkedők, lejtőkötök vissza (Com: Jan. 15)

Eresztés: missus, dimissio MA [das lassen].

Eresztetlen: [incontlatus; ungeschmolzen]. Eresztetlen értkő: cadmia PPB.

Eresztett 1) Eresztett hajak: anteventuli, autrao pendentes, propendentes cimi PP. [Vö. Ereszt. 1] 2) Eresztett méz: mel transcolatum Kr. Mint az eresztett méz, olly édes éneked (Fél: Vers. 307).

[Szólások]. Ne bízzál édes-beszédő emberben, tizta eresztet látor ő dolgában (FortSzer. M1b).

Eresztget [reserget] Kal. 1582. G: missio SI

ki-eresztget: [exmissio; nach und nach herauslassen]. Nila az napis kedues tenyet ki ereszteti (Kal. 1582. G)

mëz-ereszato: meliturgus, mellitarius MA PP. [honig-machend]

Eresztős: 1) [uber, opimus; ergiebig]. Mindentéle mezei vetemény igen bővön volt, csak hogy nem mindenütt volt eresztős az buja idők má, (ErdTört. IV.60). 2) [ad demittendum paratus; zum herunterlassen eingerichtet]. A magyar hirtó is kétféle vala, egyik kétfelé eresztős, az másik orsós (Monlrók. XI.364). [Vö. eresztős-hintó, lë-eresztő,

Eresztvény [erestuen] 1265. [erestuen] 1293. [erestuen] ÉrsC. 182: 1) silva succrescens MA [niederwald]. Saltus qui vulgo Erestuofu dicitur (1231. Jern.) Parva silva quae vulgo vocabulo Eresztewen dicitur (1254. Jern.) Ad potok qui est prope Beukecrestewa c (Weigel. XI.540). Sub quodam nog erestuen, abinde intrat in unum Kusereztuen (X.132). Silvula vulgo eresthen vocata (ZichyC. II.99). Silva vulgo Eresztuen dicta (III.263). Permissorium vulgo erestuen vocatum (Nyr. VI.123). Ó eresthénéket ki vagdala: lucos eorum excidit (DécsiC. 15). A kertnek es eresthénéce gadorlan: in vestibulo nemoris (18). Lee zallock az korben hogy megh thekentenen almanak eresthényethi es megh látnam, hogy ha meg wyraghzottak az zö-lők, ha nemzettenek az penika almaak (ÉrsC. 220b). Nagy erd, mellyet eresthvények hadorlan: silva magna, quae alias permissoria dicitur (Ver: Verb. 213). Erdew kevz eresthvények kyth hynak (Ver: Verb. 199). 2) [canalis; rinne?]. Eresthvényyz ta Zagya mellett 1265. (Zsin). The fejednek ystbőkky nykeppen kyraly barson thakaroythwan eresthweenben (comae capitis tui, sicut purpura regis vineta canalibus). Ew feyenenek istbőkky madatnak ghondolothoknak, kyk eresthvényeknek böttykyben meg zoroztatnak (ÉrsC. 182).

EREKLYE [eréklyeyet] (ÉrdyC. 631. *örök*: Helt: Krón. 30. *örök*ket 70): reliquiae sanctorum MA [reliquie]. Yllat marada az ew zent testinek ereklyeene] (ÉrdyC. 562b. 123b). Hamisan eskvtem ereklyen (VirgC. 5). Zent Sebástiának oltant nem raknak az ő öröklet oda vinnéek (DebrC. 139). Zent Anna azzonae erekley tunk nynt az ő vya coloniá nevy varasha hozatának (TelC. 142). Nagyon Parisban eg penz, ereklebe foglalva, mellet az mongyak hogy eg legen az harminc penznek kozole (RMNY. II.51. 142. Pázm: Préd. 218).

Ereklyés: [sanctus; geheilig]. Ereklys ez e fa: melly igen hamar meghallgattatna az imádság e fá alatt (Helt: Mes. 308). Sok erekles dolgot őc el pusztitana (Tin: Zsigm. 9).

ERETNÉK [erethneksegh, herethneksegh] ÉrdyC. 114. *herethneksegh* Helt: UT. n6. *hereticus* Helt: Háló. 226: haereticus MA. [ketzer]. Isten csináló erethnökök: anthropomorphae C. Erethnech: Arianus (NémGél. 282). Nemnyemen erethnökök tanelmet tartanak (ÉrdyC. 451b). Arianus erethnök (DebrC. 129). Erethnecek es á kegyetlen födelmece által kerget es haborgat (Helt: Bibl. 64). Tuládon az erethnekelence, hogy á zent irast fitogassac (Mon: Apol. 285). Erethnece tudományoc (Zvon: Post. II.207).

Eretnekéz: haereticum voco, pro haeretico habeo Kr [verketzer]. Gyalazza, erethnekezi, karomyia (Börn: Evang. III.507). Azt írja Sándar, hogy erethnekezi Matkó a pápistákat (Matkó: BCsák. 217). Ne erethnekeze a papistákat (Czepl: Japh. 103. 129. 152). Én soha nem értem, miért kollyen, pápista uram, hozzáunk ily nagy idegenséggel lennetek s erethnekezetek (Versem: Lev. 150). A jesuitak minket erethnekeznek (GKat: Titk. 875).

Eretnekéség: haeresis C MA [ketzeri]. Kyk nynd valanak az Saduceosoknak erethnöksegekből: quae est haeresis Sadduceorum (JordC. 722. DomC. 3). Erethnekseggnek tevédlghesse (ÉrdyC. 717b). Vala nagy erethneksegg. Kezennyen lyt ellen (624b. Fél: Bibl. II.74).

Eretnekéségés: haereticus; ketzerisch. Erethnökseggés tudományban esek (ÉrdyC. 119).

ÉRÉZ (megérzice BécsiC. 4b. ércie 111. orchetne 113): sentio C. sentisco MA. [fühlén]. Igen-érzem: persentio. Érzem a szagot: odoror C. Érzem szabásó: subsentio MA Azanna ayoytatossagot ezuala [igy]: tantam devotioem sentielat (EhrC. 65). Erze az ev halalat kezzel lemy (Marzl. 93). Elseghet, zomechshaght hydeghseghet eröve (JordC. 791). Kezdeh halgati hi valumit et eröve de nyert sotet vala megüteh a labat egi köbe kit meg örözne zent pal. (DebrC. 114). Ew testeeböl nagy zeep yllatt erzetteteek (ÉrdyC. 379). Eremet erzeek (565). Kezde el menny hogi zent Ferencz ne erzene (VirgC. 42). Givnwöröseget erzek (143). A tüio illatotokat nem akarom érzennem (Helt: Bibl. LMMm. Pázm: KT. 2. Illy: Préd. 1137).

mög-éröz: persentio, persentisco, praesagio MA [fühlén, bemerkén, wahrnehmen]. Előbb megérzem: praesagio, praesentio C. Az egerek azt [a kalácsot] meg erzyk (SündC. 3). Az zélement te zemedben meg erzed (JordC. 372). Yllattyat megh erzewen (ÉrdyC. 613). Szagot megérzezi: odorari (Helt: Bibl. LD2). Vgyan meg érzette vólt halalát (Decsi: Adag. 12). Eleve meg-érözvén, jóvendőlven: praesagiens (Com: Jan. 180).

mögérzés: [sensus, perceptio; gefühl, wahrnehmung]. Megérzés, értés, kívánság [lelki tehetségek] (MA: Tan. 180). Az álmok származnak a jóvendőlésnek vagy megérzésnek kiváltképpen-való erejéből, mely a jóvendő történeteket meg-érzi (Mad: Evang. 85).

(Érészhet)

Érészhetetlen: **1)** [sensus expers; gefühllos]. Az lelkötlen es erészhetetlen állatok (ÉrdyC. 17). **2)** insensibilis, insensilis C. [nicht fühlbar].

Érészhetetlenség: insensibilitas NémGl. 355.

Érészhető: sensibilis, sensilis MA [fühlbar, wahrnehmbar]. Ez érészhető egész világ (Illy: Préd. 1122).

Érészttet: [sentire facio; fühlen lassen]. Az fáyalmakat erzettessed es zenyetessed ny velwnk (GömC. 37).

Érésztető: [sentiens, sentiendi; fühlend, wahrnehmungs-]. Érzető lélek, minémü vagon az oktalan állatokban (Misk: VKert. 10). A léleknek ereji, avagy eszupán ezköziek, mint az nyeresítő, és az érzető erő, avagy... (KCsipk: Woll. 54).

Érészékeny, érzéken: sensu praeditus, vim sentiendi habens, facile movendus; empfindsam SI. Masod napon penig az Sirius neü jegi meg haborítja az eget erzekekenpen (KBécs. 1572. D7). Keddön erzekekenpen meghidegszik az egh (Ev4). Nem vagonk érzékeec (Nógr: IdvK. 749). Érzéken taplóik vagy spöndiák (Mad: Evang. 230).

Érészékenyös: [sensibilis; empfindlich]. Az a kegyelem nem hivalkodó az választottakban, hanem érzékenyes és batható (Pós: Igazs. 1355). Annak mi érettünk való érzékenyes szenvedése faesarta-ki ő felségéből a véres veritéket (657). Adgya, hogy a mi búneinknek bótánattya felő] naponként inkább bizonyosnak leléssünk, azt érzékenyessen meg-tudhassuk (IL711. Megy: 3.Jaj. 1115).

Érészkenység: sensus C. Ver MA. [sinn]. Szaglasra való érzékenység: olfactus. Kostoló érzékenység: gustus C. A külső érzékenységek: sensus externi (Com: Jan. 61). Mynden erzekecsygd ystenek zölgalyanak (WinkC. 365). Az halal be ment amy ablakynkon, az az, az evt erzekecsygevnku; meg evryzendevk mynden erzekecsygevnku, nemclak az kvsevk. de meeg az belsev erzekecsygevnku es (CornC. 243. 242). Embéri zivnek erzekecsyge es gondolatta (BodC. 3. SándC. 8). Ha een erzekecsygem een raytam uem uralkodandnk (KulcsC. 35). A testi keuansagnak oruossaga az erzekecsygeknku meg enihütese (DebrC. 184). Egyket elmeieuel, masikat erzekecsygeuel foghattya meg az ember (Tel: Evang. 1158). Hát vgy én-

nekem sem fülem sem érzékecsygem nem vóna: nec aures habeo, nec tactum (Decsi: Adag. 216). Lelki érzékecsyge (Pázm: KT. 19). Az pogánsig imádgya az érzékecsyge és okosság nélkül való állatokat is (Zvon: Post. 1808). Bizonyosabban megismerjük, kiket érzékecsygeünkkel meg tapaszaltunk (Czegl: MM. 282). Minden érzékecsygeid meg-fogyatkozni kezdettek (Illy: Préd. 11327).

Érészkenységés: [sensibilis; mit sinnen bogabt, empfindsam]. Vízből lettek elsőben érzékecsygees állatok (Pázm: Préd. 335). Az akaratauk tisztességes indíltatya elég az úrgalmassaghoz érzékecsygees bánkodás-nélkül (443).

Érészkenységi: [ad sensus pertinens; sinnlich]. A test alkalmas az érzékecsygei cselekedetek tételire (Illy: Préd. 1170).

Érészkenységtelen: [sensus expers; gefühllos]. Isten az emberek bünéért az érzékecsygegtelen állatokat is routya (Pázm: Préd. 7. 66. 487. 517).

Érészkenységü: [sensualis; sinnlich]. A lelkes állatok nemesbek a plántáknál, mert érzékecsygeü élet is viselnek (Illy: Préd. 1363).

Érészkenytelen: [sensus expers; gefühllos]. Mind az érzékecsygegtelen, mind az érzékecsygees oktalan állatoktól meg-külömböztetünk (Pós: Igazs. 18).

Érészkenytelenség [érészkenytelenség Com: Jan. 64]: insensibilitas Com: Jan. 64 [fühllosigkeit] (Pázm: Préd. 7. 8. Kr). Ho vagy jegesső vala Saulus a hideg érzékecsygegtelenség által (Illy: Préd. 1141. 158).

Érzelm: [sensus; sinn, gefühl]. Igaz érzelmü: orthodoxus C. Mfdön a fekőnce sem ég mozgusat füleknec erzelmeuel: (sensu aurium) foghatna, közelben vépéc (BécsiC. 12). Erzelmet nem valuae az ő istenec: sensum non habent (113).

Érzés: sensus MA [gefühl]. Iz érzés: gustus; geschmack Nom. 12.

Érzési: [sensualis; sinnlich]. Érzési kívánság (ACsere: Enc. 159).

Érzet: [sentire facio; fühlen lassen].

mög-érzet: ~ Sdög incab meg erzessed velem, mert zent fyadnac kiñat nem erzetem, mint kevanom (VirgC. 84).

Érzethetetlen: [exanimis; gefühllos]. Holth elewen wala erzethetetlenne leth wala (ÉrsC. 318).

Érzetlen: [sensus expers, sui non compos; gefühllos, ausser sich]. Wala frater Rufen az keppen ystenben el merewltetet hogy hana voltuolna erzetlen: insensibilis (EhrC. 56).

Érző: [sentiens, ad sensum pertinens; fühlend, sinnes-]. Érző indulat (ACsere: Enc. 159). A látási és hallási érzőtag ugy alkalmaztatot, hogy egyik ne érzeze azt a mit a más (155).

köz-érző: [sensorium]. Az elmének természeti helye az agnak abban a részben vagon, melyet köz-érzőnek és fény makkotskának hivunk (ACsere: Enc. 161).

ERGELŐTYE: [homo plumbeus; töpél]. Sok guggoló és tsüfölo értelmetlen szok vagnak mint: izgágalkodik, ergelőtye, áli, gézenguz (GKat: Gramm. C3. CorpGramm. 323).

ÉRGOJÁS: féleszü SzD: MVir. 134. [stultus, stolidus; dumm, töpél].

ERKÉLY: podium, exedra, pergula MA ecphora, menium PPBl. erker Nom 31. Ha křfal, rakione raita ezst erkeleket: propugnacula (DöbrC. 483). Az templomnak erkélie pinnaculum templi (Fél: Bibl. 4). A te nyakad olyan mint Davidnac tornya, mely erkélyeckel felépítetet: sicut turris David collum tum, quae aedificata est cum propugnaculis (ÉnÉn M3). A folyosón való erkély (Gér: KárCs. IV. 447. Lipp: PKert. 123).

Erkélyös. Erkélyös épület, erkély, mely a háznál küllyebb áll; meniamum PPR.

Erkélyke: podium Nomf. 371 [kleiner erker]

ERKÖLCS *elkölh* ÉrdyC. 241b *elköl* GuaryC. 15 *elköl* ÉrdyC. 232b *elkölh* WespzC. 130 *elkölh* ÉrdyC. 81 *elkölh* DebrC. 79 *erkes* ÉrdyC. 242b *erakölh* ÉrdyC. 616b *eraköl* KazC. 21 *eraköl* Isty. Volt. 12. 17. *eraköl* NagyszC. 261 *eraköl* Szár. Cat. K33 mos C. síte Com. Vest. 130. Paraszt erkölcsü: barbaricus Erköltszőz való: moralis C. Jó erköltsőkről tanító-mester: othicus, síttemmester (Com. Vest. 128 Yo erkewlezewk: moros boni EhrC. 191 Elkölchel yo celettel lattaatyk vala földi muly (ÉrdyC. 573). Erköcelen tekelletes (KazC. 21) Nagi ért erkölczel es eddessege keggességgel fölül neki (VirgC. 72). Fendik vala nagi erth erkölczel (78). Hythwan erkewejy (LeyT. 1251). Megüta a Patriarkának erkölcheket, illes bezedeket (Helt: Bibl. 1e4). Igon iámbor vala, czendesz erkölczü (Helt: Krón. 26). Angyal erkölcsü, tiszta élet (Bom: Préd. 18) Nem tudom, ki szemmedhetne el az ő erköltsét: quos non tollent centum Aegyptii (Dees: Adag. 212) Ne fízd tovább féslet erkölczedet (FörtSzar. G4). Az sárka hienérő dísznő maga szo- kasa és erkölczéhez képest, azt tudja hogy mindenek egy kel hienéri a sarba (Vás: CamCat. 621). Erköltsünk-viselésével vagy pokol vagy mennyország felé közelgetünk (Pázm: Préd. 86). Az erkölcsöt pallérozza (Land: Ujsegüs. 715). Szépség, jó erkölcz nélkül (Tyuk: Józst. 14) Énnok parasztoz egygyűsűségére panaszol, és idvartalan erkölcsére (Gyöngy. Csup. 25).

ért-erkölcsü, értes-erkölcsü, megért-erkölcsü. Ért erkölcző ember: rhamnusius MA. [sittlich, sítig, reif]. Ért erkölcsü öreg ember: gravastellus C. Yo eertes elkölczew vala (ÉrdyC. 245b). Vala meg-ért erkölchev (ComC. 43). Ért erkölcznek keel leny (KazC. 154). Ért erkölczőnek: pudici Fél: Bibl. II 121.

feslött-erkölcsü: pravus Com: Jan. 177. [unsittlich, ver- lottert]. Feslött elkölch (GuaryC. 15) A feslött erkölcsi társal- kodásoc meg-veztegetic, vétlesític a jó erkölcsöket (Com: Jan. 206).

gonosz-erkölcsü: protervus Kár: Bibl. 1178. [verworfen]. **jó-erkölcsü, jóságos-erkölcsü:** moratus C. Com: Jan. 187. [sittig, gesittet]. Nagy yo elkölchő germök (ÉrdyC. 519). Kegyes és kedves léssen, az ő iámbor és jó erkölczü voltáért (Cis. M). Isten a bölögséget nem ígerte a gazdagoknak, nem- seknak, hanem a jóságos erköltsűknek (Pázm: Préd. 313).

nehéz-erkölcsü: [morosus; schwermützig, grüsgrünig] (Tol- Évang. 1785. Kr.). Az melancholicusokat, az az 'fekete sárral' bővelkedőket, szomorúknak, és nehéz erkölczűknek monyuc (Cis. N2).

némés-erkölcsü: ingenuus, inermatus C. [edelmützig].

Erkölesi: moralis MA [moralisch]. Tanítása memnydörgés volt: mivel erkölcsi villámások voltak (Pázm: Préd. 64).

Erkölesös: 1) dyscolus C. morosus MA MAI. CorpGramm. 169. [mürrisch, störrig]. Erköltsös is: equus retractans, retractarius PP. Erkölcsös, komor urok vagy azoknak, a kik a bü- neknek le-öveznek, engednek (Mad: Évang. 136). A mely abra- kot az erkölcsös barnokra költünek, azt csak heiba vesztüic el (Prág: Serk. 315. 126). Itt erkölcsös az nép, vermet köll bon- taní, mert jó szívvel semmit es nem akar adni (Thaly: Adal. II 350). 2) [moralis; sittlich]. A komédiák le-ördögik a hall- gatókról az erköltsös jóságot (SzD: MVir. 118). Ártatlan lelke- nek belső erköltsös ékessége (120).

Erkölcösség: morositas C. MA [störrigkeit]. Az mikor beszélünk, az nagy erkölcsösöge miatt sem hort, sem borra való pénzt nem akara elvenni az itt való rendelés szerint (ErdTört. II 24). Az asszony jó kedvel engedjen férjének, ha szintén tudgyais erkölcsösségét (Nyr. IX 68).

Erkölcstelen: male moratus MA. [unsittlich]. Erkölcstelen mocsokosság (Fál: Jegyz. 933).

Erkölcstelelenség: [immoralitas; unsittlichkeit, unsitte]. Ha valamy erkevtelenséget latnak vala egymastol (Marzl. 60. Pázm: Préd. 1200. Kr.).

ERNYŐ: tegulum, tegumen MA [schirm]. A szekerekre ernyőket czínálnak es kasokat (Helt: Krón. 8). Az ostiánac ut- zárol utzára való hordozása ernyő alatt (Dial. 148). Sátor-ernyő (Zrinyi. 148). Ez evet az ő szép bogos farkával a napnak felül- tőbb való hévsége ellen árnyék-tartót, sőt mintegy ernyőt tsínál (Misk: VKert. 234). Magas hegyek, szelid erdők, Pán istemek sátorai! hantos halmok, híves ernyők, Diánának udvara (Fál: Vers. 873).

Ernyös: habens tegumen Kr. [mit einem schirm versehen, überdacht, schattig]. A betegesec borított ernyös kocskon hordoztatnac (Com: Jan. 87). Sylvia Thirstist élvezeti nyári ernyös lakásába; zöld ágokkal bé vala fonyva és eleven virágokkal kiékesítve (Fál: TÉ. 709). Királyi mulatság erdőkben sétálni, Diána udvarát látogatni, ernyös sátorban mulatni (Fál: Vers. 864). A kiterjedt bükkfák ernyös sátorában pásztori versekkel mulassuk magunkat (905). Ernýös berkek (Fál: Jegyz. 933).

ERŐ *eressog* WespzC. 137. *eressen* ComC. 46 *eressiben* JordC. 800 *erethlen* Sz66. *heres* WinkC. 363. *eress* GyöngyC. 13. *erethet* Ver: Verb. 132. *eréjít* Fely: SchSal. 8. *erös* Szék: Krón. 47. *erö* Mel: Szán. 249. *erössen* MA: Bibl. V. 36. *erös* DomC. 84. meg *erössödni* KBécs. 1572. Ev1. *erethellen* Ver: Verb. 147: 1) **1)** vis, valentia, energia C. robur Ver. vires MA. [kraft, macht]. Nyers erő: vigor C. Meg nem alhat creyben az orzag (JordC. 162). Erővel magának talyadomoyta (ÉrdyC. 523b). Az isteny ygaz sentenyának eroyt ew zolgalatta ky advan az karhozandokat Lucifernek (555b). Olly nagy ereye len bezedeenek (636). Istenemet nem zoretem teljes züemel ünemel es teljes erövel (VirgC. 5). Paranczolok az vr iesus cristusnak erere, hogy (12). Ez zent igyeknek haznalatny az eroyt ereznek (52). Az sebeknek ereyvel mynd az otualo foglyokat meg zabandytum (61). Ewmagokat ereyek fewltes gyewtrik (129). Mikor a földet müeled, ne adgya teneked az ő ereyet: non dabit tibi fructus suos (Helt: Bibl. I 133). Szeresd istenedet teljes ereyvel (Bom: Ének. 319). A lélekek ereji avagy csupán elkölczök, mint az nyeresítő és az éretető erő, avagy csak rész szerént, és bizonyos ideig olyanok, mint az értelem, és akarat (KCSipk: Woll. 54). Ez az dolog eröm föltt vagyok (MA: Bibl. I 130). Ninczen eröben az álom magyarázás (38). Méne amac az éte-het ereyével in fortitudie cibü negyven nappal éyjel (327). Az öltö ágazta medveséget és nyers erőt vonzon az töketül törsöktül (MA: Seult. 190). Baromi tsontos erő (Fál: Jegyz. 933). Tsontos, baromi, vas-patkó-törő, valós, hialnál gyözzöbber ernyelis töböt végez az ősz (SzD: MVir. 121). Jaj ott az igazságunk, a hol töb az erő, mint az ősz (uo). Nagyobb erő van a látásban, hogyesem hallomásban (uo). Egyetlen erővel kapni másba (125). Magok erejét valók (uo. 2) **2)** virtus Ver. [tugend, tüchtigkeit] Assirisose ereyenece mestere: magistratus virtutis Assyriorum (BécsC. 12). Föl vetted az te nagy erődöt: accipisti virtutem tuam magnam (ÉrdyC. 14). (Az okos- ság) mondatyk az lelekeknek eroy (25). Ysteny erő: virtus dei (JordC. 14). 500. Mennyey erő: virtutes coeli (322). A mennyei erőe megrendülnee: virtutes quae sunt in caelis movébuntur (Helt: UT. n1). Ez föltnek kalmari az ő gümörkölessenek ereyéből ole virtute deliciarum ejus mag kazdagultuac: mercatoris terrae (Fél: Bibl. II 180). Az aranyban egyéb pénzek ereje, és haszna találtatik (Pázm: Préd. 153). 3) **3)** [copiae; hoverschar, streitmacht]. Az mennyey zent erő az az anygokk felelemben esnek (ÉrdyC. 19). Phriziái erő ot vala (ComC. 35). Egytöket en az vízi erőmel bozatom (79). Egybe rapsana á két vízi erő (Helt: Krón. 106). Szent Palis szol az hatalmas-

sagokrol, urasagokrol, es erőkről kik nem egiebek hanem az angialok (Fél: Tan. 81). Az töröknek tengeri erejét meg veré (Pázm: Kal. 441. 4) [opes; vermögen]. Ninzen arra való erie hogy iubit vagy keczkét vihette az áldozatra (Kár: Bibl. 191).

[Szólások] Erdőmben vagyok: valeo. Erejében levő: vigens C. Erdőbe, job-koromba vagyok: vigeo; ich habe kraft Com: Vest. 150. Amaz jó erőben vagyok: ille vigeo Com: Jan. 197. Ez fiueket akkor szedgyed mikor ereiekben vannak es mikor viragozny kezdnek (Frank: HasznK. 29). Erejében, virágjában volt az igazság (SzD: MVir. 123). Mivel annyiszor édességekből semmit nem vesztenek, magok erejékből, nem újságból tetszenek Ovidius versei mo.). Más-felet magok erejékből kell hozzá tudniok: hason részt magokéből kell hozzá adniok mo.). Menyeknek orzaga e rōth zenwed: vim patitur (JordC. 386. Fél: Bibl. 17. Pesti: NTest. 22). Mynden hw raytta erőt teezen: omnis in illud vim facit (JordC. 585. ÉrdyC. 591). Erőt nem vehetnéne az ellenségén (Kár: Bibl. 1430). Erőt vesznek, vastagodnak a gonosz indulatok, sereggel érdeklik a kísértetek, a kívánságok járják szívét (Fal: NA. 15b). Tanácsos, hogy elő s hátra tekintsünk, kikeressük magunkban áruó indulatinkat, elejét erejét vegyük; ember, a ki ezeket zabolán tartja (Fal: UE. 472). Gyonast elmulatam er w u el (VirgC. 8). Erdőel való sírás: Megarensium lacrimae (Decsi: Adag. 119). Ugy tetszik, er ő n - er ő v el csak azért tamiltak, hogy kevesebbet tudjanak (Fal: NE. 5). Mikor erőn erővel jóra ősztonózik a gyermekeket, akkor tebetik roszzá (Fal: NA. 204. Fal: BE. 605. Fal: TE. 634). Erő-hatalommal, erőn-erővel, erőnek-erejével, erőszakkal támadnak ellenünk a ki tsapó indulatok (SzD: MVir. 123).

cselekedő-erő: effectus Com: Jan. 169. [wirkung]. A csilagak forgásából jövendő az azonoknak edgyben folyását es cselekedő erejét gondollya-meg (Com: Jan. 169). Az szent léleknek bennem cselekedő ereje szerzette ezt (MA: Scult. 639).

dérek-erő: [summae belli moles; hauptmacht]. Ahmád passa írkezik az császár lírik erejével (Monfrók. III. 95). Derek erő az lesben marada (Tur: Hal. 3). Középre a derek erővel, dandárral (SzD: MVir. 125).

emlékző-erő: [memoria; erimerungsvermögen]. Elmednek emlekező erejét istenbez emeld-fel (Otr: Tükell. 19).

értő-erő: [intellectus; verstand]. (MA: Tan. 180).

férfi-erő: [mascula virtus; manneskraft]. Meglankadni erejében s teljesen elhagyni magát, mikor férfi erővel kiféseltetünk a veszedelméből, tunya restég (Fal: NE. 96).

igéző-erő: sympathia Kr. (Fal: UE. I. 114. Kr.)

ítelő-erő: [vis judicandi, iudicium; urteilsvermögen]. (Fal: UE. I. 20. Kr.)

képző-erő, képzelő-erő: [vis imaginandi, imaginatio; einbildungskraft]. Képző-erőnk állbatatlan; úgy, hogy egy mi-tyánk mondasában alig tarthatnyuk vesztég, hogy a világot bé ne járja (Pázm: Préd. 161). Az imaginatio az az képzelő erő csuda szemfényvesztéssel tündérkedik (Fal: NE. 45). A theatrumok meg vesztegetik a képzelő erőt, fel keverik a tízes nedvességeket, serkentik az indulatokat (Fal: NU. 263).

választó-erő: [vis discernendi; unterscheidungsvermögen]. (Fal: UE. I. 20. Kr.)

Erejbéli: [vigens; kräftig]. Erejbéli emberkor (Megy: 3Jaj. II. 132). Nem kell alamisnalkodni az erejbéli család köldnsoknak (Szathm: Cent. 181).

Erejű: [efficax; wirkungsvoll]. Az isteneec beszéde élő es ereű es két élő törnel bathatoss (Helt: UT. Gz7).

sémmi-erejű: [impotens; ohnmächtig]. Meg-tapasztallyuk, hogy semmi-tehetők, semmi-erejük vagyunk (Pázm: Préd. 71).

Erőcske: viriculae C. MA

Erőlköd-ik, erőköd-ik: emitor, commitor C. mitor, conor, molier MA. mitor PPBl. [sich anstrengen, sich betheissen]. Erdőkődnevala elzaldudior: festinabunt evadero (BécsiC. 13. 251. MünchC. 142). Erdőkődöm te diczeretdre (AporC. 23). Matokfogva incab erewkedem een magamat neky zolgalatra adnom (WinklC. 111). Mynden zerelemeul tehetesgeuel azon erewkedyk (DomC. 116). Kyt k[egyelmednek] eroke meg erőlkedem zolgalny (RMNy. II. 63). Az te wradnak kedvybe erőkögy lenny (LévT. 128). Az erőlködők ragadgiak el azt: violenti rapunt illud (Fél: Bibl. 17). Nom akar arra igyeközny sem erőlködny, hogy elefit meg iobitana (Frank: HasznK. 26). Az adot poentiatiat be erőlkedgye fölteni (Vás: CanCat. 207). Erdőködötében meg-fakada Arius (GKat: Titk. 350). Fellyebb erőlködnek, iparkolnak, hogyesem repülhetnek (SzD: MVir. 123).

Erőlködés: enisus MA. nisus PPBl. [anstrengung]. (Foln: Vjaszt. 97).

Eröltet: urgeo C. cogo Ver. [zwingen, gewalt antun]. Vkit erőltetni: vim alicui afferre PPBl. Vonznak kezereytnek es erőltetnek (ÉrdyC. 559. DomC. 45). Mynden testesben [testeben?] nagy nehezes wala, de megys erőltety wala az et testet az ystemek zolgalattara (ÉrsC. 550). Eröltetik vala ötet (Sylv: UT. I. 119). A lokar sarkautnyckal izzatty, erőlteti (Com: Jan. 86). Sulyockal az éket erőlteti, belé veri (103). Köteleességem erőltet, hogy azoknak-is meg-mondgyam az igazat, a kiknek nem tetszik (Pázm: Préd. 84). Hatalmával, es büntetésével erőltesse, hogy életeket istenesen visellyék (45). Isten a mi szükségünkhez alkalmaztattya malasztait, soha sem erőltet a hartzra igyentlen erővel (Fal: NE. 9).

még-eröltet: ∞ Azokat a játékokat meg se ízeltsed, a hol a nyereség csak a vak szerencsétül függ; ha peniglen ugyancsak ott szállana meg kedved, legalább duplával, triplá annyival meg ne erőlted (Fal: NE. 26).

Eröltetés: coactio, impulsio MA. [drang]. Hasmenésre haszontalan erőltetés: tenasus PPBl. Has menésre, szarásra való erőltetés (Com: Jan. 57).

Erős: 1) validus, pervalidus, firmus, robustus, fortis, strenuus, acer, infragilis C. efficax Ver. stabilis MA. [stark, fest]. Erős fogak: solidi dentes. Erős száju ló: equus durior loris PP. Ereus (személynév 1220. körül, VReg. 161. 1229. 1237. Czin.). Erős kőzirt (MünchC. 26). Epeyty hw hazat az erős kev zyklan (JordC. 374). Eröss, hatalmas mynd bezedeben, mynd teetemeenyeben: potens dictis et factis (728). Eröss zere-tet (ÉrdyC. 65). Kyldo hozza az Izrahelnek fyajt Faraho kyalnak erős fogssagabol (341b). Mykeent engedetlenek erős yte-lethnek terheben esewik (550). Nagy erős sanyarw penitenciat tartanak (566b). Erössbe vyaskodaas (591). Eröss haraghya (647). O Jesus erews orozlan (PozsC. 11). Nagy gyakorlatos erus zerehm (DomC. 193). Meg nem vonhaty az w erus akaratyarol (VirgC. 27). Alter Hercules: erős ember (Decsi: Adag. 50). Az nepnek erőssit meg őli (Mon: Apol. 470). Meg kerített erős város: urbs munita (Kár: Bibl. I. 152). Erős útköz-zet lön azon az napon (330). Ha az sidók, Holoférnes ellen roppant sereggel mentek volna, es erős harczal ötet meg győzték volna (Pázm: Kal. 47). A kik erősek a büne, erőssennis kinoztassanak (803). Nintsen erőssbe erő, mintsem az, melyet nyújt a szükség (SzD: MVir. 121). 2) [probus, pius; tugendhaft]. Erős elmeiő nemberi: mulier virtutis (BécsiC. 7). Sz. Gellert nagy erős eeletben eel vala (ÉrdyC. 544b). 3) [asper; beschwerlich, rauh]. (A kietlemek) be senyaty nagy erős nehez (ÉrdyC. 579). Egy erős üdő vagy egy fergeteg éri, s elrontja őket (RejtLev. L54. Kecsk: Ötv. 265).

[Közmondások] Nincz oly erős, kinek társa nem válne: fortis in alium fortioem incidit MA. (SzD: MVir. 124).

Erősb, erősebb; erősbül, erősebbül

még-erősebbŰl: praevalesco PPB.

Erősbülés: [confirmatio; erstarkung]. Az anyaszentegyháznak erősbülésére (Bib: Cslsk. 450).

Erösen: [valde, acriter] magnopere C. [stark, fest, sehr] Erössen üryneek hűket: tuto eos asservare (JordC. 764. ÉrdyC. 594). Erössen tagadnia (627). Erössen predicabilia Cris tianus htyt (542). Erössen kel hnyu (CornC. 9). Erössen disputal az ő tarsaua (Holt: Bibl. I. 64).

Erösget: **1)** vegeto PPB. [kräftigen]. **2)** [identidem firmo; wiederholt bekräftigen.] Szépen erőseti it egy tied az én e valósomat (Czegl: Mf. 188).

Erösgetés: [iterata firmatio; wiederholte bekräftigung]. Hozzítok való barátságunknak erősetésére is a mi illik eszári méltóságunkhoz férhetőképén elkövőjűc (Monbrók. VIII 195).

Erösít: **1)** firmo, fortifico, munio, roboro, vegeto Ver. stabilio MA. [stärken, kräftigen, befestigen]. Vala ysteny belczes seguel yzessollett es sent leleknek senderetossegevel fundaltatott es eressytetett (EhrC. 2. 54). Engemeth eressyech anygáloknaik myatta (PozsC. 13). Ez zent alzatossag wtet minden isteni iozagal ekesyti, zenteli es erwsyty (VirgC. 76). Az istentől adatot sententiat erősetek (117). Mind ezekkel erőseted gyenge hitedet (Born: Ének 101). A magnat ha iszol, szauet erősit (Mj: Herb. 110). Az kik erősitik vala az ő haloioakat: refici entes roia (Fél: Bibl. 5). Hogyha sokat termet szőlő, hordok erősetez (KBirtf. 1583 B4). Semmit a mi másé te magadnac ne tulajdonies, hírinés, erőssits avagy foglally (Com: Jan 190). **2)** affirmo PPB. Esküvéssel erősitöm: exjuro C. [bekräftigen, bestätigen]. Végzésemmel erősitem, végzezem, rendellem: sancio PPB. Az gonoz mondasokat erwsytik (VirgC. 110). Azt kéri: Ha nehezobek-e a lelki betegségek a testi nyalyaknál? És azt erőssiti, hogy veszedelmesb és sérülésb a lelki betegség (Pázm: Préd. 29).

még-erösít: **1)** firmo, confirmo, circumfirmo, fortifico, munio, communitio, pertunio, emunio, roboro, corrobora, vegeto, solido, consolido, stabilio, praefulcio C. conforto MA. [stärken, kräftigen, befestigen]. Isten megerösöhöen támogat: firmum faciat (BécsiC. C. 29. 165). Megerösölythven az hűveket: confirmantes animos discipulorum (JordC. 758). Megerössylyhven az zent egyházat (763). Zent kereznek jogyocovel meg erössölyte evnen testet (ÉrdyC. 519b). Istennek testenek zent communiouanal megerwsytlyhven az virgwyeknek varaba beemeyenek (VirgC. 136). Hogy meg erőssitetec a ti számóteket: confortato (Holt: Bibl. I. G 4). Erössits meg magadat és lásd meg mit kelyeu czelekedned (Kár: Bibl. I. 327). Erössitetec meg az étellel szíveteket (MA: Bibl. I. 14). Megerösityén magát az beteg, föléle az ágyon (5). **2)** [affirmo, sancio; bekräftigen, bestätigen]. Végzésemmel megerösitem: sancio; végzéssel megerösítettett: sanctus C. Gyzeerötyt meg erössölyte (ÉrdyC. 621b). The thnachyodalni meg eereshe (KulesC. 36). Meg erősitem (statuam) az én kötesemet én közetem s te közetet (Holt: Bibl. I. G 2). Az mit tanit, az zent irasud tudgia erősiteni (Fél: Tan 321).

megerösítés: **1)** confirmatio, consolidatio C. [stärkung, befestigung]. Előbb való megerösítés: praemunio C. **2)** Végzéssel megerösítés: sancio C. [bestätigung, sanction]. Az ő hől essége meg erőssítettének mezoje volt ezen hajvivás (SZD: MVir. 124).

Erösítés: **1)** munimentum Ver. [stärkung, befestigung]. Sem volt ev zeykos zent leleknek eressytesenel (CornC. 24). Ki meg jelenho az Christusnak tel támogatás az mi hitünknek erőssítésére (Fél: Évang. II. 126). Az isten szöl gjának vastagittására, erőssítésére bátorító sz. lélek kívántatott (SZD: MVir. 122). **2)** [affirmatio, argumentum; bestätigung, beweis]. Gyözhetetlen erősités-ek, hatalmas bizonyítások ezek

melyekkel biztattyta isten reménységünket (Pázm: Préd. 179. Hly: Préd. II. 256).

Erösítetlen: [non munitus; unbefestigt, unbeschützt]. Szívünknek nyomore hayléka az őrdögnek ostromlása ellen igen erősitetlen (MA: Scult. 303).

Erösítő: **1)** [firmans] firmator C. [kräftigend, befestigend]. Eröszytő szentseg: confirmatio (Agend. 38). **2)** [affirmans; bestätigend, beweisend]. Erösítő beszéd: argumentum MA: Scult. 180. Erösítő bizonyosságok (Mad: Évang. 577). Erösítő okoskodás (Pázm: Kal. 653).

szív-erösítő: [corroborans; stärkend]. Doctor uram is jegyzett holni szív-erösítő electuariumokat, vétesse meg azt is (LevT. II. 258).

Erösösceke: forticulus C. valentulus MA.

Erösöd-ik: corrobora, fortesco, vigesco, valesco MA. [erstar- ken, stark werden]. Aztan zerelnnek eressyevden owkett tyztelyuala: in caritate firmatus divina (EhrC. 70). Az gyermek mewködyk vala es erőssödyk vala lelekben (JordC. 521). Adgy értéket, hogy a belső emberben erőssedyem (Pázm: KT. 269). Miért élnek a gonoszok? még pedig fel emeltetnek, és gazdagságokkal erőssödnek (Pázm: Préd. 24). Lelki edelehel-erössödyék, vastagödyék akarattya az isteni szolgálatok munkálására (SZD: MVir. 123).

még-erösödik: valesco, solidesco, fortesco C. [erstar- ken, fest werden]. Imet es imet a vice meg erőssödnének: solidarentur (BécsiC. 18). Valamit az erösgett eegzer, oly yghen meg erössödött benne, hogy myndenkoron yonak twgyya (ÉrdyC. 45b). Meg erössödeek lelekben (DomC. 140. 179). Az isteni zeret-eben meg erössödeek (VirgC. 23). Megerösödött emével van; obstinato animo est (MA: Bibl. I. 241).

öszve-erösödik: [consolidor; fest werden]. Erösseges mez [mész] nykeppen ki tyzenharom eztenlyeg erössyevdet vala evzve (DomC. 154).

röa-erösödik: [se obstinare; darauf bestehen]. Haj néked, ki megh itatod felebarátodat, s ki róa erőssödi, hogy megh részegis d ötet (Czegl: Orónd. 18). Röa erőssödi, hogy néki is tel társzekereket adnának (Bartha: Krón. 25).

Erösödet: firmamentum. Lezen erőssödet földön hegeknek magassagaban (AporC. 25).

Erösség: **1)** firmamen, firmamentum, munio, stabilitas, stabilimen, fortitudo C. firmitas, firmitudo, vis, robor MA. [stärke, kraft]. Aszorus kiral minden földet tene ado ala, kince erőssége enjus fortitudo es féisdelmégo négráttattac medosoknac könnöcben (BécsiC. 72). Erösseg yew ty reatok menyből: induomni virtute ex alto (JordC. 629). Az martyromok oly erősséggel veotetenek körewl hogy meny ez vylaghy hatalmassaghy owket Cristustól el nem zagaghatat: (ÉrdyC. 506). Az erössyegyeknek erösségek wr istenek wta (521). Een erössegem wr: dominus firmamentum meum (KulesC. 27). Nagi erősség embernek wmagat meg gywzni (VirgC. 91). Ez ny wegozotónaknak emlekezetyre es erősségere, atuk az ny low- fukot (RMNy. II. 3). Szeressed az te istenedet tellysz lelkel- lől és tellysz erősségedből: ex tota fortitudine tua (Kár: Bibl. I. 163). Ne ditsokedgyék az erős erősségében (Pázm: Préd. a2). Mozdíhatatlan erősséggel istenhez ragaszkodván, nem ingadozt tétova nád-szál módgyára (37). A barom jó-volta munkateltető erősség (312). **2)** strenuitas C. [strenge]. Zerzetnek erősségből hyvatussának penitencia tyto remete fratereknek (ÉrdyC. 590). **3)** violentia; gewalt. Erösség tselekedő: extoror C. **4)** argumentum Com: Jan. 161. elemchus C. [beweis]. Gyenge és helytelen erősség vagy ok: argumentum frigidum. Erösségekkel disputálni agere argumentum. Valamit erősségből elő- hozni: in argumentum ducere rem aliquam. Bónyos erős

ségekkel meg-tálatolni: Argumentis refellere PPI Meg-győző erősség: argumentum GKat: Titk. 1119. Kwlómb kwlómb erősségekkel vallyá az halottaknak fM tamadusath (Konj: SzP. 121). Két erősséggel menti magát (MA: Bibl. 156. 459). El díll penig az jesuítac amaz erősségeac alkotmanniás meli ben ig szolnac (Zvon: Osland. 3). Argumentálván, erősséggel állatván (Com: Jan. 160). Irásbeli erősségekkel kell az eretnekek ellen élni (Czegl: MM. 232). Más erősséggel disputál (Kisv: Adag. 22. 197). **5**) firmamentum C. monumentum, fortalitium Kr. [festung, festő] Erős varat esenaltata es Daniának erősségeac nevezik (DelorC. 8). Chac azokat á fakat veszesdel, es vágdle, á melyeket ismeresz, gyfmólchtelenec, es chinaly erős séget ezókból: succide et instrue machinas Holt: Bibl. I Uau2). Erősségekkel, sánczokkal, árkokkal magokat kórnýfúl vemí: munitionibus sese vallare (Com: Jan. 147). Fokos erőssége, fő vára, fok- vagy vég-helye az országnak (SzD: MVir. 124). **6**) [firmamentum, caelum: firmament, himmel]. W közeynek munkayati eresség meg hydety: annunciati firmamentum (KulesC 34). Légyen kiterjesztett erősség az vizec között: fiat firmamentum in medio aquarum (MA: Bibl. 11). Az égi firmamentum, erősség, kék-színű (Com: Vest. 9).

Erősségés: 1) [pervalidus: sehr stark, sehr fest]. Az zent alázatosságnak erősséges fundamentoma (VirgC. 62). Kezde nagy eressséges hydeg lely (DomC. 306). Erősséges kötészel kötötte Istenhez (Zvon: Post. 1.117). **2)** [pius: fromm, tugendhaft]. Erösséges yozogok: virtutes caelorum (JordC. 604).

Erősségű: [pervalidus, fortissimus: sehr stark, am tapfersten]. Tón nag vendéseget persayalnac erősségűnec: fecit convivium fortissimis Persarum (BécsiC. 47).

nagy-erősségű: ∞ Nag erősségű varos: civitas potentissima (BécsiC. 11).

Erősül: roboror, firmor Kr. [erstarken]. Thamady fél wram, ne eresulyen ember the ellened: non confortetur homo (KészthC. 36). A gyermek neuekedik ees erewssyl wala lelebbe (Pesti: NTest. 118). Az en kezem erőssültetöt ú ráitta (Szék: Zsolt 92). Igen nagy soe néppel erőssélenec (Gosárv: MagyB A31).

még-erősül: corroboror Kr. [erstarken, stark werden]. Meg hagywaan erőssewly az gonosságban az gonozokat (ÉrdyC. 557). Meg esmere hogi melséges alázatosságba volna meg erewswluen (VirgC. 50). Meg erőssültetöt az en szíuem (Szék: Zsolt 55). Erössen meg erőssüllyetők az leső ember szerint az ő lelkenek általa (Szár: Cat. 32).

Erőtlen, erőtelen (*erwttelen*?) PozsC. 44. megerőtlenülte nec (?) Vás: CanCat. 157): **1)** infirmus, invalidus, instrenuus, inermis, imbecillus, debilis, languidus, sublestus, elumbus, delumbis, enervus, impotens, inefficax C. imbellis MA. [kraftlos, entkräftet, schwach, machtlos]. Erötelen: debilitatus (NémGl. 305). Erötelenec teeznek embert minden yonak ysmeretye (ÉrdyC. 517). Erötelenek vagytok: segnes estis (JordC. 806). Erötelen beteeg (DomC. 142). Az aldozotac erötelenec voltanac az údvezetésre (Helt: Bibl. I. d4). Testec a nénség mia erötlen nala, de az ú elmeice bölzességel erős nala (Deesi: SallC. 6). Ez erötlen bizonsag (Fél: Tan. 509). Vamnak erötlenek az hazasagac sunt eunuchi (Fél: Bibl. 32). Egy rosx eszteke, hadakozásra erötlen, alkalmatlan eszközzel (Tof: Zsolt. 634). Erötlen kérés: inefficax petitio (Illy: Préd. II.205). **2)** [irritus: nngiltig]. Az lewelek erewtelenek leznec (Ver: Verb. 1 165). Erötlenű teszi fogadását (MA: Bibl. 149). A kötéseket erötlenecé tenni, felbontani, megszegni nem illic (Com: Jan. 199).

Erötlenécske: languidulus C. [schwachlich]. Erötlenécske: inerticus PP

Erötlenéd-ik: [debilitor: schwach werden]. Erötlenédik ünny-magában (Pázm: KT. 41. 338).

el-erötlenédik: languesco C. [entkräftet werden, schwach werden]. A sok sebekől el bádgyodván, erötlenedvén el-esett: vulneribus exhaustus fecidit WF. Az mi ellenségnac az venges es kazdagsag mia el erötlenettec: amnis atque divitiis conseruunt (Deesi: SallC. 16. Pázm: Préd. 179). Az ellenség bizony valóban elerötlenedett (Rákty: Lev. 197. 279). Étlen el-szakaszkodni, erötlenedni (SzD: MVir. 124).

még-erötlenédik: 1) [debilitor, infirmus fio: entkräftet werden]. Akaratunk meg-erötlenedett a jóra (Pázm: Préd. 161. Zrínyi II.167). **2)** [irritus fio: die gultigkeit verlieren]. Hány keppen erötlenedik meg az privilegium? quot modis carebit privilegium sua firmitate? (Ver: Verb. 239).

Erötlenit: enervo, infirmo, debilito Kr. [entkräften, schwächen]. Erötlenytetek: debilitavit (NémGl. 126). A melly jegyzésenet nemely rövid feleletekkel akart erötleniteni, ahogy semmivé tenni (Megy: SZAÖróme. 97. Zrínyi II.177). Mikor bajt akart vini az ördöggel, elebb 40 napi böjttel erötlenítetté ártatlan testét (SzD: MVir. 123).

el-erötlenit: langvefacio, collabefacio C. [entkräften, schwächen].

még-erötlenit: enervo, subnervo, infirmo, debilito C. [schwächen]. Meg-erötleniteni a leányt: solvere fecustum PPI. Az ferzetesseg az testeet meg erewteleneyt, az lelket meg evly (CornC. 167). Ha valameeł martyr ífel tamaztassanak wtanna masolzor martyromsagot zenwedend, awagy valamelye zent zyzet akarattanac ellene meg erötleneyteneenek, kettözteföt lenne koronayok az meennyec bodogssagban (ÉrdyC. 354). Meg-erötlenüteni, meg-gyengüiteni, erejéből ki-ütni, kétségbe hozni valaki szavát, hitét (SzD: MVir. 124).

Erötlenítés: debilitatio. C. infirmatio, enervatio MA. [entkräftung, schwächung].

Erötlenkéd-ik: 1) [debilis sum: schwach sein]. Ezt a Christust neked tiedde kel tenned; mert valameddig tiedde nem teszed, mind addig tantorog, erötlenekedik es ingadoz (MNYil: Agend. 149). **2)** [agrotó: unpasslich sein]. Az el-múlt napokban erötlenekedet, de már jobban vagyon: er ist die vergangenem tage etwas unpasslich gewesen, aber er ist wieder besser (KirBesz. 4).

Erötlenesség: infirmitas, imbellia, imbecillitas, impotentia, debilitas, langvor C. [schwäche, ohnmacht]. Juta amnya erewtelenségre es veerhasra (MargL. 51. ÉrdyC. 5). Meg mutatattic é könyübe szent Jobnac erötlenessége es gyarlosaga (Helt: Bibl. I. 83). Erötlenességünket viselte: infirmitates nostras accepit (Fél: Bibl. 12). Senki sem vette el ti fegyveretek, nem tett erötlenességet senki bennetek (Zrínyi. II.65).

Erötlenül: debilitor, enervo Kr. [entkräftet werden, schwach werden]. Azt parantsolta isten, hogy ne áldozzanac néki betegséggel erötlenült tulkokkal (Pázm: Préd. 836).

el-erötlenül El erötlenült: defectus C.

még-erötlenül: infirmor, enervo MA. [entkräftet werden, schwach werden]. Az fortunac megerötlenülnek (KBécs. 1572. F). Az ő keze megerötlenülne (MA: Bibl. II.13). A harmadik parantsolat, melly a szombat szentelését rendelí, megerötlenült, és szombat helyében vasárnapot akarta isten, hogy szentélyfik (Pázm: Préd. 1018).

ERRÉGET. Az eb erreget: canis ringitur; der hund murret Com: Orb. 5.

ÉRSÉK: archiepiscopus, metropolitanus MA. [erzbischof]. Villa Ersek? (1299. Knauz). Senonia-beli ersők (GuaryC. 37). Mynd ersekevek es pisepekek (MargL. 80. CornC. 30). Az varasbely patriarcha erzekekkel [így] pyspekekkel es papokkal be mennek (ÉrdyC. 1099. 547). Pál érsek levelére való felelet

1548. (RMK II 214). Püspök Erdődy László és érsek Erdődy Tamás (Szeg: Aqu 99) Az orsknek szolgái es udvara nepe Ver: Verb 251. Zrínyi I 79

Érseki: [archiepiscopatus; erzbischöflich] A treviri érseki megyében fekszik Koblentz városa (Fál: TÉ. 743)

Érsekség: archiepiscopatus MA [erzbistum]. Mikoron sem ersekseg, sem pypskeseeg nem volna az orzagban, vr papay adomasat kyldo az orzagnak, hogy Craceonak varasaban lenne ilve pypskeseegnek helye (ÉrdyC 296 581b). Az büles nepeket 5 (a pápa) magához hajtá, kinek érsekséget, pispekséget ada, kinek kusztósságát, prépostságot osztá (RMK II 199). ÉrdyC 296. 581b) Ersekség helyly, holot ersekek laknac (Helt: Krón 3).

ERSZÉNY [erszeny] WinkC. 142. [erszén] Sylv: UT. I 103. 119; crumena, marsupium C. locus MA. succiperio PPB [goldbeutel, társas] No akaryatok byrny se ezyset, se erzent az wton (JordC 382. ÉrdyC 197). Erzenet fúet es melleket valuala darula (TelC 98) Zúnek zokzeniben tulaydon akaratiának erzenet tartmagja (VirgC 33. 106. 131). Az eottwon pínzt az vr az eümaga erszenebul megadim (RMNy. III.119). Híji erszenyvel oltérnek, fohászkoznak (RMK III.314). Küldöttelec erszeny, az az penz melköl (Born: Eyang II.272). Egy erszeny penzt von kezöhöz: sacculum pecuniae (Kár: Bibl. 1696) Coram quidem gestans, ceterum sitú perditus: vagy vagyon az erszenyben, vag' nincz, de ugyan iszik azért 5 (Deesi: Adag. 91). Meg nisl az erszént, s meg lészen az mit künáz (140). Tol bé vonya erszenyo szüát (Fál: CsK 85). Bársony ezín (Rady: Csál. II.22) Adgák ki az szüküátok a borsolo erszenyt (Szentim: TFál. 15). Derekasit fúzet a vendégfogadóval, de mind az én erszenyemre (Bethl: Élet II.120). Nem a te fejedhez való az, mert néked se eszed, sz erszenyed hozzá (Thaly: Adal. 189). A lapos erszenyt arany'al dagadtá, domborítvá teni (SzD: MVir. 121).

[Szólások]. Még megtele szívem istenennek, hátor erszényem nem érkezzék adósságimmal (Fál: NU 285) Erszeny terhe lő szolja tsorda (SzD: MVir. 121).

[Közmondások]. Csak addig tart az szeretet, míg nem fües az erszeny (Deesi: Adag. 16). Egyik csinál erszént, másik lemetszi azt (Kise: Adag. 18). Rokonom a kas, barátom az erszeny (SzD: MVir. 121).

pásztor-erszenye: bursa pastoris Beythe: Nom. 2. [taschenkraut, táschelkraut, hirtentasche]

penzës-erszeny: [crumena; goldbeutel] (Fál: NE 92)

Erszenyëcske: locellus C. [beutelchen]

Erszenyös: crumenarius PP. 268 [taschner].

Erszenyke: [locellus; beutelchen] Mog nítad az en szüem kórnál való erszenyeket, ki az vizagsagac kut föie (Szék: Zsolt 158).

1. **ÉRT, ÉRÉTT:** 5. *etec* BöcsiC 18 azokert 28. méhőck zéert 53. én *erlem* MünehC 32. sat. hídgc ert, diadalon *ert* Helt: Krón 159. sat. *azert* DobrC 132. bynekert VirgC 19. *yerthe* LavT 1268. *erlettek* DobrC 185. *yerltem* PozsC 36. *utim et, erltem* Sylv: UT 1139. sat.: **1)** [loci; anstatt]. Hallván, hogy Archelaus orzaglana dudedban Herodesert 5. attawert, (döszet) fölemec oda menni: audiens, quia A. regnaret pro Herode patre suo (Müneh. 176). Szümiért xémé ez egyre erzeneti 5. kezét: pro nihilo duxit in unum Mardocheum mittere manus suas (BöcsiC 55). Keepöket ew erettek vizfönyü a szentek helyett ÉrdyC 338b). Bodog ember kit büfös emberit nem viszen az uristen (Sylv: TU. H.8). Nem igyokazém az bizonyosokert bizontalanokra: neque ego incerta pro certis captarem (Deesi: SallC 15). Az job kez az erört es buraldomat vetetik hasonlatossag szüint (Fál: Tam 279). Az irásban gyakorta bizonyos szám vététe

bizontalanért (MA: Bibl. 1132). Hallván, hogy Archelaus uralkodnék az 5. atyáért Herodesért, féle oda menni (Azim Préd. 169). Maga után Peterért fizete Christus, úgy mint az apostoli eselődnek fiújért (Pázm: LuthV. 345). Valakitől nagy summa pénzt vennél fel költsön, es oztán más fizeté meg értőd (Kules: Vetek. 55). A tsuhát palástért sokszor el tseréli (Orczy: Költl. 128) **2)** pro C. [für, im tausche] Ada enim magath ny herethenec (WinkC. 367). Azért bochtá ez vilagra isten az 5. fiát, hogy arról [áról] adatnék ez világrt (Tel: Eyang. II.310b). A quartélért tartoznak (LavT. II.263). Ha az 5. szolgájának fogát kiütendi, bocsássa el azt szabadon az 5. fogáért (MA: Bibl 168). Bochtánatot nem kér az igazságban való fogatkozásért, hanem az nyelvnek nem szinte oly fényesen folyásáért (Pázm: Kal. 809). Készők vagyok alyon veretni azt a fejt lövet, hogy nem az országot érte adni (Liszy: Kron. 212). Országért országot nyer (Csözi: Síp. 363). Kolbászért infulát adat a káplánnak (Orczy: Költl. 130) **3)** pro C. [für, im interesse]. Wimmagc isten kezmet ez lelccet Wimmagc mend angélet hug nimaggonoc erette. Szerelmes bratim, vimaggonoc ez szegim ember lilkiért (HB.). Keerjetez ty en eretten vr ystent, hogy meny ne yeyen ezekben en ream: deprecamini vos pro me apud dominum, nequid superveniat mihi (JordC 734). Egyházban való es kyuel felv halokatert nem nyatum (VirgC. 6). Meg eretwikki meztelen fige az keresztán (24). En w erete kezes lytem (57). Valaki bekesegele zenedne az haborusagot istemet (88). Tyertetek lytem emberre (120). Értewik zenwedel (PozsC. 11). Ú. érté ki megiek es 5. érté adozom (Mel: Szlan. 5). Az isten kovés jámborokért, soc gonoszokat megtart (MA: Bibl. 115). Egyyene az másikert köllöt könyörgeni, es egymast szóval való intes által epíteni (Zvon: Osánd. 211). Bornemisza uram most épül, vajha lábot, egészéget pénzen vehetünk neki, bizony kiadnék az sárkában érte (Táktgy. 158). Szüing tele lévén, meg ita érettem (Gvad: FNót. 30) **4)** ob C. propter; wegen Com: Vest. 112. **a)** Bözv bezédul illelend erette (RMNy. II.3). Meg zótrendő a kereztion hitert (DobrC. 12). Ah kötort meg nem bochtia az uristen bönökert (Ozor: Christ. 138). Vádoltatom az halottac felől való remenséget (Born: Préd. 270). Piszok esik rajta nyolveskedésért (Matkó: BCsák. 10). Szürkállýatok az isten ecelésjáit. De meg-emizet az isten haragjának tüze erette (90). Merő eszteleneknek monzja a sílokat erette, hogy ez a bölteség benne nintsen (Mogy: 30aj II.105). Az isten Adámot örök munkára es izzadsura kárhoztatta egy alma kostolásért (Ily: Préd. 14). A hídgcrt (propter frigus) nem akart szántani (285). De én ezt mért érdemlettem? Azért talán hogy szerettem? (Amade: Vers. 74). **b)** Zewkséget ferldewn uogznak mala: propter penuriam in campo quiescebam (EhrC. 143). Megh zomorodek az hozyw wttert: taedere coepit itneris (JordC. 162). Meg zomorodek az eskeweesert (ÉrdyC. 523). Az körtzfűnk melhessegeert sokszor az földre le eszel (CzechlC. 32). Az wton kyn egybe nem zokot vala írni az farknak föfelmeert (VirgC. 51). Tonab nem mehete az nagy fájdalmakert (DobrC. 225). Ott a szigetokban nem maradhatnac semmi méhe a felette való nagy hídgc ért (Helt: Krón 16). A ti szüetökene kemény volháert, ita tünekteez aszt a parancsolatot: ad duntiam cordis vestri scripsit vobis praeceptum istud (Helt: UT 18). Keszdettől fogva az tavaszí időben, hídgcrt, es medyes időt remelhetni, az hídgc ködökörth (Kibés 1572. D8). Az föle derek irásbol az 5. vekon értelmekért keues hasznot vehetnek (Fál: Tam 155b. 4). Ez világi fejedelmeknek engedgyünk, nem csak bünetétéstül való felelőért, hanem lelki ésméretünkért (Pázm: Kal. 483). Szüentén oly komor a mi jesuitác, a meg nem felelhetésért (Czegl: Japh. 114). A paruzságúert kúnc kúnc fölesége légyen (Apati: Vend 888). Isten ezt kíváltképpen két okért eslekedte (Ily: Préd. II.271). Ugyan ezen okért is örülének a vadasszonyok (Mik: MuN 328) **c)** Ki eluotendi 5. lelket en értem propter mes, megllé ötet (MünehC

32). Maria ellene zolván Moysesnek az ew zerecen felesége-
 ar: locuta est M. contra M. propter usorem ejus Aethiopicam
 JordC. 143). En ream es megh haraghwiek ty erettek: mili
 quoque iratus est propter vos (201). Zolandnak mynden gonozt
 ty ellenetek hazwdwan en erettem: dixerunt omne malum ad
 versum vos mentientes propter me (365). Kyraloknak eleyben
 vityettek en erettem hwnekyk byzonsagokra: ad reges duceni
 ni propter me in testimonium illis (383). Meg kónete hagi ó
 érte tetetét volna a tömlőczben (DebrC. 43). Az ew marhaya,
 melyet en erettem wettének el (RMNy. II.106). Bőtsüfletesi
 atrok lántzaival Kristusért kötöztetni, hogy sem királyi ko-
 onánban tündökleni (Pázm: Préd. 37). Mas ember feleségeért felet
 wettek (Nás: CanCat. 640). Érted, értted, már éretted, ah,
 mennyit kell szenvednem (Amade: Vers. 86). **5)** (causa, gratia;
 wegen, halber, behufs). Teben ezudaert (pro miraculo) touban
 megtartottak nála a kenyereket (ElnC. 76) Az evkert hozta
 vala az zentséges zovletésre való kevltségert (CornC. 85). A
 zarándokert küldéb (DebrC. 8). László ért küldénec (Valk:
 Gen. 33). Es országoknak epületiert tanaczokath tartmak (KBécs
 1572. F5). Az hazassag az istentől rendeltet az emberi
 renetnek szaporodasaert (Fél: Tan. 460). Látá hogy az gyümölcs
 kévánatos volna az bölcseségnek megnyeréseert (MA: Bibl. L3)
 Helbezete cherubimokat az életnece fájánac őrizetiért: collo-
 cavit cherubim ad custodiendam viam ligni vitae (4). Aaron
 veszejeze megvirágozoe az Aarom pap tisztínece és méltóságának
 megerősítéséjért (136). Akár békéséget, akár viadalört jötte-
 nek fogjátok meg őket az követeket (328). Folyamhatunk segít-
 ségert (Bal: CsIsk. 260). A paráznaságnak eltávoztatásáert min-
 den férfinak tulajdon felesége légyen (Matkó: BCsák. 237). Nem
 áratosságert járnak a templomban, hanem goloosz szándéko-
 kért (Land: ÚjSegits. II.208). Hogyha bor italtul fejed fáj erős-
 sen, meggyógyulásáert igyál a szép vízben (Fely: SchSal. 35).
 A fájdalomnak jeléert hammut hintetett fejére (Illy: Préd. 189).
 Idő töltésert ment hozzá (Mik: TörL. 93). Szabadságot kér a
 bor árrulásert (95). Kardokat nem más végert rántották ki
 hüvelyéből, hanem hogy hűségeket mutassák fejedelmekhez
 (Fal: NA. 210).

[Szólások]. Istennek kedneyrt kere amore Chr. (ElnC. 26).
 Mulatas kedveyerth: causa recreationis (NagyszC. 228). Jobb
 is volna kőnek vasárnapi szombaton ide jőni isteni szolgálat
 kedvéert (LevT. II.296). Kétszer szokták a ludakat meg-
 meljeszteni a tolla kedvéert (Misk: VKert. 351). Az te zenczegős
 sebeyderth kerlek uralm Jesus (CzechC. 22). Kérem te
 Kdert örök való szolgálatomert (LevT. 16). Istenért is kérem
 Kdét, elvégezvén dolgát, őesém uralm ó kménél ne léssék
 (II.254). Amak idejekor kítészen magáert a diszenszban
 (Fal: NA. 195). Fejére tellet a büntetés, hogy mindent meg-
 fizessen, a bosszuságert is tégyen (Fal: TÉ. 748). Erte
 vagyoe: vigilo, conor studeo, satago MA Erthe leszvok.
 Hogy megh wegwyk (LevT. 155). Minden módon érte akara
 lómmi, mint békéséget szőrezhetne (Helt: Krón. 193). Ha lehet
 tölem érte léznek (Deesi: Adag. 233). Elis hitesd magaddal,
 érte léznek, hogy minden képes udvarisággal magokhoz tal-
 hassanak (Fal: NE. 3).

2. ÉRT (ért BéesiC. 83. MünchC. 38. 44. sat. c/elem LevT:
 UT. n6. s3. L1): **1)** intelligo C [verstehen]. Bernald mendent
 latuan és megmondot bezedeket yol ertien bezahyrya zent
 Ferencert (ElnC. 5). Hóg ne latnanac zemeckel, se filőckel
 hallananac, se zúnőckel ertenece (MünchC. 38). Halgassatok
 és ercezetek (JordC. 401). Az tyz zyzeken mynden ember
 ertetyk (ÉrdyC. 150). Mty ertez rayta mykor azt mondod (568).
 Elmeegyen, erched: az zernyw halarra (505). Ewneky, erthween:
 az wr istennek (55 b 14b). Ez zent igeknek haznalatyat és
 eretet vizeken és értelme erteneéek es tudnak (VirgC. 52).
 Az folio vizezen ezüillagh ertetik (110). Őkben nem ertiek ez beze-
 deth (PozsC. 21). Beszeillek neki, semmit nem ert benne (Mel-

SzJán. 213). Olyrol irsz. kit sem te, sem a te felejd nem ertne-
 ce (Mon: Apol. 332). Oly nyolven beszéllett, az melyben az
 nép semmit nem értött (MA: Seult. 854). Az darázskokon érti
 mardosást (MA: Bibl. 170). Mit értesz azonn, mikor aszt monlod,
 hogy... (Bal: CsIsk. 324). Christus ölyset kereszít erted a
 szenvedésen (Czegl: MM. 185). A mélységnek kottyan érti a
 világot (Illy: Préd. 174). Ez aldozaton értetik az óltári szent-
 ségnek áldozattya (II.93. 164). In principio creavit deus caelum...
 lit az istennek neve által értetik az atya, a kezdeten a fiu:
 az istennek lelke által pedig értetik a szent lélek (Bíró: Préd.
 109). Mikor a fél így s amogy böltsmérez valamit, arra értesd
 hogy böltsülli (Fal: UE. III.99). **2)** percentivo C. (ferfaben
 Erty vala anya zent egy hazat elhyemottatny es zagattatny
 (Marzl. 81). Vala mencee yrások vannak, erched zent lelek
 wr isten myat zerezettween (ÉrdyC. 4). Erchede kynek erteny
 keel (505b). Jupiter akarattiat erti vala (CsonaC. 7). Ha kd
 mit ért Ferencz uralm felől (LevT. II.50). Főundó dolgokat
 akarsz én tőlem erteni, melyeket senki meg nem érthet (Helt:
 Krón. 16b). Isten azokat a kik igazat akarnak erteni, az tör-
 vényhez igazittya (Pázm: Kal. 487). Ebből ertennük adatik, hogy
 Christustól el nem szakadhat az ő teste (532). Ha Bésben
 indülnek, és az útát nem tudnám, akarnám erteni, melyre
 kellyen mennem (592). Eorómet erténém, hol olvasták az irás-
 ban, hogy ezeket az szókat kell mondani mikor keresztelünk
 (742). Abraham nem tudot múnket, és az Iszraél nem ertet mi
 felőlőne (Zvon: Osland. 197). Eszztendőbenis azonokat érzed
 leondóknec (KCsepr. 1626. D7). Noha vérben sokan feküsznek,
 halnak is, de dőghalált még nem ertetten (RákGy: Lev. 224).
 Im értettünk inuár a külső urakról s azoknak hallatlan mar-
 tyomságokról (Thaly: Adal. 119). **3)** [puto, opinor; meinen].
 Nem értünk vélek, nem-is tsuda: ab iis dissentimus, nec mirum
 PPBl. Külömbet értőc: absentio C. Nemelliek aszt ertik, hóg
 az isten terentí az lelket (Fél: Tan. 92). Az igaz poenitentianak
 egzik reszeről sem ertenece igazat az papistak (241). Senki ő
 maga felől keuelien ne erzen, hanem vg erzen hóg merke-
 letes legien (457). Ezent kel a conciliomokrol ertenuce es tar-
 tanunc (Mon: Apol. 275). A mit ez egy tévelygésnek példájában
 monlok, azont érased akármely ujonnan gondolt gaz tudomány-
 rul (Pázm: Kal. 569). Ne érts, mint ha szent Pál maga ejtete
 volna magán azokat a bélyegeket, és lupi kékeket (Pós: Igazs.
 II.129). Giakran az istennece draga z. emberi ómón köztőc
 egzik az másie felől igen jól ertnece, es jól itelnece (EszT:
 IgAny. 23). Ha mind az egész világ papa ellen ertenece,
 de mégis az papa itelete mellé kellyene allani (423). Plotinnus az
 wr Christus felől még Ariusnál is bótstelenből értett (GKat:
 Titk. 15). Ne érts magad felől nagyot (Mezy: 6Jaj. III.34).
 Tulajdona az alázatosoknak, hogy magokrol alább értsenek
 (sentiant) hogysesm vannak (Illy: Préd. II.20). Alázatos volt, és
 keveset értet ő magáról (209).

[Szólások]. Igen é r t h o z z á, mint az bagoly az Ané Mariához
 (Deesi: Adag. 2). Nem értünk vélek, nem is tsuda: ab iis
 dissentimus, nec mirum PPBl.

[Közmondások]. Mit ért az hajlú az harangöntéshez? (Thaly:
 Adal. 180).

által-ért: *cerno animo PPBl. [begreifen]. Hamar által-érti
 a dolgot: vir aentae naris PPBl. Az emberi elme soe száz eszt-
 endőket által ért és megemlíti, midőn akármely időt napot, és
 esztendőt az ő helyére szab (MA: Tan. 170). Az illyen taníté
 szentül és mélyen által-értette hivatallyát (Pázm: Préd. c) Által
 érti, hogy ember a gonoszert nem dűtsőséget hanem gyaláza-
 tot érdemel (57). Ki értheti által, hogy a ki születik, annak
 más természete ninesen a szülőfől? hogy az atya nem időb a
 fiúnál? (Bíró: Préd. 110. 128). A ki ezt jól általérti, halot mit
 nyer is uralm. megtegetni és titkolni fogja (Fal: UE. 366). Hogy
 a böltsék irásit által-értsed (SzD: MVir. 115).

általértés: [perceptio, cognitio; das begreifen, verstehen] Az emberek értelme teljességgel a természet titkainak és felsőbb dolgainak általértésében (Pázm: Préd. 62. Hall: Tel. 2)

égyyet-ért: [concordo, consentio, assentio, astipulor C. feinv. verstanden sein, eines sinnes sein] Az én bámmal egyetértésben ő kome és egymás előmentinek örüljének (LévyT. H. 17). Eggyet értenek az hívek (Fél: Tan. 295). Szent Pál sem etet volna Peterrel egyyet (Mon: Apol. 347). Tsak szófia beszéd az, hogy az apostolokkal egyyet értenek (Pázm: Kal. 1766, 163). Igyeközetekben egyyet értnet (Zvon: Post. 1537)

égyyetértés: [assensus, astipulatio C. [eintracht] (Com: Jan. 67)

el-ért: [mente assequor S] [begreifen, verstehen] Hogy minden embőr el érteneis ebből hogy Maria oli fénős es tizta a bűntől. (DebrC. 174). Mi dolog legyen ez, én el nem érthetem (Illyef: Jeph. 19)

elértés: [enthymema ACsere: Enc. 22

fönn-ért, fönnen-ért: [superbio; hochmütig sein]. Fömyen magoc és érdemc felől ne érteneuc (Zvon: Post. 1396). Szemben ugrie veled ez ily ember és azt mondgya: Tehát miért érted oly fömyen? (Keresz: FelsK. 130). Fenn ne érts, hanem föly (Mad: Evang. 571. Sám: 3Fél. 586)

fönnérti: [superbus; hochmütig]. Ezzec igen fenn gyti emberec, és felötte bölceac (Dáv: KKer. Q7)

mög-ért: **1)** [intelligo MA [verstehen]. Kömmyen megérthető dolog: "cadit in nostram intelligentiam PPL. Hogy nihaiban megértétec ért tanoitoc (BécsiC. 83). Megh értlwecen magyarázattat (ÉrdyC. 600). Nem értöttem meg magamat (NagyszC. 54). Meg érched en ohaytasomath: intellige clamorem meum (KulesC. 6). Hallottam, hogy az áhnot megérted és megtudod magyarázati (MA: Bibl. 138). Ebből aletom hogy kömmyen meg érthetie mely igen reszes legyen az romái vhar az ilyen kereskedesne vndoc értelmességében (Zvon: Osiand. 69). **2)** [comperio, rescisco C. rescio MA. [erfahren] Ha akaryatok meg erteny hew az yllyes: si vultis recipere, ipse est Elias (JordC. 385). Meg erte hog fogatja volna hog keresztet nyem ellenszere monne (DomC. 249). Hogy bethűlliesie a teljes szent irast, értsik meg, homan tanadot (Holt: Bibl. 132). Azt nem tudta, hanem az stin értette meg (Kár: Bibl. 191. 532). Órizet ala veteik ítet, míg meg ertenejok az urnak akarattjat (Szár: Cat. M4). Jó volna, adni megérteni az francziznak (RákGy: Lev. 151)

vissza-ért: [contra intelligo; ungelohrt verstanden]. Ezt az velekodest vissza kel érteni: contraria opinio intelligenda est (Ver: Verb. 158). Ha ezek ditséni kezdik a virtust, vissza-érsed: mert tsűtképpen mondgyák, úgymint már régi barátai a latorságnak (Fél: NE. 58). Még nem érkeztetek annyira eszettekkel, hogy ezt jól meg fönthatók, és azért mind vissza értitek a dolgot (Fél: NA. 139)

Érteget: [rescisco, sapius audio; öfter hören]. Ha lutherista volnék, s azt kezdeném értegetni tanítóintúl, hogy az egész ecclesia el tévelykedhetik minden pásztorival egyetemben (Pázm: Kal. 553. TörtE? 187).

Értéköz-ik: **1)** [intelligo; verstehen]. Halwan nem halnak es nem értekeznek: audientes non audiunt et non intelligent (JordC. 393). Ablytva vala hű atya ílyaz ezen értéközni: existimabat fratres suos intelligere (728). Myndentők azonképpen értéközween egy masról: idipsum invicem sentientes (ÉrdyC. 73b). Nem értékeztek az kenyerekről; non intellexerunt de panibus (Érsc. 4). Bodogh ky certeközic maalyason: beatus qui intelligit super egenum (KulesC. 100). Ertekezem a fortetozion vban, mikor íz en hoziam (AporC. 61). **2)** [scrutor MA [sich

erkundigen, erfragen]. Szorgalmasan értékezőm: percursor, percursor C. Tanul, értékezik, tudakozik; discit, percursor, seisciator. Com: Jan. 154. Értékezik, vögére mégyen: percursor rimator 185. Ez velagyakrol kynob embernek értékezőnye homem az menyeyekről (SándC. 1). Arról értehető es értéköztyek ky menyben vagyon (ÉrdyC. 391b). Kd értékezik az egészségem felől (LévyT. H. 112). Akarván hireket értékezi (396, 97). Lehetetlen hogy nem értékezet volna ráta, mi okból ölette meg íket Herodes, es ottan meg moniac neki az okat (Tel: Evang. 1135). Halgassatec íket, kergetyete es értékeztete í föllce (213). Jo let volna (Georgius maiortul értékező (Tel: Fél. 61). Az irast értékezi en föllcem (Börn: Préd. 16. 82). Ertekeztete az irasokból, mert ezec teszne tanulmányosagot föllcem (Pécsi: szűK. 31). A mellyeket által ismérni gyönyörűséges, visgályuc, értékezzic, tudakoznic: quae perscicere volupe est, rimannr (Com. Jan. 67). Kedvesen venném, ha értékezhete kd az kalhárokkal, nem adotte el nekik valamely ezüst darabot (LévyT. H. 400). Neander értékezik Eusebiustól a főrendnek köteleességéről (Fél: NE. 3). Értelmem nélkül nem lehet éhni. Ha otthon nintsen, kérj költsön, az az, ha nem érted, értékezzél (Fél: UE. 457).

mög-értékézik: **1)** [intelligo; erkennen, sich vergewissern] Megértkezes az igazról: cognoverunt de verbo (MünchC. 114. ÉrdyC. 112b). Kezde gondolkodnya kyth Joseph lathwan esz rola meg ertelkezeween, monda (WinkC. 109. NádC. 379). Nem értékeztetek vala meg az kynerekből: non intellexerunt de panibus (JordC. 475). Mykoron ember tyzfösszezőben volnr nem értékezőek meg rola az az nem tartaa magat roca: cum in honore esset, non intellexit (ÉrdyC. 7). Ottan meg értékeztetek raytta hogy az volna óri. **2)** [percursor MA [sich erkundigen, nachforschen, erfragen, erforschen]. Az byzon bölceszeg, mykoron [az ember] emen magarol meg ertőközky (28). Minden nehez dolgokban meg értékezőic vala a tudos emberektől (Helt: Krón. 28). Mellyről a magnusoktól megértkezőt vala: quod exquisierat a magis (Holt: UT. A4). Kérdőt kerő az előt valo nemzetségekről, értékezzél meg ami eleinkről (Mol: Jób. 20). Értékezzél meg róla, hogyha igaz-e a hír (MA: Bibl. 1171). Megértkezővén azoc én föllcem; interrogationem de me habentes (IV. 135). Értékezzic meg, miésoda életben élt az Simeon (MA: Scult. 130). Az tengernek természetit meg értékezik: naturam maris noscitur (Förö: Curt. 597).

Értékézés: [scrutatio, scrutinium, percursorio, percursoratio, percursoratio MA [erkundigung, nachforschung]. Szorgalmas értékezés: percursorio C.

Értékézhethetlen: [implicitabilis; unerforschbar]. Ha az ur istenek értékezhethetlen szentségének mélységes felségét meggondoljuk (Rim: Ének. 88).

Értékéző: [percursor C. scrutator, percursor MA [nachforscher

Értelém: **1)** [intellectus, intelligentia C. [verständnis, verständnis] Meg ti es értelmekül vattoc ő? (MünchC. 42). Bolondok vettek értelmeknek egészeget (DomC. 161). Világosíck meg kérék vram az én értelmemet (ThewrC. 173). Magzattayok értelmre es bölceségre tanytsic (Holt: Mes. 81). Értelmem nélkül: imprudens ostis (Holt: UT. 11). Ninczen ő benne értelem: absque prudentia est (Kár: Bibl. 1189). Ada az isten Salomonnac bölceséget es igen nagy értelmet: sapientiam et prudentiam multum nimis (300). Az en elmenne: nincz ami értelme, amimemót ennoc az dolognac nagy volta kivan (Zvon: Osiand. B2). Meggondoló értelem (MA: Fan. 189). Egygyű rövid értelmű emberec (MA: Scult. 77). Földeti elég világos, es kömmy értelmű volt (57). Itéllyemeg a leg kisebb értelmű gyermek (Markó: BCsak. 13). Vakok az értelemben (ily. Préd. 1203). Az emberek elméje es értelme meghomalyosottak (12). A főnc első része, homloka, vak

szarva alatt vagyon a közönséges értelem: sub simplice sensus communis (Com: Jan. 64). Az értelem ért, az okosság okoskodik (Com: Vest. 39). **2)** [sensus; sim]. Felelem méghata ő értelméket: tremor invasit sensus eorum (BécsC. 15). Vthi értelm laathas hallas nyelődökes illatozas illethos (NagyszC. 359). Őt kapui az őt értelmeknek (ÉrsC. 531b). **3)** [sensus; sim: bedeutung]. Az zent yrashan myuden hamiss értelmeket ygaz értelemre ygazatlyha (ÉrdyC. 560b). (Az epistolanak) rywyuden valo értelme (521). Az te latasodnak értelmet byzounal meg mutatom neked (DomC. 318). Messzeb nem vitata ennek értelmet (CsomaC. 99). Igaz értelmét es magyarazattyat, el akarnak nyomni (Helt: Bibl. 112). Mi módon mohetünk végére az biblia bötijének igaz értelmének (Pázm: Kal. 457). Ez könyv világos értelemmel vagyon írva (MA: Scult. 8). Világos értelmű (1030). **4)** sententia C. [meinung]. Értelmem kimondása: suffragatio C. Hamis értelem, tévelygés: error Com: Jan. 66. Különb értelem: dissensio (202). Vmi értelemre állani: *addicere se alicui sententiae PPBl. Lón az bölcsenekről értelem (CsomaC. 6). Nincz igaz értelmec az isten felől (Börn: Préd. 301). Közönséges értelem hog' az angliak az vilárossaggal egrüft teremtettének (Fél: Tan. 80). Meg halgatni kól az kösszegec értelmet az gyülesben (Zvon: Osind. G4). Az lúf dolganak el rendeleseben az ő értelmec az mondgya (C4). Ez vagy amaz vélekedés értelem mellett megmaradnac (MA: Scult. 43). Az ur feleletéről külfömb-külfömb értelemben vadnac az bölczec (MA: Bibl. 448). A pápistik majd minden nemzetségbül vontanak a magok értelmére, mert pápista hitre térítettek minden pogányokat (Matkó: BCsák. 216). A szent atyáknak, és az anyaszentgyháznak közönséges értelem az, hogy e példabeszéd által jelentetik a szentséges vacsora (Ily: Préd. II.1). Ellenmondással se szinét, se jelét nem adgya külfömböző értelmének (Fál: UE. 389). **5)** [consensio. conspiratio: einverstündnis]. Miért hogy az várasbelieckel értelem vala, azzonnal meg végé az váras (Helt: Krón. 127b). Titkon a törökkel értelem volt és barátságot tartott vala (MonIrók. III.184). Egy ember elrontá jó értelmünket (Zrinyi. II.47). **6)** [instructio, cognitio; kunde, kentsis]. Héjános értelem ymnek: manca cognitio PPBl. Az oluaso nagyob értelmet vebessen belölle (Helt: Krón. 2). Básty György mint hogy értelem volt császártól is, mindjártást indula az fizetett néppel (MonIrók. VII.80). Ilyen dolgot ada mindjárt értelmemre (Gyöngy: Char. 24).

[Szólások]. Megállani maga értelmében: *constare in sententia. Az ő értelmén állottanak meg: sententia illius *praevaluit PPBl.

[Közmondások]. Mennyi ember amyi értelem: quot homines, tot sententiae (Dees: Adag. 18). Mennyi feo amyi értelem (Vás: CamCut. 460). Sok fő, sok értelem: quot capita, tot sensus (Kisv: Adag. 513).

eggy-értelmű: consensus, consensio, unanimitas C. [einverstündnis]. Az kösszegnek alattomban valo egy értelem: tacitus consensus populi (Ver: Verb. Előb. 53. Szót. 6).

eggyértelmű: concors C. [übereinstimmend, einverstanden]. Judas levele egy értelmű sz. Péter második levélével (MA: Bibl. IV.239). Ez szent emberek gyakorta egymás között nem egy értelműek (MA: Tan. Előb. 16).

Értelem: **1)** intelligens C. intelligens, sapiens, cordatus MA. [verständig, verständnisvoll]. Oly értelmesek sem nalanak, hogy csak azt mondjakuala nek: ny es elmegvnik alamyzaert (EhrC. 81). El eneztötted ezeket az értelmesekthwl: abscondisti haec a prudentibus (JordC. 387). Elmeyeenek elfss voltaerth mondhathatlan nagy értelmes ember leen (ÉrdyC. 519b). Értelmes akarát (533b). Deaky twdomaban értelmes (615b). Oly tekeelletes es eertelmes celetew volt (647b). Bölcz értelmes férfiac (Kár: Bibl. L452). Értelmes eszesség: prudentia (650). A k sokat tud, ismér, tudós, értelmes: gnarus (Com: Jan. 66). Az

borbély értelmes, avagy tudatlan (Com: Vest. 15). Adgy a te szolgádnak értelmes szivet: cor docile (Ily: Préd. L56). **2)** [intelligibilis; verstündlich, bedeutungsvoll]. Értelmes summás beszéd: lemma PPBl. Értelmes magyarazaty (ÉrdyC. 535). Az ew korezt newezetynék értelmes voltáról (560). Értelmesen zolas (596b). Iblejekorán való értelmes beszéd (MA: SB. 139).

Értelmeseked-ik. Értelmesekedni, böltselkedi: sapere Com: Jan. 224. 180. Mostan ez értelmesekedőket szállítom meg, az kie az ravasz okoskodásra adgyék magokat és az Aristotelesnek mondását horgas tekeréssel oda akarnak fűszíteni, hogy az lelkek halhatatlanságát tagadgyák (MA: Tan. 22).

Értelmesség: sapientia, intelligentia MA. [vorstand, vernunft]. Azt hatalmas értelmesegeel teremtee (ÉrdyC. 532b).

Értelmesül: [prudens fio: verstündig werden]. Elméjében is őrezbült, értelmesült (GKat: Váls. 144).

Értelmetlen: sensu carens Kr. [simdos] (Fál: UE. I.15. Kr.).

Értés: intellectio, notitia Kr. [das verstehen]. Vissza valo értés: antiphrasis C. Ő benne csak egy el oszlohatatlan értés vagyon (Pázm: Kal. 35).

[Szólások]. Értésemre a d: notitiae dat Kr. Adgya ertesonekre es tudasunkra (RMNy. II.324). Igy adom értésedre (Zvon: Posst. II.284. Czegl. Japh. 123). Melly mondásával azt akarta értésünkre adni (Tarn: JóEl. 94). Es ett értésünkre, hogy az haza dolgait igen restesen effectuálná (KecskTört. IV.304). Tuttokra vagyon telát és értésekre az szentek kérése (Pázm: Kal. 789).

[Értet]

még-értet: [intelligere facio; verstehen lassen, zu verstehen geben]. Mielünk istennek titkait meg értetőd (TihC. 10). Mind-ezekben az a csudám, hogy a német hostilitás az tényes portával meg nem tudjuk értetni (MonIrók. VIII.111).

Értetlen: inconsideratus, stolidus, imprudens MA. [unverstündig, albern]. Értetlen, eszelős: stolidus Com: Vest. 147. Értetlenek: insensati (NémGl. 282). Vetkeztem ertnen értetlen (VirgC. 13). Nagjób bwnwsbet es vlatoltsbat es ertetlenbet en nadannal nem lele (80). Nemellice értetlen iteletet resznek (Fél: Tan. Előb. 8). Tehetségre nézve tudatlan, szegény, értetlen (Báta: VTárgya 181). Az hadakozásnak dolgaiban tudatlanok és értetlenek ne legyenek (Teleki: FLél. 216).

Értetlenked-ik: imperite v. intelligibiliter loquor Kr. [un-sinn schwatzen]. Szintén olyan édes választ tudunc neked tenni, mint te szollasz, ha bolondoskodni es ertetlenkedni akarnék (Tel: Fel. 68).

Értetlenség: inscitia, imperitia, ruditas Kr. [unverstand, albernheit]. Emlekezyel meg the bozwsagydyrol es wnekyl ertetlenségyrel: insipientia (KeszthC. 188. KulcsC. 180). Értetlenség és tudatlanság (MonIrók. III.125. MA: Tan. 73. MA: Scult. 512). Igy azoknak értetlenségeket megmutatná (Ily: Préd. I.22).

[Érthet]

Érthető: intelligibilis C. MA. [verstündlich].

Érthetős: ∞ Hogy mentül világosban, érthetősben esüek tanításom (Mey: Dial. Előb. 11). Érthetősben ki-fejtgették (GKat: Titk. 906).

Értő: **1)** intelligens, doctus, peritus; kenner SL. [verstündig]. Az byro mykoron ew nagy regulayanak alatyat meg oluastolna, ygen meg yzanudyak, mert uala ertew ember: intelligens (EhrC. 22). Ki adott az elmenék es ertő résznek értelmet (Mél: Jób. 94). Irás értő (Zvon: Post. I.526). **2)** [concors; einverstanden]. Myndenel ertthew wagyk az byrowal (LovT. I.15).

ÉS, S (es ÉrdyC. [a mai 'es' no rendesen: ees], eis ThewrC. 105—109. 125—126. eis RMNy. II.64. III.29. 31): et, atque, que, ve C. ac Ver. [und]. Pur es chomuv vogmuc. Engede ur-

dung intetvénec es ewec oz tilust gimils tvcl es oz gimilsben halalut ewec (HB). A te néped en népem es te istened en isténem (BécsiC. 3). Testom iar (168). Ha a nyers fan ezt tozik, smint lezesi az azzumac dolga (WeszprC. 19). Meg merek őtet a keresztához mint hozzát smind zelot (102). Nem viseli az ő keresztet s engőmet nem kőmet (DebrC. 2). Kristus kirali s Herodes (109). S elfutának s zozat lőn (118). Őn ces wtannatok megyek es vala hol leeztők celtők lakoztok, ott akarok lenni es meg halny ty veltők egyetembe (ÉrdyC. 577b). Testestől es lelkestől felvitettett (KazC. 24). Enne senne lozogat hozot (VirgC. 128). Ez igek embert legyeznek, akar együtt vettessenek es akar külön (RMNy. II.12). Hogy tereza, s celtesse, s hamar fel nevellye (Komj: SzPál. A3b). Megh tereza, s ewryzze soltalmazza (A7). Vallyon s-mit minelce ez nyomorult sidőc? Vallyon s-meg engedék ezt ő nekice? quid iudaei faciunt in bacelles? Num dimittent eos gentes? (Kár: Bibl. I.430). Vallyon s mielőn ingerel engemet ez nép? Usquequo detrahet mihi populus iste? (MA: Bibl. I.132). A melly fán meglágyúl a gyümölcs; és mi-hent szakasztyuk, ottan meglehttyük (Páz: Préd. 26). Mennyki hamar a város útszáira és szorossira, és szegényeket, és erőtlenekeket, és vakokat, és sántákat hozzábé ide (741). De jaj, s meg jaj! melly nagyra bütsöltyük, és mennyi fáradtsággal keressik a világ javait! (319). Ki egyképpen s ki másképpen vözi (Páz: 5 Levél. 276). Kértilik is minden áttal és móddal (Pál: 565). Őr a szakács es nem szolga, konyhájában kis király (Pál: Vers. 878).

1. **ES.** [iururandum; schwur]. Fratereknek essy: fratrum professio (EhrC. 104). Eessebeled [igy] tartoznak tartany: ex professione tenentur observare (111). Esemel erőseitnala őtet kazdagga tonni (BécsiC. 88. 271). Hazug est ne zoroosote (306). Meg aggud te esedet: reddes iuramenta tua (MünchC. 22). Esemel fogada (19). Az esnee törucie (40). Esemel megtagada, mert nem esmerte volna az embert (66). Megzomorodec a királ az esert (82).

Esküsz-ik, eskösz-ik, eskész-ik: iuro, ejuro, dejero C. [schwören]. Erős esküvéssel esküszöm; dejuro. Hamissan esküszöm; perjuro, pejero. Hamissan esküvő; perjurius C. Esküem az zerzetet tartanom: professus sum religionem tenere (EhrC. 119). Esküvőc ő zekire: iuravit per thronum suum (BécsiC. 12). Ne esköggel hamissan (MünchC. 22). Valaki eskendic az oltarra, a semmi; ki kedeg eskendic a genőrósegre, ki raíta vagon, a tartozic (57). Kezde zidalnazzni es eskenni, mert nem esmerte volna az embert (66). Esköttem en haragomban nem memek be maglamamba (AporC. 56). Ne esköggel hamissan (JordC. 367). Esköznek hű főregbőkön: per eum iuravit qui fít majör (808). Esköztyk w barátynak (KulesC. 23). Esköznek w benne: iuravit in eo (148). Esköztyk nagy lytro (Pesti: NT. 61). Itt az Jehovara esküszik Saul, nem Póterre, Palra (Mel: Sám. 81). Gonoszul ne eskögdöl (Pál: Bibl. 7). Az serozozok, az melly Christus alá eskütt (MA: Scult. 18). Két ember a király veszedelmére eskütt (Hall: III. list. II. 337).

bé-esküszik valami társaságha: iuramento se adstringerentium societati MA. [beim eintritte einen eid leisten, sich eidlich verbinden]. Predicator zerzetnek professiot text, be eskövt (Mazl. 28). Zerelmes leamim kyk be eskövtötek (VirgC. 138). Somogyi Eorencz, Nagy Tamás huzománygy gyalogval Egré érének, Szolnok szállása előtt béeskönek királynak, országnak és a püspöknek (Tin. 114). Az szerzeteseknek rendilbe be eskütt (Tel: Evang. I.240). Ha őt keduel vagyon az szerzethez, soha nem szenvedti, hogy bé eskügdtyék (Páz: Kal. 335).

egybe-esküszik: conjuro C. [sich verschwören]. Egybe es künéce, hogy megakarná őni a királyt (Holt: Krón. 10). Ez wrac közzül négyen egybe esküvénc a király ellen (31). Minden teremtetállatok ellenek felfegyverkeznek és egybe esküsznek (Illy: Préd. 112).

egybeeskütt: conjuratus C. [verschwörer].

egybeesküvés, egybenesküvés: conjuratio, conspiratio C. [verschwörung].

el-esküsz(ik): abjuro C. MA. Med. Lat. 5. [abschwören]. Nala le töt marhat el esküt vala: creditum abjuraverat (Deesi: SallC. 19). Őtet három izben megtagada és eleskütte (MA: Scult. 100). El esküzi magát magafut, minden teltessegeul az késégeve tezi magát (MNyil: Zsolt. 77).

elesküvés: abjuratio MA. [abschwörung].

ki-esküszik: ejuro MA.

mög-esküszik: 1) iure juro C. juro MA. [schwören]. Meg esküem en haragomban (FestC. 5). Meg eskettel ennekem az en serogemnek ereyre (CornC. 366). Ha meg eskedendvel emekem, hogy en tevlom el nem tanozol, es az en gevedelmé vete lejnyek ereyet neked meg mondom (365). Damancos atyank ellene alla, meg eskeveken erevssen, hogha meg predicalhayak, tehat az tengeren által menne (DomC. 68). Ysten megh eskwth hűnyky (JordC. 712). Meg eskegyel hogy a mit emekem fogatal abban erwsen meg alaz (VirgC. 55). Meg eskönek elő istenre (114). Mondotta hogh hath ember eskwmenek megh raytha (RMNy. II.190). Választic az Albirt hertzeget királya, es kezere megesküvénc neki (Helt: Krón. 76b). Akar mi legyen az min meg eskütt velt hamissan (Kár: Bibl. 1.92). Olyan dolgon meg esküszik, a mellyt maga sem tud (Markó: BCSák. 332). Meg esküvél mellette hamissan: falsum testimonium dices pro eo (MA: Bibl. 166). Megesköttem felemelt kézzel istennec (12). Az wr választ magának tegedet miképpen meg eskütte nekéd (183). 2) [copular; getraut werden]. Ember feleségével meg eskügdtyék (Páz: LuthV. 222).

mögeskütt: juratus C. [der geschworen hat]. Meg eskütt és hitt barátom: alter ego, alter ipse. Meg eskütt elleneség: adversarius acerrimus, capitalis PPBI.

öszve-esküszik: conjuro, conspuro MA. [sich verschwören].

öszveesküvés: conjuratio, conspiratio MA. [verschwörung]. (MA: Tam. Elsb. 19).

Esküt, esköt, eskét: 1) iurare facio, iuramento adstringo; schwören lassen, beschwören. Úy vitezsegre esköte (NádC. 461). 2) [copular; conubium sancio; trauen]. Eskütnee, keresztelnee (Dom: Préd. 460).

mög-esküt, mög-eskét: 1) iurare facio, iuramentum exigo, iuramento constringo MA. [schwören lassen, beschwören]. Meg esküté a papoknak fejedelmüt (Kár: Bibl. I.420). Az én wram meg eskütett engemet es azt mondotta: adjuravit me dominus meus dicens (Helt: Bibl. 1F). Izraél Józsefet azon megeskütte, testét Egyiptusba hogy el nem temetné (RMK. IV. 26). Hogy megesküsse az urra: ut adirem te per dominum (MA: Bibl. I.20). Megeskütöm, hogy én szerelmemet soha el ne felejtse (Balassa: Költ. 176). Megesküté a maga hűségére (Mik: MulN. 198). 2) [sollemnibus dictis conubium sancio; trauen]. Megkéré a deregneke hűgát, és a durháni püspök megesküté őket (Mik: MulN. 297).

mögeskütés: [sancio conubii; trauung]. A püspököt hivatá, hogy készülfjön a megeskütésre (Mik: MulN. 283).

öszve-esküt: [societatem sancio; feierlich vereinigen]. Öszve külti, es esküti ő hűnek (Mel: SzJán. 170).

Eskütés: [sancio conubii; trauung]. Ez szerze a hazassag koron a templombeli eskütést (Szék: Krón. 100). Mel: AT. 110. Bes: HÉnek. 2).

Eskütt: juratus MA. Otr: OrigHung. II.187. [geschwornen]. Fw biro, esküttek es minden tanaczok polgarok (RMNy. II.1). Esköt uram (16). Az isten a bíröságot soha ki ne hagyja tölteni sem eskütönek, sem birajának (MontME. 179).

Esküttet: adjuro, juramento adstringo Otr: OrigHung. II.187. [beschwören, beeidigen]. Mynekth azon esgwettet, hogy ev felsegenek haznoth thegowth [thegewuk] (LévT. I.16).

be-esküttet: ∞ Azokat ott béesküdtették volt, viadalhoz holtig ott minden kész volt (Tin. 115).

még-esküttet: ∞ Vevae fil Moyses Josefnek hű testeet, myert megl esküttette hűket (JordC. 37. 128). Ott reea főgaak, myeert eskwettete volna meg az embert hamyssan (ÉrdyC. 526. 636).

Esküdtetés: adjuratio Kr. [das schwören-lassen]. Az ember ölésnél nagyobb bűn a hamis esküdtetés (Pázm: Préd. 666).

Esküvés, eskövés, eskévés, eskés (esküvés Kules: Evang. 20. 320. esköves JordC. 179. 808. eskues DebrC. 617. eskies Pázm: Kal. 383. esködis MA.): jusjurandum, jurandum, juratio, juramentum C. [schwur, eid]. Hamis esküvés: perjurium. Hamissan esküvés: perjuratio C. Eskées kyt eskewt Abrahamnak (FestC. 270). Hamys eskees (ComC. 125). Az eskeweestert meg zomorodeek (ÉrdyC. 523). Zerzetbe eskes (DebrC. 629). Nag eskisuel fogadast tün (Sylv: UT. I.23. 82). Eskésedet lássad hogy meg ne rontsad (RMK. II.128). Feddic a hamis esket (Helt: Bibl. Ig. K3). Eskünessel fogada neki (Fél: Bibl. 23). Igaz esküvés (Decsi: Adag. 158). A kevélységet, esküést és egyéb' vétkeket távoztassanak (Pázm: Préd. 45). Eskövés és szitkok (NótPM. 13).

Esküvetlen (esküetlen [MA]: injuratus C. MA. [ungeschworen].

Esküvő: 1) jurans MA. jurator C. [schwörend]. 2) [nuptiae: traunung,] ehetidigung, les épousailles KirBesz. 129.

[Esküz]

Esküzöd-ik: [identidem juror; immer wieder schwören]. Hon ezek a bonta keresztények, az anabaptisták, míg előbbeni vallásban voltanak, hamis esküződést tölők nem hallottunk, részegét köztők ritkán láttunk. De mióta Sámbar konkolty vete közikbe, azolta azok-is már szinte olly részegesek, lelkeződők, hamis esküzödők, egy-más között veszekedők (Pós: GBot. 25).

2. ES (és KeszthC. 202): [pluvia; regen]. Urnac essi es hamati: omnis imber et ros domini (BécsiC. 132). Esset zom-iuhozo zero: area sitiens imbrem (205). Meniee agázac ő eseket: rorem suum (305). Zallot le es (MünchC. 26. AporC. 24). Meg bewllyen mynt az ess en tudományom, folyon mynt az harmat en bezeedem (JordC. 272). Ty atyatok, ky esseth aad ygazakra es hamyssakra (368). Essek esween. zelek fwvan, es az hazat fundamentomabol ky deytwhen, es len felette nag hwneky romlasi (374. 113). Vyllamasokath esre változata (KulesC. 339). **Lezal** mykeppen ess gyapywra: descendet sicut pluvia in vellus (172).

kő-es, köves-es: [grando; hagel]. Meg öltő ő zölőióket kő essel (AporC. 37). El werée kwes ees w zeleyketh (KeszthC. 202. 28. DöbrC. 148).

1. ES-İK, ES, ÉS (essyk JordC. 394. essött 14. 248. esseenek 147. sat. essek DebrC. 299. essic: accidit Helt: VigK. 27. [sik Istvf: Volt. 13. essek? JordC. 374]: 1) cado, labor MA ruo Ver. fallen Adami: Sprachk. 192. Mellé esöm: accidio. Gyakran esöm: caso. Gyakran eső: casabundus. Alatta esöm: succumbo C. Magas helyről esni: alte *cadere: lórol esni: de equo *cadere PPI. Ó félelem eséc földnc menden lakozoyra (BécsiC. 13). Ha a vac a vakot vezetendi, monnaic a verembe esic (MünchC. 42b). Ha az veremben esendyk, kywe emely hwét (JordC. 389). Legottan essek az ev supporianak labához (DomC. 315). Nagy feelelem essek ew reea (ÉrdyC. 344b). Halalatlanságban ne essewnk (372). Az myeynk vtannok leuen el ertek, mind az kjt [két] felben estenek (RMNy. II.250). Ez zegeny

nyavalyas wranak labához esek es kezdő nekly kewnyergony (Pesti: Fab. 1b). Sok seb viadalban esék Pornsra (RMK. IV. 140). Gyomorfájás esék reám (LévT. II.32). Szamára auagy ökre a kútban esik (Tel: Evang. II.778). Az tagot, molire az feue essik, szükség el vagnunk (Fél: Tan. 319). Valami betegséggel esner reá az hidegtől, vagy az víztől (Cis. K3). Abranra nagy álom eséc (MA: Bibl. I.12). Esic ő reájok félelem és rettegés (62). Féreg esett az munnája (64). Haragod esic raytoe (V.26). Az egészségtelenség elérkezett, rál esett, jött (Com: Jan. 173). Zrinit nem ijesztbeti gond s rettetés, mert állhatatosra az félelem nem és (Zrinyi. 180). A kegyetlen sarkanyoknak szaiokban es-neiek (Lép: PTük. I.320). Nagy köhögés esvén reám, igen roszul voltam miája (MonIrk. XVIII.36). Légy este kép (Fél: Jegyz. 934). Esőben vagyon már Szigetvár (Kónyi: HRom. 152). Mikor légy este áldoztját, el-üzte s dolgát folytatta (szZ: MVir. 126). 2) pluo C. es regnet Adami: Sprachk. 192. Eső és: imbres cadunt. Esőt esem, mint az eső úgy esem: pluo. Hőül esem, hó módra esem, havazok: ningo; a szarú-fára az eső: tigna *perphunt PPBI. Eső es. kő es (sziksz. MAKadÉrtésítő. 1847. 331). Essőt essem: pluo; ich regue Com: Vest. 141. Az hó és: nix ningit 24. Havulesöm: ningo 37. Eső és, hó és, kő és: pluit, ningit, grandinat Com: Jan. 10. Fel fenletti ő napját iocra es gonozocra, es es igazacra es hamissacra (MünchC. 22b). Mel napon ki méne Lot Sodomabol ese tüzet es hűdős kenesőt meü-ből: pluit ignem et sulphur de caelo (MünchC. 151b). Essev ees vala (DomC. 120). Eső ees (DebrC. 387). Az eső beüdbben ees (NagyszC. 262). Esyk bynesek tewr, zeen, ken kw ees laborgato zeel w kenoknak reze: pluet super peccatores lapueos, ignis et sulphur, et spiritus procellarum pars calicis eorum (KulesC. 18). Medardus napya felől némellyec imeszt tartyac, hogy ha az nap eső leend, negyten napig az vtán mind és (Cis. F). Ha az napon eső esik, gyakran történik, hogy szafutelen egész egy hónapig essék (KNagysz. 1613. E3). Talald micsoda ez, ha eső éss, tehát nedves, ha hó éss, fejér (MesésK. 8. 11). 3) [incido; geraten]. Nekem is esett benne, belile: ich hab auch etwas davon bekommen Adami: Sprachk. 192. Az atokba ne essek (DomC. 136). Esőth vala ez zentseghnek zeryben: sortitus erat sortem ministerii hujus (JordC. 708). Essek az sors Matyasra (709). Essek nagy zomorvosagbau felőle (ÉrdyC. 338b). Erethnikseges twdomanban essek (519b). Az erek keenra ne essem (551). Ember esyk rementelenséggel istennek irgalmassagrol (VirgC. 11). Egy nemimő ember alá migyen uala Jerusalemből Jerichoba es a tolvajok köziben esik (Tel: Evang. II.682). Az időzőt az niomorosuban esteket meg szabadtia (Fél: Tan. 25). Az embereknék gondolatlialam sem eshet (513). Kivánságba eséc: flagravnt desiderio (MA: Bibl. I.129). Nem süitk-le fejeket, mint a szomorodott és gondbaesett búslakodók (Pázm: Préd. 11). A keresztelő János állapotját szemlélvén, gyanúságba esének, hogy ő a Messias (49). Nints olly gonoszság és vétkek, melybe nem esnék, ha istenek kegyelmes kezei nem ötaluznák (56). Szentség törésben esik (Czegl: Japh. 137). Laktam gombkötőnél, de bogy oda estem. sinört kellett vennem, a melly nagy zörgéssel jár (ÖtvMest. 43. 14. vsz.). 4) obtingit C. [accidit: es geschiet, es trifft sich, es kommt vor]. Kedvesen esett: accidit mihi gratum. Jelesem esett: belle cecidit. Reménységem kívül esett: praeter spem *obtingit PPBI. Hallanya esek hogy (ÉrdyC. 358). Egienetlenség esek (CsomaC. 7). Nem az zegeny ember wethkywel esset az lo-hozás (RMNy. II.81). Nem restegemtw oseth az dologh (LévT. I.245). Soc akadályoc esnek benne (Helt: Krón. 2). Erőtlenségemert, mikor ver is, kedue ellen esic (Born: Ének. 263). Gyakran esic olly nap, hogy tíz, husz fele banatum vtan ket annyj örömünc érkezie (Born: Préd. 293). Te tudod minden nyomorúságinkat mellyer mi raytue esteo (Kár: Bibl. I.139). Meg mondtam ezt, es czar egy sem esic heübbm az én beszédembe (491). Ez éneé szépen esic, és gyönyörűséges nótiaia vagyon: suavi, dulcique sono cunitur (II.140). Tudatlanságból

esett bűnök (MA: Bibl. 139). Nagy keserűségem esée (97). Irégy-ségből esett (MA: Scult. 7). Nem tudom, miút esie, de látom, hogy kedvesbök a világ előtt (Pázm: Préd. c). Az anyaszent-egyház mezejében tsudálatos változások esnek (27). Heában esett munkája, mert egy halat sem foghatott (78). Eheti azért valaki azt a kenyeret, de ölvösségre nem esik, hanem kárhozatáira (Pázm: Kal. 725). Ezen dolog lótt és esett az mi munkónis (Zvon: Post. 1529). Magyarul így esie értelme (Czepl: Japh. 15). Az ódes atyám uramon esett gyalázat (80). Azok meg-bocsássák az isten ellen esett bűnököt (Matkó: BCSák. 343). Versengésee, hogy közben ne essene és ne törtémenee, alig lehet-meg (Com: Jan. 202). Ez esztendőben az naplan es holdban nagy fogyatkozás esik (KNagysz. 1621. 64). Mít kel ezele-ködni ha püzkölnöd esik: si incidat stermutatio (Érasm: Erk. 6). Orók bücsöt esik szerelmétől venni (Gyöngy: Char. 43). 5) [miscereor; sich erbarmen]. Nem használ ni nekünk szerelmük nálok, sem kényűrgés, nem esnek rajtunk, bár kint valljunk, sét nevetkeznek velünk (Balassa: Költ. 29). Az jó isten, ki az hívoken esik veszedelmekben, engemet nem hagyja (101).

[Szólások]. *Éni esik*, Csorba ne essék ura parancsolatának végezésében (Pázm: Préd. 708). Gyakorta eshatik liha, esortóság és fogyatkozás a hitben (Pós: Igazs. 1586). Hőja [hija] esik (Tol: Vigaszt. 213). Szívő ráta esek (CsomaC. 119). Népűe szűkölködésén ez eset (Kules: Evang. 422). Ha magát nem szűnyia, essék szívő feleségén, gyermekén (Pázm: Préd. 95). Ami is szó esett: von dem ist auch meldung geschehen (Adámi: Sprachk. 192). Naponként közöttök ilyen sok szó esik, nem értem, ezekből végre mi történik (RMK. II.10). Ha vétek esett a számokban, nem esuda (Pázm: LuthV. 89). *Vembe esik*. Ágyban esett veszteg fekvő: decumbens (Com: Jan. 56). Egyie itórtli a másikat, úgy hogy meg nem hal bele, hanem ágyba esie: jacuerit in lectulo (Helt: Bibl. II.Mm2). Vkinék barátságába esni: aggregare se ad amicitiam alterius PPBl. A kapitány, a kivel az atyám nagy barátságba esett vol (Mik: MulX. 312). Másnak beszédében ne essél (Com: Vest. 103). Vkinék beszédébe essem: interpello, ich falle in die rede (133). Viszontag betegségbe esem: relangveo C. Betegségben esni (ÉrdyC. 573b). Nagy kiáltás lón, mindnyájan esének ök bölgyőben (RMK. V.154). Bőwnbe nem hagyja esni (ÉhrC. 71). Luther addig hánnya az esett, hogy esárvában esik (Pázm: Kal. 153). Ez midőn fűlemben esett volna, kezdék gondolkodni az dolog felől (Pázm: Kal. 672. Zvon: Osiand. 85). Az te sulykod gazban esett (Bál: Csik. 112). Gyűlölségbe esem: invidiam incurri WF. Haragokban esem az isteneknek (ÉrdyC. 546). Kárba esnek (MA: SB. 33). Kárba és gonoszokba esik (Hly: Préd. II.182). Kéthéségben esenek (ÉrdyC. 512). Vö. **kétségsbe-esik**. Tatar kétségsben esett (Gör: KárC. IV.375). Istenek hatalma, Magyarország hogy esék mi kezünkben (Thaly: VÉ. 159). Sógorságba esni a majmokkal: minden újságon, minden kapni (SzD: MIV. 126). Nemnyemew wton yarotól z eplőben esek az leany (ÉrdyC. 439). Nagy szerentsétlenségsbe esik: cadere graviter in adversis PPl. Így esie terehbe (reconperunt) a lóh ket lenya az óttayoktól (Helt: Bibl. IIII). Terhben esie, méhében fogad (Com: Jan. 118). Törbe esett: laqueatus C. Törbe esni: induere se in laqueos PPBl. Veszedelombbe esni: periculis. Vízi veszedelembe esett: naufragus C. Esének nemzetek az veszedelme (KulesC. 14). Nem essiet veszélybe (Mez: Odj. VI.37). *Főn esik*. Innár félhúza kardját, megvonta kezűját, azért füsson kiki, hogy rajta ne essék (pörül ne járjon) (Pázm: Préd. 7). Megvidül előnséged, hogy rajtat esett (Fal: UE. 171). *Vunok esik*. Mivel esik jó lakásnak esetek, országok rabszágra adatott (Pázm: Préd. 223). Estelē főltöb-bb pénz es marha keresésnek? (Agend. 96). *Főnk chogyn esik*. Az ezütdás, gnyolás drágán esik nekie (MA: Scult. 69). Vallyon s jól esik? (Czepl: Japh. 49). A mi Szulimának esett keservesel.

(Könyi: HRom. 161). Az szegénység ő nekiee nehézen nem esnie (MA: Tan. 739). Egy rőppénz igécske olly keserves nehézen eshetik aznak, a ki gnyolósan vézi fel, melly vígán és könnyen más részről ki volt mondva (Fal: UE. 172). Ugy esett [látszott] nekiee, mint az őtzaka bémegyen egy nagy palotába (MA: Scult. 503). *Vunre esik*. Avag esik-e betsteleuségére? (Czepl: Japh. 89). Botskorban keresni tsiznabán költeni becsülete d re (Kisv: Adag. 387). Esett értésünkre, hogy az laza dolgait igen restesen effectuálná (KeeskTört. IV.304). Kedve nem esik: es ist nach meinem willen (Adámi: Sprachk. 192). Kínöz kegyetlenül, mert bűm esik kedvére (Balassa: Költ. 56). Terdeere eswon: positus genibus (JordC. 732. ÉrdyC. 116). Tordre esek (VirgC. 79). Tudásodra esett vmi titoc (Com: Jan. 203). *Vunre, vunenyre esik*. Merre esik a Posony? wogegen zu ligt Pressburg? Meszse esik-e Posony Bécsitől? wie weit ist von Wien auf Pressburg? (Adámi: Sprachk. 192). *Vunre esik*. Foglya esene (Göres: Mátv. 54). Louát átal verée, esée gyalogga (69). Ali vajda inassuál r a bba esée (Salánki: Claufure. C3). *Vun alá esik*. Bűnös a fiad és törvény alá esett (Fal: TÉ. 618). *Vuná kmel esik*. Reménységen kívül esett: praeter spem *töbigit PPl. *Vun szerint esik*. Kedve szerint esett a dolog: *töbigit tibi ex sententia PPl. Kedve szerint esik: es ist mir lieb (Adámi: Sprachk. 192). Kedvek szerint esik a szó (Hly: IIII. II.311). Fekünni esik (megbetegszik) (III.167).

Közmondások. Másnak gyakran a kit ember kíván maga esik bele (MontME. V.198). Az essét kerülő sokszor vízbe esik: kúsnýből nagy galiba (SzD: MIV. 125). Örmestebb esik, a hol nedves: a kinek van, annak adatok: oda gyál, a hol ugyis van (no). Ne ugrándozz árkom, nem esel beléje: si tacuisses . . . (127).

alá-esik: 1) delabor C. decido MA [herunterfallen] Az gyernek alá esek, nyut az lazaak fundamentomayz (DomC. 171). Az dagulásiac szine alá eset az bírnél: locus leprae humilior carne reliqua (Kár: Bibl. 199). 2) humilior; herunterkommen]. Most olly alá esem, hogy a nyalka ifiak tsófolnak (Pázm: Préd. 88).

altal-esik

[Szólások]. Az fővénykedés mindenkor fél azon, hogy által esik az földön, és soha ninesen elege (MA: SB. 136). Nem szeghettem kedvemét, hanem heven belé kapván sebessen foly tattam és reménységen kívül hamar által esem rajta munkámon, Fal: UE. 167). Valamin fűtőlag által-esni (SzD: MIV. 126).

be-esik: 1) incidio; hineinfallen, einfallen]. Bésnek a szemei: lunina *cadunt PPl. Keesertőkben essendetek be: in tentationibus inciditris (JordC. 83). Ördögnek törébe be esik (DebaC. 283). Az Viszollya folyo egyenest foly a Scandinavia szigetre és ugyan ottan csakhamar be esie a tengerbe (Helt: Krón. 1). Béssett arezaja, eladott szemé fénye (Fal: NU. 316). Érszényem meg-horpadt, bé-esett, -omlott oldala, meg-szóványodott (SzD: MIV. 129). 2) irruo; sich hineindrängen]. A papc be esséne az egyházba, a tatároo kedig első ostrommal megvéve az egyházat (Helt: Krón. 59). A törőkeo nagy sírűségszel be-estene az várasba (196). RMK. IV.63. 3) [occupa, operio; bedecken]. Híval béssett helyok: *manicta loca nive PPBl. Egy-néliány helyt bé-este a főreg (Könyi: HRom. 1).

béssett: eingefallen]. Béssett szemek: oculi *cauti PPBl. Béssett orca (Pázm: Préd. 14). Kr.

belé-esik: 1) illabor C. hineintallen. 2) [comprehendor; mit inbegriffen werden]. Az izrael népseről kyben nylyan bele-estének az keretznyek ess (ÉrdyC. 541).

el-esik: 1) cadere, concido, intercido, labor C. [fallen]. Az egyenes földön el-esni: *cadere in plano PPl. Ottan el-essenek az halyagok ew zomgyról nyut az hal hegy (ÉrdyC. 67). El

nem esnek, mert fundamentoma vala az kew zyklan (JordC. 374). El esenek az linczok hű kezevől (719). Az hű vyraga el esyk (832). Loua hatara flunen el esek rola (DebrC. 120). Jób, fiem esek el (Deesi: Adag. 230). Egy szempillantásig tarto, elfolyo, és eleső dolog (Illy: Préd. 1357). Egy keze lába el-esett benna tsig-big ember (GKat: Titk. 37). **2**) [deficío; abfallen]. **Ez** ezaka fű mind el estök en mellőlem (DebrC. 609). El tazozek emu twem, aky ystentwl el estő (ÉrsC. 357). **3**) [pecco, delictum committo; eine sünde begehen]. Eett esenek el az keweel mygalok (ÉrdyC. 556b). Meg bizonyítottam, hogy még az valasztottak is neha el eshesseuec (EszT: IgAny. 121). Hasznosban meg-isméri és jobbitya vektét az el-esett ember (Pázm: Préd. c2). **4**) [prior; darum kommen, verlieren]. El-esni tszűjätöl: *aberrare a proposito PpBl. Azon zentssegeben teremtettenek kyből soha el sem estenek (ÉrdyC. 553b). Az jozagnak idevel roja valo szallasa mellől el eset: a jure successiois cecidit (Ver: Verb. 196). Házasságtól elesni (Mik: TörL. 26). Az orrára nem tolyták az erszényt, sőt arról le-is vonták: el-esett, -maradt a pénz-gyűjtéstől (SzD: MVir. 121). El-esett kedve minden ékesgetéstől (126). **5**) [pereo; verfallen, vergehen]. El nem esett egy beszéd mind azokból az jó beszédekéből (MA: Bibl. 1214). Vig éneklésed elesett: non jubilabis (II15). Nem esettel kedve (Illy: Préd. II.238).

[Szólások]. El-esett kezéről a királyi hatalom (SzD: MVir. 125).

[Közmondások]. El- vagy meg-esik egyszer a lúd a jégen (SzD: MVir. 127).

elesés: 1) lapsio C. casus MA [das fallen]. **2**) [debilitatio; entkräftung]. Ebből léznek a fő fájások, köszvények, kólikák, kezek lábok el-esési (Pázm: Préd. 800).

eleset: [casus, ruina; fall]. Vettetőt ez sokaknak el esetőkre es felmadasokra (JordC. 524). Az elesetnee előtte a mű szűleinc ártatlanoc valuac (Óáv: Kker. F3). Első ember esetét miért engedte meg isten (Apañ: Vend. 1117). Második Lajos király töb régi eleinkel Mohách mezején el esetekről irok (Liszi: Márs. 44).

eleshetendő: [labilis, caducus; hüinfällig]. Az embery teemeszet el eshetendő (ÉrdyC. 90).

eleshető: ∞ El eshető vagyunk (Beythe: Epist. 105).

estén-esik: frequenter cado Ott: OrigHung. 1314 inces santer cado Kr. fimmer wieder fallen). (Born: Préd. 318). Fenn vagyon a mostani világban a szabad akarát, de még-is esten esnek az Ádám fiaí és szaporítják Lucifer országát (Fal: NU. 266).

föl-esik: [ascendo; aufsitzen]. Aranyas szekérből el-kiszűköllék, egy jó fő lovára ottan felesék (RMK. IV.96).

hátra-esik: recido C. [zurückfallen, zurückfahren]. Monda nekik (Jézus): En vágok, és ők hátra esenek (DebrC. 615). Az ispan hátra esnek mynt egy bolt (ÉrdyC. 403b. MA: Bibl. 117).

kétségbe-esik: despero C. MA. [verzweifeln]. El futtok en főlem mert en felőlem mindnaian kezegbeh estők (WeszprC. 50). Kéthasegben esenek (ÉrdyC. 512. 528).

kétségbeesés: desperatio C. MA. [verzweiflung] (Mel: Sz. Ján. 245). Abból ismészak kétségbe esésről-való kisírtetnek az őrdőgi vetekedés, mert Luter azt írja, hogy szűve dohogot és izzadot ebben a beszélgetésben (Pázm: LuthV. 102. Kaldi: Bibl. 267). A minden remülés küvöl való félsz kétségben esésnek mondatik (ACsere: Enc. 152). A tékozó fű, a gyalázat, inség és kétségbeesés közt nem tudja: mi tévő legyen (Fal: NE. 110). Teli völt maga el szántta kétségbe eséssel (SzD: MVir. 125). Artziamon fel-borzadt kétségbe esésem (128).

kétségbeesett: desperatus MA. [verzweifelt].

ki-esik: excido C. [herausfallen, entfallen]. Az apostolsag, bonnan kyssesek Judas (JordC. 709). Az eslow gyyekezethnek meltsagabol ky nem esőt (ÉrdyC. 573). Az zeretel sohonnan ky nem esyk: caritas nunquam excidit (97. Konj: SzPál. 173). Elum fedelköznee rola, es az ő maguanc ki nem esic szűa-ból: quod nulla delebit obfivio ex ore seminis sui (Helt: Bibl. 1bbbb4).

[Szólások]. Ki-hűlni, -fogyni, -esni az emberek emlékezé-
téből (SzD: MVir. 108). Az istennee io kedveből ottan el-
ki esene (Born: Ének. 38). Isten kedvűből kiesnek, Pázm: KT.
3. Pázm: LuthV. 105. 117).

kiesés: elapsio, elapsus MA. [das herausfallen]. Fogkieséssel álmotam (Kár. Élet. 1146).

lő-esik: 1) decido, concido, ruo, corruo C. delabor PpL. [fallen, niederfallen]. Magas helyről leesni: *cadere ab alto PpL. Leesóm alatta: succumbo C. Eséc le ő ereiéc: cadet virtus eorum (BécsiC. 30). Leesnen kerü őtet (MűnchC. 48). Az frater ottan leesnen lalay előt monda (ÉrdyC. 335b). Lee eswen kezdte mellyeet es feyeet verny (340b). Mynd te neked adom ba le eswen ymadandaz enghemet (JordC. 363). Fwdre le esuen kezdé az w lwnéit mondani (VirgC. 21). Látván á számár az urnac angyalát, leeséc Balaam alat (Helt: Bibl. 1Bbb3). Istent ehena-nuac, le esenee előtte (Mon: Kép. 105). Zrinit nem jjesztheti gond s rettentés, ha Atlás le romlik, ba az nagy ég le és (Zrinyi. 180). Hogyha az eglből egy malomkő le esniek az földre (Lép: P'ük. VII.42). **2**) [occido; untergehen]. Míg a nap le nem esik (GKat: Titk. 1117). **3**) [pario; niederkommen]. Nem soe fűd muha le eséc á szép Morzsinaí és igen szép fiat szűle (Helt: Krón. 81b).

[Közmondások]. Nem mindenkor esik le a menkő, mikor az ég dörög (Thaly: Adal. 182). Nem minden vágással (vagy -ra) esik le a tserfa (SzD: MVir. 128).

léesés: 1) [delapsio; fall, sturz]. Az palotanak leesese (DomC. 172). **2**) [debilitatio; entkräftung, entmutigung]. Az főnyűt fa olaja igen jó á tagoknac le esésénec gyogyitására (Mel: Herb. 18). Hogy rab s koronája akant más kezében, a semmi le-esést nem szerez szűveben (Gyöngy: KJ. 62. SzD: MVir. 126).

még-esik: 1) [labor; fallen, zu fall kommen]. Ne magzatd fel tenen magadat, hogy meg esuén ne hozz az te életedre gyalázatot (Kár: Bibl. 1650). Az kevélyec keményen megեսne, mi pedig megállunc (MA: Bibl. V.10). Lábam megbotlanéc, vagy megեսné (19). Könnyeben meg-esnek, a kik futnak, hogy-sem a kik ballagnak (Pázm: Préd. 329). Szűkség, hogy a gonossig meg-esék és nyaka szakadgyon (PP: PaxA. 15). Christusban sokan megestenec, az kik ő ellene támadtanac, ugymint Herodes, Pilatus (MA: Scult. 93). **2**) [labor, pecco; feblen, einen fejler begehen]. Addig el nem tántorodhatik, és meg nem eshetik az sinat, míg az sz. írást követi (Pázm: Kal. 504). Ha újoman meg-esiink, módot adott a bűnökből való ki-tisztulásra (Pázm: Préd. 9). Ha meg-esik és el-romol ellenséged, őrtíly rajta (124). Akárki melly jámbor legyenis, mégis hol itt amott ugyan megiesic és megbotlie (MA: Scult. 151). Mutassatok e széles világon csak egy pápistát olytat, a ki beszédében meg nem esett volna (Matkó: BCsák. 266). A pápa maga a közönséges gyűlekezet nélkül megeshetik és hamissat tanéthat (Pós: Igazs. 1134). Meg-esett személy, meg esett tőlle (SzD: MVir. 128). **3**) [concido, detumeo, deminuo; fallen, einfallen]. Myre esőt meg az the zyned? eur concidit facies tua? (JordC. 14). A vyz meg esek (DebrC. 214). A vizec meg eséne (Helt: Bibl. 11). Meg latogatnac tuteket, ritteggéssel, kelebenyekkel, melyec miatt ortzatec megiesic (LL4). **4**) [occupo, operio, opprimo, invado; besetzen, bedecken, überfallen]. Nem hadgya a hust hamar légyne (Mel: Herb. 102). A madarak megiesék lépék a tagokat (Komár: Imáds. 62). Az penész meg ne esse pad alatt

az tálat (Thaly: VÉ. 1421). Bé szokták fődni gyenge ptyolattal, hogy a szellő meg járhassa, és fellül por vagy más hulladék meg ne eshesse (Fal: NA. 128). Meg-este, -szállotta, -pökte a húst a légy (SZD: MVir. 126). Meg-esték, lepték az adóst a költőszövegek mo). Valami szeplő meg ne esse az ártatlanságnak tiszta köntössét (127). **5)** edit, történi WF. [obtingit, accidit; geschehen, vortfallen]. Ritkán esik a meg: das geschicht selten KirBesz. 9. Emec ha elvit nem vesszöl, heaban folyamol az történiire, ha azomban meg esik: ubi evenit (Deesi: SallC. 11). A mi meg-est, meg-est és meg orvosolhatatlan dolog már (Zrinyi. II.161. Pös: Ignaz. 627. Misk: VKert. 331). Profúz kiállt: gráciát kérek én szegénynek! Szólt a májor: meg nem lehet esni ennek (Gvad: Rf. 145). **6)** [misereor; sich erbarmen]. Ábrázolja lelkedül már soha, míg élsz, ki nem kophatik, földön szerteszerint csak érte vallasz kiint, míg rajtad meg nem esik (Balassa: Költ. 86). Meg-esni, illetődni, -szomorodni egymáskor személyén (SZD: MVir. 127).

[Szólások]. Meg eruen, hogy sok bűnököt tett, meg esik zúró (DebrC. 23). Hector szive ottan meghecsék (CsomaC. 41). Meg esee szíve rayta (Bor: Préd. 427). Szíve meg esic az szegényen és meg fogatkozotton (Zvon: Post. 1197). Nem sokban esett meg, hogy olyan mesterségre nem állék (ÖtvMest. 51. vsz). Meg-esne, ha úgy volna: weim es so wäre, so wäre es aus (Adám: Sprachk. 192). Ha ki végső szegénységre neveltette, meg-est ő neki: actum est de eo (Com: Jan. 209). Meg-est nekí a diósi vásár (Kövy: HRöm. 159). Meg-est nekí a diószegi vásár (SZD: MVir. 128).

[Közmondások]. Meg esic egyszer az lúd az légen: vereor ne in nervum erumpat (Deesi: Adag. 130. SzD: MVir. 127). Kerkedekeny leányok hamarab meg esnek (Husz: Aen. F3b).

megesés: 1) lapsus, casus MA. [fall, sturz]. **2)** [lapsus, vitium; das Fehlgehn, fehler]. Igen könnyű a meg-esés, ha ki vakmerő-képpen itélend könnyen történhetik, hogy a jó gonosz-nak mondassék (Mad: Evang. 498).

megeset: [delapsus; das vergehn, fälligwerden?] Uaria nala az ornak meg esetit: hog az barátokat az ueterniere feöl kötene (KazC. 68).

megesett: [qui cecidit, vitiatas; gefallen]. Christus nem féletkezi el az szegény, meg-est Pétéről (MA: Scult. 403). Könnyeb megföddeni, mint épségre hozni a mar meg-est szűzet (Kisv: Adag. 420).

neki-esik: [incumbo; sich eifrig daran machen]. Nam oly molon esel nekí, mint az diószó a maknak (Deesi: Adag. 123).

reá-esik: 1) incidit C. [daraufallen]. **2)** inpluo C. [darau- regnen].

vissza-esik: relabor C. recido MA. [zurückfallen].

[viszontesik, viszontag-esik: ∞]

viszontesés: [recidiva; rückfall]. Nagy bünbe viszont-esés (MHeg. Tószl. 10).

viszontagesó: recidivus C. [rückfällig].

Esd-ik: [caso; wiederholt fallen]. Egynéhány vereték gyöngye esügg orozáján, egy szunyog is esett annak szép rózsáján (Thaly: Adal. 1125). Emelkedik, esdik bús feje, dobog szíve, nem találja nyugtát keservében (Fal: BE. 598).

Esdégel, esdégél, esdégel-ik. Esdegelom: caso, oc-caso, labo MA. [wiederholt fallen]. Esdegelem: labo MAL. PPL. Nappal aprónként esdegelt a hó (Monlrók XVIII⁹). Midon a részegség miatt ottan ottan esdegelnek: cum subinde erapula et empitis errore lapsaret (Dáhu: Flor. 130). Világ mérges mézére ne esdegelly mint a légy (Biro: Angy. 99). Vannak közöttök, a kik némely híresnek lábailoz esdegelvén térdön könyörögnek s ekeppen gyalázzák mi nemzeteket (Fal: NE. 7). A sok jó eledelektől távít müllogalsz, esdegelsz (SZD: MVir. 110).

Esdök [esdök-ik?] [se admovere, appeto, studio alieujus rei trahor; sich herandrängen, versessen sein]. Hogyha csak attyatokkjan esdektek: si complexi fueritis fratres vestros solum (Pesti: NTest. 9). A horogra vontt hitson igen esdeknek a halak (Misk: Vadk. 522). A logyek a szép tiszta étket gyakorta félre-hagyják, és inkább a büdös sebeken esdekeknek (557).

ki-esdök: [eruptioes facio; wiederholt hervorbrechen, aus-fülle machen]. Csoportonként mindenfélé kiesdeknek, török kö- veteket, leveleket elfögszónak (Szal: Krón. 455).

Esdökél [esdökl-ik?] [appeto, studio trahor; versessen sein, verlangen]. Meg-értvén a király, ki légyen, annál inkább kezd esdekleni rajta: úgy hogy országának egy részét nekí engedte volna, ha nála meg-maradtott volna (Hall: HHist. II.326).

Esdös: [caso; wiederholt fallen]. Esdeső: casabundus MA. caducus MAL.

Esedékény: mobilis WF. [labilis, casabundus; hinfällig]. Meg-szegényit hogy ily esedékény vagyok (Pázm: KT. 237).

Esedéz-ik: [appeto, studio alieujus rei trahor; hangen an etwas, versessen sein]. Nincs ki rajta immaran esedőzek (CsomaC. 2). Mongyae az tigris esedőzik ő tián, nem gondollya ő halálát halálán (Bes: Hfnek. A3). Semmi jószágunkon ne esedezzünk, ne kapdossunk (Pázm: Préd. 1155).

Esemény: [ruina, successus nullus; verfall, das misslingen, misserfolg]. Hogy sem meg-esüggedgyen szívednek reménye s kövessé dolgoznak azt nüt eseménye (GyöngyD: Cup. 640). Hittel s jó reményvel vagyok, hogy teljövend már napom szép fényvel, de hogy ne lehessen még az eseményvel, nincsen elvégezve bizonyos törvényvel (Gyöngy: Char. 293).

Esendő: caducus, decidivus MA. [hinfällig]. Mindeneo ideig valóó, esendőc (Com: Jan. 213).

[Szólások]. Még a forró szerelem is hül, ha a felekeközül egyikének esendőben vagyon szerentséje (Fal: UE. 428).

Esendőség: [caducitas; hinfälligkeit]. A lelki teremtesben hány esztendővel láttad előbb az esendőséget az esetnél? (Monlrók. VIII. 255).

Esés: lapsus, casus MA. [fall]. Örülte Babillon te romlasod-ban es vágatot te eseseden: in casu tuo (BécsiC. 108). Az fele-deleenségbe trvtenik az esées (VirgC. 67). Zent Damancos el tanoztata az essevnek eseset, es csak egy cheep sem illethete evket (DonC. 273). Láttják, hogy az ő esésekéből az istennek irgalmassága ismértetik (Pázm: Préd. 16). Setét és sikos út az, melyen könnyű az esés, nehéz a felkelés (87). Örül a szerencsés ember esésében (Zrinyi. 162).

[Közmondások]. Gyakor eséssel a kistsny ts-pp-is likat ver a kőn (SZD: MVir. 125).

Ló-esés: [lapsus equi; pferdesturz]. Ló-esés vagy mértéklet-len itadoból ha mi nyavalyád leune, az érné végét életünknek (KákGy: Lev. 213). Ez sok-féle veszedelemtől, leg-inkább szerencsétlen ló-esésektől sokakat megszokott menteni (Csúzi: Síp. 130).

térd-esés: genuum flexio; kniefäll] (MA: SB. 343).

Eset: 1) labes, casura C. lapsus MA. [fall]. Az imadsag nag esettül meg tart (GharyC. 64). Teeneked es-tödre legyenek: sint tibi in ruina (JordC. 74). Essety nagy lezen: ruina illius magna (542). Az isten nyndent föl tanazthat, de az zyzet ev esetynek wtanna soha nem (ÉrdyC. 590b). Az eredet bünbe ualó esettül megf tartoztatha (TihC. 75). Mynden veszedelmek es minden nagy esetok csak twnek föl emelkedesebwl bytek (VirgC. 95). Megszabadítottad lábaimat az esettől (MA: Bibl. 1505). A kizyót megátkozta, mivel ördög eszköze volt az ember esetre (Pázm: Préd. 8). Senki ne vágyódgyék a felségre: mert

nagy esetek vannak abban (SS). Magas helyre azért viszen, hogy eseted nagyobb legyen (Tótf: Préd. 41). Az apostolokat tudatlansággal és nagy esetekkel vádolja Calvinus (Pós: Igazs. 1224). A jó szívű kegyes emberek másoknál esetén hamar siránkoznak (Kisv: Adag. 533). Hirtelen boldogságom véletlen esetemmel fenyeget (SzD: MVir. 126). **2)** casus, eventus C. [fall] zufall Com: Vest. 122. Isten a szomorúságos esetnec vigasgoss véget adgva (Helt: Bibl. 1.22). Minden-fele esetit elő számlálja (Vás: CuiCz. 205). Kár, bosszú és hatalom eset: damna vel injuria, actus potentarii perpetratio (Ver: Verb. 294). A testnek külső esetiről: de accidentibus corporis (Com: Jan. 52). **3)** [occasus solis; sonnenuntergang]. A nap esethre kövzelgheth (WinklC. 103).

bal-eset: [casus adversus; unfall]. Ezt a bal-esetet sok volt ki gyűlölte (Könyi: IRom. 158).

nap-eset: [occasus solis, occidens; sonnenuntergang]. Nap esetiglen: usque ad occasum (FestC. 7. 54). Mene nap esetre (TelC. 218). Nap keletli es eseth, deel es ezak (ÉrdyC. 602b). Futhnak nap esethre es meglehtenek nap tamadatra (DebrC. 534). Sz. Sztanizlo napian, nap esett szelekkal valo veszes essöt remelhetni (KBécs. 1572. E2. Mel: SzJán. 526). A ragyogó nap nap keletről nap esetre fordul (Com: Jan. 6). Nap-kelet, napset (Gyöngy: KJ. 145). [Vö. **EST, ESTVJE**].

napeseti: [occidentalis; westlich]. Nag' sereg tamada nap esset félől, de a nap tamadati meg gőze a nap esetit (Szék: Krón. 71).

történet-eset: [casus, fors, fortuna; zufall, ungefübr]. Arrul sem vidolhattuk, mintha csak szerencse s holmi történet esetre hagyta volna idvességünket (az isten, Fal: NE. 37).

Esetlen: **1)** [non cadendo; olme zu fallen]. Minden ember ütet keserűli hala; egy könyvesetlen száraz szemmel vala asszony, egy házához haza megyten (RMK. II.47. más kiadásban: egy könyv eseten 407). **2)** [improportionatus Kr. [missgestaltet, abgeschmackt]. (Vajda: Kriszt. II.23. Kr.)

Esétt: [qui cecidit; gefallen]. Esett fa: arbor *caduca PPI. Eséttnek emelőye (FestC. 29). Az esetteket föl emeli (Zvon: Post. I.49).

Esétttség: [tō cecidisse; das gefallen-sein]. (GKat: Gramm. A2. Corp. Gramm. II.295).

Eshendő: [quod fieri potest, quod effici potest; möglich]. Conferentziára gyűltek, dolgoztak, mind király, úgy ország hasznára, egybe kapcsolbandó s eshendő javára (Gvad: Orsz. 78).

Eső, esső (esshöz MA: Bibl. Előb. 2. essjéhből Zvon: Post. I.13. essit Mel: Apol. 61): **1)** [cadens; fallend]. **2)** pluvia C. imber MA. [regen]. Apró tsep esső: psecas PPBI. Lengedező eső, harmatozó eső: psecas Nom. 7. Essevnek sok arradási (DomC. 92). Essev esvek: descendit pluvia (JordC. 374). Adot fwlwl zarniat ugy mint eswtwl oltalmazó palastoth (VirgC. 51). Az vr esőképen bochata menyből kénkőnet es tűzet Sodomara es Gomorrara: dominus pluit sulphur et ignem (Helt: Bibl. I.H3). Ez földet essőuel öntözöd (Born: Ének 221). Szapora neuelő esső (Mel: SzJán. 351). Eső es, kő es (Sziksz). Esőt ad: pluit (Fél: Bibl. 7). Az esők es harmatok, felhők es egék szakadása-nélkül, tsendesen esnek (Pázm: Préd. 103). Essőül mannat ada nélkül eledelre: pluit illis manna (Illy: Préd. I.136). Néha néha parahlolt az eső (MonIrók. XVIII. 5. 28). Ha szinte varró tő esső volna (Mik: TörL. 89). Lanybázó, tsendes. per-metező, paraboló, tsepergő, lanyha eső (SzD: MVir. 127).

[Szólások]. Esőben van fényes coronájok (Zrinyi. I.19). Eső félbe v a g y o k : labesco C. Eső félben való: succidus, succidivus MA. Sok eső jára, im most derült volna neki (RákGy: Lev. 248). Delután sötét estig derekavert bennünket az eső (MonIrók. XVIII.40). Essőre álló idő volt (MonIrók. XV.382). Esőre-álló ég: aer *pluvius PPI.

[Közmondások]. Sok tsóp vízből gyakran nagy eső támadhat (Kisv: Adag. 202). Sokszor egy kis tolló nagy essőt vet. Az essőt kerülő sokszor vízbe esik: kicsinyből nagy galiba. Esső tavaszkor mint anyai arany tsepp (SzD: MVir. 125).

dara-eső: [psecas; graupenregen PPI. [staubregen].

dér-eső: [pluvia pruinos; reifregen]. Legos dér esső nem bant meg taborba (Petki: Vrt. 6).

havas-eső: [pluviae nivibus mixtae Kr. [schneeregen]. Némiely lelkeket ott az havas eső vér (Czegl: MM. 252. Bartha: Krón. 77. Thurzó: Lev. I.235). Az havas eső érdeklő nyakunkat (MonIrók. VIII.383. Orczy: Költl. 200).

jég-eső: [grandis MA. [hagel]. Jég eső verte, gyakran veriel a jég eső; calamitosus; háborus jég esőt hozó ég: *calamitosum caelum PPI. Villámilásokkal eleyes jégessők (Illy: Préd. I.13).

jégesőz: [grandino; hagel]. Istennek ítél-tével jégeslősztetnek [igy]: dei iudicio grandinatur (Illy: Préd. II.277).

kénkő-eső: [pluvia sulphuris; schwefelregen]. Kénkő eső (Sylv: UT. I.111). Kénkő esső (Zrinyi. II.71).

kő-eső, köves-eső: [grandis C. [hagel]. Kőeső esik: degradinat C. Kő eső es: grandinat Com: Jan. 10. Inhayt a köesső meglee (TelC. 85. JordC. 25. 309. DebrC. 154). Zeel veez es nagy köves essev tamada az egben es meeny dörghees (ÉrdyC. 270b). Ha vr isten menyből kw eset bochatna, ez nektek nem artana (VirgC. 91). Az égnek szenvedé szertelen vészét és köves essőnek nagy hidegségét; az nagy kő essőtől így szabadna, egy bő tartománra Sándor kijnta (RMK. IV.132). A gümölczet nem haggya ragyanak, kő essenee, cyayanak el veszteti (Mel: SzJán. 182). A kő esső anaz a rogya vetésünket el veri (Kules: Evang. 257). Eő sem fel azon, hogy kő eső szőleiet el verneie (Decsi: Adag. 319). A jég-esőnek kő-esőnek nem szintén jól mondják (GKat: Titk. 1129). Szapora zápor- és köeső vere meg bennünket (MonIrók. XVIII.47. 54).

kőesős: [grandinosus C. MA. [hagel].

ónos-eső: [pluvia pruinos; reifregen]. Most fársungban tsak hozzák nekünk a sok tűzokot halva és elevenen, a kiket az ónos essőkben fogták (Mik: TörL. 447).

pázmás-eső: [psecas; graupenregen PPI. [strichregen].

pásztás-eső: ∞ Isnét változik az idő jomeleg napokra, és néha dörgök es pásztás esőre (KLécs. 1671. B7. 1674. 31. Kalend. 1716. Kr.).

sebes-eső: [nimbus MA. Nom. 7. [platzregen]. (ÉrdyC. 171b). Az eső le-tsepög lassan, a zápor sűrűn, a sebes eső zuhajal (Com: Jan. 10).

termő-eső: [pluviae; landregen]. A szőlő néha néha hasznos termő-esső nélkül szákölkődik (Mad: Evang. 192).

vér-eső: [pluvia sanguinis; blutregen]. (Bíró: Micae. 216).

zápor-eső: [nimbus C. [platzregen Com: Vest. 132. Zápor eső kezdle leh zakadni (DebrC. 162. 189. Born: Préd. 282). Hertelen mint egy zápor eső: repente tamquam procella (Decsi: Adag. 261). Űdőzéseknec zápor-essei (Pós: Igazs. 330).

záporosős: [imbricus, nimbus C. [regnerisch].

Esői: [pluvialis, pluvialis, pluvius MA. [regen].

Esős: [pluviosus, pluvialis C. MA. [regnerisch]. Esesv jden (CornC. 85). Ez az ödő a mint remenlettetik essős leszen (KBécs. 1572. Ev3); Essős idő vagyon: tempus pluviae est (Kár: Bibl. I.426. KDebr. 1619. B).

[**Esősöd-ik**]

még-esősödik: [pluviosus fio; regnerisch werden]. Az idő igen megesősödék (MonIrók. XVIII.83. 61). Megessősödvén az idő és az út is megnyílasodván, nehezebb ntunk volt (XV.281)

neki-esosödik: √ Az idő igen neki essösödött (Monlrók XV. 670).

Esőtlen: [sine pluvia; regenlos]. Essőtlen: esső nélkül való MA. Bibl.: Magy. 3.

Esőz, esőz-ik: pluo Kr. [regnen]. Menhat esseze emiek: pluit illis manna ad manducandum (DebrC. 116). Az ég h mannával essözött a pusztában (Mad: Evang. 158). A Jehovah esőze kín-követ, és tüzet Sodomára (GKat: Gramm. B1). Mikor a bús Anna ezeket hallgatja, sok formában indult s látatuk bánatja, szeme is essözik keserves könnyével (Gyöngy: K. I. 2 19).

Esőlék: seob C. ramentum, fragmen, fragmentum, putamen, minutum MA. recamentum PP. [abfalle]. Darab esőlék, metélék: segmentum PFB. Étlök esőlék: analecta C. Asztal alá való esőlék, étek seprőlék: analecta Major: Szót. Az öreg darabok, eggyüve szép rendel köttetnek, az apró darabok es esőlékek pedig szelylek idestova haniattának (Lép: PTK. II. 54). A mit Krisztusnak akarunk adni, jó és válogatott legyen, és nem valami szemétre-való esőlék (Nyr. IX. 68). Sok ideig az sarga gyanta az tengernék ki forró esőléki közül való volt (Prág: Serk. D4). A fát a fűrészlő fűrészi, az esőléke avagy fűrészhulladékja, fánc ondoja leessen: seobe vel serragine decedente (Com: Jan. 103. Com: Orb. 129. Megy: Sz. Óróme. 273. CopGramm. 167). Aprólék, estőlék [igy?] nuszok (Monlrók. XXIV. 211).

Estet: [?]. Bannmit tartásba estette [ejtette?] lefoglaltatta XVII. száz. (Nyr. X. 439).

2. ES-İK: [obtestor, oro; flehen]. Ha hozzád *esnek a szegények, adgy SzD. Jövétek imadkozzonk es essők es sironk isten előtt (AporC. 55). Miltó az minden felségnek: nagy kegyelmes legyen ellenségnek! jelesül kediglen mindazoknak, kik kegyes kegyelmnek esni szoknak (RMK. 127). Az gyermek anyjához esk és ő neki reménnökök (65). Megkenik az Krisztust és szent városba megyen be, szent atyjához esk (II. 138). En te hozzád esöm es te hozzád futok irgalmassagat atya (NagyszC. 80). Az harmadik része Atla seregénc vissza nem mere esmet hozzá íóni, hanem Ecúshoz és Toranudis királyhoz esénc és lakóhelyeket kérénc (Holt: Krón. 18b). Hon mint járok vele, én urammal, még síncs mit tennem, hozzád kell esnem én máságonnal (Balassa: Költ. 109).

Eső (esül-ik): √ Hozzád tért esőket fedező irgalmaddal (Ben: Rím. 103. 1753-ki és 1806-ki kiad., így 1728-ki kiad. 78. Hozzád terő bűnöst 1679. 97). Neked esedőket, oltalom kérőket (Rím: Ének. ImreS: Nyelvtörténelmi Tanulmányok 82).

Esedék-ik: √ Esedéik az isten előtt, könyörögvény a vigasztalásért (MHeg: TÖszl. 69). Esedekten-esedéknék (GKat: Váls. H. 1247). Esedekten nékie, kértém cresszen el (Gvad: RB. 21). Előtte minnyájan esedeztek (497).

Esedékezés: [obtestatio; das flehen]. Egy fohászokodásnik-i telyes esedéksínt gyantút [igy] való hasznot hoz istennek kegyelmétől (Rím: Ének. 175).

Esedőz-ik: obtestor C. rogo obnix, supplico, intercedo MA. [flehen]. Archangeli esedőzötek en eretnem (DebrC. 186. CornC. 61). Kezde ifyának esedőzöny (ÉrdyC. 337). Zent egyednek esedőzönek (528). Esedőzöcek Crístusnak oltote (530b). Eerettewnk esedőzöt (571b). Mindaz zentek esedőzönek (VirgC. 119). Esedőzöthok en eretthem (ÉrsC. 112b). Mű öröttüne esedőze (Dáv: V. ősp. 117). Crístus mi vrottünk egyedül esedezik az égben (Czegl: MM. 37). Nagy ínyatva esedezönek annak, ki őtet az ezorna szádon tartanáin (Lép: PTK. 1329). Esedezett az istennek (Bd: CsIsk. 307). A bíró is esedezett értem hathatos szavával (Gvad: RP. 132).

Esedőzés: obtestatio C. obsecratio, intercessio MA. [das flehen]. Kery vala ez zenteknek esed-wzeseiket (Margl. 48). Kynék zent esedőzöcse nyat az kegyelmes wr. Jesus. Crístus nyuden zyneknek tyzon zygese es wr. (ÉrdyC. 341. 325. 538).

Esekéd-ik: esenkedik, rimunkodik, könyörög SzD. supplico, obtestor, rogo obnix SI. [flehen]. Követségben küldetett a török fényes portához, hogy az haza megnaradásáért esekedjék (Bd: Pol. 91).

Esekédés: [obtestatio; das flehen]. Az pimaszokodo keserues azony esekedesere könnözgesere parancsolának (Thaly: TörtK. 101).

Esenkéd-ik: [supplico, obtestor; flehen]. A nagy Mahometnek sokat esenkettem vesztéért (Könyi: HRom. 116).

ÉSPÉRÉST *vesperis* PFB. *espiris* Dial. 180. *esj öröstök* Zvon: Osíand. 117: antistes diocesis PP. archidiaconus PFB. [unterdechant, senior]. Ewsebius pypok jaar vala processiot, azonkezbén eedes anygaly eseneklest halla, monda az esperesthnek: hallaz ee vala myt? (ÉrdyC. 616b. Helt: Háló. 12). Nem értük az esperest ő magát (Pós: Igazs. 544. TörtT. 2 1731).

fő-éspérést: archidiaconus Nom. 2 253. [erzdechant, ober-senior].

Éspéréstség: [diaconatus, senioratus; dechanei, seniorat]. Esperéstség alatt levő egyházi rend (Évk. XII. 66).

ESSE: [vox increpandi; scheltwort]. Hona mentek kurua kereső esse lelket [lelkek] (RMNY. II. 169). Ez esse fia eltörték az én uti kamora székemet (Nád: Lev. 18). Megszidván őket monda, hogy ezek az essék nimetek vónának (Monlrók. III. 19). Esse, bestye-fával ebet tapongassatok (Thaly: VÉ. 1389).

EST, estve, estvel, estvéle *esthuc* fele LevT. 127. *estré* PhilP. 5: 1) *Estve:* vesper, serum C. *Est:* vesper. *Estve:* vespera, serum MA. [abend]. *Estve* lessz: advesperasit PFB. Gyfő a mezőben mend esteg (BécsiC. 5). *Estve*leiglen es holnaldin (153). *Estve* leuen hozuac soe őrdög vallokat (MünchC. 27). *Reughtw* főghwa esthweygl (JordC. 49. 95). *Estweltew* fogva (135). *Mykoron estve* letwoni, hozának hveinek sok erdengheseket (376. 191). *Ynarun estve* vala (716). *Husvet* napának esten (DebrC. 20). A bodog zűzi imupának esti (25). *Estvelero* marad ev neky syrilm es regzere vygassz (DomC. 44). *Mind* ezeka es nyul estyg egi zot sem zolhat vala (VirgC. 10). *Esture* intrum kezdé azt gondolyt myt az napon twt volna (85). *Mykoron estve*fele volmanak: cum serum diei esset (Pesti: NT. 15). *Sötet* estvelih velek vivanak (CsomaC. 53). Az mezei virág holval regzel mevirágzik, estvére elhervad (RMK. II. 70). *Mind* estvélig mulatoznak (Zvon: Post. 144). *Estvélere* közelét az idő (680). *Ieles* nap, kincez nicezen estueye, sem nyugonása (Vás: CmCat. 257). *Mikor* az mi életünkne estvelejeis elközöltend (MA: Scult. 511). *Ez estvén* egy leány magzattal látogat meg bennünket (Radv: Csul. III. 6). *Ez leuel* kelt south Byrtalun estyn (Gér: KírCs. 186). *A máj* napnak esti felé (Mad: Evang. 323). *Délután* sötét estig derekasint vert bennünket az eső (Monlrók. XVIII. 40. 2) *vesperi* C. *vespere* MA. [abends]. *Estve* asero completa mondan (EhrC. 113. BécsiC. 52). *Reggel* es estve azt mondand (BdC. 1). *Estve* haza menének (ÉrdyC. 527b. 551). *Estve* Bergenyesen szolgáimat megriogattam (ÉrdTörtAd. IV. 13). **Vö. nap-estet.**

dél-est, dél-estve, délyest, dellyest *dél-est* Monlrók. II. 22. *dellyest* XV. 111: a meridie MA. PP. [nachmittag]. *Regel* vyragozyk es id mwyek es delosthwo le essek es meg azon (KulesC. 224). *Delig* koresztion, deliest regoz diszo (Mel: SzJán. 103). *Az* ki sokat észie az figelen dellyest, art az gyomornak (Mel: Herb. 2). *Ma* hetűn dellyest (Bom: Evang. II. 39). *Egi* dellest palotánál ala közelét kakuzolni (Bécsi: Préd. 10). *Szerdán* díled sz János nyakavágása napján (Monlrók. II. 22). *Mikor* dellest 3 es 4. ora közben imatsz lenne ő nagyszagort (Magy: Nád. 89. 9). *Az* árnyék délig nő, dellyest apad (Pázm: Préd. 79). *Sz* David estve, reggel, dellyest, nap-estig hétszer könyörgött istennek (652). *Pázm:* Imads. 115). *Dellyest* tizenket

órák (délben) (MA: Scult. 217). Az mit reggel kérte, délyest el vitette (Prág: Serk. 440). Tizenkét óra után délyest jelen lélek (Pös: GBot. 79).

délesti, délyesti, dellyesti: pomeridianus, postmeridianus MA. PP. [nachmittags]. Délesti áldozat: sacrificium vespertinum (DöbrC. 219). Délyesti tanasagra intés (Born: Préd. 14). Délyesti almas tiltatás (KGalg. 1582. Cv3. KCsepr. 1626. B7). Délyesti avagy estveli imádság (Sam: Kr. 41). Délyesti avagy dél után való nyugovás (Com: Jan. 113). Délyesti nap fényét világosb (GKat: Titk. 310). Délyesdi álmom után (Monfrók. XV.111). Délesti három órák (Bod: Lex. 134). A musika az udvar fiatalinak a, b, cje, könyörgő könyve, délyesti s esti gyönyörűsége (Fal: NA. 230). Délesti álmom (Fal: TÉ. 696. SzD: MVir. 32).

estén-estig: [ad vespereum, in noctem: bis zum späten abend]. Esten estig munkalkottanak (Tel: Fel. 161).

étön-estig: ∞ Erre [a hívásra] virradnak, éten estig, sőt holtig benne mulatnak (Fal: NU. 270).

karácson-est: [vesper, qui praecedit diem natalem Jesu Christi; christabend, weihnachtsabend]. Az angyaloc karatsou esti (MA: Scult. 62).

nap-este: [solis occasus; sonnenuntergang, abend]. Űdeje érkezett hamar nap-estének (Gyönyg: KJ. 141).

napestig (mend *napot esteg* BécsiC. 22. *naphohestegh* predicalla WinklC. 139; usque solis occasum Kr. per totum hodie Ver: Verb. Szót. [tota die; den ganzen tag, bis zum abend]. Ysten, bozyad kayaltok nap estyg (KeszthC. 38. JordC. 416). Mykoron három nap estyg] eehen zomeeobn lett vona (ÉrdyC. 374b). Mit álotoc it mint napestig hiinalkoduán?: quid hic statis tota die otiosi? (Helt: UT. F1. Helt: Krón. 41). Nap estig valo faradsag (Born: Préd. 405). Törjed egy nap estig (Frank: HasznK. 23. Pázm: KT. 55). Félnapestig munkálkodván, az ő munkájokért az fél napi jutalmat elvegyéc (MA: Scult. 218). Mikor ember vagy nap estig, vagy több ideig nem észik (Bal: CsIsk. 325. Mik: TöL. 48).

[Szólások]. Egész napotló nap estig munkálkodni (SzD: MVir. 314).

sirató-este: [trauerabend]. Sirató estire én is hivattatván, igen reggel nem indultam (Monfrók. XVIII. 32).

ur-esti: [vesper is, qui praecedit diem per corpus Christi mortuum sacram: vorabend des frohleichnamstages]. E kőnőueke 1526 eztendőbe irattatott es vr estyn vezetetőt el (TelC. 149).

Esteléd-ik, estveléd-ik, estvelész-ik: vespasco MA. vespero, advespasco PPBl. Estveleszic et estveledic: vespascit CorpGramm. 238. [abend werden]. Reeyok estvelődeek (ÉrdyC. 666).

be-estelédik: vespero, vespasco, advespasco C. in-vespascio MA. Com: Jan. 7. [abend werden]. **a)** Mikoron be estuelődött volna (WeszprC. 19. JordC. 618). Maragy ny velvink, mert bee estveledyk es le haylot ymmar az nap (ÉrsC. 124b). Be estuelődnen: cum sero factum esset (Fél: Bibl. 33). **b)** Reggel ha éred, azt gondoldlyad hogy estvén nem érsz; ha pedig bé estveleszel, reggelt ne igird magadnak (Pázm: KT. 87).

el-estelédik: invespasco C. advespasco MA. [abend werden]. **a)** Azonkezbe el-estueledék (TelC. 288. DebrC. 114). El estelednen: vesperare (Fél: Bibl. 24. Zvon: Post. 683). **b)** Egy zsidó el-estueledvén, az Apollo szent-egy-lázába tért (Pázm: Préd. 887).

Estvelet [?]: [vesper; abend]. Jó estveletek [estveletet?] (Heyd: PCF. 1552. Nyr. VIII.552).

Estënnen: circa vespereum, crepusculo Kr. [gegen abend]. Reggeliel azt mondod: vallyon ky aggya eerhetuem esthew, esteunen megh azth mondod: vallyon eerhetem ee vyrrattaath (JordC. 262). Megbeszélötték estennen való szavát (Monfrók. III.179. 143). Estve, esteunen (GKat: Titk. 1117).

Esti, estvéli, estveli, esteli (*estvae:* vespertalis C.): vespertinus, serotinus C. [abend-]. Veterinei harmat es esti: imber matutinus et serotinus (BécsiC. 207. 226). Megszögödena a művesekkel eg esti penzbe: conventione facta ex denario diurno (MünchC. 50). Esti idő (CornC. 392). Estvely áldomas: sacrificium vespertinum (KeszthC. 388). Oly könnyen fordít mint esti denevér (Zrinyi: ASyr. 31). Estveli megjelenés (Mad: Evang. 323). Estveli kilentz óra (Misk: VKert. 358). Estvéli vendégség vacsora (Bod: Lex. 197). Estéli tsillag (SzD: MVir. 438).

Estöni: serotinus [abendlich?]. Az bwza es borssó meg nem serváttek merth estönyek voltanak: quia serotina erant (JordC. 25).

Estül: [advesperascit; es wird abend]. Uram maradj velönk mert immar estöl es nap ala haylot (DöbrC. 320).

[**Estvehész-ik**]

még-estvehészik: ∞ Megestvehészic (advesperascit) es immar a nap lehaylot (MünchC. 167).

Estvényen [?]: crepusculo MA. [gegen abend].

ESTER. Ester paréj, izetlen paréj: blitum PPBl. [mangold].

ÉSZ (ez *ÉrdyC.* 69b. *eszről esze* Eny: Gizm. 18. *eszszel* Misk: VKert. 659. *eszszet* JordC. 263. Helt: Mes. 145. Czegl: Dág. II.14. *eszöt* GuaryC. 14. *ezzebe* VirgC. 76. 83. *ezzőnkbe* DebrC. 237. *ezzőlbe* 323): mens, dianoea, animus C. prudentia, sapientia MA. [vernunft]. Ezebe veue (ÉhrC. 9. 68). Kiben ezöt elmet latnac, azt mongac, hog ahoc (GuaryC. 14). Keth ezew ember: vir animo duplici (JordC. 832). Jo eszev bevlehesseg (CornC. 167). Ne vedel ezönek elmenket (ThewrC. 109). Vetkeztem ezemnek tauoztatással (VirgC. 9). Ezel auag bewlezsegel kelyen az istennek vtan iarnod (133). Bar paraszt eszel figyelmez reia (Tel: Fel. 44). Kiczoda immar az az ember, a kinec isten valami eszt adot, a ki inkább nem keuána az öröcke ualot az el mulandon? (Bas: Credo 119). Ha emmek engedni nem akarz talam tam valami okozagos ezbeol nem engedtetik (Pont. 26). Tiszta eszü: sanae mentis (Ver: Verb. 83). Esz-nélkül sokat szöl beszél (Pázm: LuthV. 30). Esz-nélkül szöllana (Sull: Vár. 134). Adgy eszet nekic (MA: Scult. 75). Eszuec el-távözásával nyavalygóe: ecstasi laborantes (Com: Jan. 59). Az isten advalyon eszet a tévelgönek (Matkó: BCSák. 100). Esze-nélkül írja, hogy (257). Álmos eszszel keresztül találja lábát a szekérnek vetni (Misk: VKert. 659). Kiadni az emberségen, udvari erkölcsön, fél eszén (SzD: MVir. 12). Könyűt, nyílt, eleven, szapora, tűz-, v. szaporított, termékeuytelen, meddő, késedelmes, pitzány, éretlen eszű (183).

[Szólások]. Azt gondolták, hogy az esze bontakozott (Könyi: HRom. 155). Megbomlott eszünk (Fal: NA. 134). Ha deakul tudsz: ha helyéu van eszed (SzD: MVir. 442). Helyéből kibillent az esze (134). Iay bolond vallyon hol sőtál az eszed (FortSzer. Mb). Szárában szállot immár megszűnek az esze (Decsi: Adag. 202. Laskai: Lips. 315). Ezed vezet el: insanis (JordC. 749). Eze el vezet (VirgC. 26. 70). Mikor tsak esze-ágában tünik is megszűgése valamely parancsolatnak, meg-félemlik szivében (Fal: NE. 67). Volt okod a figyelemre, hogy előbb meg ne csalattással, hogysen eszed ágába tünit légyen is (Fal: UE. 377). Könyven eszűbe csnsza modik, hogy próbára kelyen (Fal: NU. 323. SzD: MVir. 345). Eszembe jutt: meminí, memoro, recordo MA. Jut eszembe, hogy mondtottam: *memini me dicere. Sokszor jut eszembe a te emberséged: venit saepe in *memini aequitatis tuae PPBl. Terteenek egy napon hogy ywthna ezeben az

ew zerehnes leánya (ÉrdyC. 338b. 42). Eszembe nem jutna most (Czegl: Japh. 28). Ha mi eszedben jutott avagy elmédben űtőtt (Com: Jan. 158). Juttassuk eszünkbe, mennyiszor vétkezünk ezekben (Pázm: Préd. 73). Juttasd eszébe, elméjében azt (Com: Jan. 200). Mýkoron ezbe zette volna magát a farkas monda a nynt mondhatta, o Jupiter isten (Pesti: Fab. 66b). Ezbe zede magát (78). Eszembe veszem: noto C animadverto, percipio, observo MA. Eszébe vétel: observatio MA. Folyen, ne azt ezekbe vennék: timentos ne illud perpendere (EhrC. 689). O zerehnes atyam zyletty ezekben vehetők ur istennek tykon valo malasztos nyvelkődetyt (ÉrdyC. 340). Vegyetek yol ezetekben: attendite (JordC. 369). Mind ezöl ezzánkbe vohetők (DebC. 237). Vegyetec ezefébe (320). Ued ezedbe (Ozor: Christ. 171). Igen okos vala és hamar eszébe veszen vala mindat (Helt: Krón. 15). Az gerudat az te szemődben eszedben nem veszed: non vides (Fél: Bibl. 10). Keresem, és nem vehetem eszembe űtet (Kár: Bibl. 1526). A régi tód's major a roszi nyvek tenérdekségéből eszébe veszi a fűl'zíróságit (Pázm: Préd. 26). Jól eszébeveszi [megjegyz] Rupert (Hly: Préd. 157). Ha ezében vennee magaat fölette kellene zolgalay az istent (ÉrdyC. 596). Ha ny ezekben wylzewk magonkath, elvezünk (RMNY. II 110). Vedd eszedbe magadat, és lásd meg mit kellyen ezekedned (Kár: Bibl. 1327). Eszében veszi magát, meeg meg lamoroszié (Bom: Préd. 130). Az míg magát eszébe veszi, addig el költ az mie vagyon (Deesi: Adag. 213). Eszébe vöve magát és istenhez tére (Pázm: Kal. 803). Talán fordúl az is e mellett eszedben, hogy első szerelmed kezevzven mindenben (Thaly: Adal. 1113). Ez parazt magyarzatosis eszünkbe forgassuc (Bom: Préd. 283). Nem tarttyátok ezetekben (JordC. 404. 433). Amak szaván meg nem indühünk, mert tudjuk, hogy nem eszén beszélt (Pázm: Préd. 789). Eley wzy dolganak ezen ki akar chelekedni (Pesti: Fab. 68). Eszeden járj (Pázm: KT. 326). Bár eszén is s nem tsak kedvén járt, indült volna (Szd): MVir. 129. Nem bizony hogy ezeden zolaz (ÉrdyC. 651). Eszén vagyon: *mentis compos PPBL. Eszemen vagyon: sapio MA. Ez vtn eszmón leszak (Deesi: Adag. 113). Míg az ember eszen vagyon es az betegseg miat föltöb el nem nehezodet (Fél: Tan. 501). Szoknak folyó-vize, esznek cseppé (Pázm: LuthV. 4). Vaj egyszer valamikor az okosságnélkül való nép jóne észre (Pázm: Préd. 837). Eszemre térek: respicio, respisco MA. Bár eszét elé vette, gondolkodásit haza hitta volna (Szd): MVir. 129). Miolta én eszemet emlétém, tudom, hogy mind fejlebb-feljebb voreték adónkat (Tört. VI 157). Törte fejét, forgatta eszét (Ful: NI. 301). Ezekről erón erövel le verted eszemet (Ful: NA. 231). Oh hova tötted volt eszedet akkor? vagy talán föl tötted volt az Orbán süvegét (Czegl: Bldorg. 92). Eszét vesztöm: turbo, conturbo, perverto MA. Az ollopot marhanak lába nyomát ki el tovesztí, avagy annak eszét vesztí, ketszessé teszi magát (Ver: Verb. Szót. 33). Veszessé eszét az ő nyelveknee: confundamus linguam eorum (MA: Bibl. 139). Az ellen irigykedik ama három doctor, és minden mesterségekkel eszet akarják veszteti és másoknak is gyűlölségében kíványák hozni (Hall: III Hist. II. 239). Az setetsegnek zeröve semmy-nemv kesereth nyathi emberth nem kezerytheti, nygh ember ez e w e l h y r (Érst. 274). Még odig nem érek ez etetek anyúra eszetekkel, hogy ezt jól megfontolhatók, és azért mind visszaértitek a dolgot (Ful: NA. 139). Észszel valamit felérni: animo aliquid consequi PPL. Tsuda, hogy fölérted észszel: je suis surpris que vous en ayez en l'esprit (Kürlesz. 12).

[Közmondások]. Mence few, amio ezz (ÉrdyC. 69b). Esz job erónel: velocius tardus insequitur (Deesi: Adag. 52). Az esz nagyobb az erónel: Romanus sendo vincit (73). Ne adgy eszedben, ezik adgy pénződben (111): ne sit mili tutor, ne sis pa trons mili P. Az ki akar isten földén megbüntetni, annak eszét szokta előszer elvenni, azután ömagát esudajul veszteti

(Tin. 53). Hazul vitt észszel — azt szokták mondani — nehéz hadat veni (MontME. V. 250). Észel indúlly, okkal járj (Szd): MVir. 131).

egész-eszü: plenae mentis Kr. [bei vollem verstande] (Pázm: Kal. 176b. 758. Kr.).

éretlen-eszü: immaturus; unreifen verstandes]. (Szd): MVir. 105).

fél-eszü: semistultus Kr. [nicht recht bei verstand]. Fél eszű es tudatlan nepök (Frank: HasznK. 109. Pázm: Préd. 655). Fél eszű ember (GKat: Váls. 1325. GKat: Titk. 82. Kom: Élet. 288).

gyermék-eszü: immaturi iudicii Kr. [unreif, unmündig] (Matkó: BCsük. 134. Thaly: VÉ. 191).

visszafordult-eszü: [stultus; töricht] (Czegl: Japh. 18).

Eszécske: [aliquantula mens; etwas vernunft]. Oly kifejhü gyermekekét sem kel bermúlásra vinni, a kinec ami eszeckee nem volna, hogy (Agend. 53)

[Eszéd-ik]

még-eszédik: [ad sanitatem redeo; zur besinnung kommen, zu sich kommen]. El hala az asszony mint egy agyon űtöt. Hogy meg eszedhetée, tekinté leányát (Hlyot: Japh. 27).

[Eszél]

Eszélkédik: [argutor; klügeln?]. Mi okbul eszelkötetek? hogy országom és tisztém ellen föilül való esztedőben támtotok volt (BethTám. 44)

Eszelős *eszelosus* PP. Ver: Verb. 105. *eszelós* Pécsv: Fel. 198): stolidus C. vesanus, delirus, insanicus, insanus, fanaticus MA. vesanius PPL. vecors. Com: Jan. 178. [töricht, närrisch, wahwitzig]. Eszelős, istentelen ember: Diagona deterior (Kisv: Adag. 116). Vaj eszelősé, vagy sült bolondoc (Czegl: Japh. 42. ACsere: Enc. 232. GKat: Titk. 259). Az új keresztényeéc eselősé, bolondoc: anabaptistae fanatici sunt (Com: Jan. 131).

Eszelőske: [aliquantum stolidus; albern, ein wenig närrisch]. Meg kel annak a fölyét rázni, mert eszelőske (Czegl: MM. 106).

Eszelösköd-ik: vesnio, insanio, deliro MA. [sich närrisch betheilen, töricht sein]. (MA: Scult. 123. Matkó: BCsük. 217).

Eszelősség: deliramentum, delirium MA [närrheit, unsinn]. Főfünknek meg bodettatasával eszölőséget támaszt (Lép: FTük. 27). Bolygósk eszelősség: mania (Com: Jan. 56). Eszelősség a részül az egészre tagadás képpen argumentálni (Pós: Igazs. 156).

Eszelőz: [deliro, stolide cogito; fantasieren, töricht denken]. Az isten kéje nem holt betű, a mint az anabaptisták eszelözik (Mad: Évang. 205).

Eszés: prudens, perspicax, experiens, consiliosus, consideratus, cautus, sapiens, animatus C. consultus PPL. klug Com: Jan. 186. Eszessen: consulto, gnare, prospicienter, provide, providenter, cordate. Igen eszösen: argutissime. Eszes vagyok: sapio C. Eszes és alkalmazatos ember: homo *omniumque maris. Ha eszes vagy, ne tedd bolondá magadat: *Syrus cum non sis, ne syrissa PPL. Eszes zolaz (CornC. 289). Meg ragad eszeseket önön okoskodásokban (DobrC. 319). Eszós vala föleiben (DobrC. 202). El reitettet ezeket a fölesekfűl és eszesekfűl (VirgC. 113). Az eszes es jó gondolósó prudens et circumspectus Szabo Bertalon es mindhájau, kik akkor Debreczennek bíray es eskütti noltanak (1531). Tudománytár 1839. X264. Eszész eszelekede (Helt: Krón. 201). Eszessen cheleködgetec valamit cheleködöce (Helt: Bibl. I. 222). Eszes tanácsozokkal viselhetsz az te hasznodra hadat (Kár: Bibl. 1617). Nehéz dolog, eszesnek bolondul veszeledni (Deesi: Adag. 135). Magát eszesen viseli vala: prudenter se agobat (MA: Bibl. 1262). Végeztünk egyszer eszesül (Zrínyi II. 47). Ezt a ki eszes, nem tagadhattya (Czegl: MM. 104). Bol-dog a ki eszesen gondkodik a szükségdörül: qui intelligit

super egenum (Hly: Préd. II. 172). Isten az embert férfivá s aszszonnyá alkotó, edgyarant mindenikbe eszes elmét ada (KTör: Assz. 3). Tamlatlan elme leckét ád eszesnek (Fal: Vers. 912).

[Szólások]. Eszes disznó, melly gyökeret ránta: nequis inquam sit sapientior Megarensibus MA. SzD: MVir. 133.

[Közmondások]. Eszesnek való az iátek (Decsi: Adag. 179): jaculare necum, qui novit artem; wer die kunst verstehet, soll sie treiben MA. Az ki magának nem eszes, másnak sem eszes az (Decsi: Adag. 39).

Eszesded: [aliquantum prudens; klug]. Ezesded germók (ÉrdyC. 519).

Eszeséd-ik: incipio sapere, fio prudens Kr. [klug werden].
mög-eszesédik: ∞ (Pázm: Kal. 629. Kr.).

Eszeskéd-ik: sapio, argutor MA. [klügeln, grübeln]. Ne ezesködy annaal félyeb mynt ylyk: non plus sapere quam oportet (ÉrdyC. 68). Ez eszes világ bolondul eszeskedven (Born: Préd. 303). Azon eszeskedjete, hogy az nimettel meggyenesedjete (Monfrók III. 47). A gazdagoknak megparancsol, hogy igen fe ne eszeskedgyenek (Pázm: Imáds. 569). Félyeb' ne eszeskedgyünk annál, a mit istentül hallottunk (Pázm: Préd. 716). Vissza fordult böltsesség a meg-lőtt tselekedet után eszeskedni (Com: Jan. 224). Idejénél félyebb eszeskedni (SzD: MVir. 131).

Eszeskédés: [argutio, ratio; klügeln]. Ős az ürdög iskolájából kapta kellemés eszeskedésit (Pázm: Kal. 198). Ez az eszeskedés igen meg csábíta egy szegény barátot (381). Egy lat okosság többet ér, hogy sem az ide s amoda fáradozó eszeskedés, bátor mázsával légyen (Fal: UE. 413).

Eszesseg: prudentia, phronesis, consideratio, disipientia C. sapientia MA. [klügeln]. Ez vylaghy ezessegeben el merwl (ÉrdyC. 588. 572b. 588). Ennen elmeyeknek ezesseghe (JordC. 354). Intot zent margyt az ezessegnek eztendevere az az tyzen evt eztendevre (CornC. 320). Az emberi ezesseg az istenek előtte bolonság (Fél: Tan. 20). Micsoda ezesseggel indülhato menyország-félé oly úton, mellyen csak egy C. 81. Soc eszelen kerdezkeseknek beket hadnal (Mon: Apol. 258). Eszelen mondasát esztelemből bizonyította Balduinus (Pázm: LuthV. 33). Chiklandos szók ezek, és mind esztelenek (Zrinyi. I. 101). Eszelen Eleonora. micsoda állapotra tész engemet? (Mik: MulN. 184). Eszteleneknek bú járások, szerencsétlenség úti társok (SzD: MVir. 132).

[Eszésül]

mög-eszészül: respisco MA. [klug werden]. Megeszészült: sanae mentis (Fél: Bibl. 60). Ifjuságában nyauallyát szenved testében. Mikor meg eszészül meg gyógyul, és gonosz lézen (Cis. k).

Eszelen (eszelen NémGl. 236): amens, demens, insanus, vecors, excors, delirus, incogitatus, inconsideratus, incautus, improvidus, vesanus, imprudens C. insipiens Com: Jan. 178. [mvernüntig, unklug, törich, unsinnig]. Ezetlen: insipidus NémGl. 236. My magwnk esztelenek es eelegtelenek vagywnk reea (ÉrdyC. 553. 373b). Sokakttul alytatick ezteleinek lenny (VirgC. 81). Soc eszelen kerdezkeseknek beket hadnal (Mon: Apol. 258). Eszelen mondasát esztelemből bizonyította Balduinus (Pázm: LuthV. 33). Chiklandos szók ezek, és mind esztelenek (Zrinyi. I. 101). Eszelen Eleonora. micsoda állapotra tész engemet? (Mik: MulN. 184). Eszteleneknek bú járások, szerencsétlenség úti társok (SzD: MVir. 132).

[Esztelenéd-ik]

mög-esztelenédik: [mentem perdo; den verstand verlieren]. A sok meg-esztelenedett (Gvad: FNót. 95).

[Esztelenit]

mög-esztelenit: demento MA. [wahnsinnig machen]. Megesztelenítne, bolonditnak egyebeket-is (Com: Jan. 217).

Esztelenkéd-ik: insanio C. Com: Jan. 184. desipio, vesanio MA. [sich törich oder wahnsinnig benehmen]. Sok, citalt Au-

thorokból esztelenkedie (Czegl: Japh. 22. Káldi: Bibl. 345. GKat: Tifk. 226). Mi okból esztelenkedtetek, hogy országom megtánadtok? (SzD: MVir. 130).

Eszteleenség: imprudentia, insania, insanitas, vesania, dementia, inconsiderantia C. [torheit, wahnsinn]. Meg tylttaa az profletanak esztelesegheet (JordC. 859. ÉrdyC. 431b. Zrinyi. I. 146). Az eszteleenség oktalan bestúra mutat (Fal: NA. 134). Tudat lausággal össze-forradt eszteleenség (SzD: MVir. 133).

[Esztelenül]

mög-esztelenül: dementia MA. [den verstand verlieren]. A ki bolondul közli dolgát, végre maga is megesztelenül (Kisv: Adag. 102).

ÉSZ-İK, ÉSZ-İK, ÉSZ-ÉN (Zy KulesC. 101. Eszl Sylv: UT. 16. sem. Iszik, sem iszik: nec edens, nec bibens 17. Iszék 24. meg fitte 18. üttünk 106. Inec Szék: Zsolt. 212): edo, comedo, mando, vescor, victio, pascor C. manduco, voro MA. [essen]. Mndoa nek meret num enye. Ki nopim emdul, halalac halalal holz (HB.). Nagy vygassagnal ewnek: comederunt (EhrC. 99). Mikor Booz őt volna (BécsC. 6). Ő a hazban eyette: discumbente eo in domo (MünchC. 29). Sem ewek, sem ywek. El ywee ywan es eween: venit manducans et bibens (JordC. 386). Nyuczen myt egyenek. Ot eetenek neeg ezere. Myndnyayan eenek (403). Hazadnak zerelme ewe meg eughemet (628). Ettel yttal hű velök: una edisti cum eis (745). Az etök el kezuhen, őnek (WeszcP. 17). Valaki eendi ez keeneret (DöbrC. 314). Ewnek zewlwet (TelC. 91). Ki engemet ezik, ez en erettem el (Nádc. 16). Velek euek iuek (VirgC. 48). Munkatoknakwl egietek es igiatok (51). Ehezem es ennekem enem adatok (117). Hol ewl felestehekemet: ubi jentasti (Heyd: PCF. 26). Aszt akaria, hogy ő is egyec abba a mit teneked adot (Helt: Bibl. I. b). Az asszonyállat ada ennekem a farol és őm (B). A ki engemet eszen, él az is én általam (Tel: Evang. II. 396). Valamely napon ejendel a gyümölcshbe, melyről azt parandoltam, hogy ne egyél benne, halállal ladsz meg (668). Ketten enéne (Born: Ének. 342). Mint az ökör csak eszik s iszik (Decsi: Adag. 85). Együnk, s az után beszéllünk (231). Igen szorito, mézzel egyed és igen jó verhas ellen (Mel: Herb. 3). Ha ctekenb eszed, igen hasznos az tudóne (12). A ki eszen engemet (Kár: Credo. 26). Egyed kenyerölet (MA: Bibl. I. 4). Az angyalok sem esznek, sem isznak (Pázm: Préd. 37). Sem ett, sem ivott a félet, a mivel szoktak élni az emberek (22). Pilátushoz bé nem menének az silök, hogy tisztábban ehetnének az husvétben (Pázm: Kal. 681). Maga testének mondván, a mit emyiek ada az apostoloknak (688). Valaki barátit enedik (Bal: CsIsk. 376). A ki annak gyümölcshben őt volna (Pös: Igazs. II. 92). Harmad napig nem ét (Zvon: PázmP. 286). A ki mit nem ett, nem tudja mi izü (Tof: Zsolt. 691).

[Szólások]. Beszél egyéb, de észem én (Decsi: Adag. 190). A ki mástól vár ebédet, nem mindenkor lakik jól, nem eszik egyest a hasával (KirBesz. 108). Rusztán chak nem eszi mérleg kezét, lábát (Zrinyi. I. 146). Bolond gombát emi (SzD: MVir. 110). Ezután affélében más szájával nem eszem (Monfrók. VIII. 64).

[Közmondások]. Nem jó az wrackal cseresznet enni, mert lönöldözni kezdnee a magokual (Helt: Mes. 23). Nem jó nagy urakkal tseresznet egy tálból emni (SzD: MVir. 119). Másutt is jó kenyeret emni (no.) Annak parantsoly, a kinek emni adsz (no.)

be-esz.

[Szólások]. Goromba hevederrel voltak által-köttve, mely möllen a testben bé-ette magát (Szeg: Aqu. 43). Phagedaena: fekély vagy kelevény neme, melly a testben magát a tsontig bé-ézi. fene PPBl.

el-esz: abedo, adedo, depasco C. perdo PPBl. [abessen, wegessen]. Környül el-eszem: ambedo. Az erdöket el-eszik a

tsordák: armenta 7pascentur silvas PPBl. Orrat ortziat el ette az frantzú (Börn: Préd. 218).

éttén-észik: [identidem edo; immerfort essen]. Etten eszic: esítat, itton iszic: potítat CorpGramm. 279. 325.

fői-ész. Fel emiünnya minden jószágát, örökségét: 7consumere patrimonium suum WP

ki-ész: exedo C. MA. [ausessen, ausfressen]. Kievő: exesor C.

[Szólások]. A világ hőltsei gyalázzák Mitridatet, ki versent-ett és kiett akár-melly ehető embert (Pázm: Préd. 836).

lő-ész: derodo, abrodo, exedo, devoro, ambedo MA [abessen].

még-ész: peredo, subedo, devoro, manduco C. comedo MA [verspeisen, verzehren]. Meg ét-tött: peresus, depastus. Mindent megevo: omnivorus. Félig meg őt: semesus C. Az elő vető kenyeret meg őttő, kiket nem illik vala neki megeni (MünchC. 35. 56). Vegyed ez kenyeret es egyed meg (DomC. 330). Minden fívet meg őn: comedit omne focum (DöbrC. 187). Éed megl. JördC. 741. Meg ette az moly (840). Chak az testwt owlhty meg es nem az lelket (VirgC. 56) Meg gúg az almat (Ozor: Christ. 62). A hal mellyet a choka meg emw myndiarast (Pesti: Fab. 11). Ki zemedbe zejet zol, de hatul meg ezen, az weled egywt sola sokagy nem lezen (536). Ha engemet inueg towa az palota elewt talalandaz, hator egy meg nyundiarast engemet (78b). Meg észitec az őzuegyeknek házaüt: comeditis domos viduarum (Helt: UT. F8). Kit sem a rosda meg nem emeszt, sem a moly meg nem eszic (Tel: Evang. II.532). Az ebec meg éuec (Börn: Ének. 372). Meg ette az müel meg kol habi: voravit hamum (Deesi: Adag. 124). Az disznoknak valo mosle-kotis meg ennie, ha volna (Láp: PÉük. I.137). Semmit sület-lenen a háruyban meg ne egytece, reggelre abban semmit ne hadgyatok (MA: Bibl. 159). A farkas minden-féle juhokat mezesen (Mád: Evang. 577). Megött étek (Illy: Préd. II.236). A jub igen kényos, nem eszik meg mindent (Misk: VKert. 204).

[Közmondások]. A mit aprítottál, magadnak kell meg-emed: colo quod aptasti tibi nendum PPBl. Meg nem eszi a farkas a telet: a tél mérgeessége előbb utóbb kiüt (SzD: MVir. 110).

mégéhető: esculentus C. [essbar].

mégétel: [esus, comestio,] depastio C. [verspeisung]. Az o tőruenbeli lusueti barannak meg etelo (WespC. 10). Hlyntok engemet kenyerek meg etelero (DomC. 307). Ne férteszesséce meg magatokat semmi allatnac meg étédnél (Kár: Bibl. 198). Az hus megételis megengedi (MA: Bibl. 18). A tanítványoknak adta megételre es megítalra: a kenyeret és bort (Szob: Dáv. 95). A meg-ételre alkalmas madarak (Fely: SchSal. 15). A tevének megétele miért tiltott volt a sidóktól? (Misk: VKert. 45).

mégétendő: [edendus; zum verspeisen bestimmt]. Próbállya meg magát az ember és úgy egyék abból a kenyérből De mondod: A megétendő étekek kell megpróbáltatni, nem a megevo embernek. Az asztaluk a megétendő étket próbállya, nem az urát, a ki megészi (Illy: Préd. I.134).

mégévés: esus, esio, comestio, devoratio MA [verspeisung].

Éddégel-ik: esito, pascio C. [wiederholt essen]. Brasiliomot eddegelic (Nád: Kert. 31). Eddegelek, iddegalok, járdogalok, azaz kitsínyt kitsínyt észom izsom, lassan-lassan járok (CorpGramm. 325). Lát két juhott, kik a fívet eddegelik (Hall: Hllist. II.305).

Éddégelés: esitatio, esus MA. [wiederholtes essen, lang-sames essen].

Éhet-ik: 1) [possum edere; essen können]. 2) Ehetném: esurio. Ehetném mint a farkas: autumnalis appetentia, bulimina MA. Megértvén a fatenség panaszát, logy ehetnék volna, kivéve a pogácsát (BékHajd. II.271).

Éhetés: potestas edendi, appetitus ciborum MA [appetit].

nagy-éhetés: [edacitas, voracitas; gefräßigkeit]. Nagy ehető, íhatást csináló őrdög (Gyulai: Tánc. B3).

Éhető: [capax edendi, vorax; grosser esser, gefräßig]. Mitridates versent-ett és ki-ett akár-melly ehető embert (Pázm: Préd. 836).

jól-éhető: avidus cibi PPBl. [mit gutem appetit begabt].

nagy-éhető: vorax, edax, edo, comedo, mando, polyphagus, luro C. homo multū cibi PPBl. bucco Com: Jan. 54. [grosser esser, gefräßig]. Ez féle ember ezelczapo, maga hányo, hamar tanól, hamar el felejtí, nagy ehető (Cis. F4). Nag ehető, nag íható (DeesiG: Préd. 33. Fél: Bibl. 17) A nagyob ehetőc, etke-szbec főltstökfőmőznce: edacioris jentant (Com: Jan. 112).

nagyéhetőség: edacitas C. voracitas PPBl. [gefräßigkeit].

Énni-való: esculis C. [zu essen, essbar]. Vağon e itt valami emü valo: habetis hic aliquid quod manducetur (DöbrC. 322). Zerezyewnk valamyt emedvalooth (WinkC. 116). Az gargyantol kenieret es enik valót kerenek (VirgC. 47). Énni valo faolaj (Bethl: Élet. 11). Vessen nékiek valami emiek valót (Misk: VKert. 348).

[1. Ét, még-ét]

mégetés: [intoxicatio; vergiftung]. Fianac merőggel meg etetet meg monda (GuaryC. 41).

2. Ét: 1) esus SL. [das essen, speisen]. Hoğ tettetné etet: ut simularetur manducasse (BécsiC. 91). Mértékletes légy etőden és itálóban (ÉrsC. 62). Ha az lő meg zabállic étében: azon meg ismered, hogy meg dagad (Cis. O3). Éte, itta is barom módon vala (Tin. 344). Mindeneket, és étét és itát is az apostol ítése szerint az istennek dítősségére egyengetvén (Nagyari: Orth. 80). Megh tiltot almának lőn győmőleében ette (Lászi: Mars. 41). 2) cibus SL. [das essen, speise]. Mint lenne, fiam, az én étim itom (RMK. II.213). Csak étéjért az szakácsokat szolgállya vala (Boss: Földi. 4). Három napra aduac étemre itamra 60 pénzt (Helt: Arithm. G5). Eletűnc e földőn mitsoda esac fogság, mellyben etűnc itűnc bánat, szomorúság (Ujf: HÉnek 58). Legyenek nekem sz. parantsolatid, etem és itom draga szép hagyásid (Rim: Ének. 330). Éted itod, vigasságod (Thaly: VÉ. II.208).

[Szólások]. Ete hazna s aluta bére: anima sui pro sale data (Deesi: Adag. 251). Semmi nyereséged egyéb annál, etőd bérőd, alutod haznod (Fortszer. K4). Bár csak éti lehetet volna béri s alutta hazna, de a sem volt (Megy: 6Jaj. II.12). Eteieirt felis hadná magát akasztani: e flamma cibum petere (Deesi: Adag. 266).

hus-ét: esus carniū, pascha MA. ostern Adami: Spr. Husít az hus itelről, nem husít az hus vitelről, auag az husnak el vitisről, sidoul pascha (Sylv: UT. II.167). Husít napia (L41. 118).

huséti: [paschalis; oster]. Husíti bárán (Sylv: UT. I.118). Husíti vaczarat eszik (RMNy. II.40).

Étlen *étlen* és italan SzCsemb: Utleir. 80. *etlen* itlan lūn Sylv: IT. I.176: jejunus MA. [nichtern, ohne zu essen]. Etlen itlan tartata (DöbrC. 185. ÉrdyC. 66b. 512b). Étlen nem akárom őket el bozantani tőlen (Helt: UT. D8). Étlen itlan könyveze (BFaz: Asp. 3). Negyven egész napig etlen imádkozott éjjel nappal éretűnk (Pázm: Préd. 40). Az egynapi járó földet etlen megjárni (MA: Tan. 1271). Etlen keltem fel az asztaltól, nola ettem leg alább nyolczvan tál étékből (Mik: Törl. 5. 49).

Étlenség: inedia MA [hunger]. Étlenség miatt el-vajutt: vesculus PP. Étlenséggel avagy éhséggel vetné végét (ExPrinc. 119). Az étlenség nem olly igen erőtelenít-meg mint az ál-matlanság (Com: Jan. 65). Negyven napí étlenség (Illy: Préd. II.32).

Étek (*etec*, *etel* DomC 123. *etel* RMNy II 209. Sylv: UT 1178. II 103): cibus, cibatus, epulae, opsonium, ferculum C. esca, cibarium MA. [speise]. Fris éték: daps, epedia. Főt éték: coctura. Étekhöz való: cibarius, cibalis, epularis C. Gyümöls-tál éték: secunda mensa. Három fogásban vitték el az étket: caenam tribus ferculis praebent PPBl. Ky nezyuala az tal balol az etkett (EhrC. 103). Adot volna önkie etkettet (BécsiC. 1). Ada neki étkéncé maradékat (MünchC. 41. 60). Embery elmeenek etke istennek yghye (ÉrdyC. 93). Férgeknek etke (VirgC. 145). Az madar etket kereswen törben esik (BodC. 2). Etket kizitenenek. Az etők el kezul (WespC. 17). Jacob egy etkét főze: coxit pulmentum (Helt: Bibl. I. L14. Minemü ny dége, etke meg olyan: Cyprio bovi merendam (Decsi: Adag 80). Ha etők nincz, borral hozzá (113). Főt etkec (Kules: Eyang 246). Ha vagyon mit emned, nem panaszos etked (Ben: Rithm 101). Megtöldani a szokott etket (SzD: MVir. 199).

leves-éték: iusculum, sorbitio, sorbitiuncula, iurulentum, cibus elixus PP. offa: suppe Com: Vest. 138.

tejes-éték: lactinia MA. lactaria PPBl. [milchspeise]. Husnet napian: borin hus, parey orial, teisetek (LevT. L43. Radv: Csal. III. 41).

tészta-éték: [cibus e farina paratus; mehlspeise]. Asztalhoz üle a esászár, előkerüle a szép tésztaétek (Fal: TÉ. 651).

túrós-éték: tyrotaricum MA. [topfenspeise]. (Megy: Dial. Előb. 2).

[Szólások] Azt sem tudja tök-e vagy túrós éték (Kisv: Adag. 341).

utól-éték: bellaria MA. Com: Vest. 121. mactean PPBl. [dessert]. Végre az utól étkeket, gyümöls-tálakat szedl fel (Com: Vest. 85).

Étégi: cibalis, epularis MA. [speisen-].

Étkeske. Fris étkeske: cupedula C. Leves étkeske: sorbillum, sorbitiuncula PP. Szükség, hogy a leány tamillyon étkeskéket-is főzni (Pázm: Préd. 1127).

Étkés: [vorax; gefrässig]. Nagyob ehető, étkessebbe: edaciore Com: Jan 112. Felv: SchSal. 39).

Étel (*etele*ben SándC. 7. *etel* Sylv: UT II 106): **1)** esus, opsonatus C. comestio, esio MA. [das essen, speisen]. Ételre gerjesztő, hetyepetye: ein beissen KirBesz. 126. Elhagyni az ételt: decedere a *pastu PPBl. Ételnek ydeye (EhrC. 84). Ételét mégvégeziendi (BécsiC. 6). Telepötsseetek le hwket eetterre: facite eos discumbere per convivia (JordC. 554. 707). Étel után almat emeiek (DebrC. 79). Vaggy es készits ételre valot (Helt: Bibl. I. X4). Halalnak halalal holtanak meg a meg tiltot fának gyümölcshyeből valo etelert (Frank: HasznK. 29). Az őrdög ingerlé őtet az tilalmas gyümölcsuek ételére (Pázm: Kal. 156). Ételemlre való kenyeret adand: dabit panem ad vescendum (MA: Bibl. L25). Kellve, még az ize szájnukban lévő, hagygyuk el az ételt (SzD: MVir. 109). **2)** esca C. cibatus, cibus, epulae, opsonium MA. [das essen, speise]. Nemde az lelek melto, homnem az eétel (JordC. 371). Melto az mywes hw eeteleere (382). Az egyh keselyw madar hord eettel ewnyky (ÉrdyC. 337b). Te legy eetelem es ytalom (TihC. 159). Étel keresyre kü röpölnek az madaratskák (Mih: ÖrökE. 112). Válogat az ételben, mint a disznó a makkban (SzD: MVir. 110).

[Közmondások]. Szegény ember étel helyetis aluszik: vulpi esurienti somnus obrepit (Decsi: Adag. 132. Czegl: Japh. 144). Ana közmondás szerint: Étel, ital, álom, szükséges e három ember életre (Biró: Angy. 139).

hús-étel: esus carnum Kr. [fleischgenuss]. Hus étel távoz-tato böyt (Zvon: Post. 1473). Mellyik vallásban tartják inkább

hűmnek a pénteki hús ételt (Matkó: BCSák. 23). Csak akkor mondgyuk, hogy hűn a hús étel a mikor hűn a bor italis (105. Czegl: MM. 18).

hús-ném-étel (*hus meg nem etel* Mel: SzJán. 397): [abstinentia a carne; enthaltung vom fleischgenuss]. Hus nem ételt fogadott (MA: Tan. 1283). A hús nem étel feltüvalkoltat (Czegl: MM 178). Hol javallja a pénteki hús nem étel a szent írás (Matkó: BCSák. 400. GKat: Vált. L1011).

kényér-étel: manducatio panis Kr. [brodgenuss]. (MünchC. 13). Meg vasnak fogai bele, ugy amyira hogy alkoholatlan legyen az kenyér etelre (Lép: PTük. III 112).

nagy-ételü: [edax; gefrässig]. Nag ételü (Sylv: UT 117). Melly igen nagy ételü ember es bor üto: ecce homo vorax et potator vini (Helt: UT. C6).

szü-étel: caries C. [wurmstich].

tejes-étel: [lactaria; milchspeise]. Hus s tejes étel tiltatuk meg (Czegl: MM 187).

Ételés: [cibarius; speise-]. Mire moczkolodto az on véres áldozattal és ételes áldozattal (Mel: Sam. 7).

Ételi: vescus, emi-való, ehető PPBl. [speisen-, ess-]. Ételi rendtartás: diaeta MA. Ételi dobzódás (Pázm: Préd. 435). Ételi kívánság: appetitus alimentaris (ACSere: Enc. 144. 235. 239).

Étet (nem *etetek* sem itatatok TóC 265. *etelés* BFaz: Castr. A1): **1)** cibo, imasco C. [ätzen, speisen]. **a)** Vetésőn étetők: imesco C. Purisete etety nyol-t, ug hug ana schilltet (KönigsL. T). Etettőne tegetet: pavinus (MünchC. 62). Eetet ytat (ÉrdyC. 509). Eetes engömeth te zent testődwel (FestC. 34 TihC. 121). Ehezvket nem etetem (VirgC. 10. 90). Kelletlenül etette magát [evett] (Born: Préd. 260). Tisztatlan dögön ne etesse-tec a közseget (Mel: SzJán 409. Kenyeréből étette, poharából itatta, és ölében alutta (Pázm: Préd. 138). Könyhul-latásoknak kenyérével étették őtet (Illy: Préd. 189). Ez étel lelkeiket csudálatosképpen táplálhatta és éthetli (II. 17). **b)** Hítván avarat etetnek (MonIrok. XXII 481). **2)** [rodo, aduro; ätzen, ansützen]. Lágó orvosságokkal gyógyíthatatlannak látta sebeinket: azért rettenetes fenygetésivel eteti vad-húsunkat (Pázm: Préd. 7). Ezüstre etetnyi: 1 lot választó vizet, az közzé fél nehezék kénesőt, így jó etető víz lesz (Kecsk: ÖtvM. 314).

el-étet: [depacere facio; fressen lassen]. Jol thewtted, hogy az rethi meg kazaltatád, tsak inar hordasd be, hogy ott kyn ne vezzen, wagy ne etesseek el (RMNy. III 86).

mög-étet: **1)** obesco C. [edere facio; füttern, essen lassen]. Eva anyunkal az őrdög éteté meg az almát (Pázm: LuthV 202). **2)** inesco C. [durch eine lockspeise fangen]. **3)** veneno interimo Kr. [vergiften]. Ha kit mérleggel megétetnek, ha meg-issza ezt az követ, megtöjtya az mérget (Fűsis: Királyok Tüköre. 260). Werboczyt megítetik, meghala (Ver: Verb. 83). Megh éteté, el veszté mérleggel (Dial. 153. Mik: TörL. 178. Mik: MulN. 224).

Étetés: **1)** cibatio MA. pastus PPBl. [speisung, fütterung]. **2)** veneficium, intoxicatio MA. [vergiftung, giftnischerei]. Étetés ellen való orvosság: amuletum MA. Ethetes: veneficia NémGl. 134. Tarczagh megh magokat eeteeteesektől es verontastal (JordC. 761. 778). Meg hala etetes miat (Szék: Krón. 58). Az kinek gyomra meg vész, anagy etetes vagyon raíta (Frank: HasznK. 15). Étetéstől ne fély, mérget el ront (Mel: Herb. 14). Étetéstől félvén, orvosságok vétele után minden-nap mérget ett (Pázm: Préd. 202. Pázm: Kal. 1766. 242). **3)** [erosio, maceratio, opus erosum; das ätzen, beizen, geätzte arbeit]. Vdvarj pohar, feledetlen, melnek etetés az oldala (Radv: Csal. II. 96).

vas-étetés: [erosio ferri; eisenbeize]. (Kecsk: ÖtvM. 312. 322).

Étető: **1)** esca MA. [lockspeise]. A vízben ha étetőben ezüzdöl, az halat meg bolondulhat vele (Mel: Herb. 85). Az ő lepebe maradar az etetőhöz hasonló tudományul nem foglathatnak (Mel: Szaján. 344). Olyan, mint a halász-horgon az étető (Pázm: Préd. 230). Merges etetőddel es földégi hazugsággal hittetene el minden nemzetet (451). Vadász es madarasz etetője (MA: Scult. 114). Mintha étető volna ő szemekben, úgy meggyőzőtettem ettől: inescant homines vestra matronae (Balassa: Költ. 213). **2)** venenum Ver. pharmacum C. [gít]. Szerelmre gerjesztő étető, melynek neve jere utámmag: philtum PPL. Ékesen szállásával, mint egy szerelmre gerjesztő étetővel vonta magához halgatóit (Tarn: Szants. 151). Étető ellenvaló orvosság (Hly: Préd. 121). Étetőt ivott (Mik: TörL. 177. Mik: MulN. 201). **3)** [veneficus: gítmischer]. Ne lelettesseek thebened se etetew, se kyayto: nec maleficus, nec incutator (JordC. 239).

embér-étető: [veneficus: gítmischer]. Isten teged vgy segellyen, hogy minden oruot, tobaít, gyilkost, kaczeret, ember étetőket, hüűsoket, báűsoket igazan meg mondod es ki adod (RMNy. II.336).

mérég-étető: [venenum: gít]. (Kem: Élet. 26).

[Étte]

fene-ette: [carcinodes: krebsartig]. Ímé kioldoztam s te elődhe hoztam fene-ette sebemet, kit csak te gyógyíthatsz (Balassa: Költ. 111). Fene ette seb (MNyit: Irt. Előb. 7).

féreg-ette: [a vermibus abesus: von würmern zernagt]. Féreg ette buza (Bethl: Élet. II.92).

rozsdá-ette: [ruginosus: rostig]. Rozsdá-ette vas, fégyver (SzD: MVir. 110).

szű-ette: [cariosus: wurmstichig]. Szű-ette, rothadt férges fa: *lignum vitiosum PPL. Szű ette hüvely (László: Petr. 92). Régi, szű ette vált a padlás deszkája, láttam, hogy porhanyú, bár jó gerendája (Gvad: RP. 22).

Évökény: edax GKat: Gramm. C3 [gefrässig].

Évés: esus C. esio MA. [das essen]. Fene évés (Kl.Öcs. 1676. 41).

Évő, évő: **1)** comedens MA. [essend]. Rutul évő: mando, manducus PPBl. Az évőknek Maria vón eg' fonth nardeba alkotott nemes kenetöt (WinkC. 112). Testet által rágó, évő, orvosságok (Com: Jan. 216). **2)** esculentus MA. [essbar].

hal-évő: ichthyophagus, piscivorus MA. [fischesser]. Hal-évő nap: dies pisculentus PP.

hús-évő: **1)** carnivorus MA. [fleischessend, fleischfressend]. Hús-évő madarak (Mad: Evang. 483). **2)** Husevő napok: carnari, obsonii dies PP. Mynd bewth nap mynd husewe nap (LányC. 318).

kényér-évő: panivorus, paniperda Kr [tangenichts. Kész kenyér évő: asini mandibula (Döcsi: Adag. 195).

kész-évő: parasitus, asseda mensarum SI [schmarotzer]. Kez enők: nos numerus sumus et fruges consumere nati (Döcsi: Adag. 199).

Évős: [rodens, urens: ätzend, beissend]. Ezetnél szárossabb es évősebb hozontásokval sebietik (GKat: Vált. II.561).

Évődik: consumer, absumor SI [sich abhürnen]. Sola semni jó kedvet ne mutasunk, hanem mindenkor komorkodjunk es évődünk (GKat: Vált. I.1000).

mégóvodik: ~ Tsak nem meg évődnek magokban (Komár: Imáds. 29).

ÉSZKÁBA: fibula: klammer, band PPB. Addenda

Észkábáz: fibulis adstringo: mit klammern befestigen, verbinden PPB. Addenda

ESZKÖZ [eszköz]. Zvon: Osiand. 158. [eszköz]. Mel: Szaján. 325. Szeged. Cs. IPr: **1)** medium MA. instrumentum C. [müffel

Eszköz nélkül: immediate C. Ewk. hordoznyak az en eegya zannak mynden eszközzel: utensilia (JordC. 121). Kézle azon bankodny, hgy nem volna semmyenemő eszközök awag zarama, kywel serth ashatna (PeertC. 101). Idwez legyetek thestenek mynden tagay ysteny chelekewdathnek eszköwe (Pozsc. 45. TitC. 101). Az örög az ő eszközi által semmi fele tudomant nygan nem haborgatot, miképen (Helt: Bibl. I. 67). A siposna eszköze: a sip a sipolásra (Bom: Préd. 306). Némellyeket bochat elem innen maga magátul kezbe vetes es eszkö nélkül (Tel: Rövr. 28b. 29b. 31b). Istenis eszköz által ezelekődik (Döcsi: Adag. 102). Az kereký izagom semmi hazban lewő eszköz marhatul megi ne foztassek, hanem müdeneök az atyanake legienek (Radv: Usal. III.173). Nincs más eszköz az igazuláshoz, hanem csak a hit (Pázm: LuthV. 118). Christus őt ezer embert pusztában kevés eszközzel meg eléget (Zvon: Post. I.511). Megnézzed az eszközöket: provide media (Com: Jan. 178). Részegít eszköz (Zrinyi. I.31). A szélvész az igazgató eszközöket ki-ragadnyra az révésznek kezébül (Hall: Paizs. 22). Takaródzó eszköz (375). Nincs olly hitván eszköz, hogy annak hasznát ne lehetne venni (Kisz: Adag. 502. Kr.). Konyha eszköz (Mik: TörL. 60). Lövő eszköz (Szeg: Aqu. 32). **2)** res MA. [sache].

gyógyító-eszköz: [medicina: arznei]. A tanulit orvos azon mesterséggel tudgyon adni, es ne adni a gyógyító eszközbül (Fal: UE. 135).

házi-eszköz, ház-eszköz: supellex, vasarium C. supellex domestica MA. hausrat Com: Vest. 147. A kezes házezközök meillet elhymala (TelC. 92. JordC. 182). Tyteket sem fnyádnak, sem ház ezkvwnek gongya nem bant (VirgC. 138). Minden házi eszközemet meg tapogattad (Helt: Bibl. I. P2. Z. Ver: Verb. Szót. MA: Bibl. I.13).

író-eszköz: [instrumentum scribendi: schreibzeug. Hozz nékem téutát, papírossat, író eszközt (Kírbesz. 8).

kinzó-eszköz: tormentum, equulus PP [marterwerkzeug.

mérő-eszköz: [instrumentum metiendi: messinstrument]. (GKat: Titk. 1129).

ótalom-eszköz: [res defensionis apta: schutzmittel]. Fegyvert, ótalom eszközt kívántan a hamis világ ellen adni (Fal: UE. Előb.).

uti-eszköz. Úti eszközök: vasa viatoria PPBl.

Eszközötlen: immediatus: mmittelbar. A terentés az istenek eszközötlen munkája (GKat: Titk. 38). Eszközötlenül, közbötlenül (1119).

Eszközi: indirectus: müttelbar. Az angyalok az embernek teremtésében meg tsak esközi okok sem lehetnek (GKat: Titk. 38).

Eszközös: materialis: sachlich. Az ügynek esközös oka (causa materialis), a müből az ügy avagy pör indul es támad (Kisz: Kit. 2).

Eszközösít:

Eszközösített: [materialis: materiell]. A lélek az esközösített testnek formája (Hly: Préd. II.173).

Eszközösség: reflectio, intercessio: bewirkung, vermittlung. Nagyob gond veselesek vagyon az ny idwessegewnknnek esközösségheben, homnem egyebeknek (ÉrdyC. 757b).

ESZMÉLL, ESZMÉLL [eszmekedik Fal: UE. 392]: reputo, considero MA. [denken, bedenken, antfassen]. Nem kell itt valami varásló guggolást eszmellenüne es képenünk MA: Tan. 1419). Úgy eszmélem a szent írásból, hogy az isten müdeneket hiv magához a kegyelemre (DEmb: GE. 18). Mehmet a keresztényt kevesé eszmélt. Köny: HRom. 26.

fől-eszméll: evigilo Kr. [erwachen]. (Súzi: Tromb. 123. Kr.)

még-eszmél: reputo, considero MA. [bedenken]. Miert kel-
len nekünk azokat meg-eszmélnünk (MA: Tam 29, MA: SB 141).
Bémenetelének megírását jól meg-nézzelnyfic és jól meg-eszmélyfic
MA: Scult. 4. Ott vala bezeg a doguue bökkénje, melyet
his meg eszméltvön, téríti lova száját (GKut: Titk. 96).

[Szólások]. Ha a böldög asszony tímását követed, és magat
lat meg-eszmélvén abban eljárás, a mit az ő szent fia parán-
sol, foganattya leszen a szűz könyörgésének (Pázm: Préd. 254).
Annak-utánna eszmélek-meg magokat, és recutálák tövolygé-
seket (Pós: Válasz. 199. Pós: Igazs. 162. II.51. Megy: 3Jaj II 149).
Oh uram bár csak most az meg látogatásnak napján eszmélhetők
meg magunkat (Szenci: RészPol. B2). Azonban meg-eszmélvén
magadat így szollasz (Bítai: LPrób. 53).

mégeszmélés: consideratio, reputatio MA. [das bedenken,
bedacht]. (MA: Tam. 143).

Eszmélkéd-ik: [cogito; nachdenken]. Minden állapotul
válogatott gondolatokkal eszmélkedik (Fal: UE. 392). Mikor
ízasztó munka vagyon előttünk, nem jó sokat eszmélkedni
íránta (470).

föl-eszmélkédik: se recolligere, ex deliquio redeo, compos
fio mentis SI. [zur besinnung kommen]. Fel-eszmélkedni vmi
fjetségből: *attollere oculos PPB. Fel-eszmélkedik bánattából
(Hall: HHist. II.144). Ezekre fel-eszmélkedik Apollónius és job-
ban meg-szemlélvén a leányt, meg-köszöni a vigasztalást neki
(287). Andalodottságából fel-eszmélkedni (SzL: MVir 134).

még-eszmélkédik: ∞ (Hall: HHist. III.223).

ESZTEN: 1) Esztenez nap: octavo ab hinc die MA. PP
Telek be az vtan ezten nap, mykoron megl vertte vona ysten
az folyo vyzeketh: impleti sunt mecum dies, postquam percussit
dominus fluvium (JordC. 19). Ewezeenek Troyaban es oth ezten
napg lakozanak: ubi demorati sumus diebus septem (773).
Onan meenenek Puteolosba, es oth eztennapg lakozanak az
zeghen attyafyaknal: venimus Puteolos, ubi inventis fratribus
rogati sumus manere apud eos dies septem (794). Kezerit cüg-
mde ez te nap'an [igy?] mind octavaigh (NádC. 8—9). Az zent
testót egeez ezten napg temetelen hagyaa (ErdyC. 412b).
Ezten napra esmeg el yween zent Gamafiel, monda. Harmad
ezten pentőkön esmeg neky yeleenek (416b). Innepe es zen-
wedesenek napya ez may napnak elette ezten napgal esyk (627b).
Hamwal meg hynte magath es egy ezten napgyh etlen ytan
zenwede (ÉrsC. 346). Hir ez, hog Derwis beg ezten ez napon
indvlt fel Bwdara (LevT. 173). Ezten vasnapra kegömed
kwlygön egy kochyt az marhaert. Wespemben zent Sophia
azzon nap vtan valo zombaton 1555. (153). Ez kj vasarnap jó
estene, hattunk gulest Somkerekre, humot az kjral melosaga-
rol szollunk (TudTár. IX. 69). Kiből Janosnak is ezndalatos
alazatossaga tettze ki, a mint az wr is dicere ezten wr-
napian (Börn: Préd. 24). A mint ezten wrnapian mind ndvö-
segeket az hivelnek meghallottu Lazarról (412). Az elmult
ezten vasarnap meghallottu (MA: Scult. 964). Harmad ezten
napg 32 kalongia bwzat adgion (SzékOkl. II.302). In generali
dieta melletik annak (a császár diplomájának) promulgálásának
annak, melyre mi ihon ez jövö ezten keddt rendeltük az vár-
megyéknak (RMNy. II.306. [szombati napon írja]). Ezten ez
napra, legtávob való terminusra itt legyen (TörtT. 1878. 16).
Úgy remélyük ezten napra vagy szombatra kezünkben hozzák
öket (RákGy: Lev. 96. [esütörtöki napon írja]). Az cserépvető-
ket küldjétek ki hamar, mert mi ezten szombat felé Filek felé kü-
zelitünk (134 [szintén esütörtökön írja]). Az új vezért ezten hétfőre
várják be Budára (146 [szerdai nap írja]). Az szánuvö emberek
ezten napon Lindván lesznek, osztán önné oda mennek (Nád:
Lev. 99). Abban maradtak hátra, hogy tengelyek törött el, kí-
nek ma ezten napja vagyon (209). 2) [annus; jahr?]. A tüle
eretnekeztetet Joachim Cumerarius penig élt 1530 ezten tájban
(Czegl: Japh 133).

ESZTENDŐ (eztendora? TelC. 2. eztendyten ThewrC
205, eztenditül Sylv: UT. II.105, eztendeben DomC. 39, eztendben
RMNy. II. 57, ez eztendobe LevT. I.260, eztendü *KBöcs. 1572.
12. eztendü Szék: Krón. 27); 1) annus C. [jahr]. Öt eztendü:
quinquennium. Száz eztendü: saeculum. Eztendüként: an-
numus; minden eztendüként való: restibilis; száz eztendü-
ként való: saecularis C. Az eztendüként lött dolgoknak emlékeze-
tíre írott könyver: annales Com: Jan. 172. Ó ifiosagolnak eztendi
(BécsC. D). Ev eletenek harmynched eztendyglen (CoruC. 219).
Ewthwen eztendöd megl nyuzen: nondum habes 50 annos
(657). Mykoron yruanak ketl zaaz harmyncz eztendoben (ÉrdyC.
152b). Tyztólnee az ew ky mwlasnak napyaat nagy melosagus
zolgalattal minden eztendön keel (452b). 300 eztendy nyvlt
el (511b). Symeon igön veen, tób zaaz eztendönel (NagyszC. 373).
Az farkas ket eztendyt eluen nagj zeretuel tartatek (VirgC.
58). 17 eztendek megl maradot (TihC. 22). Eztendy zolgal-
tat kegehmedt (LevT. I.75). Isten eztessen sok eztenden (332).
Isten sok eztendökre bololdal eltesse kedt jó egészszegben
(II.356). Birodalanac nicez eztendeie koraba meg haita a
földet (Szék: Krón. 42). Scythyába vissza menni akará, ezten-
deiglen oda jutot (Gosárv: MagyB. F). Eztendükent rendelt
jövödelme vagyon: habet deputatum proventum annualem (Ver:
Verb. 216). Ket eztendökül fogua: a bimatu (Fél: Bibl. 3).
Soc eztendeiü vénség (Kár: Bibl. 1637). Menne minden ezten-
düként Jersülemba (III.52). Minden férhü, eztendöben
háromszor, fel menyen az vrtül választott helyre (Pázm: Kal.
473). Calvinus és Luther oly purgatorium készítet, melyben
nem eztendeig, kettöig, hanem iflet napig kellett helynie
(799). Eztendökkel, tördöésekkel és sok betegségekkel terhes
állapotom nem biztat (Pázm: Préd. b2). Az kereszténységnek
első száz eztendöieben (Toln: Vagasz. Elöb. 12). Eztendü által
minden pénteken veszőkkel szaggatta testét (Czegl: MM. 202).
A scholának jó rend-tartása szerént, eztendöt által való közön-
séges examen volna (Pós: Igazs. II.120). Egész eztendöt által
(Ily: Préd. I. Elöb. II. Elöb.). Ez történt Christus hatszáz ezten-
dejekor (II.548). A heringek a városiaknak is eztendüként
való ételek sóva (Teleki: FLél. 50). Minden eztendüként sző-
rét elhányja (Misk: VKert. 285). Ez olyan kevés eztendöff
asszony (Mik: MulN. 202). Benned száz eztendöt török mlako-
dott (Orczy: Nimf. C5b). 2) [tempus; zeit]. Ezenképen kell menni
vigan tökéletes szeretetnek hajgára, mikoron vagyon alkalmas
ideje avagy eztendje. Külemb-külemb időben, avagy ezten-
döben és külemb-külemb módon hittam embereket zent szer-
zetre (ÉrsC. NyKözl. III.337).

[Szólások]. Esztendü az nap: hoc ipso anni die MA. Esztendü
ez napig, sokan ezek közül, kik jelen vannak, megrothatnak
(Pázm: Préd. 1210). Esztendü ez-korra (Szeg: Aqu. 133). A
gölya-fiak esztendü tavaszra a meleg tartományokról megér-
kezvén (Misk: VKert. 331. 335).

apród-esztendő: rudimentum, firocinium artis MA. PP.
[lehrzeit, kindesalter]. Senki mesteré ne tege magát, minec előtte
ki nem szolgált az apród esztendöt (Helt: Mes. 231). Ha az
posztometöket 7 esztendeig híven szolgált apród-esztendöül,
meg tanölhad (Helt: Arithm. G8). Az műves-emberek mestersé-
gébennis apród esztendöt kel tölteni, az czeliben vétel előtt
(Pázm: Kal. 455). Nincs tudomány, melynek apród esztendje
nem volna (Udy: Dáv. 3). Apród esztendöben királlyal nevelke-
det (Lászi: Mars. 18). Magister novitiorum, az-az apród-esztendü-
bélieknek mesterjek (Szeg: Aqu. 114).

apródesztendő: [tirunculus; lehrling]. Az országoknak
és városoknak sints semmire nagyob' szükségek, mint az apród-
esztendősök jó nevelésére (Pázm: Préd. 195).

apródesztendőség. Apród esztendőség tudományok első
kezdeten: rudimentum C. [lehrjahre].

inas-esztendő: [tirocinium; lebrjahr] Inas esztendőben akar mester remeket csinálni (Kisv: Adag. 176).

öröm-esztendő: annus jubilaeus Kr. [jubeljahr] (EszT: IgAny. 483 Kr.).

próba-esztendő: [tirocinium; probejahr]. Az clericusok rendjében egy nyihány próba esztendőket megállított (MA: Tau. 1119. Mik: Törl. 119).

szökeelő-esztendő: [annus bissextilis; schaltjahr]. Zekellew esztendő, azthi hywk dyneol bysextilysnek (LányiC. 102).

újesztendő: annus novus MA [neujahr]. Sok új esztendő napokat kívánnak kérdnek (Mik: Törl. 43).

újesztendő, újesztendői: [ad annum novum pertinens; neujahrs]. Új esztendői ajándék: strena, apophoreta MA Com: Jan. 194. 17 esztendői ajándék (MA: Scult. 124).

Esztendei: annalis, amarus MA [jährlich, jährig]. Ez esztendei: hornus C. MA. Tíz esztendei: decemale C. Megfőb minden gyermekeket ket esztendeiket es alab: omnes pueros a bimatu et infra (MüncH. 17). Vala tizenkettő esztendei: erat amorum duodecim (80). Vala nyeny nemű embőr othi harmincz nyolcz esztendő koor (WinklC. 315). Hatlwán esztendey özvegyek valasztassanak (ÉrdyC. 353b). Harom esztendey koor megvygazta (527). Hűnkál esztendei koraban thamad embőr fel (NagyszC. 332). Ez esztendei hűnkál (Mad: Evang. 4).

Esztendő: anniculus C. [jährig]. Fél esztendő: semestris. Kétesztendő: biennis, bimulus. Tíz esztendő: decemalis, biustris C. Mykoron ez zent vzv volna evt esztendevs (MargL. 2). Az te esztendő korodat eszednek alatta latom lenny (ÉrdyC. 200). Mykoron yvta tyzen negy esztendő koraban, kezdee evtet az ew atya tanoytani (339). Émnekem szaz esztendősnec születtem-e e gyermek? (Helt: Bibl. I. 63). Menyi esztendő korokban kezdgye e végezze az ő szolgálattokat? (Kár: Bibl. 1126).

ESZTŐ? *eszdő?* Töln: Vigaszt. 136; [annus; jahr]. 38 esztye van az beteghsöghben: 38 annos habens in infirmitate sua (JordC. 638). Yol onleytfőm es tob vazyon annak 30 esztye-nel (ÉrdyC. 127). Az előt 400 eszlővel (Töln: Vigaszt. 136).

ÉSZTÉNA: septum ovile 81 [hürdel. Majorok s esztenak (ACsere: Enc. 269).

ÉSZTÉRGÁ *eszterga* C. *szterga?* Keesk: ÖrcM. 341; [machina tornatorum; drehbauk]. Eszterga vas: tornus Esztergaba megfuragom: torno Esztergaba tsinált edény: toronna C. Az esztergában forgattyá gömbölyű fáját az esztergályos (Laud: UjSég. 1860. Mik: Törl. 362).

Észtergál: [torno; drechseln] Esztergálot: tornalis MA. Vő. Esztergárol.

Észtergáz. Meg esztergáz: detorno C. MA. [drechseln].

ÉSZTÉRGÁR *esztergálos* Mik: Törl. 387. *esztergárdban* Pös: Igazs. 1115. *esztergárdos* Pös: GBot. 15. *esztergárdól* Pös: Válasz. 126. meg *esztergályoz:* torno C.: tornus, torunn MA [dreheisen, drehbauk]. Esztergárdban ezínált nő: toronna MA Esztergárdban szépen metszetett kí: "perfectus in torno PPBl. Villa wzturgar 1270. 1281 (Cod'atr. III. 17. 31). Possessio Esztergar 1401 (II. 167). Esztergárdba metzet szép szelente (Sal-Mark. 23). Igaz esztergárdban formáltott syllogismus (Pös: Vetők. 9). Látod Sámbar Mátvás! az magad esztergárdjában semmire kellő az syllogismus (Pös: Válasz. 122). Olly szép finum kalánótskakat tsinál, minémüeket esztergárdból is mester-ség volna ki-metszeni (Misk: VKert. 620).

Észtergári. Esztergári. farútskálási mesterseg: torontice MAI

Észtergárol: torno MA [drechseln]. Esztergárolt: tornalis MA. Bezzeg rosszul esztergárolt itt (Pös: Válasz. 127).

Észtergáros: 1) tornator MA tornarius Otr: OrigHung. II. 100. drechseler Com: Vest. 149. Com: Orb. 140. 2) tornatus MA [ad torontice pertinens; gedrechselt, drechsel]. Esztergáros tudomány: torontice MA Esztergáros műv (Com: Orb. 141).

esont-észtergáros: cornarius, cornarius PP. (horndrechseler).

Észtergároz: torno MAI. PPBl. detorno MA [drechseln]. Elfőnt tetemből esztergaroztatott bősű (GKat: Válds. 1803).

mög-észtergályoz. Meg isztergályoz: torno C.

ÉSZTÉRHA *eszterhá*ban Bartha: Krón. 20. *eszter hein-*ban [gy] DoesiG: Prél. 24. *eszterhá*ml eső eszeg Czegl: MI. 114; interpersiva, suggrunda, suggrunda MA nubilarium PPBl. ora tectorum inferne prominens Otr: OrigHung. II. 100. [dachvorsprung, trané]. Ő eszterhában vigad ezemetező: in stillicidio (AporC. 11). Ormozott, parkanyoc és eszterháe (Com: Jan. 107). Eszterháml termett gabona melyben semmi haszon nincsen (Matkó: BCsák. 123). Eszterháml termett gabona fő (Matkó: IRoml. 46). A más eszterhája aláállott bé az eső ellen (Nán: SzT. 529). [Vő. **észterhá-*alja***]

[Szólások]. Az ajtó megett a füstély; azért tsepeg az eszterhá (Pös: Igazs. II. 225).

Észterhás: [suggrunda ornatus; mit einem dachvorsprung versehen]. Amaz eszterhás épületen csak kí néze (Prág: Serk. 405). Zsendelyes hí, eszterhás, ég a város, ég az ház (Thaly: Adal. II. 262).

Észterház. Eszterházoc, párkaut ezínáloc: suggrundo MA

Észterházás: suggrundatio MA. subgrundatio PPBl.

ÉSZTRAG, ÉSZTÉRAG *eszterag* Gosyrv: MagyB. I. *esztrag* Helt: Mes. 59. *isttrag* Ver.: ciconia C. pelargus MA [storch]. Ezek az madarak, kykkel nem ylyk eehy: heeyaath, heyoth, malin fekwth, zhemeth, esztragoli (JordC. 95). Roka az esztragot vachorara hywa (Pesti: Fab. 20b. 16b. 34b). Az esztragnakis jegőne fűa vagon holot lakozzee (Szék: Zsolt. 106). Látá, hogy egy estrac benenne az városba, és az egy városi toronyból kihordana az ő fiát (Helt: Krón. 19). Ezec a melyeket meg ne egyete: kaluc, karuly, hatyuy, eszterag: onocrotalus (Helt: Bibl. I. CCe3). A golya, esztrag kepepel (Com: Jan. 39). Esztrag, fetske, meg-érák a telot (Megy: 3Jaj. II. 33). A golyának gyenge fia az ő annyoktól várnak kész edelét, maga begyiből éterven őket; mellyről esztragnak-is nevezetik: mert esztrag annyit téseu, mint kész rág (Misk: VKert. 330).

ÉSZTRÉNGA *esztrengahajó* Evk. XII. 86; claustrum ovilis, locus muletus MA. [hürdel].

[Szólások]. Esztrengára haytani: pecus ad muletra cogere, ad claustrum pellere MA. Tolyonganak, mint az esztrengára hajtot juhok (Pézán: Kal. 353). Nagy Károly esztrengára háttatta a magokat korlátsólok (Czegl: Japh. 78). Nem hajtoták volt esztrengára a hanús Matkó (Sám: 3Fél. 61). A juhait hajti esztrengára (Gvad: FNót. 31).

Észtréngáros: ? Az előt esztréngáros volt Sámbar (Pös: GBot. 55).

1. **ÉV** *ev*: pus, sanies C. leiter. Év, gonyetség: pus MAI. Év: pus, sanies PP. Evét kí nyomom: ex/sanio C. MA. Ev, genetség, evetség, gonyetség SzD. 21. Vynak vere es eue: sangius et sanies digitorum (EhrC. 193). Eewwel es weerrel megü zerneytnek engemet, nehez sobokkel meg tekyetenek engemet (PestC. 395). Lo zórból éndált cilicomet of sokaj visel, hog ő raytha löth sebéc ugán meg evesdñec es evel foluc (NádC. 537). Ha az löne ev iár kí az lábából, nisd meg egy kenesse az lábát (Cs. 03). Az lussal egybeu tekerdet és öszve nít évből apro mirigy lézen (Com: Jan. 60).

Éved

még-eved. Meg-ovett, meg-ovosült, meg-ért: suppuratus PPBI

[Evedt]

Evedtség: pus, sanies PP [eiter]. Év, gyenység, évettség [éy]: tabum PPI [Helt: Mss. 107]. Evedtség avagy gyenység nem jó a kelevényéből (Web: Annl. 69)

Eves: purulentus C saniosus MA [eiterig] Ersten éves: saniosus C Az főnc nedves varassága, éves kosz: aho-res MAI. Eves var: vomica MA. Megh veszet omos sebeit még gyogítani igyeköznek (EszT: IgNyv A4). Testek oly budós, oly éves (Lép: PTük. 42). Jób amira nyavalyodot, hogy az sok rit éves kelésekben törtöncze (Föp: PTük. 1352). Eves rutság, törtött vér (Com: Jan. 60). Eves kelevény (Ker: Préd. 38). Eves genetség (Tük: Rózs. 366). Majd sok török test lesz éves (Thaly: VÉ. 1216).

Eveséd-ik: suppuror SI. [eitern]

még-evesedik: ∞ Ó rayta lóh sebéc megevesédönc (NádC. 537). Teste a folyastól meg évesődic (Helt: Bibl. I. EEe4). Az alól meg-evesedet fekély folyini kezd (Com: Jan. 59). Az pokol-béli meg rothadott, meg veszett, meg évesedett testek (Lép: PTük. 1115).

Evesedés: suppuratio MA

Evesít: suppuror MA. [eitern machen]. Evesítő, kelis lágyító: suppuratorius MA

még-evesít: suppuror; mezevesítő: suppuratorius C

Eveesség: purulentia MA [eiter]. Eveességöt kinyomom: exsano MA

Evesül: impuror, pure et sanie inficior: [eitern] Evesült, megevezet, ért: suppuratus MA Evesült sebeit törli (Gyöngy: Char. 6).

még-evesül: impuror, pure et sanie inficior MA. [eitern]. Mezevesült: suppuratus PPBI

Evez-ik: suppuror Kr. [eitern]

még-vezik: ∞ Megevezett: suppuratus MA

megevezés: suppuratio C [eiterung]

2. ÉV etől DöbrC. 357 heted myen RMNy. 11167: **1)** annus SJ [jahr]. [Ez éven: hoc anno MA. Kylenehven hatod ewy palmafának levelel fedeztetet wala (PeerC. 91). Harminczharom éviglen te nekéd zolgala (WinkC. 121). Tizenkettő etől fogyan: duodecim annis (DöbrC. 357). Ewnek mynee es mynemew ideyben zylettenek ez zentök (ÉrdyC. 49). **2)** [aetas; alter]. Nem akaraa hertelen neweközny öreg embernek ewe zerent, de lassan lassan (ÉrdyC. 50b). Innár nem gyermekségnek évében, avagy idjében, de megért venségnek mivelkedetében láttatnék állni (ÉrsC. NyKözl. IV.335)

Évi: **1)** annus Kr. [jährlig]. Ez évi: hornotinus, hornus MA. Elyz wala heted ewy gyermeke erkewlezuol (EhrC. 157). Thyzen bathodli ewy ember wala (PeerC. 47). Az edes zeep Jesuth tizenkettő ewy koraban el weztetted wala (ThewrC. 141). Az harmad évi birót Kántor András házához vitte, ott szolgáltatja (NyKözl. III.336). **2)** [aetatis; — alters, -alt]. Atya, fyw soha zent lelekneel kyl nem voltanak: hogy ködeg mynd eegy ewyek leegyenek, pelda róla (ÉrdyC. 116).

ÉVAD [evad WinkC. 62]: [tempus; zeit]. Felkelek es mez keresöm en namath, de enek ewada wagon, nem illik nekem azzonállath valvan budosom (DebrC. 611). Felkelenek es elmenenek enek ő ewadn, a keppen nág sirással keresic wala iduezitnek iesost (623). Önök [éjnek] évadaban, (WinkC. 62 NYr. IV. 78). A syrusoc el futának ewec évadon (Mel: Sám. 391)

ÉVANGÉLIOM, ÉVANGYÉLIOM: [evangelium] Predicalwan menorzagunk ewangeliomat (JordC. 381). Az főncelm kezd halgatny az w eneket vgyan mikepen vrnak zent ewangeliomat (VirgC. 17. sat. sat).

Évangéliomi: evangelicus; ewangelisch. Ewangeliumy dragalatos kev (CornC. 93). Az zent ewangeliumi zegeni (VirgC. 86). Ez zerzetet az ewangeliumi zegenesen w kezdte el (86). Az ewangéliomi tselédes gazda ur mezsi földro meüwén egy-zyik szolgájira egy talentomot biza, hogy kereskedne véle (Fal: NA. 138).

Évangéliomos: evangelicus. Mendenestew fogyan zegenie es ewangelyomossa lenen, ystentew! ezenne malastot érdemle (EhrC. 8).

Évangéliomosság: [mos evangelicus; ewangelische art] Igen jó ewangéliomosság az hogy ha az ember az isten ingal-masságával diczekedie (MA: Seult. 764).

ÉVANGÉLISTA: [evangelista]. It kez/dejtie s Marc ewangelista kömő (MünchC. 71). It kez/dejtie s Lukač ewangelista kömő (106). Zent Mathe ewangelista (VirgC. 117. sat. sat).

ÉVANGÉLIZÁL: [evangelizo; das ewangelium predigen] Men fel a magas hegre, te ki ewangelizal (BécsiC. 213). Zegenie ewangelizaltatnac: pauperes ewangelizantur (MünchC. 33). Vr aad igét ewangelizaboknak (AporC. 15).

EVET [evet Zrinyi: ASyr. 41. evet Com: Orb. 53. FortSzer. 1757. Cb. D3. sat. sat.]; sciurus C. MA. Major: Szót. 425. eich-lörlein KirBesz. 158. Ab occidente terra quam aqua ewethes dividit [?] 1318. (Cod: Patr. 1111). Fluvius Euetes [?] 1322. (116). Pirolns vel spirolns, vulgo eueth 1503 (Szilády: Pelb. 67). Könyü enét ngrik fáru fára (Zrinyi: ASyr. 41). Suba, eweth beörellel ballelt (Radv: Csal. II.56). (A mokus) ewetnek nevezetik, mert a hevet igen szereti (Misk: VKert. 234). Oly szörnyü árkokon, és pedig oly ewet-könységgel szokik által, hogy teljes álméködás (Fal: NA. 122). Gyors ewet módjára lóra fel-ngrottam (PhilFl. 12). Szökött, mint az ewét, ngrik fáru fára (Könyi: HRom. 14). Ut-fut, mint fák közt az ewét (51).

EVEZ, EVEDZ [evedeztek Matkó: BCsák. 112. ewednek Gvad: FNót. 38. ewez Helt: UT. QS]: remigo, subremigo, velifico C navigo MA. [rudern] Onnan ewezeenek Cipromban: abnavigaverunt (JordC. 751. ÉrdyC. 79b). Valamelyeket az emberec szantnac, ewezne, epitne: quae homines arant navigant aedificant (Deesi: SallC. 2). Elveszti életét, walaki ellene ewezend a vizeknek (Balassa: Költ. 213). Itt widám ifiak eső-mokokra fütek, egy más ellenére sebessen eweztek (Orczy: Nimf. C2). Heába ewez a szarka, nem bírja a farka (Fal: Vers. 912). Tsendes idő lévön, hátrau ewedzhettem (Gvad: FNót. 21).

[szólások]. Mint a vak veréb, ewez tétova (Sall: Vár. 5). Az róka háunya az eselt, és ide s tova ewez tarkával, midőn az lesre vészik, és érőlen viselik (Pázm: Kal. 151). Egy hajóban ewez (Pázm: Kal. 1766. MNyelvészet VI.493).

által-ewez: transfreto C [hinüberstenern]. **a)** Bel zalwan Jesus az hajozkaban, által eweze (JordC. 378. 399). Bizonyos réven által kölletvén ewezni (Tarn: Szents. 164). **b)** Az haitt által eweznie (TihC. 85). Juta egy hajóval halász, megsegéllé. Kamber béket ötöd magával bévevé, békével Maroson el-által-ewezé (Tim. 43).

általewezés: transfretatio C. [das hinüberrudern]

be-ewez: [adpello; hineinstenern]. Mykoron be eweztenek vona 30 lepesneere, latak Jesusth yarwan ah tencheren (JordC. 643).

el-evez: praenavigo, enavigo, abnavigo MA [sich rudern aufmerken]. Itt né szemetezzünk, hanem el-evezzünk innét menél előbb (Gyöngy: Char. 204).

föl-evez: [sursum navigo; hinaufstern]. Király meg batta nékic, hogy a Duna vizen föl evezzené (Cserényi: Persf. 12).

ki-evez: eremigo, enavigo C MA. [hinusstern]. Az hajókat az partra ki eveznién (Küles: Evang. 401).

rőá-evez: adnavigo MA. [losstern].

vissza-evez: renavigo C. [zurückstern].

Evezdégel-ik: [hue illic remigo; hin und her stern] Anna révész, a ki a tengerék széles tengeren tevezése szerint evezdégelik a merre akar (Szeg: Aqu. 17).

Evezés: remigatio, remigium, velificatio C. [das Rudern]. Evezésben valának éyel nappal (Huszi: Aen. 32).

Evezet: ∞ Latuan azokat munkalkodtatoc az evezettel (in remigando) mert ulla ő ellenec zel, iud ő hoziaoc a tengeren inuan (MünchC. 83). Egebe taneituaoc evezettel inuan oc: navigio venerunt (214b).

[Evezhet]

Evezhetetlen: innabilis, innavigabilis C. [unschiffbar].

Evezhető: navigabilis C. [schiffbar].

Evezkél: navigo C. [hin und her stern, schiffen]. E világi nyomoruságoknak tengerén evezkélőknek vezérlő csillaga (Pós: Igazs. 156b). Czepl: Dag. Előb. 16. Alv: Post. 128D. Elmerülés hez közelgető hajókban evezkélvén (Rumy: Mon. 175).

által-evezkél: [transfretio; hinüberstern]. Néha régi tőredzett hajón is által evezkélhet ember a tengeren (Pós: Igazs. 1316).

Evező, evedző: 1) remex C. [ruderer]. Evezek: remigés (NémGl. 354). Euzik [igy] kormanos nekül zallitak a tengörre (DebrC. 31). Két szaz evezőket meg foga (Helt: Krón. 154). Az evezőc fiú helyec (Kár: Bibl. II.133). **2)** remus C MA [ruder]. Két evedzőj vagy lapátu hajó: biremis Pl'Bl. Evezey: remi (NémGl. 354). Vesseetek az evezőnek jobb felől ah halot: mittite in dexteram navigii rete (JordC. 709).

dai-evező: tonsa C MA. ruder, schaufeln an den rudern PPB.

Evezős: 1) remex SI. [ruderer]. Középe evezős: mesonauta C. (Hall: Tid. 37). **2)** [remis; mit rudern versehen]. Náv: két rend evezős hajó: biremis MA. Az három rend evezős hajó: renitremis (Com: Jan. 89).

Eveztet: [remigare facio; rudern lassen]. Eveztet erősen, siet vitézekkel Feirvár őtalma (RMK. IV.37).

EZ, E (ez FestC. 13. WinkC. 111, 127. ÉrdyC. 342, 540b. GümC. 129, 191. c. DebrC. 497. KazC. 189. ezek DebrC. 229 sat. Helt: UT. Előb. 2. ehez CornC. 10. DomC. 96. LevT. 113. MA: Scult. 30. ezrelv MargL. 67. LevT. 1142. MA: Bibl. 1129. c.ze LevT. 1122. ebből TihC. 19. VirgC. 125. etül Born: Préd. 17. Erasmus: Erk. 6. ebbe VirgC. 61. ebelv 22, 35. ezvl 23. euk 32. ehez 97. euel 76. eud 111. eöz 112. eöz Helt: Krón. 98b. eh had DebrC. 73. eh bária 75. ebből 125. eh barat ErdOrszgy. 1308. é kez, é bezéd BócsiC. é-zérent MünenC. 13. é kőuéc 20. é lán Tel: Evang. II.615): **1)** hic, haec, hoc C. isto, ista, istud; dieser, der MA. Ez s ez: hic et haec, ille et ille MA. [der mid der]. **2)** [főnévileg:] **a)** E őtuen: haec est lex (MünchC. 25). Ő e gondoluan: haec eo cogitante (16). Ky el zagattya az sőwenih ezt megly maria az zomak (WinkC. 134). Nem de ez ce az dauid fia? (JordC. 389). Tuduan ezt hogi a sidokniak haragia zual vala reniok (Weszpc. 14). Ez az kezdety (ÉrdyC.

907). Nemelylec ezen valának hogy vissza menéne (Helt: Krón. 93). Ezen kérlec tőged, mint jó atyamiát, ez nagy szők-ségemre visszllyed gondolnat (Helt: Canc. 90). Masut is ezet bizonyta (Vás: CanCat. 685). A te izeneted előt e vagyon (Czepl: MM. 17). E lészen azoknak történeto (Illy: Préd. II.427).

3) Egy lineát szoktat vonni ezek az számoc alá (Helt: Arith. A6). Ennek az daraboknac diuisiyanac probaya lészen az multiplicatio által meg (N5). Ez a rabnak kötelessége tsak abból vagyon, hogy száz aranyat által érette (Pázm: Préd. 81). Tsudálkozta ezen a világnak fonákul-fordult folyásán (21). Ebből azért az sok egyenetlenségekből ki nyilatkozik (Pázm: Kal. 507). Ennek pedig az gyökezetekben-való végozéseknek példáját, az apostoloktól vőtték az hívek (549). Leg-főképpen Sz. Agostonhoz támaszkodnan ezékert az ő mondasíért (886). **b)** [melléknévileg:] Ez-ilyen: hujusmodi, hujusmodi; dergleichen MA. Veteve vvt ez munkas világbe. Ember nem mulhotia ez vermut. Vimaggonuc ez segein ember lilkiert (HB). Thy vattok ez vylagnak vylagossaga: vos estis lux mundi (JordC. 365). Mongyd, hog ez kövek kyének legének (362). Ez eilyen dolgaiból leezen teeneked graciaid (ÉrdyC. 340c. Valakyc e hincóben mulcaldnac (DebrC. 393). Ez may napon (VirgC. 2). Ez ilyen agra-fúrtságokat vallyon jóvá hagynák az atyafiak (Pázm: Kal. 796). Nézzétek széles ezt világot (Alv: Post. 97). Ez nem igaz patvarnak folytatását már meg állattuk (Pós: Igazs. 349). **2)** [articulus; ein, eine, ein.] **a)** Ez rezőgseg ondozsagac aztaga (GuaryC. 5). Ez ellensegac zeretete istenec igón kedves (42). Jarula ez ő urához (44). Vnac nembe kezdetic tanolag ez zent beközérl (64). E ni litónket zidalmaznaik (DebrC. 19). Nem hadz meg ez agádnak (369). Meg kertőli őket e laborosagnak kertenel (596). Sent Anna ette hazas tarsad (TelC. 29). Kimenten e hazból Peter el kezdé (18). Eh bezedőknec vtnam az angal ada azzononknac eb palma agat es (Weszpc. 18). Ez ersék wram leuellet olwassa megly kmed (LevT. 129). Ez my napon [a minap] (298. Thaly: VÉ. II.187). E viz el omol, s meg issza a föld (Mel: Sam. 15) **3)** Ez eveztez az nytot rea zego (GuaryC. 45). Ez e leuel adassék Akaciának (LevT. 17. 75). Ezt ez dolgot tudni akarom te túllé (Istvt: Volt. 6). Ez ő Béla kiraly isten felő fértu vala. Mindenkor é szent Daniálnac mondasit forgattya vala (Helt: Krón. 47). Fél vőttem eszt e munkát (Helt: Més. 2). Ez eh hely puzta (Pesti: NTest. 30). Ez e választás igen ellenfél volt (Monrók. III.145). Ez ő eözög putak verne he telic vizekkel (Mel: Sám. 373). Üresséc lézúnc ni etfél ez eskünc-sfél: erimus mundi ab hoc juramento (Kár: Bibl. I.195). Ez ez rothadando test rothadatlansagban őltözik (Szür: Cat. 62).

im-ez, em-ez: iste C. der MA **a)** [főnévileg:] Masodik kérdés ymez (DebrC. 210). Elsők imezők (SándC. 14). Myóda az? Mondá az óruzar: imez az hog (22). Vadolom magamat bwnyke kyk ymezok azok (VirgC. 11). Az ő mondasokat biznotottak imezők (JilC. 2). Mondom imenek: mennel (Fél: Bibl. 11). Nemelylec imestz tarttyac, hogy (Cis. F). Imennek igy tezik, másoknak másképpen (Vás: CanCat. 457). Ez nehez, imez kőnid (Zvon: Osand. 3). **b)** melléknévileg:] Weed ffl ymez kenőt (ÉrdyC. 549b). Imez vonek mosam en meg labat, te kedig az másyknak (VirgC. 60). Imez kőnek (Sylv: UT. 15). Most imez, most amaz nemzet-sezők (EszT: IgAny. 36).

Ebbéli: [ad hoc pertinens; diesbezügliche]. Ezbéli nagy kenodert kerlek (PozC. 1). Hogy ebbéli fáradságunk jutalmát értenők (Pázm: Préd. 10. TörtT. 1287. 605).

Eddig, eddiglen eddig: Csákt: Assz. 2. edizy Weszpc. 75. Born: Préd. 17. eozuluc Sylv: UT. 1129. edygh RMNY. III.38. edizy II.91): **1)** haecenus C. [bis hieher]. Ez eddiglen minen az heberce kőimeben (BócsiC. 133). Galileatwl fogvan eddiglen (ÉrsC. 95). **2)** adhuc C. bish MA. Még eddig nem intatoc á nyugadalomra (Helt: Bibl. I.1043).

eggy-eddiglen : usque huc. Fő ápa a papoc fejedelmence zolgáit es el vaga ő iog fíltel. Iesus monda: Haggyatoc el eg eddiglen (MünchC. 162b).

mind-eddig : [usque ad hoc tempus; bishier immer]. Mind eddig lelki ismerétem gyötör (Illy: Préd. 1.100). Mindeddig egy-szódnaq nem állal (MonTrók. VIII.68).

Eddig-való : hucusque pertinens Kr. [bisherig]. Eddig való beszédűne (MA: Scult. 288). Kóróm kellene, de patkósbabb az eddig-valónál (Matkó: BCsák. 312). Im elmégyek országomból, eddigvaló hajlékomból (Thaly: Adal. II.322).

Efőle : hujusmodi; dergleichen MA. Ezfele bozzóságokra myndenkoron mutatottala habarolatlan elmeat (EhrC. 21) Ez fele meltosagjal tellyes volt Maria (CornC. 33). Tőb e fele iok (ThewrC. 172). Ne bantananak ehteleyekkel (LevT. I.329). Bizic ő magában, mert bűntelen ez fele lopásban (Born: Ének. 345). Efele gyermekze: parvulus talis (Fél: Bibl. 29). Nem volt ám még émének efőle főtös berhém (Dees: Adag. 98). Efele díb dab rendtartásokat sokakat szerzet (KCsík: Páp-Ujs. 502).

E-fölött, ennek-fölötte (ez fölett C. fölött Pázm: Kal. 713. ezek fölt Deesi: SallC. 22. ez-inek föltte MA: Bibl. 129): praeterea C. insuper MA. ad haec Com: Jan. 154 [fíberdies]. Az iozagot, kit benne lattac, mind gonozra iteltec, es emec föltte ez velagból ki vervec (GnaryC. 14b). De meeg ennek felette nagy nemes ezvegy azonyok junek (MargL. 5). De meeg ezek felette az zvksegnek helyet meg tyztehgya (26). Helt: Bibl. 1a3).

Ekkédig (ekédig MA. MA: Scult. 638. Misk: AnglInd. 90. ekédig Nyr. IX.68): hactenus, adhuc, hucusque; bishier MA. Ne aldozyeek az erdegheknek kykkel ekedygh vetlköztek (JordC. 101. 103. 275. ÉrdyC. 356b). Meg ekedyg nem jvt (RMNy. II.62. Helt: UT. C1). Ekedig semmit nem kertetec (Born: Préd. 321. 313). Ebben ekédiglen allatatoson meg marattanak (Fél: Tan. Előb. 10). Ezec az ekkédig előszámlált külfömségec (MA: Tan. 1292. MA: SB. 22. 88). Nem olly lehetlen ő neki-is az ilvesség, mint e-kédig itélte (Mezy: 6Jaj. II.43). Meg ekkedigis esztelenül jamanak (Fórró: Curt. 151. Haz. 1364). Ekedig az elő fakrol, következik a bokrokrol (ACsere: Enc. 233. TörtT. 1379. 598). Légven ezután-is, mint ekkédig volt (Bod: Pol. 67).

Ekként : [sic; so]. A republica ekkint meg nem állhatu (Fely: Dics. 12).

Ekképpen : sic; also MA. Ez képpen evletet meg (MargL. 1). Meg ostoroztata es ekképen ada az ő iegűsének (DebrC. 192. CornC. 1. Fél: Bibl. 1).

Ekkor, ekkorban : **a**) hoc tempore, tempore isto; zu dieser zeit MA. Ekkorban vizzel bort elegytiven igyad (KBártf. 1583. B). Ezkor vagyon 29 nap az febr. (Cis. B. KCsepr. 1626. D3). **b**) Ekkor: hactenus; bishier MA. Ez koraih zolgalo leanya voltam, matoolfogva inkab ervekdem magamat neky zolgálatra adnom (WinklC. 111. ThewrC. 172). A mit e koraih cselekedtem (Pázm: Kal. 60). Valamit ekkorig nem alkutot, ez után sem alkut (Pös: Igazs. 1625). Ekkorra gyüleközött Jerusálembe nagy sokaság (Zson: Post. II.258) Efélet még ekkoraih el nem követtek (Rák. F: Lev. I.124).

E-közben : [interea; inzwischen]. Eh közbe a keresztfa meg zereztetven (VitkC. 58).

Ennyi (ennè MünchC. 27. ennè WeszprC. 70. TelC. 20. VirgC. 20. eni ThewrC. 123. enny ÉrdyC. 520. 532b. VirgC. 4. enni Kár: Bibl. 1305). III.103. EsztT: IgAny. 15. ennye PozsC. 15. Deesi: SallC. 2. ennie Ozor: Christ. 166. ennye Valk: Gen. 4): [tot; tantus; so viel; so gross MA. Ennyi ideig: tam diu;

so lang MA. Enne lelkek: tot minnae (EhrC. 114). Enni sok bezed (BodC. 36). Hol veogywnk mi anny knyneret, hog enny sok nepet meg celegheycwnk? (JordC. 403). Enny ydeyglen, enny sok ydeyz (ÉrdyC. 511b). Chak emyven volnanak (553b). Enne senne iozagot hozot (VirgC. 128). My zvksegh ez nagh pwtaban enny kevesen laknonk (LevT. I.272). In anno dñi 1510. eme ezthendewben hozotholam megh paxya Janossal (RMNy. II.9). Emnyi közet legyen mi hozzaca vizagatas (Born: Préd. 293). Ezec vadnac szám szerént emyven, mint im látod (Helt: Arith. K5). Te emnyi sokszor nem akartal őtet hallani (MA: Scult. 837). Lehetetlen hogy emnyi sokan, illy külfömböz belyeken emnyi ideig egy értelemben maradtak volna (illyef: BCsTomp. 90). Az apostoloc után enni kesőre (Dial. 118).

ez-ennyi : [tantus, tot; so viel]. Ezeme kyennezesekuel neguen: cum tantis lacrymis et genitibus (EhrC. 1. 59). Nem lettem ezeme hűtöt Israelben: tantum fidem (MünchC. 122b). Ime ez eme ezendőceben zolgáloc teneked es sonha te parandolatodot el nem mulattam (148). Mikor ez emen volnanac (a halak), nem zakadozot meg a halo (214b). Kyczoda az hagi zenuethesse ez eneh nagi keseruseget (VirgC. 35). Ez eme nagi zeretet (75).

im-ennyi : ∞ Valóban ékes vallástétel és inemnyit teszen (MA: Scult. 251). Ennyi es im-ennyi kárt tót (Ver: Verb. 391).

Ennyicske : tantillus C. tantulus; so klein MA. Emiczkén, kieczinken: tantulum, tantillum MAI.

Ennyiször : [toties; so vielmal, so oft]. Enezer meg tyttotalak tegedet, es harmadzer letelek tegedet engedetlennek (DomC. 50) Boesasd meg emekem, hogi emiszor meg bantotalac (ThewrC. 175).

Erre : hac C. isthac MA. [in dieser richtung].

Ettől-fogva (entruelenfoghwa [így] JordC. 606. ettilen fogva Fél: Bibl. 119): abhinc C. von jetzt an, von stund an MA.

Ez-aránt : ratione hujus, respectu hujus Kr. [diesbezüglich]. Myt mond ott ez arant (ÉrdyC. 28). Ezaránt akár kiis azt mondhattya, az mit sz. Agoston maga felől (Pázm: Kal. 58). Ezaránt jól meg kell gondolni hogy (MA: Tan. 1183). Julianust követi ezaránt (Czegl: Japh. 2). Az apostoli vallástól el szakadván initt amott vándorolnak. Enis kívánom ezaránt, hogy az isten nyissa meg szemeket (Matkó: BCsák. 101).

Ezelőtt, ennek-előtte : antea, pridem C. antehac MA. [vorher, bishier]. Ezelőtt nem régen: pridem MA. Minden bűnök meletek emec előtő valo gonasodnac vtanna tótel, elmedbe gőyced (VitkC. 24). Mikeppen ez előth meg montham (TelC. 297). Ennekutánna polyvát ne adlyatoc, mint emekelőtte (MA: Bibl. 153).

1. **Ezén** : hac C. istae; hier durch, da durch MA [hier vorüber].

2. **Ezén** (ezzen EhrC. 52. DebrC. 296. RMNy. II.116): **1**) [hic idem; dieser selbe]. **a**) [főnévileg:] Judas es ezót mondah (WeszprC. 49). Ezót ielőnti a pelda is (DebrC. 35). Mellyet vaiha lathatnac, hog ő is ezeneket tetetne: utinam illum eadem haec simulantem videam (Dees: SallJ. 13). Ezenről ír beuebben Baruch propheta is (Mon: Kép. 73b). Az bölcsis ezeme tanet bennünket (Mon: Apol. 25). Az ország szüksége is ezem mutatja (ErdOrszgy. 1571). Ezent írja Epiphanius hogy tselekedte Ebiomnal (Pázm: Préd. 137). Szinte ezen az oka (MA: Scult. 10). **b**) [melléknévilleg:] Ezen lithnek batarsaga (WinklC. 39). Ezón doctor esmeg igmond (DebrC. 597). **2**) hic, iste SI. [dieser, diese, dies]. **a**) [főnévileg:] Ezenhez hasonlatos (DomC. 181). Ezenec dolgat meg írja Nicephorus (Mon: Kép. 31). Szép lányok titeket is kérlek ezenekben: ne bízzatok az vén emberekben (Thaly: VÉ. 1360). **b**) [melléknévilleg:] Kímökat meg ielőntötte meg ezón velagba (GnaryC. 11. 17. 35). Ezón okaerth teuh

DobC. 399. Ezen hónapnak tizen negyedik napján (JordC. 134 176). Csakugyan ezen az egy ókából eszelekeszem (Mik: MulN 26. 235).

ugyan-ezén: [idem hic, hoc idem; dixerat selbe, dasselbe]. **a)** [főnévileg:] Ugyan ezének megismeretnek (CormC. 13). Wagan ezéről profétált zent Dauid (ÉrdyC. 343). Wgan ezéről mond zent Agoston (DobC. 146). Ugyanezent tanította sz. Pál másuttis (Hal: CsIsk 334). **b)** [melléknévilleg:] Ugan ezón ziz (TelC. 134).

Ezenben: [interem; indessen]. Mind ezembe megvirrada (RMK. 153). Ezenben egy angyal emele föl egy kővet (Mel: SzJán. 459). Ezenben érkezett Pálly is (MonBrók VII 7).

Ezén-fölött: [pariterem; überdies]. Mind egygiz felakasztatá a nép fejedelmét: még ezen-felett 23,000 embert öle-meg (Pázm: Préd. 347).

Ezenképpen: [sic: so]. Ezenképpen ynatkozyatok (JordC. 379). Ezenképpen kezen ez nemzethnek es dolga (392). Ezenképpen yew, nykopen fatatok hűtet fel menven menyorzagra (707). Ezenképpen az farkas az w job labat fel emele (VirgC. 56). Ezen képpen vagyon írva Oseasialis (Holl: Préd. 13).

Ezén-közben: [interem Kr. indessen]. Ime ezenközbe lita ala zallani esz angyalt (VirgC. 33). Ezenközbe hozza zoryta ez bodogh atyát (22. 35. MA: Seult. 36. 990).

Ezennel [ezennel Nád: Lev. 16. ezennel KeesKTört. III:335]: statim, confestim, janjam, mox; alsobald, ohne verzug MA. Ha fegywerem vona, ezennel megli ölnedek teghedet (JordC. 166). Ez lewd latwan ezennel hozzam yoy (RMNY. II:159. LevT. 1269). Az Torsiekzyt ezennel küldd ode fel hozzám (Nád: Lev. 46). Vayha fegywer volna kezemb, ezennel meg ölnéle (Helt: Bibl. LBbb3. Mon: Apol. 19. 308). Ezennel ki kell innen mennetek (Pázm: Préd. 85. Pázm: Kal. 21). Ezennen megyek az generalisokhoz, annak is végét szakasztom (KeesKTört. III:335). Ha ez aranyos alkalmatosságot elmulatták, ime ezennen mindnyájan az német prédíja leszünk (TörtT. XVI:224).

Ezéntől: statim, illico, actutum MA. profinus MAL. [sofort]. Inar az nemothek raythok vadnak, es a therokek ezenthel raythok lennek (LewT. 19). Egy szerzetes papp, im ezentől inthatz nagy meltozságra, be szerzúne ot teged az bordely hazba (FortSzer. 64). Szenteltesd magad, ezentől lézen jó plébánosságod (Náb. MA: Bibl. V.26. Megy: 6Jaj. II:23).

Ezént: [sic: so]. Zenth Pál ezenth zel mondwan (ÉrstC. 213b).

Ezért: [propter hoc; darum, daher]. Ezérth: ex hoc (NémGé 271. ÉrdyC. 511b. CorpGramm. 252). 8504 külön állatának, ezért, hogy, ha a tatároknak olcsónének, amazokból menten kópóthak (Lásny: Krón. 197).

Ezután, ennek-utánna: dehinc, exinde, deinceps, posthac, postmodum, in posterum; hernach, fortan, hiñfür MA. Ennek utánna kezdő predicalánya. Ennek utánna esmeg yxe az orldg (JordC. 363). Ez után yarwdnak hozya keresztölő Janosnak tanoythwany (379). Ezután el vovek föiet (DobC. 177). Sola ennek utánna: jam non amplius in aoterum (Helt: UT. M3). Valamit ekkorig nem alkutot, ez után sem alkut (Pós. Igazs. 1925).

Ezután-való: futurum, sequens; künftig, folgend MA.

EZÉR: **1)** mille C. tansend. Tiz ezer; myrias C. Ezerem; milleni MA. Ötzer ezer; quinque milia (MünchC. 11). Ezer lepes; mille passus (JordC. 368). Valamak ewt. ezeren; quinque milia vitorum (399). Ezért kerhnee, csak egre sem felelhet (DobC. 392). Nem felek nequak. ezertwl: non timere milia populi (KulesC. 1). Éu vagyoe a nagyfűthető isten, ki megtartom igazmasságonat ezerig (MA: Bibl. E3b. 1). Az ellenségök ezereken voltak körűlötte (Hall: III:st. III:213). Tízszazozo

(lly: Préd. II 331. **2)** [chilius, legio; regiment]. Ezek vannak az Pongrácz uram ezérében, az décsiek az Kis Péter zászlója alatt (LewT. II 162). Valamely regiment, avagy ezer (Rák: Art. 25. RákF: Lev. II 71). A magyar generálnak gróf B. F. urnak ezérében (Gyöngy: Char. E3b. 13). Készíti híveit, híres vitézeit, Fodor és Révay hajdú-ezereit (Thaly: Adal. II:119). Vacsorara menék az Beese Andrásához, palatás ezernek colomlúsához (359). Flintákat vegyen ezereink számára (365).

Iovas-ezér: [legio equitum; schwadron] (RákF: Lev. II 139).

Ezéred, Ezredik; millesimus C. [der tausendste]. Yar vala ymaron ezéred ezendew Romanak kezdétyűl foghva (ÉrdyC. 467). Ezéred része sem tunit oly dolgokat (Czezl: MM. 162).

Ezérédedés: chiliarcha, chiliarchus MA. millenarius 1713. alphon, ezerece haduzaya MA: Bibl. Magy. [oberst] (Helt: Bibl. III:2. Kár: Bibl. I 151. Káldi: Bibl. 257). Ezéredes kapitány (Szeg: Aqn. 33).

Ezérés: millarius, millenarius MA. tansender] Ezeres száma: eme zahl von tausend. KirBesz. 137. Völtamak, a kik azt mondták, hogy ifvözötnök kithatóképpen jó a földre, és ezer ezendéig fog éhni, kiket azokéért chiliastáknak, vagy millenáriusoknak, ezerekeknek neveztenek (Mad: Evang. 319). Ezeres haduzgy (Thaly: VÉ. 1288). Ezeres kapitány (Thaly: RT. 49).

Ezérő: tribunus BécsC. 42.

Ezérnyi: millenarius, millesim S1. [tausendfach]. Ezérnyezeren részesüllyenek a boldogságban (Pázm: Préd. 349). Ezérny ezer képpen (Pázm: KT. 349). Teremtőjöknek királyi széki környül ezer szerte való ezérny ezeren (tiz ezere) álván; millia millium myriades (Com: Jan. 216). Ezérny ezer világ (lly: Préd. II:23). Kiteszel ezérnyi veszélyre (Orczy: KöhII. 24).

Ezérszér: millies C. [tausendmal]. Ezerzer való ezer (JordC. 894). Ezerzer kisebb (VirgC. 98). Ezérszer is álbott légy, s együtt ezer átkot végy (Amade: Vers. 193).

Ezérszerte: x. Ezerzerte fölyebb vagyon (Megy: 3Jaj. II:122).

Ezérto: x. Ezerte ezerszer rosszabb (Fal: NU. 309).

EZFÉK [ezék BécsC. 13. 23. 45. ezék 304]: **1)** [partes Aquilonis, septentriones; norden]. Jónó Assur ahégreből ézfé-féll: venit ex montibus ab aquilone (BécsC. 15). Latam a kost zarunald tekozlot napkelet ellen es napingat ellen, ezfee ellen es del ellen (171). Dölzégi kirahenec leuua jó ezféknek kiralahoz: filia regis Austris venit ad regem Aquilonis (161). A fekete louac ki memcevala ezféknee földébe ün terram Aquilonis, es a fekete ki menenec delnee földere (391). Ime kie ki mentenec ezféknee földere, megünctotte en zelletemet ezféknee földén (392). Elvalasztaté ö hegenec fele ezfékre es ö fele délre: separabitur medium montis ad Aquilonem et medium ejus ad meridiem (319). **2)** [partes Austris, meridies; süden]. Ismael táyt megözta kie valuac akietlen orcaia ellen es zolon földene ezfékére: qui erant contra faciem deserti et ad austrum terrae. Cellon (BécsC. 13). Megfoglala shtarrit Giliciatól togum raphetnee végékiglen kie vaduac ezfékre: qui sunt ad austrum uno. A forras ö vienezet folasat a város kűöl vízi vala ézfé féll: a parte australi (23). Isten ezfékről jó: dous ab Austro venit (273). Mikor meg Jerusalem lakoztatúe es ö kazdag volna es városoc városoc ö körűllő es ezfékre es a mezősőkön lakoztatúe: ad Austrum et in caespitibus (303). Vr isten trombitaban enekel es megén ezféknee fergo zeleben: vadet in turbine Austris (308). Minden föld megzőrdöl a kietleneglen es Remmonac halmard ezfékiglen: de colle Remmon ad Austrum Jerusalem (316).

EZÜST [ezst, ezst] KulesC. 19. ezst JordC. 55. TihC. 28. Frank: HaszK. 27. ezst RMNY. II:179. ezüst C. et ÉsztM. 1319. et MonBrók III:202. Mon: KépF. 73b: argentum

[argenteus; silber, silbern] Pallérozott ezüst: Argentum asile PPB. Ezüstöt arannyal megereszteti; silber und gold zusammen vermengen Adami; Sprachk. 191. Lutz engemet zewstewu el aronly es czokolasnak myatta elidny (EhrC. 154-0. 126. MünchC. 31). Ha valaky félwl rya rakandh el fonda nentouma aranyath, ez wsteth [így], dragalatos kőweketh (KönyvPál 133). Hogy az mi üstet, aranyat találhának, elvinnék (Montrók III 202). Ezüst miv (no.). Arany kezek es az üstből behaltatot baluanoé (Mon: Képt. 73b). Megrávidúlne az ezüst cötel (Kar: Bibl. 1630). Mind bora, mind ezüste elegyes (Pázm: Préd. 96). Ezüst sator (Káldy: Bibl. 242). Bányabeli ezüst, comstom-ezüst, pénz-ezüst (Keesk: ÖtM. 345). Pallérozott ezüst (Hall: HHist. 158). Egy ezüst perspectiva (Gör: KárCs. IV 225).

égetés-ezüst: [brandsilber, kupellensilber, feinsilber] (Keesk: ÖtM. 343).

finum-ezüst: [feinsilber] (Keesk: ÖtM. 294).

mű-ezüst: [werksilber] (Keesk: ÖtM. 319). Tartozik a besülletes ezéb az (kontár) újat megbüntetni egy gira műezüstre, akár pengit s (359).

víz-ezüst. Elenven kén eső avagy víz ezüst: argentum vivum seu hydrargyrum Com: Jan. 19. [quecksilber].

vont-ezüst: [anrum ductile; gospennees silber]. Harom putha ō, egyk vont ezüsth (RMNy. II 88).

Ezüstös: argentatus C. argentosus MA. [versilbert, Zqjh ezüstös ekös thŵ zablyatok (PocrC. 338. ÉrdyC. 446b. Szép szekérben ül vala, az kerekei is ezüstösek valának, de nem tudom, ha képió ezüst-e vagy finom féle (Montrók VIII 293). Egy ezüstös szablya; egy sisak, ezüstös, aranyazott (Gör: KárCs. 325. SzékÖkl. II 85).

Ezüstösöd-ik: deargentor; versilbert werden. (Bíró: Préd. 9).

[Ezüstösül]

még-ezüstösült: deargentatus. Galambnak meg esystwulth [így] tollay (KeszthC. 134). Galambnak meg esystwulth tollay (KulesC. 157).

Ezüstöz: inargento SI. [versilbern] Ezüstöznyi rezet (Keesk: ÖtM. 345).

még-ezüstöz: inargento MA. [versilbern]. Megezüstöztetett: inargentatus C. Ő faice a komaetol galiltatot meg es azoc meg aranytatuan es meg ezüstöztetuen; inargentata (BécsiC. 110).

[Ezüstöztet]

még-ezüstöztet: [inargentari curo; versilberu lassen]. Egy pallos vasat küldött vala, én megezüstöztettem mérni (Radv: Csul. III 226).

F.

FA: 1) arbor MA. [baum]. Jöfőle élő-fák: generosae arbores; meg-levelezése az élő-fának: foliatura; az élő-fának levelei a melegen kinyílnak: oscitant *folia ad solem; fákkal bé-ültetni a kerteket: *insereere hortos; körül kapálni a fákat: *marare arbores; a fáról le-szállani: *ducere se deorsum ab arbore; vag-dalással ki-aggott, ki-aszott fa: arbor vulneribus *evicta; vén roskadt fa: *defecta senio arbor. PPBl. Nyírfa arbor ut meta 1209. Meta sub arbore nyírfa 1247. Tölgyfa arbor 1255. Egerfa 1266. (Czinár). Neon tiluoa ut igr fa gimlece tvl (HB). Meg-goyta ő minden faúkat: arbores (BécsiC. 13). A fackal plun-taltatót kertbe: in hortum arboribus constium (63). Fának leuely lassu sceel nya ingadoz (PeerC. 43). Az feyzy az fának hw gyökerehez vettetőt: securis ad radicem arborum posita est (JordC. 361). Mynden yo fia yo gymelezet terem: omnis arbor bona fructus bonus facit (373). Az tanak zep úruga (TibC. 33). Zöld fa (VirgC. 65). Leli vala az erdő fayának fólvyte (41). Az vad faban szilid oltatik (Fél: Tam. 318). Az fának lenelenee zördülése (Kár: Bibl. L115). Az nagy fát szeliddé változtatni (Radv: Csal. III.51). Gyümöleshozo fa dilly: Préd. 1363. Levele-deznek a fák (Tof: Zsol. 590). Elágazott bugázott nagy fa (Megy: 6Jaj. IV.17). A fák zöldölnek (Mik: Törl. 143). Fel-éled a veszni indült fa (SzD: MVir. 102). **2)** lignum C. [ligneus: bolz, hőlzern]. Fából való: ligneus; fához való: lignarius; fát szedők: lignor C. Szijos, nehezen törő fa: lignum *lentum frangi; szó-ötte, rothadt fergesfa: *lignum vitiosum; egy élő-fa, mennyit egyszer fel-élelhet ember: *complexus lignorum; a fa talp: *calcens ligneus; ostábla fíji: scrupus; virgína billegető fa: chromata PPBl. Szekér fa: lignorum velus PP. Fahid, possessio in Com. Alb. Trans. 1393. 1397. (Czinár). Füstölő fát meg nem olt (MünchC. 35). Agya csak azon azyw dezka es egy romek fa feye alat (ÉrdyC. 276b). Myre hog nem meeg te el a fraterek-kei a vasuarra hogy faat hozzáad; el meene az tengher partyara fa hozny (339). Ell havtottak beuenekeot fa hordany (RMNy. 11309). Szumnyad, véti ő notáját, vonszja az fáját (a hegedő), meg is ütök bottal az hátát (Tin. 298). Tekerges fa: lignum curvum (Kár: Bibl. L643). Az predikáló szec nem márvánkéből valo, hanem kőz fából, fenyővászós deszkákból (MA: Scult. 748). Fapalack (Radv: Csal. III.51). Szekérfá 12 (Évk: XIII.55). Atya szavára a kőfés fát határa véve, fel-vívé a hegyre (Pázm: Préd. 210). Rakás fakon cleyenen égetteknemeg (Com: Jan. 137). A kürt (Lehek) fából való, vastag es edgy ölni hosszú vala (Lászy: Krón. 255). **3)** [dolium; fass]. Péter Balazsuk attunk egy egyes fabort 65 ft (MonTME. 123). Vezér számára felküldött egyesfának általvitelésére az budai bírónak fizettünk 80 d. (397). [Vö. **karika-fa**]. **4)** [hasta, lancea; spear, lance, pike]. Kardos Józsa fáját felveté, az terokben ő korjáját előré (Tin. 186). Az vitőzik ottan fát felvetének, az lövésre arezul ők öklélének (203). Vessük fel mi fánkat, Jézust, Jézust üvöltünk, opp. esutt, patt (253) [Vö. **öklelő-fa, lanc-fa, lanekenet-fa**

[Szólások]. Mint az fa vgy nem mér szállani; magis mutus quam scapha (Deesi: Adag. 156). Ti mind fa papok vagytok, esűfők, bolondok (RMK. V.221). Heréltelen kaggonokat, fa papokat, vaaz papokat ezután nem akarunk tartányi (225. 240). Fa legénykék es asszonykák (Matkó: BCSák. 79). Bálványozók, fa legények, szenteket imádók (Veresm: Lev. 244. RMK. V.364). Famál fább, kőnél kövebb (Fal: Jegyz. 936). Erős fába va-gatad az feiszét; scaperdam trabis (Deesi: Adag. 241). Nagy fában vágád, rokon, a fejszét, nem tom, hogy ütheted ki (Czegl: BDorg. 265). Nagy fába vágád tompa szekereződet (Matkó: BCSák. 371). Ha a nyers fán ezeket művelik, mi leszen az aszszu fán (Tel: Evang. 1888). Bizony dolog, nagy fát mozgattak ledűjthették (Czegl: BDorg. 51). Maga alatt vágna akkor az fát, a mikor azzal valóna (MonIrók. XV.127). Lássák, ha a magok historiensit meghazntyollák, s a fát magok alatt levágják (KCSipk: Pápis. 1). Fától szakadott ember: ex quereubus ac saxis prognatus (Deesi: Adag. 61). Eb oda fa nélkül (Kisy: Adag.); nem tanátsoda közelíteni üress kőzsel (SzD: MVir. 92).

[Közmondások]. Egy fa nem erdő (Deesi: Adag. 55); unus homo, nullus homo; una hirundo non facit ver (MA). Az ki bolondul s ebud akor földzni, kezében legyen fája (Deesi: Adag. 206). Az ki ebud földzik fája legyen kezébe; fumantem musum uris ne tentaveris (211). Az aszi fa mellett az nyers is megáz (MonIrók. III.93). Fát gyümölsérről ismértünk (Pázm: Préd. 68). Idején meg-tetszik a melly fából bot válik, a melly tejből turó leszen; curvum se praebet, quod in unum crescere debet PPBl.

ablak-fa: [margo ligneus; fensterstock, fensterpfosten]. Az ablacfac megrothadnac, az ajtóe meg töredöznee; computrescut fenestrae, fores franguntur (Drág: Serk. 251).

ábrahám-fája: vitex PPBl. [kirschbaum].

ágy-fa: sponda PP. [bettstatt, bettgestell]. A háló ágy nem csak pusztá ágy-fából áll (DKal: Ker. 229).

ajtófél-fa: [postis januae] die türoseiten Nom. 31.

akasztó-fa: galulus, patibulum, crux C. [galgen]. Valakit akasztó-fára itélni: *dare crucibus aliquem PPBl. Arbor platani, qui dicitur akasztófa (129). Wenzel. X.60. Az akasztó tara akasztatée; appensus est in patibulo (BécsiC. 51. JordC. 215). Az kerezfaanak akasztó fája (VirgC. 120). Fywggh nykeppen a tolvni az akasztófan (WinklC. 98). Akasztó fát, prengert erdemlettel volna (Börn: Préd. 128). A keresztnek akasztó-fáján függ later (Biro: Augy. 284).

[Szólások]. Terezen akasztó fa meg (Deesi: Adag. 183).

akasztófára-való: crucifer C. homo trium literarum MA. cruciarius, patibularius PPBl. galgenschwengel. Mi dolog te akasztó fara való (SalMark. 30).

akó-fa: [virga arithmetica, doliaris; visirrite]. Az én tómpa elmémnek akó-fája, vagy tudományomnak mérő-kötele, rövidéb Veresm: Lev. 106).

akóló-fa: ∞ Akolló fá (1586. Nyr. XVI.132. Radv: Csal. I.60. 400).

alás-fa. Sál fa, alás fa: ulmus; ulmenbaum, rüstholz Mel; Herb. 12. és Tart.J.

alma-fa: pomus C. malus MA. [apfelbaum]. Vadalma-fa: comarus C. Almafai: malinus MA. Almafa (1225. Jern.). Vete sednek wala a pnyka almafa eos maas almafa egymassal, melly wolna masykual zeeb (Pesti: Fab. 86. Kár: Bibl. I.631. Lép: FTük 3. Com: Jan 21).

álóés-fa: tarum PPL. [aloe]. Tóth: IstN. 47.

által-fa: transtrum Kr. [querholz, querbalken]. Atal-fa: lignum transversum NémGl. 335. Az altal fa (a keresztű őth senzi volt (ÉrsC. 67).

aranyalma-fa: [orungenbaum; arbor medica] Váli: OrvSz. 7.

árboc-fa: [arboz fá] ÉrdyC. 314b. 578. *arboz fá* Helt: Mes. 93. *arboz fá* Tin. 247. Kules: Évang. 164): **1)** malus C. malus navis MA. [mast]. Az árbocz-fához a vitorlák kötik: funes qui antennis ad malos *destinant PPBl. Ottan nekewuk yelet az arboz fának felette (ÉrdyC. 314b). Egy szép egyenes fennűfa monda: arboz fat ehúlnak belőlem (Helt: Mes. 93. fab. MF 142. Fél: Bibl. 227. Kár: Bibl. II.133. Com: Jan. 89). Kormányunk elromlott a sok habozásban, és vitorlánk, s árbocz-fánk is van romlásban (Gyöngy: Char. 208). **2)** abies MF. [taune]. A penitencia egy nemynemew fiel magaztatot arbozfá, kyt yltetőt Jesus, kynek eelő gyökere zywbelj tóredelmesszeg, leweley tyzta gyonaas, gymölczse eeleg teatel (ÉrdyC. 578). **3)** [columna; mast, stange]. Az szép Judít bizec batorsagara, banar fel tekintu az arboz fara (accessit ad columnam, Judith 13. 8), az kiralnac szép aranyas kardiara (Tin. 247). [A sátornak] a külső kerítését leszedték vala; de az árboczfaí, vagy oszlopainak mondjam, ott fenn valának (ErdTörtAd. I.131). Nézd az árboczfaíját mint fel-sátorozta (Gyöngy: Cnp. 18. MF. 142).

ászok-fa: cantherius PPBl. [ganter]. Ászok-fa, melyre hordót vagy ládát tesznek: fulmenta PPBl. Az öreg szórós hordókban jobb ízű a bor, mert erejét ki nem bocsátja, kivált-képpen a nagyobb gantár, ászok fákön: praesertim cantheriis altioribus (Com: Jan. 85).

bájfű-fa. Bayfű fa: laurus; lorberbaum Mel; Herb. 7.

barack-fa: persica arbor MAL pfrsiehbaum Teuzeri baratzk fa: barillenbaum [igy], abricotier KirBesz. 152.

barkóca-fa: [sorbus torminalis; elsebeerbaum]. Egy Zakens neű ember haga fiel egy bacolca fíara [igy], hogy onnan lathath naa ewtet: ascendit in arborem sycomorum, ut videret eum (ÉrdyC. 140). Sorbus torminalis, plerisque Pannoniae silvis familiaris est: ungaris barkoezafa vocant, germani adlasbeer (Clus: Stürp. 8). Barkocza-fát nem igen űltetik a kertekben, hanem a magas hegyekben a bik-fák között terem (Lipp: PKert. III.195).

berékénye-fa: sorbus MAL [sperberbaum] speerenbaum KirBesz. 152. Berkenye fa: sorbus; speierling Mel; Herb. 26. Erdei berekenye fa: sorbus silvestris Com: Jan. 24.

birsalma-fa: [eydonia] quittenbaum KirBesz. 152.

bodza-fa, borza-fa, boz-fa, bozza-fa: sambucus MAL [hollunder] massholderbaum KirBesz. 154. Bodza-fa, borza-fa: sambucus; borza-fának neme: opulus PPBl. Meta venit ad duas arbores nyra et borfa [bozfa?] voeatas (1269. Wenzel. VIII.251). Arbor bozfa (1339. CodPatr. V.114). Az űdőben, melben hallangatóe a trombitanac es bozfaban alkotot igrec késsegnee zozattat (BécsiC. 125). Meleghyűt es zurazto az bozza fa (BeytheA: FivK. 128b). Kees-kerágó vagy bocczafából csinállyon penczelt (Keesk: ÖrvM. 316).

borona-fa: [tignum; balken]. Az törökök nagy borona fikat s vastag gerendákat vitetnek a sáncz felé (MonIrók XV.535).

borostyán-fa: 1) laurus MA. Com: Jan. 24. lorberbaum KirBesz. 151. **2)** [hedera; ephen]. A borostyán-fa meg állittya a hasmenést: alvum citam *emendat flos hederac PPBl

bors-fa: piper C. [pfefferbaum].

bükk-fa, bikk-fa: fagus MA. Com: Jan. 21. [buche] luchsbaum KirBesz. 154. Bikkfából-való: fagus, fagus; bükkfából tsinült pohárok: pocula *fabricata fago; bik-fa berek: lucus *fagus PPL. Bykfa: fagus (1499. IJMMúz. VII.467). Az mely vizet az bikfa odnaban talának, mindön fele varat meg gyogit (BeytheA: FivK. 18). A kiterjedt bükkfák ernyős sátorában pásztori versekkel mulassuk magunkat (Fal: Vers. 905). Fiunkból sem lehet bik-fa vagy vad kender; ha a szülék bölcsék, fiok is leszén bölcs (Gvad: RP. 40).

cédrus-fa, cédér-fa. Cedrosfa: cedrus MA. [ceder]. Satoryd Izrael nykent az vyz mellet neweködött cedrus faak (JordC. 171. ÉrdyC. 151. 535). Wriak zana cedrus faaknak meg tereye (KulesC. 62). Cedertác a Libanuson (Helt: Zolt. 209). Az király el lóuite a cedrus fákat, mint az vad fige fákat (Kár: Bibl. I.377). A Libanus hegyén termő ceder-fa (Szeg: Aqn. 16).

ciprus-fa: cupressus C. MA. Beythe: Nom. 4. cyparissus PPL. [cipresse]. Hegyes tziprus-fa: cupressus acuta; fekete tziprus-fa: cupressus atra; kerti tziprus-fa: subina; vad tziprus-fa: thya; a tziprus-fákat tőből kivenni: *eximere cupressos cum radicibus PPBl. Ha az gyönyölchet az cyprustanok meg izod borban, meg tóruen: ver hast, hurutot, fuladast, es ver pókest gyogyt (BeytheA: FivK. 72). Ciprusfa tavaszkor mint ujul az kertben, cédrusfa virázkik az plántált helyében (Thaly: Adal. II.276. Balassa: Költ. 31. 205).

citrom-fa: citrus C. malus Assyria v. Medica PPL. citrombaum KirBesz. 152. Citrosfa: citrus: citrom fából való: citrus MAL.

cubor-fa: licitatorium, jugum textorum MA. [weberbaum]. Magas kopja-nyele oly temérdek vala, mint az szövő ezubortá olyan vala (Tin. 229). [Vö. zugoly-fa]

csapó-fa: hostorium MA. PP. [streichholz].

csatló-fa. *Kötőfa, czatlofa: subscudes MA. [leiste, querholz].

cser-fa: quercus, robur C. [eiche]. Tseve fából ki-faragni: *ex[sic]ulpete e quercu PPL. Arbor Chertá 1296. (Kuanz) Neny keueset egy czerfa tewneben nyugottak (EhC. 40). Cedrosok-ne magassaga ő magassaga es ő erős monnal cze fa (BécsiC. 217). Aldozaevala czerfa idat (189). Ordehatoc Basanaac cze fáy (310). JordC. 329). A czer fának lenelét tőzd meg, borban igyad, a vér folyast meg állattya (Mel; Herb. 15). Czattog mint egy tűzen égő czerta (Deesi: Adag. 138). Cser-fa levél (PP: PaxC. 255). Cser-fa levélű fű: chamaedris (251. Com: Jan. 28). Cserfa török (Tarn: Szents. 167).

cserfás. Czerfás erdő (Mel: Sám. 37).

cserésznye-fa: cerasus C. Mel; Herb. 3. Com: Jan. 21. kirschbaum KirBesz. 152. Chersisnye fa: cerasus dulci fructu Beythe: Nom. 3. Vad cseresznye-fa: chamaecerasus PPL. sam-kirschbaum KirBesz. 152. (Lipp: PKert. II.63).

csipke-fa: cynorrhodos; hanbudden Mel; Herb. Tart.J. hazen-apfelbaum KirBesz. 152.

csirke-fa: querquedula, italice cercerella, gallice cercerelle C. [entenbaum]

csuda-fa: palma Christi; kreuzbaum Nom. 91. ricinus: wunderbaum 92. ricinus Mel; Herb. 82. PPBl. Csuda fa, kit a deákok rieiunak neveznek (Lipp: PKert. II.223).

derek-fa: [truncus; Stamm]. Az élő fa három részéből az egyik az gyökere, másik az tőkéje, avagy az derek fa, harmadik az ága boga (Alv: Post. 1234).

dió-fa: nux MA PP. juglans; nussbaum Mel: Herb. 18. A mayom a dyofara baag (DobrC. 601 Zrínyi II.119. Bal: Epln 8 Lipp: PKert III.203 Megy: 3Maj II.108).

[Szólások] Nám oly kedély, mint ha fűtő volna az dió fáig (Deesi: Adag. 159): tanquam Argivum clypeum abstulerit MA. Mind a diófáig fűtök (Mel: Szalm. 413). Talán azt tudgyn, hogy: abstulit Argivum clypeum; mind fűtő a diófáig? (Czezl: Japh. 108. 143). Ne vorjód a diófát (Kisv: Adag. 52).

[Közmondások] Az diófának veréssel veszik hasznát (Deesi: Adag. 57).

diófás. Diófás hely: nuc-tum PP.

éb-fa: chamaeaea, földi olajfa; seidelbast Mel: Herb. 20. In quo dumo est spina, quae ebfā dicitur 1264. (Kuzuz. Jern)

ébénom-fa: [ebenus] Ebenum fa (GKat: Váls. 1503). Hébénom-fa (Hall: III.159). [Vö. Ebenus; indiai fekete fa PPI]

édés-fa: adipos MAL. glycyrrhiza, liquoritia SL. [süssholz]. Édesfa gyökere (MA: Scult. 373. Cseh: OrvK. 3).

egér-fa: 1) alnus Ver. MA. Beythe: Nom. 1. Com: Jan. 21 erlenbaum KirBesz. 154 Arbor ikrus egurfa 1260. (Nyr. VII.317). Egérfa, eger-fa, arbor 1266. 1275. egurfa 1269 1294 (Czinár). Arbor egurfa vocata (ZichyC. II.127). Arbor egurfa nuncupata (II.148). Arbores vulgariter egerfa nominatae (III.295 IV.183). Egérfa: erulus, alnus (UjMMúz. VII.467. ACsere: Enc. 232. Lipp: Cal. 61). Egy nagy hegyzett egérfa karó vagy ezülfip véget be is küldött (Szal: Krón. 230). **2)** Fraxinus; egerfa auagy gyertyánfa C.

egérfai: 1) alnus MA. von erlen PP. **2)** fraxinus C.

egérfás. Egérfás hely: alnetum MAL

egrés-fa: alnus MA. PP. [erle]. Egerstű: alnus MA PP

élet-fa: lignum vitae [lebensbaum]. Az gyezedelmesnek azok az eledli faak amelyekben (dabo ei odore de ligno vitae), ky az en ystenenek paradyzomában vagy (JordC. 887).

élő-fa: 1) arbor C. arbor viva MA [baum]. Jóféle élő fák: "generosae arbores; maganyesni az élő fákát: "circumcidere arbores; olly nagyot nő, mint egy élő-fa: planta "assurgit in arborem PPI. Az épület fát kereső fűjész, Erdőllő az élő fákát a földre le-éjt: lignator arbores in terram sternit (Com: Jan. 127). **2)** "arbor vitae; baum des lebens". Az élő fát a paradyzomának középette fűtete (Born: Ének. 312).

előtő-fa. Elütő fa, mértéket egyenesítő; horsterium PPIB [streichholz].

enyves-fa: [lentiscus; mastixbaum]. Mould meg, micsoda fa alatt beszélni látád (Zsuzsánát? Az enyvesfa alatt láttam (RMK II.87).

epér-fa: sycaminum; maulbeerbaum MA. Eperfa: morus Mel: Herb. 1. Mongyatok eg eperfaanak carbori moro; zakagy ky tvedből es yltessel az tengherben (JordC. 587. Tel: Evang. II.905. Gyöngy: Char. 300. Mik: Törl. 153).

épület-fa: materia, tigna; bauh Holz]. Épület fát kereső fűjész, Erdőllő; materiarius, lignator (Com: Jan. 127).

evező-fa: [tansa; ruder] (Sim: Evang. 10)

fagyal-fa: lignustrum, alcaena MAL. lignustrum Beythe: Nom. 6. BeytheA: FivK. 14. béndöltzin Mel: Herb. 25. steinweide KirBesz. 154 [barriegel]. Igen szárazsú az virága bogiöya az fagyal faac (Mel: Herb. 25). Tudodé, fagyal faának fejer virága le hul az földre s nem lesz semmi hasznora (Zrínyi II.117. Lipp: PKert 146. II.211).

faragvány-fa: lignum ad aliquid exculpendum; schuitzholz. A kocsiát kiütöst-kiütök faragványfært az erdőre (Nyr. XIV.161).

fenyő-fa: 1) pinus C. pinea PPIB. abies PPI. Com: Vest. 117. fichtenbaum KirBesz. 153. Fenyő fau nőt hosszú buga; strobilus Mj; Szót. Duae arbores fenestā vocatae 1269. 1297. (Weenzel. VIII.251. X. 251). Orchh. fene fa (ulula abies), mert a cedrus le eset (BéseiC. 319). A fennyifűről és galagányról. Egy szép feműfa alla egy galagánya tois mellet (Helt: Mes. 129). A fenyő-fa fenyődiot avagy hosszú fenyő bugát hoz (Com: Jan. 24. Mik: Törl. 214). **2)** lignum abiegnum Kár: Bibl. 1396. [fichtenholz]. Fenyőfa stampelyek (CsikGy. 32).

gyalog-fenyőfa. Gyalog fenyő fa: juniperus; weckholdterbaum Mel: Herb. 9. weich- oder weckholderbaum KirBesz. 152.

luc-fenyőfa. Luz fenyőfa: "abies nodis PPI. Jegyene, hies fenyőfa; abies; tannenbaum Nom. 82. Luzc fenico fa (Pont. 31. Káldi: Bibl. 379).

szurok-fenyőfa, szurkos-fenyőfa. Szurkos fenyő fa: piceaster PPIB. A jegyene fa magas, miut a szurok fenyő fa is; abies procera est, ut et picea (Com: Jan. 22).

vad-fenyőfa: pinaster C.

fiatal-fa: [frutex, viviradix; setzling, junger baum]. Fyatal faac maga zerent fel emelkedhet (VidC. 7). Sokakat egybeventerős fiatal-fák ágaihoz két-fele kőfetek és úgy szaggattak darabokra (Pázm: Préd. 282). A fiatal fákát, a kik magou néltnek, el-ültetheti januariusnak végén (Lipp: PKert. II.112).

forgács-fa: schüda C. [spanholz]

francos-fa. Frantzósi: gualicum; franzosenholz Mel: Herb. 31

füge-fa, fige-fa: ficus MA. arbor ficī PPI. feigenbaum KirBesz. 152. Flüge fűből való; ficulneus C. Latum eg fige fat (ficī arborem) az vt felen mene 5 hozia es semmit sem lele 5 raia haneméac leueleket (MünchC. 526). Fige faac leueles acaual fedezze be az 5 zemerűköt (TelC. 210). Az fűghe fa ky hozta ow gyengyeckeyth (ÉrdyC. 379b. 381. 517b. JordC. 838). Leueléből leuelest kötenek magoknak (DobrC. 148). Lakozik vala az fűge faba egy puezők (VirgC. 104). Mag asza mindyiarast a fige fa; aretaeta est continuo ficulnea (Fél: Bibl. 35). Az király el bűnto a cedrus fákát mint az vad fige fákát (Kár: Bibl. 1377). Az fűgefa bimbözje (MA: Scult. 25). Adam a fűgefa leuelével befedezze magát, és gagyát csinála magának (Illy: Préd. 1415).

vad-fűgefa: caprificus PPIB. wilder feigenbaum.

fűgefás. Fűgefás hely: ficaria C.

fűz-fa: 1) salix C. [weide. Fűztréből való; salignus C. Jó karónak-való fűzfa: "perficidus salix PPIB. Köz fűz fa; salix vulgaris rubra Beythe: Nom. 8. Arbor silicis így, vulgo fűz 1395. (Nyr. VI.124). Sokan vadnak ollenok nyint a fűz fa, kynek leuelei hasonlatos az olaj fához, de gyűmölcsözlen (ApMél. 17). Az fűz fűkac közé-pire; tel fűgesztűttü az mi hezedűnköt (szék: Zsolt. 141). A fűzfű leuelét föld meg borban, colica ellen le (Mel: Herb. 10). Egy fűzfa gúst tekert, snya-kaura akurja fűtani (Matkó: BCsák. 335). **2)** [ad milkam rom utilis; nichtsnutz, wertlos. Fűtele bakbözű fűzfa versek alá Beythe István írta novét (Pázm: Kal. 221). Fűz-fa logicus (Czezl: Dag. 14). Fűzfa logicija illeten (Matkó: BCsák. 69). Fűzfa, taplós és gyermekkelhez is illeten distinctio (270). Latrikámos fűzfa poéták (GKat: Gradual. Ajaul. InnoS: GKat. 27). Fűzfa vers (Fal: Vers. 908).

[Szólások] Fűz fa - j a n k o. (Thaly: VÉ. II.257). Fűz-takatonaság (Csúzi: Tronb. 310). Fűz fa súlyok ez, azaz, igen nagy hazugsághoz illendő mondás (Matkó: BCsák. 9).

Fűszfa sulyokkal laptávol (127). Fűz fá ből taragot vers: deductum carmen (Deesi: Adag. 351).

[Közmondások]. Fűzta hegedűhöz nál vonó illik (Szirmai: Hungaria in Parabolis 125. Kr).

galagonya-fa: spinus, cynosbatus MA. hagedom Mel: Herb. TartJ. Galagonya fá: oxycantha (Beythe: Nom. 6). Gelyegegyeifa: cornus 1499. (UjMMűz. VII.467). Galagonya fa (Com: Jan. 33. Lipp: PKert. I.13).

gantár-fa: cantherius Com: Jan. 85. [gantter, lagerholz].

gánya-fa: genista C. güntern. pfingstblume PPI.

gesztenye-fa: castanea, echinus C. castanea arbor MA. kastanienbaum KirBesz. 152. A gesztenye-fát másuvá nem illethetni el: castanea nescit *hospitari PPI (Lipp: PKert. III.216).

gesztenyefás. Gesztenyefás hely: castanetum C. MA.

görgő-fa: hypomelion [hypomochlion] PP. [watze, cylinder]. Hömpölygő, hempergő vagy görgő fa: cylindrus PPI.

gummi-fa. Hévséges gummi-fa: euphorbia PPI.

gyak-fa: palus acutus, veritani PPI. [spiess] spanischer reiter SI. Nyr. XIII.558.

gyertyán-fa: 1) ornus MA. hanbuchen Mel: Herb. 17. [flagebuche]. Duae arbores assignatae pro metis, quarum una Hungarice dicitur hasfa et altera gertianfa (Szilády: Temesvári Pelbárt 69). Sub duabus arboribus vulgo gyertianfa vocatis 1364 (Bebek István oklev.) Carpinus, ostria aliis: gyertyan fa, quasi dicas candelae arborem, quod ejus ligno facium vice utantur (Beythe: Nom. 3). Az gyertyánfa gyümölcze honitő száraztó (Mel: Herb. 17. Com: Jan. 21. Nad: Kert. 203). 2) Fraxinus: egerfa auagy gyertyánfa C.

gyümölcs-fa: arbor fructifera SK. [obstbaum]. Ez nemes gyümölcs fakath meg muttatta ysten latsaban esdras prophetának (ApMél. St. Akoron yo gyümölcs, ha a gyekere yo leend az gyümölcs tanak (ÉrsC. 512b). A gyümölcs fáknak nemzések rül (Lipp: PKert. III.89). A gyümölcs fáknak nemekrül (136).

gyűrű-fa: 1) Gywreifa: corillus 1499 (UjMMűz. VII.467). Virga sanguinea, gyűrű fa, nehezksó azzonyallatoknak artalmas (BeytheA: FivK. 24). 2) thymelea; kellerhals Mel: Herb. 20.

hadaró-fa: flagellum tribuli: dreschflezel. Vegyen az oruos doctor dorong peczenyét, sulyoc máiat, mosófa lepént, ezép hadarófa fának (1550—75. Toldy: Adalékok a Régibb Irodalom Történetéhez 23).

hagyító-fa: jaculum; wurspiess]. Heges hagitto fakét vagdalt meg (RMNy. II.169).

hajtó-fa: [tudicula] triebel Com: Orb. 163.

hályog-fa. Haalyag fa: staphis C. staphys, nux vesicaria MA. [pimperussbaum]. Halyagta: pistacia; pimpermüsslin; az mogyoroi ez halyagfának melegc (Mel: Herb. 15). Halyagfa: staphyloendron (Beythe: Nom. 8). Ez hidon láttam egy halyog fa fiatal kinek temérdekségbe nem volt nagyobb az embernek föghebbik vyanal (SzCsomb: Utleir. 64).

hám-fa: helciaria machinula MA. trittel, zugscheid SI. Hámfa lánczostól (Rady: Csál. II.397. TörtT. XVIII.235. Thaly: VÉ. II.19).

[Szólások]. Kivül ugrott az hám-fán (Czegl: Japh. 234). A jó fán, ha hám fán kívül hág is (Ker: Préd. 313).

hanga-fa: myrica MA. [tamariske]. Hanga-fa mellyből ruha tisztító seprüt csinálnak: brya [kleine tamariske] PPI.

haraszt-fa: alnus C. [erle]. In summitate montis est arbor qui vocatur harast 1232. (Wenzel. VI.513). Meta venit ad arborem horozt (VII.291). Ad duas metas ubi sunt sex arbores virtulinorum, quare iste locus vocatur Hotharasth (X.231).

Harasztfa, arbor (Czinár). Duae arbores Harasthfa dictae (Zichy C. 194. 95). Egy szálas széles haraszt fa deszka (TörtT. XVIII. 261).

hárs-fa, hás-fa: tilia C. Beythe: Nom. s. linde Mel: Herb. 17. Duae arbores assignatae pro metis, quarum una Hungarice dicitur hasfa et altera gertianfa 1239. (Szilády: Temesvári Pelbárt 69). Tilia, vulgo hasfa 1506. (no.) Helt: Bibl. IV.20. Frank: HasznK. 18. TörtT. XVIII.266. Lipp: PKert. II.100. Lipp: Cal. 34).

[Közmondások]. Addig hánts a hás fát, míg hámlik (Kisv: Adag. 310).

hasáb-fa: assula PP. PPI. [scheit, holzscheit]. Egy hasaab fawal agyon ytee zent facabot (ÉrdyC. 288). Hasál fakat [igy] hányának (Tin: Ének. 174).

[Szólások]. Az ómen szemében az gerenda hasáb fát látnia nem akará (Décs. DB. 11).

hasábfáz: [assula verbero; mit einem holzscheite schlagen]. Midőn valakit erősen hasápfáznak; s-azon teprenkednek, honnan menyen végére, ha ugyan verik őtet (Megy: Szöv. 150).

heveder-fa: clathrus C. [leiste, querholz]. Hevedertfa a gerendákon subscendes MA.

isten-fa, isten-fája: abrotonum C. MA. [eberwurz, stabwurz]. Isten fával csinált bor: abrotonites; isteu-fája forma fű: adonium PPI. Végy fél fél marockal kakuc füet, isten fáyat egy marockal (Mel: Herb. 112). Isten fája, mely nőstény és him: abrotonum foemina et mas (Com: Jan. 29. Misk: VKert. 511).

iva-fa: [taxus; eibe]. Arbor quae iwafa dicitur 1264. (CodPatr. VI.127).

jarom-fa: [jugum, tignum transversum; joch, jochholz]. Paranchola az 5 nyakaba iaromfakath auag köteleketh vetny (Krisztl. 14). Folküldöttük volt Füleken az palánkkaró és járomit végett (MonTME. I.115. KolTört. 400).

jávor-fa, juhar-fa, ihar-fa. Javorfa: acer C. Major: Szót. acer major, platanus germanica MA. acer latifolium Beythe: Nom. 82. Fodor javorfa: platanus crispa MA. Ihar fa: platanus MA. acer minus Beythe: Nom. 1. Fodor jauor vagy juhárfa [igy]: acer; ahorn Mel: Herb. 19. Meta vadit ad silvam arborem ihor. De inde aliam arborem ihorfa (VIII.123). (Wenzel. VII.328). Siquum in arbore javor vocata (VIII.123). Ilyhor arbor (X.221). Senir hegyéről való fodor iauor tából (abietibus) építették tenéked minden háloadat (Kár: Bibl. I.133). A jávorfa és az erdei berekenye-fa apró gyümölcsöket hoznak: acer et sorbus silvestris baccas ferunt (Com: Jan. 24).

jegénye-fa: 1) abies C. populus nigra, abies MA. populus alba Beythe: Nom. 7. pappelbaum Mel: Herb. 11. Arbor jegenyefa 1387 (CodPatr. V.176). Abies vulgo nominatur jeghenefa 1508. (Szilády: Temesvári Pelbárt 70). Az esztragnak jegene faia vagyon holot lakozzee (Szék: Zsolt. 106). Az ieghőnye tanak heiabam törgy meg nyolcz penz nyomonit es id meg borban (Beythe: FivK. 106). Jajzatja a jegenyefa, hogy ledőt a czedrus (Pázm: Préd. 886. Kr.). 2) Jegenyewfa: platanus 1499 (UjMMűz. VII.467). Super arborem platanii jegenyefa dicti 1386. (Nyr. XVI.124. Kár: Bibl. I.666).

mérges jegényefa: smilax C.

jegényefás. Jegenyefás hely: populetum PPI.

jegy-fa: [palus metalis, stipes terminalis; grenzpfahl]. Meta transit publicam viam et progreditur super jegfa, et de ligno prefato vadit 1224. (Wenzel. VI.424. CodPatr. IV.12).

jujubák-fa, jujuba-fa. Juiubac fa: zizipbus, brustbeerlin Mel: Herb. TartJ. Jujuba-fa: brustbeerleinbaum KirBesz. 152.

kala-fa: [mumella, vimenum, pedica; ganten, stock, stral-
klotz]. Bő jött s felállott új prédikálásnak módja, a mely
kalafával tanítja a hitet (Bod: Pol. Előb. 3). *Vö **KALODA**

kalafáz: [mumella punic; einblocken, in den stock legen]
(Csúzi: Tröub. 678. Kr.)

kankarik-fa: tollenen C. [brunnenschwengel] Kankarikfa,
kankarik emelkedő fája: tollenen MAL

kánya-fa: genista MA. [genst; günter]

kapornya-fa: capparis; capres oder cappern Mel: Herb
TartJ.

kapu-fa: postis MA. [torpfoste, torssäule]

[Szólások]. Kapufát a től vett búcsút: postico discessit,
vasis non conclusatis abiit MA A kapufától búcsúzni (SZD):
MVir. 309.

kapufél-fa: ~

[Szólások]. Kapufél-től búcsút vettének (Barth: Krön. 21).
Mértán mondgyák az özvegy asszonyoknak, ha a kapufél-fája
aranyasís, de csak özvegy (Szathm: Cent. 155).

kar-fa: crepido; lehua wo man sich anhielt PP. [geländer].
*Karfája a padlónak: crepido pontis PP. Az várakra járó
grádások karfái (KöLTört. 10). Rosz folyosó, kell hozzá éldy
rend karfa (103. Monrók VIII 336).

karfáz: [crepidine munit, lorica munit; mit einem geländer
versehen]. 128 öl köfált karfázni és behéjazni, ehöz kívántatik
(KöLTört. 408). Köfálnak karfázása (106).

még-karfáz: ~ Az hidnak két szöle meg lévén karfázva,
a karfán kívül gyalog ment 5 nga (Monrók. VIII 336).

karika-fa: [dolium; fess]. Benedék második karika fájából
ittak a köveit (MonTME. 114). Ittanak bort 80 pint; az
után való karika fából 25 pint ota. Vettünk egy karika-fa
bort (292. 299).

karó-fa: [stipes, palus; pfahl]. Hohnap vitéz fejét meg lát-
tyuk karó fán (Zrínyi: ASyr. 72). Palánknak való karó fakat
szolgálassatok ki (KöcskTört. III 351).

keeskerágó-fa: 1) Evonymus; keehke rago fa, h. e. arbor
quae a capris roditur Beythe: Nom. 4 [spindelbaum] Kötske rágó
tábol nyársatskát faragtak (Gvad: FNót. 21). 2) Keelikeragó-
fa: caprificus [wilder feigenbaum] 1199. ÚjMMűz. VII. 167.
3) Kötske rago fa, szüz fa: agnus castus; schatnülle Mel:
Herb. 10.

kéreszt-fa: crux C. [kreuz]. Crístus az keresztán (NádC. 11).
Az kereszt fán sotit tenen magad feharad (GömC. 119). Az
kérözttam te előttd zyz Maria ces nyud az köz neep előt
fygge (ZschC. 41. 22). Mykoron kereszt fának sütyóban ten
magad ydvessegyvünk borth the dragalatos weredet ky fe-
chyarad (DözsC. El. GyöngC. 59. ErdC. 166). Fél fygghezlyven
az keresztfára: suspensum in ligno (BordC. 723). Moztelen fig-
az keresztán (VirC. 27). Tagazya meg magat es vegie fél ke-
restfayat (84). Crístus az keresztán kimondhatatlan nagy in-
seges künben (MA: Scult. 844).

kös-ajla-fa: talea PPIB. rosex; robschoss PPIB

kínzó-fu: [patibulum; pfahl, galgen, kreuz]. Latha harom
kénzófati feol igazoitvan (WündC. 79).

kisa-fa: [ortschoit, zugschöit]. Kísafa, törhöz (Com: Orb.
171).

kősefás: [equus funalis; riemupferd]. Az telettar mellett
való lö rendszerint móló volt, gyakrabban az kősefás is (Mon-
rók. XI. 373).

kopja-fa: hastile, nyele vagy fája a dáróknak PPI. [spieß-
schaft]

koszoru-fa: mutuli MA [kranzholz, mauerbank]. Azon
kapuban a strása háznak ellenében levő folyorsóhoz [így] kell
két koszoru fa hat élek (KöLTört. 101. 102. 103).

kökény-fa: 1) spinus C. prunus silvestris MA. [schle-
baum] (Beythe: Nom. 7. Tel: Föl. 62. ACseres: Enc. 227). 2) acia-
cia C. Egyiptomi kökény-fa: acacia KirBesz. 152.

könyöklő-fa: [crepido; brustlehue]. Az ablak takarója kö-
nyöklőfán függött (Monrók. XI. 365. TörtT? II. 185).

köris-fa, körös-fa: 1) fraxinus MA. Beythe: Nom. 5. Com:
Jan. 21. [esche]. Mezei körösfa, fraxinus campestris; nagy körös-
fa: bumelia; a körösfából minden munkát csinálhatni: fraxinus
*obedientissima in omni opere PPIB. Arbor quersusfa 1270.
(Nyr. VII. 318). Fraxinus vulgo kerusfa 1593. (Szilády: Tem. Pell.
70). Az mely lóac az lába meg varasul, vagy meg tetuezi,
vegyed vizét az körös fának és azzal kenyed, meg gyógyul
(Cs. Ol. Lipp: PKert. II. 211). 2) Arbor aceris vulgo keurusfa
dieta 1361. (ZihyC. III. 298).

körtvély-fa: pirus MA. Com: Jan. 21. birnbaum KirBesz.
153. Körtvélyfa, arbor ut meta 1228. (Czinár). Végy körtvély-fa
imelyét (Csch: OrvK. 17. Káldi: Bibl. 279. Lipp: PKert. III. 38.
116).

[Szólások]. Job ifuságodban meg házassagod, miglen az kert-
vedy-fát töl meg rázhatod (Fortszer. II. 3).

vad-körtvélyfa: pirus *silvarica PPIB. [holzbirnbaum].

kötő-fa. *Kötőfa, ezatőfa: subsecus; *ragasztó, kötőfa:
subsecus MA. [leiste, querholz] (KöLTört. 100).

láb-fa: [subidium, stütumen; unterlage, ganten]. Láb-fa,
ászok, mellyen valamit tartnak: fulmentum PPI. (KöLTört. 101).

lanc-fa: hasta [lanze]. Lancesákkal, dárókkal, dőgonyekekkel,
lanc fűvel által verve: lanceis hastilibus et hastis mucrona-
tis transverberando (Com: Jan. 119. TörtT? II. 185).

lancfás: [hastatus; kuzknecht]. Hátad meget az lantz fás
melletted az muskot/ros (Foln: Vigaszt. Előb. 17).

lanckenet-fa: [hasta; lanze der kuzknechte] (Tin. 111).

lapító-fa: sodrófa, tésztanyujtó, nyújtófa SzD. [walgerholz
(szakácsmest. 9).

lémonya-fa: [citrus, malus medica] limonienbaum KirBesz.
152.

lentese-fa: lentiscus MA. [mastixbaum]. Az münemő enyuet
terónt az lentsefa, annak lentiscinus neve, ezt io imya azok
nak kik vert hanyuk (BeytheA: FivK. 76). Mástik, lentse fának
enyve: mastiche (Com: Jan. 27).

luc-fa. Síma, nem görtsös luzfa, luz fényőfa: *abies enodi-
PPI

mag-fa: arbor proletaria PP

magyal-fa: esulus, ilex aquifolium; stecheiche SI. Arbor
magyalpha vocata 1320. (Nyr. VII. 318). Arbor ulmi, quae vul-
gari nostro dicitur magóffa 1259. (Knuaz)

makk-fa: esulus C. quercus SI. [eiche]

makkfás. Makkfás hely: esuletum C.

makkos-fa: quercus Com: Jan. cirmenbaum, me cerre Kir
Besz. 154. A makkos-fa, tölgy-fa és tser-fa bugát s makkó
hozak; suber, ilex et quercus gallica et glandes ferunt (Com:
Jan. 21).

málna-fa: rubus idaeus PP. [himbeerstrauch]

mandola-fa, mondola-fa: amygdalu, amygdalus MA
mandelbaum KirBesz. 152. (Mel: Herb. 12. Kár: Bibl. 1630.
Lipp: PKert. III. 198).

mangorló-fa: *terres lignum* PflB. [mangelholz, walzerholz].

méggy-fa: *cerasus macedonica* MA. *cerasus nigro et acerbo fructu*, quam Ungari latine merasum vocant Beythe: Nom. 3. [weichselbaum] Lipp: PKert. III 169.

mírha-fa: *lignum myrrhae*: *holz der myrhe*. Zein ember-séged magas keresztfa; gyövein gyakran ewltek, holoth kegyes Iesus olyannak yelenel myrha fainak δ nyalába (ThwC). 30. GyógyC. 22. PószC. 14).

mirtus-fa: *myrtus* C. Myrtusfák között álló szent ferfin (Czeq: MM. 26. Illy: Préd. II 289).

mirtusfás. *Myrtos fas*; *myrtatus*; *myrtos fas hely*: *myrtetum* MAI.

mogyoró-fa: **1)** *corylus* C. MA. haselussbaum KirBesz. 152. Mogyorófából csinált: *columnus* C. Mogyoró fá virága: *julus* Pfl. *Corylus, nux. avellana sive pontica*: mogyorófa (Beythe: Nom. 4. Zrínyi. 191. Lipp: PKert. III. 212). **2)** [*lignum coryli*: haselussholz]. Boczaufából vagy mogyorófából csinállyon penzeit (Koesk: ÖtM. 316).

mosó-fa: [*malleus lotricum*: waschlindl]. Vegyen az oros doctor dorog pezenyét, mosófa lepót, czép ledarófa fánkat (1550—75. Toldy: Adalékok a RMHódTört. 23).

narancs-fa: [*malus medica*: orangebaum] pomeranzenbaum KirBesz. 153. Narantz fá [igy] (Mel: Herb. Tart. J. Váli: OrvSz. 7).

naszpolya-fa, noszpolya-fa. *Nespoliafa*: *mespilus* C. MAI. *Nyospolya fá*: *mespilus* Mel: Herb. 3. *Naszpolya fá*: *nispelbaum* KirBesz. 152. A *nyospola-fűrül*: *nyospola* vagy *nespola*, alacson fá és olyan szűk mint á berkenye, csak hogy az keréked és fölyül mint-ha koronás volna (Lipp: PKert. III. 190).

nyár-fa: *populus alba* MA. [pappel]. Fejér nyárfa: *lence* C. Fejér nyárfa, fekete nyárfa: *populus alba, populus nigra* Com: Jan. 21. Nyárfa, arbor 1209. 1277. 1388. Narfa, arbor 1263. 1295. 1388. (Czinár). Arbor nyárfa (1270. ZelyhC. 122). Arbor *populus vulgariter náária diéta* (L95). Az nyár-fánaknak lenelét cegeged az fülben, használ (Mel: Herb. 11). Főzd meg az nyar fának bimbóit mezben es homalyos szőmöt gyógyítanak (BeytheA: FivK. 10. Cseh: OrvK. 23).

[Szólások]. Nyárfa sulyok ez, szemtelen Mátyás (Pós: Válasz. 216). De hallyc kép-faragó Fábiant, mint bárdollya a nyár fát (183).

nyárfás: Nyártás hely: *populetum* C.

nyereg-fa: [*lignum sellae*: sattelholz, sattelbogen]. Bakor nevű rakatonának vörtem egy nyeregfát (MonTME. 1265) Mind eltöredzett szegen az nyeregfam, mind lekopott róla az sok szép nyert szerszám (Thaly: Adal. I. 228).

nyir-fa: *betula* MA. Mel: Herb. 17. birkenbaum KirBesz. 154. Meta sub arbore nyírfa 1247. 1288. 1294 (Czinár). Arbor quae dicitur nyírfa 1252. (CodPatr. VI 71). Sunt metae inter frutices versus orientem sub Nyírfa (157). Arborea buricum [igy 2] quae vulgo nyírfa et egerfa vocantur (1288. Részó Ensels: HelynevekMagy. 183. Mon: TME. 168. Koesk: ÖtM. 323).

olaj-fa: *olea* C. Ver. MA. olbaum KirBesz. 153. Vad olajfa: *oleaster* C. *agrialea* MAI. Olajfa gyümöltse: *oliva* MA. Földi olajfa: *chamalea* Mel: Herb. 20. Gyemelcheze olayfa (KoszthC. 132). Olay faath yltzet es nem keued magad ew zyryawal (JordC. 260. 59. ÉrdyC. 475. Komj: SzPál. 86). Te mikoron vadolayta vonal, az olayfaba oltalat (RMNy. II. 43). Az olayfa szinub a főb fánkuál (Helt: Mes. 146. Mel: Herb. 7). Az olai fának helye: *mons oliveti* (Fél: Bibl. 34).

olajfás. Olajtás hely: *olivetum* C. Meut az olayfás hegy oldalon fél (MA: Scult. 507).

oldal-fa: [postis: tüpfosten] Az aytónc két félő való oldal fá: *duo postes ostii* (Kár: Bibl. 1308).

oltás-fa: [surculus] pfpofróis KirBesz. 152.

orsó-fa: *fusus torcularis* Nom. 2 195 [triehstock, kelterbaum]. *Sajtónak orsófája: *cocleus, sucula* MA.

ostormén-fa: *viburnum lantana* MA. PP. [schlingbaum, schlingstrauch]. Ostorménfa, enjus fructus mednar cherős-nyo appellatur: *opulus quortundum, sambucus aquatica* (Beythe: Nom. 6).

öklelő-fa: [hasta, lancea: spear, lance]. Oktalm δ néki nagy öklelő fája (Hosv: Toldi. 8. RMK. IV 251. 253).

ör-fa: *malus navis* SI. Sokféle VI. 102—107. [malus exterior; vordernast, segelbaum]. A hájő, mely mennyivel inkább hányat taik az laboktól, anyival inkább egyenesebben álló örtákkal viseltett vitörlek által igazgattatik: *hoc erectiore volitatur supparo* (Prág: Sork. 37. MF. 114).

öztörő-fa: [palus, patibulum: pfahl, galgen]. Az vár hűjja előtt való piaczn két öztörő fak ásitván a török fak naponeknt alba akgattatnak vala (Szal: Krón. 498).

palánk-fa: [tabula saepibus erigendis: plankenholz]. Az fánkra mindenwt palánk fát wytet, vezőt bñven: δ azt mongya hogy Zohokot elnyaltattya (RMNy. II. 224). Palánkfa bordsára küldöttük Varga Ferenczet (MonTME. 126). Az palánkfüjört Király Gergölynek ézettünk egy karmasin kapczát (88. KoltTört. 490).

palma-fa: *palma* MA. Mel: Herb. 5. spathe Pfl. palmenbaum KirBesz. 153. JordC. 43. 189. ÉrdyC. 436. Beythe: Nom. 6. Kaldi: Bibl. 290. Pálmafa amál erőssebb, mennél hajlób és terhesebb (Amade: Vers. 197). Palma fűrül ágat nem hoztum (Thaly: Adal. I. 41).

pálmafás: *palmosus* Pfl. Pálmafás hely: *palmetum* C.

pálmafásos: *palmosus* C. MAI.

pamut-fa: Gyapott, pamut-fa: *gossypium* Pfl. [baumwollenstranch].

pántofély-fa. Suber: igen vastag héjú tölgyfa, pantofélyfa Pfl. [korkeiche]. Pántófél fa: *pantoffelholzbaum* KirBesz. 154

plátán-fa, plátánus-fa. *Platanus*: ki terjedt, leveles, kedves áruyéjú plátánus-fa Pfl. [platan]. Plátán-fa [igy]: *platanus* Com: Jan. 22. Plátán-fa (Nad: Kert. 213). *Platanus* fa (Illy: Préd. II 229).

pomagranát-fa: [arbor Punica] granatpfölbaum KirBesz. 152. (Kaldi: Bibl. 246).

puszpáng-fa. Puszpáng fa: *buxus*; *puszpángfához* hasonló: *buxosus* C. A puszpáng fá tőkéje darabos és többire tsögös bogos (ACore: Enc. 232. 269).

ragasztó-fa. *Ragasztó, kötő-fa: *subscus* MA [leiste, quersholz].

rakottya-fa, rekéttye-fa: *siler* PP [bachweide]. Rekethyefa: *vimen* (1499. UjMuz. VII. 467). *Rekottya-fa*: *salix aquatica latifolia* (Beythe: Nom. 8. Nad: Kert. 30). Uj követie az ő faytalan kívánságnac indulatit, a mint a rakottya fáé szoktác követni az folyo vizez árkaít (Prág: Sork. 315).

sám-fa: *regula* PP. [richtholz, stiefelholz]; sarút kifeszítő fa SzD.

sátor-fa.

[Szólások]. A kalmár haza ment minden sátorfástul (Gvad: RP. 52). Felszedni a sátorfát, készültő tüni: *conclamare vasa Pfl.

sébastián-fa: Mel: Herb. Tart. J. Damuscusi mogyoro: *mixa*; sebasten Jo ha kaphad az gyümölczet, melyet sebastiánnac lincac a *patricariusoc* Mel: Herb. 27).

sodró-fa: Agas-bogas fa, sodró-fá: radícula PPBL [rührstock]

som-fa: cornus C. Beythe-A; FivK 23b. Mel; Herb 3. kor-
nelbaum KirBesz. 152. Erős mint a somfa: cornia fibra (Deesi:
Adag. 50, Zrínyi. L52. 115). A som fa somot terem (Com: Jan
24). A tomós somfa kópiák, egy s más részről darabokra
tömnének (Fal: TÉ. 637).

[Szőlások]. Vajki szereti a szép szót és szeléd intést a kő-
katonai; jobban s vigabban enged néki, mint sem a somfabotnak
(Fal: NA. 217). Somfánál főző: avarus, tenax, pareus MA. Viasz
fűzékben es somfánál főzet (Helt: Krón. 1. Helt: Mes. 312).
Somfánál főző sobrák (MA: SB. 129. Kisv: Adag. 100).

sóska-fa: [berberis; sauerdorn] saurach KirBesz. 152.

spanyol-fa: spanischer fliederbaum, lilas KirBesz. 151.

sulyok-fa, Sulyok-fa, tőzök verő bot: tudos PPBL [schlängel]

szálfa: arbor decisa, trabs; gefiltert baumstamm, langholz.
Nagy szál-fákkal erős falt csináltak (Tin. 131. 154). Egy szál-
fát harang lóbnak vöttünk (MontTME. 123).

[Közmondások]. Egy szálfa nem erdő (Magy: Nád. 122).

szaru-fa: delicia, tibicines, sublaquearia, tigna MA. trabe-
cula PPBL. [sparren] querhalk KirBesz. 133. A szaru-fára és az
eső: tigna "perplunt PPBL. Hordo falt vagy zarvfat hoz
volt (RMNy. II.313). Gerendának, szarufáknak való fátak hozat-
tuk az erdőltárol (MontTME. 150). Az ászok, talpak, szarufák
merő cedrus gerendák voltak (MA: SB. 290. Com: Jan. 102).

szédér-fa, **szédérj-fa**: morus C. sycaminea, sycomorua
MAL. [maulbeerbaum]. Michael de Zederfatelek 1377. (Czinár.
Rim: Ének. 112). Kétféle közönségesen a szedery-fa: fejer és
fekete; noha harmadik is találkozik, a ki vörös (Lipp: PKert
III.158).

szégező-fa: claustrum, clostrum C [riegel]

szent-János-fája, Szent-János fája, tengeri-szőlő: ribes
PPBL. [johannisbeerstrauch].

szil-fa: ulmus C. MA. Beythe: Nom. 8. [ulme]. Ágas-bogas
szilfa: fecundae "frondibus ulmi PPBL. Arbor zylfa 1114 (Szlády:
Temessvári Pellbárt 73). Zylfa, arbor 1209, 1294, 1311, 1431.
(Czinár). Sub arbore laticis scyllfa 1256. (Knauz. Arbor ulmi
vulgariter zylfa dicta; arborea zylfa vocatae (Zichy C. 191. 95).
Zylfa: ulmus 1199. (UjMuz. VII. 167). A szilfa levele kesvesé
fodor, faja méz színű, kemény (ACsere: Enc. 232. MA: Bibl
II.31. Lipp: PKert. LI. Mik: TörL. 5).

szilfás, Szilfás hely: ulmarium, ulmetum MA. PP.

szilva-fa: prunus C. MA. Mel; Herb. 27. [pflaumenbaum.
(BécsiC. 172). Prunus silvestris vulgo zylvafá. 1503. (Szlády:
Temessvári Pellbárt 72. Com: Jan. 21). A szilva fából ki folyo
gom az érenásoknak használ (ACsere: Enc. 227. Lipp: PKert
III.173. Mik: TörL. 414).

szitó-fa: rutabulum, batillum PP. [fenzgabel]

szolga-fa: üsttartó fa SzD. hülzerner haken, um den kessel
darauf zu hängen). Pásztorok szolga fának hívják azon fát, a
mellyre a tűz mellet ha főznek a bográst akasztják (Gvad:
FNót. 8). A meg-tölt bográstot a szolga fára akasztottuk (Gvad:
RP. 80).

szőlő-fa: vitis, palmas C. [weinstock]. Gyenge bort termő
szőlő-fa: "mertia vitis; burkos szőlő-fa, sok levelű: vitis
"luxuriosa; szőlőfa bükkője; sulfrago; szőlő fat vagy akár mi
gyümölcs-fát támasztó gyümöl: cuntheriolus PPBL. (Bal: CsSk
123. Hall: HHist. I. 56).

szömörke-fa: pinus, picea; fichtenbaum Mel; Herb. 17.

szűz-fa: vitex PPBL. [kenschbaum]. Ketske rago fa, szűz-fa:
agnus castus; schafmülle Mel; Herb. 10.

talp-fa: [substructio lignea; schweller, unterholz]. Vezér
istállójának való talpfát és gerendákat hordat (MontTME. II.72).

tamariskos-fa: tamarice, tamarix, tamarithus PPBL. Tama-
riskus fa: tamariskenbaum KirBesz. 153.

tartó-fa: tenakel, halter Com: Orb. 155.

terjesztő-fa: tenakel, halter. A könyv-nyomató, az eleiben
alot irás szerint, a melly a terjesztő, tartó fau előtte áll, a
szokat öszverekja (Com: Orb. 188).

termő-fa: arbor fructifera PPBL. [obstbaum]. Termő fátska:
arbuscula PPBL. A termő fárol érthettyük a jó lélekeknek ádvös-
séges munkáit, mellyek a jó tselekedetek (Hall: HHist. II.325).

ternyő-fa: taxus MA. [eibenbaum].

terpentina-fa: terebinthus: terpentinbaum Mel; Herb. 19.
Terpentina-fából való: liginus PPBL. Terpentinát tsepegő fa:
lirichenbaum KirBesz. 154.

tető-fa: daphne mezereum SI. [seidelbast]. Tető fa, gyalog
okly fa: chamelaea; seidelbast, menschenmörder Mel; Herb. 20.

tilalom-fa: arbor vetita Kr. [verbotener baum]. Az ördög
kisztetéséből a tilalom-fa gyümölcsét isten parants-lattya ellen
megkóstolák (Pázm: Préd. 772).

tisza-fa: taxus MA. Beythe: Nom. 8. Com: Jan. 21. eiben-
baum Nom. 83. Taxus: tiza fa: mergős fa, hasonló az borostyan
fenyőfőz (Beythe-A; FivK. 111. Or: Oriélung. II.125).

tölgy-fa: 1) quercus, ilex C. MA. suber C. steineiche Kir-
Besz. 154. Makkos tölgyfa: cernus PPBL. "Harum thulfa 1015.
Harom togyifa 1228. (Jerney). Arbor quae dicitur tulgfa 1252.
(CodPatr. VI. 71). Tölfa arbor 1255. 1283. (Czinár). Sub arbore
ilicis, scilicet thwlfia 1256. (Knauz. Smith taulgfa, arbor 1268.
(Wenzel III.95). Arbor thulfa 1310. (Zichy C. 1125). Arborea
ilicene vulgariter thulfa vocatae (III.267). Magna arbor vulgo
thwfa vocata (Nyr. VII.318). Ilex: thulfa 1484 (Nyírkallai, Kova-
chich, Formulae Solennes XXVII). Az tewlyfárol ees nadrol
(Pesti: Fab. 12). 2) lignum ilicis; eichenholz. Tölgy fával
meg-lágyítottat patsmagoc, papucsoe (Com: Jan. 100).

tölgyfás: quercetum C. MA.

tőmő-fa: [pavulca; schlängel]. A padimentom tőmő fával
főmötetet, paskoltator, sulykoltator (Com: Jan. 108).

tővis-fa: 1) [spina] ein dorn, une épine KirBesz. 151. 2)
cine acatia, maenia, akátzia KirBesz. 154.

tudomány-fa: arbor scientiae Kr. [baum des wissens].
Adamot tilt, hogy a tudományfának gyümölcséből ne egyik
Pázm: Préd. 794).

turbokló-fa: [contus piscatorius; störstange]. A halészok
a halakat az ő ony-helyekről turbokló fával a hálora kergetik
(Komár: Imáds. 225).

tüz-fa, **tüzi-fa**, **Tüz-fa**: lignum focarium SI. [brennholz].
Udvornici orol. de 5. Monte Pannoniae debent dare tres carrata
lignorum, quos vocant tyzfa 1249 (Wenzel VII.97). Tüzifa (Kár-
Élet. I. 10).

ugorka-fa.

[Szőlások]. Igen felis akarul te az ugorka fára hágn
(Pis: Válasz. 113). Amaz híres Esztergom is, nem látó mikén
jár? a ki régen hágott vala nagy uborka fára; de már szegény
visszesott a fejelágyára (Thaly: Adal. II.130). Az érdemeket
főlyül való nagy polezra, es uborka-fára vágó dő, föl fival
koddott dagályos kevélyek (Biró: Ünep. B2b). De mi történt?
Le esett az eb az uborka fára ul, még arrul a helyfűlé-
le-vettett, le esett, a hol előbb állt mo).

várta-fa: 2) Nógrádban az várta fára adott kis biró urak
33 ft. (MontTME. 137).

verő-fa: [tympani militaris plectrum; trommelschlägel] (Com: Orb. 202).

vetelő-fa: alabrum, rhombus [haspel]. A fonal peretz gombolótóra, vetelő fura tétetttévén (Com: Jan. 97).

villa-fa: [cervus; stützgebäl]. Háló terjesztő poznaak, villa fák (Com: Orb. 107).

vitorla-fa: antenna C. antennae, malus MA. [segelbaum]. A vitorla fákra a vitorlákát ki-fejtje (Com: Jan. 89. Erasmi: Erk. 19).

zárló-fa: claustrum PPL. [riegel].

zelnice-fa. Zelnice fa: cerasus avium, sive racemosa Beythe: Nom. 3. [vogelkirschbaum, traubenkirschbaum].

zugoly-fa: licitatorium MAL. jugum licitatorium MA. [weberbaum]. Takáts zugolyfája: jugum MAL. (RMK. III.450) A szövök zugolyfája (Moln: JÉpül. 54). [Vö. eubor-fa].

Fácska: **1)** arbuscula C. MA. [büumchen]. Vad cypros alazon faczka (Mel: Herb. 20). **2)** ligellum MA. [lölzchen]. Kénköves fátskák, melyekkel gyűjtünk valamit: crenium PPL. Metelget faszkat (Börn: Préd. 410). Az mi nepeinc heyelessel faczka metelgetessel, ragalmazással es ezer hűtsagual mulattac el ünnepet (Börn: Evang. IV.521).

Fáész: [lignor; holz holen]. Az épület fát kereső, fűésző, erdőllő, az elő fákat a földre lejtji: materiarius, lignator arboris in terram sternit (Com: Jan. 127).

Fái: **1)** arboreus C. (baum-). Nem fái tewysk wala, hanem tengeri tewysk (AporC. 185). Ha őzne törőd az fay főnyfi diót, rut kórmót el vétt (Mel: Herb. 9). A mi illeti a táplálást, nézzed az égi madarakat; közülök ki földi, ki fái maggal él (Pázm: Préd. 971). Fáj-szederjek (Com: Jan. 21). Az fái gyümölcsök aligh maradnak kár nélkül (KBécs. 1666. B8). A fái sós-kárú (Lipp: PKert. III.224). **2)** ligneus [?] MA.

Fánya. Meta exit ad lignum fāanya vocatum 1272 (Cod. Patr. V.17).

Fára-való: [furcifer; galgenschwengel]. Eredj fura való: abí directe PPBL.

Fás: **1)** arbustus: mit bänmen bepflanzt. Cum medietate paludis nomine Fas 1221. (VRég. 361). Faashalom, mons 1283. (Czinár). Locus fās-fuen, locus geres-fuen 1291. (Nyr. VII.175). Neezyetek yol megh az földet, ha syros awagy meddew, ha puzta awagy fas: nemorosus (JordC. 145). **2)** lignosus C. durateus, durus MA. PP. [holzig, holzartig]. *Fás dió: durateo mux MA. *mux sine medulla PPBL. Saláta cikóriaa gyökérből: hámozd szépen meg, a fását hánd ki (TörtT.² I.579). Midón az agat bétészik a földbe, az izen, a fásán föllyúl bé-messék (Lipp: PKert. III.88). **3)** [asper, morosus; rauh]. Vgyan ilyen fás ő: totus echinus asper (Decsi: Adag. 161). Azért nem érdemli a tekelletes asszony nevet valaki az igen fás vagy darabos-erköltü urának-is, inkább nem kívánnya éltét, hogy-sem holtát (Pázm: Préd. 144). De meg kellene e féle fás keresztyénnek tanulni, hogy (Megy: Bayle 209). **4)** [hastatus; mit einem wüspiesse bewaffnet]. Sok gyüilevész népek seregdedben léznek. fások, kopásók, pánczélosok léznek (RMK. II.106).

[Fásod-ik]

még-fásodik: [arboresco; baumartig werden]. A tárkony szárai gyöngék elsöben, az-után még-fásodnak (Lipp: PKert. II.114).

Fásos. Palma fásos: palmosus C. MAL

Fátalan: [arboribus carens; ohne bänne]. Fátalan hely, a kerteket égetik 1674. (Nyr. XII.228).

FABULA: [fabula; fabel]. E fabula erre tanít, hogy hőlesce es eszesce legyinc (Helt: Mes. 205). Fabulic, az az, hiba való

torétseléseec es kába beszédec (Helt: UT. Kk1). Inmár csak hűtsagos mulatságra vgyodnak mindennek fölejt, bába beszédre, áhokul költött fabulákra (RMK. I.340). Emberektől talált fabulákkal terhel az ecclesiast (Czegl: MM. 32). Acsogus fabulája (158). Magam szemöljét e világnak fabulájában nem elég alkalmatossom viselni lattatom-e? (Illy: Préd. I.357).

[Fabulás]

Fabuláskod-ik: [fabulor; fabuliren, schwatzen]. Az vr szó-lőjébe memyünk, nem fabuláskodni, hanem munkálkodni (Illy: Préd. I.275. II.213).

FÁCÁN [fatzany Moln: JÉpül. 82. fátzányozni Monrók XV.300]: phasianus C. MAL. [fasan]. Fachan lwny ala hyttan (LevT. I.215). Elewen nesten fátzany, oztban tyz fogol (RMNy. III.31). Faczammak [igy] farka (Pont. 158). Fátzán lus (ACsere: Enc. 216). Ki ki már két gyenge fátzánal bélélt meleg italokat vett bé (Fal: NA. 130).

Fácánka: [phasianus parvus; fasachen]. Fenyős-, eszszár-madarkák az ebédnek ékessége, fogoly, vadkan, fácánkák (Fal: Vers. 878. Gvad: Pösty. 4).

Fácános: phasianarius MAL. [fasanenzüchter].

Fácánosod-ik: [putidus fio; stinkend werden]. A lus elkezelett fácánosodni (Nyr. X.470).

Fácánóz: [phasianus venor; fasane jagen]. Kimentem nyulászni és fátzányozni (Monrók. XV.300). Reggel fátzányozni megyünk (RákGy: Lev. 385).

FACSAR: obtorqueo C. premo MA. [winden, drehen]. Facsart: obortus C. tortivus, tortus MA. Ez zóltt eg poharba facára (GuayC. 18). Az kereszt fan sotut tenen magad facharal (GömC. 119). Hogy olajt faczarna az kewből (JordC. 273). Az régiek másuvá facsarták az Christus rendezését az vr vachorájában (Pázm: Kal. 148). Igen vélte vagon oly világos mondás a sz. írásban, mellyet másuvá nem facharlat az emberi elme (Pázm: LuthV. 238). Ide fatsarják ama példabeszédet (Ker: Préd. 19). Maga elméjéből facsar valami bolond consequenciákat (Matkó: BCsák. 428). Azt tartya, hogy a hűt dolgát ki-ki maga feje szerint fatsarhattya (Fal: NE. 60).

[Szólások]. Igen faczaria az pareit: *ჭიკაჯიჯი* (Decsi: Adag. 24).

ki-facsar: exprimo, extorqueo MA. [auswinden, auspressen]. Ki facsart: expressus, extortus MA. Kinec gerezdi a ziz Maria es ő belőle kyfacsart bor az ő fia (Fél: Bibl. 89). Kerezt fanak saytoyaban ten magad ydvessegyneknek bort, the drughalathos weredet ky fachyaraad (PozC. 13). Ha ki fúzardoz és meg iszod az rossa bugia succussát, ver folyas ellen jó (Mel: Herb. 24). Micsoda facsart-ki tehát szeméből illy sűrű könyveket? (Mad: Evang. 596). Végy parét, tödd föl vízbe, forrald meg, völdd ki omet, facsard ki levéből (Rády: Csal. III.47). Csak egy igaz anagrammot sem tudott az Pázmány Peter uram neuből ki facsarni (Bal: Epin. 4). Kerti bogácsnak levét facsard-ki (PP: PaxC. 269). Ugy bannak az emberrel, valamint a tábronnal, a mellyből a levét kifacsarván azután elvetik (Mik: Törl. 64).

kifacsarás: expressio, extorsio MAL. [das auspressen].

még-facsar: comprimo, contorqueo MA. [pressen]. Kyt te nykenht megl fachart zólo feből bevön ky öttele (WinklC. 258. CzediC. 21). A bys almat meg kely törny es fachány es annak chák a tiszta hűgát kely reá tölteny (Frank: HlászK. 216). Végezetre a pogany tatár ercz sajtója alatt mayd négy osztendők tölteigh megl facsartatott (VárM: Égészöv. Bevez.).

vissza-facsar: [detorqueo, perverse interpretor; verdrehen]. A dolgot visza fatsarja, és másón pepetel (GKat: Tük. 322).

Facsaras: contorsio, compressio MA [das winden, pressen, verdrehen]. A pomagranát facsarással jó itél szolgáltát (DKal: Ker. 110). Az te argumentumfacsarásod és elhigázásod (Bál: Csik 216). Minden tekerés, facsarás nélkül megérthetjük (Otr: Besz. 171).

Facsarék: [expressum quid, succus; etwas herausgepresstes, saft]. Vegyen az ornis doctor hott leuet, páltza facsaréket, dorong pezenyét (1550–75). Toldy: Adalékok a Régi Irodalom Történetéhez 230.

Facsargat: [exprimo; pressen]. En kezeyim facsargatának zepylatlaw nyrra newó keneteth (ÉisC. 219).

Facsarit: [detorqueo; verdrehen]. Az isten ígénének viasz orrat tsinált és szintén oda fitorítja s fűsritja, ahová akarja (GKat: Váls. II 1313).

Facsarod-ik: contorqueor, comprimor, exprimor MA [sich anspresen, trüffeln].

Facsarodlás: [extorsio, expressio; das trüffeln]. Fatsarodlásig szublaték na szőlő, GKat: Váls. II 124.

Facsarog: [torqueo; sich winden]. Facsarog tekerog a nyárs elött (GKat: Titk. 935). Nosza facsarog Mátvás, mondgyal itt is, hogy hannis a fordítás (Matkó: BCsák. 322).

Facsaros: tortus, contortus, intortus Kr. [gewunden, verdreht]. Akaratod tekeres, fcsaros lézen (Hall: Paizs. 84).

1. FAGY (*fagy* NémGl. 336, *fagy* ÉrdyC. 628); gelasco, glacio MA. [fríeren]. Borzos hajú merőbe fagytak; hirsutae *diriguoere comae PPBl. Ó nekü ruhay testeekhez eos az schöckhöz ragatának es fagyának vala (WinklC. 204). Ki al vala a mágh hidegre, es a vizes ruhát magához haúzta vala fágúna, es hog megfágvala, be meően vala a mágh heusegben (NádC. 84).

[Szólások]. Vereeben foggyan halva fekszik (ÉrdyC. 628, NagyszC. 86). Verben faginam fekszik teste (Báthlées 3). Vérbe fagyot ruhayat zent testéről levonyák (Marosvásárhellő: Evang. 307). Azon vérben fagyva tétették el (Ker: Préd. 128).

be-fagy: congeho MA. [einfrieren]. Az tenger be fadna (Mon: KéjT. 296).

el-fagy: congeho MA [abfrieren].

környül-fagy: circumgeho MA [ringsum aufrieren]. Környülfagyott: circumgelatus C.

még-fagy: congeho, conglacio, obrigeo, gelasco C [einfrieren, erfríeren]. Megfagyott: gelidus; megfagyható: gelabilis; megfagyhatatlan: incongelabilis C. MA. Meg fagyó, meg-gömböri döm, gáberelen, meg-alhisom a hideg miatt; dirigeo PPBl. Megytagy (NémGl. 336). Ég too nagyon, közep arant meg fagyóth (SándC. 37). Az északi tengerben szigetec valnate hol meg fagy a tenger (Helt: Krón. 16). Meg fagya es be álla a Duna (114). Megfagyott sokakné szivokben az atyámi szeretet (MA: Seult. 27). A zuzmaráz meg fagyott hamat (Com: Jan. 10). El hűhnek az étkok, meg-fagyának: die speisen werden kalt (KirBesz. 38).

mégfagyás: gelatio, congelatio C. MA [das einfrieren, erfríeren].

öszve-fagy: congeho C, concreso MA [zusammenfrieren].

öszvefagyás: congelatio, concretio C. MA.

Fagyás: gelatio PPBl [frost].

Fagyhatatlan: ingelabilis, incongelabilis MA.

Fagyható: gelabilis MA.

Fagylal: gelo, glacio, conglacio MA [gefrieren machen]. Inkab hannis es ossős lézen, hog nem mint fagylalo (KBées 1572. Dó. Szent Benedek meztelen testét sűti fűvisben szag

gatta, szent Ferentz havak közzé fagylalta (Pázm: Préd. 346). A fagyos szellő fagylal minket (Com: Jan. 10). A gonosz idő szüntelen folt juhokt is mindenfélét a mezőre szorítva, mind pástorostól sok ezerégek rakásba fagylalt (Rumy: Mon. 181). Fagylaló nagy szél kezdett fúni (MonIrk. XV 36). Éjszaki szelkeknek fagylaló fűvása (Orezy: KöltSz. 224).

még-fagylal: gelo, glacio C. MA pertúg-facio PPBl. [gefrieren machen]. A vén feleség meg fagylalja az urát vagy férjét (congeho) nyor amos virum PPBl. Saturnus az eget megh foh-bóstonéne es fagylalnia (KBées 1572. E2).

Fagylalód-ik.

még-fagylalódik: [congeho; gefrieren]. A víz meg-fagylalódik (Pös: Igazs. II 196).

Fagylat: [gelo, glacio; gefrieren machen]. Mykawal ew cnyeket zagattuak es veereketh fagylatuak figy (ÉrdyC. 155).

még-fagylat: √. Csak emlékezetis a vért elalutya, a tagokat meg fagylattya (Lép: Ptlük. II 164).

2. FAGY: algor, gelo, gelidium C. MA. [frost]. Fagyát kivonsum; egelő PPBl. Vettötenec cnyec fágura; in gelu notis (BécsC. 104). A völgynek; égjic oldala telyes vaia fűzzel es annasic mág hidegsegős havas fággal (NádC. 85). Ég too nagyon közep arant meg fagyóth es fagyon yl eg bestye (SándC. 37. KBées 1572. D7). Felbontya az fűd le-pallott fágúat (Gyógy: KJ. 132). A fel fákadt fágok sárral egyölnek (133). Ellensegem gyözöm mánd melegen s fagyon (Köny: HRom. 20).

[Szólások]. Miképpen ha dgyuk véi be n fagyban, nagy irgalmatlanul (Csúzi: Sjp. 682).

Fagyos (*fagyos* KlKirtfa 1583.D.) **1**) glaciális, praegelidus C. glaciatus MA [frostig, eisig]. Fagyos, hideg Saturnus (Com: Jan. 8). Kőöss, fele-fagyos (semigelatus), hó (Com: Orb. 149). Rögös es fagyos helyek (Misk: VKert. 55). **2**) gefornes, fagylalt]. Enyhülnek fagyossal s mondola tejével (Gvad: FNót. 39). Egyzyik lemonádét, másik fagyost kér (106). **3**) Fagyos lev kotsonya; gallerte KirBesz. 126.

Fagyosod-ik: glacior Com: Jan. 10.

3. FAGY (*fagy*?) [reficio; herstellen?]. Lata keth atyafykat ew atyokkal egybe fagywan ew halogyok: vilit eos reficentes rotia sua (ÉrdyC. 149b).

FAGYAL (*fagylal* Mel: Herb. TartJ. no. 25); lignstrum vulgare; hartriegel. A fűz s fagyal keserű embernek (Ker: Préd. 226).

FAGGYU (*faggyu* Com: Jan. 80, *fagy* Szék: Zsolt. 127. *fagyút*: Helt: Bül. 1198.; *sevum*, *sebum* C. MA [talg, miflagitt]. Fagyútból való: sebanus, sevacus MA. Myndennek lű köwery, haysa es fagyya; pingvedo (JordC. 83). Tyz yewo ky es megh emezte az fagyat, ky az aldozatnak oltaran vala (92). Zent Lazlo raytok rohama es nynt az köwör fagygy az (92) ellen wgyan el oldwanak ellene (ÉrdyC. 100. RMNY 1198.) Meg temerdekül az ű színce mánt eg fágutól (Szék: Zsolt. 127. Góres: Mátv. 18). Annakatanna ved a kosnac fagyat farkát; tolles adipem de ariete, et candam (Helt: Bül. 1042). Az gyertya el aliszte ha el fágyna az köwörsego, fagya, viasz (Bom: Préd. 297). Zarnas faggyu (Frank: HasznK. 21). Hog az fagyat fölkiáltik, atunk költséget (MonIME. 1126).

[Közmondások]. Ökör ikra, rák fadgyu, a vén aszszony esak süsd ki pattantyú (Mon: Apol. 15).

keeske-faggyu: sebum caprinum Kr. [ziegenmilch] (Thaly: VÉ. 1198).

Fagyas: sevosus C. MA adipalis PPBl. [talgig]. Stagnum fagyasto vocatum (?) (E74. ZichyC. III 596). Blasius fagya jobagio 1113 (Nyr. VI 36). Fagyas bór (Fört. XVIII). A mely új fazékban fagyú volt, mindenkor fagyas szagu (Kis: Adag. 150).

Faggyaz: sevo C. sebo MA mit talg beschmieren.

még-faggyaz: sebo C. MA mit talg beschmieren.

FAJ: genimen C. stirps MA. genus PPBl. art, geschlecht.

Androgynus: az kinek az természet mind kétféle fajt adot, asszonyférti: capri genus: ketsze-fúj C. "Egy fából való: congener MA. Mend. v. foinec halallat evce (HB). A helyemessző bogár a hernyóknak néminemű fája, kik közöttül némelylyek fragebbek, némelylyek apróbbak (Misk: VKert. 679).

[Szólások]. Nemzetsége hozta, fajra von: "gentilitium hoc illi est PPBl.

[Közmondások]. A jó faj idején kimutatya magát (Kisv: Adag. 234).

[Fajdul]

el-fajdul: [degenero; ausarten]. Hommét vagyon, hogy a zab vad zabhá változék, el-fajdullyon: ut avena in avenam fatum degeneret (Com: Jan. 27).

[Fajit]

el-fajit: [degenerare facio; ausarten lassen]. Christustvl el-fajito és el-furtato veszedelmes értelem (GKat: Váls. 126).

[Fajonod-ik]

el-fajonodik: [degenero; ausarten]. Az el-fajonodott roma no-papistica ecclesiában a szent biblia meg-maradott (Pós: Igazs. II.367). Haj minden keresztényi szeretettel el-fajonodott lélek (Pós: GBot. 73).

Fajos: [pueros habens, paterfamilias; mit kindern gesegnet, familienvater? nobilis; edel?]. Azt igen jól tudod, ha kezdünk meghalni, feleségünk, gyermekünk nem kezd maradni, tisztartók, fajosok viszárt kezdnek venni (Tin. 12).

Fajt, fajta: generatura, prosapia, foetus Kr. Fajt, faj: samen-zucht, Adami Sprach. Hogy illyen jó fajtának magua né szákadna (Zvon: Pázm. 205). Dervis [kutya] egyik farka nagy lompot eresztett, török országi fajt, visel kóvér testet (Gyöngy: KJ. 10).

Fajtalan: lascivus, petulans, petuleus, protervus C. foeminius PPBl. [unzüchtig]. Fajtalan gyermek: catamitus PPBl. Ez neop felette fajtalan vala es haylando minden magossagra (ÉrdyC. 498b). Az fajtalan hajdik róa haragvának. Lám az pesti lelek megjédt! ott mondanák (Tin. 69). Beszéde neki lehet vala anagy tisztességes, anagy lagy, anagy fajtalan: sermone nti vel modesto vel molli vel prociaci (Decsi: Sall. 19). Had el ama fajtalan nyáfaságot vagy részegséget (Pázm: Préd. 342). Szemérmét mutogató fajtalan (GKat: Tirk. 230). Fajtalan gondolatok (Com: Jan. 183). Táncezzokkal a fajtalanoc [lascív] gyakorlyac magokat (299). Fajtalan szemek (Drög: Spec. 35). A páva igen buja és fajtalan madár (Misk: VKert. 311).

Fajtalanokod-ik: lascivio C. protervio MA. [unzücht treiben]. Fajtalanokod: lascivibundus C. MA. Kvk ön magokkal fajtalanokodnak (SándC. 39).

[Fajtalanod-ik]

még-fajtalanodik: [degenero; ausarten]. Megfajtalanodásnak, elszakadásnak atyoktól, bűnös néppé és álnak magáá lévének (Tel: Evang. 1350).

Fajtalanság: lascivia, petulantia, protervia C. [unzücht]. Testi fajtalanság (DebrC. 112). Harom hyn: kemel-seg fosm-seg fajtalanság (TelC. 319). Az dohos testy fajtalanság (ÉrdyC. 517). A bor föl gerészit minden fajtalanságra (Mon: Apol. 139). Senki közzülünk ne legyen az ő fajtalanságunkól: nemo nostrum exorsit luxuriae nostrae (Kár: Bibl. I.636). A sztkosszról, és fajtalanságról (Pázm: LuthV. 179). Czac az testncec dolgaít czelekeszi, az mineműek, az parasznasag, fajtalanság,

habonalkodás (MA: Seult. 685). Egy nap sem íznee főb süsziget, fajtalanságot (907). Tiltva az szabadiban bagzo fajtalan-ságot (Zvon: Pázm. 80). Magok az pápák sokan utálatos mo-gorva fajtalanságoknak voltak adhattatvan (Fohn: Vigaszt. 230).

Fajtalanságos: lascivus, unzüchtig. Ez illyek [lyon drá-galátos ruhák] nem zozatos, azsonioknak valok, hanem fajtalan-ságos kunnaknak es rutszagos paraszalnak (VingC. 149).

Fajul: [degenero; ausarten]. Felő hogy végtére a kálvinis-taságh a Mahmet tévelygésére ne fájullyon (Mad: Evang. 579).

el-fajul: degenero MA. [ausarten, aus der art schlagen]. El-fajultak a maradékok az ő eleiktől: degenerarunt eorum posterii PPBl. Onszollya kedzlyh mynth fajtly hogy athyoktul, az az ő tve erkölcytel el ne fájulnak (Konj: Szd. 117). Az isten igeietul el fájult, vetekben meg kemenyedet (Mon: Képt. II). Mikor fájultok el ez világi örömmek es testi gyönyörűsége-k bötöl? (Léj: PTTik. III.274). Az élő istentül el-fajult sokaságot eszre akarván hozni Ezechiás király (Pázm: Kal. a1). El-fajult fia vagy a roma háznak (Czeg: MM. 2B). Mária el fájult es meg-változott erkölce (Csúzi: Síp. 235).

elfajulás: degeneratio MA. [ausarten]

még-fajul [9]: [obduresco, obfirmor; verstocken, starrsinnig werden]. Keménységgel megfajulnak, lágyssággal elkényesednek az újuk (Pal: NU. 330).

Fajz-ik: 1) parturio MA. foetifico Kr. [gigno, pario; zeugen, gebären]. Chaus: *λοζοπαύθηρος*, párdocztul fajzott farkas C. Vadkantól es szelid emétől fajzott süldő disznó: hybrid PP. Meddő tehen nem leszen, hanem fajzik (Mel: Jób. 53). A szarvasok mikor fajznak (95). Mikor az szarvasoc fajzamac (Kár: Bibl. I.536). 2) [gignor, nascor; uezenget werden, geboren werden]. Hinnus: a mi számartól es fööl fajzott, es az anya számar, öszvér PPBl. Ördögütl fajzott (Zvon: Préd. I.884). Mondhassák igazán fajzattól Zríniút (ZrínyI. 194). Az elevenen fajzók: vivipari (Com: Jan. 10). A sok szeléd nép közt vadon fajzott emberek is vannak (Pal: UE. 403).

el-fajzik: [degenero; ausarten]. Mivel Vénus asszony tengerből született, anyjának el-fajzott lánya nem lehetett, hanem hasonlatos erkölcsöt követett, minemű szüléje, tart oly termé-szetét (Gyöngy: MV. 84).

Fajzás: 1) [partus; das gebären, werfen]. Tartya az ekét es minden beszéde vagyon az toheneknek fajzasokról (MA: Bibl. III.175). 2) foetus, genitura PP. [brut, sprössling]. Az oroszlin az ő fajzását hotul fajza (Ker: Préd. 409).

Fajzat: genimen, foetus PP. [brut, sprössling]. E fajzat sem-mivel ki nem vettethetik haeméne bötöl: hoc genus in nullo potest exire nisi in oratione (MünchC. 59b). Porban peselő kis fajzat (Mtkó: BCSák. 5). A valmerőség a boldomságnak fajzattja (Pal: NA. 223). Megtörténik még a szerentsének saját fajzatim-is, hogy a dítsőséges kezdetnek örömi keserves siralnokra olva-dozzanak (Pal: UE. 396).

FÁJ: dolet MA. [weh tun, schmerzen]. A fejem fáj: "dolet mihi caput; veséje fáj: ex "renibus laborat PPBl. Ez soroz kezdé erzeny nagy faydalom az ev job vallában, vgyan azon helyen, hol zent Margyt azzonak faj vala (MargL. 64). Monda zent Damascos, hog feye faj (DomC. 139). Szfine faya rayta: tactus dolore cordis intrinsecus (Helt: Bibl. I.C2). Nagy lelke fájva keresi az orvos Christust (Zvon: Préd. 1301). A szívem faj rayta: proh dolor (Ver: Verb. 296).

[Szólások]. Veszem eszembe, mitül fayon bibeje (Zvon: Pázm. 225). Ó tót latról, s másnak fái az feie belé (Decsi: Adag. 254).

[Közmondások]. Kinek kinek az ő petőrkéie fáj: suam quisque remi meniuit (Decsi: Adag. 206). Kinek kinek az ő bibeie fái

(248). Kinek hol fáj, ott tapogatja: ubi dolor ibi manus PPBL. Nálunk is, a kinek hol fáj, ott tapogattya, a hol viszket, ott vakarja (Pázm: Kal. 1767. MNy-évszót. VI. 104. Az kinek az foga fáj, rajta tartja az nyelvét (Gér: KárCs. IV. 175).

Fájás: dolor, dolentia SK [schmerz]. A fő fél-részének fájása: hemierania PPBL. Ez igen jó lepnek, szűnec fájásra ellen (Mel: Herb. 19). Az bal oldalonnak fájása s nyilallása is volt rajtam (Moullók. XV.35).

ágyék-fájás: lumbago MA. Com. Jan. 57. [lenden-schmerzen].

bél-fájás: chondapson PPL [bauchweh]. Bélfájás (Diósz: Fal. 152).

comb-fájás: lumbago, ágyéki fájdalom PPBL [lenden-schmerzen].

csipő-fájás: ischias Com: Jan. 58.

fog-fájás: odontalgia Com. Jan. 68. [zahnwah]. Jó fog-fájástól: *prohibet dentium dolorem PPBL. Fogfájások, főfájások, közöenők (TelC. 143. DebrC. 575). Fog fájás léseu, mikor az nyec rothadnae (Com: Jan. 56. Gér: KárCs. IV. 170).

fő-fájás: cephalalgia C. [kopfvéh, kopschmerz]. Megagzott főfájás: cephalaea; náthától való főfájás: gravedo C. Részegség miatt való fő-fájás: erapula MAI. Fő fő fájás: hemierania PP. Ki-abszom a hortól való fő-fájást: *edorniscam erapulam PPBL. Symonak hű yppa nagy fő fájdalomban fekszik vala, es mech alwan hű felette, pamezola az fő fájásnak es elhagya hűtet (JordC. 533. DebrC. 575). Fő fájás nagyon rajtam (LevT. I.254). (Borsfő) fő fő fájástól (Mel: Herb. 121). Fő fájást von magára (Czepl: MM. 185). A részegnek büntetésére avagy meg-lakolására a hortól való fő fájás (Com: Jan. 181). Uralkodny fog az hnylő, chez [esés] os harmadnapú hideg feifájások (KBés. 1651. 15).

gyomor-fájás: cardiogmus C. [magenschmerzen]. Gyomor fájás esek vala reum (LevT. II.32). Gyomorfájást, has tekerő szemert meg gyógyít (Mel: Herb. 47).

has-fájás: tormina ventris MA. [bauchweh]. Ez bőnei has fájást és vér folyást meg állat (Mel: Herb. 184). Ha gyakran szonjuzol, s ganejod híz siros, has-fájás is olly jel, mely (Fely: SchSal. 28).

méhe-fájás: [morbus uteri; Gebärmutterleiden]. Méhe fájás avagy anyaméh gyógyító orvosságok (Com: Jan. 217).

mell-fájás: [dolor pectoris, mammae; brustschmerz]. Cynamomom fá meel fájástól felette haznaal (ÉrdyC. 176b).

oldal-fájás: pleuritis C. [seitenstechen]. Oldal fájás avagy nyilalás miat meg betegülne (KKrakkó. 1573. A3. Com: Jan. 57).

szém-fájás: ophthalmia C. [augenschmerzen]. Vala egy nomeis leun kynek olly nagy zeme fájása vala (ÉrdyC. 102b). Fő, fog, szem fájás (Börn: Préd. E3). Szem fájás ellen való (Com: Jan. 174).

szív-fájás. Szív fájás: cardialgia Com: Jan. 57. [herzleiden]. Szív fájás, keserülés: cordolium PPBL. [herzweh]. Zyw fájástól testy rezekotegét meg vizgat (ÉrdyC. 105b). Molyne, szív fájástól, hurutot gyógyít (Mel: Herb. 177. LevT. II.248). Szív fájás ellen való (Com: Jan. 175. Sim: Évang. 176).

Fájdal: doleo, indoloro Kr. [ilher etwas klagen, beklagen]. Lata hny napat vezeteg fekwon, foyet fájdalwan: vidit soerum ejus fabricitatum (JordC. 376. 156). Foiet fájdallya (Frank: HasznK. 32). Ott kemu a hol fájdallya (15). Bankodol de non fájdallas, haragzod de chendesz vagy (Pécsi: Ágost. 12). Rábságát fájdalva érzí kedvessének (Gyöngy: KJ. 64). Félbít fájdalta a sok jövő menő zöngölődő kocsik miatt (Fal: TE. 773). Balsorsom szívből fájdaljátok (Könyv: HRóm. 163). Kumillaja felett igen nagyon fájdolt (155).

[Szólások]. Ha egygyetsko maga bibéjét fájdallya mar az egész neuzetésén megfordult a nyavalya (Fal: NA. 132). Nem tsuda, hogy a pár népo maga bibéjét fájdalla (Fal: BE. 558).

Fájdalom [fayndelmayrth PozsC. 23. fayndamal PeerC. 126. fájdalommal Cs. 11. fayndambol NagyszC. 4]; dolor, dolentia C. MA. [schmerz]. Fájdalom nélkül létel: indolentia; gyermekszülés fájdalma: puerperium C. Szemnek könyvező fájdalma epiphora PPBL. Meg foglyatatec nag fájdalmackal (TelC. 227). Bekevtik vala az ey kezet az nagy fájdalmert (MargL. 23). Azon keserűségben, kit a nag fájdambol viseltel (NagyszC. 4). Munka, fájdalm es korsag (DódC. 3). Nag fájdalommal zakadoz nak vala az ynak (PeerC. 126). Mikor a városbelice faydamba voluanae: quando gravissimus vulnerum dolor est (Helt: Bibl. 11). Kettős gyermeke léseu, nagy fájdalommal hozzá az gyermeket (Cs. 14). Minden nevettség fájdalommal elegy és az öröm vége sirás (Pázm: Préd. 169). Szabados voltál a fájdalommal való szűlések átkától (Pázm: Imás. 37). Szűbél fájdalom (Tóh: Vigaszt. Előb. 19). Az tigris nem örül ugy véres praedaban, mint te, oh kegyetlen, lölköm fájdalmában (Zrínyi: ANy. 3). Veség fájdalma: nephritis; has rigo fájdalma (Com: Jan. 57). Szívét nagy fájdalom szállya (GyöngyD: Char. 74).

ágyék-fájdalom: [lumbago; lendenweh] (Nad: Kert. 306). Ágyéki fájdalom, zomb-fájás: lumbago PPBL.

fő-fájdalom: cephalalgia; kopschmerz]. Symonak hű yppa nagy fő fájdalomban fekszik vala (JordC. 533. 258. 456). Few fájdalmat kezdő zowewday (ÉrdyC. 543b. 248. ThewrC. 217).

oldal-fájdalom: dolor lateralis PPBL. [seitenschmerzen].

öklelet-fájdalmú: pleuritiens MA.

szém-fájdalom: [ophthalmia; augenschmerz]. Nagi zen fájdalm (VürgC. 104). Szem fájdalom igen uralkodik (Cs. E2).

szű-fájdalom: cardialgia, cordolium Kr. [herzweh]. Hom lokom veritékében faradok, szű fájdalommal kiülődom (Pázm: KT. 432. MA: SB. 143. Tof: Zsolt. 55).

Fájdalmas: dolore affectus, dolens, aermunosus, saucius MA. [mit schmerzen behaftet, schmerzend, weh, leidend]. Bélfájdalmas, bél-fájó: iliosus PPBL. Nézed fájdalmas kömne zemeit (VítK. 18). Az fájdalmasok mikor fájznak erőssen, hideg dör leszon (Cs. H). Nékem uram légy irgalmas, mert vagyok nagy fájdalmas (MA: Bibl. V.5). Soc beteges és fájdalmasos vadnae (MA: Scult. 61). A ki fájdalmas szemre néz, tsak tekint tettelis szem-fájó leszon (Pázm: Préd. 955). Feje fájdalmas keze reszelt (233). Fájdalmas szem (Halt: Páizs. 72). Fájdalmason mondotta (Illy: Préd. II.208).

Fájdalmatlan: dolore carens, quod est absque dolore Kr. [schmerzlos]. Adgyon az isten tenéked fájdalmatlan, gazdag örömi órát (MA: Scult. 11).

Fájdalmatlanság: indolentia MA. PPBL.

Fájlal: 1) doleo, indoloro MA. doleo, indolesco PPBL. [ilher etwas klagen, beklagen]. Fájlalom, hogy olválsz töleme: lacrimas non teneo, cum a me taljingeris WF. Giourat igón fájlala vala (DebrC. 157). Hasat kezdő fájlalni (Helt: Bibl. I. 64). Ha ki nehezen lehetelét vehet, és mellét fájlallya, ez igen használ (Cs. E2). Fájlalni kezdette főét (Tóh: Vigaszt. Előb. 9). Bibéjét fájlalni (Czepl: Japh. 3). Meltán fájlallya, és panaszkodik (Illy Préd. II.295). Ha odgyik kéz beteg, a más kéz is fájlallya (Tof: Zsolt. 51). A víz szélím szedogető mehetskék után igen intolkednek ja békák, mellyek akár mint tsipkedjek is öket de ök azt nem fájlalják (Misk: VKert. 269. 2) [dolore afficere; schmerzen verursachen]. Ertem mi fájlallya a te gyomrodát (Tel: Fel. 6). Mi ezután magyságod fejét irasunk által nem akarjuk fájlalni és busitani (MonIME. III. 398). Tulaydona a tűznek, hogy fájlallyon (Lép: PTük. 196).

Fajlalkod-ik: [queror, conqueror; klagen]. Mint az arany a tűzben nem fajlalkodik, úgy az igaz a háborúságokban (Ily: Préd. 132).

[Fajlód-ik]

Fajlódás: [passio; das leiden] Lelkem fajlodása képzete ez panaszra (Szál: Dáv. 3)

Fájó: dolens Kr. [schmerzend, weh]. Fájó láb, fájó kar (ÉrdyC. 561b, 638b).

[Szólások]. A fájó tetemét érinted (Kisv: Adag. 540)

ágyéka-fájó: iliosus MA

bél-fájó: iliosus PPBl.

béli-fájó: alvinus PPBl. [wer bauchweh hat]. Mykron bely fayo vona (egy király), meene zent Marthanak koporsosyához es ottan meg vygazek (ÉrdyC. 443).

foga-fájó: [cui dentes dolent; der zahnweh hat]. Foga-fájó ember (PP: PaxC. 80).

fő-fájó. Feje-fájó, náthás: cravedimosus PPBl. [kopfleidend]. Kit (a tejet) főfájók, s hideg lelők kerűlyenec (Félv: SchSal. 17). A juhok gyenge fejűek, fő fájók (Misk: VKert. 204).

gyomor-fájó: stomachus MA. [mageleidend].

has-fájó, hasa-fájó. Hasfájó, az kinek a hasa megyön: alvinus C. hentericus MA. [an bauchweh leidend]. Édes kórtűnyű jó hasafájónak (Mel: Herb. 1). Hasa-fájó ember (Hall: Paizs. 230).

inai-fájó: nervicus MA. [nervenleidend].

joha-fájó: hepatarius MA. Nom.² 349. [leberleidend].

laba-fájó. Egy lába fáin férfi: vir infirmus in pedibus (Helt: UT. E6).

lép-fájó: lienicus PPBl. [milzstichtig].

máj-fájó: hepaticus C. PP. [leberleidend]. Mayafájó: hepaticus MA.

oldal-fájó, oldala-fájó. Oldala-fájó: pleuriticus C. Sarga repa oldal fűioknak haznal (BeytheA: FivK. 77b. Felv: SchSal. 29).

orra-fájó: polyposus C.

szája-fájó: stomaticus C.

szem-fájó: cui oculus dolet Kr. [augenleidend]. Szem-fájó ember (PP: PaxC. 48). Szem fájókká vadokká lesznek (Csanáki: Dögh. 8).

Fájós: [dolens; schmerzend, weh]. Azért is fel-ültünk a mi lovainkra, meg a nagy veréstől fájós inainkra (Gvad: RP. 83).

fő-fájós: crapulosus PPBl. [kopfleidend]. (Tarn: Szentis. 39)

lépe-fájós: [lienosis; milzstichtig] (ACsere: Enc. 240).

Fájtat: **1**) [dolore afficio, schmerzen verursachen, ein leid zufügen]. A szőrből-kötött imog a testet sanyargattya és fájtattya (Pázm: LuthV. 298). Micsoda gonosz vagyon a disciplinában, hogy a meztelen testet fájtatya (Czegl: MM. 112. 116). Estvéli bor-ital ha fájtattya fejed: si nocturna tibi nocent potato vini (Félv: SchSal. 10). **2**) [doleo; über etwas klagen]. Lábat gyakran fájtatván, jókor fekszik vala le (ErdTört. 114).

FAJD: urogallus MA. Major: Szót urogallus minor Nom.² 165. [anerhalm]. Bonosa vulgo fuid 1503. (Szilády: Temesvári Pellbárt 68). Fajd vagy főgoly, valamicsoda madár leszön (Radv: Csal. III. 39. 68). Vöttünk prédikátor uramnak egy fajdot (MontME. 132. 31 Com: Jan. 46).

gatyás-fajd: lagopus C. PP. [schneehuhn].

FÁJIN: [primae notae, bonus; feijn]. Fayn poszto (SzCsonb: Utleir. 200).

FAJLANDIS (*fajlandis* Thaly: VÉ. II. 111. *fajlonus* Gél: KárCs. IV. 27. 214). [pami genus; eine art tuch] (VectTrans. 6). Kanavázt fajlandis, remek és közlandis (Szentu: Kalm. 7). A fővezér ezer süng fajlandis posztót rendeltetett (MonIrók. XV. 16).

FAKAD (*fakadük* KKrakk. 1573. B3. *fakad* Mol: Sám. 185. Szathm: Cent. 607. ki-*fakad* Hall: HHist. Szath: Cent. 67. *fokardék* KDebr. 1619. DS. Nad: Kort. 283. *fokaszt* Pös: Igazs. I. 16. *fogagt* Derk: ÖElet. 71. Gyöngy: Cnp. 16). **1**) erumpo, pateo MA. [ausschlagen, treiben]. Bimbóval fakadok: gemmasco; fakad a szőlő: *progemmat vitis PPBl. Wyionnan fakadot szőlő vesző (Born: Préd. 210). **2**) maneo MA. [orior; entspringen, entstehen]. Nemi közönségesek az új gyölekezettek, mert minden fűök forgásában nem vóltauk, hanem a minap, bizonyos időben fakadtak (Pázm: LuthV. 297). A romai ecclesia nem ujonnan fakadot: hanem, minek utánna egyszer az apostoli predikállással fel-állatot, számtalan üldözések-közöt, mindenkor meg-maradot (322) Valjon mitől fakad ez a tudomány? (Fal: BE. 570). Mind ez (emlékezet, értelem sat) nem a valóságos vagyonsága a léleknek, hanem tsak föle fakadó külső foglatossági (572). Jessőnek gyülkeréből fakadt Kristus (SzD: MVir. 137). A temp-lomból egy arany koronát ki-vin, de niheint fejébe tévé, pokol-var fakada fején (no.). **3**) [vertor, fio; werden]. Azt sem tudta mire mégyen, és hová fakad az dolog (Pázm: Kal. 122). Az ő betegségek hagymázra fakad (Fal: NU. 252). **4**) [venio, immergor; hineinfallen, geraten, einsinken]. Az út Debreczenbe fakad (NyKözl. XV. 334. Pázm.). Munkács felé sűrű erdőben fakadtunk (MonIrók. XXIII. 440). Lépési mélyen fakadának [a süppedős helyen] (Gyöngy: KJ. 74).

[Szólások]. Kőfalok valának routva, az tereknek valának dob-jok fakadva (Tin. 145). Szégyőnökre eltágulának, dobok fakadva elbűsulának (175). Az igyenes útból kitanitorítsák, eszektet veszessék, megháborítsák, s így dobja fakadva bocsássák, hogy bosszonkodjanak (Veresm: Lev. 218). Fakad, mint a hajnal, a szerentséje (SzD: MVir. 137). Sirásba és főhész-kodásba fakada (Mad: Evang. 596). Bolondságra fakadni: rabire ad ineptias. Úgy megharagutt, hogy fenye-tődésre fakadott: haetenus excanduit, ut minaretur; ha-ragra fakadni: *erumpere stomachum in aliquem PPl. Tud-ton tudván azt-is, hogy, ha kérdésre fakad a dolog (SzD: MVir. 137). Panaszra fakadnak (Szathm: Cent. 607. GyöngyD: Char. 106). Rendetlen dologra kelle fakadnom (Nyr. XII. 80). Illyen szóra ne fokadgyanak (Szathm: Cent. 116). Ez igikre fakadot (Ily: Préd. 143). A község azonnal zend-dülésre fakad (Kónyi: HRom. 62). Orra előibe fakadott az igazság (SzD: MVir. 136).

el-fakad: [incido; einsinken]. Hogy már el-fakadgyon, nem fél, lékes semlyékeken (Gyöngy: KJ. 90).

[Szólások]. El-fakada mowetwe (ÉrdyC. 654). El-fakadok rajta nevetve hangosan (Gyöngy: Char. 86). Majd hogy el nem fakadok nevetve (Thaly: VÉ. II. 386). El-fakad nevetve, mondván, hogy néki lehetetlen, hogy holmi nevetés-ges dolgok ne jussanak eszébe (Mik: TörL. 61). El-fakattak nevetve, hogy ez a vén ember illetén furtsaságra magát kiteszi (Kónyi: ÁM. 89). Örömebe el-fakada syral (KazC. 12b. 16). El-fakada azonnal syrwa: coepit flere (JordC. 509. 71). Ottan el-fakat syrwa (ÉrdyC. 544b. 502. 578. VirgC. 107). El-fakada syrwa Jesus: lacrimatus est Jesus (Pesti: NTec. 212). El-fakad sirva és keservesen sir (MA: Scult. 812).

föl-fakad: **1**) [ebullio, maneo; hervorbrechen, hervorquellen]. Fel-fakada az vyz (a köböl, ÉrdyC. 580b). Kwrb fész fakada ifel (655b). Egő vas pléhökön kezdte meztelen labbal iartatni, de eg kwrt fakadnan fel meg ota az vasnak thűzes voltat (DebrC. 44). **2**) [regelor; auftaunen]. A fel-fakadt fagyok sárral egyelőlnek (Gyöngy: KJ. 133).

ki-fakad: **1)** [rumpor; auflbrechen, aufgehen]. Mind ki-fakadt abban a nyavalyában az ajaka: morbus labra foedis ulceribus *obsedit; kifakadott kelések: *pustulae ruptae PPL. Hogyha fűgét tévesz fedélyre, kelésre, vagy ki-fakadnak vagy eloszolnak (Fely: SchSalz? 14). **2)** erumpo C. ebullo MA [hervorbrechen, hervorquellen]. A gonoszság ki-fakadott: suspicio *inerequit PPL. Ha ki nem monthatná, az oldalánis ki fakadna (GuayC. 13). Meegh az kwth feyok nyem fakattanak vala (L59). Itt fokad-ki az élet forrása (Ágost: Zar. 37). Ki fakad mint egy rozgal az the világosságod (Beythe: Éjást. 79). Azt kérdi: Ha az Calvínus tanításából, ki fakadé azis, hogy (Pázm: Kal. 121). **3)** [pullo; ausschlagen]. Ky fakad a vetott meg (ÉrdyC. 132). Mikorin immár az fők ki fakadnak: quoniam arbores emiserunt folia (Sylv: LT. 1118). Az kelő fát soholt ki ne haggyad fakadni (Radv: Csál. III 51). **1)** [evado; hinauskommen]. Lelki sőtétéségből világosságra fakadnak ki az (berek (Czezl: MM 28). Sahan az itra nem merem kifakadni (Monlrók. XXVII 31). Isten segítségévelből mezősegre ki igekezem fakadni (XXIII 31). Az ki kibolyoghatott Moldvára fakadván ki (Kem: Élet. 31). **5)** [patere, liquere; klar werden]. Ezekből ki nem fakad, a mit akar (Pázm: LuthV. 139). **6)** [stomachum erumpo; ausbrechen, seihen zorn auslassen]. Nem lehet, hogy kiene fakadjak: non *possum quin exclamem PPL.

[Szólások]. Hogy barátom ellen holmi átokra ki ne fakadgyak (Hull: Pázm. 229). F e g y s z é g r e f a k a d o t t k i (Hull: III 18). Arra fakadnak ki, hogy isten elhadta őket (Szathm: Cont 67).

kifakadás: ebullitio, eruptio MA [das hervorquellen].

mög-fakad: [dirumpo; erupo; bersten, zerspringen]. Meg-fakadott kelés: pustula *rupta PPL. Az tömlök meg fakadnak: rumpuntur utres (Sylv: LT 111). Csak nem fakad meg mérgeben (Doesi: Adag. 172). Bulonrök, vagy víz színű való tanyték, mely münyárt meg fakad vagy eloszol (Mad: Evang. 821). Előlködésben meg fakada Arius (GKaz: Titk. 359). Addig fűvél fel magát, hogy meg-fakada, és oda lén (Hajnal: KCég. 251). Minel addig szonjühoztattya, s mindaddig itattya, míg a sok italban meg-fakad, és meghal (Csizi: Síp. 118). Tsak nem meg-fakad, dermed, mérgeben (SZD: MVir. 137).

[Szólások]. Ennek első részéne, ha meg-fakad, sem árthat Sámbar (Czezl: Japh. 238). A sár nem ragad, nem, ha meg-fakadez is (Matkó: BCsik. 29). Ha meg-fakadnak, hasadnak, sem tehetik szerét (SZD: MVir. 137).

Fakadás: **1)** eruptio C. ebullitio, irruptio, proruptio MA [das ausschlagen, das entspringen]. **2)** gemma C. knospe, austrich. **3)** lepra [ausschlag] Heil: Bibl. I. 106.

Fakadat: [pustula; blatter, ausschlag]. Az bal szemé mind kidagatt és szemü mérges fakadatokkal kifakadozott (LeVT. II 390).

Fakadék: **1)** pustula PPL [blatter, pustel, hitzbütschen, ausschlag]. Apró köles-forma fakadékok: herpes; ortzám-való fakadék, bíbirtó: janthus PPL. Polyó dagadás, tárgyu, fakadék (Com: Jan. 69). Nemelliek ezek közin fakadok: mit is hirtelen meg halnak (Pöl: Tam. 197). Merges kelevények és fakadékok (Frank: Hasznk. 15). Lassan mulik az fakadék rólunk (LeVT. II 121). Fakadék vagy szopló: lepra (MA: Bibl. 199). A fakadék varral, kemény bűrrrel behoritatie (Com: Jan. 69). Hímlök, takadékok, rih (ACsero: Enc. 189). **2)** [gemma; knospe, austrich]. A hideg meg kezli főtani mind a fakadékokat, mind a szőlőken, mind az olay fikon (Kkrakkó. 1573. B.). **3)** scaturigo Kr. [quolle]. A szomszéd tiszta fakadéknak ment, mosó-dott, rondie szedte köntösét (Fal: TE. 155).

Fakadékoeska: [pustula; pustel, blatter]. Jobb közem feje livin fűjaldnasabb és dagattabb, ott is rettenetes vízközégséggel sok fakadékoeska fakadott ki (Monlrók. XV 103).

Fakadékos: pustulosus MA [pustulös, warzig]. Fakadékos orr (Derk: ÜElet. 35).

Fakadoz: **1)** dissecor. Halwan az cellyen bezedeketh fakadoznak vala ew zyvvelken: audientes haec dissecabantur cordibus suis (ÉrdyC. 172b). **2)** [progermino; hervorschießen]. Üdö jártával újon fakadott, hajtott, tsemetézett, fattyú-veszőkkel fakadozott, a gonosz tudomány (SZD: MVir. 136).

ki-fakadoz: **1)** erumpo [pullo; ausschlagen]. Kifakadoznak ö fökéri: erumpet radix eius (BécsiC. 200). **2)** [exulceror, supuro; schwären]. Az bal szemé mind kidagatt és szemü mérges fakadatokkal kifakadozott (LeVT. II 390).

Fakadozás: [germen; trieb, schössling]. A gonosz szokások fakadozási aprónként elhonyják, és fjttyák, a mi jó van bennünk (SZD: MVir. 136).

[Fakadoztat]

ki-fakadoztat: [erumpere facio; zum ausbruch bringen]. Mellyünk, vállunk, temporunk fájdalmát ki-vonsza és ki-fakadoztattya, ha resü kötöttek (Pázm: Préd. 321).

FAKASZT: **1)** [progerminare facio; spriessen lassen]. Ha egyszer elvagdallyukis a test vágyódásit, gyökere meg-marad, és szünetlen újab jöveséket fakaszt (Pázm: Préd. 165). **2)** [manare facio, effundo; hervorquellen lassen]. Ily keserves igyünk bár özött fakasszon, bár tengert áraszon, nintsen benne haszon (Fal: Vers. 913). **3)** [cogo; zwingen, treiben]. Hadaimat inconventioniaria fakasztotta a szükség és tizetelenség (Monlrók. XV 371).

[Szólások]. Kinyveit árasztja a keserves beszéd a szókra fakasztja (Thaly: Adal. II 116). Ezt az igazságot másnak orra eleibe fakasztani (SZD: MVir. 136).

bé-fakaszt: [irumpo; einbrechen]. Nem lehet ugyan, hogy mikor a víz árad, valahol be ne menyen, s bé ne fakassza a töltést (Zinyi II 200).

föl-fakaszt: [refigo C. aperio, manifesto] MA. [aufbrechen, öffnen].

ki-fakaszt: **1)** [fero, eripio; ausreißen, heransreißen]. Kiwo fakasztatik emberi zyvnek zóma (Sim: Evang. 191). **2)** [erumpere facio, manifestum facio, declaro; zum ausbruch bringen, zum auslreten bringen]. Váltak oly tudós emberek, kik értették, és ki-fakasztották néha, hogy nem lehet a világnak töb istene együl (Pázm: Préd. 371). De nagyobb része azoknak, kik két számmal éltek, ezekben semmit sem bítek; mint földvel magok ki-fakasztották (Pázm: Kal. 731). Néha néha ugyan ki fakasztottak az igazságot (Bai: Cslk. 434). Ez ki fakasztya ha mi gonosz telben el rötyözet volt benned (KCsepr. 1626. A7). Előtt való napokkam is tett vely szót ugyan, de most ugyan nagyobb mértékben fakasztottam ki (Monlrók. XV 12). Uram, a te beszéded eleven ereket mozgat, s müthegy már kifakasztottad, meg kell vállanom (Fal: NU. 287). Lator ellenségünk oly nyilást tehet szívünkben, hogy szinte fenszékre lésson és leg-mélyebb titkaikat ki fakaszthassa (Fal: TE. 472).

mög-fakaszt: **1)** erumpere facio MA [bersten machen]. Az vybor meg fakasztja a tömlöket (Mel: Jób. 77). **2)** [exulceror MA [zum schwären bringen]. Ezen víz á sült is meg fakasztya (Mel: Herb. 119).

FAKGASZT, FAGGASZT: [erumpo, vexo, macero; zerreißen, peiniget]. Akár mint törjük, ragaszszak elménket (Turn: Jók. 138). Az jüta eszembe és nem keveset faggasztja szívemet, ha téged olvasztek, hová lészek (Fal: TE. 678).

FAGGAT: **1)** macero, divexo, contero, erumpo MA. [zerreißen, zertreiben, föltorn]. Fagattya vala hönem magát: concidens se (FordC. 167). Kezle hayat zakadnat zaggathy es omen maguat törny faggathy (ÉrdyC. 411b. 307b). A Chris-

tus faggattatott az mi vétkeinkért (Dév: Orth. 19). Faggattyák, faggattyák testeket (MA: SB. 127). Faggatta az apostol testét (Czegl: MM. 200). A nemességnek privilegiumit faggattyák (Fal: NE. 60). **2)** voxo MA. vexire Com: Vest. 150. [peinigen]. Azon sokáig töri, faggattya magát (MA: Scult. 883). Ha jutalmazó haszna nincs a jó eselekedetnek, és istentül semmit nem érdemel nehéz el-hitetni az emberekkel, hogy haszontalan fáradsággal faggassák magokat (Pázm: LuthV. 111). Némellyt az epeszti s faggattya kímtyában (Gyöngy: Cup. 16). Soknak szívét a félsz is faggatta (Konvi: HRom. 51).

által-faggat: [transfigo; durchbohren]. Az tivskel atal faggatac vala mind az ő aña veleiglen es naddal veric vala (DebrC. 315).

be-faggat: [caedo, commūno; einschlagen]. Amac vtauna Numerarius cazar feve befaggatvan zörni halallal hala (NádC. 518). Sok utazó embereket is csaknem megölt a rettenetes nagy jégeső, sívegeikkel is magokat nem oltalmazhatván, fejüket befaggatta (Rumy: Mon. 1128).

el-faggat: contero, corrumo MA. [zerreissen].

mög-faggat: [macero, excrucio; zertreiben, peinigen]. Az őrdögtől szörnyen meg faggattatott és meg rutéttatott vala (Zvon: Post. 1519). Betegséggel mög faggattatott (H36).

Faggatás: maceratio, vexatio MA [folter, peinigen].

elme-faggatás: [sollicitudo; kümmernis]. Valamint a szolgák mezei a-vagy házi munkával terhelettek, úgy az urakat sokféle gondviselés fárasztja és elme faggatás (Csizi: Tromb. 116).

FÁKLYA: fax, funalia, torris C. taeda MA. [fackel]. Szurkos fenyő fáklya: taeda PPI. Halotti fáklya: *fimeres fax: a fáklyákat meg-gyújtani: *inflammare taedas PPI. Ki löttetec mikent tolnaihoz törőckel es rudackal es faclackal megfoguoct engemet (MünchC. 102). Egő fákliakkal kezdte az ő oldalát ezetenni (DebrC. 12). Egő fákliak es zönetnekők (178). Fákliakat egetenek (ThC. 180). Fákliák ugá lidérezek: acki alá esik az égből mint ég cyllag (Mel: SzJán. 94). Töletek gyujtattak háború fáklyái (Orezy: KültH. 45).

Fáklyácska: faula C.

FAKÓ: 1) gilvus PPI. fahl Adámi: Spr. Fakó szín: *color gilvus PPBL. Ad metas terrae Focum (? 1307. Knauz). Fakó [vezetéknev XVI. sz.] (Nyr. IX.365). Egy fakó paripa (Rady: Csal. II.299). **2)** [equus flavus, equus glaucus; fahles pferd, falbe]. (RákF: Lev. 1347). Meg tsapkoztam fakómmak a farút, hogy jól szaladhasson, nem huztam agyarát (Gvad: FNót. 11).

[Szólások]. Nem wala modya fakó az te keuansagodka [mondja a kutya önmagának] (Pesti: Fáb. 11b). Fakó kocsis, kender hám, nemes ember, szür dolmány (Fal: Jegyz. 923). Eb ura a fakó: te tül s én imen (Thaly: Adal. 188). Vonszon a fakó, de ismeg vonszac fackót (Helt: Mes. 221). Fakotis vonnyák, de fakóis vonnyá: Dedí malum et accepti (Deesi: Adag. 97). Fakóis vonná, s fakótis vonnyák (Czegl: Japh. 113). Többet költ a fakóra, mint érdemi fara (Kisv: Adag. 454).

[Közmondások]. Késő akkor zárnod, ajtót lakatolnod, mikor oda a fakó (Kisv: Adag. 5).

cseri-fakó: [Franciscanus]. Minden szeles szonak, tudomának, es ezeri-faco eretnek szouak ne higizünk (Mel: SzJán. 43). Tótoe es barátoc saláta [igy], mert igen eszic a tótoe es ezeri-fakoc (Mel: Herb. 183).

zsufa-fakó: [equus flavus; fuchsfalb, schmutzfalb]. Sufa fakó lovam (Gvad: FNót. 2).

FAKTOR. *Faktora a kereskedő embernek: institor; factor, ladendiener PPB.

1. FAL: paries MA. [murus; wand, mauer]. Falba esmált föld: risens MA. *Boromából rött föld: coneratiuus paries PP. Tapasztos fal: delutamentum; bé-irt és festett falak: *deformati parietes; föld tapaszt, kárpit deszka: *crustae parietum; falt vinni-el rajta: parietem *ducere per locum; kosokkal tőrcnek a vár falai: balista *concutiantur arcus; romlott falnak hulladékját ki-tisztítom: erudero PPI. Zent Damascos az ev vallat vete az egyház falának, ezenkeppen mynd az tellyes egyháznak romlasat meg tarta (OenC. 15). Kynnek isátoroknak falay ha nynt aranyas byborral bel vontaak vona (ÉrtfC. 511). A foulamentom a háznak erőssége: az tartya a falalat (Pázm: Préd. 305). Az falak mesterségesen iratosok (MA: SB. 261). A ház le-onlie és lésznec fal romlalekoc: rudera (Com: Jan. 105). A falt vagy asztalt, ha megtapasztaltja az ember, melegséget érez (Mik: TörL. 30).

[Szólások]. Hirdettetett az evngelionu abban a városban, és a pápistaság falba omított vött (Pös: Izas. II.165). Sok helyekben, falukban, városokban falba romolván a pápistaság (Matkó: BCsák. 121). Agoston a Mmichensokat falban rugta és keresztyénné lött (Pös: Válasz. 233). A falba itni a fejét: caput parieti *impingere PPI. Az it capitémitok Luther és Calvins falban vorték az feieket (Bal: Csák. 136). *Falra mit hánsz borsót? gallos exsecas MA. Esedezett értem hathatos szavával, de ez is csak falra hünyta itt a borsót (Gvad: RP. 132). Anagy igyál, anagy vakary falt: aut bibe, aut abí (Deesi: Adag. 75).

fő-fal: [murus principalis; hauptmauer]. Evte feyert az fev falhoz (ComC. 351).

hordó-fal: [doli lumina; fassdaube]. Hordo falt hortunk Kess Istvan vramnak (RMNY. II.309).

kő-fal: moenia, murus C. MA. [mauer]. Kőfalhoz való: muralis; kőfalon belül való: intramuranus C. Kőfal melléke: pomœrium MA. Kőfallal kerített: moenitus; kőfal ormozatja: muralis lorica, puma, crepido; kőfal-darabok: moenia diuita, rudera; a kőfalra lajtorjákat támasztani: erigere scalas ad moenia PPBL. Nég zeg kőnecből raka ő kő fült: muros ejus (BécsiC. 11). Kő falath rakkak (AporC. 61). Hogy meg epwtessenek Jerusalemnak kvitály (KeszthC. 130). JordC. 738. LevT. 1264. 265). Rettenetes keppen le onla Hierikónak erős kő fala (Tel: Evang. II.221). Végy magadnac egy vas serpenyöt, és állasd fel azt vas kő fal gyanánt te közted és az város között (Kár: Bibl. 112). Köz kő fal (H.148). Hermionis vice erit, mint egy kőfalhoz vagy támaszkodhatól (Deesi: Adag. 124). Kőfal között (börtönben) tartatja ma is, az hol sem él, sem hal (MonIrók. XV.479). A házam négy kő fűből áll, azon egy fa táblás ablak, azon a szél mind szélire, mind hosszúra be jöhet (Mik: TörL. 21).

kőfali: muralis C. MA. [mauer].

kőfalos: muratus MA [mit maeren versehen].

köz-fal: paries, sepimentum, dissepimentum, interseptum C. paries intergerius MA intergerium PPI. mittelwand Nom. 31. (Born: Préd. 261). Közfalt annak kőműfle vete: sepeim circumdedit (Fél: Bibl. 36). A Christus az ű halalanac altala az ellenkezet es az kőz falt el rontotta, az poganiokat es az sidokat őszne bekellette (Fél: Tan. 269). Véghetetlen kőz fal vagyon az isten és az emberek útai között (DEmb: GE. 161).

Falatlan: [pariete destitutus, sine latere; ohne seitenteil, ohne leiter]. Miért kell a piaczra vonni falatlan taligáján bűdös borát (Matkó: BCsák. 54).

Falaz: [rotam curvatura instruo; ein rad mit neuer telze versehen]. Az kinek az rajja kereket falazott is, most a fiu megharagudnék ha urnak nem hinád (MonIrók. XI.356).

2. FAL: sublubro MA. glutio; schlucken PPI. voro; fressen Com: Vest. 151. Ezi komondor a kezét zayába falhaj a ven-

degők közbe hozza (DebrC. 34). Az tobzodok, részegeskednek, nyelnek, falnak és isznak: diē schlemmer schlemmen, fressen und saufen (Com: Vest. 101). Urak laknak, inas fal (Fal: Vers. 878). Gyöngyöt fal a nyájam, hízik, szaporodik (907). Ezek a bűnsület-vadászó kis munkás hangyák [emberokről] mind untalan bajnoki magasztalásokat akarnak fűni (Fal: UE. 508).

[Szólások]. Fald helyeb [hallgass], ha vezni nem akarsz: cavo toracem (Deesi: Adag. 112. Ker: FelsK. 170). Fald helyebb a sipot (Matkó: BCsák. 179). Fald helylyebb sipodat, ha nem tudsz szobeket (Fal: Vers. 908). Szulikár földet fál [meghalt] (Zrinyi: ASyr. 193). Bünöm, magam majd megcsúdtam és majd gyilkos horgot faldtam (Amade: Vers: 193). Falta a könyveket (NóPM. 27).

be-fal: **1)** sublabro C devoro, deglutio MA, verschlingen, hinunterschlucken PPB. Befallyie az özyegyöknece házakat: devorant domos viduarum (Helt: UT. M7). Ki tudgya! talán semmi rossznak nem mondanátok, ha tutázszámra nyelvétek s faliátok bé az öreg bűneket (Fal: NA. 147). **2)** [ore contineo; in den mund nehmen]. A kis gyermek az ő anyának emléket szajaval be fallya, de azért nem a husával él, hanem az tejet szája ki abból (MNyil: Agend. 192).

félbe-fal: [devoro, opprimo; verschlucken]. Vala halgatása félben falt szavának (Gyöngy: KJ. 17).

fői-fal: deglutio MA, devoro; fressen, verschlucken, verschlingen PPB. (GyöngyD: Char. 396).

Falás: [deoratio, hellatio; das fressen]. Zabállás, evés, ivás, falás ellankaszttya a testet (Kisv: Adag. 239).

[1. Falat]

be-falat: [devorare facio; verschlucken lassen].

[Szólások]. Ha valamit szegény após szállánd, befalattya férjével asszonyom a nyelvet (Ker: Préd. 235).

2. Falat: buccella, buccellatum, buccen, frustum, crustum C. ofia MA, bolus; ein biszen PP. *Jó falat: portio delicata, bolus delicatus, ein guter biszen; *jó falatokkal élni: ventre duci, sich mit leckerbissen speisen PP. Tsontatlan falat: pulpa PPL. Marcad te falatodat: infingo buccellam tuam (BécsiC. 5). Vón Daniel zurkot es zört es egbefőze es alkotta falatokba (fécit massis) es ada a sarkának zúába es megzakadoza a sarkán (175. MünchC. 200). Ees az falat kenyere vtam be mene ludisba Satanus (WinkC. 150). En egy falat kenyeret hozoz tünetek: ponam buccellam panis (Helt: Bibl. I. 64). Collationa valo falatok (Bd: Epin. 1). Serpenyőben rántott gömbölyű falatokat csinál (Com: Jan. 79). A kenyerec darabonként, falatonként szegedtettek (109). Sokszor az évb falattal együtt az embernek szájába is hérapül a légy, Misk: VKert. 655). Csömögős falat (Thaly: VÉ. II. 176). Fút a szurvas, vad-kan íget, rókák féltik farkokat: sok a hajtó, zeng a liget, hull sok drága dám-falat (Fal: Vers. 875). Minden pátum erdei fdat dítséri tereutójét (Fal: NA. 190).

[Szólások]. Mind egyebet megsezerze az oppugnatiohoz: [de] lánti, hogy nem neki való falat (Buda ostromlása) (MouIrók. II. 79). Nyalánk vagyok, szeretem a jó falatot: ligurio PPB. Ne tsak bolkével, hanem testével is tégy jót szomszédodnak, ne tsak akkor, mikor már se falattya se fáltya, hanem mihelyt észreveszed, hogy reá neheződik a szegénység (Fal: NE. 116. SzD: MVir. 379). Kenyér hajás m ez es falat gyanánt vagyon éhező embernek: *jejunus stomachus raro vulgaris tenit PPB.

[Közmondások]. Job egy szároz falat békességgel, hogynem mint a meg vágot barnocoktól tylyes ház sembélessel: melior est buccella sicca cum gaudis, quam domus plena victimis cum jurgio (SalMark. E3).

Falatká: ofella, ofula MA. biszen

Falatoeska: ofella C. [bissen].

Falatoz: mado, esito; kauen, beissen, oft essen PPB. Elkészült az ebéd: jertek falatozzunk, ketskével bárányval vígan vagdalokozunk (Fal: Vers. 905).

Falatozás. Falatozás vacsora előtt: antecanium MA. Falatozások, nyalakozások, kortyozások (Fal: NU. 304).

Faldok: [ingurgito, devoro; verschlingen, fressen]. Faldokua ne nyelled (Kár: Bibl. 1. 671). Ismét régi okádását faldokja (Matkó: BCsák. 251). Ne faldokd molon (Mey: Gaj. II. 20). Faldoksz mind az medve (DBár: Részegs. 4).

hozzá-faldok: [hiante ore capto; schnappen]. Hozzá faldok [a kutya a futó őzhöz], kapni az inát taláta (Gyöngy: KJ. 12).

Faldokol: **1)** ingurgito, deglutio; hinunterschlucken, verschlingen PP. Faldoko ember: homo vorax (MünchC. 34. Kisv: Adag. 139). A jó faldoklya abrakát (Gyöngy: Pal. 1). **2)** [mordeo; beissen]. Noha az ersék minket karhozotat, hogy a közsegnek megengedgyük az szent könyvekbe tekintést: mindazonaltag malla ellen fordilyam, rutul arcul faldoklya erséki személyet, mikor azt írja: mi sem tiltlyuk hogy á lívek ne olvassak az írast (Pécsv: Fel. 198).

Faldoklás: ingurgitatio, voratio; das hinunterschlucken, fressen PPB. Megelegíthetetlen faldoklás (MA: Bibl. III. 175. MA: SB. 36).

[Faldos]

Faldosás: [capatio hiante ore, morsus; das schnappen, beissen]. Az őrdög ollyan, mint amaz orozva harapo komondor; de ha színten kaplos is raytnok, soha nem lehet kárhözatos az ő faldosasi (MNyil: Agend. 181).

[Faldoz]

Faldozó: [vorax; gefräßig]. Ne legy faldozo 'igy, mint egy oktalan adlat (JesusSír. J3. Pécsi: SzűzK. 83).

FALKA *falka* LevT. I. 21: **1)** frustum, frustulum, portio, ofia, crustum MA. pars; teil Com: Vest. 140. stück, teil PP. **a)** Falka föld: tractus Ver. Lata neg' tüzet, kik neminemő földé (aliquibus spatiis) valanac tőle (NádC. 679). Iwtank egy falka svrov erdő közébe (TelC. 279). Ew batgya ymnar el ment az wton egy falka földet (ÉrsC. 390). Elő megyc egy falkúg (Helt: Mes. 274). Terek Bálintot egy falkúg vele viszen (MouIrók. III. 69). Vonnak nagy falka földeket (MA: SB. 218). Ő kezelyemének késérőt adasson ő nagysága Szolokig, onnat is egy falkúg (MouTME. IV. 221). Azután az városbeli emberek kísérék ki az városból egy falkúg (ErdTörtAd. IV. 170). Az gyermektől az kőpát el vevé, és az uram szolái felé egy falkúg nyaraló hajtva vívé (Gér: KárCs. III. 329). **b)** Ezek vtn egy falka földel (Helt: Bibl. I. 62). Erős viadalt tartának egy falka földig (Helt: Krón. 36). Jo falka ideig a tömlőzbe üle, de osztán onnat ki netetlen (Tel: Evang. I. 288). Jo falka földel azután (II. 397). Jó falka földől fogva (II. 613). Egy falka ideig atléle sem megyen (Prág: Sark. 163). **c)** Falkánkint: frustillatum MA. Az leweleketh og folkayath Polany Ferencz kyte fel (LevT. I. 21). Acker emlékezece: szamarol angyaluac szűneben, egy falkat tüze vette halnac (Hofer. 267). A tanétyány nem tanul mindenként egész s mind, de részenként, falkánkint (Com: Vest. 74). **2)** [caterva; schar, horde]. Egy falkán: *aliquam multo PPL. Krisztusól, kit egy falka balgatag nép isten fiának mondják (RMK. I. 191). Az birre egy falkán indúltac (Göres: Mátv. 67). Cornelius neű százados aból a falka seregből, mely olasz falkának hívatik: Cornelius centurio cohortis, quae dicitur Italica (Helt: UT. 43). Elő talat tégedet a prophetiának egy falkán (Helt: Bibl. II. 129). Egy falka sereget nő melle (Tel: Evang. 1. 557). Jo falka hadat hagyta (Göres: Mátv. 63). Egy falka földé 000 Ma már egy falka lengyel tiszet fogok ke-

gyelmedhez igazítam (RákF: Lev. III.98). Meg paranczolja az ur, hogy az nép falkánkit letelepedjé (MA: Scult. 778). **3)** pars boum vel ovium SI. (haufen, trieb, rudel). Falka barom: armentum Ver. Egy falka ray méh (Hly: Jeph. 31). Falkástul hajtatom az marhát (KeeskTört. III.337). **4)** [acervus; haufen]. Hagya Isaias, hogy vennéne egy falka őszue töröt figét, es kőmeie az ő mérigyére, hogy meg gyógyulna (Helt: Bibl. IV.65). Bevíttek egy falka szalmát, azon jó izút aludt (Montrók. XL359). Im küldtünk egy falka levelet kegyelmednek felőle (TörtT. 1878. I.72). **5)** [pars temporis, aliquod tempus; eine zeit lang]. Jo falkaig vezetge alla (VirgC. 79). Arabyaba es Damasomba egy falkaig predykalotta az Crystosth (Konyj: SzPál. 118). Sirkowzyt galyára vetik egy falkaig; oztán öneki adának szabadságot (Montrók. III.103). Vala mulatsuga ott io falkaiglan (Hllov: SzPál. 4). Egy falkaig az lovát vezesse (Alv: Post. 167). Mert az apostolok idejében, és az-után jó falkaival, az római püspökök antichristusok nem voltak (Pázm: Kal. 670).

FALKONY: [bombarda muris rumpendis; mauerbrecher]. Harmincz falkonyokkal a jancsirok között a kő falra fel-lőnek (Paskó: ESír. E. Könyörgéseivel, büntülésekkel, mint meg meg anyyi lelki falkonyokkal, csatáztak a test ellen (Czegl: Japh. 246).

FALU (docus *folu*folde, *folu*felde 1268. Knauz. Huteufolua 1350. *Chezfolua* 1351. ZichyC. II.421. 447. *Wegfolu* 1343. no. 89. *folnag* VitkC. 45. sat. *folo* MarL. 139). colonia C. vicus MA. [dorf]. Falunként: vicatim, pagatim C. MA. Falun lakó: vicanus, paganus MA. Falu szabadja: ager *compascuus PPI. Rivalus Wyzffalw theutonice dorfsayff vocatus (1290. CodPatr. VI.355). Adryanfalva, villa (1299. Knauz). Possessio Nogfalw (1313. 1351 ZichyC. 1145. IV.182). Mykoron kezelet vala falucra: quando appropinquabat castris (EbrC. 36). Megkőrné-kézé ő faluokat: circumdederunt vicus suos (BécsiC. 15. MünchC. 54). Vala mel falvban be meneudetek: in quemcunque castellum intraveritis (JordC. 382). Jaranu varosokrol varosokra falukrol falukra (VirgC. 106). Yevenek egy faluba bee (DebrC. 515). Ezen dologért falujal fiztetnek egy Nagy Ferencz nevű katonának (MonTME. 1225). Rongyos falu (Pécsv: Fel. 678). Az falukat elfoglalják (RákGy: Lev. 159).

[Közmondások]. Egy fa nem erdő. Egy ház nem falu (Deesi: Adag. 55).

Falubeli: vicinus C. paganus MA. paganicus PPI. [dorf-inwohner]. Falubeli paraszt (RMNy. III.88. Vás: CanCat. 675).

Falucska: viculus MA. [dörffein]. Egy kysded faluchka (DomC. 243). Mit arthat egy faluczika (Bal: Epin. 8).

Falus: **1)** [paganus; dorf]. Falus bíró: epistates C. comarchus PPBL (Bod: Pol. 109). Minden jóakaróimat s falusteileimet köszöntöm (TörtT. XIX.220). **2)** possessionatus [mit gütem be-zagt, besitzend]. Wadnak sok wrak, nemessek ees ez orzagb hely falus emberek kewzewl, kyk az kyalry iussath az az igazsagat gonozzwl magoknak thlawdoneytottak: sunt plures minorum et nobilium, ac regnicolarum, possessionatorum scilicet hominum (Ver: Verb. 167).

Falusi: villicus, paganus Otr: OrigHung. 1296. Falusi kondor: canis *villaticus PPI.

Faluz: [circumeo pagos; die dörfen besuchen] (RákF: Lev. IV.482). A törökök éjtzaka faluznak (Könyi: HRom. 9).

FAMILIA: [família]. Valamelly familiában első török: princeps *familiae; nagy familiáj, igen atyfiás: *fortis familia PPI. Ha tizen vannak is egy familiában, senki nem tanul jó tudományt (Zrinyi II.179). Hogy egy jó-akaró a másikának erszenyét üregesse, maradekit, familiáját le-nyomoritso (Fal: NU. 308). Bé-iktatjuk őket a fő s fő familiák házniba, reájok

osztjuk a tisztségeket (326). Alávaló ember volt apja a Bántfi familiához képest (Hly: L298). Alig taláthatott vagy egy híres familia, a ki fondációkkal nem szándékozott volna gyarapítani a mi fő-tisztket, Csúzi: Sij. 42).

Familiás: [famulus]. Egy deak professor szájából hallotta, hogy az iskolába más nap megvirgáztat, már a familiás vízbe vesszöt áztat (Gvad: RP. 73).

FAN: pubes MA. Com: Jan. 18. lanugo prima adolescentis Nom.² 189. [schamhaare].

Fanos: [pilosus, capillosus; haarig].

[Közmondások]. Gubás ebnek fanos eb társu, lator latomak baráttya (Nyr. IX.68).

Fanosod-ik: gallulo, gallulasco MA. [schamhaare bekommen].

FANCSAL: [invidus; neidisch]. Haborusag czinalo fancezal ördeg (Mel: SzJán. 491). Minden fancezal firkálást ellenünk el-tesztek (Czegl: Fromf. 113).

Fancealog: [torqueor, volvor; sich krümmen, sich winden]. Mint imez giliszta féreg fantsalog, fetreng, veckzendik (GKat: Váls. II.115). Nyughatatlankodik, feszeng, veckzendik, fantsalog (II.633).

FANCSALL [*fancesarold* meg Keesk: ÖtVM. 294. *fancesullott?* 308]: [amalguniren]. Az fanceallott ezüstöt vedd az aranyazó árra (Keesk: ÖtVM. 294). Az fimm fanceallott aranyat szárazd fel és törd meg jó lágyan vízzel (308).

még-fancesarol: ∞ Az fimm ezüstöt szép aprón reszeld meg, úgy fancesarold meg (Keesk: ÖtVM. 294).

FÁNK: frixum PP. pastillus, scriblita, buccus bohns SK. [krapfen]. Panis in patella coctus vulgo fank 1503. (Szilády: Temesvári Pelbirt. 68). Vegyen az orvos doctor páltza faczarékot, dorong peczenyét, czep badarófa fánkot (1550—75. Toldy: Adalékok a Régibb Irodalom Történetéhez 23). Hugom a Thamar, készítsön vgyau en előttem eg vag ket körtüly vag szűf formaiu darab rántott czöregeket vag fankot es vgyau kezéből meg eszöm (Mel: Sám. 174. Radv: Csal. III.44). Az kosír, az kiben fánkot adtál volt (Thurzó: Lev. 153. Thaly: VÉ. I.372).

bába-fánk: kugelhopf Kassai: Szökönyv (Szakácsmest.).

folyó-fánk [toló-fánk?]: [spritzkrapfen?] (Szakácsmest.).

főkötős-fánk (Szakácsmest.).

körtvöly-fánk: pastillus, frixum PP.

mozsár-fánk: [prügelkrapfen?] (Szakácsmest.).

süveg-fánk (Szakácsmest.).

tojásos-fánk: eierkuchen, omelette KirBesz. 127.

zsallya-fánk. Sállya fank (Nyr. IX.73).

FANTASZTIKUS: [ineptus, portentosus; phantastisch]. Ugymondnak ők, az ruházat, ha szinte kábáva térszen is, ugyan ékesit azért, hogy az madár az ő tollain, az eb szőren esmér-tetihessék meg. Mert nem tudná ember, hogy oly kába galád fantasztikus légy, hogyba az tífafarim szabott metélt, vagdalt, prémezet, boncsokos köntösödről meg nem esmértetüel (MA: SB. 218).

FANTÁZIA: [phantasia]. Ehez tartsd magad, hogy a phantasiád helyén maradjon (Czegl: MM. 106).

FÁNTON-FÁNT [*fänton-fänt*]: malo nodo malus quaerendus cumens; non ut prior laedam, sed ut injuriam retaliem MA. eandem reciprocas serram PP. [gleiches mit gleichem, auf einen groben klotz ein grober keil]. Mynd addygh seh had, myglen bozsoth allaz: tantum fiant; ha ő azth mertel temy

te raytal, nyre nem merned tel, ky fölbeth tobeteh? (Apost. 27). Fánton fánt: malo nodo malus quaerendus emeis (Doesi: Adag. 9); non ut prior laedam, sed ut injuriam retalem (275). Láton én, hogy: malo nodo malus quaerendus emeis; tsak fánton-fánt a mi jesuitane dolga (Czepl: Japh. 217). Az calviniáki fántom fántal fizetnek az svájciúi serfőző praedikatoroknak (Pázm: Kal. 255). Ha ugyan tsak fánton fántal kellene egymásnak meg felelnük, mi fontosabban is tudnánk syllogisticálni (GKat: Ttk. 370). Veghelen fántom-fántom ne edgyvelodjünk (Megy: SzAÖröme. 105). Fántom fántal nem fizetnek (Sümb: Isp. 90). De ez mind csak így marada a pántolódás és fántofánt [igy?] (ErdTörtAd. 158). Sok fántom-fánt beszédünk lön (H.174). Tudták, hogy másképpen meg nem szabadulnak, ha tsak ők fánton fánt fegyverhez nem nyúlunk, azért is jó rendbe szedték fegyvereket (Gvad: RP. 297).

FANYALOG, FANYAROG *(vöndög MűnichC. fanyalog Szal: Krón. 197. fanyalgás Bal: CsIsk. 125). 1)* Fanyalog, fanyarog: stringor, gemo, ingemisco MA. [vultus acerbus sumo] (hizen, wünsch PP. [eine saure miene machen] Hazud, hüzelkedik, fanyarog mint a kego (Mel: SzJán. 319). Cze morsalokialból sem ada az előtte fanyalog szegemec (Born: Préd. 388). Fanyalognae, siniae, ordinae (216). Élelt analommal s fanyalogva otték (Foly: SchSul. 11). Igen neléz betegséget, megvetéséget szenvedni; ez ellen fanyalog az test és vér (MA: Seult. 371). Csak számdolgozására és fonyolgo telergesszere intóttál (Bal: CsIsk. 11). Noha fanyalogsz és telergessziz magudban (125). Az ellenvetéseket meg nem fejtheti, de mégis fanyalog [igy] előtte (Ker: Préd. 592). Kiknek a kapitány nagy fonyalgyva elmonetelnek megengedni csak tettetésükre akarja vala (Szal: Krón. 197). **2)** lífigo [streiten, zanken]. Fonalgnacuda egmással mondan; miképpen adhatá ő testét műnekőne megomóne? (MűnichC. 182).

fnyorog-fanyarog: [vultus acerbus sumo; saure miene machen]. Fnyorog fanyarog: nem jól esett, ha így esott (RákP: Lav. IV. 192).

Fanyalgás: [vultus acerbi; saure miene]. Ki nem innée őrmest utána minden fanyalgás és irtózás nélkül (MA: Seult. 375). Múdo amoda fonyalgással budokló hazugságitókat (Bal: CsIsk. 314).

FAR: **1)** clunus, pedex C nates MA arschbacken KirBesz. 128. A farak, segg pófái: die arschbacken Com: Orb. 77 Com: Jan. 49. Farát le-törni: delumbare PP. La-törni a tsípőjét, farát: coxam frangere; faromat mozgatom: crisso; ki a járásokban hányja a farát, riszál: *fornidius grossus PP. Az ebnece faraba lít ül (GuayC. 9). Mynden ember farara kosse hó fegyvereth: ponat vir gladium super femur suum (LorC. 70). Tenőn farodon övezzél meg, tenőn tőrőddel (DöbrC. 100). Ollyan föleséget taláz el vomi, az mely másnak kezdi farat tartani (FortSzor. Nth). Tükörben akarsz nézni s feroda tézod (Matkó: BCsík. 30). A b farán való ezafrag (ErdTörtP. 143). Farban lótték Petki Istvánt (Kom: Élet. 59). Mások alá veté farát föleségem (Gyöngy: Csp. 15). Egyszer a bönak fara felé vetemelőtt, a b pedig ugy rugta oldalban, hogy elterült (Könyi: ÁM. 21). **2)** [pars postica; hinterthül]. Hajó-fara: puppis C Com: Jan. 88. Az hajónak farára ül (Megy: 6Jaj VI. 16). Nem messze az öreg templom faránál üntödtél ki a forrás vize, Szal: Krón. 35). Az harmadik piacz Kolozsvárott Tordára megy farral (Thaly: Adal. II. 122).

[Szólások] Farr tova gonosz állat! (Matkó: BCsík. 89). A barnok egy hajsz, tsih, hóha, farrtova mondáisen melly hamar engednek (Misk: VKert. 10). Farba rugta: longum valere jussit (Doesi: Adag. 99); renunciarit ő PP. Az igazságot talban rugják (GKat: Ttk. 8). Farba rugta a márkáját (Kisy: Adag. 3). Jobbtsak farban maradnak (Megy: 7Jaj II. 39). Maga

farára költött róka farkat és magát tsüblöttja (GKat: Ttk. 352). Valamünemő ocal emec ne vess farrt (Born: Ének. 539). Az isten beszelenek hatat, farrt ne vessünk (Mel: SzJán. 43). Farrt vetet neki (Göres: Mát. 71).

[Közmondások] Nem csak egy ebnek neve far (Kisy: Adag. 133). Nem tsak egy ebnek fari [igy] a neve (Fal: Jegyzőkönyv. 928).

lajos-farü: [qui clunus strigosus habet; wer einen magern hinterm hat]. Lajosfarü Dorkó (Thaly: VE. I. 314).

tar-far: [juas; der hinterer]. Apult mellyét kifeszíti, tarát farát ékesíti, vitorlát kiteríti, arna nyerit a kisép (Fal: Vers. 882).

Faratlan. Gulya, faratlan: depyga, vol depygis PP. [mit magern hinterbacken]

Faresok, faresik *(vö. esiga; coxa; hüfte Nom. 21. Com: Orb. 83. fark-bék; uropygium PP. farozka ÉrdC. 232. farzika MA. farkok Holt: Bibl. IV. 161. farkok MűnichC. 71; uropygium C. MA coxa, coxendix MA. os sacrum PP. [der hinterer, büzel, hüfte]. *Disznó farzákaja: perna MA Valvan ő faróokan (super lumbos suos) ciliciumot, bötöl vala (BécsiC. 26). Zéznee faróka: femur virginis (29). Kődmősi ruha vala ő faróoka köről: circa lumbos suos (MűnichC. 71). Legemec tü faróokot megzoreitum: lumbi praecincti (140b). Myndeneknek török ő farzékayan, merth zeuth egylaznak feyodelny ő farzékokom thörökoth tartlnak, merthi testy bynek förtelmeeth kel el hasoytnyok (ÉrsC. 232b). Az wr megszurasztassa a te farhókot: pubescere faciat femur tuum (Holt: Bibl. I. PP. 4). Hogy befedezték az ő szemérnek, ügyékioktollgona mind farhokig: ut operiant carnem tuipudius suos, a renibus usque ad femora (14q). Minden firin faróikara vetőtte kezét, mint a szőlő asszonyvát (Holt: Bibl. IV. 161). Erley reték, az fartsíkat vele költőny igen io (BeytheA: FivK. 28). Megillet abban a győzedelmes luctában faresokát (Tof: Zsolt. 671). A nyakától fogva a faresokig (PP: PaxC. 11).*

Faroeska: clunulus C PP.

Farogat: [averto, fide dimoveo; ablenken, abwenden, abtrümmig machen]. Sokkal többeket farogat es vízta forlyt az örög kazagszagal, heuolkodasal, győmörősegl (Beythe: Epist. 159).

Farol *(farol Holt: Krón. 18); posticum verto, recedo, retrocedo Kr. [den rücken zurücken, sich abwenden, sich seitwärts wenden]. Híni kezo az wrakat az halba; de az wrac faralni kezdőne (Holt: Krón. 18). Nem mind vásárol, ki szorhoz farol (Szentim: Kalm. 12). Farola szegény farkas, miene az konyhára (Thaly: VE. 318). Monostorról elhez farol egy igen szép nten (Thaly: Adal. II. 123).*

Faros: clunus SI [mit starken hinterbacken]. Testes, faros leány: tibia bene curata PP. Cüzözös faros aszson (Zyon: PáznP. 117. Thaly: VE. I. 115). Ismérő én faros honat (PálP. 58).

Fartol: cessum eo, ad latus declino; auf die seite weichen PP. Adleuda. Hétra mekőn, vissza térni, fartolni: rothre cessum PP.

FÁRAD *(vöndög BécsiC. 37. MűnichC. 174. farrad Doesi: Adag. Zyon: Post. II. 185); defatiscor C lassesco, fatigor MA. se frangere; müde werden, sich abmühen]. A faradt ökröket a járomból kifogni: demere juga fatigatis bobus PP. Az ty faradt testeket nyugalmat auagy meg vylamulast keuanyn (VárC. 131). Boland halgatagszegeert sokak sokat mowlakodnak yarmak faradnak (ÉrdyC. 517). Ne faryag roank, merth ny az ny dolgwakth el wegözthwk (LevT. 1334). Faryadgyunk miis az anyszentegyháznak esmerésében (Pázm: Kal. 535). Faryadgyon belki életének megtartásában (Pázm: Préd. 39). Itt vondég-fogadoban vatok; mi szükség tehát építésben vagy glösszerzésben*

fáradnotok? (85). Fáradjon testünk, élemedjen lelkünk (Fal: SzE. 521). Nem fáradnak egyébben hanem az örök dolgában (Fal: NI. 245).

el-fárad: lassesco, elassesco C. [ermüden, ermatten]. El-fáradott: defatigatus C. Az utazásban el-fáradni: *langvere a via; nem fárad-el a munkában: *infessus agendo PPL. Ostorozak öt nyú adzeg míg a verék el fáradnuak (WeszpC. 88). ÉrdyC. 482). El fáradtat vala az nagy bor italba; erant fatigati a vino (Kár: Bibl. I. 497). Elfáradtam egész éjjel sírtomban (MA: Bibl. V. 5). Az saylodással el fáradot vitezek mindnyujan az közel valo hasznot kevanak: militem, labore defatigatum, proximum quenque fructum expetere (Förö: Curt. 544). Ha a hiútó meg-rázza, elfárad, és jobb egyepotyéje vagyon az őtre (Mik: Törl. D). Ha ezek elfáradnak engem kinzani (NóPM. 53).

elfáradás: defatigatio C. [ermüdung]

elfáradhatatlan: infessus PPL [nermüdlieh]. Elfáradhatatlannal: infessio C. (Kules: Exang. 263).

ki-fárad: 1) elassesco MA. PPL. [ermüden]. Ki-fáradtak a sok bajból: *fessi rerum PPBL. A tisztesség munkából ki ne faradgyone (Helt: Bibl. I. 12). Némelyek ki-fáradnak az utasból (Pázm: Kal. 766). Most sem fáradt ki az kezdett munkából (Thaly: Adal. I. 130). Ma kifáradnak a sok térdelésből, holnap a tüzéből (Fal: NE. 19). 2) (exeo foras; herauskommen, sich herausbeweihen). Ő sem győz minden esztendőben ki-fáradni, és az magyarok sem elégségesek, hogy az német ellen országot általmazhassanak (Pázm: Kal. 411).

[Közmondások]. Az ki hamar kezd, hamar ki fárad belőle (Deesi: Adag. 184).

még-fárad: lassesco, defatigo, defatiscor MA. [ermüden, ermatten]. Még-fáradt, bádjat: defessus; az utazásban meg fáradott: *fessus via, vel de via; siralom miatt meg-fáradt szemek: humina fessa *fletu PPL. Ygen meg fáradott, mert vala gewunge ember (EhrC. 81). Megfárattna a bortyl: erant fatigati a vino (BöcsiC. 37. MünchC. 174). Vronk Cristust zemedi előt valod ostorozasokna sokszámal meg fáraduan (VitkC. 39). Megh se farag nykoron hű töle megh fedtetől: neque animo frangitor quum ab eo argueris (JordC. 824). Nagh nyomorságban eerteed megh fáradta (WinklC. 121). Tagyd meg fáratatt (CzechC. 27). Meg nem fáradanak em yarasim: non sunt infirmata vestigia mea (KulesC. 32). Aratui fogunk, ha meg nem fáradunk (Syl: UT. II. 50). Imatkozzy kellene, ees soha meg nem fáradny (Pesti: NTest. 161). Es is vala Esau a mezőről es meg fáradot vala: cum venisset Esau de agro lassus (Helt: Bibl. I. 11). Meg ne fáradgyone az Christus ismeretme tanulásban (Börn: Préd. 284). Sem nyughatatlansággal, sem munkaal meg nem fárad vala (Deesi: SallC. 20). Gyönyörködöt-téseekkel te magadat meg-fáradtat meg-üüts: oblectamentis defatigatum te recrea (Com: Jan. 208). Ipának gondviselése körül megfáradott (Illy: Préd. I. 131. II. 62).

mégfáradhatatlan: assiduus; unermüdlieh]. Meg fáradhatatlan kezdik vagyon (SándC. 18). Az örölgnek meg fáradhatatlan igyekezeti (EszT: IzAuy. 254).

Fáradás: fatigatio C. lassitudo MA. [műhe]. Azokat mag fáradásokkal, munkaal lelhesse (NagyszC. 28). Természet indítival tusakodó igyekezet és fáradás kívántatik annak szerzésére (Pázm: Préd. 310).

Fáradatlan: infessus; unermüdet, unermüdlieh]. Fáradatlan kewasag (CzechC. 21). Fáradatlan igyeközet (Beythe: Epist. 220).

Fáradékony: qui cito et facile fatigatur Kr. [schnell müde, schwach]. A külső, és testi szemmel-nézhető állapot ismerésére fáradlékon és erőtlén az emberi elne (Pázm: Préd. 353. Corp-Grann. 312).

Fáradhatatlan (fáradhatatlannal DomC. 140. *veredhat' onal* Zrinyi. I. 154). [infessus, assiduus; unermüdlieh]. Ragazkoduan isteniez fáradathatlannal (DomC. 140). Mel sok es fáradhatatlan vezedelmek vannak embornek jvosssego ellen (ÉrdyC. 80).

Fáradoz: desudo C. lassesco, fatigo MA. [sich mühe geben, sich abmühen]. Ezert fáradozok, hogi az en zolgalatomban el-fáratatknak nyugodalmat adnok (WeszpC. 20. VircC. 106. 35 s megyen, fáradoz Compostellába (MA: Scult. 1018). Fáradoz azon, mint tellesen pénzo szert (MA: SB. 100). Ezeknek eregetésében fáradoz (Güntz: RIBab. 133). Setében fáradoz (a hamis ember) mint a vakondak (Fal: BE. 548).

még-fáradoz: ∞. Meg fáradoztok azért az alnokságnak es vezedhneknek vta (BodC. 7).

Fáradozás: fatigatio MA. [műhe].

Fáradoztat: lasso, fatigum alteri causo Kr. [sich abmühen lassen]. Az kie ebben elméieket fáradoztattyáe, Christus véle szokot leüti (Zvon: Post. I. 271).

Fáradtság: [virium contentio, opera et labor; mühe, mühsal]. Fáradtsággal adják a tudományt: gaudet sudoribus artes PPBL. Veel el erdemet mwkadnak es fáradsgodnak (ÉrdyC. 502b). Meg haragyt uton valo jarnak fáradtsagaert (DomC. 119. NagyszC. 30. PozsC. 1). Nekyk kemed meg fizety fáradtsagokat (LexT. I. 216). Nag fáradtsággal nyhattam vta, de meg azt es lee vaktak (317). Nagi munkaal es fáradtsággal hozzák megh az listet a profonra (RMNY. II. 264). Enym az munka es az fáradtsaagl (Konj: SzPál. 12). Tisztességes fáradtsággal, hasznos zolgalatokat tselekedhetik a közönségnek (Pázm: Préd. 27). Haszontalan minden fáradtságnak, ha tsak a világot és a külső hasznot tézszük tzélyül (780). Semmi fáradtsagokat költéségeket nem számyác (MA: Scult. 164). Sznyarogjan, fáradtsággal munkalkodgye (749b). Az ember ilyen nagy gondal fáradtsággal, álom szagattással, éyel nappal örütötik (Mih: ÖrökÉ. 121). Kérem ő kegyelmét, hogy az kevés fáradtságot felvegye, és asszonyomat, anyánát és tégedet is meglátogason (Thurz: Lev. I. 133). Közönmöm azból való fáradtsagodat (289). Gondos fáradtság (Derk: ŐÉlet. Előb. 3). Fáradtságom nem lézen gyüföltelen (BethTám. 72).

[Közmondások]. Hasznos munkának soha nincz fáradtsága (Deesi: Adag. 123).

Fáradtságos: [operosus, laboriosus; mühevoll, mühsam]. Ez világi mód-szeréut, háboru, nyughatatlan, fáradtságos értelemek és gondviselések nincz immár az világi dolgokra (Pázm: Kal. 796). Fáradtságos munka (SúziCseh: Edom. 228. Tof: Zolt. 610).

Fáradt: lassus, fessus C. defessus MA. [műde]. Fáradott lassus, fessus MA. Fáradtan utámok ur is nehézkedik [lassus ballag] (Gyöngy: MV. 83).

[Közmondások]. Fáradt lónak farka is nehéz: longo ex itinere etiam palea oneri est MA.

Fáradtaeska: lassulus C. MA.

Fáradtság: lassitudo C. MA. [műdikeit, müttigkei]. Ha szagolod, nállad hordozod, fáradtságot el sz (Mel: Herb. 11). Ha fáradtságnak el-szakaszkodtat, erősti szívünket (Pázm: Préd. 156).

Fáradtig: usque ad lassitudinem; bis zum ermüden. Fáradtig törekedett, fáradtig könyörgött, fáradtig szenvedett (MA: Scult. 133). Mikor fáradtig taglották-vólna Kristust, el-öblák Kristust az oszloptól (Pázm: Préd. 504). Elméjek fáradtig munkalkodtak (Alv: Post. 1610).

FÁRASZT (fáraszt Zrinyi II. 42. Biro: Ekesség. D2). fatigo, lasso C. lasso MA. [ermüden, bewühen]. Fásasztott: fatigatus C. Fásaszt maganat sok munkaal (ÉrdyC. 606). Mit fásasztatok magatokat? (MargL. 30). Heaban fásasztiak mago-

kat (Fél: Tan. Előb. 4) Ne fárazd magad ebbenn, hog meg gazdagilly (Kár: Bibl. 1.61a). Az ő tellyes életénc napián fárazotta magát (626). Nem azon fáraztatútok-e éjjel nappal elméteket, hogy (Pázm: Préd. 11). Dionísus Tirannus, a kit szokatlan kínokkal akart illetni, szomjúsággal és alatlansággal fáraztotta (556. 1109). Nem valóóság, de oly tettetes ellenkezések lát-szanak a sz. írás szavainak, hogy a tudós emberek értelmét is fáraztyák (Pázm: LuthV. 241). Mondá, hogy pénzbeli ajándékal magát többször ne fárasza (Monlrók. VII.365). Nehéz járó lovon az szerszám igen fáraztott (Kem: Élet. 50). Az aszszony-nyal nem kell félben hagyatni a játékok, és hosszú levéllel nem fáraztatni (Mik: TörL. 27). Minden gondolatit abban foglalta, fáraztotta (Bíró: Étkösség. 122). Hírét is adom: miben niként fáraztyák ezeket a külső nemzetségek (Fal: UE. III. Előb.). Veszem észre, hogy fiatal a végre fáraztód messze földre, hogy honvált szerzezen magának (Fal: NU. 321).

el-fáraszt: defatigo, delasso C. [ermüden]. El-fárasztott, fíradt: fatigatus PPl. Igen elfárasztod temagadat: stulto labore consumeris tu (Helt: Bibl. 11.12).

ki-fáraszt: ∞ (Gér: KárCs. IV.402). Minden békosséges fűrészből főtigg kifárasztott (Fal: NA. 205).

még-fáraszt: lento C. defatigo, delasso MA. [ermüden]. Mégfárasztott nyúl: lepus *exagigatus PPl. Sététegec még farraztat őket: tenebrae fatigaverunt eos (BécsiC. 30. NémGl. 336. NagyszC. 37). Az erősseket meg farraztat (Mon: Apol. 285).

mégfárasztás: defatigatio MA. [ermüdung, abmühung].

Fárasztás: fatigatio PPl. [ermüdung]. Testemec szeméinc fáraztásával munkálkodtam (MA: Seult. 6).

elme-fárasztás: afflictio mentis Kr. [sorge, besorgnis]. (Pázm: Préd. 692).

Fáraszthatatlan: infatigabilis, infatigabilis MA. [unermüdlieh].

FARAG: 1) [sculpo; schnitzen, meißeln]. Képot farag: sculpo, imagino; esztergában faragott: diatretus C. Faragott éléfűt-tetem: asperum signis *elur PPl. Neg zögő kövek es faragottak (BécsiC. 11. JordC. 53). Kewből faragot capona (ÉrdyC. 650). Faraggy teneked két kő tablat: praecide tibi duas tabulas lapideas (Helt: Bibl. 1.863). Itt kepeket, ki moczet kepeket, szep faragot szerszámokat veszne: tabulas signa toronnata enunt (Decsi: SallC. 16). Az nagy vad fát két arasznyira hosszan hám-zod meg, de ugy hámzod, hogy meg az fájába is hozzá faragjon kiesint, mintegy ujnyi temérdőken mind környül (Radv: Csal. III.51b). Gömbölyögeknek növezvén kezüt, és mint egy esztergályba foragtaknak [igy] (Csúzi: Síp. 273). Öröklétiag faragnak, bárdolnak, színlenc rajta (a gyermek Fal: NA. 205). **2)** [squamis exno; die schuppen abputzen]. Éles lével csuka: az csukát faragd szépén, hasisl kottó, sözd meg (Radv: Csal. III.43). **3)** fabrico C. MA. [bearbeiten, bereiten, machen]. Magának veszedelmot farag, készit: sibi perditionem machinatur Com: Jan. 204. Uj hit faragó, a ki megcsaválja és új kaptára vonja az apostoli tuitást: haereticus WF. Kie oztót faragnac: qui argentum fabricant (BécsiC. 104). Tyod nap es tyod oy, te faragatd a halmat es a napot (AporC. 29). Te faragtal laynalt: tu fabricatus es aurorum (DóbrC. 140). Hazz faragatyk vala: domus apparatus (JordC. 802). Hamis vy tudomant faragot (Mon: Apol. 1).

[Szólások]. Végozotro, akarnám éteni, hol olvasta Balduinus az obsequium emlékeztét? Ha csak maga fe jé bön faragta, tortsa magának (Pázm: LuthV. 197). A hajdon-nép leginkább ilyas fogatkozásokat kap föl, a molleklül vagy vár, vagy maga tréfát farag (Fal: UE. 119). A szaplóten szüz Mária-nak sz. fiút ama hűfősnök öklökhoz alkalmaztatytók, a leg nélőbb szentség-klül faragtok tréfára és szemtelenségre valót (Fal: NA. 123).

[Közmondások]. Az ki sokat farag, sok forgácot eyt: non est opusdem et multa et opportuna dicere (Decsi: Adag. 17).

el-farag: [deleo; wegkratzen, auslöschen]. Az uigrot elfaragá es az helőn almat íra; másnap az almat elfaraktak es az helőt arannal uigrot irtak (TihC. 192).

főire-farag: deflecto Kr. [auslenken]. Főrefaragás (Csúzi: 627. Kr.).

fői-farag: [exsculpo; meißeln, aushauen]. Az otaron maruan kőből azzomunknak kepe feltáraztatot (TihC. 84).

für-farag: [sculpo; schnitzen]. Ő néki minden templominak szegi szugolyája teli vagyon írott, túrott, faragott képekkel (Pós: Igazs. 11355). Ezek ellen firt faragott egy idetlen syllogismust (Matkó: BCsák. 72).

[Szólások]. Scholt sem bírnk több jószágot két házhelynél; Diószegi igen politikus, ravasz ember lévén, valamint másokat, úgy minket is kifűrt-faragott belőle (Haz: 1.135).

ki-farag: 1) exsculpo, caelo C. [schnitzen, aushauen]. Faknak erdeieben főzökkel ki faragak ő aítait (AporC. 28). Hazok klyket ky faraktanak (DomC. 131). Aytokat kyfaraganak: exciderunt januas (KulesC. 178). Az istennek kopet semmi teremtet allatban ki ne faragunk se ki ne írunk (Fél: Tan. 551). Helyhezete azt kőből ki faragatot koporsóban (Szár: Cat. E3). **2)** [deleo; auslöschen]. Mi nemő allat az, ki el törőlteti az írast a te kőmedből? Felele az őrdög: Semmi azt el nem törőlteti, hanem csak isteni szeretet; vala ki az isteni szeretetet vallandá ő zinebe, akar mell nag bines legyen, leg ottan ki faragtatik az en kőmedből (BodC. 32).

még-farag: 1) Igen megfaragok: perficō; isztergaba megfaragok: torio C. [schnitzen, behauen]. **2)** [squamis exno; die schuppen abputzen]. Az halakat megfaragya vala (MargL. 22). **3)** perfabrico C.

Faradék: putamen, segmen MA. [abschnitzel, späne]. Faradék, metélék, lulladék: segmen; faradék, le-metélék, forgás: recissamentum PPl. Faradék, forgás: schidium Major: Szót. Beruoldus nem kelkedet az ostyákat meg utalasképpen minutias numularias, penszhez hasonló faradékoknak nevezni (MNyil: Agend. 225). Egy pár arany függő az ő ajándéka, a mely Arachának [igy] régi maradéka, igen tsudalatos munkás faradéka, sokféle színeket mert visel árnyéka (PhilFl. 29).

köröm-faradék: *segmenium PPl. [nagelschnitzel]. (Aly: Itin. 171. 287).

[Szólások]. An nyit sem adott, mint egy köröm faradék (SzD: MVir. 13). Ki nem veszi észében, hogy már más ezzel halhatatlan nevet szerzethet, auagy valami köröm faradékot nyerhetne (Zvon: PázmP. 278).

Faragó: **1)** asciatio MA. [das schnitzen, schnitzwerk]. Hazok klyket nagy pompával megekesejtoettek faragasokkal es iratásokkal (DomC. 132). A faragó mester kezdi a fít csinogatni, véséssel, s faragással (Hall: Páizs. 58). **2)** fabricatio C. [das bereiten, die konstruktion]. Faragással elkészitem: perfabrico C. Tekoach meg menynek földnek faragasath es teremteseth (ÉrdyC. 115).

hit-faragás: reformatio Kr. [gläubensreformation]. Nincs hatalmunkban a hitfaragás, annak ágazatit se ide, se oda nem tekerlatjuk (Fal: NE. 74).

kép-faragás: sculptura C. MA. [bildhauerei]. Kép faragásac tudománia (Mon: KépT. 77. KTrör: Szlan. 24. Matkó: BCsák. 34).

Faragatlan: **1)** [non sculptus; unbehauen]. Teynek egy otromba faragatlan kevet az zekreue (MargL. 197). **2)** [rudis; roh, ungehobelt]. Éretlen-eső, darabos, bárdolatlan, faragatlan (SzD: MVir. 105). **3)** infabricatus MA.

Faragcsái, faracskál: sculpo, scalpo Kr. [schmitzela, (Helt: Háló, 111. Pó: Igazs. 339). A pásztor kezdte pohárkákát faracskálni (ÉszP: BSzűz. 19).

Faragcsálás: fabricatum; fabricat. Irásbeli faragcsálásomat kezelveknek akartam ajánlanom (Ács: Bllal. 135b. 17).

Faragcsálási. Esztergári. faratskálási mesterség; torontice MAL.

Faragmány: torenna; geschmitztes bildwerk PP. 1801. (Káldi: Bibl. Sup. 14. 18. Kr. GKat: Titk. 1119).

Faragó: caelator C. [schmitzer, bildhauer]. Blásins faragón 1829. (Czinár). Faragó Máté 1435. (Nyr. V.519).

bálványkép-faragó: statuarius MA. [bildhauer].

hit-faragó: reformator Kr. (Pázm: Kal. 1766. 581. Kr. Az új hit faragók (Illyef: BCSTomp. 11). Ez ilyen új hit-faragó predikátorok (Tas: Feukt. 6).

kép-faragó: sculptor, significans, anagyptes C. statuarius PPI. [bildhauer]. Kép-faragó, formáló, valaút szerző: fictor PPI. Kép-faragó avagy oszlop-öntő: sculptor vel statuarius Com: Jan. 168. A kép-írók és faragók ezek gonoszságának ábrázolásában mutogatták mesterségeiket (Pázm: Préd. 91). Kép-faragó ácsok (Matkó: BCsák. 125). Az isten más agyagból formálta a nemeseket, úgy bányán vélek, mint a kép-faragó valamely oszloppal (Fal: NE. 64).

[Szólások]. Már elől van kép-faragó Fábán (Matkó: BCsák. 127).

kő-faragó: quadratarius PPI. caementarius Com: Jan. 102. [steinmetz]. Az kew nyveseknek ez kewfaragónak megh fizessetek (RMNy. H175). Egy kőfaragónál laktam én olyanánál, a ki kőfált-is rakott (ÖtvMest. 39vsz). Képiroc, kő faragoc (MA: Seult. 856). Kő faragoc, kőműves (KollTört. 400).

köröm-faragó: scalprum unguare, fabrile PP. [nagel-zwicker].

márvány-faragó: marmorarius MA. [marmorschneider].

márványkő-faragó: faber marmorarius PPI. [marmorschneider, bildhauer]. Socratesnek márvány-kő faragó volt az apja (László: Petr. 100).

zsindey-faragó: [faber scandularum; schindelmaecher] Com: Jan. 105.

[Faragód-ik, öszve-faragódik]

öszve-nem-faragódható: [insociabilis; unvertäglich]. Alkhatatlan, békételen, öszve-nem-alkható, -faragódható (SzD: MVir. 105).

Faragtat: [sculpi curo; schützen lassen, aushauen lassen]. Válátak-is faragtatott (Mohr: JÉpül. 85).

ki-faragtat: [excidi curo; aushauen lassen]. Hel'hefe azt ő vy koporsóiba, kit ki faragtatottuála a kőzirtbol: quod exciderat in petra (MünchC. 69).

lő-faragtat: [descindi curo; abscheiden lassen]. Az ő husat önyatol le faractatha (NádC. 649).

főlfaragtat: [exsculpi curo; aushauen lassen]. Feel kellene kepet faragtatny, hogy ymadnaak (ÉrdyC. 542b. 671). Az farkasnak kepet az varasba fel faragtatok (VirgC. 58).

Faragvány: sculptile, simulacrum [schuitzwerk, standbild]. Ó menden faragvány leonec: omnia sculptilia eius concidentur (BécsC. 247). Nem val faragványokat: non habet simulacra (116). Alaztassanak mend kik imádnak faragványokat (AporC. 58. 38).

FARASZJA: [?] Gomboth írtham wala wörösseth, selem gomboth kilenzeth. faraszjara valoth hog' weg' (LevT. 127).

FÁRÉ

[Szólások]. Midőn fáréra fogatnak, és erős bizonyságokkal sürgettetnek, mindgyárt nyomot vesztenek (Pázm: Kal. 1766. 407. NyKözl. XV.369).

FARK (Bereford. 1270. CódPatr. VI.171. Fyznörku. 1221. Knauzi: 1) cauda C. MA. [schweif, schwanz]. A páva kiterjeszti a farkát: *explicit pavo caudam PPI. Bestveok kyknek farkokon sok zömök valának (SándC. 38). Az farkas farkának ezmagatassual azt mutatja (VirgC.55). Maeskadnak farka (D. brC. 104). Az farkaba vagyon á merog (Mel: Szék. 242). Sansonnac rokái, kilence farkoc öszve volt köttöznen (Mon: Apol. 13). Az páva madár farkán ezodálkozic (Illyef: Jephita. 9). 2) penis, veretrum C. [männliches glied]. 3) [pars postica: letzter teil]. Szoknya farka: syrma MA. PPI. Szoknya farkát hordozó inas: symatophorus PP. Makrafarka, terra 1214. (Czinár). Silva, quae vulgo Fyznorku dicitur 1224. (Knauzi). Locus qui Bereford vocatur 1270. (CódPatr. VI.171). Possessiones Zeulens, Obsonkelche ac Farkberon vocatae 1385. (HH.223. 224. 236). Megeg az feyzo kosarys az lawa beerez farkon vöthi (RMNy. H.310). Az előrdög halálos betegségekben életünk farkát és utólyát ostromolja (Pázm: Imáds. 248). Az ruhanak hozzu farkat, alliat vonni (Erasm: Erk. 27). Csak mindenkor a farkát, és nem a fejét illetők a dolognak (Pécsy: Fel. 219). Fársáng farka előttvaló napon (Lapp: Cal. 5). Farsang farkán (Amadé: Vers. 111). Nyargalva mentem ki a falu farkára (Gvad: FNöt. 3). 4) [omites, satelites; gefolgte]. Királyi székeben hálványunk tartottam magamat, megvártam, hogy nagy udvari farkkal késérjenek (Fal: TÉ. 708. Fal: Jegyz. 936). A legkissőbb gonosznak sem kell ajtót nyitni, mert a fölbbis nagy torda farkal utánna tolikozik (Fal: UE. 381) [Vö. FAR].

[Szólások]. Sem elől, sem utólyra, anagy sem főlle, sem farka: sine capite fabula (Deesi: Adag. 2). El mehech hiteddel, kinec sem főe sem farka (Mon: Apol. 420). Ez az idő hosszszabbnak tetszik nekem, mint egy nyúl farka: de mit tehetsz annak, mondják a tótok (Mik: TöL. 47). Még a nyúl farkánál is rövidbbek a levelek, 130). Főllől fogva farkig ki-ki úgy eszelekedjék, a fark a főnek úgy suplantáljon, a fő is a fark aránt úgy animadventáljon (Monfrók. VII.261). Ittas állapotomban proclivis voltam amaz bünye, melyben az egész világ fülig-farkig hever (Laz. 1219). Büszke de fülig-farkig adós (1365). Az én szekereim farkán ül: in aere meo est (Deesi: Adag. 51). Más ember szekere farkán ül (316). Kár ilyen jeles ifjúnak más szekere farkán ülni (Megy: 6Laj. H.15). Jaj annak, valaki jogánytúl ül szekere farkán (Thely: Adal. 1182). Itt a replicában ki-kapván egy kis mezőre, esuda mint esavarja farkát a hamis sophista (Pó: Válás. 168. 174). Ugyan még sem szűnöl meg nagy farkát tsinálni a Calvinus „szent”-ének? (Veres: Lev. 145). Rókkák tsóvállják itt farkokat a bárány alatt és farkasok mardoznak (Fal: NU. 172). A ki most itt esóválja róka farkát nem kerüli el annak idejében a esóvát (344). Csak farkval sem esavarítász s úgy is eljősz (RMK. V.364).

[Közmondások]. Annak énekét mondgyad, kinek szekere farkán ülz (Deesi: Adag. 193). Ha fő vag', ne kiüny fark lenni (270). Kisy: Adag. 99). Száradt lenak farka is nehöz: longa ex finere etiam palea oneri est MA. Ebet szűröl, rókk farkáról megcsmérheted: cauda de vulpe t-statur PPI. Az élet szűröl, a rókk farkáról könnyen megcsmérheted (Kisy: Adag. 71). Az főjét is megcszik annak az kigyónak, kinek az farkát elvették (Monfrók. VII.381).

borjú-fark: [verhasenm; königskerze]. Borjú vagy kis ökör fark (Mel: Herb. 146).

egér-fark: 1) cauda muris MA. [mausschwanz]. 2) achil-leos MAL. millefolium Frank: HasznK. 18. [schafgarbe] Mille-

folium; eghér fark, h. o. muris cauda (Beythe; Nom. 6. Com: Jan. 29).

fécseke-farkú: [caudae hirundinis formam habens; schwalbenschwanzförmig geschweift]. Fecsekefarkú ezifra czafragi nyergeknek (Thaly; Adal. II 388).

föstő-fark: penicillus Com: Jan. 167. [püszel]

hal-farkú: [caudam piscinam habens; mit einem fischschwanz]. Halfarkú tengeri lovak: hippocampae C.

juh-fark: [syringa; spanischer fieder, hollunder] schafflusen [így], lilas Kirábesz. 155.

lő-fark: **1)** cauda equi MA. equina cauda PP. [pferdschwanz]. Bónesok azaz lőfark zászló (Monrók. VIII 363). **2)** equisetum MA. [kannenkraut]. Az edényeskééc tál mosó fível, lő farkal síkárólatnác: vascula equiseti stringuntur (Com: Jan. 114).

ökör-fark: **1)** cauda bovina Kr. [ochsenschwanz]. **2)** tapsus barbatus Mel: Herb. 146. [wollkraut, könnigskerze]. Verbascum nigrum: fekete okor fark (Beythe; Nom. 8). Borju vagy kis ökör fark (Mel: Herb. 146). Hegyi ökör fark (no). Fekete ökör fark gyökere (Frank: HasznK. 19)

[Szólások]. A la nő, mint az ökör fark, nem fél (Deesi; Adag. 139). Vgy látom, hogy a mi jesuiták imitator nepam, alá nő, mint az ökör fark (Czegl: Japh. 142).

róka-fark: **1)** cauda vulpina Kr. [fuchsschwanz]. **2)** alopecurus Com: Jan. 29. [fuchsschwanzkraut].

[Szólások]. Maga farára kötött róka farkat, és magát tsufolatja (GKat: Titk. 352).

ruha-fark: syrma Kr. [schleppe]. Páva-hosszan ereszteni a ruha-farkot kevésység (Fal: NE. 85. Fal: TÉ. 778).

szökér-fark: postica pars currus MA [hintere teil des wagens, schragen].

tehén-fark: [cauda vaccae; kuhschwanz]. Olyan nyelvére nézve, mint a legyező tehén-fark, mely mindent bé-fetskend (SzD: MVir. 104).

ünő-fark: [verbascum; könnigskerze]. Ökör fark, ez soe fele-egyic ünő fark, á feyér virágu (Mel: Herb. 146)

Farkaeska: funiculus [quaste]. Apro farkaeszakakat zereze the palasthodnak neegy zeghen: funiculus facies per quattuor angulos pallii (JordC. 246)

Farkall: [vagor; umherschweifend]. Ha gyakorta az templomban jár, kin farkallont: mondatie, és hogy magát mutogattya (Prág: Serk. 910).

be-farkall: [pervagor; begehen, umherschweifend]. Használ az özvegy asszonyji állatnác az városnác minden uzáit bé farkallani? (Prág: Serk. 925).

Farkallás: [vagatio; das herum-schweifend, umschweifend]. A pápasok az ádnepeknek meg-fillettetéseket tsak misz-zéseken, egygyik templomtól másilhoz való farkalásokban helyhezetők (GKat: Váls. I. Előb. 34). Processió-járás, széllel farkallások (I. 1126). Aztán a bétsi hidaknál, meg banar Béts alá való farkallásában memyi vele lévő kereszttyént hagyja el (BethlTám. 33). A világi méltóságot nem Kristustól kéri, hanem tiltott utakon és tsavargó farkallásokkal akar ahöz jutni (Vajda: Kriszt. II. 402).

Farkas: **1)** caudatus C. [geschwänzt, mit einem schwanz]. Az üstökös tsillag avagy farkas avagy üstökös. ACsero: Enc. 107. **2)** penitus C. [mit einem rute].

Farkatlan: minus, cauda destitutus S)

[Szólások]. A fileten farkatlan relictatióknác contumaciájút két esztendőre vorez viaszszal pecsétöl be (Monrók. VIII 171).

[Farkaz, mög-farkaz]

mögfarkaztatott, farkas: caudatus MA.

FARKAS (*farkus*, filius Poznan 1165. Knauz. 1210. Nyr. II. 167): lupus C. [wolf]. Nőstény farkas: lupa; farkashoz való: lupinus C. Farkasól ordítok: ululo, exululo MA. Farkasnak gyewilhwetsege (EhrC. 151. MünchC. 25). Míkep lenne dolga ez bogoz atyanak az fene farkasal (VirgC. 54). Az városba ívne az farkasal hogy ki igen fene vala (56). Ragadozó farkasok: lupi rapaces (JordC. 373). En kyledek tyeket, mykent yuhokat az farkasok keze (382). Agh farkas (Czegl: Japh. 91). Ordít az farkasok (Com: Jan. 77). Nyőstény farkas (DBenkő: Flor. 5). Bárányhőr volt rubájok, rókával béllelve és farkassal perémezve (Fal: NU. 349).

[Szólások]. Farkas barátság: leonina societas (Deesi; Adag. 54). Ehetném, mint a farkas (SzD: MVir. 111). Mohácsnál a nemesség színe farkas kaszára vettetéek (Dázm: Kal. 1766. 541. Fal: Jegyz. 923). Ugy vagyon dolga, mint a fabula mondja a bárányról, mely a szükséges oltalom kiadott, és a farkas hűségére bizván magát, kaszája alá került (Fal: NU. 299). Minul eze az ürdög tagyái rakuae soe iszonkodással es farkas nevetessel (Börn: Préd. 573b). Mikoron előgy tünkéte borotok, farkas poenitentiát tti tartotok (RMK. IV. 341). Ugy állak meg hitőket, mint a farkas a huse-téltől való bűtőlést (Szék: Krón. 200). Az farkas szájú tanítóknác minden rongyos patvarokat csak ezekkel az álló serezzekkel be csüpillhotttyik (Dázm: Kal. 499). Tudóst tanitasz, farkasnak mutatsz tszerét: aquilam volare doces PPB. Farkasnak mutat sz erdőt: doctum doces (Deesi; Adag. 9). Farkasra biztad az iulot (25). Farkasra bizni bárant (221). Farkasi emlegetnek, kert megett jár; farkast emlegetnek a kert alatt jár: *lupus in *fabula PPB. Ezekből azért ezennel rea iuthatne, honnet esmerhessoe meg a farkast a barantol (Mon: Apol. 29). Békéltesse egyben előb a bárányt a farkassal a jesuita (Czegl: Japh. 110). Mint a kis praczo a nagy farkassal szinte vgy iacznak (Mel: SzJán. 87).

[Közmondások]. Akar mit mondasz és predicállasz a farkasnac, ő mind éltie eze bárant mond (Helt: Mes. 377). Farkasnak mondják: pater noster, azt feleli: bárányláb: cancrum ingredi doces MA. Homo homini lupus: ember embernek farkassa (Deesi; Adag. 6). Csak szórit veti el a farkas, nem természetit (194). Egygyik farkas a másiktól tanul: aspis a vípera (296). Nagy paszor előt az farkas gyapját szarik (SdMark. 12). Nem bátorasog soha az bárány az farkassal azon egy akolban (Prág: Serk. 355). Ordít ha farkassal lakol: consonus esto lupis, cum quibus esse cupis PPB. Farkasnak farkas a fia (Fal: Jegyz. 923). Meg nem eszi a farkas a tolet (SzD: MVir. 110).

Farkasi: [lupinus; wolf-] Farkasi természet (Misk: VKert. 214).

Farkaeska: lupulus Nom. 7 139. Kr. [kleiner wolf].

FARLAFAJ: [nugae; larifari]. Farlafaj beszédek, agnók költöite rezék (GKat: Váls. II. 1131).

FARSANG, FARSÁNG, FÁRSÁNG, FASSANG, FASSÁNG: dionysia, dies bacchanalici, bacchanalia MA. PP [fischung; Gextrolmeket zenette vala fásangtvil fogua zeut geozg nygy (Margl. 172). Meg leely zeut peter apostolnak nympere fassangban (ÉrdyC. 594b. 1503. Sziládi: TemevPelb. 68). Utdó fassangnak [így?] napim holt meg (Mon: KéyT. 51). A farsángokat az áll orozások viszic végben: bacchanalia larvati peragunt (Com: Jan. 211). Felette igen netszett volna nekem, hogy ha még ez farsungban az kéz fogásnak színe alatt lehetett volna meg az kemetek lakodalma (Radv: Csul. III. 32b). Most farsungban tsak hozzák nekünk a sok tűzokot halva és olovenen,

a kiket az ónos éssökben fogták (Mik: Türl. 417). Csináltatott **czafraugot**, közel érzi farsangot (Thaly: VE. 1342).

[Szólások] Farsangot iartam (VirgC. 5).

[Közmondások] Rövid fársáng, kínos keserűség (Fal: SzE. 546).

Farsangi: bacchiferialis SI. [fáschings-]. Farsangi jólakások (Pázm: Préd. 287 Kr.) Maga tudatlanságának rongyos zászlóját, fassangi szellőre tészí ki (Hlyef: BCSTomp. 64).

Farsangol: dies lupercalis colo, bacchanalia vivo MA. [fásching halten]. Fársángoló napok: dies *stulti PPBl. Otho király a coronát fejébe vénuén, nagy sereggel vtzánkúnt fársángola (Helt: Krón. 64. LevT. II.130. Mad: Evang. 212). Vasárnap hip-hoppolunk, farsangolunk (RákF: Lev. V.365).

Farsangolás: bacchanalia, bacchatio MA. [fáschingsunterhaltung]. Hogy annak altala is intemenee a fassangosok a fassangolásnac elhagyására (Tel: Fel. 26). Fársángolás, bordély és lia mi rozsabb novet tudnék találni meg-feslett erköltsnek (Zrinyi: Symb. 25). Sok tseugő pengő ruhákat fel-venni, amazokban éjjenként fársánglásra memi (Gyöngy: Cup. 64).

Farsangos: [bacchanaliens; fáschings-]. Edonides: fársángos asszonyok voltak régen PPl. Farsangos ál ruha (MA: Scult 427). Fársángos játék (MA: SB. 30. Megy: Bayle 15). Farsangos kúntóshen öltözötett bolondok (GKat: Titk. 347. Mad: Evang. 215. Lund: UjSegits. II.511). A farsangosok meg vendégelések felől tettem rendelést (MonIrók. XV.317).

Farsangoskod-ik: [bacchanalia colo; fásching halten]. Latom hogy farsangoskodol az irással (Mon: Apol. 513). Fársángoskodni, tobzódni (Mad: Evang. 842). Egy fertől a másikba hanyatolván fársángoskodik (Fal: NU 261).

Farsangoskodás: [bacchanalia; fáschingsposse]. Az új találmányok vagy aprolékok vagy fársángoskodásra valók (Fal: NU. 321).

Farsangoz: [bacchanalia colo; fásching halten]. Farsangozó hazugságot gondoltac (Born: Préd. 303). Bolondok es farsangozoc (Mel: SzJán. 179).

föl-farsangoz: [larva induo; maskiren]. A superintendens néuel telfársángozott praedikátor (Bal: CsIsk. 381).

Farsangozás: [bacchanalia; fáschingsposse]. Az Krisztus mondja: Jertek én hozzám. Mit futunk Rómába, bolesos helyekre? Hol tanita minket az Krisztus ez fassangozásra? (RMK. II.204).

FARTAT, FIRTAT (*firtat* Csákt: AU. 6. *firtat* Agend. 42. Pös: Igazs. II.313. ne *firtess* RMNy. II.222. *firtat* MA. PP.); interrogando extorqueo Kr. cogo, adigo, torqueo MA [ausforschen] nötigen, peinigen PP. Firtattyaec Janost, hogy mondja meg, ki ő? (Born: Préd. 24). Meg kerdezik es firtattyaec szegént (Helt: Háló. 110). Mind addig firtattya (Csákt: AC. 6). Mi es annal inkább könyörögünac es firtassac az mi istenünknee irgalmas voltat (Tel: Evang. 12862). Firtacz engemet, hogy meg mutassam (Tel: Fel. 28). Azon firtattyaek őket, hogy mutassák meg igaz pástorságokat (Pázm: Kal. 110). Azon nyomon Costerus jesuita fertattya (Pös: Igazs. II.313). Az szegény embert, feleségét ne saczortassa, ne firtassa (MonTME. V.316). Haza menvén a gyermek, az anyja firtatni kezdi a titokról (Hall: HHist. II. 229). A nyüzö faszó tisztak a szegénységet nyüzni meg nem szünek, mint a Farabó firtatói (Eod: Pol. 111). Tanítóm, hogy hol voltam, keményen firtatott (Gvad: RP. 72).

Fartatás, firtatás: [vexatio; vexirung, sekatur]. Elöl kezdetik adosságokert valo firtatások (Lép: PTük. L335). Az ti tudományokat, heában való dolognak és firtatásnak hija (Bal: CsIsk. 419).

FASINA: [crates, fasciculus ex virgis alligatus; fáschine]. Fasínán általverekedvén a Dumán (RákF: Lev. 1633). Hogy

pedig hertelen gerjeszthessék a tüzet, szurkos fásínákat kellene készen tartaniok (III.168).

FASZ: [penis; männliche rute]. Az te ifúsagodban az dolgot te röstellettél, mostan immár igen agh faszcsa [2. kiad. J2. agh dudá] lttél (FortSzer. H3). Az én f. . . . végett vonakodnak az kurvák (TürtT. L362). Vagyon egy rongyos gatyája, abból-is mind kíván [kivan] a fa fa baltája, el-fordulván tőle nem nézhettem rája (PálPl. 60).

FÁTA: [puella Valachica; wallachisches mädchen]. Ha fátúr fátját vezetí kezénel, mosolyog s meg lesí bikfa töviskénéel (Orezy: KöltSz. 165).

FATTYÚ (*fatty* MonIrók XV.331: **1**) spurius, nothus, adulterius C. MA. bastardus, mancer PPBl. [bastard]. Fattyú gyermek: adulterium PPBl. Fathw: inlegitimus filius NémGl. 264 manzer, scorto natus JordC. 246. 334. Fatták vattok nem fiak: adulteri estis, non filii (Sylv: UT. II.110. Helt. UT. II.5. Kár: Bibl. I.179). Semetius fattiai (Mel: SzJán. 18). Az ho, hideg art a mezítelen fátiaaknak, a kiket Christus mezitelen talál (47). Az réz oltárt el vénuén az vr elől az órdógot tené heliebo: mint most papa az ű fátiaual (Mel: Sám. 4. 31). Horvát Ferencztől való az fatty (MonIrók. XV.331). Az ő magzatit, nem bitang fattyait, az anyja engedeleben tartóztassa (Matkó: BCsák. 412). A fattyak es tisztátalan ágyból való zab gyermekek (Com: Jan. 120). Szokatlan, hallatlan contributioját és ennek az fattyját: terhes accisáját, hazánkól kiviszí nemetök quartérját (Thaly: Adal. L90). No kurv' asszony fattya hol levél eddig? (Fal: NE. 16). Noha rád, kis fattyú! haragszom kevesbet, de mind azon által el töröm tegzedet (Orezy: KöltH. 117). **2**) [spurius, falsus; unecht, falsch, after-]. Az fattyu czemetéé mély gyökeret nem verne: spuria vitulina non dabunt radices altas (Kár: Bibl. L637). A fattyú ágak mély gyökeret nem vernek (Pázm: Préd. 283). Egy rozsz fattyú követ jó gyanánt kezd venni drága pénzen (826). A fattyu napok az igaz napnak az ellenette való sugár által ki fejeztetése (ACsere: Enc. 140). Ha az égea a holdhoz hasonló ábrázat tetszik, fattyu holdnak nevezetik. (uo).

[Szólások] Ne úgy léj ilyen teremette fattya, hanem így (Haz. I.225).

Fattyas: [qui nothum habet; wer einen bastard zum solne hat]. Fattyas anya (Sám: 3Fel. 13).

[Fattyaz-ik]

még-fattyazik: spurium foetum edo Kr. [einen bastard gebären]. Te hyres kurua meg fátiaztal, es fattyadat el haquan ido jowttel (RMNy. III.40. 41). A parazna buya asszon hamar a paraznatul meg fátiazik (Mel: SzJán. 262). Az terhes anyatskak meg fattyazvan (Pécs: Fel. 724). Feleséggé ideo haza, latra lett, talám meg es fátiazik (RákGy: Lev. 528).

Fattyúság: **1**) [stuprum; unzucht]. Lezen ew eredeti fattywsagból, leezen kedgy fogmattya attyanak es leyanyanak bynebewl tewrwen kywól (ÉrsC. 571). **2**) [conditio nothi; bastardium]. Kurvasszony fattya! ezek az igék nagy mérészséget mutatnak, de egy csepp emberséget sem. Vagy de talán azt kellene mondanunk, hogy a fattyúság ebben a nemzetségben jele valami nemességnek (Fal: NE. 17).

FÁTYOL: **1**) calyptra, rica C. tascia MA. Pére való fátjol: instita C. Fátjol avagy reczés fölötös: vitta sive reticulum Com: Jan. 100. Cristus mikoron zent zinet zent Wernike azonnak ada az fatolon (TihC. 101. ÉrdyC. 456). Angelica borító fátjolat le tevé (Fal: TÉ. 639). **2**) [byssus; feine leinwand]. Két fátjoly előkötő, az eggik ueres fátjol, fűzes az feie, az másik szederies fátjol, szewes az feye (Radv: Csál. II.16). Egy selyem csipkes fejer fátjol előruha (1659). ÚjMHúzeum. IV.171). Vagyon egy aranyas fátjol ingváll (Gér: KárCs. 418).

gyászoló-fátyol: [velamen lugentium; trauersehleier]. Fejét gyászoló fátyol rongya kerítette (Gyógyg: Pál 4).

rece-fátyol: [velamen; sehleier] (VeefTrans. 12)

Fátyolat: [byssus; feine leinwand]. Az mely jemesítésig fogta az barsnyit, átlátszott fátyolatot, perzsiái szőnyegetek, ezer és nyolcvan számm volt (FürT. II 217).

Fátyolka: [rica parva; kleiner sehleier]. Egy gyonygeos fátyolka, arany bogllarok rayta (Radv: Csál. II 75)

FÁZ-ÍK: frigora, frigeo, algeo C MA [frühen, es ist ihm kalt]. Igen fázom; porfrigo C. Rezkessene es fazyamc nag' kenzo hidegegebe (NádC. 81). Fázom uala s befűdözöt engömöt (DobC 162). Itt az keteputa hideg is vala, s az penna fázik vala (Mondrök, VIII 483). Ázok, fűzök, izzadok (Amade: Vers. 235). Jo Batavus, tsak tizrkál éltében, más eg alatt ázik, fázik (Orezy: KöhSz. 22)

még-fázik: defrigens MA PP. [sch erkälten]. Fejenkint megfázot, mert nem hiszitek, hogy csak az jégem ti házat csináltok (RMK II 205).

Fázékony: algius MA algidus Nom? 343 [gegen die kälte empfindlich, erfroren] verfronen Kurbesz. 36. Az jgön feier testő embörök igön fázékonok (TihC. 102). Hogy az szegeny gyermecekön ily nyomonulbon, fázékonon, mezetelenen frvendezhessene (Bom: Évang. I 255. RákP: Lev. II 112).

Fázékonytság: [frigoris impatientia; erfrorenheit, empfindlichkeit] gegen die kälte. Az háinak igön fódorsága wágon az fázékonytságnak hősegeből (TihC. 103. Pázm: Préd. 1175).

[Fázit]

Fázító: algidus MA [frostig].

Fázlat: [algere facio; erkälten]. Hidegi, fázaló; quernerus PPB. Szentséges gyenge testő is a hideg istállókban fázlalják, és suyarassák (Pázm: Préd. 1275)

még-fázlat: x. Az cezakai hideg az vitezeknek testeket meg fázlata: nocturnum figus horrere corpora alieit (Förro: Curt. 500).

Fázlattat: x. Ez az hideg az embert nem igen rázza, hanem csak fázlattatya (Pázm: PaxC. 270). Hidegségével testő fázlattatá (Liszli: Más. 41).

Fázód-ik: [algeo; frühen] Teneked fázódnak az szonjú halaszok, neked sütközödnök az fűtő vadászok (RMK. II 196). Beteges vitezőit fázódnak látá (Pázm: Préd. 272. 882). Az kemény hidegekben fázódnak (Prág: Serk. II 2). Akár minémű kemény téli időt is minden fázódnak nélkül szenvedhet (Msk: VKert. 343. CorpGramm. 325).

el-fázódnik: [porfrigeo; sich erkälten, von der kälte leiden]. Egyebe nem lévén mivel fedező fázékonytságot, kapá kardgyát, két-félé metszé kőpünyegét felével az el-fázódnit embert hisz-takará (Pázm: Préd. 1175)

FAZÉK, FAZAK, FAZOK: olla C MA [topf]. Fazék eserepe; testa, testonum frugum PP. Fazykgyarto Istvan 1470 (Nyv. V 509). Az colnyam való fazékoknak es egyeb edeneknek mosasa (MagL. 3). Moalton nemesegetnek fazoka; olla spei meo (ApoC. 3. DobC. 119). Kezdenek az fazókok eg masra zöldfőny esnék (C. 25). A fazókokat is chünöe a laptockal, az villáckal, a kalitokkal egyetembe (Helt: Bibl. II 362). Ebel után személyes fazókokat moss vala (Doss: Tóddi. 1). Nem jól fősze az fázostom, noha vágim nagy konyhákras hordozta az iras fazókat (Bd: Csák. 142). Mündözök egy fazóknak tévén (Sch: OtyK. 26). A fazakas az anyagból fazóknak fórnál (Cym. Jan. 195). Sühél fazókkakat esmülnek (Pó: Válasz. 24). Serfőző fazék is, borfordó palazék is, bolya bolyos olyennel (OtyMest. 32. vsz). Ne adgyunk sok terhet gyomor fazóknak (GyógygD: Chiar. 291).

[Szőlások]. *Rezeg a fazók: olla sonat vitum PPB. A kinek fazókéban főt, az érzé az effőle kint, jó atyámfia (TudTár. 1839. 177). Viasz fazókéban es somfálnal fözet (Helt: Krón. 1. Helt: Mes. 312). Lencséd sünes, már fazókat készítetse neki (Czezl: Tromf. 57). Fazók mellé szító barátság; olla amicitio (Deesi: Adag. 32. Kisv: Adag. 24).

[Közmondások]. Minden ember az ő maga fazka mellé szít: sum cuique pulerum (Deesi: Adag. 10. MA). Ne szies csak magad fazaka mellé (Czezl: Japh. 248). Igen szítanál a magad fazekad mellé (Makó: BóSák. 258). Igen a magok fazeka mellé szítanak itten a romniák (Pó: Igazs. 1711). Tserepen esmérem, minémű fazék volt (Kisv: Adag. 153). A mely új fazékban fagyú volt, mindekor fagyas szagú (450).

érc-fazék: olla aenea BésiC. 80. vas aeneum Kár: Bibl. 193. [eiserer topf]. A kinal parancsola serpenőket es érc fazókat meggerizeteni (BésiC. 80).

föld-fazék: vas ficile JordC. 86. olla ficilis PP [irdmer topf]. Az föld fazókat el fűzö: vas ficile confringetur (Kár: Bibl. 193). Föld fazé, vass fazé (1658. MA: Bibl. 193). Föld fazékok, sárművek (Kut: Válsz. II 493. Nad: Kert. 76).

főző-fazék: cuculus C. cucubus PP. [kochgeschirr].

hütyg-fazék: [matula; nachtopf]. (Warm: Gaz. 249).

hús-fazék: olla carnis JordC. 11 [fleischtopf].

káposztás-fazék: [krauttopf] (Mik: TLav. 16).

lábás-fazék: chytropus Erasm: Erk. 46. [pfanne]

pépés-fazék: olla pulmentaria MA

réz-fazék: lobes Káldi: Bibl. 236. ahenum; kessel Com: Vest. 119. Öblös réz fazékok (Com: Jan. 82).

vas-fazék: cucubus, cucuma, cuculus, lobes C. [eiserner topf]. Három labu vaszazék: trips C. JordC. 86. LevT. 1274). Vagyon mala sok vas fazék (Radv: Csál. II 5. Kár: Bibl. 197). Vas fazék avagy serpenyő esmáló (Mésék. 31).

vasfazékas: ahenarius Major: Szót.

Fazécska: [ollula; tüpfchen] (Radv: Csál. II 244. Thurzó: Lev. I 28. Lapp: VKert. 188).

Fazékaeska: ollula C [tüpfchen].

Fazékas, fazokas [fa çkas Pázm: Préd. Megy. 3Jaj. II. 172]: figulus, ollarius, plaster C. fabor vascularis PP. [tüpfér]. Fazekashoz való: figularis C. Fazekas 1417. (Czinár). Venec a harnie ezüst penz es attae azokot a fazokasne földőirt (MünchC. 67). Mnyáján ollymok vagyunk, mint a sár a fazékas kezében (Pázm: Préd. 63). Ugyanzen fazekasoknak özettem két kemenezéknek földozsától mástól fírot (Radv: Csál. III 26). A fazakas akaraján kell járni a fazéknak (Mik: Törl. 10).

Fazékasi: figulus C. figularis MA [tüpfér]. A fazokas fazókkakat es egyeb fazókasi vagy eserepedényeket fórnál (Com: Jan. 195).

Fazékasság: figlina, plastic C. Fazékasság: figulina PPB. [tüpferei].

Fazéki: ollaris MA [topf].

FÉBRUÁRIUS: [februarius]. Székő nap, mely minden negyedik esztendőben februariushoz adatik; embolium PPB. Februarius (MünchC. 1).

FECS tője: [colostrum; büstenmilch]. Fets-tője, mündjárt a szülés vagy ellés után; colostrum, lac a partu primum PP.

FECCSEN, FÖCCSEN: erumpo PP. prosilio] spritzen Adami: Sprachk. A kin valami fetscent moersok vagyon (Nán: Szót. 254)

Föccsenés, föccsenés: eruptio PP. [das spritzen]

[Föccsent: sparzo; spritzen]

ki-föccsent: effutio Kr. [ausschwätzen]. De az deák elme nem vízi azt vásárra; kiért ki föccsentse (a titkot), vagy kinek meg séjtse, nintsen annyi borárra (Fely: Dícs. 44). [Vö. 2. Föccsög]

1. FÖCSÉG: [prosilio; spritzen] Nyálad fetszeg szádban (Fely: SchSal. 42).

FÖCSÉR: [spuma; schaum?]. Gaucynae, feczerneq, mosloknae tarttva áffele ízeret-eket, hízelkedéseket (Börn: Préd. 23). Feczer moslecká és porrais változice (43).

Föcsérél, föcséll: prodigo, dilapido, profundo, consumo SI. [verschwenden]. Csak föcséréli görbe mondásit (Czezl: Japh. 156). Mit nyertek fets-élve pazarlott kintsekkkel, azt, hogy idegen had osztozott ezekkel (Orezy: KöltSz. 42).

Föcsérlés: [dissipatio; verschwendung]. Ezért effle föcsérlést a mi nem szükséges elkerüli (Ker: Préd. 867).

FÖCSKEND, FÖCSKEND (*föcskendé* Helt: Bibl. II. 322. *föcskändötták* ErdTört. II. 39): [aspergo; bespritzen]. Anyjának vérvél fetskendik ruháját (Orezy: KöltH. 30).

széllyel-föcskend: [dispergo; versprützen]. Még az bélt is széllyel nyomodták, föcskändötták az maga téle hadnak lovatnak az lábai (ErdTört. II. 39).

Föcskend-ik, föcskend-ik: prorumpo, prosilio MA. [spritzen]. A vére föcskendé a fára (Helt: Bibl. II. 322).

ki-föcskendik: erumpo, ejaenor, exsilio MA. [heraus-spritzen].

Föcskendéz-ik, föcskendéz-ik: aspergor Kr. [spritzen, gesprengt werden]. Vér a köfára föcskendézék: aspersus est sanguine paries (Káldi: Bibl. 4. Reg. 9:33. Kr.).

[Föcskendéztet]

széllyel-föcskendéztet: [dispergo; versprützen]. Látodé mint föcskendézteti széllyel a bányász csákány a sár golyóbit? (Matkó: BCSák. 232).

Föcskendő, föcskendő (*föcskendő* Mel: Herb. 86. 168. Gér: KárCs. III. 365): siphon MA. clyster Szaksz. spritze KirBesz. 136. Ha lika vagyon az sebnek, föcskendővel érezd bele (Frank: HasznK. 34). Ha a mamortica olajt belé löved föcskendővel a sebben, datag hasban, meg gyógyítja (Mel: Herb. 54). A vizét föczkandoul a testében löved (68). Fa föcskendő, borsoló, bórzsák, vas csákány, fekete tábla (Radv: Csál. II. 115). Egy réz föcskendő (Gér: KárCs. III. 365).

Föcskendős: [siphone praeditus; mit einer spritze versehen]. Föcskendős merítő szerszám; antlia Com: Jan. 90.

FÖCSKENT: aspergo MA. [spritzen, sprengen].

2. FÖCSÉG, FÖCSÖG: effutio C. fritinnio, blatero MA. [schwätzen] plappern Adimi: Sprachk. Fecske módgyára föcsögök: fritinnio C. MA. Föcsögve: futile; fetszegő, föcsögő: multiloquus, futilis C. blatero MA. Hiában föcsögő: inaniloquus C. A fecske fitserékél, fetszeg: hürundo trinsat Com: Jan. 39. Föcsögő cséle-apoc: gerones 141. Sokat fetsegni, tsátsogni: multa *effutire PPBL. Csak nem tudgya mit föczög: nil intra est oleum, nil extra est in nuce duri (Deesi: Adag. 69). Föczögő mi ellenőnk: garriens in nos (Fél: Bibl. II. 161. Zson: Post. I. 526). Föcsögő, és frasca léssen az szent írásnak hitele (Toln: Vigaszt. 91).

ki-föcsög, ki-föcsög: futio C. effutio, *blatero MA. [ausschwätzen]. Valamit ki-fetsegni: proferre *foras aliquid; barátinak titkos tanátsit ki-fetsegni, el-árulni: *ennutiare consilia

amicorum; valamint ott-kim ki-ne találjatok fetsegni: ne vos imprudentes foris hoc *effutiatis PPBL. Nem kell mindent ki föczogned (Deesi: Adag. 234). Minden dolgaimat ki-föczögtée (MA: Bibl. V. 20). Nem tartóztathattya meg, hanem ki föcsögi (FelsőB: UKöltS. 155).

Föcsögés, föcsögés: futilitas C. doblateratio PPBL. [geschwätzt]. Nykorgo bába föcsögés (Bal: CsIsk. 45. 239).

fecske-föcsögés: [fritinnitus hürundinum; schwalbengezwitscher]. (Mey: 3Laj. II. 87).

[Föcsöget]

Föcsögetés: ∞ Halgattam fetszegőttsékeket a föcskéknék (Helt: Mes. 331).

FÖCSE-LOCSA: [garrulus; schwatzhaft]. Fecse-bocskapuzi pattogó ember (RákF: Lev. IV. 177).

FÖCSÉREKÉL, FICSIRIKÉL, FICSIRIKÉL (*föcsékél* Gyöngy: Char. 225. *föcsékélés* Misk: VKert. 452): fritinnio, mürurio PP. zwitschern PPBL. Fritinnio: fetske módon ficsirikélni PPL. ficsirikélni mint a fetske Major: Szót. A fetske ficsirikél, fetszeg: hürundo trinsat Com: Jan. 39. Föcskéknék fityirikélese (Misk: VKert. 452). Ficsirikél [a paorsíta] (467). A fetske sokat fetsérékel (ACSere: Enc. 216). Felkelni kezdettek a fetskéek és ficsirikélni (Gyöngy: Char. 225).

FÖCSKE, FÖCSKE (*fcske* EhrC. 138): hürundo, cypseli, apiatra C. [schwalbe]. Fecske módgyára föcsög: fritinnit C. *Föcskéül föczög. Csak csacsog, mint a *Fecske: threicia hürundo labis instr-pit MA. Elmennék a fetskéek: hürundines autumno *evanescent PPBL. Praedicia föcskeknek czudayaban (EhrC. 138. BécsiC. 112. VirgC. 106). Az fetske ha az víz felet repes, tollálal ugy hasálal veri az vizet, essöt hoz (Cs. 63). Föcske hoszi jaigatással olajtja társát (Zrinyi: ASyr. 232). Mint a fetske sibog (Mey: 3Laj. II. 157). Házának minden szegelykút a fecske megjárja (Hall: Paizs. 362). Jeremia ugyan zivagot mint a fecske (Ker: Préd. 399). Anyyi, mint a mennyi vizet fetske szájlban véssen (Könyi: HRom. 20).

[Közmondások]. Egy *fecske tavaszt nem szerez MA. Egy fetske tavaszt nem tsinal; una hürundo non facit *ver PPBL.

havasi-föcske: cypselus apus Nom.² 155. [mauerschwalbe, turmschwalbe].

házi-föcske: hürundo domestica Nom.² 157. [hausschwalbe].

Iábatlan-föcske: apus MAI. [mauerschwalbe, turmschwalbe].

mezei-föcske: hürundo agrestis Nom.² 157.

parti-föcske: merops C. hürundo riparia MA. cypselus PPL. [fimmenvogel].

Föcskei: hürundines, hürundinus MA. [schwalben].

FÉDD (*feddy* ErdyC. 524. *fedd* Mel: Jób. 62. Mel: SzJán. 139. *fedhetlen* Biró: Anzy. 256. 258): **I**) oburgo, adjurgo, culpo C. increpo MA. [tadeln, schelten]. Feddy: objurgator C. Feddem, pironogatom: incilo PPBL. Igaz engem irgalmba fedd es meg zoengenet (DöbrC. 229). Zent ferenez megzondoluan wmagának nagy kemeny paranczolatyat kezdé magát feddeni (VirgC. 79). Magat kezdé feddeni az fwsuensegnek bwnerwl (50). Kezdé fedd-ni az fejedelmet az ó halatlalansagarol (DöbrC. 218). Pether hwet kezdé feddeni (JordC. 406). Kezdeek feddeny es gyettreny az gonoz leant (ErdyC. 339). Feddy vala ewket ew gonoz lelky ysm-retökből (416b). Wram ne fégy engemeth the haragodba: domine, ne in furore tuo arguas me (KulesC. 8). Feddic a hamis esket (Helt: Bibl. I. 2). A köznépet feddi, miért hogy barmoknae nem a iamut vittee aldozatra th. A nép feddi vala öket, hogy vesztelenéneq: turba increpabat eos ut tacerent (Helt: UT. F2). Fedd, dorgal (Börn: Préd. 555). Föddő es dorgáló (Mel: Jób. 62). Bűnökül senkit nem föddő

(Mel: SzJán. 139). Hogy ha azt művelnéje, feddénéék őtet úgy mint az innepek meg szegdiét (Tel: Évang. II.789). Az prophetak az balnán imadat feddik (Fél: Tam. 12). Mást fed, s ő maga torkig ői beuno (Decsi: Adag. 187). Fedgéc, inchee, orezazae (Mon: Képt. II.). Nem okosság a predikátióban nagy emberket nevezet-szerűt feddeni (Pázm: Préd. 62). Mindeneket fedd, ráig, nyelvével rongál (Com: Jan. 186). Atyai-képpen feddi őket (Mad: Évang. 284). Feddik vala őtet, hogy halgatnia (210). Feddgyúe, dorgállnyk (Sam: Agend. 51). Ső nem disirem, se nem feddem (Taru: Jöfél. 125). Az akkori clerust, mind rotsé gérül, s-mind gonosz (letérül), feddette (Czegl: Japh. 122). Az igazságot hazugságról feddik (Hly: Préd. Előb. 13). Barát nevére méltatlannak feddétik (L318). **2)** castigatio C. [züchtigen].

még-fedd: **1)** arguo, redarguo, coarguo, reprehendo C. objurgo, adjurgo, increpo MA. corripio PPBl. taxo; tadeln Com: Vest. 118. [schelten]. Megfeddő: reprehensor, corrector C. objurgator MA. Megfeddettő: increpatus, argutus C. Peter kezdte őtet megfeddöni (MlinchC. 45). Kenyeroghystennek az profeta, hogy az hytewth-lenekoth meg fegye (AporC. 53). Minden nétkokról meg feddi (ThewrC. 174). Megfeddettetee az engedetlenségről (TelC. 194). Kyzoda fed meg enghemet byuhöl (JordC. 656). Mykeppen merőd te az vr istennek yteletyt meg feddeny es gonozra veehy (ÉrdyC. 570). Uram the hortelen haragozda meg ne fegy engemth: domine ne in furore tuo arguas me (KulesC. 91). Nyhan meg fedvítte őtet (Konj: SzPál. 21). Babonasagok gyakorta meg feddettetvth (27). Megfedde a hidegletést: imperavit febrí (Helt: UT. P5). Megfedde az szelöket: imperavit ventis (Fél: Bibl. 12). Kiszda feddi meg őtet szemben az ő vtairól? quis arguet coram eo vian ejus (Kár: Bibl. 1525). Megfeddi a világot a bűnről, és az ítéltről (Hly: Préd. 123). Ki fedd meg engem közületek a bűnről? (142). **2)** castigatio C. castigo MA. [züchtigen]. Az ő bűnökot nyhan meg feddi valah, miként az igaz bíról, azért minden dolgot banniak valah (WeszpC. 7).

[Közmondások] Könnyebb megfeddeni, mint épségre hozni a már megessett szűzát (Kisv: Adag. 420).

még-feddős: **1)** reprehensio C. objurgatio MA. [tadel, das schelten]. Tündög lélköence mégfeddős: correctio animarum errantium (BécsiC. 34). Érgalmassagyal enghömöt magam meg feddesre varal (WinkC. 215). Az sok zenthek nagy meg feddes zerenat valo bezeddel kayatanak az pokolnak (ÉrsC. 115). Megfeddést, dorgálást érdemel (Com: Jan. 192). **2)** [castigatio; züchtigen]. A ki pedig nem akarja imadni, tadel azt az egő vas kemenezöbe vötnee, a kit ot annac meg feddesere szerzetee vala (Szék: Krón. 14).

még-feddetlen: [non castigatus, non culpatus; ungescholten]. Meg thanvlyad te magadat semmykepen meg feddetlen nem hadud (ÉrsC. 374).

még-feddhetetlen: [irreprehensibilis, inculpabilis; unantfechtbar, unbescholten]. Non imbor ember vala es meg feddhetetlen: justus atque perfectus (Helt: Bibl. I. C2). Megfeddhetetlen anyaszöntegyházat allatna (Mon: Apol. 356). Éltokeket meg feddhetetlen jó erkölesben foglalván, örömmel mentek az halálra (Pázm: Kal. 51).

Fedd-ik: [jurgo, increpo; schelten]. Fedik vele: cum eo contendendo (NémGl. 102). Myden ky meg feddollya ew zywoeben, mely nagy weotokban esyk, ha ez wylagy morhaert feddyk awagy zywoedyk (ÉrsC. 213). Mykoron feddenecnek ew reea az wrak (ÉrdyC. 369b). Kegyelmed en ram igen feddik (LovT. 1147). Eleget feddem reja, hogy minden lagy szonak enged (RMNy. II.172). Mely dologért igen feddie vala reu az Gerar, az ot való püspce (Helt: Krón. 99). Feddie vala az ő tynaságára (190). A tanütanoc feddenee vala a gyermets kékre: discipuli increpabant eos (Helt: UT. E7). Hogy az apád

ne fegyen reád...; mint ez senkire ne feddik, úgy az én apám is én reám ne feddhessen (Born: Évang. IV.857). Miért feddette én velem? quid jurgamini contra me? (MA: Bibl. 164). Feddenie kezd Dalila Samsorra (Kák: Sám. 13). Az erős Samsornac nagy haraggal feddée mo.). Minden háborog, veszedik, zaiog, feddik maga, felebaráti es rokonsági ellen (Lép: PTik. 1367). Az tükörre se fedgyel, mert ő csak olyan kepedtet mutathatna, a miméő állatya szerent vagi (H250).

Feddéget: corripio, arripio, culpo Kr. [wiederholt tadeln, schelten]. Feddögette, hogy ilyen latroknak ad helyet maga udvarában (Fal: TÉ. 640).

Feddés: objurgatio, culpatio C. jurgatio increpatio MA. [tadel, das schelten]. Feddéshez való: objurgatorius C. Feddeseg [feddőség?]: contentio. NémGl. 322. Az igaz feddesnek zabadsaga reu felel (BolC. 15). Feddesek uissa nonyasoc, haragoc, tükön való gyűlölsége az ellenszeggel nala nekic: jurgia, discordias, similitates cum hostilibus exercobant (Decsi: SallC. 7). Az vörsöngésrül, mellyet igyeközie köztöe feddésképpen leszálltani (Zvon: Post. II.434. I. 566).

Feddégöl: culpo C. MA. [wiederholt tadeln, schelten]

még-feddégöl: reprehensio MA.

[Fédett]

el-feddet: [defendi jubeo, arceri jubeo; abhalten lassen, verbieten lassen]. Arról keményen el ínteti, el feddelti, el tiltja (MA: Scult. 1005).

Feddhetetlen: irreprehensibilis, inculpabilis, probus, innocens Sl. [unbescholten]. Legyen tynekthek feddhetetlen thy nyelvethek (ÉrsC. 184). Oh mely ygon feddhetlenök lehdethwnk wona (222). Feddhetetlen élet (Born: Préd. 158). A ki maást akar feddöni feddhetetlenek kel lemmi (Pázm: Fel. 120). Szent és feddhetetlen légyen az ő clete (Bíró: Angy. 256. 258).

Feddhetetlenség: irreprehensibilitas, integritas, probitas Kr. [unbescholtenheit]. (Pázm: Préd. 548. Kr.)

Feddhető: [quod reprehendi potest, culpabilis; was man schelten kann, antfechtbar]. A farisus pedig úgy tetszik, emberi ítélet-szerűt, feddhetőt nem beszélt (Pázm: Préd. 880).

Feddöd-ik: jurgo, increpo C. MA. [schelten, zanken]. Feddödöm, zörgüldöm: increpato; igen feddödöm vkire: reprehensio PPBl. Ezokaert ollagymon ökott, sem feddödöm az én felkem által emekutanna öuelec, sem dorgalom ökett (Helt: Bibl. I. C2). Jacob meg haragoc es feddödec Labammal es monda neki: tu mens Jacob, cum jurgia ait (I. P2). Az nép feddöduon Mossesal monda: versi in seditionem, dixerunt (I. Azu). Erössen feddödöt a királlyal érötte (Helt: Krón. 30b). Feddödöt azon is, hog megszoröretom az hűeket (Tel: Fel. 23b). Jacob feddödöven Labammal monda: (MA: Bibl. I.29). Az isten nem mind öröké feddödie: non irascitur (1528). Nemis feddödec az vendeg fogado kaszadnal, valami fölsöges, friss es kaszad kamaraert (Pécsi: Szűk. 125). Nem kiáltott nem feddödöt; nem volt kegyetlen es háborgó (Pázm: Préd. 13). Feddödgyöl, dorgáldogyal, intsd a halgatokat szelidséggel es tanútsáall (Nógr: IdvK. 102). Már nem feddödik, hanem örök kárhözattal allya beszűzját (Csúzá: Síp. 178).

Feddödés: jurgium, adjurgium C. contentio, rixatio MA. [das schelten, zanken]. Feddödésrül szötkra mégyen a dolog (Pázm: Préd. 1011. Erasm: Erk. 68).

Feddödö: jurgiosus C. rixosus MA. [zänkisch]. Feddödö, garázdas, zsémbes, versenyos: litigiosus PPBl. Feddödö és haragos: rixosus et iracundus (MA: Bibl. I.566).

Feddödö-ik *peddözik* Prag: Serek. 347; jurgo, increpo MA. Feddödöz az nép Mossesal: versi sunt in seditionem (Kár: Bibl.

LI38). A bűnben elők ellen nem feddőlnek (Szathm: Dom. 168). Rút dologh az házásoknac feddezeni egyebeknek hallására (Prág: Serk 347).

Féddőző. Mindenkor prédikáló és feddőző vén ember: *concialis senex l'PBI.

FÉGY *fery* NádC. 431 *fégyelem* RMK. IV.225): [I] reprehendo, corripio, animadverto SI. [tadeln, schelten]. Fégye ewtet zeut Ferencz: arguit eum (EhrC. 80. 57). Erőssé fondaltad hog' fégyel: fortem, ut corripere, fundasti eum (BécsiC. 270). 2) castigo SI. [züchtigen]. Az prior mend az content beykeuel magat le netkozettuen zeut iferenznek kepe elowt magokot fégyuen (se disciplinantes) kerek bodog ferenczett, hogy ez vetket meg bozatna (EhrC. 68).

még-fégy: I) [increpo; schelten] Megfégyuen magat (redarguit se) fesussegerewl (EhrC. 7. 12. 80). Minek okáért varlja ő a halált félne, azzal téged akar megh fégyi (ÉrsC. 113). Mely nagy gondal egyebekethi megh feddwnk; de ha mi magwnkath yol meg gondolok, bizonyawl my magwnkba sok dolgokath meg fégyethwnk (222). Meg fégyel nemzetekethi: inrepassi gentes (KulesC. 13). Meg fégyee ez vylagoth: correat orbem terrae (132). 2) [castigo; züchtigen]. Isten akkith zeret, azt meg feeg (NádC. 431). Az örök bölcseseg ammeg vizgatalaban ammeg fégyő veezönce sanaru voltat es elő úntya (NagyszC. 124).

mégfégyhetetlen: irreprensus C. MA. [unantefchbar, unbescholten, tadellos] Megfégyethetetlen eletet viselyen embe- rekkel (CornC. 157). Yfususganac napit meg fégyhetetlen a parancolatoknak meg tartasaba visele (TelC. 15). Megfégyhetetlenec legyetec: sine crimine (Helt: UT. 87). Es hogy be hozatic az ecclesia, az dicözöségős, zeut es meg fégyhetetlen jezűsneec szemelie (EszT: IgAny. 19).

Fégyedelém: disciplina. Nem azokat valasztotta isten, sem leltékmege fégyedelémnek vtat: viam disciplinae (BécsiC. 104).

Fégyedéz-ik: [increpo, jurgor; schelten, zanken]. Fégyedeznek vala hw rea: improperebant ei (JordC. 448). Mikoron azert ilyen beszedekekkel egymással fégyedeznenek (ÉrsC. 114). Mykoron ezenkeppen fégyedeznek pokol a sathan fégyedelenre (118). Fégyedözö nyelvi meerőgel rakva (224). Az mi bűneinkert reáne fégyedezic (Sztár: Vizöz. B4).

Fégyelém: redargutio, disciplina, correctio MA. [tadel, rüge, zucht]. Zegyenkedyk uala az fégyelmert (EhrC. 102). Ysteuyet valami nemew fégyelemmel (correctio) megbantanya (12). Mert éak te vag' erős es az te fégyelem el hirhált mind közön- ségős tartomaogba: disciplina tua praedicatur (GuaryC. 56). Az bynwsek inkab ternek istenhez az kegies bezedel bonem az kemeny fégyielmel (VirgC. 48). Tanegyva vala az zeretnek fégyelmere erkevelere (DomC. 107). Kynek zayaba nynchen fégyelm: non habens in ore suo redargutiones (KulesC. 93). The gyweled en fégyelemet [így]: tu odisti disciplinam (121). W zekynek fégyelme: correctio sedis ejus (133). Sz János a hitnek fégyelme [így] volt: Joannes fuit fidei disciplina (Hly: Préd. 127).

Fégyelmez: [reprehendo, castigo; schelten, züchtigen]. Attiafiat bűneről fégyelmezi (GuaryC. 15). Mynket igen meltan fezielmeze (VirgC. 49). Minuel yonkab fégyielmeztetik, annenal nagjeben kemeniul (WeszC. 50). Valaky yth a byneerth magzath meg nem fégyelmezi, azt ifőwendőben az igaz byro meg fégyelmezi (WinklC. 287). Meltan fégyelmezi emberi vaksagot zeut Anselmos doctor (NagyszC. 208).

még-fégyelmez: ∞ Az zolgalo leant meg fégyelmeze bűneiert (GuaryC. 50). Se valakit meg ne strófol vag' meg ne fégyelmez (VitkC. 64). Mikoron te meg fégyelmeztetel (65). Az gargyan az toluayokat igen nagy kemeni bezedekek meg fégyelmeze (VirgC. 47). Tugia gonossagot meg fégyelmezi es iora változtatni (94).

Fégyelmezés: [reprehensio, castigatio; das schelten, züchtigen]. A ki bűnben meg kemeniul, a fégyelmezessel meg nem lagulj (WeszC. 50). Mongi culpat neki az nagy kemeni fegyiel- mezeserwl melyet twtel nekik (VirgC. 48).

Fégyés: increpatio [das schelten]. Meg fogyathkozam fe- gyesekbe: defeci in increpationibus (KulesC. 96).

Fégyhetetlen: irreprensibilis C. irreprensus MA. [unantefchbar, unbescholten]. Fégyhetetlen vagjok (Mel: Jób. 78). Fégyhetetlen élet (Kár: Bibl. 1639). Fégyhetetlenök legyetők az mi urunk Jესus Christusnak najjan (Sztár: Cat. G). Igazin, es fégyhetetlenül élt (MA: Scult. 131). Kiben makula nimesen, hanem zeut es fégyhetetlen (Der: Préd. 25). Meg tarczyad az paranczolatot, makulamékül, fégyhetetlen (Vás: CanCat. 552). Fégyhetetlen es ugyan kemény eletet él vala (Mad: Évang. 40). Járjuk előtte minden igazságban fégyhetetlenül (Sámb: 3Fel. 507). Fégyhetetlen szent élet (TKis: Pan. 50). Fégyhetetlen élető ember volt Luther Marton (Czeg: Japh. 19). Most már helyes, fégyhetetlen papot hozattunk (Nyr. XIV.461).

Fégyhető: [culpabilis; antefchbar] (Tolm: Vigaszt. 61).

FÉDEL, FÉDEL, FÉDÉL *fydel* Komj: SzPál. 161 165): velamen, tegmen, velum, integumentum, operimentum, calyptra, obstragulum C. velamentum, calyptrum, calantica MA. integumentum, cooperimentum, rica PPI. [schleier, kopfbinde, kopftuch]. A fedelét leszagattai: *deripere velamenta PPI. Fedelec, főre valóc, homloc elő Com: Jan. 100. Meg tevrly vala ev feyenek fedeleuel (MargL. 12). Az ő zeutseseg fedelet oda kwlde ees igen kesereg wala (PeerC. 124). Fedelet feieről le veve (TihC. 55). Dragalatos es ekesitet poztok, vekoni fedel- lel fel neult kontiokai (VirgC. 149). Kiny [kőnyű] az cristos- nac zolgalo lejaninac az ő zómóknec eleiben tenye az fedelet, de az bizon alazatosat meg bizomitia az bekesege (DebrC. 262). Le vonyá a fedelelet feyeréről (ÉrdC. 506). Harom feyer, feköthow [féjkötő] ala walo fedel, egyken aran hyn wagon, az kethyeni selyem (RMNy. II.35). Sara leanyomnak bagyon az masyk nywlbőr gereznath ees az egyk győngyős fedeleth (216). Az azzonyallath hatalmat, hatalmassagot, az az fydelek [fydelet] valyon az ewfeyebe az anygalokyrat es: debet mulier potestatem habere supra caput propter angelos (Komj: SzPál. 164). (Az aszony) lozzu haya fedezsyrer, fydelyrer ew neky adat- tatoth (Komj: SzPál. 165). Kinec saruiat, kinec fedelet hertzol- lyak (Born: Préd. 431). Ine ez legyen a te szőmedec fedele- yül mind azoknal kie teneled vadnac: hoc erit tibi in velamen oculorum aut omnes qui tecum sunt (Helt: Bibl. I. J). Fedelet teszen vala az ő ortzaiara (no. Tt). El vőuec az én fedelemet: pallium meum (Kár: Bibl. 1633. MA: Bibl. II.6). Midőn rulaia el fogyot, tulajdon fydelet el szagattan (Pécsi: SzűzK. 44). Imeplő ruhák, palástok, fedelek (Zvon: Post. 171). Ha fedel nem volna szemeken (Ker: Préd. 189). Paraszt módra való fedel, kit száz huszonöt pinzen vesznek (Gér: KárCs. III.419). Piros saru, csillagos fedel immár ő ruhájok (asszonyoknak) (Thaly: VÉ. 1362). [Vö. Födél, fő-födél]

FÉDÉRBAJSZ: [federweiss]. Vassat aranyazni: mástél lat két gáliczkövet, fél lat témsót, ezeket egy messzely víz- be főzd, egy nehezék fédérationst (Keck: ÖtVM. 308).

FÉGYVER: gladius, ensis, arma C. MA. [gewehr, waffe, rüstung]. A fégyvernek hegyes éle: mucro; szolgához illendő fégyver: familiarium C. Fégyverrel hatalmas: armipotens; fégy- vert tisztitoc: polio; fégyverét elveszem: exarmo; fégyverétől megfosztom: dearmo MA. Meztelen-fégyver: *gladius strictus, vagina vacuus; kőnyű fégyverű vitéz: ferentarius; kasza-fégy- verű emberek: falcarius; fégyver miatt el-esni: armis *concidere; el-messzére villog rajta a fégyver: *conspicuous longe fulgentibus armis; nem tud a fégyverhez: armorum *inscius PPBI Elnézi mend ő fognerit (MünchC. 136. BécsiC.

41). Öltöztetése magokat hűtne fegyverbe (VtkC 70; JordC 44). Fegyvert ragada (TihC 19). Megrontá Amalec népét fegyverrel (MA: Bibl. 135). Fegyver hordozó apród: armiger (227). Fegyverbe bocsátkozás és meghala: irriti super gladium suum et mortuus est (276). Az ürdöggel-való hadban erőtlén, és haszontalan minden emberi fűműháyok fegyvere (Pázm: Préd 105). Fegyvereket írtae Mária körül, kikne éles hege vannak földöttatván Mária szíve aránt (Zvon: Post 1175). Akár a fegyver contumitillássék, akár megbékélni ígyekezzenek, el ne felejtkezzenek fölélen (MonTrók. XV.610). Ellenség fegyvere nem ártott nekünk, hanem az akadályos, lápos utak (MonOkm XXIV.523). A fegyvert meg pallerozzák s oldalokra ugy kőtik (Fely: Dics. 13). Több száz esztendőnél fegyverben nevezetünk (Thaly: Adal. I. 95b). Fegyvert, általom eszközt kívántam a hamis világ ellen adni (Fal: UE. Előb.).

[Szólások]. Fegyverhez fogni: bellum *sumero PpB. Fegyver fogni most ebeket nem vagyunk (Szöll: Szen. 7). Csecesenő magzatunkat fegyverre hányák (Mogy: Okaj. IV. 16). Fegyverre kelni: ad saga ire MA. Fegyverre kelnek: consurgitur PpB. (SzD: MVir. 98). Vájjék el a dolog fegyverrel: capite meo *decernam Pp.

[Közmondások]. Egyik fegyver tartóztatja a másikat hátyében (Kisv: Adag. 548. Kr.).

hajtó-fegyver: telum C Pp. [wurtspiess].

oldal-fegyver: gladius, ensis, telum laterale Kr. [seiten-gewehr]. Horpadi kezdott a vaskerek, a főjük pedig türedező; elvetté azért mind a kettő és oldal-fegyverhez nyúl (Fal: TÉ. 639).

Fegyverés: armatus, cataphractus, erupellarius C [bawaffnet]. Fegyveresök: dimachae; fegyverés vitéz: elibanarius C. Fegyveres ház: armamentarium; fegyveres kézzel: armata manu MA. Fegyveres ló: equus armiger, cataphractarius; fegyveres táncz: belligena Pp. Erős fegyveres őriő ő gadarát (MlinchC 136). Valogata tizüket erős fegyverés lovagokat (GuayC 55). Egy angyal hetyvönth fegyveresth meg vorth (WinkC 163). Fegyverés vitézök (TihC 178). Ne memión élél a fegyverés zolga (NagyszC 21). Fegyveres kozszal yowe roynak (LayF. 184). Adnak nyvez ezet lowon való fegyveresre penzth (RMNy. II.130). Fegyveres tárház (MA: Bibl. 1315). Egy keselyősas kinek ora körne fegyveres és borgan (Zrinyi. II.114). Hét szövénekkel kell fegyveresnek lenni (Ily: Préd. II.509). Fegyveres tolvaj (Fal: NA. 214).

Fegyveresít: [armo; waffnen]. A fejét kel fegyveresíteni szakkal (Ily: Préd 1595).

Fegyveréz: [armo; waffnen]. (Zrinyi. II.183).

Fegyverezés: [armatura; rüstung]. Tábori fegyverezés (Pázm: Préd. 314. Kr.)

Fegyveri. Fegyveri öltözet: armatura MA

Fegyverked-ik: [se armare; rüsten]. Fegyverkednen mednek uala: ibant muniri (EhC 146). Kiket fegyverkednen halottakuala: quos armatos audiebant (BécsC 48. 50. PeerC 45). Maroe közt szam nekül való kérdőzködesekkel fegyverkedne (Zvon: Osánd. 19). A vér szomilhozo hadlozónak föl indult keménysege semmi akadályt nem tézen országunkban és nem fegyverkedik (KBécs. 1663. C3)

föl-fegyverkedik: armaturam induo, armo me MA. [rüsten, sich rüsten]. Fel fegyverkedet angialokunk soroge fölének (DóJrC 156). Fegyverkedenee volna 64 ellene (Tel: Evang. 1790). Felfegyveredke legyene (MA: Tim. 164)

még-fegyverkedik: x. A narosbol senki nem mer való ki yvni, hanem csak meg fegyverkednen (VirgC 53)

Fegyverkedős: [armatura; rüstung]. (Pázm: Préd. 941. Kr.)

Fegyverkedtet: [armo; waffnen]. Ellene az ő atfaiat fegyverkedtethe (NagyszC 301). Zen keresztnek jeginel magat meg fegyverkedete (VirgC 54. Born: Préd. 263).

Fegyverked-ik: armo, arma capio, sumo, induo Kr. [rüsten]. Mykont ember ellene fegyverkedözyek (ÉrSc. 530). Nagy menykövekkel fegyverkedet ritök östen, Zrinyi II.85).

föl-fegyverkedzik: armaturam induo, armo me MA. [rüsten, sich rüsten]. Tü is azon gondolattal fegyverkedete föl (VtkC 71. ErdyC 547b). Választánac ezokaert mindenie nemzetségből ezert, tuhni illic tizenkét ezert hadra fölfegyverkedöztet; duodecim millia expeditorem ad pugnam (Helt: Bibl. I. P17). Paraszti komor keménséggel föl fegyverkedözt tanotte (Zvon: Post. 155). Kállk: Bibl. 289.

még-fegyverkedzik: x. (SomaC 39)

Fegyverkedzet: armatura [rüstung]. Elegendő fegyverkedet lézen, ha bé födezet lézesz pánzfóllal, zekével (Com: Jan. 146).

Fegyverkedzetet: [armo; waffnen]. Óalmazza, fegyverkedzetei magüt az Isten igéjével (MA: Scult. 238). Moyses egy veszőszállal fegyverkedzete Faraó-ellen (Pázm: Préd. 111)

föl-fegyverkedzetet: armo, obarmo C. M. [waffnen, anrüsten]. Fölfegyverkedzete az ő hazmal neuködet szolgai közül haromszáz tizenyoltzat: numeravit expeditos vernaculos suos trecentos decem et octo (Helt: Bibl. I. P2. Zrinyi. II.202).

Fegyvernék: machaeropolis [igy] MA [machaeropolis, machaeropoens; waffenschmied, schwertfeger].

Fegyvertelen [fegevertelen] Com: Jan. 148). inermis C. MA [mbellis; mbewaffnet, unkrüegerisch]. Fegyvertelen ember: homines inermes (BécsC 20). Az nagyart cselök semminek vélek, igen fegyvertelen népek itélek (Tin. 197). Ola hátra az fegyverteleneket fegyverszerzésre erőltessék, jóra penig (RákGy: Lev. 257). Fegyvertelen kémec: inermes exploratores (Com: Jan. 148).

FEJ: mulgeo C. immulgeo Pp. melken Pp. Az fűmöt fei vala (Helt: Mes. 462). A fejét a szolgáló leány fejt a fejő szjtarbam (Com: Jan. 78).

ki-fej: emulgeo C. MA. ausmelken PpB. Illike ruhaddal orrodát ki fejni? Decetno veste nates emungere? (Érasm: Erk. 5).

[Szólások]. Kinek kéntsét igen kifejték: *depresso opes civitatis PpB.

még-fej: mulgeo, emulgeo MA. ausmelken PpB. Meg feytéc az fűmökét (Helt: Mes. 326).

[Szólások]. *Meg feinek még tégedetis egy tal korpán: Oetaens genus (Deesé: Adag. 221. MA)

Fejdégél: sapes mulgeo Kr. längere zeit melken]. A ki erőltetve fejjedel, a téj után vértis tseppent (Fal: UE. 407).

Fejés: mulctus MA. das melken Pp.

Fejet

ki-fejet: [emulgeo; feio]; ausmelken lassen]. Chac nem nerrel fejet ki szegenyeknek teiket (Tel: Evang. 13. ob).

Fejő: 1) mulgeo C. der melkt Pp. 2) locus mulgendí; melkstätte. Fejőre küött júlök száma: Bitt az fejőre fiatlan juh (MonTME 1289)

kecske-fejő: caprimulgus C. [ziegenmelker]. A kecske-fejő madár az ő nevezőtí vőtte az ő tolvaj tsekkodótól, hogy alattomban a kecskéket megszopja (Misk: VKert. 472)

Fejős : **1**) mulgibilis Kr. (melk-) Fejős tőhen: vacca lactifera; melkkuh MA. PP. Feysus inew (LevT. 186). Fejős juh (Radv. Csal. II. 405). Fejős kocska (Misk: VKert. 224). Fejős telén (Megy: Szöv. 89. Nögr: IdvK. 67. Bod: Lex. 204). **2**) [locus mulgendi; melkstátte]. Az mizsei folyósón [így] alol és nagy erdő végén folyúl levő tövis bokor mellett történt (MonTME. 1403).

FEJÉR, FEHÉR (fejr Helt: Krón. 22. fejr Pázm: Préd. 408): **1**) albus, candidus, exalbidus C. [weiss]. Igen fejr: per-candidus C. Fejér szabású; albidus, subalbidus; fejrbe öltözött: candidatus; fehér száva: prunum ceruum MA. Fejér tájték borította-el a vizet: spumis *incanuit unda PPBl. Feherunaru 1055. (CodDipl. 1391). Feier (férfinév 1210. körül) (VReg. 86). Fehera [nőnév 1220. körül] (no. 255). Flavius Feyerpotok 1291. (Knuuz). Feherkeo meta terrae 1299 (Czinár). Feier lonac: equi albi (BécsC. 301). Feiero tenued: album facere (MünchC. 22). Feyerben öltözött (ÉrdyC. 546b). Liliummal feyerb (FozsC. 32). Feiérón es verhenón femem (TelC. 162). Honal feyerb lezek: super nivem dealabor (KulesC. 124). Egy hayszálat nem telesz sem feyré, sem feketé: non potes unum capillum album facere aut nigrum (Helt: UT. B1). Es adánac a Kusinac egy szép feyr lonat (Helt: Krón. 22). Az ő ruhái feirek lének, mint a hó (Pázm: Préd. 408). Legyez fejérb hónál (Balassa: Ének. 9). A teynel feyerben lönek ki (Lép: PTük. 1177). Fejérb lézecz az honál (Nögr: IdvK. 888). Haja szálaí feirek valának mint a fejr gyarju (Hly: Préd. 1107). **2**) Szemnek és tyúkmony-nak fejrí: albugo; a fának a fejré, a héja és fája között: albumum PP. Tikmonyak az gyere (SándC. 3. Frank: HasznK. 36). Az bal kezem hüvelyke jobban megdagadván, valamely timsós tyúkmony fejrível beköttetvén az tüzességét kivette (Mon-lrók. XV. 315).

[Szólások]. Féltél hogy hamisságnak ki-teteczik egy foga-fejrre (Matkó: BCsák. 158). Kiből igen kitetszik német urannak foga febére (Rákkf: Lev. V. 567). Ficus ficus ac lignonem nominans lignonem: az feiért vgyan feiérnek, az feketé vgyan feketének mondgya (Decsi: Adag. 99).

görög-fejér: pigmentum C. cerussa, psimythium PP [weisse schminke]. Kendőző görög-fejér (Com: Jan. 20. Keesk: ÖtvM. 305. 310).

hó-fejér: [nivis colorem habens; schneeweiss]. Hívság és szemfényvesztés; hó fejrrel borítot ganéjnak mondhatniánk, a mely körül a semmire kellők bálványoznak (Fal: NA. 182).

szém-fejére. Szöm fejrí: allugo C. MA. [das weisse im auge].

tej-fejér: [lactis colorem habens; milchweiss]. Tej fejr szín jegyez lágy szívet (Rim: Enek. 230). (Mellének) tejrfejr-szín volta kitetszik gallérbul (Thaly: VÉ. II. 237).

Fejérbeli: albus MA. PP.

Fejérecske, fejröcske: candidus C. subcandidus PPl. [weisslich] (Szakácsmest. 32).

Fejéred-ik: albesco, candeo, candesco MA. [weiss werden].

el-fejéredik: exalbesco MA. [weiss werden, erbleichen]. Elfejrédett: exalbidus MA. Hol el sárgódott, hol elfejrédett (Mik: TörL. 198).

még-fejéredik: exalbesco, inalbesco C. incanesco PP. [weiss werden, erbleichen]. Fejr, megfejrédett: exalbidus PPBl. Hol Cristvsniak nyakat yllete az kótel megh feyeredett wolt (ÉrsC. 134). Zekekben evl vala kyrál, meg fejrédet fürfyaknak sokasagual meg kevrnyekvztetevt (DomC. 346). Te-sáltalál a szer-esenek meg fejrédnek (Pázm: Préd. 423).

Fejérés: subalbus, subcandidus C. albidus MA. [weisslich]. Fejéresen: subalbide MA. Fejeres mohú füvek: incanae herbae; kímelt fejrés varrás: acu furculatum opus linteum PP. Virágo fejrés a czombornac (Mel: Herb. 103).

Fejéréséd-ik. Közöslög fejrésedem: interalbio C. PPl.

Fejérésés. Fejréses varrás, kímelt fejrés varrás: acu furculatum opus linteum PP. Páruhaj 6; négye fejréses, ket-teje reczés (Százalok. XXII. 157).

Fejérés-ik: albio C. [weiss scheinen, weiss aussehen]. Fejréselő: subcandidus PPl. Tíz esztendő mlva is ugyan fejréslett az embercsont ott (ErdTört. 150. Tel: FLÉL. 11).

Fejéresz-ik: albio MA. [weiss werden]. Azért fejrnek, vagy feketének nem mondhatni, a mivel nem fejrészik vagy feketeszik, a miben vgyon (Pázm: Préd. 1157).

[Fejérent]

meg-fejérent: [albo; weissen, weiss anstreichen]. Yay ty-nektek yrastwdok, kyk hasonlatosok vattok az meg feyerent-tet koporsóhoz (ÉrdyC. 173). Egy vegh vzamat kere te k. hogy fejrénesse megh (RMNY. II. 104).

Fejérit: albo, candeficio, candifico MA. [weissen, bleichen]. Fejrítet: candidatus, albus MA. Fejrítő mész: albarium C. MAL. Feyereteth: albus NémGl. 337. (Fél. Bibl. 40. Hly: Préd. 133). Szurkos az ingem, nincs ki fejrítse (Thaly: VÉ. 1. 220). A házak tejfellel lévén fejrítve, semmi esuda, hogy így el van vára híresítve (Thaly: Adal. II. 141).

be-fejérit: inalbio Kr. [einweissen, weiss anstreichen]. (Vajda: Kriszt. II. 86. Kr.).

még-fejérit: albo, dealbo, candido, candefacio C. [weissen, weiss anstreichen]. A meg-fejéritet koporsók: sepulcra dealbata (Münch. 57). Hasonlatosok vattok az meg feyeret-tet koporsókhoz: similes estis sepulcra dealbatis (JordC. 428. ÉrdyC. 500). A szépség a jó erkölts nélkül nem egyéb, hanem tsak meg-fejéritett koporso (Tel: Evang. 144). Meg-mosták s meg-fejéritették az ő ruhájokat (Matkó: BCsák. 305).

Fejérités: dealbatio MA. [das weissen].

Fejéritetlen: [non albus; ungebleicht]. Hat asztala valo feyeretetlen abrosz (Radv: Csal. II. 81).

Fejéritő: smegma [seife]. A ruházatot mosattatnac ruha moso fejrítővel (Com: Jan. 114).

Fejérekéd-ik: [albeo; weiss scheinen, glänzen]. Reyes tö-kének setében fejrékédő világoskaja (Pázm: LuthV. 3).

Fejér-ik: albio, candico C. subalbio, albo, albesco MA. [weiss scheinen, sich anheitem]. Ha fejrlic, tsizta vdot váry (Cs. FI. Zrínyi. 183. 120).

Fejrőség: candor, albedo C. albor MA. [weisse farbe]. (ÉrdyC. 17. 347). Mindent a melybe valami fejrőség vala, es mindent valami fekete vala a baranyoc közet: cunctam gregem unicolorum, id est albi, et nigri velleris (Helt: Bibl. I. 04. Pázm: Préd. 66. Mad: Evang. 175).

hó-fejrőségü: [nivis caudorem habens; schneeweiss]. Hó fejrőségü atlatz (MA: Seult. 882).

Fejrőségés: valde albus, valde candidus Kr. [ganz weiss, schneeweiss]. Az ő fejrőségeste meg veresítetté (VitkC. 81). Feyersegés ruha (ComC. 98). Lattatnak uala fordultatny mynd fejrőségese genge [gyengygyé] (MargL. 42). Rosmal pyrob, liliummal feyrbsegese [fejrőségese?] (TelC. 354).

Fejrül: albor Kr. [erlassen]. Tegeel dicér martiroknak fejrült serege: te martyrnm candidatus laudat exercitus (DöbrC. 233).

el-fejrül: elactesco C. exalbesco MA. [weiss werden, erbleichen].

még-fejrül: inalbesco PP. [weiss werden, erlassen]. Holval [így] meg fejrültetnek; nive dealbabuntur (KulesC. 157). Kyüöl meg fejrültetnek miken az koporsók (VirgC. 145).

FEJSZE (*féjz*) JordC. ÉrdC. *féjz*: Sylv: IT II 164): securis MA. axt, beil Com: Vest. 145. Feize: securis MünchC. 18. Ymaran az féy az flanak hwa gyökerehez vettétöt: iam securis ad radicem arborum posita est (JordC. 361). Az favago féy az fanak gyökerehez közelget (ÉrdyC. 349, 578). Feyzeuel el vaziak fejet (DebrC. 203). Fejszéköt boczat vala az égbe nót fakra öszék: Zsolt. 74. Ha a fejszét meg mosod velle, az atzélud is kemémb léssen (Mol: Hebr. 80). Az székéren fejsze, fűrő légyen (ÉrdOrszgy. II.287). Két élő szökerezéekkel, persiai fejszéekkel, mellyec nagy erővel villogtatnae, által vervén: bipennis magno nisu vibratis transverberando (Com: Jan. 159).

[Szólások] Igen nagy fába vágta az fejszét (Helt: Krón. 49). Nagy fába vágta az fejszét: Atlas enclum (Döcs: Adag. 6). Oly fába vágta az fejszét: ea tula toxicur (84). Erős fába vágta az fejszét: scaperdam trahis (211).

bárdoló-fejsze: [ascia; zimmeraxt] (MA: Tan. 705).

erdőlő-fejsze: arboraria *securis PPl.

faragó-fejsze: [ascia; zimmeraxt] (Rady: Csal. II.333). Faragó fél fejsze (TörtT. XVIII.231).

irtó-fejsze: runcina PPl. [ham]

kötő-fejsze: securis arboraria, bipennis; breite und zweischneidige axt, bundhacke PPl. PPl.

szinlő-fejsze: ascia MA. zimmeraxt PPl. (Fal: Jegyz. 935)

Fejszés [vezetékny. XVI. sz.] (Nyr. IX.365).

FEJTT: **1)** explico, enodo, resolvo MA. aufwickeln, auflösen PPl. zertrennen; mesét fejteni: rätsel auflösen Adáni: Spr. 192. Nem löttem törtent fejtenem: solvere legem (MünchC. 21). Mind in kérdéseket vgi feiti vala ő nekik (WespzC. 21). **2)** [diffundo; abziehen]. Borfejtt [vezetékny. XVI. száz.] (Nyr. IX.364). **3)** [caudo; brechen]. Az épületre való fejtett kő itt igen drága (Fal: TÉ. 780).

el-fejtt: [resolvo; lösen]. Orchayarol havat el feythe (TelC. 285).

föl-fejtt: dissepio, retexo C. dissuo, resolvo MA. auftrennen, auflösen PPl. Fel feyti az én szönetsegemet, mellyet én ő vele szerzettem: irritum faciet foedus, quod pepigi cum eo (Kár: Bibl. I.188).

fölféjtés: enodatio, explicatio Kr. [zergliederung, auflösung]. Ez könyv az egész embernek mind külső és belső indulatúnae nyavalynánc mint egy fölféjtése es előmutatása (MA: Bibl. I.177).

ki-fejtt: extexo, extrico, dissuo, evolvere, explico, replico C. effilo MA. zertrennen, auftrennen PPl. A bajból kifejteni magát: expedire nodum PPl. Az ő gondolatokból nem feythetic ki magokat (MA: Scult. 235). Kétségbe eséséből ki förese (Zvon: Post. I.718). A nyugtől meg-tartóztatott maár magát ki-szabadította és kifejti (Com: Jan. 81). A vitorla fákra a vitorlákat ki-fejti (89). A varrásokat kifejti (98).

kifejtés: explicatio MA. [entwicklung, entwirrung].

kifejthetetlen: inextricabilis PPl. [unentwirrbar]. Ky feythetetlen [így] es tostova kerengő labirynthusba tevélylyg (Komj: SzPál. 11).

kifejthető: explicabilis C. MA. leíelt auflösen PPl.

lő-fejtt: devolvere, replico, resolvo MA. abwickeln, auftrennen. le fejtem a prémet: dissuo timbrum PPl. Lede egy zolga leynak zoknyayath, kynek ew wyath lefyte (ÉrstC. 117. Rady: Csal. III.176b).

mög-fejtt: **1)** [solvo, dissolvo; auflösen, betreiben, auflieben]. Nezet es megfejtet nonzeteket: asperit et dissolvit gentes (DécsC. 273). Ki megfejtend (qui solverit) egész e kős parancolator közzöl (MünchC. 21). Fehetőc meg osolite e templomat

es harmadnapocban felköltöm azt (172). Atkozot nély, te vag az ki io zönetsegöt es io baratsagot meg feytez (GuaryC. 16). Kerlec fram isten, hog ez bozzasaganc köteleből feyé meg engömet (53). Az imadsag binnee kötelet meg feyti (64). Ne alahatoz velny, hog yewttem az tervent meg feyteny: nolite putare, quoniam veni solvere legem (JordC. 366). Meg feyteeek liv nyelweenek kötele: solutum est vinculum linguae ejus (479). Az ympeyth meghfeyti: solvit sabbatum (639). Pokolnak keserwseghyt megh feytwen: solitis doloribus mortis (711). Mynketh hatalma vagyon meg feyteny mynden byneynkből wr istentewl vett obloztuak kwlechawal (ÉrdyC. 364b). Bőtyöket megh feytnek (ÉrsC. 251). Fertezetessognek beve minden zerzetet meg feyt (ComC. 167). Az egy hütöd lassad hogy meg ne feytsöd (Born: Ének. 81). Meg sem vtolom, hogy meg emészteném öket, es az én ő velec valo kötesemet meg feyteném: neque sic desepi, ut consumerent et irritum facerem pactum meum cum eis (Helt: Bibl. I. MIM. 2). **2)** peripato C. explico MA. erklären, auflösen PPl. Megfejtő: explicator C. A homályos dolgot megfejténi: involutum evolvere. Az álom-látást meg-fejténi: promissa somni evolvere PPl. Imadsagnac miatta ketsegős dolgot jobban meg feytenec hog nem irasolusaganc miatta (GuaryC. 51). Feyczed meg mynekwnk ez példat: edissero nobis parabolum istam (JordC. 401). Kylemb kylemb yrasoknak megh feytye (ÉrdyC. 519b). Meg feytwen az kerdeest (570). Meg feit vala mindeneket: disse-rebat omnia (Fél: Bibl. 59). Okos kérdés bizonyára, mellyet en az szent atyának irasokból akarok meg feytenem es vilagóssa tunnem (Lép: PTük. I.279).

mögfejtés: explicatio C. [lösung, erklärung]. Vizsgálás, megfejtés, magyarázás: discussio PPl. Ez kerdeesnek meg feyteseere harom ygassagoth köel megh latnywk (ÉrdyC. 556). Elyen sentenciának meg feytése (606). Helt: Bibl. I. T.4).

mögfejthetetlen: inenodabilis, inexplicitus C. inexplicabilis MA. [unlösbar, unerklärlich]. Megfejthetetlen profetelas (EhrC. 63, JordC. 797). Megfejthetetlen kérdés (Kív: Adag. 198). Megfejthetetlen tsomó (SzD: MVir. 61).

vissza-fejtt: retexo, dissuo C. PPl. [auftrennen].

Féjtéget: solvo, explico, enodo, eruo, extraho, retexo; interpretor SI. Kr. [trennen, lösen, erklären]. Féjtégető: explanator C.

ki-fejtéget. Valami szövevényes dolgot ki-fejtégetni: *contextum aliquem dissolvere PPl. Ki fejtégetween ev helyből (a szentírást), hogy meg ysmernek erteneek (ÉrdyC. 75).

kifejtégetés: evolutio MA.

mög-fejtéget: sensim solvo, explico Kr. [nach und nach auflösen, erklären]. Ezekből mind igen szépen megfejtégetheti az sz. atyák mondását (Pázm: Kal. 497). Az minémű bizonyosságokkal Rómát akarják Antichristus lakohelyévé tenni az atyfiak, azokatik ezenel meg-fejtégetjük (007. 512).

mögfejtégetés: replicatio, explicatio MA. [lösung, entwirrung]. Az ellenkező bizonyosságoknak meg-fejtégetési (Pázm: Kal. 63).

Féjtekez-ik: [creasco, adoleo; sich entwickeln]. Tudgyad a bemed féjtekező édessebb vétkeidet (Fal: UE. 447).

Féjtés: explicatio, resolutio MA. auflösung, entwicklung, erklärung PPl. Ne foglaldy magadat nagy neelsseseg okoknak feyteeben [így], kynek vezhere nem mehetz (ÉrdyC. 169b). Az H. oknac féjtésben meg felettem (Mon: Apol. 380). Nehéz kérdések féjtése (Pázm: LuthV. 247).

mose-fejtés: solutio aenigmatis; die auflösung der rätsel PPl.

Féjtetlen: inexplicitus MA. unatsgelegt, unerläutert, verwirrt PPl. A féjtetlen mose legfőbb bősámetet vall (Fal: UE. II.3. 4).

Fejthetetlen: inexplicabilis MA. inenodabilis; unauflöslich, das nicht leicht zu erklären ist PP. Az tőb görösös kérdések között, mint valami fejthetetlen esomót forgatták az vr vacsorájának két szín-alatt vételét (Pázm: Kal. 719).

Fejtő: solutor, interpres Kr. [deuter]

álmom-fejtő: somniū interpres; traumdeuter PP. Álom fejtőt behivatá (Cserényi: PersF. MF). Álom fejtő bölcsek (Lászy: Krón. 177).

mese-fejtő: interpres aenigmatis; rätseldeuter, rätselausleger PP. interpres fabularum MA: Bibl. I.230. (MNyl: Irt. 90).

Fejtőd-ik: [dissolvor; sich auflösen]. Délszínre kelvén alkalmatlan fejsekedések, rajta vesztenek, fejtődnek a chynaerák példás gyalazzalt (Fal: UE. 477).

ki-fejtődik: extricor, eliberor, evado SI [sich losmachen]. Sok hamisságokban keveredtet, ki nem fejtődhetel belőle (Land: UjSegits. II.57. MHeg: TOSzl. II.294)

Fejtöz-ik (*fejtezal* Born: Ének. 89): se eliberare; sich los wänden, sich frei machen PP. 1801. Tisztally bűneidből, fejtöz-zél adóssáigdból (Fal: SzE. 553). Fejtöz-zék adóssáigból (Fal: TÉ. 695).

ki-fejtöz-ik: ∞ Bűneidből hamar ki nem fejtezal (Born: Ének. 89). Az kie tévelgésbe esnee, igen nehéz azoknac abból ki fejtözni (Zvon: Post. I.53). Semmi jó módgyok ninesen kételkedésekből való kifejtözésekben (Pázm: Kal. 102). Az bűnőkből ismeg ki fejtözhetic (MA: Scult. 676). Törbe ejtettük magunkat annyira, hogy abból ki nem fejtözhetünk (Szok: Bals. 171).

kifejtözhetetlen: [inextricabilis; unentwirrbar]. Ki-fejtözhetetlen erdő akad vala előmbe (Veresm: Tanácsk. 37).

FEJTŐ: filum coloratum gossypii; farblichtes garn von baumwolle PPB. Egy oka kék, vagy veres fejtő (VectTrans. II. 2 vég s 2 sing törös fejtőt vettem (KeeskTürt. IV.84). Haszeki aga által posztót s veres fejtőt küldett az fővezér hadai szükségére (Monlók. XXIII.22). Egy fejtő szoknya (MonTME. I.291. 231. 278. 282).

FÉK: frenum, aerae C. camus MA. zaum, gebiss PP. zügel, halfter Adami: Spr. A fék tartóztatja a lovakat: frenis impediuntur equi PPB. Negy fekec valanac a vadon: erant in bestia quatuor capita [?] (BécsiC. 148). A louac feken: super frenum equi (318). Lo feeke (ÉrdyC. 293). Egy skurlat fék (RMNy. II.170). Az allokot meg kel szorittani szabolaual, es tekkel (Szék: Zolt. 29). Az en erős fekömet vetöm a te ayakidba (Mel: Sám. 216). Lova féke kezében vala (Humy: Trója. 33). Czapa fék (Radv: Csal. II.28. VectTrans. 22). Lova féke eremlőjét gyalog tartotta (Czegl: Dág. H.20). Fékemplövel, féc szárral a lovat hajtogattya (Com: Jan. 86). A lovat fékinél fogva tartják (Hall: HHist. II.297). Ezüstszimoros fék, szigyllöstül (Monlók. XXIV.140). A szerelem ottan gyarapodik s épül, hol az ismértség van vezető féköl (PhilF. S).

[Közmondások]. Fékét a számarnac (Czegl: Japli. 63).

kantár-fék: ∞ (Csúzi: Tromb. 239. Kr).

kocsis-fék: [?] Kochys fék (RMNy. II.85. Vö. láncos-fék)

kötő-fék: capistrum C. halfter PP. (VectTrans. 22).

láncos-fék: capistrum C. hamus Nom.² 421. zaumgebiss PP. Het láncos fék, kewthwe fék, kochys fék (RMNy. II.85). Egy láncos fék, bagaria boglárokkal szépen rakva (Gér: KírCs. III.365. MonTME. I.318. IV.146). (Láncos kötőfék Com: Jan. 85. VectTrans. 22).

paraszt-fék: [?] Egy öreg paraszt féket adjanak harmincz-két pénzen (Tört. XVIII. 225).

zabolás-fék: orea C. gebiss am zaum PP.

Fékés: frenatus MA. gezaumt PP. Metszetlen és fékes lovaimat füre eresztém (Monlók. XVIII.30).

Féketlen: efreuus C. infrenatus, infrenis MA. zaumlos PP.

Féköz: infreno, capistro MA. züumen, den zaum anlegen. PPB. Féközött: frenatus PP.

mög-féköz: freno, infreno, capistro C. züumen, den zaum anlegen PPB.

Féközetlen: infrenatus, infrenis C. ungezäumt PPB.

FEKÉLY (*fekély* JordC. 23. Zvon: Post. Lép: PTik. I.1. Ily: Préd. I.315): ulcus C. MA. geschwür Com: Vest. 151. Test megemésztő terjedő fekélyek: nomae PPB. Tellyes vala sebekkel es fekélyekkel (DomC. 288. DöbrC. 347). Minden feketeséget, rutsigot, fekélt el tisztit, ha kened (Mel: Herb. 8). Főkélyekkel teljes vala (Zvon: Post. II.25). A fekélyekről: de ulceribus (Com: Jan. 59). Sebeknek es főkélyeknek meg gyógyítása (219). A fekély, kelés, gónetséggel foly-ki (Com: Vest. 44). Fekély, síly, var, vízketeg (Sám: Cer. 177). Hójjagozó fekélyek (Diósz: Tal. 158) Varas fekély (SzD: MVir. 113).

füge-fekély: [ficus, condyloma; feigwarze]. A kornyol [karniol] a havi folyas és a füge fekély meg állatására igen jo (ACsere: Enc. 253).

Fekélyes: ulcerosus C. apostematicus MA. voller schwären, schwärig PP. Fökelyes halal (ThewrC. 217). Meg veré undok, fökélies, es gonoz kozarral (Mel: Jób. 5. Fél: Bibl. 120). Fekeszic főkélyessen (Zvon: Post. II.31). Fekélyes koldus vala (SBalog: TemK. 90). Semyedékes, fekélyes seb (Horv: MulF. 22).

[Fekélyesöd-ik]

mög-fekélyesödik: [ulcerosus fio; von geschwüren bedeckt werden]. Megh főkelesedek az lovam (LevT. I.103. Csúzi: Tromb. 538. Kr.)

Fekélyet [?]: [ulcus; geschwür]. Az isten engemet meg orozozot rut felkellietekkel, varakkal (Kár: Hal. X2).

FEKETE (*Fekety, Feketeu, Feketheu, Feketyu* Czinár. *jeketi* GuaryC. 48. *feket* WinkC. 211. *Fekety* Czinár; *fekete* Pesti: Fab. 47b): ater, obater, niger, ohniger, subniger, coracinus C. pulvis MAL. ater, fuscus PPL. [schwarz]. Igen fekete: perniger; fekete színű: obater; fekete festék: atramentum; fekete vagyok: nigreo C. A feketét a fejtőről meg-választani: alba et atra *discernere; a habnak feketéje: hihum PPB. Fekety, villa ad Ecel. Vesprim. 1082. (Czinár). Villa Fekety, nigra villa vocata (CodPatr. IV.6. 3). Fekete séd, locus 1233. Feketew holm 1265. Feketewygh, castrum 1267. Fekethen holm 1268. Feketewnép, terra castrī Sirmiēnsis 1272. Feketyholm 1273. Feketeherdeu, terra 1283. Feketeu erdeu, silva 1286. Fekethetov locus ad Agriam 1261. Feketeholm castrum 1268. (Czinár). Feketeu erdeu, possessio 1280. (Knuaz). Petrus dictus Fekete 1312. (ZichyC. I.137). Fekete lonac: equi nigri (BécsiC. 301). Duae vaccae, fekethe charna et alia 1475. (Nyr. VI.124). Két feketü meg dilút ebec (GuaryC. 48). Ket feketü kígo az é nácat által tekerac (no.). V fírti feketéiek (DöbrC. 479). Nem tebecz egy hayzalat feyeert awag feketet: non potes umm capillum album facere, aut nigrum (JordC. 368). Hóg ha a feteti [így] melle vetic a feiert (NagyszC. 216). Fekete ruhazath (VirgC. 122). Béla sánta és fekete szeg ember volt (Helt: Krón. 38). Fekete czioka (Zvon: PázmP. 257).

[Közmondások]. Az igaz baratsag rytká mynt az fekete hattyw (Pesti: Fab. 17b).

[köröm-feketéje]

körömfeketényi: [quantum sub ungue continetur; so viel unter einem nagel geht]. Egy köröm feketeni meltsaga sinesen (MNyl: Irt. 63). Ehez csak egy köröm feketényi kózi se légyen (Matkó: BCsák. 106). Ezekben sem szabad csak egy köröm feketényire-is el-távozni (Megy: Dial. 68).

szem-feketéje: nigrum oculi Nom.² 177. [pupille]. A szemek feketéjét, a szemek bimbóját bántaná (Eof: Zsolt. 512).

[Szólások]. Mint szemefeketéjét általmazza (Czeg: MM. 23).

Feketéske: nigellus C. schwärzlicht, ein wenig schwarz PPB.

[Feketőd-ik]

mög-feketődik: [nigresco, nigro; schwarz werden]. Az öreg maszar zopsegeből meg feketődik (GuayC. 1. Lassan lassan ő fogai meg feketődnek (BodC. 22). Ortzánc meg feketődik az fiútól (Kár: Bibl. II 108).

Feketöll-ik [fekethalylk ÉrsC. 303]; nigricio, nigro C. MA. schwärzlicht sein PPB. Közötte feketöllő: internigrans C. O pokolnak thawa es melséges werem boloth az nap feketihalylk (ÉrsC. 303). A szarok termő fa feketöllő (ACsero Enc. 231). Az föld igen feketőlők (Thurzó: Lav. II.22. Lipp: PKert. 149).

Feketés: infuscus C. subniger MA. schwärzlicht, etwas schwarz PPB.

Feketeség: nigror, nigredo, atror, atritas C. nigritia MA. schwarze PPB. Zereczannek feketesége (ÉrsC. 312). Az szercesón ő feketesegeth meg nem hughatta (DohrC. 379). Ha kedylet fét bal keze fölemlé az ő erdemének feketesége (BodC. 23). Mindenkor az földnek és napnak fekete és zöldsege eső hoz (Cs. II).

Feketeségés: [penniger; sehr schwarz]. Az feketeseges es hydés konyer (DomC. 308).

Feketeségű: √ Kynek vala jgeon feketesegey orchayok (ComC. 117).

Feketész-ik: [nigresco; schwarz werden]. Azért fejérnek, vagy feketének nem mondhatni, a mivel nem fejéreszik, vagy feketeszik, a miben vagyon (Pázm: Préd. 1157).

Feketít: nigrofacio, nigro MA. fusco, schwärzen, schwarz machen PPB.

mög-feketít: nigro, denigro, nigrofacio, infusco, ofusco C. [schwärzen, schwarz machen]. Mögfeketített: denigratus MA. Ezekaknak mosással es sepréseknek porával syoti vala mögfeketiteny truhját, Margl. 3. Az ew bvreth megh feketytette wala (ÉrsC. 333).

Feketítés: nigratio, denigratio MA. schwärzung PPB.

Feketül: nigrofito MA. schwarz werden PPB. Mynd vesvöl megh verő-fülti vala es feketül vala (WinkC. 211).

mög-feketül: nigrofito, nigresco MA. schwarz werden]. Megh feketülő nekőn az nap es az velahz megl fogya (WinkC. 217. PéldK. 38). Megh feketülh lo lowi tested (ThawC. 205). Nap megh feketüle (ÉrsC. 58). Thy yo hlyretek newothek wala nyemő dolossagal megh ne feketlyltessek (222). Az ew orchaya megh feketüle halának keserwsége nya (363).

FEKÜSZ-ÍK, FEKSZ-ÉN [Elsőny PeorC. 24. Kékh? LavT. 109: **1**) **a**) jaco, cubo C. MA. liegen PP. Alatta fekszen; subjaco; fölötte fekszen; supercubo; rajta fekszen; inferiorio; együtt fekszen; concubo; lenyatta fekvő; supinus C. Hanyatta fekvően; cubantes; supini; liegend riekkléh Com: Vest. 81. Ou fekvő pontenczedert (ÉlnC. 11). Betegewl fekwke; infirma jaci (71). Olofemes fekvő vala az agban rögzéséggel el baggyaban (BécsiC. 57). Lata ő napot feketto; vilit socum d'us jacentem (MüncH. 27). Boznak lw neky eő közwenyesth agyaban fekwesen; offendant ei paralyticum jacentem in lecto (JordC. 378). Gyermekem kozwenben fekvzyk (75). Lathak tegő az hozzadba fekvőnd TibC. 20. Hyvya vala hog fekwemeyek ot ey vele (DomC. 235). Az calastronnak portaya elöt fekwesen (ÉrdyC. 310). Zent ferencz fekvzyk korszta (VirgC. 10). Latum wlet az földön fekwen mondi wmagának (55). Bumbo fekweg; benne honerz (TelC. 273). Az mely ember más hazas ember agyaban fekwendyk, megh ferteztetj az

az őo jumbor vranak agyath (RMNy. II.296). Feküve talala Saul: invenit Saul jacentem (Lanz: UjSegits. II.118). Kőr agyában mint holt celen fekwőc (8Vör: Bar. 6). Feküvő hitét felállatta (Hly: Préd. I.410). Ezt sok rettenetes állatok őrizték, minden szeglet részét oly bikák fekvőtek (Gyöngy: MV. 12). Homályos köd fekszi a szép vidékeket (Orszy: KultSz. 185). **b**) [sich legen]. Férő alá fekszen: succubo; reá fekszik: incubo, incubo C. Job vag bad oldalra fekwen (VirKc. 58). Meztelen reá fekwek (VirgC. 38). Agyara fekwek (82). Feküldgy az bőlezőbe (Deesi: Adag. 139). Ola fekvők (Káldi: Bibl. 234). **2**) [situs est; liegen]. A napnak fekvő hely: *promus soli, ad solem locus; tengerre fekvő magas hegy: promontorium PPB. Ez falv fekzen wala az hegy oldallan (ÉrsC. 78). Czoda szép helyen Eger vara vagyon, az völgyre fekwőc egy hegy orozatan (Tin: Ének. 136). Szeglet nygy parton fekwzik az híres Nándorfőjérvár (MonIrók. VII.381). A treviri érski megyében fekwzik Koblentz városa (Fal: TÉ. 743). **3**) [castra tendo; lagere; liegen]. Az görögőc ez fűdőbe jönec Trojara, ki állat tiz eztondeig fekwőc (Szék: Krón. 25). Bihar-Várad alatt IX honapig fekwőc (MonIrók. II.399). Az ellenség Halmaj és Aszalló között fekwzik (RákGy: Lav. 255). Az ellenség mégis Aszallónál fekwőc (262). **4**) [praejaco; vorliegen]. En úgy értem a Luter szavait, a mint fekvőznek (Pázm: LuthV. 138). **5**) [consisto; in utro bestehen]. Mely beekesegeh ebben fekwzyk, hogy nem ellenkődwk ystenel (ÉrsC. 150). Myndememő jókat tegetytek; ebben fekwzyk istennek thörwenye (215). Miért nem írod le ezeket; hadd látunk a pápisták-is, hogy fekwzik a mőe (Matkó: BCsák. 438). **6**) [lato; lappang]. E két szók alatt homályos értelmek fekwőnek (Pós: Igazs. 1587). Réá vizgázzatok, valami czigányáság alatta ne fekvőjék (RákGy: Lav. 151). Mindemek benn a közepben fekwzik igaz vagyonsága (Fal: UE. 110). Hamisság fekwzik az odnarisz alatt (463).

[Szólások]. Ferkő gyerekvány hűdeggben fekwzik, mindennap vagyon rajta és fölötte nehezen fekwőzik (LavT. II.43). Halálán fekwőzik, szemel megbolmlanac, homályosodnac (MA: Sault. 638). Nem akarván az roz hír alatt fekvőmi, evocáltatik Bozr Zs. (MonIrók. VII. 312). Fekünni es sik feketőszáky (Hall: III.12. II.167).

[Közmondások]. Vesztég fekvő örön nem szoktak földöt szántani (Deesi: Adag. 135).

el-fekszik: jaco diutius; längere zeit liegen]. Janai Mihály: ezt a golyóbs nem jarta meg, de ha mikor megtalálták leni, elfeküdt benne néha harmad nap (Keesk: ÖtM. 254).

kérésztül-fekszik: [impedimento sum, impedimentum affero; hinderlich sein]. A város javának előmozdítására [igy?] keresztül fekwőznek (Nyr. XII.296).

ki-fekszik: **1**) [hinusliegen]. Tengerre fekvő város: urbs *projea PPB. **2**) [sich hinanslegen]. Tudom, mint halok meg; vannak még havasok, kifekszem, megesznek ottan a farkasok (Fal: Vers. 911).

környül-fekszik, körül-fekszik: circumjaco C. MA. umherliegen PPB. Körül fekwőnek téged elhasok es jblagy wak (149C. 315). Köröghz fődgy nyghly nagy kw falokat környül fekw ellenség (ÉrsC. 731. ÉrdyC. 29). Az en niandekünne hamissaga körül fekwőc engemet (Szék: Zsolt. 17).

környülfeket: obsidio [belagerung]. Juda lezen körül feketben Harlm ellen: Juda erit in obsidione contra Jerusalem (BécsiC. 312).

környülfekvős: √ Ki orzio a körül fekest: qui custodiat obsidionem (BécsiC. 299).

közbe-fekszik: interjaco C. [dazwischenliegen].

le-fekszik: cubo, decubo, decumbo C. sich niederlegen PPB. Elöl fekwőzik: praejaco; gyakran fekwőszom: cubito; ismeg

lefekszem: recubo C. Atkozot leez yaruwan es le tekewen (ÉrdyC. 95). Hogy le fekvót volna, senikepen el nem alhaték (VirgC. 63. 82). En le fekvóm es el alom (Szék: Zsolt. 157). Mielőltötte lefekütnenec volna: prius quam irent cubitum (Holt: Bibl. I. H2). Az le fekvót fül az feyére, rostéséguec fele (Cis. N4). Fel-költünkben, le-fekütkben azt forgassuk elménkben, hogy stenünkül kedvet talállyunk (Pázm: Préd. 824). Feküday le: queceo (MA: SB. 314). Mindnap, minek előtö le fekügyel, ugy keszfly mint a halábra (Elm. 363). Hányszor feküidtem már ugy le, hogy nem gondoltam virradtat érní (Mik: TárL. 108).

[Közmondások]. Napot nem felkeltén, hanem le-fektén szoktak ditsírní (SzD: MNr. 87).

Iőfekvés: recubitus C. MA. das niederliegen PPI. Használ-talan tinéktec későn lefekéstőc (Zvon: Post. 1558).

mög-fekszik: [jaceo dñtus; liingere zoit liegen]. A kegyel-meteken régóta megfeküdt inség (Nyr. XIV. 514).

neki-fekszik: [se dedere; sich hingeben, sich widmen, sich verlegen]. Ha ky azoknak nekyk fekhzyk, nekyk enged (Anti-krisztus csalárságának s e világ háborúságának), el kel vezny (ÉrsC. 570).

rőa-fekszik: incubo MedLat. 307. [sich darauf legen].

Fekdögél: cubito C. MA. [öfter liegen]. Rajta fekdögélek: incubito C.

Fektet: facio ut cubet, jaceat Kr. [legen]. Uranak ágara fektete, ezutan paplanana be lepőde (TibC. 18. Zrínyi. II.95). Jászolba fektetetés (Zvon: Post. 1154).

Iő-fektet: facio ut decumbat MA. zu bett führen PPI. (Zrínyi. I.130. II.92).

Feküt, feköt, feköet: [reclino; legen]. Zőle ő fiat es feköete őtet a izollba: reclinavit eum in praesepio (MünchC. 110). Kezde köhörőgnio hóg az vőn talyaydon ágara fekömeie őtet (GuaryC. 41). Ees az napnak lewsegere feketek (PeerC. 42). Az te zentseges fyadnak festé az te őledben wala fekotwen (146). Yazollan feköttwen (ÉrsC. 56). Istenec fiat izollba feküted (DebrC. 590. KrisztL. 29. NagyszC. 266. Kules: Evang. 70). Az aszony ágyába egy főkét feköte (RMK. II.356). Jászolba feketé (Helt: UT. O.6).

körül-fekét: [obsideri jubeo; belagern lassen]. Várat körül feketé, benne való népet megéhezteté (RMK. IV.86).

Iő-feküt, Iő-feköt: [facio ut cubet, jaceat, depono; niederlegen]. Kít mikoron a daika leh feküütöt volna (DebrC. 17. DibrC. 3). G'őndörősiges es fimes hefeken engemet le feköet es kyas vizec melle viszen engemet (Szék: Zsolt. 21).

Fekvés, feküvés [fekés MA: Bibl. 168. Valk: Gen. 53]: **1)** cubatus C. cubitus, cubatio MA. das liegen PPI. Hangyattá es hasmánt feküvés: *cubitus supinus PPI. Idem populi nec liberos denarios, nec bovem, nec fekes penez [fy], nec debitum centurionis solvant 1210 (Cod'Patr. III.5). **2)** [obsidio; belagerung]. Meg szalla mind vizen, es mind szarazon Constantina-polt, kít nag' soc fekües vtan meg vőn (Szék: Krón. 212). **3)** [cubile, instrum; lager]. Az hangya buzit hord az ev feküesebe (Pesti: Fab. 55).

Fekvő, feküvő [feko BésiC. 42. feku VirgC. 6. feko NádorC. 525. Mad: Evang. 786. feko Káldi: Bibl. 234. Kules: Evang. 90: cubitor C. [liegend]. Gylekezenek az fekwehewz: con-venerunt ad jacentem (ElnC. 68). Mődön a fekönece sem eg mozg-asat (mullum motum jacentis) fekönek erzelmeuel foghatna (BésiC. 42). Egyhabzan valo es kyuwl fekw halotakert nem yumat (VirgC. 6). Aytó-előt fekü kölyök (Mad: Evang. 786). Az ágyban esett veszteg fekvő (Com: Jan. 56). A földnek délről északra egyenesen ellenben fekvő lakozó: antoeci (171).

Feküvő, es csak nem mondám ahyo hit: jaceus fides, et paene dormior dormiens (Hly: Préd. 1340).

[Közmondások]. Fekvő őkrön nem szántunk hódat (Tof: Zsolt. 712).

kereszt-fekö: [?] Zanyerben kelth keresztfekw chyetertek nap vtan zombaton (LevT. 1187).

málan-fekö: [noctua: nachteule? larus?] Madarak kykkel nem ylyk celuy: keselyőth, horyaath, besceoth, horyoth, malan feköth, beglyot, babwkkoth, ewlwth, es semy hollo nemőth, kara kathonat, vőzökőth, ghemeth, eztraoth, struzoth: aquilam et gryphem et haliaetum, et milvum ac vulturem juxta genus suum, et omne corvini generis in similitudinem suam, struthionem et noctnam et krurum et accipitrum juxta genus suum, bulonem et mergulham et ibū, et cygnum et onocrotalum et porphyronem, herodionem et charadriū, upipam quoque et vespertilionem (JordC. 94).

FEKTÜLÉS: (certatio; das fechten) (SzCsonb: Utleir. 83)

1. FÉL: 1) a) medietas C. hálfté PPI. **a)** Valaminek a fele: semis C. Rövid okoskodás, mellynek fele az elmében érteik, fele ki-mondatik: enthymena PPI. Ket kenerektowl egyknek feletwl megualna (ElnC. 27). Országomac fele: dimidia pars regni (BésiC. 59) Az országomac felet ő birja vala (CsonaC. 8). Miezoda kéréséd vagyon? Országomac feleig megadom neked? Országomac feleig kerjed, es meg lészen: etiam si dimidiam partem regni mei petieris impetrabis (Kár: Bibl. 1504). Téglá szinűt, mint a felére meg-égettetté téglá (Com: Jan. 63). Harnintz lovat küldé, a fele szép paripák voltak (Mik: Tlev. 394). **β)** Képtelen beszéd, fele hazugság: hyperbole PPI. A my jew rajta, fele nyeregegeth neky adom (RMNy. III.64). A szarus maknac a gyökerét vízben felé föttig föld meg (Mel: Herb. 62). Fele selyem, fele szőr materia (RákF: Lev. II.451). A természet, mikor njándéköt osztogattyá, tsak felekészültében őltya belénk, más-fele ki munkálkodásat a mi gondunkra bizta (Fal: UE. 369). **b)** dimidius, dimidiatus C. halb PP. Fel fillér: semiobulus C. Fél láb: semipes; fél lábnyi: semipedalis; fél nyom: semivestigium; fél nyommá sem meum; ne alterum quidem pedem discedere; fél hold föld: semijugerum; fél esztendő: medius annus, semestre tempus; fél esztendő: semestris; fél óra: semihora; fél font: semilibra MA. Fél nehezék: semimētia; fél véka: semimodius C. Feel nap (ComC. 268). Bethlemhez fél mőldő (DebrC. 335). Fél rész: media pars (JordC. 304). Csak fél részt sem írtam ki (Moutrók. III.203). Láttad lábait es vyaít fél részént ezerépből, es fél részént vashól (Kár: Bibl. III.157). Zimri, az szekereknece fél részének feiedelme (322). Fél ntlam volónac (MA: Scult. 868). Félhapostig munkálkodvam sanyargodnac, tehát méltó, hogy az ő munkájokért az felnapí jutalmat olvegyéce (MA: Scult. 218). Tisztulasoknac pénzeknece nevezé az félfél sielust (MA: Bibl. 177). Végy fél emít: sume hujus medium quot. Azt az jászógot az fél részt, ki ekké-dig ő kegyelme kezébe Csahalyi Ferencz uraméla volt, nekünk adta (Gér: KárC. III.385). Csak félnap is őzve lehet lövettőni (RákFy: Lev. 687) Akkoron a vetésnap szinfe féldeje vala: medium erat tempus forte sementis (Debnkő: Fbr. 38). Mijd fél őj volt, hogy ők őn fölem ohmentek (Gvad: Pásty. 18). **c)** [duplorum membrorum alterum; eines der paarweisen glied-massen]. Fél láb: alter pes (ElnC. 11). Fél terde terdphuen: flexo genu (MünchC. 68). Csak fél kezeds yob annal (Apost. 26). Fél zőme kih apadot (DebrC. 192). Meg sytted ez fél fele-meth (ÉrdyC. 469). Engem egy forgach yeg őtet, hóg az fél zenem ky eset, fél zerge lettem (LevT. 1137). Fel szömmel: cum uno orulo (Fél: Bibl. 30). Fél lába vharban vagyon, fele az praedikáló székben: dextrum in calcicula, laevum vero in podopitro (Deesi: Adag. 182). Fél lábában követ tartó darn (Misk: VKert. 320). Fél koszyú (MouOkm. VII.529). **2)** proximus MA. [nebenmensch, nächster, gefährte]. Feleim: proximi

necessarii PP. Felőinek gyalázatjokra lenni: *dedecori esse suis. Sokan a mi felőink közül Törökországba telepedtek: magna vis civium nostrorum in Turciam se *effudit Örömost fogadja a maga felőit: *hospitatis in suos PPL Latiátue feleym zamtuekol mic vogmic (HB) Nem bezillene öfelőuel (BécsiC. 43). Elerezte minden embereket egmenéndt ö fele ellen (305). Zeresstet te feledet: diliges proximum tuum (MünchC. 49). Kyathwan hv feleynek mondniak: ekumantes conequalibus dieunt (JordC. 356). Myndön allator az ö felőkhöz zerköznee (DobrC. 438). Az keresztogi barátok felővé lettem volt (LavT. H17). Ellenségtöknek megbocsássatok, feletöket ti bátorítsátok (Tin. 25). Mint te vagt a ti feletökkel (Mon: Apol. 314). Olyról írsz, kit sem te, sem a te felőd nem értenne (332). Attyánfiain és feleim (MA: Bibl. V.59. MA: SB. 107). Az immár az te feletök-főlis meg vallott dolog (Bal: CsSk. 34). Nem voltac azoc tudatlan papistác; mivel hóg ezoc, mgoc feletölis, igr ditsirtenee (Czepl: Japll. 43). **3** [conjux; eh-hállite]. Kyzoda az ember ky feleth vetli av magunak: qui es homo, qui despondit uxorem (JordC. 211. 339. 125. 600). Ky attyanak feleuel haal: qui dormit cum uxore patris (255. 285). Veen felet magunak, oroz herzegnek beynat (ÉrdyC. 397). Ez az zepölően zyz, ky hyben felet nem ysmert (490). A heyc az ö palotáiokba gyölnee özmenedic az ö felőuel (Helt: Bibl. IV.58). Meg Adam föl nekül vala (Born: Ének. 305. Matkó: BCSák. 444). **4** [par; seines gleichen]. Myndön madarac es egéb allatok az ö felőkhöz zerköznek (DobrC. 438). Ew hozyan az vylagon fele es massa nem volt (ÉrdyC. 560b). **5** [altera pars, adversarius, alter sexus; partei, gegenpart, geschlecht]. Frigy hadakozó két-fél között, bizonyos napig való szövetség; iudiciae PPBl. Hw vadolo fele: accusatores (JordC. 785). Mind a ket fél vinuac nagy erősen (Valk: Gen. 8). Az engesztelőnek ollinak kel lenni, az ki mindenik felnek természetiben reszes legien (Fél: Tam. 253). Peres fél: pars litigans (Pázm: Kal. 1766. 653. Kr.). A ki minden üdő szerént való állapot és fél, férfiat és aszonállatot, meg koronáz: qui omnem aetatem et sexum quasi diademat coronat (Bal: CsSk. 356). A megbántott félnek segőljünk (SzékOkl. 1314b). Ha a más fél megbizonyítja (H.121). Az ellenközö féluec adversario) pörölődés levelet ír (Com: Jan. 133). Két fél között szövetségbe ha vettecne (118). Két haragos fél közt békeséget szerző ezimborac (202). Mind a két félben igen sokan elhullának (Lászy: Krón. 115). Mi az két féltül ezekből bizonytságot kérünk (Gér: KárCs. III.329). Mondák, hogy ám öszve ütöközének, egyvöl kettő lecsék az más félben (328). Tudjuk, hogy az az aszony kereszturi fél (Nyr. XI.39). Mely dolgokat ne föszegess mikor nem érti a fél: il discors deve essere adattato alle persone (Fal: NE. 22). Erős dárdájával sokat földre vere, maga feleynyja vérebien hevero (Könyi: HRom. 52). **6** [pars; fél]. Ez vylagnak kowlewmb kowlewmb feletet meg ygezette: partes orbis varias (EhrC. 129). Elimoloh mezeóene fele: pars agri (BécsiC. 8). Ha földő feletől fogyan mend az alsóiglan: a summo usque doorsum (MünchC. 69). Az arvanak fele: allata pars aliqua (JordC. 720). **7** [pars, latus; seite]. Fél-félő való út; *levium iter PPBl. Wzaya koth feleem (ÉrdyC. 537. 597b). Semmit az fél-félőnem bir (LavT. H37). A pítvarból a több félben rekesztet házakban menetel vagyon (Com: Jan. 107). **8** [regio; gegond]. Az apostolok elözölván mynden föerre predycalvan (ÉrstC. 129). Egy pap jumbor ees azon zent isteny malaztot keresztvone mont vala oda a ferre penitencia tartany (ÉrdyC. 426). **9** [medium; mitte]. Az yokat vzyz (Mihály árkunyal) istenek eleyben, félbe valokat pvrzatorióndat, meg hoewltakat az erek tyzre (ÉrdyC. 557b).

[Szólások]. Fél fogyan nyevot (Mik: Törl. 173). Ha fél kedvvel vagyon az szerzőhoz, soha nem szenved, hogy be esküldgyék (Pázm: Kal. 335). Fél lába az koporsóban vagyon; alterum pedem in cymba Charontis habet (Deesi: Adag. 86. MA). Fél lába az koporsóban lézen (Kár: Bibl. 1630). Fél szája ja

szólac, fél félle halluac (MA: Scult. 368). Czac fél es sandal számuel nézic (Born: Préd. 410). Fél szemre nizi egiebetket: alios intortis oculis intueri (Erasm: Erk. 14). Fele sem trefa; asperiores *facetae PPBl. Magún ugyan egyike sem bün, mindazonáltal egy tsombban vévén fele sem ártatlanság (Fal: NE. 84). Fele sem emberség dolga, mert hitet szegi (Fal: NU. 326). Fél-félben harmadában mondja el az ígékét (Sam: Agend. 56). Fél-félben harmadában öbzöztek aggatván (Moln: JÉpül. 36). Az ellvmonndást elő veheti a tanítvány, mikor mestere tsak fele félben tanít (Fal: UE. 475). Mi itt a tagadó felét fogjuk és Calvinnussal edgyütt állhatatossan azt vallyuk (Pós: Igazs. 173). Édes vigasztaló es félnek fel-fogo prócator (Megy: 6Jaj. H.21).

ajtó-fél: antae MA. postis PPL. tüpfösten PPB. Az ajtó-félt megszurkozni: *inducere postes pice PPL. Közöl vagon az aytó-félt: in proximo est in ostiis (JordC. 502). Petőr all vala kiüül az aito félön (WeszjC. 71). Templom közepire tétetvén, és mint bé-négy, az aito félre (Czepl: Dag. H.10). Fél-föld ezeket az ajtó feleldre (Tof: Zsolt. 668).

al-fél, al-fél: **1**) podex, chuis, nates MA. anus Com: Orb. 83. gesiss, hinterbacken PPB. Al-félnek föltörése: intertrigo; der wolf vom reiten, das wunde sein PL. Egő györtyáckal czöppegete az al-fél[et] (Helt: Krón. 16). Al félt megtörli (Helt: Mes. 71. 214). Melezen ad be egy messzelyvel clysternec az al félön (Mel: Herb. 72). Al-fél, vagy sezz (MesiéK. 12) Ruhaiokatis szintén al-félekeig mind el mettzette vala (DeesiG: DB. 2). Özoc szoritum al-féledet: compressis natibus (Erasm: Erk. 21). **2**) [accusatus; der geklagte]. Formatlan protestációjokra az al-féleket ezeket felelem (Nyr. XII.45).

[szólások]. Sok küszöböt nyalt az ö *alféle is MA. Ranaz haunad kenték volt meg az al félt: Cassiolicus nodus (Deesi: Adag. 120). pulere fällt vulpem (294).

[Közmondások]. Kegyelmes tolvajnak hegyes nyárs az al-félben (Kisv: Adag. 78).

éj-fél, éj-fele *éjfele* RMNy. H.220. Forró: Curt. 206). media nox; halbe oder mitternacht PP. Nem nytya meg nekewnk, de allat nyunkett az hydegen efolygion (EhrC. 30). Éfél koron len inltes (MünchC. 60b). Immar kezzel vagyon ey felehez (DomC. 110). Efeleyn ön matuion) meg ekek mynden byneskoth (KeszthC. 265. 234). Az nehezsek kesdeteth wranon efely wtlam (RMNy. H.220). Éfjefelekoron a fábert megütték (RMK. H.78). Csak éfjeli korig Sámson ott nyügövék (342). Eyfélkör ki megyec Egiptusba: media nocte egredii (Helt: Bibl. I. Gg3). Ey félkort indulanca a Kálmán király taborára (Helt: Krón. 45b). Éfjefélkör (intempesta nocte) nag hirtelen numidaknac sokasagaval az Anlus taborat körül vone (Deesi: Sallj. 33). Eyfélkort egyedül nem kel hadni (Cs. T.4). Mint egy eyfélkör tayban Arbollara juta: media fere nocte Arbolum pervenit (Forró: Curt. 206).

ellen-fél: pars adversa, contrapars; gegner, gegenpartei PP. 1801. Minden győzedelem győlélséges az ellenfélnél (Fal: UE. 365). Helyes okkal s móddal még esközét is elrendeli a nem első szándékunk, hogy az ellenfél megjászattassék (370).

harmad-fél: [duo semis; drithalbe (JordC. 63). Némellyek esztendőig, némellyek köttög, harmad-félig, négyig beszéllek, hogy pápáldokt (Pázm: Kal. 635).

hason-fél: medium, media pars, dimidium MA. hálte PP. Mynden yozagomnak hason-féleth adom (ÉrdyC. 149b. 186. 543). Jozagomnak hason felet (dimidium bonorum morum) az zegenyeknek adom (Pesti: NTes. 164). Az Izrael tiáine hason fele része: media pars filiorum Israel (Kár: Bibl. I.151). Jó kedvel meg-künálá az angyal minden javának hason-felével (Pázm: Préd. 83). Továbbá hagyom az kistaludi madom hasz-

ának bason felét az vásárhelyi harátoknak (SzékOkl. 1184). Eperjes városának hason fele megég ebben az esztendőben (Cserei: Hist. 255).

kapu-fél: [postis portae; torpfosten]. Hátra esée az székből az kaputelen: cecidit de sella retrorsum iuxta ostium (MA: Bibl. 1248). Az Eli papis hátra esék az székből, az kapu félen. es megl szegék az nyaka (FelsőB: UKöls. 32. Hall: IIIHist. 264)

kilenced-fél: [octo semis; neunthalb] (ThlC. 99).

más-fél: sesqui MA. anderthalb PP. másfél font: sesquilibra; másfél véka: sesquimodius; másfél napi munka: sesquiperia C. Másfél anyi: sesquialter; másfél esztendő: semialterius anni; másfél fillér: sesquibolus; másfél hold föld: sesqui iugerum; másfél hónap: sesqui mensis; másfél köből: sesqui modius; másfél lábnyi: sesquipedalis; másfél óra: sesqui hora MA. Másfél-fél oder másfél: anderthalb oder halber zwei Adami: Sprachk. 113. Zent Ferencz másfél ezteideig elt az sebeket viseluen (VirgC. 29. CzechC. 66). Irnac vala, más fél ezer negyven nyoltzba (Helt: Canc. 126). Más fél ezer hetuen négy esztendőben (1574. Eny: Gizm. 27). Más fél sing: unus cubitus et dimidius (Kár: Bibl. 1309). Másfél százan (Misk: VKert. 344)

monnó-fél: [ambo; beide]. Monnofélnek engedelmessége, zerleme, bekeseze es alazatossaga elewillele egymast (EhrC. 12). Kynkek eeg wolph eléthök, ezenkeppen legön halalok es monnofélnek eglh (WinklC. 83). Wgy eegyesevlhet ember egybe ha monno fél eegyet akar es nem akar (ÉrdyC. 389).

oldal-fél: [latus; seite]. Oldalfél: lateraliter, oblique ex obliquo Kr. Óldal-félt el-hanyatlott: *devertex in latus PPBl. Látiuan a kuno, hogy közébe véne volnauac, oldal félre szakadának (Helt: 43). Óldal félt erőssen kezdéne vini az ellen-ségre, nem ezac első (50). Óldal félt meg kezdéne a törökeket (91). Azon jaszagok az két ágat illetik de az egyes lineaban, es nem az oldal félt valokat: directe et non collateraliter modo (Ver: Verb. 40). A mi vitorlánkat oldalfélt fűtta a szél (Bethl: Élet. 309). A mi kevesen valának, oldalfélt az kereret mellett állának vala udvart rendben (MonIrók. VIII.364). Az egész tatárságot oldalfélt rendelték hogy felüljön (ErdTörtAd. 147).

ösz-félt: [medio autumno; bis zur hälfte des herbstes]. Egész nyáron es öszfélt oman esatáztak bé a bassa hadára (ErdTörtAd. 130).

ötöd-fél: [quatuor semis; fünthalb] (ÉrdyC. 634).

tavas-z-félt: [medio vere; in der mitte des frühjahrs, im frühjahre]. 1600 esztendőben tavaszfélt Mihály vajda nagy hadal Molduvára mene (ErdTörtAd. 154).

út-fél: viae vicinia SL. [des weges rand, die strecke an der strasse]. Útfélen: iuxta viam, secus viam MA. neben dem weg PP. Nemeflek (magvak) estene az vtfélen: quaedam ceciderunt secus viam (MünchC. 37. JordC. 392. ÉrdyC. 132). Nemelliek esenek az vtféle (Fél): Bibl. 20). Léta egy fügefát az vtfélen (Helt: UT F3. Kár: Bibl. 1327). Kettős ut félen ül vala: sedebat in bivio (MA: Bibl. 136). Szeretne bádgyatt számárunk csak lógn, ut félen járn (Matkó: BCSák. 278). Útfélen nőtt ág (Thaly: VÉ II.264).

[Szólások]. Mert rekráziókra mi az egész télen a koresmáka: jártuk, útou es útfélen (Gvad: RP. 70). Szemérem nélküül való asszony vala; mint a férjfiak szoktak, úgy szitkozódott, nagy lármájú vala, de mikor az ördögök elmeutek az útfélről, igen jó asszony volt (Haz. I.292).

[Közmondások]. Ki útfélen épét, sok mestere vagyon (Kisv: Adag. 447).

ülő-fél: [nates; gesäss]. Ülöfél: alfél Kr. Az ev terdey az ev melléhez es az ev sarkay az ev utolsó evlev felehez ragattak (MargL. 139). Ezenkeppen az evlevélen az fevden vonza vala magát (195).

várasfél: [civis; bürger]. Iwt my elenke az ty Kegelmotok varas fele es polgar tarsa somos Bertalan (RMNy. III.77. 124. 125). Megbocsástatok szomszédim, városfeleim (Thaly: VÉ. 1216).

városfélésg: [civitas; bürgerrecht]. Een varas egkik lewttem, s meg ez mái nap is ugian azon varas fele vagiok; ha az el mult idewben kezerittetem zwoksgos okokert kenesse haazon kynel lennem, azzal nem vetettem semmit sem keg zelmotekjnek sem senkinek, sem az varas feelseznek (RMNy. II.125).

vő-fél (vőfély MA. vőfély Amade; Vers. 171. vő-fé Mad; Évang. 119): architriclínus, paranympus MA. [brautführer]. Tarcaz Górgót vőfének fogom fél vinmem velem (LevT. 133). A názmag az attia isten, a szent lelec belső es el foglaló vőfél es hopmester (Mel: SzJán. 470). A vő legényec vőfélye edgyben szerző násznadgya avagy leány kérő öröm atya vagyon (Com: Jan. 117). E vő-fért valaszszal magadnak (Mad: Évang. 117). Öszveád minket bár pap, ki eziüst es aranyokon kap, lézen is úri vőtényünk (Amade: Vers. 171).

vőfélység: paranympatus Kr. [brautführerschaft]. (Káldi: Préd. 359. Kr.)

Félben: 1) [dimidiata, in medio; halbirt, in der mitte]. Félben való: dimidiatus; halb geteilt, in zwei teile geteilt; félben való bor: dolium partim exhaustum PP. Félben-félben fekiúsznek a testek: procumbunt *dimidiati PPBl. Ruhájokat félben elmetzteté mind az alfelekig: praescidit vestes eorum medias usque ad nates (MA: Bibl. 1285). Vóltak olyak, kiknek mezitelen testeket körül mind bé rakták félbe félbe hasogatott nádakkal (Pázm: Kal. 54). Könetinec szakállait félben metélte vala (DeesiG: DB. 2). Köntösöket félben vagdaltatta (Hall: Paizs. 280). 2) [in medio, semi; halb, zur hälfte, unfertig]. Az elkezert dolgot félben hagyni: *destinere rem inchoatam, desistere *incepto. Félben maradt munka: opus mediis ablatum, *incompius. Valakivel való barátságot félben-hagyni: *distrahere amicitiam cum aliquo. A gond, dolog, félben-szakaszja az álmat: cura *divellit somnos. PPl. Félbe maradt az építés (Helt: Krón. 3). Omer Agával való negociatió hogy félben ne omoljon (MonIrók. XXVII. 228). A dolgot félbehagyván (Ily: Préd. I.412). Ha egészen s nem félben töltyük bé akarattyat (Land: ÚjSegits 1385). Köznép is, ki félben itél a dologról, s gorbambul beszél néha hatalmadról (Orczy: KöltH. 127). 3) [postp.; in, in proximitate; in, im begriffe]. Haló félben való: moribundus PPBl. Indvltó félben vagiok (LevT. 173). Nyereségünk vesző félbe vagyon: periclitabitur nobis pars in redargutionem venire (Helt: UT. m3). Rőtenuec törökec, futamauac, üző félben nagy sokan meg halának (Göres: Mát. 16). Fia Lajos még ezac fúto félben [még csak gyermek] (77). Igen rövideden, és mint futó-félben, keveset szól a Kalauznak utolsó három könyveiről (Pázm: LuthV. 407). Nem mondhatott ellene Matkó, hanem azon akadoz, hogy csak haló félben valónak adgyuk ezt a kenetet (Matkó: BCSák. 440). Nem igaz az egyik ága, másik is dől félben áll (Czepl: MM. 203). Szaladó félben van [az esze] (Gvad: FNót. 105).

[Szólások]. Félben harapással hozomni elő az szent Cyprianus mondását (Bal: CsIsk. 389). Ily ünne vétue s félbe harapna hozod elő az sz írást (400). Félbe-harapot beszéd (Mad: Évang. 597).

[Fele]

Feleenyi: [dimidium; hälfte, so viel wie die hälfte]. Oly yghen meg zaradot ew halala fele, hogy ew testee feleeny sem vala, mynt meeg ew kysded leanzo koraban ees volt (ÉrdyC. 277). Feleeny sem wayonk mostan (LevT. 1162). Feleenyre el löyön (Frank: HasznK. 35). Feleenyit sem vittek végben, mint ő (Megy: Raj II.35). Feleenyre sem kizozának (Hall: Paizs. 448).

Féle *et* *alio* *locis* Helt: Mes. 139 ilyen *feljek* MA: Tan. 1493. két *felék* Toln: Vigaszt 181: ex tali, ejusmodi MA von der art, dergleichen PPB. Ő fele *zodgae*: *conservari sui*; az ő fele *zodga*: *conservans ejus*; te feled *zodga*: *conservans tuus* (MünchC 18). Milyen az lattya ráta, hogy valakitől mi feleinktől íratot (Tel: Fel. 17). Tíz fele halaha költözöt emberce volhamac, el-őce, isten karomloc, masod felece . . . haragd felece . . . negyod felece . . . (Börn: Préd. 215). Még a maga tőle [az ő valásim levő] predikatorokis ellenzették (Sall: Vár. 5). A jó fias tyúk nem csak a maga neme-tőle tsirkéit, hanem más egyéb tőle ki-költöttet pívafjakot is mind egyre szereti (Misk: VKort. 304).

Félék: √ Mi félékünk: *nostras*; ti féléktek, ti féléktek: *vestras* PPB. Byzon tys ew feleok wagy: *vero et tu ex ipsis* es (Pesti: NT-est. 62). Az töröcs sido meg *hinc* ha az ő felekeci hirdetned, hogy őe gondolok hitekben (Börn: Préd. 75). Mi félékünk: *nostrae farinae est* (Döcsi: Adag. 212). Az magok felekinék lovasiloz gyfelekezoyn az volothn veszelytől könyvit vetettett macedonokon rohamanak; aggregati suorum equilibus Macedonas incipiti circumventos nalo invadunt (Förö: Curt. 197). A tsuka, ha meg oláh, még a maga felekirés kegyetlenkedik (ACSere: Enc. 219). A menyhal a viperával nőszik, bagzik meg, mivel nimsen az ő felelji közt him mo). Mert gondolta, magok fele lovasok; mikor szaladni akart, akkor ismérte meg hogy nem ő félék (MontOkm. VII 118).

Felő (*ghelo*): ÉrdyC. 556b, *felow* LevT. II 5, *felő* Helt: Krón. 871: **1**) *versus* MA. [gegen] **1**) [helyről]: Az felő: *istornum*; mely felő: *qui, quosum C. a*) Francia tartomány fele *versus* provinciam *venn* stant (ÉhrC. 129) Méhőne tengor fele (MünchC 78). Meny *obel* felece: *valde meridien* *versus* (JordC. 734). Ywtanak az tenger: *mas felece*: *venenit* *trans fretum maris* (17). Menek a varos-fele (WinkC 109). Zenoit fel emelhen menozag fele magat *roa* kvetozoz hogi . . . (VirgC 76). Chae vgy vetette elánkbe mint egy ezélt, hog tudyne, mely felő kel futame (Tel: Fel. 92) **3**) Napingat felvaló orzagoc: *omne regnum occidentis* (DöcsiC 12). Mely fele volna az orzag (CornC 19). Haron felece yewenek háron felől) (ÉrdyC 63). Anyira yimnac, hogy mind ket felő a négy mayd mind el fogya (Helt: Krón. 64). Egyik felő köz felő állatik, másik bal köz fele (Tel: Évang. II 156). Bal felő nimesen szive, mint a bolondnak, hanem jobbra Laud: Ujsegits. I 87. **b**) *adversus* Esthwo felece: *ad vesperam* (JordC 31. KulcsC 199). Hírjald hajjad) fele el farada (DöbrC 516). Mert mi ezten szombot felő az úr isten áldásából Felek felő közelitünk (MontOkm. XXV 134). **c**) látvitt értelenen: Két keze egyaránt disputallano dolgok, mellyeket, egyik egy felő, másik másfelő, magyarul (KCSjók: Woll. Előb. 12). **2**) *elinter* MA. *obalintig*. Az ellenség XXV ezer feli vala (MontOkm. III 82).

fel-felő: *in obliquum, in latus, scorsum*; *hö soite, sötwürts*. Fel felő való: *devius* C. Tadat *ime* feleneck *thosphalus* az felvél meg mondot gyermek, fel fele hiva *thosphalust* es monda neky (CornC 252). Fel fele vonyan *extet* (DöbrC 309). Abraham állata hēt ihot félélece: *statuit Abraham septem annis gregis scorsum* (Helt: Bibl. I 35). Lépience félélece egy kesesse (Pesti: Szék. 81). Házoce népét fől felő tengerre kültöe (Castiata C). Meg sem emésztetik, hogy fől-felő vótóluk (Pázm: Kál. 79). Nemelylek az fel fele való helyekre, es nagy pusztasagokra futanak (Förö: Curt. 52). Fél fele val hely avagy anyoc szec: *scorsus* *sum* *latria*. (Corn: Jan. 11).

Félegit. Egészben megtsorbasitok, félegitek; *deintegró* PPB

Felekéd-ik: *coitus*; *beischlaf* halten. Semjt nem hazul teshi zopent való zizessegh ha chueyeben felekédyk (ÉrsC 272).

Felekédés: *coitus*; *beischlaf*. Erkezevn a bakja, megérzi rajta [a nőstényen] a felekédésnek szugat (Hall: IIIst. II 314).

Felekédz-ik: **1**) *amicor, socior, conversor, amicitium inco*, *contraho, volo* SI [sich verbündet] Valaky arról, ny legyen ez wylag el nem feletkozyk, jo ces gonoz zerencheud egy arant felekezyk (Pesti: Fab. 75) **2**) *coitus*; *beischlaf* halten. Felekezőt: *conjung* C. Sem felekédz-ek, sem hazzasagra nem mennék; neque nubent, neque nubunt (ÉrdyC 172). Az maas wylagon sem felekwoznek, sem hazsakodnak (ÉrsC 579). Az esztragnak bakja míg oda mulatott, addig a nősténye mással felekezett (Hall: IIIst. II 172. 314).

Felekézés: *coitus*; *beischlaf*. Ott semy testy felekézőces nynehen (ÉrdyC 106). Az zizessegh köz az mehekok: mert egyik masiknak felekézőces nélkül nag hortelenszegl tölök magot azaz ráth boctának (TilC 49). Himnek es az nőstének felekézőce: *maris et feminae conjunctio* (Ver: Verb. Előb. 31).

Felekézet: **1**) √ Az természet nemimemő lelkős állatokat *u*-mzetet egmas felekézetimkél, mint példunk magon az mehről (TilC 10). **2**) [*genus*; *geschlecht, art*] Mi félékünk, felekezoitnk: *nostras* PPB. Myndön állat az felekézőt *zerety* (DöbrC 178). Az ew azonyalaty felekézetek elvalaty természeteknek irasath az dolgara, ky természet ellen vagyon (Konj: SzPál. 47). A fyryák, kyk fyryfa felekezetuel zertelen paraznayul egyvth halnak, isten orzagának wrésksygyth nem vallhatyák (142). A szamár szereti nemét, s felekezoit (Czepl: Japh. 61). Kézőzetek az emberi felekezet közzől, es lakása lón a mezőnek valaival (Megy: Olaj III 16). Az angolna a maga felekezeti ellen kegyetlenkedik (ACSere: Enc. 229). Az eléfántok a magok felekezoivel is felettéb nem hajlakodnak (Misk: VKort. 297) **3**) [*pars, globus, greg; partei, schaar*] Az ómön magoc felekezoit ő magokat meg ismérie a katonák: sui se recognoscunt (Corn: Jan. 148). A fejedelm a bujdosó felekezoit közé visszatért (Mik: Törl. 382). Tódult a pozány nagy felekezoit (Könyi: HRóm. 57).

Félén: **1**) *oblique*. MA. *in latus*; *sötwürts*. Felen ynen *audimus* *cum* Peter kezdé ötöt meg feddeni (MünchC 15). Zájig wmat felén ynen LevT. I 114. Félén telenni: *transversum agere* (Döcsi: Adag. 175). Az Jordan vize félén fordula (MA: Bibl. V 6). MA: Tam. 729. Bizonság tetelit félén tessie zomoc (ÉhrC. MA: Seml. 331). Egykevesse félén szólittya és valamit sug az fülébe (277). Nemelyleket tetenek félén való hajtvasval tavoztat vala *ob corpore alia vitabit* (Förö: Curt. 281). Félén tévén irdemet, rád hagyom én is igyemet (Rim: Ének. 85). Fejér s nyakat imle-amoda kezdvén félén hajtogatú (Hall: IIIst. III 25). Félén úgy all az hajlott sívege (Thaly: VE. II 5). **2**) *scorsim* MA. *abgesondert, einzam*. Magan, félén *ob* baroc: *amhoratio* (Corn: Jan. 128). Az orvosságoc, mellyeket félén és magán *scorsim ac singularitimo* eltészze (175). Ki nygot a fől papisták korfattyából, s csak félén beszél (Czepl: Japh. 175).

Feles: *par* C. *compar*; *glieh, paar* PP. Felesé vagy felelene: *par impar* Corn: Jan. 29. Feles, igyölő, hasonló: *par, gerado* Corn: Vest. 139. Feles szium gherlice: *par turrium* (Sylv: UT 183). Nem jó felesen innya: *aut quinque bibes aut ne quantor* (Döcsi: Adag. 98). Minden állatból felest vgy bé az bärkaba: *ex emetis amantibus bina inducos in arcum* (MA: Bibl. I 6). Az allato felesen menének be az bärkaba: *bina et bina ingressa sunt* (17). Nyelőzet botlik magyot, hogy mind a négy lábára feles botlós jusson (Matkó: BCsók. 287). Feles magyval lakni (Misk: VKort. 694).

Feleséd-ik: *socior*; *sich gesellen*. Az oktadu állatok magokhoz hasonló barmokkal járnak es felesednek (Pázm: Préd. 67).

Foleszt: pario MA. gleich machen PPB.

Folesség: paritas, parilitas MA. gleichheit PPB.

Folesség: uxor, conjunx C. marita MA. eheweib PP. Uno-kám folesség: promissus; méltóságos emberek folességi: heroides; folességhez való: uxorius; egy folességi: monogamus; két folességi: digamus, bigamus C. Folességet eljegyez: despono; folességemet el hagyom: repudio MA. Nehezkos folessége (MűnchC. 110. 22. 40). Ne akar' felmond Mariát the folességhedde venned: noli timere accipere Mariam conjugem tuam (JordC. 358). Vala ky hew folességhet el hagyagya: qui dimiserit uxorem suam (367). Zent Margit azzott ev neky folességgel azya (MargL. 28). Más embernek folességet gonozul kenantam (VirgC. 8). Mas embernek folességhet ne kinnyad (Komj: Szól. 68). Tű folességhek bírtokok alatt legetek az tű fryeitelenek (Sylv: UT. II.121). Dávid kirali nemzötte Solomont az Urias folességetül (Fél: Bibl. 1). Hitan folességre talált (Deesi: Adag. 302). Semiramis az Ninós kiralnac folessége (Szké: Krón. 9). Férjenc és folességnec mondatnac (Com: Jan. 117). Én Guthi Országh Ilona, néhai tekéntetes és nagyságos Perényi Gábríel meghagyott folessége (Gér: KárCs. III.379).

asszony-folesség: ∞ Micron kel vala & azzon folességnec penitentiaiat tartani (GuayC. 45). Az ew azzon folességnec magzatot zylt (ÉrdyC. 386b). Ew azzon folességgel nagy halaa adasban es isteny dycheeretben mwlatok ky az eeyet (ÉrdyC. 456. 510. 519. Pestf: NTesT 89. Kr. Thaly: VÉ. I.417).

sok-folességü: [polygamus; wer viel weiber hat]. Titok bonto sz nem erősítő az sok folességü ember (MNyl: Agend. 338).

sokfolességűség: polygynacia Kr. [polygamia; vielweiberei]. A sok folességűség-is szabados volt (Bod: Lex. Előb. 5).

Folességűske: uxoreula C. kleines weib PPB.

Folességül: [uxorem nomino; gemahlin nennen]. Én tegedet miként nevezzelek? Mátkállyalak, avagy folességüljelek? (Gyöngy: Clar. 48).

Folességűs: uxoratus, maritus SL. [verheiratet]. Folességűs gazdát nem kel szolgálnod (PortSzer. I.4). Folességűs, házass ember avagy férj (Com: Jan. 117).

[Folességűsít]

meg-folességűsít: [matrimonio jungo; verheiraten]. Az római pápát is meg tudná nőztetni, folességűsíteni (MonOlm. XXIII.508).

Folességűsköd-ik: [nubo; heiraten]. A gonosz végre folességűsködök (Csúzi: Tromb. 415. Kr.).

[Folességűsül]

mögfolességűsül: [uxorem duco; heiraten]. Talam job volna, ha sok papoc folességűsühene meg (Zvon: Ostiand. 107. Thaly: VÉ. II.165. 293).

Folességi: uxorius MA. zum eheweib gehörig PPB.

[Folességtelen]

Folességtelenség: [caelibatus]. Papoknac folességtelenségek (Czegl: Japh. 237).

Foletlen [feletlenség Gyöngy: KJ. 18]: impar C. ungleich PP. Az egyice (szám) feles, ut 2, 4, 6, 8; az másic mindgyice feletlen, ut 1, 3, 7, 9 (Helt: Arithm. F2). Két fele a fractio, feles és feletlen (GFrís: Arithm. A3). A szám feles vagy feletlen: numerus par vel impar (Com: Vest. 8). A vagy feles bütükből áll az szó, avagy feletlenből (ErdTörtAd. IV.103).

Foletlenség: 1) imparitas MA. ungleichheit PP. **2)** [status viduae; witwenstand]. Nem sokáig fagyall az hideg özvegység, víg felét talállya a mord feletlenség [igy] (Gyöngy: KJ. 18).

Félig: ad medium, dimidiatum MA. [zar hálte, halb]. Féligvaló: semiplenus C. Félig-térjű, félig-asszony: seminus PPB. A kie az viadálból el szallattanac vala, felic sem meheténc által a Dunan [féle sem] (Helt: Krón. 89). Ez aekü ollian félig, mint az aran, félig, mint a par hagnac ollian szüni (Mel: SzJán. 531). Jól feleslen főz rákot vízben, mikor félige megfőne (Szakácsmest. 102). A férfiak mondák félig a mi atyánkat (Bíró: Angy. 105).

Félöl (gondolkozdók *félőle* ThewrC. 174. az messias *félőle* ualo hit Tel: Évang. 171. irt *félőle* Mon: Apol. 11): [a, a parte; von, von — her, von seiten]. **a)** [helyről]: a) Nyomatuan te labadual egy felewl mas ferre: ex una parte ad aliam partem (EhrC. 11). Egybe gyeittek az hew valazottatyt neegy zel félöl: a quatuor ventis (JordC. 432. DomC. 148). Az poklosság elfogalllya annac bórét tetőtől fogva talpig, valamely félöl az pap nézendü (MA: Bibl. I.99). **β)** Scentü czucium iov felewl iochotonia iliozie vvt (HB). Yogom felewl wagyon: a dexteris est (KeszC. 46). Az ő anyja félöl hagtuan az ő feiet ol miut bulczat veuen ő föle ki bozatta az ő lelket (WeszpC. 109—110). Napkelet félöl vannak (ÉrdyC. 603). Egűzik te nekod ioh félöl ülön, es az másik balfélöl (Sylv: UT. I.32). Királyyal ű szót iudita, az vizen más félöl hogo mi fűd volna (RMK. IV.146). Az oltárnac észac félöl való oldala: latus altaris, quod respicit ad aquilonem (Kár: Bibl. I.88). Assyriánac napkelet félöl való részere foly Hídekkel folyóvíz (MA: Bibl. I.3). Istennek iobia félöl helyesztetet (Vás: CanCat. 662). Mostan nagy cserefikkal hérik a vár falát bésfélöl és keményen töltik földel (ErdTörtAd. I.98). Látom az ember fiát az isten jobja felül allani, adstitüt regina a dextris suis, és is-meg ennek jobja felül áll az ő sz. anyja (Bíró: Élesség. Eb). **γ)** Elerede ő es ións Angenac hegere kie vadnac Cilicianac balfélöl: a sinistra Cilicie (BécsiC. 13). Jordannak más félőlee: trans Jordanem (JordC. 161). **b)** [átvitt értelemben]: a) Egy félöl: ex una parte Kr. Más félöl: ex altera parte SL. Egy felewl eleyben adatyk vala az testy gyenyereveseg, mas felewl meg evlesnek tevre (DomC. 235). A mit egy félöl egyszer vall, más félöl meg hazugya (Mon: Apol. 19). Egy képpen aszt valyác, hogo . . . , másfélöl tagadia (Vallást. Oo2). **β)** Valakiről, vagy valami dolog félöl gondolkodni: cogitare de aliquo, vel de aliqua re; sokat itél maga félöl: immodicus aestimator sui PPB. Jevendewth mond az profeta az babylonnyabely rabsagh felewl (AporC. 106). Mygh valamyt nem hallok az edes hazas vram félöl (PeerC. 9). Czuff beszédeket hintnee vala félőlle (Helt: Krón. 72). Itt az uraknac és vármegyéknek segítség félöl levelet küldének (Tin. 163). Az L. Lucullus félöl azt iriac (Deesi: SallC. Előb. 3). Arra ualazott számos embere az orszag félöl tanaczkozac uala: delecti rei publicae consultabant (6). Ne igery sokat magad félöl: ne magna loquaris (Deesi: Adag. 94). A tanito ne legien maganac kellő, az az ezezen ű maga félöl keuelien (Fél: Tam. 328). Ne szölly én nékem többet etfélöl: nequaquam ultra loquaris de bac re ad me (Kár: Bibl. I.160). Tudakozám az fogságban meg szabadult maradéé sidóe félöl (427). Kikben benne vagyok az isten félöl való tudatlanság: in quibus non subest scientia dei (643). Átfélöl minket tudóséthatna (Zvon: Post. I.118). Ez félőle meg volt iövendölve (I.587). Te nem érted még-el a tiz esztendőt, hogy valamely dolog félöl tudhatnál elmszen discursálni (Czegl: Japh. 3). Távozszál el tőlem mert elhadd félőlem hogy csak heába furdalsz (Balassa: Ének. 155). A köznépnec félőle való diesiretit nem sohajtya: vulgi praeconia non afflectat (Com: Jan. 187). Izentem neki a leveles katonák félöl (Monlók. XV.516). Nagyszombatban nyargaltam be az frigy dolga félöl beszélni (TudTár. 1839. 254). A szent irásból végere nem mehetni, hanem ecclesiastica historiatkat kell felölök tanacslnai (GKat: Váls. I. Előb. 49). Ne talántan valaki azt gondolhatni félőlem (Szeg: Aqu. 30). Mikor a félöl szót téznek (DKal: Ker. 457). Nagy keserűséggel látom, hogy micsoda gondolattal lesznek félőlem

(Mik: MulN. 262). Jobbat nem hirdethet féldel a fama trombitája, hogy sem műkor okosságodról hangoskodik (Fal: UE. 113). Minthogy pedig a mi istenünk mind azon jóság, nem forgathat féldünk gonosz szándékokat (Fal: NE. 13). 7) Concilium lön Langhumbra, kibe a görögök megigényesödene a hit féld a románok (Szal: Krón. 183). Az öreg kő templom féld, egyaránt így egygyössötünk meg, hogy az öreg kő templomok féld engették (Keeskőfirt. II.225). Ezek mind consentáltak Szakolca megszögéso féld (TudTár. 1830. 180). 8) En féldem mindhárm kezegbeh estök (WeszpC. 50). Nag' bizodalman vagón emekem tő féldetek (Syls: UT. II.47). Az uram nem kicsiny reményességét helyezette volt kdben, ez dolognak gondja viselése és fáradsága féld (Lévt. II.185). Jo remenségünk lehet minden gyümlötsék féld (Klőbe. 1619. 17). Amczok-féld ne kételkedgyök (Mad: Evang. 144). ε) Emelyetec fel a kőneket, melyec féld én na tünctetec parachobok: erigite lapides, quos ego hodie praecipio vobis (Helt: Bibl. I.Yyy). Szerenesen létünkben is könyörgötték vala szegények az Kiszállás féld (Lévt. II.202). ζ) Christusnak felvete paranczolok: ex parte Christi praecipio (EhC. 118). Az isten féld paramesok te nekők (DehC. 206). Mongiad ő neki en féldem [neveben, meghagyásomból] (301). En féldem ezt mongiad neki (VirgC. 102). 7) Mynd keth féld nagy veer ontas lemo (ÉrdyC. 598b). Igen nagy nép veszet vala ez viadalban mind két féld (Helt: Krón. 12). 8) Gondolcoggal az isteni felségül, monere félded lehet (GuayC. 68). Kyrköl, mynero féldle lehet, hadat aggyon (ÉrsC. 271b). Any féldetek lemd (Komj: Sz'ál. 224). 2) Elegegyed meg ynaran en féldem (ÉrdyC. 408b). Wrvölök ty féldetek (107). Ez oztoc meg Carollid a birodalom féld (Szék: Krón. 113). Oly szorgalmat kezdő féldle lenni (Tel: Evang. 1230). Igeretennez valóságát az Chanaan féldence megadása féld nem mutattam meg (MA: Bibl. 153). Mit ezeledgyünk az mi hágonc féld? quid faciamus sorori nostrae? (Kár: Bibl. 1635). Mit nem fog ezeledkni féldem? (Hly: Préd. 14). Ha valaki abban meghal, ha szinto penitentia nem tart is, megigazul a féld (Czegl: MM. 114). Nogradda az várta-fahordás féld hogy Borbély György oda volt, mind az költséggel együtt kölött 17 fet (M-ATME. 114). Bessus magát az eszláféságnak tanácsa féld menti vala (Porró: Curt. 271). 2) [ok:] Homan lön ez? ez lön az istennek hatalmassága féld, ki esodatosképen tevő ezt az szűzed (ThC. 36). Christusnak ez vylagra kellett-ez jenyve embery természetnek féldle [azért mivel az ember bűnbe esett] (ÉrdyC. 1b). Escek nagy zomorvaságnan féldle (338b). Kynek mynd jamborsaga féld, mynd bölchessege féld megh kellene hnyy (575b). Az vr isten a végre hatta az pásztorokat az ocellésában, hogy az hamis tudományok szelétül el ne ragadtassanak az hívök; el ragadtatának pedig 3-féldfölk, ha műnyáján eltevledyendnek az pásztorok (Pázm: Kal. 550). Amnyéra elhatott némolyokat a tevelgyönek orjo, hogy ugyan nem hímnek afféld (Pöc: Igazs. 1180). Saha a barnok támadast pásztorok ellen nem esitülnek, sem bérek sem köstyök féld (PP: Pava. El5b. 2). 7) *A féld: eo non olstante P! A féldle bele kaplatnak, ha nem féldik körmököt (Bal: Eján. 8). Felejs el annak is háladatlanúságát, ámbár élye vigan tellem világot! (Balassa: Kelt. 118) Hány ezer ember veszett és vész mindempar a tengeren? A féld elegen mennék a tengerre (Mik: Tlev. 85. lev.).

Féltre: oblique, in obliquum, recumbit PP. seitwärts, abschiefs, wog. Féltre vinni: abducere in secretum PP. Féltre légyen omét minden szomorkodás, helyet sem találjon sirás és bánkodás 1600. 7. Figyelő 1880. IX.155. A hosszan nyugtot beszédül sok mezy féltre és vész (Fal: UE. 119) A számtart kifogtam, jenyvátam én aztat jó féltre (Gvad: RP. 34).

Féltrevaló: 1) [obliquus; schräg, seitwärts]. Semmit nem ezeledkeden féltre való hállas szerint; nihil faciens in aliam partem declinando (Fél: Bibl. II.113). 2) deivus, remotus, abditus S! [absolts liogend, einsam] Féltre való hely (Érsan: Erk. 21).

2. FÉL (el: DöbrC. 17. Lévt. I.52. /y/yed, /y/elmekre Komj: Sz'ál. 93): tímeo, metuo, tredo, pavso, subtimeo C. formido, pavso MA. fürchten, befürchten, besorgen PPP. Igen félek: extimesco, permituo, praetimeo, praeformido; félve: pavido C. De ew felhen, hogy valamyt nagyvt neky ne vetne (EhC. 11). Féltuak istent: timbat dominum (BécsC. 26). Menden nopec, nemzetec es nelok rendőle vala es felic vala öt (143). Ne akaril félned; noli timere (MünchC. 16). Ne féltetec azoetol; ne timueritis eos (MünchC. 32). Felik nemzetek te nemdet (AporC. 62). Ne habozogon, se féldm (TelC. 100). Fellee az köz nepet; timuit populum (JordC. 398). Feelnek vala az neptül; metuebant populum (722). Feelhen halálnak veszedelmet (Margl. 157). Az fösünessz tezen embert myndenkoron marhayanak előgyasorol feehy (CornC. 100). Feelneen hog ezveli valany alkalmatlansag ne kevetkezzanyek (DomC. 125). Meg halny nem fog (144). Bizon féldünk kel raíta hog (WeszpC. 30). Nagiad inkább kellene féldetek az pokolbely farkasnak fogatul (VirgC. 56). Felo a hatalmas isten (NagyszC. 161). Ne fél ew zynektowl (ÉrdyC. 311). Törvevényeet félyk (620). Félyen az hadat (ÉrsC. 113). Nem félek nepcek ezertwl; non timeo militi populi (KulesC. 1). Félytek een wramath; timetis dominum (42). Félek, hog meg fogia zawarnia (Lévt. I.52). Az isten féldte igen feletetec az szenteknek gúlekőzötibe (Szék: Zsolt. 91). A babac féld az istent, azért el nem vesztet ököt (Szék: Krón. 17). Kikimind félye az ő annyat es attyat; mansuissio patrum suum et matrem suam timeat (Helt: Bibl. 14). Igen félye az istennek bünteteset (Born: Evang. I.233). Ha azon félyz, hogy meg kel édel halnod (Tel: Evang. II.113). Félye raíta hog nem az niton hamis masumut hagtana be az akolba (Tel: Rövlr. 32). Semmit ne féllietek (Mél: SzJán. 312). Ott félyz, a hol nem kellene féld; inaneu metuis metum (Deesi: Adag. 105). Azon félyz hiszem, hogy alád ne övezék (270). Semmit ne fély azokban, az melyeket szenvedendő vagy (MA: Bibl. IV.212). Félye rayta, hogy soe fély ez (MA: Seult. 370). Hallván, hogy Archeláus uralkodék az 5 atyéd Heródesért, félye oda menni (Pázm: Préd. 169). De félek rajta, hogy a fatum meg-tompítja (Zrinyi: Symb. 11). A katorsgos semmit nem fél; tutus timet nihil (Com: Vest. 11). Herodes félyvala Jánost és bűcsillivala; mituebat Joannem et eustodibet eum (III: Préd. 147). Csekély es adacsny ölnét illet attól fély, a mi még el-nem érkezett (Hall: Paizs. 219). Féldetük el-kezdet dolgok vesztességét (Gyöngy: MV. 73). Al- s félyvilag félye erődlet (Thaly: VÉ. 1280). Félek rajta, hogy elveszed (Könyi: VM. 55).

[Szólások]. Telekí Schertenbergertől olyan halálba félyt, hogy (Bethl: Élet. II.67). Ő sem fél azon, kő eső szőlőit el verne (Deesi: Adag. 319).

[Közmondások]. A mely obet megh forróznak, az hidegh víz-fűlis fél (Rendél. Bb). A kit egyszer a kígyó megcsip, még a gúlszatól is fél (Thaly: Adal. 179).

Féldégél: [identidem timeo; sich wiederholt fürchten]. A kajnekám basának adnak ötszáz tallért, mivel etül féldégélünk vala is (M-ATbók. VIII.349).

Féledelmes: formidolosus; fürchtbar. Féledelmes my sok zymatwoc, rettenetes nek-wik bay wywasswich (HewrC. 84).

Félékény, félekén: pavilus, timidus MA. fürchtsum, erschrocken PPI. Miro vattoc félekénec? timidi (MünchC. 78. GuayC. 14). Ember teleben nykenth nywl (ÉrsC. 283). Ez szüte vgy lenne, mint ha a félekény emberül kerdonél tanachot, miképen kelyen az ellenséggel meg ütköznyi Jesus-Sir. K7). Félekén mint az eb; Epos timidiar (Deesi: Adag. 151). Nyúlmalis félekén (21). Félekén nyulak (Zsolt: PázmP. 162). Az felekényec az nyakra főre hanyattakat szorongattya (Prág: Serk. 911). Nem a félekén [gy] szív, de a ki hator, mehet a tilálmásban (Kisv. Adag. 14).

Félelem *(ő félelem)* MűncC. 70. *félemből* DebrC. 243. *félelnek* VirgC. 101. *félelvel* LevT. I.110: timor, metus, formidatio, trepidatio C. formido, pavor MA. *fürcht* PP. Ő félelme eszé földne menden lakozóra (BécsiC. 13. 14. 15). Ki menne hamar koporsóbol félelme es nag' örömmel (MűncC. 70). Soha ne legy oly igen bator, hog magadat feyelmeben avagy felelben [igy] nem tartanád (HorvC. 241). Tanad vala lelelnek feelelme; obortus est metus (JordC. 713). Yár vrnak feelelmeben (739). Wr istennek feelelmeben es z-olmeben tekeletles (ÉrdyC. 338b). Feelelmenek ydeyen ez gyözfölelmes yegyet vetyk homlokjokra (537). Feelelmök vagyon azoknak (521). Therekek mondotak feld feelelmenek (RMNy. II.6). A kotskeo félelme miatt bögni kezdéne (Helt: Mes. 304). Kinec kinec az ő oldalán fegyvere az etzakánac felelme ellen (Kár: Bibl. I.632). Mez-rottenek, és reszket minden testem felelmeben (Pázm: Préd. 24). Annak tellyestésére erős fényítékek félelmével serkeget minnyájunkat (39). Bizonytalan végünk félelme nek rettegésével kinez (74). Ez világi félelmeleknek engedgyünk, nem chak büntetéstül-való félelmeért, hanem lelki esmértetünkértis (Pázm: Kal. 483). Az isten félelme vala az városokon; terror dei invasit per civitates (MA: Bibl. I.32). Ha én úr vagyok, hol az én félelmem? (Hly: Préd. I.368). Valami következendő gonosz-nak félelme miatt (II.182). Úgy leszen ő jó, ba félelme leszen (RákGy: Lev. 201). Ha valami félelme volna, maga magában el-öltya (Tof: Zsolt. 603).

[Közmondások]. A félelem soha jót nem jövendöl: pessimus in dubiis augur *timor PPB. Holott a félelem, ottan a becsület (Kisv: Adag. 522).

isteni-félelem: religio C. pietas, cultus et timor dei MA. frömmigkei, verehrung und fürcht gottes PP. Isteni félelmmel: religiose C. Isteni félelmet nem kevántam (VirgC. 12). Haznaltta ez isteni félelme [igy], mert mehéi lozogat gyóit embörne (NagyiszC. 185. DebrC. 205).

Félelmes: **1**) formidolosus, formidatus C. fürchterlich, erschrecklich PPB. Félelmes zéméllel: terribilis aspectu (BécsiC. 81). Igaz és félelmes: justus et timoratus (MűncC. 111). En vagyok a te vrád ystened, eröss, felelmes: ego sum deus tuus fortis, zelotes (JordC. 53). Eez masthani idew felelmes (WinklC. 110). Hyrón masth njuhen olj, ky félelmes volna (LevT. I.204). Félelmes és vashedelmes dolog volt (MA: Scult. 13). Semmit se gondolkodjál, nines félelmes állapotunk (RákGy: Lev. 260). Hogy ne volna félelmes a halál (László: Petr. 228). Tekintete félelmes mordságot mutat (Kómj: HRóm. 72). **2**) [timendum; zu befürchten]. Felelmes vala, hogy az philosophoknak myatta az Christus iesusnak zeplónelkwl valo testamentomatul el ydegvnylmenek (Kómj: SzPál. 110). Az vanak az theb falay nem felelmesek [nem kell félh, hogy összedülnek] (LevT. I.285). **3**) meticulous, trepidus MA. fürchtsam PPB. Félelmesen: trepide, formidolose, diffidenter C. timide, pavide MA. Myre vattok el felelmesek? quid timidi estis? (JordC. 377). Felelmes zvónek enghem aleytatok (PeerC. 337). Tegec felelmes zerelme zolgalyalak (PozsC. 16). Bodog ember az ky koronkeel felelmes (ÉrdyC. 100). Az zezben felelmes keresztzeneket bazához gyófty vala (413. 568b). Nem twda felelmesen ezebebet myt félely (640). A ki félelmes es nem bator, mennyenel: quis est homo formidolosus, et corde pavido? vadat (Helt: Bibl. I.Uuu). Miert vattok felelmesek? (Fél: Bibl. 12). Mennél tudatlab valaki, annál vakmerőb; de mennél eszesb, annál felelmesb (Decsi: Adag. 297). Inkáb felelmes vala, hog nem miút kitől félh kelene: metuens magis, quam metuendus (Decsi: SallJ. 18). Az el-vettett felelmes [igy] emberek rosszágát neveztek humilitásnak, alázatosságának (Pázm: Préd. 50). Reménysérré izgattyu, és nagy bizodalommal támogattya félelmes szívűnk az istennek irlgalmassága (177). A nyúl-szívű felelmeseket kardosokká teszi (1112). Mondgyátoc azok-nac, kikneec szívec felelmes: legyetec erőssce (MA: Scult. 40).

A nyúl-nál semmi nintsen félénkjebb, és féllemesob (Com: Jan. 47). Félelmes a követ, alig mér szöllani (Gyöngy: KJ. 20). Nem is kell félelmesnek lenni: man muss auch nicht zu fürchtsam sein (KürBsz. 44).

Félelmeskéd-ik: timeo, trepido Kr. [sich fürchten, sich fürchtsam benehmen]. Kiczoda félelmeskédne az földözésben? (MA: Scult. 773. GKat: Titk. 56). Az félelmeskédésnek békét hazynának (Szal: Krón. 77). Chlórís bátran kertészkedett, hadi veszőly-ktől nem félelmeskedett (Gyöngy: KJ. 2. 36). Annak az holdnak fénye alatt ne félelmeskedjél, akárki ellen is bizvást keménykedjél (Thaly: Adal. I.167).

Félelmeség: timiditas MA. fürchtsamkeit PP. Felelmesseg az szolasban (Fél: Tan. 326). Az isten fia azért jött a világra, hogy bátortalan félelmeségűnket biztatásával vastagítsa (Pázm: Préd. 108). Aszszony-embernek nevezék, mivelhogy félelmesseg-ből meg-hagyá magát gyözötni az herél Fötiustül (Pázm: Kal. 678). Félelmeség, és az veszedelem ideien valo rötteges (Zvon: Post. I.709). Sem félelmessegűnk, sem hűségtelelenségűnk nem visel (Szal: Krón. 178).

Félem-ik: [pertimesco; erschrecken]. Kit az haluan igen félétte felelme: illico obstupuit (BécsiC. 63). Haluan, hog Archelaus orzaglana Judeaban, felelme oda menni: timuit illo ire (MűncC. 17). Felelmeek myuden ember (KulesC. 149).

mög-félelmi: ∞ Ne felelmyel megh: non timebis (JordC. 241). Az Myska herczeg mynd ew fyyawal meg felelmenek (ÉrdyC. 395).

Félelmi-ik (*félelmi* CC. meg *felelőlmec* Szék: Zsolt. 51): compavescio C. pertimesco, pavescio MA. [erschrecken]. Az baratok mynd ygen felelmenek; omnes fratres plurimum timuerunt (EbrC. 108). Izagak lattak es felelmenek es vrban remenkednek (DebrC. 93. 105). De téteti magát, hog ő nem felelmet (Zrínyi: I.71). Ha én halál előt oly igen felelmeek (94). A mi a félelmi irigységet le szokta nyomni, ugyanaz neveli a nagy embereken a bátorságot (Fal: UE. 101).

el-félelmi: ∞ El-félelmenek és azt mondgyák (Ker: Préd. 416).

mög-félelmi: pavescio, pertimesco C. extimesco, expaveo MA. expavescio; erschrecken PPB. Még félelmenec ő orcaiatol: timuerunt a facie ejus (BécsiC. 15). Meg felelmeek atthwl hazayaban ywny: timuit illo ire (JordC. 300). Az sereghek meg felelmeenek; turbae timuerunt (378. 643). Pal nem felelmeec meg az profetanac ő mondasatol (DebrC. 309). Termezet zereit valo rettenetességgel meg félelmeek (VirgC. 37). Berecz ottan megfelelmeek (ÉrdyC. 626. 593). Megh felelmeenek mynd ez nagyglan (ÉrsC. 107). Ezt haluan az sydok meg felelmenek (108. 158). Meg latiac az igazac, es meg felelmenek [igy] es meuetnec ű raita (Szék: Zsolt. 51). Meg félelmeec: timore perterritus est (Kár: Bibl. I.390). Megfélelmeec ő tőle: coepit cavere eum (MA: Bibl. I.262). Nagy félelmmel meg felelmenec (Zvon: Post. I.132). De Hervoich immár meg félelmet dolgán (Zrínyi: I.134).

Félénk: timidus, pavidus, trepidus, metuens, meticulous, micropsychos, inandax C. trepidulus MA. ignavus, exiguus animo; fürchtsam, erschrocken PP. Igen félénk: performidatus; félénkül: timide C. Felelkenel hogy bator legyen nem fog semmy intes (Pesti: Fab. 80b. 83). Miért vattok félénkek, kitsiny-hittiek? (Pázm: Préd. 280). Minden állatoknál félénkjebbek (Zrínyi: Symb. 9). Nintsen nálunknál félénkjebb állat (10). A nyúl-nál semmi nintsen félénkjebb (Com: Jan. 47). Félénk galambok (Szege: Aqu. 65. Misk: VKert. 248. Tof: Zsolt. 549. László: Petr. 59).

[Közmondások]. Száz félénktől sem fél egy merész (Kisv: Adag. 543).

Félénkecske: trepidulus C

Félelenség: timiditas C. MA. furchtsankeit PFB.

Félelő: metus, timor, formidatio MA. furcht PFB. Tamitssa, oktassa, intse isten félésére, és tisztelésére alattavalóit (Pázm: Préd. 270).

[Féletlen, féletlenség]

isteni-féletlenség: [impietas; gottlosigkeit]. Elmenec rakua hitelloseguel, isteni féletlenseguel (Bom: Préd. 619b).

Félelő: 1) verens C. metuens, timens MA. der sich fürchtet PP. Vrat félelő: timens deum (BécsiC. 29). Attal örököt te nevedet félelőnek (AporC. 7). 2) metuendus, timendus MA. [zu befürchten]. Félelős volna, hogy gonoszul ne chénece (MA: Tau. 1123. Mivel hogy mind fel nem jogyezhettyük, félelő hogy az leg szükséges dolgokat halgatással el ne múllassuk (Pázm: Kal. 58). Ha meg maradna benne az szeretet, félelő volna, hogy imádkozni fogának az vitékező hívekért (418). Félelő, hogy a feddés gyűlölséget, nem jóbárlást indít benne (Pázm: Préd. e2). Ne legyen félelő hog az arvak jóvát el idegenitsek: de alienatione bonorum pupillarum non timeatur (Ver: Verb. 188). Félelő, hogy te fogod mondani: „seduxisti“ (Matkó: BCSák. 201). Mi háladatlanok vagyunk; melynek félelő olyan büntetés ne légyen, mint a minéműt emlit Amos (Báti: VTáry. 6). Félelő, hogy azt ne eszelekedgye (Czeg: MM. 10. 33). Félelő rajta, sahétrom iránt folytatkozás ne essék (RákF: Lev. 1283). Szerencsénél nem volt oly helyen ő kegyelme, hogy félelő lett volna (RákGy: Lev. 186). Az után ha nem félelő a dértől, mind edényestől a földbe áshatni a növényt) (Lipp: PKert. 144). Félelő helyekre négyek: pergam in regiones metuendus (Ladányi: Deer. 17).

isten-félelő, istent-félelő: religiosus, pius C. gottesfürchtig, fromm PFB. Hat embereket miképen gonoszokat megvetvén, a hotelőnek birattake, istentfélőnek (KazC. 14). Nynehen isten felelőnek hatarsaaga, holott meg maradhasanak (ÉrdyC. 10b. 209b. 399. 520b). Nem zűgűdő és istentfélő ember (RMK. IV. 62. JordC. 740. ÉrdyC. 40. 399). Hogy istentfélő s gonosztutáló volna (Megy: 3Jaj. II. 151). Imádkozó és istent félő ember (Ács: Bilal. Előb. 24).

istentfélőség: [dei metus, pietas; gottesfürcht]. Az Jnda országaban penig, az kiralyoknac istentfélősegec azagy istentelensegec szerint meg gyfkeresztet köztűc az habanyozás (EszF: IgAny. 80).

Félsz: timor; furcht PP. 1801. A minden félsz kívül valo remenles hatarságnaq mondatik; a minden remenlés kívül valo félsz kétségben esésnek mondatik (ACSere: Enc. 152). A karchedon a szomorúságot es a félszet el fűzi (252). Rettog a karchedon (Veselőny), nagy akadály a félsz nyelvények mozdulásban (Gyöngy: MV. 97. 38). Nagy félszre jutának (Gyöngy: Char. 183). Hátha meg gyűnyűrségünk nem lett volna megelőgytve a félszel (Mik: TLev. 123. lev.). Ezek a vitézek még meg sem gondolták, hogy mi legyen a félsz? (Thaly: Adal. 161). Ez némétotta meg őket; és töllyes félszel el környékezte meg (Csúzi: Síp. 522). Mely boldog kimenetelét várhattuk annak, a mellynek már szűltesekor meg ártot a félsznek hídoga? (Fal: VE. 113). De már Kenekönynt a félsz álllogesta, Petrufal az alkut hamar olvégezte (Kótyi: HRom. 17). Soknak szívét a félsz is faggatta (51). Meg mutatom néked, hogy mit téssen a félsz (Gvad: FNót. 113).

1. **Félt:** [timor; furcht]. El felette walla maria féltet, el felette walla evmagattes (ÉrsC. 318). Éltom nyugott lész, mellettök nem lesz bajtöl féltem (Gvad: FNót. 117).

[Szólások]. Féltélemben: in timore, prae timore MA. Féltémben megdobbanna a szívem: cor in pectus remicant PFB. Nem mere meny az ev atyavl való féltében (Mand. 38). Az thuryosoktól való féltékben nyhvan nem vallak vala: propter Pharisaeos non conturbantur (JordC. 673. ÉrdyC. 31). Az ki

féltében meg hal, tudol miuel haragoznak annak: incus maxima non metuit strepitus (MA. Deesi: Adag. 16). Féltében kiált ember (Deesi: Adag. 53). Az oroszlan el nem fut senkitől való féltébe (MA: Bibl. 1573). Ő meg rémfilt, és reszketet féltében (Pázm: Kal. 473). Szőnyvi rettegésben, éjjeli féltünkben, meginditá a szelet (TKis: Pan. 9).

2. **Félt:** metuere sibi de re quapiam MA. befürchten für jemanden PFB. Valakit félteti: vereri alium; féltem életét: vitae *timeo PFB. Elereszteni félti: amittere metuit Com: Jan. 68. Ez azzonyallat félteti ev leanyanak meg met-leset (DomC. 162). Feeltly wala az ő edes fyath (ÉrsC. 79). Hát myre feeltly ember az olyan yozagant élveztee tartany, kyt wr istenek neweeben ad (ÉrdyC. 114). Kassath nem kellene felhenwuk, hanem ha valamy arwlo volna benne (RMNy. II. 151). Cezárebá küldé, mert hogy elragadhák szent Pált, azon félté (RMK. IV. 191). Az wr reid fordította Aegyptusnac minden betegséget, az mellyektől féltetted magadat (Kár: Bibl. I. 185). Ezeket az ő országoknak vámos ad'jokat féltik az fukar aréndavl bíró pápista papok (Foh: Vigasz. 297). Megesőköt ismét, mivel fejté félti (MonOkm. XXII. 227). Miért félted characteret vagy privilegiumaidat? (Fal: NE. 62). Féltetek benmeteket Londrának leányi, hogy úgy halok meg, mint ők (Fal: NA. 115).

[Közmondások]. A ki feleséget nem félti, nem is szereti az: qui non zelat, non amat (Deesi: Adag. 306).

Féltő: 1) pretiosus, carus SI. [wofür einer zu fürchten hat, teuer, lieb]. Nincz az szagének féltő marháa: centum viri unum pauperem spoliare non possunt (Deesi: Adag. 260). Féltő marháddal nem hagyod bínya szolgálát (Pázm: Préd. 274). Az [Déva vára] nem lévén most féltő (nem kell félteni) (MonOkm. VI. 326). Ő légyen leg drágább, és ő szeret féltőb marha (Megy: 6Jaj. III. 17). 2) [metuendus; zu befürchten]. Ha tsak el-kezdel s nem léssen bizonyság, féltő, meg ne ártson az helytelen vadság (PálF: 67).

FELCSÉR: [chirurgus; feldscher]. Az ágyába ötet lefektetik, inassát szaporán felcsérért köldöttük (Gvad: RP. 101). Daganattya gyűlomatériával, felvágta a felcsér aztat lántzétával (119).

FELED: 1) obliviscor Kr. [vergessen]. Hadlava choltat ge feledve (HB). Engedelmességnek feledve: oboedientiae neglector (ÉhrC. 93). Hannis veledekeseket vesznee, mellyeket magoc feledne vesznee (Mon: Képt. 129). 2) tardo, somnolenter azo; zögerni, zaudern PFB.

[Szólások]. Mikor feledtélben egyet visorodik, gyomort kever (Fal: NE. 18). Ezek mellet tsak felettében néz az ember az ég felé, akkor-is tsak úgy, mintha nem szorulna reá (Fal: SzE. 554).

[Közmondások]. Az isten sem siet, sem feled (MA: Tau. Előb. 1).

el-feled: obliviscor MA. vergessen PFB. Franciaba menny elféltenekuala: oblitū sunt in Franciam ire (ÉhrC. 134. 67. BécsiC. 106). Ne akariad el feledned miend ő forbatlatit (AporC. 61. JordC. 833). Az menyey iokra keuankoznak menny elféledne myndonőkeeth ez vylagy iokat (SándC. 6). Legottan el feledne ovenn magát, elfeledje az ev kevényvet (DomC. 216). Nalad leveti wgy zeresse, hogy ew magat el felegey (ThewrC. 289). Emen magokat ces el felettetek, testy estorre ytarra nem gondolnak (ÉrdyC. 559). El feletek wala kenyeret wyum (Pesti: NTest. 87. Fél: Bibl. 27).

[Szólások]. El feledtem mint aholt: illud devoravi inprudens MA.

elfeledékény: [immemor; vergessend, ungedenkt]. Ky féltől, hizzák, hogi az mi feyledelmünk el feledékön nem lezűb (RMNy. II. 254). En is az kegyelmed jockaratja féltől nem leszek elfeledékény (MonOkm. VII. 406).

elfeledet: [oblivio; vergessenheit]. Elfelédet-nek kirokeltése: anathema oblivionis (BécsiC. 46). El feledetnek adassok én jogom (AporC. 107. 43).

Felédékény: obliuioſus, immemor C. vergesslich, der etwas leicht vergisst PPB. Nem feledékény: inoblitus C. Feledékény elme: ingenium *immemor PPBl. Rolad ur isten ily feledelen többé en nem lenne (Börn: Ének. 210). Hivünkhez is nem voltunk feledékények (RákGy: Lev. 173). Valakik szolgáltak, nem leszünk feledékények róla (249). Az írásról feledékény nem voltam (272). Híelenárol sem feledékény Antéor, hanem emlékeztető hozzá (Hall: Hllist. III.244).

Felédékénység: obliuio C. MA. vergessenheit PPB. Felédékénységbe mégyen a dolog: memoria rei obliuio *extinguitur; feledékénységbe ment dolga: *jaet in obliuio PP. Jó téteményeknek feledékénysége (Kár: Bíbl. 1644). Hogy feledékénységbe ne mennéek dolgai (MA: Sault. 630). Sokszor kell azon egy hasznos, és szükséges tanítást fűlde rágni az emberek feledékénységének (Pázm: Préd. a4). Hozzu feledékénységben niomódot (Toln: Vigaszt. Előb. 16). Róma talám akkor feledékénységbe vólt? (Markó: BCsák. 372).

Felédékénységés: [immemor; vergesslich]. Ez tudomának nem feledékénységes halgatoya leyend (WeszpC. 119).

Felédet: [oblivio; vergessenheit]. Sonha sem ég feledet el-nem töről: nulla unquam delevit obliuio (BécsiC. 71). Ég azoc közzől niné feledetben isten előt (MünchC. 139).

[Feledétt, feledt]

maga-feledétt, maga-feledt: sui oblitus Kr. [selbstvergessen]. Maga feledet ember (Tel: Evang. L245. Mon: Képt. 3b). Nem vagyok oly magam feledett ember, hogy kegnék nem irnek (LevT. I.305). Vannak oly maga-feledettek, kik örömmel láttják férjek halálát (Pázm: Préd. 144). Maga feledett bolond (Fal: Jegyz. 935). A ritka bölts meg nem nyngszik azon, mikor sok tanulatlant elme, maga feledett álmétkodásra veszi dolgát és ujjal mutatgat reája (Fal: UE. 280).

Felédkez-ik: obliuioſcor MA. [vergessen]. Kőtelességemrill nem feletkeztem volna (1663. FelsőMagyarorsz. Miuerva I.477). Ne feletkez hív szeretetedrül (Megy: 6Jaj. VI.36). Bűnőkrül kérlek feletkőzzél (Zrínyi: ASy. 47).

el-feledkőzik: ∞ Elfeledkezuen elfeledem őket: obliuioſcor oblitus (BécsiC. 181). Elfeletkeztek kenereket velec vemni: eorunt sunt panes accipere (MünchC. 44). El feletkezeken kyneret vnyyn hw velők (JordC. 404). Ne leegyenk haladlatlanok es el feletkőztek (ÉrdyC. 502b). Mind addig járjon hegyrül halomra, míg az okokrül el feletkőzzék, s el vesszen (Pázm: Kal. 244). Valaki azokrol szerével elmétkednék, könnyen ez vilagiakrol el feletkőzhetnéiek (Lép: Pfük. III.115). Sola az míg élek el nem feletkőztek (Thaly: VÉ. II.195).

el-feledkőzés. Az meglet buzzuságról elfeletkőzés: amnestia C. **réa-feledkőzik:** adstupeo MA. [anstaunen].

Felédkőzés: [oblivio; vergesslichkeit]. Mond meg neki: ninchen feletkőzés bennem (Zrínyi: II.10).

[Feledkőztet]

el-feledkőztet: [obliuioſci facio; vergessen machen]. Az aszszonyallat vigasztaloja es minden szomorú dolgoknak el feletkőztetője (SulMark. 25).

Felédőség: obliuio MA. vergessung, vergessenheit PPB. Kynek ygassaga felecheegőt nem vótenek (ÉrdyC. 355). Az my felettségewuknek es restseegewuknek oka (602. 611. Helt: Mes. 227).

[Feledtet]

el-feledtet: [obliuioſci facio; vergessen machen]. No gondolyad furadságot, mert nekod wgy meg therytttek, hoé wled el felettettek (ÉrsC. 450b).

FELEJTT: [obliuioſcor; vergessen]. Vagy feletjében, vagy történetből esett valamieske szájaból (Fal: NU. 391). Hamarab feletjené a kevely páva festett farkát, hogy sem ezek a tsuf hívszót (259).

[Közmondások]. Könnyen feletti ember a más nyuvalyáját: cito *arescit lacryma in alienis malis PP.

el-felejt: obliuioſcor, demerere C. vergessen PPB. Idővel elfelejtik a bánatot: dolores *mitigantur vetustate; vétek volna elfelejtenem: *nefas mihi obliuioſci PPBl. Ne tanulának az Corintombelyek oly tanusagotl kyth hamar esmeglen el kellene feletthyene (Konj: SzPál. 117). Miuket miért feletteszz el? (MA: Bíbl. V.22). Istenét el feletjtvén (SzékOkl. 1307). Prima majra kellene 30 gira préselt aranyat adni, el ne feletjtd, édesem (RákGy: Lev. 139). El feletjtnek minden gondokat (PbilPf. 102).

[Szólások]. Magokat elfelejték, bámulók: exstatiſci PP. El feletted magad: de curru delapsus (Decsi: Adag. 100). Eer vágás, vigaság, legyenec most szép lakodalmoc, istenedet s magadat öllehet el ne feletcz (Cis. A4).

elfelejtés: obliuio C. vergessenheit PPB. A szegényrül nem kőzen elfelejtés (Hly: Préd. L219).

elfelejtetlen: inoblitus MA.

feletjttén-felejt: [celeriter obliuioſcor; schnell vergessen]. Feletten feletj, a mit tudot-is (Czegl: Japh. 91).

föl-felejt: [patibulo suspendo; hängen]. El ne szőlj, mert hígyed, hogy föleletjenek (Gvad: RP. VI. cikk).

[Feletjtés]

gond-feletjés. Gond-feletjés, pihenés: *aberratio, avocamentum a dolore WF.

Felettet: [obliuioſci facio; vergessen machen]. Búját itallal felettetni: animo molestias vini hanstu *abigere WF.

el-felettet: ∞ Bűnősse hágom magamat mend azokbanis, kiket az pokolbeli őrdög en velem el felettetet volna (VitkC. 31). Minden teremptet állatot felettes el velem (Pázm: KT. 482). A bőség és úri állapot elfejteti az istent (Fal: SzE. 554).

[Feletjtt]

esze-feletjtt: [amens; töricht]. Kik az isten igéje nélkül tisztelik az istent azokat az irás esze feletjttelnek nevezi (Czegl: MM. 136. 12. 71). Mi nem vagyunk oly esze feletjttetek (GKat: Titk. 208. Ker: Préd. 18. Hall: Hllist. III.170). Ki-katzagnak s mint éppen egy esze feletjttet ki-nevetnek tégedet (Deákif. S. Rhédei Pál felett mondott oratio 1765. 12).

[Feletjköz-ik]

el-feletjközik: [obliuioſcor; vergessen]. Elfeletjközött: oblitus C. Valakirül el-feletjközni: *delere memoriaſ, nomen alienjus PPBl. Szolgájokrol el ne feletjközék (MonOkl. VIII.169. IX.335).

még-feletjközik: ∞ Ott kin ne hadd az aító küszöbénél szolgáddal a szemérmes tisztességet, meg-ne feletjközéll a jámborságrül, mikor szemben vagy valamely méltóságos kis-aszszonyal (Fal: NE. 18). Szűzességekrül meg feletjköztek (Fal: TE. 643).

[Feletjttő-ik]

el-feletjttődik: [in obliuioſnem venio; in vergessenheit kommen]. A lengyelországi szófogadatlanságból való siralmas expeditio is elfeletjttődött volna (Monlrok. VIII.172).

[Feletjts]

né-felejtts: [memoria; emlémering]. Ezeket hogy irám, nagy gyászát is vonyék rám és szürkében áltözvén kiendrüül emlékezővén nefelejését kérvén szívét hozzám övédeszvéen maradtam Gr. Zichy Péter 1791. (ÚjMagyarMúzeum II 275).

Felejttség: [oblivio; vergessenheit]. Felejttségbe intánám (Helt: Krón. Előb. I). Isten előtt minzen felejttségbe: non est in oblivione coram deo (Helt: UT. S. 5). Meg íratya levelben, hogy felejttségbe ne memyen (Ver: Verb. Szót. 27).

esze-felejttség: [amnesia; torheit]. Esze felejtéségből esedekto ő azt (Czegl: MM. 215). Hogy nem vádolod praecceptorat esze felejtéséggel (291). Nem hiheti oly esze-felejtéséget (Símib: 354. 104).

FELEL: **1)** respondeo MA. antworten PPB. Mykoron az barátok keimenek nény zokereit, balgatagol felehuala nekyk (EhrC. 157). Feleluen monda: respondens ait (DécsiC. 17). Az ydöben felelelenek nekyk az yrasthwdok kezzel (JordC. 391). Ky nem feleleo hwncky bezedet: qui non respondit ei verbum (102). Felette [így] ottan: tyzföndew atyam, nem mondottad emek elette (ÉrdyC. 339). Felette [így] ottan es monda nagy folazkodással (339b). Így felelek reaya (VirgC. 62). Bodogszagos zent Ferencz semit neki nem felel vala (871). Emenmagha reaya felel es wgy mond (ÉrsC. 138). És felelvén Jesus, monda nékik (Pázam: Préd. 21. Tanulymne Moysesből feleluine (Zvon: Post. I. 192). Jonásnak hogy az ő beszéde bé-nem tellyesítottot volna, a feleletott: a meg-téröktül nem tagadtatik-meg a bösínat (Martoni: Szl. list. 73). **2)** Felelek föléle: spondeo, fide jubeo; sich verbiirgen, für etwas gutstehen PP. Hamenlia felelsz föléle-nisi exos; valaki fölél felelni: *superstitem esse alicui PPB. Az jobagy fölél mind feyoyz fölele (RMNy. II. 113). Csaszar keuya, teged olvasztek, en felelek arra (CsomaC. 121). Az atyok fölknek terhet magokra vebötk, es feleletnek fölélek (Ver: Verb. 109). Mi nem felelünk föléle (RákGy: Lev. 259). Felelek, meg adod magadat (Megy: 6Jaj. II 27).

[Szólások]. Oka én nem voltam az erotnekségnek, kít az én perešim fejemböz felelek (RMK. IV. 193).

be-felel: [respondeo, causam dico; antworten, sich verantwörten]. Helyesen bé felel a törvénynapon (Csúzi: Tromb. 499 Kr.).

befelelés: dicteologia C.

ellent-felel: [obloquor; widersprechen]. Myndenkort ellent felelwala (EhrC. 33). Jay nyaualyas ember to ky vagy, ki ellent felelz az yrstemek (Könyj: Szfál. 78. Ver: Verb. 194).

hozza-felel: [respondeo, causam dico; antworten, ontzeagen]. Do gyam perrel hozzá feleltünk itös, az gonosz bordában szöött emberhez (Pázam: Kal. 117).

még-felel: **1)** respondeo C. antworten PPB. Irással megfelelek: rescribo C. Meg-felelni az ellenvetésekre: diluere *objecta PP. Mogh felelök honap: respondere eras (JordC. 165). Felely emekem arol meg, hogy mit er atto lozogod (VirgC. 98). Felelylenek meg az kérdésre (ÉrdyC. 598b). Kialtozámne, de sumni szözat nem vala, sem pedig ki megfelelne nekice (MA: Bibl. I. 326). Minek előttü imel tovb lepem, egy ellen vesesre akarok meg felelnem (LéplPük. II 216). Meg-kell ő kegyelmence lüt felelni (Czegl: Japh. 25). A kérdönce felely meg ödesdeden (Com: Jan. 200). Minden kérdéseit majd megsem felelte (Könyj: HRöm. 53). **2)** respondeo; entsprechen) Szavának tettében meg-felelni: die rede mit der tat beweisem Adami: Spr. 192. Betsületnek meg felelni: *dignitatem tuam; megfelelni ember-ségének: *constare sine humanitate PPB. Hozzödnék ha volna anynyi elméje, medlyel meg tudna felelni az hivatalnak, jó volna (RákGy: Lev. 211). Megfeleltünk mi annak, az mit az svédeknek igértünk volt (296). Az újárü extractust látjuk, Décséi magának is használ vele, ha emberül felel meg parancsolatunknak

(271). Nem felel meg kötelességének (Fal: NU. 308). Még megfelel szívem istenennek, bátor örszvényem ne érkeztek adosságginnal (285). Előre ki-ne híresítsd szándékoját, hogy utöb szögyent ne valy, ha meg nem feleltsz igéretednek (Fal: UE. 373). Ne beesitild mindjárt nagyra, a mi pompával kezdödik, mert völte felel meg vége (Fal: BE. 411). **3)** adversario non cedo, aequo; seimen manm stehen, gewachsen sein). Felelj meg azoknak a kik ki-hírnak, vagy föléltsz velod: responde is a quibus *provocare PPB. Valakinek megfelelni: jemanden sich ins gesicht, zum fechten stellen; én nekod mindenkör megfelelek; ich bin dir allezeit gewachsen (Adami: Spr. 192). **4)** spondeo; sich verbiirgen). Maga elvöltében holdog felel, de ki felel-meg tekintetüül és bösületüül (Fal: UE. 429).

mégfelelés: **1)** responsio MA. antwort PPB. Irással való megfelelés: rescriptum C. Ha kezdgyük: ime megfelelése (Hly: Préd. II 39). **2)** [conservatio; erfüllung. Fenyogetésével szokta ingatni az ő tisztöknek meg felelésére (Ker: Préd. 117).

öszve-felel: [disputo; einander antworten, disputiren]. Pröbára kelének öszve-felelének, nagy sokat egymással ök veteledének (RMK. V. 168).

réa-felel: **1)** assono C. [harmoniren]. **2)** [spondeo; sich verbiirgen]. Az bussa réa felelt es meg esköwt, hogy kyz menjarist embert kewldené, mielt hir jöne (Levt. 152. RMNy. III 56). Réa felelek, hogy külfömben sem találod (Pázam: Kal. a2. Apati: Vend. 29).

vissza-felel. Visszafelölő szözat: echo (Káldi: Bibl. Sap. 17. 18. Kr.).

Feleldögél: responsio MA. zurückantworten, widerreden PPB. Feleldögélő: responsitor MA.

Felelés: responsio, dicta C. das antworten PP. Felperesnek valakihez való felelése: actio actoris PP. Meg monda frater Ylysnec feleléset (EhrC. 16).

Felelet: responsum C. MA. antwort PPB. Kötséges felelet, nem egész felelet: *medium responsum; maga mentő felelet: apologia PPB. Elneueno feleletyt frater Bernaldus (EhrC. 15). Felelet vevén: responso accepto (MünelC. 17). Feleletöt veth az angyalwt (JordC. 712). Hogy halla ez zent atyának feleletit, elchodalkodok (VirgC. 89). Semy feleletöt reea nem tönek (ÉrdyC. 517). Chwdalkozunk vala az ő bolheseghen eos felelethy (PözsC. 29). Immar az isteni feleletnek helyehez nem messze valának: haud procul oraculi sede aberant (Förös: Curt. 145). Sövény felelet (GKut: Titk. 289). A ki a beszédet tsak fölében érti, tellyes felelettel mássüt nem adhattya (Fal: UE. 377).

Felelget: responsio MA. oft antworten PPB. Felelgető: responsitor MA.

még-felelget: responsio C.

Felölő: [?] Valaki az ölmult vásárlholy gyülés után lött felölőé, az megbüntetésük (ÉrdTört. I 297). Az ögötöknek, orgazdáknek, felelöknek és ötetöknek sola ne legyen gratiájök (ÉrdOrszgy. II 501. Vö. Felelt).

Felelt: [?] Az gonoszöl öb emberöket igazam megmondják, orvokot, orgazdákot, feleltöket, tolvajöket (ÉrdOrszgy. II 511). Vö. Felelo.

Felöltet, ki-feleltet

kifeleltetés: [?] A királybirak ellen való panaszokkosöket is örtettük, kik az küleletötsnek löjén a község köztö jarván, szökatlan fizetésökkel terhelök öket (ÉrdTört. Ad. II 504).

még-feleltet: in jus voco, lege interrogo; zur verantwörtung ziehen) 196) esztendöben feleltettük meg a várost, és mentötték magokat a gonosztovi emberek (ÉrdTört. Ad. I 21).

FELESEL: [obloqnor; widersprechen, ströiten]. Teis á rea hadtat hogy azokra megfellellyen, vagy hogy inkább csak felesellyen (Kál: CsIsk. 39). Irással nem akarunk feleselni (KákGy: Lev. 180). Ne felesellyünk és ne kapoldgyunk azon (EXPrinc. 202). Ne merjetez a pápistákkal ebben feleselni (Veresin: Lev. 107. Gyöngy: Char. 22).

Feleselés: [disceptatio: ströit]. Örömet kegyelmeddel erről is feleselést nem indittanánk (MonTME. V.333).

FÉLHŐ, FÖLHŐ (*felyho* Káldi: Bíbl. 288. Ily: Préd. 11. Hall: Paizs. 420. Com: Jan. 10. *folyhő* Frank: HasznK. 10. Zvon: Post. 123. Landl: FjSegits. 1.2. Barna: Isk. 213. Thaly: VÉ. 1394): nubes C. wolke PP. Félhő nélkül való: imnubis C. Homály és félhő: caligo (JordC. 859). Mykőron az egh félhőnel kyl vagyon (ÉrdyC. 469). Nap íngat felől félhőt láttok hog' tanad: videritis nubem exorientem ab occasu (Sylv: UT. 1104). Még mikor szállana, imé fényes félhő körül-fogá őket (Pázm: Préd. 409). Vyz nekül való félhőkneec nenezte (Mon: Apol. 346). Az lágy félhőkis engemet biztatnak, mert lá hogy csak immár essőben állanak (Zrínyi: ASyr. 54). Az irigységnek minden félhője elszélesztetett (Ily: Préd. II.79).

Félhőske: nubecula C. wölklein PPB. Tsak félhőske, tsak egy kis burhóska ez, mely rövid fűdön el-oszol (GKat: Válts. II.41). Tsak egy kis félhőske, mindjárt elmulik (Kisv: Adag. 269).

[Félhőd-ik]

még-félhődik. Meg féljődöm: admubilo C.

Félhős: nubilus, nubilosus MA. wolkicht, trüb PPB. (KNagysz. 1613. D8. 1621. J. KCsepr. 1626. D8).

[Félhösít]

még-félhösít: [nubilus obduco; umwölken]. Saturnus az eget megh félhösitetenie, es fagialnaia, de Juppiter nem haggia azt miuennie (KBécs. 1572. kij).

Félhösöd-ik. Félhösödik az idő: caelum *nubilus obducitur WF.

Félhötelen: imnubilis MA. ohne wolken, klar PPB.

Félhöz: [explico; entwickeln?] Ha ebből való az traditio, ebből kel nyomozni annak igaz voltát, nem masumán félhözni fundamentomat (Pécsv: Fel. 534).

Félhöz-ik: nubilor Kr. [sich umwölken]. Szomorú homályal félhözik homloka (Gyöngy: Pal. 4).

Félhözet: nubilum MA. [gewölk].

FELLEGE, FÖLLEG (*fellyeg* Pös: Igazs. 1375. *fölyleg* MA: Bíbl. 1220): nubes C. wolke PPB. Nem egyaránt dörög az ég, mint hogy nem mindenkor egyfóruán fütődnek egymásba össze a fellegek: dissimilis crepitus fit, ob dissimilem *impactionem nubium PPB. Mikoron fellegetek fén erőseit vala (DöbrC. 407). Mikoron oli tizta volna az (ég), hogi csak egy kicsin felleg sem volna ráta (DebaC. 189). Felleg wagon w labay alath (KulcsC. 28). Az én ípemet helyesztetem a fellegebe: arcum meum ponam in nubibus (Helt: Bíbl. I.D3. Kár: Bíbl. 1636. MA: Bíbl. IV.239). Hiszszé emyi bizonyosságok fellegeinek? (Czezl: MM. 181). Felleg a fenn-levegéstől (GKat: Titk. 1120). Bánatinkat nevelő fellegek (Thaly: Adal. 158). Itt várjuk, hogy hová fog vetni bennünket a felleg, valamint az israelitákat a pusztában (Mik: Törl. 55).

Fellegéske: nubecula C. wölklein PPB. A nagyobb fellegetske: nubecula major [essillagesoport] (ACsere: Enc. 101).

Fellegés: nubilus, nubilosus C. wölkicht, trüb PP. Felleges az idő: *nubilat a-r PPI. Fölleges, homályos idő (Com: Jan. 12. Felv: SchSál. 46).

Fellegésöd-ik: nubilo C. [sich umwölken].

be-fellegésödik: ∞ Egészen befellegesedett az ég (Mon-lrók. XVIII.64).

Föllegz-ik: nubilo vel nubilor PPI. [sich umwölken]. Fellegz-ik: in nubes cogitur a-r PPIB.

be-föllegzik: ∞ Minden apro kól ha alá tart, megtisztul, ha pedig fel tart, be féllegszik. (Cs. 64).

Föllegzet: nubilum MA. [gewölk].

FEN (*fenik* ACsere: Enc. 210. *fen*-követske Mad: Evang. 360. *fenyi* Csizi: Síp. 55): **1**) aeno, allido MA. schürfen, wetzen, spitzen PP. Nem gondlok vele, kiral fennie kargiat (Kák: Ast. 3). Fénik, köszörülök (ACsere: Enc. 210). **2**) [confirco, perungo; einreiben, austreichen]. Hegezés vonóját gyantával feni (Thaly: VÉ. II.121). Szín-lányó kendővel fenyi rút orcáját (Csizi: Síp. 55). Azért aztat szírral végétül-végig kente, a kormos bográcsot osztán hozzá fente (az inghez, Gvad: RP. 76).

[Szólások]. A disznó fogait feni: *exacuit dentes sus PPIB. Fogat fennek vala: dissecabantur (Fél: Bíbl. 187). Az ördög rám fogat fent (Thaly: VÉ. I.130). Azon fenték nyelveket, hogy (Kár: Élet. 110). Élesen feni-é nyelveket az kígyónac fulánkjaul (MA: Bíbl. V.64).

ki-fen: spiculo C. [spitzen].

ken-fen: unctio PPI. [beschmiere].

[Szólások]. Ne kend, fend, őszinte tanetz (Mel: Préd. 111). Hazugságát mentegetni, keni, feni (Bal: CsIsk. 142). Gyűlölséges, iszonyatos vétkeket kene fene az lívekre (Pázm: Kal. 224).

még-fen: exacuo, aculeo C. schürfen, wetzen PPB. Elől meg-fenem: praecuo C.

mégfenés: exactio C.

Fenet: [ungi curo; salben lassen]. A kik a betegek környül forgódnak, azok dolga volna, hogy kenetnéjék és fenetnéjék testöket (Tel: Evang. II.841).

Fent: acutus MA. geschürft, gewetzt PPB. Minden ép-pület nélkül való fent kérdéseket támasztanak arról a titokról (Pös: Igazs. 1605).

[Szólások]. Fenén fentt boszniai kasza (Csizi: Tromb. 45. Kr.). Olyan foga-fent distinctiót nem ismer (Pös: Igazs. 377).

FENE (*fené* PeerC. 39. *fen*-öbök Nagysz. 68. *fenec* SándC. 7. *fené*, *fené* Mel: SzJán. 247. *fenye* EsztT: IgAny. 52. *fenyek*-döm: interminor C. *feny*-kedés Zvon: Post. 1922): **1**) efferus, immanis C. ferus, feralis, taeter, trux, truculentus MA. wild, grünlich, grausamlich, scheusslich PP. Nem hogy emberhez illenek, sőt ellenben fene kegyetlenség: non humanitas, *imo saevitia est PPIB. Nem menekethetykuala fene gyewlhwetsgetew (EhrC. 146). Fene ember: homo austerus (Münch. 155). Fene chodanakh varas: expectatio signorum terribilium (RMK. IV.271). Féné habwrszagli sokli eghzakath puszteitot el (PeerC. 39). Fenec orozlanok (SándC. 7). Egy nagy fene sarkany (TelC. 278). Paztor nekywl való baran ky feel a fene farkasnak zaiatol (Winklc. 114). O kégtölen fene haragos kemen vad (NagyszC. 66). Az gonoz fene Vyd yzth vezte köztök (ÉrdyC. 398b). Fene es kemeny bezedekel predikal vala (VirgC. 46). Ragattatek fene zebnek mya (RMNy. II.26). Tengernek fene habai (Sylv: UT. II.135). Ez fene ember leszen: hic erit ferus homo (Helt: Bíbl. I.G). Vad es fene teketlenec valának (Helt: Krón. 14). Fene képpen viának (91). Pokol fene bika szarvon köve vala (Ilosv: Toldi 3). A fene tatárok (54). Ördögnek kemeny fene mérge (Born: Préd. 78). Fégy meg minket uram, de ne fene haragodban (619). Fene indulat (Tel: Fel. 121). A szelidek fenékké, a tsendesek haragosokká, a mértékletesek bujakká lesznek (Pázm:

Préd. 224). Az fene tigris (Zrínyi L55). Két fene ló meg szabadt (75). Nem fenéb ennél az oroszán (88). De mi nagyon fenéb iszonyu medvénd (H104). Erdei és fene ökrök: urus sylvestris et furi boves (Com: Jan. 46). Fene, vad természetű (199). Foeter taeter, der gestank grütelich, az bűz, büdösség fene kedvetlen (Com: Vest. 11). Kényőrgy előtte, ha valamint meg száma, szonal sírásoddal fene vas elnyeje hozzád ha meg lágyúna (Ilyef: Jephata. 31). Kik az ő fene nyelveket megszedlédítetik, azok tölthetik bé szíjokkal az isten törvényét (Matkó: BGSák. 279). A mi leg gyűlöltébb, leg fenőbb ellenségünk (Megy: Gáj. IV. 7). A nőstén mindenkor fenébb, s kegyetlenebb a hímnél (Misk: VKert. 9). Az oroszán fene és kegyetlen (64). Fenén feut boszniai kasza (Csúzi: Tromb. 45. Kr. 2) gangraena, carcinoma C. MA carinus MAL phagedaena PP. kérés Posti: Nom. 80. wurm Nom. 73. faul fleisch, wild fleisch. krebsgeschwür PP. Fene seb: cancer Com: Jan. 60. Testém nagyon kózzatik, fene farkasnak sebével gyöttretik (RMK. L11). Fenérlő anyag rohadásról való orosság (Frank: HasznK. 34). Az tagot, melire az fene essik, szűkség el vagnak (Fél: Tan. 319. Fél: Bibl. II.117). Ime ki oldoztam fene ötte sebecet, kit csak te gyógyíthatasz (Balassa: Ének. 63). Fene módgyára mászkál a kályvinsták tévelygése (Mad: Evang. 570). A csúz, a fene az álladról a húst éppen megezte (BtkRösz. 293). A mely sobre reá esik a fene, először azt érzékelteté tézi (TKis: Pam. 29). A borbélyok ors szerszámokkal flik-meg a fenét az ember testében (DKal: Ker. 238).

folyó-fene: [cancer, carcinoma; Krebs]. Meg gondold, hogy folyó fene ellen nagyon ez a sőtögtetés (Bal: CsIsk. 150).

holt-fene: gangraena, pustula PP.

Fenekéd-ik: interminor C. infenso MA comminor; grill auf einen haben, aufeinden PPB. Amazokat vakságokban hagyta tenyelyezni, dühösködni és fenekedni (Born: Préd. 112. Born: Ének. 202). Kie kergetie életemet és reám fenekedne (MA: Bild V.17). A zidők fogok tsikorgatásával fenekedtek ellene (Pázm: Préd. 123). Az tanótora fenekedőne, és azon való boszu állásra igyekezzen (Zvon: Post. 169). Ezekre fenekedik, hogy az próphétákra támad (Tóh: Vigaszt. Bibl. 6). Sem felet-téb való kemény indulattal nem fenekedie, szitkozódie senkire: nec vehementer invehitur in quoniam (Com: Jan. 198). Valakire imez vagy amaz dologért fenekednek (Komár: Imáds. 76). Az oktalan állat ha ingorel-tetie, ő is fenekedie (Prág: Serk. F3). A többi nagyon is invehálódni, fenekedni is kezdett vala (Szal: Krón. 491).

Fenekedés: frenitus, infestatio, comminatio, insectatio MA. brausung, drohung, scheltung PP. Szertelen fenekedés: immanitas Com: Jan. 199. A farkasneok és papi-főjelmelek fenekedéséül sem tartották (Pázm: Préd. 472). Anya szent egyházát, ez ilyen farkasoknae fenekedése ellen oltalmazza (Zvon: Post. 1922). Ezek is bizonyítják az ő fenekedéseket (MontME. V.137).

Fenekédő: infestus C. infensus MA erzünt, féndlieli PPB

Fenőkéd-ik: saevio [wüten]. Mv roíme kezdét fenőkédni: in nos coepit saevire (BécsiC. 79. 152).

Feneség: feritas Kr. [wut, grausamkeit]. De maga ezeket téudn sem engozd-llhetémeg ő mellence feneségét: ferocitate[m ejus pectoris (BécsiC. 14—15). Az farkasnak feneséget meg olnite (VirgC. 54). Nagy feneséggel reátoe rohama (Holt: Krón. 159). A természettel ellenkező boland feneséget-is dütsőséges jónak tartotta (Pázm: Préd. 375). A tigris feneséggel mindemetet folyúl mül (Com: Jan. 15). Erdő feneség szívemben induljon (PhélF. 70).

Feneségös: [ferocissimus; wütend, grausam]. Feneségös orozlanok (Érst' 30).

Feneségű: x Feneségű farkasok (Érst' 30).

[Fenül]

el-fenül: [in gangraenam abire; krebsartig werden]. Az új seb könnyen gyógyúl, a rohadásra nemendő el-fenül (Fal: NE. 5).

neki-fenül: [atrox fio; wütend werden]. Valahol kit benne kaphatnak, mind levigálj vala: annyira neki fenüljölven [igy], hogy a kiket magok a generálások meg akarának is hagyni, ahg oltalmazhatniuk meg tölök (Szal: Krón. 174).

FENÉK: 1) fundus C. grund, boden PPB. Fenékétül fogva: funditus C. Fenékig: funditus MA. Fenekestül fenékig, egészen: funditus MA PP. Fenékét kiütöm: fundum exentio, eximo PP. Kővi halatska, mely a fenéken hever: fundulus PP. Zuzraz labbal a tengermée fenékét iruam által menéene: fundum maris perambulando (BécsiC. 18). Tenger fenéke: profundum maris (MlinchC. 47). Immar harmadzer vetevtte vala fel az vyz az sorort az kwtnak fenekereül (MargL. 133). Tartateek ez alexander vr nemely toromnak fenekoen nagy vasban három egez ezteydeigh (185). A veremnek fenéke (BolC. 14). Az tölözök fenekere bocssatatok (DebrC. 167). Potolnac fenéke (429). Pokolnak fenéke (JordC. 274). Temlecznek also fenéke: intimus carcer (764). Az víznek fenéken jár vala (VirgC. 198). Feldnek fenéke: fundamenta orbis terrarum (KulesC. 29). Ziles fenéky pohar (RMNY. II.88. Radv: Usal. II.9). Nám az fenéken sem hadz benne (Döcs: Adg. 289). A magok erőtlenségének alsó fenékéről fel-emeled (Pázm: KT. 430). A must fel borja, és kihánya, valami rútság a bordó fenéken találatik (Pázm: Préd. 231). Ha meg bémült, ha így fenéken heverő kör-beteg; egygyütt kell tűrni (239). A fekete föld, melyben a borozla fenéke kövér, igen jó a veteményeknek (ACSere: Enc. 268). Vassal keresik fenékét alának, ezüst és arany kincső bányának (Szentm: TFü. 21). Lator ellenségünk olly nyílást tehet szívünken, hogy szinte fenékére lásson, és leg mélyben titkainkat ki fakasztlassa (Fal: UE. 472). 2) [pars postica; hintertheil]. Totaf, homlokon való ekesség vala az sídoknak, ez ekességben hatul az fenéken gomb vala (RMNY. II. 9). Ruhái kurta es chak a bal fenékeig ér vala (SalMark. 3). 3) [palus, lutum; morast]. Meta vadit ad locum qui fenék vocatur 1299. (Codl'lar. I.41). Vallis, quae Fenektu nuncupatur (1291. Knauz. Possessio. Eghazasfenek 1351. (ZichyC. II.421). Poss. Bell-fenek 1351. (447). A Kis András szüette baldányi föld; a szög-t alatt egy fenék van, az határ (BékHajd. II.253). 4) [basis; postament]. Az álló képet az oszlopra, álló helyre, lábra, fenékre helyeztetü: super basim (Com: Jan. 168).

[Szólások]. Fenékéig ki-ismoz: obbligo PPB. Az álmok-ság fenékig ki keres bennünket, és arrul végez, mi tévd legyen (Fal: UE. II.123). Vannak a kik szép eszek élével még a szívüknek gyökér-tés által járják, és mint a szemes rárók, szüendékin fenékére látanak (Fal: UE. 377). Az emberi természet fenékere ment volna es senmivé lótt volna (MA: Seult. 379). Nagy fenéket kerit beszédnek (Hall: III.11. II.212). Most is csak az ág y fenékét nyomom, nehezen esik számonom (LoyT. II.365). A végbeli dolgokat teljességgel fenékekkel fordítják fel (Monfrók. VIII.179).

al-fenék: [anus; der hinter]. Az mely aszszonyi-állat kedvet nem akarja tenni, azt költi hogy turos az al fenéke (SalMark. 8).

hajó-fenék: carina C. schiffboden PPB. Az hajó fenékeknek rossen az vyz bee megyen (ÉrstC. 533).

hordó-fenék: comma; fassboden PPB. PPI.

sár-fenék: caenum SK Kr. [morast, kot]. Sár fenék hajlék (Czegl: Enoch. 11).

víz-fenek. Gázoltató hely, esekély víz fenék: vadum Com: Jan. 91

Fenekes: fundum habens MA. was einen boden hat PPB. A fenekes láda Kolozsváron [egy] Kalmár Lászlónál vagyok (Gér: KárCs. III.369).

Fenekest: funditus; von grund aus. Oly nagy szélvész támaszta az isten, hogy egy sátor sem volt, az mely megállította volna, hanem mindenik fenekest feldőlt (Thurzó: Lev. I.182).

Feneketlen (*fenektelen* Born: Ének. 373): 1) fundo carens MA. was keinen boden hat, ohne boden PP. 2) [profundus; immensus; unergründlich]. Istenek ítéleti feneketlen (TelC. 17). Bűsítetlen kárhözvátással illetné azokat, kik feneketlen munkával, sok vigyázással, siralommal mi reánk szállították az igazságot (Pázm: Kal. 170). Istenek emberré létéből legülkélb ismerszett az istennek feneketlen böltsége (Pázm: Préd. 114). Volt egy meredek hegy, kinek a tetején feneketlen tó volt (Hall: Hllist. II.304).

[Szólások]. Ha eltékozol a mi merháukat, ifjak kik látják csak megcsúfolnak, tégődet mondnak feneketlen kasnak (RMK. IV.79. Thaly: VÉ. I.119).

[Fenekl-ik]

még-feneklik: fundo adhaereo Kr. [auffahren] zu boden fahren, sich zu boden lassen PP. 1891. Ha az északi tsilagtűl nem igazgattanak, vagy meg-feneklik hajójok a fövényesben, vagy megromol a kő-szikkában (Pázm: Préd. 1189). Meg-feneklic a hajó (Com: Jan. 90). A hagymázos főben bokrosan feneklik-meg a bolondság (Mathó: BCsik. 241). E nyavalyában igen meg-feneklik a sár (PP: PaxC. 283). A roszbán meg-feneklett, el-süllyedett (SZD: MVir. 115).

FENTÉREG (*ventereg* Lép: PTük. I.123. 129. Thaly: VÉ. II.213): 1) [voluto; sich wälzen]. Az ember láb nélkül nem járhat, hanem csak fentereg (Mon: Apol. 114). Ő magais halalos sebben ventereg vala (Lép: PTük. I.123). A gazdágnak áytaia előtt ventérgett (I.299). Földön fentereg (Gyöngy: Cup. 9. Gyöngy: Char. 49). Étel-ital annak méreg, rossz asszonyval ki ventereg (Thaly: VÉ. II.213). 2) [tubo; taumeln]. Szlamenovitsnak is lába térdben törött, tsak a holtak között fel s alá fentérgött (Könyi: HRom. 125).

FENTŐ: sparus C. MA. ein sparr oder eine gattung pfeil PPB. wurfspiess Adami: Sprachk. Fentőszabásu részets-kék [lő-pelyhek] (ACser: Enc. 137). Fentőben tevék fejét jobbitóknak (Thaly: VÉ. I.151).

FÉNY (*fen* Ozor: Christ. 91. *finies* ThewrC. 125. *finie* Szék: Krón. 85. Mel: SzJán. 173. *finus* Born: SzJán. 2. [készer; de uo. *finlik*): splendor, fulgor, nitor MA. radius PPl. schein, glanz PPB. Sok fényű: radius C. Fényvel kifundókló: radiatus MA. Nappnak fene (EhrC. 49). A nappak fene be ifi az ablakon (SándC. 2). A nappnak feneh el vezelh (DebrC. 217. KazC. 49). Istennek allattyanak fene es dychevsege (DomC. 308). Mikor az hod fenet kibozzata volna (VirgC. 11). A hod nem agra az ew fenet (Pesti: NTest. 101). A nappak telliessigel el fogia finie a tisza egőn (szék: Krón. 38). A menifő kü fene (Mel: SzJán. 51). Fennyel tündöklő neved (Zrinyi: I.41).

nap-fény: radius C. [sol calidus; sonneerschein]. Az ho a nap fene nem maradhat (TelC. 84). Az ideő az napfentől meg világossol (PeerC. 214. DomC. 11). Az nap fen fenlik; ha nem fenlik, nem nap fen (Ozor: Christ. 91). Az nap finis befődik (Pázm: Kal. 304). Azt az iget, mely az isten szatibol zurmazic, nap fenül helhezetic (Zvon: Osiand. 8).

[Szólások]. Délszinben lévő, napfénynél-is világosabb dolog (Misk: VKert. 424). Ki-tudódni, nap-fényre jőni: *erumpere ex tenebris PPB. Már mindenek nap-fényre jöttek, mi haszna néki-is tagadni? (Hall: Hllist. II.233). Nap fin előt funto baglyok avagy pappeneverők (Alv: Itin. 172). Bujdoklik a bagoly a nap fény előtt (GKat: Tirk. 350).

napfényös: [apricus, calidus; sonnig]. Idők tisza és napfényes volt, de már fogas kezd lenni (MonIrók. XVIII.72).

szém-fény: pupilla, pupula C. pupilla oculi MA. augstern, augapfel PPB. (Mel: SzJán. 48). A szem fejrőbe ilő és ahoz ragadott szem fény, tükör, mely az eleiben vettett dolgoknak képőt magában vézi (Com: Jan. 47). Béssett arczája, elaludt szeme fénye (Fal: NU. 316).

[Szólások]. De isten szemeknek az fényét elvette (Zrinyi II.10). Őriz meg engem ment zemőhöz finit (DöbrC. 33). Meg erze nykeppen w zeme feneth: custodi vit quasi pupillam oculi sui (KulesC. 177). Oculis carius: szómóm fényét sem szeretem vgy (Döcs: Adag. 346). Szem-fény-alá veti minden gyalázatos kissob-ségeket, hogy pironkodjgyanak (Pázm: Préd. 15). A ki lélek-vezető karomlásit szem-fény eleiben hozná, bűsítelles közzöt-net venne az calvinistáktul (Pázm: Kal. 420).

verő-fény: sol, solis radii; die strahlen der sonne PPB. 1891. Valamit a verő-fényre ki-tegni: *exponere aliquid in sole PPB. Az verőfeneben ki az ablakon be iő (NádC. 22. Frank: HasznK. 23). Egyiptomban a 'idők házáinál fényes verő-fény világoskodott (Pázm: Préd. 10). Verőfényen filvec (MA: Scult. 18. Land: ÚjSegits. II.56). Szerdan fogas verőfen (KCsepr. 1626. E4). Délután estve feléig verőfény szolgált (MonIrók. XVIII.12). Élek a mint élek, kivetem hasamat a jó verőfénynek (Thaly: Adal. I.236).

[Szólások]. Az el-tettetett apostoli tudományt ök hozták ujjonnan verő-fényre (Pázm: Kal. 744).

[Közmondások]. Az esőt verőfény szokta követni (Kisv: Adag. 54). Az esőt verőfény követi, így zivódást barátság (97).

verőfényös: [apricus; von der sonne beschienen]. Verőfényes héjazatlan helyen: in aprico (Com: Jan. 207). Verőfényes időn szagattni a köpönyeget (Kisv: Adag. 262).

Fényes: 1) dilucidus, radiatus C. splendidus, fulgidus, radius MA. glänzend PPB. Fényesen: dilucide C. splendide MA. Fényes szemek, kedveskedő szemek: lumina *excitatoria PPB. Fényes, jobagio Zaladiensis 1265. (CodPatr. VI.131). Fenes kód: nubes lucida (MfinchC. 45). Fenesen latna: videret clare (87). Az fenes kód el fogaa hwtet hé zómőknek előlee: nubes susceptum eum abstulit ab oculis eorum (JordC. 707). Fenes rwha: vestis splendida (834). Feniős nap: sol lucens (DebrC. 55). Nappal feniös (ThewrC. 125). Az setet teilez nagy fenes vylagossaggal bel teelek (ÉrdyC. 337b). Fenes arany (511). Fenes cyllagok (516). Meg igezetetet ket zep fenes keresztel (VirgC. 101). Fenesben leznek az nappak fenehel (120). Az ő őltőzeti fenesec lönece: vestimanta eius facta sunt splendentia (Helt: UT. L5). A sas-keselyű mindeneknél fényesebben lát (Pázm: Préd. 134). Esőben van fényes coronájok (Zrinyi: ASyr. 27). 2) praeclarus [glänzend, hervorragend] BécsiC. 46. Johirrel vala fényes (DomC. 32). Mel fines engem rezegető pohar: calix meus inebrians quam praeclarus est (DöbrC. 46). Az ev etelenek zentseget es az ev kemen es fenes myelkedetyt meg irtak (CornC. 7). Meennyey zent wdvarnak fenes bodogsaga (ÉrdyC. 567b). Az Christus Jesusnak tündöklő fenevs euangeliomya megh ielwunen (Komj: SzPál. 29). Isten hozza mind az lutheranusokat fenyesh ighassághra (Bal: Epin. 9).

[Szólások]. Fényes délben részegek (Laskai: Lips. 265).

Fényeséd-ik: splendescio, fulgesco Sl. [leuchten]. Csodalatos uelagosság fenősődek ő neky (DebrC. 118).

el-fényesédik: [splendescio; erglänzen]. Orcaia el fenősődek mint agialnak (DebrC. 66. 52).

még-fényesédik: ∞ Orchaya ygen megh fenesedeth vala (ÉrsC. 330). El változtatata emnen magaat ew előtők es még fenesődeek (ÉrdyC. 458. Sylv: UT. 127).

Fényésít: nitido, polio MA. glänzend machen, poliren PPB. Fenessched vran az the zenth orchadath (GyöngyC. 26).

el-fényésít [splendescere facio; erglänzen machen]. A közhét igen el-fényésít [sz. magyarul] (DebrC. 52).

még-fényésít: [nitido; reingen]. Meg mosag az ev ruhakokat es meg fenesytek evket (CornC. 66).

Fényüsköd-ik: splendeo, splendide incedo MA. glänzen, schimmern, herrlich einhergehen PPB. Elöl fényeskedem; praeradio C. A nap es hold fényeskedett a gonosz-tétéhe (Pázm: Préd. 8). Bezeg Keresztelő János magában égott, es azért fényeskedett egyebeknek (ib.).

Fényüskedés: [splendor; glanz]. Minden bölcs irás, mint a csillagok a napnéllett, fényeskedés-eket el-rejtik (Pázm: Préd. 387). A csillagok fényeskedése különböz egymástól (751). Ez sem csillag, hanem ignis fatuus, alféle bújdosó kisdud fényeskedés (Pázm: LuthV. 3).

Fényösség: claritas, splendor C. fulgor MA. schön, glanz PPB. Fenességel meg yelenek enel (EhrC. 19). Istennek fenessege: claritas dei (MünchC. 110). Legottan ez zentsoges tyznek ev orchaya chudalatos fenessegeel meg fenesekek (Margl. 97). Fenössegnek thykőre (CzechC. 14). Orczayabol fenessege zarmazyk vala ky (ÉrdyC. 510). Asz napnak fenessege ygen nagy (RMNy. H.60). Olí naq finössig lór eyel az eglől, mint ha a nap fület volna (Szék: Krón. 70). Ti vattok az világunk fenessege: vos estis lux mundi (Fél: Bibl. 6). Világosság, lümpás, fényesség a sz. irás (Pázm: LuthV. 212). Csillagzó fényesség (Gyöngy: KJ. 3).

Fényösségés: 1) splendidus, radius MA. glänzend PPB. Keet fenesseges laxyorkak (DomC. 117). Fényösseges tengermec czillaga (Born: Ének. 122). Fényösseges koronit tőzen fejekbe (Pázm: Préd. 17). A tiszta napnak aranyas tűndökölést, es fényösseges sugárit szemléltetke-e valamikor? (747) 2) illustris PP. [glänzend, hervorragend]. Az fenesseges alázatosság ew lelkeben (EhrC. 71). Teged dycher martironoknak fenesseges soroghy (AporC. 137). Istennek fenesseges anyja (CornC. 6). Iwözleg fenösségős vran Iesus (CzechC. 19). Fenösseges dychőség (ÉrdyC. 561b).

Fényösségű: [splendidissimus; glanzvoll, leuchtend]. Ő ygen fenesseghw zemey megh yudylanak (ÉrsC. 28).

[Fényesül]

még-fényesül: resplendo [erglänzen]. Meg fenesswle hw zyme, nykeppen az nap: resplendit facies ejus, sicut sol (JordC. 106). Isten megh fenessül fubenne (WinkC. 152). Mynden fenesswle megh fenesswlth (ÉrsC. 336).

Fényl-ik (*fenles* KBés. 1572. E2. *fenlet* Szentiv: Ver-seng. 10. *fenleni* Gyöngy: MV. 35. Gyöngy: KJ² 25. *fenek* KézC. 11. *fenen* 27. TóC. 162. *fennek* VircC. 115. CornC. 234. *fenlyetek* ÉrsC. 221): 1) fulgeo, fulguro, nitro, emito, emneo, rolucco, colluoco C. splendo, splendescio, nitescio, radio MA. glaisen, glänzen, schimmern, leuchten, funkeln PPB. Setetes, mikor a hold nem fénylik: illunis. Fényleni kezdett a szemel: lux nova oculis refulsit PPB. Tiszttitya, hogy fénylé: polit, ut nitet Com: Jan. 191. Fényliknha kárdi ruhachen: fulgebat vestibus regis (BécsC. 67). Mőn fenle: rutilat caelum (MünchC. 11). Az 3 leonyl fenek nala mikpen az csillagok (KézC. 11). Nem tudja vala, hogy az ő ortzaiuae böv fenleence ezrt, hogy az istennel szolat vala: ignorabat, quod cornuta esset facies sua (Bolt: Bibl. I. Tr). Az aloé az io, a ki tiszta, fényl (Mcl: Herb. 58). 2) emito, emneo; sich auszelnenn) virtusokkal fényleni: fulgere virtutibus PPB. Fenlettesnek yntesseges malustal (EhrC. 2). Az ygazak fenlnek: justit fulgebunt (JordC. 366). Maria nme tyztassagul fényl (CornC.

13). Choda tétélevekkel fenlet (DomC. 2). Zepseggzel bölehesseggel fényl (ÉrdyC. 591). Fenlik vala nazi ertli erkölczel (VircC. 78). Prophetaknak malaztyanal fenlnek (100). Kewanom hogy feendytetek istennek zolgaló leany közöttl (ÉrsC. 221). Tizta, mint erstaly, előttem egy fenlet (Born: Ének. 117). Születése sok tsudakkal fénylett (Pázm: Préd. 22). Nagy isten igazmal, nagy kegyelmessége fénylik abban, hogy az igazakat zabolából itattya (23). Fényl es tűndökölő istennek előtte (Jf: Hének. 34). Első remete szent Pal szorzete példás magaviselőssével dicseretessen fényl (Csúzi: Síp. 11). Szüntelen fénylett példaudával (349).

[Közmondások]. Mikoron fényl Vintze, akkor telic az jüntze (Cs. E3). Hogyha nem mind arany, a mi fénylik, bár megligye minden ember, hogy nem mind szent, a ki papságot visel (Pázm: 5Lex. 195). Nem minden arany, mely fénylik a napon, azon palást sem pap, mely vagyon a papon (Gvad: RP. 49).

ki-fénylik: effulgeo, emito, exsplendescio MA. hervorglänzen, hervorscheinen PPB. Kytowl ky feenyek nykopen tykorbevl tyztassagunk zepsege (CornC. 1). Az eo orchayaban kifenylenek az vydamsag (DomC. 13).

környül-fénylik: circumfulgeo C. MA

még-fénylik: resplendo [erglänzen]. Megfenlee ő orcaia mikent nap (MünchC. 45b).

Fényükkedés [?]: [splendor; glanz]. Mind végben viszi ezen munkát maga méltóságos emlékezetének dicőséges fényükkedésére [fényeskedésére?] (TörtT. XV. 163).

Fényledéz-ik [?]: [splendo; glänzen]. Orchard fenledezzen, ruhazattal fenledzen (BornC. 100. 195. 195).

Fénylés: radiatio C. nitro, cornscatio MA. fulgor; glanz, das schimmern, blitzen, wetterleuchten PPB. Kyeek atala myndemek ky yelenetét az erak dyelősseggnek veeghetetlen fenlyesse (ÉrdyC. 183b). Gyémántnak fénylé (Nögr: IdvK. EL5b. 7).

Fénylet: [splendere facio; glänzen lassen]. Fényssed az te számedet, es megtartatame (Szék: Zsolt. 83).

fől-fénylet: [resplendere facio; erglänzen lassen]. Föl-fénylet ő naplat iokra es gonozera: solem summ oriri facit (MünchC. 22).

Fénylő: radius C. [glänzend]. Ew arezaya lewn ygen fenlew (EhrC. 25). Lata egy zepz tewzshagot ygen fenlewt (43). Fenlew velogosság fénylk vala (DomC. 127). Nag fenesswle fenlew palota (302). Fenlew csorna (CornC. 202). Fénylő (Zvon: Post. 1112). A tiszta veres márvany fénylő: porphyrites rutilus est (Com: Jan. 16).

Fénylőség: [?]. Elmeyeben testeoben tyztassagis zyz vala feenlősseggel [tollhibá e h. fénylő?] wé mond isteny bölechesseggel (ÉrdyC. 109b).

Fénylöd-ik: [fulgeo; glänzen, leuchten]. Kyk bölchek fennek, fénylödnek, nynt az fenec cyllagok (ÉrdyC. 193. 601b).

FENYÉGET (*fenyegtes* EhrC. 154. *fenyeglet* Helt: VigK. 105. Helt: Krón. 100. *fenyegtes* Ver: Verh. 204. *feneglet* Kár: Credo. 24. MA. Scult. 13. KNagysz. 1621. H30. minor, minitor, comminor, intento C. drängen, drohen PPB. Fenyegetes: minuter C. Akasztó-fával fenyegeti: *minuter illi crucem PPB. Isten nem fényget: deus non comminatur (BécsC. 27). Tézed halallal fényget vala: tibi interitum minidatur (10). Senkyt nem fenyeghet vala (JordC. 818). Kezde fúkeh zydnya es tenygetny (SimC. 29. PeorC. 78). Terekechtwl nered igazndokokath, ne fénygedned w chazarakath (RMNy. H.5). Predicallóth vala snabok, nilha nilha wreayk kemekvőhnen, megh feshwen, dorgaban es fénygetwen (Köny: SzpL. 111). Jait kialt azoknha, a kie meustne

es anal fenyegeti űket (Tol: Fel. 24). Édes uram, Kd engem ne fenyegesson, mert én bizony olyan embertől, mint maga, meg nem ijedek (LevT. II.321). Az szegény rábaköziéken vagyon már az rend, kiket fenyeget az török (TörtT. XV. 22).

[Szólások]. Sarkával fenyegetni az ellenséget: cavum pedis ostendere (Döcs: Adag. 257). Nem sarkával fenyegeti az olyan ember az ellenségeth (Czegl: Japh. 216).

még-fenyéget: ∞ Igen keményen megfedde és meg fenyegete öket az silenciómert (Margl. 77. WespC. 92). Meg ees fenyegetee ewtet, ha tanachot nem adna (ÉrdyC. 124). Meg fenyegete űket: comminatus est illis (Fél: Bibl. 11). Az papa egynehanszor meg fenyegette chaszart (Mon: Apol. 470). Megfenyegeti isten Pharaót minden elsőszülöttéknek megölésével (MA: Bibl. I.58).

Fenyégetdégél: minitor MA.

Fenyégetés: minae, minatio C. comminatio; bedrohung, drohung, drohworte PPB. Ott unyon ewnewltes, meg mewnetes, fenyegetésnek kemensége (EhrC. 154). Fenyegetésekről (de crudelitatis) kégétlenségekről elég mondatot (BécsiC. 90). Keme fenyegetést, ha meg nem őriznéd, rajtad teszen vala (RMK. II.7. Toln: Vigaszt. 70).

Fenyégetőd-ik, fenyégetőz-ik (*fenyegetődzom* PP. IIall: IIIHist. III.92. EsztM. II.19): eminor C. jacto minus PP. minor, minitor Com: Jan. 198. [drohen]. Kemény és fenyegetőző parantsolat: inimite et minax *edictum PPI. A ki ellenségét vétetlen akarja veszteti, nem fenyegetődik (Pázm: Pröd. 7). Hadd fenyekegye fenyegetőgye az sítán (MA: Scult. 259). Nem fenyegetődött (Tam: JóEl. 91). Hogy veszszővel fenyegetődnek (Illy: Pröd. II.166). Izen rezgelődnek és fenyegetődznek (EsztM. II.49).

Fenyégetőzés: [minae; drohung]. A vádolónak fenyegetőzését haszontulanná tenni: *eludere accusatoris minas PPIII. Fenyegetőzések, ármások és török vitézek által ez mai napig is hódolatja (Monlrök. VIII.419). Nagy fenyegetőzéssel vagyon (RákGy: Lev. 141).

FENYÍT: minor, comminor Kr. [drohen]. Feneíte űket is iesus: comminatus est illis Iesus (MünchC. 30).

el-fenyít: ∞ Elféneite vala a hozokat comminabantur offentibus (MünchC. 91).

még-fenyít: comminor, increpo MA. drohen, dräuen PPB. Megféneituen űtet monda: comminatus est ei dicens (MünchC. 72). Meg fenyeetee: comminatus est (JordC. 456). Meg fedde s meg is feniteh, hagi istennek haragia zallando föiere (DebC. 120). Meg fenethethem azokath, akyk nekem mondóthak (LevT. I.270).

Fenyíték: **1)** disciplina C. comminatio MA. bedrohung, zucht PPB. Nagy fenytékben nevelte attya: severa patris disciplina *eductus; már ki-költünk az iskolai fenyték-alól: manum *ferulae subduximus; jó fenytékű had: *acies frenata PPI. Mynd megh yeleteek hlv nekyk, myth es meene fenyeeteeek az feyedelemkttwl hallottak vona: amnunciaverunt quae primarii sacerdotes ipsis dixerant (JordC. 718). Nagi fenitekkel iruan a királnak (DebrC. 82). Nem kell el hanni a fenitekköt a gonoszoktolli (127). Erdegeknek leen fenyeeteeke (sz. Mária, ÉrdyC. 659b). Megh sem erкке veeth fenyeeteekeh: neque in aeternum comminabitur (KulesC. 143). Paxy Ferencz hwy forynthooh keer raythwnk nagy fenyeethék alath (LevT. I.324). Mostan az ioc feyelenben tartatnac es fenitekkben (Bom: Ének. 248). Gyermeket fenitekkbe tartia (Frank: HasznK. 118). Az embőlést meglyta nagy fenitekkel (MA: Bibl. I.8. 105). Kemény fenytékben éltenek (Pázm: KT. 58). Nevellyetők űket az tudomanyban es az urnak beszedeinek intesiben, az urnak fenyekekben [igy] inteseben (Szür: Cat. a4). Hozzá kell adni a tuit-

táshoz a fenytéket-is (Com: Jan. 154). Sátorokban lakott kemény és böles mesterek fenytéke alatt (Illy: Pröd. II.62). **2)** [castigatio] züchtigung PPB. Ez világunk vezrlő istene az gonoszoknak fenytékére és büntetésére lehetetlen dolgokat is chelekeszik (Pázm: Kal. 5). Az isteni igazság és fenyték [igy] ellen nem züglödtale (Bör: Augy. 292).

hadi-fenyíték: disciplina militaris PP.

Fenyítés: disciplina, correctio, comminatio MA. bedrohung, zucht, züchtigung PPB. Fenyeeteeeth teen hwnyekk iesus: comminatus est illis Iesus (JordC. 380). Bátorssaggal meg wtolom az te fenyeeteeedet (ÉrdyC. 200. Fél: Tam. 553). Sűrű fenytékeknee el-siketlése s meg nem gondolása (Mezy: 3Jaj. II.103).

Fenyítéség: [disciplina; zucht]. Az polgari feyedelem bírya az külső fenytéségöt (Beythe: Epist. 11). Az ifyusagot fenytéség alatt tartyak (122. LevT. I.327).

Fenyéköz-ik, Fenyeközee: minacitor; fenyeköző; minax, minans C.

FENYÉR: [campus incultus; heide]. Meta tendit ad aruk que vocatur wyzes fener 1230. (CodPatr. IV.23). Fenyér, terra 1291. (Czánár.) A törököket a Tisza mellett levő tágas fenyéren avagy pázsiton lerakattatvau (Rumy: Mon. I.114).

FENYŐ (*fenő* fa BécsiC. 310, *fenő* fa 201, *fenyfa*, arbor 1270. Czánár. *fenyfa* Helt: Zsolt. 209. *fenyfa* Helt: Mes. 420, *fenyfa* 1332. Czánár. *fenyfa* Helt: Mes. 420. *fenyfa* fa 222, *fenyfa* Helt: Bibl. IV.91): **1)** abies; tanne Mel: Herb. 18. tannenbaum Adámi: Spr. Fenőn nőt mag: strobilus MAI. Fenyefu, locus circa Sárvíz 1223. Fenyő, arbor 1300. Fenyew, silva in comitatu Sáros 1412. Fenyewerdew, silva regia 1435. (Czánár.) Possessio fenyefew vocata 1438. (CodPatr. II.282). Hagyna hogy fenyew zwrokkal es olwaztot olayyal agyon enteneek, hogy hamarab az tyz meg emeztenee (ÉrdyC. 171b). Fenyű bokor (Sztár: Akh. 6). Egy fenő kádat vöttünk 7 tű 50 d. (MonTME. 145). Hozzanak 50 szál fenő gerendát is; a mellett az ide való jószág hozzon 200 szál tölgy fa gerendát is, szaru fát 300 szálát (Radv: Csál. III.315b). Leboesitkozott német fenő hajókon (Monlrök. XV.534) **2)** pech Adámi: Spr.

apró-fenyő: juniperus [wachholderbaum]. Teniskes fenő, apró fenő, h. e. spinosa juniperus, minor juniperus (Beythe: Nom. 5).

borostyan-fenyő. Taxus: tiszta fa; mészfa, hasonló az borostyan fenőlőz (BeytheA: FivK. 111).

földi-fenyő. Mezői tzipros, földi fenő; ajuga PPB. (Nad Kert. 154).

gyalog-fenyő: juniperus C. wachholder PPB. A cedrus fa a gyalog fenőlőz hasonló (ACsero: Enc. 225. Káldi: Bibl. 317. Lipp: P'Kert. III.126).

köröztős-fenyő. Köröztős fenő; picea (Beythe: Nom. 7).

luc-fenyő: pinus picea; weisstanne PP. 1801. Luch fenőfa, melynek a leuele egy fölöl all (Beythe: Nom. 1).

szurkos-fenyő: sappium PPB. [pechtanne, weisstanne]. Fáklyác, szövtmekek, szurkos fenőc; tedia (Com: Jan. 158).

töviskés-fenyő: spinosa juniperus Beythe: Nom. 5. [wachholder].

vad-fenyő: pinaster C. Kr.

vörös-fenyő: larix Com: Jan. 22. [lärchenbaum]. Larix, voros fenyo, kibol terebinthina lezón (Beythe: Nom. 6).

Fenyős, fenyves: **1)** pinus PPB. pinetum Kr. [fichten, fichtenwald]. Possessiones Jakobjannusfalua ponsfalua et fenyvesfeld vocatae 1371. (CodPatr. IV.209). Fenyveserdeje [?] piscina

1261. (Czinár). Nincsen sem jegénye, sem fényös, sem egres [erdő] (Zrínyi: ASyr. 9). Ott a fényösben, vagy a fűzesben eperjet szédül (Fál: Vers. 867). Fényös, fűzes, gyűrűs erdő (Fál: Jegyz. 934). **2)** [turdus; krammetsvogel]. Későn érkezték haza, egy bokor fényőssel és egy pár nyullal gazdálkodván a konyhának (Fál: TÉ. 644. SzD: MVir. 17). **3)** pehig Adámi: Spr.

FÉR: 1) Férek valamibe: in capacitatem me recipio, capior a capacitato PP. [hineingehen, platz haben]. Sokan gőlekezének egle, ug' ho'g sem a hazba, sem az ajtóhoz nem férnének: ita ut non caperet neque ad janam (MünchC. 73). Melly ősuéire egy ember nyundéknál t'bb nem fér (Kár: Bibl. I 163). Hogyha egy öreg barom tő-bokban férhet: mit esudálkozol, hogy az öreg fest egy morsa ostyában vagon (Pázm: Kal. 703). Csudálkozom: hogy rád ennyi rosz fért (Czegl: Japh. 6). **2)** [peruenio; kommen zu etwas, gelangen, erreichen]. Kihéz az halalos lán semiképpen nem térhető (TihC. 3). Keresgél vala bewehesegőt ha myképpen az ygassagznak es byzon eeletének helyhöz ferhetne (ÉrdyC. 560b). Látták, hogy hozzájok nem férhetnek (Monrók. III 185). Ő mind öröklék él, és papi méltósága máshoz nem férhet (Pázm: Kal. 742). Soc vagon az szent irásban, az mellyekhez az tudos emberökis nem mindenképpen ferhetne (MA: Scult. 38). Az ellenséghez nem férhetünk Lévánál (RákGy: Lov. 146). A szalomhoz nem férhettek (177). A holdon innen nintsen oly szentésges helység, melyhez valami rendtelenség ne férne (Fál: NU. 272). Ha egy-képen nem, más-képen férjen [a könyv tartalma] mind eszéhez, mind szívéhez az áhétatos olvasónak (Fál: SzE. 511). Királyi multság erdőkben sétálni, ebédre megtérni, jó lakáshoz térni (Fál: Vers. 864). Vagy veszt, vagy nyer, felsőbb polezra akar térni (Orezy: Köth. 111). **3)** [capio, percipio; anflissen]. Bolondok ehez nem fernek es nem tugiak (VirgC. 97). **4)** convenio PP. [passen]. Mikképpen fér az istennek igazsághoz ho'g a fiakban az atiak alnokságot meg büntesse (Fál: Tam. 552). Beteges vagy vén emberhez nem fér a mindemapi dobzódás (Pázm: Préd. 31). Fere ez az istenhöz? (Der: Préd. 29).

[Szólások]. Nem fér e ez az tanévnyoe elméjébe (Zvon: Post. II 183). Nem férne ezek nekem fejembe, nem értenek ezekhez (MA: Scult. 39). Hogy hogy fér ilyen képtelen nagy valóság a feietekben? (Bal: Csik. 99. MNyil: Irt. 174). Meltán gyaró fér hozzá: suspiciōnis ruffinis PPB. Ketség fér hozzája (suspiōio de illo habetur, hogy az arvak jogszagát el vesztegetne (Ver: Verh. 196). Semmi rosz szó nem fér hozzá: 'intactus infamia PPI. Nintsen oly okos, okos, erköltsös nemzetiség széles e világban, melyhez szó nem férne (Fál: UE. 367). Nem fér fogokra az újítoknak, hogy virág-vasárnap barkát szentülnek (Pázm: Préd. 456).

[Közmondások]. Két elős tőr nem fér egy hímelybe: minem arbustum haud alit duos oritlaeos (Deesi: Adag. 92). Milyez kardal férhetsz, nem kel ahoz sok déván (Kisv: Adag. 419).

be-fér: 1) in capacitatem se recipere, capior a capacitato MA. [hineingehen, raum haben]. Eg' asztalhoz beférünk az menyin wazgonk (LovT. I 163). **2)** [peruenio; hineingelangen]. Vallyon tagadhatod é, hogy a parantsolatoknak meg-tartásával be-férhetünk a menyországban? (Fál: NE. 66. Fál: FE. 126).

beférhetőség, beférhetőség, tagasság: capacitás PPB.

egybe-fér: 1) convenio, consentio; sich vertragen, sich verständigen. Bynnek nyatta sola isten es ember egybe nem fernek (ÉrdyC. 118). Az yok az izozokkal egyben nem fernek (597b). Az ő varasbót is meg kezdte, hogy ha egybeférne mindket felé az ő feleletök (Holt: Krón. 17). Mikoron ott sockaig tanácskozotnánk volna, végre egybe férnének (63b. 75). Ezen egybe férnének (Holt: Mes. 57). Tagadgya, hogy a tőrnyel egybe ferien a testi ortelen (Tó: Fel. 78).

ér-fér: 1) [peruenio; gelangen]. Jobbára a kik nem tudnak igaz utakon valami érdemes tsalekedettel érniférni el-talozott barátokkhoz, azok fernek a tsavargóra (Fál: UE. 438).

föl-fér.

[Közmondások]. Nincz oly rakot szekér, kiro egy vella széna fel nem fér (Deesi: Adag. 523).

hozzá-fér: 1) [peruenio; gelangen, dazukommen]. Fortélyt fognac, ha külfömben hozzá nem férnek (Mezy: Gaj. 19). **2)** [capio, percipio; anflissen]. Ellene mondottanak, nyut hozyan feretnek természet zertent való bőlchességgel (ÉrdyC. 529b). Az homalios helieket vilagosan igi-kesztem remelni, ho'g a kik ebben is még nem giakorlottak magokat, künnebben hozza ferhessenek (Fál: Tam. Előb. 5). **3)** convenio MA. [passen].

hozzáférhetetlen: 1) [quod hand adiri potest; unalibar]. Hoza ferhetetlen vilagossagban lakozik (Mon: Képt. 7).

ösze-fér: 1) consentio, convenio, concordo Kr. [sich vertragen]. Barátság, ártalom öszue nem férhetnek (Zrínyi: ASyr. 117). A hideg öszség és a forró vér nem fernek ösze (Fál: NU. 253).

öszeferhető: 1) [proximus; nah]. Az apicziák a nőtelen barátok kalastroma mellett közel, és öszve férhető szomszedságban laktanak (Matkó: BCsik. 25).

Férhető: 1) capax MA. fähig, fassend, geräumig PPB. **2)** [conueniens; passend]. Hozzátok való barátságunknak erősetéséro is, a mi illik, esaszári méltóságunkhoz férhetőképen elkövejjük (Monrók. VIII 195).

Férhetőség: 1) capax MA. fähig, fassend, geräumig PPB. **2)** [conueniens; passend]. Hozzátok való barátságunknak erősetéséro is, a mi illik, esaszári méltóságunkhoz férhetőképen elkövejjük (Monrók. VIII 195).

Férhetőség: 1) capax MA. fähig, fassend, geräumig PPB. **2)** [conueniens; passend]. Hozzátok való barátságunknak erősetéséro is, a mi illik, esaszári méltóságunkhoz férhetőképen elkövejjük (Monrók. VIII 195).

Férfőz-ik, férfőz-ik: 1) se insinuar, accedo, ingeror MA. [hineingelangen, dazukommen]. Mikoron a esaszarsagba ferközött volna (DebrC. 134). Thamas nagy byzonsaggal es peldazattal ferkezoek az föl tamadnak ysmeretyre (ÉrdyC. 166b). Közöl ferközött az ellow artatlansaghoz (Mária) (530). Ew nyattok az elazary tyzben ferközom (358b). Lassok meg mynemew erdemekkel ferközöhetnek halandó nepek az zent angyaloknak tarssasagokban (558. 607). Mynden tudományt roya wotette, nyut azokhoz ferkezohtnek (a szóbfőjekhez, Pest: Fáb. 84. 84b). Hogy könnyebben ferkezoek azon jósághoz: ut cūius faciliusqne bonum impetratorum adispiceretur (Ver: Verh. 57). Ha az isteni tiszteletben valami meg vesztegetés esik és ferkezik (KCsipk: Woll. 338). Mint főközött a possédhez (Hall: Hllst. II 232). Nyulasság ferkezoett hozzája (Könyi: Hllom. 17). Hatalmas erődök én mellém ferkezoett isten! (21). **2)** [conuenio; passen]. A metaphoras ide ferkezik (Pós: Igazs. 166).

be-férfőzik: 1) insinuar, ingeror, includor MA. [hineingelangen] sich einschmiecheln PPB. Menyorszagban bel ferkezoeny: intrare in regnum dei (JordC. 592). Honnan az halaal előzőr bel ferkezoett vala ez ylagra (ÉrdyC. 64). Zozattyanak ereye lelkeben bel ferkezoek (540b). Gondola, hogy be ferkezohténe a királyságban (Holt: Krón. 68). Valamelly emberbe be ferkezik a kovélység (Tel: Évang. II 149). Be ferkezoek az haz nepé közé: penetrant domos (Fál: Bibl. II 118). Az euangeliom sok iflöel az papistásag előt hirdettetett es az vtau ferkezoett be az Antichristus (Fál: Tam. 228). Ezen, az alalakokan, az szemeken, gyakorta be ferkezik az bünye kiztó ellenség (Lép: PTük. I 112). Nem volt olyan ház, kiben a siris bsnem ferkezoett volna (Hall: Páizs. 35). Mikor a bilis vagy epszar a vér közzé elegyedik ottan a harag is be ferkezik a lélekben (PP: PaxA. 388).

egybe-férfőzik: 1) convenio, consentio; sich vertragen, sich verständigen. Ha az lengolekel a törököké eglebel ferkezoek, mew kevesek wazgonk öllenek (LovT. I 29). Az házassag előt ferkezohtnek egyben, es az ő parantsagokat az sz. házassaggal akartak el födezni (MNyil: Agend. 346).

hozzá-férkezék: [pervenio; gelangen, dazukommen]. Az *Christusnae* nyaiat, valamiképpen hozzá férkezhetne, szaggatt-*iae* (Mon: Apol. 3). Hogy a pártos ember hozzá ne-férkezne (Bar: LPar. 2).

hozzáférkezhetetlen: [quod haud adiri potest; unalibar]. Az isten hozzá férkezhetetlen világossága lakie (Bas: Credo. 232).

Férkétet: insinuo C. [gelangen lassen, vorwärts bringen]. Valaki esmérségébe férkétetni magát: *insinuare se ad aliquem PPL. Férkétetté magokat az te lábilához: appropinquabant pedibus tuis (Kár: Bibl. I.190. MA: Bibl.191). Kit hogy a munkási főkapitányságban férkétethessen, valóban vala rajta (Szal: Krón. 67). A keresztienéséget is erősebben férkétették: christianismum firmius stabilierunt (Hly: Préd. I.201).

be-férkétet: insinuo C. [hineinführen]. Az hívéknek lőkők ngian ezen helyben férkétetnek be (Lép: PTük. 137).

égybe-férkétet: [compono, reconcilio; ausgleichen, versöhnen]. Ki férkéteti ez különbözést egybe? (MA: Scult. 360). Magával egybe-férkétethetne (Sámb: 3Fel. 6).

öszve-férkétet: ∞ Az szükség igen öszve tudgya az embereket szerkeztetni, férkétetni (MA: Scult. 863). Ezért-is férkétetém öszve a keserűséget a vigasztalo borral (Csúzi: Síp. 19).

Férő: [capacitas; fassungsraum]. Megbékállék ily formán, hogy 90 köbölre válót a közönségesből szakaszszunk ki [a közből] az ő fáradságoknak recognitiójában; minthogy a processusunk elromlott volna, accedáltunk s megigértük a 90 köböl férőjű földet (Haz. I.373).

Fértet: **1)** facio ut recipiatur a loco Kr. [hineingeben, placiren]. (Tasi: Feukt. 76. Kr. **2)** [apto, accommodo; anpassen]. Meg kel latunk azokat az irásokot, az kiket elő hoz, igazan fertessek [igy?] az ő kaptajara, hogy azokból az szenteknek segítséget bizonítsa, avagy nem igazan (Gyarm: Fel. 116).

be-fértet: [facio ut recipiatur; hineingeben, fassen]. Aloytat eelogy az kysded edeenben mynd az egleez tengört be feertethetőd? (ÉrdyC. 563b). Magában bé fertetője lehetne az irtalmasságnak (Bök: Lämp. 129).

égybe-fértet: concilio Kr [versöhnen]. Szépen egybe fertetői a két mondást (Sáll: Vár. 38).

Fértethető: capax MAL. [geräumig]. Fértethető hely: capacitas MA. Nem csak magas az egl, hanem bővis es fertethető földtő igen (Lép: PTük. III.42).

FÉRCSEN: [effervesco, excandesco; aufbrausen]. Mind kettőnkre fertsent fel-lobbant tüzeben (PhilFl. 74). [Vö. Fortyan].

FEREFERENCSE: calamitas [unfall, ungemäch]. Fereferehenek prophetaya: propheta suae calamitatis NcmGl. 111. Emberral mikor vagon minden io zerenche, magát el ne higye, mert utána fereferehenche, oztan alavalo lezen, mint etkek kewzewt a lenche (Pesti: Fab. XXIII.fab). Gyakorta binen iew emberre oly fereferehenche, kybe egy zalhyra se bynes a zegen zerenche (76).

FÉRÉG (férégekét BécisC 46): **1)** vermis C. wurm, insect PPL. Ips: szállóbimbó rágó férég C. szálló szem rágó férég, szű PPL. Őszi férég: gryllus C. MA. grille PPL. Sok-lábú férég, papmatskája, sok-lábú: multipeda, multiples PPL. Ruharágó-férég: blatta: motte (Com: Vest. 121). Alkorta isten ferget: paravit deus verem (BécisC. 24. MiinchC. 90). A vyzut kit a zegen fergek a melók gütenek (DebrC. 174). Az fergekül mcg ragando (TihC. 338). Vagiok igen vtalatos férég (VirgC. 44). Lelky ysmeretőknek margo ferzge meg nem baal (ÉrdyC. 25b). Az legyee, szamogoc, és egyéb ferzgec, félben szümeo, hevernie (MA:

Scult. 292). A hus ha meg nem sózatik, férgekké változik (Hly: Préd. I.30). **2)** [fera, bestia; wildes tier, bestie]. Czuzo mazo ferzgnok: quadrupedia terrae (JordC. 741). Kyo, surkany, es sok egyeb morges fergek (TöC. 273). Meeres ferzgek: serpentes (ÉrdyC. 61b). Mykoron el alwt, meeno kygyo ferzgeh zayaban; és ky meeno az ferzge zayabol (516b). Az kyetlenben vala ferzgekkel es vadakkul lakozot (561b). Az orozlanys gondola magaba hogy semny dycheret nem volna benne ha ilyen kys ferget (egeret) meg ewhie, elbochata azert (Pesti: Fab 15b). A farkas a legtorokossabb ferzge, bestye, feno vad (Com: Jan. 77).

[Szólások]. Keresztieneket minden tartya tornában eset ferzgeknek (Zrinyi: ASyr. 108. SzD: MVir. 128).

bab-férég: mola Nom² 119.

bor-férég: culex vinarius Nom² 147. Bor férég vala az borban (DomC. 58).

búza-férég: cis C. cucullio; kornwurm PPL. Nagy tolvaj v. búza-férég a henye ember (SzD: MVir. 104). Mint a papok szolgáji: lusták, renyhék; búza-férgek a háznál (415).

büdös-férég: cimex; wanze PPL. Com: Vest. 122. Büdös ferget bofata 5 raiok: misit in eos coenomyia (DöbrC. 115). Poloska avagy büdös-férég (Misk: VKert. 633).

disznó-férég: verticia Nom² 151. Sok lalm disznó férég: porcellio PPL. Com: Jan. 52. [assel, kellerwurm].

esső-férég: [lumbrius; regenwurm] (Misk: VKert. 683).

fa-férég: cossus; holzwurm PP. termes Nom² 149.

fülben-mászó férég: fullo (Com: Jan. 51. Kem: Élet. 379).

gabona-férég: cucullio MA. [kornwurm].

hús-férég: tarmes PPL.

kigyó-férég. Mikor az ló tsomokat vét-ki a szügyén, kit kigyó ferzgek hiunk (Csel: OrvK. 10).

körös-férég: cantharis PPL. [spanische fliege]. Légy, fényes bogár, körösférég (Misk: VKert. 636).

moly-férég: [tinea; motte] MA: SB. 244.

őszi-férég: cantharus PPL.

palack-férég: cimex C. [wanze]. Ha az ágyat, fult meg öfözöd vele, meg őli a ezimazokat, az palackférégeket (Mel: Herb. 40). Palackza férég (Nad: Kert. 90).

papmacska-férég. Szörös papmatska férég: oniscus PPL. [kellerassel].

pillangó-férég: [papilio; schmetterling]. A pillangó ferzgek is kedvellik a gyertya világát (Land: UjSegits. II.231).

sörke-férég: [lendes; nisse] (Nad: Kert. 314).

sik-férég: [?] A selyem eresztő bogár olyan lészen, mint edgy kis sik férég (Ker: Préd. 110).

skarablya-férég: scorpio JordC. 564. Az kwthnak fystyből sasskaak tamadnak ky ez feldre, es hatalom adateek azoknak, mynd ez feldy scarablya feeregnnek hatalma (JordC. 900. ÉrdyC. 594).

szalonna-férég: tarmus, vermis lardi MA.

szőr-férég: crino, comedo; dürrmaden SL. Kis gyermekekben termő szőrférég: colubra PPL. Az zör férég, mellyet vizes tetőmekis himnak (Frank: HasznK. 16).

szű-férég: [bostrichus; holzkäfer]. A szuak avagy szű fergek (Com: Jan. 50. Thaly: VÉ. II.171).

tetű-férég: [pediculus; laus]. Az en testem vgian fel öltöz-tetett a sok tetű ferzgekkel (Mel: Jób. 17).

torma-férég

[Szólások] Mint a torma férég, szerelem hogy mérég, mézbe kapott (Kisv. Adag. 374).

Férgeeske: vermiculus C. wurmlein PPB. Nehézen alatta férgecskék vadnae (GnaryC. 12. ComC. 118. 181). My vagiok en férgecskő? (VirgC. 41. Dömb. GE. 17).

Férges: vermiculus C. MA. voll wurmer, wurmicht, wurmstichlicht PPB. Férges fül: *vermicosae aures PPB. Meta vadit ad rivulum qui férgesher dicitur 1228. (CódPatr. II 3). Nem volt szavaiban semmi férges (Pázm:Préd. 500). Férges has (Com: Jan. 60).

[Szólások] Egy férges diót nem adnék ráta: vítiósa nicea non emam (Deesi: Adag. 55). Csak amit sem adok ráta, mint egy férges diót (57).

Férgesed-ik: vermiculor MA wurmstichlich werden PPB. Hamar férgesedő gyümölcs: fructus obnoxius *vermiculationi PPB.

még-férgesedik: vermiculor C. [wurmstichlich werden]. Hogy a fű szarvac ne legyenec, avagy megszarvacolyanae férgesed-lyenee (Com: Jan. 103). A máma, a mellyet paranesolat felet szednek vala telhetetlenségből, mégférgesedik vala (Matkó: BCsák. 56). A Christus teste megf férgesednek: ha tudnülük az osten Christus teste volna (VárM: Élő-Szöv. 214).

mégférgesedés: vermiculatio C.

Férgesedés: vermiculatio MA schaden von wurmern PPB

[Férgesül]

még-férgesül: [vermiculor: wurmstichig werden]. Borac meg búdösül, buzaiac meg férgesül (Born: Préd. 516b).

[Férgez-ik]

Férgezés: vermiculatio Nom? 81.

FÉRGÉS. Férgeteg a fergestől származik (GKat: Titk. 1120).

FÉRGETEG, FÖRGETEG [fergeteg RákF: Law.V.500. fergették Megy: ÓJaj. 51. szepel. Gvad: Blét. 30: tempestus, intemperies, procella MA hiems PPB. sturmwind PPB. Éstue lenen derhenő lezen es hulud fergeteg (MünchC. 11. Apoc. 18. 78). Ez habos tengernek ew fergetegy tanyhaak meg nyomodny (VirgC. 112). Nag fergeteg: procella magna (Pél: Bibl. 59. Fergeteg a fergestől származik (GKat: Titk. 1120). Sulla Marinsal hajdan tulajdon hasznát keresi, és mely nagy fergetegh a város középhe! (RendÉL. A2. Zrínyi. 118. Lam: PjSegis. I.Élőb. 3). Zur-zavaros fergeteg (Hall: Paizs. 223). Zápor vagy fergetek verje bár (Gvad: Blét. 3).

Férgetegés, förgetegés: 1) nimbus, tempestuosus MA. megstüm, stürmisch PPB. Férgeteges idő (Helt: Krón. 194). Czö. tertec, fergetes [igys]és vizaros idő leszen (Kkrakló. 157: 167). Az idő napok huzások es fergetegessék (KNagysz. 1021. J). Férgeteges havat szenvedék (Hall: Paizs. 87). Dölyöket és fergeteges indulatokat iszapadák (GKat: Váls. II. Élőb. 33). 2) Férgeteges ember: *coturno versatilor PPB.

FÉRJI [aryj Komj: SzPál. 67. új. Sylv: UT. II. 121: 1) maritalis C. ehemam PPB. Enokninnak férje: progener C. Férjen luga: glos PP. Vő, leányom férje: gener; kinak a férje elveszett: conjuge *dejecta mulier; ki mint férje, ugy viseli valamely asszonynak gondját: commaritus PP. Feleséges, házas ember avagy férj Com: Jan. 117. Ajgón tnektée ingolmut lömetée fő férjiteknee hazoaban (BécsiC. 2. 4. 26). Joseph Marianeae férje (MünchC. 15). Ky el hagyta feleségét a wag férjét en ortem (SimlC. 33). Az azzonkak az w-férekvrl ezeeoguan, az wbezody el turesenek (VirgC. 111). Tü feleséghek

birtokok alatt legetek az tü férjiteknek (Sylv: UT. II. 121). Soha ninez fer nekül, ha szinte az vra meg halis, hanem feriet talal (Mel: Szán. 114). Az diaconusoc egy feleségenc feriei legyenee (Kár: Bibl. III. 189). Az vr penig nem karboztatta az ket ferimet (Zion: Ósiml. 174). Mint jó férj, körülötte tészeréz a kakas a tyúk körül, Misk: VKert. 356). Az asszonyállat, élvén a férje, más nem szerethet (Hly: Préd. 1365). 2) (uxor: gonahilij) 2000 forint, mellyeket én adáb írt (Szily Ádám) az midőn Csák Justina leány asszont magannak örökös társnak eljegyzoctem, azon okból, hogy előbbényi férjemtől maradt gyermekeimnek galibás dajkálkodása és gondviselése hiatalóságban reá hárámland, megnevezett jegyesemnek szabad dispositójára möringoltam 1750 (Nyr. XIV. 132).

[Szólások] Férhez adni (Mik: Törl. 300). Férvec adni: elocare, mptum dare; férvec adható: nubilis MA. A leányok csak meg sem köstölhatták az bort, valamig férvec nem adtának (Pázm: Kal. 720). Az apácákat kiöltöztették, és férjnek adták (Pázm: LuthV. 133). Ne rakj férjened szarvakat (Orezy: Költl. 156). Akar férvel, akar leány legyen (Born: Evang. 1357).

Férji: maritalis MA. (férjhez való C)

FERLORUM, FLORUM: [perditus, perditio; verloren, verlust]. Ex Teutonice sine numero ceciderunt. Unde idem locus ubi proelium est commissum eorum lingua usque hodie florum páur est vocatus, et woznomet nostra lingua (Kézai: Gesta. 2: 2). Az anyagi tisztaságot ilyen hamar el-vesztegető, ferlobamba vető (GKat: Váls. II. 835).

FÉRMÁNY: [edictum imperatoris Turcarum; férmán]. A férmányok elérkeztenek, a mellyekben olyan rendelés vagyon (Mik: Tlev. 418. 374).

FÉRTÁLY: 1) quadrans MA. quarta pars Otr: OrigHung. 1271. der vierte teil PPB. Három fertályni: quadrantalís PPB. Egh fertal ora (RMNy. III. 29). Ewk adanak nekem egy fertalt benne a szarvasból (Lvt. 1216). Fertály mélyföld (MA: SB. 258). Arra, merre Szigot ökszik és tart éppen fertály mérföldet (Zrínyi: ASyr. 59). Fertály oráig beszél (Czepl: Dág. Élőb. 30). Fő fertály mérföld egy futamás (CsúziCsok: Edom. 66). Fertály oka (Com: Jan. 106). Vagy egy fertály fut popiomot (Cseh: Orvk. 71). A hal a vizekből ki fogattatván, egy fertály ora alatt megszuyved (Hly: Préd. II. 209). Egy fertály óra múlva asztalhoz ülünk: in einer viertel stund (Kirkész. 72). Három fertály óra: drei viertel stunden (121). 2) Fertály, véka, negyed rész köből: quartale Com: Jan. 106. Bwzath atham 11 fertallyal (RMNy. II. 15). Vértünk peszmegek való öt fertály búzát (Monte. 1285). 3) Fertaly vagy tízed a városban: civitatis regimcula; viertel, zehendschaften in einer stadt PPB. Romulus a népet tzelekre, fertályokra osztotta: Romulus distribuit populum in turias PPB. 1) lunae luminum varietas; mondviertel]. Első fertály: das erste viertel; második fertály: das letzte viertel (Kirkész. 122).

[Szólások] Három fertály óra (Mik: Törl. 80).

FÉRTEHETÉS: foedus, scelestus; unum, lasterhaft. Fértehetes: mala pax (NémG. 129).

FÉRTEHÉPT: pollutus, bellect, geschändet. Amlotoc en oltaronra fértehet kenetet (BécsiC. 321).

FÉRTELEM, FÖRTELEM [vertilus Born: Préd. 307. 127. MA: Bibl. 198. vertellen Baythe: Epist. 224. Szar: Cat. R]: inquinamentum, spurcitas MA. unlat, unsauberkeit PPB. Förtelen nélkül való: intemeratus, intactus C. incontaminatus, immaculatus MA. unbellect, unbesudelt PP. Meg nehezöttel förtelennek nyutta (ÉrdyC. 532. 640b. 658). Förtelen nélkül való, szepötelen (Born: Evang. I. 306). Mert illik vala hogy ilyen tü papunk lenne mi nekünk, kegyes, artatlan, förtelen nélkül való (Szar: Cat. K). Az bünöknek förtelen (MA: Seult. 685). Ha azon

piyeregsz, magad fertelmét nem nézed (Czegl: MM. 288). Fertelem és mosóc nélkül való (Com: Jan. 177). Tisztoletes a fertelem-nélkül való ágyas ház (Mtkó: BCSák. 237).

FÉRTELMEZ: 1) inquinatus, contaminatus, conspurcatus, pollutus MA. foedus; besudelt, befleckt PP. Különb-különb fertelmes gondolatokat bozótottam be az en elmebe (VitkC. 29. 38). Ada hwekyk batalmat az fertelmes lelkeken; dedit illis potestatem spirituum immundorum (JordC. 381). Fertelmes allat; impurus (742). Fertelmes lelki esmeretót uahak (TilC. 14). Fertelmes eeletben eelz (ÉrdyC. 595b). Fertelmesül élt (Born: Préd. 307). Fertelmesec lennéte az tisztátalan állatoc megételevel; immundi critis comedentes animantia immunda (MA: Bibl. 198). Fertelmes njaku nép között lakom (Illy: Préd. 1.251). Az isten) azt az felfuvalkodott fertelmes istentelen nemzetet csudálatosm meg fogja szögyeníteni (RákGy: Lev. 149). **2)** Fertelmes, parázna, buja; incestus PPl. [unzüchtig]. Fertelmes parázna bezedőc (GuaryC. 18). Fertelmes újjak (DebrC. 29). Parancsola hogi vinneiek őtet a fertelmes hazla [bordélyba] (191). Az azzonyvallatnak fertelmes ylteese (ÉrdyC. 627). Fertelmes, auzny parázna (Mon: Apol. 309). Parázna fertelmes élet (Zvon: Post. II.262).

[Fértelmesít]

még-fértelmesít. Másokat meg-fértelmesítne; alios inquinant (Com: Jan. 183).

Fértelmesked-ik: 1) polluit, inquinor MA. beflecket, besudelt, verunreiniget werden PPB **2)** [fornicor; unzucht treiben]. Az ki fertelmes akar lennie am fertelmeskegek (Born: SzJán. 3). Az ónnón mostoha anyyával fertelmeskedett (MA: Bibl. IV.151). Aszonyval fertelmeskedni (Czegl: Japh. 231. Czegl: MM. 110).

Fértelmesség: 1) inquinamentum, foeditas, spurcitas MA. unlat, unflätigkeit, garstigkeit PPB Fertelmesszegek fertelmezettel meg (VitkC. 72). Alombely fertelmesszege; nocturna pollutio (JordC. 248). Ó gonoz tetemenenek ondoksagos fertelmesszege (BodC. 23). Ada az vristen evketh az ev zuelnek kyansagy zerynth fertelmesszege (Konj: SzPál. 47). Külömb külömb fertelmesszegekből való megszabadulas (Helt: Bibl. Le1). **2)** fornicatio JordC. 102. [unzucht]. Rokonság közt való fertelmesszege; incestus Com: Jan. 183. A fertelmesszegek hazu [bordély] imacsagnak hazana let (DebrC. 145). Fertelmesszegeben eele (ÉrdyC. 636). Az hazassag az istenül rendeltetet az fertelmesszegek el tauoztatasaert (Fél: Tan. 469).

[Fértelmesül]

még-fértelmesül: [inquinor; befleckt werden, besudelt werden]. Ki illetend valami férget, mellynece általa megfértelmesül, tisztátalan (MA: Bibl. I.199).

Fértelmetés: 1) [foedus, immundus; befleckt, unrein] Fertelmes testi bin (DebrC. 298). Semmy fertelmes, adkozoth wmagatulat nynchyen, ha nem annak, a ky aleyth valamyth fertelmesnek lenny (Konj: SzPál. 97). Fertelmes élet (Hofzr. 77). **2)** [incestus; unzüchtig]. Semmi fertelmes be nem megen meü orzaga (BodC. 14). Atkoznak fértelmetésűketh, balwany-imadokath (Konj: SzPál. 26).

Fértelmetösség: sordes JordC. 833. [schmutz]. Hannynik el my tewhnik myndden fertelmesszegeket (ÉrdyC. 575. 222).

Fértelmentlen: intaminatus, impollutus MA. [unbefleckt, unbesudelt].

[Fértelmez]

még-fértelmez: [contamino, inquinor; besudelt]. Fertelmesszegek fertelmezettel meg (VitkC. 72).

Fértelmezked-ik: [fornicor; unzucht treiben]. A parázna mind addig fertelmezkeedik, míg agyekjanak erei tartanak (DBón: Reszgs. 111).

Förtelmeztet: contaminor, polluo MA. [besudelt, verunreinigen].

Förtelmeztetés: pollutio, contaminatio MA. besudlung PPB

FÉRTENG, FÖRTÖNG; FÉTRÉNG, FÖTRÖNG *overteng* NádC. 356. *vertenges* GümC. 92. *förtöng* KazC. 18. Zvon: Post. II.322. Sam: Cer. 157: volutare se coeno MA. sich im morast, im kot wälzen PPB. Förtöngő síros hely; volutabrium MA. Inmar en zerető fiam latom hog haladodna vtolsó horaüm, ideien vertengez (NádC. 356). Az földhöz ite es monda neky: förtögy keuel ördög (KazC. 18). Az tömlőezben inmar ot förtöngli vala (CsonaC. 2). Az fevldre eswen, ot ferteng wala tayteket weerven (Pesti: NTest. 89). Lehetetlen hogy ne vétkezzéne, míg az halado testben fertengüne (Born: Préd. 126). Az földre leesvén ferteng vala taytéket turván; elisus in terram volutabatur spumans (MA: Bibl. IV.11). El jó megh valaha az föld, mikor amaz döglöletes anyekszékékben fölig förtöngőfők es isztok (Lép: PTLük. 1.116). Betegsec, ágyban fetrengő leccicisoc; cluici (Com: Jan. 56). Míg imez gilisza féreg fantsaloz, fetreng, veckendik (GKat: Vált. 115). Ugy ité agyon, hogy sokaig förtöngbe belé (Pethő: Krón. 131). Nem nyugszik, sem vigyáz, csak fetreng álmaiban; ide s oda fordul, törődik magában (Gyöngy: KJ. 9).

[Szólások]. Bűnben-élő, fetrengő; *gurgis vitiorum PPB. Bűnöknece ganéjaban fölig förtöngvén (Zvon: Post. II.322). Ferteng se nyavalalyaban (Born: Ének. 33). Ferteng az rézszegecnek undok nyavalynjában (DBón: Reszgs. 21). Nyomorúságban förtöngő emberek vagyunc (Zvon: Post. II.318). Nyomorúság volt ez, mellyben fertengtet (Mad: Évang. 261). Vereben förtöng (ÉrdyC. 652). Hattatok volna fevtrvengeni az en testemet az ev vereben (DomC. 27) Förteng tulajdon véreben (Gyöngy: MV. Előb. 6). Késsel metélik vala magokat, míg nem véreken förtöngnek (Sam: Cer. 157). Vétkeken fertengene (MA: Tan 1186). Kik az paranzasagnac vetkoen förtöngenece, meg tültoce azoktal az egyhazba való menetelt (Zvon: Osáud. 117).

[még-fétréng]

mégfétréngés: [vitatio; schändung]. Ki kiáltották más ember feleségének meg fetrengését, szűzek rontását (Pázm: Kal. 215).

Férténgés, förtöngés: volutatio, volutatus MA wälzung PPB. Az felden való vertenges (GümC. 92). Sebesen, kez lab nélkül fertengese (Born: Préd. 78).

Férténget, förtönget: voluto, volvo MA. wälzen Adámi: Spr. Förtöngetve; volutatio MA.

FÉRTŐ, FÖRTŐ *ferb* patak 1291. Czinár. *ferb* zec Valk: Gen. 31. *megförtöztet* Born: Préd. 237. MA: Bibl. I.155: **1)** lacus, palus; see, pflütze, lache PP. 1801. Fertev, fertew [locus] 1193. (Knauz). Fertev, Fertev lacus 1217. 1237. 1281. (Czinár). Weres-fertevén, vallis 1293. (Wenzel. X.119). Ki hoza ingemet az rettenetős tobol, es az saros fertőből (Szék: Zsolt. 178). Egy fertőhöz jutnak, mellynek az erdő közt sok a kerületi, vizekkel, nádkkal nagy a kerteleti (Gyöngy: Char. 9). **2)** coenum, lutum; mist, morast PP. Fertelem, fertő, moslék; inquinamentum PPB. Az sarnak förtője; volutabrum luti (Fél: Bibl. II.151). Förtőre tőrő disznó; sus in volutabro coeni (Dezi: Adag. 284). Egy rüt mocsáros förtőben szállanak (Pázm: Kal. 82). Hogy a förtőben-hevert ember meg ne sárosítson, leg-job elkerülni (Pázm: Préd. 355). A bűnece fertőjébe keveredne (Megy: 3Jaj. II.43). Sarnak fertője (Illy: Kat. 208). Szánszándékból keresi a förtőt (Ker: Fels-K. 8). Talán vétett ennek a termézet, s nyilván makra s moslékra akarát alkotni, mikor ember lettjbelélek, más külfömben vagy meg utáhrák a förtőt, vagy leg aláb nem kérdének véle (Fál: NE. 92).

Fértős: paludosus, coenosus MA. sumpficus, schlammicht, morastig, kotig PPB. Pervenit ad man. vall. m. quo vocatur Fortes 1298. (Wenzel. VIII 195). Fertews meta 1296. (Czinár). Végy ki engemet ez firtős sárból (MA: Bibl. V. 32). Firtős oldalokkal hozzájok förtészködév (GKat: Vált. II. Előb. 63). Könyvöl légyulást a gyémántban találhi, mintsem öföle vízé-készéséget és hadi-hátorságot a molskoss-lökü és búnnel fertés katonában (Fal: NA. 209). A ki rut firtős helyeken molskóköd-ván magához lij, nem egyébért tsolskzi, hanem hogy te is firtözéül és őö kinevöthessen (Fal: UE. 504).

Fértöz: [inquinó; besudeln, verunreinigen]. Ha valaki az isten templomat meg fertözé, el veszi azt az isten (Élm. 214).

Fértöz-ik: in coeno volutor, polluo, faedor Kr [sich herumwälzen, sich sülten]. Feleto fertoztem een byneymnek saryban (FestC. 377). Kyketh hog lata az nyatlos frater igen meg vizesvlon es sarban ferzezen, raytok kwynyrwle (VirgC. 60). W lelkek gonoszaga ferteznek vula: anima eorum in malis tabescebat (KulesC. 161). Förtöznek Baptista halalaban (CsonaC. 3). Vitezek ferteznek szantalan verben (Hosvai: NS. 2). Sok verbe fertezén (Balassa: Ének. 29). Heában mondgyák, hogy az őö nyelvek firtza minden epétül és kezek nem firtözik verben (Fal: NE. 57). A bordélyoldan firtözünk mint a büdös lakok (Fal: NE. 196). Föl fogatják a roánk fenekelő szonsszedők országunkat, nemzetünköt, véruinkben fognak fertezni (Fal: TE. 648).

még-fértözik: [sordesco, inquinor; sich besudeln, besudelt werden]. Ky firtözöten vagyon, firtözöyek meeghen: sordescat adhuc (JordC. 928). Az een fyam embereknek nyalával vagyon megh fwrthezezen (WinkC. 98). Nem firtözik meg a test ha az akarat reáia nem enged (DebrC. 29). Meg fertezönek w wtya minden ydebe: inquinatae sunt viae illius (KulesC. 15). Meg fertezéé miképpen sárban az lé (Valk: Gen. 31). Lökem meg-firtözött (Bar: LP. 155).

Fértözet: inquinamentum Kr. immunditia JordC. 253. [besudlung, schmutz]. Fertezetet nem vallottanak: non sumt inquinati (999). Förtözözhben vagyon: sordidus est (929). Az hazas-szag testnek firtözözettye (SándC. 32). Te bunned firtözöt anag zepplö minén (NagyszC. 359).

Fértözötés: 1) [sordidus, immundus, pollutus; besudelt, unrein]. Az assiriosae közt fertezetest át: pollutum comedat (DécsiC. 192). Fertezetes ruhak: vestes sordidae (297). Fertezetes zolletek: spiritus immundi (MünchC. 30). **2)** [incustus] seclustus, secleratus SI [unzüchtig, lasterhaft]. Fertezetes gondalok (FestC. 199). Fertezetes zereben (CónC. 343). Förtözötes velög (NagyszC. 62). Torkosságomat byzonítom fertezetes parazna bezedekek (VirgC. 9). Fertezetes emberek (28). Ha fertezetes zemeknel illenek titeket nezye (119).

Fértözötesség: [libido, fornicatio; unzech]. Ő fertözötességeben in concupitione) mégmeziteleneitété a zünez firtököt galazata (DécsiC. 29). My fertözötességhből nem zylettünk: nos ex fornicatione non sumus nati (JordC. 655. 761). Fertözötességet jelentöten elhüendé ez vylagnak zereb-mend (VirgC. 9. 130).

Fértözötességés: [pollutus, sordidus; besudelt, unrein] (CzechC. 5).

Fértözötességü: X Te fertözötességü an seclustissimo valobizon e vilagban münket cheztez, de ez vilagne kirala münket fölkölt (DécsiC. 87).

Fértözötlen: impollutus PP. [unbefleckt]. Fertözötelen adozat (GónC. 311). Fertözötlen artalan baran (ÉrsC. 528).

Fértözököd-ik: inquinor, polluo; sich besudeln, sich wälzen. Hüszögöken és hujja szeretetekben firtözöködi (Csúzi: Síp. 658).

még-fértözöködi: [inquinor; sich besudeln]. (Csúzi: Tromb. 361. Kr.).

Fértözöködi-ik: X Gamba es verbe firtözöködöt (Mel: Szlán. 21). A bünbe ne fertezögyenee (172). A ki ebben a mürigben fertezöködöt, alög vilaszthadni el töle (Élm. 212).

Fértözötet: inquinó, contamino, polluo, foedo, funesto, conspurco, violo, vitio, temero MA. freventlich schänden, bellecken, besudeln, verletzén PPB. Fertözötetett: violatus C. besudelt, befleckt, geschändet PPB. Kyk buyasagal magokat firtözötettek (SándC. 37). Házasságtöréssel fertezötet az isten igéjét (Pázm: Préd. 6). Mit nyvel azzal, a ki ágyas-házát fertezöteti fele-baráttyának? (19). Verbe firtözötetett öltözet: vestimentum nistum sanguine (MA: Bibl. II. 19). Mit akarsz? Talán török verben kezd firtözötetni? (Zrínyi. II. 8).

be-fértözötet: inquinó C. [besudeln]. Befertözötött: inquinatus; befertözötötte: inquinatus C. Sisak meg-alut vérrel van be fertözötötte (Zrínyi: ASy. 174).

még-fértözötet: coquinó, seclero, incesto, temero, contemero, profano, funesto, contamino, attamino, commaculo C. polluo, inquinó, conspurco MA [besudeln, bellecken, verunreinigen] entweihen, entheiligen PPB. Megfertözötött: contaminator, violator; megfertözötetett: contaminatus, incestus, temeratus, profanatus; meg nem fertözötött: inviolatus, incontaminatus; látorsággommal megfertözötötm: conscclero C. Más ember ágyát megfertözötetni: cubile altorius fúnire; Sodomitától megfertözötetett: excolatus puer PPL. En azyamat ne fertezesse meg (ÉhrC. 123). Mi zan be megen, nem fertezöt meg embereket; non coquinat hominem (MünchC. 42. JordC. 401. 691). Az ev ruhay megfertözötöten az nagy rutsagokkal (MargL. 29). Embérek raia meg fertezötyk az howsagis zolással (WinkC. 125). A fölk a testhöz való egiesülésből meg firtözötetik (DebrC. 171). The newednek lakodalmath meg fertezötekek: polluerunt tabernaculum nominis tui (KulesC. 178). Bynnel meg firtözötött zyw (ÉrdyC. 599b). Ruhayzat meg nem firtözötötte (914). Az zent zizeséget megfertözötte (VirgC. 30). Josias királ meg fertezötte ez helt (RMNy. II. 15). Az Salomon templomat alótanak megh firtözötöti (Konj: SzPál. 20). Megfertözötötte a föld a benne lakók gonoszságival (Pázm: Préd. 8). Megfertözötötte az igaz religiót (MA: Tam. 33).

mégfertözötetés: contaminatio, profanatio, violatio C. pollutio MA. entweihung PPB.

mégfertözötethetetlen: inviolabilis C. [unbefleckt] (Sylv: UT. II. 119).

Fértözötetlen, firtözötetlen: intaminatus C. intemeratus MA. [unbefleckt, ungeschändet, unverfälschet] PPB.

Fertözötethető: violabilis MA. [befleckt] PPB.

FÉRTON (ferula, ferula) Com: Jan. 209: **1)** ferum, furtum, egy márkának negyed része, egy magyar forint PPB. Nyr. XVII. 69. Fertonen azt dup. megas auri in rigell. ad p. undis Hungariae (Endlicher 217). Tuca impetitur de Eled, pro mare et tribus fertonibus (219). (Virg. 37). Dup. marcas et fertonen (94). **2)** Ferton avagy lötnac öföld része: drachma; két föllér nyomó vagy drachmáé fertonmác harmad része: serupulum Com: Jan. 199. A tenth nyomó nehezékek ezek: száz futas mása, negy futas, három futas, egy egész füt, fél füt, két füt, fél füt, ferdünk avagy lötnac öföld része, két föllér nyomó vagy drachmánk, ferdünknek harmad-része (299).

FÉRULA: 1) Ferula, kömény forma (V): ferula PPL **2)** ferula; rute. Egy ferula alatt tanóltak (Kisv: Adag. 141).

FESÉL, FESL-İK (fess) GuryC. 13. KuzC. 19: solvor, rumpor, dissolver, corrumpor SI. sich trennen, sich lösen. Vö. FEJT.

el-fesél, el-feslik : ∞ Ha a kötő vozzók meg feslendnek, az abronchokes eel feselnek (WinkIC. 125). Ha el feslyendez az fterfytwl [férjedtől] halálnak myatta (SándC. 83). Az abronchok el feselnek (ÉrsC. 259).

fői-fesél. Fői-feslett : dissutus, dissolutus MA. aufgetrennt, zertrennt, aufgelöst PPB.

ki-fesél, ki-feslik : extricor, expedio me; ausgewickelt werden, sich losmachen PPB. Kifeslett : extricatus, explicitus MA. aufgelöst, aufgetrennt PPB. Az adósságból ki-feselni : *exire aere alieno, *argentarium dissolvere PPL. Soha belőle (a bűnből) ki nem fesülhet (GuaryC. 51). Nem akarwan ky fesleny az gonoz zeretnek köteleeből (ÉrdyC. 524). Az papa serege az sz. irast haszontalan es homalios igeekkel annira be kenerte, hog soha ki nem tud belőle feselni (Pél: Tan. 14). Mely veszedekesből soha ki nem tuttat feselni (Dáv: Préd. 129). A kinek az örök ige szól, sok féle vélekedésből ki-feseli (Pázm: KT. 9). Fesellyél-ki eféle haszontalan mentségekből (454). Sok példakkal meg mutathatnám: de hogy egyszer ki fesélyünk [gy] az vj tudományok szeméiből, rövidden chak egy nehanyat említek (Pázm: Kal. 128). Oly sok veszelty hoz magára, hogy rend szerént ki nem feselhet (Megy: 6Jaj. 11.13). Egy altaliban nem mondottam, hogy azoe az vetkőkből ki nem fesülhetnenc (EszT: IgAny. 61). Ha vétkebe esnek, azokból niingyárt ki-fesellyenek (Veresm: Tanácsk. 16). Olyan dolgokat sujték fejébe, mellyekből csak nem tudal még ki-feselni sem (Matkó: BCsák. 256). Magunk erejéből nem is feselhetünk soha ki az örödgnek töreiből (Uzoni: Dáv. 39). Ha töb vétkeket magához foglal, oly erőssen megköti embert, hogy nehezen feselhetik ki (Illy: Préd. 1.183).

kifeselhetetlen : inextricabilis; untrennbar, unlösbar]. De söt, azoknak kifesselhetetlen kötelében verdődvn, nyakokra fójtották (Pázm: LuthV. 2). Meg-lásd, hogy a számadás ki-feselhetetlen ne légyen; és ne talám atyai ösödöt, fejedet-is belékerítése (László: Petr. 43).

kifelés : extricatio MA. auftrennung PPB. [loslösung]. Bűnök-ből való ki-feslésekért volt az imádság (Bal: CsIsk. 60).

még-fesél, még-feslik : [solvor; aufgetrennt werden, gelöst werden]. Örög közöt es az binös ember közöt valo baratsag meg fesöl (GuaryC. 43). Meely haaz enneumagaban meg feslend: domus super semet ipsum dispartiat (JordC. 462). A templomnak hw larella meg-fesleek: velum templi scissum est (512). Vay kenannek en az testul meg-feslőnm (KazC. 10). Az barlangh feyen feylül meg-fesle (TelC. 303). Kenannek meg-fesleny az testvel balal nya, es lenny cristussal (CornC. 132). Zyvében meg-feslik vala es olwada syralmakra (PélOK. 85). Edes zerelemes zywe meg-feslyk (ÉrsC. 267). Es az irás meg nem-fesselhetic: non potest solvi scriptura (Helt: Bibl. III.2).

még-feslés : [dissolutio; trennung, auflösung]. Byzonyos vagyok benne, hogy hamar legyen ezen haylokonnak meg-fesleese: cito futurum ut deponam tabernaculum meum (JordC. 856). Megmonda az ev testenek meg-fesleeset kevel lenny (MarGL. 93. TelC. 38). Erze testenek meg-fesleeset kevel lenny (DomC. 142). Twdom hogy közel vagon az en haylokonnak az az testenek meg-fesleese (ÉrdyC. 376b).

Feselhetetlen : inextricabilis; untrennbar, unlösbar]. Vallhatatlan ees feselhetetlen örömök (WinkIC. 144. Pázm: Kal. 104. Kr).

Feseltet : dissolvo. A könyüség feseltet: levitas dissolvit (Illy: Préd. 1.449).

ki-feseltet : [extrico, dissolvo; lostrennen, erlösen]. A kiket meg szabadított vala az purgatórium ijesztéséül, ki-feselteté (Pázm: Kal. 407). Feitettet és feseltetted volna ki a nyavalya basznu kőninet (Bal: CsIsk. 148).

Feslées : fissura, ruptura MA. spalte, ritze, riss, bruch PPB. [**Feslet-ik**]

mög-feseletik : [solvor, dissolvor; gelöst werden]. Ő veseince izi meg-fesleteneuala (BécsC. 141). No-feslesseneo meg te kezeid: non dissolvantur manus tuae (283). Nem-fesleteticmeg az iras: non potest solvi (MünchC. 192).

Feslett : **1**) dissolutus MA. zertrennt, aufgelöst PPB. **2**) Feslett erköltsű: dissolutus PPB. [ausschweifend, fiederlich]. Teléletlen feslett erköltsű: pravus Com: Jan. 220. Szájokra bortsátt, feslett gyermekek: soluti et *fluentes pueri PPB. Feslöt elköűfi (GuaryC. 15). Fesletekenc tarsasagát el-tauoztas (VitkC. 63). (Az lelki ember) nem sokat gondol az feslet emberecne ō zertelen iarasokkal (DebrC. 291). Feslöt erkölch (ÉrdyC. 101b). Feslöt eelet (561). Ez fele varasokba valo erkvelők nagyval feslőttebbek es gonozlak (Konj: SzPál. 109). Az tanitok feslet erkölcheert az istenek igeit nem kel meg vtaini (Pél: Tan. 327). Papakban feslet erkölch találatot (Mon: Apol. 27). Mivel azért belső indulatunk igen megbontakozot, következik, hogy ebből származot cselekedetünk-is feslettek (Pázm: KT. 285). Fársángolók bujassáak és feslet élete (Mal: Evang. 212). Feslettül élt a kurva aszszonnal (317). Feslet életű papok (Czegl: Japh. 140). Feslett életű: luxuriosus (Illy: Préd. 1.413). Ott hagyja a jót, a maszlagon kap, feslett legény lesz belőle (Fal: NU. 129).

Feslőtség : **1**) dissolutio MA. trennung, auflösung PPB. **2**) improbitas, corruptela, perversitas MA. unart, verderbung, bosheit PPB. Iregseg, bekotelensog, feslőtsog (DebrC. 263. ÉrdyC. 547b. TelC. 85). Ne légyen immár olly tsavargó, és tétovázó lelek melly a testnek tsintalan feslőtségibe merillyön (Pázm: Préd. 83. 197).

[**Fesül**]

ki-fesül : extricor, me expedio MA.

FÉST, FÖST (*fesetek* EhrC. 67. *feslőc* MünchC. 88. *főstés* Zvon: PázmP. 282) : **1**) tingo, coloro MA. manganizo C. depingo PPB. färben, anstreichen, eine färbe geben PPB. Festetett: tinctilis C. Haját festeni, hogy más mütasson: *dissimulare capillos PPB. Fivjon, és fossen a szél bennünket (GKat: Váls. 1533). **2**) Festem, kendőzöm: fucio PPL. [schminken, beschönigen]. Nem kell festeni a tisztítást: non est fucanda purgatio (Illy: Préd. 1.101).

be-fést : inficio C. intingo, colorem induco MA. färben PPB.

fői-fést : [fucio; schminken, beschönigen]. Ékessobb szinnel tudta az ő tudományát felfesteni és hűmesíteni (MA: Tan. 31).

lő-fést : [depingo; darstellen]. Fő zelja az, hogy a réformáta vallást fesse-le igen kormos festékekkel (Bod: Pol. 185). A dolgot elevenen le-beszélleni, -ábrázolni, -festeni, -képezni (SzD: MVir. 59).

mög-fést : tingo, coloro, fucio C. [anstreichen]. Bárson festő csiga vérével meg-festeni: purpuriso; meg-festett: infectus C. Ez dragalatos rwha meg-festetet, ha weeren martottak volna (ÉrsC. 131). Az ember hayát az leuele lugban czuualnan meg-festi (Mel: Herb. 8). Meg-festem loamat keresztény vér-tóban, városokat rőjtök hamuban (Zriinyi: ASyr. 26). A ki leg-bőveben festette-meg a földet emberi vérről (Hall: Illist. II.314).

mög-festés : infectus PPB. [tinctus; das färben, schminken]. Nem szükség volna annak több bersen orozáia meg-festésére (Bal: CsIsk. 166).

Festék : tinctura, color MA. purpurissum PPL. färbe PPB. [schminke]. Veres festék: *miltas, assyrium *venenum; indi, indegő, kék festék: indicum PPB. Kynaya az keprewl fese-tek: effodit de pictura colorem (EhrC. 67). Rutat irsz főtékkel (Zriinyi: ASyr. 298). Orzáioikat kendőző festékekkel ne-festének (MA: SB. 221). Orzáioikat idegen festékekkel ne-parázítsák

(GKat: Válts. H 1101). Látással a festőkeket (colores) különböztették meg (Com: Jan. 63). Festőkkel meg szünek kívül az ólakát (Huszi: Aen. 4). Indi-festők (Voc/Trans. 25).

[Szólások]. Magára hamis festőket kennei (Kise: Adag. 196). Nagy erővel igyekezik B. erőltetni azokat a bizonyosságokat, melyek az ecclesiának igazságát kimutatták; de csak igyekezik, mert fel nem éri a festőkkel a mire igyekezik (Pázm: LuthV. 299). Feleletünket nem érik fel festőkkel (Czepl: Japh. 32. SzD: MVir. 131). A világnak kevésbé ajándéka nem egyéb, hanem szép festőkkel mázolt semmi (Fal: NA. 170).

[Közmondások]. A mint ér a festők úgy építünk: *pro opibus nostris aedificamus PPB.

ál-festék: fucus MAI. PPB. [schminke]. Mint a mely orzát meg kennek az áll festékek tündöklök: így a [Jób] leánia orzáa szép volt, mint ha konte fente volna (Mel: Jób. 12. magyarizát 104. MF).

bársony-festék: [purpurissum; purpurfarbe]. Bársony festékekkel megfestem, kendőzöm; purpurisso PPB.

lazúr-festék: armenium, color armenius, caeruleum; asurblau PPB.

nyomatató-festék: [druckschwärze] (Com: Orb. 189).

olaj-festék: oleario dilutum pigmentum; ölfarbe. Olajfestékekkel festett kép: imago oleo subacta PPB.

skarlát-festék: coccinum, coccineus color PP. [scharlachfarbe].

varga-festék: chalcantum, atramentum sutorium; schuster-schwärze; gálizkő PPB. (Cseh: OrvK. 9. Kr. EsztT: IgAny. 300. Kr.).

Festékes: encausticus C [coloratus, fucatus; gefärbt, geschminkt]. Orzadnak rutsaga kenőkekkel festékes (Potki: Virt. 9). Iratos, festékes bölcsök (GKat: Válts. 1398). Festékes jovain kapdoznak (Csúzi: Síp. 603).

[Festékek]

Festékekés: [tinctura; das tünchen] Súlyos prólüm vonás, belfő festékekészel, engem elvadított [a könnynyomatatótól] (ÖrvMest. 25. vsz).

Festés: **1)** tinctura C. [das tünchen, färben] **2)** pictura MA. gemälde PPB. Iratos festése (MA: Tam. 78). **3)** fucatio; das schminken, beschönigung. Szűnyél meg emi sok ezürczaur tőstéstül (Zvon: PázmI. 282). Ezen festésnek ellene áll a iudiciale prothocollum (Nyr. XII.363).

üveg-festés: vitrorum variegatio; das malen der gläser PPB. [glasmalerei].

Festet: [tingi cura; tünchen lassen, färben lassen]. Az fején csak fityolt viseljen, ha nem vészon az ing vállá; ha ingvállá vészon, valami közönséges patyolatot festessen a temetésre (LVT II.325).

Festetlen: intinctus, abaphus, non coloratus MA. ungefärbt, nicht gemalt PPB. Festetlen posztó: pennis nudis (Fél: Bibl. 55).

Festött: **1)** tinctus MA. gemalt, gefärbt PPB. Festött íris [kép, festmény] (MA: Scult. 856). Balvány képez, az melyeket legsikosban festöttökne lát (MA: Tam. 81). **2)** fucosus C. fucatus MA. [geschminkt, heuchlerisch]. Festött beszéd; allegoria; hiába-való festött beszéd; logodnadus C. Festött vagy kép-mutató szerető (Mal: Evang. 701). Noha most szép szüit oszt festett szöknek pompája (Thaly: Adal. 12).

Festítő [t]: A posztót a festő avagy festékben-mártó (tinctor seu infector) a festítő festő? katlanban meg-mártja (Com: Jan. 98).

Festő: fullo, infector C. tinctor MA. färber PPB. Violaszín festő; violarius; sarga-festő; flammearius; festőhöz való; fullo-nus; festőház; fullonia C. Ruhai lőnc festése, mikont ho, es mel festesce a földön való festőc nem tehetic (MünchC. 88). Minden festők szeretik: minimumot, indit, bersent és bányait. mind kadmiumul keresik (Szentm: Kaln. 9). A posztót a festő meg szüesíti (Com: Jan. 98). Takácsok, festők, kenők illy: Préd. 1381.

gyapjú-festő: infector lanarum PP. [wollfärber].

posztó-festő: fullo PP. [färber].

ruha-festő: tinctor, fullo MA. färber PPB. (Kár: Bibl. III. 19. MA: Bibl. IV. 40).

üveg-festő: encaustus; glasmaler PPB.

[Festöz-ik]

Festözés: [fucorum usus; das schminken kendőzés] (MA: SB. 239).

FESTOM: [jactatio; prahlerei, das grosstun] Ki juno Azag nag festommal es kenelyön (Mel: Sám. 61). Ezt esuda mely nagy festommal mustráltatta egy nehány-szor Balduinus (Pázm: LuthV. 398).

[Szólások]. Nagy festura pökö akaratos világiái, GKat: Válts. 1535.

FESŰ [fésű; pecten PPB. fyszű Posti: Nom. 119. fűsű Cseh: OrvK. 5. fűsű Czepl: Dag. 30. Hall: Páizs. 366]; pecten C. kamm PPB. Az fűsű avagy eset ki fűzi az tetvet az embernek fejéből (MeseK. 29). Szerető mátkájának tiszta aranyból fűsűt elháltatott (Prág: Serk. D1). Az ímas nyakalán volt az úr mosdó aranyos esészeje, az orozatörülvel, fűsűvel (MonIrok. XI.369). A ruházatot meg-sepertetnee ecsettel, sertés fűsűvel (Com: Jan. 114).

hajbontó-fesű: discerniculum Nom. 381. [auskämkkamm].

hajvalasztó-fesű: discerniculum, discriminale Kr. Discriminale; haj valasztó tő, fűsű C. Rendre rakván a sűrű és hajvalasztó fűsűket, mellőjek a vendéghajat s hajport (Fal: NA. 141).

Fesűl: pecto C. pectino PPB. kämmen PPB. Hozzám fűsűlöm; pectio C. Tshogati, fűsűlni a haját; *commodare capillum PPB. Tuládon kezével haját fűsűlötte (Pécsi: SzfzK. 41). Hogy felet fűsűlönő, ére meg niuzallani felet a fűsűnek foga (Lép: FTük. 31). Fűsűvel fűsűli az istokót (Com: Vest. 82). Haját fűsűlte (Tarn: Szent8. 39). Oly nagy lűng gerjedett, vállaira fűsűlt haja is perzedett (Gvad: FNót. 69).

alá-fesűl. Hozszam alá-fűsűlt; propexus PPB.

mög-fesűl: depecto C. kämmen PPB. Meg fűsűlött; depectus C. Fodor hayatokth meg sűű fűsűletok (PeerC. 338. CsomaC. 71). A gyapju meg fűsűlötie, ecseteltotie; pectitur lana (Com: Jan. 97). Meg fűsűlt fei (Erasu: Erk. 10). Hajad meg fűsűlni akkor ne mulasd-el; fogaid meg tisztiesl vízzel, vagy kezoddel (Fely: SchSd. 2. 4).

vissza-fesűl. Visszafűsűlni a haját; adverso capillo pectere PP.

Fesületlen: impexus C. MA. ungekämmt PPB. Fesületlen és rút száros ruhában öltözött, meg-esett ember (Ker: Préd. 670).

Fesűs: pectinifex Kr. [kammacher]. Fűsűs, Fűsűs [vezetknév XVI. sz.] (Nyr. IX. 365).

FESZÉK: **1)** nidus C. MA. vogelnest PPB. Rauazaknac fikai vadnac es meñei repesenez fezkoc; habent volucres eodli nidus (MünchC. 27. JordC. 370. 577). Rauazoknak likok es egy madaraknak fezkoc vadon (VirgC. 32). Fezkeből ki megön (TibC. 16. ComC. 90. 120. 230. Fél: Bibl. 12). Ne tol-

laskodgyál fézködün künöl: pennas nido majores ne extende (Deesi: Adag. 45). **2)** [sedes, domicilium; sitz, wohnsitz]. (Lucifer) lee vettetek feezkeből (ÉrdyC. 556b). Secundum subjectum, fézkéro nézve, különböznek az edyező akarók (Kér: Préd. 137). **3)** [alveus aquae; thussbett]. Az víz ki árad, el hagyván az ő fészket (Kár: Bibl. 1528). Az víz, mikor kímégyen fézkéből, az egész mezőket el-fogja (Pázm: Préd. 615).

[Szólások]. Fészket rakok: nidifico C. nidulor MA. Rak feezket: ponit nidum (JordC. 172). Rakot vala fészket ozi feezke (VirgC. 106. Pázm: KT. 198). Nagy fészket vere a török Európában (Pázm: 5Lev. XXX. Thaly: VÉ. II.235).

féske-fészék: nidus hirundinus PPBl.

füge-fészék: nidus mira arte constructus aviculae sycalis MA

gyűrű-fészke. Gyűrű fészke, a melyben a kő áll: pala annuli, unbo; das kästlein eines ringes, wo der stein hinkommt PPBl.

hangya-fészék: nidus formicarum Kr. [ameisenhaufen]. Hangyál fészék (KBécs. 1651. 9. Pázm: Préd. 95). A hangyál fészket meg-bozgatják (Könyi: HRom. 80).

madár-fészék: nidus avium MA. [vogelnest].

Fészkecske: nidulus C. [nestchen]. Az en fészkeczembe [így] es ágiamba bocziatom ki az en lölkömet: in nidulo meo moriar (Mel: Jób. 68).

[Fészkel]

Fészkeik: [sedem habeo; nisten, seinen sitz haben]. Ennek egyik oka a fejben v. főben fészkelik, vagyon, a másika pedig a szívben (SzD: MVir. 332).

mög-fészkelik: [sedem figo, inveterasco; sich einnisten]. Megfészkelik a tisztátalan kívánság tüze (Csúzi: Tromb. 199.Kr).

Fészkelőd-ik: 1) A madarak fészkelődnek avagy fészket raknak: nidificant seu nidus struunt Com: Jan. 35. Valaholott az őrdög fészkelődik, hárics-el es roncs-el azt (KBodor: HÖszt. 25). **2)** se rotare, inquietus sum Kr. [sich unruhig hin und her bewegen]. Az ágyban a feredő után fekvőben, igen kezd fészkelődni (MonIrók. XXIII.707). Hatalmas sebes folyamok ellen evezvén, akár mint fészkelődgyenek, előbb nem melhetnek (Fal: UE. 182).

[Szólások]. Nem ülhetél a lapáton, sinimár az asagonis fészkelődniöd kel (Czegl: Japh. 219).

be-fészkelődik: [sedem figo; sich einnisten] (Mezy: Dial. 43).

Fészkeltet: [locum do; wohnen lassen]. Mint kegyes zseliéruiket bemünk laktattya, szívünk kamarájában fészkelleti (Csúzi: Tromb. 176).

Fészkes: [nidum habens, nidi modo factus; ein nest enthaltend, nestartig]. Fészkes hely: nidamentum MA. Kr. Minek előtte der akarna lenni, fészkesen föld el minden szálát, rakd jól föl környül, hogy az föld magasban legyen az káposztánál, de úgy hogy a káposztát meg ne érje az föld, az kit felraksz (Radv: Csal. III.53).

Fészkez: [nidifico; nisten]. Ot verebek feezkeznek (AporC. 67). Amot verebek feezkeznek (DöbrC. 183). Az galamb zokot feezkezni kevykákban (CornC. 136. 137). Adot nektek hegyeket, mezvket feezkezni (VirgC. 51). Az fákön fészkező madarac (MA: Scult. 882). Az égi madarac az ő ágni között fészkezzenec (972).

FESZÉNG: [inquietus sum; unruhig sitzen, sich unruhig hin und her bewegen]. Feszeng, sulajt kunjában (GKat: Váts. 1802). Nyughatatlankodik, feszeng, vezkündik (II.633). Az isteni szolgálat alatt olvastok, feszengetek, nyughatatlankodtok (Tof: Zsolt. 797).

Feszéngtet: [perquirere; nachforschen, untersuchen]. Régi dolgokat emlegetsz, el-múltanak azok, melyeket feszengetsz (PálFl. 19).

Feszéngtetés: [scrutatoio; krittelei]. Csak áskálással, feszengéssel akarják ezt a sz. írának némely czikkelyéből kihozni (Szentiv: Verseng. 89).

FESZÉS: angustus, constrictus; tensus, expansus SI. [gespamt, straff]. Oly fézesőn feeztek a keresztfára, oly nag kent zennede (VitkC. 103). Akaratod gonozra legyen wgyan fezes [erős, állhatatos, mint az ebé a lopó ellen volt] (Pesti: Fab. 17b). A mi feszessen, szorossan áll, meg-ereszteni, tágtítani (SzD: MVir. 113).

FESZÍT: tendo, expando, configo MA. spannen, ausstrecken, ausdehnen PPB. Fel-akasztani, kereszt-fára feszíteni: suffigere, affigere *cruci PPl. Ket embört fezihtenec (VitkC. 91). Bočas meg engemet fezihtökne (104). Mynek vtanna a fezeitewk a kenzofoanak aloa el thawozthak volna (WinkC. 76). Kit meg ölenek, fara fezeitven (DöbrC. 317). Kerezt fara fezeyteek (GyöngyC. 11). Fezeyhed azt: crucifige eum (Pesti: Evang. 107). Christus az feszítökert is kőüörgöt (Fél: Tan. 269). Mostan ez értelmeskedőket szöllitom meg, az kie az ravasz okoskodásra adgyac magokat, és az Aristotelesnek mondását horgas tekeréssel oda akarná feszíteni, hogy az lelkec halhatatlanságát tagadgyac (MA: Tan. 22).

be-feszít: distendo C.

el-feszít: distendo MA. ausdehnen, spalten PPB. Es ekepen aña szült mezhitelen elfezhitetnen, a keresztfan fel emeltetec (VitkC. 89).

fői-feszít: expando, configo; ausbreiten oder strecken PPB. [kreuzigen, aus kreuz schlagen]. Te vag az ki istennec fiat es az akasztofara fel feieyted [olvasd: fezeyted] (GuaryC. 17). Fezeheek föl: crucifigatur (JordC. 446. ÉrdyC. 546). Christus urunc az magas keresztfára felfeszettetec (Tel: Evang. 1288). Azoc peniglen kialtanac: Veszed el, veszed el, feszech fel ütet (582). Föl fezetöttec az törneni be töltötiet (Zvon: Osiand. 19).

ketté-feszít: [fundo; sprengen, spalten]. Mellyét fényes kardal ketté feszíti (Zrinyi: II.78).

ki-feszít: 1) intendo C. distendo MA. extendo; strecken, ausdehnen PPB. [anspannen]. Sömörgését, rántzolását el-vészem, ki-simítom, ki-feszítem: erugo PPBl. Egy régi könyvet feszítet ki, görögül, deákiul annyí afforismusokat aprétot belöle, hogy már meg-is untak (Fal: NU. 215). Ajpat mellyét kifeszít, tarát farát ékesíti (Fal: Vers. 882). **2)** Ajtót kifeszíteni [moliri fores; die türe aufzwingen] Adami: Spr. 192.

kifeszítés: distensio, distentus, intentio C. ausdehnung, ausspannung PPB.

mög-feszít: crucifigo C. extendo MA. kreuzigen, ausstrecken PPB. Ággad ötet a poganoecac meg ostoroztatúni es megfezeitenni es harmad napon felkel (MünehC. 51). Gondofad teremtdet meg fezihtetnec es meg kyzozottatnac leni (VitkC. 39. 73). Ved föl, ved fel, feszilic meg ötet (82). Megh fezeythwen meg öleotök: cruci affixum interenistis (JordC. 711). Veddel, veedel zomónk elől, fezisid meg ötet (Weszpc. 91). Kealtvan es monduan, fezié meg a gonosz tenöth (Nagyszcz. 191). My predykalyuk hyrdetywk a meg fezeyteth Christust, az az zydoknak meg botrankadosokoth (Konj: SzPál. 127). E tudomannac vallasert szent Petert meg feszítetec (Helt: Bibl. I. b2). A meg feszítetted názáretbéli Jesust keresitek (Tel: Evang. II.2). Az sz. irás sokszor parancsolja, hogy testünk öblököllyük, és meg-feszitesük (Pázm: Kal. 596). Adgyad, hogy én a világnak, és a világ nekem meg-feszítettessék, mert nem akarok ezzel semmi frigyét (Pázm: Imáds. 241).

Feszítés: intensus C. [spannung].

Feszéget: **1)** diffindo, extraho MA. zerspalten, zerstückeln PPB. **2)** perquirō, disquirō SL. [nachgrübeln, untersuchen]. Melyeket halgatásnak burokkjával akarok inkább bétakarni, mint sem számlálgatással feszegetni (Megy: 3Jaj. II.34). Oly kérdéseknek feszeget (Sall: Vár. 43). Ne is feszegezd feletted, mert haszontalanul fáradozol (Fal: BE. 572).

[Szólások]. Nagy dolgokat feszegetsz te, halandó! (Fal: NU. 335).

elő-feszéget: [perquirō; untersuchen]. Három dolgot kell itt elő-feszégetnünk; mert ezeket mind öszve ásajta a jesuita (Güntz: RBab. 133).

ki-feszéget: **1)** distento C. MA. ausdehnen, ausspannen PPB. **2)** elicio [herauslocken]. Még a mellyek [hírek] titkoltatásis, ki-feszégetvén; etiam quae caclantur eliciens (Com: Jan. 185).

Feszégetés: [scrutatio; krittelöl]. Nem chalatkozhatiké meg az írásnak feszegetésében (Pázm: Kal. 420).

[Feszégető]

[Szólások]. Feszégető munka az igazán hozzánk hajló sziveket feltalálni, de könnyű marasztalni (Fal: UE. 423).

hajszál-feszégető: [in pusillis occupatus; haarspalterisch, silbenstecherisch] Hajszál-feszégető tudósok (NótlM. 58).

FESZÜL (*fészül* PeerC. 192. meg *fészül* DebrC. 305): tendor, distendor, expando, constringor, configor SL. [gespannt werden, gekreuzigt werden]. Meg yelenek nyok Kristus nykeppen fezweltetett (EhrC. 19). Ky fán fezwel adlot ysten (ÉrsC. 496). Emberre lón, fészül mi erettvén, poncio pilatusnak adatta hala es el temettetek (PeerC. 192).

el-feszül: [protendor, se projicere; sich ausstrecken, sich niederwerfen]. Agm urunk Kristus Jesus előzölne fezik (TihC. 19). Az fezweth előh az fezwlen el fezwlen mony harmycz pater nostert (ThewrC. 54). Terdeiro esen sel fezweth monda: halakat adok tenekd vram (DebrC. 74. ÉrdyC. 582).

ki-feszül. Kifeszült: distentus C.

mög-feszül: **1)** [crucifigor; gekreuzigt werden]. Ew es ew farsy valanak mend meg fezweltetok: crucifixi (EhrC. 19). Mi o emberonk vele özve fezölt meg; vetus homo noster simul crucifixus est (DebrC. 357). Mend azokert, kikert meg fezwltel, kerlek (PeerC. 212). Jesust keresytek, aky meg fezwlt, feltamadot (CoriC. 106. 323). Ammegfözölt Jesusnal megfözülvel alland (NagyszC. 98). Lata hogy az hat zarniak kwzwt az vr Jesus meg fezwthun uagion (VirgC. 34). Monda Peter: haat en meg terök, hogy te veled egyetemben meg fezwltessom (ÉrdyC. 377). A keresztet megfözült (Pázm: KT. 158). A pápa fészült meg a jesuitákért (Czegl: Tromf. 370). **2)** [protendor, se projicere; sich ausstrecken, sich niederwerfen]. Mindön pater nostert megfözülve [mondj el] es az aue Mariat terdepölve (NagyszC. 277).

mög-feszülés: [crucifixio; kreuzigung]. Crystwsnak bywnkcert walo meg fezwleese (ÉrsC. 534. ÉrdyC. 571). A kinec meg fészülésene historiat jegyzete az fészület (Mon: Kép. 8b).

mög-feszült: [crucifixus; gekreuzigt]. A megfözölt Jesus: Jesus crucifixus (MünchC. 106). Meg fezölt fduozöltök (VitkC. 91). Éh es az meg fezweltnek barattya kezek (551). O meg fezweth Hus Kristus (GyöngyC. 28). Ielenek neki az meg fezw nek kepele (VirgC. 19). Az megfözült isten (LewT. II.22). A meg-feszült Kristus árnyéka alá futok, hogy ott meg nyúgoggyék fáradságom (Pázm: Préd. 536).

mög-feszültség: crucifixio; das gekreuzigt-sein]. Az kereszt az meg fezwltsegegek abuzattyaat yelenche (ÉrdyC. 538).

Feszület: crucifixum MA. crucifix PPB. Vronknak fészülete a zent egi hazagban zömeink eleiben tetetik (DebrC. 36. 497). The zent fezwleted előh földre ostom (CzechC. 12). Meg alla az zent fezwletnek öwte (VirgC. 25. 63). Fabol chentelt fészület (Mon: KépT. 1). Feszület hordozas (Mon: Apol. 335). Feszületet halot felet hordozni (Czegl: MM. 100). Háromszor láttatot Zríniknek fészület (Zrínyi: ASyr. 49).

Feszületés: [crucifixo ornatus; mit einem crucifix geziert]. Híre sem vala a régi sz. vallásban a fészületes ostyának, hanem Sándor pápa műhelyében kelet ki 119. esztendő tájban (Matkó: BCsák. 430).

Feszült: extensus, crucifixus MA. ausgestreckt, gekreuzigt PPB. Fezwlewt Kristus: crucifixus (EhrC. 50).

FEZ: [?] Horogvece isten es veteve wt ez mancas vilagbele, es levn halalnac es puculnac feze [fezke? fésze?] es mend w nemene (HB).

FI, FIÜ (*fejnyak* LewT. II.12. *atyatejotok* 37. *fejnyak* RMNy. II.87): **1)** filius, natus, gnatus MA. Sohn PPB. Urokám fia: pronepos C. Com: Jan. 120. Anyám bátya fia: matruelis MA. mütter-brüder-kind PP. Modoros Dodfia vintor 1255. (CodPatr. V.28). Terra nobilium kyralythia dietorum 1287. (VI.329). Zálfiat: pariet filium (MünchC. 15). Maria az földről fel emeltetie es veteie az ő zerebő fyahoz (VitkC. 76). Rakel syratwhan hw ftyat (JordC. 360). Tekozlo ftyv (CoriC. 142). Janost hagyam anamnac ftyol (NagyszC. 91). Mas embernek ftyat gonozol kenantam (VirgC. 8). Meg sokasyta vr isten zent ferencznek ftyath es leonit (15). Vagiok elv istennek fya (20). Atya, ftyv, zent lelek (ÉrdyC. 508). Dyeheseg atyanak es ftynak (KulesC. 2). Az mell oraban igen nem allitattok az embernek fia igaz szinte az oraban ü el (Sylv: UT. 139). Minden várait engedé leányinak, fiakká tevő ő sok jószágának (Tin. 88). Fiakat és leányokat nemzes: filios generabis et filias (Kár: Bibl. I.184). Akkor a fiak atközzik az atyákat (Pázm: Préd. 20). Jussom eszinkbe, minémű szeretettel látá a tékozlofiat sok gonozságitán (180). Ez istentelen fi (Absolon) (Illy: Préd. II.66). Kinek fiuja nintsen, a'nak atyája nintsen (GKat: Titk. 16). Nem is fog felelni, levelébe mondjá, nintsen illy roz fira, mint én vagyok, gonjja (Gvad: RP. 104). **2)** liberi C. [kind]. Mert mindön embör természet zerent zerey azt a kitől uagion: mint az fiak zeleiökert (TihC. 7). Zerelmes leamin, nam tyeket sem ferfynakh gonjya, sem ftyadnak sem hwa ezkwneg gonjya nem bant (VirgC. 138). Ftyam Erseböt hozva meogy (ÉrdyC. 630b). **3)** pillus MA. [junges]. Galambú: pipio; tkfi: pullaster, pullus gallinaceus; keezke-fü: haedulus MA. Lúdfü: anserculus PP. Nyomorék poszáta madár, mellynek fiát más neveli fel: curruca; kánya-fü: pullus *milvius; fetske-fü: *pullus hirundinis; béka-fü: *pullus ranae PPB. Az vjpera az ő fiat ki költi (GuayC. 13). Az madar ftyay: pulli avis (JordC. 246). Vgum fvwltök, mikent fecke fty (DebrC. 244). Akara keet galamb ftyal nagj gerlice ftyal adozni (DebrC. 172). Nemeli oktalan allatnak első ftyat meg kelh vala valtani (173). Az tikmonkzeben uagion elete az tyk ftywnk (SindC. 3). Talaltok egy zamartyat meg kewtwe (Pesti: NFest. 165. 166). Eg kis niul fi (Kak: Ast. 7). Oroszlán-fü (Helt: Mes. 362). Az vad keezkéknece ftyer (Kár: Bibl. I.536). Oroszlány fi (544). Rókat (632). Idei gyermekdel bárányfiak (Kady: Csal. II.270). Szarnac fián ilen (Kules: Evang. 10). Naptenyre nező szem mutattia sasfiat (Zrínyi: ASyr. 218). A madarak fiakat költenek (Com: Jan. 35). A pava fiaknak tsak a tsalán tszép-is halalos (Misk: VKert. 317). Homét veszünk kappanokot, tyukfiakot (Illy: Préd. I.119). Fűrjfiak (GKat: Váts. II.121). Fetske-fü (Mik: TLov. 353). A tyukfiak igen kövérek lesznek és a galambfiak igen öszlővérek (Fal: NA. 143). **4)** particeps, obnoxius; teilhaftig, unterworfen. Vilagossagnac fya (VitkC. 2). Haragnak ftyay vagyunk (ÉrdyC. 574b). My vagonk wrwk vezedlennek

fiú (VirgC. 49). Szerencse-fia (Fal: Jegyz. 935): *albae gallinae filius* Kr. 5) [eivis; lundsmann]. Ez vylaghy kiralyok kyken vezetnek adoot, az flyakon ec awagy az ydghenekhön (ÉrdyC. 552b). Ezt hallá sziazad, hadnagyak megmondá, hogy szent Pál római ember; hadnagy megkérdező tőle, ha római polgári volna: tu Romanus es? (RMK. IV.189). Amaz híres nevcs esch fi, Zischa János (Czegl: Japh. 124). Az Erdélyben bejött nyegédes magyarországi, törországi fiák miképpen zabolíztsanak meg kérdéssokról (Thaly: Adal. II.341). 6) mas, masculus MA. münlein PPB. Az rabságból bazi iött fia (Kár: Bibl. I.426). 7) [parvus; klein]. Egy erős palánkot alkotának, mellette fia palánkot állattak, azt erősen földdel megrakták, nyomták, gyakor bástyákat abban alkotának (Tin. 119).

[Szólások]. Ne szidd őket, ne mondjad bitangoknak, se disznófiaknak (Thaly: VÉ. I.424). Nem tudom, ki lova fia vagy; egyszalaira sem esmérlec: **albus an ater sis, nescio* MA. Tudinc, ki lova fia vagy (Dáv: Vall. II.12). Te voltálé anya, az sarkany-fia az boszorkany (Szeg: Theoph. 24). Ha a tsászár vagy király, téged fia vá fogadott volna, oly fen' nézmel, hogy alig szólhatnánk veled (Pázm: Préd. 1094).

[Közmondások]. Az ebnek sem él meg az első fia: *canis festinans coecos parit catulos* (Deesi: Adag. 93). Nem eszi meg az eb az ő maga fiát (184). Az káposztás kertet él kecskére nem jó biznya, sem a lúd fiakat pásztorra (Magyar: OrszRöml. 58). Farkasnak farkas a fia (Fal: Jegyz. 923).

ablak-fia: fenestra parva in majore fenestra Kr. fenestella, fenestra forniculi; fensterlein PP. 1801. Az ablakon, ablac fiún ki-néz (Com: Jan. 106).

Ádám-fia: {homo; mensch}. Ez vylaghy bolond Adam ffyay (ÉrdyC. 557. 367. 649). Meg waltad vram zegeny bynős adamfyath (CzechC. 70).

asztal-fia: *rensus, capsula mensae, cista mensaria*; tischlade PPB. schublade KirBesz. 134. Mely levelek ennalam wona [igy] othi Kassan az azhel [igy] fyaba (RMNy. II.53). Egy asztalira vagy asztalra való pléb két tompa lövővel és két oldal kilincsel (Nyr. XI.525).

atya-fi, atya-fiú: 1) *frater*; bruder PPB. Azon mélből való atyafiak: *uterini* C. Egy hassal lett atyafiak: *fratres, sorores* *geminae; két testvér atyafiú, ötsém, bátyám: *frater*; öszveveszténi az atyafiakat: *fratres* *committre odiis PPB. Atyafinképpen: *fraterne* MA. Ew atyafyay megen ualának kevsdedek (EhrC. 99). Lata két atyafiát (MünchC. 20. 22). Idagón lettem en atyafiának es zarudok en anám fiaimnak: *extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filius matris meae* (AporC. 18). Cayn Abelst atyafiát meg üle (GuaryC. 20). Ez tizónket atyafy [József és testvérei] (26). Lata ket atyafyakat (JordC. 364). Lazart Martanak es Magdalanak atyafiát halataiból fel tamazta (WeszpC. 7). Meg esmerőd atyadat, anyadat, atyafyath (SándorC. I). Ehalasztatik az atyafy az atyafinul (VirgC. 118). Wgy tarchad mynt atyad fyaat: *sicut fratrem tracta* (ÉrdyC. 78). Jakob nemzötte Judat es az ő atyafiát: *Jacob genuit Judam et fratres ejus* (Fél: Bibl. I). Eot atyafiaknac vagon 75 forintyoc (Helt: Arithm. E5). Kain Abelnek atyafia (MA: Bibl. I.4). A testvér szerént való atyafiak (Czegl: MM. 277). Amaz két atyafiak Esau, és Jakob (Mly: Préd. II.61). Te nékem testvér atyámia vagy (Hall: III.15). Két-egytestvér-atyafi (Mik: TLev. 247). 2) *cognatus* C. *consanguineus* MA. blutsfreund, verwandt PPB. Ki vala ő neki atyafia avag rok[on]sága (DebrC. 569). Egéik sem osz[ta]los atyamtja az en iozagomba (Radv: Csal. II.108b). Atyankrol való atyafiakfiak: *agnati* (Ver: Verb. Szót. 2). Osztalos atyafi [az örökségből] (Szeg: Aqu. 29). 3) [proximus] *necessarius* C. PPB. *amicus*; friend Com: Vest. 119. The atyafiya tart valamyt

te ellened; *frater tuus habet aliquid adversum te* (JordC. 366). Ha csak ydwezlytek ty atyafokflyat, myt teztok towaba? si silutaveritis fratres vestros, quid amplius (368). Ew atyafiayak zerey: diligit proximum (ÉrdyC. 79b). Haragot tartotam atyafyaynak ellene (VirgC. 9. 90). Atyafiay dicherietek az vr istent (37). Halgassitoc az ti atyafokfiának ügyeket (Kár: Bibl. I.157). Kedves jó akaró barátunk s atyánkfia (BethlTám. 47). Pápázó atyafiak (MNYil: Ért. Előb. 2). Ur isten ő szent felsége az ő kegyes áldásából ez elmült napokban látogatott meg bennünket az atyám fiával [feleségemmel] egy kis fiuval (Radv: Csal. III.5). 4) [frater, monachus; bruder, mönch]. Nem tezik enekem, hofi en legyek kiseb atyafiú (VirgC. 66). Zent Ferencz meg gondolnan ez zent atyafimnak w nagj engedelmesseget, kezdte magat feddeny (69).

[Közmondások]. Atyafi atyafiával jó: *frater viro adsit* (Deesi: Adag. 54).

atyafias: 1) *consanguineus* MA. [verwandt]. Az zent apostoloknak ydeyőkben valanak keth yeles zycek atyafiayak (ÉrdyC. 413). Ők atyafiak az ezigánokval (Tin. 316). Az rokonságoc, atya fiasoc, az ő öveiket sirattyac (MA: Scult. 442). Vér szerint is atyafiasoc voltac (Prág: Serk. 336). Egy nebany atyafias ember: *plures personae fraternae* (Ver: Verb. 126). *Cognatusok*-is, az atyafiasok (192). Vér szerint való atyafiak: *personae consanguinitate conjunctae* (335). Az két tsászár atyafias vala (Huny: Trója. A2). 2) *habens cognationes* MA. der verwandschaft und blutfrunde hat PPB. Nagy familiájú, igen atyafias: *fortis familia PPB. Balthory atyafias az vrak között, hogy nem ő (MonRök. III.135).

atyafiság, atyafiúság: 1) *fraternitas* C. *bruderschaft* PPB. A mi vronk Jesus Christusnak atyafisysaga (ComC. 1. PeerC. 49. JordC. 848). Az egész emberi természet nagy méltóságra jutott; mert Krisztus atya-fiságában álltözött (Pázm: Préd. 116). 2) *consanguinitas* C. [verwandschaft]. Vér szerint való atyafiság: *parentela* C. A rokonságról avagy vér szerént való atyafiságról (Com: Jan. 119). 3) *necessitudo* C. [amicitia; freundschaft, freundlichkeit]. Ha kegelmetek atyafisag kepen nem akar segeteny (RMNy. H.97). Soha nenem nekowm nagyob atyafisysagot nem teheteth, mynth ezth, hogy oda menth (RMNy. II.87). Atyafisagval es akarattal, io szüel leolekel vadnac egy mashoz (Bom: Ének 255). A szivek, elmék es indulatok közt-is találkozik nem ritkán szoros szerelmes atyafiság (Fal: UE. 389). 4) [societas monachorum; ordensgemeinschaft]. Kic egy szerzetben, atyafisagban elneuec (Mon: Apol. 260).

[Szólások]. Hyzóm erty ty zeresmes atyafisysagtok (ÉrdyC. 597b).

atyafiságos, atyafiúságos: 1) [fraternus; brüderlich]. Afafisagos zeretet (GuaryC. 66. DöbrC. 284. DebrC. 212). Afafisagos egenlőseg (BodC. 14). Igyenes atyafisysagos barathisagra menthenk (RMNy. II.32). Atyafiságos zeretet (Kules: Evang. 494). 2) *consanguineus* C.

[atyafiságosod-ik]

öszve-atyafiságosodik: [consanguineus fio; verwandt werden]. A magyarok az idegen nemzetekkel öszve atyafiságosodának [házasság által] (Liszny: Krón. 303).

atyafiúcska: *fraterculus* C. MA. brüderlein PPB.

atyafiúi: *fraternus* C. brüderlich PPB. Atyafiúi szerelen: *amor fraternus* (EhrC. 70). Atyafyay zeretet: *caritas fraternitatis* (ÉrdyC. 73). Megesmere az atyafiakba az atyifü [igy] zent zeretetet (VirgC. 75). Atyafiúi fogadás (fraternalis adoptio) ez, mikor valaki lattya hogy vér szerint való örökös nincsenek, mas idegent engedelemből atyafiava fogad es jóságában bé bocsat (Ver: Verb. 127).

barom-fi: *pecus* MA.

egyház-fi: **1)** aedituus C. aedituus MA. kirchner PFB. Egyház fia, egyház őrző: tutelarius C. Egyházfű: kirchenwarter Nom. 67. Egyház fia: aediles C. Egyház fia: aedituus Com: Jan. 121. Váradon az odaváló püspök az egyházit meg-éget-tette igen alávaló dologért (Bod: Pol. Előb. 4. **2)** [fideles; gläubiger, mitglied einer kirche.] Az ekklesia javai légyenek az ekklesia és egyházfiak szabadságokban, nem az esperest és pap dispositiójában (Bod: Pol. 86).

fattyú-fi: [mothus; bastard]. Fattyúfi: mothus, de cuius parente non dubitatur; zab gyermek: sparius, qui non audit suos parentes nominare (Széksz. M. Akad. Értes. 1847. 332. MA: Tam. 1130). Kurvától való fattyúfia (Dial. 154).

fér-fi, fér-fiú [férfi] PFB. s. v. genitale, concubitus, expertus: **1)** vir MA. manu PP. Férfiaként: viritum; férfi módjára fermett asszony: virago C. Azon ember es ferfyu: mulier et vir (EhrC. 90). Igaz férfin: vir justus (MünchC. 81). Tyteket férfinak gongya nem laut (VirgC. 138). Minden férfin forchikara vetőtte kezét, mint a szülő asszonyát (Helt: Bibl. IV. 161). Hasonlító utat az eszes férfinhoz (Fő: Bibl. 11). Az férfin elő vonnia szolgáló leányt (Mon: Apol. 396). Nemes férfin (Káldi: Bibl. 242). Termetes férfin (László: Petr. 203) **2)** mas C. masculus MA. männliche person. männlich. Férfi nemző része: genitale; férfin után járni, kőni magát valakire: petere *concubitus; férfinat esmért leány: puella *experta virum PFB. Mend ferfyu (mares) es azonember, kyk ottogyel meg gylekeztenek (EhrC. 58). En sohha ferfiat nem kuantam (GuaryC. 53). Keuantam ferfiakat (VirgC. 9). Minemew zert kelyen tartany az ferfyakhoz (136). Nyoltz napi férfin [nyolcz napos figyermek] (Börn: Préd. 25). Férfium es asszonyalattá olkotta őket: masculum et feminam fecit eos (Helt: 1°. E7). (Josephat) a ferfi kuruak marado-kítés ki tisztítá a földről (Mel: Sám. 362). Minden ferfiat születése után nyolczad nappal környül kellett metélni a zidók-nak (Pézu: Préd. 158). Férfi személy (Monfrók. VIII. 120). A városnak minden ferfi és leány gyermeké, és nevedékény ifjai az egerek után imóltának (Lászy: Krón. 244) **3)** [maritus; gemah]. Férfiamat hazastarsul vőttem (TelC. 25). Az en ferfiamat elhötet (48). A feleség paranesol férjének, a szegény ferfi pedig asszonyi nyeretet visel (Misk: VKert. 362). A mit az ferfi keres, másfelől az asszony, mint bitangját ugy osztja (Thaly: VÉ. II. 420).

[Szólások]. Nem egész ferfin az ki csak otthon rothad (Szentim: TFü. 2).

asszony-férfi: androgynus C.

férfiás. Ferfiás asszony: virago mulier MA. maunsüchtiges weib PFB.

férfiú [férfi; masculinus MA.]: **1)** virilis C. männlich PP. Férfini megállapodot idő: virilis aetas Com: Jan. 45. Sok leányok ferfyv lelekkel vitességet texttenek (CornC. 275). Oly nyuth ferfyv wyaskodas keppen aly ellene az ördögnek (ÉrsC. 275). Ezert ferfiuac neuesztetie: huac vocatúnr virago (Helt: Bibl. I. A4) **2)** masculinus C. [männlich]. Az ferfiú magot hozza veue (Mon: Apol. 166). Midőn le vágott volna minden ferfiú nemet: cum occidisset omno masculinum (Kár: Bibl. I. 315).

férflúság: **1)** virilitas MA. männheit PFB. Emberkor, férflúság: virilitas Com: Jan. 15. Ki minelkőttel erös ferflúsággal: viriliter (GuaryC. 59) **2)** virilia MA. priapus, pyga [männliches glied] Nom. 21. Kőtelet kőttenek a latrok az ő ferflúságra (ÉrsC. 66). Bődog az ferflúság nélkül való, ki az ő kezénel hamisságot nem ezelekodett: beatus est spudo, qui non operatus est per manus suas iniquitatem (Kár: Bibl. I. 37. Pázu: Préd. 282).

Férflúságtalan: eunuchus Kr. (Káldi: Bibl. Mach. 19: 12. Kr.) Vannak ferflúságtalnak, kik magokat meg herélték (Veresm:

HitMegt. 63). Látták vala ötet ferflúságtalnak leuny (Fr: SzJan. 98). Kappan-ember, herélt, kímetszett, ferflúságtalan (SzD: MVir. 106).

fogadott-fiú: adoptatus C. adoptivus Ver: Verb. Szót. 1. [adoptivsohn]. (Hly: Kriszt. 57).

fogadottfiúság: [conditio adoptivi; eigenschaft eines adoptivsohns]. (Zion: Post. 1196. Mád: Evang. 17. MHez: TOSz. I. 104. PP: PaxA. 325).

gyermék-fi: [puer; knabe]. Hozzá vötte az ő gyermek fiát (Helt: Mes. 3).

haza-fia: patriae filius; einheimischer, landeskind PFB. Az otthon született városnac haza fia: indigenae Com: Jan. 123. Haza fia volt s-ma is haza fia (Matkó: BCsák. 12). Meszléni derek ember, igaz hazafia (RákF: Lev. 1111). Az nemes országi nemesi renden lévő hazafiai számok közé incoporálthassanak (II. 21). Nem örömet forgott hazafiainak szemek előtt: non libenter erat ante oculos suorum civium (Bal: Corn. 115). Már nem vendégek, nem jövővények, hanem örökös haza fiaai vagyunk (Bíró: Préd. 19).

hazafiúság: [popularitas; landsmannschaft]. Ez a favágó a hazafiúságot viselőtben gyakran látogat minket (Mik: TLev. 14).

hazafiúságtalanság: incivilitas (Csúzi: Tromb. 471. Kr.

[hazafiúsoktal-ik]

hazafiúskodás: [rei publicae studium; patriotisches wirken]. (RákF: Lev. III. 417).

hűg-fi. Hűg fy: consobrinus Nyirkállai XIX.

í-fi, ia-fia: [liberi, proles; kinder]. Mynden yozagtok, felessegittek, lyatok [fy], lyatok es ty barnotok magoknak legyenek addeglan az varásokban: absque uxoris, parvulis atque iumentis, pecora in urbis remanere debebunt (JordC. 206). Ha nykoron lyatok lyatok el zaporodandyk: si generit filios et nepotes (210. 259. 291. 285). My hazna vagyon beme az zlyeknek ha az ow yay lyay zyzesseget tarthnak (ÉrdyC. 471). Ne kewanyad te baratothak yaat lyayat: non concupiscis domum proximii tui (523b) Kynek maruleky vannak, ya lyay, felessege (612) Vozagant morhayaat yaat lyayat, kyket vele el nem lyhet halalmak ydeyn (645. Konj: SzPál. 94). Gyermekinek gyermekit, újat fiat láthatta (MA: SB. 44). Szülők nem beesülő dobst laknak tiuknak emlekezetre (Mogy: 6Jaj. II. 13).

[Szólások]. Apróstól tsqjüstől, iastól-lyastól, ebéstől-matskástól ki-vesztek (SzD: MVir. 37).

ias-fias: **1)** [liberis praeditus; mit kindern gesegnet]. Ugy vagyon a dolog, mint valamely ias-fias tselőles gazda hazában (Nagyari: Orth. 184). Apróds, ias-fias, poronyos, sok agyermekü feleségétől nem érkezet az olvasásra (SzD: MVir. 37) **2)** [multa membra habens; in multis partes divisus; mit vielen abtheilungen]. A tövének sok ias-fias gyonrai vannak, mivelhogy tövissel ebséggel szeretnek élni, mellyhez illendő hűs nyelve és kemény nyóvis vannak (Misk: VKert. 39).

isten-fia: [filius dei; gottes sohn]. Midőn Júdeában egytembe lakniának az isten fia, és az ő szolgálja és előttefutója (Hly: Préd. 179). Igy vagyunk isten fiaai és szabadosok (289).

jobbágy-fi, jobbágy-fiú: **1)** [adulescens nobilis, homo nobilis; junker]. Történek, hogy egy iobagfyw romalam mome, terce be az herceghöz, es az imbor herceg nagy yo koddel fogadta; es nykoron lakozna(nak), kerese az wr lyw, hogy erdemence láthatny zent Erseloth (ÉrdyC. 613) **2)** [jobbágy; frohnbauer]. De eadem terra serviret, sicut alii de Thurocz, qui iobagfy fin dicuntur (258. Jorney, Czinar, Czegl: Dag. II. 71). Öszevrit jobbágyfiak száma 96, lovak száma 17 (Gér: KárCs. IV. 298). (Az amuzagynok, id est, az desma fiak, kiket az keresztényektől dozmában el-vontak, Konst. 25)

köröszt-fiu: filius Iuliacus; tanfjút, der aus der taufe gehoben wird PPB. Scent Marc ewangelista volt Peter apostalnac kereszt fia (MünchC. 71).

király-fiú, király-fia: **1)** filius regis, princeps regius SI. [könyvesség, prinz]. A köuer lo nem gondol aual ki rayta il, bator királ fiú legon es, boğ meg serzik (BodC. 10). Ky lygen ez kerál fyv (DebrC. 513). Szulimán császár indulása, királ fiát meglátása (Tin. 7). Mi dolog hoğ te király fia napról napra igen el ősztóuerősöl es el hermez? (Mol: Sám. 174). Egy Apollonius nevű fő királyi érkezék Tyríából (Apoll. 5). **2)** [?]. Terra nobilium kyralfyfia dictorum 1287. (CodPatr. VI.329).

[Szólások]. Fabula Milesia, király fia Kis Miklós beszéde (Deesi: Adag. 344. MA): ein mürlein PFB. Immár csak hitsügos mulatságra vágyodnak, költött fabulákra, királyfia Kis Miklós-ról, poéták óriásiról (RMK. I.340).

kurva-fi, kurva-fia, kura-fi (*kurafia* * Gvad: RP. 12. *korafia* * Gyöngy: Cyp. 21): [meretricis filius; hurensohn]. Zydnya kezdettek bestye, kwrwafyanak (RMNy. II.189). Monda az ifiu oroszlan: Bizony ezennel meg állom boszszudat az perentel kurua fián (Helt: Mes. 358). Meg araszola a gyermek oroszlan a nyomdékot es monda: O kurta kurua fia, ki reud lábotskúia vagyon (359). Bestie arolo kurafia (Combal. 13). Nosza az beste lélek kurua fiának ne hadjuk elvinni az lovakat (MonOkm. VI.60). Nem igazán esküdtek meg, eb anyáju, hitétlen, bestye kurua fiái (MonTME. I.77). Ne szidd kurua fattyának, kurafi csináltának (Thaly: VE. I.424). Igy vér meg az isten, beste kurua fia, pernalájder huzó-vonyó, ördög fia! (Thaly: Adal. II.106). Beste karafia (Gvad: RP. 42).

láda-fia: locus, forulus SI. arcula cistae Kr. [schublade in der truhe]. Az arany szerszámokat tegyétek a láda fiába (Helt: Bibl. II.121). Az elseo láda fiában egi erzeniben vagion hat zaz hoszonnegi arani forent (Radv: Csal. II.27. 315).

madár-fi: pullus, avicula SI. [junger vogel]. Madár-fiú: *proles volucrum PPL. A madárti pipog: pullus pipit (Com: Jan. 39). Madár fiak, toronkatzok: pipiones (35. Kár: Bibl. I.178).

mostoha-fiú: privignus C. der stiefsohn Com: Vest. 142. Tiberius Augustosnac mostaha fia romai imperator regnal huszan három esztendeig (Szék: Krón. 81). Hoğ meg hallotta volna az eu mostoha fiának meg ieoweset (Pont. 23).

ös-fi: **1)** haeres, indigena, domesticus MA. erb. hamsgenoss PPB. Kananeus nemzeth, kyk ewssfy zerenet valanak Noe nemzeteéből, kyknek attyok vala kanaan Noenak eegzyk fyfa (ÉrdyC. 435). **2)** [frater, monachus; möneh]. Kyt meg tarthnak mynd ez may napgyal az ew zent zer[z]eteeben jambor ewss fyak (ÉrdyC. 632).

pártos-fi: desertor Illy: Préd. II.529.

szó-fia. Szófia-beszéd: fabula MA. [munttizes gerede].

szófiás: [fabulosus; fabelhaft, unsinnig]. Immár régen azokat mint szófiás beszédeket által-nyársolta szent Jeronymus (Pós: Igazs. I.22).

tábla-fia: [assessor; beisitzer, gerichtstafelbeisitzer]. Fő direktorá tészik, vagy szék birájává vagy tábla fiává (Felv: Dies 58. TörtT. 1.153).

unoka-fi: nepos Com: Jan. 119. [enkel].

úr-fi: herulus Kr. [junker, junger herr]. Attia ötet egi nőmös ur fyuak adnak (DebrC. 190). Ez zent wr fyw (Jézus: ÉrdyC. 33b. 615b). Három nemes wr fyak (519. 509. 642b). Wettem az wryfaknak atlachot [egy szolga írja haza Bécsből nagysügos asszonyának] (RMNy. II.108). Az Amhát basa szót beadott vala, az császár hitit úrfinak (Losonczinak, Temesvár kapitányának) ajánlá (Tin. 82. 85). Hoğ az jambor úrfiat Báthory

Istvánt a naderspüasügből kivethessék (Monrók. III.138. Tin. 81. 82. 85. MA: SB. 141). Féltvén a reá bizott úrfit, jött oman Norinbergába, oman Prágába (Bod: Pol. 73). Ez az asszony kis-asszony korában ment volt gróf Bethlen István urfhoz (205). Az urfiak magok egymástól ugy megrühesedtek, hoğ már minden kítelheto gyalazatnál föjebb vagyon dolgok (Fal: NU. 264).

úrfiság: [habitus nobilis; junkerfigur]. Az egész fejemet bé is püderozta, s így a csikós-bojtárt úrfiságra hozta (Gvad: RP. 84).

vásár-fia: mundiale, donum mundiale Kr. [jahrmarktsgeschenk]. (Gér: KárCs. IV.396. Thaly: VÉ. II.79). Az asszony-ság a legujab módi formára le tözött es fel szárnyozott bubokát, kézre valót azon opera s tsipke-műből, utólyára az kövekből es más ráritásból is válogat valant; s a kalnároknál hagyván alkalmas adosságot, hazatért, hoğ lerakhassa a vásárfiat (Fal: NA. 113).

világ-fia: vanus, mundanus, studiosus rerum mundanarum SI [homo voluptatibus deditus; weltkünd]. Ha ez ilyen világ fiával es bor-emberekkel kitészünk (GKat: Váits. II.312. Thaly: VÉ. II.64).

Fiacska: **1)** filiolus C. MA. söhnchen PPB. Vgy mond: Fyachkam maragatok evbenne (ComC. 146). Fyacskaim zeresestök egimast (DebrC. 71). Egy kyssed fyachkam vagyon az varasban (ÉrdyC. 338b). Fyachkaim, az vtolso ora jelen vagyon (Mon: Apol. 460). Dávid könyörgése fiatkájáért [fyg] (Szatlam: Cent. 74). **2)** pullus C. pullulus MA [junges].

Fial: **1)** filiolus [söhnchen, kind]. Fialim, mel nehez penzbe bizocnak be menni istenec orzagaba (MünchC. 92). Fialim, meglen keneseimeglen tü ueletec vágoc (200). **2)** Fyal: privignus [stiefsohn] Nyirkálai XIX.

Fias: **1)** foetusus C. [junge habend]. Fias tik: gallina pullos habens MA. Fyfas tyk (ÉrdyC. 173). A fyas oroszlan a halot zagattya, micoron megl akad (NádC. 594). Giermeket eg fias kamondor [fyg] kórfil forogia (Kák: Ast. 4). Fias szamar (Mel: Préd. 125). Fias juh (Radv: Csal. II.403). Fias farkas (Misk: VKert. 180). **2)** [liberos habens; söhne habend]. Nem levén soha nő, sem fias ember (Monrók. III.58). Vannak olyak kiknek fia magzatot ad Isten, ne jöjj koma közel hozzám, fias vagyok mostan (RMK. IV.257). **3)** loculatus PPL. [mit fächeru versehen]. Fias-láda, fiókos: loculata arca v. arcula PPL.

[Szólások]. Nám ami fia vagyon mint egy fias disznónak (Deesi: Adag. 157).

Fiatlan: sine filio, destitutus pullis SI. [ohne juncé]. Jütt az fejöre fiatlan juh (MonTME. I.256. GKat: Váits. I. Előb. 11).

Fiaz-ik, fiadz-ik: pario, gigno MA. pullulasco PPBL. gebären PPB. Vvölč ki nem fiazs: clama, quae non parturis (DöbrC. 308. Sylv: UT. II.114). A szüldisznókis ot olomot gyüyt-nec es fiaznac (Helt: Bibl. IV.57). Ludoc, tyukoc mikor fiazic (Bor: Préd. 34). Calhinus maga tudomania által szült es fiazot maganac fiakat (Mon: Képt. 77). Az ő wñöie fiazic: vacca peperit (Kár: Bibl. I.524). Fiazdik a nyul (Misk: VKert. 172). Az oroszlan az ő fajzását holtul fiazza (Ker: Préd. 409).

[Közmondások]. Nem sokat fiazik a hamis kereset (Kisv: Adag. 357).

mög-fiazik: ∞ Az dyzno meg fiazik (RMNy. III.40). Űneiek nağ békéuel fiazik meg (Mel: Jób. 51).

Fiazás: [partus; geburt]. Meg az vadakatis az fiazás meg szelediti (Prág: Serk. 323).

Fiazat: [fetus; brut]. Fajzati vagyon fiazati (GKat: Titk. 275).

Fiázmány: ∞ Ez a vélekedés nem egyéb, hanem az által állatozásnak tudás fiazmányja (GKát: Vált. II.1208).

Fiázó: [fecundus; fruchtbar]. Bűn fiázo es szaporó (Mel: SzJán. 44). Capra, fiázó kotsko; caper, kotske bak (Com: Vest. 13).

Fiasztal: pullifico [junge gebären]. Az madarak fiasztalmakala: aves pullificabant (EhrC. 145).

Fiaztat: [parere facio; werfen lassen]. Az iwokotis fiazattam (RMNy. II.311). Az hollokewyffalwssy mezeon fiazattak az baskayak (317).

Fiók: **1)** [pullus] avis plumosus SL [junges]. Fiók rézre: anatica PPB. Fiók ölyv: neopterus accipiter PP. Egy borju fiókot, se marlyókat el nem vitték (MontME. III.41). Akkor fogathatlik pedig könnyebben meg a róka, míg csak fiók és kündel (Misk: VKert. 162). Alig kelhető-ki csöcsömös korából, mint fiók kérezevén fészke kosárjából (Gyöngy: KJ. 102). **2)** mensae v. cistae loculus, arcula, forulus SL [fach, schublade]. Hogy a tevék a kemény eleséget jobban megemésztheték, szükség volt, hogy gyomroknak sok fiókjai lennének, hogy a megűt eleség szüntelen egyikből másikba által menvén, jobban meg-emészthődnek (Misk: VKert. 39). Szívemnek minden fiókja tele a kéldhez való szeretetemmel (Mik: TLev. 18). Adhassak pogását fehér liszt lánjából, lovaknak abrakot pajta fiókjából (Orezy: KultSz. 153). **3)** subalternus SL [untergeordnet, filial]. Fiók tsont, mely a vállat a melyhez kapcsolja: clavula PPB. Mind az fiók s mind az csoportos strásákat revileáltam (Mon-lók. XV.145).

Fiókos. Fias-láda, fiókos: *loculata arca vel arcula; fiókos vagy kalamáris láda: *arcula loculata PPL.

[**Fióka**]

Fiókás: [puellus, puellula; kindchen]. Szerelmes fiókásom! A te apókaál (Nád: Lev. 15).

Fiú: **1)** filialis MA. kúndlich PPB. Fywy feelelem (ÉrsC. 535). Fywy zent feelelem (ÉrdyC. 559). Fywy zeret (DebrC. 119). CzechC. **42)** [masculus; männlich]. Zyl teeneké fywy magzatot (ÉrdyC. 344b). Szüle fyú magzatot (Mel: SzJán. 299).

Fiúság delky *lyassag* CoruC. 144): **1)** filatio, filii dignitas MA. die erkennenng für einen sohn, die würde eines sohnes PPB. Az isteny fvsagnak valasztasa (CornC. 1). Lelky fvsag (VirgC. 137). Meeg mimagunk se nümagugla ohaytunk az lelki fvsagot varuan a mi testönknek meg valtasat (Konj: SzPál. 73). Isten fvsaga (Mel: Ének. 30). Minket az isteni fvságra el-petsétel (GKát: Titk. 265). **2)** [sexus masculinus; männliche linie?]. A Mágosi familiájának itt szakada magva a fvságon [bűi ágon? fiágon?] (TörtT. IV.75).

FIAT: [abundantia; reichlichkeit, ergiebigkeit?]. Ha most az halfogásnak jó fiatja volna, hagyjad meg az praefectusnak, mind keességét, tokot, vizát fogasson számunkra (RákGy: Lev. 383).

FIATAL (*fiotal* Czinár): **1)** novellus, germen, stirps MA. junger baum, neuer stamm PPB. Tul fiotal [tögy] arboris 1302 (Czinár). Kiknek fiay mikent plantaltnak fiatal (AporC. 116). A lebec az fiatal fauc maga zerent fel emelkedhetic (VirkC. 7). Az te feleséged oflan leszen mint a termő szőlő tő, es az te fiad mint az olai fauc fiatal (Szék: Zsolt. 138). Az ő gűkerence fiatalat hagytoc a földön (Szék: Krón. 15). Az mel vad faban szállt oltatik, giakorta az tőnen vad fiatalok ünnek ki (Föl: Tam. 318). Így őrsi s neveli isten a gonoszok szeren tsjét, mint a jó gazda bekérített kertében neveli és őrsi a szép fiatalokat (Pázm: Préd. 21). Mint az tőlebeon oltatott fiatal, meg fogandúck az keresztyenség (Pázm: Kal. 171). Az jóság-nak keresésében az fundamentoura, es az jóság gyűkerene kell tekintenünk es nem az águra fiatalyara (Ver: Verb.

42). Ez hidon láttam egy halyog fa fiatal kinek tenérdek-séghe nem volt nagyobb az embernek őreghibik vyanal (SzCsomb: Útleir. 64). Az férfi az erdön le vágja az cserfa fiatal, mellyel osztán meg orvosolja az gonosz aszszonyialatot (MesésK. 31). Űtless egy baraczk fiatal; mikor látod hogy meg fogott (Rady: Csal. III. G3). A fiatal nevéndekeket és fittny ágakat martiusban (ülteik, Lipp: PKert. III.112). Siess teremő uradhoz szépen fel-sordult ifjúságonak első fiatalival s ydon-úy zsen-géjével (Fal: NE. 54). Kertnek fiatal (Fal: Jegyz. 936). **2)** juvenis Oertel: Iarn. 135. [jung]. Gyermekek fiatal authoroknak hja (Toin: Vigaszt. 147). A musikáruól szolván: tudgyuk hogy az udvar fiatalnak a, b. eje, könyörgő könyve, dellyesti s esti gyönyörűség (Fal: NA. 230). Az őrség és a lehült vér már nem indül a fiatalok feltörására (Fal: NU. 252). A fiatal rend vigan és bücsüllettel mulathat (226). Fiatal világ, ne dicselkedj ifjúságonadd (Fal: BE. 574). Fiatal szép (Fal: Jegyz. 934). Tekintek alak gardistákra. fiatal grófiokra (Gvad: Orsz. 47).

Fiatalka. Ifjacska, fiatalka: julia (MA: Bibl. Magy. 3)

[**Fiatallik**]

ki-fiatallik: egermino MA. hervorsprossen, herauswachsen PPR.

Fiatalos: [succrescens; jung, frisch gewachsen]. Nem methteonk fel az fiatalos erdeekre (RMNy. II.318).

Fiatalosod-ik: [vestior; bewachsen, bewaldet werden]. Majd mennyi linea benne vagyok, amyi mérges gyűkerű tsemetekkel fiatalosodott könyvetekének erdejében vadászolalna (Pós: Válasz. 19).

Fiataloz-ik: [egermino; hervorsprossen]. Ismét más hét buzafajok fiataloztak ezek után (Pécsi: Biblia. 1634. Nyr. XVII. 573).

Fiatalság: juvena, juvenus Kr. [jugend] (Bíró: Micae. 190). Kr.) Csák Justina leány aszszont magammal eljedgyzettem, előbbenyi férjemtől maradtott gyermekeimnek gondviselése fiatal-ságában reá háranland 1750. (Nyr. XIV. 132).

[**FICAMÍT**]

ki-ficamít: luxo C. [verrenken]. Tsak nem kifittzamittyák szemeket egymásra néztekben (Fal: NA. 189).

még-ficamít

[Szólások]. A sok gyenge ortzak, s ártalmas képek meg-vosztik szemeket, és a sok hamis princípium megfittzamittyá eszketek (Fal: NE. 79). A kevélység fittzamittyá meg eszt az embernek (99).

Ficamítás: luxatio Kr. [verrenkung]. Angliában a hajlagó testnek nyugbatatlansága, ide s amoda ficamítása, térdnek láb-nak változó rángatási, a mértékre szabott és kintott lépések mind azon csútságok (Fal: NU. 320).

[**FICAML-IK**]

ki-ficamlík: eluxor MA. sich verrenken PPB. (GyöngyD: Cup. 597). Egy árokla bédült deressével együtt, lála kifczamlott (Gvad: KP. 99).

kificamlás: eluxatio MA. verrenkung PPB. (Megy: SzA-Öróme 111).

Ficamlás: luxatio [verrenkung]. A sántáknak sántétasoc a ki-menyűléstől, ficamlástól vagyon (Com: Jan. 55).

[**Ficamltat, ficamtat**]

ki-ficamltat, ki-ficamtat. Ki-fittzamtatni valami izét: *extorquere articulum PPL [verrenken]. Forge tsontyát esgy illetéssel kifittzamtatá (Megy: SzAÖróme. 119).

FICAMOD-IK: luxor Kr. [sich verrenken]. Fittzmodott, iszmodott, ki-menyűlt: luxatus PPL.

[Szólások] Semmi mutató bizonyosságot nem hozhata, hanem csavargásra ficzomodék, s azt mondgya (Matkó: BCsák. 171).

ki-ficamodik: eluxor Kr. [sich verrenken]. Kificzamodott: eluxatus; kifitzamodot lábú: scaurus C. A kifitzamodott tagokat helyére allattya (ACsere: Enc. 237). Kificzamodt a balkezem vállamban (Monlrók. XXVII.119).

ki-ficamodás: luxus, chalaisis C. [verrenkung].

még-ficamodik: luxor; verrenkt werden PPB.

Ficamodás: luxatio; verrenkung PPB.

Ficamodott: luxatus PPl. [verrenkt].

esze-ficamodott: [demens; albern, verrückt]. Névetik az esze-fitzamodott urfiats-kát (Fal: NE. 34). Esze-fitzamodott az, a ki mindenre nevet (Fal: UE. 473. Fal: Jegyz. 933. SzD: MVir. 133).

[FICEML-IK]

ki-ficemlik: [eluxor; verrenkt werden]. Az ki ficzemet tagot meg gyógyította (Mel: Herb. 14).

Ficemlés: [luxatio; verrenkung, verstauchung]. Ficzemlést, heuségből lét fő fátyást gyógyít (Mel: Herb. 140).

[FICEMÜL (feczült? Mel: Herb. 41)]

ki-ficemül: [eluxor; verrenkt werden]. A ki ficzemült tagokat gyógyította (Mel: Herb. 119). Ezen tört lenelét (a keserű lapunak) ki feczült [igy]és töröt tágra ha kótód használ (41)

FICERE: ornatus, ornamentum Sl. [putz]. Kólt tobzodásra, ficzerere (Born: Préd. 399).

Ficeréz, ficeréz: orno, polio, como MA. zieren PPB. aufputzen Adámi: Spr. Igy ficzereztek az Christusnac dolgait szepituen világi modra (Born: Préd. 77). Ficzereztek magokat ruhazatokal (391). Ficzerézöd magad, mint az aszszony ember: e Massilia venisti (Decsi: Adag. 336. Kisv: Adag. 139). Felesegünkre, hinto szekerekre, aronczos szoknyákra, azt az mit országunk óltalmára kóltethetnénk, ne ficzerezzük (Soós: Post. 300).

fői-ficeréz: ∞ A hid széleit és végeit faragott képekkel, ékes tornyosakkal fel-fitsérezték [igy], fel ékesítették (Moln: ÉÉpül. 221).

FICKÉZ: [orno, como; zieren]. Magokat felettébb ne ficz-kézzék (GKat: Vált. II.1104). Ne kenteféld, ne ficzkézd azokat [arczfestéseket] az orczádra (1109).

FICOMA: [ornamentum; putz]. A királyi menyaszzonyinak minden ficzemája [igy] egy páva farkának árnyéka sem lehet (Bethl: Élet. 180).

Ficomás: [ornatus, comtus; geputzt, geschniegelt]. Vtköztesse ki a religiót abból a ficzomás, kendőzött, pézmázott maga találmányi köntöséből (Bethl: Élet. 53).

FICKÁNDÓZ-IK (*ficskandoz* Matkó: BCsák. 230. *fitskándozék* Szentm: TFü. 6. *vitzkándozik* GKat: Vált. 110633) **1)** salitio, petulcio, lascivio Kr. [umberspringen]. A bakoc ha rutól fitzkandozna és öklelne, nagy vész leszen (Cis. G). Heában ficzkándoztak (Bal: CsIsk. 144). Ha az ő ficskandozó kérdéseire meg nem felelek (Matkó: BCsák. 230). Könnyen járó pey lován csak el fitskándozék (Szentm: TFü. 6.) **2)** exsilio Kr. [spritzen] Anyi vér ment-ki a szent György testéből, hogy azokra-is ficzkándozot [igy?] a kik jelen voltak (Illy: SzÉlet. III.55).

1. FICKÓ: cotula, calculus ligneus MA. guttulus PPBl. [fläschchen]. Kristály füvegek és ficzkóé (vitra crystallina et culluli pohár székben le rakattatnac (Com: Jan 111).

2. FICKÓ: adolescentulus: kleiner knabe PP. 1801. [kerl]. Bort fitzko! wein her, jung KirBesz. 63. Fitzko, gyermek, adj

innunk: gargon, donnez-nous à boire (98). Ficzko koromban (Bethl: Élet. 193). A mig a fitzkónak szárnyát ki nem tépik, sok felé el repdes, mindenütt bé lépik (Fal: Vers. 899). Felyebb hágott ficzko már két garádicessal, az oskolát járja több nagy kamaszokkal (Orczy: KóltH. 56). [Vé **FI**]

FICSÓR, FICSÚR: [puer Valachicus; wallachischer bursche]. Egy more, egy oláh ficsor, egy cigány gyermek nem születtehetik, sem meg nem hallhat az ő akarata nélkül (GKat: Vált. II.19). Ha ficsur fátáját vezetéknel, mosolyog s meg lesi bikta töviskénel (Orczy: KóltSz. 165).

Ficsórka: ∞ Az haricska határ-buza vajki jó puliszka! az kötes-liszt ficsorkának igen jó malajka (Thaly: Adal. II.103).

FIGURA: [uugae; possen]. A calvinistak a testen test jelét, a vizen szent lelket magyaráznak: a luteristák ezt a figurát pökik (Pázm: LuthV. 240).

Figurás. Figurás kötő: bunt band; du ruban figuré Kir-Besz. 132

FIGYELÉM (*figyelmes* Born: Ének. 139. *figyelmetes* Land: ÚjSegits. 3. *figyelmezni* Zvon: Osiand. 9. *figyelmezzem?* Erasm: Erk. 31. *figyelmetesen* Kár: Bibl. I.520): attentio, vigilancia Kr. aufmerksameit Adámi: Spr. Fölöttébb-való szemességes figyelem kívántatik bennünk, hogy ebben a gonosz világban se isten, se ember ellen ne vétünk (Fal: SzE. 522). Nem esze hire nélkül, hanem előbb elméjével tanátskozáv, akkor-is nagy figyellemmel észti meg nyelvé (Fal: UE. 357). A sok mondamonda kózt figyelem kívántatik, hogy végére mehess a valónak (406). Figyelem, szorgalom, vigyázó okosság (Fal: Vers. 900).

[Szólások] Ótet figyelembe veszik az emberek (Fal: UE. 563).

Figyelmes: propensus, attentus MA. [aufmerksam]. Igen figyelős: perattentus C. Figyelmesen olvasni az újságokat: *devorare res novas PPBl. Mykoron nagy figyelmesön es eedes leelekkal halgatnaa (az evangeliom olvasását ÉrdyC. 572). Halgass meg, vram, legy engedelmes, vram, legy figyelmes (Born: Ének. 139). Figyelmesen oltalmaznak magokat (KNagyss. 1621. H2).

Figyelmetés: intentus MA. aufmerksam PPB Figyelmetesen: attente C. intende MA. aufmerksam PPB. Ha figyelmetésön gondolandó (ÉrsC. 47). Atyafüny zeretnek általa ezmas zerehmyre figyelmetesek (Konj: SzPál. 91). Figyelmetessen: purgatis auribus (Decsi: Adag. 116). Az népet intette az énekek figyelmetes hallgatására (Kár: Bibl. I.188). Halljátoc meg figyelmetesen [igy] az én beszédemet (I.520). Légyetek figyelmetesek a halgatásban (Pázm: Préd. 23). Ha ezeket figyelmetes és általható értelemmel olvasod (Bal: CsIsk. 124). Czoda nagy ohtatással es kiunassaggal valanac annac vrtasaban figyelmetessee (ÉszT: IgAny. 110). Figyelmetes meggondolás (Illy: Préd. I.3).

Figyelmetesség: attentio Kr. [aufmerksamkeit]. (ÉrdyC. 345b. 523. 564). Az én irasomat figyelmetességgel olvasza (Mon: Apol. 429). Figyelmetesség vagy igyekezet (Illy: Préd. II.207).

Figyelmetlen: inattentus, non attentus Kr. [unaufmerksam] (Csúzi: Tromb. 65).

Figyelmetlenség: inattentio Kr. [unachtsamkeit] (Csúzi: Tromb. 516).

Figyelmez, figyelmez-ik: attendo C. ausculto MA. genau auf etwas merken PPB. Reá halgatoc, figyelmezőc: intendo MAL. Figyelmeződ a pagimentomat: ecce pavimentum, animadvertite (BécsiC. 174). Figyelmeztetek a hamis prophetactol: attendite a falsis prophetis (MünchC. 26). Rea figyelmezzven monda (ÉrdyC. 417). Ez yeket en zeretű atyamfya ygen figyelmezzed (ÉrsC. 28). Kyknek ertbelmeth yghen figyelmezzed

(33) Figyelmezővel, ny vagy, nyre vagy (28). Figyelmeszik vala reuók: intendebat in eos (Fél: Bibl. 183). Figyelmezzel az tudomásra (Beythe: Epist. 46). Az wr nem figyelmező az ti beszédelekre (Kár: Bibl. 1158). Figyelmezőc vala az ő szájára: observabat os ojus (MA: Bibl. 1214. II.36). Az iras kiboz figyelmezőne (Zvon: Post. 1697). A pápások ilyen esolekedetekkel örölgi tudományhoz figyelmezők (Bethl: Élet. 6). Ragadozásokra és lopásokra figyelmezőnek (Hly: Préd. II.162). Trágár beszédekre nem figyelmező (Hall: Paisz. 167). Fintal világ, figyelmező a böltsék intéséro (Fál: BE. 571). Oly keservesen jajgatott, hogy a király őtet figyelmezőte (Könyi: VM. 2).

Figyelmezős: attentio C. auscultatio MA. aufmerkung PPB. Real figyelmezős (ThewC. 180). A betegot nem kell sok olvasásni terhelni, avagy sok figyelmezőssel (Tarn: Bar. 63. Land: UjSegits. 114).

Figyelmező: [attentus auditor; aufmerksamer Zuhörer]. Százczaren lettek volna prédikálásának figyelmezői (Tarn: Szents. 151). A tanításra figyelmezőből kezd lenni (Megy: 3Jaj. II.39).

Figyelmeztet: facio attendere MA. aufmerken machen PPB.

FIK, FÉK: [coeo cum femina; beschlafen]. Pap fik loud s órdóg bánós, vel: ő tőtte s másra kemí: hoc calcamentum consuit Histiaeus, Aristagoras induit (Deesi: Adag. 204. Kisv: Adag. 211).

[Szólások]. Azt sem érdemel meg, hogy a kutya-fiktát uramnak nem hívom (Thaly: VÉ. II.259).

Féköd-ik, Féködni: verbum obscenae significationis, fituo MAL. [unzucht treiben].

Fikolód-ik: [identidem coeo; unzucht treiben]. Ugy a leányoddal is fikolódhattál [igy] volna (Nyr. XIV.161).

FIKA: gregarius pedestris miles SI. [infanterist]. Asztalos Mihály haláláért attunk az kadinak 7 ft.; fika haláláért 99 ft (MontME. 119).

FIKARC, FIKARTY: [fibra, fimbria; faser, franse]. Fikartz: fikarty, rojt, rost, szál (Szl). A vizelet közepiben szőr és pokháló szabásu fikartyókis uszkalnak (ACsere: Enc. 283). A bókának szeméről két fikarty függ le (221). A gyökeres allatok részei nedv, lév, fikarty (222). A sáfrány fikartyai (115).

[Szólások]. Egy *fikartzot sem adok; egy fikartzta sem maradt (Szl).

FIKE: [?] Im esodalkosom az Kys Marton dolgan, hogy megis sony jo vezetni nem vezetnehét az fike vele; kögölmédeth keröm, hogy kgmedys erőltesse az fiketh, hogy adig ne bagyon nyugodny, hanem csel napal ráittha legión, hogy végie ky azt az onath imar ráittha, ha az tóly nem lehoth (RMNY. III.6).

FILAGÓRIA, FILEGÓRIA: stegi PPL. nubilarium; weterhütte, lusthaus PPB. Filegoria, szín, mely alá esőellen ember vonja magát: nubilarium vel nubilar PPB. Filagoriac haz földéne ki-álló ereszé (Com: Jan. 107). Az házaz nélkél való ház filagorianak (subdiale, altan) mondjuk (Com: Orb. 135). Le filhótnak az árnyékon a filegoriában, kmyhoban: wir können uns an schatten setzen, ins gartenhäuslein (Kirbesz. 89).

FILÉGRÁM, FILIGRÁM. Filigrán munka: opus phrygium auriflorum SI. [filigran]. Filegrám munka (Gvad: ENót. 13).

FILLÉR (filler MA: Tan. 1128. jéller Kisv: Adag. 138. jélyér Pázm: Préd. 266. Pázm: Kal. 599. Hly: Préd. II.94. filler RMNY. II.171. jéller Zvon: Post. II.162. Com: Jan. Land: UjSegits. 1527: terencius C. obolus MA. assarius PPB. heller, pfémig PPB. Fél fillér: semiobolus; más fél fillér: sesquiobolus C. Két fillér nyomó vagy drachmánae, fertonnae harmad része: scrupulum Com: Jan. 106. Eg ózeug azzon, kinck csak két fillere vala (GuayC. 39. JordC. 127). Azion neked egi filelr [igy?] arat (VirgC. 101). Hogy minden renes forynthra egy heten wswrath tartozzom adny egy egy maglyar fyllerth (RMNY. II.57). Az obolus tett eg ossporát se-g fillér (Mel: Sám. 37). Az abrugányiaknak egy fillért se adass edesem, valamig eleget nem tesznek kötéseknek (HákGy: Lev. 159). Mind egy fillérg kiöld ki mennél hamarabb (237).

[Szólások]. Ennet ki nem meg, mig nem az utolsó fillérg eleget tesz (GuayC. 9). Onnan ky nem yewz, nyglen meg nem fizeted az vtolso fyllert es: non exies inde, donec reddas novissimum quadrante (JordC. 367). Minden byne meg boezatot mynd az vtolso fillérg (VirgC. 36). Völt azért két fillérrél a vásáron: acetum habebat in pectore (Deesi: Adag. 603).

[Közmondások]. A féllér is pénz (Kisv: Adag. 138).

Fillérecske: terencius PP. [heller] (Fél: Tan. 149).

Filléres. Két-filléres: diobolaris MA. Négy filléres kurva: *quadrantaria meretrix PPB.

Filléreke: [obolus; heller, pfémig]. Egy fülléreke sem uala, hogy valami étket vehetet volna a vásárt a kuffároktól (Helt: Krón. 126).

Fillérez: **1)** [obolus do; hellerweise geben]. Nem úja között füllérez, hanem ki-terjesztett teli marokkal adakozik a szegényeknek (Pázm: Préd. 250). **2)** Füllérezni avagy a vendégség árát meg-kérni: *collectam a convivis exigere PPB.

Fillérezés: collecta, symbolum; die zustammentragung der zeehe PPB. Szegény barátunk lakodalmát segíté fillérezés, ajándék adás: eramus PPL. Ila fillérezessel, misemel ellene alhattonk volna az örök halálnak (Kár: Hal. 114).

FILOZOFIA. Az elmét készíti a filozofia: animus *fabricat philosophia PPB.

FILOZÓFUS: [philosophus] (Pázm: KT. 5).

FINCÁROZ: petulcio, lascivio SI. [mutwillig herumspringen]. Ezt azért az tosty szabadságnak finezározását, az vj evangelistákbanis chuda mely nyilván meg tapasztalhattuk (Pázm: Kal. 312). Erőt köll venni a dőltez testnek finezározásún: cupiditates *domandae sunt (WF).

FINCOL: ∞ (A madarász) kezdte az ő lepes veszszéit át a madarac melet a fáknac ágaira föl rackogatni es a fáe alá élén siúfletni kezdte es külemb külemb módon fintzolni (Helt: Mes. 184). Organálnac, fintzolnak, énekelnek néki (Vallást K3) Ezekhez hasonló fintzolásokkal görészti föl Pázmán az ő ol-vasoit: ezüfcözés, bagzódás (Zvon: PázmP. 104). [Vö. **FÜN-CÉS**]

FINDSA, FINDSIA (quesal Czepl: Dag. El5b. 30. fín-ahó Zrinyi: 147: scyphus indicus; tasse PPB. Ali passa le-fíteti s mindgyárt az ő szokások szerént való vendérséget indit, es egy egy findsal evét, s az után serbetet hozat (Czepl: Dag. El5b. 30). Kávét kichin finchából körpögetének (Zrinyi. 147). Egy pipa dohnynt ad ca török, egy findsa kávét (Mik: Törk. 82). Az három atyafi adott egy-egy pár porzellan findsiat (Haz. 1378).

Findsányi: [scypho; eine tasse voll]. Három öreg findsányi véit boesattattam ki (Montök. XV.68).

FING: eropitus ventris MA. peditus, visium PPB. banch-wind PPB. Búdlós fing a képekneec neuc (Mel: Sam. 138).

[Szólások]. Tisztelességgel monduán, egy fingbe vettötte vala remenségét (Helt: Mes. 309).

[Közmondások]. Az ki féltében meg hal, tudod miélt harangoznak annak, fingual (Deesi: Adag. 16). A ki féltében meghal, annak finggal harangoznak (Kisv: Adag. 141).

Fing-ik: pedito Pesti: Nom. 29. MA. einen bauchwind streichen lassen PPB. Szelet botsítáni, finguai: *euittere flatum ventris PPB. Poszognae és finguae: pedunt Com: Jan. 182. Mikort emee akartae aldeznia, lat ű előtte nagioakat fingottauak (Szék: Zsolt. 228. MesésK. 12. Erasm: Erk. 21). Tudod-é, bogy nagyobbat finghatik az oroszlány, mint a bika? (Thaly: Adal. 186).

[Szólások]. Mikor a bika fingik, akkor szólj, akkor is azt mond: hallom uram (Fal: TÉ. 927).

Fingás: peditus PPB. [bauchwind, furz]. Hasadnak szelit fingasodat megtartani: retinere flatum ventris (Erasm: Erk. 21).

FINOM, FINUM (*finum* Megy: Dial. Előb. 3. Megy: Szöv. 28): clarum, purum, praestantissimum Oertel: Harm. 49. purus, electus, callidus SI. fein Adami: Spr. SI. *Finum arany: aurum obryzum, purissimum MA. rein und lauterer gold PPB. *Finum ezüst: argentum pustulatum, argentum excoctum; gelüntertes süber PPB. A finum vékony posztóból készült kőntös: un drap fin KirBesz. 17. Finum aranyak kell lenni a prémjének, a varrásinak: die fransen müssen fein sein (60). Hozzon egy finum tiszta gyolstot ingnek valót: qu'elle n'apporte de la toile fine pour des chemises 93. Finum arany: aurum purissimum (Kár: Bibl. 1307). Ha az ő szállásának ékessége nem szinte finom és választot, arril kér boesanatot (Pázm: Luth V. 474). Mindenfélét igen finumokat s friserket, finum kamuka paplant egészen nusztal bälletet s derekalvokat (MonIrók. VIII. 224). Elég szép szekérben ül vala, az kerekei is ezüstök valának, de nem tudom, ha képirő ezüst-e vagy finom fele (VIII. 293). Finum fringia-hegyestöröm lapoczka-csontjába akadot (XXVII. 47). Oltalmazod vala tiszta finum igyét (Czegl: MM. 3). Finum keresztyéneknek állittatnak (GKat: Titk. 7). Kőtvözgettek ugyan az istennek finum beszédén: de tsak kákom-bákok voltak azok többire (Megy: Szöv. 28). Igen finum élesen látható madár ez (Misk: VKert. 377). Olly szép finum kalánots-kákat tsinál, néménőket esztergárból is mesterség volna kímetszeni (626). Finom jó bor (Illy: Préd. I. 159). Az évangyélioni tiszta finum igazság (DEmb: GE. Előb. 30). Finum fő ezüstec találá (Fr: SzJán. 31). Finom és fen-járó böltselkedés (Fal: NA. 123). Válogató finom íz (Fal: UE. 386). Nem volna finom állapottal a jeles tselekedeteknek dolga és érdeme, ha valami zajos hitván magasztalástól függene (Fal: BE. 594). Igen finom ember volt, jó bogy tőlünk elpatkolt (Fal: Vers. 872). Finom aranyos ruházattya (Bíró: Préd. 17).

FINTORÍT, FITORÍT: curvo, flecto, inflecto SI. [krümmen, drehen]. Az isten igéjének viasz orrat tsinált, és szintén oda fitorítja, s' fatsarítja, a hová akarja (GKat: Vált. II. 1313). [Vö. FITÍT, FITOS]

föl-fitorit: [sursum flecto: binaufdrehen]. Nagy munkával bátra fűsültetett, sok fodorgatással fel fitorittatott füstök (GKat: Vált. 1923).

[FITOROD-İK]

félre-fitorodik: [flector: sich seitwärts krümmen]. Láttam fris hős ifiát, kinec az orran vegre nagy szül neukedett, félre fitorodott az orra es megis szegenyedett (Born: Evang. IV 599b).

FINTOROG (*fitog* Zvon: PázmP. 162): [nasum crispo: die nase rümpfen]. Az kyk azaru darab kenyérral megh elegetenek volnah, ymnar az semlyen fitytorogyanak (Apost. 13). En azt sem hitemet el, bogy ezekél szembe mert volna lenni fitogó somolygás nélkül Kalauzunk (Zvon: PázmP. 162).

Fintorgat. Orrát fintorgatni: nasum *crispo PPI. [die nase rümpfen]. Fintorgattya orrát (Matkó: BC'sák. 161). Azonnis fintorgattya orrát, hogy irását tsalóka könyvetskének neveztek (Pós: Válasz. 30).

Fintorgatás. Valamit orra fintorgatásával meg-gúnyolni: naso *adnco suspendere PPI.

FINYÁKLÓ: [?] Magneskö az vasat, sardius az tát miként hozzája szája, szintén így az finyákló gazdagság avagy kies az embereket (Fűsös: Királyoknak Tűköre 1626. 135).

FINNYA: fastidium in cibo et potu delicatum PP. [delicatesse, laune], niedlichkeit Adami: Spr. Valaki finnyáját el-állani: ferre *fastidium; nem tudod a római finnyákat? nescis *fastidia Romae? PPI.

Finnyáska: nasutus PP.

Finnyázkod-ik (*finnyázkodik* Vallást. Hih2): [fastidiosus sum, nasum crispo: wäherisch sein, die nase rümpfen]. Vgyan finnyaskodna el megyen mellőle az isten igéje mellől Born: Evang. I. 4). Az gazdagoc finyalkoduan meg vttalyac az nyomorultat (Born: Préd. 391. 396). Az lelki gyönyörűséget ha hallukyis, czac finnyalkodunc rea (561). Ne fátzdial és ne finnyalkodial ecképpen (Vallást. Hih2).

Finnyás: fastidiosus PP. spernax PPI. nasutus Com: Jan. 186. [wäherisch, naserümpfend]. Finnyas, keud fúel (Mon: Képt. 129). Finnyás gyomra vagon (Zvon: PázmP. 224). Amaz finnyás Erasmus is meg vallya (Bal: CsIsk. 370). Ha igen kedvére tartod, ottan erkölcsösse és finnyassa leszen (Prág: Serk. 426). Finnyás gyomrú (GKat: Vált. I. 536). Valakit finnyásan meggúnyohi (Kisv: Adag. 6). Finnyás izellet (Fal: Jegyz. 934). Finnyásak az asszonyok, aprólékra is fel ütök orrokot (Fal: TÉ. 639). Kóta-bettükre szollani, erőltetve, finnyáson (SzD: MVir. 112).

[Közmondások]. Tót nem finnyás (Thaly: VÉ. II. 4).

Finnyáska: nasutus MAI. [naserümpfend].

Finnyáskod-ik: [fastidiosus sum, nasum crispo: wäherisch sein, die nase rümpfen]. Ha finnyáskodic és az elrendelt vtbl kibág, ottan ki tör belőle a kőnéltség (Helt: Mes. 410). Azért így egygyűségre nem finnyáskodol (Veresm: Lev. xx3). Vadnac ollyakis, kik finnyaskoduan imeszt anagy amaszt nem ebetic (Vás: CanCat. 569).

Finnyáskodás: [fastidium; leckerheit]. (Tolu: Vigaszt. 156). Meg se gondollyad, hogy a finom íz valami finnyáskodásban légyen helybeztetve (Fal: UE. 399).

Finnyásocska: nasutus PPB. [naserümpfend].

Finnyáság: morositas, fastidium Kr. [leckerheit, laune]. Az igen szükséges eledelnék-is izt kell adni az emberek finnyáságáért (Pázm: Préd. b). Nincsen olly finnyás kény s olly kényes finnyáság (Gyöngy: KJ. 53). Lágyult is már a kegyes, de melegen rea, asszonyi finnyáságtól viseltetvén, neki keményedett, és már kőüel kövöb (Fal: TÉ. 633).

Finnyázólan: [nasum crispando: naserümpfend]. Valamit írtam, haragossan, és finnyázólan megveted (Veresm: HitMegt. 20).

FINNYAL: cum fastidio Kr. [häkelig, delikat, defektirt]. Egy tsak minap bimlözött fiatal-iró-deák jóddögöle előnkbe finyal, büszkeséggel (Fal: NA. 234).

FINNYOGAT: [crispo; rümpfen]. Tudgyon petiz miért finyogattia ebben az orrát (Zvon: PázmP. 261). [Vö. Fintorgat]

FIRHANG (*fürhang* Warm: Gazoph. 219): [cortina] vorhang Warm: Gazoph. 219. Vond-bé a firhangot: ziehe die vorhänge vor KirBesz. 105. Virágosan szüitt firhang: tarka paplanforma firhangok 1708. (Századok XXII. 157).

FIRIS, FRIS (*ferys* JordC. 184): pectorale femineum, thorax, lineatus muliebris MA. brustkleid der weiber PPB. hals-schnuck Adami: Spr. Firis, aranyas hím: muraemula C. MAL. PPB. No hol vannak a nag' telkőc, kiket gőytöttel, a gőngőc, a firsők, kősfűtőc (NádC. 317). Ayandeeok adunk, aranyat, ezsteth, ferysekoth, nyakka vetow lanczokath, kylomb kylemb zoep kar ötözökoth, es myndden azzonyallaty fizőth ekesszeghet, fylben hordozo kyrőkoth: offerimus quod in praeda auri invenire potuimus, periscelides et armillas, annulos et dextralia, ac muraemulas (JordC. 184).

FIRKÁL: 1) scribillo Kr. nachlässig schreiben PPB. Firkált levelek (Vör: Verb. Szót. 14). Lángnak adom eddig firkált verseimet (Orezy: KöltSz. 226). Kik arany betűkkel szép verset firkálni szoktak és a ritát meszsze hagyjákni (Orezy: KöltH. 17). **2)** frico, rado MA. kratzen, schaben PPB. Firkált: rarus, frictus MA. gerieben, gekratzt PPB.

Firkálás: [scribillatio; geschreibsel]. Minden fanezal firkálást ellenünk el tesztek (Czezl: Tromf. 113). Firkálás, kákom-bák (Matkó: BCSák. 211. 122. RákF: Lev. V.183).

FIRKOL: [sültő; herumhüpfen]. Az vízben eleven apró halak ugy firkoltanak (Monfrók. XI.397).

FISKÁLIS: [fiscalis]. Mikos Mihályal a fiscalis produktiókor Graf Jean és egész concessus előtt igen méltatlan vesze őssze (Bethl: Élet. II.344). Mezei István a közép-szolnok vármegyei fiscalis procurator (Ház. II.58).

FISKUS: fiscus [írur]. A fejedelmet nem is ugy gazdagíttae a fiscusoc, ország tár házá, mint az alatta valóknac szereteti (Com: Jan. 111). Az magok fiscusa, kéncz tartó háza (Tolu: Vigaszt. 230).

FITAKOS. Fitakos orrú, felitült orrú: silus PPL. [stülpu-nasig].

FITIT: [crispo; rümpfen]. Sem szegényt, sem gazdagot, fitított orral meg ne utálluc (Tyuk: Jözs. 16).

ki-fitit: [ostendo; hervorkelhen]. Ki-fititott és fel fordult kurtlyakkal játszalozni se mulatság, se haszon (Fal: UE. 363).

Fitogat: ostento MA. praegen, praehlen PPB. [zur sehen tragen]. Ő magoc keuelyseget akariae fitogatni (Born: Préd. 518). Magal tudomaniat fitogató (Mon: Apol. 43). Tuladona az erotnekekne, hogy a szent irast fitogassuc: ut scripturas obtendat (287). Külösképpen az isteni felelem szeriut valo életne szinét fitogattya (MA: Scult. 789). Czéhbeli mesterségheket akariae fitogatni (EszF: IgAny. 10). Mitsoda hitelék lehessen a pápistaságban fitogatott csudáknak, arról is bőven szöllottunk (Pós: Igazs. II.361). Gazdagságát hánya, fitogattya (Mud: Evang. 388). A magát tekoző módon nem mutogattya, fitogattya (Com: Jan. 186). Szópompával fitogatják tudományokat (Fal: NU. 321). Ezt nem gögöl fitogattya, hanem tsendes sen, alkalmatossággal, mélygával rakogattya elő (Fal: UE. 308). Vanuk magokat reá-tartó, és valami féllyebséggel fitogató neuztségek (591). Soka fitogatta kintsének is száját (Könyi: HRóm. 119).

künn-fitogat: ~ A virtus hasonló a tiszta kristaly-üveghez, könnyen hozzá fér a motsok, ha kin-fitogattya és a világ füstü érdeklí (Fal: NA. 177). A magokat künn-fitogató indulatink s induló vagyótlásink árullyák el szívünket (Fal: FE. 115).

Fitogatás: ostentatio Kr. [praherei, ostentation]. Tudomá-nioknac fitogatásból beszöllie (Mon: KépF. 54). Elme-fitogatás (GKat: Váls I. Előb. 22). Böltségeknek fitogatattya (GKat: Titk. 79). Fitogatás, nyadas dísekedés (Fal: NU. 181).

Fitogató: ostentator MA. prauger, prahler PPB.

FITOS: silus, camurus PP. dem die nase aufwärts geben ist PPB. [stülpu-nasig]. Fitos orrvak: simones PPL. Fitos orr (Com: Jan. 17). A majomnak rüt fitos orra vagon (Misk: VKert. 225). Tiszta pásztor gyermek, kondor hajú, fitos (Fal: Vers. 907). [Vö. **FINTORÍT, FITORÍT**]

[Szólások]. A királyt fitos pélbártnak neveszte trófiában (Pethő: Krón. 143).

Fitosocska: simulus, simus PPL.

[**FITUL**]

föl-fitul. Föltült orrú: silus MA. Fel-fitült, fel-horgadt orrú: silo PPL.

[**FITEL**]

föl-fitél. Eliarom, meg nezegetem, föl fitelem: perlastro C. [aufsuchen, auftreiben].

FITET: [indago, quaerito, scrutor; forschon, durchsuchen, aufstöbern]. A pogány-ság a várbau lévén, mindent fitető eb módjára kímélletlen dúl (ErdTörtAd. IV.272).

föl-fitet: ~ Mint valami kopó ebek az ellenség fel fitetvén és találván őket elrablá (ErdTörtAd. IV.306).

FITYERÉSZ: [sagio, indago; aufsuchen, nachspüren]. Addig fityerész gyors fitosásával, hogy egy fáczán nyomát veszi-fel orrával (GyógyD: Cup. 605).

föl-fityeréz: ~ A viőlák mindent fel-fityeréznek, ki-vakar-nak, el-áruhnak (Nyr. IX.65).

FITYÉSZ, FÜTYÉSZ: sagio, ruspor, scrutor, quaerito MA. wol spüren, suchen, erforschen, durchsuchen PPB. Kutya módon büzlögetni, nyomozni, keresni, fityészni vadat, madarat: nieto PPB. Tévelgenec az sidőc, kie más messiast, és idvözé-tött fityészne (MA: Scult. 8). Ellenne mond az uy világot füt-tyező romai püspök synattya (VárM: Égészöv. 33). Némellyek a fő jót a tiszteségekben fityészik, vadászá (GKat: Váls. I.878. II. Előb. 63).

föl-fityész: ~ Mint az tutsók vgyan fel füttyezik: cybaritici canes (Deesi: Adag. 177). Fel fityézte az historiákat (GKat: Titk. 204).

Fityészés: sagacitas MA. die kraft scharf zu spüren PPB.

Fityésző: éles szagló, sagax MA. der wol spürt, listig, verschlagen PPB. Fityésző mesterségek (Magyari: OrszRóm. 31. Kr.) Rejtező-helyek mint valami fityésző vizsláktól mindenitt felbujtatának (Szal: Krón. 389). Fityésző tutsó (Fal: NA. 122).

FITYÉG (*fitog* Zrínyi: ASyr. 186): pendulo, haereo, laxor, moveor MA. hängen, anhängen, bewegt werden PPB. Kemény lagdati kard fityög hüvelyében (Zrínyi: ASyr. 186). Az két úja úg fityégett az földig (Monfrók. XI.350). Czezl: Dag. Előb. 19. Bethl: Élet. 89.

[Szólások]. Kenésért fityög vdvaraban: leo cordula vincetus (Deesi: Adag. 298).

lő-fityög: dependeo Kr. [herabhängen]. Az ezüst tők omam fityegtenek le (Monfrók. XI.353). Lőfityög ajakok vagon (Hall: III.ist. II.333). Az ökömek a torok alatt lő-fityög a bőri (Hall: Paizs. 414). Nem hall füleket, le fityög ajakokat, le tsujja husát artzátok (Fal: NU. 308-9).

Fityögő: pendulus; hangend PPB. [gehänge]. Egy násta, három örög gyöngy az fityögőin (Kadv: Csal. II.278).

FITYŐLÉK, FITYÉLÉK: sarcina, sarcinula, appendicula MA. kleiner anhang, zusatz PPB. Fürtők, fityélékek ruhán, (Com: Orb. 125). Az elefantnak az orra végéből jó ki egy olyan fityőlék, valamint a pujkának (Mik: TörL. 387. 342).

FITYFIRITTYELÉS: [cantis coturnicis; wachtelschlag]. Fityfirttyeléssel keresik fel társaikat (a fürjek, Misk: VKert. 432).

FITYMA: praeputium Kr. [vorhaut]. Megkórmekeze ő fitmaianac lusat: circumcidit carnem praeputii sui (BécsC. 11).

Fitymány, ficsmány: ∞ Két szazit veré meg David a philisteusokba, es el meteflén David az ő fitmanyokat vag szerszámok löret, be viúé azokat (Mel: Sam. 39). David ket szaz fitymaut ad a királynac (77). Az kis gyermek ficzmanyát vagy sfégét, a kit az sidóé el metzettec, meg gyógyit (Mel: Herb. 57).

FITYÖLT, FITYÓT [jagyöltés Misk: VKert. 182]: [obsero, animadverto; aufmerken, merken]. Luther előtt nem hitte volna az kereszténység, hogy Sz. Pál írta az rómbábeliekhez szálló levelet: soha senki ezt az Luther szavára-való képest, ingyen sem fityöltötte volna (Pázm: Kal. 619). Megtanulja a pásztori fityöltéseket-is (Misk: VKert. 182). A hasznos dolgokat benne csak nem-is fityótk (GKat: Váts. II. Előb. 63).

Fityótdögel: [specular, insidior; lauern]. A tekenős béka a'dig fityótdögel tekenséje alol, hogy a sass körmei közzé akadt (Megy: 3.Jaj. II.15).

Fütyötözik: ∞ A béja nagy femu jár az ég felé a föld fölött, de a földön való praedára fütyötözik (Nagyari: Orth. 157).

FITYY: 1) talitrum MAL. das schmalzen Adámi: Spr. nasenstüber, schuelling PP. 1801. **2)** medius sextarius SL. ein trunk Adámi: Spr.

[Szólások]. Fityyet hány az orra alá: contemnit PP. Mit vártok az erdélyi fejedelemtől? Az újjával fityyet hányván „ez adom rajta” nyomond (EszM. II.247). Ménta, Pluto szolgálója a borsókra fityyet hány (Fal: Vers. 87). Bár fityyet végi [végi] az orromon (Bal: CsIsk. 336). Fityyet vét az magok praedikátori orra-alás (Pázm: Kal. 453). Ő neki fityyetis vetnek orra alá (Zvon: PázmP. 91). Ez nagy fityyet elew alla es az ezazurnak ygen monda (ÉrsC. 508). Ha egy valaki csak egy tseklyé dolgot visz is véghez, nagy fityyet ki-trombitáltattyák (Gvad: RP. IX.).

koty-fitty

[Szólások]. Ha Balduinus kotyfityyet vét Later orra-alá, és mondásit meg-hazatollja, jámborül eszelekeszi (Pázm: LuthV. 119).

kótyon-fitty: qui nec sibi, nec aliis prodest SL. [unnütz, taugenichts]. Nem lehetnének szép vagy vitéz legények, ha az isten ugy segillyél el nem tudnák minden kótyon fityre mondani (Ker: Préd. 761. GKat: Titk. 1118).

Fityten: 1) [decido; unversehens herunterstürzen]. Lúdd-e, maga-is predikátor báyam, melyet fityten onnan, a hová a paratszóság házatván, parancsolja, hogy ott erőssen tartsa magát (Veresm: Lev. 46). **2)** fingerschmalzer [?] Adámi: Spr.

[Szólások]. A kinn fitytent: carbunculus MA. (*Fityténés).

ki-fityten: [excido, decido; unversehens herausfallen]. Le esett a lórol, ki fitytent a nyeregblől: ex equo *decidit WF. Nem mindemec fér feyében, és ha meg tanulta is, ki fityten csak gyorsan elmeyéblől (Helt: Arim. k7). Vitéz uram ki-fityten a nyeregblől (Nyr. IX.69. Kaldi). Az Apollinaris gőzölgő agya velejéblől ki-fitytent tévelység (GKat: Váts. I.151). Emberi agyakbol ki-fitytent hiúságok (II.1033).

lő-fityten: [decido; herunterfallen]. Kevély emberfuknek le-kell a felső polezrol fityteni (GKat: Váts. II.127).

Fitytenés: carbunculus MA. [karfunkol, innerliches geschwür].

Fitytent: 1) concrepo digitis 1P. schnellen mit den fingern 1PB. [schmalzen]. Fitytentvén jelt adnak a több vitézeknek (Gyöngy: MV. 89). **2)** [pervenire facio; geraten lassen]. Majdan-ság itt lézen tarsam Camilla, ide fitytentette szép hira historiánkuak (Fal: TÉ. 659).

ki-fitytent: [jacio, inero; fallen lassen]. Vakmerőnek mondunk minden fogadást, a melyet hirtelenségből csak ki-fitytent ember (Pós: Igazs. II.595).

Fitytentés. Fity, fitytentés, vyval valo pattantas, pitzoc: talitrum MAL. [das schmalzen, nasenstüber]. Fitytentés, újjal való póczkölés, trefa dolog (Com: Jan. 138).

újj-fitytentés: ∞ Csac egy litván uy fitytentés miatis mindgyárt egyben törnec (Prág: Serk. 373).

FITU: [?]. De qua terra nos hujusmodi fecimus dispositionem ut ipsi primitus terram reginae de communi assensu restaurarent, ita quod de quadraginta finculis, quod vulgo fiu vocatur, sex darentur populis reginae 1248. (Wenzel VII.278). In eisdem literis comperimus ipsam particulam terrae infra Dorog esse mixtum, quod vulgariter fyu dicitur 1297. (X.277). [Vö. fiun-osztás]

FIZET, FÜZET: 1) compenso C. solvo, expendo MA. bezahlen PPB. Addeeg fyezessen adossagarol, nyg morhaya vagyon (ÉrdyC. 22). Alapi wram nepe az kyknek az közosztályok fyeztenek (LevT. I.354). Ezyrth fyeztyetek a vanot, harmynchadot, ryuet es (Komj: SzPál. 93). Révésznek fizettem (MonTME. I.183). **2)** [retribu, reddo; vergelten]. Ördögöt ördöggel kergetui; rosszért gonosszal fizetni: *daemonum daemone pellere PPB. Erdeme zereut fyeztenek (ÉrdyC. 566b. 614b). Fyzech nekem wr een ygassagom zereuth: retribuēt mihi dominius secundum justitiam meam (KulcsC. 30). Meg nylatkozok az istennek ygaz itylete, ky fyezendű lyzen myndennek az ew chyelekedety zeryuth (Komj: SzPál. 49). S-még-is jó-tételében, gonosszal fizetünk (Csúzi: Síp. 104). A meg-salalkozott reménység szemben száll a képes dítséretekkel, és ezen bosszuságért gyalázattal füzet a hamis hir-hordónak (Fal: UE. 388). Mindenért csak szó-pompával fizetnek (Fal: UE. 463). A vakmerőség veszélyt fizet (Könyi: HRom. 75). **3)** [reddo; abstaten]. Istenec fyeztot diceretök (TelC. 38). **4)** [rationem reddo, poenam luo; rechenenschaft ablegen, büssen]. A bűnért fejével fizetni: poenas *expendere capite PPB. Seny okot nem vethet, semyről nem fyezthet (ÉrdyC. 23). Ehen szonjam fizetünk-e mind örökkén, hogy kedvünk szerént találtunk ebédleni? (Fal: NE. 83).

[Szólások]. Ez idei buza jól fizet: der heurige weizen giebt gut aus (Adámi: Spr. 192). Reggel velem elősz, mutatok arra való helyt; kit nagy isten fizessével meg-köszön a szarándok néki (Halt: Hist. II.151). Ha engöttec jó, ha nem, bőretökkel füzettec (Helt: Mes. 61). A bűnért fejével fizetni: poenas *expendere capite PPI. Budai mértékekkel fizet (Fal: Jegyz. 921). A ki ilyen pénzrel fizet, nyilván való jeles lator (Fal: NE. 289).

[Közmondások]. Ne szolgálj, csak fizet: ne verba pro farina (Deesi: Adag. 128). Kezes fizet: debet *satisdato PPB. Sarkalással szokott adós jól fizetni (Kisv: Adag. 55).

el-fizet: 1) expendo MA. auszahlen, bezahlen PPB. **2)** consummo [?] MA.

fizettén-fizet: [identidem solvo; fortwährend zahlen]. Sot-rohodgyanak, fizetten fizessék az adósságot (Lép: PTük. I.335). Ő is nekik az egyegy tallért fizetten fizeti vala (Szal: Krón. 500).

ki-fizet: [persolvo; auszahlen].

[Szólások]. Ki ne hadd magadat fizetni merő udvarisággal (Fal: UE 163).

még-fizet: **1)** persolvo, rependo, repenso C. bezahlan, abtragen PPB. Idő nap előtt meg fizettem: praerigo C. Te nemyemew kewekelel nem fizettel telességgel meg (EhrC. 7). Nem fizeti meg a didragmát (MünchC. 16). Temleczbe vethee hwtet, mygen az adossagoh meg fizethnee: misit cum in carcerem, donec redderet debitum (JordC. 412). Nem fizette meg az adót (ÉrdyC. 552). Mivel nekik tartoztam, meg nem fizetem (VirgC. 6). Adossaginkat nagy gazdagsággal meg fizeti értüne (Börn: Ének. 5). Árvám pénzéből megfizettem (LewT. II.57). Mind az utolsó fillyeriglen megfizetsz: reddas novissimum quadrantem (Helt: UT. B1). László király megfizetüen a fekete sereget (megadván nekik a hópénzt) (Helt: Krón. 189). Az boros embereknek is, kitül hitelbe keresomára bort vett, ő tartozik igazán mindennek megfizetni (Radv: Csál. III.302).

2) retribuio, satisfactio C. [gratium persolvo; entgelten, vergelten]. Te attyad meg fizety te nekod: pater tuus reddet tibi (JordC. 370). Byzon jumbo vala atte atyaad, de te gonozwl fizeted meg (ÉrdyC. 339b). Zilbóknak megh nem fizethetők, mit nekik töttenek (ThC. 80). Fizes meg az mi ellenséginknek hétékpen: reddo inimicis nostris septuplum (MA: Bibl. I.518).

3) hostio C. [reddo; abstatuten]. A haladásoknac törénynt keünonc meg fizetone (TelC. 34). Ő zerőt zolosmayokat ajatossággal megfizessce az vr istennek (NagyszC. 397). Az eu hugym az madarak, az w teremteiket diczerik, menyönk nyos oda es az isteni zolosnat fizesek es mongiok w köztök meg (VirgC. 105). Istennek az zent zolosmahi meg fizetők (106).

4) [punio; bestrafen]. Meg fizetem az arulokat (Helt: Krón. 76). **5)** luo C. [abbüssen]. Az ő háta fizet-meg ezért a lazagsáért: in tergo illius ista *expetent mendacia PPB. Kéüelsegédnee igaz götrelnét megfizetéd (BécsiC. 90).

mégfizetés: **1)** exsolutio C. solutio, pensio MA. [bezahlung]. Az adonak meg fizetese (ComC. 85). **2)** praestatio, hostimentum C. vergeltung, bolohnung PPB. Lezen te nekod megh fizetees: fiat tibi retributio (JordC. 578). Enyim a boszsza álas es a viszonta valo meg fizetés: mea est ultio, et ego retribuam (Helt: Bibl. I. cccc3). **3)** luitio C. [das büssen].

mégfizetetlen: [non retributus, sine mercede; unvergolten, unbekohnt]. Az vr isten a keresztyeni lamborsagot nem hadgya meg fizetetlen (Helt: Bibl. I. 112).

mégfizethetetlen: irremunerabilis C. unbezahlbar, unvergeltlich PPB. Meg-fizethetetlen jóakarát: *insolubile beneficium PPI.

mégfizető: compensativus C. [zahl-, vergeltungs-]. Meg fizető nap: dies retributionis (JordC. 531).

vissza-fizet: retribuio, rependo MA. zurückzahlen PPB.

Fizetdögöl: pensio [tributär sein]. Az Arachosinoknac mind az ket nemzetseg fizetdögöl vala: Arachosii utraque natio pensitabat (Fórró: Curt. 580).

Fizeték [?]: [solutio; zahlung]. Ez jumbo engemeth megh chala, engemeth nagh fizetelken [fizetesen?] ethle (RMNy. II.71).

Fizetés: **1)** pensio, compensatio C. solutio MA. bezahlung PPB. Fizetés nélkül: gratuito C. Engetel-tyed meg wtot vag zep zodaln nagy fizeteseduel (VirgC. I. ÉrdyC. 79). Behozatá azokat nagy kölczéggel, és böw fizetésre (Helt: Krón. El5b). 1. Fizetessel büntessée meg: subiacobit damno (Helt: Bibl. I. Mm3). Nem kételkedem, hogy meg nem mivelé az öt lóra való fizetést (Gér: KirCs. II.135). A fizetés, tanitiasnac béri: salarium, didactrum (Com: Jan. 154). 12 ezer kozák had tartassék fizetésen (Monrók. VIII.168). **2)** retribuio; entgelt

Cae ez eg vacoráról is méltó fizetést nem tehetne (VitkC. 96). Szuntalan es vehetetlen fizetést kellett Christusnac tenni az búmert (Börn: Ének. 16). Engedelmiünk fizetésében örök életet ígér isten (NyKözl. XV.217. Pázm.).

[Közmondások]. Pap papból nem kér fizetést: clericus clericum non decimat PPB. Azt szoktuk mondani, hogy a lopásnak akasztás fizetése, a lopónak akasztója czimere (Csúzi: Tromb. 97).

adó-fizetés: [tributum; steuerzahlung]. Sok adófizetésekot rakni az alattvalókra (Hly: Préd. II.505. Liszay: MKRón. 228).

hó-fizetés: [stipendium minus mensis; monatlicher sold]. Vettek fel hat hó-fizetést (RákE: Lev. V.143).

ravás-fizetés: [tributum; steuerzahlung]. (MA: Scult. 1091). Adó ravás fizetés (MA: SB. 115).

zsold-fizetés, zsoldos-fizetés: [stipendium; sold]. (Telekesi: FLÉ. 10). A világi vitézeket zsoldos fizetéssel szokták egybegyőjteti (Pázm: Préd. 288).

Fizetésécske: pensioeula C. kleine zahlung PPB

Fizetetlen: non solutus, insolutus, cui pretium non est solutum MA. [mbezahlht]. Kewesen vagyunk, es fizetetlenek vagyunk (RMNy. II.147). Az neep fiuel kedvel wasyon, az ith walo meg maradasa, hoch kewesen wannak, ees hoch fizetothlenek (LewT. I.279). Az isten igazsága sem jót, sem gonoszt nem hágy fizetetlen (Pázm: Préd. 33). Most magok szolgái fizetetlen élnek; hol lenne élése ennyi sok vitéznek? (Thaly: Adal. I.103b).

adó-fizetetlen: [immutis; steuerfrei]. (Káldi: Bibl. I. Rég. 17. 26. Kr.). Házat adófizetetlené teszi (Hly: Préd. I.378).

Fizetelenség: [defectus stipendii; mangel an sold]. Ez ideigh walo nagh feuzetethlenségeket el vuthak ees nyomor-szogokoth, mert immar a nag zokszegeth ees koplakassokoth nem zenwedhetyk (RMNy. II.108). De az fizetelenség miatt Africában meg búsulának az ő vitézi (Pázm: Kal. 435). Sé magyar, se török fizetelenségek miatt nem akarunk szolgálni (TudTár. 1839. 318. 257). Az nagy hó, lovathúmsárok, fizetelenségek is ellenzik (MonOkm. XV.123. Land: Ujságis. I.387. Monrók. XV.371. TörtT? 188. 555).

[Fizetget]

még-fizetget: luto C.

Fizető: [solvens; zahlr]. A könnyen ígérő, nehezen fizető (Kisv: Adag. 410. Kr.).

adó-fizető: vectigalis, tributarius, stipendiarius C. MA. zoll-oder zinsgebend PPB. tributis serviens (Kár: Bibl. I.609). Adó-fizető ország (MonOkm. VI.81).

zsold-fizető: stipendiarius MA

Fizetőd-ik: [solver; bezahlt werden]. Ottan fizetődik most világi munkád (Zrínyi: I.125).

még-fizetődik: x. Kazdagon meg fizetődnee ezec (Börn: Préd. 78). Meg fizetődik a munka nagy béren, de nem az ő érdemebe (Tel: Fel. 141b). Az ilyen bötsü szerint fizetődik meg az jegyruha: iuxta ejusmodi possessionariae aestimationis seriem erit restitutio dotuliorum (Ver: Verb. 219).

Fizetéség: [pensio, solutio; bezahlung]. Lett fizetéségünket össze summálván esett miránk ez fizetésben 102 tallér (MontME. 163).

Fizettet: [solvere facio; bezahlen lassen]. Mennyit fizettet kezgelmed vélnék a borért? combien nous faites-vous payer pour le vin? (KirBesz. 1099). Az urfi tamatskozák hol egygyikkel, hol másikkal; kiki mást mond, tsak abban egygyeznek meg, mint fizetethessenek leg-többet véle (Fal: NU. 256).

FLASTROM [*falastrom* ACsere; Enc. 210. Nad; Kert. 321. Land; Újszög. 1.276. II.127]; emplastrum MA. Sebze való ír; epithema; pflaster PPBl. Flastromot tón a feiere (Helt; Krón. 16). Isten után az fűrdő és az zablisztból csinált flastronnal élvén, derekasan ez elmúlt éjjel 12 óra után szűnik meg rajtam [a fájdalom] (RakGy; Lev. 186. Frank; Hszuk. 32. Rím; Ének. 319).

Flastrumoz: [emplastro obduco, fūco; mit einem pflaster verbergen, beschönigen]. Hazugságát mentegetni, flastrumozni, kemni, fenni (Bal; CsIsk. 142).

bé-flastrumoz: emplastro obduco, malagmate oblige MA. (Pázm; Kal. 1766. 86. Kr.).

Flastrumozás. Padimentum, flastrumozás; das pflaster; le pavé KirBesz. 134. A házak, a boltok, a sétáló porticusok, bé-fedett tornáczok, a flastrumozások, padimentumok; die häuser, die lauben, das pflaster 68.

FLINTA: catapulta longior, mannaria, venatoria; flinte PPB. Megsüté a szakács a flintát (Bethl; Élet. 324). Egy ember sok pénziünk vité oda, hogy flintákat vegyen ezerünk számára (Thaly; Adal. II.365). Flintákból és apró ágycsákából tészték löttek (Mik; TLev. 48. 71).

FLÓTA: [tibia; flöte]. (Thaly; VÉ. II.316).

1. FODOR: [crispo; kräuseln, zwirnen]. A pálma-fának leveléből kötelecskéket fodrott (Hall; Paizs. 472). Fodrot, kamoka zoknya (Vás; CanCat. 470). Fodrott török selyem (VecfTrans. 10). A czérna czérnához foglaltatik, és azután többek többekhez fodrottatnak (184).

őszve-fodor: ∞ Láng perzse haját őszve fodor (Gvad; RP. 482).

Fodorgat: intorqueo, crispo MA. einbeugen, krümmen, kräusen, kraus machen PPB. Fodorgatván: crispans C.

Fodorgatás: intorsio, cincinnus MA. krümmung, krausung PPB. Nem a hajok fodorgatása, aranyok fényeskedése, öltözetek tisztasága ékesíti a keresztény aszszonyt (Pázm; Préd. 1132). Hainoknak fodorgatásával akarnak tetzeni (MA; SB. 222). Nagy munkával hátra fűsítettett, sok fodorgatással fel fitorítottatott fűsök (GKat; Váts. 1923).

szó-fodorgatás: [detorsio verborum; wortverdrehung]. Nem követte, sőt kerülte szent Pál a világ nyelvésinek szófodorgatását (Pázm; Préd. 1246). Tullius szó-fodorgatását meg-némétiya (Csúzi; Sjp. 213).

Fodorgatott: tortus, crispus, crispatus MA. krummgebogen, kraus, gekraust PPB. Fodorgatott hay (Helt; Bibl. IV.16. Fél; Bibl. II.110). Azt találta, hogy ő sem vehet győzedelmet az ördög-ellen, míg fodorgatott és toronyzott haja fen-marad (Pázm; Préd. 1229). Óreg aranyláncz, fodorgatott (Radv; Csal. II.123). Meliben vagyon 16 fodorgatott arani remek (TörtT. 1878. II.49).

2. FODOR: **1**) crispus C. MA. kraus, falticht PPB. Fudar [nomen viri] 1305. Fodor 1307. Markus Fodor de Wilk 1315. (Knauz). Vgyan metelt vagy reszelt fodor a széle (a sulyonnak, Mel; Herb. 41). Ez igen keserű, fodor a leuele (77). Az lány és ritka haj, tompa alma [elmét] jelent: az fodor félünket, es nyereség keuanót (Cs. N3). Haia fodor vala (Nagyb; HunyJ. 20). Fodor baya és fekete mint az hollónac (Kár; Bibl. I.633). A szakálla és hajszálai fodrok és rövidcek voltak (Ily; SzÉlet. II.16). Török zablya, fodor [habos vas] düméczi három völggyü vasa (Radv; Csal. II.177). Szélyes kiterjesztett ágakkal fodor fa (Ily; Préd. 1.60). **2**) [instita; krause, fraise]. A gallérok, fodroc megkeményítettnek (Com; Jan. 144). Nagy fodor vagyon niakokon es kezeken (HollPréd. 20). De a szízet ezek

közt sem felejtethi, kérdi hol van; melyre ez a felelet a bátyvának: hogy a fodrát egyengeti a kamarában, s a dob szót föleletgeti (Gyöngy; Char. 38).

Fodorít: crispo, calamistro MA. kraus machen, krausen, kräuseln PPB. Fodorított: crispatus C. Haját fodorítok: calamistro PPBl. Az hajam, mint szoktuk, úgy volt fodorítva, bé vala porozva, s szépen csinósítva (Gvad; RP. 152).

föl-fodorít. Fel-fodorítani a haját: comam *traugere in gradus PPBl. Tsigásan a haja volt fel fodorítva, egy font hajpor vala zozfajba szoritva (Gvad; FNót. 51).

még-fodorít: crispo C. MA. krausen, kraus machen PPB. Megfodorított arany lánczoc (MA; Bibl. I.74). Meg fodorította, egybe ranczólyta homlokot (Lép; PTük. 1.233). Kiket illet orrokat meg fodorítani? quos decet crispate nasum (Erasm; Erk. 6).

[Fodorítás]

haj-fodorítás: [crinium tortio; das haarkräuseln]. (Aly; Post II.35. Hall; Paizs. 366).

[Fodorító]

haj-fodorító: **1**) Hajfélsínáló, hajfodorító: *concinator capillorum PPBl. [friseur] Szakállverő, hajfodorító inasok (Pal; NE. 34). **2**) Haj fodorító vas: calamistrum, calamister; tűz rakó inas, lév nyaló inas, hajfodorító vasat melegítő: ciniflo; meleg hajfodorítóval haját tizrázui: comere comas inustas *acu PPBl. Hajfodorító szerszám Nom.2 381.

Fodorított: crispatus, calamistratus, tortilis MA. gekraust PP. Fodorított haj: cirrus MA. baarzopf PP. Fodorított ál-hajok: ficti *cincinni PPBl. Haj fonó, szkófia, fodorított haj koronka (Com; Jan. 100). Fodorított haj (Tyuk; Józ. 145). Hall; Paizs. 366).

Fodorka: chamaedrys, trixago, querculus minor; klein batengel, gamanderle Mel; Herb. 37. (BeytheA; FivK. 134b).

kerti-fodorka: chamaedrys vulgaris Kr. teucrion; gross batbengel Mel; Herb. 38.

Fodorod-ik, fodorosz-ik: [crispor; sich kräuseln]. Ha fodorodott-is néha a víz jéggel (Gyöngy; Csp. 1).

még-fodorosz-ik: ∞ Megfodoroszik a levele (Lipp; PKert. II.68. Kr).

Fodorság: [crispitas; krausheit]. Az hainak fodorsága (TihC. 103).

Fodorul: [crispor; sich kräuseln]. Fodorult hajában szedtek rendes ránczot (GyöngyD; Csp. 611).

Fodrocska: **1**) crispulus C. Fodorotska: krauslicht, der krauslichte haare hat PPB. **2**) [instita; krause, fraise]. Selyemből kötött sűrű fodrocska (Radv; Csal. II.286)

Fodros: crispans PPBl. [kraus].

1. FOG: **1**) dens C. zahn PPB. Kiálló fogak: dentes emulni PPBl. Kitört fogú: edentatus C. Fogát ki-töröm, ki-ütöm: edento PPBl. Fogaynal megrag: dentibus conterit (EhrC. 93). Nagial inkább kellene felnetek az pokolbely farkasnak fogatul (Virg. 56). Byneseknek fogay: dentes peccatorum (KülsC. 4). A hünösök fogait összerontottad: dentes contrivisti (Ily; Préd. 1.24). Az alsó rend fogam küljebb volt a felső rendnél (Bethl; Élet. 152). **2**) [gradus; grad]. Fellyeb álltetik meg egy fogzal (Dial. 89). Hámán, mikor a tisztességnek leg-felső fogán volna, akkor akasztaték fel (TKis; Pann. 43). [Vö. FOK]

[Szólások] Fog a h a s a d: dentit PPBl. Fogam kéli: dentio MA. Bizonyécz meg te inkább hogy ez mondasod is fogban áll (Zvon; PázmP. 223). Nem fér fogára az apostolok tudománya (Czepl; Japh. 121). Föl fogra nevet (Mik; Törl.

173) Tsattfogtatni fogait: *crepitare dentibus PPB. Czikorgattyaak vala fogokat h̄w reaya; s̄rdebant dentibus in eum (JordC. 731). Czikorgatatak een reyam w fogokath; frenderunt super me dentibus suis (KeszC. 82). Ot lezen siralm es fogaknak czikorgatasa (VirgC. 118). Bárány b̄rrel fedozi farkas fogait (SzD; MVir. 349). A disznó fogait feni: *exacuit dentes sus PPL. Rám fenik fogokat, látom agyarakat igen k̄szörülük (Thaly: Adal. 187). Kiszedte a sok p̄ntek szájából minden fogait (az öregnek) (Fal: NU. 352). A Kalauz negyedik bizonyosságának is fogát ki nem vonta, sőt vastagította Balduinus (Pázm: LuthV. 95). Agyarkodva k̄szörülük fogokat (Pázm: Kal. 11). Az alázatosság és szelidség meg rontya, el oltya a gyűlölséget, fogát t̄ri az irigységnek: molestia *invidiam lenit WF. Ellenünk való fogatok vic soritására ingherlenének velle benneteket (Bal: Cslk. 31). Ő fogainal czikorgat (AporC. 85). Őnök fogoknál en ram czikorgatának; frenderunt super me dentibus suis (DöbrC. 84). Foga között mondja (Pázm: Préd. 383. Kr.).

[Közmondások] Fogat fogort: dentem pro dente (MünchC. 368). Ajándék marjának nincs odva fogának (Ben: Ritm. 203). Az kinek az foga fáj, rajta tartja a nyelvét (Gér: KárCs. IV. 175).

agyar-fog: [dens apri; hauer]. Minden állatra osztott az isten fegyvert, kinek ökledő-szarvat, kinek agyar fogat, kinek körnőt, kinek mérget adott (Fal: SzE. 519).

előfánt-fog: [obur; elefantenzahn]. (Keesk: ÖtvM. 315. 344).

elő-fog, első-fog. Nevető-fogak, első-fogak: *gelasini dentes PPL [vorderzähne]. Az első fogokkal: dentibus primoribus (Com: Jan. 59). Lónak előfogai (Csel: OrvK. 1. Kr.).

farkas-fog: aizzo; hauswürz Nom. 84.

garádics-fog: [gradus; stufe]. Az zérzetnek leg felső garádyz fogára meeg nem íntotatok (VirgC. 122. Toln: Vigaszt Eöb. 22).

hőgyés-fogak: cynodontes MA spitzzähne, hundszihne PPL.

kan-fog: brochus PPB. dens apri SK. Kr. [hauzahn]. Kan-fog vagy agyar (P: PaxC. 114. 200).

metelő-fog. Első metelő fogak: dentes primores, tonici PPB. [schneidezähne].

nagy-fogú: dentatus C.

nevető-fog: *gelasinus dens PPL [vorderzahn].

örlö-fog: [molaris; stockzahn]. Az eledel a zap, örlo fogakkal meg-rágattatik (Com: Jan. 59).

szēm-fog: dens caninus PP. [augenzahn].

záp-fog: molaris C. dens molaris, maxillaris, geminus; backzahn PPB. Orozlanoknak zauph fogyt wr meg bey; molaris hominum contringit dens (KeszC. 145. KulesC. 137. JordC. 312. DöbrC. 116. MA: SB 35. Väs: Cantat. 644).

Fogacska: denticulus MA. kleiner zahn PPB.

Fogacosos. Fogacosos vas, geréblye: irpicus MAL [eiserno egge].

Fogas: 1) dentatus, denticulatus C. [mit zähnen versehen], was gute zahne hat PPB. Fogason: pectinatum C. Fogas borona: *dentata crates PPB. Oly zewymew fogas vag, hogj egj zal ayakayd synchenek, de az te fogayd mynd kyn vannak (PéldK. 49). Fogas komondó (Thaly: VE. I 117). 2) serratus C. [gezühnt]. Citrom fának levelei fogasok, fűrészesek (AÜser: Enc. 225).

3) difficilis; schwer, hart]. Valóban fogas kérdések ezek (Matkó: BCsák. 351). Nehéz és fogas dolgokat vetekelő (Mad: Evans. 645). Ugyancsak fogason viseli magát az hosszas és unalmas töl (Monrók. XVIII. 16). Nappal is igen fogas verőfény

uo.). Időnk egyébiránt tisztá és napfényes volt; de már fogas kezd lenni (72). Mely kérdés igen fogas és foglyos vala (GKat: Vált. II. 272). 4) assula dentata, asser clavatus parietii affixus, quo appendantur utensilia MA. eine röhre, breitt mit nägeln, wo sachen aufgehangen werden PPB. (Radv: Csal. II. 115).

[Szólások] Harmad nap múlva a fogásra akasztja a hozott francia cerimoniát, mert nálunk nincs kelete (Fal: NU. 329).

[Közmondások] Fogas ebnek való az ezont rágás; ab asino delapsus (Deesi: Adag. 49); pingvis venter non gignit sensum tuncem (216); non cuius homini contingit adire Corinthum; lippus oculus solis radios non fert; gravius est id, quam Trojam capere MA. Fogas állatnak való a tsont rágás (Czegl: Japh. 109).

Fogasocska. Fogacska, fogasoczka: denticulus MAL.

Fogasos: denticulatus MA. MAL gezühnt, was kleine zähne hat PPB.

Fogatlan: edentulus Ver. MA zahlos, zahnlückicht PPB. A mit feleltem az újítók bizonyítására, melyekkel a kenyérnek változását ostromolnyák, azt akarja bontogatni Balduinus; de rosulū és fogatlanul (Pázm: LuthV. 379). Lássuk mint törmelheted fogatlan nyeddél el a Matko rothatt almáját (Matkó: BCsák. 189). Kopasz fővel és fogatlan jönek ide (NóPM. 44).

[Szólások] Valaki kardjával haszontalanul vág, mondlhatjuk felele; fogatlan, esontot rág (Thaly: Adal. II. 293).

Fogz-ik: dentio C. MA. zahnen, zähne bekommen PPB.

Fogzás: dentitio C. MA. das zahnwachsen PPB.

2. **FOG** (faga, fagada DebrC. 83. fagantatōt Bön: Préd. 29. fígó MA: Bibl. II. fagantatott ErdC. 384b. faggadas RMNy. II. 40); 1) capio, prehendo, apprehendo MA. [fangen, fassen, ergreifen]. Mással kezét fogni: conserere *dextras PPB. Kézett foguan: apprehensa manu (EhrC. 19). Foga ő kezét: tenuit manum (MünchC. 39). Istékán foga ötöt (GuaryC. 58). Kit a sidőe fogua tartonac (VitkC. 76). Kezét foguan fel emelee hwet: erexit eum et tetigit manum ejus (JordC. 376). Vrnk Iesus foga zent Ferencznek w job kezét (VirgC. 34). Veye vagy foga az fratort pokolbely evrdg labanal fogva (DomC. 250). De nem szaladhata, mezőben ellepék, mind nyolcad magával fogva elyitoték (Tin. 93). Az ő hadnagyo is és mayd minden fő népec fogua osőnee (Helt: Krón. 23). Foga küldette vala aszt Nyírába, az ő vásotságaert (31b). El viné fogua az madianitáknac feleségit: peperunt mulieres eorum (Kár: Bibl. I. 159). Ilyen esekel vízben olyan nagy halat foghatna (Gyarm: Fel. 198). Búza-vermekben vagy azféle megállott dohosult mely gödrökben hogy ember az dobától lelettől bele ne haljon, nagy orvosság egy lepedővel szelot fogni azféle gödörbe (ErdTörtAd. II. 64). Inmar ugy el latratlan (KTör: SzJán. 4). Hal fogni való varsákat rakni (Lipp: Cal. 8). A Duna padlanaba mit fogval (Gvad: NótTst. 183). Fog majd sarlójához (Gvad: Pösty. 6). 2) [ad currum iungo; anspannen]. Järomba fogatott: subjugis; egy szekérbe fogott négy b; quadrijugi C. A szekérbe két borjas tehenet fogatok (Káll: Bibl. II. 249). Magát hámban fogván kimellettlenül gyorsalkodik (Fal: NE. 29). 3) accipio, sumo MA. [nehmen, annehmen]. De fő latuacog ingen penitenciat sem fogtatoc: vos autem videntes nec penitenciam habuistis (MünchC. 53). Ennek utama kemeb elötő foga magának (DebrC. 117). Bizomnál thwdom ezt, hogy sonba boldogkoshoz tylnast es awast nem fogtak, sem nem byrthak (RMNy. II. 398). Ezt en elegeges oknac itilem lenni, tanacz vrain, hogj vy tanaczot magunknac ebben az dologban ne fogiunc: hunc ego causam, patres conscripti, qui minus novum consilium expiamus, in primis magnum puto (Deesi: Salk. 49). Ez vezedelmes szokas

igen nagy nevelkedesth fogoth (Ver: Verb. 1590. **1**) [concupio, empfangen]. Ha nappal es eyiel foghatne es fiakat zülhetne: si possem concipere, et parere filios (BécsiC. 2). Hogy fogu es zülöd: ut conciperet et pareret (10). Es foga es zülö neki fiat: et concepit et peperit ei filium (181). **5**) [ocupo; betallen]. Nem fogja szögyen vitéz szüvegetek? (Zrínyi: ASyr. 207). E betegségtől fogattatván, fokivék (Mad: Evang. 137). Verszodolmas kár fogja határunkot (Könyi: HRom. 16). **6**) [capio; fassen, umfassen]. Kyth ezek nem fokhatnak wala: quem coeli capere non poterant (FestC. 16). Kyth főewld menny ees a thenghoer nem foghatwala, azth eez napon az kew koporso magaba rekozthee (WinklC. 117). Hat kew nydrek, foghwan myudenyk koth awagy harom meretekth: lapideae hydrae capientes singulae metretas binas vel ternas (JordC. 627) **7**) [duco; führen]. Fögazda volt [a temetési pompánál] gróf Székely László, Keceli János, Sándor s magam subalternusok: én keserves-fögö voltam Décsi László urammal, fogtuk a nagyszözyt (Hazánk. II. 58). **8**) [emo; kaufen]. Sámson feleségét meglátni akará, ajándékon neki keeske ollót foga (RMK. II. 339). Pipét fogtuk az piáczon (Nyr. X. 409). **9**) [percipio, intelligo; auffassen, verstehen]. Midőn sem eg mozgast fülelnee erzelmeül foghatu: cum nullum motum sensu aurium caperet (BécsiC. 42). Riüden zol, de igön nagot es igön soeat fog (GuaryC. 30). Ha ki fokhatta, fogya (VitkC. 96). Foghaty az bezedet: capimus hoc verbum (JordC. 413). Az okosság szerént valo ember nem fogia azokat, a melyce az istennek lelkei: animalis homo non percipit ea, quae sunt spiritus dei (Helt: UT. 2). A mit elmédben akarsz fogni, bé venni, olvasd-el gyakorta (Com: Jan. 155). Valamit elmédben fogtál, meg-értettél: quicquid comprehendisti (156). Álmos vagy s mindenkor csak édes a nyálad, a mi édes, azt-is keserűnek fogtad (Felv: SchSal. 28). **10**) Valamit fogni valkire: aliquid de aliquo *criminari PPBL. jemanden etwas anbringen Adami: Spr. 193 [andichten]. Az farkas zanaria volt fel az vizet es az baranyra fogta (Mon: Apol. 1). Mi azt nem tanítottu a mit te mi reuec fogz (Pázm: Fel. 172). Senkire semmit hamissan nem szabad fogni (Pécsv: Fel. 60). Nem kel az fi életekre fogot gyalazatokat semmiképpen meg-euedni (Czegl: Japh. 20. 127). **11**) [cogo, dedo; anhalten, zwingen]. Dologra fogni valakit: jemanden zu einer arbeit aufspannen Adami: Spr. 193. Fogiok ioh minelkötökre magonkat (DebrC. 174). Zyksegh, hogy magat penitentiara foghya (ÉrdyC. 108). Erdegh tanachara fogu magat, hogy annak atala zerehmeere ywthatu (5196). Ez frater meg gondolnan az v bynekek sokasagat, ilyen penitentiara foga magat (VürgC. 50). Ha a hokzalodosnek illyen ywthana wayon, te hat enys kezdem magamat arra fogny (Pesti: Fab. 15). Az kinek mi tízti vagyon, arra fogd: conto naviga (Deesi: Adag. 186). A gyermeket mindjárast a maga anyya tejére kell fogni (ACsere: Enc. 172). Penitentiara tartásra fogine magunkat (Vás: CanCat. 179). Büneidből meg teruen, job életre fogod magadat (236). Akkor magamat az könyörgésre es az szent életre fogom (Irat: Perk. 89). **12**) [incipio; anfangen, beginnen]. **a**) Nehéz dolgozhoz fogok: commolior C. Valamelly dolgozhoz fogni: *imponere manum alicui rei, erumpere in actum; más úton fogunk a dolgozhoz: alia *agrediemur via; harizhoz fogni: *capessere pugnam PPBL. Tanalchoz foguan: consilio accepto (MünchC. 70). Titkon ő föle, semmihez ne fogj és ne kezdj: clam illo nihil occipe (Com: Jan. 204). Örömmel fog a dolgozhoz (Tarn: Szents. 141). Ne mondgyátok kérlek, hogy a mire bérlek, ahoz magam sem fogtam (Felv: Dies. 11). Úthoz fogunk szarándokok a hajnali hívesben (Fal: Vers. 889). **b**) Alumi fogok: dormisco; szeretni fogom: amaseo C. Hozzáia futnan a lonak, mardosi foga ötet (DebrC. 181). Hagi öt etendős foga lenny, egi apaturnak ala [anya] a gyermekeket] (201. 181. 215). Koldus ruhaba öltözven, egyeb gyermekekkel aszzyonok zyz Marianak egh haza élőth foga filny (PeerC. 5). Otthan foga-el vytetlhy, az byrak az vdwar nepewel kezdenek erettem kenyergemny (RMNy. II. 76). Eleibe futa urának a száma, kezle-

rú szökni; és az ura költéni foga (Pesti: Fab. 15). Az orozlan a tewrbo esok, ordytny foga (156). Az egész község fegyverrel fogtak jáni (MonIrk. II. 112). Megelőztek, annyira hogy szólni fog (160). Az törökök foginac meg rémülni (Szöll: Szen. 5). Azelőtt hávtinak téged Noéminak, sokan a világon becsülni fogának (Thaly: Adal. I. 24). Csakhamar másképen fogott fordulni a koeka 1759. (Haz. I. 289). **13**) [verbum auxiliare futuri; Hilfszeitwort der eintretenden handlung und der zukunft]. Nem fog sok költséghben telni: *constaturus minimo impendio fructus PPBL. Kevés napiglan oly esudák láttatnak ez hegyben, hogy mind ez világ esudái foga (ElrC. Szarvas: Magyar Igédők. 280). Kérjed, hogy mikoron lelko testből el fog távozni, kárhozatra ne vessessék (Nádt. uo.) Végre sem fogu me együtt maradhatunk (Pesti: Fab. no.) Gyümölcsfűdát ragya meg-omészti, olajfűdát ő zsírjával nem kezdsz meghízni, leányiddal nem fogsz nyajaskodni; mert mind kezdnek rablá lenni (Horvát A. no). Akad-ozva es pelpen fogu szólnia (Bom: Préd. 322). Ők mégis azon tudakoznak, mikor fognája meg éppéteni Israelnek orszagát (Tel: Evang. II. 242). Nem tudgyatok mikoron fogyon meg iohny (Frank: Hasznk. 70). Azt fogom nekie mondanom (Mon: Apol. 307). És foguac te előtt felni és röttegni (Kár: Bibl. I. 159). Ki fogu filni az ő székében? qui sessurus esset super thronum ejus? (MA: Bibl. I. 304). Remélem, hogy némelly hivelknél kedves fogjon lenni (MA: Scult. 9). Azt alitgye vala, hogy Christus földi fejedelem lenne, és az világi uraságban fogu élni (Zvon: Post. I. 675). Ketséges titör fogu lenni: suspectum tutorem futurum esse considerans (Ver: Verb. 187). Másod s harmad izing rossz bitangnak helye sem fog látzani (Kisv: Adag. 111). Két nap mulva érkezik Pasarsik város-hoz, az hol egy hétig fog naplani (MonOlm. VIII. 14). Gyakorta fog vadászni menni (Mik: TLov. 60). Nem is mertem jól rá nézni, mert féltem, hogy talán meg foguam igézni (Gvad: RP. 11). **14**) [verbum auxiliare verisimilitudinis; Hilfszeitwort der wahrscheinlichen handlung]. Ez az Gyahni fogott Ördög-Kereszt-úron is pap lenni mert ilyen irást láttam: in honorem dei renovare enravit hoc templum Georgius Tharezzali, tempore Johannis Gyahni tunc praesbiteri (Hazánk. I. 370). Enyedi István sógort kitevé a főispán a szolgabíróisághól, kinek demotora nem hiszem hogy Keceli Sándor nem volt, mert rettenetes hamar ad tanácsot akárkinek, s perinde a főispán úrnak is ő kegyelme fogta tradeálni hogy ő tétőtűdjék ki (374).

[Szólások]. *Fog valami*. Az en bezedet nem fogh ty raytatok: sermo meus non capit in vobis (JordC. 655). Ez illyenen igen fogh az hidegh betegséég (Cis. F4). Ezt fegyver nem fogja: dieser ist fest, wider das gewehr gefroren (Adami: Spr. 193). Az fegyver tsak tollokat sem fogja vala (Huszi: Aen. 15). Kézuul hozzá, ha az kés nem fogia (Deesi: Adag. 298): destitutus ventis remos adhibe PPBL. Nem fog vala immar semmit a kőnyörgés (Helt: Cunc. 19). Könyörgénc ueki, de semmit nem foga nálla (Helt: Krón. 70). Nálam nem fog semmi könyörgés (Apati: Vend. 28). Fogliön raitad az emberekől való szögyen (Fal: CsIsk. 311). Ezeken nem fog az zentelh yz (LeVT. I. 225). Nem fog rajta a szó: er gibt um keine rede (Adami: Spr. 193). A szó a rest lovon nem fog, hanem ostoral kell a vonásra megindítani (Gvad: FNót. MH). Semmi tíz nem fogott azon az értzen: metallum nullis fornacibus *vietum PPBL. Nem fog semmit az Jacob nemzetségén a varáslás: non est augurium in Jacob (Kár: Bibl. I. 142). Mint ha az kötet vernéd, szintén annit fog raita: verberas lapidem (Deesi: Adag. 121). *Fog valamibe*. Kit, hogy csak gondolkodásba fogjunk-is, általmazzon az igazságnak istene (Pázm: Préd. 281). Melly mondásban egy igába fogja a részeseget a bujassággal (Pázm: Préd. 223). Egy járomba fogottak, egy hírom penlültek, egy gyékényen árulók (SZD: MVir. 118). Pörben foghatni: in causam attrahere poterit (Ver: Verb. 131). Minthogy aszzyonim pörben fogtatok, rajtatok állana a próbabilizonyítás (Fal: NA. 132). Fogu

torweconben (ÉrdyC. 526). *Fog valamben*. Kyth az sydok erytus előh bynben foghvan wadhuak wala (ÉrsC. 279). Éz az azoyadlath na parazna sa gha fogatot: haec mulier deprehensa est in adulterio (JordC. 652). *Fog valambes*. Foggyverhez fogni: belum? (Sumero-PPBl. Alig pedig munkálhoz fogtak volna: az publica sessio az ország sátorában héllott (MonTrök. XXVII. 110). Serkenj, üvezd ügyelődet, fogj serényen munkálhoz (Fal: BE. 571). *Fog valamit*. Innár ugy el latruít és oly ezútalán, hogy sokat tor k on fog az állhatatlan ördög (KTör: SzLm. 1). Estök ün fogá üt (GuryC. 58). *Fog valamit*. Nám Garai voyét fogá? (Hosszédre: lépyél alá, visely gondot végekre (Göves: Mátý III MF). Ó nem tudván, hogy a bizonyági mindeneket igazán meg-beszéllétték, igazságát kezdé állatni, és fog a bizonyágára (Hall: HHist. II.233). Nem volt fogmatos menetsége ura előtt, ki cötét ugy mint feköző, kárteköny emberét kemény s hosszú bűntetésre fogta (Fal: NA. 138). Midőn fár éra fogtának, és erős bizonyságokkal sürgöttetnek, mindgyárt nyomot vesztenek (Pázm: Kal. 1763. 107. NyKéz. XV.309). Szűzra fogáe üt (Helt: Krón. 186). Virginez furesaságát zabolára fogni (Tarn: Szeuds. 11). *Fog valamit*. Innár fogja a dolgot: (Promtus ingenio PPBl. Nagyon is mellette fogta a dolgot (Nyr. XIV.220). Mivel erősségekkel semmit sem használnak, elmennek és putnyral fogják a dolgot (Ker: Préd. 551). Másnak akarsz patkánt fogni s magadnak ez eret sem foghatsz (Kisv: Adag. 16). Tizenkét asztalra főznek az háznál, s annyi asztalra is főznek öt kört (Thuzó: Lav: 18). Elédre érkeztem, nádán szünte az őket fogták volna (MonTrök. XVIII.60). Fegintert fogni (WeszjC. 65). Fogint fogivert (SomaiC. 29). Kilyez fogyam feyemeth (WinkC. 97). Hova főgők főyököt (WeszjC. 70). Nem wala zeuth feyodeth hova főgnödi (PozC. 25). A kösség foszagt penz nekül veszed el, hamissan, fo r t e l t fosz hozzá (Mel: Süm. 353). Förtélyt főgnak, ha különbben hozzá nem férnek (Mogy: 6Jáj. 60). Szoktan és majd hallatlan dolog is amaz magyar mondás szerint háls előtt hálalt fogni, avagy megfogatlan melyeszeni (MonTME. V.212). Yegősül valazta es kezöt főgnac (TelC. 64). Madaratis foglatnál völe: Xenocratem modestia superat (Deesi: Adag. 252). Fogták osztán magokokat a regalisták nagy részénél kérezenet a gyűlést odahagyták (Bethl: Élet. II.193). Főgja magát, a hintőjába ül (Mik: TörL. 107). Zeut főshoz faga [fgy] magát (DobrC. 83). Hova fordobam feyemeth es magamath kilöz fogyam (NagySzC. 56). Ky az wr istenhez foghya magat ez vylagban; ky ez ahok vylaghoz foghya emen magamath (ÉrdyC. 117b). Nyeduet (híradót, tudósítót) akaramnek foglmi a Kalanz állapotán felől (Bal: Eján. 6). Pártját fogni valakinek: jemanden sich annehmen (Adám: Spr. 193). Párttyokat fogja vala (Helt: Krón. 55). Azok főgnak papa pártját (Mel: SzLm. 195). Pártját fogja, általnazza (Szathm: Dm. 511). *Fog valamit*. Bizonyság n l fogom: attestor C. Nem a végre támogattunk tanításunkat az ő írásokkal, hogy az sz. írás ellen bizonyásúl főgnök őket (Pázm: Kal. 553). *Fog valamit*. Bűnösse fogok: comminor C. *Fog valamit, valamit*. Nem tudja hová főgon: reperis consili PPBl. Együnk tanácssal annak, ki halozó önmével vagyson s nem tud hová főgni (Pá: PáX. 169). Nem tud mely felé főgni (Hall: HHist. II.217). Mindenkor az ok levelekre kell főgni: semper ad originales literas recurrendum est (Ver: Verb. 137). O maga könyvi szövevel való hálald az hegyeknek tetőre fogat: ipse cum exposito agmine jugum montium cepit (Farró: Cant. 232). *Fog valamit, valamit*. Nagy eset ez, s még is gyémántban foglalod s az én definitio mat rutitod; fogd hát rá b (Ker: FelSK. 304). *Fog valamit, valamit*. Szapor esső esett, hidegen fogott az idő (MonTrök. XV.570). *Fog valamit, valamit*. Kik keményen főgnak, viteznek mondja, félmeset erőben pirongatja (Tm. 122).

[Közmondások] Nem fog aranyon rozsdá: frustra Herendi calumniarum struxeris (Deesi: Adag. 130). Czepl. Japh. 121. Kisv:

Adag. 190. Nohéz ugyan ártatlanul rágalnazzatni, de a finom jó aranyt rozsdá nem fogja (Thady: VÉ. II.135). A bottal hájtott eb nyulat nem fog (SzD: MVír. 90).

be-fog: **1)** comprino, connecto, claudio, comprehendo MA. [zsaluten, zudrücken]. Zömét nila befogvan (WeszjC. 109). A trochilus a krokodilus száját, ha szüntén be-togná-is, felszolta petzkelni (Misk: VKert. 171). **2)** jugo MA. unter ein joch spannen, zusammenkoppeln oder binden, bündigen PPB. Lovat befogok: dextra C. Az igazán kőköt barnot zoktának befogja (DobrC. 15). Az ökröket befoghivan el meene az tengher parttyara fű közny (ÉrdyC. 339). **3)** forempo, oporio; einnehmen, bedecken]. Mind az földet be fogja, annét, miképpen az sasca (GuryC. 55). Az köd nyulend be foghó: imbe oporiente omnia (JordC. 80). Vala ez palastak anne nagy bevsége, hog mynd az töllyes menyey vduat edessezsgel evlelneen be fogya vala (DomC. 188). Zsep oroadlath saur be foghia (CzeplC. 33). Myndeneketh leh foghó myndenható wr istemek felszege wolthia (ÉrsC. 182). Nagy fönesség be fogua az cellat (ÉrdyC. 563b). El indita seregöt, mely mind be fogja az egész mezöt (Helt: Krón. 96). Talán a bor-hádyog fogta be a jesuita szemét (Czepl: Japh. 290). **4)** [capio; fassen]. Az cegeknce égi be nem foghatnae fögedet uram: celi enclorum te capere non possunt (Kár: Btl. 1311). Oly sokan vannak a kárhozottak, hog a pokol láttatik őket bé nem foghatni (Hly: Préd. II.135). Azt nem foglatniának be magokban teli voltak niat (Lép: P'fik. III.213). Egyaránt használhák rosa és rütha, a kinek a szemét az homály befogta, ezeknek vedd vizét, világít meg-hozza (Fely: SchSk. 23). **5)** [percipio; intelligo; aufassen, verstehen]. Elmeye alig foghattya beel (ÉrsC. 135. 501). Ky nyat lettenek mynd ezek, valamith embernek zywe, ömeye bel foglath (ÉrdyC. 115). És ez testamentomban zegeneknek hagyasaban nyvan be fogatyk az engedelmesség (DomC. 135). Többec mutattatnane meg néked, hogy nem mint az emberi öme be foghatná: plurima super sensum hominum ostensa sunt tibi (Kár: Btl. 1651).

[szólások]. Vár avagy castély, az hová magokokat az hadban megverettettee futással befogtáe: se recuperant C. (Jan. 151)

befogás: interceptio C.

befogható: comprehensibilis C.

befogó: interceptor C.

égybe-fog: jugo C. conjungo, consero; zusammenfüßen, verbinden]. Kezöd egbe fogam terdelpeged lo (VitC. 24). Ne fogyat te kezöd egybe: non junges manum tuam (JordC. 58). Kezöt egybe fogam nagú buzogszal kezdé imatkozni (VirgC. 82).

éggytívő-fog: adjugo PPBl.

el-fog: **1)** comprehendo, sumo MA. ergreifen, nehmen PPB. [fangen, verhaften]. Utat elfogom: obstruo C. El-fogni a hadi sereg útját, útját béválni: excludere exercitum: a terhes hájtkat mind elfogta az ellenség; onerariae nares omnes sunt [exceptae; valaki levetél el-fogni: "interceptore literas PPBl. Föld ányékyétebe el-fogja a földnek világot; umbra terrae lunae [obetratrix PPBl. Az Kuposwarba jó reozt az tewrokek el-fettenek, Keryhalnd az wyzetys el-foktak alola (LavT. 162). Uta el ne zudtassé, el ne fogassé (MA: Senit. 725). **2)** [disjugo, arceo; zunichtkalden, abhalten, entziehen]. El-fogni valakit az ördötl: "deducens cibum; valakit valaki barátságat el-fogni: "disjungere aliquem ab alienis amicis; magat-d szamá, el-fogni a mit szeretne; cum [gomo suo belligrare; valakit maga értelmétől, szándékától el-fogni: "abducere aliquem; minden ördötl el-fogni: "prohibere aqua, commoito; elnejt a dolgotól el-fogni: "evocare manum a negotio PPBl. Az teres köd el

fogaa h̄tet h̄v z̄m̄oknek előlee: nubes susceptum cum abstitit ab oculis eorum (JordC: 707). Czak fogatya el roham az eg atkozot embert (LevT: 161). Az hit mint eg er̄s pais el fogia az satan t̄zes nilait (F̄el: Tan: 200). Az igazakat a világi j̄ktül el-fogv̄n, sok keser̄ ts̄pisokkal látogattya (P̄zm: Pr̄d: 23). Sz̄vedet a láthatandó állatok szerelm̄tül el-fogtat (P̄zm: KT: 4). A sz. atyákat követek a barátok, mid̄n az emberi társalkodástül el-fogták magokat (P̄zm: LuthV: 17). Az romai asszony állatok el valának fogaa az bor italtul (Zvon: Post: 231). Meg sajđitv̄n, és tudv̄n, hogy Mauritiust fel-tett sz̄n dekjátül el nem foglatuá (Caru: Szents: 115). Rész-szerent-való a gutta-fítés, ha a mozdulat-is csak valami rész-szerent fogtatta tik-el (Mad: Evang: 137). Tartozik magat el fogni az isten beszédnek olvasasatul (Toln: Vigaszt: 31). Az ételtül magokat el-fogják (Misk: VKert: 41). Ha a megsűtött biblikának a fűstü el nem fogta volna szeme világát (Matkó: BCsák: 112). A villámások sértegetik és el-fogják az emberek szemét (Hall: IHist: III:83). **3)** accipio C. [übernehmen, empfangen]. Ha nekül nyitvan el nem fogod t̄le (Born: Pr̄d: 265). Eḡr kule-sit tiszt̄s-ségvel megad̄, kit az király képe t̄le elfoga. király kegyelm̄t mindenben aj̄nla (Tin: 157). Az kenieret Christus parancsolattia szerint el vegyűk es kezünk el fogunk (F̄el: Tan: 111). **4)** locupit: einnehmen). Ker̄ty hatalmas-ul el fogta es aluayats el hordotta (RMNy: II:46). Az mez̄, mely a sűr̄ t̄sisestül el fogattat (Kár: Bibl: I:176). Ha egy folyó víz előben hogyeket hánának: nines oly nagy ország, melyet esztendeig el nem fogaa (P̄zm: Kal: 16). Az ur isten t̄zet b̄s̄it, mely el-fogja az egész földet (P̄zm: Pr̄d: 6). Hogy az arianismus az egész világot el-fogta (P̄zm: LuthV: 355). Egy f̄o nemes asszoniak emlj̄t el-fogta vala tellyességel az orbáncz (Illy: Kt: 5). **5)** [opprimo, invado, implico: befallen, befangen]. A tsudálkozás el-fogta: incessit admiratio PPB. Az itél̄s bír̄o j̄tvaros rágal-mazó árulkodásatul el-fogatv̄n: occupatus (Com: Jan: 134). Mihent a harag elfogja a sz̄vet (Illy: Pr̄d: II:91). A csudálkozásatul el fogattv̄n (Hall: Tel: 3). A szerelem, h̄o szerelem sz̄vetem elfogta (Thaly: VÉ: I:311). **6)** [percipio, capio, intelligo: erfassen, auffassen]. Az mit te okossággal el nem foghatsz (MA: Scult: 20). **7)** [ponno: auftragen, serviren]. El-fogták az étket: *coena apponitur; mikor a második fogást el-fogták: *apposita secunda mensa PPB. Ezemben egy kevés vártatva az étket elfogák, és az mosás után az asztalhoz ülnek (Kopasz:). Borban és serben morsolt kenyér-tziberéc kalánokkal fogattatnac-el (Com: Jan: 110).

elfogás: acceptio, comprehensio, interceptio MA. ergreifung, empfangung, annehmung PPB. A t̄j gyenge eledel, mellyel a gyermekek tápláltanak, mind addig, a mig meg-er̄södnek a keményebb eledelnek-is elfogására (Bod: Lex: 183).

elfogatattas: [ablatio: entziehung]. Ez semmi nem egyel, hanem az nap feyenek szemünk elől el fogattatasa (KDebr: 1619. DI).

elő-fog: apprehendo, pro-traho MA. ergreifen, hervorziehen PPB. Meeltan fogaa előlee ez zeezheen bynós embery nemzet (ÉrdyC: 46). A t̄b pártolókat is elő foga és mind föieket szedete (Helt: Krón: 76).

elől-fog: antecapio, anticipio: vorkommen, vorauswegnehmen, voran nehmen PPB.

előlfogás: praecoccupatio, anticipatio MA. zuvorkommung, vorauswegnehmung PPB.

föl-fog: **1)** suscipio, contollo, elevo, allevo, comprehendo MA. aufnehmen, anfangen PPB. Le esee előtte az földre és az vitez̄s föl fogac űtet vroknac parancolattara (GuaryC: 56). Az vtban föl fogac a k̄netet mind lenelestül (Helt: Krón: 55). Valamerre járt és lépet, drágaságokat vetettek eleibe, sőt meg nyilatás arany és ezüst t̄szék fogták föl (Fal: NA: 193). **2)** [suscipio:

aufnehmen, annehmen: Valakinek ügyét fölfogom: advocatus venio cupiam PPB. Te [steuam] fogjad föl minden igyem, őltalmaz meg szegény főjem (Thaly: Adal: II:2). **3)** [accipio: einnehmen, bedecken]. Meg tetzik hog az ő hízát sem forogia sok ember, mert föl fogta az gyep (Deesi: Adag: 245).

fölfogó: excipula adipis assurū, cucuma, sentra, presenya alá való PP.

hátul-fog: [a tergo aggredior: hinterrücks anfallen]. Az táborból ezeh had hog t̄nyol v̄lna, Kúsi meg körülé, hátul foga (Göres: Mty: 67).

hozzá-fog: **1)** adgredior, apprehendo MA. angriffen, anfallen PPB. **2)** accipio, incipio C. [in angriff nehmen, anfangen]. Az compendium által fogly hozzá, és ne mulas sokat (Helt: Arith: CS). Kés̄n f̄gtal hozzá: semis doctor (Deesi: Adag: 13). Két kézuul fogni hozzá: ambabus unibus laurire (61). Hozzá se foga, ha nem vagy ember hozzá (122). Egy jesuita egy apátzatul hívattv̄n, hogy az ő benne l̄v̄s őrdögöt ki-fűze, hozzá fogh a doctor, saddig űzi az őrdögöt, hogy kisgyermeket teszen helyvére (Czezl: Japh: 148).

hozzáfogás: aggressio MA. das anfallen, angriff PPB

hozzáfoghatatlan: incomprehensibilis MA. incomparabilis PPB. [unvergleichlich]. Hozzá-foghatatlan jó órátor: *divinus in dicendo PPB.

hozzáfogható: compar, aequipollens, aequalis MA. gleich, ähnlich PPB. [vergleichbar]. Senki nem vala ő hozzá fogható (NáC: 607). Nynce f̄vden hozynak fogható (ÉrsC: 180). Hozzá fogható, és hasonló mincen a földön (Laud: UjSegis: I:48). Ha predicatort hozzá foghatot találminac, igen jó fiz-test rendelenee (Vas: CanCat: 474). Ninesen a szerelemhez hozzá fogható igéz̄s b̄jfs b̄jsság (P: PaxA: 306). Hozzá fogható hadakozó és vérszopó eszár̄ nem v̄lt (Peth5: Krón: 261).

ki-fog: **1)** [excipio: herausnehmen, herausgreifen, herausfangen]. Hozyn a yarwlwan wr papa ky fogaa kezeeből a levelet (ÉrdyC: 411). Ki foga Simeont közzűlee es meg k̄tezo az ő l̄tasokra: tollensque Simeon et ligans illis praesentibus (Helt: Bibl: IX). A hal a vizekből kifogattv̄n egy fertály óra alatt megnyv̄d (Illy: Pr̄d: II:219). **2)** deingo C. [ausspannen]. Hám-ból, járomból, igából ki-fogom, ki-botsátom: deingo: a járomból kifogni az űkr̄t: *aljungare bovum, *disjungere jumenta, boves PPB. Egyik b̄t, másik ki fogta a lovat (Kisv: Adag: 504. Kr). A samárt kifogtam (Gvad: RP: 34). **3)** [excipio: ausnehmen]. Sz. Pál azt mondgya: a pariznasignak el-távoztatásért minden férfinak tulajdon felesége légyen. NB. nem fogja-ki a j̄tereket (Matkó: BCsák: 237). **4)** [appello: naven ad terram: landen]. Sonán helyen fogtál ki (Deesi: Adag: 28. Helt: Krón: 36). **5)** [aequo, aequiparo: überlegen sein, beikommen]. Jolesen ki-fogott rajtok: *facete irridelbat eis; misson izesen ki-fogó: *cavillator facetus PPB. Hány vakon fogot ki (Hall: Paizs: Előb: 8).

[Szólások]. Ne fogj itt ki arra, hogy ha liti vagyon, ugy boesátul meg (Ker: FelsK: 345).

kifogás: exceptio PP. [einwendung, ausrede]. Kifogás a t̄rvnykezésben: decipulae strophae, antistrophae forenses, exceptiones: spitzfindige ausflucht, besonders vor gericht PPB. Tudgyuk ugyan azt; hogy e nemes hely ellen: Boldogok ettül fogva az halottak; vagyon ilyen ki-fogás, mint ha (Czezl: ORom: 285). E keresztyeni igazságot Enyedi minlyen fortélyos enyelgésekvel es j̄tvaros ki-fogásokkal akarja meg-czafni, s előle el h̄ritani (GKt: Titk: 280).

körül-fog, környül-fog: amplexor MA. [umfassen, umgeben]. Az k̄d körül foghaa űtet (ÉrsC: 134). Kerew fogtak ewket (ÉrdyC: 545b. 592b). Elővenee Sodoma városnac firtái es környűlfoaac a hazat kitsintűlfogaa mind nagyig: viri civitatis

vallaverunt domum (Helt: Bibl. 142). Főhaszkodás körül fogh mind enghemet (CsomaC. 12). Az pusztá környülfogta őket: conclusit eos desertum (MA: Bibl. 161). A főnöknek kötelei környülfogtak engem (Csózi: Síp. 111).

lő-fog: detraho Kr. [herunternehmen, niederhalten]. Segelien ötet le föga [a keresztfáról] (WeszqC. 111). Le-fogaak es vereek (ÉrdyC. 526. 137. 561b). Az magas keresztéről meg haluak: eu ebemben le-fogalak (ÉsC. 292).

még-fog: **1)** capio, prehendo, comprehendo, deprehendo C fassen, erhaschen PFB. [fangen, ergreifen]. Még akarnak őket fognioc: eos vellent capere (BécsC. 18. 20). Mikor megfogának títiket: cum tradent vos (MűhözC. 31). Meg-foguan meg főfaula ötet: tenens suffocabat eum (48). Mykonon hallotta volna Josus, hog' János meg fogatott vum: quod Johannes traditus esset (JordC. 363). Megh foguak hlyketh: iniecerunt eis manus (716). Meg-fogyak es meg wlik (VirgC. 92). Meg ne fogatnal ebensegektowl (133). Megh talaldam, es wrwnk ő felsoge newere megh foguam (LóVt. 184). Ha az orot a ház megasabá meg fogadgyac: si offringens hui domum suffodi eis fuerit inventus (Helt: Bibl. 1Mn1). Igyeköznec vada azon, hogy megfogáde: querebant eum tenero (Helt: UT. M5). Izen vala Hunyadi János v'ánu, hogy ha valamiképpen meg fők hatna a lassít (Helt: Krón. 88). Az taplo az kiezín szákratis meg fogia (Fél: Tan. 183). A kovács a főgyál meg-fogatott vasat az élő vason veri (Com. Jan. 101). A madarat a fián, sikatván ezt, szokták meg főni (Magy: 3Mj. II.168). A szegény fogja meg a madarat, és a gazdag eszi meg (Mik: Tört. 116).

2) [circumvenio, decipio, incesso; fänschend fangen, berücken, befangen]. Csalársíggal megfogom: irretio C. Hogi vronk Iesust bezodében meg foguának (WeszqC. 21). Legottan az choh kyalr meg fogattalhek zent Margyt azzonak zepsegében (MagL. 27). Latuan ez frater ew magat lenny meg fogotnak hlyben (DomC. 221). Az alhokok ewnen chahchagoklam meg fogattanak (ÉrdyC. 521b). Prini Péterhöz sok förtélt mondának, kít szép beszédekkel ott megfogának (Tin. 299). Az igaz tudomnanc ellensegit sokzor el gyözte, meg fogta, meg nemitotta (Magy: Nád. 81). Az Judithnac szépsége amac (Hologherasnek) szinét meg fogá: pulcritudo ejus captivum fecit animam ejus (Kár: Bibl. 1499). Testi gyönyörűségektül megfogattatván (Mad: Evang. 161). Édesseges megváltok, ki a mi szerelmünktől megfogattatván, nekünk vigasgost musikát rendel (Hly: Préd. 119).

3) [arceo, prohibeo; abhalten, zurückhalten, entziehen]. Meg-fogni az indulatit: contrahere et sedare appetitus; meg-fogni a lélekzet-vételt: *continerere animam PFB. Meg főga az varasnac elesget, vizet (GuaryC. 55). Az hódokai homafios feste meg foghya toewlan az napnak feccet (ÉrdyC. 5). Szorítani kezdte az gubernátor seregét és meg főga mind az vizet, mind az állést föllec (Helt: Krón. 26). Tamborul bírya Bela országit, meg nem fogia senkinec igassagát (Valk: Gen. 21). Ne fogd meg az jó tétémert azoktól az kie szökölködnec (Kár: Bibl. 1601). Valamit kívántac szeméim, meg nem fogtam azoktól azokat (MA: Bibl. 576). Nem kel az püzentest meg főni (Erasm: Erk. 6). Szükséges, hogy a hódokástól a fukak meg-fogjuk (Záinyi: Symb. 57). Meg fogjuk magokat bizonyos ideig minden ételtől (Sman: Agend. 155). A bíjt abból áll, hogy ember magát minden ételtől italtul meg főga (Czegl: MM. 68). Egészen megfogta magát a szolgálattól (Nyr. X 170). **1)** capio; fassen]. Kít föld, menny, eg es a tenger meg nem foghat (ÉrsC. 102). Ozne giölenek sokan: el amira hogy többö meg nem foghatnak az aítomal valo helyekic: conciverunt multí, ita ut non eperet neque ad janam (Fél: Bibl. 51). A világ sem foghatni meg azokat a lényeket, melyek ezekkel meg telnek (Pázm: Préd. 151). **5)** concipio C [percipio, intelligo; begreifen, aufpassen]. Az etelenk, hog' ki meg foghatna (NagySc. 190). Az vöghetötlet senki meg sem foghattya (ÉrdyC. 662). Elmöddel meg nem foghatod (ÉrsC. 274). Külömböföle formákat gon-

dolnac vala, melyec által meg foghatnac személyet az istenec (Mon: Képt. 197). Az istent az emberi elme az ő allattiban meg nem foghatta (Fél: Tan. 23). Még a bábákis ügy olvassák az szent írást, mintha mindent mindzjárast meg értenének, és tellyességgel megfog[hat]ának benne (Bal: Csisk. 418). Nem minnyíjan fogják meg ez igét: non omnes capunt verbum istud (330). Addig tudályuk, az embert, a míg fenn forog föléle a meg nem foghatom (Fál: UE. 411).

[Szólások]. Megfogta őket a földalkodásnak füstye (Fál: NU. 260).

[Közmondások]. Az harist az ő maga nyelvén fogják meg (Deesi: Adag. 22). Az ökröt a szarván, az harist a szaván gyakorta meg foghatod (Kisv: Adag. 93).

mégfogás: **1)** comprehensio C MA [das fangen, die gefangenahme]. Cristus imada, hogha lehothoghes volna, mlyhoyek el ő zentseghes kynya ew megh fogasuerth, kotlezoseyerth, megh ostopoztataseuth (PozsC. 26). Meg-fogása-kor mint verto földhöz egy szavával a 'időkat (Pázm: Préd. 135). **2)** captus; verstand Com: Vest. 122. begreifung PFB. Értel-mmel való meg fogástok szerént: pro vestro capto Com: Vest. 2. Nagy dolgok megfogására alkohatosok: sublimium rerum capaces (Hly: Préd. 1110). Izen nobéz mese légyen megfogásra (Hly: Préd. 113). **3)** [abstinentia; enthaltsunkéit]. Érteltül magát meg-fogás: inedia PFB. **1)** Álluk megfogás: captivum PFB.

mégfogatlan: [non captus; nicht gefangen]. Szokatlan és majd hallatlan dolog is amaz magyar mondás szerént: háló előtt halat főni avagy megfogatlanul melyeszteni (MontME. V.212).

mégfoghatás: [capacitas; fassungsvermögen]. A mi meg-foghatásunkra néve (Matkó: Bcsák. 300).

mégfoghatatlan: incomprehensibilis, incomprehensus, impensibilis C. unbegreiflich PFB. Meel meg foghatatlanok ewneky ytelety (ÉrdyC. 376). Mely igen meg foghatatlanok, meg fytethetetlenek az ew ityety, es jartlatlanok az ew v'ay (Komj: Szfál. 80). Az istenök megfoghatatlan bölcsesége, legfölképen öt dologból nyilatkozik ki (Pázm: Kal. 35).

mégfogható: comprehensibilis MA. begreiflich, was man leicht begreifen mag PFB.

mégfoghatós: [capax; empfänglich]. Meg-foghatós elméjü halgatók (Gkat: Váls. I. El5b. 16).

mégfoghatóság: [capacitas; fassungsvermögen]. Isteni el-mökölésne helyet zerette koranc megfoghatóságunc föltöte (TóC. 150).

mégfogva: ab, ab—usque; von—angefangen]. Minden propheta Samueltal meg főga es annak utama valok, valamein szollottanak, ez napokat meg jövendőlték (Szar: Cat. B1). Nap kölettül meg főga, mind nap njung-öglan ditsiretes az urnak neve ez világban (MolnF: LFärh. 94).

ösze-fog: **1)** consero C. comprehendo MA. amplexor PFB. zusammenfassen P. Midőn süveg-veve a papnak labailhoz esvén, fejünk lajtya, kezünk ösze-fogva, és több efféle keresztényi áitatossgnak jeleit adván, vallyuk bñeinket (Hly: Kat. 397). **2)** conjungo; zusammenspannen. Öszefogott két fő: bíjuzi C. **3)** [consentio; einig sein, zusammenhalten]. Nem köll magyarulac magyarulra támdni? de egy szívvél lélekkel ösze-fogni (Thaly: Adb. II.11).

rő-fog, ra-fog: **1)** [impello, compello; anhalten]. Aalkomas leme, hogy zolghat rea fogna es ő fölök ezth meg twdha, nyt kollene neký tenie, hogy halalanak wtoma orzaga yol megmaradna (ÉrsC. 118). **2)** insimulo, attingo MA. beschuldigen, andichten PFB. Azt fogod ream: id me faccusus PFL. Az nembariti bízt es teslet erkölzet tognac reá (Cs. K3). Hogy

színesben káromkodhassanak a literisták, mást fognak reánk (Pázm: LuthV. 80. Én-reám hamissan fogja, hogy a misét, engesztelő áldozatnak nem tartom (197). **3)** [objektio, objungo; vorwerfen]. Rea fognak [szemére veték nyevort eskevettette volna meg az embert hamyssan (ÉrdyC. 526).

ráfogás: calumnia, calumniatio Kr [andlichtung] (Czeg): ORom. 122). Szemtelenül, minden ortza nélkül valakire valamit fogás: *jojuna et frígida calumnia PPBL.

vissza-fog: [retineo, retrahō; zurückhalten, zurückziehen]. Vissza fogni az ló szűt: vertere vola, finem reducere (Deesi: Adag. 68. Kisv: Adag. 555).

Fogás: 1) captio, captura C [fang PPB. **2)** exceptio, praetextus, praetextum C. vorwand, vorschützung PPB. Ez fogásra imőgen felhíthetik (TihC. 69. 276). Ez olyan fogásnak imőgen okay tamadhatnak embernek zyeveben; elsew mondhattya vira, masod oka (ÉrdyC. 606). Abba wayda kylemb kylemb fogassokat thosen (Lévt. I. 23). Külömkülömféle fogás-ikkal mentette magát (Monlrók. III.184). Irigységnek nem illlyők azt lenni, hogy az vr isten ugy nem iratta az sz. írást, hogy minden tévelygésnek eleit vőtte volna és íttyt s fogását bé árkolta volna (Pázm: Kal. 498). Hogy valaki fogást ne tegyen, hogy sz. Pál volt, ki akkor prédikált (Illy: Préd. I. 312). **3)** captio PPBL [kníff, kunstgriff] Meli kérdésre esodlatos fogásokkal es bizonyágokkal felelt (DebrC. 206). Ewardznek okos fogasy (VirgC. 137). Fortélyokat, áloe fogásokat talál (MA: Scult. 19). Csalóka fogások alá fődőzik az ő sententiájokat (Tóh: Vigaszt. 118). Hamis fogásnak mondó (Matkó: BCsák. 226). Gonosz fogásokkal szegényt elhitették (Thaly: Adal. I.19). **1)** Fogás, egy rendbéli tál éték: missus PPBL [eine tracht speisen]. Hirom fogásban vitték-el az étket: coenam tribus tferulis praebat PPBL. Első fogás: primum ferenlum, primus missus, gustatio; der erste aufsatz, speise, die erste tracht PPB. A gazdagon kézzitetet lakadalomban friss étkek vannak, nem-ís vad hús nélkül, és még különb különb fogások: opiparum convivium habet epulas, et quidem diversos missus (Com: Jan. 111). Sokszor az első fogásbeli vastag étkekkel ugy laktam, hogy osztán akár mi szép étket, csemegét csak néztem (Bethl: Élet. 189). Altera navigatio: második fogás (Deesi: Adag. 206).

elme-fogás: [captio; kunstgriff]. Jöllehet a gonosz világ (a hamisságot) hol szép elmefogásnak, hol szemességnek, hol serény számvetésnek mondogassa; de ugyan csak ocsmány véték és fertelmes hűn (Fal: NE. 104).

fegyver-fogás: militia urbana, városi támadás PPBL.

fortély-fogás: [captio, dolus; kníff, finesse]. Fizetett reá való bántalom fortély fogása miatt hír felvitel-ekor 1 tallért (MonTME. 1180).

hal-fogás: captura piscium Kr. [tüschtang] (Pázm: Préd. 780. MA: Scult. 746).

kéreszt-fogás: [captio, dolus; kníff, finesse]. Hogy az igazságot be halolhassad e kereszt fogással (Dáv: VDisp. 177). Mesterségűekkel formallýac az ő kérdéseket es keresztfogásokkal fogdossá a szegény foglyot (Helt: Háló. 157). A szent írásnak ez maga felől tótt világos tambizonyásít nénelly kereszt-fogásoknak füstével akarják meg-homályosítani a pápisták (Pós: Igazs. I.125). Az ellenkezőnek kereszt fogását el oldozám (GKat: Titk. 209). Fortélyos kereszt-fogások (Misk: VKert. 710).

kéz-fogás: 1) [dextrarum junctio; händedruck] Ha találkozik két ember együtt, nagy ceremoniálai lajogtatván egymásnak magokat, kézfogás nélkül így szólnak (Haz. I.293). **2)** sponsalia MA. vermählung, verlobnis PPBL. verlobnis Kir-Besz. 129. (Mel: SzJán. 470). Az én szerelmes leányomnak kézfogására való rendelés (Radv: Csol. III.8. 32b). Kez fogásanak

es gyűnő váltásnak idejen: tempore desponsationis vel subrationis (Ver: Verb. I.63. ACseré: Enc. 339).

kéz-fogási. Kéz-fogás, kéz-fogási lakadalom: sponsalia PPBL.

róka-fogás: stratagema fraudulentum Kr. [kníff, händelst]. Azt akará, hogy a szem-közt bitorkoló vitészség lenne a nyertess, és nem a hát megett kullogó róka-fogás (Fal: NA. 238).

szű-fogás: 1) deliquium animi, ájulás PPBL. [ohnumacht]. **2)** [dolor, cordolium; herzweh] Ki tudná megmondani, mely keserves szű-fogással jajgatnak, siránkoznak a gonoszok (Pázm: Préd. 19). Nagy szű-fogással jajgatunk, mikor az ellenség fel-dúllyá keresményünket (Fal: SzE. 525).

vitész-fogás: militaris audacia Kr. [bravour] Ha mikor maga mutatya magát a szép alkalmazosság, jóvasollya a vitész-fogást a józan ész, kiál véle a fő-tiszt (Fal: NA. 222).

Fogásokeska: [captivencia; kníff]. A váradí könyv meg-bűszhöt fogásokeskek gyölvész masléka, melyet morgással, ory-el-géssel, rügalmazással trággyázot, hazugságokkal színdet a váradí predikátor (Sall: Vár. Azb).

Fogat: 1) [capere jubeo, capi curo; fangen lassen, erfassen lassen]. Keceget, tokot, vizát fogasson számmukra (MonOkm. XXIV.383). **2)** [opprimi sino; befangen lassen]. Ne fogasd [füg-gasd?] magadat bánattal (Kisv: Adag. 90).

[Szólások]. Sok étket fogatni az asztalra: ampliter apponere in coena PPBL.

el-fogat: [capi sino, capi curo; fangen lassen]. Az ő fújátit delin amnyira szereti, hogy az anyok inkább magát is elfogatja, hogy sem mint azokat prédúra hangya (Misk: VKert. 510).

[Szólások]. Istennek hálákat ada és azután el-fogatá királyi ebédét (Pázm: Préd. 115).

[Fogaték]

Fogatékos: [aptus; fasslich, handlich]. Eltsábbitatásokra igen nagy füles, és fogatékos alkalmazosság adatott volna (GKat: Váts. II.173).

[Fogatkoz-ik]

még-fogatkozik: [inferior [angegriffen werden, befallen werden]. Ó teste me-ince harmatmal fogatkozot meg: rere caeli corpus ejus infectum est (DeesiC. 139).

Fogatlan. Járomba fogatlan: injuris C.

szó-fogatlan: [inobediens; unfolgsam]. Szó-fogatlan [foga-datlan?] maga hitt gonosz (Mégv. ÓJaj. IV.21).

Fogató [fogatlyo MA, fogató MA: Bibl. I.219. fogó? Adami: Spr.) ansa, capulus, manbrum MA [handhabe, heft, griff PPB. Hagiók egy chezet, az zile arános, fogatóia arános (RMNY. II.67). Fizek fogatóia (Mel: SzJán. 559). Killyob vonác az ládánac fogatóit (Káro: Bibl. I.379). Az kardnue fogatója: capulus siane (MA: Bibl. I.219). Kés, melynek az fogatója merő arany (Radv: Csol. II.183). Az beolchionek nagy hoszu fogatói valanak (Pont. 42). [Vö. **Fogató**]

Fogatós: ansatus MA. was eine handhabe hat PPB. Fogatós tál v. medenceze: scutella v. lanx ansata, auriculata PP.

Fogdos: 1) capasso, prehensio C. begreifen PPB. [oft angröfen]. Hattam magamat zeretönnec zerelen fogdosna (GuaryC. 48). Mel nag zeretel tapogttac es fogdossa (DebrC. 311). Kezeket fogdosa (ÉrsC. 88. Lévt. I.60). **2)** [excepto; nach einander auffangen]. Fogdossa vala palastyaval az ala hlvlo zeutseghes veerth (WinkC. 78). **3)** [capto; nacheinander, öfter, in menge fangen]. Kezdek ewket (a madarakat) fogdosny (Pesti: Fab. 16). Fogdosi [sic] kezdék az hadnagyokat (Helt: Krön.

38). Erövszen byntetyk wketh, fogdosstak, nyasbanys womnyak (LévT. 1379). Fogdosnak az harás szedő törökökben (Montrók. XV.578). A fetsékek nappal méheket, darúsokat fogdosnak; a denevérek pedig éjjel intselkednek a szányogok és egyéb bogarak után (Misk. VKert. 12). Elláthatetlen dolog, mely nagy sokasága volt az halnak azon vízben, igen sokat fogdosnak mindent (Házuk. II.55). **4)** [tracto, sollicito; bearbóiten, behandolj] Be tere Beatrix királyné asszonyhoz es szép szoval kezdő of ötöt fogdosni és vizasztalni (Helt; Krón. 192). Lágyan fogdosni; plumbeo jugulare gladio (Deesi; Adag. 118).

ol-fogdos: [capto; nacheinander fangen, verhaften]. Mynd encyék [emengyék] es kadyak fenepok, mastan mynd az Dwanan mennek volth ala es oth fogdassak [sic] el wketh, egy emery [emeng] es egy kadya mynd felesogwel ith waygon (LévT. 1276). TörT³ 1276.

még-fogdos: √ loh hog mégfogdosnan aljuk még az urat; melius est, ut captivi benedicimus dominum (BécsiC. 25). Kék meg fogdosstak wala wketh; qui ceperant eos (KeszthC. 292, DebrC. 152). Hyt hoztek, eremet, hogh Fylep kiral karte wert francyay kiral nepet, meg fogdosta fefe vrakat (LévT. 1255).

Fogdosás: [prensatio MA [captatio; oftmaliges greifen, fangen]. Nagy nyvezik lezón az x (sítáimnak) fogdosása (GuayC. 2). Meleg legyené vagy hideg valami, fogdosással [prensando] tudhatni meg (Com; Jan. 61).

Fogdosgat: **1)** supius preso Kr **2)** Szóval fogdosgatni, és meg-rázogatni; vexare et exagitare Com; Jan. 201. Az hamiságot állító pátvaros fogdosgató; sophista captiosus 186.

Fogdosó: **1)** captator C [prensator MA, launer, nachsteller, werber PFB. **2)** [captiosus; verfanglich]. Fogdosó kérdést vetnek eleiben (Mad; Evang. 798).

Fogdosztat: [prensare sino; betasten lassen]. Hona lehet ektelenb dolog az azzoniállattal, mint mikor magokat fogdosztatják (Deesi; Préd. 56).

Fogdoz: [preso, capasso; öfter begreifen; nacheinander fangen]. Fogdoz madarakat (Com; Orb. 105. Land; UjSgát. II.215).

[Foghatandó]

Foghatandóság: [capendi potestas, percipiendi potestas; möglichkeit [des erfassens, erhaltens]. Ez may zent ewangeliumet (az epistolai mellee hasonlyok nagob tanwszalmak foghatandóságert) (ÉrdyC. 9).

[Foghatás]

elme-foghatás. Könnyű elme foghatás; capacitas animi PPL.

Foghatatlan: **1)** incomprehensibilis MA, unbegreiflich PFB. Az egnnek es ez velagnak teremnye nagy es foghatatlan (ComC. 165). Meely yghen foghatatlanok wr ysten yteelety (ÉrdyC. 374). Az foghatatlan zent baromsag (ÉrsC. 139). Foghatatlan istenségi az Christus (Mél; SzJán. 173). Bősülhetetlen, és emberi elmével foghatatlan ajándék az isten békossége (Pázm; Préd. 389). **2)** [integer, non reprehendendus; tidellós, vorwurfsfrei] Legyen beszédetek foghatatlan es tidhetetlen (ÉrsC. 184). **3)** [imtilis; unworksam]. Vgyan tozan a ky minden iora tanyhatatlan, kynel io tanch es tudoman foghatatlan (Pesti; Fab. 35).

Foghatatlanság: [incomprehensibilität; unfaßbarkeit]. Az isteny dolognak foghatatlansága (ÉrdyC. 11).

Fogható: **1)** [capax; empfänglich, fassen könnend]. Az mndság lelki maudoceera foghatona es meltona tozón (GuayC. 34). Az a kinez mindenkoron jelen vagyon velom, de az fogható

kéz neha meg lankad (Zóly; Elm. 194b). **2)** [compar, acquipollens; vergleichbar]. Josephház sem volt fogható férfiu, ki az ő bátyjának vezerece volt (Kár; Bibl. 1685). Adherbal magát nem itli vala fogóerrel foghatonac lenni Jugurthához; ille neque se parum armis existimabat (Deesi; Sall. 18). Az kik hozzaioik gazdagsággal nem foghatók (MA; SB. 196). Orziona oly vagyon benne, killez fogható minczon (SzCsemb; Utleir. 78).

fegyver-fogható: bellator, aptus ad militiam, idoneus ad capiendum arma MA waffenfähig PFB. Fegyver fogható neq; armati (JordC. 348). Fegyver fokható embőr (TibC. 28). Mind fegyver foghatok, paisosac leszace (Hofer. 2). Fegyver fogható nép; multitudo pugnatorem (Kár; Bibl. 1496). Az apukioaknak a vitézi s fegyverfogható (Lászny; Krón. 152).

írás-nem-fogható: [illiteratus, indocilis; ungebildet, ungeléhrig]. Ezek igón gerombak es íras nem fokhatok (TibC. 193).

Fogó: **1)** capiens MA [fingend] **2)** laquens [schlinge]. Az fogóra kótelet huzanak; fimes extendunt in laqueum (DöbrC. 218). **3)** [foreps; zango; Pesti; Non. 147. C. MA. Tíztes fogó (Bora; Préd. 228). Fogo módra rendeléc seregeknek az eleit (Helt; Krón. 88). Csipető horogra fogóra nem volt szükségé (MA; SB. 144). Fogaival nyúl, mert egyéként a kezben sílme (GKat; Váts. 1201). Foga-vonó fogó (Gyarm; Fel. 46). Vond-le a patkot fogóval (Cseh; OrvK. 47). A lelki ismüretnek gyötrelmi, melyekkel a csigák, bév fogók és egyéb tüzek nem érnok (P; PAXA. 17).

[Közmondások.] Az mig isten nem akarai, fogóval sem voln) hattúák ki az fúmet; de a mikor födoie vagyon, vas pöröllél sem verhetik bé; annus producti, non acer (Deesi; Adag. 103). Asszonyt (s)nosgatás, férfiat dolgozás illet mint fogó kovátt (Kisv; Adag. 319).

bárány-fogó: pedum C. [hürtenstab].

egér-fogó: decipula, mauseipula C. mausfalle PFB. (Az egér; nem gondol egér fogóval (SándC. 3). Eger fogója wala zentli bürmeznek az rosteel (7. Lipp; PKert. II.228).

eső-fogó: **1)** imbres, tserép tsatorna PPL. [hohlziege]. **2)** cisterna, lacus compluvius SL [cisterne]. Kut, essőfogo verem; beora MA; Bibl. Magy. 2.

esővíz-fogó: impluvium Com; Jan. 108. [ritme].

éték-fogó: dapifer MA essentliger PFB. truchsess. Fő éték fogó; melchidapifer PFB. Asztalhoz, tálcához, étce fogó; structor Com; Jan. 119. Archidapifermeg, azaz, Pharao fő étce fogójának mondgyác (Tel; Evang. 184). Asszonyom anyám hoffmestere, és az többi urak és asszonyok hoffmesterei, ezek rendelék meg az kegyasszonyok éték-fogót és bor-töltőt (Rady; Csál. III.7). Az uraimnak étékfogót rendelék meg az uraimk gazdái, az mi szolgálunkak szolgáló közül, úgymint lovas legényekből és egyebekből (III.18). Laveletet 5), órakor hozzá meg étékfogód (RákGy; Lev. 119). Géc; Káres. IV.282. TörtT³ 1467. III.181).

fazék-fogó: panniculus, lutochum focarium, succoma MA. [küchenfetzen]. Orzeuát valami fazek fogóval bekötúie (WeszpC. 78. Pázm; Kál. 1769. 1965. Kr).

fegyver-fogó: [armiger; wehrbar]. Mindnyáian fegyver fogók, az hadakozásban bölczese (Kár; Bibl. 1682. Káll; Bibl. 325).

hal-fogó: verriculum C. rete MA. everriculum; netz, fischer-garn, zuggarn PFB. Hal fogó, kúrtó; loca sagonorum Ver; Verb. 35).

harapó-fogó: vulsella, foreps clavaria; beüsszango PFB (Rady; Csál. II.396. Szentim; Kalm. 11. Hall; III.1st. II.378).

keserves-fogó: [qui lugentes ducit; begleiter der trauernden bei einem leichenbegangnisse]. Gyulki Ferenc özvegye temette-

tett dícsőséges solenitással, az halott magam is szegül-végül szolgálhatam volnam, a többi között keserves-fogó, s fogtam baró Wesselényi Polixena kísárszonyt (Ház. I.290).

légy-fogó: [decipulum muscis capiendis; diegenfalle]. Im küldtem három légy-fogó füveget, kikben az legyeket ekképen kell fogni (Nád. Lev. 20).

madár-fogó: decipulum PP. [vogelschlinge]. Madár-fogó hálóchka (Zrínyi: II.110).

nyél-fogó: [manubrium; eriff; stiel]. Melyik mesterseg esénál több nyél-fogókat? Felelet: Az kalán esénálók és az vas-fazék avagy serpenyő esénálók (Mesék. 31).

párt-fogó: [defensor, patronus; beschützer, gönner] (GKat: Váts. II.a3b).

szén-fogó: pruniceps MA. feuerzange PPB

tűz-fogó: pruniceps MA. feuerzange PPB

víz-fogó. Viz-fogó-tsatorna; cisterna; wasserfang Com: Vest. 90.

[Fogód-ik]

ki-fogódik: [subtrahor; abgerechnet werden]. Summa 1752 ít. Elbből kifogódik Bene Berta maria számja (MonTME. I.18).

[még-fogódik]

[Szólások]. Még-fogódik a hasa: alvns consistit PPB.

Fogódz-ik, fogóz-ik: adhaereo, adhaerescio SL [sich anhalten]. Fogództam egy fenyőtűskának galyához (Gvad: RP. 100).

öszeve-fogódzik: invicem jungere manus Kr. [einander bei der hand nehmen]. (GKat: Titk. 50). Öszeve-fogozással tűnczolnak (Nád: SzfT. 347).

Fogoly: captivus C. ergastulus; gefangen PPB [gefangener]. Az ymep nap vtan zocta nála a fedelm hog a nepec eg fogót elerezene (MünchC. 67). Tömlőbe három foglac tartatnae vala (GuaryC. 17). Predicallany foglyoknak meg zabadvasth, vakoknak latash (JordC. 531). Foglokuac meg zabadyttoy (TelC. 89). A fogol keresztienők (DebrC. 59). Pokolnak foglyay (CornC. 97). Ymadlak tegedeth pocolra lézallottot es foglyokoth ky zabadeitottath (D'acrC. 189). Az fogol soha nem teleth azt ammit akarua temie (BodC. 4). Az fogloth ky wetek az kalodabwl (RMNy. II.31). Foglia tézen (Ozor: Christ. 45). A szegeny fogoly soe fdög a temlötzbe tartatott (Helt: Háló 129). Fogly ember (Hosv: Szól. 15). Hat ezer itün legény fogoly küldetött Achajába rabul munkára (Zvon: Post. II.257). A foglyoc eseröléssel ki szabadittatnae (Com: Jan. 152).

[Szólások]. Harom száz bennec foglya akada (BFaz: Castr. C). Foglila nem eseth (LévT. I.103). Foglya esenee vgy mint ket százun (Helt: Krón. 122b). Az többi meg futamodek s valami kevesen foglya esenek (Forró: Curt. 22). Foglya wethy (Ver: Verb. 132).

Foglyocska. O frater ruine foglyoczka, kinek hitel [hittél]? (VirgC. 21). Én babácskám, hív foglyocskám (Amadé: Vers. 111).

Foglyos: [captivus, difficilis; verhänglich, beschwerlich]. Foglyos vala a kérdés, melyre az választétel minden felöl kirt szörözhet vala (Zvon: Post. II.602). Miért választya a pap a könnyebbik részét, csak ballyára menvén az oltárnak, s nem a foglyos utra (Czepl: Dag. 15). Melly kérdés igen fogas és foglyos vala (GKat: Váts. II.227). Foglyos nehéz kérdések (Mégv: Szöv. 129). Im a szegényeket rajtuk (a gazdagokon) uralkodó bíráknak rendelted; jobb nekünk a halál az ilyen foglyos élenél (Hall: III.18. II.238).

Foglyosít: captivo [gefangen nehmen]. Captivantes intellectum, fogásiban vivén értelmeket, az-az, meg-zabolizván, és Kristusnak, sa-az igaz hitnek engedelmére foglyosétván, alázatosan kívántak tanulni (Súzi: Tromb. 193).

még-foglyosít: persecuendis et captandis praedis initio; abrichten zum raube oder fangen PPB. Az ő okosságokat meg-foglyosítván, a bálványokat farban rugnák (GKat: Váts. I.156).

Foglyosság: [difficultas; beschwerlichkeit]. Az ntrak foglyossága miatt nagysághnak is nem ihattunk (MonTME. IV. 161).

[Fogot-ik]

még-fogotik: [radices ago; wurzel fassen]. Yltessed el az te estapatat hazad előt es meg fogotyk es gymelchet tereuth (ÉrdyC. 436).

[Fogotoz]

még-fogotoz: [prehendo; fassen]. Czwezayaat erressen meg fogotozvan, neki eklelee es az surkant az feldre le eyteo (ÉrdyC. 265b).

Fogott: 1) prehensus, comprehensus, captus MA. ergriffen, gefangen PPB **2)** Fogott ok: causa fictitia, praetextus Tasi: Feknt. 50. 52. Kr **3)** [compromissarius; schiedsrichter]. Fogott bírák 1630. (Tört. és Rég. Értesítő IV.39). Mi felül megirt kézfogott bírák 1618. (IV.35).

Fogság: vincula, captivitas, custodia MA. gefängnis, gefangenschaft PP. Valakit fogsághól meg-szabadítani: *cripero aliquem e custodia PPB. Soe öközölőe fogságha vitetteté: plurimi eorum captivi abducti sunt (BécsiC. 19. 103). Mynd fogsághban leeznek eses siramban (WinkC. 158). Sebőkert fiadalmakat zemedel a te fogsághnak idein (WespC. 70. 51). Kywe hozta az Izraelnek ffayt Egyptomból Faraho kiralmak erőss fogsághból (ÉrdyC. 311b). En lelkiem kor volt es fogságha (VirgC. 10). Meg zabadita az zegen lelket wrdwgnek foksághból (73). A sido népet az egiptusbeli kemény fogsághból kiloza (Helt: Bibl. I. d3). A sido nép a fogsághból megszabadul (g2). Akarattia szeriut való fogsághban vagyon: aureae compedes (Deesi: Adag. 110). Hivót le hadgya tsöpülni, fogsághal, tömlötöl, fogatkozásokkal sunyargattya (Pázm: Préd. 23). Az isten csak azért emelte fel őtet, hogy az többi fogságh felszabadita (Pázm: Kal. 152). Megyerit erős fogsághban kell tartani (RákGy: Lev. 194).

[Szólások]. Teremtednek eseeol foksághaba (WinkC. 121). Ha en fogsághban esnem (RMNy. II.208). Fogsághba veteim: captivo MA. gefangen nehmen oder führen PPB. Kemén fogly-sághban vety vala hlvkoth: illos in custodiam conijciendis (JordC. 732). Az ezadúnál az ember az ő okoskodását fogságha vessa (MA; Scult. 777).

Fogsághbeli: [captivus; gefangener]. Vala a fogsághbeliec zama közzil: erat de numero captivorum (BécsiC. 73). Fogsághbelieket nem zabadytotam (VirgC. 10). Nalun vigasztalya a fogsághbeli sidokat (Helt: Bibl. I. g4).

Fogsághos: [difficilis; beschwerlich]. Mert atlele fogsághos szolgálatot, még ő magokis az apostoloc nem szemnedue vala (ÉszT: IzAny. 280).

Fogt-a: [captus; gefangen]. Kelyfél, fille es egyél az én fogtam vadha: surge, sede et comede de ventione mea (Helt: Bibl. I. M4). Ha meg fereszted göröz fogtinae meg vono betegséget, meg gyógyittya (Mel: Herb. 112).

füst-fogta: [fumosus; ranchig]. Alattomban azt gondollyák, hogy az urfira reá maradt ugyan sok kóráil a régi füst-fogta nemeslevél, de bezzeg nem a nemes szemérem (Fal: NE. 13. Fal: Jegyz. 934).

[Fogtat]

még-fogatat: [captivus; gefangen nehmen]. Mint fogtathat-tyak meg azt kin fején marasztottak? quomodo poterit detineri in sententia capitali convictus (Ver: Verb. 311).

megfogtatás: [captivatio; gefangennahme]. Az kiraly Dymnusnak meg fogtatására katonákat küldven: rex, ad comprehendum Dymnum missis satellitibus (Furró: Curt. 323).

Fogatás: captivatio Ver: Verb. Szót. 1.

Fogatató: captivator Ver: Verb. Szót. 1.

Fogva, fogván: **1)** apprehensio MA [míteltst]. Valakít hájánál fogva le-húzni valahomán: *dicipere aliquem capillo de aliquo loco; valakít orrával-fogva hordozni: *ducere aliquem frustra PpB. Hajnál fogva voman (DebrC. 11). Mikoron kezön fogva vinnék (DebrC. 70). Latán edentet le zallany, oly nyunt egy loellahot meg zeghenel foghvan hozzatannak alá: conspexit vas ut lintomi magnum, quatuor extre mis devinctum (JordC. 711). Kezön fogvan öbet: apprehendens dexteram ejus (Kár: Bibl. 1487). Közön fogva vigyenek á vascorára (Mad: Evang. 467). Láblaknál fogva akasztották-fel (Mogy: Szöv. 113). **2)** a, ab usque MA, von PpB. **a)** [érre vonatkozva]. Méfene meg zelitül fogvan: a quatuor ventis (MünchC. 59). Az fölo víztül fogvan mind föld zilonék vígöig a flumine usque ad terminos orbis terrarum (DólaC. 135). Talpattul fogva tetedyelen (PozsC. 5). Eggie tengertül fogvan az masie tengörög vagon (Kules: Evang. 10). Tetetül fogvan talpig (Frank: HasznK. 30). Sin pusztájától fogván mind az Rehobóg (MA: Bibl. 1131). **b)** Nagytül fogvan mind kysdedik (VirgC. 56). Számállýátö meg az Israel tiát husz eszöndöls tiütül fogván és föllyeb (Kár: Bibl. 1116). **c)** [időre vonatkozva]. z) Wylag kezdetünül fogva rohtone ez nem lovt wala (KönigsTör.) Abrahamtól fogvan Danüdiglan (MünchC. 15). Gormoksegentül fogvan ez orraiglan (VitkC. 25). Esthewéül fogva: a vespero (JordC. 109). Jánosnak ydeyvtul foghva nastinög: a diebus Jomnis usque nunc (386). Yfýwsagymnak nytyvtul fogvan ez orayglan (CzechC. 35). Ez nyagsztul fogva (LányC. 112). Mind ifúsagatul fogva ismertem (Born: Evang. III.5). Leütül fogva Moses mögied nemzet wala (Szák: Krón. 17). Reggeltül fogva estig (Mik: TLow. 19). Ifúságunknak zsenögjötül fogva esmeröven egyenást (Gvad: FNót. VII. 5). Tizenket ezendötül fogvan (MünchC. 29). Sok ydöül foghva: a multo tempore (JordC. 733). Tizenötöz ezendötül fogva (Sylv: UT. 1105). Az ö kimenetole örök napoktül fogván vagon (Zyon: Post. 1388). Egy darab idöül fogva (Fof: Zsolt. 599). **7)** Azútítul fogva: ex eo tempore MA, seit der zeit PpB. Ez utítül fogván (Pethö: Krón. 36). **8)** Tizenket ezendö wla fogva weer kor-sagot zowwed wala: sanguinis thuctum patibatur duodecim annis (JordC. 380). Harmanap wla fogva vanak on volem: triduo perseverant mecum 1031. **3)** Mindenestül fogva: omnino, prorsus MA, in allem mid mit allem, gänzlich PpB. Ekesszegel teremtetet teste icelence mindenestül fogva vresone (VitkC. 88). Ez wylagnak zerehmoth te zent malazotolnak hywsegewel myndomástul fogva meg oltad (CzechC. 16). Myndenestewl foghwa el feletközöt wala az ew yo wölatul (ÉrdyC. 1). Myndenestül foghva anyambon on magamat (ÉrsC. 259). Ha Adam és Eva az fát mindenestül fogva megötöce volnais (MA: Bibl. 14).

Fogvást: **1)** [ab; seit]. Az apostolok idejétül fogvást (Illyot: BCStomp. 16). Ifúságatul fogvást (Länd: UjSegüs. I. E56. 1). Emýi soe idötül fogvást tartot az papusag (ÉszT: IgAny. 151). Két naptol fogvást helyöt nem vettem (Mik: TLow. E56. 34). Már két hónaptol fogvást itt táborozunk egész ház népestül (190). Észendötül fogvást (Mik: MulN. 328). **2)** Mindenestül fogvást: omnino, prorsus; ganz, vollständig. Kétsébe esvén mindenestül fogvást a gyözödelemrül (Hall: HfSt. III.201). Mindenestül fogvást néked hagyom magamat (89).

Fogad: **1)** suscipio, recipio MA [excipi; empfangen, auf nehmen]. Mellén fogadom: suscipio C. Trisen fogadni valakít:

*eleganter aliquem accipere; örömet fogadja a maga feleit: *hospitales in suis; házához szállásra fogadni: *excipere hospito PpB. Fogadum öbet koronakal es dícéretcekel (BécsiC. 11). Kie kosertoteket nem fogattanne vme felelmöben: qui tentationes non susceperunt cum timore dei (28). Ki fogad tütöket, engemet fogad (MünchC. 32). Engemeth fogada the yogod: me suscipit dextera tua (PostC. 39). Fogadwan az megl zabudwlasti: acceptata liberatione (JordC. 823). Hogy meg thökeelenceye gyarló testet renya fogadni (Krisztus) (CzechC. 8). Timoteost hazaba fogada (DebrC. 89). Marimnak kepost fogadak, venek nagy aytatossaggal (DomC. 106). Az ev zallásra fogagya wala az früt-eket (171). Nagy eremet fogadai tülötök ez nemes ydöwöletül (ÉrdyC. 23). Tyzösszeggel fogadnak (509). Az myndenható ysten ... kegyelmességgel hozya fogagya (ÉrsC. 12). Fogagya lolkemeth ö hozgaya (302). Hogy az zentü konettest es aytatossaggal rea fogagya (271). Oh mely ygen wygh wala Marya Ersöbeth ... latogathasarul, mynek wtama fogada ystenekek ygyeoth (321). Te kedyg wram wagy engemeth hozgad fogado: susceptor meus es (KulesC. 4). Fogadok isten the yrgalmassaggal: suscipimus deus misericordiam tuam (116). Terdet háta az chazar eleot es közene; monda az chazar: isten nekod lot ne aqiar; monda az mester: azt hizem wala, hogi az en kezömetemet jobban fogadnad (Pont. 52). Atyai keduenben ygyedet fogattam (Zrínyi: ASyr. 19). Vallyon sült paraszt, wagy eszefördült nyvet nem viselöce, a ki tsinyossá köntösöbe nem öltözök, mikor királyt fogadgya? (Mizm: Préd. 84). A tiéd örvendezeg fogadnak téged (Gm: Jan. 115). Mely jo akarattal fogatta isten Magdohát (Illy: Préd. 193). **2)** concipio in utero; empfangen, schwanger werden. Fogattanne meloben: in utero conciperetur (MünchC. 111). Fogadwan zent felektül: habens de spiritu sancto (JordC. 357). Yme zyz meheben fogad: ecce virgo in utero habebit (358). Zyz anyatwl atymmal kyl fogattatott (ÉrdyC. 171b). Mel napon fogattam te felsegödet zween (Mária mongya Jézusnak) (WeszpC. 39). Semnyemew azzonyallath es nem wala melto evet illöny, som fogadny, som wysödy, es nekevkn zlyny idüessegevökre (GmC. 90). Fogada alnoksagoth es zyle kegyetlensögeth: concepit dolorem et peperit iniquitatem (KulesC. 11). Yme fogattam kegyetlensöge es bynok miatta fogodt engemet az anyam (123). Arkozot volt meli nap engem fogada anyám, (CsonaC. 25). Az Rebeka neww azzonyallath az ew egy Isak neww wratul, ny atyanktul magot fogodot wala (Komj: SzPál. 77). Piát fogadot: concepit filium (Helt: UT. 04). Fajdalmat fogadot: concepit dolorem (Illy: Préd. 1162). **3)** conducere; ducere. Hadat fogadni: *exercitum cogere, scribere PpB. Katonákat fogadni: soldaten werben Adám: Spr. 193. Myveseket fogadny: conducere operarios (JordC. 115). Az dolog, kyro fogattam byket: opus, ad quod eos advocavi (751). Kezlenek hamos tanokat paia fogadhü (WeszpC. 76). Hamis awagy reü fogadot tant ne állassanak (Ver: Verb. Szót. 24). Szokások wlt a régöknek, hogy a fogadot szölgákat gyermekelnek hiának (Mad: Evang. 136). Látom, megbolondúltam: egér mödra elefántra hadat fogattam (Thaly: Adal. 138). **4)** [sequor, obtinere; habere]. Szöt fogadok: obtinero, morigeror C. Valakinek szavát fogadni: mororom *gerere alicui PpB. Felsöest nem fogagym (ÉrsC. 226). Bezedöth nem fogattad (277). Fogad thamezomat (50). Ha en zomath fogagyatok (186). Fogagyd azew ínteset (GmC. 1). Ez zent atimnak mondhasit es ínteset wvmet fogagyak (VirgC. 72). Fogadnak mindonben ö paranesölösüt (Tin. 275). Abram szmzat fogada Sarainak: cumque ille acquiesceret deprecanti (Helt: Bibl. 16). Királyodnak tartozol szavát fogadni (Csizösch: Eölm. 225). Ha jöt mondok es, nem igen fogadják némelyek (RakGy: Lev. 119). Nem kíván egyebet föllünk hanem hogy szeressük és szavát fogadjuk (Fal: NE. 88). **5)** promittere, paciscor MA, verheissen, versprechen, einen vertrag machen PpB. Kötés alatt fogadom, igérem: instipulor PpB. Az özöbet, mellet fogad: quod tu polliceris (BécsiC. 56). Esénd fogada:

cum juramento pollicitus est (MünchC. 40). Fogadának hwnegy harmnyez penzth: constituerunt ei triginta argenteos (JordC. 439. 605). Fogadának neky penzt (WinklC. 111). Paradíómot neki fogadam es neki igereim (NagyszC. 88). Ewtven doctort ew hozatot es nekyk sokat fogadott, hogy csak teged meg gyewznenek (ÉrsC. 481). **6)** deuoivo, spondeo C. geloben PPB. Fogadek neked engedelmisséget (EhrC. 12. 71). Pethír oktalan fogada halalara, hogy nem tagaggya meg (WinklC. 170). Hyt zerent fogatta (ÉrsC. 356). Zyzességet fogadot wr istennek (ÉrdyC. 356b). Engedelmisséget fogadniauk (580b). Az ny mesterwnk kinek euangeliomat fogatuk tartani (VirgC. 48). Amit egymasnak fogatunk, teljesíhwk (56). Engedelmisséget fogadot (93). Valamit fogach, meg állod (Mel: Szólán. 383). Hitet fogadlyunk, és a fogadtatt meg-tartsuk (Mad: Evang. 376). **7)** [pignore contendo; wetten]. Száz forintha mernék fogadni: ich getraute mir um hundert gulden zu wetten Adami: Spr. 193.

[Szólások]. Valaki δ neki közön vala, δ az közönetert felel vala: vr isten fogadia (DebrC. 273). Kegelman az myth hyd on fogad, féwldenys meg tellesetty (LevT. I.48). Az mit loun fogad, gyalog meg nem állja: claudicat incesso, pedibusque vacillat utrisque (Deeci: Adag. 223. MA. A mit lovon fogadtunk, gyalog nem állásunk, az ország lakosinak meg nem hallgatásunk (Thaly: Adal. H.41). Mikor valaki az wrnac kináltképen valo fogadast fogadand, tudni illie, életét, e legyen bechűie: homo, qui votum fecerit, et spondedit deo animam suam, sub aestimatione dabit pretium (Helt: Bibl. I. MMm3). Fogadasokat fogadgy: vota uoveo (Com: Jan. 276). Fiammá fogadom: adopto C. nehme an für meinen sohn Adami: Spr. 193. Király téged fiává fogadott (Pázm: Préd 1094).

[Közmondások]. Jámbor fogad fogadást, agheb állja meg (Deeci: Adag. 91).

be-fogad: excipio, recepto, coopto, admitto C. suscipio MA. [aufnehmen, annehmen]. Gyermekek szülésért befogadott asszony: matrix C. Be fogadtaoec engemet: collegistis me (MünchC. 62). Es vala ky be nem fogadand tyteket, razyatok le: qui cumque non recepit vos, excutite (JordC. 382). Ky be fogadand egi ellyen kysdedet: qui suscepit unum parvulum (409). Eefiney ewtet bee nem fogadaak: sui eum non receperunt (ÉrsC. 1). Yuteesyem bel fogadny (ÉrdyC. 375). Hazához be fogadnaa (644). Nem volnokat ara meltok hogy titeket az fwlđ es be fogadna es meg tartana (VirgC. 47). Vton jaro valem es engemet hazatokba be fogadatok (117). Sigmond fel méne Cheh országba, és nagy pompával és tiszteséggel be fogadae ötet (Helt: Krón. 76b). Ez az istenes lelek, sola úressen nem megyen be, a hova szállóvul be fogadtatik (Lép: PTük. 1183). Istennek háza, és az isten igéjének be-fogado helye az ecclesia (Mad: Evang. 737).

befogadás: receptio C. susceptio MA. aufnahme, beherbergung PPB.

befogadatlan: insusceptus C. MA. nicht aufgenommen PPB.

befogadó: receptor C. Gazdálkodó, örömet bé-fogadó: hospitalis PPI.

el-fogad: 1) suscipio C. recipio, percipio Sl. [annehmen, empfangen]. Thalantam azt elfogadnak a hatalmas istennek (ÉrsC. 448). **2)** [conduco; dingen]. Senky nem fogadot el minket: nemo nos conduit (ÉrdyC. 130).

elfogadás: susceptio C.

föl-fogad: 1) suscipio, recipio MA. auf sich nehmen PPB. A dolognak végbe-vitelét föl-fogadni: suscipere *executionem negotii PPI. Oly zokash hírdethnek mynekwnk, kyt nem ylyk

mynekwnk föl-fogadunk: ritus, quos non licet nobis recipere (JordC. 764). Nem egyebek jozyózetnek izeert ez egyházbelyi kvlabakon, hanem egyházy fejedelmek, kyk byrodalomnak zorghalmosságath föl fogagyak, mykoppem az kw ozlopok hordozzak renok wottóthi thorthet (ÉrsC. 227). Föl fogadac az papoc az aranyat (Kár: Bibl. I.152). Fogad föl igyemet, uram, ez kegyetlen nemzetség ellen (MA: Bibl. V.21). **2)** pacisor, depacisor C. fide jubeo; stipulor, promitto, uoveo; verheissen, geloben PPB. Viszontag fölfogadom: restipulor, repromitto C. Attyanak ezeket teel fogada (DebrC. 504). Föl fogadak, hogy örök tyztassagath tartanának (KazC. 71). Ew neky zolgalwan az tyzta zeplételeensegben mynt ymaran föl fogattatok (ÉrdyC. 41b). Az yo zandokot, kyt az wr istennek föl fogadot (581b). Fílenek es főienek itesemel föl fogada (VirgC. 57) Kyk az zageded cristust kwuety ny föl fogatak (121). Föl fogadta hogy hazassag nélküf valo tisza oletet úisel (Tel: Evang. I.210). Igzánz mongya-meg vétékét; és fogadgya-fel, hogy többé a-fílet nem tselekszik (Pázm: Préd. 181). **3)** pignore certo PP. [wetten]. Föl fogadom welled egy hordo-horban, nagy kárt vallaz vtdoban (FortSzer. H2b). Fogadjuk föl, hogy két azt nem tudja (Mik: TLev. 132). Fel-mernék fogadni tiz aranyat egybe; se imen se tul az oceanum-tengeren bótsíletes aros embert nem talál (Fál: NE. 17).

fölfogadás: susceptio, receptio, pactum, stipulatio, votum MA. aufnahme, das aufsiehnehmen, verpflichtung, angelöbnis, gelübde PPB.

fölfogadatlan: insusceptus PPI.

fölfogadó: conductor; der etwas dinget, pächter, mietmann PPB. A ki a föl fogadónac (stipulanti) fogadást fött, megkötözte magát (Com: Jan. 190).

még-fogad: 1) accipio; annehmen]. Megh fogadak az hw bezedeeet: acciperunt sermonem ejus (JordC. 713). Mynden kegyességhef fogaggyatok megh tynektek ky yelentet ygheet: eum lenitate excipere insitium illum sermonem (833). Meg fogagyatok önekyk thwdomanyokath (ÉrsC. 239). A ny tanwssagot adnak, alazatosságal meg fogadny es tartany (ÉrdyC. 393b). Meg fogadaa tanachaat (514). Az δ attyatiai meg fogadae beszedet: acqnieverunt fratres sermonibus illius (Helt: Bibl. I. 83). Fogadgyn meg a bölcnek tanáclát (Tel: Evang. H.60). Az ki meg fogadgya az dorgálást, tiszteltetie: qui acquiescit argenti, glorificabitur (Kár: Bibl. I.610). **2)** conduco MA. mieten PPB. [dingen]. Ismét megfogadom: reconduco C. Senki minket meg nem fogadot (MünchC. 50). Berben megfogad (Fél: Bibl. 33). Az kőnivist megfogattuk, fogláló pénzt attunk neki 1 ft. (MontME. I.149). **3)** [promitto, spondeo, uoveo; annehmen, ein gelübde tun]. Az megfogadot euangelyomy zengeseg (DomC. 262). Meg fogada Adam hogy Enat nem akarnaia meg esmerni (DebrC. 149). Mykenyh megh fogatta wr isten (ÉrsC. 562. ÉrdyC. 531).

[Szólások]. Aggion isten io napot kegielmes vram. Isten meg fogadgya io Balassa vram, kegielmednee (ComBal. 21).

Fogadás: 1) receptum C. [annahme]. Kezveznetnek fogadasert felel vala (CornC. 54). **2)** Méhben való fogadás: conceptio C. empfängnis im mütterleibe PPB. A magzatnak δ zeut meheben valo fogadasah (DebrC. 219). Méhben való fogadásod: conceptus tuus (MA: Bibl. I.1. ACsere: Enc. 151). Látni valo dolog, a terebbe eső aszszonyi állatoknac méhekben fogadasokkor bolyongo elmékedése nit hozzanac a magzatoknac (Megy: 3Jaj. II.61). **3)** [conduco; das dingen, mieten]. Sok munkásnak fogadása: conducta multitudo PPI. (*conduco). Az zallas fogadast el na feleggyecetek (ÉrdyC. 441). **4)** pactio, promissio C. stipulatio, votum, sponsio, pactum, promissio, promissum MA. verheissung, zusage, angelöbnis, verpflichtung PPB. Fogadásból-való: votivus MA. Nem bizhatni fogadásához:

"Inquam fidem habet PPi Magat kowteleze erewss fogadásul: voto (ÉhrC. 71. BécsiC. 16). Hv fogadásának okaort haža adny: propter juramentum jussit dari (JordC. 398). Hogy az en professionat, az en fogadásomat, hytemet zvenemből, lelkenből yr istennek meg zentteltem (MangL. 39). Lemenek az ev fogadásból megfogozták, rea ne tartozannak (DomC. 101). Mel tywnak adast wlam magokath thyztha el-thre fogadásal erős-seytek (PocrC. 1—2). Hanyss ygyeoret awagy fogadás (ÉrdyC. 325b). Zyzessoghok fogadása (181b). Láth rygy zent atyáknak fogadásynak meg erősseytssyre (Konj. SzPál. 100). Akar fogadshol, s' akar szabad akarathol való adozat legyen (Helt: Bibl. I. Aaa3). Minden, valamit fogadásból adnac az Izrael fia, tiel legyen: omne quod ex voto reddiderint filii Israel, tunc erit (Zzz2). Tévelygést ne taníthasson, minthogy az istennek fogadás szerent nemis tanthat (Pázm: Kal. 658). Azt fogattya, hogy a pápa isten parancsolattya-ellen szabadttya-fel az istennek tett fogadást (Pázm: LuthV. 231). Az atya felhontya bányáma fogadását (MA: Bibl. 1119). Fogadása kívül megházasodik: fogadása kívül awagy fogadása ellen? (Sámb: 3Fel. 679—680).

[Szólások]. Székely fogadás: Phoenicum pacta (Döcs: Adag. 213. Kisv: Adag. 108). Ha az svokusok ezután is így fogynak meg fogadást fogadásoknak, én nem tudom, mi hasznát vemém (ÉrkGy: Lev. 269). Fogadás a tő wgh a l brassa (SomaC. 8). Nem fogad olyan fogadást, hog' kyt meg nem alhat (RMNy. 1138). Neheztléssel állod meg fogadásodat (MA: Tam. 1283). Fogadását bét-3) teni: completo promissum PPi. Fogadást fogad: pascor C. voveo MA. geloben, versprechen, ein gelübde tun PPB. Szent Marton püspöknee is igen eszedezé es nagy nagy fogadásokat fogada neki (Helt: Krón. 28b). Fogadást fogad: votum voverit (MA: Bibl. 1119). Az en fogadásomnak meg zozogoso (VirgC. 2). Jázodnac fogadásoknak meg szögésével (Tel: Evang. 170). Taneyt fogadásokat meg tartatani (WeszcP. 118). Eén fogadásomath meg tely esoy tem: vota mea reddam (KulesC. 42). Fogadásomat meg tőrtöm (VitkC. 26). Ha fogadást teni: si votum voverit (BécsiC. 113). Mykoron ez gyermeknek zely fogadás tenen hoznyak evet zent Margyt azon koporsóyhoz (MangL. 173). Fogadást fogy arol, hogi senimenw lelkest meg nem bantaz (VirgC. 55).

[Közmondások]. Jámber fogad fogadást, s ag eb a ki meg állya (Czegl: Bldorg. 81).

fiú-fogadás, búvá-fogadás. Fiú fogadás: adoptio Ver: Verb. 1. 13. Fiú fogadás (Sylv: UT. 113). Az fiú fogadásnak lelke: spírítus adoptiōnis filiorum (Fél: Bibl. 1113). Az leleknek első segyt bünem magunkban nógynk, varna az füszerre való fogadást (Fél: Tam. 291). Atyafíú fogadás (fraternalis adoptio) ez, mikor valaki luttya, hogy vér szerint való örökősi micsenek, más idegent engedelmből, atyafíúvá fogad, es jószágában bé boesát (Ver: Verb. 127).

szó-fogadás: obsequium, obsequia C. morigeratio, obediencia, obsequia, obtemperatio MA. das willfahren, gehorsam PPB. Engedelmes zoo fogadás (ÉrdyC. 77). A kényszerített szófogadásoc veszedelmese (Com: Jan. 112).

vendég-fogadás: hospitium; gastfreundschaft. Vehltyők zo vendég fogadásnak peldyaut (ÉrdyC. 111). Vendég fogadás: hospitalitas (Sylv: PP. 1111).

Fogadásos: votivus; einem gelübde entsprechend, angeht. Fogadásos métebség (Pis: Igazs. 708).

Fogadat: 1) [captura; fang]. Vessetez meg tú halotcat a fogadatra: laxate retia vestra in captivum (MünchC. 117). 2) [votum; gelübde]. Teneked filk diczerot isten syndam, es teneked magadatuk fogadt Jerusalemben: tibi reddetur votum in Jerusalem (AporC. 3).

Fogadatlan: 1) [inobediens; unfolgsam]. Fogadatlan, anag úzzalkodo fiók: filii contumaces (Ozor: Christ. 392). 2) [non rogatus, invocatus; ungerufen, unerbeten]. Tudom, mire értem, fogadatlan jó lelki gondviselés! (Fal: NE. 83).

szó-fogadatlan: inmorigerus, inobediens MA. ungehorsam, unachtsam PPB. Zoo fogadatlan leum (SándC. 39). Sola nyuchen bekessegek az zo fogadatlan byneseknek (ÉrdyC. 311b. 617). Azok legsiketobbek, és szófogadatlambak, kikhez küldtöe követit (Pázm: Préd. 116). Mivel szó-fogadatlank vattok, nem pástorkodom tovább' veletek (698).

szófogadatlankod-ik: [inobediens sum; ungehorsam sein]. Szó-fogadatlankodvam valamely büestelenséggel nem illettedé? (Börö: Augy. 290).

szófogadatlanság: inobediencia MA. der ungehorsam PPB. Tytekeht meg werentek ty zo fogadatlanságtokrol (ÉrsC. 229). Az alazon és fellyl teres fő szó fogadatlanságnac, és fosletségnee icle (Cis. N3). Saul es Pharaó ő magok kerestek magoknak az vezödelmet az ő hitetlen zo fogadatlanságokkal (Frank: HasznK. 28). Irtam urunknak ő felségének az hajdúságnak fizetlenségé miatt nagy szó fogadatlanságokról, az töröknek is az ő nagy hitelenségök miatt hozzáam való kétséges voltokról (TudTár. 1839. 257). Nem istené, a ki szó-fogadatlansággal isten-ellen rügöldöz (Pázm: Préd. 79. Hall: Páizs. 18. GKat: Titk. 76).

Fogadkoz-ik: [vota voveo; ein gelübde tun, versprechen tun, schwören]. Menyit kell istenhez foházkodni, remékedni ő néki, fogatkozni ő előtte (Megy: 6Laj. 11124). A nagy Malmetre, Allára hittel fogatkozánk (Paskó: ESir. 6).

Fogadkozás: [votum; gelübde]. Az özvegy életre nincs semmi fogadkozása (Sámb: 3Fel. 166. Pis: Igazs. 11563).

Fogadó: 1) [receptor, susceptor; aufnehmer]. En erősségemet te hoziad őrizem: mert isten engemet fogadó vagy: susceptor meus es (AporC. 4. 5). Vram, te engem fogadó vag' (DöbrC. 17). En általmam es én idősségemnee zuua es engem fogadó (31). 2) [susceptor; unternehmer]. Munka-fogadó: susceptor C. 3) Bérbe-fogadó: conductor C. 19' pensionarius MA. dingler, vendinger, miétmam PPB. Vitézeket-fogadó, hadi komissarius: delector PPi. 1) sponsor C. promissor MA. zuzager, verheisser PPB. 5) Xenogogus; schenk, gastwirt PPB. 6) caupona Kr. [gasthaus]. Tántzra jártak hol egj, hol más fogadón (Gvad: RP. 71).

mag-fogadó, magzat-fogadó: [concupiens; empfangend]. Matul fogva mag fogadó lesz: concupies (TelC. 28). Magzat fogadó méh (Mol: Job. 73).

szállás-fogadó: 1) [hospitalis; gastfreundlich]. Legötek egymásnak zallas fogadók morgasam kél (DöbrC. 337. Komj: SzPál. 91). 2) stabularius C. [wirt]. Az zallas fogadó korchomrosnak való egy hayadon leánya (ÉrdyC. 339). Az zallas fogadó embernek ow leánya fírtly magzatot zylt (339b). 3) [contubernium, deversorium; staltium C. gasthaus]. Az barátok elastroma nem egyeb, hanem hitölen es erkülestelen egyház rendeknek szállás fogadója: monasterium monachorum est contubernium clericorum peritorum ac male moratorum (Ály: Rm. 321). Vö. szállásfogadó-ház!

szó-fogadó: obsequialis, obsequiosus, morigerus C. obediens MA. obsequens; gehorsam Com: Vest. 138. Szó fogadó lézék (ThewrC. 172. Helt: Bibl. I. 12). Szófogadó, engedő; semői (MA: Bibl. Magy. 4).

szófogadósság: obediencia; gehorsam, folgsamkeit. (MA: Scult. 191).

vendég-fogadó: 1) [hospitalis; gastfreundlich]. Egötek az marstoknak vendég fogadóia legen: hospitales estote alii

erga alios (Sylv: UT. II.122) Vendég fogadó aszszoni állat: meretrix (Kár: Bibl. I.194). Az vendégfogadó Rahab: Rahab meretrix (MA: Bibl. I.198). **2)** caupo Ver. pandochens, hospes publicus MA gastwirt PPB. Vendég-fogadó gazda: diversitor PPI. Az vendeg fogado Mykalanak [igy] attam buzat (LévT. I.341). A mit vruuk monda amaz vendég-fogadónak: quodcumque supererogaveris, reddam tibi (Pázm: Kal. 482). Szakáchy anagi vendégli fogado, a ki kelletlen vérét veszi egi kappannak (Balassa: Camp. 66). Az vendég fogadó és az eszlárok, az lak vizet elegyítnek az bor köziben (Mesék-K. 10). Derekasint főzet a vendégfogadóval, de mind az én erszényemre (Bethl: Élet. II.120). **3)** [diversorium; gasthaus]. Szállason élek, vendég-fogadóban lakom: diversor; szállás, vendégfogadó hely: hospitium PPI. Vagyone atyadnac vendeg fogado helye? Felele az lean: hazamkial vagyom: soc polna, soc szena, ot az tenek-nec leszen nagy io szállasa (Hofgr. 29). E világ az embernek nem hazája, hanem csak vendég fogado szállása (SBalog: TemK. 104). Múlatozván örömet a vendég-fogadókban (Hall: III.116). [Vö. **vendégfogadó-ház**]

[Közmondások]. Vendég fogadóban mások példáját kövesd (Kisv: Adag. 100). Vendég fogadóban, vagy pedig templomban, ha mások fizetnek, avagy énekelnek, neked is kell követned (479).

vendégfogadós: diversitor, caupo Kr. wirt Kirbesz. 65. Egy papült a kocsimba, de megint kiszállott, annak kell lenni: a furti vendégfogadóné láttu és bizonyosan annak tartja. Mentést mentek, a vendégfogadósoktól azt írták meg, hogy elérkezett ugyan, de el is ment Salsig felé (Fal: TÉ. 730).

vendégfogadósod-ik: exerceo *stabilum PPB. [gast-wirt sein].

Fogadott: **1)** optivus C. **2)** conductus, assumptus Kr. [gedungen]. Bérbe fogadott: conductivus C. Fogadott, béros énekeczkék: empty et mercenaria cantilena (Hly: Préd. II.538).

Fogadottság: adoptio Kr. Fiacká való fogadottság (Zvon: Post. I.110).

[Fogadság]

fiú-fogadság: [adoptio]. Az fíni fogadsagnac lelket el veszáe (Born: Préd. 218). Fívná fogadság (Megy: 6Jaj. III.17).

[Fogadtatás]

fiúvá-fogadtatás: [adoptio]. (Mlleg: TÖszl. I.105).

Fogan, fogan: [concupio; empfangen]. Okosság felőt való, hogy szüz fiat fogannyon (Born: Préd. 30). [Vö. **Fogantat-ik**]

még-fogan: **1)** ∞ Az gonosz kívánság, mikorom meg fognt [posteaquam concepit], búnt fizik (Sylv: UT. II.114). **2)** [obsequor; befolgen]. Ennek az szolgáljának valamiket írt, meg-foganója leszen (MonÖkm. XXIII.256).

mégfogonó: qui pythones consult. Ne leelettessek the benned eetethew, se kyatico, se meg fogono, se ysthen latho: nec inveniatur in te maleficus, nec incantator, nec qui pythones consult, nec divinus (JordC. 239).

Fogan-ik: concipiō Kr. [empfangen werden]. En hamos-sagobá fogantam: in iniquitatibus conceptus sum (DöbrC. 108). Mielőt é anának mehebe foganneiek (278). Mint fogantae egy mehiben, nyugosznac egy sárben (Balassa: Ének. 16). Mikor én anyámnak méhébe fogantam (Rim: Enek. 70).

még-foganik: [concupiō] *capio radicem PPI [empfangen werden, wurzel fassen]. Meg-foganik a fa: arbor *concupit radices PPI. Míg megfogonik: quousque convulsisse videamus (NémGl. 198). (Az oltott ág) megfogonnan gümölcsöt terömt (DebrC. 149). (A fá) nehá mondatyk azyvruak, nehá meg fognthnak (ÉrdyC. 535b). Nem foganik meg a plánta, mely

egyfömmen másivá gyaltorta vitefik (Laskai: Lips. 184). Ültess egy barackz fiatal, mikor látod, hogy megfogont. (Hády: Csál. III.53). Egynehány szőlő fít ültettem, meg is foganak (Mik: TLev. 119).

Foganás: [concupiō; empfangnis]. Meddö érdemle foganusnak eryth (JordC. 821. 13). Mykoppin az foganásban semmynemmü terenteth allath nem mywelkedek wlamnyth, azonkeppen az zwletlesben sem zwkeggh segodelme (ÉrsC. 339). Vylagra foganusoknak cleyuden való eztendyben (ÉrdyC. 341).

Fogant: **1)** conceptio, conceptus MA. empfangnis in be-schlaf PPB. Crystusnak foganathya (ÉrsC. 323). Leszen kedgy foganattya attyanak es leyanyanak hynebewl (571). Crisus mynd ow tekeolletes foganattyawl foghvan nyüddent twót (ÉrdyC. 58b). Zyz Marianak foganattyanak ymepo (539. 649). Zent fyal foganatyának ydeyen (DözsC. 16). **2)** efficacia MA. wirkung, erfolg PPB. Zemeelyeenek böchewlety es foganattya vagyom az isten elöt (ÉrdyC. 648). Semmi foganattia nyneien (RMNY. II.450). Az euangelionnak foganattiat adta az isten az hieukben (Fél: Tan. Előb. 3). Niüts olly foganattyok akaratumk öbrosztésére és életünk jobbítására, mint kíváutatók (Pázm: Préd. 77). Minthogy a vasnak a vason nem volt foganatja, jó darabig forgatják egy mást kemény tsapásokkal (Fal: TÉ. 637).

Fogantlan: inefficax MA. das keine kraft oder wirkung hat PPB. Imadkozastokis: foganatlan (Born: Préd. 562). Azok az elmének elvonodási tészik a könyörgést foganatlam (Komár: Imáds. 40).

Fogantos: **1)** [acceptus, acceptabilis; annehmbar, annehmen]. Hoziatoc fakat es rakiatocmeg a hazat es foganatos kezén emmekem (acceptabilis mihi eris) es meddőföltetem (BécsC. 287). Vruac foganatos eztendeie: annus domini acceptus (MünchC. 115). Sem eg propheta foganatos ő hazáiban: nemo propheta acceptus est in patria sua (116). Foganatos időben meghalatalak teged: tempore accepto exaudivi te (DöbrC. 301). En nyayasagom legyen teneköd kellemetős es foganatos (CzechC. 22). Kellemetősök auag foganatosoc (NagyszC. 40). Meely foganatos (a szüzesség) istennek elette (ÉrdyC. 119). Hög praedikállam az vristennek foganatos esztendeit: ut praedicem annum domini acceptum (Sylv: UT. I. 88). **2)** efficax MA. kräftig, gut wirkend PPB. Foganatos: aldozat; proficiens (JordC. 81). Az isten igete sem minden kezebe es keze által foganatos (Ml: Sám. 378). Szavok foganatos vót (Monórk. III.131). Az hitmekül az Christus halala nem lehet senkiben foganatos es idős-ségas (Fél: Tan. 270). Foganatos könyörgés: Achilleum votum (Decsi: Adag. 242). Foganatosb az dorgálás az eszesnél: plus proficit correptio apud prudentem (Kár: Bibl. I.613). Foganatos leszen, és jobbítást szerez föddésünk (Pázm: Préd. 46). Az értelem szívbeli foganatos erő nélkül tevéstelen, és meddő (Fal: UE. 364). Egy mosolygás, egy udvari térd hajtás előkelő, foganatosabb, hogysem a nagy érdem (Fal: NU. 352). A fonyetgetése Zrinynél még sem foganatos (Könyi: HRom. 163).

szava-fogantos: [potens; einflussreich]. Szava-fogantos ember (ErdPorta. 96).

[Foganit]

még-foganit. Megfogonítja az oltványt: plantam facit coalescere Nom.² 79.

Foganós: efficax; kräftig, gut wirkend PPB. Nehá nem foganos az ű intesee (Mon: Képt. 1b). Semmi foganós erő nem talaltate irastokban (Mon: Apol. 346).

Foganósság: [effectus; wirkung]. Nehá eleget kialtnac az népnek, de vgyan semmi foganóssaga munkaköruac nimen (Mon: Képt. 2).

Foganod-ik, foganosz-ik, fogansz-ik: concipiō Kr. [radices capio; empfangen werden, wurzel fassen.] Foganodni: conbescere MA. Tümbök praedikállása által foganoszik mi bennünk az igaz vallás (Pázm: Kal. 41). A kertész sem vizsgálódik azon, mikor kezdett a tsalán és dudva a kertben foganodni (Pös: Igazs. 1162).

bo-foganoszik: ~ Mihelyt a képes dítésért bé foganoszik a szívekbe, elhatalmazzik és kívánt magasztalásokra válik azoknak a kiknek részekre mondattak [így] (Fal: UE 385).

mög-foganodik, mög-foganoszik: [concipiō, radices capio; empfangen werden, wurzel fassen.] Ezök a barackfák tavasszal mielő meg foganasznak [így?] és össze köll fonnai, mint az leány hajját (Radv: Csál. III 51). A fő hitből való giatkorlatos imátság meg foganoszik (Frank: HuszK. 112). Adgva az úr-isten, hogy a szent atyák szép tanítása mög-foganodgyék (Pázm: Préd. 119). Meg nem foganodik, és ki sem kél a jó mag (314). És mint az ag tőkében őltatott fiatal, meg foganodnék az kereszténység (Pázm: Kal. 171). A szőlő ágatska a vad fában megfoganodván (Kál: Ker. 225). Hogy könnyebben megfoganodgyék az óltás, Lipp: PKert. 171). Innár isten kegyelméből a kereszténység eléggé meg-foganodott (Pös: Igazs. 193). Az emberzsöllés szívünkben foganoszik meg s nyolvánkön forr-ki (Fal: NE. 39). A sympathia kész alkalmazatos arra, hogy a külső magát ajándó erő benne meg foganoszon (Fal: UE. 390).

Fogant: concipio SI [empfangen]. Az ő lelke által fogant ezon, es szűlyőn szűtől fiat (Vallást. V 2).

Fogató: ansa C. capulus, manubrium Ver. handhabe PPB (Káldi: Bibl. Exod. 26. 5. Kr.) [Vö. Fogató]

Fogatócska: ansula C.

Fogatós, fogantyús [fogantós C.]: ansatus C. [mit einer handhabe versehen]. Fogatós v. fogantós tál v. medentze: scutella v. laux ansata, auriculata PP. Egy ezüst kamát, egy réz, herbathejhez való fogantyús ibriket s holmi efélt vestem volt (Lazák. 1283).

Fogatat: [concipere facio; empfangen lassen.] Megh zent tőle a feleség isten az ő halakat, az az az ő zent anniat eredet binnelől fogantata, hogi melto lenne ő reiaia (DebrC. 22).

Fogatat-ik, fogantat-ik: concipiō Kr. [empfangen werden.] Fogantatt, méiben fogantott mag: conceptus C. (Némő ember) etől fogantatek zent Barbara (DebrC. 9). Ez azon fogantatek az az lökösítetek (22). Fogantatek zent lökétől (PeerC. 192). Az ny ow mala fogantatot: quod in eu genitum est (Posti: NTost. 2). Alnokszában fogantattam (Fél: Tam. 204). Fogantatnac firti nagbol (Kár: Crelo. 238). Mődi-urtiánk minnyájan Megúrában fogantattak a sírűi sötéségtől (Fal: NE. 1). Vélek termett némely emberekkel az okosság, vélek fogantatt a tudományokhoz való hajlandóság (Fal: UE. 397).

Fogatatás: 1) conceptio Kr. [empfangnis]. Jesusnak fogantatása (DebrC. 226. WesszC. 42. Fél: Tam. 44). Járulni hozzá ezer hálaadásal mindazokért a jókért, a melyeket tőle vettél fogantatásodnak első szempillantásitól fogva (Fal: NE. 4). **2)** [foetus; brut]. A sűldiszo igen nagy fájdalmokat érez, midőn fogantatásit szűli, ngymint mindenfélől tövisekkel környűlvétet teket (illy: Préd. II. 4).

boldogpróssy-fogatatása: conceptio beatae dominicae Kr. [Marinae empfangnis]. Boldogh azzon fogantatása (Klécs. 1572. Ev. 4).

Foglat: 1) occupo MA. sich bemächtigen, in besitz nehmen PPB [besetzen, einnehmen]. Leletezeteekkel foglatat: langvori

bus comprehensi (MünchC. 29). Mit foglal földet? quid terram occupat? (142). Myre foglatl awagy csak fellet es? (JordC. 571). Eleyben hozak nyud kylemb kylemb korszagokban foglat-takat: obtulerunt ei omnes variis langvoriibus comprehensos (364). Vadnakh walakyk őrdőgy tewelgesben foglatlak kyk balwanth ymadnak (PeerC. 81). Ne foglalya heyth gondolath elmöethok (ÉrsC. 182). Mith haznalnac a nagy palotac, mit a nagy hazac, micoron atto serőd csak aleg foglat leth lab nom-dokot (NádC. 315). Helth foglat (ÉrdyC. 529. 567b). Kyket az mostany yobaghwrak es nemessek ifeel eeghetnek el pwt-toytluak es magoknak foglatuak (496b). Mely keth eger foryn-thok nynehenek, kerthi az jozagoth akartluak foglatu (LevT. 133). V is be kapoth eg falynba, erevel akaria foglatuj (235). Foglallyac magunknac az őrdöcséget: habebimus ha-reditatem ejus (Helt: UT. F5). Meg szenteli valamit semmi nem egyeb, hanem istennek foglatni es tulajdonetani (Tó: Evang. II. 782). Az báluáfiozás az istennek tiszeteit el vézi, es az teremtett allatnak foglallya: idololatria dei honorificentiam usurpat et vindicat creaturae (Bál: CsIsk. 21). Semmit a mi másé te na gadnac ne tulajdonac, hársnac, erőssitac awagy foglaty (Com: Jan. 190). Gondollattytok, mely nagy felelem, reszketes es iszonyodás foglatuacia szivet annak az embernek? (Lép: PTük. 1329). Elészámaltatásával nem akarok helyt foglatni (GKat: Tük. 334. **2)** necro C. jungo MA. zusammenfügen PPB [fügen, verbinden]. Gerendához foglatom: contiguo C. Birodalmahoz foglatat: imperio C. adjuvaxit PPB. Jezusth nyayas baratwl akarya maganak foglaty (ÉrdyC. 663b). Egy ezomóba foglatni (Deesi: Adag. 38). Ezeo lassan lassan hazussag által az gotulusokat magokhoz foglatat: ei paulatin per comibia Gae-tulus secum misere (Deesi: SallJ. 16). Tagjaid erőssége, hiúsod szépsége, ezek tsulyák, es földhöz foglatyák az emberek kedvét (Pázm: Préd. 69). Az syagóga, csak egy nemzetségre, es az ő isteni szolgálattya egy helyre vala foglalya (Pázm: Kal. 514). A kie edgy másnoz vérel foglatattac, edgyeknac es egy test vérekeze (coznati et consanguinit) mondatnac (Com: Jan. 119). Adgy boesinatot néki, es igen magadhoz foglatod ötöt es kötelezed (201). A nem egy koruac nem jól foglatatnac egy társaságban, dispares non bene sociantur (208). Istennek tszik a másika, csakhogy istennek igéjhez foglatassék (illy: Préd. 178). A ezérna ezérnához foglatatik, es aztán többek többekhez fodratatnak (184). A tobzodásokhoz mindenféle bű-nököt foglat (II. 219). Ajándékkal maga részére foglatni (SzD: MVir. 16. **3)** [despondeo, despono; verloben]. Az őrk eltre foglatom: praedestino (Mél: SzJán. 125). Foglalo gyfíró [jeuy-gyüri] (470). Az Messias minket isten szamarac foglat, hog ne ellínik az testnek, hanem vy életben iariunk (Fél: Tam. 43). Az püspök foglallia fírnőn magát tiszta hazussagban (327). En iteket egy ferühöz foglatatnac, hogy vgy mutatatoe magot-lat, mint az tiszta szűz az Christusnac (EszT: IgAny. 159).

1) [claudo, includo, comprehendo, contineo; fassen, einfassen, enthalten]. A smaragdok aranyba foglatják: smaragdi auro [includuntur PPB]. Kynek testet foglatlak arañban ees ezüstben (PeerC. 114). Versokbe foglala (CsomaC. 84). Foglalyátoc ezokaert ez igiket a ti szűnetekbe: ponite haec verba mea in cordibus (Helt: Bibl. Iqqq). Aequa proportioban vadnac ezeo ezak foglatuam [így] (Helt: Arithm. k3). Foglatni való kövee az ephodnac: gemmae ad ornandum ephod (MA: Bibl. 171). Szent Hieronymus, tizenött karban foglallya az itelet előt meg leoldó feleket (Lép: PTük. II. 60). Ez könyvben foglatott dolgok (Pázm: Kal. a4). Ez igik nyilványalo ellenmondást foglatnak magokban (illy: Préd. 190). A nái szent evangéliom két fele képirást foglat magában (Mád: Evang. 501). Testű sotóban foglatlak (Dárs: Orsz. 258). Mindent megért, elméjében foglat (Fal: UE. 392). **5)** [dego, transigo tempus; die zeit] verbrinnen]. Az oráknac zeryt alkalnac munkacna inelkösőt foglatni (TelC. 52). My oka annak begyon arról ydőt nem ked foglatny (ÉrdyC. 69b). Azert kell az ímepoket imatkozszában

es sacramentomoc élesuel foglalmne (Börn: Préd. 86). Minden fertelmesség életet foglalja (Szék: Krón. 141). Világi gazdagságnak telhetetlenségében foglalnak életünket (Pázm: Imáds. 14). Az imnapot fertelmességekben mulattya; foglallyá; (MA: Scult. 907). Életünknee rövid idejét felebarátunknac épületire foglalhassuc, fogyathassuc (927). **6)** [occupo; beschäftigen]. Foglalt; beschäftigt, begriffen PPB. Mendenkoron imáczaga foglaljad magadat (VitkC. 14). Maria zovvesnek dolgaban foglalya vala magat (ComC. 38). Mindönkor teegi valamit hogi az ördög mindónha foglalna lelőn (DebrC. 184). Az tev fraterok jnadsagokban es predicallasokban foglaltatnak (DomC. 121). Az kristosth kenanook küwfől nabooknal nem foglalynaak magokkath (SándC. 5). Isteni garapodasokra foglalja ömagat (TelC. 25). Heetköz napon nykoron ember dologban foglallya magat (ÉrdyC. 68b). Ha ky tytőket zolgalatban foglal: si quis vos in servitum redigit (92). Kenyvelnek yrasaban foglalvan emen magokat (580b). Yoban foglallya ennen magat (606b). Hogy foglalna ymagat ymatsagba es isteny gondolatokba (VargC. 40). Hogi nagi knyvhullatasha magat foglalta volna, ime twrtenek (77). Mywelkedetekben foglaltat ember (ÉrsC. 533). Munkádóasba foglalom magomat (Sylv: UT. 1133). Inti vala, hogy tisztesség és igaz életbe foglalna magát (Helt: Krón. 52). Reménségben foglallyne szűnűnket (Helt: Mes. 78). Az cichiri borsó, eleitől fogva nagi eőrömbé foglallia az ő munkasít (KBés. 1572. F3). A tiz parancholatra nezzen; a mit ot talal, abba foglallya magat (Tel: Evang. 1319). Foglallyne az ő szolgalattara mimagunkat (Tel: Evang. 1470). Isten igéjének hirdetésében foglalta magát (Pázm: Préd. 63). Tanátsodat, és te, bédsegedet abban foglallyad, hogy nyomdokimba lépjél (Pázm: Préd. 131). Szent munkákban kell magat foglalni (Hall: Paizs. 16).

alá-foglal: [subsumo; mit einbegreifen]. Szól nem ezac azokrul, mellyec lettenee Christuson, hanem alá foglallya az evangeliomnac tellyes folyásatis (Zvon: Post. 1175).

be-foglal: 1) [occupo; einnehmen]. Ezek (a vendégek) be foglalvanak esz hazat (ÉrsC. 328). A harag befoglalta őket mind végiglen: praevenit in dei super illos semper (Helt: UT. I. F3). **2)** comprehendo C. complector MA. umfangen, umfassen PPB. A világ mindeneket bé-foglal: mundus complexu continet omnia PPB. Az setettséghek hwet (a világosságot) be nem foglalhataak: tenebrae eam non comprehendunt (JordC. 623). Yaryatok adleeg myglk vyngatok vagon, hogy az setettség be ne foglallyon (ÉrdyC. 534b). Ha valam yparancholath vagon, yme bezadben fewkypen be foglaltatyk, erthetyk, ymebbe; zereszedh atte fele baratodth nykypen tymen magadth (Komj: SzPál. 94). Az botrankozas kinaltképpen harom dologban foglaltatik be (Fél: Tam. 232). Az prophetak szolvan az meg szabadulasrol, az vtolsó feltamadastis niha be foglalliak (515). Ez könyvben Moses igen keves időnce historiáját foglallya bé (MA: Bibl. 188). Az az igeis bolond, bé foglal minden szitkokat (Zvon: Post. II.151). Az irasban nécz befoglaltatvan, sőt azal ellenkőzic (Zvon: Osiand. 26). Elő számlávan azokat a kinokat, két kivaltképpen valo karban foglallya be őket (Lép: PTük. 1118). Olyan sok eszköz ily kicsyn helyben be ferhetne, es be foglaltathatnők? (III.190). A sima (plámm) az, a mely sima szenektől [szélektől?] foglaltatik bé (ACsere: Enc. 76). Ali kijövetelétől fogva az medgyesi gyűlésic, mely tíz hónapokat foglal be (MonIrók. VIII.420). Addig sehova ne menjünk, míg Budáról az követek meg nem jőnek, az mely legalább egy hónapot be fog foglalni (RákGy: Lev. 13).

befoglalás: comprehensio, complexio C.

egybe-foglal: connecto, unio C. conjungo MA. verbinden, vereinigen, zusammen knüpfen PPB. Önnal egybe-foglalom, forasztom: implumbo PPB. Akara a budai várat a pesti várral es várossal hiddal egybe foglalni a Dunán által (Zsigmond)

(Helt: Krón. 77). Az horgozkákkkal foglald egybe az kárpitokat: ansulis jungantur munito cortinae (MA: Bibl. 172). Az sz. irásban amaz ige (és) nem mindenkör egybe-foglallya a mit egymás mellé vetnek (Pázm: Kal. 723). Ha nem akarjátok az urí házi-gazdának es jóra való vezérnek tiszttyeit egybe-foglalni, legaláb ne forasztsátok-öszve a nemes embert a kísértő ördöggel (Fal: NE. 72).

egybefoglalás: conjunctio C. conexio, conjunctio MA. egybefűzés; implexus; vereinigung, verbündung PPB. (Káldi: Bibl. 209). Ennek az egybefoglalásnak nagy szentsége van (Hly: Préd. 1366)

egybefoglaló: 1) conjunctio CorpGramm. 9. [bindewort]. **2)** conjunctivus CorpGramm. 53.

el-foglal: 1) occupo C. [einnehmen, besetzen]. Arpatus morbus: olly betegség, kiben az sárvíz egyéb tetet is elfoglalja (Szilksz. M. Akad. Értes. 1847. 327). Az poklosság annak bíróit el foglallya tetetől fogva talpig: operuerit omnem cutem a capite usque ad pedes (Kár: Bibl. 199). Titeket az félelem el foglallyon (114). Mindeneket el foglalt az vér és a gyilkosság: omnia commista sunt, sanguis, homicidium (644). Hosztane egy embert, ki az ördögűt el rutáttat vala (Zvon: Post. 1519). Ker. atyáktól származott magzatokat az ördögöktől el foglaltaknak alittyák lemi, az ő herbitőlésőknek előtte (Ker: Préd. 599). A párazatok nagyobb helyet foglalnak el mint azok a testek a melyekből kimentek (ACsere: Enc. 134). Az idő munkával foglaltatik el (Bod: Lex. Előb. 8). Igen nagy kőszvény foglalt-el engemet (László: Petr. 192). **2)** occupo, confisco C. arresto MA. sich bemächtigen, in besitz nehmen PPB. Elő el-foglalom: anteoccupo, praeeoccupo MA. vereinnehmen PPB. El foglalaa az kyralsagot (ÉrdyC. 398). Nemynemw örököt el foglal vala (21). Micsoda banyat illetend benneteket, hogy az tí győzedelmeteknek jutalmat Bessus foglalta leszen el? quo dolore afficiemini, Bessum praemia vestrae occupavisse victoriae? (Forró: Curt. 297). Tatay Istvánnéak tegyéték le jegy ruháját, és az jószágot foglalták el tőle (Radv: Csal. III. 220b). Az Csákiaknak minden jószágotokat elfoglalták (RákGy: Lev. 222). Az erősségek, ha melyek az előtt voltak el-foglaltatva, vissza foglaltatnak (Com: Jan. 188). **3)** colloco in matrimonium, nuptum do; vermählen). A náznag az attia isten, a szent lélec belső es el foglaló vüfel es hupmester (Mel: SzJán. 170).

elfoglalás: occupatio MA. [einnahme, eroberung]. Elő-el foglalás: praeeoccupatio MA. voranwegnehmung PPB. (Helt: Bibl. I. Nm2).

elfoglalatoság: [occupatio, negotium; beschäftigung, inanspruchnahme]. Nekem is más sok elfoglalatoságim voltanak, nem mehettm el (MonTME. II.195).

elfoglalható: occupativus MA. das sich in besitz nehmen lässt PPB.

hozzá-foglal: amnecto C. anhängen, anknüpfen PPB. Az akarat azt szeresse, a mi leginkáb hozzája foglaltatott (Hly: Préd. 1368).

ki-foglal: [excipio; herausnehmen, herausfangen]. (Iviráink) meg ne engedtyék seplünk in praedjudicium juris nostri csak maga autoritásával kezüinkből kifoglalni (1662. Felső-Magyarországi Minerva 1477). Elvégezték, hogy hozzá mennének a toronyba, és ötet minden képen ki-foglalni (Könyi: VU. 11).

körül-foglal: circumdo [einfassen, umfrierden]. Söwenyvel körűl foglalaa: sepein circumdedit el (JordC. 426).

még-foglal: 1) [occupo; einnehmen, besetzen]. A hernadag mel te orcadat megfoglalta: pallor, qui faciem tuam obtinet (Bécsic. 20). Czalard-sagokath, kykkel akaryaak meg foglalny en zwennek vtayt esz sovenyt (CzechC. 71). Az ydeket zent-

seges nyelvközlétekekkel meg foglalyatok (Érsc. 206). **2)** [capio, occupo; einnehmen, erobern, fangen]. Nem voltak volna megfoglalt helyok: capta loca (ÉhC. 13). Kiket megfoglaltuala a fogsag: quos occupaverat captivitas (Bésc. 23). Kőneti ő zeretűt es nem foglalla meg őket: et non apprehendit eos (182). Meg foglala a felelm: accipit tūor (MűnehC. 123). Kye őrlőgi családsgal vanna meg foglaltatac, hūatassanae hūttue ő vilagssagara (VtkC. 23). Hydglelelssel foglalytatec [igy] meg (TóC. 139). Hog az soksg penznek komansgaba meg foglaltatuek (PecC. 32). Az ő nezeseh sőteteq meg foglala (75). Amēra foglala meg ez ő deaknak lelkecz ez gondolat, hogy emel egyebet sem zolhat (DomC. 259). Mert nagy bānat foglalt meg mūndyājān azért hogy eltemteted Jesusnak testét (Érsc. 107). Hogy az nap tytekeh mynt az orh meg ne foglallyon (Konj: Szpāl. 352). Nag amilkodās foglalta meg űtet: pavor occupaverat eum (Sylv: UT. 187). Tűtűket kediglen keserűsg foglalt meg: vos igitur tristitia tenemini (152). **3)** [cingo, includo; fassen, einfassen]. Erss tőwemnyel es kerekseggel meg foglallya vala az meelsegheh: certa lege et gyro vallabat abyssos (Érsc. 159). **4)** [occupo; beschäftigen]. Nem akara, hogy az oly fraterok, kye alkalmasok az prediallasra, hogy ez velagy es kysew zorgalmatossaggal meg foglaltatvan, egyebekre vontatunak (DomC. 124). Ez mester vala sokkepen megfoglaltatot (209). Egyeb haznos dolog meg foglallyon (VrgC. 131).

őszve-foglal: copulo, consero, compugno, jungo, conjugo, conjungo, internecto, ferrumino, pango C. combino; zusammenfügen, binden PPB. Őszvefoglaltatot: copulatus, junctus, consertus, connexus, continens, pectilis C. Közűnsécesen mūmlent őszvefoglalni: amplecti omnia generatim PPB. Szegekkel és vorűkkel őszve foglalta: clavis et malleis compēgit (Laud: Uj-Segis. II.244. Ily: Préd. 1181).

őszvefoglalás: copulatio, connexio, connexus, contextio, commissura, suffunctio, coagmenta, coagmentatio, cohaerentia C. compages, commensura MA. zusammenfügung PPB. Tesűkűne őszve foglalasa, alkotmánya: corporis nostri compages (Com: Jan. 16. Ily: Préd. II.277). Az ki hajűt készítis azon munkűldűk, hogy az hajűnak őszve foglalasi ellene állhassanak minden vizi hāborűknak (Hall: Paizs. 33). A hajűk őszve foglalasi szakadoznak egymástól (III.67).

őszvefoglalhatatlan: incohibilis MA.

őszvefoglaló: **1)** conjugator, consertor C. **2)** copula C. band, mit dem man zusammen hanget PPB.

őszvefoglalt: [concretus?] Műdűn valamely monűs esak őszve foglalt értolomben igaz, nem az elvűltban (Ilyef: BCs-Tomp. 11).

vissza-foglal: recupero MA [wieder erobern, sich wieder bemächtigen]. Az erősségek, ha mellyek az előtt voltak elfoglatatva, visszafoglaltanak: recuperantur (Com: Jan. 118).

Foglalás: **1)** junctura MA. [gefűge]. Gerendához foglalás: contignatio; gerenda foglalasa: subsens MA. hűlzernes band, woműt die balken zusammengefüget werden PPB. Hazunkba melto mūkpepen cedrusnak oksege es cyprussnak foglaltat (Érsc. 248). Bűvsűges vasat szerze szegekűne, tyűkűne és foglaltűkűne (MA: Bibl. 1378). Az esmāhannak foglalasi gyakor habokkal esokolatatvan meg tagulnak: erobris fluctibus compages operis verberatae se laxavero (Főrrű: Curt. 115). **2)** [compages, funda annuli; einfassung]. Őnāzās, őnnal foglalás: plantatura PPB. Az siderites gyűmānt nehezob az jű gyűmāntűl, az igaz gyűmāntűl megfűrtatjuk és az foglalásban is hamar elűűrik (Kűesek: Otv. 267). **3)** [apprehensio; fang]. Mykoron el jw ő neky kewety, nem thwygatok, az halalnak foglalasa, eyel awagy cettely koron (Érsc. 268). **4)** [occupatio;

beschäftigung] Egyeb foglalasnak okaert nem akaryaak halgati istennek ygyeest (Érsc. 94b). Yo dologba magat foglalasa mykent pajs őrdűg ellen (Érsc. 531). Isteni szolgűlatban valo magyne foglalasa őrvendetes lűgyen (Zvon: Post. II. 292).

dolog-foglalás: [occupatio; beschäftigung]. Dolog foglalasban zetellen (Érsc. 647).

Foglalat: **1)** [captivitas; gefangenschaft]. Meg menekűdeek az zetelelen ygassagly myndden vezetelmes tykos tanacznak foglalattayabol (Érsc. 179). Mynekeh pokolbely erdegnak foglalattayabol ky zabadoyalt (Thevrc. 254). **2)** negotium, occupati. Sl. űbung, beschäftigung Adműi: Spr.

Foglalatos: occupatus MA. distentus; beschäftiget, mūműsg PPB. Ynaczejagban lezwik foglalatosok: in precibus perdurabimus (JordC. 725. 121). Mind az etzaga imacsagban lűn foglalatos: erat pernoctans in oratione (DebiC. 114). Yo myelkűdeetűkben leegű foglalatos (Érsc. 33. 412). Az ew vra dologba foglalatos (LcvT. 156). Ne alyeza restsegennek, hanem sok foglalatos dolgűnkak (69). Műdűn az eglűzi szolgűlatban foglalatos volna az ű nap szűm szerint valo reudiben: cum in sacerdotio fungeretur (Sylv: UT. 189). E munkaba voltunc foglalatosoc (Helt: Bibl. I. e2). Foglaltos valumű veteleken: praecoccupatus in aliquo delicto (Helt: IT. Bb7). Foglaltos lűg az olmasban: attende lectioni (Fél: Bibl. II.112). Vgyan azon mesterseghben foglalatos: ejusdem Musae nemulus (Deesi: Adag. 84). Momyuel unaki eszesb uala kűzűttűc, amynal foglalatosb uala az dolgokban: prudentissimus quisque maxime negotiosus erat (Deesi: SallJ. 7). Sok foglalatos dolgűm mīat netalam kesűbben lehetet, hog nem mīnt keuantatot volna (Kár: Hal. A3). Az dolog tűtelben legyene foglalatosoc: expleunt opera (MA: Bibl. 153). Eűtűnkűne minden ideje abban lűgyen foglalatos, mīnt űpűllűssűne az űrűc elűtro (Zvon: Post. II.12). Ha isten tēged foglalatosnak talű azokban, mellyek az istenű (Ily: Préd. 1126). A parasztoe a mezűn foglalatosoc: rustici ruri occupantur (Com: Jan. 142).

Foglalatoskod-ik: occupor, distineor Sl. [sich befassen, sich beschäftigen]. Ebben a dologban kell foglalatoskodni: hoc negotium me tūdetinet PPB. Az ő leg nagyobb gyűnyűrűzēge vűt a leg alűbb valű szolgűlűk munkűban foglalatoskodni, konyhűt tűzogatni, és mīndent ollyat, valaműtűl a gyomor emyedik, nagy kedven s vigan vėghez vinni (Tarn: Szents. 72). Levűlekre valű vűlasztűtelben foglalatoskodtam (Monűrk. XVIII.7). Ha tēged a hűnűkben foglalatoskodni lűt (Ily: Préd. 1426). Rendszerint a geometriűban és mathematikűban foglalatoskodott (Műk: MűN. 22). Olyas dolgokban foglalatoskodik, a mellyek vėgbe menetekűl kűzűsűges vűrakozās vgyon (Fűl: Uf. 1363). Ha műdgyűval foglalatoskodol, arany erdemre emeled a salakot is (371).

Foglalatosság: occupatio C. [beschäftigung; geschűft, unruhe, unruhe PPB. Az erghűssagnak dolgűban valo foglalatosság (DebrC. 131). Ey neky az ew allapsagat es foglalatosságat mynd mezműnda (DomC. 299). Eű nem certethem, amagy az en tudathűnsagomeerth, amagy sokkeppen valo foglalatosságomeerth (Konj: Szpāl. 13). Sok foglalatossűgűd mīatt nem erkezhűt mīnd ez-ekre (Megy: Bayle. 274). A kűnc a foglalatossűgűtűl frűssēge vgyon: cui ab occupationibus vacat (Com: Jan. 209). Foglaltossgűbűl isműrtűk meg a gyernek; és az ő kezűbűl lűtűyuk az ő termēszeti indulattayűt (Ily: Préd. II.152). Műnd ez eműlekezet, erűtem stűb nem a valűsűges vűgyonsűga a lűl-ekűe, hanem tsak tűle fakadű kűműs foglalatossűgi (Fűl: Bűk. 572).

Foglalhatű: comprehensibilis C. occupativus MA. das sich in besitz nehmen lűst PPB.

Foglalű: **1)** [junctura; gefűge]. Meg vgyon mīndenikűnek az esű egyebű illű helyes erűtelme, jűl lehet nēha nem

láttszik foglalója, mert mélyebben fekszik (Fal: UE 468). **2)** [continens; enthaltend, behälter]. Clozka, kamora zeek ky mynden fertezethes gameiak foglaloya (ÉrsC. 533). **3)** occupator (praediū) Ver: Verb. 130. [besitzergrößer]. Hatalmas foglaló: violens occupator 317. **4)** arha, arhalo Kr. pfand, darangold Adami: Spr. Az kömivest megfogadtuk, foglaló pényt adtunk neki 1 ft. (MonTME. 1149).

Foglalós: compositus [zusammengesetzt]. A mondás egyes (simplex) avagy foglalós, egybe foglalt: axioma compositum (ACsere: Biles. 45).

[Foglaltat]

el-foglaltat: [capi iubeo, occupari iubeo; fangen lassen, confiscieren lassen]. Jobagymat el foglaltatta (LsvT. 1363). Minden jószágát foglaltasd el s az hova mennek inventatorok, statorok inventáljanak, commueráljanak (RákGy: Lev. 152). Csiki Istvánnak minden jószágát, javait elfoglaltasd (206, 216).

FOGOLY: perdix MA. reb- oder feldhuhn PPB. Nosten flätzyau, ozhan tyz fogol (RMNy. III.31. Pesti: Fab. 63b. Nád: Lev. 30). A meg-ételre alkalmasabb madarak: tyúk, galamb, fogoly s húros-madár (Fely: SchS. 2 10). Fajd vagy fogoly, valamicsoda madár leszön (Radv: Csal. III.39. 61). Itt igen sok fogoly és nyúl vagyon, veres fogoly több vagyon mint szürke (Mik: TörL. 81).

Foglyás: capio perdices SL [rebhühler jagen]. Mulatságuk kedvéért foglyászni kiment elő felsége (Thaly: RT. 36).

FOGY [fodajtkozzam, fodatkozom LevT. I.40. 41]: decresco, consumor MA abnehmen, verzehrt werden, schwinden PPB. Nagy dolg, ha aprónként nem fogyot esze a feleletben-való fő-töréssel (Pázm: LuthV. 132). Szenilátomást fogy és mintegy olvad (Mik: TörL. 113).

el-fogy: 1) deficio, defio C. decresco, consumor MA. abnehmen, verzehrt werden PPB. Ha az [az eledel] el főgand, megfőne az vtan nekőd? (GuaryC. 57. JordC. 171). Nem lezen soha ex nekyk jól dolgoz, míg az magyarok el nem főgnak (LsvT. 1232). Sokszor ártalmas azt jelenteni, hogy némely jószágok el-fogytak a halgatókban (Pázm: Préd. c2). El-fogyta az üdő, ha mind elő akarnám számlálni, mely nagy szentségre nevelt a mi urunk (180). Azért, ha el-omol és romol az ecclesia, el-fogy és el-vész az igazság (284). Az ő nemzetec el ne folyjon (MA: Bibl. V.24). El fogyot életet (Zrínyi: 167). El-fogyván a nap, és bésetétedvén, estvéledvén (Hall: HHist. III.141). El ne fogy a te hited (Ily: Préd. 191). Minden beszéde, csak maga dieseretében fogy el (Laud: ÚjSegits. 146). A ki lövöldöz, mely lövés miatt valakinek esik halála, élete fogy-el (Rák: Art. 6). Pogány örömére elfogyunk magunkban (Thaly: Adal. I.114). **2)** [tabesco, evanesco; vergehen, sich verzhren]. El fogiók az nagi ehseegnek nyatta; kih mikoron elfogyot volna ereiben (DelrC. 195). Ne akary eh kesalkodasban el főginod (WespC. 57). El fogyot szegéniek (Mel: Job. 73).

[Közmondások]. Késő szükön költeni, mikor minden el-fogyott: sera in fundo parsimonia PPB.

elfogyás: defectus, decrementum, consumtio MA. mangel, das abnehmen PPB. Az fesuenség tezen embert marhayanak elfogyasrol felny (CornC. 160). Hűségünkben életünk elfogyásával és verünk hullásával is megmaradunk (MonIrók. VIII.431).

elfogyhatatlan: inexhaustus, indeficiens MA. was nicht abnehmen kann PPB. Keserves banatot agy az nagy veeghetetlen erdeyt, mwkalkoggyal az el fogyhatatlan nyggodalomeert (ÉrdyC. 643. Fél: Bibl. 112). Elfogyhatatlan kéncz: infinitus thesaurus (Kár: Bibl. 1639).

elfogytig: [usque ad finem, usque dum deficiat; bis etwas gar ist]. Főzol meg lassu szennél fele el fottig (a rőzsát, Mel: Herb. 106).

fogyton-fogy: in dies deficio Kr. [ruech abnehmen, vergehen]. Fotton folyganak (Born: Préd. 391). Folyton foly és a főlső fővegből fogyton-fogy a por (Pázm: Préd. 197).

ki-fogy: 1) [consumor, deficio; ausgehen]. Ki fogyna minden élés (Helt: Krón. 93). Le kell ott apadni a beszédek folyamának, a hol ki-fogyott forrás az élés leleményeknek (Fal: UE. 392). **2)** [privor, natus sum; outlösst werden]. Mindenebül kifogyván, nincs mire kezimot vevnem (MonIrók XV.209). Édes torenptő jó atyám, minden költségből kifogytam (Thaly: Adal. 1250).

[Szólások]. Ki fogyni beszédből: im reden stecken bleiben (Adami: Spr. 193). Oly feleletből ki fogiót ember vagy te (Bal: CsIsk. 149). Vastag reménységemből már kifogytam (Fal: UE. II.EL5b). Ki fogyván ügyéből, ismét arról nyargallólik (Sám: 3Fél. 623).

mög-fogy: deficio SL [ausgehen, vergehen]. Wr isten keresőknek nem fogyk [izy] meg minden (ÉrsC. 215). Tör mia alleusegek főgatlan meg főganak (DöbrC. 24). Borok meg fogyot az hordobol (DomC. 84). Megh főketélt neköm az nap ees ez welagh meg fogya (WinkC. 217).

Fogyás: [consumtio, consummatio; das abnehmen, vergehen]. Minden főgának veget latam (DöbrC. 64). Minden főgysnak vegeeth en meg lattam: omnis consummationis vidi finem (KulesC. 313. Zrínyi: ASyr. II.133). Hölhök főgyása (Kecsk: Ötv. 272).

[1. Fogyat]

idő-fogyat: [caducitas; vergänglichkeité]. Kynek yrgalmasaganak semy mertöke nyuchen sem ydó fogyattya (ÉrdyC.580).

2. Fogyat: 1) consumo, absumo MA verbrauchen, verzhren, abnutzen PPB. Minden eletet gonossagban főgiatta (Fél: Tan. 505). Hogy ez kívánatos időt jól és igazán főgyathassu (MA: Scult. 1). Életünknee rövid idejét felebarátunknac épületire főglathassu, főgyathassu (927). Azért főgyatta életét sok kínokkal, hogy a bűnök nyavalyájából lelkeket szabadítana (Pázm: Préd. 43). Közönséges való értéket is országunknak lőtbátos mint főgyatja (BethITám. 68). Minden ionak meg usabán főgyatod életedet (Lép: PTük. II.88). Hogy haszontalanul főgyassam életet (Zrínyi: 1122). A melyek gonoszul gyűjtetenek, gonoszul főgyattanak: male paria male dilabuntur (Ily: Préd. II.278). Életét főgyatná azért (RákGy: Lev. 168). Rákheld bánattal ő magát főgyatja, főnyasztja (Thaly: Adal. 160). **2)** [minuo, debilito, infirmo; vermindern, verringern, schwächen]. Magát munkával főgyatni: *frangere se laboribus PPI. Meg verenee engőmet, es megsebbletenee főgyatnac (NagyszC. 35). Az isten az emberekben az niomorusagyal az bűnt főgiattia, az ő aiandekit neneli (Fél: Tan. 433). Szabadgyában rontyák, főgyattják a gonoszok az isten-főlöket (Pázm: Préd. 24). Az új tanítások útát nyitnak a szabados életre, mely a hitet főgyattya (Pázm: LuthV. 56). Nem köll azokat öhni, főzzel, vassal főgyatni (Zvon: Post. II.203).

el-fogyat: 1) [consumo; verzhren]. El-fogyatni az ország jövedelmét: *atterere opus imperii; életét el-fogyatni: vitam *perdere PPB. Minden élésinket elfogyatták (MonIrók. III.116). Ha gyakran el vele, a nenző magot elfogyattya (Mel: Herb. 132). Életemet tévelygésben és vétkekben főgyattam el (MA: SB. 331). Mészse vtiakban, esatákban főgyatta el egész életét (260). Istennek itéleti vagyon a mi urainkon, kiknek anyyi van, hogy az egerek s az ebek el nem főgyathatják (Bod: Pol. 111). **2)** [debilito, refringo, consumo; schwächen, zu grunde richten, verderben, zu nichte machen]. El fogyat engem a bánat: moeror me *conficit; el-fogyatta a bú, boszszúság, éltség, nyavalya, a sok tanulás: *consumtus dolore, litesis, injuria, fame, morbo PPB. Boczátoe reátoc kegyetlen vadakat, hogy az ti barmai-tokból titket kipszűtsimae, és titket elfőgyassuac (MA: Bibl,

1114. Meg nem nyugottam míg nem elfogyattam öleket: non sum convorsus, donec consummaverim eos (300). Az egész kereszténység közül eretnekségek ki gyomláltattak, és el fogyattattak (Pázm: Kal. 157). Az erő és szépséget egy lélegelés elfogyattya (Pázm: Préd. 70). Házi ellenségünket meggyőzhettük, de el nem fogyattattuk (165) Meg emésztí az országot, es az embereket elfogyattya (KCs-pr. 1625. 166). A betegségek elfogyatnak, meghalnak, megemésztenek (Com: Jan. 56). A hosszú napot az éjtszaka követi és el fogyattya (Mogy: 3. l. 1134). Ő kezelve kész hűségünk mellett életét is el fogyatni (MonOkm. XXIV. 14).

elfogyatás: [consumtio, reductio; verzehrung, vernichtung]. Soha az Antichristus sem találta erősb eszközt az jó ehelkedetelen való igyekezeteknek elfogyatására (Pázm: Kal. 673). Az pápi rendelék el fogyatása (Zvon: Post. II. 262). Acker nimesen a fejedelem oly szükségben, mely az ő hivat kötelezne életének ő érette való elfogyatására (JesTitk. 128).

ki-fogyat: [deleo, exstinguo; vernichten]. Könyörgo az istennek, hogy vagy ötet, vagy Ariszt fogyatná ki ez világból (Pázm: Kal. 191). Hálókát szerzet és négy pár agarat, kikkel a király berkéből ki-fogyassa a vadakat (Hall: III. list. II. 250).

[Szólások]. Utóljára midőn alkalmasint ki fogyatta volna magát miud az atja, mind pedig a jószág koros ményűből, gondolta, hogy házassága után ismét pénzre kap (Daz. I. 299).

még-fogyat: [consumo; verzehren]. Latom magad meg fogyattal (CzechC. 5).

Fogyatás: [debilitatio, exstinctio; schwächung, verzehrung, vernichtung]. Életünk es egészségünk fogyatása a harag (Pázm: Préd. 800. MA: Scult. 231).

Fogyatlatlan: [inediciens; unerschöpflich]. Fogyatlatlan kívátn (fogyatlatlan? kiöntvény) malaztnak bosszús vyvaslath (CzechC. 37).

Fogyaték: **1)** [defectus; mangel, abnahme]. Ha meg esztendeg volna az nagy kikodalom meg eszt mindenben bosszús awagy meny fogyaték nem lehetet volna (ÉrdyC. 509b). Látván kintsinek, és hadának fogyatékját (Mik: TLav. 127). Éppilyön istemnek az mi fogyatékára juttot nemzetünkben lévő anyaszentegyháza (Aly: Post. Előb. 3). **2)** residuum, reliquiae, fux MA. die heile, das überbliebene PPB **3)** [exilis, exiguus; gering]. Az en fogyaték esztennek ugy tetszik, hogy nem nulla awagy semmi-veték a templomat illetén-képen förtöztetni (Fal: NA. 117). Ki sok rendbéli nagy tudományra vagyon embernek szüksége a melyre fogyaték életünk rövidsége miatt maga erejével nehozen érkezik (Fal: FE. 371).

Fogyatkoz-ik [deficitkozum Lev. 140. el fogyatkozé Kár: Bibl. 1629. meg fogyatkoz nae 619. fogyatkoz 1080]. **1)** deficio, consumor MA mangeln, abnehmen, verzehret werden PPB Fogyatkozik az erő: inclinatio vires PPB Mely eslet yonkal new, amud ynkab fogyatkozé (Kár: 263) Fogyatkozó vagy állkolmatlan tagú inh (Kár: Bibl. 1409) **2)** orgeo; mangel leiden, entbehren. Vr bír engem, semmibe nem fogyatkozom (ErlC. 16). Veszni kell az országunk, mely ebben a két dologban fogyatkozék így (Pázm: Préd. 155). Sz. Pál azt mondá: ha bevelkődik, a mértékletességet; ha fogyatkozék, a békéségtörést el nem vesszi (Pázm: LuthV. 115). **3)** infirmus fio, consumor; ermaten, zu grunde gehen. Zegenkegenek es fogyatkozának, kik engemet akarunk elvezteni (PecC) Senki ne sápolódgék fogyatkozott állapottában (Pázm: Préd. 704). A fogyatkozott szegény eszük szerentsélenek (Fal: UE. 363).

el-fogyatkozók: **1)** deficio MA abnehmen PPB Elfogyatkozottabb: defector C Az bor el fogyatkozva: deficiente vino

(JordC. 627). Kyben ezek el fogyatkozannak: mi haec non adsunt (856). Az zeretet soha el nem fogyatkozék (TitC. 6). Kynek kuzdaghsagy soha el nem fogyatkozék (ÉrdyC. 199). Remeenségek el fogyatkozék (521). Az lelki fogagokban meny el ne fogyatkozék (VirgC. 146). Ha ez ydő zerentli walo esletnek boldogsagath nyképpen el fogyatkozó fystethi es menyio lewő port alytandotok (Érsc. 210). Elfogyatosztanne [igy] vala ő erey (Hofir. 93). Az olay az te földről el ne fogyatkozék [igy]: oleum de capite tuo non deficiat (Kár: Bibl. 1629). **2)** infirmus fio, defatigor; schwach werden, ermaten]. Nem akarom hwket ehen el boczatany, hog el ne fogyatkozayanak az vltan; dimittere eos jpmos nolo, ne deficient in via (JordC. 403). Zykseegh nyudenkoron ynatkozoy es el nem fogyatkozoy: oportet semper orare et non deficere (590). Nem fogyatkoztaal el: non es defatigatus (886). Az ew zentli fya mindenesteel fogva el fogyatkozék (WinkC. 82). Essegnek miatta el fogyatkozom (KazC. 111). Ha lattad vona az halaloknak moggyat, hydóm, hogy el fogyatkoztaal vona keserwségnek nyatta (ÉrdyC. 378). David keral el fogyatkozot volna eledelhel ky (526). Ahol el fogyatkozannak ny gyarlóságunknak nyatta, flél emelhet (622). Az egieb martirok akaban el fogyatkozak (VirgC. 29). Szemeim elfogyatkozának, ugy nézék és várják engedelmét (MA: Bibl. V. 57). Az menyő hadban el fogyatkozék es el bagyad, vagy az haczon veszedelmézik (Förör: Curt. 363). A mely hivatalt 16 esztendők alatt igen nagy haszonnal viselt, a míg osztán elfogyatkozott (Dob: Pol. 74). **3)** [consumor, exstingvor; verzehret, aufgerieben werden]. El fogyatkozék hyseseknek alnoksaga: consumetur nequitia peccatorum (KulesC. 11). A kösség is igen el fogyatkozék es a nagy sok kuzdaghsag mind el vessze töllec (Holt: Krón. 24). Nagy öhség vala, hogy elfogyatkozék Egyptum földé: oppresserat fumes terram Aegypti (MA: Bibl. 145).

még-fogyatkozók: **1)** [denimior, deficio; sich vermindern, verzehren]. Megfogyatkozó, felszog: defectivus PP. Kowded frater-eknek zerete es essy nem fogyatkozának meg ytellet napján (EhrC. 101). Meg fogyatkozanne fatornae: defecerunt cisternae (BéscC. 24). Ha megfogyatkozannak nékél ezék: si defecerint tibi illa (30). De maga meg sem fogyatkozának az nagy bozvasag tetelevk (MarGL. 88). Crístusnak viteze sem lehet hazualatos, ha evneky meg fogyatkozék, hog ev benne nem leyud vala mely lelky jozag (ComC. 55). Holoth ember segheidseg meg fogyatkozék (TlowrC. 31). Ha az ferlyuban az yamborsag meg fogyatkozandék (VirgC. 137). Az fáe mikor meg fogyatkozna [igy] az tűzőn, meg aluzic az tűz (Kár: Bibl. 1619). Mely nemzetiség fia ágrül meg fogyatkozott (Gér: KárC. III. 294). **2)** infirmus fio, conficior; schwach werden, ermaten]. Megfogyatkozott: impos C. Venséggel még fogyatkoz: senectute confecta sum (BéscC. 2). Mior megfogyatkozta: nola: dum mente constornatae essent (MünchC. 166). Hog meg ne fogyatkozanne az utban; ne deficient in via (43). Meg fogyatkoztauk en zomein (AporC. 18). Ne vessel engemet venségnek ibéiben: mikor meg fogyatkozék en telhetsogen, ne hág meg engemet (22). Elhalt az en emlekezetém, meg fogyatkozott az en elmem (TelC. 131). Nimesen gonosb mint ki az zeretbe fogyatkozék meg (DobC. 240). Ereyben kezdest meg fogyatkozay (DomC. 442). Ez ember soha az haborsagba meg nem fogyatkozék (VirgC. 99). Meg fogyatkozunk istennek dyelwysgytl (Konj: Szál. 59). Vysel ol gondot rya, ky nyath ne fodajtkozom meg tyztességenbe LevT. 140. Meg folatkozom tyztességenbe (11). Ercio sem fogyatkozott vala meg (Holt: Bibl. I. 666). Az anglak soha meg nem vehesnek, meg sem fogyatkozának (Fél: Tan. 81). Nem isten az, a ki alatsomb remden vagyon, és meg fogyatkozék az isteni felségben (Pázm: Préd. 719). A bor pedig, hogy ígyék a ki megfogyatkozék a pusztaban: si quis defecerit Káldi: Bibl. 281). Mi a mint eldih, ez utam kezteknek meg nem akarunk fogyatkozni (TóTF. VII. 15). Mutha esztül meg fogyatkozván kiáltai

kezelet (Zvon: Post. II.252). Balon Péter fejlességgel elalkalmatlanult, s majd eszében is s memoriájában is meg kezdett fogyatkozni (RákGy: Lev. 172). Hivatalljában meg fogyatkozni (Hly: Préd. II.160). **3)** [ego, inopia laboro, detrimentum capio; mangel, schaden leiden]. Nem fogyatkozom-meg a tejlben; non *defit mihi lac PPBl. Semyben megl ne fogyatkozavan; in nullo deficientes (JordC. 831). Sok kar mia megis fogyatkoztak (RMNy. II.91). The k. sem fogyatkozik megl, ha the k. ys iger zuzhoz jobagiót (LevT. I.23). Vagy glesök meg szükül, anagy nagy nehez sutzoltatasok által meg fogyatkoznak (Klirtia 1583. Cy2). Semmi nélkül meg nem fogyatkozol; rerum omnium abundantia perfrueris (Kár: Bibl. I.166). Szive meg esic az szegényen és az meg fogyatkozotton (Zvon: Post. I.147). Jó akaratját megicerte s nem akarja azokat is megfogyatkozni jó reménységek fölöl (MonTME. III.465). Eblig sem fogyatkozott meg az mi atyai gondviselésünkben (RákGy: Lev. 208).

Fogyatkozás: 1) defectus, deliquium C. [macula, delictum]; mangel, abgang, abbruch PPB. [fehler, sünde]. Fogyatkozás napban, beszédben; eclipsis; a természet fogyatkozásait mással ki pótolni; superare *impedimenta naturae; a háznan minden fogyatkozásait helybe állítani; *lacum rei familiaris explorare PPBl. Fegy meg engemet en fogyatkozásomból (EhrC. 12). Penetenezett valazottam teny ez fogyatkozásert (103). Az istemek malaztja tellyeseyche be a my twadlausgwnk fogyatkozásait (ÉrdyC. 533b). Tudom hog az en erdmóm nem eleg ennekóm, de ammi fogyatkozás ebbe vágon, ezt en magamuac ki vezom en vramac sebeiböl (NádC. 57). Az fogyatkozások laytoryak az pokorra ala menesre (VirgC. 97). Hozyw wra es enye feldre nagy kelcesgwnk fogyatkozásara munkalkottunk (RMNy. II.55). Vegyetec fogyatkozásnekül valo lüm es egy esztendős barant; erit agnus absque macula (Helt: Bibl. I.G44). Hogy a tñ hit-teknecc fogyatkozásait betelleyesithessic: compleamus ea, quae desunt fidei vestrae (Helt: UT. Tí. 4). Emendaludo vagy megjobbitando fogyatkozás (MA: Bibl. Magy. 5). Az isten minékünce mindeneket minden fogyatkozás nélkül megmondott vala (MA: Bibl. Elöb. 1). Kiben valami fogyatkozás lejend, ki vagy vac, vagy sávta; omnis qui habuerit maculam, si caecus fuerit, si claudus (MA: Bibl. I.109). Úgy vagyon; a világon semmi nincs fogyatkozás nélkül (Pázm: Préd. b4). Leg-kissebb fogyatkozásunk isten szeme előtt vagyon, isten könyvébe iratik (Pázm: Préd. 14). A világi fogyatkozásoknak emlékezeti szemérmet nem szerez a szentekben (16). Az te árgumentumból chak értelmednek fogyatkozása cziordul ki (Bal: CsIsk. 215). Ha ki vétkezik gondatlanságból, tudatlanságból, fogyatkozás az; delictum (Com: Jan. 219). Fogyatkozasih nélkül ne tegy (Radv: Csál. III.178). Elöl elrendelteknek fogyatkozásit és vétkeit megbüntesse (Hly: Préd. I.48). Fogyatkozásomat látták a szemeid; imperfectum meum viderunt oculi tui (II.80). A tűz közepett járnak, és semmi fogyatkozás sincs benneik (Hly: Préd. I.525). Egy jószág sinsz fogyatkozás nélkül (Kisv: Adag. 533). **2)** penuria MA. [mangel, dürtigkeit, entbehnung]. Yukab tyzteltetyk fogyatkozásnal (inopia) es zegenesguel (EhrC. 85. JordC. 47). (A lakodalomban) senkynek semyben fogyatkozasa nem vala (ÉrdyC. 509b). Semybe nekem fogyatkozásom nem lezen; nihil mihi deerit (KulesC. 43). My legyen emekem fogyatkozásom; quid desit mihi (95). Nagyssagod fogadasth thewna hoy en nekem az en fyzettessembewl semmy fogyatkozásom nem lezen (LevT. I.112). Hogy semmiből fogyatkozásoc ne lömne (Helt: Krón. 10b). Hol semmy fogyatkozás nincsen; rerum omnium abundantia perfrueris (Helt: Bibl. I.Oöb3. Fél: Bibl. 76). Heiveit le hadyza tsöpölni; fogáságal, tömlöttzel, fogyatkozásokkal sanyargattya (Pázm: Préd. 23). Az sido népnee nem volt profétákból fogyatkozásoc (MA: Scult. 55). Nem volt semmi fogyatkozásunk az illyenekből (Zrinyi II.196). Eléséből ha fogyatkozás vagyon, adassa meg, ne kellessék utána sugorgani (MonTME. IV.278).

Az szénából, abrakból leszen inkább hamarább fogyatkozás (RákGy: Lev. 270). **3)** Fogyatkozás a napban; eclipsis PP. [finsternis]. Vannak az egeknek felbői a höldnak és napnak fogyatkozási (Pázm: Préd. b4). Az napban valo két fogyatkozássokat meg nem láttyoc (KCsepr. 1626. D4).

Fogyatkozásos: defectivus MA. mangelhaft, unvollkommen PPB. Fogyatkozásos és tellyességtelen az szerenese (MA: SB. 93).

Fogyatkozat: defectio BécsiC. 261. [mangel, fehler]. Fogyatkozatol tőzéc; defectionem vestram faciam (101). Mi meg ennekem fogyatkozatom? quid adhuc mihi deest? (MünchC. 49). Az ő oleyben semmy egyeb fogyatkozatolthi nem esmertem (SándC. 40).

Fogyatkozatlan: non deficiens [unvergänglich]. Fogyatkozatlan kenő; thesaurus non deficiens (MünchC. 40). O Jesus, fogyatkozatlan feyezeth ees kyermerhetetlen kegelmesség (PozsC. 8).

Fogyatkozatos: [deficiens; mangelnd]. Mend ezec ő böüf-ködetekből eretzettec isten aiandokit, e kedeg abból, mel ő neki fogatkozatos quod deest illi eretzette mend ő életet, meffal valott (MünchC. 138).

Fogyatkozhatatlan: [indeficiens; unversiegbar]. Azt mondják; Pecunia nervus belli. Ezt is meg kell találunk, még pedig fogyatkozhatatlanképen, annyit, a mennyi szükséges (Zrinyi II.198).

Fogyatkozott: defectivus C. [egens; dürtig]. Másokra bizván a fogyatkozottak gondviselését, magok prédikállottak (Pázm: Préd. b3). Fogyatkozott szegénységek nem enged, hogy táplállyák, vagy ruházzák a szükölködöket (43). Chékély és fogyatkozot tudományomban nem bizakodhatom (Pázm: Kal. a1). Testekben fogyatkozott gyermekek (Hly: Préd. I.172).

Fogyatkozat: 1) [consumo; verzehren]. A jövedelmet fogyatkoztatja (LevT. II.97). **2)** [destituo, inopia premo; verlassen, darben lassen]. Illendöl; az isteni felséghez, a jó maradékért segíteni a gonosz atyát, hogy-sem a jámbor fiat fogyatkozatni a vétkes szüléért (Pázm: Préd. 28).

még-fogyatkozat: [minuo, destituo, frustro; schädigen, verlassen, täuschen]. Valakit reménységében meg-fogyatkoztatni; *decipere aliquid spem vel expectationem PPBl. Hareczoltaban ötet meg fogyatkozatatak; destinare pugnamet (Forró: Curt. 284). Ha e nem leszen, az donatio level-is haszontalan leszen es erejében meg fogyatkozatvan marad (Ver: Verb. 65). Meg nem gondolom, hogy (az úr isten) megfogyatkozatasson münket az ő felségében vetett bizodalunkban (RákGy: Lev. 179). Mivel mind ezekben a nagy hatalmú úr isten öket meg fogyatkozatatta, ő már elmeyen házához, mert ven ember (194).

Fogyatlan: [sine fine; ohne ende?]. Tör mia ellensegek fogatlan meg fogának; ininitia defecerunt frangeae in finem (DöbrC. 24).

Fogyatlanság: [infinitus; unendlichkeit]. Kynek [hatalmának] veeghetetlen fogyatlansagaat meg ysmerveen (ÉrdyC. 452b).

Fogydogál (foddogál; RákGy: Lev. 178); sensim deficio Kr. [nach und nach abnehmen]. Jövedelmecc lassan lassan kezdene fogydogálni (MA: Scult. 333). A búncek-motska-is naponként fogydogál a meg-szentelő kegyelem által (Pós: Igazs. 209. Tof: Zsolt. 21). Isten kegyelmességéből nygan foddogál az ellenség (RákGy: Lev. 178).

Fogyhatatlan: [indeficiens, infinitus; endlos, unvergänglich]. Meny orzag bely fogyhatatlan vygasag (ÉrdyC. 559). Fogyhatatlan üdvösség (Pázm: KT. 335). My fogyhatatlan, és hervadhatatlan koronát várunk (Pázm: Préd. 167). Fogyhatatlanképpen meg marad (Bal: CsIsk. 406). Azt is a sok fogyhatatlan szükség nem engedte mind eddig is effectuálnom (Radv: Csál. III.342b).

Fogyhatatlanság: [infinitus; unendlichkeit]. (Pázm: Kal. 1766. 666. Kr).

[Fogytal]

el-fogytal: [consumo; aufwenden]. Ky yolegyet gonossagban foglyalta el (ÉrdyC. 196). Sokak penitencyara yndwlnak, de yay, hamar voegre vyzyk, el fogytalyaak o5ba.

[Fogyott]

esze-fogyott: [insipiens; schwachsimig]. Vallyon talaltunk-e ily esze-fogyott kozsutoik, ki ezt a vallastetelt sajnahá? (Pázm: Préd. 19). Hát megott nevetik az esze-fogyott v. fitza modott ifjat (SzD: MVir. 133).

nappa-fogyott: [verbum corripiedi; schmahwort]. Alvzz ee te kegyetlen? O the gonoz nappa fogyot, myre gyettród kozoz az en flyzmat? (ÉrdyC. 633b).

ügye-fogyott: [miser, inops, derelictus Kr. funglücklich, verlassen]. Ügye fogyott a vallások (Bál: Éph. 3). A lengyel ügye fogyattal [ügy] van, meg sem állhat (Monlrók. VIII 153). Igye fogyott gyámoltalan állapotra jutottam (MonOkm. VI 395). Ilyen ügyem fogyott most azértis löttem (Szentu: TFü. 14). Özvegyen s árvaikon, ügyefogyottakon könyörült e szíven? (Thaly: Adal. 1266).

ügyefogyottság: [miseria, inopia, egestas SI. funglück, not]. (Mezy: 3.faj. II 61. Matkó: BCsák. 415).

Fogyt-, fott- [fattyk, fottig ÉrsC. 118. 469. fattyklan II 9. fottig Hoegr. 79. 171.] [inimatio, defectio; abnahme, ende]. Mind ölete fogytáig: ad exitum vitam PP. A fogytán vagyon az érték: opes affectae PPB. Eglmash meg nem hagygyok nyomortany mynd életovnk marhaunk fottihag (RMNy. II 33). Mind fottáig jó szaga leszen (Mel: Herb. 119). Tüdte az bor fogytát (Zvon: Post. I 303). Az első világ fogytan az öbön vev. Áradásnak idején (Matkó: BCsák. 21). Ézer hatzáz után kilenezven nyolez fottán (Foly: Dies. 61). Az fejes káposzta magvát vesd el káposzany havának a fogytára (Rady: Csal. III 53). Majusnak fottára az egész hadak szállának taboran (Zrínyi: I 17). Már öleteknek fottára kezdetlenek jutni (Hall: Paizs. 490). Életem fogytáig meg igyekezem szolgálni (RákGy: Lev. 69). Történt, hogy szent Simon és Júdásnak napján Szakszón vásár esett, vakáció fogytán (Gvad: RP. 17).

hold-fogyta: [neomenia MA luna deficiens, luna defectio PP. *ultima luna, *luna silens PPB. novissima luna Nom.* der abnehmende mond PPB. [mondünsteris]. Hold fogytán láthatatlan a hold (Pós: Igazs. 317). A mi hold fogytára jutott, és fatális terminussához, utolsó veszedelméhez közeledő magyar nemzetünk (Mezy: 3.faj. II 106). Hall: Paizs. 319).

Fogytára: [penitus; ganz und gar]. Vgy annyra nynehen ty kózzátetek bélek fottara chyak egy es? Sic non est inter vos sapiens quicquam? (Konj: SzPál. 112).

Fogytig, fottig: [finaliter, perpetuo MA [sino ulla exceptioe, penitus; vollends, ganz, ausnahmslos]. Mind fattyk föl kezdenek (ÉrsC. 118). Mynd fattyg meg kanzagyltok (139). Mynd fattykkan yonak walla (139). Derek nepek fottig meg öletnek (CsonaC. 48). Kintasd meg szellel a te taborodba a kik fölehesce fottig hatra tényenek (Hoegr. 79). Nem leszen eső ti malatoc, elmei szonyud fattyg megháltoe (174). Szüte fottig es emésztésig meg emésztett volna engemet (Mel: Jób. 75). Ha meg főzed larnud vizével fottig, vagy míg két poharni marad benne (Mel: Herb. 69). Az istennek tüzes haragja fottig meg emésztett volna: usque ad perditionem (Kár: Bibl. I 539). Énge-ld, magyar kóztül fattyg el-veszeszenek (Zrínyi: ASyr. 111). Örfmest mind fottig csak disputatiónban maradtak volna (Pázm: Kal. 112). Sötötában kilenezven királyok, mind fottig az római veclésimák tagjai voltak (639). Mind fogyig megemésztő tűz: ignis est usque ad perditionem devorans (Ily: Préd. I 196). El hullának a szereseenyek mind fottig (Laud: FjSegis. II 349). Minden békességés türesomból fottig kitárasztott (Fad: NA. 295).

[FOHÁSZ-]

Fohász: [suspirstio, gemitus; das seufzen]. Zent Ferencz zok kevmvezes-kuel monda es fohazasoknal: cum suspiriis (EhrC. 33).

Fohászzkod-ik [fohászzkodás Szeg: Aqu. 111. fohászködő 13. fuzkodyk HorvC. 91. fuzkolas 18. CornC. 77. fuzkolas MargL. 8. 18. fuzkóháy DomC. 119. fohászodyk Konj: SzPál. 73. fohászködék Mezy: 6.faj. IV. 22. fohászködik Szathal: Cent. 238. 269. 279; gemo, ingemo, suspiro C. gemisco, congemisco MA. seufzen, áhlyzen, tiefen atem holen PPB. Fohászködő: gembmdus C. suspirosus MA. Mince előtő ezem, foházkodan (VitkC. 16). Laterdepelien kezdé nagyon ohaytany, foházkodny es syria (DebrC. 515). Hogy az te kezeleynűk keserveesen ey vele ezvne nem foházkodhatol (CornC. 155). Az zent-segnek zandokarol fahkottatok anagy bankottatok (DomC. 193). Halyak vala evet ohajtani ur istenhez és fahkodyny zvynek goke-rebel (119). Ez edlyen nemes idvessegeknek kvchait foházkog-nyak (ÉrdyC. 387). Ezen vramhoz foházkodan: ad deum clama-vi (KulesC. 28). Mynden terempeh allath foházkodyk, ohayt (Konj: SzPál. 73). Égzőtek az mastokunk ellene ne foházkozzik (Sylv: UT. II 117). Memnon az eghre foházkodok (CsonaC. 12). Nyögve foházkoitoc (Kár: Bibl. II 31). Fohászködő rekedezés (Szeg: Aqu. 15). Gécezi lamentabiliter szabódyán ártatlanságában, fohászkodva monda (Monlrók. XXVII 57). Hozzad fohászkodom, te légy úti kaluzom (Thaly: Adal. 1267). Szegény vagyok, tudod; én mást nem adhatok, csakhogy isten áldjon, így fohász-kodhatok (Gvad: RP. 93).

föl-fohászkodik: [ingemisco C. suspiro MA. seufzen, tiefen atem holen PPB. Az bodogtalan lelek garlosagosan fel foházkodik, rettenetes síralmal mondan (BodC. 24).

fölfohászzkodás: [suspirium, gemitus MA. seufzer, das seufzen PPB.

Fohászzkodás: [suspiratus, suspirium C. suspiratio, gemitus MA. das seufzen PPB. Tartozne nehez foházkodásokat es sí-rasokat tomfoc (VitkC. 15). Az ey zunenek keserov nyevgese, fahkodasa es soklas (MargL. 8). Syralmban es fahkodásban vala emagart es az istennek nepeert (CornC. 77). Ky az zego-nyeknek fahkodasat meg nem utalya (DomC. 145). Nagy syras-sal foházkodással hozyna fogadna (ÉrdyC. 339b. 511). Meesleg-ese fahkodas (658). Hogy melcsesegh fahkodásokkal, buz-gosagoss ohátásokkal kiálthasnak istenhez (Bat: KTud. 81). Szűbéli fohászkodás (MA: SB. 81). Ázik a város, úgy mondod, síralommal, és aggódik forró fohászkodással (Fad: TF. 619).

Fohászkodtat: [suspirare facio; seufzen machen]. Ez világi nyomorúságoknak sanyarusága fohászkodtasson minket az örökké való életnek bölöságára (Tel: Évang. II 149).

FOJLÓD-IK: [suffocor; ersticken, dem ersticken nahe sein]. Fojlódik a torkom: occupat faucis angor PPB. Vad fáktól fojlódi ne had örökélet (Nyr. XVII 568).

[Szólások]. Kelepezenek írja Matkó a meg ezafolthatatlan argu-mentummat: őzi nyilván, hogy torkára fojlódott (Sámb: 3.Fel. 153).

bele-fojlódik: [aquis submergo; ertrinken]. Belé fojlódtak a vizekbe (Bod: Lex. 23).

még-fojlódik: [suffocor; ersticken]. Adhig nevelkedik tövis közt lümm, végre meg fojlódik (Czegl: Dég. II 299). Még-fojlódik lélekzoti (Derk: ÖÉlet. 18). Az jószágok és bélesességnek mag-va megfojl elnak (PP: PáxA. 13). A kik veszedelemben forog-nyak, ugy látszik, mintha meg-fojlóttak volna (Hall: Paizs. 97). Lelkében megfojlódott bűnös (Mezy: 6.faj. II 37).

FOJT, FUJT [meg ne toba NémGl. 269]. effoco C. strangu- gulo MA. ersticken, erwürgen PPB. Lelkeketh inkább akar

vala fojtánya (PeerC. 10). Az fojtat alatt: suffocatum (Fél: Bibl. 206). Sz. atyák parancsolattya szerént, ők minél ez ideig sem esznek fojtottat (Pázm: Kal. 156). Fojtás rosra hajló gonosz kívánságát (Orezy: KöltH. 61). Fojtó mély álom (Fál: Jozs.).

[Szólások]. Labayra lanczet fuitotta k vala (CsomaC. 61). Egy fűzta gúst tekint s nyakmaru akarja fojtani (Matkó: BCSák. 335). A vad mennél inkább' verdődik, annál inkább' nyakára fojtja a kötöletet, és nagyobb' kínnyát éri (Pázm: Préd. 262). Kötöletek az ló nyakára fojtának (Huszi: Aen. 8).

el-fojt: praefoco Kr. [unterdrücken]. El fojtak azokat: suffocaverunt ea (Fél: Bibl. 21). Hogy az konkolytal ol ne fojtassanak a gabonát (Com: Jan. 74).

ki-fojt: effoco MA. [ersticken]. Ne foyez ky lelkeeth (JordC. 58). Fejce vetetet, es rettenetes kízasokkal ez világból ki fojtattanak (EszT: IgAny. 526).

kifojtás: effocatio MA.

még-fojt: suffoco, praefoco, strangulo, obfido C. ersticken, erwürgen PPB. Még-fojtani hurokkal: fances elidere PPI. Még ne fola: ne suffocetur (NémGl. 260). Esének a tuissecebe, es a tuissee felneuenec es megfoitac azokat (a magokat): creverunt spinae et suffocaverunt ea (MünchC. 37). Hogy az vltso napon megl ne foyezon enghemet: ne novissimo die suggillet me (JordC. 590). Az órdóg meg foytaa naualás embert, amiera hog' ingén nem zollhatu (ComC. 419). (Az orozlanok) meg foitak ótet (DebrC. 168). Meg foyt az keulesek (PeerC. 195). Halalnak ó mertzhe megl ne foyeza (ÉrsC. 270). Zywm megl kezd fojtathnya (302). A hídeg meg kezdí fojtani mind a fackadékokat, mind a szőlőken, mind az olay fákon (Kkrakkó. 1575. B3). Az vízbe bugtatván meg fojtának (MA: SR. 365). Vaj fojtotta volna meg az vr isten még pássityában ezt az jó erkölcsök veszedelmére nevekedett gaszátot! (Pázm: Kal. 203). Az erwész világ-előtt tudya léssen, a mit mívelsz, és ezzel a gondolattal fojtál meg a gonosz kísérteteket (Pázm: Préd. 16). Minden érdemet, és győteményidet, melyet itüszüdtől kerestél, megfojtottad (73). Vltso vizsgálaskor meg foitotac magokban, es el enyesztettec amaz veszedelmes teulgyeseket (EszT: IgAny. 112). Azt eziefőgi, hogy Luther ó maga fuitotta meg magát (Zvon: PázmP. 332). Hogy a nyeldeklot meg ne fojtja: ne fances strangulet (Com: Jan. 57). Ha a mely borban meg fojtatott (a haresa), valaki meg issza, bormemisza léssen (Acser: Enc. 219). A ki titkon halált nyújt, pillantással, ohajtással, csalárd kötéllel meg fojt (Amadé: Vers. 177).

[Szólások]. Szándékosat még tsirájiban megfojtják (Sz: MVir. 19).

mégfojtás: suffocatio, strangulatio C. MA. erstickung, erwürgung PPB. Eeletek megfojtthusa (ÉrsC. 301). Kyu magyarazatyk testy nyawalyassagnak meg foytasa (ÉrdyC. 67). Nagy bánatban esée, anniera hog' magának meg fojtásarul gondolkodnéce (Kár: Bibl. 1480).

Fojtás: 1) suffocatio, strangulatio; erstickung, das erwürgen PPB. Lón kedig az Andras királynac foytassa Aners városban (Helt: Krón. 66). 2) [das pfaster im gewehr, der vorschlag zur ladung] A tanulást én félbe is hattam, könyveimet is már fojtásnak szaggattam (Gvad: RP. 38).

[Fojtó]

Fojtós: 1) [suffocans: würgend, erstickend]. Hamissáz, esüfólás, húsáz minden teletek, ninc-is egyéb módgyok, az igazságának fojtósan nyakokba-vetet idegének öldozgatásában (Pázm: LuthV. 480). Fojtósan ószre szorétott esomé (Szeg: Aqu. 84). Kötölekek fojtósom kötött ezimóia (Bal: CsIsk. 148). Fojtós sárban hevemi látjátok (Thaly: VÉ. 1395). 2) austerus PP. acerbus, praecerbus PPI. herb. scharf, streng PPB

Savanyu foytos kőken (MA: Seult. 236). Fojtos bor (Laud: UjSegits. 1397). A vad szőlő fojtós (Com: Jan. 61). Fojtós vad-alma (GKat: Vált. II.123). Fojtós vad körtvély (Lipp: PKort. III.153). Be fojtós ital ez (Gvad: Pösty. 22).

Fojtóság: austeritas PPB.

Fojtód-ik: [astringor: fest angebanden werden]. Még gézőjekre reá nem fojtódik a kötél (Laud: UjSegits. II.912).

még-fojtódik: [suffocor: erstickt werden]. Az mi igazságunk megfojtódik (Monfrók VII.459).

Fojtogat: suffoco, strangulo, jugulum peto; ersticken, erwürgen PPB. Herodes kyral zeut zakarias papot kezdce kerdőzny es foytogatny hol volna az ew fűya (ÉrdyC. 628). Ótet foytogatán vala: suffocabat eum (Fél: Bibl. 31). A kik sanyargattyák testeiket, fojtogatnyák kívánságokat: azok igazán szeretik magokat (Pázm: Préd. 164). Gonoz gondolatoktul fojtogatatik (Pázm: KT. 36). Vadnak ugyan, vadnak kaján irigyek, a kik fojtogatnak mint a mirigyek (Amadé: Vers. 147).

Fojtogatás: strangulatus; erwürgung PPB. Az soc egi szel veszee es haboruac minden veteménybe soc foytogatást szerezenec (Kal. 1582. F).

FÜL: suffoco, praefoco Kr. [ersticken]. A fulva holt állat (MA: Bibl. I. 105. MA: Tan. 1237). Fűlva holt állatnak húsától tiltotta (Illyef: BCSomp. 17).

[Szólások]. Ez az dolog kegyelmes uram ebben holt-fült, senki azután egyet sem szolt felőlle (ErdTört. II.134). És a pisztráng helyet torkotokra ne fullyon az istráng (Csúzi: Síp. 178).

dül-fül: fremo, infremo MA. brausen, brummen, tosen PPB. [wüten]. Zügelödni, dülhü fülhü: munitari Com: Jan. 198. Dül-fül most a feleségem otthon: tota mihi *turget nunc uxor PPB. Dyluak fülhuk vala emen magokban: fremdebant (JordC. 723). Mikor halál fényezetéssel dylva fűlva menne, meg-jelenék Kristus néki (Pázm: Préd. 1244). Emberség ezellyán tul mind csak rutul dulfül (Matkó: BCSák. 360). Dulfullyon, morogion (Illy: Préd. II.97). Rettenetes méreggel dulfűlván (Hall: HHist. III.133). Némely örveuzed, némely komorkodik, az frigyesség dül-fül, nyughatatlankodik (Thaly: Adal. 1119). Dulfűlő haragjába (Fr: SzJán. 78). A kis urfi, mint az oroszlan kölyök dül fül fel s alá a házban; az aszszony fej-lőgatva mosologia tsintalan erköltsét (Fál: NE. 112).

dulfülés, dulás-fülés: fremitus MA. [das wüten]. Lökoc rakua panaszal, dulfülésal, félelemmel (Bom: Préd. 258). Nagy dülhősödés, dulás fülés támad ez gyermek ellen (MA: Seult. 91). Ez az oka a mái dül-fülésnak (Csúzi: Síp. 515).

még-fül: suffoco MA. erstickt werden PPB. Még-fulanac: suffocati sunt (MünchC. 79). Meg fűlvi vala, ha fejet a vízből fel nem emeli vala (WeszcP. 68). Hogy vegre oztaman bunat-tal meg fűllyon (Pesti: Fab. 62b). Nem sokára fel-akasztnak: de mivel barátom voltál, elkísérlek az akasztó-fűg, és midőn meg-fuladtz, három vagy négy sing posztót adok testednek el-takarítására (Hall: HHist. II.235). Vizes lasnackal fűtte be, hog' meg fűllon (Mel: Sám. 201). Meg-fűlha, ha nem bőfentene atf-élet (Matkó: BCSák. 241). Tengeri szőlő akada torkokon s megl fűlanak (Lép: FTük. 31). Hurottul majd megl (Thaly: VÉ. II.171).

Fülad, fullad: suffoco, effoco MA. ersticket werden PPB. [ersticken, ertrinken]. Melly sokan vízben veszne, fulladnac (MA: Seult. 132).

még-fülad: suffoco MA. ersticket werden PPB. [ersticken]. Meg fűladanak: suffocati sunt (Fél: Bibl. 60). A meg-fűladott vagy meg-rekent tűz, ha felszabadulhat nagy lángal szokta

magát felütni (Tyuk: Józs. 475). Ott kombós kenyérré mikoron rákaptak: éhen-mohón ették, majd mind meg fulladtak (Fhady: Adal. II.346).

mégfuladás: suffocatio MA. erstickung PPB

Fuladás: suffocatio, effocatio MA. erstickung PPB. Ha az győmléhet az cyprusinak meg izól borban, meg törten: ver bast, hurutot, fuladast es ver pókest gyogyt (BeytheA: FivK. 7). Melly-szorítás, fuladás ellen való (Com: Jan. 174). Szív fuladással való súlyos tereh szokott elmékre rakodni (Rim: Ének. 174).

Fuladoz: [spiritum angustum ducere; erstickungsanfalle haben, beklemmt sein, schwer atmen]. Belől hurutni, fuladozni: ducere filia; fuladozó mely: pectus compressum PPB. Fuladozó: dyspnoea MA. engbrüstig, konchend PPB. Az fulladozo igen kapja, szivallya az eget az szellőt (MA: Senlt. 84). Akarmi tudománynak csak kicsid áriábanis mindgyárt fulladoztok (Bal: CsIsk. 229).

Fuladozás: dyspnoea MA. orthopnoea PPB. engbrüstig-keit PPB. (Lévt. II.129. Tof: Zsolt. 605).

Fulás: strangulatio, strangulatus MA. erstickung PPB.

Fulászt, fullaszt: effoco, suffoco MA. ersticken PPB. [erwürgen].

még-fulászt: effoco C. MA. ersticken, machen dass jemand erstickt PPB. Meg fullaszta Atillat alattában (Gosárv: MagyB. E1).

Fulásztás: suffocatio MA. erstickung PPB. Harmadszor fuván, fullasztás szivemet elfogta, és gyakran orromra hullottam (Gvad: RP. VI. cikk).

Fulásztó: [suffocans; erstickend]. Fulásztó hurut: #anhela sitis, tussis PPB. Sz. Laszlo kirali napian, fulasztó egő fődő leszen (KBöcs. 1572. E4. Pázm: Préd. 312. Kr).

Fuldok: [spiritum angustum ducere; beklemmt sein, einen erstickungsanfalle haben]. Fuldoktak ám a vízben (Czegl: Tromf. 79). Nézd mint fuldok a vízben (Czegl: MM. 226). Nagy fuldokva félvászorog (Misk: Anglud. 149).

Fuldokol: √ Fuldokolni étel közben: praefocari PP. Fuldokolnak, eszem-nékiül esofundórosan bőfögönek szól (Matkó: BCsák. 296).

FOK [hegyfuch Czinár, fok Knauz, Wenzel. X.39: 1] ora SI [promontorium] claustrum, sinus MA. [landspitze, mündung]. Ubi de fluvio Nytra exit fukhor 1264 (Knauz). Hegyfuch, mons 1295 (Czinár). Transit Danubium subtus quoddam fuk 1294 (Wenzel. X.39). In quodam loco per meatum aque, qui fok dicitur 1300 (395). Stagnum una cum duobus introitus [egy, aquae vulgariter fok vocata [vocatús?] 1322 (Herman 066). M. HalászatKönyve. 780. Unum Er Thoufok appellatum (ZichyC. III. 119). Piscina sylwanus; meta venit usque ad sylwanusfoka 1386 (Nyr. VI.168). Quando venam, quam ipse zydalumthav, foka vocari dixisset 1415 (149). Vii. Mérnök Egyesületi Közlönye 1880. 204. 2) propugnaculum, munimentum, specula MA. festung, bollwerk, schanze PPB. Erősen oltahmazták mind a törést [a bástya rést], mind a fokot (Mondrök. III.164). Rettenetes viadal lón az nagy fokokon, az Trüas úgy vi vala fen az kő-falon (RMK. II.255). Gerendákat fokról nyakokban le hanyama (Göres: Máty. 18). Kőnkös szurkok fornak minden fokaidon (Gvad: Nánd. 22). 3) dorsum cultri, malleus securis MA. der rücken am messer, an der axt PPB. Kés foka: dorsum cultri-forum PPB. Foka [dákosnak]: obtusum; der ruck Pest: Nom. 51. Az esküán nyakcsigolyájánál ment az derekában fokig (ÉrdTört. Ad. 1340). 4) foramen aens, securis MA. öhr an der nael PPB. Kynyeh a tevenek a fow fokan atal meny: facilius est per foramen aens transire (JordC. 41). Zom: Post

II.240. Kisv: Adag. 63). 5) Fokhagyma foka: nucleus, aglidia PPB. 6) [gradus; stufe, grad]. Ma föbbillent első fokra, ápolgat és mosolyog [a szerencse] (Fal: Vers. 868). 7) hiatus, caverna MA.

[Szólások]. Az én szekertzenmekis vagyon ám foka (Deesi: Adag. 16). Mind nyeléstől fokostul: ama cum ipsi manipulis 1239. Nem volt se oka, se foka, kire függeszthették volna bizakodásokat: nulla vel causa vel praetextus fuit (Fal: UE. II.355).

[Közmondások]. Elvesztett fejszének bár csak foka fordúlyon vissza (Kisv: Adag. 115).

[balta-fok, baltafokoz]

még-baltafokoz. A varga leányát-is hogy az úton kapta, lenyomta jól-meg ba balta fokozta [figy] (PbilP. 60).

esákány-fok: [dorsum lignis, bicelli; rücken der rodel-hecke, helm der streitax] Esákányfokot, furatot, lözött érdem (Matkó: BCsák. 14). Meg-érzed a bányász esákány fokot-is (105). Balta, esákány fok (Hoflin: Préd. 22).

fejsze-fok: dorsum securis Kr. rücken der hacke] Fejsze-fokkal vereté agyon (GKat: Váls. II.397). Izzad a homboka, mikor fejsze foka fa súlyokkal ütözik (ÖtMest. 46. vsz.).

[Szólások]. Én sem vagyok jobb uszó a fejszefoknál (RákF: Lev. V.126).

garádies-fok: [gradus; stufe]. Tizenkét könyökni magossan építette királyi székít, és tizenkét garádits fokon mentenek-fel reája (Hall: III.18. 1399).

hég-fok: [promontorium; landspitze, vorgebirge]. Hegy-tuch, mons 1295. (Czinár).

kard-fok: dorsum ensis SK Kr. [schwertrücken]. Nyakon ytyk vala ötet kard fokkal valközbe (WinkC. 166).

tű-fok: foramen aens SK Kr. [nadelföhr]. Kőnéb a tene-nee a tű foc által menü, hog nem a kazlaguae hemenni men-űenee orzagala (MünchC. 19). Christus mongya, hogy a nagy teve, egy tű-fokon által-mehet, isteni erőfől (Pázm: LathV. 31. Pázm: Kul. 30. Pécsy: Fel. 250. Hly: Préd. II.413). A tű fokon teve által bívik (László: Petr. 49).

vár-fok: ora propugnaculi Kr. [schanze, rondelle]. Az ellen-séget ki-tudya a várból és a maga zászlót fel-rakja a vár-fokra (Hall: III.18. II.237). Feltut a vár-fokra (TKis: Pan. 48. KollTört. 404).

Fokos: 1) clava, cymbula Kr. Streitaxt, (Rady: Csul. II. 19. 23). Az árán egy lundát vettem s egy kaezagányt, kezembe viseltem egy jó fokos esákányt (Gvad: RP. 76). 2) [habens propugnaculum; mit einer rondelle versehen]. Olasz fokos bástya (KollTört. 405). Fokos erőssége, fő vára, fok: v. véghely'e az országnek (SZD: MvR. 124).

FOKA: [phoca, vitulus marinus; seehund, meerkalb]. Ten-geri borjú vagy foc (Misk: VKert. 542). Egyéb tengéri halak, kiket fokának és mureának hívnak (Hall: III.18. 165).

FOLD, FÖLD, FÓD: sarcio, suo MA. niden, flicken PPB. Földat földalék (Toln: Vigaszt. 218). Honnét földlál ide földözö Mtyás? Nem fölt-e ez? (Matkó: BCsák. 304). Itt a esakot, csak a Luther lomjából földod a szent iráshoz (397).

be-fold: resarcio; flicken] Senki nem földgya vy posztó föltal be az hitván ruhát (Kár: B3b. III.9). A rést beföldlani ne késsetek (Mondrök. VIII.250).

hozzá-fold: subsuo C. [untflicken].

még-fold: resarcio C. MA. resuo PP. flicken PPB. Az varga mesterek tartoznak meg földlani az városbelleknek saru-fokot (CsikGy. 19).

told-fold: [consarcino; zusammenstückeln]. Bolondság azt minden nap áldozni, ki már soha meg nem hal; a sem tékel-letes áldozat, mely minden nap toldatik foldatik (Czepl: Dág. II.193. Vás: CanCat. 115).

Foldalék: [consarcinatio; stückwerk]. Foldalék, toldalék (GKat: Vált. II.1310).

Foldás: sutura, consarcinatio, assumentum MA. nat. das zusammenmahen PPB.

Foldogat: consuo, sarcino MA. flicken, zusammenlicken PPB.

Foldogatás: sarcinatio, sutura MA. das flicken, nähén PPB.

Foldoz: sarcio MA. sno PPI [reparo]; nähén, flicken PPB. [herstellen]. Foldozott: sartus, consutus MA. ausgebessert, geflickt PPB. E penzel foldozta es vtytiák vala meg az Jehova hazat (Mel: Sám. 144). Foltozot ruházat: vestes sartitae (Ver: Verb. 165).

[Szólások]. Fodozzatoe a misset, fejelitec, aggatiatok (Mel: Préd. 116). Kőróm kellene, de patkosabb az eddig való-nál, ha mit akarnál házádban földozni (Matkó: BCsák. 312).

még-foldoz: resarcio MA. [flicker]. Megfoldozad: corrigis NémGl. 332.

toldoz-foldoz: [sarcio; von allen seiten flicken]. Toldozott, földozott lasnak, pokrotz: cento PPB. Tulaidon tudomantis akartak magoknak toldozni, földozni (Bal: CsIsk. 135). E tsak olyan igaz mint az, a mit azon krónikának toldozója-foldozója ír gróf Bethlen Miklósról, hogy Rabutin generális fejét vétette (Böd: Pol. 94).

Foldozás: sartura MA. [flickerarbeit].

[Közmondások]. Veszett dolog, mikor foldozásra jut a dolog (Kisv: Adag. 441).

Foldozgat: [sarcino; flicker]. Hálót tauntál te kőtni és földozgatni (Lad: ÚjSegits. 1680).

Foldozó: sarcinator MA. flicker PPB. A ki az ő ruhakat varja és meg-foldozza, ő szerszamos, földozó (Com: Jan. 98).

FOLT, FÓT: 1) supplementum, appendix MA. assumen-tum, additamentum PPB. Zusatz, flicklappen PPB. Senki nem varia vy otromba poztozac foltat (commissuram panni rudis) o ruhaba, mert ng eluétetic az vy folt az otol, és nágob rés lézen (MifincC. 74. 21. Fél: Bibl. 13). Kőntősnék fottya (Toln: Vigasz. 27). **2)** portio MA. [pars; stück, teil]. Tahat azon zolga emnen ingebewl egy fotot zakazta ees be kethe zemet (AporC. 171). Mynd fottra zagzataa az orozlanth: dilaceravit leonem (JordC. 339). Meteltettem volna izenként, foltonként az en vram Jesusnak zerelmeert (MargL. 20). Folt poztochkakban takara be evtet (CornC. 90). Zúr foltokkal törőnieiek a testet (DebrC. 12. 193). Egi teknőt el törót, zent Benedők veue ah ket foltiat a tekenőnek (221. 550). Az zőuendőknek egik fottia kezebe uagon (TihC. 186). Egy kőtel fottal ewedzee be emnen magnat es azonkeppen az mezeytelen Cristus Jesusti mezey-telen akaraa kőwethly (ÉrdyC. 569b. 429). Oly nagy kemal ew meg halyon, hog foltonket zaggatassek (ÉrsC. 508b). Az borju kép miud foltra törettetek, darabonként az vízbe hányat-taték (RMK. II.240). János királynak Erdélyország megadá az kirett pénzt, kinek főtját vezir-passinank köldé meg (MonIrók. III.43). A császár levelét miud foltonkint zaggatják (180). Mig isten egy foltját tartja az én fogaték életennek, semmi mun-kát és fáradságot nem kíméllek az igazság óltalmától (Pázm: LuthV. 12). **3)** [grex, agmen; herde, schwarm, horde]. (A rá-czoknak) egy foltját megveré (MonIrók. III.7). Podmanyczky.

Markos jó főtja terekkelkél bevivék a várba (62). Az janicár aga egy főtja nippel eljárnak vala a várost (63). Egy folt őket, nyaj juhót ki ne merjen laytani: oves, boves gregatim expel-lere nemo auderet (Ver: Verb. 228). Az őkrökben választva nem adhatunk, hanem az miut folthai vannak, ha ugy elveszen bennek: eladunk 300. (MonTME. V.303). Azon gonosz idő számtalan folt juhokat is mindenfelé a mezőbe szorítván, miud pász-torostól sok ezerekig rakásba fagylat (Rumy: Mon. 181). Folt-onként számlankozak, miut az vert hadak (Pázm: Kál. 369). Vagyon jó folt barnod (Ilyef: Jeph. 22). Kiváltképpen az kie az előt lphissel esmeretesen éltec, miut egy falca ray méh, sírua nagy zengéssel foltonként fel iőnéec (31). A népet miut valami esordát foltonként hajtották-el (Mogy: 3Jaj. II.32). Kolosvár felé és a Szilágyságra foltonként mentek (Szal: Krón. 369. 4) macula C. flecken PPB.

[Szólások]. Ne tsak lelkével, hanem testével-is tőgy jót szom-szédoknak, ne tsak akkor mikor már se fa laltt ya se foltt ya, hanem miubelyt észreveszed, hogy reá nehezodik a szegénység (Fal: NE. 116). Rongyba öltöztette a szegénység, sem falatja, sem folttja (SzD: MVir. 379). Sák meg telte folttiat (Deesi: Adag. 35).

kapca-folt

[Szólások]. Az kőszegi kapca folt soce (Bal: CsIsk. 185).

posztó-folt: [commissura panni; tuchfleck, tuchlappen]. Senky sem vety az kemeen pozto fotot az ooh ruhaban: nemo immittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus (JordC. 379). Kyezindet pozto foltok, mellicbe be polalta (DebrC. 339). Senki nem foldgja vy pozto folttal be az hituán ruhát (Kár: Bibl. III.9).

varga-folt: [appendix; anhängsel, schuhfleck]. A fejedelmec mellé vetti magát minden varga folt, ott hazudoz, kemzeget (Helt: Mes. 192). Ambrosius dicít: Sola fide etc. Nosza Mátyás mondgyad, hogy varga folt itt-is a Sola (Matkó: BCsák. 265). Nem Varga Mátyás vargáb foltgyáé (220).

Foltoeska: Kemeub ruhakat és nemykoron cíliciom foltoch-kakat mezehtelen husan lassan lassan zokot vala viselny (MargL. 2. Mik: Törl. 383).

Foltos: 1) consutus, pannosus, lacerus, consarcinatus MA. geflickt, zerlumpt, zusammengeflickt PPB. Egy gazdag vr meg hal, reiad marad az ő foltos kaptzája (FortSzer. K2b). A szakadozott szukmány, reungye, rungya, foltos czondra az embert disztelenvé teszi (GKat: Vált. 1917). Tsmályatok a kardokból keresztetek, a hollandiai gyóltis végeket szaljátok a szegényekre, magatok bujjatok foltos zakba (Fal: NA. 125). **2)** maculosus C. [befleckt]. Cselekedését pápának im megmondom, hogy liti foltos, szüvesztő, azt mondom (RMK. II.181).

[Szólások]. Nem vólt ám még ennékem efüle foltos berhém: in alieno foro litigo (Deesi: Adag. 98); fiut et Mandroni ficulna navis MA. Nem volt még a jesuitának ily foltos berhéje (Czepl: Japh. 147). Vólt ő néki is foltos berhéje (Kisv: Adag. 191). Raita értéc ipse foltost itt-is, ugy-é? (Czepl: Japh. 94).

Foltos: sarcio, consuo MA. flicker, ausbessern, zusammen-nähén PPB.

még-foltos: consarcino, consuo MA.

őszve-foltos: consarcino C.

toldoz-foltos: [sarcio; flicker]. Mintha külfömb-külfömb-féle darabokból kechélt földozának, foltozának (Veresm: Lev. 153).

Foltozó: sarcinator C. [flicker, flickschuster]. Foltozó asszony: sarcinatrix C.

FÓLIOS (*folium* Matkó: BCSik. 47): [folium libri; blatt]. Könyvek, s nem folyósok, különének ahöz (Szeg: Aqu. 24). A papirus foliosonként, árcusonként adattatik el (Com: Jan. 155).

FOLY (*follyas* Kár: Bibl. 113. *folly* Mel: Herb. 70. *follyk* Orczy: Kéltl. 87): **1**) fluo, perlabor C. decurro MA. fließen PFB. Bővön folyok; proflo; belé folyok: intuo, illabor; alatta folyok; subterfluo; vérről folyok: sanguino; mellette folyok: praeterfluo; idestova folyok: diffluo C. Foly a hordóból a bor: vinum *fluit; folynak a könyvek: lacrimae *fluunt PFB. Judanae minden érzetegiben vízee folnae; per omnes rivus ibunt aquae (BécsC. 210). Cristusnak minden tagyay folnak irgalmassággal (CornC. 139). A kut vyzh belihen olajt folia es zarmaze magabol (DebrC. 55). Az vyz a hegről fol az víz-gokre (260). Föl vala a dragulatos ver az ő homlokára (Weszc. 86). Egyfelől az Tisza alatta foly uala, mas fölfől az Zagya alatta foly vala, vár alatt az két víz öszveszakadya vala (Tim. 102). Sokat szóp fiúnak ő nem szólhat uala, mert nagy keserőség szívét folta uala (278). Ha foly a szemed, jó ennee a vízzel a szemedet mosni (Mel: Herb. 147). Csak én nevem alatt folyanak könyveim (Zegl: Japh. 6). Vérben kevert tájték folja ajakamat (PhilP. 70). **2**) curro; laufen, rennen. Lata keth orozlant folnan yónny magh seresszeget (PeerC. 103). Eg eyol es eg napon ő of igón magot es of igón sokat fol (NagyszC. 222). Fohia boesíták az ő jó lomokat, mind ottan elhagyják ő sok jó rabokat (Tim. 285). Az ő jó lovokat folni boesítatá (295). Fohia boesítá jó lova száját (RMK. IV. 96). Hogy az éghen sebesen folyó napot, gyors menésbe meg tartoztathassa (Alv: Post. 1453). Az örölg ordító őh oroszlan módjára alá s föl keresztül-köszl koslatván folyván közöltünk (GKut: Vilts. 1511). A leg-aláb-való-is köztetek, minden félelem 's béchület nélkül, a sz. írást, folya 's túrja (Veresm: Lev. 104). **3**) [emano, orior; sich ergießen, entspringen]. Mykeppen az vyz foly az wegycyre; okkepen zenth leleknek malazya foly az alazatosakra (Weszc. 141—145). Istensegezet, kyből minden bölchesseggök folyak es tanulnak (ÉrdyC. 557). Hogy kezei irgalmasságot folynak (illy: Préd. II. 268).

[Szólások]. Foly a beszéd: oratio *fluit PFB. Az én riszemről a esaták járása csak ugyan folyt [én folytattam a esatázást] (Montrók. XV. 449). Ha reánk foly is a gazdag-ság, szívünket a hoz ne kapsollyuk (Pázm: Préd. 358). A mint a hír foly: ut *fama est PFL. A mint foly az hír (Foly: Dies. 10). Foly ugyan az hír eléggő, hogy jünének, de ezt mi bizony nem tudjuk, mikor leszen (RékGy: Lev. 199). Mindenütt közön-ségesen foly az híre (261). Ez (a pénz) nem két íten, nem foly: das ist ein stück, welches hier nicht gangbar ist (Kür-Besz. 22). Ugyan reáföl foly az jó szerencse: bonorum gloriá (Deesi: Adag. 116); Gygis amulus (8). Egy inon folyo igazságtan tanít (MNyl: Irt. 58). Egy pórázon foly: eodem cubito (Deesi: Adag. 74). Nyáhalal folyo szátká (Bál: Epim. 2).

[Közmondások]. Kedves napok hamar folynak: *rara hora, brevis mora PFB.

alá-foly: demano C. [hinunterfließen, abfließen]. Aláfolyó: dilabidus C. Hogy vere alá folna (Weszc. 4). Zenth vere alá foly vala (ÉrsC. 105). Az vízek alá folnak vedgyekre (CornC. 131). Kéltl: Bibl. 256). Folyozok, a mellyek szüntelenül az ő partok között alá folynak: flumina jugiter intra ripas suas decurrentia (Com: Jan. 13). A zuhogó, tosgó patakok gyorsan alá folyó eső-vizek: torrentes sunt aquae pluviales, rapide de-fluentes (60).

által-foly: **1**) tranfluo, interfluo C. durchfließen, durch-irrenen PFB. Által folyó: interfluvium C. A folyo vyz által folia az orzagot (DebrC. 112). Ha az szüán által folyais, főbbet ki-úánna; nihil siccis hydropticis (Deesi: Adag. 241). **2**) tran-labor C. [transire; durchdringen]. Tör által folta: pertransibit gladius (MünchC. 112). Lelkőbet keserősége tőre által folta

(GuryC. 10). Ziveth tör keserősége által folya vala (NagyszC. 91). Az the lelkdőbet által folya banathnak tőre; tuam ipsius animam pertransibit gladius (ÉrdyC. 117). Az törnek faydal-mert ky akoron az ő ziveth által folya (KrizáC. 29). Vallyon minkeppen folta által az vilagot Luther talabmánya (Mon: Apol. 118).

által-folyó: [bibulus; fließend, fluss]. Által folyó, ivó papirus: charta bibula Com: Jan. 155.

be-foly: imneo, immergo C. intuo MA. fließen, hinein-laufen PFB. Bő-foly a városba: thivus *illabatur urbi PFB. Kynek nyudon yo zerenceze befoly es az ghomozrol yugyen sem enlekezik meg (ÉrsC. 292). Ime némikoron az víz megre, a tengerre vissza be-folyini kezdé (RMK. IV. 151).

befolyás: [influentia; einfluss, das einströmen]. Minden jó-nac be-folyás, sőt ki árradás: abundantia, imo redundantia (Com: Jan. 188).

egybe-foly: confluo Kr. [zusammenfließen, zusammen-wirken]. Annak megszerzésére sok chudák folynak egybe (Pázm: Kal. 696).

egybefolyás: influxus [einwirkung]. A chillagoe forgásból jövendős azonoknak hathatóságát, egyben folyását gondolya-meg (Com: Jan. 169).

együtt-foly: **1**) confluo C. [zusammenfließen]. **2**) [con-cordo; übereinstimmen]. Az instrumentum egyben konkordant legyön: ezönkeppen ő nekik (a szenteknek) mynd testők mynd lelkők együth föl, nem turh egyik massiknak ellent (SándC. 18). Enel egyft folnae a prophetáknae mondási: hinc concord-ant verba prophetarum (Holt: UT. 88).

el-foly: **1**) defluo MA. diffluo, dīmadeco; zerfließen PFB. Mellette elfolyok: praeterlabor C. El folyt a víz: *aufugit aqua; a búza elfolyt az iton: frumentum *constravit viam PFB. Atal hattyak, el folytak ewtet az vyzek: pertransibunt eam aquae (JordC. 120). [A gondolatok az] istenyi zenth irasokban hogy haznalathalan el ne folnanak, meg zoroytatnak (ÉrsC. 182). Egy chverghebb foly el (ÉrdyC. 519b). Az markát elfolyá piros vére, ő kezéből kiesék hegyős tőre (Tim. 312). Az myrrha melly kezünről szerep vala, az nyónne zírját el folta vala (Kár: Bibl. 1633). Nemuo el foliak (risu diffluo, meg fakadok (Érasn: Erk. 11). A víz a lapály helyen tsuk el-foly (Megy: 3Jaj. II. 168). A libertanisus, mint a vizözön, elfolyta az orszá-got (Pal: Nu. 326). **2**) [praeterire; vergehen]. Az engedelmre rendelt esztendő száma el folyván (Pázm: Kal. 731). A Dániel-től jegyzett hetek el folytak (Pázm: Préd. 19). Életünknee rövid esztendői elfolyne (MA: Scult. 1988). Alig folyel egyfertály óra (illy: Préd. II. 249).

[Szólások]. El folt az dolgoknak híre szüntön az lütőtlenekig (Zvon: Osiand. 66).

elfolyás: defluxus, defluxio MA. das abfließen PFB.

elfolyó: **1**) fluxus PP. [abfließend]. El-folyó bor: *fugiens vinum PFB. Elfolyó szem: deficientes oculi (JordC. 262). **2**) [fugax; vergänglich]. Elfolyó esztendők: anni *fugaces PFB. Mindene el folyó és emulandó (Com: Jan. 213). Egy szem-pillantásig tarto, elfolyó dolog (illy: Préd. 1357).

folyton-foly: fluo incessanter Kr. [fortwährend fließen]. Folyton folyó: profluus MA. flüssig, immer fließend PFB. Foly-ton-foly és a felső üvegől folyton foly a por (Pázm: Préd. 987. Derk: ÖElet. 16).

föl-foly: [se circumvolvere; sich hinantrauken]. Földi tők, azis föl foly a kertre (Frank: HasznK. 17).

fölfolyó: [convolvulus; windel]. Fölfolyó, sárga fölfolyó: nasturtium indicum, convolvulus PP. Török-bab, föl-folyó: smilax PP.

ki-foly : effluo, emanat, dimano, scateo C. (horausfließen). A kút ki foly : fons emanat; szólllyel ki-folyanak a vizek : *evagantur aquae; a tó zúgója, a hol belőle a víz ki-foly : *effluvium lacus; lábnak fel-érése, mellyből sár-víz foly-ki: flemm PPBl. Az ostorozasnac nyirtata kifölt ver (VitékC. 88). Wer es wyz zarmazek awagy ky folya (szivedből, ThewrC. 116). Paradychombol ky folyo Nylus (ÉrdyC. 547). Az isten beszédo kifoly az világnac minden szegeletire (MA: Bibl. II.5). A kősziklából patakkal ki folyo olayrol meg emlekoznak (Lép: PTük. I.103). Gyermek lovaid edesem egyébképen jól vannak, de az fekete megholt, az szemei folytanak ki (RákGy: Lev. 62). Most más csatornákon foly ki pénzük, ki jütékra, ki asszonykákra vesztegeti (Fal: NU. 329).

[Szólások]. Vgyan ki foly az szép szó szuiából, mint az méz (Decsi: Adag. 247):

kifolyás : effluvium, effluentia C. das anstliessen, anstluss PPB. Zemeim vyzeknac kifolast hoznac (VitékC. 20). Vizek ki-folyási: exitus aquarum (DöbrC. 68).

kifolyó. Böven kifolyó: profuens C. (überfließend). Jo merteket es nomottat: pyoztat es ki folot adnak ti előtöge (DöbrC. 353). Ki folyó mértékkel: mensura effluenta (Pázm: Préd. 1258. Kr.). Meg-rázot és ki-folyó mértéket adnak (Mad: Evang. 488). A bőséghen avagy ki-folyó minden elégséghen: in copia seu ubertate (Com: Jan. 188).

kifolyt : ∞ Merteketh... ky folhat adnak: mensuram... superfluentam dabunt (JordC. 541). Yo merteketh tellyest, teztet es ky folath (ÉrsC. 554).

környül-foly : circumfluo C. circumfluo MA. umfließen, umrinnen PPB. Környül folyó: circumfluens, circumfluus C. Körül-folya a víz a várost: fluvius urbem *cingit PPBl. Melly környül folya egész Henilathnac földet: qui circuit omnem terram (Helt: Bibl. I. A3).

környülfolyás : circumfluio C.

közbe-foly : interfluo C.

lő-foly : defluo C. decurro MA. abfließen, abrinnen PPB. Lefolyó: defluus C. Leg ottan kezdé az ő zentséges vere a a keresztától a földre le folni (VitékC. 40). A veriték le foly az testén (Hall: IIIlist. III.157). Szalkán, a Vág le-folytában (Tam: Szents. 107).

még-foly : [pervado, penetro: durehdringen, erfüllen]. Mynd ez wylagóth meg folya az ő hyre (ÉrsC. 149). Te edős fyad kemya lathwan te zúwedeth elős tör meg folya (WinklC. 329). Mely isteny edőssegh zywed lelkéd megfolta (346). Epossegh ky zyweith teer keppen [törképpen] megfolya (PozsC. 7).

öszve-foly : confluo, constagno C. zusammenfließen PPB. Két öszvefolyó víz árka: confluens C. Holot evzve folnak ze-lemmek enne nagy jegyey (CornC. 62).

vissza-foly : refluxo, remano C. zurückfließen PPB. Vissza-folyó: refluxus C. MA. zurückfließend PPB. Földek megindúltak, vizek visszafoltak, nap, hold világítul es meg fogyatkoz-
tak (RMK. III.375. Zrínyi: II.102). Visszá foly a víz (Páp: Koskl't. 28).

[Szólások]. Aekor léssen az, mikor az Duna vissza foly, awagy el szárad (Decsi: Adag. 276).

Folyam : fluentum, torrens, rivus C. fluxus C. MA. gang des flusses, bach Adami: Spr. Héét folyamot: septemfluus C. Ez világi jök, chak ollyanok mint az zavaros patakoknak rút folyami (Pázm: Kal. 25). Ha részes akarsz lenni ama bölög örömben, melynek bőséges folyamit, csak meg sem gondolhattya (Pázm: Imáds. 10). Mind kötele ennek a Christussal valo egzjesüle-sünknek a Christusnak lelke, mind penglen minémü folyamja.

ki által valamie vagyon, mi reánk szarmazik (MNYil: Agend. 140). Nints semmi állandó: tsak elne java, s vitézséggel talált jó lútnak folyamja: mens manet et virtus (Balassa: Ének. Előb. 1). Az békételesség az maga kut fejéből minden-féle gonosszignak folyamit bocsáttya ki (Hall: Paizs. 15). A föld gyomrából ki forró folyamok (Fal: UE. 367). Le kell ott apadni a beszédek folyamunk, a hol ki-fogyott forrást az elnős lelemé-nyeknek (392).

Folyam-ik (folyamnev, folyamonic Tel: Evang. 1.230. folyomny ÉrsC. 569. folyamz OrthHung. 10. folyamnic Szék: Zsolt. 69. folyam és származie MA: Scult. 483: **1**) [curro, fugio; laufen]. Hozyayok folyamek mynd az sok neop: cucurrit ad eos (JordC. 715). Nag syrassal az zenth testhez folyamok (JordC. 100). Martha azeerth, hogh halla, hogh ilus el íöth, eleybe folyamek öneky (WinklC. 322). Eleybe folamniec (TelC. 24). Az temlezhez folyamek (ÉrdyC. 428b). Az vitezők folyamnak Belához Endre kyralt el hagywan (397b). Hamar folyomnak frater yeronymosnak cellyaban (ÉrsC. 523). Tauli eleibe folamék: cucurrit (Sylv: UT. 155) **2**) confugio, confluo MA seime zuflucht nelmen PPB. Gondolunak zent Ferenchez folyamnya: cogitaverunt ad S. Fr. recurrere (EhrC. 68. 79). Lattuan vetkezetyt folyamák boczanatra: cucurrit ad veniam (EhrC. 80). Az the seghedelmed alta folyamonk (WinklC. 40). Folamec sent amma azzonnac oltalma ala (TelC. 136). Vram te rad folyamtam: domine, ad te confugi (DöbrC. 222). Istennek yrgalmassagához keel folyamny (ÉrdyC. 266). Az zenth yrasra keel folyomny (ÉrsC. 569). Te hozyad fiordulwan es folyomwan (PozsC. 51). Azeerth folyamnyk the hozyad mynden zenth: orabit ad te omnis sanctus (KulesC. 71). Valaki hozzád tisztá szívvel folyamik (CsomaC. 107). Zenth Paal magyar nielen valo olvasasara zorgalmatossagual folyamyanak (Komj: SzPál. 15). Ha ezac az fiulhoz folamz, istenhez iuthatz (OrthHung. 10). Leg emekem erős kü sziklam, melhez folamiac mindenkort (Szék: Zsolt. 69). Benne biznac, es hozza folyamunc (Börn: Préd. 237). Folyamiunc az isten eleibe (427). Helt szerzet teneked, hona folyamiéc: locum, in quem fugere debeat (Helt: Bibl. I. Mm2). Kie ide folyamunc: qui confugimus (Helt: UT. III2). Szabad városac legyenee, az hona folyamiéc az ki törtinotból ölend valakit: urbes esse debeant in praesidia fugitivorum, qui nolentes sanguinem fuderunt (Kár: Bibl. I.155). Mit ezelekedgem? awag hona folyamiam en bodogtalan ember? quid agam? ant quop possimum infelix adcedam? (Decsi: SallJ. 12) Nyomorúságunkban kihez kellessé folyamunc (Zvon: Post. I.315). Sanyarúságban istenhez folyamie (Ily: Préd. II.523). Folyomun segítségodhez (Toln: Vigaszt. 241). Az vr segetsegehez folyamek, alazatosan könyörögven, hogy az veszedelmekből ütet ki szabadittamá (Lép: PTük. 319). Az tí kezeitekhez, az tí fegyveritekhez folyamom (Forró: Curt. 337). Könyörgéshez kell folyamunk (Mad: Evang. 5). Nem de nem az zent irasra kellie nekünk foliamunc (EszT: IgAny. A5). Folyamhatunk segítségért (Bal: CsIsk. 260) **3**) [peruenio; gelangen]. Ez eelyenek az archangyalok zamokban folyamnak, jutnak (ÉrdyC. 558b). **4**) [orior; entspringen]. Innéu folyam és származie amoz háladása zenth Péternek (MA: Scult. 483).

el-folyamik : [curro, fugio; weglauten, flüchten]. Ezöket halvan Agapitus es megismerven ő sírasnac nag csodalatos okat, el amelkodec, es el folamwan, megmouda mind ezöket az aquae (NádC. 452). Tenger latha es el folyamek: mare vidit et fugit (KulesC. 488).

ki-folyamik : [effluo; heransfließen]. Bowsoges kwt few ky folyamek (ÉrsC. 355). Ha belőle veer es vyz folameek kywe: exivit sanguis et aqua (JordC. 696). Imo ite az kfszalat, es az vizek ki folamnac es patakoc aradnac (Szék: Zsolt. 79). Az ő méhéből egy nagy szép folyó patak folyamék ki (Pethő: Krón. 12).

kifolyamat: effluuium PPL [austluss].

Folyamás: 1) [concurus; zulauf]. Mikoron az pap el hozta volna cristusnak testeit levni az ey fobaratynak folyamasu, zolgyamuk syralna (DomC. 260). Nagy folyamass vala (az is litogatasara (ÉrdyC. 631b). **2)** perfluuium MA. zufluht in der not PPL. Mely zeitseges tagokhoz es sebekhez legyen nyakokevink folyamasonk (CornC. 139). A tiszta lelki ismérct, nagy bizodalmat ad istenhöz való folyamásra (Pázm: KT. 6). Hogy semmi részére, folyamásunc ne lehetne az hitetlenségünknek szépegetésére (MA: Scult. 617). **3)** [refugio; supplicatio; das bitton, flehen]. Chananaiebeli asszonyállatoknak az Christushoz könyörgő folyamása (Bd; CsIsk. 310). Tamaszt isten közöttet vissza vonást, ha nem látand köztetete io indulást, fejedelmekdőlöz nagy io folyamást (Cseng: Jer. P2).

Folyamat (folyamat) RákF: Lev. III.608. Könyv: HRom d: **1)** amius C. fluenium, rivulus MA. fluss, kleiner bach PPL. Folyon, mykenh ez kut főből az folyamath (ComC. 197). Az kútfőtől szakad el az folyamatot, és meg kell annak száradni (MA: Tan. 1087). Mely kut főnek job a vize, hogy nem folyamattya (Czegl: MM. 41). Bűfős e kútfő, ebből származot folyamatos meg voszet (Czegl: BdOrg. 96). A vizet az hol foly folyamathnak, a hol kereng örvénynek mondgyad (Com: Jan. 13). Akar melly felé legyen az viznek folyamattya: quocunque aqua seu fluvius labatur (Ver: Verb. 158). A több fordítások csak folyamatok, am azok a kútfőjek (Pós: Igazs. 120). Az mélynek tudományának gazdagságos folyamattya még az poganyokra is ki áradot (Der: Préd. 118). Ebből a kútfőből származnak Frantzia országnak tárházának annyi sok arany-folyamattyi (Teleki: PLÉL. 54). A honnét Kalauz ez patyarkodásnak folyamattyát szívárogtatya, annak kút-főjét eléggé bé-dugtuk folyeb (Pós: Igazs. 1612). El-apad Kalauznak ittegen-váló zavaros folyamattya (H307). **2)** [refugium; zufluht]. Tohozgyad való kegyes folyamatom (CzeglC. 71). En pasyon, en földös-sigemnee szarua es en folamatom (Szké; Zsol: 14). **3)** [cursus rerum; lauf der dinge]. Dolgoznak folyamofja (RákF: Lev. III.608). Az nagy dolgok nehéz folyamathján ne essünk kétségben! (Thaly: Adal. 1150). Kedves folyamattyakor dolgoidnak el ne felejtöd, hogy forgandó a szerentse (Fal: UE. 396). Más folyamattyát látta a dolgoznak (D2). **4)** [menstruatio]. Asszony folyamattya (Nad: Kert. 299).

Folyamatos: [celer, volubilis; gölüufig]. Folyamatos beszédű (MA: Tan. 731).

Folyamló-ik: 1) fluo, manó Kr. [fliessen]. Minden órának legkissobb folyamló részetskéjét rendire igazított mértékkel föltegetik és ugyan azért szeretik a maga talpán álló, vagy más, függő es 'zeb-órákat (Fal: NA. 114). A kegyes rendben folyamló beszéd nyertessen játszik a szívekkel (Fal: UE. 374). Elég szaporán folyamló dolgod, ha jól (Fal: UE. 395). **2)** [decurro; flüchten]. Leg ottan Cristus vronkhoz folamlal (VtkC. 68). Hozzam folyamlóknak (RMNY. II.75). Ha maradandó igaz-síghoz folyamló (Pázm: KT. 315).

[Folyamlás]

idő-folyamlás: decursus temporis Kr. [zeitverlauf]. Nap-jánk egyenlíány szempillantásból álló időfolyamlás, melly a feneketlen tengerbe szakad (Fal: NA. 159).

Folyamodó-ik: 1) curro, diffluor; laufen, sich verbroiten] Az hit és gyakram folyamodni kezdöt köz híreket nem hirdeti, terjeszti: tanam et rumores crebrescentes non vulgati (Com: Jan. 185). Zoroaster után a napkeleti országoikkann igen hamar el hatalmazott ez a mesterség, és tovább is folyamodot (Fal: TE. 688). **2)** confugio ad aliquid, asyllum, juva men quaro SI [supplicor; flüchten, seine zufluht nehmen, ansuchen, beten]. Minden nem szükségemben csak te Kdhez

kell folyamodnom (LevT. 19). Mikor halálos ágyokban vannak, herosik az urat és jó reggel hozza folyamodnak (Pázm: Préd. 220). A nyavalyás poklosok nem kerestek labonát és hájos tzedulakat, vagy boszorkányok herbitélését gyógyításokra, hanem igyenesen istenhöz folyamodtak (653). Nimesen annak mitül fölni, a ki ennek általma alá fidején folyamodik (Laud: UjSegits. 18). En szegény ember, hova folyamodgyam, hanem csak te hozzád en istenem (De-br: Christ. 97). Ur isten, ki azt parancsolád, hogy szent tiad által bátram folyamodgyunk és könyörögjünk neked, alázatos szívél körünk (Bör: Augy. 295).

[Szólások]. Soha csak elmenk beusem folyamodott, gondolatlunkban sem jött olyan igyekezet vagy szándék (MontME. IV.397).

ki-folyamodik: [effluo, diffluor; heraustliessen, sich ausbreiten]. Amak kut feje az hogynek szünte az leg felső tetejéből ki folyamodvan: fons ejus ex summo montis cacumine excurrens (Forró: Curt. 35). Minden nemzetiségekre ki kellett folyamodni az ecclesiának, és nevekedi kellett mind aratásig-lan (Pázm: Kal. 583).

Folyár: lascivus, salax, venerens SI [geil, unzüchtig]. Lasz-salza hova megyen minden yelen való elew ember, mert az folyar en velem mondhattya: el megyek meg halny (VéldK. 57).

Folyás: 1) [cursus; lauf, gang]. Huzgyoknak folyas[i]: stellarum cursus (EhrC. 29). El veegezween eleteinek folyasait (ÉrdyC. 655). Ez ylv folyasaban minden emberek meghalnak (ÉrsC. 17). Napnak folyasa be thollysbedek (26). Kileve honapoknac folasa vtm (TelC. 35). Az inoepnap a földnac folyása által jelentetie meg (MA: Bibl. III.179). A föld folyásának esztendeje csak 351 napot foglal magában (Pázm: Hnás. 27). Egy forgó órának állhatatos folyással járó kerék it látod; ottan indulhat, hogy értelmés és tudós igazgatója legyen (Pázm: Kal. 3). Az órat folyásában egy peezketskeben-valo fogatkozás megakasztja (Veresm: Lev. 259). Az időnek folyását mértéköllyek (Com: Jan. 6). **2)** fluxio, profluuium C. das thoesen PPL. Szemnek folyásai: hypochlytis: hasnak folyása: diarrhoea; viznek valahová leesése, folyása: illapsus PPL. Az verek folyása: fluxus sanguinis (EhrC. 68). Vyznek folyása: fluvius aqueo (JordC. 327). Valamely férfimnak testéből folyas vagon, fertelmes; vir, qui patitur fluxum seminis, amundus erit (Helt: Bibl. I. EEe4). A fűszá heját rosa' vizel föld ösne, az fül fáissát, és az folyassat meg állatya (Mel: Herb. 10). Mól folyása (Kersk: ÖtM. 284). Ott vagon hosszú híd egy folyó víz által, de mint lép, nem látszik folyása (MontOm. XXIII. 378). Hasoknak mól nélkül való folyása miatt hamar meghalnak az emberek, Misk: VKert. 267). Soha muszarmány vér nagyobb folyásokkal nem folyt, mint a magyar kard által (Zrínyi: Symb. 22). **3)** fluvius Com: Jan. 13. fluss Com: Vest. 129. A forras ó vizezee folasit mesterseges alkotással a varas kúfól vízi (BécsC. 23). Régi arany virág, az folyáson, réten terem (Mel: Herb. 70). Styx, Léthe folyásnak iszonyu gondossa (Zrínyi: H62). **4)** [cursus rerum, processus, natura, contextus; lauf der dinge, ablauf, gang, natur, zusammenhang]. Által-látod a dolgoznak folyásokat; praesepis 'cursum rerum PPL. Memere az legendának folyása tárgy (Margl. 99). Nyuchen semy nagyob természetnek folyása zarent nyut az halal (ÉrdyC. 550b. 512b. 524b). Mel levelek megya, folyása azthi tarthamya hogy ... (RMNY. II.196). Az szolasnak megót minden íelvben íol meg kell érteni, es akkippon kell szohi mint minden íelvnek folása vagon (Sylv: UT. II.164b). Az sz. irasnak igaz értelmé es folása szerint neuzotunknek epületie irtam (Fal: Tan. El6. 1). Az szolasoknak megdyat es folasit érteni kell (11). Az euangelionnac folyása es zengése: vox et textus evangelii (Mon: Apol. 10). Az magyar szónac olly ékesen folyásával nem fordíthattam (MA: Scult. 9). Mikor azért valamit

nem értünk, az isteni gondviselésnek szépen észve szövött folyásiban, ne kárhoztassuk az istennek gondviselését (Pázm: Kal. 36). Látván, hogy folyása vagyon dolgának, elb rugaszkodik, és azt mondgya (408). Az sz. írásnak folyása-szerént, az pokol kapuján értetik az sítámnak minden ereje, mely az pokolnak kapuján ki-rohanhat (540). Az vr vascorájában ugyan ezen szó-járásnak folyása találtatik (700). Z. Agoston önmén ő magatolís az vallasnac folyasaban, neminemű helen külömböz (ÉszfT: IgAny. 90). Szalados folyást adgyon az ő beszédének (Matkó: BCsák. 71). Az sido nyelvnek folyása szerint ragas amit tészén, mint commotio, föl indulás (Lép: PTük. I.13). Látván, hogy folyása vagyon dolgának, nagyobbat mond (135). Világi dolgoknak szüntelenvaló folyása öfök kárhoztának jele (Ily: Préd. I.50). **5**) [consequentia; ansfluss]. Az affiafiu szeretet foliása az isteni szeretetnek (Fál: Tan. 340).

ér-folyás: [rivulus; bach]. Által ásnak hegyeket völgyeket: felkeresik az földnek mind érfolyásit (MA: SB. 122).

has-folyás: lienteria C. MA. ventris fluor; bauchfluss PPB (Nad: Kert. 307).

határ-folyás: cursus metalis [flurgang, grenzbesehtigung]. Hatar folyások es az hataroknak fel hanyasok: cursus et distinctiones metales (Ver: Verb. 156).

havi-folyás: menstrum SI. [menstruation]. Havi foljásban betegeskedő aszsoni állatoc (Kár: Bibl. I.460. ACsere: Enc. 167. 253).

havifolyásos: [menstrualis; menstruirend]. (Mad: Evang. 289). Cselekedetünk olly fürtehnesekek, és tisztátlanok, mint a havi folyásosnak ruhaja (Bíró: Angy. 287).

idő-folyás: [tempus, aetas; zeitlauf, zeitalter]. Mitsoda idő folyásbéli kezdetet tulaydonét vala neki (Megy: SzAÖröme. 243).

kút-folyás: [fons; quelle, springbrunn?]. Vannak Konstantinápolyban feredők, kut folyások, malmok (Konst. 7).

mag-folyás: fluxus seminis Káldi: Bibl. Levit. 15: 2. Kr. [samenfluss].

nátha-folyás: rheumatismus, cursus pituitae SI. [schnupfen]. Meg-szűnik a nátha-folyás: cursus pituitae *consistit PPB.

ondó-folyás: gonorrhoea C. MA. MAL. PP. tripper PPB.

orrvére-folyás: [profluvium sanguinis e naribus; nasenbluten]. Az hosszasa orr vére folyás gyakran vízkórságúá válik (PP: PaxC. 69). Az orra-vére-folyásáról (Web: Amul. 103).

pör-folyás: processus litis Kr. [process]. (Ver: Verb. 88. Kász: Kút. 1).

szém-folyás: fluxus oculorum Kr. [augenfluss]. (Pázm: Préd. 74. Kr.).

tó-folyás: [mammarium lacus; abfluss des teiches]. Tómat és azon való malmomat és azon tó folyáson való több malmomat Balassy Jánosnak hagyom (Radv: Csal. III.197).

törvény-folyás: juris processus, decursus Kr. [process]. Mynden therwen folyásnak kywele lassa meg wronk ew fel-sege (LevT. I.33). Keresse tewrwen folyásával (RMNY. II.152. 160). Minemű törvény folyást tartson ő (MA: Scult. 1038). Jozmagat törvény folyas nélkül magának foglalhattya: bona, absque omni processu juris, pro se vendicabit (Ver: Verb. 129).

vér-folyás: haemorrhagia C. MA. *profluvium sanguinis PPB. blutfluss PPB. Havi vér-folyás: mulliebrta PPB. Ha ki faczarod és meg iszod az rossa bugia succussát, vér folyas ellen jó (Mel: Herb. 24. Fél: Bibl. 60).

víz-folyás: fluvius; fluss, wasserfluss Com: Vest. 129. meatus Ver: Verb. Szót. 17. Kert helyett való árkok, vagy víz-

folyásnak tekergő árka: curipi PPB. Az víz folyásoc helyen előg terem, mezo lapu nemo (Mol: Herb. 41).

Folyáska: rivulus, amniculus MA. flüsschen, kleiner bach PPB

Folyásocska: ∞ Patakok és folyásotok: rivi et rivuli Com: Jan. 13.

[1. Folyat]

vér-folyat: fluxus sanguinis MünchC. 128. [blutgang, blutfluss].

2. Folyat: 1) catulo PPB. [läufig sein]. Folyat fnó: vacca lascivius (BécsiC. 186). **2)** equito, circumcurro; reiten, hin und her laufen PPB. A kikuek nincs otthon dolgok, az ntezákon szerről-szerre járnak, folytatnak és mindeneket megnézegetnek (Mad: Evang. 496).

ki-folyat: erivo; das wasser ableiten PPB.

még-folyat: [lascivio in venerem; rindern, brunften]. Meg-fizekednek, -folyatnak a tehenek, -sárlanak a kantzák (SzD: MVir. 93).

mégfolyatás: [admissura; beschälung]. A kosnak a kets-kével való meg-folyatásából igen tudalatos fele-más állat szár-mazik (Misk: VKert. 273).

Folyatás: [continuatio; gang, fortsetzung]. Ez nem igaz patvarnak folytatását már fellyebb meg-állattuk (Pós: Igazs. II.349).

Folydogál: fluito C. MA. stetig, oder fort und fort schwimmen PPB. [fließen]. Hol kiessen folydogált úr Jézus beszéde, ott mast bestiáknak megbillezgett népe (Thaly: Adal. I.291).

ki-folydogál: [effluito; stetig abfließen]. Az kuttű ng lehet tiszta, ha mindenkor ki földogal (Fél: Tan. 452).

Folyó: 1) [currens, cursor; laufend, läufer]. Kiralnac folyó: cursores regis (BécsiC. 56. Pesti: Nom. Nyr. II.316). A sebessen folyó hajót avagy sájkát a szél fuvallásoc gyorsabban fizic: velocem seu lembum flabra velocius impellunt (Com: Jan. 89). A folyó évi hadjárat (MonOkm. VIII.323). **2)** fluidus, liquidus C. fluens MA. flüssig, weich PPB. Tízzeel folyó: ignifluis C. Mézzel folyó: mellifluus MA. honigflüssend PPB. Folyó has, el-tsapott has: alvus *cita PPB. Folyó kenyvek (ÉrsC. 171). A som, nyospolya, kókény a folyó vérhast meg állattya, ha meg főzed eső vízben (Mel: Herb. 3). Teyvel, mézzel folyó föld: terra fluens lacte et melle (MA: Bibl. 151). Folyó méz (Káldi: Bibl. 247). Az eleven kén eső hig, folyó: hydrargyrum liquidum est (Com: Jan. 19). Az higaknac, folyó állatoknak mértékei: mensurae liquidorum (165). Mig a víz hig és folyó (Pós: Igazs. 496). Mézzel-folyó doctor sz. Bernárd (Ily: Préd. I.582). Tejjel mézzel folyó lett kövér földetek (Orczy: KöltSz. 236). **3)** [fluvius, flumen; fluss]. Jordannac foliá eluól: trans flumen Jordanem (BécsiC. 11. 72). Urnac folyó: flumina domini (132). Vízec föl-i: flumina aquae (MünchC. 184). Vala a folo igón sebes (TelC. 230). Mynt eg el yaro folyo, wgy zola (ÉrdyC. 171). Az Vízollya folyo egyenest folly a Scandinavia szigetre, és vgyan ottan csakhamar be esic a tengerbe (Helt: Krón. 1).

böven-folyó: largifluus MA. das überflüssig daher fließt PPB

fára-folyó: arbustivus MA. [rankend, schling-]. Convolvulus hispanicus, fára folyó harang virág (Lipp: PKert. I.93).

has-folyó: coeliacus PPB. [an diarrhoe leidend].

magva-folyó: [profluvio genitali laborans; mit tripper behaftet] (Tolh: Vigaszt. 231).

vére-folyó: [profluvio sanguinis laborans; an blutfluss leidend] (Álv: Post. I.257).

Folyócska: rivulus C. [flüsschen].

[hasa-folyás]

hasa-folyós: [diarrhoea laborans; an diarrhoea leidend].
Sikhasú, hasa-folyós, hasa-eltsapott (SzD): MVir. 217.

Folyóság: (fluiditas, profuvium; fluss, flüssigkeit). A gyalog folyó maza temjen porral és tikmoy fűjérel a hasra kenetvén annak folyóságát meg keményítí (ACSere: Enc. 229. 127).

Folyos: curro, discorro Kr. [laufen, eilen]. Elereztec (az új levelet) a fölcetől, kie minden videc zerent folosum (discurrentes) az o leueket vy köntésgecekkel elől kelőec (BécsiC. 66).

körül-folyos: [circumcurro, circumdo; umherlaufen, umgeben]. Az a galya szép nagy, de igen mesterséges és drága, kívül-belül aranyos körül-folyosván ... (FörtT²: HL351).

Folyosó: **1)** xystus, ambulacrum, pergula MA, podium PPB. Com: Jan. 132. [gang, flur] ein grosser und weiter spaziergang PPB. Föld alatt való járó folyosó: cryptoporticus; folyosóval környül vőit udvar: cauedium PPB. Hátul alwan egy folyoson (Érsc. 559). Allattataak owtet az templomnak folyosoyara (ÉrdC. 287b). Kiraly folyosorol lam otzer le esec (Hoigr. 200). Vala az palota ekesen alkotna, környül folyosóya nagy szépen ezimáluán (Kák: Süns. B4). Solarium, foliosoya az haznac, ki mező, setáló hely, felház, kyos hely (Mel: Süm. 37). Az udvarban való folyosó esimáló ácsoknak fizetem 14 fit (Rudy: Csál. HL27). Bé akarván menni a ház elein, szinéu, folyoson által a házban (Com: Jan. 106). A folyoson sétálok (Tarn: JÓÉL. 129). A folyosohoz [?] kell két koszu fa (Koltört. 101. 103). **2)** cancer, carcinodes C. [krebsgeschwür]. Magyar királyok-közt Mátyás nem utolsó, pogány romlására halálos folyosó (Lászi: Mars. 38).

Folyosós: [pergula instructus; mit einer galerie versehen]. Folyosós es kerengős tornacz (Mel: Sam. 139). Folyosós padlás (MA: SB. 12). A magas házak körökörül majd félig erős oszlopokon állnak, felül galeriások, azaz folyosósak (Fal: TE. 795).

1. Folyt: [quod fluit, quod processit; geflossen, erflossen]. Nyujcs hozzám vérrel-folyta [?] kezeidet (Tarn: Bar. 230). Véségünköt meguntatják az perfolyta levelek [a pöriratok] (Keni: Élet. 7).

2. Folyt-a: 1) [fluxus; fluss]. Erressen vier folytogh osteroztatal (Thevrc. 192). Négy száz olasz méltódet az víz föltában mind alámenének tartományokban (RMK. IV. 159). Gerendreis bétér erdőlyi útjában, Aranyos vízének felszik ez föltában (Gyöngy: KJ. 7). **2)** [continuatio; verlauf, fortsetzung]. Idev föltában (Érsc. 459). Lézené kedves folyta örömöknek (MA: SB. 126). Kezdetit és folytat, végét meg áldgyad ur isten ez esztendőneec (KCsepr. 1626. E4). **3)** [caducitas, fragilitas; vergänglichheit]. Tudván a minden pompás világi dielőségnek sebes föltát, el tökélli, hogy Dávid eleibe menyen (Foly: Dies. 7).

[Folytában]

égy-folytában: una pertica Deesi: Adag. 255. [in einem fort]

Folytat: **1)** [fluere facio, fluere sino; fliessen lassen]. A kösziklás ugyan patakka folytattya vala magából ki az olajt (Lép: P'ük. 1132). Alatta piaczon kádakat vonattam, és folytattam a hort kádakban (Monhók. XXVII. 101). Ama dús gazdag aranyát szegényekre folytattya (P'án: Préd. 706). A nap milyet teremtetett, mindgyárt folytatta sugárit magából (Sárp: Noe. 214). Az isten a király szívét, mint edgy olyan kis folymatot, csak ugy folytattya (Tot: Zsolt. 62). Olajt folytatnyi (Fr: Szláu. 211). **2)** [continuo; fortführen, fortsetzen]. Valakinek megengedni, hogy törvényét folytassa: dare alicui actionem PPB. Igen egymás nyo szerint folytatják a dolgokat (MonOkm. IX. 112). Eusebius

imigyen folytató: egyetlen egy lelke-tekre kinszerítlek bennete-
ket; oltassatok róla, mint fűr ez a két dolog össze? (Fal: NA. 118). Nem szeghetem kedvenet, hanem heven belé kapván sebesen folytattam munkámat és reménységemen kívül hamar által estem rája (Fal: UE. 467). Az egész faluban nem volt oly tanult fő, minden currouseket csak ő olvasott el, azért is a helység becsülte, úgye folytatóját mivel benne lelte (Gyal: RP. 2). **3)** [curro; laufen, eilen]. A király ez hallván nagy örömmel az urakhoz föltata, és megbeszéllé nekik, mint járt (Szék: Krón. 219. RMK. IV. 375).

be-folytat: [facio influere; einfliessen lassen]. Az elephant azt hiszi hog' a Jordan vizét az ő szájába be föltathattia, es szíhattia (Mel: Jób. 29).

[el-folytat]

elfolytatás: derivatio MA. ableitung PPB.

ki-folytat: erivo C.

[lő-folytat]

lőfolytatás: [derivatio; ableitung]. Az által barázda keresztül lézen a vizes seppedékelnece le-folytatására (Com: Jan. 73)

[szélyel-folytat]

szélyelfolytatás: [aqueductus; wasserleitung]. Éppitenek, mesterségesen vizeknek felviteleit, szélyel föltatás (MA: SB. 248).

Folytatás: continuatio; beharrung, vollführung PPB. [fortsetzung].

FON (fonal LevT. 1267. MA: Bibl. I. 12. PP. fonyott MA: Scult. 980. fonyván Hly: Préd. 1331. fonyatos Com: Jan. 76); neo, contexto C. filo, necto, texo MA. spinnen PPB. [flechten]. Sem fony nem tuttok, sem zewny (ÉhrC. 140. MünchC. 24). Sem fonnak, sem zvének (JordC. 371). Neumkoron kedeg gyapjat fon vala (Margl. 25). A fono aszszony gusalyon, rokkon a lenből fon (Com: Vest. 54). A füzfla veszőkből kosúrok és kasok füzettetnek, fonyattatnak (Com: Jan. 21). Fohatnak [igy?] szóhetnek (GKat: Vált. 110). Pásztor! kinek fonyol szirmos ostorodat? (Fal: Vers. 913). Roma szalmás házból téve vezéreket, font kapna tette hatalom jeleket (Orezy: Nimf. B3b).

[Szólások]. De tudom miért fonod ez előt az igazság előt az inadat (Bal: Csisk. 132). Ebből ostor heget fonsz (Czezl: MM. 181).

be-fon: renodo, sepio C. complico, contexto MA. weben, zusammenwirken PPB. Bőfont hay; coma C. bostrychus MA. einwärts MA. geflochtenes oder gekräuseltes haar PPB. Be fona a hayat es felőtte nastyayt (Hoigr. 250).

égybe-fon: contexto MA. in einander, zusammenweben PPB. Egybe ragadnak az kötelek mynth ha egybe fontak volna (ÉrdC. 445).

égybefonás: contextus C. contextio, comexio MA. zusammenwebung, wirkung PPB.

el-fon

[Szólások]. Azt halwan pokolbely sathan nagy zeegyenseeggel el fona onan magaath (ÉrdC. 502b).

lő-fon. Lefonni a galyáról: plenas exonerare *colos PPL.

még-fon: perneo MA. abspinnen, spinnen PPB.

össze-fon: connecto, complico MA. spinnen, zusammendrehen PPB. Pigefa leuelet fonaec őszue: conserunt folia ficus (Helt: Bibl. I. B).

sző-fon: [texo et neo; weben und spinnen]. Eretnökségnece véték, melyet az csalárdok szőnekfonnak (MA: Tan. E15b. 25). Akar mint szőjed fonyad sillogismusodat (Pös: GBot. 81).

[vissza-fon]

visszafont: [pravus, depravatus; verdorben, verworfen].

Egy olyan vyzzaa fonth harattyawal, ky koronkeed aztalan eezyk zyk vala, az vylagly dolgokrol nyayaskodwan (ÉrdyC. 673).

Fonadék: filamentum, filatura, netum Kr. [gedecht]. Az haját az fonadékból kifönták (Monlrók. XI.387).

haj-fonadék: cincinnus Kr. [hauflechte, zopf]. Mesterséges haj fonyadék (Fal: Jegyz. 935).

Fonál, fonal: filum C. MA. faden PPB Szőni való fonál: stamen MA. weberzettel PPB. Kössd be zayaat fonállal (ÉrdyC. 190). Elszakasztá az gúsokat, miképpen elszakad az czőpűből font fonál: rupit vincula, quomodo si rumpat quis filum de stuppae tortum putamine (MA: Bibl. I.232). Vég-fonalok, pereczek: strelmen (Com: Orb. 119). A varga szurkos, sörtéles fonállal (filis picatis) csinál czipelléseket (129). A fono aszszonyoc fonalat vonszanac, fonynac (Com: Jan. 96). Gyapott és fonalak (VectTrans. 11). A fonalat hamoban meg-szapúlyák (Lipp: Cal. 6).

által-fonál: [trama; eintrag]. A takáts a szövé székben az álló melléc fonálnac bél fonalat avagy által fonalat (tramam seu subtegmen) szűven alája (Com: Jan. 92).

arany-fonál: aurifilum, aurum textile; goldfäden, ge-webtes gold PPB. Aranfonalval kozoroba kőti vala (DebrC. 630. LevT. I.267. H.64). Egy font arany fonal (Radv: Csal. II.219).

bél-fonál: trama, subtegmen C. eintrag Com: Orb. 121. A gyapjú meg-szövéttetic és a csővre tekert bél fonalac változnac posztóvá (Com: Jan. 97. Prág: Serk. 190. Kr. Misk: VKert. 489).

ezüst-fonál: argentum in fila tenatum, argenti filum; silber in fäden gedehnt, silberfäden PPB. Attam ezüstli fonarra fr. 1 d. 25. (RMNy. II.108).

gyapjú-fonál: [filum laneum; wolffaden]. Gyapjn fonalból szót ruha (Kár: Bibl. I.100).

gyapot-fonál: [filum gossypii; baumwollfäden]. Fejér gyapot fonal, kék gyapot fonal (TörtT. XVIII. 216).

haj-fonál: cincinnus Nom.² 383. Kr. [haarflechte].

kendér-fonál: filum cannabinum Kr. [hanffäden] (Dáv: Útm. 93).

kénkőves-fonál: ramentum sulphuratum Com: Jan. 158. [schweifelfäden].

mellék-fonál: trama MA. stamen SK. [eintrag]. Mikor valani ruhán poklosság vagyon, mint len vagy gyapjú fonalból szót ruhánac melléc fonalán vagy bél fonalán: vestis lanea sive linea, quae lepram habuerit, in stamine atque subtegmene (Kár: Bibl. I.100). A takáts a szövé székben az álló melléc fonálnac bélfonalat avagy által fonalat szűven alája (Com: Jan. 97. Prág: Serk. 190. Kr.).

nyálás-fonál: stamen C. MA. [eintrag]. Nyálás fonál szál: filum de stuppae tortum putamine (JordC. 344).

nyüst-fonál, nyüstös-fonál: licia C. licium MA. die-jungen fäden, welche von den webern in den aufzug eingetragen werden und mit demselben eigentlich das gewebe ansmachen, der eintrag, einseblag PPB. Lép: PTük. 154). Nyüstös fonalak: zotten (Com: Orb. 121). Hármás nüstös fonal: triplicatum licium (Com: Jan. 97).

selyém-fonál: [filum bombycinum; seidenfäden]. Az zyzeseeg hasonlatus az tyzta selem fonalhoz (ÉrdyC. 590b).

szurkos-fonál: filum picatum sutorium SK. [pechfäden] Szurkos-, sörtéles-fonal (Com: Orb. 127). A varga szurkos fonallal dolgozik (Com: Jan. 95).

vas-fonál: [filum ferreum; drat]. Vas-fonállal őszve-font leveder (Szeg: Aqu. 11). A kemény vasat, melyet se emberi, se baromi erő meg nem törhet, ha tűzhez tartjuk, ugy meg engesztellyük és lágyittjuk, hogy gyenge vas fonalokra lehet nyujtani, sőt maga magát ki önti az elejbe adott formákra (Fal: NI. 266).

Fonalit: [plecto; dechten]. Ha en feyemnek keet hay zalaat egy karohez fonalaytandod: si cum licio plexueris (JordC. 314b). Hogy a kurhozatnak köteleeben fonaloban (ÉrdyC. 80).

Fonalod-ik: [implicor, illaqueor; sich verwickeln, sich verstricken]. El vegezettőt ur istentewl mynden embernek egyszer megh halny, yelessen ymez három hozyaa fonalodot keserwsegöklkel (ÉrdyC. 479). Bodog az, a ki meg általmaztatja a mérges szaytol, amac igaiat nem viseli, amac haloiaba sem fonalodie (JesusSir. H5).

Fonás: filatura MA. das spinnen, zwirnen, fadenwerk PPB. Fonasomwal eltem (ÉrsC. 426).

haj-fonás: cincinnus; krause haarlocken, gekrüuseltos hair PPB. [haarflechte, zopf].

Fonat: [plexus; geflecht]. Isteni szép fonatokkal őszve szót font tudomány (Megy: Szöv. 38).

haj-fonat: [cincinnus; haarflechte]. Kezde megmosni ő la-bait, es ő hay fonatinal (capillis capitis sui) megtörli vala (MünchC. 124).

Fonatos: tortus, connexus, textus MA. gewunden, geflochten PPB. Rétes bélesec anagy fonyatos kalácsoc (Com: Jan. 76). Ki-keresem sorját e'nek a fonatos kőtőléknek (GKat: Váls. I.7).

Fonaték: cincinnus, contortum MA. [geflecht, haarflechte]. Az te haüadnac fonatekit (Kár: Bibl. I.632). Elnyireté fejénc két fonatékját: rasit septem crines eins (MA: Bibl. I.233). Igy a második fonatékja e három ágú ellenvetésnek hamis lézen (GKat: Váls. I.66).

Fondogál: [neo continue; längere zeit spinnen]. Pergetné az orsót, s véle fondogalna (Land: ÚjSegits. II.305).

Fonó: 1) fila ducens, netrix MA. spinner, spinnerin PPB. A fono leanyok a gusaly alat igen szunyodnak (ACsere: Enc. 290). **2)** Fonót kötni guzalyra: linum aptare *colo PPB. **3)** [locus netricum; spinnstube]. Mint az fonóban késett leány, futva megyek haza (RákF: Lev. V.378).

arany-fonó: [qui fila aurea necit; goldspinner]. Ev vala arany fono (MargL. 172).

haj-fonó: crinale C. ligula cincinnatoria, redimicula; haarbünde, zopfband PPB. Hajfonó, szkofia, fodorétot haj koronka: crinale Com: Jan. 100. Az hayfonó hwzon egy penz arra [ára] (LevT. I.267).

kas-fonó: [vitor; korhflechter]. Kasfonó Máté (udvari ember 1531. Nyr. V.509).

Fonóka: [effeminatus; weibisch, verweichlicht]. Kőtné hiszem a szózt a gusalyhoz fonóka Mátás (Pós: Válasz. 232).

Fonogató: [tortus; gewunden]. Báthori István uram pedig fonogató szóval megköszöné választását az gyűlésnek (ErdTörtT. I.109).

Font: textus Kr. [geflochten]. Tüüsben font koronat vete-nek ő feiere: plectentes coronam de spinis (MünchC. 68). Thöwyskből font korona (ÉrsC. 46). Reggel font gyapjúban, delest selyembeu jának (Fal: TÉ. 779).

Fontányi

[Szólások.] A világ piactán mindenek vagy on fontányi szöszö [megvan a baja] (Pázm: Préd. 332). Elég fontányi szösz szerzetten nékel, csak fömlássad (Bal: CsIsk. 183). Volt fontani szöszö szegény vén iámbornae, margo feleségi mint ítet tartottae (Pécsi: HÉnek. 9). Mivel reformatorínknak semmi fontani szöszök nem vólt, a vízszat sem szabhattya reájök (Pös: Igazs. 1541). Tovább szövi mégis fontányi szöszít Takáts Mátyás s' így hányya a vetéllöt (Pös: Válasz. 138).

FONA: [pars aversa; kehrseite]. Az konstnak az fonáját avvagy az másik oldalát, hátul az tisztját szátált szépporral línés be (Keesk: ÖtvM. 311). [Vö. visszafont]

Fonák: pars aversa; kehrseite, gegenteil PPB. Fonákul: inverse; verkehrt, umgewendet PPB.

[Szólások.] Fonáku kulesik azt mondani (Pös: Igazs. 364). Tsak nem panaszkodva tudálkozok ezen a világnak fonáku Fordulót folyásán (Pázm: Préd. 21). Fonákul fordult, és vízszá járó képtelenség vólna, ha ki fönön urának uraságára ásitozna (Fal: TÉ. 366. SzD: MV. 380). Dolgok szomorúan és fonáku vagy on (DEmb: GE. 170).

FONAL. Fonalokath; rixas NémGl. 300. [Vö. FANYA-LOG]

Fonalság: [rixas; zank]. Wetekedes haborth nemz, veté-kódés fonalsagoth zyl (ÉrsC. 225).

FONCSIKA: vestis lacera; fetzen, lumpen PPB.

FONDOR (*fandorlas, fandyorly* Helt: Mes. 136. 92. *fondorlo, fandyorlo* Helt: Krón. 37. 123. *fander* DictaGr. 15.); calumniator, susurro, iniquus delator SI. ohrenbläser Adami: Spr. Többet hat egy fondor, hog nem mint sok iámbor: plus potest ma Ate, quam centum Latae (Deesi: Adag. 291. Kisv: Adag. 114). Az sugárlot, fundert hazzól ki fzzed: susurronem ex aedibus ejice (DictaGr. 15). Fondor pantolodás (Zvon: PáznP. 215). Titkos fondori által immár a királtis a kösség előtt vadolta (Misk: AnglHnd. 61). Magok sorsokkal meg nem elégedő fondor emberek (MonIrk. VIII.195). A fondorok és irégyek (GKát: Váls. II.302). Bűtsületi nagy vagy on fondoroknak (Rim: Ének. 293). Nézd, mit hoz rád is irégyek morgása, tudós tudatlanok fondor susogása (Orczy: KöHl. 13).

Fondorkod-ik: filum contentionis ducere, spiro caecias MA. hadern u. zanken; durch verläumdung untergraben PPB. Köz-képülködni, fondorkodni: filum contentionis ducere (Deesi: Adag. 198). Ó cineinkodott, fondorkodott (GKát: Váls. II.37). Fela-baráttára fondorkodva ligyot-bekát kiált (Csúzi: Tromb. 175).

Fondorkodó: [calumniator; ränkeschmied]. Nyelves fecsegő, czineziuslodó, fondorkodó vala (Szal: Krón. 622). Ha buja része-ges, oroz, s esempész, hazug vagy fondorkodo (Csúzi: Síp. 744).

Fondorl: [calumniator; intriguirer]. A fejedelmec mellé veti magát minden varga fölt és ot hímez-hamoz, hazelkedie, fandyorly (Helt: Mes. 192).

Fondorlás: delatio C. susurratio MA. gemurmel, das ohrenblasen PPB (Helt: Mes. 136). Az ellenfünk támasztott sok hamis fondorlásokat s káromló nyelveskedéseket megfójtván (Pázm: Kal. a1. Zvon: Post. 1311).

Fondorló: delator C. susurro MA. ohrenbläser PPB. Imez embör irégy fondorlo (GuaryC. 8). Te fondorlocat meg vialz (66). Lámec fondorlóc a király és Bela hertzee közet (Helt: Krón. 37. 123). Monda a hae: Egy högyagozó és fondorló martzama latorka vagy (Helt: Mes. 373. RMK. 1310). Az fondorlónae beszédie [jgy] hasonlatos az vereségkhez: verla susurronis quasi supplicia (Kár: Bibl. 1619). Irigy szomek és fondorló nyel-vek közzét forgolódunk (Fal: LE. 409). Fel-kél tellyes fondorló gondolatokkal (Köny: ÁrtM. 68).

Fondoros: [calumniator; ränkeschmied]. Rágalmazok, fondorosok, hamis kívánságot mondók (SzÖtv: TitkJ. 304).

FONT (*font* Frank: HasznK. 17. MA: SB. 99): **1**) libra, pondo C. MA. pfund PPB. Két font: dispondium, dispondius MA. zwei pfund PPB. Száz font, egy mása: laudert pfund, centner KírBesz. 138. Neodemos íet hozuan mirraue es aloes nec elégéletet monnal zaz fontal: libras centum (MünchC. 212). Az evőknek Maria vón eg' fontu nardosba alkotott nemes ke-netöt (WinkC. 142). Szaz font olai: centum eadi olei (Fél: Bibl. 119). Egy font haltsun (VeetTrans. 19). Tizenöt font parmazán (Radv: Csál. III.58). **2**) Font, serpenyő, mérő serpenyő: bilanz PPB. [wage]. Meg-nyonja a font: *deprimur lanx in ea parte; nem ulti a font, mérték: *libella claudicat PPB. Két serpenyőű fontba vettemécyék (Mel: Jób. 14). Egy font vala az ő kezeben (Mel: SzJán. 176). Justus trutina: az fontnális igazb (Deesi: Adag. 125). Az álnok fontok utálatosok az vrnal, az igaz mérték pedig kedves ő neki (FelsőB: UtikÖlts. 47). Álnoc font (MÁ: Bibl. 1565). Így jár az a szegény fejedelem, a kitől el vévén isten, ünсэн elég fontja az sokféle censurának felszerpenyözésére (MonIrk. VIII.172). Kettős font serpenyő (Com: Jan. 166). Két serpenyőű font (Mad: Evang. 141). Az isten, ki igaz fontal rendel mindeneket (Illy: Préd. II.331). **3**) [pondus, momentum; gewicht, wichtigkeit]. Ennek az oknak másoda fontya leheszen, imént elégé megmérs[ék]elők (Pös: Igazs. II.567).

[Szólások.] Ennek az életnek állapottját ha fontba tésszük, meg láttuk mely igazat nyom mind két részről (Hall: HlHist. II.61). Vessd fontba az mi álnokságunk az egyebekéuel (Kár: Bibl. I.158). Vayha szorgalmasabban fontba vetteméc az én boszonkodásom (MÁ: Bibl. 1451). Ha fontban veted a régi metéléssel a te korbáesoláodat (Czegl: JM. 144). Vayha fontban vetteméc az én bűneim (144). Tíz-ezer erős bajnokokkal vetete egy fontban (Csúzi: Síp. 41). De ha beljebb nézed még az anglusokat, fontra, lotra veted véghez vitt hartzokat (Orczy: Költs. 18). Ne versengy véle, hogy valamiképpen ne nyomia meg te ellened az fontot; non contendas cum eo, ne forte contra te constituat litem tibi (Kár: Bibl. 1654). Azon font-ual mérni: eadem pensare trutina (Deesi: Adag. 30).

fél-font: selibra C. semissis, semilibra MA. halbes pfund PPB. (Com: Jan. 206).

függesztő-font: statera Major: Szót (wage). Fel-függesztő, állító font: statera (Com: Jan. 167).

láncos-font: statera C. Major: Szót.

réz-font: [pondus ex orichalco factum; messingenes ge-wicht]. Mérni való réz fontok (MonOkm. VIII.528).

Fontnyi: libralis C. MA. pfündig PPB. Egy fontnyi nehéz: libraris; öt fontnyi: quinquelibralis C. Két fontnyi: dipondiaris MA. zwei pfündig PPB. Legalább két fontni egészszéggel többet kívánok kédnék, hogy legalább 100 gráumul jobbita meg kél a hozzám való szeretetét (Mik: TLov. 8).

Fontoeska: libella; wäglein C.

Fontol: **1**) libro, pondero, expendo MA. wägen PPB. Mérni, másolni, fontolni: wägen KírBesz. 138. A szelek az szálkákát a magasságba fel-ragadják, és az égh magasságga szerént fontollyák (Mad: Evang. 41). **2**) [pensa, considero; erwäge, bedenken]. Isten az igyekozetet fontolja (Pázm: KT. 132). Szent Ágoston midőn az eselekedetet fontolná (Illy: Préd. 115). Fontollya amaz igét: hoc, ezt, és kérdi: II.183). Néha valamellyik zoltárt fontollyák (Illy: KrÉst. Elmé. 1). Csak magamban elit-kolom, szívem latjában fontolom (Annadé: Vers. 138). **3**) [pon-dus habeo, ponderis sum; wiegen]. Jeronymusnak monda-món-dása ebben az ügyben nálunk igen keveset fontol (Pös: Igazs. II.574).

még-fontol: [penso, considero; erwägen, bedenken]. Eleit utóllját a sz. írásnak által-látni, derekasim meg-fontolni a fráséseket, én bezzeg kúnyúnek nem tartom (Pázm: LuthV. 244). Az okosságnak igaz mértékével fontollyátok meg, es az itéletnek öleivel refellyetek (LéP: P.Tük. 1333). Fontollyátok meg mindenikünk írását (Matkó: BCsák. 33b). Fontollyátok meg, helyesen szünnyezé a bínt? (445). Nem akarják meg fontolni, mi következik belőle (Fal: NA. 134). Hihető kedves édes aszszonyim, hogy még eddig nem érkeztetek annyira eszetekkel, hogy ezt jól meg fontoljátok, és azért mind vissza értitek a dolgot (139). A mit mond lelkesen meg-kell fontolni, nem-is múlt félben, vagy sietve, hanem mélyebben bótstíván és ott marasztván az elmét (Fal: SzE. Bovez). Fiam, istennek hatalmát esudáljad, veled tett dolgait fontold meg s vizsgáljad (Gvad: RP. 146).

Fontos: 1) libralis MA. pfündig PPB. Három fontos trilibris C. Két fontos: bilibris MA. zwei pfund schwer PPB. Négy fontos: quadripondium Com: Jan. 166. A tereh nyomó nebezek ezek: száz fontos mása, négy fontos, három fontos, egy font 166. Mint-ha job' világ nem volna, mellyben isten fontosbá tészí az igazak mértékét (Pázm: Préd. 32). Fontos alma, nagy öreg, mindeniknek egy egy fontosnak kellene lenni, bor ízű (Lipp: PKert. III.143). 2) gravis, ponderosus, momentosus SI. ponderosum quid vel magni momenti Otr: OrigHung. II.228. [vichtig]. Fontos, pontos beszéd: *gravitas verborum, sententiarum PPI. Fontos nagy okokból lett, hogy isten embert, a tób' teremtet-állatok-felibe helyezteté (Pázm: Préd. 2). Minden mértéket meg-haladó örök dütsőségnek fontos böldogságát szerzik magosságban (622). Ezeket fontoson meg-gondolván a poeta, fel-kiált (357). Nem fontos embereknek tartatnak, nem nagyot nyom előttünk az ő itéletek (Bal: Cslsk. 87). Mind ezekre igen fontosan és löségesen meg felel Hoornbeek János (Misk: Angl-Ind. 22). Ésuírás az Édom veszedelmét befűsön s fontoson le-rajzolta s leírta (DEmb: GE. 152). Egy nyomatniak és fontosok-e mind az indulgentiák? (Pós: Igazs. II.131). Ha ugyan csak fúton-fúntval kellene egy másnak meg felelnünk, mi fontosabban is tudánk syllogisticalni (GKat: Tük. 350). Okokkal erőssen, valóban, fontosan világosítva (Com: Jan. 162). Termetre deliáb, elmére fontosabb (Gyöngy: KJ. 102).

Fontoz: [?] Praebendátokban a mit el nem költettek, inkább küldjétek ki Erdélybe, mint sem ott fontozzátok (Mon-Irók. VIII.260).

FONNYAD (meg sem fonnyadhaté Born: Préd. 237): flaccido, flaccesco, marcesco MA. immarcesco; welk oder schlaff werden PPB. Lucia embert tartót Páris-városában az udvarban, hogy az uy fenforgó módíruul hét-számra tudositaná, mely színben öltözzön egy 40 esztendő dáma, mi illic a már fonnyadni induló szépségre (Fal: NA. 127).

el-fonnyad: distabesco C. MA. trocken, matt werden, schwinden, welken PPB. A veragok elfonnyattanac es el aztanac (NagyszC. 46). Látván az emberek gonoszágát, el-fonnyadott, el-száradott lelki fájdalomiban (Pázm: Préd. 47).

még-fonnyad: marcesco, aresco MA. welk werden, vertrocknen PPB. Megfonnyadott, megfonnyadt: marcidus, vietus, arefactus MA. welk, vertrocknet, verschrumpft PPB. Me[g] fonnyad: arescit NémGl. 137. Meg fonnyad az ifygeffa: arefacta est ficulnea (JordC. 420. 393). Tetemynek veleye meg fonnyada (KrizsC. 61). Meg fonnadott fák: arbores autumnales (Fél: Bibl. II.163).

mégfonnyadhatatlan: [quod nunquam marcescit, aeternus; unverwelklich, ewig]. Munkaynac meg fonnathatlan intalhat meg here (TelC. 121).

Fonnyadás: ancor C. marcor, flacciditas MA. verwelkung PPB. (Káldi: Bibl. 276).

Fonnyadékony: [quod cito marcescit, marcidus; verwelklich] (GKat: Gramma. B3. GorpGramm. 312).

Fonnyadhatatlan: invietus, immarcescibilis MA. unverwelklich PPB. Bízodalmas é fonnadhatatlan dicősegeről (DöbC. 498). Bárson szép, amaranthus görögül, az az fonnyadhatatlan fű, ázhatatlan fű, szeretőc fűne (Mel: Herb. 92).

Fonnyadt: vietus, flaccidus, marcidus, strigosus, tabidus MA. welk, verschrumpft, dürr PPB. Foayattac miut egy vázác (Com: Jan. 53).

Fonnyadtság: marcor MA. verwelkung PPB. (Krisztus) nem ysner sem halalt, sem fonnyadtságot (ÉrdC. 536).

Fonnyan [?]. Oly örökseg, melly el nem veszhet, meg sem fonnyadhaté [olv. fonnyadhatik?] (Born: Préd. 249).

Fonnyaszt: macero MA. [welken machen]. Illy nagy dolgou bunat mi ziuünket fou maztia [olv. fonnasztia] (Vás: Ep. 10). Bimattal ő magát fogyatja, fonnyasztja (Thaly: Adal. 160). Felfölök mikor emlékezném, fonnyasztó bánattal azonnal bételém (61). Zúzó és fonnyasztó dér borit ligeteket, homályos kőd felszí a szép vidékeket (Orczy: KöltSz. 185).

be-fonnyaszt: [vulnus ad cicatricem perduco; vernarben machen]. Usac íres ruhával kötéc bé az sebet, az mely azt bé gyogyittva és bé fonnyasztva (Prág: Serk. 659).

el-fonnyaszt: tabefacio MA. [welken machen].

még-fonnyaszt: tabefacio MA. [trocknen, dörren]. Ha ispinác agg volna, tehát mindenekelőtte föltémné, egy kevésé megfonnyaszó, hogy együtt érközön az csukával megfűzni (Radv: Csal. III.38). Az bélt tisztíts meg szépon, aztán hányd forró vízben és fonnyaszó meg (44). Bőjtölésekkel meg fonnyasztott test (Illy: Préd. 379). Némelyek a laskát nem fonnyasztják meg, hanem vajban vagy zsírban megrántják (Szakácsmest. 9).

FORA: [apage! fort! packe dich!] Nem kelly ám mi közöttünk esulárdlodnotok, hanem fora innen, hogyha hamissak vagytok (RMK. V.223).

FORBATOL (meg forbatla Helt: Krón. 120b. meg forbatlani Helt: Mes. 62): penso, compenso, retatio, retribuio MA. vergelten, ersetzen PPB. Forbatlon vr tenekéd te műnelkedésérdt: reddat tibi dominus pro opere tuo (BécsiC. 4). Földnecc méddősege mereteletic auag forbatlatic barmoknál sokassagual: sterilitas terrae compensatur pecorum multitudine (214). Az en kezéimnee tisztasaga szerint forbatol, fizet ennekem (Szék: Zsolt. 15). Forbatolnac vala ennekem gonoszt az foert (32).

még-forbatol: retribuio, rependo, retatio MA. vergelten, erstatten, belohnen PPB. Isten öneki megforbatlan (reddente deo) méillet érdélmét (BécsiC. 84). Ha valami jot zemedne valakitől, nem forbatliffac meg: non poterit retribuere (113). Niñc honnan megforbatlhassac tenekéd (non habent retribuere), mert tenekéd megforbatlatic (retribuitor tibi) az igazacnac felkeleceben (MünchC. 145). Ecképen meg forbatla a caszárnac rayta vótt diadalmat (Helt: Krón. 120b). Sockolnac nem jó a iámor feiedelem: de az isten meg tudgya forbatlani (Helt: Mes. 62). Feguernelkült menne haza Romaba, kit rónid napon meg forbatlanac a romaiac esmet azon sauntesekne (Szék: Krón. 59).

mégforbatlás: vicissitudo [retributio; vergeltung]. Megadom nektek a megforbatlást: reddam vicissitudinem vobis (BécsiC. 299).

mégforbatlat: retributio [vergeltung]. Előttenecc a megforbatlanc napi (BécsiC. 193. MünchC. 115. 145). Legén ő aztalok törben es meg forbatlatban es meg gonozbolatban: fiat mensa eorum in laqueum, et in retributiones et in scandalum (AporC. 20).

Forbatlat: compensatio, retributio Kr. [vergeltung]. Ő meg aiandekozo te nokel ez forbatlatot: vicissitudinem (BécsiC. 22). Meg látod bűnösöknek forbatlatat: retributionem peccatorum videlicet (AporC. 51. 53). Ne akariad el felehdn mend ő forbatlatit (64). Mikent emtetetel ő anian, vgan forbatlat en lelkenben: ita retributio in anima mea (102).

FORDÍT: **1)** *verto* MA *obverto* C. [wenden, kehren]. Másfelé fordítom; avertó; fordítottat: *volutus* C. Fordítva a lé száját: *caput v. frenum equi voritit* P¹. Fordíhad te törődöt ő heder: *coaverte gladium tuum in locum suum* (MünchC. 65). Az te irgalmis zenyedtet my reuk fordíhad (DomC. 185). Fordygya vala magát ez fraterhez (220). Hova fordóham fymeth? (NagyszC. 56). Nem vala houa en magamat fordítanom (89). Myre fordoytot vala znyedet az feld feloe? (ÉrdyC. 566). Fordoytat fyezet az fíal felee (615b). Vr fordíha teread w zent zinet (VingC. 19). Fordiez neki az masikatis arcodati: *praebe illi et alteram* (Fél: Bibl. 7). Abaene proféta fordíttya szemét az istenes emberek nyomorgatására (Pázm: Préd. 24). A reá fordított kövel bé nem zírólthatott volna (Udy: Dáv. 67).

2) [*dirigo, attingo*; richten, wenden]. Legottan az jmadagnak lyedlehenek zokusra fordoyta ev magát (DomC. 41). Tyre-atok fordoha az ő haragyat (ÉrsC. 216). Fordoha ő elmeyeth az zenwedő Ioswsnak zenth kenyyara (271b). Fordoh engem the hozzád (PozsC. 14). Fordítam én magamat és az én zsinemet az bölzeségnek tudására (Kár: Bibl. 627). Minden elmésékémet arra fordítottam volt, hogy ő felségének igen sincerissime szolgáljak (MonOlm. XIX.144). Mikor elmédet egyenes dolgokra fordítod (Illy: Préd. 1247). Fordítván beszédét a pogányokhoz (L497). Szerelmét másra fordítja (Könyi: VM. 9). **3)** [*verto, muto*; wenden, ändern]. Tréfára fordítani: *vertere in ludibrium*; vmit maga hasznára fordítani: **derivare in domum suam aliquid* P¹. A vas, az érc, az aran fordítatanae monnal fari zérőnce perneibe (BécsiC. 122). Ki frömbe fordéita az íleletet: *qui convertit in absinthium iudicium* (222). Fordéita tengert zurrabza (AporC. 12). Fordéita verbe ő fölökait és ő barnatokat (37). Fordéytanaa banattyokat vygasagra (ÉrdyC. 512). Yora fordoycha (619). Az átkozast tenekel áldásodra fordita: *verit maledictionem ejus in benedictionem tuam* (Helt: Bibl. I.Xxx2). Minden keserősegők öröme fordettatik (KBées. 1572 D5). Imátszagra fordéyttva beszédét (MA: Bibl. IV.119). A másokra tűz esik a tengerbe, és azt vérré fordíttya (Pázm: Préd. 6). Sz. Narcissus, az vizet olajjá fordította (Pázm: Kal. 63). Az fűd ezüsté fordíttya szép arany hajadat (Zrinyi: H.203). Vig zsinre fordítja setét öltözötét (Orczy: KéltSz. 201). Akármelly káros valamelly fi, még is pénzre tudják fordítani (NőtPM. 17).

4) [*adduco, converto*; führen, bekehren]. Az asszonyemberi gyengeségre fordítom: *effeminio* C. Könyörületességre fordítani valakit: **hectere aliquem oratione* P¹. De maga vezetetre övte cristusnak lytre fordoyta zent iustina azon (CornC. 311). Zent hyre fordoytot (ÉrdyC. 512). Kykvel sok nepet fordoytha (ÉrsC. 193). Kyketh az kírözhyen lytre fordoytoti wada (Komj: SzPál. 19). **5)** [*verto, interpretor*; übersetzen]. Sydo nyelvről fordoytam (ÉrdyC. 569b). Tonisses lapu, ezt scint Jeronimus az w nyelveken ghelegheimének fordoytotta (KMNY. II.19). The nagys[azod] engemeth keerny kezdé, hogy emen magam magyar nyelvre fordoytamam [sz. Pál leveleit] (Komj: SzPál. 8. 10). Az zenth Pál levelelyh magyarul fordoytottam (11). Sokat nem jól és alkalmatlannal fordítottam (MA: Bibl. EL6b. 3). Magyarra fordítottat és ki nyomtatot (KNagysz. 1621. Cím). Nem tudod az essentialibus szót magyarára fordítani (Matkó: BCSik. 157). Vagy olvasott vagy könyveket fordított (Csoró: Hst. 196).

6) [*applico*; vorwenden, anwenden]. Közönséges pénznek másra fordíttya, lopója, pénzlopó: **aversor pecuniae* P¹. Az eszterdének nagy reszet koplalasa, bővítésre fordítottak (Tel: Evang. 116). Az tudato az istennek igéit kalmarsagra es hasznuk föltesere ne fordieza (Fél: Tam. 328). Most is sokan vesztegetésnek

tartják, a mit az egy-házak tsimnyosságára fordítanak (Pázm: Préd. 291). Az aranyat és az ezüstöt, magatok szükségtekre és hasznatokra fordiesatok (Bál: CSik. 31). Ha az 40 ezer tallérnál tíz ezret megtarthatnak, könnyű az kit bevisznek vissza-hozni, avagy az adóra fordítani (RákGy: Lev. 135). Az esztergálosok sok szép drága munkára fordítják [az elefántesontot] (Mik: TLév. 387). **7)** [*refero*; beziehen]. Az innep napok rendelésének másik oka pedig reá fordítva az ember hasznáról vétetik: *secunda autem relativo ad utilitatem hominis sumitur* (Illy: Préd. 1129).

[Szólások]. Mi mind nyakában fordíttya isten ezeket a jesuitának (Czogl: Laph. 133). Az elfogott keulekből valóban sok czigányságok tetszett ki, kit az úr isten mind magok nyakára fordított (RákGy: Lev. 194). Bizvást hátat fordítsunk Erdélynek, annak a kedves tündér országnak (Mik: Törl. 28). Ha a forrásból jól iszunk, azután annak hátat fordítunk (64).

alá-fordít: *deorsum verito* Kr. [abwärts wenden]. Alra fordoytat zomeyt ez földre, hogy ne lathnat az eghet (ÉrdyC. 524b. Zrinyi: 173).

el-fordít: **1)** *verto, avertó* C. *devolvo* MA. *abwenden* P¹. [verdrehen, abkehren]. Elfordítva: *averse* MA. Tynettek kyldette el tynettek meg aldatokra, hogy ky mynd fordoyeza el ennen magát hű gonossagáról: *vobis misit qui benedixit vobis, ut quoque se avertente a pravitate vestris* (JordC. 716). Ky fordoytva el az követ? *quis revolvit lapidem?* (513). Wallyon ky fordoytva el mynekeknek az nagy követ az koporsónak aytayáról (ÉrsC. 562). Fordíhad el the elmeedeth az bekethelenségről (281). Myre fordoytotthad el the zenth znyedeth en thwem (172). Fordíhad el the znyedet wr: *averte faciem tuam* (ÉrdyC. 64). El fordéytva w orchayat: *avertit faciem suam* (KulesC. 16). Mygen fordéytod el the orchadath een twem? *usquequo avertis faciem tuam a me?* (20). Ne légyen köztetee az kince szíue el förlita magát a mi wrunkól; non erit inter vos cuius cor aversum est a domino (Kár: Bibl. 1186). **2)** *de-moveo* C. [ablenken]. Eláktatni, el fordítani: *avertere* MedLat. 67. Ág emekem alhatatosságot en lelkenben, hog megutallam az, és ő tehetesget, hog elfordelham azt (BécsiC. 30). El íé az szonrul az íé isteni ky megszabadéytva és el fordéytva a kegetlenségeket, az bwnáketh (Komj: SzPál. 88). Fordéeh el tvelem nyeluenne zabálaltalansagát [így] (Pécsi: Ágost. 2). **3)** [*abalieno, abduco*; abwendig machen, verleiten]. Hogy ha wala mely emberth ygaz lythebél el fordoythíhatna (ÉrsC. 27). Evket el fordoytan az hytrek (DomC. 505). Vgy léttyé, hogy ez a népet el fordíttya: *hunc invenimus subvertentem gentem* (Helt: UT. X.8). Az nepet el fordéytva es tiltya meg adni adot chaszarnak (Tel: Evang. 1573). Ennekem előmben hozotok ezt ev nepet, nint ki az nepet el fordítanaja (Szár: Cat. E2). Azj eretnee embert el tánoztad; mert el fordítottat az olyan és vetőlé (Vás: CuiCat. 69). Az egyfűgyveket el nem fordíthattyák (Udy: Dáv. 5). **4)** *interverto* C. *perverto* MA. [verdrehen]. Rokalkodom, el hazudozom, az igazat hazugsággal el fordítom: *vulpiner* C. Megvesztegetem, hamisan el-fordítom, rontom, bontom: *depravo*; minden igazságnak el-fordíttya: **eversor juris humani* P¹. Ezt törvényünk el fordoytoyának es nepynkek hetyőienek léttyék (WinkC. 181). Az törmen titiz el fordétd (Mol: SzJán. 218). Az igazságot el nem fordítom (Bécsi: Adag. 258). Ne fordiezd el az íőuenéne és az íruánié igazságát: non pervertes iudicium advenae et pupilli (Kár: Bibl. 1181). El ne fordítsad az törűnt: non mutabis legem (MA: Bibl. 1173).

elfordítás: *aversio, eversio* MA [verdrehung]. Törvénybontás, elfordítás: **dissolutio* legum; hamis elfordítása a törvény értelmének: **mutatio juris interpretatio* P¹. Az igaz törvénynek el fordítása (Fél: Tam. 494). Az igazságnak elfordítás (MA: Bibl. 139).

elébo-fordít: [respondeo, oppono; entgegenen, einwenden].

Mit fordítottam volna eléibe es mit felellettem volna (Mel: Jsb. 73). Azt fordította eléibe, mondván (MA: Scult. 136).

elő-fordít: [profero, ostendo; hervorköhen, zeigen]. Előve fordíthatván az ew nagy isteny yzassagnak, kyt annak előtte el reytót volt (ÉrdyC. 12b. MA: Tan. 1198).

félén-fordít: [averto; abwenden]. Félén fordítottunk az igaznak meg ismérésétől (ACsere: Enc. 1).

föl-fordít: subverto, procello C. evertó, perverto MA. umkehren. unwerfen PPB. Arzal fölfordítom: *supino C. Fordítatok föl az keresztli flaat laabbal föl es fevel alaa (ÉrdyC. 378b. Káldi: Bibl. 274). Az sandal Mercuriussal mindent ismét fölfog-fordítani (KCSepreg. 1635. DS). E föle vallas-tettelt igyem es méltan-is meglíhatnak es fel fordíthatnak: revocare et retractare possunt (Ver: Verb. 184).

hátra-fordít: [retrosum verito; umkehren machen, zur umkehr zwingen]. Hátra fordéytwan een ellensegemeth: in convertendo inimicum meum retrosum (KeszthC. 12. DöbrC. 25).

ki-fordít: 1) evertó, inverto MA. umkehren, unwerfen PPB. Tövéből ki-fordítom: evertó C. Kifordítót: eversus, inversus MA. umkehlert, zerstört PPB. Száját egygy mindjárt mint sátán tátotta, két szeme piléjét más kifordította (Gvad: RP. 163). 2) Valakit helyéből, javaiból ki-fordítani: *exturbare aliquem loco, bonis; szépen ki-fordítom én ötet javaiból: *extexam ego eum pulere; valakit jószágából ki-fordítani: *evertere aliquem fortunis PPB. Az férfiakat meg ezalliak, es minden marhaiokból ki fordították (DecsiG: Préd. 39). Noha életek megengedtetnék, de mindenekből kifordítatván hazájokból kibujdosni kényszerítettek (Szal: Krón. 19). Szeben lakosít minden javaiból kifordította (MonIrók. VIII.56). Hogy őket nagy tsarládul minden pénzekből kifordíthatassák (Misk: VKert. 342).

kifordítás: eversio, inversio MA. das umkehren, unwerfen PPB. Tövéből kifordítás: eversio C.

lő-fordít: devolvo MA. [demitto]; binabwälzen PPB. [ablegen, niederschlagen]. Le fordoytaa palastyaat es kezeeben ragadaa az asooth, es el kezdee asny az zent egybazznak fundamentomaat (ÉrdyC. 186). W legottan le fordoyta az w palastyaat (VirgC. 88). Ees thekintwen lathak lefordítottat az keweth (PozsC. 22). A fejedelem asszony erre meg meg üzesüle, szeméit lefordítá, de kényszerítettván a feleletre, megvallá, hogy (Mik: MulN. 113).

még-fordít: 1) inverto C. converto MA. umkehren, wenden PPB. Meg fordoyta az w zemeyt (CornC. 110). Biczket, es a szekerezetis meg fordítam (ComBal. 32). 2) [adduco, transduco; bekehren; megtérít]. Kyvel az ev nemzett az pogan magerokat meg fordehata (MargL. 46). Mely diaconustul meg es fordeytatek zent iustina azzon cristusnak hyyre (ComC. 340). Mykoron az yndyaykat meg fordoytandó (ÉrdyC. 167. 508). Een lelke-meth meg fordeta: animam meam convertit (KulesC. 43). Magokot meg-fordétytáák, meg-jobbétytáák: se convertant, emendent (Com: Jan. 273). 3) [verto, interpretor; übersetzen]. A minemü jegyzést küldtem Kének megfordítani, küldje el mind deáknul és mind magyarul (LevT. II.46). Cicerot, Virgiliust az ű nyeluekre fordítyta (Decsi: SallJ. Előb. 6). Scultetus postilláját fordítamám meg (MA: Scult. 8). Meg fordítam ez kis munkátskát (Szob: Dáv. 3). Ez az könyv, mellyet meg fordítottam (Tolu: Vigaszt. Előb. 3. IIall: HHist. III.1). 4) compenso C. [ersetzen, erstatten]. Meg-fordítani a kárt: rescarire *damnum PPB. Hogy az ő sok károkát bővséges arannyal meg-fordítsák nékiek (IIall: HHist. III.244). Az ajándékat ajándéckal meg-fordítani avagy vissza adni: manera remunerari sen retribuere (Com: Jan. 194). Maradgyon fegyverünk, mellyel vallott kárunkat meg-fordíthatassuk (Fal: UE. 460).

mégfordítás: 1) inversio, replicatio C. 2) [adductio, transductio; bekehrung]. Kynek meg fordoytasara az zenth apostolokath bochataa (ÉrdyC. 104). 3) [versio; übersetzung]. Az bibliinae egészen valo megfordítása (MA: Bibl. Előb. 5). Az bibliinae amaz köztünc forgo közzüseseges meg fordítása sok helyeken homalyos (Zvon: Osiand. 15). 1) [compensatio; das ersetzen]. Kétség-kívül tartozol nem tsak a fő-pénzuek, hanem az útuma következendő károknak meg-fordításával-is (Fal: NE. 102).

viszza-fordít: 1) perverto C. proverto MA. zurückkehren PPB. [umkehren, zurückwenden]. Fertezetessegnek hevne minden állapotot vizza fordeyt (CornC. 167). Az ő száját fölyhítá, az ő nagy szentéségt viszzafordítá, együgyütségét hozá átkozásra (RMK. IV.64). Czeveződe, ragalmazóde es mindent viszza fordítóe (MA: Scult. 297). A biin a véget és reudet viszzafordítyta (IIly: Préd. II.481). 2) [refutit; widerlegen]. A vádot viszza fordítani: dissolvere *contradicta PPB. Ez velekdest az keresztien embernek visza kel fordítani (Fal: Tan. 507).

viszzafordíthatatlan: [irrefutabilis; unwiderlegbar]. Viszzafordíthatatlan sententia (MA: Scult. 1018).

Fordítás: 1) inversio MA. das umkehren PPB. 2) versio MA. übersetzung PPB. Mondom vala the nagsa[gednak], hogy az zenth Paal leveley magyar nyelvre valo fordoytasara oleegh nem volneek (Komj: SzPál. 9). Nem chac a köz deae bibliat könettüe a magyarul fordítasba (Helt: Bibl. Ie3) Semmi nincs ot az-aránt a Molnár fordításában (Sall: Vár. 53). Csak fordítás sücsen magan-hiteles, ha nem az mennyiben [az eredetivel] egygez (KCSipk: Woll. 10). Nem csak káros, sőt szemérem is volna a jövő török leveleket mindenkor idegen országba küldeni fordításért (MonIrók. VIII.318). 3) [transmutatio, metaphora; übertragung]. A szókat változtattyta tulajdon értelminec más értelemre való fordításival (Com: Jan. 161).

[Fordítogal]

föl-fordítogal: subverso; oft umkehren oder unwenden C.

Fordítható: volubilis C.

Fordító: 1) versor Kr. [übersetzer]. A mely tolmachlo auagy iras fordito eszt nem mineli (Helt: Bibl. Ie3). Görög fordító [görögből fordító] (Matkó: BCsák. 36). 2) vertebra in sera jannae, quae pessulum attollit Kassai: Szókönyv II.221. [reiber, riegelwender an der türe]. Hagya zent damanco atyank bort hozny, kybevl elevzer zent damanco atyank juek. Ennek vtanna hagya az fordeyton mynden sororoknak jnyua (DomC. 87). [Vö. Fordítás] 3) verticillum; wirbel an der spindel PPB.

Fordítás: [janitor; pförner]. Es meeg maas jdeybe zent damanco atyank mennen az sororok clastronanak fordeytoyara, es keerde harom sororokat az fordeytwstul, hog ha egessegeben volnanak, monda az fordeytos, hog hydeg lenne evket, kynek monda zent damanco atyank: mennyel es mongyad nekyk, hog en parancholok nekyk, hog tonabba ne leye evket az hydeeg; melyet nykoron meg tevt volna az fordeytos, az beteg sororok hamarsaggal fel kelenek (DomC. 109).

Fordított: versus MA. gekehrt, umgekehrt PPB. Bé font, fordítot hajac (Com: Jan. 191).

FORDUL: 1) vertor, vertere se Kr. [sich drehen, sich wenden]. Kikre fordola vronc Jesus, monda (VitkC. 86). A ragyogó nap nap keletről nap esetre fordul (Com: Jan. 6). Oly könnyen fordul, mint esti denevér (Zrinyi: ASyr. 31). Fordóltam másfelé (Gyöngy: Cup. 12). Volt követsége hozzánk, ki Ónodig el is jött volt, de mi erre fordulván, Egerre ment (RákGy: Lev. 160). Ha ez 4 nap alatt az ellenség viszza reánk nem fordul, az hadakkal Rozsnyó táján szálljunk quár-

télyokra (288). Hogy megismerje magát ember, az ő jó tőtt urához forduljon, és lelkiének idősséget nyerjen (Hall: III. Hist. II. 250). Aemilia Neanderhez fordula ily fűzővel (Fal: NA. 119). A nyoszolyásszony és leány egymás kezét fogván táncoltak, nemcsak ők pedig, hanem mások is táncoltak; a vőfély a menyasszonyt kezére vévén kettőt-háromat vele fordult (Haz: I. 364). **2)** [revertor; zurückkehren, umkehren]. Lógottan hamar yarassul nekter Bernadhoz fordola, hogy magát elezt-by gondolasarwl neky alazatot vallama (EhC. 10). Sem kiztote öveghez fordolni: nec ad suos reditum persvadere (BécsiC. 3). Eg pillanatban fordult laza: ad momentum domum reversa est (4). Megőrizőt engemet omat ide fordolattam: custodit me inde haec revertentem (39). **3)** [devolvor, rejicior; gewilzt werden, sich gegen jemand wenden, aufgebürdet werden]. Kince kegdolensege kiralra fordult: ejus crudelitas reduntat in regem (BécsiC. 13). Rentok fordvlylon nyuden teremőt allatok atokya (ÉrdyC. 136). Reánk fordult az gonoz szerencze (Deesi: Adag. 168). Ebből semmi gyalázat és kisebbség az igazakra nem fordul (Pázm: Préd. 16). **1)** [vertor, mutor, fio; sich wenden, sich ändern]. Jobbra fordult a dolog: incipit res *melius ire; rosszul fordult a dolog: *male coedit PPBl. Ty mevetestek syalomra fordvlylon: risus vester in hietum convertatur (JordC. 839). Ha meg minden testvny tagwik első nyolvre fordulhatna, sem volnank elegek zolara (ÉrdyC. 382b). Zent Margyt azzonak ev fergey te-temy luttanak vala fordultatny mynd feyerseges gonze [gyógygygyé] (Margl. 12). Vigasztalasi fordula ev neky keserevsrege (DonC. 236). Keserevsrege fordula nagy evrevmre (CornC. 98). The halalodnak ideien a nap velah sohoetsrege fordula (WinkC. 101). Az isteni zentolonek myndónok yora fordulnak (286). Az szerencse csudalatos magiban, mely hamar a jóból fordul gonoszba (Tin. 150. 326). Ha száraz volt, meleg telec fordult; ha nedves volt az forgácz, hideg telec lőt (Cs. F3). A fűk-között nagy különbölés vagyon, míg meg nem égnek; de miént hamnya fordulnak, semmi választás nem lehet közöttök (Pázm: Préd. 75). Ez pedig nem fűndér, avagy táto, hogy természetit most el-változtatván, láthatatlanná fordult volna (Pázm: Kal. 569). Gonoz végre fordulo chynt szerzet (Balassa: Camp. 30). A fel gerjedett haragot meg aggnai ne engedgyed, hogy gyűlölségre által ne menjen, ne forduljon (Com: Jan. 292). Siralomra fordula az tánez (Szantm: TPtű. 110). Tisztára fordult az idő (Monfrók. XVIII. 68). Az lábomsche is már fordulni kezdett (Monfrók. XV. 394). **5)** [convertor, respisco; sich bekehren, sich bessern]. Legyen te akaratod nykentli mennyben, az az yo emberekben, es fowlden, az az bynes emberekben, hogy te hozjad fordvlyának (ÉrsC. 164). Kel hog szotelmos legyen (a gyónás) mert wgy mondatyk: ne keessel wlyoz fordvlyod! (ÉrdyC. 537). Az zent hytre fordvlyának (625. 656). **6)** [vertor in aliqua re; von etwas abhangen]. Az atya-füni szeretetnek és egygességnék megtartása, úgy tet-szik, tellyességgel az alizatoságon forból (Pázm: Préd. 54). **7)** [evenit, accidit; geschehen, vorkommen]. Főléstökönözünk, mert úgy fordulhat, nem eszünk ma ebédet; lasset uns frühstücken, ess kam sich begeben, dass wir nicht zu morgen essen (KirBesz. 63).

[Szólások]. Jó fordul a koczká, szerencsénk is perdül (Zrinyi: Symb. 61). Ezzel sem sokra fordult a koczkája (Könyi: III. 183). Gyakorta inez kérdés fordul elméjéckbe (MA: Scult. 12). Talán fordul az is e mellett eszedben: hogy első szerednem kedvezen mindenben (Thaly: Adal. I. 143). Fejem szédült, kiesem yben is fordult, hogy nem estem a földre (ÖtMest. 28. vsz.). Hector lovára fordula (ComaC. 26). Az katona lovára fordulvan által ment az Dumán (Gér: KárC. IV. 396). Híntelen tőle e fordultvala: hiems *praecepta revertor PPBl. Az amitő gyönyörűségokhez jó koran háttal kell fordulni, szem bé hünyva, fill bé dugva tőlek futni (Fal: BE. 586). Forduly ortzul az te urához istenedhez (Dial. 118).

el-fordul: 1) avertore se, avortor MA. sich abwenden PTB. Ki kér tőled, ag neki, es tőled költőn veutől el ne fordul (MünchC. 22. JordC. 368). A lazsnak elfordult és a szablya az eleivel áll föl (ÉrdTörtAd. III. 219). El fordul az wr haragjának fel gerjedése az Izraelből: avertur furor domini ab Israel (Kár: Bibl. I. 114). El fordulván tőle nem nézhettem rája (PhilF. 60). **2)** [evertor; umgeworfen werden]. Mikoron egy vízen által ment volna, az hajo el fordula, w kenig az viznek fenekere mene (VirgC. 198). Ha az a kis hajó el talána fordulni, jó északát az egészégnek, és mindenek (Mik: TLov. 18). **3)** [declino de via; ablenken, auslenken irgendwohin]. Már az dolognak ideje bejött, azért forduljon el hozzá estve ő kegyelme, s meg fogja mondani (Monfrók. XV. 519).

elfordulás: versura C. MA. abkehrung, abwendung PPBl. Árészujának meg-vessése, elfordulása: *depravatio oris PPBl. Prédikalva az elfordulat (BécsiC. 239). Térjete-k meg, és meggyóyítom a ti elfordulástokat (Ily: Préd. I. 178).

elfordult: 1) versus, aversus C. um und um weggekehrt PPBl. Elfordultabb: aversior C. **2)** [perversus, depravatus; verkehrt, verdorben]. Az eretek embert ég auag masod iutes vian el tanostassad, tuduau hogy ez fele el fordult (Fél: Tan. 235). Catilina mind elmieiben es mind testeben igen erős, de felette igen gonoz es el fordult természettel uala: fuit magna vis et animi et corporis, set ingenio nullo pravoque (Deesi: SallJ. I). Itéletnekül valo el fordulh elme (Mel: SzJán. 545). Elfordult elménc adta őket: tradidit illos deus in reprobum sensum (MA: Bibl. IV. 137).

elfordultság: [perversitas; verkehrtheit]. Ha ki vétkezik, ha hogy nehézséget eslekedgyéc valakinek, el-fordultság: perversitas (Com: Jan. 176).

elő-fordul: prodeo, provenio, evenio, devenio SL [vorkommen, begegnen]. Eleiben akado, ottan-ottan előfordulo: obvius; begegnen], egegen komend Com: Vest. 138. Ottan elő fordul ilyen okoskodással (azonnal ilj okoskodást hoz fel) (MA: Scult. 19). Az fél után elő fordul az tavasz (219). Soc mesterségi között az sítámac, gyakran fordul elő ez az kettő s veszedelmés az többinél: kince elsődike az elmené kételkedése arul, ha az Iesus Christus igaz isten legyen-e? (Zvon: Post. 148). Itt egy olyan kérdés fordulhatna elő, hogy most városinkban van német nagy erő (Thaly: Adal. I. 96).

félén-fordul: [se avertore; sich abwenden]. Az Jordan vize félén fordula (MA: Bibl. V. 53).

fő-fordul: 1) evertor, sursum vertor MA. umgekehrt werden, unter und über sich gekehrt werden PPBl. [umgestürzt werden]. Arcczal felfordulok: supior C. Nagy dolog az, hog ez világ immár fel fordul (Deesi: Adag. 19). Ki-futott és fel fordult kártyákkal játszadoni, se mulatság, so haszon (Fal: UE. 303). **2)** [felfordul lóra: conscendo in equum; zu pferde steigen]. Gyorsan ő jó lovokra felfordulnak, az ellenségnék hamar arczal állnak (Tin. 308). Pázmány Péter lovára fel fordulván keményen szógodik (Pós: Vételk. 18). Lován kapdos, hogy arra ismét felfordulhatna (Hall: III. Hist. III. 121). Jó lovára ő felfordult (Thaly: VÉ. 178. Thaly: Adal. II. 118).

főlfordulás: inversio MA. das umkehren, die verdrehung PPBl. A dolgoknak főlfordulások: *iniquitas rerum PPBl.

főlfordult: [interversus; verkehrt] Főlfordult okoskodások: rationes *interversae PPBl.

főül-fordul: supervertore se, fio superior altero Kr. [obsiegen]. Mikoron fű ezeket magokkum fergatnac vezetore az románkanc szerencseze fellyől fordula: haec illis volventibus tandem vicit fortuna rei publicae (Deesi: SallJ. 29).

hátra-fordul: converto C. [sich umwenden]. Hátra fordvlyam, monda: conversus dixit (JordC. 496. KesztC. 314).

Kynek ev labay hatra fordultanak vala (DomC. 162. Fél: Bibl. 11).

kerül-fordul: [versor; herunkommen]. Valamelyre került fordult, mindenit nagy jószágot birt (MA: SB. 44).

ki-fordul: 1) egredior, foras se recipere MA hinausgehen, wieder hinauskehren PPB. [sich hinauswenden]. Elky fordola az zgotbelew: recedit (EhrC. 27). Az gyomorom megveszvin az hús és kenyér ugyan ki fordult az szájból (Moulrók XV. 109). **2)** [evertor; umgestürzt werden]. Az egy-házi gond viselés fundamentomból ki-fordult vala (Pázm: Préd. 78).

[Szólások]. Kifordultunk mindenünköl: *absunti sumus: minden jószágából ki-fordult: *eversus fortunis; mindenéből ki-fordult ember: homo *dissipatus, *diruptus homo PPB.

kifordulás: inversio, eversio MA umkehrung, umwerfung PPB.

lő-fordul: 1) devolvor, desilio, deorsum se vertere MA hinabgewälzt werden, sich abwärts kehren PPB. Lefordula: divertens NémGl. 116. (CsomaC. 30). **2)** [descendo; herunterkommen]. Mit ér, ha aszszonyom hat misét najjában ballgat, le is fordul betegék házában (Orczy: KöltH. 191).

lőfordulás: devolutio MA herabwältzung PPB.

még-fordul: 1) convertor, convertere se C. sich umwenden, umgekehrt werden PPB. Karingóson meg-fordulni a lóval: equum in orbem *flectere PPB. Az németnek bátat adtak, meg nem fordult, csak lódult (Thaly: Adal. II. 338). **2)** [revertor; zurückkehren]. Fordollatok meg en leamni (BécsiC. 2. 3. 19. 62). Megfordulatoe tizzer inkab megkeresitec ötet: decies tantum convertentes requiretis enim (108. MünchC. 17). **3)** [convertor, respicio: sich bekehren]. Mongyalala: penitenczet tarozatok; mend elmenek vy felelmeben megfordolanac: conversi sunt (EhrC. 58. 59). Zent iustina azzon meg fordult cristusnak hytre (CornC. 340). Azert ez eretnek cristus-hoz meg fordula (DomC. 302). Meg kel fordwhy ez hytre (ÉrdyC. 169. KulcsC. 11). **4)** [immutor; sich verändern]. Egembe megfordolt en bankodasom: pariter conturbata est poenitudo mea (BécsiC. 196). Meg fordolt te merged ees vygaztaltal engem (AporC. 139). Vay ki hamar meg fordul az szerencze: pro virgine cerva (Decsi: Adag. 243). Megfordula szivec az nép ellen: immutatum est cor eorum super populo (MA: Bibl. I. 61). A crisis, derék itéletnek napja a 14-én vagy 21-kén fordul meg (Fal: NU. 215). **5)** [versor; sich aufhalten, irgendwo hinkommen]. Egy gonosz kívánság és gondolat se fordulny meg szivekben (Matkó: BCsák. 267). Verseket kellene tsinalni, de semmiképen nem fordul-meg a fejemben (Hall: IHist. II. 306). Sok ellenség és pogányság fordulta meg egyebány izben Erdélyt (Thaly: TörtK. 31). Halbatta aszszonyosságod gyakrabban, hogy sok afféle gongolatok fordulnak-meg szivünken (Fal: NE. 81). Ha egyvetske maga bibéjét fájdallya, már az egész nemzetségen megfordult a nyavalya (Fal: NA. 132). Nintsen reménységemen kívül, hogy hazánk damái erköltses kegyességgel ne vegyék ezt a könyvet és magokat véle ne mulassák, akkor leginkáb, mikor se más mnka kezeken, se egyéb gond nem fordul meg sziveken (119). Nehéz próba-kövön fordul meg a szeretet, de ha megállya, élt kap (Fal: SzE. 537). **6)** [compensor; ersetzt werden]. A kölzen adot feyszénc ió, ha ezac a nyele megfordul (Helt: Mes. 111). **7)** [vertor in aliqua re; von etwas abhengen]. Nagyhadakban-is kevesen harozolnak: azért az okos hadnagyok első útközetre leg-erőseb seregeket válogatnak, a kiken szokot megfordulni a győzedelem (Pázm: LuthV. 7). Huszt vára körül sok építés kelletvén, annak nagyobb része mű rajtnak fordul meg (Mon-Okm. VIII. 94). Indulattal és eszszel: e kettön, mint-egy anyyi sarkokon fordul meg minden tekkeltesség (Fal: UE. 303). Alkalmas mesterségen fordul meg a dolog, hogy étet [a sym-

pathiát] ember szomszédgyában meg ismérhesse (390). A többi mások emberségén fordul meg, hogy híven fileinkbe hordgyák [a híreket]. (406).

[Szólások]. Theopompus Historicus, akarván sok dolgokat az bibliából könyvében írni, meg fordula esze (Pázm: Kal. 452). Megfordult a feie (Tel: Evang. I. 114).

mégfordulás: 1) conversus C. conversio, versura MA umkehrung PPB. Immar a még fordolasauc vtan vetteten: iam in via revertendi posita (BécsiC. 1). A komédia avagy meglett dolgot szem eleiben mutató játéc keresztül kasül egyben füzödözöt ezelekedetet mutat, de gyönyörű meg-fordulásal avagy kedves véggel: sed cum juvenia catastrophe (Com: Jan. 214). **2)** [morum mutatio, ad verum deum conversio; bekehrung]. Gyarlo hyweknek meg fordulasok (ÉrsC. 217). Bevnesnek meg fordulasa (CornC. 197). Zent Pal meg fordulasa napja (DomC. 309). A meg fordulasban keresztölteteek Paalnak (ÉrdyC. 372. 671b).

mégfordulat: [morum mutatio, conversio; bekehrung]. S. Pal megfordolatta napja (Jan. 25. MünchC. 1). Az ideglen nemzetnek megh fordwlattya: conversio gentium (JordC. 759). Zent Pal apostolnak megh fordulattia napyanak epistolaya (ÉrdyC. 205).

mégfordult. Meg-fordult bor: vinum a calore *confusum PPB.

[öszve-fordul]

öszveforduló: [cohaerens, contextus; zusammenhängend]. Ezek egy-máshoz költösnösen, és öszve forduloképpen vagynak (GKAt: Tirk. 295).

térül-fordul: [circumeo; umhergehen, hin und hergehen]. Téről, fordul, ualtig kerengi a dolgot minden felől (Tel: Evang. I. 151). Ezek olly eszesek, mint a ki előtte tartya a tükört, és abban nézi motkosságát, de le nem törli; banem téről fordul, és el felejt, minémű ábrázattya látszott (Pázm: Préd. 461).

viszza-fordul: 1) revertor MA zurückkehren PPB. Vissza nem forduló: irrevolutus C. Ismét viszza-fordulnak mindenek: vicissim retro *commeanit omnia PPB. 5, 6 nap alatt viszza-fordulunk talám (RákGy: Lev. 191). **2)** [evertor, pervertor MA. Visszafordulva: perverse C. Szemfényvesztés csak Jóbnak szolgálta, add kezembe, viszza fordul 5 dolga (RMK. IV. 60). Az 5 beteg testekben jó egészes lekek lótt volna. De viszza fordult náloc az dolog. Az test meggyogyul, de az lélec meg vész (MA: Scnt. 870).

viszzafordulás: perversitas C. [verkehrtheit]. Mely igen nagy vyzha fordulas (WeszpC. 47).

viszzafordult: perversus, praeposterus C. transversus MA. verkehr PPB. Visszafordultul: praepostere, perverse, perperam MA. Vyzzaa fordult nemzet: perversa generatio (JordC. 408. 557). Ziletese fötelmes vala, elete vizza fordult, halala vezödelme (DebrC. 58). Gonoz vyzza fordult emberek (CornC. 157). Mindenkoron a szenteknek maradéki leg gonosz tyranosocka es viszza fordultacka löttenec (Helt: Bibl. I. C2. jegyz.). Visza fordult természeteket igyekezzönc meg változtatni (Bom: Préd. 460). Viszza-fordult rendetlen böltseség a meglótt tselekedet után eszeskedni: praepostera sapientia est post factum sapere (Com: Jan. 224). Az atyám viszzafordult és gonosz ifiúságában: pater meus perversus et pravus fuit in juventute sna (Illy: Préd. I. 6). Visszafordult itéletet formáltak az isteni szentségről (575). Visszafordult kívánság: perversus appetitus (II. 64).

viszzafordultság: perversitas MA. [verkehrtheit]. E fabulál a bölcz meg akarta elelteni az embereknek viszzafordultságokat (Helt: Mes. 191). Iay e nagy viszzafordultságnae (270. MA: Tan. Előb. 15).

Fordulás: **1)** conversio C versura MA. mndehring, mndehring PPB. Éztendők fordulásának előtte (RMNy. II:2). Pallagút borborsálya a barázdákban és fordulásokon: per lirae et versuras (Com: Jan. 73). Szóujka Simonnak szép népe, vala melyfőle hallotta az ellenségnek fordulását, más felé ment, mint a ki vízben fölfelé keresi abban holt, dirczés feleségét (ÉrdTörtAd. IV. 234). **2)** [morum mutatio; conversio; bekehrung] Körtötyönszegrre való fordulás (ÉrdyC. 651). Meghala Tiberius császár, azonban hat esztendő vala szent Pál fordulása (RMK. IV. 178). [szent Pál az sídoságban mondatot Saulnak es az megz teps fordulás vtm nevetthes el változtatta lenni (Komj: SzPál. 17). **3)** [mutatio; veränderung]. Sz. Ambros említi az Moyses veszejének kigyóvá fordulását (Pázm: Kal. 715).

szém-fordulás: [aspectus; blick]. Az nagy mindenható egy szem fordulásból világot meg néző (Zrinyi: ASyr. 19). Nem minden szem fordulásért keveri bősöletét társának (Fal: NE. 111).

Fordulat: **1)** catastrophe MAL. versura Kr. [drehung, wendung]. Ha ember minden bezedlere es fordulattára változik, nem mondatyk bölcsnek (ÉrdyC. 517b). Kýchöz hasonlított mind esztendő fordulattában alygh találunk (523. 602). Tizen négy esztendő fordulatban vala [tizennegyedik esztendejében volt. (Hofigr. 256). **2)** [mutatio; nderung]. Haladának dychősegre való fordulattya (ÉrdyC. 523). **3)** [mutatio morum, conversio; bekehrung]. Ez Sawlos, kynek fordulattya ez may napon anya zent egyház yly (ÉrdyC. 205).

Forduló: conversus C. vertens, volubilis, versatilis MA. umkehrung, beweglich PPB.

napra-forduló. Napra járó fi, napra forduló: *solaris herba PPL.

Fordult: versus MA. umgekehrt, zugewendet PPB. Másfelé fordult homályos-beszéd: *intorta oratio PPB.

[Szólások]. Csak nem panaszkodva tudálkoztak ezen a világnak fonákul-fordult folyásán (Pázm: Préd. 24). Fonákul fordult, és vissza járó képtelenség volna (Fal: UE. 366).

esze-fordult: mente captus, versus MA. der nicht bei sinem ist, unsinnig PPB. Nem pápista, hanem esze fordult bolond, aki ezeket vallya (Pázm: LuthV. 27). Vallyon sült paraszt, vagy eszefordult novot nem viselne e, a ki tsnyosság' kúntüské nem öltöznék, mikor királyt fogadják? (Pázm: Préd. 84. 176). Mindezek esze-fordult kábolgáskodások (Pázm: LuthV. 98. Pázm: Kal. 178). Esze fordult bolond (MA: Tau. 59. Derk: ÖÉlet. 74).

eszefordultság: [ineptiae; unsinn]. Émecs az esze-fordultságnak, amyi szent írásbeli bizonságoc mondanak ellene (MA: Tau. 151).

feje-fordult: [versanus; unsinnig]. Bakatagok, feje fordultak eszelenek volnátok (Lépj: PThik. I. 19).

kedve-fordult: [iratus, stomachosus; unwillig]. Oly durva boson, oly keményen, oly kedve fordultul mutattya magát (MA: Seult. 964).

FOROG: **1)** [se versare, circumagor, rotor; sich drehen, kreisen]. Forog a malom: mola volvitur; die mühle geht PP. Megszállhatatlan rondul forognak a tsillagok: incredibili *constantia sunt cursus stellarum PPB. Imáéogod forogyon az isteni szeretőnce nimfokalhoz (VtkC. 16). Az kerth kerék fel forogvam, az kerthey kedgh alá forogvam (DobóC. 549). A kerthnek forassza ylyen legyen, hogy kettye fel forogyon és kettye alü forogyon (ÉrC. 608). Nem akartoc forgani a nyásba (Helt. Mes. 186). Az földgöle, kie az gonosz keunságoknac miatta hatalmat utenne a rátoe, mint a soc dougo legy, ugy forogtue iket (Tel: Evang. I. 334). Forogtue mint az megehült holoc

(Dial. 175). Mint az nyó forog az ő sarkában, vgy az rest az ő ügyában: sicut ostium vertitur in cardine suo, ita piger in lectulo suo (Kár: Bibl. 1619). Mindenik malom három-három köre forog (Gér: KárC. IV. 318). **2)** [currit, accidit; seihen lauf haben, geschelen]. Mynt aal, mynt yaar es forogh ez vylagh (ÉrdyC. 524b). Hyusagos nyolkeket ty lewztetek ne forogyon (VirgC. 131). Ertem illi nagj haboru forogna (CsomaC. 25). Sz. Mihály napjan vizes ide forognak (Kal. 1582. Gy2). Mind az értelemre, s mind a tselekedésre-néző dolgokban sok bizonytalan visszszállkodás forogt (Pázm: Préd. 383). A fő tető alatt lakie az ember elmejében forog látás, belső nézés: sub vertice habitat phantasia (Com: Jan. 64). Az ide alá forog dolgok emdeide declarálja (MonOkm. XIV. 110). Mi látvam az mi nemzetünknek veszedelmét forogni, az végetlen hadakozásból kijüni meg kell beköthünk (RákGy: Lev. 196). **3)** versor C. MA. [sich irgendwo bewegen, befinden] beschäftigt sein PPB. Szűfteleu a törvényháznál forogni: *habitare in foro PPB. Az ellen-seeg egyel nappal kőrvlünk forogh (ÉrdyC. 554). Mikoron az magyaroknak bemenése után Scithiába, háromszaz eszteudeig soc nemzetec egyé más vtm forogtanne volna a birodalomba (Helt: Krón. 21). Esz forga a kiralyi birodalomba három eszteudeig [3 évig uralkodott] (Helt: Krón. 42). Halgattynais az isten igeit, ott forog az predikatióms (Börn: Préd. 410). Akar mely kenesse forogt legyenis valaki az theologiában (Mon: Apol. 301). Nevezőm az könnyet életnek es igazságnak könnyenek, ez okaiert hogy chyak embőrk életiben jár es forog [arról szól] (Frank: HasznK. 5). Meg tetők, hogy az ő házat sem forogtia sok ember, mert fel forga az gyp (Deesi: Adag. 245). Maradéki, atya-fia, barátai, sergzel forognak előtte (Pázm: Préd. 24). Egyéb helyeken, az hól forogt vala: in reliquis locis ubi commemoratis fuerat (MA: Bibl. I. 275). Az szeméyec, kie az wr temetése könnyül forogtanne (MA: Seult. 461). Sok jövő-járók forognak ottan-ottan szegény főjünkön (Nyr. IX. 29). Az oroszán kegyes szeretettel szereti azokat a kiedel forog (ACsero: Enc. 204). A kivel forogsz, ahoz nyilván való légy: cum quo versaris, erga illum apertus sis (Com: Jan. 290). Zarándokshgh országában forogunk (Mad: Evang. 182). Cobb ezintalankottatása s az tokay commendansnak alkalmatlankottatása már es fil-séghe előtt forogh 1664 (EMagyMinerva. I. 179). Masutt forogt, szlyel bogarozott, törje kárját (Halt: IIIEst. H. 309). Sok harszokan forogt (RákGy: Lev. 196). Bizonytságot telhetnek mellettünk forog becsületes híveink (287). Anyai kegyességgel az es igyeket kell forognom (Csúzi: Síp. 271). Az én Szeretsenemet [ő neve] 100 aranyon vettem Londrában, kilentz iskolákon forogt az országban, mikor iránlik, jó koran hátra hagygya a legszesebb szeket is (Fal: NA. 122). A társalkodás belénk avattya azoknak eszét, erkölcsét, imbulatit, a kik közt forogunk (Fal: UE. 121). A pogányok soha nem nyugottak, hanem tsak a város vételen forogtak (Könyi: HRom. 178). **4)** [positus sum, pendo; abhingen]. Az ő eletek hatalmok ő maokon forog (Mel: SzLm. 113). Reputatióm s parolám forogván az Solari dolgában, voltam nem kis-sny elmebeli nyugtatarlansággal (Mon: Irók. XV. 52).

[Szólások]. Abban forog oneki minden gondgya (MA: Bibl. V. 6). Másban forog gondgya, s másra mutat külső képpen (Fal: UE. 369). A felek együtt valának, újra forrott forogt a pör (Fal: TÉ. 767). Betsülletben forog jó hírből forog: homo *involuntá fuma PPB. Emlékezetében is forogok (Gér: KárC. VI. 369). Gyafalázatban forog: infamia *notatus PPL. Háborúságban forog híves (Zvon: Post. 1882). Kik gonosz hírből, nevben forogvauak: qui infames essent (Ver: Verb. 193). A rossz hír névben forogtúl meg őjad magadat (Com: Jan. 299). Kérdésben forog ez a dolog: *controversia est de hac re; ez a dolog kérdésbe jó, tetetik, forog: hoc venit in *disquisitionem; a mi most kérdésben forog: quæstio que nunc in *manibus est PPB. Kérdésben forogt:

(Ker: Préd. 2). Azon nyomorúságban forogni: eodem bibere poculo (Deesi: Adag. 60). Pertében forog: controversus PPL. Chac ezec forogac szédában (Mon: Apol. 288). Zent lakabunk ev bezedy gyakorta ty zuotekben forogyon (VirgC. 140). Admia isten, hogy szüedben is forgana (Tel: Fel. 7b). A mik szívében foroznak (illy: Préd. I.294). Így vagyion szóban forgó Salmeron mondása (Czegl: Japh. 228). Vgy tetzic, hogy vgyan ezen vélekedésben forgot (ÉszT: Ig. Any. 94). V é r b e n foroznak szemei (Czegl: Japh. 247). Veszedelemben forgó dolog: res *dubia PPBL. Veszedelembe forog az mi igyúne (Tel: Evang. I.25b II.322b). El-lítetik magokkal, hogy böldogul légyen dolgok, mikor szörnyű veszedelemben forog fellek (Fal: NA. 138). V é t e k b e n forgó dolog: *crimialis causa, criminale negotium PPL. Nem melyen, haem chekelyen es chac a karaiian forog a dolognak a te penad (Tel: Fel. 188). Sokban tehetők volnánk, melyek még eddig nem foroztak kezünkben, minthogy nem tüntek eszünkbe; a ki azért reájok emlékezetet, szerencsénket, hasznunkat fízi (Fal: UE. 400—401). Veszni tért kis hazánk! forogsz mely sok koczán, hányfelé vetett már a szerencsö sukán! (Gyögy: MV.12). A világ fiai bánattya és siránkozása a világi kárvallások sarkán forog (Pázm: Préd. 611). Szem előtt forogok: obversor C. Szemem előtt forognak; obversantur oculis v. ante oculos PPBL. Az ő píróságok inmar ez világnak szeme előtt forog (Fél: Tan. 470). Szükség, hogy az keresztény embernek szeme előtt forogjanak az keresztény hitnek derék bizonyisági (Pázm: Kal. 40) 7 die sept. botorkázék csak obiter az fülembé, hogy az titkon forgott tractában előforgott Báthori András dolga (ÉrdTörtAd. II.53).

el-forog: [praetereo, defluo; verlaufen, vergehen]. El forgo napok (Komj: SzPál. 29). Esztendő elforgván (Káldi: Bibl. 274).

elő-forog: [occurro; vorkommen, begegnen]. Eszt az tanúságot igen jól meg tarcz, mert minden operatióban egy nehányszor elő forogh (Helt: Arithm. KS). Semmi maid oly gyakran elő nem forog az szent írásban, mint az poenentiára idzés es intés (Lép: PTük. I.325). Ez tanúság ezantúnis elő forog (MA: Scult. 176). Mely tizelece gyakran elő forogac (862). Miuden elő forog imeplő nap (904). Nem belső titkos bót-ire, hanem külső kellő, tetsző színére nézve nyeri érdemét, akár mi elő-forgó állapot (Fal: UE. 415).

forogton-forog: [continua se versare; sich ohne unterlass drehen]. Mint egy kerek minduntalan forogton forog (Lép: PTük. II.179).

fűrög-forog: [versor; sich hin und her drehen, sich herumtummeln]. A félelme meg főzie és meg emésztic az ő szíufét; ha éyel a jó duhnin hál, nem alhattic, hanem ezac fűrög forog rayta (Helt: Mes. 161). Ti kőztetek menyí fő, anyi ítélet és szent írásbeli magyarázat fűrög-forog [igy] (Bal: CsLsk. 392).

fönn-forog: supersum, existo SI. [vor augen, vorhanden sein, obwalten, vorwalten]. Igen fönn forogó szók: verba *exculcata; sok esztendőkig fönn-forogó veszekedés: dissensio multis annis *exagitata PPBL. A régi szentek is forognak fönn előttdel (Czegl: MM. 70). Az itt kinn fönnforogó dolgokból búven irtam (MonOkm. VIII.194). Az ő hopmesterségében kezdetődék az fönnforogó dolog (338). A herizegek és fejedelmek mindenkor arra arányzanak, hogy fönn forogjon a világ előtt méltóságok (Fal: UE. 366). A kiben más meg más tisztességes jószágok tetzenek fel, arról álhatatosan fönn forog a ditséiet (396). Addig tudálljuk az embert, a míg fönn forog a meg nem foghatom (Fal: UE. 414). Ha fönnforog a szabadság, szabad a szabadságról is beszélgetni (Fal: NE. 62). A kinek ditséretesen s jóbül fönnforog híre, böldog ember (Fal: NE. 89). Angliában fönnforogó közmondás (Fal: NA. 123).

fönnforogás: [usus; modo]. Még a legfövebb tekkletességnekis, tsak addig tart érdeme, fönnforogása, a míg meg nem unya a szokás (Fal: UE. 375).

kering-forog: [circueo; umkreisen, umlauern]. A tí ellenségek őrdög, mikenen rino oroszlán kering forog testona (VilkC. 68).

körül-forog: ∞. Körül forogia vala: et circumibit in circuitu (Fél: Bibl. 61). Az őrdög az tí ellenségek körüül forog, keresen a kit be niellessen (Fél: Tan. 201). Giermeket ég fias komondor körül forogia (Kák: Ast. 4).

mög-forog: [coeo; beischlaf halten, sich begatten]. Hogy meg forogjanak a komondorok (ACsero: Enc. 277). Minékutánna a him vipera az ő nőstényével meg-forgott (Misk: VKert. 601. SzD: MVir. 93).

sűrög-forog: [nim'o ardore negotior; sich umtun, sich herumtummeln]. Az őrdög az isten népe között végphetetlen intselkedéssel sűrögforog (Misk: VKert. 250).

sürgés-forgás: [frequens commercium; reger verkehr]. A mely (testi okosság és bölcsesség) ez világi sok ideig való társalkodó sürgés forgásból szerzetetik (Toln: Vigaszt. 268).

Forgandó: volubilis MA. leicht zu bewegen, beweglich PPB. Az ylö forogando (ÉrdyC. 19b).

Forgás: 1) versatio, conversatio MA. anwendung, verkehrung PPB. Gyors forgás: volubilitas C. A csillagok forgásából jövőndő: astrologus Com: Jan. 169. Az eghez zeker meg kerekeknek forgása nyat vyseltety (JordC. 355). Eegnek forogacat twlna (ÉrsC. 450). Az feenes napnak alaya ywt ew forogasa zeren az holdnak homalios teste (ÉrdyC. 5). Meglátatta az csillagoknac forgását (Helt: Krón. 164). Nem valtoztattya el ember ew yo zandekaat mynden gondolattyanak forogasaara (ÉrdyC. 517b). Zerencha forogasa (655). 2) [cursus temporis, delapsus; lauf der zeit, zeitauf]. A krónikák időc forogásáról irt könyvek (JordC. 172). Mynden eelatenek forogasa (352). Az esztendőnek zamulasa es forogasa ez may napon kezdetyk el (ÉrdyC. 606). Három száz esztendő forogásában lett dolgoc (Kár: Bibl. I.331). Idő forogásában az esztendőc be töltenec (458). Lón pedig idő forogásában; et factum est post circulum diemum (MA: Bibl. I.245). Úd forogásában hol állapodnak meg, csak isten tudgya (Pázm: Kal. 351). Ezen tizen-hét esztendőc forogásában, sz Péter mind Jerusalemban lakot (Pázm: LuthV. 9). Száz esztendőc forogásában alig látunk egy léte völtaképen való nagy vezért (Fal: UE. 469). 3) [actio; wandel, tätigkeit]. Érzenkesednee forogacat buzogacat erősen megzoriócad (NagyszC. 85). Légy okos minden forogacsalban (Kár: Bibl. I.481). 4) [usus, circulatio; öfteres vorkommen, umlauf]. Az deák szónak az magyar nyelvben való forogásának miatta (KCsipk: Woll. Elöb. 8). Minden jóban egyetértettek, embereknék nyelven gonozul való forogástól magokatoltaltalmazattok (Radv: Csál. III.292).

ég-forogás, ég-forogása, égi-forogás: caeli motus, cursus caelestis MA. himmelslauf PPB. Nem tud az ég forogásához: *indocilis caeli; ég forogásának tudomány: astronomia PPBL. Azon kere, hogy ewnek azth meg lélne, ha volna eeg forogacatwl awagy ew természeteetkw, hogy magzatoth nem byrtanak (ÉrsC. 451). Eg forogacac mesteri [astronomij] (Born: Préd. 9). Egi forogacac mesteri (77).

éfgorgási. Éfgorgási tudomány: astrologia, astronomia MA. sternkunde PPB.

idő-forogás: [aetas, seculum; zeitalter]. Sokan lakták e világot, de nem minnyájan éltenek oly idő forogásban, minéműet megérdemlettek volna (Fal: UE. 374. 477).

Forgat: 1) volvo, convolveo, vultuo, roto C. verso MA. hin und her kehren, wälzen PPB. Forgatva: volutatim MA. For-

gassatok nagy keveket az wdwnak aytayara (JordC. 82). Fegyvet zemyet testowa forgathwan (ÉrdyC. 566). Nagy szeretetuel olhassak es kezekben forgattyak (Konj: SzPál. 15). Gusaliat es orsof forgata inkap boumem mint fegetur (Szék: Krón. 35). Mi ellensegine eles szabalyokot teífne felett forgatnac (Börn: Ének 133). Fegyvert sem forgott [így?] ellene (MonOkm. VI. 65). Könyvetekét tisztán tartsa, illesse, forgassa (Com: Jan. 157). Bibliát fargasson [így] (Fely: Dies. 12). A módi szokásokról írott könyveket nem forgattam (Fál: NE. 3). Ha előb a bor beszélet helyőlk, most úgy tetszik valami gonosz kísértet forgata nyelveket (Fál: NA. 122). Vétéket a szemetek nem oda elő, a hová kellene, hanem ide oda s amoda hátra forgatni (147). Ollón szítát forgat cathechismus helyet, hogy tegnapí almát fejtegesse (158). Faragják, és forgatják a meny-köt, bujtatták az őrdögöket hol egyikik hol másik szolgába (Fál: NU. 299). A bölts, ha hol valamit sajdít, annak fenekére száll, fel s alá forgattya (Fál: UE. 384). Nem a kintsért teszünk hadakozásokat, hanem a jó hírért forgatunk vasakat (Könyi: HRóm. 113). **2**) [evorto; unstürzen, zerstören]. Ellene törekednek, és alattomban forgatják szerentségét (Fál: BE. 578). **3**) traeto, pertraeto C. [behandeln, handhaben, betreiben]. Azt forgatja, arról tanátskoznak: *fragitant hoc PPBl.* Vagyunk nemely helek az zenth Fál apostal loneleybe, certelenre ygen nehezek, lyketh az gyarlo koor emberek forgathunk az ewnű vesedelmekre (Konj: SzPál. 9). Az álnok felotte ravaszúl forgat mindeneket (Com: Jan. 180). A kalmár kalmár marhát forgat (Com: Vest. 53). A dolgot mind azon vak próbákkal forgatják (Fál: UE. 435). Valami titkos vendég-szűnt kíván, melynek tekintetüre nézve el-hitesse magával a fél, hogy a mit forgatunk, az ő hasznára válik (439). **4**) [dictito; im munde führen]. Gyakor községében békességűel egyebet nem forgatott szájában (Páz: Préd. 564). Községes felelet azokra, a miket Baldninus a Kaluz második könyve ellen forgat (Páz: LutbV. 20). Azt forgattya B., hogy sz. Pál az ő leveleire jelt vetet (153). Nehézelle, ha mikor az predicatiokban ezaz az Christust forgattya az tanító (Zvon: Post. 1177). Mondotta, ő megtartja az ő adta hitű, fogta az szakállát, öreg emberségit forgatván (Monfrók. XV. 229). Semmi más ige nem forgattatik a világ iskolájában, mint előszem, előszem (illy: Préd. 172). Igaz helyes ítéletet forgat fölle (Fál: UE. 392). **5**) Elmében forgatom: reputo C. [bedenken, sinnen]. A rösset keresi es azon való be járásnak szokását forgattya (Dial. 72). **6**) [verto, applico; wenden, anwenden]. Az bizonyosságokat, mind reájok forgathattjuk az lutheristákra (Páz: Kal. 364). Így mind rendel ide forgathattjuk azokat az bizonyosságokat, melyekkel az írának igaz magyarázást az anyaszentegyházra mutatók (Páz: Kal. 529). **7**) [forgatja magát; se gerere, agere; sich benehmen] Cicero ez fűdöbe forgatja magát nag' dicziretel a romai tanaczba (Szék: Krón. 72). Azt az ecclesiát, melyben mint kollyon magát forgatni Timotheusnak, fel-jegyzí (Páz: Kal. 517). Érte ne heveskedgyél, akármedy személynvesztő tündérszél forgassa magát előtled a böcsület: vaj ki hasznos leszke ez a mostani világ oktalmitotta erkölcsre (Fál: NE. 31). **8**) [urgeo, premo; bedrängen]. Minthogy pedig a vasnak a vason nem volt fogatnia, jó darabig forgatjuk egymást kemény tsapásokkal (Fál: TE. 637). Addig kerül beunfinkot ellenségnük, addig forgat, a míg az eleveno nem talál, az-az a mit legnehezebben érzünk (Fál: UE. 439). Addig forgattya, addig vjnak meg érzésményével, a míg száj-táva ki adgya lekét (Fál: NU. 262). **9**) agrum itero MA. den acker umdrehen oder zum zweitenmal bauen PPB

[Szólások]. Világnak mely részén forgattya a szelek? (GyngyD: Char 131). *Valamban forgatni.* Elmében forgatom: reputo C. Mykoron ezeket forgatnaya eo elmében zavetlen (DonC. 202). Mykoron en ezth ygh forgattam volna elmembe (Konj: SzPál. 5). *Ez e ben forgatya* vala gyakorta (Margl. 10). Mikor az apostolok fűvezítők feltűnadását még

gyanuban forgatták, Magdolna volt tanuja (Fál: NA. 153). *Ky wr istennek yowoltaat, zyltéseet* 1elkeeben forgattya (ÉrdyC. 35). *Zent zywoeben* forgattya es haunya vety vala (386). *E beszédekot forgattya* vala szűvébe: *verba haec conferens in corde suo* (Helt: UT. 07). *Valamot forgatni* Marsalk uram igen forgatá dolgát leányonnak (LevT. II. 19). Több dolgot forgattam a Kalauzban, melyeket nem szükség leirnom (Páz: LuthV. 150). Fontos dolgokat forgattam s ítéltem (Könyi: HRóm. 110). Tanácsát, es zét olly igen forgattya (Göres: Mát. 54). Törte fejét, forgatta eszt (Fál: NU. 304). Fegyvert sem forgott [így] ellene (MonOkm. VI. 65). Olly fogásokat forgat, melyek úgy illenek a dologhoz, mint a bot a tegezhez (SzD: MVir. 21). Abban forgatom minden gondomat, hogy ezelekedgyem paruczolatidat (MA: Bibl. V. 58). Mert én tudom az ő gondolatlyokot, melyet mostis forgatnak: *scio enim cogitationes ejus, quae facturus sit hodie* (Helt: Bibl. Ibbbbb4). Nem helyes gondolatokat forgatnak a más világról; talán azt vélik, hogy lelkek rüstbe mégyen holtok után, s tsak úgy fűjják-ki, mint a barmok (Fál: NE. 76). *Kardot forgat* (Keesk: ÖtvM. 267). Szintén úgy forgatta az író pennat, mint az pallost (Prág: Serk. II). Valaki perit jól forgató prókator: **concinator causarum PPBl.* Vegyék eszetekben prókatorok, kik az hamis pert is forgatjotok pénzért (RMK. IV. 193). Vki előtt dologt agálni, úgy ét forgatni: **adire ad causas orandus PPl.* Amyna gyűketh ne forgassak, hogy pogán byrok eleybe menenek (Kom: SzPál. 118). Oltalmaz es prokatorkodik, ígyfinket forgattia (Mel: szJán. 359). *Előtte forgatni.* Halalaa előtte forgassa [szem előtt tartsa] (ÉrdyC. 524b). Vegyék szre s forgassák előtők e két tükör-példát (Fál: NE. 54). Szomunk előt forgassac az zenth Pál intését (Zvon: Post. 144).

el-forgat: perverto, pervoluto C. evorto, inverto, roto MA. umkehren, umwenden wie ein rad PPB. Forgassad el the zemyedet: *circumfer oculos* (JordC. 107). Az bezednek el forgatot es ezve elegitwth reude (Konj: SzPál. 37).

elforgatás: [distortio; verdrehung] Ravasz az íol ki mondot szoknac el forgatásában (Zvon: Post. 1576).

elő-forgat: retracto C. [üfiter oder mehreres vorbringen, anführen, wiederholen]. Ha mynden teremth allotknak zertartassyt előve forgathuam (ÉrdyC. 115). Menoe chodakat tő leegyen, sok volna mynd előve forgatny (655b). Megemlitem hegedőmet, néhai éneklésimet, szívem egész étzaka ezt mind előforgattya (MA: Bibl. V. 36). Mely dologról, minthogy ez-előt bőven szóllotunk, nem szükség azont elő forgatni (Páz: Kal. 584). Sok-képen menté magát, alatsony állpottját, tudatlanságát, nyelvének rebegetését mind elő-forgatá (Páz: Préd. 1191). Forgassuk elő az historiákat, megtaláljuk (Zrinyi: Symb. 13).

föl-forgat: **1**) interverto C. perverto, evorto MA. umkehren, zerstören, verderben PPB. Felforgattatott: *supinatus C.* A te nagy felséges voltoldal forgattad fel a te ellenkedeidet: in multitudine gloriae tuae deposuisti adversarios tuos (Helt: Bibl. I Ff3). Azon esztendőben oly nagy viz volt oth, es az Tyberis vgy ki árrat, hogy egy néhány várost fel forgatot (Cis. G3). Az éppileteket föl-forgattya; az fűkát gyűkerestől ki-tőri, es az terhes szekereket el-ontja (KNagysz. 1613 E4). B nem tud elő-rugaszkodni hamis vallásának általdásun; hol egyet mond, hol mást a mit egyszer tanít, azt meg föl-forgattya (Páz: LuthV. 235). Ha szavat meg nem másolhattya nem lehetséges, hogy az ő tanítása magát fel forgassa (Páz: Kal. 166). **2**) [verso librum; aufröhlen, aufschleihen das buch]. A Romában köldöt levelet forgasd fel (Ker: Préd. 16).

ki-forgat: evolvero MA. herauswölzen, auswickeln PPB

[Szólások]. A gonosz pör ki-forgat értékünköl (Fál: SzE. 525). Az értéköl kifosztott s forgatott nemesség teljes tudalázat a mostani világ előtt (Fál: NE. 24).

körül-forgat: circumverto, circumverso C. circumvolvo MA. herumwölzen, umwickeln PPB.

mög-forgat: **1**) converso C. [verso librum; öfter umwenden, aufschlagen]. Tekints meg az könyvet, forgasd meg szívesen (Thaly: Adal. I.18). Hogy ha az egész evangéliumot megforgattuk (Illy: Prél. 193). **2**) [considero: erwägen]. Forgasd meg gyakorta az te zinednek reytekeben, mit monda az yr isten (VirgC. 132).

mögforgatás: [versio; das übersetzen]. A leveleknek megforgatására török deákunk nincs (Montrók. VIII.201).

öszve-forgat: [convolvo; zusammenzufalten?] Rezés rézzel vagy fával forgasd öszve (Szakácsmest. 100).

vissza-forgat: [everto; umwenden, umkehren]. Mert azoc az okoc nem czac meg nem szüntence most, de vñan vizháis forgattatnanc (Zvon: Osiand. 110).

Forgatás: **1**) versatio, volutatio, tractatio, pertractatio C. volutatus MA. wölzung PPB. Szeme forgatása: *versatio oculi PPB. Ifjú legényi forgatási a dolognak (Pataki: Reg. 145). Elmében való forgatás; magában való elmondás (Com: Jan 156). Végezven tanulásmat és elmémnek forgatását, lábaimat kezdem megindítani: miúts is nagyobb gyönyörűségem a sétálásnál (Fal: TÉ. 771). **2**) iteratio agri MA. zweiter ackerban PPB.

fegyver-forgatás: [armorum exercitatio; die kunst mit gewehren umzugehn]. (Zvon: Post. I.491). A fegyverforgatásban nagyon előmentek és messze elhíresedtek (Fal: TÉ. 632).

Forgatdógal: verso C. MA

Forgaték: volumen [band]. A Valtzag Titkanak második volumenje, forgatékja (GKat: Vált. II. Cím.).

Forgatható: versabilis, versorius, versatilis; tractabilis C. versabilis MA. leicht umzuwenden PPB.

Forgató: versatilis. Forgató tör: gladius versatilis (JordC. 13).

pecsenye-forgató. Pecsénye forgató, a ki maga meg-síti: ein bratenwender, bräter; un tournebroche KirBesz. 136.

Forgattyú: verticillum, verticulum SL. [drehling, kurbel]. A testnek ingatagságával járó játékban gyönyörköltém, miúta a laptá, forgattyá [igy?]. parittyá (Bethl: Élet. 168).

Forgó: **1**) versatilis, volubilis C. beweglich PPB. Nap után forgó fő: heliotropium C. Pusza malom hely, alat forgo: locus molendini deserti, subtus currentis (Ver: Verb. 215). Egyszer-szind kitérvén, miúta forgó lab, örvény körösként ugy veszejtik (Thaly: Adal. II.279). A forgó eg a tsillagokkal, nappal, hólidal el olvad, lelkednek nem lézzen bántása (Fal: BE. 569). **2**) [vortex; wirbel, wasserstrudel; vö. Herman Ottó: Magyar Halászat Könyve 787]. Zenth Gergen az mva forgoyan sok halath fogthanak (LevT. I.270). **3**) [cardo; türengel]. Palotára való ajtóra (csinál a remekelő lakatos) négy dupla pántot, és mindenik pánt forgójára söveg légyen forasztva (1701. Nyr. XI.525). **4**) Forgó a süvegen: pilei crista versatilis SL. [federbusch.] 1 aranyozott huzárforgó (Radv: Csal. II.12). Egy forgóval, egy varrott lódinggal pipeskedni (Zrinyi: Symb. 26). Csanádi fia forgójához adunk 40 d[enárt] (MonTME. II.22) Szintay hadnagy elvitt egy forgót, s igért érette két ökröt (RákF: Lev. I.248). Az udvari leveleknek csak forgója fémlik (Thaly: VÉ. II.66).

[Szólások]. Nem nézik hová valok a szolgálók, csak legyenek szépek, sarkon forgók (Matkó: BCsák. 39b).

[Közmondások]. Forgó az szerentsé: fortuna aestuaria (Decsi: Adag. 221. MA).

Forgós: **1**) [dispensator; verwalter?] Margita asszony monában Rác Péter forgósnaк szállott, azt mondják heted magával,

két taraczk is vagon vele (LevT. II.52). **2**) [cardinibus munitus; mit aughel versehen]. Egy rostély, ha nyoltz az ága és forgós, 24 d[enár] (TörtT. XVIII.271). **3**) [eristatus; mit einem federbusche versehen]. Éu mind párián jártam forgóssan, hol sas, hol daru-tollasan (Bethl: Élet. 365). A legények kalpagosok, forgósok (Ilaz. 1884. 301).

Forgód-ik: **1**) [versor, circular; sich wenden, die runde machen]. Mendenécnek zaiaban gáokorta forgodicuála: per eunctorum ora volitabat (BécsiC. 68). Ez keppen kel az a gondolatodnak forgodni az the twynasagtyhoz (WeszPc. 125). Gonoz gondolatok kewansaghtok ő zywerbén forgodnak (ÉrsC. 533). Noe hogy szüfletéc, ezer öttuen hat esztendő forgodéc (Valk: Gen. 4). A dolgok csak rész szerint forgódtak a gyűlés előtt (Nyr. XII.415). **2**) versor in opere MA. sich beschäftigen in einer sache PPB. Pattantyúsok csak kilencen valának, forgódának, jámborül szolgálának (Tin. 122). Hopmester forgódie, igen öklehne (Gosárv: MagyB. C). Jó kedvel is forgódnak (LevT. II.37). Negyuen napig az övéi között forgodék (Tel: Evang. II.11). Mikor ők forgódnának Galilaeában: conversantibus eis in Galilaea (Fél: Bibl. 29). Az régi katonac előbbi embersegekrül meg emlékezzen kezdenec erőssen forgodni az ellenség körül: communis acriter instare (Decsi: SallC. 50). Bóldogok, a kik te-körfüled forgódnak; áldottak, a kik néked szolgálának (191). Mindenkor ugy élylünk, miútha valamely nevezetes fő ember szeme előtt forgódnánk (Pázm: Kal. 33). Lelkek üdvösségére szükséges dologban forgódtok, valakik a predikálló-székéből tanítotok (Pázm: Préd. b3). Ott esett bűnbe Ádám, ott forgódtó a kígyó (104). Ezek a királynak tanácsai követségekben, és egyéb országok dolgokban forgódnak (Pázm: LutlV. 317). Mert, mikor ember halálos bűnben vagon, akár-mint forgódyék egyéb aítatos cselekedetekben. . . (Pázm: Imáds. 52). Leshelyből az szegéne oláklodie, hogy azt megkaphassa, azon forgodie (MA: Bild. V.61). Christus paranczol az halottnac, hogy felkellyen és forgódyéc (MA: Scult. 893). A serényec, dieséretessen forgódtó, erős gyors vitézec (Com: Jan. 152). Az apród esztendőcében forgódtó, tanuló gyermekek: tirunculi (Com: Jan. 156). Az anya-szent-egyhaz amott meg-alázás, itt fel-magasztalás állapotjában forgódtik (Mad: Evang. 187). Fel-puszdrázodva forgódtik (Mezy: 3Jaj. II.84). A németnek, magyarok! soha ne hiúgytetek — csak jól forgódtátok, csak emberkedtetek (Thaly: Adal. II.207). Történetből osztán álomban merüle, hol tsalárd Kupido forgoda körülé (Könyi: HRóm. 142).

Forgódás: **1**) versatio MA. umwendung PPB **2**) occupatio, actio MA. beschäftigung PPB. Ilamarság, könnyen forgódás: agilitas PPB. Hallottatok az en regen valo nyaiassigomoth, forgodasomoth az sídosagba (Komj: SzPál. 253). Igyekeztek azon, hogy egybe hozzák az nap-keleti és nap-nyugati ecclésiát de az ő forgódásoknak kevés haszna leheté (Pázm: Kal. 678). Nám rettenetes völt Hector haragja, forgo szólnél sebessebb forgódása (Huny: Troja. D).

Forgódatlan: [inexpertus; unerfahren]. Az dolgokat törvén tudó személyekkel, nem törvémben forgódatlanokkal iúltesse meg (ÉrdOrsz. II. 302)

Forgólód-ik (forgólódtik Fal: NA. 145): ago, illaboro, occupor, operor, versor in opere MA. [um etwas beschäftigt sein, sich bemühen]. Mellette foglódóm: assessor C. Az mi drabantink ky aratokal, ky egymással kywül forgolotok (RMNY. II.175). Lattam nemely egygyeweknek, kyk az udvarba forgolottanak, ezuda keppen való erkélyezkéketh (Komj: SzPál. 5). Mikoron Sigmund király fel ment volna Németországba, és ot allá és fel forgólódnéc (Helt: Krón. 76). Az mit Christus cselekedet abban io keduel forgolodot (Fél: Tan. 271). Erősen forgólódnac ő véle az országát Israel ellen: adjuverunt enim contra Israel (MA: Bibl. I.369). Az predikatori rendben ezec forgólódnac szeretettel állapotnanc jobbitásában (MA: Scult. 7). Davídis

mely igen forgolódott abban, hogy népe bíj legyen (MNYil: Zsolt. 111). Azon forgolódni, hogy ezekhez praediviá ne legyünk, igen szükséges (Zvon: Post. II. 206). A catechizálás kiváltképpen a gyengék körül forgolódik (Pós: Igazs. I. 2). Addig forgolódik és emberkedék, hogy (Liszay: Krón. 102). Az istentelenekek házái mellett forgolódnak: conversantur secus domos impiorum (Illy: Préd. I. 190). Egy dáma fússon forgolódott a tünzban egész hétéen (Fal: NA. 145). Asszonyim, ha hitrok vattok és szokot mesterséggel forgolódtok, sokra tsisbolódik a gonosz (1790. Irigy szemek és fondorló nyelvek között forgolódnak (Fal: UE. 402). A thronusszékek körül forgolódnak (418).

Forgolódás: industria, occupatio, actio, versatio in opere MA fleiss, beschäftigung PPB. Mellette forgolódás: affectatio C. A beszédben való szorgalmatos forgolódás: *instantia orationis PPB. Hallottatok az e forgolódásonat: auditus conversationem meam (Fél: Bibl. II. 68). Hadnagyomac jó forgolódását és gondviselését folyobb magasztaltatja (MA: Bibl. 261). Azok a pápák a sz. lélek által választattanak sz. Péter helyében pápaságra, a kik erőhatalom, csalárság, öröklőngösség, híres kurvak forgolódások által és minden egyéb gonosz uton modon mászták be a pápai szekben (VárM: ÉgőSzöv. 89). Ne irigykedjél értvén másnak jó forgolódását és előmenetes érdemét (Fal: BE. 581). A lengeteg igyekozeteknek, és középszerű mérték után való forgolódásnak mintson hangos híre (Fal: UE. 397).

Forgott: [versatus; erfahren, gewandt]. Hadaldban forgott régi vitézes: veterani (Com: Jan. 146). A tekéletes élet sokakban látottá s forgottá teszi embert (Pázm: KT. 16). Sok harczokon forgott vitéz szerechenek (Zrínyi: 122). Kik a historiákban nem forgottak [jgy] (Balog: Corn. 160). A forgott okos mind a százból (gondból) alig írta magát egybe (Fal: UE. 197). Bernárd tanult forgott ember volt a fúzes mesterségben (Fal: TF. 652).

Forogdogál: [se vorsare; sich fortwährend langsam drehen]. (ACsere: Enc. 102).

FORGÁCS (*fargács; fargács-halladé* MA): assula MA. reuissamentum PPB. span, bretlein PPB. Szőlő kavó forgács: calumetum PPB. Forgácsolati: aliquam partem NémGl. 198. Egy arany láncz, kibén vagion hetven némo arany, forgács modra chinalth, hagiom nagibbik mostoha fiannak (Radv: Csál. III. 161b). A mely forgács arany lánczot feleségemnek jegybe adtam volt, avval szabados legyen (Radv: Csál. III. 314). A forgácsoc széllel repedvén hulván, vágot hulladékok és forgácsoc (Com: Jan. 103). Aprólék fa, forgács (Alv: Post. I. 175). Az koporsónak az fenekére némelykor tettek gyalu alól kilindlott forgácsot (Mondrók. XI. 101).

[Közmondások]. Az ki sokat furag sok forgácsot eyt: non est ejusdem et multa et opportuna dicere (Deesi: Adag. 17). Nem esik a forgács vágás nélkül (Kisv: Adag. 166). Nem esik a forgács vágás nélkül: non mozog a levél szél nélkül (SzD: MVir. 128).

gyalu-forgács: raptus runcinae PP. [hobelspan].

kéneköves-forgács: *sulphuratum rametum PPB schweffelzölein Kirács. 113.

FORINT (*forintokot* PeerC. 341 *forint* Tel: Fel. 150. Pethő: Krón. 168. *forynon* LexT. 13. *forpora* 1230: florens Kr. [gulden]. Forint pénz, mellyet Florentzia varossa kezdett elsőben virág-zümmerről vezetni: florens PPB. Mely olezon adad a nazí dragalatos marhat, kyt, ha ezer forinton battal volna is, meg attak volna (WespC. 29). *Zözo* aureus kupakát, kiket forintokal [jgy] be tütte [olv betölté] es ezöket anádekon eugenianak küldö (TibC. 398). Hazwokat negy zoz forintban behwlték (RMNY. II. 121). Vagyok ados Posouba az boldhos legyemnek tyzen nyolcz forinttal (235) Megföld azt, neki tolnay, paravana, bar

ezac eg forint árra marhat lopionis (Mel: Sám. 355). Hatvan negh ezer forintoth aranyol, masfel ezer forintot apzo penzol (Radv: Csál. II. 3). Az ki akkor kisebbik atyánfia maradna, három ezer forintot hagyjon annak, vagy annyi éró jöszágot (II. 233). Marad meg száz kilentzenen kilentz forintot [jgy] és nyöltznan nyöltz pénz (Helt: Arithm. 8). A sárig arany másfel forintba láttam, hogy járt (ÉrdTörtAd. 192). Ha arányzák, hogy valóban miénké tehetőik, adják oda ezt az kétezer forintot (I. 331).

arany-forint: florens aureus MA. aureus PPB. goldgulden PPB. Ezer arany forinth awagy penz (ÉrsC. 298). Aranyos erzenye tellyes volt aran forintal es peenzel (ÉrdyC. 497. 311). Harom arany gywren, kybe nyud haromba wagon tyzen harmadfelel arany forynth (RMNY. II. 57). Ő magat ezer arany forintal meg anádekoza, mindenie leányt is ezer ezer forinttal (Helt: Krón. Előb. 1). A *soe draga* kénczet széllel takuriae vala, arany forintokat, ezüst oszporákat (Helt: Cane. 102. Pázm: Préd. 1165. Kr. Vajda: Kriszt. II. 165. 389. Kr.).

bomlott-forint: 35 pelturát értt; ez a számlálás neme kezdődött 1691-ben, de 1695. cassálattott, I. Romy: Mon. I. 125. 131. Kr.

magyar-forint: cruciferi 50 Kr. [ungarischer gulden, 50 kreuzer]. Harmincz magyar forint: mina argenti PPB. Valet mille munitis *sesertios: mintegy hetvenöt magyar forint PPB. Harmincz öt magyar forintot fel wettem 1541. (RMNY. II. 56). Harom éró magyar forintok aranyul és tallérul (LevT. II. 314. Babocsni: Fata Tarzal. 16. Kr.).

némét-forint: florens rhemensis, 60 kr. Kr. [rheinischer gulden]. Egy német-forintot adott az ebédért: dracumis *obsonatus est decem PPB. [Epistolae Archiepiscoporum e comitibus Szécsényi II. 508. Kr.).

rénés-forint (*reus forud* LevT. I. 222): florens rhemensis, 60 kr. Kr. [rheinischer gulden]. Attak nekem hwzon negy reus foryntho e zerzes alath, hog minden reus forynthra egy heten wswrath tartozzam ndy egy egy magyar fyllverth (RMNY. II. 57). Atam woth borbara *asszomnak* negwen magyar foryntho, az lowsz mesterwelys kldötteim woth negven magyar foryntho N-nak: az teszen zoz reus foryntho (108). Rab atyánk fiának nyomonosságán megüdülván, köttünk kezesek száz rénes forintig ily conditio alatt: hogy ha elkábaha, azon summat ő kegyelmé (Bessenyei Zsigmond) rajtuk megvehesse 1727. (Gygyvédek Lapja 1888. dec. 23).

Forintos: florenarius Kr. [gulden kostend, mit gulden]. Forintos bizonyság: Tenedius tibicen: (Deesi: Adag. 126). 70 forintoz zsnesköpéng (Bethl: Élet. 165).

FORMA: 1) forma MA form, gestalt PPB. Tekergős forma: spinae; párna formájára való: pulvinatus; szőlő levél formájára való: pampinatus; tök formájára való: cucurbitinus; ürü formájára való: verveccus C. A tagokat formával megékesíteni: formam *inducere membrs PPB. Emberi forma (DebrC. 98). Formára olen vala mint ég keröz [keröz] (RMNY. II. 49). Mandolánac formájára formáltott táleczkac: seplli instar nucis (MA: Bibl. 172). A tudatlan ember esik formával külön bözik a vadállattal (Illy: Préd. I. 135). A gömböljog, és neugszegtletü forma között külfölség vagion (II. 157). **2)** figura C. figur, bild PPB. Formára motszett kö: *setyja genma PPB. Az gomboc meg ékesítetec vala lilium formákkal (Kár: Bibl. I. 308). Cheribim formákkal ezüny az kárpitokon (MA: Bibl. 172). Minden képek és formák, olly meg hataroztattak es zimborahtalnak, hogy midőn egy allatot előlontenek, mast ielenom nem telétnék (Lép: Tük. II. 203). **3)** exemplum; vorbild, muster; Vargák kaptájok, formájok: forma sutorum; forma, a mellyen a süjtöt nyomják: formella. Az előmbc adatot forma szerént esküszöm: *juro jurandum conceptis verbis

PP. Hogy azon formán föl epeytenne bövet, mynt latta vala: ut faceret illud secundum exemplar, quod viderat. (JordC. 731) Kyben (Máriában) meg neezhetytők és ysmerehetytők nynddenlelky zepseognek és yozaghnak formayart es példayart. (ÉrdyC. 647) **Legy** forma, pelda az hynoknek besedbe, nyuáskodásba, szeredbe: exemplum esto tibi hunc in verbo, in conversatione, in caritate. (Komj: Szfál. 375) Ny adyokat tymmagatokat ez yylagnak formayara, abrahaszattayara: nolite conformari huic saeculo (89). Az gyogyatartót arra a formára és példára czimályad, mely néked mutatattott: fac secundum exemplar, quod tibi monstratum est. (MA: Bibl. 172). Varrani való formák és missilisek (Rady: Csul. III. 355b. 4) (modus; art und weise). Erre a formára: ad hunc modum; ily formában: eo pacto. Szólásnak formája: loquendi *norma PPBl. Soha ég nyomon ég formaba szava nem iar. (Mel: Szfán. 310). Mi formában légyen azon dolog nem tudhatjuk. (LexT. II. 343). Isten bizonyos formát, rendet és módot rendel, melynece általa hadgya a levitákat felszentelvé. (MA: Bibl. I. 126). Főnnét való szollasnac formáival élne. (Zvon: Post. I. 399). A phrasések, avagy szollasnac formái. (Com: Jan. 159). Hol egy s hol más részét kezdte járnai a lábomnak a gyenge formába való fájdalom. (MonIrók. XV. 311). Az lábom egy formában van, megyen a rütság belébe, kérőt tartván benne az borbily. (402). Ilyen formában nem igen jól folynak a tsászár dolgai Olaszországban. (Mk: T. Lex. 304). Arról gondolkodik, hogy mi formában távozathatná el azt a házasságot. (Mik: MulN. 289). Nem látá, mi formában lehetne az meg. (222). Utra készülő formában kellett lenni. (Bod: Lex. 71). A szóllások formái, a melyekkel élt, hathatóság voltanak. (Bod: Pol. 112). 5) [ad forma factus; -gestaltig, -artig; formájú, -féle]. Apró köles-forma fakadékok: herpes; új forma szólás: *insolentia sermoneis PPBl. Nem egzi volt inuár teméked efféle forma köntösöd. (Bal: Csisk. 112). Némelly házának falai nagy szép forma virágokkal rakattattak és boritattak meg. (Szal: Krón. 202). Ragya forma esső is esett. (MonIrók. XV. 399). Genetség forma matéria jött belőle. (401). Egy küldött egy török-forma szekeret és négy egyszemelű lovakat. (KéTMDipl. 144). A hodnak négy lábai vadnak, kettei lúd lába formák. (Misk: VKert. 243). Kora-forma s reménytelen látogatás ez. (Fal: NE. 1).

[Szólások]. Olyan bőr ruha, a melynek galléra két-felé hasíva a hátán fetske-farka formálag le-bocsátatik. (Bod: Pol. 5). Micsoda formálag érezné magát. (Gvad: Hist. 19). Régi formán obsolete C. Sok-formán: multiformiter MA. Őszi formán vagyok: antumo PPBl. Új formán: nove PP. Az ember olly ezuda forman ki nem irhattya, az mellnél ezuda modosban az mise ne szolgáltatné. (MA: Scult. 853). Nég szege formán volt éppítette. (MA: SB. 258). Midőn ezelőtt egy ideig, az egyik külömb értelmű formán iratott evangéliomot tisztelték, akkor meg challattak az hívek. (Pázm: Kal. 349). Külömb és külömb formán hitetünk. (Bal: Csisk. 14). Szolnac ilyen formán. (Zvon: Post. I. 570). Igy jünnek a lölkök, és más ezer formán. (Zriüy. II. 65). A mely asszonyi állat az ő férjét valami forman meg kísébiti. (Tyuk: Józ. 156). Tudni egy kevesé a világ dolgát, ne tsak gondolom formán, hanem tettében is. (Fal: UE. 483).

egy-forma: [uniformis, aequalis; gleichförmig, gleich]. Egy formák: sunt uno *exemplo; nints nagyobb egység az egy-forma erköltsnél: nihil est *copulatus, quam morum similitudo PPl. Egyformán: uniformiter C. Az kürtnek egy formán való hoszsu zengése. (MA: Bibl. 166).

Formácska. Negy szögű formácska: tessella C.

[Szólások]. A bagolynak fülei körül valami szárnya formácska vagyon. (Misk: VKert. 434).

Formaiképpen: [formaliter; formell]. Megbocsítaná a bünököt formaiképpen. (Ily: Préd. II. 174).

Formaiság: [formalitas]. Az ember formaisága abban áll, hogy az isten kepe és hasonlatossága légyen néki. (Ily: Préd. I. 134).

Formájü: [forma habens, ad modum factus; -förmig, -artig]. Egy formájü: uniusmodi; két formájü: biförmis, biförmatus; három formájü: triförmis; sok formájü: multiförmis; füsü formájü: pectinatus; két formájü: cultellatus C. Egy szögű formájü lovak: equi *gemelli PPBl. Úy formájü köntös: Thessalorum alae. (Deesi: Adag. 18). Szép formájü és tekintető vala: pulchra facie et decorus aspectu erat. (MA: Bibl. I. 36). Az istent ember formájünek tartották. (Matkó: BCsák. 40). Könyörgés formájü kívánság. (GKAT: Titk. 264). Igen kis formájü két ládieskák. (MonIrók. VIII. 45).

Formál: [figuro, configuro, conformo, fingo C. formo, informo MA. gestalten, bilden, eine gestalt geben PPB. Formáltatott: fictus, conformatus C. Formála két értz oszlopokat: finxit duas columnas aereas. (Kár: Bibl. I. 308). A hegyec kebeliben formáltatott zengő szó: resonans de altissimis montibus echo. (647). Az isten lelke az mi szívünkben hitet formál. (MA: Bibl. Efb. 2). Formált [festett] kép. (MA: Scult. 1026). Czifrás és ékesen formált szókbá foglalná tanítását. (Zvon: Post. I. 10). Isten az embert mikoron formálá, férfüv s asszonyá alkotá. (KTör: Assz. 3). Igaz esztergárdban formáltatott syllogismus. (Pós: Veték. 9). Formályuk szája izint a syllogismust. (Matkó: BCsák. 27). A végre rontatik meg hogj jobra formáltassék. (Ily: Préd. I. 38). Auyám méhében formáltattam testé. (133). A bíbor lenből formáltatik. (560). Az értelem által az igik formáltatnak, és a kidondolások. (II. 466). A keresztény emberek az isteni akaratához kel magát formálni. (Ily: Préd. II. Tart. 3). Az isten más agyagból formálta a nemeseket, ugy bánván vélek, mint a kép-faragó valamelly oszloppal. (Fal: NE. 64). Böltesség formál tanítókat. (Orezy: KöltSz. 206).

által-formál: [transformo; umwandeln]. Kegyetlen fenevaddá általformálta magát. (Ily: Préd. II. 90).

el-formál: [efformo, conformo MA. abbilden PPB. Az álc mester elformállya azt circalommal, mind addig mignem emberi formára formállya. (MA: Bibl. II. 37). Könyü az fizek jartanak az sart forgatni es azt el formálni. (Szar: Cat. C4).

ki-formál: [effugio C. effingo, efformo MA. bilden, entwerfen PPB. Hasítva kiförmál: intalio C. Az füt ki formállya, és emberi ábrázattal meg ékesíti: lignum figurat et assimilet imaginii hominis. (Kár: Bibl. I. 643). Mint az pogányoc Jupitert szoktác kiförmálni, ugy írta ki egy képrő az Christust. (MA: Scult. 100). Hogy jobban kiförmálhatná az ő szavokat. (Ily: Préd. II. 91).

kiförmálás: [effectio, efformatio MA. formatio; abbildung PPB. Erkölcsnek és természetnek kiförmálása: ethopoeia C.

még-formál: [informo C. performo MA. eine form und gestalt ansmachen PPB. Magas hegyre hordozhattya. (az ördög) ez világ országit és azoknac dicsőségét egy szempillantásban meg formálhattya és mutathattya. (Zvon: Post. I. 490).

mégformálás: [informatio C. efformatio, conformatio MA. abbildung PPB. Az vass munes az ezimálándó állatnac meg formálására függettete az ő zemeit. (Kár: Bibl. I. 677).

Formálás: [conformatio C. formatio, formatura, figuratio MA. förmirung, gestaltung, bildung PPB. Az sátor formálása. (MA: Bibl. I. 72). Az ő buzgo imádsága magának az isteni akarral örökös formálás. (Ily: Préd. II. 224).

Formáló: [formator MA. förmirer, bilder, gestalter PPB. Erkölcs-formáló: ethicus C. Kép faragó, formáló, valamit szerző: fictor PPBl. Az ur az te teremőd és az te formáló. (MA: Bibl. II. 36).

pelda-formáló: [proplastes MA. formschneider PPB.

Formálód-ík: [formor; sich bilden, entstehen]. Hogy felelem ne formálodgyék szívében (Nógr: IdvK. 343). A nemzeshöz járul az alkotás, mellyel a mag az élő testnek tagjává és részévé lesz és formálódik (ACSere: Enc. 141).

Formás: formalis PP. [formatus; gestaltet]. Utálatos brdógi formás áltízet (MA: SB. 233).

Formátlan: ineffigiatus C. informis MA. ungestaltet PPB. Formátlan profetastíjokra az alfeleknek [alpförösöknek] ezeket felelem (Nyr. XII 115).

FORR *cf. forras* DehuC. 119. *för* Gyöngy: KJ. 11: **1)** ferreo, sufferro, bullio, inastuo C. bullo MA. sieden, strudeln PPB. [gähren]. Igen forrok: efferro; együtt forrok: conferro C. Forró üst: ferrens *ahenum; vinum *ferret; forr a bor PPI. Forró bor (WinkC. 132). Az hordo, kyben az forró bor vagyon (ÉrsC. 261). Mykoron a fenőzvrók nagy bvgzostaggal forrana (ÉrdyC. 129). Az borok forrottanak, semmykeppen az borok zadaytt be nem dwgzathattak (LévT. 1205). Forr és buzog (az étel, Com: Jan. 82). **2)** [relando; wimmeln, sich drängen]. Gondold meg a te berned való vndolsagokat, kibe mint az minec fornae (Börn: Évang. III.33). Vannak boltos utczák, Cheapside egyiknek a neve a mellyben ugyan forr a nép (Fal: NU. 267). Az adós urak házánál minyan forr a ki es béjáró ember; ki ki a magútt keresi (282). Nymlántalan háborgatja a mindenféle reá-forró vendég (300). **3)** [tumo, moveri, ardeo; in gährung sein, gähren, arbeiten, tätigt sein]. Mykoron az keresztyeneknek olvdevesek el nagyon forrana (ComC. 271). Szívennek keserve, melly for a melyemben (Gyöngy: KJ. 11). Van szíve, fejében forr az ész (Könyi: HRöm. 14).

[Szólások]. Ugyan rám forr az sok galiba egynehány helyről (LévT. II.254). Torkára forr néked elegyített bora (Könyi: HRöm. 204).

Égybe-forr: [conflo, conferruminor; verschmelzen, zusammengeführt werden]. Corinthiai ére nem egyéb, hanem mindenféléből az olvaszó kemencében egybeforrott bányászna (Fal: NU. 263).

föl-forr: **1)** efferro, efferebo, ebullo MA. inferreo, inferresco PPB. aufwallen, aufsieden, strudeln PPB. Ismét fellorrok: referresco C. A koporso felics mannaul kyl mind ez ideig ugyan ottan forr felh (DebrC. 75). A folyó víz békákat forr fel: ebullit fluvius ranas (Helt: Bibl. Ec1). Kut, a ki fel forr (Börn: Préd. 283). Az víz az izrelitáknac vátna ment az föld alatt való ereken, homét nagy könnyen fel forrot (Kár: Bibl. I.140). A must föl-forja és kihánya, valami rátság a hordó fonékén talaltuk (Pázm: Préd. 234). **2)** [effervesco; aufwallen, aufbrausen]. A gonosz akaróra felgerjed baragja, de nem forr fel, buzdúl ki a bosszú állásra: non effervescit in vindictam (Com: Jan. 98). Ezek a multságok igen rebesítik a fiatal dímákat, fájtalan képeket imék elméjében; idővel felforván a gerjedelmek, lesz kínok s gondok nagy-is miatta (Fal: NA. 157). Az örögség és a lehült vér már nem indít a fiatalok fellörására (Fal: NU. 252). Fel forrott mérgezőben (Fal: TE. 649). Ártanak mind amazok indulatok, mind ezek (test nyelvésség), mikor mód nélkül szaporodnak és fel forrnak (Fal: UE. 1124).

[Közmondások]. A kiesny esapor esukhamar feltor (Kisv: Adag. 203). Az parányi esapor kiesny tünél fölför (Ben: Rítm. 174). Az vasrheji mesternek fel forra czuprotskája (Dáv: Vdép. 162).

ki-forr: **1)** ebullio, efferro, effervesco, scaturio C. wallen, sieden, dass es überläuft PPB. [hervorquellen]. Istenvalaktyunkab zereth, amewal yukab meg hagyja kesertethy, hogy az baptacionak fizekaban ky foryon, tyztwlyon myndlen bynek tayeeka (ÉrdyC. 573). Az Vszollya folyo viz melet, mely az

lengye) nagy hegyekből ki for (Helt: Krón. 1). Hagyd ki forrai a kut feieket, hogy vizec folnac a hegyec kezec (Helt: Zsol. 208). Ki forro forras (Börn: Préd. 283). A kőszal, kőből csurogdogal, sőt ki buzog, bevalkolva ki forr a Christus (Lép: PTK. I.163). A föld gyomrából ki forró folyamok (Fal: UE. 367). **2)** [exundo, abunde producer; hervorwimmeln]. Az ev mellyebel fürgeknek sokasaga ki for vala (DomC. 88). A vizec foryanak ki chuzo maszo elemen állatokat; producant aquae reptile animae vivontis (Helt: Bibl. I. A2). **3)** [effervesco; aufwallen, aufbrausen]. Utállýára ki for bosszúja, fúja a sok szútot átkot, öl, vág, gyilkoskodik (Fal: SzE. 534). Ez istentelen mondásokban minden egy-pár bőtfübl ugyan ki-forr a telylyes átok (Fal: NE. 18). Az ember-szóllás a szívünkben fogazsák-meg leg elsőben, az után a nyelvünk for-ki (99).

[Közmondások]. A szegénynek még a tsuprából is kiforr (SzD: MVir. 125).

kiforrás: [scaturigo; quelle]. A Tanais folyó vizről, mellyek eredeti és ki forrása vagyon a Ríphai nagy hegyekből (Helt: Krón. 1).

még-forr: **1)** conferro MA. sieden, heiß werden, kochen PPB. Meg-várják, hogy jól megpohadjon a hordólan, vagy meg-forjon: sinitur *fermentari in dolio PPB. A must, minek utána meg-tisztúlt és meg forrott, bornac mondatie (Com: Jan. 84). **2)** [tumo, moveri coepi; in gährung geraten]. Ez a liga megforra, és tovább való respírúrma Ráthori G-nak csak jó szó sem adaték (Monlrók VII.65).

Öszve-forr: conferraminor Kr. [conjungor; zusammengeführt werden, sich verbinden]. A sokszor felkapott, megerősödt rossz szokás öszveforr esontulkkal s mintegy megtesztül velünk (Fal: NE. 49). Mikor az öszveforrott barátságos szeretet kötté szakasztja az isteni szeretetnek arany láncát, nem jó (Fal: NU. 307).

Forrad: coalesco, concreso SI. [geführt werden, verwachsen]. Az bán belene forrad (Börn: Préd. 228).

be-forrad: [ad cicatricem venio; vernarben, verwachsen]. Meg-nyilatkozattak, ismét megújultak, bé forradot sebecim (Pázm: Imáds. 179).

Égybe-forrad: coalesc MA. zusammenwachsen PPB. Egybeforrad-tt: coalitus MA. zusammengewachsen PPB. Leghottan egybe forradnak hű ezoutyay es talpay; illico solidatae sunt plantae ipsius ac millefolii (GörC. 714. ÉrdyC. 322b).

föl-forrad: [ebullio; aufsieden, aufkochen]. Fel-forradok valami kevéssé: subferveo PPB. Lassu személ föld meg, farradlyon [így] fel (Mel: Herb. 106). Hagya az fuzékakat föl-forradni (MA: Bibl. III.123). A haragban szívünk-körül meglegszik a vér, az epe meg-mozdúl és fel-forradván, elsőben megtelik sűr-vízzel a gyomor (Pázm: Préd. 500).

ki-forrad: effervesco MA. aufsieden PPB. [übersprudeln, entsprudeln]. Melegség erween meg az fuzekből eses ky fvt es ky forrad a víz, ÉrdyC. 120b.

még-forrad: **1)** conferruminor, coalesco; zusammengeführt werden, verschmelzen]. Az veres rezet rakd az vasra, jó sebes szében fújjal mindaddig, míg megolvad az réz rajta, megforrad jól erőssen (Koesk: ÖtM. 305). **2)** Megforrad a seb: cicatrix coit PP. [vernarben].

Öszve-forrad: **1)** conferruminor, coalesco; zusammengeführt werden, verschmelzen]. Mint az vas az sárral öszve nem forradhat, azképpen ez ország egyszé nem lehet (RMK. II.102). Nagy tudatlansággal öszveforradt esztelenség azt mondati (SzD: MVir. 133). **2)** coalesc, coalesco C. MA. [cicatricem duco; vernarben, verwachsen]. Az lábamon lévő sebescke annyira szívódott, hogy az flastrom alatt is öszve forradott s bé állott (Monlrók XV.424).

Forradás: **1)** fervor; das sieden]. Mihelyt felereszted csak egy forradásig (Szakácsm. 28). **2)** coaglatio PPB.

Forradék: scaturigo, fonticulus MA. quelle, brunnenquelle PPB.

[Forradoz]

még-forradoz: fremo [aufbrausen, ergrünnen]. Megforradozot zelletében fremuit spiritu es meghaboreita ő magát (MünchC. 194).

Forral: **1)** fervefacio C. MA. siedend oder heiss machen PPB. Jöve ég azzoember draga forralt mardos alabastrom kenettel (DöbrC. 444). Czuporkaba kenetet forralnac (Börn: Préd. 393). Az egyetleniség forralt olyan luggott, melytől végre soknak tüle jajra zúgott (Gyöngy: MV. I. Cnemon bélti ennek melege forrallya (GyöngyD: Char. 87). Mérget forraltál, kit fel is adtál (Thaly: Adal. 12). Hallatnak némellykor gonosz akaratul származott, méregben forralt mardozó tréfák is (Fal: UE. 385). Le ül. és nagy mérget forralja magában (Orczy: KöltH. 117). **2)** [coquo, molior, machinor; brüten, ansbrüten]. Valamit forralnak: *ahunt aliquid monstri; forralt latország: meditatun et *cogitatum scelus; valami gonosz fundálni, forralni; *struere aliquid; gonoszt forralni szívében; male corde *consultare; együtt forraltál: consiliorum *socius PPL. Csak kevesen voltak, az kik ezt forralak s formálák sőt csak egyedül Melanchton írta és óltalmazta (Pázm: Kal. 326). Segítették az Interim nevű könyvet forralni, csinálni (MA: Scult. 233). Practicákát forral (MA: SB. 119). Practicát forral ellened (Thaly: Adal. 1288). Irigykedik, mind azon epét és keserűséget forral (Fal: BE. 581).

[Szólasók]. Azt hallom, hogy Sassinban consilium leszen, personalis és Gabriel deák, Megyery, Edeuffy lesznek ott: vélem, hogy ellenem kígyó követ forralnak (LevT. II.42). Ugy is meg-tetzik, mi forrallya máját (GyöngyD: Char. 181).

föl-forral: **1)** defervefacio C. infervefacio MA. sieden oder sehr heiss machen PPB. **2)** [agitio, fluctuare facio; in wallung bringen]. Az ezet hal fel forrallya az mély vizet (Kár: Bibl. I.538).

még-forral: suffervefacio C. [absieden].

Forrás: **1)** fervor MA. das sieden, strudeln PPB. Forrástul megállni: defervere, deferverere C. Ha az forro víztől el szitód a tűzet, forrásától megál (Vás: CanCat. 105). Friss forrásu vér (Zrínyi. I.124). **2)** scatebra, scaturigo C. fons; wasserquelle PPB. Vas-üző viz, forrás: ferruginei saporis fons; viz forrását kereső: indagator aquarum PPB. Kereső forrasoc: fontes amari (BécsiC. 18). Meg aza ő vereneç forrasa: siccatus est fons sanguinis ejus (MünchC. 79). A hegy alatt égi igen jöli forras vala (DebrC. 119). Ennyi külső belső inségek, ennyi bánatos nyavalyák forrásinak nintsen-e orvossága (Pázm: Préd. 622). Egy mély völgyben van ezen hely, de szép csorgók, források benne (MonIrók. XXIII.32). Szemeim úntalan forrású vizek (Zrínyi: ASyr. 14). Nisd meg Biblis két szeméimnek forrását (304). Adgy az én szeméimnek könny-hullatásoknak forrását (Derk: ŐÉlet. 69). **3)** [flatura aeris; metallugns?]. A cét-hal húsának részei egy must erik, es mint ég forrás es öntés merő az ő teste; mint az also malom kü ollian forrásos, es erős: membra carnum ejus cohaerentia sibi; cor ejus indurabitur tanquam lapis (Mel: Jób. 101).

kút-forrás: scaturigo, fons Nom# 417. [quelle]. (Zrínyi: II.38).

orvosságos-forrás: [fons medicae salubritatis; heilquelle]. Őt mérföldnyire vagyon innét egy orvosságos forrás, a mi hertzeink beteges lévén, az apja oda kivitte, hogy a forrásból igyék és meggyógyuljon (Mik: TörlL. 236).

víz-forrás: [fons; wasserquelle]. (Börn: Préd. 401).

Forrási: fontalis, fontanus MA. aus dem brunnen, brunnen PPB.

Forrásocska: fonticulus C. brünnlein PPB.

Forrásos: **1)** scaturiginosus C. MA. quelligt, voll quellen PPB. **2)** [flaturae aeris similis; wie aus metall gegossen?] A cét-hal húsának részei egy must erik, es mint ég forrás es öntés merő az ő teste; mint az also malom kü ollian forrásos es erős (Mel: Jób. 101).

Forraszt: **1)** [bullire facio; sieden machen, in wallung bringen]. Kezde az cw attya ees az zent zyznek cw fyleyt kyemb kyemb ayandekokkal es zycetekkel forraztani (ÉrdyC. 199). Cristus zeretetynek lanzha zyweet leelkeet forraztlya vala (167). Mercurius forrazto szeleket indét (KBártfa 1583. 11). **2)** ferrumino C. löten, anlöten, zusammenlöten PPB. Póris, melyyel az ötvösök forraztanak: chrysocolla PPB. Egy szót forraszta ittís az sz. Pál irásához (Pázm: Kal. 295). Nem külső, hanem hazánkbeli ellenségről beszéllek, ezek forrazstanak lüztokat, hogy megszorítsák lelkünk-ismeretit (Fal: NA: 124).

égybe-forraszt: [ferrumino, conjungo; zusammenlöten, vereinigén]. Ez a vendégség édesíti egymáshoz a szomszédságot, ez köti össze a szíveket, ez foglalja és forrasztya egybe a felebaráti szeretetet (Fal: NU. 307).

égybeforrasztás: ferruminatio PP.

föl-forraszt: fervefacio C. [aufkochen, aufwallen machen]. Felforrasztotta szavok bennem a vért (Gvad: FNöt. 29).

még-forraszt: **1)** fervefacio PP. [sieden machen]. Egí füst olait meg forraztatun (DebrC. 185). **2)** agglutinatio aurum; megforraztani a vasat: glutinare ferrum PPB. [zusammenlöten]. Midőn megforraztatnacuda (confurentur), sem erzikuala [az érc istenek] (BécsiC. 112). **3)** [ad cicatricem ducio; vernarben machen]. A myrrha megforrasztya a sebet; myrrha glutinat vulnus PPB. Ha az ezerfa nyers leuelet a sebre tészed, megforrasztya (Mel: Herb. 15).

össze-forraszt: **1)** combino C. conferrumino MA. ferrumino; schmelzen, zusammenlöten PPB. **2)** [ad cicatricem ducio; vernarben machen]. Vízi mol, mely a tsontokat össze-forrasztya: conferva PPB. Sebet össze forraztani, vér állatui felette igen hasznos (az esztrag orru fi. Mel: Herb. 162).

Forrasztás: ferruminatio C. MA. lötung, zusammenlötung PPB. Arany-forrasztás: ferrumen in auro PPB. Lakatjártó tartozik csinálni egy kengyel vasat, egy rézforrasztás nélkül boszogánt (Nyr. XI.523).

Forratlan: [quod non fervuit; ungegohren]. Akár izetlen légyen, mint a forratlan most, akár kedves légyen, mint a jó bor, jó neven vegyük a mi unktól: mert a mi most izetlen, jövendőben az örök életre felforr bennünk mint a szép torrás (Hall: Hfist. II.35). Forratlan must (Lippai: PKert. II.117. Kr).

Forrdogál: leni hullitione bullio Kr. [sachte sprudehn]. Az szept forrast houa inkább meric, annal szeptben forbdogal (Börn: Préd. 552).

Forró: **1)** aestuosus, fervens C. siedend heiss, sehr heiss PPB. Forró: ferventer, tervide C. hitzig PPB. Keenkevel forro to: stagnum ignis et sulfuris (JordC. 924). Forron (246). Sem thüz, sem forro viz (DebrC. 167). Forro kaad feredő (ÉrdyC. 551). A forró vizet tsupporral hordván (Misk: VKert. 226). Forró nyavalyában holt mek 1761. (Hlaz: I.382). A hideg öszség és a forró vér nem férnek össze (Fal: NU. 253). Bármely forró párling ugy nem éget (Gvad: Lev. 41). **2)** [aestuans, strepens; brausend]. A tengernek monda: halgass, ne zuj, és mindgyárt nagy tsendesség len a forró tengeren (Pázm: Préd. 281). **3)** [ardens, zelosus; heiss, inbrünstig, eifrig]. Forrón: brünstiglich, sehr heftig PP. Ázik a város, úgy mondák, sira-

ommal és aggodók forró főházkodással (Fal: TE. 619). Forró csökök (Fal: BE. 614). Még a forró szerelémis hül, ha a felek közül egyikének esendőben vagyon szerentsége (Fal: UE. 426). **1)** [fervor, aestus; lüte, glut, brunst]. A kinn már rajta a pestis, annak a vére forróba vagyon (PP: PaxC. 315). Nyúghatatlankodik szíve forrójában (Gyöngy: KJ. 26). Amazt az irégytség forrója emésztí (Csúzi: Síp. 421). Hogy ha a nagy heves kezdetek már imigyen tévőválnak, mi lesz belőle, mikor meghül forrója (Fal: UE. 1195). Óhajtok igen keservesen, lévén gyenge szívem melyemben sebese, melynek forrójában minden tagom lankad (Fal: UE. 5).

[Szólások]. Lészen forród az igazságot, csak állást, ha meg koppadezis (Bal: CsIsk. 36). Forródt önteni alája, borsot tűrni orrába, tornát reszelni orra alá, cezzettel lönteni (SzD: MVir. 337. 20). Régi ravasz alájok tézsi, önti a forród a nem okossáknak: astu imponit incutis (Com: Jan. 225). Magad alá öntöd a forród (Matkó: BCSák. 177). Kerüli a forród (Fal: Jégysz. 925). Tanúly többet Matkó, hogy magad forrójával ne koppasztsad magadat (Hlyef: BCSTom. 129).

Forróság: fervor PP. [lüte, brunst]. Zynek aythatos forrószavával meg emlékezőhessem (ÉrsC. 39). Byvasagvak forrasagat [sic] meg oltya (538). Forróssággal győtri ta betegség, Nyr. XII.13.

Forróságos: valde fervidus, nimis aestuosus Kr. [heftig, inbrünstig]. Az ember maga magának se adgyon mindent kezére, némelly buzgó s forróságos kivágyásiban önmön kedvét szegdegye (Fal: UE. 382).

Forróz: ferventi aqua cluo Kassai: Szokönyv. mit heissen wasser aushrommen Adami: Spr.

Lé-forróz: [aqua ferventi perfundo; abbrühen]. A keserő füvet laggal forrózák le (Kisy: Adag. 156).

még-forróz: ∞ A mely ebet meg forróznak, az hideg vízfűl is fél (RendÉL. B6).

Forróz-ik: aestuo SI [wallen, heftig entbrannt sein, fiebern]. Tudom, hogy eléggé forrózik ettüls az fejed (Zvon: PázmP. 214). Nagy forrózó hideglelés (Pázm: PaxC² 156). Egész teste forrózik (256).

Forrózás: [aestus, febris arder; fieberlüte]. Igézeti forrózás (PP: PaxC. 324). Forrózás vesztogóti a betegot (PP: PaxC² 241). Forrózással és elme-busúlással vagyon (156).

Forróztat: [aestuare facio; in wallung bringen, erhitzen, fiebern machen, schütteln]. A hideglelés étel után leginkább forróztatya az embert (PP: PaxC. 120).

FORSPONT: [jumenta; vorsepann]. (Thaly: VÉ. II.380). Kapitány hajtatott forspont szekereket, a melyek Budára felvígék ezeket (Gvad: RP. 88).

FÖRTÉLY (*fortely* Zvon: PázmP. Cím. *fortellos* Szeg: Aqu. 70. *fortily* MonIrk. III.74. *fortilozzatok* Fél: Bibl. 90); machinatus, technae MA. ein künstlicher und listiger anschlag PPB [vontell, finte]. Hadi okos förtély: stratagemata MAL. Hadi okosság, förtély: stratagema Ver: Verb. Szót. 29. (Helt: Krón. 119). Vgjan ezen teerek förteltel félven, akýbe orolkeodol nynek etyem (RMNy. II.38). Gondolván, hogy magának előmenetet megszerezni ilyen förtellyal (MonIrk. III.74). Markalt gondolkodik vada, micsoda förtelt tehet (SálMark. 31). Attul tart, hogy förtély ne essék rajta (MonOkm. XIX.271). Förtélyokt, ahoc fogásokat talál (MA: Scut. 19). Práktika, ahoc förtély (996). Csütalan förtély is hazug czigamsagy (Zvon: PázmP. Cím.). Hadi okos förtélyokkal élni: stratagematibus uti (Com: Jan. 147). Förtélyt fognak, ha különben hozzá nem férnek (Megy: 6Jaj. 19). Érttem célját, e förtélyt (Amade: Vers. 17).

[Szólások]. Székelt förtél: Thracium commentum (Deesi: Adag. 73). Megaricum machinamentum (191). Székely förtély: ulyseum commentum (153). Hogy ellenségünk állypattyát kitanúlhasuk; hogy gondviselatlenségünk miatt förtélyt rajtuk ne ejtsenek (Hall: IHist. III.28). A kösség íozzagat penz nekül veszed el, hamissan, förtelt fogsz hozzá (Mel. Sám. 353). Förtélyt fognak, ha különben hozzá nem férnek (Megy: 6Jaj. 19).

szalonna-förtély: [?]. Az budai salétromos esausznak a szalonna förtélyért fizettünk 97 ft. 50 d (MonTME. I.127).

Förtélyos: machinosus MA. künstlich und listig, zum betrug gerichtet PPB [pfitüg, schlan]. Práktikás, mesterséges: machinosus PPB. Förtélyos practica (MA: Tan. 1183). Förtélyos és száj b (Alv: Post. I.162). Förtélyos vizsgálók [szigorú vizsgálatok, iskolában] (Szeg: Aqu. 70).

Förtélyoskod-ik: machinor, aliquem dolo circumvenio MA. eine list aurichten, hintergehen PPB. Székelyesködni, förtélyoskodni: siculicare (Deesi: Adag. 214).

Förtélyoskodás: [machinatio; kniffe, listige ausschläge]. (Matkó: BCSák. 11. Hly: Préd. II.64).

Förtélyosság: machinositas MA. die kunst, listige anschläge zu geben PPB. Förtélyössággal: arte Delasga MA. mit betrug und fälschheit PPB.

Förtélyoz: machinor, aliquem dolo circumvenio MA. [listig vorgehen, zu übervorteilen suchen]. Ados tiz forentommal, förtelőz, de hamissan (RMNy. II.94). Senkit ne förtelőzzatok: nemini calumniam faciatis (Fél: Bibl. 90). Ha helyén hagyják ezeket, mit förtélyoznak tehát, miön ezekért nünket rágdalmaznak (Pázm: Kal. 175). Förtélyozo tanács (Toln: Vigaszt. 36). Azokkal a miért veszekedel és förtélyos [igy?] velek, oka mi legyen nyilván vagyon (MonTME. IV.22).

még-förtélyoz: ∞ Megförtélyozzák, terhelik a szegénységet (MA: SB. 106. MA: Tan. 1174).

Förtélyozás: cavillatio, sycophantia MA. betrug PPB. Megsajdíták, hogy ez így lévén, könnyen nyaka szakad az ő förtélyozásoknak (Pázm: Kal. 132). Sok förtélyozási után előle el szalogatya (Bartha: Krón. 50).

FORTI: [?]. Ez fele értetlen forthy embernek paraszt szítkai (Zvon: PázmP. 65). Mit ítelhet ember ez fele nyalus forty hadari czeleczapásból (287).

FÖRTYÁN: **1)** [fervor, effervereo; siedlen, brennen, aufbrausen]. Azon kimondhatatlan förtýmó nyári nagy lévségben a kegyetlen tűznek elhatalmazott ereje a szép templonokra is elhatván (Rumy: Mon. 153). Buzza szerelemben torkig förtyant gyűlölségtől meg tisztuló színel olvasod te ezeket (471). **2)** erejo, erpito, rumpor MA. plätzen PPB. Anyira fúvalkodik, hogy tsak nem fortyannak (Fal: NA. 181). Bátor fortyanjon a a sok áttokkal, egy pénzeskékjéti sem szólíthatja vissza (Fal: NU. 262). Ezeket olvasván, tsak nem fortyant mérgében (Fal: SzE. 654). **3)** singultio MA. schmelzen PPB [Vö. **FÖRR**].

el-förtyan: [effervereo; aufbrausen]. El förtyana a lelke (Bethl: Élet. II.19).

föl-förtyan: ∞ Kik vagy egy görbe szóra mindgyárt fölförtyantok (Csúzi: Síp. 116). Fél-förtyant ellenek mérgében (Gyöngy: Char. 55). (Az aszsonyok) ha meg-südütyak, hogy meg-salattattak, tengeri búban merülnek, és tsak nem fölförtyanak mérgekben (Fal: NE. 19).

fölförtyanás: [exandescencia; das aufbrausen]. Haragra való fölförtyanás (GKat: Váls. 1941).

még-förtyan: **1)** [effervereo; aufbrausen]. Boszszában meg förtyana s meg dermede Sölymün [Szolimün], látván hogy meg-

csökönt szerencséje (Pázm: Kal. 141). **2**) [?] Egy igaz baráttya sem volt, megh-fortyant mindenek gyűlölségében (RendÉL. 136).

FOS: foria C. durchlauf, durchbruch, dümmer kot PPB. Kin a *fos vagyon: foriolus PP.

FOS-ik: forio, foria ejicio MA. den umrat des leibes von sich lassen PPB. Fosó helyec: foricae (Com: Jan. 124). Ténia fosh sépia nevű hal (Misk: VKert. 521). A gólya a toronyban mégyen, ódalba fossa s ott hagyja (Thaly: Adal. 180).

ki-fos: ∞ A varas béka az ő mérgét nagy messze ki-fossa (Misk: VKert. 262).

még-fos: conforio PP. mit kot besudlen PPB.

Fosábos. A ki fosik, fosos, fosábos: foriolus PPI.

Fosos: foriolus MA. der den durchlauf hat PPB. Gonoszúl kel az fosos kuruaik mia vezned (FortSzer. 1). Te ochman, rut, fosos kurua, mit mondhatnal, ha senkinek semmit nem vétetem (SalMark. 20). Ő fosos, dolios, iprikáló, ganéjos nevezetekkel felel (Pós: GBot. 82).

FOSZL-ik: attoror, detoror, dissolvor, laceror Kr. [sich fásren, sich schleissen, sich auftrennen]. A miút kopik, foszlik a kötös, úgy kopik mülük az adósság (Fal: NU. 283).

el-foszlik: ∞ Meg sem harmath, sem essew nom ertbe (a paizsokat) es imar az beór egynehany helen myuth egy tanerny zele el fozloth rotok (RMNy. III.70).

fől-foszlik: ∞ Köröm mellett bőr fel-foszlása, szálkázása: rediviae PPBI.

Foszlás: spolia [heute]. Ők alig gtytetheténec be az Assiosoknae fozlási (BécsiC. 44).

Fozlat: spolia. Ő fozlátit elozta (MűincC. 136). Őrülök en te bezededín, mikent ki lett sok fozlatot (AporC. 98. 15). A tenyeren száraz lábbal, által bozott gazdagsággal, Egyiptus foszlattyaival (Elm. H).

FOSZT: nudo, orbo, spolio MA. [deglubo]; berauben, entblößen PPB. Tollat fosztani: federn schleissen Adami: Spr. 193. Senkyt törweemmel kyl ne őlneenek, se foztananak (ÉrdyC. 349). De kik másét lopják, kborolják 's fosztják, nagy szükséget szenvednek (Ben: Ritm.² 215). Nem tudja, ha éle, vagy éltét fosztotta az ellenség (Könyi: HRom. 157). Bár édes atyádat lassankint fosztottad, szép keresmenyedtet velem fosztottad (Gvad: RP. 66).

alá-foszt: [cutem detratio; abschälen]. Mesd meg fejénél az anguillát és az bőret foszd alá (Radv: Osal. III.38).

dúl-foszt: [spolio, populor; plündern]. Dulo foszto nep: spoliatores Ver: Verb. 27. Monda a nemes ember: Meg elégődem feleségemmel egy feredő kaddal, minek valo egy egész to? Felele az hispian: Minek a to? Meg az is kichin immar. Mert ennyi sok vrakat, nemesseket, kegyetleneket, verszoppokat, dulo-fosztokat hordottam bele (Helt: Mes. 464). Dúlnak fosznak (Decsi: Adag. 225). Látod ama feslett ifiát, ama dúló fosztó gonosz embert, hogy büntetését nem vézi vétkeinek (Pázm: Préd. 28).

el-foszt: [eripio; entreissen, rauben]. Az embereknek mmkayat es lozogat elragadozatok es el fozzatok (VirgC. 47). Vala my yozagunk wolt, mynd el veszy, el fozttya tewlünk (ÉrdyC. 389). Sok kincset elfosztanak, népit vágják halálra (Tin. 209). Arany kupankot, lantzunkat, nasfankot, gyfrünköt bonczognukat lator szolgaine, szomszedaine varnnekel egyetemben elfozlattyaac (Born: Evang. IV.310). El fosztotta az más ember marháát: undavit pauperes (Kár: Bibl. 1524). A melly marháat attol el fosztott (Zvon: Post. 1516). Ajándékít tőlök elfosztvün (Ker: Préd. 51). Az ur vatsorájából a bort elfosztják (604).

elfosztás. Eldulás, elfosztás, elkoborlas: azotus (MA: Bibl. 1. Magy. 1).

fől-foszt: discooperio, denudo, retego MA. [auftrennen].

ki-foszt: [exuo; entblößen, ausplündern]. Kifoztottam magamat: exni me (BécsiC. 107). Jhr[ns]tm] foziad ki te magadat: exue te (108). Wrasagabol ky foztaak (ÉrdyC. 525). Az értékből kifosztott s forgatott nemesség teljes gyalázat a mostani világ előtt (Fal: NE. 24).

Iő-foszt: ∞ Ellenségünk le-fosztotta erejéből (Cstói: Tromb. 128).

még-foszt: spolio, expolio, despolio, dispolio, privo, exuo C. expilo MA. berauben, plündern, benelmen PPB. Szépségétől megfosztom, virágától megfosztom: detloro C. Valakit életétől meg-fosztani: *exheredem aliquem vitae suae facere: kőfálaitól meg-fosztattot városok: oppida *eruta muris PPBI. Megfosztó: spoliator PP. Tarsisnae menden fiagt megfozta: praedavit omnes filios Tharsis (BécsiC. 13). Meg fozta ő minden gazdagsagokat: praedavit omnem locupletationem eorum (uo.). Megfoztyan baga: depraedatum reliquit (NémGl. 120). Embőr meg foztatic az bodogoknac dífosegetől (VitkC. 69). Meg foziatok a thü testőtket az ő keuansagatol (DebrC. 98). Az korokat megh fozom az zent gonastul (TibC. 336). Meg foztaetek zemenek vilagsagatwl touab harom eztendevel (DomC. 158). Embőri segedemől meg valec foztatoth (NagyszC. 104). Yghen el zeege nyettewuk es myndden yotwl meg foztattwuk (ÉrdyC. 88). Ha zent egyhazat meg fozt (612). Embery dycheeretneel kyl [dicsérettől] meg foztathneek (632b). Te zent fa walwad agaydbol meg foztatol (ÉrC. 48). Meg fosztatoe az én gyermekimtól: absque liberis me esse fecistis (Helt: Bibl. I. x2). Nagy kart teszen a keresztényeknek, meg fosztuan őket az irasnac igaz értelmetől (I. c3). Miért foztyac meg az kősséget az bibliac olvasásától? (MA: Bibl. Előb. 3). Eljővénec hogy megfosztanac az holt testeket (MA: Bibl. 1.276). Az tiz király meg-foszttya és hamuvá tézsi a várost (Pázm: Kal. 663). Meg-fosztotta, és fel-prédálta minden ellenségét (Pázm: Préd. 111). Nem szabad az egyik oltárt megfosztani, hogy a másikat felékesithessük (Nyr. XIV. 565). Ne nehesztellyük, ha mikor az szükség kívánnya, marháanktul magunkat meg fosztannac (Zvon: Post. 115). Emec az szentsegneec reszesülesetül meg nem foztatic (Zvon: Osiaud. 135).

mégfosztás: spoliatio, privatio, expilatio, dispoliabulum C. beraubung, plünderung PPB. Negyed dologh ez az ew testy vylagosaganak megh foztaa [megvakulása] (ÉrdyC. 374b). Oh őrmőkneec el veztese, o minden vizagztalásoknak megfoztaa (NagyszC. 55). A lágysság [denitudo] az igaz haragtól való meg-fosztattatás (ACsere: Böles. 116).

nyüz-foszt: [spolio, exuo; plündern]. Zegeenyőket nyüznek fosznak (ÉrdyC. 26). Zolgayt nyuzta, foztotta (79). Másik tisztí a jó pásztornak, hogy ne éheztesse, felettéb' ne fárasztza, ne nyuzza-fosztza a juhokat (Pázm: Préd. 1100). Usura nélkül eszi kenyérét; ez illy kenyér sokkal jobb ízű, hogy nem az nyuzott fosztott (MA: Scult. 79). Az mit hamissan egyebeken yont, nyuzott fosztott (804). Nyuzo foszto, koborlo: praedo (Ver: Verb. 21). Uton-álló nyuzo foszto emberek (Rim: Ének. 412). Mit itil a ragadozásról, nyüzás-fosztásról, szegény emberek vére szopásról? (Pázm: Préd. 19). Innen vagynak a sok számtalan nyüzó fosztó tiszték, a kik a szegénységet nyüzni, húzni meg nem szünnek, mint a Faraho furtatói, míg magok is el nem vesznek, meg-nem halnak (Bod: Pol. 111).

Fosztás: populatio C. spoliatio MA. compilatio; beraubung PPB. [das plündern]. Foztasra: ad depredandum NémGl. 140. Vr megmeueti a puztolatot az erőssön es a foztast (depopulationem) a hatalmasra hozia (BécsiC. 222. JordC. 260). Kereszténységtelen fosztás (MA SB. 120).

Fosztatlan: inspoliatus C MA unbraubt PPB.

Fosztó: spoliator, populator, expiator C rüber, plünderer PPB. Briccius foztow familiaris? 1109. (Nyr. VI.36). Legen en payzom bekesegees menden en ellensegymnek, lathatandoknak es nem lathatandoknak ellene, foztoknak foiknek ellene (PterC. 259). A szegedfoiknek atfa nem volt, de incab foztója (NádC. 521). Sokaknak romlásra tetettet ez, a kinek neve rontó, fosztó; de sokaknak felkelésére is (Pázm: Préd. 113).

Égyház-fosztó: spoliator ecclesiae Kr. [tempelrüber] (Pázm. Kal. 1766. 76. Kr.).

templom-fosztó: √ (Pázm: Préd. 1168. Kr.).

[Fosztogat]

el-fosztogat: [spolio; wiederholt plündern]. Iarunk kelvink atunkfiainak fogat el foztogathat (VirgC. 19).

Fosztott: spoliatus MA. heraubt PPB. Fosztott marlia; spoliun, prieda MA raly, beute, geplünderter gut PPB. Megföltse az mi házaunkat fosztot marhrickal: implebimus domos nostras spoliis (MA: Bibl. 1554).

[Fosztoz-ik, fosztóz-ik]

föl-fosztozik, föl-fosztózik: discooperior, demdor pante inferiori MA. aufgedeckt werden, am untern teil entblüsst werden PPB. Fölfosztozot, mint szünte valami bolond szokott fölfosztózni: multus est, quasi si nudetur unus de securis (MA: Bibl. 1252).

[Fosztózód-ik]

föl-fosztózódik: √ Mikol monda: Melly dihuséges volt ma az izrael kiralya, föl-fosztózólván az ő szolgáinak szolgái előtt, és meg meztelenült, a mint meg meztelenül egy a csufok között (Káldi: Bibl. 271. Csizi: Tromb. 501. Kr.).

FOSZTÁN, FOSZLÁN, FOSZTÁNY, FOSZ-LÁNY: 1) exomis PP. hiltrock ohne ärmel Adami: Spr. Fosztany, újatlan köntös; exomis PPI. Császár királinak küldte vont aran fosztánt, az Pertáinak es aranyas fosztánt küldte (Tin. 23). Az sok drága kincsot széllel takarják, posztokat, drágákat, gazdag fosztányokat (64. 125). A Christus foszlánya Rómában (mutogatatik, Czegl: Dag. 29). Az kamuka foszlánt hagyom Lázár Istvának (Székold. II.85). Katonáknak foszlánt vöttünk (MentME. 1318). Az atlácz fosztánkat, esemeletet kiküldém az társzekerem (V.105). Dolmány alá való bagazia fosztán (TörtT. XVIII.216). Narancs szín tafeta, és más atlácz hosszú türk foszlány, pamuttal béltet (Méhrok. XXIV.142). Bokáig van hosszú atlácz foszlányának (Gyöngy: KJ. 112). 2) [serica; seidensstoff]. Vettum fél egy veres foszlán atlácz dolmányt (ErdTörtAd. IV.11. VoetTrans. 9. 11).

1. FO (f-tul GuaryC. 35. *ter* ember LevT. 161. 296. *fü* kynth Komj: SzPál. 97. 99. 115. *f*met, *f*itec MünchC. 125. 32. *f*met DébrC. 46. Szék: Zsolt. 21. *f*etuk Sylv: UT. 1117. *f*edet 10. *ter*im Heyd: PCF. 60. *f*örök fei Zrínyi. 165. *f*ohelot Com: Orb. 35. *f*ök *f*ajel Orey: KáltSz. 238. *f*ajulj, *foaly* Radv: Usd. II.85. *f*ök GKat: Tük. 9. *f*örök SzCsene: Conf. 107. *f*ö RMNY. II. 10. 15. Matkó: BCsík. 61. *sat*, *f*öaly Nád: Kort. 278). 1) caput, calva C. hant, kopf PPB. Kinek feje elmeződik: gravelinus C. Vala ew feye aranyozot (dlnC. 125). Föfönce föstök: coma capitis ejus (BécsiC. 38). *To* vag az aran fö: tu es caput aurum (123). Tü föfönce minden förti meg zmulattatue MünchC. 32). Olyan en fömet meg nem kometul (125). Isten meg zegi ő ellenseginek föstök (ApenC. 19). Az clousen föfötel el zaudot tag meg hot (GuaryC. 35). Föye le huytan boöata ki loket (VirkC. 72). El borotvallya föjét (JordC. 130). Lata hw napat vezetg fökwen, föyet faydalvam: vidit soerum ejus jacentem et fubricantem (376). Zyksek volca ey hayyat el

beretualny ey föyerevl (DomC. 174). Ez eneklees fraternek föyében es föyben zevnefen valanak (252). Zent föyedet en föyembe meg nyuzsodul (ThewrC. 281). Myndenyknek keraly korona föyében (ErdyC. 511b). Az testel az föw eoyetembe temetessék el (521). Föyöt zenyet toetowa förgathvam (566). Föwel intettének: moverunt caput (KulesC. 40). Az föem neves wala (Heyd: PCF. 60). Kend meg kometul az te föfölet: unge caput tuum Sylv: UT. 110. Föföletnek haia száli: vestri capilli capitis (102). A fö föföletok [füy] való hayszube (Helt: VigK. 25). Losonezi föjét vagy magát föyembe néküm itkassad (Tin: 77). Giermee Syriaba delfant fönel szöletec (Szék: Krón. 57). Nüm olyan az föföel mint az erdő: multum silvam gestas (Deesi: Adag. 220). A föl az fö meg vész, tagokis meg vözene ott: piscis primam a capite foetet (279). Koppj-vason mindeniknek föfök föi rá füve vagyon (Zrínyi. 165). Hol a fö el esik faj ott a tagoknak (Matkó: BCsík. 61). Föjét meg-boldiván, semmit sem föföle (Czegl: Dag. El5b. 31). Bibirkálj már a föjében (Czegl: MM. 143). Meg-rögzöt, förekedett fönce föjédmá (Com: Jan. 50). Fönce nátha máit való nehozölése (Com: Vest. 131). Az ő föjét a Péter föyében hajtá, és kezdé almmia (Tess: SzMag. Ds). Verseket kellene tsínáhom, de semmiképen nem fördül-meg a föjében (Halt: IIIhist. II.306). Angyali koronád, ki föyeltt föjédbem, másodk fözsetnek nyombassuk föjédbem (Orey: KáltSz. 238). A frantzia udvari kényzó éjüti föjét a gazdasszonynak (Fal: NU. 149). 2) [vita; leben]. Se osközzöl te föföre (MünchC. 22). Se temen föy-dre ne öskvgyel: neque per caput tuum junaveris (JordC. 368). Adassék kegyelem föyödelk (ComC. 1). Nagyban iar dolgom, föiem, foszozom vesztebe (Dom: Préd. 110). Föied vezetg föresel: in Cationum tendis (Deesi: Adag. 243). És valaki zászlóját ollagyja, föjét veszeszse el fötete (MentTME. III.52). A király ki-hirdette, hogy a kit a föny meg-egyzö fütással, ez föjével fözetne (Halt: IIIhist. II.100). 3) [pro nomine personali, homo; mensch, person]. Minden fötöl szedett pénz: stips C. Egy-egy före, személyre: in capita; före, házra vetett adó: taxatio capitum, ostium PPB. Hög engotesssek malazti te föyödelk (ErsC. 226). Bynes föyöwüknek idvességere (ErdyC. 505b). Nem tudom, mit lögyec, föyemet kire byzzam (Hofer. 257). Fölsöged gondollya föl meg fölt fömet, föle marat en vön fönyeg föyemet (Göres: Mátv. 22). Számálllyatoc meg minden förtiat az ő föice szörint (MA: Bibl. 1117). Szálllichon szerenche minden veszedelmel en föfö föyemre (Zrínyi. 1157). Maga két száz föyel palotából jön-ka (28). Chak az te föjöd lögyen egészegeben (Zrínyi: ASyr. 101). Azok urmet astak vöszy föjümnek (Káthbücs. 2). Néha néha vigasztalni megöltöztassék szomorü föyemet: végezvén hoveletem, ajánlván kegyelmödben föyemet (Fügylet 1880. IX. 151). 4) [mens, intellectus, ingenium; sinn, verstand, verumt]. Gajdult fö: subebrius, mens vacillans; öszölösség, fönek meg-höhlása: delirium PPB. Az rögzöseg fönce meg haboryotia (GuaryC. 5). A hógoc az ő föyence elbuldulasane alyttvác vala ezt (TöC. 137). Minden veszedelmek chak nynek föl emelkodeschwl lytek (VirgC. 95). Boros fönd (Ment: Apol. 142). Ehez chac egy kukot sem ortesz, mert nem föfödelhez való (342). Az szöföc nynghatatlan föjök, haborgoc Pécsi: SzöfK. A24. Emberi föfö gondolt (Zyon: Post. 1990). A Luther 68. Calvius értelme magok föje alkotmányá (Pázm: Préd. 397). Meg átkaldott fö, ki a Vuhgatát Hieronymus-nak allattvác (Czegl: MM. 223). Föföföknök meg föddetatas (Löp: FTök. 27). Nem valami értelme fönel fört fontos tudomány (Hal: Csisk. 116). Ha valamely fö indulat föllik föjökben (Megy: Bayle. 16). 5) [tracenus, spica, paniculus; traube, ähre, kolben]. Föye fö len: manipulus lini facti PP. Paralyponema. Hög az parazt ember z-wlowyö bemon teremne es föllyes föw z-wlowyok hozra (Pesti. Fab. 87). Lenében az víz meg áll, a föfönce olyan a föie mint egy özet (Mél: Herb. 13). Erös madra rost, mint az kondörnek olyan hütes az fö es magna (BeytheA: FivK. 94). A veteményes magok, kalászekat avagy föjeket hoznak (Com: Jan. 26). Némely

nek (gabonának) a fej helet vagyon bürkéjek (quoncula, kölléim), a mely a szemeket magában foglalja úgy mint: a zab, kőles, hajdina (Com: Orb. 35). Az olasz káposzta főben mégyen (Lápp: PKert. II 121) Egy fő vörös hagyma (Szakácsmest. 22).

6) [caput rerum examinatum; oberster teil lebloser gegenstände]. Oszlop feje: epistylum C. Oszlop feje: epistylum, ágas pótza; knopf oder krone auf eine säule PPBl. Orso fejére függesztő hőmpöly, kívül az orsó inkább pördül: spondylus MA. Kikötő helynek feje: cornu portus PPl. Arukfee [helynév] 1055. Azofew 1158. Aszoufeó 1211. (Jerney). Vallis, quae Vlozowfey nuncupatur 1257. (Knauzi). Ayfyf [hegy Abanban] 1255. (Jerney). Terra in Thoufó 1209. (VReg. 1). Az vitézők az tör feyewel ytyk vala öteth (WinklC. 201). Parlaódnének chathyath ees feythi neky tharthany ad (PeerC. 3). Egy ezüst aranyas sarkanthw fyw (RMNY. II.199). Arany gywrwt zomanczos feywel feketelne (Radz: Csál. II.94). Memyetecl el az utának fejéire: ito ad exitus viarum (MA: Bibl. IV.23). Az szegeknek feje hozatska volt (Gyarm: Fel. 274) Keze-fejei tsédjőköl ki-mozdulnak (GKat. Vált. II.454.). **7)** [pars antica; vorderteil]. Zent Damancos evle ez apatnak agyanak feyhez es az ev tarsa labaloz (DomC. 170). Agyának fejére bürüla: conversus est ad lectni caput (MA: Bibl. I.45). **8)** [fons; quelle]. Ad caput voraginis quod dicitur Churchufen 1086. (Wenzel. I.31). Ad pratum Sedfen nuncupatur 1292. (X.94). Fluvius Isuafev 1272. (ZiclyC. I.30). Fluvius vkrufen 1319. (164.) Egy kis csorgó patak egy völgyben vala, vitéz viznek fejét keresi vala (RMK. IV.123). Az vér foliásos aszszoni állat Jezus ruháat illete és azonnal meg szárad a vércse feié (Kár: Bibl. III.36). Azonnal megszárada az aszszoni állatnak vér folyásának feje (MA: Scult. 1017). Ugy hogy az folyóviz négy folyó viznek lenne feje: ut fluvius iste esset caput quatuor fluviorum (MA: Bibl. I.3). Az örvényeknek fejei: tontes abyssi (7). **9)** [initium, principium; anfang, quelle]. Neuet meg ielente verseknek feieben (Kák: Ast. 12). Akármellyik eselekedetnek feje maga az elme (Illy: Préd. I.585). A ki rosszat mond, tób rosz mondásnak a feje (Fal: UE. 481). Avval kérkedik, mintha ő volna feje-oka, néked pedig semmi részed azokban (411). Magamnal vagyok méltó közöm és pöröm, magam vagyok mind ezeknek feje és oka (Fal: TÉ. 703). **10)** [summa, essentia; hauptsache, wesen]. Ez a feje a dolognak: hoc *caput est PPBl. Az melleket monduk, ez az feje, hog: eorum, quae dicimus, haec summa est (Sylv: UT. II.105). Ez vtolso feie nünden tanusaginknac (Born: Préd. 456). Ez feie keresünknek (Born: Evang. III.373). Imét azért meg-tettzik, mely álnokúl tege fel ellenfink Kalanz a kérdésnek fejét ilyen formában (Pós: Igazs. I.70). Egy gyenge, de tanulni igyekező megtanútatik a vallás fejéire (MHeg: BTan. 2). A dolognak fejeiről semmi nem végezethetett vala (Szal: Krón. 355). **11)** [primarius C. coryphaeus, primus MA. [der vornehmste, haupt, oberhaupt, anführer]. Valamibe fő vagyok: praesideo, praesum C. Valami dologban fő: excellens in aliqua re; tanásnak feje: *columna senatus; társaságuk feje: *columna reipublicae PPBl. Nepeknek fey: capita populorum (BécsiC. 224). Nemzeteknek fey: capita familiarum (JordC. 131). Meg valuztakh a ket embört, kik közül egyik es feh zent Istvan uala (DebrC. 64). Kit az ű vra házabeli szolgálóm főe tót (Sylv: UT. I.39). A szolga, kit az vr az ő háza népén főúé tót: servus, quem constituit dominus super familiam suam (Helt: UT. G4). E tanásba feice valánac Janos, Imre (Helt: Krón. 141). Ötet adta feül az gyülekezetnek (Dáv: VDisp. I.111). Mert azok közt feyec, nem szolgáló lézne (SzépÉnek. 4). Az pogányokon fővé téz engem (MA: Bibl. V.9). Lehetetlen, nem-hogy az ecclesiát, de csak egy falueskát-is móddal és észszel vezérleni, ha feje nincsen (Pázm: LuthV. 347). A jesniták feje, Bellarmius (Czegl: Japh. 12). Superintendenseket emeltek fel és azokat főeknek vallyatok lenni köztetek (Bal: CsIsk. 405). Midőn egy mindeneckel bír, monarchának, egy főnc mondatie (Com: Jan. 138). Kain, ki első úgy mint kárhözottaknak és

megvototteknak feje megátkozottat az istentől (Illy: Préd. I.4 II.156). Fővé lóttél Israel nemzetiségiben: caput factus es (Illy: Préd. II.209). Az ki fő volt köztök, egynek vagy köztöknek, egy-egy dolmának való posztót adattunk, kinek jobbat, kinek aljasabbat (RákGy: Lev. 190). Komissiót rendelt az udvar Erdélybe, a melyben fő volt G. Zean Fridrik (BodC: Pol. 141). **12)** [praecellens, eximius, praestabilis, praestans MA. [summus, supremus] vornehm, vortrefflich PPBl. [vorzüglich, ober-, haupt-, erz-]. Fő módra: generose PPl. A fő venec: seniores (MünchC. 87). Fe angolok: archangeli (NémGl. 216). Vala egy fev yeles doctor (ÉrdyC. 573). Embernek három fő ellensege vagón (BodC. 1). Mind meg írta azokat, a minemű fő dolgoz lóttet e vilag kezdetitől (Helt: Bibl. Le3). Az bak légy alatt kellemetes fő és hőczülletes dolgokban foglatosnac lenni (Cis. L2). Az igazulas igyezei között az költő fő; először (Fél: Tan. 297). Az embernek fő bölcsesége esmerni az istent es önün magat (547). Az vala a sidóságban leg fő város (Born: Préd. 78). Diezeri, hogy ieles es fő bor (94). Fő ötet: deorum eibus, Jovis lae (Decsi: Adag. 61. 308). Vagyon fő ő ebben: Rosebus est in hac arte (256). Vala akkor egy fő foglyoc: habebant tunc vincum insignem (MA: Bibl. IV.30). Együgyűek voltaunk ngyan e világi böltseségben, de fővek (excellentissimi) az isteni tudományban (Vallást. 211). Eriget nyere az chászárul, ilyen okkal, hogy esztendőnként háromezer aranyt s nyolcz fő lovat aína az chászárnak (Pázm: Kal. 435). Mint a fő gyümölcsök, úgy a nagy emberek, idővel érnek (Pázm: Préd. 26). A ki valamely kézi-munkának mesterséget fő-módon tudta, ki-tanul nind ezekből, ha naponként nem gyakorolja (323). Az vizből lótt bort kostolván igen fő bornak találta (Zvon: Post.I.303). Hust nem esznek, mind az által másféle fő őtkekel, drága halacsal torkig főltözne (474). Philep Melanthon vólt pedig fő egybe zagyualója az Augustana confessionnak (Bal: CsIsk. 242). A szükség igen fő tanító mestere az imádságnak (Mad: Évang. 112). Mely mesterségben igen fők a jesuiták (577). Eledel, és öltözet körül igen fő gondviselő volt (Illy: Préd. II.161). Választot fő bor legyen tizenkét hordoval (Szentm: TFü. 8). Fő praedaval meg terhelteve az taborla érkezem (Fórró: Curt. 729). Bor ide sem leszen bőven, de igen fő leszen (RákGy: Lev. 251). Sok leg fő katona (Gyöngy: KJ. 38). Az istenes erköleset néző tudománynak leg fővebb czikkelyi: primi principii nella morale (Fal: NE. 37). A főveb parlamentum-nak belső secretariussa posta napokon nem izenget amnyit, se nem fúttatya olly sürden inasit minden-felé, mint ezek (Fal: NU. 256). A legfőveben ellenkeznek (Gvad: Lev. 61).

[Szólások]. El mehech hitteddel, kinec sem feie sem farka (Mon: Apol. 420). A maga fu r t leje szerént magyarázta amaz igéket (Matkó: BCsák. 248). Pártos erköles szorúlt feiekbem, harag és irigység vert fészket szivekben (Gyöngy: MV. 11). H a j a d o n f ő : caput nudatum PPl. P a t i k a az ő feie, nündenkor talál valami tracturát: semper affert Libya mali ac novi quippiam (Decsi: Adag. 224). Semy fizetesh sem thiet senky z e g e n feyennek (LevI. I.61). Ne vtlád meg szegény feiemet (Helt: Krón. 82). Szegény feiem uramboz ohajt (Rim: Ének. 289). Jaj szegény fejem! (László: Petr. 208). Vert viszen veretlent, aya-feje t ő r e t l e n t (Czegl: BDorg. 413. Veresm: Lev. 292). Egke sem estek volt fejek l á g y á r a (Czegl: BDorg. 93). J ó b f e i e m e s s e k e l : mox caput hocce aliquis mihi barbarus ense recidat (Decsi: Adag. 230). A kiket ha meg-gyözhet, az ellenségnek el-esik fejek (Hall: HHist. II.101). A fejem fáj: dolet mihi caput PPl. Fejem fen áltáig leszek én veletek (Zrinyi: I.86. TörtT. 2 I.224). De hadgyán, tudom, hogy elégé f o r r ó z i k ettülis az feied (Zvon: PázmP. 214). Egyedül szegény fejem főtt, magamét költöttem (RákGy: Lev. 269). Megbomlott s z é d e l g ő beteg feietek (Bal: CsIsk. 219). M e g f o r d n i t a feie (megbolondult) (Tel: Evang. I.144). Nagyban iar dologom, fejem, ioszgom v e s z t e b e (Born: Préd. 410). Soha olly feje-

delmet nem hallottam, kinek csak az olyan szolgálót eset volna kedveszerént, melyet feje-vesztésben parancsolt volna (Pázm: Kal. 1766. 583). A vendég azt tartja, hogy nem fogadták jó szívvel, ha potroha nem puffadtott annyira, mint egy akós hordó és a feje nem zúgott úgy, mint a számlabom (Fal: NU. 303). Nem férhala feiekkbe, hogy achul valamí nagy io szarmazhatneiek (Tel: Evang. 149b). A mértékletesség egy nem bon-nemisza anglusnak nem fért fejébe; hol nevette s hol gyalázta (Fal: NU. 303). Az olasz káposzta főben megyen (Lipp: PKert. II.121). A dolgot melyen feiekkbe szegezni akarja vala (Illy: Préd. 1442). Im sapkát től fejében e jámbor (Czepl: BDorg. 195). Csak ezis szegzet űthetet volna főieidben (Czepl: BDorg. 154). Én uram fognap olyan beszédet hallottam két ifjútól, melyek nagy szegzet űtöttek fejembe (Hall: III.181. II.196). A mely tollas botot kezében hordozott, aval űti főbe Troilust (Hall: III.140). A fejébe vernia páltzát: *inutere scipionem in caput PPI. Bár felhasiezak az en leg drágáb orromat, ha főieidbe nem vonszák az barát kapaiát (FortSzer. II). Végezetre, akarám érteni hol olvastu Balduinus az obsequium emlékezetit? Ha csak maga fejében faragta, tartsa magának (Pázm: LuthV. 107). Halálós, főben-járó: peremptorius PPI. T. sola nem érti, hogy mag nem izeméje az portára, hogy uram írta volna azt meg, és érti kd. az uram leveléből, hogy ő kmeinek fejében jár ez dolok (Nád: Lev. 138). Fejében járó dolognac tartsa: capitale sibi dncat (Com: Jan. 172). Ez ideig is T. tartott ellent, innét tova is mindaddik azt névelí, míg azt ki nem veti fejéből, hogy nekim [igy] nem kell félni az én szekén uramtól (Nád: Lev. 128). Kik az ő cselekedeteket tulajdon feiekkből és ítéletekből mi velik (Illy: Préd. II.71). Melyet fejéért sem merné állatni a jensita (Czepl: Japh. 108). Ezeket én fejemért sem merném ám a jesuitákra foglni (152). Oka én nem voltam az eretekségnek, kit az én peresim fejemből őz felelnek (RMK. IV. 193). A lutheristák Husznak eretnek nevet süjtnek fejéhez (Pázm: Kal. 1766. 170). (A perentelek és apró nyálás emberek) hannyá vette magokat, mint ha ő nekik is a Salamon töckét a feiekköz íttétée volna, maga csak az allelekköz, tisztességgel mondna, íttettée azt (Helt: Mes. 214). Haragliókban meegh az feleseghek aszghaitis mind az fejéhez verik szeghonkek (Bal: Ejin. 7). Halál az fejeken (Gér: KárCs. IV.411). Az törvény fejen íttí: in sententia capitali convici debet (Ver: Verb. 131). *Fején keresni *accersire capitis; *fején keresés: accersio capitis PPI. Mel ember egob ezazart névezne romai ezazarnak: legottan fejen marad (DebrC. 331). Az mi fejedelmünk fejen nem maradhat: princeps noster capitalem sententiam incurere non potest (Ver: Verb. 315. TörtF. I.196). Mint fogtathatták meg azt, kit fejen marasztottak: quomodo poterit detineri in sententia capitali convictus (Ver: Verb. 341). Fejénis maraszták Jeremiást hogy az ő elpusztulásokról profétál (Pázm: Kal. 550). Türi isten, hogy a gonoszok a jámborok fején szántsanak (Pázm: Préd. 25). Kévámi, hogy valami gonosz fején teljék: *detestari omen PPI. Acháh királynak ez jaj fejen telék moit Jézabéllal nőstől megölötek (RMK. II.196). És félő, hogy fejedem ne tellyék a mit mondott sz. Dávid, hogy, elvesznek, a kik ő-től távoznak (Pázm: Préd. 324). Megvallották, hogy nem király, sem hotman akarattjából, hanem fejékre jöttek ki az tengeri kereskedőre (MonTME. V.72). Az nagy háznak gondját csak egy főre birja, minden tisztességgel rendelont megadja (RMK. II.49). Noha csak egy főre [más kiadás: egyodül] nemzateből vala, szabad ember voltát igen félti vala, azért jó ideig nőtelen élt vala (395. 28). Nyakrafőre [l. alább] Sokat főre lábra lenni megengedne, hogy az nyuzásra és bírságlásra annyival több alkal mutasságoe lehessen (Prág: Serk. 688). Mint az ő fője, oly fejet nem láttam, bár sok aszonyoknak gyermekét vizsgáltam. Neurég komenezéinkről fejére leosott, sirt ugyan, vérzett is, de csak egy koveset (Gvad: RP. 40). Önön fejére esett a másnak tsinált súlyok (SzD: MVir. 29). Az isten ráfordítja még ő

fejére (Thaly: Adal. 132). Sedechiásnak fejére fordula csorbás hiti jutalma (Czepl: ORoml. 42). Mindenket fejére itiltek: omnes simul capite damnati sunt (Ver: Verb. 348). Egy embert fejére keresnek: (Ver: Verb. Előb. 64). Vytetelek (delkem) wr istennek tyeletyre; és előbe hoznak egy nagy könyvet es feyemre olvastak (ÉrdyC. 634). Nem szabad sekit abból itélui, a mit ellene mondanak, hanem a mit hiteles bizonyosságokkal fejére raknak (Pázm: Préd. 505). Azokat a kínokat öszvőséggel, melyekről eddig szollottunk, ezersmind fejünkre szállította (Lép: PTK. 1275). Myendenek ow magát iol meg kel rostalhy, ha zogyent feyere nem akar zyrka luy (Pesti: Fab. 21). Fejekre telik az istennek fényezetése (Pázm: Kal. 244). Gond telik fejünkre (Fal: NU. 279). Fejére telik a párlug (Fal: Jegyz. 924). Fejére tollat a lüntetés, hogy mindent megfizessen, a bosszúságrt is tégyen (Fal: TÉ. 748). A férfi feleségét fejére ne hadza ülni (Pázm: Préd. 245). Maga feiére vakarni port: irritare crabrones (Deesi: Adag. 6). Noha főre főre, külön külön egy egy emberek vagyunk, de azért ugyan csak egymek kell lennünk az igaz szeretetben (MNYil: Agend. 63). Főrfőre: capitatum Kr. Vagyon-e minden embernek főül főre egy főző angyala (Pés: Igazs. II.61). Hogy akarmelly paraszt emberis főrel főre az irásokat a maga értelm szerint magyarázhatná (GKAt: Váts. II.1319). Ha többet nem nyom a férfiak érdeme, leg-alább egy arányul oszlik az aszonyok érdemével fejről fejre (SzD: MVir. 112). Tsóvájlja a fejét: *mutat capite PPI. Mynd karomlak hivet czowalwan hű főyek (JordC. 511). Megezovahámé ti raytatok az én fejemet? (MA: Bbl. 1458). Erre, tudom, tsóváni fogja fejét (SzD: MVir. 143). Mikoron az fiának nem volt volna hova feit fognia, es nemet királnak nem volna kerénye (LeVT. 151). Nincsen kihez az én árva fejemet fognom (II.17). Ninc houa ő feiet haitani: non habet ubi caput reclinet (MünchC. 27). Térdet és főt hayt vala (Helt: Krón. 30). Az durezkodasnak és kemény engedtelenségnek lékét hagyván, az isten beszédének és sz. parancsolattjának fejt hayts (Álv: Post. 1159). Midőn süveg-vetve a papnak lábához esvén, feiünk-hajta, kezünk öszve fogva, és több efflele keresztényi áitatosságunk jeleit adván, vallyuk báneinket (Illy: Kat. 397). Egy ember jött-bé, kinek mindenek fejet hajtnak, oly hasonló hozzád, esászár (Hall: III.181. II.98). El-betsméllek azokat, a kik nekik fejet nem hajtnak (Megy: Dial. 229). Bouja [igy?] fejt sem hajta reá [fel sem veszi, nem ügyel reá] (Nyr. X.496). Fejem lehaytom: conquinisco MA. Nincz hol ezac feiet le haythassa is (Zvon: Post. 116). Fejemet ködtöm én, hogy régen lesben van (Zrinyi: ASyr. 53). Mihály fejét kötötte, hogy s ezernek feleté ninc az had (TörtF. I.279). Lesütötte a fejét: *dejectus vultum PPI. No bizony igen poznállják az te fejedetis (Deesi: Adag. 169). Házi gondtartásban pörselttem fejemet (Megy: Gáj. VI.8). A pártolokát elő foga es feieket szedete (Helt: Krón. 76). Az hat s öt szám nekod prophétállya, hogy héában t ő-r ő d fejedet raíta (FortSzer. K2). Lupal is miben törheti most fejét a portán, abban is tudán érthet valamit (MonTME. V.85). Némely-lyek utig török fejeiket, s tsak nem ölik magokat a tanulásban, még sem érdeklík a tárgyát (Fal: UE. 395). Eszétől öblueszött, tőkkel ütötték a fejét (SzD: MVir. 131). Fejét vonni: *desecare collum alieni, *decutere ense caput PPI. Mas ember feleségért feiet vöttek (Vás: CmCat. 640). Ighen rea felele hogh mynden felelem nelkw hozad hyven vize ez lewete, es wgh veyem feiemeth rea (LeVT. 154). Valaki szerencheré vetvén fejét a varasból ki lappant és füvet szedet magának (Tel: Evang. II.618). Egyedül maga fejétől tselekedete: sine *arbitris feit PPI. Az írás értelmében ha mi akadékok találkozott, azt nem akartak a magok fejúktől érteni (Véresm: Lev. 116). Figurákat, és egyéb hamis magyarázatokat fejúktől gondolván (Pázm: LuthV. 100). Inmár Rudolfs esászár megsarkaltatására csak maga fejétől ígératot tett (SzD: Krón. 19). Maga fejétől es latalmából meg nem foghattya: propria sua

autoritate non habet captivandi facultatem (Ver: Verb. 336). Nem maga fejétől száll úgy, hanem szent Pálból (Matkó: BCsák. 255). Fél-e-mellett fővel jár: *erectus vagatur PPI. Az fryfiak hozzz hayuk ne legyenek, es az azzonyallatok hayadon fevel ne legyenek (Komj: Szál. 120). Az egész község előtt mezt fővel áll vala, csak egy hajszál ő fején immáran nem vala (RMK. V.257). Meztelen lábbal indula útára, meztelen fővel város kapujára (II.47). Ha en zom az, feyem el iryem meg (LevT. 1282). Valaki kapitányához fegyvert vonson vagy megöli, fejjével éri meg (MonOkm. II.52). A király ki-hirdette, hogy a kit a leány meg-gyözne futással, ez fejjével fizetne (Hall: IIIHist. II.100). Nyakkal fővel letvetni valakit: *jacere aliquem in praiceps PPBI.

[Közmondások]. Mennee few, amne ezz (ÉrdyC. 69b). Menny fő, anny értelm (Frank: HasznK. 14). Sok fő, sok értelem: quot capita, tot sensus (Kisv: Adag. 513. Kr.). Ti köztetek menyi fő, amnyi itélet és szentírásbeli magyarázat íróg forog (Bal: Cslsk. 392). Minden botnak az végén az feje: finem vitae spectat (Deesi: Adag. 20). Ha fő vag, ne kívány fark lenni (Deesi: Adag. 260. Kisv: Adag. 99). Főtől árad a víz: ubi papa, ibi Roma MA. A ki igazat mond, annak bé-török a feje (Hall: IIIHist. II.89).

ágy-fő: cervical, pluteus, lecti colophon PP. sponda PPI. háuptbrett am bette PPB. A mely háló-házba viszik az új királyt, ott az ágy-fejénél egy erős oroslánt lát, lábánál sárkányt (Hall: IIIHist. II.170).

árpa-fő: spica hordeacea MA. gerstenähre PPB.

asztal-fő: [caput mensae; oberes tischende]. Le ylteteek az asztal feere (ÉrdyC. 515). Az asztal főre főfűlyenee (MA: Senu. 285). Az asztalfőn eset mondás: quod super mensa dicitur (Prág: Serk. Előb. 67. MF.). Hogy valami asztal főre való, nemes és válogatott magyar szókkal eelnél írásodban (Bal: Cslsk. 185). A kutykiból az asztal főre (ugorni, Vallástétel 380).

barát-feje: erigeron C. [kreuzwurz].

bőjt-fő: [initium quadragesimae, dies cinerum sacerorum; fastenänfang, aschermittwoch]. Nemy emberrel huszlagyo napba vendege hyuotott, kyt zent flerenz kere, hogy ewtett vetne alatt az tonak zygetebe; ez vala beytfew zeredara viradolan (EhrC. 26).

búza-fő: spica, spicilegium C. MA. kornähre PPB. Tar búza fő: *spica mutica PPBI. Búza főből való: spicuous MA. Az búza-főkről az kalaszokot kezdék leszedni: coeperunt vellere spicas (Sylv: UT. 118). A búzais meg fejezet búza fővel neukeddie fel (Born: Préd. 275). Pergelt búza fejec (MA: Bibl. I.110). Szálkás és tokos búza fejek (GKat: Váts. II.1148).

[Közmondások]. Könnyű a kepe mellett búza fejet szedni (Fal: Jegyz. 926).

búzafejes: spicatus C. MA. das ähren hat PPB.

éb-fejű: [canis caput habens; was einen hunds-kopf hat]. Ez ebfejűt [Aescopust] arra hoztad, hogy engemet ki yz [tűz] hazattal vele [mondja Xantlmsnak feleség] (Pesti: Fal. 6). Ebfejű fő: cynocephalaea (Mel: Herb. 165). Plinius írja, hogy a világnak némely részén eb fejű emberek termenének (Hall: IIIHist. II.332).

eke-fő: dentale PPBI. [pflughaupt].

előköttő-fő: [pars suprema praecinctorii; oberteil der schürze]. Az elewkwetew fewth megcsináltatta (LevT. II.24). Tyz elewkwetwe, az negyenek aranyas feye (RMNY. II.35).

ember-fő: [caput hominis; menschenhaupt]. Vala király cseszeye ember főből (Valk: And. 12). Emberfő [Huszt várában egy bástyának a neve] (Radv: Csal. II.393).

főlféjű: [dimidium tantum capitis habens; halbköpfig]. Sigmond királynak öregbik pecceti alat, kiben fél fejű sus vagyon: sub sigillo eum medio capite aquilae facto (Ver: Verb. 268).

fő-fő: [summus, princeps; oberster, oberhaupt]. Sidoc közzül a ki fő fő volt (Born: Préd. 81). (A törökök közül a feje-feje mind Mátyás királynál maradt (Monlrok. III.159). Minden főfő nékie bizonyos adót ad (MA: SB. 100). A Christus után fő feje a pápa az ecclesiának (Matkó: BCsák. 168). Minden írásomnak az főfeje most az Startzer urammal való tractánk (ErdTörtAd. II.57). A népnek a feje feje, elő-kelhető, megfűközének (GKat: Váts. I.1229). Az Esztergarnhoz való faluk bíráinak és feje-fejének száikség leszen megesküdtetni (KéMDipl. 261).

furcsa-fejű: [versutus; listig, verschlagen]. Virág hozo vigasztalo Sz. György hauában születel gyermek furca fejú, fáitalan erkölczü, tekéltetlen (Cis. E1).

fürt-fejű: versutus MA. listig, verschmitzt, verschlagen PPB. Nyughatatlan fürt fejú emberek (Euy: Gizm. 18). Poeták fabulája, vagy valamely fürt fejú embernek találmánya (Derk: ÖElet. 54).

gabona-fő: [spica; ähre]. Gabona-fő formára metszem: inspicio PPBI. Al a gabona fő es niné ő bennee nemzes: culmus stans, non est in eo germin (BécsiC. 191. MünchC. 34. 77). Kezdeek zaggathny az gabona fejet: coeperunt vellere spicas (JordC. 388. 460). Az buza nem tetethetyk az kasban, hanemha az gabona fev leyend elezzer erevssen meg chepletetv (CoruC. 259). Het gabona fő neukekodeiee fel egy szárbol, szép és tyeles (Helt: Bibl. I.V). Gabona fejeket szedek (Káldi: Bibl. 232). Az füres bodó kongás és esztedhan teremk gabona fő phariseusi kérkedésednek jeles czimerei (Matkó: BCsák. 124). A föld felé esügged a szemekkel tyeles gabona fő (Matkó: II.Roml. 27).

gyöngye-fejű: [ingenii imbecillis; schwachköpfig] (Pázm: Préd. 691. Kr.).

hagyma-fő: caput allii, bullus cepae Kr. [zwiebelknollen]. Egy hagyma feiet sem adna: ne allii quidem caput (Deesi: Adag. 228).

három-fejű: triceps C. tricephalus MA. dreiköpfig PPB.

hét-fő (between LevT. I.374. hetoren RMNY. III.25): dies lunae, feria prima MA. montag PPB. Terrae Monyorokerek, Hettfihelly, et Kewlked . . . Meta Hettfihelly incipiens a Pünkona pervenit versus orientem 1240 (CodPatr. VI.13). Ez ywe hetfihen (RMNY. II.131. 301). Még hetfen elindult (LevT. II.10). Husuét het feyen (Beythe: Epist. 236). Hetfő Saturnus az eget ködökkel be burittia (KBécs. 1572. D8). Első negyede böyt masnak leszen böyt elő hetfőn szeles lagynalassal (KNagysz. 1621F). Ide érkeznek ez jóvendő hétfőre (KeeskTört. 426). Hogy hétfőn indülunk, azt nagyon akartam (Gvad: FNöt. 128).

nagy-hétfő: dies lunae in hebdomada sancta Kr. [montag vor ostern] (GömC. 239. ThewrC. 52).

hosszú-fejű: cilo C. [spitzköpfig]. Hegyes, hosszú fejűe: cilones (Com: Jan. 53).

jó-fejű: [boni ingenii; wer einen guten kopf hat]. Jófejú Imre [név] (Radv: Csal. III.277).

két-fejű: biceps C. MA. zweiköpfig PPB. Kyknece ez velagon volt fogatkozasoc testőeben, minth cönkaac, vakoe, keth feyők (NagyszC. 332).

kéz-feje. Keze feje: carpus; handgelenk, faustbenge PPB. handwurzel; le poignet KirBesz. 128. Keze fejjével csapta: aversa manu ictum infixit; mit umgewandter hand schlagen PPB. Nem yóhet ver az ő kezeh feieből (WeszpC. 102). Keze fejei el vágra valának (Káldi: Bibl. 239) Terjedtet az kezem

fejére és csuklyójára s boka csontjára a fájdalom (Monrök. XV.315). Jobb kezem feje livin fájdalmasabb es dagattabb, ott is rettenetes vízketegséggel sok fakadkoesku fakadott ki (103).

kormány-fő: [gubernaculum] leibrett Pest: Nom. 68

kút-fő: scatebra, fons C. scaturigo MA [quelle] quellbrunnen PFB. Meríteni a kút-főből: haurire ex fontibus; a kút-fő ki lövelli a vizet: fons egerit aquam PFB. Meta incipit a cut fon 1193. (Knausz). Usque ad kutien 1268. (Wenzel. III.195). Kút főnek vyzo: fons aquae (JordC. 925). Ky folyo kút fő: fons aquae salientis (631). Ky ad en sceneymnek kón hullatának kut feyeth (PeerC. 28). Kút feyek: fontes aquarum (KeszthC. 28). Az evrek bevlehessegek kut feje (DomC. 8). Ergalmassaguk kút fője (WinklC. 356). Azon nap a nagy melegec minden kutfeyei meg szakadane: rupti sunt omnes fontes abyssi magne (Helt: Bibl. I.64). Az hit eredeti es kutfeye az szeretetnek (Fél: Tan. 296). Fél zaarta kut fejedet (Mon: Apol. 12). Mint valami kútfőből arattana a soc tenyegese (433). Tizen két kút feje: duodecim fontes aquarum (Kár: Bibl. I.152). Láta egy kutfeyet: vidit puteum (MA: Bibl. I.18). A föld alatt lévő medves erekből ki-buzgó a vagy buzgógi kút fejek fel-szökdehnek (Com: Jan. 13). A kútfőből édes-dobebben ilatni vizet (Udv: Dáv. 15). Az békételenség az maga kútfőből minden-féle gonoszagnak folyamt bocsátta ki (Hall: Paizs. 15). Az istent hiszi, minden joknak elő kútfőjét (Ily: Préd. II.523).

[Közmondások]. Az minemű az kút fő ollian az foliasis (Fél: Tan. 203).

forrás-kútfő: scatebra, scaturigo, fons MA brunquelle PFB (Pázm: KT. 150).

kútfői: fontalis, fontanus MA. aus der quelle PFB.

láb-fő, láb-feje: tarsus, suffrago SL [fusswurzel, oberriß]. A láb tsom, buzból [felvasd: tsomb, butzból], szárból, in láb fejből áll (ACsero: Enc. 142). A láb feje: convexum plantae (Com: Jan. 19).

lő-fő, lő-fejű. Lő fő emberek: antepilani PFB. Demta possessioe alioquin vt lwhfow libera (Szék. Okl. 163). Mátyás király idejében volt egy jó szolgabíró lő fő ember Kászonban (L297). És ugyan azon széken lakó lőfejek közül tizelhármat bírának rendelniük (397). Siendi dicuntur trium generum Ali enim sunt potiores vel primores, ali primipili, vulgo löffow et fewo appellati (II.80). Lő feyek: primipili (II.108). A magyarok látván a székeiyeknek az hadban való serénysegeket, a székeiyeket primipilusokká, primipilarisokká, avagy lő fő nemes emberekké esmétált és nevezék (Lásny: Krón. 203). Az egésségre vigyázzunk, édes néniem, és ugy leszek mindenkör a kől nem lő fejű, hanem lő fő székeiy (Mik: TörL. 89). Látod kuruz a lőfejű, ő Atilla igaz vérő (Thaly: Adal. II.190).

lőfőség: quoddam totale officium sicut primipilatus in vulgari lofwsoz appellatum Szék: Okl. L.288. II.108. Az fő népek az ő főségekben és az lőfejek az ő lőfőségekben minden széken szabadon éljenek (ErdOrszgy. II.203).

malom-fő: caput molae Kr. [vorderteil der mühle]. Elyen híjdelgel az malom fejeth meg nem thjathathjok (LevT. L219).

nagy-fejű: capitosus C capito MA gross-kopf PFB [gross-köpfig]. Nagy fejű bot: baculus nodosus (EhrC. 31). Nagy feű (Helt: Krón. 168). Nagyfejű [vozetéknév XVI. sz.] (Nyr. IX.366).

ön-fejű: [capite plumbeo praeditus; mit einem bleiernen kopf]. Ön fejű hadi botok (Com: Jan. 150). Ön fejű dominó (Bal: Epist. 1). Ön fejű, eszéül üres v. el-butszótt (szd: MVir. 131).

Péter-fejű: peticax, sui capitis Kr. [eigensinnig, starrköpfig] (Tel: Evang. 1.776). Kr.

száz-fejű centiceps. C MA. das hundert läupter hat PFB.

szőlő-fő: racemus, botrus MA. traube PFB. Niné zőis fő: non est botrus (BécsC. 255. JordC. 194. 275). Te allatod pal-mahoz hasonlot es céfid zőis főhez: erunt ubera tua sicut botri vineae (DöbrC. 181). Verőd ky te az te testéből, nykent az meg nyomot zőis főből oly bewön ky ontal (KrizáC. 60). Latat wala az roka igen zep zowle feyeket (Pesti: Fab. 81). Az ő szőlő fője epe, es gerezdec méreg: uva eorum uva fellis et botri amarissimi (Helt: Bibl. I.663). Ért szőlő fejek (Tyúk: Jősz. 230).

szőlőfejes: racematus PFB.

tök-fej: [caput stolidum; dummkopf]. Egy könyvből másiból ír occupatót, üres tők fejjel vár két hó vacantot (Orezy: Köhl. 56).

tök-fejű: caecus auribus et mente SK [dummkopf]. Egy-figyű személyem ellen károgsz X ut tők fejű irásodban (Matkó: BCSák. 12. Kisv. Adag. 60).

vastag-fejű: [capito; dickschädel] (Pázm: Préd. 694. Kr.)

vers-fő: [caput versus; versumfang]. Minden részekene és pársoknac versfeje szép módon folyamac (Güres: Máty. Cind). Nagy Péter én nevem, versfejek mutatják (Thaly: VÉ. I.193. 389).

víz-fő: [fons aquae; quelle]. Forleyta kw zyrtok [zyrtot] ky folyo vyz feyekre: convertit rupem in fontes aquarum (KeszthC. 314).

závár-fő: [claustrum; vorhängeschloss]. Ezen pinzének külső ajtajára esmétattunk egy reteszt és egy závárfeyet (Mon-TME. I.302).

Fejében: 1) ként, gyanánt szd. [instar; als]. Mustra feibe vette el (a kojját, RMNy. II.27). Kéri jó atyját, fizesse meg Nevel urnak a batvan forintokat, ki annyit adott néki kölésön fejében (Fal: TE. 761). **2)** nevében szd. [vice; im namen, in vertretung]. Felállá nevétere a komák fejbe Füzes András s így szolt azoknak nevébe (Gvad: RP. 11). Ennek fogok írni az atyám nevébe s három száz forintot folyeszek fejébe (51). **3)** [pro; für, um]. Kezvelmetekoth kerem nynt barathymoth, hogy the kezvelmetek az en barathasom fejében adatna ide az the kezvelmetek mestheret az lohárth [kölésön] (RMNy. II.111). Elégeth kevlőttem oes fottatum jaz ev lozagnerth senny feyében (212). Híjában és haszontalan semmi fejében ne munkálkodjál: ne frustra atque incassum labores. (Com: Jan. 178). Attáde bor feyébe annyig gabona feyébe pénzt valakinec? (Vásár: CuiCui. 222). Elardják magokat, urokat, országokat ingyen feyébe (Fal: NU. 322). Nem ingyen fejében hajlik egy ember máséhoz (Fal: UE. 128). **4)** [pro; um, wegen]. Atkozot ky anyadeeket vezen az feyében, hogy elnyozze ew barathyznak voereeth: maledictus qui accipit munera, ut [JordC. 256]. Mindeneket isten ezac az feibe nieltet, hogy az idűszit Christu ismertesse meg (Born: Préd. 24). A harmadic mondást is változtatod, nem tudom, mi fejébe (Tel: Evang. 78). **Ha** szeretsz, ne legyen az haszon fejében, engedj baratodnak csak isten nevében (Orezy: Köhl. 13). Dandjárt ne hagyja nyereség fejében (Orezy: Köhl. 152). Úgy én is jó romény fejében hajómat el oldám, bostátám szének vitórlámat (187). **5)** [ob; halber, wegen]. Szégyen fejében bajdosósa indul (Fal: NU. 285).

Fejecske: capitulum, capitelum C [köpfchen]. Kicsiny fejecskeje, claris szinű ajakaeskae, kettős gerezdű állaskeja (Prág: Sork. 263).

Fejedelm: [eitelmeé BécsC. 270. eitelmeéet MünchC. 16. fejedelmek VirgC. 16. 133. eitelmeé VirgC. 17. teyedelmekyék ÉrsC. 377]. **1)** princeps, totarcha C [fürst]. Fejedelm bójarói: nobiles cubicularii PP. Erősségű fel-hnce: tyranni (BécsC. 270). Ég fejedelm: princeps mus (MünchC. 29. 35). Az erdhegeknek fejedelmében vyz ky az erdhegeket: in principe daemonum

ejcít daemones (JordC. 381). Fejedelmeknek eyleiben vyzottak: ad reges ducemini (383). Ez földy kyaloknak fejedelme (ÉrdyC. 552). Az pisepek kwzvt es az városnak fejedelme kwzvt igen nagy laboruszq tamada (VirgC. 15). Meg vala setetwluen w kelkebe es elmeiebe az setetszegnok fejedelmew (20). A fejedelm az a Pylatos (NagyszC. 18). A negyedes fejedelm Herodas: Herodes tetrarcha (Helt: UT. D5). Galileanc negyedes fejedelme Herodes volna: tetrarcha Galileae Herode (Helt: UT. P1). Egy fejedelm sem lehetne nyomas az ő birodalmában, ki nem félne az istent (Helt: Krón. 28). Meg békélce az Albirt fejedelemmel (35). Lón azoközbe, hogy a romai papa az ő bulezniáual soc keresztyén fejedelmeket fel lezesztene (52). Kéuamnc neki, hogy az isten olyan fejedelme főmne őtet, mint a Nagy Sándor (129b). Az pénzen a fejedelmnek képa, avagy címere vagyon (Tel: Evang. H.474). Isten bir titeket fejedelmek (Mel: SzJán. 23). A nagy fejedelmek levelek kezdetire szokták írnyia leg-nagyob és bütsülletesh titulusokat (Pázm: Préd. 37). Augustus esziszár az sído népnce ugymint felső fejedelme (MA: Scult. 68). A fejedelmek kissebb, alatsouyb a vezérnél: princeps est minor atque dux; ein fürst ist weniger, denn ein herzog (Com: Vest. 96). (Ezek után megy) az erdélyi fejedelm 5 nga fia (Radv: Csál. HL381b). 11-ma febrnar. választotta az ország fejedelmé Rákóczi Sigmundot (ErdTörtAd. IV.169). A fejedelm előttis igen intro ember (GKat: Titk. 18). A fejedelmeknek adoztetsseket kel a néptől venniék, ugymint szolgálatyoknak zoldgyát (Dly: Préd. H.500). A természeti históriának fejedelme Plinius azt írja (L.253) **2)** imperator C [dux:] oberster eines krieg-heeres, heerführer PPB. Mend ő hadakozó fejedelmi: omnes duces et bellatores sui (BécsC. 12). Yarwln hw hozya centurio fejedelm: accessit ad eum centurio (JordC. 375). Száz ember előtt járo fejedelm vala (Sylv: UT. L.178). Hananias, ki vala az király fejedelmi között egy: qui erat de ducibus regis (Kár: Bibl. L396). Az romai hadnac vezérő fejedelme Titus (MA: Scult. 817). A hajó sereg, kinec az ő eleiben rendelt gondviselője avagy tengeri fejedelme előtte vagyon: classis navalis, cui praefectus ejus, seu archithalassus praest (Com: Jan. 146). **3)** Egyházi fejedelm: regnans, princeps ecclesiasticus Kr. praelatus (ElrC. 116) (kirchenfürst), A papocnac fejedelmec: princeps sacerdotum (MünclC. 16. 66) Az zeretős az ő fejedelmenec alaija veti acarattat (GuaryC. 37). Imadkozal ana zent eg haznac közomszges fejedelmirt (VirgC. 21). Vsmertes vala az fejedelmnek: erat notus pontifici (JordC. 690). Az provinciális fejedelm (SándC. 40). Az en apatom vagy fejedelm (DomC. 307). Oda hvyata az ev fejedelmét, az p[ri]orissat (MarzL. 95). Fejedelm avagy priorissa (LányiC. 116. 117). Az kolostoronnak fejedelme (TelC. 343). Az monostornak fejedelmeth feel kőte (KazC. 68). Ottan meg yzeneek az fejedelmnek, frater Marinus megholt (ÉrdyC. 340b). Egyházy fejedelmek (601). Alig vagion zeretes ember ky iol es twkölleteszege engedelmes volna w fejedelmek (VirgC. 68). Meg eskűt a papoknak fejedelmít (Kár: Bibl. L.426). Annás és Kaifás papok fejedelmi alatt lét az isten szava Jánoson (Pázm: Préd. 76). **1)** praetor, praeses C. [vörstseher, vörzesetsetzer]. Fejedelm háza: praetorium C. Sído fejedelmek: primores (JordC. 717). Zacheus, a publikanusoknak fejedelme (Tel: Evang. H.991b). Az kie azokban az bünökben fejedelmec voltanac, azokat fel akasztattya (Kár: Bibl. L.144).

gyermek-fejedelm: [princeps puer; ein kind als fürst]. Gyermec fejedelmeknek mondatnac nem ezac azoc, kie idő szerint gyermekek, ha nem az kie okossággal értelemmel gyermekek (MA: Bibl. H.6. Kem: Élet. 24). Ne adj nekiünk ur isten, gyermek fejedelmeket, pulha asszonyi-ember természetieket (Thaly: VÉ. L91).

hadi-fejedelm. Hadi fejedelm avagy ország kapitányna, had viselő generalis: imperator sen generalis Com: Jan. 145.

hadi fejedelm: general Com: Orb. 289. (Laskai: Lips. 393. Hly: Préd. H.525).

papi-fejedelm: princeps sacerdotum MünclC. 51. pontifex maximus JordC. 726. 194. [oberpriester]. Vrouc Cristust zemeid előtt valad a papi fejedelmektől meg karomlattatvan (VirgC. 39). Égbe gyztven az papy fejedelmeket: congregans principes sacerdotum (JordC. 358. 411). Vala herodes ydeyben nyememew papy fejedelm, newezottl zakaryas (ÉrdyC. 344. 507b). Kár: Bibl. HL100. Az Africában lévő püspökök, kik között senkit nem akartak papi-fejedelmnek nevezetni (Pázm: LuthV. 131). Papi-fejedelm vagy pápa (Mad: Evang. 499).

papifejedelmes: hierarchicus Megy: Dial. 52.

Fejedelmkéd-ik: regno, dominor SI. [herrschen]. A birac fejedelmkednece vala: iudices praerant (BécsC. 1). Az test zolgalyon es senmykepen ne fejedelmkegyek, hogy az lelket meg ne gyewzye (ÉrsC. 377).

Fejedelemség: 1) praesidatus C. principatus; obergewalt, herrschaft, fürstentum PPB. Fejedelemséghez való: praetorius C. Teneked atyafyknak győlekezetynok fejedelmsegeith kel bymod es wiselmed es őnekyk zentszges peldath mwttáluod (PeerC. 89). Az első seregnek fejedelemszget nekik attak vala (DebrC. 134). Az fejedelmsege twrtenik az esees (VirgC. 67). Az Cartusian zeret nynden anya zent egyház hely zeerzetek között eelsew helt es fejedelmseegőt tart zentszseeges elletnek meltosagawal (ÉrdyC. 573). Az szent helyec mellett vigázoknac fejedelmsege légyen ő rayta: erit princeps super exenbitores custodiae sanctuarii (MA: Bibl. L.129). Negyedes fejedelemszget: tetrarchia (Pázm: Préd. 78. Kr). **2)** Fejedelemszget, tisztbéli-személy: magistratus; obrigkeith Com: Vest. 135. Azok kyk nepek kezeth fejedelmsegehwl vmmak: qui videntur príncipari gentibus (JordC. 491). Ky wagy mynden fejedelmeknek fejedelmsege (Thewrc. 299). Akarok hogy ne fylljed a fejedelmsegeith, a fejedelmeth? vis non timere potestatem? (Kom: SzPál. 93).

[Fejedelemtelen]

Fejedelemtelenység: anarchia Major: Szót.

Fejedelmeskéd-ik: [dominor, principor; herschen]. Valami utavétett czudar tolvajokat gyűjte maga m-llé, s azokkal fejedelmeskedik rajtuk (Monlörk. VIII.56). Fejedelmeskédő emberek (Vajda: Kriszt. L.185. Kr).

Fejedelmi: imperatorius MA [fürstlich]. Böcskai István fejedelmi támadása (MA: Scult. 6). Fejedelmi székkel, bottal, zászlóval megajándékozottat (MonOkm. IX.431).

Fejedl: renovo caput cothurni Kr. [vorschluchen, vorschleiben]. Sarut fejedln (FortSzer. G1b). Fodoztatok a misset, fejedlítec, aggattiatoc (Mel: Préd. 116).

még-fejedl: ∞ A Genöbrardus költevénye, melyet Kalkuzis még-fejedl, a sídó anyaszentegyháznak két féle laistromarul, azon merő hívság (Pós: Igazs. L.24).

Fejedlés: capitis cothurni renovatio SI. [vorschlub, vorschuh]. Szekernye-sarú egy pár, ítem egy fejedlés (Monlörk. XXIV.129). Benesú béri kész pénz 10 ft, két fejedlés (MonTME. L29). Egy aszszonyállatnak való sarut d[en]ár) 18, egy férfinak való fejedlést d. 16. (ErdÖrszgy. H.389).

Fejenként (fejenkéd, fejenkint, fejenkelt): singuli, capitulatum C. viritum, cuncti MA. ein jeder besonders, mann vor mann PPB. Igón meltosagossok: merth istennek feyenkeed leany es fyay (SándC. 2). Kiket példaznak touaba ez madarnak fiaí? feienked minketh (TihC. 16. 17). Yesws mynd feyenked az zent aszszonyoknak kezéket fogdossa (ÉrsC. 86). Ha mynd ezökeith beelh thellyesyttendytheek mynd feyenketh, kyketh mondottam (179). Myndenynk feenyuth (Konj: SzPál. 97. 99). Feienkid ezt

kezdek mondani: coepertur singuli eorum ipsi dicere (sylv: UT. 112). De émekek fejéknént meg esködjete; zsidók ezen neki fejétn megéskök (RMK. II.311). Gyüliénc fejéknént az Izraelhoz fiait az királyhoz: venerunt ad regem omnes viri Israel (Kár: Bibl. 1379). Hlyenek az vj tanítók mind fejéknént (Pázm: Kal. 135). Kivánc kezéjelm-tekncse mind fejéknént jövösségsy osztendőt (MA: Scult. 99). Erak, nemesek, parasztek főfőknént feltámadának (Monrók. VII.31)

Fejes: 1) capitulatus C. capito, capitosus MA. der émen kopf hat, ein grosskopf, grossköpfig PPB. Petrus dictus fejes 1351 (ZichyC. II.551). Fejes Bálint 1410 (Nyr. V.510). Fejes, farkós bot (Com: Orb. 107). 2) Tsomós fejes fő, mint a hagyma: bulbosus PPI. 3) [pertinax, obstinatus; eigensinnig]. A túzok retentó fejes, malkacs allott [figy] (Mik: Törl. 417).

Fejesős: bulbosus C. Czamos, fejesős: bulbosus MAI.

Fejeskéd-ik: sum pertinax, obstinatus Kr. [trotzen, eigensinnig sein]. Fejeskedett; nem lajtott szavára (Gyal: FNót. 20).

Fejeskédés: [pertinacia; eigensinn]. Memél nagyobb a tudatlanság, annál nagyobb a fejeskédés (Fal: UE. 159). Gyenge ész, s a fejeskédéstől nem ment (481).

Fejesség: pertinacia, perversa C. Kr. [eigensinn]. Az akaratos és csak maga eszén járó fejesség (Fal: UE. 451).

Fejetlen: acephalus C. anarchus Kr. [kopflos, anarchisch]. Aféle fejetlen, gyülevész nép (Monrók. III.158. Zrínyi: II.30).

[Szólások]. Hihetőtlen, hogy isten az ecclesiában semmi módot nem hagyott volna, hanem mint fejetlen lábakat bizonytalanságra eresztette volna fiait (Pázm: Kal. 176. 605. NyKöz. XV.369. Bal: CsIsk. 202). A vármegye minden tiszték nélkül fejetlenlábos maradt (Szal: Krón. 279).

Fejez: 1) [respondeo, refero, revoco, transfero; darauf höflich sagen, drauf beziehen]. Zent Dávid ugy mond [33. zolt]: Ky vagyon oly ember, ky eadethi kywum? Az wtan emen magt roca fejeze es wgy mond: teryen el az gonos sgerol (ÉrdyC. 251). Ha ezekben a hat dolgokban esvarognak a cálymisták, bár fejezd-rá osztán, hogy farkasok és sítán szolgái (Pós: Igazs. 1122). Akar mi légyen annak a vége, elég az, hogy a reformata vallásra edgyiket sem fejezhetik (188). Nagy mód nélkül mi reánk akarják viszont fejezni ezt a bizonytságot (Pázm: Kal. 222). Igy riájok-is fejezik a köz ígérteket a tőrőkre, sakképen a fenyegetéseket is a tétlenekre (Mezy: Bayle. 813). Mostan immár ugyan ezen fúvondatos hír hallást kel en-nékem is ti reátok fejeztem (Szok: Balzs. 15). Azokat a zikkolyokat magadra fejezzed avagy magadra szabjad (Ker: Préd. 121). 2) [firmit, constans; befőtlen?]. De isten fűtötte lábára, és vgy ráis fejezte, hogy nimesen erő ellene (Bal: CsIsk. 319). 3) [capitula, capitulum; facio MA. [éintellen]. Az isteni szolgálatot ez négyekre fejezem, melyekben gyakorta vétkezünk (Bát: VTárgya. 42).

De-fejez: recapitula MA. finio, concludo, finem facio [beschliessen, abschliessen, beendigen, zum schlusse bringen]. Amak wtama be fejezo mondwan (ÉrdyC. 159). Végtere vgy fejezi be [mondását] (Mon: Apol. 209). Bő-rokesztí, fejezi a tanácskozást (Com: Jan. 131).

befejezés: conclusio, epilógus SI. [beendigung, schluss]. Pázm: KT. 169. Tóhat mimodon a befefejezést a halgatókra igazítottá? (Ily: Préd. 181).

ki-fejez: 1) exprimo MA. [ausdrücken]. Harom szóval fejeztett ki a tsászár győzelmi pompáját: "foredum trāum verborum tulit Caesar: veni, vidi, vici PPII. Ky fejezót sententia (ÉrdyC. 106). Kynek sentenciáját mynd aldomásra mynd atokra ky fejezte (57b. 614b). Mint hitnek azát, a ki írta

és ki fejezte s magyarázta nem volna az sz. írásban (Bal: CsIsk. 452). Az derek pénz, ki az kőtes levelben ki leszen fejezo: pecunie summa, in literis fassionalibus specificata (Ver: Verb. 115). Tsak azt tartozunk hitáztatól hitni, a mi ott ki-fejezo vagyon (Mezy: Szöv. 129). A meghatarozott ezéli verseteknek sumáját az hitáron kívül való szókkel kellett volna ki fejezni: és így annak rendi meg-banlott volna (Foly: SebSal. 2). Itt ki fejezet képpen ki nem rekesztetnee a barok (Vallást. Dd3). 2) enodo, explano MA. erklären PPII. Fel-tett tázom az leszen, hogy ki fejezzem, miért akarta isten, hogy az ember fia légyen itélő bírója a világnak (Pázm: Préd. 1). Es ezekből azt fejezi ki sz. Ágoston, hogy . . . (Pázm: Kal. 65). Sok káromlók szája bédugatik, ha igazán és vólaképpen magyarázunk az római gyöleközotnek ez dologrul való tanítását; ezt kel tehát gyökeréből ki-fejeznünk (801). Csak magán a sz. írás, minden szükséges tudományt ki fejez. Sok dolgokat számlálunk, melyeket a sz. írás magán ki nem mutat (Pázm: LuthV. 233). 3) [ereo, perfringo; schöpfen, zutage bringen]. Isten ez világot semmiből fejezte ki (Práz: Serk. 929).

kifejezés: expressio, interpretatio SI. [ausdruck] [A testből kiváló lélek] siratja az istennek hozza allasnak ki fejezeset islen lennie (BodC. 22). A mely nyelven azoknak a logicus termémsoknak tudása vgy jó kitéjezése nimsen, ott azok mind a külső mind a belső jó dolgokban valoba nagy akadályok (CorpGramm. 709. 708).

mög-fejez: [exprimo, explano; ausdrücken, darlegen]. Har-mad reeze bezavodunknak nyunt fowkl meg vala fejezewem, leezen az Maria ky nyilasnak moggyard (ÉrdyC. 452b).

Fejezés: [relatio; beziehung]. Kristus jölnök ábrázolás szerént nevezetik, az igének tulajdon jogyzése másra vonását, fejezését, a fővöldezőktől vévén, kiknek jölek a ezél (Mad: Évang. 78).

Fejezet: 1) [caput, frons; hauptstelle, front]. A követ kit a rakoc megintalanne, ez lét a zegoletnee fejeze-teben: in caput anguli (MünchC. 51. JordC. 817). Az leweth, kyth meg wtanalnak a nyvesok, az alkototelek az zeghelethnek fejeze-tyre (ÉrdyC. 226). Az seregnek fejezety: frons exercitus (JordC. 301). Az capitulumnak fejezetyu [elében] (ÉrdyC. 62b). 2) capitulum SI. [kapitel, hauptstück]. Kownynok fejezetye es rubrykay: capitula et rubricae libri (Pesti: Nom. 5). Zyksoegh gyakorta meg hanny vöthy az zent paracheolatokat fejezet zerent (ÉrdyC. 392). 3) [frons; quelle]. Vere folyasnak fejezety: frons sanguinis ejus (JordC. 169). O Jesus fogyatkozatlan fejezeth eos kymerhetetlen kegelnesség (PozsC. 7. ThowrC. 16). Mynden hynnek fejezety (ÉrdyC. 18). Ondoksgos gondolatnak fejezethyth wzyethok kywe thy zywetekek (ÉrsC. 182).

Fejezget,

ki-fejezget: enodo; entwickeln, nach und nach aufklären]. Ugy meg-czirkáltam írását, hogy ad rei veritatem ki-fejezgettem elnéjét (Nógr: IdvK. Előb. 19).

Főbb, fővebb [dog *fußb* Com: Orb. 15. *fußb* Frank: HusznK. 66. Zion: Osind. 131. Tam: Jók. 17. *log fußb* Liszny: Krón. 2. Tólv. Vigaszt. 31. 37. 33. Pös: Igazs. 1291]. [superior; höher-gebildet]. Magat meg amúli főbne aletni, az mi isten (Mon: Apol. 190). Nem a méltóság teszi fővebbé (Pös: Voték. 21). A főbbiek között a log főbbek: potissimum; die vornehmsten (Com: Orb. 15). Christus valóságos és főbbik elevenítő és életelő feje az ecclesiának (Ilyet: BCSomp. 199). Még főbb utat mutatok néktek: excellentiorum vnam volúe demonstro (Ily: Préd. II.75). Fővebbképpen nem önski, hanem a Davidnak mondattott (GKát: Fik. 225. 18). Fővebbik része amaz vitéségnek ez, hogy PP: PaxA. Előb. 15). A Parius fővebbik gene-

ralissu (Halt: Hllst. 121). A legfőbbik rabléány (Mik: MúN 205). A fővebbeknek adta értésre (Gvad: RP. 315). A jó választás leg fővebb áldomása az égnek (Fal: UE. 393).

Főbbség: suprematia, primatus Kr. El-vesztő atya-fiai között való főbbségét, és pápi méltóságát (Pázm: Préd. 214). Az-éltt különbet tanított az római pápának főbbségéről, hogysen mostan (Pázm: Kal. 631). Az római pápa főbbségéről (Bál: CsIsk. 371). Kötelezetnek az pápa méltóságos főbbségének meg ismérésére (Toln: Vigaszt. 81). Pényva jelöskedő érdemére nézve; nézzem ki belőle valami főbbségnek képe (Fal: UE. 418).

Főbbségős: [summus; erlaucht]. Főbbséges pispóc (MA: Tan. 1160).

Főbbségű: ∞ Főbbségű lelki pásztorlás (Matkó: BCsák. 221).

Főbeli: [ad caput pertinens; kopf]. Főbeli kenet; ingventum in capite (DöbrC. 211).

Fői. Fői ékesség; anadema MA.

Főképpen: **1)** praesertim, maxime, principaliter C. praecipue, imprimis MA. sonderlich, vornehmlich hauptsächlich, besonders PPB. Kire nez az yr isten főképpen (GuayC. 62). Főképpen kötötté a sids bibliát (Helt: Bibl. e3). Ezt az dolgot en főképpen itélem emlékezetre méltónac lenni; id facinus imprimis ego memorabile existimo (Decsi: SallJ. 4). De főképpen az nemesség akaria vala az Catinianac indításat (13). Het varasokba tanított fő képpen (Mel: SzJán. 38). Maid meg sem esmerhettyé egymást, főképpen az leanzo rendet (Pécsi: SzűK. 109). Az spárgát nem köll öntözni, főképpen őszel (Lipp: PKert. II.85). Leg főképpen meg lásd hogy barátságos emberből ellenség ne légy (Kár: Bibl. 1653. Zvon: Post. 117. Toln: Vigaszt. 213). **2)** [capitulatim, viritim; einzeln?]. Gerszonnak nemzety feekpen ezek: Lobny, Elbrony, Moly, Musy, Chory (JordC. 176).

Főképpen-való: principalis MA. [hauptsächlich, vorzüglich]. Főképpen való fegyverök az igaz hit való (Frank: HasznK. 72). Az kit te az te fiaddal egyenlőne es az orszagnac örökösene tenel, az legen főképpen az te nemzetsegednee fogiatóia: is potissum stirpis tuae extincitor sit (Decsi: SallJ. 11). Nagy barcza volt, de főképpen való bánuuasa akkor lón, mikor (Mel: SzJán. 307).

Főképpenválóság: principalitas MA. haupt-anfang, erster grund PPB.

[Főre]

nyakra-főre: praecipitanter MA. unbedachtsam, über hals und kopf PPB. Nyakra-főre hányon; disturbo MA. herabstürzen PPB. Nyakra főre vetem; praecipito MA. Nyakrafőre az ablakból leesett vala; cecidit deorsum (RMK. IV.186). Niakra főre az tónlözben be haita (CsomaC. 2). Az emberec nyakra főre omolnac minden gonoszásra (Tel: Evang. 194). Nyakra főre hányatni; in caput praecipitari (Decsi: Adag. 199). Az kó szikla teteiéről nyakra főre le taszigálác őket; de pētra praecipitaverunt eos de summo in praecipis (Kár: Bibl. 1395). A ki valamely meredek helynek szélén áll, akár-melly kitsiny taszigálással, nyakra-főre mégyn alá (Pázm: Préd. 230). A töb vétkek kiszetnek és taszigálnak a gonoszra, a harag nyakra-főre taszig (801). Ne hebelurgalkodgyéc; magát nyakra főre ne ejtse (Com: Jan. 179). Te magadat veszedelemben niakra főre ne eiez (DietzGr. 10). A lélek nyakrafőre hányattatik, és minden módon vész (Ily: Préd. 1179). Mind töröknek, mind Tükküli urannac nyakra-főre rosul folytak dolgai (MonÍrók. XXVII. 33). Mind a ketten visszaestünk nyakra-főre (Gvad: RP. 5).

Főség: principalitas C. excellentia, praestantia, primatus MA. höchste würde PPB. [suprematie]. Az pápa főségéről (Zvon: Post. II.209). A pápának sem fősége, sem pásztorasága nem ta-

látatik a sz. írásban (Matkó: BCsák. 171). Főség vagy elsőség (Pós: Igazs. 389). Anya-szent-egy-lázban való főség (Mad: Evang. 569). Az fő népek, az ő főségeiben, és az böléjek az ő bölőségeiben minden széken szabadon éljenek (ErdŐrszy. II.203).

Főtől: [a capite; am kopfende]. Az coporsóban lata keet angelokat evluene egyk fovevel, masyk labtyl (ComC. 108).

2. FŐ: coquo Kr. [gekocht werden, kochen, sieden]. Főve; cocto, elixo MA. gekocht, gesotten PPB. Ne egyetec nyersen, se főne; non comeditis ex eo crudum quid, nec coctum aqua (Helt: Bibl. I. Gz4). Mikor meeg a hús fő vala (Mel: Sám. 4). Főve job, hogy nem nyersen (Nad: Kert. 314). Egy szép galócát küldtem főve (Thurzó: Lev. 19).

[Szólások]. Egyedül szegény fője m főt, magamét költöttem (RákGy: Lev. 209). Censabriának is már reménye nőjön, már ezekért szív e senkinek se főjön (Gyöngy: KJ² 35). A kinek fizekában főt, az érzi az eféle kint, jó atyánfia (Tudománytár. 1839. 177. NyKöz. XV.369).

el-fő. Elfőt; decoctus MA. eingesotten, abgekocht PPB.

ki-fő: efferveo MA. [ausgekocht werden].

lő-fő. Lefőt; decoctum C.

még-fő: inferveo C. Félig megfőt; semicoctus C. Megfőt; concoctus MA. gar gekocht PPB. Hol vagon az io meg főt etek es venerek? (BodC. 21). Ez keményebb a másiknál, és nehezebben fő meg a káposzta, Lipp: PKert. II.121). Belső részán majd ugyan megfőnek (Hilfl. 3).

Főt (főt MonÍrók. III.166. Biró: Augy. 327); coctus, coctilis, elixus C. MA. gekocht, gesotten PPB. Főt etek; coctura; főt víz; apozema; lébe főt; jurulentus; vízbe főt; lixus C. Lisztből főt gombóda pép; farenum PL. Huszal fevték (DomC. 123). Főteth nem ewth (ÉrsC. 338). Élésök valamé régi főt [ig?] kölesnél egyéb nem volt (MonÍrók. III.166). Soba főt czukrat emec (Pázm: Fel. 95). Főt italoc; potiones decoctae (Com: Ján. 173). Egész hónapig főttem nem ettem (Thaly: Adal. 139). Nyers vagy főt hus, avagy egyéb testi eledel (Biró: Augy. 327).

[Szólások]. A szarnas maknac a gyökerét vízben fele főtig főzd meg (Mel: Herb. 62).

Fővés: [coctio; das kochen]. Mikor a borju hús jó fővésébe vagyon, vedd ki, vágd apróra (TörtT² 1570).

Fővetlen (főetlen, fítelen); incoctus; ungekocht PPB. Amaz saytalan, imez főetlen (TelC. 361). Főetlen etel (Frank: HasznK. 103). A répa fővetlen hasfájást szerez (Felv: SchSal. 21). Fővetlesz orvosság körtvély méreg ellen; ártalmas peniglen főtelen és nyersen (Felv: SchSal² 13).

Fővő: coctivus C. gekocht, was sich kochen lässt PPB. Hamar fővő; coctibilis C. Eleve érő, fővő; precoctus PPB. A páva husa nehezen fővő (Misk: VKert. 314).

Főz (föz JordC. 700. ÉrsC. 397); **1)** coquo, lixo, elixo MA. kochen PP. Bele főzöm; incoquo MA. einkochen PPB. Sert főzni; coquere cerevisiam PPB. Fözött borhoz való; defrutarius C. Meg elegegel a kősség etkeuel es a mi a kol'm'an főzetie (VitkC. 53). Ne főzjed az ghedleth; non coques hoedum (JordC. 59). Fezay nalotok van ee? pulmentarium habetis (700). A ki mast főze a komihaba, el futa (DebrC. 163). Zenth Janos mykoron olayba főztek [máj. 6.] (WinkC. kalend). Fez vala az sororoknak (MargL. 22). Te főz az atiafyaknak (VirgC. 74). Szüia főzere tud főzni (Helt: Krón. 124). Ha emy akarok, en magamnak kel főznoem (LevT. 1361). Kd most is ser főzni [árját] akar venni (H28). Jacob egy étket főze; coxit Jacob pulmentum (Helt: Bibl. I. L4). Ha borban főzed, sömört, fekélt gyogyit (Mel: Herb. 13). Ha etekben észed gyakran, tehén

lúst főz [főzsz] vele, szemet világozt (119). Főzted ezeket hogy ír legyen befőldök (Cseh: OrvK. 22). **2)** [concoquo; verlaumen]. Ott hűdghitette volna föl főző konyhas gyomorát (Bal: Epin. 7). **3)** Tümitközni, egy követ tüni, fitkon főzni valamit: caputa conferre, offensare WF.

[Szőlésök] Somfúnál főző; avarus, tenax, parens MA. Somfúnál főző sobrák (MA: SB. 129). Viasz fűzékben os somfúnál főzet (Helt: Krón. 1). Rákóczy Györgyöt obsequiumra Jenő alá hívátja, de azt a lúst sokféle lével főzék Váradon s Patakon, melyben senki nem vete jobb borsot, mint amaz extraneus hajdú (Montrók. VIII.71)

[Közmondások] Az babot sem az leveleirt főzik (Deesi: Adag. 188). Elbet tsak eb lével kell főzni (Matkó: BCsák. 5) A bobandok beloul dologban főzik fejeket (Kisv: Adag. 227).

el-főz: decoquo C. MA. percoquo PPL

ki-főz: excoquo C. auskochen PPB.

kifőzhető: [coquendo aptus; zum kochen geeignet] Hozas ki-főzhető lombikokat, melyekben destillálhatóan agyud volójét (Matkó: BCsák. 279).

lő-főz: decoquo C. [abkochen]. Törd meg erősen az mondolat, de lefőzd az heját róla (XVI. száz. Vasárnapiújság, KépesFolyóirat L53).

még-főz: **1)** concoquo, incoquo, discoquo, excoquo C. percoquo MA. decoquo PP. [kochen, abkochen, absieden]. Vízbe meg főzöm livo C. Egy azzony allat meg fevze ev fytat (CormC. 171). Főro odayban megh főzven (Apost. 22). Az lencelet főzöl meg, ha nem alhatol, el állt (Med: Herb. 64). Ha egy marockal a chelidoniaiban rósa etzettel meg főz s meg száról (179). A főlelnec és rettgőssce meg főzie és meg emészte az ő szárút (Helt: Mss. 161). A juh föl, hogy a fő a fuytol megfőzetén, minden föl elfogy (Hly: Pród. H.13). **2)** [concoquo; verlaumen]. A mely gyomor nem főzheti meg, a mit eszie (Med: Herb. 195).

mégfőzés: **1)** concoctio C. MA. [das kochen, abkochen]. **2)** [concoctio; verlaumung]. A gyomorban lézen az első megfőzés, emésztés (Com: Jan. 59). Némeljek vasesora után eszik a retket, étel megfőzés segítősért (Nad: Kert. 329).

mégfőzött: concoctus, decoctus MA. wolgekoht, einge-koht PPB

öszve-főz: [concoquo; zusammenkochen]. Az fyz tá hoiat főzd özne rosa vízzel es pomagranat, fytuk fűasit es folyasit meg allattya (Boytho: FivK. 17).

Főzdögöl: coquito MA. oft kochen PPB. Főzözéld szépen (Radv: Csál. III.85).

Főzölék: obsonium Ver. Kr. pulmentum, edulium coctum, cibus elixir MA. decoctura; gekochte speise PPB. Wadumy-nemő főzölék oly mint fertelmesség volna (ÉrsC. 317). Az ew aztala nyndentek nyhvan es kezenseges volt, yollehet kovos volt az főzölék, de maga nyndent meg elegyítét az Cristusnak zerety (ÉrdyC. 299). Kaddi: Bibl. 327). Gyökere főzölékje (a spárgának) a nehezen vízölőknek használ (Nad: Kert. 304). Nincs mit adni főzöléknek, nem mond semmit, hogy főzzenek (Haly: Adal. 1.844).

Főzemény: ~ Elkészíti főzeményét, egynehány túl étkoit, nyársra való süteményét (Fál: Vers. 878).

Főzés: **1)** coctio, coctura, decoctus C. koelung, das kochen PPB. Bart főzéssel apasztani; defrutura C. Szabol Balázsné betegségekben szolgált éték főzéssel (Radv: Csál. III. 270b). Szap-panfőzés (Haly: Adal. H.124). **2)** concoctio; verlaumung. Gomoz es nehezen való gyomor főzés: dyspepsia C. (AcSero: Éne. 118).

[Közmondások]. Kőnyű az nőzés, de nehéz az ketször főzés: facilius est uxorem ducere, quam curare (Deesi: Adag. 167. Kisv: Adag. 165).

1. Főzet: [coqui euro; kochen lassen]. Sokat főzete, sok vigasságot téteto (Tin. 216). Főzetett volt egy öreg kander külepszás lúst az útra, azt rugadtán az sok főzők szolga, melesgetlen hűsölni s hordani kezdék (Montrók. III.377). Derekasint főzet a vendégfogadól, de mind az én erszényemre (Béthl: Élet. H.129).

2. Főzet: [coctio; das kochen]. S Janos odayban főzete [május 6.] (MünchC. 5).

Főző: **1)** coctor MA. koch PPB. Trjos (éték főző; lactarius C. Póp-főző; pultarius PP. Csuki István főző béri: Három sajt, három gomolya (MonTME. 1204). **2)** [coquo; kochen]. Az miméműt küldött kel, bizony az főzők is szebbet viselnek nálunk (LestT. H.280). Szakíts avagy főző asszony: coquo vel coqua (Com: Jan. 82). Felesége mellé etfőle főző s mosó asszonyra, szolgálóra volna száksége (Montrók. XV.375).

éték-főző: carnicoctor Nom. 277.

feketeviz-főző: [kalbesieder]. Attunk az deákknak 10 (fallért), az fekete víz főzőnek attunk 2 t (MonTME. 1.169).

kávót-főző: ~ Haupt quartély; főhadiszállást tézen, mivel itten lakik a komandirozó generális, itten vannak a sok traktérek, kávét főzők, itt áll mindentele játék, tántz, s más mulatságok (Gvad: RP. 113).

sőr-főző: coctor corovisiae MA. corovisarius M.M. zythopepta (Com: Jan. 85. Bierbrauer). Az calvinistákis fút infántal főzetnek az saxóniai serfőző praedikatoroknak (Fáz: Kal. 255. Bethl: Élet. H.204).

Főződik: [coquo; fingen; gebrühet werden, ersinnen werden]. Eljött vala Kereszturi László uram, ki által az magyarországi behódolás főződék vala (Montrók. VIII.333).

ki-főződik: [beducor, consequor; sich ergeben]. Vallyon nem ki-főződénéké már az én consequentium a föllem citált loensokból? (Matkó: BCsák. 279).

Főzőget: coctio C. [langsam kochen].

Főzött: coctus; gekocht Com: Vest. 123. Főzet etketh akar nynezew leglőgen, lassan lassu ovmagat tyle el tazoztatya vala (ÉrsC. 397).

FÖD, FÉD: obumbr C. velo, tego MA. Fődve; operte C. Ház fedni való asszú kérgök, sündelek; assens (Com: Jan. 104). A szalmával fedett háznak pernyét a göréből nézné (Szal: Krón. 592). Semmi szogol, vagy rejtek sem fedheti úgy dolgunkat, hogy ő előtte nyilván s tndva ne legyen (Fál: SzE. 525).

Szólások] Figyelommal es szíve fedve kell embernek a tsakrd mostani világgal bánni; mert igen vigyaz a beszédre, és igen kakszil szívűnk titkaira (Fál: UE. 415).

[Közmondások]. Sással fedött házban batorságos aludni (Kisv: Adag. 217).

be-főd: velo, tego, praetego, obtego, intego, operio, adoperio, nubo, obumbo, eruso, obduco C. bedecken, zudecken]. Haj mádra befödöttem; enior PPB. Kie befődte földnece orezút (BécsC. 13). Befődte elieiommal; operierunt cilicio (16) Feie befödmen; operio capite (62). Be nem feydek feydel zont margyt azzonak testet (MuzL. 103). Manotoknak orozyat be feyze (VirgC. 137). Egy rézővel fűtte feyet be (ÉrsC. 68). Mynden imatkozó a vagy profótalo fűrte be fedetli fűnd meg röttya az ew feytl (Konj: Szal. 163). Levetien az ő őzenysegence ruháit, beföde magát egy ruhával es beborita; depositis viduitatis vestibus, assumpsit theristram (Pelt: Bibl. 1.84).

környül messetec atte szemerem testeknek felső os befődő
 űret (Mél: Préd. 194). Az ezet halnac teste mint egy páussal
 s erős pecczettel be fődöttetett (Kár: Bibl. I.538). Nagy szégyen-
 temben, ortzamat bé kell fednem (MA: Bibl. V.22). Az isten,
 ki elött az mennyei lelke: az ő színeket be födic (MA: Scult.
 67). Az nap fűtis be fődik (Pázm: Kal. 304). Előbbi gonosz-
 ígít bé-fedje következő életének tökéletességével (Pázm:
 Préd. 27). Nem be-födettek-é tőlben a szőlők? (Mél: Evang.
 87). Halálnak anyekával vagyon be fődő az a föld (Lép:
 Tük. 187). A férjnek tulajdon tiszte: a feleségnek erőtel-
 égét, mint gyengőbb edénynek, befedni és igazgatni (Apati:
 End. 887). Menyi modon igyekezik a vétékét befedni (Ily:
 Préd. I.449).

befődés: obductio, opertus C. [das zudecken].

befödetlen: inopertus MA. [unbedeckt]. Be nem fe-
 zdelzent margyt azzonak testet; ezenkeppen alla be fiv-
 zdelzent 12 napiglan (MargL. 104).

el-föd: contego MA. [verdecken]. Elfödött: tectus, volatus,
 absconditus, cooperatus MA. El-fedni a szőlőt: infodere vineam,
 amare tales PPBL. Födgyöde el (Zvon: Post. I.135).

elfödés: tectio, velatio, opertio MA. [das verdecken].

föl-föd: develo, retego C. detego MA. exsimo PPL. [auf-
 decken, enthüllen]. Felfödett: reiectus C. Jöy es felfödőző ő
 alastat: venis et discooperis pallium (BécsiC. 6). Fel-föd-
 ortzual (Bom: Préd. 322). A leplet a mikor fel-fedi (Gyöngy:
 Csup. 16). Fel-fedi a toeletta asztalt (Fal: NA. 141). Tűbbszer
 yli színet adgya dolának, mint ha innen-is, amonnan-is, fel-
 edve kitetszenék belső titka (Fal: UE. 370).

fölfödés: detectio, reiectio MA.

fölfödetlen: non revelatus Kábl: Bibl. 2. Corinth 3. 14.
 Kr.

ki-föd: retego Kr. [aufdecken, enthüllen]. Ki-fedem, hadd
 ássa minden (Czegl: MM. 171). Mire szükséges a tettetés, ha
 egymásnak elegyesleg hiszünk? Ez az, mely orezolat ki-fedi,
 szívetet bé-zírja (Laskai: Lips. 279). Urunk egy alkalmatosság-
 ban azt tanítá, hogy bé, más alkalmatosságban, hogy ki-födgyük
 ő teteményinket (Fal: NA. 178).

környül-föd: circumtego C. MA. [umhüllen].

Födél, fődél: 1) operorium C. operculum MA Meg oltal-
 maztatom te zariának fedeleben (AporC. 7). Száz vörös fődéli
 zekér (Monirók. III.118). Meg nitót edény, az milyen nem
 leend fedél: vas, quod non habuerit operculum, nec ligaturam
 lesuper (Kár: Bibl. I.138). Az isteni szeretet-is az alázatosság
 fedele-alatt bátorságos (Pázm: Préd. 54). Mindenek nyilván és
 fődél nélkül vannak ő előtte (Pázm: Kal. 34). Hat ezüst czapa
 pohárkák födelestül (Radv: Csal. 35 b). Burok és fedél tétetett
 z ő szivekre (GKat: Váls. II. Előb. 10). Azt gondollyák né-
 mellyek, hogy ha a tizerek tetején korona látszik, már elég
 fedele vagyon paraszt erkölcsöknek (Fal: NE. 12). 2) tectum:
 las dach Com: Vest. 148. A víz villánszózik a ház fedelén:
 splendor aquae *dissultat per tecta PPBL. Menenek egi köz-
 helire, meli ket haz között vala es födel alatt (DobrC. 51).
 Kettő szakada az templombeli fedélis (Bom: Préd. 26). A házunk
 fedele (Gér: KárCs. IV.536).

[Szólások]. Se háza se fedele; szükölködik mindenből
 Fal: NA. 215). Addig vagyunk fedélalá a majort, míg
 ő idő vagyon: *pertegamus villam, dum sudum est PPBL.

ágy-födél: cadureum PPBL. [bettdecke].

asztal-födél: [mappa; tisch Tuch]. (ACsere: Enc. 257).

csöcs-födél: mammillare C. MA.

fő-födél: (*fejfedél*) WespC. 101: [velum, ricā; schibler-
 kopftuch]. Aha ő főfödélet oda vete es fyanac zemermetesség-
 got vete be fődőze (VitkC. 89). Az zolgalo leynayoknak goromba
 føy fedeleket keery vala el es azt visely vala (MargL. 39). A
 keserues anya veuen az ő főfödélet be kötteteli vete az ő agy-
 kat (WespC. 101). Nala wayon bogogh azzonnak egy fő fedele,
 ky bogogh azzonnak feyen wolt (ÉrsC. 116). Az főfödeleket,
 mástakat, palástokat elűszí (Helt: Bibl. IV.16) [Vö FÉDELE]

ház-födél: inlumen PPBL. [tectum; lausdach]. Hegyes ház
 fedelek: *fastigiata tecta PPBL. Ház födelőce ki-álló cseszi
 (Com: Jan. 107).

mell-födél: pectorale MA.

paplan-födél: [opertorium lecti; bettdecke]. (VestTrans.
 14).

szém-födél: 1) [vestis foralis, tegumentum capuli; leichen-
 tuch] Legottan ki iőű, ki meg holtuala, kezei es labai meg
 kötözüen mazzagokkal es ő oronia zém fedellel (sudario) vala
 meg kötözüen (MünchC. 194). 2) *Szem hea, födele: cilium MA.
 [augenlid]. Ő zemei zegenre nezek, ő zemfedeli (palpebrae)
 emberfiút kerdezik (DobrC. 27).

[Szólások]. Holtnak szóm födelet vomi el: vel a mortuo
 tributum auferre (Deesi: Adag. 87). Még szóm födelére való pénz
 sinez (Deesi: Adag. 220).

[Födtelecs]

szém-födtelecs: [velum monialium; nonenschleier]. Be
 nem fevdek feoldel zent margyt azzonnak testet, sem valanyivel
 egyebel, hanem csak az ev zem fedelechecevel (MargL. 194).

Födtelecske: tegillum C.

Födtelec: tectum habens Kr. [überdacht, mit einem deckel
 versehen]. Födtelec hajók: naves *constratae PPBL. Födtelec
 zeker: plaustrum tectum (JordC. 131). Gyermekeknek való rost-
 telyos és födtelec ágy (Radv: Csal. II.399). Födtelec kunnácska
 Gér: KárCs. IV.460. Födtelec és hombáros hajóm is az Dumán
 elkiszültek (Monirók. XV.68). Megindulnak az Dumán három
 födtelec hajókkal es egy födtelec lidaskával (639). Födtelec kupa
 (GKat: Titk. 37). Födtelec füveg (Fal: NA. 122). Födtelec hintó
 (144).

Födtelec: [tectum; dach]. Az iskola födtelecét, es a födtelecét
 is helyesen megigazitotta (Nyr. XIV. 460).

Födtelec: [sine operculo; ohne deckel]. Födtelec hajó:
 aphrata MA. Talpatlan födtelecien aranyos pohár (Radv: Csal.
 II.383. 964).

Födtelec: tecto tego Kr. [tego; überdachen, bedecken, ver-
 hüllen]. Homályos borítottával fedezett koporsó (Horv: MullP.
 3). Szegénységnek födteleczése (Zet: Hitig. Előb. 5).

be-födtelec: ∞ Ezel födteleczém bé épülececskémet (Biro:
 Ünep. IV).

el-födtelec: obtego Kr. [verhüllen]. Agya Kristus mynekevuk
 az ev zent testeet eledelevl elfödtelecet tevrtetenek alatt, az az:
 kenyerek zemelye idat (CoriC. 171. Zvon: PázmP. I.912. Kr.).

fői-födtelec: [de-tego; den deckel wegzelnmen, enthüllen].
 Fői-födteleczték a szövetségnek szekrényét, avagy ki-nyilatkoz-
 tatták a sz. báromságnak dicsőségét (Biro: Préd. 137).

Födtelec: [kleiner deckel]. Hosszukas trójai pohár fedélké-
 jével (Radv: Csal. II.11).

Födés: obfectio, operimentum MA. [das bedecken, die be-
 deckung]. The zarnaydnak fedesebe remenkednek: in tegmina
 alarum tuarum sperabunt (KeszC. 85).

Födetlen: intectus C. inopertus MA. [unbedeckt]. Fedetlen
 hely: hypaethrus PPBL.

Födő: operculum, cooperulum C, opertorium, operimentum MA [bedeck]. Kezdenek az fazékok és az fődöök eg' masra zökösny (SándC. 25). Mint egy kis fődöc, olyan keréc lenolei vannak (Mel: Herb. 36). A fazékos fődöket formál (Com: Jan. 105).

fazék-födő: testum, testus MA

has-födő: ventrale MA

váll-födő: humerale C

Födököz-ik: [operior, obror; verbergen werden]. Az gyermek teste nála födököz az fevten alai (FöldC. 161).

Födöz-ik: [operior; sich zudecken]. Födözövel fődözik (Fr: SzJán. 72). [Vö. Födöz-ik]

Födögét: [identibon tego; eine zeit lang verbergen, verhillen] (Laud: U'Segits. 185). Tar-főjének hajtatásigát borostyán koszorukkal fődögötte (Föld: UE. 370). Szándékát fődögöti, áhokül hátráb vonnyá magát véle, és érett korát látván, előrindul győzedelmessen (175).

Födöz: 1) operulo C, operio, tego MA, amicio Com: Vest. 119. [bedecken]. Födözött: tectus, opertus MA Födözötten sélám palastat: amictus serico pallio (BécsiC. 67. MünchC. 24). Ne legyenek zorgalmatosok ty testeteknek, mywel fedeztessetek: indumini (JordC. 371). A szöök tegődet oda nem erőznek, hogh fydath fedezyel, folyo vereth főrőlled, fárattsguath kenyelbeled (WinklC. 331) Latnak eg' inat fődözöt feier tiza öltözötte: viderunt iuvenem cooperum stola candida (DöbrC. 315). Sisak, oroszány bór, mely ötet fődözte (Zrinyi: ASyr. 171) 2) [oculto, abscondo; verbergen]. Semmi of fedzet, ki nem meg jelentie es semmi of titoc, ki nem megtudtie (MünchC. 32). Akariac hamissagokat fődözni (Mon: Apol. 394). 3) [defendo, fūco; entschuldigen, beschönigen]. Ninczen minel bünököt fedezzik (Sylv: UT. 1154). Ninczen minel fedezze az ő büneket: excusationem non habent de peccato suo (Helt: UT. IV. 7). Bünét fődözi és masra ken (Mel: SzJán. 76). Ha meg esalutnak a testi gyönyörűsétől, fajtalan vétöket a házasságunk tisztaságos nevével felezik (Pázm: LuthV. 189). Abban az ítéletben semmi fedezve és szüelve nem lehet (MonOkm. IX. 366). Hogy az törvény bünburító, fertelmesség födözö ezkőzce tartassé (MA: Seult. 682).

[Szólások]. Bányá bórrel felezi farkas fogát (SzD: MVir. 319).

be-födöz: operio, cooperio, protego, contego, protego C [bedecken]. Befödözött: tectus; befödözötött: cooperatus, opertus C. Eg' födözötöche vizzel: aquis cooperatus est (BécsiC. 18. MünchC. 62). Be fedezötek enghem (JordC. 136). Közövel sebet bel födözee (ÉrdyC. 5116). El betetötek az koporsóba, hogy be födözöek (333b). Öltözettel bel födözöek (6254). En orchamnak zemerensége bel fedoze engemeth: confusio faciei meae cooperavit me (KulesC. 108). Az hely, hol eristus zvetet, volt be fedözven keet haz kevezet (CornC. 85). Be fedözötök az te testod es to zind az koporsóba (FöldC. 8). Orcadat galazat fedözthe be (FöldC. 22). A vizec oly igen előrinduc, hogy minden magas hegyec mind az egész eg' alkat befödözötöche (Helt: Bibl. I. C). Befödözni orchazat: velino faciem (Föld: Bibl. 80). Az wr. kegyellemmel be fedözi az ő fődöt és az ő népét dominus propitiis erit terrae populi sui (Kür: Bibl. 1190). Az ő hitoc az ceremoniákkal némimékökppen befödözötöt volt (MA: Bibl. 171). Az ügy lepöckel és eszögöckel befödözözie magunkat (Com: Jan. 112). Szemelen szemérmünknek mezötölene ebbefödözötött (Csúzi: Síp. 118).

befödözö: velantum C [decke, hülle]. O mind azoknac szeméink befödözöje, kie to velod valnac: hoc onit tibi in velamen oculorum ad omnes qui tecum sunt (MA: Bibl. 117).

el-födöz: 1) convelo C [verdecken, verhüllen]. Elfödözött: tectus, velatus, cooperatus MA. El födözötöt vala: erat velatum

(JordC. 577). Mynt ha el födözethven vona ty zabadsagtok gonossaggal (818). Eynek setetsegeth el födözö (ThewrC. 132). Az ő ellenségeket el födözö az tóngör (Székf: Zsolt. 89). 2) abscondo C [verbergen]. Elfödözötött: perconditus C. Elfödözött: absconditus MA. Sem nynez vö el-födözötöten, hog ky ne nyilatkozassöke: nihil est opertum, quod non revelabitur (JordC. 383). Ez nyomorúsagokat el kel fődözni (Beythe: Epist. 208). Egyik lutoságot másikkal el fődözni: lutum luto purgare (Deesi: Adag. 77). Az én vétökmet az képmutató ember módgyára el födöztem (Kür: Bibl. 1531). El födözi másnak vétök celat delictum (615). Elfödözöt minden ő bünököt: operuisti omnia peccata eorum (MA: Bibl. 1529). Bódog az, az kinek bünöi el valnak födözötöten (Szár: Cat. E).

[Közmondások]. Mész, bors és a tsükla minden roszt elfödözhet (Kösv: Adag. 318).

föl-födöz: detego, revelo, aperio MA, exsimo P. H. B. [aufdecken, enthüllen]. Paramölnac, hog' fel fedeztetöce (Susanna: ut discooperietur (BécsiC. 170). A te számérmel felfedeztessöce: ne revelatur turpitudó tua (Helt: Bibl. 11M). Fel ne fedezze az ő attyánc szemérmöce födözötöt: non revelabit opertum patris sui (Kür: Bibl. 1179). Az to lugodnac szemérmösséget fel ne fedezed (MA: Bibl. 1195). Földözöket fel-födözök (hogy lássék) (Szalam: Com. 45). Nagy tudatlansagokat nekik fel fedözi, mind azatal híveit csak gyongén esépei (MohP: 1Tárh. 112). A harmadikat pedig főyves öveg-töl lévén, nem vala szükséges fölfödözni (Csúzi: Síp. 219).

ki-födöz: ∞ Mindeneket neki nyilván kifedözven: detegente ei omnia manifesta (Hly: Pröl. II. 281).

Födöz-ik: [operior; sich bedecken, beklöden]. Ne akariac azert zorgalmatosok lömetec mondatoc: mit ezöce auag nit izöce, auag minel födözöce? quo operimur? (MünchC. 25). Nem födözhetök seyyommal (MA: SB. 229). A tisztitalanság a mostani világban nem szürek-vétek, hanem hímes és varrott ázyokban fődök izy eg' (Föld: NE. 195). Vö. Födöz-ik].

be-födözök: ∞ Egy es fölfödöz ő palastat laba föfö, künel betedözöt: operitur (BécsiC. 6). Terhed ki to palastodat, künel befödözöt: quo operiris (7).

Födözés: 1) obtestio; bedeckung. (Az asszony) hozzu haya födözötyt, fydölet ew neky adattatöth (Konj: SzPál. 165).

2) [absolutio; entlastung, entbindung]. Az itt lakó városi rendnek elösköböl a várat megtakarija, ha kívántatik, födözöt adván mindennek, kitöl micsoda és mennyi élest szedet be (MontME. III 107).

Födözöt: amictus, velum; bedeckung. Ighen kenyw orchat befödözty es fedözötöt vöthny zemeknek elette (WeszyC. 116. 138). Mynt az födözötöt el változtatol ewket zvyekben (ÉrdyC. 53).

Födözötlen: imopertus; unbedeckt. Födözötlen ortza (MA. Tam. 4).

Födözöt: operio MA [verhüllen, bemönten]. Nem fér az igaz tünöföze, hogy ludgató fogytoközösit födözesse, vagy azokra lauyorittson (Pázm: Pröd. 62). Éjjel születik, s éjjel setétséggel födözötö méltóságát (Csúzi: Síp. 649).

be-födözöget: velo, operio, obtego frequenter MA [bedecken decken] (ComaC. 119). Födözöss-bé szármáyóddal, ápolgássó jó vöbödöl (Börö: Angy. 64).

el-födözöget: ∞ A bünt ne fedözösed, palastod el: ne dis simula (Com: Jan. 295).

Födözö: tegens, tegumen Kr. Fel ne fedozze az ő attyánc szemérmöce födözötöt: non revelabit opertum patris sui (Kür: Bibl. 1179). Antichristus oka minden bünöce, ő födözö (Mel: SzJán. 178. 307). Ágyának löpö, föli, fedözöje (DKal: Ke

33). Földözével földözdik (Fr: SzJán. 72). Mérges félben semmi földözje nem lévén egy marok szalmánál egyeb (Pal: TÉ. 736).

1. FÖL, FÉL: 1) superficies, stymna MA. [pars superior] bertiäche, oberer boden, das auswendige eines dinges PPB. (as obere). Megföldözven hegeköt 5 félkiből: rígasus montes de superioribus suis (AporC. 97). Az palma gymelelnek a fölyt es az mondolának a helyt mynt [mind] meg ene, az magunt cegy az palmanak es az heyat az mondolának wyne az utarra (Pesti: Fab. 67b). Meg elegődöt az en lokkem, mint eg föllel es kúterssiggel (Szék: Zsolt. 61). Yondbe eszt tiszta ranaly, félit, oldalait körskönyfűl es szaruait: vesties illud uro purissimo tam craticulam ejus, quam parietes per circumum, et cornua (Helt: Bibl. I.G4). Egh szoknya mynd allya egy barsomyal wetteth (RMNy. II.34). Egy viselő veres puramal szoknya, alja féli zöld atlacczal vetett (Rad: Csál. I.6. 211). Egy szoknya, a féli zöld bárson, allya zöld atlaez Gér: KárCs. III. 228). Egy asztal-kés, az féli ezüstes (365). Az templomnac kárpittya ketté hasada, az felitől fogya mind az also részeig: velum templi scissum est, a parte summo usque deorsum (MA: Bibl. IV.31). Az fölin levélnek (borítékjún) ly bötük valának: Adassék . . (Zrínyi II.53). Az ajtó fölit, ház eleit tekíntsd-meg (Com: Jan. 106). Ágyának leplét, félit, fedezjét (DKal: Ker. 233). Meg-igyesenítsek fölyfűl a földet, és apu ganévial elegytsék a fölit (Lipp: PKert. 85). **2)** [quod unperest; rest, das übrige]. Az mynt el adhatta az marhat [az anyémet] el adya, es az fölyt [ni még az adósságból hátramarad] rayta akarya keresny (RMNy. II.78). **3)** [superior; ober-]. Villa Fehérviz Budensis 1277. Felwynch [loens] 1291. (Knausz. Magister de felzekeln 1378. (ZichyC. IV.18). Fel gynya wy Budánc az hófstattját, a fel hew víz melot (Helt: Krón. 80). Vö. föl-ház, -föld, -szél sat.]

ház-főle. Házfőli, házféli: tectum domus MA. dach eines hauses PPB. A ky kegye a ház fölyn leund, lene zallyon a hazba: qui vero tuerit in solario, ne descendat domum (Pesti: NTest. 101). A ki az ház feliben vagon, le ne szállyon (Sylv: UT. I.38). A háznac telirülés predikállyatoc: predicatue super tecta (MA: Bibl. IV.11).

tej-fői, tej-főle: cremor, flos, pingve lactis PP. milchrahm, sahm PPB. Teefél: milchrahm Pesti: Nom. 6). Tej fele, tej-fel: milchraam, de la crème; fürött tej fel: geschlagen raum; crème tonettée (KirBesz. 127). Waczarara: sült, tej fellel galamb, parey tej fellel mulhus (LevT. I.11). Egy nagy szep fejer belest kere meg szep tejfőllel (SalMark. 16). Tejfelt vitem 2 denárért (MonTMEI. 179). Tőj-felből avagy tej szinből: (e cremore seu flore lactis) vaját csinál (Com: Jan. 78). Szereti a téjfelt, de nem akarja enni a szerdekét (Kisv: Adag. 92). A házak is mind tejfellel lévén fejerítve: semmi csuda, hogy így el van vára híresítve (Thaly: Adal. II.111).

tejföldös: flore lactis conditus SL. [rahm-]. Tejfelyes [vezetéknev XVI sz.] (Nyr. IX.367). Az teyfeles fazakat mig tele, igen kel a matskatol őrizni (SalMark. A5). Tőjfeles lepén (Ben: Rítm. 203).

2. Föl, fel (f. l. ErdyC. 496. 509b. 511b. f. l. ÉrsC. 508. DomC. 121. NagyszC. 119): **1)** sursum C. supra; über sich in die höhe PPB. [hinan, herauf, empor]. Fel mene: ascendit (MünchC. 18). Felemely wot hegyba (NémGl. 83). Fellebred: evigilans (116). Felserdwl: adultus (186). (A keréknek) forgassa illyen legyen, hogy kettey feel forogyon es kettey alla forogyon (ÉrsC. 508). Menee magassagra föl es alaa keel meg tyztwly ez vylagnak (ÉrdyC. 17b). Akkoron yeleneck meg fél halottaybol az harom Mariaknak (142). Az harmadykat el feel Győrree kyldee 496). Feel legen neköd igéközetöd atyahoz (NagyszC. 110). Christus urnak keresztre feszítettet, Peter es András-is, meg peng lábbal fel (Mey: Szöv. 109). [Vö. föl-akaszt, -áll,

-duzzad, -emol, -kel, -mögy, -ül, -vész, -vet sat]. **2)** [vigilans; auf, wach]. Látván, hogy csak maga vóna fel már (Gyöngy: Char. 10).

[Szövlások]. Nitva az aito, a kar fel s a kar alá: Coreyra libera, ences nbi libet (Deesi: Adag. 234) Elizens prophéta kopasz volt, kinek mondják vala az gyermecek, no fel kopasz, ne fel kopasz; de az isten meglönteté azokat (Kopasz).

alá-föl: [sursum et deorsum, huc atque illic; auf und ab]. Ala fel yarvan ow collayaban (ÉrsC. 406b). Allá fel szagolda az országbat (Helt: Krón. 85. Helt: Mes. 150. Mel: Préd. 110). Ala fel buydosnace (Bom: Préd. 276).

alá-s-föl: ultro citroque, susque deque, sursum et deorsum, huc illuc MA. [auf und ab, hin und her]. Alas-fel irnace vala (Vás: CanCat. 498).

ide-föl: [hic supra; hier oben]. Mint edefel megl mondatek [a könyvben] (FihC. 36). Mykeppen megl halotitok idefel (DebrC. 511). Ide félis mondam (Mel: SzJán. 14). Ide fel nyilvan megl mondottuk (Ver: Verb. 160).

oda-föl: supra, superne, superius; drohen, oberhalb PPB. Oda fel [a könyvben] megl mondottam (Helt: Krón. 10). Oda fel az eghben vadnak (Fél: Tan. 551). Az szemmedesről oda fel emlekeztünk (436). Kikről oda föll eleget szollottam (Mon: Apol. 269). Ninczen te hozzáid hasonló isten, sem az eegben oda fel, sem az földön ide alá: non est similis tui deus in caelo desuper, et super terram deorsum (Kár: Bibl. I.311). Az niceaeabéli szent győlekezetnek vallását, megl-találad oda fel (Pázm: Imáds. 159).

odaföl-való: [superius; was oben ist]. Oda fel valókra viselyletec gondot es nem ez földiekre (Kár: Bibl. III.182). Oda fel valókat keresetec, az holt az Christus vagon (MA: Scult. 191). Hadyuk-el a földieket es emelkedgyünc-fel oda-fel-valókra (Mad: Evang. 11).

Följebb, féljebb (f. l. ErdyC. 58. 164. f. l. l. oben JordC. 351. feleb LevTár. 15): **1)** superius, altius MA. mehr hinauf, höher PPB. **a)** Gyakorlatosan feleyeb (altius) emelkedykuala fehwetwl (EhC. 63). A földről keth tengel feleyeb al (NádC. 661). Az tornyoknak temérdekségek hová feleyeb mind inkább vékonyodtanak (MA: SB. 259). Osztán feleyeb serdülvén (MA: Scult. 3). **b)** Feleyeb vagon ez földtelw es az oghez közelben (ÉrdyC. 601). Ezerszerte feleyeb vagon (Mey: 3Jaj. II.122). Féljeb-is megirtuk (Háll: Hllst. III.184). Itt-is azon ősztvér bukot nyúzta Kalauz, mellyet féljebb (Pós: Igazs. II.277). **2)** [magis; mehr]. Mit becsüllesz féljebb annál a felestökömmél? quid zantepones illi jentaculo? PPB. Hanem ha bevelkődendyk ty ygassagtok feleb mynt az yrasthudo sydokoe, nem mentek be menyeknek orzagaban: nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum, non intrabitis in regnum caelorum (JordC. 366). Zerecz ce enghemet feleyeb ezeknel: diligis me plus his (701). Nem akar feleyeb dyczereteni, hanem csak amera menere wtet isten hatta (VirgC. 96). Szája oly bides, hogy féljebb nem lehet (LevT. II.27). Nem tudnac ezt feleyeb otlatuazni, hogy nem mint a görögoc Constantzinpólt (Helt: Krón. 106). Ha szinten also es felső rendek volnais az angialeknak nem szükség arrol felebb tudakozni (Fél: Tan. 81). Ne féljeb baritom, auagy féljetté: ne quid nimis (Deesi: Adag. 45). En nálanuál feleyeb ki élhetne az gyönyörűségekkel? (MA: Bibl. I.577). Az ő mindendulato ereje szerint sokkal feleyeb mezezelekedhetic mindeneket, hogy nem az mit mi kérnac (MA: Scult. 991). Ugy, es ne feleyeb, lötsüllyenen, a mint méltók vagonk (Pázm: Préd. 57). Semmit az érzékenysegek maél féleyeb nem ézenek, mint az lángot (Láp: PTük. I.118). De te fölieb szeretted a teremtetet allatot a teremtnél (II.155). **3)** [supra, ad altiora, ad meliora; höher hinauf, wichtiger, in höherm rang]. Akara, hogi az isteni iozagra feleyeb feleyeb neuekednek (VirgC. 73). Felleib [a bor-

nak) fejezetet ne kezdhesse járni, meg ponzel (RMNy. H.2). Iesus fölyeb volt minden teremőt allatoknál (ÉrdyC. 58). Kük (mük) feyleb vannak (valók) es zlykesesbek (78). Az tnyttyn az ű mesterinél fölyeb minezen: non est discipulus supra doctorem (Sly: UT. 16). Fölyebb valüme [győztesek] a viaduban (Helt: Krón. 88). Maudennél fölyeb tartom azokat (MA: Bibl. V.57). Az okosság mutattny hogy az anya fölyeb légyen az fümál (Zvon: Post. I. 300). Fölyebb es alsöbb reudek a kuruzok közöl fölem el állnak, egy szón vadnak (Monrók. XV.680).

log-fölyebb: 1) [in summo loco; am höchsten] Log fölyebb lévén nap meg állapodást ad [a nap] (Com: Jan. 7). **2)** [maxime; am meisten, hauptsächlich] Császár a vüat mind fölyből töretni kezdi, lefölyebb kedig a vizvár föly (Monrók. III.108). Ettöl retteg vala legh fölyeb szent Davíd, midön erzeneie magában, hogy bünynek ostorozsít köllene szenvedni (Lép: PTKik. 1135). **3)** ad maximum [höchstens]. Csak egy, avagy leg fölyeb két köz vallató levelel allat elő; nunciam duntaxat, vel duas ad maximum literas inquisitorias produxerit (Ver: Verb. 300).

Fölyebb-való: superior, sublimior, altior, eminentior SI [höher, vornehmer, stärker]. Az egyenlők között fölyebb való: 'excellens inter equales' PPB. Fölyeb való helt erdenle (ÉrdyC. 516). Küknek kwzwo lata egyet fölyeb valot (VingC. 63). Hol a keresztyéne valüme fölyeb való [győztesek], hol a pogánca (Helt: Krón. 88). Salamonnac logfölyeb való eneke (Helt: Bibl. I.63). Fölyeb való szónal mondani: apertis übiis (Deesi: Adag. 37). Az te wrad ez fölyene minden népénél fölyeb valóná tézen tegedet: faciet te dominus tuus excellens emetis confibus (Kár: Bibl. I.183). Az ember formásüga non csak abban áll, hogy fölyebb való teste légyen, hogysom egyéb állatoknak (Hly: Préd. I.134).

Fölyebbvalóság: [primatus, superioritas; vorrang]. Az éteknek fölyebbvalósüga igen jóes (Hly: Préd. II.22).

Fölyebbecske: [aliquanto superior; etwas höher hinauf]. Egy darab által volt rokaszto olyan aranyos füorsókkal, övög vagy valamieskével fölyebbecske örkkel (Bethl: Élet. 314).

Fölyebbed, fölyebbedén: 1) ~ A minémőkröl fölyebbed az lönyben emlekozön (Kász: Kit. 110). **2)** [altiore voce; lauter] Azokat pedig, a kik a templomban fölyebbeden szollanak, meg intse (FFársRög. 73).

Fölyebben: 1) altius, eminentius, excellentius, sublimius MA. höher PPB. Tokiné teleben es val elő ezölbe (GmnyC. 43). **2)** [magis; in höherm grad] Ynoz owt yozagok fölyeben valünek ow heime (ÉrdyC. 569). Az hol az bün bövölködik, ot fölyebben bövölkedik az kuglebon (Föl: Tam. 208). Nemis ter holl fölyebben, hanem esac az mennyre el szenyölhettye (Zvon: Post. I.114). Drüga halackal minden nap torkig fölyöze, monél nagyib papj urac penig, annál fölyebben esleközie ezt (174). Boldogc vatoc fölyében azoknál (H. 375). Meg kent tegedet az isten vizagszunk olajval fölyebben az te tarsaidnal (Szár: Cst. 125). Fölyeben kel ker szünk az szent insnac mellossagat (MNyil: Irt. 94).

Fölyebben-való: [superior, eminentior; höhergestellt, vornehmer]. Fölyeben való vag mindeneknél (Bölc: 13). Egyet fölyebben valüme töttek az többi közöl (Boytia: Epist. 10). Egyebeknél fölyebben valüknak lenni kerünnak (207).

Fölyebböz: [se offerre; sich überheben]. Fölyebb örkölöknek, hogysom repölhetnek; magasbra arányoznak, tovább fölyeböznek, mántsem birlatttyék szányaok (SzD: MVü. 123).

Fölyebbözö: superbus Kr. [hochmütig]. A deülok a kevélyt fölyebözöznek nevezik: superbus, supra vult videri, quoniam est (Pázm: Préd. 56). A köznép megfumlú, ha latná az egy-

fügyü es nem fölyebözöz maga viselést, a tsendességet, a bötsülethez szabott, testeket bé, nem kifödö köntöst (Fál: NA. 178). Természet szerent irtözük minden mallástul, es kivált képpen a fölyebbezö parancsolüknak a mennyire lehet rázogatgyuk nyakunkról igüjtät (Fál: LE. 309). Lelked fölyebözöz kívánsügit le nem nyugosztalhatja (Fál: BE. 570). Fölyebözöz kevélység (Fál: Jegyz. 931).

Fölyebbkébb: [aliquanto superior; weiter oben, etwas höher]. Ez tsak réánk kölrött hazagság; mint nem régen fölyebkébb ezen részben löven meg mutatók (Pös: Igazs. I.270).

Fölyebbség: [primatus, superioritas; vorrang, würde]. Együk a kevélység, az az fölyebbségnek, tisztok, tisztosségnak es ditsrésnek rendelen kívánsüa (Pázm: Préd. 87). Még irigyoi is érdemesek tartják vala lenni, hogy minden fölyebbségre emeltetne (Fál: NI. 278).

Fölybe, fölybe: in summum ejus Kr. [super; über]. Fölybe írom: inscribo; fölybe teritem: supersterno; fölybe teszom: superpono MA. Jordannak fölyben: super Jordannem (JordC. 196). Oltaramak fölyben raktaok (ÉrdyC. 545). Egy malom fölybe [figy] viné (Helt: Mes. 301). Ágü a küt fölybe érnee vala (389). Feie fölybe fönyec: imposturunt super caput ejus (Helt: UT. 115). Néha feltéküttet teje fölybe (MA: Scult. 854). Föl megyek az égben, az isten csillagi fölyben (Land: Üjsügüts. 180). Koporso fölyben való vorseket ki-gondol (Com: Jan. 163). A szabnával megterítetett ägy fölyben vettötnec hasnakoc (112). Ne emeltye föl magüt a feleség ferencac fölybe (Sam: Agend. 215). A város fölyben egy vár építetett (Gyöngy: KJ. 59).

Fölyre: [super; über]. Ögyét megírman ö feie fölyre vetec (MüncC. 68). Feje fölyre tevesek: imposturunt super caput ejus (JordC. 117). Porth lanyzanak ow feyek fölyre: iniecto capitibus pulvere (119). Menyeknek fölyre: supra caelos (KoszthC. 11). Alla az koporsomak fölyre (ÉrsC. 349). Egü poutot vetöne fölyre (a g föly, Dév: Orth. 7).

Föly: [super; über]. Köszek öfö fejek föly [fölybe?] vennek, es a tsözbe is bé fogadnik (SzékOR. I.278).

Fölyös, fölyés (*folios* LevT. II.114. *folios*ebben BékHajd. II.25. *folios*agos Biró: Angy. 132.). **1)** numerosus MA. zahlreich, viel PPB. Fölyös gabonánk van (LevT. II.114). Eö fölyöshe profontia gabona nélkül megh fogiatkozh az nemeh witezeknek fölyes vötek miath (RMNy. II.272). Fölyes vöteket raktae le az soe nepuce (Börn: Préd. 94). Fölyes néppel indulhatag (Helt: Krón. 96). Az gyülekezetönce fölyes szamu serege (Zvon: Post. II.291). Mivödlögy a mi argumentälisünkben fölyes vötee vagyon (Czegl: Japh. 71). Az lövényökre fölyes vizet hord (Misk: VKert. 218). Vögy fölyes pappossat es ägesd porra (Cseh: OlyK. 35). Korpüt küldjötök fölyest, mert arra nagy szükségünk vagyon, vasa is legyen, s fölyözözö szög is (RákGy: Lev. 133). Nem tsak birrel, hanem tehes levelekköl jöttök (PhälF. 51). **2)** florea lactis conditus; mit salma zubereitet. Barassünak az küfala pozä-esübul rakva, jer ki Kata, ha kell a fölyes haburniceza (Thaly: Adal. II.98).

Fölyösen: numerose SI [in menge]. Menyegzőbe fölyösen mentec (Börn: Préd. 94). Hagynak fezyeres örzö népet fölyösen (Monrók. III.64). Az kie telesen vadnac, meg fölyöceztoc az ö örkösöket, es, a kie kevöben vadnac, azoknac kissel örkösöget adgatoc (Kár: Bild. I.153). Nemis egyenec kettö voltanak, hanem fölyösen egész gyulekezetekkel (Pös: Igazs. I.304). Fölyösen gyüftünk ebben az istenek templonibus (Hofin: Préd. 5). Nem ötyenen, sokval fölyösheben eljöttötec (Mogy: 3.áj. II. 6). Ök mindenkör fölyösheben voltak mi nálunk (BékHajd. II.25). A török likos itt fölyösen vagyon (Mik: Lev. 94). Ezt latván a többi, telesen hozzá részlekednek es hatalmasan szaporödik a nem jö (Fál: NE. 71).

Fölösleg: nimium, supra modum, superflue SI. [übertülsüssig, im übertülsüssig]. Az istennek irgalmasságával fölösleg biztattyta magát (Csizi: Edom. 136). Felesleg [igy] való adakozás (Laud: UjSegits. 1385). Ha mi a font felesleg megnyomáson kívül hozzá adattat, szerzés: si quid praeter superpondium adicitur, mantissa est (Com: Jan. 167). Nagy boldogtalanság, fölösleg nagy gondság, bánat szomorúság (Thaly: Adal. 1201).

Fölöslegés: redundans, supervacaneus, non necessarius SI. [übertülsüssig]. A Kristus érdemiért és föllösleges elégtételiért büneink megbocsátatának (Bíró: Augy. 132).

Fölösöd. Felesed-magával: (cum multis sociis; mit vielen begleitern, geführten). Kosztéshöz felesed magával szállott (TudTár. VIII.16). Felesed magával megindult az kastélyból (MonTrók. XI.338). Felesed magával ki-menveü (Megy: SzA-Öröme. 2). Egy kapusi passa feles [igy] magával Hallér Gábor után küldeték (Czegl: Dég. Előb. 33).

Fölösöd-ik, fülésöd-ik: angeor, multiplicor Kr. [sich vermehren]. Kegyelmes urunk eő nagysága hadai felesödnek s sokasodnak (KöcskTört. IV.34). Hada bővül s felesedik (Gyöngy: KJ. 99). Népe felesedik (Gyöngy: Char. 12). Nagy rossz fog ráuk feleselni (Gyöngy: Char. 83).

még-fülésödik: ∞ A scholabeli deákok megfelesedvém, a schola mester ellen kezdének pártalkodást forralni (Barth: Krón. 14). Ez által ment szép had majd mind oda vészett: mert az német reja úgy megfelesedett, még az föld népe is mind fölfegyverkezett (Thaly: Adal. II.360).

neki-fülésödik: [congregor, conglobor: sich zusammen-schaaren]. Az város népe az sok zajra csate patera fel zendülvén, az deakoknak néki felesedik és az scholára vissza verik (Barth: Krón. 21). Hogy a lengyelek nagyon neki felesednének, igen károsan esék csatájok (Szal: Krón. 313).

Fölösség, fülösség: numerositas MA. vielheit PPB.

Fölött, fülött (*felette* BécsiC. 5. *fülte* JordC. 115. *felett* Born: Préd. 459. MA: Bibl. I.130. *felet* Zvon: Osiand. 13): super, supra; über PPB. **a**) (hely:) Fülötte jár: supergraditur; fülötte nő: supercrecit C. Fülötte repülök: supervolito MA. A haz felet (MünchC. 16). Azoknak felette menni repölök lakoznak (AporC. 67). Myglen yzthvan felette allana: uspedum veniens stare supra (JordC. 359). Az oly varass el nem enezhetyk, ky az hegnyek felette helhezettöt: non potest civitas abscondi supra montem posita (365). Az ur házának hegy minden hegnyeknek felette helyhezettök (Markó: BCsák. 106). Mi lehet e széles föld felett szebb dolog a végoknél? (Balassa: Költ. 95). **b**) [átvitt értelem:] **z**) A mit Luter ebéd-felett beszélt, azt nem ő írta könyvbe (Pázm: LuthV. 168). Asztal felett való beszédek (Misk: VKert. 341). Midőn ebéd felett ülének, kérdezősködik a gazdtól Gergely (Hall: IIIlist. II.146). Leveled basa estve adta vala s vacsora felett is olvastuk meg (RákGy: Lev. 142). Rót Mihály uramnál, már asztalhoz ülünk, uri titulussal ebéd felett élünk (Thaly: Adal. II.348). Az ő anyjának temetőse felett avval dícselkedett, kit 90 esztendő's korában eltemetett (Balog: Corn. 261). Egy hertzeg-asszonyynak szemébe jövendőlék sokan, Logy előbb utólv' ugyan tsak a jiték-felet fog meghalni; úgy-is történt (Fal: NA. 146). **z**) Nagy ysten hű mynden isteneknek fölette (JordC. 49). Nyenzen az tanoythvan hv mestereinek felette: non est discipulus super magistrum (383). Yme zerzettelek tegedet eez may napon neepeknék es orzagoknak felette (ÉrdyC. 342). Az egy-házi szolgák hajzást még tanítványiban sem szenyvedhette urunk el (Vás: Igazs. II.373). **z**) Ezec mendénéc felet (prae omnibus), kie lakoznak napkeletre, megutaltanac engemet (BécsiC. 17. 39). Ky ezeknek felette bewelkődik, gonozthwl vagon: quod his abun-

dantius est, a malo est (JordC. 363). Meg lagywnak wneky bezedy olynak felette: molliti sunt sermones ejus super oleum (KeszthC. 138. 384). Minden dolgoknak föltöte az élet meg jobbitáló (DebrC. 210). Marhat isten fwlwt zeretem (VirgC. 8). Mynd azys sem tewh zaz forynthnak felethöz (LevT. 115). Amibál egy tal etec felett tób felelel nem őtt (Born: Préd. 549). Sz. Pal az irast egieb niandekoknak felette magasztallia (Fél: Tan. 14). Az ki en felettem szereti attiat anag' amiat, nem lehet en tanitaniom (204). Meg halnac, kie husz esztendőnce föltöte valnac: qui sunt plus quam viginti annorum (Kár: Bibl. I.131). Átkozot légy minden barmoknac es mozi vadaknac föltöte: maledictus es inter omnia animalia et bestias terrae (MA: Bibl. I. 1). Ott lézen az nyavalya föltöte vala nyavalya, ott indúl az keserűség felett való keserűség (MA: Scult. 965). Az elétség föltötis akart bizonságotat adni (617). Tökozlás az, mikor szükség föltöt költetnee az isten javai (Zvon: Post. 1566). Mindenece felett dühöttelelőül morgolodott (Czegl: Japh. 26). **z**) Lelküne felet mindent kapsira vettec (Eszth. 14). Minden törvény felett úgy veretök arezol: contra legem jubet me percuti (RMK. IV.199). Az hitetleneknek reménység föltöt elvesztette isten ez világot (MA: Scult. 20). **z**) A hit dolgainak senmi annyit nem ártott, mint a felsőség felett való köcződás az ecclesiában (Matkó: BCsák. 153). Kité (Tarsit. meg látván egy borbély-mester, árulás indúl felett; . . . megalkuván a leány felett, vízi házához (Hall: IIIlist. II.281).

[Szólások]. Erdőm fellötte vagyon: gravis est mihi (Kár: Bibl. I.129). Azokra nodittya-föl az embert, a mellyek ereje föltöt vannak (Komár: Imáds. 226). A mi ereyneknek sokkal föltöte helhezettöt (Beythe: Epist. 204). Óc meg erejec föltötis, értekeknelis fellyeb adakoztanac (MA: Scult. 1003). Minden világi fejedelemsegnél határ felett szob', és bütsületesb (Pázm: Préd. 974). Ereje-felett, mód-felett terhelte-tett, úgy hogy életét is megúnta (165). A föld reszketni fog rend felett való földindulással (Ily: Préd. I.10).

Fölötte: nimis C. supra modum, nimium PP. immaniter PPB. über die mass[en] PPB. [übelst, überaus]. **a**) Felette tsintalan: *effuse petulans; felette szegény: *egentissimus in re sua; felette nagy lator: *immanior, immanissimus scelere PPB. Felette vig: effuse lactus Com: Jan. 203. Felette eress lakosok: fortissimi cultores (JordC. 146). Felette kegyetlenek: saevi nimis (377). Felette nagy gond (ÉrdyC. 68). Fülötte gonozul ne czelekegyel (Mel: SzJán. 419). Felette tudós ember (Czegl: Japh. 45). Felette fő orvos atöle nevölák ellen (Thurzó: Lev. II.206). **b**) Felette kívánja a királyokodást: *impense regnum affectat PPB. Felette el terwl hyre: valde divulgatur fama (JordC. 532). Az ördög mindennemő io dologt felette ban (Telc. 329). Felette öryzyed magadat ipokolbery edegnek kyzleletyewl (ÉrdyC. 339). Eleget és felette is hadakoztme ittigen (Helt: Krón. 108). Az irásban nem föltöte giakorlotta magát (Fél: Tan. Előb. 5). Felette izzadosz [te] (Czegl: Japh. 157). Felette megtzirkáld magadat (Ker: Préd. 509). **c**) Akky felette vagyon bymnece lezen: quod est nimium, vertitur in vitium (ÉrdyC. 26b). Az kinek sok vala, annak semmi felette nem vala: qui multum collegit, plus non habuit (Sylv: VT. II.49). Felette lenne ez immár ti fölletek [nagy dolog lenne fölletek, mit nem is várnánk] (Bal: Csfsk. 31). **d**) Igen felette: multipere PPB. Igen föltöte átutossok es haznalatossok az embernek (DebrC. 274). Igen felettén [igy?] hidegen fitt az északi szél (ÉrdTört. I.248). **e**) Fülötte igen: admodum, praemodum, plurimum, multipere C. etiam atque etiam PPB. Felette igen sokassal vala: valde multiplicatur (JordC. 725). Felette igen alazatos volt (CornC. 19). Felette yghen kezdé hydegődný (ÉrdyC. 520). Ha felette igen latorkodnac az barmoc, esőt ielen (Cs. G.4). Inti Moses az izraelitákat, hogy föltöte igen meg őltalmazzác magokat az báluány imádstal (Kár: Bibl. I.164). Meg fölemlének azok

földre igen (Káldi: Bibl. 339). Felette igen nagy gyűlölközet (HollPréd. 1). A tschek Magyarországot olyan felette igen elpusztíták, hogy... (Lászny: Krón. 318). **1)** Lemiat en malandri felette zerety: amat uilam super me (JordC. 381). Fölette zeressok zybnukel az uedes Crystus (Sim: Evang. 238b).

Fölette-való: **1)** nimius; übermässig, zu viel). A mődját meghaladta, felette való erő; virtus; excessus modum PPP. Vgy alyton hogy te meg holtal az felete valo zenuedemok miatta (VirgC. 35). Ne végy vsurat tele, se felette valot; ne accipias vsuras ab eo, nec amplius, quam dedisti (Helt: Bibl. 1. LL2). Fölette valo nehéze vőhnae (Helt: VirgC. 69). Az fölette való mondékonyságtul és héiba valo szo szaporítástul meg obassu magát (Zvon: Post. 111). **2)** [superfluis; überflüssig]. Az alumnusabol köflek; annyinet esmer uala magának zykesnek lennie; azt magának tartja uala; az fölette valóat zegen tarsának ozogatyala vala (KuzC. 42). Nem boudkővőnek az felette valókon (CornC. 8). Semny fölette való nytok nem lezön (SindC. 8). Az feolytonalobol föhalkodásnak helye; ne legyen (VirgC. 125).

Fölettevalóság: nimietas, excessus; übermass, überthuss). Nem lezön az zentőbbe az fölette valósnak avnigh kövesősegek rőtszaga (KuzC. 192).

Fölettőbb: nimio C. nimium, nimis, impensius, immodice MA. überaus, ausserordentlich). Felettőbb örülni; laetitia; impotentia; effertü PPP. Zenteseob azzonyalut, fylvitel, honem ylenyek mondany (VirgC. 117). Abbol vetenek, a ny nekyl feletb vala; omnes hi ex eo, quod sibi redundat, immiserent in gazophylacium (Pesti: NTst. 199). Hogy felettőbb így el ne hūmēn magamnt a fölönséckne nagyvölta miat; ne magnitudo revelationum extollet me (Helt: UT. Aa4). Mikor vetkezie az ember leg fölettőb? (Tó: KőF. 78). Ez izeket leg fölettőb hannye vetie az erenek (Mon: Kép. 22). Molly juhokat ha fölettőb haytanae mind meghaluae; quas si plus in ambulando fecero laborare, morientur (MA: Bibl. 131). Felettőb és mődnélkül esekeszed (MA: SB. 136). Az nő lehetetlen az emberek fölti szerent, fölettőbbis lehetséges az isteni erőtül (Pázm: Kál. 31). Az isten törvényét szerzette, és őzzötte, vehementer, nimis, fölettőb és föhettelenül (Pázm: Préd. 822). Rőa tulnae készőhő fölettőbbis, hogy nem miut; kellyeno (Kules: Vetok. 7). Oldal fajtosokat fölettőb nagyokat szenyvedet (Pam: Bar. II 250). Felettőb igen el távozassu (Com: Jan. 131). Tőgölet fölettőb igen fog dicsőni (299). Faj nekem, mert halgattam. Vagy hogy más alkotmosságokban fölettőb nyolvos volt (Illy: Préd. 199). Felettőbb emberek kiáltának (NőPM. 99).

Fölettőbb-való: **1)** nimius MA. zu viel, mehr als sich gebührt PPP. Meg reszegül tele, nem a bontul, hanem a föltőbvaló italul (Tel: Fél. 198). Fölettőb való sonal es szereszmul meg vsz az őter (Bom: Préd. 198). Az fölettőb való igazság fölettőb való bosszúságis; summam jus, summa injuria (Deesi: Adag. 70). Sokan azt fölettőb valónakis itilik lenni, hōg nem miut kellene; multi eas gravius nego haluere (Deesi: SallJ. 37). Ez bezzeg nimia supereminens charitas, fölettőb való, mindeneket fölyülhaladó szeretet (Pázm: Préd. 112). Ezeknek megazondolása abbő hagyat velunk az előttünk kellemetes szőnylynek fölettőb való nagyzásában (PP: PaxA. 501). **2)** superfluis; überflüssig PPP. A magasságból istennél fölyeb való lenni hajadó sietől, mert ő te igyekzetőb fölettőb való (Kár: Bibl. 1199). Háromszor hajjában megelégőhő és meg föltőb fölettőb való és ált (Com: Jan. 112). Mőg időben az emberek fölettőbvaló ruhájukat övetik (Illy: Préd. II 29). A sok szollas, telettőbvaló beszéd; superflua loquutio (II 218).

Fölettőbbvalóság: nimietas C. excessus MA. überthuss, übermass, unmass PPP. A jőseresemnek fölettőb valóság (Illy: Préd. II 67). Így a földi dolgoknak fölettőbvalóságát el

kell metszeni (277). Felettőb-valóságával (a szolgálatnak) magunkat örötlennékké ne tegyük (Mad: Evang. 789).

Fölöz:

Fölözet: stymna MA. acus PP. das dicke so überdeibet, wenn man etwas andrueket; spru: PPP. Malata, legez ez ighe minden állatot, melled díznot tartanak, akar tőrkől legem, akar bor seprő, akar ser seprő, akar felezet (Sylv: UT. II 167. 168. RMNy. II 176).

Fölőség: *(fölsőség)* JordC. 731. ErdC. 487b). **1)** celsitas, celsitudo, excelstas MA. Höhe PPP. Ala telekte when felsőgehwil; prosperit de excelso sancto suo (KeszthC. 289). Őrnak zuu felsőgen vyzeken; vox domini super aquas (KulesC. 62). Föl magzatobok mynd monyeg tele ygdalmassagol es mynd felsőgeye tele byzonsagol; usque ad nubes (136). Fenn az felsőge (Bom: Préd. 708). **2)** [sublimitas, eminentia; Höheit, erhabenheit] Yozagnak felsőge; sublimitas virtutis (EhrC. 128). Az isteni tudomány fölsőge tizra szők-nélkül kellett magát (Pázm: Préd. c). Életének és tudományának fölsőgeért; propter vitam, et doctrinae eminentiam (Illy: Préd. II 309). **3)** majestas C. primatus MA. majestät, Höheit PPP. Harom foglac, ezek közzöl eözje vetotee ki az fömőzöböl aenzofara; harnadic igön fölsőge es vraszra (GuayC. 18). Ky atlad nekőnek fölsőghednek lathalmassagolba egzesőkellet ymadnok (WinkC. 38). Ez izeket magia vala el mőködha az isteni felsőgenk ionoltan (VirgC. 82. CornC. 185. DomC. 199). Világ végén nagy hatalommal, és düsősőges fölsőgegel másolszor jó hozzánk (Pázm: Préd. 15). A gazdagságot egy szakra megemésztü, a fölsőgeet egy óra földhöz veri (70). Akkor emeltetének királyi fölsőge (23). Ennél inkább meg nem alázthatott az isteni fölsőge (53). Ez nagy királyi fölsőge föled emeltetée (MA: Bibl. V. 10). Istennee szent fölsőge (MA: Scult. 1). A fölsőge, méltóság irigység alá vettetet; majestas invidiae noxia est (Com: Jan. 111). Krisztus fölsőgeere nézve királynak nevezetük (Mad: Evang. 719). Az uralkodásnak megődes kívánásával magoknak vették az austriaik a királyi fölsőgenk jussit (Rik: Mauif. A3). **4)** homo regius; majestät, türstliche person) A királyi tyztösseseggel fogatta, mynd ollum felsőgeőt (ErdC. 528). Ezeket en felsőghednek tyztössőgebe mind megh egöttem (TibC. 8). Zalad ő fölsőge melőne (Dobut. 332). Hōg kollemetes behessek ew fölsőgenek őlewte (ThwC. 136). V fölsőge az buday passu (RMNy. II 399). Kyrály w felsőgebe mazados hadnagya (19). Wronk ew fölsőge ez orzagabely hyveyt yo akaratul es kedgelmességgel latta es foyenkot kezeket föhődosa (LevT. 199). Kyrálnak ew fölsősegenek így (99). Ez level adassyk kyrál ew fölsőge few kapitanyának kezelye (256). Adja ő szent fölsőge listen) minden jótokat (H 29). Díszertessel attia isten menyinyekben, halat adoe fölsőghednek mindendob (Bom: Ének 531). Korán regyel a föllölöt megfujatván ő fölsőge (RikGy: Lev. 29). Egősőgeteken örülök, s ez után is engedje ő fölsőge, szent hallhassuk (29). Ő fölsőgekel méltóztassanak az én testamentomant meg cōfirmadni (Gér: KárC. III 296). Ha ő szent fölsőge akarátja, hogy ez mostani hadi hivatalom szerint fölköm testentül megvaljék (Radv: Csál. III 499). Isten ő szent fölsőge sok fölti között förogtnak (Nyr. II 79).

Fölőségés: **1)** excelsus C. celsus MA. Höhe PPP. Fölőségés magassagolba zoztetőtel BősiC. 270). Minden fölsőségid revolsa tuo es te habet en ruitum nyitak (DobutC. 99). **2)** magnificus, illustris MA. herrlich, gross PPP. erhaben. Veddél mertek zerent, miköpen illeti fölsőges zegősőgeke zoztetőtel (VitkC. 73). Alazatsagol vala fölsőges (DauC. 119). Mykoron az ew fölsőges yo woldalol meg gondolta yont ez wylagot vilagosytny es valthany (ErdC. 3129). Dyezzer nagy fölsőges dyezzeretel (VirgC. 11). Ez isteni emberek fölsőges tyztesege (30). Ha w fölsőges kegyessögenek kellemetes volna (77). Ki előb vala magabökne közzte fölsőgeb, len öröglökne közzte zernőségob es vialob (NagyszC. 265). Ektelen, mikor a nyelv

felsősen beszél és a kéz hívalkodik (Pázm: Préd. 64). Megtetszik, melly felsőses dolog a lelkek segítése (40). Negyedik felsőses tselekedete az alázatosságának (59). Christus, valami kivált-képpen-való bős-füllettel jelentette Sz. Péternek, azoknál a nagy felsőses szökökkel (Pázm: LuthV. 339). Adgyad uram hogy tégedet felsősesen diczöthessünce (MA: Scult. 16). Felsősesen magasztalja az Christust feltámadásának hasznát (490). A mit felsősesképpen magyarázott sz. János (Illy: Préd. L262). Fme-gyris, vagyis felsőses ditséretök (Fal: NA. 228). **3)** majestatis-cus, augustissimus Kr. [majestätisch, allerhöchst, allerhoch-lauchtigst]. Felsőses isten: altissimus deus (EhrC. 22). Valamit ifelsőses ysten yllene: quicquid altissimus inspiraret (56). A felsőses yr isten: dominus deus excelsus (BécsiC. 39). Felsőltő a felsőseshez: clamabo ad altissimum (107). Felsőses istenne-c fia: fili dei summi (MünchC. 78). Felsőltők felsőses istenhez, ki ol tött emekem (AporC. 1). O ky nag endá ez, hog il nag felseges kyráli magzat ilyen geuge gyermekesenek ideeben ezenkeppen getereye magát (MargL. 2). Felsőgősnök erői: virtus altissimi (TihC. 32). Felsőgős atyha yr ysten (CzechC. 20). O Jesus, felseges atyanak abraza (GyöngyC. 20). Feelseges kyrál (ÉrdyC. 543). Az my felseges wrunkath akarwm megh lehy es semelem sserinth akarom panazolwm (RMNy. II.58). Felsőses kyraly (LevT. 15). Vlt a felsőses felsőgne-c jóbára: sedit ad dexteram majestatis in excelsis (Helt: UT. Gg.3). Felső-séges vram (Pethő: Krón. 48).

Főlső, felső (*fölse* NagyszC. 254): **1)** supernus, superior, supernus C. höher, was oben ist PPB. Felsőbb: superior MA. Leg felsőbb pöltzra házni: conscendere summum eulmen PPB. Ó hazanak felső fölben (in superioribus domus suae) alkotta magának tük hualakat (BécsiC. 26). A templonnac soporlaha ketten kette zakada a felső feletől fogvan mend az alsóglam: a summo usque deorsum (MünchC. 69). Hazanak felse-reze: solarium (JordC. 741). Az egyk lavytornak felsev vege (DomC. 147). Az felsevk az az az angelok (CornC. 95). Tuziatok azt is hogy az hatalmas török eziaszar, az felső eziaszaral egyes (a német császárjal) (RMNy. III.115). Fm a felső részben egy lie legyen rayta: in cuius medio supra erit capitum (Helt: Bibl. I. Pp. 4). Nagyb' alkalmatossága vagyon a felső állapotú embernek minden gonozságra (Pázm: Préd. 625). A felső ajac bajusszal fedettetik-bé (Com: Jan. 48). Alsó, felső Magyarorszá-g (Matkó: BCsák. 4). Felső Német ország (6). A dolgokonvaló felső nralkodás (Illy: Préd. 55). Memél fellyeb jár a categoria, a száraz valóság, amül nehezebb az első felső fökra férkezni (Fal: UE. 470). **2)** [praeteritus, prior, superior; veyngan]. Az felső esztendőben magatokban bozsonkotat vala, hogy az or-szág kincze el tikozlattanec: superioribus annis taciti indigna-minimí nerarium expilari (Decsi: SallJ. 26). Sz. Andras hanaba mind szabad azonoc, a mi az felső hoba (Kal. 1582. Dv. KCsepr. 1626. C5). Ha istenne-c engedelméből mi az felső időkben tór-tenet dolgokat által lathatuc (EszT: IgAny. 116). A felső eszt-endőben (Debr: Krón. 13). Az felsőbb időkben ősi jószájoktat fel nem osztatták (BékHadj. II.207).

[Szólások] Ki szöktek az felső várból: minus habes mentis, quam dithyramborum poetae (Decsi: Adag. 92).

Felsőbbség: superioritas MA. vorzug, oberhand, oberherr-schaft PPB. Felsőbbség, nagyob-méltóságú és fellyeb-halladó isteni nevezet nem fér az atyához, hogy-sem a fiúhoz (Pázm: Kal. 1766. 461. 816. Pázm: KT. 251). Helyben hagyom a felő-sőbbséget, az alsóbsághoz képest, mivel a felsőbbnek [rangra nézve] nem illik az alsóval egyenlő-képpen cselekedni (László: Petr. 141).

Felsőség: primatus MA. höchste würde PPB. Felsőségben lenni az emberek között: *fastigium tenere inter homines PPB. Ugyan azon egy rendű egyházi szökök között, felsőség és alsó-

ság lenni, melly egymás felettvaló hajuzást még tanítványiban sem szenvedte urunk el (Pós: Igazs. II.373). A pápának felső-sége fölül velünk hűjában keozdik (Matkó: BCsák. 171).

Felsőségés: [augustus; orhaben] Leg-felsőségésb fűrvényt szabó (GKat: Tük. 9).

Fölül, fétül (*fölül* LevT. 1442. *felyül* CornC. 30. *fölül* Zvon: Osiand. C. *felyül* 21. *föllül* MA: Bibl. V.39): **1)** [advérbium] **a)** desuper MA. deinsuper C. [von oben her, von oben herab]. A templonnac soporlaha kette zakada fölül mend el affaiglatu: a sursum usque deorsum (MünchC. 105). Lata az kerahie az palotabol, ky felyeül nyzy vala ez dolgoth (DebrC. 550). Oss ma fölül te mi rank bñnt bocto malasztokot: effimide nobis desuper indulgentiam (DebrC. 239). Zent lelok fölül te leled ió: spiritus sanctus superveniet in te (413). Bochassad ky the kezodeth feleül: emitte manum tuam de alto (KosztC. 395). Felyül zad te reyad zent lelölk (CzechC. 69). Jaj! új parancsolat felyül leérkezék (Thaly: Adal. 123). Felyül kölesönyözött világossá-gokat az alatt valokkal közlik (Csúzi: Síp. 200). **b)** superne MA. [oben, obenan]. Fölül való: superne MA. was oben ist PPB. Fölül reia vetet: supereminavit (MünchC. 38). Önet fölül reia fítece: eum desuper sederé fecerunt (52). A fölül meg-mondot igek (DebrC. 9). Saros ganeval fövlwl bo fozoztetet (VirgC. 65). Sockal felyül áradot a kedv: superabundavit gratia (Helt: UT. G3). Mind felyül, s mind alól tisztítta a gyomrot (Mel: Herb. 83). Üle ara föül: sedebat super eum (Föl: Bibl. 51). Temiént tegyen fölül reija (a minhára, Kár: Bibl. 189). Az felyül elő-számlált dolgokban, az régi szent jümborok vallásától el hanyatottak (Pázm: Kal. 118). Felyül írott avagy akár miről rövideden írott versek: epigrammata (Com: Jan. 163). Felyül való írása, vagy titulusa a mái vasárnapnak (Mad: Evang. 256). **2)** [postpositio] **a)** [de supra parte; von oberhalb]. Fel kele az vaczora feleül: surgit a coena (JordC. 674). Az föllő el méne az sátor föllül: mibes recessit, quae erat super tabernaculum (Kár: Bibl. 1130). Az ház nyakuc felyül elég (MA: Tan. 731). **b)** super, supra C. [über, oberhalb]. **α)** Az barlangh feyem felyül meg felse (TelC. 302). Az ketteyvet föiefelül emeluen tartya vala (VirgC. 33). Mőd-fölül darabos, vagy vakmerő szor-galmatos kerét ne támaszszünk (Mad: Evang. 411). **β)** Be-öuedezé ötet az övel és azon föllül reia aduán az seym ruhát, az eplodotis reia adá (Kár: Bibl. 194). Az eplodon fölül fel töne az hosent: desuper ephod humerale imposuit mo. Az kidán felyül tegye: pone super arcum (MA: 1561. 171). Az poszton felyül tévén a talakat (L121). Az ó ruhátokt azokra (a szar-marakra) teritcé és Jesust ütötéc föllül (Zvon: Post. 12). **γ)** Ha az keresztne-c felyül és alat, egyaránt ió ki a szám, igaz az operatio (Helt: Arithm. II.5). **δ)** Az okos aszszonyuak sze-mérme az aranyon és drága köveken feellyül való: gratia vey-cundiae sensatae mulieris est super aurum, et lapides pretiosos (Gyöngy: Char. Előb. 20). Az olay mynden nedves allathnak felywle nal (Sim: Evang. 17).

onnan-fölül: desuper, superne C. [von oben]. Fölét ved: ha nem veheted, tehát onnat felyül väcz egyet alá (Helt: Arithm. P3). Fölé, onnan föllül eles volt, homlokon zárva (Lép: PTük. L231).

Fölünnen, fölünnég: ∞ Fölünnen való: superne C. A ki felyügne-c [igy?] iót: qui de sursum venit (Helt: UT. 75).

Fölütt: [supra; oben]. A kik e folyütt megít esztendőben a város nyomoruságos házánál forgottunk (MouYME. 1382).

Fönn, fém, fönt, fënt (*fenn* GömC. 20. Pesti: Fab. 38. *fén* MA: Scult. 115. *fén* állot, *fén* ál ExPrime. 187. *fent* Pataki: Reg. 92. Mik: TLev. 468. *föntt* szoval Lép: PTük. 1174): [superne] alte C. [oben]. **a)** Fenn repühi: attollere se in *auras; fenn jár a nap: sol *emensus ardua PPB. Fenn felyül (a kereszt-fü. CzechC. 28). Fenn a hegen eg feyedelem hokoz (DebrC.

398). Fenn az magas palotába (VirgC. 31). Fenn az egeben: in caelo sursum (Kár: Bibl. I 191). Oly fenn röpkél, hogy szemünk gyakorta elveszti (Pázm: Préd. 30). Egyebekkel le nem állt, hanem fenszolgált és gondot viselt a szükségekről (Mad: Evang. 121). Fenn repülnek a madarak (Misk: VKert. 17). **b)** Fenn, vagy hátra-maradt summa: summa *excursus PPB. Igen fenn vagy vele bíszke vagy! (Helt: Mes. 104). Fenn ne gúrtsete magatoc felül: non alta sapientes (Helt: UT. v7). Nagy fenn magasztalja soe helyen sz. Pál az istennee irgalmasagát (Börn: Préd. 204). Az hitetleneket nagy azert emely nagy fenn, hogy azba meg allyanac, hanem hogy nagyobb essencie (Börn: Evang. III.294). Fent [hangosan] beszél (Rák: Art. 20). Fenn a sziveink: sursum corda (Illy: Préd. II.204). Neved már fenn is repülték, jó emlékezzel mindenütt szépítik (Gyöngy: MV. 1). A maga tisztességét oly fent és követőben kezdé viselni (Mik: MulN. 194). Rész földben főnk! a virtus igen alatt, a gonoszság nagy-fenn vagyon (Fál: FE. 427).

ott-fönn: [supra, superne; oben, dort oben]. Semy ez ott állt, való bölcsesség, de ott fenn vagyon az bizony igazságnak twdasa (ÉrdyC. 504b). MA: Bibl. 147. RákP: Lev. II.133.

Fönn-való: superius, exelsus, altus, arduus MA. was oben ist, was oben hin gehöret PPB. Solarius, szaruto hely, setalo, fenn való hely (Mel: SzJán. 596). A sz. Pál inti az hiueket, hog fenn valokat keressence (Fál: Tam. 282).

Fönnebb: [superius; weiter oben]. Az isten menyével nagyobb szemelyben halando emberrel szent dicsőségebe, feneb való ember annival mindenbe egyeb allatolnál, mert nekiok istene (Petki: Vrt. 10).

Fönnebben: [magis; mehr, stärker]. Az föbbi közzid Porcius Cato találkozik, ki leg fönnebben fogta vala ez dolgot Carthago ellen (Zvon: PázmP. 3). Hogy a bosszuságot torlani, tovább és fennyebben durváskodot (Fál: NA. 218).

Fönnen, fönnen (*hinn*?) ElnC. 4. *fönn* való szollásnac formája Zvon: Post. 1399). **1)** subalto, alto. MA. oberhalb, obenau, obenober, erhaben PPB. A gömek igen magassan, fennyen repdesnek (Com: Jan. 37). Iszonyi tsatopotoval az ő atkuané könter nagy fönnen fönlözte (ÉszT: IgAny. 500). Fog repülni fönyen (PhilFl. 11). **2)** [superior; hochmütig]. Fennyen szöllő: magnilopus C. Fennyen beszélni: *gberiose loqui; fennyen való beszélni: oratio *exaggerata; nagy fennyen-való szók: *supercipalata verba; valamivel fennyen kérkedni: *crepare aliquid; elhiszen magzat, fennyen vagyok: insolens PPB. Fennyen paranczolni (Sim: Evang. 118). Nagy fennyen monyáe (MA: Bibl. V.3). El nagy fennyen mondyn (Pös: Igazs. 553). Nagy fennyen dicsoköndüene (Zvon: Post. 1568). **3)** [valde, magnopere; sehr, stark]. Fennyen ezudalkodnan; vehementer adhausa (EhrC. 20). Fennyen meztogúniek koll az pompáskodist (MA: SB. 217). Az habalmgyaságot, igen fennyen el koll tavoztatni az religio dolgában (Tölc: Vigasz. 12). Nyilván mutogat rájok és elég fennyen katzajja cöket az értelmes világ (Fál: UE. 881).

Fennyel: [superbe; hochmütig]. A költönt nagy fennyel vissza kéri (Fál: UE. 304).

FÖLD *ter* JordC. 138. *ter* 1297. Kunuz *ter* EhrC. 20. JordC. 21. 720. Mel: SzJán. 480. *ter* KüköC. 2. *ter* VirgC. 21. *ter* JordC. 91. Zvon: Post. 1593. *ter* Börn: Ének. 474). **1)** terra C. tellus MA. erde PPB. A föld árnyek-vetése elfojja a földnek világát; umbra terrae luna. *lobetatus; földünknek határozatja a földön, a föld körül az ég üvezdötti; horizon; a föld megindul; terra *discedit; a föld erőküzött való föld; interuenim PPB. Izen chség a földön; facta est fames in terra (BöcsC. 1). A föld megindul; terra mota est (MünchC. 67). Dicsog magasságban istennee, földön is akaro embörok nee (VitkC. 16). Embereknek fnynek hatdan vagyon ez földön btyeket meg beszatny (JordC. 78). Oly emléket hallottam

menyországban, melyet ember feyldvni nem gondolhat (DomC. 248). Engede neki mind ez negy fü eltetu alatok: víz, víz, ég es föld (VirgC. 36). Menynek es földnek vra (113). A föld alatt valami kíneset sájdít (Ozor: Christ. 195b). A föld meg negy belé (Helt: Bibl. IV.208). Az Christusnac a földön való letele (Món: Apol. 10). Heródes Antipás, kinél föld gonosz embert nem dorozott, vete-telé fogságba a szent jámbort (Pázm: Préd. 22). Jöfön jönnek az anyagok az egből a földre (Pös: Igazs. II.145). Kiirtá ötet az ur hamar a földről: exterminavit eum dominus cito a terra (Illy: Préd. 16). Tarabia hozzánk földön fél órána vagyon, vizen pedig egy fertály óra (Mik: TLov. 51). Részait el osztván föld golyóbiásnak (Orezy: KöltSz. 224). **2)** solum C. [erdboden] Le-verő kos, sulyok, a mitől valamit a földre-vennek; fistuca PPB. Engemett feylden feket fel labadul nywmosol (EhrC. 11). Tehat Maria az földről fel emeltöte (VitkC. 76). Yroné Jésum latta ahat a földre le borolnan (78). Le esseek arezwl az földre: curvatus est pronus in terram (JordC. 73). Földre le esuen kezdle az w bwnéit moudani (VirgC. 24). Közlek mind twldg fejekek lehaytani (52). Temesvár filát basu ügy rontatá, három oldala mind földény [igy?] romla (Tin. 81). **3)** [ager] humus brenum C. [ackerfeld]. Egy föld föld: iugerum C. A szölet el-földni, az öltögakat földbe-tenni: *humare taleas; soványodnak a földek: *omaciantur agri; művelő föld: *ager colonus; sovány föld: *ager obfusus, rudis; pántos föld: humus *comanus; fejér kréta szabású föld: marga PPB. Felduar [locus] 1297. 1291. 1320. Földföld 1383. (Kunuz). Terra Divitis Andrae, Dines Andrae földy vocata 1279. (Kunuz). Terra Adami-föld (ZichyC. II.428). Földnek sírja: humus (JordC. 9). Síros föld: pingvis terra (145). Azualy feledet attad emekem; terram arentem dedisti mihi (318). Yo földben vettetyk: in terram bonam seminatus est (394). Veornek feldece vagy mezeje: ager sanguinis (708). Ha feledet zerec, feled vagy (ComC. 42). Az uarast földene-götömbre hyria uala (KazC. 110). Az földnek medlwezege (ÉrdyC. 527b). Syrtalan föld (570b. 579b). Azyw feld (582). A twldet meg gumyozom (Pesti: NTést. 151). Föld vagy, es földé lösz: pulvis es et in pulverem reverteris (Helt: Bibl. I. B2). Porhamio föld (Mél: Jób. 65). Szekes es soss föld (95). Aegyptusban az Nilus áradása sírosittya vala meg az földet (Kár: Bibl. II.88). Konyeros föld [jó gabonat-ermő] (E352). Föld örökséget bírnak (MA: SB. 117). Bebaronállya az földet (MA: Scult. 240). Követses föld (Com: Jan. 16). Agyagos föld, homokos föld (73). Saha nem ötte, uraságban sem volt ez földeknek; nullum usum ac dominium habuisse verificabatur (Ver: Verb. 155). Az páros [perben forgó] föld (318). Ziros, és gyümöleshozo föld (Illy: Préd. 1372). A földé sovány, e mellett semlyékes, ingovány (Gyöngy: Ké. 71). Itt mindenütt a földet jól megmívelik (Mik: TLov. 78). **4)** [terra, regio; land, landschaft, gegend]. *Idegen föld: terra peregrina, regio exotica MA. Földküz, ad Suram prope fluvium Natriam 1297. Terra telküz, quae nunquam antur 1294. Párka földé [helynév] 1358. (Czinár). Judane földé; terra Juba (BöcsC. I. MünchC. 16). Meny yzadnak földre; valde in terram Israel (360). Yweenek az gonoztetnek földere; vomerunt in terram G. (490). Meze földé el budostnak ő homoktul (BöC. 12). Yöneuen vagec ön az ydegen földön (TelC. 97). Nagy tawol földén temessetek el öwtet az parragban (ÉrdyC. 349b). Sok földeket es orzago-kat elyantinak; el ragattatot mezece földre (512). Sidoorszag-nak földé esly; UT. 90. Kie menyü földről jöttec, azis soe keppen irine, ki szoz, ki harmad fel szazualy messzeben arányozza (Börn: Préd. 77). Meszece földről jöttüne (Helt: Krón. 22). Igistennee földé (MA: Bibl. 1129). Meszece földről is elhozatnak (MA: SB. 114). Nényel földeken vidékeken, Illy: Préd. 1170).

Szülások. Egy talp a fnyen ő földnel nem bír (Deesi: Adag. 90). Haladon vtan akar fel fordülfnyen a föld

(Deesi: Adag. 23). A tegnapi jó-lakás lenyomja a lelket, és ugyan földhöz szegőzi (Pázm: Préd. 233). Földhöz verem: sterno, prosterno MA. A gazdagságot egy szikra megemésztí; a felséget egy óra földhöz veri (Pázm: Préd. 70). Földig gazdag: Cnyrae opes (Deesi: Adag. 183). Talán azt tudol vala, hogy földig meg gazdagodol immár (203). Földig való gyászba öltözvén (Fal: TÉ. 647). Az fővénykedés mindenkör fél azon, hogy általelesik az földön, és soha nincsen elege (MA: SB. 136). Szulikár földet fal [meghalt] (Zrínyi: ASy. 193). Földet rágván [meghalt] (Zrínyi: L39). Földtől mentőtől tagadgya (a gazda), hogy a dologban semmit nem tudna (Hall: HHist. II.209).

al-föld: 1) pars inferior regni Sl. [unterland, tiefland, niederland, Niederungarn]. Olfeld [boszniai zsupinság, Dolni Kraj, 1244.] (Pesty: Helyn. 5). Az alföldön az duna mellett (ÉrdyC. 290b). Temeteek el ewtet taxont az alföldön az pogának között (396. 548b. Valk: Gen. 52). 2) [anus; der hintere]. A kire Ferenczet bizod, vagy másod vagy harmadnap az te eljövésed után megsújta az alföldet, hogy följen tőle, bizony különben nem jó leszen (Nád: Lev. 64).

alföldi: incola partium regni inferiorum Kr. [unterländer, niederungar]. Az alföldy vitezők (ÉrdyC. 594). Alföldi urak csak követőt bocsáltak vala (Tin. 15). Jó Hunyadi János ottan béhivatá az alföldi hőseket, hogy hon nem volnának, de ők az felföldön vinák örökségeket (RMK. IV.35).

alföldizmus: [idiotismus partium regni inferiorum; niederungarische ausdrucksweise]. Örömet látnám efélékrül, mint a felföldismus, alföldismus, és erdélyismusnak összebékéltetéséről is valamely urannak hasznos oktatást (CorpGramm. 706).

baromélő-föld: pascua MA. Ver: Verb. 20. [weideland].

búza-föld: [ager tritico consitus; weizenfeld]. A második estendőbe azt eszítec ammi a vetetlen búza földeken ő maga ezirázic (Mel: Kir. 447).

derék-föld: [continens; kontinent]. Mely föld, niert hogy az derek földel össze er, szünetnek kepet mutattya: quae quia continenti adhaeret, speciem insulae praebet (Forró: Curt. 37).

dűlő-föld: jagerum SK. Kr. [confinium; anwand]. Fimata terra, quae dualem appellatur 1276. (Nyr. VII.174). Egy dűlő földnyire terjednének (Helt: Arithm. 6).

elő-föld, élető-föld: fundus, ager MA. [ackerfeld]. Ew nepey, ees ew elewfeldenek ywhay: oves pascuae ejus (FestC. 327. KesztC. 253). Weletew feldenek nepe es w kezének yolyi (254). Bodogok az kegyessék mert ewk byraak az eelő földet (ÉrdyC. 601b. 515). Az varasnak belől nagy elő földé vala (Hosvai: NS. 20).

fél-föld: pars regni superior Kr. [oberland, hochland, Oberungarn]. Senkhyt nem lakok ez egez' fhelshewldrewl, hog khy meg el ment volna (RMNY. II.52. 323. LevT. I.49). Mig allatta lenne Ambát Temesvárnak, addig Ali basa fel föld tartománakk ő rontója lenne (Tin. 90). Egész felföld terekék lészön vala, az palasz orunkról elesik vala (136). A budai vár, a fel föld is, és az vármegyec, mellyec Morua felé vadnac (Helt: Krón. 75).

felföldi: incola partium regni superiorum Kr. [hochländer, oberländer, oberländisch, bora, Oberungarn]. Fel földi magyaroc (Helt: Krón. 75). Az Szérem bora, az Makra bora, az Somogy bora, az fel földi io bor (Bora: Ének. 550). Felföldiecs az alföldiecs (Mel: SzJán. 563). Az felföldiecs hívek-e? (Thaly: Adal. I.91. II.348).

felföldizmus: [idiotismus partium regni superiorum; oberungarische ausdrucksweise]. Örömet látnám efélékrül, mint a felföldismus, alföldismus, és erdélyismusnak összebékéltetéséről is valamely urannak hasznos oktatását (CorpGramm. 706).

gabonás-föld: terra frumentii, terra frugifera, ager frumentarius MA. kornacker, fruchtbarer acker PPP (Kár: Bibl. I.352).

irtovány-föld: [ager exstirpatus; rodeland, neuland]. *Irtovány földet csinál: agrum silvestrem exstirpare MA.

járó-föld: [iter; weg, marsch]. A zereszónókel harmad napi járo földön mene belieb a puztába (DebrC. 119). Neegh nagy yaro föld (PeerC. 102). Had menyúne ez okaert harmad-napi járo földent a puztába: ibimus viam trium dierum in solitudine (Helt: Bibl. I. Cc4). Az egy napi járo földet étlen megjárni (MA: Tan. 1271). Oh édes kedves Évikám, de ha csak harmadnapi járo föld volna köztünk, bizony se kik, se mik, se semmi meg nem tartóztatna a te szép szemeidnek udvarlásától (Figyelő. 1880. IX.151). Madányi járóföld (Fal: Jegyz. 935).

király-földe: fundus regius; königlicher boden oder grund PPP.

köz-föld: [terra communis; gemeindeacker]. Bótsültetik mint köz-föld, egy királyi eke allya: aestimatur sicut terra communis, ad mium aratrum videlicet regalis mensurae adiacens (Ver: Verb. 213).

kül-föld, ki-föld (kü földi Mel: SzJán. 39): 1) terra antebanua, vicinia MA. [flaches land, provinz]. Elindula Hierusálemből, mindeneket fogva hozzon az köföldről [köföldről?], kik vallást tennék az megfeszült Krisztusról (RMK. IV.175). Mégb kiföldekről is kie hallottac vala, mind be gyültenece vala (Hlyef: Jephtha. 31). Házad teli sok gondokkal; a mező hyaban valóságokkal; a kül-föld ostoba parasztsággal, a városok egyetlenséggel (Mogy: Bayle. 74. Megy: 3Jaj. II.135). 2) [terrae externae] ausland, fremdes land PPP.

külföldi, kiföldi: 1) paganus C. antebanua MA. paganus PPBl. [landmann, dorfbewohner]. Az oláh érsek laddal kezdötte a szegén kiföldi plébánosokat kergetni és nyirnyi (RMK. V.210). Mint ime ráczok, kü földiek, isztok, tobzottok (Mel: SzJán. 39). Ki földi szanto ember: rusticus (Ver: Verb. 25). Ha az városban árrások nem találkoznék, külföldieknek is szabadon eladhaszák (TörtT. XXII.252). 2) extraneus C. externus, extraneus MA. ausländer, fremdling PPP.

lakó-föld, lakt-a föld-e: [domicilium; wolnsitz]. El bozattaa hű yppaath, ky hű lako földeebe teree bekesegghel (JordC. 51). Az ő ellenségeknec lakó földé: regiones hostium (MA: Bibl. I.115). Az te laktad földedről (CsomaC. 12). Isten szavára el-hagyá lakt földét, és bűdjösöiba méné (Pázm: Préd. 188). Az ő előbbeni laktok földére (Ker: Préd. 453). A gepidák az ő régi laktok földökben, úgy mint a Tiszától fogva alsó Magyar-országban és Erdélyben menénc (Liszny: Krón. 180). Lako földünket el-hagytuk s édes nenzefünket (Gyöngy: Char. 11).

ménő-föld: [iter; weg, marsch]. Huz nagy meneo feld (DebrC. 556). Egz napj minő földet meninek el (Sylv: UT. 184).

mér-föld, mély-föld, mért-föld (mlyföld CsomaC. 33. mlyföld Sylv: UT. 18. mértföld Pázm: Kal. 15. Czegl: MM. 194. Land: UjSegits. II.207. GKat: Válys II.1221. Hall: HHist. II.151). miliarium C. miliare; mélo PPP. Amyi mélföldet el-járni: *conficere tot stadia PPBl. Ki vagon ket mel földön Saphorim-tól (BécsC. 239). Huz mély feld (TelC. 271). Ezen országban vagyon ő zent teste budanak felől eg kws mel földön (PeerC. 114). Tiz mérföldön Romához temete el (DebrC. 124. 26). A tengőrhöz egi meer földön el temete (194). Meene el az zertben nagy tawol felden, harmincz keth meel felden az varashoz (ÉrdyC. 338b). Kinek negi mly föld ő kerülete (CsomaC. 33). Valaki thigetted egg mly-földint valo vtra kiszeryt: quisquis te angariabit ad milliare unum (Sylv: UT. 8). Huz mély földén Pestről már a tatár vala (Helt: Canc. 11). Kő vt megyen ki, es

alla megyen Desig, majd het mély földie (Helt: Krón. 56). Hogy ha két hétig 79 mély földet árok, 9 napig mennyir meletné? (Helt: Arithm. G1). Az öletség táborá Kassához fél mély földön vagon (RákGy: Lev. 178). Holnap Enieskőre megyünk, az hova Kassa egy kis mélyföld (264). Egy egész mélyföld [agy] mező szélessége tart (Haly: VÉ. 166). Erdők két mélyföldig testekkel rakodtak, mezők két mélyföldig vérről virágoztak (Haly: Adal. II.145). Hány mért-föld volt a föld? shány nap fölt útazásálem? (Csúsz: Síp. 261). Három kis mért-földre számbólja hazáját (Orsz: Közl. 49). Egy mért föld a hosszok (Gvad: ENöt. 37).

magyari-mélyföld: miliarum Hungaricum; ungarische meile). Az klyenbolyk egy ez földnek keresztséghez az ezerzer walo ezer magyary mély föld (ÉrsC. 135). Heet magyary meel-föld (ÉrdyC. 50).

olasz-mérföld: miliarum Italicum Kr. (italienische meile). Nyolcz olasz meel földön (ÉrdyC. 517). Egy olasz mért földi, az az, egy futamati (GKát: Tirk. 89).

posta-mélyföld: (postmeile). Svábczhoz szállott volt, ki Lőcsén felül két posta mélyföld (RákGy: Lev. 198).

mérföldnyi: (mille passus, millia passuum; meilen weit). Tizen öt mély földüre (Börn: Préd. 28). Husz mély földüre (MA: Seult. 145). Két mély földüre (RákGy: Lev. 1619). Egy mért földüre el-távozik (Rák: Art. 21). Hány mért földi lehet száraz keresztség, polustól polusig mit tesz szélessége (Orsz: Közl. 59).

mező-föld: (campus, ager; land, fruchtbare ebene). Az mező földre monoe vala (Börn: Préd. 229). Síros mező föld: ager (MA: Bibl. 143, MA: Zolt. 89).

mezőföldi: (campestris, paganus; ländlich, land, dorfl). Egy mezőföldi erdőben termett és neveltett úfi, ha egyre otthonosodik, vad, erkölestelen, izetlen (Fad: NU. 271). A nemesség kiköltözött mezőföldi lakásából, ellepte a várost (628).

örök-föld: praedium PPB (besitzung).

parlag-föld: (ager desolatus, vovactum; fröschfeld, brachfeld) (MA: Zolt. 92). Ninesen oly parlag föld, hogy jóraváló fi ne teremne azon (Kísv: Adag. 374).

szántó-föld: ager, arvum MA. acker PPB. Termő szántó föld: ager dives frugum et frugibus; a bab kövéríti a szántó-földet; fabis terra fertilis PPB. Magyarul mondhatk we-mek zantó földnek megeh ma es (WinkC. 189). Köz föld, mely egy királyi szantó földet meg venne: terra communis vel arabilis, ad manum aratrium rogalis mensurae sufficientis (Ver: Verh. 212). Az új mező és a pallag, az az nyugott szántó föld: novale et vovactum (Com: Jun. 72). Az embernek úgy tetszik, mintha minden szántóföldje bé volna szalomával terítve (Mik: TLov. 13). Mintsen szántóföldemet, kuszálómát a másóval szaporítsam, inkább elszenyvedem, hogy más az enyimből elcsigjen, melyért élhetethemek is mondattam némelytől (Házuk. 1219).

szántóföldes: agrosus MA. der viel acker hat PPB.

szaraz-föld: continens; füstes land, kontinent. A víz oli kometion kezdé maradni mint a zaraz föld (DebuC. 177).

szoros-föld: isthmus SI. Keth tengvár kwzwth valo zoros föld, mynd az egez Asianak igén olvs gazdaságos marha valezghel es kereskwyd komplarkodo város. Corinthus) (Konj: SzPd. 199).

születte-föld: (genitale salum PPB).

temető-föld: (sepulcrum; begräbnisort). A penzen vanok zarandokoknak valo temető földeth (WinkC. 179).

tér-föld: regio plana Kr. continens MA. ebene, flachland. Aekn Moses valasztá karson várost, Bessat a pusztába a tér

földen: tunc separatim Moyses tres civitates, Boser in solitudine (Helt: Bibl. I. Minia). Mez ála egy ter földen: stetit in loco campestri (Helt: IT. G1). Soe nyáia vala mind az völgyekben, mind az ter földön: habebat multa pecora tam in campestribus, quam in eremi vastitate (Kár: Bibl. 1396, MA: Bibl. 1161). A hegyelet gyakrabban üti a menny-kő, hogyssem a tér-földet (Pázm: Préd. 88). Emezt halmok el nem dülhetnek, s tér-földé nem lehetnek (Föl: Zolt. 39). Az egyben foglalt mérő tér föld: continens (Com: Jun. 171). Javata Döszeg táján az térfölden az végbeldiekké való megegyezésemet (Mondrók. XVIII.92). Tér földé változnak Párnásus hegyei (PhBl. 11).

ugar-föld: nyugodt-föld, vovactum PPB (brachfeld).

vendég-föld: (terrae externae; ausland). Vitezkedek sokat vendeg földekben (Göres: Mty. 26). Éőzuveg aszszont fiaud helyeből ki üzed, oett extendőig vendeg földön kesergeted (Csm: Ján. 1).

[Földel]

környül-földel: circumobruo PPB (ringsum mit erde belegen).

[Földem]

Földembéli. Az én földembéli, földim: (popularis meus PPB. (mein landsmann).

Földemi: conterraneus, sympatriota (meus) MA. (mein landsmann PPB. Nem tetezie ez leveleben titeket emlekeztetnem barátim és földemim (Prág: Serk. 892).

Földes: 1) terrenus MA. aus erde PPB. Feldeswar docus motae 1196. Knuaz. **2)** (terrestris; irdisch PPB. Földes boldogságot nyomezván hűjábim a napot el vesztim hívásos munkában (Orsz: Kölsz. 159).

Földetlen

(Szólások). Inkab akarok földetlen földre menni: in Aegypto optatum esse patris (Deesi: Adag. 249).

Földi: 1) terrestris, terrenus C. irdisch PPB. Földi lakos: terricola C. Minden földi-nemzetec: omnes tribus terrae (MünchC. 59). Földi kiralyok: reges terrae (KeszthC. 2). Földyekhez walo zerelém az nyundenat: wr ystenditwl el zakast (ÉrsC. 289). Ha földet mond-tam nektek: si terram dixi vobis (DöbrC. 369). Semny földyekre ne jgyelozok (ComC. 12). Terente az menyeket es földieketh (VirgC. 2). Földi állatoc: animalia (Kár: Bibl. 138). Az földi lakás-után menyei épületben vit-tünk (Pázm: Kál. 815). A mi illeti a taplakást, nézzed az égi madarakat, közzülök ki földi, ki fá magyal (Pázm: Préd. 914). Földi borostyán (ACSer: Enc. 236). Hogy a hívek innep napokon a földi dolgotól megvonnak magokot (Hly: Préd. 1126). Tellységgel elmerülték a földiekben (H. 56). Földi indulatok (H. 60). Földi bolha (Lipp: PKert. II. 211). Földi gyümölcsök: uborka, dímye, tök, bab (Lipp: PKert. II. 171). **2)** conterraneus C. (landsmann, compatriot). Az én földembéli, földim: (popularis meus PPB. Bár a mi földim azon volnánk, hogy ilogen nyelvre tanítatuk gyermekeiket (Mik: TLov. 52). Földi, ozt az ágyat s ozt a két átalagot neked hagyom, ha elindulnak, viselj gondot rá (Házuk. 1282).

e-földi: (hujus terrae; von dieser erde). Az én országom nem e földi (WeszlC. 81). Myndden ez földi madarak (ÉrdyC. 535, 537b). Ez földiek senik az menyekhez kepest (VirgC. 59).

Földünk

Földünkbeli. Nem hasonl a mi földünkbeli leányokhoz: hand simlis virgo est (nostrum PPB).

Földünkí: nostrae terrae, nostras; unsrer erde od unsern lande angehörig. Mivel a menyei dolgok felségét a mi szá

vánkal voltaképen ki nem mondhattunk, ezekkel a mi föllütki szövekek árnyék és példa-által jelent a szent írás az inádság drága-voltát (Pázm: Préd. 616).

FÖLHÉRC: [jugum; die wage am fuhrwerk]. Kotsi kerékben küllöt három pénzért, egy öreg fölhérzetet hat pénzen (TörtT. XVIII. 235).

FÖLÖSTÖKÖM *felestek* LevT. H.13. *felestekom* LevT. H.13. *felesték* Helt: Mes. 329. *fölestököm* Vás: CuiCát. 572. P1: PaxC. 10. *fölestököm* Szentm: TFü. 7. 10. *fölestököm* Gyöngy: KJ. 141. Gyöngy: MV. 55. *föröstököm* Nád: Lev. 63. Warm: Gaz. 229. *forostokomöz* MonIrók. XVIII.3. *forostokom* Gvad: FNót. 57): jentaculum C. MA. frühstück PPB. Fölstökömet eszem: jento C. Menden reggel az felestekomot murianak kepe eleeben tezy (CornC. 319). Waj pakolt föl es felestekomet ewen ma elment mindiarast (RMNy. III.114). Felesthewk-wmethyl ezem: sunam jentaculum (Heyd: PCF. 21). Hwl ewl felesthekemet: ubi jentasti? (29). Mindgyarást felestökke meitem, minden gondomat feleségemre es béresimre hártam (Helt: Mes. 329). Nő ides kereszt tiam, föl lackád? Mint tetzic es má felestö? (339). Ha ackoron kellyen szegényelnee felestöket hozni, mikoron inniár lattyae az halált szömece előtt . . . Mikoron inniár szegényeket meg czuffoltát a felestökkel, nagy prociomál [?] indityae öket (Helt: Háb. 215). A felestökömet ebéd, az ebédet osomna, az osomát vatsora érte asztalán (Pázm: Préd. 135). Fölstököm vagy ebéd előtt (Bal: CsIsk. 325). Muradj-meg egy felestökömre (Megy: 6Jaj. H.18). Egy felestökömet készits az asztalra (Szentm: TFü. 10). Tsak egy fölstököm löszen néki (Kisv: Adag. 431). Fröstökömöm a tejfeles kávé (Gvad: FNót. 57).

[Közmondások]. Tsont a föstököme a későn járónak (Gyöngy: KJ. 141).

Fölstökömöz: [jento: frühstücken]. A nagyobb ebédök föstökömöznek: edacioreis jentant Com: Jan. 137. Fölstökömözünk, mert úgy fordulhat, nem eszünk ma ebédet: lasset uns frühstücken, es kann sich begeben, dass wir nicht zu morgen essen (KirBesz. 63). Ma jó reggel felkelvén, föstökömöztem, föstököm után száukáztam (MonIrók. XVIII.3). Föstökömezevén, általmentem Ali passához (XXIII.22). Frühstük, vagy magyarosan föstökömezevén, nagy fövdözéssel a lakadalmas hához felmentek (Hazánk. 1884. 362).

FÖSVÉNY *feweny* DomC. 177. *fewén* Helt: Krón. 122. M-b. SzJán. 67. 447. Cs. L3. DictaGr. 19. *fewenyag* Komj: SzPál. 48): avarus, pareus, immuniticus C. tenax MA. geizig, karg PPB. Fösvényen: parca, sordide C. avare, avariter MA. geizig, sparsamlich PPB. Fösvényül: avare C. avariter, parca MA. geizig, sparsamlich PPB. Fösvény úr: ?esuriens dominus; fösvénynek sola nem elég: avarus semper egot PPB. A leualtae fösveniec (MünelC. 149). Jay az fösveniecnek (BodC. 3). Buiá es fösven embör vala (DebrC. 178). Telhetetlen fsveny (VirgC. 32). Hogy el ne elegyohnytek a buya paraznakua, a vagy zynar fösvenyekuel (Komj: SzPál. 149). Az igen ószsze szedetet és egyben gömbellyedet vyak fösvéut és gonoszra szándékozót ielentenee (Cs. O.). Nem ajtatos indulatból, hanem a világ javainak fösvény kívánságából indittatnánk az isteni szolgálatra (Pázm: Préd. 32). Bünökbe esvén, tudni illik a fösvény sobrárságba (Pázm: Imáds. 498).

[Szólások]. Békánális fösvényeb: Patroclo sordidior (Deesi: Adag. 200).

[Fösvényöd-ik]

el-fösvényödik: [avarus fio: geizig werden]. Ki memül inkább gazdagod [így], annál inkább el-fösvényöd [így]: quo quis fit ditior, hoc illiberalior (Kisv: Adag. 452).

Fösvényél: ex avaritia non facio Kr. [zu geizig sein zu etwas]. Meg kiméli, fösvényli az önön tetetöl az ő jóvát (MA:

SB. 129. Prág: Sork. 847. Kr.). Fösvényled igen pénzedet költeni (KT: SzJán. 26). Fösvénylik az isten könyvét megvenni (Ker: Préd. 236).

Fösvényös: subavarus Kr. [ön wenig geizig] (Pázm: Préd. 325. Kr.).

Fösvénykéd-ik: [avarus sum; geizig sein, kargen]. Meltatlanul vádoljuk az istent, mintha fösvénykedne volnánk (Fál: SzE. 536).

Fösvénykédés: [avaritia; knickerei]. Az fösvénykedés mindenkor fél azon, hogy által esik az földön, és sola niuseen elege (MA: SB. 136).

Fösvénység: avaritia, tenacitas, illiberalitas C. paréitas MA. geiz P1B. Iaj ki gonoz fösvenieget ghüt: vae qui congregat avaritiam malum (BécsiC. 272. 229. MünelC. 85). Gónal az fösveniegeröl (VitC. 35). Vetkeztem keufeségből, fsveniegből (194). Masnak gonozal keuantam lozogat fsveniegeket (VirgC. 7). Fösvénység ingen se nevezessék thi fözetők (Beythe: Epist. 80). Sibrák fösvénység (TóthJ: IstN. 122). Miesoda bünök szavarkodnak a fösvénységéből? (Barna: Isk. 292).

FÖVÉNY *feweny* JordC. 277. *fewen* Wenzel. Knuaz. *fewenes* Knuaz. *fewen* KBécs. 1572. A7): 1) arena C. sand PPB. Fövénytöl tisztom: exarano MA. Fövényét ki-háuyom: exarano: aranyak fövényből vizzel való kimosása: elutio PPB. Ad quoddam vadum quod Fuen-zoim [zorn?] dicitur 1256. (Wenzel. XI.426). Fewenyer aneta pass. Deákí 1298. Czin). Fuen (villa 1259). Knuaz). Geresfuen, Fasfuen 1291. (Wenzel. X.39). Círcu [locum] Fuen 1351. (ZichyC. III.3). (A germeket) az sebes víz el nyelen az halottat eltemete az fövüen ala (EhrC. 169). BécsiC. 129. MünelC. 26). Rakta hw hazat az fewenyen: aedificavit domum suam super arenam (JordC. 371. 907). Mindön arani ő hozzaia kepest egi kis föveni (DebrC. 211). Az tengörnee fövehe (342). Meg sokasytom atta nemzetydöt, mykepen egnek ezallagith es tengernel füveniet (VirgC. 15). Ha az izra-el fyaynak zama lenli, mykuth az tengernel fövünye (Komj: SzPál. 79). Ha meg szamlalom azokot, az fövünel többec lesznee (Szék: Zsol. 146). Mint fövünynek mondgyák szamát pogánnek (Zríny: ASy. 102). Ujjobban akarja ragasztai fövünyen épitetett háza romlását (Matkó: BCsák. 8). A meg aprétatott kő fövüny: lapis communis arena est (Com: Jan. 16). Köveces fövünyel (saburra) terhelteic a hajó (99). A tengernel fövüny számlalhatatlanok (Bly: Préd. II.435). Le száll a földnek gyomrában, ott a fövünyeknek sok rétti ágyában (Orczy: KöltSz. 231). 2) [arena, calculus; steinkrankheit]. Követ és fövüent roit az vesekben (Mel: Herb. 21). Fövény ellen való kő (Keesk: Ötv. 253). A vizeletnee megszornlása a kövee, fövünyec kezdeti (Com: Jan. 57).

[Szólások]. Ha abel (a lütbl) kikopnak: vagy hogy ök is az apostoli tanításnak rendit vészik-elé, vagy ha nem, tsak jég hátán, es fövünyen fognak éppitenie (GKat: Váls. II.6).

Fövénycese: [arenula; sandkorn]. Mindön arani ehöz kepest kis fövényese (DebrC. 583. NagyszC. 257).

Fövényecske: arenula C.

Fövényés, fövényös: arenarius C. arenosus MA. sandig PPB. Fövényes verem, ásvót vez gödör: diaryx PPB. Fövényes mész: mértel KirBesz. 133. Fövenes, funes, praedium 1193. (Knuaz). Fluvius Fuenies 1321. (CodPatr. IV.139). A földnee fövenes molta (BécsiC. 214). Falon az fövünyes vakolás (Kár: Bibl. I.665). Fövényes taytek (MNYil: Irt. Előb. 3). Ha az északi tsillagtitl nem igazgattatnak, vagy meg-feneklik hajójok a fövényesben, vagy megromol a kő sziklában (Pázm: Préd. 1189). Maydan a kő sziklakba itközvéen a hajó kettéhasal, vagy a fövényesen meg-ál (Mad: Evang. 151). A fövényes földet némely fik, úgy mint barack kajsi barack mondola, nem oly igen ellenkezik (Lápp: PKert. III.5).

Fövényi: arenaceus MA.

Fövényezétt: arenatus MA mit sandl vormischtt PPB.

FRAGMENTA: fragmentum, segmentum, analecta MA (fragmento, abféle).

FRAJ: [mulier; frau]. Amóka, mit haragszol, hogy nem játszol velem, kívül egy fraj szól (Balassa: Költ. 160). Sardana-palus rend kívül való asszony emberes, s a frajoknak zám-borája volt (Misk: VKort. 63).

FRAJCOMMÉR, FRAUCIMMÉR (*französimmer* Radv: Csal. III 375): [mulier; frauenzimmer, kammerjungfer]. Az mi illeti, hogy alá kívánkozik az városba, eddig is hogy ott volt az én tisztességes fraucimmeremben, bánom (LevT. II 118). Eljoggyevén magának jóvendőbeli örök házastársul fraucimerim közül, nemzetes Sárlokorty Annat (307). Fraucimerim [asszony] (MesékK. 18). Fraucimer (Poent. 22. Szentim: TFü. 8). Fraucimmereknek adtuk egészen, ez két véget hagytuk leányasszonyokért (Radv: Csal. III 375). Fraucimér [igy] (Gyöngy: Csup. 26). Fraucimer (Konst. 20). Fraucimer (PhilEl. 40).

FRAJTÉR: [getreifer]. Frajter két katoná böhért körül vette, katonaság után őtt hátrül vezetete. Frajter vize-káplart fészen (Gvad: RP. 141).

FRAKTURA: machinatio, dolus PP. erfindung, list PPB. Patika az ő fele, mindenkor talál valami fracturát: semper affert Libya maliae novi quippiam (Deesi: Adag. 224).

FRANCISKÁNUS: [Franciscanus]. Ezeket követik az franciscanus barátok az magok habitusokban (Radv: Csal. III. 380).

FRANCU: morbus galliens, elephantiasis, hies venera MA. [syphilis; venerische krankheit]. Orzaiat elette az frantzu vagy farkas sob (Börn: Préd. 218). Franczut vido kemny es ködöny hasznal (Frank: HasznK. 15b). Nilum vagion, hog az lepra es az franczu az illetesből el ragad (Fél: Tan. 49). Deesi: Préd. 49. Jobb volna meg házsodni, hogy sem egy fertelmeskedni az mellyből az frantzu követhozik (Szöll: Dáv. 48). Nyeressegül csak franczut tudot haza hozni (Szentim: TFü. 17. MonOkm. VII 69. Megy: GJaj. III 33).

Francus: gallico morbo infectus MA. [syphilitisch] mit venerischer krankheit angestoeckt PPB. Kínóul szep mint a kurva, belől dög franczus (Med: Szöl. 108). Koszos, frantzus, poklos, turós emberes voltae (Börn: Préd. 218. Börn: Evang. IV 177). Szükség az franczus es rühes embertől magunkat omne (Fél: Tan. 109).

[Francusit]

mög-francusit: [gallico morbo inficio; syphilitisch anstecken]. Ez egész világ job reszet meg francusította es döglete az ő hamis tudományaal (Med: Szöl. 405).

Francusság: (morbus galliens, syphilis). A parazna rut belől, azért hogy francussága meg ne tessce, áltózzattel es soe szaggal orvosollia magat (Med: Szöl. 407).

FRASKA (*fraska* ErdTörtAd. III 136, *fraskás* Pös: Vetétk. 63): [haugae, ineptiae; possen, narrenpossen]. Ez tele fraskaual rakua az pap minden dolga (Börn: Préd. 77). Fraskának mezezel, a mit erről irtam (Töl: Fél. 116). Szemfényt tsalo fraskák es tündéreskedések (GKt: Váls. II 313, II 181). A kik abban a szövetségben, félven valami titkos alatta fekvő fraskától, velek meg nem egyeztetek (Misk: AnglInd. 67). Az papista vallásban lélegzeni nem valami frasca (Töhl: Vigaszt. 30). Pöcsőgő es frasca [igy léssen az szent frásnak hitelo] (91). A mi fraskával szoktal élni (Pös: Göt. 19). Csak az együgyűnek esabitására való fraska ez (68. Pös: Igazs. II 311). Csak fraska hát ezarúnt is dolgoz (Sánd: 3Fél. 113). Ez a mi atyankiainak engedelmek tsak fraska talál lenni (Megy: Dial. 108). Hasznot is hozt ez fraska hír (ErdTörtAd. III 136).

Fraskás: [ridiculus, homo ridiculus; possenhatt, possen-reisser]. Azolat a fraskás kalauzi exceptioikat le tapodám (Pös: Vetétk. 63). Be fraskások vadtok (Czeg: Dáv. II 69).

Fraskáz-ik: [ridicula jactito, nugae ago; possen treiben]. A mint fraskázik Posaházi (Sánd: 3Fél. 553).

FRATÉR: [frater, monachus; mönch]. Az angyal azon [asszony] zemellen frater Bernaldnak yolonek (EhrC. 18). Fratereknek essy: fratrum professio (191). Mind el iura az frater-róket (DebiC. 130). Es predicator zerzetbeli fratereknek nagy tytes tusassagy (Marzl. 3). Vala egy frater praedicator zerzetbeli, es ez vala paratz fra[ter] (134). Ket paratz frater (DomC. 49). Papa ada az fratereknek lakozasa zent Sabina egyházat (106). Az frater ottan leesseen labay ötönda (ErdC. 335b). Be terenek az vendeg fraterekkel (VirgC. 60. 73). Kéncz tartó barátal, Frater Györgyel el főne (Valk: Gen. 63). Gyóhónyál meg frater Posaházi (Pös: Göt. 19).

[kosta-fratér]

kostafratérság: [praesidium rei cibariae in monasterio; aufsicht über die kost der mönche]. Ha szerzetes léssen, ő gvárdiüsságra fölnehet avagy is kosta fraterságra (Gvad: RP. 10).

FRICSKA: percussio nasi Kr. [nasenstüber]. Frískát adott (Gvad: FNöt. 17).

FRÍGY (*frigy* JordC. 212, *frigy* KeszthC. 433, *frigy* Konj: Szál. 76, *frigy* MonIrók. III 108): **1)** induciae C. [waßtenstillstand]. Ideig való frigyec: induciae Com: Jan. 118. Ellenséggel szerzett ideig-való frigy: pactae cum hoste induciae PPB. Az ket fejedelem között waleo frigy fel nem bonol. Az frigy alatt az fejedelmek zükön fizetnek (a katonának) (LevT. I 335). Ha hyven akaryatok az ny kegyelmes fejedelmönkel az frigyet meg tartany, tehát nynden ellenkezeseknek yndytasyh le szallyocnyatok (RMNy. III 92). Felt valany ciaradsagtal, es vigázusnak okaiert vgi gíwlt volt föl, de nincen félke arra az beknek, hog az frig ellen valamit merőn probalhy (101). Es előszer a nándorőörvariaknac meg küldce [visszaküldték, föllontották] a frigyet, miért hogy őe utat adtanac vala a bolgároknac es altal menyén a Száun, meg szálá Nándorőörvárat (Helt: Krón. 39b). Huszonkettől napig frigyök lőu az békkel (Tin. 49). Váris béliektől frigyöt kért vala ott az hidon, hogy békével bocsáták; megengedék, hidon általbocsáták (191). Isten esaszínok közt békeségőt szálita, az frigy alatt egy-ostorát bocsátá (209). Uriget kire a Laszlo kiraltol, kit a királ meg engede (Szék: Krón. 206). Torek császár követőt küldte az mi urunkhoz frigyért (MonIrók. III 104). János király fia az frigy alatt hadat indíta (108). Hogy az frigy magyar, németh, es tofreők kezezőt egyszersmínt tractáltassék (Tudománytár. III 231). Több száz esztendejénél már, hogy a frigynek neve alatt minket (a török) nem nyugtotott, hanem rontott (Zrínyi: II 165). Agamemnon a görögök részére két hónapig való frigyet kíván, kire nézve öszvegyűlnek a görögöknek Priamus király és Hektor (Háll: III ist. III 136). **2)** foedus C. pactum MA. biündüs, bünd, vertrag PPB. Az testamentonok, az frigyek (Konj: Szál. 76). Ez ewnekyk entwlem testamentum, fel fogadot frigy (88). Az szent keresztységben frigyet es köböt szoktome tenni istennel az ördög ellen; ezt azért igen bosszullya az sátán [ez bosszantja a sátánt] (Zvon: Post. 1472). Úgy tartják, mint ha örökén való frigyek volna vele (Tört. XV 55). A betsmitak-közül ötven-ezert isten szörnyű halállal megölt; tsak azért, hogy a frigysekrényét nézéltek (Pázm: Préd. 809). Az frigynek sekrényét arany korona' vészi környül, kőrökörül azzal pszemezetetik meg (Lép: PÉtk. III 21).

Szólások. A másiknac feladom mindiárt a frigyet, és az ellene inditom minden népemet (Helt: Krón. 16). Azonközbe

meg iarræ a frigyot az wyhelyi város közet és Mátyás király közet (Helt: Krón. 171). A magyar nemzetet való frigyot igen kezdő járta tui (Tört. IV. 66). Frygot zerzetem: pepigi foelus (JordC. 75). Ferygot zerzet nywólunk: pactum inii (212). Zerzeye bekesegeknek fyreyzeth (KeszthC. 433). Frigyot tenni: inducias *pangere PPBl. Frigyot ütök: foedero C. Frigyot vete: foedero, foelus ino, pangó MA. *sacrare foedus, *percutere foedus PPBl. einen bund machen, allüren, allianze machen PPBl. A wettett frigyot felbontani: *conceptum foedus excutere PPBl. Talám ott vetet isten frigyot az emberekel (Kereszt: Felsk. 113).

Frigyes: foederatus; mit verbunden, mit in bündnis stehend PPBl. [verbündet, bundesgenosse]. Frigyes népek: foederati, socii populi; bundesgenossen, vereingte völker PPBl. Megparantsolták a frigyosoknak, hogy hajókat készítsenek: naves *imperatae sociis; két egymással frigyes nép-között való hadakozás: bellum *sociale PPBl. Még házokban se becstátassanak frigyes urokkal bé (Czegl: MM. 140). Szalomája lett ő frigyosének (tetszése szerint bánhatott vele, pusztíhatta, vagdalhatta) (Könyi: HRom. 17).

Frigyesség: [foederati; gesamtheit der alliierten]. Kin az esküvő hírére némely örvendez, némely komorkodik, az frigyosság dül-fül, nyughatatlanokodik (Thaly: Adal. 1.149).

Frigyezés: [confoederatio; verbindung]. Az ur vacsorája igen gyönyörűséges frigyezés, melyben az istennek fia tézen mi velünk kötést (MNyl: Agend. 89. Ker: Préd. 513).

FRINGIA, FRINGYIA: [eximius ensis; vorzüglich-sibellänge]. Szablya, az vasa fringia (Radv: Csál. II.177). Fringia kard (Zrinyi: ASyr. 5. 62. Kr.). Finum fringia-hegyestörüm lapoczka-csontjába akadott (Monlrók. XXVII.47). Mi jóvadra vagyon, ha hüvelyében hever s rosdásodik dömöczki s fringyia fodorétott vasad? (Csúzi: Tromb. 659. Kr.).

Fringiai. Minéni szép sárja réz a hasa, minéni kemény fringiai vas a lába szárjai (Bíró: Préd. 7).

FRISS (friss Fal: NA. 155. friss Adami: Spr.): 1) lautus, eximius, egregius, politus MA. sauber, zierlich, herrlich PPBl. Igen frís: praelautus, persolemus C. Frissen: dapsile, pollicibiliter, genialiter C. splendide MA. sauberlich, herrlich PPBl. Friss lakodalom: lautitia C. lautum convivium MA. herrliche und köstliche mahzeit PPBl. Fris éték: cupediae, dapes MA. leckerbissen, niedliche speisen PPBl. Frissen jár, mint egy úr: Euparyphus ex comoedia MA. Frisen vendégeskedni: saliare in modum *epulari; bõ szálláson frisen lakni: *diversari laute PPBl. (CsomaC. 74). Nem viselt sem friss öltözetre, sem friss lakasra gondot (Bor: Préd. 18). Ez friss aszonyt nem szanue nek pokolra menni (393). Soc friss es gógós emberec iartac igy (457). Friss louac tartasara kálti marháit (548). Nem mentem nagy friss anagy bölcz beszéddel: veni non per sublimitatem sermonis aut sapientiae (Helt: UT. 1). Fris palotához vinéc (Görc: Mátý. 24). Igen jó az frís aszonynépek ortzáit vele mosni (Mel: Herb. 148). Nagy frissen, nagy czifruval, soc koronazással es pompauval valzatiac (Mel: SzJán. 421). Az ti frissen lepõ kontyos felesetek (Mon: Apól. 335). Az rhodusbeliec nagy es frís varosoc: Rhodiorum civitas magna atque magnifica (Dees: SallJ. 36). Félöltéb való frís lakodalom: Sybaritica mensa (Decsi: Adag. 96). Ez világi királyoc bõ lovakon friss szekereken járnac (MA: Scult. 8). Friss öltözet (889). Minden frís épületeket, minden kintseket, minden élő állatokat megéget (Pázm: Préd. 6). Palotában laktak, frissen öltöztek, kedvekre tántzoltak (23). A számtalan sokaság, szerénzerte az országbán fárad a királyért, ő azonban frissen lakik, iszik, aluszik (1112). Megölette a királyt; és maga sok esztendőkig frissen bírta az ásiái királyságot (1222). Elein gyakrab tempom epe-tese, tób fundalasc az egyházaknak frisseb ayandekozási vol-

tanac (Zvon: Osiand. 58). Ha nines frís kötõsõdis, ugyan elég akár mi vászonból avagy szûrből csinált öltözetis (Zvon: Post. II.402). Kedve szerint frissen vendégeskedik, és nagy jól lakik vala (Lép: Ptlük. 1.). Nem mutathaz e világon olyan vallást, a melyhez ez megjövendölt dolgoc olyan frissen ilyenek, mint a papista valláshoz (Matkó: BCsák. 23). Ha fõsvényekben ebédeltél volna, frissebben vacsoráhnál (Mlad: Eyang. 560). Frissen lakozván, iván, jáczolván (Hly: Préd. II.157). Igen frís formájú két ládásokkák (Monlrók. VII.15). Nagy frís fejedelmi pompás épületi házakat építettet (Szal: Krón. 31). A frís palotában, szép kárpitos házban ritkán látsz egységet (Kisv: Adag. 45). Drága frís öltözet, mely s penész miatt veszet (528). Szépet az szűzeknek s az frís menyecskeknek forgatják kedvessen (Thaly: Adal. 1.197). Ez a friss túlkör-példa légyen előttel (Fal: NA. 205). Népes, ékes, pénzes városokban sok friss artezák öllenében százen, tisztán tartauit magát, meg nem indúl, ez a virtus (Fal: NU. 205). Mászorra hagyj azt, ha frissebbet, furtásbbat nem tudsz mondani: so du keine andere kurzweilige reden weisst zu sagen (Kírlbesz. 13). Friss itt lenni, kies hely ez: hier ist es sehr lustig (70). 2) alacer, agilis Sl. munter, hurtig Adami: Spr. Frissen: strenuo MA. Nyers makacs frís erőben lesz: vigebis (Com: Jan. 172). Fris forrasu vér (Zrinyi: 1.124). Hogy frissek legyenek a lelki dolgokban (Hly: Préd. 1.19). Friss jó egészségben (RákF: Lev. III.279). A magyar gvardia friss szürke paripái (Ház. 1.379). A királyné aszonyoknak friss életet, hosszas országlást (Bíró: Préd. C2). Se gazdag tudományod kintse, se friss elmédnek éle hozzá nem juttat (Fal: UE. 393). Egy dáma frissen forgolódot a tántzban (Fal: NA. 145). Irene leányon él, Felisemus fiad frissen vagyon (Fal: TÉ. 706). Lépett mint barázda friss billegtetőre (Gvad: FNót. 90). 3) recens, novus Sl. frisch Adami: Spr. Fris emlékezetben tartja (RákF: Lev. III.246). Eretmeknek kegyetlensége, nagy barbarussága frís emlékezetben talátnak (Hly: Préd. 1.609). Még frís emlékezetek lévén a vízözönről: habentes adhuc recentem memoriae diluuii (1.456). Fris tojás (Fal: NEI. 60). Mostani legfrisseb levelében azt olvassa, hogy a király megföltotta az arany gallant a dámáknak (Fal: NA. 127). Lecticiában vitették magokat friss-égre [levögőre] (136).

[Szólások]. Fris hazugság: bullatae mureae (Decsi: Adag. 223. MA.). Fris hazugságokkal forgolódik (Czegl: Japh. 104).

[Frisséd-ik]

mög-frissédik: [se reficere, recreor; sich erholen]. A szemek felettél való fényességtől megbántatván, a zöldségekre fordítnak azokat, hogy megfrissedgyenek (Hly: Préd. 1.317).

Frissél: renovo, polio, repuro MA. verneuen, erfrischen PPBl. [frischen, erfrischen]. Harmadszor frisselt tejér-ón: *tertiarium stannum PPBl. Termetiben jeles, dolgában serény, gyors, természet frisselte, mint jó étket a bors (KeeskTört. IV.405). Kötelezém magam, végezője amak lemék, frisselője ez drága gyémántnak (Czegl: Sion. 2). Probáltassék, frisseltessék, buzgó főházkódásra (SzÖtv: TitkJ. 4).

mög-frissél: repuro, renovo MA. verneuen, erfrischen, reinigen PPBl. Mögfrisseltetnec, az az meg probáltatnac sokan: probatur multi (MA: Bibl. II.172). Aczélt vagy vasat forraztani: az aczélt vagy vasat szépen meg kell frissehnyi, az tiszta veres rezet frisseld meg, meteld pell-öben, rakd az vasra (Keesk: Ötv. 305). A sz. Pál tize a eselekedeteket koholha, egeti, vagy frissél-meg (Pós: Igazs. II.630). A mi meg tisztunk s meg frisselünk (Csúzi: Cseh. Edom. 165). Ezt kívánta, uram, a lellem tetőled, hogy még e világon ötet megfrisseljed (Thaly: Adal. 1.21). Mint aranyat tűzben, ugyan megfrisseli [igy?] (II.281). Megfrisseli öregeséget a mezei levögő ég (Gvad: Hist. 25).

Frissélkéd-ik: [laute vivo; üppig leben, luxus treiben]. Mit frisselkédél pompáskodol? (MA: Scult. 889).

Frisslökődés: [cultus effusior, lautitia; luxus, geprängel]. Frisslökődése és jóllakásos (MA: Seult. 698).

Frissültet: [ostento; praugen?]. Frissültette fejének ide s tova való forgatását (Könyi: VártaM. 15).

Frissít: [recreo; erfrischen, erquicket]. Ott vala egy narancs, azt veszi kezébe, epeltségét akarván enyhíteni, elszáradt inyét hamatként frissíti (Gyöngy: KJ² 76).

mög-frissít: [reuoello PPB [auffrischen].

Frisség, frissesség: 1) [lautitia; glanz, pomp]. E világnak az ő frissége, szépege (Dom: Préd. 258). Ha színten ezaszói kinezet és frisséget volnais (519). Az gazdagos ne élyenece hatalmaskodásra frisségre és minden napi jóllakásra (MA: Seult. 697). **2)** alacritas, agilitas SI [munterkeit]. Egességgel, frisséggel megáldotta isten (TtkRözs. 151).

Frissül: [renouor, iuuenesco; sich verjüngen]. Indül Pandionnak ezen nagy vígsága, Féniként frissülni láttatik aszága (Gyöngy: Cup. 610).

Frissülés: [recreatio; erfrischung]. Elis ájul, de kezd ő magához térni, és frissülésére hideg vizet kérni (Gyöngy: Char. 15).

1. FÜ: fulica, anas silvestris, lacustris anatica; vad rézce MA. wilde ente PPB. wasserhuhn KírBész. 159. Bolondos vagyne mint a füve (Helt: Mes. 131). Békés ember csak kevés vagyon közöttök, vagyon ki még fiút is imád közöttök [az indiák közt] (RMK. IV.131). Mint súlyom kis fiút, bús kellem magadat szerelnében úgy illőz (Balassa: Költ. 88). Madarak, talám fivak vagy száresák voltak (Czegl: Tromf. 161). Későn repülő madarak, fivak, fajlok (Com: Jan. 36). Fű avagy vízi tyúk (Misk: VKert, 1. RMK. IV.318).

Füvacska: fulicula PP.

2. FÜ, FÜJ, FÜV [fünek, fűnek, fűvés?] KBécs. 1572 D7 D8. fűvén Com: Jan. 149. fűnek Tel: Fel. 68. fűvés Sylv: UT. 1135. Land: ÚjSegíts. 111): flo, spiro, aspiro, afflo C. MA. blasen, amblasen, anblasen, anwehen PPB. A zel minden videke fü: spiritus in omni regione spirat (Bécsic² 115). Futtanac zelec: flavorem venti (MünchC. 26). Latangator austert fűatta: austrum flantem (142). Fwa del zel keppen (PozsC. 11). Az szelek széssen fűának (Sylv: UT. 111). Az eszaki szelek fűnak (KBécs. 1572. D7). Az deli szel fűy (Kár: Bibl. 1633). Az szel jobban fű (Deesi: Adag. 19). Lángot fűji (Zrínyi: II.14). Jáigatással fűja porban lelket (II.17). Fűy a szél (Mad: Evang. 129). Az szél az houá akar fűmü, fű (Zöly: Elm. 97). A szelek fűttak (Hly: Préd. 1111). A meg éget virosok a szél által fűjtatván: agitantibus ventis (DBécsk² 136r. 148r. 1781. 25ta Majj erős Nemeró fűtt és nagy hó esett; 20 ikre virradolag erős hóharmat esett (Századok XXI. 57).

[Szólások]. Szegény Omfrinus fratert is megkapták, öreg volt, de mégis forgatták, rángatták. Mýám látta, megszabadította. Az öreg nyarira kiment, csak a fűg fűjt, többször így ne járjon, a fűdölba bebűjt (Gvad: RP. 15). De az hamar meg lézen, csak tudand s róroollyo d: Tarichus assus est simul atque viderit ignem (Deesi: Adag. 199). Mindnyájam ezen egy dalt fűjűák (Veresm: HúMest. 19). Az gallus virágónek et fű, tobzódik az anglus (RMK. 1319). Zrínyi mint az aspis fűja a tuflánkát (Könyi: HRom. 178). Indulót fűme: conchamut casa MA. Az német a harezon, török harez előtt diványban tovjak (ig?) a kacsát (Thaly: Adal. II. 339). Készül ő ő fű: classium vel bellicum [camere PPB]. A trombitásos vtközre való készület fűvén (Com: Jan. 119). Máskep fűja osztán Szulimán a Kox et (Könyi: HRom. 161). Az palatinus intentiója, meglehet az, fűhat követ; de talám az ördög olviszi, ki halálos betegségekben (RákGy. Lex. 161). Tanátskozn, egy köv et fűni, titkon főzni valamit; [capita conferre, olensure WF. Az

kyrtokoth fűnaak (DordC. 899). Lärmát fűni: [camere classium, [camere signa, [bellicum camere, [praeludere ad pugnam PPB]. Fűbűyára ki-for boszűja, fűja a sok szítokot, átkot, 5], vág, gyilkoskodik (Fal: SzE. 531. Fal: NE. 7). Törrel fűnlöchel taítokot turme, fűme arra a seregre, melybe ti vattoc (Tel: Fel. 68). Trombitát fűa: clangebat (Sylv: UT. II.111). Trombitát fűni (1116).

[Közmondások]. Mint a János fűja, Jánosikó úgy rojja (Kisv: Adag. 3). A mint atyák fűjták, fiak úgy megrojják (179).

által-fű: [perspiro PPB [durchblasen].

be-fű: [inspiro, inflo C. [einblasen, einhauchen]. Befűna az ő orrába az elő lehelhető: inspiravit in faciem ejus spiraculum vitae (Helt: Bibl. IA3). Isten lölke elmében be-fűna (Zrínyi: ASyr. 218).

befüvas: [inspiratio C. [das einblasen].

belé-fű: [inspiro MA. einblasen, einhauchen PPB].

el-fű: [perflo, ditflo C. deflo MA. wegblasen, zerwehen PPB]. Kyth zel el fűth földnek zymrel: quem proficit ventus a facie terrae (KulesC. 1). Elfűbattya ellenségit, azt véli (MA: Bibl. V.6).

elfűható: [perflabilis C. was man wegblasen kann PPB].

elfüväs: [perflatus C. profatus MA. das wegblasen PPB].

föl-fű: [inflo, sufflo C. MA. aufblasen PPB]. Fel-fűni a pófát, tüzet: [excitare buccam, focum; pófát felfűvő bolondok: buccones; a hasít fel-fűni: [distendere ventrem PPB]. Fel fűt hóingok (Mel: SzJán. 237). A nagy lipa fel-fűjtatván a szél-eresztő eséve által (Com: Orb. 273). Azt a tüzet az isten lehelése fűja tel (Czegl: MM. 256).

[Szólások]. Fel-fűtta a reménység: inflatus spe; haszontalan reménység fűtta föl: spe vana evectus PPB. Wnnwm magunk a th fű fűnyak vala skenelykődnek vala (Komj: SzPd. 112). A töb tudományok fel-fűjnak, és kevélylé tézzen (Pázm: Préd. 63). Gondold meg igazán és nem fűl fűjt szável (Zrínyi II. 52).

fölfűväs: [sufflatio C. inflatio, sufflatus MA. aufblasung PPB].

fűjton-fűj: [incessanter flo; olim interlass blasen]. A haragot fűjton-fűji, a bűjnoságot napoként, sőt óráként gerjeszt (Pázm: Préd. 1222). Fűjton fűja kígyó mérgét (Fal: TÉ. 799).

ki-fű: [efflo, prospiro, exhalo, mungo C. ausblasen, schmeizen PPB]. Orrodát kifűvom: emungo C. Ki-fűni az orrát: pinūtam per nares emolli PPB. Ha teged cezer a zel tewstowl ky fűvud [a fűlyűű] (Pesti: Fáb. 126). Orrodát ki fűvam (Erasu: Érk. 5). Mihel kelkedet kifűvod: ut expiraveris (Com: Jan. 212).

[Közmondások]. A ki erőssen kifűji orrát, vért ereszt belölle (Kisv: Adag. 113).

kifűvas: [emunctio C. efflatus, exhalatio MA. das ausblasen, schmeizen PPB].

környül-fű: [circumflo MA].

lő-fű: [deflo MA. ausblasen, wegblasen PPB].

mög-fű: [perflo Kr. [blasen, anblasen, anwehen]. Lampasokat a zel megl ma (ÉrcC. 93). Orpheus is meg fűja gordóját (Gvad: FNót 38).

[Szólások]. A készülő meg-fűvatása után gondolja legyen, hogy kinok kinel marhája befogva legyen; avagy ha a fel-fűvő öblök megfűvatatnák, azt kiki a szerint szorgalmaztassa (TörT. 1192).

öszve-fű: [conflo MA. zusammenblasen PPB].

öszvefűvas: [conflatio, conflutura MA].

vissza-fü: reflo C. MA. zurückblasen PPB.

visszafüväs: rotatus MA. das entgegenblasen PPB.

Füdogal, fúdogál: flo saepius, sed leniter Kr. öfter und sachte blasen, wehen Adami: Spr. Füdogal a déli szél: Favonius *insurrat PPL. Annak örülfülne hogy ha az északi szél fúdogal, mert bővséges és csendez esztendőt hoz (Cis: E).

Füható: flabilis C. was man blasen mag PPB.

Fütat, fújtat: 1) facio flare Kr. [blasen lassen]. Az üstökét széllél fütatni, lobogtatni: comas *diffundere ventis PPB. Az vt napkeleti szelet fütata a földön, mind az egész napal es evel: dominus induxit ventum nreutem tota die illa et nocte (Helt: Bibl. I.Gz.). Aektor fütatad a te szeledet: flavit spiritus tuis (Hid). Venus es Jüpiter kies fiszta czendesz hűnességet tartnac Boreas szelet fütatnan (Kal. 1582. Fv4. Gv3). **2)** jubeo canere; (auf der trompeta) blasen lassen. Az organát is fütatni a kápolnába (Monrók. III.69). Az vtan nag hirtelen trombitat fütatnan az ellensegre rohana: dein repente signo dato hostis invadit (Döcsi: Sall. 43). Az isten Jerichót akarván romtani, hét trombitát fütatott (Pázm: Préd. 6). Trombitat fütatnak (GKat: Tít. 361).

[Szólások]. Az harcz után készülfüt fütata és egy fél felé való pusztában meuvén (Kopasz). Meg terét fütatnace a trombitásokkal (Helt: Krón. 120).

be-fütat: insufflo [hinein blasen, das feuer anfachen]. A kovács a vas hevélo tüzhelyen a fújóval bé-fütat: ferrarius in ustrina follibus insufflat (Com: Jan. 104).

föl-fütat: [canere jubeo; (die trompeta) blasen lassen]. Az trombitat feel fütata (KazC. 99).

Fütató: [follis; blasbalg]. Az chyzumal fúthatho (Radv: Csál. II.66. NöPM 30).

Fuvacs [?] blasbalg Adami: Spr.

Fuvall, fuall (fűalkodogyan Biró. 189. fel-fűalkodott Csizi: Síp. 13. fuvalljon MA: Tam. 189. fuvalló Com: Orb. 279): **1)** info MA. blasen, anblasen, amblasen PPB. Rea-fuvallok; aspiro PPB. Fwal wueky zele: flabit spiritus ejus (KeszthC. 405. CzechC. 57). Az nacl, kit az szeel oda hayt, az hommu finallya (Bom: Préd. 17). Az ur zele reájce fird (Tyuk: Józ. 125). Trombitákat tiborban fúvállnak (Szöll: Szem. 13). **2)** [conflo; schmelzen, giessen]. Erezelő fuvallot ystenek: di confatiles (JordC. 104. 219).

föl-fuvall: [conflo; anfachen]. Ew olyan lezen nyut az feel fuvallot tyz, es nyut az fűllo tyzotyto flyow, mert le yl fivny ky valasztvan az zystek [ezystet]: ipse quasi ignis confans, et quasi herba fullonem, et sodebit confans, et emmdans argentum (ÉrdyC. 209).

ki-fuvall: efflo MA. hinausblasen PPB. Behoztatoc a hazba es ki fuallottam azt: intulisti in domum et exsufflavi illud (DöcsiC. 287). Lelket ki fualla: expspiravit (Fé: Bibl. 186).

még-fuvall: 1) [perflto; anblasen, anhauchen]. Az fű meg szarad, nihielt az urnak szele meg fuallia (Fél: Tam. 459). A hattnyk életeket meg-elvén és véceket közel lenni érezvén, azt hírhetik és hitetik a természet titkait vizsgálók felölök, hogy a halgatást el-hagyván gégejük sijnát meg-fuvalják, és szép nótat énekelnek (GKat: Válts. I.712). **2)** [cano; (trompeten) blasen]. Trombitákat hamar megh fuallnak (CsomaC. 30). Az trombitát meg fuallya (Kár: Bibl. II.139). Mikor az én kúrtómet meg-fuvalom: cum clangorem tubae audieris (MA: Bibl. II.16). Es fuallnd meg fölökben azt az rettenetes decretumot (Lép: PTük. II.165).

Fuvallás: flatus, afflatus MA. das blasen, amblasen, anwehen PPB. Zent Ferencz emelo fel fuallással frater masseust

(EhrC. 128). Felemele az fuallással egebe: be-avit ipso flatu in aereum (132). A hetedik fuallással nagy menny dürgások léz- nek (Pázm: Préd. 6). A föld indulás lézen a földalati lévő lehelletekből, fuvállásokból (Com: Jan. 15). Jövendőhnce vala nem isteni igaztásból avagy fuvállásból (139). A fuvállás tudj donképen az ő foglatosságok, mindzáltdt a nagy erőszak miatt, mellyel fűnök kellett... (NöPM 30).

Fuvallat: ∞ A mindenhatónak fuvallatja életzett meg engemet (GKat: Tít. 43).

Fuvalkod-ik: 1) turgesco MA. aufgoblasen werden PPB. [sich aufblasen]. Ugy annyira fuvalkodnak, hogy tsak nem fortynnak (Fél: NA. 181). **2)** [sese; effloro; sich überheben]. A bölts meg-állja azon vidám ortzával mind a két szer-outsét, nem fuvalkodik a jöban, nem fűlközik-meg ha gonosz, senki indulást, vagy szín-változást nem tapasztal rajta (Fél: UE. 393).

föl-fuvalkodik: 1) turgesco C. tumeo MedLat. 513. aufgoblasen werden PPB. [sich aufblasen]. Fölfuvalkodya: flate C. Az ew emelő föl fuvalkodynak (ÉrdyC. 371b). Midőn a béka igyeközne fel fuvalkodyni, hogy aekora legyen, mint az ökeg (Helt: Mes. 105). **2)** ampullor, effloro MA. stolz sein PPB. Kevélykodyik: *effloro sese, vel animos föl-fuvalkodyva, kevdly, negédes beszédekkel él: ampullatur in arte PPB. Fel fuvalkodynak es föl magzattatnak egyebeknek nyivelkedeselewl (EhrC. 113). Fel fuvalkody az ő zerebe (DebrC. 229). O navalias, mire fuvalkody fel? (257). Föl fuvalkodytanak vala arról, hogy mindőmemw faytalansagnak vetkebe bwebe benem esenek (Konj: SzPál. 28). Fel ne fuvalkodyék egyk a másik ellen (136). Az te szüred félne fuvalkodyék: ne elevetur cor tuum (Helt: Bibl. I. 0663). El föl fuvalkodyék nagy hatalmassagaban (Nagyb: Huny. 15). Mind ezekre-nézve az igaz alázatos föl nem fuvalkodyik (Pázm: Préd. 61). Hogy az emberi elme a hívységnek lengedezésétől fel fuvalkodyék (Hly: Préd. I.278). Ezek mi reánk nagy fölfuvalkodya fűnek, örömet derék confictura aduának okot (RákGy: Lev. 152). Jó szerenesemben föl ne fuvalkodyam [igy] (Biró: Angy: 189). Ötet környékezi inkább a fölfuvalkodyott kevdlység, hogy-sem mint a szegény (Csizi: Síp. 13).

fölfuvalkodyás: 1) inflatio, tumor MA. aufblasung, geschwulst PPB. **2)** arrogantia, elatio MA. übermüt, stolz PPB. Fölfuvalkodyás vala ő benne (DebrC. 229). Az fölfuvalkodyasnak az sororok kwzwt helye ne legyen (VirzC. 125). Maga nagy-zis, föl-fuvalkodyás (ÉnyF: MSzó. 19). Meg fogta öket a föl-fuvalkodyásnak fűstye (Fél: NU. 266).

fölfuvalkodyott: 1) turgidus C. inflatus, tumidus MA. aufgoblasen, geschwollen PPB. **2)** superbus, arrogans, elatus MA. hochmütig, hochfirtig PPB. vermessen Com: Vest. 129. Minden béköségre valo eszközt fölfuvalkodyt [igy] mordul megvötötteuc (MA: Sault 817). Bezzeg nagy fölfuvalkodyott gorombaság az (Ker: Préd. 76). Igen fölfuvalkodyott állapattal vagyon (RákGy: Lev. 173). Igy cselekszik a mindenható szent úristen a föl-fuvalkodyattakkal, a kik az ő erejekben, pénzekben, jószágokban, és nem ő felségében bíznak (Házánk. I.309).

fölfuvalkodyottság, fölfuvalkodyotsag: arrogantia Kr. [aufgoblasenheit, hochmüt]. Valaki, mindeneken uralkodó papnac hivattya magát, föl-fuvalkodyottságával, megh előzi az az Antichristust (Czegl: Japh. 131). Jöttünk szaladva, kit nem kell tagadni, mert isten így akarta a mi fölfuvalkodytságnakért (TörtT. I.231).

még-fuvalkodyik: tumesco JordC. 128. [sich aufblasen, sich blähen]. Merőgben megfuvalkodyam (NagyszC. 18). Ascites: mikor az has, az sár miatt ugy meg fuvalkodyik mint egy meg-föltött földő (Szikszai FB. M. Akad. Értes. 1847. 327). Az erek is meg fuvalkodynak es megesehnek az tozozodástul (Frank: Házánk. 24).

Fuvalkodás: inflatio MA. aufblasung, geschwulst PPB. Ez igen jó fuvalkodás ellen, lépne; szűnee fűássá ellen (Mel: Herb. 19). Minden fuvalkodást, dagadást, szőmőlézőt meg gyógyít (59).

Fuvalkodó: 1) tumidus, inflatus MA. geschwollen, aufgeblasen PPB. 2) [superbus; stolz]. Fuvalkodó kevé (MA: Bibl. V. 16).

Fuvalkodott: turgidus, turgidulus MA. aufgeblasen, aufgekauften, aufgeschwollen PPB. Fuvalkodot tudoman: scientia inflativa (EhrC. 108).

[Fuvalkodtat]

föl-fuvalkodtat: [infla, effero; aufblasen, hochmütig machen]. A tudomány föl fuvalkodtath, kegylye tyzen, az zeretet kedgyh ipoytsth tyzen: scientia inflat, caritas vero aedificat (Konj: Szól. 151). Az tudomán föl fuvalkodtat (Fél: Tan. 206).

mög-fuvalkodtat: [intendo, Mihelt el faradtaban lelekez-tit meg fujtá, mellyet az felelem es az veszedelem meg fuvalkodtattanak vala, meg hala: ut primum fatigatus spiritum laxavit, quem metus et periculum intenderat, examinatus est (Förö: Curt. 151).

[Fuvalkoz-ik, föl-fuvalkozik]

fölfuvalkozott: [elatus, superbus; aufgeblasen, übermütig]. Tudományokat ne tanuljatok, hanem ezulagly keuleyeknek es fölfuvalkoztaknak hagyatok (VirgC. 130).

Fuvalmány: [nivium moles vento cumulatæ; verwehung, windwehe]. Olvadnak az havak fagyos fuvalmányi (Gyöngy: KJ. 133).

Fuvalló: [inflans, inspirans, sufflans MA. flator PPB]. was ein- oder aufbläset PPB.

Fuvalom: [spiraculum, flamen Kr. [hauch, das wehen]. Egyaló fuvalni az erős szelekeknek (Gyöngy: KJ. 130). Fuvalna majd föl is ebresztí (Thaly: Adal. I. 121).

Fuvalt: [camere jubeo; blasen lassen]. Az nagy zengő trombitát fuлтatá (Salkáki: Clad. B).

föl-fuvalt: [infla; aufblasen, blähen]. Az lemgő ég meg-betegesít, az étel föl fuлтat (Pécsi: Ágost. 32).

mög-fuvalt: [camere jubeo; blasen lassen]. Trombitát gyorsan meg fuлтatá (Huny: Trój. B).

Fuvás, fujás: [flatus, flamen, aspiratio C. afflatus MA. das blasen PPB. The haragoduak zelletto fvuas: inspiratio spiritus irae tunc (KulesC. 29). Az szelnee fujása (Kár: Bibl. I. 158). Szelekek fujási (Kules: Evang. 19). Az újomán elolitatott szövőtnék könnyű fűással meggyulad (Hly: Préd. I. 352). A hajo a haboknak es fűásoknak engedvén (411).

[Közmondások]. Nem indúl meg nál szál fűás nélkül (Dési: Adag. 39).

szellő-fűvás: [flabra PP. blüthen, wind].

trombita-fűvás: [bellica C. trompetenstoss].

1. Fuvat: [nives vento cumulatæ; windwehe]. Any nag ho vagyon a belben, hog a fvatnak nyata tel Ujomra sem mohetnek (Leyl. I. 214).

2. Fuvat, fujat: [camere jubeo; blasen lassen]. Meg parucholá, hogy egész taborban készulat fujatna (Zrinyi: ASyr. 11). Trombitát fujata (Land: UjSegis. II. 9).

mög-fuvat (SomaC. 3).

mögfuvatás

felülő-megfuvatás: [classicum quo milites suscitantur; trompetensignal zum aufsitzen, revaille]. A fölülő-megfuvatás után a táborn járta elő felsége (Thaly: RT. I. 145).

Fuvatag: [flabra C. procella MA. wind, sturmwind PPB. Zelnee nag fvuataga: procella venti (MünchC. 126). Ackoron nagy hosszu tel, sok jó hane, es nagy fvuatagoe lesznee (Cs. E2). Gonosz széllel indult fvuatag (Bal: CsIsk. 36. RákF: Lev. IV. 201).

Fuvatagos: [procellosus MA. ungestüm, windstürmig PPB. Az többi [napok] fvuatagosoe, hantsoe lesznee (Kal. 1582. Fv4). Fvuatagos északi szél: tempestas apilonis (Kár: Bibl. I. 681). Fvuatagos hideg tél (MA: Seult. 219).

Fuvó [fujó Com: Jan. 104]. 1) flator, flans SI. [blasend, wehend]. Nagy fuvó szél (Mel: SzJán. 190. 198). 2) follis C. Pesti: Nom. 38. 48. blasbalg PPB. A fuvónak vége vagy orra: acrophysium PPB. A kovács a vas hevéto tűzhelyen a fujóval bé-fujtat: ferrarius in ustria follibus insufflat (Com: Jan. 101). Kérd-ki a vas hámoron lévő nagy fuvókat (Matkó: BCsák. 370). A fuvó gézője körül szit ez tüzet, pemete bojffjával az lútt róa vizet [kovácsok] (Gyöngy: KJ. 59).

kovács-fuvó: [fibrilis emmii follis PP. blasbalg wie die schmiele brauchen PPB.

[Fuvód-ik, fujód-ik]

föl-fuvódik: [turgeo C. [sich aufblasen]. A bulorék el-vész, mikor föl-dagadot vagy tujódot (Mad: Evang. 690).

FUCSI: mértékeszköz, 1. része a pozsonyi mérőnek Tsz. (Nyr. XVII. 595). Fognak in natura adni két fucsi mazsola szőlőt, két fucsi tüzet (KeeskFört. III. 95).

FUJ: [fúj Adami: Spr. Fuy (Helt: Mes. 207). Fúj! esztelen vakság (Sall: Vár. 64).

FUKAR [fukkar Mel: Süm. 151. fu kar Helt: VigK. 73]. 1) publicanus, dardaniarius C. MA. wucherer, aufkäufer Adami: Spr. Szent Mathe fukarbol apostolla linn (Sylv: UT. 7). Jesus látta egg embert ki az fukaroknak asztalánál veszteg ül vala: kinek Mathe vala newo (13. RMNy. III. 60). Nemde az fukarok is ezent esel-kekedik: nonne et publicani hoc faciunt (Fél: Bibl. 7). Nemde a fukarok is nem azont mivelik é? (Kár: Bibl. Máté 5. 46). Kereskődő fukarok (Mel: Süm. 151). A kinek ház helyee es ahoz tartozó szántó földee srétee árendáltak, fukar, közös, árendás: manceps (Com: Jan. 72). Tizedlőc, fukaroc: decumani, publicani (149). Fukar publikáns (Tof: Zs. dt. 30). Ezeket az ő országoznak vümos adójokat féltik az fukar árendával bíró pópista papok (Toln: Vigaszt. 207). 2) [fúr; dieb?]. A rest fukar ember nem akar munkához nyulni (Misk: VKert. 3). Ama közmondás szerint: a jeruzsálmak házában szegénység vagyon, mellytől indítattat az illyen fukarok lopásra s tolvajkodásra udják magokat (189).

Fukarság: [generatio; wucher, Fukarsag, es kalnarsag a satun haloin es lepe (Mel: SzJán. 135).

FULÁK: [convolvulus; wüde, Convolvulus majör: feyer venijt, nagyob fulak; convolvulus minor: tulak, zulak (Beythe: Nom. 4).

FULÁNK, FULÁK [fulang Com: Vest. 118. fulánk Balassa: Költ. 29. Adami: Spr. fulak PP. fullánk Thaly: VE. L. 399. fulyok FostC. 213]. aculeus C. Ver. spiculum MA. stachel spítez PPB. Melt tulak: aculeus apis; mch tulákja: spiculum PPB. The megh byrwan haluahnk twylakjuat: tu devicto mortis aculeo (FostC. 113). Meg tawre kewwelsnegnek twylakyawal (ErsC. 383). Iregsegnee fulancymal fuldaltatie [tudkhatik] (TelC. 107). Evedloyznek fulakya (DomC. 219). A haluahnk fulakia a bün: stimulus mortis peccatum est (Helt: UF. 8). O pökel hol vagion az te fulakod? (Fél: Tan. 268). Hol vagion halál az te fulakod?

(Tel: Evang. 1.74b). Meg győzhessük az régi kígyónak minden fulkukit (Pécsi: SzűzK. 34). Mérges állat fulákat ki hozza (Mel: Herb. 82). A scorpio fulaka (Mel: Szűz. 243). A pokol-béli kígyónak első és veszedelmesb fulákja a méltóságunk kivánása volt (Pázm: Préd. 164). Scorpio farkad vagyon s benne fulákja (Czegl: Tronf. 51). Kígyók fulájokkal [így?], lükük szarvokkal sértnek (Balassa: Költ. 113). A méhek fulákat viselnek farkokban (Mad: Evang. 810). Kígyónak fulánkja (Penny: LFL. 62). Nintsen már fulákja a halálnak, semmit nem árthat (Kereszt: FelsKer. 96). Mérges fulaku darás (GKnt: Váls. 1939). A halak a vasnak [horognak] fulákít hamar megérik (Ily: Préd. 1.152). Az anthornak nevét itt, szükség ne tudja, mert megemészténé sapoknak fullánkja (Thaly: Adal. 1.13). Volt fullánkja szavának (Fal: NF. 296). A ki fullánkját könnyen botsátja másra, nyilakat várhat helyébe (Fal: BE. 580). [Vö. **FÜR**]

[Szólások]. Zrínyi mint az áspis fúja a fullánkat (Könyi: HRom. 178).

Fulánkos, fulákos: aculeatus C. MA. spitzig, scharf PPB. [stachelig]. Aboloth vagyon az fulánkos yryghsegh (Komj: SzPál. 34). A fulákos nyelvek szidalmút nagy alázattal viselte (Pázm: Préd. 52). A praedestinationak az a neme, mely elhagyásnak, reprobationnak nevezetik, szulákosabb és fulákosabb e világ szeméi előtt, s majd több nehézségekkel elegyített-is meg, mint az elválasztásról való tudomány (DEmb: GE. 18. Bal: CsLsk. 150).

FULKA: duckentel Adámi: Spr.

FULLAJTÁR (*fejltár* Monlrók. VIII.314. *fellatár* DeesiG: Préd. 20. *felajtár* RMK. V.251. *felrajtár* Évk. XIII.99. *forreiter* 1759. Haz. 1884. 301. *füllajtar* Toln: Vigaszt. 127); [praecurrens, satelles] vorreiter KirBesz. 146. Fellajtár: superjumentarius MA. Az Misó az felajtár valami félelem miatt haza szökött (LevT. II.27). Az legkülsőbb fellajtároknak is egy pénzét tudomásom szerint meg nem tartottam ez ideig (Radv: Csal. III. 299). Bator örölög legien fellajtár benne [a bünnek elkövetésében], de nem tagadható, hogy teís akaratos nem volna hozzá (DeesiG: Préd. 20). Az kocsisok s fejltárok maradának (Monlrók. VIII.374). Kocsisoknak felrajtárostul egyenként nyaranyí fizetés (Évk. XIII.99). Lován fülv megvötte az fullajtárt az hideg, halva esett le (Kem: Élet. 64).

FULLÉR, FURÉR: furier KirBesz. 116. Rendeltetik melléje két furér: egyik alatta levő furéri közzül azon udvari rendeknek ossza az szállás (TörtT.² I.159).

FUNDÁL, FONDÁL: fundo, aedifico Kr. [gründen, festigen, stiften]. Várost fundál: *institut civitatem; valami gonoszt fundálni, forralni: *struere aliquid. Vala ysteni belezesegeuel yzzessellett es sent leleknek senderetessegeuel fundaltott (fundatus) es eressyettett (EhrC. 2). Te fundaltad a földet (AporC. 64). Clastrona, melyet zent damankos fundalt (DomC. 107). Ez templom fundaltott (TihC. 282). Ez zent engedelmesegeen fundaltatek avagy erewsyettek az zeentseges hytnek kewyklaya (ÉrsC. 385). A ház a köszickán vala fundaltatván: domus fundata erat supra petram (Helt: UT. G3). Oztan az Rachel koporsóival fundalac Betlehemét (Szék: Krón. 14). A mi vallásunk a szeni iráson fundaltott (Tel: Evang. II.157b). Hogy Egyptum fundaltott: die qua Egyptus fundata est (MA: Bibl. 156). Nem kel nagy bizodalmat fundálni a gyarló, a halandó emberen (Pázm: KT. 113). Tudta az törvényeket az isteneknek akarattokból fundaltattaknac leuny (Pázm: Préd. 1.1). A mélyen fundaltott ház meg-áll igen sokáig éppen (Com: Jan. 105). Az istenek szegöldésén fundaltatik érdemünk (Pós: GBot. 38). Minden tanúságra alkalmasb másoknál: minden kúnsy okból haragot nem fundál (Felv: SchSal.² 26).

Fundálás: fundatio PPB. [gründung, festigung]. Tirus ó zejségeuc fundalásban: fundata in pulcritudine (BécsiC. 193).

Zentsegek regulaya el alazatosság fundalásban (ComC. 190). A világ fundalásatul fogva (Mel: Szűz. 413).

Fundáló: fundator, architectus PPB. [gründer]. Zerzeteknek fondalay (ÉrsC. 394).

[**FUNDÁCIÓ**] **FONDÁCIO**: [legatum; stiftung]. Alig találtott vagy egy híres familia, a ki fondációkkal nem szüddözött volna gyarapítani föstisztnket. Most pedig napodként ellenzöt litunk (Csúzi: Sip. 42).

FUNDAMENTOM, FONDAMENTOM (*fundamentum* Szeg: Aqn. 22. 45. *fundamentum* MA): fundamentum, basis MA. grund PPB. *Fundamentumot vctec: sufludo, fundamentum jacio MA. El nem esek, mert fundamentoma vala az kew zyklan: non cecidit, fundata enim erat super petram (JordC. 374). Az gyermek es ala esek nyind az haznak fundamentomay (DomC. 71). Volt a hegyben egy szép város, melyneuc fundamenti még mind vgyan vadnac (Helt: Krón. 7). Az véreuc föblöt össe az oltárnac fundamentomára: reliquum sanguinem fundet in basin altaris (MA: Bibl. 130). Ingo bingo fundamentom (MNYil: Irt. 138). A ny nyajassagvny azaz eeletvnynek fundamentoma mennyekben vagyon (ÉrdyC. 34). Az byzon bölhesseeghnek fundamentoma (516b). Döböd füt rakunk, ha az alazatosság fundamentomat meg nem erősityük (Pázm: Préd. 1015). Christus, első es öo fundamentoma az ecclesiának, de alacsomb renden es módon, az apostolok-is fundamentomay, mivel sok gyölekezettek térítettek, igazgattak (Pázm: LuthV. 338). Erös fundamentomokkal megbizonyította (MA: Scult. 725).

[Szólások]. Igen gyenge fundamentumon kárhözhatni valakit: *gladio plumbeo aliquem jugulare PPB.

Fundamentomi: [fundamentalis]. Az evangeliomnak nunt-egy fundamentomi köve (Ily: Préd. II.29).

FUNDUS: [fundus; grund]. Más fundusán építeni: extruere aedificium in alieno PPB. (Laud: UjSegits. II.822).

FÜR (*megfűl*- VtkC. 91. JordC. 900. ÉrdyC. 527. *fül* Sal-Mark. 1744. 13.): fóro, terebro MA. bohren, durchbohern PPB. Ew furot karyay es oldaly ez vilagnak vegere lattatik vala ter-yedy (EhrC. 8). Az rügo ökröt az ösztömel ketszeris oldalba kell fűni (SalMark. 1741. 13.; az 1. kiad. 7. l.: fúrni). A furoval für (az ács): terofra terebrat seu forat (Com: Jan. 103).

[Szólások]. Egy fűdében fúria vala a fejet Aluineinek (Bal: CsLsk. 296). Ily mestorséggel fúrom magamat hol ennek, hol annak kedvébe (Fal: TÉ. 772).

által-für: perforo, transforo, perterebro C. durchbohren PPB. Az ey kezeet hagyja által fúrni (ComC. 174. JordC. 235). Szigommal által fúrhaddé az ő pofayát vag kopöltöit? (Mel: Jób. 99).

általfúrható: forabilis C.

be-für: infuro, perforo MA. einbohren, durchbohren PPB.

[Szólások]. Magát a sokaság közzé bé fúr ni: in concioneu mediam se immergere PPB. Egy kis lyukatskán bé-fúrja magát a fényesség (Pázm: Préd. 61).

bele-für: [insero, incolo; einschalten]. A nit ember a be-szédhez szer-kivül hozzá töld, vagy homályossan belé-für, nem jár illendő méltósággal (Fal: UE. 438).

el-für. Elfúrja magát: [permano, penetro; durchdringen]. Kicsiny viz fúrja el néha magát, de majd arra szakad mind az egész folyó viz (Nán: SzűT. 256).

föl-für

[Szólások]. Azoknak példájokkal fél fúrva [félfúvva?] magokat mindgyárt hadban kívánkozna (Praig: Serk. G).

ki-für: exterebro C. effuro MA. ausbohren, durchbohren PPB.

[Szólások] Solott sem bírnak több jószágot két lázhelynél; Diószegi igen politikuss, ravasz ember lévén, valamint másokat, úgy minket is kifürrt-fürrgött belőle (Ház 1135).

környül-für: circumfuro PPB.

még-für: foro, efforo, terebro C perforo, perterebro MA, fistulo; anshöhren, durchhöhren PPB. Meg-fürni a fillet: perterebro aures PPI. Az scurablya megfi füllyá az emberth: perussit hominem (JordC 900). Az keresztját meg fürak (ÉrsC 67). Kyt meerges kygyo meg fiút (ÉrdyC 527). Hogy meg füllyá ewtet os meg ölye (524). Végy egy arrat, os fúrdmeg az ő fillet az aytela: assumens subulum, et perforabis aurem ejus in janna (Helt; Bibl I 888). A tatár nemese asszonyok megfúrnák az örokat, és egy nagy ezüst karikát vonnak belé, valamint a fillebe való (Mik; TLev. 67).

[Szólások] Elbén ugyan, ha ottbén termett gondolatja, megfúrta eszt a molnár, a curiának meg kellett nyugodni feleletén. (Fál; TÉ 749). Pégy két pénzért máj kacsaké és meg für (Apati; Vend. 15).

mégfúrás: terebratio C. [das bohren, stich]. Ördögi keserűség meg fúrlasnae ellene némén job orvosság, miképen mezu meg tezuét fúrozhatunkat (VirkC 91).

Furadék: foramen MA.loch PPB.

Fúrás: terebratio MA. das bohren, bohren PPB. Édvözítünknek az job kezét a fúrásra vonták, mely fúrás igen messze volt a másiktól (ÉrsC 696).

esap-fúrás: fistula, foramen dolii PPB.

Furat: 1) terebratio PPB. [das bohren]. 2) terebratum Kr. [bohrlöch]. Az zegheknek fúrtya: fixura clavorum (JordC 900). A bal kéz el nem éri a furatot (ÉrsC 98). Jesusnak zent-seg s job liba az witezektől az fúratra kötelekkel vonattak (PterC 127). Azonlappan labút hívzam a fúratra kötéssel, ezónképpen mag kemenséggel által zezegze (NádtC 260).

Furatos: plaza, spatia; prügelkaput PPB. Addenda; a közepén kifürrt kerék lapát, melyel valakire rávernek SzD Csikányföket, furatost, feozót érdemel (Mtkó; BCsák. 11). A cákinistákat ördögűtl valokunk szűlye: nem tsak furatost érdemelne, hanem hogy edgy kitsnyét nyelvéfés megfúrának ötte (Pás; Vidasz. 49).

Fürdal, **fürdal** *(faldal)* Szék; Zsolt. 208. *furdal* Borm; Évang. III 218. *furdolás* Mel; SzJán. 217. *furdolat* Gyöngy; Csp. 181; *folleo*, *perstimulo* C *exstimulo* MA. *compungo* PP. [durchbohren, durchlöchern, reizen]. Fúrdolások, kik az v felmet fúddale (GuaryC 12). Pakolba az restök eghő fűtűökkel fúddal-tatna (DebrC 277). Verben belhetetlen bestye, ky igón közt lenil fúddaloz engőmet (NagyszC 66). Merges fúrdolok ragyok es fúddalyok hadnak (PterC 42). Göroz írgeszege fúrdolymal fúddalatié vala (TelC 197). Off lelket ada nekik az isten, mellet az banit fúddal (Sylv; UT II 16). Azkonon ez dolze igen fúddaloz az en szímet (Szék; Zsolt 208). Kiből kemény lelkifúddalozat tanulna, fúrdolun es fényezetben bennünk az ördög (Borm; Évang. III 218). Az utolsó filletnek emlékezetivel fúrdalta és izgatta őtet a jószágokra (Páza; Préd. 3). Az szíve fúrdallya (Zinyi; II 9). Gyakdosó vagy fúrdaló fereg (Mad; Évang. 300). Nehéz kísértettel kezd az ostorozni és aurdalni ily; Préd. I 29.

[Szólások] Az kis bíró erősen fúrdal vala, hogy ily könnyűre e mellé el nem kell vala állnom (Páza; Lev. 108). A fúrdalo kis bíró, a lelki isméret, haragos perben szalla vele (Fál; NE 77). Lelekem e esmeretű fúddala (GuaryC 50). Lelki esmeretű fúddalya ewtet (ÉrsC 579). Nehézség, mely tabomas el szent fúrdalun lelki esmeretetet (Páza; KT 139). Nem fúrdaló lelket ismérete (Fál; NA 14). Hihető a con-

scientia is fúrdalta miatta (Házink 1287). Ily sok kárát ha szümlálja: éppen az fejét fúrdolja, witezseggnek kárát ünja, szemét égre fordítja (Thaly; Adal 1215). Olfalát fúrdalni: fúddicare latas PPI.

környül-fürdal: circumfuro C. MA. ringsherum bohren PPB.

még-fürdal: *folleo*, *compungo*; bohren, durchbohren. Mert meg keserűlöt az en szímem es az en vesém meg fúddalattae (Szék; Zsolt. 73).

Füddalag: [aculeus; stachel]. Halaknak fúddalagat meg gözven: *devictio mortis aculeo* (DöbrC 233).

Füddalás, **füddalás:** *exstimulatio*, *folleatio* MA. *compunctio* PP. [das wiederholte bohren, stechen] das aureizen, anhetzen PPB. Ystoy fúddalásnak nyata mond: *stimulus dicit* (EhrC 31). Ez aluzatos wellezesben es fúddalásnak kemensében maradnak ewbrenu: *in contentione et compunctionis lacrimis* (35). Penitenciam fúddalására adattae (TelC 47). Ellensegynkek tyzes es merghes fúddalasyth el tazoztathassok (ThewrC 255). Testh-ekek fúddalassa nyat magat gonossagwtl meg nem tartotta (ÉrdyC 108). Az twwysnek fúddalasa (ÉrsC 423). Bwneknek fúddalasa (533). Elmőjét arra keményitse, hogy lelkeisméretének puaszára ne figyelmezen; akaraját arra, hogy esip fúddalásnae ne engedjen (Fál; NU. 261).

lelkiismeret-füddalás: *angor conscientiae*, peccati dolor; *gewissensbisse*. Vesd ki a hamis wellekedésből származot lelki isméret fúddalást (Páza; KT. 453).

[Füddalat]

lelki-füddalat: ~ Kiozván az asszonyt a lelki fúddalat (Gyöngy; Csp. 18).

Füddaló: *exstimulator*, *stimulus* MA. [anreizend] aureizer, anhetzer PPB. Adot welyek az ilw isten cypdesw fúddalo lelket, zelleteth (Konj; SzPál 84). Válaszot követek es erre fúddalók valának (Mondrók. III 13). Fúddalo es gerizeto oka minden hadnak az satu, es az Antichristus (Mel; SzJán. 390).

[Füddos]

által-füddos: [perforo; durchlöchern]. Ha kezeket által fúddosnae sem erze (DebrC 342).

Füddató: *forabilis* MA. leicht zu bohren PPB.

Füddó, **füddó:** *terebrat*, *terebrum* MA. bohren PPB. Az olah-sag nagy sok vagyon velek fúrdwal, feyzewel (LwT. 1378). Köt fúddó vottom (Thaly; Cal. II 19). Hozza fúrdwal meg fúrdum (Conkl. 23). A fúddo vagy fúddó semmit nem metszhet emberi mozdításból (Páza; Préd. 71). A fúrdwal tür: *terebrat* terebrat (Com; Ján. 195). Az magyarok közt egy Zomund nevű banr találkozik ki az eszszür hajjót fúrdwal mind által fúrd vala (Pethó; Krón. 30). Fúddmeg hozagos fúrdwal (Csh; Örk. 47. Thaly; VE I 50).

esap-füddó: *zapfenbohler*, *zwickbohler*. Közép fúddó, deszka fúddó, esap fúddó (Fál; XVIII 271).

kalán-füddó: Hogy magok Fábri György malomházhoz harón megjukasított ezévekek által, mely községségen kalán fúrdnak mondták, bozsaszurak vízet (CsikGy. 40).

kerékagy-füddó: *nabenösser* (Gör; KärCs IV. 150).

Füddeska: *trebellum* C. kleiner bohren. A tat egy árral vagy fúddeskalal meg-türrák (Lippe; Cal. 14).

Fúrd: *foratus*, *perforatus* MA. gebohrt, durchgebohrt PPB.

[Szólások] Így gyűzted meg, így rontottad öszve, mindenkor gonosz koholó, és végre örök tüzet okadó fúrd-agyat (Szűz; Síp. 283). Göromba túrt agyn (Com; Ján. 222). Pártos erkölcs szorult fúrdott fejek közn, harag és írgység vert teszet szí-

vekben (Gyöngy: MV. 14). Oszve-rontatott a pokolbeli kígyónak firt-feje (Csúzi: Síp. 93).

agya-fürt: 1) cerebrosus, pervicax MA. eigensinnig, hartnäckig PPB. Agyafürt lelketlen ember (Kár: Credo. 72. 148). Mindenben akadékoló kereső agyafürt emberek (PP: Pixa. 353). 2) versipellis Kr. [verschmüzt, verschlagen]. A ti ag[ü]firt gondolatitok (Bál: CsLsk. 295). Ha ellenséged agyafürt, kerüli azt, a mi neked eszedbe juthatna (Fal: UE. 457).

agyafürtság: perversitas, cerebrositas, perversitas MA. [eigensinn, unsinn]. Ez ilyen agya-fürtságokat, vallyon jóvá hagy-náké az atyafiak? (Pázm: Kal. 706).

esze-fürt: astutus, versipellis Kr. [schlau, durchtrieben]. A ki nem akarja tartani a favorito titulust, böles légyen mint Salamon, esze-fürt mint Achitophel (Fal: NA. 242). Ő a jöben változhatatlan, és másokra bizza a cigány-állón költ, esze fürt praktikákat (Fal: UE. 380). Hogy olly esze-fürt emberekre mutatsz Franciaországban, a kik mélyen benéznek a szívekbe, és módját is adják: bár ellid, mi sem vakoskodunk (Fal: NU. 321). A ravasz ellenség ellen, esze-fürt ember kívántatik (Fal: UE. 464).

feje-fürtött: furiosus: unsinnig Pest: Nom. 100.

FURCSA: versutus MA. listig, verschmüzt, verschlagen PPB. Kalmant kedig László király az ő füreza vasotságaért, papságaért pappá és váradi páspecké tétette vala (Helt: Krón. 15). Mondana: hogy semmit ne tartanának az Albirt hertzeztől, miért hogy hadot indított volna az végekben, mert ifjú és füreza volna (193). Maria Magdolina penig mint ifjabbik mindenkor füreza vala (Poenit. 5). Mikor a gyik a kígyót látja a fűben lapangani, amál inkább jádszik az ember körül, hogy afféle fürtsa mozgása által, a mérges állattól meg-öltalmazza (Misk: VKert. 252). Halgat a setét éj csendes fűleléssel, még a füreza Ilir is jár gyengébb lépéssel, mint nappali időn (Gyöngy: KJ. 2 10). (Kemény) sokképpen forgatja a dolgot eszével, itt Vémsnak dolga nincs füreza elmével, fontolja a dolgok kezletit végével (11). Mind fürtsak, szemtelenek és csákányosok (Csúzi: Síp. 583). Másszora hagy azt, ha frissebbet, fürtssábat nem midz mondani: so du keine andere kurzeiliger reden weisst zu sagen (KírBész. 13). Ne támadjon olly hírod, hogy füreza mesterség minden dolgod: Ne point passer pour homme d'artifice (Fal: UE. 477).

[Furesálkod-ik]

Furesálkodás: [scurrilitas, nugae: possen, possirlichkeit]. Ő maga az ersek tunczolással és egyéb furesálkodással egyebet mind meg igyekezett haladni (MA: SB. 31).

Furcsaság: versutia MA. listigkeit, spitzfindigkeit PPB. Vala pedig Vazul igen szép ifjú legény, kit szent István király az ő vasotságaért, furcsaságaért, és firtantságaért, fogságban tartat vala (Pethő: Krón. 23). Virganez furcsaságát zabolára akarván fogni (Tam: Szents. 11). Még csecsemő korában megmutattya vala ritka példája eleveiségével és idejét felülmúló firtantságával s maga kellefésével jövendőbeli katona, és vitőzi állapottját (Gyöngy: Clar. Előb. 11). A firtantság gyakorlat többet végez a tsonstos erónél: la ruse est bien plus expéditive que la force (Fal: UE. 478). Halgat meg-köttetett nyelve firtantsága (Hilfl. 68).

FURDA: [?] Küldtek firtánt szedni munkához [a eszmadia-munkához], a kit reggel szedtem, délután fejtettem, s vittem mosni a kúthoz (ÖtvMest. 73. vsz).

FURFÁNT: [vafer, astutus: verschmüzt, schlau]. Vallyon miért iöt e firtánt hozzád? (Helt: Bibl. II.320). Ne vosd meg a jó vének tanácsokat választván az ifjú firtánt elmiét (Czegl: OrszRöml. 8). A szerzeteseknek pillangós coronát, és más keresztényeknek féllyeb való helyet és szállást firtánt elmiét-

kolésekkal rendelnek (Pös: Igazs. L.96). Ezeket mint Calvism szavait hamissan táblázta-le firtánt Mátyas (Pös: Válasz. 270). A te firtánt agyad (Pös: GBót. 8). Firtánt elmiéji (GKat: Titk. Előb. 14. GKat: Vált. L.306). A papoknak firtánt, és tsalatfúrdi szolgái (II.230).

Furfantság: [astutia, dolus: verschmüzttheit]. Kel keduének minden firtantság (Cis. L.1). A te tsalibot ez ariant való firtantsága nem tökéletességgel vidollya a szent irást (Czegl: Bborg: 133). Vala pedig Vazul szép ifjú legény, kit szent István király az ő vasotságaért, furesaságaért és firtantságaért fogságban tartat vala (Pethő: Krón. 23).

FURKÓ: 1) sparium, viriculum MA. clava Major: Szót. 143. sparr, eine gattung spüss, knüttel PPB. szeges fegyver, görösüs v. csörgös bot, fitykes SzD. Szeges furkó, hagyto hadi fegyver: viriculum MAI. Kaláczoikat, furkókat, soe tüzes szórszámát el ki hányattya (Tin: Ének. 180. Tin. 149). Tüzes nyilas furkó (Radz: Csal. II.393). Furkók, fa botok (Com: Jan. 150). Azt véldöl hogy amaz Achylles furkojával fütötöl agyon beunüket (Alv: Itin. 36). Furkók, s karók (Nád: Kert. 202). 2) [testiculi] hode, das pöhl Adami: Spr.

Furkós: 1) [fuste armatus: mit einem knüttel versehen]. Tabori buzgányos furkós szolgái (Com: Jan. 180). Gúrtös botnál parasztabb, jó-furkós hajdú (SzD: MVir. 194). 2) nodosus SL. [knüttel-]. Fejes, furkós bot (Com: Orb. 107).

Furkóskodik: [rixor: rauten]. Nem az koresomán furkóskodgyál (Alv: Post. 1.158).

FURMÁNY: carruca PP. karren mit zwei rädern PPB.

Furmányos: carrucarius vector PP. karrenführer PPB. Kompokon általvivén, csak ott raknak föl ő Nga furmányosi (Tört. XV.174).

[FURTAT]

el-furtat: [averto, fide dimoveo; abwendig machen, verleiten]. Christustól el-fújto és el-furtato veszedelmes értelem (GKat: Vált. L.26). [Vö. Farogat, FARTAT].

FURULYA [furyla? Monrók. XI.331. *furylyta* Fal: Vers. 865. *furyl* Gvad: Lev. 20. *furylyás* GKat: Vált. II.1317]. tibia, füstala Kr. [flöte, hirtentflöte]. Készen volt az hegedő és duha, ottan ottan az furyla és cimbalom is (Monrók. XI.331). Királyi mulatság pásztor muzsikáját meghallgatni, Mopszus furulyáját (Fal: Vers. 865).

Furulyál: [tibia cano; flöten]. Flötán furuglyált (Gvad: Lev. 20).

Furulyás: tibicen Kr. [flötenspieler]. Furulyás (GKat: Vált. II.1317). Menaleus jó másodmagával, jó sípos, jó lantos, furuglyás társával (Fal: Vers. 904).

Furulyáz: tibia cano Kr. [flöten]. Baglyok furulyáznak (Thaly: VE. II.171). Thyrsi, furuglyázzunk, van most módunk benne (Fal: Vers. 911).

FUSTÉLY [fustély Pös: Igazs. II.225]. fustis C. knüttel, prügel PPB. Mikoron a pörök hallották volna a farkasne ordítását, ki tamadának minyanan a házából, páltzikkal, dorongokkal, fustélyokkal, és erőssen megverte a farkast (Helt: Mes. 305). Soe nép jóne fegyverekkel és fustélyokkal (Kár: Bibl. III.28). Fustély sgörösös paltza kel neki (Czegl: Japh. 61). Nagy bottal és fustélyal (VSzentyel: Pat. 19). Noha fustélyokkal dögönös, halgatással firtúje (Prág: Serk. 804). A lovásznak, barommal bánónak, fustélylyálul ösztönözöttvén: ab agasónis fuste dedolatus (Com: Jan. 13). Ki valamikor bomegyen vala, mindenkor hol fustélyal, bottal dedolálja (Szal: Krón. 28). Nagy gúrtös fustély (GKat: Vált. II.154).

[Szólások]. Az ajtó-megett a fustély: azért tsepez az eszterha [baculus in angulo, ergo pluit] (Pös: Igazs. II.225).

Fustélyoz: fustigo MA schlagen mit prügeln PPB

Fustélyozás: fusturium, fustigatio MA, abprühlung PPB

FUSZULY. Fuszuly, horgás hab; phasculus, phaselus PP (habe PPB) (falok) Török hab, török borsó, oláh borsó, fuszul; phasculus vel phaseolus PPI

FUT megállí? Kár: B66, 1521. *u* tal. Gosáry: MagyB. Al. *ut*ni Hall: HHist. II 275. *u*trunk Bohl: Elet. 289. **1)** fugio, curro C. de fugam; laufen, fliehen PPB. Idestora futok; didugio; valaki segítséghez futok; confugio; segítségére futok; succuro C. belé fut, belé futközik; incurrit PPB. Die vager heten getriben, nicht banger sy beliben; sy spiltten lrenob. Fusto und Mungele (fuscho meyn zeile, Richenstoff! sie krinen schneiben zehant die vager Fugat tish mungel! hie kumt Wihlar krel. (1300. körilli német nyelvemlékekben, Jerney 17.) Kewneknek sokasága futot; lapidum multitudine fluxit (ElnC. 74). Kince zarany alar futtal; sub enjus configisti alas (BöcsC. 4). Hozza futának; concurrerunt ad eam (B8). Legottim futu futoreknek egyházhoz (DomC. 164). Mykopen halgatag egyedvel fut vala (216). Nem thvoldk kyhez fwtimom (PozsC. 24). Mynd az eghez hwtana waras ftd rezene wé ampera, hogy meeg Valerianos feyedelem oda fwtina (ÉrdyC. 337). Eto te hozzat esom es te hozzat futok irghmassagne attya (NagyszC. 80). Potentia városban futtat vala (Gosáry: MagyB. Al.). Futni eredőne (MA: B66. 1200). Kőnyekben meg-snek, a kik futnak, hogy sem a kik hallanak (Pázm: Préd. 329). A pusztába-futot cselésürül, írja sz. János, hogy údoig, údkig, údnök, údnök teléig lésson a pusztában (Pázm: LuthV. 358). Nem kell néked futnod vilé Dólmánitól (Zrínyi: II 27). A ki tovább futand opit ultra procurerite, a jätéket elveszti (Com: Jan. 216). Szeregenként futnak (Mad: Evang. 200). A lovak bizonyos linéara nem tudnak futni (Hly: Préd. 1324). A ki forán futtya az gonosszának ösvényit, hamar elérí napját (Fál: UE. 112). Hogy szaporás volna Szalimának: utja, Drinapolyból hamar Belgrad allyát futja (Könyi: HRom. 16). Bus szívemet futtya sok vétek (Köm: Ének. 289). **2)** fluo (hiesen). Az vyer futuata; sanguis fluat (ElnC. 68). Vynak vere es eme az talba futalja; in scutellam defluit (104). **3)** (vestio; bewachsen) Szélű vesszők futják kívül házakat, belől kesiül, arany madarak (RMK. IV 135). **4)** vito; meidem. Gonosságot füssanne (Börn: Préd. 252). Minden tevelőst, arifoisnast, carvismust es szinten az papistasagotis igen futotta es el tanoztatta (Magy: Nád. 87). Sokszor mint veszedelmest futtya és kerüli, a mi javára-való (Pázm: Préd. 131). Ez a bíró szava, mely megjelenti, mit füssnek, mit kövessünk (Pázm: LuthV. 276). A fájtalan orozáltaúságot futtya, el kerüli (Com: Jan. 184). Az ő reá nézendő, tartozó dolgokat nem futtya (195). A részegséget nem futtyák (Mad: Evang. 217). Az cselésülől kivettetik, mint egy eb, és futtatik vagy tavoztatik (109). **5)** studeo, colo, sequor; sich belőssigen, streben, erstreben, befolgen. Nem zvnitek meg futlany az jó nyvelkedetekben (ÉrsC. 218). Azon vnyok, az futtam úgy, hogy zoldalatom vtem el ilyek (LevT. 1227). Békesség dolgot futja (Tin. 87). Éjjel nappal csak azt futották, hogy a jámbort megnyomonítsák (Monhók. III 129). Eléggé futi, az nevezett Johannes Beens és, egyebek is, az békességet, de véghöz nem jutotték (Pázm: Kal. 678). Szabadgyalomb futhat minden gonoszra (Sall: Vir. 192). Senki azt ne füssa, ne fűze, mint tehessen sor pünze, jószagra szort (MA: Seult. 87). Ha arra valo ajándeka nincs is, mégis fut a papságot (Czegl: MA. 8.). Ha a jószaghoz valami közik vnyon, úgy keressék es füssak, jura sua requirere et prosequi timent (Ver: Verb. 294). Akar mint füssad üzzed szerezvedet (Pótki: Vrt. 7). Markó uram dolgait most füssatok valóban (MortME. III 189). Az ő rendelkezése után kell járunk, és azon nem sctábi kell, hanem futni (Mk: Fál. 24).

Szólesok. Mind egy pörázon futtunk; eadem ora (Deisi: Adag. 14). Az egyházi embereknek kellene mint tsilke-

goknak jó példjokkal teleni az emberek előtt; de azok is igen egy pörázon kezdettenek futni a világ háival (Hall: HHist. II. 259). Antal módjára Budára futtam (Thaly: Adal. 141). A törvény így hozta azt reánk: hogy száz tíz ember közt farma ringozot futtunk, négyszor teljes négyszor le (Gvad: RP. 118). Pálllyát futni; stadium teurreo PPI Palliat futtak (Mel: Szám. 217). Toppantó lovat magyar paripákkal pályafutni borsátam (Thaly: VÉ. 1124). Újal mutassad az utat, ne magad füssad a postát előte (Fál: UE. 10). Verset futni; zeontendere cursu, hód PPI. Középv. e szót futott, ki megpálezítatott (Gvad: RP. 112). Három dolog egészséges; elogat nem emi, dolgoztól nem futni és nem bújjakodni (SzD: MVir. 110). Mynd az sok szerző barom nyakra az vyzben fwtanak; alit grox per pnceps in stagnum clordC. 550). Nyakszakadva futott (Com: Elet. 173).

Közmondások. Fő szurásért nem szoktunk minijárt borbélyra futni (Mey: Adag. H 88). A ki sok nyúl után fut, egyet sem vör (Fál: UE. 100).

alá-fut: de curro C. MA. hindlaufen. PPB. Piros zind vere orozim ala fut (VpkC. 81). Nyala szakalam mind ala fut vala (Börn: Ének. 274).

aláfutás: decursio, decursus C. MA. das herblaufen PPB

által-fut: perfugio C. transcurro, transfugio MA vorüber, hindlaufen PPB. (durchlaufen). Ez vylagot atal fwtó esz nepek (ÉrdyC. 574b). Átal futott jártosok; transfugae (Com: Jan. 152). Menyivvel serényebben által-futtya a dolgokat multolt, annyival inkább késik maga itéletinek ki nyilatkoztatásával a léts. Fál: UE. 389).

be-fut: **1)** incurso. Kr. (ein)laufen, hindlaufen). The tyz helyekre es the ostlekyednek maradekyara be wtlanak (intraut es be teekenzek az bekaak (clordC. 20). **2)** circumcurro. Kr. (be)laufen, durchlaufen). Befutim mend a véleket; p-recurrotes universam regionem (MünchC. 83). Nag siettöttséggel ez ulagot mind be futta (TibC. 253).

égybe-fut: (concurro; zusammenlaufen). Micor latta volna a fölekozetese egbe futtat; cum videret concurrentem turbam (MünchC. 89). Mykron latta volna, hogy a sereg egybe fwtina; quum vidisset turbam simul accurrere (Pesti: NTost. 90).

égybenfutás: concursus C.

el-fut: **1)** aufugio, profugio, defugio, suffugio, transcurro C. fugam facio PP. entlaufen, weglaufen PPB. Szeme elő el-titni; fugere e conspectu PPB. Isrl ity lattan azokat elfutatto bezalban; videntes filii I fugientes, secuti sunt (BöcsC. 42. 44). Azok, klyk őryzyk vala, el fwtanak; qui pascabant, fugerunt (JordC. 579. 772). El futok en télem, mert en fölélem miud máim kezeghiben ostök (WeszC. 76). Meg yednek es omag el kezdenek futtya (clC. 374). Yettekben el fwtanak (ÉrdyC. 502). W elvlyk el tanozok es el futu (VirgC. 73). Konannak az halh, de el fut előttök (Mel: Szám. 245). Az zasló alol el mentse aragy helyekről el futtat; sicut relinquere aut puls loco cedere nisi erant (Deisi: Sall. 8). Kristus el-tuta a kiralság előtt (Pázm: Préd. 58). **2)** vitio; verneiden. Ky mvtatja meg ty nektek el wtlny az yvendő haragot? (JordC. 564). Fwssatok el how dyozozolnak kovansagath (ÉrsC. 193). Tegod elwtanak. 394). O te testy ember füssad el az testy gyovnyoresegyeket (ComC. 92). Mynd ezeket kell cristus ygyezesen el wtlny, eltanoztatni (WeszC. 129. 148). Az yftu kynansagokat kony elwtassd (Konj: SzFál. 94). Elfuttak az teguemek elyot (150). **3)** p-recurro, circumcurro; be)laufen, durchlaufen. Bőr alj el-tutó senyvedt vízi kőrség; anasura PPB. El tutotta mind az egész vidéket (Kör: Bibl. III 37). Az evangéliomnak praedikállasa az egész világot elfuttya (Pázm: Kal. 58). A Műs az ő körüljárását majd két esztendőbe futtya

el: periodum suam biennio ferme percurrit (Com: Jan. 8). Ennek a híre elfutotta a várost (Fal: NF. 292). **4)** [occurro, operio; bedecken]. Hőlna allyát el futá a szederies orlántz (Szentm: TFü. 10). El nem futhatta egészen a mérég (Könyi: HRom. 1).

[Szólások]. Ne fuss el világúl a te rád támadt lelküismeret miatt (GKat: Vált. I.181. InroS: Geleji Katona István 28).

elfutás: percurro, transeurus C. decursus MA. das weglauen, durchlaufen PPB.

elfutó: fugitivus C. [flüchtig] El futo, szókó, budoso: fugitivus (Ver: Verb. 10).

elő-fut, elő-fut: [praecurro; vorwärts laufen, hervorlaufen]. A zolgak elew futanak es az egtelen zamart yol meg palczalak (Pesti: Fab. 15). Job vissza memi, hogy nem mint gonoszúl előne futni: satius est recurrere, quam malo currere (Decsi: Adag. 66).

előfutás: procurus C.

elől-fut: procurro MA. praecurro PPl. vorlaufen PPB.

előlfutás: praecursus, praecursio C. MA. vorlaufung PPB.

előlfutó: praecursor, antecursor, prodromus C. [vorläufer]. Előlfutó követ (Mad: Evang. 786). János Christusnak előlfutója (Ily: Préd. I.27). A kívánság az isteni ajándékoknak előlfutója (601). Az isten fia előlfutója keresztelő sz. János (70).

föl-fut: **1)** ascendo; hinauflaufen PPB. El feel futha az profetának fyokhoz (KazC. 40). Az városnak nepe fel futuan az kwfalakra latniok ez chodalatos dolgot (VirgC. 51). **2)** [se circumvolvare; sich hinaufranken]. Magános fa, melyre szőlő vagy egyéb fel nem fut: *caelebs arbor PPl. **3)** [transcurro; durchlaufen]. Az egész táborn föl futniák gyorsasággal [a lovak] (Zrinji: ASyr. 84).

futton-fut: incessanter curro Kr. [ununterbrochen laufen, sebnell laufen]. Futton reank futnak (LevT. I.172). Futton fut, mintha szarnyon írna (Bom: Evang. I.49). Mikor hallotta volna, hogy az Athénás-béliek hadát megverték Síziliában, futtonfutott a tanáshoz a gonosz hírel (Pázm: Préd. 813. 1115). Fő-meredek rohannak a veszedelembé és futton futtyák a fertelmességnek uttyát (Fal: SzE. 537).

ki-fut: **1)** excurro C. effugio MA. hinauslaufen, entfliehen PPB. *Kifut az éték: olla effervescit, effervit PP. Az ver, ky nem futott: sanguis non fluxit (EhrC. 69). Ki futec te hoz'ad (GuaryC. 56). El ky futha orzagabol (DebrC. 398). Ez vylagbol ky nem fwthatwnk (ÉrdyC. 575b). **2)** [adipiscor, assequor; erlangen, erlangen]. Fussuc ki nagy albatatossággal az mi előnkben adatott tztelt (MA: Scult. 628). A mi előnkben adatott czélt fussuk-ki (TKis: Pan. 73).

kifutás: excursus C. excursio MA. das auslaufen, ausfall PPB.

kifutó: excursor C. MA. streifer PPB.

környül-fut: circumcurro C. [umlaufen].

közbe-fut: intercurro C.

lő-fut: decurro MA. ablaufen PPB.

lőfutás: decursus MA. das ablaufen, ablauf PPB.

még-fut: **1)** percurro PPl. [cursim lego; durchlaufen, im flug durchlesen]. Fuss meg és olvass meg mindeneke, az miket az irás megemlít (MA: Tan. 1118). Ha minden példákat szorgalmatosan fel-keresünk, vagy meg-futunk, fő képpen négy nemét talállynk a csudálkozásnak (Mad: Evang. 66). **2)** [ascivio in venerem; brumfen, riudern]. Az ő fűője megfút, és az ő magvát el nem veszté (Kár: Bibl. I.524). A meg-futott, üzlekedet telén, hasas üszőnece avagy bornyas ünőnece mondatie (Com: Jan. 78).

[Szólások]. Kőrös János uram meg futá pályáját (Keesk-Tört. II.50).

öszve-fut: concurro C. MA. zusammenlaufen PPB. Láttynk menyí bűnök járjanak eggyfüt, vagy fússanak öszve e gazdag-ságban (Mad: Evang. 455).

öszvefutás: concursus, concursio MA. das zusammenlaufen PPB.

rő-fut: incurro, accurro, incurso C. hinzulaufen, einfallen PPB. Zamtalan neep rea fwtlwam (ÉrdyC. 515b). W nem hoga el futna es az veresegtwl felne, de inkább rea fut vala (VirgC. 27). Szedic a tú ragadomantokat, miképen a cherebolth: es mint a sáskác idestoua futnac, vgy futnac rea (Helt: Bibl. IV.55).

széllyel-fut: difugio C. MA. von einander hin und her fliehen, laufen PPB.

széllyelfutás: difugium MA. das hin und her fliehen PPB.

ut-fut: [cursito; hin und her laufen]. Ut-fut, mint fák közt az evét (Könyi: HRom. 51).

vissza-fut: refugio, recurro C. MA. zurücklaufen PPB.

visszafutás: recursus C. MA. das zurücklaufen PPB.

Futam-ik (futam Gyöngy: MV. 56): fugito, procurro MA. laufen, sehr fliehen PPB. Hozzá-futamom: accurro, accurro MA. hinzulaufen PPB. Midőn ő tejedelmec futamanduc (concurrerint) Olofernesnek hailakához es lélendi ötet nákamalkul (BécsiC. 41). The oltalmad alaa fwtwamok: sub tuum praesidium confugiūmus (FestC. 42. 165). Serenyn futamnak tancban az leanyok (PeerC. 339). Kik zent monostorbol ez istentől fwtamoth wylagra thernek (ÉrsC. 247). Oltalmad alaa fwtamok (CzechC. 47). Ottan az temleczhez fwtamanak (ÉrdyC. 168. 412). Ez rettenetes farkas zaya meg tatvan futamek zent Ferenczre (VirgC. 54). Az Abraham szolgaya kedig eleyeb futamec es monda: occurrit ei servus, et ait (Helt: Bibl. I.K3). Oda futamék (Ily: Préd. II.459). Érkezik (Mária) végezett helyéhez, futam Veselényi, kap a kengyeléhez (Gyöngy: MV. 56).

be-futamik: intro curro JordC. 749. [hineinflauen]. Bel fwtameek egy kerben (ÉrdyC. 517b. 594. Helt: UT. 14).

égybe-futamik: [concurro; zusammenlaufen]. Egybe futamán a kunoc (Helt: Krón. 56).

el-futamik: [aufugio; weglauen]. Pentfő el futamtak (PeerC. 349). Igen megjede es elfutamek az kertbevl (MargL. 128). Elhadia a táborn, minden kereputául, és elfutaméc előtce (Helt: Krón. 7b). Ijettekben el futamtak (Bom: Préd. 233). El futamot volna, ha ellene tusakottunc volna (Tel: Evang. I. 298b). Nem futamom el a farkasoc elől (Tel: Fel. 6).

elfutamás: procurio C. [flucht].

föl-futamik: [sursum curro; hinauflaufen]. Hamarsággal föl fwtameek az varban (ÉrdyC. 399b).

ki-futamik: [excurro, effugio; hinauslaufen]. Harmad napnak elewte megh wezzewk zeuderewth, mert Bebek ottan ky futamik belewleh (LevT. I.30). Az bassaes kjfwtamoth woltth az satorbol (242. Helt: Krón. 71b).

kifutamás: excursio, excursus MA. das auslaufen, austreifen PPB. A ki-futamásoc (excursiones) praedlanac okiért lésznece (Com: Jan. 148).

még-futamik: **1)** [fugio; flüchten]. Meg futamec Sodomanaec es Gomorranac kiralya: terga verterunt (Helt: Bibl. I.P2). Kárt vallának, terekek megfutamának (Tim. 302). Menten meg futamanac: fugam faciunt (Decsi: SallJ. 45). Meg futamánac előtce: fugerunt coram eis (Kár: Bibl. I.333). Gyalázattal szégyenséggel meg futamtae (MA: Bibl. Előb. 31b). **2)**

[aggrediör]; anfallen, anlaufen]. Meg futamát őket (Helt: Krón. 97). Az eb az kígiót megl futama (Pont 12). Kit az val kan nagy rohamossal megl futama (P). Hogy Christust sokan megfutamtja: és belé ítköznee, azt az emberce természet szerint való vakságának kel tulajdonítani (MA: Scult. 95).

Futamás: 1) cursus MA. lauf PPB. Futamást megtarta: cursum refiniit (EhrC. 118). Az gyors futamas bizonyha az belsw zentséget (VirgC. 141). El tawozek fvtamas en twlem: perit fuga a me (KulesC. 355). Dáriust is, a persiai királyt, eytée a scítáitac szégyenséges futamásban (Helt: Krón. 8). A pálya futóe a ezéllhoz futamással sietnee (Com: Jan. 209). Futamast tottetven: fugam simulans (Förpó: Curt. 93). **2)** Egy futamás, stadium, nyolezed része egy mérföldnee (CsúziCsch: Eölm. 66). Az kőtel kedeg hozyo wolth nynt egy fvtamas érsc. 67).

Futamás: 1) cursus MA. lauf PPB. Az apostoli predikálásnak első futamtyán azt mondá sz. Péter (Pázm: Préd. 3). Ha valami futamát enged-is a hazugságnak, de végre az igazságtól meg-győzött (1119). Nagy futamattal gyarapodott a keresztény lút az 3 tanítása-után (1195). Kezdeti és futamtya az görögök szakadásának (Pázm: Kal. 13). Ha omond nem lehet futamtya az dolgoknak, az kikelet gondolkodást kell elővenniük (FürtE. XV. 238). El-índült és elővette sebes futamtyát (Fál: UE. II. 59). **2)** stadium. Száz huszon öt láb nyomni egy futamat föld: stadium (Com: Jan. 165). **3)** [lapsus; fehler, das fehlgehen] Vagy a nyomtatónak vagy a magam penájának futamtyából Judit helyébe Susannát nyomtattak (Pázm: LuthV. 15).

Futamatnyi: [stadium; ein stadium lang oder weit]. Vala Betanya Irlam mellett holmyth tyzón öth futamathy földön (WinkC. 322). Ezer hat száz futamati földre: per stadia mille sex centa (Fél: Bibl. II. 178). Hatvan futamati, az az száz huszon ött öhi földön, az mint az stadiumot vagy futamatot Plinius magyarázza (Zvon: Post. 1673). Egy futamatul, az az egy olasz mért földni (Gkat: Titk. 80).

Futamkoz-ik: curro [laufen]. Mindgurat futamkoznan eg ököszőlök: continuo currens unis (Fél: Bibl. 509).

Futamli-ik: [fugio; zu laufen anfangen, die flucht ergreifen]. Az tób seregek meg félemlettek, Benavir serege legelső futambk (Zrínyi: L133).

még-futamli-ik: ~ Ama vitéz herceg öszveszedé megfutamlott seregét (Fál: NA. 225).

Futamlás: [cursus; lauf]. Ő konyelme nem boesátja szabadságra és szabad futamlásra [futamlásra?] a dímák sokféle igyeköz indúlatakat (Fál: NA. 173).

Futamó: [currens; fugax; laufend, düchtig]. Ez vigh os futamo folyo vízben be gázol (Lép: P'Ütk. 114). Szempillantásni csak os futamo ez világnak vigasága (III. 69).

Futamod-ik: fugio, procuro MA. vorauslaufen, sehr fliehen PPB. [die flucht ergreifen] (Börn: Préd. 321). Futamodéc azoknac előibe: ecurrat in occursum eorum (MA: Bibl. 114). A romlott természetben kedytünk-ellenis futamodnak első indúlatak a bosszúság kívánásra (Pázm: Préd. 800). Amyi külföldiség vagyon az Christus serege-között, és az újonnan futamodott győlevészek között, mennyi az ég és föld-között (Pázm: Kal. 789). A ki csak vakól akar íllelet tonni, azt gondolhatná, hogy igen messze futamodtak ezek az Luther és Cálvinus újszói (629). Leölldotnak magokat az ördög lántzírul, és az ur Jezus zászlója alá futamottak (Fál: SzE. 554).

[Szólások]. Hír futamodott, hogy elpártoltak a németek: exortur fama de Germanorum defectione PPB. Jó hírye futamodik (Pázm: KY. 24). Híre futamodik (Hall: Hllist. 174). Jaj, mely híryel-ül rész hi futamodik (Thaly: Adal. II. 32).

el-futamodik: procuro, procuro, refugio C. profugio MA. zurückfliehen, fortfliehen PPB. [über etwas hinweggehen]. Hamar elfutamodom arrul, a mi a szegén eggyü híryeket ej-tené a Christusnak igaz esmeretibe (Fél: Fel. 4. Káldi: Bibl. 244).

elfutamodás: procuratio C.

elő-futamodik: procuro C.

ki-futamodik: effugio repente, subito excurro MA. eilends hinauslaufen PPB.

még-futamodik: [fugio, aufugio; entlaufen, durchgehen]. Hátat adni, meg-futamodni: *convertere terga PPB. (ComaC. 30. Káldi: Bibl. 265).

[Szólások]. Jó az elme futtatás, de a meg futamodott nyelv rozsz (Fál: UE. 486).

Futamodás: procuratio MA. schamützel, das vorauslaufen PPB.

Futamtat: fugo, in fugam converti, propello MA. in die flucht schlagen, abtreiben PPB. Az ellenség futamtatik: hostis *fugator PPB. Oeket széllel futamtassa (MA: Bibl. V. 17). Űzie, futamtattyác (Com: Jan. 151).

el-futamtat: fugo, propello MA. [vertreiben]. Minden ellenséget elfutamtatom te előttd: inimicorum tuorum terga vertam (MA: Bibl. 170). El-futamattyác, kergetie (Com: Jan. 150). Az ott építetett kápolnát, melly telé volt arannyal, elakarván koborlani, a sokaság mindenfűmen az helynek oltalmazására egybe gyűlven, el-futamtatott (Martoni: Szllist. 117).

még-futamtat: converti, impello, conjicio, do in fugam PPB. [vertreiben, in die flucht schlagen]. Felekuel, hogy bator legyen nem fog semmi íntes, es az fele bezed mala lezen chak zo hyntes; meg futamtattya azert ewtet chak egy kys legyntes (Pesti: Fáb. 806). Ellenséget meg futamtatta (Börn: Préd. 79). Megfutamtattá minket (MA: Bibl. 1498). Mert Betlehemben taláhtik ama konyér, melly a madánták táiserát fel-verte és megfutamtatta (Pázm: Préd. 104). Tehát emyi keresztényt egy török gyermek meg futamtat mezőben (Zrínyi: L54). Mi futamtatta-meg országos táborit? (Csúzi: Síp. 84).

[Szólások]. Alig futamtattyák [ey!] meg eszeket, legottan szépen ki igazulnak dolgokban (Fál: UE. 395).

Futamtatás: fugatio, depulsio MA. [das] in die flucht schlagen, abschlagen PPB.

[Futandó]

Futandóság: [fugacitas; vergänglichkeitt]. A világi dolgoknak rövidvolta, és futandosága (Hly: Préd. II. 567).

Futároz: discurro, divagor MA. hin und wieder laufen PPB. Az lovasok vitez-keel özve elegyelnen eyel nappal ilestoua futároznac vala: lixae permixti cum militibus diu noctuae vagabantur (Dési: SallJ. 38).

Futározás: [divagatio; das umherschweifen]. Az gonosz aszsonni állattue futározásra való szabadságot ne adgy (Kár: Bibl. 667. Sirach 25. 31).

Futározó: vagabundus, discurrrens MA. umschweifig, im land umher laufend PPB (MA: Scult. 929).

Futás: 1) fuga, cursus, cursura, dromos C. flucht, das laufen PPB. Futással előrem: percurro C. Megereszteni futásra a jó száját: immittore equum PPB. Futásnac segedelmot vettec: fugae praesidium sumunt (BécsiC. 13. 218). Az w futásnak sorvséget meg tartá (VirgC. 54). A tú futások ne legén tölke Sylv: UT. I. 8). Némöllyek kifuradnak az futásból (Pázm: Kal. 766). Az maradek hada, az ellenségtől meg iramtatvan, futásban vala (Lép: P'Ütk. 1123). Siet szapsora futásban (Gyöngy: KJ. 74). Tavalyi futásban juh-on, marhám, ménessenek felét

kárrá vallám (Bethl: Élet. II.102). **2)** (curriculum, spatium vitae; lauffahn). Futásat el végezte, es az ű meg oszlasuac ideje ielen vagion (Fél: Tan. 490). Az isteni szolgálat futásába előb kell menni (Mód: Evang. 319). **3)** (evitatio; das meiden). Az egyedül-valóságának futásáról, eltávoztatásáról (Mód: Evang. 232).

[Szólások]. Futásra venni a dolgot: *conjicere se in fugam; futásra vette az ellenség a dolgot; hostes *versi fuga; futásra venni magát: commendare se fugae PPBl. A romaiac futásra adták magokat (Helt: Krón. 11b). Sámson szamar állal azért agyon veré [olvassd: ezért agyon veré], az több nép ezt látá, igen megijede, az lón hős köztök, ki futást vehete (RMK. II.296).

[Közmondások]. Szégyen a futás, de hasznos (MA. Czegl: Japh. 151). Nem mindenkor hasznúl a futás: non semper felix est fuga PPBl.

éb-futás

[Szólások]. Egy eb-futáson volt vele [egy híron pendültek] (GKat: Titk. 13).

hamarja-futás: [cursus certamen; wettkampf]. Böcsületos dolgokról beszélgecsünk, és pedig böcsületesen, ne olly szörnnyű sebességgel mint a hamarja futásban (Fal: NA. 189). A felserdült díma olvasgatja a vitéz urfiának diadalmaít, a hamarja-futás, az öklelés, a lovaglás vagy más egyéb pályajátékokban (199).

pálya-futás: stadii cursus SK. [wettrennen, wettlaufen, lauffahn]. (Ilov: Toldi. 7). Az pallia futásban mindenkor elő [előre] kel nézni (Fél: Tan. 201). A ki az pálya futásban tusakodie: qui in agone contendit (MA: Bibl. IV.157). A pálya futasnae jutalmát el-viszi (Com: Jan. 209). Nem itilem, hogy el-értem a határt, hanem persequor, ad anteriora me extendo; elő-nyújtózom, és pálya-futással kergetem a fel-tett tézlt (Pázm: Préd. 322). Az tudomámbeli velünk való pálya futáshoz, igen sok terhel vattok (Bal: CsIsk. 37). A keresztényességnek útában való pálya futást rajszollják ki (Czegl: MM. 189). Hogy pálya-futásokban el-ne-lankadgyatok (Csúzi: Síp. 294). Nehezen vártam én az idő nyílását, hogy Mársnak mezején pályáimnak futását kezdhessem (Gvad: RP. 105).

tatár-futás: [invasio Tatarorum; tatareneinfall]. A reformatus uri rendek a tatár-futás és zenebona miatt, el-routák vala magokat Szebenbe (Böd: Pol. 162).

vers-futás: discursatio, stadii decursio, certamen in cursu; wettkampf SI. (Bethl: Élet. 168).

Futásnyi: [stadium lang, stadien lang]. Ezer hat száz futásne földön: per stadia mille sexcenta (Sylv: UT. II.150). Tizenket ezer futásni földön volna hosszaga (Born: SzJán. 1). Egh futasne fed [föld] (RMNy. II.46).

Futat: [fuga; flucht]. Nem egbe gylekezuen futatban menekuala: Assyri non adunati in fugam ibant (BécsiC. 43).

Futdogál: curso, cursito MA.

Futékony: refuga MAI. [wer leicht flieht, flüchtig]. Sokak eny-vel vagy ony-vel mondatnak dízesen ki; mint: faredékony, hervadékony, futékony, botlékony (CorpGramm. 312—3. GKat: Titk. 1115. Prág: Serk. 970. Kr.).

Futható: fugax C. MA.

Futkároz: divagor, discurso MA. hin und her laufen PPBl. A barom futkároz, bogároz (Com: Jan. 51). Szerze szerint futkároznae (151). Melly ina-szakattúl ígethet ez előtt igen begyesen és gógösen futkározó Mátyás (Matkó: BCsák. 373. Illy: Préd. II.97. Fal: NA. 127).

Futkározás: discursio, vagatio, catulatio MA. das gelaufe, das hin und her laufen PPBl.

Futkos: cursito, discurso MA. hin und wieder laufen, herumlaufen, PPBl. Fel s alá futkosok: decurro sursum deorsum PPBl. Az erac, az mellyekben az vér futkos (Kár: Bibl. I.630. Zinyó: L.108. 171). Széllle futkosva [lapozva] a szent írást (Matkó: BCsák. 4).

el-futkos: [percurso; durchlaufen]. Az egér az élés házakat el-futkosván: ponuaría perreptans (Com: Jan. 48).

Futkosó: 1) cursor MA. laufer PPBl **2)** [fugax; flüchtig]. Futkoso főbílek (KBécs. 1652. 18).

Futó: currens, cursor, fugitor C. laufer, flüchtiger PPBl. Urától-futó: herifuga; futó csillag: acontiae C. Az igen siető, sebessen futó (Com: Jan. 179). Az ellene állókunk az orczajokat, az futókunk az futokat gyakdossa vala: resistentium adversa ora fodiebat, fugientium terga (Fórró: Curt. 203). Az illyen farkasok mind a többinél futóbbak (Misk: VKert. 186). Tsak egy lábok vagyon, de olly futók, hogy egyéb vadakat elérnek (Hall: Illist. II.334). Szolgálat utáló és a dolgot futó szabadossá nem lehet (Kisv: Adag. 334).

[Szólások]. Futóba itatom őket: fugere eos faciem (Kár: Bibl. I.491). Tis a predikáztót ne futó-féiben, hanem hosszú ideig-való jobbitásokkal készítették (Pázm: Préd. 63). Meg-újad pedig magadat, hogy csak futó-felbeu: imigy amúgy és szokásbul ne olvassd a szent írásokat (Mód: Bilal. 171).

[Közmondások]. Nem kel az futónak uogátás (Decsi: Adag. 38). Futó ellenségnek arany hidat kell készíteni: hosti fugienti aureus pons est stendens PPBl.

előtte-futó: [praecursor; vorläufer]. Midőn Judaeában egytembe laknának az isten fia és az ő szolgálja és előttefutója (Illy: Préd. I.70).

hamar-futó: [cursor; wettläufer]. Jeles hamur futó vala (Kinizsi) (Helt: Krón. 137).

hunk-futó: [hundeläufer]. Erezvágóknak 1 pár érczfűl fl. 1 hunk-futóknak egy sit után den. 28, első kovácsnak egy sit után den. 30 (TörtT.² I.377).

kengyel-futó: cursor MA. laufer PPBl. Az nagy Sandornac kengyel futója volt (Prág: Serk. 500). Lovak után mentek ezüst aranyozott kápájú kengyel-futók (TörtT. III.218). Az fejedelemnek kengyelfutója (Kemény: Élet. 62). Kiért kengyel futó fírad sok ígетessel (Félv: Dies. 33. Gyöngy: KJ. 114. László: Petr. 203).

ország-futó: [erro, homo vagus; landstreicher]. Országfutó játékosoc: agyrtae MAI. Ország futó, budosó (MA: Tan. 1293).

pálya-futó: stadiodromus MA. wettläufer PPBl. (Mél: Jób. 23). A palliaban futok: qui in stadio currunt (Fél: Bibl. II.39). Vitezec es pallia futok (Magy: Nád. 79). A pálya futóe a pálya futásnae helyéből a célhoz futamással sietmec: cursores festinant (Com: Jan. 209). Az én napim sebesebbek az pálya futónál (Mihl: ÖrökÉ. 120).

vers-futó: stadiodromus, cursor SI. [wettläufer]. Egy-mással verset futó két személy (Hall: Paizs. 234).

Futólag: [cursim; flüchtig]. Tsak futólag szólni valamiről: cursim dicere aliquid PPBl.

Futólan: ∞ Ez könyvemet többire tsak mint egy futólan kellett írnom (Megy: Dial. Előb. 14). Az isteni szolgálatban ne tsak futólan és szokásból gyakorollyad magodat (Megy: Bayle 342).

Futos: curso, concurso, fugito C. cursito MA. hin und her laufen PPBl. Futosnae monnal louagoc: quasi equites sic current (BécsiC. 205). Futos vala ehen zomehan (DebrC. 342). Angelok futosnak vala az laytoryakon (DomC. 147). Az te parancholatydnak wtan fvtosok: vian mandatorum tuorum cucurri (ÉrdyC.

35b). The walahowa megj, oda zyzek the wtannad futosnak (ÉrsC: 244). Szörérszerte futosnac (Helt: Bibl. IV.57). Az meg gyuladot parae futosnac (Boru: Préd. 8). Mikor igen futosnac az ezillagoc, szél leszen (Cs. G). Mikor az héyák futosnac az eglen és üdözoac, tiszta üdöt jegyez (G4). Szegény népek úgy rivolkodnak vala, utzakról utzikra futosnak vala (Huy: Tréja: D4). Bolondskodva futosnac (Com: Jan. 182).

[Szólások]. Alá s föl fútos: cursat; idestova fútos: discurrit C. MA. lin und her laufen PPB. Kezde ydes towa futosny az hazban (ÉrsC: 117). Kezdenek föclny ces idestova futosny (az egerok, Pest): Fab. 13b). Rá futosoc: incurso MA. incursio; antallen, oft hinzuilaufen PPB. Ebneezaka a reank futoso orozslanoknak ellenek allunk vala (Forró: Curt. 718).

környül-futos: circumcurso C. umherlaufen PPB. Keruel es futosnan meg kereso, senkyt nem lehetto (ÉhC: 17).

közbe-futos: intorcuro C.

közbefutosás: intercursus C.

még-futos: percurso MA. oft durchlaufen PPB.

szélllyel-futos: [circumcurso; umherlaufen]. A barom futos szélllyel, föl[ül]károz, bogároz (Com: Jan. 51). Az útzákon szélllyel futosni (Mud: Évang. 217).

vissza-futos: recurso C. MA. oft zurücklaufen PPB.

Futosás: concursatio MA. Alá-föl-futosás: concursatio; idos towa való futosás: discurtio C. (Ozor: Christ. 312. Boru: Préd. 110). A kik gyönyöködnek a vadászban, vagy halá szásban, anny futosást föl-vállalnak, hogy egyebek azokat kiának tartának (Pázm: Préd. 1034).

Futosó: fugax MA. flüchtig PPB. Alá föl futosó: concursator C. Lövöldök az égen, futosó füstökös tsillag; aeontia PPI. Chokolyad az angoloknak futoso seregeket (ComC: 81). Sirva apogolja futoso két fiát, oly igen kosergi urának fogságát (Tin. 276). Mikoron meg hallotta volna az futoso népnce zengését: cum audisset vocem currentium (Kár: Bibl. 1394). Futosó, kit kis bírónek szoktak nevezni (Csózi: Trömb. 181. Kr). Francia mennott első mindeneknél, azt el hagyván kezdnek futoso angliai (Orezy: KöltH. 105).

Futott: profugus MA. entlohen, flüchtig PPB. Sog zoken futhoth nepek wadnak kjwomb kjwom warasokból yds lawdos thanak (RMNY. II.102). Váradon szántalan soc futot nép vala (Helt: Krón. 58). Az Bálint pap vala, másik egy futott pap, Márton pap vala (Tin. 116).

Futoz: [curso; lin und her laufen]. Kyeert meesnyet fadócs os nyalkakodot, kyeert menyot futozot es haznált (ÉrdyC: 375). Láttattanae az églen szekeroc futozni (Zvon: Post. II.252) Járt, költ, futozott (Laru: Szents. 141). A ezek király fiát ellenére hozák, országnak részét mind addig futozák (Lászi: Mars. 27).

Futt-a. Futtában: in fuga ejus SI [während des Laufes, während der flucht]. Futtában vey vala mellyvet ököllel mond wan yay emekem (ÉrdyC: 338). Ot holt vízbe király lonon futtában (Göres: Mát. 84). Futtokban megütököznek (MA: SB. 355). Könnyebb lett volna Nagy Sándor paripóját sohas futtában visszafittenteni, hogy sem asszonyom nyelvét egy kevéssé pihenésre bírn (Fal: NA. 187).

Futtat: 1) fugo MA. jubeo, ut aliquis post alterum fugiat Kr. [laufen machen; flüchtig machen, in die flucht jagen PPB. Futtatni az ebet, morgattatni, hergettetni: comparo canem ad rixam, cursum; futtatni való háts lovak: coleses PPB]. Olvas-tatják, hogy egy toben futtatnyek az owidogtval es zent Mar-ton fele nagy haragal twta (ÉrsC: 350). Az valász nyúl után tuttat sok földeken (Zányi: H. 107). A multság abból állott; hogy lovakat futtattak (Mik: TörL. 18). Azouközben futtassa az

portát, és vigyázzon magára (MontME. V.43). A főveb parla-mentumnak első belső secretariussa posta napokon nem izen-get annyit, se nem futtattya oly sürtien inasit mindenfélét, mint ezek (Fal: NU. 256). 2) indico, obduco SI. [überziehen]. Van nékem kis baltám: Bagdadom tsimáltak, nyelvét, markolattját gyöngyházzal futtatták (Fal: Vers. 310). Zomántztzal futtatott filigrám munka (Gvad: FNót. 42).

[Szólások]. Mellyeket vizsgálván szent Agoston doctor, szokása-szerént futattya a elm éjéét (Csózi: Síp. 122). Elmémet fel, alá futattam (Könyi: Hóm. 117). Mind addig futtatták s fúrasztják eszünköt [a képzölések], a míg meg bomlik szívünk belső bölcséssége (Fal: UE. 377). A kecskés gyermekek karikát futtatnak, sokféle játékkal magok közt mulatnak (Fal: Vers. 908).

el-futtat: 1) fugo C. anfero JordC. 39. [in die flucht schlagen]. Meggyözöttetvén és el-futtatván, Syriában vissza ment (Martof: SzHist. 124). 2) [fugio; fliehen]. Joseph nem halgatá meg eleb az ő uszonyjának szavat, hanem el futata attol (DBu: Részegs. 121).

ki-futtat: [pello; vertreiben]. Kykkeel [olv. ki kell] fvtatny testy kewanatossaghogoknak sokasgat es el kel wzy ez wlygok kewanatossagoknak seregyt (ÉrsC: 367).

[Futtatás]

elme-futtatás: [argutia, dicitia; gedankenspiel, witzel] (MA: Tan. 140). Kik vagy elme futtatásért, vagy a bölcseséglben való élességnak mustrálásáért irogatnak valamit (SBalog: TemK.). Jó az elme-futtatás, de a meglutamodott nyelv rosz (Fal: UE. 486).

gond-futtatás: [cura; sorgo]. Ha mi ez szorgalmaskodástól, gondfuttatástól magunkat meg nem tartóztatnyk, meg tudjuk azt, hogy nem vagyunk jobbak az pogányknál (MA: SB. 135. Fal: Jegyz. 934).

pálya-futtatás: [cursus certamen; wettrennen] (MA: SB. 355).

vers-futtatás. Verset futtatás: *decursio equitum PPI. Lovakkal és szekerekkel való vers-futtatás (Hall: Tel. 167).

Futtató: coetizon C.

Futva: 1) [currus, currendo] laufend, lauf- und sprungweise, in eile PPB. Futva szalada az virosba: fugiens ingressus esse civitatem (Kár: Bibl. 1327). Moysost se emlittsük, ki futva szalada az isten sátorába (Pázm: Préd. 124). 2) cursim C. [obiter; flüchtig]. Hogy pedig nem rövidelen csak futva szöllottam az üdvösséges dolgokról, oka az (Pázm: Préd. 44). Gyak-ran elmondjad, nem futva, inigy amogy kordéra: non cursim, obiter et perfunctorie repete (Com: Jan. 155).

Futvást: cursim SI. [laufend, eilend]. Futvást mégyen (Hall: Hllist. III.85. Mik: TörL. 198).

FUTA: xylum; barchent, barchet, baumwollenes zeng, welehes auf der einen seite gekreuzet zu sein scheint; gypott szövmény PP. 1891. Egy pár paraszt v barbelynak való futa (Vect-Trans. 11). Visszárkás: egy futa, egy talleres (MontME. 1278). Beesné béri kész pénz 10 ft., egy egész futa (294). Két selem paplaunk való darab futa (Gér: KúCS. II.365. 222). Vttem futa szabású rojtos hat keszkmőt (TörL. 1878. I.153).

FUTRÁS, FUTRÁZSI: [pabulum; futter, fourage]. Egész corpusával indülté az ellenség, avagy csak valamely része, futrászi kedvéért (RákF: Lev. I.116). Egy moddó tehenet kihoztak, két futrász kötelek szarvára hurkoltnak, így osztán prédránkkal innét elindultunk (Gvad: RP. 117). Hasznát vehetvén futrász porázoknak (Gvad: Pósty. 9).

Futrászol: pabulor, fumentor; fouragieren, futter anschaffen]. Futrászolni gondatlanul jár ki errefelé egy mérföldhíre is (RákF: Lev. V.602).

FUVAR: vectura SL. [fuhr, fracht]. Fuvarban se szouved lenek hiányt (MonOkm. IX. 359).

[Fuvaroz]

Fuvarozás: vectio, vectura, curriculaatio SL. [landfuhr, landfracht] (MonOkm. VIII.323).

FŰ (fy KeszthC. 86, KulesC. 224, Pesti: Fab. 37b, fire LevT. I.316, füek RMNy. II.19, füeket, fünek JordC. 371, 816, füen LevT. I.8, füek Frank:HasznK. 29, az fűs gyökere-ről indultatik 50, füve ErdyC. 276b, fovel Csúzi: Sip. 222, harmad fű, negyed fű Cseh: OrvK. 1, fűet Sylv: IT. II.103, füeket Mel: SzJán. 202, fűet Mik: TLV. 137): **1**) herba, gramin, olus MA. Kraut, gras, gartenkraut PPB. Fűvő lesz: herbescit; fűből való: herbaceus, graminens C. Harmatosfüvek: herbae gemmatas rore; hasznos füveket terem az a mező: ager ille effundit herbas salubres PPB. Tudna fűeknek ereytt (EhrC. 29). Fűeknek gewkeret és fűnak kerget meg egyk (67). Čeppenet a fűre: stillae super herbam (BécsiC. 253). Vadnagőnőrózseges etkec, különb különb fűnekel zerostettec (NtkC. 53). Az mezey füveket isten ruhazza: foenum agri deus vestit (JordC. 371). Az fünek hű viraga: flos herbae (846). Hallotam az eghesseghókról, kyketh orvosszagok nekwl ees füvek nekwl teez (WinkIC. 280). Hatoztam oly adatokat füneket, kybevl twtem keufeseget (VirgC. 4). Zeep yllatw füvek (ErdyC. 510b). Füeknek lenely: olera herbarum (KulesC. 85). Az borsolo fünekrl (Pesti: Nom. 8). Szep legeltető siros fűnön (Born: Préd. 283). Az füeket akkor szedgyed, mikor erieikben vannak es mikor viragozny kezdnek (Frank: HasznK. 29). Fűnön iürt ökör: bos pascualis (Kár: Bibl. I.305). Akár lus, akár hal, akár fűbőlvaló etek (illy: Préd. I.314). Kis bíró uram Öcsúra miút az kakusi fű megbérteni (MonTME. I.37). **2**) [júlrig]. Másod-fű: biennis; harmad-fű: triennis MA. Hagiók eg tulkot negyed fűvet veres tarciat (RMNy. II.302). Negy twlok ötdől fyre kelő (Rády: Csal. II.8). Harmad-fű tulok, harmad-fű gyermek ló (VectTrans. 1). Juh harmad és negyed fűből álljon (MonTME. I.177). Nyuzzák amaz meg hizot ötdőfi tulkomat (Szentm: TFü. 15). Mikor az ló harmad fű, akkor az első fogait ki-toldogallya, es mikor negyed fű lészen, hasonlóképen tolydogallya-ki az első fogait, es azok mellet horgokat nevel; mikoron az ló ez jegyeket négy esztendeig viselné, ugyan ezen jegyeket egész heted fűig megtartya; az után midőn az ló nyoltzadig esztendőben fog jární (Cseh: OrvK. 1). Negyedfű-üző, ötődfi jármos tulok (RákF: Lev. I.252).

[Szólások]. Fűvében való, gyenge: herbilis PPB. Meg fűvében ionában vagyon: in herbis est (Deesi: Adag. 322). Még a dolog csak fűvében vala (Czegl: OrszRonal. 506). A kő esső még fűvében le-cseppül (Czegl: Enoch. III.12). Fűre akarnak bochatany, mert ünleu penzek, mivel abrakot vegenek (LevT. I.316). Lovainnak nagyobb rízít má bocsátottam ki fűre (MonÍrók. XV.66). Lovakat miúd fűre ereszték (Zrínyi: I.107). Vigyázz Istók! mert rossz fűre hágsz (Nyr. XIV.460). Rossz fűre tapodott; nem jó helyem vet-ette meg háloját; sovány helyem fogott-ki (SzD: MVir. 20). Némely annyit állít maga felül, mintha füvet látna nőni, vagy a bolhát pütesőgni (Thaly: Adal. I.82).

[Közmondások]. Ot hol fy nynchen, hayaba kazalnak (Pesti: Fab. 37b). Tudtam, nem lesz bajod, a rossz fű nem vesz el, te is mikor menykő mezüt, akkor veszel (Gvad: RP. 149).

agár-fű: orchis satyrium MA. pickelhäring, knabenkraut PPB.

aggó-fű senecio Beythe: Nom. 8. [kreuzwurz, vogelkraut].

áldott-fű: cardus benedictus cardobenedict, bornwurz; pápa fű Mel: Herb. 45.

alleluja-fű: oxys Beythe: Nom. 6.

általbűvő-fű: perfoliata PP. Paralipomena; durchwachs-kraut PPB.

angyal-fű: angelica PP. Paralipomena; Com: Jan. 25. Major: Szót. heil-geists-kraut PPB.

angyélika-fű: magularius PPL.

anya-fű: dracunculus major MA. [natterwurz].

arany-fű: hirsutaria, chelidonium majus; schellwurz, schwalbenkraut Mel: Herb. 178.

aranyfonál-fű: cuscuta Mel: Herb. 119. *Haynevelő, arany fonalfű: cuscuta, cassuta MA. flachseide, filzkraut PPB.

bablevelű-fű: fabarium, telephium PP. (Frank: HasznK. 18. PP: PaxC. 91. Frank: HasznK. 17b).

bábaire-fű: pimpinella PPL. PPB.

bábakalácsa-fű: chamaeleon, carlina PP. eberwurz PPB. Bába kalács fű: chamaeleon PPL.

báj-fű: laurus Alexandrina MA. Bájfü-fű: laurus, lorberbaum Mel: Herb. 7. Bájfü-mag: baccae lauri PPL. Bál-fű mag [igy] PP: PaxC. 58. Babir vagy bál-fű mag [igy] (311).

bak-fű: tragus, gallinaria bacca; bockskraut Mel: Herb. 33. betonica Beythe: Nom. 2. Fekete betonica, bak fű (Frank: HasznK. 18).

bakgyomor-fű: epar hirci PP. bocksheber PPB.

bakszakáll-fű: tragopogon MAL. Bakszakállú fű: barba hirci; bockshart PPB.

bakszarvű-fű: foenum Graecum; bockshorn PPB. (ACsere: Enc. 236). Görög széna, mélyet bac szarvu fűnek-is hívunk (Nad: Kert. 24).

balzsam-fű: *thymus, thymum PPB. thymus Com: Jan. 23. tímian KirBesz. 155.

barátmony-fű: sacerdotis virile, serpentaria, natterwurz, schlangenwurz; kígyó tranek; monya vagyon a főnénc, mint egy pilisses papnac Mel: Herb. 89. Barát-monnyú fű (PhilF. 58).

baromlő-fű: buptorum PPL.

bazsalikom-fű. Erdei basilicum fű: acinos, acinus MAL.

bécsi-fű. Bechi fyű, romai nardus: nardus celtica, salüner; ruha tisztítany való sarga sóprót chinalnak belőle, igen io razi es arena ellen (BeytheA: FivK. 26). Nardus Celtica sive Alpina; Pannonis, quibus frequens ejus usus est in capitis lotionibus, betz fia [igy] hoc est Viennensium herbam vocant, quoniam Vienna copiose ad eos defertur (Clus: Stürp. 517).

béka-fű: kakasláb; ranunculus; hadmenfuss Mel: Herb. 175. Kakas láb, kis bekain fű: ranunculus; wiesenhalmenfuss Fuchs: StürpH. 85.

belénd-fű: hyosciamus C. hyoscyamus; wilsunkraut [bilsen-kraut], sewbon [sambolne] Mel: Herb. 64. Belend fű lenole viragostul; jusqueanus (Frank: HasznK. 18. Zvon: PáznI. 330. Com: Jan. 31. Cseh: OrvK. 14). Belen fyű, szőrös mint egy labnak az magna, szedőries az viraga (BeytheA: FivK. 108b).

beléndfüves: hyoscyaminus C.

bérvéng-fű: [pervinea; immergrün, singrün]. Berving fű (Cseh: OrvK. 28). Loucz, magyar bőreű [igy] fű: clematis, vinca pervinea; singrün, magdalmnen (Mel: Herb. 183. Com: Jan. 32).

bibinölla-fű: teucron PPB.

bisziók-fű: ocimum PPB.

boldogasszonyköldöke-fű: *umbilicus veneris PPB.

bolha-fű: hydropiper, cimula, conyza C. psyllium PPBl Major: Szót. *staphis agria PPl. hekina Fuchs: Stürpl. Címl. b. wasserpielfler PPB. pulicaria major Mel: Herb. 110. persicaria 174. Beythe: Nom. 7. Keserű balha fű avagy ballhavirág (Com: Jan. 29). Petreselymet, balla füvet, egy esporban rakja vala el és ezetnek három részét felfűl tészí vala (Nad: Kert. 71. Cseh: OrvK. 30).

bolhaüző-fű: hydropiper Fuchs: Stürpl. Címl. b.

bolond-fű: morion Mel: Herb. 52.

bolondító-fű: hyosciamus C. schwarzes bilsenkraut, zigemerkraut, tollkraut PPB. Bolénd vagy bolondító fű (PP: PaxC. 82).

borjuláb-fű: aron, aros MA. aron, arum; német gyömbér PPl. Borin lábú fű, barát mogy fű, kígyó tranek: serpentaria, pes vituli, sacerdotis virile; natterwurz, schlangeuwurz Mel: Herb. 89.

borjúorrú-fű: bucranium, cynocephalaea; kalbsnas, hunds-kopf; eb fejtű fű Mel: Herb. 165. antirrhinum, bucranium, cynocephala BeytheA: FivK. 120b. A kígyó tranek, sarkany gyöker két föle: egyiknek kettős levele vagyon, borivlábú fű; az másiknak olyan a levele mint az kopotnyaknak (52).

borostyán-fű: [laurus]. Zent Lewrytetz veett newezetőt az borostyán fűnek nywoltarol, kiből zentfölt poetaknak kozorost zoktanak zerezy (ÉrdyC. 461b).

földi-borostyánfű: chamaedaphne, polygonatum; weiss-wurz; feyér gyökér Mel: Herb. 185. Hedera terrestris vulgaris, foly folyo borostyán fű, h. e. terrestris serpens hedera (Beythe: Nom. 5).

bors-fű: 1) thymbra MA. saturea PPl. satureja; sedenei [igy] Mel: Herb. 126. satureja vulgaris Beythe: Nom. 8. satureja Com: Jan. 25. Lipp: PKert. 58. Boros-fű [igy]: saturoi KirBesz. 156. 2) coriandrum Nom. 87. Com: Jan. 23. A coriandert némelyek bors fűnek nevede, nem helyessen (Lipp: PKert. II92). 3) piperitis PPl. [pfeffermünze].

borsos-fű: piperitis PPl. Paralipomena [pfeffermünze].

burongó-fű: caltha, calendula PPl. ringelblume PPB.

buzér-fű: rubia PPl.

büdös-fű: anagyris Major: Szót. nasturtium sive thlaspi parvum, überidi simile Beythe: Nom. 6. Fekete büdös fű, olyan mint a chyalan: marubium, ballote (BeytheA: FivK. 85). Lascerpitium: egy büdös-fűnek őszerfűrtet leve PPBl.

büdösfüves: lascerpitatus PPl

cámoly-fű. Keselő fű, ezamoly fű: aquilegia, egilops; ackelöl, aglöl Mel: Herb. 65.

csába-fű: [pimpinella]. Apro tsába fű (Cseh: OrvK. 17).

csábaire-fű: pimpinella PPl: PaxC. 262.

csap-fű: laurus Alexandrina, pagana lingua; zapfenkraut, kehlkraut; toroc fű Mel: Herb. 181. Thorok fű, tsap fű: pagana lingua; hoányza vagyon mint az pap monyának (BeytheA: FivK. 121b).

cséngő-fű: hypericum, perforata MA. sz. János füve, st. Johanniskraut PPB. hypericum Mel: Herb. 131. Czeongeo fű: hypericum Fuchs: Stürpl. Címl. b. Chengó fű levele vnyagos-tul: hypericum (Frank: HasznK. 18. Com: Jan. 27) Nagy cséngő fű: ascyrum; harthen (Mel: Herb. 135). Cséngő fűnek a ki hasznát akarja venni, szedje meg sz. Jakab havának közepe táján (Váli: OrvSz. 58).

cserlevelű-fű: chamaedrys PPl. trivago, chamaedrys; klein batengel und gamanderle Mel: Herb. 36. Cser-fű levelű fű: chamaedrys PPl: PaxC. 284

csillag-fű: ingvinaia PPBl. asterion, aster Atticus; sternkraut, schartenblumen; béka teréce Mel: Herb. 87. Hollo lab, chyllag fű: coronopus, pes corvinus, astrion (BeytheA: FivK. 38b).

csimazélő-fű: palaszék fű; splatula foetida; wand-lüskraut Mel: Herb. 40.

csók-fű: sagitta Com: Jan. 27. [pfeilkraut].

csombor-fű: [pulegium; polei]. Csomba vagy csombor fűnek vagy pelegumnak magvát és virágját borban inni hasznos torok-gyék ellen (Váli: OrvSz. 56).

csuda-fű: palma Christi, ricinus MA.

daruorrú-fű: geranium MA. storchschnabel, gottesgnaden PPB.

dicsőséges-fű: veronica; ehrenpreis Mel: Herb. 38. Betonia fű, erdei sálya, dicsőséges fű: veronica Com: Jan. 27.

dinnyeszagú-fű: borrago Beythe: Nom. 2. Dinnye szagú fű, mellyet pimpinellának hűnnak (Frank: HasznK. 38).

disznókényér-fű: cyclaminus; saubrod, europäisch erdscheibe PPBl. erdaplöl; taupinambour KirBesz. 156.

ébfű-fű: cynocephalaea, bucranium; hunds-kopf, kalbsnas; boryu orru fű Mel: Herb. 165.

ébnyelvű-fű: cynoglossum PPl. Paralipomena; hundszungel PPB.

édés-fű. Penz leubou edös fű: glycyrrhiza silvestris Gesneri, sive foenum graecum silvestre Tragi (Beythe: Nom. 5).

egérfark-fű: millefolium PPBl. [myosurus; müseschwanz] (PP: PaxC. 257).

egérfül-fű: pilosella minor, auricula muris PPl. Paralipomena

égető-fű: dreifaltigkeitsblum; pensé KirBesz. 155.

erősítő-fű: amatoria, catanance; orant, stürkraut; szerotre hayto Mel: Herb. 166. (BeytheA: FivK. 121).

éncián-fű: gentiana, sz. László füve PPl.

észtragorru-fű: rostrum ciconiae; storchenschnabel Mel: Herb. 162.

ezérjő-fű: scoridium, asplenium, calcens Mariae, dietannum, dietamus MA. dietam, spechtwurz PPB. diptamus; diptam Mel: Herb. 108. Kis centaurea, ezório fű: centaureum minus (Beythe: Nom. 3). Pseudo-damasonium, calcoculis Mariae; ezérjó fű, h. e. millebona herba (7). Ézer jó fűnek [igy] gyökere: major centaurea (Frank: HasznK. 17). Ézer jó fű, reptzén: dietannum, cuscuta, cytisis (Com: Jan. 28). Ézer jó fű, avagy foghagyma illatu fű (31). Az állal által lötetett szvaras ezer jó fűvel szokta magát orvosolni (Lép: PTTik. I 213).

ezérlevelű-fű: millefolium, achillea; schafripp PPB. stratiotes PPBl. Ézer levelű fű, fodorka, kis sarlo fű: trivago, chamaedrys, querculus minor, trivago serratula, tenerion; klein batengel und gamanderle (Mel: Herb. 37).

fal-fű. Fal fű, kőrontó fű: perdicium PPBl.

farkas-fű: consolida regalis Beythe: Nom. 3. [wolfswurz]. Farkas fű, farkas ölő fű, farkas bab: luparia, lycocotnum, fuba alba; wolfswurz, wolfsbeere Mel: Herb. 155

farkasölő-fű: acetonium lycocotonon luteum; wolfswurz Fuchs: Stürpl. 19 [Vb. farkas-fű]

fécske-fű: chelidonium MA. chelidonia major PPl. Paralipomena; schellkraut PPB. Fetske fű, arany fű: chelidonium

majus, hiruudinaria; schellwurz, schwalbenkraut; azért hiyáe fetske fünee, hogy a fetskéé a fiok szemét ezzel gyogyityáe (Mel: Herb. 178). Kisseb fetske fü, más neue gelyua ronto fü, sül fü, mezei sül fü, galamb bégynee hiyáe (179). Fehke fü: hiruudinis herba, asclepiá, chelidonium majus (Beythe: Nom. 2. 3) Fehke fü: hiruudinaria (Frank: HasznK. 19). Etetes ellen uo, auag feeske fű: asclepiás; schwalbenwurz (Fuchs: StürpH. 71). Kissebbik fetske fü (Com: Jan. 30). Fetske fü gyökér (Cseh: OrvK. 3).

fejérhátú-fü: aserina PP. Paralipomena; gänsekraut, gänserich PPB.

fekély-fü: succisa praemorsa, morsus diaboli; abbiß, teufelsbiß; órdóg marta fű (Mel: Herb. 155). Sópró fű avagy órdóg harapta fű, fekély fű: scabiösa (Com: Jan. 26).

festő-fü: erythrodanum C. isatis, rubia PPL. struthium, lanaria herba, radícula, herba fullonum; seifenkraut, speichelwurz; szapon fű, tatyékozo láb mosó fű Mel: Herb. 54. flos tinctorius Beythe: Nom. 4. Mil avagy gyapju festő fű: glastum seu isatis (Com: Jan. 27).

sárga-festőfü: flos tinctorius, tinctorius minor; färbblume, heidenschmuck Mel: Herb. 98. Sárgámfestő fű: lutea, lutum PPB.

vörös-festőfü: erythrodanum MAL.

fogasszélü-fü: serratala MA gummibeerlein, scharntenkraut PPB. (betonie).

fogoly-fü: helxine C. MA. st. Peters kraut, tag und nacht PPB. Isten pohárkája, fogoly-fü, fal mellett növé fű: helxine PPB.

foljó-fü: convolvulus; glockenblum Nom. 87. clematis, vinca peruviana; singruñ, magdpalmen; loncez Mel: Herb. 183. smilax Fuchs: StürpH. Kisfolyó-fü: gifanthenos Nom. 31. Meteng. másik neón folyó fü, bonch (Frank: HasznK. 20). Száraz fünek, mint a folyó fű, lontz, magyar bőrvéi fű, perving (Com: Jan. 27).

forduló-fü: valeriana Mel: Herb. 129. valeriana vera, nardus agrestis; welsch baldrian; maeska gyöcker Fuchs: StürpH. 495. aconitum pardalianches; dollwurz 48. Fordult [így?] fü lenele viragostul (Frank: HasznK. 186). Valeriana nevű füvet forduló fünek hívják a magyarok (Váli: OrvSz. 174).

földifenyő-fü. Ajuga, abiga: vad cypros, infű; Graecis feoldi tenio fű, chamaepitys; jelingerjeliieber Fuchs: StürpH. 510. [Vö. földi-fenyő]

földitömjén-fü: chamaepitys PPL.

fügelevelü-fü: chelidonium minus; feigwarzenkraut PPB.

fül-fü: amerimnon, sedum, sempervivum, aizoön, barba Jovis MA. sedum majus; grosse hauswurz Fuchs: StürpH. 17. hauswurz PPB. hauswurz, mauerfeffer Mel: Herb. 32. Fül-fü, báránytsets fű: sedum, sempervivum; téli-zöld, fül-fü: zoophthalmus PPB. Kővér fülű: sempervivum tectorum; hauswurz PPB. Bárány tsöts avagy fülű: sedum seu sempervivum (Com: Jan. 25). Bárány tsöts vagy fülű (Cseh: OrvK. 22. Pfl: PaxC. 4). Egér-csees vagy kis fül-fü: sedum minus (Nyr. XII.176).

fülemile-fü: juncus; binsen, ruhrkraut [rohrrkraut]; sas Mel: Herb. 55. calendula PP: PaxC. 333. Nyr. XII.176.

fürészlevelü-fü: serratala PP. Paralipomena; gummibeerlein PPB.

fürtös-fü: isten kenyere; bothrys; traubenkraut Mel: IIrb. 50.

füst-fü: chamaedrys MA. capuon, capuos PPL. fumaria PP. fumus terrae PP. Paralipomena; erdrauch, taubenkropf, wilde rauten PPB.

galamb-fü: columbaria, verbena, herba sacra, centrum galli; eisenkraut, taubenkraut, geweiht kraut, eisenhart; szaporá fű, szent fű, kakas cimre Mel: Herb. 144.

galambóc-fü: peristerium MA. eisenkraut, taubenkraut PPB.

gálna-fü: pulmonaria MA. consilio PPL. lungenkraut PPB.

gamandor-fü: trissago MAL. [gamander]. Gámándor-fü: chamaedrys; vergissmeinnicht (Com: Orb. 31).

gélészta-fü: aquilegia, aquilina MA. akelei, narrenkappen PPB. Harang virág, avagy geleszta fű: aquilegia Lipp: PKert. 174.

gélyva-fü: strumea MA. gewisses kraut, so die kröpfe heilet PPB.

golyvarontó-fü. Gelyua ronto fű, sül fű, kis fetske fű: chelidonium minus, scrophularia minor; klein schelwurz, feigwarzenkraut Mel: Herb. 179.

gomba-fü: androsaces PP. maunsharnisch PPB.

görény-fü: [cuscuta; filzkraut, flachskraut]. Ha a görény füvet vízben meg főzöd es meg nad mezeződ, vizeletnek chýpözö voltat meg gyogitya (BeytheA: FivK. 130b). Ha az görény fü magvat sallyas borban meg izod, az epenek sereset meg gyogitya (no).

gyapjas-fü: gnaphalium PP. Paralipomena; ruhrkraut, rodekraut PPB. Réti kender, avagy gyapjasfü, róka fark: alopecurus (Com: Jan. 24).

gyapjú-fü: verbascum; candela regia, tapsus barbatus; wollkraut, königskerzen Mel: Herb. 146.

gyapjúfejéritő-fü: struthium PPB.

gyapjüfestő-fü. Mil avagy gyapju festő fű: glastum seu isatis Com: Jan. 27.

gyék-fü: prunella MA. Com: Jan. 24.

gyékény-fü: mariscus, mariscum MA. eine grosse see-oder meer binz [binse] PPB.

gyógyító-fü: [herba medica; heilpflanze]. Gyógyító füvek (Web: Anul. 141).

gyopár-fü: [origanum; wolgemut]. Isopot eszik a retekre vagy fekete gyopár füvet (Lipp: PKert. II.166).

gyüszü-fü: digitalis; fingerhut Mel: Herb. 51.

haj-fü: haj nevelő fű, callitricha PPL.

hajnevelő-fü: [cuscuta, cassuta; aranyfálű MA. callitricha PPL. flachsseide, filzkraut PPB. Haj nevelő fű: cuscuta; filzkraut Nom. 87.

hályog-fü: benalbum MA. ocymastrum Nom. 91. weissblehen, pastinak PPB.

hanga-fü: brya, erix, erica; heide, heidekraut PPB.

harang-fü: volubilis, convolvulus MA. campanula, cervicaria; glockenwind, halskraut; nyaktü Mel: Herb. 184. campanula angustifolia flore caerulea, sive Matthioli phytuma Beythe: Nom. 3. manerkraut, tag- und -nachtschatten PPB.

háromlevelü-fü: trifolium MA. klee Mel: Herb. 93. (ACsere: Enc. 238).

háromság-fü: viola tricolor SI. A lang szinn viola, háromság füee, három szezeletű, lágy szabásu (ACsere: Enc. 242).

hasindító-fü: [euphorbia, tusa; wolfsmilch, purgierkörner]. (Nad: Kert. 81).

haspurgáló-fü: mercurialis Com: Jan. 26. [ango-kraut].

hényyó-fű: ernea Nad; Kert 20.

hold-fű: lunaria MA mondkraut PPB.

hugyos-fű: herba urinalis, linaria; bénkraut; len lenelő fű Mel; Herb. 164. linaria Com; Jan. 26.

ín-fű: abiga, ajuga; feldcypressen, jöfängerjelicber; vad cypros Mel; Herb. 171.

íneresztő-fű: balsamina; balsamkraut PPB.

aranyas istáp-fű: virga aurea MA. heidnisch wundkraut PPB.

isten-korsókája-fű: laver PPl. [wassereppiel]

istenszakáll-fű: *pimpinella sangvisorba PPl.

káka-fű: Spümantum; idegen országí, jószagú káka-fű PPl.

kakastaréj-fű: gallitrium MA Nom.² 37. scharleien, scharlachkraut PPB.

kakuk-fű: serpillus, serpillum, sisimbrium C kostenz, quendel, hüherklee PPB. serpillum, quendel Mel; Herb. 116. Kakuk fű, zent Benedek fű (Frank; HasznK 21. Misk; VKert. 511). Végy fél fél marokkal kakuk füvet, isten fayút egy marokkal (Mel; Herb. 112). Szolg kakuk füvet, ezéklát, ezeket föld jól erősen meg (Vasárnapi Újság, Képes Folyóirat 153. Lipp; PKert. II. 18. 59).

olasz-kakukfű: serpillum Romanum; welsch quendel Mel; Herb. 118. Olosz kakuk vagy méh fű (Nad; Kert. 105).

vad-kakukfű: zygis PPB.

kalán-fű: cochlearia Lipp; PKert. II. 92. löfölkraut KirBesz. 156.

kalánlevelű-fű: cochlearia PPl. Paralipomena; britannica PPl. löfölkraut PPB.

kalános-fű: cochlearia [löfölkraut] Com; Jan. 26.

kalap-fű: *mirigy-fű; petasites PP. Paralipomena; pesti lenzwurz PPB.

kaláris-fű: asparagus; spargen Mel; Herb. Com; Jan. 25.

kalinea-fű: ajuga, chamaepitys MA. schlagkrüntlein PPB. Kalintza fű, földi tenjén; chamaepitys Major; Szót.

kannamosó-fű: equisetum, hippuris MA. equisetum Nom. 88. kannenkraut, katzenschwanz PPB.

kánya-fű: accipitina Beythe; Nom. 1.

kapotnyak-fű: asarum, porpenia PPB. (PP; PaxC 275. Cseh; OrvK 17). Kopotnyak fű (igy); baldrian (KirBesz. 156).

kecskeszakáll-fű: barbula caprae MA. come MAI. das andre geschlecht des grössbart, weisshart PPB. A kecske szakáll fű lenede olyan mint a dutkornak; barba caprina (Mel; Herb. 81).

kecskeszarvú-fű: foenum Graecum MA. Com; Jan. 25. ziegenhorn, bockshorn PPB.

kelés-fű: scabiosa; apostomenkraut, grüdkraut; var fű Mel; Herb. 154.

kérészt-fű: [senecio] Kérészt-fű, kereszt-gyökör; senecio PPB. Sok térdű fű, avagy kereszt-tű; polygonatum polygala (Com; Jan. 29).

kérésztés-fű: cruciata, gentiana MA. cruciata; krenzwarz Mel; Herb. 147. Kérésztés fű, sz. lony vagy sz. László füve; cruciata, gentiana; krenzwarz PPB.

keselyű-fű: aquilegia Major; Szót. aquileja vulgaris; gemeine ackebel Fuchs; Stippl. 56. Keselő fű, ezumoly fű; aquilegia, eadlops; ackebel, agló (Mel; Herb. 65. Com; Jan. 25. Misk; VKert. 511).

keserű-fű: erysimum vulgare Beythe; Nom. 5. persicaria 7. [wasserpöfler, flöhkraut]. Keserű balha fű (Com; Jan. 29).

kígyó-fű: colubrina, serpentina PP. helleborus niger, vertrum nigrum PPl. Paralipomena; scorzonera, viperina Lipp; PKert. II. 169. [schlangenkraut]. Kígyó-fű gyöker, mely deakul scorzonera hivattatik (Web; Anul. 41).

király-füve: herba regia, melilotus, sertula campeua; steinklee, gel[h]er klee; sárkerep, nagy ló here Mel; Herb. 95.

kocsord-fű: daucus PP. rote wurzel; vad murok KirBesz. 156.

korál-fű: corallium MAI. Koralkő, ki az tengerbe termő corallium fűből változik kővé; corallium MAI.

kosbor-fű: satyrium, crataegonum MA. geilwurz, flöhkraut PPB.

kő-fű: [gnaphalium stoechas; reinblume]. Kő fű avagy sarga gyöqr (Frank; HasznK. 18).

kököresin-fű: pulsatilla, pilosella major PP. Paralipomena; tagschlaf PPB.

köldök-fű: corydalis PP. acetabulum; nabekkraut, donderbohen; szerelmeec taplóya Mel; Herb. 35.

kőmagú-fű: lithospermum PP. Paralipomena.

kőrontó-fű: parietaria MA. saxifraga Major; Szót. origeron, senecio; kronzwurz, baldgreis; szécsős fű Mel; Herb. 82. saxifraga; steinbrech PPB. (Com; Jan. 31.) [Vö. rontó-fű]

körtvélyfa-fű: pyrola PP. mangokkraut, wintergrün PPB.

köszvény-fű: chamaepitys PP; PaxC² 267. Nyr. XII. 176.

kötöző-fű: carex MA. grosses ried PPB.

kövér-fű: babelevű fű; telephium, fabaria MA. fabaria, serophularia Fuchs; Stippl. knabenkraut, tonnerbolne, fozzwang PPB.

lábmosó-fű: hemerocallis MA. [aßodillilie, tagblume] goldwurz, heidnische lilien PPB.

légy-fű. Vízi huyor, eb győmber; hydropter, zinzier caninum; németül hundspefler, flöhkraut, muckenkraut; az az balha fű, légy fű (Mel; Herb. 174).

lenlevelű-fű: linaria MA. lenkraut Mel; Herb. 164. (Misk; VKert. 350).

lép-fű: asplenum PP. Paralipomena; hirschung, steinfarn PPB. Lép küssobító fű; asplenum MAI.

lófark-fű: equisetum, hippuris, anabasis MA. [kaunenkraut rossschwanz, pförschwanz PPB.

lőhere-fű: trifolium pratense MA. wiesenklee PPB.

lósóska-fű: anayris; lórom PPl.

lúdláb-fű: chenopus; gänsefüß PPB. (ACsere; Enc. 235).

maeska-fű: anarrhinon Major; Szót. nepeta, cataria SI. [katzenmilch].

maeskafarkú-fű: katzenkraut; queue de chat KirBesz. 156.

mádra-fű, matra-fű: matricaria MA. Mel; Herb. 161. Com; Jan. 30. mutterkraut PPB. Cartaria, nepsthae genus; matra fű, h. a. matricis herba Beythe; Nom. 3. Nadra fű (igy); nepeta Frank; HasznK 17. Matricaria tellyes virágú, matra fű, magassan föl nő, nehéz szag van (Lipp; PKert. 177).

máj-fű: matrisilva, hepatica MA. leberkraut PPB.

majgyógyító-fű: ageratum PPl. Fekete gyöqr szabasi fű avagy máj gyógyító fű; ageratum seu hepatica Com; Jan. 25. Major; Szót.

mályva-fü: malva MA.

Mária Magdolna-füve: salicmea PPBl. nardus celtica, salicmea; M. Mag[dalenen]-blume, seeliung; római nardus Mel; Herb. 128. [Vö. szent-Mária-Magdolna füve].

medvetalp-fü: palurus, acanthus MA. spondylium, branca ursina PPB. ursi branca Lipp; PKert. II.219. meisterwurz, bärenklau PPB. Tövises medve talpu fü (Com; Jan. 33).

méh-fü: melimma, meliphyllon, melissophillon, thymbra, apium C. apiastrum MA. melissa; melisse PPB. thymus, sena, apiastrum Com; Jan. 23. 25. (Frank; HasznK. 20). A mézet kiválteppen a méh körül, hegyi tsillyánról szedik [a méhek] (ACsere; Enc. 217. Lipp; PKert. II.18. 40).

mérégölő-fü: vincetoxicum Com; Jan. 27.

mérges-fü: aconitum Com; Jan. 27.

méz-fü. Vad-méz fü: oreoselinum PP. bergpetterlein, berg-pich PPB. (Fuchs; StürH. Címl. b.)

mindéngyógyító-fü: panaces Com; Jan. 27.

kerti mirha-fü: botrys PPBl.

mirigy-fü: flammula apostematica Nom². 37. Mirigy fü, kalapfü: petasites PP. Paralipomena; pestilenzwurz PPB. *Merigy fü: flammula apostematica PP. brennwurzel, blatterzng PPB.

misegyërtya-fü: orobanche MA.

moh-fü: muscus [moos] (Com; Jan. 21. Felv; SchSal. 23).

moly-fü: trifolium MA. trifolium odoratum, lotus sativa; siebengezeit, wolriechender klee; löhere Mel; Herb. 94.

mustár-fü: lepidium PPBl.

nadály-fü: bellis Com; Jan. 24. [schwarzwurz, wallwurz]. Kisebik nadal fü, kerty: bellis minor hortensis; monatblume (Fuchs; StürH. 79). Erdej kis nadal fü: bellis minor silvestris; masslieben (80). Erdej nag nadalfü: bellis major silvestris; gänseblume (81. ACsere; Enc. 242).

fekete-nadályfü: solidago, consolida major, symphytum majus MA. consolida major, solidago, consolida petraea; wallwurz, schwarz wallwurz, steingünsel Mel; Herb. 153. Fekete nadály fü avagy köves nadály (Com; Jan. 24).

nagy-fü: solanum letale; nachtschatten PPB.

naprajáró-fü: solaris herba; napra forduló PPBl.

napranéző-fü: heliotropium Fuchs; StürP. Címl. b. solsequium, flos solis, verucaria; sonnenwirbelkraut PPB.

naputánforgó-fü: heliotropium C. Nap után forgó fü, katáng-kóró: heliotropium PPl.

naputánjáró-fü: intubus, cichorium; wegwart, sonnenwurbil [sonnenwirbel]; vad cichoria Mel; Herb. 77. (Com; Jan. 26. GKat; Titk. 18).

nátha-fü. Staphis agria, pedicularis herba; tetü fü; länskraut; Latinis pánitária, az az takony és nátha ki vono fü, turhás fünc, nátha fünc is híyic (Mel; Herb. 156).

némismerem-fü: opuntia MA.

nősző-fü: satyrium Com; Jan. 26. Major; Szót. satyrium, orchis; geilwurz PPB (Lipp; PKert. I.74).

nyak-fü: cervicaria, campanula; halskraut, glockenwind; harang fü Mel; Herb. 184.

nyelv-fü, nyelves-fü: uvularia; halskraut PPB. PPBl.

nyul-fü: sanclus PP. [olvast; sonclus] haselutlich, sandistel, gänsekohl PPB.

nyúló-fü: polygonium Nom. 92.

oroszlántalpü-fü: adchymilla PPBl. löwenfuss PPB.

orvos-fü: herba salutaris, panacea Sl. [heilkraut]. Orvos füvek (Misk; VKert. 351). Orvosló füvek: herbae medicinales (Com; Jan. 29. ACsere; Enc. 244).

ökörfark-fü: verbascum, asphodelus, album MA. wallkraut PPB. Ökörfark-fü, lép kissebítő fü: asphodelus PPBl. (Cseh; OrvK. 68).

ökörfül-fü: intubus maculosa MA. endivien, wegwart PPB.

ökörnyelv-fü: euphrosinum, bnglossum MA. echium PP. Paralipomena; andasa PPBl. ochsenzungen PPB. Ökörnyelvü fü: ochsenzung KirBesz. 156.

ökörszém-fü: buphtalmus MA. ochsenaugen PPB. (Com; Jan. 30).

ölyv-fü: hieracium majus; habichtskraut, sandistel Mel; Herb. 75. Borin fyl, ölyu fyu: cicoreum luteum (BeytheA; FivK. 79b). Ölyv-fü avagy erdei saláta: taraxacum seu hieracium minus (Com; Jan. 24).

ördög bordája-fü: filix PPl. [farkkraut].

ördög harapta-fü: succisa PP. Paralipomena; scabiosa Com; Jan. 26. teufels-abbiss PPB. Ördög harapta fü: morsus diaboli, succisa praemorsa; abbiss, teufelsbiss; el harapot fü (Mel; Herb. 154. Beythe; Nom. 8).

ördög marta-fü: morsus diaboli, scabiosa succisa Fuchs; StürH. Címl. b. Ördög marta fü, el harapot fü, ördög harapta fü: succisa, morsus diaboli; abbiss, teufelsbiss Mel; Herb. 155.

örvény-fü: enula, inula, enula campana, helenium, nectarea; örvénygyökér MA. PP. alantwurz PPB. helenium Beythe; Nom. 5.

palack-fü, palacka-fü: thlaspi MA. PP. wilder seuf PPB.

palaszk-férég-fü: sphatula foetida; wandlänskraut; czimaz élő fü Mel; Herb. 40.

papa-fü: cardus benedictus, acanthium; cardobenedict, bornwurz; afdot fü Mel; Herb. 45. acanthus Com; Jan. 25. Papa fü leuele: cardus benedictus (Frank; HasznK. 17. Lipp; PKert. II.88). Nem kisseb eró taláztatik az angelicaban, papa füben, soskában (Csan; Dögh. 134).

paperszénye-fü: bursa pastoris PP. Paralipomena; täschelkraut PPB. (PP; PaxC. 255).

paponya-fü: [solanum] judenkirschen Nom. 85.

páprád-fü. Aranyas páprád fü: chrysanthemum PPl.

páris-fü: herba paris PP. Paralipomena; wolfbeerkraut, vierblatt, einbeerkraut, sternkraut PPB.

párló-fü: agrimonia MA. angelica Major; Szót. odernem-nig, agrimonium PPB. Apró bojtörjän, párlófü: agrimonia (Com; Jan. 25).

pázsit-fü: agrostis MA.

pemet-fü: marrubium album; gottsvergiss Mel; Herb. 100.

fekete-pemetfü: prasium Mel; Herb. 81.

penész-fü: blattaria Beythe; Nom. 2.

pénzlevelü-fü: nummularia PPBl. centunmorbia, lunaria; pfennigkraut PPB.

perje-fü, pörje-fü: parietaria, amorgine; mauerkraut PPB (Com: Jan. 26. ACSere: Enc. 215. PP: PaxC? 196. Nyr. XII. 176).

peszerce-fü: marrubium PPBL. [andorn]. (Com: Jan. 26. Ljpp: PKert II.234). Fekete peszertze fü: baccharis, ballote PPI Főjér peszertze fü: marrubium PP: PaxC? 217. Nyr. XII. 176.

pipacs-fü: anemone PPBL.

pores-fü, poresin-fü. Ports fü, úti portsin fü: centinodia PPBL Kővér portsin fü: andrachne PPI. Porezin fü, disznó oria: portulaca; burgel, greusel Mel: Herb. 33. polygonum 183. Soc bókőye vagyon, mint a porezin fünc, ezac hogy fel ne (185). Poresin fü: portulaca hortensis; heimisch burzelkraut (Fuchs: StürpH. 62). Portsinfü, avagy ports fü (Com: Jan. 29). Ports fü: lahmentüss (Kírbesz. 155). Cyclamen, kit az németek disznó kenyérnek neveznek, magyarul pores fü vagy virág (Ljpp: PKert. 164).

putnok-fü: pulegium PP. polci Kírbesz. 156. Pölj, pólj, tsambor, putnok-fü: pulegium PPBL. (Ljpp: PKert. II.47).

ragadó-fü: aparine MA. PP. asperula PP. aparino; kleb-
kraut Fuchs: StürpH. 29.

rhabarbarum-fü. Rha. sarmatziái folyó-víz, mely mellett a rhabarbarum-fü terem PPBL.

ropesin-fü. Erice: reptsinfü neme, hangafa PPBL.

ret-fü: [carex; riedgras]. A rét fü fel nőheté a viznélkül: nunquid virero potest scirpus absque humore, aut crescere carectum sine aqua (Mel: Job. 196).

róka fark-fü: alopecurus MA. fuchschwanz PPB.

rontó-fü: senecio MA. Beythe: Nom. 8. *senecio, saxifraga Fuchs: StürpH. consolida regia Frank: HasznK. 17b. erigeron, senecio; kreuzwurz, baldgreiss Mel: Herb. 82. st. Jakobs blume PPI. [Vö. köröntő-fü]

ruta-fü: ruta MA. pegamon; raute PPB.

rüh-fü. Nagyb rih fü: scabiosa major Matthioli Beythe: Nom. 8. Nem kisebb erő található az angelicában, rühfűben, fehéő magban (Csanak: Dögh. 134).

rühös-fü: scabiosa PPBL. grindkraut PPI.

sár-fü: pentadactylus, catapota MA. PP. ricinus, cicinus PPBL. pentaphyllum Major: Szót. fünfdingerkraut PPI. cataputia major, ricinus; wunderbaum, kreuzbaum; ezodufa Mel: Herb. 82. ricinus Beythe: Nom. 7.

sárelőnvaló-fü: gratiola Fuchs: StürpH. Cmil. b.

sarló-fü. Kis sarló fü, fodorka, ezer leuélő fü: quercus minor, trisugo serratula, tenerion Mel: Herb. 37. Nagy sarló fü, ezer leuélő fü: tenerion mas; gross hatenzel 38.

sása-fü: lepidium, agriocardium MA. wilde kresso PPI. lepidium, piparitis; pófőlkraut Mel: Herb. 174. Vízi sásfü: amphalis MA. Kres avagy sása fü (Ljpp: PKert. II.20). Lepidium avagy nasturtium németnyelknél, sása fü, vagy amint a németek hívják, kres (110). Vízi sása fü: nasturtium aquaticum; brunnkress (111).

seb-fü: betonica MA. Nom. 85. bistorta, ytonica PPBL. betonenkraut PPI. Rha-pontica fü, pogán seb fü: chironion MA. Használ a grimella virága a sebfü virágához (Mel: Herb. 88). Az erdei seb fü leve hatalmas az arénásoknak (ACSere: Enc. 213. Com: Jan. 28).

seprő-fü: scabiosa vulgaris, tenuifolia, artemisia MA. grind-
kraut PPI. artemisia tenuifolia Nom. 85. Beythe: Nom. 2. sca-

biosa vulgaris = artemisia tenuifolia; reinfarn Fuchs: StürpH. 27. Seopreo fü: *scabiosa vulgaris; ex ea seopas etiam purgatorias facimnt Fuchs: StürpH. Seprő fü avagy ördög larafta fü, fekély fü: scabiosa (Com: Jan. 26).

sesel-fü: [sesel, bergfenchel]. A nőstény szarvas a fiázás előtt sesel füvet eszik, hogy könnyebben szülhessen (ACSere: Enc. 206).

sisak-fü: napellus caeruleus PP. [eisenhut].

skárlát-fü: hornimuna, sz. János füve PPI. [scharlachkraut]. Pítrészentő gyökér, sárga kőkörts, skárlát fü: hornimuna (Com: Jan. 25).

sömör-fü: batrachium PPBL. Major: Szót. halmenfuss Nom. 85.

spárga-fü: corruda MA. PPI. asparagus PP. PPI. spargen [spargel] Mel: Herb. 118. (Fal: NU? 161. Kr.)

súly-fü: arum MA. arum; aron Fuchs: StürpH. 40. [arons-
wurz]. Süll fü, mezei süll fü, kis fetske fü, galamb begy: chelidonium minus, scrophularia minor; klein schelwurz, feigwarzenkraut (Mel: Herb. 179).

szagos-fü: ocyum Com: Jan. 30.

szapora-fü: verbena PPBL. Vas fü, szapora-fü: sagmen PPI. Szapora fü, galamb fü, szent fü, kakas címer: verbena, columbaria, herba sacra, centrum galli; eisenkraut, traubenkraut, geweihekraut, eisenhart Mel: Herb. 144. (Com: Jan. 26).

szappan-fü. Szapon fü, taytékozo lib moso fü: lanaria herba, radicle; seifenkraut, speichelwurz Mel: Herb. 54. struthium sativum; seifenkraut; taytékozo Fuchs: StürpH. 452.

szappanozó-fü: saponaria, struthium PP. saponaria Fuchs: StürpH. seifenkraut PPI.

szarvaséltető-fü: elaphoboson; hirschwurz PPI.

szarvasnyolvü-fü: asplenium PPI. (PP: PaxC? 230. Nyr. XII.177).

szász-fü: *vinca pervinca PPBL. sanicula minor; sanickel PPI.

szög-fü (székfű Mel: Herb. 131b. Szabolc: SöDics. A4. Ljpp: PKert. 180. 89. 98. [sokszor]; székfü Frank: HasznK. 22. székfü Beythe: Nom. 3. [háromszor]; székfű Mel: Herb. 186. székfű: leuonion C. szögfü, szegfü MA. Mal. szögfü Com: Vest. 122. PP. székfű C. Born: Préd. 271. Gyarm: Föl. 62b. MonTME. 1.147. székfűves le Radv: Csal. III.41: 1) caryophyllum C. MA. Com: Vest. 122. PP. caryophyllum C. PPBL. caryophyllum Ljpp: PKert. 180. nügelein, medke PPB. Szeg-fü: nügelein; oenillet Kírbesz. 155. Ha egy kis fekete székfünc vagy egyéb magoc oly szép színyeket adhat isten, miért kotelkedneme istennek meg ekösítő hatalmaba, az mi testünk föl tanasztasannis? (Born: Préd. 271). Ezek a virágok: zek fü virágja fél lat (Frank: HasznK. 22). Zek fü: caryophyllum flos (Beythe: Nom. 3b). Mutassa meg ezeket Monozlá és ha igazan meg mutathattya, mindjara-
rast székfü avagy rosa korozot tegyünk az fejelen (Gyarm: Föl. 62b). Micsoda virágokat köll az gaméjos agyban hold töl-
tére vetni? Caryophyllum: szektü; ha lehet egyűgyű szektüfű, az az, a ki nem tellyes, ne vegyenek magot, hanem a tellye-
sekből. Memel tellyesebb szektüfű szedik az magokat, amál jobb leszen (Ljpp: PKert. 89). Mindenütt a mezők bé voltanak terítve virágokkal, hogy csak a szegfü és a tulipára léptek a lovaink Mik: Törl. 123: 2) [genia caryophyllacea; gewürz-
nelke] Szegfü szerszám: caryophylla PPBL. Vagy [végy] más-
fél münia senát, mosd meg vízben, az szárát hánd el, szektümet tizenkettőt, könny magot ket drachmát, az az tizenket penz nyomnit (Mel: Herb. 22). Ezotot, confreyot, az jó száfray termő bajotznak határat, szektünc, gyümbernek minden gaz-

dagságát add szakátsnak (SzBodó: SöDics. A4). Egy mása szegfűtől 4 flor. 50 den. (Vectrans. 24). Küldöttünk riskását, székfűvet, gyömbért (MonTME. L117). Székfűvet hozattunk az pénzről (296). **3**) [caryophylli colore habens; nelkenbraun]. Egy zekfő kamoka nesh saba: una saba mardurina damascena coloris caryophylli (RMNy. II.210).

erdei-szégfű: [dianthus Carthusianorum]. (A kakue virág) virága veres mint az erdei székfűnec (Mel: Herb. 186).

fehér-szégfű. Fehér székfű: leucojon PPBl. [levkoje, weisses veilchen].

kerti-szégfű: [dianthus caryophyllus; gartenmelke]. (A kakue virágot) vad székfűnec liyác sokan, mint hasonló a kerti székfűhöz (Mel: Herb. 186).

mezei-szégfű: caryophyllus silvestris sive montanus Beythe Nom. 3b.

nyúl-szégfű. Lychnis silvestris, vad zek fü, h. e. silvestris caryophyllus, quibusdam etiam nyl zek fü, h. e. leporis caryophyllus (Beythe: Nom. 5b).

pünkösdi-szégfű: caryophyllus plumarius; apróbb az másfélél, barack virág színű, levelei is vékonyabbak, mint más féle szegfűnek (Lipp: PKert. 176).

vad-szégfű: flos cuculi; gauchblume Mel: Herb. 186. lychnis silvestris Beythe: Nom. 5b. superba Fuchs: Stürpfl. armerium Lipp: PKert. 197.

szégfüves: [eugenia caryophylla conditus; gewürznelig]. Igyál borsos és székfües bort (Cis. K4). Székfüves level füzán (Radv: Csal. III.41).

[szégfüvez]

még-szégfüvez: [eugenia caryophylla condio; mit gewürznelken zubereiten]. Az új sotalan vaját meg-szégfüvezték (PP: PaxC. 286).

szégfűgyökérű-fű: caryophyllata PP. Paradijomena [nägleinkraut] Benediktenkraut PPB.

szégfűszagú-fű. Székfű szagu fű, benedicta gyökér: herba benedicta, caryophyllata; Benedictwur, nägleinkraut Mel: Herb. 131.

szék-fű: 1) chamomilla Major: Szót. chamaemelum PPB. [chamille, mutterkraut, stulakraut]. Székfű virág: anthemis MAL. PPBl. A székfű sok fele: egyic ám az igen jó szagu a kít az borbellyoc a lugban vetnek emek chamomilla a nene; az másic fele sarga a virága, széles a leuele, széles a feie mint egy fél garas; harmad fele eb kapor, bűdös (Mel: Herb. 72). Ha meg főzed a székfűnet borban, gyakorta igyad melegón, az vtau parold vele az asszonyember testét (72b). A székfű vize a ki lélegzetet nem vehet meg gyógyítja (72b). A virágát meg szedgyed a székfűnec és etzetben főzd (72b). Asszonyember matraioknac faiassat gyógyította a székfű (72b). Szek fü: chamomilla; zek fü virágia, fél fünt (Frank: HasznK. 17. 22). Chamaemelum nobile, szék fü, telyes virágú fejjér, jó illattya van; spanyor székfűnek-is nevezik, alacson virág (Lipp: PKert. 176). **2)** [betonica; betonie]. A zek avagy seb fü hegyes, levelű, pasint modon terem, virágia sok fele színűk és szaglok, mellyek uj korokban meg förtvén a fő sebeit egybe forrasztják és azoknak fájdalmat meg enyhítik (ACsere: Enc. 243).

némés-székfű: chamomilla; chamillen Mel: Herb. 72.

szémés-fű: zoophthalmon Nom.² 55.

széna-fű: [foenum; heu]. Ő buzájokat és széna-fivöket, miként a sok sáska, ők mind elvesztik vala (RMK. II.75). Kik az földön hamisan eselekesznek, széna-fűnek módja szerint megszahnak (V.93). Mihelt ki nő az széna fü és meg tettett az

gyenge fű, ottan bę szedetnee az hegyről az fűnec: aperta sunt prata, et apparuerunt herbae virentes et collecta sunt foena de montibus (Kár: Bibl. L.620. MA: Bibl. 571). Egy kasza alya reth vagy széna fű: pratium seu foenum ad unam falcem sufficiens (Ver: Verb. 215). Széna fűnek módja keppen meg aznak (Bal: Enek. 4).

szent-fű: herba sacra, verbena, columbaria, centrum galli; geweiht kraut, eisenkraut, taubenkraut, eisenhart; szapora fű, galamb fű, kakas címer Mel: Herb. 114.

szent-Borbála-füve. Sz. Barfára) füve: herba s. Barbarae; s. Barbaren kraut Mel: Herb. 178. Zent Borbala füve; nasturtium liberum Beythe: Nom. 6.

szent-Benedék-füve: 1) caryophyllata MA. **2)** semper vivum, sedum Frank: HasznK. 18.

szent-Ilona-asszony-füve: polytrichon MA. *Keresztes fű, sz. Ilony vagy sz. László füve; cruciata, gentiana; kreuzwurz PPB. Sz. Ilonaasszony füve vagy erdei vad zsálya (Mel: Herb. 124).

szent-Imre-füve: Cseh: OrvK. 36.

szent-Iván-füve: carcinethron C. MA.

szent-Jakab-füve. Erigeron, senecio: kő ronto fű, szőszös fű; kreuzwurz, baldgreis; az egyic (fele) igen szőrös, a másic nem igen szőrös, esz sz. Jakab fűnec liyác (Mel: Herb. 82). Herba benedicta, székfű szagu fű; olaszul sanamunda nene, az az tiszta io fü, mint egy szent Jacab füve (131).

szent-János-füve: hypericon, corion C. hornium, skarlátfü PPl. *Szent-János füve gyökere, kenyere: polypodium, diptoris, corion PP. Szent János fűének neme vagy vér állato fű: androsamon Major: Szót.

szent-László-füve: gentiana PPBl. *Keresztes fű, sz. Ilony vagy sz. László füve; cruciata, gentiana; kreuzwurz PPB. Gentiana cruciata minor: köröszts fű, szent László füve. Sancti Ladislai regis tempore gravissima peste universam Ungaricam afflictam ajunt. Eum precibus a deo obtinuisse, ut quaeumque stirpem sagitta in altum emissa feriret, utilem eam ad hanc luen curandam praestaret. Hanc in cruciatum descendisse perhibent, qua subditos a pestis contagio liberavit (SzikszaiFB. M. Akadémiai Értesítő 1847. 329). Zent Lazlo kirali füenek gyökere: gentiana (Frank: HasznK. 19). Szent-László füve, mellyet gentiana minor-nak hívna (PP: PaxC. 21). Szent László füve: gentiana major (PP: PaxC.² 390). Kis szent László fű (uo. 396. Nyr. XII.177).

szent-Mária-Magdolna-füve: spica Celtica, siliquastrum MA. [Vö. Mária-Magdolna-füve]

szent-Simeon-füve: herba Simeonis, alcea; sigmarswurz, hochleuchten; erős malua ro'sta Mel: Herb. 169.

szépitő-fű. Lepidium, vulgo pipéris: sása fű, pfefferkraut; lepidium, azaz szépitő fű (Mel: Herb. 174).

szeretők-füve, szerelém-fű: flos amoris, amaranthus; floramor, tausendschlön; bárson szép Mel: Herb. 92.

szilva-fű: prunella MA. Com: Jan. 24. prunus Beythe: Nom. 7. [prunelle, prunellenkraut].

szív-fű, szű-fű: cardiaca MA. PP. Beythe: Nom. 3. Frank: HasznK. 8.

szőrös-fű: pilosella MA. auricula muris; mausohr, hasenpfölein; egér fül Mel: Herb. 79. mausohrlein PPB. (Com: Jan. 29).

szőszös-fű: senecio, erigeron; kreuzwurz, baldgreis; kő ronto fű Mel: Herb. 82. (Com: Jan. 24).

szü-fü, szurok-fü: emula babula PPL [origanum vulgare; waldbosten]. Szü-fü, fekete gyopár; oritis PPL. Fekete-gyopár, szü-fü, szurok-fü: origanum PPLB. Szurok fü, medlyet szü-fünek és fekete gyopárnak is hívunk (PP: PaxC. 16). Szü- vagy szurok fü: origanum (261).

szulák-fü: clematis MAL. [waldrebe]. Szulák-fü, avagy fura folyó, szelejes virág, avagy erdei venyike (Lépp: PKort. 176).

szükés-fü, [szükös-fü?]. Szükés fü, pásztor tarsoly; sanguinaria, bursa pastoris; blutwurz, fäschelkraut Mel: Herb. 115.

szül-fü: baba Jovis; maierpfeffer. Az harmadik szül fü erdei szül fü, tomérdec a szára, kőnév mint az másodlag szül-fünek. Az két első fülfü vagy szülfü igen hidegítő és szárasztó (Mel: Herb. 32).

tálmosó-fü: hipparis MA [kammenkraut, zimkraut]. Az edényeskéé szalma csutakal és tál mosó füvel, fő furkal sikardatmae; vascula stramento, equisetio stringuntur (Com: Jan. 111. PP: PaxC. 275. Nyr. XII 177).

tavaszfü: bellis minor, primula veris; maisslieben, zöftosen; kissobbie nádaly Mel: Herb. 136. primula veris Com: Jan. 21.

tejes-fü: thymus PPL. wolf-milch PPLB.

témondád-fü: dulcissimum, iheris MA. centuncipita PPLB. dulce amarum; thoran Nom. 87. Iheris: the mondad fü; h. e. tu dixisti herba, eo quod aniculae pueros a febre hac herba curare solent (Beythe: Nom. 5. Frank: HasznK. 18). Gyermekeket meg ne igazhossék, rá gondolnak küszöb alá az témondád-füben ott elásnak (RMK. IV.257). The mondad fü (pedilium, piperitis, o pio domine), erdey es mezei vad rofók, bors erefü (BeytheA: FivK. 28. PP: PaxC. 158. Nyr. XII 177).

terjék-fü: nardus agrestis, valeriana; firiak-kraut, baldrian; maerka gyöker Mel: Herb. 129.

tetemtoldó-fü: chamaecystis PPL. [sommengünsel].

tető-fü: pedicularia MA. staphis agria; bismüuze Fuchs; StürpH. 151. Tető-fü, tetves fü; pedicularia herba, staphis agria; füsakraut Mel: Herb. 156.

tim-fü: [thymus; thymian?]. Timfü jóhnak, nap virágnak, fükert méhnek, esső rétnak, a kegyes és jó Pán élte életének (Fal: Vers. 916).

tisztés-fü: heraclea sideritis MA. wolgomut PPLB. sideritis; gliedkraut Mel: Herb. 63. PPLB. sideritis heraclea; tisztos fü; h. e. nobilis herba Beythe: Nom. 8. Tisztos fü; sideritis, heraclia; igen is az irtam chynahy, mert elhontot es sobót foraszt (BeytheA: FivK. 191. Frank: HasznK. 18).

tisztító-fü: herba fullonum. Ev olyan lezen, mynt az föl füllött tyz es mynt az füllö tyztotyó tyzew: ipso quasi ignis contans et quasi herba fullonum (ÉrdyC. 209).

torok-fü: pagani lingua, laurus Alexandrina; kehikraut, zapfenkraut; czap fü Mel: Herb. 181.

tövis-fü: carduus, acanthus PPL. Paralipomena; distel, härenklum PPLB.

turbit-fü: alypon; vörösfü MAL.

turbolya-fü: corofolium PPLB. körbeldkraut Kirbesz. 156.

turhás-fü. Staphis agria, pedicularis herba; tetü fü; füsakraut; Latinis puthiana, az az tikony és nátha ki vono fü, turhás fünek, nátha fünek is hívják (Mel: Herb. 156).

tüdő-fü: pulmonaria PPL. lungenkraut PPLB. Ha vizet vezetőd ez tydő fynek es eh jolra izol benne, galiztyakat meg föl (BeytheA: FivK. 190).

tyükbél-fü. Asyla: baron orvoslo fü, ükbélü MAL.

ugorkanósző-fü: lagopus PPL. [hasenklec, hasenpfötchen].

ujj-fü: digitalis MA. fingerhut PPLB. Vy fü, gyizeu fü digitalis Beythe: Nom. 1.

üti-fü: plantago C. arneglossum MA. wegbreit PPLB. Üti-lapu-fü; plantago PPL. Hegyes levelü üti fü; damassonium C. Hegyes üti fü, bárány nyelv; arneglossum PPLB. Vizi üti fü; plantago aquatica; olasz üti fü; alsina (Mel: Herb. 137). Plantago; vti fü; plantago angustifolia, luncsola; hozzu vti fü; plantago aquatica; vizi vti fü (Beythe: Nom. 7). Vti fü nagybik; plantago major; roter wegrich (Fuchs: StürpH. 21). Középek üti fü; plantago media; breiter wegrich (no. 22). Apro utj fü; plantago minor; spitziger wegrich (no. 23). Vizi üti fü; plantago aquatica; wasser wegrich (no. 21). A leutse a hasat meg szorittya, főkeppen a melyben tsakla és utifi vettetik (ACserc: Enc. 238. Com: Jan. 29. PP: PaxC. 257). Üti-fü víz (256).

var-fü: scabiosa; apostemenkraut, grindkraut; kelés fü Mel: Herb. 151.

varga-fü: [?]. Kis földi gye: centaurium minus; feberkraut; ez hasonló az varga fűhez Mel: Herb. 67.

varjúláb-fü: coronopus PPLB. [krähenfüß]. Amatoria, cantanacea, szeretetre háto fyu, erőssítő fyu, hasonló az variu labu fűhöz (BeytheA: FivK. 121).

vas-fü: saguen; szapora-fü PPLB.

Vénus-köldöke-fü: umbilicus Veneris PPL. Paralipomena; meerbolme, nabelkraut PPLB.

vére-hulló-fü: chelidonia C. chelidonium majus SI. A látást meg-erössítő; szapora és vére-hulló füvek (Fely: SchSal: 23. 21. PP: PaxC. 216. Nyr. XII.177. VII.176. Misk: VKert. 451).

vörös-fü, vörös-fü. Vörös fü, turbit fü; alypon MAL. Androschemm; fértü vér; kaurat; virága veres, festnee is a virágaiul könyvet, mint a safrány egy fogya, innét safrány virágu veres fünek hívják; de az báboe [bábák] az androstemont veres fünek hívják, maga veres fü volna neve (Mel: Herb. 136).

vörös-fü: sanguinaria, coronopus, pes corvinus; rappenfuss [rabenfuss]; hollo láb Mel: Herb. 176.

vesztő-fü: saxifraga Com: Jan. 26.

vetemény-fü. Vetemény fünek neve; nyagros MAL.

viasz-fü: cerinthia MAL.

vitéz-fü: orchis; stendelwurz Nom. 91. Vitéz fü avagy agár meny (Com: Jan. 26).

.zab-fü: bromus Major; Szót. [hafer].

Fübéli: feuer; zart, jung. Fübéli paréj (Derk: OÉlet. 17).

Füveeske: herbula C. kriutlein PPLB. Perje szabású füveske; filicium PPLB.

Füvel: pasco; weiden, füttem PPLB. Meg-engedetett, hogy Linda ellenében való szögötet irták meg és lovokat füvelhessék rája (CompConst. 24). Az szándékok az hajdukak, hogy Trenesen vármegyébe is bejöjének és itt füveljenek (LovE. II 165). Hivatam oda ki füvelő marhák mellé rendeltett szolgálmat (Mondrók XI 359). Addig füvelvén, már ebéd-idej felé indulhattam meg (XXIII 32). A hol a török urak lovait füvelik, a menykő az lovakban és emberekben sok károkat tett (XXIII 624). Pént nem adtak, sem quántélyt az lovaknak, mert mind füvelenek (RákF: Lov VII 10).

Füvelés, füvellés: pastus, pastura; weidung, weide. Kimentem vala az mezőre, revidsalván ezen uttal a füvellésen

livő hadainkat (Monlrók. XV.362). Az egész cavaleria, füvellésnek nagyobb alkalmatosságáért Székes-Fejérvárnál fektült (Monlrók. XXVII.40). Az holott posták vadnak, mindenütt az posta lovak számára füvellésre és fő kaszállásra szükséges elegendő rétet asszignáltasson (KeeskFört. IV.360. RákF: Lev. IV.182).

Füvellő, füvellő. Füvellő-hely: pascum, da man weiden darf PPB. Nem tart a füvellő már pályvás lovakat, a tél istilóra szorította azokat (GyöngyD: KJ. 130).

Füveltet: pasco, herbis alo Kr. [weiden, weiden lassen]. A lovakat füveltettek (Pethó: Krón. 167). A lovat nyáron füveltetik (Gvad: GBot. 74).

Füves: 1) graminosus, herbarius, herbidus, herbosus, lymphaticus C. voll gras oder kraut, gräsich PPB. Jó füves legelő mező: *pascua herbosa PPL Villa Fines 1219 (VRég. 127). Locus qui dicitur Fynesuth 1268 (Knuanz). 2) [epus pascens; dio pferde weidend]. Az füves katonák nem bátorkodtak az mezőben füvelni lovakat (Monlrók. XVII. 177). 3) lymphaticus [nährisch, von sinnen]. Füves, havas, nem tellyes eszű, bolondos, eszelős: lymphaticus PPL.

[Füvesöd-ik].

mög-füvesödik: oberheresco MA.

Füvesül: herbesco MA. zu kraut werden, hervor wachsen PPB.

Füvez: 1) [pascio; weiden] A lovak fejéből-is a fekeket le-szedé, hogy ott füveznének (Cess: SzMag. D8). 2) incanto MA. verzaubern PPB. Vgyan magához tudgya füvezni: cestum habet Veneris (Deesi: Adag. 188). 3) herbis aspergo MA. mit gras oder kraut bestreuen PPB.

Füvezés: [incantatio; zauber]. Akar mi füvezésnélis hatható: quavis incantatione efficacius (Deesi: Adag. 312).

Füvi: herbaceus, herbeus, herbarius, graminens MA. [gras]

FÜGE (fige MünchC. 26. Born: Préd. 466. Frank: HasznK. 30. sat. *figar* Orczy: KöltSz. 37): 1) ficus C. feige PPB. Éretlen füge: grossus; füzéhez való: ficarius C. Füze apró magva: cenchranis MA. feigenkernlein PPB. Kemény-hajú figék: duricorinae ficus PPB. Minem zednek korokról figeket? (MünchC. 26. JordC. 146. DomC. 88). Az wy figee igen jó éhyomra emni (Mel: Herb. 2). Meg nem vala ideje a figekneec (Helt: UT. M3). Az böitorjanról figet: de tribulis ficus (Fél: Bibl. 10). Nem vala még az fige érésneec ideje: non erat adhuc tempus ficorum (MA: Bibl. IV.43). Küldöttünk figét, malosa szőlőt (MontME. L147). Az figét aprítsd szép apránként (Radv: Csál III.40). Öreg füge: ficus grandior (Pázm: Préd. 416. Kr. Előérő figéket kívánt az én lelmem (Illy: Préd. I.130). 2) [arbor fici, ficinea; feigenbaum]. Fügenec első almaia: prima poma ficulneae (BécsiC. 193). El veree w fygeyeket: percussit ficulus eorum (KeszthC. 283). Ket szaz csoport füge (Helt: Bibl. II.210). 3) sycalis, avicula in artificioso victianis nido, pendente de arbore celsa MA. *Füge-fészek: nidus nira arte constructus aviculae sycalis MA.

[Szólások]. Függet mutat peres törvény bírójának (Orczy: KöltSz. 37).

asszű-füge: ischades C. Asszűn figék (Ker: Préd. 151). (Száráz fige: aridae ficus PPB.)

indiai-füge: ficus Indica Lipp: PKert. I.106.

öreg-füge: chelidonia PPL.

vad-füge: caprificus C. sycomorun; wilde feigen PPB.

Fügécske: ficulus C. kleine feige PPB. Éretlen fügécske: grossulus C.

Fügés: ficosus, ficaria MA. [feigen-, feigenpflanzung]. Fügés hely: ficetum C.

FÜGG (figg CC): 1) pendeo C. haereo; hangen PPB. Főlül függök: suspendeo; fölül rajta függök: superpendeo; fölötté függök: impendo C. Reá függök: impendo PPB. Cristusnal fügene (ÉhrC. 65). Figen tolmayok kowt (154). Haimal fogua meg akasztatun figgenie lagia (DebrC. 192). Ez lampas fevg vala (DomC. 55). Ez az en fiam, ky fywgeh nykeppen a tolvai az akasztófan (WinklC. 98). (Krisztus) nagy zemerőmsseggel fygót es nagy serelőmvel megi fezyttotót (ÉhrC. 71). Az ki el lopta [marhádat] azzal kel függened, mert az vra felakasztattia őtet (PortSzer. N2b). Koörcsőtűn függöt bümeidert (Zrinyi: ASyr. 313). Ha arra ingerleneie, hogy az czernat, kin függ, el meczeneie vagy el bocsatanúja (Lép: PTük. I.320).

Egy nagy örög gyöngyszem függ az közeiben és az karaján két kisebb (Radv: Csál. III.320). A cseresznye füge hosszu tsutkán (Com: Orb. 23). Bórón függ ön feji hadi botokkal (Com: Jan. 150). A menyezet, boltozás reánk függ (Com: Vest. 79). Olyanok-is függnek Angliában az akasztófan, a kik nem annyira erdemsek reá, mint azok, kik kísérik vagy oda küldik (Fál: NE. 102). Hol függnek a hintók jobban a pántsziokról, Olasz-vagy Franciaországban? (Fál: NU. 331). Képei függnek a falakon (Fál: TÉ. 794). 2) [constat; besteben]. Minden terveu fignek: universa lex pendet (NémGl. 316). Ez ket paranczolatokban az tellyes terveen fyg: in his duobus mandatis universa lex pendet (JordC. 425. ÉrsC. 213. WinklC. 311). Ebben fyg az igaz bezed: in hoc est verbum verum (JorC. 635). Az miben mindemek fűvössighe függ (Sylv: UT. II.2). Meg tanulhad, mi legyen, es mibe fügen a Christus Jesusnac orszaga (Helt: Bibl. I. g4). Czac ezbe egyedül függ a mi bodogsagun (Born: Préd. 274). Diczerni az vrat ez negy dologba fyg: első meg esmerüi őtet igazan allatiaba (Mel: SzJán. 464). Könyű által-látni, miben áll a lelki környül-metelés, mert ez mindeneztől abban fyg, hogy okosság előző vgyódásinkat meg-tör-jük (Pázm: Préd. 162). Ebben függ a jó életnek fundamentuma (Káldi: Préd. 1504). Ebben függ minden győzedelmed (Laur: LVIad. 46). 3) [pendeo ex aliquo v. ex aliqua re, vertor in aliquo v. in aliqua re; ahängen]. Valakitől függeni, ballgatni: auscultare alieni PPB. Myndenek zerezethnek egye elsew eredetre, kytwl fyglnek leetel zeret (ÉrdyC. 662b). Senkjítvl nem akarok fyggeni (LevT. I.277). Ez mindenbe az isten szaintól figge (Szék: Krón. 30). Az kedig függ az Christusnak fel tana-dasából (Born: Préd. 260). Atyanc nagyon, kitül figgne es igazgattatun Christus után (Tel: Evang. I.42b). Az keresztien emberneec nem szemeltül, hanem az isten igejétül kel figgeni (Fél: Bibl. 324). Mástól függő ember: subjugus homo (Deesi: Adag. 283). Az mi meg igazulásunk egy csoportyére sem fyg az igaz es méltó poenitentia tartástül (Pázm: Kal. 348). Ily derék dologban, melyből fyg fűvösségünk, oly bizonyos módot mutasson, mellyel . . . (570). Az absolutonak eroje nem másman függ, hanem istennek a Jézus Christusban való igralmasságától (Pós: Igazs. I.300). A poenitentia nem függ az embernek maga szabad akarattyanac erejéből, hanem istennek csupádon való ajándéka (uo.). Az jó életnek mestersége, mellyből fyg az fűvösség (Tarn: JóÉl. 21). Holmi gyűlevészeknek conciliomoknak tetézéseken függőtök magatok-is (Matkó: BCSák. 226). Kinek kezein forogván minden, kész akarattyal fygven minden, nem akar s kíván egyebet az igazságnál (Fál: NE. 9). Embernek emberbe való bizakodása mind azon gyarlóság es bizonytalanság, mert változó kedvéből függ (Fál: SzÉ. 520).

[Szólások]. Mind egy porazon fügnek ők (Deesi: Adag. 171). Melly igaz a mit egy poeta mondott, hogy vékony ez érnán fyg' az embernek minden állapattya (Pázm: Préd. 69).

[Közmondások]. Uj száta szegen függ (Matkó: BCSák. 333).

alá-függ: dependeo MA. [herabhängen]. Főlül alá függő: superimpendens C. Az v feien alá fügneec es figneec vala zantalan sar gúccoc (GuaryC. 18). Az en itakam le zegen ala fyg

vala (NagySzC. 37). Főlei föltte szórások, es el ala függenek vala (SalMark. A3. Zrínyi: L33).

elől-függ: praependo C. propendo MA. hängen, vom herabhängen PPB. Elöl-függő nézésre való épületettség, erkély, folyosó: podium PPB. Az elő függő és igen nagy fül, agyatlanságot, az igen kerekdül, tanulmányt jegyez (Cis. N4).

előlfüggő. Ágynak elől függője: vorhang eines bettes Kir-Bosz. 135.

lő-függ: dependeo C. hängen PPB. Lőfüggő nagyfűlű: flaccus PPB. Bár az akasztófáról, az kerekéről lő függemlis (Bon: Préd. 13).

[Függed]

föl-függed: [haereo; hängen bleiben]. Absolon az fölygta agyban meg akada, es az egh s föld között föl függede (Lép: Fűk. 16).

Függeszt: pendo, figo, affigo, appendo MA. anhängen, anheften, anhängeln PPB. Ágy előbe függesztő superlüt: conopodium PPB. Függetwen: suspensum Ném: Gl. 156. Labayhoz függesztel anyaktydat (ComC. 80). Kerestre függetőt (TelC. 150). Malom követ függeszenek ew nákara (ÉrdyC. 552b). Es függeszté egy naphat az ő homlokára: suspendi itaque in aures ad orandum faciem eius (Helt: Bibl. I.1). A miket Luther a biblia könyvei-előbe függesztett praefatiókban írt volt (Pázm: LuthV. 256). Pompjus is karját szőre függesztette (Thaly: Adal. I.117).

[Szólások]. Nem volt so oka, so foka, kiro függeszteték tők volna bíza kódásokot (Fal: UE. 155). A dolgokra függesztvén nem é dot, ugymint egy belém-tetzettvén béragad, meg-áll, marad (Com: Jan. 155). Istenre függetőt gondolkodással kell lenni (Zvon: Post. 1810). The hozad függetemlen een Lökemeth: ad te animam meam levavi (KosztC. 235). A világnak oktalm fia ezen költsönöl oly kevélyen dítsékeknek, ezekre függesztik, fúmasztják minden reménységeket, minden boldogulásokat (Fal: NU. 334). Zemeit a feledre függeszthe (WinkC. 109). Een zemym függethwen vannak mindenkoron vrhoz (KulesC. 47). Szemeket égbe függettetté volna: oculos in caelum elevassent (MA: Bibl. IV.106). Csak az egy igazságnak ismeretire szememet függesztvén (Pázm: LuthV. 1). Nem függetik szivököt az ő javaikra (MA: SB. 105). Szívét az gazdaságra függettöte (MA: Tam. 1290).

be-függeszt: infigo C. MA. Bé-függesztem: heften in etwas, hängen stechen PPB. Befüggesztetett: infixus C.

el-függeszt: [dependere facio; hängen lassen]. The kegyes fejedeli hallos keservségben el függeted (PozsC. 12).

föl-függeszt: **1)** appendo, suppendo C. [hängen, heiken, anknipfen]. Föl-függesztetett: pensilis C. Kirahae paracodanta fölfüggesztetec: ciliatum regis pendit (BécsC. 66). Föl függethe emen marat: haqueo se suspendit (JordC. 114). Föl függethwen az kerekzhfára: suspensum in ligno (723). Az Berthalam magyarázatyk föl függetőnek (ÉrdyC. 500b). Föl függetöt az anya zent egy hazaz kerekzőket zemeink előt (538). Az fizesha föl függettesek ny wigasszag towenketh (KosztC. 57. KulesC. 313). Az kerest tara föl függetem (Kanj: SzFal. 361). Isten atkaban vagyon az föl függettetett ember (Szár: Cit. E2). A hegyek égben magokat föl függettöte opetunistan boldog isten! mely bátrae és merésze (Com: Jan. 200). Két fölfüggesztő gömbölyű órák (Mondrók. VIII.11). **2)** loco moyeo; suspendiren, ausssetzen. Az isteni sententia föl függetötöt hatatnait (ÉrdyC. 513). Járt némely reformata okkölésiek számokra régen a fejedelmektől valami kevéssé fizetés. Ezt fölkezdette függeszteni a kies tartó Apse István (Bod: Pol. 111).

föl-függesztés: suspendium, suspensio MA. suspensura; das aufhengen PPB. Nezed akasztó fara föl függeteset (VítK. 18). Felakasztatnac, föl függesztéssel ölettetec meg (Com: Jan. 137).

hozza-függeszt: appendo, affigo; anheften, anhängen PPB. Hozza-függesztett: appendix, affixus MA. angeheftet PPB.

ki-függeszt: [defigo, propono; ansteecken]. Ebben kedves Neanderem! egyedül csak a virtus és istenes jószágok tárgya és kifüggesztett tölja a mi kötelességiinknek (Fal: NE. 38).

lő-függeszt: facio dependere Kr. [hängen lassen, zum boden wenden]. Csak lefüggeszték csüggeszték kezeket és semmi munkához ne fogimák (MA: SB. 174).

[Szólások]. Az Catilina feiet le függesztvén: Catilina demisso voltu (Deesi: SallJ. 23). Azért szomorkodnak ily igen, téjek lefüggesztve (Czepl: Japh. 133). Az aztalnal tyztesseggel leg zeme y det lefüggetvén (VítK. 47). Lőgenec vezteg alló kezeld, le függet vezteg alló zemelek (66). Lőe függetvén ew zemeit (ÉrdyC. 381b). Szemeinket lefüggesztjük (Mad: Evang. 257).

rőa-függeszt

[Szólások]. Ne kapj oltas mulatságon, a mely megkivánja, hogy ember teljesen rőa függesztesse elméjét (Fal: NE. 26). Valami zörög, fölötöt rá függeszté [igy], mereszté ta nyúl: aures arrigit (Com: Jan. 17). Rőa-függeszténi zemeit: oculus contemplari PPB.

[utána-függeszt]

utánafüggesztés: appendix; anhang Com: Vest. 119.

Függesztel. Függethwey: infigeret NémGl. 369.

Függeszkd-ik: adhaereo, se applicare, appendo SI. [sich anhängen, sich klemmeren]. Az műseket az papaknac így kől vala meg szőzöni, hogy abból valami hazna lenne az nepne, es ne függetkődnec ezte az külső nezesre (Zvon: Ósáml. 115).

Függő: **1)** pendens, pendulus C. pensilis MA. hängend, aufgehängt PPB. Kőntös függő perőnje: instita PPB. Ismeg az igen lapaz hű, es homlokra függő, tiszta szőfűt ielen (Cis. N3). A gyertya tartó függő légyen: candlebrum sit pensile (Com: Jan. 158). **2)** inauris; humla, monile MA. ohrenzierde PPB. [halsschmuck]. Egy függő, kiben kilenez rubint (Rady: Csak. II.57). Gyémántos függők (Pázm: Préd. 450. Kr.). Egy násfa avagy függő (Rady: Csak. II.149). Egy gyémántos függő öt libentővel (348). Ewegg függet (III.140b). Egy függő násfa (RMK. II.398). Két arany lánczat, egyiken függő vagyon (Gér: KárCs. III.361). Két kő függő, homlokra való (IV.26). Zománcezos függő (261). Függő es fülben való (GKat: Titk. 18). **3)** monile MA. pferdeschmuck PPB.

[Szólások]. Függő kétségben vagyunk, melletre kerekünk, mi jó kedvvel fogattuk számléknk (Fal: UE. 119). Függőben hagyni: in suspensio relinquere PPB. Életős függőbe leszzen te előtöl: erit vita tua quasi pendens ante te (Helt: Bibl. I. aaaz). Hasznos ez akkor, mikor ember függőben vagyon, avagy kételkedik lelki állapottáról (Négr: Ilyk. 328). Ezen levélnék ajánlott küldése függőben maradtott (Kár: Élet. II.259). Örökig tartó tsendes várakozással függőben marad, so egyre, so másra nem mutatván hajlandóságát (Fal: UE. 172). A gyümölcsös dolgokban megkivánja az okosság, hogy függőben maradjon életünk (Fal: SAE. 513). Valakit függőben tartani: detinere aliquem suspensum PPB. Függőben tartom elmémet (Mik: Törd. 37). Függőben tartja a szemérem, a félelem (Fal: NU. 323). Függőben váltam el tőlök, es hozzád tártam jó iram, hogy ezek iránt értem böles ítélletet és tanácsodat (Fal: NU. 318). Függőben vottm elmével viscálja a dolgot (Márkó: BCSák. 257).

arany-függő: inauris, mouile MA. güldnes ohrengelenk oder halszierde PPB. Arany luncz, kyn arany fygw wagon (RMNy. II 199). Kényes aszszonyi állat; kinek homlokán arany függők; füleiben drága lebbentyűvel (Radv: Csal. II 376).

fül-függő, fülben-függő, fülön-függő. Fülben függő, fülön függő; inauris MA. ohrengänge, ohrenzierde PPB. Fül függő (Káli: Bibl. Exod. 32. 2. Kr.). Fülbe függő (no. Jób. 12. 11. Kr.). Fülön függő násták (Com: Jan. 101). Arany fül-függőket ada néki és karjereczeket (Illy: Préd. I 385).

mellrevaló-függő: [mouile; halsschmuck, brustschmuck]. Egy mellre való függő, melyben vagyon gyöngy libentő három szém (Radv: Csal. II 351).

Függőcske. Két rubintos függőcske (Levt. II 386).

Függőlék: [appendix; anhängsel]. Első volumenje be-foglalja a három első részeket több függőlekekkel együtt (GKát: Váts. I a 2).

Függős: 1) Tsertselyés, függős fül: annulatae aures PPI. Függős tő (KárCs. Lev. IV 234). **2)** [haesitans, dubitans; schwankend?] Függős tanácsok (Fal: Jegyz. 934).

FÜL (fül JordC. 386. sat. füllekl KazC. I 92. fül VitkC. 630. CornC. 155. DöbrC. 18. Deesi: Adag. 172. KBécs 1572. C): **1)** auris C. ohr PPB. Kajla, le-hajló fülek; demissa aures; leeresztik a fülököt: aures marcidae PPB. Fület vajúni: aures levare PP. Másnak fülebe bé-sügni: insurrare alteri; bolond beszédéről, számár füleiről szokott esmértneti: ex verbis fatuus, ex aure tenemus asellum PPB. Fülecnec ezrelme: sensus aurium (BécsiC. 42). Vram az ő zűueknec zerzeset halgata meg a te fűled (VtkC. 6). Vagyon fűle hallanya: habet aures audiendi (JordC. 386). Hy fűlökkel nehezen hallottak: auribus graviter audierunt (393). Megh vagaa az feyedelem zolgyayat, es el egyttee hwncky yob fűleet: absceidit auriculam dexteram (689). My wysagot yelenthez my fűleynkben: peregrina quaedam infers auribus (767). Wnekky zywek akaratyath meg hallotta the fűled: audit auris tua (KulesC. 17). Fület onnal be tölteek (DöbrC. 566). Wg bezellj, mynth hogy ha fűlewl halotla wona az azonjom zawath (Levt. I 308). Kiknek fűlök szeretik az istentől el idegenítő rűtságos szókat (Tel: Evang. II 506). Az fűl faiaaszt és az folyassat meg állattya (Mel: Herb. 10). Az isten nem szol az fűlbe valo gionasrol, hanem az hűnek kőzöt valo meg egyiesűlesről es bekelleréről (Fél: Tan. 245). Vakarja fűle mellékét (MA: Scult. 775). Az fűlein drága két gyöngy függött (MA: SB. 224). Az külső ígét beihleti és ereszi az fűlek által az lelkekbe (MA: Tan. 1310). Sem az hallot és el-hit dolgokat ottan más ember fűlben nem rűpítettük (Pázm: KT. 16). Nyilat idegestűl az fűlhez vonya (Zrínyi I 164). Kényes aszszonyi állat, kinek homlokán arany-függők, füleiben drága násták vannak (TKis: Pan. 65). A bagolynek fűlei körül valami szűrnya formátka vagyon (Misk: VKert. 434). Fűlelt fűjdatta a sok jövő menő zörgőldő kotsik miatt (Fal: TÉ. 773). Ezek a kutyák a bikának fűleire rá tmeszedtek (Gvad: FNót. 88). **2)** ansa C. MA. handhabe PPB. Edény fűle, fogantója: ansa PPB. Az edényt fűlenél fogva fogdossad (Com: Jan. 83). A czipelésnec talpai, két fűlei és kötői vannak (100).

[Szólások]. Se fűle, se farka: nec *caput, nec pedes habet; es ist eine ungereimte, ungeschminkte sache WF. Fűlűc megczendűl belé: tinnient aures eorum (MA: Bibl. I 247). Cseng-e a fűled? (Mik: TörL. 412). Az fűlűnc eziklandoz (Bom: Préd. 620). Eltűltek az én fűleim ezekkel a szókkal: *circumsonant aures meae vocibus his PPI. Zűn nem latta, fűl sem hallotta (SándC. I). No már az emberek fűle hallattára, mond-meg, ki adott kezudbe, hogy minden oknélkül meg-űly engem (Hall: HHist. II 294). Panaszolkottal nem egyszer, jó uram, fűleim hallattára, hogy a fanatizismus,

libertinismus el-hatalmazott nálunk (Fal: NU. 326). A fűlnek is vagyon fűle (Fal: UE. 599). Szemod, fűled legyen mindenfelé (RákGy: LevT. 97). No rűson vagyon az fűle [űgy]: ignem palma (Deesi: Adag. 172). Rűsen legyen a fűle (Mogy: ÓJaj. II 17). Tseng, zeng, zűg a fűlem: sonant aures inter se ipsas PPB. Az egyenetlenség forralt olyan lugot, melytől végre soknak fűle jaira zűgott (Gyöngy: MV. D. Oly rejték hely valae Róma, hogy a mi ott történt, senkinek fűlűbe nem akadhata? (Pázm: Kal. 613). Mert ez dolog esék egy iűn fűlűbe, hadnagynak megmondá (RMK. IV. 190). Ez midűn fűlembé esett volna, kezdék gondolkozni az dolog felől (Pázm: Kal. 672). Nem jó volna, hogy fűleben esék (Moulrók. VII. 157). Mely larma ő felsége fűleibe hatván, paranesoltatt, hogy desistájának az atűle verbunctól (Haz. I 285). Mint legyen mostanság dolga az említett módias városnak, eleget hordják fűleinkbe, a kik onnan érkeznek (Fal: TÉ. 770). Te ydwűzletűdnek zozattya yewe en fűleymbé (ÉrdyC. 382). Hol mi fűlben-más zű ójságokat kezdenek benne nézkéni (SBalog: TemK. 11). Zozattyanak ereye fűleeben meene (ÉrdyC. 549b). Sokszor kell azon egy hasznos, és szűkséges tanűtást fűlebe rágni az emberek feledékenysűgeének (Pázm: Préd. a4. 979). Tudtára adom, fűlűbe rűpíttem: *denuncio, *annuncio WF. Az trombita az ty fűleekben zűngűn (VirgC. 148). Vagy euneiek, vagy inneiek mindenkor úgy tecezt ő néki, hogy az iteletre hívó istennek szava zűngene az fűleben (Lép: PTűk. II 196). Fűlűbűl kiesik a szű (a hamis bírűnak), ha az arany alá nem nyomja (Pázm: Préd. 358). Fűlűg fűl az adűsságban: demersus aere alieno PPB. Bűszke, de fűlűg-farkig adűs (Haz. I 385). Ittas állapotomban proclivis voltam amaz bűnre, melyben az egész világ fűlűg-farkig hever (219). Kik e világi nyak szakasztű szorgalmatűsságban szintűn fűlűg merűltenek bé (SBalog: TemK. 150). Mind a két fűleűg: ad ambas usque aures (Deesi: Adag. 101). Két fűlűnek szűksűg a bírűnak lenni (Gyöngy: Char. 18). Papanak es fűleere jutta, meghalla (DomC. 68). Királyi mulatűg pűntűke sűrűsűt, gerlicének bűsűlűsűt, tarsa után bűjűdűsűt szemre fűle venni (Fal: Vers. 864). Felkapott nyelűve a vűros, es bűsűynűsemet fennyen hordja fűlűrűl fűlűre (Fal: NU. 306). A sidok behűdűgak fűlűket (DöbrC. 66). Az aműtű gyűnyűrűsűgeekhez jű korűn hűttal kell fordűlni, nem bé hűnyva, fűl bűdűgva tűlek tutűl (Fal: Bce. 586). Fal. NA. 164. Fűleket tsiklando dolgok (Drűg: Spec. 14). Vűletlen hűr dűbbantja a fűlűt (Hall: HHist. II 64). Fűleűnket mind a két résznek kell engedűnűk [mind a két panaszos fűlet ki kell hallgatnűnk] (Nyr. X 120). Oh! mely keserves szűk erűdekűl fűleűt (PhűlF. 74). Fel nűsd az fűleűt: auribus arrectis (Deesi: Adag. 189). Ki nűt fűlűl nem akarűű erűteni (ExPrűnc. 2). Ezzel megűs csak fűlűt sem fogják az dolognak az atyatiak (Pázm: Kal. 96). Valami zűrűg, fűleűt rá fűggűeszűti [űgy], mereszűti (a nyűl): aures arrigit (Com: Jan. 47). Hayead en hozzam atű fűleűt (TelC. 25). Fűleűt hűjes idűbb (Matkű: BCSák 9). A pűrtartűk fűleűt mind lecsapák (Tim. 136). Ha el hagyűd ezűdűt, fogya kar nagy megűnytűya fűleűt (Pesti: Fűb. 29). Meg rágni az fűlűt: aurem velle (Deesi: Adag. 50). Csak újságokat akarnak hallani, melyek a fűleket sűmogassák (Illy: Préd. I 81). Vűgyűzű fűleűket kell itt tartani (Nyr. XIV. 219). Görűg Sándor egy fűlűt a fel, s más fűlűt az alpűrűsűnek tartotta (Fal: UE. 481). Swketh fwlewkkel halgathűnak myndeneketh el (Levt. I 168). Ress fűleűkkel variat vala az ember: suspensis animis expectabant omnes (Mou: Apol. 8). Ennek a világnak hűtegetűsűt tsak semműnek tartűk, fűlűnk melletűt bűtsűssűk, nűkor haszontalan kűrdűseket tűműszűt elűnkben (Hall: HHist. II 230). Tsak a fűle mellett műlűtűl a beszűd: *evolavit oratio PPB. Ezeket olvasta Bábűműs, de fűlűmellűlűl boesűtotta (Pázm: LuthV. 29. SzD: MVir. 174).

borju-fül: Boryu fil: hieracium latifolium Beythe: Nom. 5.

egér-fül: pilosella MA pilosella major Beythe: Nom. 7. auricula muris Mel: Herb. 79. mausohrlain, ein krant PPB. (P: PasC) 275).

medve-fül: auricula ursi, alacsony virágoska Lipp: PKert. 175.

fel-fülül: [situlus, hama; eimer, handkübel]. A tejet a szőlőbe bény feji, a roeskóban, fél fülében avagy feji sajtárban vévén (Com: Jan. 78). Egy félfült mosdónak valót vettem (MonIME. 119). Egy félfült [igy?] nazar tatója [török tisztviselők] turjának vótom (231).

két-fülül: amphora; zweihenkelig, zuber]. Két fülő föld edény: amphora C Két fülü isebor, dása: capedo PPB. Két fülü esebor [jenár] 6, egy fél fülü sajtár d. I (Érölország. II. 381).

szém-fül: [curiosus, attentus; neugierig, aufmerksamkeit, vorwitzig]. A hívóködök, szem fül emberek gyönyörködött írásokat is mind megég-ttek (Pázm: Préd. 205). Légy szemfül és halgass (Fely: Dics. 23). Szemfül ember (RákF: Lev. IV.163) Szemfülebb embert szeretnek (V.130).

szémfüles: √ Ha azeket a bizonyosságokat híres emberek könyveiben nem találta volna sz. Tzirillus, elő nem merete volna hozni a szem füles pogányok elött (Moln: JÉpül. 186).

szémfüleskőd-ik: curiosus est Kr. [sjähen, aufmerksamkeit sein]. Mikor Róma várossában valánk, melly igen curiosuskodtunk, szemfüleskedtünk, de miképp meg néztük, meg-szemléltük (Bör: Ékesség. B2b. Csúzi: Sjp. 631. Csúzi: Tromb. 99. Kr.).

szémfülesség: curiositas Kr. [neugierde, aufmerksamkeit vorwitz]. (Csúzi: Tromb. 149. 179. Kr.)

szémfülség: √ Amazok látásában gyakorita emberi nyugtalan szem fülség, és únsag látásának kívánsága vagyon (Pázm: KM. 112) Ez uton amazoknak szemfülségek miatt dolgok végbe nem vihették (Föln: HBék. 19).

Fülbe-való: auris; ohrenzörbe, ohrgöhing PPB. Egy fél fülben való, gyémántos (Rády: Csul. II.271). Fülbe való, két örög hiacintuskő vagyon benne (281). A fatár nemes asszonyok megfürjék az öröket, és egy nagy ezüst karikat vonnak bele, valamint a fülbe való (Mik: Törl. 67. 138).

Fülre-való: auris MA [ohrgöhing]. Fülre-való ékesség (Bod: Lex. 19).

Fülecske: auricula C. Alsó része a füleskájének: 7. mulla auricilla PPB.

Füel (fű) Zvon: Pázm: 209). tacere, silere, ausculto MA erigo, aures; stillschweigen, horchen, aufmerken PPB. Füelőtcekkel füledtetek en hazedmet (BécsiC. 202) Füleddel füllölled lakodnak istene (AporC. 39) Siketnec kell lennem és fülednem (MA: Bibl. V.19) De erro chak fülöl, mint egy bagoly, és halgat (Zvon: Pázm: 209) Kozl. szavakra fülölhü (Mezy: Glaj. II.13) Lovam kozle. fülölhü, veyzánü (Kemény: Elet. 73) A mióta a kigyolmed levölédül az ellenség gyülekezettit értöttem, csak fülöké vartam az kigyolmed tudósítását (RákF: Lev. I.182) Fülölt a móháir, nem tudván mit feleljen (Fál: TE. 765) Magok daunlyán és a tsalard svendakrais fülölvén, vigan uszákálnak (Fál: NA. 164) Könyvező szemmel néz reám és füled (Könyi: HRom. 117)

el-fülel: obtuso, negligo, surdis auribus praeterito MA übergehen mit tauben ohren PPB. Ha mikor szavokat el nem füled henteik, hogy reá ne kellyen szólásokat (Veras: Lev. 9). Azon ti méltán nem chudálkozhattok, ha tévelygéstököt el nem

fülelyük (163) Jól tudgya ő, hogy magoc sem járnae itt mind egy nyomban, még is nagy esalárdul csak elfüledi (Pós: Válasz. 207).

Fülelés: [silentium; das schweigen]. Halgat sőtét étszaka esendes füleléssel (Gyöngy: KJ. 8).

Füleledgél: [stupas audio, ausculto; öfter hören; hallo-gat]. Ezen dolgokat Székelyhádbul Boldvai M. csak másoc relatiójából füleledgeli (Bartha: Krón. 154)

Fülelget: √ A dob szót fülelgeti (GyöngyD: Char. 38). Éjjel nappal nyitva ajtája, bé sem rokeszteti, hol mi dolgok esnek, onné fülelgeti (Gyöngy: MV. 11).

Füles: 1) auritus C. der grosse ohren hat PPB. Fies (menen viri 1188. 1282. Krauz) Zabolázva samyargassuk, ostorozzuk ezt a Bálám füles paripáját, az elnés okosság ellen rugdolózó dölözög testet (Csúzi: Tromb. 289. MF. 162). 2) auritus C. was eine handhabe hat PPB. Kautso, füles kaponya: ureus C. Eltsábittásokra igen nagy füles, és fogatékos alkalmazosság adatot volna (Káth: Váls. II.173).

[Szólások]. Ne hoz még most feleslegot magadnak, egyfüld ninczen kopofüleso annak nem vgy adhad vissza ha egyszer el vészed, mind holtodig kel egyjüt vele töröködnöd (FortSzer. K2).

Fületlen: auritus C. ohne ohren PPB.

[Szólások]. A fületlen furkatlan reluctatiónak contumációját két osztandóre veres viasszal pocséttá be (Monfrók. VIII.171).

Fületlenség (Csúzi: Tromb. 185. 411. Kr.).

FÜL (fű) GKat: Tük. 331): calido, torresco MA. warm werden PPB. [gehoizt werden]. Iszonyatosan fülő kemenczében (GKat: Tük. 331). Társa melegével fült nyoszolyájának, el alutt a szeme, nines tíze magának (Gyöngy: KJ. 6). Szép Kumilla-is majd fül, majd pedig hül, semmi iztül szive fájdalom nem enyhül (Könyi: HRom. 116).

[Szólások]. Azon egy órában hűl fül izzad reszket, hol néki hizza magát szerelmében, hol pedig ide s tova száuja lelkét kétségében (Fál: NE. 106). Szulimán hül, fül Zrínyi bátorságán (Könyi: HRom. 93). Némellyeknek azért minden eszek kedvek az vilagh hoz. fültt és ragaszkodott (Pázm: Kal. 80). Ha semmi útal nem fül szive férjéhez, vallyék-el tüle törvény-szerént (Pós: Izas. II.557). Ez az dominiüm két falukból épült, az aknai dominiüm is ide fült (Thady: Adal. II.366). Szegénynek szeme keservel fül (Zrínyi. 121).

be-fül: √ A szoba a kemenczével melegdic meg, bé fül (Com: Jan. 108).

mög-fül: [calesco, arasco; warm werden, diirr werden]. Mikorom az nap feltámadott volna, az magok meg fülnek: solo exorto, ardore tacta sunt semina (Sylv: IT. 26) Az fülő foly vala az meleg nyárbán, Sándor megfült vala az ő útában (RMK. IV.92) A pince rökkenő, és a rosmaring hamar megfül benne (Lipp: PKert. II.52).

öszve-fül,

öszvefült: concors; einig]. Közösségesen mindnyáján öszvefült szível abban munkálkodgyunk (Bátü: I.176. 211).

Füldögél: [calesco; sich wärmen]. Gondolnám én, hogy a ki ama kénykes lang mellett füldögöl, nem igen kényvén éli napjait, és a ki eből lett emberből, annak is előg eből vagyon dolga (Fál: NE. 16).

Fült: abustus, tostus, torridus, torrefactus, calefactus; besengt, ausgedorrt, heiss oder warm gemacht PPB.

FÜT, FÜJT (fű) GKat: CC. utemio DobrC. 395. fűlözven Pethö: Krón. 219): calefacio MA. warm machen,

einheizen, erwärmen PPB. Fűtí vala őnmagat a tűzhöz: calefaciobat se ad ignem (MűnchC. 102). Eg' nas kemőnczet fitteneio (DebrC. 395). Allonak vala kedig akor a tűznel a zolgak fűt-ten őnnón magokath (WeszprC. 71). Fűcson kemenzét (Czegl: Japh. 129). Közéit lábait fűjté, melloggeté (GKat: Vált. II.195). Kemenzét fűthetne (Lipp: Cal. 8).

be-fűt: calefacio, fornacem succendo MA. warm machen, heizen PPB. Fűjts bé: mach feuer KirBesz. 11. Melegeit a be fűtöt kemenceze (Mel: Préd. 26. Lép: P'Tük. I.10).

még-fűt: ∞ A kemenceeth iol meg fűti vala (NádC. 84). Paranchola, hogy az kemenzet igen meg fűtneye, hetszer inkább mint annac előtte (Hofzr. 310).

Fűtés: calefactio MA. erwärmung, einheizung PPB. Fűjtés (Pázm: Préd. 180).

Fűtő: 1) calefactor MA. [heizer]. Fűtő [vezetéknev' XVI sz.] (Nyr. IX.365). **2)** Fűtő, kívül fűtő kemence: aenstnarium; ein blünder ofen, wo man von aussen feuer einmacht, dampfdoch PPB.

kemence-fűtő: fornacarius C. stubenheizer PPB. Ugy tiszteli az apostolokat, mint ha kemencefűtőtől volnának (Pázm: Kal. 308). Kemence fűtőhöz illendő consequentia (Matkó: BCSák. 171). Mikor a király ulvari méltóságra emel valakit, és hogy bősületes tisztúnak meg-felelhessen, telyes illendőséggel, 1000 arannyal meg-ajándékoz; többre tartozik, hogy-sem kemence-fűtője a királynak (Fal: NE. 64. Fal: TÉ. 785).

Fűtőz-ik: 1) caleño C. MA. sich erwärmen, warm werden PPB. Fytezeg vala a zennel: calefaciobat se ad ignem (JordC. 507). Pether yl wala kywól fytözven (ÉrsC. 36). Nyalaab faakat vyzen vala, kyneel fytezneenek (ÉrdyC. 544b). Petőr es oth [a tűznél] al vala es fytözic vala (DebrC. 617). Ky kezeleb az zenzoh, az jonkak fytezyk (LevT. I.23). Mykoron latta volna, hogy Peter fyteznek (Pesti: NTest. 106). Rakásra eleuen szenet hordottanak vala, es fűtöznek vala (Sylv: UT. I.154). Kic ott fűtöztec, feienkint meg fuztoc (Börn: Ének. 388). Czinala egy nazi szenet az varosnak egzik vchianu, holot az zegeni embe- rek fytezenek (Pont. 127b). Szent Péter a tűznél fűtözve me- tagadá Kristust (Pázm: Préd. 498). Az ki it fűtözic, melegez valyon (SzFabr: AmAff. 9). Nem mene a sűtő kemencezéhez fűtözni (Matkó: BCSák. 396). A tűz mellett fűtözött (RákGy: Lev. 46). **2)** [commoror, dego; sich aufhalten]. Egy ideig ott fűtözven Varasd táját el pusztéta (Pethő: Krón. 249). Szabó Péter uram. reservalisa ellen, ma is oda fűtözük (Nyr. XIV. 461).

még-fűtözik: ∞ Fytezyetek megh; calecite (JordC. 835). Füst nélkül olly tűzet tsimálok, kinél sokan megfűtözhetnek (Hall: HHist. II.31).

Fűtöztet: [calefacio; erwärmen]. Be wyue (a fázó embert) barlangyaba, ees kezdé az tywznel fytezetny (Pesti: Fab. 53).

FÜLEMÜLE, FÜLEMILE, FILEMILE (filemle VirgC. 107. *philemle* Helt: Mes. 128. *philemle* Bal: CsIsk. 185): huscinia, acredula C. Com: Jan. 31. philemela MA. nachtigal PPB. Filemiléül szöloc: mitilo MAL. Ha valamely ember hal vala mely ma[da]rkaat edessen enekleny, mynt az fylemle vagy egyeb madarka, jzeen gyenyervekyd benne (CornC. 165). Az tanak w begien wl vala egi kis madar ki nenezetik filemilenek; fel tekente ez bodog atia es ezenkeper zola neki: no en io lugom filemle, ier, lasuk melikóok diczer- hetí ynkak az terómtó istent? de ez filemle az w czongó zauaag felieb balada az bodog atihá (VirgC. 107. KazC. 193). A fylemle nagy edessen enekel (Pesti: Fab. 36b). A filemle rakua bánatall és iyetsézel énekelni kezdé (Helt: Mes. 128). Immaron az faknak, pinkesd mótattia [igy] bimboit, holnapí mast dalliat [holnapí dalliatí mast?] zep philemle gögi [gy]

(Klécs. 1572. B3). Hogy lehet az, hogy az bagoly énekellyen az filemilének: bubo emít huscinia (Deesi: Adag. 287). Noha philemiléneknek akortok láttant (Bal: CsIsk. 185). Vagyon meg más hasonló veréb forma madárka-is, melly filemilének nevez- tetik (Misk: VKert. 196). Egyebüitt az filemilék nem szölnak (RákGy: Lev. 63).

[Szólások]. Kiteszik ott szavából, ha teléné vagy filemilé (WF. 468).

Fülemiléske: husciniola C. kleine nachtigal PPB.

FÜLLENT, FILLENT: mentior Kr. [lügen]. Még-is illyeneket fillentesz (Czegl: Japh. 222. Matkó: BCSák. 310. Lipp: VKert. I.6). Az utolsó levelét emek előtte husz esztendővel írta kérd: de hogy ne fillentsek, emek előtte husz nappal (Mik: Törl. 123).

FÜNCES: [agilis, alacer; munter, lebhaft]. Küldénec ama fűntesz ezeczago frater Gergel ért (Helt: Hál. 70). [Vö. FIN- COL].

FÜRD-IK, FÖRD-IK, FÖRÖD-IK, FÉRÉD-IK (ferdebe ÉrsC. 396. ferőttek DöbrC. 499. ferődes MA • Scult. 685. feredőben RMK. II.6. fýrredbe RMNY. II.23. fýredten Kár: Élet. I.246. fýredő II.46. fýrődi Szár: Cat. J.4. fýredés KBárt. 1583. Cím. meg fýrredes ThewrC. 129.): lavare se MA. baden PPB. Inmar nem ferednek vala (CornC. 330). Mynt ha balsamom- ban fördneenek, (ÉrdyC. 499b). Lelke ayoytassagban fördöky (641). Tudja, hol s mint kell ferdőt készíteni az feredőknak (Monlók. VII.382). Gonosságokban feredvén (Hall: Páuzs. 244).

ki-fürdik: [salubrium aquarum usu desino; eine badekur beenden]. Mi itt immár kifördöttünk, istennek segítségéből fel akarnánk menni az várba. Irtam Stubnyai hévvizben (LevT. II.122).

még-fürdik: [se lavare; baden]. Az dyzno megh feredween: sus lota (JordC. 860). Meg akar a giermőkök vereben fördni (DebrC. 90). Nem elegh hogy hytben gylywnk, de ebbe kel meg feredwnk (ÉrsC. 467. Kár: Bibl. I.491).

Fürdés: lavatio MA. das baden oder waschen PPB. Minden hurutba hasznos a feredés: in omni tussi utilis est natatio PPB. Mosodás, ferődés (MA: Scult. 685. Felv: SchSal. 37).

[Fürdetlen]

Féredetlenség: [deficiens lavatio; das nicht-baden]. Mibe mastan vagyon Ferencz dolga, jóllehet nem merink szólni, de bizony minékink nem tetszik az feredetlenség az gyermeknek (Nád: Lev. 157).

Füördő: lavacrum, nymphaeum C. balneum MA. bad PPB. Feredő bányák: caldaria. Meg engedte, hogy feredőt készítsen: indulsit balneum fieri PPB. Feredenzyg (metalis név 1256. Wenzel. II.267). Ferdewtha 1418. (Czím.) Locus ferdewhel vocatus prope Balatinum 1458 (CodPatr. IV.393). O zent bekesez te vag' confessoroknak fördődie (GuaryC. 65). Egy jzeen sze- pen meg elegyetet fevdvén (CornC. 271). Zykra zeen zarmazeek ky az feredew alol (ÉrdyC. 551b). The halaldóknak wtanna egyebek temeenek fördődi az kenyhwasbol the erőthied (ÉrsC. 258). Keree ew leanyat, hagi ew wele el menne az ferdebe (396). Meg titiztan az viznek fűrdieuel: mundans lavacro aquae (Fél: Bibl. II.88). Az viznek fördőieuel meg tisztít minket az ige által (Fél: Tau. 401). Meleg fűrdő: Her- culanum balneum (Deesi: Adag. 104). Gyenge meleg feredő, vér vételec illnee e hóban (Cs. B4). Az ihóknae serege, mellyek az feredőből fel lönce (Kár: Bibl. I.632). Tsinála szent vérből fűrdőt lelkünknek (Pázm: Préd. 526). Christus parancsolta az külső viznek fűrdőjét (Szár: Cat. H2). A fűrdődien veriték- zünk (Com: Vest. 82). A kénkőves fűrdő készen vár (Thaly: Adal. I.64). Vasárnap az városra megyek s hétfőn isten ál- do-

másiból az gyógyi fürdőben akarok menni (RákGy: Lev. 58). Purgatio s a gyógyi feredővel curála (Bethl: Élet. 209). Ebből után megindultam sietvén az gyógyi fürdőbe (Méntrók XVIII. 31. 42). A keresztiség, újoman születésnek fürdője (Mad: Évang. 173). Látván, hogy ebből a heves fürdőből [szeszdelmes helyzéből], sem gyógyhat ki, lassan lassan légyál (Fid: TÉ. 797).

gőz-fürdő: thermæ, laconicum, balneum sudatorium C. calidarium, cella calcaria PPB. dampfiad PPB. Az meddő asz-szonyember romlot testét ez olajal gőz feredőben kend (Mel: Herb. 73). Gőz feredőben magad tisztiezed verítkezősűn (Gis. J3). Gőz fürdőt szerettek nékik (Mesék. 11. Com: Jan. 114).

hév-fürdő: [balneum calidum, thermæ; warme quelle]. Hévíz, természeti hév fürdő; thermæ MA. warme bader PPB.

kád-fürdő: [lavatio in alveo; wannenbad]. Egy kád fürdőt zóza nyekünk (ÉrsC. 167). Vettető forró kád feredőben (ÉrdyC. 551). Tar Lőrincz egy tüzes kádferdőt ott a pokolban látott (Tin. 358).

víz-féredő: nymphæum PPB.

Förödöcske: balneolum C. kleines bad PPB. Hévíz förödöcske; thermæ C.

Förödői: balnearis C. zu den bädern gehörig PPB.

Fürdős: balneator C. MA. bader PPB. Feredős, szőr-szedős; alipilus PPB. Fürdőt hogy kosecsen, fürdőt se szolliczed (KNagysz. 1921. F3). A fürdős a köppélyöket fel-vetvén (Com: Jan. 115).

FÜRÖSZT, FÖRÖSZT, FÉRÉSZT [fürdet. ThC. 18. KazC. 27]. lavo, abluo in balneo MA. baden, im bad abwaschen PPB. Fürsiete, etely, ymloti, ug lug ma seilutot (Königsbl.) Kit műkoren az ő daikina törözene (DobrC. 204). Testedet gyakorta főrezyed (ComC. 162). Weoródben meg fürödésert főrezzed en lelkömet te malasztodban (CzechC. 31). Fyőket mosta es főrezfotte (ÉrdyC. 612b). Meg mossie, főrezfite magokat (MA: Seult. 1033). Gyermekségtől fogván frízitetik, főrezfotik, pákáztatik az ember (Mih: ÖrökÉ. 121).

[Szólások]. Kardomat kurutzok véribé fürösztém (Gyal: RP. 199). Kolduhú szégyel mindegyike, s nem mér, meztelen, pusztán áll mint fürösztött egér (29).

még-füröszt: ~ Megh főrezthwen vízbe hálkoth; lotos aqua (JordC. 79. 739). Nemelik testöket is még füröztik (DobrC. 17. 191). Kezde ezén kornie, hog ötet önön maga meg főreztene (ThC. 18). Meg főrezet Christushan, az szent vazora eltet bennüket az te szent tiadban (Bom: Ének. 467). Meg főreztetet es tyszulttatot (Mon: Apol. 32). A bölchességnek tavában nygvan nem főrezdötet fürösztöttek meg (Voresn: Lev. 238).

Förösztés: ablutio, lavatio MA. abwaschung PPB. (Bom: Préd. 62).

FÜREMD-İK: valesco, roboror, convalesco, conroboror SI. [gesunden, gesund werden]. A dietával és koplalással füremedik minden részök (Pázm: Préd. 837). Vö. **FÜRGE**.

FÜRÉSZ [für]. KazC. 188. Mel: Szám. 173. [für]. Pest: Nöm. 13. serra C. rancia PPB. sige PPB. Zenth Ysayas propheta tabol egyalth főrezzel metueek által (Apost. 21). Noegy fargo keröketek szerzetete es vass főrezökkel be szerzetete es elős borothakkal meg főzetet (ÉrdyC. 671b). Isten báty boty? palezy, főrez (Mel: Szám. 238. Erasim: Erk. 37. ACSere: Enc. 212). Készit Istvánján mögöl kövöket, Ézsaiásnak sok főfürészeket (Thaly: Adal. 1293).

deszka-füresz: [brett säge]. Conventiója deszka fürészekon így levő deszkahasítónak (Evk. XII. 82).

Füreszecske: serrula C. kleine säge PPB.

Füreszél: serro, serra seco PP. reciproco *serram PPB. schneiden mit einer säge, sägen PPB. Szent Simont hosszazra kote füreszlette (Helt: Bibl. 163. Káldi: Bibl. 309). A füreszél füreszszel füreszeli a füt; serrarius serra serrat (Com: Jan. 103). Jákóhalmán a vargák ködmönt közörfünek, Pusztaszikszón Győr mellett mentét füreszölnek (Thaly: VÉ. H. 171).

el-füreszél: serro C. [abszigen]. El-füresztele az ágait; *serravit ramos PPB.

lé-füreszél: ~ Halván aszt egy nagy koss monda a pász-toroknac; Nyírétet engemet és szaruimat le füreszellytete (Helt: Mes. 349).

Füreszés: fogas, serratus PP. wie eine säge mit zähnen PPB. A citrom fának levelei fogasok, füreszesek (ACSere: Enc. 225).

Füreszült: ~ Három leuelő, de metét füreszült a leuele mint a dutkorónac (Mel: Herb. 94).

FÜRGE [fürp. Thaly: Adal. H. 950]. agilis, celer, vividus Otr: OrizHung. H. 53. [finc, munter]. Nossza hajdu, fürge varjú, járjunk egy szép táncot (Thaly: Adal. H. 950).

FÜRJ, FÜR [fürmadar, furet. JordC. 112. für]. Frank: HasznK. 206. für? Balassa: Költ. 13. 2590; ortyx C. coturnix MA. wachtel PPB. Kireek es für el főve; petierunt et venit coturnix (DobrC. 187). Ei ywue fürnek soksaga (KeszthC. 284). Az ő kirelmesskre hozza fürökt (Szék: Zsolt. 109). Isten neké fürlust ada, ki mint meg balane (228). Fürj hái (Frank: HasznK. 206). Fürjeket is halakká tsimálhattya (Czegl: MM. 56). El tűsz, mint für karvoly elot (Zrínyi: ASyr. 14). Utánad én, mint tudatlan für chalagató sip után (Zrínyi. H. 116). A fürj zázpával s egyéb merzes füvekkel szerot éni (ACSere: Enc. 216). Fürj, coturnicis nomen, adhibetur etiam in parvulorum celeriter se moventium ac vividorum descriptione: olyan mint a fürj, similis coturnici (Otr: OrizHung. H. 53).

Fürjész: [coturnices venor; auf wachteln jagen]. Fürjészö visla; canis odorarius; spürhund PPB. Káld emekem egy jo wyslat tyreszny wallot (Levt. 12. RákGy: Lev. 368).

Fürjészet: [coturnicum venatio; wachteljagd]. Elkel az fürjészet ideje (RákGy: Lev. 69).

FÜRKÉSZ, FÜRKÉZ: perquirō, inquirō, investigo SI. [spählen, spähen, horumsuchen]. Talántsak nem leszsz valaki olly vakmerő írige, hogy magát e diboldáságbau is a hiba-fürkézéssel fúraszsa, máskép szabad akaratjában áll (Könyi: ÁRTM. Előb).

FÜRMENDÉR: curator; aufseher. Az fürmendernek egy kúpát küldünk (RákGy: Lev. 157).

FÜRT [für. JordC. 315]. fasciculus, manipulus, lacinia MA. ein bündelein, eine hand voll PPB. haarbocke, weintraube Adami: Spr. büschel, traube. Boudokra ereszkedő fürt hajak, ereszett haj; anteventuli; három fürtel föl ékesítettett sisak; gala crinita triplis juba; tzafranzok, koszorún függő fürtek; lemaisí PPB. Fürtöknék: laciniatum MA. büschelweis PPB. Borostyan fürt hozé (JordC. 315). Fő fürte (num capillum) nem ház féerre tened auag feketeie (MinchC. 22). Hét fürt haj; septem erimes (JordC. 315). V fürti feketeiek (DobrC. 179). Főfeken három fürt háze ezac vala (Valk: Gen. 14). Neki ezac egy fürt haza vagyon (Valk: Bánk. 3). En egy fürt gyapjt vető a szőribé (Hofgr. 68). Fürt gyapjt (GKak: Türk. 135). Le metzénec egy szőlő veszöt egy fürt szőlővel; abscederunt palmitem cum ova sua (Kar: Bild. 113). Fürtek, fütelekek ridán (Com: Orb. 125).

gyapju-fürt: vilus MA. wollzotte.

haj-fürt: villus MA. einimms PPI haarzotten PPB. [haarlocke]. Elm fodorított haj fürtjük az asszonyoknak: antiae PPI.

szőlő-fürt: botrus MA. [weintraube].

Fürtöske: racemus [traube] BécsiC. 234. Zölz zedetnek fürtökei: racemi vindemiae (255).

Fürtös: villosus MA. comosus; zotticht, haariicht PPB. [lockig, traubenförmig]. Fürtös gyajak: villi ovium contexi; corymbus: minden fürtös gyimóds; fürtösön öszve-tömözött mel: *uber apium PPI Fürtös (vezetéknev XVI. sz. Nyr. IX. 365). Fürtös haioe vala (Helt: Krón. 14). Isopbol esmált fürtös vízhintő (MA: Scult. 923). Nem találhatta kedvít: egyik igen nyujtott vala (járóka), a másik igen rövid, igen fürtös, vagy igen lecsapott, így ócsálkodott (Fal: NU. 257).

Fürtözet: [cirvi, capilli; locken]. Fodorult haján-is gyógyós fürtözete (Gyöngy: KJ. 6).

FÜST (*fust* CC. *fyst* ÉrdyC. 122. *fystölög* JordC. 898. *füstölög* VirgC. 105. *fust* [föst] RMNy. III.60. meg *füstöl* Zrínyi I.46): **1)** fumus, capnus MA. Rauch PPB. Füstön megszárasztom: infumo C. Füstön aszalom: infumo MA. A gyertyának füstit nyelni, gyertyánál tanulni: *fuliginem lubricationum bibere PPI. Statimms, quod iidem populi nec bovem, nec fystpézn solvant 1240. (Nyr. II.401). Feketebecc ó orcaioe a füstöl (BécsiC. 111). Fysthnek arnyeka: fumi (JordC. 711). Mykynt fevst el enezeek (CornC. 348). Az hazati nagy fysth körvlvette (ÉrsC. 158). O wylagh, nykoron fel magazthatol, akoron fyst vagy (301). Füstnek páruia (Fél: Bibl. J81). Emec a fusti kigyót, mérges állatot el vz az hasból (Mel: Herb. 60). Vannak a földnek és napnak fogyatkozási, a tűznek füstei (Pázm: Préd. 64). A bornak fusti-miatt olly töredelmes szüvel nem lehetnek, a minémít kívánna az életnek utolsó szüköllője (Pázm: Préd. 277). Felméne a kut fusti (Ily: Préd. I.71). Füstfogta nemes levél (Fal: Jegyz. 931). A virtus hasonló a tiszta kristály üveghez, könnyen hozzá fér a mocsok, ha kin-fogattják és a világ fusti érdekli (Fal: NA. 177). **2)** [vapor; damp, duust]. Az kvtnak fysty: fumus e puteo (JordC. 900). **3)** [suffitus; räucherwerk]. Rendre járja az asszonyág az áros börtök, egyikütt selymeket és azokból szótt materiákat, a másiktul keneteket, füsteket, kendőz vizeket válogat (Fal: NA. 143).

[Szólások]. Megfogta őket a felfuakodásnak a füstye (Fal: NU. 266). Feye fosti [igy] föl megidő az embernek az minémv nag romlasrol puztításrol kyalnak (RMNy. III.60). A fellettéb való gazdaságnak nagy a füstje, keveseb az érdeme (Fal: BE. 53). Ha mind e világ vétkét füstbe bo-csáttya, és meg emészti a bennem-való bit: mi károm benne ha vétkezem? (Pázm: LuthV. 114). Antiochusnak ezek a fel-tőt szüidéki mind füstbe mennek: Antiochi ista cornuunt universa PPB. Nem vala istentől ehendelve, azért füstbe méne minden szándéka (Cserei: Hist. 10). Az száz arany füstbe ment (Gér: KárCs. IV.68). Még most is elég biztatást adnak, de a mind füstbe megyen (Mik: TörL. 26). Az irások is, a mellyekből lehetne kitanulnunk a régi dolgokat, füstbe mentenek és hamavá lettenek (Bod: Pol. Előb. 10). Meg-akad, füstbe megyen tsevegése (SzD: MVir. 21). Addig az adóst sohol megh ne tartozathassák, mígli füstenn meg nem keresik (Monte. I.16). Az hajdukkal valót az mi illet, arról az mint most végezés vagon, keressék elsöben füstín, az melyik fél nem igazolja, vigye az vármegyére (TörtT. XIX.38). Megtalálhatja kegyelmetek füstín az embert (Nyr. X.122). Ha nem tetszik, füstín veszhet (RákF: Lev. VII.52). Az ellimlth esőtörtökön zallotta megh az thörök Babelchat, azért v nagasa kyanuja hogy füstönkent feöl tamadnyuk; annakokaert kertek myndjarast füstönkent eyell nappal Berbe syessen gywly (RMNy. II.334). Az közel való vármegyékét is felvették vala, mind

füstönként, mind urakot, nemeseket és a pórokat (Montrok. VII.15). Füstnek bo-csáták az irással együtt (Czegl: MM. 184). Boesássák füstnek nehezebb [el nem szállítható] jószágokat (Nyr. XII.417. XIII.320). Nagy büzzel, nagy füstel, nagy pompával voltak előttd egybek ebben a te mostani állapotodban (Pázm: Préd. 88). Jo szerenezuel tars, mit hal-gat z füstalat? Látom szeretödört főházkodásodat (FortSzer. K4). Az kereszténynek veszekedésének füstí a alatt nagyobb erőt vöttek volna az mahometánok (Pázm: Kal. 436).

[Közmondások]. A hol tűz, ott füst (Deesi: Adag. 31).

földi-füst: marmaritis Nom.² 11. capnion PPB. fumaría Fuchs: Stürpl. Címl. b. Com: Jan. 26. Major: Szót. fumus terrae Mel: Herb. 180. [erdrauch, traubenkerbel].

föld-füsti: fumus terrae Frank: HasznK. 17b. PPB. fumaría; erdrauch PPB. A levele olyan mint a rutánac a virága mint a föld füstíne, az az fumus terrae (Mel: Herb. 67).

tömjén-füst: incensum DöbrC. 219. [weilhrauch]. Az tömjének fiste (TihC. 22).

Füsti: fumus MAL. fumosus PPB.

Füstöl: **1)** fumigo, fumifico, suffio C. suffumigo MA. [fumo sicco, in fumo suspendo; berüchern] räuchern, Rauch machen PPB. selchen Adami: Spr. Az zveznek tyztessogere tenyeut fystele anagy ajandekoza (CornC. 88). Sabina, magyarulis vgyan az: anag kedigh Bodog azzony agha; lemelenel ha nathasokat füstölz, meg gyogyulnak (BeytheA: FivK. 8). Bechy kömeny: anisum; füstölhy io vele fey faias ellen (78). Az kigyót el bagasztya, midön azzal füstölne (Pécsi: SzözK. 46). **2)** [fumo] rauchen Adami: Spr. Füstölö: fumidus PPB. Turi kard-vasa meleg vértől füstöl (Könyi: HRom. 10). Az orra-lyukain szelek füstöltenek (13).

[Szólások]. A szalomát ha egyre füstölök is, nem világ belöle derelye (Fal: Jegyz. 920).

föl-füstöl. Fölfüstöl: infumatus PPB.

még-füstöl: suffumigo C. extio PP. [berüchern, durch-rüchern]. Szerechen téstával sätort meg füstölhén (Zrínyi I.46). Isten hogy az pestis osztán megszünteti, meg kelle magamat nekem is füstelni (Thaly: Adal. II.363). Ha varontoz bekát, kigyót megfüstölöm, egy szempillantásban azokat meg-ölöm (Gvad: RP. 160).

mégfüstölés: extio PPB.

Füstölés: suffumentum C. fumigatio, suffitus, suffitio MA. räucherung PPB.

Füstölő: **1)** suffitor C. [räucherer]. **2)** suffitus; rauchwerk PPB. Adatanak neky sok füstölök: suffitus (JordC. 898). 1 font füstölöt (vettem) per 1 ft 50 d. (Rady: Csál. III.60). **3)** [thuribulum; rauchfass]. Tömjénező avagy füstölö: thuribulum seu acerra (Com: Jan. 129).

[Füstölőd-ik]

által-füstölődik: transfumor C.

Füstölög: fumo, fumigo C. MA. rauchen, einen Rauch machen PPB. Füstölög: fumidus, fumidus C. Füstölög öszög: titio MA. Füstölög fa: lignum fumigans (MünchC. 35). Ki hegeket illet es füstölögnek (DöbrC. 184). Teeneked es mynd az te füstölög hatalmasnak es erdegh seregydek [az ürdöghez szöl] (ÉrdyC. 551). Füstölög zönetnek (VirgC. 105). Fwstewlgew lang (ÉrsC. 37b). A fystelgew leent meg nem oltya: linum fumigans non extingret (Pesti: NTest. 24). Ime egy kementze füsteleq vala (Helt: Bibl. I.F4). Füstelög meq (Helt: VigK. 82). Acker füsteleq az wrnac haragja: tunc quam maxime furor ejus fumet (Helt: Bibl. I.aaa3). Mikor az hegyec annyira füs-

telegne, hogy alig láttyáé által nappal is, essőne az ílele (Cis. G1). A fűklyác füstölőne és füstölőne (Com: Jan. 158). A rozsz gerjedelmeknek tüzetül füstölő a szájj (Fál: NA. 189). Bellona oltárán a tömjén füstölőgött, véres áldozatja, dörgés közt gőzölőgött (Gvad: RP. 106).

[Szólások]. Úgy megszóltá, hogy ugyan füstölőgött (WF. 171). Ének csak dűnsőség füstölőg fejében (Orezy: KöltSz. 229).

Füstölőgés: fumigatio MA. [das rauchen] (Káldi: Bibl. 379).

Füstöltet: [fumigari jubeo; rüchen lassen]. Tyzes faklyakkal füsteltette eghettette az ew zyzesseghes genghe emleth-yeth (ÉrdyC. 220b.—221).

Füstös: 1) fumosus, fumus C. fumidus MA. ranchicht, ranchericht, voll ranchs PPB. Clemens fűstos, jobagio (XV. száz. Nyr. VI. 36). Fűstes, Fűstös (vezetéknev. XVI. sz. Nyr. IX. 365). Hol ni fűstös hazak (Börn: Evang. L174). Egy collá ban azaz egy fűstös házban (RMK. IV. 240). E kutnac az ő fűstös parnái szántó vág megen vala fel (Mol: SzLin. 238). Fűlti az szantét fűstös házában, egyfűlt ki apadna (Cis. K). A ni fűstöt ez ellen tsínála fűstös Mátyás, azt oda fel el pallottuk (Pós: Válasz. 299). Ha olly igen magához ödesítette sziveteket a Lucifer fűstös udvara, ün menyetek (Fál: NE. 73). 2) [fumi-dus; ranchgelb, ranchfarbig]. Fűstös róka tärk (MA: Tam. 1488). Fűstös farku madár (Com: Jan. 37). 3) [podex; der läntere]. Rotyogott fűstösik (Gvad: Pösty. 25).

[Szólások]. Embertelen; fűstös bottal jár v. áll ki a világ piätzára; görtös botnál parasztabb (SzD: MVir. 104).

Fütyöl: murrío PP. zwitschern, wie die vügel [ptófen] PPB. A ki leggyengébben fütyüli, legélesebben énekei [a nóta], leg természetesebben építeli, leg hangosab' javallással, egybe zengő röhögéssel, kéz tsitogással fogattatik [theatruban] (Fál: NU. 263). Almatlan rigonak fütyülő szóllása (Orezy: KöltH. 109). Golyóbisok a mint körültem fütyültek, véltem, fülem mellett malarkák ropultek (Gvad: RP. 108). De a mellyike nyert, illy már fenyen fütyült, sumpányor, burgunder butellák között ült (112).

[Közmondások]. Megtanítyák a lompost szegény házban fütyölhi (WF. 538).

Ki-fütyöl: [exsibilo; hinauspföfen]. Nem lesz szerentsék a gazda meg udvarlásában, mert az ablakán ki-fütyölő-basa nem vala ottban (Fál: NA. 231).

Fütyölés. Madár-fütyölés: murrissatio PP.

[Fütyölt] **fütyölt.** Fütyölteti: sibilaro, sibilo monere, accersere PP. zischen, pföfen PPB.

[Fütyörész, fityerész: [sibillo, frümio; pföfen] zwitschern Adami: Spr. Im a tavasz eljött, kikírít virágzik, szantók nőtyökat vigam fityerészik (Orezy: KöltH. 108).

1. **FÜZ** [fyza Czin. fy: ZichyC. II. 472. fyza Nyr. VI. 124. Pesti: Fab. 85b]. salix MA. weidenbaum PPB. Fűzből vagy kákából tsínált kas vagy szatyor; scirpus PPB. Fyza farku, silva prope thuyim Ticim 1214 (Czin.). Ad quandam arborem, quae kalanda fyze nuncupatur 1228 (Nyr. VII. 318). Bi est salix, quae surküz vocatur 1252 (Nyr.). Duo jugera terrae in loco fyzyfy existuntia 1272 (CodPatr. 157). Fuzberuch, vallis 1287. (Czin.). Arbor salicis antiqua meghofyuz dieta 1295 (Wenzel A. 201). Juxta salices zyhyz vocatus 1297 (CodPatr. VI. 424). Unam virgultum fyzykerth vulgariter nuncupatum 1299 (450). Damos salicis vulgariter fyzy vocatus 1351 (ZichyC. II. 472). Babillomnak föli telet ot vltönk es sirtonk; a fuzekre ő középette fel czuzgezetottuk ny organainkat: in salicibus suspendimus organa (AporC. 197). Mykoron fyzye a fyzfát wagna, ekeket chynala wagan azon fyzfából eos anal kezdle a tyzet hasogatty

(Pesti: Fab. 85b). Mint az fűznee, ollyan a leuele (Mel: Herb. 53). A fűz s fűzjal keserü embernek (Ker: Préd. 229). Kortelni, fűz ágakat le-vagdálni (Lipp: Cöl. 11).

kötő-füz: salix amerina, Galborum osier Beythe: Nom. 8. [bandweide, flechtweide, bindweide].

sár-füz: salix vulgaris lutea Beythe: Nom. 8. gelbe weide]. Sár fysz; az leueléi darabossak es chyfs izünek (Beythe: FivK. 18).

szomorú-füz: [trauerweide]. Meta pervenit ad salicem Somoron 1251 (Wenzel. VII. 329).

Fűzes: salicetum C. salicetum MA. ein ort, da viel weiden stehen PPB. Fejér fűzes: salicta tenantia PPL. Mons prope Fyzyes 1240 (CodPatr. IV. 11). Piscina, quae fűzes dicitur; duae piscinae Fyzyes nominatae 1268. [Fyzyes 1388. egy más átírásban] Alexander, filius Boei de juxta fűzes 1315. (Krauz.). Fyzyespatak, rivus 1293. Fűzesér 1337. (Czin.). Locus Zyhuakuz juxta Fyzyes-mego existens 1338. (CodPatr. IV. 190). Rivulum fűzes eyr vocatum 1356. (ZichyC. III. 33). Rivulum fűzeser 1357. (III. 55). Az fűzesbe in salicibus fel fyzyetöek ny vyasud[eg] tewenketh (KulesC. 343). Szeged végén a földi fűzesbe intánae (Helt: Canc. 105). Fenyös, fűzes, gyűrűs ördö (Fál: Jegyz. 934). A fűzesből a fenyösbe, a sírből a szőlőba a kicsatlott tascókkal veriték szakadva färadozni munka, nem mulatság (Fál: NE. 28).

2. **FÜZ** [fy: C. fűzött Thaly: Adal. II. 92]: plecto, scirpo, vico, texo MA. flechten, zusammenbinden PPB. flechten, binden Adami: Spr. 193. Fűzött: textus, constrictus MA. gewebt, geflochten, zusammengebunden PPB. Roskoth coronadban fyzed (PecrC. 323). Wtet wltvzetel barsomba es giwngyel fyzywt ruhaba (VirzC. 68). Lanta heet zeep aran feenes clylagokat, nynt ha egymásban fyzytönek volna (ÉrdyC. 579). Draga kewekből fyzyt corona (643). Ez fekte barsom bretra, kinek keoreole valnak 10 arani györeok fyzye (Rady: Csal. H. 31). Bátor korona légyon fejeden es gyöngyel fűzött ékeség rajtal, azzal kedvet nem találd (Fál: BE. 599. Fál: NY. 263). A földi gyöngyörűs-gönek bűnböjából nem lehet mennyei rósa-koszort fűzni (Fál: NA. 148). Vajha még egy illyen ember volna országodban, nem jama a magyar gyapjas juhbandában, nem tapodna fűzött boeskor az big sírban (Orezy: Nünf. 32).

[Szólások]. Menyí kárhözatos bűnöknek lomját es nehez terheit fűzi k r e a d (Balog: Tomk. 35). Fűzve adhatnek elődbe az e felé példákából, de nem akarlak fűzestüni, minthogy temer magad hallottál is, olvastál is benne (Fál: TÉ. 649). Akármely derék gazdagság az első mokálnál szárnyat fűz magának es elűppenik (Fál: BE. 591).

által-füz: [trastigo; durchschlingen]. Spékli nyársatkával a husokat szalonnával által szogezi, fűzi, meg-spékli (Com: Jan. 82).

be-füz: [intexo, infilo; einschmüren, heften, einheften]. Vállat befűzni: das nieder einschmüren Adami: Spr. 193. Rwlhaya draga kewekkol legyen be fyzyen (JordC. 64). Hogy neegy kereköt chynalhanak es nynd kewnyel be fyzynek borothvakkal (JordC. 549). Zent yozogolnak zeep yllaw vyragawal be fyzyök es meg hynchök (ÉrdyC. 5. Arany gyöörökkel az viat be fűze, meg ekösite (Börn: Ének. 419). Fyzyetök be engemet zee vyragokkal (ÉrcC. 249).

egybe-füz: [consoro, complecto; verweben, zueinander reihen]. Nagy ködököt fűzél egyben (Sarp: Noe. 119).

egybefűzés: implexus PPL

föl-füz: [intilo; intexo, intigo; anreihen, anknüpfen, aufstecken]. Fel fűz köpiare le vagott tejeket (Orezy: KöltSz. 178). A pejjel is így hant, ezt maga lovához vezette, es etet melleje fölfűzte (Gvad: RP. 77).

fűztön-fűz: [identidem plecto; fleissig flechten, winden]. Valamerre indült táborával, fűztön fűzte vitéz fejére a laurus koszorúkat (Fal: NA. 166).

környül-fűz: [circumsero; einfassen]. Drága gyöngyvel környül fűzetve vala (Gosárv: MagyB. Bijj).

még-fűz: [confilo Kr. [durchweben, durchflechten]. Aráios ruhát göngöccel meg fűzve (DebrC. 561). Nincsen istenek olyan hegyes vascsékkal megfűzetet ostora (Czegl: MM. 142). Az folyó vizeken barkászo halasz nem csak egy étekneve nevel fűzi meg a horgot (Prág: Serk. 210).

öszve-fűz: [consero, connecto, contexo, complico MA. conodo MA]. zusammenrichten, zusammenweben [aneinander reihen] PPB. A kárhoznak köteleiből álnok mesterseggel öszve-fűzetett és tsimboztatott, s meg-vettettett, főrei (Nagyari: Orth. 3). Asphodelus liliaceus, hoszaeskán föl nő; a gyökere a kín szaporodik, sok öszve fűzött, mint az retkecskék (Lipp: PKert. 175).

üz-fűz: [ago, tracto, continuo; betreiben, fortsetzen]. Törvényes dolgokat asztalnál üzni-fűzni: ad mensam leges crepare PPB. Ha fűzi fűzni akarnók a dolgot (Pós: Igazs. 358). Ugyan üzni-fűzni kezdik szorosabban is (Monfrók. VIII.339).

Fűzdögél: [plectito Kr. [langsam flechten, spinnen]. A pók pók-hálót ereszt, fűzdögél (Com: Jan. 52).

Fűzés: [opus nexum; geflecht, schlingerei]. Két fatyoly előkötő, az egyik neres fatyol, fűzés az feie, az másik szederries fatyol, szewes az feye (Radv: Csal. II.16).

1. Fűzet: [fasciculus; bund]. Az gyalog törököknek vöttünk 2 fűzet boeskor-bórt 40 d. (MonTME. I.120. 85).

2. Fűzet, fűzetet: [necti curo, conseri jubeo; flechten lassen]. Koszorókat fűzetetett (RMK. II.31).

még-fűzet: [circumseri jubeo; besetzen lassen]. Neeg forgo kerekeket zorezeteo es vass fyrezöökkel be zeegezeteo es első borothwakkal meg fűzeteo (ÉrdyC. 671b).

Fűző: 1) [fascia pectoralis; miéder]. A kórót nem szokták a fűző mellé tenni (Mik: TöRL. 243). **2)** ligula Kr. [nestel, band]. Egy fűzőre kötötte a madár lábát (Kónyi: ÁrtM. 37).

gyöngy-fűző: [bractearius PP. [perlenfasser, juwelier]. Genz fűzőne (LevT. 14). Gyöngy fűző (Dáv: Útm. 125. Sall: Vár. 15). A gyöngyfűző vagy kő választó ismerteti velünk az ő jószágokat (Pázm: LuthV. 19). Gyöngyfűző Sándornak egy gránát dolmánt hagyok (Gér: KárCs. III.374).

melly-fűző: [fascia pectoralis PP. schürmieder, schürbrust PPB.

Fűződ-ik: [involvor, inmisceror; sich verwickeln]. Anyi veszélyben fűződik, hogy rend szerint el kellett veszni beléjek (Mey: 6Jaj. II.45).

[**Fűződöz-ik**]

égybe-fűződözik: [complexor; sich verwickeln]. A komédia avagy meglett dolgot szem eleiben mutató játék keresztül kasul egyben fűződözött cselekedetet mutat, de gyönyörű megfordulással avagy kedves véggel (Com: Jan. 211).

GABANICA, KABANICA: [vostis hirsuta, amplimalla; zottiger mantel]. Egy nyoss galléros kabanicum vagyon, most annak szokták hini, nyusszattal bélelt (Radv: Csal. III.225). Bizony jó bor, megigyük ezen az esuhát is, reá vessük zálogban az gabaniczát is (Thaly: VÉ. I.388).

GABONA (*gabona* Radv: Csal. II.67): frux, fruges, frumentum, seges C korn, getreide PPB. Gabonához való: frumentarius; gabonából való: frumentaceus; gabonát gyűjtők: frumentor C. Ragyás gabona: *carbunculosus ager; idején három hónapra megérő gabona, mint a főnköly: sitarionum; gabona zsege: frugum *primitiae; öltésdiki a gabona: laxat amona PPB. Gabonat Sírától zörze kézzelvetni (BécsiC. 13. 182). Semmi gabonát nem kívith az elvrbe (VirgC. 92). Zeles földre zörze ötlet vr, hogy mezőknek földmőltet eme es bakokoth gabonának zikevel (DöbrC. 253). Tötököt Sathanas meg keorht, hogh meg rostálna mykeppen gabonát (WinkC. 153). Ha gyenghe gabonából akarz aldozay, meg persöllyed elezer az lungon (JordC. 83. 388. 466). Tuduan ez zentseges atya, hog az egyben gyevhtevt gabonak megrothadnak (DomC. 29). Gabonát tizenket köblöt adnae vala (Hoffg. 331). Paranesol vr Jesus, hog az konkolth kywe zengyeek az tyzta gabona közzöl (ÉrdyC. 129). Eszt remélvel az esztendőre minoltáról: bõ bort és minden föle gabonane kétszégülkül nagy böwseget (Cis. k). Mikor a gabonane gyümöltse meg mutattya magát, azommal meg arattya (Kár: Bibl. II.35). Josephnek battyai gabona venni Aegyptomban mentenek (Lép: Ptlük. I.111). Az elodeli fiúk gabonak avagy paré (ACsere: Enc. 237). Kőles igen szajura gabona (238).

alj-gabona: [retrimentum frumentum; afterkorn]. Micoron a malacka meg nem hynyezec, de öztönerb lenne, sem az eylebe töt algalonát meg nem ogy vala (TelC. 126).

elegyös-gabona: [arrago PPB. [mischkorn].

nyári-gabona: [fruges aestivales; sommerfrucht]. Nem csak nyári, hanem őszi gabonakat es gyümöltseket isten kegyelmességéből be gyntenünk kel (KDöbr. 1619. D6).

őszi-gabona: [fruges autumnales; herbstfrucht]. (KDöbr. 1619. D6).

Gabonás: frumentarius MA zum korn, zur frucht gelörig PPB. Gabonás föld: terra frumentum, terra frugifera, ager frumentarius; gabonás ház: granarium, frumentarium MA.

GÁBOR, GÁBORKA, GÁBOS: galbula C galgulus MA. grünling PPB. Hangos szavúca: a tengolez, pacsirta, pütyök; gabor avagy gaborka (Com: Jan. 31). Sárnád, gáborka: galgulus, emmerling (Com: Orb. 13).

GACSAL, GACZAL: vitis brachiata Non⁹ 93.

GADAJ: [caverna; höhle?]. Az kölyökhöz közeleite (sz. Antal), kynek az belső gaday gazdaiu ezth felele (PeerC. 78).

GÁDOR: [atrium, vestibulum; halle]. Parancola a vendégséget kézeitetni a kertnek gadoraban: in vestibulo hortum (BécsiC. 18). Az oltar es a gador között símac papoc, vrnac zolgay inter vestibulum et altare (206). Erős fejueres őrizi ő gadorat atrium suum (MünchC. 136). Vegetek aldozatokat es be mennek tek ő gadoriba es imaggatok vrat ő zent gadoraban (AporC. 57). Vala kedeeleglen Irsalyombu megh bizonyoytth tho, ky neweztetyk sido nyelwön betsaydane walwan őth gadort (WinkC. 314). Te aytoznak gadori (CzechC. 5). Job eg nap Cristusnac gadoraba it o földön ezer napoknal (TelC. 191). Belvitetek a eszarok az ő palotainak gadoraban (DebrC. 138). Marianak eghazanak gadoraba (TibC. 21).

GÁGOG (*gagogok* C.): glacito, gingrio C. anserum more strepo MA. gackern PPB. A lúd zörög, gágog; strepit *anser PPB. Hiában gagogsz mint az lúd (Deesi: Adag. 197. MA). A lúd, gácsa es liba, mellyet metélt morsákkal hizlánae meg gágog (Com: Jan. 32). A lúd gágog, sibog (39). Gágog a lúd (Com: Orb. 3). Gágogó lúd (GKat: Váls. II.329).

Gágogás: [streptus anserinus; das gackern]. Tsac lud meggyára hiában való gágogás (Czepl: Japh. 214). Az ebek senki nek semmi jolet nem adtaak, hanem a ludak az ő rendkívüli való nagy gágogásokkal adtaak hírt a népnek (Misk: VKert. 191). A lúd soha nem őszik nagy gágogás es kiáltozás nélkül (317).

GAJD: [cantium; gesang]. Csúfos gajd (Thaly: VÉ. I.341).

Gajdol: [jubilatio, cano MA. frohlocken, juchzen PPB. Éneklés es gajdoló részeg embereknek seregek] thiasus PPB. Ha lábam megbotlané, gajdolnane én roham (MA: Bibl. V.19). Elvilággal akarne vigadni, tombolni es gajdolni (MA: Scult. 32). Mert azt gajdolod (Czepl: Tromf. 68). Igen megbotlott, megesset az lübed, mint másszor is szoktak; gajdolnak te róla (Thaly: VE. I.257).

Gajdolás: [jubilatatio MA. freudengeschehen PPB. A pogány ságban a bérben fogadott sirató asszonyoc jujatnak, torok gajdolásokkal dicséretit a halotnac elő számlálván (Com: Jan. 213). Némoly deák s magoktól sem értő énekeknek gajdolás (66: Igazs. II.514).

GAJDUL: [incrior; vom wein einen spitz haben PPB. Gajduló 65; subobrius, mens vacillans PPB.

GAJDA: [fistula utricularis; dadelsack]. Az gajdaval, a huszlával uliczában járunk, holbakkot zalójáltunk, magyarul szjáltunk (Thaly: Adal. II.376).

GAJSZT: [spiritus Váli: OrvSz. 96. goist]. Az okakuff spiritusnak vagy gajsztuak minden quintiljo egy egy arany megér (Váli: OrvSz. 96).

GAJTEN: [vitta criminalis; haarbunde]. Draga függőkkel szepittelec, chörchent es gaytent attam füleldre (Pécsi: Szájk. 106).

GÁLLA: [vestis sollemnis; festgewand, galakleid]. Gyöngyökkel tűndöklő, ragyagó, a mint már most szokták nevezni, galláklan, fényes öltözetekben (Biro: Préd. A). Találunk embereket, a kik belől kívül mindenfömmen ékessek és soha sem vetköznek ki a gálla-széből (Fal: UE. 410). Hímes, köves, gyöngyös gálában érkeznek főúri vendégek az ország szívével (Fal: Vers. 900). Hercegek s grófoknak gála-ruháival ékesítve (Házánk. 1379).

GALAC SIN: [genus calcementi; schuhgattung?]. Hiszem istent, hogy az én meg-útált galachinom ellen to-is bizony majd a porba heversz (Veresm: Lev. 286).

GALÁD [galyad EhrC. 30. galyat SalMark. 23]: nequam, sordidus MA. schalk, bösewicht PPB. Rusnyaua, zennyesse, galadda lezők: sordio, sordesco C. Menyetekel ymett yelos tolvayok es galyadok (EhrC. 30). Ky uagok en, hanemczak egy kysded fergezke, galyad es vtalatus (46). Az bodog zemek nem latak gonozokkewzt nagyob hewnewst es galyadbat es hyvabat ment engemet (127). Meltek nem vagyok ewtett yly galyad edenykben tartany (132). Hítvan ala valo galyat ember (SalMark. 23). Nem tudná ember, hogy oly kába, fantasticos légy, hogy az tártatárán szabott kóutósódról meg nem esmértemél (MA: SB. 218). Az játokosoknak nagyobb az istenee ellen való vétkec, hogy az eszes embereket az ő érzékenségekűl, az miképen az galád bitangoc eslekeszuec, meg-főztyác (Prág: Serk. 974). Kétség nélkül Piri passa is nem tudta soha, mely meszse legyenek Váradtól he Erdélyben, hanem valamely galád ember szovára írta he Kolozsvárig (MonTME. VI. 490). A galád emberek feleségeknek sok szép gyűjteményektől való elrekesztése által magoknak kárt és alkalmatlanságot szereznek (Misk: VKert. 246).

Galádság: [nequitia; niedertracht]. Balgatag galádság (MA: Tan. 749).

GALAGOLYA: [monachus; mönch]. Papok, püspökök, galagolyák es a töb szerzetes latrok (Mel: SzJán. 241). Nem öltözne szőrös gyapvas lánakba, szürbe, hogy hazugyanac benne mint a egyeri barátoc, galagolyac (Mel: Sám. 465).

GALAGONYA [galagonya Helt: Mes. 420. ghelegheine RMNY. II.49. gelginye BeytheA: FivK. 13b. galagonya Thaly: VÉ. II.73]. spinus C. rubus carinus, spinolus, spinulus, rhamnus MA. chamaemespilus PPBl. schlehe, weisser stechdorn, haindorn PPB. Galagonya-fa, kökény: spinus PPBl. Tövisek lapu, görögül tribulos. Ha ighaz az, mit az totoktul ertek, ezt szent Jeronimus az v' hnelwenk ghelegheinek fordytotta, de fwnk neme ez, nem tanak neme (RMNY. II.49). A fényifáról és galaganyáról (Helt: Mes. 420). Ha az geleginye viragha vizeben martod az ruhát es az tagra teződ, kiben tönisk vagyon, bizonytal ki vonya (BeytheA: FivK. 13b). A bodzafa, szent János fája, galagonya veszős helyec nevelvel diesekednek (Com: Jan. 27). Gelegonyát bőven, kukoricát is pénzen még más is túllink vészer (Thaly: VÉ. II.73). Az nagy erdő végen félyül levő egy némű nemű galagonya tövis bokor mellett rajtam történt testemnek kemény, sauyaru verettetése (MonTME. I.403).

[Szólások]. Most tsak turkál beeme, másszor a galagonnyán is kapna (SzD: MVir. 94).

[Közmondások]. Egzyik kökény, másik galagonya: meg-lelte a zsák a föltyát (SzD: MVir. 118).

GALAMB [golumb MSion. I.291. kalamb ÉrsC. 695: 1] columba Pesti: Nom. 61. columbus C. taube PPB. Galambból való: columbinus; galamb módra csökolgatni: columbare C.

Galamb módon: columbatim MA. Galambfi: pápio PPBl. Tendit ad viam praecipitem, quae golumbaya dicitur (MSion. I.291). Meta venit ad galambuk berchy (Nyr. VII.171). Tezen nala nemy egyeseseg vygasagot es tompa zonal tezy nala nykeppen galamb: v. v. v. (EhrC. 73). Lata istenee lelket mikent galambat löni ő reia (MünchC. 18). Latam en az zent lelköth lowe zalwan ő reia ghalammak zemelyeben (ÉrsC. 112). A papok magok vesznee ökröt, gelliczet, galambot es tönit (Mel: Sám. 416). Az galamb felét az nyac cigajánál messe meg (Kár: Bibl. I. 91b). Foglioth, galambot, mészot emi kelleő 1571 (Tud-Tár. II.227). Galambül szölo, versenyec, telley gonosz gondolo (Cis. 13). Ha az halábra kél az dolog, még Ezechiás is nyőgni fog mint az galamb (MA: Scult. 135). Némely szertartások emberi rendelések, az minemüvek mai időben-is az pápa országban: pünkösöd napi fa galamb mutogatás, őrdög füzes (MNyil: Irt. 132). Lám meg monám, hogy a tyukfiak igen kövérek léznek és a galambfiak igen ősztvőerek (Fal: NA. 41). 2) [verbum blandum; kosewort]. Yew el en galambom az kew zalnak odwayban es gyepewnek wdwayban (ÉrdyC. 379b). Azért mondgya Christus az anyaszentegyhaz felől: egy vagy te en galambom (Mon: Apol. 79).

[Szólások]. Ne váriád a sült galambokat az egből száadba, hanem munkálkodgyál (Helt: Mes. 332. SzD: MVir. 110).

gatyás-galamb: columba plumipes; rauhfüssige taube PPB.

gerlice-galamb: [turtur; turteltaube]. (Czegl: Sion. Előb. 2b).

házi-galamb: columba cellaris PPBl. columba domestica SK. [haustaube]. Szeléd mint a házi galamb, kedvét nem vesztí, újjaimon forgathatom mint gyűrűmet (Fal: NE. 89).

kék-galamb: livia Nom.² 157. PPBl. Com: Jan. 31. holztaube PPB.

örvös-galamb: palumbes C. palumbes torquata Major: Szót. 341. *torquata columba PPBl. ringeltaube KirBesz. 159. Örvös galamból való: palumbinus C. Vad galamb, örvös-galamb: palumbes, palumba PPBl. Elmenő egy madaraz madarazny, lata taoul, egy magas fan hogy az ewrnes galamb fezket rakna. Zeng már minden liget a sok nadár-szökkál, nyögnek a gerliczék örvös galambokkal (GyöngyD: KJ. 368). A him nőstén-jének szemeit tsokolgatja és midőn töle egyesülést kíván, laba hegyin körös környül sétálgatván közelkedik nékie. Ezek pedig főképen az örvös vadgalambok és gerliczék között gyakoroltatnak (Misk: VKert. 405. Fal: Jegyz. 935).

őszi-galamb: vivago Nom.² 163. [holztaube]. Őszi galamb avagy vad galamb: palumbus seu palumbes (Com: Jan. 31).

pár-galamb: columba conjugalis; zu paaren lebende tauben. A pár-galambnak együtt vagyon háza (Hall: Páizs. 108).

vad-galamb: oenas, palumbes C. *columbus agrestis, saxatilis PPBl. wilde taube, holztaube PPB. Őszi galamb avagy vad galamb: palumbus seu palumbes (Com: Jan. 31).

1. Galambász: columbarius SL [taubenwärter] A galambok löngjának fészkeket a galambász minden hónaplat kiséperje (ACsere: Enc. 355).

2. Galambász: [columbas capio; tauben fangen]. Ide való a sólyom, ráró, keletsen, tsillagos ölyv, vad galambászó ölyv (Misk: VKert. 376).

Galambi: columbaris, columbinus MA. [tauben-]. Frater Leo galambly alazatosagual felele (EhC. 32). W kedig nagí alazatosagual es galambi nagí egyigiwseguel elmendegel valú (VirgC. 26). Azzonyonk Maria az ev vyg es galambly orchayauul az fratekrekre neez vala (DomC. 198). Galambi szüldeséget

kíván (Alv: Post 1008) Galambí testnek képében (GKat: Ttk. 211). Galambí szelídség (Tof: Zsolt. 11).

Galambóc(fü): peristerium MA. eisnkraut, taubenkraut PFB.

Galambocska: columbus MA. taublein PFB. Egy pár gerlitze galamboczkával áldoztat (MA: Scult. 89, MA: Bibl. V. 35).

Galambos: 1) columbinus Kr. [tauben-]. (Csúzi: Tromb. 27) **2)** peristerion C. columbarium MA. taubenhau PFB. Az hely pedig, az hol a galambok neveltetnek, galamb háznak, galambosnak és galambocznak hívattatik (Com: Jan 31).

GALAND (*galand* Radv: Csal. II 318. *gallan* Fal: NA. 127. *galand* Gvad: RP. 18): taenia, taeniola; haarschur, hauptbünde PFB. Pántlika, galand, prém: taenia; selyem-galand: serica taenia; selyem-galandal megprémezi, meghányja: bombycinis taeniolis describit, exarat vestem PFB. Szakácsesszony szolgálójának béri: egy főtő szoknya bársonyra galant nélkül minden készszerivel együtt (MonOkm. 1291). Egy fekete kamuka pilást galanttal szegett (Radv: Csal. II 318). Galand és pántlika bolban ezekért pénz tsász (Szentn: Kalm. 7). A király megöltötte az arany gallant a dímáknak (Fal: NA. 127) Az áldott természet szülék alá veti, kisdéségombi dajka galandon vezet (Orezy: KöltSz. 5). Nem vigyáz sok farkú göndör barkájokra, vállonfüggő széles habos galandokra (11) Fekete galandtal a végét fodrosan, hátulr befőnt hajhoz kötötte tsinossan (Gvad: RP. 18).

Galanos: (linlatus; vorbräunt). Egy viselt, nesztel bélelt bársony pilást, arany galanos (TörtT: 1778).

GALANGA: [juncea, scirpus; binse]. Az erdei galanga, mely tulajdonképpen cyperusnak, sztyyonak nevezetik, par hagyma forma levelet hoz (ACSere: Enc. 246)

[GALÉRIA]

Galériás: [exedra instructus; mit galerie versehen]. A magas házok erős oszlopokon állnak, fölül galériások, az az folyosók (Fal: TÉ. 795).

GALIBA, GALYIBA: 1) perversus, ganeo MA. [schlecht, böswillig]. Ha [az ecclesia] gondviselő nélkül volna, akármely galiba országban aláb-való állapotban volna (Pázm: Kal. 656). Az képmutató galibák fogokat rám calkorgottya (MA: Bibl. V. 17) **2)** molestia, afflictio, taedium, importunus Kr. [bedrängnis, plage]. Minden galibából kimenekedem (Pázm: Kal. 169). Házi gallica: afflictio domestica (Pázm: Préd. 156). Észekben veszik az házasságnak sok galibát (Hall: Páuz. 350) Egy kezdte őket örízni, hogy csak agynek se lenne galibája (Laud: UjSegits. 1399). Nem kevés galibám volt szólnoki és szentmiklósi törökkel (Montrók. XXVIII. 29). Elég sok galibája vagyon ezekkel az atyafikkal (Gör: KárCs. IV. 111-135) Engemet emésztő testem nyavalyája, hogy megszűnjék immár fejem galibája (Thaly: Adal. II 191). Bár sorsomnak rosszul fog talizója, nem veszi kedvemem ram hánt galibája (111) A terhes galyibákat el akarvam kerülni, mint megannyi fájtalm kuludok az ő bujáságokat istentelenül öntik ki (Misk: AKert. 411). Engem a nő illet, vagy kerülém előbb a galyibát, vagy lett korai után megbocsútnék haragosómnak (Fal: NE. 32) A galibák közt galibátlan lenni (Fal: TE. 39) Nintsen oly egybesveszett, akadémikus galiba, a melyből a vidám elmék ki nem tudának felelni (39) Megtud menekedni az aggodalmas galibáktól (39) Ezekből a minket terhelő galibáktól mentek akarvam lenni (Fal: SzÉ. 517) Nem lesz-e galyibánk? (PálF. 39)

[Szólások]. Ugyan rá m forr az sok galiba egy néhány helyről (Levt. II 251) A gonosz szolgát miatt gyakorta nagy galibában esete (Uyk: Józ. 130) Kárt szenvedni, galyibában esni (Ben: Rítim. 12). Ujabb és nagyobb galibába hoz-

nánk magunkat (EszM. 308). Galibában koveri szomszédgyát (Pázm: Kal. 138). Mit felelhetnek a te magadtól magadnak esniált galyibádból (Bál: Csik. 13). Galibát szenved (Pázm: KT. 116). Ha késem sokára s nem indúlok útra, félt, galyibát szerezz (Ben: Rítim. 81). Miért szereznél magudnak bajt és galyibát (DKal: Ker. 28). Magoknak galyibát szereznék (Teleki: Flél. 26).

[Közmondások]. Egy galibát sokszor sarkán ér más-is (SzD: MVir. 266).

Galibáلكod-ik: ineptio tergiversatio MA. narrenpössen treiben, austucht suchen PFB. Galibáلكodom, gyermekeskedem: accisso PFB.

Galibáلكodás: [ineptiae, tergiversatio; austucht]. Galibáلكodásodat es chálárságotat észelle: veszed (Veresm: HitMegt. 41).

Galibás: molestus, importunus SI. [léstig, beschwerlich]. Ti minnyájan galibás bámutokkal nehezítették (Pázm: Préd. 619). Magok kinyűny ereszkedtek odde a galyibás zöndlésbe (EszM: Lev. 51). Sok galyibás utazások után verkednek be a hangyelek táborára (Rumy: Mon. 176). Galibás természetű (Mey: 3Jaj. II 20). Sok időtöl fogva galibás perci lévén 5 kemének (Levt. II 333). Galibás dolgaim miatt nem érkeztem apja atyafiával törvénykemem (Radv: Csal. III 359). Az ki miatt történt ez iránt való galibás kára és költsége (MontME. II 27). Inkább a világra se lettünk volna, hogy sem nűnt ezt a galyibás tisztet viseltyie (KeeskTört. II 321). Utszán, piatzen lessik, és ugyan szonjan várják, hogy valami galibás hírrel térhessenek vissza (Fal: UE. 399). A kész elme is néla meg áll a galibás dolog előtt (103). A maga megkötés galibásabb tselkedettel, hogy sem beszéddel (138). A galyibás dolgok alatt fekszik magva a jóles tselkedeteknek (Fal: BE. 57).

Galibáلكod-ik: molesto, affligo, lacesso Kr. [belästigen]. Galibáلكod es hívagos beszedeckel a füleket betöltie (Com: Jan. 186). Jól lehet egy darabig a fejedlentől tartván nem galibáلكodniak, de utójjára példásim törí ki magát valami helyök (Fal: UE. 499).

Galibátlan: [salvus; unbeschädigt]. Mely játék ez, arra való, hogy ember maga galibátlan maradván más-kit valamire szoriton (Fal: UE. 171).

GÁLIC(kő): [galitzenstein]. Szürke vagy fekete gálitzkő: sory PFB. Végy gálitz követ, abból négy pénz nyomónyít megtörvén, nyolcz löt nyomó rósa vízben, mely mint edgy fél éjtelnek nyolcedrészt teszi (P: PaxC. 53). Egy sikárt hozattam az piaczról 6 d. gálitzkövet is Méhesnőtül (MontME. 1294). Végy gálitz követ, grispánt, fü olajt, össze timporálván ezeket (Csel: OrvK. 11).

GALLÉR (*galler* Szentn: Kalm. 7): subligar Pestí: Nom. 13. galera C. galerus, collarium MA. halband, gallerkrager PFB. Nyakszorító vas, őrv, gallér, nyaki élesség: collare PFB. El zeloseytek lw galleerokat es nagyobeyttryk lw rwha-oknak peremyt (Jard: 126). Kélyz emekem egy wegh gyoldeyoth gallert (KMNy. II 70) Edy gyendylé thowezwth gallert (II 52) Mely nagy gazdagsággal bírja Buda város, ez országunk hatt: nekük föl gallérát (Tin 288) Kéntfösönnék a száya es niakan körüül való gallera (Mof: SzLán. 71) Az gallernál fogva huzz: mint lehet (uril. 1) Külgy emekem egy vég gyolcsot, gallér es egy manys karúja felelet (Levt. II 23). Szoktat vala bor dozni feketé formájú gallert (Prág: Serk. 14) Az palustual gallera (Bál: Csik. 112) A galléroc, fódroc megkoményítettmes (Com: Jan. 114) Es ott találhatsz gallert es zandebót (Szentn: Kalm. 7) Marech rólud ráuk csak rongyuk gallera (Montrók. VIII 167). Az galléra szélyesen volt megrakva (XI 343). Senk a jepek közzül hasított kodmúnt ne viseljen, azaz olyan bé-

ruhát, a melynek galléra két-felé a hátán le-botsáttatik (Bod: Pol. 5).

[Szólások]. Csak galléra is alig maradt: *vix latinum obtinet* (Doesi: Adag. 256. MA). Mi országunk el romlott, ez az gallera nyakunkon maradot (Valk: Gen. 14).

dolmány-gallér: focale PPB. rockkragen PPB.

fodor-gallér: collarium MA. collare; kragen, halschen Com: Vest. 123.

fodros-gallér, fodoros-gallér: collarium; gekriess am hende Nom. 19. Fodros gallér keményítő: *amylum C.*

léhajtó-gallér: [collare inflexum; umlegkragen]. Gallérok, fodrok és taczlik száma: léhajtógallér Nro. 3. (Radv: Csal. II. 286).

miziri-gallér: [collare Croaticum; kroatischer kragen]. A miziri gallért dolmányról és mentéről le-tegyék. A miziri gallér egy általában horvát gallér, mivel a magyarok a horvátokat régi nevezetéről Mysi populí, mizer nemzetnek hívták (Bod: Pol. 85).

ormán-gallér: focale C. halstüme PPB.

pap-gallér: scapularis vestis PPB.

spanyol-gallér: [collare Hispanicum; spanischer kragen]. Gallérok, fodrok és taczlik száma: spanyol gallér Nro. 3. (Radv: Csal. II. 286).

támasztó-gallér: [collare erectum; stehkragen]. Gallérok és taczlik száma: támasztó gallér Nro. 25. (Radv: Csal. II. 286).

vas-gallér: torquis ferreus Com: Orb. 286. [eisenkragen].

Galléros: galeritus Kr. [mit einem kragen versehen]. Tawol vala tőlök gallerus kőntösök, veres beretrayok (PeerC. 340). Eyleyb kezdte lőni egy ember szabasso, veres, nagy agyaru hasított sűnekben es egy igen szelles, galleros mente vagyon rayta (Helt: Mes. 448). Rövid mentében vala nyszttal, hosszú régi forma gallérossal (MonIrók. VIII.366). Istvánnak hagyok egy nyoss galléros mentét nyszttal bélettel (Radv: Csal. III. 225). Rédei Ferenz urannak hagyok egy metszett, lársony, galyiros subat (288).

GALLES (*gallos* ACsere: Enc. 231): galla MA. gallapfel PPB. A tsernek természetű gyümölte makk, nebut gyümölte penig gallos és tserne enyv (ACsere: Enc. 231). A galles tölgyfán termő ezomós és rinceos gyümölcs (KNagysz. 1658. 36). Vegy apró gallest és tőrd porrá (Cseh: OrvK. 35). Mert hól galles terem, s hól gálitzkó verem, nem egy mélyföld, se nem négy (Szentm: Kalm. 8). Egy mása galles (VectTrans. 26).

GALLOS: [?]. Harom gallos gőlez abroz, három gallos gőlez kezkenő, három gallos gőlez lepedő (RMNy. II.119). Két vég gallos gőles (Radv: Csal. II.112).

GÁLNA(fü): pulmonaria MA. lungkraut PPB. Minden fűrtös gyümölt, mint a gálma, ostorné-fűm terem: *corymbus PPB.*

GALÓCA: trutta piscinaria MA. trutta salm-mata, alosa; lachsforelle PPB. Lazatz, galóza, pisztráng; salar PPB. Az halért minden felé érte voltak, de nem lelének, hanem Benyeczky vett volt egy galózat magának (LexT. II.12). Hogy Kd. én rólam el nem feledkezett és szép galóczával megajándékozott, Kdnek megjegykezem szolgálni (114). Ót darab galóczát küldöttem Kdnek (299). Az galóczát és az nadarat mehozhták (RákGy: Lev. 8). Pénzt a konyhára és fűszerszámra; 70 galóczát, 1600 pisztrángot, 240 apró halat (Radv: Csal. III.56. Sz. Bodó: SöDics. a4). Egy szép galóczát küldtem főve (Thurzó: Lev. 19).

Galócás: [truttis abundans; lachsforellenreich]. Jaád nevű gyönyörűséges, pisztrángos, galóczás folyó vizet is meghalásztatván, ment be (Szal: Krón. 232).

GALUSKA: 1) [globulus farinae; kaüdel]. Liszt galluskának egy szopi (MonIrók. XXIV.135). **2)** [mediocris, obscurus; unbedeutend]. Ezen az hadakozós general felharmad-lionnautságra ment volt dolga, pedig olyan galuska-mihók-forma ember volt, de igen emberséges ember vala, német-fé (Házuk I.376).

GÁLYA, GÁLLYA: trirémis, quadrirémis MA. drei und vieruderiches schiff PPB. Gályára vinni: *ad comas dammare, remigum catenis addicere* Iernsalembe, en es elmenec velőc (NádC. 663). Egy nap az galuba be iluen io zölök leuen, menenek az tengoron egy uarasha (KazC. 161). Galliakon, haikokon allanak vala (CsomaC. 34). A venecések jüvének 17 gályával (MonIrók. III.16). Sárközyt gályára vetik egy falküz, oztán önelki adának szabadságot (103). A tengerre szerze sok nagy gályákat és mindez gályákba főhadnagyokat (RMK. IV.84). Szolgáinak Sandor jószágit osztá és a nagy gályákon el-bé-szállítá, Ázsia földére által hányatá (85). Mint ha amaz szabad akarat szerént fölio kis galiláckal [igy] repült volna el (Mel: Jób. 23). Gallyac, nadasoc égnee (Göres: Máty. 16). Gályajokat, vízi eszközöket Komárom felé kezdő fölvonni az Dunán (MonIrók. VII.13). Gályáklélli ovezők (GKat: Titk. 362). Egy hegven (a tolvajok) a kék tengert visgályák szemekkel, ha valamely gályák azon mennének el (Gyöngy: Char. 3). A nagy hányatásban gallya romlodozik (33). A mennyi darabját mutogattyák a pápisták (a keresztnek), sok tengeri gályák meghtelnének véllék (VárM: Szöc. 226). A tőz annyi vizet okádik ló a mellette öhnenő nagy gályákba, hogy sokszor ölis mereti őket (Misk: VKert. 536). Okos kormány kell hozzá és a körül való nyughatatlan forgolódás, máskülömben hol késmarkokon törne, hol megénekleue, hol pedig uttyát vesztené a gallya és nem érkeznék el tőzött rév-partyára (Fál: NA. 160).

[Szólások]. Ott h a g y á k, mint a tengeren a t ő r ő t t g á l y l y á t a z e g e r e k (Fál: NU. 292).

hadakozó-gálya: [navis rostrata; kriegsschiff]. Az mikor császár megindula, Halil passa is, az vízi kapitán, az nap indula meg az Fekete tengeren az hadakozó gályákkal (TörtT. 2. I.399).

lapátos-gálya: [trirémis; dreiruderer]. Csekterek, kiket deákul trirémiseknek neveznek, magyarul penig tengeri lapátos-gályáknak hívják (MonIrók. XV.526).

vitorlás-gálya: [navis velifica; segelschiff]. Ki látta az útra bocsáttot vitorlás gallyának, gömbölyeg hajónak hirtelen megállhatását (SernFum. 87). A hamisság szinte ugy hozzá szegődik a vitorlás gallyákhoz, mint a piatzos börtökhöz (Fál: NE. 104). Eleutheris es Leander sok monda után jó forrón őszve veszőnek egy vitorlás gályán (208).

Gályai: [navalis; schiff]. Gályái hadnagy: trierarchus MA. schiffscapitain PPB.

Gályás: 1) ∞ Öreg-atyáknak nagy-attyá gályás úr volt, sokaknak parantsolt a széles tengeren (Fál: NE. 13). A mi atyánk isten sovány imádság, inkább illeti a szegény egyházi embert, semhogy a kastélyos, földes, vagy gályás urakat (Fál: NA. 123). A marttyrok gyalizattal multanak ki a világ szeméi előtt, mint gallyás rabokat úgy ostorozván őket (211). **2)** [nauta, nauitius; schiffer]. Nagy sok galizakat és az galizsoknak fő hadangjokat szerze (RMK. IV.81). Visszajövet néztük meg az öreg gályákat, melyeket ugyan akkor próbáltak, az gályásokat tuitították vonni (TörtT. 2. III.351).

GALLY: ramus, frondos MA. ast, zweige PPB. Gallyat levágni: defrondare MA. Levéles gallyat készíteni félre az marháknak (Lapp: Cal. 18). A fának leszogik, törbék szállásadó gallyait, elhanyagják, nem szányják tűzre vetni ágait (Thaly: Adal. 11). A száraz gallyon éneklek kóseresen (Orczy: KöltH 136).

oltó-gally: tabea, surculus, propago; pflanzholz. Az oltó gallyat midőn lemetezik (Salzog: TeinK. 111).

Gallyas: 1) ramosus, frondosus SI [reifeibekaubt] 2) [asper, molestus; lünderlich, schwierig]. Az engedelmességek útján, találkoznak galyos és darabos akadályok (Hall: Páizs 318).

Gallyasít: [frondosum reddo; behauben] Noház gallyasítani, kit a rozs húsra [für so?] nyír (Hilffl 369).

GAMAHÓ: chalcias PPB. [kameel] Harom arany gywryw, az egykbe wasyon, az nagyobkba egy karniol, a masykba wasyon egy gonako (RMNY. II 57). Egy arany gyűfő gamaho bemo (Radv: Csál. II 23). Egy szablya gammaoval, türkissel és rubinattal ékesített (178). Egy aranyozott, bogláros lószerszám, gammao kő wasyon kormányzabla rajta ezüstös (180). Mind gamahónak hűjék azt, valamelyet emberfő-formára faragnak, akár másoda kőből faragják (Kersk: ÖtVM 285).

Gamahós: [cameo ornatus; kameel] Gamahos arany gyűrv (Radv: Csál. II 91).

GAMAT: incultus, rusticus; grober mensch, sehr bäurisch PPB.

GAMÓ: baculus, scipio MA. subalare fulcimentum, baculus subalaris, fureulae alares; stab, krücke PPB. Mankó, gamó; *subalaria fulera PPB.

GANAJ, GANÉJ, GANÉ *ganis* MA: Tam. Előb. 16. 27. *ganis* Frank: HászK. 21); stercus, excrementum, finus, retrementum C. bitamen MA. mist, kot, mulat PPB. Fehén gamé: hollatun C. Embler gamé; oletum MA. Com: Vest. 81. PPB. Egér gamé; muscerda Nom? 361. Juh-gamaj; oiptocum 361. Ló gamaj; finus equinus 117. caballimum, *finum caballimum PPB. Szamár gamaj; stercus asinuum Nom? 361 Galamb gamé; *finus columbinus; ökré gamé; *edulus boam PPB. Ganaj es pénz zerolomok egy yuhannal mertekletnek (ÉlőC. 79). Vevni vele zamar gamajt es ewtet bozata tulaydon zayaba fogynyal mecranij (93). Hannual es gaméual tölte be ő fölet (BécsiC. 78. MűnciC. 142). Fel emelhen zagan gamébol (AporC. 85). Az systelghó gaméot dlinum meg nem ottya (JordC. 389). Alyezatok magatokat ez velagon gaméoknak (VirgC. 117). Oly nyith e yslagnak gywlnoz ganaj lóthwuk (Könyj: SzPál. 137). Miről zsidóik igen a szanto föld? A gaméot (Holt: Mes. 180). E világ sópróbo es gaméa wágók (Mel: SzJán. 15). Papa gaméyn ezöngétek (178). Gannál ki nem haigabanne az varashol (Mon: Képt. 48). Meg eszje a ganayokat (Mon: Apol. 398). Az lohero enyues gamet az belől ki hoz dweytheA: FivK. 86). Szentéten es gaméon fábaival kapirtyal (Pázm: Préd. 30). Az aranyból genet szedegessenek (MA: Tam. Előb. 16). Az gaméből kivonyatane (27). Az tulokane belit és gaméját wigo ki (MA: Bibl. 190). Job amúra megnyavalyodot, hogy az gaméum filno (Láp: Pfluk. 1352). A szar hajtó bogár gamébol lézen es abbólis él (ACsero: Éne. 297).

(Szólások) Most válik ki a gaméj a májtól: depugnatur collatis signis, vasis glandis (Kiss: Adag. 113).

öre-ganaj: [scoria aeris; erzschlacke]. A te ezüstet ért gaména lét (Holt: Bibl. IV 13).

koh-ganój: scoria MA [schlacke] Kohganéj ledzi amaz kohban meg ezüstöt amanne ezüstne alliat, kit ki szokta a szeméne vetni (Kár: Bibl. II 128).

Ganajol, ganéjol, ganajl-ik, ganéjl-ik: caeco, oletum excreto, alyum vacuo MA. *oletum facio PPB. den leib erleichtern, nodhurit verriichten PPB. Tacz meg zulat, gaméyam bele (VirgC. 21). Ott el szenderedék egy édes álomba, szemébe egy féske akkoron gaméjla (RMK. V 60). Az verebec az én szememben gamélinae (Kár: Bibl. 1479). A ki menyét kenyeret észik, nem törődik azon, mely drága ételket gaméjlyon (Pázm: Préd. 111). Az orosláznak gaméjja igen száraz, mely miatt igen nehezanis gaméjollat (Misk: VKert. 19). Mivelhogy a fecskék az ő fészkeikből alfeleket kifordítván szoktanak gaméjlani, a lúzálnak tornáztú fölet szoktak fészket rakni (454). A hűros madár magának veszedelmet gaméjlik (460). Arra ganajolnak az verebek (MeséK. 21).

lő-ganéj: [concreco; bekaeken]. A madarak félyfúl ala tapasztak vala, trojabbéleket le gaméjlyak vala (Huszti: Aen. 15).

Ganajlás: [stercoratio; notverrichtung]. Be feegyed feddel te gamelasodt (JordC. 248). Luter mondá: hogy a kiben hit wasyon, annak bűnét isben csak úgy nézi, mint az anya kised fának gaméjlását, mellyt nevet, mint valami jó dolgot (Pázm: LuthV. 111). Minden vizolleti es ganajlása három betekig elmaradt (BékHajd. II 276). Nem tsuda, ha Tóbiás a fetskének az ő szemébe való gaméjlása miatt megvilágtalanodott (Misk: VKert. 151).

Ganéjat: merda PPB. [dreck]. Híg ganéjat: foria MAL. Én az ő bűnös ganéjatyokat nem akarom megingatni (MA: Tam. 1186). A siskák a mi a föld szénén fölék megmaradt, az ő temédeki sok ganéjlatokkal elmulokják, megbűszhük (Misk: VKert. 666).

Ganajos, ganéos *ganis* PP): stercorosus C. mistig, kotig PPB. Az ebec az gaméos belőn itáladnak (GnaryC. 9). Ganéos porba il vala (Mel: Jób. 5). Nem de gaméosnac mondhaez ételre prophetat (Mon: Apol. 402). Az új tanitók panaszkodva hirdetik, hogy a lutheristák sok vétkekkel gaméjosok (Pázm: LuthV. 115). Ő maga fosos, dohos, iprikáló, gaméjos nevezetekkel fölel (Pis: GBot. 82). Ki-fogyván a fölogbol, inkább toronyositsa gaméjos bornyát, az az irását (Nyr. VI 105).

Ganéu, ganéjoz, ganajoz: stercoro C. MA. müsten, düngen PPB. Az szumar ahol szarik ott gaméjoz, ahol lugyik ott onló (SalMark. 6). Sokan soe fíradással földet gaméjöz az megis komest takar (Börn: Préd. 157). A mely földet gyakran gaméjöznek, azon gazt aratnak (Kiss: Adag. 173).

még-ganéjöz: * Meggaméjöz: stercoratus C. MA. A földet jól meggaméjözni: *saturare stercore terram; az olaj-fának tövét meg-ganéjözni: oleas *palnari fino PPB. A földet meg gaméjözzen (Pesti: NTest. 151). Megh gaméjöztem, hüsem, az sovány földre szoktak hordani, hog az vetőmenyek termőbbek legyenek (SalMark. 23).

Ganéjözás, ganézés: stercoratio, lactamen C. lutamen MA. müstung PPB. [das düngen]. A gazda vigyázást a legjobb gaméjözás a földnek: *stercus optimum domini vetigia PPB.

Ganézat: excrementum, stercus; dünger. A fergok a gamézatokat ragják (Com: Jan. 11).

GÁNC *ganax*: vitium PPB. *ganax*oval Com: Jan. 219). 1) mendum, defectus MA. fehler, mangel PPB. Mindonben *ganczat talasz te: nodum in scyrpo quaeris MA. Valamit peranczol, hog legyen, abba ganczat keres, altal al, megült (Mel: SzJán. 303). *Sankit nem lathatane, kibe valamü ganczat nem talatne (Börn: Préd. 141). Bonnee is vétee es gancz találatot (Duy: Vlisp. 182). Meg az augynokkon is talaltat gancz (85). Missae esinél manibus mindgyart ganczat talat Momm (Zvon: Pust. II. Előb. 2). Homét kullantat ide a csukot gancz kereső szumar Matyas? Mi gancsot talal a folyob meg fött talazas-

ban (Pócs: Vetélk. 36). Módos ugrásában nem találni gáncosot (Gyöngy: KJ. 113). Niutsen olly tökéletes ember, kibén valami gánts nem volna (Fál: FE. 117). Kajján szemével minden kibén gántsát keres (Fál: BE. 581). Ha valami külső belső gánts az oka, mellyel természeted nem tud megalkudni, vedl eszre (602).

2) trica PPB [hündernis]. Lábamnak gánczot vetek és eltaszítanak lábamról (Mel: Láb. 70). A Birközök azon vadnak, hogy egymának inat lábokkal le füssék s gántsot vessenek (Czepl: Japh. 247). Kerekdél helyen bujokoskodván, mellye a masikat ölhetné meg, avagy kajmocsal, gáncsival vethetné le, harcolnak vala a rómaiak (Com: Jan. 210). Ropják a szép tánczot, nem ejtenek gáncsot, járják nagy ékesen (Thaly: Adal. I.197).

[Közmondások]. Vén ember tanácsa jobb mint ifjú gántsú (Kisv: Adag. 304).

[Gáncsol]

még-gáncsol: [impedio: verhindern?] Látván Turí György, hogy majd meg-gántsoltatik, a barlangból ki-rohan (Könyi: HRom. 9).

méggáncsolás: [impeditio: verhinderung]. A rossz meg-gántsásút [így] tüstént igyekezte (Könyi: HRom. 159).

Gáncsolód-ik: vitium sedulo quaero, defectum noto SL. (GKat: Titk. 1098).

Gáncsos: vitiosus, mendosus, pravus MA. difficilis, scrupulosus, morosus; voller fehler, fehlerhaft PPB. Gántsos erkölts: moros *turbidi PPB. Legietek fehetőtelnek az elfordult es gáncos nenzet onio perversa) között (Fél: Bibl. II.92). Nyilván vagyon, hogy ő neki természeti szerint viszszafordultna, gántsosna, gonosságosna és lamissagosna kelljen lenni (MA: Tan. 159).

Gáncoskod-ik: in omni re argutias invenio; in allen sachen besonders spitzfindigkeiten finden wollen PPB

GANGOS: [superbiens; stoltierend]. A leányok nevelésében nagy gondviselatlenség vagyon, mert tsinnyosgatás, ruha-zifrázás, gáncoson lépés az-az kevélységre-való tanítás minden nevelések (Pázm: Préd. 1124). Egy tsipőjére téven kezét, gangoson, pávaként sétál (SzD: MVir. 276. 319).

GANTÁR: [cantherius; gauter]. Az öreg szőrös [így] hordókham jobb ízű a bor, mert erejét ki nem bocsáttya, kiváltképpen a nagyobb gantár, ászoc fikon (Com: Jan. 85). A hordok a gantárokon a pénzétkbe tétetvén (Com: Orb. 113). (A káposztás hordókat) úgy tézik a pénzétkbe gantárookra, mint a borokat (Lipp: PKert. II.207).

GÁNYA(fa), **KÁNYA**(fa): genista MA. ginstern, pfingstblume PPB. Ganya fa bokor: genista C.

[GÁNYOG]

Gányogás: [mussitatio; das muffeln]. Ez álnok rókaí gunyogásra it már feleletet hallottál (Pócs: Igazs. 1.647).

GÁNYOL: [tego; decken?]. Süvény-ággal gányolt, tatarozott kalibával meg-elégszik (SzD: MVir. 97).

be-gányol: [impedio; hindern?]. Hogyha engemet nem igyekeznek számadásomban obfuscálni s begányolni (Nyr. XII.363).

GAR: [arrogantia; hochmut]. Jollebet nagy garral fenn jár az agárral a tetves grammaticus (Felv: Dies. 10). Az harmadik, a kik kérdik, Tordára megy farral, egy tarka ház ott meg aláz vagy éltet nagy garral, szóval fogod ott az dolgoz és nem erős karral, vagy megépít, vagy szegényit, ha élsz perpatvarral (Thaly: Adal. II.122).

GARABONCA (*garabonchas* ComC. 356, *garabonczás*kodás Csúzi: Síp. 257): magia, necromantia MA. schwarzkunst zauberei PPB.

Garaboncás: **1)** necromanticens MA. [zauber-]. Sok garabonchas kőnynekűth wazue hordottanak es meg ezétyk (Komj: SzPál. 276). A bűjös bájosoc és őrdögösóc, garabonczás deáloc az őrdögöccel edgyűtt járdúzolván önön magokat és egyebet is megesztelenítnee (Com: Jan. 217). Lassú szóval elbeszéli mint vezetete el fiát, mint fenyegette, mint biztatta légyen őtet a garabontzás jövendő monló (Fál: TÉ. 713). Sylvia nem tudott egyebet mondani, hanem hogy éljön a garabontzás deák (717).

2) magus, prestigiator MA. schwarzkünstler, zauberer PPB. Cipriánus nyúl ev gyermekeségetev fogva evrdégy tudomában neukévedt vala garabonchas vala (ComC. 356). Varásló garabontzásoc vagy őrdög barátí (MA: Scult. 296). Sokat indít néked a tulajdon szeretet, a lelkek garabontzása [így] (Illy: KrÉlet 176).

Garabonczászkodás: [ars magica; zauberkunst]. Mimyján fel-fuallkodott kevélységgel dolyfösködtek s őrdögi garabonczás-kodással s feslett bujásággal kívántak tetezeni (Csúzi: Síp. 257).

GARÁDICCS, GRÁDICCS (*gradus* NémGlosz. 194, *gradus* EhrC. 64, *gradus* Czepl: MM. 239): **1)** climax C. scala MA. anabathrum; treppe, stiege PPB. Garáditsnak közí: gradium statura PPB. Fel-hágo-szék, lájtörő, grádits; anabathrum PPB. Ele foga a garáditsnak; primus gradus est (NémGl. 194). Garádyczon ne hagy az oltarra (JordC. 55). Felmenne vala az varas erezkedőiere mint ég garádyczon (Mel: Sam. 17). Hat lépés, graditsa vala az kiráti székecc (Kár: Bibl. I.314). Kilentzyon lépezős grádicson kellene felmenni (MA: SB. 264). A grádicsokon a felső rend házakra menetel vagyon (Com: Jan. 107). Lépve s garádicsonként megy az ember szögéres gonoszra (Fál: NE. 68). Olyan ez a világ mint a grádits, mellyen egyik fel, másik le-hág (KirBesz. 108). **2)** gradus C. MA. [stufe, rang]. Lleo gyakorta erdemle lattny zent atyát egbee felemelkettleny es ynabk kezewsbe menyoy zenteknek gradoszerent yozagrol yozagra hazualnan (EhrC. 64). Az zerzetnek leg felsw garadych fogara meeg nem jutotatok (VirgC. 122). Papi méltóságnak garádichára felmenének (DomC. 2). Az őzegekőök nagio garádican vannak a tisztaságnak a hazasoknal (DebrC. 141). Ewtől gradych yo mywellkődetben való keesalkodás (ÉrdyC. 394). Akyk iol solgalandanak, io garádicsot wmagoknak keresnek (Komj: SzPál 373). Mindekor az elmélkedésnek felső garádicsán nem állhaz (Pázm: KT. 357). A hála adóságnak gráditsi ezek a jótémént megismerni, kihirdetni, megfizetni (Com: Jan. 242). Nem volt az apostolok között méltóságra nézve gradus (Czepl: MM. 239). A betűletnek felső gráditsára sola nem hághatnak (Misk: VKert. 253).

fog-garádics: [gradus; stufe]. Harmad fog garádycz eletnek meg fedesének zandoko (ÉrsC. 380).

kerengő-garádics: cochlidium C. [wendeltreppe]. Harom rendbe volt égic ház a masie fölött, kerengő garádicson meutec egyikből a másikba (Mel: Sam. 411). Nyöltz rézre osztatott belns tornya; oda kerengő garáditson kellett feljárni (Mohl: JÉpül 110). Kerengő garáditson mennek vala fel a középső folyosóra és a középsőből a harmadikra (479). Szent István templomnak tornyában voltam, mentem fel négyszáz tizezgy fog keringő grádicson (Réd. tm. 7).

tekergő-grádics: [cochlea; wendeltreppe]. A pitvából a belső helyekben menetel vagyon, a lájtörőjékon avagy tekergő grádicson a felső rend házakra (Com: Jan. 107).

Grádicsonként: [gradatum; stufenweise]. Nem gráditsonként szállott a bűn nyelére (SzD: MVir. 81).

Garádicsos, grádicsos: gradatus, climactericus C. [stiegen-]. Kerek gráditsos tsaruok; amphitheatrum C. Grádicsos pohar széket czinaltatot vala (Helt: Krón. 155). Az iatek nező kerek, grádicsos csordakoknak fnyességek (Lép: l'Tük. III.7).

GARAGYOL: [hallo; lallen]. En törökül tudván egy kesvet garagyolái (Bethl: Élet, 208). [Vö. **KARATTYOL**].

GARAS: grossus Pestii; Nom. 37, as, drachma C solidus MA. groschen PPB. Egy garas nyomo: assipondium C. Valamit egy garason tartani: asso. *venditare aliquid PPB. Judasnak zerzenek harminez garasokat (WozsprC. 28). Fyrfly hwz garast ad, leany tyzeth (JordC. 116). Mykoron nemely frater adomas nekvel vet volna negyven garast es ezt meg nem gyona, esnek ev rea pokolbely erdegek (DomC. 261). Paranczola a saf-farnak, hogi hat garast adna neki (DebrC. 213). Az ebeknek minden toma shertwl harom garast yertek folyeb az előby adommal (LestT. 1232). Mi vagyunk az elosztott garas (Mad: Évang. 177). Apro pénzek, garasok: minni, grossi (Com: Vest. 51). Garasi formája ostya (Pös: GBot. 33). Mint koldús szegyenli az más garassát (Thaly: VÉ. II. 53). Egy garast botsát egy halnak szájába, azt akasztja a szent Péter horgára (Misk: VKert. 509).

[Közmondások]. Mit garason vehetsz, ne adj azért sok tallért (Kisv: Adag. 189).

adó-garas: Kik az adógarast felszedie vala: qui didragma accipiabant (Helt: ÚjT. E1).

császár-garas: [kaiser-groschen]. Egy császár-garas térsen 5 pénz (PractArith. 12). Az bornak itezje köztök tíz császár-garasán jár (RákGy: Lev. 175).

ezüst-garas: argenteus grossus SK. [silbergroschen]. Ha fyrfly leonl, hwz ezendevtől foghwa hathyan ezendeygh ewthven ezst garastl (sielos argenti) ad (JordC. 116). Negi ezst garast ad vala mindiniknek (DebrC. 80).

kegyelēm-garas: [beneficium; guadengeld]. Hogy kiki elvehesse az örök életre drágalatos kegyelēm garassát (MA: Seult. 215).

lengyel-garas: [grossus polonicus]. Őkör zóm, olyan az viraga mint az ebkaporinak, de szelős mint egy lengyel garas (BeytheA: FivK. 92).

márjás-garas: marianus Art. 18. anni 1550. Kr. [Marien-groschen].

négypénzēs-garas, négypénztērő-garas: tetradrachma C. *grossus minor, latus PPB.

nyolepénzēs-garas: *grossus major PPB.

örög-garas: sielus JordC. 181. El vevövek Moyses es Eleazar pap ew tölök azokath az sanctuarium mereteke zorenth, tyzen hat ezer hethi zas ewthven örög garass oeröth (JordC. 181).

pontos-garas: [punktfirter groschen]. Hogyha pontos garassal akarsz szállitanyi, végy 33 nehezék funimhoz 15 nehezék pontos garast (Keesk: ÖtVM. 202).

tizpénzēs-garas, tizpénztērő-garas: denarius C. Paranczola Augustus, hog kiki egy tiz penzes garast aduan adoban a éezimnek engedelmességet fogadna (DebrC. 50).

GARAT *garat*. MA. PPB. Adami Spr.: 1) catillus MA. infundibulum; trichter, füzeg PPB. Garat, garat a malomban: excussorium PPB. Lojártá a garat a fel-fütött bizát (SZD: MVir. 250. 2) alveus JordC. 202. flussbett. Mykoron kyi eretnek vona es az zaraza ywtottanak vona, meg teremek az vyzek ew garattyokba: reversae sunt apuae in alveum sumi (JordC. 202).

[Szólások]. Azt a jó selleg bort toltis fel a garatban (Czegl: MM. 69). Bezzeg föltött a garatba (Kisv: Adag. 136. 26). Egy ebökör hat napra valót falnak s töltönek a garatra (Fid: NY. 366). Isen fölt a garatra (Fid: Jeyz. 925).

malom-garat: catillus Com: Jan. 75. mühltrichter. Szél avagy szárnyasalmoc, az holott liszt váluval és malom garattal örölnee (Com: Jan. 75).

Garatos: [catillo ornatus; mit trichter versehen].

[Szólások]. Az emberis mikor ditsirik, fel-emelkedik és hingsera oszol, ha beinos mint Nabuchodonosor, ditsőségesben fénylik, ha igaz a garatos mint szent János (Pázm: Préd. 49). Valamit tselekedett, fontli veté, és mikor úgy találtott volna, hogy nem igaz garatos, az után ada szententziát, hogy életét és országát elveszesse (642). Ditsőségleben fénylik, ha igaz garatos, ha meg-fiti a mértéket (SZD: MVir. 85).

GARÁZDA *garáda*. MontME. V. 317. *gráda* PP. *grazda* Ver: Verb. Szót. 11). 1) lis. jurgium MA. litigium PP. zank PPB. Az pápy fejedelmek indythanak gharazlath es habowth ó ellenükben (ÉrsC. 161). Az haragos ember gharazlath indywth (197b). Valahol habowrsag, garazda es morgolodas vagy, ott ne keresked Cristus (ÉrdyC. 69b). Garazlat keresenek hozya, hogy nywel zecyembe keweröthyetnek (561). Nem imám, de reám köszönik ö-emberek, ha meg nem iszom, kész garazda támad belőle és fel-bomlik a barátság (Pázm: Préd. 247). Máltam garazdát keresvén elbontá reudít irasomnak (Kereszt: FelsKer. 19). Tudniok kell, hogy az kastélyokban való lakás mód nélkül való részegeskedést, garazdát nem szenved (Gr: KárCs. IV. 111). El ne részegedjenek és valami garazdára magokban ne fakadjanak (Bethl: Élet. 196). Magok viselésével csak garazdát keresnek ezek a végbeli törökök (MontME. IV. 209). Mostani dolgok csak garáz keresés (V. 317). A budai vezér levele is csak garázda keresés (RákGy: Lev. 319). Ha garazdát akarim keresni, az én irasom sem lesz elég (RákF: Lev. III. 82). A kapukon lévő harmine jantisr megtanitáná azokat, a kik valamely garazdát akarának inditani (Mik: Töl. 79). A kik vizsgálkódó garazdával koczoznak, vérszopo fegyver má esnek el (Csizi: Tromb. 65). Őllel mérik garazdával esivált zeverlizás borokat (73). 2) rixosus C. jurgator, jurgiosus MA. zünker PPB. Sokak vannak, kyc garazda ellen-segnek kosalkodasi nyat nem maradnak meg az elkedöt yoban (ÉrdyC. 65b). Garazda lator, avagy lappango tolvay (Ver: Verb. Szót. 11). Patuarkodo, garazda, hazug (Mel: SzJán. 195. Land: ÚjSgits. 176).

Garazdálkodó-ik: rixor C. tricolor, jurgor MA. zanken, hadem PPB. Garazdálkodom, visszát vonok: rixor; hazudok, garazdálkodom: tricolor PPB. Ha nem akaranyatok megh öny az földök lakozóth, valakyc megh maradunk, ellentök garazdálkodnak mindenöth, valamely földön lakoztok (JordC. 191). Vayha értelmek lehetett volna az pharisaeusoknak az ó szombattyokrol, nem garazdálkottac volna Cristussal (Born: Evang. IV. 513b). Patuarkodnac es garazdálkodnac Jánossal (Born: Préd. 25). Garazdálkodoc es patuarkodoc meloc karlozatra (51). Adna Isten, hogy mikor az utszokon heverő vagy garazdálkodó részegket találhának, a pelengérel jözanitának meg (Pázm: Préd. 259). Ha egymással garazdálkódhának, fed-dödnének (MA: Seult. 652). Veszekedni, garazdálkodni és patuarkodni a mezői parasztoké: jurgari, rixari et vitiligare agrostium ost (Com: Jan. 296). Kérni azon, hogy a jó szomszéd-ságot meg akarják tartani, ne garazdálkodjanak efflével (MontME. VI. 139). A sas kezd a hattalyval garazdálkodni és utama intskedni (Misk: VKert. 320). Mérögleben forralta szavait, mint Timon vagy Diogenes, ama régi garazdálkodó görög böltsök (Fal: NA. 125).

belé-garazdálkodó-ik: cum aliqno rixor: mit einem an binden. A mezon lévő szegény emberben belé garazdálkodnak (CompConst. 29). Belé garazdálkodott Nyr. X. 169. Sok kíván sag lehet, kivél csak belénk kezdene garazdálkodni (RákGy: Lev. 199).

Garázdálkodás: jurgium, litigium, contentio MA. zank, hader PPB. Mi legkisebb alkalmatosságot is az garázdálkodásra szolgáltatni távoztatunk (MouTME. VI.461).

Garázdas: jurgiosus, rixosus, trico, abydoema C. contentiosus MA. zünkisch, sautertopf PPB. Garázdas, komor: trico; garázdas bolondok: abydoemato PPB. Alázatos, békességős, egyik részgős, az második csak garázdas és oly versenyős, imádkozik és bűnös sír, harmad részgős (RMK. III.265). Az részok garázdas emberek részek korába lombé [így] vagy ivás képen add meg emi (az kenyeret) (Rády: Csal. III.81). Garázdas marcangás (Zvon: Pázm! 98). Az messiás nem lézen garázdas, személy válogató, háborgó (Pázm: Kal. 59). Diomedes mások felett magas, szeles, tekintetiben kegyetlen, serény vagdalkozó, garázdas felette (Hall: III.139). Neheztelni kezdetek a garázdas mohárra (Fal: TÉ. 782).

[Közmondások]. A garázdas, részeg ember előtt az isten fia is ki tér az útból (SzD: MVir. 359).

Garázdaság: contentio, brutalitas SI. [hader, zank]. Meghantatok engemet az sokasághnak garázdaságában (JordC. 178). Ha en valaki szolgáit kezdeném fogdosni, hát nyilvánvaló garázdaságnak jele volna (Nád: Lev. 236). Miért tiltá Isten Samsont a borítaltól? Azért, mert ha a nagy erőhöz a boros garázdaság járult volna, senki békével nem maradhatott volna fölé (Pázm: Préd. 239). Meg-előzte a többi részegséggel, garázdasággal, kevélységgel (Zrínyi II.176). Garázdaságra, igazgálkodásra fogadás által is kötheti magát (Pós: Igazs. II.302).

GARDOM: [sepimentum; cinzumung?]. A kerbe vltótné valónac kerec gardom módiára; ha valaki be ment az egyie vton a fúe kőzet budosot és nem íóhet vala ki belőle (Helt: Krón. 169).

GARGARIZÁL (*gurgurizál* Váli: OrvSz. 2); [gargarizo; sich gurgeln]. Gargarizálom, megrottyogtatom (Major: Szót. 239). A rhabarbarumot főzd meg vizes borban és a gregedet gargarizáljad vele (Mel: Herb. 69). Az torkát pedig gargarizáló avagy korogásra-való vizzel öblöngessék (Web: Anul. 101). Azzal gargarizálja a torkát (PP: PaxC. 92). Ezen lével gurgurizáld főjo torkodat (Váli: OrvSz. 2).

még-gargarizál: gargarizo C.

Gargarizálás: gargarizatio C.

GÁRGYA: margo, septura, cinctura Kr. [einfassung]. Keztem vala egy kutat ásatni és meg is csináltattam vala emberül fával; de aztán elrohadt a gárgya (ErdTörtAd. I.112).

kút-gárgya: [crepido; brunnenkranz]. Kút gárgyája: crepido Major: Szót. 172. Kút gardyája: crepido putei PPB.

Gárgyáz: sepio, cingo SI. [umzäunen].

be-gárgyáz: ∞ Kútát bé-gárdfázni: puteum marginare PPB.

még-gárgyáz: ∞ Meg-gárdfázni a kútát: puteum marginare PPB. Kezdem vala egy kutat ásatni; de aztán elrohadt a gárgya . . . újlag meggárgyázák, de eblil bánának velle (ErdTörtAd. I.112).

GÁRGYÁN (*gárdián* PPB. *gargian* VirgC. 17. *garian* C. *gárián* Deesi: Adag. 92. *gárdán* Toln: Vig. 138. Major: Szót. 3. *gárgyán* Hall: Paizs. 271); abbas, archimandrita C. cenobiarcha, prior monachorum MA. prior Com: Jan. 127. Gárdián a klastromban: gvardianus PPB. Az gargian meg jelenté, mit w tvt volna az tohuayokkal (VirgC. 47). Az gargyantol kenieret es enik valot kerenek (uo.). Mond meg a gargyannak es az fratereknek, hog valamj marhayokat meg akaryak tartany, azt mynd ky vygyk ez elastrombol (DomC. 165). Hagyjatok

békét igaz házásoknak, papának, barátoknak, az szegény gargyánnak (RMK. II.167). Egy csoppet sem késék, Pesten áltatheme, klastromban gargyantól barátruhát vöve (IV.251). Megengedték a gargyannak, hogy rájok vetheti kezét (Czegl: MM. 20). Kalastromnak gargyánya (Hall: III.151. Nézzd, tarolt helyéknec parantsol gardián (Orczy: KöltSz. 7).

[Közmondások]. Nem io egy elastromban két gárdián: vna donus non alit dnos eues (Deesi: Adag. 92).

előjáró-gárgyán: antistes C.

előjárógárgyánság: [coenobiarchatus]. Szörnyen pirongatták az constantinopolyakat, hogy az egész előjáró gárgyánságot magoknak koporitának (Toln: Vig. 138).

Gárgyánság: antistitium C. coenobiarchatus MA. priorwürde PPB. Meeg gargyánságot sem akar vala vysesni, hogy csak alázatosságban eelhetne (ÉrdyC. 569b). Püspökség, gargyánság, a sok adomány hazuttat (Mel: Szlán. 202).

GARMADA (*gyarmada* Fal: TÉ. 742): **1**) acervus MA. [haufe]. Az épület fát kereső hasadó és szeges ágas fát fa rakásokat garmadákat [így] rac öszve (Com: Jan. 109). Vén asszonyor, éjjel járo asszonyoc, boszorkányoc rakás fákon avagy tűzzel megégető garmadákon elevenen égettetnek-meg (137). Az föld ne legyen gaméjos, hanem ha az gaméi tellyességgel földé vált és ha a gyomot s-földet egy garmadában hánták (Lipp: PKert. I.41). A kinek feles gabonája vazon az padlison, forgattassa meg, hogy ne legyen garmadával egymáson (Lipp: Cal. 26). Töltsd az pulhákot, készen tartsd súlyos szabálydot s német testből rakj garmadákat (Thaly: Adal. 132). Ez által gyűjteti garmadára a bűnöknek sokaságát (Komár: Imáds. 227). Ha kérdésne fakad a dolog, magától lerogyan ezen temérdek hazugságnak gyarmadája (Fal: TÉ. 712). **2**) congeries frugum MA. fruchthaufe PPB.

GÁT (Chaba *gatha* CodPatr. VI.150): **1**) agger per fluvium MA damm im wasser PPB. Super quadam clausione terre, que vulgariter gaat appellatur 1258. Usque ad clausuram Gergurgata dictam 1271. Clausura vulgariter Chaba gatha vocata 1267 (CodPatr. VI.150. Gér: KárCs. 1203. 364). Transitus gath vocatus 1364 (ZichyC. III.264). Locus Hozyugathi 1364 (268). Locus Fendgathi vocatus 1361 (no.). Unum fossatum, quod Moinsgata appellatur 1380 (IV.164). Vadi wigo gaat vocati 1413. Veteek ewtelt gathnak egy saros wyzen, hogy myndenek atal yarnanak ew raytta (ÉrdyC. 289b). Mely gatok es töltések mas ember földéhez unnak ragaszva (Ver: Verb. 159). A malom körül való gát csinálást és akár mineműi fából ahoz való szükségöt és épületet ök tartoznak effectálni és reformálni (Gér: KárCs. IV.296). Mikor ninkel [mint kell?] az gátra, sip-szora, zátrára sockal többet költinc (Illyef: Jeph. 2). Szám-talan rabokat szabadíta meg a beszerményi nagy gátuál (TörtT. IV.51). **2**) moles PPB. obstaculum, impediendum SI. [hinderis]. Visgállyák, ki lehessen az az ifju, s ha annak találják, a kit ök keresnek, gáttokat csinállyák (GyöngyD: Char. 359).

[Szólások]. Ember a gáton, ki magával bír (Fal: UE. 114. SzD: MVir. 104). Ember kell a gátra (Kisy: Adag. 358. SzD: MVir. 104. 198). Embert a gátra, verjük által az labanczot a más világra (Thaly: Adal. 133). Oly szolgát szeretek én, az ki az gátot meg állja (Deesi: Adag. 229. SzD: MVir. 28). Az el-telő anyai öröm nehezen szenvedhet gátot (SzD: MVir. 131). Sok komákkal gátat tölthetsz (RMK. IV.257). Gátot veteek valamiben (SzD: MVir. 20).

[Közmondások]. Paszta mahuom, száraz gátom vámot nem vehetsz (SzD: MVir. 456).

füz-gát: *amerina retinacula PPB.

kő-gát: [agger lapidens; steindamm]. Erős mind edgy kő-gát (Apoll. 15).

malom-gát: claustrum MA, schlagbaum PFB

Gátol: 1) consepio, claustrum indico, aggerem obduco MA vezrűmen, einen damm mizziehen PFB A vizet megdugni, gátolni: aquam *coarctare PFB. 2) impedio, praepedio, remoror, obsto SL [hindern, verhindern] Tűbben vannak, kik a falu építését gátolják (TörtT. 2 699). Mutatódjék meg ebben is jó akaratja, hogy az víz miá ne gátoltassék dolgunk (MonTME. VI 100). Akármely nyalka kurucz könnyen fér hozzája, nem gátolja földből épült posványos bástyája (Thaly: Adal. II.132).

által-gátol: transepio, claustru recludo MA überzäumen, durchzäumen PFB Az magokanc való emberce a hegyeket által likasztotae es az tengereket által gátoltae (Deesi: SallC. 10). Mint kellene az el-áradott sok hamis vélekedéseknek folyását által-gátolni (Pázm: Kal. 31).

be-gátol: circumsepio, aggere claudo MA umzäumen, umschäumen PFB. A sok minden napi vétekek a memyei gyönyörűségek úttját be-gátolják (Pázm: Préd. 730). Ezt a fogást idején be-gátoltam a Kalauzában (Pázm: Luth. V.56). Utamat be-gátolta (MA: Bibl. I 600).

el-gátol: [impedio; verhindern]. Eféle halgatag mentegéseket akarván el-gátolni az isten, emberré lett (Pázm: Préd. 117).

még-gátol: 1) aggerem obduco; dämmen]. A vizet meg-gátolni: *arctare flumen PFB. 2) [impedio; verhindern]. Meg-gátolja dolgunkat a vétség: *avocet a rebus gerendis senectus; valaki szándékát meg-gátolni: comprimere *conatus alienus PFB. De az úr isten esudálatosan meg-gátolá újjokat és megszegyeníté őket (TörtT. IV.61). Mikor mind két részről majd kezekkel érnék a békességet, akkor gátolja meg isten (MonTME. 93. 190). Tanátsot tarta biveivel, hogy miképpen lehetne megelőzni és meg-gátolni a esziszár szándékát (Mik: TörtL. 263). Háldják meg néki, a midőn kérésünket meghallgatja és áldják őtet, midőn akaratumkat meg-gátolja (312). Nem gátoltuk meg adakozó szándékát (Pál: SzE. 563).

még-gátolás: [impedio; verhindern]. A jó reménységnek meg-gátolása: *evitatio bonae spoi PFB. Utamuk meg-gátolása miatt haziumnak veszedelme esik (MonTME. VI.213).

rő-gátol: [induco; führen]. Az ő oblatat eg folio viz mossa vala, ki a gubernator roa gátoltata (Szék: Krón. 113).

Gátolás, gatlás: 1) agger; wasserdam; schloose PFB. Az isten haragja két órás gátolás közze vagon; rekodve (Lép: Pük. II.187). A révnél látszott innár Kemény lomá, vélto az eveszt majd lehet letenni; főbb ilyen habokon által nem kell menni, de történik megint újjabb gatlást venni (Gyógyd: KJ. 192). 2) [impedio; verhindern]. Szabados menése, vissza is térése s gatlását nem teszik, zörgését mentében, jártában s költében sohál nem vészik (Thaly: Adal. I.190).

Gátlód-ik, gátolód-ik]

még-gátlódik: [impedio; verhindert werden]. Meg-gátolódott kezdöt dolgában: cursum *repressit PFB. Meg-gátolódunk amely dolgoknak végben vitelében (MonOkm. XXII.150). Az erőten, bárdolatlan elméjő kapilóják miatt meg-gátolodan (LVT. II.291). Alkalmas időig meg-gátolódik jó ügyezetben (Nagyari: Orth. 32). A nagy hirtelen terjedő bírodalomnak öregből lése meg gátlódik (Mankó: Flor. 13). Ez helynek oddig való el nem hányást nem abban állapotott és gátlódott meg (MonTME. VI.192).

még-gátolódás: destitutio; das unterdrücken. Néhéniás halvan istene dicsősége meg-gátolódást, befűlvén zokogva sir (Tol: Hbék. 10).

Gátos: [aggerem instructus; mit einem damm versehen]. Az, melly az föld mellet vagon, magasb, az másic nem annyira magas, de gátos es ragadalo szelneszes vízben vagon (Deesi: SallC. 61).

GÁTOR *gator* WinklC. 311. *gátör* Thaly: VÉ. I.300; clathrum, peribolus MA. gítör PFB. Ablakban való rostély vagy kalnárak bűjök előtt való gátor, mellyen ember által láthat; transema PFB. Vala kedezlen Irsalyomba megh bizonyított tho, ky newoztetyk sido nyelwón Betsaydanak walwan őth gadorth (WinklC. 311). Pétesen kőrtött vas rostélyokon avagy gátörökön, kereszt vasdon kinéz (Com: Jan. 100). Az ablakokat vorték, a vasgátör kőszítoték (Thaly: VÉ. I.300). Az ablakok rendszeren rakott szép fagátörökön ereszteték és szolgáltaták bé a napvilágot (Mohn: JÉpül. 183). Nemes szív előtt másit építve gátor (Gvad: RP. 227).

Gátoros: clathratus MA, mit gitter versehen PFB. Az ablakoc rostélyosoc avagy gátorosoc; emedlatuae aut clathratae (Com: Jan. 108). Ezen sóvényeken lézokból gátoros ajtókat csinálhatni (Ljpp: PKert. I.21).

Gátoroz: clathro MA vergittern, verzäumen PFB

még-gátoroz: clathro PFB.

Gátorozás: clathratio MA [vergitterung].

GATTOS, borges: hamtilis PFB

GATYA *gattya* Illy: Préd. I.488. Thaly: Adal. II.124. *gattia* Mel: Szám. 68. *gattya* Dáv: KKER. F1. Apoll. 11); femorale, feminale, subligar C. perizoma, subligaculum, caliga MA. [unterhose]. Gátya, berbe, alsó nadrág; femorale Major: Szót. 225. Gátya, bérbe, alsóing; perizoma; nadrág, gátya, berbe, harisnya; subligaculum PFB. Adoc egy morvaj posztolal dolmányt, 2 úmög, 2 gattya ovot, 1 szepelöst (NyEmléktár III. Előb. VI). La vetette vala gatyaiat es ki tetzik minden szokamontaja es szerszama (SalMark. Dó. Füge. fánc leveiből csinálnac gattyakat magokanc (Dáv: KKER. F.1). A lelkiismeret szégyenletet indita benne es fügelevél gatyával kezdék takargatni rütségeket (Pázm: Préd. 502). Férfini öltözet: a derce szorító kötös, nagydrág, gátya avagy lóba valóc (Com: Jan. 99). Füge fa leveiből csinált Adám gatyája (Tó: Zsót. 166). Lézen rongyos gatyád, az is avult es rovas (Ben: Rím. 123). Vess le, mosd meg jól te vékony gatyádat (Thaly: VÉ. I.150). Egy ingben gatyában, hajdon föld es mezítáb vitték be (Thaly: Adal. I.318). Az fogták rád, vagon gatyád, ez bizony becsilót; a ki ott járt, Ríott két szirt; de melyik az állót? (II.120). Adám a fügefa leveleivel befedezé magát es gatyát csinála magának (Illy: Préd. I.118). Vagon egy rongyos gatyája, abból is mind kíván a fá a baltája, előfordúlván tőle, nem nézhettem rája (PálP. 60). Kadám is utáman hamar elérkezett, köz fűrdőház érvén gatyara vortozott (Gvad: Pösty. 23).

(szólások) Ezek csak fügefalevelel gatyák, kopusz meitségek SzD: MVir. 220. Egy ingbe gattyába (Apoll. 11). Pél, hogy a gatyáját megfűsti (Thaly: VÉ. II.7). Nem fél a német, hogy elvonnyák a gatyáját (Kisv: Adag. 67).

Közmondások. Minemű a legény, olly a gatyája is (Kisv: Adag. 131).

Gatyás: caligatus MA, mit hosen bekleidet

toll-gatyás: plumipes PFB

GAVALLÉR *cavallero* TörtT. I.190; promobilis, magnas SL cavalier. Egy fő cavallérral kellene megválasztatotok és megpróbíttatotok (TörtT. I.199). Ő felsége azt parancsolja, hogy azon tőkés ezüstfontul fordítsa keld a cavallérok tarsolyara es lödnyvarratására (III.198). Suky cavallér, a ki úas

vala, gugában fekszik (385). A gavallér mikor rá ér, ha nem mehet, mász (Thaly: VÉ. 1316). Rájunk tenger a fégyver, mert a tokos német közöfölké hever, mint egy gavallér, látod mily kővér, bőriben sem fér (Thaly: Adal. II.213). Ez felségsvalásznai kiment ordniuntján lévő gavalérokka, udvariakkal (Thaly: RákT. 1136). Az mely négy gavallér van az fejedelen asszony nál, szólottan fölölök (RákF: Lev. V.115). A hintók mellett s azok előtt menő gavalérok s szolgák 1760 (Házánk. 1379). Gavallért puájányan szolga öltöztette (Gvad: FNót. 48).

GAZ (*gowl*) ÉrdyC. 91b: **1**) faex C. sordes, quisquiliae, putamen MA. colluvies PPB. mist, mufat Adámi: Spr. Gyomlók, gazt kiszagatók; áruházi; szemét, hulladék, gaz, aprók: quisquiliae: szittyó, hínáros gaz a vízben; ulva PPB. Myucelyel áte mezedelh, ne had gazdnak [így] fel kelny (WesprC. 128). Vadnak aloyottanak az nagy gazban lakozvan (ÉrdyC. 244). Fel nót a bűn gazza (Mel: SzJm. 310). Ez világnak gaz, sonkolya, Söpreie (Börn: Préd. 77). Meg rakodot gazzal, hituan penaia Lutternee (Mon: Apol. 402). Oh ki nagy boldonság ily nagy dütséget meg-vetni e világ gazzáért (Pázm: Préd. 17). Öly földet lát, melyben a gazok és vad füvek buján nőnek (26). Ha nem kapáltat az szőlő, az gaz földet (MA: Bibl. II. 7). Vagy vyodbol szoptad, vagy valamely boghár vtn mentél ilyen nagy hazugságnak gazzában (Bal: CsIsk. 161). Éreznek salakja, allya, gazza (Com: Orb. 137). Az sonkolyai, gazzai elvettetnee (Com: Jan. 72). Gazzát bazugsággal simittyá (Matkó: BCsák. 178b). Gazzából kirazagatván, megújtatott együgyű predikációk (Csúzi: Síp. 716). **2**) pravus, improbus, vitiosus Kr. schlecht Adámi: Spr. Ky meg zydalmazya es gowl magyarazya istennek yghyeet (ÉrdyC. 91b). Ennekem az hatalmas károm meg hatta, hogy valahol eféle gazy nepeth thalok, eressen meg byntessem (LevT. 157). Mondom tñ mektec, ez haza mene, hazaba gazb leue (Börn: Evang. IV.83). Memél gazzab ember, amál inkáb . . . allyef: Jeph1. 25). Rázcz gaz nép, országunk rontó esép (KeckTört. IV.402). Nevetségre való mületság volt némelyik kopoknak dolga, valóban tekerte némely a gazy (medvét) előtte (RákGy: Lev. 360). Gaz török rohamu reánk kövekkel hajítolag (ErdTörtAd. II.177). Valami gaz eselések jüttek mint egy linszongeyen (MontME. VI.346). Rajta, rajta, rontad ráczok sűrt rendét, hadd ne dúlja gaznép édes hazád földét (Thaly: Adal. II.217). Rút, gyalázat lött a mi nemzetünknek, hogy ilyen gazu, az kik az előtt ott az hadban voltanak, eljövének onnét (Gér: KárCs. IV.253). Az Jakóti levelét elvettem, kinek gaz menteség értem (254).

[Szólások]. Szabad a gazda a maga házánál, az mindgyárt a gazba bújik is (SzD: MVir. 369). Az te sulykod gazban esett (Bal: CsIsk. 112). Az egész világon, ha valaki a sulykot a gazra vetette, bezeg te messze földtől a nyárfá sulykot (Kereszt: FelsKer. 414). A mely földet gyakran ganojznak, azon gazyt aratnak (Kisv: Adag. 173).

giz-gaz: sordido PP. quisquiliae Kr. [unflut, schmutz, nichts-würdig]. Ama régi igaz jó fñemberek olyan gizzaz gröfföcskükat nagyságholni nem akartak (Cserei: Hist. 303). Nehéz ártatlannal rágalmaztatni, kivált egy giz-gaz embertől megpöszkoltatni. . . Példát véssen a magáról, a ki mást megszól, mert a giz gaz masokat is csak gazznak gondol (Thaly: VÉ. II.135). Ki áll előtte utból minden giz-gaz Gvad: Idét. 231). Fa-nyelű vakarék, litvány, gizzaz író (SzD: MVir. 248).

olaj-gaza: fraces MA. oelhefe PPB.

Gazol: **1**) sordido, corrupto, depravo Sl. [besudeln, verderben]. **2**) [contumelia afficio; beschimpfen]. A nagyanyánat szüntelen moeskolta, gazohta, külömb-külobftéle injuriakkal illette 1759 (Házánk. 1137). **3**) [vasto; verheeren]. Magad is tekints be az istállókban, hogy nyulákkal ne gazolják marhákat s lovak eleiben a szénát (TörtT? III.155). Míg ide jársz, meghadd, azalatt a csűrös kertetet senki ne gazolja (157).

be-gazol: sordido MA. besudeln, unflütig machen PPB.

égybe-gazol: [colligo, corrodo; zusammenraffen?]. Mint a harang öntésben, öly tudós volt Melanthon s immet, amonnan egybe gázolt [így] praedikátorok és mesterek is az theologában (Bal: CsIsk. 117).

még-gazol: fineto induco, contumeliosis verbis afficio; schmähen, mit schmähworten anfallen PPB.

Gazlás: [heluatio; schlemmeroi, schwelgeroi]. Arany lá sűrta, ruha parizánakra, jószág gazlásra, elkele lakásra, ó maga juta latrok közt prédára, nagy nyavalyára (RMK. II.207).

Gazolkod-ik: [exsecro; fluchen]. Az ki szállásán kívüli gazolkodik és kiáltoz, pálcákkal megverettetik (MontME. V. 341).

Gazolkodás: [delictum; das vergehen, versündigung]. Ezt a számár szolgámat Flórátt valamely gazolkodásáért megszodagtván, azon éjszaka elszökött 1760 (Házánk. 1375).

Gazlód-ik: [calumnior; schmähen]. Zabolatlan természet szerint gazolódott (Nyr. XII.296).

Gazos: faeculentus C. faeculentus PPB. [voll unkraut, unflütig]. Tövis fehértte, gazos mezők: horrent *sita campj PPB. Egy igen nagy eseres, gazos erdőt kiirtatván, szép kaszálókka tehette vala (Szal: Krón. 238). Öly gazos kert siutsen, melyben hasznos füvetke nem volna (Pázm: Kal. 555). Abban a giazos könyuben (Bal: Epin. 2). A Jesnita gazos könyve (Czepl: Japh. 95). Gazos vélekedés (MNyil: Irt. Előb. 1). Gazos, károm könyv (217).

[Gazosít]

be-gazosít: sordido MA. besudeln PPB.

még-gazosít: [faceo impleo; mit unkraut bestreuen]. Kon kollyal meggazosított (MA: Tam. 1096).

[Gazoz]

be-gazoz: [sordibus repleo; mit mist bestreuen]. Szükséges, hogy söpögessük, tisztogassuk a bűnök szemétföl bé-gazosított lelünk-isméretit, a belső embert (Csúzi: Tromb. 160).

Gazság: **1**) sordes, quisquiliae, sordities MA. [unflut, schmutz mist]. Ellenvetést nem találtam, hanem csak gyölvész gazzágot (Pázm: LuthV. 3). Ezek csak luterista okoskodások, az-az te-mérdek, goromba gazzságok (293). Számádo dolog, hogy minke-előtte Calvinus magyáról szöllana, ennyi ritalmas gazzság fordítatott magyar nyelven reája (MA: Tam. Előb. 4). **2**) [improbitas; schlechtigkeit, verdorbenheit]. Vaj vesztette volna-el isten még pázsintyában ezt az erköltsük veszedelmére nevedelt gazzságot (SzD: MVir. 49). **3**) [improbi; die schlechten]. A tanácsos urak nap estig fíradnak, mikor a gazzság kortosnákön iszik (Pázm: Préd. 35).

Gaztalan: illinis MA. [ohne unflut].

GAZDA (*kasza*) TelC. 94. 98. *kasza* DomC. 199. Beythe: Epist. 211): **1**) hospes Pest: Nom. 80. herus, dominus C. haus-herr, wirt PPB. A gazdához megszállani: divertere ad *hospitem PPB. Zent Ferencz nemy ayoytatos embemél vendego hyuott, kyt kere, hogy vetne által az tonak zyegete, kyben ember sem lakottuala, az gazda az nagy ayoytatossagert, hazi metelyeseyte (EhrC. 26). Az eroksegh az eleey gazdayara zual (JordC. 112). Olfani vitez urnak nyanak, ki vala az fr-tereknek kazdaya, jelentetemek meg ez dolgok (DomC. 199). Az ó kasdaya ömagat vti tarsul ada (TelC. 94). A pap az ó kazdaya ó neky eleey öue (98). Nemnyemem vton yaróul zeploben escek az gazda lemya (ÉrdyC. 339). A gazdam melet a szomszednac ki dött a pintzonec az egyic fala (Helt: Mes. 318). Ugy fizessen, mint az gazda a napszamosoknak, szakva-

nyosoknac (MA: Scult. 216). Gazda avagy ur domus seu domus) az a kincz szolgálja van (Com: Jan. 121). Mivelhogy mint a maga házához háza megyen, ha igaz embér volt, nem köllött volna az pallásra előtte felmőni, hanem beköllött volna várni mint gazdát (MonTME. 136). Ottan ilyen szokással öltének, hogy némedly nap estin egy helyben gyűltenek a gazdák, s onnét a templomban mentenek (GyöngyD: Char. 20). Nosza gazda, ne tüss gazra, hozz bort az asztalra (Thaly: Adal. II. 98). A gazdák vékonyan maradtak, többet vetettek bé, hogysom le arattak (Fal: Vers. 914). **2)** possessor Com: Vest. 91. fűnhaber, besitzer]. Bíró, örökös, gazdája, ura valaminek: possessor PPB. A mi nem egnek sajátja, közönséges az (Com: Vest. 91). **3)** [oeconomia: verwalter]. Az eperjesi gazda az gyermeket tovább nem akarja tartani fél esztendőnél (Levt. II. 15). Paranesold meg, az hol fogják megvárni Barcsót, az mint az előtt gazdalkodtak neki, most is az szerent gazdálkodjanak s melléje gazdát is rendeltes (RákGy: Lev. 119). Gazdák: Bagosi László uram, Czató Albert uram, az lovak körül; Liszkai Péter az keserédett asszonyok gazdája, Gőmböcz uram az úri asszonyok gazdája (Gér: KárCs. IV. 577).

[Közmondások]. Nem jó az ház gazda nélkül: omnium nihil vsus, si pastor absit (Deesi: Adag. 138). Nem jó gazda nélkül számot vetni (SzD: MVir. 378).

bordély-gazda: leno Major: Szót. 289. [hurenwirt].

eselédés-gazda: imperator familie PPB. [familieuvater]. A jó eselédés gazda korán fel kellyen s későn fekdőgyék-le (Kisv: Adag. 57). A mennyei eselédés-gazdának az Istennek háza és házának ajtaja előtt koldúlnak (Bíróm: Angy. 121).

eselédésgazdaság: [oeconomia; hauswirtschaft]. A házi gonviselésről avagy eselédés gazdaságról: de oeconomia (Com: Jan. 121).

esúr-gazda: [villicus; verwalter]. Orficiatusok: egy főbíró, egy koresmáros, két kertész, egy esúr-gazda (Gér: KárCs. IV. 333).

fő-gazda: **1)** *rex convivii; *dictator convivii PPB. [oberhaupt des gastmahls]. **2)** [dominus domus; hausherr]. A fő gazdának nyelve legfősebben pörög, mikor fenyeget valakit (Fal: NU. 299).

galamb-gazda: columbarius C. [taubenwärter].

gőbbölős-gazda: [pecunarius; viehhalter]. Egy gőbbölős gazda, ha látá, hogy szomszédja minden, marháját eladja egy marok gyöngyért, kétség nélkül eszetelemek itélléne (Laud: Újsz. II. 33).

hajós-gazda, hajózó-gazda: [navarchus; schiffcapitain]. A tenger tulsó részéről az hajós gazdának avagy hajóbeli kapitánac segedelmével, valamiket akarván hozni az hajosac, a tengerben hajókáznae (Com: Jan. 88). Jónásnak hajozo gazdái (Tyúk: Jéz. 118).

ház-gazdája, házi gazda: herus PPB. [paterfamilias, dominus domus; familieuvater, hausherr]. Ha az ház gazdát Bielzebubnak hittak, memmel inkább az ő hazamepét (Fal: Bibl. I.). Egy házi gazda egy egész házat fekerjeszhet az Christus esmeretince világos tüzével (MA: Scult. 971). Eselédés atya avagy házi gazda (Com: Jan. 121). Ugy vagyon hatalmas esúszárnak dolga veletek, mint az házi gazdának az ő komondorával, kit midőn az házi gazda minden napi elodlével jol tart, az ő gazdáját megmarja (MonTME. VI. 306).

házigazdaság: [oeconomia; haushalt, hauswirtschaft]. A jó házi gazdaságra s a eselédés tésítésra néha rendezesre s néha belegetésre osztatole a jó orákat (Fal: Cs. Isk. 1.). Miképpen kellesse a eselédés igazgatni és a szolgálknae, szolgálknae engedni, az házi gazdaságról való tudomány írja elölkben (Com: Jan. 121).

kertész-gazda: [arborator; baumgärtner]. A jó kertész gazdák gyümölcsfa eseméteket felesen akarnak fültetni (Misk: VKert. 683).

kiadó-gazda: [pater nuptae; hochzeitsvater?]. A ház ajtaja előtt a kiadó-gazda obviálván a nászuzgot, ki is elől szokott menni, utánna a vőfély (Házink. 1363).

major-gazda: [oeconomia: administrator Kr. [verwalter]. Mezői rabotás, szintő vő fő major gazda ember az, a ki a mezőt műveli és az esztendőnként termő gabona jövedelmével magát táplálja (Com: Jan. 72). Major gazda, nyvar bíró: villicus (72). A major gazdában itt megkivántatik, hogy gyermekségétől fogva ebben a paraszti munkában neveltetet legyen fel (ACseré: Enc. 270). Oh nyomorult ifjú! minnyájan paranesoltak néki, kergette az ura, hajtotta a major gazda a dísznök után (Laud: Újsz. gits. 1794). Satyriens, major-gazdának híja a város praefectussát (László: Petr. 14). Conventója vencesellei major gazdának (Évk. XIII. 78).

or-gazda: receptor furum Kr. [hehler]. A lopó és barom lopó s azoknac orgazdái és az erszény metőlök avagy táska lopó felakasztatnae (Com: Jan. 137). Minthogy az tolvajlásnak ösztöne az orgazdák, kik orgazdaságban élnek, kikre, ha ilyen fog bizonyosolni, halállal fog büntetődni országunk törvénye szerint (MonTME. 1363). A pésmá matska igen szépen kiabrázolja a lopókat és tolvajokat, kik az ő orgazdájoknak nem tsak nem ártnak, hanem inkább kedveskednek nekik (Misk: VKert. 238).

[Közmondások]. Orgazda s a tolvaj mind egyszákba valók (Kisv: Adag. 517). Az orgazda és tolvaj egy büntetést érdemelnek (15).

orgazdaság: [receptatio, occultatio; hehlerei]. Az orgazdaság halállal fog büntetődni országunk törvénye szerint (MonTME. 1363).

szőlő-gazda: [dominus vineae; weingartenbesitzer]. Amaz evangélium szerint három, lat, kilentz és tizenegy óran szőlőt az szőlő gazda miveseket az ő szőlőjébe (Alv: Post. 1583).

szőlőműves-gazda: √ A mennyei szőlő-műves-gazda mintek szőlő-veszőket el-honlít a paradicsomnak áldot földébe (Mad: Evang. 189).

szőlős-gazda: √ Adgyal minélkünn szerelmes szőlős gazdác, hogy az te ingyen való kegyelmesség-gel el-hossúne (MA: Scult. 220). A szőlős gazda szabad akarattya szerent rende jutalmat a munkásoknak (szatim: Dom. 182). Tizen-egy orako forgasl elmedben a szőlős gazdát, ki a honyéteket tizen-eg óra tájban maga szőlőjében hitta (Taru: Szents. H. 62).

teherhordóbarom-gazda: veterinarius MAL. [tierarzt].

vondéglő-gazda: [convitator; hauswirt]. A hivatalos vendéglő gazdátul a vasesoról házban vezetettene (Com: Jan. 109). A polárnok bé-tölti az erős italt a korsóbul a poh: rokba és kezében adgya a vendéglő gazdának (Com: Orb. 117).

vice-gazda: [villicus; verwalter]. Mindent kezére adni vicegazdának s utánna neva vizyánni, nagy vétök, minthogy: eskütt hűség is némely próbákon meg esik (Fal: NE. 24). nagyszős személyek szegonlik a számtartó írósknak me vizyálást, mintha azzal gyalázatot tenének magokon, l nyomozniuk rávót, a vicegazdát, mint ijarkodik, mennyit ve be (Fal: NU. 281).

Gazdálkod-ik: hospitor, hospites excipio MA. beherberg PPB. [bewirten]. Gazdálkolya: hospitalitor C. Javából valakine gazdálkodni: de re familiaris aliqnd alieni *impertiri, másob gazdálkodni: *aliois copias deos venerari PPB. Egnasnak ga dalkodok legyetek: hospitales in vicem (NémGé. 202). Ormó

gazdakodik [izy] δ mindennek: semper aliquid in Cydonis domo (Deesi: Adag. 91). Nem lizlalt vadak és madarak lútsával gazdalkodik isten ebben a vendégségben, hanem égből-szállott kenyérral (Pázm: Préd. 733). Béhíván az istent és az angyalokat Abraham, gazdalkodik nékice (MA: Bibl. I.14). Végére menj Értelmestől micsoda szolgálja (Racivil herczegnek); ahhoz illendű becsülettel excipjál, úgy is gazdalkodjál neki (RákGy: Lev. 91). A magyarok magok váraikat megnyitogatván, elégséges éléssel gazdalkodtak a töröknak (MonIrók. VIII.113). Feleségem is gazdalkoda neki két atalagba kétféle borral (XV.357). Senkít a gaz nép közül be ne bocsássanak, az kiknek a nélkül is ott kinn gazdalkodnak (Rady: Csal. III.16). Egy magyarból lött Dejáq Memhed aga nevű fiüember nagy bűcsülettel gazdalkodék (TörtT? I.4). Palatinus uram kedvessen értette, hogy ngod Althainb urannak liberaliter gazdalkodott (96). Az ingyen: gazdalkodtatók és póstáldkodtatókról világos articulushunk extal (CompConst. 29). Eleiben mentenek hájókön s borral, kenyérral ugy gazdalkodtanak neki (MonTME. V.432). Sebes emőjeknek tisztán mulató forrásiból gazdalkodnak (Fal: UE. 496).

Gazdalkodás: 1) hospitalis C. MA. beherbergung PPB. 2) [donum: geschenk]. Kikhez is tisztészes ajándékokkal és gazdalkodásokkal küldöttem tiszteimet (MonIrók. XV.268). Küldöttem valamely bárány- s kenyérbeli gazdalkodást is azon agának (367). Ha az te perednek igazgatására törvény terőket gyűntesz be, tartozol nekik gazdalkodással (Nyr. VII.83). Az ország immár sola el nem győzi az gazdalkodást, ha az magokéből nem segítik a török vitézek (MonTME. VI.98).

Gazdalkodó: hospitalis [gastfreundschaftlich]. Igen gazdalkodó: perhospitalis C. Gazdalkodó, örömmest bé-fogadó: hospitalis PPB. Gazdalkodók legietek egmashoz zugolodások nekfil (Fél: Bibl. II.150).

Gazdaság: 1) [hospitium: gastfreundschaft]. Mint esala megh gazdaia feleséget, nem neze gazdaságnak erős frügyet (CsomaC. 23). Minden tiszbeli embert ez három rendbe gondolhiaz meg: egie feyedelemseg; masie czaladosság, mint haz nepe közt valo gazdaságoc, gazdassomságoc; harmadie lelki paztorsag (Born: Préd. 295). 2) oeconomia, oeconomiae administratio: haushaltung, hauswirtschaft PPB. Gazdasághoz való: oeconomicus PPB.

Gazdásokod-ik: [sumptum facio: unkosten machen]. Koresmákon s mézszárszékéken magokat megadóitván, erejek felett gazdásokodtak (Rumy: Mon. I.30). Gróf Parselli János fényes árnádával leérkezvén, oda mennyi számú éléssel, hordós borokkal kellett erejek felett gazdásokodni (22).

GAZDAG (kazdag EhrC. 37. BécsiC. 7. JordC. 449. Helt: Újt. É8. Born: Préd. 458. Kár: Bibl. I.166. Zvon: Post. I.14): dives, locuples, opulentus, opimus, peculiatius, praedives, dapalis, dotatus, opiparus C. reich, vermöglich, begüttert PPB. Mások-felett gazdag: *praepollens divitis PPB. Virandus new yzen kazdag es nemes (EhrC. 37). Nem kőnettel ifiakat, zegeneket anag kazdagokat (BécsiC. 7. MünlC. 49) Nemeli zegeni ember egi kazdagnak penzel ados vala (VirgC. 108). Yewe egy kazdagb ember Arymatyabol (JordC. 449). Es egezt lakozanac Nazaretben Joachimnac hazaban, mel kasdag ember vala (TelC. 16). Bőit elő hoba sokoknac halálát, főképpen kazdagoknac (Cis. II.4). Egy kazdag dus leanyát vőtte vala (Valk: Gen. 32). Az isten kazdag igazmassága (Tel: Evang. II.25). Kazdag ember (Mon: Apol. 301). A jó szőlő annál gazdagban gyümöltszik, mennél jobban metszetik (Pázm: Préd. 100). Adgyon isten gazdag örömi órát (MA: Scult. 111). Gazdag örök séget bagynak maradékoknak (Fal: SzE. 521).

[Közmondások]. A gazdagnak akarküis rokona (Deesi: Adag. 184).

dús-gazdag: perdives C. [sehr reich]. Az ajándékokat ajándékkal megfordítani avagy vissza adni, meg fizetni a dús gazdagoké (Com: Jan. 194). Anna dús gazdag aranyát szegényekre folytatta (Pázm: Préd. 706). E világot mód nélkül fiző dús gazdagokat idévönök az égi madarak skolájába igazítja (Misk: VKert. Előb. A4). Nem látsz itt dús gazdag honye polárokat, som festett, bársonybann sőtáló grófokat (Orezy: KöltSz. 13).

dúsgazdagság: amplitudo C. Major: Szót. 35.

Gazdagit: dito, locupletio, opulento MA. reich machen, bereichen PPB. A fejedelmet nem ugy gazdagitják a fiskusok, mint az alatta valóknak szereteti (Com: Jan. 174).

még-gazdagit: dito, divito, locupletio, collocupletio, munifico, opulento C. reich machen PPB. Mindön lozagonthol megfoztanac, kyggel az en legesemthol valeek megkazdagitoth anag megkazdagitvan (NagySzC. 55). Isten éj djev zerenit akira zegen lenny, hog mynket meg kazdageytana menyozagnak evrekségeben (CoruC. 147). Mind abból, a mi tyied, elnem vészec chac egy fonalzalatis, hogy ne mondassad, hogy te kazdagitottad meg Abramot (Helt: Bibl. I.13). Meglatod, ezennel megh kazdagitlak te kedig vigan vr modra öltezol (Helt: Mes. 457). Az keneső meg nem kazdagitva az ő kereskedőt (Kal. 1582. Fy3). Szentegyházakat rakattanak és jüvedelmekkel megkazdagították (Tel: Evang. II.124). Zent Pal valya, hogy (az corinthusbelyek) meg kazdagitattak igaz es kazdagságos ismeretinel az euangelionnak (Baythe: Epist. 211).

Gazdagítás: ditatio, locupletatio MA. bereicherung PPB.

Gazdagod-ik (gazdagod Kisv: Adag. 452): ditior Kr. [reich werden]. Katonáknak s eflőeknek semmi nints gyönyörűségebb, mint tolvajkodások által gazdagodni (Misk: VKert. 438). Ki mennél inkább gazdagod, annál inkább el-fősvényed: quo quis fit ditior, hoc illiberalior (Kisv: Adag. 452).

[Közmondások]. Nem szokott a kalmár otthon gazdagodni (SzD: MVir. 180).

el-gazdagodik: ditescio, opulesco MA. reich werden, begüttert werden PPB.

még-gazdagodik: ditescio, opulesco C. reich werden PPB. Talán azt tudol vala, hogy földig meg gazdagodol (Deesi: Adag. 203). A vigyázó fejedelmek gondviselések alatt a föld népe meg-gazdagodott (Bod: Pol. 166).

Gazdagon: laute C. opime, opipare, opulente, munifico MA. reichlich, überflüssig PPB. Mikoron Atila nagy kazdagon szörzet völna menyekezőt, beméne az ágyas házba (Helt: Krón. 20). Mennyiszer történik, hogy az istentelen emberek testét fényesen, gazdagon és bősülletes pompával temetik (Pázm: Préd. 4). Tizenkét parija volt sorjában és mindenik gazdagon fel volt ékesítve (Mik: TörtL. 394).

Gazdagság: divitiae, opulentia, opes, habentia, gaza C. reichertum PPB. Valaki gazdagságával el-töltözni: *ingurgitare se in copias alienius PPB. Zent yozagok, kykuel zokot embe-reknek ywttnya byzon es evrowk kazdagsagokra (EhrC. 70). Ez vylaznak zorgalmatossaga es kazdagsaglnak czaludsaga meg foyttva (JordC. 394). Soc kazdagsagokat költéneac szép öltár öltözetekre (Helt: Krón. 30). Kazdagsagoddal az szüköl-ködőket segíted (Born: Evang. IV.474). Irüseg tamada az gazdagsagból (Deesi: SallC. 5). Minden gazdagságokatis elvívéc (MA: Bibl. I.32). Rakásokban rakott gazdagságoc (Com: Jan. 188). A fősvények az ő veszedelmekre való gazdagságnak gyűjtésében foglalatosok (Misk: VKert. 134). Mimodon gazdagságokot gyűjesenek (Illy: Préd. I.223).

Gazdagságbeli: [dives: reich]. Vala Elimeleh ferfionac vérent valo rokona hatalmas ember es anagkazdagságbeli (BécsiC. 3).

Gazdagságos: nimis opulentus Kr. [sehr reich]. Gazdagságosan: diuissime C. Ez vylaghy pompáság es kazdagságos dőlflésség (ÉrdyC. 618). Az testi kenyer hōw adási mellet meg esmerőfő ő magatis az Christust istenül adatot menyői belki hōwseges, kazdagságos kenyerfinkne lenni (Börn: Préd. 169). Zeit Pal vallya, hogy az corinthusbeljéke meg kazdajuttattak igaz es kazdagságos ismerőfő az erugelómnak (Beythe: Épist. 211).

Gazdagságú: [opulentissimus; sehr reich]. Molotusne minden kazdagságú városit ki vira; effregit civitatem opimatissimam (BécsiC. 13).

1. Gazdagul: ditescio, opulesco MA. réjch werden PPB. Zorognakula kazdagolny zeit yozagolnak (ÉhrC. 70). Természtől az belőnk álta vagon, más kárvál senki ne gazdagolny (MA: SB. 118). A fősvény alkár igazán s akar hamissan gazdagolni igyekszik (Com: Jan. 187).

el-gazdagul: ∞ Három király támad Persiában es az negyedik elgazdagul nagy gazdagsággal mindenekne felőtte (MA: Bibl. I 169).

még-gazdagul: ∞ Meggazdagolni: *consequi opes PPB. Ömenden magdolókne zama a küsdedől fogyan a nagiglan menel megkazdagolnane (BécsiC. 41). A néged (királ) kazdagsagoekal mendence felet igen megkazdagoltatik (161). Meg kazdagula s hatalmas vira lán (DelarC. 154). Athyám orzaga, kyhwel hyzen, menyen wattok, mynd fittyg meg kazdagolvtok (ÉrsC. 169b). Letelepölének, megörökölének, elszaporólának es megkazdagolának (RMK. II 15). Vala emner egy fámber vény szomszédia, ki szegény vala, de nem soe osztendeig igen meg kazdagula (Delt: Mes. 322). Vgyan szentes, de soha meg nem gazdagulhat (Cis. O2). Pörpatuar miat meg kazdagult itél mester (Börn: Préd. 158). Meg akarnac gazdagolni (Zvon: Post. I 44).

2. Gazdagul: [opulenter; reichhaltig]. Job szegényül éni bátrau, hogy nem mint gazdagul felelemmel (Deesi: Adag. 276).

GÁZOL: vado MA. waten, durchwaten PPB. Gázolható: vadosus PP. Nekyk egy keppen, nekyl maskeppen yarnak az istennek wten, de akar ky nykeppen yaron, gazolyon, senkynek menyre nem agygnak es mynden wten bel sem mehettek (ÉrdyC. 602b). Ott magyarok gázolnak, úsztatának, esászár népi es, kik könnyok valának (RMK. III. 202). Gazlani (EszT: IgAny. 567). Mintha farkig gázolt volna a sz. iráslan (Pázun: Kal. 153b). A melly ökröt megszórosnak akarsz adni, gyenge sarjún szabalygában gázolatos (Pázun: Préd. 32). Belyeb gázol az ényenybe (KPap: Eyang. 165). Bolyb kol gázolni az káromkodás zavarában (Tob: Vigaszt. Előb. 8). Mind ez ő metskölésit az értelmes elmék gázolják (Czogl: Japh. 19). Tsak maga gondolatában gázolt (Hall: Hist. III. 69). Indúltak éfél után Turna felé es onnan egyenesen Adamóczig gázoltak (Monlrók XXVII. 10). Jó darabig gázolt zavaros gondolatában (Fal: TÉ. 631). A hivalkodó maga magának terhe, nehezzen mennek vontató órái, gázol gondolatában es semmire sem indúl (Fal: BE. 582). Döntöttem filáit, megvettem várait ellenségnek, nyitottam erőt, gázoltam vérőt (Fal: Vers. 885).

[Szólások]. A vagyonnak elejében, bőrségében gázol (SzD: MVir. 179). Mért fogadjunk jó ízű nevetéssel amuzokat, kik híréen nevéen gázolnak (Fal: NE. 93).

[Közmondások]. Ki bogar után jár, süllyed, gázol a sárban (Kisv: Adag. 338).

által-gázol: transvado, vado MA. durchwaten PPB. Tabat vgy gázolnak által az vyzon, tabath az viznek sebesege wthet obragygya es bele veznek vala (VirgC. 109). Zeit Damankos atyunk ítostan, predicaluan, gyakorta gázol vala által menyly folyo vizet (DomC. 94). Ne vallyed, hogy az illyen nagy tengert

által gázollassad (Bál: Cslk. 121). A folyo vizen által gázolnak avagy tonokkal, hajóskával éfünk (Com: Vest. 52). Nehéz által-gázolni ezen a dolgon (SzD: MVir. 319).

be-gázol, bele-gázol: ingredi in aquam, vado MA. [hineinwaten]. Ugy bé gázoltak vala minden fesletésben, hogy el merülvén az istentelenségben, tetézo tellyesek volhának az undok gonoszókkal (Pázun: Kal. 50). Ez útba ha ugyan belé kell gázolnotok, ítthon eszetekben ne sokat hagyjatok (Monlrók. VII. 258). Zrini üvedzőig vízben kész lész be gázolni, ottan kezdő éket keménységgel vágni (Zrinyi I 110). Zabáll a világi nyalánkságban, bé gázol minden fesletésbe (SzD: MVir. 116).

föl-gázol: 1) [conculco; zerstampfen]. Damaskust, Jeruzsalemét mind felgázlák s magálévá tővé (Monlrók. VIII. 28). A tártárság nagy toljonsággal [toljongással] megérkezővén, esaknem felgázolák az erdélyi hadat (Bethl: Élet. 92). **2)** excito; aufrufen, antreiben]. Bethlen Farkas Gergely Eleket, Kelemen, Duzót, Naléczit, kit házoknál, kit útjokban, egyszóval az hol kaphatják, megölése, breuiter az egész országot felgázolja (TörtT. 2 I 216).

kérésztül-gázol: [perculo, portero; zertreten, mit füßen treten]. Isteni es világi törvényen keresztül gázol (Fal: NU. 299). Keresztül gázolnak mindenkinék hírében nevében (Fal: UE. 121).

ki-gázol: evado Kr. [sich herauswinden]. Ki nem tud gázolni hosszan nyugtott beszédől (Pázun: Préd. 63). A szent irással való ellenkezésnek sürű szövevényéből akarja ki gázolni (Mtkók: B'sák. 338). Olyas dologban keverem magamat, mellyből lötsületesen ki nem gázolok (KirBész. 18). Ki nem gázol betegségből (SzD: MVir. 63). Ha a bűzből idején ki nem tisztulok, ha ezen heves fordóbból ki nem gázolunk, maradéknak is lézzen fontányi (185).

[Szólások]. Az mit el kezd, soha ki nem tud belőlle gázolni (Deesi: Adag. 49. Kisv: Adag. 31).

még-gázol: 1) vado; durchwaten PPB. **2)** [conculco; mit füßen treten?]. Paranczolattat fel forgata es el változtatta, meg gazlotta (Mel: Szlán. 233).

Gázlás: [labor, molestia; beschwerde, strapaze?]. Az szerdár az 663 urakkal s Bethlen Istvánal valami paraszt emberek kalauzsigokkal ilyen, sok gázlással verekedtek vala Gyulára (Szal: Krón. 117).

Gázló: vadum MA. Nom. 6. wasserfurt PPB. Az vizen gázolban által menni: vadaro Ver: Verb. Szót. 32. Láblalomb, vizen gázlóbá mégyek: vado; gázló-hely, tsökély-víz: vadum; gázlóbán járnai a vizen: *fatterere alvum PPB. A Kőrös is es azoknak erői sok helyeken a nagy szárazság miatt most gázlóbán megjárható (Szal: Krón. 112). A folyó-vízet kezokkal es püskokkal fel akarták dugni, hogy alól a tábor gázlóbán által mehette (DBenkő: Flor. 175). A Moravian egy helyen gázlóra akadtak (Monlrók. XV 134). (Az német Győrvárnál az tőben, possványon gázlóbán mind belé fulladott (Thaly: Adal. II. 115). Az törpék tegezét ha Kapronczai uram fölkötné, alkalmas gázló vízben sem kellene félténi, hogy az nyúlú megázandak (RákGy: Lev. 100). Ahol mégsem gázló a Kis-Duna (Thaly: RT. II. 81). Az kozik szerdán kötévény gázlóbán által az Pruton (453).

Gázolód-ik

be-gázolódik: [incido; hineingeraten]. Az leányom állapota menyjen veghez; nehéz másról gondolkodni, az menyire immár ebben begázolótunk (LestT. II 210).

Gázoltat

Gázoltató: vadosus; seicht]. Az hol gázoltato hely niesen, hidással által vomec (Com: Jan. 94). Az viznek esekléje, láblala, gázoltato helye vagon (Com: Orb. 175).

GÁZOS: [vadosus; voll utiefen?]. Kik között az melye az föld mellet vagyon, magas, az másik nem annyira magas, de gázos es ragadalo, szelheszes vízben vagyon: quorum proxima terrae praecala sunt, cetera, ubi fors tulit, alta alia, alia in tempestate vadosa (Deesi: SALLI. 64).

GEBE: [caballus; packpferd, gaul]. A gebét nem illeti hintőszeker (Helt: Mes. 47.)

[**GEBED**]

még-gebed: morior MAL. [sterben, krepiren]. Felért nyúl-tzad napra az iszonyú hegnek felső tsútsára egész a felhőkig, de az hideg miatt tsak meg-nem gebedett (Mon: JÉpül. 102).

GEDÉL: allicio, pellicio, illicio, allecto, invito SI. [anlocken, anreizen]. Édesget, ámit, gedél a világ tsaládságának pulaságával (SzD: MVir. 93).

Gedélés: allectio, delectatio MA. ergötzung, himzulockung PPB.

GÉDÓ: hoedus Otr· OrigHung 1.18. [hücklein].

GÉGE: **1**) bronchus C. aspera arteria, jugulus MA. luft-röhre, kehle, gurgel PPB. Torkaba átek a tört s gegeiet is meghe metek, de azért a zolának niandokát el nem vezte (DebrC. 29). Az boros víz nádat terümt oromban, egészségöt nem ad neküm dolgomban kössebbödik gégém az krónikában (RMK. III.317). (Az rhabarbarum) az gegehenek zarazsagat meggyogitya, ha azzu zölö leneben főzöd (BeytheA: FivK. 58). Az edel meg metéltetvén a záporló fogackal meg-rágattatic és meg rágattatván a gégém alá nyeltek (Com: Jan. 50). Ha husotska a vagy borítotté vettetik ki a szájon, jelenti a tüdőnek, gégének, nyeldekének ki ragadtatását (ACsere: Enc. 184). Dohos kénkü pára jün ki rút gégégén (Zinyi: ASyr. 23). Soknak teli gégéből bor ki-omlik (38). Egy tsorda néki méne a kortsmanak, Eleutherius uram volt elől-járóban száraz gégével, tömött erszémvel (Fal: NA. 121). **2**) [tubus; röhre]. A kovácsok munkájokhoz serénységgel fognak; a fúvó gégéje körül szit ez tüzet, pemete bottyával az hint reá vizet (GyöngyD: KJ. 425). [Vö. **GÖG**].

[Közmondások]. A szomjú embernek szárátt gégégének mit használ üres korszó (Kisz: Adag. 402).

ér-gége: arteria; pulsader C.

lélekzetvívő-gége, lélekző-gége: trachea C. MA. gurgulo; luft-röhre PPB.

torok-gége: stomachus PPB. [schlund]. Torok-gége, mellyen az étel, ital a gyomorba mégyen: stomachus PPB. A mi hurntás által vettetik ki, a tüdőkből vagy a gégéből jó; a mi okádás által a gyomorbol, torok-gégéből avagy a hélből (ACsere: Enc. 184).

Gégecske: [tubulus; röhrenchen]. A levegő ég a tüdőnek getsekeikbe megyen (ACsere: Enc. 117).

Gégeség: **1**) [subtilitas palati; feinschmeckerei]. Nem elég-szünk meg az otthoni edelvel; a tengert halász-zuk ki, az erdöket pusztitjuk ki vadbul, a világ végéről szerzünk ritkaságot; annyira ment a gégeség s torkossig, hogy se nyakleti se nappuyoti országak nem tölthetik kedvünket (Fal: SzE. 547). **2**) [arrogantia; hochmut]. Gégeségre és nagy pompára kezdé vni (Helt: Krón. 167).

GÉJÉL?: [illicio; locken]. Kiki az ó tulaydon kenáságától el vonnattatic es géyéttetic: unusquisque a concupiscentia sua abstractus et inlectus (Helt: ÚT. Pp.8).

GÉLÉTT, GLÉTT: chrysocolla C. MA. argyritis, chrysitis, lithargyrium; silberschaum, silberglätte PPB. Arany-sárga, arany-glét: auripigmentum PPB. Az gléth, ólommal és más, bányák-

ból jövő matériakkal való kereskedést ne fízze az inspector (TörtT. 1373). Törd meg az ezüstöt, végy 8 lat glétet, négy lat vas pléhet (Koesk: ÖtVM. 291. 297. 303). Boteg leányod-is, kit sem mercurium nem gyözhet tüzében, sem uama, avagy glét gyomra rejtékében (GyöngyD: Char. 181). Fazekasnak művét ékesiti gelét (Szentm: Kalu. 9).

arany-gélét: arsenicum, auripigmentum, chrysocolla C. antimonium Com: Jan. 16. Arany-glét, rezosda, vasosda (ACsere: Enc. 248). Arany-gelét, kénkő, mész ha együtt léznek (Fely: SchSal. 24).

ezüst-gélét: [argyritis; silberglätte]. Ha valamely lovt meg-létték, végy fertály font mézet, négy lot ezüst glétet, ezzel keunyed az helyét, míg meg-gyogyl (Csel: OrvK. 37).

Gélétés: [gypsatus, crustatus; schalig]. Ezt is hasznosan mivelik: edgy babot hosszúra ketté hasitanak s az orr gyöke-rére az ott meglagatt erre a két szemlédök közzé azt kötök erőssen által szorítván; vagy az helyén edgy ezüst péntz, amül jobb ha azon félyül gelétes tyukony fejéritlen tsepüre takarván, reá kötök (PP: PaxC. 72).

GÉM: **1**) ardea, ibis, erodius C. porphyrio Helt: Bibl. I.CC3. [reihér]. Kara kathonat, ghemeth, eztragot ne egyetnek (JordC. 95). Ha zayog az gém, reggel esöt váry (Cis. G3). Nemelyt vízi allatokkal, bekanal, hullal éltet az isten, mint eztragot, gemet (Börn: Préd. 553). Az szárnyas állatoc között ezec legyenek ti nálatoc utálatosoc: eyjeli varju, hattyn, huhogato bagoly, ökör-bika, publicán madár, gem, esztrag, szarka (MA: Bibl. I.97). Trombitáját ellopta darunak az varju, az vas-vári gémmek gerébjét ellopta (Thaly: VÉ. I.350). A gémmek nem utolsó neme az ökör-bika, kinek nagy hosszú nyaka és nagy begyi avagy gyomra vagyon (Misk: VKert. 310). **2**) [retinaculum pyritae; feuerschloss?] Matthyas ispan es Matthyas deak az paythia felewl jetttenek be, zablyayok fel kewthwe es az puskara rea wonwan az gemeth (RMNY. II.189). **3**) [repagulum; schlagbaum]. Gém a sarampo kapun: repagulum ar-rectarium PPB. Fut a kapura a német, tartja zárosan a gemet, mond berdót, ohó herr gott! (Thaly: Adal. II.337).

fehér-gém: ardea alba Nom.² 153. ardea PPB. [silber-reihér]. Fejér gém, gyöngyver: ein kleiner weisser reihér (Kir-Besz. 159).

kút-gém: telo PPB. [brunnenschwengel].

macska-gém: asterias C. [sterureihér].

szürke-gém: ardea pulla, cinerea Nom.² 153. [fischreihér].

vas-gem: ardea pulla, cinerea PPB. [fischreihér].

GÉMB: [ira; zorn]. Talál a gyors elme itten is színeket, véssen a nyelvére kemény beszédeket, forralón eselédi ellen nagy gémbeket, mutat haraggal több kemény fedéseket (GyöngyD: MV. 77).

Gémbelőd-ik: irascor, stomachor SI. [zürnen].

Gémbelődés: [stomachatio; zorn]. Okát kérdi Éva gémbelődésének; tm amaz illy választ: vigyázatlanságát únta eselédgyének, ez oka haragos kedvetlenségének (GyöngyD: MV. 77).

GÉMBERÉD-IK (*gemberedik* Land: ÚjSegits. I.123. *giberittó* Lép: PThik. I.235. III.321. *gimberedett* SzD: MVir. 358. *meg-gomberödüm*: dirigeo MAL. PPB.): dirigeo, obrigesco MA. er-starren PPB. A részeg ember elméje, akarattya olyan, mint az erős déren meg fagyott és gimberedett ember (SzD: MVir. 358).

el-gimberedik: ∞ A hernyós fákat jó reggel meg kell rázni és az éjjeli hivesség miatt elgimberedett hernyök lehull-ván, úgy tapodtassanak el (Misk: VKert. 676).

mög-gémberedék: ~ El-hülék, meg-fagyok, meg-gömbö-rödöm, giberedem, meg-alszom a hideg miatt: dirigeo PPB. A részeg elméje, és akarattya olyan, mint az erős déren meg-fagyott és meg-gémbere-dett ember (Dázm: Préd. 233). Közök meg gyberedett az nagy hideg miatt (Lép: PÜtk. 1235). Nyelve ugy meg-gémbere-dék, hogy az ő idővözítőjéről vallást nem tohete (GKat: Váls. II.165). Ottan fagsz, ottan giberedel meg (Laud: Újszgs. 1123). A kigyókat bátorságosibban megtapogathatja akár ki is, míg a hideg miatt meg-gémbere-dvén vannak (Misk: VKert. 587).

meg-gémberedés: [rigor, torpor; erstarrung]. Tagaiknak hideg mint való meg-gémbere-dése (GKat: Váls. 1530).

Gémberedés: narcosis MA [erstarrung].

GÉMBERÉG: [rigidor; erstarrten]. Az föld nagyon föld-zni, a török lovak gembergeni kezdettek vada (Szal: Krón. 175).

[GÉMBERÍT]

mög-gémberit: [facio rigere; erstarren machen]. Nincsen meg giberítő hideg, verétekosztozó henség (Lép: PÜtk. II.31).

GÉMIA (*iqnea* MA³ *gimis* * MA⁴ *goua* PP: PPB): navis oneraria MA. lastschiff PPB.

GENÉRÁL, GENÉRÁLIS (*ageneral* Dehó: Krón. 171 a; [praefectus militum]. Generál-adjutánt: castrensis praefecti vicarius PPB. Ezenkívül több triumphusa nincs a németnek a svéczen, melyyel is valóban fenn lát a német general (Montrók VIII.155). Csemecké general felől azt írják, hogy elveszett (214). Nyolcz esztendő leányát eladta az horvátországi gróf generalis tizen-nyolcz esztendő fiának (LévT. II.276). Az kassai generalis ide által sétál s járja az végházakat (RákGy: Lev. 113). Mi örán-kezt újabb leveleit varjuk az generalnak ígéréte szerint (300). Viszik a föl-földre hamar generalnak, szép emlékezeti hol most is fenn-állnak (Gyöngy: MV. 128). Az generalissok ez harczon elesett, sok officérekkel az földön fetrongott (Thaly: Adal. II.354). Úgy tetszik, hogy ezt a basit méltán nevezhetem generalisnak (Mk: Törl. 353).

Generálisság, Generálság: [imms praefecti militum; generalrang]. Ezek kiványiak osztán a generálisságot és ugyan ezeknek is kell adniuk (Zrínyi II.179). Az kassai generálisságot Csáki Ferencnek contárlta ő felsége (MonTME. VI.185). Az akkor azt szorongató túborban fő generálisságot kellett viselni (Gyöngy: RK. 163). Közemberből káplárt, hadnagy kapitányt is tiszten, obesterség, generálság várja ottan készen (Annale: Vers. 106).

GENG: [gaugstein]. Az érezt és geugot és más, bányák bül proveniáló materiát rakásra felettebb ne hordják (TörtT. I.372). Egy szókér gengnek és más materiának kihajtásiért den. 25. (377).

GENIUS: [genius]. Könnyebb volt volna nékem magam elméje geniust követve imom valamelly más újságot (Gyöngy: Char. Előbb. 3).

GENYETT (*gnyettség* C. *gnyetség* MA *nyetség* Com: Vest. 41): [in sanium abeo; eitem]. Az iróg más embőnce bodogságból gefette lezón (GuaryC. 1). Az iróg embőr más embőnce imberságból gonozkodik, más embőnce bodogságból bodog-talun és gefette lezón (NádC. 120). Myre vagy, hogy az cen fiam mynth igen ghenyeth labor feol akasztatth (WinklC. 98). Myndön ghenyeth bezed, keserw yereségék, kemén kenek, vram flus, kyykol teghódet mynd to ellenseghyd illetenek (218). Bin embőrt ghenyeth tezon (DehC. 382). A bñfsz embőnce ő lelke istenne előtte gefeth a gmenal (383). Nem yndoe gonozbat, lytambath gefethet es maualabath emalumnal (TelC. 217). Im lassatok akarattyat, hogy egy ghenyeth leany ellen

ennyin mynket yde gyeyezen (ÉrsC. 451). Oh ty ghenoz balga-thagok, ez wylagban ghenyeth aglok (496). Bozzwsagot nagyot wallok hogy ilyen ghenyeth leany istenyneknek ellene yar (508). A bor ghenyettő teszi az embert es az erős ital vadda: luxu-riosa res vinum et tumultuosa ebrietas (SalMark. E8).

Genyetség: sanies C. pus MA. [eitem]. Év, genyetség, éretlen vér: sanies; megsült genyetség: tabum crassum; evét, gnyetséget kinyomom: exsanio; moslék, gaz, genyetség: colluvies PPB. A pocol, hova föl es tukarodie mind ez velag-nac ondogsagos genyetsége (NádC. 65. NagyszC. 65). O meg dohosvlt genyetség, myt keuanz (CornC. 291). Túros lababol czéppagne az genyetsége (Born: Préd. 218). Orrok minden molossagnak genyetségetől idegenek azaz nem taknisok (Érsam: Érk. 5). Ruházkodot főkélyekkel, sñnyedékek, gnyetséggel (Zom: Post. II.130). Michoda genyetséggel es orczanal merik az romay papasok azt nekünk niakunkra kóttny, hog azoknak holt kellene adniuk (ÉszT: IgAny. A5). A fekély, kelés gyónetséggel foly-ki (Com: Vest. 41). Az meg-evesedett főkély, midőn fél-szakasztat, éves rutság, törött vér és genyetség foly-ki (Com: Jan. 69). A lélek eltávozván a testből, azonnal szarmaz-nak a testben büdösség, rothadás, genetség (Illy: Préd. II.70).

Genyetséges: saniosus C. purulentus PPB. [eitem]. Az bányaképek tisztelelme réctül fogvín valo eredetlenc dolos és gnyetséges színe az, mellyet az papistae fitogatnac (MA: Tam. 91). Az genyetséges vad húsban ment seb (Bul: CsIsk. 112). Tudományodat genyetséges tudomának, dőgleletes fertel-messenek halad predikaltani (MNyil: Irt. Előb. 18). Artott inkább, mintsem használt a genyetséges vad-husba ment sebek. Genyetséges kelevények, túrok, fekélyek (Tof: Zsolt. 623).

Genyetségeséd-ik: [in sanium abeo; eitem]. (PP: PaxC. 269).

mög-genyetségesédik: ~ Lába jobban jobban meg-mergesedik, fene éri, vagy meg-geyeneségesedik [icy] (Gvad: RP. 100).

GÉPELY: machina tractoria; ziehmachine, hebemachine PPB. Okos ki gondolt szerszám, malom, gépely az aknán, mesterséges tszánmány: machina PPB. Annakutána olvasztya őszve és ugy vonzta meg az gépelyben mindaddig, míg az platimot kizagattya (Keesk: ÖtvM. 325). Gepely-hajtás fl. 1. den. 20; szálaknak kivonása után fl. 1. den. 20 (TörtT² I.377).

Gépelybeli: [machinarius; maschinen-]. Ha észreveszik, hogy azon gepelybeli lovak intertentőjából több haszon jühetne be szíz foitnál, magok adminisztrálják azon gepelybeli lovakat és adjanak számot felőle (TörtT² I.375).

Gépelyés: ~ Gépelyes ló: equus machinarius PPB.

1. **GERÉB**: villiens MA. melior PPB. Falmagy, gereb, bírő: villiens Ver: Verb. szót. 33. Az földnyak, mikor esztendő el tellik, az tiztet addig le ne tohesse, míg nem az gereb elewt, tanach elewt az varosnak minden jünedelméről zamot tartozok adny es az vthan tohesse le a tizteth. Az földny walasztrol vgy wogoztek, mikor magiar bírót walasztanak, három fész zaz tanach legien az gerebel es az dekal azokal egietembo; mikor pedig zaz földnygot walasztak, azonkepen három fész magiar tanach gerebel es dekal legienek (TörtT² I.190). Trombitáját ellopta darinak az varju, súlyomnak súlyját, az kappamnak kápóját, az kukasnak kalásziát, az vasyári nagy géennek geréb-jét (?) ellopta (Thaly: VÉ. I.350).

2. **GERÉB**: litus, agger littoralis MA. gestale PPB.

GEREBÉN (*gerberinók* DehC. 167. 177. *gerberimen* Gvad: Orszgy. 190: 1) hani ferő qubus. Imum pcutur; hechel]. A ketséknek serge volt igen feül, mivel jó fűsültetnek és gerebennel simítottanak (UKal: Ker. 217). A mint a kender jön szép ifjerségére, az asszony is úgy jön a régi szépségére, de

gerebennyen is átt húzzák végtére (Gvad: Orsz. 49). **2)** pecten carminatorius MA. carmen Major: Szót. 128. [fölkő-instrument]. Micronem ezt latta volna az ő atfa, haragjában hafta, hogy ez zjzet a vas közepöt ozlohoz kötözne es tagyat vas gerebuenel zaggatnac (NádC. 507). Lakainal fogua fel feztitote es gerebenökel az ő zent testet zaggatatanu egő fakliakal kezdő el ő oldalal egettetni (DebrC. 12). Onbol éuual botokal mind el förteteh az ő ket vállat es ket oldalat vas gerebenökel zaggattata. Hamar zaggassatok el hatatis a was gerebenökel es az ő sebeit behi föletök soual (167). Az kyzok az ew emleyeth was vezzewel awagy gherobemmel zaggathawan nyakath wagok (552). Gerebemmel zaggassathok ew zesteth (ÉrsC. 500b).

[Szólások]. Mintha gerebuenen ülnék (Kisv. Adag. 230).

Gerébénél (*gerbül* Lipp: Cal. 46. *gerébül* C. MA.): caro, carmino C. pectino: hechel, krämpeln PPB. A szövő házban meny, ott gyapjút fony, kendert gerebenely és azt a guzalyra agyazzad (Prág: Serk. 839). Kendert és lent tilélni, törni, gerbőlni (Lipp: Cal. 46).

égybe-gerebüll: [contexo; verflechten]. A tudatlan ember úgy egybe nem gerebelheti a hazugságot, hogy ki ne tessék fekete foga (SzD: MvR. 228).

még-gerebénél: ∞ Isten az ő szolgáját soe próbác által megexamináltatta, meggerebenette és megvizsgálta (MA: Tan. 56). A len és kender meggerebeneltetnac: carminantur (Com: Jan. 96). Meg füsültetic a gyapjú awagy pamut és meg gerebelnetetic (97).

Gerébüllés: carminatio C. MA. [das hecheln].

Gerébülő: carminator, carminatrix MA. krempel PPB. Gerébüllő, gyapju etsebbő: wollenkrämer (KirBesz. 150).

GEREBLYE: 1) rastrum, sarculum, irpices C. rechen PPB. Gereblyével gyomláló: saritor; gereblyével való gyomlálás: sarritura C. Ösztöke, gereblye, gyomláló vas: sarculum PPB. Kaym az Abelt gereblyenel agyon veri vala (Hoßer 207). Kain Abelt az gereblienel agion verte vala (Sztár: Akhab. 16). Imhol vannak az gerebliéc, czepek, villák, imhol az ökarök iarmáy es egéb szerszámú (Mél: Sám. 237). Gereblie vagon az vallan (Szeg: Tbeoph. 18). Az én kezeimen való újaimat gereblye formán állani látod (Prág: Serk. 784). A kertész gyökér ásó fogas kapával, gereblyével előbb meg irtott ágyakban magokat hint (Com: Jan. 71). A mít te irásodban emitt-anott el-szaláltal, azokat a választévd, vüven a logikusok gereblyéjét, boglyájában raká (Pés: Válasz. 28). Széshez való gereble (Tört. XVIII.266). **2)** [pecten quo ligna retinentur; holzrechen]. Mikéut lebetne az Ferenceze vizen a vizek áradásakor az erdőkről fát szállítái, minthogy régi időben is tartatott gereblye, a melynek felállításában munkálkodván, a mít arra expendál, acceptáltatik számadásában; ha ezen gereblye, feltött gereblye succedál, s fája büven lebet, el is adasson benne (Tört. 1.372).

Gereblyécske: rastellum C. [hechlein].

Gereblyél: sarrio MA. jäten PPB. Gereblienue gyomlalom, tisztitom: sarrio C. Ösztökélem, gereblyélem, kapálom. gyomlalom, gyomtól tisztitom: sarculo PPB. Olasz káposzta magot farsáng farka előtt-valo napon kell vetni abban az földben, a kit tél-előtt meg-szántottak és gereblyéltek (Lipp: Cal. 5).

még-gereblyél: consarrio C. [harken, zusammenrechen].

ösze-gereblyél: ∞ Szükség tudnioc minden meg éret korot le metelni, öszue gereblienü es nyalalaba gütüni (Pési: SzűK. 74). A széna gereblyéekkel öszue gereblyéltetic (Com: Jan. 79).

Gereblyélés: sarculatio C. sarritio, sarritura MA. [das rechen]. Ösztökélés, gereblyélés, kapálás, gyomlálás, gyomtól tisztítás: sarculatio PPB.

Gereblyélő: sarritor C. jäter, hacker PPB

GERELY (*gerellyék* Huszt: Aen. 1): lancea, verutum, sparus MA. lanze, spiess, speer PPB. Gereblyekkel atal vereek ewtet (ÉryC. 545). Gerellyenel kergety vala egy wadaz a wadakat (Pesti: Fab. 49). Sokan az gerelt mert megragadák, tenerök bőre szakadoznak (RMK. III.172. 142). Hegyes a leuele mint egy gerely (Mél: Herb. 56). Viaskodie éreted a te elenséged elen, erőshen, hogy nem gerelyel es paysol (JésusSir. 116). Ily szocakal magasztaltac az ő királyi örszogat, mint kiben a farkas es a barany bekeseges lenne, kiben fegyver, szablya, gerely es kopia nem kellene (Born: Evang. 1.23. Tel: Evang. III.88). A gerelyeket, bajto szoges dárdácskakat, awagy szigonyos nyilakat állhoz szoritó ideggel ki-fővöldözvéu (Com: Jan. 149). Wy gerelyek az kapin 12, oo gerelyek 2, nemeth o gerely 1 (Radv: Csal. II.63).

apró-gerely: verutum Nom.² 325.

hajító-gerely: [telum; wurfspiess]. Álguyik, puskájok nem vólt nékiek, sok viadalhoz valo szép szekerek, szépen alhoz valo hagyito gerellyék (Huszt: Aen. 4).

nyárs-gerely: vervina Nom.² 325. [spieß]. Nyás gereblyével hevitén kiszúrának, kit tererek kézzel megragadának, tenerök soknak ott maradanak (RMK. III.142). Belől vitézők em börtöködének, nyás-gerelyt igen meg hevitének (172).

GERÉNC(S)fű: [antirrhinum; löwenmaul?] Gerents fű ollyas tulajdonsággal bír, hogy annak a fűnek vagy fának természetit magához vonja, a melly fűhöz, vagy fához ragaszkodik (Váli: OrvSz. 86). [Vö. GERÉNY(fű)]

GERÉNCSÉR: figulus MA. hafner, tüpfér PPB. Az gerenchyer awagy a fazokas tudománya zerint valaminemő akar formaly es chynaly az sarbul (Frank: Hlaszk. 61). A fazokas, gereutsér az agyagból fazakakat, csupokat, földket, mizas kamákat formál (Com: Jan. 105. Com: Orb. 143). Jaj az szegény korongrúgó gerencsér-legényke, jollehet hogy fazokaddal velle te igen lötyke, de az vitéz deák előtt vagy olyan mint pally, ha akarná egy bennetek tizet is elvinne (Thaly: VÉ. II.70).

GERÉENDA (*gerend* MA. Szár: Cat. C1. *gerénd* Gvad: Orszgy. 131): trabs, docus, sublicia C. fignum, basis, fundamentum contignationis MA. balken PPB. füss einer säule MA * Épiiletből ki-néző gerendák vagy faragott kövek; proceres PPB. A gerendat te zémédben nem látod (MünchC. 25). Mít látod az zalkat te afadianak zemeben, te zemedbeli gerendath kedeg nem gondolod (DöbrC. 354). Az kic vni tudnac vala, dezkan es gerindan el kü memec vala (Hov: SzPál. 22). Ki szerzi az ő úari hazanak gerendait az vizekbe (Szék: Zsolt. 106). Az gerendat eszedben nem veszed (Fél: Bibl. 10). Meg pallá á házat meghaytott gerendákkal es cedrus fűből ezínált deszkákkal (Kár: Bibl. 1.307). Az ő föl hazanak gerendit allattya az vizekben (Szár: Cat. C4). A kő farago a szaru fákhoz befoglalt gerendákra hágván kőfalakat rare (Com: Jan. 102). Vezér istállójának való talpfát es gerendákat hordatván Tott István költött reá 25 ft. (MonTME. II.72). A kis szállácska külbözik a nagy gerendától (Biro: Augy 127). Egy peczér egy gerénd tetején e lött egy borjút a hajtás elején (Gvad: Orsz. 131).

[Közmondások] Az szállkát más ember szómében meg látod, az gerendát penig az magadéban nem látod (Deesi: Adag. 45). Kicsiny szállkát könnyü más szemében látü, de nehéz gerendát magadéban nézni (Kisv: Adag. 174). Nem kell minden szállkából gerendát csinálni (Fal: NU. 297). A leg aprób fogyatkozásokat tenérek nagyra szabják nyelvekkel, szállkából gerendát csinálnak (421).

által-gerénda: transtrum Sziksz. MA. ruderbank PPB.

fiók-gerénda: ein balk KirBesz. 133.

folyó-görénda: varas PPB [querbalken]. Az boronaknak az legfelső részén faragott folyó-gerenda vagy az sasfák végiben bocsátva (TörtT² II 179).

húzó-görénda: cantherius; dachsparr PPB Kérnek a húzó gerendák: *cautherii prominent PPB

kakas-görénda: transtra, tigillum, laqueus, laquearium, capaeoli MA. [hühnerbalken].

kötő-görénda: [binderbalken]. Kötő gerendának, szarufának hat vagy hét ölés folyófa (KolTört. 107).

lábás-görénda: Függő lábás gerenda kell öt ölés 7 (KolTört. 49).

léc-görénda: tignum C. [querbalken]. Léc gerenda faragó tignarius C.

mestér-görénda: docus C. tignum perpetuum Kr. ein durchzug am gelände Kurbesz. 133. Bék urunk számára hor-dattam meg 30 szál közgerendát és négy szál mestérgerendát (MonTME. I. 192).

padlás-görénda: tignum; balken Nom. 29.

Göréndányi: trabalis C. [balkengross].

Göréndás: [trabalis; balkenartig, mit balken versehen]. Az ístökös tsillag avagy farkas avagy ístökös avagy gerendás (ACsero; Enc. 107). Az házak ezen az lástyan gerendások ugyan, de puszták (TörtT² II. 180).

[Szólások] Amaz második része gerendással a hami s (Sám. 3Fél. 195)

Göréndáz: contigno MA. [balken setzen]. A lól gerendázot ház erős a forgo zelec olen (Lépusár. 17).

mög-göréndáz: ∞ Ők gerendázák meg az kaput: ípsi texerunt portam (Kár: Bibl. 1429).

Göréndázás: contignatio MA. balkenwerk PPB.

Göréndázat: trabatio MAI.

GÉRÉNDÉLY: 1) axis PPB. [axo]. Akarnak málnot csináltatni, itt mi keozottunk penig az fölo gerendának malo fanak szerit nem toleti (RMNy. II. 330). 2) fundamentum aratri PPB [pflughaupt]. 3) buris, bura MA. pflugsterze PPB.

eko-göréndély: boris, bura, elyma MA. pflugsterze PPB.

GÉRÉNTÉS: [porriginosus; grüdig]. Vala egy nyavalyas, koor, poklos azzonyallat, kynek Katherina zolgalny zokot vala, nykoron meg kezte volna wadny az ow ghereentes voltra, egy napnyapon meg tyztostan owtet (ÉrsC. 277b).

GÉRÉNY(fü). A májnak és lépnek keménysége ellen a gerény vagy gerents füvet szarvas nyelvel együtt főzd-meg borban, azt igyad, meg-lágyítja (Váli: OrvSz. 86). [Vö. **GÉRÉNC(S)fü)**

GÉRÉZD (*geréz* Mad: Evang. 189. Com: Vest. 50. *geréz* Prág: Sork. 112. Nad: Kert. 117): 1) racemus, botrus C. [traube]. Ezek az Engad zöleynek két zeop gerézdy (NagyszC 122). A zölök gerézdyh tofontonek (DobóC. 59) Zent Anna bösegös zölök, kince gerézdy a ziz Maria (TelC 89). Egy zölökke zölök, kince gerézdy, gerézdy is növe (RMK. IV. 10) Szölök viragove, gerézdy zondilo (Börn: Ének. 564). Mikor zölököt meg szöved, az melly gerézdyket to váonad el hagyandasz, meg ne szedgyed (Kár: Bibl. 1181). Tengöry zölök; az aghay hále-konyok, mellyekről az gyömlehegy avagy zölök görözdykint le figöznek (BoythA: FivK 14). Nem csak azon egy zölöknek görözdyből csinált magának szövedet (Prág: Sork. 112). Szölöji görözdyeként figöznek (Nad: Kert. 117). 2) segmentum, stria MA. furchen Adami PPB. Tiszta légy to fűjéröltözetedben, ne gyiszoldj aradat még életben, homlokodat ne ránczolj gerézdyben (Thaly: VÉ. II. 21).

hát-görézdy: [vertebra; rüekgrat]. Az hulnac farka, mellyet az háta gerézdy végénél vágion el (Kár: Bibl. 189). Az ember háta gerézdynek veleje (639). Az baronnac háta gerézdy (MA: Bibl. 190). Az hát-gerizt harmincz négy egymáshoz foglaltatott hát-gerézdyből áll (Com: Jan. 49).

szőlő-görézdy: botrus C. racemus, botrus MA. [weintraube]. Szőlő-görézdy, szőlő-fő, szőlő-fürt: racemus PPB. Vv zolewk merkes eppew zolew és kesserves zolew gerézdy: nva eorum ua fellis et botri amarissini (KulesC. 284). Fogd hozzá az te eles sarlodot es zadd meg az földnek szölök gherézdyt (Sylv: ÚT. II. 150). Igen ékes asztal szép virágokkal, szölögörézdyekkel, olajágakkal (RMK. IV. 211). Az földnek szölök gerézdy (Fél: Bibl. II. 178). A szölök gerézdyből szölök nedvesség avagy édes lóv facsartatik ki (Com: Jan. 84). A szölök gerézdyből leszen a bor (Com: Vest. 50).

szőlő-görézdyös: racematus, racemosus MA. voll trauben PPB.

Görézdyel: strio MA. furchen machen PPB. Ravától, bárzálás, gerézdyelt, völgyelt: striatus PPB.

Görézdyelés: [racematio; nachlese]. Görézdyelés, a szölök sze-déktől elhagyotttunk keresgölése, mozzgölés: racematio PPB.

Görézdyélet: [nucleus; zelo]. Az foghagymaac gerézdyéleti: aglidia MAI.

Görézdyés: 1) racemosus, racematus C. [trauben]. Szölök-fejes, gerézdyes: racematus PPB. 2) striatus, segmentatus MA. [gefurcht].

GÉRÉZNA (*gerézna* Monrók. XI 341): amphiallum MA. [zottiger stoff; zottiges kleid]. Mind kívül belöl szőrös ruha, gyagyas gerézna: amphiallum (Majör: Szót 34). Mind két felöl lombos lasnak, két szer gerézna: amphiallus PPB. Madian föld-enek geréznyai meg habordoznak (DobóC. 249). Fekete vagók, de tometes, mikent Cedarnak hullók, mikent Salamonnak geréznyai: sicut pelles Salamonis (173). Keeth nywber gerézna, kynec egyketh Saranak, masykath Amanak wewttem (RMNy. II. 214). Kyrlek zeredmes fyam, hogy kylgy ennekem egy feyr geréznyat (LovT 129). Kérom Kdet, hogy küldj meg az én szoknyámmak való posztót és az geréznyát (Nád: Lev. 72). Én nem tudok, hogy fizetni, mert sem geréznyáért, sem köntösért nem alkudtak meg (II. 39). Régen az főasszonyok geleznyában jártak, kiki maga állapotjához képest (Monrók. XI. 341). Az veres gerézna nálok mint szintén az Szepesben szokot dolog (SzCsomb: Útleír. 109). Az én magam geréznyát hagyom Ruzsa asszonyanak (Gér: KárC. III 422). Ruha nélkül se hagyj őket meg; adj egy egy borjus tohenet nekik és egy egy geréznyát toess nekik jó fiam (IV. 108).

hát-görézna: [pellis dorsualis; rüekenfell]. (Radv: Csal. II. 21).

mál-görézna: [pellis pectoralis; wammenfell]. Egy mál geréznyat küldök (LovT 117). 166. Radv: Csal. II 24). Egy jó hátsaba tl. 10, az málgerézna tl. 6 (ErdÖrszgy. II. 380).

pégymét-görézna: variolina MA. hermelinpelz PPB.

GÉRINC (*gerinc* Lép: FTük 56. *geréz* MA. Adami. *geréz* Helt: Krón. 135. SalMark. C. KNagysz. 1613. D6. *geréz* Szath: Cent. 336. *gerinc*. Com: Jan. 49. *gerinc*. Com: Orb. 83. *gerinc*: Bal: Csksk 113. Nad: Kert. 309): spina dorsa MA. rüekgrat PPB

hát-gérinc (*hát gerinc*: Helt: Krón. 135): vertebrae C. spina dorsa Com: Jan. 49. rüekgrat PPB. Hátgerincz forgoczonyta: spondilus, vertebra in spina dorsa MA. Hátgerincz, hátgerincz-nak tsigü: vertebra PPB. Egy nyilat löttev vala az hátába nem messze az hát gerenzdyöz (Helt: Krón. 135). Az nyulnak a farkában anyyi iz vagyon mint szinte az háta gerenzdyben

(SalMark. C.) Az papistak mas rendbeli isteneket talaltanak ki, az kikre ezeket biztak: az nyakat Balasra, az lapozkath, az hat gorentzel egyetenben szent Lórintzo (Gyarm: Fel. 45b). Kis aszszony havának 26. napon magyarozzák az szemek fájdalmát, górcsót, hát-gerenczei szenvedésit (K. Nagysz. 1613. D6). Az ő kőfalay az test, lővő szerszami a has, háta gerecezi (Lép: FTük. 56). A spúrta a melly és hát girüez fájdalmának igen használ (Nad: Kert. 303). Az hát-geritz az egész alkotmánynac támasza, oszlopa (Com: Jan. 49). Hátal gerenczeiben lévő velőnek elszáradása miatt hátal gerencze meg-horhadna s meg-gőrbőlneél és szomornan járnál (Szatm: Cent. 336). A chameleon a krokodilushoz hasonló, farka mind-azáltal temérdekebb és háta gerintze-is hajlottabb (Misk: VKert. 255).

Görincés: vertebratus C. [holperig]. Meg főpőrődött, girinczes orozái (Bal: CsIsk. 113). Rút, girintzes, darabos, pőfőtegez artzúji (SzD: MVir. 13).

GERJED *geried* (MA: C. 17. MünchC. 107. *gheryed* ÉrdyC. 60b. 559. *göryed*es CzechC. 5. Born: Préd. 291. Szár: Cat. H2. Lép: PTük. III.121. MonIrók. II.139. *gyerzed* NémGl. 57. ThewrC. 29. Born: Ének. 355. *györnyed* Komj: SzPál. 32): succendor, flammescio MA. [entflammen]. Hirtelenkédettel geriede nag haraga: exarsit in iracundia magna (BécsiC. 17). Igen nag hirtenkedetbe geriede: nimio furore succensus (49). Es geriedet tűz ő sinagogiakban (AporC. 73). Fel gywadnak es gyeryednek az zenth serafyn angyalok (ThewrC. 98). W nyalyth geryetfeznek eleybe wetette: sagittas suas ardentibus efficit (KeszthC. 10). Zeen geryede Yakobra: ignis accensus est in Jacob (198). Aytatossagra gyaponyal vagy geryegy (HorvC. 239). Csuda nagy zerelme göried Parisnak (CsomaC. 10). Kiezoda botrankozic meg, hogy en nem göryednee (Born: Préd. 291). Nem tsak istennek sok szóp igéreti szállanak a dorgálással jobbilókra, hanem isten áldásra gerjed a dorgálóra-is (Pázm: Préd. 16. 54). Mihelt ő benne az hit gerjedett, menten kiút az száján (MA: Scult. 251). A tűzet mentől inkább hajtogattya a szél, amál jobban gerjed (Hall: Paizs. 238). Zilyomi szolgája meg akarja tudni, kik voltak vádlói, hogy annyira haraga gerjedett nagysáodnak Zilyomi ellen (MonTME. VI.372. 310). Fejekre megént új veszély gerjedett, mert rájok más sereg tolvaj felesedett (GyönyD: Char. 351). Gyakran kis szikrából gerjed nagy láng (Kisv: Adag. 150). Mire gerjedgyen szive s mit kívánnyon, sokszor maga sem tudja (Fal: NE. 45).

föl-gerjed: inardescio MA. ira exardescio Com: Jan. 198. entbrennen, entflammt werden PPB. A fel-gerjedt kívánságot meg-öltani: incensam cupiditatem restingere PPB. Lata zent Ferencz Masseosban az zent engedelmesseget, lelkebe megl wrwle es istenbe fel geriede (VirgC. 75. 79). Lathwan Ciprianus, hogy meg chwifoltatot volna, nagyobbban fiél gheeryede zent Justina azonnak zerelmeere (ÉrdyC. 550b. 465b. 199). Nag hertelenséggel felgeryednen, fel falkodot iriszege az aytatos nepre (TelC. 108). Az gonosz kenansag fel ne geriegein (Mel: SzJán. 28). Az en haragom ellened fel gyered (Born: Ének. 355). Az ő szavai tüzek légyenek, mellyekkel fel-gerjedgyen a halzatok szive (Pázm: Préd. c3). Felgerjed az isten haragjánac tűze ellenec (MA: Bibl. I.129). Annaira föl göriede annak meg holdlultatására, hogy . . . (Lép: PTük. III.121). A békeséges tűrő boszszankodie ugyan a méltatlan cselekedeteken és a gonosz akaróra fel gerjed haraga, de nem for fel a boszszú állásra (Com: Jan. 198). Szemeik merednek mint valami ket fel gerjedet planetak (DBon: Rézszezs. 20).

fölgörjedés: exardescencia, inflammatio MA. entzündung, litziger zorn PPB. Az wr baragjánac fel geriedése: furor domini (Kár: Bibl. I.144). Azokat akarom inkább mondani, az mellyeket az mi eleink szüöknek fel geriedesecc ellen (contra

lubidinem animi sui) igazan es io roudel czelekedtök (Deesi: SalIC. 36).

fölgörjedtség: [inflammatio; entflammung]. Az isten dicsősége dolgában fel gerjedtségek indultanak a szivekben (Mogy: Dial. El5b. 2).

mög-gerjed: incendor, inardescio MA. [entbrennen, entflammen]. Frater Masscus halla es annelan geryede meg ez mondot alazatossginak zerelmeben (EhrC. 71). Tüzet föttem ereztenem földre, es mit akaroc hanemcic hoq meggeriegein (MünchC. 141). Az alytatos embőrc meg geriebbe az inad sagba (GuaryC. 54). Hoq geriegein meg a te zent zeretettől (WeszprC. 5). Az isteni zeretebbe meg geriedet (VirgC. 27). Mykoron goggeskedyk kezeten, meg geryed zegeny meg foktatnak tanachokba, kyketh gondolnak (KeszthC. 37). Megh gheeryede befel zywohe (DebrC. 512). A palast tvz nyat megl geryede (ÉrsC. 619). My istenek nem vezetgl, zeen w elette meg geryed (KulcsC. 120). Meg gheriedet vala az nő szüfinak nő bennük (Sylv: UJT. I.124). Meg geryiede az wrnac tűze ő közéttce (Helt: Bibl. I.171). Meg geriedet vala szüme az ő őchelhöz (FY). Igen meggerjede Pütfár szüveben, Jözsefet vetetö király tömlőcében (RMK. IV.9). Chaimac haragja igen meggerjede (MA: Bibl. I.4).

möggerjedés: [inflammatio; entflammung]. En meg geryedesőmben kycheddel kesedelm volhthetetik es alytathatic (NagyszC. 75).

neki-gerjed: [magis magisque inardescio; mehr und mehr entbrennen]. Mind inkább-inkább neki görjednek vala (MonIrók. III.139).

Gerjedékény: [facile exardescens; leicht entzündbar]. (GKat: Grumm. B3).

Gerjedelém: [ardor, inflammatio, passio, affectio; entflammung, leidenschaft]. Ezek a mulatságok igen sebesitik a fiatal dúnákat, fájtalan képeket imak elméjekben, idővel fel-forván a gerjedelnek, lesz kinok s gondok nagy-is miatta (Fal: NA. 157). Gyanúra adok okot, hogy beuntek lakik a rossz gerjedelmenk tűze (189). Jézus! szivem szép szerelme, az én lelkem gerjedelme (Fal: Vers. 896). El-alhnt az ájtatoság, a jóra kész-tetö gerjedelem szikrája (SzD: MVir. 33).

Gerjedés: [inflammatio; entflammung]. Kerlek theged kegyes Yezus, hogy testi kewansagvinknak geriedésének zomesagat megl oleyhad (PozsC. 8).

Gerjedet: [ardor, fervor; entflammung, leidenschaft]. Ewnew geryedynecc hozzosagara vevn uele zamar ganayt es ewtett boezata tulaydon zayaba fogayual meg ragny (EhrC. 93). Zent Ferencz ven ysteny malaztnak latasatt es ewneký magassagos geryedetyt (131). A papsagnac žokasa žerent kele, hoq bemenen uenac templomaba gēriedetedet vetne es a nepec menden sokassaga vala künöl inadkozuan a geriedetnec idele koran (MünchC. 107). Mind őbön edēnet tvgja birnia zentsagben es tiztessegeben, nem kívansagnak geriedeteben nikent poganak (DebrC. 303).

Gerjedetēs: ardens desiderio Kr. [flammend, glühend]. Istentwl segetségewt ker nagy geryedetes zywel az ellengec ellen (AporC. 8). Ez jđvetvel fogua az vr istennek zerelmeben geryedetevsb vala, hog-nem az elevt (MargL. 15). Ez wilagnak geryedetes bynenek lyedelmere the zenth weredet nekwak adad (PozsC. 14). Lelky gheeryedetes zeretöt (ÉrdyC. 396). Fföel gywyttya vala zywóket az zent ealethnek gheeryedetes zerelmeere (514b) Ez vylagnak geryedetes bynenek lyedelme (ThewrC. 29). Istentől segetsiget kir nag geriedetős szünel az ellensig ellen (Szék: Zsolt. 60).

Gerjedetesen, gerjedetést: [ardenti animo, fervide; glühend, flammend]. Görjedetösh ha öllelek (CzechC. 5). Ez

jelvevöl fogva ez frater ez menyey tanolsagot geryedetesen es evromest hozya evele (DomC. 229). Nemely zeep azzonyallat kedvelteek ez zent fraterhez, hog kerneyo evtet gonossagra nagy evrossen es geryedetevsen (234). Nilum vagon, hog geryedetesen kőfőrg az vristemee (Szék: Zsolt. 207).

Geryedetőség: [fervor animi; eifer, inbrunst]. Testi geryedetesseget buczata rea (VirgC. 103). Keuisse nyugomai esmeg fel sorkeimen jnadsagra es leleknak nytatos geryedetevssere (DomC. 45. 128). Imadom te nemesseges zywedeth, zorethethnek geryedetevssageowel fel gywathath (FestC. 170). Istony zeretete valo gheeryedetesség (ÉrdyC. 60b). Leelki gheeryedetessegnek es elmelekedősenek gondolattya (35b. 666b).

Geryedőz: inflammor, incendor, appeto SI [entflammen, entflammen, sich selbsten]. Nemdeo gheridőz valaee nē zővőnk (WinkIC. 274). Geryedevz vala ez nemes zent zyx az isteny zorelmetek tizevel (MagrL. 6). Nem az ny zywnk gheeryedez vala ew; nonne cor nostrum ardens erat in nobis (JordC. 618). Az olary zereteghez geryedez vala ez zent atya (DomC. 130). Geryedezven zent leleknak tizevel (92). Myuden gonoz gheeryedező kewansagok (ÉrdyC. 550). Ha wmagokath meg nem tartoztatlyanak, hazaslyanak meg, merth job meg hazasodny, hog ny nem nyuth zorelmetul buja kypen geryedezny (Köny: SzPál. 116. Holt: UJT. 17). Geryedeznek vala színekben (Börn: Préd. 255). David milent fel emeltetee az kiralsagra, ottan tunya, röst es buyansagra geryedező lőn (Börn: Evang. IV. 228b). Színee geryedezzen az isteni felelemba (177b). Néba az lāng főlőttel geryedez vala; exardescat ignis (Kár: Bibl. 1646). Színe bosszu állasnak kiunsagauul geryedez (Fél: Tam. 185). Geryedező aszony ember (Mon: Apol. 314). A lelkek nyeresére geryedező igyekezet (Pázm: Préd. 11). Bosszu-álló haraggal geryedeztek némelyek (90). Resten geryedezünk arrais, hogy napunként a jöban nevedogdyunk (Pázm: KT. 46). Az szent lélec az mi szívünket megnyvallyā es geryedeztetē (MA: Scult. 201). Ha néba megzūnt is kőzük az had, de mindenkor geryedezt ez őráig (TörtT² 1.7). Pariznasagra geryedező (Matkő: BCsák. 241).

Geryedezés: ardor, inflammatio MA [entzündung, brand]. Az atny zeretetee geryedősenel illottetun meg indulanac az ő beldőy (TelC. 158). Wt istenek zoretetyben valo gheeryedőzes (ÉrdyC. 537b). Ne fégy meg uram engem busult geryedezéselben (MA: Bibl. V.18). Az testnee geryedezősi miatt fertelmességbe esue (MA: Tam. 1297). Csak nagyságdőtől ne esék Mi passához haragra geryedezés, mi egyébiránt lecsendesűjük (MonTME. VLS3).

[Geryedős]

Geryedőség: [incaudescētia; entflammung]. Atyafyvy zoretetnek nagy gheeryedevssere vala (DomC. 313).

GERJÉGET: [literatim excito; wiederholt entflammen]. Mihelyt ő szent felsőge fel-tamadā, ottan ara lett nagyokb gonlja, hog az ő fölmes tanlyvnyit az ő föltével meg-öryvndeztetni, reménységelēt ölogotni, gerjegotni (GKat: Váts. II. 1121).

GERJESZT: inflamo, excito, incendo MA [entflammen, entzündung]. Gerjeszteti a tüzet; adjuvare ignem PPBl. E bezöl nem of, ki ingulmassagot rézezeien, de inkább ki haragot tanazon es hírtelenkedőtét geryezien. Isten nem geryeztetie haragra nikent embérnek fia (BécsiC. 27). Gheriezied ny ke-wanatokath myndén fölkeltős dologra (WinkIC. 253). V noki tőz öltö megén es kőrüöl ő öllensegit zeriesti ő villamasi (DöbrC. 174). Az ew zyweet zorelmedre gheeryeztőm (ÉrdyC. 549. 613b). Vitéz esch nép beljūt, szertelen magokat ott re-kesztvén, egy házat viadálhoz gerjesztvén (RMK. 125). Atyánk felsages jó gerjeszd köztünk szent igélet (V.3). Mel hőt az

imatchagal geryeztetik (Ozor: Christ. 157). Semmi meg giuto es geryező heseg őket nem tartya (Mel: SzJán. 213). Az fel lobhat tüzet geryezteni (Deesi: Adag. 9). Gorieszzenec tüzet az óltáron (Kár: Bibl. 188). Hitő gőryeszt (Beythe: Epist. 7). Erős okokkal meg-fel győzni értelmét, gerjeszteti kell akarratyát (Pázm: Préd. a). A ki őltani akarván a tüzet olajt őnt reā, annál inkább gerjesztē (Pázm: LuthV. 214). Ne gerjeszsetek tüzet az ti házatokban az zombat napján (MA: Bibl. 182). Igen szép szív geryeztő szóckal tulda az népet az büntetélől elvonni (MA: Scult. 465). Száryával ér és csapodoz az, a ki szentségének adott példájával engem jobra gerjeszt (Land: Új-Szűts. II. 803). Éjet napot egygyé tézsen s úgy futja, ősztköli, tanácsolja, gerjeszt az emberket (TörtT² 1.91). Nem vőt dí-esőrtese a számkakzabban tüzet gerjesztien (Thaly: Adal. II.203). Minden teremtet állatot magam ellen gerjesztettem (Illy: Préd. 1.15). A musikának alattomban-való titkos ereje vagyon, szere-kure, haragra gerjeszt bennünket (Fál: NA. 164). Tsuda benn-e a készség és szív geryesztő az illendőség (Fál: UF. 411).

föl-geryeszt: inflamo MA [entflammen]. Vrnk lelke fel geryezte az w zinet (VirgC. 51). Az zyweeth fel geryezzek az meg igerth bodogsagra (112). Fél gheeryezteek az kőz nepet; concitarunt turbam (JordC. 778). Lőlkőket a zent martiroknak példaaual kezdok fel geryezteni (DöbrC. 135). Hog tegedet az ő zoretetire fel geryezene (323). Meeg egygyebeket ees fél geryezethnek, gywthnak ew bewle predicaciyokkal (ÉrdyC. 559). Az meg zaratot es hydözödtőt isteny zoretetmeel kyl valo zyweket fél gheeryeztene; es gywathanaa (568). Meg gyuladé a paska por és fél geryeszté a lator kertet (Helt: Krón. 202). Az io trombita fel geryezd az hartara (Deesi: Adag. 306). Az ő fűit inkább fel geryezthesso az io czelekedeteknek köue-tessere (Fél: Tam. 453). Lövel, geryezd fel színyünkben szent zorelmedec tüzet (Börn: Ének. 57). Az bor föl geryeszt minden fáitalansagra (Mon: Apol. 139). A harmadik trombita harsogásra égő tsilag esik meynyből, melly a vizeket fel-geryesztē (Pázm: Préd. 6). Az ő hiti mint egy tűz felgerjeszt mind az egész házat (MA: Scult. 97). Gerjeszd fel szívemet áldozatul vig áldásra (Rim: Ének. 98). Az ujj tsűszár of akarā őltani a tüzet, amelyet Pátrona geryesztett vala fel (Mik: TörlL. 264).

fölgerjesztős: [inflammatio; entflammung]. Az isteni zoretetnek bennők valo felgerieztese (TibC. 15).

mög-geryeszt: incendo MA [entflammen]. Az földben, kibn a Caldeuse Irmet megvőtőtkuā es mēggőrieztētőtkuā őtet tőzzel (BécsiC. 97). Meg geryeztem menē tetegien te zereket (261). Tűzzel meg geryeztettek te sanctuariomodat (AporC. 28). Az fergőkek az aģa veleyet nemimē gyotocaf-ūl meg geryeztē (GuayC. 12). Nyeryed nekőm te zorelmetős fyndwtl, hog az ő zorelmenek thwzewel meħ gywha en zywe-met, ky twzthi Kristus Jesus ocltessa ees meg gőryezze (CzechC. 39). A the zorelmednek tyzeeth gheriezd meħ ew bennē (WinkIC. 37). Wtet testi twz meg geryeztete (VirgC. 31). Ger-zyezed meg eem vesemeth; ure romes meos (KozthC. 46). Vrnk zap bezede meg geryeztē wtoth; inflammauit eum (281). Meg geryezty w kernwlo valo öllensegth (KulesC. 237). Ne geryezd meg az holt szemet; non incendas carbones (Kár: Bibl. 1654). Gerjeszd meg a gyertyatartó lampásit (MA: Bibl. 187). A esik nem elalutt tüzet meg gerjeszteti (Magy: GJa. III. 41).

reā-geryeszt: instigo, incito; aufwizen, aufhetzen]. A kőz-séget rejt gerjesztik vala (MonTrök. III. 139).

Gerjesztés: inflammatio MA [entflammung]. Zent Katho-rina azon, kynek tyzötössesegere ny ayotatossagwnak e-lywessegos tanysagwnak hely gheeryeztesere vala n-kesweset akarwan zolany (ÉrdyC. 657). A kenkőbe a hf-geryeztes benne vagon (Mel: SzJán. 262).

Gérjesztet: [holocaustum; brandopör]. Ninc a máj földben fedelm és propheta és vezor sem áldozat, sem áldomas, sem ánlant, sem geriezet (BécsiC 129). Meglátom öröciaa Baalinnac napiat, kiben geriezuala gerieztetet (183).

GÉRLICE [gerlitz; Átske Oreczy; KöhlH 135, *gerlitzke* ÉrdyC 613b, *gerlice* Zrínyi II 103, 112, *gerlice* Thaly: Adal I 55, *gerlice* Zvon; Post I 4, *gerlice* MiinchC 111 Helt; UT 07, T4; Evang II 628, Szék: Zsolt 71. Bal; Epin 41; turtur Posti; Nom 61 C turteltaube PPB. Nyög a gerlitzo: *gemit turtur PPB! Az gyermeknek, ky az gerlicekeket attanala, monda (EhrC 115). Ime vereb magának hazat lelt es gerlice fezek (DebrC 156). Ha madarath akar áldozni, keth gherlicze-th awagy galamb fiyakath vygo az papnak az oltarra (JordC 82, 523). Adanak keet galamb fiyat vagi keet gerlicze-th, mert eh uala ah zegeniöknek áldoztatta (DebrC 173). Gerlickeeknek zokasa zorent syralth ada (TelC 40). Ne ágáad az te görliczednee lelket az seronec (Szék: Zsolt, 71). Az első az kor nyttak vala föl, mikor byzat akarnak vala áldozni, az masodikat mikor gherlickeket (RMNy. II 47). Az előzetis gherliczeeknél itéli (Bal; Epin. 1). Özvegy gilicze, mert el veszté társát, untalan óránkéut neveli sirását (Zrínyi II 103-112). Bolyog, alá s föl jár mint társától megvált gerlicze-madar (Thaly: VÉ. II 55). Nincs az gerliczeének epéje és erkölcsinek is nincs semmi tüskéje (Thaly: Adal. I 145, 121). Szoktanak volt az égi madarak között gerlitzék, galambok és verebek megáldoztatni (Misk: VKert 202) Itt látunk penitencia tartással búgdogoló magánas gerliczeket (Csúvi: Síp. 347).

Gérlícecske: ∞ Egy gerliczecske, társától ha megvált, jáj mit nem cselekszik (Thaly: VÉ. II 12). A szerelmes gelitzétske madarak királyát meg sajdítván, látta, mint ment a táborbannu madarakkal hartzolván (Oreczy: KöhlH. 135).

Gérlícényi: [fistar turturis; wie eine turteltaube]. A haris avagy a fűrjnek örege, melly nagyságára nézve egy gerlitzényi, nagy hosszú lábai szoktanak lenni (Misk: VKert. 433).

GÉSZTÉNYE [gesztenő Helt; Krón. 108, *gesztenye* Radv: Csál. III 45, *gösztyne* Beythe; Stirp. 3, *gosztenye* MontTME I 211; castanea Beythe; Nom. 3, balanitis C. castanie PPB. Jacob von zöld nyar, mogvoro es gesztenye veszőt es feier vonasokat hamta rayta (Helt; Bibl. I. O1). Fokhagimath, saffrant mast tegi, io gesztenie tethel [igy] (KBécs. 1572. C7). Alma, gesztenye, körtvély (Radv: Csál. III 45. II 207). Almat, kalácsot és gesztenyét vöttem (MontTME I 221). Gősztyenyét hozattunk az praedikátor ramnak (21). Tejünk, túrók, sajtnak, van éreg gesztenyénk, ómánk, szilvánk, körténk, szép pula berkenyénk (Fál; Vers. 903).

[Szólások]. Kételen véle, hogy maga kezével szedgye-ki a parázs alól a gesztenyét (Fál; UE. 461).

gubás-geszténye: [castanea testacea; kapselcastanie] Szilva-fa bimboját más fának el-adgys a gubás gesztenyét utállya (Nad: Kert. 212).

olasz-geszténye: [wälsche castanie]. Az egyik gesztenyét oltod az másik gesztenye fába hasítva és öreg szikös lesz, mint egy olasz gesztenye (Radv: Csál. III 52).

öreg-geszténye: balanitis PPB.

GEZEMICE, GEZEMIZE: [nugae; lappalie]. Amak dolga gezemitze s pókedék (Czegl; Tromf. 94). Ha az ezeken az ő felül való gezemize okotskát érti, helyesen nevozi őket hazugságoknak (GKat: Titk. 341). A pápások az fidepeknak megállítetéseket tsak a külső geze-mize ceremoniakban helyeztetik (GKat: Váls. I. Előb. 34). Geze-mize kérézkeedés (II 319). Sok guggoló és tsüfölo értelmetlen szok vagynak a magyar nyelvben, mint: ergeöltye, áhí, koton-fitty, geze-mize, kőci-pór (CorpGramm. 323).

GÉZENGÜZ: calophanta, circumtorans MA spottvogel PPB. Ghezenguz, petor aprodekok (Bal; Epin 3). Ez igazság ellen való tusakodását imez amaz gézengüz sophisticatedasokkal rekeszté-bé (GKat: Titk. 349). GKat: Gramm. C3. Imez vagy amaz gézengüz emberek szemtelenül fitogtatnak és árdagtatnak (GKat: Váls. II 1307). Elég goromba vala az ifjú Robom, hogy magához hasonló iffiaktul kérde gézengüz tanácsot (Czegl; Japh. 7). Professor uram öföle gézengüz ellenvetéséket elő látván, meg nem írta volna, hogy a mostani bémálás kőzél semmi különbséget nem találhat Matkó (Jilyef; BCSTomp 312). A maga gézengüz könyvét az igaz okosságnak mestersége-szerint nem tudgya resolválni (Pós: Válasz. 192). Bitang, bokor-ból ugrott, gézengüz (szD; MVir. 105).

[Közmondások]. Az kinek gézongüz az ura, kettien fity az szolgálja; mulier imperator et mulier miles (Böcsi: Adag 125. MA). A kinek gezenguz az ura, kottyon fitty a szolgálja (Kisv: Adag. 315).

GIDÓ: [capella; zickelén]. Fejős kecske van 3, öreg meddő kecske van 1, tavalyi gidó van 5, kecske olló van 5 (Gör: KärCs. IV. 454).

GILISZTA [galista TelC 69, *goltzta* Mel; Herb 27, *goli, goli* BeytheA; FivK. 36, *geleszta* Lipp; PKert. II 237. ACsere; Enc. 190; lumbricus C. ascarides MA. regenwürmlein PPB. Fiyak-nac moga zorent eg kfs galistan, fonaldon meg fogatatec (TelC. 69). Ha az kis gyermeknek adod emi, az galiztat ki vesztü (Mel; Herb. 27). Az kapoztanak ha az maguat meg izod, az galiztyakat meg őli az gyomorban (BeytheA; FivK. 36). Az irmós bor has fiaast gyogit, minden galiztyat meg őli, ha azt izod (66, 67, 82). Mint imez giliszta férge, futsalog, fetreng, veczkendik (GKat: Váls. II 115). Az kláris, ha szarvasnak az szarvával egygyütt esső vízben megiszsa, sokféle betegség ellen használ, főképpen gyliszta ellen (KecsK: ÖtV. 275). A vakondok a földben mozgó férgeket avagy beljebb tsüszo gelesztákat még távolról meg-hallja, mellyet esze vevén a geleszták, a földnek színére mind ki-szaladnak előtte (Misk: VKert. 270).

[Közmondások]. A kit egyszer a kigyó megessip, még a gilisz-tától is fél (Thaly: Adal. I 79).

fehér-giliszta: ascaridis Nom² 115. [spulwurm].

földi-giliszta: lumbricus Kr. [erdwurm]. A földi geleszták barázdákat és csatornákat fúrnak a föld-alatt (Lipp; PKert II. 237). Plinius azt írja, hogy a földi gelesztáknak banva a megtörtött tsontokat szépen meg-forrasztja (Misk: VKert. 683).

lapos-giliszta: taenia PPB. [bandwurm].

Gilisztás: verminosus MA. voll würrer PPB. Az doctor az gyermeket igen gelesztásnak mondja lenni (LevT. II 223).

GÍM [gém Zrínyi. II 399; cervia NémGl. 136. [hirschkuh]. Hamarsággal fél meene az gyzelge ghymnek gyorsasága zorent (ÉrdyC. 380). Nagy sok seregh zarvas es gymók eyleben yeweenek (103b). Mykoron zent Geelerd nyalabot yyme, laata haat az ayto előt egy nősteen farkas fekyk, haat sebes; mykoron taz isten embere) zent ymachagaval meg gyogyh-totta volna, meg marada nala naponkeed kywe meegyen vala az mezőre az gymmel (544). Veecho haza va nekyk, herche-gek ees zarwasoknak magas hegyewk ees gymeknek kwyrth lyedelmek (KeszthC. 275). Mikippen az gim szaruas rikkolt az foló vizeknee, akkippen az enu elkem te hozzád kinankozie-isten (Szék: Zsolt. 41). A leuele el terül a földben mint ám a gym nyelwó fimec (Mel; Herb. 166). A szarvasok-között a gimnek szarva mintsen (Pázm: Préd. 248). Tegnap vadászra [igy] jöttünk vissza, kiben édesem im veled is részt töttem, egy szarvast s egy gimet küldtem (RákGy; Lev. 56). Egy megl busult vadász kikelet ilénj egy sebes szarvas gémeek nyomát keresvén, sokat, de heában járt Dráva erdején (Zrínyi II 99).

GIPSZ, GYPSZ: gypsum Kr. A képiró és gipsz munkálkodó ol nem vészen és ki nem metél a vászonból vagy deszkából, mellyen akar ábrázni valamit, hanem inkább a festéket és gipszt rá rakogattya festő esetével (Pázm: Préd. 712). Gyipszet mint kell alabastrum kőből csinállyi (Keesk: ÖtM. 298). Az gypsotot téglaporrall kell meggyógyitényi, úgy kell vele formállyi és bele öntenyi (329).

GIRA (*ghera* ÉrdyC. 607h. *ghera* 258. *gira* VirgC. 98. 99. *gyra* Deesi: Adag. 202. *gyra* Pázm: Préd. 40). *marca, talentum MA.* Tíz ezer girat adoc: decem millia talentorum appendam (BécsiC. 56). Tartozik uala tíz ezer girauat: debebat decem milia talenta (MünchC. 48). Alitom, hogy ezer gerat meg erne (VirgC. 98). Aduade azokat tíz ezer geram (99). Yn zaaq ghera eyszot (ÉrdyC. 258). Az terebnek wala zaz gheraynth walo nehezege (ÉrsC. 416). Hetven lira finum arany (Helt: Krón. 39. 66). Vót az barátinak 35 ezer gira ezisti, ki mind plébokben állott (Monfrók. II. 92). Egy gira arany az törvényben teszen hetven két forintot; az ezüstnek girája is két fele; egyik az nehez gira, kinek egyike teszen negy forintot; másik könnyű gira, kinek egyike teszen egy forintot; az szekellyek girája teszen ötven magyar pénzt (Ver: Verb. szót. 16). Földben ásd ám te az gyrát (Deesi: Adag. 202). Az istentől adott gyirával úgy ne bánnyunk, mint a rest szolga (Pázm: Préd. 40). Tulajdon gyiráddal iparkodjál, serenykedjél hasznosan (Pál: BE. 581).

GIRÁS: habens talentum Kr. Nag' kő ossó, mint eg' giras le szalla az egléből az emberekre (Pál: Bibl. II. 180). Tulósis, az polarakban kinek mennyi girást és nehezékest adattál (RákGy: Lev. 67).

GIRLA (*gira* NémGl. 296. *gerla* DübC. 361a). *corns* NémGl. 296. [malter]. Assam ötöt magannac eg' gerla arpan: fodi eam mihi coro hordei (BécsiC. 181). Monda a masienac: te méneuel tartozol; ki monda: zaz girla buzauat: centum coros tritici (MünchC. 148. DübC. 362).

GIT. Fekete mák avagy gitl: nigella seu melanthium (Com: Jan. 29).

GLIDA: [ordo; reihe, glied]. Mérték szerint bé áll az első glidában, vezetőik palatzkás, füstös kaszármban (Crezy: Költ. Sz. 61).

GLIT (*glit* Ver: Verb. 98. *glit* Pázm: Kal. 335. Bal: Camp. 39). *salvus conductus; globitrief*. A pápa egy szép arany rózsát küldé néki [Zsigmondnak] ajándokba, miért hogy megfogotté vala a tsheknek predikátorit, Husz Jánost és a prágai Jeronimust, mert lút és glit alatt hitta vala öket Kostnitzba a kontzáumbá, de megszegé a hitot (Helt: Krón. 76b). Az gubernator felakura menni Bétsbe a király eléibe, ha a király és az udvarbéli urak glit leveleket küldenének néki (102b). Hunyadi János minden glit levelek nélkül feljőve Budára a királyhoz (103b). Midőn hartza költök volna az agareusok zászlógyanánt kopjára emelék a tsászár frigy-levelét; ors hartzal megverék Justinianust, kinek ismét újab glétoet kelle vetni vélek (Pázm: Kal. 335). Előbe az Arideutomi conciliombá a közéseges gléth alatti nő okáért nem ment az ellenkező fél (Bal: Camp. 39).

GLOSSZA: [interpretatio; deuterei]. Minden ygeretek Cristustól az zozetnek lewték azokban ygesez meg tolyeseyenek, lyk regulat parastol es ygerowly ygero: glossamkwel ewrewmmel enezelkedenek tartany (ÉhrC. 124). Glossa magyarázat (MA: Tan. 1417).

Glosszál: [interpretor; deutet]. Mint s hogy lét, sok képen glosszállyak az nyughatatlan elmék (Alv: Post. 1. 85).

GOB(hal): gobius, cobio MA. grüniling? Aristotéles írja az Athenásnál lévő szoros, halbörgo tengari szagelet felől, hogy

télre köve a hideg miatt minden halak kiköltöznek az egy gob halon kívül (Misk: VKert. 51b).

GÖBÉ: [scurra, nebulo; schelm]. Vaj gobe, ti vadtok azok, kik válogattok a miseszolgáltatásnak helyeiben (Czegl: Düg. 57). Azt mondod, mint némely göbék, hogy Anna, Máriának anyja ötöt nem férteni közösülés által fogatta volna méhében (Pés: Igazs. II. 175). Göbé est magnus aliquid inanis et vanus homo; vel etiam parum mente sanus (Otr: OrigHung. 1. 297).

Göbélkód-ik: [nebulonem ago; sich wie ein schelm benehmen]. A phariszusoknak kemény és lágyulhatatlan szívek a Címoknak göbélkodo elméjük nem találhatnak igazmasságot (Nagyari: Orth. 9).

Göbéság (*gobásag* Lép: PTük. 1. 320). [scurritas; schelmerei]. Nem csak csezeltségét és gobaságát feddened efféle embernek, hanem máid ugyan haragudnál is rá (Lép: PTük. 1. 320). Sola amyi göbéságot nem látott mint te tülle (Pés: Válasz. 291). A 4. numerusokát nem tette fel a typographus, mellyen való megakadásod nagy göbéságodnak jele (Matkó: BCsák. 17. 331). Hogy göbéságának minden fogait ki-muttassa (Hlyef: BCSTomp. 20).

GOGYOLÁS: [loquax; schwatzhaft]. Igy hőrpitéskedik az mi gogyolás sztykonk; nem mertek magok az praedicátorok az Kalauza harapan (Zvon: PázmP. 260).

GOHER: nva praecoqua, praecoquina Nom? 93 [angsterambe]. Kétszer fatsarodott Baclus goherja (PhilF. 3).

GOLT: [aurum; gold]. Étket aranyozni való faj gollot vettem (Radz: Csál. III. 63).

GÖLYA: ciconia, pelargus MA. storch P/B. Eszterag, gölya: pelargus P/B. Egeik szárokon szoktak állani goliak modgiran (Erasm: Erk. 23). A szent irás sok helyeken arra igazít, hogy a hangyáktól, gölyáktól, fokséktől vegyiünk értelmet (Pázm: Préd. 66). Kelepel a tornyon piros orrú gölya tavasz... A magyarok az 5 deák nevezetéről a ciconiáról tszakónak, a maga azava járásáról pedig gölyának nevezik, mivelhogy szólása közben mind tsak galya-galyát láttatik zengen (Misk: VKert. 330).

GÖLYÓ (*golyo* MesésK. 38). [testiculus; hode]. Kicsoda nyálta az első ökröt? Az paraszt ember, avagy más? az, ki vötte az golyját, globóssát; mert az tehen esénállyá az glóbit (MesésK. 38). Az állati mag a nagy élet érből a golyok egybe gomolyodot mendékébe vitetett lélek eres vérből leszen (ACser: Enc. 150). A monya gölyói orvosságára jök; innen vagyon, hogy ha veszi észébe, hogy a vadászok utánna leselkednek, a gölyöt kiszakasztja és az ött özőknek hagygya, hogy maga életben maradhasson (210). A hod heréjének gölyói rész szerint kedves, rész szerint pedig nehez kedvetlen illatnak szoktak lenni (Misk: VKert. 243). A halaknak mint egyéb földi állatoknak vannak nemzésre való tagjaik, úgymint: tüdejek, golyójok, nemző heréyek és méhek avagy mátrájok (504). Moly miá abban eltűrhetetlen, eg' feszülés támad és a gölyöknek és a mellette levő részeknek is öszve húzódása kínos fájdalmat okoz (Nyr. XIV. 392).

Golyócska: [globulus; kügelchen] (Matkó: BCsák. 40).

GÖLYÖBIS (*golyobis* Helt: Krón. 110. 161. Helt: Canc. 118. Valk: Kár. 6. *globus* Helt: Mes. 122. Rim: Ének. 178. *globus*?) Monfrók. III. 17. *golyobis* ÉrsC. 621. *golyobis* Thaly: RT. 192. *golyobis* TörT. 1878. 343. *golyobis* Szeg: Aqu. 32. *golyobis* Pethő: Krón. 39. *golyobis* Matkó: BCsák. 40. *golyobis* Megy: SzAÖröme. Előb. 7). **I**) globus C. sphaera MA. kügel, ball P/B. Fellő-nölköznek vala tüzös gölöbösök (Nüdc. 87). Te eleted, miként ha hav zalon letnenek eg' globólist fél (BalC. 1). Mint eg' tizes globus az ew feye felet yelenek es wayan ottan sokaktól)

lattatek (ÉrsC. 349b) Szép négy taraszkot előhozata, sok golyó-
bissal hőseket bolygata (RMK. III.168). Thoaba porth, golyo-
lysth kwlgen K. (RMNy. III.19). A gilyóbissal érti vala az
Hunyadi János két fiának fejeit (Helt: Krón. 110). Ott hagyott
44 tuma port, golyóbisnak soksgat (Monfrók. III.113). Vasat,
golyóbisit ki vonson a testből (Mel: Herb. 109). Golyóbisssal,
kuglival jázdani: sphaera et comis certare (Com: Jan. 208).
A golyóbis-talpi szerencse tántorog (Thaly: Adal. 1115). A la-
kosok nagy károkat, romlásokat, égéseket szenvedtek volt a
bombák és a tüzes golyóbisok miatt (Mik: TörtL. 464). Meruem
mondani, hogy az efféle tanátstalan vitézeket mint egy ki ke-
resik a golyóbisok (Fál: NA. 221). A nem gondoltam-vólha
napján golyóbis vagy kard-vég utat nyit lelkeknek más világra
(227). **2)** [pesticulus: hode]. Mogy tóki, két monya golyóbisit:
colens C. Egy kólket heréle meg, és annak az keét golyóbisit
vivé az királynak (Pethó: Krón. 39).

ágyú-golyóbis: [globus tormentarius SK. [kanonenkugel].
Az vas ágyú-golyóbis által esé a tapaszon az házatskába
(Helt: Krón. 164). A lelkek mind-járt ott lehetnek minden ma-
daraknál és ki lövetett ágyú golyóbisoknál sebesebben (GKat-
Vált. II.1221). A melly frantzia generalis megszállotta volt
Philipsburgot, azt kevés idő múlva egy ágyú golyóbis homlokon
ütötte (Mik: TörtL. 307).

arany-golyóbis: [globus aureus: goldkugel]. Végre az
egész világ gazdagságát mutogattya, arany-golyóbisssal lövöldöz,
mindent ígér (Pázm: Préd. 404).

kecske-golyóbis: [timus caprinus; ziegenkot]. Efféle töl-
dalékokat apró bűtíffel szokta Mohár a bibliához írnyia,
hogy az egy-ügyű magyarok job izűten egyék pillula-gyanánt a
kecske-golyóbisit (Pázm: Kal. 356).

kő-golyóbis: [globus lapideus; steinkugel]. Hét fontos
golyóbis 205, öreg kőgolyóbis 99 (RákF: Lev. I.109).

láncos-golyóbis: [globus catena junctus; kettenkugel].
Ágyúhoz való hat karikás láncz, három láncos golyóbis (Radv:
Csal. II.397).

márvány-golyóbis: [marmor tornatum in globum, sphae-
rula marmorea; marmorkugel PPB].

muskéta-golyóbis: [glans; flintenkugel]. Bal esiesnél
ment be az muskéta golyóbis, hátán ki (Kem: Élet. 11).

ón-golyóbis: [plumbata C. MAL. [bleikugel]. Ónesék jo
formában a te on golyóbis argumentomodat, hogy jobban tes-
sék hamissága (Sám: lsp. 17). Tihanyi szerszámok: taraczk,
on glyobos (TörtT. 1878. 343). Egy kis hordóban ón glóbisok
vaunak (TörtT.² 1747).

sár-golyóbis: [globus argillaceus; thonkugel]. Vallyon
találnáé a sár golyóbis a bozza puskából a czélt (Matkó: BCsák.
31). Ezeket halgatással kell vala el-tapodnom, mint sár golyo-
bisokat (40).

szakállas-golyóbis: [pyrobolus: bombe?]. Oth az kegyel-
metek warasa bewes tarazk es zakalos golyóbisssal (RMNy.
II.159). On zakalos glyobos 2127, was zakalos glyobos 300,
taraczk, on glyobos 623 (TörtT. 1878. 343. Megy: ÖrÉlet 7.
Radv: Csal. II.68).

tarack-golyóbis: [mürserkugel]. Taraczk globyshoz walo
rez formak (Radv: Csal. II.68).

tekejátzó-golyóbis: [pila bisoria; spielkugel]. A régi
kép irok az szerencsét egy teke indzo golyóbisson írták állani
(ExPrinc. 230).

Golyóbiska: [globulus, pillula; kügelchen, pille]. Ha pillu-
lat anagy golyóbisokat chinalz a rhabarbarumról, igón jo hideg
lelőknek (BeytheA: FivK. 58b). Az eb nyelvű fűből igen jo

pillulat anagy golyóbisokat chinalny (120. 128). Valerius Maxi-
mus hasonlittva az embernek állapattyyát az apró gyermekeknek
jéczodozo czergettyűjűklöz, kiket mikoron czergetnek, egy hely-
ben nem állhatnak az benne való golyóbisokak (ExPrinc. 230).

Golyóbisocska: [globulus C. [kügelchen]. Csigával, per-
gettyővel, pattantyúval, márvány golyóbisocskákkal (játsszani)
gyermekség (Com: Jan. 208).

Glóbisos: [globosus; kugelu]. Hítető szerente nem kell
ajándícsod, glóbisos a lábod, nints helyben állásod (Rim: Ének.
158). Szegellet bástyáim levernek sok álygon, százzalvanhat
fontos glóbisos nagy júkuk (Thaly: Adal. II.358).

GOLYVA, GÉLYVA: 1) bronchocele C. struma MA.
kropf PPB Futosó mirigy, mirigyos hús, golyva: scrofula PPB. (Az
fodorka) ha eczétben reia kötőd, az sült es gelyvat el rontya
(BeytheA: FivK. 134b). A figet arpa lisztel ha őszne timpora-
ból, am az geluakat el ront (Mel: Herb. 2). Ha az nagy sarlo
hoz eczétben reia kötőd, az sült, gelyvát el rontya (38). Ezen gyű-
kereket kemnyed az golyvakra, meg lagityak azokat (BeytheA:
FivK. 1b). Ha varga zurokkal őzne főződ az gyopár lenolet es vízet
es reia kötőd, az be reket kelesőket ki nitya, gelyvakafis el
ront (69b). A számölcsű, golyva meg-mutót (Com: Jan. 54). Ha
az gagetést megtörvén viaszban őgyeléd, az golyvára kötőd,
meggyógyittya (Keesk: ÖtM. 279). Mint a gelyva es súly talál-
tatik az ép testben: strumae et tumores (Vallást. 203). Az isten
házának fekélye es golyvája (Pós: GBot. 61). A kapornyatának
levele golyvát, számölcséngest el-ront (Váli: OrvSz. 16). **2)** cap-
reolinus Com: Jan. 28. [championon]. A cseperke gombác,
gelyvác, veres gombác a gombác között leg jobbac (Com: Jan.
28).

Golyvás: gutturosus C. strumatiens, strumosus MA [kröpfig].
Gélyvás, nagy torkó, nyakadagát: gutturosus PPB. Az feier-
tónisek gyökerenel nyontanab jo kemny golyvas dagadasokat,
mert azokat el ozlattya (BeytheA: FivK. 13). Golyvás ember
(Bethl: Élet. 315).

[**Golyvasít**]

még-golyvasít: [strumosum reddo; kröpfig machen]. Sy-
riában egy forrás meg-golyvasít (ACsere: Enc. 123).

Golyvásság: [strumositas; kropfkrantheit]. Ér az nyakáu,
szóglü golyvásságról (Cseh: OrvK. 5).

GOMB (*gomba* Nyr. VI.458. ACsere: Enc. 232. 235. fül-
gombája Helt: Bibl. I. Qq2: **1)** bulla C. globulus, sphaera,
nodus MA. [kugel, knoten, knopf]. Gomb, tesmő: nodulus PPB.
Gomb, mellyet elé és hátra tolyhatni a sínóron: ductilis nodus
PPB. Az ő bőre aaz hussal es az werrel őzne az ostorolknak
gomyayhoz ragadoznak wala (ÉrsC. 46b). Homlokon való
ekességh, ez ekességhben hatul az feneken gomb vala (RMNy.
II.49). A kopjánac az ő gombiatal fogua a tőue ollian vala mint
a szíutók nag feiti szubolia, ackire a fonalat tekerik (Mel: Sám.
34). Négy öreg ezüst gyertya tarto gombajával; egy ezüst füst-
tőlő, kinek a belső gombája aranyos (Nyr. VI.458). Bevezeté
az fejedelmet az három árboeczűjű s tetején három nagy ara-
nyos gombokkal fündöklő andientia sátorban (Monfrók. VIII.363).
Kokasoc, keresztec, gomboc, mellyec a tetőzetec valamelyic
szegeletin fel emeltetni szokta (Com: Jan. 107). **2)** [orbiculus
vestimentii; knopf am kleide]. Gombok a göntösön: noduli ad-
strictorii PPB. Az mi az gombokat illeti, én azt váltig siettetem
az gombkötőnél (LevT. II.221). Fehér zománczsal zománczozott
gombok (Radv: Csal. II.279). Az gombot, azt reméljük, az
kolozsvári ötvösök közül megtudják aranyozni (RákGy: Lev.
72). **3)** [caput; kopf]. A baynagnak gombját tulaydon maga
fegyverével ütötte el (Megy: Cowp. 6). A veres fenyőnek gom-
bája könyű (ACsere: Enc. 232). A vad rosákon termő gomba
az arenát ki űzi (235). **4)** bulla: gomb, függő pészét PPB.
5) pinnaculum MA PPB **6)** mabum MA PPB

fül-gomb: auricula PPB. [ohrläppchen]. Gombája az fülenc: auriculae infimae pars MA. Ted Aaronnae es az ő fümne job fülenc gombáitara: pones super extremum auriculae dextrae Aaron et filionum eius (Helt: Bibl. I 1042). Aaron job fülénc gombáit meg kené (Kár: Bibl. 194). Hints meg azzal az ő job fülénc gombáit (MA: Bibl. 176). Kend meg fülök gombáit, vovén kos vereten (MolnF: Lfárh. 13). Két fülénc ált szúrt gombája (Gend: RP. 508).

oszlop-gomb: caput columnae; sülencknopf. Az oszlopnae gombá felily ertzél vala (Helt: Bibl. II 392. Kár: Bibl. I 308. MA: Bibl. 184).

szár-gomb, száras-gomb: orbiculus insatus; henkelknopf?. Két bokor, régi forma, ezüstből csinált száras gombok (LóTF: 1775). Szárgombos, mészal béhatt, vállba vágott újjá mente (Mondrök. XV 447).

szővés-gomb: [orbiculus textilis; gewebter knopf]. Az felső ruhára szép két pár szővés gombot varjanak (TörtT? II 131).

Gomboeska: hulluka C. [orbiculus; knüpflein]. A ruhák kapásokkal, borogásokkal és gomboskékekkel foglaltatnae ösze (Com: Jan. 100). Aranyozott ezüst gomboeska (Rady: Csál. II 11).

Gombol: nodis adstringo SI. [knüpfen]

[Szólások]. Akamint gombolyák a jakokokat és üssék fel orrokat, ugyansak hátrább maradnak eő nagyságok (Fál: NU. 152).

Be-gombolja a kőntöst: vestem globulis constringit, colligat PP.

föl-gombol: [subligo; aufbinden]

[Szólások]. Nagy magad tartassd, föl gombolt a jakokat beszelles (Moln: Apol. 5000). Az öreg ur bhoesata gögjét, fel gombolt ajakát, félre tové sívegét, esipőjére kezét (Fál: NE. 27). Akiben szaporatlan az ész, minden aprólékra fel gombollya ajakát avagy tatty száját mint valamely isten tsudájára (Fál: UE. 180). Fel gombolt ajakok (Fál: Jegyz. 992).

ki-gombol: enolo, vestem laxo, fibulam solvo PP.

ösze-gombol: comodo PPB. [zukuöpfen]

Gombolgat:

ösze-gombolgat: [orbiculis constringo; zukuöpfen]. Illies az ő palástyat öszen fümén es gombolgatna, meg íte a palástal a Jordán vizert (Mel: Sám. 368).

Gombolyag: 1) glomus Ver. glomeramen C. [knäuel]. Gombolyagba tekerni a fonlat: filum conglomerare PPB. Molat béhencne, gombolyagot tekerecne (Peesi: SzázK. 74). Giapinulac gombologia, czioportia (Érasin: Erk. 58). A len és kender a natriumból matólára tétettévé gombolétatnae gombolyagoc és léssen vészon (Com: Jan. 97). Fonal, az ki gombolyagban, vagon övenhat (Rady: Csál. II 299). Ha én reám nem togtá volna a pénzét, egy gombolyag ezernáját, ma is élt volna (BékHajl. II 270). 2) dragma. Mel azon embernek vagon tíz gombologia es ha el vezendi ég gombologiait, nem de meg goyta o zevoldneket es zovelmest meg keresi, mig nem lele: quae mulier habens dragmam decem, si perdidit dragma unam, nemo accendit lucernam (MolnC. 32). Mely az zovallatnaik vagon tíz gombolyaga, ha ez teveszenteny egyket, nem de faklyath gyoyth es dol hümaya mynd az hazat, es nagy zongalmatosággal keresi, myzlen nem hely látet (JordC. 181).

Gombolyagos: glomeratus MA. [knäudig]

Gombolyék: 1) glomus SI. [knäuel]. A hegyek nagy gombolyék menté, v. rája clack az oldja a hullunk vala a pok

rőczokta (szd: Krón. 90). 2) buniás PPB. [steckrübe]. Nagy gombolyék, val répa, tátorján gyökér: buniás PPB.

Gombolyít: glomero C. MA. aufwinden PPB. A len és kender kötfélékből matólára vagy gombolétora tétettévé, gombolétatnae gombolyagoc és léssen vészon (Com: Jan. 97).

be-gombolyít: inglomero PPB. [einlechten].

ki-gombolyít: [dissolvo; ausflechten]. Ki-gombolyítta sok papíros tsigákra kinzott hajút (Fál: NA. 142).

ösze-gombolyít: conglomero MA. zusammenwinden PPB.

Gombolyítás: glomeratio C. MA. das aufwinden PPB.

Gombolyító: gyrgillum MA. gyrgillus PPB. filatorium SI. [haspel]. A fonal peretz matólára, áspára vagy gombolétora tétettévé gombolétatnae gombolyagoc (Com: Jan. 97). Vigyétek a tűre az orsót, matólát, gombolyót (Fál: NA. 194).

Gombos: bullatus C. MA. [nodosus; knüpfig, knotig]. Gombos mint a máknak a feje, mák-forma: papaveratus PPB. Verek vala ey magokat zybol chynalt gombos ostor-akkal (DomC. 294). Az agának ismét attunk 12 gombos kést (MondTME. 1190). Szügyelő arany zománcos és köves, 16 nyakára való gombos ékessége (VI 208). A gombos sárga lálában vagon fejt szőnyeg tiz (Gör: KarCs. IV 419. 83). Czirragombos szolgáim valának (Thaly: VÉ. II 317). A diákok és oskola mesterek gombos mentét ne viseljenek (Bod: Pol. 85).

Gomboz: [orbiculis consero; mit knüpfen besetzen]. Egy ezüst fonallal elegy, testzín selyemmel szött sinor öy majez nélkül fejt szofionnal gombozva (TörtT? 1744). Az öveket húsz s negyven gombbal is gomboztatták, a kitél kitél 1759 (Házánk. 1294).

GOMBA: fungus C. MA. erdschwamm PPB. pilz. Gombából való: funginus C. Ollyan mint a gomba, a feje egészen bé-feli: funginus genere est, capite se totum tegit PPB. Ez fanyú fán termet gombáoc agaricum nunc (Mel: Herb. 18). A gombák némelyeknek tsömögői (Com: Jan. 34). Mind ezek közziklak oldalain nevedelt gomba forma termések (Misk: VKert. 583). A kalapos gomba magán vezet sok pórsereget (Fál: Vers. 874).

[Szólások]. Gomba ember, ostoba ember: fungus homo PPB. Mint pófeteget meg bírt a gomba (Thaly: Adal. 139). Ebben az országban nőnek fel az emberek a nagy baszágra, vala mint a gomba (Mik: TörL. 399).

[Közmondások]. Gombaszedőnek tőkén a szemé (Bethl: Élet. II 10).

apró-gomba: infans boletus PPB.

bábalng-gomba: [stinkschwamm?]. Ha a le ízben, hajlasban megszobosodik, végy bába fng gombat, egy lot sárkanyvért, ezeket a sebbez tartsd es e konettel gyogytsad (Cseh: OrvK. 37).

boléta-gomba: fungus Nyérk.

bolond-gomba, bolondos-gomba: [fungus; stinkschwamm]. Bolondos gombat meg nem evett (Könyi: Hltom. 104). Bolond gombat emi (SzL. MVII. 110).

borza-gomba: auricula Judae PPB.

esőpérke-gomba: agaricus campestris; champignonul. A esőpérke gombac a gombák között legjobbac és némelyeknek esemegői (Com: Jan. 28).

epe-gomba: russula emetica, agaricus tellos Mel: Herb. 28.

kenyér-gomba: agaricus lactifluus SK. [milchpilzflürling]. A veres gombac, kenyér gombac a gombák között legjobbac es némelyeknek esemegői (Com: Jan. 28).

keserű-gomba: fungus lactens PP. agaricus pipperatus Mel; Herb. 28. Milchpüfflerling PPB. Fut az tokos, tüzes madzag kihull az kerekből, ősi keserű-gombája kidől az fejből (Thaly; Adal. II.90).

kgyó-gomba: fungus in timo nascens Beythe; Nom. 5. nevedékény-gomba; fungus boletus PPB.

nyúlfül-gomba: agaricus leporinus Mel; Herb. 28.

pöfeteg-gomba: Lycoperdon bovista Mel; Herb. 28.

süvegés-gomba: fungus snillus PP. saupfüfflerling PPB.

szarvas-gomba: fungus cervinus; hirschwamm PPB. Szarvas-gombával ürömet s jó szívvel gazdálkodtanu volna, csakhgy mentest élvezze (Gér; KárCs. IV.392). Az szarvas gombát sokáig eltarthatod, ha elsőben jó erőss borban meg főzöd (Lipp; PKert. II.216).

szögfü-gomba: püfflerling KirBesz. 126.

szömöresök-gomba: morehella oseculenta Mel; Herb. 28. tuber Com; Jan. 28. [morehél]. Ezeképpen szózatodóbbé a zöld lüvelkes borsót és a szömöresök gombát (Lipp; PKert. II.216).

tengeri-gomba: [tubera marina; meerschwamm]. A tengeri tsudálatos nemő állatok találatnak, kiket első tekintettei plántáknak ítélhetünk; ezek: tengeri tekervény, tengeri gomba, tengeri tüdő, tengeri tsalán, spongia (Misk; VKert. 583).

tiszafa-gomba: agaricum; leichenschwamm PPB.

úr-gomba: boletus C. agaricus caesareus Mel; Herb. 28. püfflerling Nom. 43. Wram ew naga paranchola ennekem, hogy mennel több wr komanak szeret tehetem, szeret tegyem (LovT. I.258). Kérlek, kérlek, kérlek, köldj úrgombát (Nád; Lev. 25). Az úrgombákat az te neveddel beküldtem vala királyné asszony-nak (41). Fungus aureus, quem Germani kupfer [?] vocant, aureo colore inficiens: vr gomba (Beythe; Nom. 5. Com; Jan. 28). Hiszen esuda-dolog, hogy néhet magatul, talán eredetet vett az ur-gombától (Thaly; VÉ. II.237).

vörös-gomba: ruffulus Com; Jan. 28. [rötling].

vörösbéli-gomba: agaricus campestris Mel; Herb. 28. [champignon].

Gombás: fungosus C. schwammig PPB. Kínálja őket az jó gombás bélessel; nosza hozzá az fukéssel (Thaly; VE. I.343).

Gombásod-ik: flaccesco, fungesco SI [schwammig werden]. A lámpásban való olaj szikrázik és gombásodik (ACSere; Enc. 290).

GOMBÓC gombóda, gombóda MA. gombota Nom. 40. Com; Jan. 79); pastillus MA. rundes küchlein Nom. 40. Lisztből tőtt gombóda, pép; farrenum; pépetske, gyenge pép, kása, gombóda; pulicula PPB. A mérszáros avagy heutes serpenyőben rántott gombólyó falatokat, gombotakat csinál (Com; Jan. 79). Süfrün szörták a várból a vas gombotokat (Könyi; HRom. 160).

GOMOLYA (gomolyó MonTME. I.45); [süsser küsse]. Hegyese-ten tsínlátott sajt, gomolya; *meta lactis PPB. Tóth István és Füzö Lukács béri külön-külön 10 ft. 3 sajt, 3 gomolyó (MonTME. I.45). János kovács vejít Mihályt sajtosnak fogadtuk meg 13 ft. 3 fertály buza, 2 sajt, 2 gomolya (290). Csanki István főzö béri három sajt, három gomolya (291). Conventiója juhásznak minden 2 hétre 1 gomolya (Évk. XIII.78. 86).

[Gomolyit]

Gomolyitás: [conglomeratio; zusammenhäufung]. Ha mind ez vélag egbe gűlt tyzes nag gomolyotas auág egy nag tyzes kerekdű állat es igaz középtötte volna eg maroc haág len cőpű auág zöz, ime az s természeti zerent való lágságabol nem vetne laugot es tyzeth (NagyszC. 25).

Gomolyod-ik

Égybe-gomolyodik: [conglomerat; sich zusammenknäuen]. Az állati mag a nagy élet érből a golyok egybe gomolyodot menedékibe vitétt lélek eres vérből leszen (ACSere; Enc. 150).

GOND: 1) cura C. MA. sorge PPB. Gondlal; curate; gondnak ol hágsáza; remissio C. A sok gond közzött reáérik az álom; somnus *insperit curis PPB. Nem azt monda nala mert zent yrasnak oluassasé neky nemkellene, de tanuságuk felettebnala gongyáról se volna mendont (EhrC. 109). Tyteket férfyneé gongya nem bant (VirgC. 138). Gondomat es dolgomath oth akarom termőn (WinkC. 290). Wdaratamé gongyát neky hágsya (ErdyC. 500). Szorgalmatos gond győtri őket (MA; SB. 126). Azokra bizza az isten satorinac gondyát (MA; Bibl. 1117). Soba én te rólad nagy gondú elmében ily vitézteleséget nem eresztetem (Zinyi. I.157). Azzal szegre egy darabig a setét gondokat, magad pedig téj szőlőre, tús égre (Fal; NE. 20). Nékem ugy tetszik, hogy valami gond szállott kegyelmednek szívére (61). **2)** [cogitatio; gedanke]. Milyen az álom tegedet meg foglal, mongy valami-nemő dió-reteket, auág valamimőnő haznalatos isteni gondokat gondol (VitéC. 59). Vala műezőz erzendő fertelmes gondokkal haborgatni, műezőz lelki zemeődneé eleibe vessed, miképen Kristus vromé, te éretted meg főzítetet (71).

[Szólások]. Az én gondom; curatio mea est PPB. Gondja vas; My gondwnk vagyon mynekűnk (JordC. 320). Semmi gondja tinez; in tranquillo est (Deesi; Adag. 300). ~ *ombez*: Nem szőlök ahoz, az milőz gondom tinez (Deesi; Adag. 194). ~ *omne*: Azon vagyon minden gondja; *invidiat mens curis PPB. ~ *omne*: Akár győzzék, akár ne, mi gondunk reá; vincant necne, quid refert? PPB. Mi gondod, majd ollyat mondok, reá; quid tua, *malum, refert? PPB. Nyuzen ee gondol reá (JordC. 563). My gondom vagyon reá ennekem; quid mihi (627). Eg zal gongia sem uolt mi reuk (Ózör; Christ. 382). Lás dolgodhoz, csak az máséra ne legyen gondod (Deesi; Adag. 224). Kineckineé; az ő sántázára, őz állásúra gondyá legyen (MA; Scult. 267b). Lesz gondunk reá (Fal; NA. 234). Az én szerentsémre léssen másnak gondja (Fal; TE. 633). ~ *omribl*: Ez egy zerzetevssrevel eme nagy gond vagyon (MargL. 63). Nyuzen gondol valakyre; non est tibi cura de aliquo (JordC. 124). Nínchen neki gondyá a juhokól (Tel; Evang. II.106). ~ *omne*: My gondom vagion nekem frater Ferenczel (VirgC. 20). *Gondba ess*: Viszkelettem azutim kelyvét azzal, vemő méltó gondba kinyilt szerentséjét (Fal; TÉ. 633). *Gondra marad*: Az szegény asszony ilyen hamar gondra maradt (LovT. II.6). *Gondot ad*: *injicit curam PPB. Vlknek nagy gondot adni; *accendere curam alieni PPB. Ez több gondot ad nekem (SzD; MVir. 181). ~ *forjat*: Albam forgatom minden gondomat, hogy czelekedgyem páranzolafidat (MA; Bibl. V.58). ~ *lert*: Gondot tart reá; curam observat MA. Más dolgára gondot tartó, minden tálban kalán; alio-numum rerum *curiosus PPB. Ha valami gondodat tartol reá; si qua te *attingat cura PPB. Bizonságdra gondot tart lelken (MA; Bibl. V.58). Ki nem vigyázol szentelt homlokokra, hanem gondot tartasz szegényebb sorsokra (Orzy; KöhlH. 68). ~ *litesz*: Letenni róla gondját; *deponere curam PPB. ~ *ossz*: Gondot venni magára egy részről, mással együtt; *capessere partem curam PPB. Még az idegeneknek fel kell gondodat vennie (MA; Scult. 124). ~ *visel*: Gondot visel reá; providet, procurat MA. Minden ziksegekről gondot viselnek (VirgC. 48). Gondot viselőnk az etelre (DebrC. 64). Viselőnek gondot ehrlő (64). Gondoth viselőz vala zolgyáról (TelC. 9). A testneé gondyát ne viselýéteé gonosz kénúságokra (Helt; ÚJT. si). Nem viselhetűne ugy gondot a memyiekre (Megy; 6Jaj. III.37). Leveles ladamat gazdam azzoni halála után adgiak Rakoczi Ferencz uram kezéhez,

eo visellie gongiatu (Rady: Csul. III 144). *Gond alá hogy*: Ymola seent Anna azzont, hogy az hó gonga alá lagot yuhoknae melholtatneyer gongokat viselli (TelC. 81).

[Közmondások]. Oly követ vehet egy bolond a kútba, mellyet tíz ezresnek-keis gond ki-vonni (Pázm: Kal. 108).

Gondatlan: incurius, incuriosus, inconsideratus SI [norsorgam]. Gondatlanul: solute; gondatlambul, gondúslelembwl; incurius C. A farkas seb gondatlanul tartatván ki-sebesül (Com: Jan. 60).

Gondatlankod-ik: needio PPBL [norsorgam sein].

Gondatlanság: needia PPBL incuria, inconsiderantia SI [norsorgamköt]. A gondatlanság rontya s vesztí igyeket a tudatknoknak (Fal: UE 383).

Gondol: **1**) cogito C. MA. denken PPB. A mit gondolt józan korában, ki-mondotta részeg korában: quod in animo sobrii, id in lingua *elbri PPBL. Kérlee-tégélet én vram istenem, segeh emekem, mert to tótted az előbelieket es azokat azoe vram gondoltad: illa post illa cogitasti (BécsC. 30). Tő kítec gondolam toldhat ő allattólhoz eg segenét: quis vestrum cogitans adlicere ad statum suum cubitum unum (MünchC. 24. 28). Mít gondoltok gonozt ty zywetekben: quid cogitatis mala in cordibus vestris (JordC. 378). En istenemrw gonozt gondoltam zaimbe (VirgC. 5). Gondoltam, zoltam, tanacz voltam hozzá (8). Czac ingyen se gondolly semmi gonozt az te felebaratodra (Bom: Préd. 429). *Gonozogondol Mihály* (Nyr. V.510). Szólnyfib es ektelemb paraznasagot emel nem gondoltam (EszTF: IgAny. 371). Egy szólnyéra sem gondoltam én azt (MA: Tam. Előb. 7). **2**) reor C. puto arbitror MA. meinen PPB. Mikor ingyen sem gondolta, akkor vetettem ezt szemére: hoc *nec opinanti objeci PPBL. Nem hozzá által hőköt, azt gondolvam, hogy ne-talutan haddal tanadnak ellene (JordC. 36). Vallyon mit gondold, hogy mond amaz ír (Pázm: Préd. 161). A ki csak valaki akar illetet teni, azt gondolhatná, hogy igen messze futamodtak ezek (Pázm: Kal. 629). Azt gondolák, hogy megholtam volt, mivel igen felpuffadt volt egész testem (Mik: MolN. 135). **3**) [perpendo, reputo; erwägen]. Kezde wmagaba gondolnia azt, hogy kie volna ez nagy zok (VirgC. 64). Gondollyatok az mezőknek vyraghyt; considerate lilia agri (JordC. 371). Gondollyatok tymagatokban, ez neepelrőly mit kellyen tenetek (723). Ennek vinná gondolat, miképen valanae vrom: Crismusne hald meg tőrettemen (VirgC. 80). Gondolat amae mertekhetetlen nag voltat (8). Molyra a fő mesterec, iskola mesterec és azoknae segít őrsni figyelmezzene, és jól gondollyanae: attendam perpendamque (Com: Jan. 154). **4**) [statuo, constituo; entscheiden, beschliessen]. Gondolacmaha ötet megölniec: cogitabant interficere eum (BécsC. 49). Es gondollyak vala, hogy ottan mynd megl őneek lyokot: et consultabant de iis interficiendis (JordC. 723). Gondola megvomi az ev testet az bortul (DomC. 7). Idvossagheeről tanacholvan gondolac ez nyawalyns vyragot el hadny (ÉrdyC. 338b). Egy yfőw el vegezy es gondollya, hogy nykoron XXX ezteud's kor hely kend, zeezetben meegyen (662). Gondolac magyaroc magokat arra, Lászlóért küldének az Czehországra (Valk: Gen. 23). Hög tenen magodat má arra gondolat, törnen hazassagban magodat foglalad (Istv: Volt. 3). Gondollya magát s ezt vissza mondgya (Pázm: Kal. 443). **5**) excogito, contingo, machinor C. [ausdenken, ersinnen]. A mit en ellenem gondoltatok vala, ty revatok harantam (ÉrdyC. 542b). Isten az embert twlaydon az ow zent flynak pedzatt tyara teremtetto, kyneelyobbat, zeezbet nem gondollata (533b). Okossagot gondola hozyna, wé mynd almat latot volna (653). Ezt a felelet az sz. iasból vőtteke vagy csak magok gondolat, hogy utat vészthassenek (Pázm: Kal. 175). Embertől főből gondolt találmányoknae sőtér irányékában bolygatanae (Zvon: Post. P.900). Gondoltam ezeket lakván vízvárussat régulta Budának (Thaly: Adtl. II 111). **6**)ingo MA. [imaginor; sich vor-

stellen; einbinden]. Zent körözthán ha gondollak, te kenodban en kywanlak (CzechC. 24). Minden abatok, melyokot ember lathatnak, gondolhatnak (VirgC. 95). Gondolliattatok, mynemew mwkawal es zent celellet vettek az hyw neepok meennyeknek orzagat (ÉrdyC. 528b). Az oka my légen, soha nem tudom gondolni (RMNY. II 63). **7**) comminiscor C. [bedenken, sich erinnern]. Gondoltam régi napokat es őrök ezfőndöket ezemben vallottam (AporC. 32. DöbrC. 156). Ez kezde gondolly istennek irlalmassag (DomC. 229). **8**) curio MA. [curam habeo; sorgen, sich kümmern]. Valaki remék-désével semmit nem gondolni: preces aliequas *despuere; nem sokat gondolni valamivel: aliquid non *multo facere PPBL. Ky gondolnia vele, hog fel emelney zegenth (NémGL. 343). Semit ne gondoly az twreudw edenre (VirgC. 146). En ezzel semmit nem gondolok (MargL. 28. WessprC. 41. 55). Semit az byro nem gondol vala vele (JordC. 770). Nem gondol az eger sem eger fogodal sem macskaul (SándC. 3. 24). Mistan foglalatosok vagywnk a my azzonywnk-nak zolgalattyaban es te rolad nem gondolhatok (ÉrdyC. 486). Eeterre, ytara nem gondolnak (599). Az ragalmassaggal ti ne gondolyatok, mert sok jámboroknál dieseretben vagytok (RMK. II 282). El gondollyon semmit véle: haud erant Hypocoides (Deesi: Adag. 71). Ha nékel tetszik, en sem gondolok véle (85). A ki téged gyalázattal el-burit, ne gondolly véle (Com: Jan. 20). Salomon, ki valának főz ember volt, semivel kevesbé nem gondolt, mint a tudományokkal (Ily: Préd. 155). **9**) [meditor; nachdenken]. Gondolatott: commentatus C. Kinec teie egyes, erről gondollyon (BFaz: Assz. 52). Tovabra gondolo, vason (Ver: Verb. Szót. 26). Gyorsan erről ők ilyen gondolnác (Cseng: Jer. A3). Úgy gondolt az aránt (Gyöngy: Char. 39).

el-gondol: **1**) cogito, expendo MA. [bedenken, erwägen]. Az elve el-gondolt gonozzokat könnyebben szenvedjük: mala fimo *praemeditata meliora PPBL. **2**) [imaginor, fingo; sich vorstellen]. Valamit úgy névelni, a mint maga el-gondolta: ad *libidem fingere aliquid PPBL. Olyan proféta nem volt ő, az minemüt az kébzett és magában el gondolt (MA: Scult. 311). A mint mindeniknek idáját ő magában el gondolta vala (Com: Jan. 4). **3**) decerno, constituo MA. beschliessen PPB. Valamit el gondoltam, el vegeztem, meg kel lenni (Mel: SzJán. 7). El gondoltac volt magokban, hogy emékem ártanának (Kár: Bibl. 1432). Nagtak gondolja el, az sokadalnak mily alkalmas napokon legyenek esztendő által (TörtT. 1693).

[Szólások]. Mikor a dümák könyökökre dőlnek, mélyen el-gondollyák magokat; azonban alattomban ott terem a gonosz, képeket hord elméjékben, tüzet rak szivekben (Fal: NA. 194).

löl-gondol: **1**) [excogito, reperio; aussinnen, erfunden]. A két kerékű szekér vagy talyiga, mellyet az emberek akkor gondoltak fel a szükség miatt, akkor nevezetett volt Béta szekereének (Bod: Pol. 52). **2**) [statuo, constituo; entschliessen, zum entschluss kommen]. Mikor azért ezen fárának magamban, ily véget gondolké vegro fel dolgomban: hogy ne fogyatkozzam jó akarotdomban, te se esdassalmeg én igaz váltomban (GyöngyD: MV. 51).

ki-gondol: **1**) excogito, reperio, invenio SI. [aussinnen, erfunden]. A fazakas az agyagból eserep edényeket formál, ki-gondol (Com: Jan. 106). Okossu ki-gondolt mesterséges hadi eszközökkel: machinis bellicis (151). Sok ki gondolt fortélyval róttá, kavisította a várost egy néhány izronla (Bartha: Krón. 120). Egy kötésre fűz minden kigondolható örömököt (Fal: NE. 106). Mindent ki-gondol a szegénység (SzD: MVir. 382). **2**) [omnes cogitationes secum pertractare; durchdenken, überdenken]. A spanyol nem beszél-ki mindenkor magát, meg elégedvén azzal, hogy ki-gondolta magát (Fal: UE. 18).

kigondolás: **1**) [cogitatio; gedanke?]. Az értelem által az lék formáltatnak és a kigondolások (Ily: Préd. II 16). **2**)

excogitatio; das aussinnen]. Pindarus a bölts embert a jó tanú (soknak ki-gondolásában a rokához hasonlítja [Misk: VKert. 62].

még-gondol: **1)** [puto, arbitror; meinen, glauben]. Itéled-e, hogy valaki ezek-közűl meg nyugott, meg-elegendett állapattjában? meg se gondold azt [Pázm: Préd. 36]. **2)** [fingo, imaginor; sich vorstellen]. Ki gondolhatta meg, mely nag keserűsögről vala az zsv anától az artatlan fnyak el valya [WeszprC. 43]. Meennyet tett leegyen, ky gondolhattya meg [ÉrdyC. 569b]. Valamyt ember meg gondolhat, myndenben nagy, hatalmas [519b]. Mennyei élet, kit most elme meg nem gondolhat [Born: Préd. 275]. **3)** considero C. reputo, cogito MA. erwägen, bedenken, betrachten PPB. Gyakorta meggondolom: recogito C. Ismét meggondolom, meg-lányom s vetem magamban: recogito PPB. Meg gondoluan wbet, mynemw dclwseges helthi es ekese-seges zeket az meniorzaga tartnak neky [VirgC. 64]. Ez frater meg gondoluan az w byneynek sokszagat [50]. Meggondoluan papa zent Domonkos atyankat lenny myndenkeppen zerzetesnek [DomC. 99]. Intveen, hogy meggondolnája az fraterekkel evzve eg akarattal, es valasztanak egy megbizonyvlt regulát [16]. Ó zerelnes atyamfnyay gondolytatok ze meg [ÉrdyC. 10]. Ó nagy vezedelem, hogy ez eelyen yak vezyköt meg nem gondolytak, hogy magokat tewle meg otalmaznak [557]. Ha my magwnkath yol megli gondolyok es megli nezywk, byzonyawal my magwnkba sok dolgokath megli feyghethwnk [ÉrsC. 222b]. Nagy rettenetes vaksag mi beunfinc, hogy chijak meg sem indul az mi szüfnec, hogy valoha meg gondolnuc, mely nag yrettenetes öröcke el karhozni [Born: Evang. IV.6. Tel: Evang. L120]. Gondolhatsz meg a szegeny iambor Jobual, hogy soc iot vöttel istentül [Sib: VigK. Bij]. Meg gondold, hogy a szerenc-sének kerekén állasz, ha fordúl, meg-esel [RendÉl. 66]. A ki tsak akkor gondolya-meg magát, mikor már merül, későn bänkődik, hogy a vízbe lépet [Fal: UE. 412]. **4)** [statuo, decerno; beschliessen]. Mvtasson mynekowik oly alkómas helthi, hol ott a myt meg gondoltwnk, teetemeennyel el vegezhešsők [ÉrdyC. 577]. Mykoren az ew fišesees y woltabol meg gondolta vona ez wylagot wylagosytny es waltathany, meg akaraa yelenteny tytkyat es tanachaat [342b].

elől-még-gondol: praecogito, praemeditor C. MA. [vorher bedenken].

előre-még-gondolás: praemeditatio C. [vorbedacht].

még-gondolás: consideratio, reputatio C. erwägung PPB. Meg-gondolás, valamiről való elmélkedés: commentatio; magában meg-gondolás (*cogitatio) tacita; figyelmetes meg-gondolás *cogitatio acerrima, attentissima PPB. Ez fele meg gondolas el tőri mind azoenac ó kevelszögket, kik yg mondnae: az mi kezeinc hatalmasok [DebrC. 253].

maga-még-gondolás: considerantia C. PPB. [bedacht-samkeit].

még-gondolat: [consideratio; erwägung]. Urunknak kenak halalanak aietatossagal ualo megli gondolattia [TibC. 16]. Imez uegnec megli gondolattiaabol erthetők megli [32]. Tulaydon küsdedsegednec megli gondolattia [VitkC. 8]. Ez én emyi farsatsagos budosásimnac megli gondolattiyában ezzel wigasztalom magamat [MA: Scult. 1. MA: Tan. 36].

még-gondolatos: [consideratus; woblbedacht]. Meggondolatos tanuság [MA: Scult. 325].

még-gondolatlan: **1)** inconsiderans C. [nicht überlegend]. **2)** inconsideratus, inconsultus, incogitatus C. [unüberlegt]. **3)** incogitabilis; undenkbar]. Meg latogatlak tegődet es megli gondolatlan örömmel tellik be a te züned [WeszprC. 34].

maga-még-gondolatlan: incogitatus PPB. [unüberlegt].

még-gondolhatatlan: incogitabilis MA. [undenkbar]. Nyn-
cén zanok az ű wduarolnyak, bizonyawal megli gondolhatatlan az

ű sok wltokk [SándC. 2]. Korlek theghedoth az megli gondolhatatlan nagli keseruwseghederth [PozsC. 26]. Megli gondolhatatlan hazudatossg, meli köwteközök wrvuk Iesusnak zileteseből [DebrC. 53]. Valaki wronc Cristusnac megli gondolhatatlan zent-seges testet wret meltatlan ezi iza, iteletet ozik izic őmagnac [VitkC. 37].

még-gondolható: cogitabilis C. [denkbar]. Az ötödik Károly császár, minden emberi okkosságtól megli gondolható erősséggel győzhetetlenő fött vala [Pázm: Kal. 411].

még-gondoló: considerator C. [denker].

rēa-gondol: [delibero; sich beraten?]. Az koronát wnak helyén hogy nem lelék, igen megbüsolának, de rá-gondolának, az szent István testét igen hamar felásák [RMK. IV. 28].

Gondolás: **1)** [cogitatio; das denken]. Hirtelen való gondolás: extemporalitas; gondolás, gondolua találás: excogitatio C. Mondyatok gondolaaatokba [dicitis in cogitatione]; ol wegyek hewsznagba w warasokath [KeszthC. 384]. Balgatag dolognac gondolasa hfn [Kár: Bibl. L617]. **2)** [opinio; meinung]. Zent Piferenc frater Bernaldhoz fordola, hogy magat eleztebly gondolasarwl neky alazatosst wadlana [EhrC. 10]. **3)** [imaginatio, vorstellung]. Igen nagli es keserw vala a Kristusnak ő kenia, kinek csak gondolasa is oly waltozast tőn az ő testeben, hagi a keserusegnec myatta wérős wrettekkel wretőzneik [WeszprC. 60].

Gondolat: **1)** cogitatio, cogitatum, commentum, meditatio, theorema C. meditamentum MA. gedanke PPB. Okos gondolat: machina; tetetöt gondolat: commentitius C. Zibol zarnaznac gonoz gondolatoc, ember fldőkése, tőruen tőresce [MünchC. 43. 28]. Tunyasagomat byzonyotomat alnokszagos gondolatokkal [VirgC. 10]. Wetkeztem gondolatimba [7. 139]. Megli ysmerven Jesus lw gondolattyokat, monda [JordC. 404]. Eze wozót welekődees ez eelyen gondolat [ÉrdyC. 606]. Midőn soc föll a kisirtő gondolatoc reanc rohadnak, ott wlic meg, mint lizšüne [Born: Evang. IV.248b]. Istentelen gondolatú emberek [Kár: Bibl. L636]. Magam gondolatit és újomból szopott dolgokat nem írök [Pázm: Préd. a3]. Sovány és száraz gondolatokat forgatnak [Pázm: Préd. c]. Zurzawar gondolatoc ezek [MA: Tan. 163]. A ti agiatokbann firt, gyurt gondolatitok [Bal: CsIsk. 316]. Illy gondolat kezdi elméjét esiklandani [Megy: 6Jaj. 16]. **2)** [reputatio; das bedenken, erwägung]. Paranczola, hogy my wrvnk-nak vr Yesus Cristusnak gyczeretyre gondolatnakewl kerewd-nec valamyt [EhrC. 136]. Minden tanyoswnnak felette ertek, mert eu gondalatim te hağasid: testimonia tua meditatio mea est [DebrC. 65]. Emelekezeyl wram Jesus az nag keseruwseeg-reel, kyth the zywedhen wysylek kerezth fnyak gondolattyarol [GyöngyC. 8]. Leeznek kellernethesek een bezedym ees een zywennek gondolatya lezen myndenkoron the zyneth eeleeth: meditatio cordis mei in conspectu tuo semper [KulesC. 36]. **3)** [opinio; meinung, annahme]. Ki-kell elméjékből wenni az a gondolatot: ea opinione *levandü suint; Nem-is tsalatkoz-tunk megli gondolatunkban: nec nostra nos *opinio feállit PPB. Illy gondolatban woltanae [Kár: Bibl. II.185]. Rusnyay gondolatokkal wltanak az isteni felség föll [Tof: Zsolt. 608]. Már majd ollyan gondolatok jöttek az oldalamba, hogy walmi mag-nes kö tartőztatja ott kedet [Mik: Törl. 266]. **4)** [consilium; entschluss]. Nabuhodonozor monda őbenne egondolatot lenni, hogy wend a földet ő wrasaga ala alazna [BécsiC. 12]. Miert Cristus wronc mü erettőnc testeben kint zenuedet, tū is azon gondolattal, feğne-kezetec fel [VitkC. 71]. **5)** [imaginatio; eubildung, vorstellung]. Távöl járnü gondolatjával a dologtól: *aberrare conjectura PPB. Foglalyak magokat az isteni gondolatnak édessegébe [VirgC. 74]. Lágsagos tanusag, kit atte budoso elmednec forgo gondolatya zened [NagySzC. 85]. Megli csak gondolatunkba sem foghattyc mind meg, nem hogy beszedünkkel jelentetnőde ki [Tel: Evang. 608]. Megli gondolat

sen éri bel az emberi elme (Aly: Post 372). Ez ilyen, tágos mezőt ad a gondolatnak (Fél: TÉ. 707). **6)** [cura; sorge]. Tery meg te celladba es valya enolom zergalmatus gondolatol (ÉhC: 19). Némelyeknek fő gondolatyoc, hogy az ő nemzetek el ne foglyon és nevé öröké megmaradjon (MA: Bibl. V. 21). Néhéz gondolatok (MA: Seult 907). Ne engedjük, hogy a gondolat és a meleneholia elfogja elménket (Mik: Bórl. 207). **7)** [mens; ratio; peist; klugheit]. Az ő gondolatitokban meg bolondulom, az istent nem bőczillíték (Fél: Tan. 16). Nagy és mély gondolati fejlődés (MA: Bibl. L. 221).

Közmondások]. A gondolatról vámat nem vesznek; nemo cogitationis ponam patitur PPB.

Gondolatlan: **1)** inmeditatus, inconsideratus MA. unbedachtsam PPB. Gondolatlanul esolekesznek (Ver: Verb. E. 56). 00. A mit valaki gondolatlanul mondott, mi szemükre hánya (Pázm: LuthV. 121. 221). Gondolatlan tudatlanság (Zvon: PázmP. 277). Gondolatlan mondások (Sall: Vár. 18). Gondolatlanul egy törvény alá menvén, mellyet vitatott, egy darab kővel nagyon fittványt elveszett (Martoni: SzHist. 11). Gondolatlan ifjú (Hly: Préd. II. 332). Sokszor a gondolatlan tanácsnak is jó kimenetel szokott lenni (Kisv: Adag. 229). **2)** inexcogitatus C.

maga-gondolatlan: inconsideratus PPB. [unbedachtsam]. Meredek, hebelburgya, maga-gondolatlan; praecops PPB. Ekké szöhorozó és maga gondolatlan emberektől általmaz engem vram (Pázm: KT. 326). [Szent]. János oly magagondolatlan vált, hogy ő azt az tisztességet, az melly egyedül az egy istent illeti, az angyalac akarta legyen tulajdonítani (MA: Tan. 196). Maga gondolatlané a jó alkalmaztságot el mulatja; inconsiderati est negligere opportunitatem (Com: Jan. 178. 222). Maga gondolatlan ifjú (Tyúk: Jözs. 159). Tóhai János szép tudományú, de maga gondolatlan ifjú ember vala (Bod: Pol. 83).

maga-gondolatlanul: inconsiderate; unbedachtsam]. Vakmerőwl, magagondolatlanul, ifjú modra valamit mondani, tselkedni: juvenari C. Erre inti az embert, hogy vakmerő bátorságból, magagondolatlanul semmihez ne kezdjen (Helt: Mes. 374). Akarások Pázmányra fordítani, hogy Pázmány magha gondolatlanul írni azt, hogy ő azon egy istent hiszi, a kit a török hiszen (Bá: CsIsk. 9). Nem maga gondolatlanul nevezte szent David az isten haragját arum sum tetendit, kívül polkolbam sergotati az bűnöskéket (Lép: P. 1267). Maga-gondolatlanul hamis sententát mondanak (Mad: Évang. 195). Maga gondolatlanul gyilkos akarattját világ életben okádná (Kereszt: FelKer. E. 56).

magagondolatlanság: inconsiderantia MA. unbesonnenheit PPB. Oh jositai nagy maga gondolatlanság, akar minemű szónyű képtelenségek következéskis, nem gondol velle (Megy: SzAöröme. 374). [Éz] igékkol a bőlts király nem egyebet akart jelenteni, hanem az emberi természetnek azt az ő nagy maga gondolatlanságot (Misk: VKert. 17. SzD: MVir. 303).

Gondolatlanság: inconsiderantia, temeritas; unbesonnenheit, unachtsamkeit. Gondolatlanságnak nevezé, hogy falmat vizgázóra bízzuk (Pázm: Préd. 200). Némely régiek tudatlansága vagy gondolatlansága vagy vakmerőség nélkül való esete (Pázm: LuthV. 21).

Gondolhatos: meditativus, meditatorius, cogitabundus MA. tetsimig PPB.

Gondolhatatlan: incogitabilis MA. undenkbar. Gondolat, hogy a bűnös nyatta embér meg bottatja az bologoknak gondolhatatlan diósségtől (VikC: 69). Jobb nynekvük itti az wlyagot hwal eshivük, hogy nem az gondolhatatlan keent zenyedhivük (ÉrcC: 209). Oh wlyagokvük teremteye wra, ky vag mondhatatlan dy hewsegew, gondolhatatlan zerpsegew (ThewC: 214).

Gondolható: cogitabilis MA. denkbar.

Gondolkod-ik: **1)** cogito, meditor C. MA. denken, sinnen PPB. Gondolkodnac vala őu benne mondan, mert kenereket nem vótte volna (MüncC: 11). Gondolkodik vala zertzeseknek w twkolletesegewwl (VirgC: 67). Gondolkodandol az embéri garlosagrol (NagyszC: 22). Myt gondolkottok thymagokban: quid cogitatis intra vos (JordC: 194). Istenek latsaban gyonyerkölyk, oda gondolkölyk, oda folazkölyk (ÉrdyC: 664b). Meg tanítja wrát hogy gyakorta házból el menyen és ritkán haza gondolkölygé (CsK: K). Az szunyadekonoc es masu gondolköloc nem tisztelic az istent es nem szentelic az ünnepet (Boru: Évang. IV. 1876). **2)** [animo volute, perpendo; erwägen, überlegen]. Közde azon gondolködni, miköpen vrnak paracozolatyat ha tellesyche (VirgC: 25). Mel tanacokban gondolkönac, azokban megfogtatnak (DöbG: 25). Hogy azotti ezli hallottok vna az doctorok es az papy fejbednek, gondolködnak vala azon, mynth leth vna hwnyek dolgot (JordC: 722). Gondol ködjunksza ezek nélkül vagyunk, ha mind a szentek mind ezen osztöznak (RMK: II. 167). Vgy gondolköznak, hogy remenseg es felelem közt kellyen lennyk (KNagysz. 1621 II. 9). Sokat gondolkottam rula szerelmes attiam fia battiam, hogy az en gyermekem kegyelmednek haggzom (Rady: Csul. III. 193). Io lelki ismerettel gondolködzial io fyam, hogy annak ugi kellessek e leomi avazi nem (176). Itjük kegyelmezeket, gondolköjék továbbá vala rettetnes rönlásnak eltávolitása felöl (MonTME. VI. 14). **3)** [ojnir, putz; glauben, meinen]. Ó felsége ugy gondolködt volt, hogy immár ez idén semmit ellenük a török nem indit (TörtT. II. 136). Nem gondolkodom arról, hogy találkoznánk Erdélyben, kik ellenének szabadulásonat (596). Még magoc felől is a magokon fözö kisírtetekből ladul gondolködnök (KBodor: Hősz. 12). Ne gondolködjék ugy (Tof: Zsolt. 13). **4)** [statuo, constituo; entschliessen]. Nagy bánatban esée aniera, hogy maguac magloításural gondolködnöc (Kár: Bibl. I. 180). Mikor prédikazióm kibotsításról gondolködnám, két doloz sokáig tüggöben tartotta tanácskozásonat (Pázm: Préd. 23). Az ő vallásokat megváltoztatni gondolkögyác (Tóh: Vig. 14). **5)** [curo; sorgen, sorge tragen]. Ne akaryatok azon gondolködjy, myt ot zollyatok (JordC: 383). **6)** [sollicitus sum, angor; sich ängstigen]. Mikor haborsagban vagyne es gondolködnam így sapoldne (Sib: VigK. E). Ne is gondolködjál arról ádesem, hogy az hitat itt az Tiszán mi töhink elvegye (RákGy: Lev. 292). **7)** imaginor C. [einbilden, vorstellen].

el-gondolkodik: cogitationibus immerger Kr. [sich in gedanken vertiefen].

elgondolkodás. Mély elgondolkodás: exstasis C.

még-gondolkodik: [perpendo, reputo; erwägen]. Jól meg gondolkögyanc arról (Zvon: Post. II. 147). Ha te hála ado szível meg tudnál gondolködni rula (II. 19).

Gondolkodás: **1)** cogitatio, meditatio, commentatio C. das denken, gedanke, betrachtung. Elméjét a gondolködásra venni: institere animum ad cogitandum PPB. Ezek a rettetnes gondolködések itköznek szövköc (Pázm: Préd. 25). Lelki szemével latan, minemű sok rit tsufölösköt kell szemvelni, eznek gondolködéshöl vérol veritöközék (261). Innét valnac az gondolködésc (cogitatio), ahök avagy álmat lmsagoc es gondolködéshöl számmázó sc fele ábrázölösc (Com: Jan. 60). Rendli, kellec szentül meg nem hánya vti, ügyel mas elmélkölcse, gondolködlára nem veszi (SzD: MVir. 21). **2)** imaginatio C. [vorstellung]. Mykon zömeten az erek cele töt horbozok ny zynükben, szaman nyenykeppen nem va gywük ez vylagon, de az lelky gondolködéssal fowlewl nyilat tok es w istenhez közölhetowk (ÉrdyC: 179). **3)** [cura sollicitudo; sorge, bemühen]. Bőfélagyni a gondolködist. Tablucore animi a curis PPB. Nagy gondolködéssal keres tenez ruhazatokat (Helt: Krón. 7). Egyéb gondolködéstoka

félre-tévén, ne csak testel, hanem lélekkel is jelen legyenek (Pázm: Préd. 4). Második tanításköző gondolkodásom arról volt (a4). Mennyi gondolkodással legyen 10 egész naptól fogva való nem irástokon, mi nem írhatjuk (ÉrkGy: Lev. 145). Az anyád gondolkodásával minden búsulásimot felülhaladj, szólj neki, hagyjon békét annak (252). Vegyék információt nagyságodtól büles tanúsíval, hogy ennyi sok gondolkodásim után nyugtassam meg (MonTME. VI.104). **1**) [reputatio; erwägung]. Kérem kegyelmedet, vegye gondolkodásban azokat az okokat, melyeket Csernel uramtól izentem (TörtT². 1651).

Gondolkodat: [cogitatio; gedanke]. Az maiora na olai mindön fele fey fiaist, malenholiat amagy beteghlyő gondolkodatokat gyogit (BeytheA: FvK. 75).

Gondolkodó: meditabundus C. [meditans; denkend, betrachtend]. Az zyzessegh yegzy az istenről walo ghondolkodoknak clehlyt (ÉrsC. 16).

[Szólások]. **Gondolkodóban** an ejted ezzel az embereket (Czegl: MM. 205). **Gondolkodóban** esék (DKal: Ker. 15). Az ecclesia tagjainak gondolkodóra jutott sorsa mi reánk is tartozik (Nyr. XII.79). A romai catholicusok gondolkodóra vehetik eskönyvben költött miséjeket (Czegl: Dég. Címli).

Gondolkodtat: [pendere impello; nachdenken lassen]. A mái evangeliom egy halottat ad előnkbe, hogy ennek példája magunk állapotjáról gondolkodtasson (Pázm: Préd. 984).

Gondolkoz-ik: 1) [cogito, meditor; denken, sinnen]. Mélyen gondolkozni: *infundere dignum ad frontem PPII. Az ilyen birt, ha megvitték a várta, gondolkozhattak feladásáról (Mik: TörL. 406). **2**) [opinor; meinen]. (Sopregi Mihály elmene után ismét különben gondolkozott az väczi püspök, mert német eszászárnak levelet írt (MonTME. VI.57). **3**) [sollicitus; besorgt sein]. Nye gondolkozék nagyságod, mert elefíl fogva jóakarója voltam (MonTME. VI.45). Semmit ne gondolkozék nagyságod, hogy innet Zolomi mellett valami levelet írtak volna (46).

Gondoló: excitator, commentator C.

[Szólások]. **Gondolóra** vette a dolgot (SzD: MVir. 128).

Gondolom: [fictus; gedacht, eingebildet]. Az emberek előtt az gondolommal való vétek nem olly súlyos, mint az külső tselekedéttel való (Pós: Igazs. II.108). Azon ideák és gondolképzelések, a melyeket a mi népünk forgat a vallás dolgában, éktelenek, oktalanok (Fal: NE. 55). Az ember-szólás nem valami gondolom forma képzelés, hanem fen-forgó telyes szokás (97). Merő gondolom kép és hivalkodó elmédnek haszontalan bujdosási (Fal: NA. 145). Ha azok a gondolom festékek írott képek olly ártalmasok, ártalmasabb léssen az eleven ellenség előtt forgolódni (204). Még erősödévén benne a hamis elhittetés, gondolom boldogságával mulatozik (Fal: UE. 429). Minden gondolom nehezeltetés miatt töltöznek epével (454). Tudni egy kevéssé a világ dolgát ne csak gondolom formán, hanem tetteben is (583). Gyakorta az, a mi után ástunk, csak gondolom szerint jó (Fal: BE. 595).

Gondolt: confictus, commentus C. [erdichtet]. **Gondolt** dolog: cogitatum, figmentum, commentum MA.

Gondos: 1) curalis, curax C. providus SI. [sorgfältig, sorgsam, vorsichtig]. A collegiumot sok gondos dolgai miatt végbe nem vihette (Szal: Krón. 33). **Gondos** dolog (Pécsv: Fel. 3). Az mi hasra gondosne azt kiáltyalé, bár mégis az pápistaságban volnánk, melyben mindennel való bönelkedésine vala (Zvon: Post. 181). Főb dolgairól ne légy gondos (300). Gondosan cselekeszi az ő dolgait (Com: Jan. 196). Oktat szemessen, gondosan: informat provide (154). Nagy dolgokat forgattam gon-

dos szívemben (Zrínyi: ASyr. 161). Mely gondos fíratságnak lattattya vagyon (Derk: ŐÉlet. El3b. 3). Hány ezer titkos fogást nem rendel-el gondos szívben (Fal: NE. 107). **2**) curiosus SI. [neugierig]. Az istennee czodás cselekedetit ne vizsgállyoc gondossan (Zvon: Post. 1350). Felötteb való gondos és haszontalan kérdesecc (MA: Tam. 116). Felette gondos, cselesapós, közköpü, minden lébe loes: curiosus (Com: Jan. 185). **3**) scrupulosus, operosus, arduus MA. miúlsam PPIB. **1**) curator SI [besorger, aufseher]. Hallyátok rettenő Acheron istenek, Pluton Phlegeton ura, Styx, Léthe folyásnak iszonyu gondossa (Zrínyi II.62).

Gondoskod-ik: curam gerō, curam habeo SI. [sorgen, Sorge tragen].

Gondoskodás: commentatio PPIB. [nachdenken]. Magát mindennapi gondoskodásokban gyakorlani: quotidianis *commentationibus se exercere PPIB.

Gondosság: [curiositas; neugierde]. A mi elménknek vizsgáló, szem föl, nyughatatlan gondossága gyakorta akadékok szerez a sz. írásnak olvasásában (Pázm: KT. 17).

Gondság: [cura, sollicitudo; sorge, kummer]. **Gondossá** wala ny gondosságot ebben ne wégien, hog ny mostan fél nem mehetünk (RMNy. II.134). Rabsága embernee nagy boldogtalanság, főlöleg nagy gondság, bánat, szomorúság (Thaly: Adal. 1201). Szíve azon van leg-nagyobb gondosságban, hogy maradt Annija újjabb árvaságban (GyöngyD: KJ. 431). Nicsen olly finnyás kén s olly kényes finnyásság, a kit ne sarkallyon sok fővisses gondság (430).

Gondságos: [ardus; schwer]. A melly kérdésre való felelet igen veszedelmes és gondságos vala (GKat: Válts. II. 227).

GONDOLA: [navis cubiculata; gondel]. Üttem gondolában, három fertály óra alatt Velenczébe mentem (TörtT². III. 350).

GONOSZ: 1) malus, vitiosus, flagitiosus, sinister C. [schlecht]. Feltala, hogy ne mutattna gonoz példart (EhrC. 15. 52). Az cselekedesben az gonoz gondolatok eltanoztatnak (VirgC. 138). Zolomayokat gonozul mongyak (DomC. 247). Sok byneknek gonozb sarabun eset (263). Gakorta megfökkeltem volna a gonoz gondolatokat, ha e világi zeneremtől nem feltem volna (VitC. 35). Egy falumoth az gonoz lathor emberek mynd elettek (RMNy. II.111). Az gonosz vér meg alszik és az io vér fő ki helyette (Cis. F2). A gonosz, hitván, souán és meddő föld (Helt: Krón. 7). Ű magába nem gonosz a hus etel (Tel: Fel. 109). Másnak gonoz tanácsot ad (Decsi: Adag. 10). Borso, bab, köles, nem gonoszul terem (KNagysz. 1579. E2). Az ollyan ostort senky ne tulajdonicha gonoz törtinetnek (Frank: HasznK. 276). Rakuák az írásk gonosz akurattal (Bal: CsIsk. 218). Erej patvarba te próbék, háladatul gonosz gyermek (Fal: TÉ. 734). **2**) perversus, malitiosus C. [improbus; der böse, der schlechte]. Tarsasagot tartotam gonozokal (VirgC. 11). Eluazlyak az gonozokat az igazak közöl (118). A gonozok az ő gonoszagokert miltan erdemlettik az örök kárhozatot (TelC. 260). Jeremiás illyen szókkal tsudállya a gonozok szerentséjét (Pázm: Préd. 27). A gonosz a törvényt, a jámbor a szerentsét féli (SzD: MVir. 149). **3**) [aeger, infirmus; krank]. Hozanne öneki minden gonozul vallokat, kilömb kilömb leletezteckel es getrelmeckel foglaltat (MíncH. 20). Eleyben hozak mynd, kyk gonozul valanak: obtulerunt ei omnes male habentes (JordC. 364). Mynd, kyk gonozul valanak, meg gyogyo'ta: omnes male habentes curavit (376). Nem zykseeg az eghéeseegben valoknak az orvos, de az gonozul valoknak (ÉrdyC. 549). **4**) [aeruma, miseria, dammus; elend, not, unglücklich]. A melly gonosz meg-orvoslódott vala, ismét megújul: quae *consumisse videtur, renouescunt PPIB. Az io fordul neki go-

nozra (VirgC. 91). Ha zomote volna ez világnak minden nyanyalint ez minden gonozthi (93). Az feyedelemnek valamely zerenethibénege awag gonozta thertienenyk (RMNy. III. 32). Hatra veretesene es meg szialhatatassanae, kie akariac az en gonoszomat (Szék: Zsolt. 39). Elédben olvottod az te iavalyiat es Lazar azonképpen az ő gonozt (Láp: P'lik. 11). Gonozomat kenanyae uala (Tel: Evang. 1567). Bennünk lakik az sz. Ilek, jónkra es gonozunkra szímet tart es vigyáz (Pázm: Kal. 33). Minden gonozunknak oka az, hogy kitsiny-korunktól fogva atyunktól es egyebektől az arany es ezüst szeretése óta tik belénk (Pázm: Préd. 201). Az sem igaz, hogy isten az igazakat gonosszal látogattya, mert sőt azoktól minden gonozt eltaszágil (30). Mind az egész esztendőre gonozt jegyez, az emberek néha örülnek egyebek gonozsán (Mad: Evang. 533). A magában lakozó bűnök gonosszán tekerge, a nyomonúság, uak gonosszán sola nem keserget (Matkó: BC'sik. 295). Elvötted javaidat a te életedben es Lazar azonképpen gonozt (Illy: Préd. 134). Kik magok gonozsával lopnak (H. 277). Gonozsát nem kívánnya (DKal: Ker. 119). Mikor a következő gonozt száryen öregbityük es utóbb kisseb mértékben borsátkozik reánk, kevesebb szézyent vallunk mellette (Fal: UE. 371. 5) [improbis, perversitas, malitia, flagitium; schlechtigkeit, laster, schandthat]. Gonosz eszeledő: maleficus C. Eleit venni a gonozsának: *mederi vitis; a bűnság sok gonozsra kisető eszköz: voluptas *esca malorum P'Bl. Nem irolkedik, nem tezen gonozt: non irritatur, non cogitat malum (DöbrC. 295). Gonozt ingerletlen néky (TelC. 259). Gonal, mert te órs vag a gonozra (V'itC. 19). Gonozba tanacz voltam (VirgC. 11). Az ő elmie es ronassaga szorint soe gonozt eszeledie (Mol: Szám. 552). Ragadó az gonoz (Decsi: Adag. 4). Továb tart az büntetés az bűnül, hogy kiesin gonozsának ne itültesék az vétek (Pázm: Kal. 803). Ezekből a gonozoktól füresok a hadgatók (Pázm: Préd. e2). Mitsoda külömbég vagyon az istenfelő jámborok es a gonozsra vetemedett világi böldogok-között (11). Az bűjedem az isten bösözjünne megálloja azon, ki gonozt eszeledie (MA: Bibl. V. 76). Bűniedből gonozok esmetézyek es felnevelkednek (Illy: Préd. II. 185).

[Szólások]. Az zeit zerzetet gonoz hyrben ne keweréyehed (ÉrdyC. 339). Gonozs néven venni (Pázm: Préd. 211). Gonozs néven nem veheti kegyelmed (EszM: Lev. 6). Ha mi vetket talának az mondatásban, gonoz végre ne magiarazzak (Kár: Hal. Crj). Nem gonozsodra vagy károdra, hanem iodra boezattya read ez iden való nyanyalnt (Sib: VigK. Eljij). Ő nekke gonozsokra ügyekezoe vala (Kar: Bibl. 1506). Ki ten gonozsara szep Honanak (Csomat. 9). Nem gonozsodra volna (LévT. II. 79). Gonozsára es veszedelmre vagyon (Helt: Mos. 152). Az ellenség gonozsodra vagyon (Illy: Préd. 128). Böldogoe vattoe, micor emberoe nektee gonozt mondanduae: cum male dixerint vobis (MünchC. 20. JördC. 365). Ha valaky nekod gonozt mondand, segelyed benne vtot (VirgC. 88). Ki atyünne vagy anyünne gonozt mondand (MA: Bibl. 168). Az zyzröl gonozt mondand (TihC. 85). Böldogoe vattok, nykoron zolandnak minden gonozt ty ellenetek (JördC. 365). Gonozsúl é l vto: abufitur; gonozsúl élés valünival; abusus, abusus MA. Az istenne adományival való gonozsúl élés (MA: Scult. 797). Ynaram gonozsúl ysmerte bewtet how zyweben: jam moechatus est cum in corde suo (JördC. 367). Gonozsúl jár: male habitus, malum rem incurrit MA. Oh mel gonozt vagyon o io azonne dolga (V'itC. 79). Gonozsúl vagyon dolgod (MA: Scult. 917).

[Közmondások]. Az io zokas vti minden iora, ezenképen az gonoz zokas vti minden gonozsra vizen lizy (VirgC. 97). Minden gonoz idő után io idő leszen: sequitur ver hyemem (Decsi: Adag. 116). Az ki másnak gonozsát keresi, ő maga vész belé (929).

Gonoszbit: [depravo; verschlechtern]. En föllem el haido gonozbitot nem esmertem (AporC. 61).

még-gonoszbit: [scandalizo; argernis geben]. Ha te jog kezod meggonozbitand tegedet, med el ötöt es veod el te fölled (MünchC. 22). Zabudoe a fiae; hog kedeg megne gonozbitue öket, meü a tengerre es vesd meg a lorgot; ut non scandalizemus eos (46). Ki meggonozbitand egzet, kellemetesb neki, hog malonkö köttesse ő nakara es tenger fenekibe meröltesse (17).

Gonoszod-ik: [depravor; sich verschlechtern]. Ki meg zabudaitottal te zolgodat a gonozdodo törtöl (AporC. 116).

Gonoszbul, gonoszabbul: ∞ Gonosszabbult az ő nyavalyija (MA: Scult. 1012).

még-gonoszbul: [scandalizor; anstoss nehmen]. Böldog, ki megneem gonozboltatit en beüem (MünchC. 123b).

Gonoszbulat: [scandalum; anstoss, argernis]. Ezezi emberoe fia ő angulit es egbe góitnee ő orzagabol minden gonozboltatit (MünchC. 39). Gonozbolat vag emekem: scandalum es mili (45). Jay e vilagoe gonozboltatol, mert ug kél hog gonozbolat ifyön, de valobizón iay az emberoe, ki miat a gonozbolat ő (17). Es lö ő nekik gonozbolat (AporC. 71).

[Gonoszit]

még-gonoszit: [scandalizo; anstoss geben]. Az te gyermetskeidet a te gonosz szolhat vagy eszeledetnel gyakran meg gonozsitottad (Sib: VigK. BVB). Az ürdögnek veszedelmre gondolt talánnya volt, hogy a hamis istenek példájával meggonozsíta a világot (Pázm: Préd. 91).

Gonoszkod-ik: [perverse, flagitiose ago; böswillig, lasterhaft handeln]. Meg oltalmaztal ongemet gonozkodoknak gúleketektől (AporC. 9). Oknelkülis gonozkodie es kegyetlenkedie vala: gratuito potius malis atque crudelis erat (Decsi: SallC. 12. Czegl: Japh. 64). A gyermekektől megbűsittott darások gonozkodnak (Misk: VKort. 659). Bizos pajssod légyen a gonozkodó szívek es nyelvek ellen (Fal: UE. 441).

Gonoszod-ik: sceleratus fio Kr. [schlecht werden]. Az ireg embör mas embörne borsagabol gonozodie (GuaryC. 4).

el-gonoszodik: consceleror, depravor, pejor fio MA. gottlos werden P'Bl. Amiera el gonozsodoe, hog sem istenne sem emberoe nem vala kedm-re (Szék: Krön. 127).

még-gonoszodik: ∞ Aba is meg gonozsodoe, mint Péter neképen kegyetlenkedoe (Valk: Gen. 13). Nem jobbula meg, hanem inkább meg gonozsodott (Nögr: IdyK. 829).

Gonoszol: [reprobo; misbilligen, verwerten]. Az kweth, kyth gonozsolnak az rakook, ez ben zegelothnek feyezethe: lapidam, quem reproba verunt edificantes, hic factus est in caput anguli (KulesC. 300. KeszthC. 324). Sokan javallyae az gonosságot, az jót pedig senki nem gonoszollya (Prág: Serk. 555).

még-gonoszol: ∞ Mel követ rakok meg gonozlanak, az zegelothnek fürs ön (DöbrC. 53).

Gonoszság: malitia, malignitas, perversitas, nequitia, flagitium, vitium, vitiositas, snistritas, porperitudo, cacia C. [schlechtigkeit, bosheit, böswilligkeit, heimtücke, laster]. Mesterséges gonosság: macerata malitia; meg-maradni a gonosságban: perstare in "privitate P'Bl. Ne akariatoe azert zorgalmazatosoe lennetoe holnapra, mert a holnap nap zorgalmazatosoe ömögünne, elég naprae ő gonossaga (MünchC. 25. 197). Te gonossagodert minden ember te read kyalt (VirgC. 55. 102). Azokat, kyk gonossagokat tezynek, vetyk pokolnak lw tyzes kemenezeyesben (JördC. 396). Istennek zolgyának ellene kel rvgolony minden gonossagnak (ÉrdyC. 122). Gossab a go-

rossagra (512b). Gyűlölség, fűsenység és egyéb e fele számtalan gonosságot (Helt: Bibl. 163). Botsájd-meg gonosságokat az én áldóklömmek (Pázm: Préd. 513). Minden gonosszágának out-fejét ki aszalni igyekezik (Debr: Christ. 76). Egy kevés gonosszág az egész téstát megposhasztja (Mad: Évang. 276).

Gonosszagos: nequissimus Kr. [sehr boshaft, lasterhaft]. Az gonosszagos ellenségek mynd napstyg ellenkődnek nekém (CzechC. 35). Szent Daniél ír az Antioklus Epiphamesse gonosszagos chelekedetiről (Helt: Bibl. I. 13).

1. Gonoszul: male, maleficiose, maligne, malitiose, flagitiose, vitiose MA. böschlich, übel, boshaftiglich, arg, böhsich, schädlich PPB. Gonoszul élec valamivel: abutor; gonoszul járni: male haberi, melam rem incurare MA. Valamyt gonozol fevtel, te ehsegednek gyewilhwzsegeert tewted (EhrC. 149). Gonozul fizetee meg munkayaat (ÉrdyC. 521). Azoekal gonozul ezelekészik, az mellyec iót ezeleköttek vélle (Cis. L). Ne jüvendüly gonoszul kérlek felölem (Zrínyi II. 36).

[Közmondások]. Gonozul gyötött marha gonozul vész (Fört-Szer. 12).

2. Gonoszul

mög-gonoszul: [morbo corripior; erkranket]. Ha te fölled nem segítettet, meg-hülök és gonoszulok (Pázm: KT. 309).

el-gonoszul: conucleror, depravor, peior fio MA. gottlos werden PPB.

GÓR: [deplumis; federlos]. Górt-yük: gallina medica, gallus medicus; eine zur arznei dienliche henne PPB.

GORDÓ: [tibia gravioris soni; fagott] Orpheus-is meg fujja gordóját (Gvad: FNót. 38).

GORDON: gartamus, attractylis MA. wilder saffran, spindelstiel PPB. Gordon aszás: sonchus MA. Gordón, mohar: attractilis; wild saffran Nom. 85.

GÓRÉ: [casa, tugurium; hütte]. Úllec vala a varas fölött való szürüm vagy goréba (Mel: Sám. 358). Az varas kapnia goryaba azaz az felházb, acki vala a kapu fölött (363). A bihari náddal, gyékényvel kötött házaknak pernyéit a gorébn nézné (Szal: Krón. 502).

GORNYADOZ: langveo prae debilitate Kr. [bis zur erschöpfung ermattet sein]. Gornyadozó, beteges marha (Biró: Angy. 780).

GOROMBA (*goromba* MA: Tan. 30. GKat: Titk. 333; **1**) rudis, brutus, inconsultus, incautus, incogitans, improvidus, barbaricus C. stolidus, ineptus MA. unwissen, unverständig, unvorsichtig PPB. [roh, unkundig, barbarisch]. Goromba, ostoba: praecrassus PPB. Myt tuttok twh zegen gorombák (ApostMél. 37). Keserüsegenc nagvöltaat mi garlosagos goromba elmeytcel megem velhettyök (NagySzC. 139). Vadnak nemelyek oly jegen parazok, gorombaak, hog semmyt nem ertnek (CómC. 166). Egy nemes ember, ky ygen felette gofornjba vala, es mykoron ötet az mester tanyttana, semyt tebbet nem tanolhata, hanem chak ez keth ygeth Aue Maria (TelC. 350). Úgy szolasz, mind bolondnak és egygyű gorombának) (RMK. 1105). Az goromba népek, kik havasban laknak, igen könnyű vala azt nekik elhinnie (II. 43). Az idw, melybe az goromba kórvázthyen anyazentegyhas az sídokból es az poganyokból giarapodik vala (Komj: SzPál. 36). Az görwv nyelwü való bölwesegelnköl az egyeb nemzetezegyketh mynth tudatlanokath es gorombakath megh vtnak vala (112). Isten féls, de goromba életü (Cis. L3). Minden embereknél gorombáb vagyoc én, és ninczen emberi értelem bennem: stultissimus sum virorum et sapientia hominum non est mecum (Kár: Bibl. 1621). Az goromba népek: barbari (Fél: Bibl. 229). Az püspököktül azt kívánták régen, hogy házas-

ság nélkül éhenek, de gorombául nyelvék (Pázm: Kal. 147). A mi tudatlanságunk igen hasonló ama goromba gazdához, ki midén látta-váha, hogy a szomszéd szőlejerül az ártalmas veszőket le-vagdalta, mindentül ki-vagdalta a szőlőgyöveket (Pázm: Préd. 26). Kincez ninczen esze, hasonló az veszendő goromba baronhoz (MA: Bibl. V. 24). Goromba és ottromba tévelgése ez az Sidoknac (MA: Scult. 320). Gorombául és ostobául tévelgenc, kie azt állityác (600). Az szegény goromba kösseget nagy sok kepen terhelik (Der: Préd. 176). Az egész Asia tudatlan és gorombab elméjű embereket terem (Pág: Serk. 529). Az gorombákat oktattunk (Ker: Préd. 155). Goromba, iras-olvasatlan emberek (MNYil: Irt. 12). A ki semmit észbe nem veszen, goromba, ostoba (Cóm: Jan. 66). Goromba, furt agyú (222). Goromba és tök elméjű ember (KlEsz. 1645. 37). Mint a goromba juhok a méteyre, egy róhána (GKat: Titk. 18). Ihon a nagy goromba ember a maga hálójában akad (GKat: Vált. 1165). Elég goromba vala az ifjú Roboam, hogy magához hasonló iffiaktul kérde gézenegz tanátsot (Czecl: Japh. 7). A gorombául el-főkötlet dolognac meg-zsegeése nem véték (233). Nemesak az ész nélkül szőkösök mondatnak az írásban gorombáknak (Czecl: MM. 139). Goromba vélekedés (Matkó: BCsák. 438). A mi goromba értelmünkhez képest semmi természet felett valót nem mondanak (Pós: Igazs. 1686). Vannak olly bárdolatlan gorombák-is, a kikre semmi sem illik (Fal: IE. 111). **2** [crassus, asper SI. [densus; rauh, grob, dick, schwer]. Kezde goromba kötellel wuezeny (VirgC. 101). Az goromba ruhak selmekből lenny teznek (149). Goromba velomot keer vala (MargL. 39). Goromba hisoc vagyon és kemény a bőrec (Helt: Mes. 337). Ez hélnapjan megörizd magadat minden hinesítő, nedues eledelektül, káposztától, salátától és goromba, nehezen emésztő husaktól (Cis. 14). Goromba tevelyegsek véltanak némellyek (Lép: PTitk. 1100).

Gorombás: subrusticus, subimbricus Kr. [gröblich]. Elszakasztatik gorombásan a meg-igazítástól (Pós: Igazs. II. 278).

Gorombaság: barbaricus, ruditas, stupiditas, inconsiderantia, incogitantia C. incertitia, stoliditas MA. [rohheit, barbarei, unwissenheit, albernheit]. Ifjuság gorombasági: ferrata aetatis PPB. Gorombaság kűfűl legetyek: erudimini (DöbrC. 16. KulesC. 3). Soc ieles elméjű iffiac gorombasagban maradnak (Bom: Préd. 399). Tudatlanságokat és elméjének gorombaságokat bizonyította (MA: Bibl. II. 23). Bezeg nagy felfuvalkodott gorombaság ez (Ker: Préd. 76). Ládd, ki nagy gorombaságot dicstirtél (Sám): 3Fél. 710). Igen nagy gorombaságot embernek magának a Christuson kívül más közbenjárót keresni (GyöngyL: KVall. 296). Mindjárt ostromnak metének, mely gorombaság volt (Tört. VI. 53). Mitsodás a világ és mitsoda gorombaság azon kapni, de mégis kapnak (Mik: TörL. 394). Eusebius a dämät fedvén a rozszul s jóra igazítvü, ezt az aszszonyom paraszt gorombaság nak nevével vévé (Fal: NA. 131).

GORONT, GRONT: [basis; grund]. Az mely aranyas müvet úgy akara aranyazni meg, hogy az gorontya fejéren maradjyon . . . Végy egy tyükony hójban egy kis lágy vizet és úgy kenegéld fel az trébolléses műnek az grontyára (Keesk: ÖtvM. 302).

GÓSTYÁN: [minera, segmentum auri; goldkörn]. A patakából ki yvác a ffaent; szép drága aranyat mosnac ki belöle és gyakorta olly szép szömeket, góstyanokat találac benne, hogy egyice egy girát is nyom (Helt: Krón. 7).

GOTLI: [extraneus, germanus; ausländisch, deutsch]. Bőcsületed ez hazában nem lesz, ha nem jársz plundrában; ha gotli nyelven nem beszélsz, önön-hazában el nem élsz (Thaly: Adal. II. 391).

1. GÖBE: [lacus; wassergrube]. Úgy estem volt egy nagy kerek mély göbébe (Bethl: Élet. 271).

2. GÖBE: [scrofa, porca; mutterschwein]. Az seregézházi majorban lévő marhákat két felé osztván, jutott: kam 9, artány 30, göbe 64, tavali artány és göbe 15, szűd 39 (Kardy: Csál. II. 190).

GÖBÖD [2]; [ferio; stossen, schlagen?]. A rüczok karddal és dárdával vágják, ölik ötet s mindaddig göbödik, a míg egyet sem rüg s nem is vergődök (Thaly: Adal. II. 149).

GÖBÖLY (*göboly* PPB): *ceva* C. *armentum* PPB. Éne-mindrige kuh PPB. Göboly, alaton vüü, gulya; *ceva* C. Sok göbölt Pán szabadon jártatta, egy mezőről másra kár nélkül hajtotta (GyöngyD: KJ. 193). Pán is meg-tört göbolyét bizvást legelteti, s annak hasznából pénzt bővíteti (GyöngyD: Pal. 110). Juhomat, göbolyómet meglekintvén (Kár: Élet. 1353). Szász Mihály az mult nyáron Feketén találtatott göbolyóttól adott 1 t (MónTME. 1274). Valamennyi ott az három város körül göböltök valának, mingyárt megindulások, akár köbolyök légyenek, akár ménések (KecsKört. II. 375). A körmös s régi javainmal rakott földemet, sűrű göbolyókkal rakott mezőmet, erdemel s termő hegyemet körmös lábbal tépte (Thaly: Adal. II. 154).

Göbolyós: 1) [*armenta habens; viel habend*]. Egy göbolyós gazda ha látá, hogy szomszédja minden marháját el adja egy marok gyöngyért, kétség nélkül esztele-mnek itélléne (Laud: ÚjSegít. II. 33). 2) *custos armenti* Kr. [vieshirt]. A béres legyek és barmok után neveltek göbolyósok mindenkor barmok, ekék, barizádák-között forgottak (Fázm: Préd. 320).

GÖBRE: *urceus*, *ollula* MA. krug, kandel PPB.

GÖCS: *nodus* PP. *knote, knopf* PPB. Az 45 fának és zölőnek göcsit el irtom; *alnodo* C. Fának göcsi; *clavus* PPB. Az fának derakin sűrű göczök nőttek vala (Forró: Curt. 307).

[Szólások] Kákán göcsöt keresni; *nodum in scirpo quaerere* PPB.

Göcsös: [*nodosus; knotig*]. A gonosz göcsös fát ha meg akarod hasítani, tehát süllye és vas ékel hozd (Helt: Mes. 384).

GÖCSÖRTÖS: [*salobrosus, asper; holperig*]. Az út göcsörtös, járatlan és tele vala tüskével és tsemetékkel (NóPM. 5).

GÖCSÖRE: [*calballus; gaul*]. Megrohadt hovodere, megvetkezett farkashere, barnótt csak egy göcsörére, nem sokat óhajt szőrire (Thaly: Adal. 124; 230).

GÖDELGET: [*victum praebere; nahrung gewähren*]. Jánosó uram némely nap odajövé, mind az falut, mind a mi buzámkat egötéssel fenyegette, a minthogy egy csomó szalmát fel is égetett; kérjék Nagyságod grátiját, egy kis váradózással legyen, hogy a falu is végső pusztulásra ne jusson és szegény jégyfogyott lakosinkat mégis hadd gödelgethetők (RákI: Lev. I. 57).

GÖDÉNY: *gavia* MA. *rogans* PPB. reiler Kirtész. 159. A hatty, süres, bixár, pellikan, gödény és egyéb vízi madarac széles láb, tenyeres talpuc (Com: Jan. 71). A gödény nagy, nehéz és halgatag madár. A gödénynek alsó állan nagy bőrdője vagyon. A gödény gőgögni szokott; *güd, güd* (Misk: VKert. 110). Egy sereg gödény fel repült előttem (Gvad: FNót. 26).

GÖDÖLE, GÖDÖLYE (*gödöl* PPB): *Jord* C. 130. 377. *Born*: Ének. 502. 307. *Fél*: Tam. 130. 376. *MA*: *Bibl*. 109. *GKat*: Váls. II. 91. 377. *Tel*: *Evang*. I. 37. *Ker*: 377. *Jord* C. 59. 377. *Helt*: ÚjT. 76. 377. *Jord* C. 290. *haedus* C. *MA* *nickeln* bock PPB. Barmótka szavgy gödölye; *genellus*, gödölyéből való *Caedinus* C. Ne gözdöl az ghefődel, hiv annyának tegeben (Jord. 29). El vátthya az yohokat a gödölök

tól (ÉrdyC. 1296). Az gedelyorew es farkastól (Pesti: Fab. 39). Hamar egy gödölye véréet kiereszték, Józsefnek ruháját belője koverék (RMK. IV. 7). A gedelyenee bőrénél kezeit betekere; *pelluculasque haedorum circumdedit manibus* (Helt: *Bibl*. I. M.). Soha emmekem egy gödölyét sem adtál, hogy vigadulni (Helt: ÚjT. 76). Gödölök a barmok között (Mel: Szján. 66). Hamar egy gedelle véret, ki ezetee (Börn: Ének. 502). A pásztor szokta az juhokat az gödölyéktől meg választani (Fél: Tam. 330). Ép barany az baranyok es gödölök között, az az a chorakból veendő (Beithe: Epást. 109). Hogyha az juh tejét szolja az gödölye, sockal gyengeb gyarja vagyon (Prág: Serk. 157). Tszintalan, vást és szilaj gödölye (Com: Jan. 36). A gazda a gödölyét meg-öli, darabonként szaggatja és a pándtzsal meg akarja étetni (Misk: VKert. 77).

kecske-gödölye: $\times$ *Mynce* eztendőtlv fogva zolgalok tenekel, es soha nem adtal emmekem kecske gedoleth (ÉrsC. 12). Többször társi egy kecske gödölyét loza a kolnyára (RMK. II. 327). Kecske gedölye (Helt: Mes. 81). Bárány húst egyél és kecske gödölye, és tyúk húst, folyo vízből halakkal egyetembe (Cs. K). Kecske gödölye (MA: *Bibl*. 124. 230).

Gödölyéske: [*haedulus; zieglein*]. Meg badgya a gedelkénéce, hogy jó bezanirna belől az ackolt (Helt: Mes. 79).

Gödölyéz-ik: [*haedulos ejicio; ziegen werfen*]. Az aszony szól, a kecske gedelyézik (GKat: Ttk. 1116).

GÖDÖR (*gedrek* 1120. *guder* 1254; *caverna* MA. [fovea]; *höhle, gruft* PPB. [*grube*]). Mely gödör; *cavamen*; *fövenys* verem, asott víz gödör; *dioryx* PPB. *Per* *quamdam vallem wigariter Hologsguder dictam* 1254 (ZichyC. 17). Hazugagödre, *vallis in C. Simich* 1120 (CódDipl). Midőn alá mentene volna a gödörhöz, meg látá őket a szarnas (Helt: Mes. 190). Hogy meg ne rekkenjen az ember az mély gödörben, mintegy tenzeri vitorlát vontak fel az melységes gödör felibe (ÉrdTörtAd. II. 64). A rák gödöröket keres, melyekben őt hónapokig lapang (Misk: VKert. 573). Elmegyünk mindnyájan, mindnyájunkott szállít a gödör (SzD. MVir. 205).

Gödörös: *cavernosus* MA. *voller höhlenen*. A potyka teletszaka gödörös és vermes helyeken lakik (Misk: VKert. 567).

Gödöröz: *cavo*; *höhlen*. Öregség rántzái gödöröztek artzát, iszva özte vénség dere már potját (Gvad: FNót. 112).

GÖG [*gugheese* ErdyC. 3840; *cautito; singen*]. Hamaron az taknak pinkos móttátja bambót, holnap mast dalliat zep philemle gög (KBés. 1572. B3).

Gügg

Güggés: [*gemitus; das stöhnen, girren*]. Az alakzatus gherlyezo madarnak hallattatyk *gugheese* (ÉrdyC. 3806).

Gögyög, gütyög: [*lallo; hüllen*]. Mint az edes anya gütyöc lebeg gyermekénece (Börn: *Evang*. III. 341). Gyermek modon viselik magokat az ő mazattyokhoz, úgy szólnak, gütyögnek azoknak (Mogy: SzAÖröme. 199).

Gögyögés: [*os balbutiens; das hallen*]. Az edes anya látván az ő földm tszkolodo mazattyának lábán járásra való szándékát, melyet keze nyújtásával, sok gütyögéssel jelent, kezét fogja és jártatja (GKat: Váls. I. 90).

Gögyöget (*gogyöget* PPB): *pellucio* C. *allicio, blanditius allecto* MA. [*streicheln, lieblosen*].

Gögyögetés: *allectus* MA. PPB. [*tauszügend*]. Gonoszra való gorjósítás, gütyögés (MA: SB. 149). Gonosságra való kiszítés, gütyögés; [*irritamenta morum* (I. 6).

Gögyögető: *pellicator* C.

Gögyül: [*blandia; lieblosen*]. Az edes anya klesiny gyermekének gütyül és jel-ekkel jelenté akarattját (Ker: Préd. 361).

GÖG *goggeskedyk* Kulesz' 15. *gogye* NémGl. 133. *gogyeskedyk* KeszthC. 15. *goggyel* Csúzi: Sip. 268. *gögös* Megy: 6Jaj. III. 330: **1**) guttur, juculus SI [kehely] Az gögét mutatá a király-
nac, anal eszt ielentuén, hogy a keresztényiség melet még főét
is kész volna el veszteni (Helt: Krón. 199). Az io hort néha
göghel iszzák, de annak fővét csak vassal kapillyák (Szontm:
TFü. 22). Bizakodás látszott arezaján, lehocsatá gögét, felgomb-
bolá ajakát, föhre tevé süvegét, a nagy öröm csaknem elfogta
lélekzetit (Fal: NE. 27). Ezafőlelképen visszáni haját, fösteni
orezaját, kiülö gögzel, fölgombolt ajakkal, reszkető lábbal lép-
eseli taval kevélység volt, ma házességáruulás (85). Páva hozsan
eresztí a ruha-farkat s kiülö gögzel, reszkető lábbal léptzel
(SzD: MVir. 276). **2**) *superbia*, *elatio* MA. hofärtig, hochmut
PPB. *Gegw*: *arrogantia* NémGl. 133. Te magadat mely nagy
gögzel kezded ottan tartani, mely fel kezdesz latni (Born: Préd.
397). Oly szegény mint az küldüs, mégis gögre tartia magát:
Mithaeus cum sit, Agamemnonem simulat (Deesi: Adag. 254).
Nagy gögzel viselték magokat (Szal: Krón. 27). Ha kednem
volna az göghöz, az te sátoros arany szimü paua tollodban
öltözhetném (Zvon: Pázm). 211). Nagy gögzel főnyen beszél-
nee (MA: Bibl. V.34). Nagy göggyel házok-eleiben ülnek (Csúzi:
Sip. 268). Gyakorta az elmés rendes tréfa mélyben botsáttya
füllánkját az emberi szívébe és szerencsésb ügyeiben, hogy sem
a nagy gögzel való erőszak (Fal: UE. 376). Valamentényire
bizván karja erejében és fegyvere élében, nagy gögzel előlla
(Fal: TÉ. 635).

Gögeség: [arrogantia; hochmut]. Nagy gögeséggel kezdé-
nee a nagy madarac moráhi (Helt: Mes. 53).

Gögicsél: lallo PPB. [lallen, trällern].

Gögítél

Gögítelés: [lallus; das lallen]. Az eszesgő gyermecek
szájában az gögítelés az botló nyelveknek magyarázatlanságával
édesődie (Prág: Serk. 467).

Gögölköd-ik: [superbio; hofärtig sein]. A ki nem tud
aual túni és meg elégődni, a mit az isten adot neki, és fellé-
ak ar hágni és gögölködni, azt az isten meg tudya büntetőni
(Helt: Mes. 61).

Göglet?

Gögletet: [superbio facio; hochmütig machen]. Tudoma-
nyodat ezh es föld gögletet? [dögletet?] gonossagnak, dög-
letes fertermessegnek halloá predicaltatni (MNYil: Irt. Előb. 18).

Gögös: *superbus*, *arrogans* MA. hofärtig, stolz, übermütig
PPB. Kibe latnac ert elkőcöt, azt monzac, gögös (GnaryC. 15).
Nagy meltosag es külsö gögös ceremoniate (Born: Préd. 306).
Soc világi bölezec, világi tisztesseszec, gögösöc es negelyesse
nem az isten tanaczabol, hanem az ömön eszekebl (Born:
Evang. III.514). Ninczenek it az profeták föl ima, hanem chak
iobbara az gögös papok (Zvon: Pázm). 311). A hogyeke ifjac
fébre mennee s ugy nézéllic magokat, mely szép a eszmájoc
s az után soekal gögösben lépnek s orrokot felléobb tartayé
(Megy: 6Jaj. III.33). Gögös s-pápes jesuita (Czegl: Japh. 83).
Melly ma-zakkattul fíghet ez elött igen begyosen és gögösen
futkározó Mátyás (Matkó: BCsák. 373). Meg ne részegülj, gö-
gösen se ülj (Thaly: VÉ. L366). Lám a szembe dítstértett
pávánális büszkölő és gögösöb (Misk: VKert. 311). Gögös
nyakkal jártanak (Teesi: Lil. 37). El mene gögösen, zifra tse-
lődjével lépdegél pipesen (Orczy: KültSz. 170).

Gögösköd-ik: *superbio*, *fastidio* SI. hochmütig sein, sich
brüsten]. Mykonon zegerkedik kezgetlen, meg geryed, zegeny
meg foktatnak tanachokba (KuleszC. 15. KeszthC. 15). A ki
fellyeb akar hágni és gögösködni, azt az isten meg tudya
büntetőni (Helt: Mes. 61). Tanul isten attal, a ki gögösködik

(Born: Evang. IV. 579b). Nem gögösködec Bethlehembe (Pécsi:
SzázK. 125). Caroli Peter ez ellen vettoshen gögeskedie (Valló:
Rriüj).

Gögösködés: [superbia, arrogantia; hochmut, das brüsten].
Peter azokban, valamelyeket az romaí papac az 6 papasagok-
nac pompáira es gögösködesere nagy tisztesség künanással
kerestenee, semmi közit nem artotta (EszT: IgAny. 326).

Gögösködtet: [superbio facio; hofärtig machen]. A ke-
uolyseg az embert hiw diezőségre izgatta, körketteti, ügy-
ketteti, haragoskottattya, gögösketteti, vakmerő büntökre es szem-
telenségre nodittya (Born: Evang. IV. 577).

Gögösség: [arrogantia; hochmut]. De ki számlalhatná mind
elő soc örödi gögösségit (EszT: IgAny. 319).

GÖGYE

máj-gögye: *hepatica fontana*, *marchantia stellata* Kr [leber-
blume]. Külömb külömb féle virágokat vetnek, avagy jó szagó
füveket iltetnek, a kik tudni illik az árnyéket kedvellik, úgy-
mint: szederjes viola, gyöngy virág, pocz virág, máj gögye (Lajp:
PKert. III.131).

GÖLYE: *porca* Kr [matterschwein]. A jó gölye amnyit
szokott elleni, a menyit tetsi vagyon. Az első elléséről ismer-
tetik meg a gölye (ACsere: Enc. 274).

GÖMBÖC (*gombetz* Helt: Háló. 66. Com: Jan. 51): **1**)
[venter; bauch]. Az ehezés készen a gyomornak az savanyo es
meleg nedvessegektől valo marattatásából, mellyek a gyomrot,
gömböztöt szardallyak (ACsere: Enc. 114). **2**) *lucanica*, *Falis-*
cus venter MA. ein gefüllter darm Nom. 38. [schwartzagen].
Gewmbez: *fercünium* (Nyirkallai XXVII). Véres hurka, göm-
bötz: *sanguiculus* PPB. (Helt: Háló. 66). Az eledel meg-rágat-
tatván a gyomorban, mely gömbetnee mondatie, által megyen
(Com: Jan. 51). A mészáros avagy heutes kolbászokat csinál,
ugymint gömböczöket, májosokat (79). Disznóknak aprólékját,
kolbászt, májosit, gömböztít, véresit illendő árak szerint adgyák
(TörtT. XVIII.242).

GÖMBÖLY [2] (*gembely* Pesti: Fab. 70b): [rotundus;
rund]. Az bogar tytkon egy gewmbely ganejt bochata kebelebe
(Pesti: Fab. 70b).

Gömbölyeg (*gombolyg* Gér: KátCs. III.418. *gombolyg* Helt:
Háló. 154. *gombolyg* Helt: Mes. 122. Helt: Krón. 177. *gombely*
C. *gombelyeg* Cis. N3. *gombelég* Com: Jan. 218. *gombölyeg*
SernFm. 87. *gomböllöc* Com: Jan. 218. *gomböllög*: Hoffér,
139. *gombölyög* Mel: Herb. 60. Taf: Zsolt. 551): **1**) *rotundus* C.
globosus MA *torus* Com: Jan. 164. *rund*, *kugelig* PPB. Öt
gömbölyeg köveket táskájába vete, pástori parittyáját kezébe
vevé (RMK. II.352). Gömbelég kariai valánac (Helt: Krón. 117).
Gömbelég a töcke, a kim ál (Helt: Mes. 122). Egzyie 16 emi,
a kinec a feie nem hegyes, hanem gömbölyög (Mel: Herb. 60).
Az gömbölyeg és rüid (fej) bölezeseg nélkül és elme nélkül
vagyon (Cis. N3). Ki látta az utra loesáttatott vitorlas gallyá-
nak, gömbölyög hajónak hírtelen meg álltatását (SernFm. 87).
A hajokat két fölöl gömbölyegen csinált vassal megmelegítvén,
megfodorították (Montrök. XI.344). A patika szerszam csináló
gömbölyeg orvosság tzipokat készítetvén, iskatulátskákban meg-
tartaac (Com: Jan. 175). Gömbölyög orvosság tzipokat tsinálnak
(218). A vár köfala mellett kívül körökörnyül gömbölyög fők-
löl csinált sáncz (LevT. II.178). Vagyon egy kisdöd gombolyg
arany lánczcskám (Gér: KátCs. III.418). Gömbölyeg ezüst pa-
laszk (IV.108). Az igaz reformátusok értelmét gömbölyeg, az
ellenkezőknek erősségeket folyó butfellek nyomattattuk ki
(Apafi: Vend. Előb. 19). A hálezion madár az ő fészket egy
résztent hozszatskán hagyja, de azonban mintegy gömbölyegen
tök formájús szövi az (Misk: VKert. 459). A selyem-eresztő

bugár néha két nap az ő gömbölyeg bugáját egészen megszövi (76). Gömbölyegeknak nevezvén kezét és mint egy esztergályba forgatának (Csázi: Síp. 273). **2**) [globus, rotunditas; kugelrunding]. Az hoba göngörgete het gömböröt; mikoron meg zerzete volna, kezdé vmaga magának mondani: Ez nagyobbik gömbölyeg felesged, es ez negye fiad es lemaid (VirgC. 103). Két vigyázó daru strázsállya süvegét, mellyekkel tollazta feje gömbölyegét (GyöngyD: KJ. 509). Nem jó odly közt vetni urak gyermekével, gömbölyegre mászni forgó szerentsével (PálFf. 77). **3**) [purus, mundus; rein]. A ki másnak sáfára, gömbölyeg kezét legyenek néki. De miért nem negszegletűek? A gömbölyeg es negszegletű forma között ez különbség vagon, hogy a gömbölyeg egyenlő és szegletnélküli való és azért nehezen bocsátta magához a moesket; a negszegletű pedig azt könnyen magához bocsátta (illy: Préd. II. 157b).

Gömbölyegség: [rotunditas; runding]. Gömbölyegség, kekség; rotunditas PPB. Egy kis magyaróni gömbölyegségű nyulat lőne az hóhód alá (Tof: Zsolt. 551).

fél-gömbölyegség: hemisphaerium MA. [halbkugel]. Félég, fél-gömbölyegség, e földnek fele; hemisphaerium PPB.

Gömbölyes: [rotundus; rundlich]. Dávid egy gömbölyes követ parittyájába tőn, Góliádhöz hagyta (RMK. II.353. Hölfler 110).

Gömbölyög: [rotor; rollen]. A rakott tarisznyák domborul gömbölyögtek (Gvad: RP. 35).

Gömbölyget: glomero C. [wälzen]. Lássuk, mint gömbölygeti a sárt (Matkó: BCsák. 200).

környül-gömbölyget: circumglobo C. [zusammenrollen].

ösze-gömbölyget: conglomero, inglomero C. [zusammenrollen]. Mint egy ösze fűrt gyöcsöt gömbölygesso ösze (Tof: Zsolt. 833).

Gömbölygető: glomerarius C.

Gömbölyít: globo, circino C. globo, rotundo MA. glomero, corotundo PPB. [runden].

egybe-gömbölyít: agglomero PPB. Egybe gömbölyítettü: *globari in rotunditatem PPB.

mög-gömbölyít: rotundo C.

ösze-gömbölyít: conглоbo C. zusammenrollen PPB. Ösze-gömbölyít: conglobatus C.

ösze-gömbölyítés: conglobatio C. [das zusammenrollen].

Gömbölyítés: rotundatio C. PPB. rundermachung PPB.

Gömbölyöd-ik: rotundor, globor SI. [sich runden rund werden]. Aprónként gömbölyödni: *globari parvis orbibus PPB.

egybe-gömbölyödik: [conglomeror, congruor; sich ballen]. Az igen öszeszű szedetet és egybe gömbölyödöt vyak főnt és gonoszra számlekozót jelentnee (Cs. O).

Gömbölyű (*apudula* Fal: NF. 263. *gömbű* a VirgC. 103): **1**) globosus, sphaeralis, teres C. rotundus, sphaerosus MA. rund, kugelrund PPB. A hentes aprora vágott fölteleket, sepenyben ántott gömbölyű falakat csinál (Com: Jan. 79). A golyóbis kenegéd gömbölyű (104). A gömbölyű fa tekénee pupos kibere: fával (208). Az esztergályban forgatya gömbölyű fűt az esztergályos (Laud: UjSgits. 1806). A nyúlakó könyű, rövid, gömbölyű feje, hosszú vékony fűle vagon (Misk: VKert. 170). Való, hogy a mostani időben az egész gömbölyű világ kopik (Fal: NF. 263). **2**) [globus, sphaera; kugel]. Az hoba göngörgete het gömböröt (VirgC. 103).

Gömbölyűség: rotunditas MA. runde PPB.

GÖNGÖLYEG (*göngörget* VirgC. 103. Könyű: VM. 62. *göngölyek* VirgC. 31. *göngörödött* Bal: Csik. 316): [sphaera, globus; ball]. Teli időbe, mikor wtet testi tvz meg gerizetete, az hideg hobol wt anagy hat gwngölyek hot gwngwngölyete es meztelen kvzibe fekw (VirgC. 31).

Göngölyget, göngörget: [voluto; ballen, rollen]. Gömbölyögnévt, gömbölyögetne: conglobatum C. Onnat ki főnen az hoba göngörgete het gömböröt (VirgC. 103). A kut-65 szép tiszta vize apró követeket göngörgetett (Könyű: VM. 62).

Göngörít: [involvere; einwickeln]. Jónó Simon Peter es benne a koporsóba es lata a föllahocot vetüen es a zemfedeleket, ki uoltuda ő főnen, nem a föllahocok vetnen, de önmagane göngöröitüen eg főnen: videt sudarium, quod fuerat supra caput eius, non cum linteamibus positum, sed separatim involutum in unam locum (MünchC. 212).

Göngölytget: [voluto; rollen, wälzen]. Teli időbe, mikor wtet testi tvz meg gerizetete, az hideg hobol wt anagy hat gwngölyek hot gwngwngölyete [gy] (VirgC. 31).

Gyöngöröl: [conglomeror; zusammenhäufen]. Csak a ti agiatokban fűrt, gyurt, gyöngöröltt gondolatitok (Bal: Csik. 316).

GÖNCÖL (*göncöl* Kár: Bibl. 1528. *göncöl* Gvad: RP. 43. *köncöl* KBécs. 1572): [arctos; bär]. Göncöl szekere: arctos, septentriones, helice C. ura major, plastrum MA. Köngöztöl szekere: Ursa minor, cynosura MA. Ókír pásztor, göntzöl szekere mellett való tsilag; arctophylax PPB. Hetőn az köncöl az időnek minoltat gönce borsó szómó houal be línthi (KBécs. 1572. 198). Az estüdi szeker köncölök el enesznek es Venus aszon Mars föltől öfuen kapuát föl nitia (E2). Mikoron az nap az oroszlan ígibe be megién, az köncölök vralkodnak (E3). Szombaton az köncölök megh teeznek borsos anagi kó essőnd (E6). Az szelek ködököt götnek, mellietk chőtörtökön essőnd tereitnek meg, mert az hold az köncölökhöz szörköztet (E6). Sz. Hedvig napján ezend ez lenne, de felék, hogi az köncölök meg ne haborezciak (E7). Nem tudja eltökéleni magában, hol iltesse pófajára a kis fatókat a fiastyúk vagy göncölsekere módjára (Fal: NA. 143).

GÖRBE (*gërbe* SündC. 8): **1**) gibbosus, gibber, gibbus C. curvus MA. krumm, buckelig PPB. Görbe-szablya: gladius incurvus Nom.: 325. Görbe, tsütös: gibber PPB. Ez zerzett vakokot vylagosolon, gewrbegett tervezzen (EhrC. 28). Az ctarna ne yarwlyon zolgány, ha kamezal, ha görbe, ha ez pötes, ha ryhes awagy poklos (JordC. 108). Görbe ember soha tőel nem lyathatya vida magaut (ÉrdyC. 561b). Nem lezón oth gewrbe embör (SündC. 8). Hasa nagy, ew maga gewrbe (Pesti: Fab. 1). Görbe hatu és nagy ezonoe rayta (Ehr: Krön. 15). A kie a torgo ezonba görbőe, nem írhatnae, igen használ (Mel: Herb. 119). A föld nére az egyonessen méré földöz línákat, ugy mint egyeneseket és harántekassokat, nem horgassakat, görbőket avagy pereteseket viszen (Com: Jan. 203). Kövesse ugyan az urat, de csak felszegséggel, görbén, sántálva (MHog: TOSz. 76). A horgas vonas kerok avagy görbe: periphoria aut helix (ACsere: Enc. 19). Egy görbe szára mindgyárt fölfortyanok (Csázi: Síp. 116). **2**) [dorsum; rücken]. Öml a esükánytul görbődöt (Matkó: BCsák. 157).

[Szólások. Kolyetlen le ilnek, görbén tekintgetnek (Orsz: KöltSz. 220). A ki sokat beszél, sok görbét ejt (SzD: Mvir. 61). Nem mondá görbét, így örvén (Czepl: Japh. 123).

gërbe-gërbe: curvus; krumm. A ki utadatos, esúnya, rút abrázút, gërbe-gërbe testü, szép maga viselessel a természetnek folytatkozását helyre hozza (Bró: Micae. 150).

Görbecés: [salubrosus, confragosus; uneven, holperig] Noha görbeczes és igen hegyes föld, azért igen jó termő föld (Lett: Krón. 6).

Görbed: curvor, curvesco Kr. [sich krümmen]. Le hajlok, két rét görbedek: conquiesco PPB. Az ő lábai alatt görbedt, ugyanott meghalván (MA: Bibl. 1.221).

elő-görbed. Elő görbedt nyakú: obstipus PP. Előhajlott, elő-görbedt: obstipus PPB.

föl-görbed: [sursum curvor; sich aufwärts biegen]. Amely terhet nem rakhatnak a pálmá gerendája, hogy alá-horgadgyon, hanem fel-emelkedik és föl-görbed a nehéz terh-ellen (Pázm: Préd. 472).

lő-görbed: [incurvor; sich abwärts krümmen]. Földre le-görbedek: cernuo; le-görbedt vén ember: *senex decrepatus PPB. Az hatvan esztendősen ember, öreg após, megaggott és megtöpreződött örezájú, le-görbedt vén ember (Com: Jan. 15).

még-görbed: incurvesco MA krumm werden PPB Terhelés alatt még-görbedt számar: asinus *pandus PPB. Ime ég nem-berü, ki valha vala betegségnek zelletét tizen négy esztendőfő-fogyan es meggörbedet vala es mindenestőfogyan félnem nézhet vala (MünchC. 143). Nemely azzonyallatnak vala choda keppen ev hata meg gevrbedetv (DomC. 162). Mondta zent Péter, nyereit ymaran az nagy veensegnek nyatta meg glörbedet vala, nem hayolhat vala yol fél (ÉrdyC. 376b. Fél: Bibl. 114). Meghajlák magokat, vagy meggörbedének (Sám: 3Fel. 491).

Görbeség: gibbus, emprosthoticus C. curvatus MA. hockel, buckel, krümmung PPB. Ez azzonyallat el mene zent Damian cos nyank koporsoyához, es meg zabadula az gevrbesegtevel (DomC. 162). A golyva, dombos hátú görbeség, bibircso és akar melly pufadéc megtrétmar (Com: Jan. 54)

Görbeszt: curvo Sl. [krümmen].

még-görbeszt: incurvo MA. [krümmen]. A sok víz hordással meg-görbeszteni valakit: *aggerenda aqua curvum aliquem facere PPB. V zemek meg honafosollanak, hog ne lassanak es v nekik hatokat mindenkor meg görbezzed (DöbrC. 131). Meg görbezted magokat és feieket le hatitán tisztelő az vrat és az királt (Kár: Bibl. 1.375). Meg görbezted magokat az bálványoc előtt (MA: Bibl. 1.214).

méggörbesztés: incurvatio MA. krümmung PPB.

Görbit: curvo MA. krümmen, biegen PPB. A szerezsenek eleibe állván térdet görbitenek és gyöngö kezéhez esokkal békellenek (GyöngyD: Char. 422). (A gerliezének) bé estek szeméi, tolla-is borzadt, le-esügge két szárnya, bögye megapadt, a bal szárnya felé nyakát görbitette (GyöngyD: KJ. 58). Annám is nagy bánattyalban nyakát görbitette, bé-esett szeméit könyve merítete (59).

lő-görbit: [incurvo; krumm machen]. Nyavalyám legörbényem (MA: Bibl. V.19). Szállj magadla te, kit az öregség már legörbit (Fal: BE. 619).

még-görbit: incurvo, inflecto MA. krümmen, biegen PPB. Meg-vajom, meg-hajtom, görbitem: concavo; meg-görbitem, hajtom: curvo PPB. Meg görbeítettek en lelketem (AporC. 1). Be setetőllenek ő zemek, hog ne lassanak es ő hatokat men denha meg görbölled (20. Mel: SzJán. 310). A pajkos mén hol hátra, hol meg előre tsavarja fülit, majd fel-veszi földről egy lábát meg-görbitvén (SzD: MVir. 298).

Görbül: curvesco MA. krumm werden PPB. Ama cedrus-forma derekak görbülnek, a sima kezekben rút görösök épülnek (GyöngyD: KJ. 449).

ki-görbül: [excuvor; sich nach anwärts biegen]. Amaz írtóvájnak szünte köz-pette egy öreg knpressus magát terjesztette; a mint nagy gyökere a földből ki-görbült, (Kemény) keserves ügyében bánkodva arraült (GyöngyD: KJ. 157).

még-görbül: [incurvor; sich krümmen]. Meggörbült: incurvatus MA. Minden, mi meggörbült büzös állapotunkban megtart (Ker: Préd. 273). Minekelőtte hatal gerőzce meghorhadna s meg-görbülne! és szomoruan járnál (Szatm: Cent 336).

GÖRCS: 1) nodus, tuber MA. kote, höcker PPB. A fának görtséit leirtom: abnodo; kákán görtsőt keresni: *nodum in scirpo quaerere PPB. Tekerges fát, görzőceket tellyest vénei: lignum curvum et vorticibus plenum (Kár: Bibl. 1.643). Az áts elsőben a görtsöktől meg-bárdollya s gyalulllya gerendáját (ComGramm. 588). Am cedrus-forma derekak görbülnek, a sima kezekben rút görösök épülnek (GyöngyD: KJ. 449). Semmi-féle göröse nem volt: nec cortex actualis (Csúz: Sip. 418) 2) spasmus C. spasma MA. krampf PPB. Kit a görts hátra-főle öszve-húz mint a kívát: opisthotomicus PPB. Ha meg fereszed, a göröz fökta inar meg vono betegségset meg gyogyittya (Mel: Herb. 112). Görzöt, reszketegességét gyogyit (126b). Szep feje az isten kegyelméne ez, hogy tegedet ver, ostoroz görznel, korsagnal, soc kar vallással (Bom: Evang. IV.465b) (A kék lilium) io segetsegöt hoz has folyasrul, görts-ről, rokkamasrul (BeytheA: FivK. 1. Ha az (tyk hurt) ezigerben főzöl, görtsöt es guttat el üz (116b). A bal labom ikrájában és a fejiben bele állván a görös, sok izben felébresztett (MonRók. XV.327).

[Közmondások]. Az kemény göröshöz kemény göröl kivantatik (Nyr. VII.83). A kit meg nem sértettél s fölle görösöt nyertél, nem paraszolkodhatol (Kiss: Adag. 354).

holt-görös: [halstarre]. Hólt görts, merevedés: tetanus PPB.

Görösös: 1) nodosus, tuberosus MA. [knotig]. Fának görtsös taplója: patella PPB. Görtsös bot: fustis nodosus PPB. Pupos, esomós, görösös homlok (Com: Jan. 47). Nagy, görösös füstély (GKat: Váts. II.154). Görtsös paltza (Czepl: Japh. 61). Görösös bot amaz détzeges, fekete Bonasznak a hátára (Pós: GBot. Cím.). 2) spasticus C. [krampfhaft]. Görtsös, meg-vonódott inü vagy öszve-vont tagú: spasticus PPB. A medue talp szakat es görtsös keznek, labnak, innk özne sugorodasanak haznos (Mel: Herb. 46. BeytheA: FivK. 64b). 3) [instis; knüftel]. Hátadat vered te, azt is nem görösössel (Czepl: MM. 189). Rántsi ki hát a görtsöt ellenec (Czepl: Japh. 79). Hogyha ki nyakon vert s fölled görtsöt nem nyert, mászszor dorongot hoz rád (Kisv: Adag. 528). Görösössel, háltaival föl is fegyverkeztünk, édes vallásunkért, ha rájta vesztettünk (Thaly: VÉ. II.128). 4) [asper, rudis, rusticus; rauh, grob, bäuerisch]. Számálhatatlan görösös viszátkodásokra szakadoztak (Pázm: Kál. 214). Az 6b görösös kérdések között mint valami fejthetetlen esomót unalmasan forgatták az vr vacsorájának két szín-alatt vételét (719). Görösös erkölcs! (Pázm: Préd. 328). Torzaborza, görösös hazugságok (Toln: Vigaszt. Előb. 6).

görösös-börösös: [spasticus; krampfzig]. Görtsösök, börsösök, sok vad husokkal meg-rakodtak (GKat: Váts. 1.886).

Görösösség: [asperitas; rauheit, holperigkeit]. Az isten igéje arra-való lelki fegyver, hogy ki-gyökerezze és darabra hasogassa minden istentelenségnek és felettségnek görtsösségét (Pázm: Préd. 453). Verd mind addig hátamat, nyakamath, hogy a te akaratodra meg-hajtsam görtsösségemet (Pázm: KT. 354).

GÖRDÍT: volvo, voluto Sl. [rollen, wälzen]. Ezt görditik akadályul (GKat: Váts. 16) Illyent gördítene a jesnita eleiben

(Czegl: Japh. 37. En e követ görditem most előlben (Czegl: MM. 174). Nem tagadjuk azt, hogy a sátán néha atléta rémítő képzéseket gördíteni nem szokott volna sokak előbe (Misk: VKert. 589). Nagy követ gördített előmbe (Kisz: Adag. 472). Ézek az előjébe gördített lábúttó köveket könnyeden elhárították (SzD: MVir. 18).

föl-gördít: [subvolvo; aufwälzen] Sisyphusnak követ, melyet műhelt föl gördített, mingyárt meg le gördül (Lép: FTük 3).

ki-gördít: [exprimo; herauspressen] Nem is mutathatunk nekem oly sz. írás helyet, melyből te ezt ki gördítheted s én velem a korbácsot meg kedveltethed (Czegl: MM. 209).

GÖRDÜL (*gordul*) Thaly: VÉ. II. 55): volvor, volutor Kr [sich wälzen, rollen]. Akadeink tagadatlan bizony eddig sokak voltak s gördülnek is gyakorta újabbak is elő (RákGy: Lev. 215). Mint magas hegyekből le szállt küszkila, nagy sebességgel dül s álló fákat rontya, bont, tör, merre gördül és semmi sem tartja (Zrínyi I. 75). Fohászodom, gördül könnyem szememből, hogy el-esem fölled (GyöngyD: KJ. 44). Sirt mint a sebességgel, meleg szármakkal áztatta antzáját, gördültek bús könnyei (SzD: MVir. 361).

egybe-gördül: [conglomeror; sich zusammenhäufen]. Bonónában egylen gördült püspököknek tüniesok (Tóth: Viaszt. 187).

ki-gördül: [evolver; hervorrollen]. Ki-gördült a könnyem: lachrimae *obortae mihi PPII.

le-gördül: [devolver Kr. [herabrollen]. Az szép verec, melyet az földre le gördülne vala (Born: Préd. 227). Juraiuk két kezével nyúla éles szabályájhoz, föl emelvén chapá mesztelen nyakához, le-gördül az feje az szép zöld pászthoz (Zrínyi I. 162). Legördülvén hullnak szememből könnyeim, keserűség miatt nyögnek én ajkaim (Thaly: VÉ. II. 55).

öszve-gördül: [coeo; sich begatten?]. Mint az disznó le öszve gördülte (Valk: Gen. 15).

Gördülés: volutatio Kr. [das rollen]. Szarva szegik a pápistának a megholtak után való gürdülésekben [?] is, a midőn utámok berütköznek processioznak, misének (VárM: Szöv. 104). Egy ülés, egy kockagördülés, egy gomsz trómf többet érthat, hogysen ezer ekéd szerezheth egy egész osztandában (Fál: NE. 26).

Gördület: [tonitru; donner]. Veto ő reitioe neveket: Bonnergus, ki mendatit gördület fiauc: fili tonitru (MüncH. 75). Te gördületnek zana korokban, te villamatid meg foubtenek több világnak: vox tonitru tui in rota (ApoC. 33).

1. GÖRÖG (*griecus* CornC. II. 1): [volutor; rollen]. Egész testének minden részéből vér tessék görgötték, sőt folytak (Pázm: Préd. 492). Oly elmés munkával formálta ezeket, hogy majd folyni vélhéd a varrott vizeket, görgegni dáma testén a esőpöket (GyöngyD: KJ. 297). Hőmpölygő, görög (Expri. 6). Sirt, mint a sebességgel, görgötték bús könnyei (SzD: MVir. 361). **2)** [gröen; brunsten]. Görögni, mint az disznó (Dees: Adag. 58).

ki-görög: [omano; hervorquellen]. Talala egy barlangot es mellette egy ky körgow kwt feyet es egy nosten zarwash (ÉrdyC. 327b).

le-görög: [devolver; herabrollen]. Legörögnyem szemkényve, sárvn nézek mindenkre (Thaly: VÉ. I. 18). Szeme kristályánál legörögtek a könnyek (SzD: MVir. 361).

Görgödöz

ala-görgödöz: [devolutor; herabrollen, herabrollen]. Te könyv hallatásod az ew zent. oroszv. ala-görgödöz (WankC.

316). Gyakortha lattam az zegen meg nyomorodot iobagyoktól, hogy az kewn az ew arczayokon ala-görgödözth (Konj: SzPál. 6).

ki-görgödöz: [evolver; hervorrollen]. Yghen soos embernek zemeből ky görgödözew vyz (ÉrdyC. 426).

Görgödögél: [sensim volutor; nach und nach rollen]. Veritékező véres veritéket, ugy hogy az czepe görgödögélve az földre folyának (MA: Scult. 372).

Görgés: 1) volutatio Kr. [das rollen]. Örül az zereche ember esésében, azért ő el veszi, teszi csak nem ében, hogy gyönyörködhesék nagyob esésében, mint juhász küszkila kúnek görgésében (Zrínyi I. 62). **2)** [tonitru; donner]. Te görgesednek zantol felnek (ApoC. 36). Te földid el memek vala, te méhéd görgesed kerenge (DöbH. 113). Te föhétesed előt el fvtak, te méhéd görgesedől meg rottennek (183).

ménny-görgés: [tonitru; donner]. Jelénée zozator, zúgoc es meü görgésé (DeesC. 74). Az poguoktol meg kevetetek es legottan foyd indulas, meny gergoc es villancok levnek (CornC. 116).

Görget: [volvo, voluto Kr. [rollen, wälzen]. Mingyárt azért nagy tüzet gyújtanak azon piazon és a lapát belé görgetvén, megégeték (Veross: Lev. 8). A hamarkodás bün, jóllehet néha érdemen fellül pátyát fogja a szerente és jobb kockával görget számára (Fál: EE. 406). SzD: MVir. 247, 392).

Görgető: [globus; kugel]. A gyermekok jádzeni szoktak a tétet, görgető a tsürkők, tsokok közzé hajtván (Com: Orb. 279).

Görgő: [rotatilis, versatilis Kr. [rollend]. Hőmpölygő, hompöző nagy görög fú: cylindrus PPII.

ménny-görgő: [fulgur; blitz]. Deüst az soe zentök megéléséert ammegörgő meg fte (NádC. 315).

Görgős: [declivis; abschüssig]. A vizázatlanság igen lejtős s görgős út a voszedelenre (GKat: Vált. II. 1019). GKat: Titk. 16).

GÖRÉNY (*grieny* MA.): martes domestica MA. mardel, wiesel PPII. Vad menyét, görény: viverra PPII. Az evet, patkány, görény magoknac lyukakat vájnat, a mellyekben telenek (Com: Jan. 10). A róka olyan lyukakban lakik, mellyeket nem maga ást, hanem vagy görény, vagy hórtsók készített magának (Misk: VKert. 158). A vad vagy erdei menyét, a mánthog a görény is a tyúkakat meg szokta ölni (238). Görény bőr (Veet: Trans. 5).

tengéri-görény: [marte-la marina; meeriltis]. Tengeri-görény vagy mest vagy egyéb festett vagy báruydbőr igen jó készülettel való süveket viselnek tölben 1750 (Házink I. 294).

GÖRHES: [macie contactus; abgenagert]. Az eseri majorból költözöl ki az te görhes imóddal és rühes borjuiddal (Nád: Lev. 69).

GÖRLING: [maria; der häutling Com: Vest. 29. 175].

GÖRNYED: [infector; sich krümmen]. Sinór, szablya közt mord vezér lábánál, szabadság mely gyászban görnyed oszlopánál (Crezy: KöltSz. 24). Görnyedve nagy fölünsokat ki húsz (Crezy: KöltH. 73).

2. GÖRÖG (*griecus* JordC. 747. KészthC. 147. *griecus* Müngl. 46 *griecus* Helt: Krón. 96). griecus, grijs MA. griecus PPII. Jó görög: flitternis Graecis eruditus; görög fejér, mellyel az asszonyok magokat szópik: psimythium; görög tejérel kenőzs: ungu ex cerussa; görög pápi sarut viselő: pharasiatus PPII. Vala a földöt irat iratlan ober bűtekel, görögökel es deákocok (MüncH. 167. 211). Gevrek chuzarnak leynya (Mur. I. 46). Zenth Katherina görögöknek alaso (KészthC.

447). Az gerogbek belcheseget keresnek (ÉrdyC. 288b). Az görögögh, kyk zent Lewryncz kosterorth yettenek wala (448). Jeles deac és görög wala (Helt: Krón. 114). Egy Deszpot newi gereg (Monlók. III. 103). Egynehányszor igen meg paskolák az görögöket (Pázm: Kal. 438).

[Szólások]. Görög nyelven beszélnek felőle: hazudnak (Nyr. XI. 30).

fehér-görög: [album Graecum; bleiweiss]. Vég 6 pénz árra fejr görögöt (Cseh: OrvK. 37).

félig-görög: semigracius; halbgriechisch C.

Görögcese: Graeculus MA. [griechlein].

Görögi: Graecanicus, Grajus MA. [griechisch].

Görögös: Graecanicus, morem Graecanicum redolens Kr. [griechisch].

Görögösköd-ik: graecisso MA. [sich nach griechischer art benehmen]. Görögösködni, görögök szokásokat követem: graecisso PPBl.

Görögül: graece MA. griechisch PPB. Vala yrwan sydowl, ghöröghwl es deakwl (JordC. 695). Tónuiss lapu, görögül tribulos, nemí finek ueme (RMNy. II. 49).

GÖRÖNGY (*gorondös* Oreyz: KültSz. 203): gleba, grumus MA. erdscholle, erdkloss, erdklumpe PPB. Göröngy-törő sulyok; volgiolum; kapálás, ásás, szántás, forgatás, göröngy rontás; pastinatio PPBl. Göröngyöt rontok, keverek: pulvero PPB. Görönggel vag temérdek porral (Mel: Jób. 17). Hánt, göröng, darabföld (MA: Bibl. Magy. 1). Az szánto földnee göröngyét rontsa (MA: Scult. 242). A tsopotot, göröngyöt ha töröd és morsáod, porrá lészen (Com: Jan. 15).

érc-göröngy: terra metallica Com: Orb. 137. [mineral].

só-göröngy: grumus salis PPBl. [salzklumpe].

Göröngyeg (*gerengyek* ÉrsC. 438b): gleba, grumus C. [erdscholle]. Barouálok, göröngyegöt rontok: pulvero C. Az gyermekek ó rea köveket es ghöröngyöket es sarth hagyahnak wala (ÉrsC. 48). Gyakorta az tengernek partyara megyen wala es nykepen gyermekeknek erklwczek, keweczkekwl es gerengyekekwl zokot wala ot yaczodoziy (438b). A szamar nhol heuer, ot rontya el a göröngyeket (SalMark. A6).

Göröngyegécske: grumulus C. [kleine scholle].

Göröngyegés: glebosus C. [schollig, holperig].

Göröngyöcske: glebula C. [kleine scholle].

Göröngyös: glebosus C. grumosus MA. schollig PPB. Göröngyös, tsopotos, hantós: glebosus PPBl. Te is részegülvén Venus maszlájától, el térül jobb erkölts göröndös utjából (Oreyz: KültSz. 203).

GÖRZS: [?]. Szerelmes Orsikám, eléggé hányám az görzset, hogy ez ünepre hozzád mehessen, de nem lehet (Nád: Lev. 38).

GÖSZTÖL: [sponda; gestell?]. Furd meg az eserepet közép aránt, es csinály arra egy göztül (Kecsk: ÖtM. 317).

GÖTHÖS: morbidus, valetudinarius SI. [kränklich]. Belloua ifiat szeret, nem illyen götlösset (Gvad: RP. 536).

GŐZ: vapor C. MA. dampf, dunst PPB. Embernek wakmerewnek lenny nagy gewz, mert az ezesseg erwt myndet meg gyewz (Pesti: Fab. 50). Szellel, gőzzel, paraval töltet meg (Lép: FÜlk. 61). A vizes, nedves gözök, párák mindenkoron fel-vitetnek (Com: Jan. 10). A gözök noha nelezek, de a napnap sugáritol a földről az égbe fel-vonyattatnak (Báta: VTárgy. 11). Abban tölcs tiszta kútvizet, úgy megerössöök annak az

füsttül, gőztül, erejtül (Kecsk: ÖtM. 325). Tölem sokat kér, a kinek gőztül szédelőg fejem sér (Gyöngy): KJ. 452). Ugyan megyen a fejem gözi, füst, talán ugyan gomba kól rajta (Thaly: Adal. 178). A testi gyönyörűségek gőzzel járnak, meg-tompittyák az elmét, nem töltik kedvünket, fárasztják nyors erőnket (Fál: NE. 20). Alkalmatlan gőz és ártalmas pára járja fejeket (Fál: UE. 417). Jól által-látta fejének gőzét (Könyi: VM. 15). Nem alutta-ki a tegnapi lakodalomnak gőzét (SzZ): MVir. 33).

Gőzöl: vaporo MA. dampfen, dünnen PPB. Ugy látszik, mindenfelől kezdnek gőzölni az lobbanó tüzek (TürtT. XV. 77). Sok törököknek szájak bortól gőzöl (Könyi: HRom. 10).

Gőzölőd-ik: [vaporo; dampfen]. Aetlha tüzének gőzölődő lángja (Oreyz: Kült. 23).

Gőzölődés: [vaporatio; das dampfen]. Az levegő égben rit gőzölődéseket szöröz (KBécs. 1066. C).

Gőzölög: halo C. exhalo, vaporo MA. [dampfen, dünnen]. Vayon a világnak borá, de abban bujaság gőzölög (Pázm: Préd. 733). Nagy maga-fen-tartással fársángoskodik, kevélységgel gőzölög, puffadoz (SzZ: MVir. 276).

által-gőzölög: perspiro PPBl.

ki-gőzölög: 1) exhalo, evaporo MA. [ausdünnen]. A föld a szeleket ki-gőzölgi: terra *exhalat ventos PPBl. **2)** [evaporo; ausdünnen]. A ketske igen hideglelős állat, mely miatt szájából iszonyú lévség gőzölög-ki (Misk: VKert. 216).

kigőzölgés: exhalatio, evaporatio MA. ausdünstung PPB.

Gőzölgés: vaporatio, evaporatio C. MA. [das dampfen]. A gőzölgések vízzé sűrűdnek: lumores se *concrisnant PPBl. A kénköves gőzölgések meg-nyuladván, égi villámokat es nyilallásokat indítanak (Com: Jan. 10). Feje gőzölgése bolondokat illet (Czegl: Japh. 16). Az itt alatt termő párák es gőzölgések szolgálnak a fellegeknek (Páp: KeskÜt. 10). Az agyvelő a páráknak vagy gőzölgéseknek műhelye (Felv: Pestis. 23). Lehetetlen dolog vóna-é istennek a vizeknek mélységiben a halaknak seregei közé temérdek mérges párákat avagy gőzölgéseket bótstáni (Misk: VKert. 522).

fő-gőzölgés: crapula Com: Jan. 182. [rausch]. A részegnc meg-lakolására vayon a bortól való fő-fájás, a betegségekkel, melyec az álom által ki-párázott főgőzölgés után éretetnek meg (Com: Jan. 182).

Gőzölgő: vaporans, fumans, exhalans MA. [dampfend]. Vérrel gőzölgő kard (SzZ: MVir. 141).

Gőzöltet: [vaporare facio; dampfen lassen]. A tűz fényessé teszi a fekete vasat es fel-emeli a nehéz vizet, mikor fel-forrallya vagy párával gőzölteti (Pázm: Préd. 707).

Gőzös: vapidas C. MA. [dunstig]. Gőzös, büdös: vapidas; gőz-hozó, gőzös: vaporifer PPBl. Isten undok tömlötben tartotta harmad egész napig a szegény Jónás prófétát, mely ónéki merő meleg, gőzös konyba gyanánt volt (Misk: VKert. 531). A léleknek gőzös vágyódási szabótlau járnak (Fál: NE. 63).

GŐZÜ, GÜZÜ (*gősz* Major: Szót. 242): sorex C. gurgulio MA. glis Major: Szót. 242. [spitzmaus]. Gőzűhöz, patkanhoz valo: soricinus C. Pelyh-tartó, gőzük lakó-helyek: ghirarium PPBl. A gőzűnél es hőrsékuél semmi niuts álmosabb: ghere nihil somnolentius (Com: Jan. 39). A gőzük avagy sisékek (curuliones seu gurguliones) a gabonákat meg rágják (41). A búkk mák jó a gőzüknek es az egereknek is (Acusere: Enc. 230). A gőzű, mely öreg egérnek is nevezetik, életének nagyobb részét főképen a téli időt aluvással tölti (Misk: VKert. 269).

GRÁCIA: [gratia; gnade]. Ez eelleyen dolgáidból leezen teenedek gracia (ÉrdyC. 340). Ha ez summa kazat meg nem

adami, kiraly ow telose gratyaya emleken ne hazudhasson (RMNy. II 106). Egy néhány paraszt oláhok mentek előben, hízokodván, magoknak tisztet keresvén és grátiát (MonTME. VI 87). Ezeket mind fizetéssel, grátiával moszlják (120).

GRADUÁL: [graduale]. Lezen három keppen való emlekes, első az graduál, ky jegyezy az lyuboshely zent atyának evremeket (ComC. 373). Az mely könyvet az tejedelem küldött, azt csináltattak be s az graduált könyvesinálóval 3 ft (MonTME. I 107). Az graduál csináltatásáért fizettünk 80 d. (170).

GRAMMATIKA: ars grammatica. PpBl. Betűkről való tudomány, grammatika; grammatica; grammatika szerént: grammaticae; grammatikához való; grammaticus PpBl. A grammatikáról avagy betűnek és szóllásnak tudományáról (Com: Jan. 159).

GRAMMATIKUS: [grammaticus]. A grammaticus a betűket és a beszédet helyessen kimondani megtanította (Com: Jan. 159).

GRÁN: [granum]. Legalább két fontú egészséggel többlet kívánok kednek, hogy legalább száz gránál jobbita meg kell a hozzám való szeretetét (Mik: TörL. 17).

GRÁNÁL: [in grana redigo; körmen]. 12 nehezék finom, gránállott ezüstből 12 nehezék szép, tiszta ezüstöt erőssen kell jártatni (Keesk: ÖtM. 203).

még-gránál: ∞ Vegyed az királyt, gránál meg az megnevezett porban (Keesk: ÖtM. 201).

GRÁNÁT [granat] Thaly: Adal. II 119: **1**) [carbunculus]. Az negyedik neme az karbunkulusnak gránát (Keesk: ÖtM. 205). Némelyek azt mondják, hogy az almáiban sok vagyon gránát (200). **2**) [globus pyrobolus]. Gránát, melyet hányanak: ignis missilis PpBl. Gránát, avagy tüzokádó hadi lapta (Szeg: Aqu. 37). Faltörő ágyukat . . . visznek, mosárokat és gránátokat is bőven (MonIrk. VIII. 182). Patakról hagyunk volt oda egy néhány vas űreg gránát golyókat küldeni (RákGy: Lev. 112). Chászár parancsol ostromot, hogy mindenik vígyen, ki tüzet, ki szarokkal űntöt kékűves gránátot, tíz ezert ki osztja tízes gránátot (Zrínyi II 57). Két gránátból való vas orsó, lamozta forma (Rady: Csal. II 396). Tízes gamarattal világos az őjjá (Thaly: Adal. II 119). **3**) [janus coelestis; scharlachrotes tuch]. Égh. zederyes gránát zoknya (RMNy. II 31. 170). Kamukath weresseth negh syngeth, karusint, gramatoh ewth syngeth (III. 4). Megajándékoza bársnyal, skárlittal, gránáttal (MonIrk. III 101). Egy zederyes gránát zoknya alja, fele veres bársnyal vetett (Rady: Csal. II 6). Hét vagy nyolcz sing gránát posztónak megadásával néhány ezer tallér érő haszna lehetne magyságnak (MonTME. VI 351). Egy vég fél vagy törek gránát (VocFrans. 6). **4**) [malum granatum; granat-áplé]. Édesgránát, alma neme: apyrinus PpBl.

poma-gránát: malum Puniceum C. [granatapfel]. Poma gránát virága: cytinus C. Török országú kassith es pomagrana-toth kwltem (RMNy. III 7). A pomagránát héja: cortex mali Punice (Hly: Préd. II 511).

Gránátos: [lapidibus granatis ornatus; mit granaten geschmückt]. Misk spangor arany láncz, gyöngy és gránátos (Rady: Csal. II 203).

GRÁNÁTEROS: pyrobolarius Kr. grenadier. Rendet állván egy félél szízeket karabályokkal, más félél pengé deliák franczia gyalog gránátos regimentel, elő fősége leszállott (Thaly: RákT. I 6). Sok gránátos kísérte, mint egy példás batort számtalan úp litéra (Fál: TÉ. 737).

GRASSZÁL: [grassus; wüsten]. Nagy dog halad grassal Magyar országban (KNagyv. 78). Munkaeson nagy mértékben grassal a városra a pestis (TörtT? III 399).

GRÉBELYÉZ: [?] Mennyi glétet és mennyi aranyat, ezüstöt perepíál, az midén grébelyoztetik az ezulag ön (TörtT? I 373).

GRIFF: camelopardalis C. grópus MA. gróif PpBl. A grítek oly magosságra viszk, hogy Nagy Sándornak az egész világ csak akkorának látszott, mint egy tsür-főle, melyen bízit szoktak szólni (Hall: III. Hist. 100). A grif madárről is méltó, hogy rövidlen értekezzünk, mivelhogy a tudósok írásiban sokszor fordul elő ennek a madárnak emlékezeté, melyet grínek neveznek (Misk: VKert. 500). Látok koronás sasokat fénylő csillagokkal, éhvert támogató körmös grífvadakkal (Fál: Vers. 301).

GRISPÁN [gorispán. Rady: Csal. III 29]: vitriolum MA. vitriol MA. Réz rósa, grispán: aerugo PpBl. (Frauk: HasznK. 36). Vettem gorispánt gyertyák főtésére (Rady: Csal. III 29). Háts a sebet mészszel, grispánnal (Sch: OrvK. 11). 4 lat grispán, 1 lat szalamiak, fél lat gálczek, festék-törökűvön ezeket törd lágyan (Keesk: ÖtM. 285).

GRŐ: [cinereus; grau]. Zománcz ilyen volt rajta: fekete, zöld, achamarin, tündészín, grő, türkék, kék, zederyes; félyül grő, azon alól zöld, azon alól zederyes, azon alól achamarin, az levelek zölddek, feketeék, grő, az kirsny kastélyok türkessel, az róza gróvát s zölddel (Keesk: ÖtM. 300, 301).

GRÓBIÁN: [rusticus; imbrans]. Tudatlanos, gróbianos, istentelenc (Börn: Préd. 87). Szóban fő értelmesen szólni, se susogva se gróbian modra, derrel-durral (Börn: Evang. IV 553). Éffele gróbian emberre nem fő az gyűnyöt, vesztetgetni (Mon: Apol. 508).

Gróbiánság: [rusticitas; plumphéit]. Jo por battyan, had el a gróbiánságot es tanold meg a bölcseságot (Helt: Mes. 133).

GRÓBIÁNUS)

Gróbiánusság: [rusticitas; plumphéit]. Ez gróbiánusság, mint szintén ez is: nyallják a to főbodnak porát, azért a pápának meg kell esokolni lábait (Czegl: Dég. 37).

GRÓF: comes Kr. [graf]. Kérik az gróf Mikolát, hogy megkegyelmezjön, mert megajldik az várat (Tm. 216). A gróff, ki a királyné aszszonnan anyabátyja vala (Helt: Krón. 79). Mythoda walazth thovtték az captalan az dezna dolgarwl mynd gróff wannak s mynd the neked (RMNy. III 74). Az fő grófnak térédez ily szóval óta: Uram, te nevedre bég magát meg alta (Zrínyi I 61). Vannak minemlettünk sok grófuri rendek, nemes, szabadságon tanult jó vitézek (Thaly: Adal. II 10).

kis-gróf: filius comitis; grafensohn. Hozattunk hajándékban való tollakat, hogy a kis gróf itt volt, 1 ft. (MonTME. I 20).

magabíró-gróf: dynasta Com: Jan. 112. A nehéz igyekben ország gyűlési hivattatna egybe hercegekkel, fő ispányokkal, maga bíró grófokkal (Com: Jan. 112).

mark-gróf: [marchio] markgrat Kirlbesz. 115.

markgrófné: [marchionissa] markgräfin Kirlbesz. 115.

Grófi: ad comitem pertinens Kr. [graflich]. Grófi kisaszszony (Szeg: Aqu. 84). Kiknek főnyik földön grófi titulusa, isten sok öröme, kivancsi, juttassa (TörtT? I 53).

Grófné: comitissa; gräfin. Ajánlom Kónek (des grófine aszszonyon szeretettel való szolgálatomat (LevT. II 250).

Grófoeska: filius comitis; grafensohn. Vencelm szarmazlat gyenge grófskából (Crezy: KöltSz. 200).

Grófság: dignitas comitis; grafenstand. Ha a mit főséges eszászárunk grófságot adott, ezek helyett isten holtod után adjon örök boldogságot (TörtT? I 52).

Grottás: [grotte?]. Az halál fölélmé grottás tó vizekből meg nem orvosoltatik (Bén: Rítm. 242).

1. GUBA: cilicium, gausape, gausapina penula, amphimalla, amphitapa, heteromascuala, endromis C. rheno PPB. rauhher kotzen Nom. 44. juppe Adáni zottiges kleid, leibroek PPB. Guba, gubás köntös, mind kívül belől szőrös, gyapjas; amphimallon, amphitapa Majorf. Szót. 34. Lásnak, tseuge, guba; gausape; szőrből szőtt guba; cilicium; két felől gyapjas guba; amphitapa PPB. Neki nem kel sem bor, buza, lud, sem szür, guba, suba (Börn: Préd. 552). Ha nem tetezik Balduinusnak a mit a palatinálisok mondottak, egymást hazítottlyák, egymás gubáját vonnyák, én közikbe nem állok (Pázm: LuthV. 174). Minden nap inkább kétszer háromszor is egyben vonszák az gubát, felette igen megrémült emberek, nyavalyások az német atyafiak (ErdTörtAd. II.220). Ur-is venne gubát az oláhoktól (Szentm: Kalm. 7). Vassal készítenek mind gubát s mind sübüt (Szentm: TFiú. 22). A keresztelő János köntöse tétének szőrből való volt, mint a minémit gubák mostan-ís kot-ke szőrből készíttetnek (Misk: VKert. 46). Kemény teve szőrből össze-szűt gunyája s-parasztos gubája (Csúzi: Síp. 220). A bársony palástól le egész gubáig (Orezy: KöldH. 121).

[Szólások]. Guba helyett suba (Pós: Izasz. II.576). Eben gubát tserélt: Phoenicea commutatio (Kisv: Adag. 408). Eben gubát fog váltani kegyelmetek (Gér: KárCs. IV.252).

[Közmondások]. Bolondot szép suba nem illet, de guba (Kisv: Adag. 29).

szőr-guba: cilicium Com: Jan. 114. [haartuch]. A test törő szőrrel, szőr gubával dörgöltetic (Com: Jan. 114).

szür-guba: [gausapina penula; zottiger baumermantel]. Fértini öltözet: suba, szürguba, kurta mente, hadi ezíra öltözet (Com: Jan. 99).

Gubás: 1) gausapatus C. [mit einem zottigen mantel bekleidet]. A belső ministerek sokkal nagyobbra böcsültetnek, hogy sem a paraszt kalibában szellyérkedő gubás czomdrások (Csúzi: Tromb. 13). **2)** villosus, hirsutus, hirtus, hispídus, pilosus SI [zöttig, haarig, rauli]. Mint a lenec, vgyan gubás a virága (Mel: Herb. 91). Az érzékeny állatok tavaszi időben gubás, ov szőröket el-hányják (GKat: Váls. 1896). Szilva-fa hozzá hasonlatos fa javát kívánnya s a gubás gesztenyét utállya (Nad: Kert. 212). Nem kedvelli a medvék gubás szőrét (Lau: ÚjSegít. 1161). Az fiannak vettem gubás bársonyt ötvenöt forint árá (Radv: Cal. III.21). Veres, gubás bársonnyal bélt mente (265). Egy fekete sima bársony kis suba, tarka, gubás bársonnyal béltet (Gér: KárCs. IV.26). Olybá tartom rossz embernek reámszólását, mint szeméten gubás elnek utagását (Thaly: VÉ. II.125). Gubás btyó (Csúzi: Tromb. 13). Farnus gubás testém vakarózik (Fal: Vers. 874). Várj tojetlen gubás kecske, nőszőn nősző vén menyecske (882).

2. GUBA (gubó Sziksz.): galla, galles MA, gallapfel Nom. 77. Buzg, guba, gubats, galles: galla PPB. A jegenye-fa magas, mint a szurok fenyő fa-ís, veres fenyő, cedrus, ciprus, a hosszai gubát hozó pálmafa, ha meg-horgasztatik, annál erősebben, magassan igyekszik nőni (Com: Jan. 22).

fenyő-guba: [galla pinea; fichtenzapfen]. Az articsoka egészen össze szerkeztet-t magva rendivel fenyő gubat jelent, az honnat némelyek fenyő gubának hívják (Nad: Kert. 88).

Gubacs: galla PPB. [gallapfel]. Kevéssé sz. Mihály nap előtt az tölgy fán termő gubacsot meghasítják és ha pókot találnek benne, szerencsétlen esztendőnek ítélik (Lipp: Cal. 51). Ha e féle gubacs bőven terem, idején való telet és karácson előtt sok havat jelent (52).

3. [GUBA]

Gubás: leprosus Ver. [aussitzig].

[GUBANC]

Gubancos (gubancos Gvad: FNót. 11. gubancos Com: Jan. 101): [villosus, pilosus; haartig, zöttig]. A kucsányoc, gobancos zozegé az hajjásoké, evezőké és a toldozot földozot darozoc a szűkölködő szegényeké (Com: Jan. 101). Egy jó erős juhász hat erős, gabancos, örvös kutyájával őrzé nyáját (Gvad: FNót. 11).

GUBANKOD-IK: [lucasso, vexo; necken, reizen]. Mindenbe belé köt, gubankodik, bojtorkodik (SzL: MVir. 105).

GUBÉRNÁL: [regno; regieren]. Azokat, az kie az én birodalmomban vadnac, kegyelmessen gubernálún, akartam nagy czendességben tartani (Kár: Bibl. 1508).

Gubérnálás: [gubernium]. Ha valaki mostan az anya szent egyház gubernálásána formáját valóba megtekintí, eszébe veheti azt, hogy az ég alatt ninczen nagyobb tolvaj barlang, az melyben az tolvajok szőrnnyebben latorkodnána és dühösködnéne (MA: Tan. 1135).

GUBÉRNÁTOR: [gubernator]. Harom-fő-gubernator: triumvir C. A király halála-után valő ország gubernátora az új király választásáig: interrex PPB. Ország gubernatorra választottak: in gubernationem regni electus est (Ver: Verh. Szót. 263). 30 esztendő korában erdélyi gubernatorrá tétettet Leopoldus imperator által 1759 (Hazánk 1298).

[GÚC]

galamb-gúc: [columbarium; taubenschlag]. A prédikátor galamb gúczát csináltattuk meg 4 ft (MontME. 124).

GUGA: 1) [apostema, tuber; kroyf]. A vörös-hagyma az éretlen keliseket és gugát megérleli (Lipp: PKert. II.143). Az betegek, kiknek az guga az nyakokon vgyon (Thaly: RT. 1.269). **2)** [pestis; pest]. Sucky cavallér, a ki inas vala, gugában fekszik (TörtT. 9 III.385).

GUGG: compunisco SI. [niederkanern]. Legény vgyok újra, a kállai kettőt immár el járhatom vgy a guggó tót lejtőt (Gvad: FNót. 154).

lő-gugg: dorso incurvato subido, desido PP. [sich niederbücken]. More-ís leguggot, kovácsol szegeket (Gvad: Püsty. 6).

[Guggod]

lő-guggod: dorso incurvato subido, desido PPB. [niederkanern].

Guggol (gugalo Helt: Háló. 202. guggoló: cavillator PPB.): cavillor C. subsanno MA [spotten, hülmen]. Keresztelni gyermeket guggol vízzel mondod, mi legyen az keresztész, érsek te nem tudod (RMK. II.217). Eszt mondiac nekí szép gugalo beszéddel (Helt: Háló. 202). Gugalo szocok illetic (167). Ha egy szegény koss vgy, mire merészlettet eszt raytam minuelni, miért guggoltál olly formán (Helt: Mes. 352). Ti marczona ifiak, nekic a vén embert guggolyátoc, tanuliyatoc innet (Mel: Sám. 371). Annak ürügyével, hogy Luther és Béza is emberek voltak és botorkázhattak, guggolva elmúlnak mellőjük (Pázm: Kal. 720. RMK. II.490). Csak titularis szenteket emleget Balduinus, vastagon guggolván sz. Ferenczet (Pázm: LuthV. 93). Az urakat közönségesen így guggollia: palota igazgatás az te dolgod, pupokat illet a hitnek igazgatása (Zvon: PázmP. 294). Boldog isten, meni guggoloyok, vadoloyok, gyalazoloyok vannak ez világon (Lép: PTTik. II.112). Sok guggoló es tsűből, értelmetlen szók vgyanak a magyar nyelvben (GKat: Titk. 1118). Most guggolatik a szent Pál praedikálása (Czezl: MM. 32). Te penig guggolsz az efféle dialekticával (224). Dísztelen magaviseletével

felebaráttyát guggolja (134). Mikor valaki felebaráttyát tsüfölyla, akkor annak teremtfőjét guggolja (Pós: Válasz. 41). Az istent vagy állattyában vagy személyében vagy minkájában guggollya és csüfölyla (Pós: Igazs. II.668). Ha megli nem tudó lumissitani, miért gugolod (MNYil: Irt. 221). MÖZGS szókkal guggollya, szöjla (Mezgy: Dial. 43). [Vö. **GÜNYOL**]

mög-guggol: [subsumo; verhöhnen, verspotten]. Meg guggolt vala a zsehaz az ö köneit, és királyla nem választottae vala (Helt: Krón. 110). Meg hüd, hogy ha te meg csüföly, én meg guggollak (Doesi: Adag. 3). Nagy vyát mutatni nagy meg guggolni: medium ostendere digitum (114). Ezeket az atyafialás ez szerént tanították, mert az bérnialást csak meg guggolyák (Pázm: Kal. 206). Ezt igen meg guggollya Saedel, mert az Christus teste s vére nem lehet az kenyérnek és bornak része (691). Az sem kissébb, az kince az jelen valo szerencse mosolygot szuegh nem guggolta (Práz: Serk. 933). Ha paternitasod meg nem guggolna, vele vesződesöd fölé valo értelmedet ilyen dilemmában formálnám (Alv: Itin. 14). Elvárom a feleletet, de az én tsütsögössimmal ne tsütsögj, mert meg-guggolod magadat (Kereszt: FolKor. 164). Meg guggolnak mások érette sígy pírogatnak (Cségl: ÖRoml. 53). Seneca pogány is így guggolna meg (Cségl: MML. 142). Így guggolna ő kegyelmét meg (Cségl: Japh. 70). Bal jövendököt neuet, meggugolnán (Zrínyi: ASyr. 85).

mög-guggolás: cavillatio PPBl. [verspottung, verhöhmung]. Patvarkodás, tsüfölyás, jatszodtatás, megguggolás: cavillatio PPBl. A mérés csalfásig és hát megül való meg guggolás a guggoló csüfölyaroslakne hagyattassmac (Com: Jan. 187). Minden lötsüfölyetlekek veleje a tréfákban és másoknak meg guggolásokban szorult (DBón: Részogs. 32).

Guggolás: cavilla C. cavillus, cavillum, subsumatio MA. verhöhmung, verspottung PPB. Hát-mögé való guggolás, guggolás: *sanna postica PPBl. Nem kell itt valami várásló guggolást vagy örönges büvölést bájölést eszmellenéne és képmene (MA: Tan. 1119). GKat: Trk. 350). Más tsípös igékkal boszil-irással, guggolással sérteget (SzD: MVir. 183).

Guggoló: cavillor, sumio, subsumator MA. spottvogel, spötter PPB.

Guggos: [ridiculus; lächerlich]. Senki nem találhat oly guggos, búbos, tarituppos öltözetet, hogy más mindgyárt ne követné es olyant ne esuallatna (MA: SB. 217).

GUGGYASZT: [pono; stellen]. Az istemek épített templom mellé kúpolnát guggyaszt, állít az ördög (SzD: MVir. 475).

GULACS: depilis C. MA. kahl PPB.

1. **GÜLYA**: depyga PPBl. [dümlendig]. Gulya-tyúk: galina depygis PPB.

2. **GÜLYA**: **1**) [armentum] vacca PPB. [hornvich]. Göboly, alaton wó, gulya: ova C. Csak az én gulyám is több volt száz darabul (Montrók. XXVII. 82). **2**) [gros armentorum; rindvölherde]. Az vezér megindulás előtt gulyájokat s gyermeköket inkább mind Szolmokra költözteték (Szal: Krón. 122). Az eseri majortól költözéll ki az te görhes ünöddel és rühes borjuddal, mert én az én gulyámat ott akarom tartani (Nád: Lev. 69). Revöldáltam gulyában járó marhümat (Montrók. XV.362). A tökkolakra reá vala mestsze, Ajollo Admetus gulyáját, Amphrysus vízéhez mint vezetí nyáját (Fal: Vers. 909). A vad gulya fölenk oroszlan böggéssel futva jött (Gvad: TNöt. 10).

Gulyás: vacarius PPB. [pastor boum; ochsenhirt]. Ely gulyás legénytül is vittünk egy rökabört (MonIME. 1280). Az mely gulyás legényük Kovács András tinját levették, azokért az két subsumat attunk 2 t. (38). Föglázunk fölérsé Düs

István gulyássá (253). Battyánba még sok heverő marha vagyon, az eleség kevés; a bornyik jobb, hogy Páczán a gulyás keze alatt legyenek (RákF: Lev. I.261).

3. **GÜLYA**: [cipiss; obelisk]. Az egyiptomi tornyok két félyiek; némelyek királyi temetés számára valának fölépítve, ezeknek görög nevek pyramides; más egyéb tornyok Egyiptomban a görögöktől obeliskusoknak neveztetek, az olasz fordítás szerént pedig gúljaknak hivattatnak; mi ezt a szózatot megtarthatjuk a magyar nyelvben, míg a többi olasz szózatokon ki nem adunk, de a kince kedve tartja, Hallerrel hegyes köveknek is nevezheti (Moh: JÉpül. 295). Az Eufrátes partjától nem messze napkelet felé szem elejbe vetődött egy nagy, iszonyú, hegyhez hasonló kő halom; teteje gúlja formára hegyesnek látszik lenni (181). Némelyek Babilonnak egy más tornyáról emlékeznek s ezt minden egyiptomi gúljánál nagyobbának mondják lenni (239. 148).

GULLYOG. Sok guggoló és tsüföly értelmetlen szók vagynak a magyar nyelvben, mint: gullyog, áhi, goze-mize, közü böi, bunna, pellepötyö (CorpGramm. 323).

GUMMI, GUMI (gomi: ACSere: Enc. 227): gallanum PPBl. Hévségos gummi-fa: ephorbia PPBl. Oth leelletety az bdellium, kyből az gumy zarmazyk (JordC. 9). (Az szedery fogh fiasrülis ios, ha borban meg főzöd, de egy kis gummit ves bele (Boythea: FivK. 27b). Ha az föld füstí leuelet gummival özue főzöd, meg zörösyt (117). A tenjenfából foly ki az a gumí, melyet tenjenmek szokunk lüni (ACSere: Enc. 223). A szíva fából ki folyo gomí, eny ha borban meg ítatik, az árénásoknak sokat hasznül (227. Veettrans. 25). Mikor drótmívet akarsz csinállyi, az gummit, akar birsalma-magot, akar lenmagot ístasd meleg vízben (Keesk: ÖtVM. 299).

[Gummiz]

Gummizás: gummifio PPBl.

GUNÁR: anser mas SL [gäuserich]. Vgy kapsz hozzám, mint nünap a szonszódnac gunárához (Helt: Mes. 379). Szítkaul chak annyit gondoltam, mint valami botázot gunárnak dífús pószögetésével (Zvon: PázmP. 206). Az véli, hogy ö ölte meg a gunárt: sinia in pello leonis (Kisv: Adag. 480).

Gunáros: [cutulens; läutig, brünstig]. Ott több lakik, a ki másunum jött ki társval ki mássával, nem ágyasba esküdt, sok bak-páros és gunáros (Thaly: Adal. II.123).

Gunároz: [cutulio; brünstig sein]. A ludak titkon s rend szerint a vízben gunároznak (Misk: VKert. 319).

Gunározás: [cutulatio; brünst]. Azt állítják, hogy a fény madár minden gunározás és bagzás nélkül maga hamvából újjá leszen (Misk: VKert. 302).

GÜNYA: **1**) sarcina MA. bürde, bündel PPB. Toreh, gunya: sarcina Nom. 18. Gunya, köröleek, mállha: sarcina (Major: Szót. 121). **2**) [vestis, panus; bekleidung, tuch]. Kis gyermekot gunyájába bé tévé (TrojalHist. A3). Sok ístataással és többire minden gunyájoknak elrohadásival jöttök meg (Montrók. XV.58). Az assont a maga gunyájában hadta s egy rozsvat esuott vissza neki s avval hadta (Gér: KárCs. IV.503). Mind magam mind asztalimra való fejir gunyakra neki volt gondvisölése (508). Mesterembereknek a gunyáért tüzessen meg nagysigod (RákF: Lev. I.247). Töve-szörbül kallott gunya (Csüzi: Síp. 217).

paraszt-gunya: [vestis rustica, vestimentum vile; kauernkleid]. Pöstáit is három-megy felé küldötte és ugyan foggyer-visölö embereket is parasztgunyában (Montrók. XXIII.136).

viseltos-gunya: vestis *trita PPB.

Günyás: [vestitus; hekleidet]. A paraszt kalibában zsellyérkedő rongyos günyások (Csúzi: Tromb. 13).

GÜNYOL: ludifico C. subsumo, derideo MA. [spotten, hohnen]. A kis ember, törpe kutac csufáságnál és neveltségül van mindeneknél, mindeneknél gyonyoltatik és meg-csufoltatik (Com: Jan. 15). Hol bihálnak s hol ökröknek írják, Jézus szolgáját sokképen günyölik (Thaly: Adal. 1.19). Azzal günyol, hogy az emez azaz útutatók járó komorok leányzóban meg vagyon a dolóság (Fal: NA. 180). A philosophia mi nálunk pad alatt hever s gyonyoltatik (Fal: UE. 416). [Vö. GUGGOL]

ki-günyol: derideo SI. [verspotten].

ki-günyolás: [derisio; vorhöhnung]. Ki-sívöltés, ki-günyolás: explosio PPBL.

még-günyol: ludifico, catamido C. labia proicio, labiorum projectu despicio PP. [verhohnen]. Szerencsétlenség tartásad, ha nemelylyek megítélnek, kivált ha a rosszabból valók, kik mindent meggünyolnak (Fal: UE. 488).

Günyolás: ostentus, ludificatio, ironia C. sanna, subsumatio, ludificatio MA. nasus *crispans PPBL. verspottung, hohn, verachtung PPB. Günyolás, midőn tselekedettünk vagy a ki-mondásnak mióttával és a szónak hordozásával megjelentjük, hogy kiümbölet írtnak az igék tulajdonságoknál: ironia PPBL. Günyolásképpen kérdik (MA: Scult. 693). A mérges csufáság és hát megül való günyolás a günyoló csúfondárosoknak hagyattassanak (Com: Jan. 187).

Günyoló: ludificans, ludificabilis C. sanna, subsumator MA. spotter, spottvogel PPB. Zay vigóritással való günyoló: sanna C. Günyolo beszéd: dieterium MA. Vigórogra günyoló, guggoló, mást tsüfölo: sanna PPBL. (Com: Jan. 187).

GUNNYASZT: [aegrotio; siechen]. Valamikor a gém a fővenyen nagy günyasztva sétál, következő nagy zápor esőnek bizonyos jele (Misk: VKert. 312).

Gunnyasztás: [demissio capitis; rückenbeugung]. Sákban öltözésekkel és hamuban való gunnyasztásokkal alázatosságot tettetvén (GKat: Vált. 1.1087).

GÜR: [?] Mert az főrende is, ellihöl, hogy nem mind úr, noha paszamántos, nyögödes, de csak gür, nálunk az sertés is elég gyükeret tür, az katona sem él, ha nem farag és tür (Thaly: Adal. 1.348).

GURABOL: [pectino; harken?]. Gvrabolo zeles kapa (Radv: Csál. 1159).

GURBÁNC: [?] Pusztulásúknak zerzőy fő nepkőzt hitvani, jövőndőben im meg látod gurbanzi maradvány, gaz hátdusagh korbaczi mellet meg mar oroszany, vitezek közt nem sokara lezez száik czarmany (Vás: Ep. 12).

GURDÉLY: latebra MA. [schlupfwinkel].

GURDALLOS? Nem az emberi leleményeknek gurdallos, fővisses, kórós uttyán, hanem az isten beszédének egyenes után járnak (Matkó: BCsák. 100).

GUSA: [struma; kropf]. Gelyva, golyva, gusa: struma PPBL.

GUTA, GUTTA: [apoplexia, paralysis; schlag]. Gutafütr: apolepticus, paralyticus MA. Gutta-fütr, ina-zakadit, taga-el-esett: paralyticus: üssön-meg a gutta, némülj-meg: subito *sidere fias mutus PPBL. Paralysis gorogwl, magyarwl ina zakadot ember, ol betegsegh, mel mikoron embernek testinek valamel rezere esik, az meg alozik es ezel nem kezd birni; ez az betegse, mint en alytom, mellet az koz veg gvttanak hiv (RMNY. 1.59). A császár megveré, hertelen vlagból halállal küüzé, utában hogy volna, az gutta megüté (RMK. V.194). Embernek veko-

nyanae füását es guttat szorez (KNagysz. 1579. E3). Föld meg az hükröt olában es borban, io völo kemny, az mely kezét es labat az gutta meg üt (BoytheA: FivK. 110b). Az gutta az este-ütötte meg (RákGy: Lev. 153). Három nyomorúlt, köztük egy gutta ütöt (Gör: KárC. IV.333). Vérhas, főfájás ágyadban gyötörjün, kolika, gutta hirtelen rád jőjön (Thaly: VE. 1.150). Mergében majd csaknem a gutta bántotta (Könyi: HRom. 115).

fél-guta: hemiplexia Nom? 341. [seitenlähmung]. Félguta ütés; hemiplexia C.

lajos-guta: [apoplexia; schlag].

[Szólások]. A lajos gutta tsapott már ahoz az erszényhez (Fal: NE. 24). Más nap a lajos gutta csapott erszényemhez, egy játékomlan minden aranyim desertáltak (Fal: NA. 215). Erszényemet a száraz keh föjtögtatta, a lajos gutta megütötte (SzD: MVir. 120).

vörös-guta? Kit az vörös gutta elyak egy felöl meg vtt, vyontaban aztis serapiummal keny hazos (Frank: HasznK. 15).

GÜZS: ligamen, vimen, vinculum virgis textum MA. vimen tortum, virgeum lorum, virgeus laqueus PPB. [miéde, miedenband]. Emel fel el esteket, mettesenek le te miál binőknak gvsi (DöbrC. 425). Myth haznal mastan nyud az ő nekyk, meli kysedel gyenyervegegh lev nagy hozyw ghwyath az erek nyawalyanak vonzia (ÉrsC. 305b). O the byzatatohi honay nap, mel hozyw ghwth kötöttel, meli czalal engbem (297). Monda a számár: Im egy güst tekerec és köszd aszt erőssen a nyakamra (Helt: Mes. 273). Güst tekerüen egymás nyakára kötée aszt nagy erőssen (274). Meg házasulnál? nünz merő fád, répát nem íshatz güssal, hadd el, az felesged dolgát közli mással (FortSzer. N5b). Nyakadat tekerik mint egy güst (N5). Elszakasztá a güsokat, miképpen elszakad az czöpőből font fonál (MA: Bibl. 1.232). Az mellyec most csak güsnae való hajlo veszsözö, eserfae lesznee (Prág: Serk. 646). Inaitokra foitink puhann tekert güsitokat (Bal: CsIsk. 314). Meg oldva a güst vagy gyeplőt (Lép: FTük. 21). Sok szép virag életének vagy te güs (Ény: Gizm. 21). A nőstény szarvas a kötelekből avagy güsokból csinált törben esic (Com: Jan. 80). Ha ugyantsak veszni akartok, niutsenek güsok, kösziklák (Megy: Szöv. 115). Pica Menyhártal magával nem volt semmi güs tekerésem (Pós: Válasz. 186). Látod güsra való számár (Matkó: BCsák. 213). Ilyen gyarlón tekerédé a güst Sámbar (413). Kedve ellen, mint mikor tégedet güsra szoritván huztolóznac a régen megürösedet lymbusban (Kereszt: FelsKer. 190). Törvénytelen az, ki senkit nem föjt mint a güzs (Thaly: VE. 1.140). Ha gyakran így inára kezdik föjtögtatni güzsüt, talán ezután a bagaria-botsátásban nem lesz illy szentelen (SzD: MVir. 229).

[Közmondások]. Ag fából nehéz güst tekerni (Pázm: Préd. 338. SzD: MVir. 315). A róka is a kolbászt güstnak mondya (Pós: Vetélk. 47). Nem minden fából lehet güst tekerni: es lasst sich nicht alles holz zum bolz drehen (KürBesz. 110).

dal-güzs: scalmus MA. ruderring PPB. Tiz-dalgüzsos: decemscalmus C.

evező-güzs: scalmus Major: Szót. 423. Evező güs ragasztója: scalmus PPBL. Az evező legényec az evező güsnae ragasztójához (ad scalmos) fülvén eveznee (Com: Jan. 89).

ökör-güzs: resta bovis Mel: Herb. 48. anonis, ononis, Kr. [bauhechel]. A pásintos fülöz számlátatnac tik hur, kakuk törjék, ökör güs avagy eke akadály (Com: Jan. 24).

Güzsöl: 1) colligo Kr. [connecto; flechten]. Nem fá ágból güstött az én fegyverem (PhilFl. 78). **2)** [exprimo; pressen, winden]. Szokása szerüt patvarkodik Kalauz, a mikor a Cálvinus mondásából atféle görbe consequentákat güsöl es teker

(Pös: Igazs. 1235). Ne gusolly hamis consequentiát (Pös: Válasz. 72). Nem a következők, a mit te sátán módgyára gusolsz (137). Hasonló kábáságot gusolsz imez szokbul (Matkó: BCsák. 391).

ki-güzsöl: [extorqueo; austringere]. Mellyeket ha ki nem gusolt-ís valamely hajdu (Czegl: Japh. 7). Hamissan tékeri -gusollya azokból a locusokból ki, hogy az ecclesiá csak látható oktatókból áll (Matkó: BCsák. 98).

Güzsölés: jugamentum PPB. [verknüpfung] Güzsölés, összevisszatás, kötsölés: jugamentum PPB.

GUZSALY: 1) colas C. MA. spinrocken PPB. Fomót kötni a guszalyra: linum aptare /colo; le-fonni a guszalyról: plenas exonerare /colos; egy guszaly kender, egy rokka len, szösz, mellyet a fonó a guszalyra vagy rokkára köt: pensum PPB. Gusalyat es orsot forgata inkap, homnem mint figuert (Szék: Krón. 35). Kópia helyen gusalt ő kezében veve, hottyat el hajtvan orsóját pergete (Petki: Virt. 11). A fonó aszszony gusalyon, rokkán lenből fon (Com: Vest. 54). A fonó leányok a

gusaly alatt igen szunyodnak (ACsere: Enc. 299). Kőtné hiszem a szöszet a gusalyhoz fonóka Mátyás (Pös: Válasz. 232). Aszszony-emberi puhóságával gusalyra való (Pataki: Reg. 230). A mostani dániák nem igen veszede-olnek a gusalyért. búfős nékiék a kender és len (Fál: NA. 194). A kard helyett gusalyt vitat (Fál: Jegyz. 918). 2) pensum C.

GÜBÜ: thurii vortex; wasserwirbel, strudel PPB.

Gübül: aquam turbo; das wasser, aufrühren, aufrühren PPB.

GÜDÖG. A gödöny nevezetét vette itt alatt való szőlésának módjáról, mert valamikor a vizekbe hosszú nyakával le-bukik és fel-emelkedik, olyankor ismét nagy hangos szóval güdögni szokott: güd, güd (Misk: VKort. 345).

GVÁRDIA: [custodes corporis; Leibwache]. Az nem régi-ben felállított magyar-gvardia, kiknek párduebörrel való készületét annyira csudálta a német nemzet 1769 (Hazánk. 1379).

1. GYAK: pugio, sica Sl. [dolch]. Szaronygyak: jaculum, hasta, verutum MA. würtspiess PPB. Leökölte szürom-gyakkal a lóról (SzD). Gyakfa: palus acuta, verutum: spitzziger stecken auf einem heuschober PPB.

2. GYAK (*yak* Ver. *tal* Lud. *gööl* CsomaC. 30. Lép: FTük. 22. 60. Csúzi: Síp. 121): pugio Ver. figo C. [stochen, bohren]. Gyakom, szürom: pugio PPB. Aspasius paranchola, zent Agnes azomnak torkában fevrt gyaknya (CornC. 115). Fényes törrel hozzája giakot vala (CsomaC. 30). Fű kaponyára vivék, mellbe gyakák, Jozsef elmené s eltemeté (RMK. II.138). Hunyadi Iános a gyalogoe közzül küldé egy részét kepeckel hátul a sereg megé, kie kiáltképpen az loankat gyaknác a kepeckel (Helt: Krón. 90b). Egy emberke laclik itt kezel, esztene vagyon, anal gyakia az oldalánat (Helt: Mes. 359). Az isten nyilai gyaknak (Mad: Evang. 768). A tövises bogáts koró gyak (Com: Vest. 27). Szüró pálezáckal gyakván, bőkvén, szurván és által ökletven (Com: Jan. 159).

által-gyak: transfigo, configo, offigo, confodio, transverbero C. durchstechen, durchstossen PPB. Által-gyakott, szegezett: perficus PPB. Törrel parancollon által gáknai te oldalidat (BécsiC. 40). Christus wruc a keresztfűn által gyakkata az ő szent oldalat (Dáv: KKER. G4). Kezeimet és lábaimat ezec által gyaktác (MA: Bibl. V.11). Gyagd által vram az te felelmeddel az en testemet (Lép: FTük. I.393).

be-gyak: infigo MA. hineinstecken, hineinstossen PPB. Az ew czwezaaya, ky ew zeutseges oldalaban bee gyakatlieek (FestC. 150).

föl-gyak: suffigo C.

hozza-gyak: [affigo; zustossen]. A földhöz szegezem ítet ezec ég giakással s maszszor bozza nem giakok (Mel: Sám. 110). Fényes törrel hozzája gyakott vala (Huny: Trója.² a4).

lő-gyak: 1) defigo MA. [niederstossen]. Legyakattatott: depactus, defixus C. (CorpGramm. 245). 2) depango MA. [einsetzen]. Le-gyakom, plántálom, homlító, fűt ültetetek: repango PPB.

még-gyak: compungo, repungo C. [stechen]. Az erdei tövis minden fölöl, ahonnan fogod, meg gyac (Mel: Herb. 17). Meg giakia ítet. Kit hegyes aaral vagy törökkel meg giaknak (Lép: FTük. 60). Az búza kalásznak szálkáy mind egy rendben állanak es a ki hozzáik nyul, meg gyúkiak hegyekkel azt (Lép: FTük. I.309).

méggyakás: compunctio MA. das stechen PPB.

mellé-gyak: affigo C.

réá-gyak: attigo MA. Major: Szót. 19. anheften PPB.

Gyaka: mergae C. [gabel, müßgabel]. Villa, giakta, mereglye mergae C. [Vö. 1. GYAK]

Gyakás: pinctio, compunctio C. MA. stechung, stich PPB. Hanem ha latandom ő kezében a zegénee gákasit es ereztendem en kezeimet ő oldalaba, nem hiszem (MünchC. 213). Fvld menyhez kepest chak egy kis tw hegyenek giakasa (VirgC. 98). Kik ő rayta gákast tüttének: qui emm transfixerunt (Sylv: ÚJT. II.137). Ha sós diszno háyal őszue törőd, a gyakásra kötöd, dagat szárat gyógyít (Mel: Herb. 49). A testi fegyverrel vagy késsel valo vágás vagy gyakás miat kiindodik az lélek (Lép: FTük. I.105). Ott sirás, csygzás, gyakás, csygs leszen (I.238).

Gyakásocska: punctimacula C. MA. stichlein PPB.

Gyakdos: lancino C. fodico, pugno, figo MA. [wiederholt stechen]. Tövel gyakdosni, szürni: acu *compungere; gyakdosni, ökleléssel sérteni, szürva sebesíteni: *punctum ferire PPB. Lattak, kybe gyakdostaak (WinkC. 227). Meg fordvlek en banatonba, mikoron az tövis belem gákdostatik (DöbrC. 79). Tereket lábáról ő letaszítá, hegyös törrel földön oly igen gyakdosá (RMK. III.48). Jancsárok belövénék, gyakdosának es lövénék, szurkálának (142). Ott az hegyös törrel igen gyakdosá, szablyájával az terek ám felvaga (186). A tússec, kikcel a Jezus feie küzatec, gyakdossac az mi lelki esmeretinket (Tel: Evang. I.613. MA: Seult. 295. MA: SB. 20). Egy sincs azoc közzül gyakdoso tövis nélkül (Prág: Serk. 368). Az ellene alloknak az orczajokat, a futoknak az hatokat gyakdossa vala (Forró: Curt. 203. Hall: Paizs. 42).

által-gyakdos: [transfigo; durchstossen]. Laffac, kit által gákdosta: in quem transfixerunt (MünchC. 212). Haaga az ev zent fevet tyyskneknek által gyakdosny (CornC. 174).

be-gyakdos: [infigo; hineinstecken, hineinstossen]. Árkokat ásának, köédít vágának, belövölözének, begyakdosának (RMK. III.172).

környül-gyakdos: circumpango C. circumpungo MA. um mid umstüpfen PPB.

még-gyakdos: [compungo; wiederholt stechen]. Leanknac háy meggákdosta: öket (BécsiC. 15). Thw zent kezec ydvwöz-legeyefők, kyketh eltereyzthven agra keményfűn lwztak, was zegekvel meg gyakdostaak (CzechC. 25). Vegy meg gyakdosott, iratos, mézes pogaczakat (Mel: Sám. 321). Én ream, kit meg gyakdostanac, tekéntnee (Vallást: Xij).

Gyakdosás: [punctio; das stechen]. A nadnak az testbe es kórmók ala valo gágdossasa keserit (Mel: SzJán. 396).

Gyakdoz: [pugno, figo; wiederholt stechen]. Mint valami éles fegyverek szümetlen gyugdozzák az mi testünket (Lép: FTük. 22). Mennél inkább tisztogattatnak a meg-rögzött, feslett erkölcsöknek gyugdozó tövisi kiártásával (Csúzi: Síp. 121).

Gyakdozás: [punctio; das stechen, stich] Igy az földi ösméretnek is meg nem szünik mardozása, hogy a kinek életben nem engedőnek taníttásának, annak innár haláluk után érozéek es szonvedgyék tépését, gyugdozását, szaggatását (Lép: PÜik 1139).

Gyakó: punctus C.

Gyakós: centrosus, spinosus, aculeatus MA spitzig, stachelig, dornig PPB Egy gyakós, tövisses fű: fallaspina MAL. Az tövis bokornac águbogai igen gyakóssac (MA: Scult. 234). Ha az lóyon bekolat vagyon, az ló a békólason hosszú gyakós szőrű (Cseh: OrvK. 62). A kalásznak hegyei vannak, mellyek kemények, hegyesek, gyakosok (Illy: Préd. 1541).

[Gyakos]

Gyaksa: palus acuta, verutum; spitziger stecken auf einem heischöber PPB.

GYAKOR [jaker Monfrók. III.37. *guthor* link 2 Ozor: Christ. 131: **1**) creber, frequens. C. häufig, zahlreich, wiederholt, oftmalig] Teged lehat gyakor egyeket dommekowl mulatnod (VirgC 132). Ő zent labat törv vala gyakorhelyen (ÉsC. 46). Lata Paris giakor íveset (CsonaC. 9). A hol vának ő huszári, ott vígan osztoznak, gyakor helyen vígan lóknak, mind magyarról szólnak (RMK. II.266). Kapu bástyájában palánk, kőfal között nagy árok vagyon, gyakor helyen által szaggatva vagyon, ez töltésből gyakor lövő hely vagyon (III.111. 166). Tészön Anna asszony gyakor sírásokat, hogy isten nem ad neki magzatokat (224). Pálnafu gyükerétük rágják vala, gyakor helyen az is megfogantkozék (IV.157. 103). Meg értötte vala, hogy ez országokban nem vóháznak sem város es nagy városok, hanem ezac gyakor mező városac es sűrű faluc (Holt: Krón. 105). Kezdé az János királt jakor levelekkel szorgalmaztatnia (Monfrók III.37). Gyakor kekorákat belöl benne ezümmly (Sztár: Víziz. A2). Őszzel es telben nem leznek oly gyakra, sem oly szerenezesek (KlBárth. 1583. Cr.3). Gyakor zörgőnce meg nilatkozol (Decsi: Ágost. 3). Nagy gyakor vadazat teszne vala (Gostyr: MagyB. Aij). Sokaknak, az kórnök allya gyakor lyugtatásokkal el szaggattatott (Pázm: Kal. 53). Az isteni szolgátlaban is gyakor es buzgo volt (Magy: Nád. 84). A mit Gregorius gyakor helyen ír (MA: Tan. 1187). Visótlük gyakor vesszedmót, a hábzós szeleknek iszonyú félelmét (GyöngyD: Char. 11. 339). Gyakor leveleivel nögatta (Apafi: Vend. Előb. 15). Gyakor kőzmösös (Félv: SchSal. 13). **2**) densus MA dicht PPB. Gyakor-erdő: lucus Szüks Gyakor-erdő, liget: ein dicker wald Nom 7. Gyakor szita: pollinarius PPB. Gyakor verben kovert vitez karjaim (Thaly: Adal. II.418). Ellenségnek teste-sűrűn tékszik vala, mind az egész mezőn oly nagy-gyakor vala, hogy egyik holttesttől ölhághattál volna másakra tizenhat futamutyi földön (Thaly: VÉ. 159). **3**) [saep: häufig, oftmal]. Az urak enzen emlőgetnek gyakor (Gvad: FNót. 131).

Gyakorli, gyakorol: **1**) celebrare, frequentare C. besuchen PPB Tisztelen, gyakorolom: concelebro: gyakorlom, dítsérem, hirdetem: celebrare: valaki házat gyakorolni: domum alienijus concelebrare PPB Ezék gyakorlac vala hazat: isti frequentabant domum (BécsC. P8). Ez zönek vetethi agra elewth gyakorlyatok: ante thorum hujus virginis frequentate (FostC. 12). Igen gyakorli vala a zent oriházat (DobC. 116). Kezdo azért az zenth Eugeniat igón gyakorlania (HilC. 308). Az bert házaknál ambátor igyad, de az keresemát be ne gyakorljad (RMK IV.80). Ez a szentseg böchfitesse es gyakorlatasse mindenek tül (Tel: Eyang 1475). Hígyed, hogy az istennec lelke tisztelteti, gyakorlattya emberrel a templomot (217). Azok az illiac, az kie az Catilina hazat gyakorlyac vala: juvenis, quae domum Catilinae frequentabat (Decsi: SallC. 11). Az to templomodat látoghattya, gyakorolhattya (MA: Scult. 98). Frequento seholam; ich gehö theszig in die schule: gyakorlom az iskolát

(Com: Vest 130). A deák gyakorolja az iskolát (71). Az isten külfömböle kísértetekkel gyakorlya a választottakat (Illy: Préd. 138). Sardaniapalus rend kívül való aszszony emberes es a szövfőnö házaknak gyakorlójá s a trajoknak zimbórija volt (Misk: VKert. 62). A szászok között lako oláhok, jöllehet a templomokat nem gyakorlják, mindzáltal a szász papoknak fizetik a pap-bért (Bod: Pol. 135). **2**) exerceo, exercito, commallo C. (üben, betreiben). Tanítást gyakorolni: auditioes obire; tudományt gyakorolni: concelebrare studia PPB Gyakorlom magam: prolobo; munkát gyakorolni: illaborare; munkában gyakoroltatott: operatus C. Heted zent igaz az zent gónas, kit ha valaki hívón, tisztan es igazan gyakorland, igón megtisztul es artatlanna lezón (GuayC. 42). Ez igeket gyakorolya vala nagy kwny hullatasal (VirgC. 82). Mikoron imar nyocz ezteideig ez imatsagot gyakorolta volna (59). Vruak előtte gakornac vala bösegs óhymasok (TelC. 3). Ymathkozok, kyth mynd halalaygh gyakorla (ÉrdyC. 143b). Tanosugodi nagyon gyakorlanak (RMNy. II.23). Ez hóhnapun gyakorlyad testedet (Cis. L.2). Nemeltyec elméletet, nemeltyec testeket gyakorlyac uala: pars ingenium, alii corpus exercebant (Decsi: SallC. 1) A ki valamely kézi-munkának mesterségét fő-módon tudta, kitanul mindezekből, ha napenként nem gyakorolya (Pázm: Préd. 323). Elben gyakorolya magát (CorpGramm. 601. 598). Hével, hűdeggel gyakorlatnak a hívék (Ker: Préd. 179). Tanczokkal es szökéd-cselésekkel a tájtalanoc gyakorlyac magokat (Com: Jan. 209). A mise az apostoloktül gyakoroltatott (Matkó: BCsák. 449). A kereskedést nem gyakorlanak (Illy: Préd. II.167).

[Közmondások]. Az ki mit tud, azt gyakorolya (Decsi: Adag. 97).

[Gyakorli-ik]

mög-gyakorlik: [percrebro: sich verbreiten]. Mikoron királnac parancólatta möggyakorliolta: cumque percrebruisset regis imperium es ő parancólatta zórent soe zép zvece hozatatlanae Susiba, Ester es egyéb lakók között öneki adattatée (BécsC. 51).

Gyakorlás: **1**) frequentatio C. (las besuchen). Foglalan oc magokat tanolszokban, elastromoknak gyakorlasyban (DomC. 133). Ez kepet az elastromnak minden sor-ory es minden romayaknak gyakorlasy ritelyk vala (101). Ez helekneec gyakorlasbólök az bünökütl megtöztöztatna (Zvon: Osiand. 212). **2**) exercitio, exercitium, exercitatio, suctio, gymnas C. usus MA. übung PPB Gyakorlasya való: gymnasticus; első gyakorlac, az hareza uala maga kezites: profusio C. Már hozzá tördött sok gyakorlással ölméje: animus illius usu conelluit PPB Kövde-teek Palenciaiban, hog az tanolsagnak gyakorlasaval ev muzanac szerzenye zaksod tudományoknak tudományat (DomC. 6). Neegy dolgok vadnak, kyknek myatta ember meg maradhad tyztasagban. Harmad dolog munkának gyakorlata (CornC. 212). Az igaz nemessag vitezesneek gyakorlasaval es egyeb fele testi ölmének jóságval szokot nyeretni (Ver: Verb. 8). Jozagos ölmeködeleknök gyakorlasy (Beythe: Epóst. 2). Hogy tisztában es nagyobb gyakorlással szolgálna istennec, a szent-egyházttól el nem távozott (Pázm: Préd. 116). Az sacramentomec olly gyakorlások, az mellyec hittünket bizonyossabbá tészic (MA: Tan 1935). A mi a jóságos tselkedetekec illeti, lehet gyakorlások ropant városokban, nem külföldben mint a kietlen pusztában, fő s paraszt embernek között (Fal: NE. 9).

[Közmondások]. A gyakorlac mesterré tézzen (Kösv: Adag 544).

kegyesség-gyakorlás: praxis pietatis (Megy: Bayle. 1. Megy: Gáj II.20)

maga-gyakorlás: exercitatio sui; selbstübung] Az kórnökne olvasasa es azokban való maga gyakorlac (Kár: BóI. 1649). Ay ördög ennyi ezer osztendekütl togya való tapasztalása es maga gyakorlasi által gonoszabbá es ravaszabbá löt (Misk: VKert. 183).

elől-magagyakorlás: progymnasma PFB.

Gyakorlásos: [practicus; praktisch]. Hová lehet közönségesebb gyakorlásos belyege a pápistaságnak, mint a keresztel való élés (Komár: Imáds. 139).

Gyakorlat: exercitium, usus SI [übung].

Gyakorlatlan: inexercitatus MA. ungeübt PFB.

Gyakorlatlanság: [inexercitatio; ungeübtheit]. A bátortalanúság s gyakorlatlanság néhkor hamisan ijegeti az embernek szívét (Fal: NE. 42).

Gyakorlatos: 1) frequens MA. celebris Balde: Szót. [reber; häufig, zahlreich, stetig]. Péterenc penetencyanak kemenségyert es gyakorlatos siralmært letuala nykent vak (EhrC. 9). Ez fel emelkedesegben ment gyakorlatosban ysteny malastnak yvendokat erzyuala (63). Törekedik vala gyakorlatos zolgalatba: sátagabot circa frequens ministerium (DöbrC. 404). A gyakorlatos ápasocbol eggic a másakra esven, mindön felöl az en genge testómön az veer ala örögvuala (NagyszC. 36). Az újonnan való gyakorlatos choda teteleek (DomC. 151). A te imáncogol légen kesedelmes, zemerres, igaz, gyakorlatos es siralmas (VtkC. 4). Most rettegés helylén öröm es vígaság, gyakorlatos látéc, minden gyömyörúség, virággic az kósség (Csákt: Assz. 5). Azoknak az tudományoknak gyakorlatos elő számlalásabol minékne mas erősfégnük talalkozic (EszT: IgAny. 289). Ez illyen nevec változtatása igen szokos és gyakorlatos (MA: Tam. 1410). Az gyakorlatos imádság is tégyen kedvessé minket az isten előtt (Bal: CsIsk. 362). Ez illyen itéletek e mi időben igen gyakorlatosok (Mad: Evang. 496). Semmit gyakorlatosabban nem szoktak pörgetni mint az ő böleségeket (Toln: Vig. 27). **2)** exercitatus MA. geübt PFB. Gyakorlatos játec [a rómaiaknál] (Csákt: Assz. 5). A paraszti dolgokban szorgalmatos és gyakorlatos léssen (Illy: Préd. 1269). **3)** [frequentans; consuetudinem habens; umgang habend]. A tánczoló aszonnyal ne légy gyakorlatos, hogy valamiképpen el ne vessz az ő hathatóságában (Eln. 339). **4)** frequentatus MA. [besucht].

Gyakorlatosság: 1) frequentia MA. [crebritas; meage, häufigkeit, vielfachheit]. Gyakorlatossággal: persape C. frequenter, frequentissime MA. Valamely lelők yde zokandyk es ebbe gyakorlatossággal edősködendyk (WinkC. 296). Hogy azert gyakorlatossággal kezdeneek hwtet, föl ygazwyttan hw magath es monda hwneky (JordC. 652). Zúz Marianae epesegeröl gyakorlatossággal meg nem emlekeztem (VtkC. 29). Ok az ő zandekoba meg maraduan, ítet gyakorlatossággal e dologal kesergetic vala (TelC. 2). Ezt az Christust az örfe életnek okat minden leuleibeek gyakorlatossággal, de tsoda nagy haszonnal aianya es eleikben adgya az keresztényeknek (EszT: IgAny. 289). Soc meg maradó gyarlóságok is lattatnac benne, kie miat gyakorlatossággal életekben, erköltsökben es magoc viseleseben elesneek meg az uyonnan születtekic (66). Akármely szemes légyen az ember, vagyon min rettegen, mert megcsalatoszhatik gyakorlatossággal (Pázm: Kal. 769). Az ő gyakorlatossággal tett kiáltása, hívása és kerése előtt be dügtük füleinket (Lép: PThk. 1165). Az tévelygésnek temerdeki bathatoságát gyakorlatossággal siratták (Toln: Vigaszt. 65). Nagyságonak kellene gyakorlatabb emberét küldeni s tudósítani gyakorlatossággal (MonTME. VI.83. 187). **2)** [exercitatio, usus] frequentatio MA. [übung, gebräuch]. Elmeyenek fel magaztatására es ymadságnak gyakorlatosságra volt erowselttet (EhrC. 55). Hány lóth legyen egy másában, téged az arithmetica nem tanit, hanem az kereskedésneec és széllal való fáradásnéac gyakorlatossága (Helt: Arith. 68). Mellyek minket meg gátolhatnak a szeretetnek gyakorlatosságától (Illy: Préd. 1594). A vas gyakorlatosság nélkül megrosdásodik (1269).

[leg-gyakorlatosság]

leggyakorlatossággal: [frequentissime; am häufigsten]. Ez az udvarokban legh gyakorlatossággal hallattatik és ezt ugyan sok festékek is tudják műzöni az ékessen szölvő pápisták (Toln: Vigaszt. 19).

[Gyakorlat-ik]

Gyakorlatás: [exercitatio; übung]. Istennek ebből kősereteli nem gonoszok magunkra nézve, mert lelki gyakorlatást szerez mi-beünk (Pós: Igazs. II.712).

Gyakorló: exercitor, exercitator, exercitatrix C. Gyakorlóhely: gymnasium MA.

Gyakorság: crebritas C. frequentia MA. [meage, grosse zahl, vielfachheit]. Adnac vala neki al itest es feyet túnskneec gakerságnal furdaltatit vala (NádC. 234). El-hagyott, úgy látom, régen a jámborság és az illyen dolog te nálad gyakor-ság (GyöngyD: Char. 87).

Gyakorta *gyakorta* Toln: Vigaszt. Előb. 6. *gyakorta* ErdyC. 60b. 101. 229. *gyakorta* WespzC. 24. KazC. 41. *gyakorta* Helt: Bibl. I. e4): saepe, compluribus, identidem C. frequenter, crebro, crebriter, plerumque MA. oft, vielmal PFB [häufig]. Gyakorta megterdolum: recogito C. Vr Bernald ystentewl ezenne malastot erdomle, hogy gakorta rywtetikuala ysteuhez (EhrC. 8). Mire mi es a lenaltac bőttölneec gakorta, te taueituanid kedeg nem bőttölneec (MünchC. 29b). Gyakortha wyttahk engemet een yfysagomthool fogva: saepe expugaverunt me a iuventute mea (FestC. 94). Fel serkene almbol, kezdé ez loeket yakorta mondany, hog el ne felednye (MargL. 45). A hűneec a hitelenektől laborgattatnac s yakorta megis ölettetneec (Helt: Bibl. I. e4). E fele iobbitas yakorta tisztesség keuanasbol származic (L. e1). Igen ő, ha yakorta ősz vele (Mel: Herb. 21). Házaságnak nem tsak az hűt kötele, mert yakorta csuszamik hitnek vége (Eny: Gizm. 14). Nem arányozhattyk osztán isteu ellen-való vétkezésünket is meg yakorta szent David királnak ama mondása szerint is (Rim: Ének. 92). Azt olvastam a minap, hogy a burgundiai király yakorta felült száz esztendő s lovára (Mik: Törl. 234).

gyakortább-gyakorta: [sae-pissime; sehr häufig]. A mint a tengeren a révész az egekre tekint s a tsillagokkal tanátskozik, ugy mi is jó aszszonyom yakortáb-gyakorta felfeló tekintsünk (Fal: NA. 160).

Gyakortább: [crebrus, saepius; öfters, häufiger]. Semnyel engemet yakortab meg nem bantnak, mynt kyk etelekrwl zognodnak (VirzC. 111). Hogy az ur-vaesorájával yakortább élünk, arra mind példánk vagyon mind parancsolatunk (Pós: Igazs. 195). Édes kegyelmes aszszonyom, yakortabb írnek Ngodnak, de énnemem szegény idegen apácának nimesen bizonyos követem (LevT. II.319). A hosszasas hurnt yakortább száraz betegségen végződik (PP: PaxC. 99). Nyoltz órákor a fejedelem levetkezik, de leg yakortább le nem fekszik még akkor (Mik: Törl. 81). Ezek ama végső próbák, a mellyekben yakortább szerentséltetődik s kárt-is vall az igyenesség (Fal: UE. 380).

Gyakortán: [frequenter; häufig, oft]. En es, mikent alab való bölő, mondom, töbet en igen sok mynkakban, tömlőcökben gaktortakban [igy], veresegökben, töveit-lőt [igy] halalokban gaktortan: ut minus sapiens dico, plus ego; in laboribus plurimus, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter (DöbrC. 293). Minden dolgokról kegyelmed bennünket gaktortan tudósítani el ne mulasszon (MonTME. V.174).

Gyakortánvaló: [frequens, creber; häufig, öftmalig]. Engedgyed, hogy ew gaktortan való ymadságnal valhassuk testünknek yduesseget (GömC. 265).

Gyakortaság: [crebritas; häufigkeit]. Nagy jó akaro zehnes attanfya leszen wala, az melyebben nekem nagy gyakortassaggal zolt meg az elewtys (LapT. 1339). Ez jelen valo ewangelionm tanított gyakortassaggal akarván előnkbe adni, mivel kollyón magunkat vizgattalme ilyen állapotban (Zvon: Post. 1751). Mi keresztény emberek gyakortassaggal bizonyos időkbén és arra rendeltetett helyekre szoktunk ösze gyűlekezni (Sam: Cor. 1).

Gyakortaváló: [frequens, creber; häufig, oftmalig]. Kegyelmed vizgázzon szorgalmatosan az mi gonosz akaróinkra értessen gyakorta való hírekkel (TörtT* 1296).

Gyakrabbb: [crebrior, frequentior; häufiger]. Mentől valaki nagyobb szentségben élt, annál több és gyakrab betegségekben küldött (Pázm: Préd. 901, 284). Köles, zab hitván volt itt künn gyakrabbb helyen (ÉrdTörtAd. IV.74). Nagyobb és gyakrabbb kísértenivaló alkolmatosság (illy: Préd. 1346).

[Gyakrabbaeska]

Gyakrabbaeskán: [paulo saepius; ein wenig häufiger]. A gyakrabbaeskán indított mértékletes vendégség jobban támogatja a hitelt felőled, inkább fentartja az igaz barátságot (Fál: NE. 25).

Gyakrabban: [saepius; öfters]. Mygh gyakrabban oeghelyk, annewel yukaab meg tyztwl, zsepewl (ÉrdyC. 465b, 557b). Gyakrabban elő hozam (Mon: Apol. 3). Te tudol ur isten, hogy hozzád öljatok, leg inkább ily okért s gyakrabban kiálltok (Zrínyi 1146).

Gyakran (*gyakorán* Tor: Eny. 168. *gyakron* Deesi: SallJ. 55. MA: SB. 53. Mogy: 6Jaj. II.38. *gyakran* Valk: Gen. 61): crebro, crebrior, frequenter. C. saepe MA. [oft, häufig]. Gyakran az gazdagis meg szegényül (Deesi: Adag. 11). Jogáigokn gyakran esudaltam (Eny: Gizm. 17). Kérem nagyságodat, a hazának mostani állapotjára nézve jártassa gyakran embereit (MonTME. VI.156). A esiszár ő felségo resolútióját gyakran forgatom elmémben (268).

[GYAL]

el-gyal: [obstupéficio; erstarren machen]. Az melegseg az el gyalatot tagokat meg illúta: calor stupentia membra comovit (Fórró: Cnt. 164).

[Gyalusz-ik]

neki-gyaluszik: [obrigeseo; g-fühllös werden]. Az mely kényes gyermeket minden nap tsak próskolnek, a teste osztán ugy neki gyaluszik, hogy a vereségnek fájdalomt nem is érzi (GKat: Vált. II.50).

[Gyalut]

el-gyalut: [obstupéficio; erstarren machen]. A torpedo valamit megillet, azt menten elmehezűti, elgyalutja és reszkete-gössé teszi (Misk: VKert. 551). Az embernek kezét menten elgyalutja, úgy hogy ideig tsak állig érzi mo).

GYALÁZ (meg *yalásta* Holt: Krón. 151): obtrecto, opprobrio C. ignominio, calunnio, dedecoro, defamo MA. schmähen, ver-lounden, vorwerfen, veruehren PFB. El löresitem, mindenütt gyalázom: diffamo PFB. Az hyetlen sydokat gyalazva vala (ÉrdyC. 375). My dologh ez te hozand, hogy ystenyket gyalaznál (ÉrsC. 179). Ne gyalaztasának en reytam non confundantur super me, kyk keresnek tegedet Yzrahelnek istene (KulesC. 162). Nem elegszel anal, hogy engemet gyalaz (Tel: Fál. 10). A ki mászt meg szidogat gyermek-korában, magadat gyaláz öng korában (Pázm: Préd. 296). Ezzel nem az írist gyalázuk, hanem az isteni dolgoknak felségét magasztaljuk, a mi elménk gyarlóságát alázuk (Pázm: LuthV. 238). A jól na a viselő senmüt mértékletlenül nem dicse avagy nem

gyaláz (Com: Jan. 184). Te engemet gyalázol, elvesztesz (Mik: MulN. 186). Jobb szeretem, hogy gyalázzanak a jóról, hogysen dicserjenek a rosszról (Fál: NU. 309). Nem azt, a mit betsmérez, hanem őtet fogja a világ gyalázni (Fál: UE. 498).

lő-gyaláz: denigro, diffamo Kr. [beschimpfen, schmähen]. Miud pokolig le gyalázattol (Zvon: Post. II.251). Gondoltam magamban, hogy Molière csak patvarkodott, mikor játszó the-atramon legyalázta őket (Fál: NU. 314). Mikor a dítskedő mindent dobra ver, annak is végére mégyen a világ és talpig legyalázta (Fál: BE. 507). (Fortuna) megbecsül, megáláz, magasztal, legyaláz (Fál: Vers. 883).

mög-gyaláz: ignominio, dedecoro, dehonesto, humilio, defamo C. infamo, ignominia afflicio, vituperio MA. [beschimpfen, entehren, schänden]. Meg gyalázom, meg-szeplősitem: depudico PFB. Gyalaza meg ez volaknz bwelezet (VirgC. 80). Meg gyalázattam az wádög el futu (103). De ez zentséges zvetel olyha meg gevzofftetenek, meg gyalázattanak, ev tevel felnek vala, kezdek ez zent zvetet sok keppen zorgalmaztatni (MargL. 89). Ne legión valami bön ő bennök, kyh az ő lölköket meg gyalazna (DobC. 45). Meg ortuen a pyppektől meg galaztatni, kezdé mag keserűseget syrnya (TelC. 23). Nanalyasnak tanachyath meg gyalazad: consilium inopis confudistis (KulesC. 22). Goliátot meg gyalázá egy gyermekkel (Zrínyi 181).

Gyalázás: obtrectatio, imminutio C. opprobatio, vituperatio MA. scheltung, tadelung, verweisung, vorwerfung PFB. Egyeb-keppen nem balthatnak ew gyalazásoknal, yteleteknel es kar-hozatyoknal kewl egyéb baratokat yntene (EhrC. 117). El-tezenek zegyenséggel oes gyalazással, kyk kegyetlenseegoth zolnak een reyam (KozthC. 83). Im zemetewkel meg lattatok, hogy e nap lezen az Crystwsnak alazasa es gyalazasa (ÉrsC. 486). Bel fideze gyalazas en orchamath: operuit confusio faciem meam (KulesC. 162). Valahol kevélység vagyou, ott szidalmas gyalázások találhatnak (Pázm: Préd. 1014).

Gyalázat: opprobrium, dedecus, ignominia C. infamia, calunnia MA. schmach, schande, mehre PFB. Gyalázatból kif-eselni: infamiam *sarcire: gyalázatban fogog: infamia *notatus; felének gyalázatokra lenni: *dedecori esse suis PFB. Mőgmezeitelenéitétte a zveze farókat galazatba (DésiC. 29, 98). Akar vala wmagarol gyalazatot halni (VirgC. 105). Myden bozussagot, gyalazatot, zidalmat, valamit tudanak ráta tenni, mind el tenek (WeszprC. 78). Lezen öneky igen nagy gyalázta [ty] (TelC. 380). Az isten az fi nevenek gyalazattait el nem szenteli (Pél: Tim. 553). Az írthi az aszszoni allatot ektelen gyalazattal ne illesse (163). Az igazak sok méltatlan gyalazatokat szenvednek (Pázm: Préd. 4). Mernéteke őtet boz-szúsággal és gyalazattal ingerloni (11). Gyalazatot érdemel: vituperium meretur (Com: Jan. 192). Az egyik föllöl sem tar-tók mind a két föltől méltó nagy gyalazattal illetetnek (Misk: VKert. 276). A mint mi nekünk, ugy másoknak is keserwessen fáj a gyalázat (Fál: NE. 97). Hasondoval pánolódni veszedelmes, alábbvalóval gyalázat (Fál: NU. 297).

[Közmondások]. Job embernek meg halni, hogy nem mint gyalázattal öli (Deesi: Adag. 68).

Gyalázatos: dedecor C. ignominiosus, calunniosus MA. ehrlos, schändlich, schimpflich, schmähhlich, mehrlich PFB. Igen gyalázatos: perinfamis C. Paraczel vala az atiafiak köztől egiknek, hog gyalázatos bezedet mondha neki (VirgC. 105). Jertec, eppsthe meg Jerusalemor kő falait, hogy ne legyíne ez vtn gyalázatosoe (Kár: Bibl. 1428). A világ bütyárol nem tsak veszedelmes, de gyalázatos szőnyűségeket mond a szent írás (Pázm: Préd. 87). Világi szokás az, hogy mikor valakit gyalázatos halálal ölnök, nem szenvedik anyjának és atyánjának jelenlétét (52). Az nagy házbán nem csak arany és ezüst edények vannak, hanem gyalázatos edények is (Pázm:

Kal. 537). Utánra ha nagyságot pénz nem küld, gyalázatos menetelem leszon (MonTME. VI 233, 380). Gyalázatos dolognak tartják a hivalkodást (Misk: VKert. 705). Az egész világ előtt gyalázatos volna kezekbe adni a fő papi fejedelmet (Mik: TörL. 257).

Gyalázatosan: ignominiose, calumniose MA schimpflich, schmähhch PPB. Egy rossz szállás miatt gyalázatosan hurcolták fel ő kegyelmét az kadi házához (MonTME. VI 356) A tőröknek meg vagyon tiltva, hogy az emírekkel gyalázatosan ne bánjanak (Mik: TörL. 431).

Gyalázatoskod-ik: [famosus fio; in schande gerathen]. Ó miatta én-is gyalázatoskodom: me *famosum flagitiis facit suis PPB. A képmutató hipokriták méltán hasonlítottak a baglyokhoz, azok-is, akik gonosz tselekedetekért törvény-szék eleibe börtolztatnak és ott mindenek láttára gyalázatoskodnak (Misk: VKert. 193).

Gyalázatosság: infamia, dedecus SI. [schande]. Sydoknak kirallya, kyn példaztateek az nagy gyalázatosság (ÉrdyC. 60b).

Gyalázkod-ik: [diffamo, calumniō; schimpfen, verleumden]. Mikor vétett és utóbb nyelve botlását fejen oltalmazza, akkor vall szégyent, mert gyalázódik, pártosúra támad (Fal: NA. 188). Ne gyalázkodgyál (Fal: UE. 421) A gyalázkodókunk bűtős a szájak (428). Tsak a rosszat kajja-fel, hogy kedveserént gyalázkodhasson (448). A nyelv esze-hire nélkül forog, közönségesen, embertelenül gyalázódik, szegdel, vagdal (471).

Gyalázkodás: [calumniatio; beschimpfung, verleumdung]. Bizonyos vagyok benne, hogy ezek a kegyetlen keresztények, a kiknek mindemapi eledeleke a gyalázkodás, kemény számat adnak róla az istennek ítélőszéke előtt (Fal: NE. 92). Asszonyom, ugy tetszik, tetézett mértékkel való dicsőrettel fizete az előbbi gyalázkodás helyett (Fal: NA. 154).

Gyalázó: obrectator C. calumniator, vituperator MA. verläumder, schmäher, lästerer, tadler PPB. A gonosz tévő rágalmazóknac, feslett erkölcsű gyalázóknac és káromkodóknac nyelvec ki-meteszeti (Com: Jan. 138). Talán rajba vagyok, mint az töb muszurmán, vagy oly ánya-gyalázó, mint nyelves Rusztán (Zrínyi II. 7). Ura-gyalázó asszony (Szatm: Cent. 144). Mások gyalázó és földig letsepűző ember (Kisv: Adag. 551).

Gyalázód-ik: 1) calumniō MA. verläumden, schmähen, lästern PPB. 2) [obrector, ignominia afficiō; beschimpft, verlästert werden]. A király követcinek bűtöslettel tészünk, és mikor ők gyalázódnak, gyalázatik, a kitűl küldettek (Pázm: Préd. 947). Eléb' vétetem én te-ellened, hogy sem én gyalázódnám (804). Isten bántódott és gyalázódott a bűnökkel (80). A nyelv fele-barátunk hírét, nevét meg rontya, mert többen gyalázódtak mások nyelvével, hogy-semi magok gonoszságával (814).

még-gyalázódik: [obrector; geschändet werden]. A felesleges hely és állapot ő föle meg kissebiték és meg-gyalázódik az regnálás (MA: SB. 195).

Gyaláztat: [facio ut ignominia afficiatur; beschänden lassen]. Bujásmossal ne gyaláztsd nagy nevedet (Zrínyi I. 44).

GYALOG (*gyalog* Helt: Krón. 88. *giharlog* SzékÖkl. I. 1. *jalog* MonFrók. III. 49): 1) pedes C. MA. zu füss, zu füss gehend PPB. Gyalog megy: pedibus iter facit PPB. Lőről gyalog szállani: *digredi ad pedes PPB. Sok varasokból követeek hwtet gyalog: secutae sunt eum pedestres de civitatibus (JordC. 398). Gyalok jár vala mezeytelen labakkal (DomC. 119). Didacus pispek ftyosvan gyalog, predical vala (22). Nem zekeren megen, de galog (DebC. 345). Jó hamar lovakat pályára vitete, és gyalog futókat futáshoz készite (RMK. II. 34). Terek János jól forgódik közöttök, bāt gyaloggá esőt volt egy fű török

(III. 185). Végre gyalog szálla (Helt: Krón. 70) Kártételnékül gyalog megyinc által: tantum velociter transcuris (Helt: Bibl. I. Aaa2). Lonát által verete, esée gyaloggá (Güres: Mát. 69). Antiochus azt hívé, hogy az tengert gyalog járhatóvá teheti (MA: Bibl. III. 121). Gyalok indul vélek (MA: SB. 355). Gyer-mekét gyalogh sőtikáltatya (Czegl: Japh. 60). Isten engedelméből érkeztem három ujnyi vastag jegen gyalok által (Mon-Okm. VI. 195). Gyalog lantolok, mint egy fele törba menő állat (XXIII. 175). Noha minyáján maraszták, de ugyan tsak gyalog szálván, sebesen néki ment az ellen bástyának (Fal: NA. 221). Ki-adok szolgámon, hüntőmbül gyalog szállok (Fal: NU. 287). 2) pedes, pedester C. MA. [miles pedestris; füssgänger, füsssoldat]. Zaz huz ezer vihato galogok: centum viginti millia pedum puguatorum (BécsiC. 11). Valogata zaz es huz ezör galogot (GuayC. 55). Ees ő előtte lowagos vitezők ees gyalogok fegverőkkel jönek vala (WinklC. 200). Chak eg galokom synchen fyzetheth (Levt. 197). Monton mongia, im ma 8 im holnaph kwldy az gyalogokat ede (184). Le vágánac egy nap száiz ezer gyalogot (Kár: Bibl. I. 327). Ig az ő gors gyalogokkal az ellenseget meg gőzik vala (Deesi: SalJ. 50). Főképen gyalogjt minden elegyebeleg nemzetségekbül nagy száma nevelte vala (Szal: Krón. 280). Környül vették az egész gyalogok (Zrínyi I. 60). Ugyan dögüt látyuk a szokvevényeknek és sok gyalog, sok lovas, ha minudgyárt rajta veszt-is, nem sokat törődik vele (Fal: NA. 216).

[Szólások]. A mit gyalog igér, lovom meg nem állya (SzD: MVir. 29).

[Közmondások]. Az kinek lova nincs, gyalog jár (SalMark. 11).

kék-gyalog: [?]. Innét belől mezei, se udvari katonákat ki nem viszünk most az kék gyalog többitésére (RákGy: Lov. 376).

könnyű-gyalog: [veles, praecursor; plänkler]. Haydu, koborlo, rablo, kőniü gialog mint ammi koborlo hayduink vagy haramiaink és martalocziuk lojua iartuk (Mel: Sám. 418).

Gyalogol: [pedibus eo, pedibus iter facio; zu fusse gehen]. Látván János szorult ügyét édes anyjának, nem akart tovább terhére lenni otthon maradásával, hanem Colonia felé gyalogolt (Fal: TÉ. 726).

Gyaloglás: [progressus; das vorwärtsschreiten]. Világ-bíró Sándor látván vitézinek kedvetlenségét, le-ugrék lováról és előttök menvén szüvet és kedvet ada mindeneknek a gyalogláshoz (Pázm: Préd. 105).

Gyalogon: [pedibus; zu füss]. Micor hallottac volna a gölekezetec, követeec ötet varasocbol galogon (MünchC. 11) Hogy lattak vona nag sokan hwket el menny, hyre len es gyalogon mynden varasokbol oda fvtanak (JordC. 174).

[Gyalogoz]

Gyalogzó: [pedes; füssgänger]. Egy csoport gyalogzót lát-nak (Gyöngy: MV. 74).

GYALOM: verriculum, sagena MA. zuggarn, fischergran PPB. Hasonlatos menyeknek országa a tengerbe vetett gyalomhoz: simile est regnum caelorum sagena missae in mare (Helt: Újt. D4). Eb halac, becac a gyalombol az halac közzöl ki hanitnac (Mel: SzJán. 548). Gyalmot vet a halaknak (Pázm: Kal. 144). Mindeneket meg főgnak az ő gyalomokkal és lé takarittyák az ő hálókban (MA: SB. 120). Hasonlatos menyeknek országa a tengerbe vetett gyalomhoz (MA: Bibl. IV. 15). Fogó halóval és gyalommal, szák halóval, tapogatóval halász (Com: Jan. 80). Kiuts, drága kő es gyalom nem kedves prophéta (MolnF: LTárh. 151). Mikor gyalommal halásznak, az harmada az uré (Nyr. XIII. 227). A más ember tőját más gyalomával halászatja (Bethl: Élet II. 343). Gyalommal halásztattam (MonFrók

XV.201). Szüddátos módot tartnak a halászkok az alsó fogásiban; sok apró harangtöskékkel tsalattatik ki és úgy kerítetik a nagy gyalmokba (Misk: VKert. 517). Az ősi nap és egyenlővé léte után a heringek mind sercegéstől a nagy gyalmokba egybe bekerítettnek, úgyanyira, hogy a gyalmokot a halászkoknak meg kellessék hasítaniok, hogy tsak annyit maradjon meg belök, a mennyit a gyalom kibízhath (561). Gyalommal vízben nem halásztam (Gvad: Lev. 11). Egy pár száz liall kel gyalom vonására (Gvad: RP. 331).

[Gyalmol]

Gyalmolás: [piscatus; das fischen, fischfang]. Egy szép halastót meghalasztott vala, a patáki praetextusa által teli gyalmoláskor ugyan számos hordó kecségét parancsolván beleküdenni (Szál: Krón. 210).

Gyalmos: verruculatus MA. wie ein fischergarn gestaltet PFB. Gyalmos tó: piscina MA.

Gyalmoz: [piscor; fischen]. Melih Pál bátyámmal mentem Tasra, ottan gyalmozunk, mulattunk (Kár: Élet. 1128).

GYALU: plamula Ver. ascia, dolabra C. runcina; hobel, glattbobel PFB. Gyalu, szülő bárd: ascia PFB. A szent írás fegyver, mely a szívet által-hattya, gyálú, mely meg-gyalul vagy simít, orvosság, mely meg-gyógyít (Mad: Evang. 811). A simleket vonyó késsel és gyalival ki-gyalhulla (Com: Jan. 101). A bodvár megerősítvén a gerendát, szülő bárdal, gyalival gyalhulla (103). Domitius Corbulo gyalival az az munkával mondotta, hogy meg kell ellenséget győzni (Laskai: Lips. 361). Az koporsónak a fenekire ném-lykor tettek gyalu alól kihalott forgácsot (Molnók: XI.101. Radv: Csál. 11.61).

Gyalueska: dolabella C. MA. kleiner hobel PFB

Gyalul: dolo, ascio, laevigo C. hobeln, glatt machen PFB. Simán gyalul: polifora runcina detegit, dolat PFB. Gyalulok, bárdolok: ascio PFB. Azért gyalhullak így tégedet, azért rágok mindent a számban (Bál: CsIsk. 219). A fa műves a gerendát szülő bárdal gyalulla (Com: Jan. 103. Eny: Gizm. 26). A pinceben [vagyon] gyalul káposzta két hordóval (Gér: KárCs. IV. 51). A jó aluvás után könnyebb verseket gyalulni (Mik: Törl. 370). A szokat versbe gyalulni, egyengetni (SzD: MVir. 112).

égybe-gyalul: [applico, conjungo, consocio; zusammenfügen]. A hajó sok, de szépen egybe-gyalul fákból építették (Pázm: Préd. 281). Egy alattal és három szárnéllyből egybe-gyalultatott (Vallást. Nüij). Nem lehet oly közlelő való rokonság, hogy ti edyben ne gyaluljátoc (Kereszt: FelsKer. 408). A zoophytakat magyarul, mind kétféle természeteket egybe-gyalván, újonnan főjeltt szóval plánta-állatoknak nevezhetjük (Misk: VKert. 582).

ki-gyalul: edolo MA. aushobeln PFB. Az lemozot beszéddel megz haythatod, kemény szívet sok szóval lágyíthatod, de ha kéhez egyszer szerelmét látod, hidd megz, nekod nehez azt kigyalnod (Eny: Gizm. 26). A szerény csináló a deszkákat és ház fedni való aszszú kérgeket, simleket gyalival ki-gyalulla (Com: Jan. 101).

kigyalulás: edolatio MA. aushobelung PFB

környül-gyalul: circumdolo PFB

még-gyalul: edolo, dedolo, exascio, delaevo C. hobeln, beschneiden PFB. Körös környül meggyalulom: circumdolo; meggyalult: dolitus C. Szépen megbárdolt, gyálult, simított: perdolatus; meg-gyalulom, bárdolom: exascio; meg-gyalult, bárdolt: dolabratus; megsimítom, gyálulom, pallérozom: delavo PFB. O fába a kovácsot gyalultat meg: ligna usorum polita a fabro (BécsiC. 110). Meg-gyalula isten az ő harangjánca vát

(Szék: Zsolt. 212). A szent írás gyálú, mely meg-gyalul vagy simít (Mad: Evang. 811). A mosquák meg-gyalultattak (Gvad: Kár. 130).

méggyalulás: [exasciatio; aushobelung]. Az úr azt akará meg-hadni Noénak, hogy akár minémű fát fogza választani, de annak meg-gyalulására nagy gondja lenne (Moln: JÉjül. 66).

özsze-gyalul: [conjungo, consocio; verbinden]. Bízomyara e kettőt soha öszze nem gyalolhattod (Vallást. Yyj).

Gyalulód-ik!

özsze-gyalulódik: [componor; hergestellt werden]. Az emberek között a bekesség nehezen gyalulódik öszve (PP: PaxA. 31).

1. GYÁMOL: [fulcio; stützen]. Boldog, a ki kettén vajjon, mert ha esik egyik el a sik így, a másik gyámolja s fel-emeli: si mus coederit, ab altero fulcietur (MNyil: Agend. 286).

2. GYÁMOL (*gyamal* Ver: **I**) statumen, fulcrum, columen Ver. stabilimentum, sustentaculum, fulcimentum, fulcimén, sublicia, pertica MA. scabellum Nom² 399. [stütze, pfeiler] Tamasz, gyámol: adminiculum Major: Szót. 13. Tamasz, gyámol: sustentaculum; gyámol, támasz, szőlőkaró: statumen, pedamen; szőlő-fát vagy akar mi gyümölcs-fát támasztó gyámol: cantheriolus PFB. Az gyámol, kyre kevények-lvtem vala, engemet hirtelen megz hagyja (FestC. 394). Vétöm az the ellenesghydet the labadnak gyámolnak (JordC. 712). Az menyorzagh ennek zekős helyem, ez feld kedgh labaynak gyámola (731. 800). Az tamazto oszlopok neg szegletin valuac gyámolok és támaszok (Mel: Süm. 280). Ha feneké ez földnek lerohanna, én mégis ő szöppjät, jól állatám gyámolít (MA: Bibl. V.35). Mely nehez dolog, midőn az fállól minden szeg kivonyatic, minden gyámol el esic (MA: Scult. 307). A padlás, ház léja gyámolokon fekszie: tectum columinibus incumbit (Com: Jan. 107). Tamaszt, gyámolt vete a házaja majd nyakába szakadni indult falának (SzD: MVir. 334. **2**) subsidium, auxilium MA. hille PFB. Gyámola es otalna len az keresztynessegnek (ÉrdyC. 155b). Halalvuknak erek gyámola leegyen (572). Az vr az ő fainac szokott lenni gyámolul (Kár: Bibl. 1611). Tudja Kd., minékint igen kevés gyámoluk vajjon (LévT. 11177). Te vagy vr isten otalmok, hatalmas, kegyes gyámolok (Börn: Ének. 171). Bizonyos, hogy el nem tszát, ha hozzá közlegetik, földre sem vonsza magát, hogy el-essünk, gyámolt keresvén (Pázm: Préd. 173). Az úr Kristus ő-benne mutatná minden túrhetségét azok tanítására és batorító gyámolyára, kik ő-benne hisznek az örök dűtsőség elnyerésére (1221). Az z. irasac fogyatkozast emberi tanattasnac anagy zerszocnac gyámolaul köl helyore hozni (Zvon: Osiand. 21). Vénsege istájja, gyámola, segéde (Zvon: Post. 11.111). Légy gyámolom, tútorom önmékem (Thaly: Adal. 1167). Ez a esodás és minden gyámol-nélkül-való fem állás senkiben nem tapasztaltatik (Csúzi: Síp. 506). Az igazság és emberség az ő gyámola, ezekhez részoldodik (Fal: UE. 380). Mint valamely gyámolhoz bizhatik (372). Száz Mária, te légy a mi gyámolunk, könyörülő aszonyunk (Fal: Vers. 897).

Gyámolgat: [stabilizo; stützen, unterstützen]. Akarvam az te kákombák kabolgáddat gyámolgatni (Bál: CsIsk. 166). Tosti számadásokat azon lökkek az rossz sooc tudatlantul és bolondul gyámolgattia (11). Szent Pál az ő Timotheusit intü, hogy gyomrának erőden voltat bor itallal gyámolgassa (Alv: Post. 11.29). Ezekkel magunkat méltatlanságunk ellen gyámol-gathassuk isten előtt való könyörgésünkben (Komár: Imads. 61). Titkos-képpen és mint egy alattomban gyámolgat a kétségbe esés ellen (Báta: LPöb. 16). Hitékben való gyengeségeket gyámolgatta (Tarn: Szents. 138).

Gyámolgatás: fulcimentum; unterstützung]. Az igazságnak oltalma sokkal fölyül haladja az ti hamisságtoknak délékény gyámolgatását (Fal: CsIsk. 166).

Gyámolít: fulcio, stabilio, statumino, suffulcio MA. [betes tigen, unterstützen, stärken]. Az pusza hit gyamoloit (Mon: Apol. 296). Örömet gyámolítana a bizonyosságoknak erőtlenségét, de nincs semmi módja benne (Pázm: LuthV. 232). A Christus érdemből adatot sz. lélek malasztja gyámolítja a mi gyarlóságunkat (32). Ha valami allandóság lehetne az oly emberi zörzésekben, aekie isten igéie meltosagannal nem gámolettatnae (Zvon: Osiand. 23). Mértékélyed szomorúságodat, gyámolítsad tőrésedet (MA: Scult. 34). Az természetnek erőtlenségét az bornak mértékletes itala gyamollítja (Alv: Post. I.129). A szőlő veszőket karóccal támogattja, gyámolítja (Com: Jan. 84). Az ingadozó házat mellé oszloppokkal gyámolítani szükséges (105). Patko sik utakon lábakat gyámolít, emberteleneket homlokban len perlit (Matkó: BC-ák. 461). A méhetske mindenek felett a maga közönséges társaságát szereti s gyámolítja (Misk: VKert. 636).

elő-gyámolít: [adjuvo; forthelfen, befordern]. Elő-gyámolítja őket 'hivatallók tellesítésére (Pázm: Préd. 251). Ha isten serkentését meg nem vettyük, segítő malasztjával elő-gyámolít (Pázm: LuthV. 198). Az istennek ébresztő malasztja eléb-eléb gyámolítja az bűnös embert (422). Mellyik atya az, ki az ő fiát betegségében el-hadná? sőt el-megyén és gyogyulást keres annak és ha tehetsége vagyon reá, előgyámolítja azt (Ker: Préd. 157). Kőves emberünknek híreket s igyeket bőséletesen elő-gyámolítsuk (Fal: UE. 385). Hogy a gyermek nevelést még ennél-is szebben elő-gyámolítaná, kezén fogva vezető a comaeidiákra (Fal: NE. 112).

fől-gyámolít: [erigo; aufrichten]. Vigasztalást keresnie, mellyel magunkat félgámolíthassuk (MA: Scult. 100). A kezeit Áron és Hur papok két főlöl segitvén s fél gyámolítván, egész nap nyugottig úgy tartják vala (Biro: Micae. 192).

még-gyámolít: [suffulcio; nterstützen]. Lábaikat az ur meggyámolítja oltalmazván eleséstől (MA: Bibl. V.30). Az mi romlándofelben volnais, meg gyamoltytják és fől építik (Lép: Ptlük. I.259).

Gyámolító: [stabilis, firmans; stärkend, stützend]. Enged vram, hogy efféle test gyámolító dolgokkal mértékletesen éllyek és ezeknek feletté való kívánságiban ne merüllyek (Pázm: KT. 265).

Gyámolka: [fulcimentum; stütze]. A római anya sz. egyház oltalmazóinae ez mái napon nincsen semmi egyéb elővet-hető gyámolka, hanem az melly az sídoknae volt régenten (MA: Tan. 1082).

Gyámolság: [auxilium, subsidium; hilfe, unterstützung]. Nagy biztában meg keresi Biro M. hogy e tyrannus előt lenne gyámolsággal (Bartha: Krón. 51).

Gyámoltalan: [miser, calamitosus; hilflos, elend]. Én el-tavozom: és tudván oh meg-keseredett aszszony gyámoltalan állapotodat, hogy meg ne fogyatkozzál, ihon János, ezt úgy tartsad, mint édes fiadat (Pázm: Préd. 552). Igye fogyott, gyámoltalan állapotra jutottam (MonTME. VI.395). Bőkezűsége a gyámoltalanok közé osztogattya arany-, ezüst marliát (SzD: MVir. 380).

Gyámoltalanság: aerumpa, miseria, inopia Kr [híllfosig-keit, elend]. Orvosunk, ki betegségünket gyógyította, pásztorunk, ki gyámoltalanságunkat legeltette (Pázm: Préd. 521). Az őz-vegyek és árvák gyámoltalanságából senki bátorságot ne végyen arra, hogy nékik árson (143).

GYANÁBA: [instar; als, anstatt, für]. Adanak een ethkem gyanaba mergeth: dederunt in escam meam fél (KeszthC. 171. KulesC. 164).

GYANÁNT (*gyalánt, gyaránt* CorqGramm. 125. *gyalánt* MonTME. VI.233. Thaly: VÉ. II.280. *gyaránt* Szék: Krón. 71.

gyaránt RMK. II.240. MA. PPB. zent *gyanayon* tizteltetem [igy; a kiadás hibásan: *gyanayon*] VirgC. 100): instar, pro eo, loco ejus, aequaliter, aeque MA [als, anstatt, für]. **a)** Yo eedes yzew cheorghetegh, ky ytallya mynd etel ytal gyanant haznal (ÉrdyC. 312). Kynkek a magyaroknak sz. Istvánt ur isten keraly meltosagvl és apostolok gyamant adia (191). Ezeket nem predikacio gyarant írom, hanem olvaso tanusag gyarant, mindazzaltal predikacionac nevezem (Born: Evang. IV.525). Az hit, az romérendő dolgoknak allattya és fundamentum gyanánt vetett fészke (Pázm: Kal. 83). Nem tartok helytelennek földalék gyanánt ide írnia (Pós: Igazs. I.120). Azon leszek, miként velem együtt Murányt néked kézhez adjam s tartsd sajátod gyanánt (Gyöngy: MV. 61). Mikor eszedből gazdálkodik, orvos-ság gyanánt kés-heggyel ne marokkal nyujtsd (Fal: UE. 401).

b) Sok országot immár ő ellért vala, isten gyanánt ő imáltatik vala (Tin. 249). Elég gyanánt vétetic túllne (Tel: Evang. II.802). A gonoszt io gyanant kedvelli (Mon: Apol. 324). Törvény-gyanánt kell tartani, mit szokásul vett az ecclesia (Pázm: Kal. 585). Egy felhasználásukkal tellyes cselekésint gyanánt való hasznót hoz istennek megjelmetől (Rim: Ének. 175). A nyak iránt vagyon valami kürtő gyanánt való két tsője (a czethának Misk: VKert. 535). Méz gyanánt nyeljük el a keserő magot (Thaly: Adal. 192). Harsago trombita gyanánt zeng-vala a pusztában (Csúzi: Síp. 32). Füst gyanánt eltűnt: gleichwie ein rauch verschwunden (Adám: Sjr. 155).

GYANTA, GYÁNTA, GYANTÁR (*gyntár* RMNy. II.70. TörtT.² I.179. *gyentár* Kecsck: ÖtvM. 312. *gyontár* Deesi: Adag. 291. Gér: KárCs. IV.444. 445. 446. *jánta* Com: Orb. 27): electrum, succinum, glessum, harpax, langurium, gypsum C. resina MA. vernix, sandaracha PPB. harz Com: Orb. 27. ach-stein Com: Vest. 147. bernstein, firniß PPB. Egy tövis kőri, mellynek gyantáját dragaganthumnak hívják: tragacantha PPB. Imar az beor egyhenelany helen mynth egy tanyerny zele el özölth rolok, hogy semy genthar nyntnen raythok (RMNy. III. 70). Gyontárnál is feyesh: electro lucidior (Deesi: Adag. 291). Gentár jó féle, kívül az czapa féleket festik, törökül szandalo-z (TörtT.² I.179). Az király egész testét gyantával, szurockal, keuderrel, len csepűvel mind bé vonattya (MA: SB. 29). A szekrény csináló a deszkákat össze enyvezé, gyalog fenyő szurockal, gyantával békeni (Com: Jan. 104). Végy ón-szarat és törd meg olajjal és egy kevés gyentárral (Kecsck: ÖtvM. 312). Vonóját gyantával feni (Thaly: VÉ. II.121).

asztalos-gyanta: [gluten; leim]. Ha valamely lonak holt teteme vagyon, végy 6 pénz árra mézet, 1 pénz árra aszталos gyantát, keverd össze ezeket és t-őpűvel kösd a sebre (Csel: OrvK. 33).

fehér-gyanta: succinum album, candidum PPB.

fekete-gyanta: lapis Thracius; schwarzes harz PPB.

fenyő-gyantár: zopissa, resina, pinea MA. fichtenharz PPB.

gyuló-gyanta. Gyulo gyanta, mellyel a mi meg kenetik és meg gyl, még a vízben sem aloszik meg (ACsere: Enc. 248).

hiúz-gyanta: succinum Com: Orb. 25. lycurium Major: Szót. 298. achstein Com: Orb. 25.

sárga-gyanta: succinum flavum, citrinum PPB. Sarga gyanta, a ky az olvaso szombemis vagyon (Frank: HasznK. 36).

szurkos-gyanta: pissasphaltus MAL. [judenpech]. A só, enyv, hamar meg-gyuló szurkos gyanta érez közzül szivárkozó bányászai nedveségecnek mondatnak (Com: Jan. 17).

vörös-gyanta: [electrum]. A tengeri veres gyantánál a boldog [olv. bádog] és ennél ismét az ón lágyabb és roszzabb (Com: Jan. 16).

Gyantás, gyantáros: gypsatus C. electrius, succineus, resinatus MA harzig PFB. Gyantás, enyves, meggés, szurkos; resinaceus PFB. Talalek ott egy karpot, akki az ayto felöt fügven gyantáros vala, az kire egy kép vala írva (Alv: Itin 249). Iratos, füstékes, gyantáros és elefánt tetemeiből faragtatott bölcső (GKat: Váls. 1398). Az élő fáknak levelei lehullanak mégges, gyantások, matska mézesektől kiválva (Com: Jan. 18). Egy hosszú karszék gyantárosan, virágosan festve (TörtT. XVIII. 267). Asztalos csinálta gyantáros ágy (Gér: KúCs. IV. 114). Asztalos csinálta gyantáros ajtó kettő, zárostúl (415). Gyantáros szék három, egyik fias (416). Gyantás torkoddal, billegető újjal dal valamely írva violának kedvét találhatnád (Fal: NA. 231).

Gyantáz, gyantároz: gypso MA. vernice illino; gypson, verkleben, mit finüss überstreichen PFB.

mög-gyantáz: ~ Meg-gyantázott, enyveztetett, szurkos; resinatus PFB.

Gyantározás: sudarachina gummitio PFB. [das harzen]. Gummizás, gyantározás: gummitio PFB.

**GYANAKOD-IK, GYANAKOZ-IK, GYANAKSZ-
IK:** suspicor, suspecto C. argwöhlen, [muthmassen PFB. Gyanakszom hozzá: habeo illum *suspectum; gyanakodniak hozzá: incedit in me *suspicio PFB. Any: gyanakodnan gyermeknek esesen, hamar meg tere (EhrC. 159). A kenalt kezdé önnön benne gyanakodnan mondani (MünchC. 137). Joseph welekedyk es gyanakodyk wala zwz Maryarol mondvan: O addoth zwz, nyre nem mondottdt megli emekem az ysteny tytkoth (ÉrsC. 324). Az emberhez asszony gyanakodik vala, mert szemé állása néki kétés vala (RMK. II. 38). Nemde az mi félől fejeltö gyanakodom es mondani nem merem, az emekem töt gyalazatot adandö nekem tuttonra (Förö: Curt. 165). Az edényt fülénél fogva fogdossad, de ha két fülöl, gyanakodgyál avagy kételkedgyél, mellyikénél fogva ragadgyad (Com: Jan. 83). Holnap beszélössünk az régiségöl, mivel gyanakszom, hogy valami hallatlan dolgot praetendalsz az régiség alat (Megy: Cowp. 15). Azoknak, kikhez gyanakodnám is, hogy vádoltak, romlásokra nem ezelözk (TörtT. 1212). Gyanakodván Szabó István feleséghez, fel mönt az padlásra (MontME. 169). Prinyi János ládájának gyanakoszzák (Moutrók. XXIV. 177). Hallattak tognap feles dobolások, két-két ágyulövés, most már gyanakszom, ha nem örömlövés voltak-e Földvár felszabadulásáért (RákF: Lev. IV. 586). Ne nehezelté érette, nem szünte igazán gyanakodni fellelem, mi nem lánt engem a szerelem, hanem é városnak roz ege (Fal: NE. 5). Boldog isten! ha ez ugyan csak Konstantinus volna, gyanakszik szívem, hogy kételkedjem (Fal: Const. 839).

[Szólások]. *Gyanakodik ember:* Az miben gyanakodni, hogy jó volna, ne cselekedj (Deesi: Adag. 294). ~ *embo:* Valakikhez gyanakodni: *attingere aliquem suspicione PFB. Sokan gyanakodtak hozzája, de méltatlanul: multorum de illo, sed falsa *suspicio est WF. ~ *embo:* Az anya gyanakodnan gyermeknek esesen, megre (EhrC. 159) Busul vala viszontag gyanakodnan ezen, mit kellene cselekedni, holot ilyen nagy véteben talattatna volna ömi országbeliek: porro anxioserat dubitans, in maximo seclere tantis civibus deprehensis, quid facto quis esset (Deesi: SullC. 32). ~ *embo:* Az hit félöl ne kelleny neki hol erről s hol másról kételkedni, gyanakodni (MA: SullC. 40).

Gyanakodás, gyanakozás: suspicio C. MA argwöln, verdacht PFB. Amv vdtösségönkre irezene, az öröfene illesonel a hamis gyanakodásnak vélekedése soe lölököt meg ed (TelC. 59). Gyanakozás nélkül voltak igaz hívei (Liszt: Mars. 125). Igen alatt jürö gondok ezek, föséynséget jelentenek es gyanakozást (Fal: NA. 192).

GYANÍT: [suspicio; vermuten]. Ha valamit gyantász, ird meg nekem: si quid *suspicabere, scribo PFB. Kychnek, kyket semynek gyantának es hozontalanak alynak (Pesti: Fab. 86b).

GYANÓ, GYANÜ: suspicio MA argwöln, verdacht PFB. A mi félöl gyantagyon: adhibitatus PFB. Nem eltevén gonoz akaratot, vélekedéseket, gyantöt, haragot (Beythe: Epist. 215b). Szabó István gyanoval az feleségére hit után tanukat szedvén, semmi czégesés véteket reá nem bizonyíthatott (MontME. 169). Alkalmatassa ugy magyságot dolgait, hogy valami gyantit magára s az országra ne vonjon (VI. 90). Volt is olyan gyantó, hogy Kanuti Farkas nem maga, mert jó ura volt, hanem felesége az akkori vendégségben adatott volna be ételben avagy italban ártalmas eszközt (Kom: Élet. 15). A mely szerente egy végben hosszút tart, ahöz tsak gyanuban kell biznunk (Fal: FE. 386). Az értelmes emberek azt tartják, hogy a tíz gyantó között kilence hamis lehet (Fal: SzE. 531).

[Szólások]. Valakit gyantóba ejteni: *adducere aliquem in dubitationem PFB. Gyantóban esik (Hall: Paizs. 337). Mikor az apostolok fideszönik feltámadását meg gyantóba u forgatták, Magdolna volt tanja, bizóság tétöle (Fal: NA. 153).

[Közmondások]. Gyantóban bizzál barátodhoz is (SzD: MVir. 51).

Gyanós, gyanús: 1) suspicax; argwöhlich PFB. Neh legyen igben kemeny nyayaságot, sem gyanos bezellessyl (VirgC. 134). Kálmán király nehéz kedöt, gyanós es igen hertelen harago es igen irigy vala (Helt: Krón. 45). Nem kell embernek ámbor feleségéhez gyanosnak lenni (Kár: Bibl. 1655). Semmi dologban magam félöl gyanós nem vagyok (Beythe: Epist. 8). A gyanós csalárdkodó: suspicax est dolosus (Com: Jan. 189). Nem lehet bátorságos az az ember imádságában, a ki valamely nagy véteben gyanús magához (Tör: Zsolt. 26). 2) suspiciosus C. MA. [verdiehtig]. Se katenátul, se hajdutul, ezágyán es egyéb gyanus embertül semminémö marhát, ökröt, lovat ne vegyenek (MontME. 136). Jól meg viszályad a distinctiókat, mellyek téged e fordításomban való gyanús szöknak megértésére igen segíthetnek (Fely: SchSal. 2).

[Közmondások]. Az ki miben tudós, abban gyanós (Pázm: Préd. 896). Pázm: 5 Lev. 210. Pázm: Kal. 239). A ki mindenben tudós, mindenben gyanús (Fal: Jogy. 919).

Gyanúság (*veranosságy* Fél: Tan. 327. Szathn: Dom. 179): suspicatio C. suspicio MA [opinio; argwöln, verdacht, vermuten]. Myenew velekedések, gyanúsagok voltak av benne valamely emberekhez (PéllK. 34. ÉrsC. 364). Minden értelmes életet, söt még annak gyanúsagis el tanosztassa (Fél: Tan. 327). Az prophetiái fövendölesnee igazságot hamissagane gyanúsagotól meg nem óhatna (ÉszT: IgAny. 46). Abban a hivatalban tisztán, igazán, gyanúság-nélkül viselő magát (Pázm: Préd. 122). A sájtításból jóvö gyanúság (Com: Jan. 67). Körülötte seregelték a fekete gondok, a magának irtóztató dolgokat képzö gyanúság (Hall: Tel. 259). A magánosság szomoríttya szögnyit es a nagy gyanúság (GyöngY: Clar. 49). Micsoda méltatlan gyanúság szállotta meg ömötöt (Mik: MolN. 324). Ezek az ölébírák, a ki tsak az eretnükségnek gyanúságában volt, a tízre sententizáltak (Böb: Pol. Elöb. 3).

[Szólások]. A kire gyanúság vagyom: suspectus MA. Csodáját gyanúságba hozván (Zvon: Post. 1526). Az ö életét gyanúságra hozhattyuk (Hly: Préd. 1255). Hozván való gyanúságot bátorságosan leteheti (TörtT. 1050).

Gyanúságos: valde suspectus, dubius; sehr verdiechtig, zweifelhaft. Minden tselekedete az ellenségnek kétséges, féllemes, gyanúságos (Pázm: Préd. 57b). Az ö bizonságtétöle es mondasoe semmiképpen nem tartathatnae gyanúságosoknak

(MA: Scult. 617. Tohn: Vj. 97). A gyanságos dolgokban meg kívánnya az okosság, hogy függőben maradjon ítélőtlünk (Fal: SzE. 543).

Gyanúsán: [suspiciose; verächtlich]. Egy röppenő igétske keserves nehezen eshetik annak, a ki gyanúsán vészi fel (Fal: UE. III.23).

[GYANULI]

még-gyanul: [suspectum habeo; verächtigen, in verdacht nehmen]. Meggyanulván Sylviat a bú és írgy búnat, úgy elha talmazott rajta, hogy helyét nem találhá (Fal: TÉ. 710. SzD: MVir. 80).

GYAPJU (*gyapju* Helt: Mes. 62. Mel: Herb. 140): lana, villus C. vellus MA. wolle PPB. Ő fölcene fűrtő monnal tizta gápiu (BécsiC. 149). Le zal nikent es a gápiura es nikent a czepegő czeppenetek földre (AporC. 24). Yme ez gyapjat le tezem az zryewn (JordC. 331. 815). Elmegyen vala es gyapjat mos vala (MargL. 25. 40). Én egy fűrt gyapjat vetők a szűrűbe (RMK. II.76). Eñ agđa az lanat mint az gápiat (Szék: Zsolt. 154). Az iob fület neki gyapjastól el metzéc (Tin: Ének. 78). Az szigetben akkor egy kos lakik vala, kinek az ő gyapa szep sár-arany vala (RMK. III.371). A gyaptynt el nyírní (Helt: Mes. 62). Ruha és gyapyn mosni igen ió (Mel: Herb. 54). Meg fűsűltetic a gyapjú avagy pamut és meg gerebeneltetic a gyapjúval bántól (Com: Jan. 97).

[Szólások]. Erdememnek rólam a gyapja-is le-hult (Rim: Ének. 87).

[Közmondások]. Lány pásztor előt az farkas gyapjat szarik (Salmark. 12). Disznón keres gyapjat (Kisv: Adag. 2). A jó juh nem sokat beget, de sok gyapjat ad (164). Lány pásztor előt gyapjat rüg a farkas (Fal: Jegyz. 926). A lány pásztor előt a farkas gyapjat okádik (SzD: MVir. 137). Másoknak neveli a jó fejár gyapjat (218). Haszontalan dolog ketskéről gyapjat vánni, dögölt lóra patkót verni (219). Gyapjú helyébe gyapjú nő, bőr helyében bőr nem épül (309).

arany-gyapjú: [vellus aureum; goldenes vlies]. Arany gyapjúját bárány (Hall: IHist. III.3). A mellett iszonyú sárkány leselkedett, arany gyapjú felé ha ki verekedett, nagy ivöltésével reá ereszkedett (GyöngyD: MV. 15). Magyar-országunknak lesz nádor-ispánja, hűségét a spanyol király-is kívánnya, nagy érdmű arany gyapjúval kénállya, a mint meg is adta, nyakán függ báránya (128).

aranygyapjas: aurata *ovis PPB.

fa-gyapjú: xylum MA. baumwolle PPB.

fűrtős-gyapjú: villi ovium *contexti PPB. [wollenes zeng].

marok-gyapjú: [lanae sulphuratae; flansch]. Marok gyapjú vagy kender, melyet olajba mártanak: hapsus PPB.

Gyapjas: lanosus, lanaris, villosus C. [wollig, zottig]. Guba, gubás kőatós, mind kívül belül szőrös, gyapjas: amphimallon Major: Szót. 34. Fűrtős, gyapjas, szőrös, bojtos: villosus; két felől gyapjas guba: amphitapa; fűrtős, gyapjas posztóból tsinált ruha, minéni a tzerce és lasnak: toga *pexa PPB. Nem fűtőzne szőrös gyapjas lasnakba, szűrbe, hogy lazúgynac benne (Mel: Sám. 465). A naspolyák gyapjasok, molhosok, pilések: nespila sunt lamuzinos (Com: Jan. 23). Némelly oroszlanok igen gyapjasok avagy lomposok (Misk: VKert. 49).

Gyapjasos: lanatus, lanarius C. lanatus MAL.

[Gyapjasul]

még-gyapjasul: [lanam acquirō; wolle bekommen, zottig werden]. Meg gyapywsulának yohoknak kony ees velgyek bewelkednek gabonawal (KeszthC. 158). Meg gyapywsulatlak

yohoknak kony (KulesC. 151). Az ruha az gyakorta valo mossal megkozozsul auagy meg gyapjasul (Frank: HeszK. 36).

GYAPON-IK (fűl *gyapont* ErdyC. 465b. ÉrsC. 140. 190): [inflammor, exardesco; entzündet werden]. Wram myglen haylaz el mynd vegy en twlen, the haragod gyaponyk, mykkepon zeen: ira tua sicut ignis exardescet (KeszthC. 239). Ohussad zenteknek eleteket es tanolsagokat, hogy aytatossagra gyaponyal vagy goryegy (HorvC. 239).

fői-gyaponyk: ∞ Szent Domokos sicut lelekel fel gaponnan monda (TelC. 192). Sola az ew ysteny zent zeretettel fűl gyopot zent zyweet leelkeet az ellenseeghnek tyze langha wyg nem pársólhette, hogy meg ocha (ErdyC. 165b). Kel byzonyawal mynekynk fel gyaponyunk az zent zeretethen, kywel keresyek az erek lakodalmat (ÉrsC. 140).

még-gyaponyk: ∞ Zent Ferencz egő nap, mikoron halotta volna, miképen bozatta az apastadokat az euangéliomnak hirdetesere, mynd ezeknek meg tartasara az elmeie meg gáponek (VirgC. 101). Ha ez volag egbe gűlt tyzes nag gomolytas es közepőte volna eg maroc laág len cőpű auag zöz, ime az ő természetü zerent valo lágsagabol nem vetne langat es tyzeth, sőt meg nem gáponnyek olyan hertelen, mint az en őrgalmasagom (NagyszC. 75). Az kegyetlen feyedelem nagyon megn gyaponyk (DelrC. 542). Fel menő va haragyanak fyste ees zeen v orchayabol zykrazek, meg althi zenek meg gyaponyiak twle (KeszthC. 28. KulesC. 28). Meg gyaponyek een zyweu inflammationum est cor meum ees een vesem meg yndwanak (KeszthC. 183. KulesC. 176). Wram myglen haylaz el mynd vegy en twlen, the haragod meg gyaponyk, mykkepon zeen (KulesC. 222).

Gyapot: [inflammo; entzünden]. Gyaponycy engöm te zentli zerelmedben, hogy te zentli kenodon ees halalodon walo sryalman legyön emeköm kenyerem eyel ees nappal (CzechC. 22).

fői-gyapot: ∞ Zala lewe menyeből ez haznalatossagerth, hogy az ystheny zeretetet, ky mynd ez wylagyon megl holth wala, fel indoythana, awagy fel gyopotthana (ÉrsC. 140). Ne gyaponycon fel az haragh, ne yndwhon fel thyteketh haborkodas (190). Iwel dyczőseges zent leelek, thölczed boeh az the hyweydnok zywöketh es az te zerelmednek langhangzo thyzeth gyaponyznad fel ő benne(158).

még-gyapot: ∞ Fertzetesek megapontyak: bœdi inflammationum NémGl. 259.

GYAPOT (*gyapottat* Mik: TörL. 78. *gyapodpan* ElnC. 69): bombix Pesti: Nom. 38. gossypium, xylon, bombox Beythe: Nom. 5. xylum MA. baumwolle PPB. Gyapottal meg-tölteni: tomento instruere, infarcire PPB. Bel dugak az sebnek helytt ruhaual es gyapottal (ElnC. 68). Az frater ayoytatossagert mene Aluerua hegyere es az megueresewlt gyapodpan weyn uele es ada az baratoknak (69). Aszszony egy leudet ira Narsesnac, hogy gyapotot oszt vduarlo leanyoknac (Valk: And. 8). A paplan tőmöt pamuttal, gyapottal (tomento) tölött (Com: Jan. 112). Meg fűsűltetic a pamut, gyapott és meg gerebeneltetic (97). Vetessen három annyi gyapottat, mint a kit Kd. hozott volt (LevT. II.11). Gyapottat sehol annyit nem vetnek, mint itt és a gyapotból való kereskedés igen nagy; az aszszonyoknak egész esztendő által tsak az a dolga, hogy a gyapontyal elvessék, megszedjék, eladják vagy megfőják (Mik: TörL. 78). A gyapot mag olyan nagy, mint egy borsó szem, a midőn szeptemberben egészen kinyílt, akkor kiszedegetik a gyapottat hajából (151—152). Gyapott és fonalak (VectTrans. 11).

fa-gyapot: bambacium MA. baumwolle PPB. Fa gyapot, melyel az leanyok a hatok megit meg tölth, hogy ékesb termethnek lattassanak Major: Szót. 38. Mindenféle fa-gyapot, pamut: xylum; fa-gyapot, pamut: bambacium PPB.

GYARAP-İK (*gyarapit* Megy: 6Jaj. 46. *gyarapodik* Born: Evang. 1253. Mon: Apol. 262. Kár: Bibl. 1408. Kisz: Adag. 377. *gyarapozsik* Born: Evang. IV.500. *gyarapodik* Ozor: Christ. 143. MA: Scult. 303. *gyarapodik* JordC. 242. 798. ÉrdyC. 576. 118b): [augere; zunehmen]. Ottan meg vygizeek es azommal barat rvlhaat von reanya es gyoropok minden ledky yozagban (ÉrdyC. 513b).

Gyarapit: fecundo MA [augere; vergrössern, vermehren]. Meg férhetőket az igaz hitben gyarapítézon (Zvon: Post. 17). Nevelye, nagyra gyarapicsa (Megy: 6Jaj. 40).

Gyarapítás: fecundatio, augmentatio MA vermehrung PPB. Az isten az élet felő és szerető áhítatos s jmbor dániákat választotta leg inkább az evangeliomnak gyarapítására (Fal: NA 153).

Gyarapító: augmentator, fecundans, solidans MA. vermehrer PPB.

Gyarapod-ik, gyaraposz-ik (*gyarapod* Kisz. Adag. 377): augescere, crescere MA. zunehmen, wachsen PPB. Tsemetésem, tenyészedem, gyarapodom: sobolesco PPB. Oh semy zemeélth soha ne hazu eelye es gyorapodny (JordC. 242. 798). Gyarapogytok es sokasullyatok (SándC. 32). Ez may zent epistolaiban ynt es tanoyt, hogy ledky yozagokban gyorapoggyunk (ÉrdyC. 88b, 527). Jobban gyarapodgyanc az ő esmeretibe (Born: Préd. 260). Lassan lassan labat vet a bün es hona tombl tart, igen gyaraposzic es meg vastagszic, ha eleit nem vesszic (Born: Evang. IV.500). Az barotoc nevekottec, gyarapottanc (Mon: Apol. 262). Nagy futamattal gyarapodott a keresztény hit az ő tanítása után (Pázm: Préd. 1195). Az szegény haza úgy terjesztetne s gyarapodlatna jobban, ha sok szemünk fillink volna s szaporitánk jóakaróinkat (MonTME. VI.353). Gyakran hor dozkodó, helyről helyre kelő jószágban nem gyarapod (Kisz: Adag. 377).

föl-gyarapodik: [augmentor, succresco; sich vergrössern, aufwachsen]. Mykoron deaky twdomanban értelmes volna es ydeyben föl kezölöt volna gyorapodni az zent máhulthnak myatta yudyltateok megc ow yfww gyenezesegeeben az wr istennek zolgalattyara (ÉrdyC. 615b). Föl gyarapodnak es kővérednek ez vadaknak az ő fiok (Mel: Jób. 95).

még-gyarapodik, még-gyaraposzik: ∞ hmar föl menekedot keresztienek es meg gyarapottak es föl menekettek az hitben (Mel: SzJán. 243). Mig meg gyarapodnac az szüles vtn, addig hazokból ki ne iarianc, se ne dolgozodgyanc (Born: Préd. 51b). Az vad kezécé ellenec, hogy meg gyarapodgyanc az ő fioc es menekedgyenc (Kár: Bibl. 1536). Az ecelésia esndatételek által meg-gyarapodott és elterjedt (Pázm: Kal. 571). Meg gyarapoznak az értelemben (Pálai: Sacr. 128).

méggyarapodás: [augmentatio; vergrösserung]. Isten anya szent-edy-lázának meg-gyarapodásán es meg tartásán gondot visol (Ker: Préd. Előb. 2b).

Gyarapodás: incrementum, augmentum MA. das zunehmen, wachstum PPB. Nyery megc em nekem az the edes fyaditall minden nemew yo nywkeldehembe walo megc maradasth es benne walo gyarapodasth (PozsC. 31). Hög ez ylagon semy yo ddog es ledky gyorapodas nem vona, nagy folazkodassal kery vada wr istent, hogy ez ylagból ky venne (ÉrdyC. 261. 367b). Isteni garapodasokra foglala ő magat (TelC. 125) Agy gyorsasagoth emekem ledky yozagnak gyorapodasaban (ThewrC. 51) Keressic minden iola valo gyarapodasat (Helt: Bibl. 1c2). Az keresztieneknek igaz hitben valo gyarapodasok (Mon: Apol. Cind). Az usura nélkül való kenyérme job gyarapodásis van MA: Scult. 79.

(Gyarapulj)

Gyarapultat: [augmento; vergrössern]. Ennen magath gyorapoltathwan bodogwl el vada (ÉrdyC. 357b).

(GYAPOR), GYOPOR: [alibilis, nutribilis; nahrhaft]. Szent Pál is így szollot: Lottetek olyanokká, kik téy nélkül szükölködgyetek es nem gyopor étek nélkül; mert minden, aki tejet eszik, tudatlan az, az öregeké a kemény eledel (Sam: Agend. 47).

GYARL-İK (*gyarlob* Fr: SzJán. 3. 46. *yarlob* WeszprC. 54. *árlob* Helt: Mes. 55): labor, eado, debilitor Kr. [gleiten, fallen; sich vergehen].

Gyarlit: debilito, infirmo, enervo, labefacto SL [schwächen, läumen].

még-gyarlit: ∞ Jóllehet egyszer kétszer fértü módon megálltatad a bajyvást a szerencse csapási között, kétes, ha utóbb nem gyarlit-e meg erődben (Fal: BE. 578). Előtted a veszedelem, azért eszedem légy, hogy meg ne gyarlitson (585).

Gyarló: debilis, infirmus, invalidus, imbecillis, fragilis SL [schwach, gebrechlich, hinfällig]. Megh thewkellee athyawal egybe es zenth ledekwel gyarló thesthat reanya fogadny (FestC. 14b). Menere valaki gyarlób, ammenal ki-eb istenek elvto (VirgC. 88. 112). Saha ez zent vyz senkyt megem kantot nykeppen zokasok az gyarlo elneknek (Margl. 36). Vala egi zegeni gyarlo azsoni allat (DebrC. 57. 285). Igazan alloyttom azert, myglen ez gyarlo haylobban vagok (JordC. 856). DomC. 128. ÉrdyC. 340. 506b. 542). Ha más endler mi hozzánc képest árlo es szegény, azért vgyan ember (Helt: Mes. 55). Egy gyarlo [igy] paripatt kyldetem te Nag'sagodnak; byzon eremest jobatt kyldetem volna, de nem talahy (LevT. L369). Gyarlo mi lelkünc testünknc seben- (Born: Ének. 111) Erőtlen gyarlók, késedelmes rostok vagyunk (Pázm: Préd. 65). Mennél valaki gyarlób es erőtlens, annál könnyebben fog rájta a harag (806). Az ő erőtelensége, gyarló vltoc (MA: Scult. 133). Gyarlo es erőtlens haj szál (Hly: Préd. 1183) Gyálló táplálással szükölködő szegénységben maradgyon (Fr: SzJán. 46). A fejr nép igen gyarló, piros nevetéssel fogadgya ellenségét (Fal: NE. 105). A döntötök a már gyarló árbotz szülokat (Fal: TÉ. 655). A melyly frigy részére költ Weszphaliában, gyarló szegen fityeg kis vár tárházában (Oreyz: Kölsz. 30).

Gyarlód-ik: debilitor, infirmor, labefactor Kr. [schwach werden, entkräftet werden]. Az emberi akaratot alig érdekl a szerelmenek lángja, már is gyarlódik es engod (Fal: NU. 266). A te lelkel nem gyarlódk, egygyütt jár az örökkévalósággal (Fal: BE. 569). A ki közöséses mindenkivel, arra sokféle rüth ragadhat es jobbára ez az oka, hogy gyarlódnak erkölcséinkben (Fal: TE. 156). Ha az asszonynek tejt nem kellene szopunk, többre mennénk, sok méreg foly belénk tőlük, es sokképen gyarlódnak miattok (Fal: TÉ. 966). Fogyott erőjében, gyarlódott eszében, tiz nap mulva kiájánlotta lelkét (760).

még-gyarlódik: ∞ A ki pözen mód nélkül kap, mind istenhez mind ürálóz való hységében flette meggyarlódik (Fal: NU. 277-278). Az értelmes ember, kinek akaratja meggyarlódott a paradicsomi vétek után, ohhez tartson, ha el akar igazolni (Fal: SzE. 551).

Gyarlódás: [imbecillitas, fragilitas; gebrechlichkeit]. A gyarta való társalkodás szerencse, ha nem gyarlódás (Fal: SzE. 520).

Gyarlón: [debilitor, infirmo; schwach, kraftlos]. Illyen gyarlón tekeredé a gúst Sándár (Márkó: Búcsk. 413).

[Gyarlós]

Gyarlósít: [debilito; schwächen, läumen]. Ő gyarlósította meg barmésztünköt, úgy hogy rest a jóra, buzgó a rosszhoz (Fal: SzE. 536).

Gyarlóság: fragilitas Kr. [debilitas, imbecillitas; gebrechlichkeit]. Emberi gyarlóság nem tehet valamit (VirgC. 83). Az még hagióth paranczolatlanak beteljesytenek gyarlóságrol (129. 142). Myndén halálnak keserűseghetwl ydeghen, nykoppen testy gyarlósághtwl (JordC. 622. s11). Testi kenanságnak gyarlósága (DöbrC. 142). Isten a semmiből is eltárhath, csak hogy az vagon emberi gyarlóságomra nézve inkább biztathatna (MonTME. VI.91). A megátalkodott bűnösben nintsen semmi alázatoság és gyarlóságún való sirás (Misk. VKert. 615). Minden más egyéb ebbőlfi fegyver-szerszám hozzá képest tehetetlen gyarlóság (Fal: UE. 114).

Gyarlóságos: [debilis, imbecillis; gebrechlich]. Ily eneknek gyarlóságosnak, merth latam az en vensegemnek tapaló esthapiat (PeerC. 24). Latoduala te athyadoti es enge-meth gyarlóságos anyadoti nagh keserűseghel syryna (26). Gyarlóságus kyzleletőt votót ew zyweeben (ÉrdyC. 550. 659b). Kerlek theged zerolmes Iesus, hogy nykoron en lekem halálnak gyarlóságos zomorúságban leyend, yrgalmassagath welem teyged (PozsC. 12).

GYARMAT: colonia Kr.

Gyarmatos. Vezetéknév XVI. száz. (Nyr. IX.365).

GYÁRT [gyarat WinkC. 249. Deesi: Adag. 101. jártó Com: Jan. 98. 104. Évk. XIII.84]: facio, operor, conficio, elaboro MA. machen, arbeiten, verfertigen, ausarbeiten PPB. Jártot boeskor: carbatinae C. Hoziatoc ennekem olait es zappanban jártot kesseget, hogy mosgám meg (BécsiC. 169). Te gyermek félse-gnek profetaia nevezetel, mert vmak v orcaia elót meg v vtaít gartanod: praeibis enim ante faciem domini parare vias ejus (DöbrC. 232). O Ihus világnak gyaratoya, kyth egh mertek igaz kerekseghel meg nem meerbeth (WinkC. 249). Aranyban gyartot keepet egy kew labra faaragatom (ÉrsC. 499b). Tudgya ő, mit gyarat: amyris insanit (Deesi: Adag. 101). A kis kamarában [vagon] hét gyártott keske bőr (Gér: KárCs. IV. 447).

ki-gyárt: [elaboro, conficio; ausarbeiten]. A szarvasbőröket az új keresztyénnel kigyártatván (Szal: Krón. 226).

[még-gyárt]

méggyártás: praeparatio DöbrC. 163. [verfertigung]. Igassag es itélet te zekednek meg gartasa: iustitia et iudicium praeparatio sedis tuae (DöbrC. 163).

[Gyártás]

bőr-gyártás: [praeparatio corii; lederbereitung]. Az socet suprályuk nem io bőr gyártásáert (Bal: Epin. 5).

Gyártat: facio, operor, conficio, elaboro: machen, arbeiten, verfertigen, ausarbeiten PPB.

Gyártatlan: infectus, imparatus SI. [unausgearbeitet]. Gyártatlan borskorok, telekes borskorok: carbatinae PPB. Gyártatlan bárány bőr (VectTrans. 2).

Gyártató: elaborator, confector, conficiens; ausarbeiter, auffertiger PPB.

Gyártó: conficiens, elaborator, confector MA. ausarbeiter, auffertiger PPB.

[ablak-gyártó]

üveg-ablakgyártó: [fenestrarius; glaser]. Keztünk walamy eoreg ablakokat chynaltatny, kiknek chynaltatasara zeokeoseok wagiwnk eoweg ablak giarto nekwl (RMNy. II.175).

asztal-gyártó: arcarius, mensarius, arbiarius, scriniarius MA. tischler, schreiner Com: Vest. 55. Asztalgyártó László, máskép Tóth (Nyr. V.509). Az egy asztal gyártómunkátül meg nem vonta magát (Pázm: Préd. 413). Az asztalgyártónak, az kí az ládákat csinálta 8 fnt. (Radv: Csal. III.22).

bőr-gyártó: alutarius MA. gerber, weissherber PPB. Bőrt-gyártó bűdös tímár (GKAT: Váls II.321). Az egyéb bőr-gyártók ebben léznek ártók tímár és cizánadia (Fely: Dics. 50).

erszény-gyártó: crumencarius Nom.² 281. zonarius PPB. [beutelmacher]. Erszénygyártó vezetéknév XVI. száz. (Nyr. IX. 364). Az írha esináló, erszény járto, írhatkat nyujt, ad elő: alutarius alutas praebet (Com: Jan. 98). Mőlő, hogy nevelőt fel-írjuk ezeknek: szappanos, mészáros, ícs, erszény-gyártóknac, kerengő malomhoz láto molnároknac (Nógr: IdvK. Előb. 15).

fazék-gyártó: figulus Kr. [töpfer]. Meg törőd vket, mikent fazékjartónak edíit (DöbrC. 16. KeszthC. 3. KulcsC. 3) Bezzeg nómós volt ám őis, de mind el hordották az fazék gyártók (Deesi: Adag. 237). Kőnyű az fazék jartónak az sart forgatni es azt el formálni (Szár: Cat. C1). A fazakas, fazéc jártóc agyagból fazakakat, csuprokat vagy eserép edényeket formál (Com: Jan. 105).

hordó-gyártó: [dolarius; fassbinder]. Vezetéknév XVI. száz. (Nyr. IX.365).

új-gyártó, iv-gyártó: arcarius Nom.² 283. faber arcarius MA. hogenschmied PPB. [bogenverfertiger]. Igyártó [veze-téknév XVI. száz.] (Nyr. IX.365).

írha-gyártó: alutarius PPB. [gerber].

kanna-gyártó: faber stannarius MA. fusor pocularius Nom.² 285. zinggiesser PPB. Fejér-ön üntő, kanna-gyártó: stannarius PPB. Vezetéknév XVI. száz. (Nyr. X.227). Kanna-gyártó Lukács (Radv: Csal. II.25). Váradí György hadnagy hívínnak házastársa Kannagyártó Borbála számára adjon 100 forintokat (RákF: Lev. II.33).

ön-kannagyártó: stannarius Pest: Nom. 41. MA. kauen-giesser, zinggiesser PPB. Ezen rendből valóc a réz műves kovácsoc, ön kanna jártóc, óra esináló (Com: Jan. 104).

kerék-gyártó: carpentarius MA. rhedarius; wagner PPB. Kovácsnak vagy kerékgyártónak fia levén (Szeg: Aqu. 20). Az kerékjártónak és bálókötőnek, az mikor dolgoznak, fekete czípő perdiem 1 (Évk. XIII.84). Én egy kerékgyártó legényt kiadtam (RákGy: Lev. 319).

kopja-gyártó: dorixus MA. [speerfeger, buzenschmied].

kötél-gyártó: restio Nom.² 293. [seiler]. A kie kötele-t teremek, kötélgártóc: qui restes torquent, restiones sunt (Com: Jan. 105. Com: Orb. 165. SzBodó: SöDics. B).

kupa-gyártó: [tomator; drechsler]. Vas az eszköze az szegény kádárnak s az kupa gyártónak (Szentm: TFü. 22).

lakat-gyártó: faber serrarius Nom.² 283. [schlosser]. Ez szersziesben voltanak illen szemelek mint Lakatgyarto Mate, Markalf Gwrgy (RMNy. II.120). Lón ennek írása az nemes Szakmárban, egy jámbor lakatgyártónak házában (RMK. IV. 207). Ez lakatgyártóval éjjel elindúla, ál kulcsal beméne az kis kápolnába (247. Nyr. V.510. IX.365).

nemez-gyártó: stratarius Nom.² 293. [filzmacher]. Az sza-panyos, lupas, üstgyarto, nemezygártó czéheké az olasz fokas bástja (KolTürt. 405).

nyereg-gyártó: ephippiarius Nom.² 281. [sattler]. Az nyeregyártó mesterek ó nívét új gyanánt neadjanak (ErdÖrszgy. II.383). Nyeregyártó vezetéknév XVI. száz. (Nyr. IX.365).

óra-gyártó: [artifex horologiorum; ulrmacher]. Vezeték-név XVI. száz. (Nyr. X.227).

öv-gyártó: zonarius MA. cingularius; gürtler PPB. Az emberek nekek [igy] Ger faluarul: Vjarto Peter es Karo Myhal (LevT. L76).

paizs-gyártó: scutarius C. clypeator MA. schildmacher PPB. Paizsgyártó vezetéknev. XV. száz. (Nyr. V.500). It wazion zuluig nalam Paizgiarto. Andrase (RMNy. II.68). Irtham wolph Kuzok az Paizgyartha Elek felel (H.70). Az paizgyártók egy jó paist adyanak (ErdOrszgy. II.383).

páncél-gyártó: loricearius MA. panzermacher PPB.

posztó-gyártó: (punnifex; tuchmacher). Ha az secularoknak ruhaj ilyenek volnanak, az jó posztó gyártóknak bölczesego tünd napon el vezne (VirgC. 119).

süveg-gyártó: pileator Kr. [hutmacher]. Syweghjártho Lukachteol el wettek wolph a puskath (RMNy. III.62).

szekér-gyártó: plaurarius MA. wagner PPB. A zekeroth sem írja sem wasazza, hanem tsak parazthul thynaltassa az zekeryartha (RMNy. III.87).

szőr-gyártó. Vezetéknev. XVI. száz. (Nyr. IX.367).

szj-gyártó (*Cy gyarto* JordC. 740. *szjártó* Com. Jan. 98); coriarius, alutarius C. scytotomus; riemer, geiber PPB. Lakozok egy nemymemew zy gyartonal (JordC. 740). Lón pedig, hog maradna loppban nemel Simonnal szjgiartonal (Fél: Bibl. 197). Szjártó avagy bőrköt köszítő a bőrköt hamvas luggal készíti el (Com. Jan. 98). Az ő felsége lovaira való hámoikat megföldoztatván, fiattitnak az szjgyártónak flor. 9 (MonTME. IV.116). A takások bástyájára járó gradts[na]k niutsen karja, az szjgyártók és eszjárók között síncsen (KöfTört. 401).

szita-gyártó: (cribrarius; sieldmacher) Vezetéknev. XVI. száz. (Nyr. IX.367).

tarsoly-gyártó: marsupiarus Nom. 287. [heutehmacher]

tégla-gyártó: figulus DöbrC. 138 [töpfer]. Vönek eg tegla gartonal parlagat zandokoknak temetesere (DöbrC. 138).

trombita-gyártó: tubarius C. [trompetenmacher].

tü-gyártó: [aciularius; nadler]. Az therwony így talaltath wolph közzeték, hogy Thwgyartha Gergely megk eskegyek os hytwel megk menche magath (RMMy. III.65).

üst-gyártó: alenarius, caldarus; kessler, kupferschmid PPB. Az szapnyos, kupás, üstgyártó, nemezyártó czéheké az olasz fokas bástja (KöfTört. 105).

üveg-gyártó: vitriarius, hyalurgus MA. edler vitriarius Nom. 283. glaser Com. Vest. 57. 151.

GYÁSZ (*gás*; Helt: ÜT C5. Thaly: VÉ. II.96. *gásos* TóthJ.; IstN. 33. *gás* ol. Köny: HRom. 92): **1)** pulla vestis MA. [trauerleid]. Myth egl gyazba ewlthozoth processio lassu lepedel mendegehnek a város fele (WinkC. 107). Zomorvosagos gyazban öltözek (CzeclC. 21). Keserő bantokval gyazban öltözwen az zent azzonyallatok meg wala (ÉrsC. 48). The zenth emberseged magas kereszt fán fygzwen zomorvosagos gyazba eltezek (PozsC. 11. ThowC. 39). Kopsoroth fekete gazal befödtem (LevT. I.112). Ohárókrás gyaszt yonszme wala (Kár: Bibl. I.189). Nagy szenyosen böytd gyazba inada (ÉszH. 11). Zölyon i. 29. máji öltözött ki az gyászól vesesben (MonTME. VI.354). Az helynek asszonya változtatja gyaszt, öltözik szivesen, miut az esillagzó ég vagon oly fényesen (Thaly: Adal. I.118). Azon egyzett meg, hogy föblig való gyazban öltözwen mennének a tszár eleibe Mustafa életéért könyörögni (Fél: TÉ. 647). **2)** [maestitia; trauer]. Mindezeket a halál porrit és szomorú gyászszá változtatja (Sfaloz: TenK. 78). Kopsorsjáig jász dolcz annak, kinek szemére effölét hánynak (Thaly: VÉ. II.96). Az jóért életben sok bí ért, holtemig szivesben jász ért, roz világ reám méret mért (284). **3)** lugubris MA. leidig, trauring PPB. Siralomból való, gyász: lugubris C. Én immar kiöltözem e jász ruhából (Helt: Mos. 154). Myrtus: gyaz fu Ha borban

meg főzik, sebőket gyógyit (BeytheA: FivK. 20). No hagy gyász árvává (Huszt: Aen. 12). Az bévädölt gonosztyévé hozszult szakálokal és gyaz ruhájokkal tötték az ő esodézéseket (MA: Tan. 1265). Az irigy halál s ez fekete gyász sellye mind ezeket előflnk elrejtette (Mogy: 3.faj. II.47). Járok jászruhában, soha nem lesz részem talám virasságban (Thaly: VÉ. II.394).

[Szólások]. Gyaszt le teszi: eluget PP

földigvaló-gyász: vestis lugubris ad terram defua Kr. [langes tranerleid]. A helység azon egyzett meg, hogy földig való gyászba öltözwen mennének a császár eleibe könyörögni (Fél: TÉ. 647).

Gyászol: lugeo, deplango MA. trauern, betrauern PPB. Kic önele valanac, gázolac es síroc (MünelC. 106). Kik gázolnac, ezöke az örök vigasag (DöbrC. 693). Mykoron ez vylagon wala meel chalahos ember meg haal, mynden rokonsagy feketeeben öltöznek gázolowan (ÉrsC. 7. 499). Gyászolod mind éltie a te férjednek halálát (Helt: Krón. 110. 45). Keserues gyaszul az attiokat gyszolják (Nagy: HunyJ. 29). Echo sürtisieb meg fölköm söhajtásit, gyönyörűségen nek gyszollyam fogzásit (Zrínyi II.133). Holt társadat gyszolból örök özvegységben (Thaly: Adal. I.112). Ha (a varjake) egyike meghal, a másika telley életében való özvegylésével gyszolja azt (Misk: VKert. 391). Sebhedet szívében keseruesen jászolt (Köny: HRom. 92).

mög-gyászol: [deplango; betrauern]. Elment az én uram a türk táborra, meggyászolom ötöt fekete kárszonyba (Thaly: Adal. I.225). Enyed várossának soha el nem felejtethő, eléggé megsem gyszollathó és siralható veszedelme (Bod: Pol. 196).

Gyászolás: luctus MA. klage, leid, das trauern PPB. Gyászolást meg szünik: eluget MA. Szívöknek belső szomorúságit e kilső gyszálással mutatni és bizonytani (Tel: Evang. II.763).

Gyászolat: √ El eresztetem azokat siralommal es gázolattal (BécsiC. 106). Wezyed ötöt aytates mywelködtemek karyan gyzolatthal (ÉrsC. 62).

Gyászolkod-ik: [lugeo; trauern]. Gázolkodik ő minden lakozóia (BécsiC. 228). Így tünecetec, kic ma mövettek, mert gázolkottoc es síroc (MünelC. 121).

Gyászoló: pullatus C. [trauern]. Gyászoló özvegyc aszszony (Tof: Zsolt. 798). Kesereg halálán szorolmes férjének, lévén hív gyászolja társa elostének (GyöngyD: KJ. 363).

Gyászos: lugubris, luctuosus SI. [trauring]. Jászos kopsoró (TóthJ: IstN. 33). Gyászos sákban tkarták a testet (Czecl: Dög. Elöb. 29). Ezzel meg fordult a gyászos nép és oszlott (Fél: NÜ. 314).

GYAUR (*gaur* RMK. II.91. 277): [infidelis; ungläubig]. Az basának bennutak, kavorokhoz ment volua, öt úgy beárukták (RMK. II.91). Az tereknek bíri erőssen azt tartja, ha hittel, szép szóval kavor megcsalhatja, isten azért néki menyországot adja (277). Az hegyekből ezt kezdek ivölteni: fut, fut kavor (313. 314). Oh hines musulmány nemzet nagy reménye, ki által setétől a gyaurok fönyo (GyöngyD: KJ. 127).

GYÁVA: helos, debilis SI [feig]. Én vegyem feleségül ezt az utálatos formát? Igen gyáva embernek néz engem (Köny: AM. 21). Légy kedély páva, én pedig gyáva, de töled még sem félek (Amade: Vers. 179).

GYEHENNA, GÉHENNA: [gehennat]. Jaj az ördögnek és az o társának, a gehennane tüzere letaszittatnac és ki küldöt temec (Com: Jan. 218). (A páva) tolláiban angyal, lába pajkos torka gyehenna (Misk: VKert. 313). Az athoisták akár miut tagadgyák a jövendölébi dolgokat, azzal el-nem aluzik a gehenna tüze (Fél: NE. 57).

GYÉKÉNY (*gyékén* Msl: Herb. 51. *gyékény* ACsere: Enc.

224. *gékén* Kules: Evang. 419. *gyékén* Mih: ÖrÉlet. 120. *gyékény* CorpGrann. 695. *gyékény* Nom.² 44.): **1)** matta, tegez, storea, foriniones C. strohdecke, matratze PPB. *decke* Nom.² 44. Gyékény, gyékény-fedél: storea: gyékény-ágy: bucla PPB. Zakadozot gyekenek (culcitra) valanak alattok (EhrC. 86). Az utan le fekszyk vala az egy elevt az pagimentonon egy gyekenre (MargL. 11). Két elveszett gyékényről fiattunk 44 d. (MonTME. I.266). **2)** typha palustris Beythe: Nom. 8. hibiscus MA. [binse]. Sás, gyékény, szittyó: storea Major: Szót. 150. Kaka kosár, gyékény kas, satory: sircea PPB. Az aszszonyalat gyékényből egy szekrenket chinala és belé tőne a gyermeket (Helt: Bibl. I.Cc). A bihari náddal, gyékényvel kötött háznaknak pernyeit a görábul nézné (Szal: Krón. 502). Szittyó, sombek, sas, kaka, gyeken: juncus, scirpus (BeytheA: FivK. 104b) **3)** ficsella Helt: Bibl. I.Cc. [korb]. Kőltem barchyath, ponttyoth, rakoth gyekennel (LevT. I.328). Kezde kosirotak, gyékényeket [csinálni], mellyekért naponként véssen vala egy nap szimn penzt (Fr: SzJán. 144). Hordót tataroznak vele, zatyrot és gyekent kőtnék belőle (BeytheA: FivK. 104b).

[Szólások]. Egy gyékényen árulok: üsem vescentes cepis (Kisv: Adag. 222. SzD: MVir. 118). El húzták alóla a gyékényt (Moln: JÉpül. 248). Azt sem tudja, mely nap elrántiák az gyéként alóla (Decsi: Adag. 185). Vtőlső örünk el közelget és az gyékint el rántiák alólunk (Mih: ÖrökÉ. 120). Azt sem tudod, mely nap el-rántjác alolad a gyéként (Czegl: Japh. 222. Kisv: Adag. 379). Boros id-jében halál meghszóléta, alóla a gyéként chak hamar el-rántá (Liszt: Mars. 55). Azt sem tudja, mikor rántják el a gyéként alóla (Fal: Jegyz. 921). El-rántja alolad a gyékényt és varjuk étke lész (Könyi: HRom. 41). Mathias királ ég hadanal a Frideric nepet el veres es gikini [?] mondatanak velőe (Szal: Krón. 217).

kaka-gyékény: [marisum; binse]. Egzyc am az kaka giekén, kiuel hordót gyékéneznec (Msl: Herb. 55).

pálma-gyékény: [matta e palmis facta: palmenmatte]. A hors fa gyümölte jól meg-érvén mendszen havába szed-őkik le és páma gyékényeken a verő fényen harmad uajir süttetik, míg meglaporodik (ACsere: Enc. 224).

sás-gyékény: [tegumentum e caricibus factum; nethgrasdecke]. Neki fedező paplunnya sás gyékény, szúr, czoudra (Larn: Szents. 24).

Gyékényöcske: tegeticula C. tegillum MA kleine decke PPB.

Gyékényös: [scirpus, scirpis consitus; binsen-]. Gekennstun 1252. (CodPatr. VI 73). Meta protenditur ad fluvium Gekenns 1261. (Wenzel. VIII 10). Gyikines vezetőknev XVI. száz. (Nyr. IX.365). Gyékényes remete-szent Pál (Csúzi. Tromb. 278).

Gyékényöz: [storeis, contego; mit binsen überziehen]. Egzyc am az kaka giekén, kiuel hordót gyékéneznec (Msl: Herb. 55).

GYÉMÁNT (*démant* Nom.² 109. *dimántos* LevT. II.427. 428.): adamas C. MA. diamant PPB Gyémántnak a hegyi: adamantinus mucro PPB. Kemény munt a gyémánt: adamanteus PPB. Harom arany gywrew, az egyekbe keeth gyemanyth kew vagyon (RMNy. III.52). Nagy eset ez s más is gyémántban foglalod az én definitiomat rutitód (Kereszt: Fels-Ker. 314). A palléroztalan gyémánt olyan, mint olyan kő, amelyet bekasónak hának (Mik: TörL. 232). Arany, ezüst, gyémánt kintses rejtekéből soha ki nem szakad (PhilFl. 30). Völt az arany gyűrtben nem haszontalan sár, hanem ragyogó fényes gyémánt (Bod: Pol. 183). Figyelem, szorgalom, vizyázó okosság, feltett dolgaiban gyémánt állandóság (Fal: Vers. 909).

[Közmondások]. Nem mind gyémánt, a mi tündöklök (Fal: NU. 336).

cenkron-gyémánt: [psendolomans; falscher diamant]. Az ceneron gyémánt oly bűsöggel terem az mi országunkban, hogy semmi bűsölítő nincsen (Keesk: ÖtVM. 268).

cseh-gyémánt: [adamas Bohemicus; böhmischer diamant]. Az ceneron gyémánt, mellyet mi cseh gyémántnak hívunk, különböz az citrintül (Keesk: ÖtVM. 268).

késmárki-gyémánt: [adamas Hungaricus; bergkrystall]. Az kézmárki gyémántokat Klobusiczky behozván, láttuk, sok embert megcsalhatnának vele (Keesk: ÖtVM. 355).

prágai-gyémánt: [adamas Bohemicus; böhmischer diamant]. Egy vörös bársony hüvelyi szablya, az vasa cáifrás, az hüvelyén való boglárookban vagynak prágai gyémánt 40. (Radv: Csál. II.177).

Gyémántos: adamantinus, adamantus SI. [diamant-]. Ha isten fiúval áld meg, egy dimántos gyűrűvel egy pár perczet, egy dimántos képecskét és egy arany lánczocskát hagyom leendő fiúmnak (LevT. II.127). Az gyémántos smukot becsülték fl. 900. (Radv: Csál. II.235). Semmi arany láncz, semmi gyémántos náfa nem ékesíti annyira az embernek nyakát vagy mellét, mint a szemérmesség (Laud: ÚjSegits. II.203). Egy gyémántos nyolcz oroszlynos talléron egy kis repedezés (MonTME. VI.262).

GYÉMMA: [gemma; edelstein]. Az cyanusnál tiűb az kék gemmák közül aranyszínű cseppekkel nem szikrázik (Keesk: ÖtVM. 270).

GYENGE (*gywng* EhrC. 81. *gyéng* KBécs. 1572. D6. *gyéng* Helt: Krón. 193. Zvorn: Post. I.647. *gyéng* Msl: Job. 79): **1)** tener, mollis, delicatus, effeminatus, galbanus C. zart, weich PPB. [weichlich, weibisch]. Wnek talpa es gengeb volt, hogy nem emmekem zemem fenie (NémGl. 126). Az ev genge germeksegetvl fogua elteteek zeretes regulnak zokasnal (MargL. 1). Ez gyenge zneke az ev kezenek helyre meg hasadoz vala (23). Tónlóczben vzetuen kalodaba verettete ez nőmős gienge zövet (DebrC. 12). Mykoron az flyghe ifának gyenghe aga vagyon, thwgyatok, hogy közel vagyon a nyuar (JordC. 432. 83. 385). Tyztetelevs venseg, evzser lappag vala ez gyenge orcha alat (DomC. 4). Mygh embernek gengeb ew esety, annawal hamarab meg serzyk ellenzew vezedelemtvl (ÉrdyC. 151. 642). Hamarsagzal meg fltel meene az gyenghe zhyennek gyorsassagza zereit (389). Az flyge fa mykoron az ew azaban gyenge leyend oes lewelezkegy kelendnek, twgyatok, mert kewzel wagyon az nyar (ÉrsC. 569). A firin, ki te közzetted gyenge es keduetölt volt, irigykődie az ő atyafiara: homo delicatus in te et luxuriosus valde invidet fratri suo (Helt: Bibl. I.azaa). Kérete, hogy gyöngében czelekődnie az öczénel (Helt: Krón. 193). Ti cifra, gienge ruhain papok (Msl: SzJán. 284). Mihelt ki nő az széna fű, és meg tettzet az gyenge fű, ottan be szedetuec az hegyről az fűnce (Kár: Bibl. I.620). Gyenge és kedüere nenekedett asszonyi állat (185). Az vad lonac hátán nagy sok gyenge gazdaz halaira badgyadanae (Boru: Ének. 313). A gonoszak szűzec pal-tálkban gyenge eddelöl híznak (Pázm: Préd. 31). Korczová, nyári gyenge szoknya (Com: Jan. 100). Az ember betsül-tinöl e világon semmi gyengébb nintsen (Hall: HH.st. II.91). Ebéd után nem ártana a hímvarráshoz vagy más tü-béli gyenge munkához fogni (Fal: NA. 194). **2)** imbecillus, enervus, vitiuus, sublestus C. [schwach, kraftlos]. Gyenge bort termő szőlőfa: *meritula vitis PPB. Bodog Ferecz ygen meg faradottuolna, mert vala gewngce ember es beteg (EhrC. 81). Gienge értelmi tanito (Fél: Pan. Előb. 5). A kinek gyengeokosságú és fél-eszű fia vagyon, nem haragszik, hanem száunkodik rajta (Pázm: Préd. 655). Gyong'ún hisznek (Matkó: BCsák. 329). A gyenge gyomornak adok én nagy erőt, mert hamar megfőzőm, ami benne nem főtt (Fels: SchSal. 13). Gyengegyomra nem tudta meg emészteni jóra intégető vendégének

szeges beszédét (Fal: NA. 126). Eleintén gyenge, hitván szerrel volt a hajó dolga, tsak a part-mellett turbikáltak (Fal: TE. 724). Töle jól tova égett egy gyenge lámpás (Könyi: VM. 79). **3)** attenuatus, perpareus C. [dürftig]. **4)** [medulla; mark]. A készvény ellen völd a keserű lapunak a hélt avagy gyöngjét, a ki olyan, mint a káposzta torst (Lápp: Cal. 11).

Gyengécske: molluscus, tenellus C. molliculus, moll-cellus, tenellulus MA. delicatus; zärtlich, sehr zart PPB. Az aranyat és ezüstöt a kik gyengécskekben az örökségek között számlállják, de nem a lelki jók között (László: Petr. 125).

Gyengéd: tenellus Kr. [zart, zärtlich].

Gyengédéd: tenellus, tener, delicatus, mollis Sl. [zart, fojn]. Gyengédéd indulattal megölelte (Gvad: Hist. 13). Mennyei artzját kiomok filik, mellyek gyengédéd ajakin megpirulnak (SzD: MVir. 272).

Gyengédédén: teneriter, molliter MA. zärtlich, weichlich PPB. Én felölem való bizomság tetelene gyengédédén hittene (Zvon: Post. 163). Énekléssel szép gyengédédén duczoltatja s a tsendez halálhoz magát készíti (Megy: 3Jaj. II.9). A fetske a juboknak hátokra száll s omét tépeget valami gyenge gyapjat, mellyel belől gyengédédén megtölti fészket (Misk: VKert. 119).

Gyengédén: ∞ Kiket tanítani kel, ezekkel mely gyöngédén kelléscé banni, szent Iános példaja azt megmutattya (Zvon: Post. 155). Szent Pál az el tévelőlött galatiabélieket gyöngédén tanította (724). Christus az ő tanítvániaac buss szívét nem háborította meg, hanem még ugyan szükséges dolgokruis ezze gyöngédén tanította őket (757).

[Gyengédős, gyengédösség]

Gyengédösségős: [permollis; sehr zart]. Az en gyengédösségős zsnat epenei megkeserítven meg verene engémet (NagyszC. 35).

[Gyengél]

Gyengéltet: mollitico, molliter habeo MA. [verweihen, verweidlichen]. Sem ruhazattaba, sem etelebe nem gyengélteten magat (Born: Préd. 18). Nem szokása istemek, hogy gyengéltesse kedvos szolgait (Pázni: Préd. 37). És ki ki vagy, akár-mint gyengéltessel testedet, de földbe tétetik (75). Az ő fiokat szinten ugy gyengéltetic, mint amac előtte (Prág: Serk. 577).

Gyengéltetés: mollities MA. zärtlichkeit PPB. [verweichlichung]. Öltözetic felöltévaló nagy szorgalmatossággal es nagy gyengéltéssel kereste (Born: Préd. 400). Az világnak bizelkédő pompájának, az ő csakird gyengéltetésének elleno mondának (Pázni: Kal. 69). Mindenkor az testnek gyengéltetésére, az testi kívánságoknak szabadságára ocszatték sok dolgokban az ő nyájokat (49). Gyengéltetésével kúrhozatra vetette fiatskáját (Pázni: Préd. 206). De mivel a gyengéltést kedvellyük, nagy tnyaságban es restségben marandunk (Pázni: KT. 75).

Gyengéltető: mollis, effeminatus MA. [mollificans; weichlich, verweicht]. Akarod-e tudni, melly kevésre bötüllötte Kristus a világnak gyengéltető puhását (Pázni: Préd. 94). Magok gyengéltető, kényes aszsonyi állatoc (Megy: 6Jaj. 35). Vanunk a nagysagos személyek között, a kik hol a gyengéltető kényességül, hol pedig a kevélységtől viseltetvén atallják és szégyenlik magokat a lázi gondokba avatni (Fal: NE. 24).

Gyengén: **1)** tenere C. teneriter, molliter, leuiter MA. zärtlich, lind PPB. Gyengén tartottam: delicato nutriti Nyirk. Gyengén tartott: delicatus MA. En mehennek fia, ki kedven apollatam es gyengen tartottam (Thaly: Adal. II. 114). Mú nap az urfikat igen gyengén, kényesen nevelik (Fal: NE. 34).

Oktatják, mi vizekkel lehet frissen s gyengén tartani a testet (Fal: NA. 155). Tanult mesterséggel szedegetik elő a gyengén sértő, szerelmes szözatokat, hogy kedvet s módot adgyanak a festletségre (165). **2)** imbecilliter C. [schwach]. Gyengén állanak most dolgaink, igen tapogatva kell cselekedni (MontME. VI. 91).

Gyengéség: **1)** teneritas, mollities C. MA. [zartheit, weichheit]. Az asszony emberi gyengéségre fordít: effeminat C. Zeretenec enne genegeseguel zerecic uala ötet (TelC. 159). Az zent malaztának nyatta yndwlateok meeg ew yfww gyengesegeeben az wr istennek zolgaltatjara (ÉrdyC. 615b). Kedven élő aszsonyietek leszek irigységben, kik az földre nem léphettek az nagy gyengéségben (RMK. II.210). Éltek vala oly nagy, szép gyengéséggel, öltözettek nagy drága öltözettel (V.15). Minden dáma köteleességének tartya, hogy tetsző gyengéségében tartsa kényes bört (Fal: NA. 155). Kénytelenek véle, hogy szépen bánjanak ezekkel a finnyásakkal, engedjének gyengéségeknak, minthogy minden aprólékra felütik orrokat (Fal: UE. 454). **2)** [debilitas, imbecillitas; schwäche, schwachheit]. Égőkre tamzkodotuala annag gengesegért (BécsiC. 80). Az lelek lezattott oth lezen az teth ő nag gyengheseghenek ayandekarth (ÉrsC. 134). Az ur isten az én gyengéségemet vezérelje az haza jóvára (MontME. VI.291). A fejedelmekben is meg vannak a gyengéségek, valamint másokban (Mik: Törl. 282).

Gyengéségős: tenerimus Kr. [sehr zart]. Az ő gengesegős zinet elős tör altal hata (NádC. 343). Kőrözthlára fezyetok te gyengéségős labaydath (CzechC. 13). Az időben az halal előt az en gengesegős természetüm zenvedo (NagyszC. 16). Ez gengesegős vyz megbetegedyk vala (MargL. 53).

Gyengéségü: ∞ Te gyengessgw ees yfww vyragos testöd (CzechC. 11).

Gyengít: emollio MA. weich machen PPB. Vén artzját kendözés gyengítit, fiatalítja (SzD: MVir. 43). Ne táigtsd, gyengítsd a jóra-való igyokezeteket (418).

el-gyengít: [infirmitas reddo; schwächen]. A fáradtság elszakaszkozdat, el-gyengít (SzD: MVir. 125).

még-gyengít: muliero; weiblich machen C. Meg giengitem, azoni ember természetwe teszem: muliero C.

Gyengül: tenerasco MA. zart werden, weich werden PPB. Gyengült az feje valamennyére (MA: SB. 29).

el-gyengül: [infirmitas fio; schwach werden]. Maga-is akkor el-gyengüle és bágyadságára oly látás kertüle, mintha édes battya volt volna körülle (GyöngyD: Char. 354).

még-gyengül: **1)** tenerasco, lentesco; zart werden, weich werden C. **2)** [infirmitas fio; schwach werden]. Erőben megszakszkozni, gyengülni (SzD: MVir. 124).

Gyengülés: [infirmitas; schwächlichkeit]. Akkor láttuk leg szemebetündez ő felsége gyengülését (ErdTörtT. 111).

GYENTEL: [insector, propello; jagen?]. A tigrist keményen gyentelék (Gvad: Orsz. 183).

GYÉP, GYÉPÜ, GYÖP, GYÖPÜ *gyepo* 1229 Czünar. *gyép* Deesi: Adag. 245 *gyepo* ÉrdyC. 379b *gyép* Kár: Bibl. 1564 *gyep* Monlók. III.158: **1)** agger, septum, maceria, maceria MA. damm, zaun, gehäge, gartenmauer PPB. Gyépben: in sepibus NémGl. 256. Yew el en galambon kew zahak odwyaban es gypewnek wdwyaban (ÉrdyC. 379b) Myre terced meg w gypwyeth (KeszthC. 211. KulesC. 199) Nem nehetok kylybe az zooleo gyepnel, ha megl nem beerlették (RMNy. II.314). Meg ölytete ötet mint egy el haitot falt es meg döy-tetet gyepot (Kár: Bibl. 1564). A ki buzzó szável kényörög,

gyepet, sőt kő-tált vét isten eleibe (Pázm: Préd. 644). Megdöy-tett gyepő: maceria depulsa (MA: Bibl. 1507). A szőlő gyepűvel vétetik kőnyúl (Mad: Evang. 191). Kerítés nélkül való kert, gyepű nélkül való szőlő (GKat: Vált. II.530). A kert bé kerített gyepűvel (Com: Jan. 70). A tanácsosok és kegyes ööl járok gyepűi az isten szőlőjének (Báth: Tromb. 174). Gyepű nélkül való szőlő (Szathm: Cent. 155). Elmém éjjel sem nyug-hatik, csak azt emlegeti, annak útja gyöpét szegi s fészegeti (GyöngyD: KJ. 446). **2)** ager incultus MA. wüster, ungebauter acker PPB. Possessiones gepewel et Felneupti in comitatu de Ung 1284 (CodPatr. VII.186). Meta vadit ad in terram incultam que gep vocatur (Wenzel. VII.156). Meta incepisset super quadam particula terre, wgo gepb vocata 1364 (BebekIstv. kiad.). Erdőt szánt s gyepűt sem szántbat (Decsi: Adag. 125). Erdőt szánt, maga gyepét sem szántbat (251). **3)** herbetum MA. [rasen]. Az egész had sem állbat vét ellenek az erős gyűpön és a sok víz között (MonIrók. III.158). Olyan mint az tőnisk, mint az fűs gyöpű (Born: Préd. 705). Oziander az gyöpre, anabaptistae az bokorha igazetnac (Mon: Apol. 26). Ne tekeregj már mint a kígyó a gyepűn (Matkó: BCsák. 143).

[Szólások]. Meg tetzik, hog az ő házat sem forogja sok ember, mert föl fogta a z g y e p (Decsi: Adag. 245. Kísv: Adag. 34).

[Közmondások]. Erdőt szánt s gyepűt sem szántbat: cum temetipsum non alas, canes alis (Kísv: Adag. 102).

Gyepél, gyepül: [obsepio; verzaunen]. Dolgoznak úttját árkollyák, gyepülük (SzD: MVir. 19).

be-gyepél, be-gyepül: macerium obduco, obsepio MA. unzáunen PPB. Minket is az vr isten mint valamely szép szőlőt bé gyepelt, és bé árkoit (Pázm: Kal. 11). Hogy pedig ezaránt az atyafiaknak szaladásra gondolt tétovázását jó idején meg előzzik és bé gyepellyük, azt kel eszünkben veimünk (245). Bokrosodhatott onnat-is rabságbéli kínos nyomorúsága, hogy minden vigasztaló hűeknek bé volt az útt yok gyepülve (SzD: MVir. 347).

Gyepés, gyöpös: herbibus MA. grasig PPB. Gepuspotok, rivulus Czinár. Plana, sík, tér és gyepes út az nem csoportos. zökögő (Pázm: Préd. 86).

[Gyepésül]

be-gyepésül: [gramine vestior; vergrasen]. Szenvédésenek útta bé nem gyepesülhet, seibeim bé nem forrhatnak (SzD: MVir. 77).

[Gyepéz]

föl-gyepéz: [aggere munio; mit einem wall umgeben]. A szerelmesnek drága szőlője törvényes parancsolatokkal megérsőstetett és mint egy felgyöpöztetett (Csizi: Tromb. 33).

GYEPLŐ (gyeplű Kár: Bibl. 1673. Fal: NE. 20. 57. gyöplő EszT: IgAny. 74. gyöplyű RMK. IV.87): **1)** camus, lorum, resticula C. MA. funiculus PPB. [seil, strick, band]. Meg olda a gúst vagy gyeplőt (Lép: FTük. 21). Vékony szerő gyeplőket hoznac (Bartha: Krón. 79). Azért hinak bábát, hogy mind kezét, lábát kösse meg lány gyeplővel (Felv: Dies. 14). Ha (a nagy-agyú halbu) egy hímet megfoghatnak és nagy hosszú gyepűn a tengerbe bétótsájták és onnat a gyeplőn ki s béküzzák, rettenetes sokaságú nőstény halak követik (Misk: VKert. 548). **2)** habena C. MA. zügel PPB. Megbúzini, rántani a gyeplőt: *adducere habenas PPB. Gyeplőre tanítja: lora conducto facit PPB. A kocsis a lovat az gyeplővel igazgattya (Com: Jan. 86). Öntig rángatám ide-is, amoda-is a gyeplőt, hogy félre tsavartsam a beszédet, de héjában (Fal: NE. 20). Minden lova rugzon-fel, a rúd-szege hullyon-el, repedgven a gyeplő szí (Fal: Vers 872. Thaly: VÉ. II.131). Bár esze a gyeplőt ne hagyta volna a

szögülőző indulatokra (SzD: MVir. 129). **3)** [modus; knoten]. Ottan az szekeren el ezudalkozik, ki fölöl felelet illien adatek: az kítöl az giöplü megoldattatnek, Asia bírtoka annak adatnek. Sándor giöplüköteset-is hamar el vaga (Hosv: NS. 3).

vezér-gyeplő, vezérlő-gyeplő: habena MA. [zügel]. Hába mondják az uraimék, hogy ők akár mely vallásnak vezérlő gyeplűje nélkül emberségesen élének (Fal: NE. 57).

vezető-gyeplő: habena PPB. [zügel].

Gyeplőcske: habenula C. MA. armbinde PPB.

Gyeplős: laurus C. [riemen]. Gyeplőslovak: fümles equi PPB.

GYÉR (gyir GKat: Titk. 1118): rarus, foraminosus, lacunahabens SI. [locker, voll löcher]. Gyér, ritka szita vagy rosta: *excussoria cribra PPB.

GYERMÉK (germök TelC. 14 gyernök ÉrdC. 519b. guvernek RMNy. II.21): **1)** puer C. MA. kind PPB. Igaz ágyból való gyermekek: *certi liberi PPB. Gyermekek es nepek kezdenek mewuetny (EhrC. 57). Meünetec es kerdezkeggetec zerlemst a gérmeceöl (MüncH. 16). W gérmecket seremnekwl zile (VirG. 32). Ezeket halvan syr uala az zent germek (MargL. 1). Az en gyermecken kezenben félkyz: puer meus jacet paralyticus (JordC. 375). A szolgálóleányokat elől allata az ő gyermekeekkel egyetembe (Helt: Bibl. I. Q2). Miert hozj az azzony allat hasas, megl kel warnj, hogy az gérmecket el hozza (RMNy. II.267). Ha az azzonyallatokat meg főzötöd benne, gérmeck massat ki hozza belőlök (BeytheA: FivK. 90b). Bőjtöt bőjtölt, földre borült, míg a gyermek beteg volt (Pázm: Préd. 145). Akár-mely aszony és gyermek úgy meg-öldozlat a bün-től, mint a pap (Pázm: LuthV. 83). Gyermekek a kófallhoz paskolá (Tyúk: Józ. 131). Az gyermekekkel az feketét levettesd, elég eddig a gyász (MonOkm. XXIV.36). **2)** [aetate parvus, parvulus, adolescens; jung]. Gyermeck lö: tener *aequus PPB. Felkele azért a gyermek apróddal, juta a táborba (RMK. II. 77). Méglen a gyermek király felnyéne (Helt: Krón. 94b). Az én lovaim, a rudas sánta, az két gyermek lö, Kd tudja, minémü erőden (LevT. II.30). Né veszeködgyél gyermek lévén emberrel (Decsi: Adag. 115). Te benned olyan természet és tudatlanság vagyon, mint inoz tanulatlan gyermeklőban (Pathai: Sacr. 71). Gyermeck lovaid édesem egyébképen jól vannak, de az feketé megholt, az szemei folytanak ki (RákGy: Lev. 62). Az Bahonyi uram gyermek lovát el hájtották (Gér: KárCs. IV. 504. MonTME. I.194). Gyermeck fejedelmeket adok nekik (Illy: Préd. 159). **3)** [novellus; jung]. Usque ad insulam germekerdew 1386 (BebekIstv. kiad.). **4)** [famulus; diener]. Mend ez igéc kélleténecc Olofernes előt es ő germéki előt (BécsC. 35). **5)** [puerilis; kindisch]. Gyermeck és iatekos feleletire David Janos deaknak rőüdeden meg felelec (Mon: Apol. 438).

[Szólások]. Még a gyermeckis láttia: et puero perspicuum est (Decsi: Adag. 85). Frater Marinus wewthe meg leansgat es ew twle fogta az gérmecket (ÉrsC. 431).

[Közmondások]. Jobb, sírjon a gyermek, mint szüléi: *juvenilis lacrimae vitis obstant PPB. Néna gyermecknek anyja sem érti szavát (TörtT. II.292).

anyás-gyermeck: [amans matris; muttersöhnehen]. Anyás gyermek: apud matrem manet (Decsi: Adag. 315).

atyafi-gyermeck: amittinus Com: Jan. 119. [geschwister-kind]. Atyafi gyermecek: *fratres patruales; atyafi gyermeck, két testvér fiaknak gyermecki; patruelis PPB. Oldalaslág valóc az atyád bátyya és atyád nényge, kiknee attyoc egy, kiknee egy az anyyoc és kic közzül edgyiknee az atya másáknac az anyyával egy és atyafi gyermecek (Com: Jan. 119). Megölette maga bátyját, Báthori Boldizsárt, kivel atyafi gyermek volt (Kem: Élet. 18).

báb-gyermék: [pupa; kleines mädchen]. A másik némen vadnak a kis baab gyermek (pupa), a leánka, a kis-aszony (Com: Orb. 75).

cséséső-gyermék: [infans; süngling]. Az nemes, fölséges kyalóé imágae az ezesemő germek (DobrC. 339). Karián forgo talygácska, a hol a két esztendő eseesemő gyermece járni tanul (Com: Jan. 41). Tanul a cséséső-gyermek Jesustól (Uly: KrÉlet. 65. Pös: Igazs. II.415).

csudás-gyermék: [partus monstrous; wundergeboirt]. A csudás gyermekeknek kőrösztóságokban nagy okossággal köl éni. Midőn nem lehet bizonyos dolog, ha két személyé a csudás gyermek, akkor egyiket egy állatfajában meg köl kőrösztőlő (Sam: Az. 60).

déák-gyermék: [scholasticus; schüler]. Olyan kutyát látam, aki a kártyát ismerte és az abécét így tudta mint egy kis déák gyermek (Mik: TörI. 226).

égyhasi-gyermék: [geninus frater; zwilling]. Mindenkor nagyobb szeretet vagyon a kettősök avagy egy hasi gyermekek között, hogy sem mint más vér szerint való atyafiak között (Misk: VKert. 406).

elvetétt-gyermék: *projectus puer PPB [ausgesetztes kind, findling].

énekés-gyermék: symphoniacus puer C. [singerknabe].

fattyú-gyermék: spurius, notus, adulterinus; bastard PPB. Szent Bránu püspök egy fattyú-gyermekkel vádoltatott, mint ha az ő paráznaságából lőtt volna (Hall: Paizs. 281). Az ő tisztátalan ágyokból származott fattyú gyermekek fertelmes voltokat megbizonyítottá (MontME. I.198).

ferfi-gyermék, férfi-gyermék: masculus C. [puer; knabe]. Züle ég zep ferfiu germeköt (GuayC. 41). Történék, hogy nehézas levén egy megholt férfi-gyermeket szüle (Uly: SzÉlet. IV.139. Barna: Isk. 408).

inas-gyermék: [adolescens; jüngling]. Vala akor Abel zax es huzonket extendős inas germek (TelC. 223). Valamolly inas gyermek, miholt az rendle felvettéte, mindgyárt meg szánie olyan lenni, az mince nevezetté (MA: Tan. 1493).

juhász-gyermék: [puer pastoris; hirtenknabe]. Minap egy kis kanász más juhász gyermekkel öszve kezdé veszni pásztori versekkel (Fal: Vers. 905).

kettős-gyermék: [geninus; zwilling]. Kettős gyermekek: fratros *gemelli; kettős gyermeket szülő: gemellipara; kettős gyermeket szülni: *geninum partum edere PPB. Kettős gyermekek egyiké, ki még él: vopisus PPB. Kettős gyermekek találatának az ő méhében (MA: Bibl. 122). Rébeka, midőn már méhében a kettős gyermekek egybe ltközömék, kívánságát megántá (Mad Évang. 285). Kettős gyermeke kiskö dőt méhében (Laud: ÚjSzeris. 1403).

kicsiny-gyermék: pupus C. [knabe].

leány-gyermék: puella; mädlein Nom. II. Kenes idvnek utanna igen jól kezdé enekleny az egyeb kysied leányokkal ez leány gyermek, zont Margt azzon (MargL. 1). Minékünk aszonyoknak és az leány gyermekeknek semmit nem adnak (LevT. II.7). A városnak minden férföl és leány gyermeki az ezerök után indultanak (Lásny: Krón. 211).

mostoha-gyermék: [privignus; stiefkind]. A mostoha apa és mostoha anya a mostoha gyermekeket nem szüntén úgy szeretie, mert odgyie sem nevezője (Com: Jan. 119).

pásztor-gyermék: [puer pastoris; hirtenjunge]. Vala egy zeglöen pásztor germek, vala nyképpen nem akarattyaival gyozta fel ow wának zabonyait (ÉrlyC. 1316). Menekes volt tiszta pásztor gyermek, kondor hajú, lites (Fal: Vers. 904).

szópó-gyermék: lactens puer SK. [süngling]. Hordozd ötet az te kebeledben, az miképpen bordonni szokta az dayka a szópó gyermeket (MA: SB. 359).

tar-gyermék: [depilis; haarlos]. A tar gyermeknek meg nő meg a haja (Ver: Verb. Szót. 21).

zab-gyermék: terrae filius, illegitimus Ver: Verb. Szót. 15. spurius SK [uneheliches kind]. Menyí zab gyermekeket el rökkentöttek (Pöcsy: Fel. 729). Fattyufi: notus, de enjus parente non dubitatur; zab gyermek: spurius, qui non aude suos parentes nominare (Szüksz. M. Akad. Értesítő 1847. 332). A ki felöl kétség vagyon, ha meg kőrösztőlőköteneke-é avagy nem, mint az elveteti zab gyermekek fölöl, azokat hával köl meg kőrösztőlő (Sam: Cer. 59). A román ecclesiának zab gyermekei voltak azok a tévelygések, szakadások (Matkó: BCsák. 109). Fattyúknak és tisztátalan ágyból való zab gyermekeknek semmiképpen az örökségből részt venni nem kell (Com: Jan. 120). Ényiben föld fia, zab gyermekek, fattyak (Gresin: Lev. 22). Tizenhat zab gyermeke nem volt Calvinusnac (Pös: Válasz. 211). Fejér madár fattyú, zabgyermek az fattyú, éj-éj, nyalka legényt illet az sarkantyú (Thaly: VÉ. 1402. Apoll. 45). Ő zab gyermek vala (Gvad: NötTest. 123).

Gyerkőcc: juvenis, adolescens, ephelus SI. [knabe, jüngling] (KanizsTört. 41).

Gyermekcse, gyermekcske, gyermekécske (germekcseknek Bat: KTud. 1); puella, puerulus, pusio MA. knäblein, kindlein PPB. Adoryan vala neve, mel germecke anírt es neñet könete (NádC. 459). Felejte ezendős germeköciet a tüzel örizeneköl (185). Yrok tynkek es gyermekcek, mert eressek vattok (JordC. 866). El lönenek föleségök ölögben tartom az ő kis germeköcököt (DobrC. 135. 573). Toy zopo gyermekkeknek zayabol wettel dyeherehethi (KulesC. 12). Az kerezteletlen germekkeknek rettenetes nem lizen vrunk Cristus (TelC. 251. ÉrlyC. 159). Az szeghén tudatlan germekceknek elöikbe adnam, hogy ökis az istent dezerhetnek (Bat: KTud. 1). Azt jól érti, hogy asszony szereti két kis gyermekesjét (RMK. II.42). Mince utánna meg fokta volna (a pásztor a hollöt), haza vité a gyermeköknek (Helt: Mes. 369). Amaz negyen gyermekcek, kie Elizeus prophetat meg szidalmazá (Dorn: Préd. 87). En még fen vonzom magamat, az gyermekeskek bekével vannak (LevT. II.28). Az kis gyermeksököt (figy) is meg kelle kőrösztőlő (Szár: Cat. 114). A kis eszű gyermetske nem akar hozzája menni (Pázm: Préd. 7. Pázm: LuthV. 395). Az csasogó gyermekcek szájában az gögötölés az botlo nyelveknek magyarázatnáságával élesődie (Prág. Sorok. 167). Kőrülök az apro gyermekeskek zajognak (Hall: Paizs. 362). Vásoit gyermekcséket jöri tanitsnak (Kím: Ének. 321).

Gyermekded (gyermekded Helt: Bibl. I. Aat. MA: SB. 94. MA: Bibl. 114. 16. Tyúk: Jász. 428. gyermekded Deesi: Adag. 173. Kár: Bibl. 1147. gyermekded CzochC. 51; I) depuber C. novellus MA. [tener] novling PPB. [kündlich, zart]. Gyermekded, ki most szörösödik: depuber, depubis PPB. Ő germekdediket (infans) léterietec er templomnac arenia ellen (BécsiC. 16). Germecdedence es enénece zaiocból lóttel diéretet (MünchC. 52. 119). Mykonon meglen germekded valót (PöerC. 312). E germekded zax a templomnac tizon öt gradieyt allhatatos lepesel lattatec fölménye (TelC. 36). Gyermekded wész tehen (RMNy. H.211). Harom gyermekded koss ál vala az vt melet, lüzodozom egy mással (Helt: Mes. 206). Végy egy gyermekded tintot való aldozatra (Helt: Bibl. I. BB63). Gyermekded taloc: vitulus (Kár: Bibl. 1147). Hoza gyermekdedél köver borjut; mitl vitulum tenerrium (MA: Bibl. 114). A te két enked olyan mitl kettős gyermekded gedelye (Énekek éneke M6). Felvivé ő magúért gyermekdedél tintját (MolnF: LFärh. 16). Érseneknek ket tehenet, gyermek dedeket boryustul es ket dzmot hagiok

(TörtF. 1878. 145). Leginkább szánok vala egy gyermekded (örök lovat, kit az táboron vöttem vala (Monlrók. VIII.354). **2)** [novellus, tener, virens, recens; jung. frisch, grünend]. Az kender es az arpa megl serwth, myert hogy az arpa gyermekded volt es az kender zarba eredeth (JordC. 25). Miut szép gyermekded olajfa vesszők az igaz hitben felnevekednek (RMK. II.123). Az gyökörök, míg wy, gyermekded, így szárazd (Mel: Herb. 49). [A jó asszony olyan] miut az gyermekded plantak melle tetetet tanaszszok (SulMark. 31). Gyermekded plánták (MA: SB. 94). Az dísznő az ag szart meg észí és ifiut, gyermekded szart szerez abból (MesésK. 13b). Gyermekded sert, méert mostan karos innya 1649 (KLőcse. 15). Igen szép, gyermekded salátá (Szakácsmest. 126). A ki akar miskulantiát csinálni, szedjen igen gyermekded salátát (TörtF.² 1579). **3)** [vermis; wurm]. Az dísznőnek mimódon kell gyermekdedét esznelni? Felelet: Szurd avagy vágd meg az dísznőt nyárban, es sebben mindgyárt gyermekdedek nevednek es férgek (MesésK. 13).

[Közmondások]. Job az vén oroslány az gyermekded szarusanál (Deesi: Adag. 173).

[Gyermekdedül]

még-gyermekdedül: [tenerasco; grünen, blätter treiben]. Micor (fice fanac) ő aga meg gyermekdedülend es meglelezendie, tuggatoc, mert közel vagon a nar (MünchC. 59).

Gyermekényi: [puerilis; kindisch]. Gyermekényi tudatlan ifju (Bethl: Élet. II.92).

Gyermekés: [gravida; schwanger]. Meg-tartya ez a gyermekes terhest, még a magzattya-is nem lehet annak rest (Czegl: Dág. 47).

Gyermekéskéd-ik: accisso, ineptio C [kinderrei treiben]. Játsszállodom, gyermekeskedem: adolescenturio; *consector puerile quid PPBL. Ne gyermekeskedődyél: relinque nucez (Deesi: Adag. 33). Mikor kellene-is szállani valamely dologhoz, akkor-is csak gyermekeskedik, nyálaskodik (Matkó: BCsák. 210). Hald meg, ha gyermekeskedni kel ilyen nagy istenes dologban (MNyil: Irt. 220).

Gyermekéskédés: ineptia C. [kinderpossen]. Szent Hieronymus idejében voltanac némellye, az kie gyermekeskedéssel játzótattács es czmföltác az istent (MA: Tan. 1289). Nem elég volt volna az gyermekeskedés, ha azt valami ékes hasonlatossággal fel nem kendőztette volna az barát (Toln: Vig. 65).

Gyermeketlen, gyermektelen: liberis carens, ateknos MA. illiberis PPB. [kinderlos]. Nosza pápista vrain, riaszszátok-meg a gyermeketlen, de gyermek eszű patert (Matkó: BCsák. 134).

Gyermeki: puerilis C. MA. kindisch PPB. Gyermeki bolondság: Iudicium puerile PPB. Gyermeki dolog: *puerile est; gyermeki idő: aetas *puerilis; gyermeki ész: consilium *puerile; éretlen gyermeki idő: aetas *acerba PPBL. Gyermeiki eztendéit eert elkölőkökel giőzi uala meg (DebrC. 201). Kysded germeky yfűwsagatvl foghwa zolgalta vala bodogssagus zent Marton psspekét (ÉrdyC. 626). Nem gyermeki dolog ez, a mit beszéllez: nihil ex agro dicis (Deesi: Adag. 219). Az okos emberről azt nem itillettü, hogy testamentomban gyermeki módon jáczott volna (Pázm: Kal. 690). Ezeket a gyermeki alakoskodásokat oly púposan mustráltattya Vitteberga (Pázm: LuthV. 8). Gyermeki szerben, tizenkét estendős korban volt (Zvon: Post. 1259). Gyermeki eszéhez képest (Matkó: BCsák. 5). Gyermeki játékokkal jáczodszvín: crepundiis ludens (Com: Jan. 44). Nyakadban randul gyermeki bölcsőködésed (Illy: BCsTomp. 226). (A gödénynek tollaskáiból) a szőtsők gyermeki mentétskéket szoktak béllenü (Misk: VKert. 343).

Gyermekibb: [magis puerilis; kindischer]. Nem gyermekibb a te kaussequentiázásod (Matkó: BCsák. 227).

Gyermekség: **1)** pueritia C. MA. [aetas puerilis; kindesalter]. Il felséges kyrali magzat ilyen genzo gyermekesegen ideben ezenkeppen geterye magat (MargL. 2). A halhős byn meg őli embörbe, valami iooth tőth mind ő germekesegétől fogva (NagyszC. 306). Nemely nagy hyrev frater ev gyermekesegotv-fogva zokta vala Crisutanak sebeyt nagyon tyztelyü (DomC. 236. 6). Innar az gyermekesgeol ky keolthien volna (LevT. I.115). Az te gyermekeségedec ideio (Kár: Bibl. II.122). Felserdült gyermekeségedet játéklan, ugrásban, bolondskodásban fogattad (Pázm: Préd. 68). Azokat a dolgokat foglallyabé, mellyek a Kristus escesemőségéé es gyermekeségéé (Illy: KrÉlet. 3). Hogy magzattinkból bősületes ember légyen, szólatlan gyermekeségében lássunk hozzá (Pal: NE. 113). **2)** puerilitas C. [puerilia; kinderei]. Bukóst jádzani es chez hasonlockal gyermekeség (Com: Jan. 209). Minden kicsiny szón meg-üdülnü gyermekeség (Hall: Paizs. 219). **3)** [pueri; die kinder]. Gyermekeségot igazgatók: paedagogi (Com: Jan. 154).

[Szólások]. Gyermekeségből kiköltöte: ephabi (Com: Jan. 14). Ki költ a gyermekeségből: excessit ex *ephebis PPBL.

Gyermekte: [als kind, im kindesalter]. Gyermektem vöttem sok nyomorúságot, sokszor elvetni kévántam az lámat (RMK. II.265).

GYERTYA (*gyertya* Illy: Préd. I.205. *gyorchia*, *gyorezya* LevT. I.344. 345. *gorla* BécsiC. 298. NádC. 526. NagyszC. 381. ÉrsC. 67. Mel: Herb. 146. *györttya* ÉrsC. 67. Deesi: Adag. 51. 53. 117. Helt: Krón. 41. Helt: Mes. 75. Helt: ÚJT. A8. Cis. G3): candelā C. MA. licht, kerze PPB. Gyertyára repeső lövöldök, legyet-ke: hepiolus PPBL. Gyertyacat a tönfőzbeliekhez zolgaltat vala (NádC. 526). Mindnőknek gorttác oztanok, hog az oltarhoz iarnac vele. Istennek angala a gorttiat a nemős azzonac kezéből erővel kiönzyauala (NagyszC. 381). A gyermek kezében egő gorttiat aduan, fel emelik vala az vristen tisztössegere (DebrC. 96). Az althal fara ragaztnak wolf harom gyorttyat aldozat koron (ÉrsC. 67. LányiC. 98). Zent Agoston mondasza zerent eogve gyertya yegzy az menyey djchösegnek ezek vylagossagat (ÉrdyC. 72). Györttyát sem gyinytnac: neque accendunt lucernam (Helt: ÚJT. A8) Ha az györttya szikrazic, vagy nehezen gyül meg, menydörgésnek iele (Cis. G3. Fél: Bibl. 6). Azt irhatom az gyorchia felewl, hogy suk [fgy]. Az mastani bechy gyorchia elinalok olaz gyorchyati chynalnak, az olaz gyorchyaba adnak feleth, feleth ismogh bechy gyorchyath. Az te Keg. embere megl nem varth, chyak mygh az gyorezyaerth voltam (LevT. I.344. 315). Gyertya gyutva, égő fáklyával keressük azokat (Land: ÚjSegít. II.499). A gyertyát a lámpás nélkül ne vigyed-ki: lucernam absque laterna ne feras (Com: Jan. 158). Gyertyánál olvassák az pénzt számokra (TörtF. IV.68). Miut a gyertyatoro az ő fenyessegit kiönti (Illy: Préd. I.205).

[Szólások]. El-alutt a gyertya: lucerna lumine *defecta: PPBL. Gyertyát mártani: *sebare candelas; fagygyazok, gyertyát mártok: sevo PPBL. Roszül való meg senyvet fagygyat igen bővön ne márus az vékony gyertya-belre (Prág: Serk. 844).

[Közmondások]. A gyertyát nem azért gyuttyac meg, hogy el rőyséc kőből ala (Helt: ÚJT. 11. Fél: Bibl. II.2). Meg tetzik, hogy györttiánál irták: olet lucernam (Deesi: Adag. 53). Délben gyutitaz te györttiát: hmen soli mutuas (Deesi: Adag. 51). Délben györttiát gyutitaz (117). Az ördögnek is kell gyertyát gyújtani (RákGy: Lev. 230). Délben gyújtasz gyertyát: *aquam in mari quaeris PPBL. Meggyújtott gyertyát nem kell tudálni, ha fogy (Mik: TörL. 314).

fagygyú-gyertya: candelā sebacea Kr. [talglucht]. A gyertya világnál tanulónac a viasz gyertya a fagygyu gyertyánál

inkább hasznal (Com: Jan. 158). Fagyju gyertyák mártására 4 mázsa 25 font (Radv: Csal. III.67).

füstölő-gyertya: pastilli funales; ranchkerzen PPB. A spanyol füstölő gyertyáknak kellemes illata egészen elterjedt (Könyi: VM. 12).

kén-gyertya: filum sulphuratum MA. sulphuratum, fomentum Nom.² 405, ramentum sulphuratum Major: Szót. 402. sulphuracea, ignarium, elychmum; schwefelholzlein, schwefelkerzlein PPB. Kénkőves forrás, kén-gyertya: *sulphuratum ramentum PPB. (Kírbesz. 142).

kétbélű-gyertya: dimyxos C. [kerze mit zwei dochten].

kétmécű-gyertya: dimyxos C.

király-gyertya: candela regia; königskerze Mel: Herb. 116.

mártott-gyertya: candela tincta facta Kr. [gezogenes licht]. Mártott gyertyák keltek el 400 drb. (Radv: Csal. III.67).

mise-gyertya: orobanche Beythe: Nom. 6. [somenwurz]. Orobanche multis Austriae et Paunoniae silvis nascitur atque Ungaris misé gyertyha, id est missalis candela sine cereus dicitur (Jos: Nom. 242). Míse gyertya: candela regia, orobanche (BeytheA: FivK. 15).

viasz-gyertya: cereus C. [wachskerze]. Ziz marianae es vias gyertya vón (TelC. 98). Viaszból tsinált gyertya: cereum, wachslight (Com: Vest. 122. Com: Jan. 158. Czepl: Dág. II.6). Némely szer-tartások emberi rendelések, az mineművek: cumsak, pilssek, gyertya tartók, szentelt viasz gyertyák (MNYil: lrt. 132). Viasz gyertyák mártására 91 font (Radv: Csal. III.67).

viasz-gyertyácska: cereolus C. [wachskerzlein].

Gyertyái: [Incernus; licht]. A bogarak három félék: levegő égbélek, minémű a méh, darás, gyertyái lepke (Misk: VKert. 636).

Gyertyás: [Incernis; kerzen-, licht]. Isten meg stalla Vitemberga es Bartfa ostias, oltaros, giortias, korosmas maymit (Mel: Sám. 434). A kis kamarában (vagyon) egy gyertyás láda (Gér: KárC. IV.117).

[Gyertyáz]

Gyertyázás: [pervigilatio; nachtwahe]. A böltsek az ó szép tudományokat sok éjjeli gyertyázások és magánosan való elme fúrasztások által szokták öröglőteni (Misk: VKert. 493).

GYÉRTYÁN(fa) (*gyertyán-fa*; ornis PPB. *gyertyán* Mel: Herb. 17); [ornis; hagbuche]. Gyertyánfa: ornis MA. PPB. Gyertyan fa, kiből malom fogat es erős nyeleket chynálnak (BeytheA: FivK. 12).

GYÉSZTÁL: gesticular C. MA. seltame gebelrden machen PPB. Gyesztálók, papotsdek: gesticular; a vállával-is gyestálmi: argere *gestum humeris PPB.

Gyesztálás: gestus MA. gesticulatio PPB. die gebelrden, mieneu, stellung eines menschen PPB. Hozzá-szabni a dologhoz a gystálást: acomodare *gestum; gystálással mondni a ver-seket: carmina *gesticulari PPB.

[Gyesztáldogál]

Gyesztáldogáló: gesticulator PPB. [pantomímist]. Gyestáldogáló, epetelő, játékos: gesticulator PPB.

Gyesztáló: gestuosus PPB. [pantomímist]. Gyestáló, sok tzerénoniával élő: gestuosus PPB.

GYÍK *gyék* (JordC. 95. Kír: Bibl. 197. Pázm: Préd. 639); lacerta C. MA. eidechse PPB. Kék es földén yárnak, mint vakondgh, patkán, saska, gyék, mynd vlatatosok (JordC.

95). Ha a gyopárnac a fűvét, virágát az agyban feyed alá tészed, kigyót, békát, gyékot el űzi (Mel: Herb. 116). Tisz-tátalnoc légyencé ti előttetec az egér, a béka, gyéc és vakondac (MA: Bibl. 198). A gyík akárki előtt igen esmérates állat (Misk: VKert. 252). Hanem ha talán a kigyókat, békákat, gyíkokat nem kellene bántani, mert buján szaporodnak (Fal: NE. 16).

csillagoshátú-gyík: stellio Com: Jan. 11. [sterneidechse]. A tsillagos hátú gyéc, scorpio avagy scarapua lábakon járnae (Com: Jan. 11). A tsillagos hátú gyík hátán tsillagzó avagy gyöngylázás boglúrok látszanak (Misk: VKert. 254).

ezüst-gyík: argentangina Pázm: Préd. 639. Egy igazság szerető eszébe véve a mesterséget es felkiálta: hogy ezeket ezüst-gyék bántya (argentangam patiuatur) es ezüst akadott torkokon (Pázm: Préd. 639).

fejér-gyík: salamandra Misk: VKert. 252. A salamandra annyit tészzen mint fejér gyík (Misk: VKert. 252).

krokodilus-gyík: (crocodilus). Strabo az aegiptombeliéc föll azt írta, hogy az vörös hagymat, foghagymat, crocodillus gyíkot isten gyanant inadtac (Mou: KépT. 134). Siralmával mint hogy meg esal a krokodilusgyík úton járó embert, így engemet elhitett (Balassa: Kélt. 16).

sár-gyík, sárga-gyík: lacerta flavens Nom. 1641. 143. (Kr.) Az ó feien ala ünec vala zamtalan zórnú sar gyec (GuayC. 48).

tarka-gyík: colotos C.

mérges-tarkagyík: salamandra C. Vallyon az salamandra mérges tarka gyék, nem a tűzben lakik-e? (Lép: PTük. 1.96).

torok-gyík: angina, cynanche, synanche C. MA. kehl-sucht, halbschwür PPB. Micoron e hertelen valo korsag, a torozgek eihatalmazott volna, negen meg halanae (TelC. 141). Toroz gyékét mos az vízéud (Mel: Herb. 25). Korsagos gyermekét es thorok gyíkot gyogit (BeytheA: FivK. 119b. 69b). Az bor esészár torok-gyékéjének orvoslására barom füveg borokat akasztottak (Pázm: Kal. 134). Kis-aszszony havának 26. napján magyarízzák az szemnek tájdlámt, szűv-tűjást, torok-gyíkot (KNagysz. 1613. D6). Torok gyék hűnt bem.eteket (Kal: CsIsk. 9). Eret az nyolv fölött es alatt jó ereszteti, midőn az lónak torok-gyíkja vagyon (Cseh: OrvK. 5). A boros torok-gyéknek kenése (SzD: MVir. 358).

tüzes-gyík: salamandra Com: Jan. 11. A csillagos hátú álnoc gyéc, lángban élő tüzes gyéc lábakon járnae (Com: Jan. 41).

vizi-gyík: lacerta aquatica Nom.² 113.

zöld-gyík: [lacerta viridis; krauthahn]. Zöld gyíknek az epéjével kend meg az alma tünak ezolonkját. (Nad: Kert. 133).

GYILKOS (*gyilkos* Tel: Föl. 4. *gyilkos* DöbrC. 349. RMNy. II.40. Sylv: ÚJT. 18. II.115. 116. *gyilkos* SándorC. 39. *gyilkos* Land: Újszítás. II.206. MA: Scult. 209. KTör: SzJán. 24. *gyilkos* EhrC. 148. 154. DöbrC. 381). I) sicarius, homicida C. MA. mörder, bandit PPB. Kézbe akadt a gyilkos: deprehensus *percussor PPB. Melto nagy zowrniew halálnal, nykeppen gonosz toluay, gyolkos (EhrC. 118). Ty gonoz latrok es kezietlen gyilkosok, nem csak hogi az munkáln kereskedv embereknak lozogat el ragadozatok, de meeg enek felyte az isten zolgaynak adot alamánates. (VirgC. 17. 55). Minden ki é afficiat gélőli, az galkos (GöbC. 349). Meg mutatta neky, nyemőn keuyok volna az golkosoknak (SándC. 39). Az zentő es yagzat megi tagudatok es az gyilkos emberthi keretők tynektek adnya (JordC. 715. 56. 101. 731). Az galkos, ky meg ölte az embért, ha oda menend, el ered vere az holt testnee (DöbrC. 361). Az atkozot

Boleslav kyrál nagyon megh yede es megh rettene ennen magaban, mynt kegyetlen gyilkus (ÉrdyC. 300). Iay nektek, gonozul kik irasra tanyttotok, galkossok es hazvgok (RMNy. II.40). Meg ne ölettesse a gyolkos, mig a gyülekezet eleybe nem vetic (Helt: Bibl. LFü2). Meg haluan meg halljon az gyilkos (Kár: Bibl. I.135). Két halila vagyon annak, az ki ő maga magának gyilkosa (Decsi: Adag. 270. Fél: Bibl. 37). Uriást, tekéletes hív szolgáját gyilkosul meg öleté (Pázm: Préd. 348. Mad: Evang. 228). Törvényeket szörzénec az gyolkosok ellen es a töb lator emberec ellen (Helt: Krón. 41). **2)** [mortifer; tödtlich]. Bánom, magam majd megcsaltam és majd gyilkos horgot faltam (Amade: Vers. 193).

anya-gyilkos: [matricida; muttermörder]. Anya-ölő, anyának gyilkosa: matricida_PPBL.

atya-gyilkos: [patricida; vatermörder]. Atyának gyilkosa: patricida_PPBL.

atyafi-gyilkos: [fratricida; brudermörder]. Atyjafia gyilkosa: fratricida_C_PPBL.

embër-gyilkos: [homicida; menschenmörder]. Mindön, ki atyafiat gúllól, ez eleten embör gilkos (NádorC. 121).

szülő-gyilkos: [parricida; eltermmörder]. Zwleie gylkosa: parricida, parricida_C.

titkos-gyilkos: [sicarius; meuchelmörder]. Titkos-gyilkos, ember-öldöklő: sicarius_PPBL.

Gyilkoskod-ik: homicidam ago, latrocino Kr. [trucido; morden, wie ein mörder handeln]. Ki-ki kedvére tsalhat, lothat, gyilkoskodhatik (Fal: NE. 63). Szülők, kik nem életek úgy, mint kellene, ha nem tudyátok, ki-mondom, gyilkoskottok magzattokon (Fal: SzE. 527). A szerentse ma szolgál, holnap gyilkoskodik (554). Utólyára ki-for boszúja, fújja a sok szítkot, átkot, öl, vág, gyilkoskodik (534).

Gyilkosság: homicidium C. MA. fodschlag, mord PPB. Embernec zűneből zarmaznac törneü törtete, gólkosságoc (MünchC. 85). Vala Borrobas tolway, ky gyolkosságheerth vetetótb vala a temleczbe (WinklC. 186). Embernek hw zyweből zarmaznak ky gonoz gondolatok, gylkosságok, parznasagok (JordC. 402). Hamys hytwk leeznek es nemykeppen nagyob az gylkossagzmaal (ÉrdyC. 525b). Mynden hamyssagual teylessek parznassagual, gonossagual, gylkossagual (Komj: SzPál. 48). Zsidó módra környümetélkeznek es sok gyolkossagzal megvéresítették (RMK. II.105. 184. 185. 193). Ha valamely férfiember avagy asszonyember parznaságban, gyilkosságban, vagy valami más vétekben találatnék, ha meg nem öletik, a birságnak fele én számomra való (TörtT.² IV.93). Itt gyilkosság, veszekedés, lopás mintsen (Mik: TörL. 404). A ki elég fűdelet nem talált gyilkosságának, azt meg-bűntették (Fal: NE. 75).

Gyilkosságos: [letifer; tödtlich]. Gyolkosságos méreg, harag, irigység, buidalkodo gondolat es egy masra valo soc fele törés (Born: Préd. 281).

[GYÓGY?]

mög-gyógy: [sanor; genesen]. Valaky sebes arra tekeentend, eel es megh gyogy [?] (JordC. 163).

GYÓGYÍT [gyógyulás Czepl: Japh. 73. *gyogyetas* DomC. 33. *gyógét* Decsi: Adag. 288. *giogit* Fél: Bibl. 5. Vás: CanCat. 685. 687. *gyógnl* Helt: ÚJT. 16. Magy: Nád. 46. *gyogyeth* KulesC. 64. Komj: SzPál. 172. *iggit* Szék: Zsolt. 58. 184. *igolás* BécsiC. 28. *gyogyl* EhrC. 126. *igynl* Szék: Krón. 19; *medico*, *medicor* C. *medeor*, *sano*, *curo* MA heilen PPB. Kerwly vala Galyleat gyogyoythvan mynden korokat (JordC. 364. 381. 382. 388). Korokat vygazi vala, vakokat, santhakat gyogytt vala (ÉrdyC. 232b). Betegóket gyogyttot (625). Vakokat es santakat igitasz es

egib nag soc czudakot az emberec között szerzesz (Szék: Zsolt. 184). En sebesítatoc es en gyogyíthatoc: perentium et ego sanabo (Helt: Bibl. I. ecc3). Borban, mézben ha iszod, sirsászóet gyogyit (Mel: II. herb. 8b.). Ha az fodor mentanak vízet eczóttel özne főződ, azzonember dagadot chóchyt gyogyitya (BoytheA: FivK. 71). Mást túd gyogyítani (Decsi: Adag. 288). Az tudatlansagnac vakságát gyogyetya mi bennünc (Tel: Evang. 132). Gyogyetani akaram israelt (Mon: KépT. 97). Az közzvnt ne gyógíts (KNagsz. 1613. A7). Gyogyics a meg sebhettek (Czepl: Japh. 5). Pápai János sógor gyogyítatni jött ide magát (Mik: TörL. 421).

[Közmondások]. Mást gyogyit, maga rülhes (Pázm: Préd. b4).

[föl-gyógyít]

el-fölgogyit: [consano; völlig gesund machen]. Erős ital után esze elhagyá, de a harmadnapra el-felgyógyítá (RMK. IV.92).

mög-gyógyit: sano, consano, persano C. MA. heilen, gesund machen PPB. Az vtan giogita meg a tíz poklosokat (WeszprC. 10). Meg gyogyottom hwtet (JordC. 375. 389. 364. 739). Ezenkeppen gyogyetateek meg Reginaldus mester legottan tellyesselgel (DomC. 36). Adatnak nagy hala adasok az idueyzevnek, ky meg gyogyeyta azokat, kyket meg veer (37). Jesus meg erőssite őtet, mindön sebeit meg giogítuan es serölömből meg zabadítuan (DebrC. 12). Az farkas le escek az isten embereenek labay előt, hogy meg vygaztanaa es mykoron zent ymachagawal meg gyogylytotta volna, meg marada nála (ÉrdyC. 544). Gyogyohad meg aztl, ky megh sebesülth (FrsC. 147. 297). Giögiechd meg lökemi sebeit (ThewrC. 166). En vram istenem the hozyad kayalteek es meg yogyeytal engemeth (KulesC. 64). Kegeyelmz mynden kegyeteusegyndek es meg yogyeytya mynden betegsegdeth (247). Az uristen sebbet meg es ő giogith meg (Ozor: Christ. 340). Iogicz meg az ő törtetess, mert meg indult (Szék: Zsolt. 58). A profeta mikort nag betegsigbe volna, ez psalmot annac emléközefire szerzette, hoq abhol fítót meg igototta volna (176b). Azt kinannam, hoq meg igotitatal (117). Paranchola Jesus, hogy egy haitóskát tartánac önelki, mert sokakat gyogyitot vala meg (Helt: ÚJT. 16). Es meg giogítuan minden miaualiat (Fél: Bibl. 5). Az kowach ast mond, hogy ygen keny (az lovat) meg gywygyltany es ő hamar meg vygastana (LevT. 167). Kwlygen penzt, kywel gywygyltasam meg az labomath (9).

möggyógyítás: sanatio C. MA. heilung PPB. Egessegnee meg yogyeytasy orusoktvl ketelkevttetnek (DomC. 29). Nem de myndenek valyuky a meg yogyeytassoknak ayandokyt: nunquid omnes gratiam habent curationum (Komj: SzPál. 172. Zvon: Post. I.693). Választa a tizenkettőt, hogy ki küldöne őket predicalari es hogy hazalmoc volna a betegsögöknee meg-gyogyítására (Helt: ÚJT. 16).

möggyógyíthatatlan: insanabilis, immedicabilis, immedicatus C. [unheilbar].

meggyógyítható: sanabilis C. [heilbar].

möggyógyító: [sanator; heiler]. Segedelmen ees meg gyogythom (PeerC. R).

Gyógyítás: sanatio MA. heilung PPB. Zerzeth az ilv isten az egyházban legelwzvr apostolokat, annak vtauna meg vygaztassoknak, iogyeytassoknak ayandokyt (Komj: SzPál. 172). Rendkívül-való gyógyításnak csudálatos ereje (Matkó: BCSák 449).

seb-gyógyítás: [chirurgia]. Seb gyogításra hasznos: vulnerarius C.

Gyógyítgat: [medicor; heilen]. Egy gólya-fi leesvén, lába szára ketté tört, az aszszonyi állat őtet házába vivén szorgalmatosan gyógyítgatta (Misk: VKert. 335).

Gyógyíthatatlan: [insanabilis; unheilbar]. El-kerül a hívásos magad-tetkezés és a kevelységet, mert ezek miatt sokan gyógyíthatatlan vakságra jutnak (Pázm: KT. 196).

Gyógyítható: sanabilis, medicabilis MA. heilbar PPB.

Gyógyító: sanans, medicus MA. arzt PPB. O Maria betegöknek gyógyítója es meg seblőtteknek haznalatos orvos (CzechC. 38). Nints senki gyógyítója sebeimnek (Börn: Ének. 194). A műből terjéket csinálnak a jámbor gyógyítók, abból halálos italt készítenek a gyilkos árulók (Pázm: Préd. 142).

barom-gyógyító: [veterinarius; thierarzt]. Barom gyógyító orvosok: cteniatrí C.

fog-gyógyító: [medicus dentium; zahmarzt]. Szent Apalina vala fog-gyógyító, szent Katerina mester és tanító (RMK. II.164).

seb-gyógyító: vulnerarius C. [wundarzt]. Borbély, sebgyógyító: chirurgus Major: Szót. 138. Megértettem volt, hogy Guadrío is itt vagyon, az ki ám mind feleségestül alá ment vala hozzád, ki fő és jeles sebgyógyító (Nád: Lev. 61).

szem-gyógyító: oculista PPB. medicus *ocularis PPBI. [augenarzt]. Szem gyógyító-fő, eufrasia: ocularia PPBI.

var-gyógyító: [pharmacopola circumforaneus; quacksalber]. Csak tettű sántító, kosz, rühi, s vargyógyító a borbély (ÖvMest. 12vsz).

GYÓGYUL (meg-gyógyul JordC. 163. 402. 717. ÉrdyC. 199): sanesco, convalesco MA. gesund werden, genesen PPB. Mas zereótől foglaltattam meg, kynek angyalok zolgálnak, kynek ylteteesewel korok gyógylnak (ÉrdyC. 199). Kincee czonttya meg töröt és nem löl gyógyult, esőt érez (Cs. G3).

föl-gyógyul: convalesco SI. [gesund werden].

fölgyógyulás: [sanatio; genesung]. Nints reménség a fölgyógyulásban (Pázm: Préd. 32).

ki-gyógyul: excuror Kr. [genesen]. A betegségből ki-gyógyulni: *emergere valetudine incommoda PPBI.

még-gyógyul: convalesco, convaleo, revalesco C. convalesco MA. gesund werden, heil werden PPB. Meg gyógyulok; salva ero; meggyogula: salva facta est NémGl. 380. Mindenknek latasra meg gyógyula (WeszprC. 66). Wgy theon Moyses, es azth ky lathattya vala, nynd meg gyógyul vala (JordC. 163). Meg gyógyla az hw leánya (402. 717). Az ew sebe meggyógyultatok (907). Az ny kyttonknak vize megtollastek meg gyógyulni (DomC. 282. 160. 91). Eg kor azzoni allat seint Anna azzonnac nyatta meg zogult (TelC. 128). Ky meggy akar gyógyulathny wr istentől, halgassa wr istennek zent ygyeoyot (ÉrdyC. 135b). Az zent kyraal testeinek előtte meggyógyultatok (402b). Meg fogynalanc a reez kigyonac fel magasztalastul (Szék: Krón. 19). Hogy a figét kötnéje az ő mérizyére, sotal meg gyógyulna (Holt: Bibl. IV.65). Monda az emberce: nyuys ki kezedet es kinyuysa es meggyogula az ő keze mint a másic (Holt: Ujt. 15b). Mind magút, mind fát kívánnya meggyógyulni (Tel: Evang. 895. Fél: Bibl. 12). Az ő sebeiuel gyogultanc meg (Magy: Nád. 46). Csak megeseőrletetek, meggyógyulok (Béklhajl. II.271). Az ajja oda kivitte, hogy abból a forrásból igyék és meggyógyuljon (Mik: Tört. 236).

előbb-méggyógyul: praesanasco C.

méggyógyulás: [convalescentia; genesung]. Mindencoron atte chmednac meg gyógyulmac emléköz-tire teryo NagyszC. 14. Ew neky seget-sego nem lehetet meggyogulasra (RMNY. III.18). Arra kötelező istennec sullyos betegségéből való meggyogulasa után magút, hogy életeskéjé isten eccesajjánac épületiro tölti el (Czegl: Japh. 73). Kivánnya az egészséget és minden lelki nyavalyából való meggyógyulást (Taru: JÖÉl. 128).

méggyógyulhatatlan: [insanabilis; unheilbar]. Regynaldus mester meggyógyulhatatlan betegséggel verettetek (DomC. 33). Az mérgeknek olly nagy az ő ereje, hogy e miatt a seb tellyességgel meggyógyulhatatlan (Misk: VKert. 598).

méggyógyulható: [sanabilis; heilbar]. Meggyógyulható betegség (Frank: HasznK. 39).

Gyógyulás: sanatio, convalescentia MA. heilung, genesung PPB. Ez abraze yegyeze szentgyhaznak gyógyulasat (EhrC. 126). Kice megégettetőnc, ligűzic mű jogolasonkra (BécsC. 28). Kincee ev szentzegerevl byzonsagot teznek az gyógyulasoknak gyakorta vala jo tetely (MargL. 47). En, namaly állapotba az ő Nagga gögulasna leszőn, Naguak meg trom (LevT. L202). Mellyik atya az, ki az ő fiát betegségében el-hadná? sőt el-megyen és gyógyulast keres annak (Ker: Préd. 157). Gyógyulásának juta reméltébe (Gvad: Pösty. 20).

Gyógyulatlan: [non sanatus; ungeheilt]. Gélon király, mivel nyavalyáját szegényfél megmondani, gyógyulatlan meghala (Pázm: Préd. 430).

Gyógyulatlanság: [morbus insanabilis; unheilbarkeit]. Midőn a szokásnak ellene nem állatik, szükség és gyógyulatlanság lőtt (Ily: Préd. I.185).

[Gyógyulgat]

még-gyógyulgat: sanesco C. [genesen].

Gyógyulhatatlan: insanabilis C. [unheilbar]. Gyógyulhatatlan nyaualya (Decsi: Adag. 148). Gyogyulhatatlan véteknec ismértefi isten az ember-sufolást (Pázm: Préd. 816).

GYOLCS (gyoch ÉrdyC. 214. 287. LevT. I.234. *gyc* TihC. 381. *gyocz* JordC. 449. *gorch, gorlich* RMNY. III.49): sindon, tela linea mundissima MA. tela polita; leinwand PPB. Fogada bodog Ferencnek oltarat vy gyoelczul belfedny (EhrC. 162). A testet venen betakarta azt tizta gölőba (MünchC. 69). Vala ég kiral, ki parancola, hogy barom sing gölőt kötnenek ő koppyara (BodC. 5). Nömös göléval kenegeti vala (NádorC. 539). Veve Mihál arehangal a gölöt es betakara testet (TelC. 233). Az foyedelem parancbola, hogy heet gyoch yzghoketh zezeneenek (ÉrdyC. 214. 444b). Gyorch imegh wal. Egy darab gorlich (RMNY. III.49). Hagyot ég hordo bort es ég wég gyochot (LevT. I.234). Chinal gyolehbol fimegnasokatis nekic: facies et feminalia linea (Holt: Bibl. I.99). Oda hagyua a gyoleht, el-futa túllőc (Tel: Evang. I.588). A takáts vasznat, gyolesot csinál (Com: Jan. 97). Tizenégy lepedő, az nyoleza gyoles, az hata vékony vázon (Radv: Csal. II.7). Gyoles rokolyának híre sem volt közöttök (MonIrók. XI.345). Olly fertelmes-könnyen öltözik, hogy a szelős megjürüssa a ritka gyöltsokot (SzD: MVir. 471).

bitski-gyoles VectTrans. 13.

főrevaló-gyoles: calantica; weibertüchlein, schleier C.

gallér-gyoles: [collare; kragen?]. (VectTrans. 12).

gallos-gyoles: [?] Harom gallos gölez kezkenő (RMNY. II.149). Két vég gallos gölés (Radv: Csal. II.112).

gyapot-gyoles: xylina tela; wollenes gewebe PPB. Ewth wegh gyoleh, ketey wekongyolch, az harma gyapoth gyoleh (RMNY. II.35. VectTrans. 13).

hajtott-gyoles VectTrans. 13.

hollandiai-gyoles: [holländische leinwand] Tsipkés ing kellé, vagy finom hollandiai gölés (KirlBesz. 11). A hollandiai gölyts véteket szabjotok a szegényekre, magatok bujotok fölts zsakba (Fal: NA. 125).

kármán-gyoles VectTrans. 13.

len-gyoles: [linteum; leinwand]. Az főjeket len göléssel tekerik be: capita linteis vinciunt (Förő: Curt. 495).

lengyel-gyolcs: [linum Polonicum; polnische leinwand]. (VectTrans. 13).

páléás-gyolcs: [?] Hlyott és páltás gyoltsnak végét három forinton adják (Tört. XVIII.215).

patkós-gyolcs VectTrans. 13.

sziléziai-gyolcs: [schlesische leinwand]. Slesiai gyolcs csipkés az ujjá (Radv. Csál. II.270).

vékony-gyolcs: sindon PPBl. [musselin]. Vékony gyolcs, csipkés az ujjá (Radv. Csál. II.270).

zergő-gyolcs: [?]. Egy vég indiai zergő gyolts (VectTrans. 13).

GYOM (*gyam* Lipp: PKert. I.41. III.9): gramen, congeries vilium et noxiarum herbarum MA. herba inutilis, noxia PPB. [unkraut, gätgras]. Gyomtól megtisztulni: evallor; gyomtól tisztított: sarculo PPBl. A föld semmiképpen ne legyen ganéjos, hanem ha az ganéi tellyességgel földé vált és ha a gyamot s-töldet egy garmadában hánták és éppen meg-rohadott (Lipp: PKert. I.41). Az ilyen ágokat jó mélyen kell ássni és minden kőről és más féle gyamból ki-tisztítani (III.9). A len magot a bajtáskájában kell badni, minek előtte ki-verjék, hogy a len mag között ne maradjon valami gyom (Lipp: Cal. 4). Kinec nicsen télr a barmoknak való eledele, mossa meg a gyamot (45). Az vizes esztendő tsak gyomot hoz (KLöcse. 1676. 45). Nincs olly tiszta virágos kert, melyben valami gyom nem teremne (Fal: SzE. 551). Utálatos gyomok (Fal: Jegyz. 936). Gyomot mindenütt találsz (SzD: MVir. 104).

[Szólások]. Hallgat mint a tyuk a gyombann (Fal: Jegyz. 924).

gyim-gyom: [quiscuilliae; auswurf]. Nem tsak gyim-gyom vagy jött-ment jövevény, hanem gyomros magyar, szívek-is volt kemény (Könyi: HRom. 65). Ez helyre öszvegyült sok vitez, de látom, hogy leg-több csak gyim-gyomra idéz (103).

[Gyomol]

ki-gyomol: [exstirpo; ausröten]. El kydem (öket), hogy ky gyomlak ez byneket az kereszttenek kezöl (TelC. 327).

Gyomlál: runco Ver. exherbo, sarrio MA. jätten, ruffen, ausröten PPB. Gereblyélve gyomlálom: sarrio C. Gyomlálók, gazt kiszagatok: diruncio; ösztökélem, gereblyélem, kapálom, gyomlálom, gyomtöl tisztítom: sarculo PPBl. Erázmus szép kövkeket ír vala, papokat, barátokat, az gyenge apácákat nagyon gyomlálja vala (RMK. V.242). Illyen fejedelem aszszonyt másképpen is gyomlálhatták volna a világból (Mik: TörL. 266).

ki-gyomlál: runco, erunco, exherbo, explanto, extradio, exstirpo, evello C. MA. ausjäten, ausröten PPB. Ki kell éppen gyomlálni a kívánságot: tollenda est *radicibus cupiditas PPBl. Ki gomlalia az ő enlekezeteket az földről (Szék: Zsolt. 31). Az eretnekeket mynd ky gomlald (RMNy. II.7). Achab nemzetiböl ki vágom es gomlalom még az falra vizeletis (Mel: Sám. 399). Az tisztátalan ki gomlaltatic az ő népe közzül (Kár: Bibl. I.93). Az gonoszt ki gomlalliak az nep közzül (Fél: Tan. 322). Elöl-járó irás, melyben az igazság esméretinek három akadállyá ki-gyomlaltatik (Pázm: Kal. b1). Az egész keresztység közzül mint eretnekségek ki gomlaltattak és el fogyattattak (157). Isten azt fogadá Ábrahámnak, hogy az igéret földének lakosit ki-gyomlálja (Pázm: Préd. 121). Az ollyan ember kigyomlaltatic az ő nemzetségének népe közzül (MA: Bibl. I.94). Az gonoszt kigyomlálljad te közzüled (170). Ezt az chnifos baluanyozast ki kól gyomlalni (Zvon: Osiand. 143). Az német lassan lassan az úri és nemes státust kigyomlálja (MonTME. III.273). Igyekezeni kell rajta, hogy az illeténeket a nép közzül ki-gyomlálhassa (Misk: VKert. 566).

kigyomlálás: runcatio, exstirpatio, evulsio C. eruncatio MA. exherbatio; ansraufung, ausrötung PPB. Az eretnekségnek ki-gyomlálására kötelesek a keresztény fejedelemek (Pázm: LuthV. 110). Minden lelki jóknak ki-gyomlálása örök kárhozat veszedelme (SzD: MVir. 447).

mög-gyomlál: [runco; jätten]. Az vetéseket meg-gyomlálni, a fűzfa ágakat le-vagdálni, új fűzfákat iltetni (kell ebben a hónapban) (Lipp: Cal. 10). A kerteket szorgalmatosan meg kell gyomlálni (45).

újolag-gyomlál: resarrio; wiederjäten C.

Gyomlálás: runcatio, eradicatio, exherbatio MA. das jätten, ausrötung PPB. Leveledzés, vástolás, gyomlálás: pampinatio; ösztökélés, gereblyélés, kapálás, gyomlálás, gyomtöl tisztítás: sarculatio PPBl.

Gyomláló: runcator C. exherbator, sarrior MA. jätter, rupper, ausrupper, ausrötter PPB.

[Gyomlálód-ik]

ki-gyomlálódik: [eruncor; ausgerötet werden]. A kolyoly igen ki kezdett vala gyomlálódni (GKat: Titl. 17).

Gyomos: herbis inutilibus consistus Kr. [voll unkraut]. Az emberséges bücsületes magaviselet tisztogatja erkölcsinket, irtogatja a mi gyomos bennünk (Fal: NA. 185).

GYOMOR (ballagumir 1252. CodPatr. VI.68. *gyamor* Frank: HasznK. 24. *gyomorria* KBécs. 1572. B): stomachus, ventriculus C. MA. magen PPB. Gyomra-fájó: stomachicus PPBl. Ő neky gyomraaban semmye leznek (SándC. 37). Hw gyomrabort meg ky boezattatyc (JordC. 402). Eo gyomra meg ereotelenole (DomC. 7). Giomrat igön fáilalia vala (DebrC. 157). Giomraban korolkojukan alygh alh vala (213. ÉrsC. 400b). Jonis lön gyomrában a czet-halnak három éjjel, nappal (RMK. II.91). Meg veszet a gyomrom és nem emészthetek (Helt: Mes. 62). Giomraia es szine honal be borölt agiagnak tel nilik az hotul (KBécs. 1572. B). Az gyamor minden tagoknak anyuk (Frank: HasznK. 24). Az irmös bor gyomrot melegit, emeztelenséget el úz (BeytheA: FivK. 66). Sok fáradság-után sovány eledellel engesztelik ugató gyomrok rágását (Pázm: Préd. 31). Orrával vakartsál és úgy keres valami rohadat szemet, mellyel tölti gyomrát (30). Az először hajóközö a gyomor háborgást alig kerül el (Com: Jan. 90). Madarak gyomrában vadnak némelly lelkek (Czegl: MM. 252). Ne adgyunk sok tehet gyomor faze-kának (GyöngyD: Char. 291). Töltik az gyomrokat, putásztják hasokat (Thaly: Adal. I.197). Leszálla édes leve a palatzkoknak gyomrokban (Fal: NA. 121).

[Szólások]. Eleget felelész, de anal nem töllie be a gyomrom (Helt: Mes. 377). Gyomrából gyölöli (SzD: MVir. 100). Tiszta gyomorból ellene mond az ördögnek (Ker: Préd. 112).

balha-gyomor: [?]. Balhagumir vallis 1252. (CodPatr. VI.68).

éh-gyomor: latran *stomachus PPBl. jejunos venter Kr. [nicht-rner magen]. Kenyér és sós túró éh gyomor enyhítő (Kiss: Adag. 70). Jobb egy tál káposzta éh gyomornak (Mik: TörL. 137).

föld-gyomra: [viscera terrae; das innere der erde] Christus harmad napig marada az földnek gyomrába (Tel: Evang. II.9). Az földnek gyomrában be enyesszik es szivaródkod (Lép: Pfük. III.49). Valaki ez világra születettik, az halál által az földnek gyomrában vissza tér (Gér: KárCs. IV.534). Hány millio-lelek vagyon ott-alatt a földnek gyomrában kinban jájban (Fal: NA. 140). Némelylyek le szállván a földnek gyomrában, ott a fővényeknek sok réfü ágyában (Orczy: KöltSz. 231).

kérő-gyomor, kőrös-gyomor: [rumen; vorwanst]. Kérő-gyomor, mellyből a barom a fűvet viszsza-rája: rumen, ruma PpB. Az eledel a baromknac először a kőrös gyomorban által megyen (Com: Jan. 51).

veszött-gyomor: encostomachus PpB. [kranker magen].

zuzzos-gyomor: [stomachus; magen]. Meg lehet mind annyiszor, valamennyiszor zuzzos gyomrod fel-fémelyedik, moeskot és moslékot ellene akadóznod (Pös: Válasz. 43).

Gyomros: **1)** ventriosus, stomachosus MA. grossbauchig, voll zorn PpB. **2)** [ingenius, fortis; echt, tapfer?] Az pogány, tudatlan nép, a ki még nem látott magyar gyomros képet (Könyi: Hlóm. 31). Nem jött-ment jövény, hanem gyomros magyar, szék-is volt kemény (65). **3)** [famelicus; hungrie, ausgehungert]. A ventilegkedés-közben gutta fitésben hirtelen meg-holt Basta indítá a császár ellen a gyomros hadat (Czegl: MM. Előb. 12).

Gyomroskod-ik: stomachor MA. zornig sein PpB. [zanken, hadern]. Csuda, ha nem füstölgöt aya, mikor ily gaz dolgokat ily gyomroskodva inkált (Pázm: Kal. 171). Kezde Calvinusra gyomroskodni [igy], mintha igen képtelenül irt volna (Megy: SzAöröme. 8). Pápista társai ellen gyomroskodik a jesuita (Czegl: Japh. 114). Hamissan gyomroskodol penig abban Calvinus ellen (Pös: Válasz. 268).

Gyomroskodás: stomachatio MA. [zorn, aufwallung]. Ezeket sem gyomroskodásból sem a végre nem írom, hogy valakinek torrát törjek orra alá (Pázm: Kal. a2). De nem kel az ő finyas gyomroskodásokkal gondolni, ám zúzzoskodgyanak (273). A ki káknak nem akar esomót keressni, el-szenvedheti azt az exclamationt minden gyomroskodás nélkül (Pös: Igazs. 152). Semmit azoknak gyomroskodások és az ég ellen való kérérdések nem ártlat (Toln: Vig. 302). Valanút más ellen gyomroskodásból, haragból irkálni (SzD: MVir. 248).

Gyomroz: verbero, caedo SL. [schlagen, martern]. A Christ az ő ellenségi gyomrozták, kénozták (GKat: Váts. H.44).

még-gyomroz: [comprimo; zusammenpressen]. De tudom, megint meg-gyomrozod dohos tömlődöt és valami hazugságokat faesarsz-ki belőle (Illyef: BCSomp. 116).

GYÓN-ÍK [gyóhónnyál Pös: GBot. 10. Pös: Igazs. 620. gyóntat PhilFl. 191. gyóntann EhrC. 156. 53. DöbrC. 245. PozC. 31. 32. gyóntan MünchC. 18. 71. gyónti Tel: Fel. 68. MA: Seult. 790. Agend. 52. 76. 199. gyóntantó EhrC. 111]. confiteor MA. bekömen, beichten PpB. Az papnak gyóntannu odozus vetelutan magolómual magat agyba takara (EhrC. 156). Nem zonal, de csak íntesol gyóntak (VirgC. 102). Pokol nem gyóntik nekod, halál sem diéer teged (DöbrC. 245). Az azzony-állat ita predicator zertóhely frato-reknek egyházához es hynet gyóntan fogadast tev (DomC. 164). Góntal, mert te gors vag a gonozra (VirgC. 35). Az koralno azzon te hoziad gonik (DöbrC. 390). Addog tarchon penitenciat, zamya baunya, syrassa es gyóntya byneyth, myg az yrgalmassaguk ydeye yelen vagon (ÉrdyC. 22). Yrgalmassagoh tezen, gyóntik, comnykal (ÉrsC. 530b). A gyónti ygazui, ky ő bynet nyidenestyl meg wallya (335). Ezen gyóntának Péternek, Pálnak, a szűz Máriának, kik ez vilagra semmit nem gondolnak (RMK II 205). Eleget berbe-tel el gyóntal, ler ki innár, én meg mondom az ódozatot (Helt. Mos. 209). Panaszolni és gyóni kezdé (305).

gyónton-gyónik: identidem confiteor; wiederholt beichten. Totten teszen gyónton gyóntom (Mol: SzJán. 111). Híjjában pityergnak buncikaton, ha azoknak tselekedetüktől meg nem szununk, hanem azokban előbb előbb meggyünk, gyónton gyóntik s tetten teszik szunt zandékból (GKat: Váts. 13).

ki-gyónik: confessus absolvo; durch die beichtete besprochen werden. Az gyónto paphoz sies, nagy latarsággódból

kü gyónyál, az halál vtámad iür mérges kaszszáual (FortSer. 33b).

még-gyónik: [confiteor; beichten]. Mondá zent Ferencz: Ereg el yman es gyóntyal meg (EhrC. 53). Az tolvayok az baratokuak meg gyóntanak bewnewkewt es bewnewkrewl tartanak penitenczet (106. 155). Megkeresztelkednecala ő tölle Jordanban, ő bünöket meg gúntan (MünchC. 18. 71). Meniel atyamtá, gyóntal meg es a zokot imatsagot el no had (VirgC. 21). Inczetek, hogi meg gioniek (102. 199). Ha valányben en evet meg bautottam, meg bochassa en nekem, mynek elette en meg gyóntan es comnykalyam (MárgL. 72). Vesse mynd az keth kezeyth az twoknak feyere es gyóntya megh mynd eghez yzarchok byneeth (JordC. 100. 361. 772). A tízt tartot halalra keresi uala, de maga igen feluen, hogi keezben akadna, meg gionek (DöbrC. 25). Intec ítet, hog meg gonnyee (TelC. 140). Oly nagy zecurw byne volna, hogy senkynek meg nem merne gyónti (ÉrdyC. 528). Istennek mind meggyóntjátok, bünöketek szájjátok bánjátok (RMK III 251). Az jó istennek ő ott könyörge, meggyóntok, mindút ő megkövete (310). Meg gyónté a paphoz és wrat vón (Helt: Krón. 113). Gyóhónnyál meg fráter Posaházi (Pös: GBot. 10. 620). Errül mind szentséges atyádnak mégy gyóhónnyál (Pös: Vetétk. 58). Te megszkotad boesatim a meggyónt embernek bünöket (Czegl: MM 205). Rákötzi Josef tegnap igen nagy gyengeséget érezvén meggyónt és kommunikált (Mik: Törtl. 413).

méggyónás: [confessio; beichte]. Ha illyennec nagy sokat beszéllemlis az meggyónásról, annyí vóna az ő neki, mintha merő tövisset beszélleml (MA: Seult. 790).

Gyónás: confessio apud poenitentiarum MA. confessio auricularis; das beichten PpB. Nyeryed nekem az a eedseges yfadnal thyztha gyonast, melho es zenthseges elegh thethethi FestC. 158. Gyonásra es comnykásra rest voltam (VirgC. 10). Bimel meg kemefült znet töredelmessre es gónásra zeri (NidC. 12). Annak vtama telley gyonasyglan zenth Pál apostolh köwthiven Bythnyában mwlek ky (JordC. 705). A pápista hit-szerint senki bünöitül meg-nem ódoztatik, hanem ha minden vétket elő-számálunk a gyónásban (Pázm: LuthV. 122. 32).

fülbesúgó-gyónás, fülbevaló-gyónás: confessio auricularis Kr. [ohrenbeichte]. Szűkös ostantac, oltarnac, fülbe való gyónasac lenni az anyaszentegyhazban (Mol: ATam. 113). Isten nem szol az fülbe való gyónásról, hanem az hiuek közöt való meg egrés-sülésről es bekelelléről (Fél: Tam. 245). A ki nem vak, láttya, hogy a fülben való súgó gyónásnak még csak árnyeka sínesen (Matkó: BCsík. 418). Materiáját ennek a sacramentumnak állattják lenni az embernek némelly cselekedetben, a minémü a megtörődés, a fülbesúgó gyónás és az elég-tétel (Pös: Igazs. 118). A képek s zentek füzetele, segítségül való hívása haszontalan s vétkes, a fülbe való gyónás kegyetlenség, a miso halványozás (Bod: Ostr. 125).

magánvaló-gyónás: [confessio clancularia; geheime beichte]. Mindenköt int, hogy a magán való gyónast hatra ne vetnee (Mon: Apol. 362).

súgó-gyónás, sügvaváló-gyónás: [confessio voce submissa peracta; ohrenbeichte]. A maga-feledet ember a sügvaváló gyónást tsak nem érig magasztalyya (Pázm: Kal. 316). Az súgó gyónás bíant szaporító cselekedet, a miut nem rezhen törtent dolgok bizonyitak (Alv: Post. II 89).

Gyónat: confessio MA. das beichten PpB. Agyad en nekem byneemnek köse-rosszes megh zaratyat, ygaz gyóntoth (GyóntC. 10. PozC. 3).

köz-gyónat: **1)** publica confessio peccati MA. öffentliche beichte PpB. **2)** formula confessionis publicae; beichtformel]. Mondgyóntac a közgyónat: Gyóntom vram istennec (Agend. 199).

Gyónatlan: inconfessus Kr. [ohne beichte, ungebeichtet, Zách Maria innepinek estit meg bítóllom vizzel kenierrel, hogy gyónatlan ne hazion (DebrC. 25). Előve hozvan mynden ew byneyth ielőssen gyónatlanokath, hogy kethseghlen ethetnee (ÉrsC. 276b). Meg holtanak gyónatlan (RMNY. II.101). Hogy nem mint rozpép vtan imadkozzék. Job, gyónatlan halyon meg (Deesi: Adag. 214). Egy lator előkélés, egy gyilkosság, ha gyónatlan marad, oda vét a tüzes kemencébe (Fal: NE. 30).

[Gyónt]

Gyóntás: exauditio confitentium Kr. [das beichte-hören]. Hivatallók az, hogy e társaságot a gyóntásban, praedikállásban segítsék (JTársReg. 55).

Gyóntat: 1) confitentem exauditio MA [beichte-hören]. 2) [inquiri; untersuchen]. A király magához kétszer is hivatott, mint egy hűsvét napján sokat gyóntatott (PhilFl. 101).

Gyóntatás: auditio confitentium Kr. [das beichte-hören]. E complarok a papok es barátok a misseuel, gyóntatással nem halazhatnak (Mel: Szlán. 344).

Gyóntató: confessorius Kr. [beichtvater]. Ez bezed-keft frater Leo, bodog Ferencnek tarsa es confessoria, gyóntatóya, ira (EhrC. 111). Mynd a gyono s mind a gyóntató keresztven hwtben legyenek (ÉrsC. 535b).

Gyóntó: 1) [confessorius; beichtvater]. Ez ódaflatos dolgot sem az ónto sem az ónto nem lattac vala (GuaryC. 47). Az lelky orvos azaz az gyónto hozza menwen, hogy penyteniciara terne, onzolya wala (ÉrsC. 424). 2) [confessor]. Domokos gyónto (MünchCKal. 5). Vilibald püspóc gyónto, Hermagor gyónto, Ansemius gyónto (7). Magus gyónto (9). 3) [confitens; beichtkind]. Raymundus newew mester, zent Katherina azzonak confessoria meg ysmeree, hogy azon horaban mielt vona kywe az ew eedes gyónto leánya zent Katherina (ÉrdyC. 253).

kepe-gyóntó. Zent Peter nap, kyth az parazthok kepe gyonthonak hynuak (LányiC. 223).

GYOPÁR (*gyopár* Misk; VK-ort. 336): stoechas citrina MA. oragimum Mel: Herb. 115. mottenkraut PpB.

fekete-gyopár: origanum silvestre Beythe: Nom. 6. origanum Nom. 45. [dosten]. Fekete gyopár szabású fű, máj gyógyító fű: ageratum Major: Szót. 20. Szű-fű, fekete-gyopár: oritis: fekete-gyopár, szű-fű, szurok-fű: origanum PpB. Fekete-gyopár leuele virágostul s lat (Frank: HasznK. 19b). Ha az isopot fekete gyoparral, figenel ózue temperalod, vízi kórszagt gyogit (BeytheA: FivK. 68). Kertiek: az isten fája, mely nőstény és hím. pápa fű, fekete gyopár szabású fű (Com: Jan. 25). Meleg természetűek fekete gyopár, erdei vad kőmény (28). Mikor a gölya meg-sebesítettik; menten fekete gyopár és bolia fűvet keres, azt tészí a sebre s meg-gyógyul (Misk: VKert. 336).

jószagú-gyopár: stoechas PpB. [Stöchaskraut].

sárga-gyopár: sedum minus causticum Beythe: Nom. 8. [hauswurz]. Reó fű, auagy sarga gyopár (Frank: HasznK. 18). Az sarga gyopárnak az viragat borbán id meg gyakran. farsabasokat es tókósdöket gyozit (BeytheA: FivK. 100). Sarga gyopor [fű], arany viragu fyu, barsony zinu az viraga (105b).

GYORS (*gyors* ElnC. 97. DomC. 127. Szék: Krón. 216. MA: Bibl. V. 16. Lép: I. Tük. II. 71.: 1) celer, citus, citatus, incitus, alacer, velox, festinus, rapidus volaticus, praepes C. hurtig, geschwind, behend PpB. Gyors mint a szél: velocior Euro PpB. Siets-éges, gyors: properus PpB. Ki menene a gyors foloc: veredarü celeres (BécsiC. 66. 149). Mynden ember legyen gyors halgatásra: sit omnis homo celer ad audiendum (JordC. 336). Zayok athkozással es keserw-egel telyes, gyorsok w nekyk labok weer etlesre (KulesC. 21). A késeedelmes a gyorsát elől vegye:

tardus velocem ante vertat (Com: Jan. 179). Okos lovagló gyors puripájit száján tartya (Fal: UE. 122). 2) agilis, solers C. strenuus, vegetus MA [promptus] frisch, munter, fertig PpB. [fleissig, thätig]. Gyors elmék, sebes elmék, tüzelemék: "pra-propera ac fervida ingenia PpB. Predicahul nekyk, hogy lemenek gyorsak tyzta egy hazat tartany (EhrC. 97). Isten alguneg testőcuket, belkőcuket, hog ő zent zolgalattara gyorsoc lehessöne (NádC. 961). Vala eg királnak eg zep hayadon leada, ki igen gyors, seren vala (BodC. 19). Az kever has nem nemz gyors elmeit (ComC. 134). Zolgalmas vala gyors zolgalattayban: satagebat circa frequens ministerium (JordC. 562). Góhal, mort te gyors vag a gonozra (VitkC. 49). Hol ott lakozvan felette gyors vala mynden dologhoz (ÉrdyC. 338b). Birodalmanac gongia visele-sebe igen gyors vala (Szék: Krón. 216). Emlkezze meg, ki valéc; ifiu, eleven, gyors, es immar mire ütöttam (Born: Evang. IV. 329b). Gyors evet módjára kora felugrottam (PhilFl. 12). 3) [firmus, solidus; kräftig, stark]. Keenth zemethecteden, haflato, gyors test (SándC. 20). Vala zent Damancos keozcep ember, testel vala eozeoneer es gyors (DomC. 127).

Gyorsabbacska: [paulo celerior]. Lassabbatskán, gyorsabbatskán (GKat: Tirk. 1117).

Gyorsacska: [actuaria: kleines ruderschiff, barke]. Gyorsatska, folyó hajótska: actuariolum C.

Gyorsalkod-ik (*gyorsalkodik* Biröm: Angy. 141. *gyorszoldók* Born: Ének. 219): propero, celero C. festino MA. ellen PpB. Látak az hősek, gyorsalkodának, az nap leverék heát palotáknak (RMK. III. 125. 167). Váitig gyorsalkodnak, egy kis tüzet rakanak és az tűznek lángján láptát általlányák (V. 205). A'noksazban nagyobb gyorszoldoknak (Born: Ének. 219). Gyorsalkodie, io lonára fordula (Cseng: Jer. B. Ne gyorsalkodgyál a te száddal (Kár: Bibl. I. 626). Serénykedgyél, gyorsalkodgyál, bé ne hünyd szemedet (Pázm: Préd. 844). Gyorsalkodó serénységge helyre viszik, a mit elmulattak (339). Ne gyorsalkodgyál az te száddal (MA: Bibl. I. 578). Kupidó annyostól nyughatatankodik, a szerelmes szívek mellett gyorsalkodik (GyönyD: MV. 64). (A szolga) nem vonakodik, mert jól igért néki, hogy-ha gyorsalkodik (GyönyD: KJ. 379). Mikor orád vagy a fél-kelesre, ne nyujtozzál, ne piszmoj, serénykedgyél, gyorsalkodgyál (Biröm: Angy. 141). Az erdőt gyorsalkodva meg-járom (SzD: MVir. 166).

[szólások]. Ha az rezieknec irásokban gyorsalkottal volna (Mon: Apol. 258). Látode, az áluk major mint gyorsalkodék gondviselésében (Pázm: Préd. 865). A gonoszra gyorsalkodó lábaim erejét meg nem szárazod (Pázm: Imáds. 492).

ki-gyorsalkodik: [propere exeo; eiligst herauskommen]. Monda leányinak: Az kert ajtaját erősen zárjátok, hozzám harszággal kigyorsalkodjatok (RMK. II. 83. Hofgr. 321).

Gyorsalkodás: festinatio, properatio MA. das eilen, eilfertigkeit PpB. Nem sok pámaja van a halogatásnak, sok pedig laurussa a gyorsalkodásnak (GyönyD: KJ. 554).

Gyorsalkodtat: [inarturo, accelero; beschleunigen, betreiben]. Minden iora eleuenkettet es gyorsalkottat (Born: Préd. 393).

Gyorsan: propere, properanter, properato, peruciter, mobiliter, volubiliter, curriculo, compendiaro C. celeriter, celeratim, celeranter, velocius MA. geschwind, behend, eilend PpB. Górsan kerdezy hw thivlök (JordC. 359). Lattyanak vala, mykeppen gyorsan fivth, syet az zent egyhazhoz (ÉrdyC. 139b). Az palota fele gyorsan monatanak (Istv: Volt. 8). Ha gyorsan egy más vtán kettőt vagy hárnat szól, szél veszet hoz (Cis. G2). Gyorsan vonnyad a prédát, hamar tolvajolly (Pázm: Préd. 154). A szél mvallásoc a hajót gyorsabban fúzie (Com: Jan. 89). Karabul gyorsan lovára penderedett (Kónyi: HRóm. 135).

Gyorsas: [citus, celer; ciliq, hurtig]. Nem is véhéd gyorsas ki mulását (Megy: 6Jaj. VI.20).

[Gyorsasít, mēg-gyorsasít]

mēggyorsasítás: [acceleratio; beschleunigung]. Az ő láboknak az artatim vernek ki ontására való meg gyorsasításra szabadon szolgálnak (DBón: Részség. 15).

Gyorsaság (*gyorsassag* RMNy. III.109. *gyorsóság* DomC. 17. *gyorság* MA: Scnt. 1052. Vás: CanCat. 269. *gyorsóság* MA: Tim. 151. *gyorsag* EhrC. 121): celeritas, velocitas, rapiditas, pernicitas, solertia, impigratas, navitas C celeritudo MA behendigkeit, geschwindigkeit PPB. Az volna jó barát, ky vallana ffrator Lucidiusnak gyorsaság, ky uala nagy gyorsaság (EhrC. 121). Fél méne az ghynek gyorsassaga zerent (ÉrdyC. 380). Ne legyen testy erenek meg nehezvlese, de legyen etel wtan mwikalatra wadló gyorsaság (ÉrsC. 377b). En ugyekym helyesek bynekro való gyorsaság (KulesC. 91). Gyorsaság az ny valzoth emberenkyvth mas napra vizza bochassa (RMNy. III.109). A szanto, kereskedő vgy iaron el tiztibe, hogy ne az ő erene me mulkaiaba es gyorsasagaba bizze (Börn: Evang. IV.312b). Hol leszen ekes termeted, erőd, bőlezeséged, eszvede es elmédne gyorsasága gazdagsággal egygütt (Vás: CanCat. 269). Mikor az erdőkre ki-vitetett, tsudálatos gyorsasággal menten a vad-kamokra ugrott (Misk: VKert. 75).

Gyorsaságos: velox, celerimus MA. geschwind, behend, eilend, flüchtig PPB. Chodalkozzeek az ew wra olyan gyeonghe azonyallatnak gyorsasagot serensegen (ÉrdyC. 642). Az agh elensegh kez es gyorsasagos myndent elvezteni (ÉrsC. 270). Gyorsasagos zolgálat (Doyth: Ejpst. 81). Ezek sem igaz tsudák, hanem tsak mest-rségek, mint az alakosok gyorsasagos tselekedetnek nagy része (Pázm: Kal. 703). Veszedelem gyorsasagos (Zvon: Post. II.212). Nyájás beszéd nálla gyorsasagos (Fely: Val. 38). Gyorsasagos mint a hal a vízben (SzD: MVir. 470).

Gyorsaságosan: incitate C. [celeritate, promptissime; eiligst]. Gyorsaságosan királyi futamák, az király előtt térédre besék (RMK. II.260). Gyorsaságosan eljárnak dolgokban (GKat: Titk. 330).

Gyorsít: [accelero; beschleunigen]. Miut valami bötsületes tudományt tanulják a hazugságot, arra szokattyak es gyakorlatl gyorsítottak nyelveket (Pázm: Préd. 1111). Lábam gyorsítá az ur, mint az szarvasnac (MA: Bibl. V.30).

mēg-gyorsít: vegeto; erfrischen, kräftig machen C.

Gyorsogat: celeris, accelero, maturo SL. [beschleunigen].

Gyorsogatás: frequentamentum MA. öftere wiederholung PPB. Hegedülésbe, éneklésben azon szónak gyorsogatása, zifirázása: frequentamentum PPB. A szónak gyorsogatása az éneklésben (SzD: MVir. 412).

[Gyorsul]

mēg-gyorsul: [acceleror; beschleunigt werden?]. Sokasulnak w betegségek annak wtama meg gyorsulnak (KoszthC. 23. KulesC. 21).

GYÖKENT, GYÖKKENT: mto Com: Jan. 66 [nieken]. Az alhasékony szunyadoz, az az fejével gyökkent: domitans conquisit, il est, capite mutat Com: Jan. 66. David a musica szerszámokat nem pengette a formára, mely szerént ezifádban ezerszám tudna koroggni, hajladozni, gyökenteni, topantani, mint ti (Nán: Szót. 317).

GYÖKÉR (*gyöke* EhrC. 5. *gyöke* NagyszC. 156. *Wespa* C. 126. *Jord* C. 161. *gyöke* ThewrC. 28. 111. *Gnosozmiae gyöke* Börn: Préd. 548. *Zúnyl.* 1478. Az mi *gyökörünk* Kar: Bibl. 153. *gyöke* BéscC. 136. 162. *gyökere* Szék: Krón. 15. *gyökere* Mel: Szán. 65. *gyökere* Pal: NU. 284. *Pal: BE.* 1100. **1)** radix C.

MA. wurzel PPB. Meszszel el-nyúl a gyökere: radix *procurrit in longitudinem PPB. Meg esmerne finak es gewkerekek es vyzeknek yozagytt (EhrC. 29). (A fa) gyökerec nemzset a földben haggtatec es vas es badoc kötellel kötöztesse meg (BéscC. 136). Megallajic ő gyökerec nemzeseből udo plantalas (162). Nag sűrűseggel fél wnek az ő gyökerekből (Ozor: Christ. 100). Az ő gyökerec fiatal haggtatec földben (Szék: Krón. 15). A palma fa gyű[kere] szarazto es melegítő (Mel: Herb. 5). Ha gyökereit főzed, iszol borban, bolonda téssen (52). Zent Lazlo kirali fiunek gyökere: gentiana (Frank: HasznK. 19). Ragd egy őeg fazekban a főöt fineket es gyökereket viragostul (21). Meg nyúl az fű es az gyökérből őrvendözve ki sörkedez (Lép: PTük. 1402). Eleven gyökérű fiatal fűc (Com: Jan. 71). **2)** [medulla, pars interna; das innere]. Zent Ferenc zentelektewl yllottett belsov zyuenek gekereben (EhrC. 5). Zent Damankos atyunk ez veletlen halálnak vezetdelmen zyuenek gyökerevel kevyerevle (DomC. 69. 119). Ezenekppen leezen embernek fya az földnek gyökerekekben három napon es három eyel (ÉrsC. 6). Mind nyolvet mind pennáját szíve gyökerecnek ténájába mártván úgy szől, a mint szívejárása vagon (Pázm: Préd. 6). Vagon őbrázatunknak mutató tükörc, de nints amolyan, mellyben meg lássék szívuinknek gyökere (Pal: UE. 411). **3)** [fons, origo; ursprung, quelle]. Gyökere emek az ajándéknak az isten irgalmasságának gazdagsága (Pázm: Préd. 113). A veszedelmek gyökereit, mely a bűn, el nem veték, egyedül a mi Jézusunk emek romtója (152). Miben légyen gyökere az közbenvetésnek (Pázm: Kal. 63). A jó orvos a nyavalyának gyökereit kinyilatkoztattya (Illy: Préd. 1284). Luther Mártonól fogva Saxoniában volt a gyökere es fészke a lutheranus vallásnak (Mik: TörL. 284). **4)** [stirps; Stamm, geschlecht]. Es ev vala nemes kiraly gewkerével tudam (MargL. 145). A Messiasnak David gyökereből kell vala származni (Illy: Préd. 154). Csemetézett a Jette gyökere, Ják-ból csillag támadott, a szif indözött szült (Offic. 183). Azon gyökérec léptetik nemzetsegek rend (SzD: MVir. 157). **5)** [pars infima; der unterste theil]. Hegynek gyökere, allya (SzD: MVir. 194).

[Szólások]. Nem vortik ugyan evvel nemessegeket, meg u arad mind tövve, mind gyökere, de ola rozgyan gyámola, es utána vész a tekintet (Pal: NU. 284). Sok káromlók szája bédugatik, ha igazán es voltaképpen megmarárazzuk az római gyöközötnök ez dolgrulvaló tamitáit. Ezt kel tehát gyökereből kifejezzünk (Pázm: Kal. 801). A kemény szel gyökereből ki forgatja a nagy fakat, es gyakorlat téssen az erdőn (Pal: BE. 600). Turkál a dologban, de gyökere ere nem jó (SzD: MVir. 22). Gyökere ere tétélik az igazság fejszéje (192). Ő szent felsége, mert nem plantalta, mind gyökere stél (radicis Kr.) el ki szagattya (Börn: Enok. 191). Gyökere stél ki szagattya: eradicare MA. A testben a betegségek ágyat vetnek, gyökereit hajtának (SzD: MVir. 23). Gyökereit hanyok: radice C. Hiszen nagy gyökereit ránta a pápa cubiculariussa (Czepl: Japh. 131). Eszes disznó, melly gyökereit ránta (SzD: MVir. 133). Izraelben ewökösöggel es az en hywym között vevy gyökereit (ÉrdyC. 475). Gyökereit nem verhet bennük a küszendült jó mag, hanem akár melly kesed kísérte ottan kísérel (Pázm: Préd. 345). Hogyha a spanyol ház gyökereit kezd verni Olaszországban, fél, hogy a vendég ki ne vesse a gazdát hazából (Mik: TörL. 304). Az fátyn cemetec melly gyökereit nem vetnee (Kár: Bibl. 137). Gyökereitől fogva gyökereig: radicitus C.

angyal-gyökér: polypodium; engelstuss PPB.

angyélika-gyökér: angelica PPB.

arany-gyökér: [lilium martagon; goldlilie]. Arany gyökér nagy vad lilium (Frank: HasznK. 18).

aranyos-gyökér: [ornithogalum; vogelmilch]. Illyen az téjer es suga lilium; item türkische bünd németül, az az

tördök turbánt, martagon, aranyos gyökér, ornithogalum (Lipp: PKert. 142).

bimballós-gyökér: bulbos C. [knollige wurzel].

bojtos-gyökér: bulbos C.

citvar-gyökér: [zedearia; zwitter]. Czitver gyökér vagy zurnubák (VectTraus. 26).

csonós-gyökér: radix bulbosa MA. knotige wurzel PPB.

drága-gyökér: aroma Com: Vest. 120. [gewürz].

édés-gyökér: glycyrriza C. gliceriza Mel: Herb. 117. Glycyrrhiza: edős gyökér, h. e. dulcis radix Beythe: Nom. 5. poly-podium, adipsus PPBl. [stissholz]. Mezei füvek: az urva leány haja, kaláris fű, édes gyökér (Com: Jan. 25).

fehér-gyökér: polygala Com: Jan. 24. sigillum Salomonis Mel: Herb. 185. [kreuzblume]. Polygonatum, foyér gyökér, weiswurtz, más neve sigillum Salomonis, Salamon peczete; a feyér virágoc alá függec rayta rendel mint egy egy peczet, azért hívják Salamon peczetének (Mel: Herb. 185). A pásintos fűhöz számlálatnac: tie hur, kakuk törjék, fejér gyökér (Com: Jan. 24).

fejes-gyökér: bulbos C. [knollige wurzel].

hézag-gyökér: aristolochia Frank: HasznK. 17. [osterluzei]. Eőregbik hezag gyökér: aristolochia rotunda Frank: HasznK. 17. Farkas alma, hezag gyökér két fele; az egyik kerek almai, a másik bozza almai (BeytheA: FivK. 59b).

farkas-hézaggyökér: ∞ Farkas hézag gyökér melegítő, de igen szárazító, ezac gyökere jó (Mel: Herb. 143). A következendők borbély szépszámúval: farkas hézag gyökér, eb nyelv, macska tövis (Com: Jan. 27).

kéncőves-gyökér: peucedanum Mel: Herb. 49. [saufenchel]. Meleg természetűek: erdei vad kőmény avagy kéncőves gyökér (Com: Jan. 26).

kérészt-gyökér: senecio PPBl. [kreuzwurz].

keserű-gyökér: gentiana Mel: Herb. 142. [enzian]. Keserű gyökér, gentiana eőrgűl és deakül neve, az az Gentius király fűne (Mel: Herb. 142). Az orvosló füvek kertiec avagy mezeieec; kertiec: az isten fűja, keserű gyökér (Com: Jan. 25).

köröm-gyökér: radix unguium C. [nagelwurz].

láb-gyökér: [tarsus; füsswurz]. Melly béko az en lábaimnac gyökérébe bevasott (MA: Bibl. 1456).

lapu-gyökér. Az nagy lapu gyekeret sónal törd őszue, minden dűhős eb marását meg gyógyittya (Mel: Herb. 41).

macska-gyökér: valeriana; baldrian Mel: Herb. 129.

mestér-gyökér: magistrantia, ostrutium; meisterwurz, brustwurz PPB

nyelv-gyökér: ancyloglossum C. [angewachsene zunge]. Nyelvgyökér, nyelvűkötél, mely nyavalva az gyermekekben szokot esni (Major: Szót. 40).

orvosló-gyökér: [medicamen; heilmittel]. Ha a tenger nem hordozna minket ide s oda, honnan szereznék patikába való sok orvosló gyökereket, élesztő, gyógyító termést (Fal: TÉ 723).

őkörnyelv-gyökér: buglossa Frank: HasznK. 17b. [ochsenzunge].

örmény-gyökér, örvény-gyökér: nectaria MA. helenium Com: Jan. 25. inula campana Felv: SchSal. 20. [alant]. Helenium görögűl, az az örui gyökér, az az enula campana (Mel: Herb. 141). Ilona görög szó, annyit teszen mint Helene,

melytől ered helenium, melyet mi örvén gyökérnek nevezünk (Alv: Post. 1162). Az orvosló füvek kertiec avagy mezeieec; kertiec: az isten fűja, örvén gyökér (Com: Jan. 25). Az örmény-gyökérrel szű-fűjas megszáznak, őtet és rutlát hogyha őszvetőrik s mind kettő levében szakatt ember iszik, nagy bizonytal mond-gyak, tőle meg-vigaszik (Felv: SchSal. 21). Legelsőben a zászpa avagy fekete hűnyor jű-ki a földből, sz. Jakab hóban az örmény gyökér, farkas alma (Misk: VKert. 511).

örvénygyökeres: [inula mixtus; alant]. Tűlben őrmős borral, örvény gyökeres avagy szek fűves borral cly (KDebr. 1619. B8). Tűnált boroc az őrmős bor, örvény gyökeres bor (Com: Jan. 84).

sárcány-gyökér: draconulus, serpentaria Com: Jan. 24. [schlangenwurz]. A pásintos fűhöz számlálatnac szűszős fű, kigyotranc avagy sárcány gyökér (Com: Jan. 24).

sársa-gyökér: [salsaparilla; salzkraut]. Jó a salsaparillával vagy sársa gyűkérrel főtt víz-is itálára (PP: PaxC. 282).

szív-gyökér: aborta PPBl. radix principalis Kr.

tárkony-gyökér: [artemisia dracunculus; kaisersalat]. Nem árt ezokáért a borsos étec és a jó bor, melybe ásztottac tárkony gyökeret, győnbért, spicát, ía hoyat es sályját (Cis. L2).

indiai-tárkonygyökér: [anthenis pycethrum; berchthram]. Indiai tárkony gyökeret, melyet pycethrumnak hívna, rájja yakorta (PP: PaxC. 6).

tűszentő-gyökér: helleborus Com: Jan. 25. [niesewurz]. Prűszentő gyökér, zászpa, fejér hűnyor: helleborum PPBl. Az orvosló füvek kertiec avagy mezeieec; kertiec: fejér hűnyor avagy zászpa, prűszentő gyökér (Com: Jan. 25).

vér-gyökér: **1)** sanguinaria Fuchs: StürpH. **2)** heres PPBl. [erbe].

Gyökerecske: radícula C. würllein PPB.

Gyökeres: **1)** radicosus MA. voll wurzel PPB. **2)** [radicatus, stabilis, inveteratus; eingewurzelt, dauernd, standhaft]. Az választottakban giökeres és megmaradando az yonnan való szűletes (F4; Tan. 318). Az hitben erősecc es gyűkeresec legyűnc (Mon: Apol. 376). Az pogányok között gyűkeres hűr völt az keresztyénekrűl, hogy annyokkal, hűgokkal egyarant latorkodnak (Pázm: Kal. 224). Az helyétiai hűt cāntonban és tő sok fű helyekben nűnc gyűkeres fűszkek és exercitiomok az vj tudományoknak (629). Az sz. Péter fejedelemségének igaz, gyűkeres birodalmában maradtak az római pápák (658). Párt-űtésre látszik nézni, a ki gyűkeres királynak éltében más királyt keres országában (Pázm: Préd. 188). Nagy böltségségnek tartják az emberek, mikor két nemzetségnek gyűkeres gyűlöl-ségét és vérontásokkal tellyes ellenkezését egy tisztességes házassággal le-szállítják (114). Az igéket gyűkeresbbé tehetné (Ker: Préd. 5).

tűsgyökeres: [genuinus, ingenuus; echt, unverfälscht, uralt]. Tűsgyökeres nagy űri és régi nemes nemzetségek föld zűnérűl el-tűnűltek (Pázm: Préd. 877). Isten a tűsgyökeres jűszágot, mely az örök élet, választottuak tartya (1156). Régi tűsgyökeres szokás, hogy a hűvek házból ki-menne és vissza terve szent kereszt jelét vetették magokra (1217). A geneológiát s honnan eredtenek érdemes őseid, mely sűrű ágokra terjed légyen tűsgyökeres nemzetséged, nem emlegessedd (Fal: NE. 13). El-aprószodnak sok régi, tűsgyökeres házak (SzD: MVir. 37).

[tűsgyökereséd-ik]

még-tűsgyökeresédik: [civitate adipiscor; sich einbürgern]. A szegény baza jóvára megtelepítettett és immár meg tűsgyökeresédett helyeket elborítván az ellenség . . . (ErdTört. IV.304).

Gyökereséd-ik: radiceo SI. [wurzel fassen].

még-gyökeresédik: [irradiceo; sich einwurzelu]. A vétek szokás még-gyökeresedőn, ritkán írtattatik ki (Com: Jan. 177).

Gyökeresképen: [radicitus; von grund aus; völlig]. Azzal befűlék az hit gyökeresképpen ki nem szaggattatott (Pös: Igazs. 1356).

[Gyökerez]

ki-gyökerez: ex-tirpo KR [ausstossen]. Az isteni fölelmet ki ne gyökerezze szívünköl (Pázm: Préd. 13). Holofornes elenségi határiban a termő-fákat és szőlőket, mind ki-gyökerez-tető (7). Az isten igéje arra-való lelki fegyver, hogy ki-gyökerezze minden belettségnek gűrtösségét (153). A szőlőből ki-gyökereztetnek a fővisek (Mód: Evang. 192). A földnek meg kell tisztítani, kihányván a köveket és kigökerezvén a főviseket (ily: Préd. 1275). A szől nem oly könnyen kigökerezi az az erős fákát (H 337). Ki-gyökerezi a hamisságot, melyet a hamisság lelke az emberek szívébe őltött (SzD: MVir. 193).

Gyökerez-ik: radiceo MA. [radices ago] wurzeln PPB. [wurzel schlagen]. Ez wezweg nem gyökerezeth plantalassal, sem még elövenedet nedvesseggel (PészC. 236). Ha csak az nemnyi sorogóknak ura istene nem gyökerezőt volna ny-beövenni, mynt az atkozot Sodomának, Gomorranak varasy, olyanok lettevünk volna (ÉrdyC. 5). Az keresztény lelkeknek hyedelmes nyugalomassaghy vannak gyökerezetvően az isteni ysmeretnek lakodalmában (316). Nem ajakán nőtt, hanem szívében gyökerezett szókat mondgyon (Pázm: Préd. 62). A műből hasznót és böltsülettet várna, abból veszedelme gyökerezik (Pázm: LuthV. 128). A vélek-edések hadddal, pártoskodással plántáltattak, gyökereztek (Pös: Igazs. 1184). Nagy ortza pírússal és szertelen felhővéllel téro haza némely szívéhez gyökerezett kedvesitűl (Fal: NE. 83).

el-gyökerezik: [altas radices exigo; tiefe wurzel fassen]. A plánták el-gyökereznek; plantae radices *porrigunt PPB. Távol járj fölünk te gonosz fősvényesség, mert lám te voltál örök keserűség, minden igazságot lám te eltemettél, mind ez világ szerte lám elgyökerezett (RMK. II.194).

még-gyökerezik: radiceo, radiceo C. radices ago MA [inverasce] einwurzelu PPB. [wurzel schlagen, sich einmisten]. Még-gyökerezem, fogamok; stipesco; meg-gyökerezem, gyökereim nő; radiceo PPB. Ah zeretet a yo akaratha gőkereszik meg (Dobrt. 206). Kyben fundamentum zerent meg-gyökerezőt az isteny zeretet (ÉrdyC. 325, 535). Hythy meg cressvne awagy megli gyökereznek az ny zynvike (ÉsC. 132). Én látam, hogy az bolond ember meggyökerezett; vidi stultum firma radice (MA: Bbl. 1450). Ez a gondolkodás igen mélyen való ő nölök meg-gyökerezve (Zrínyi. II.165). Ez világnak már esse veszett, az hitelenségben meggyökerezett (Thaly: VÉ. 134). Régen meg-gyökerezett tudománytól semmá szin alatt egy pontnyira sem akarunk eltávozni (SzD: MVir. 36). Még-gyökerezett benne a gonosz (146). Bár elhanyagá a hátához aszott és ő benne már meg-gyökerezett velekedést (193).

Gyökerezet: **1)** (fons, origo; quelle, ursprung). Tuozyal ei en teylen hynnek gyökerezoty, gono sagnak elteyoye (ComC. 109). **2)** (stips; stamm). Hogy la Kristus Jesusnak malatus gyökerezoty eh vylagra nem zallot volna, baron zamaban zam latatneek embery nemzet (ÉrdyC. 25). Nemes gyökerezothál sánada zent Anna azzon (1396). **3)** (huities, perivestia; hárte, miéigsankéit). Ez zent hatalmadwal, kyvel meg töredli pevolnak kapnyath, töryed wran ysten en elmennek gőkeresethyt (PészC. 209).

Gyökerezet: [facio ut radices agat; wurzel schlagen lassen]. A mit a világ gyulazatnak, kinnak és keresztnek itél azt

ő szívéhez tsatlotta, szerelmében gyökerezette (Pázm: Préd. 164).

még-gyökerezet: [facio ut irradiceatur; einwurzelu lassen]. Elvezstéd az népeket és őket meg-gyökerezetted (MA: Bbl. 1398). A szeretetben meg-gyökerezetvén minden bűnöket (Sám: 3Fcl. 587).

Gyökereztetés: [radicatio; das einwurzelu]. Mivel azért a nyomorságok szenvedése ily hatalmas az irlalmasságnak belköl gyökereztetésére, emberre akara lenni az isten fia (Pázm: Préd. 162).

GYÖMBÉR (gingiber RMNy. II.4. gengiber Nyr. VIII.214. gewinger 214. gyengber 1636; zingiber C. gingiber MA. ingber PPB. Gengber, thahay, dragorium, diu-mok (RMNy. II.4). Veg nyolcz penz ara gyongberet (Nyr. VIII.169). Kyewideke kerewl hynch meg gewngberrel es esmeth tewreth gengberrel meg kel hythony esna kewthly es meg gyogwl (214). Vögy fél drachma gyömbert, a vad tökne az belső bölit fél drachmát, ebből ezínaly pülülakat (Mel: Herb. 19). Jó a leuisticom is sülyünal, borszal és gyömbérral egyetemben (Cs. F4). A fűszer-zámoc némellyec idegenec és némellyec hazánkbeliec, mint a bors, a gyömbér (Com: Jan. 23). A gyömbér a földbe három avagy négy tenénaire nő bé (ACsero: Enc. 245). Küldöttünk rislását, szők-füvet, gyömbért (MonIME. 1147).

Közmondások. Díznióra gyömbért ne vezteges (Deesi: Adag. 81). Nem jó dízniónak gyömbér (216). Nem jó dízniónc a gyömbér (Dáv: KKr. V3). Nem hintik díznió eleibe a gyömbért (Fal: Jögy. 928). Nem mind gyömbér, a mit a kalnár ebe hullat (SzD: MVir. 91). Elre korját, lúdra szénát, díznióra gyömbért ne vezteges mo.

éb-gyömbér: zingiber caninum; hunds Pfeffer Mel: Herb. 174. Eb gyömbér, hasonló a bende a bodog anya méntayához (Mel: Herb. 174).

eleven-gyömbér: [zedoaria; zwitter]. Im az Pál uram eleven gyömbére, Horvátul kültte meg (LeyT. II.31). A fűszer-zámoc némellyec idegenec és némellyec hazánkbeliec, mint a bors, eleven gyömbér, fa bój (Com: Jan. 23). Eleven gyömbér Sina országban terem (ACsero: Enc. 245).

némét-gyömbér: [aron; schlangenkraut; Borjúláb-fű, német gyömbér; aron PPB].

vad-gyömbér: [zedoaria; zwitter]. Taitvar, vad-gyömbér; zedoaria; taitvar, tejtivot, vad-gyömbér; zadura PPB.

Gyömbérés: [gingibere conditus; mit ingwer gewürzt]. Ha nem etetel igen borsot és gyömbérest, találsz sőt, tormát, előgödgyel meg vele (Dolt: Mes. 205). Gyömbérés sása (Nyr. IX. 72).

Gyömbérez,

még-gyömbérez: [gingibere condit; mit ingwer würzen]. Borjú fű egészen szép tisztan őzd meg, abáról meg, az vele-jét gyömbérezd meg, borsot a tél szélire tehetsz (Tört. 1576).

GYÖMÖCKÖL: [inculeo; hineinpressen, hineinstopfen]. Tízodik János pápát, száját teli gyömöckölvén, a tömlőzben tójták meg (Pös: Igazs. 1456).

GYÖMÖSZÖL: [ter; Kr. stopfen]. Nem gyömöszli torkodba az élet s itél (Pös: GBot. 19).

belé-gyömöszöl: [inculeo C. hineinpressen, hineinstopfen].

GYÖNGY [WesprC. 148. TelC. 55. gynges ÉrdyC. 625b. gyng. MargL. 12. gyng. Petki: Virt. 12. gyng. ÉrdyC. 373b. 520b. 564. GyöngyC. 26. RMNy. II.35. Mel: SzJán. 288. gyngy. JördC. 62. 372. 915. ÉrdyC. 316b. Toth: Vig. F15b. 13. gyngy. EhrC. 133. gyng. TilC. 10. gyngy. Mel: SzJán. 409. Fel:

Évang. 1331 *gyeng* VirgC. 145. *gyngi* ThewrC. 128): **1)** margarita C. gemma, unio MA. perle PPB. Né erözetec tli göngöföket dižnoe eleibe (MünchC. 25. BécsiC. 14). Diezertetyk az gyöngvöknök dragalatossga (VirgC. 115). Ha wtet wltwztetod larsomba es gyöngiel fwztet ruhaba, azt latod, hogy w inkab meg herud (68). Hög zent Margyt azzomak ev forgye, tefevy az ev ruhabyan latatnak wala fordultatny mynd fcyersoges gonge [?] (MargL. 42). Kyneel alyg talalhatny dragab gyenget Cristusnak dychlöseeges koronayaban (ÉrdyC. 373b). Eyd elow kewthw, az feye gyendyel thewzwtod, az alyan keeth zel partha wagyon (RMNy. 111.52). Kérem Kdet, hogy az uramtól kylgye el az gyöngyöt (LevT. 11.25). Ellele grobian emberre nem io az gyöngyöt vesztegetni (Mon: Apol. 508). Io erkölcz mint göny lön nalla oly draga (Petki: Virt. 12). A gyöngyök a csiga lé-jakban találatnak (Com: Jan. 14). **2)** [thesaurus, ornamentum; schatz, schmuck]. Cristusnak apostoly, kyk vadnak ez zent ewangeliumy gyewwznek zerefey, ez malazot mynekewnk keryek vr Yesus Cristostol (EhrC. 133). (Sz. Ágoston) a confessoroknak gyengök (ÉrdyC. 520b). Zyzeknek gyöngye (PozsC. 32). Dragalatos gönzöm zent zeretet (TihC. 10). **3)** [viscus; mistel]. Gyöngy a fákon: bacca, viscus MA. Tölgy-fán terem a gyöngy: viscum *adnascitur in quercu PPBl. Gyöngyöt fal a nyájam, hizik, szaporodik (Fal: Vers. 907).

drága-gyöngy: margarita PPB. [gemma; edelstein]. Az azzonyallath fel wtföztetöth wala aranyas barssonban, bylorban es draga gyengyekben (JordC. 915). Zereztete Justinianus chazaar egy yhen zeep emleközetöth kywöl belöl megl meg aranyasztathwan es draga gyengyel meg eekösösöfytithween (ÉrdyC. 316b). A drága gyöngy, gyémánt es arany magában böesfülletes, ha meg nem ismértetik-is (Pázm: LuthV. 19).

fa-gyöngy, fái-gyöngy: viscum Beythe: Nom. 8. viscus PPBl. vogelleim Nom. 77. [mistel]. Fáy gyöngy, emyu. küel az madarut fognak (Mel: Herb. 30). A híros-madar rend szent-riut fa gyöngygyel, bimbóval es fonyó-maggal szokott élni (Misk: VKert. 460).

indiai-gyöngy. ludiai gyöngynek kedveskedő színe (Noqr: IdvK. Elsb. 7).

kárta-gyöngy, kártya-gyöngy: [kartenperle]. Nyolcz boglárba wgyon négy négy öreg kárta gyöngy (Radv: Csál. III.320). Gyöngyös rosa, mindenikiben wgyon négy kártya gyöngy s egy gyemant (Századok. 1873. 352).

kása-gyöngy: margaritula, unio minor, unioes minorcs; perlein PPB.

napkeleti-gyöngy: [gemma; edelstein]. Belül lelke nem oly gazdag malasztal, mint küül hájának rengő fürtjei a napkeleti gyöngyökkel (Fal: NE. 18). Válláról kék bársony heveder függött gyenge lúmvarrással es napkeleti gyöngyökkel kikésesítve (Fal: TÉ. 638).

nyakszorító-gyöngy: [monile; halsband]. Rendre rakja a függöket, nyak-szorító gyöngyöket, gyűrűket (Fal: NA. 141).

termő-gyöngy: [margarita sincera; echte perle]. Egy törmő gyöngy aranyban foglalt (Monrók. XXIV.391).

Gyöngyellik, gyöngyöllik: [parvas bullas emitto; tröpfeln]. Thw zent kezek ydwözlegyetök, kykból gyöngyölő werőd hullot, azzw földeth yarmatozoth (CzechC. 25). Az újúság virágjában lëvöknök még nevet a természet, leg-szebb ide-ienben gyöngyöllik harmattya, gyengeség zsenégjét szinén mutogattya (SzD: MVir. 237).

Gyöngyi: gemma MA. perlein PPB.

Gyöngyöcske: **1)** gemmula MA. perlein PPB. **2)** [gemma arboris; kützchen]. Az ftyghe fa ky hozta ew gyengyeckeyt (ÉrdyC. 379b).

Gyöngyös: **1)** gemmatus, gemmosus, baccatus MA. margaritosus Otr: OrigHung. 11184. mit perlen besetzt PPB. Zent Agata göngyös ruhakban meg ielönek angyaloknak közepöttök (DobrC. 27). Göngyös zündekokat küillo (143). Zent Lucia latia zent Agothaat az angyalok között nagy gyengös ruhaban (ÉrdyC. 170b). Eeggyknek harom zeep draga köwökből zorzót gyenges corona wala feyeeben (564b. 625b). Egh nagh arany zelow fedel, kynek az wege kottewtt, slogos, gyenges az zole (RMNy. 11.35). Gyengyes partha (35). Egy kopos, göngyös fedel mind köthessthal (III.49. 52). Egy példánk wgyon Borbála asszonyul, szöwés is wgyon rajta, a te gyöngyös lümed is rajta wgyon (LevT. 11.61). Gyöngyös partha (Radv: Csál. 11.7). Amaz gyöngyös, kis keszkenyös, né, hol fut jó banyud (Thaly: Adal. 11.96). **2)** [gratus; angenehm]. Gyöngös, szep az orgona szö (Mel: SzJán. 409).

Gyöngyöz: **1)** gemmis oxorno Kr. [mit edelsteinen, perlen schmücken]. Sok dáma ide gyöngyözi, kövezi magát, a tziáfrák leg tziáfráb eszközeit ide rakja magára (Fal: NU. 267). **2)** [orno, decoro; schmücken, zieren]. Az zenth alazatossga zereztös aztalaath eköseyt, az zenth vezetgeegh tartans öteth ighön gyöngyözy (WinkC. 351).

mög-gyöngyöz: [exornio; ausschmücken]. O zent zeretet, te meg cazdageyod allolköt es ötöt mindün jozguac ruhafual meg göngyözöd (GuaryC. 32).

Gyöngyözés: [ornamentum; schmuck, putz]. Az felettel walo aranyozas es göngyözés az kenelisegre wgyon (Fcl: Tam. 165).

GYÖNYÖRKÖD-İK (*gyönyörűség* NádC. 30. *gyönyörűség* MargL. 44. CzechC. 12. *gyönyörűség* KazC. 3. *gyönyörűség* VirgC. 148. *gyönyörkedik* WeszprC. 132. KeszthC. 108. *gyönyörűség* 125. JordC. 388. 822. DomC. 5. ÉrdyC. 506. 508. 510b. *gyönyörűség* EhrC. 123. *gyönyörűség* MünchC. 57. ÉrdyC. 56b. *gyönyörűség* Frank: HasznK. 2. 74. *gyönyörűség* Beythe: Epist. 229. KBátfá 1583. Djj. *gyönyörkwtem* VirgC. 4. *gyönyörűség* Mel: SzJán 456. *gyönyörűség* Mel: Herb. 104. *gyönyörkedik* Mel: SzJán 531. *gyönyörkwdik* VirgC. 67. 93): **1)** jucundor C. MA. sich belstigen, erquicken, erfreuen PPB. [sich ergötzen]. Nüggögel, génerkedgel, egel, igel: requiesce, comede, bibes, epulare (MünchC. 140). Ha acarz zereztö iegasódnec ölesinel génerködni es v vele edösködni (GuaryC. 63). Kel emnekem wgdnom es gywkwkwdmw iduesegembe (VirgC. 67) Nem gönyörködök azferfünac sipjaba (Szék: Zsolt. 154). Gyönyörkedic e fele emberkebe, kie szepes es ékesec (Helt: Bibl. I. e1). Isten gyönyörködic az hűec diezeretibe (Mel: SzJán. 531). Csak henned gyönyörköd-gyem mind azokkal egyetemben, kik szent nevednek szüneten reménkednek (Pázm: hűads. 175). Ez wlagi joban gywkwkwdw (Zyon: Post. 14) A tudóssac sétálasokban, alá s fel járásokban gyönyörködnee (Com: Jan. 207). Az igazságúnak istene igaz íületben gyönyörködök (MontME. VI.290). **2)** [aemulor; sich bestreben, wetteifern]. Atkozokba ne gönyörködöl, hamossan työket se kedvel; noli aemulari in malignantibus (DobrC. 86). Zenyel meg the haragodh ees hagyd meg te hertelen haragodath, ne akary gyönyörkedned, hogy ydalmaztassul; noli aemulari, ut maligneris (KeszthC. 87).

[Szólások]. *Gyönyörködik emiben:* Gyönyörködni az isteni be-zedekben (DomC. 7). Ez ilyen tiztessagbe gyönyörkwgietekh (VirgC. 146). Wráwkw, wgdok es gywkwkwkwdmw abba, mikor ongem fel magzattnak (67). ∞ *wmból:* Azoknak parancsolj királyi székedből, gyönyörködj kezdeddel plántált gyümölcsökben (Orczy: Költl. 64). ∞ *wmá:* A gróf gyönyörködött házasságukon (Mik: MulN. 114). ∞ *wmink:* Nem gyönyörködöm az te penzednek (Zrinyi 158). ∞ *wmivöl:* Gyönyörkwtem emy etekel, wenerököl (VirgC. 4). Ne gyenyerkedel gönyözökka: noli aemulari in malignantibus (KeszthC.

86). Ilyen nagy jók al győnrkődik vala (VirgC. 141). Az ty erős wlelgetestek el gyewnyewrkwgyek (139). Ez atte zeretw felesged, győnrkwdgwl vele e (31).

Gyönyörködés: delectatio, oblectatio C. voluptatio MA. freude, ergötzung, belustigung, erquickung PPB. Ez földnek kalmar az fi győnrkődésének orielből meg kazdagultanak (Fé): Bibl. II.180). Harmadik a test győnrkődésének szonjáhozása (Pázm: Préd. 87). Minden-féle édességek győnrkődését magában foglalta (314). A gazdag könnyen testi negédségre és győnrkődésre fordítja kintseit (625). Némely doktorok úgy ítélnék, hogy az embernek titkos természet győnrkődése legyen a sármánykának szavában (Misk: VKort. 471).

Gyönyörködöt: ∞ Dragalatos ruhában vadnac és génerkedeteben (MünchC. 123). Talantal setésegek meg nomodnak engemet es en vilagosolatom en generkedetemben: nox illuminatio mea in deliciis meis (AporC. 109). Egy alá való győnrkődötért az ilyen meltságra menendő testet meg ne fertezzik (Elm. 218).

Gyönyörködötés: [voluptuosus, oblectans, delectans; ergötzend]. Ő kőmenec kezdetében a génerkedetes vendégség után Jerusalemet siralomra hya (BécsiC. 202). Nag' zerelómmal kel themenmaghadatli megli tartanod győnrkődötés etelhdli (ÉrsC. 25).

Gyönyörkődött: delecto, oblecto, amoeno C. reficio MA. [ergötzen]. Tyeket az kysw ruhának győnrkwdtet keunacsaga (VirgC. 146). Sokac vannak, kik az zerelnt génerkődötie (NágyzC. 7). Vyagassagom es koronam kenyergék tenekod, oltalmaz, erowsyoz es gyenyerkewtoss engometh (PozsC. 50). Nem gyenyerködöteth eon ellensegymeth eon raytam (KeszthC. 64). Az jo aszsonyiallatu győnrkődötie az ō ferjet (SalMark. 30). Győnrkődötie magat azockal élvén (Com: Jan. 68). Bért vevő szajhakkal győnrkődötie magat (Hunn: Tracta 165).

Gyönyörkődötés: oblectamentum, oblectatio MA. freude, erlustigung, ergötzung PPB. A tréfás köz beszédet legjobb győnrkődötésere (Com: Jan. 112). Győnrkődötéscekel te magadat meg-újits (208). Több győnrkődötés vagyon benne mint haszon (Kisv: Adag. 9).

Gyönyörkődötő: voluptuarus C. oblectans, delectans MA. [ergötzend]. Ő en eddesgek fiam, hol vagion a te orozodnak zepszgo es győnrkődötő zínód (VeszprC. 98). Fél győnrkődötő tsűsűgokat vagy fabulákat forgatnak (Pázm: Préd. c). A theatrumokon a mít legelsőben föladvak, mind azon hűmunka és győnrkődötő szépség (Fal: NU. 203).

GYÖNYÖRŰ: jucundus, amoenus MA. lieblich, lustig, fröhlich PPB. Ő en závennek gyenyerw erwendetossagho (ÉrsC. 121). Jutnac ezemben ambrosia s szep nectarnak győnrű volta (ÉpítKath. 5). Igen félenek napjai, melyekben győnrű kedvekre buburkolvak (Megy: 3Jaj. II.12). Az ō győnrű szakálla sokszor tele forgátsal, hogy maga is neveti magát (Mik: Törl. 250). Győnrű útazásunk volt, mert mindenkor ossk voltak (123).

Gyönyörűség: voluptas, delectamentum, deliciae, delicium, jucunditas, amoenitas, libentia C. delectatio, delectamen, festivitas MA. wollust, ergötzlichkeit, belustigung, fremdlichkeit, lieblichkeit PPB. Testi győnrűség: libentia C. Te nekod vagyon tytza zemeyd, legyen kamaramban tytzasagos testuel es egy en gyenyewrsagymul (ÉhrC. 123). Égőgikre tanazkodol uala, monnal a génerűségért es amag' gengeségért nem visel hetnie: quasi prae deliciis et nimia teneritudine corpus suum ferre non sustinens (BécsiC. 80). Mi nagob, a génerűség ō amag' az oltar, ki megsezenteli a génerűséget (MünchC. 57). Te bened vagion mindön génerűség (NádC. 30). Gyenyewrségeket zonyew rut keresny elstromba (MargL. 41). Mely mondhatat-

lan győnrűséget orzek vala, bizonsagom az zentharomsagho (VirgC. 143). A lelök a binnek győnrűségenel meg gődztetuen, el hagin az edős istent (DebrC. 142). A jók nagy győnrűrséget valnak, latuan Cristusnak dűchűseget (TelC. 252). Ez e vilagi győnrűrséget minden allatnac felette lűczűlle (Szék: Krón. 16). Az aszsonyiallatnac minden győnrűrsége ezac ez kettűble, feriche es gyermekebe vagyon (Born: Évang. IV. 332b). Meg vagyon az győnrűrségre, de kenés az hazna (Döcsi: Adag. 1). Arany es ezűst házi eszkűzzel tündűklenék kedves győnrűrségre (Pázm: Kal. 2). Kényesek és győnrűrségben élők (Com: Jan. 116). A kik feleséget vettenek vala, egészen a testi győnrűrségeknak es világi ketsegetéseknak adták magokat (Misk: VKort. 126). Az eszelen gazdagok minden győnrűrségekben fűlig fűnek (300). Győnrűrség volt a mi útazásunk, es egy menyaszsony győnrűrséggel járhatott volna velűnk (Mik: Törl. 423. 248. 446). Nem minden moeskos, parányi győnrűrségért szereneseltűti ártatlanságát (Fal: NE. 46).

Gyönyörűségéske: delictolium C. [freude, wonne]. Tűzzel égettetik meg az ō kevés pénzűzeért avagy kicsid győnrűrségeskeűért, az mellyért magat az ōrdűgnek adta (MA: SB. 125). Volt egy kis méhechikém, győnrűrségeschikém (Zrinyi II. 120).

Gyönyörűségés: jucundus, delectabilis, voluptabilis, volupe, brios, amoenus, carus C. festivus MA. lieblich, angenehm, belustigend PPB. Igen győnrűrséges: perjucundus C. Lata egy tűznek langyat, zennek igen győnrűrségeset (VirgC. 41). Ime magery kyrdnak leynyanak gyenyewrséges elete (MargL. 26). Az en ygam gyenyewrséges es az en terhem kyny (JordC. 388). Győnrűrségesis volna oszűso tételre: aspectu delectabile (Helt: Bibl. I.6). Az házi ménta egyice az hedyosmus gőrdűgl, az az győnrűrséges illatu (Mel: Herb. 104). Az alma fűnac gyűmfűze győnrűrséges az (en ényemec (Kár: Bibl. I.631). Győnrűrségűs elűi az kazdagok (Frank: HasznK. 2). Az vtan valo napoc győnrűrségesbec, de fagyual elegy (KGalgócz 1582. G). Te az győnrűrséges feshetségre viszed, én pedig az nehéz es sullyos tekűletességre tanitom az ifiakat (Pázm: Kal. 133). A bizonyos, hogy győnrűrséges dolog jó társaságban, mint mi voltunk, a Dunán lemenni (Mik: Törl. 410).

Gyönyörűségésen: [jucunde, voluptuose, festive; angenehm, wohnig, pompös]. Az imnepek győnrűrségesen illettetnek (Com: Vest. 94). Az isteni vőlegűnyed győnrűrségesen menyeyi menyegzőben műlatozik (Bíró: Micac. 306).

Gyönyörűségtelen: injucundus, insuavis C. inamoenus MA. unlieblich, unangenehm, unlustig PPB.

Gyönyörűségtelenség: injucunditas C. [unlust].

Gyönyörűségtelonül: injucunde MA. unlieblich, unangenehm PPB.

GYÖTÖR *gyeker* [gyebr?] Helt: Krón. 111. *gyebr* JordC. 375. 822. TelC. 249. *gyebr* NádC. 91. *gyebrű*nek Mel: Szlán. 188. MA: Tim. 32: torqueo, perfrango, torto, exagito, vexo, duxo, divexo, convexo, pervello, exercutio C. macero MA. [quillen, peinigun, martern]. Evtett hűdey kemener gewtrunda (ElhC. 28. 50). A mendenlato gétérű (BécsiC. 3). En gérmekem kőznűes feksen hazzamban es gonozol gétretie (MünchC. 27). Kezde magat igen gétretű (VirgC. 103). Az en leanyom gonozwl gétrettyak az erdelhűtlű (JordC. 402). Kezdeek fűddeny es gétretty az gonoz leant (ÉrdyC. 338). Kezdeew etwet veruy, géttrony (339b). Testet géttri uala (TibC. 24). Ő gonoz lator, gyeker az irűgség (Helt: Krón. 111). Ide ifűtelű műnkét géttrűni (Helt: Újt. 18). Myg az parath bűmed erzen, adik mynd gétretűk elwt (Viz 1282). Ez a tudomány a lelki ismertetű géttrűti (Törl: Vig. 201). A befűd a nehéz nyavalatűdű géttrűtetű tsesemű gyermekeket szépen meg gyűgyűja (Misk:

VKert. 91). A gazdagság kívánsága úgy gyötéri az embert, mint a hideglelést az ő nyavalája (Fal: BE. 595).

[Szólások]. *Gyötör* *emben*: Mire gyötöröd magadat ez imaságba és az penitentiába (VirgC. 19). Oly nagy közwenbe és fájdalmakban gyötretet (ÉrdyC. 239). Jövsznek zerelemében gyötretet (ÉrsC. 249). *∞ vmsvel*: Fájdalmal gyötretetek (DomC. 172). Haragossággal gyötretie (NagyszC. 157). Melly konnaal gyötretendők azok, kyk ezilagi hyvságokat kenmiak (VirgC. 111). Gyötretny az ystemnek neepevel (JordC. 822).

el-gyötör: [exercitio; peinigén, abmartern]. Mikoron latta volna ötet el gyötörve es kötözve, meg haraguan monda (WeszprC. 82).

még-gyötör: [pertorqueo, exercitio; abquälen, abmartern]. Az kaputort ky yew es kemeseget menekett ezapasakual meg gewteyr (EhrC. 30). Ada önnön kezeuel a Marcianus feiedelönnnek meg gyötrendöfál a keresztien hitet (DebrC. 12). Gyötör meg mastan testötet (214). Gyötrelmel meg gyötöre engemeth (KeszthC. 323). El mwlt byneydet gyötred meg: pmi praeterita (ÉrdyC. 27b). Engem az senyedik annyira meg-gyötör és gyözö, hogy tegnapi elkezdén magam orvoslani (Nád: Lev. 15).

Gyötördögél: torto MA. [wiederholt quälen].

Gyötörhetetlen: [non cruciatus; ohne qual]. Lezek halhatatlan es gyötörhetetlen (ÉrsC. 56).

Gyötredelém: [cruciatus; qual, peín]. Jelec leszne az napban es az holdban es ez földön nepeknek gyötredelme tanaczne szükölkedese miat (Born: Préd. 7). A ki ezeket valaha érezte magában, gondolja meg, az mimemü iszonytuzasi es gyötredelmi legyenec az ő szüenee (Born: Evang. III.274).

Gyötrelém (*gyötrelm* NádC. 67, DebrC. 308, *gyötrem* 397): cruciatus, cruciamentum, torsio, vexatio C. tormina MA. peín, tortur PPB. Té gyötrelmetéc engemet inkab nebezeit (BécsC. 2). Ó lelkeben gyötrelmet (detrimentum) zenugögen (MünchC. 45). Pokolbely ördög halalra hozo gyötrelmethi keresuen lekeketh akar foythanya (PeerC. 49). Myt haznal embernek w testen sok gyötrelmet teni (VirgC. 99). Bin göttrem nekyul el nem mulye (DebrC. 397). Ha öket io nywelkedetekel köwethye nem akarangyok, gyötirtrembe mentihetetlenek leezwnk (ÉrsC. 218). Az en szemem sersze az götrelöm miat (Szék: Zsolt. 90). Az lelki furdalas az veghetetlen gyötrelmet meeg it ez vilagon el kezdi (Born: Préd. 561). Bándokás, gyötrelm, fomyasztó aggság (Orczy: KöltH. 126).

Gyötrelmes: [dolorosus; qualvoll]. Vgy adgyatok alamisnát, nem hogy más himolkodgyéc belöle, tü kedig gyötörölmes szükségben legyetec (Helt: Mes. 148). A méreg ital által való (halál) felette gyötrelmes es késedelmes (Misk: VKert. 597).

Gyötérés: tortus C. vexatio, torsio, tortura MA. peínigung, folterung PPB. Hydegesnek gyötresse myat kayulontk (EhrC. 31).

Gyötret: [exercitari curio; martern lassen]. Feió zurokkal, fa enönel gyötrette (DebrC. 570).

Gyötretés: [cruciatus; peínigung]. Az aszszony kesereg vala az ő leányinak az ördögötöl való gyötretésén (Misk: VKert. 290).

Gyötretlen: [non cruciatus; ohne qual]. Az hamys tuuw nem leezen gyethethlen: impunitus (ÉrsC. 186).

Gyötör: **1**) [crucians, torquens; peínlich, qualvoll]. Sok gondolatok es lelkek gyötör nagy félelmek támadtak ellenem (Pázm: KT. 253). **2**) exagitator, vexator C. [peíniger, quäler].

Gyötöröd-ik: concrucior C. torquere, affligor MA. [gepeínigt, gequält werden, leiden]. Az ördögök vetek pokolnak fenekere,

ott mind örökköl gyötörödik (JordC. 30). Az oroszlan hass fiaias miat igen gyötörödie vala (Helt: Mes. 286). Betegségh myat igen geotrodem (RMNy. H.181). Semmibe nyugodalma nints, mert nagy sokat gyötörödie, nyög es furad (Born: Préd. 500b). Nehezen gyötörödie (Fél: Bibl. 11). Szöp Proserpináért öis gyötörödie, jég-hideg szüive miat szalma úgy éget (Zrínyi H.137). Gyötörödie s epövedve képes hát aggödnöm, éhezve s kophalva illendő bisül-nom (Thaly: Adal. 1.186).

el-gyötörödik: [pertorqueo; sich abquälen]. Könnyen megismerhetni az olytat, a ki még a paraszti munkaban el nem gyötörödött (Zrínyi. H.193).

Gyötörödie: afflictio, tribulatio, cruciatus, tortura MA. peín, qual PPB. Nagy fájdalommal szül gyötremekeket, az mellye pedig meg két nagy gyötördéssel (G. k.). Numeruság és gyötördésnee napia (Kár: Bibl. 1.156. Pázm: KT. 236).

GYÖZ (*gyoz* EhrC. 31, JordC. 686, ThewrC. 63, *gyösz* Fél: Bibl. 169, Decsi: SallC. 9, *gyöls* Mel: Szlan. 51, *ösz* Lép: P. Tük. III.33, *megh öszuen* DecsiG: Préd. 82): **1**) vincere, supero MA. überwinden, übertreffen PPB. [siegen]. Cristusert es ystemnek zerelemert magamat gyezetny köl, bozossagott zenuedny (EhrC. 31). Vyot ő istenéc ő őrtec es gőzöt (BécsC. 18). Orzagokat gyezetenek (JordC. 823). Mykoron azt hallottaak, gyözettee hazyaak magokat (ÉrdyC. 662b). Hamyssan nem gyezettyk (ThewrC. 63). Semmi ioszagot nem hagyanc az gőzetteettekne (Decsi: SallC. 9). E világi törvényekben sem mindenkor valya magit gyözötnék, a ki perit veszti (Pázm: LuthV. 257). **2**) [possom, valeo; vermögen, im stande sein]. Nem gőz vala Volter eleget chindalni (Istv: Volt. 15). Nem gyözi ember ezt az csodát megírnia (MonIrk. II.118). Ezen nem gyözök eleget czyodal-nom (LevT. 1.28). Amny földé vagyon, hogy szántani sem gyözi (Decsi: Adag. 217). Ki gyöz mind emi praedicatio halgatni (Zvon: Post. 1.164). Nem gyözök eleget csodálkozni (Bal: CsIsk. 302). Isten gyözne elől számlálni (Czegl: Japh. 27). Nem gyözi várni a papot (GKát: Vált. 1.258). Nem gyözök álmélkoldni rajta (Hlyet: DCSTomp. 54). Ki gyözne öket számlálni, minden dolgát lerajzolni, elkezdeni s elvégezni (Thaly: Adal. II.339).

[Szólások]. Hogy gyözi, hová gyözi: wie kam es erklecken. Tovább nem gyözöm, nem gyözetem: ich kam es nicht mehr übertragen (Adámi: Spr. 194). Az még az erszén gyözi (Thurzó: Lev. 1.183). Nem gyözik a strázsálást (RákF: Lev. 1.198). Isten gyözi számát sok jámbor kerályok-nak (RMK. II.19). A brakkal nem gyözöük [a sereget] (RákF: Lev. 1.251). Nem gyözöm tsudálkozással a mai evangelionban (Pázm: Préd. 22). El-hitettem szép beszédekkel s gyöztem elméjét ezekkel (GyöngyD: Chiar. 17). Nem gyözöm fiamat pénzel, ruhával: ich kam meinem sohn nicht genug geld; kleider schaffen (Adámi: Spr. 194). Nem gyözi szégyennel (SzD: MVir. 194). Soc fiad vadnac, nem gyözöd öket tanitanyi, táplálni es tartani (Helt: Mes. 333). Nem gyözem meg tisztitania soc sertöktöl (336). Igen gyönyörűséges, hogy nem gyöz ember betelnyai az nézésével (Keck: ÖtM. 267).

el-gyöz: **1**) devinco, supero MA. überwinden PPB. Az orzagot mind el gőze (GuaryC. 55). Az gonoz gywlösegh teghöd mynd el gyözöth (WinkC. 352). Kyketh el gyezween es megh verween, el yzeek ewketh (JordC. 312). En kegyelmes teremtem meg lassok, medlyewnk gyözy el egy masth (ÉrdyC. 463b). Sokat benne az aszoni el gőz vala (CsomaC. 45). Az egész világot el-gyözte (Pázm: Préd. 55). A széles világot el-gyözte vala az ördög (398). Oly fénességgel ím el az Christus, ki el gyözi az napnac, boldnac es egyéb czyllagoknak világosságát (Zvon: Post. 1.27). Elgyözi az királyokat (MA: SB. 71). Hely más erős bizonytástis, mely minden hihetetlen elmét es értelmet tapasztalhatoképen el gyöz (Lép: P. Tük. 1.21). Az

igaz tudománnc ellenesegit sokszor el győzte, meg fogta, meg nemította (Magy: Nád. 84). **2)** perfero MA. [possum; können, ertragen]. Győzzé el ezaz várn (Zvon: Post. 1829). Alig győzi szám el, nemnyi veszzeivel isten eddig érdeklött (TKis: Pam. 10). Az ország immár teljességgel elfogyatkozott, szükségé miatt sola el nem győzi az gazdálkodást (MonTME VI.38). Lehetetlen, hogy én elgyőzhessok magam alkalmatosságával az udvarral járom (RákF: Lev. VII. 17). Noha felejtettél, ritkán emlegetté, elgyőztem (Amade: Vers. 123).

győztön-győz: [continuo vinco; in einem fort siegen]. Tsak győztön győzik: tassvetatus superari PPB.

ki-győz: [persuadeo; überzeugen]. Előre ki-győzd magadat és kinnllyo edgy helyet a hívésnek (SzD: MVir. 229).

lő-győz: [supero; überwinden]. A leggyőztönek pántzéllya nyiladékkít fesszegő (SzD: MVir. 195).

még-győz: **1)** vinco, convinco, devinco, evinco, pervinco, subjuco, debello, profligo, triumpho C. exsupero MA. überwinden PPB. Meg győzed: subjugabis NémGl. 116. Follyül haladom, meg-győzöm: exsupero; maga szája vallásából meg-győzök: sua confossione farguitur; még az erős ömöt is meg-győzik a szép szók, hogy engedeljen: virtus victa blandimentis comovet PPB. Viadálba nemcsakellkít gőzhdnéd meg öket (BécsiC. 24). Ymar külfömb külfömb kynokoth megk gőzöth wala (PeerC. 11). Naci erőssog embernek wmagat meg győzni (VirgC. 91). Te kezdőd a habonit es meg gőzöd sathanast (NagySzC. 176). Ez frater meg győzötven ez azzomak keresueul, kezect az gyermeknek folyo toucen, legottim bevokettes egésset nyero neký (DomC. 312). A lelök a binnék gőniördségnel meg gőz tetven, e hagia az ő zerőföt az edős istent (DebrC. 112). Goliath, kit David paritancu haggittassual gőzö meg (Szék: Zsolt. 160). Nincz oly nehöz dolog, kit az sorenség meg nem győz (Decsi: Adag. 191). Az ő ember mindeneket meg-győz (Com: Vest. 96. 131). Iszonyit sápitást annak a pápsta embernek felette igen meg-győzöt (Czegl: Bórg. 82). Oly igen az istennek igézőhöz ragaskodik, hogy meg győzi az istennek haragiat (Helt: Bibl. 149). A betegség meg-győzte a természetet (Pázam: Préd. 32) Te bátor erővel meg-győzted a gonosz kísérleteket (Fal: NE. 10). **2)** exancto C. [perfero, valeo; aushalten, vermögen, können]. Sola én meg nem győzném az én sok nyomorúságotat meg írni te Kdnék (LewT. 1121). Mikor isten meghozza Kdnét, megmondom Kdnék, de meg nem győzném mind imya (Nád: Lev. 75).

[Közmondások]. A pénzszel mindeneket meg-győzhetni (SzD: MVir. 17). Meg-győz az akarat minden nehöz útát (195).

méggyőzés: superatio PPB. [das überwinden]. Hazadt jgeben es tinolságban es eretneksegg meg győzesben (DomC. 209).

méggyőzhetetlen: [invincibilis; unüberwindlich]. Meg gőzöd az meg gőzhetetlen (GitaryC. 69). Az ov törveso vagy bekessoge meg győzhetetlen vala minden gonoztv (CornC. 10). A kőszentho meg győzhetetlen hadnagy netezie vala öt (Helt: Krón. 80).

méggyőzhető: superabilis, exsuperabilis, vincibilis C. [überwindlich].

méggyőző: debellator C. [sieger].

üz-győz. Hozzá fog a fejporzashoz, ezt mind addig fűzi győzi, a míg az egész szoba töl felik ködövel (Fal: NA. 112).

Győzédelm *győzédelm* (ÉrdyC. 606. Decsi: SallC. 28. *opt. debell.* DebrC. 65). victoria C. triumphus MA. sieg, triumph PPB. Meg-ölvén a győzédelmnel valakít. [pervicaciora victoriam PPB. Neky yzetett győzédelmnel memo angyaloknak ewrawnyre (Helt: 26). Gőzödelm ala engeszteltét (BécsiC.

21. MünchC. 35). Nem remenhetwyk az gyevzwdeelmeth (VirgC. 137). Ky vety győzédelmre hű ytelety (JordC. 389). Ki a te seğıdségednece panya és a te győzédelmnedce fognyere (Helt: Bibl. I. dddd2). Az alázatossig minden öröggi inselkedések győzédelme (Pázam: Préd. 54). A seregek istene hatalma szerzle a győzédelmet (1181). Isten hatalmas esaszárunk vitézének adta az győzédelmet (MonTME. VI.20). Miképen lőtt-meg ez a győzédelm (Ébr: Micae. 192).

[Szólások]. Végűre a győzédelm a király mellé hajdla (Mik: Törl. 468). Aldot vagy vram menden diceretre, mert g őzédelmot töl (Tölc. 165). Győzédelmot vesz: triumphant, vincit MA. Te azt hízed, hōgi niertel es gőzédelmot vñtel valakyn (VirgC. 89). Ha a románc roine jőnece es meglítom, hogy győzédelmot vesznece raytunc (Helt: Krón. 18). Azt tudák, hogy ő sem vehet győzédelmot az örögig ellen, míg folorgatott és toronyozott haja feum marad (Pázam: Préd. 1229). Immár reink derült újra szép szabadsig, mert győzédelmeket vivutt az kuniczsig (Taly: Adal. 1195).

[Közmondások]. Egy hartz nem győzédelm (Decsi: Adag. 330). Jobb edgy lötyta a békességnék, mint tiz fontya a győzédelmnek (Tölek: FLél. 216).

Győzédelm: victor, victoriosus, victorialis C. überwinder PPB. [siegreich]. A gőzédelmes hadbol laza tert (DebrC. 166). Az zent győzédelmes tyredelmessegnék coronaya, kyt adnak az olyan embernek, ky nyomorwsagot eremest zowved (ÉrdyC. 661). Az isten tegye győzédelmesse mynden ellenesegn (RMNy. 1115). Győzédelmesse lőtence a pogmokon (Helt: Bibl. I. h3). Az istenek bekessoge gőzédelmes legien (Fél: Bibl. 1199). Az arianismus hire az győzédelmes Constantinusnac fűlebo eset (Zvon: Osiand. 85). A győzédelmessoc ragadományockal terhesse lévén, diadalomi pompával haz meg-térnece (Com: Jan. 152). E harcban győzédelmesek akartok lönni (Hly: Préd. 112). Nem félhet más a teherkehez, hanem tsak a mellyik közzükök leg-győzédelmesebb (Misk: VKert. 125).

[Közmondások]. Győzédelmes a pénz (SzD: MVir. 16).

Győzédelmesen: victorioso MA. siegreich PPB. Győzédelmesen forgatta ügyit árulói-ellen, a míg helyén volt tisztességes jó neve (Fal: NE. 101).

Győzédelmesit: [victoriam reddo; siegreich machen, sieg verschaffen]. A bűnön és a sáttúnon is győzédelmestet (MHeg: Töszl. 69).

Győzédelmesköd-ik: [vinco, praevaleo; sieg davon tragen, sieger werden]. Istennök hálá, ellenségnék győzédelmesködött (MonTME. VI.36). Ha ki másom győzédelmesködni akar, e törvény mellett maradjon (Fal: UE. 474).

Győzédelmesség: [victoria; sieg]. Az igazságnák győzédelmességéből elokéllyo akarattyát, hogy erköltsét istenesen rendel (Pázam: Préd. 161).

Győzédelméz

még-győzédelméz: [ulciscor; rächen]. Ki még-győzédelméz mñket mñbűnőne zerent: qui ulciscitur nos secundum peccata nostra (BécsiC. 25). A sidoc az napokban gőzédelmézétkmeg (se ulti sunt) ömagokat ő ellensogeken (70).

Győzédelmi: victorialis MA. zum sieg gehörig PPB. A győzédelmesse győzédelmé dicseretét önkelve, diadalomi pompával haz meg-térnek (Com: Jan. 152).

Győzédelm: [victoria; sieg]. Azért rajtam győzédelm (Amade: Vers. 225).

Gyozés: [superatio; überwindung]. Molto öröhötök ezen, mert istokra vagyon győzesünk, mint sirimlatokra és romlástokra lön meg győzöttetésünk (Mél: Szlün. 316). Emeél hatál.

masz eszköz nem lehet ember szíve keménységének győzősére (Pázm: Préd. 77). Hatalmas chászár méltónak ítélte jó hír koszorúját, mely győzésziből kötve, Zríni s Sziget váron esztet végbe vigye (Zrínyi I.140).

[Győzet]

mög-győzet: [superare facio; überwinden lassen]. Ha valami futamatot enged-is a hazugságnak, de végre az igazságtól meg-győzeti (Pázm: Préd. 1119).

Győzetlen: invictus MA. [invincibilis; unüberwindlich]. Bányad, hogy ily győzetlenek a te gonosz indulatid (Pázm: KT. 439). Az erős állat győzetlen testében így sem dől-el, hanem főrr még-is mérgeben (Gyöngy: Csup. 601).

Győzhetetlen: invincibilis, inexpugnabilis, invictus C. insuperabilis MA. unüberwindlich PPB. Gezhetetlen istent: invincibilem deum NémGl. 203. Twggyad, hog' gezhethetlen az meg fezált Crístusnak ereje, hatalma (ÉrdyC. 551). O Jesus, gezhethetlen kyrad, emlekezzel az nagy keserűségowl, kyth the halalodnak ydeen vallal (PozsC. 11). Itt kezdeti így sem dől-el, hanem főrr még-is mérgeben (Gyöngy: Csup. 601).

Győzhetetlenség: [invincibilitas; unbesiegbarkoit]. Az ecclesiának régi, állandó győzhetetlenségét elégségesen meg-bizonyítók (Pázm: Kal. 769).

Győzhetetlenségés: [invincibilis; unüberwindlich]. Az en gezhethetlenségés zent keresztámnak yegyet helyzetetöm ő előtte (KrizsC. 3).

Győzhetetlenül: invincibiliter MA. unüberwindlicher weise PPB. Azon bizonyásznak második részét győzhetetlenül bizonyítja szent Ágoston (Pázm: Kal. 6).

Győzhető: vincibilis, superabilis MA. [überwindlich, leicht zu überwinden].

Győzköd-ik: 1) concerto Kr. [wetteifern]. Alexanderrel addigh győzködött vala (CsomaC. 30). Vóttec pedig ez szolasnac magát az győzködő emberektől (Szék: Zsolt. 165). Győzködgyúnc az intalomert (Tel: Fel. 132). Christus böytölt negyven napot es soc külömb külömb képpen győzködővén ez idő alatt az őrdőzgel (Zvon: Post. I.468). **2)** [triumpho; siegen, triumphieren]. Ezeckel az saxoniai háznac szövetségivel az saxoniai herczeg igen győzködött (Prág: Serk. B). Jákob az istenen hiti által triumphalt, győzködött (GKat: Titk. 201). Ellenségim győzködő vitez (496).

mög-győzködik: [pugno; kämpfen, streiten]. Eyel az angjállal meg győzködök, mell dologert őtöt az angjal Israelneec nevezé (Szék: Krón. 11). It győzködök meg Laszlo herczeg eg' kunal (167).

Győzködés: [certamen, concertatio; wettstreit, wettkampf]. Joles öklélések akkor ott levének, szép pálya-futások, győzködések lönek (RMK. IV.251). Mindeneket híj vgyan es ingerl a futásra auag' az győzködésre, de senkit nem keszeret (Tel: Fel. 130). Sokan hozzá kezdnek a futaslhoz es az győzködéshez (Tel: Evang. I.322). Istennel valo győzködésünk korán viáol minket az mi bűnűne miatt (Zvon: Post. L511).

Győzködő: concertator C. [wetteiferer, kämpfer]. Baynok, győzködő, viáskodo, fődő: concertator C.

Győző: victor, par superando, sufficiens, suppar SI. [sieger]. Azoc, kie' győzőe löttekunala, megfordolanac Betuliaba (BécsiC. 43).

hadak-győző: victor Pázm: Préd. 1181. [sieger]. A hadak győzedeleme annak irlalmából vagon, kit a sz. irás victor-nak, hadak-győzőnek nevez (Pázm: Préd. 1181).

isten-győző: [victor dei; sieger Gottes]. Abraham amit teszen mint nagy atya, Jacob az az olalkodo, Israel az az isten győző (Born: Préd. I.65).

munka-győző: [par laborando; arbeitsfähig]. Munka győző tagok (Pal: Jegyz. 935).

világ-győző: [domitor gentium; weltzwingler]. Ama hatalmas világ-győző rómaiak menyüi bűnökkel voltak terhelve, előszimlálja szent Pál (Pázm: Préd. 1156).

[Gyöződ-ik]

mög-gyöződik: [persvasum habeo; sich überzeugen]. Erősképpen meg-gyöződvén cselekedetek felől (Megy: ÓJaj. II.30).

GYÜJT *tynt* BécsiC. 111. *gyoth* JordC. 548. *gyol* Pesti: NTest. 8. *gyd* DebrC. 207. *gyüt* Helt: ÚJT. 83. *bit* Helt: Krón. 128): incendio, inflammo MA. anzünden, anflammen PPB. Kénköves fűtskák, mellyekkel gyújtunk valamit: eronium PPB. A papoc az áitokat zegozőekel es lakatoekal erőseítie meg, hog' toluaiotol megne foztassanac, zönetnekeket löitnac (BécsiC. 111). Nem löitnac zönetneket os vetie ötet a zápu ala, de a gerta tartora (MünchC. 20). Zenet ne gyohatok ty hazatokban az ynep napon (JordC. 76). Nyilatog' gyoythau, be meene es nagy feelelemmel labokhoz esseeek (765). Zyvet gyoyttha vala gonoz kewansagokkal (ÉrdyC. 559). Eyel giertiat giüt vola (DebrC. 207). Az zewytneket gyoytyak (Pesti: NTest. 8). Székön fűl sok tolvajok, lesnek piaczon, alól gyújtják, följiul ontják az bort akoron (RMK. III.268). Gyorttyát sem gyüytnac, hogy köbel ala reytseé (Helt: ÚJT. 11). Az fájat julius 19 napján gyujtottok volt (TörtT? I.275). Lésza nevű faluban egy házban emberek rekedvén, reájok gyujtották (MontME. VI.170). Nagy törő ágyúkat gyujtatott (Könyi: HRom. 11).

[Szólások]. Nagy vigan Alecto el tűnek ott mindgyárt, mert látá, ha a ragra gyujtotta Szulimánt (Zrínyi I.17).

be-gyűjt: incendio, succendo MA. anzünden, mit feuer anstecken PPB. Bé gyujtott kemencze: cibanum succensus Nom.² 109. Bé gyujtja a kemenczét: cibanum succendit PPB. A kemenczée be gjujtuán egűneec (Kár: Bibl. I.461).

föl-gyűjt: accendo, succendo, incendio, flammo C. anzünden PPB. Mynden az varasban valo yozagot mynd az varassal egyetembe fel gyohak (JordC. 229). Peldizatyk vala, hog' zletendov volna jezen nagy predicator, ky nagyon föl gyohatnaca sokaknak zyveben az meg hydegevlit isteny zerehmet (DomC. 3). Az ev zyueet az te zerehmedre föl gyohom (CornC. 357). Wram-gyohad fel en zywennek hydegegeth (PozsC. 38). O feyedelem uram hatalmas vagy, gyoych föl az hayoot (ÉrdyC. 447b). Nagy dyesz lauzh keppen gyoyttha vala ffeel ev zywo'ket, leelkóket es kywansagokat (514b). Meeg egyebeket ees föl geeryeztinek, gyoytlnak ew bewelch predicacyokkal (559). Váradot föl égeté, gyutá (Göres: Mátý. 62). A hol hírel hallja nekik lakásit, fejekre fekyújtja minden városit (RMK. V.33). Fel gyuyta ő magára az király féázat (Kár: Bibl. I.322). A tatárságnak hol mi szállangoja föl gyuytja Esztárt (Bartha: Krón. 38). Házakat, asztagokat fölyujtani senki ne merészeljen (MontME. V.340). Napkeletnek híres neves városát Persepolist föl gyujtatta (Misk: VKert. 83. 306). Gyujtsa föl atyafi szeretet fűklyáját (Orczy: KöltSz. 56). A nyelv a mi életünk folyásit mindenestől föl-gyújtja (Szó: MVir. 321).

föl-gyűjtás: incensio C. inflammatio MA. anzündung, entzündung PPB.

fölygyűjtő: flammifer C. [flammeid].

még-gyújt: incendio, accendo SI. [anzünden]. Az frater ew yuadsagnyal engemet meg gyoyta (ÉhrC. 69). Ő minden vete-műnket méggyoyta (BécsC. 13. 15). Zeromac tűz, langa meg gyoyta (NagyszC. 11). Meñhei kenusagot meg gyoyt endörnee zinde (DobrC. 578). Mondatik vala meggyoitani mind ez tellyes velagot (DomC. 3). Alwan a meg gyoytot oltarnak yob félől (ÉrdyC. 314b). Le unga Bal papít, hog a Bal isten az ő aldozatiokat az eglől meg nem giuttotta volna (Szék: Krón. 32). Semmi meg giuto es gerizetó heseg őket nem bntya (Mol: Szék. 213). Ha a pulogim virágos fiút meg gyutod, az bal-lákat meg őli a füst (Mol: Herb. 113). Az gyortyát nem azért gyuyttat meg, hogy el rhytséa véka alá (Kár: Bibl. 3).

[Szólások]. Spigel mondta: az átkozott magyarok gyújtót-ták meg az gyertyát a muszkának (RákF: Lev. VII. 27).

[Közmondások]. Meggyújtott gyertyát nem kell isudálni, ha hogy (Mik: Tört. 314).

neki-gyújt: [incendo; entzünden]. Anyi fát hordának, hogy azt neki gyújtván, füstel és lángal meg ölék a ben-valókat (Pázm: Préd. 92). Neki gyujtatták a várost egynéhány helyen és úgy mentek köröskörül ostromnak (TörtC. IV. 75).

[Gyújtakoz-ik]

Gyújtakozás: [inflammatio; entflammung]. Oztak az orzagot három része melé meg orzas az ydőlől foghva koron-keed halorvaszának gyotokozasa lewa ez orzagban (ÉrdyC. 397).

Gyújtás: incensio, inflammatio MA. brunst, feuerbrunst PFB. [das anzünden]. Az rezögseg serumi nem egob, hanem éak binóknee coporsoi os testi tűznek gyoytasa (GuaryC. 5). Ő yuadsaga mynth gywythasnak es thanyozosnak fysthy vnaek cleybe fel megyen (DveC. 10). Gyntast tót: positio ignis (Ver: Verb. 263). Mind egész ezendó által tamadnac szellogó lat-roc, kie gyuytasokat akarnak nielni (KGalgöz. 1582. FV. 2).

gyertya-gyújtás: [accensio candleae; das lichtanzünden]. Nem volt, hiyyjed, délben módja az gyortyagyújtásnak (RMK. IV. 256). Olay el veszi szüüne alkocsagat, soe gyertya gyoytas istenne haragiat (Börn: Ének. 399). A hívek ölézetre és más-dásra, gyertya-gyújtásra és ölére szent kereszt jelét vetették magokra (Pázm: Préd. 1217). Igaz hitűnknee istenbe valo fundalásat az gyortyagyújtás [igy] által jelentie a hűnc (Vás: CanCat. 178).

gyertyagyújtáskor: prima fax Nom. 111. [abends]. Gyertya gyújtáskori ide: prima fax MA. wenn man das abend-licht anzündet PFB.

jószág-gyújtás: [sulfütus; räucherung]. A sors wy hozza neky, hogy ew gyoytana yo zagokat, bo monwen az istenek templomaba es az nepnek sokasaga kywyl ad wala es imat-kozk wala a yo zag gyoytasnak helyen (Pesti: NTest. 112).

[Gyújtat]

gyertya-gyújtat: [vesperi; abends]. Génesi, Andrisi, So-mogyi csak most, gyertya-gyújtat előtt érkezőnek ide, csak előttünk (RákF: Lev. IV. 304).

Gyújtó: inflammans, accensorius Kr. [zündend].

ház-gyújtó: incendiarius SI. [mordbrenner]. Nem akar molly io baratolís anagy édos atyal futanna az tolnác, lope es ház gyuytá ellen (Börn: Préd. 329b).

Gyújtogat: iterato accendo Kr. [öfter anzünden]. Mem-mis kezdé az népet és az kösség akarattyal gyuytogatni (Dessi: Sall. 25). It már sok török hal, mint tűz előtt az nád, melyet pásztor tanaszszal gyuytogat (Zrínyi I. 188. Nézz rem azon szemekkel, gyuytogass azon tűzekkel (Amado: Vers. 131).

még-gyújtogat: [alium post alium accendo; einen nach dem andern anzünden]. Az lumpasokat mynd meg gyuytogataa az oltarok előtt (ÉrdyC. 310). Ymo ottan ott leen az ew hwa Maria Magdalena nagy foemesseggel es faklyat hozwan kezeben mynd meg gyuytogata az vylagokat (412b).

Gyújtogatás: [accensio; brandlegung]. Meg rontatik a szabadsag, ha földön jaro dologban tapaztalyak őket, tudni illik fuluknak gyuytogatasaban, lopasban, ragadozasban (Ver: Verb. 11).

Gyújtogató: incendiarius, incensor C. [anzündend, anzün-der]. A bor gyuytogatója a bujaságnak (Pázm: Préd. 228). Nem toroksság-gyuytogató eldeleket, hanem tsak természet táplálá-sára szükséges száraz kenyeret eszik (SzD: MVir. 109).

Gyújtokány [P]: [fomes; zunder]. Az meg dühűt ebnee nehenee alatta fergeő-k vadnac, kik az v nehnet fuldala es fuldalan az aga velyot nemiméü gyoytaniál meg geryeztie (GuaryC. 12).

Gyujtokvány, gyujtomány, gyujtovány, gyujt-vány: 1) [ignis, flamma; feuer, flamme]. Oh átkozott és ke-risítéses Irlán nekod mondom; elveszendő vagy a jövendő világban az pokol tize lángjának gyujtományával (KrisztL. 18). 2) [febris ardens, aestus; hitziges fieber, hitze]. Gyujtovány, hűdeglés: cunus PFB. Ez negyven napoknak kűz-pyhez mykor kezwelyttet volna, hirtelen walo hűdeg es gyoytkwan kezdle tewny (ÉrsC. 311). Ferkó ma kilencez napja, hogy az gyerekvány [gyotokvan] hűdegben fekszik, minden nap vagyon rajta és fűtőte nehezen fekszik (LévT. 1143). Az gyermek félől azt irhatot, hogy tegnap három óra tájban az gyujtvány hűdeg kezdte lölni [igy] (223). Az pomagrana leue es magna io az gyuytomany hűdeg ellen (BeytheA: FivK. 196). Filben eresztő fű, hazi zöld, menydörgő fű; az vize io gyuytomany hűdeg ellen (112). Tűzes hűdeglést anagy a gyoytomant keny-heted vete (Frank: HasznK. 11b).

Gyujtoz-ik: [inflammor; entflammt werden]. Ember myud-nen gyoytoz zykrayt, mynden el reytt gyökereot ky zaggas-sen ew zywoedől (ÉrdyC. 329).

Gyujtozás: [inflammatio; entzündung]. Oh te keresztven ember, fordul el te feyodeth az halalos erdegy yzgatásokrol es erdegi gyoythozásokthw (ÉrsC. 288).

GYÚL: accendor, flammescr Kr. [entflammen, entbrennen]. Mind a kirali s mind az vrak nagyb haragra gulanak, honnem mint annak öltöte (DobrC. 81). Az ég hol tiszta es esendes, hol pedig föllékekkel setődök es a tűzes villámlások közt morog es gyűt (Fál: TÉ. 676). Gyűlt szerelmek titkos irgysége (SzD: MVir. 401).

el-gyűl: [inflammor; entbrennen]. Rusztán el-pirula s ortója el-gyűla (Könyi: HRom. 195).

föl-gyűl: incendior, accendor SI. [entbrennen]. Hagi hozzáia valo zerotelhen fél giulunk (DobrC. 37). Az por fél gyula (Göcs: Mty. 75).

fölgűlás: [inflammatio; entzündung]. Irom első részében Egör varát, az többibe az erős ostromokat, por fölgűlást, terok szégyenvallását (RMK. III. 106. Helt: Cane. 129).

még-gyűl: incendior, inflamma MA. angezündet werden PFB. [entbrennen, feuer fangen]. Ő zeméöl tőz ki harsana, tőle zene meg gulanac (DobrC. 35). Ha az györttya nehezen gyűl meg, menydörgösnek ide (Cs. 63). Egy nilyany varosoc meg gyultac (Börn: Préd. 157). A Christus által, munkálkódván ő benne, az ő szöw meg-gyűl, alázat-odók (MHeg: TÖszl. 175). A fűny madár több ritka nemű drága tsemetékéből magának egy fészket készit, annak utána b-ül a fészekbe s úgy várja, hogy meggyűlon (Mik: VKert. 302).

Gyulad, gyullad (*meggyladé*: Helt: Krón. 203. *gyuladom* Amade: Vers. 181): flammescio, inardesco MA. angeflammt werden PPB. Ottan Maximianus nagyon haragra gyulada os monda: En orczamra teer az meemey bozwsaag (ÉrdyC. 548). Mely tegyes vendégt mi földünkben látok, lü tüzet én belém, kitiül én gyuladok (Zrínyi H.25). Ezt írhatom, hogy az város meggyládott, mint s hogy gyuládott, nem tudják (MonTME. VI.247). Itt hadakozás kezd gyulladni a töröknek a muszkával (Mik: FürL. 333). Hogy gyuladom, nem tagadom, nem is lehet titkolnom (Amade: Vers. 181).

el-gyulad: exardesco MA. [entzündet werden].

föl-gyulad: ardesco, inardesco, exardeo, excandesco, flammescio C. incendio MA. angezündet werden PPB. [entflammt werden, entbrennen]. Fel-gyuladok, meg-tüzesülök, igen megharagszom: excandesco PPB. Mynemew nagy haragra gyuladot föl ewnekj (JordC. 265). Hertelenséggel nagy tevz gyulada föl az hazban (DomC. 238). Az bodog lelkew ember föl gyuladot az bwzóságban (ÉrdyC. 516). Mykoron nagy zeel funa ees az fezek azzw volna, föl gyulada (Pesti: Fab. 69). Fel gyullada az wr haragia ō reaioc (Kár: Bibl. I.130). Haragjában felgyuladni erőtléné és magával nem bírő: exardescere impotentis et sui non compotis est (Com: Jan. 198). A esüz es fel-gyuládott vérnek fájdalmi igen gyótrótték (Tarn: Bar. 289). Hogy fel-gyuladgyon szeretetinek tüze és a gonosságnak rosdás szalakja meg-emésztessék (Csúzi: Síp. 188).

viszontag-fölgyulad: redardesco C.

fölgyuladás: excandescentia C. [entflammung]. Fel-gyuladás, megharagvás: excandescentia PPB.

tüdő-fölgyuladás: peripneumonia C. [Lungenentzündung]. **ki-gyulad**: [inflammor; entbrennen]. Anglia bírókoddot s annak szabálm állapotod-meg a ki-gyuladott háború (SzD: MVir. 68).

még-gyulad: inflammo C. inardesco MA. [entbrennen]. Az lelek meg vidamluhan, az isteni buzósággra erwshen meg gyuladgyon (VirgC. 131). Meg gyulada az mennyey jegesnek zerelemben (MargL. 19). Ha az yz Maria mennyey gyevnyevességgel es edesseggel megnem gyuladot volna, lehetetlen volt volna, hogy ennesok es nagy keserevségeket el zemedhetevt volna (CornC. 324). Mely aytatos aszonyállat meg gyuladuan az edes antiphonának kezdetyre, el ragattateek lelekben (DomC. 197). Emberek meg gyuladnak nagy hewseeknek nyatta (ÉrdyC. 516). Meg gyulada bosszu állásnak kínátságával ellenec (Helt: Krón. 14). Mykoron a drabantoc mayd mind az három árkot meg hidaltác volna, meg gyuladé a puszka por az várbelic közet és az fel gereszté az lator kertet (202). A kinek haza meg gyulad, ha mindiarast otany kezd, meg othattya (Frank: HasznK. 27b). Konstantinápolyban az esászár új házi meggyládtak és egy része elégett, azután az város is meggyládott, abban is elégett (MonTME. VI.247). A fénix több ritka nemű drága tsemétekből, a melyek könnyen meg-gyuladhatnak, magának egy fészket készít (Misk: VKert. 302).

méggyuladás: inflammatio C. [entflammung]. Az meg gyuladásban (?) szabados leszen (KBécs. 1572. D5).

Gyuladalom: [concitatio animi; leidenschaft]. Szerelm rabja vagy s nem más ártalomnak vesztett mérge, hanem e gyuladalomnak nyomott-el ereje (GyöngyD: Char. 195).

Gyuladás: 1) incendium C. MA. brunst, feuersbrunst PPB. Ebből az gonosz tudománynak szikrájából, iszonyú hamis valásoknak gyuladási származának (Pázm: Kal. 197) 2) [ardor, affectus animi; feuerifer, leidenschaft]. Minemew zorelmetes gyuladása vala akkoron az my dychőseeges aszonywnknak (ÉrdyC. 488). Szabd-meg igaz mértékét és határát támadó gyuladásidnak (Fal: UE. 444).

Gyuladékony: facile ignem concipiens SI. [leicht entzündbar]. Szent-életű egyházi rendekkel állja-meg, kikben adjon oly lelket, hogy mi utánunk aranyat, ezüstöt, drága köveket s nem pedig gyuladékony fákat, szénát s pozdorját épít-senek (GKat: Vált. Előb. fi).

Gyuladó: [exardescens; entzündbar]. A hamar gyuladó szerek között meztelen gyertyával jár (SzD: MVir. 257).

Gyuladoz (*gyuladozik* Hly: Préd. I.337): ignem concipio SI. inardesco Kr. [entflammen, entbrennen]. Tyzet yettem bozatan ez feldre es nyt akarok, hanem hogy gyuladogyon (JordC. 573). Monda az keresztlan: Zomeelozom; mert gyuladoz vala az ew zeit zyve lelke ny idvesséegwnknak meg kesesseseben (ÉrdyC. 559b). Mulatoznac mig nem az bor gyuladoztatta őket (Zvon: Post. I.44). Az tudományhoz való néminemő viszta fordult indulattal sokan gyuladoznac (323). Gyuladoznac gyűlösséggel, bujasággal (811). A nagy szeretet mennél inkább izgattatik, amál inkább gyuladozik (Hly: Préd. I.337).

Gyuladozás: [inardescencia; entbrennung]. Látnyuk, hogy az istentelenekben bosznállásoknak tüze légyen, mely minden gyuladozással a világi negédségnek pontomat táplálja (Hly: Préd. H.67).

Gyulás: inflammatio, incensio SI. [brunst, feuer]. El-öltani a gyulást: *compescere incendia PPB. Kyben vagon ilyésegnek yzgatasa, paraznaságnak gywlasa (Érsc. 301b). Gyakran kicsim szikrából nagy gyulás támad (Derk: Őflet. 15).

Gyulaszt: incendio, inflammo MA. anzünden, anflammen PPB. Eedes es zerelem istennek gywlaszo yzheoye (ÉrdyC. 93b). A toroc gyéc a toroc mirigyét gyulasztván, hogy a nyel-deklót meg ne fojtsa, a torkodát vízzel meg-rotortassad (Com: Jan. 57). Embertelen ember az, a ki a békeséget zavarja, és a haragosokat gyullasztja (Fal: SzE. 549). Bernárd titkon sok gyújtó lapdákat tapasztott őszye, melyeknek a víz sem árt-hatott, hanem inkább gyullasztotta (Fal: TÉ. 653). Gyullaszttya benne a nagyobb bizadalmat (SzD: MVir. 355).

föl-gyulaszt: succendo C. [anzünden]. A népet a gonosz emberekre fel-gyulasztani: *inflammare populum in improbos PPB. Meel nagy érdeeth gywlaszt föl: quantum materiam incendit (JordC. 837). A mértékletlenség fölgyulasztja a fűtalanságot (Hly: Préd. H.219). Gyulad-föl én bennem a te szerel-mednek tüzet (Bíró: Angy. 156).

még-gyulaszt: inflammo MA. anzünden PPB. Az zerelem tüze-langa euzómet meg gúlaszta (NagyszC. 45. KBécs. 1572. D5).

Gyulasztás: inflammatio MA. anzünden, entzündung PPB. Az mely karikát az rabok nyakokra verik, hogy ha elhalad-játok, bizonyos légy benne bíró, hogy gyulasztás történik rajtatok (MonTME. VI.316).

Gyulasztgat: accendo, incendio, instigo SI. [anfachen]. Gyulasztgatói és forralói az háborúságnak (Tócsi: Lil. 49).

GYŰR: depresso, commisceo, masso, subigo MA. kneten, mengen, untereinander mengen, dick machen PPB. Gyűrok, dagasztok: depresso PPB. Sárát hazugsággal gyurta s sikeretlenítette (Matkó: BCsák. 36). Próbáld meg; de itélem, inkább gymnál íret valahol, hogy nem mint szemben állanál (Kereszt: FelsKer. 170). Völtt állapotom sok gondolatul gyúrja bús elmémet (SzD: MVir. 79).

fúr-gyur: [condesso; zusammenkneten]. Csak a ti agyatokban furt-gyurt gondolatitok (Bal: Csisk. 316).

még-gyúr: depresso C. [zusammenkneten]. Kényszeritem, meggymrom, hódoltatom; subigito PPB. A süttő a tészát meggymván, a kemeceében meggymti (Com: Jan. 76).

őszve-gyűr: condepsio MA Zusammenkneten, Zusammenmischen PPB. Nyolcz lat tomsot tóry lagyan es gyürl őzne a tomsoul az tikmoy feiret (Fränk: HasznK. 31).

túr-gyűr: [pergo depsere; incrimenfort kneten]. (A szakács) előveszi majorságát, öl, vág benne, bontogat, túrja-gyűrja szű tisztáját, bele valót válogat (Pál: Vers. 878).

Gyűrő: [depsens; knetend].

sár-gyűrő: [vox contumeliosa; selinipdwort]. Bányász esküny, mellyel Símbar Mátyás nevű tudatlan sár gyűrő meg-
esékány-otatik (Matkó: Bácsák. Ciml. Látodé Mátyás, melly tudatlan sürgyuro) vagy (31).

Gyürogtat: [condepsio; Zusammenkneten]. Végre a mikot X. tőkben gyürogtatál, azokra röviden ez főlem a felelet (Matkó: BCSák. 40).

Gyürt, gyürott, gyüratott: depositus C. subactus MA góknötet, Zusammengetrieben PPB. A kovásszal sült kenyércse belől likatsos béli, a kovászatlan gyürt pogácsa főmött (Com: Jan 76). A fazakas sikeres gyürott sárból fazakakat főmál (105). Meg vetett tsulás nép földből gyürt főszkében (Orezy: Köhl. 128).

GYÜJT (*gyjt* WeszprC. 136. *gyjt* BodC. 5. *gyjyt* JordC. 390. 416. ÉrdyC. 18b. 76b. *gyjt* Pest: NTost. 11. 115. *gyjht* DomC. 9. 86. *gyht* VitkC. 22a. *gyjt* MüncH. C. 36. *gyjt* BodC. 8. *gyjyt* ÉrdyC. 17b. 36. Born: Préd. 389. 537. *gyjyt* Pázam: Préd. 47. 85. *gyjyt* RMNy. II. 191. *gyjyt* Monrók III. 117. Kem: Élet. 102. *gyjt* Helt: Krón. 12. Helt: Mes. 1. Mol: SzJán. 23. Born: Préd. 282. *gyjt* TelC. 21. *gyjyt* Illy: Préd. 1285. *gyjt* Helt: Krón. 129). acervo, cumulo C. colligo, congreo MA. Zusammen sammeln, Zusammenfügen PPB. Abrakot gyűjtök: pabulor; kieneset gyűjtök: thesaurizo; mézet gyűjtök: mellifico; nyálat gyűjtök: salivo; serogot gyűjtök: copior; nyájba gyűjtöm: grego; rakásba gyűjtök: aggoro; egy rakásba gyűjtök: concervo C. Hadat gyűjtöni: comparare *copias, *cogere cohortes, copias; tanátsot gyűjtöni: *rogere senatum PPB. Gyűtő ő magának konót (BécsiC. 5). Mőglággátoc maradni, hog piron-gasalkkül gőhön: colligat (5). A buzat gőhőc en cőrőmbö (MüncH. C. 36). A madarak marhat semit nem gyuytnek (VirgC. 53). Kestvezetok ezuo az konkolt meg egotesre, az buzat kedog gyvshetok az en zevremben (ComC. 36). Az tyza gabonat aztazban gytyi (JordC. 362). Sem arathnak, sem gyvethnek hew chryzoban (371. 528). Minden bőmődet elmedbe gőhőted (VitkC. 21). Kível ev magunk bevthi vala egyebeknek nevelyajokat (DomC. 9). Noegy yelos lelly yozagokat gyvethyünk roca (ÉrdyC. 390). Sok lemy yfnyak gyvethők kazadgsszokokat (415). Ky nem gyht, telozlo (Pesti: NTost. 145). Az mezy fegér elow hozza nyind, wlkumyt telro gyhtot wala (Pesti: Fab. 13b). Serogot gytye és elsőtőni által méno Propontia (Helt: Krón. 11). A Theodorie király minden felől nagy népet gytye (1). Az egimadarak főszkot gytythessenec árnyéka alát: ut possint sub umbra eius aves caeli habitare (Helt: ÚJT. K1). Igen gytytök az penzi (Mol: SzJán. 23). Az ki hazagsagnal gytyt marhat, meg árressöl (Born: Evang. IV. 303b). Az humar gytytő marha megkosodlic, az melly kedig keuesenkint gytytőc, megkosodlic mo). Az nap Saturnus feleget gytyt (KBürtfa 1783. Püj). Gőhőczen fűmny macanak haragot (Pál: Tan. 316). Az hol magyan volt, mind mellő gytytőc (Monrók III. 117). A gonoszok haragot gytytnek főjokre az igaz itélet napjira (Pázam: Préd. 6). Gytytőczetot nem volt szabad gytytöni az romái pápa akarattymőkkel (Pázam: Kal. 619). Hogy ponig a romai cardinálök veres bársny kőntőc és slyogot vischnőc, megve-
dic Innocentius pápa gytytőc orrill ezőhet (Pos: Igazs. II. 617). Sok kenyereket gytytönek halmoskőkben (Kem: Élet. 102). A mostani vitőcok többire tsak a pajkosok és a pépnek mes-
leki kozól gytytnek (Mok: VKert. 139). Hamar gytytőc

marha olyan, mint famoha, hirtelen kevesedik (Kisv: Adag. 104). Ilyen a világ! A mit gytytőcöl, kié lézen? (Mik: Törl. 379).

[Közmondások]. A ki nyárban nem gytyt, téiben agg eből bänkodik (SzD: MVir. 93).

be-gyűjt: congreo, colligo MA. versammeln, Zusammenfügen PPB. Tanácsot bégyűjtöni: *ediceo senatum PPB. Csak alig gytythetőcne be az assiosoknac fozlasi (BécsiC. 44). Be gytyhőd hew haznath (JordC. 59). Mind be gytytuen az ő zolgait (DobC. 160). Varázslőkört küllő, jövendő-mondókat, jósokat bégytytő (RMK. II. 99). És a zolgák bégytytőc minde-
neket (Helt: ÚJT. F6). Az zegenagotyas begylyttek (a házba) (RMNy. II. 191). Főmődő mondókat, jósokat be gytytue (Born: Ének. 350). Nem csak nyári, hanem ősz gabonakat es gyty-
mőltseket isten kegyelmessegeből be gytytönk kel (Kibrez-
cen 1619. D6).

égybe-gyűjt: congreo, conduco, coaduno, accumulo C. conyoco, concumulo MA. vereinbaren, Zusammenhäufen PPB. És magőhőcőc egbe mendenőcok: nunc congregato universos (BécsiC. 25). Herodes királ egbe gőhőczen a papocnac minden fedelmőcok es a nepecece irastudóit tadakozieuda ő főllőc, hol Xs zöletne (MüncH. C. 16). Isten arra gőytöt minket zerzetős-
ket egbe (GuaryC. 67). És országokból egbe gytytőcőc azokat (AporC. 76). Gytye-cetok egybe az konkolt (JordC. 395. 762). Elmedkődősőcok őmagat (kezde) egbe gytytöni (TelC. 51). Gyty-
cezetok egybe elezer a konkolt, az gabonat kedegh gytyhőcetek az en aztazomban (ÉrdyC. 128b). Doctoroknak mondásokat egybe gytythween (555). Completa wtan be meuy zeut egyhaz-
ban es oth egybe gytyhőd te elmedot (ÉrsC. 167). Vasarnapon egbe gytythi az kődőkot (Kibés. 1572. E). Gytyts egyben az hetnen fertiakat (Kár: Bibl. I. 129). Kegyelmed jó kémeket egyben gytytyén, az mi kegyelmes urunk parancsoltyját decla-
rálja (MonTME VI. 171). A fejedelmot arra bírta, gytytse-egybe a réformatus főrendőcoket (Dob: Pál. 132).

égybegyűjtés: congregatio, coactio C. collectio, concumulatio MA. versammlung, Zusammenhäufung PPB.

égybegyűjthető: congregabilis C.

föl-gyűjt: congreo, colligo, conyoco, concumulo MA. versammeln, Zusammenrufen, Zusammenhäufen, aufwiegeln PPB. Az gabona feyeth föl ne gytyhőcetek (JordC. 191). Esőwnek es föl gytye-cok az maradekty es tyzen ket kosarokat főlőcnek be az hwlladekytywal (525). Salomon kyrál esmeg föl gytye-c az kwnőknek maradekty (ÉrdyC. 190b). Testeet vettotee az arneek zokben, de az kerőztytenek annak wtanna föl gytythween nagy tiztőcletős helyen el temetők (ÉrdyC. 595). A szárazsíg föl gytyti az párat az egh alá és abból lézen eső (Cs. II). Zonayokuth alyk waryok föl gőtye-c (LavT. 1104). Fel-gytytyé az hadba minden népet (MA: Bibl. 1267. 285). Az szé-kelysőcget mi felgytytyük fegyverre (RákGy: Lev. 328).

fölgyűjtés: congregatio MA. versammlung PPB.

gyűjtőn-gyűjt: [pergo concervare; emsig sammeln]. No begylyne arra szorgalmatosoc, hogy ezac rakton rakynic es gyty-
tőn gytytsőc, akar kellesse akar ne, akar iol akar gonoszal (Born: Evang. IV. 263). Negyven esztendőig mind gytytőn gytyt (MA: Seult. 876).

mög-gyűjt: [confero; Zusammenstellen]. Maria megtartá-
tala mond ez igőcoket meg gőhőczen conferens ő zündöc (MüncH. C. 111).

őszve-gyűjt: [conrado C. congreo MA. Zusammenhäufen, versammeln PPB. Egybe hordatol, őszve gytytetet; congestitius; folyamatonkon vizec őszve gytytök; corroro C. Öszve-szümla-
lom, gytytőc; concenturio PPB. Predicatio meg vögezzen, ezwece gwytyndala mond az papoklat, kyk az helyon valanak (EltC.

7). Ellyntóth, ozloth gondolatlat tartoztat égben es őszvegyűtenél (NagyszC. 84). A completanue vtnna mebbe a capolaba es őtőgel gőc őznó elmedet (VítK. 11) Nem gyeyten szve wnekly gwlekezesekoth veerbelel (KeszthC. 23) Gyehok ezve nekly w zentyt, klyk zeryk whagnysat adozzasokon KulesC. 120). Őszve gyűten mind az tí papokat (FfL: Bbl. 2). A mely csutakokat az a víz az hídnak hordván őszvegyűjtőt s vert vala azokon hágesühnk vala élet koeczkatató kacszkodással által (Monlrok VIII.352). Paranesoltuk, magok keze alatt levő halainkat őszvegyűjtívén, ígykezesnek Közgyelmedhez memi (RákF: Lev. 176). A két jantsír a több társait őszve gyűjtívén egy pátzra, mintegy ötvenen felénk (Mik: Törl. 255).

őszvegyűjtés: [conervatio, flatura C. congregatio MA versammlung PPB.

Gyűjtékész: [conacervo, negotior; zusammenhäufen]. Sokac hamys bezedeknek nyatta fcsveensere gyeytekésznek; per avaritiam fictis sermonibus negotiabantur (JordC. 85s). Nem ő magoknak, de másnak keresnek, biles Salomon úja, másnak gyűjtékésznek (RMK. II.191).

Gyűjtékész-ik: [congregor; zusammenkommen, sich versammeln]. Gyűtkezni alattomba, pártolkodni; conspirare (Mel: Sám. 333).

őszve-gyűjtékészik: [congregor; sich versammeln]. (Mel: Szlán. 70) [Az idézett hely nem volt megtalálható. Szerk.]

Gyűjtemény: parta, collecta, quiesita bona MA. erworbeno güter PPB. Ez vilagnak fiai okosbak es fölelőbbok az gonozalvalo gyűtmenure (Frank: HasznK. 59). Ott tegyéték-le gyűjteményeket, a hol lopók es tolvajok hozzá nem férhetnek (Pázm: Préd. 86). Minden érdemelet és gyűjt-ményidet, melyet ifűnságotól kerestél, meg-fojtottad (73). Kié leszen sok gyűjt-ményed? (MA: SB. 94). Nem esoda az, hogy annyira haladott szegény Balassy Menyhiárt gyűjt-ménye erre az gonoszásra befedésére, prokatoroknak és egyebeknek is kiosztogatottat (LevT. II.128). Atyám baráti fel-vérén ígyinket mondák: nem szűnyia-e sok gyűjt-ményünket? (GyöngyD: Char. 18). Meg-jöhét még egyszer Keménye, ha más nem, kilozza kieneses gyűjt-ménye (GyöngyD: KJ. 121). Isten ugy meg-űntözi mennyből a földet, hogy a mező kedves illatús hasznos virágokat neveljen, kikről a méhek-is gazdag gyűjt-ményeket hordhaszanak (Misk: VKert. 648). (A herék a méheket) nem segellik, hanem inkább az ő gyűjt-ményeket emésztik (646). Azoknak gyűjt-ményire reá mennek és el-kóborolják (Misk: VKert. 643). Gyűjt-ményedűl tégy valamit félre a menyeyi kintsek gyűjtéséről azon igazságot főb helyeken említette (Pázm: Préd. a1). **2)** cumulus C. acervus MA. [haufe]. Az tel kazdagsagnac gyűjtésit meg bantya nehessesgec es betegsegec miát (KGalgóc 1582. Fv.).

Gyűjtés: **1)** cumulatio, congestus C. zusammenhäufung PPB. Egy rakásba gyűjtés: conervatio C. Lőlkü lozagoknak gyűtése (DebrC. 129). Mikoron az ő annia küllbenie őt-et vay gyűtesre, ő ah mit gyűt valah, mind a zegenőknek oztogatnia vala (168). Azonkeppen vagon nyúdden lelky yozagoknak es gyeyteese (ÉrdyC. 394). Kristus a menyeyi kintsek gyűjtéséről azon igazságot főb helyeken említette (Pázm: Préd. a1). **2)** cumulus C. acervus MA. [haufe]. Az tel kazdagsagnac gyűjtésit meg bantya nehessesgec es betegsegec miát (KGalgóc 1582. Fv.).

abrak-gyűjtés: [pabulatio C. [das futterholen]. Abrak-gyűjtés, abraklós: pabulatio PPB].

gabona-gyűjtés: [frumentatio C. kornsammlung C.

had-gyűjtés: [exercitus collectio; werbung]. A had gyűjtés nem egyéb, hanem az embereknek merő bolonságc (Frág: Serk. 781). A királyok végtire látván, hogy kevés haszna volna a keresztes hadnak, a had gyűjtést elhagyák (Mik: Törl. 229). Ilven keresztes had gyűjtés egynehány izben volt (228).

kincs-gyűjtés: [thesaurizatio, thesauri collectio MA [Schatz-sammlung]. E világi telhetetlen kincz gyűjtés nagy szorgalmatos gondot kenm (Born: Préd. 548). Az kincz gyűjtésen szűge szive (MA: Scult. 877).

pénz-gyűjtés: [collectio pecuniae; geldsammlung]. Kicsiny-től-övega nagyig a fősvénységet és pénz-gyűjtést főzik (Pázm: Préd. 357). A kik életüket pénz-gyűjtésben töltik, végre üresen találják markokat (821). Az anygalok pénz-gyűjtésbe nem olegyűtik magokat (910). Gyökere minden gonosz kívánságcokne az penz gyűjtésre való ígykezeset (Zvon: Post. 111). Kiki az olly félhöz adhattya magát, az mellynél pénz gyűjtésre, jószágc-szerzésre mehetne (MA: Scult. 615). Hamis pénz gyűjtéssel a dűszagolagnak sorsira számod magadat (Fal: SzE. 518).

[Gyűjtet]

föl-gyűjtet: [colligi jubeo; versammeln lassen]. Föl gyűjtetee, kyt hol meg találhatanak (ÉrdyC. 525).

őszve-gyűjtet: **∞** Mi őszve gyűjteténk az áros embereknek az ebőt, kik ismériek ennek az atyját (MonTME. VI.192).

Gyűjtvény: [cumulus, acervus; haufe]. Ez rezősgec on-doksagnac gyűtmenue (GuaryC. 5). Azert ez rezősgec semmi nem egyéb, hanem csak hynőkenc coporsonya, vudagsagnac aztaga es gyűtmenue (NagyszC. 127). Tevág minden lozagnac gyűtmenue (268).

Gyűjtő: [colligens, collector; sammler]. A gyűjtő senki megnac porha (BécsC. 5). Az zent alazatosag, ky nyudeu lozagnac gyűjtwie es gywkere es meztartoya (VirgC. 62)

abrak-gyűjtő: [pabulator C. [futterholer].

bőr-gyűjtő: [cardo; gerber?]. Az bőr gyűtők szegény var-galnak, szőczeknek keniereket ol vettek (Kár: Hal. Rij). Bőr gyűtős, timaris voltam (ComKal. 16). Fülelben, hogy az bőr gyűjtő tolvajok felől fel-küldöttünk volt, Veselényi urunk ő maga számára egy eszmát attunk (MonTME. I.106)

fa-gyűjtő: [liguator C. [holzfäller].

gabona-gyűjtő: [frumentator C. MA [kornsammler].

pénz-gyűjtő: **1)** [thesaurizans; geld sammeln]. Pénz gyűtő fősen papok halliatok es erzetők ezt (Mel: Szlán. 67). **2)** [senos aerarii; kassier]. Kiki mind valamint indult szűche ollynac véli őtet, ha ki sir szűche véli, az pénz gyűtő pénz osztónac, az kuklas kuklasnac (Born: Evang. III.121).

Gyűjtőget: [colligo frequenter MA. emsig sammeln PPB. Isten izrael nejét így gyűjtötte sokszor őszve a sidó birák ide-jében s még ma-is ekképen gyűjtőget műket sz. lelke által (Misk: VKert. 364). A méhetske a maga társaságát szereti, kincz számára egész nyárban gyűjtőget (636). A látat fel-nyit-tatta s azt mondotta: Ez az a mit gyűjtőgettem az erdélyi ekklesiák számokra (Bod: Pol. 89).

még-gyűjtőget: [colligo; chesammeln]. O ha en en uramnak, Jesusnak az keretzfűm chesepvekvec zent veret meg gyeytyektettem volna (CornC. 182).

[őszve-gyűjtőget]

őszvegyűjtőgető: [collector; sammler]. Az egyűjtusi királyoknak tárházokban negyven-ezer könyvokból-álló bibliotheka volt, mellyeknek őszve-gyűjtőgetője Aristoteles volt (Hall: Paizs. Előb. 2).

Gyűjtőz-ik: **1)** [congregor; sich versammeln, zusammenkommen]. Ennek vtnna kezdé tanoytany es sokszghw sereglek gyeytezenek lw hozya (JordC. 463). Varkucs Tamás vala egy kis erővel, Simmánnál gyűjtékész, mert nem sokan vala (RMK. III.27). Az új király akar nevet keresni, nagy erővel hamar kezdé gyűjtékészni (III.347). Királylyal bémene Babilóniában,

Perdica fő néppel gyűjtözék tanácsban (IV.170). Mely had Kassánál gyűtözék (Montrók III.108). Annál nagyobb hadra gyűtözék vala (Cserényi; Persf. 54). **2)** [negotior; handeln]. Az io mywellkedetben iol gyűtözök, ky azokath, kykoth kezdet, el wegozo (ÉrsC. 218b).

égybe-gyűjtözök: [congregor; sich versammeln]. Egybe gyűjtözöte Samaritanac hogiba (BécsiC. 219).

még-gyűjtözök: [cumulor; sich anfüllen]. Még gyűtözök az en zyvein en wramak zorneloben (ÉrsC. 123).

őszve-gyűjtözök: [congregor; sich versammeln]. Rokony es baraty ewzue gywytewzien az boldogtalan anya cze-krow, kyk lezneluata, semmyt ezobe nem vezennala (ÉhrC. 156). Ty wzue egyotembe gywtözayn es az en lelken ty veleték egyotembe a my vrunk Iesus Christusunknak hatalmuual (Konj; SzPál 139).

Gyűjtözés: [negotatio; beschäftigung]. Hagyatok el edes atyamfay az arwlattasnak es ragalmazasnak, leleseth es gyűtözöseset (ÉrsC. 224b).

GYÜL: convenio, congregor MA. sich versammeln PPB. Ot lata giwluen sok kilowb kwlemb madarakat (VirgC. 51). Gwluenok az pisepek egyházának piaczara (16). Knaplsnak hazához giwluenok, ki azon ezotendoben pispök vala sídosagban (WeszprC. 8). Gywluenok hw hozza nagy sok seroghók (JordC. 392). Az kerztyenek, kik oda gywluenok vala, orzének labok között, mynt ha sok dyaok ky fwtottanak vona az egyházból (ÉrdyC. 143. 113b. 565b). Ime el kezdetben megh nemwhya lellessem el fogyni es oly mynt nag kessen gywluethny (ÉrsC. 392). Isten, szűz Mária háborítól védjen, Hatvanban gyűtötek, hogy jó végre légyen (RMK. 1205). Az Kidron patak olw gyül, fog-ságot Jezus szonval az ártatlan, kímzatik és vorotik (II.138). Eszt ő, ha minden serogel remia gyül, sem tetheti (Helt; Bild. 1c). Tízöney doktor és négy scharvosok gyűtötek volt hozim (Nád; Lev. 61). Gyűlönse az áldásnac völgyébe (Kár; Bibl. 1391). Gyűlötöte ide fiaim (MA; Bibl. 146). A buzinae polyunya és szalmáns gyül (Vás; CanCat. 601). Tihul gyült soe ledér mint egy fejedelmet, immar vgy tartya vala (Hlyef; Jeph. 2). Rédey igen erőlködik hadat gyűjtöni, de lassu gyül hada (TörtT. 1106). Az fiuból többen is gyűlönék az a legnyhez (III.102). Nagyságod ne hadja gyűlni az ellenséget, ha modja van (MortME. VI.19. 199. 215). A tükörrel kezdi tanácsát, gyűl-e vagy oszik artzáján a páros (Fál; NA. 112). Aligam lépett nagy házába, reá gyűlönék féslett társai (Fál; NP. 291).

[Közmondások]. Ebül gyült szérdélence, obál kell el veszni; malo paria malo dilapsatur (Com; Jan. 188). Ebül gyült, obál költ; malo paria, malo dilapsa PPB. Oda gyül, a hol úgy is van (SzD; MVir. 125).

be-gyül: **1)** [congregor; zusammenkommen]. Hasonlatos menyeknek orzaga az tengherbe vötöt varsához, kyben minden felele halak be gywluok (JordC. 396). Mykoron az vendegségöt el kezötytötök volna es kylenb kylenb wrak es fejedelmek bel gywluenok volna, ez imbor yfww ezebe wovwe maguut (ÉrdyC. 708b). Bé-gyül a városnak minden szomszéd-sága, a csudáló népek tolong sokasága (GyángyD; K.É. 431). Mikor begyűltünk volna az templomban, ideki rowolkodás lán (TörtT. III.101). A szaladságnak végső pompáján nemzetek begyűltek, s készűltek torjára (Orezy; KultSz. 33). **2)** [adimplor; voll werden]. Kylenez honap hogy bow gywlo, nagy zepszegow leyant züle (ÉrsC. 153).

égybe-gyül: congregor MA. sich versammeln. Paruóda egbe gylni minden serogöt (BécsiC. 15). Földi királok elő al-lanak es fejedelmek egbe gylének vrak ellene (DobC. 15). Kyk mynd egybe gywluenok vala, kerlyk vala látot (JordC. 707). Neogyed napon az tengher hely halnak egyben gywluok

(ÉrdyC. 7b). Annac okaort harmad napi aytatosságoknak wtama egbegyöence (TelC. 4). Hogy egybe gyűlönék mind feltámad-nának, az lévai haddal ők őszvehallagának (RMK. III.95). Hol-nap gywluok egbe az waduzotak (LevT. 169). Ez világi királyoc egyben gyűlök (MA; Bibl. V.3). Az bussal egyben kerekedet, gyült és őszve nőt évből apró mirigy lészen (Com; Jan. 60). A pésma matskánac köldökénél egyben gyült alatt vér (62). A hivatalos orvosok egybe gyűlönék a palotán (Fál; NU. 315).

[Szólások]. Egybe gyűltek a jól sülttek; egy söt nyalók (SzD; MVir. 118).

égybe-gyülés: congregatio, conventus MA. versammlung, zusammenkunft PPB. Chótörtökön az kődök el kezük az egbe gylést, meliek osztanan az deliselektől el ősztetönek (KBécs. 1572Ev). A holdogság minden joknak egybegyűlésével való tekkéletes állapot (Hly; Préd. II.256).

égyyüvé-gyül: [congregor; sich versammeln]. Mykoron egyyewe gywluenok mynd fyrtfww, mynd azzonyallat, be tel-lyesehek mynd az törwennek bezoedyth (JordC. 269). Egy-gywe gywluenok en wramak ellene (719). Sok nap egyyüve gyült (Ver; Verb. 129).

föl-gyül: congregor, consurgo MA. sich versammeln. Ha ky kerdenee mykeppen gywluenok oda mene hallottak [igy] felel ez zedec vylagon nagy mezzo földről (ÉrdyC. 11). Föl hydretöteke orzagaat, hogy felel gywluenok (323). Föl gywlu vala nag sokasag, hogy ez yget meg halgassanak (ÉrsC. 183b). Egy husvét napjára fölyűlönék régi szokások szerént ah har mineszor való szűzezer emberok (RMK. II.22). Igen jól tselekedötöte hivoz, hogy ide a siralmas házböz ilyen tekkötötesen fölyűlötöte (Mezy; 3.laj. II.125). Ki föltöben az embereknok s ki megmván az Báthory Gábor eskeleketit jó akarantjából, hogy csak menekedhessék meg az Báthory fejedelemségötöl, fölyűle és oda (Koloszwára) mene (TörtT. 12).

gyültön-gyül: [multiple congregor; von allen seiten sich versammeln]. Mindenféle országokra postüüt, esauszait becsötöta erős parancsolatjával, hogy minden helyekről gyültön-gyűljenek és hadban induljanak (TörtT. 1693). Mas fölé Smilhez mind gyültön gyült az török (II.292).

hozza-gyül: [advenio; kommen, ankommen]. Az atfiaiak hozza gywluenok (VirgC. 29). Mykoron halalara ywtot volna, hozza gywluenok az imbor atyafyak (ÉrdyC. 23. 601). Külöz az ő zerötötös lemi hozza gylönse (TelC. 56). Egy akaria, hogy mindenek ő hozzá gyűllyönse és pisztoroknac ismérjé őt (Zvon; Post. 1739).

hozzagyülés: [adventus; ankunft]. Nem vala üngodalm a nepenek sokzer hozzaü giühessékert (DobC. 119).

még-gyül: **1)** [congregor, congregor; sich anhäufen, zusammenkommen]. Ewzwunk zyzy meg gwluenok tengernok keze-pyben (AporC. 143). Megh álla az folyo es megh gywlo meclsegh az vyznek közöptöte (JordC. 11). Halwan, Joswe; az megh gywluh nepenek zengbesöketh, monda Moysesnek (69). Oth az tamoyhawanyok megh gywluenok wala az sydoktwl való felelökben (699). Meg gyült a nép (Helt; Krón. 85). A romajak ismét meg gyűlönék fölö Pannoniában (Pethö; Krón. 4). Bor itállal hozhad meg vérod; esak ételal lassu gyül meg ned-össégöd (Foly; Schsal. 29). **2)** [reunio; rings unerschlossen]. Sok szép serog angyal nagy háladással isten székít meg gyűlé (Bálassa; Ének. 11).

őszve-gyül: coeo, conventio C. Com; Vest. 123. [zusammenkommen, sich versammeln]. Őszve-gyűlni; tagitare coetus nocturnos; őszvegyült víz, a honnat másnyá vészük a vizet; diwüdena PPB. Őszve gywluoc ellenen a süntikálök (Helt; Zsol. 65). Bisztattya wozélyünkro sok számu lovasság, sok világ szegletöl őszve gyült pogán-ság (Zriuy. 1.81). Montöl tol

vajabb volt országunkban, az gyűlt-öszve a mi dobolásunkra (Zrinyi II.176). Az mely öszvegyült hajdúk ott voltak, el akartak oszlani (TörtT.² I.445). Mig az török Budinál öszvegyűlvő volt, mi az hadakkal megvártuk, hogy eloszoljanak (IV.157). Az esszárj reád való haragja miatt kellett öszvegyülni (MonTME. VI.116).

[Szólások]. *Öszvegyűlték a jóból sülttek*: amphictyon consensus MA. (Kisz: Adag. 26).

öszvegyülés: [congregatio, conventus; Zusammenkunft, Anhäufung]. A vízeknek öszve gyűlést nevezte tengőrnec (Helt: Bibl. I. A). Hetedic napon nyugodalomnac és öszve gyűlésnec szent szombattya lésson (Kár: Bibl. I.110). Az szoleknek az hóval öszvegyűlések lésson (KNSzombat. 1613. E.) Eő maga tulajdon zolgáit koldgúe el, meli által az özvee gyűlésnec orayat nekik tuttokra adgia (TörtT.² III.172).

Gyülekezik-ik *gyülekez* (MonTrók. XV.583): congregor, convenio MA. sich versammeln PPB. Vilagokat góituan mend öhozia gőlekezőnec (BécsiC. 38). Iesus ői vala a tenger mellet es gőlekezőnec ő hozia soc gőlekezőnec (MünchC. 37). Erthetyők mind az ot gőlekezőnecnek egimastol elulastat (VirgC. 116). Zerzetős sidok gőlekezőnec tanuchba (WinkIC. 137). Gyakorta gőlekezőkvala ő taneitwaniwal oda (154. JordC. 590). Kyk kezdetewl foghvan menyeknek gyewlekezőnec vala (ÉrdyC. 487b. 542b. 573b). Amnya zent egyhaz feyeenek isthők, mykopen keryaly draghalathos barson gyewlekezőnec pokroczban (ÉrsC. 182). Sasinban gőlekezőnec (a törökök) (RMNY. II.37). Az hol choportokban török gyülekezik, az Zrini kezűtil gyorsan el szélledik (Zrinyi I.108). A tolvajbó pandúrság most gyülekezik (MonTrók XV.583). A tarka vízi kigyó az ő tsipésével azt tselkizi, hogy igen sok víz gyülekezzék az embernek hasába (Misk: VKert. 624).

alá-gyülekezik: [desuper congeror; von oben her sich ansammeln]. Egy kysded cheergheteg foly el, ky magyarwl hazaal zynecnek newzetetyk és gyewlekezőyk az magass hegyekről alaa (ÉrdyC. 577b).

be-gyülekezik: [immigro; einwandern]. A földnec minden részéről bé gyülekezőnec és meg telepszec Abrahammal (Zvon: Post. I.326).

egybe-gyülekezik: [congregor; sich versammeln]. Még tartatnac ez napoc az egbe gőlekezőt népnec eg seregében (BécsiC. 73. 13). Valahol ketten egbe gőlekezőnec, en ő kőzöttőc vagoc (MünchC. 48). Ez vilagbol egbe gyewlekezőnec legyen egy zinetek (VirgC. 122). Feiedelmek egbe gőlkőznec Christus ellen (WinkIC. 178). Valahol ketten avagy hárman az ő nevében egbe gyülekezőnec, ő azoc kőzöt vagyon (Zvon: Post. I.691). Bethlen Gábor urunk ő naga adá értésünkre, hogy oda ki Magyarországra valami kevés hajdúság gyülekezett volna egyben (TörtT.² I.418).

egybegyülekezik: [congregatio; versammlung]. Ez istennek zolgalo leanyanak egyben gyewlekezeteben nyinden azzony-embery gyarlasagly ky wzesek (VirgC. 110).

fő-gyülekezik: [congregor; zusammenkommen]. Zerzetes neppek fel gyewlekeztiek wala az pynkestli napynak imnepeert (ÉrsC. 159b). Ammon fel gyülekezik, hogy meg verje őket (MohF: LTárh. 36).

még-gyülekezik: [congregor, coacervor; sich versammeln, sich anhäufen]. Mend férfyy es azonember, kyk ottagyel meg gyulekezőnec nagy sokassagyal (EhrC. 58). Annas pypók köldé flusth kőzözveen Kayfas pypókhöz, hol az zerzetős sydok ees az venők megl gőlekezőtek vala (WinkIC. 169). Zykseegh ez neppek kezűl, kyk nyindenkoron velvünk vanak megl gyulekezőwen wr Jesus fel tamadasara egynek byzonsagynak lenny (JordC. 708. 442). Ha in conservatorio lésson (a pénz), egy-

nolmány esztendőre meg-gyülekezik (Zrinyi II.183). Hadat besztának ki, kik az Báthori hadát ne hagyják meggyulekezőni (TörtT.² I.594).

öszve-gyülekezik: ∞ Az gonosz gyulekezőt öszvegyulekezt vala ői ellenem (MA: Bibl. I.133). Ronts meg szekerét papánac és a töröknek, tafároknac lovat, hogy az te népeid bekéségben öszvegyulekezhessenek (MA: Scult. 16). Mi keresztény emberek gyakorlatysággal bizonyos helyekre szoktunk öszve gyulekezőni (Sam: Cor. I).

rőa-gyülekezik: [aggradior; überfallen]. Az sobesvári katonák rőa gyulekezőven tegnap az vásárra, az katonákban hármat vagy négyet lecsapkodtak (MonTME. VI.228).

Gyülekezik: **1)** [congregatio, coacervatio; Zusammenkunft, Anhäufung]. Az owdregy oltere vezetel, kewneknek zernew gyulekezősened (EhrC. 54). Ennek wlauna gyulekezősthi twiek es nagy syradmatli: postea congregati sunt et fecerunt lamentationem (ÉrsC. 105). **2)** [conventus, conventiculum, coetus; versammlung, konvent]. Gyulekezősok kiwl: absque sinagogis Némfíl. 207. Vala az gylekezősben nemynemw frater (EhrC. 66. 29). Samson Dalida newyyw parazona nyatth, Christus sido gőlekezősnek ahoksga nyatth (WinkIC. 179). Ha be menent ty gyulekezőstokben vala meely ember (JordC. 834). Népeknek sokassaga meg kernekez tegedeth ez gylekezősnek okaerth: propter hanc synagogam (KulcsC. 10. 24). Semmy gyulekezőssek awagly zollások nem woltz az orzagnak (RMNY. II.130). Az aszszonyok jobbára a szerlem traktáit forgattyák a beszédben, ewel mulat leg job' izüm a pasztás gyulekezős (Fál: NA. 189).

közönségés-gyülekezik: [capitulum generale; general-versammlung]. Bezedékett gyakorta nynyustereknek es egyéb barátoknak es yelenen kewzewnsages gyewlekezősnek mondgyuala zent Fferencz (EhrC. 116).

Gyülekezet: **1)** [collectio; ansammlung]. Mégfogátkozuanac a catornec es vízeknek gőlekezőt: collectiones aquarum (BécsiC. 24). A nyelv hivattatik minden hamissg gyulekezőténec: universitas iniquitatis (Ily: Préd. II.246). **2)** congregatio, conventus, coetus, collegium C. concio MA. versammlung PPB. Nemynemew predicalb frateroknek gylekezőty (EhrC. 66). Vnőltó mend a gőlekezet nagyonal es megaldac isent, ki őbele remnekedőket meg zabadeit (BécsiC. 172). Az zent egyhaz nepokne gőlekezőty (NagyszC. 329). Nem vagy bwlezen zolo, mikopen ilenek ilen zentsages gyulekezőnec feiedelmehez (VirgC. 67). Vonznak tyeket gyulekezőtytyekben: tradent vos in conciliis (JordC. 383). Tanituan az ő gőlekezőtytyben: docens in synagogis eorum (Fél: Bibl. 5. 14). Sola az igaz tanitók el nem fogyatkozta, gőlekezőtytyeket hirdettenek, könyvek irtanak (Pázm: Kal. 162). Az constanzinapolyi pypókról nevezet-szerént nem emlékezik az niceabéli gőlekezőt (677). A pypástik más fejet-is csinálnak az ő gőlekezőtytyeknek, a pypát (Pázm: LuthV. 8). Az szenteknek gyulekezőty, egyssége (MA: Scult. 215). És gyüle mind az egész sokaság az gőlekezet satornanc aytaja eleibe (MA: Bibl. I.91). A gőlekezetben (in coetu) soltárok énekeltnek (Com: Vest. 91). A sidoc a synagogákban, gyulekezetekben a főrüti szemérem testnek első bört környűlmetélic (Com: Jan. 130). Midőn már az egész gyulekezet helyére fült volna, a tsaszár bivatá a tatár künöt (Mik: TürL. 265). **3)** [turba, multitudo; haufe, menge]. Kőuetecc otet soc gőlekezőt (urbae multae) Galileaból (MünchC. 20. 26). Mykoron latta vona az sok gyulekezőt, monda: cum vidisset turbam tumultuantem, dicebat (JordC. 380). Vala az nepnek gyulekezőty (turba) egytetemben oly mynt zaz hwazan (708). Meg szaporitlac, es gyulekezet népe teszlec tegedeth: multiplicabo, et faciam te in turbas populorum (Helt: Bibl. I. Aa2). Népeknek gyulekezőtyi szarmaznac tetőled: populi nationum ex te erunt (IR2).

nép-gyülekézet: comitiatus C. [volksversammlung].

római-gyülekézet: [ecclesia Romana; römische kirche]. En mindenekben híven és igazán igyekezem az római gyülekezetnek vallását magyarázni (Pázm: Kal. a3).

szent-gyülekézet: ecclesia; kirche C. Szent gyülekezetből való kitiltás: excommunicatio C.

Gyülemény: [collectio; ansammlung]. A községlákról érkezett gyülemény vezetéskék jobbjára zörgéssel szakadnak (Fél: NE. 15).

Gyüleményös: [concurvatus; angesammelt]. Nem csak várni, hanem magát mindenével öszve, gyüleményes gazdag értékével vendégének adni igaz szerelmével (GyöngyD: MV. 11).

Gyűlés: concursio, concursus, coetus, concilium, comitia, conventus, celebratio, homilia C. versammlung, landtag PpB. Gyűlés a beszédre: concilius, redeversammlung; gyűlés a látásra: corona, haufe zusamer PpB. Gyűlést tartani: *agere conventus, concilium *habere; gyűlést hirdetni: indicere, convocare (concilium); a gyűlést januáriusra halasztani: comitia in Ianuariam *protulere PpB. Ez gyűlésből közel tíz óra telék (RMK. II.151. 171). Ez el mivt posony gyewles wegezese szerint az adnak fele az ny kezewokba kellene szolgaltatny (RMNY. II. 181). A war meze ewe zöndöllessen okarthe lezen a gyűles (LévT. L274). Bizonyara ritkan es röstessen tartatnac illendö gyűlesce vagy Romában vagy másut (Zvon: Osiánl. 81). Nagy állhatossággal és nagy szereléssel kezdék-el a gyűlés (Egyl-Rendl. 177). Csörol gyűlésekröl gyűlésekre magát hordozattya (Zrínyi L19). Kegychmedel kérem, ha ez gyűlésből embero megérkezék, mit végeztek értésenre adni ne nehezotjé (Monte. VI.38. II. 185). Elronit a gyűlést mondván, gondolkodni fog és tudokra adja (Mik: MulN. 283).

céh-gyűlés: [conventus collegii; zunftversammlung]. A céh-gyűlést is bezárt ajtókkal, titkon, setében szoktak tartani (Bíró: Préd. 5).

ország-gyűlés: comitia MA. diæta PpB. landtag Nom. 7. reichstag PpB. Az gywmelech kertheth Czeceoy Pethertöl, nykor ország gyűlesben volt, el foglalthak (RMNY. II.198). Az jövendö országunk gyűlésigaz gubernator unruk Magyarországhoz semmi közöt nem ártya (HL126). Hol vadnac, kik országgyűlést es mulato napokat hirdotnac (Dörn: Préd. 572b). Ha az ti religioce az ország gyűlésében javaltatnac és bévé tetéce, más bé vanöe (MA: Seult. 906). Megléssen az ország gyűlése (Haly: Adal. 181). Azert ország gyűlese leuen, ország-bíróina tetetence az M. Tullius Cicero, és C. Antonius (Deesi: SallC. 18. A nehez terlus dolgokban ország gyűlési hivattatnac egyben a tí fö rendekből négyce eleitöl, nagy urakból (Com: Jan. 112). Fö képpén az ország-gyűlésének alkalhatossága (Csizi: Sij. 11).

országos-gyűlés: x Kiraly parancsoltatnyal valamöly bizonyos helyöt napra vagy országos gyűlesre monmenek (Ver: Verb. 28). Az magyarok közt hogy soe változás len, egy országos gyűlés az Rakossan En (Valk: Gen. 33).

végező-gyűlés: constitutus C.

zsínat-gyűlés: synodus PpB.

Gyűlésésesko: conventiuncta, conventiunctum C.

Gyűlevész, gyűlvész: 1) [concilium; versammlung]. Ha gyant mynd az papokat es az egyhez gyvl vezth egybe gywhy: insit sacerdotis convenire et omne concilium; tyduan, hogy az gyűlevészek egyik reze szücsösök volhnak, más reze tharyszoket, nagyon föl kyaytta (JordC. 783). Meg tiltac a gyűlvészeket, mellyce partyát tognac vora a gonosz ténökece (Holt: Krón. 165). És gyűlvész özne gyűlytém, förlakat: adsumen tepuo viros (Holt: ÚJT. I. 9). Láttatok, mely szepen segöti

Sümbárt a tridentoni gyűlevész (Matkó: BCsák. 68). A tridentoni gyűlevész megengedö a képeket furni, faragni (Pös: Igazs. 331). Nagy gyűlevészekben fényen bizakodnak (Könyi: IRóm. 58). **2)** convena, gregarius MA. [hergeleitener]. Gyűlvész nép: convenae C. Sok gyűlevész népek seregdedben léznek (RMK. II.106). Aflo fejethen, gyűlevész nép (Mondók III.155). Soe gyüle vizz nepec seregdedben léznek (Hoflgr. 2). Gyűlevész nép: sermorum civitas (Deesi: Adag. 157). Külföldi gyűlevész östa praedikatorokat rói kőszertettek (Pázm: Kal. 396). Anyi különbség vagyon a Christus serege-között és az újonnan futamadott gyűlevészek-között, mennyi az ég és föld-között (586). Az gyűlevész nép, melly vala ö közöttöce, kívánsága öse (MA: Bibl. L120). Az had gyűlytös és öföle gyűlvész vitözkecne táplála nem egyeb, hanem az ember-knee bolondsága (Prág: Serk. 781). Hon vadnac rab szája a magában meg hasonlott angustina confessio gyűlvész hadinak (Bál: CsIsk. 138). Azon dühös nép sok gyűlevész népekkel reánk ítvén, praedat vetöcnek ödes nemzetünkben (Mogy: Zsú. IV.19). Csöselök és gyűlevész gaz sokaságok (GKat: Válys. II.1333). Infestálják orszögüt mind vizen s mind szárazon holni gyűlevész kajtar hadak (Mondók VIII.217). Egy vjda támadott volt Havasföldében, melynek gyűlevész hadasokaját megverték (TörtT² II.57). **3)** [collectus, collectio; gesammelt, sammlung]. Az concordiarül irt gyűlevésben egy ilyen tractatus vagyon (Pázm: Kal. 251). A concordiarül irt gyűlevész könyvben egy ilyen tractatus vagyon (Pös: Igazs. 1500). Jobb az egybeszoktattakból álló nyáj, hogy-nem valami gyűlevészből áll (Misk: VKert. 219). Veszta nyomdök a rája fökövö terh fölé, a mint magam-is iszra vettem gyűlevész istoriümnek első levelén (Moln: JÉpül. 231). **4)** [promiscuus; gemischt]. Miképpen mondhattyne, hogy diezörje ö ez ilyen gyűlevész zuzavart (MA: Tam. 1288). A zavar, gyűlevész abajoz avagy alakor a barom kedvéjért vettök (Com: Jan. 26). **5)** [nauci, flocci, nili; unnütze, wertlos, geringfügig]. Olymyth o vylagnak gywhue gamay löthök (Konj: Szpál. 137). Kierth [Krisztusért] myndonket vallok gania, ky vetö, öttö gyűlhösoe (316). Ellenvetet nem talátnak: hanem csak gyűlvész guszogot (Pázm: LuthV. 3). Az Kalauz nem egyeb, hanem sok hitnán gyűlvész küomlásnak possat limbosa (Zvon: PázmP. 257). Készítöten gyűlevész materia (GKat: Titk. 13). Fogásocskák gyűlvész mosléka (Sall: Vár. Elöb. 2). Könyvednek dereka nem egyeb, mint szemétre vettöft fogásocskák gyűlvész mosléka (Hlyet: BCStomp. 23).

[Gyűlöz-ik]

egybe-gyűlözük: [congregor; sich versammeln]. És mikoron jobban egybe gyűlöztenec volna, meg kezdöe a királyi városokat is (Holt: Krón. 28).

Gyűlözet: [congregatio; versammlung]. Tagya az köröztyeni gyűlözetnek (Beythe: Epist. 239).

Gyűlö: [concursum; zusammengelauten]. Egbe takaröd, gywle, zundilo: tumultuans Némöl. 380.

Gyűlötet: [colligi jubeo; sammeln lassen]. Fogyvert köszörlötet, lobogunk a zúslök, sok hadakat gyűlöt (GyöngyD: MV. Elöb. 8).

(GYÜL), GYÜLP? [jodi; lassen]. Az te parancsoltatlat az tiszta arannál inkább szeretem, az hamis ösvént gyűlöm örössen (MA: Bál. V.37). **Vö Gyűlés!**

[Gyűlhöd-ik, gyűlhöz-ik]

Gyűlhözös: rabies; wut! Egy zernyow farkas testének magyszagual es gywhewszönek öhszöndel kemenszöcs (EhrC. 119).

Gyűlhödtsög, gyűlhözösög: [rabies; wut, irgrimm]. Nem monckethotyknak a farkasnak föne gywhewszögetöwl (EhrC.

146). Farkasnak gyvllhwtsge, ky lelket meg nem ewllet, hane mezeze tetst (151). Valamyt gonozol tewtel, te ehsgehek gyvllhwzsegeert tewtel (149).

Gyűlöl (*gyűlöl* KulesC. 6. *gyűlöl* Pest: NTest. 9. *gyűlöl* JordC. 54. 130. BodC. 14. ÉrdyC. 572b. 587. 620b. Baythe: Epist. 19. *gyűlöl* EhrC. 66. *gyűlöl* Kules: Evang. 115. *gyűlöl* TihC. 12. 14. BodC. 14. *gyűlöl* JordC. 539): odi, aversor C. hassen PPB. Bodog Ferenczet gywlyw mala (EhrC. 66). Azoknae istene gűlöl hmissagot (DécsiC. 19). Gűlölle eg mast (MünchC. 58). Nyeluemel rolok ioh nem zoltam, mast gywlywtem (VirgC. 6). Ammit te meiben akarz, zerecz, gűlölz, nu es földen azt akarnc, azt zerecsse es azt gűlöllyök (NagyszC. 341). Egyket gywlywlyce es az masykat zerecsse (JordC. 371). Gyelölöd maydenuth, ky mynelkedeth kegyetlensegeth (KulesC. 6). Miért hogy betec vagy, icle amac, hogy gűlöl az isten (Helt: VigK. 83). Az ki gűlölli az fomsensget, emec napnā hossze leszuec (Bom: Evang. IV. 303b). Valaki gűlöl az b atiafāt, ember ödölkű az (Kules: Evang. 115). Ne gűlöllyöl föld-barātodat (Páz: Préd. 121). Gűlölök csak hallani-s nevét a Kristusnak (Laud: ÚjSegits. II.217). Osman jó tsászár volt, békesség szerető, a keresztényeket nem gűlölte (Mik: TörL. 465).

[Szólások]. Vgy gűlölő mint az ebet (Decsi: Adag. 161). Egy mást halálban gűlölök vala (GKát: Váls. II. 329). Az isten munkáját halálba gűlölöti a kép faragó, Fálánokét pedig tisztelteti (Mtk: BCSák. 159).

[Közmondások]. Jobb távul szeretni, hogysen közel gűlölni (SzD: MVir. 263).

el-gyűlöl: [odi: hassen]. Úgy elgyűlölő hűgāt, hogy azon házban sem maradhata véle (Páz: Préd. 1147). Nem kel te szépséged, sem sípod, sem versed, velem szüntön magadat el gűlöltetted (Zrínyi II.125).

még-gyűlöl: odisse incipio MA. anfangen zu hassen PPB. Ky megl gywlyw ew lelkeeth ez vylagon, az erek celettarttya megl ewtet (ÉrdyC. 182b). Még-gűlölle ötet Amnon igen nagy gyűlölseggel (Káldi: Bibl. 277).

Gyűlölés: [odium: hassen]. Fertzetessegot jelenteten elmebe istennek gywlywseuel (VirgC. 9).

egymást-gyűlölés: [odium mutuum: gegenseitiger hass]. Tsűtsága lettünk a mi nemzetünknek a vitezsegnek meg nem tartásáért, az egymást-gyűlölésért es ezer ilyen vétünkért (Zrínyi II.175).

Gyűlöllet: [odium SI. hassen].

Gyűlölletés: odiosus SI. [gehässig]. Majl gűlölletes: subodiosus; valamennyire gűlölletes: subinvisus; igen gűlölletes: perodiosus C.

Gyűlölköd-ik, gűlölköz-ik: irascor, invideo MA. exerceo inimicitias PPB. zornig sein, neiden, hassen PPB. Gűlölkül: exosor, invidiosus MA. Kegedmetekkel nem akar gywlywkezy (RMNy II.132). Gyakorta egész hodezeka gűlölköznee egymással (Prig: Serk. 334). Es gűlölköznetec kell tinoktee az en neuenert, mind: nepeckel (Sib: VigK. J).

Gyűlölködés: [inimicitiae: gehässigkeit]. Valtozo szerenczekben forzanac az mazoniai es russiai hortozsgelbolice az egymás között valo gűlölködösert es vizsultatassert (KGalgóe 1582. Fv). Oly életben állvünk, melyben a békesség visszavonyás nélkül, a jó akarat gűlölködés nélkül találhatik (Páz: Préd. 625).

Gyűlölő: osor, invisor, zelotypus, perosus, exosus C. hasser PPB. Mynden yonak gűlölőye (ÉrsC. 273). Nem nehesztellő valakire, nem halalos gűlölő (Com: Jan. 198). Gűlölő haragját élesztjük, ha paramosolatit altalhágjuk (Fal: NE. 47).

ombér-gyűlölő: misanthropos C. [menschenhasser].

nyeroség-gyűlölő: lucifuga C.

Gyűlöltség: odium zelotypia C. hass, groll PPB. Gűlölsegre méltó: odibilis C. Hytöllesseneuel es gylwseeneuel yndol tatott (EhrC. 66). Ottogol gűlölsegeben vallottam öket: ibi exosus habui eos (DécsiC. 191). Atafyū zeretotetek gywlywsgo (VirgC. 12). Meg jute, hog tovább illyen föle gylwsegekek az ev zyvet meg ne topletnye (MarzL. 118). Kinek miatta föri az öfök gylwseget (BodC. 1). Halalos gylwseggel neezy vala ewtet (ÉrdyC. 521. 578). Az gűlölsegek megl zoritandok (TihC. 246). Az engödelenség es az gonosz gylwseggel tegöd mind elgyözött (RMK. I.174). Irzység, gylwlség mi köztünk támadt (H.20). Ennek az öfötokek gylwlségét maczama nem akarom venni (Páz: Kal. 302). Ha paramezioltatne magat gylwlywne es meg tülhate minden gylwlsözetet (Zvon: Oskand. 29). Ödli szünetet a reum való gylwlségtől (Bal: CSsk. 150). Ellenünk való fortyant gylwlségtől (171). Személybeli ok-nélkül bészitt gylwlség (Versem: Lev. 112).

[Szólások]. Gűlöltségbe estem: *invidiam incurri WF. Valakit gylwlségbe hozni: invidiam alieni *contulare PPB. Basa békével öket elboscsittatā, Imre magat ezzel gylwlségbe hozā (RMK. III.91). Gylwlsatob es szialmatob lenne az, hogy ha egymással gylwlségben élne nek (MA: Sult. 652). Létece minden nepecee gylwlségeben (MünchC. 32). Gylwlsigben lisztek mindeneknek az en neuemirt (Sylv: Újt. 116). Magyarok vattok ti nagy szeretete, kik volnānak hozzātok gylwlségbe? (RMK. III.313). Alattomban való gylwlséget tartani: *gerere inimicitias cum aliquo PPB. Gylwlség tartó (Páz: Préd. 721). Gylwlséget letenni: odium *saturare PPB. De ha perleni akarz, ám hár perely, tsak tedde a gylwlséget (Páz: Préd. 129).

Gyűlöltségés: odiosus, osus, odibilis, inamabilis C. invisus, exosus MA. verhasst, feindselig PPB. Gylwlséges szabást: subodiosus MA. Myt faraztyatok magatokat ez gylwlséges dolognak myatta (MarzL. 31). Gylwsegek vagionk (VirgC. 112). Fayo zönnec gylwsegs a tizta velagossag (NagyszC. 13). Mykoron embernek keth felessege leend, egyk zerethew, masyk gylwseghes (JordC. 214). Lesztek gylwseges mynden embereknél: eritis odio omnibus (603). Gylwseghes vala istennek (ÉrdyC. 64). Tudgyātok, hogy gylwlséges isten ölt a részegség (Páz: Préd. 226). A filistenok-ellen sok-képen jelenté Samson gylwlséges haragját (533). Gylwlséges pántolodás (Zvon: Post. 1572). A kinél gylwlséges vagy: cui invisus es (Com: Jan. 206). A ki bosszu állasrol gondolkodik, gylwlséges (Mtk: BCSák. 8). Gylwlséges lött istennek illy: Préd. II.61).

[Gyűlöltet]

még-gyűlöltet: [invidiam contlo: verhasst machen]. Pát Musztafāt mikor meg öleté, akkor magat nemzetével meg gylwlytete (Zrínyi I.35).

Gyűlöltetés: [odium: hassen]. Tellyessek a filcünk öföle, gylwlytetesre szereztetet szokkad (Dö: Izazs. 1185). Jesuita írta azt az gylwlytetesre öket abot könyvet (Czegl: Japh. 13).

Gyűlős: odiosus, exosus MA. verhasst, feindselig PPB. Jól meglüssad ember, hogy talpig bűben vagy, istennel gylwls vagy (RMK. II.179). Talpig bűben vagy, istennel gylwls vagy (ThemSec. 88).

GYŰLEP, JULEP: [syrupus] Sirup vagy julep, nádmézel ösze-fött nedvesség: syrupus PPB.

rózsa-gyűlep: [syrupus rosaceus: rosen syrup]. Az rosa julep io szomsygh ellen az hideg löföknek (BaytheA: FivK. 15b).

viola-gyűlep: [syrupus violaceus: veilchensyrup]. Édes tejből s viola gyűlepből es még valamivel össetemporail itadal

életelt az doctor (Mondrók XV 101) Dnyemagból és tejből s valami viola gyűléből csinált italt itaott velen az doctor (105).

GYÜMÖLCS *almaleh* DomC. 13. *almaleh* 8. *dyumaleh* HorC. 20. 31. *gyümöle* Wenzel 350. *gyümöle* KeszthC. 298. *gyümöle* EhrC. 20. *gyümöle* KulesC. 1. *gyümöle*. JordC. 361. 373. 825. *gyümöle* ÉrdyC. 510b. *gyümöle*. *gyümöle* HB *gyümöle*. 1328. Czinár. *gyümöle* ÉrdyC. 3. 568b. *gyümöle*. Tel: Evang. 115. *gyümöle* ÉrsC. 305. *gyümöle*. EhrC. 143. *gyümöle* BécsiC. 136. MünchC. 20. *gyümöle* Láp: PTik. 119. *gyümöle* ÉrdyC. 57b. *gyümöle* TilC. 29. 11. *gyümöle* Frank: HarszK. 96. *gyümöle* TelC. 1. *gyümöle* Sily: ÚJT. 15. *gyümöle*. EhrC. 113. *gyümöle* Kibés. 1572. C3. *gyümöle* SándC. 1. *gyümöle* Kár: Bibl. 1.167. *gyümöle* 1221. CodPatr. VI 16): **1**) fructus C. MA. Baum oder ackerfrucht PPB. A gyümölcsöknek ízek meg-vész: "degenerant poma; minden gyümölcsöt elszedem, el-elem; definoz; a megleg megérleli a gyümölcsöt: sol "coquit fructus PPB. Paradisumban uobv gyümölcs; ki nopin emulit oz gimilstyl (HB). Ó fácski igen szépé es ő gyümölcs igen soe (BécsiC. 136). Ada ő gyümölcsököt rógnak (AporC. 37). Az süsü, ki affölduce gyümölcsöt meg ezi (NagyszC. 200). A suta fel nem igazullat vala, hog fel emoye az magas fém az zep gyümölcsöt (BodC. 11). Mynden fla hw gyümölcsen ysmerletyk meg (JordC. 390). Ysten meg eskwth hánely, hogy az hlv oclanak gyümölcséből yltetne hlv vralkodo zekyben (712). Az jo fauk jo dymelehe vagyon (CornC. 9). Paradisomban udo fának gyümöle (TihC. 63). Gabonának gyümölehetwl w nokyk olay es bor meg sokasulnak (KulesC. 5). Minden fa, mel gyümölcsöt nem teremti, ki vagtatuk (RMNY. II.12). Von annac gyümölehebo es övec (Holt: Bibl. 1B). Mikor a gabonának gyümölte meg mutatya magát, azomai meg arattya (Kár: Bibl. III.35). Miut a fő gyümölcsök, úgy a nagy emberek, üdövel érnök (Pázm: Préd. 26) **2**) [usus, emolumentum, commodum; nutzen, erfolg]. Ez zent zegeneseg kynok gyümöleze es haznalatya igen sok (VirgC. 32). A prolikátor tsak az isten áldásitól várja gyümölteit tanításnak (Pázm: Préd. c2). Az minden gyümölte munkájának, hogy a bűnből kihazassék jellekük (12). Maga gyümöleze, nem valásának jövése es bűnböja az ő fosletsége (Pázm: Kal. 222). Isten az igazságok bekességes jó izü gyümölteit megadta az ő jellekének (Kol: Dólk. 14). Az erlélek Eperjesen vsztogetik az üdöt, meglátjuk, mi gyümölteit hoz azon is (Gör: KárCs. IV.250). Nem lehet, hogy a jo embernek gyümölesi nagyob része gonoszok vagy nagyob része jök legyenek (Ily: Préd. II.150). Mogh szoritva lenén hivatalonk magi gyümölehel es dispositióval, nem írhataluk kegyelmoteknek (TörtT. VIII.115).

[Szólások] Nem a te kortelbenm teniott gyümölte (SzD: MVir. 112). Memenel inkab süros gamual földi be feledtetet ta fa gyökörö, amonul inkab zöldegeet, viragot es gyümölczet el, zeban, loban es hembon a gya (VirgC. 65). Lassatok a fákot, mikorom immar a belölok gó móltötöt hoznak, tygötok, hog közöl vagyon hár (DólkC. 200). Nagy szaporasággal gyümölezt hozna ta fák (MA: Bibl. V.19). Zent Ferenc hozata frater Bernaldot Bolonyába, hogy ottogyl teremtente gyümölezeze wt ystemök (EhrC. 20). Hemen gyümölczet teremti; ez wöki gyümöleze teremteso (VirgC. 65). Teremzetek gyümöleztököt (Sily: ÚJT. 15). Mynden fla, ky nem tezen yo gyümölczet el, ky vagtatuk (JordC. 361). Az flának thozhoz közögetik az wadlo folyo thozozzen es tegeon gyümölezeht (ÉrsC. 305).

[Közmondások] Mynden yo fla yo gyümöleze tezen (JordC. 373). A minemü a fa, olyan a gyümölte (Keszth: FelsKer. 318). A mely fa így viragok, annak nehozen terem jó gyümölte (Tel: NE. 112). A fának hasznat gyümölesim tetszik meg (SzD: MVir. 220). A megtöltöt gyümölte legjobb izü (c2).

álló-gyümölcs: [poma durantia; dauerobst, winterobst]. El-temi az álló gyümölteket: "condere fructus PPB. Kevéssé álló gyümölteik: "Fugacia poma PPB.

asszú-gyümölcs: fructus siccati SI. [gedürrtes obst]. Vagyon lenese met 2° 4. asszú gyümölcs met 5 (Radv: Csál. II. 331). Mikor bőrlélek turó nem adatik nekik, hanem asszú-gyümölcs (Évk. NHI.83). A ház hóján asszú gyümölcs em. 53° 4. (Gör: KárCs. IV.118).

oló-gyümölcs: [fructus praematurus; frühobst]. Elő gó-möleztü ho (CorpGramm. 17).

éretlen-gyümölcs: fructus immaturus Kr. [unreifes obst]. Vad, éretlen gyümölteik: "feri fructus PPB.

fenyő-gyümölcs: [strobilus; zirlbelnus]. Fenyő fauk az gyümölte: strobilus C.

földi-gyümölcs: [poma humi repentia; erdfrucht]. Értom itt az földi gyümölehelökön nem azokat, a kik a fakon teremnek, hanem a kik az föld színén, úgy mint: uborka, dnyye, tök, bab, borsó (Láp: PKert. II.171).

fürtös-gyümölcs: [corymbus; traubenartige frucht]. Minden fürtös gyümölte, mint a gálha vagy ostorné fém terem: corymbus PPB.

lágyhajú-gyümölcs: pomum PPB. [kornobst].

szorító-gyümölcs: [fructus alvum adstringens; verstopfendes obst]. Szorító gyümölte, mely székrekedést okoz (Nad: Kert. 210).

vad-gyümölcs: fructus "feri PPB. [wildobst].

Gyümölesény, gyümölesiny: [arbor ulmus, dumus; strauch, gestrüpp]. Wlni ulgo gyümölehin vocati 1386. (Szil.) Dumus wlgariter gyümölehin dictus (Szil.) Ad quamdam arborum gemulehin dictam (Szil.) Sepe arborem gemulehin. 1251. (Wenzel VI.330). Gyümölehin, 1311. Gyümölehin Czinár. Duo mete terree, in quarum vna est gemulehinbakur, 1323. (Szil.)

Gyümölesönös: [dumosus; gestrüppig]. Venit super aquam dictam gemulehinus 1257. (Wenzel XI.130).

Gyümölesi: fructuarus MA. [frucht].

Gyümölesko: [fructus parvulus; fruchtchen]. Életünk vesztése alatt tiltattuk az egy gyümöltektől (Pázm: Préd. 930).

Gyümölesöesko: [fructus parvuli; fruchtlein]. Vigasztalóm, hogy mind ennyi budozásimban is hazámhoz való szeretetemre az jo isten jölet és gyümöltezekjét is engedte (MA: Seult. 6).

Gyümölesös: **1**) fructuosus, fructuarus, pomosus C. fertilis, fecundus, forax MA. [utilis; fruchtbar, trüchtig, obsteereich PPB. [nutzbringend]. Gyümölesösse teszen: fecundo MA. Gyümölteiskert, almás kamara, gyümölte tartó hely: pomarium PPB. Inaadam te gyümöleheus emydeht, zowlew föyekhez hrisondathkath (FestC. 170). Vram Jesus byzony ess gyümölezes zöth thö (ZochC. 21). O Jesus byzon es gyümölehes zelowgoer (PozsC. 13). Az vdot gyümölehs kepen költenése el (TelC. 53). Mynden yo gyümölehes nywolködettel telyes ÉrdyC. 276. Haznos, gyümölehes es idvességes az pyzabum lakozny (577). A szölvessző metezéssel leszen gyümölesösb (Pázm: Kal. 519). Istennél kedves, nekünk gyümölteis, ha az elesott atyánk fiat támogattuk (Pázm: Préd. 88). Gyümölezes minden jo czeledetekre (MA: Seult. 1033). Ez keüés hazánk bekésimel es gyümölehwssen ellnessuk (TörtT. VIII.22). E tudományak értéso gyümölesös (Gör: Préd. 81). Gyümölesös melylyenek ket mezoó ezitrona (GyöngyD: KJ. 66). Gyümölesös az isten jöteleményeknek emlékezoete (Ily: Préd. II.3). A kecskék, melyek szavoktól megfeszattak, gyümölesösök es tejet

össéggel adnak (216). Nem tsak ki színlett virágzással kellemes lézen eleje, hanem gyümöltés kimemellettel-is jöleskedni fog előlvett dolgunknak vége (Fál:UE. 372). **2)** [pomarium; bstgarten]. Egy része a majornak gyümöltös: pars villae fructuaria PPB.

Gyümölcösség: fructositas, fecunditas MA. [fruchtbarkeit]. Ha mynd ezek tybenetek nylyan bendnek es bewöl-ödennek, sem yressen, sem gymelzesseghuel kyl nem lesz az az my vrnk Jesus Christusnak ysmertiben (JordC. 856).

Gyümölcsöz-ik: fructifera MA. [früchte tragen]. A fákól gyümöltöznek: arbores *uberantur PPB. Mikor a fű nőt solna es gümöltözöt volna (fructum fecisset), tabat a konkoloe es megielesenec (MünchC. 38). Buza magok díjmevelheznek DomC. 29). Az olaj fűk ez ylyg emberok, kyknek kel vyrazoznyok es gyümöltöznyek yzalmassaggal (Apost. 17). Gyemelheztem yllatnak eedessegget (ÉrdyC. 529. Helt: Bibl. I. YYy4. Kár: Bibl. III.35. Beythe: Epist. 230). Mi olyanok vagyunk, mint a letörött öltő ágatska, mely soha nem gyümöltözök, hanem-la a gyökeres fába öltatik (Pázm:Préd. 71). Isten nem akarja, hogy így gyümöltözzen, sok nylok vétkekkel földön terheltessem (TörtT² 1352).

még-gyümölcsözök: ∞ Aaron veszeje mondolával meg-gyümöltözött vala: virga Aaron amygdalis germinavit (MA: Bibl. I.136).

Gyümölcsözés: [fructificatio; das fruchtetreiben]. Zsenge, gyümöltözésnek első zsengeje: primitiae PPB. Nyolczadok gyümölcözésnek zaporosaga (ÉrdyC. 440). Te a szűveket tün-ötöl és világsítod, ök kívül öntözök, te adsz gyümöltözést (Pázm:KT. 174). Az igénc gyümöltözését, világi gondoskodáscs és testi gyönyörűsége miatt meg keslelie (Zvon: Post. I.128). Az ő levőbi zöden maradiac és az gyümöltözéstül meg nem szűnic (MA: Seult. 794). Idevezítönc ezt mondja, hogy meg-fűtja a tövis a nevedekést és gyümöltözést (Magy:6Jaj. III.36).

Gyümölcsözöt: ∞ Mikor a gümöltözötne ideje elközele-ötet volna, ezerte ő zolgaít a vine-leréhez (MünchC. 53).

Gyümölcsözö: frugiferens C. [fruchtbringend]. Ha te zent fá walwad gyümöltözök es az te agyadbol meg foztatol, ny lezen ny rolvuk nyawalyasokrol (ÉrsC. 48). Mezis esméri az jöszögcs eselekedeteknek gyümöltözök vésszeit (KNagysz. 1613. 103).

Gyümölcsötöz: fructiferum facio Kr. [befruchten, fruchtbar machen]. A köi gyümöltözötnei akarja a jöszögokot, az alázatosagot kell nevelni (Pázm:Préd. 53). A mórtékletes eső a földet gyümöltözöteti és a gyümöltöt érleli (222). Az öltés szikrátattya a hideg követ, a metszés gyümöltözöteti a szőlöt, a bétölös szép ágakkal újítja az ag fűt (686).

Gyümölcstelen (gümölcstelen TelC. 85. gümölcstelen Apost. 17): infructuosus C. sterilis MA. [unfruchtbar]. Gyümölcstelen fűz-fá: *frugiperda salix PPB. Sokan vadnak ölfatenek mynd az fűzűfa, kynek lenelek hasonlatos az olaj fűhöz, de gümöltözötlen (Apost. 17). A nag aruzec a gümöltö kertyt mend töstül kyzagata, elhezte es gümölcötlenne tene (TelC. 85). Nem tesznek tüteket gyümölcstelenke Jesus Christusnak ismeretiben (Helt: ÚJT. El5b. 4). Gonoz, gyümölcstelen fá vagy jó aszony, soha-is fiad nem lézen (FortSzer. M4b). Gyümölcstelen munka (Ker:Préd. 1). Hogy gyümölcstelen és meddün ne-maradnyan (Hall:Paizs. 63). Levelemet ne csak megolvassa nagyságod, hanem másokkal is közölvegn consideráltassék, mert anélkül kegyelmes uram minden explorálásom gyümölcstelen (MonTME. VI.225). Gyümölcstelenek a jó eselekedetekben (Hly:Préd. II. 216). Gyümölcstelen söt kárhozatos lézen (Csúzi: Síp. 15). Gyümölcstelen, meddö vala az esztendö (Fál:Vers. 911).

Gyümölcstelenség: sterilitas MA. unfruchtbarkeit PPB. Meddőség, gyümölcstelenség (accarom) (MA: Bild. Magy. 1). A

gyümölcstelenség, szelvszek, öhség a vétkekröl származnak (Hly:Préd. 152).

GYŰR: plecto, plico MA torqueo, volvo, convolyo, curvo, flecto SI. wínden, in die fulten bringen, flecten PPB. Az mely dézsába az turót gyűrtük-vettük 25d (MonTME. 155).

[égybe-gyűr]

égybegyűrös: [aggregatio; vermengung]. Minden jóknak egybegyűrösével-való tekölhetes állapot: status omnium bonorum aggregatione perfectus (Hly:Préd. II.173).

öszve-gyűr: convolyo, compligo MA [zusammenwínden, zusammenwickeln]. Mint az palástot, özne gyűröd íket (Fál: Bild. II.121b).

1. GYŰRŰ (meggyűröz DebrC. 491. gírva RMNy. Hb. 35. gíróv ÉrdyC. 409b. gírva JordC. 834. ÉrdyC. 275b. 595. gírve LevTár. II.5. gírásberek 1291. Wenzel X.53. gíróv JordC. 67. gíró KazC. 71. TihC. 9. 20. RMNy. Hb. 171. Bom:Préd. 119. gírve NagyszC. 53. gírve RMNy. Hb. 57. gírve Hofgr. 318. gíró BécsiC. 31. 64. MünchC. 147. gíró DebrC. 123. gíró Tün: Zsigm. 18. Helt: ÚJT. T6. Kár: Bibl. I.328: **1)** annulus, unghum, condulus, condalium, dactylon C. ring, fingerring PPB. Gyűrű-fűske, melyben a kö áll: *pala annuli; gyűrűt teni újába: *induere annulum PPB. Vénen ő jogianac dextrózeti es liliomokat es hígeket es gírűket: assumptique dextraliola et lilia et inares et annulos (BécsiC. 31). Ágátok ő neki gírűt ő kezbe (MünchC. 147). A gőngöc, a fírűök, a kösöntöc, a nastac, a gírűc, kiket vyodla viseltel (NádC. 317. NagyszC. 53). Smaragdus kevel chynalt gywrev (CornC. 418). Önnön gyűrűvel az autot meg pesetelen (DebrC. 123). Ky veeve gywryvet wyabol (ÉrdyC. 595). Geeryvet es partha ewoethi, hogy nala tartanaa, mondaa (109b). Adyatok gywryt az ew wyaban es sarvt az ew lababan (ÉrsC. 11). Nints a gyűrű: föl tekéntün a fára, tehát az hollo oráiba félic és ott practikal rayta (Helt: Krón. 82). Nasfuk, gyűrűök es minden ekesgung (Bom:Préd. 517). **2)** annulus; mündloch des after-darms [?] PPB.

[Szólások]. Gyűrűt adtak egymásnak, még azért semmit nem végeztünk kézbogások fölöl (LevT. II.41). Szelöd nint a házi-galamb, ujjaimon forgathatom mint gyűrűmet (Fál:NE. 80). Eze az, kinek táviról ny nyjtod vedtet és gyűrűdöt (Fál: T6. 693). Az fejedelmektől és az nagy vraktól nem kívánnyuc, hogy laptá es effele egyéb játékoktól, gyűrű öklelősc: ktül magokat megh tartóztassék (Prág:Serk. 697). Mikor az menyegző öröm jóvában volna, egymás után harmadnapig gyűrűre öklelőztek és minden vitézi lovagló játékokat öztek (MA: SI. 28). Azt az kegyelmed sóczé fiát kiüldö ide mellénk, ha szintén törököt vagy ellenséget nem is, de gyűrűt ökleltötünk vele (Gór: KárCs. IV.233).

arany-gyűrű: annulus aureus Kr. [goldener ring]. Emek wthama ő aran gűrűth neky tharthany ada (PeerC. 3). Az pöposth kegye el az aran gywrywalo zenthelost (LányiC. 132). Arany gyűrűköl az viat be fűze, meg ekesite (Bom: Ének. 119).

gyémántos-gyűrű: [annulus adamantinus; diamantring]. Két gyémántos gyűrűje volt, annak is az egyykét nekem hagyta (Mik: TörL. 329).

hítés-gyűrű: annulus nuptialis; trauring Com: Orb. 243. Végeztro menyegzőt tartanak, az holott öszve adattatnak a pap által, adván egymásnak kezeket és híftös gyűrűket (Com: Orb. 243).

jegy-gyűrű: annulus sponsalis MA. annulus promibus; trauring PPB. Viabol aran jog gűrűth ky nene (KazC. 71. TihC. 20). Jegy-ruhájül, jegy-gyűrűjül hitet és igazságot adok neköl (Pázm:Préd. 1954). Az gyűrű akar arany, akar özüt,

ha azt az legény az ő jegyesének jegy gyűrűnek nevével atta, az előbbeni tisztiból folyóbb vetetett (Páthai: Sacr. 43). Milyen a jegy gyűrű csak két személy között legyen és mondatik jegy gyűrűnek, ezenképpen az szüretmentem csak két személyek között szüretmentem (41–45).

pecsétes-gyűrű: [sigillum; siegelring]. Tíz arany gyűrűk, egyik pecsétes gyűrű, egyikben öt gyémántoska (Rády: Csál. II 276). Csak pecsétes gyűrűnkön és régi füstös tüzérnkön látszik a nemesség (Fal: NA. 180).

pecsétlő-gyűrű: annulus signatorius SK [siegelring]. Ha Kóniás olyan volnais, mint az én jobb kezembe való pecsétlő gyűrű, mindazáltal onnan én tévedet ki vonulak (Bod: Lex. 43).

pecsétnyomó-gyűrű: *annulus signatorius, *annulus sigillarius PPt [siegelring]. Hitélt nekie pecsétnyomó gyűrűnek holt testéből való kivonatásából nem adhatunk (Kár: Élet. 63).

püspöki-gyűrű: [annulus episcopalis; bischofsring]. Lataa, ha az püspöky gyew nyndien wywabam, kyt az temetesezen atta vala fanthany az segöstyerősnök (ÉrdyC. 413).

Gyűrűeske: anellus C. MA: ringlein PPB

Gyűrűs: 1) annularis C. annulatus MA [mit einem ringe versehen]. Kyth yr ystemek fya magának valasztolha gyewes jegyessel (DebrC. 191). Gyűrűs apat urak: ablates annulati (Ver: Verb. 316). 2) [sponsa; brant]. Te ahok zolga en gyewrewowmre vetetted te zomermellen zemeydet (EliC. 122). Ied tudom, hog te atte jegősödet, gürüsödet tilkon zoktal zerzened (NagyszC. 80).

Gyűrűz: 1) obsigno MA. [sigeln]. 2) annulo sibi desig nare, despono MA [verloben]. Ö engömet jegősene valasztol ula es önnön güreyonel ö maguue güreyöt vala (NagyszC. 53). Ey jegyese Kristus övet hlynek gyewrewend gyewrewy (CornC. 111). Ez wykaghy zereteth az olyan lelket meg ne foglallya, kyt Jesus magának valasztot es gyewrewöt (ÉrdyC. 121). Önce feleségül maguue gyűrózo (Hoffig. 318). Önce feleségül maguue gyűrózo (Börn: Ének. 670). Tscac egy az ecclesia

nare völegeny, az Christus, az ki ötet tuladon veronel kereste es mindenee küöl egyedül az hitben es az igazsagban maguue gyűrózo (ÉszT: IzAny. 371).

el-gyűrűz: annulo despono Kr. [verloben]. Christus az öföleg ezac eliegyez es gyűróz minket maguue örcö feleségül (Mel: SzJán. 470). Maguue jegyesh el gyűrózo (Tóth: IstN. 98). A kit eljegyzet, a szent lelek istenek hetszeres ajándékvál maguue el-gyűrózván, makula nélkül-valová teszi (Börn: Mica. 263).

még-gyűrűz: 1) X. Xpusnak hazasagara vattok meg gyewrewzen (VingC. 135). Saha nem oluassok yrasha, hog kyth megh gyewrezeth volha vronk Iesus, haem chak ez zent Katherint (DebrC. 494). Az hyces bayosok bel sem mehetnek az meenyey wö legheenek erwündetes vendegseghen, mysert hogy nem gerwztototnek meg az ew zent hytywel (ÉrdyC. 496). 2) [annulo exorno; mit ringen schmücken]. A tekozo midm könyörögne nyakara esec, az atya megezokola, felöltözteto, meggyűrózo es vígum vendegle (Börn: Evang. IV.581).

2. GYŰRŰ: [cornus sanguinea; wilder kornelkirschebaum]. Gyűrűveszsző: vírga sanguinea MA. hartriegel PPB.

Gyűrűs: [Ingestri; hartriegel]. Quoddam nemus nomine Gyrusberek 1291 (Wenzel X.53). Fenyős, füzes, gyűrűs erdő (Fal: Jegyz. 934).

GYŰSZŰ [gürsen]. Pesti: Nom 38): digitale Pesti: Nom 38. digitalia C. sutorium digitale; fingerhut, fingerling PPB. Gyűsző vírg: digitális PP. A szabó fűvel és gyűszűvel varia a posztót (Com: Im. 98). Sarza és fejer sik könyvet díszesítik, gyűszű attól tümlöklik (Szentm: Kalua. 10).

[Szólások]. Sacera bizták volha az dalghot, de neki si ne es gyűszűre (Bal: Epán. 6).

Gyűszűnyi: [unius digitalis; einen fingerhut voll]. Ha egy nutot hazudnak is, egy gyűszűnyt el nem lásznek benne (TörtT. XV.231).

GYŰVŐ(FŰ)? Gyűvő fű kétféle, az egyiknek csak egy szál köröje nő, a másiknak pedig két szál (Váli: OrvSz. 87).

H.

I. HA (*hah* VirgC. 82, *haa* LevT. L232, *há* Born: Imáds. 29, Decsi: Adag. 219, Zvon: Post. L318, *há*-ugyan Eszterh: Lev 83): **1**) [quando? wann?] Ha vagyon hydeeg lelev napod? Felele az frater: Ma vagyon hydeeg lelev napom (MargL. 136). Valion ha firtöztetik ez megh? valion ha ostoroztatik ez zent test? (TihC. 58). Isten meg nem mutata magát, ha leszen az mi romlasunknac vege (Szék: Zsolt. 209). Edesleges vram, ha latlac tegedet? (Pécsi: Ágost. 64). Kegyes füleldinek ha lesz lehajtása ó könyörgésekre, ha adod végét ennek? (Paskó: ErdSir. A4). **2**) [quando, cum; als]. Ótöd epesegót tehaat vállal ziz Maria, ha edős fydathi keresztan fygwen lataad (WinkC. 333). Zepłotelen meg maradal, Jesusth ha nekónk adad (PeerC. 239). Ha mydewn oda megywnk, yol keel tharthany (RMNY. II.9). Ha gróf juta, Murán alatt megszálla (Tin. 217). Dávid oda ha juta, nagy üvöltést halla (Born: Ének. 290b). Ha midőn reméni, hogy (MA: SB. 24). Ha mikor állottam, te erőddel állottam (Pázm: Préd. 72). Ha mikor érdekel valakit betegség (PhilFl. 19). **3**) si, sin C. [wenn]. **a**) Ha te vagy, paranczol ennekem: si tu es, jube (JordC. 406). Wgy eegyeswlihet ember egybe, ha monnofel egyet akar (ÉrdyC. 389b). Valamy dolgot az zamar zokot volt tenny, ymar az orozlan teegye, ha el vezette tassaat (562). Haacsak isten meghlosszabbítja életemet, parancsolni fogok beme (LevT. II.371). Jöy ki, há ember vagy (Decsi: Adag. 219). Azon pántolódnak véle, miért keresztelsz, egyem, ha Christus nem vagy (Pós: Igazs. 1403). Ha ugyan tovább-is embertelenkedik, végre a eskány fokát-is hátához dühenti (Matkó: BCsák. 159). Úgy elégszel meg, ha kezed által halok meg (Mik: MulN. 186). **b**) Ha vr isten menybwl kw eset boczatna, ez nektek nem artana (VirgC. 91). Akarom ha el tanoztathatna (VitkC. 75). Ha közel érném a jesuitát, meg tudakoznám tőle (Czegl: Japh. 113). **c**) Ha ki akar en vtmanam idni: si quis vult post me venire (MünchC. 15). Ha ki szomúhozik ifiön en hozzám: siquis sitit (Sylv: UT. L138). Ha mit szüksegnök föltt meg marazt az isten, azt el teyik (Born: Préd. 456). Ha mely fel meg nem elegendnek: si partium ipsarum altera contentari noluerit (Ver: Verb. 441). Ha hová így nem ment (a szeretet), olyan ott a szemzés, mint habok közt kormány nélkül az evezés (Gyöngy: MV. 33). **4**) [conditio; bedingung]. Azt haul fogada; ha tudnia miut istennek kellene (TihC. 273). Egy általlýába nem mondhatjuk, hanem okkal és hával (Tel: Evang. II.159b). Ezeket isten minden há és oc vetés nélkül meg ígérte (Zvon: Post. L318). A hitnek conditioja, hája szerént (GKat: Váls. I. Előb. 16). Mit jelentnek ezek az háual, talámmal való ígék? (Bal: CsIsk. 465). Kételkedve, hával szol (Tyuk: Józs. 212). **5**) [quasi; als wenn]. Vgán karhozik ha ő maga ölte volna meg (VitkC. 37). Olyanak leenek, ha meg holtanak vona: facti sunt velut mortui (JordC. 450). Ottan minden sebei meg vygaztataanak, ha nygyen nem voltak volna (ÉrdyC. 153b). Így tetszik ő néki, ha fogyatkozása

volna az fényes napnak (Balassa: Költ. 295). **6**) [etsi; obwol, wenn auch]. Allapottya zereut, ha zyz, ha hazas, ha őzwegy, seýnyben atal nem hagwan az ygaz törweent (ÉrdyC. 622b). Ha test zereut nem vetkeztem, de elmembe tantorzo voltam (VirgC. 3). Byneymeth, melyekethi haygaz el akarnek reytene, sem tehetem (PozsC. 49). Már ha nem látom, bár csak ballanom adná isten ötet (Balassa: Költ. 24). Az egyen maga magának nem elégséges, ha ugyan sokkal bévelkedik is (Hly: Préd. L449). De ha gondolkodik is, ha nem is, már a polczon vagyon (Mik: Törl. 13. lev). El kell adnom ha mind kárommal-is: ich muss geld lösen, ob es gleich mit schaden geschieht (KírlBesz. 94). **7**) [ne, nemi; ob]. **a**) Ha bánós, nem tudom: an peccator sit, nescio (MünchC. 190). Noh maydan meg tudom, ha ygaz e dologh (ÉrdyC. 339b). Zantot adone ez velajz jozagról, minth elköltötted, ha torkossagra, ha paraznasagra (NagySzC. 325). Vjijne meg velec es meg látod, na meg nem győzzük őket; et videbis, quod obtinebimus eos (Kár: Bibl. L327). Azt kérdeette, ha szabad a beteg lelket fűvözíteni (Pázm: Préd. 12). Ha talám csak új tanításnak mólyza ez? koránt sem (Pós: Igazs. L3). **b**) Vram! ha ezen ydőben meghadod ee Izraelnek orzogat? domine! num hoc tempore restitues regnum Israeli? (JordC. 707). Válazthatnak az sídók, ha az Israel istenét akarják uráni, vagy az pogány isteneket (Pázm: Kal. 757). Hadd tudjam, az armistitumra ha az szüktség nem unszoli bennüköt? (RákF: Lev. IV.704). **S**) [maxime, summum; höchstens]. Basának ök mind áruló lönek, tizenhat ha välék, az kik hívök levének (Tin. 221). Ez a két juncsár a több társút össze gyűjtván egy pintzra mintegy ötvenre ha telének (Mik: Törl. 255).

alig-ha: vix fortassis, equidem vix MA. [kaum]. Még ha mostannis hasonló-képpen nincs dolgok azoknak (Pázm: Kal. a1). Még ha fűressen nem boczattat volna (MA: Seult. 6). Alig ha nem fekete kú ninesen elmédben (Czegl: MM. 222). Alig ha nem attal indítatott a discipulna nem javallásnak irojaís (9).

bár-ha: [etsi; obwol]. Bár ha ellenzenek, hogy téged szeretlek, de én aztat nem bánom (Amade: Vers. 151). Bár ha fénylik és tündöklük, az ég inkább háborog (203). Megjutalmaz, bár ha nem hájlandósággal, de menyedélékekkel teljes lunkadt-sággal (NóFM. 60).

egyéb-ha: alias, quandoque MA. [sonst]. Mindön időben az sydoknál velagossag felük, de egyebha [egyébhol?] vak es zomoni sítéség (Beythe: Epist. 3). Egyebha az lutherista és calvinista atyatiak az keresztiséget sem itilik szüksegesnek az ülvösségre, hanem az egy litet vitattýák (Pázm: Kal. 724).

egyébhai: [pristinus, quod olim fuit, quod alias fuit; sonstig]. Kezde imatkozni egyebhainak fwlwte nagjób buzgósággal (VirgC. 59). Egyeb hái zokasanak fwlwte inkább zivtoretek (73). Memyire leucize ez vizet, hogy egyébhai szokása szerént meg ne égesse

az bőrt (Helt: Arithm. 03). Bellarminus sem hozhat ennek meg-mutatására elő, egyéb hái szokásu szerént, csak egyetlen egyet-is (KCsípk: Pápst. 107).

hanēm-ha: ui, nisi MA. [wenn nicht]. Mondom kedeg tőnek, mert hanemha inkább bőüőlködendie tú igazságos, hog nem az irastudoke, nem mehetecbe meihencem országaba: nisi abindaverit iustitia vestra plus quam scribarum (MünchC. 21). Sona ha öröc zögöntöl meg nem menekődie, ha nem ha igazan meg gonie (GuryC. 47). Sinki nem íoh be en hozzam, hanemha atiam vonzia ötet (DebrC. 127). Az melliekre hanemha vizágnak, nehezen teretik meg őket (KBécs. 1572. F5). Külömben nem hinnének, hanem ha esudát látúnak (Bom: Préd. 268). Hanemha esodikat láttok, nem hisztek (ÉszT: IgAny. 322). Nem enged, hogy elmenyetez, hanem ha hatalmas kézzel kénszerítette: non dimittet ut eatis, nisi per manum validam (MA: Bibl. 150). Oly helyre mentenek vala, az hounat az had, hanemha győzedelmes, veszedelemmelkül vissza nem vitethetnek: eo ventum erat, unde recipi exercitus, nisi victor, sine clade non posset (Farró: Curt. 177). De kérlek, mi kára volt ebben, hanem ha ez, hogy (Magy: 3Jaj. 1135).

hät-ha: quid si Kr. [und wenn, vielleicht]. Hättha most ő pészkelek (Beth: Élet. 183).

hogy-ha: (hogyhana EhrC. 32. 68. 116. sat.) **1)** [quasi: als wenn, als ob]. Myt gyezekedel, hogy hana nem vevtedudna: quid gloriaris, quasi non acceperis (EhrC. 32). Hogyhana megholt-olha: quasi mortuus (68. 116). Wgy lattatyk, hogy ha el vezne az napnak főenyö (ÉrdyC. 5). Elmegion vala, hogha igen nem hallanaya az hozzasz teteleket (VirgC. 81). **2)** [si, quodsi; wenn]. Hogy ha nem: aliquo C. Hog ha az soo el övland, myvel soznak ezan: quod si sd exanmerit, in quo salietur? (JoróC. 305). Soe fele töreket kezdö vetni az ösueneken, hogy ha valami képpen meg eythetné az oroszánt (Helt: Mes. 355). Állatá ű népét arczval négy féle, hoghya az ellenség űt hátul venné (RMK IV 113). Sockal könnyöbben meg vesztegettetet, hogy nem mint hoghya ezaz egy helyre szorított vala (ÉszT: IgAny. 70). **3)** [etsi; obwohl; wenn auch]. Hogy ha kétszáz forinton meg kellene titokot vonnem, még emekütänna es megveszlek (LóvT. 1235). Hoghya szüneten tóstedet megnyomorithattya is, de lelkedet el-nem kárhoztathattya (Ács: Bibl. 207). **4)** [inrum, an; ob]. **a)** Hagya, hog kezdem meg az pátkaryostl, hogy ha wgyon jó egéssegben (LóvT. 1339). Ha akarod próbálni hoghya igazan summáltál, tehát vögy egyie szünet az másie vtan (Helt: Arithm. 06). Valyon valod, hogy ha nem félsz a villámló egeköl? (Amade: Vers. 135). **b)** Versengés tünada, hoghya környül kelle metélni az pogányiságból kitérteteket (Pázm: Kal. 523). Nem igen vobettyük öszünkben, az nap hoghya hosszabbodike avagy rövidül (KDebr. 16. 19. 05).

mindēn-ha (monibaha CornC. 77. mindaha DebrC. 512. Tel: Evang. 1159. H1190. Adán: Spr. MA: SB. 111. mindaha Léop: PÉik. 33. mindaha RMNy. H59. DebrC. 128. nyalánha CzechC. 7). semper, jugiter MA. immer Adám: Spr. [immerdar]. Engemet nem mindenha vallote (MünchC. 63). Ma es mindenha: nunc et semper (FestC. 12). Hogi az ördög mindēnha foglha lélőn (DebrC. 181). Ezenképpen a garlo embert mindenha vonza a kókora (BodC. 4). Legöt adta azze mindenha segítséül a romáknak (Helt: Krón. 1). Biztue mindēnha te benned (Bom: Ének. 200). Péteruce szöke es melosaga éppen mindenha meg marat (Mon: Apol. 27). Mellyet ugy megépít, hogy megálljon mindenha (MA: Bibl. V. 41).

mindēnhai: semperiterus, perpetuus Kr. immerwährend. Az irásoknak szorgalmatos vizsgálása és az törvényéről való mindenha emlékedés (Pos: Igazs. 1135. Buly: Prax. 495). Életet sem érdemlene mindenha eddig való féslett életéért (ManOk. XXII 117. Magy: Dial. 2).

mint-ha: tanquam, quasi C. ac si MA. [als wenn, als ob]. **a)** Sylenciomban vala az uton, mynt ha az comentben volt volna (DomC. 122). Oly nagy fájdalom mene be, mynt ha minden hayat nagy erevvel kyzakgatnyak (174). El töreh a pohar, mind ha egi köml törtö volna el (DebrC. 222). Agyara fekek vgi, mint hah alony akarna (VirgC. 82). Mintha mondotta volna: quasi dixerit (Illy: Préd. II. 188). **b)** Emlékezem k. [kegyel-mednek], hogh azon kyvful myndha meg haylot volna (LóvT. 1264). Olyha mintha hinnén én magam is ez szót (Balassa: Költ. 11). Tetszék, mintha volna kézija kezében, arányoz azzal engem ölni életben; ezt látván mintha így szólanik jöttömben (37). Hamis Dorindó! Mintha nem tudnám, s nem tapasztaltam, mással mulatsz (Fal: Vers. 866). **c)** Mikor meg holt, mintha ezaz el adut (Bom: Préd. 571). Azért úgy tetszenék, mintha az atya mindenható isten ugyan versent fűzött abban, hogy (Pázm: Préd. 181). Noha az istentelenec azt alityac, mintha, mikor az hinc meg halac vagy öletöc, mind el veszne (Magy: Nál. 9). Úgy tetszék, mintha ez a fejedelen legnagyobb boldogságunk kezdö tartani, hogy magát tölem szerettesse (Mk: MulN. 137). **d)** Nem is panaszkodhatunk az isten ellen, mintha felettébb való keménységgel bána velünk (Fal: NE. 37). Ha kedvetek érkezett, vádoljátok szerelmes idvezítőket super scandalo magnatum, mintha botránközörsä valót adott volna a világ nagyai eleibe (132). Meltalanul vádoljuk az istent, mintha fősvénykedne velünk (SzÉ. 536). **e)** Tudományát mintha meg foytán magában, senkivel azt nem közli (Zvon: Post. 15. 119). Kik magokat saracénusoknak, mintha Ábrahám és Sára neméből származtaknak, hiják (Pázm: Kal. 135). Meg nyúl az fü es az gyökérből mintha ugyan örvendözve ki sörkedez (Lép: PÉik. 1102). Étes király parantsolatyából mintha kedve ellen Jáson mellé ül (Halt: Hllist. III 24).

nē-ha (necha JordC. 549. néha-néha? RákF: Lev. III 198. neha WespC. 67. Bom: Préd. 8. Mel: SzJán. 505. neha Zvon: Osländ. 20. nyha Szeg: Aqu. 32. Gyudá: Sir. B6). **1)** aliquando C. Com: Vest. 119. [éinst]. Neha (quandam vice) bodog Ferencz monda: zerzettes élet kyseb fraterokeo (EhrC. 85). Neha (quandam die) Iesus Cristus monda frater Leonak (94). Nyha a víz özömben Nomenak iloyon (NagySzC. 78. 54). Megh mosa ew zenthányak orozniat, mynt neha magdambulbeli Maria mostavla megh ew zenth lábait (WinkC. 105). **2)** interdum, nonnunquam MA. [hie und da, mitunter, zuweilen]. Nyha vety vala magath az atya istenhez, nyha az ew zenth fyahoz (WinkC. 81). Neha mondatyk magának, neha meg alaztoznak, neha azyznak, neha megfogottnak (ÉrdyC. 535b). Az dicheertö miha lezen ala vetez (VirgC. 67). Niha harman, s niha negyen is voltue együt e munkada (Helt: Bibl. 1c2).

[Szölösök] Néha napba: quondam MA. Néha napján, régenten: quondam (Com: Jut. 137). Így szölla néhamapján (Czegl: MM).

nēha-nēha: quandocumque C. interdum, nonnunquam MA. [hie und da, zuweilen]. Meg lewtted to az en zywemet neha-néha oly erősen (ÉrdyC. 516. 561b). Niha niha ölforditya orozniát (Zvon: Post. 1681). Az anthornak az nyomatótól néha-néha való táml léte niánt (Kal: Csisk. 472). El néha-néha (XKat: Vált. I. Előb. 55). Néha néha paraholt az eső (Monlók XVIII. 5).

nēhai (nehaly RMNy. H68. nehaly Thew: Nyelv. 10). **1)** qui aliquando existit, defunctus, mortuus Kr. [weiland]. Nehaly waly wo Mathyas kiral (GyöngyC. 4). Nihai zeretetés igős (NagySzC. 60). Nehaly Maria azzon (DomC. 199). Nihaly Kenessy Paul (CzechC. 68). Az ecclesia néhai prédikátora (Thuri Pal: MA: Szent. 5). Az isten megtekintött minket néhai pogányokat (621). A régiséglet ne babosag, mert az néhai időben így szollot (Czegl: OrszRöml. 205). Nehai napkor el-hagyott, s vele oskolátatott (Czegl: MM. Cimk). Az egy nyhá II. János kiraly

komornyika (Vallást. ij. 2) [quandoque occurrrens; zuweilen vorkommend]. A tser fanak természetü gyümöltse makk, nehaj gyümöltse penig gallos és tseré enyv (ACsere: Enc. 231).

nem-ha: [an; ob nicht]. Gyakorta kétséges voltam szívemben, nem-ha nemzetünknek böltséit egygyűlé-egygyüzig amoda rekosztették, ahol a nyavalyások eszeket nem bírják (Fal: NE 6). Gyanakszom azonban, nem ha te tsak az én kedvemért festtetted volna oly gyűlölségesen erköltséiket (Fal: NU. 264). Ki tudja, nem ha! (Fal: TÉ. 710).

no-ha (náha Pethő: Krón. 129. *naha* RMK. II.213. 279. 329. Monlrók. III.50: 1) [si; wenn]. Azert no ha myt tehez, legy segechsegel: si quid potes, succurre nobis (Pesti: NTest. 90). Noha engödelmesök ti nem léstök, császárnak haragjában ti léstök (Tin. 118). 2) tametsi C. licet, etsi, quanquam MA. [obwol, wenn auch]. Noha erőssen tar[ta] az zúzessegöth, de lam azerth igön sok itközeety vagyon (SändC. 15). Kyk pool es ygazam eeltenek, egy sem vezöt el bomök, noha ky mwl-tanak (ÉrdyC. 388b. 561b). Noha Maerin bir vala Mi-sával, Pannóniával, de mégsem ér vala az magyarokkal (Helt: Krón. 11b). Az emberi egy testben noha egy élet vagyon és egy lélek, de mindzáltal sokak az tagok (Tel: Eving. 1.118). Noha bár szüte azt mondta is, mit gondoltok vele? (Mel: Préd. 5). Az angyalokat, noha ök is testetlenek, mint az isten, kiabrázták (Pázm: ÖLév. 59). Noha fégyveretek vagyon, de mégis az ellenségeknek fejekre árultok: cum habeatis arma, licemini hostium capita (Forró: Curtius 99). Noha ugyan ezeket a feleleteket én nem vetem meg, nem is ócsárlom (Bethl: Élet. 126). A ki noha nagy szívbéli szomorúságban volt is, de azon igyekezék, hogy megvizsasztallassa Dom Fernandot (Mik: MolN. 18). Noha akarám, ha arra reá állottál volna, de azzal nem történöm, ha ellent tartasz is benne (280). Noha rád, kis fattyú! haragszom kevesbet, de mind azon által el töröm tegzedet (Orezy: KöltH. 117).

oly-ha (olyan ha azt mondanaya WinklC. 163: 1) [quasi; als ob]. Ruza vala feyet, olha azt jelentene, hogy zozerent valo gionast nem tenne (VirgC. 102). Olyha imezt mondanaya (DebrC. 337. 349). Wgh mond zentb Bernald: megh veröm öteth ees el bochatom, olyha azth mondanaya, kemen ostorokkal (WinklC. 188. 176). Mykoron lat vala fratert foglalvan vetekben, byuben, lezen [tozen?] vala ez atya, olyha nem latnaya es ha nem volna zolo zaya (DomC. 117). 2) [tamquam, fere; so zu sagen, beinahe]. Yozagom: oly-ha semmi; substantia mea tamquam nihilum (KeszthC. 118). Imadkozyk vala zönetlen, oly-ha minden kezbe vetes nekevl (MargL. 6. 63). Az isteny zolgalatra nem csak jnep npon, de olyha minden napou evremest megyen vala (DomC. 210). 3) [aliquando, olim; einst, irgend einmal]. Alexander látá Darius népét, kiknek szemeivel nem látá szélét, oly igen forgatja vitézi esztét, olyha ugyan bánja nagy merészségét (RMK. IV.112) Pál az sok kiáltást olyha bánnya vala, azért imgyen ő szöl vala: dolens autem P. dixit (180). Pénygedet kurvasággodal el veszedt, azért meg perengerezuez olyha tezed (FortSzer. 2 L2b). Mását én ennek meg nem találtam oly ha sído ország nagy hatalmas volt, török szulimántis láttuk már mi volt, de Romanak hogy vki parancsolt, ez ideigh senki nyakán nem szántott (Huszi: Aen. 30). 4) [tametsi; obwol?]. Öket szent Pál mégis vizasztalja vala, olyha ugyan ő is megiedett vala (RMK. IV.202).

so-ha (seha RMNy. II.97. *soha* GuaryC. 50. RMNy. II.15. *sonha* LevT. I.84. 88. *szonha* RMNy. II.78. *sonha* EhrC. 47. MünchC. 169. GuaryC. 29. WinklC. 338. CzechC. 7. WeszpC. 123. *sonha* PeerC. 181: 1) nunquam C. MA. [nie]. Sonha nem latammala: nunquam videram (EhrC. 47. 52). Sina hegenec kiötleni kieben sonha ember nem lakozhatotuala (BécsiC. 18). Istent sonha senki nem látta (MünchC. 169). Sonha el nem

tenehette: non erraverunt (47). Soha nem yelet ezenkeppen Izraelben (JordC. 381). Soha az nem lezen: non erit tibi hoc (406). Hogy soha nyube el ne zenderedyem: ne unquam obdormiam in morte (KulesC. 20). Yoth vezth el, ky soha nem leet (ÉrdyC. 151). Ide toub soha ne ivetek (VirgC. 47). Mig ez vilagban ele, sonha senkinék meg nem ielente (58). Senki soha nem látta az istent (MA: Bibl. El3b. 1). Soha sennui időben (192). Soha örökén vége nem lézen (Zvon: Post. 1.236). Soha nintsen minden embernek egyaránt valo állapottya (II.32). 2) unquam C. [je]. Az ev eletynek nyulvan valo zentsegeert aleg hog valaky az ev atyafyay kezzel soha az ev akaratya ellen tevt volna (MargL. 61). Nem lyzöm, hogy soha ember lakhas-seek (ÉrdyC. 579b). Sámuel azt akará, hogy a király törvényt lasson reá, ha soha senkitül ajándékot kívánt (Pázm: Préd. 357). Alig hiszem, hogy te soha is oluastal volna azokat (Bal: CsIsk. 397). Nem engedí, hogy az igaz soha el essek (Szár: Cat. C4).

[Szólások]. Soha napián lézen az (Deesi: Adag. 212. 196): ad calendis Graecas MA.

vaj-ha (vayha BécsiC. 63: 1) utinam, o si MA. [ach wenn, wenn nur]. Vajha, oh ha: utinam Com: Vest. 151. Com: Jan. 174). A vayha zolgacba eladattatnac (BécsiC. 63). Anyaha nem volné férjü zelletet vallo (249. KeszthC. 318). Anya az lehetne az mit kívánok (Deesi: Adag. 37). Vayha maradtanc volna túl az Jordanon: utinam mansissemus trans Jordanem (Kár: Bibl. 1199). 2) [aliquando; irgend einmal]. Valjon van olyan szív, kihez volt ő vajha liv? (Amade: Vers. 27. 127. 207).

vala-ha: aliquando, olim C. nunquam MA. [éimmal, einst, irgend einmal]. Ebregy tel valaha: ede nasturtium (Deesi: Adag. 58). Vaj szagatnád-el immár valaha az ezeket, és jönel-lá, hogy tudhatók a te nevedet (Pázm: Préd. 151). Azt kívánta tölünk-is, hogy egyszer valaha ki-kelgyünk a gyermek-számból (763. Káldi: Bibl. 287. Zrínyi I.16).

[Hái]

Hái-bái: [vetus, vetustus; alt, veraltet]. El-kopott, ótska, háji-báji irás (SzD: MViv. 352). Szemléli a pogányság diüh-ségének üszögében beverő háji-báji maradékot (387).

2. HA: [sed; sondern]. De cserép tálakat, fedöt és fazékat nem annyit törsz ha töböt (ÖtvMest. 34. vsz). [Vö. ha-ném].

3. HA: 1) Ha! hallga! st! PpL 2) [interjectio interrogandi; fragelaut]. Miképpen geriesztette az isteni szeretetre? és diüh-ségének öregbítésére? Ha? (Csúzi: Síp. 308).

ha-ha-ha: euge [haha]. A hitlen népek soksága száját szörnyen reám tájta, kiáltnak rajtam ha-ha-hát, mondván: szemünk jó dolgot lát: euge, euge, viderunt oculi nostri (MA: Bibl. V.35. zöltár).

hó-ha: [sta, state; hoha, halt]. A barnök egy hájsz, tsáh, hóha monásra mely hamar engednek (Misk: VKert. 10).

HAB (hab JordC. 399. 881: 1) fluctus, unda C. wellie, flut, wasserwelle PpB. Habonként, hab-módon: undatim MA. Nagy indolat lómala a tengeren, né hog a háiocka be fédez-tetec a habokkal (MünchC. 28. 41). Az hajoczka hányatatyk vala az hab nyat: navicula jactabatur fluctibus (JordC. 399). A tengörbéli habogha megialuan (DebrC. 214). Vizeknek es zeleknek habaynac felelme (TelC. 95). Ymachagot teween megzalloytat az tengörnek habaat (ÉrdyC. 527. 490). Meg habo-reytd tencernek melseget es w habaynac zengeseth: conturbas profundum maris, sonum fluctuum ejus (KulesC. 150). Vyznek haba: tempestas aquae (163). Sok haboktól hányatott, s megh romlott szegény hazánk (RMNy. III.127). Ide s tova vezetettik vala az tenghernek habitul (Sylv: UT. 123). Tenghernek fene habai (II.135). Mikoron hab támad az halaszokra, telát ackoron vakmeröképpen nem halásznak (Kules: Evang. 408). Zugó babo

(MA: Bbl. V. 21). Készködök busulásának nagy habjával (Zrínyi: ASyr. 212). Minden eretnekségeknél habjait lenyomta (Czegl. MM. 69). A fergeteg kárt tett, egy habbáros hajót elvívén s elkapván a hab és szél (Monlrók. XV. 701). Az igen felette nagy haboktól hogy el ne szagattassanak (Com: Jan. 90). Ez világban oly habokban forgasz, ellágyjed, melyekben halál két-félé kaszál (Thaly: Adal. 12). Egyszersmind kitérvén mint forgó hab, örvény, körösként nagy veszejük (II. 279). **2)** spuma Kr. [schaum]. Haragjában véres habot rágott (Könyi: IRom. 9).

Haboeska: undula, fluctulus C. kleine welle PPB. Apo haboeskák loesognak (Bál: CsIsk. 15).

Habókol: [palpato; zappeln] Nosza most habokoly a vízben (Czegl: Tromt. 78). Én pedig ha habókolok is, így rántlak útánam (Czegl: MM. 225).

Habol: [undo, fluctuo; wogen, schäumen]. Sőt még egy szünet az Pontusnak habo vízében az Aegyptus előtt felszárk (Forró: Curt. 518).

ki-habol: [exundo; überströmen]. Mind sebessen s mind kihabolva viseltetik vala: torrens et elisus ferebatur (Forró: Curt. 518).

Habos: **1)** fluctuosus, undans, undabundus C. undosus MA. voll wellen, ungestüm PPB. Ez habos tengernek ew fergetegy (VirgC. 142). Habos ítélet (Fal: Jegyz. 931). **2)** Habos, hab mókna ezírás: wellenweis gestaltet PPB. [gewellt]. Habos szűn: cynatilis C. Habos ruha: undulata vestis MA. Habos szín: color undulatus Nom? 231. Habos tabit (TörtT. XVIII. 208).

Habosság: [fluctus, aestus; gewoge]. Ferenc is elfelejti minden újat s fúradtságát, mint a parthoz jutó tenger habosságát (Gyöngy: MV. 56).

Haboz: **1)** fluctuo, conflucto, undo C. [undis agitator; wellen, wogen, schäumen, von den wellen hin und her geworfen werden]. Kie téstona habazine [agy]: fluctuantes (Helt: UT. C. 6). A vasmaszkút megvetie és nagy habozna s habtól hányattatnae: fluctuant et jactantur (Com: Jan. 90). Habozó tenger: mare fluctuosum (14). Én már nem habozom s parttól sem távozem (Amade: Vers. 118). **2)** [fluctuo, fímbo, dubito; wanken, schwanken, unschlüssig sein]. Sem elei, sem utólya szállásnak, tsak haboz (Pázm: Préd. 63). Tekintete kegyetlen, szeme villámik, járása haboz, foga tsikorog (803). Ezek emberek voltak, sokszor haboztak, alhatatlanok voltak (Pázm: LuthV. 129). Igen habozza azért ez aránt (Bál: CsIsk. 12). A kereszt fa adat haboz vala elméjében: assistens cruci animo fluctuabat (Czegl: Japh. 228). Habozik elméd a jónak véghezvételében (Der: Öflet. 58). **3)** [ventum facio, ventilo; fűhelni, wedeln]. Mint haboz módjással a levegővel (Fal: NA. 156).

Haboz-hibéz: [fluctuo, dubito; schwanken, unschlüssig zaudern]. Ekképpen habozna hüsznece es tetoznae az ő magyarázattokkal (Vallást. M).

Habozas, habzás: [fluctuatio C. schwebung, schwankung PPB. [das wogen, schwanken]. Ez vylagának vezedelmes habozasa, kyn ereték az lelky nyugodalomnak zenedlen valo kesertety (ElyC. 79). Pázm: Kal. 517).

Habozó, habzó: **1)** undabundus, fluctuosus MA. voll wasser, wankend PPB. Habozó tenger (Bom: Préd. 200). Habozó ziporesz (Bly: Préd. II. 118). **2)** [fluctuosus, dubitans; schwankend] zweifelhelt PPB. Habozó elméjé: fluctuans animi, opiniosus incostans PP. Ne legyime habozo kiezindetek (Vás: Cmtat. 551). Abban a munkában rettenetes habzó elmével volt Luther (Pós: Igazs. 1199). Legyünk tunasesal annak, ki habzó elmével vagyon es nem tud hová fogni (PP: SB. 199). Habozó gondok (Fal: Jegyz. 931). Elmém habzó busulásna kelt eszle: MVir. 77).

Habzós: fluctuosus, turbulentus; wogend, schäumend, stürmisch]. Viseltük (a tengernek) gyakor veszedelmét, a habzós szoleknek iszonyú félelmét (Gyöngy: Char. 11).

Habozott: fluctuatus C.

Haboztat: [facio undulare, facio dubitare; schwanken lassen]. Halottam, hogy utnak, szónak, házasságról való tanácsozásnak nincs vége; erre nézve nem haboztatom sokat elmémét (Fal: TÉ. 693).

Habuckol: inter nandum aut piscandum commoveo, conturbo aquam Kr. [plätschern]. Vízbe habuckolván, észre sem vehette (Gvad: Pösty. 31).

HABAR: **1)** misceo, agito, conturbo, turbo MA. confundo Otr: OrigHung. 1306. II. 295. [rühren, durchrühren, quirlen]. durchnüchsen, verwirren PPB. Ha mészben az mondolát habarod törve, az emoc marását meg gyogyítja (Mel: Herb. 13). Az dio hamviat ha fa omlaban habarod, hait uevel (BeytheA: FivK. 26b). Mig megfört, addig mind habard egy kalámal (Rady: Csil. III. 43. 12). **2)** praecipito MA.

[Szólások]. Két kérdések habartatnak egy lévben (Pós: Vet. 11).

el-habar: [rudicula peragito, misceo; verrühren, mengen]. Auagy tóri két fő folchagymát, borban habard el és anaie az leuénel belől mosd meg az (dónak) vazarauát és meg indül az vizelet (Gis. 03).

föl-habar: agito, cogo in spumam Kr. [aufrühren, mischen]. Ha a német szót egynéhány francia igékkel felhabarván s megeresztvén, oleikbe adod, már megelégednek véle (Fal: NE. 22). Tüthető volna, ha más mi maszlaggal (a bort) fel nem habarnák, mely gyakran betegyiba öjtí az ivókat (Fal: TÉ. 780).

még-habar: exagito rudicula Kr. [umrühren, quirlen]. Tölc haron chóp olait es ezen papa finenek vízében habard meg (Frank: HasznK. 32). A göröngyöt, ha meg egyelited, habarod és vízben ásztatod, sikamló, hig süra leszen (Com: Jan. 15. TörtT? 1370).

Habares. Habarék, fertő, habarts: volutabrum PPB.

Habaresos: [inquinatus; besudelt]. A világ úttjai inquinatae, fertelmes, habartsos utak (Pázm: Préd. 87).

Habarék. Habarék, fertő, habarts: volutabrum PPB.

Habarit: turbulento, agito MA. unruhig machen, lün und wiederträuben PPB.

[Habarod-ik] még-habarodik: [agitator, misceor; ver rührt werden, sich vermischen]. (Szakácsmest. 187).

Habart. Pép, dara, lisztelhabart: pulmentum PPB.

HABARCOS: [?] Habartzos esvargó (Fal: Jegyz. 934) [Vö. Habaresos].

HABARNICA: polypus, sepiä, octopus C. Ver. MA. meeresfisch mit vielen füsssen PPB. Kivéltem az wen azzomnak egh kethes habarnyezath; kfezelymednekys tyz narandhoth es negh habarnyezath (LeyT. 1121). Habarnyezath küldtem kednek (II. 115. 276. Misk: VKert. 682). A habarnitza ravasz és tsadoka (CSöre: Enc. 220). Tokints meg a habarnitza, valaminéni szűn köhöz közelit, annak az ő színéhez változtattya színét (Ker: Préd. 283). Nolez kötés habarnitza (Rady: Csil. III. 57. 23). Egy Habarnica nevű ágyú (II. 393). So esikot, halat, tésztást s kemény rántottát sem szabad ennem, az esigat habarniezát még enlitenem sem szabad (Gér: KarCs. IV. 169). Ikarussának az küfala pogaesából rakva (Jer. ki. Kata. ha kell néked föles habarnitza (Thaly: Adal. 98).

HABDA: caulis peronis SK. esizmaszar v. lábbór a loeskor fölött, melyet a parasztek a lábok szűrára húznak SzD.

gy pár sarú szár, a pásztorok bostkorok felett lábok szárákon iselik a harmat ellen Gvad: FNót 8. [schaff zu riemenschuhen, tiefelröhren].

HABOG: hebeg, akadoz SzD. [balbutio; stotteru]. Habogva beszélés: loluliloquentia PP. A nyelvet habogóvá teszi (PP: PaxA. 389). Törvényről dadogott, szólott és habogott (Gvad: FNót 5). [Vö. **HEBÉG**].

HÁBORÍT: turbo, turbulento MA. aufwiegeln, unruhe machen PPB. A tikeket háborító ellenség (Kár: Bibl. I. 128. Káldi: Bibl. 263). Hitvány árthatmas gondolatoc az inátságot megbolgattyáé, haborittyáé (MA: Scult. 7).

égybe-háborít: [discordes reddo, dissocio; entzweien]. Az aumor azon az ew vranak nem mery vala meg yelentyeny, togy az keth atyátyat egybe ne haborytanua (ÉrdyC. 653).

föl-háborít: turbo, turbulento, commoveo, incondilio C. perturbo, concito, conturbo MA. verwirren, aufrührerisch machen, aufwiegeln. erregen PPB. A békességet föl-háborítani: *disturbare pacem PPB. Én nagyok az ur, ki felháborítom a tengert Tel: Evang. I. 22b). Elmeiee es lelki ismereteé fel nem haboritathameiee (EszT: IgAny. 330).

fölháborítás: perturbatio, concitatio, commotio MA. beunruhigung, bewegung, aufwiegelung PPB.

fölháborithatatlan: imperturbatus MA.

közbe-háborít: inturbo C.

még-háborít: conturbo, inturbo C. disturbo MA. verunruhigen, verwirren, irre machen PPB. A zellet meghaboreita őtet: spiritus conturbavit eum (MünchC. 89). Minden heretikeegekheé es hamysságot meg haboryta ez vylagon (ÉrdyC. 114. 523). Megh haborytotta az kőz nepet: commovet populum (JordC. 611). Meghaborytottak ez ny városnak: conturbant civitatem nostram (764). Meg haboritotoc engemet, es gyűlösegeése tötetec a cananeosoknal (Helt: Bibl. I.R). Ezen igiekek, hog' az euangeliumnak hirdetőit meg haboricza (Fél: Tan. 6). A szőlőt beszédében meg ne háborics: loquentem ne interpellas (Com: Jan. 200).

özve-háborít: incondilio PPB. [entzweien]. Őszue haboritani az embert az ű attia ellen: separare hominem adversus patrem suum (Fél: Bibl. 16).

Háborítatlan: inturbatus C. [ungestört].

Háborithatatlan: imperturbatus MA. unverwirren, nicht beunruhigen, unbetrübt PPB.

Háborító: turbator MA. aufwiegler PPB. [widersacher]. Mikorra en rolam haborytokrol itéletet tez? quando facies de persequantibus me iudicium? (DöbrC. 49).

ország-háborító: [factiosus, seditiosus; aufrührer]. Azzal gyűföltették, hogy országháborító, pártokodások-szerző (Pázm: Préd. 52). Ország háborítók, párt itők (Szathm: Dom. 179).

HÁBORKOD-İK: tumultuo Kr. [litigo; aufgeregt sein, uneinig sein, streiten]. Hat esmegh haborkodnak egymással: pugnantibus (JordC. 728). Ha haborkodol sok felee gondolwan (ÉrdyC. 424. 567b). Ha kezdwnk mykeztwnk haborkodni es zvgodny, ez lelky iozaghoktvl yresen maradwnk (ÉrsC. 213) (Beythe: Epist. 207). Az isten szolgaianc nem kel haborkodni: litigare (Mon: SzJán. 2). Kiálnak azért, zayganak, haborkodnak, kegyetlenkednek Lép: PTük. I. 121). Búsul, haborkodik es rettegsben vagyon az lelki ősermet (199).

Háborkodás: [iurgium; zank, streit]. En ymaran el nem zenvedhetem az ty dolgotokat es haborkodastokath (JordC. 199). Ne gyoponczon fel az haragh, ne yndwhon fel thyeketh haborkodas (ÉrsC. 190b. 222).

HÁBOROD-İK, HÁBOROSZ-İK: conturbor, perturbor MA. verwirret, beunruhiget werden, aufrührerisch gemacht werden PPB. Frater Holyas oly haboroduan mene akkapura, hogy sobeseguel az tyot megnyituan tewu nagy zozatott (Élrc. 16). Egez Phrigia ruita haborodek (CosmaC. 31). Háboroduae vala egymással (Helt: Krón. 200. Káldi: Bibl. 263).

égybe-háborodik: [inimicitias suscipio; sich entzweien, in streit geraten]. Yamor herezegőkkel Salomon kyral egybe haborodek (ÉrdyC. 398b). Egez haborodum Görgel (LovT. I. 303). Két egyben háborodott részek között békeltető (Ker: Préd. 89).

el-háborodik: [perturbor; aufgeregt werden, verwirrt werden]. Myg telbet gondolkodyk magarol, amewal yukab el haborydyk es meny dolgot yzeoben nem foghat (ÉrdyC. 121). Az én szívem elháborodott én bemen: cor meum conturbatum est (MA: Bibl. I. 517. II. 170).

föl-háborodik: tumultuo C. erregt werden, sich aufregen. Fölháborodott: perturbatus, turbidus, incitatus, concitatus, undosus; fölháborodottul: turbate, tumultuose; hamar fölháborodó: incitabilis C. (Káldi: Bibl. I. 293. Pázm: KT. 121). Ha mikor kétfelen volt véle, hogy teséljéé meg feddené, fel-nem háborodott, meg nem indált felettéé (Fal: UE. 295).

fölháborodás: conturbatio, concitatio, incitatio, tumultuatio, passio, pathos C. commotio PPB. unruhe, verwirung PPB.

fölháborodhatatlan: imperturbatus C.

még-háborodik: perturbor MA. beunruhiget werden PPB. [aufgeregt werden, in zorn geraten]. Ohaitozéé az ember es meghaboredeé: conturbatus est (BécsiC. 7). Meg haborodanak raytta: indignati sunt (JordC. 438). Hw elmeieyben meg haborodek: conturbata fuit (710). Meg haborodanak az apacelak azzonyallaty felehel (DomC. 122). Meg haborodot orchauul mouda nekyk (163). Nem haborozyk meg soha, sem magaban, sem egybekben, akarmy bozzosugh eryeh (Apost. 11). S miert haborottok meg ez azzoualatra? Jesus latuan, hogi meghaboretanak volna, elzendesite őket (WeszprC. 13). Valamak zomorusághan es meg haboroduan cristusnak olmeieserevl (ComC. 119). Ur istemek hatalmassaga nyath az egh meg haboredeg (ÉrdyC. 338). Meg haboroduan es meg rettenwen alytlyak wala, hogy lelket lathaanak (ÉrsC. 125). Minek elewte ez idew meg haborodol volna [mielőtt még e zavaros háborus itők beállottak volna] (RMNy. II. 125). Ha vetköinket kezdene be-szelleli, meghaborodnak miatta (Dorn: Préd. 131). Az hinek latuan az rettenetes szakadast, meg ne habordgiának, hanem io keszülettel variak az ű lelki ellensegeket (Fél: Tan. 230). Inkab akarne vala, hog' az ország haborodnae meg, hog' nem mint ű nekie hőezülteec nem volna: conturbari rem publicam quam minus valere ipsi malebant (Dési: SallC. 27). A mimese meg ne haborodianak egymással (KKrak. 1573. 48). Megháborodott teuger (MA: Bibl. IV. 239). Elförditad rólum orczálat, és meg-háborodám (Pázm: KT. 145). A szem-tűjök meg háborodnak, mihent nap-fényre tekintnek (Pázm: Préd. 189). Meg haborozyk rettenetes fölelemmel (Zvon: Post. 139). Gyomra megháborodie (Com: Jan. 198). Az ellenkezések által meg ne habordgyunk (Illy: Préd. I. 110).

még-háborodás: perturbatio MA. beunruhigung PPB. Vgimezón nap az egnek meghaborodasat igeri (KBécs. 1572. E3).

özve-háborodik: [discordor, dissocior; sich entzweien, in streit geraten]. Az mely ember ewtet nala wysely, özve haboroath emberök között kynyen bokeseget zewrevzhet (ÉrsC. 520b). Őszue haborozyne Pal es Barnabas (EszT: IgAny. 367). Mi, kik immár a pogannyal özve-bomlottunk és háborod-

tuak (Zrínyi H. 203). Az édes atyámmal összeháborodtam volt egy 16 félfő (Thaly: TürtK. 13). Öszve háborodtak szóval (KákGy: Lev. 177).

Háborodás: tumultus, lis, commotio, contentio, disturbium MA aufrühr, aufstand, lärm, bewegung, störung PPB Leznek ezolák es nepoknek nyomorvashgy az thougher zenghesynek es habynak háborodásának myatta: praë confusione (JordC. 604)

elme-háborodás: [conturbatio mentis; sinnesverwirrung]. Ha a szentek e világi dolgokra vigyáznak, tévovázás és elme-háborodás-nélkül az nem lehetne (Pázm: Kal 1766. 969).

Háborodásocska: commotiuncula C. kleine bewegung, kleiner aufstand PPB

Háborodatlan: [imperturbatus; ungestört, unversehrt]. A maza végezte végezést meg ne bírta, de inkább háborodatlan és utánna valókkal is tartassa (TörP? I. 133).

Háborodott: turbidus, turbulentus, commotus, conturbatus MA hewegt, murhig, verwirrt, beunruhiget PPB Háborodot elmőji (Pázm: KT. 121).

HÁBOROG: und, discordo C. litigo, tumultuo MA zanken, zwistig, meinig sein, aufauf machen PPB. Mit haborgotoc: quid turbamini? (MüncC. 80, JordC. 470). Kit háhan azó irigi zúfogben igen haborgognak nála: perturbantur (DebrC. 66). Papok ön között meg ozolnak es haboroznak (ÉrsC. 527). Nem haborgo: non contendet (Fél: Bbl. 19). Heában való dolgért háborgaz (Deesi: Adag. 22). Háborgóane az pistoroc ott: ibi jurgium fuit pastorum (MA: Bbl. 125).

Háborgás: adjurgium, concertatio, lis C. jurgium, discordia, litigium MA. zank, hader, zwietracht, uneinigkeit PPB.

gyomor-háborgás: nausea Com: Jan. 90 [übligkeit].

Háborgó: [turbidus, turbulentus] discordiosus, discordabilis, litigator C. [erregt, stürmisch] zweitrüchzig, meinig, zänkisch PPB Az ríszegítő állat háborgóvá téssen (Kár: Bbl. 1614). Háborgo embornel vesződni: in puteo cum canibus pugnare (Deesi: Adag. 74). Nem lehet háborgó ember annál (281). Ma háborgó idő léssen (MA: Bbl. IV. 17). Háborgólan csak azt fűjják, őket mint fűdötték (Ver: Tan. 173). Nem jár háborgó, hanem sziléd ortzával (Mad: Evang. 16).

Háborgat: incito C. turbo MA. unruhig machen, verwirren PPB. [stören, beunruhigen]. Haborgacha: impugnat NémGl. 31. Bizonyaval ezenkeppen háborgattak az profetákat: sic enim persecuti sunt prophetas (JordC. 365) Yot mongyotok tyteket haborgatolnak (ÉrdyC. 73b). Kezde az zent zynek zwyet haborgatni (519b) Chazaar mykoron az keresztzyoneket haborgathana, zent D-meter előve yarhwan, szabadon meg fogaak owtot (503b) Kezde wtet bezedel haborgatni (VirgC. 27). Wtot tessi twz haborgatta (34). Ydwezh engemeth nyuden engemeth haborgatktw: solum me fac ex omnibus persecutibus me (KulesC. 9). A kik haborgatnak tyteket: vos persecutores (Fél: Bbl. 7). Vanak némely fölettéb ártalmas állatokkák, melyek minnen magunkat háborgatnak [igy] (Com: Jan. 50). Az kovács meste-reket ne háborgassátok, sem kaszűzással, sem szarhországgal, sem más dologgal (KecsKTört. II. 307).

mög-háborgat: ~ Ezt en nekéd meg engedem, hogi en velem lákozal, de en az penzt el nem vezem, mert en tudom atyádat, hogi engemet ezért meg haborgatna (VirgC. 25. Pázm: KT. 152).

öszve-háborgat: [perturbo; verwirren]. Mnak is elme-gyünk áldott ez testbe, tsemhett ez lélebbe, húrát, gyomrát öszveháborgatom, szálás hűsüt megszaggatom (Börn: Préd. IV. 508. RMK. II. 125).

Háborgatás: impietatio C. [persecutio; beunruhigung, verfolgung]. Sok keresztien egihazakat rakattata ki a keresztienök-

nek haborgatasa utan (DebrC. 71). Zent newe dycheeretyre haron rendboly tanwsgywnk leezen: essew lezen haborgatasrol, masod meg teeresről, harmad elsky latasrol (ÉrdyC. 373b). El reytezed wethet the zynedek reytekebe emberekek haborgatasawl: a conturbatio hominum (KeszthC. 70). Holot vala tataroknak nagy haborgatasa (Márgl. 27). Deciusnak eses Waleriüsnak haborgatasok alath Romaban Cornelios, Carthagy-naban kedeg Cyprianus martyromsagotth szemmettek (PeerC. 38).

Háborgató: turbator, infestator Kr. [beunruhigend, störend, stürefried, verfolgter]. Haborgatho Istvan (név 1170, Nyr. V. 510). Ymaggyatok tyteketi haborgatokeert: orate pro persecutibus vos (ÉrdyC. 138b. JordC. 368). A keresztienek nagi haborgatöia a zent Pal (DebrC. 63. 153). Esky lynesekre ken kw eses haborgato zeel: spiritus procellarum (KulesC. 18. KeszthC. 18). Isten káronlo valéc, háborgato és bosszonto voltam (MA: Scult. 674). Hol minden igazságos ügyekben vegye kegyelmes oltalma alá őket minden háborgatójok ellen (Rády: Csal. III. 281b).

HÁBORSÁG [?]: [jurgium, rixa; streit, zank]. Azt wallyk, hogi ezek garazdalkottanak es ewk attanak okoth az haborságnak (RMNy. II. 193).

HÁBORÚ (*hiburia* JordC. 400), *háborán* Cs. K2, *haboro* EhrC. 13. MüncC. 126. *haború*, *haborús* Otr: *OrigHung.* H. 205. *haburu* LevT. 1316. *habur*: *Osiand* 24. *haburussag* KazC. 13. *haburusaghi* LevT. 1317. *haburusag* Tel: *Evang.* I. 113b): **1**) [tempestas; ungewitter]. Ó fel keluen megporeita a zelet es a vízec haboroait: tempestatem aquae (MüncC. 126). Lathwan az habornak nagy votat, meg yedeo: videns ventum validum, timit (JordC. 400). Erős hűdeget jelent szeles habornal az elein (KBárt. 1583. D2). Tengeri háborúkkal kőnyfűl vétetvén (Zvon: Post. 1338). Az égi harmat tiszta, es minden szelek háboruitól tendes időben szokott alá-szállani (Pázm: Préd. 100). Szélvész-háboru (Zrínyi H. 23). Tengheri háboruk, ár-vizek (Alv: Préd. 131). Vízi háború (Hall: Pajz 33). Meg-tensededec a tengernee haboruja (Tyuk: Józs. 418). **2**) [turbulentus, procellatus; stürmisch]. Háboru idő: intempestas C. tempestas MA. Haboru idő: tempestas (Fél: Bbl. 26) Ez eszendő haborn es elég nyughatatlan leszen (KBkrakk. 1573. A3). Mars es Saturnus haboru mennyet es hűdeget szerzenec (Kal. 1582. P4). Ha sokat terem az szálua, háboru időket jegyez (Cs. G4). Egy-néhány nap az idő haborn léssen (KNagysz. 1693. D8). Az haboru tengeri haboc egymás után rohannac (Zvon: Post. 1314). Nyomorúságuane háboru szelei es hajbai (333). Mőndöngeseket es villamosokat szerzenek, melyeket latunk es hallunk, midőn az égi haborn lép: P7ük. II. 190). Az időnek haborn volta: temporum disturbia (Ver: Verb. 302). E világh háboru tenger-rén (Mad: Evang. 151) Azt esudállom, kiváltképpen ha háború idő vlt, hogy nem fűt a menny-kőfűl Matkó (Hlyef: Tomp. 230). **3**) turba, turbamentum, motus tumultus MA. confusio, commotio Otr: *OrigHung.* H. 205. tumult, ompörung, beunruhigung, bewegung PPB. Az bekesegek tetelerevl mykort az baratok valnak vala haboro: turbabantur (EhrC. 93). Ne talant haboro lenne a nepben: ne forte tumultus fieret in populo (MüncC. 63). Világh háborui közül titeket valaszta az ur (ThowC. 167). Kik háboruban tekintenek reüm (CsomaC. 22). Peternek is szantalan soe haborni voltak, foro olayba tetetet (Börn: Préd. 291). Im, a homn nyugodalmot várok vala, színten onnan lőn háborum (Deesi: Adag. 165) Hít szakadozás-nae habornal: tempestate sacrilegii (Mon: Apol. 30). Egesség főknak haborniat, el nem koreőltök (KBács. 1572. F4). Ne tör-ténjék az, hogy az én világi jóvaimat mód nélkül es zürzavar-ban hagyván, azok fölfő annakutána sok külböb külböbfőle háborúknak es veszedéseknek okai es indulati szirmazzanak (Rády: Csal. III. 193). Jó szerentsémben föl ne fuvalkodgyam, háborúmban le ne nyomattassum (Kím: Ének. 328). Valahány-

szor más valakinek szívét egyébként meg nem nyugosztalhatod, hanem tamen szíved háborújával, emezt forgassad (Fal: UE. 399). **4**) [commotus, inquietus, discors, iratus; aufgeregt, erregt, unheimig, zornig]. Feleségével, gyermekével háborún lakic (Cis. K2). Ez világi mód-szerint, háboru, nyughatatlan, fáradságos értelme és gondviselések nincs immár az világi dolgokra (Pázm: Kal. 796). A ki dagadó, puffadó nedvességnek jelenségi, szór fel borzadásk, haboru alusok (ACser: Enc. 189). Ilyen nagy dologban, háboru elménel nebez tanácztot foglalni (Illyef: Jephth. 17). Nagy háboru elménel az vén atya vala (Szentm: TF.2). **5**) [bellum; krieg]. Ez esztendőncé allapattya elegyes lesz bekességel és habornual (Kal. 1582. F2). Az tudatlanságnac nagy háborúában élhén: in magno viuentis inscientiae bello (Kár: Bibl. 1.644). Az háboru időben akar mi latoris nagyra mehet: in seditione vel Androclides belli ducem agit (Decsi: Adag. 98). Pártos háboru (Szeg: Aqu. 41). Hadi háboru (Megy: 6Jaj. VI.48). Haboru időben es hadkört: guer-rarum, dissensionumque temporibus (Ver: Verb. 45). Töleték gyűjtottak háború faklyái, melytől le omlottak városok bástyái, boldog s szegényeknek itt amott házái (Orczy: KöltH. 45).

égi-háború, mēnyei-háború: tempestas caeli Kr. [un-gewitter]. Meney habortul: ab aëris perturbatione. NémGl. 166. (Az angyaloknak) hatalmok vagyon mynd eegy, mynd pokolbely védelmes habornvna meg enghetztelesen (ÉrdyC. 557b). Az nap kellett szél vtna ha rútól fú az ezaki, nagy eglí háboru leszen (Cis. H2). Az nyár szeles és égi háboruval elegyedett meleg (KNagysz. 1613. D4). A ki föld-índulásban vagy égi és tengeri háborúban nem félt, azt bátor szívűnek nevezték (Pázm: Préd. 311).

elme-háború: perturbatio mentis Kr. [gemütsrerregung, aufregung]. Nagy kétségek közt és elme-háborúban hagytam (Fal: Const. 855).

szél-háború: [procella; sturmwetter]. A ki a jó szerencsét legnagyobb kincsének tartja, főenybe akaszja vasmackáját, melyet az első szélháború felszed és hajóstul együtt veszedelem-re ragad (Fal: BE. 579).

Háborús: turbulentus, turbidus MA. procellosus, fluctuosus Otr: OrigHung. II.205 unruhig, entrüstet, unfriedlich PPB. Ah mely teli háborus életec ez földén (MA: Scult. 27). Háborus idő (97). Háborus áríznece haljai (190). Háborus tenger (MA: Zsolt. 129). Az egész okos világ nagy ellensége a háborus elméknek (Fal: UE. 434). A tenger háborus lesz (Gvad: Orsz. 243).

Háborúság: factio, dissidium C. seditio, contentio MA. tribulatio Kr. empörung, aufruhr, aufstand, zank PPB. Vala amap haborosag: fuit dies illa discriminis (BécsiC. 74). Mykoron vala my haborsagh tamadand bw köztök, hath en hozyam yewnek (JordC. 50. 122. 157). Bodogok, kyk haborsvsgot zenwednek ygassaghert: beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam (365). Mel ydőben keresztények ellen nagh haborusagh kezdeteth (PeerC. 36). Haragutam istener haborusagnac és korságnac ideyen; haragosagomat ieletentem haborusagal (VirgC. 9). Haborsagrol hozta bekessgre (18). Haborusagal és bozossagot zenuedni (90). Haborusaghokkal illetothny (PozsC. 34). Mynek elette az közönseeges haborsvsaag el nem yewend: nisi venerit discussio (ÉrdyC. 29b). Haborsvsgot zenwedők (534). Nagi haborsvsaag tamada az etrenekévtől (581b). Haborsvsgátamasztó: seditiosus (Helt: UT. N6). Görög országba ez időbe volt a nag haborusag, a kiról irt Xenophon (Szék: Krón. 54). Soc ezaszaroc rőttenetes haborusagokat indítottac (Born: Préd. 291). Az háborúsagbol háborúság tamad mindenkor: litam parit lis (Decsi: Adag. 62). Ragadományokban, országbelieknece haborusagaban gőnyörkődött: rapinae, discordia civilis grata fuere (Decsi: SallC. 4). Az kiralyoknac haborusagaban az Jugurta ellen vala: in dissensione regum Jugurthae adversus tierat

(Decsi: SallJ. 31). Mikor Core az fő papságot kívánná, Moses és Aaron ellen háborúságot indított (MA: Bibl. I.134). Háborúság szenvedés (IV.21). A feltámadásnac, háborúságnac fő vezéri (Com: Jan. 143). Mindenkor ő szíve haboruságban lesz (Zrínyi: ASyr. 1). Az újú Batori Sigmund éretlensége s állhatatlansága miatt Erdély háborúságba borúla (Bod: Pol. 42).

Háborúságos: [turbulentus; unruhig, zänkisch]. Fodor-lók, haboruságosok, hazsártos és vakmerő szívűk (Cis. F2). Háborúságos esztendők (Bartha: Krón. 18).

HÁBORUL: [conturbor, irascor; erregt werden, in zorn geraten]. Ystény felelet lewn hozya mondan: homat te zege nes emberke haburultat (EhrC. 10). A királ haborulatituala: rex turbabatur (BécsiC. 82). Haborwltassanak mynd een ellen-segym: conturbentur vehementer omnes inimici mei (KulesC. 9). Zoolok azoknak kikel nekem gondom vagyon, kyk mya most ighen habortultam (Ormpr: Assz. 4). Ennyi szélvészekkel vig najja haborult (Gyöngy: Char. 2). Szívem haborult (PhilFl. 96).

még-háborul: ∞ Ha mondottanoha, hogy még haborulatot, feluala, hogy ne mutatna gonoz példatt (EhrC. 15). Lattna ew barattyat meg habortatnak [igy] lenny (93. 21). Hegyek meg haboranak: fundamenta montium conturbata sunt (KulesC. 28). Zenth atya aly meg mynketh es meg ne habortwly (TelC. 286. DöbrC. 6).

Háborulás: turbatio [aufregung]. My az bozossagokat habo-rolasnakyl engedelmest zenuedenyewk (EhrC. 30).

Háborulat: conturbatio [gewitter]. Jelénénc meü görgé-sé, föld indolas es haborolat földön (BécsiC. 74).

Háborulatlan: imperturbatus [ungetrübt]. Maga myndenkoron vvg arca mutatuala haborolatlan [igy] elmett (EhrC. 21).

HACOKA: stola MA. [überrock]. Egy ueres kamoka hachoka nonf aranyal hant (Radv: Csul. II.15). Szederies tafota hachoka, ueres barsonyul hant (16. 31). Egi veres karnasin atlaz suba hachoka modra; nestel bellett tafota hachoka (RMNy. II.149). Aranyas bárson haczoka (210). Óreg felső ruhától, ki haczokának hivatik, vegyenek d[enárt] 40 (ErdOrsz. II.382). Kurta bársony hatzoka (GKat: Vált. II.388).

HACSÉR, HACSÍR (*hadsér, hatsér* PPB. *hantsér*? Báb-Bács. 3. *hacsír* Helt: Krón. 34: satelles MA. [häscher]. Német darabantokat tartá es egyeb német harsirokat (Helt: Krón. 34). Meg fogatattam soc nemet haczirockal, harom fogházban hozoznan (Born: Préd. 9). Mikor Romaban processiot jár (a pápa), hadséri előtte mennek (Gyarm: Fel. 266). Ha e nem volna, az őrdög és annac hacseri [igy] el-fördétották volna eddig e világot (Pós: Igazs. H.39). A Christ-us a Herodes király igyekezte az ő hatséri által elveszteni (GKat: Vált. 162). Az Achaz királynak fennyen beszéllő hacseri (II.242). A lelki Hámiának fel-lázalt hacseri (953).

Hacséros: ∞ Császárt, hogyla kinn kapom, hacsirossit le-csapom (Tbaly: Adal. II.261).

HAD (*had* CornC. 175. *hadakozas* VitkC. 66: **1**) exercitus MA. kriegsvolk PPB. Hadat gyűjteni: comparare copias, cogere cohortes, copias PPB. A királ meg haraguet es ezéutem ő hadait eluezte az ember öldököket (MünchC. 54). Ky zalla eleyglibe nagy haddal: egressus est obvius eum infinita multitudine (JordC. 161). Ezenkeppen elozla pokolbely evrdvegnék hada (MargL. 35). Ewfelsege hadawal az Thyzara althál jít-them (RMNy. II.154). Attyafiat meg verie puskás haddal (Valk: Barb. 2). Úys roud nap nag haddal a városra ifne (Decsi: SallC. 4). Güflevéz had (Bal: CsIsk. 138). Két had őzne ropant (Illyef: Jephth. 8). Had veszésével vagy más kárvallással (Zrínyi I.35). Vid mint küszkka ál a habok között, vitézséggel tartya maga az hadfölyhöt (114). 12 ezer kozák had tartassék fizetésen (Monfrók. VIII.168). Gyűttem s turtottam

hadakat (XV.228). Mi lovas és gyalog számos hadainkkal kézen vagyunk (MonOlm. X.81). Az elegy-begy had nekünk formla (XXIV.579). Elsőben maga udvari-serege, ezután a mellette hadakozó vasas-hadak (Gyöngy: Char. Előb. 6). **2)** bellum, duellum C. mars, pugna, proelium MA. krieg, streit, duell, schlachte PFB. Hadba szolgálok: milito PP. Őriás-had: gignantomachia; hadat viselek: belligero PFB. Hallandoe vatoe hadakat es hadacnae hinet (MünchC. 58). El hinczed a nemzeteket, kik hadakat akarnak (AporC. 17). Hadba es vias-codasha diadalmat vezon (GuaryC. 52). És az ev zoket alkoc-sagyal az zont zsznek ellene jodehta (MargL. 27). Nemely hadba meg evletek (DomC. 249). Az ev atya hada meg az hadban, amya es hamar valo napon ky mwleek (ÉrdyC. 543b). Koth estendó bel telween, törteneek Julianus ezarnak hada Gallaban (62d). Nem hadra valo yndvath az sem fvtasra kezereyflow zenghes (JordC. 69). Moyses monda: öltözyenek ifel fegyverbe ah nepek es keszwlyenek hadra (180). Mindnik vya-kodasba es hadban gyözödelom adatek neki (DebrC. 65). A gyözödelmes hadbol baza tert (ib). Mars a hadnak isten (173). Mynden czpahya kochyth kezotheth hadhoz (LavT. 146). Annál nagyobb hadra gyözöze vala (Cserényi: PersI. 54). Mind az egész világ neki főiet bünta, azért imar neki senkiel nem vala hada (Szek: Krón. 58). Sze hadakat vissolt (Helt: Krón. 2). Harezzolja örettünk a hadainkat (Káldi: Bibl. 242). Az Aulus Maudius Torquatus az galliay hadkor fiút meg ölete: bello gallico filium suum necari iussit (Deesi: SallC. 13). Hadaváló: bellator (MA: Bibl. L.319). Szünetlen valo hadoe vagyon egymással (MA: Scult. 292). Hadakat és pártokodásokat indit (KNagysz. 1043. D1). Az hadban megvortette: clade albecti (Com: Jan. 151). Hadak memyköze (Fal: Jozsy. 936).

[Közmondások.] Könyű az had, az ki nem próbálta: dileo bellum inexportis (Deesi: Adag. 262). Memyhol adatik minden gyözödelem, kinek isten adja, a hadat csak a veri (RMK. II.80). Mint adja az örsten ezután is valo dolgunkat, ő tudja, miért hogy a had verését csak ő magának választotta (121). Nincs a hadban semmi Péter bátya: certamen non accipit exosulationis MA. Hazal vitt észszel — azt szokták mondani — nehéz hadat verni (MonTME. V.250).

hajói-had: nautachia MA. [sokkrieg].

kajtár-had, kajtor-had: praedatori militis Kr. [görsind]. Az io barbel tudya hogy az kajtor hadban sebesoe leszoe (Mol: ATam. 87). Sokakat fölizzaszt, és valami kajtor hadat indit (GKát: Váhts. II.373). És onnat infestálják hatalmas eszszár orszógit mind vizen s mind szárazon bolni gyülevész kajtár hadak (MonTrók. VIII.247).

körésztes-had: expeditio cruciata Kr. [kreuzzug]. (Helt: Krón. 309. 389. Kr.) Isten megverte a pártolo köröztes es feledelemre tennit kajtor hadat, mint a körözteseket (Mol: Sam. 104). Köröztes hadat tanszolt (Mol: SzLán. 499).

lovag-had: [exercitus equestris; heritenes heer]. Lovag haddal együt megammal harmincz ezer embert visok el (Pörö: Curt. 734).

lovas-had: x (Thaly: RF. II.123. RákI: Lev. 154).

pór-had: [exercitus rusticorum, tumultus agrestium; banerheer, banerakrieg]. (Göres: Máty. 29).

udvari-had: miles praetorianus PP. hof oder leilgarde PFB. Fejedelem udvari hada: satellitum principis Com: Jan. 149.

Hadakoz-ik: bello, duello, belligero C. belligeror, milito, MA. bellum novo PFB. Krieg führen, mit einem kriegem, streit ten PFB. Valamely dolog felül hadakozni: certare bello de re aliqna PFB. Minden hadakozo kessog: universa vasa bellien (BécsiC. 46). Yveto el hw reyok. Amalek es hadakozyk vala

hw ellenök Rufflydm hegyeen (JordC. 48). Ki ellensegiuel hadozol (DebrC. 563). Hadakozuan vytezkepen az wrdwyknek varaba bemenyenek (VirgC. 136. CornC. 216). Arfaxát királyra hadakozik (Tin. 237). Hóltakul hadakozni: jugulare mortuos (Deesi: Adag. 12). Hadakozot vala a Moab királyja ellen: pugnavit contra regem moab (MA: Bibl. I.149). Ottan hadakoznál szelekenk urára (Zrínyi II.113).

Hadakozás: belligeratio MA. das kriegem, führung des krieges PFB. Belső hadakozasoc: bella intestina Com: Jan. 144. Hadakozasnak zenghes hallattatyk az taborba (JordC. 69). Mykoron hallandotok hadakat es hadakozasoknak hreyet, semy ne foelytetek (509). A jelen-való és reánk következő veszedelmeket, hadakozásokat, ólséget ved'el rólunk (Pázm: Préd. 12). A kard nem békesség, hanem háboru és hadakozo üdőre valo (Laud: ÚjSegít. II.2). Experientiját hiszi az hadakozo tudományba (MonTrók. XV.531). Igen rosszúl vagyon túl az tengeren eszszár dolga, nimes módjok az ide hadakozásban (RákGy: Lev. 11).

Hadakozat: bellum [krieg]. Vön valoztoftakat hadakozatra: assumpsit electos ad bellum (BécsiC. 14).

Hadakozható: bellax PFB. [wehrfähig, kriegerisch].

Hadakozó: bellator, bellipotens, bellusos, bellicosus, duellicus C. kriegler, kriegsmann PFB. Hadakozo galogoe: pedites bellatorum (BécsiC. 23). Olofernes az nag hadakozo vitez (GuaryC. 55). Hadakozo legény: miles (Helt: FT. N6). Köz hadakozoe (Helt: Krón. 97). Vala pedig hadakozo népvás: habebat exercitus bellatorum (Kár: Bibl. L.396). Hadakozo férfi: miles (MA: Bibl. I.151).

Hadas: [bellusos, bellicosus; kriegerisch]. Nem csak békességben, hanem hadas időben is reá ne adgyák (CompConst. 36). Hadas idő (MNYil: Agend. 398).

Hadász, hadáz: [circumfero manus; mit den händen herumföhren, herumfucheln]; hadarász a kardjával, bottal SzD. Akármint hadázis kezdödel, de menten ismet roád szall [a lögy] (Misk: VKört. 655). A sok jantsár rajtok addig hadáz, hogy a magyaroknak immár fele hibáz (Könyi: HRom. 189).

Hadaz: **1)** [belligero; krieg führen]. Azok tudják, kik valaha az tengeri hadokkal hadatának [igy] (Lép: FTük II.64). Szem bé-hunyva-való hadazasok Kalantank ittegyen ellenünk-való esatázási (P6s: Igazs. II.329). Leuki ismérte ellen nem akar hadozni (P6s: G16st. 29). Ez ellen így hadznak [ezen tétel ellen ök így kelnek ki] (Illyef: Tomp. 15). **2)** manibus agito a-rem, vibro. Otr: OrigHung. 1306. [agito caput, circumfero manus; den kopf schütteln, mit den händen umherföhren, herumfucheln]. Fejek ides-ova hadaz vala (Czegl. Tromf. 39). Láto-dé, hogy csak hadaszsz, és mint a vízbe haló ember oda is kapozsz a hol semmit meg nem foglathz (Mackó: BCsák. 283). Bőjtölöség igazán nimesen e világön, akar-mint hadazznak a Montanus vuokái, mert omi s bőjtölhi ellenkeznek egymással (1009).

Hadbéli: [bellicos; kriegs]. Oh hadbely ön ystenem, mond meg nekem myt wethewtem: dico Maus (ÉrsC. 515). Hadbéli szorgosság nagy szorult fi benne (Zrínyi I.35).

Hadi: bellicus C. proclarius MA. zum krieg oder streit gehörig PFB. Hadi fegyver: arma bellica (ÉbrC. 147). Alab valo nem voltam a hadi viseleshe akar mel imperatoral (Szek: Krón. 204). Hadi vért ontot a békességben (Káldi: Bibl. 293). Hadi híre (MA: Scult. 1035). Hadi mesterség (Illy: Préd. II.525). Hadi kapitány (Thaly: VÉ. I.230). Hadi tiszt (Mik: Törl. 162). Ne montogessék az urak magokat, hogy a hadi törvény kemény. Légyen a regimentben legálább egy hadi káplán (FA: Na. 229). Olly hajnöki bátorság nézett ki belöle, hogy Mars hadi-istenben nem kivánhatnál többet (Fal: FE. 637). Töged is a

tszászár most tsak azért ohajt, hogy nyakadba vesse az egész hadi-bajt (Könyi: HRom. 153).

HADONÁZ: [belligero; krieg führen?] Ém látjuk már ennéhány napot fogvast az pogány ereje hadamuz [így] őő fel-segbe arnadlajanak (TörtE. X.151).

Hadokoskod-ik [?]: [belligero; krieg führen]. Az ő véle jó tőt ura ellen a törökkel együtt hadokoskodik [hadakozik?] (BethTám. 70).

HADAR: **1)** tortuose agito, confuse amoveo Otr: Orig. Hung. 1306. [herumdrehen, quirlen]. **2)** ferio, peto, verbero, percutio, flagello SI. [stossen, treffen, schlagen, hauen] Sz. írást marcsongútok, hányvátok, hadariátok, huzzátok vonyvátok (Bal: CsIsk. 418). Czoda madar az leany madar, gyakran jezyesére nagy romlast hadar [Szakm: Am. 8].

el-hadar: [garrilo, blatero; plappern, schwatzen] M-lyneđ hamaréb elhadar 50 Ave-Mariat (MHeg: BTan. 88).

mög-hadar: **1)** [circumago; herumdrehen]. A roka a darások feszkembe tarkát be tolyta, és őtöt oda bé meg hadarván: ki vonnya (ACsere: Enc. 208). **2)** [tribulo; drätschen]. Az kenet meg čepic, meg hadarja (GuayC. 36). Az isten háboruságokkal megsepsli s hadarja a választottat [ily: Préd. 138].

öszve-hadar: [commisceo; durcheinander mengen]. Falta a könyveket; de mivel mindent ész és ítélet nélkül hadar-öszve, meg-is bomlott bele (NótlM. 27).

Hadari: [confusus; verworren, konfus]. Mit ítelhet ember ez fele nyalas forty hadari czelezeziapasiból (Zvon: PázmP. 287).

HÁG: scando, ascendo MA. steigen, aufsteigen PPB. [aufsteigen, darauftreten]. Hajóban hágok: conscendo C. Magasra haza es erőssen kealta, hozh mezebb hallanciek (WinklC. 224). Az embőr garadich zerenet felyeb hagvan, az isteni esmeretre ígekőzic felyeb hagnia (NagyszC. 3). Kezereytednek az hayozkaban hagny: ut in naviculam ascendens sederet (JordC. 392). Feellyeb hág (ÉrdyC. 57b) Eelyen vezedelmes zokasban keellene hagny (525b). Mikoron nagy heu idvun hagnayak az hegiét, az zegeni ember kwueti nala zent ferenczet (VirzC. 46). Haggy magas begyre (Helt: Bibl. III.66). A ki nem tud anal túrni és meg elégdőni, a mit az isten adot neki és felyeb akar hagnü és gőgelkődni, aszt az isten meg tudgya bñntőni (Helt: Mes. 61). Az hajoba hagtanak (Sylv: UT. L135). Torkara haza, es vgyan meg nyomoda az őrlőgöt (Börn: Préd. 245). Atyádnac ágyára hágtál és megferteztetted: ascendisti cubile patris tui et maculasti id (MA: Bibl. I.16). A kősziklakát hágják: rupes scandunt (Com: Jan. 46). Szerenche egy nyomban mindenkoron hagnü nem szokot (Zrinyi: ASyr. 177). Utélen nőtő ág, minden unonálló rajta tapod és hág (Thaly: VE. II.204). A süvénynt hágják (Moh: JÉp. XXIV). Szándéka a tzelon tul hágott (Könyi: HRom. 125). **2)** [salio, praegnantem facio; bespringen, belegen, beschlafen]. Es ime a kosoc hagnac vala a tarkakra, szepłó-sokre es bontakra: ascendentes mares super feminas, varias et maculosas (Helt: Bibl. IP). Ezymast hagnü [hagozni] (Zvon: PázmP. 104).

[Szólások]. Még nyomába sem hághat (Decsi: Adag. 2). Nyomokba sem hághat az többinek (97). Az ez ő b ő r b ő l v i d ő r b e hágni (296). Vigyázz Istók! mert r o s z f ű r e hágsz! (Syr. XIV. 469). A jó fin, ha hámfán kívül hág is (Ker: Préd. 313).

[Közmondások]. Az ki nagyot hág, nagyot esik: Dionysius Corinthi (Decsi: Adag. 7). Körmötlen macskának nehéz fűt hágni, sánta ebnek Bécsset nehéz megjárni (Thaly: Adal. I.175).

alá-hág: descendo MA. herabsteigen, hinabsteigen PPB.

által-hág: **1)** transcendo, transgredior, supervado C. MA. hinübersteigen, überschreiten PPB. Ha cöles atyand az atyon

clotted atal fekvőnek, meegh cös atal haghyad es myndeneket hattra bagyvan fölmayaal az keresztifia zasztaya alaa (ÉrdyC. 118). Által ne hágjác az határt: ne transcendant terminos (MA: Bibl. 166). Mibent mi megöttük a mi vatsorankat, mindjárt által hágtuk hátról a palánkot (Gvad: RP. 72). **2)** [transcendo, violo; übertreten]. Atal nem hagvan ur istennek parancsolatyaat (ÉrdyC. 622b). Atal haghyak az veeneknek hw zorze-eseket: transgredimtur traditionem seniorum. Myre ty es atal hagvan nem tarttyatok ystennek parancsolatyaat? quare vos transgredimini mandatum dei? (JordC. 400). Az törven által hagok: iniqui (Fő: Bibl. 81). Nem vötek ezt az fogadást által hagni (Decsi: Adag. 116). A rá bizott parancsolatnac határit által ne ngordgya, hágja (Com: Jan. 144). A törvénynt által hágoc: praevicatores (136). **3)** [evito; ausweichen]. Nem twggya mykoron leezen, de maga atal nem haghyatta (ÉrdyC. 13).

[Szólások]. Az szélt által ne hágoc: stateram ne transilias (Decsi: Adag. 80).

általhágás: **1)** transgressio Kr. [überschreitung]. (Káldi: Bibl. Hebr. 2:2 Kr.) **2)** [excesso; ausschreitung, ausschweifung]. Semmi általhágást nem cselekedel az őtelben, se az italban (Mad: Evang. 495). Bñnsége ebben álli hogy az az isten törvényének általhágása, megrontása (Kom: Imáds. 218).

be-hág: inscendo C. lüneinsteigen PPB. Az hayozka kezerttyen aya zenth egyhaaz, kyben bel haaga ew zenth hytynek miatta (ÉrdyC. 127b). Mykoron be haghtak voma az hayoba: quum ascendissent navim (JordC. 643. 376. 400). Az áiton be nem megyen, hanem masommet hág be (Mon: Apol. 4). Bé hág egy kis hájában (MA: SB. 73). Ablakon hág-bé a házba (Bod: Lex. 2).

el-hág: [excedo; überschreiten]. Az ő parancsolatyaat el nem hágiac (Börn: Ének. 265). Mint ő a szolgáikat, úgy isten őtet meg-sunyaraztatta, ha őlhágya hivatallya határit (Pázm: Préd. 272). Azis veszedelmes állapotban vagon, az ki csak kiesiben el hágta, és el szakasztotta az keresztényi egységnek kötelét (Pázm: Préd. 85).

[Szólások]. A kenély ember el hágja a szélt és felebaráttyát megváltallya (Helt: Mes. 123).

föl-hág: ascendo, inscendo, conscendo MA. aufsteigen PPB. Zent Ferenc fel haza meny kő-wárra es onnatlan predicala ott allo sokassagnak (EhrC. 37). Zent Ferenc fel haza az predicalo zekbe es predicala czudalatosagot ez vylagnak vtallatlyarol (58. 148). Ő hákara haza fel (BécsiC. 107). Iesus a hajoba felhagvan a tengeren taneitanala (MűnehC. 76). A matska ott egy magas fúra nagy hamarsaggal fel hága (Helt: Mes. 252). Fel hágoc az palma fúra: ascendam in palmam (Kár: Bibl. I.634). A praedikáló szék a tanitójé, a melyben felis hág (Com: Jan. 154). Felhag az egekben (Gyöngy: MY. 10).

fölhágás: ascensio, conscensus MA. das aufsteigen PPB. Azon mynd ifel kerlyveon scorpio ifel hagasagyan es ywthwa Sennaygan (JordC. 191). Az én ágyamat meg fertősztetted a te fölhagassoddal (Helt: Bibl. I.435).

fölhágható: scansilis C. leicht zu besteigen).

fölhágó: ascensor MA. conscensor; aufsteiger PPB.

ki-hág: exscendo Kr. [aussteigen]. Igazgasd lépősimet az te ősnényidben, hogy ki ne hágianac az én lábaim (Kár: Bibl. I.544). A hajósok beszédtek a kihágó deszkákat (Könyi: ÁM. 30).

lő-hág: descendo C. hinabsteigen PPB.

lőhágás: descensio, descensus C. MA. absteigen PPB.

mög-hág: **1)** inscendo MA. aufsteigen, besteigen PPB. Várust meghágák, kik ő halálokat érte nem szírnák (RMK.

IV 154.) Ez éyel meg hága Nagy Szombat városát (Helt; Krón. 76.) Meg hága az várat (119.) Dina meg széplősítetee az Siehemfő, kiert Simeon es Leui meg hága Siehemnee városát (Szék; Krón. 11.) Mem ő hághta meg templumát Pallasnac (Csák; AU. 21.) A házat meghágtú, a leuzat-ot fölbontjáe (MA; Scult. 932.) Arra vágyódk, hogy az egetek meg-hágtá és tsillagok-felibe tegye királyi székét (Pázm. Préd. 55.) Sátán hogy hágtá meg pokol torkolatját, miképen tsalta meg anyagok barátját (Orczy; KüllSz. 191.) Kőborolják a tengert, meghágták a hajókat (Fál; TÉ 721.) **2)** [transgrediör; übersteigen, über-treten]. Tzél föttel nekje; aszt ő meg nem hákhattyá (Helt; VigK. 24.) Vétkösztem, miért hogy meg háktam az jonnec beszédit (Helt; Bibl. II 112.) Egjeb módon iambor vala, de ebbe meg hágtá vala az igazságot (Szék; Krón. 35.) **3)** Meg-hágni: *assilire dicuntur in coitu bestiae PPB. [beschälen, bedecken]. Gyakorta a nőstény nyúl hágtá meg ösöhen a himet (ACsere; Enc. 209.) Meg hágtá volt: usu matrimonii pollutus est eam (Dial. 157.)

meghághatatlan: [insuperabilis, inaccessus; unersteigbar]. Meghághatatlan magas jegenye fák (Misk; VKert. 341.)

Hágás: scansio, ascensio MA. steigung, das aufsteigen PPB. Hajóban hágás: conscensio C. Nagy hágás: *arduis ascensus PPB. A hangoknak hágás, leszállások (ACsere; Enc. 129.) Fa labokkal hágásokok avagy széles közű lépéseket terjeszt-ki (Com; Jan. 209.) Fa hágás (Misk; VKert. 166.) Nem jó vöbl sokaknak magosa hágások, ártott fejszéknek nagy fában vágások (Thaly; Adal. II 201.)

Hágtat: [ascendere v. ascendi facio; besteigen lassen]. Hágtaton hágtatók vellek az praedikáló székeket (Bál; CsIsk. 396.)

föl-hágtat: ∞ Fölhágtatta vala őket az házhőjára: fecit ascendere eos in solarium domus suae (MA; Bibl. I 194.) Hát hágtad fel az feleségedet is az praedikáló székedben (Bál; CsIsk. 159.)

még-hágtat: [assiliri facio; bespringen lassen]. A nősténye a szomszéd hím gölyával még-hágtatja magát (Misk; VKert. 332, 372.)

Hágésó (hágsó) Tin. 183, *hakebio* Mon; Apol. 364, *háksó* Helt; Mes. 179, *háskó* Zvon; PázmP. 103; gradus, scala, climacter; stufe S1. Nehéz hághot emelt minden chelekedetünkben (Pécsi; Ágost. 198.) Sok háskón kellettik által várnod (Zvon; PázmP. 193.)

Hágdos: sensim progredior Kr. Bifer steigen, nacheinander treten]. Hatalmat attam tynektok hágdosny kegyokra (ÉrdyC. 177b.) Plato az ő korokked tekéjére hágdosván (MA; Tin. 30.) Ostromnak készűnek, hortelen egyszer s mind hágdosni kezdnek (SzöB; Szon. 7.)

Hágható: scansilis MA. leicht zu steigen PPB.

Hágó: **1)** scandens, ascendens; aufsteigend, der steigt PPB. **2)** ascensus, trames ascendens, scilae, gradus; aufgang, stiege, leiterstross PPB. Meredekes ösvény, hágó; trames *clivus; meredekes hágó; mollis *clivus; szép meredekes hágó; collis clementer assurgens PPB. Halmok és meredek hágók; colles et celi Com; Jan. 15. Önmég által megyen a határ a bértzie, melly az Adamán hágónne ellenéne vagyon (Helt; Bibl. II 19.) Mikor felhonnének a város hágtóján (Káldi; Bibl. 212. MA; Bibl. I 217.) Job az a hágo is, ha nem igen meredek (ACsere; Enc. 268.)

[Szólások]. Nem bír a barna a hágóra (Makó; BCsák. 23.) Sündár pater vévén eszébe, hogy külfömben nem bírja a barna a hágóra, ezeli akarja meg-bizonyítani hogy a Lutterausok

vallása nem igaz (Makó; HRoml. 6.) De nem bír barna hághora (Czeg; Japh. 119.)

[Közmondások]. Soha nincz oly nagy hosszú hágó, kinek kéténe nincsen (Decsi; Adag. 205.) Minden hágónak vagyon lejtője (Fál; Jegyz. 928.) Az efféle hágónak [rangbeli emelkedés] megfelel a lejtője (Fál; NA. 233.) Némelyeknél mélyeb a lejtő a hágónál (Fál; NU. 284.)

fa-hágó

[Szólások]. Nosza hozzá te Sündár, mert te igen kőrmős fa hágonne tartod magadat (Fós; Válasz. 188.)

Hágós: [clivus; hügelig]. Hágós, halmos, bertzes mező (ACsere; Enc. 268.)

Hágtat: [ingredior, lento grossu equito; schreiten, im schritte reiten]. Erős Murányi félé elmémmel hágtatok (Gyöngy; MV. 10.) Az ladak Liptó felé lassu hágtatának (16.)

föl-hágtat: [ascendo; aufsteigen]. Négy szél az tengeren tuskodik vala, négy féne bestük felhágtattak vala (RMK. II. 103.)

ki-hágtat: [exscendo; heraussteigen]. A putakból ki akara a bond háktatni (Helt; Krón. 208.)

még-hágtat: [augeo; steigern]. Meg örögbíte és meg háktatá az vápokát (Helt; Krón. 110.)

HÁGY *challak* Tel; F-B. 6, *hadnod* MA; SB. 183, *hadnyi* Zvon; Post. I 498, *hadnunk* Illy; Préd. H. 93, *hágy* Born; Préd. 389, MA; Bibl. I 6, Hall; Páuz. 22, haacz [hagysz] ThowrC. 294, hácz Czeg; Fm. I 33, haez Born; Ének. 528, hatsz MA; Bibl. V 29, hanna JordC. 433, hannaq WeszqrC. 35, LavT. I 225, hani Szathm; Dom. El5b. 25, hattaak CzechC. 29, hatla LevT. I 19, hattuc MA; Bibl. I 158, hallak Mol; SzJm. 122; **1)** relinquo, omitto, destino MA. lassen, verlassen PPB. [liegen lassen, stehen lassen, überlassen, hinterlassen]. Ez mynekewnk owrewkewnk, kit yr iesus cristus keresett es hagyott mynekewnk valazottynak (EhrC. 82.) Nem hagyol az en lellemeth pokolban: non deseres animam meam apud inferos (JordC. 712.) Istennec kezdébe haza magát (TóC. 38.) Ma arniai hagattam (TóC. 27.) Twle futam hagyatok mykepen az kegyot (VirgC. 139.) Hazannak gonggyat neky hagvaa (ÉrdyC. 509.) Kyról doctorok yrast hannaq (S3Bb.) Nem hadja aruaul, otalommelkül (Mol; SzJm. 349.) Meghaluim nem hadya magát: mortuus est non relicto semine (Helt; UJ. M6.) Készo lassabban elob elob menni, es az Mariust latul iaroban hadni: paulatim procedere, Marium post principia habere (Decsi; SullJ. 42.) Nem hagyak titeket árván (Mon; Apol. 11.) 6000 forintig igazságot hagyom az öröglik mokámmak Barkóczy Lászlónak (Radv; Csal. III 239b.) Szahogy nevű fidumát Csorbakfával együtt hagyom az itt való pater jészuitáknak (396.) Vagyon egy öreg bonosok és egy lóra való kövös homlok olé, azt hagyom Kubinyiné aszszonyomnak (313.) Akkor a fiak átkozták az atyákat, kik őket gazdagon hatták és kintsekköl veszedelomre vitték (Pázm; Préd. 20.) Azért meg hágyék, hogy rájunkt sem hagyunk az ő dohos kérdéseket (Pázm; Kal. 658.) A szentek tetemének bőségtelien hágyását és főb efféle dolgokat keráz magáról Baldhúms, de a calvínistákon hadya (Pázm; LuthV. 135.) Itt akarjátok-e uratokat hadni? (Zrínyi I 54.) Ellen-ségim sokak, ne hagyj (Thaly; Adal. I 56.) Feleségem föllem hadtam Hottinkábat (H 368.) Mászorra hagyjuk (Mk. I 6L. 72.) Közép úton járunk, a sokat is a keveset is, szőlőn hagyván (Fál; NE. 58.) Tsak ott vér fészket a tékellétesség, a hol magu nyomát hatta a mestorség (Fál; U'E. 399.) Kerülük végtére bívei is, magu hagyják (Fál; BE. 578.) Mászorra hagyol azt, ha frissebbet, furtsábbat nem tudsz mondani (KirBész. 13.) **2)** sino MA. lassen, orlanden]. Hagy egyeb kezwonnyet mondanom: dimitto me aliam dicere salutacionem (EhrC. 99.) Nem hágot az engemet megfertőzöt

nem: non permisit me coquinare (BécsiC. 39). Had a holtacat temesse el ő halottakat: dimittit mortuos sepulchro mortuos suos (MünchC. 28). Hagggatoc nōni: sinite crescere (38). Hattam magamat zeretōimnee fogdosnia (GuaryC. 48). Kyk be akarnamnak menysem hagyatok: nec introentes sinitis introire (JordC. 427). Myre hatz el vezōm (ÉrdyC. 23b). Nem hagyak, hogy az testet eltemessek (521b). El hagiak vezni minden w lozagoakat (VirgC. 89). Nem hagyts [hagysz] tōled el szakadnue az mi lekfünkben (Börn: Ének. 132). Ne hagzom el alumnok (Mel: SzJán. 400). Midőn az kopেকেn tisztoletet hagyunk temő (Mon: Kép. 100). Mint az eb ő maga sem eszi, másnak sem hadya emi (Deesi: Adag. 71). Nyugodni hadyáe az földet (Kár: Bibl. 1112). Az gazdagan gazdagsága nem hágy nőki alomí (626). Maga sem nyugzik, mást sem hágy nyugodni (Pázm: KT. 121). Hadgyoc magunkat vezeretōtny (Zvon: Post. 111). Ha szántón el akar is menni, meg hadya magát hōttel tartoztatni (684). Nem hadya magát oltón találatni (963). **3)** jūbo, mudo C. im pero MA. gebieten, befelhen PFB. [heissen]. Zoronec hadnaa es parancholna (ÉrdyC. 648b). Hagya hwnyke emye adny: jussit illi dari manducare (JordC. 553). Hagyaa megl allathy az zekereh: jussit sisti currum (735). Hagyaa mynd az papokat es az eglez gyvlvōth egybe gyvlwy (jussit sacerdotēs convenire et omne concilium), twdhan, hogy az gyvlvōznek egyke reze saduceosok volnának, más reze fáryseosok (783). Tegyetek, valny nektek vagyon hagyvan (VirgC. 63). Kevvetni, tartani hagyak, parancholok (DomC. 17). Azonal torwent hatnak wala benne, hogy megl latassek, ha meltan fōltak meg, az wagy nem (RMNY. H.31). Hagya kirali hōgi az fiat megl ölnek (CsomaC. 6). Napot hattac volna nekí: constitūssent illi diem (Helt: UT. p1). Hadgyi, hogy hozzáia hūac: praecepit illum vocari (M2). Ez kj vasarnap jō esteure, hattunk enlost Sankerekre, humot az kiral meltosagoral szōllunk (Tudománytár IX. 69). Az erdélyi fejed-lenséghoz hagyok hogy bírassanak Fagaras, Gyula (Rumy: Mon. II.325). Hadhagy megkőzani hadya: jussit torqueri eum (RMK. IV.189). Hagyaa vagyon ómekem: praeceptum est mihi (Kár: Bibl. 1460). Kristus urunk-is azt hadgya; hogy, nola sok ellenségink, sok akadélink vannak: őbenne bizzuk (Pázm: Préd. 172). Az földi vrak, midőn szolgájoknak valamit hagyunk, okait nem adyák parancholattjuknak (Pázm: Kal. 453). Világ bíró Sándor, hadya-hatta, s súlyos büntetés alatt parancsōlta alattvalōinak (Cstői: Síp. 375). **4)** [credo, commendo; anvertrauen]. Valaki itéletére hagyom dolgomat: compromitto C. Istenek keel hadny (ÉrdyC. 15). Istenre hagyok (533). Ez nagí kenesōt nem akara valakire hadya [committere] (DebrC. 51). Anyank, kinek az isteny felsegtevl hagyatonk (DomC. 190). Az gyenge barany mindenesfōl ezac paszorara hatta magát (Börn: Préd. 284). En ream hatatoc a bozza allast (Mel: SzJán. 442). Várjoc az urat, az boszszu állast rejá hadgyoc (Zvon: Post. 1588). Had' mára az apád temetését (Pázm: Préd. 43). Memyí pőntz adj, édesem, reád hagytuk immár mimen-maguinkat (Thaly: Adal. II.62).

[Szólások]. *Valamben hagyni*. Okoskodásokat hadgyák az bordában (Toln: Vigaszt. 76). Tserbe hagyni, meggylázni a lényet: *hūdicare virgine PPFB. Mégis cserben hadlak ez helyből (Czegl: BDorg. 188). Függsőben hagyni: in suspensio relinquere PPFB. Haló számban hagyta, úgy megverte (Nyr. X.469). Az ő vádolótí hazugságban hadya: mendaces ostendit eos, qui acnsaverunt eum (Kár: Bibl. 1641). Hazugságban hadlak (Matkó: BCsák. 9. 125). Wtet hōlt zama a hagiak (VirgC. 103). Én vagyok, uram, én vagyok ama samaritánus, kit hōlt számban hattak ellenségim (Pázm: Préd. 526). Ezek a szent jámborok mindeneket veszttébeu hagyván, honnyokból ki-bőjdstok (191). Mivel a gyógyítás nem fog rajtok, derelinquit, veszttében hadya (595). *Vann hagyni*. Mely olczon adad a nagí dragulatos marhat, kyt ha ezer forinttal hattal volna is, megattak volna (WeszprC. 29). Mondá nekly

Esopus: Veegy meg engemet aros ember, tnyad bizomyal nem lezek neked haznalatlan rabod, mert ha ot hon gonoz gyermekeid vannak es minden mulatsag nekyd syrok, byzod oeu reyam azokat, es lezek nekyk mynt egy waz. Ezen elfakada uenotte az aros ember es monda Zemasnak. Myn hattad ezt az roz edent? Amaz monda: Hurom fyllyeren (Pesti: Fab. 3). Oltson hattae [árjűjokat], hogy hamar el kellyen (Dial. 180). *Tkock hagyni*. Az tnyethwayok Jestsst magának hagywan: relicto (JordC. 442). Mely erōten az ember akor, mikor az wr ystentől ő magának hagyattatje (Helt: Bibl. 174). Forgics sem merete magának hadni az űmet hadat (Monlrók. VIII. 325). *Vnre hagyni*. De nyeeert zabal akarattyara hagyatot vala, eegyebet nem akara temy (ÉrdyC. 513b). Árrát sem szakasztotta (Judás), min adgya Christust, hanem a vásárlók akarattyára hadta (Pázm: Préd. 190). Az József szolgája mondá: arra hagyom, az miut ti mondjátok, az légyen én rabom, az uram polarūt kinél megtalálom (RMK. IV.21). Az anyok (a delfineknek), inkább magút is elogajta, hogy sem mint azokat prédára hagyja (Misk: VKert. 540). *Vnt hagyni*. Hagyj békét: sine PP. Parmesola hōgi beket hadnanak azoknak (DebrC. 168). Hagi beket enekem (VirgC. 20). A mi munkánkac beket hagyvan (Helt: Bibl. 1c4). Békét hadgyunk az olyan dorgálásnak, melly tsak idegenséget szerez (Pázm: Préd. 46. Felv: SchSal. 30). Hogy a hagyott hōgi tōl nem messze jutának, csendesfōl az sereg, megállapodának (Gyöngy: MV. 52). Nem hadya magát soha, mint a kakas gallus insilit (Deesi: Adag. 194). Ne had magad, iobban adya isten: o passi graviora, dabit deus his quoque finem; durate et vosmet robis servate secundis (235. 281). *Vnivé hagyni*. Bynesse hagyom magamath [bűnöknek valom magamat] (GyöngyC. 62). Valamikepen vétkeztem ez bynekbe istenek elene, azonkepen hagyom istennek bwnese magamat (VirgC. 3. 5). A mellyiket az istenek bűnese hagyac, ez kéttamnyit adyon: si illi iudicaverint, dupham restituat (Helt: Bibl. I. Mn4). Egy rövid inádság-után kérdezze tōllők, ha bűnössé hagyák é magokat (Pázm: Kal. 486). Őromest győzöttté hagyom magam (MA: Tan. 706). No nem hadya azért ő magát károssá (Deesi: Adag. 96). Ewtet (Máriát) az wr isten mente hatta [az eredeti bűntől] (ÉrdyC. 162). Im menté hagyom Lászlót, a Ciliai grofinac halálaert (Helt: Krón. 110b). Christus azt az magyarzatot, mint nem igazat es teuelygót, sem miue hadta voln (EszT: IgAny. 347) Sem misse hagyta [minden vagyonát elvette, semmijét sem hagyta meg] (Nyr. X.469). Sz. Dávidnak három dolgot ada eleiben az proféta, és szabaddá hadya hogy válaszzon közöttők (Pázm: Kal. 758). Szabadoszá hadta a religiót (Czegl: MM. 12). *Vni alá hagyni*. Az hō gong a ala hadot yuhoknac melloltatnyec gonkokat viselhi (TelC. 81). *Vni mellett hagyni*. Bizony, ha a lenne, sokan a fakép mellett hadnának bemeteket (Pós: Válsz. 179). *Vhogyon hagyni*. Szabadoon hadya fūet a tōb fáknac gyfmōlchén (Tel: Feib. 106).

[Közmondások]. Hágy békét másnak, magadra visely gondot (Deesi: Adag. 45). Az mit honá nem tōttél, hágy békét annak (294).

abban-hagy: interrumpo Kr. [praetero; unterbrechen, beiseite lassen]. Az irasnak csak egygyik czikkelye piszkáltatik; a több dolgait csak abban hadták (Matkó: BCsák. 5).

alább-hagy: remitto Kr. [abnehmen, aufhören, nachlassen]. Alább-hagyni a gondoskodásban: *attenare euras; alább hagyott a gonoszságban: *apōssut modum vitis; valamit alább hagyni: imponere, facere modum alicui rei PPFB. Hogy az doctor ezt meghalla, ewnen magát alab hadya, mert kezdte weztek halgatny (ÉrsC. 495). Alább hadya (a munkát) és megnyugszic egy kevsé (Com: Jan. 195). Haragjából semit aláb nem hagyot (Tarn: Most. 117).

[Szólások]. No bizony aláb hadta mostan: leo prius, nunc leporem agit (Deesi: Adag. 246). Had aláb 35 száz, mi nem isten vagyok: nullum ego sum nunc: quid me immortalibus aequas? (630). Hadd aláb a dolgok jó szász! Alkában indúlt volt az arát a nemos kamarival: de meo nem egyezhetvén az áron, abban hadta azt (Thaly: Adal. 1327).

belé-hagy: desero, destituo MA. verlassen, stecken lassen, im stich lassen PFB. Belé hagyja jórét: deserit vadimonium MA. Belé-hagyták a munkát: opus cessat PFB. Belé-hagya a dolgot: objecit hastam (Deesi: Adag. 98). Szintén az közepin hagyá belé: sub cultro liquit (172). Ha beló hadandya, az ő privilégiumát: si renunciarerit privilegio suo; az privilégiumok nyilván vag' alattomban való belé hagyásával: per impressum, vel per tacitum renunciationem privilegii (Ver: Verb. 212). In káib akarok akármí veszedelmes állapotot is szenvedni, hogy sem kegyelmeteket belé hagyni (MontME. III.272). Két nap lövék, törék a falat, s egykor belehagyták, mire vélni nem tudtuk (Thaly: TörtK. 35).

el-hagy: desero, linquo, relinquo, derelinquo, sino, desino, destituo, desisto, desisto, praetero, amitto, negligo C. supersedeo MA. lassen, verlassen, weglassen PFB. Feleségetem el-hagytom: repudio; az előbbi szokást elhagytom: deservio; szépséget el-hagyni: defloro; eszemot el-hagytom: stupeo C. Hittől el-állok, hitemet el-hagytom: apostato; el-hagyta szándékát: adversus a proposito PFB. Christus veni magának fizeket apostalt mondent el hagyam (EhrC. 1). Attyam fya Ferenc en mendenestewl fogam zerzen eznyagot elhadni (5). Lattam azt ew rokonyi, hogy el akaryanala hadny ewkwet, kezdenec crewson kowmozny (99). Mellettek az aratonc kezoy elhagandnak: quae fugerit manus metentium (BécsiC. 3). Elhagac flet: dimiserunt eum (21). Elhaganga feleséget: dimiserit uxorem suam (MünelC. 22. 16). El hagyam Nazarothnek városat: relieta civitate Nazareth (JordC. 363). Azok el hagyam hadyokat követtek hwtet: illi relictis rotibus secuti sunt eum (364). Hadd el of te ayandokolat: relinquo ibi manus tuas (365). El hagyam hwyet, el meo oman: relictis illis abiit (104). Hagytok el az apokat: sinite parvulos (114). El hagyga az yohokat: dimittit oves (662). Hogy mynd el haumaak hó magzattyokat: adeo ut exponerent infantes suos (728). Joseph Mariat el akarya vala hadny (ÉrdyC. 11). Az ew vasottsagokat el nem hagyaaak (341b). Ne hagyom el ny zoksegwukben (68D). Cristusnak hwtit el nem hagyok (518). Yozagat el hatta vala isteneert (528). Dannaq nevezetew el hagyaa es ky rekozty az zentöknek zamabol (600b). El hagyam az imatszat, kymeno (VirgC. 59). Hagytok el az bynt (79). Ez velagot es mind w lozagat el hagyam elvezetete (89. 105). Az secular mulakat hagytok el (114). Hatra ne tekeneznek azokra kyket fartokban elhuttanak vala (114). Gyakorta leletew az ew agyat elhadni (DomC. 4). Ky el nem hagyanga en crottem atyát anyat, nem melto en rem (Margz. 32) Myro hatta el ezeket az zent jras? (CornC. 6). Nem hadtal el uram teged kereseketh: non derelinquisti quarentes te (KulesC. 14). Ki advam egy részét azon jószögökben az szögny uramnak oly ok alatt, hogy azt bizonyos summa pénzben mostoha anyjának elhagyassza (LoyT. II.313). El hagyá a Belá királyne ahdözését (Helt: Krón. 59). Arra is inte fket, hogy el hadnie az ő balumyokat (24). Hadnyuk el ez usurát: concedamus quod debetur nobis (Kár: Bibl. I.431). Nem tudem, ha el hagyam auzyl el végezem: inter caesa et porrecta (Deesi: Adag. 21). A szükölködök testi szükségének gondyáért nem méltó-elhadni a helkek tanúsát (Pázm: Préd. 13). Azért is írt a töl' evangelisták-után, hogy azoktól elhagytott sok dolgokat alkalmatos helyeken írásiba foglalni (135).

[Szólások]. Erős ital után eszo el-hagyá (RMK. IV.32). Ha el hagyod ez edet, fogya kar nagy meg nyitva fyledet (Pesti: Fáb. 29). Elhagyja magát: se negligere, spem

depono, animum despondeo, despero SI. El ne hadd magadat: naeto animo SI. Az embernek nem keel magaat el hadny (ÉrdyC. 82). Jök voltak régen, de igen elhatták magokat (Deesi: Adag. 123). Jél kezdette vala, de el hagyá magát: primum Mars in filiis laudatus est (217). El ne hadd magadat, ha hol miben elhagytot a szerense, sikos farka vagyon, várhatod fordulást (Fai: BE. 375). El ne hadd magadat, mikor irtóztató képekkel álmadozik elméd (597). Elhagyni szinét, rutta lenni: amittere colorem PFB. Itt a telet kitelevén elhagya kéd bennünket, mint Sz. Pál a z otáthokkat (Mik: TörtL. 65).

hadd-el-hadd

[Szólások]. Még most lesz a hadd el hadd: hoc opus, hic labor est Kr. [jetzt geht erst der tanz an]. E vala ő néki a hagy el hagy el, ott vala bezzeg a dolognak lökkeszője (GKát: Titk. 96).

elhagyás: relictio, derelictio, destitutio, repudiatio C. desertio MA. neglectus PFB. zurücklassung, verlassung PFB. Ha valamikoron valamely fratertewl jonak el hagyasa lezen vala, semmykeppen el nem zemedy (DomC. 116). Saknac es erszinec úresülesend bünteti meg az ő dolganac elhagyasat (Helt: Bibl. Th.). A praedestinationnak az a neme, mely elhagyásnac, megvetésnek (reprobatio) nevezetik (Emb: GE. 18).

maga-elhagyás: abjectio; kléimittigkeit C. Akarva-való maga el-hagyás: negligentia diligena PFB. Az ina-szakadás, vagy gutta-űtés semmi nem egyb, hanem az inaknak maga-elhagyása (Mad: Evang. 137. SzD: MVir. 303).

elhagyatlan: indesertus C. MA. [unverlassen].

elhagyó: linquens C. [intermittens; verlassend, intermittierend]. Elhagyó hüdglelés: febris periodica, intermittens PP. Kinek te el hagyójává löttél (MNYil: Irt. 213).

elhagyott, elhagytott: relictus, destitutus, desitus, amissus C. [derelictus; verlassen]. Elhőő meg latni ő tanitumtól is elhagot fyat (VitkC. 74). Ky el hagyottat hozya vezen, törwent thór (JordC. 367). Nem hwyattatol továbbaa el hagyatott es az te földel nem hwyattaték többec el pozwtlatotnak (ÉrdyC. 385). Az zent egihaz vala igen el hagyatot (VirgC. 63).

félben-hagy: [interrumpo, derelinquo; abbrechen, unterbrechen]. A játékok félben-hagyni: incidere ludum; beszédét félben-hagyni: incidere sermonem. Az el-kezdett dolgot félben-hagyni: destimere rem inchoatam, desistere incepto; valakivel való barátságát félben-hagyni: distrabere amicitiam cum aliquo PFB. (Pázm: KT. 40. Illy: Préd. II.85).

folbenhagyás: [intermissio; unterbrechung, unterlass]. Félben-hagyás, szakasztás nélkül cselekedés (Com: Jan. 196).

föl-hagy: intermitto, derelinquo MA. aulhören, verlassen, dahin lassen PFB.

[Szólások]. *Uma félhagya:* habere aliquid derelictum. Valaki barátságán fél-hagyni: renunciare alicui amicitiam. Fél-hagyni a betegon, nem orvosolni: deponere aegrotum. A buja életten fél-hagyni: indicere bellum voluptatibus; fél-hagyni a kurván: favellere se a meretrice PFB. *Uma félhagya.* Az ki nyelvetl készen tarttya, szomét jól fel nem nyrttya, magot kel hazudni, ha szanát fél hadya [ha nem tarttya meg szavát], bün lézen, ha meg állya (Illyef: Jephth. 7).

főnn-hagy: ∞. További bosszútételken való fennhagyással bennünket mindenekről informálván (Rákf: Lev. III.494).

hatra-hagy: 1) praetermitto, relinquo a tergo MA. zurück lassen, hinter sich lassen PFB. Az én szeretsenemet [jó neve] 100 aranyon vottom Londrában, kilentz iskolákon forgott az országban, mikor irámlik, jó korán hatra hagygya a legszelebb

zeleket is (Fal: NA. 122). **2)** praetermitto MA. [negligo, denego; ernachlässigen, abstehe, abschlagen]. Ez vylagot myndden awiwal hattra hagnya (ÉrdyC. 640b. 576b. 371b). Arra inté aia az Atilát, hogy az ő főszándékát hátra ne hadnáia (Helt: Krón. 15). Nem akara az leyan kereset hatra hagny (Pesti: VTest. 82). De minec utanna ez veszedelemre intuac, az irig' eget es konelysacat hatra hagny: set ubi periculum advenit, nvidia atque superbia post fuere (Deesi: SallC. 18). Ez bizony alóiban tudós, ki isten akarattját eselekeszi és maga kívánásá jt hátra hadya (Pázm: KT. 11. 9). Hátra-hagyott, és elmula ott sokszor egyéb kellemetes szent-dolgokat, hogy a lelkek segítését el ne mulatná (Pázm: Préd. 43). Hátrahagyóu az zénekne tanacit: non obediens senioribus (MA: Bibl. 1.393). Vayla az nagy urac ez halot kihozást az ő mulató házokban í pingáltatnia: ez világi gyönyörűségben nyilván hátra hagnya (MA: Scult. 889). Semmit vallásunkban ni hátra nem hagnyunk (Thaly: Adal. 162).

hátrahagyás: repulsa C. [verwerfung, verweigerung].

helyben-hagy, helyén-hagy: 1) [in loco relinquo; auf der stelle lassen]. Az orszolny a barlangja felé hirtzolta, ott a halászoktól, kik fiért oda felé mentek, megijedvén, helyben hagnya (Fal: TÉ. 706). **2)** [approbo] ratihabeo Kr. [gutheissen, bestätigen]. A szőlő végére nem tekintvén a veszedelemnek, helybe hagnya az Vintzének gonosz fogását (Fal: TÉ. 634).

helyén-hagy: 1) ∞ Helien kel hadni, hog' az kic eleuenen találtatnak, az vrnak el őuetelekor meg nem halnac (Fél: Tan. 521). Az tanac az Cato sententiait helyen hagny: senatus in Catonis sententiam discessit (Deesi: SallC. 46). Ezek dícsérni es helen hadni fogiak, az igaz bíronak sentenczyaiat (Jóp: PThik. II.222). Az őtdik bizonyosságban helyén hadya, hogy a keresztyén hit esudakkal gyarapodott (Pázm: LuthV. 29). A confessio azt hazudya, hogy sz. Ágoston, azoknak házasságát hadya helyén, kik voti violatores, fogadások szegői (186). Ezt magad is helyén hagnyod (Czegl: MM. 75). Effele vallas tetelt javallana es helyen hagnya: hujusmodi contractui summ consensus largiretur (Ver: Verb. 125. 108). **2)** [relinquo, desero, praetereo; lassen, im stiche lassen]. Tulaidon dolgaidat mindgiart helen hagnyan, hozanc ífni, ne nehezely (Zvon: Osiand. II.229).

jóvá-hagy: assentior, approbo MA. verwilligen, beifallgeben IPPB. Megállana, ha a tanács jóvá hagnya: id ratum esset, si patres *autores fierent PPB. Az gonoz mondasokat ioua hagnya (VirgC. 140). Es kereset vigan jova hagnya (DomC. 16). Melly constiúciok jona hagnyattak (136). Jona hagnak eh tanacsot (DebrC. 7. 494). Jona hagnya a dolgot (28). Harpagus tanaciat ottan ioua hagnya (Kák: Ast. 7). Ez illyen agya-fúrtságokat, vallyon jóvá hagnának az atyafiak (Pázm: Kal. 706). Némely királyoknak meg-engedte az anyaszentegyház, hogy az egyházi pásztorok helyekbe ne állissanak, míg a király jóvá nem hadya választásokat (Pázm: LuthV. 71). Ő aszt semmiképen nem hagnya iouá (Bal: CsIsk. 33).

jóváhagyás: assensio, assensus, approbatio MA. ratihabito; bewilligung, genehmhaltung IPPB.

jóváhagyatlan: rejectaneus [ablehnend]. Minden ioua jóváhagyatlanok: ad omne opus bonum rejectaneus sunt (Sylv: UT. II.95).

ki-hagy: praetermitto C. praetereo, omitto MA. [auslassen, weglassen, vernachlässigen]. Ezeket szükség ki bannunk az mi szívünköl (Tel: Evang. II.30). Egybe gyűjté az egész Judát, senkit ki nem hagnyan (Kár: Bibl. 1.321). Azt-is adom tanátsúl, hogy ki-hadgák a deák mondasokat (Pázm: Préd. b). Hogyian ember azt ki-hadnája, a Christus halálának gyűmölésében nagy rész minékünk semissé lenne (Pós: Igazs. 1658).

kihagyás: praetermissio C. [das weglassen].

közbe-hagy: intermitto C.

közbehagyás: intermissio, intermissus, interstitio C.

lő-hagy: [desisto, remitto; ablassen, nachlassen]. A régít le-hagynom: antiquo; szándékát le-hagnya: aversus a proposito; jussát le-hagnyi: cedere jus; le-hagnyi a veszekedést: ponere certamen PPB. Le-hagny az előbbikívánásún (Bartha: Krón. 64). Első egy háziaknak buzogosa le-hagnyattván (Hly: Préd. 169). Igen sehes-hagny volt, kivált eléintén, de már most igen le-hagnyott benne (Hly. 1.368).

lőhagyás: [repulsa; das abschlagen]. Szereznek tizenhat gréczy szép tallérokat, mellyekkel osztán a lehetetlen kívánásának le-hagnyasért kedveskedhessenek (Rumy: Mon. 168).

maga-lőhagyása: [humilitas; selbstdemütigung] Maga igen le-hagnyasával, se mások telett való héjazással ne veszesse-el becsületit (Pataki: Reg. 178).

még-hagy: 1) [desero, derelinquo; verlassen]. Ne ellenkégél emekem, hogy még-hagnyalac tógédet (BécsiC. 2. 4). Még-hagny ő atfoknac cerimonaiokt (17). Nem hagnol meg tebedél bizokat: non derelinquo praesumentes de te (22. 38). Jesus mene Galileaba es Nasaret neuó varos meghagnyan, iouó es lakozec tenger mellet valo Capharnaumban (MünchC. 19). Hagnyan meg az feyedelemseogt (ÉrdyC. 543b). Meg hagnyan mindink a kiralisagot predikator tarsí lőnek (DebrC. 113). Az szercesőn ő feketesegeth meg nem hagnhatta (379). Galliaok meg hagnyan (KazC. 161). Tiztwnket meg hagny (TelC. 267). Kyk ővleltenek ygazat, meg hagnyattatnak (KulesC. 78). Isten meg hagnya wtetb: deus derelinquit eum (168). Zegeúsegőmben engőmet meg nem hagnal (NagyszC. 65). **2)** relinquo, reservo MA. [belassen, übriglassen]. Mynd meg őle csak oeggyet hagnya meg magának (ÉrdyC. 637b). **3)** [dimitto, condono; nachlassen, schenken]. Az adossagot meghagny neki: debitum dimisit ei (MünchC. 48. JordC. 412). Nem vona kedeogh ewnekyk homnan meg fizetnyók, meg hagnya monofélnék (ÉrdyC. 417. WinkC. 318). **4)** demando, injungo C. impono, committo MA. jubeo, admando; befellen, heissen PPB. Elő meghagnyom: praemando C. Meg-hagnyom, reá-parancsolom: admando PPB. Meg hagnyan az aratoknak: dicam messoribus (JordC. 395). Meg hatta vala nekyk: constituerat illis (452). Isten megh hagnya Adamnak es Ewanak, hogy . . . (ÉrdyC. 136b. 509). Egi ampolna vizet adnan kezében meg hagny neki, hogi az langra őttenie (DebrC. 4). Twnek eneklesekot, mikopen zent Ferencz nekyk meg hagnya (VirgC. 52). Az meg hagny paranczolatnak be tellyesytenek giarlosagazol (129). Meg hagny neky hog oda ne meune (SándC. 26). Megh hagny, bogi ők ezt el titkolnak (CsomaC. 6). Én tudom, hogy meg hadya az ő gyermekinec: scio, quod praeperturus sit filius suis (Helt: Bibl. I. G4). Meg vagon hagnyan, hogy az papa engedelmes legyen az synatok vegezésinec (Zvon: Osiand. 88). Az anyya firtatni kezdi a titokról, mellyet életék vesztések alatt hagnyott-meg a tanács titokban maradni (Hly: IIIHist. II.229).

[Szólások]. Meg h a d g y á d hüszem m a g a d a t: superatus es a gallo (Deesi: Adag. 277). Mennél nagyobb serinye van az mén lonak, annál parázniáb, de ha azt el nyirik, meg hadya magát (OrvK. 99).

még-hagyás: 1) derelictio MA. unterlassung PPB. **2)** jussio MA. geheiß, befehl PPB.

maga-még-hagyás: demissio C.

még-hagyott: 1) [relictus, derelictus; verlassen]. Vala kezeg Judith ő meghagnotta: erat J. relictus ejus (BécsiC. 26). Ala hálot fal es meg hagnol basadek: maceria depulsa (DebrC. 120). György uram meghagnyott ővegye (LevT. II.93). Az bodog emlekezető Heltai Gaspár meg hagnyot felesége kőuán ió egese-

seget (Mol: Herb. A2). **2)** [jussus, constitutus; befohlen]. Az zentek az meg hagyot tiz napgy vala hol ny yozagok vala, mynd zeghenyeknek oztogataak (ÉrdyC. 358b). Mylkoron az meg hagyot ydöre hazza nem yewt volna, myndenek esenek nagy kothsegeben (512). Az meghagyt napon (RMN). II.29.

oda-hagy, ide-hagy: linquo, relinquo, desero SI [verlassen]. Oda akarnie hadni a gyűlést (Helt: Krón. 194). Minden tisztokot, jozagokot, marhajokat, még életeket is oda hattie (MA: Scult. 94). Mehefink hazza Troját ide hagyvün (Huszfi: Aen. 6). Oda hagyták barátai (Mey: 6Laj. II.114). A regálsták a gyűlést odahagyták (Bethl: Élet. II.193). Holnap odahagyjuk ezt a szomorú lakóhelyet (Mik: TörL. 3).

ott-hagy: ∞ Ott hagyák, mint a tengeren a törött gallyát az egerek (Fal: NI. 292). A gondatlan ifjú ott hagyja a jót, a maszlagon kap, féslett legény lesz belőle (319).

[Szólások]. Ott hagyta k szépen a fogukat (Könyi: HRom. 104). Ott hagyta, mint sz. Pál az o látkokat (SzD: MVir. 11).

rēa-hagy: admitto C. approbo, consentio MA. bevillegen, befall goben PFB Vétok rei hagyni a hamisságot: vitiosum est essentiali falsum PFB.

rēahagyás: approbatio, assensus MA. bewilligung, befall PFB.

Hadd (*hatal* SándC. 5. 24. ÉrdyC. 347. *had* Orczy: Nimf. A3): [sine; lass]. Had zolyonak: dimittit illos dicere (EhrC. 90). Had az hallottakat el tenethy hw hallottyt: dimittit mortuos sepelire mortuos suos (JordC. 376). Had törjem el a templomot es (DebrC. 44). Had haliak meg te veled (WeszC. 80). Vong vttand minketh, had füsson az te illatodban (SándC. 5). Hozzatok előmben had füsson zömmemmel (24). Had telepedie le it a tü népetec (Helt: Krón. 22). Haggassatok hozzám, had en szöliak (Mol: Jób. 33). Kérlec engedj meg, hadd menyfne által az te földeden: obsecramus, ut nobis transire licet per terram tuam (Kár: Bibl. I.139). Adgy mnekfne húst, hadd egyfne: da nobis carnes, ut comedamus (MA: Bibl. I.139). Hüböl egy város hadd füssac oda: ecce civitas ad quam possum fugere (I.16). Hagyszsa, nygmond, bottsas el engemet (GKat: Titk. 200). Árnycokoz meg a száznek méhét, hagyd fogdja az igaz Jusst (GKat: Vált. I.815). Hagyd hasonlison valamiben a mi állapotunkhoz (Mik: TörL. 38). Kérlec azon, hogy hadd ne valdssanak el engemet tőled (Mik: MulN. 136. vö. Nyr. X.474). Enged, had ezek is elődbe menyfnek (Orczy: Nimf. A3).

Hagyás: 1) omissio, intermissio SI. [das weglassen, ignorieren]. Nyüt használ azért enek is előhozása, menyüt elhagatása, és unomba hagyása (KCsik: Páp. 291). **2)** jussio C. [befehl, geheiß, verordnung]. Ew magh banatyaba wrnak hagyasa myatt eel ahcek wronknak melycen (WinkC. 150). Meg életlek tyfökny éazarmk hagyassa zerenh (SándC. 27). Gyehelek ezve nekly w zonyt, kyk zoryk w hagyasat abdozasokon: qui ordinant testamentum ejus super sacrificia (KulesC. 120. 16). Az Izrael fia Mosszue hagyasa szerent chelokedtenec: fecerunt sicut praeceperat Moyses (Helt: Bibl. I. III.2). Isten hagyása, hogy a gonoszól el vót marhát meg téréched az ő urának (Tel: Évang. II.997). Az istennek akarattýából, hagyásából (MA: Scult. 621). Méhő a sz. Jakab hagyását követniünk (Füzim: Préd. 37). Attyok hagyására sola bort nem ittak (407). Egy szép török gyermek ura hagyásából az házba be lépék (Zrínyi 147). Az istennek hagyásából, parancsolattýából: jussu dei (Com: Jan. 217).

szērzete-hagyás: apostasia NémGl. 371.

1. Hagyat: facio ut relinquat, intermitto SI.

fēlben-hagyat: [desinere facio; unterbrechen]. A melyet olyan nagy észsel és szemérmetséggel beszéle el, hogy V. egynehányzser fēlbehagyatá vele ölölgetésével és diésérével (Mik: MulN. 5).

el-hagyat: [desinere jubeo; einstellen lassen]. Kurvaságot véle elhagyatá: abhincere a meretricio quaestu PFB Javalá Achmetnek, hogy hagyatná el a harczot (Mik: MulN. 106).

2. Hagyat, hagyat: praecceptum, mandatum SI [befehl, auftrag]. V hattat öröke parancolta: mandavit in aeternum testamentum suum (DóhrC. 199).

hūs-hagyat: carnisprivium Kr. [letztor fesching]. Törteneek egy hushagyatban, hogy Katarina keesség ymatkkoznek (ÉrdyC. 275). Mikoron szinte hushagyatban Észtergon felé a Dunára köttence (Helt: Krón. 116b). Az menyeköző immár ez hūshagyatrol elhaladt (Nád: Lev. 117).

Hagyatlan: [injussus; unbedungen, ungerufen]. Blntetese vagyon, ha valaki hagyatlan procuratornak talaltatik (Ver: Verb. 24). Hagyatlan prokátorrá tévőd magadat (Matkó: BCsák. 232).

Hagyó: [praetermittens; unterlassend]. Megláthatod, mi-hagyó, mi-tévő légy (Fal: UE. 419).

hat-hagyó. Mykol el wegozky, meg olow kelly kezdony (az antiphonát), yelosowl hath hagyó wtan es hushagyó wtan (LányiC. 197).

hēt-hagyó, hētben-hagyó. Hoethbe hagyonak ymgyben (in solemnitate hebdomadarum) senky ne menyen hewon wr ystemek eleyben (JordC. 236). Hoetho hagyó vasarnapnak epistolaya (ÉrdyC. 92). Wala mely vasarnapon esyk ez gyorthya zent-ow napja], ha megh kylench hagyon heet hagyon hws hagyon es[e]kys. . (LányiC. 98).

hit-hagyó, hite-hagyó: apostata Kr. [abtrümmiger] (Vorsam: Tam. 75. Kr). Hiti hagyók (Sám: Agend. 116).

hitelhagyóz: [apostatum nomino; als apostaten schelten]. A pápistáva lővök nem érdemlik azt, hogy hite-hagyozzad, hitelenezzod őket (Vorsam: Tam. 75).

hūs-hagyó: carnisprivium Kr. [letztor fesching]. Hūs-hagyó ked: pridium quadagesimae genialis, dies hilaria, dies genialis PP. Hūshagyó nap: carnisprivii dies (EhrC. 26). Ha kylench hagyon, heet hagyon, hws hagyon es[e]kys (gyortyaszentelő napja, LányiC. 98. Mik: TörL. 395. Thaly: VÉ. I.153).

kilenc-hagyó. Wyzkereszt es kylench hagyó kezeth (LányiC. 74). Wyzkereszt napyatw fogva kylench hagyók (87). Zent Paul napja kylench hagyó elewtwalo zombaton esyk (97). Hwszvetw fogva kylencheb hagygy (217). Kylencheben hagyó vasarnapnak zent epistolaya (ÉrdyC. 87b).

szine-hagyó. Szine-hagyó postó: pennis vrsicolor PP.

Hagyogat: hic et ibi relinquo Kr. (Szuthm: Dom. Előb. 25).

el-hagyogat: deserto C. [scepnis negligo; hic und da weglassen, öfter vernachlässigen]. Kichündet isteni lozagott el hagyogtnya hwszagokot zohiya kichündeknek lattatnak lennye (WinkC. 124. ÉrsC. 258).

Hagyomány: 1) repudium; eherscheidung. Valaki elhaggya ő felesogt, agya unac hagnomnac lenelét: quicumque dimiserit uxorem suam, det ei libellum repudii (MünelC. 22. 19. JordC. 367). **2)** mandatum MA. geheiß, befehl PFB. Öryzed te wrnak hagyományt mynd az cerimonyakkal egyetemben (JordC. 222). Az zeertelen hagyományban változad el az fogadash, ha myt keetelen fogatall, ne teegyed (ÉrdyC. 525b). Meg számlala őket Moses az wrnac beszéde es hagyományya szerent: ut praeceperat dominus (Helt: Bibl. I. 0062). Sok volna mind elő hozni a szent iras hagyományit, melyek a re-

ménséget kívánnyak tőlünk (Pázm: Préd. 172). Biró uram hagyományából mondom kegyelmeknek (Nyr. X 170. 3) traditio MA. A ki holtá után lehet hagyomán (ily: Préd. II.515). 1) Bíróság, hagyomány, az törvényben való maradás: bíróságum, est iudicii omnis sen muleta (Ver: Verb. Szót. 3).

Hagyomás: 1) [omissio; amlassung]. Ha ny fogyatkozásnak történeky esny [ez írásban], avagy vala meel yzheenek hagyomásonak, vala ky meg twdhattya, meg emendallya (ÉrdyC. 3). 2) [legatum; veruächtnis, stiftung]. Az hallottak hagyomását megk tarttyiak es halogattyiak zent egyháznak adhya (ÉrdyC. 612b. 3) commissio, jussum MA. befehl, verordnung PPB. Az wr hagyomása (ÉrdyC. 77. 203). Wrnak myndden hagyományuk es ygassaghyban panaz maal kyl yarwan (344). Ha ezt leyendé, be tellyesyed vrnak paranzollattyat es az hw hagyomását: praecceptum (JordC. 50. 211). Wr ystemek hagyomását ellen veethközendyk (85). Tereztok meg az en hagyomást, hogy be ne nyellen tytoketh es az föld (107). Crisztusnak hagyomása zereut (756). Eskewth, hogh Gal deakoth az ew hyrewel, akarattyawal es hagyomasawal meg nem ewlthek es hogh az byroys az ew akarattyabol es hagyomasabol nem kyaltot (RMNy. II.193). Uroc hagyomasabol müuelic (Tel: Evang. LI34). Az első ok sem nem egyeb, hanem az istennek paranzollattia es hagyomása (Pécsi: SzfzK. 143). 4) [concessio; nachlass]. Vamok es adoc[bló?] nag hagyomást tozen vala (NádC. 528).

Hagyott: 1) relictus, omisus MA. gelassen, verlassen PPB. 2) [qui reliquit; wer verlassen hat]. Zerzetömét ellattam, es yme immar zerzetöm hagót vaöce (NagyszC. 57). 3) jussus, decretus MA. geheissen, bestimmt PPB. Hagyott nap: dies praedictus PP. Ywe az hagot herre; mygen az hagot horn el ywne (ÉrdyC. 510). Mykoron memne nemely frater nemely neky hagot engedelmessagre (DomC. 221). Bizonyos hagot napra országos gyűlésre mennenek (Ver: Verb. 28). Készen várja látójával, azon menjenek fel a hagott órával (Gyöngy: MV. 85).

hite-hagyott: apostata C. desertor fidei Kr. Kível mint hiti hagot szölgák mentegessék magokat (Sámb. 3KérdF. 16. Soós: Post. 141).

színe-hagyott: color perditus PPL [verblasst].

ura-hagyott: [desertus a domino] deserta a marito Kr. [vom Herrn verlassen]. Ura hagyott feleség (Fal: Jegyz. 936). Ura-hagyott jószág (Fal: NE. 89. Kr.).

HAGYAP (*hedyas* EhrC. 142): [spuo; spucken]. Hogy ha bodog Fereuez hagyapna (spueret) anagy hurtna anagy fohazkodnak, ew mend azokott tezyvala (EhrC. 100). Ó reia hagypuan (expuente in eum) veuec a vadat es vericuala ó ágához (MünchC. 68). Arczwl hagyapateek (WinklC. 118). Hagypának ew orchayara (174. 304). Hagypnak vala ó raia: conspuabant eum (DöhrC. 453). Arczholi hagyapattol wala (GyöngyC. 9) Te ellenségyd mykent erős orozlanok theöd ragadanak, hagyapának (CzechlC. 12).

Hagyapál: [spuo; speien]. Adammak kedöeg ffyay bydes nyalokkal hagyapallynak (Jézus, ÉrdyC. 98b. 378). Orczwl hagyappaltatol wala (ThewC. 5). Rangatanak, hagyappalnak (7). Orczumat vndoc hagypalasoecal arcel hagypalae es pögédőseek (NagyszC. 17).

Hagyapálás: [spuatio; das speien]. Nezed arczol hagypalasoec undogsagot (VitkC. 18). Negyed ken mondatyk wtssagos arczwl hagyapalae (ÉrdyC. 98). Orczumon az undog hagypalasoec verrel eleg ala fohala vala (NagyszC. 19).

Hagyapás: 1) [das specken]. Ezeket micor mondotta volna hagypa a földre es alkota sart a hagypasbol: ex spuo (MünchC. 189. WinklC. 304). Pökes, awagh hagypas (KazC. 189). Hagya-

pasokkal pögédőstethy (PozsC. 34). Zep orchamat a hagyapasoecal es pögédőseékkal vndocra töttek vala (NagyszC. 37). 2) [osculum; kuss]. Azuna vygasagot es malazot es kewneueknek sokassagat veuec omatlan hogh nykeppen Maria Magdalena Crisztusnak labayt kewneuel meg mossa es nyoytatost meg czokolva es hadapasokot kettewtztetuen mendenfölewl hogh ha masod Crisztusnak hyvsyges hadapasokot nyomuala sebeknek helyere: tantum accepit consolationem et gratiam et copiam lacrimarum, ut sicut Magdalena oscula circumquaque quasi alterius Christi pedibus fidelibus labiis imprimeret (EhrC. 142).

HAGYMA (*Hagymás* LevT. I.275. *foghajma* Thaly: VÉ. II. 51): caepa, cepe, allium MA. zwiebel PPB. Hagymából tsinált orvosság: diacronium C. Eozynkbe ywthnak az yo eorth wgoraka es yo yzew dymnyak, pareek, hagyamaak (JordC. 139. Mel: Herb. 11). Hagyma vagas, hal vakaras nagy vala az konylakon (Göres: Mát. 49. Beythe: Stürp. 3). Azok is az egyptomi hagymára visszavágyódnak (MonOkm. XXIII.93). Hagymát főfököknek vöttek (MonTME. I.209). Hozott öt fogás hagymát (296). Zöld sás hagymát eme (Gvad: FNót. 58).

fejes-hagyma: *capitatum porrum PPB.

fok-hagyma: allium, scorodon C. knoblauch PPB. Koszori foghagyma: restis alliorum; fok-hagyma feje: caput, bulbos allii; foka a fok-hagymának: stica, allii stica, grumus, nucleus PP. (JordC. 139. Born: Préd. 394). Ha az ló nem vizehethic... tőry két fő fokhagymát, borban habard el, es annac az leuuel belöl mosd meg az vazaraiát es meg indül az vizeleti (Cis. O3). Foghagyma illatu fő (Com: Jan. 31. Pös: Igazs. 433). A látásnak ártalmi: a gyakor feridés, bor, szerelem lángra, fokhagyma, bors es füst, pár, es ueres hagyma (Felv: SchSal. 23). Edgy fokát a fokhagymának tisztiesak-meg jól (PP: PaxC. 81). Bosporba foghagymát aprít (Gvad: RP. 8).

[Közmondások]. Ha pecsenyéd lehet, ne egyél foghagymát (Kisv: Adag. 197).

erdei-fokhagyma: lapsana PPB.

vad-fokhagyma: asphodelus Nom.² 27. scorodoprasum Fuchs: StürpH. Vad mezei foghagyma: allearia Mel: Herb. 173.

fokhagymás: alliatus C. alliatum MA. daran knoblauch ist PPB. Fokhagymás lév: alliatum moretum PL. Az aratóknál ez a szokás, hogy étkek gyakortább legyen jo fokhagymás s úgy lesz bátorságosb a déli nyugovás (Felv: SchSal. 7).

fokos-hagyma: squilla C. tulipa Com: Jan. 23. Igaz en a veres hagymáról, te a fokosról (Czechl: MM. 182).

kigyó-hagyma: hyacinthus, squilla, scilla C. MA. allium silvestre C. squilla, scylla, ophiocorodon Fuchs: StürpH. bulbos agrestis: meerzwiebel PPB. Hyacinthus comosus sive primus Mathioli, kigyó hagyma, h. e. serpentis cepe (Beythe: Stürp. 5. Frank: HasznK. 18. Com: Jan. 27).

metélő-hagyma: caepa sectilis Nom. 86. MA. porrum sectile MA. schnitzzwiebeln PPB. (Lipp: PKert. II.146).

mogyoró-hagyma: ascalonia C. porrum; aschlauch Nom. 42. cepo ascalonia 86. (Com: Jan. 27. Lipp: PKert. 18. II.132).

pár-hagyma: porrus MA. acroerium PPB. porrum Com: Jan. 23. lauch, ackerzwiebeln PPB. Eszünkbe iút a párhagyma, a vereshagyma: in mentem nobis veniunt porri et cepe (Helt: Bibl. I. TT2. Beythe: Stürp. 7). Meg-emlekezünk a pár, veres, es fokhagymákról (Tót: Józ. 44). Pár-hagyma színű zöld (Com: Jan. 63. Felv: SchSal. 31). Aegyptusban úgorkák-hoz, büdös pár, es veres hagymák-hoz szoktanak (Csúzi: Sip. 745).

párhagymai: porraeus MA. von ackerzwiebeln PPB. **vörös-hagyma:** caepe C. cepa MA. Com: Jan. 23. zwiebel PPB. *Vereshagyma rojta: mallo ceparum; zwiebelschelf PPB. (Mon: Kép. 134. MA: SB. 262).

tengeri-vöröshagyma: scilla, squilla Com: Jan. 23.

vöröshagymás: Vereshagymás kert: cepina C. cepina Pfl. Ót fogás vörös hagymát K. Ola basa számára (attunk, MontME 191).

Hagymáncs. Hagymaich [igy]: allium silvestre (Beythe: Stirp. 1).

Hagymás: bulbosus Kr. [zwiebelig]. Hagymás (vezeték)érv XVI sz. Nyr. IX 365). Hainas Lestár (LevT. I.275).

HAGYMÁN: [?] Egy hátság lónak nyereg alá való posztó nélkül való hagymát tizenhat pénzen adgyanak (TörtT. XVIII. 227). Egy hagymát vöttem (TörtT. 130. 1878. I.158).

HAGYMÁZ (*hagymász* Cis. J. Gvad: PFr. 7. stb. *hagymas* betegség [?] MNyl: Zsolt. 50): phrenesis, phrenetis MA. febris maligna; biezigos feber, wobei man immer phantasiret PPB. schwererot, fraiss Adami: Spr. Bolond hagymáz: phrenetis PPB. Hagymáz beteg: phreneticus MA. Hagymáz szeplők: febrilis vari, purpurei vari PPB. Felek, hogy az hagymaz ne esnejek rogam (LevT. I.254). Hagymazban fekvő barátnak almodozasa (Gyurm: Fel. 210). Hagymázban fekvők (MA: Tan. 9). Hagymázzal bódította meg őket (223). Leg-veszedelmese a hagymáz, mellyben a beteg nem érzi betegségét, hanem tsátság, és örül nyavalyáján (Pázm: Préd. 73). Szól-beszél, mint ha hagymázban volna (Sall: Vár. 10b). Itt az vérben és hagymázban halnak inkább (MonOkm. XXIV.241). Hagymáz-forróhüdegben voltam (Bethl: Élet. 197). Bolond hagymázra hajlandók: in phrenesin proclives sunt (Com: Jan. 53). Nem az istenhez folyamodnak, hanem varáslóhoz, rosta hányokhoz, hagymaz mérk-höz (Báth: Tromb. 192). Bolond buzgóságok hagymázától megkámportodott elméjé jesuita (GKát: Vált. II. Előb. 33). Vérben és hagymázban halnak; Giesei is csaknem meghala (RákGy: Lev. 241). Az táborban az hagymáz uralkodik, az vérhas uralkodik az nyáron (284). Bántya szerelem hagymáza (Gyöngy: Char. 25). Testében igen elromlott és a hosszasa betegségben s. bolond hagymázban elfogyatkozott (Bod: Pol. 37). A kovály-ségnek hagymásza forgatta néha esztét némely embereknek (Fal: UE. 397). Víz esztét a hagymáz hamar megbódulta (Könyi: HRom. 17). Szerelem hagymásza el fogja egészsz-sen sok galvalér szívét; nem egy beteg léssen (Gvad: FNót. 111).

Hagymázat: ∞ Hagymázat ellen: vedd a kender mag olajt, kend meg az embernek minden testit vele, es nem halatnaskodik az emberen (OrvK. 6).

Hagymázi: [typhosus; typhös]. Hagymázi betegség (Matkó: BCsák. 135).

Hagymázos: [phreneticus, febrilis; mit feber behaftet, feberhaft, febers, wahnwitzig]. Hagymázos szitkozódás (Pázm: Préd. 1101. Kr.). Ugy visdik magokat mint a hagymázosok; mozognak, káromkodnak, semmit észszel s okkal nem mondanak (Pázm: LuthV. 319). Ne magyarázza hagymázoson ember-séges ember szavát (Matkó: BCsák. 89). A hagymázosok bolondságait nevetik az egészségesek (135). A hagymázos főben bokrosan feneklik-meg a bolondság, gyomra imelyzése, feje bódulása (211). Hagymázos tépőfűlés (GKát: Ttk. 286).

Hagymázoskod-ik: [deliro; phantasiren]. Ne hagymázoskodgyál! [ne beszélj úgy mint a hagymázos] (Matkó: BCsák. 355).

HAHA: eugo Kár: Bibl. II.132. ridetis MA. ha ha, he; hahá PPB. approbantis, imo, quidni MA. haha, ja, ja wol PPB. Ha ha! eretnek it ez Sámhármac (Czegl: Japh. 191). Halát mondak az én szent helyemen, hogy meg fertesztetett: dixisti: Euge, euge super sanctuarium meum, quia pollutum est (Kár: Bibl. II.132). Kültuac raytam ha ha hát (MA: Bibl. V.17).

HAHOTÁ: cichinnus MA. lantes und starkes gelächter PPB. Felele az evrdeg nagy hahotatul (DomC. 55). Ne mondgyac

nagy hahotával (MA: Bibl. V.17). Siránkozása földhöz verte a világi mulatságokat, vigaságokat, hahotákat (Pázm: Préd. 111). Hahotával voltak (Czegl: Dag. 25). Czatorara hahotara ki őntetui: in caelium effundi (Erasm: Erk. 10). Hahotával katzagui: cichinnari (Com: Jan. 187).

Hahotál: cichinnor MA. stark lachen PPB. Katzagok, hahotálók: cichinnor; ich lache überlaut Com: Vst. 121. Taha hahotaban az ahokasos evrdeg monda (DomC. 50). Őr meddő, ki nem zűz, hahotál es fűölő, ki nem fiaasz (DöbrC. 308). Meg engedte hogy ellenségin hahotállyanak az én gyalozatomon (Nagyari: Orth. 252).

Hahotálás: cichinnus C. cichinnatio MA. das lachen PPB. Ne felesseek tybeumetek parazna hahotalas, ne zemerenteleerut pakocha (CornC. 282). Izetlen tréfák, bolond hahotalásol (Otr: Tök. 236).

Hahotás: acriogelos C. cichinno MA. lächerig C. lachen der narr PPB.

Hahotáz: [cichinnor; stark lachen]. Hahotáznak és trágárkodnak (Fal: UE. 133. Kr.).

I. HAJ (*hay* CorpGamm. 252): eheu C. [hei, ei, aeh, o]. Haj rézi jó *Buda C. Hayhay: eheu MA. Haj nagy ravaszság; *hem astutias PPB. O hay, ime ez bewleh embertys mehyra felesége (Pesti: Fab. 6b). Hay hay és Jesust kiált val (Görcs: Mát. 56). Haj! haj! nagy ókör! (Matkó: BCsák. 240). De hay! el-vesztetet (Mad: Evang. 754). Haj ki bánat, haj ki foglázambil menj ki, nem tied e szállás (Thaly: Adal. I.196). Haj! tsak niints szebb könyv a világ-hátán amannál, melyne titulussa az: Religio Medici (Fal: NA. 123).

HAJA: io! MA. aho, heja PPB. [hei, heissa, juchhe]. Hay: haya; jubulum, evax MA. Haja: significat praecipue chorea ducantium clamores, se multo ad stultum tripodum hortantium Otr: OrigHung. 1310. Hol vannak mostan az oli beszedelkyk neha oly nagy wygasagos zywel leeznek wala es kylo nagy hayya es mowetessel zokthatok wala ky mondanya (ÉrsC. 306). Haja leanyo most vagyon az arany űűs (Szeg: Theopl. 24). HAJA: io Paean, maete virtute (Decsi: Adag. 110). Haejectiones gaudetis: hayja, hayjaduyja, hejjahó: io, ho, evoh evax (CorpGamm. 251). Exclamantis: oh, hoy, héy, hohay (252). [Vö. haja-huja]

Hajda: [age; wolau, nur zu, hurrah]. No hajda még (Matkó: BCsák. 119). Haja, hopp, hajda! (Thaly: VE. II.235).

Hajdi: exultans Kr. [juchhe]. Hajdi, elment jó koráéjfel után szaporin (Fal: Const. 22. Kr.).

Hajgat: lamentor, plango SI [jammern, wehklagen]. (Hagato Mihály, Heyget-w kilint? 1112. Nyr. V.510.)

[Hajjá? hajját?]

még-hajját [?]

[Szólások]. Nemely igen meg vidult lator toborzekot nyo es meghajagattya magát az hohar előtt (Boru: Préd. 573b).

2. HAJ: crinus, capillus, capillamentum C pilus MA. haar PPB. Befont haj: coma, cincinnus; befont hajji: cirratus; megfontított haj: cirri; ősz haj: cani; hajhoz való: crinalis; hajszbású: capillatus C. Hay az ferti fején: crenarius MA. Hajján fogat vonlozni az asszony embert: *capillo discindere murem; haját novelni: *alere capillos; borzoshaj: capillus; i comptus, horrens, horridus, neglectus, incultus; meleg vas meg fodorított hajak: vibrati *crines calido ferro; simított ha *capillus compositus, comptus; cresszett hajak: sparsi *crine elmetélt, vágott hajak: accisi *crines PPB. Testet alaza bűtököl es menden belében, kiben előzer zoktauala vigatt hajú ki zagatasaul (crinium lacertatione) töté be (DecsiC. 7)

Az olyan ember, kinek hű haja hwllo, nyhvan kopazz es tyzta (JordC. 98). Foyeteknek haja zala: vestri capilli capitis (384). Engem zamtalan sok gonozsagok vótopek kóruól es en fejemnek hajai fólót sokasvltak (DóbrC. 94). Az ev hajokat ev feyekrel tulaydon kezevel ehnyr vala (MargL. 19). Egy ember ev hayat ky zagegatan, rettenetesen syalmason kyalt vala (DomC. 69). Az ev zukalla es hayay valának kenesse veressek (127). Eg szal hai: unus capillus (FóI: Bibl. 7). Az ember hayát az lenelo hughan cimabán meg festi (Mel: Herb. 8). A vénség ósz hajakat hoz (Com: Jan. 15). Pántlikie, mellyekkel a bé font hajae és egyebet tófráztatnae (101). A hajaknae és szakállaknae el metélése (176). Haj felesinálás (Thurzó: Lev. 1277). Az fodorított hai helyébe kopazzságh leszen (Aly: Post II.34). Solajrással szemlélték oly ifjat le-veretettve vérében fetrengeni, és az Apolloénál szebb hajait porban kevertetni verdődésével (Hall: Tel. 282). Arany színű hajakkal tetőz kigyó (László: Petr. 124). Barna hajakkal alszik-el s szökével éhred-fel (NótPM. 51).

[Közmondások]. Az aszszonyiálatocnae hosszu a baioc, de igen rövid az eszec (Helt: Mes. 403).

ál-haj: capillamentum, coma eminentia Kr. [falsches haar, perücke]. Fodorított ál-hajak: fleti cincinni PPBL. (Fortunátus 149. Kr.).

arany-haj: [capilli aurei; goldenes haar]. Az fűő ezüstté fordíttya szép arany hajadat (Zrinyi II.203).

arany-hajú: auricomus, chrysocomus C. der goldgelbes haar hat PPB.

árvaléány-haj: capillus Veneris PPBL. adianthum candidum; weisshrauenhaar Fuchs: StripH. 46. [Mariendach, reihengras] (Com: Jan. 30. Misk: VKert. 285).

bódogasszony-haja: cassutha, cuscutha; dachseide, filzkraut PPB.

fodor-haj: cincinnus Ver. cirrus MA. kraushaar Nom. 13. haarzopf PPB. Fodor hayatokoth meg sea fesőlyetek (PeerC. 338). Zsep fodor haya (ComC. 251. ÉrdyC. 507. MA: SB. 239). Fodor haja nagyon ékesítette fejét (Hall: Hist. III.68).

fodor-hajú: crispus C. MA. kraushaaricht PPB. Fodor hajú szabási: suberispus MA. (Helt: Krón. 108. Pethő: Krón. 100). A fodor hajnae nem könnyen kopazzuhac meg (Com: Jan. 53).

fő-haj: capillus; haupthaar Com: Vest. 122.

fürt-haj: [cirrus, cincinnus; haarlocke]. Homlokra ereszkő fürt hajak, eresztett haj: anteventuli PPBL. A lengyelec az elő hajakat és az homlokra függő fürt hajakat füsültetie (Com: Jan. 115).

hosszú-hajú: [comatus; langhaarig]. Az fyrfiak hozzv hayok ne legyenek, es az azzonyallatok hayadon fével ne legyenek (Komj: SzPál. 120). Egy tudatlan mives, egy hosszú-hajú, rövid-értelmű aszony (Pázm: LuthV. 50).

kigyó-hajú: [angvibus crinitus; schlangenhaarig]. Kigyó-hajú Furiák (Pázm: Préd. 1079. Kr.).

nagy-hajú: capillatus MAL. [langhaarig].

kemény-hajú: hircipilus MA. [rauhhaarig].

kopár-hajú: male *crinitus PPBL. [haarlos]. Kopár hajú asszony: male *crinita mulier PPBL.

ritka-hajú: raripilus MA. dümphaarig, der dünne haare hat PPB.

vendég-haj: coma subditiá, adventitiá, eminentiá, capillamentum; falsche haare PPB. Vendéghaj tsináló: comae subdi-

tiáe textor; perückenmacher PPB. Nagy vendég-haját hordoz (Kisv: Adag. 316. Gyöngy: Cup. 28. Csúzi: Síp. 55. Kr.).

Hajacska: comula; kleines haar PPB.

Hajas: capillatus, comosus, crinitus, criniger, acersecomes C. comatus MA. haarig, der viel haare hat PPB. Hajas, füstökös, borzos hajú: acersecomes PPBL. *Uzérus, hajas fű: caulis fibrosus Pl. Az legyek az ő kopasz homlokát inkább szallyak, hogy sem mint az több hájas embereket (SalMark. 23).

Hajasit: capillo, crinio MA. haarig machen PPB.

még-hajasit: capillo MAL. [haarig machen].

Hajasoeska: comatulus MAL. [ein wenig behaart].

Hajasod-ik: crinior, capillor MA. wachsen wie haare, haare bekommen, haare haben PPB. Hajasodom, hajas vagyok: capillor PPBL.

még-hajasodik: crinior MA. Meg-hajasodom, haj módra bé-fedetem: crinior PPBL.

Hajasul: crinior, capillor MA. wachsen wie haar, haare bekommen, haare haben PPB.

Hajatlan: calvus, depilis SI. [kahl, haarlos]. Néha mind azon semmiség a miben az aszszonyok el bizzák magokat, a mint Stratouica, hajatlan fejével agyatlamul dítsekedet (Fal: NA. 182).

Hajatlanság: calvities Kr. [kahlheit]. Tar-fejének hajatlanságát borostyán koszorukkal fűőzgette (Fal: UE. 376).

HÁJ: arvina C. axungia MA. abdomen Ver. pingvedo Peresz: Gramm. 14. speck, schmeer Nom. 21. schmier, schmalz, fett PPB. Hush saytoth es hayt olvaztata aruaknak (NádorC. 532). Vala nyt akarand aldozny, myndennek hw kőwery, hayya es faggya wr ystennek reezeera ywth (JordC. 83). Az hayyath aldozta fiel hw byneyverth (84). Sok hayat s kőuert őzne olvaztata (DebrC. 122). Az feier malua győkeret es leuelet őzne főződ es törőd lud háial, dizno háial es egy egy keues terpeninanal (BeytheA: FivK. 92b). Vettem hájat tizenket fontot (Radv: Csal. II.20. Frank: HasznK. 21. VectTrans. 18). Háj fél font (Montrók. XXIV.134).

[Szólások]. Tsikorog a kerék; megitta a kotsis a háj árrát (SzI: MVir. 45). Rajta érték v. kapták az ebet a szalonánán v. hájonn: a matskát a tejes fazékon; meglepték a tolvajságon (90). Egy-féle állatra biznóc az hájat (Czegl: Japh. 83). Ebre hízni a hájat (Kisv: Adag. 32). Dühös neuet költenec az ebne, czac hogy megőhlessék, nagy őtte meg a hayat anagy nem, de pálczát kerelnek [így] neki (Helt: Mes. 14). Neküis ranaz háyal kenték volt meg az alfélet: pulchre fallit vulpem (Deesi: Adag. 294).

csepesz-háj, cseplesz-háj: omentum MA. PPBL. Kylenek aldozattyokból eznek vala chepez hayath: de quorum victimis comedebant adipos (KulesC. 285). Emelye a may kőrül valo chepez hayat, a veséktől el szakasztottat: anferet adipem jecoris cum rennulis (Helt: Bibl. I.22).

disznó-háj: arvina; schwein-schmeer oder -fette PPB. (BeytheA: FivK. 63. 106b. Mel: Herb. 49).

fodor-háj: mesenterium MA. Com: Jan. 63. krös an dären PPB. (Sziksz. Ver.)

ó-háj: axungia C. MA. axungia vetus; altes schmeer PPB. Oháy, szekér-kenő: axungia Major: Szót. 12 cigát tóri meg o háiban az után flanstromul [így] kend ruhára (Orvk. 9. Keesktört. III.364).

olvasztott-háj: eliquamen C. [ausgeschmolzenes schmeer]. Olvasztott hájjal keutem torkomat (Thaly: VÉ. I.348).

recés-háj: omentum PPB. [netz, fetthaut].

takaró-háj: omentum PPB. [netz, fetthaut].

Hájás: arvina metus MA [fött, mit fett beschmiert]. A kezdet medve hájal meg kened, sáros kezéidet olvonal ráitok [a méhkasokon] és adol ugyan azzal a hájas kezéddel circulust fűszel (OrvK. 72). Hájás breviiar (RMK V.221. 222).

[Szólások]. Soha nem hünnéd, mely háios táskából esik ki gyakran a béles (Deesi: Adag. 191. 38). Az isten sok szegényt emel fő vrasagra, sok urakat viszont hávas táskára (Ény: Gím. 17). El megyec, de az en pytarstünhöz, hol emekem háüsh leszen (Szeg: Theoph. 26).

Hájaz: adipe inungo SI [mit schmeer schmieren].

[Közmondások]. Megy a szeker, csak hájozd (Fal: Jegyz. 927).

Hájazás.

[Szólások]. Ha használ az én kövérség nélkül való hájazásom, az taligát megkenni el nem mulatom (TörtT. XV. 120).

HAJADON (*hajdon* MonTrök. III.207): **1**) non velatus MA nicht bedeckt PPB. Hajdon **65**: caput intectum, crinitum MA. caput nudatum PPB. Az azzonyallatok hajadonfóvel ne legyenek (Komj: Szól. 129. 161). A leányok, kik meg hajdon fővel vannak: dummodo puellae in capillis existentes (Ver: Verb. 183). Hajdon fővel: nudato capite (301). **2**) inupta MA. unverhehlicht PPB. Hajdon leány: inuiba, puella, virgo MA. Ezek az törvények, kyketh ky ada wrysten Moysesnek az fyrfyw között es az azzonyallat között az hayadon leannak (JordC. 180). Az zalas fogado korchomárosnak vala egy haya don leanya (ÉrdyC. 330. 219b). Kinek vala eg zep hayadon leania (BodC. 19). Hajadon tartod (TihC. 324). Hajdon hája, mely míg nem adatot férnek: soror ejus virgo quae non est inupta virg (MA: Bibl. 1108).

Hajadonka: [puella; mädchen] (Gvad: FNót. 87).

Hajadonság: virginitas SI. [jungferstand]. Azzonyallat ha myt fogadand es meghi ow attyanak hazamaal vagyon es hayadonsagiban, az fogadasth be tartozyk tellyeseytony (JordC. 179). Az öreg leány soká marad hajadonságban (Prág: Serk. 382). Hajadonságboli tisztu szemérem (Gyöngy: Char. Ajánd. Kr.).

HAJDAN (*hajdon* Lásny: Krón. 310. Dork: Ft 11): **1**) aliquando, interim; einmal, mitunter. Zykeeg conscienciánk nagy kenywet meg hanynk vetynk, lelkowynknek hazat megi supernowuk, erzeckenszegynknek hajdan vala teotowa haylasat meg ygazolok (ÉrdyC. 24). Horváth János az 5 maga feleségnek Máriának az anyját megfölte vala, Mariát is hajdon megfogta vala (Lásny: Krón. 310). **2**) quondam MA. olim; vor düssen, vor zeiten, weiland, ehemals PPB. Meg búta volt, az ki nyomás vtán, hajdon tiszta életbe nagy kis sobséget vailot (Zvon: PázmP. 262). Elhajdon (MHeg: TOSz. H92).

Hajdanában: ~ Régenten, hajdonában: antiquitus Com. Jan. 75. olim Com: Orb. 94. (Telek: FLd. 218. Hall: Tel. 251).

Hajdani: prisens, antiquus, vetustus SI. [vormalig, ehemalig, einstmalig. Hogy hajdani szabadságunk szünyáira emelkedynk (Csúzi: Síp. 683). Excellenciának hajdani, sőt örökös állandóságú kőszikája (Biro: Préd. A2b. B2b).

Hajdaniság: antiquitas Kr. [altertum; Gyöngy: Cyp. 32].

Hajdant (*hajdant* Tóth: Ist. 84): folium, quondam; ehemals, vor zeiten. Mert valamint hajdant a synagógának, ugy most a szentegyháznak, vezérle főjedelmé (Csúzi: Síp. 109). Ti vartok tanú néhaj sok jóknak, itt volt hajdant helye ártatlan vigsgánk (Crezy: Nimf. B8b).

Hajdantan: ~ (Biro: Micw. 197. Kr.)

HAJDINA (*hajléna* MA PP. Com: Jan. 26. *hajdynom* [?]: panicum C.) ocymum, ozymum, ocimum cereale, spelta, panicum MA. ocymum cereale Baythe: Stip. 6. allerlei kraut vor das vieh, heilkorn, dinkel PPB. Hajdina: secule Major: Szót. Tatárka, hajléna: secule; das korn, der rogen Com: Vest. 115. Az hajdynatwl es az földektvl te kőgyelmad] es el tylogyek (LovT. L73. Com: Orb. 35. Thaly: VE. H54).

HAJDÚ (*hajdúk* MonTrök. III. 99.): veles, miles expeditus MA. [heiduck] ein leichtgerüsteter kriegsmann PPB. Kezde hajdúkat, latrokat hozzája gyűjteni (MonTrök. III.9). Terok nyolez-száz hajdú leváza (Tin. 99). Lippát az hajdók meglágák (90). A törökec nagy erős viadalt hajdukkal kezénee (Helt: Canc. 105). Hajdones, id est vagi et peronati pedestris ordinis milites: horum arma acinacis, pelta, et cuspis: vox proprie abiegum [abig-um? abigentem?] designat (Mosóczi: Decreta Regni Ungariae 1584. 598. TüdGyűjt. 1836. V.95). Két sárca kapezákat vetünk az hajdúknak (MonTME. I.131). Hajdu-szítók (Pázm: Préd. 199. Zrínyi I. 44. 68). Ki kőuáz, ki lakatos, ki jó furkós Hajdú (Bal: CSIsk. 346). Hajdú-vitézee beszéltette (Czegl: MM. 11). Egy farka hajdú adott vala telehni hozzájuk a fejedelem (ErdTörtAd. I. 122). Az hajdúk csak pródálmi valók, kevés az ki jó volna köztük az tisztokban is (RákGy: Lev. 219. 241). 220 rab vonta a gallyát, azon kívül száz fegyveres léventi vagy hajdú benne (Mik: TörL. 72). Készíti híveit, híres vitézeit: Fodor és Révay hajduzereit (Thaly: Adal. III.119). Az gyulai sik mezőn juhász, hajdúk között is igazlító voltam (Thaly: VÉ. 1348).

[Szólások]. Igen túl a hajdu harangot önteni: asinus ad lyram (MA. PPB. Deesi: Adag. 27): Thracos foedera non norunt (135). Nem ért a hajdu a harang öntéshez (Laud: Újszögts. II. 32). Mit ért az hajdú a harangöntéshez? (Thaly: Adal. 180). De bánom, ha bennem te megcsalatkóztál, s otromba hajdúra harangöntést bízáll (Crezy: KöltS. 3). Csökly-egyfűgyű és az építéshez, mint a hajdu a harang öntéshez épen értetlen s tudatlan építő mester (Biro: Ünrep. III).

palotás-hajdú: [satelles; heibheiduck] (RákF: Lev. H.31).

Hajdúi: volitaris MA. [heiducken].

Hajdúság: militia pedestris, pedites milites Kr. [heiducken, infanterie]. Ely bastyáskát rendelvén nekik, kinek strásit tartani mint más hajdúság tartozzuak (MonTrök. XV.386). Úgy computaljuk, akármely könnyen 6000 vagy 7000 az hajdúságról [így] felülbot, igen jó (RákGy: Lev. 123). Az hajdúság mind helyben vagyon (126). Minden derék fizetett hadunk az hajdúsággal együtt oda elő vannak (290. TörtT. 1421).

HAJHÁSZ: quaero, investigo, pello feras SI. [suchen, jagen]. Negyed napok alatt csak azt hajhásztattam (MonOkm. XXIII. 103). Ezerszor hibázik föl tett reményében, fergeteg hajhászza vad nép szigetében (Crezy: KöltS. 21). Az éjjeli varjak a galamboknak és tsókáknak tojásit felhajhászzák és megiszszák, sőt azoknakl viaskodásis szoktak (Misk: VKert. 197).

föl-hajhász: invenio, reperio, executio feras cubilibus SI. [aufreiben, aufsuchen]. A matska éjjel minden szogolyákat felhajhász (Misk: VKert. 197).

ki-hajhász: expiro, peripiro Kr. [ertorschen, durchsuchen]. Mind csak az erdőt lakni, minden berket kihajhászni: munka, nem mulatság (Fal: NE. 28).

HAJINT [jaco]: werten

föl-hajint: [projicio in altum; in die höhe werfen]. Azt gondolnád, hogy föl-hajintatott dolgok voltak, a mellyek meutül föllybe mennek, annál közeleb vadnak az esethez (Patak: Reg. 213).

HAJÍT, HAGYÍT (aláhajtom, aláhajyas, hajtom MA *hajto* dárdaeszkák Com; Jan. 149. *hajy/latom* C. *hajyl/naik* Thaly; Adal. II.93.): *jacio*, *conjectio*, *projectio* C. *jaculor* MA. *verfen* PPB. Háb módgyára *hajyítatom*; *perfluctuo* C. Kewetset *hajytnak* ew rya; *jaetabant* (EhrC. 21). A kenyér, kit a zegenből *hajtók* (DebrC. 161). Ha te az kyraknal orchayara bydevs *ganeet* *hajytnal* (CornC. 282). Attyzat *arezw* *hajyotna* (ÉrdyC. 429. 214). Ha kőnel *hajyitandya*, melől az ember meg *halhatna*, *halálnac* *halálnal* *halyon* (Helt; Bibl. I.112). Kezde nagy sietséggel töltösetek *hajtani*; *vineas* *agere*, *aggerem* *acere* (Deesi; Sall. 33). Milyelyt *meghal* a sólyom, *ki-vetik* szemétre, vagy *ganéjra* *hajyittják* (Pázm; Préd. 30). A gereyeket, *hajto* szeges dárdaeszkákat *ki-fővőldözvén* (Com; Jan. 149). Pad alá kell *hajyitani* (Czegl; Tromf. 42). Sokszor *egyesz* *sznak*, *polhárt* *tsászár* életéről egymásra *hajyitnak* (Thaly; Adal. II.93.) A *lapta* egyikétől *másik-hoz* *hajyittatik* (Csúzi; Síp. 159). Örömben *paqság* ég felé *sapkáját* *hajyittya*, *távidad* a *kapás* *kapáját*, *polgáris* Egerben *veti* a *kaptáját* (Orczy; Nimf. A.2b). Földre *hajyítottam* (Gvad; Orszgy. 123).

[Szólások]. Szemére *hajyitom*; *objecto* C. Nálánál *senki* *abban* az *pályában* *nem* *hajyit* *most* *to* *vá* *b* *b* az *magyar* *hazá* *ban* (Thaly; Adal. I.136).

alá-hajít: *dejectio* MA. *herunterwerfen*, *herunterstürzen* PPB. Az *egyhaznak* *heyzatya* *aból* *egy* *nagy* *követ* *hajyta* *ala* (DomC. 48).

aláhajítás: *dejectio*, *dejectus* MA. *herabwerfung* PPB.

be-hajít: *inijcio*, *immitto*; *hineinwerfen*. A *timároknae* *há* *moszába* *behajyttáe* *bördet* (Helt; Mes. 121). A *tenger* *mely* *segében* *hajyttya* *be* *isten* *az* *mí* *bűneynket* (Lép; P'ük. I.179).

el-hajít: *abjicio* C. *reijcio* MA. *wegwerfen* PPB. Elöl *elhaj* *tom*; *praeyacio* C. El *vagna* *kezet* *es* *el* *hajyotna* *owle* (ÉrdyC. 369). *Te* *oread* *elő* *el* *ne* *hajyit* *engem*; *ne* *projicias* *me* *a* *facie* *tua* (DöbrC. 109). Az *penz* *a* *templomba* *el* *hajyitwan* *ees* *el* *mene*, *kőteellel* *magaath* *fel* *akazta* (WinkC. 177). El *hajyta* *fégyereth* (ThC. 19. Zrínyi I.61). *Hogy* *a* *kő* *elhajyittas* *sék* (Ily; Préd. I.42).

elői-hajít: *praeyacio* MA. *vor etwas werfen* PPB.

föl-hajít, föl-hajít: *projicio* in altum, *superinijcio*, *inijcio* MA. *in die höhe werfen* PPB.

ki-hajít: *ejicio* MA. *hinanswerfen*, *hinansstossen* PPB. *Seny* *re* *oztan*, *hanem* *csak* *hóg* *ky* *hajyttassek*; *ad* *nililum* *valet* *ultra* *nisi* *ut* *mittatur* *foras* (JordC. 365. Born; Préd. 78).

kihajítás: *ejectio* MA. *auswerfung* PPB.

lő-hajít, lő-hajít: *dejectio* MA. *hinabwerfen* PPB. *Legot* *tan* *lehajyta* *magatt* *az* *agyra* (EhrC. 4. ÉrdyC. 288).

lőhajítás: *dejectus* C. [das hinabwerfen].

mög-hajít: *projectio*, *reijcio*, *jaculor* MA [bewerfen, trefen]. *Ragadwan* *ev* *palchayat* *az* *kakast* *meg* *hajyhta*, *es* *az* *kakas* *ottan* *meg* *hala* (DomC. 313).

Hajítás: *jactus*, *conjectio*, *conjectus*, *jaculatio*, *projectus*, *projectio* C. MA. *wurf*, *das werfen* PPB. Főlyül *reá* *hajítás*: *superjectus* C. *David* *ez* *füdöbe* *öle* *mez* *a* *nag* *Goliátoth* *a* *parittának* *hajyttasaua* (Szék; Krón. 28. Pázm; Préd. 491).

[kő-hajítás]

kőhajításnyi: *jactus lapidis* [wurfsweite]. El *tawozEEK* *hw* *thwók*, *mynt* *vona* *egy* *kew* *hajyotassnee*; *avulsus* *est*, *quantum* *est* *jactus lapidis* (JordC. 608).

Hajításnyi: ∞ *Eg* *hajytasne* *földre* [így] *fölkök* *oreznaira* *essek* (WinkC. 155). *Mytkoron* *egy* *hajyttasneera* *meent* *vona*

(ÉrdyC. 427. 527b). *Tizenhat* *hajyittásni* *földre* (Helt; Krón. 4). *Vgy* *mint* *ög* *hajtására*; *quantum* *jactus* *est* *lapidis* (Fél; Bibl. 131). *Egy* *hajyittásnyira* *van* *itt* *Teplöz* *fálya* (Gvad; P'ör. 14. Gvad; Rf. 384).

Hajító: *jaculus*, *jaculator*; *missilis* MA. *der gem wirtl*, *worfer* PPB. [werfend; wurf]. *Nagy* *hirtelen* *amny* *gaz* *török* *rohama* *reánk* *kövekkel* *hajyitolg* (ÉrdTörtAd. II.177).

Hajigál (*hajygalas* Beythe; Epist. 221. *hajyál* Zrínyi II.108);

1) *jaeto* C. [föter werfen]. Főlyül *reá* *hajyálok*: *superjaeto*; *kövel* *hajyáló*: *lapidator*; *egyámra* *hajyálva*: *datatim* C. A *háioeka* *a* *haboetol* *hajyálatatikuada*: *navicula* *jaetabatur* *fluctibus* (MünchC. 41). *Kőnekel* *hajyálgalak* *5tet* (DebrC. 203). *Közdenek* *kwud* *es* *saral* *wtet* *hajyághni* (VirgC. 26. Born; Ének. 266. 417). *Szeretből* *almánal* *hajyághni*: *malis* *6-rire* (Deesi; Adag. 114). *Idestová* *hajyigálák*, *de* *soha* *egybe* *nem* *ronthatak* (Pázm; Kal. 63. Hall; Tel. 289). *Előb* *meg* *tutták* *magokat* *alázni*, *most* *immár* *magosrul* *tsak* *dörögnek*, *s* *meny* *köveket* *hajyigálának* (Fal; UE. 404). *Kik* *arany* *botikkal* *szép* *verset* *írkálni* *szoktak* *és* *a* *ritán* *moszisz* *hajyághni* (Orczy; Költl. 14). **2)** [jaeto; sich brüsten]. *Sokan* *dycherethet* *oly* *gyen* *kenannak*, *hogy* *ownen* *magokrol*, *magok* *predikálnak*, *ees* *ky* *soha* *nem* *volt* *olyat* *hajyálgálnak* (Pesti; Fab. 57b).

el-hajigál: *projecto* MA. *oft* *hinwegwerfen* PPB (Pázm; Préd. 600. Kr.)

ki-hajigál, ki-hajgál: *ejecto*, *perjecto*, *exurgito* C. *viel* *und* *oft* *herauswerfen* PPB. *Készite* *mesterséges*, *hadakozó* *szerszámokat*, *mellye* *leméne* *nilaknac* *és* *nagy* *kőneke* *ki* *hajyálásokra* (Kár; Bibl. I.397). *Hogy* *kőnekel* *es* *ganálal* *ki* *nem* *hajyálgannac* *az* *varasból* (Mon; Kép. 48b).

kihajigálás: *ejectio* C. [das hinauswerfen].

Hajigálás: *jactatus*, *projectio* Kr. [widerholtes werfen]. *Csak* *hajyigálással* *oltalmazták* *magokat* (MonFrók. III.173).

Hajigálód-ik: [jaeto; oft werfen, herumwerfen]. *Az* *Jupiter* *menyítő* *kövekkel* *hajyigálódnéc* (MA; Scult. 100). *Csak* *sírral*, *azaz* *szítokkal* *hajyigálódik* (P'is; Vetélk. 58).

HAJLÉK, HAJLOK (*hajylak* NagyszC. 290. TelC. 212. DebrC. 581. *hajylok* ThewrC. 391; *tabernaculum* C. *gurgustium*, *tuqurium*, *casa*, *attugia* MA. *hirtenhaus*, *banershütte* PPB. *Meta* *tendit* *ad* *locum*, *qui* *hominiluk* *dicitur* 1299 (Cod'atr. I.41. Wenzel XI.585. Cod'ip. IV.3490). *Tewisben* *czynaltuak* *olyataut* *ment* *egy* *hajlok* *s* *belo* *mene* (EhrC. 27). *Ő* *hazanac* *felső* *féliben* *alkota* *maganac* *tük* *háilakak*: *secretum* *cubiculum* (BécsiC. 26). *Őrizied* *to* *zadnac* *háilakak*: *custodi* *claustra* *oris* *tui* (255). *Micor* *inadkozandol*, *be* *meü* *te* *háilakodna* (MünchC. 23). *Marada* *čak* *Judith* *az* *hajylogba*: *in* *cubiculo* (GuaryC. 58). *Istennnek* *zent* *hajyloka* (JordC. 77. 42. 172). *Nem* *válok* *melto*, *hóg* *be* *yew* *hajylokam* *ala*: *non* *sum* *dignus*, *ut* *intres* *sub* *teum* *menum* (375. 605). *Twdom*, *hogy* *éközel* *vagyon* *az* *en* *haj* *lokannak*, *az* *az* *testemnek* *meg* *feleséne* (ÉrdyC. 375b). *Maria* *az* *istalloba* *auág* *az* *hajylocba* *vala* (DöbrC. 21. 336). *Num* *roltaknak* *kies* *hajyloka* (GyngyC. 4). *Házat* *epite* *maganac* *es* *harmánar* *hajyloket*: *reditata* *domo* *et* *fixis* *tenoris* (Helt; Bibl. I.Q.3). *Az* *szent* *hajylok* [a *szent* *sátor*] (Kár; Bibl. I.94). *Nyomorúságnak* *hajyléka* *Argi* *collis* (Deesi; Adag. 140). *Buyaságnak* *hajyléka*: *Saniorum* *flores* (157). *Ha* *alázatos* *hajylékban* *született*, *alázuk* *meg* *kevélységünket* (Pázm; Préd. 107). *Jőj* *a* *kő* *lyukakba*, *jőj* *a* *kő* *hányások* *hajylékába* (518). *Sátorokkban*, *ágas* *bogas* *hajylékokkban* (in *cespitiis*) *laknac* *vala* (Com; Jan. 102). *Befogadnyának* *titeket* *az* *örök* *hajylékokba*: *recipiant* *vos* *in* *aeterna* *tabernacula* (Ily; Préd. II.180). *A* *kik* *tovább* *látuak* *hamar* *meg* *sáidittyák* *íresse?* *neme?* *a* *felső* *hajylék* [fej] (Fal; UE. 392). *Le* *bötsátközik* *szinte* *a* *kouyhág*, *és* *a* *leg* *alsól* *hajylékokba* (Fal; NU. 299).

juhász-hajlék: mapalia PPB. [hírtenhütte].

kutya-hajlék. Kunyó, kutya-hajlék: *magalia, magaria, mapalia PPB.

lakó-hajlék: [domicilium; wohnort]. (MA: Bibl. V.41. MA: Scult. 302. 659. Tótf. Józ. 17.) Mezeyi országunk lako hajléka (KCSipk: Woll. Előb. 14).

nád-hajlék: casa rustica ex arundinibus Kr. [schilfhütte]. A királyi korona néha nádhajlékba száll (Ben: Ritlm. 106. 174. Kr. Kisz: Adag. 172).

pásztori-hajlék: casa pastoralis Kr. [hírtenhütte]. Az juta észébe, ha nem akadna-e pásztori hajlékra (Fal: TÉ. 70).

Hajlékoeska (*haylorzka* ÉrsC. 211. *haylorzka*, *haylakozzka*, *haylakozzka* 329): tugurium, gurgustium MA. bauernhüsin, bauernhüttlein PPB. Az kysed haylezka es az kysed zee neezke zoros, zyk wala (ÉrsC. 211.) Zwa Maryath le weve az zamarol es be menenek az haylezkaban (329). Az ygazak rusnya es apró hajlékotskükbm nyomorognak (Pázm: Préd. 31).

HAJNAL (*haynal* DobrC. 516. *hajnálnia?* NagyszC. 113. *hajnál*korban? Güres: Mát. 11. *hajnál*korban? Cseng: Jer. 104): aurora, eos, matuta C. MA. morgenröte PPB. Ystény vygasagban maradnak ewbrenn hajnaleorik Cristusnak gyezeretyre (EhrC. 36). Elő haynal: primum diluculum (JordC. 40). Haynalban esmeg teer vala jnadagsyra mynd nysegy (MurgL. 69. DobrC. 482. KulesC. 179). Egy hajnalkorla nagy ustromot tetek (LevT. 1157). Igen jó haynalban meg riakodúnae (Helt: Cam. 17). Setét hajnalban (Tm. 458). Jesus Christus az igaz haynal (Börn: Ének 535). Mikor az haynal feljött volna: cum esset mane (MA: Bibl. 116). Haratos hajnallal vagy szerelemben (Zrinyi: ASyr. 295). Jó-hajnalban [korán] (Hall: HHist. III.197). Inmár feljő a hajnal: jam ascendit aurora (Ily: Préd. H.549).

[Szólások]. F a k a d, mint a hajnal a szerentséje (SzD: MVir. 137).

est-hajnal: crepusculum vespertinum MA. abenddämmerung PPB. Eh felnek előtte est hainalba (DobrC. 52. Tohn: Vigaszt. 24). A nap enyészetet követi az est hajnal: occasum sequitur crepusculum (Com: Jan. 7).

esthajnali: [vesperinus; abend]. Venus: est estve est-hajnali, estvét hozó csillagnak hűjék (Com: Jan. 6).

Hajnali: antelucanus, sublucanus C. matutinus MA. Egy kis bokorban hajnali korban leültek már (Fal: Vers. 866).

Hajnal-ik: aurora surgit MA. die morgentröte geht auf, es wird tag PPB. [es dämmert, es tagt]. Tanaz időben, mikoron a nap fele kezylvala hainalunya [igy] a hegnek magassagara (NagyszC. 113). A szerelem nagy háborúval jár, de végre hajnalik belőle kedves nyár (PhilFlor. 10).

mög-hajnaliik: ∞ Mikor inmar meg haynalluuec: cumque esset mane (Helt: Bibl. 116). Már meghajnalott (MA: Bibl. 1236). Ezek egy északában végbm menvén, meghajnalik és világosolni kezdé (Liszny: Krón. 114).

HAJÓ: navis, navigium C. schiff PPB. Két rend evezőjű hajó: biromis; öt evezőjű hajó: quinquetermis; a hajó alsó része: sentina; a hajóban fedett hely: stega; hajón való viadal: nammachia; hajón vívók: nammacharii; öreg hajót az kúsin mellett vonszolok: remuleo; sereg hajó: classis C. Vizen hadi köző sereg hajó: classis navalis Com: Jan. 146. Hajó szél, pártizajta: acrostolia; hajóba való szökek: transtra PP. Hajó vitorlaja: artemon; parthoz érkezett a hajó: navis *appulsa est; hajón Sztállába Zebedetis kucabot es lamot ő atalfiat

a haioban (MünebC. 20). Haiónak orra: naviculae prora (NémGl. 354). Az haioban ygazathwan hw haloyokat: in nave reficentes retia sua (JordC. 364. 776). Ynnee haioban mas földronam (ÉrdyC. 337b). Haioba be ille (TihC. 85). Haiyon mennem az tengeren (CornC. 277. DebrC. 141). Az el merölt haiot foga (VirzC. 108). Gállakon haiokan allanak vala (SomnC. 310). A görögök is az ő haióikból meg akarék égetni az magyaroknae haióit, és minden felő igen emberkedéneec (Helt: Krón. 39b. 96). Az hajók és rév őrzésére tíz ezer embert hagyott (Montrók. III.154). Ha az északi tsillagtól nem igazgattanak, vagy megfneklik hajójok a fiivenyesben, vagy megronol a kő-száklában (Pázm: Préd. 1189). Hajón egész Gáviág járnak az nagy árviz miatt (RákGy: Lev. 9). Két hatvan ágyús hajó és két fregatta (Mik: MulN. 30). Sereg hajókkal Asiában ment: classe in Asiam profectus (Bal: Corn. 70). Első hírere az égésnek Szolim eszászirt vezeték hajójába ragadtak Pál bassával (Fal: TÉ. 655). Irva parancsolá meg, hogy két személynek számára egy sebes, ép hajót tartsanak készen (714).

[Szólások]. Hogy az sok búban, gondban van részed nem kétlem, hasonló hajóban evezvén magam is (LevT. II.366). Másoknak tulsz kedvezni, egy hajóban evezni (Amade: Vers. 11. 118).

borona-hajó: ratis MAL. Major: Szót. [floss].

boronahajós: ratiarius C.

csillye-hajó: ratis MAL. [floss]. Boronából rótt hajó, tsillye hajó: ratis C.

élés-hajó: navis amotina PPB. [proviantschiff]. Az élés haióe messze valónac (Helt: Krón. 36). Az eszász éléshajó vonyására fzetünk (MonTME. I.264).

evező-hajó: navis actuaria PPB. [ruderschiff].

evezős-hajó: actuaria navis, actuariolum MA. galereo PPB. ruderschiff Com: Orl. 179. Iónece őreiaia haronzer evezős haióe es a romayae (BécsiC. 164. Bal: Corn. 63).

folyó-hajó: colox C. [leichtes schiff]. Folyó hajó, könnyű hajó: liburna, liburnica; sátyka, folyó hajó, tsónak, halász-hajó: lembus PPB.

fődeles-hajó: emphracta MAL.

fődeletlen-hajó: aphracta MAL.

gyalog-hajó: scapha Major: Szót. [kahn]. A folyó vízben gyalog hajókkal éneec: scaphis utuntur (Com: Jan. 91). Kisétteti a város népe gyalog hajókban ezt a ritkaságot litni (Fal: TÉ. 653).

hadí-hajó: bellatrix trimeris, navis praesidiaria PPB. [kriegschiff].

halász-hajó: lembus PPB. piscatoria navis [fischerkahn, fischerschiff] (Tólek: Fl.él. 155).

halászó-hajó: oria PPB. [fischerschiff]. Cónok uagi balaz haió (DobrC. 3—4).

kapitány-hajó: navis praetoriana; admiralischiff PPB.

kém-hajó. Kém hajó [igy]: emphracta C.

kémlelő-hajó: *navis speculatoria; vigyázó hajó PPB.

kereskedő-hajó: mercatoria navis SK [handelschiff, kau fährtschiff] (Kar: Bibl. 1629).

konyha-hajó: [navis victualis; proviantschiff]. Egy konyha hajót is parancsoltam reparáltatni hajóim közül (Montrók. XV. 162).

közép-hajó: phaselus C.

lapatos-hajó: actuaria navis; galereo PPB.

posta-hajó: navis *tabellaria PPBl. [postschiff] Bernárd Zay-lát egy postahajóba emelte es bátoroságos helyen kirakta (Fál: FÉ. 654).

rév-hajó: ponto, embata, epibades, hippago C. ponto Major: Szót, hippago Com: Jan. 91. [fähre, ponton]. Pest alatt számtalan réhajót hagyának (Munkók III.85).

szálgörénda-hajó: trabia MA. blockschiff, boss PPB.

terhes-hajó: ancyromachus, curbitae C. navis oneraria: lastschiff PPB. (Toln: Vigaszt. 223. Mad: Evang. 153).

terehhordozó-hajó: *navis vectoria PPBl. Terh hordozó hajó: navis oneraria (Bal: Com. 17).

vitorlás-hajó: [segelschiff]. Meg telik a Duna vitorlás hajókkal (Orczy: Nimf. 06).

Hajócsa: navigiolum [schifflein]. Hagya, hogy egy hayochat zerzenenek neky (Pesti: NTest. 73).

Hajócska: navigiolum, navicula C. navicella MA. schifflein PPB. A hajočkaba félmenem, kőmetec ötöt ő tanéitvañi (Müncl. C. 28). Kit mikor hallotnolna, hajočkaba mennén elméne innen kiétlen be-re (41). Kezereyethunek az hayočkaban hagny (JordC. 392. 400. KNagsz. 1621. F. Dálu: Flor. 283). Hajócskák, hadikok (Com: Jan. 91). A folyó vizen által gázlunk, avagy tsonokkal, hajotskával élfunk (Com: Vest. 52).

halászó-hajócska: [navicula piscatoria; fischerkahn]. Az halazo hayočkakoból hywan az apostolszagra (ÉrdyC. 364). Mad: Evang. 153).

Hajói: navalis, navicularis MA. zum schiffen oder zur schiff-fahrt gehörig PPB. Hajói had: nammachia MA. Hajói kenyér: panis nauticus, schiffbröd Nom. 41. Fel függesztvén az hajói ékességeket is, jel-zászlókat: appendentes et applustria (Com: Jan. 89).

[Hajóka]

Hajókáz-ik: naventor C. MA. per *altum eo PPBl. schiffen, in einem schiff fahren PPB. Ide hajókáztam, ide érkeztem a partra: huc me *appuli PPBl. Tengeren hajókáznak, eveznek (Com: Jan. 88). Az először hajókázó a gyomorháborgást alig kerüli el (90). Kikkel mind egy vizen hajózik saikam (Pekki: Vrt. 17). Ha ki hajókázi tenger vízére mégy, s annak erejétül félsz, hogy beteg ne légy (Fels: Schols. 9. Hall: Tel. 3).

be-hajókáz: pernavigo C. [durchschiffen].

Hajókázás: naviculatio MA. das schiffen, schiffahrt PPB. Veszedelmes vizen hajókozásod [így] (FórtSzer. K4b. Pös: Igazs. 604. Mad: Evang. 150). A hajókázás közben, a hajóban megbetegedvén feleségem, ezt a leányomat szülte (Hall: IDlist. II. 293).

Hajókázható: navigabilis Kr. [schiffbar]. Hajókázható folyó viz: flumen navigabile Com: Jan. 91.

Hajós: 1) nauta C. nauta Com: Vest. 137. navita MA. schiffmann PPB. Minden korman tartok es hayosok, kyk az vyzeken es tengeren eveznek, tavoly allanak (JordC. 919). Az tengbőr parttyara meene es nemymw hayosokat latna vedelembe lenny, ymachagot teweem, meg zalloyta az tengörnek habaat (ÉrdyC. 527). 2) [navigabilis; schiffbar]. Hajós viz: aqua navigabilis SI. flumen navigabile Ver: Verb. 158. Kell vala egy hajos uizön által kelnie (DebrC. 151).

Hajósi: nauticus MA. zum schiff gehörig PPB.

Hajóz (hajózáott Konst. 10): navigo MA. Com: Vest. 137. schiffen PPB. Az tengörön hayoznan (TelC. 94. MA: SB. 131). Jánosnac hajozo gazdáí (Tyuk: Józ. 418). Az hajos hajon hajoz (Com: Vest. 51). Igen fen hajóz [fennhájáz] ez maga hitségében (Gyöngy: KJ. 198).

Hajózás: navigatio C. schiffahrt PPB. (MA: Bibl. IV.134).

Hajózkál: navigationes parvas facio Kr. [schiffen]. Valaki hajózkál, közele az vízi veszedelemhez (Prág: Serk. 870. Vajda: Kriszt. 1667. II.25. Kr).

HAJOL (hajól, haylunc Kár: Bibl. I.140. hajóhatatlan Pázm: Préd. 15. el-hajólyanak Pázm: Préd. 39. hajul Zvon: Post. 130. hajul Land: ÚjSegits. 198): proclino, inclino, vergo MA. sich auf die seite hängen, biegen PPB. [sich bengen, sich neigen]. Te lezzedythez nem hayla: verba tua non advertit (EhrC. 10). Haiol ide kevesenne: declina paulisper (BécsiC. 8). Se yob felee, se bal felee ne hayllyatok (ÉrdyC. 604). Termozaty wztwkelesebwł vegre hayol (VirgC. 137). Az isten igassaga ala nem haylunak, magokat nem bochtatak (Konj: SzPál. 81). Az nap immar el kezdett wala haylany: dies autem cooperat inclinare (Pesti: NTest. 137). Az vizeknee folyása, mely az Ar neű város felé haiól (Kár: Bibl. I.140). Engedd meg hogy mennyec által a te földeden, nem haylunc az mezőkre, sen az szőlőkre: obsecro, ut transire nihil liceat per terram tuam, non declinabimus in agros et vineas (no.) Mikor meg szárad, a földre hayol a leuele (Mel: Herb. 166). Az földre hayla (MA: Bibl. I.14). Az alázatost pedig földre hajlottnak (humilis, quasi humo acclivis) híják (Pázm: Préd. 57). Ez az vt, az melyen iriatoc, es erről se iobra se balra ne haiollyatoc (Esztf: IgAny. 209). Ne hajoly jobra, se balra (Ily: Préd. 13).

[Szólások]. *Valamihéj hajolni.* Hozzá hajoloc: assentior, acclino, inclino MA. Kyk hű hogy haylottanak vala: qui assensu suat ei (JordC. 724). Mikor őrdőghöz haylott, ystentől el szakadott (Börn: Étek. 28). Az itől bíró ide vagy amoda ne hajollyon: huc aut illuc iudex ne propendat (Com: Jan. 134). *Valamnek hajolna.* Ő is neki hayla a békeségnek (Helt: Krón. 91). *Valamire hajolni.* Nem merők reea haylanom, de csak mondanya es feelek (ÉrdyC. 161). Akaratunc haiol rea (Mon: Apol. 324). Az meghalóknac igen fáy ez, hogy mindent el kellyen hadnioc; amakokaért nelezem hajolnac reája (MA: Scult. 139). Valamelly rend ezekre nem haylatnéc [így] törrel annac teste kette vágatnéc (Gosáry: Magyb. A2). Vigyázása-után szem hajlik a lna raa (Gyöngy: MV. 18). A lno kszagra haylok: declinantes in obligationes (KeszthC. 381). Valaki értelmére hajlani: accipere opinionem PPBl. Más religiora állott, más hitre haylott (MA: Scult. 971). Szép ortzáia sárga szép színre haioluan (Helt: Krón. 108).

alá-hajol: propendeo C. devergo, inclino MA. [sich abwärts neigen, sich niederbücken]. Alá hajlott: propendens, devexus C. deflexus MA. Meg habodorának nepek es ala haylanak orzagok: inclinata suat regna (KulesC. 113). Ala hayloth fal: paries inclinator (145). A pálna-fából tsinált gerendára akármenyi terhet rakjanak, alá nem hajol, hanem a terhellen fel-emelkedik, és bółozatot tsinál (Pázm: Préd. 288).

aláhajlás: devertentia, devexitas C. herabhangung, neigung PPB.

be-hajol: [inflector: sich einbiegen, sich einwärts neigen]. Es be hayla Janos es betekente a coporsoba (ComC. 107).

el-hajol: 1) declino, proclino MA. abweichen, sich neigen PPB. Elhajlott: proclinator: el nem hajlott: indeflexus C. El-hailla a gölekezettől: declinavit a turba (MünchC. 177). El hayolwan az ygaz wtrol (ÉrdyC. 534). Nem vala bova el haiolnya az isteni főnek (DebrC. 317). Az en labaim pedig oll mint elhaioltannac (Szék: Zsolt. 72). Meg állyétec ötet, mint egy el haiolt fált, és meg dőytetet gyepőt (Kár: Bibl. 1564). 2) [abalienor] deficio MA. profugio C. [sich abwenden, abfallen]. Által futott pártosoc és egy féltől máshez állottac avagy elhajottac: transiugae et desertores Com: Jan. 152. Baratok ew eseknek feleség magassagtol kezdettekuala el haylany (EhrC. 118). Thy es el haylottatok ee? et vos seducti estis? (JordC. 651). Emen

maga gonoz kyanagsa myat keesertetyk, jotwl el haylwan (833). El haylottaak az pogansagra (ÉrdyC. 31). El nem hayol az ű bityröl (SándC. 27). El haylakak bynessek: alienati sunt peccatores (KulesC. 137). Mikor három ország ű föle el hayla (Bom: Ének. 354). Mikoron el hayöl valakinek felesége, és vétkezendie az ű férj ellen (Kár: Bibl. I.129). Ha elhaylotie az ű hozzája való engedelemtől: si nolueritis sequi eum (MA: Bibl. I.151). Töle el-hajüllynak és Kristushoz szokjanak (Pázm: Préd. 39). A te bizonyásigótl el nem haitóttam: a testimonis tuis non declinavi (Uly: Préd. H.80).

[Szólások]. Estwe felee vagyon es el haylott h ymar a nap (WinkC. 274). Az een nyam el haylottaak es gyeleli neköl el multanak (264). Napiaim, mint az árnyék elhailottak (Uly: Préd. H.534).

elhajlás: proclivatio, inclinamentum C. declinatio, reflexio, defectio MA. das abweichen, abfall PPB.

elhajló: perfuga C. [überläufer].

hajolton-hajol: [valde propensus sum; sehr geneigt sein]. Az embernek eleto szűmetlen az rohadásra hajolton haitol (Láp: PThk. 1324).

hozzá-hajol: acclino PPB. [sich hinnen, sich zuwenden]. Fegyket haytvan az chyzarnak, hozzája haylottak (LayT. I.275).

ki-hajol: proclino, declino, deflecto MA. sich neigen, ablenken PPB. Varus: Az kinek behorgat az szára. Vatus: Az kinek kihajlott az szára (Sziksz).

lő-hajol: declino, reclino, occipisco C. cerno MA. sich bücken, zur erden hangen PPB. Lehajlott: divergens, deflexus, cernuus MA. Ha bolog Ferencz terdre le haylana, auagy haygyna, ew meud azokott teznala (EhrC. 109). Nem vagyoe melto le haitolnan megodonani ű surinanc zyat (MünchC. 74). Az fraterok le haylannak ez edes antiphananak vege (DomC. 195. Helt: Krón. 37). Le hayla az koporsóba (Kár: Bibl. III. 102).

[Szólások]. A nap kezdet vala Lehailani: declinare (MünchC. 129). Le hayloth ymaron az nap: inclinata est jam dies (JordC. 618).

lőhajló: reclinis MA.

[lőhajlott]

lőhajlottság: depressitas C.

még-hajol: clino, pando C. acclino, incurvor MA. entgegen hangen, [sich] zuneigen, beugen PPB. [sich] biegen, sich neigen]. Még hajlott: declivis, pandus, curvus C. acclivus, reflexus, inclinatus MA. Még-hajlott fal: paries inclinatus PP. Mikoron ittanak volna ű vele a sidok a város kapujara, mind földiglen meg haitlanak (WesprC. 70. CsomaC. 16). Atyáidai meg-hajólnac te előtted: adorabunt filii patris tui (MA: Bibl. I.46). Szoros a menyország útja; sak az mehetéltal rajta, a ki igen meg-hajöl és kitsimyé lössen (Pázm: Préd. 55). Még mozdíthatatlannal marad az dűchösségben, és meg nem hajöl az bünye (Pázm: Kal. 547). A meg haylott szogéletű három szeg: obliquangulum (MSere: Enc. 57).

méghajlás: 1) clinamen, pandatio C. deflexus, inclinatio MA. krümmung PPB. biegunq. 2) [medito; ergebnq, das kapituliren]. Az kassaiak meg-hajlásának csak tegnapot s ma hayta (RákGy: Lev. 181).

méghajolhatatlan: [inflexibilis; unbegsam]. Meg hayolhatatlannal mynd haladq ragzokolek az joloz (CornC. 56).

őszve-hajol: [convergo; convergiren, sich gegen einander wenden]. Az két kopja ott szépen őszvelajla, György kopjája lö nyakában elromla (Tin. 311).

rőa-hajol: assentio, annuo, inclino MA. einstimmen, seinen willen darein geben PPB. Egyzet-érték, rőa-hajlok: assentio PPB. Ez bezedet mynd rősa haylanak az doktorok (ÉrdyC. 190). Rőa hajol smeg engedli hogy igazán mondotta Gabriel imez szokat (Matk: BÖSök. 58). A más értelmű jóvalbő rőa hajolnac (Com: Jan. 134). Ha ki hasznosokat szöll, edgyet értis, rőa hajolly, adgy hdyet annae (105).

rőahajlás: [consensus; zustimmung]. Eszeséged fölö oly roménységben legyen, az melly őtet az rőa haylásra és engedelenre haytsa (MA: Tin. 1309).

Hajlad: inclinor, proclino, incurvor SI. [sich neigen, sich biegen]. Hajladt: exsiccatus PP. Omét [a határ] a Kosdérre hajladott, szakadott által (RákHajd. II.223).

Hajladoz, hajlodoz: identidem se proclinare Kr. [sich wiederholt beugen, neigen, sich hin und her wenden]. Zel myat hajlodozo nad: arundo vento agitata (JordC. 355). Jarasa nem vala tetona hajlodozo vagy telergov (CornC. 53). Nem hajlodozan, imez amaz emberi tekintetekre (Bom: Préd. 17). Az ket tuittunnae hajlodozo beszokak az Kristus fölö (252). Az wrac arra hajlodoznac vala, hogy a szegény vac Almost tőnéé király (Helt: Krón. 16. 14). Az tel bekesegre hayladoz, mellyet adgyon isten (KNagysz. 1621. H).

Hajladozás: [inclinatio; neigung]. Kenésásra való haitlodozás (Mon: Apol. 326).

Hajlandó: 1) proclivis, C. propensus, pronus MA. geneigt PPB. Előésre hajlandó: succiduus; igen hajlandó: propensus C. Haylandó mynden gonozra: pronus est ad malum (JordC. 69). Haylandó byne (ÉrdyC. 1366). Haylandob az gonossagra (540. 126b). Az én szivem haylandó az paramozlatoknak fejedelmihöz: cor meum diligit principes (MA: Bibl. I.220). Dőlésre hajlandó, meg-hanyat-lott ház (Com: Jan. 105). 2) [flexilis, caduus; biegsam, lenkar, wankelmütig]. Igen romlandó es haylandó az aszszonyiállat. Ha hajlandó, az a gyönyörűség mia vagyon (SulMark. 25). Hatalommal első völtöl volna, de mivelhogy haylandó völtöl, mint az víz, nem lézesz első: prior fuisset in imperio, sed effusus es sicut aqua, non crevasc (MA: Bibl. I.46). A leanyok elméjének gyenge es haylandó volta mint könyven el hitelhetnek: pelli ex ingenii eorum levitate facile seduci possunt (Ver: Verb. 181).

Hajlandóság: propensio, pronitas, proclivitas, prothymia, industria, facilitas C. zuneigung, neigung, geneigtheit PPB. Futásra való hajlandóság: fugacitas; vásárlásra hajlandóság: emacetas C. Az lelőknek komnysága es haitlandósága leuen az testhöz (ThC. 65). Természet hajlandósága hozza minden embernek a tudásnak kívánásit (Pázm: Préd. 62).

Hajlás: 1) inclinatio, inclinatus C. inclinamentum, flexura, clinamen MA. neigung, biegunq PPB. Lökönac ayetatos terde haylása (NagyszC. 116). Testek haylási (Pázm: KT. 184). A tenger tsinál haylásokat, szakadékokat (Com: Orb. 17). 2) inclinatio C. [propensitas] neigung PPB. Erzeckonsegenek gonozra való haylása (ÉrdyC. 7). Az ember onnen gonoz haylása myat el vezhet (rebi). A te természetednee io haylásiból várom és remélem aszt (Helt: Krón. 108). Arra (dñure) való haitlasunc (Mon: Apol. 325).

ég-hajlása: clima. Az égnee mellyic kerületi és hajlása alatt: sub qua zona et climate (Com: Jan. 171).

íz-hajlási: junctura, artium articulorumque flexus MA. zusammenfügung PPB.

kar-hajlás: brachiale MA. [armbeuge].

törd-hajlás: poples [kniebeuge]. A törd hajlás alatt vadnak a láb ikrai: sub poplite sunt surae (Com: Jan. 48).

Hajlat: flecto Kr. [neigen, beugen].

lő-hajlat: [declino; abwärts neigen] Lehaylatá az eget és ejöve, alászállá kérbimón fűvén (MA: Bibl. V.9).

Hajlatlan: indolexus MA. ungebogen, aufrechtstehend PPB

[Hajlélk]

ágyék-hajléka: ingvina C. [lende].

Hajlökony: [flexilis; biegsam]. Tengőry szőlő: ribes; az tghay hálökonyok (BeytheA: FivK. 11).

Hajló: 1) flexilis, vitilis, vietus C. flexibilis, proclivis MA. ge-
neigt, was sich leicht biegen lässt PPB. Hajló szarvat hajtani:
lexile *cornu curvare PPB. Páluafta amúl erősebb memél
hajlób és terhesebb (Amade: Vers. 197). **2)** [pronus, propen-
sus; geneigt]. Az vtau keez lezen, haylob lezen minden gonoz
etelre (ComC. 151). Erre hayloob leegh (WinklC. 132). Hailo az
miasagra (Mel: SzJm. 219). Tanétható, hajlo, és töredelmes lé-
zen (Mlleq: Töszl. 175).

[Szólások]. Haylon [van a holdvilág?]: luna contra vallem
NémGl. 203).

Hajlóság: proclivitas MA. neigung, geneigtheit PPB.

Hajlog, hajlag: inclino, proclino, propendo SL. [sich wend-
en, sich hin und her neigen]. Minden dolgoz hazugsagra hay-
og (MA: Bibl. V.20). Angliában a hajlagó testnek nyughatat-
ansága, ide s amoda ficamitása, térdnek, lábnaq változó rún-
gatása, a mértékre szabott és kinzott lépések mind azon csűf-
ságok (Fal: NU. 320. Fal: Jegyz. Fal: NE. 29).

Hajlogál: [identidem se proclinare; sich oft beugen]. Káva
módra hajlogál (Hlyef: Tomp. 110).

Hajlong: ∞ Ingadozik, idestova haylong a hajléska (Mad:
Evang. 162).

Hajlangó [?]: [pronus; geneigt]. Lopásra igen hailango
hailando? (Hly: Préd. II 271).

Hajlott: arquatus C. deflexus, proclivatus, inflexus, cernuus
MA. flexus; hangend, abgebogen, gebogen, krumm PPB. Haj-
lot időnek folasan: latente cursu temporis (DöbrC. 222).

Hajoldogál: nuto MAL. [sich wiederholt beugen, neigen].
Ha láttny, hogy délre hajldogal az fá, azonnal bizonyos bémé,
hogy délre döl le az fá (Lép: PTük. 1316).

Hajolhatatlan: inflexibilis MA. unbieglicli, das man nicht
krümmen kann PPB. Maga ez beetezh Palmeryna, hogy ky
kememb wala kewnel, hayolbbatlatlan [igy] wasnal, eez zwnek
mynden ew kegyes nywelkeedetyb meg wala (ÉrsC. 420b). A
bíró mindenható, kinek ellene nem állhatnak; hajolbbatlatlan, kit
meg-nem engesztelhetnek (Pázm: Préd. 15).

HAJT: 1) elino C. inclino, decto MA. neigen, biegen, lenken,
wenden PPB. Térdre haytam magamat: genua flexi (ÉlrcC. 48)
Gyakorta önmög magat az testhre haytva vala (BerC. 27. 138).
Valamel napon töredelmeztem, haiczad te fűledet en fűllem
(AporC. 62). Czokolasra hayta zayat ó neky (ÉrsC. 29). Az nad,
kit az szel oda hayt, az honnan fuallalya (Bom: Préd. 17). **2)**
mino C. pello, impello, ago SL. treiben Adami: Spr. 194. [tűllen].
Cis pello: innen hajtom C. Az wt. ky hayt Jordan vyzere:
quae dicit ad J. (JordC. 286). Kie ez, a mitt előtted haytasz?
cujus sunt ista quae sequeris? (Helt: Bibl. I. QMm3). Maczka
tövsk, a kit a szél hayttnya mezón mint egy satant (Mel: Herb.
48). Egy folt ökrét, nyaj juhót hajtani: oves et boves gregatum
expellere (Ver: Verb. 228). Az mindennapi bussal valo taptalásra
az csorda barmokniak felette nagy soksága haytatik vttanunk
(Forró: Curt 714). **3)** [identidem repeto; immer wiederholen].
Megindnlak végre; egymás kezét tartván, az elváló helyig sok
édes szót haytván (Thaly: Adal. 1150).

[Szólások]. Simon bíró haittia az lonat: currus bovem
trahit (Deesi: Adag. 49). Umbe haytanu vmt. Mas emberek tiszt-

tességére rendeltetett inepoket penig nem sokban haj-
tanic (Pós: Igazs. I.193). Cassandrum, quum tu citas, tanti
pendimus, quanti Cassandrum Priami filiam; csak olyban
hajtynk Cassandert, mint Cassandrát, á Priamus leányát (Czegl:
Japh. 156). Sem miben-hajtom, meg-utalom: aspernor PPB.
Minden emberi dolgokat semmibe-hajtani: ducere omnia hu-
mana infra se PPB. A carthusianusok magokhoz képest a
szentségre nézve másokat semmibe hajtának (Pós: Igazs. 1518).
Valaki a vétkek semmiben hajtja, jele hogy az isten parau-
esolattyát semmiben hajtja és csak meg-veti (Otr: Tük. 237).
A jó erkölcsű aszszony semmiben hajtotta az ifjú legénynek
izengetését (Hall: Hllist. II.53). *Vkhoz haytanu.* Ne hayzatok
az neezőkhez; non declinabis ad harolos (JordC. 105). Semmit
nem haytanak azokhoz kiket természet szerint szeretni kell vala
(Sylv: UT. II.6). A dajkához feletté hajt a gyermek, és ismerni sem
akarja édes anyját (Pázm: Préd. 39). Néha óis hozzájok hajt,
és azt írja (Pázm: Kal. 409). A gyermeknek vagy tulajdonsága
vagyon, hogy ha ó néki valaki szép szót ád, vagy almátskát,
igen szokott ahöz hajtani (Tyúk: Józs. 13). *Vknek haytanu.* Annac
utánna magánac hayta az végső vandalusokat az Philimerus
az ó hadnagya által (Helt: Krón. Ibi). *Vkire v. vmre haytanu.*
Nem hayta reaya: non audivt eum (JordC. 19). Én nem sokat
hajtok az álomra: ich gebe wenig acht auf das, was mir träumet
(Kirlösz. 9). Semmit nem hajt, sem az emberi, sem az isteni
fenyítésre (Laud: ÚjSegits. II.207). Nem hajt jó paripa, az eb
ngatására (Kisv: Adag. 195). Rossz ember dicsérjen vagy föttig
csepüljen, arra nem sokat hajtok (359). A kalendarium szerént
már a tél elkezdődött, de az idő arra nem hajt és ugy viseli
magát, mint a nyár (Mik: Törl. II.6). Nem hajt csalólásra
(Thaly: VÉ. II.136). *Valamire haytanu vkit.* Reá hajtom: impello
MA. Ewket ees ur Jesus Christus haytynre haythatlanaa mynd
attyokkal (ÉrdyC. 356b). Az ew akarattynara haycha az zyet
(543). Hogy zolgallatra haytanaa (544b). Peldakkal, kikkel hal-
loknak zivek hajtathnek cristusnak zerelmere (DomC. 43). Frigy
szörzésre kelle magát haytani (Helt: Krón. 195). Isten az gaz-
dáknae szívéit haytá az marháe elbozátására (Zvon: Post. I.
11). Az új hitekre a fejedelmek hajtatták a kősséget; és mar-
tiomságnéklül, mint a szél-mutató vitorla, eggyik újságrül má-
sikra térengették földes urok kedve-szerént (Pázm: LuthIV.
79). Testét aluttan vigyázással a lélek szolgálatyára hajtotta
(Tarn: Szents. 38). Résrre hajtani, szoritani, hogy el ne mul-
hasson az igazság elől (Szd: Mvir. 19). *Vmit haytanu.* Az szécs
mesterek is hajtottak kezünkbe bírságot (MonTME. 1274).
Ninc hona ó feiet haitani: non habet ubi caput reclinet
(MünchC. 27). Térdet és főt hayt vala (Helt: Krón. 30). Midőn
sávev-veve a papnak lábához esvő fűjnk-hajtva, kezünk
öszve fogva valyuk bűneinket (Hly: Kat. 397). *Bonja* [igy?]
fejét sem hajtja reá [fel sem vesszi, nem ügyel reá] (Nyr. X.
409). Haycad en kozsam atte fűledet (TelC. 25). Majd emlé-
közöm, tisztös uram, ha meghallgatnátok, egy szent emberrül,
ha ital közben fűlet haytanátok (EPhlKöz. IX.172). Fűleidet
hajes időbb (Matkó: BCSák. 9). Es az igazan valo antichristusnac
ismeretire se fűlökét, se szemeket, se elmieket ne haitnailac
(EszT: IgAny. 511). Hasznót hajt a tanulás: das lehren
bringt nutzen (Adami: Spr. 194). A böltsesség hasonló a kéne-
séhez, melly, ha jó kézben vagyon, tsuda hasznót hajt, a rossz
kézben leg veszedelmeseb (Fal: BE. 623). Hogy én kupát hajt-
sam, a vasárnapot rontsam, isten általmazzon (ÖtvMest. 81.
vsz). Valakinek nyereséget hajtani: afficere aliquem lucrif
PPB. Sok-pénz éré, sok-pénz-t hajtó: multanimus PPB.
Kinyűl lézen az igazság-ellen hajtott sánczokat felforgatni
(Pázm: Kal. 499). Térdet haituan: genu flexo (Féi: Bibl. 70).
Az álloképet térdék hajtva imádták (Hly: Préd. II.142). *Vki v.
vmre alá haytanu.* Erővel el akarnaq vennie es ew bytkokok
alaa haytany (ÉrdyC. 356). Yndwlaty haythwan az okossagh-
nak byrosnaga alaa (559). Az ew akarattynaa alaa haytaa (613b).
Meneuel inkab az zent engedelmesegnek alaya magadat hai-

tanulod, aeneaei inkab (VirgC. 91). Haytsítoc az földet bírodalmatoc alá: dominamini super terram (MA: Bibl. 12). Hog haytana ez kyrad fíanak hyswoge alla (ÉrdOrszgy. 309).

[Közmondások]. Ne kerügnöd, az mi előtled vagyon, utagy: ne hayez, mit vyodual érz (Döcsi: Adag. 73). Valamely állatot bottal hajtnae a nyul után; de nem fogja az azt meg (Czezl: Japh. 226).

alá-hajt: [inclinō; abwärts neigen, beugen]. Ala háitnan önmagat: inclinans se deorsum (MünchC. 185). Haics ala földöl (CsomaC. 128).

be-hajt: **1)** inflecto MA [einbiegen, krümmen, lenken] PPB. **2)** impello Kr. [hineintreiben]. Niakra főre az tomlözben beháita (CsomaC. 2). Az barom ha az kuarban nem menth, be nem haytottak, hanem zabad elesék volth nyul az ket földöl (RMNy. II.313).

egybe-hajt: **1)** complico, convolyo MA [falten]. **2)** compello MA. zsammentreiben PPB.

égyyüvé-hajt: [compello; zsammentreiben]. Minden juhokt együvé haytván: cunctis ovibus congregatis (MA: Bibl. I. 26).

el-hajt: **1)** detorqueo C. [abwenden]. Az nepet el haytotta: populum avertit (JordC. 612). Az feydelmet el haytani az hytről: avertere proprietorem a fide (751). Vala ky ew fyleet el haytaya: qui declinat aurem suam (ÉrdyC. 95b). Hogy el haytana az hytről (168b). El hayttad mi vtónkat te vadtvt: declinasti semitas nostras a via tua (KulesC. 108). Sálomanna az ő feleségét el haytác az ő színet az idegen istene vtán: avertent cor ojus (Kár: Bibl. 1315). Szemét elhaytván az kovély népeköl (MA: Bibl. V.20). **2)** abigo C. depello, propulso SI. entführen Ver. [fortreiben, verschonen]. A lozyeket legyezövel hajts, fűz el (Com: Vest. 84). Baromesordínkat az végház alól elhajtották (TörtF. VI.104). Ő nga jobbjágya jövéen föl hozzá, pánsz képpen jelenté, hogy ezelőtt harmadnappal szécséni katonák huszokét szám marhájakat—kilenczen lévén—elhajtották (Thaly: Adal. 1289).

elhajtás: abactus C. MA. gewaltsame entführung PPB. Tolhajul valo elhajtás: abigeatus C.

barom-elhajtás: [abigeatus; viedliebstatl] (Com: Jan. 192).

barom-elhajtó. Barom elhajto tolvaj: abigeus MA viedlieb PPB.

föl-hajt: **1)** inflecto, reflecto MA. [erigo] biegen PPB. [aufrichten, aufschlagen]. Mynt egy görbe ember soha fecl nem haythattya ulla magat (ÉrdyC. 361b). Hajts-fel a leplet (Káldi: Bibl. 233). **2)** ago, pello; hinaufreiben, antreiben! Hogy nagy földelenben fikat jól tartásák, és az tanúságra bottal is felhajtsák (RMK. IV.174).

[Közmondások]. Ha fel hajtyák is az ókrót Bácsben, de ot sem jut néki, a szép emberségben (Czezl: Japh. 117).

hátra-hajt: [reclino, recuro; zurückbeugen, zurückkrümmen]. Farkok, nykonth hátra hajtoth horgok (SándC. 28).

ki-hajt: [averto; sich wendenden]. Az zamar el ky haytta az vtrol (avertit de itinere) es az mezón kezdö meenny (JordC. 166).

környül-hajt: circumvolyo C [umwickeln, aufrollen].

lő-hajt: declino C. reclino, deflecto MA [beugen], ablenken PPB. Fejem lehajtom: conquisisco C. Mykoron le haytottanaha magat az agyban, ew arezaya lewn ygen fénlew (EhrC. 25). Tördöket beháitnae nala: flectebant genua (DöcsiC. 54). Háicad le te földet: inclina aurem tuam (100). Kezde zemeit le haytani (VitkC. 97). Hol a hazz, kyben feyemeth le hayham (WirkC.

107). Le hayttaak hwy arezayokat az földre: declinarent vultu in terram (JordC. 616). Le haythwan ennen magath: inclinans se deorsum (652). El ky meene azon közbén le haytaa feyee es el zwmnyada (ÉrdyC. 91). Le hayttaaak nyakokat az eller segh feygyvorenök (592b). Emberek fíanak néezen hona feye lehaithani (VirgC. 32). Feye le haytuam engede (54). Haycha nekem le fyleyeth: inclina aurem tuam mihi (KulesC. 2. 117). Hayts le földet, erts-meg keres-füket (Barn: Préd. V.125). Le haytaya magát hog feködgyée mint az oroszlan: accubans dormivit ut leo (Kár: Bibl. 1343). Lehajtó gallér (Radv: Csa. II.286). Hajts-le földet a magas kék égből ur isten (Könyvi: HRom. 20).

lőhajítás: declinatio C [das niederbeugen, neigen]. Az farkas föienek le haytsinnal mind azt mutatá, azt fogada hog (VirgC. 55).

mög-hajt: **1)** flecto, collecto, inflecto, deflecto, arceo C. reflecto MA. biegen PPB. Magam mög-hajtom: reclino C. Mög-hajtani, boltozni: incurvare, fornicare PP. Mög-hajtom, boltozom: arceo PPB. Mynden tord meg haytsasek (ÉrdyC. 536b). Hayts meg a te vedreted, hog igyam: inclina hydrium tuum, ut bibam (Helt: Bibl. I. K3). Mēghajta magát az Abrahám, amae az tartó mánnac népe előtt: adoravit Abraham coram populo terrae (MA: Bibl. I. 19). Hajch meg szónra te földet (Zrínyi. I.74). A meg-hajtot bordóból a sőprő-si-ki-meyen (Com: Jan. 85). **2)** subigo, subijgo C. lento PPB. [domo, nitigo; beugen, besüftigen, erwischen, unterjochen, unterwerfen]. Azonyallatok, kyk meeg az erevs elneke es meg haygyak (DomC. 135). Kerelnessel meg nem háitathaneiek (DebrC. 84). Az bíró igralmasagal meg nem hajtati (VirgC. 120). Ha ez földet meg haytanyatok: si vobis fuerit terra subiecta (JordC. 187). Soc városokat váratok meg háita (Valk: Gen. 36). Egnéhany szaz ezer embert keneseid magam meg vere, es soc tartományokat meg háita (Döcsi: SallC. EII. 3). Egezs Numídiat meg háita: omni Numidia potiebatur (Döcsi: SallJ. 10). Annae vtánna meghaytác mind a daciaiakat (Helt: Krón. 10). El bozátá népét Thussilora es meg hayta azt é magánae földoltata (24). Kovos védeig meg hayta az egész Erdélységet, végre megfoga a Gyula capitányt (31). Ha fiaí uannak, okttasz őket; míg gyengék, addig hajts meg őket (Pázo: Préd. 195). Mēghajtottam szivemet a te igazságúdnac esolekedetüre (Jly: Préd. 1247). Ha meghajtoth szivedet az okó ságnak (56). Ugy kel mondani az ékessen szollonak, hogy taníson, gyönyörködtessen, meghajtsen (H.73). Mert sokakat ad: kozásival meg-hajtoth vada: multos liberalitate devinxerat (Ba: Com. 62). **3)** repello MA [zurücktreiben, wegtreiben]. Mykoron megh taladand the barátodnak yobath, avagy zamarat, teeveldveen az mezón, hayez meg hátet: redue (JordC. 58). J barnót meghajtották: fūrausigāt megszolgádom kldnek (ÉszT. II.130). **1)** [officio; vollführen, vollenden]. Nincz oly dolog, k az vő meg nem háit (Döcsi: Adag. 191).

[Szólások]. Mēghajtya az erőt: latebris, cubilibus exigit fer. 11.

mēghajtás: **1)** detlexus C. inflexio; biegnng PPB. **2)** i pulso MA zurücktreibung PPB.

mēghajthatatlan: inflexibilis MA [unbiegsam].

öszev-hajt: **1)** complico Kr. [zusammenfalten]. Ingemet é rólam kevette, hōna más szépen öszo-hajtya totta (Gvad: R. 145). **2)** cogo MA compello; zsammentreiben PPB.

öszev-hajtható: plicatilis [zusammenlegbar, falt]. Öszv-hajtható szék: sedes plicatilis PP.

rő-hajt: impello MA antreiben PPB. Rőa hayta ezokac az ő nagy seregét, hogy az ő hadakozói egy nagy arlot ástí nae (Helt: Krón. 2b). Hogy reá-hajthassa az tisztáca felvéték (MA: Bibl. 150). A magyarok az egész erdélyi szászokat r.

hajták, hogy azon az helyén építtetőnek magoknak edgy mező várost (Lászn: Krón. 215).

vissza-hajt: revolve C. [zurückbiegen, zurückwenden].

Hajtás: 1) flexio, flexus MA. biegung, krümmung PPB. Fejek felett sok össze fűzött páisokból hajtás formára általános fedeletek csinálának (Dahn: Flor. 207). 2) [domitus, domitura; das lenken]. A tselekedeteknek erősebb' szava vagyon a szívek hajtására, hogy sem a nyelveknek (Pázm: Préd. 91). 3) pulsio, propulsio, exactio; das jagen, verjagen, vertreiben PPB

bolt-hajtás: arcus, laqueare, absis, cornicis curvatura C. laquearium, concameratum, fornix MA. arcus, testudo, laeus PPB. apsis Major: Szót. gewölbe PPB. Az szabadság alatt, amaz régi kék bóthajtás alatt (MA: Scult. 748. MA: SB 247). Kő hídca a bolt hajtásokon avagy bóltzatokon (Com: Jan. 91. Land: ÚjSegits. II.743). A koronaszózlónak a nyele megakada a bóthajtásban (TörtT. IV.65).

bolthajtásos: arcuatus C. MA. bogenweis gewölbt PPB. Bolthajtásos palota (Mik: TöRL. 391).

fő-hajtás: capitis inclinatio, complimentum SK [das neigen des hauptes, verneigung, verbengung]. Térdre esveen ew előtte, nagy few haytással ymatta evtet (ÉrdyC. 41b). Zent Eloua azzon terdoere essek es few haytással el lheloztetee evket (293). Few haytással ynte (371b). Az öbester újra bépetsédette, kapitányak adván, főhajtását tette (Gvad: RP. 127). Osztya mindenfelé az udvari fej hajtásokat és mosolygást (Fal: NA. 144).

katona-hajtás: [conquisitio militum; werbung]. Nincs haszna, se látatja az katonahajtásnak (RákF: Lev. III.161).

kormány-hajtás: gubernatio MA. [das steuern].

marha-hajtás: abigeatus PP. [viehdiebstahl].

szívárvány-hajtás: [guirlande]. Virágokkal hintsd meg udvaromat, szívárvány hajtások függjenek fölöttem, rózsakoszorúkkal fűzve körülöttem (Fal: Vers. 902).

térd-hajtás: genuflexio; das kniebiegen PPB. Egeyb kezreztök, kyket anyazent egy haaz zemyek előtt fíeel fyeztözt az zent kezertnek emléközetyre, chak tyztölyu keel fíew es terd haytással (ÉrdyC. 538). Meg kívánny az ur, hogy asztalát felesnyositesák, és sívegvetve térd hajtásokkal forgodgyanak szolgálai (Pázm: Kal. 735).

Hajtat: [flecti curo, camerari jubeo; wöllen lassen]. Fényesen épített: drága bóltzatokat hajtat, házát rézzel borítottatya (SzZ: MVir. 179).

mög-hajtat.

[Szólások]. A hadai erdőt nem de meg hajtatták (Gyöngy: KJ. 13).

[Hajtdogal] hajdogal: [pulsio; hin- und herreiben]. Mint egy sereg czordat az tatar ostorral előttöc haydogallyac (Boru: Ének. 313). Az ökröket hajdogalván és az ösztönnel igaztván (Com: Jan. 73).

Hajthatatlan: inflexibilis C. [mbegsam].

Hajtható: flexibilis MAI. [biegsam]. Gyanus és szemtelen, jóra hajthatatlan (Orczy: KöltH. 148).

Hajtó: actor, conactor, impulsor, concitator, agitator, stimulator SI. [treiber, treibend]. Szeretetre hajtó fi: amatoria (Mel: Herb. 166). Malom hajtó szolgálólan: ancilla, quae est ad molam (MA: Bibl. L58). Számár és barom hajtó malnoc (Com: Jan. 75). Fut a szarvas, vad-kan iget, rókák féltik farkokat: sok a hajtó, zeng a liget, hull sok drága däm-falat (Fal: Vers 875).

fő-hajtó: [humilis; untertänig]. Főhajtó és igaz jobbágy (MonOkm. IX.343).

haszon-hajtó: quaestuosus PPB. utilis, lucrosus Kr. [nutzbringend, einträglich]. (Pázm: Préd. 588. Kr.).

kormány-hajtó: gubernator MA. [steuermann].

lő-hajtó: agitator PPB. [rosselenker, kutscher].

marha-hajtó: abigeus PP. [viehdieb].

ménés-hajtó: armentarius; rosttreiber Nom. 60.

ökör-hajtó: iugarius C. [ochsentreiber].

öszvér-hajtó: mulio C. [maulthreiber]. Öszvér hajtóc, és ezekhez hasonló kocziporok (MA: Tan. 1130).

sereg-hajtó: conctor agminis PPB. ultimus, novissimus Kr. [marodeur; der letzte in jeder reihe]. Három sereg hajtók mennek ezek után (Gyöngy: KJ. 116. Misk: VKert. 334). Ne légy sereg hajtó (Fal: UE. II.95). Minden hadi ember, kitsüti fogva uagyig, a fő-generálistól kezdván az utolsó sereg-hajtóig (Fal: NA. 209).

számár-hajtó: asinarius MA. *agitator aselli PPB. eseltreiber PPB.

teve-hajtó: camelarius, camelolota MAI. [kameeltreiber].

Hajtóka: 1) pars vestis replicata SI. aufschlag KirBesz. 131. umschlag am kleid Adami: Spr. Az kötösöknek fejér abából légyen az hajtókája (RákF: Lev. III.77. TörtT. II.189). Mondurja ennek (a regimentnek) fejér, kék hajtókájú (Haz. I.281). Leppentös ujju mente, mellyuek a hajtókája nem volt le-varva (Bod: Pol. 85). 2) [haustus; trunk]. Egy hajtókára való pohár-ital (Vajda: Kriszt. II.403. Kr.).

Hajtogat: 1) circumflecto MA. flecto; biegen PPB. [wiederholt beugen, hin und her wenden, falten]. Térdet hajtogatok: congenulo, ingeniculor C. Meg-téréngetett, hajtogatott circumflexus PPB. Teetova haytogatvan hew feyeket: moventes capita sua (JordC. 447). Mi látni mentetek-ki a pusztába? szélről hajtogatott nád látni-e? (Pázm: Préd. 21). El-álmélkodik, és hajtogatni, csóválni fogja fejét: obstupescet et movet caput suum (Bíró: Ünne. Bb). 2) agito, commoveo MA. hin und wieder treiben PPB. Szerdan sebes szelec az felhöt haytogatyac (Kal. 1582. G4). Fékemlővel, fékszárval a lovat hajtogatya (Com: Jan. 86).

[égybe-hajtogat]

égybehajtogaték: volumen [schriftenrolle, band]. A Váltás Titkanak harmadik volumenje, egybe-hajtogatékja (GKAT Vált. III. Ciml.).

félén-hajtogat: [averto; seitwärts wenden]. Fejét s nyakát imide-amoda kezdván félén hajtogatni (Hall: IIIHist. III.23).

félre-hajtogat: [removeo; beseitigen]. A dözögteő köveket félrehajtogassák (Pázm: Préd. 86).

Hajtogatás: 1) circumdexus C. convolutio, declinatio MA. volutio; zusammenwindung PPB. [das zusammenfalten]. 2) declinatio MA. [declination]. A konkoly név, melly különbömb haytogatás módgya vagy formája szerint haytogatattik (Mad: Evang. 178).

Hajtott: [?]. Egi veres haitot stamet suba, egi zederies haitot stamet kötös (RMNy. II.149). Hajtott és páltzús gyoltsnak végit három forintra adják (TörtT. XVII.215). Hajtott gyoltás (VectTraus. 13).

HAJSZ (hoysz Helt: Mes. 467): [hei, age; hüo, hott]. Hoysz ide, hoysz (Helt: Mes. 467). A nagy erős barmok, az ó gazdájok szavára, egy hajsz, tsüh, hóha, avagy fartova mondásra melly hamar engednek (Misk: VKert. 40). Hajsz előttd az nyúl, verd-el édes kutyácskám (Ben: Rithm. 2). Csa szöke, hajsz tarcsa, iga nyakad tarcsa (118).

HAJSZOGAT: [agito, pulso; heruntreiben, treiben]. Karikát vetve orrodiban mint egy bialuae, és máshova hojszogattac (Helt: Mes 293).

HAJTMÁNY: [centurio; hauptmann]. Tötek bírják az darab országot, ment önékik vagyon jó hajtmányok (Thaly: VÉ. II. 1).

HÁKOG: scroo C. exscroo MA. sich räusporn, ausspeien PPB. Hákogva való kiköpés: excreatio C. Hákogva-pököm: exscroo MA. A száj, pofa hákog: bucca scroat; das Maul räuspert sich (Com: Vest. 35). Kőhögnee, hákoguae (Com: Jan 182).

ki-hákog: exscroo MA. ausspeien PPB. Kihákogva kipököm: excro MAI. Kihákogni, hákogatva kipökni: excreare MedLat. 233.

kihákogás: excreatio, excreatus MA. das ausspeien PPB.

Hákogás: screatus C. exscreatio MA. das räusporn, das ausspeien PPB. Éjjeli toszódás, melyet követ reggeli hákogás hurutás (PP: PaxC 98).

Hákogható: scrabile C.

Hákogó: screator C. exscreator MA. räuspärer PPB.

I. HAL (*halálnee halálál halz; hadlana chaltat* HB. meghalt ÉrdyC. 29b. Konj: SzPál. 150. *hallottaybol* JordC. 449. 714. *hallotak* 639. 382. ÉrdyC. 127. 522. 607. *holtoti* VirgC. 109. *holtotak* 115. 148. *hallalodra, hallalomnak* GyöngyC. 23. *hallat* LányiC. 36. *holtott* Pesti: NTest. 130. Helt: UT. C2. *hal* VitkC. 11. 18. 21. 39. 72. *halnom* WespzrC. 30. *halott* Zvon: Osiand 34. *halotak* Alv: Post. 133. *meghaltal* VirgC. 35. *megholtam* KazC. 115. LevF. 175): morior MA. [sterben]. Halalnee halálál halz (HB). Halalnak halalawal hallyon: morte moriatur (JordC. 401). Az en wram az keresztensigh melloth holt (RMNy. II 59). Mifon halna, ezt monda: cum mor-retur, ait (Kár: Bibl. I 395). Az disznac az tengerbe halalnac (III 35). Az többi soknac az Jordannac szorétatván, ota holt (Zvon: Post. II 257). Noha vérben sokan feküsznek, halnak is, de dög-halált még nem érttetem (RákGy: Lev. 224). Ezek többem halnak és mélyen alusznak, tavaszkor fel kelyén ismét virágoznak (Órczy: KétfH. 78).

[Szólások]. E két testet egy lélek öleszi bírja; egymásért élnek halnak (SzD: MVir. 102). Kéfal között [a bürtőben] tartatja ma is, az hol sem él, sem hal (Montrók. XV. 179). Élhet halna (Fel: Evang. II 421. Hofgr. 209). Halalalnak halalawal hallyon: morte moriatur (JordC. 401) Szegyen-segés halállal halnak (Frank: HasznK 71). Halva zyletett: abortivus (JordC. 144). Halván meg-halalsz: morte morieris (Szathm: Cent. 79).

[Közmondások]. A rakontábozis ragazkodtának it, mint a vízben halni akaró ember (Czepl: BDorg. 228).

belé-hal: immorior, inmorior C. über einem ding ersteben PPB. [in etwas sterben]. Az tengerbe belec halanak: mortui sunt in aquis (JordC. 377. 550). Herodes belec holt az gonoz paloznak zorelmesben (ÉrdyC. 521). Mihelt a vyzben menek, ottan belc halanak (DebrC. 177). Belé halz te az álomba: Epimenidom dormis (Deesi: Adag. 68). Vgyan belé hal ő az mihöz kezd (115). Belé hal e titokba az emberi elme (Emb: GE. 4).

el-hal: emorior, exanimor MA. impelleo C. obstupesco PPB. ersterben, enteelt werden PPB. Elhalnac: facti sunt velut mortui (Helt: UT. II 8). A kie el aultac, el holtac, fel költi (Mel: Herb. 126). Az víz igen igen ártalnac, és hamar el halnac itt az emborec (Kár: Bibl. I 332). Mikor a koporsó-örzök fel-támadásának fényességét tekinték, el-halának, el-újítanak rémül-lésekben (Pázm: Préd. 19). Amaz el álmélkodvan és csak nem

el-halván, azt felelé: hogy néki ezek mind igen tetezenek (Pázm: Kal. 172). Megfenyegette azért a fejedelem, melyen úgy elholt volt Bethlen Gábor, hogy olyan volt az orezja, mint a rula (ErdTörtAd II 6).

elhalás: exanimatio MA. entseelung, ohnmacht PPB

elholt: exanimus C. emortuus, exanimis MA. ersterben PPB.

halton-hal: [amoriór; gänzlich absterben]. Halton haluanc az búnnec (Boru: Préd. 267).

ki-hal: [emoriór; aussterben]. Bokrossu halnak-ki a cseléd közzül (Szathm: Cent. 93).

még-hal: morior, demorior, emorior, occumbo, occubo, oboo, occido, oppeto, interio, denascor C. sterben, entschlafen PPB. Az farkas még aguan, még hala (EhrC. 153). Meghala Elmelek (BécsiC. I. MünchC. 64). Nem holt még az leaur: non est mortua puella (JordC. 380. 712). Meg yelentwen, my-nemew halállal volna meghaladó (ÉrdyC. 534b). En lelken megholt bwnok miatta (VirgC. 19). Az martirok a kezban el fogiatkoztak es megholtak (29). Ty eretetek holtam meg (120). Zvkseg hogi ez velgucak meg halyon (144). Lowam holt meg (RMNy. II 78). Inmár több hatvan szám barmomál holt meg (LevT. II 8). Ha ezt nem múneled, hertelen halállal halsz meg (Helt: Krón. 17). Ehel halok meg: tunc pereó (Helt: ÚJT. T5). Hallyanc meg búneinkne (Boru: Ének. 36). Valánkoron eszel, meg halum meg holz (Kár: Hal. C). Meg holt az gyer-mek (Deesi: Adag. 4). Halz meg álmodban, s meg menekedel gondaidtól: mortuus per somnum vacabis curis (263). Az meghalo emberekcne olajjal való meg kenyettetésee (Zvon: Post. I 598). Az barmoc meghibac: jumenta interunt (MA: Bibl. I 325). Meg halolag az fegyverre borula: moribundus in arma procu-bit (Förro: Curt. 286). Ugy tanállya Abimeleket velle, szörnyű halált meg-hal (Pös: Igyas. II 71). Kínzás után szörnyű halált megholt (Fábó: Orsz. 258). Meg-haló ember [halldokló] (Ács: Hal. 298).

[Szólások]. Im éhel halok meg, azzal siratja vala magát (Mogy: GJaj. II 381). Meg halnak híd eg el (VirgC. 103). Némellyek szor mjt val meg is halának (Káldi: Préd. 1428).

[Közmondások]. Ha a szumar meg hal, le-vonytác a búret (Czepl: Japh. 61). Szünyog tispés-hes is meg-halhat ember: *aqui-lum testudo vincit PPB. Job embernek meg halni, hogy nem mint gyalazatul élni (Deesi: Adag. 58).

még-halás: decidium C. obitus, expiratio, mors MA. tod, tödtlicher hintritt PPB. Meg halacsomnak orauya (CzeclC. 47). Az meg toresnek első reszo az búnnec való meg halas (Fél: Tau. 238). Meghalás, kimulás (MA: Scult. 19).

még-halhatatlan: immortalis; unsterblich. Meg halhatatlan az ő emlékezőti (DebrC. 181). Pokolnak meg halhatatlan tyzere vescek (ÉrdyC. 129b).

1. megholt: demortuus, obitus, interitus C. mortuus, emortuus MA. todt, gestorben PPB. Félig megholt: semicimius, enectus C. Az frater meg yednen, ly csek, hogyhana meg holtuolna: exanimis esset (EhrC. 68). Paranczolya az meg holtakat fel tanulni (VirgC. 115). Nynchen meg holt a ky rolad emle-kezyek: non est in morte qui memor sit tui (KulesC. 8). Mint egy fel meg holtak hevernek vala (KTör: Jan. 20).

2. megholt: obitus, mors; tod. Mene Égyptonba es vala ot Herodes megholtiglan: usque ad obitum Herodis (MünchC. 17). Félle mar meg holtokat (Hofgr. 240).

[1. Halál?]

még-halál: morior, mortem oboo; sterben]. Masod napon minden barmy meg halalának [meg halanak?] az egiptom

belyeknek (JordC. 23). Nadab es Abw meg halalanak az pwtzaban (176).

2. Halál (*thalarra* JordC. 383. 735. ÉrdyC. 505. 544b. Ozor: Christ. 75. *hallara* VirgC. 37. 111. *halat* NagyszC. 352. ÉrdyC. 473. 505. VirgC. 61d): mors, obitus, interitus, occasus, occiditio, lethum C. nex MA. tod PPB. Erőszakkal való halál: nex; halálhoz közel való: moribundus; halála napja: emortualis dies C. Éretlen halál: finus acerbum; szomorú halál: lamentabilia funera; a kotzka néki hozta a halált: ad supplicium sorte lectus PPB. Halalnac halálál holz: az gimilsben halulat ovec (HB). Zernyew halal: horrenda pestis (ÉhC. 152). Halal halon: morte moriatur (MfünchC. 42). Ez tytkot mynd halalig se mongyad senkynek (ÉrdyC. 339). Halalokra ywtimak (517). Halalyg vyaskottanak (607b). Éseek az vyzbe es yz maria tartaa meg ewket hal[al]twt (ÉrdyC. 386b). Halal[ol]omnak ideyen ala zullek lymsosra (VirgC. 61). Mind ezeket zenuedem az en vram cristusert mind halaloniig (27). Semmiképen halállal nem haloc: nequaquam morte moriemini (Helt: Bibl. LB). Halalra tanachkozuaac es eszt mondaac egy masiaac: cogitaverunt illum occidere et mutuo loquebantur (82). Ebregyel föl halalodbol (Mon: Apol. 520). Táplálásunk halak, madarak, barmok halálánálkül nem lehet (Pázm: Préd. 66). A halálok és kínozások nemét ki tudná elő-számolni? Némelyeknek kőmők allyát, sőt férfiságát és al-felét hegyes nádkkal lyuzgatták (282). Halálról életre ismét hozom őket (Zrinyi: ASy. 22). Az órok halálra egy alma ételis elég volt (Bal: CsIsk 195). A halálkor az nyavalyáknak es betegségeknek feyszéivel le vágia isten a fát, az az embert (Lép: PTük. 1315).

[Szólások]. A nekem halálom, mikor rövid a kél levele (Mik: Törl. 39). Halál az fejeken (Gér: KárCs. IV.411). Teleki Scherfenbergtől olyan halálba félt, hogy (Bethl: Élet. II.67). Egymást halálban gyűlölik vala (GKt: Váls. II.329). A farkasokat is semmiképen el-nem szenvedhetik, hanem halálba gyűlölik azokat az oroszánok, Misk: VKert. 56). Az eledel neme, melyet oly halalban kíván vala Megy: 6Jaj. II.12). (Az égér) nem gondol máckal de mind halalaban rea syeth (SándC. 3). Veszettül, halálban szereti az aszony embert: deperit feminam (Com: Jan. 184). Volt egy fya, akit halálban szeretett (Mik: Törl. 197). Elszaladt rabját halálban üldözi (Debr: Ker. 225). A képeknek tiszteletit halálba vitatják vala (Pös: Igazs. 474). Penitenciat kell teneked tartand mynd halalyg (ÉrdyC. 340). A hősek megesküének: hogy ők mindhalálig egymás mellett lesznek, egymást megápolván megerősölének (Thaly: VÉ. 165). Halalan törekedik: in agone contendit (DöbrC. 290). Midőn az ember halálán tekzsie, szemei megbomlanac, homályosodnac (MA: Scult. 638). Midőn egy szerelmes ártatlan feleskája Dávidnak halálán volna, mind addig bójtöle sira, valamig életét reméni (Pázm: Kal. 810). Egy apácza halálra beteg (Pázm: Kal. 643). Egy jdeyben az zolgulo leyanok kezzyl egygy megbetegevle halalra (MargL. 50). Az Ezechias kirali meg betegszik halalra, (Kár: Hal. 02). Az halálra itilletett protestál (Com: Jan. 135). Halálra szeretik a pénzt (Tel: Evang. II.423). Kit a királynak emberei sententiaznak meg halálra (Hall: HHist. II.343). Mint az vonagó halálra vált embert, tengetik az doctork (Tört. 1878. 1123). A te édes atyád Apollónius, és az anyád Lutzina, Altistrates király leánya, a ki midőn tégedet a világra hozna a hajóban, halálra vált, és atyád ötet koporsóba zárta királyi költseggel és tisztelettel (Hall: HHist. II.278). A Sándor halálra kezdé változni, Sándornak homálban vannak szemei (RMK. IV.151). Patmosba, az az: abba az tengő szigetebe az kibe az halalra való emberöket szokták tartani (Mel: SzJán. 37). Mikor valakiben halálra való bűn találtac: quando peccaverit homo quod morte placendum est (Kár: Bibl. II.178). Minden hamisság bűn, de nem minden bűn halálra való (MA: Bibl. IV.236). Halálra való kelevényt meg gyógyít a fe-

kete öröm, OrvK. 31). Halalt teoznek hw raytok: morte eos afficient (JordC. 323). Halalt tewt: eudem fecerat (Pestis: NTest. 107). Mentség-nélkül a községtől, és a bíráktól disznó halállal agyon veretessék kövekkel (Pázm: Préd. 214).

[Közmondások]. Két halála vagyon annak, az ki ő maga magának gyilkosa (Decsi: Adag. 279). Halálom után akar fel fordúlyon á föld (23). Minden bűnnek vége boldog halál szakere: "Januae eulorum pia mors finisqne malorum PPB.

bolha-halál: comisa minor Mel: Herb. 138. Conyza: szaraz fyu, eb szóm, balha halal (BeytheA: FivK. 88b).

dög-halál: pestis, pestilentia C. MA. pestilenz PPB. Döghalál hozó: pestifer C. Akar dögh halaly legen, akar myrigy halal legen, myndnenben ygen yo zerencheye lezen (TelC. 347. 348. ThewrC. 216). Mikoron egész olaz ország nagh dögh halalba tartatneiek (DebrC. 139. 214). Nagy barom degi halal eshez Anthochyának tartományaban (ÉrdyC. 556b. 105). Lesznek dögh halalok: erunt pestilentiae (Fél: Bibl. 41. Káldi: Bibl. 370. Zrinyi I.137).

embér-halál: [mors hominis; menschentod]. Ebbewl ember halal tewrtneek (RMNy. II.189. Kár: Bibl. I.390). Az városnak tízed része ledől sok ember halállal (Pázm: Kal. 668).

ló-halál

[Szólások]. Ló halálban sietett az udvarhoz (Kóuyi: ÁM. 110).

[Közmondások]. Nem eben áll a lóhalál (Matkó: BCsák. 36).

myrigy-halál: mors ex morbo pestilenti orta SK. [pesttod]. Zőley merig halállal meg bahan, éac ő maga marada meg (TelC. 84). Vala nag merig halal (130). Akar dögh halal, akar myrigy halal (347). Az myrigy halaltwt batorakka tegyed (ThewrC. 42. Helt: Krón. 32. Káldi: Bibl. 303. Pázm: Préd. 302. 447).

pestis-halál: [pestis; pesttod]. (Frank: HasznK. 45).

Haláli: [mortalis; todes]. Véresveritékü haláli hartz (MA: Scult. 364).

Halálos (*thalalos* BécsiC. *halalus* ÉrdyC. 546): letbalis, mortifer, futifer, exitialis, funestus, internecinus C. mortalis, exitiabilis, exitiosus, fatalis MA. sterblich, verderblich, höchst schädlich, tödtlich PPB. Halálosan: lethaliter C. Halálos, főben-járó: peremptorius PPB. Halálos ágy: lectus emortualis; halálos ellenség: hostis irreconciliabilis Kr. Halálos (férfinév 1217. körül, VReg. 272). Sokat esmeket leny halalos bewnen (EhrC. 95). Minden halalasc (cuncti mortales) aieitatot békéséggel éltetnéneek (BécsiC. 75). Halalasc között mentől gonozb: pessimus mortalium (81). Ez városnak halalos elensege vagi (VirgC. 55). Te kegyős feyedet halalos keserwsegwel le fyggzteed (CzechC. 8). Az halaltalan isten lewt halalossa (ComC. 81). Halalos, kemen sebei (DomC. 68). Halaljos awagy boczanando byn (ÉrdyC. 163). Halalos gyleseeg (524). Halalus seb (546). Emberekys boltanak meg gyonatlan ilyen halalos idewbe (RMNy. II.101). Mikoron én az én halálos agomban fekennem (Radv: Csal. III.102). Ha valami halálos állatot meg isznak, nem árt nékik (Tel: Evang. II.88). Halálos, beteg ágyban tanáltam (MonOkm. IX.553). Calvinus halálos bajnakja Christus vrunknak (Pázm: Kal. 422). Születésünk anyok szuggattásával, halálos fájdalommal, és gyakran halálával szokott lenni (Pázm: Préd. 67). Az halálos büntetésneec enyhítése leszen latából való ki-üzetéssel (Com: Jan. 138). Halálos, megölő mérgeec (174). Nem nehesztelő valakire, nem halálosgyűlö (198). Megérdemli ily nagy szenvedésem, halálos türesem, esküvésem (Amade: Vers. 149). Halálos ingemet én rólam levette (a páter, Gvad: RP. 145).

Halálosít: [occido; ermorden]. A Nestorius tudománya sok lelkeket meg vesztegete és halálosita (Szötv: TirkJ. 68).

Halálosítás: [caedes, occisio; das tödten, das ermorden]. Meg jelentő műnekéne, miczodát iediezzen a keresztység a hiúknec: Adamae bennünk valo meg fojtását és halálosítását, vagy meg ölesét (David; Kereszt, A5).

Halálosképen: [mortaliter; tödtlich]. Soha halálosképen nem voetközött (ÉrdyC. 389. 77. 589). Halálos képen vetkezik (BodC. 22). Halálosképen gyűlöme (Kár; Bibl. 1521). Az igazságnak valótt halálosképen gyűlölik (Pös; Igazs. 318).

Halálosság: [mortalitas; sterblichkeit]. Ne akaryad nyered az en testemnek magyatywtl halálosságnak dymovlleheet (CornC. 339). Meltan kel felakodnywk az ny halaltalansagynknak el veztesenek emlekezetyro es az ny halálosságynknak, ky az bwnnek myata adatot ennek emlekezetyre, mel ny halálosságynkat az az naz halalos testewnek kel megcepnytenwk es meg erewsytenwk testy etelnek nyata (ÉrsC. 375b).

Haláloz-ik: morior, oboo SI. [sterben].

el-halálozik: morior, oboo Kr. [sterben, absterben]. Haddnyogodnywk el-halálozott eleid a sötét földnek gyomrában tsendes békességben, ne háborgással más világra költözött lelkeket esztelen kérdéssel (Fal; NE. 13). Romanus kéri Phokast, hagyd vehessen végső búcsút elhalálozott fiától (Fal; Const. 857).

még-halálozik: ∞ Gazdag örökség várja vala, ha atya meg halálazna (Fal; NU² 49).

Haláltalan: [immortalis; msterblich]. Kie előzer valanae haláltalanoc, lönec halalosoc (EhrC. 211). Az haláltalan isten levit halálossa (CornC. 81. 237. NádorC. 72. WinklC. 257. NagyszC. 12). Az Deitrich el szállada, homlokba nyállal aszt is löttéc vala, homlokaban Romaba vitte vala, azért haláltalanoc hysiac vala (Valk; Gen. 8).

Haláltalanság: [immortalitas; msterblichkeit]. Egeszeg-nec es halaltalansagoc ayandocnaul mind öröcke vizagodna (NagyszC. 190). Nokyk bizoiéitani akariak fvet imar fel költnek es Cristossal, bodog halaltalansagban mennieken rlyhozotnak (DöbrC. 496).

Halandó: mortalis, commortalis C. sterblich, vergänglich PPB. Be írta az zentek kwze, meg mikoron elne ez halando festben (VirgC. 24). Az halando chazar (CornC. 267). Az halando erletben hallattalansagynak ydyvre ywtot vala (ÉrdyC. 510b). Éz halando vylag (511b). Az isten ífel vevewa a ny halando természetewnek (535b).

Halandóság: mortalitas C. MA. Com; Jan. 191. sterblichkeit PPB. Ezen meene Christus atal az halandosagrol halhatatlansagra (ÉrdyC. 505b. 510b). Az meemyey celotlnek ezen halandosagban valo meg kostolasa (571. 512b). Az emberi természet nem valtozot meg az Cristushan, hanem az gjarlosag es halandosag vetetét el (Fél; Tan. 420). Christus szabados lehet vala az halandoságtul (Zvon; Post. 1120). Minden-ekre el hatol az halandosag (582). Az angyalok testetlenek, halandoságtól mentek (Pázm; Préd. 65).

Halás: obitus Kr. [das sterben]. Az estvéli tetsöz lenemete a tsillagoknak a napsugariba halások, enyészések (ACsera; Enc. 96).

[Közmondások]. Ne félts örödgöt főban halástul; pisem untare doees (Deesi; Adag. 218).

éhhel-halás: fames mortifera MA. der hunger, wenn man am hunger stirbt PPB. [hungertod]. Nagy nyaualya az éhel halás (Deesi; Adag. 219). Éhel halásra jutának (Misk; VKert. 630). Hall; IHist. III 170. Éhel halástól özi (MA; 16b. V. 16). Testi koplalástul vagy éhel-halástól szabaditson (Pázm; Préd. 80). Éhvel-halásra jutotának (GKat; Ttk. 432).

Halhatatlan: immortalis C. MA. msterblich PPB. Az meg holtak fel tamadnak, halhatatlanok (VirgC. 115). To, ki halhatatlan isten uagh, löl halandója (ThC. 57). Eggyeseegeewnkre es halhatatlan természetewnek byzon mondás (ÉrdyC. 533b. 547b. 608). Halhatatlan es gyezhetetlen kyral (PozsC. 11).

Halhatatlanság: immortalitas C. MA. msterblichkeit PPB. Halhatatlansagoc vagon benne (ÉrdyC. 18). Ezen meene Christus atal az halandosagrol halhatatlansagra (505b). Myt gondoltok lenny az halhatatlansagoc celeteben? (559b. Apost. 29). Isteni tulajdonságok az örökkévalóság, halhatatlanság, véghetelenség, részbel-állatlanság (Pázm; Kal. 1706-i kiad. 868). Mostan ez értelmekedőket szállitom meg, az kie az ravasz okoskodásra adgyic magokat és az Aristotelesoc mondását hogas tekeréssel oda akarné fesztényi, hogy az lelkek halhatatlanságát tagadgyic (MA; Tan. 22).

Haló: 1) moriens MA. sterbend PPB. Halók jajgatása (Zrinyi 153). **2)** [mortalis; sterblich]. Anny íot zewröt, hogy halo ember nem erthety (ÉrsC. 417).

[Szólások]. Kapdos mint a vízbe halo ember (Börn; Préd. 252). Hlyef; Tomp. 91. Haló félben való; moribundus PP. Haló félben való betegoc (MA; Tan. 1489. MA; Scult. 81). Nem mondhatott ellene Matko, hanem azon akadoz, hogy csak haló félben valónak adgyuk ezt a kenetet (Matkó; BCsák. 440). Haló félben lévő féreg (Misk; VKert. 602). Az fejedelem pedig szinte halólag van (Kem; Élet. 145). Az eb az vadnac seheben az fogait még halolagis bele íltve tartya vala; ille in vulnere ferae dentes moribundus quoque inixerat (Förro; Curt. 541).

Halogat: copiose moriuntur Kr. [nacheinander sterben]. Halogatnak és temetnek (Szalam; Cent. 270).

Halomás: [funus, obitus; tod]. Ew atyafyaynak halomasokra ne meenyenye; proximorum funere non contuminiabitur (JordC. 130). Ila ennek halomása történnék, mindjárt más választatnék helyébe (Szal; Krón. 259). Ila ezen idő alatt pedig halomásunk történnék (Nyr. XIV. 220).

Halott, holt (*halotok* fel tamadnak TelC. 240. *halotoc* ért Helt; Krón. 41); mortuus MA. [tot]. Halotthoz való; finobris, finereus; halottakhoz való; mortuale; halottak ünnepe; necya C. Hóttakkal hadakozoc; mortuus jugulo MA. (EhrC. 29). Tegen igralmassagot tveletoc mikent tötetec en halottimal (BécsiC. 2). Had a holtcat temesoc ő halottakat (MüncH. 28. JordC. 102). Niolez halotat tamaztatot fel (VirgC. 28). Síratiak vala mind halotat (103). Meg ítel eleeneket es holtakat (114). Rakuak halotaknak dwgeyuel (145). Halott yelen woltaba, az az ha halot terteneek (LányiC. 36). Búdós, dög, holt barom (Mel; Szám. 537).

[Szólások]. Ila meg-hal-ís a kígyó, hólton-ís mérges (Tof; Zsolt. 140). Nám oly sárga vagy mint az holt (Deesi; Adag. 164). Azt a hídéggel holt mezételen koldusnak nyujtotta (Csúzi; Síp. 570). Halot t a i b ő l felkelni; resurgere (MüncH. 45). Ő költ fel halottaiból; ipse surrexit a mortuis (10). Hw tamadot ífel halottayból (JordC. 397). Ky ev hallottayból feltamadott (Margl. 164. CornC. 104). Halottaiból való fel tamadasa Christusnac (Börn; Préd. 238). Wtet h o l t z a m a b a h a g i a k (VirgC. 103). Meg sehisítéc es holtiszába ludgyán eluenenec; plagis impositis adierunt, semivivo relicto (Helt; UJT. R5). Oly holt számban kel lenned szerelmes barátidhoz való indulatodban, hogy minden emberi társalkodás-nélkül kívánál lenni (Pázm; KT. 315). A madarak valami kőszál közzé buynak el, teletszaka holt számban ott fokúsznek (Mih; Örfél. 115). Neha oly kitsiny a lélegzet, hogy ember éppen holt számban vagon, akkor így próbál meg ha élé (PP; PaxC. 29).

[Közmondások]. Nem szokták az halotat az szentegyháztól hazavinni; lupi doces (Deesi; Adag. 136). Mit teyzen az éleben,

a az holtis mozog: anus cothonissat (206). Az holt nem marog: mortuus non mordet (219). Kőnyű holtak szón födelét l voumi: eum protogone mortuo bellum geris (239).

éhhel-holt: famelicus, famelicus MA. hungers gestorben PPB. [verhungern, dem hungertode nah]. (Mel: Jób. 12). Kinev eteményét az ghuel holt ési meg: eujus messem famelicus omedet (Kár: Bibl. I.514). Tátva nyitva mindeneknek nagy hel-holt szája (Thaly: Adal. H.88).

Halottas: 1) mortuus [tot?] Hanyyanak ky az taborból vnden poklosth es ky halottass nyath megh zeplesodeth: ni pollutus est super mortuo (JordC. 127). 2) funerarius MA. [eichen-, todtlen-]. Halottas szolosua (Horv: MuhF. 38).

Halotti: funebris, funeralis MA. das zur leiche dienet PPB. [eichen-]. Halotti tisztességre való: exequalis MA. Halotti ezerek: arma feralia; halotti pompa: exequalis pompa PPB. Halotti díszeret, halotti öröztyi vagy versek: laudatio funebris PPB. Halotti temetség (Megy: 3Jaj. II.152).

Holt: [mors; tod]. Holtom, holtod: mors mea, tua SL. Hadva choltat istentvl (HB). Holtvank wtan vygen erek celetinek földere (ÉrdyC. 515b). Patricius vytez holtanak elette kereszt-yenségre terween nagy veenségekben mwleek ky (519). Holtat ynabk valatzanaa, homnem eeleteet (524b). Hogy soha holtomba el ne zönögök: ne unquam abdomiam in morte DöbrC. 15). Es ha holthom thewrthyuek, wagy fyrhez menek RMNY. II.17). Holta napiáig (Born: Préd. 430). Holtomat kinad (Istvf: Volt. 14). Vram azen holtomra keoteom magamat, jog egy napon megh szabaditlak halaltul (Pont. 21). Ha kyalak magzat nekfil holta tewrtyenk (Ver: Verb. 21). Ha holta anált volna esni, fia volna az esászár (MonIrok. XV.693). Holtomat inkább akarom (Huszi: Aen. 25). Leaukját holtából felámasztotta (MA: Scult. 184). Job' volna holtom, mint ilyen sint látom (PhilF. 10).

[Szólások]. Holtomig: donec vixeris, vita mea durante SL. Mind holtaiiglan (BodC. 1). Holtomiglan, holtodiglan, holtaiiglan Agend. 70). Holtig, holtiglan: usque mortem, usque obitum; holtig való: perpetuus, vita durante SL. Tyzenket ezendevs koratol fogua mynd holtig (MargL. 12. Zrinyi. I.90). Holtik mynden bynnel kyl zyesseghben meg maradvan (JordC. 705). A vendégség nem szerzi meg mindenkor az állhatatos igaz barátságot, akármint szabadjon, esküdgyön a két fél, bölty vesztig-valóra (Fal: NU. 308).

[Közmondások]. Jó pap holtig tanul: senesco semper multa addiscens (Deesi: Adag. 59).

Holtai: mortualis MA. [todes-].

2. HAL (halac: pisces Born: Préd. 43. Cis. Kal. 1591. C5): 1) pisces C. MA. fisch PPB. Meg esmerne madaraknak, halaknak es lelkeknek yozagyt (ElnC. 29). Az halakat meg faragya vala (MargL. 22). Tengörbéli leán' zynfi halak anag' codak (NagyszC. 64). Vizeknek halay (CornC. 120). Ha halat keerend, kygyot nyoyt ee hwnoky? si pisces petierit, nunquid serpentem porriget ei? (JordC.). Tengerbely halak (KulesC. 13). Hal vakaras, hagyma vakas nagy az konyhokon (Güres: Máty. 49). Ha bön az hall, aszált és drágaságot ielent (Cis. II). Kurta kapan [?] halában ő sem észic (Cseng: Jer. F2). Nagy fejű hal: capito (Com: Jan. 49). Az angolna sik hal (ACsere: Enc. 219). Ikrás hal (Misk: VKert. 518). Ikrás hal, tejes hal (Lipp: Cal. 20). 2) [pisces; fische; himmelszeichen]. Valamely férfi gyermece halac igyben születik, két felesége leszen (Cis. I4). 3) [das tier in der muschel]. Mikoron az kesely egy clygat talalt volna, sem ereyenel sem tudományaval nem vehety wala ky belevde az halat (Pesti: Fab. 14).

abroncsos-hal: [?] Egy abroncsos halat vöttünk 45 d[enárért] (MonTME. I.15).

angolna-hal: [angvilla; aal]. Ha meg észed testét az ingolna halnak, vagy mértéket nem tesz ételben sajtnak, mindenk szavadban rekedéssel ártnak (Fely: SchSal. 11).

aranyos-hal: 1) aurata C. orata MA. meerrfisch, forelle, goldforelle PPB. 2) [himmelszeichen] (ACsere: Enc. 101. 219).

csuka-hal: [lucius; hecht]. Nyolez csuka halat vöttem (MonTME. I.244).

cet-hal (cethal Mel: Jób. 99): 1) cetus, orca C. balena MA. wallfisch PPB. ceto (JordC. 3). Leen Jonus az cethalnak eohabban harom eeh es nappa': fuit Jonas in ventre ceti tribus noctibus (391). Terönte az isten nagy cethalakak: creavit deus cete grandia (Helt: Bibl. I.2). Az cet halnak teste mint egy paisal es erős peczettel be födöttetett (Kár: Bibl. I.538). Az isten anyaszentegyhaza e vilagra kiterjedett közönséges anyaszentegyházhoz képest csak olljan mint a Jonus cet-hala az egész tengerben levő több cet halakhoz képest (VárM: ÉgöSzöv. 79. Pázu: Préd. 35. Zrinyi II.104). A tengerben vagon egy vízi kígyó, rettenetes nagy hosszú barom állat, mint egy tzehal (Misk: VKert. 585). 2) [cete; wallfisch, gestirn] (ACsere: Enc. 100).

délfin-hal: delphinus C. MA. A czipejen alol mint ha sárkány volna, delphin hal módgyára vagon farka (Huszi: Aen. 15).

diszó-hal: delphin, meerschwein Pesti: Nom. 66. Tengeri diszó-hal: porculus marinus PPB. (Pesti: Fab. 57. Mik: TörL. 59).

éb-hal, ébi-hal: 1) piscis capitosus, mugil MA. meerrischen PPB. 2) [froschlaich]. Ezek minth polynae a luza közzöl es konkolioc, eb halac, bekac a gyalombol az halac közzöl ki huij[aj]nac (Mel: SzJán. 548). Azok hogyba jóllakhatnak, olyan hasok mint az ebihalnak (Thaly: VÉ. II.4).

fehér-hal: lencisens; weiszfisch PPB. 235 menyhal, 308 fehér hal, azonkívül 162 különféle hal, mind elfogyott (Radv: Csal. III.63b).

fogas-hal: [lucio-perca sandra; zahnmaul, zander]. Igen apró fogas halat szolgáltatának százat (MonTME. II.350).

gob-hal, kop-hal: gobius Major: Szót. gobio MA. gobio capitatus, gobites fluvialis PPB. meergropp PPB. Gobhal: gobio Nom. 107. Gobhal: gobius, kresse Com: Orb. 69. Koltz, gobhal; gobius, der gründling Com: Vest. 131. Com: Jan. 40. Kophal (Tel: Fel. 27).

habarnica-hal [polypus] (Salánki: Erasm. 26. SzBodó: Sódics. A4).

harsca-hal: [silurus; waller]. Urak számára egy harsca halat vöttem (MonTME. I.211).

kilencszemű-hal: lamperta Nom.³ 167. lamperta oculata MA. lampreten, grosse neunaugen PPB.

kövágó-hal: lampreda Nom.³ 167.

kövi-hal: fundulus Nom.² 167. Com: Vest. 130. pisces saxatilis MA. gobius fluviatilis; grundel PPB. gründling Com: Vest. 130. (Tel: Fel. 27. Radv: Csal. III.72. MesésK. 17. ACsere: Enc. 176. Alv: Post. I.410. Fely: SchSal. 15).

lepény-hal: solea Nom.² 171. thymallus, solea MA. asche, esche, iser PPB. (Tel: Fel. 27).

möny-hal: murena C. MA. mustella fluviatilis: meerrfisch, meeraal PPB. pisces, quem hungari caelestem vocant (Galeotus de dictis Mathiae Cap. VI. Kr.). 235 menyhal, 308 fehér hal elfogyott (Radv: Csal. III.63b. Hall: Paizs. 401. Com: Jan. 40).

orsó-hal: petromyzon SK. (Misk: VKert. 569).

orsófarkú-hal: cottus Com: Jan. 40.

ponty-hal: [carpio; karpfen]. Három ponty halat vöttem katonáknak (MontME 1223).

pozsár-hal: [cyprinus; karpfen]. Vöttem három pozsár halat (MontME 1183).

retyke-hal: [salmo hucho? salmo umbla? útel? vö. Herman Ottó: Magyar Halászat 823] (SzBoD5; SöDics. A1)

sigér-hal: perca; bersch Com: Vest. 140.

sós-hal: piscis muria conditi, salsamenta; éingeszalene fische PPB. sós halas tonna: cadus salsamentarius PP. Sós hal arulo: salsamentarius (Érasim: Érk. 5).

söreg-hal: [acipenser stellatus; sterlet; schürgel]. Urak számára való söreg halat vöttünk (MontME 1283).

süllő-hal: [luciopecca; schill]. Süllő hal (Frank: HasznK. 21)

sütő-hal: laccia alosa Nom? 167. MA piscis lubricus; alosen, brattfisch PPB.

szamárfejű-hal. Szamárfeű hal, az melyet az németek stockfischnek neveznek (Tohn: Vigaszt. 57)

szárnyaló-hal: piscis volucis [fliegender fisch, gestirn] ACsero: Enc. 101. 218.

tok-hal: antaceus MA. [acipenser; dück]. (Nö. Okl. Hung. 85. Kr.)

tengéri-hal: **1)** [piscis marinus; meorfisch]. Nautilus: tengeri-hal; lagois: egy drága tengeri hal PPB. **2)** delphinus [gestirn] ACsero: Enc. 100.

tőke-hal: [stockfisch] 1 darab tőke hal (PractArithm. 10).

vágó-hal: eobites, acus MA. acicula PPB. Maj: Szót. Com: Jan. 40. barbaeula aculeata, dacolythus; grundel PPB.

varga-hal: tinea Sl. [schleibe]. Tzompo, varga hal (Com: Jan. 40).

veréb-hal: [?] (Folv: SchSal. 15)

Halacska: pisciulus C. MA. kleines fischlein PPB. Vágón keves halácska: habemus paucos pisciulus (MünchC. 43. JordC. 103). Vöven az két halácskát, meg allad: acceptis duobus piscibus, benedixisti (399. ÉrdyC. 522). Vala keves halácskák, es, es azokat es meg allad (DebrC. 359). Szaladot halácska, ment az folyo viznce (Börn: Ének. 489) Péter halacska (MesésK. 17). Fogy szép fris három keszeget avagy halácskát (OrvK. 38. 39)

Halas: piscosus C. pisculentus MA. piscosus, piscibus abundans Otr: OrigHung. II.256. fischreich PPB. Halas ember: piscinarium C. Halas föld: piscaria plaga PP.

[Halasit]

mög-halásit: [piscibus instruo; mit fischen versehen]. Jo wona az thoth meghalásithajjonk (LoyT. 1218). Az tő halából pönt is versz, az tókat is mind meghalásítod halás (Nád: Loy 37. Szal: Krón. 249).

1. Halász: piscor C. MA. fischen PPB. Monda Simon Péter: El mesgyek halazni (JordC. 709). Halaznia kezd (ÉrkC. 334). Észsz begyokig a vizbe búván, ugy halászzák végig s meg végig a nagy tókat a gödények, Misk: VKert. 344).

[Szólások]. A szerentsét untalan halászsza (Könyi: HRom. 1099). Ez világi tisztességet halászzic (Zvon: Post. 1582). Akar mint halászon az őrdög vtanna ad (Börn: Ének. 296). Hanis prókatorsággal haláz más ember jóságát: albo rete adiona captat bona (Deesi: Adag. 225. Fél: Bibl. 177).

ki-halász: expiscor MA. erkundigen, erforschen PPB.

kihalászás: expiscatio MA. erkundigung, erforschung PPB.

mög-halász: expiscor MA. erkundigen, erforschen PPB.

mög-halászás: expiscatio, investigatio MA. erkundigung erforschung PPB.

[Halásztat]

Halásztatás: [das fischen lassen]. Kimentem vala az M. rova mellé egy morotvának halásztatására (MonFrók. XV.291).

2. Halász: piscator C. MA. fischer PPB. Com: Vest. 14. Villani Halaz de provincia Naugrad (1220. év körül, VReg. 207). Érezten 5 halócent a tengerbe, mert halazoz valanc (MünchC. 19). Tezlek tyeket lenny embereknek halazokka: faciam vos fieri piscatores hominum (JordC. 364. ÉrdyC. 74. 672b). Mye hogi halazok valanak, halazni mennek (DebrC. 3). Tudathalazok (171. DomC. 95). Azt tezem, hogy botek embereknek halazy: faciam ut sitis piscatores hominum (Pesti: NTest. 63). Az szegény halász Pétert, kit első pápána akara tenni (Zvon: PázmI. 311). A halászok a halakat meg rőttenik, és az hálól haitiák (Sim: Evang. 10).

Halászás: piscatus C. piscatio MA. das fischen, fischer PPB. Halazast ne tehessen (ÉrdyC. 580. LevT. 1213). Lá minden esséid halászás nélkül tudtanac el őni (Helt: Me 285. Illy: Préd. H.55).

kedvesség-halászás: [ambitus; gunstbewerbung, gunstbuhlerei]. Embereknél való kedvesség halászás (MA: Tan. 729)

pénn-halászás: [petitio lucri; jagd nach dem gelde, halgier]. (Pós: Igazs. 613)

tiszt-halászás: ambitus [ünsterjagd]. Tiszt halászással v. doltatik: *frous ambitus PPB.

Halászat: piscatio Kr. [fischeret, fischfang]. Munkálkodni az halaztatban (Kules: Evang. 404).

Halászzat: saepius piscor Kr. [längere zeit fischen]. (Vajd: Kriszt. III.710. Kr.).

Halászi: piscatorius MA. zum fischen gehörig PPB. A halászó a tóban a halászi avagy halfogó hálóval halász (Com: Jan. 80)

Halászó: piscans, piscator Kr. [fischer]. Tezlek títok embereknek halazoi: faciam vos fieri piscatores hominum (MünchC. 19b. ÉrdyC. 146b). Halászó társaságok (Mel: Jól 99). Az halászó (piscatori) a tóban halász. (Com: Jan. 80). Halászó madarak (Fal: TÉ. 644).

pénn-halászó: lucrifeta PP. [goldgierig, halgierig].

Halásztat: [piscari jubeo; fischen lassen]. Gyalommal halásztatattam (MonFrók. XV.291).

HÁL: pernocto C. [übernachten, schlafen, liegen]. Egyedli hálók: senbo; kín hálók: abnocto C. Kín hálói, másut hálói abnocto ModLat. 5. Kín háló vigyazoz: excubitores Com: Jan. 117. Farkashalvohely 1211. Czinár: Es monda a királyné neki: hal' voleni (GuaryC. 25). Ninezen egyeb: kyba hallyon ipsum evestimentum enim est solum, quo operitur (JordC. 58). Es azonkeppen egyel es beune hrd vala (MargL. 52). Nem illi nekem azony emberrel halnom (VirgC. 38. 39). Hozza hin egizer hogi az w hazaba halna (S1). Törvotekloc a tñ szolgo toknac hazához es hállyatoc ott: declinate in domum puer vestri, et manete ibi (Helt: Bibl. I. 112). Történhetett volna hogy valaki a népközül a tő feleségdel halt volna: potu coire quisquam de populo cum uxore tua (M). Ha egy helyen nem szeretem haltonnat, ottan mást keressek (Helt: Mes. 150). A féle mec és rettegéssec meg lözie és meg emésztie az ő szűnet; ha éye

ió duháni hál, nem alhatt, hanem csak fűreg fogog rayta 61). Feleseget ha hozandasz, más hállyon ő vele (Börn: Ének. 31). Apaczauul hál (Mon: Apol. 394). Az két s-három szám egy tanáz néked, még ez őszel felesegedet haza vigyed, mert lben melegt ketten hálnotok egy ágyban (FortSzer. N3). Az í hálnd abban az házbán: qui dormierit in ea domo (Kár: íbl. I.102). Az te felebarárodnae feleségénel ne hály, hogy éle való eggyesüléseddel meg ne fértetted magadat: cum xore proximi tui non coibis, nec seminis commistione macuberis (I.105). Az unicornis hálé az te iászlódnál? (536) Nincs más, a min hállyon (Hly: Préd. II.51).

együtt-hál: condormio C. [beischlafen] Együtt háló társ: concubinus; együtt hálás: concubinatus C.

el-hál: 1) pernocto MA. übermachten PPB. 2) concumbo MA. [beischlafen]. Minden bizonyal elhált már ő keme Sencsi ászlóné asszonyommal (LevT. II.390). Kézul szép feleségével lhála, csak egy éjjel esziszár véle vigada (Tin. 257). Jo volna menigzeo vtan el halnunk (Pont. 209) Éjyel leánt az el hálta ala (Cserényi: Pers.F. 2). Végte sokat kezd ígérni az ember, íre nézve bé-botsáttya a leány, hozzá mégyen, és el-hállyu ánt feleségét (Háll: III.ist. II.207).

[Szólások]. Még az asszú padonis el hálhal (Decsi: Adag. 31). Addig keress lány párnát, hogy még az asszú padon is lhálnál (Kisv: Adag. 337).

elhálás: 1) pernoctatio MA. das übermachten PPB. 2) concubitus C. copula carnalis Ver: Verb. 171. [beischlaf].

még-hál: pernocto MA. übermachten PPB.

még-hálás: pernoctatio MA. übernachtung PPB.

vele-hál: coeo PPB. [beischlafen].

velehálás: [coitus; beischlaf]. Holophernes az ő (Judith) ele hálását ígen kénámá (Kár: Bibl. I.497).

veleháló: [concupina; kebsweib]. Az királynac feleségi és ele hálói (Kár: Bibl. II.102).

Hálás: pernoctatio, cubitus MA. übernachtung, das liegen, schlafen PPB. Hol lezen zallasom, halasom (BodC. 2). Hálásra való helyis vagyon: locus spatiosus ad manendum (MA: Bibl. I.20). Ott kelle maradni Alsó uramnak egy vagy két hálásig az falnkral való teferétt (MonIrók. VIII.302). Talán nem árana, ha kegyelmed elvémmé őket, csak egy hálásra is (RákGy: Lev. 21). Generalis uraimék Megyesen egy hálást fognak temni (Nyr. XIV.515). Földönvaló hálás illy: Préd. II.336.

Hálat: [concupere facio; übermachten lassen, schlafen lassen]. Minden eyel vele balatia (gyermekét, DebrC. 297).

Háló: pernoctans MA. der übernachtet PPB.

HÁLA (haala CzechC. 30. *halaa* ÉrdyC. 62b. *hallat* adok Pesti: NT. 162): gratia, grates MA. dank, danksagung PPB. Ferenc ygen megewrewle nagy ewreumuel Cristusnac nagy halat aduan (EhrC. 23). Istennek legén halaa (JordC. 282). Ewrewm es halaa adas (ÉrdyC. 62b). Semmi kedve, hálája, semmi bére és jutalma nem lézen munkáinknak (Pázm: Préd. 850).

[Szólások]. Hála istennek: laus deo SI. Istennek hála (JordC. 796). Uran, istenek hála, békességben ment Kassára (LevT. II.163). Hála istennek (Mon: Apol. 320). Hála légyen az istennek (Bal: Csisk. 356). Istennek hála, jól volna a dolog (Czegl: Dag. Előb. 31). Már istennek hála jobban épülök (RákGy: Lev. 188). Hála légyen az istennek (Mik: TörL. 1). Istennek hála (112). Hálát adok: gratias ago MA. Agy halat ystennek: da gloriam deo (JordC. 659). Haalat adwan: hymnos canebant deo (764. ÉrdyC. 509). Wr ystenth dycheerven es

neky halat adwan (PeerC. 83). Dichero az vr istent neki halat aduan (VirgC. 79). Halat aduan nem chak io zerenchekrevel, de az haborusagokrol es (CornC. 142). Az zentók nagy halakat adnak raytta istennek (ÉrdyC. 196. 513). Halakat ada istentől vót ayandokokrol (TelC. 30). Halát adgyunc erről menybeli wrnac (Valk: Gen. 34). Nagy hálákat ada, Allát kiáltata (Tin. 273). Az szép nyereségim nagy hálát adának (235. 293). Hgy egésségben vagytok, adunk istennek hálát rajta (RákGy: Lev. 143). Fel veven az polart es h a l a t t e v e n (gratias agens) ada nekik es mind yionak abbol (DöbrC. 445).

Hálál: gratias refero MA. dank vergelten PPB. [dank zollen, danken]. Hogy halalyam zent halalath (CzechC. 29). Az isten jóvöltánac köszönhettyük, hálálhattyne, hogy ez új eszendentőt egésségben érltté (MA: Scult. 1062). Hogy az emberék könnyen és gyakran hálálhassák áldozatokkal az isten jótéményét (Pázm: Préd. 967. Pázm: KT. 150). Tehát a ki égben lakik, köszönd annak (a grátzián), utánna hálálld gróf Hadik kassaszonyak (Gvad: RP. 150).

még-hálál: reddo gratias, grates refero, regratificor MA. dank sagen, dank abstatten PPB. [dankbar sein, vergelten]. Megh nem halaly az yo tetelt annak, akkytewl vagyon, nagy yrgalmatlansag (ÉrdyC. 612. 509b). Terdre esnen halalom meg teneköd edes aniam (WeszprC. 41). Neektek az wr isten megh halalya ty io akarattokath (WinklC. 111. Káldi: Bibl. 267).

Hálálás: gratiarum actio Kr. [dank, vergeltung]. Ó nem elégséges az el-vett sok jónak hálálására (Pázm: Préd. 83).

Hálálat: gratia, gratiae, grates SI. [dank]. Hálálatot teszék: gratias ago, habeo, gratiam refero SI. Halalatoakat aduan: gratias agere (BécsiC. 82). Haalalatoat tón: gratias agit (MünchC. 64. 121). Yesws xpus mynden halalatra melto (ÉrsC. 55). Igen örömetöt halalatoat mondának (63). Most azért illik ygadnunk, hálálatokat adunk (Eln. 121).

Hálálatlan: ingratus Kr. [undankbar]. Leztec felesgnee fiaí, mert ő kónöröletes halalatlanokon (MünchC. 121b). Halalatlanok ne legietek (VirgC. 52. 142). Az halalatlannak myndönök fordulnak vezződelemre (SándorC. 40). Ha az edős vronknak kenniarol emlekdözik vala, halalatlannak mongia magat (DebrC. 58. 137). Jay emmeköm, ha halalatlan leezen (ÉrdyC. 11b. 532b). Enhalalatlan voltam (NagyszC. 54. 59. TelC. 262. Pesti: Fab. 48. Kr).

Hálálatlanság: [ingratitude; undankbarkeit]. Az ew nagy yo teetelyről halalatlansagban ne esswnk (ÉrdyC. 372. 567b. 601b). Kezde feldeni az ő halalatlansagarol (DebrC. 218). Pokolban volna az ő haalatlansagaat (SándorC. 40. WeszprC. 36).

Hálálatos: 1) gratus, memor beneficii, servitii, meritorum SI. [dankbar]. Te lezez barat ez zerzetben es haalalatoat fogz ygalnod ystennek (EhrC. 145). Ad neki battalmat sokakban es a földet meg oza halalatoat (BécsiC. 165). Halalatossa thesi: habet gratificare (NémGl. 383). Halalatosok kegyetök wr istennek (ÉrdyC. 84). Zakarias proféta az nemes isteny halalata dycheeretet, Benedictus dominus deus Israel, veegyhy zörzee (627b). Nem éac istennec, de meg az ioltonó emberökneec es ő magokat kednesón, halalatoson adnyac (TelC. 53). Melto halalatos fizetes (Pesti: Fab. 21. 2) gratus; dankenswert, wertvoll]. Te edessegos eltesedert es halalatos ayandekyert (GömC. 88).

Hálálatosság: gratus animus, beneficiorum grata recordatio SI. [dankbarkeit]. Amy hozyank való yo teetemenyeről meely nag erwendetős es vygassagos halalatosagath kellyen adwnk (ÉrdyC. 104). Bölchesegeb es halalatossaag, tyztessegh es hatalmassag my wrwnk istennek (600).

Halálatosságü: [gratus; dankbar]. Ez halálatosságü es seantségü törénékért tizes halallal éltetendém (BécsC. 92). [pro gravissimis legibus; a fordító így olvasta: pro gratissimis].

Hálálkod-ik: grates ago, gratias dico Kr. [dank sagen]. (Fal: Jegyz. 936).

Hálátlan: ingratus [undankbar]. Ne legyenek halátlanok: ingrati (EhrC. 140). Halátlan voltam vram istemec az ő zeit rándokiról (VitkC. 30).

HALABURDA: [praiceps; voreilig]. Halaburda hirtelenséggel (Csázi: Tromb. 103. Kr. [Vö. **HEBEHURGYA, HABAHERGYA**]).

HALAD (*halla* MA: Bibl. V.19. MA: Tam. 1186. Káldi: Bibl. 212. stb.); **1)** [prodeo, progredior; gehen, vorwärts kommen, fortschreiten]. Ligetes erdőkön messzére haladott: de a maga haján egy fura akadtott (Thaly: Adal. II.200). **2)** praetero, differo Kr. [sich hinziehen, sich verschieben, verzögern]. Imatkozik, hogy sokara az ő kemia ne haladna (DebrC. 67). Tizenötöd ezteudig halada ő halada imadsagnac niatta (Guryc. 54). Harniez esztendeig haladna touab halada (Mon: Kép. 26). Örömében szabadossá tette szolgáját, ki birt hozott, hogy hónapra haladott a törvény (Pázm: Préd. b3). Ha valósággal megtekintyök a gonoszok állapotját, nem panaszkodhatunk, hogy messze halad büntetések (28). Noha isten azt fogadá Abrahamnak, hogy az ígélet földének lakosát ki-gyomlálya, de ennek teljesítése sokáig hallada (121). Addig mind haladot az ő akarratya (Zrínyi II.9). Az orszagi gyűlésének más terminusra költetek halladni (TörT. VIII.130). Az kijövetelnek, édesem, most még haladni kell (RákGy: Lev. 251). Nem halad az rosszaknak kézfogások messzire (323). Míg életem halad, lüve, szeretője lések jókarórnak (Fal: NU. 309). Mennél tovább halad, annál nagyobb leszen büntetése (Fal: Sze. 557). Szárazon, vízen addig kereseim, míg életem halad (Fal: TÉ. 704). Hallad a dolog (Fal: Const. 830). **3)** supermineo, emineo, supero, excello MA. übertrefen PPB. Embri szokást halladó erköltsét szemekkel látták (Pázm: Préd. 19). Sok köz ember haladja hadnagyját, több hadnagy előzi commendérozóját (Orczy: KültH. 123). Bátor halladja szagával a ketskét, kívánja, üleljed miut első szűzetskét (195).

[Szólások]. Halad az idő (Szöll: Dáv. 14).

által-halad: [transgredior; hinausgehen, überschreiten]. A Drávit felségöd míg által haladja, hazul való néped ő mind levagatja (Tin. 274).

el-halad: 1) [abeo; weggehen]. Én a szent földre megyek, tégedet hadlak magad emberségére. Midőn a vitéz el-haladott volna, volt az aszszonyak egy látra, szerzetes ember, őrdőgi mesterségben igen tölös. Kinek mond az aszszony (Hall: III.ist. II.172). **2)** praetero, praeterlabor MA. vorübergehen, vorübergehen PPB. Mikoron el halattak vona (a keresztfát, ÉrdyC. 435b). Mikoron eg keussé az monostort elhalattak nona (KazC. 65). El hallatta es meg a lem masolzer a hamarfutásban az ifjút, BodC. 19). Az setetsegeket elhaladnak (TelC. 309). A kit elhaladsz, elmég mellette: si quem praeteris (Com: Jan. 200). Űdös mulaszt el nem halatta legyen, azzaz, szaz eszetendőnel regie nem legyen á menedek level (Ver: Verb. 11). **3)** praecello, antevorto, praecurso MA. supero PPB. (übertreffen, übersteigen). Zenesége el halatta angyaloknak zeneséget (DobC. 228). Myrd felevl mula es el halada belchesezghel (501). Es iaszolban felszkie, ki mindeneket el hallad koppel, nagy szépséggel (Tel: Evang. 188b). Sokkal el halladni: multis paransigis praecurrere (Döcs: Adag. 105). Sockalis el haladgya: hiruudo totos schoenos anteibit (281). Az embernek természeti minden állatoc nem-ménel fellyeb emelkedik és azokat messze elhaladgya (MA: Tam. 174). **4)** differo, prolator; aufgeschoben werden, verschoben werden). Elhalad az itilő szek (Ver:

Verb. Szót. 19). Elhalada máról (MonIrók VIII.288). **5)** [evito; meiden]. Nem láthatni, látásától el-haladni: mittere *adspectum PPB.

föl-halad: excedo [supero; überschreiten, übersteigen]. Az zamot fel haladagya: excesserit numerum (JordC. 127). Az köfalnac magasságát fellaladgya (MA: Bibl. 147).

fölhaladás: progressio [das fortschreiten, progression]. Ez az geometrica progressio nem egyéb, hanem számoknak igaz proportio szerűt valo fellaladása, és annak el helyesztése (Helt Arithm. F3).

följebb-halad: [praecello; übertreffen, übersteigen]. Felső halada az bodog atiaht (VirgC. 107. MA: Scult. 364). Felsőség, nagyobb-méltőségü és fellyel-halladó isteni nevezet nem fé az atyahoz, hogy-sem a fölöz (Pázm: Kal. 1766. 461).

följebbhaladóság: [praeminentia; vorzug] (GKat: Titk. 206).

fölül-halad: 1) [transcendo; überschreiten]. Mert fellyül hallat en alokszagom az en feiem föllet (Bora: Ének. 209). **2)** excello, praecello, praesto, praemineo, supermineo, supero exsupero C. emineo MA. antecedo PPB. übertreffen PPB [übersteigen]. Mind-neket értelenmel fellyülhaladni: anteir omnes intelligentia PPB. Felül halagya az ırgalmassagh a yteoleteht: gloriatur misericordia adversus damnationem (JordC. 835. ÉrdyC. 405). Ha egebetek felül hallatz (BodC. 14. CsomaC. 29). Fellyül halatta az embernek itiletit (Fél: Tam. 337). Oh u isten, töltsbe és hallad fellyül az én kívanságomat, kéréseim (MA: Scult. 100). Az ırgalmazás minden egyéb isteni teolekedtet fellyül-halad (Pázm: Préd. 177). Sok dolgok fellyül haladgyak az emberi okosságot (Pázm: LuthV. 31). A tigris fenességgel mindeneket fellyül mül, hallad: omnes superat (Com: Jan. 45). Az anyád gondolkodásával minden búsulásimat felülhalda, szólj neki hazjjon békét annak (RákGy: Lev. 252). A istenek minden embereket az általértésben fellyül haladna (Hall: Tel. 2).

fölülhaladás: exsuperatio, exsuperantia C. excellentia MA. übertreffung, überschuss PPB [übermass]. A vétek vannak végső dolgokban (in extremis), a fellyül haladásban (in excessu) és fogyatkozásban (Com: Jan. 219).

fölülhaladó: praecellens, eminens MA. excellens; fűtreflich PPB.

fölülhaladhatatlan: insuperabilis C. [unübertrefflich].

ki-halad: 1) [exeo, prodeo; hinausgehen, herauskommen]. Az kyrnylok kywe halattanak Jerwsalemből (ÉrdyC. 66). E lem hallattám, az míg az házbul kihaladtam, mondá (MonIrók. XV.252). **2)** [progredior, transco; vorgehen, überschreiten]. Ky haladnak egy vezet: progressi sunt per vicium unum (JordC. 749. ÉrdyC. 362). Hogy az ew folyásoknak hataryt ki ne haladnak: ne transirent fines suos (ÉrdyC. 159). Legye thy beadotokban mothetkethesseek thy zollastoknak megat ky ne haladgyad (ÉrsC. 185). Az nagy száyon ha vékony aja vagon, és az felső valamennyire ki haladgya az alsó, bato szívüt és vastagot jelent (Cs. N1).

le-halad: [degradior; untergehen]. A nap lehaladott (Ily Préd. II.480).

még-halad: 1) [transcendo, praetero; überschreiten, verlassen]. Az ellenség meghaladt: immar a szóhoki utat (RákGy: Lev. 1421). Tegnap még Rimaszombat meg nem haladta vo (az ellenség, RákGy: Lev. 290). **2)** praevorto, antecello, praecello C. excello, exsupero MA. supero; übersteigen, übertreffen PPB. Meg-haladni valakit: *antevenire aliquem; másokat ék sen szállással meg-haladni: *antecellere omnibus eloquenti tudományal meghaladni: aliquem *antecedere cruditate; v

lakit valamiben meghaladni: *supergrēdi aliquem aliqua re; valamiben mást meghaladni: aliqua in re alium *antistare PPB. Es egyie nép a másikat meg haladgya: populus populum superabit (Helt: Bibl. II.4). Chak királyi székemmel haladlac meg tegedet: mo tantum regni solio te praecedam (V3). Sokkal meg haladni: epnis albis praecedere (Deesi: Adag. 26). De az melegzet eső meg haladgya (KBártf. 1583. D3). Gomossággival meghalladá őket: operatus est nequiter super omnes (MA: Bibl. 1324). Az pogányoc meg halladgyac ez sídókat az isten országának keresésében (IV.120). Egy lelki vigasztalás asszent léleknek minden világi gyönyörűségeket meg-hallad (Pázm: LuthV. 172). Díczősege az égli állapotoknak világosságát sokkal meg halladgya (Zvon: Post. 128). Az kisselbliknekis útina anyi beume, ki az egész földnek kerekességét meg haladná (Lép: P'ülk. III.280). El kel túrni kerkedékeségétis, mert minden szép aszszony egyebet meg akar halladni (Prig: Serk. 377). Meghalad ő mindent, fel nem éri gyémánt (Thaly: VÉ. II.237). Ki kerkedet munkánk méltósága meg haladja egyebek várakozó reménységét (Fal: UE. 374).

még-haladás: exsuperantia, exsuperatio MA. überwindung, überschuss PPB.

még-haladható: exsuperabilis MA. überwindlich PPB.

[Haladás]

idő-haladás: temporis praeteritio SL. [zeitverlauf]. Lassu idő-halladás (Zvon: Post. 1312).

[Haladat]

nap-haladat: [occasus solis; sonnenuntergang]. Nap-haladtkor: *verzente die PPB. A nap dél után nap haladatra közelgetvén (Hly: Préd. II.535). Szombaton, ugy mint 8 praesentis naphaladott [igy] tájban, küldé az vezér szállásomra Skerlet uramat (MonOkm. XIV.218). Nap-haladtkor festve felé (Hall: HHist. I.54). Nap-haladat után (II.316).

Haladék: 1) dilatio, cunctatio, mora MA. verzug, aufschub PPB. Nemy haladék (intervallum) lenen, legottan masozor es barnaczwr hyna (EhrC. 9). Ha vala ny haladéok enghettyk teneked, akarz ee penitenciat tartany? (ÉrdyC. 232b. 264b). Mynden haladec nekyvl (DebrC. 463). Kóneto eg keves időth anag haladéokot (571). Haladéok nyer byndeseknek (CornC. 63). Haladéokot nön (KazC. 40). Harom nyendő haladéokot adna neky (158). Ebben haladéokot semit nem kiunamuk (Istv: Volt. 3). Több napot és haladéokot kívánna (MA: Tan. 32). Az neky dolog semmi haladéokot nem szenvedhet (MA: Scult. 911). Kinek kinek legien meg az ő igazsaga, az kiben eddigh sokféle káros haladéokot estenek (TörtT. VIII.22). Harom hónapiglan valo haladéokot enged (Ver: Verb. 228). Anyi haladéokot kére, hogy édes apját eltemesse (Pázm: Préd. 43). Ha pedig ebben haladék történik (Pázm: KT. 65). Be fölthetik imadságoknak számát munka haladék nélkül (Bal: CsIsk. 29). El végezhetitek minden házi munkátoknak haladéka nélkül (32). Kinek haladéokot tőt isten [időt engedett a megtérésre] (Zvon: Post. II.256). A mely dolog haladéokot nem szenvedhet (Czegl: Japh. 222). 2) licentia [?] Nem illik te országodnac hoq gonozba nene kézre haladéc miat: per licentiam (BécsiC. 55).

idő-haladék: respirium SL. [zeitverlauf, aufschub]. Ődő haladékkal nót, nevedekett (GKat: Válts. I.383. GKat: Titk. 55. Sárp: Bärk. 2). Legtöbb idő-haladékkal két hónap alatt tartozék az sárospataki főbírnak éstanácsnak azon pénzt kezeklöz adni (Radv: Csal. III.204).

Haladékoz: [cunctor, moror; verziehen, zaudern]. Mellyben a város nagyon emetelodván, haladékozván . . . (Szal: Krón. 615).

Haladoz: [identidem differor; immer wieder verschoben werden, zögern]. Mikoron véghez vitele napról napra haladozna

(SzékOkI. I.306). Nem irhattam na[gy]sá[gi]godnak, mert eddigh haladosztanak, hogy im ma postat s im holnap adnak, eltélék az idő (RejtLév. 45).

[Szólások]. Cseberből vederben halladoz (Bal: CsIsk. 341).

Haladozás: [dilatio; verzügertung, aufschub]. Ki ha így agítálattnék, ezek is alkalmas haladozást eltérnének (ÉrdTört. Ad. II.14).

Haladság: ~ Alig vala abban fél óra haladság (Gyöngy: KJ. 75).

HALASZT [hallaszt ThewrC. 176. MA; Scult. 751: 1] produco C. differo, prorogo MA. verzügern, verlüngern, aufschieben PPB. Halasztatott: dilatus C. Halasztattanak: differentur NémGl. 164. Ha masod napra halasztangya (JordC. 150). Harmad napra hallazta (BoC. 28). Halaztaak temeteseet (ÉrdyC. 573b). Keri vala az kاذgafot, hogy az w adossaganak napiat toaba halaztana (VirgC. 108). Hettöwre halaztatyk (LányiC. 96). Pentekre kel halasztany (272). Ne lehessen oly haragod, hogy más időre ne halasztd: sero silentium, mane consilium (Deesi: Adag. 93). Job volna mostani vtodat masszorra halasztand (FortSzer. I.4). Ez vtodat toab bar ne halazzad, senki ellentartását ne fogadgyad (FortSzer. M4b). Hallaztatni láftyoc az segítséget (Zvon: Post. 1512). Mindeneket napról napra hallasztván (Com: Jan. 196). Bizony szónkra írjuk, ha az hadnak loyak bárcsak egy helyben két avagy három hetik nyulhatnának s épülhetne, soha mi az velek való vialadt sem halasztaniánk (RákGy: Lev. 146). Isten életemet halasztván s rendet adván, megfizetek (Nyr. XI.29). Angariákról angariákra, kántorokra halaszt (Lászl: Petr. 235). A nagy isten bátor halaszta büntetését ideiglen, de elő keresi ama kegyetlen tiszteket más világi ostorra (Fal: NA. 220). 2) [delego, remitto; anweisen, verweisen, sich berufen]. Ha az wr az arast baratyra hallaztotta, hónapon ez wetement meg nem arattyak (Pesti: Fab. 61b). A bosszu állást az igazan itelőre halasztotta (Czegl: MM. 186). Abraham pátriárka példájára hallaszt, de meghaztoltlyák (Mad: Evang. 284). Pribék János talált meg minket könyörgésével; mi őtet keglmedre halasztottuk és az keglmedre itéletre (TörtT. VII.216).

[Szólások]. Másod napon, mykoron azok wtat halaztának es az varashoz közelgethmenek: iter facientibus (JordC. 711).

el-halaszt: differo, prolato, protollo, prolongo, elongo C. rejicio MA. detrudo MedLat. 176. verzügern, aufschieben PPB. El halaztvan ez dologot (JordC. 787). Az fogadast [a fogadásnak megállását] nem batorsagos embernek elhalaztany (DomC. 243). Hógi elhalazia az én martíromsagomat (DebrC. 297). Az eskeweist el halaztata (ÉrdyC. 526). Halazd el réám valo haragodot: patientiam habe in me (Helt: UT. E. 6. Born: Préd. 196). El halasztya azért azoknak büntetéseket mint ha ő felsegés pillogatni láttának és bnyorítani (Báth: Tromb. 129).

elhalasztás: dilatio, prolatio C. dilatio NémGl. 67. verzug, aufschub PPB. Néha el-hallasztás, le-szállítás adatic (a peres ügyekben): interdum dilatio adhibetur (Com: Jan. 136).

elhalasztó: dilator MA. säumiger, verzieher PPB.

Halasztás: sustentatio C. dilatio, prorogatio MA. verzug, verschiebung, verzügertung PPB. Halasztat [igy] then dolgaymban (LevT. I.75).

idő-halasztás: prorogatio temporis Kr. [verzug, aufschub]. Meghazya nékik, hogy minden idő-halasztás nélkül készen legyenek (Fal: TÉ. 682).

Halasztód-ik: [dilatur; verschoben werden]. Halasztódik napról napra (MonOkm. VI.93).

Halogat: procrastino, prorogo, protermino, comperendino C. aufziehen, aufschieben PPB. [zügern]. Ne halogassuk [üg]: non differamus NémG. 97. Ne hallogassuk ne protrahas 281. Halogattia vodi: distulit 370. Az ew ellenségeknek haraglyokort halogattam ekkölyghü bñntetésemet, JordC. 275. Halogattya vala nagy sok ydewthwl foghwa (390). Ne halogassal meze az my keresewnek (ÉrdyC. 579b). Az halogató roméynség, beteggé teszi az elmét (Kár: Bíbl. L610). Nem hallan és szunyátán, nem halogatva és ñnaköva viselte magát, hanem sorényen és elevenen (Pázm: Préd. 824). Valamely testi nyavalyától hallogatván, kénszerítetünk istenhez kiáltani (Laud: Újségis. H.693). Semmit nem hallogatván: nihil emetando (Com: Jan. 196). A keresztséget halogatni nem kell, hanem mentől hamarabb véghez kell vinni (Bod: Pol. 86).

el-halogat: procrastino C. procrastino MA. auf morgen verziehen PPB. [aufschieben, verzögern]. Gyakortat wr isten az elsséw kereset el halogattya (ÉrdyC. 101). Az zeit gyonasnak ornossagat el ne halogassa (VirgC. 136. Illy: Préd. H.491).

Halogatás: procrastinatio, prorogatio, prolatatio, comperendinatio C. verzögern, aufschieben auf den folgenden tag PPB. A halogatással felelőknységbe ment a dolog: differendo elangvit res PPB. Ha walany egyenletlenség thewrtenek az fogoth emberek által minden halogatás nekewl igazan meg lattascek (RMNy. H.33). Az papi minden halogatás nekewl zeit Dumakosnak zandokat es kereset vigan jona hagyta (DomC. 16). Halogatás-nélkül (Káldi: Bíbl. 282). Napról napra való halogatás (Com: Jan. 135. Mik: Törl. 13). A halogatáshoz nagy kár fér (Könyi: HRom. 8).

idő-halogatás: ∞ (drat: Perk. 76)

Halogató: dilator C. MA. aufzieher, sinniger, der kein verzögert PPB

HALK: tardus, tacitus, lentus MA. leise, gelassen, still Adáni: Spr. 36. verschwiegen, heimlich, langsam PPB. Halkan: tacite, submisso (Pázm: Préd. 641. Kr.) Halkán [üg] menének (Gyöngy: Char. 6). Az ki ébren vagyon és a ki előt világot tart a jó ész, halkán [üg] jár, nem szögölök etőlőkön (Fal: UE. 391).

Halkkal (*halkal, halkal* MA. *halkal* Deesi: Adag. 82. *halkal* GKat: Titk. 398. Megy: 6Jaj. H.41): duetm, articulate C. lente, tacite, submisso MA. stillschweigend, heimlich, demüthiglich PPB. saehte, still Adáni: Spr. 36. Halkal kell tselekedni: lente festinandum PPB. Az kiket fel magzata, halkal emlegeti, az kiket épít, lassan es halkal épít (Börn: Préd. 223). Christus sae kepven negyen napig epítote igen halkal lassan lassan az ő tanítványai (274). Job halkal eselekedni, hogy nem mint helytelenséggel (Deesi: Adag. 82). Tanácsot tartózkodva s nagyobb halkkal viseli vala (Szal: Krón. 386). Nem halkal és szunyátán, nem halogatva és ñnaköva viselte magát, hanem sorényen és elevenen (Pázm: Préd. 824). Szép halkva, és értelmesen elreitalták előtők az istennek törvényét (GKat: Titk. 398). Gyengen szszép halkva eselekedvén (Megy: 6Jaj. H.41). Nem ugrándoztak keeskemöden, hanem szép halkal járták (Montrók. XI.331). Nagy halkal bñ menyén (Laud: Újségis. I.336). Halkal olvasd (MHeg: Töszl. H.116). Az chüben való fogatás halkal való: repetitio tacita est (Com: Jan. 156). A könyvből olvasunk halkal, alattomban: tacite, still (Com: Vest. 72). A derék tisztesség megkivágja fölünk, hogy halkal beszélgessünk nem zajjal és rikoltással, mintna a szomszéd hegyekkel volna közünk (Fal: NA. 189). Mellőre szokott vala beszélteni, halkkal és lassan (Fal: NI. 322). Halkal azzal, a mi magát hírtelen elhíteti (Fal: UE. 180). Halkal jár, mint a fén kö a kaszán (Fal: Jogy. 924).

HALL (*hallava* HB. *hall* ÉrdyC. 199. 506b. *hallgat* ÉrsC. 651): audio C. MA. hören PPB. Igen élesen hallanak a vakondok: talpa: zandiut liquidus PPB. Hallava choltat istentül (HB.). Mondassonk egy misét, mel nyse hallan, ymadkozsonk (ÉhrC. 6). Menyewnk bel, halynok nyset: intremus, ut missum audimus (131). Akarom, hog hal te es: audire te volo (BécsiC. 8). Hallandona tegetec: audium facite (219). Miset nem halltam (VirgC. 5). Erdemle Cristustul hallani minden bñyöt meg hozgatnak lenni (36). Hallan az kyraly ez nagy chodat, legottan el iwne (39). Azt nalla, hogy ezeket hallota az nyolez fratereknek egykötől (61). Hallode atyafia (61). Ezeket halvan syr uala ez zeit germek (MargL. 1). Mykoron hallottak vona az kyralt: cum audissent regem (JordC. 359). Mykoron hallotta vona Cristusnak teetemenyt: cum audisset opera Christi (385). Hog fylökkel ne hallassak: ne auribus audiant (393). Hallna Jesusnak hyret: auditu famam Jesu (397). Kyth hallottatok, vgy mond, en zaam atal: queni, inquit, audistis ex me (707). Hallyok my myndenyket my nyelvökön zolny: nos audimus eos sua quisque lingua (710). Halvan el nem feledendy: qui non fuit auditor obliuiosus (834). Halyak vala evet obajtan yr istenhez (DomC. 119). Mykoron megteert volna egyhazhoz completat hallanya (292). Kyk ewtet halyak wala (PozsC. 20). Hallyaatok tartományok (ÉrdyC. 342). Hallyaatok mynd ez vylagon való tartományok (342b). Hallottam az jambornak jamborsagait (577b). Holad [üg] az te íeessednel zowat (ThewrC. 125). Hogy halym the dycher-tedeth: ut audiam vocem laudis (KulesC. 49). Ez az, a ki az igét hallja [üg]: hic est, qui uerbum audit (Helt: UT. D2). Ez hír halan a szent Joseph (Börn: Ének. 9). Hírrel hallottad (Tel: Fel. 3). Jötteec gyümü, es praedicationt hallani (68). Esztendéiglensem halae praedicationt (Kules: Eyang. 257). Saha olly fejedelmet nem hallottam, kinek csak az ollyan szolgálat eset volna kedvezserént, medlyet feje-vesztében paranesolt volna (Pázm: Kal. 1766. 583). De hallyoc kép-faragó Fáljunt, mint bárdollya a nyár fát (P68: Válasz. 183). Midőn hallaná az kegyetlen vadoknak szörni ordittást, monda (Lép: PTük. I.23). Különb dolgot hallottam hozza (Nyr. X.122). Ha külfömben tselekedel, együld te is azt fogod hallani, a mit Ezechiel halla istentül (Tyuk: Jösz. 337). Istenennek halát adok, és kérem ő felségét, ezután is adjon örwendetes híreket hallamuk kegyelmetek felől (RákGy: Lev. 87). Audite caeli, quae loquor! halljátok egkek a miket szöllok (Csúzi: Síp. 663). Hallottam dolgot (Fal: Jogy. 934).

[Szólások]. Ha Hallá dé: heus C. audio MA. Halladé, nékel mondom: heus tibi dico PP. Hallád, bizkiké nékel az forgo tántz? (Fortszer. N5b). Hallád batia, karórn mutacez te tar variat (Bal: CsIsk. 87). Fölül hegy gy el hallom: subaudio, sumis auribus nahi misidet PP.

be-hall: audio vocem intro penetrantem Kr. [hersühörön, von innen hören]. Innar segítségét sehoimét nem várnok, semmi jó választot bé nem hallanak (Tin. 145).

még-hall: inaudio C. exaudio MA. [hören] anhören PPB. Vr ysten alakzatosoknak zaayt meg halya (ÉhrC. 72). Mikor ez izeket meghallottanoha: cum audisset haec: uerba (BécsiC. 26). Ezt meghallatytok ew twle (VirgC. 113). Le teryozt vala ew magat az földre nagy syralkakal, vgy hogy az ew nagy syamut meg el ky es meg hallhattak az zeit egyhazban (MargL. 13). Hallyatok megh ez beszölöketh: audite sermones istos (JordC. 711). Meghallak az orotnekek allhatatossagat (DomC. 26). Mykoron kedeg ez nagy isteny choda dolgot meg hallottak vona az eghesz tartományban (ÉrdyC. 341). Kinek celetest meg hallottok (521). Hallaa meg yo hyret (528). Hall meg az én szomat: audi uocem meam (Helt: Bíbl. I. N2). Kécsödöt eböl én meghallam, ha királnak meltságit nem tudnam (Tin. 309). Hallye meg es erisű meg koresztyenee

(Born: Ének. 275). Meghallítóok keresztények mely szorgalmas gondja vagyon istenek lelkeinkre (Pázm: Préd. 47). A pereseknek valódsá és méntsége meghallít: percipátor (Com: Jan. 133).

méghallás: auditio MA das hören PPB

Hall-ik: audior MA, gehört werden PPB. Magasra haza ees erőssen kealta, hogh mezzob hallameiek (WinkC. 224). Egen hallie vala az ő nagy kiáltásoc (Holt: Krón. 106). Adná isten, hog az igaz ker. hiten valók között, semmi gonosz erőköles . . . ne orszáolna; az tanítóok szabados élete miá, az isten igéje gonoszul ne hallana, ne szidalmatnék (Pázm: Kal. 222). A nagy kiáltástól messzse hallik a zengés (Hall: Hlist. II.101). Zrínyi. 150). Ember soknak szöll, messzse hallik, és ki jóbál, ki rosszál kapja-fel az igéket (Fal: UE. 425). Harsogó trombita nem hallott világban, kardot se koholt még senki a hámbornam (Orczy: KültSz. 191).

[Közmondások]. Nem hallik eb vgtás az menyországban (Deesi: Adag. 29. Czeg: Japh. 121). Eb ugatás nem hallik menyországban (Tof: Zsolt. 622). Nem hallik meny országba számár rinás (Deesi: Adag. 189). Ebugatás, számár ordítás nem hallik menny országba (Fal: Jegyz. 922).

el-hallik: longe auditor Kr. [gehört werden]. Földnek ke-reksegere el hallik (az ordítás, DebrC. 206).

föl-hallik: [supra auditor; hinaufgehört werden, von oben gehört werden]. Az ev kyaltások mynd menyorságyzan fel hallik vala (MurgL. 82).

ki-hallik: auditor foras Kr. [herausgehört werden, von aussen gehört werden]. Vereseknek zozatya, zovngese mezzse ky hallik vala (DomC. 316).

még-hallik: bene auditor Kr. [gehört werden]. Meghallik, a portái fővezérnek érkezése (Bartha: Krón. 26). Falon által-ís meg hallik (Fal: NU. 352).

Hallás: auditus, auditio C. das gehör PPB. Meg bantottam teremő istenemet latusomban, halasomban (VitkC. 32). Kynek füle vagon hallásra, halgassa: qui habet aures audiendi, audiat (JordC. 396). Ky byt az my hallasvknak? quis crediti auditi nostro? (672). El amekkodeok rayta ez eeljen hallason (ÉrdyC. 515b). Az olyan hallason meg rötene (637b). Vetteken negy syketek hallast (DomC. 314). Een hallasonnak agy eremet: auditui meo dabis gaudium (KulesC. 124). En ejak halaszt irhathok kegyelmednek, nem lathast (Levt. 1270). A síketeknek hallast attuac (Helt: Bibl. I.3). Síketeknek földje hallását meg adta (Zvon: Post. I.303). Pél, retteg azoknak hallására avagy ajálni kezd: pavescit, trepidat ad ea, vel stupescit, stupet (Com: Orb. 370). Éles hallással bíró állat a vakondok (Misk-VKert. 270).

[Szólások]. Híre juttott volna hallására (DomC. 11). Monda ez frater myndeneknek hallására: omnibus audientibus (311). Zozat leen hozyna myndenek hallására (ÉrdyC. 566b). Az nepnek hallására (TihC. 25). Gyalazatos bezedet whallasara mondana neki (VirgC. 105). Halmog Izrael a parucholokatuk es iteleteket, melyeket ér: ma ti hallastokra szöloc: audi Israel ceremonias atque iudicia, quae ego loquor in auri bus vestris hodie (Helt: Bibl. I. Mimm4). Mindemec hallására meg fedde (Born: Préd. 465). Meg tagadál mindemec hallására: negavit coram omnibus (MA: Bibl. IV.29). Más emberek füle hallása szerént (Pázm: KT. 356).

hir-hallás: auditio Kr. [das hörensagen, gerüch, künde]. Az gonosz hírhallástól nem fél: ab auditione mala non timebit (Kár: Bibl. I.618, Pázm: KT. 73). Szívünket megdobbantó hí hallás (MonOkm. VIII.211. Káldi: Bibl. Zsolt. 11: 7. Kr.).

látás-hallás: [experientia; erfahrung]. Az mindemapi látás hallás bizonyíttya (MA: SB. 113).

mise-hallás: auditus missae Ozor: Christ. 54. [das ambören der messe]. Halgatam enek mondasokat, kik nekem ynukab kelletenek, minth mise halas (VirgC. 4. 7. Tol: Fel. 102).

prédikáció-hallás: [auditus concionis; das ambören der predigt]. Praedictio halással keresztienec, de czelekedettekkel meg thagadgíac (Mel: SzJán. 548).

1. Hallat: auditus SI. [das gehör]. Hallattal hallotoc: auditu audietis (MünelC. 38). Gonoz hallattal nem fél: ab auditione mala non timebit (AporC. 85).

[Szólások]. Hallattára: audiente illo; *senki hallattára: sine arbitris PP. Mend a nepec hallattara monda ő taneiturninae: audiente omni populo (MünelC. 158). Tarsynak hallattara zolhatmanak (DomC. 101). Mert gyakorta mondják és köztök kiáltják, fülem hallottára ilyképen beszéllek (RMK. II.40). Eskünee mindene hallottára [igy] (Göres: Máty. 6). Mindenek hallattara [igy] (Mel: SzJán. 223). Kiálta az én fülemb, az az en hallattomra (Kár: Bibl. II.115). Ezt pedig nékem sok jámbor hallottára ő maga beszéllette az borbély mas (Pázm: Kal. 314). Mindenek hallottara (Vás: CanCat. 614). Fülem hallattára (Czeg: Japh. 73). No már az emberek füle hallattára mond meg, ki adott kezembe, hogy nimen olneklvíl meg-öly emgem? (Hall: Hlist. II.294). Mindenek hallottára felkiálta (Mik: TörL. 130).

Hallatos: sonorus, clarus MA. laut tömend PPB. Te isteni nened mind e földön hallatos (Born: Ének. 168). Hogy hallatos szóval diesirjelek (PP: PaxA. 83).

Hallat: audire facio Kr. [hören lassen]. Mindent iol töt, síketekkel hallatot: omnia bene fecit, et surdos fecit audire (DöbrC. 367). Az hüt magát imátsággal hallattya (MA: Seult. 251).

Hallat-ik, hallattat-ik: [audior; gehört werden]. Nem hallattatott Canaanac földében (BécsiC. 104). Ez nem hallattatot, hogy ky vakon zyletőthnek zemeet meg nyssa (JordC. 660). Hallatik az trombitának ew zozatia (VirgC. 116. 300). Zoo hallatek Ramaba (DöbrC. 275). Zozat hallatek menyből (ÉrdyC. 348b). Enekleesy hallatanak (628). Szózat hallatéek magassagban: vox in Rama auditu est (Helt: UT. A4). Idegen istenek-neve ne hallattassé az ti szátokból: nomen externorum deorum non audietur ex ore vestro (MA: Bibl. I.69). Az kúrt-nee szava mindenit hallassé (4.112). Iszonyú jaj szók hallatnak a levegő-égből (Pázm: Préd. 6). Az otmány beszédek, és trágár szók ne-ís hallassanak fölök (615). Az emekdesben valo egyenetlen zönges eiel es nappal hallattatik (Lép: PThik. I.113). Barátok és jesusiták, a miut hallattott [igy] volt, infestáltattak (MonFrók. VIII.175). De nem használt ő nekik az hallattat ige (Szár: Cat. C.). Hallatik az angyalok trombitája (Land: ÚjSegits. II.172). De mikor hallatik életének vége csak egyet sem láttam, az ki megkönyv-znö (Thaly: VÉ. I.202). Az ő háznál se körül se belől nem hallattott se szók, se átok (Fal: NU. 300).

el-hallatik: ∞. Ez zozat el hallatik menyországba (VirgC. 115). Az egehez feldek veegheere el hallateek az ew zozattok (ÉrdyC. 343b). Az kiombó tvznek hangja, vagy zöngése, hatvan mért földüre es továbbis néha el hallatik (Lép: PThik. I.25).

Hallatlan: 1) inauditus C. MA. unerhört PPB. Ky vala hallatlan mind kezdetül fogza (VirgC. 57. Apost. 17). Hallatlan dolog, hogy az teve kötel légyen (Pázm: Kal. 703). Hallatlan esuda (Matkó: BCsák. 101). Szokatlan és majd hallatlan dolog (MonTME. V.242). Hallatlan és lehetetlen, hogy ennyit le terhet elviselhetem (MonOkm. VII.248). Im értettünk innmár a külső urakról s azoknak hallatlan martyromságokról (Thaly: Adal. I.19). Hallatlan régi írás, Haz. I.370. 2) Láttatlan hallatlan-

imperitus Com: Jan. 178. [unerfahren]. Hallatlan ébség volt ez (Boh: Lex. 119).

[Szólások]. Hallatlanná teszi: fingit ac si non audivisset Kr. Az mit halloc hallatlanná kell tennem (MA: Bibl. V. 10). Megsértette valaki téged? pillogatta halgasd-el, tedd hallatlanmá: laesit te quis? comivo (Com: Jan. 201). Az királyokat is hitetlenm és hallatlanm tevők (MónIME. III 295).

szó-hallatlan: [inobediens; ungehorsam]. E félragó szó-hallatlan királyra hozván, kezében adá annak (Megy: 63aj II.22).

Hallatlanság: inobediencia MA ungehorsam PPB.

Hallga. Ha, hallga: st PPl [pst].

Hallgat: 1) ausculto MA anmerken PPB. Engemett meg vala halgatnya (EhrC. 18). Hallgassad leniom (BécsiC. 4). Ha méhholod halgatnod, igazságot mondod empről te zéméled előt (17). Ez en zérető fiám, kibén iol kellett emmekem, őtet halgassatoc: ipsum audite (MünchC. 15). Nap estig lünlökdo zoham es halgatam artalmas beszedeke (VitéC. 34). Az főjedelm kezdé halgatny az w eneket (Vürc 17). Paranczola, hogi istennek igéiet vezetgessege halgatoak (51). Hallgassatok engemet (60). Ky halgathattya hwtet? quis potest enim audire? (JordC. 670). Vala ky nem halgatagya ty bezeotteket (852). Mykeppen enghemet, azt vgy halgassatok: sicut me auditis (716). Med ereuemet halgattyaak bezeodódet (ÉrdyC. 503). Hallgassat! hogy mond Sofonias erről, milyán higgyed, szól az nagy fővérségségről (RMK. 149). A ki engem halgat, meg nem szégyenül (Csúzi: Sjp. 352). Mit ér, ha asszonyom hat misét napjában halgat, le is tördül betegek házában (Orczy: KöltH. 191). **2)** [attendo, obedio, pertineo; gehorchen, angelihören]. Ew volvk yowve Nazarethben es vala halgathwam ewket: erat subtilus illis (ÉrdyC. 123b). Erdenseogh az ydőtől foghwa magyar orzaghoz halgatbot mynd ez ydeygen (ÉrdyC. 194b). Az mit Istvan kiral paranchyol, annak engedelmessék legyenek es ew hozzá halgassatok (RMNY. III.3). Hozza halgas az olvasashoz, ynteshez (Könyj: SzPál. 375). Ezeket a városokat a frigszörzéshe ezaszár önaganac jedzette vala, hogy Mátyás királyhoz ne halgatnáne (Helt: Krón. 132). Meg is paranchola hogy mindenee hozzá halgassuac (Tel: Evang. I.202b). Mind az nép, mely te hozzád halgat: omnis populus qui subiectus est tibi (MA: Bibl. I.78). A római pápához halgattak (Sím: 3Pál. 51). A némethz halgató méltóságos magyar reudek (Mónfrók. VIII.61). Kérdez nagy kívánsággal es reá halgat figyelmetessen; querit avidé, auscultatque attenté (Com: Jan. 154). Del fööl valo tartományok az indiai tergerre halgat: meridiana regio ad mare in diem vergit (Förro: Curt. 379). Ehez a püspökséghez halgató (Nyr. X.169). A ki Kristushoz halgat, felebarátyját maga elejbe álltoti, szívosen szeroti, szoros ügyiben elő-gyámolittya (Fál: NA. 160). Ehez a törvényhez sem akarunk halgatni (Fál: SzE. 556). Az állatok halgatnak a természethez (558). Tudod, nil rendet tartottam életemben, s melyly ódó halgat hajlandóságom (Fál: TÉ. 771). **3)** taceo, sileo, consileo C. still schweigen PPB. Hallgata: tacite C. Hallgatoc, szolastul megszünöm, vesztgelec: sileo MAI. Tsit patt! hallgass! hat! PPB. Jobb halgatni, mint sem rosszszól szólni: melius est tacere, quam male loqui PPB. Tamlyon egyebeknek dolgoyrol halgatny (Vürc. 139. ThewrC. 97). Ne halgasson a te szomed fénye (Hly: Préd. I.101). A magában való el-mondas esendes halgata való (Com: Jan. 156).

[Szólások]. Hallgat mint a tyúk a gyomban (Fál: Jegyz. 924). Tölle hallgatocok: aures meas illi dedi PPB. Nem akar vala a magyar királytól halgatni, a szokot adót is nem akaria vala meg adni (Helt: Krón. 134). Az szabad városok csak ő felségetül az főjedelemtül halgatnak (Ver: Verb. Szót. I). Fál hegygye el hallgatom: subsusculto C. Jó szorezeneuel tars,

mit halgatz füst alatt? Látom szeretődért folázkodásodat (FortSzer. K4). Engedetlen szolgálvaúl úri módon kezd banni es nolle velle is, kosul bakól a dobszó alá fog velünk hallgatatni (GKAT: Váls. 1661).

[Közmondások]. Halgass nyelvem, nem fáj fejem (Fál: UB. 592). A mely pap igen hallgató, ajtóállóvá teszák (Fál: Jegyz).

el-hallgat: 1) obiceo, reticeo C. dissimulo MA. stillschweigen PPB. [verschweigen]. Myre hatta el ezeket es elhalgatta az zent iras (CornC. 6). Egyyk sem halgataa el embereknek vasotsagosa byneket (ÉrdyC. 348). (Hogy a jók gonoszoktól szenevednek) az ysten elhallgattya es el zenyvedy (597). Nem zoala de myndel el halgat vala (616). Ngtok parancsolatját nem akarám elhallgatni (LevT. II.107). De ók eszt elhallgatam, elmenéneec: illi neglexerunt et abierunt (Helt: UT. T5). Az áitodon kolompozam, de elhallgatod (Hly: Préd. II.328). Éjten-éjdel, mikor a lövés ellhallgat, fényes tigrisbőrén Rákóci nem nyughat (Thaly: Adal. II.119). **2)** [ausculto; zuhören, anhören]. El-halगतi a szent jámbor feleségének siránkozását, es monda néki (Pázm: Préd. 95).

[Szólások]. Swketh ívlowkkel halgatnak myndeneketh el (LevT. I.168). Ha sykothseggel el halgatnak, istennek haragya zalkana ew reayok (ÉrdyC. 421b).

elhallgatás: abtinentia C. MA. reticentia, comiventia C. stillschweigung, verschwiegenheit PPB.

még-hallgat: exaudio C. [erhören]. Vr meghalgatta té onzollatokat (BécsiC. 16). Hallad le te fíledet es halgasmég (100. MünchC. 23). Ez zent diczeretet meg halgassatok áitatosagyal (Vürc 17). Meg halgata az vr isten az imatsagiba wtet (25). Kristus meg zokta meg halgatni az alzatossaknak imatsagát (77). Azt aloyttak, hog sok zolashm meg halgattassanak: putant quod in multo loquio suo exaudiantur (JordC. 369). Es gyonasat meghalगतya vala (DonC. 89). Az ur isten ez atyat meg halgata mynden ev kereseben (277). Kynyergoest tett es meghalगतatek (ÉrdyC. 513b). Ees engemeth meg halgata: exaudivit me (KulesC. 4). Nagy kegyelmessen halgass meg engem (Born: Ének. 290). Hallgad, halgasd meg az én beszéde-met: ausculte, audi sermonem meum (MA: Bibl. I.143). Minden törvényben a bírónak olynak kell lenni, a ki meghalगतassa a perlódotket (Vás: Igazs. I.157). Kicsoda a ki az ő halgas megét meg-nem másszoroztatná? (Mad: Evang. 400). Hogy értünk országul bíjtöltök s imádkoztok, istenes eselekedet, s legyen az ur isten ennek is jobban meghallगतója (RákGy: Lev. 277).

még-hallgatás: audientia, exauditio MA [das zuhören, erhören] PPB. Meghalगतasrol halakat admac (TelC. 132). Meg-hallगतásuac palottáin: auditorium (Helt: UT. o1)

[összve-hallgat]

összehallgatás: [consonantia; übereinstimmung]. Az ő engedelmessége között es az isten igazsága között egyenlőség es összehallगतas láttassé (MA: Tam. 713)

rēa-hallgat: ausculto, attendo C. [zuhören].

rēahallgatás: acousis PPl [das zuhören].

vesztég-hallgat: sileo, taceo, quiesco MA. obiceo PPB. still schweigen PPB. Haborsagotli zerezen auagy veztek halगतokat (Vürc. 139). Eén vezteeg halगतeek: taci (KozsthC. 127).

vesztég-hallगतas: silentium MA. das stillschweigen PPB. Christuac vesztég halगतásán meg nem tő-bolyodik (MA: Scult. 281).

Hallगतás: 1) auditio MA [das zuhören] das horen PPB. Azzonyallatnak gyonasának halगतasa (DonC. 196). Lé-gyotek figyelmetesek a halगतasban (Pázm: Préd. 23). Kérlek,

tegyetek szunyátuk a halgatásban (132). Csak holdtársad leg az halgatásnak tülekedet (Czecl: MM. 25). Az isten igéjének algatásában egybeszedett és figyelmetes lélekkel kell lenni (Ily: Préd. I.296). Prédikáció halgatás (Tof: Zsolt. 591). **2)** taciturnitas, silentium C. MA beschwiegenheit, das stillschweigen PPB. Sokakat az halgatás vezet el: Amyclas perdidit silentium (Deesi: Adag. 63). Az töb okokat halgatásban hadgyuk (Pázm: Kal. 36). Mind azok tsak türesek és halgatások ahözépest, a miút ki-mutattya haragját az utolsó ültetben (Pázm: réd. 13). Légyetek halgatásban (14). Az keresztýének vannak algatással (Zrínyi I.50).

mise-hallgatás: [auditus missae; das anhören der messe]. MA: Scult. 789).

Hallgató: **1)** auditor C. MA hörer PPB. Ev zolgaynak auat halgato (DomC. 103). A halgatóknac es tanuloknac tanrodasoc: subversio audientium (Mon: Apol. 3). Szunyáta halgatók (Mad: Evang. 201b). **2)** [testis; zeuge]. Az testamentom algatók (RMNy. II.93). Ott iktattuk ez vitezöl zemelioketh az zueban, az fülbéliok voltak halgatók (129). **3)** tacitus C. teens, taciturnus, silens MA der stillschweiger, verschwiegen PB. Hallgatóvá leszek: silens C. Hallgató ember: Accessa ma (Deesi: Adag. 36). Mintha ístemek kedvesbek volnanak halgatóbák, hogyssem a nyelvsek (Ily: Préd. II.230). Hallató légy, nem tsátsógó (Com: Vest. 102).

[Szólások]. Oly halgató miút az hügyó dísnzó: status taciturnior (Deesi: Adag. 286).

Hallgatóság: [taciturnitas; das schweigen, schweigsamkeit]. Te halgatóságod senkinec nem írt: taciturnitas tua nemini accomodatit (Com: Jan. 203. SzD: MVir. 111).

Hallgatóz-ik: **1)** [taceo; schweigen]. Hallgatózó, kevés eszedű: taciturnus (Com: Jan. 184). **2)** ausculto ad fores Kr. [orchen]. Halgatózva láb új hegyen mégyen (László: Petr. 3).

Hallgattat: [ad silentium compello; schweigen machen]. Is oly könnyen szoltathatsz az kövekkel, mely könnyen ő velek algattathatsz (Dóbn: Részegs. 22).

Hallhadsza: [audi; höre, hör' an]. Hálta es menbe meneli utau osztan hallhacza mit mondanac szt. Palnac (Tel: Evang. I.147). Mikor az sántát meg gyógyította volna, hallhacza miút monda szent Peter (II.19). Hallhadsza, mit ír az sídó íosef (Pázm: Kal. 43). Teoflactus halladsza (Pázm: LuthV. 335). De hallhacza [így] szent Crystostomust (Bal: CsIsk. 355). Hallhacza mit ír e dológról Luther Marton. (Lép: PTKk. 67). Hallhacza Vithakerust (Pós: Igazs. I.450). Hallhadsza Artemi! igazán beszélték (Fal: Const. 819).

Hallhatatlan: [inauditus; unerhört]. Te konzenvedeséd- nec hallhatatlan keserűségős voltat meg akartad mutatny NagyszC. 4). Hallhatatlan kenokal thegöd zomoretanak (CzechC. 2. 5). E dolog jollehet kezes zandec volna, demaga hallhatatlan (TelC. 3). Hywataa hozyaa ew ysmerő baratyt zolvau ez hallhatatlan dologról myt kellene temy (ÉrdyC. 571. 640). Oly hallhatatlan ken wala, ra uezny ees zewrnyw wala (ÉrsC. 509).

Hallhatatlanság: [inauditum quid; das unerhörte]. Chalkozyk az dolognak hallhatatlansagaan (ÉrdyC. 514).

Halló: audiens Kr. [hörer]. Kikkel hallóknak zivek hajtat- teek cristusnak zereheme (DomC. 43). Job egy látó bizonság- ak hümi, hogy nem mint sok hallónak (Deesi: Adag. 133). Fülét megillette és azzal azt hallóvá tőtte (MA: Tan. 1492).

látó-halló: [?]. Voltak bejárók is, Bónis F. magyarországi és Mihácz F. háromszéki látó-hallók (Monfrók VIII.294).

szó-halló: [oboediens; gehorsam]. Az mi fejedelmünk- nec engedgyúnc, szó hallóc legyúnc (MA: Scult. 1004). Néki jó szó

halló s jámbor szolgáló lenniék (Lászy: Krón. 211). Szó-hallo engedelmosság (Megy: 3.laj. II.62). Csigázzák a lovakat miú meg-szólódülnek, szó hallókká lésznek (Megy: 6.laj. II.25. Ker: Préd. 153).

Hallogat: [frequenter audio; wiederholt hören]. Csoda híreket hallogatok (Levt. II.125). Mind ilyen gonosz és keser- ves híreket hallogatunk (117). Hallogattam basik udvarából, sőt miú igen kezdék spargáni hírfül, hogy Erdélyre kellene menni haddal (ÉrdTörtAd. II.159). Hallogattam egyet is mást is fölébe, hogy lakadalmakban így s amúgy, több etéle (Huz. I. 215).

el-hallogat: dissimulo NémGl. 131.

Hallomás: **1)** auditus Ver. MA. das hören, gehör PPB. Sykoteknek hallomast, nemaknak agyon zolast (EhrC. 28). E hódok bynős mind a hallomast mind az ihlest elméibe rekezte (NagyszC. 165). El-vőtte hallomásút [síkkotté tette] (Mad: Evang. 259). A hallomás által értjük egy mást (Fal: BE. 571). **2)** auditio Ver. MA. [das hörensagen, gericht]. Hallomást mon- dani: audita nunciare PPB. Mendence, kie hallottac te hallom- asodat: omnes, qui audierunt auditionem tuam (BécsiC. 263). Hallomas zeren; audiendo (JordC. 858). Vram hallom te hallom- asodat es feleek: audivi auditionem tuam et timi (DóbrC. 219). Ky melleo hallomast monó, hogy larom extendős gyermek el karhozot (ÉrdyC. 556b). Hallomast tybytetem hazug bezedek- el es vygiorgo mondasokal (VirC. 4). Genez hallomasoktvl nem feel: auditione mala non timebit (KulesC. 186). Hallomaa- s szerint (Sylv: UT. I.162). Nem használt ünckie a beszéd hallom- ása: non profuit illis sermo auditis (Helt: UT. Gz. 7). Csak a tszta hallomasnak ninesen ereje: simpliciter auditui locus dari non solet (Ver: Verb. 296). Nem hallomast, hanem maga szem-ével látot dolgot ír és beszéll (Pós: Igazs. I.183). Az mely dolgot hallomast írtam az tatár lám felül, abban nines semmi (MonOkm. XXIII. 493). Midőn ötet hallomásra hitta [audientia] (Ily: Préd. II.522). Kit bizony én nem tudok, hanem csak köz- hallomast írok nagyságodnak (MonOkm. XIX.92). Látszat dolgot szólok, nem hallomast (Thaly: Adal. I.158).

Hallomatos: [quod auditur, sensibilis auditui; vernehmbar, hörbar, laut]. Es meg kerülöm vram az te oltarodat, hog hallomatosu tegem az hala adasnac szauat (Szék: Zsolt. 23).

Hallott: **1)** auditus Kr. [gehört]. Hallotta tegyetek w dycheretenek zawath: auditum facite vocem laudis ejus (KulesC. 153). **2)** [qui auditiv; wer gehört hat]. Kinec en nem eliac hallot, hanem vgiám látot bizonságba vagioc (Balassa: Comp. 1).

látott-hallott: polytropus, expertus NA. erfahren PPB. Ily igen látott hallott emberek vattok ám ti (Bal: CsIsk. 34 Com: Jan. 66). Régi látott hallott vitezékből állott e vallyon az a sereg? (Zrínyi II.176). Látotthallott ifjú (CorpGram. 174). Régi látot hallot, véren fölt vitez hadnagy (MNYil: Zsolt. 7).

látotthallottság: [experientia; erfahrung]. Az idő látot hallottségót és eszessegget hoz (Pág: Serk. 801. Megy: Dial. 17).

HÁLÓ: rete MA. netz, fischergarn PPB. Szívnek hálója: praecordia MA. tela cordis MA. pericardium; herzhäuslein, herzhäutlein PPB. Szemes mint a háló: reticulatus C. Kiter- íeztem ő reitacio en halomat: expandum super eos rete meum (BécsiC. 190). Embereket ő varsziaba vonta es ő hálóiba gúttóttó (271). Nepek azon vezedelembé zezegtettek, kit főt- tek volt azon haloba, kit el reitettek volt (DóbrC. 25). Engömét gúrlosagos halgatógath atte halobban be vontat (NagyszC. 65). Simon Pető Andrassal mossa uala hálóiat (DebrC. 3. PeerC. 24). Erdegnék haloyaban egyt emnen magat (ÉrdyC. 329). Lata ket atyátnak vetven helyokat az tengherben: vidit duos fratres mittentes rete in mare (JordC. 364). Chinaly rosteltis értzből, olyant mint egy háló: craticulam in modum retis

ameam (Helt: Bibl. I. Pp). Ez papnae halójából, és amae pilésses peszseréből veheti észébe (Helt: Hál. 60). Ő álnok hálója ottan elterőle, jéhis fő halakat véle megkerőle (Tin. 278). A kalmarisz a satan halója es lepe (Mel: SzJán. 435). Az satanne leg erősb halója és foga lepe az kuzdagsz (Börn: Préd. 397). Jóbbann halóban kezde, és beis kötélözöd magadat (Bal: CsIsk. 413). Varsa vagy háló (Szathm: Dom. 167). A szívne hálói, hártái (Com: Jan. 52). Két kézzel vonó hálóval halász (81). Az ablakon, ablae fán, háló formán csinált vas rostélyokon avagy gátorokon kinéz (106). Mikor kihúzzák a halot (Hly: Préd. II.56).

[Szólások]. Ihon a nagy görömba ember a maga hálójában akad (GKat: Vált. I.165). Az mérges irigyek azt munkálótták alattomban; viszont mint éjtsék halóban (Thaly: Adal. II.287). Hálóba keríteni valakit (Deesi: Adag. 29). A vadakat hálóra hajtattya (Gyöngy: Cup. 2). Nehéz a ravaszt hálóra keríteni (Kisy: Adag. 190). Ha Ladányit az hálóra keríthető, bizony soknál inkább akarunk (RékGy: Lev. 76). Nem jó helyen vetette meg hálóját (SzD: MVir. 29). Szokatlan és majd hallatlan dolog is amaz magyar mondás szerint: hálót előtt halat fogni, avagy megfogatlant melyeszteni (MonTME. V.212).

fogoly-háló: [excipula ad perditionem capiendas; rebhuhgarn] (Gér: KárCs. IV.445).

főkötő-háló: reticulum; haube Nom. 19.

fűrj-háló, fűrjésző-háló: [excipula ad coturnices capiendas; wachtelgarn]. Fűrjésző háló (Kár: Élet. II.131).

[Szólások]. Apád szinte így járt volna, ha fel nem szőtte volna a fűr hálót és más földre nem ment volna lakni (Helt: Mes. 365).

halfogó-háló: reticulum PPBL. [netz] (Com: Jan. 80. Radv: Csad. II.117).

halász-háló, halászó-háló: rete piscatorium SK. [fischer netz]. Halászó háló (Nán: SzTirk. 653).

kétközi-háló: verriculum; zuggarn Nom. 77.

les-háló: excipula, indago C fanggarn PPB.

madarász-háló: cassis C. rete; vogelgarn PPB.

merítő-háló. Merítő háló; hamen, fimer Com: Orb. 103.

nyúl-háló: [excipula ad lepores capiendas; hasenfal] Kegelmetek engedőlelkj az nyulhalokat, vadmekől igen zerkösök magunk (RMNy. II.332).

pók-háló: tela araneorum MA spinnenweben PPB. [spin nenweben]. Pókháló palatczkom az szegen bélepte (Thaly: YÉ. I.219).

[Szólások]. Pókhálóesinálás (Pázm: Préd. 313). Pók hálószerűs (332). Kr. t. Pókháló szőlőzöl káromkodásnak palástolására (Matkó: BCSák. 110).

pókhálósz: araneosus MA omer spinnenweben gleich PPB Kézny lepandékek lárnak, azok szereznek a nélkül alatt pók halott és ideben a pokkhalóban meg terem a mely, az fel nevelkedik, fel megyen éppen a kasnak czézeiben és ott ezíniel magának fészket. A pókhalós fészket ott magunk ezíniel (ÖrvK. 69).

[pókhálósz]

be-pókhálósz: itelis araneorum obduco; mit spinnenweben überziehen

[Szólások]. Az be-pókhálósz ott sebot ne akarja fel (Madról. XV.58).

szak-háló: rete angulum protensum habens Otr: OrigHum. II.279. Hal fogó hálóval, és gyalommal, szákhálóval, tapogatóval halász (Com: Jan. 81).

szűnyog-háló: conopseum C. zelt PPB. Holophernes nyugarcz vala az ő ágján szűnyog háló alatt, melyet bársomnyal, arannyal és drága kőneccel elegy szőttec vala (Kár: Bibl. I.495. Com: Jan. 113. Dial. 32).

vad-háló: cassis Nom. 2 123. [jüegergarn]. (Gér: KárCs. IV. 118).

vadász-háló: indago, plaga C. MA. cassis PPBL. jüegergarn PPB. Vadász-halók: retia venatoria PPBL. A nőstény szarvas a vadász hálóban, törben esic (Com: Jan. 89. GyöngyD: Cup. 593).

vadászhálócska: cassiculus C.

Hálócska: reticulum C. MA. netzlein PPB. A madarkákat hálóskaikkal (reticulis) meg-lepi, meg-borította (Com: Jan. 81). Madár-fogó hálócška (Zrínyi II.110).

Hálól: 1) obretio, irretio MA. ins garn bekomen, verstricken PPB. Te vag oka, hog ellen nag banatba veződelemba halóztatone (TelC. 218). 2) [dissimulo; maskiren]. Miert haloya es titkolya el (Gyarn: Fel. 190). Arius, mikor sok esaládsággal hálóná és búnesgetné tévelygésit, az alexandriai püspök könyörge az istennek (Pázm: Kal. 191). Talám azzalis hálótták dolgokat, hogy rómaiak s nem sílők vadúnak, a kik urunk meg-félék (682). B a nyilvávaló hazugságokat csak hazugsággal hálólya (Pázm: LuthV. 188). Erre felely, ne halóly (Matkó: BCSák. 395).

be-hálól: obretio C. [ins netz ziehen, umstricken]. A gonosz az ő bünéuel be halólya magát: peccatum virtum inquam involvet laqueis (SalMárk. H3). Hogy az igazságot be halólassad e kereszt fűszszal (Dáv: VJóp. 177). Efele kereszt fűszszal akariac végeket tanasztani, hogy a szegény egygyűnek-ne szűneket le halólassac (Vallást. M2). Halólos vetekkel behálóztatott bünös (Hly: Préd. II.480).

el-hálól: 1) irretio, obretio MA. verstricken PPB. 2) occulto MA [dissimulo; bemüenteln] verbergen PPB. Az ő vétket ezal el halólyac, anagy tanol tapogassac (Börn: Préd. 81). Magok érvén mulokságokat, palástolták, rejtegettek és az neenyére lehetett, el is hálótták tanításokat (Pázm: Kal. 271). A szent lélek czélyiát, tetözését el-hálólyák, tekerik, palástolják (Matkó: BCSák. 217). Hogy azt ne gondolná valaki, hogy csak el akarunk hálólyni ezzel az ő tévelygéseknek el-szám hályszával arra az ő kérdésekre való feleletemet (Tas: Fouk. 85).

ki-hálól: [laqueis se solvere; sich aus der falle losmachen]. Ki tudja magát hálólyni (Kisy: Adag. 367).

környül-hálól: circumretio C. [umgarnen, umstricken].

mög-hálól: obretio, irretio MA. verstricken, im garn oder netz fangen PPB.

Hálólás: obvelatio, involutio Kr. [praesertio, simulatio bemüenteln]. Az sz doctorok, oly nyilván, fűdözgetés és hálólyés nélkül újak, hogy az angyazentegyház tradiciót bücsüllettel vonniak (Pázm: Kal. 196). E volt az ő palástolások, hálólások, takargatások (Bal: CsIsk. 116).

Halós: reticulatus MA. retiosus, laqueosus Otr: OrigHum. II.256. wie ein netz gemacht PPB. Halós főkötő; plagula, reticulum MA.

Hálóz:

el-hálóz: [occulto, dissimulo; bemüenteln]. Mint hogy bizonyost az papasac ezzel az egy palástal halozzac el az ő sz

zonyu tenyegeseket (ÉszfT: IgAny. 95). El-hálózván az ő lelki nyaságát (MHeg: Töszl. II.6).

mög-hálóz: obrotio, irrotio MA. verstricken, im garn oder etz fangen PPB.

Hálózás: [praescriptio, simulatio; bemäntelung] Az hittől aló szakadásnak vétke oly igen ezegetes, hogy semmi halozásul el-nem titkolhatni (JesTtk. 69).

Hálózat: opus reticulatum Kr. [netzwerk] (Küldi: Bibl. 351 II. Reg. 7. 17).

HALOM (Kuhalm * 1234. Holm 1370. 1432. Mohyholma 1075. Ielinhalmu 1124. Heyouholmu 1211. holmu, locus metallicus 1228. zinár; Saturholmu, Zeumholmu, Zeguholmu, Anonymi Kuhaltum 1228. Zigholm 1216. Seegholm 1217. holm 1234. 1297. 1345. zinár; holom 1257. 1283. Ketholm * 1158. Feketewholan 1265. 269. holmuh 1299. Nyr. VII.218. vö. IX.103. 105.; collis C. monticulus MA. hügel PPB. Locus, qui mogo-halom vocatur 257. (Wenzel VII.475). Ad folyó vyzett nyomatok, főzekre hegyett s halmot (EhrC. 140). Minden birodalmunk, minden halmonk ezeméled előt vadnak (BécsiC. 14). Minden völgy betöltötte, es minden hegy es halom alaztatit (MünchC. 113). Az halmokról keentem megh ewteth (JordC. 168). Tizen öggyed napon nynden heegyek, halmok es tölteesök le olvadnak (ÉrdyC. 1. KüicsC. 151). Halmot testekben hortae (Göres: Mátý. 102). ezite az halombelieket (Helt: Krón. 96). A te eslekedeted nicsoda sok búneid halmához képpet? (Czegl: MM. Előb. 4). halom, donib (Com: Vest. 123). Ágyúzó halmokat az hol kell meljünk (Könyi: HRom. 104).

[Szólások]. Halál gazdagokat, szegény kapásokat mind egy aomba vágja (Kisv: Adag. 145). Mindenütt közöttük ez t a sibongás, hogy jñ anyyi török, hogy öket egy hamba oga vázni (Monlók XV.317). Halomba vágja azt a népet (RákF: Lev. I.68).

holttest-halom: cadaverum acervus; leichenhügel] (Zrínyi 4). Ússzon palotája vérben es holt testhalmokkal teljék udvara (Fal: Const. 833).

Halmocs: [parvus collis; kleiner hügel]. Monticulus hulmuh 299. (Nyr. VII.218).

Halmocska: colliculus C. MA. bühelein, hügelein, klein rhabener ort PPB. (CsomaC. 35. Kár: Bibl. I.630). Sok kenyekeket gyüntenek halmocskában (Kem: Élet. 102).

Halmos: tumulus, colliculus obsitus MA. colles habens Dtr: OrigHung. II.223. hügelicht, ungleich PPB. Holmos (helynév Szlavoniában) 1220. 1251. Holmos-sziget, insula prope Kaniam 1275. (Czinár).

Halmoz: congero, acervo, cumulo SI. (hänfen, anhäufen). Halmozott szekér (Fal: Jegyz. 934). Erdő, amit nevel, víz nüt állpálhatott, hosszú táblájára halmozva rakatott (Orczy: KöstH. 139).

HALOVÁNY, HALVÁNY, HALAVÁNY (halvan KDebr. 1619. D halvány Zrínyi I.33). **1)** [infirmitas; schwach]. My nemew halovan erőfők vagon, hogy egy leant meg nem jaythattok (ÉrdyC. 550). Nem lezón oth geerbe embör, sem anta, sem önká sem öz, sem halován, sem örta, sem öztöveer testü, sem igón köveer (SándC. 8). **2)** pallidus, subpallidus, subluridus, larvalis; halovány színü: helvus, helvibus, abidus, morbidus, pallidus MA. verdorret, siech, kränklich, bleich. schwarzgelb PPB. Halovány színü vagyok: palleo; halovány színü leszek: pallesco MA. Halovány sárga színü (Com: Jan. 64). Halovány színü lo (Hly: Préd. II.334).

Haloványít: [pallidum facio; blass machen]. Mi haloványít, ha nem az irtózás es félelem? (Fal: BE. 572).

mög-haloványít: ~ (Pázm: Préd. 808. Kr.)

(Haloványod-ik)

mög-haloványodik: [pallesco; blass werden, erblassen]. Pázm: Préd. 1162. Kr. Zrínyi I.128. Mihólyt akad anyyának szemében, meg-kezd halványodni az mindgyárt színeben (Gyöngy-D: Cnp. 629).

Haloványos: subpallidus, subluridus Kr. [etwas blass]. Haloványos szímet ortzánkra ne végyünk (Könyi: HRom. 58).

HALVÁNY: [?] Memyi különböző vizek, ezek halványokban állapodnak, azok forrásokból szőlőkécselmek (RendÉl. B).

1. HÁLYOG, HÁLYAG: **1)** albugo, lema C. glaucoma MA. pterygium; augenstaar, grauer fleck im ange PPB. Azonul el hllanak az halyagok ew zemeről nynt az hal hegy (ÉrdyC. 206b). A szemec halyagát, őszne gyült fakadkár el ví (Mel: Herb. 69. 13). Vid el korcc az régi halyagnae mohat vilagettasodnae fenyenel (Pécsi: Ágost. 141). Halyag fogá be az én szememet (Kár: Bibl. I.479. Land; FjSégits. I.19). **2)** Épének hájoga: folliculus felleis; gallenbläslein Nom. 15 (Vö. HÓLYAG).

bor-hályog

[Szólások]. Talám a bor-hályog fogta bé a jesuita szemét (Czegl: Japh. 230). Kár hogy az bor halyog el fogta latasod (Petki: Virt. 11).

farkas-hályog: suffusio PPB. cataracta, suffusio oculi; zühe materie, so sich inwendig in den augen sammet PPB (BákGy: Lev. 116).

fejér-hályog: glaucoma Nom. 347. [grauer staar]. A feyer halyok le esek ő zemeről (DebrC. 155).

Hályogos, hályagos: [staurüugig, mit einem staar behaftet]. Hályogos szemü: glaucomatiens MA. Mert egy se irtulyon elő azkba, aki halygos szemü: nec accidet ad ministerium ejus albuginem habens in oculo (Helt: Bibl. I. II). Szeméd hálygos leand (Börn: Préd. 550. Börn: Evang. III.400). Néki meggyógyítá halygos szemét (RMK. IV.176. Radv: Csul. HES0). Igen ió az halyagos szem ellen (Mel: Herb. 96).

2. HÁLYOG, HÁLYAG: Halyag fa: staphis C. staphys, mux vesicaria MA. [pimpernussbaum]. Halyagfa: pistacia; pimpermüsslein Mel: Herb. 15. Kalakocz fából vagy halyag fából puska vesztő tarcz, es annak gyöngyötis puska fiában (OrvK. 90). Az halyagnak a magvát törd meg es gyurd azt kenyir bellen es hánd azt a halaknak (93).

1. HÁM: helcium, epirhedium, averta MA. helcium Nom. 47. pferdegeschärr, vöndergezeng PPB. Hámba való: equus jugalis; hámba való istráng: funis aurigarius PP. Hámából, járomból ki-fogom: dejuo PPB. Hagiom az sarga loat fekestul hamostul (RMNy. II.362). A vad számárnak az ő kőteleit es hámiat el öldozta (Mel: Jób. 95). Három lovat, egy kocsit, a mellé hamot feket adta (Burla: Krón. 119). Az hámok széyes bőrből nagy csattosok voltak (Monlók XI.387). Az kocsit, hámokat késztesd (MonOkm. XXIV.142). A szekeres lovak, melyek nem vonják a hámot, ha a kocsis meg nem ríjaszta (PP: PaxA. 394). Czifra lektika, rezes hám (Thaly: VÉ. I.47). Hámba fog (359).

[Szólások]. Magát hámaban fogván kéméltelenül gyorsulodik (Fal: NE. 26). Mikor feleségek, leányok ki lépik az hámából, elég meutségek leszen (Pázm: Kal. 206). A proctor is olyan ördege hámára vonszon (Helt: Hál. 136). Had irion az, á ki ördege hámára vonszon (Helt: Mes. 261). Az törce hámát vonni meg szoktat (BFaz: Castr. B).

[Közmondások]. Kicsin esikó nagy derestül hámot vonni tanúl restül (Kisv: Adag. 3). Sok jó ló a hámban megszárnd (44).

elő-hám. Elő-hám, szűgyelő: averta PFB.

far-hám: postilena C. schwanzriemen Com; Orb. 168. Far-mating, furbám: postilena PFB. Farhám ístráng (TörtT. XVIII. 237). Farhám (257).

farhámos. Az summúra négy lóra való farhámos hámat szeszámot hozzatok (MonIME III 98).

kendőr-hám: [helcium cannabium; pferdegeshirr aus hauf-stricken] Kender hám, kender kötő-fék (VeetTrans. 22). Felső kősi, kenderhám, nemeseber szűrdelmány (Fal; Jegyz. 923).

szél-hám: helcium laterale [?] Kr.

[Szótlások]. A felhőkön nyargalóznak, szélhámmal járnak (Fal; NU. 349).

szélhámos: [extremus; extrem?] Az ecclesia itt is két szélhámos eretnakséget meg vetvén, azt tanítja (Pázm: Kal. 1766. 831. Kr. Fal; Jegyz. 935). Az esudák dolgában közép úton kel járnunk, hogy két szélhámos tévelygéstől magunkat mególtalmazzassuk (Pázm: Kal. 641).

szűgy-hám: avertae C. helcium MA. [sichle].

vonó-hám: helcium C. [zuggeschirr].

Hámaeska: [helcium parvum; kleines zuggeschirr]. Addig simogatják az újú lovaszkát, míg nyakában vetik a kúzó hámaeskát (Könyi; IIIton. 153).

Hámatlan: edrenis Kr. [ohne geschirr]. Nyugotról nap kelet felé kergettek a hámatlan szelek által (Fal; TÉ. 641).

Hámos: subjugalis, subjugis MA. [zum zuge abgerichtet]. Hámos ló: dextrari C. helciarus equus, jugalis equus MA. Hámos kancza (Thaly; VÉ. 1317). Deáksga s esze is lett volna, de hímjába való emberek a jó hat hámos ló, ha kocsisu más hozzája való (Huz. II.54).

[2. HÁM: cortex; rinde].

Hámlik (*hámol* Mel; Herb. 101. Deesi; Adag. 287): corticum, cutem exuo; sich schälen PFB. Ezen mézes succussa a pomagránátnac az hámol szárat meg gyógyítja (Mel; Herb. 5). A gyermekeket igen jó benne fereszteti, a kikecc a bőrcé hámol (191). Ha az fa hámlik (Lipp; Cal. 35). Hámlik a hársfa (Fal; Const. 213).

[Közmondások]. Ackoron kel az hársut hamtani, mikoron hámlie (Helt; Krón. 209). Mikor hamlik a hárs, akkor kel ötöt hamtani (Helt; Mes. 175). Addig hámez az hársfát, a míg hámol (Deesi; Adag. 287). Addig hámez az hárs fát míg hámlik (292. Kisy; Adag. 310).

lő-hámlik: ∞ A fának léja és hártái le-hámliknak (Com; Jan. 21).

föl-hámlik: ∞ Az nagy veresegeből mynd föl hamlot valla az bewre (ÉrdyC. 561). A bőrcel is valami csuszszolás miatt föl hamlot (Helt; Mes. 170). Nyaka az ökömek föl hamolt és föl czumozót (358). Föl-hámlik a hátom a verés miatt; corium togatur de tergo meo PFB.

Hámolás: [das schälen]. Hámolását az tőnc, korpás fejet meg gyógyítja (Mel; Herb. 37).

bőr-hámolás. Bőrhámolás, korpázás: porrigo PF. Bőr ham last és rihot, sőtört meggyógyit (Mel; Herb. 13).

[Hámol, hímél-hámol]

hímélés-hámolás: [circutio; umschweife]. Minden hímélés hámolás nélkül meg vallyák, hogy az első conciliumok tiszták (Pázm: Kal. 176). [Vö. hímezés-hámolás].

Hámoz: decortico MA. minden abschälen PFB. Az vristen, ky a gonozbol is myndecoron yoth hámoz, igazu engedi a gonossagot ez vilagon azokból tetehye, kyknek zabad akaratot adot (WeszprC. 26). Cipót esmet hámoz (Temesv; Béla. 25). Szolga rend s darabant az ni kenyereviket ne hámozza (TörtT. XI. 175). Saláta ezikória gyökérből: hámozd szépen meg, a füssát hánd ki (TörtT. 1579). Hámozot kenier: panis repurgatus (Érasz; Érk. 33). Kenieret hámozni: panem decorticare (37). A többiis egy-más után ugyan azon hazugságot hámozza (Pós: Igazs. 1415).

híméz-hámoz: [circutioe uter; umschweife machen]. Kees szo kell az igazsagac ki mondasara, de az kie ezeckel ellenkeznek, soe képpen híméize hámozza (Born; Préd. 465. 85). A fejedelmec mellé veti magát minden varga fölt és ot híméz hámoz, hízekődie, fandyoly (Helt; Mes. 192). Híméznek hámoznak az kősség előtt az praedikatorok (Pázm: Kal. 429). Summit az tudományban ne híméize hámozzanc (Zvon; Post. 152). It atümfia, vagy hímézem, vagy hámozom a dolgot, de bizon hazugságban maradtál (Bal; CsIsk. 113). Klmetek híméz hámoz írásában (MonIME. 1415). Az igaz mondásról szólván, még a fejedelmek fileikbe sem tér be, hanem híméize hámozva (Fal; NU. 353). [Vö. hímélés-hámolás, iméz-ámoz].

hímezés-hámozás: [circutio; umschweife]. Minden hímezés hámzás nélkül: simpliciter, sine ullo quaesito colore (Pázm: Kal. 1766. 186. Kr. Com; Jan. 204. Toh; Vigaszt. 277).

ki-hámoz: [infero; tolgern, schliessen]. Ezöket mongia bölcseségről zeut lelök, kiből ki hámoztatik, hogy dragulatosb a szeretettel (DebrC. 211). Mind ez följel megh irt keresdöglö ki hámoztatott: ex praemissis obicidari possumus (ThC. 77).

lő-hámoz: decortico SI. [abschälen]. A felkészült piaczon a felhámzott sugárfaikon nyereségért mászkálnak (Fal; NA. 239).

még-hámoz: decortico C. [abschälen]. En fügemet meghámozta: ficum meum decorticavit (BécsiC. 203). Bőrcel borított szepetekben meghámozván elhozták az fejer cipót (MonIrk XI.333). Meg-hámtya, hámozza, bőrit-le-vonsza (Com; Jan. 191). A salátának torziját előbb szépen meghámozzák (Lipp; PKert. II.215). Látod e azt a meghámzott sugár fát (Fal; TÉ. 709).

Hámozás, hámzás: decorticiatio C. das schälen, abschälung der rinden PFB.

Hämt, hánt: excortio MA. decortico, glubo; abschälen PFB. Biblos: égyptomi nád, melyből papírosat hántottak PFB. Jacob von zold nyár, mogyoro és gesztenye vesszőt es feier vonasokat hánta rayta: ex parte decorticavit eas (Helt; Bibl. 104). Az halac hójoktól meg vakartatnac, hántattatnac (Com; Jan. 83). Hántott torst (HálPl. 57).

[Szótlások]. Chac a kőrgét hántya e a törnemec (Tel; Évang. 1302).

[Közmondások]. Mikor hamlik a hárs, akkor kel ötöt hamtani (Helt; Mes. 175. Helt; Krón. 209). Addig hámez az hársfát, a míg hámol (Deesi; Adag. 287. 292).

el-hánt: ∞ A gyümölcsnek burkojat [burkját] el vesse, el-hántsa: putamen amygdal (Com; Jan. 23).

lő-hánt: ∞ (Káldi; Bibl. Sap. 13. 11. Kr.) A dió-fának belső hóját hántes le (PF; PaxC. 278).

még-hánt: desquammo, glubo, delibro C. [abschälen]. Az én fügefumot meghántá: ficum meum decorticavit (MA; Bibl. II.182). Az palota vagy szün előtt egy meghántott fényőfa föl volt állítva (MonIrk XI.389). Az f adóssát meg-hányzza, meghámtya, hámozza, bőrit le-vonsza (Com; Jan. 191).

Hántó

mégze-hántó: decorticator arborum PF. welcher käume schält PFB

3. HÁM: [princeps Tatarorum; chan]. Az mely tatár hámnak adták az hámságot az igen jóakarója (RákGy: Lev. 233). Tatár hám (Thaly: VE. I.157). Elöl járók, chámok, fejedelmek (Orczy: KöltSz. 9).

HAMAR (*hammar* Helt: Krón. I. 14. 88. 92b. Helt: Mes. 50. Helt: UT. 01): **1)** *propertus* C. [eilend, eilfertig] Hamar beszéd: *oratio* *celeris: hamar tanács, hamar gondolás valaki ellen: *calida consilia: hamar elme: *agitator animus, *astus: haragos, hamar poró ifjú: *juvenis* *calidus animis PPB. *Hamar poró: *celer*, *praeceps*: *schnell*, *geschwind* PPB. Zent. Ferenc hamar *varasual frater* Bernaldhoz fordola (EhrC. 10). Mykeepen hamar nyak hatalmasnak kezeiben, ezon keepen ky yzfeznek fyay (CzechC. 56). Ada a királynac ket ieles hammar iont (Helt: Krón. 92b). Ifiak, szépe hamaroc és gyorsoc (Helt: Mes. 64). Lazamac hamar halalarol (Born: Préd. 388). Hamarnak monga ez utolso üdöt (Mel: SzJán. 8). Ewle egy hamar porozkara (Pont. 248). Az ló az fordulásban gyors hamar légyen (MesésK. 22). Vmabul az Duman ismeg hamar vta leszen mind eddig (Zvon: Osiand. C3). Az kérésben hamaroc és gondolatlanoc (Prág: Sörk. 445). Hamar hír lón: *velox fama* percrebrauit (Káldi: Bibl. 332). Két hamaratut kellett egymásután ünagyságához teméink (Nyr. XIV.515). **2)** *properatim*, *volubiliter*, *cito*, *propediem* C. *festinat*, *subito* MA. *celeriter* PPL. *geschwind* PPB. [schuell]. Hamar fergesedő gyümölcs: *fructus obnoxius* *vermiculationi: ha meg-kell lenni, legyen hamar: *celeritas* in malis *optimo* PPB. A fige fa legottan megaza, es a taneituaőoc ündalkodanac monduan: miköppen meg aza of hamar? (MünchC. 52). Nicor be ment volna a kiralfhoz sietelnel, legottan kere monduan: akarom, hamaran aggand nekem lanos baptistanac feiet (82). Hamar el yewók: *venio cito* (JordC. 930). Yghen hamar lova hataara ylwéen (ÉrdyC. 509). Be vetek az háló es ezak ilen hamar fel nem vonhatták vala, az nag sok haltul (Sylv: UT. I.159). No hamar Al Vintzbe Frater György be szálla (Helt: Canc. 75). Hamar sietne (Born: Préd. 77). Neha hamar, neha igen lassan iar vala: *citus modo*, *modo tardus* *incessans* (Decsi: SallC. 12). Ez féle ember czelezapo, maga hinyo, hamar tanól, hamar el felelyi, nagy ehető (Cis. F4). Az bñnek boesnatyára pedig, ottan hamar feltamudása után ada hatalmat (Pázm: Kal. 138. 556). Sebesi Miklóst kellett igen postán küldenünk az cardinálhoz; kérélek, ödesem, ott meg ne késeled, mehessen hamar el (RákGy: Lev. 40). Ezek a letz-kék a példaktól erőt kapar, tsuda-hamar el-tuszamitnyák (az úrfit) a tilalmasra (Fal: NU. 261). **3)** Nyúl *hamarja: nyúl lábának csuklójában egy kis esont vagy inas hús; némellyik meg szokta enni, hogy jó futó lehessen (e manuscriptis Vályváni) Kr. Hogy nagy vala lova Masistinsnak, a hamarját lóni találák annak; a ló a seb miatt eltántorodék (Cserényi: PersF., RMK. I.356).

[Szólások]. Ez egy dolgon gyótródóm, hogy az vensegnek az hamarian letemben sokáig az te jóvoltoddal nem elhetek: *hoc uno torqueor, quod praecipiti senectute diu trui tua bonitate non possum* (Forró: Curt. 304). Hamar m ű: *Glanci ars* (Decsi: Adag. 149. Tolt: Vigaszt. 13). Hamar id űn: *brevi*, *propediem* Kr. Ez frater egied igen hamar idwn iuta nag isteni gondolatnak malazyara (VirgC. 88). Cassander most the szerelmednel vagon, auagy hamar id űn oda varattatc (Zvon: Osiand. C3). Hamar id űn megüzette (MA: Seult 1076). Ezt iron, remensegen lenen, hogy hamar id űn hozzád mehetec (EszT: IgAny. 468). Hamar üd űn valo el-távozása (GKat: Titk. 819). Hamar id űn ő hozzá haladjak (PhilFl. 98). Az kiraly abbol az helbél hamar id űd alat el mégyen (Lép: PTK. II.65). Kezdygynk chak icy bámi az evangelistákkal, hamarnapon szép kis pogányág kerekedik az keresztyénségből (Pázm: Kal. 689. Megy: 3Jaj. II.35). Vastag reménységgel biztatta, hogy hamarnapján minden adósságról tészon (Fal: NU. 282).

[Közmondások]. Kedves napok hamar folynak: **rara hora, brevis mora* PPB. Nem mondhatom ezeket a predikációkat hamar műnek, mely hammas szokott lenni (Pázm: Préd. 44).

csak-hamar: Minemű dolgoknak szükség legen csak hamar meg lenni (Mel: SzJán. 2. Agond. 42). Rákóczi Ferenc csakhamar attyának fejedelemsége előledin megholt vala (Szal: Krón. 84).

Hamarabb, hamarb, hamarébb (*hamarabb* Zrínyi I.19): **1)** [velociter; schneller, behender, eilender]. (A lovak) hamarbac esti farkasnal; *velocius lupis vespertinis* (BécsiC. 270). Az en életem napiai hamarábbaka es kőniebbe lőnek a szóuőnek az ő vetélőiebe valo czámél (Mel: Jób. 17). **2)** *ocius*, *citius* Kr. [schnell, früher, geschwinder]. *Hamarébb végez hamar: *adjicitur celeritati* PPB. Akara vronk az ev fel tamadasat elvezer meg életeny azzonyallatoknak, hog hamar ky hyrdetteseek (ComC. 114). Mentől hamarébb jöjjon (LevT. II.255). Minden betegséget hamarab gyogyit (Mel: Herb. 67). Hogy hamarab az községnek szemeket el hitetneec (Mon: Kép. 124b). Hogy az te itéletedet annál hamarébb meg mutatád (Kár: Bibl. I.461). Hogy hamarébb el-kelleyen (Czegl: Japh. 59). Kezed irásit mentől hamarabb oldozd fel (Com: Jan. 191). Az czeitházat, minden mnnitőkat, hova hamarabb lehet az ott való káptalanokkal felinventaltad s másat nekink is beküld (RákGy: Lev. 65).

[Szólások]. Hamarébb léssz a tehénnek tsikója (Kisv: Adag. 297).

Hamarabban: [citius; geschwinder, eher]. Ha kyket erewsben zerettem, azoktol hamaraban meg vtaltattam (EhrC. 154). Ymaduan vrat m ű nemzetőknec hamaraban kőnőrdletesse lenni: *maturus genti nostrae propitium fieri* (BécsiC. 90. CzechC. 5). Az mit tissz, tedd hamarabban: *quod facis, mox facito* (Sylv: UT. I.149. Zrínyi II.5). Az sidoc hamaraban Messias gyauant kezdenenee fogadni (EszT: IgAny. 548).

Hamargat: *sollicito*, *urgeo*, *accelero* Kr. [beschleunigen, betreiben] (Btró: Miere. 256. 261. Kr.). Hogy a tizet mindjárt el-oltassák, pirantsol Mehemet, ezt hog hamargassák (Könyi: HRom. 187).

Hamarja (*hamalia* Zrínyi I.74. 108): **1)** *citus*, *citatus*, *festinatus*, *propertus* C. MA. *geschwind*, *schnell*, *behend*, *eilfertig* PPB. Gyors. hamarja: *citus*, *concitatus* MA. Az halal zylő hamarya nyil (ÉrdyC. 343b). Egy hamarya beryo azonnal fel zekellek es nagy hamarsaghal kywe meene (ÉrsC. 114). Mindazáltal a szív, mint szaraz pozdorja, a fellobbanásra nála oly hamorja [ig?] (Gyöngyösi, Imre S: Nyelvtörténelmi Tanulások 82). **2)** [vaticinium, auguratio; weisagung, wahrsagerei]. Nem használ neked is hamalia, sem teneked szentség; mind föld alá téve tikteket *fringia* (Zrínyi I.108).

[Szólások]. Valaki akarna ötöt hozza vennyé hazassag zerent, előzer hamaryat futna ő vele (BodC. 19). Azt akarná Ensebins hogy hintót ne tartsunk, hanem gyalog szálván, mikor sietni kell, hamarját füssunk a közönséges menyetskéekkel (Fal: NA. 171). Bűcsiletés dolgokról beszélgessünk, halkkal engedve, ne olly szörnyű sebességgel mint a hamarya futásban (Fal: NA. 189). Mikor Eger-várra halallit há n t u n k, úgy mutatta (a jósló sas), valamint kívántuk magunk (Zrínyi I.74). Van sok mestersege s egyéb varáslása, de az hamarjúnak leg-inkább hünyása, tetzik néki s van-is ahoz nagy tudása (Gyöngy: KJ. 110). Nyolczven esztendőkkig hamarja lépéssel futották a gonoszágnek ösvényét (Fal: NU. 253). *Hamarját ugrani: *decertare saltu* MA. in die wette springen PPB. Hamarjate tés: jövendő tudás keresetének egy bizonyos módja Kr. A tsillag-nézés, s hamarja vetéshez ért ő-is (Gyöngy: Char. 300).

Hamarjában: *strictim*, *breviter* PPB. [in kurzer zeit, in der eile]. Kendnek csak hamarjába nem ártana fel rugaszkodni

(LevT. H.335) Ésett azért elhennok hamarjában, mint egy hatványvaló (Kár: Élet. 111). Az köllségge volna hamarjában nagyobb szükségünk (MonTrók XIV.549. Mik; Törl.: Előb. 3).

Hamarján: ∞ Kit Hesperus adot, Lucifer or módgyán el lopta, el ragatta fölem hamarján (Zinyi. II.113).

Hamarzkod-ik: festino, proporo Kr. fölen, sich übereilen]. Hamarkodva beszélni: *oderisculo dicere PPB. Zoklonek zanyvny hamarkodek: volavit super pennas ventorum (KulesC. 20). Nem fél nappal hamarkodo föltol, setebbe iaro dyloktol (DöbrC. 148). A tzelhoz hamarkodom: ad destinatum persequor (Helt: UT. Dd7). Olympius város melle hamarkodtának (Forró: Curt. Előb. 5).

el-hamarzkodik: [infugio: forteilen, fliehen]. Az lelkes zanyással hamarab előle el hamarkodek (PeerC. 71).

Hamarkodás: [festinatio, properantia; eile, überstürzung]. Boldog kimenetelének fundamentumát most csak hamarkodásban helyezettette vala (Szil: Krón. 313). A hevos igyekezetek, és siető hamarkodás bősüntra méltatlan bűn a politicia dolgában (Fal: UE. 405).

Hamarság: properantia, pernicitas C. velocitas, celeritas, festinatio, festinatio MA. agilitas PPB. behändligkeit, geschwindigkeit PPB. Nyelvnek hamarsága: lingua mobilitas PPB. Hogy nembe leleknek hamarsagaban, nyekppen vyllamat (ÉhrC. 138). Zent Mathe Iesuth mi modon követei, doctoroknak mondások zorent neqy wtat talalyuk reer: Eilow hamarsag, az az nem keel keesny (ÉrdyC. 549b) Louduknak hamarsaga (Frank: HasznK. 72). Tobias [folyó] tengerben önti hamarságát (Zinyi: ASyr. 289). Sander az hamarsagban keresi az győzedelmet (Forró: Curt. 173). A jó elmének két fő ellensege vagyon, a hamarsag és a harag (Laskai: Lips. 119). Törvényben nem jó hamarsag (Kisv: Adag. 256).

Hamarsággal: festinato, incursum C. festinanter, perniciter, citatim, velociter MA. subito Com. Vest. 117. geschwind, behend, eilend, in eilo PPB. Hamarsagall által menek (VingC. 119). En ellensegim mind igen haborevnek nüg hamarsagall (DöbrC. 20). Kik nekem gonozt akarunk, hamarsagall visellek 5 zizeknek (94). Hamarsagall való segedelm (ComC. 251). Hamarsagall [ig?] le essek Moyses arezwl az földre (JordC. 75). Hamarsagall be ment von: introisset statim cum festinatione (175). Hamarsagall syotinek (ÉrdyC. 514). Hamarsagall be mene (Helt: Krón. 54). Nagy hamarsagall szekerébe föl föle (Kár: Bül. E.17). Oly sietve jár, mely hamarsagall rápül a sas az eledre (Pázm: Préd. 1196). Adassék ez levelem körösi főbíróknak igen igen hamarsagall (MonTME. I.121). Ezt, bírák, siketségre ne vegyétek, hanem minden hamarsagall itt legyetek vele (112). Mint az éjjeli látott áhnek, hamarsagall elenyésznek (Fal: UE. 377).

Hamarságos: velox MA. flüchtig, schnell, behend, geschwind PPB. A hamarságos sercsesz mindön meg boldogultakne ezenföleppen adattatit (Nagysz: 224). Az wr ysteut, ky llyket meler váltotta, meg tagaggyak, hamarságos [igy] kühözöt voleren perniciem [közvan] hmagyokra (JordC. 857). Hamad tyztösszeges volta zent Antálnak hamarságos megh halgatasi (ÉrdyC. 323b). Hasonlotta az vt kiul való hamarságos futáshoz (Zyon: Osápd. 14). Regzedöl fogna estüdig el változe az fő és mind ezen hamarságos az wr előtt (Kár: Bül. E.62). Az mozgas hamarságos: motus est celer (Com: Vest. 16. 122). A késődelmes a gyorsat hamarságost elől vegye: tardus velocem antevertet (Com: Jan. 179).

Hamarú: tempestivus, citus, celer, proporus, velox, praecipus, subitus SL. [schnell, rasch, eilend].

[Közmondások]. Hamarú hamvas, késő kedves (Fal: Jegyz. 924).

Hamar-való: subitus, subitanus MA. [celer; rasch, schnell, jähling]. Kértelek tyteket, hog ennekem renid jöveben hamar való halat ne adhatok (DomC. 26). Hamar való seghedelmes voltard (ÉrdyC. 524b). Az ítélet napjánac hamar való elközletéséről tanulac (Zyon: Post. E.31). A mely sobre reá esik a fene, az érzéketlené tézi, hanemha hamarvaló orvossággal értetik (Tótt: Józ. 29).

[Szólások]. Hamar való nap: propedim MA. Leen hogy hamar való napon nagy malaszt érdeme istentől (ÉrdyC. 153). Atya meg hala, anya ees hamar való napon ky nyvek (543b). Hamar való napon meg kuldy (RMNy. II.114). Hamarvaló nap földgyvk (203). Az en ágyam az setet koporso lézen hamar való nap (Lép: PTK. III.239). Adja isten lát[has]suk hamar való nap örvendelen állapotha egyrnást (RákGy: Lev. 8). Hamar való földben meg foglak tighedet látni (Sylv: UT. II.134). Nem tsak meg kell halnunk, keresztények, hanem hamarvaló földin kell ennek lenni (Pázm: Préd. 999).

HAMIS (*hamis* font? Soós: Post. 111. *hamis* DöbrC. 65. WeszrC. 76. 77. CzechC. 5. ThewrC. 113. DöbrC. 4. LevT. I. 126. *hamis* HB): **1)** iniquus, injustus C. iniquus MA. Otr: Orig-Hung. II.219. [unzerecht, unbillig]. Hamissan; depravate C. Hamis áru: improba merx PP. Hamis el-fordítása a törvény értelmének: *multitosa juris interpretatio; hamis mértékek: *iniqua pondera PPB. Hamis világ (HB). Fél föletti 6 napiat igazazra es hamissazra: super injustos (MünchC. 22). Esseth aad yzakra es hamyssakra: pluit super justos et injustos (JordC. 368). Nem hamiss az wr ysten: non injustus (698). Meg fedte, hogi a keresztieneket ilien hamisan haborgatniak (DöbrC. 138). Hamossu keresőt meg alaz (VingC. 121). Masnak kenantum lozogat hamisan, usornal (VingC. 7). Hamisan ítteltek (117). Ez velagnak hamis kazdagsagi (DöbrC. 4). Az kytewl az bewret votem, azys ados tiz forentommal, adassa meg kefyvelmod] vele, ertem fortelez, de hamissan (RMNy. II.94). Hamis ítelő (Börn: Préd. 619). Hamissan kereset gazdagság (Deesi: Adag. 118). Nem hamis az isten, hogi el-felteknek szenvedést-krül (Pázm: Kál. 774). Nem mondon, hog hamissan rájünk szegozodnek ellene ne álljunk (Pázm: Préd. 262). Mi ezigány hamis emberek azok, amny pénz vömének ők fél, soha meg nem fizeték (RákGy: Lev. 159). Hamis ügy vala oka (Czezl: MM. 15). Es hamiskoppen ezadarságall az 6net tül el idegenetel (Sib: VigK. BVD). A fősvény akar igazán s akar hamissan gazdagulni igyekezie (Com: Jan. 187). Hamis ömön magánac iniquus sibi est a ki idegen pénzöl 6 magát el-urittya (191). Hamis hadat inditani (Dly: Préd. II.197). Pusztítója soha nem voltam hazánuak, nem vettem hamissan az másét magannak (Thaly: Adal. II.205). Fogysort, általom eszközt kívántam a hamis világ ellen adni (Fal: UE. Előb.). Átkozott szív, mért így megvototted, hamisnak ítélted azt, ki volt hív? (Amade: Vers. 13). **2)** fallax, falsus, mendosus C. adulterinus MA. betriiglich, ungewiss, falsch PPB. Hamis atyáji: falsiparens C. Hamis esküvés: perjuria, perjurium; hamis esküvés: falsijuris; hamis isteni tisztelet: superstitio, falsa religio MA. Hamis levéllel v. pücsötöl elő: falsarius PPB. Hamis állpötsét: signum *adulterinum PPB. Nem mögen ki hamis ige en zambol: verbum falsum (BöcsiC. 17). No esközöl hamissan: non perjurabis (MünchC. 22). Hamis tanúsagot, karomlatot ezen, kie megferteztetnek embereket (13). Oyatok meg magatokat az hamys profetaktel: attendite a falsis prophetis (JordC. 373). Hamys bezednyepok: qui loquuntur perversa (785. 439). Az istennek zent tya hamysat nem mondana (ÉrdyC. 595). Az hamysan eskeweének vezetelmek vala (524). Az balvan hamys istenek (662). Hamos tanukot zerzetek állatombá 6 reia (DöbrC. 65). Hamos legyöket asodakak tenen (196). Meg cryzotek magatokat az hamys profetaktol (Pesti: N. Fest. 13). Hallottam hog hamys volna a hiv, de mostan látom hog igaz (Pesti: Fab. 14). Az wr isten tiszteességot akarim meg kyssöbötmi hamis tudomannac tanasz-

tasual (Helt: Bibl. I.63). Hamissat mondasz abban, hogy az vagyodas bűn volna (Mon: Apol. 322). Hamis gyöngy (Radv: Csal. II.363). Minden mesterkedésével sem találhatót olyan mondást, melyet a Kalázi hamissan hozot volna elő (Pázm: LuthV. 14). Hamissan gyomroskodol abban Calvinus ellen (Pis: Válasz. 268). Amaz második része gereudásan hamis (Sám: 3Fel. 495). Addig fogtságban leszek, míg meg bizonyodjék, az mit mondottatok ha igazé, vagy hamis (Lép: PTük. I.141). Sem a fánc, sem az hamis isteneknek nem imádkozom (Vás: Cui-Cui. 182). A paradits madarat lábatlanak hamissan mondgyik (Com: Jan. 34). Hamissan okoskodván (Ily: Préd. 14). Az álnoc felől sok hamis vélekedése voltanak (Tyuk: Józ. 282). A hízelkedő hamisnak a szive mely rejtekben fókszik, hímezi szavait, színre beszél (Fal: BE. 584). Írásit mutatván Cleomnak, hamis levél által teszi adósának (Orczy: KölfH. 142).

[Szólások]. Panaszolkodik, hogy ha m i s s a v a g y o n, akár a peres azt ítélve, hogy néki hamissa let a bírótól. (Pázm: LuthV. 257). Az ő részek [örökségük] maradjon az anyok kezénél, minthogy edes gyermeké, elhítem, hamissat nem teszen nekik (Radv: Csal. III.250).

Hamisit: 1) calumnió (verleumden, lästern) Ne egy engemeth hamossyotoknak: ne tradas me calumiantibus me (KeszthC. 314). Fogadyad yoba the zoladath, hogy kewelek ne hamossytlasanak engemeth: non calumiantur me superbi (uo). **2)** confuto, refuto SI [widerlegen]. Meg-tzáfalom, hamisom: refello PPBl. Valaki ezokaert múnket akar hamisítani, a tiszta szent írásból múnnyely azt (Dáv: Ker. V5). Azokatis soe szokkal hamisettya, kik egyenlőkeppen valo meltosagot tulajdonitnac az szentec erdemenee (Zvon: Osiand. 57). Az kősegek balgatagsaga isteni tiszteleteket tulajdonit az szentőkne, mel tenőlest Agoston ottan hamisít (194). Kőmyebben meg-érthettyik, mit kellések hamisitanunk, a vagy ellenek erőssitenünk (Pázm: Kal. 659). **3)** depravo C. falso PPl. falsifico SI. [verderben, verfälschen].

még-hamisit: 1) refello C. confuto, refuto MA. widerlegen PPB. Meg-hamisítani a reá-szólást, vádolást: obterere calumniám PPBl. Az ew tanoythwanyaat raytta kyldoe, hogy meg győznee es predicacioyatt meg hamyssyotanaa (ÉrdyC. 423b. 5236). Jeremiasnac mondássza a te feleletődet meg hamisittya (Dáv: VDisp. 85). Az beszédeket sok erősségekel meghamisittyá (MA: Bibl. I.461). Mint a gyermek Dániel itéleti meg-szegenyít a feslett vének gonoszságát: úgy a kis Jézus meg-hamisította a világ itéletit (Pázm: Préd. 105). A jesuitanak görbe mondását más pápista hamisittyá meg (Czepl: Japh. 105). **2)** falso C. falsifico, depravo, corrumpo MA. adultero; verderben, verfälschen PPB. Meg nem hamisettyuk az istenek igeit (Tel: FelB. 4).

még-hamisítás: refutatio, confutatio MA. widerlegung PPB.

még-hamisíthatatlan: irrefutabilis Kr. [unwiderleglich]. Iesusnak ziletese melle test zerot e velagra harm rendbeli tanusagok lezón: Első a eudalatos vyhsagrol, második a meg hamissíthatatlan bizonsagrol (DebrC. 53). Hoó az zyt fiat fogagion es zilión, ennek esmeretire viznek meg hamisíthatatlan tanuk (ThC. 40. EsztT: IgAny. 49. Kr.)

Hamisítás: 1) calumnia [verleumdung]. Valé meg engem embereknek hamossyotasgából: redime me a calumniis hominum (DöbC. 53). **2)** [confutatio: widerlegung]. Ez oly czégeres hazugság, hogy semmi bizonyság nem kel hamisítására (Pázm: Kal. 338).

Hamisító: subjector C. falsarius MA. verfälscher PPB. [fälscher].

íras-hamisító: falsarius C. [urkundenfälscher].

péNZ-hamisító: falsarius MA. adulterator monetae MAL. fälscher münzer, verfälscher PVB.

Hamiskod-ik: falsitatem exercere MA. falsarius sum; fälsch, betrügerisch sein PPB. (Pázm: Kal. 152. Kr.). Életéről ismét azt hamiskodgya (Pós: Igazs. I.395).

Hamiskodás: vulpinatio Kr. [rücke, betrügerei]. Akármint hímezék dolgokat, kitetszik rejtett horga hamiskodásoknak (Fal: UE. 425). Meg fogja mutatni, hogy a pörös félnek beadási mesterséges hamiskodás (Fal: TÉ. 760).

Hamissod-ik: falsus fio SI.

még-hamissodik: [refuto; wiederlegt werden, zu schanden werden]. Igazság ő, meg nem hamissodhatik szavaban Lép: PTük. II.91). A mi vallásunk sem hamissodik-meg ex hoc principio (Pós: Igazs. I.282). Némiely feleleti meg-hamissodtanak (Ily: Élet. II.52).

még-hamissodás: [refutatio; wiederlegung]. Adja eleiben az följölünk költött híreknek igen meghamissodásokat (MonOkm. IV.82).

Hamissol: refuto, confuto, pro falso habeo Kr. [vítperu; widerlegen, zu schanden machen, tadeln]. Ha minel hamissallya [íry], kez vagyok, felewl[e] thruent thenny (LevT. I.342). Istent megent hamissollyac, hogy az lőnősböket hozzája veszi (Börn: Evang. III.100). Sőt nagy sokan hamissollyac mondását (Börn: Ének. 90). Ha valaki hamissolna chylekőletőmet (Frank: HasznK. 62). Az nagy istent ez megkáromlotta, Moises törvényét hamissolta (ElphKözl. IX.165). Ők hamissak, kik-után tris, az igazságot hamissollyátok (Ver: Tan. 18). Méltatlan hamissolás . . s mit hamissolod még-is felebarátodat? (Czepl: Japh. 219). Mohametet hamissolja vala, ezt megkövezék a törökök (ErdTörtAd. I.14).

még-hamissol: ∞ A hamis prophetakat, kie Jerusalemba Jeremias ellen predikálna vala, meg hamissolnaia (Helt: Bibl. I.22). Ez a szent írásból kőnyen meg hamissollatik (Szék: Krón. 93). Meg hamissola egy nehany fogását (Zvon: PázmP. 4). Ti magatoc azt vgy meg hamissollyatoc, hogy semmi mas meg hamissito nélkül ne szükkelgedgyec (EsztT: IgAny. 217. 286).

még-hamissolhatatlan: irrefutabilis; unwiderleglich. Ameg hamissolhatatlan bizonsag meg ielöntetuec (NagySzC. 29).

Hamissolás: [calumnia; verleumdung]. Méltatlan hamissolás. . . s mit hamissolod még-is felebarátodat? (Czepl: Japh. 219). Az hamissolás nem illik jó lelku theologushoz (Czepl: MM. 219).

Hamissollat: [refuto; widerlegen]. Ez bizonsagoc hamissollattyac azokat, kie . . . (Börn: Evang. I.334).

Hamisság: 1) iniquitas, injustitia C. unbilligkeit PPB. Törvényel szinelőibé a hamisságot: fraudi speciem juris imponere PPBl. Tauoziatoc el en töllem mend, kie múneltettek hamissagot (MünchC. 26. 57). Te mindön hamissag mivelkedőket gőltől (DöbrC. 18). Semy hamissagot ne teegyetek yteletyben (JordC. 105). Hamyssagawl otalmaznaa meg (ÉrdyC. 565b). Az isteny dolegbau semy hamyssagly nem lehet (606). Legyetek otlalma minden igazságnak, legyetek ront-ja minden hamisságnak (RMK. II.177). Mi riszes volta lehet az igazságnak az hamissagual: quod consortium justitiae cum legis transgressione (Sylv: UT. II.47). Michoda hamissagot múneltem; quam ob culpam meam . . . (Helt: Bibl. I. P2. Bb5). Hamissagual eleyt vehessön es el fordythassa az igazsagot (Frank: HasznK. 60). Az ő iteletivel minden hamisságnak fölyanit meg szárazthattynk (Pázm: Kal. 534). A nyelv hivattatik minden hamisság gyülekezetének: universitas iniquitatis (Ily: Préd. II.246). Ha ugyan eladta leányát, csak az is nagy hamisság töle (RákGy: Lev. 162). Görögü hamisság (Mik: TörL. 228). Hamisság felekiz az

udvariság alatt (Fal: FÉ. 463). **2)** fáltság C. falschheit PPB. Mondtan az házasságot lemy hamissagnak (ElnC. 115). Be-rekeztetik hamyság bezellőknek zaiók (AporC. 9). Bezedet hamyságban nem hagyva (ÉrdyC. 649). Kerestek hamyságot: quaeritis mendacium (KulesC. 5). Az római pápának ítéletével kárhozták az Pelagius hamissága (Pázm: Kal. 631). Az prophetai főmündölesne igazságot hamisságnac gínoságotul meg nem ohatna (EszT: IgAny. 464). Hamisság az, hogy az írott s faragott kép istent jegyzéje (Pós: Igazs. H.665).

Hamisságos: [iniqum; unge-recht]. Nyilván vagyok, hogy 5 neki természeti szerint viszszaforodítuac, gíntosnac, gonos-ságosnac és hamisságosnac kellyen lenni (MA: Tam. 159).

[Hamisul, még-hamisul]

még-hamisulhatatlan: [irrefutabilis; unwiderleglich]. Vronk ziletesenek meg hamissulhatatlan [hamissulhatatlan?] igaz volta (DebrC. 54).

HÁMOR: malleus, conflatorium, fornax metallorum; ham-mer, schmelzofen metall zu schmelzen PPB. Hamor seu malleus, per aquam impulsus 1435 (Czánár). Ott ajándékozá meg a fejedelem az uramat a csiki kapitánysággal, a hámorral együtt (Monfrók. VII.181). Én is parancsoltam az hamorra, hogy es-nálják az golyóbisokát (MonOkm. XXIV.344). Az hámorom mestereknek valamivel adóssa maradt (Radv: Csál. II.303). Kegyelmetek az hámoron adassa meg vagy pénzül vagy annyi éró vassal (TörtT. VII.227. TörtT² I.199. RákGy: Lev. 344). Égetik az érezeket a hámorokban (KruesB. 15).

vas-hámor: ferraria moletrina; eisenhammer PPB. Kérd-ki a vas hámoron lévő írvókat (Matkó: BCsák. 376. RákF: Lev. II.628).

HAMU (*chomov* HB. *hamor* Bal: Epín. 8. Alv: Post. 99. ACsore: Enc. 231. Illy: Préd. 189. *hamma* JordC. 63. NagyszC. 298. *hammat* Szék: Zsolt. 103. *hammatat* Bal: CsIsk. 121. *hamval* Foly: SchSal. 16. *hamoháuluk* 1269. CodPatr. 141): é-nis, lix C. MA. asche PPB. Hamuba sült: cinerius. Hamuba sült pogácsa: encyphias C. Hamu alatt sült: subcinerius MA. Hamu alatt sült pogácsa: focarius panis PP. Gyertya-hamu: myxa PPB. Meta tendit ad locum, qui hominibus dicitur 1269 (CodPatr. 141. CodDipl. IV.3: 499. Weuzel XI. 585). Pur es chomuv (HB). Aianlmac aldozatokat vrnac es hamu vala 5 feleken (BécsiC. 16). Léteiezteek magokat a földre, hamut ereztuén 5 felekre (23). Regenten hamuban es ciliciumban tartotta penitenciat (MünchC. 34). Azon herre; howa hamwth zokoth hamy (JordC. 82). Ciliciumban es hamwthban penitenciat tartottanak vona: in cilicio et cinere penitentiam egissent (387). Varasyth hamwaa teowen: civitates in cinerem redactae (858). Gondold meg, howa meogy hamwa letbe, merth por vagy (WeszprC. 143). Meg vtuhan mikopen hamut es port (VirgC. 25). Az teyz hamya [igy] teyz azokat (CornC. 130). Az koporsooban egybeeth nem leleenek hamuval (SándC. 40). Az földne hamuabol es porabol teremtetel (DebrC. 258). Mit kevelködöl, por es hamy? ha ma vagy, homap nem lesz (259). Hamwaa leoz (ÉrdyC. 513). Hamwthezem vala: cinerem unduciam (KeszthC. 288). Az testenek es cak az hamma ugön (TilC. 12). Úszónek hamma: cinis iunvcae (Sylv: FJT. II.106). Városnak czak hamuát haguán (II.125). Az űszóne hamma: cinis vitulao (Holt: UT. II.65). Az dío hamuait ha fá okában habarod, haít nevel (BaytheA: FivK. 20b). Szedgye fel annac az toleenne hamuát: colligit cineres vacuae (Kár: BÉb. I.138). Hamuát hint fejére (MNYil: Zsolt. 7). A te sákd, hamvad, büjtőd korában (Czogl: MM. 135). A ki sebet éroz, hogy vtri meg-álljon, korom hamuval [igy] hintez, egyéb flastromoknál hamaráb gyógyít ez (Foly: SchSal. 16). Nem lépük az ur oláibe peniten-tzia ruhában, hamu-hintvo, főredelmességgel (Fal: NA. 201). Hamu-ban sült lapos pogácsátska (Orezy: KöltH. 145).

[Szólások]. Batran kezdgy hozzá, nem jó almod, egyföld a z kertnél az hamuban feleltőd (FortSzer. H3). Sola nem lézen néked bőzületed, mind czak az hamuban kel néked 5 (ned, nola orodat igen fen hordozol (K2). Az tíz király meg-fosztja és hamuvá teszi az várost (Pázm: Kal. 663).

parázs-hamu: [pruna, carbo candens; glut, glühende kohle]. Lapp: PKert. 171. H.143.

Hamui: cinerius MA. aschigt PPB.

Hamvacska: cinerula MA. wenig asche PPB.

Hamvad: vertor in cineres SI. [zu asche werden].

még-hamvad: ∞ (Vajda: Kriszt. 1626. Kr.)

Hamvas: **1)** cinerius, favillacens C. cinerius, cinere conspersus MA. aschigt, mit asche bestreuet PPB. Hamvas szín: aschfarbe Nom. 27. Hamvas port hintének (Mel: Jób. 6). Hamvas fűzék (Matkó: BCsák. 122. 304). A bőréket hamvas luggal készíti (Com: Jan. 98). **2)** timárok, tobokok edénye, melyben a bőrtől a szőr levakarják (Zf. Hamvas, timárok ham-massa: psilothrum; lauge, gürberlauge PPB. A timároknac há-mossába [igy?] behatytvác bőreket (Helt: Mes. 121). Egy egy beört tartozzék penzécéért minden hammasban adni (CsikGy. 12).

[Közmondások]. Hamvas az hamar mű, az Herodotus értelne szerint (Tolu: Vigaszt. 13). Hamarú hamvas, késő kedves (Fal: Jegyz. 924).

[Hamvasit]

még-hamvasit: cinere inficio MA. aschigt machen, mit asche bestreuen PPB.

Hamvas: **1)** cinere inficio, aspergo cinerem MA. mit asche bestreuen PPB. **2)** [al cinerem reduco: einäschern]. A nünt lehetett ilyen török égette, tatár hamuzta országban (Bod: Pol. Előb. 11).

még-hamvaz: cinere inficio MA. aschigt machen, mit asche bestreuen PPB. Végy nyers kender fonalat, hamvaz jól meg es föld meg jól (OrvK. 94). Hamvazd meg fejedet (László: Petr. 202).

[Szólások]. Légy magadnak ha meghámozatl [igy?] intra tuam pelliculam te confine (Deesi: Adag. 45). Légy magadnak, ha meghamuzatl (Kiss: Adag. 247).

HANDÁGAT: [se iactare; gestikuliren, herumfucheln]. Zabolátlan nyelveknek paripuját meg-eresztvén, keményen szá-gódnak; csuda nünt handágnak (Pós: Igazs. 1512).

HANDÁZ: ∞ Utánuk tsak hamu több truppok jövének, kiáltással jöttek és handáztak (Gvad: RP. 494).

HANDORÍT: [convolvere, derivo; wälzen]. Minden dolgot en ream akarának handorítani es nyudenben engemett akar-nak byness eytüni (LevT. I.350).

HANDSÁR (*hantsar* Eny: Gizm. 24. *hanzar*: enchiridion C. *hanesár* Megy: 3Jaj. II.198. *hanesárral* Lépp: Hal. 29. *hanesár*, *handsár* MA. *hand sár*: machaera PPB. *hangar* RMNy. II.140. *hangár* Pázm: Kal. 254. *hanzar* Tyuk: Józ. 110. *hanzar* Helt: Krón. II. *hanzar* RMNy. II.200. *hanzar* Ver): pugio, sicula, enchiridion C. machaera, mucro MA. sic; dolch, schwert, stoss-degen PPB. Dögönyeg, handsár, vagy oly páleza, az kiben belől handsár vagyoni el néjve; dolon Major: Szót. Klyge meg emleket az hangar nelet (RMNy. II.140). Egy ezvest hanzar (200). Egy aranyas handsár (Radv: Csál. H.15). Az handsárt is Hagymási Jánosnak aultu, hogy az botot avagy eskányt Hagymási István az helyott magának vegye (II.259). Juhestül vöttem neki egy ezvest paluzkot lunczostól, egy aranyas handsárt (Gér: KárC. III.325). Soc pallossal, handsárecskal bőnesee (Go-

sárv; Magyb. B4). Hansíroczkal avagy szuró pálczákkal, koszperdeckel gyakran (Com: Jan. 150). Aeneás hansárral ajándékozta meg Dídót, mellyel megölte magát (Tyuk: Jéz. 110). Hansár vagy hosszú kés (Mik: TörL. 189).

Handsárotska: pugunculus C. MA. dölchlein PPB.

Handsáros: habens mucronem Kr. [nút vénem dolch versehen]. Handsáros páleza: dolon MA. Lappagtató hansáros kikos (Toln: Vizaszt. 228).

1. **HANG.** Hangani [?], hangolni, hangzani, hangozni; tőnen, lauten Adámi: Spr.

2. **HANG:** tonus, sonitus, sonus, timitus MA. ton, laut, klang, das klingen PPB. Hallással a zengéseket, hangokat (sonus) választjuk meg (Com: Jan. 62). Tovább nem vihetyén éneki hangomat (Gyöngy: MV. 49). A musikáru! szölván, nints derék haszua, hang, hívság, hamar mulik (Fal: NA. 78). Már rosz hangja vagyon nevelnek, búzel erköltsők, elháresednek (97).

[Szólások]. Olusd hangal deák (Zrinyi L19). Szent nevét hangal kiáltk meg (66). A méltóságot kívánó nagy sziveket leginkább győtri, legjobban ébreszti, mikor hangal szállamlik meg híre, mit követet légyen el emez s amaz (Fal: UE. 404).

egy-hangú: monotonus Sl. [consonus; eintönig, gleichlautend]. Könnyebb két szavat egy hangukat [rimelöket] találni, mint négyet (Gvad: FNót. XV).

nagy-hangú. Nagy-hangú, hangtsáló: multisonorus PPB.

Hangatlan: absonus [misstönend]. Kikneec külömböző zengése hangatlan, ékes zengés nélkül való: quorum dissonantia absona est (Com: Jan. 169).

Hangcsál: incino, resono MA. admodulor MAL. wieder-tönen, wiedererschallen, zu einem instrumente singen PPB. Hangcsáló: resonans MA. Cruma: regi hangczáló szerszám volt MAL. Nagy-hangú, hangtsáló: multisonorus PPB. Hangtsáló madár szók: voces avium liquidae PPB. Tud hegedűlni, hantolni, síjolni, és sokféle egyéb szerszámokkal hangtsálni: er spielt auf der lauten, auf gittare, und auf unterschiedlichen andern instrumenten KirBesz. 79. Mint egy trombita vey hangczályatoc (Born: Ének. 239). Az égi-madarac hangczálnac szép melodiákat (MA: Bibl. V.6). Hangczáló szerszámokban énekellyetec (V.15). Hangczályunc miis, az ki énekelni tud, énekellyen (MA: Scult. 12). Melly szó nem fog kedvesen hangczálni az ő fülökben (MA: Tam. 1134). Notás verseket hangcsál (Com: Jan. 163). Hangcsáló szerszámok (Telekesi: Flél. 214). Szépen hangtsáló madarkák vidultak (Könyi: HRom. 101). A madár panaszkodó énekekkel hantsálgát [ig? (Könyi: VM. 24).

Hangcsálás: [cantis volucrum; vogelgesang]. Inyetek-egytek mastokoth lelky hangcycalastokual (Komj: SzPál. 334. Sam: Cer. 44. Thaly. VÉ. II.49).

öszve-hangcsál. Öszve-hangtsáló: symphoniacus PPB.

Hangol: sono, tono MA. timio WF. klingen, schallen, tőnen, donnern PPB. tőnen, lauten Adámi: Spr. Trombitások, hangolok: clarigo PPB. Végezetre a pogány tatár erz sajtoja alatt, kinek még mostis füleiben hangol csergedező bekőjának pengése, mayd négy esztendő!k fölteigh megh facsirtatott (VárM: ÉgésZöv. Bevez.).

Hangolás: tonatio MA. das donnern PPB. [stimme]. A pogányok ecclesiája, az evangéliumnak szozattya és hangolása által kéretett-meg (Debr: Ker. 457).

Hangos (hangus NagyszC. 64. Helt: Mes. 238. Zrinyi L3. hangos KeszthC. 431.) canorus C. sonorus, sonans, sonabilis, tiunulus, personus MA. canorosus; laut tönend, schallend, klin-

gend PPB. Hangoson: sonore; hangos zöngés: sonor; hangos zöngö; sonorus; hangos szam; altisonus, clarisonus, canorus, vocalis C. Sok madarakkal föllyes berek, langos berek: nemus fargatum PPB. Hangos enekel: cum júbilo NémGl. 200. Mikoron ez madár (fölemile) hangos zonal enekelhe, föl teleente ez bodogatia (VirgC. 107). A tönögöbéli leui zynü halnak hangos edösszegös zeep eneklesy (NagyszC. 64). Zoktanak nemelyeket mondany az nyiseben hangos zonal (CornC. 389). Zava vala hangos (TihC. 106). Hangos kirtöc valának az ő keze alatt: tubas ad clangendum habuit (Kár: Bibl. I.150). Hangos trombita zengedez (I.462). Az elmondás föl-szóval való, tisza hangos (Com: Jan. 156). Hangosban kiált az te szent véred (Zöly: Elm. 19). Hangos szonal mondotta (218). Hangos-szavu ezimbalom (Offie. 186). Ha hallottátok volna a fene vadnak pöngö és zöngö hangos szavát (Laud: ÚjSegits. 171). Az ő tulajdon vételket hangos dobra veri (Fal: BE. 579). Fejekkel discekednek inkább, hogysen tánczó!k lábokkal, vagy hangos torlokkal (Fal: NE. 28). Ezt a finom s fen-járó böltsekedést nagy öröm, hangos javallással fogadák minyájan (Fal: NA. 123).

Hangosít: [intono; tönend machen, ertönen lassen]. Az izopot nizeben ha főzöd, estve regel iszod, az gyomfödjat meg tisztíttya, szodat hangosíttya (Orvk. 35).

föl-hangosít: ∞ Mint az trombita föl hangasétsad az te szodat (Zvon: Post. 168).

Hangoskod-ik: sono, sonorus sum MA. klingen, schallen, tőnen, lauten PPB. Minden fölöben meg-marad az ecclesia, és ő benne hangoskodik az igaz pásztoroknak tanítást (Pázm: Kal. 541). Nem olvassuk, hogy valamit tanított nyelvével, hangoskodó szozattyaival (Pázm: Préd. 297). A kívül hangoskodó szó (Pázm: KT. 171). A te dicseretednek bősége hangoskodjék a te szent udvarodba (255. Káldi: Bibl. 365). Mint hangoskodott, melly édességes zengést adott (Hall: Paizs. 23). Jobbat nem hirdethet fölöled a fama trombitája, hogysen mikor okosságodral hangoskodik (Fal: UE. 413).

Hangoskodás: resonantia Kr. [das tőnen, schallen]. Ha az isten igjének hangoskodása és az szentségeknec szolgáltátása meg fogyatkozik (Pázm: Kal. 112).

Hangosl-ik: [sono, tono; klingen, tőnen, erschallen]. Ez trombitának elw zava retentesseggel hangslík (VirgC. 115). Fölyben be yutnac, hangostassanac anág hangoslassanac (NagyszC. 52). Dob, trombita szöktöl, lo nyirítésektöl az egh hangoslic vala (Illyef: Jephita. 8).

Hangosság: vocalitas C. sonor, sonoritas MA. starker ton, getöse PPB. Az enoclönece zava hangosság nekülön olan, miut az diznocnak röhgöses (GuaryC. 61). Wrymest halgatom vigasagokat, hangosagokat [igy], enek mondasokat (VirgC. 4). Meg vtalt mynden ez velagy hangosságokat es genyerevsegeket (MargL. 79). Ez velagnac vigasaglyi es hangosságlyi (NagyszC. 50). Ez velagi hangosságok es multságok (98). Hangosság lezön az tanolaasnak ideyen (SándC. 16). Az organobal külömb sonosok hallatnak es eg' egyenös hangosságot tezek; hangössgető instrumentum (17). Neg dolog zökseeg az hangossag te-tellöz (18). Ez vylagly örömetnek, hangossagnac es lakozasoknak nyatta el ragattatnak wr istennek emlékwzetyről (ÉrdyC. 97b). Akoron törv meg az yfvyasaglynak zeepseghet ez vylaglynak hangosságawal (126b. 510). Testy erzekönysseggnek ablakyt bel keel rekeztény ez vylagly vezedelmes hangosságokknec előtte (619b). Szozatot hallé, mellynec hangossága hasonló vala nagy soe vizeknec zugasához (Kár: Bibl. I.462). Éneki fölszóval magasztalom fölségedet es vig hangossággal (MA: Bibl. V.13). Szép musikát halgatnak, es gyönyörködnek benne, de egyik fülökön bé-menvén, másikon ki-négyen a hangosság (Pázm: Préd. 461). Menny-országban pedig inkább' értik a sírást, hogysen a nyelvnek hangosságát (538).

[Hangosul]

Hangosulás: [sonitus; das tönen]. Lezón nag gónórósegők az meg eltető állatoknak zepón hangossulásokban, merth myndónik az ű zengeseeth őzri (SündC. 9).

Hangz-ik: sono, resono SI. Hangani, hangzani, hangozni; tönen, lauten Adámi; Spr.

Hangzó, hangozó: personis MA. durchschallend PPB.

HANGA: brya C. Hanga-ff: brya, erix, erica; heide, heidekraut PPB. Hanga, melyből ruha tisztító sóprút csinálnak; brya MAL.

HANGYA *hangyá* Kónyi: HRom. 80. *hangyál* KBécs. 1650. 9.): formica C. MA. ameise, emse PPB. Hangyához való; formicinus C. Hangyamódra mozgó ér, fel-verés; pulsus *formicans PPB. Amnera gondolkhattya embernek olmeve, monere egh kys hangyanak nyoma eez fevldnek zelosseghen (WinklC. 82 NádorC. 348. CornC. 229). Az hangya buzat hord az ew fekesebe; a pychek [tücsök] meg ehylné kezdé a hangyanak kenyergeny (Pesti: Fab. 55). A mely fán hangya jár: ő hájjal által kell vonni és kenni az fát és nem mehet föl (Rády: Csal. III. 56). Olly lassan jár, mint a hangya (Kisv: Adag. 322). A hangyá-fészket meg-bogoztják (Kónyi: HRom. 80).

[Közmondások]. Kiezin a hangya: de meg tud azért bussúlni (Holt: Mes. 36). Még az hangyanak-is vagyion larajja (Czegl: MM. 13).

Hangyai: formicinus MA. langsam, wie eine ameise [?] PPB.

[Hangyálkod-ik]

Hangyálkodó: formicans; hangyamódra mozgódozó MAL.

Hangyás: formicosus MA. voll ameisen PPB.

Hangyásos: formicosus C.

HANKALÉK: schöpfmeier beim brunnen Adámi; Spr.

HANT (*hánt* Kár: Bibl. 1456. Prág: Serk. 337. *hant* Illy: Préd. 1227): gleba C. caespes MA. terra praecipua densa, pingvis ac sibi cohaerens, quae ligone vel aratro subvertitur Ott: Origlimg. II. 278. rasen, grüner wasen, erdscholle PPB. Pázsitos hant: caespes C. Hant, turás: grunus Major: Szót. Erősi Székesfehérvárot hanttal töltésekkel (MonIrók III. 86). Kikenc mezeice folyó viaszos hantokkal és hammaul el fedeztetuo feksze (Kár: Bibl. 1456). Az földnek hantjai (1536). Az szeretet nyila, mint valamely darab aszu hant, némellyet meg sert (Prág: Serk. 337). Mas hantbol rakott falt-is eppáttetett volt (Megy: Cowp. 69). Földi pásitos hant (Illy: Préd. 1227).

föld-hant: ∞ Négy bástyái azután mind földhantokkal regulariter rakattak (Szal: Krón. 142)

pázsit-hant: caespes MA. PPB. (rasen). A szelid pásit-hantra le-tőlnek (Fál: NU. 332).

Hantocska: glebula C. MA. caespitulus; kleine erdscholle, kleiner wasen PPB.

Hantos: globosus C. caespitosus MA. caespitulus PP. schollig, knollig, vom rasen PPB. Hantos avagy hanttal földt kunyooskákban caespitio tectis inguriolis laknae vala (Com: Jan. 102). Az itványnak a melly posvány van mellette, nőtt egy hantos sombok annak középette (Gyöngy: KJ. 74). Hantos halmok, híves emyők, Diáminak udvara (Fál: Vers. 873).

1. **HÁNY: 1)** emolior C. jacta, succutio PP. werfen PPB. Hányattatott: jactus jactatus; idestova hányom: disjicio; fölyül reá hányom: supergero; nyakra före hányom: praecipito, disturbo C. A göllekezet hanna (jactaret) ercet a gazdálanciomban (MünchC. 97b). Az hayozka hanyattatják vala: navienla jactabatur (JordC. 399). En myndent az temlezeben hanyok (782).

Porth hanyannak ew feyek fölyre: injecto pulvere capitibus (919). Kereztlnek veygeet hannya vala (ÉrdyC. 545). (A vész) teetova hannya ewket (653b). Az sárga gyopárt händ a ruhák közé (Mel: Herb. 93). Ne hantiatok az draga köneket: ne mittatis margaritas vestras (Fál: Bibl. 10). Julianns esaszar az vert az markauat az eghen hanium eszt kialtia vala (Fál: Tan. 211). Mindomapon hánytác és forgattác az irásokot (Zvon: Post. 1697). A szemétre hányatokat kívánta (Pázm: Préd. 31). Böven hánya vyerét (Zrínyi I. 175). Húde amoda fük hányák magokat (birközva) (Zrínyi: ASy. Z7). A halyagnak a magvát föld meg és gyurd azt kenyir fölben es händ azt a halaknak (OrvK. 93). Tovabb szóvi még is fontáni szószt Takács Mátyás s így a vetéltöt Pös: Válasz 138). Tíz óra felé bumbikot kezdett hanni a várbau egymásután (MonIrók XXIII. 425. 426. 427). A tévelygésekbe magokot hányot homlok hányák (Illy: Préd. 1203). Belsőrszéinek faldalmától igen hányattatik (II. 525). 2) [jacto, objecto; öfter vorbringen, vorwerfen]. Jo szerenczeekben erőssen hanyac isteben valo bizodalnokat (Bom: Préd. 252). Jamborsagolat emberec előt haniol (Mel: SzJán. 132). Ne cigunkogyek senki, ne hania erdenet (no.). Jüvedelmenec keues voltat hannya (Tel: Evaog. 1426). Ki mind vatan tudatlanisagomat hanyod emneken (Tel: Fál. 119). Hánya gazdagságát, holott semmie nintson (Kár: Bibl. 1610). Tudom, hogy igen hányák az atyafiak az római pápának vér szomjúhozását (Pázm: Kal. 162). Mellyet nem azért enlítek, mintha ezzel serénységemet akarám hanni s diesérni (Matkó: BCsák. E66. 3). 3) [vomo; sich erbrechen]. Az gyermekek jól vannak; Zsigó kezdett hanni szombaton, de most fel vadnak (RákGy: Lev. 3. 186). Az tegnap megeseőrülés miatt hánytam es hileg borzogatást is érzettem (MonIrók XV. 66. Mik: Törl. 177). 4) [exaro, operio; besetzen]. Egész iskárlt felső ruha, kamokával hant (Gér: KárCs. II. 325). Szederics tafota hachoka, ueres barsomly hant (Rády: Csal. II. 16).

[Szólások]. Zemeceben hanywan embernek mydena byneyt (ÉrdyC. 12. 25b). Cseseemő magzatunkat fegyverre hányák (Megy: Gaj. IV. 18). Ha nem mongyátoc meg, kontzról kontzra hányattatoc: nisi indicaveritis mihi, peribitis (MA: Bibl. II. 157). Konezról konezra hányták darabolták (Kom: Élet. 27). Köttya vetyére hányom: sublasto C. A tengeri tolvajok jutnak egy Makhilenta nevű városba, kinek piatzán nyereségeket kötyavetyére hányván, Társátt-is áruba bostátyák (Háll: III. list. II. 281). Apro gyermetsleketis szabla-ra hantac, es harnassaulis lo hatara tarisznyaba kötöztec (Bom: Préd. 78). Szöm ére hányom: improbo C. objicere, oggero Kr. Szégyenlyed, az mit adtal, az szemére hanni amac (Kár: Bibl. 1679). Tencked hálá-adatlansig szemedre ne hányattassé (Com: Jan. 194). A város ol-ragadoztatie, s á k m á n y r a hányattatie: diripitur, expulatur (Com: Jan. 151). Igen törtoc elastomokat, atkot igen hantoc (Bom: Ének. 366). Mit hanz falra borsót? Gallos quid execus? (Deesi: Adag. 182. Kisv: Adag. 191). A bíró is előtt egész tanácsival, esedett értem hathatós szavával; de ez is csak falra hánya itt a borsót, szolt: jobb lesz, ha nékem esmáltat koporsót (Gyal: RP. 132). Tzigány kerekot hányni: in rotam se versare, circumagere PP. Az róka hánya az eselt, és ide s tova evez farkával (Pázm: Kal. 151). Róka módon a eselt egyfélé is s másfél is hánya (GKat: Tirk. E66. 14). Azt gondolja, hogy bátorságoson hányja a tselt, azont sok vizgyüzó szem árulja el (Fál: BE. 581). Ellene vetygetek, ellent hányok; objecto PPB. Heában hány ellent Rostán bek kardgyával (Zrínyi: ASy. 197). Elvágaték keze, de ugy sem szánék ellent hányni a másikkal; midőn már elkezdett volna a sok ellenhányásban fáradni (CsikGy. 71). Hanyac eszokot, hogy szegényt elnyomjanac (MA: Bibl. V. 13). A búza fejét hany: seges spicatur PPB. Hányni a fejét bolondhoz illik: caput jactare fanaticum est PPB. Fittyet hány mind a régi sz. ataknak

[Bd: CsIsk. 419]. Menta a borsókra fityot hány (Fdl: Vers. 571). Mikor Eger-várra hamalját hántunk, úgy mutatja [a jósló sas] valamint kívántuk megnok (Zrínyi: ASyr. 80). Ne hannya enber h y t e e t (ne esküdjözék) mynden kysdel dolgeert hegyaba (ÉrdyC. 525). Mit használ az embernek hitit szóval hánni? (Mad: Evang. 191). Kótya vetyét hányok: auctionor C. MAI. Nem derézkednél ilyen mód nélkül és nem hámmá másra kőnevezikéket (Bd: CsIsk. 104). Lest hánni: insidias moliri: locare insidias alium PPBI. Minden fele eseket hántak (MonFrók III.207). Egy ez vylaghy chwif yttecus kezdé magaat hanny (ÉrdyC. 95). Soha ne mondhassa az my ellensegvnk magath hannyan: meg győzem ewketh ThewrC. 134. Az papsz erősen hannya magat íres titussal, hogy ő catholica orthodoxa ecclesia (Born: Préd. 460. MA: Jan. 177. Zrínyi I.178). Hányod panaszodat (Zrínyi II.110). Egyéb javakból is prédát hánni kívánván (MonFrók XV.52). Mikor vitézek rudat hannaak vala, ifjú Lajos király sokszor nézi vala (RMK. IV.244). Nem úz nagyra szivem, szemem nem hányom magassan (MA: Bibl. V.61). Mind a kettő a két orony tetején az arany nap s ezüst hold) csoda sebességgel forgott és szikrát hányt (Fdl: TÉ. 677). Szitkot hány az égbt (Gyöngy: MV. 17). Tört hányt (GyöngyD: Char. 401). Fört hányó titok (Fdl: Jegyz. 936).

[Közmondások]. Akar mint hánt az tőkre az boitoriant, de azért vgyan nem ragad réia (Decsi: Adag. 203).

alá-hány: dejicio Kr. [herunterwerfen]. Sokan magokat az olyo vízbe hanyat homlok alá hantak vala: plerique in flumen e praecipitaverant (Fórró: Curt. 207). Az kik őket vezettek alá, az földre fő meredek alá hanyattatvan, azuooktol el tapodattak vala: qui reixerant eos, praecipitati in terram ab ipsis breberantur (529).

által-hány: trajcio Kr. [hinüberwerfen]. Nevec betűnecc által hányására írott versek: anagrammata (Com: Jan. 163).

be-hány: 1) injecto C. hineinwerfen PPB. Sőröbben bunjikat s granátokat hántak bé, kövekkel egyelesen (MonFrók XIII.420). 2) operio; bewerfen, bedecken]. Minden jó szántó földet be hantoc kövekkel: omnem agrum egregium operietis apidibus (Kár: Bibl. 1.333).

égyyüvé-hány: [conjecto; zusammenwerfen]. Holt testetet az tí bálványitockal egybe egyyüvé hányatom (MA: Bibl. I. 15).

el-hány: disjicio, dissipo C. [wegwerfen, auseinander werfen, erstreuen]. Tajtékját elhányom: despumo; elhányattatott: disiectus, dispersus C. El-hánytati a házat: *disturbare aedes PPBI. El hanna ő ruhaitat projecto vestimento) fel zőcénén, ídő ő oziaua (MünchC. 93). Zaggassuk meg ő köteleket es ő igazitokat hánnék el mi rlvonk (DibrC. 16). Hánnék el setetesznek ő olgít es őltződnök fenesseznék fegyveribe (257). Yme zerzettelek egedet neepeknék felette, hogy kyket akarz ky zaggass es el őry es el vezess es el hany (ÉrdyC. 342). Hannyvok el my bwlvuk myndden fertehetességek (575). Ruhaiath el hanna (VirC. 27). Mosd meg az szarát hánd el (Mel: Herb. 22). El an'om az en gabonas hazaimot és nagubbakot rakok (Sylv: T. I.103). Ir, hogy el hantak volna az hidat (RMNy. II.141). cytale: oly kigyó, ki télben hányja el az bőrt (Sziksz). Hogy ánnék el ilyen nag nyereséget? ab ipsa messe discedam? Decsi: Adag. 299. Az gyejűt el hányta: dissipat sepeu (Kár: íbl. L629). Minden szelre el hánytatnac, az az, földnec minden zegeretire: in omnem ventum dispergunt (II.123). Szablya évelyeket magoktol el hányák (Zrínyi: ASyr. 269). Ha a város meg gyulad egy ház, vallyon nem jobb-é azt a házat mindvárt mindenestől fogvást el-hánni, hogy sem mint az egész írost veszedelmes tűzre botátani (Hall: HHist. II.241). Kótya-tyo leszen, el hányák őket [a rabokat] (Gér: KárCs. III.455).

[Szólások]. Az füge fa az nagy fuuo szeltül meg índetatik es el hannaia az ő bimbóiat (Mel: SzLán. 190). A róka el-hányván szőrét (Com: Jan. 17). Nem is hányta-el hitit: nec dejerat (184). (A kossoci) mind meg ökleléa a farkast, annyéra, hogy mind el hánta a hazugnac valót (Helt: Mes. 299).

elhányás: dissipatio C. projectio, profusio MA. zerstreuen PPB. Kigyó vetkezés, bőri elhányás: *augvina vernatio PPBI. A róka ki keletkor el-hányván szőrét, kopaszszágot, szőr elhányás szeived (Com: Jan. 47).

elő-hány: objecto MA. vorwerfen, vorrücken PPB. Nem hannyuc ele könyörgesfünkben mi igazságunkat (Born: Ének. 139). Elő haniód tonabba az irasnac külömböző igeiet (Mon: Apol. 309). Vagy mit hányhatok-elő igazán, ha meg nem adod a mit kérek? (Pázm: KT. 309).

föl-hány: 1) subiecto C. in die hōhe werfen PPB. Nagy öklelé fájat hog fel hannya vala, nyakaban esuklyája lobogdogal vala (Hosv: Toldi. 8). Köteleket hántac fel az háza (MA: Scult. 932). Fel-hányac a gabonát szóró lapáttal (Com: Jan. 75). 2) [everto, subverto, disjicio; umstürzen, zerstoren]. Fel hannya mynd az hazat: everrit domum (JordC. 581). Fel hannyaak mynd eetekket, mynd aztalokat (ÉrdyC. 515). Az németek az városban való egyházbeli régi földesurak temetésit fel-hányván, a fejedelem édes atyja Rákoczi Zsigmond testét is kibányták (Szal: Krón. 167). 3) [scrutor; durchstüßern, durch-forschen]. Hannyatok fel az zent irast: scrutamini scripturas (JordC. 610). Hányák fel az zent bibliat (MNyl: Zsolt. 63). Fel hántam ládámat (Gér: KárCs. IV.397). 4) oggero, injecto MA. [vorwerfen].

fölhányás: [objectio; vorwurf]. A más gyalázása, szemre való fel hányása: opprobium (Com: Jan. 181).

ki-hány: 1) ejicio MA. hinauswerfen PPB. Fűvenvét ki-hányom: exareno PPBI. Ki hána mend az arolocat: ejiciebat omnes vendentes (MünchC. 52). Az gonozokat ky hanyak: malos foras miserunt (JordC. 396). Kyve hanyatnak belöle az holt tagok (8). Hanyok ky kezewnkéből az fegyvert (548). Szemetre ki hánlak (Hosv: Toldi. 9). Hazabul Medeat Jason ki hania (CsomaC. 22). Ki hannya a kerekeket a szekerekből: subvertit rotas currum (Helt: Bibl. I. li2). A must fel-forja, és ki-hannya, valami rütség a hordó fenekén találatik (Pázm: Préd. 231). Saláta cikória gyökérből: hámozd szépen meg, a fassít hánd ki (TörtT. 1579). Az iozagnak hatalmas elfoglalóit, hatalmasul belöle szabad ki hanni: ejici possunt (Ver: Verb. 130). Ostorral vervén, hánta ki az templombul (Zvon: Post. II. 270). Minyájokot kihányá a templombul (Ily: Préd. I.119). 2) [subverto, devasto; zerstoren]. Tövéből kibányó: exterminator C. A hantat még-vétettetett város néha el-is töröltetic, ki-vágtatic avagy töből ki-hányattatic: exciditur (Com: Jan. 151). 3) [evomo; ausspeien, von sich geben]. Estvéig hánytam húszszor, talam az mit azelött nappal öttem volt is euészetlen hánytam ki (RákGy: Lev. 186).

kihányadók: ejectamentum MA. auswurf, was weggeworfen ist PPB.

kihányás: ejectio MA. egestio; auswerfung, verbannung PPB.

[környül-hány]

környülhányás: circumjectus C.

lő-hány: dejicio SI [herunterwerfen]. The sokszaghw dycző-segzedben le hanyad en ellenseghymet (JordC. 41). Lewe hannyaak hw labaynak előtte: projecerunt eos ad pedes ejus (403). Wgy hogy meegh az wezakon es le hannaak lw beteghóket: adeo ut in plateas efferrent infirmos (721). Le hannyaak fegyvereket (518b). Jo ruhait rola lehanna, zegenőknék ruhaiaban

őfzők (TibC. 21). Gerendákat fekről nyakokban le hanyauac (Güres: Mát. 18).

léhányás. Gondnak lehányása: remissio C.

még-hány: 1) disjicio MA. zerstreuen, von einander werden PPB. [zerstören]. Meghána a háizatot: nudaverunt teutum (MüncH. 73). Meghána a leazatot (Helt: UT. J1). A farkas is előjön, meg hánya és szagolja az juhokat (Keesk-Türt. II.229). Minden hiákat elégett a ladányi kívül, de azt is meghányta (RákGy: Lev. 176). 2) [scrutor; aufstöbern, durchforschen]. Meghánya Laban mind az egész sátozt és nem találta meg azokat: scrutans omne tentorium, nihil invenit (MA: Bibl. L29). Nézzel meg a népeket, hánd meg napnyugati fényes nemzeteket, légy bírások (Örezy: KöltSz. 12). 3) exaro [operio, occupo; besetzen]. Solyem-galaudal meg prémezi, meg hányja: bombycinis tenebris descriptit, exarat vestem PP. Egy zoknya, kynek mynd fewly, mynd allya fekothe barsomly wayon meg hanyva (RMNy. II.211). Báthory Annának (hagyok) egy gránát felső ruhát kit meg hántak kammikával (Gér: KárCs. III.368). Minden falut meghántam néppel (RákF: Lev. IV.16). 4) [modifor, perpendo; bedenken, wol erwägen]. Gondlyatok meg yol, hanyatok meg erossen (ÉrdyC. 56b). Hasznos előre és többször is meghánni azt, a mitül tartunk (Fál: UE. 412). Tsak kesvese időt kívánt, hogy meg hányja elméjét (Fál: Const. 154).

még-hányás: 1) jactatio, concussio, turbatio MA. bewegung, erschütterung PPB. 2) [scrutatio; erforschung]. A sz. atyák könyveinek meg hányásiban szorgalmatos ember (Czegl: Japh. 157).

szélllyel-hány: dispello C. [vertheiben].

Hányadék: rejectaneum quid Kr. [auswurf]. Egy féle állatok a jóságú füveket ingyen sem illatozzák, hanem a kérésnek és egyéb munkásoknak emésztékjeket és büdös hányadékokat szagolják (GKát: Váts. II. Előb. 63).

Hányakod-ik: 1) jactor, flucto MA. hin und her geworfen werden PPB. Hányakodó habok (Zvon: Post. L349). 2) jactor MA. [glorior; prahlen, sich brüsten]. Tys hamissan éléte, hamikodhan a szent irással (Mon: Apol. 285). Ezeckel hanyakodol az helyeekel (306). Maga igazságával hanyakodo pharisaeus (Zvon: Post. L318). Ó tudományanal hanyakodie vala (Sztár: Ath. 3). 3) discepto C. [streiten]. De mi szükség nekünk beszéddel hanyakodunk (Ver: Tan. 206). Tsák azokon kívánz uralkodni, a kikkel fogvervel szoktál hanyakodni [igy] (Könyi: HRom. 118). [Vö Hánykód-ik]

Hányakodás: 1) jactatio MA. das hin und her werfen PPB. 2) jactantia MA. [prahlerci]. 3) [disceptatio; streitigkeit, zank]. Meg tekintvön az fűvösség tudományában való sok szomorú kötődéseket, sok versengő hányakodásokat (Pázm: Kal. 79). Mig az ördög igazításából a hit vallásban hanyakodásos nem voltana (Egyhköndt. 115).

Hányás: 1) successio, jactatus, jactatio MA. das erschüttern, bewegung PPB. [das hin und her werfen]. Elméje hányás, főfűrés: agitatio mentis PPB. A szentek tetemének böcsülletlen hányását, és tób effele dolgokat, heráz magárid Balhúms (Pázm: LuthV. 135). A kimondásban való csiokededtet kezéncse hányásával szinesíti: actionem gestibus colorat (Com: Jan. 161). 2) vomitus Kr. [das spöen]. Orvosságok által való hányás (Hall: Paizs. 176). Minden h. duplam hasznos szüden hányás (Faly: SchSal. 27). 3) [scrutatio; erforschung]. A ki ennél különb indakttal torog az földlak hányásában, fél, hogy . . . (Pázm: Kal. 155).

esel-hányás: [dolus; ränke]. (Mogy: Comp. 36).

kérszt-hányás: [wiederholtes bekreuzen]. A kereszt-hányás elijeszté az ördögöket (Czegl: MM. 258. Matkó: BCsák. 130).

kéz-hányás: schironomia C. MA.

kótyavetye-hányás: [praedae distributio; verteilung der beute]. Nagy jó szerencsésen járnak vala, ugy hogy a kótyavetyehányás a táborban meg nem száméék (Szal: Krón. 122).

kő-hányás: 1) [acervus lapidum; steinhaufen]. Jj a kő lyukakba: jji a kő hányások hajlékába (Pázm: Préd. 518). 2) [aemulatio; rivalität]. Mert az fő embereknek soha nem léssen amyi dícsiretec, az mennyi dícsiretec szokot lenni a kősségi renden való embereknek az ő előtöz járó emberekkel való vetekedéskből és kohányásokból [igy] (Prág: Serk. 587).

les-hányás: insidiarum structio Kr. [nachstellung]. Les-hányás, valaki ellen fűrés: petitio; les-hányással éni: agere ex insidiis PPB. (Toln: Vigaszt. 114. László: Petr. 111). Tudton tudtak ni Franciaországának erejét, esendes és háború létében minden mozgásit les hányásit (Fál: NU. 321).

maga-hányás: 1) gesticulatio C. 2) alazonia C. jactantia MA. arrogantia PPB. ruhmeddigkeit, hochmut PPB. hochfahrt C. Maga hanyast es hotsagos zot mindenestel fogna meg utal uala (MagL. 6). Az nélökneec bnyoi hyzolas, maga haiaas (NagyszC. 356). Myt haznalt nekovnk az kevelseg anagy myt hozot nekovnk kazdagsagokrol valo magonk hanyasa (CoriC. 289). Awag mit adott minekwnk ez velagi kazdagsagynakn maga haiaasa (BodC. 7). Az kűrwzthia yol leheh mutogatasth, es maga hanyasth nem val, de maga igazto erwth es tehetby cyelekűdesth val (Konj: SzPál. 116). A keudlyseg, emberi maga hanyas es mutogatás ellen praedical (Tel: Fél. 112). Az papistának imillyen amolian maga haniaasok (EszTE: IgAny. 2)

nyakraföre-hányás: praecipitatio [das umstürzen]. Az országok nyakraföhányásának szava: vox praecipitationis regnum (Illy: Préd. II.203).

szemrevaló-hányás, szemre-hányás: [exprobratio; vorwurf]. Méltatlan szemre való hányásokat hallottam (Kár: Bibl. L489). Szemre való hányás nélkül adgya azt (MA: Bibl. IV.219). Szemre hányását előföjtette (Könyi: VM. 89).

szin-hányás: [hypocrisis; heuchelei]. (Csúzi: Sip. 29. Csúzi: Tromb. 378. Kr.)

zálog-hányás: [pignatio; verpfändung]. Az pénzbe még eddig ide egy pénz sem köldtek, az egy isten tudja, minemő ide rova való zálog hányással elfiztettem meg az uraimat (Nyr. XVIII.85).

Hányat: 1) euro jaci Kr. [werfen lassen]. Kyket az tengherben hanyatna (ÉrdyC. B3b). A kősségneec is penszt hányata kabdossáira (Helt: Krón. 28). Éh díszneec alábba sokat hányatá [a foglyok közül] (Güres: Mát. 68). Látják, mennyi karuztot fogattam meg s hányattam tönllözre a rozsz dolgokért (Monhrók XV.678). Engedd meg, katonád hovát vakargassa, de alongját paraszt hettessel hányassa (Örezy: KöltSz. 151). 2) [vomere facio; erbsuchung verursachen]. Hányató orvosság (PP. PaxC. 193).

[Szólások] Szabalyára a hányatá (Monhrók III.16). Szabalyára hányatá éket: occidit eos in ore gladii (Kár: Bibl. I. 188).

Hányatás: jactatus MA. bewegung, das erschüttern PPB. [das hin und her werfen]. Ez fac az széneec hányatási miatt el nem bomlana (Kár: Bibl. I.667). A nagy hányatásban gally: romladozik (Gyöngy: Char. 33).

Hányattatás: jactatio C. agitatio, successio MA. bewegung das schüttern, rütteln PPB. [das hin und her werfen, fährnis Bäsitätásinkat, hányattatásinkat feljedzette (Tof: Zolt. 289).

Hánydogál: jacto, jactito PP. oft werfen PPB.

el-hánydogál: disjecto MA. hin und her oft werfen PPB

ki-hánydogál: ejecto MA. oft herauswerfen PPB

Hánykód-ik, hánykod-ik: 1) jactare se, tripudio MA. [sich unruhig bewegen, sich hin und her werfen] vor freuden springen PPB. A tenger hánykodik: mare *aestuati PPB. Hánykódó vízcél: fluctus tui (MA: Bibl. II.193). A törben akadott vad, memél inkább hánykodik, annál inkább nyakára szorítja a hurkot (Pázm: Préd. 685). Szeel vésszel hánykodgiék (Bal: CsIsk. 137). No hánykodgyál, czendesen aludgyál (Orvk. 6). No hánykodgyunc, mikor az urnae veszzeje hátunkon vagyon (Megy: 3.Jaj. 86). Hánykodot mint az tengeri háború (Perny: LFL. 56). 2) jactare se MA. [glorior] sich rühmen PPB. Ezzel dichekelt ec, ezzel hankodtoc (Mon: Apol. 286). A vak szerentsével többet ne hánykodjunk (Kónyi: HRom. 104).

Hánykódás: 1) iniquus, inquietudo; unruhe PPB. [fahriús]. Az ő enangelomanac ki terizteseről, amac soe fele hankodasáról (Born: Préd. 52). Soe hankodási, es nehesezi nem volnanac (410). 2) exultatio MA. freudensprung PPB. 3) jactantia MA. ruhmredigkei PPB. 4) certatio; wettstreit]. Mi nem iá-ékról vagy a hánykodás: non certatur de oleastro (Decsi: Adag. 173).

Hánykódtat: [agito, turbo; umhertreiben, beunruhigen]. Valóban hánykódtatja az embereket mostani állapot (MonOkm. XXIV.531).

Hányó: jactans, projectans MA. [werfend, schüttelnd]. Hányó ló: rázó ló; succussor, succussator MA.

ganéj-hányó: lixa C.

hant-hányó: Kőmivesek, hanthányók, téglavetők (Kár: Élet. I.260).

les-hányó: insidiarum structor Kr. [fallen werfend, rünke-schmid]. Les hányó keletpte (Telekesi: FLél. 195).

maga-hányó: gloriator, ostentator C. jactator, jactabundus MA. prahler, ruhmrediger, grosssprecher PPB. Zeretet félreles, nem maga hányó (DöbrC. 297). Kerkedő, maga hanyó bezed (Apost. 33). A szeretet nem magahányó: caritas non aemulatur (Helt: UT. X2). Maga hánio edemes pharisaeus vagy (Mel: SzJán. 132). Ez féle ember ezelezapo, maga hányó (Cis. F4). Maga hányó deliatskák (Soós: Post. 431). Patvaros, maga-hányó ölesek (Mad: Evang. 806). A nagy miníster apprehendála is, maga szóval magahányó, hogy . . . (MonIrók VIII.371). Maga hányóknak esmertettek (NóTPM. 13).

rosta-hányó: [incantator, vaticinator; zauberer, wahrsager?] Nem az istenhez folyamodnak, hanem varislohoz, rosta hányokhoz, hagymaz mérőkhöz (Báth: Tromb. 192).

szar-hányó: *copreus, stercorarius, gamelattiszto MA.

szín-hányó: [hypocrita; heuchler, heuchlerisch]. Hanem, zin-hányó palástolásnélkül meg-felele köteleességének (Csúzi: Sip. 744. 55).

tüz-hányó: [ignivomus; feuerspeieud] (Zrinyi II.105).

viz-hányó. Viz hányó kerekék, kupás kerekék, mellyeksel valamely folyó vízből másuvá vizet mérnek, és hányák-ki: rotas *modiolis aquam haurientes PPB.

Hányód-ik: 1) jactor, fluctuo MA. hin und her geworfen werden PPB. Hányódik e világban (Megy: 3.Jaj. II.35). Rázódott, hányódott (Gvad: FNót. 100). 2) [discepto; streiten]. Magokban hánodnak es vetődnek vala: disceptabant inter se (Sylv: UT. 26). Eg mas közt igen hániodnak es feddőzsec vala (Mel: Sám. 103).

Hányódás: [jactatio, fluctuatio; das umherwerfen, das schütteln]. A tenger hányódásban szokatlan emberek (SpecMyst. 63. Törtl.² III.166).

Hányogat: jacto, disjicio MA. werfen, hin und her werfen, zerstreuen PPB.

[Szólások]. Egy zeretes ember nykoron ez vylagbol ky-nvlt vona, ottan el ragadnak az erdegiők ow ledkeet es kezdeg vadolny Cristus Iesus előt, mynden gonossagaat z e-m e-b-e-n h-a-n-y-o-g-a-t-h-w-a-n (ÉrdyC. 435b).

el-hányogat: disjecto C. disjicio, abjecto, dissipio MA. verwerfen, wegschmeissen PPB.

Hányt, hányott: 1) jactatus, projectus Kr. [geworfen]. 2) [exaratus, operatus; besetzt]. Eg veoresos athlazc zoknya, kynek az allya két zerrel wont aramaly hant. Egy kamoka zoknya, fekete barsonnal hant két zerrel (RMNY. II.65). Tarka hánt allyu zoknya (Mel: SzJán. 564). Draga, hant alliu ruhak (Mel: Préd. 108). Hányot allyu zoknya (Soós: Post. 303).

Hánytat: 1) [jacto; hin und her werfen, umherwerfen]. Az tulok munkanak tudatlana az tyen hantattya magat (Pesti: Fab. 56). A kos az ő szaruait igen hantatia vala minden fele (Szék: Krón. 47). 2) cogo ad vomitum SI. [erbrechung verur-sachen]. Hánytató orvosság (PP: PaxC. 4). 3) profero [vorbringen, vorwerfen]. Ilyen embernek beszédét akarjátoké hántatni? verba talis hominis vultis proferre? (MA: Bibl. I.452).

[Szólások]. Az ember az es z ét sokképen hánt a t t j a (Kónyi: HRom. 23). Hántatác ma g o k a t mindene, kie gonoszul czelekdőne (Szék: Zsolt. 97).

Hánytorgat: jacto, jactito, ostento SI. [objecto; zur schau tragen, vorwerfen]. Ez az igaz magyazavat, akar mint hantorgasdi (Mel: SzJán. 302). Elégséges okát az ellenkezők nem adhatták, miért kellene annak méltóságát hántorgatunk (Pós: Igazs. I.32). Rágalmazsít hántorgattya (Pós: GBót. 62). Hitemek állhatatlanságát és sokszori változását hántorgatod (Nagyari: Orth. 226). Ti mindenkor a magatok familját hántorgatjátok s az én familiátat gyalázátok (Cserei: Hist. 36). Ezzel nem a maga bün nélkül való völtit hántorgatta (Iutze M. Rhédei János fölött mondott préd. 1768. 12).

2. HÁNY: quot C. MA. wie viel PPB. Hány esztendő: quotannis; hányan; quoteni MA. Iesus monda azocnac: Han kéiereteé vagon? quot habetis panes? (MünchC. 43. JordC. 403). Han kosarokat telteetek be? quot copiosus sumpstis? (404). Han esztendő uag? (KazC. 114). Han't böytölt, han' miset hallot (NagyszC. 198). Immar az felső lyukokat lásd meg hány (Helt: Arithm. F7). 120 szemec vallyon hányat tészen három fertálya? (L7). Han szasz forintod iöt? (Mel: SzJán. 67). Juliod seregének te tudod hány héja (Rim: Ének. 87). Hát a lelki irgalmasság eselekedeti hányan vannak? Azon szerent hetes számban (illy: Kat. 567).

né-hány: aliquot MA. [einige, etliche]. Néhányakat ismerék (GKat: Titk. 271). Néhány időtől fogva itt vagyok várakozás-ban (MonOkm. XXIII.593).

néhánykor: [aliquando; bisweilen]. Az isten néhánykor bárkát készít az ő hiveinek, néhánykor meg maradásra való helyt mutat (Báth: Tromb. 171. Megy: Bayle 75) Csak el-néhánykor és el-néhol (GKat: Váts. El3b. 46. 35). Ebben a jöszámban nihánkör költ el haterzer köböl bor is (RákF: Lev. I. 191. PhilFl. 4).

égy-néhány (edényhany LevT. I.222, egy nahan Sylv: UT. 7. egyhán Szár: Cat. k4. egyhany MA: SB. 329. MA: Sault. 7. stb. egy nyhany Helt: Krón. II. Helt: Mes. 43. enehán JordC. 339. 738. enehán ÉrdyC. 206b. 581b. enehán 543b. enéhány TitkRózs. 28. Drég: Spec. 9. enhan LevT. I.218. egy-

hány Bethl: Élet. 93): aliquot C. [énige, etliche]. Egy néhányan: complures C. Zent Ferenc meno zent Iacobot meglatny, vyuen vele egynehan tarsokot (ÉhrC. 13). Enehan napokon; per dies aliquot (JordC. 738). Enehan estendők el mulnan (DobrC. 114). Zent ferenc írma neki emehany izeket (VirgC. 18). Ő maga kedig egy nyihány napie lón az városban (Helt: Krón. 19b). Es lón egynyihány nap utan: factum est post multos dies (Helt: Bibl. I. B2). Az utam Átila eg nehan ideig meg nünzan, esmet laborat indita (Szék: Krón. 116). Elémeltatta a közsöget az egynehány pártos embör (Monlrök. II141). Meg vna az Izrahel és egy néhányat fogva el vün benne (Kár: Bibl. I. 139). Régen egynehány esztendő házasok sem túlták, a mit most egy gyermek beszél (Pázm: Préd. 199). Egynehány ideje, hogy mind azon forodók, miképpen találjon abban módot, hogy oda mehessen (MonTME. II26). A lengyel tábor már egynehány idővel fogva sánczba hevervén (ErdTört. II379). Az almának külömb külömb föle nemét és nevét mind leírva, majd hasonlatosnak, és lehetetlennek itélém; én csak emnyihányat nevezek közzülök (Lipp: PKert. III142). Egynehány vereték gyünze esügg országán, egy szunyog is esdött annak szép részáján (Thaly: Adal. 1325). Két száz egynehány esztendőökig (Bíró: Préd. 24).

[Szólások]. Ha az vr isten egynehány külömbözök képpen adta volna az ő juhái eleiben az Sz. Máté evangéliomát . . . (Pázm: Préd. 34). Az hadi nyeresöget az hadi fejlődne egy néhány magokal el osztva: vala: praedae bellicae imperatores cum paucis diripiunt (Deesi: SallJ. 36). El szabada az király löhátan egy néhány magával (Kár: Bibl. I327). Egy néhány magával felkészüle (Csögl: Dáz. Elöb. 32).

[egynehányad]

[Szólások]. Egynehan yad magával (Ver: Verh. 314).

egynehányka: [nomulli, aliquot; énige, etliche]. Az Aszalóra bément németeket nem gyözvén kívárni a faluból Harsányiék, mind az egynehánykán is vakmerőképen rájok mennek (Rumy: Mon. I61). Az két emberen kívül az egynehányka közlegény katonául több nem esvén el (Monlrök. XVIII. 105).

egynehányszor: aliquoties C. aliquot fariam MA. etlicheer weise, etlichemal PFB. Ez kenyettel nem csak egyszer nagy kőzer kely kenny, hanem egynyhanzer (Frank: HasznK. 24). Kules: Evang. 304.

egynehányzöri: [aliquoties occurrens; énigeamal vorkomend] (Megy: Dial. Elöb. 16).

némi-hány: [aliquot; énige]. Azonközben nemyan napok el mlyvan (ÉrsC. 134b).

vala-hány: 1) [aliquot; énige]. Ilyen igazgatásnak formáit három állítanak: aristokrátia, másod a tartomány, birodalom, valahány becsületos, fő személyek által igazgattatik. (Szal: Krón. 5). Akadályok miatt valahány napig várakozási lón hatalmaság csuszának (MonTME. IV226). Az öleső praedicator két kézzel kapják, mollyot éppen csak a magyarság acceptála akkor, elhagyván, ha ki valahán a Luthervallást üzte volt is (ErdTörtAd. 134). Az ő barátai közül hozhatna valahány száz gyalogot, ha találna (TörtT. XVI86). Hogy valahány nyugatban állának, cholekedetek utolsó veszedelmet szegen hazánkra ne hozzon (VIII52). 2) quot; so viele/Valahány ember, amny értelem: quot homines, tot sententiae PFB.

[Szólások]. Az fejedelem igen nagy veszedelyel, csak vala hány magával kitörtötött fúdra (Kom: Élet. 64).

valahányszor: quotiescumque SI. [so oft mal]. (ÉrdK. 57). Vala hanzer eh kényent, csenditek es eh polarban iandó

tok, az urnak halálat izenitek, azaz az ő haláláról emlékeztetek meg, meddeg el ő ez nelegnak meg iteletire: quotiescumque comederitis panem hunc et de poculo hoc biberitis, mortem domini annunciatebis, donec venerit (Ozör: Christ. 187). A többöket ki-ki veheti, valahányszor a száikség hozza magával (Bíró: Angy. 272).

Hányad: quotus Kr. [wie vielter]. Hányadok the hallóthall: quotam thoram andivisti? (Heyd: PCE. 10). Hányadrosz (Zrínyi L100).

[Szólások]. Hányadán va g y n u k: quanti, quo numero restamus Kr. Nem tudom, hányadán vanak? (RákI?: Ev. V. 18). Hány óra vagyon? hányadán van az idő? welche zeit ist es? quelle heure est il? (Kírlész. 91).

Hányadik: quotus C. MA. wie vielter, welcher an der zahl PFB.

Hányféle: quotuplex C. MA. wie viel-fältig PFB.

Hányképpen: quot modis SI. [auf wievielerlei art]. Hányképpen való okbol esmerheteg meg embör az hynec neződelmes noltat (DobrC. 451). Hányképpen kement meg az isten? (Fó: Tan. 217). Hányképpen tanít az isten az alázatosságra? ketképpen (457. Barna: Isk. 44). Kules: Evang. 260).

Hányság: quantitas discreta GKat: Titk. 119. CorjGramm. 318.

Hányszor: quoties MA. wie vielmal, wie oft, so oft PFB. Vram, ha földmudicafumia en bemeni, hanzer böccussac nekli: (MünehC. 48). Jerwsalem, Jerwsalem, hanzer akarttam az t fnyadat egybe gyeyten (JordC. 129. 577). Az pater noster: hanzer mondanak meg (DomC. 200). Hanszer könyörgő Moises az népért (Pécsi: Ágost. Elöb. 1). Hányszor fekiúden már ugy le, hogy nem gondoltam virradtát érni (Mik: Törtl. 108).

HANYATT, HANYATTÁ (hanyta WeszprC. 103. hanytt. JordC. 773. hanyttos. ErdyC. 429b. hanyta. VirkC. 58) supino MA. rüeklings PFB. Hanyattá fekvő: supinus Major Sztó, resupinus PFB. Hanyattá dőlt: resupinus; hanyattá dőlti resupinat MA. Hanyatta fekök dielösznek koranyra (WinkK. 120). Hanyta fekömneek a földön a keresztján (WeszprC. 103). Essek ky hanyta az palota ablakon: decidit ex tertiae congnatione deorsum (JordC. 773). Saha ne fekög hanyta (Witk. 58). Hanytan essek (ErdyC. 429b). El aduce hanyatá (Helt: Krón. 20). Hanyatá essce a setzel széköl a kapu mellé, meg szegée a nyaka (Helt: Bibl. II119). Egy lány ágyra hanyattá fekönök a szent ifat (Pázm: Préd. 352). A földre dőjő keresztre hanyattá fekötetek a mezeltem Jésus (512). Esék-zászlóval Chöllag György hanyattá (Zrínyi I53). Hanyat vet (87). Asztalt mostan mérjed hanyat, te szorechen kölék, mérje hosszóságát (112). Hanyat feközic: supinus cubat (Com: Ja. 113). Testek hanyatta feközik (Léj: FTük. 42). Hanyat kököteni (Lipp: PKert. 167). Az istállóban kökökült hanyat (Békhajl. II27). Benn minden állapot hanyattá fordult (Fa. NE. 6).

homlok-hanyatt: [praecipitauer: sich überstürzend, üh hals und kopf]. Homlok hanyat rohan veszedelmére (Fal: N. 359).

Hanyatl-ik: inclino, reclino, deflecto MA. sich zurückbiegen, rückwärts fallen). Hanyattal, artzal fölfördölök: supino MA. Hanyattik a szeg, megtolyták: inclinat aut imnata facies: hanyatlík a nap: inclinat so sol PFB. Lökü vagy öregből, vagy hanyatlík a gonoszra (Pázm: Préd. 32). A férfui megállapodot idő a megért kor s időre hajol, hanyatlík (Com: Jan. 45). Hanyatolván az győzedelem (Alv: P. 1282). Akur hadra, akár békösségre hanyatoljon a dobog, mi bőrünkben jár (Monlrök. XXII588). Az erdélyi fejedele

ség is vele együtt hanyatolni kezdő (Cserei: Hst. 26). Az mitária [vallás] pediglen hanyatlani kezdett (Bod: Pol. 23). Északra hanyatlot volt már akkor, mert életének végső határához közeledett (Csúzi: Síp. 37). A hanyatló nap még alkalmas fényében a féléők alá búvik (Fal: UE. 122). Hanyatlott árnyék (Fal: Jegyz. 934). Megtestesülvén a vétekekkel, egy förtőből a másikba hanyatolván, kíméletlenül fűrsángoskodik (Fal: XI. 261). Felkeverte (beszédével az asszonyoknak) gyomrokat, úgy hogy ketteje vagy harma a rágás miatt csak nem az ágyba hanyatlot (Fal: NA. 129).

el-hanyatlik: inclino MA. [sich] auf die seite neigen PPB. [fallen, abfallen, verfallen]. Elhanyatlott: inclinatus, reclinatus MA. Hamar elhanyatlottatott vala az vtrol, melyet az wr ténékter parancholt vala: deseruisse velociter viam ejus, quam vobis ostenderet (Helt: Bibl. I. Ppp). Az restség miatt el hanyatlic az ház: propter pigritiam persillabit domus (Kár: Bibl. I. 630). Nincsen az, ki értelmes volna, miniaman el haniotlottanak es haszontalmoeka lótenek (Pál: Tan. 112). Inmár bé estvéledie és az nap el hanyatlott (Zvon: Post. I. 670). Elhanyatlic az nap (MA: Bibl. I. 236). Az békeséges tőrésis el akar hanyatlani (MA: Scult. 966). Nem rettenünk, ha a föld megindul és a hegyek elhanyatlanak is (Pázm: Imáds. 298). Az ti tudományok az apostoli tudománáll egyeséghen sem volt, kiért el sem hanyatolhatott tőlle (Bal: CsIsk. 35). So jobra se balra attul el ne hanyatoljunk (Komár: Imáds. 274). El-hanyatolván a deák nyelvnek tisztasága, így el ezzel a szóval (Vás: Igazs. II. 319). Mányájan el hanyotlottanak, bejjában valokka lettenek (VárM: ÉgőSzöv. 20).

elhanyatlás: aversio, inclinatio, defectio MA. neigung, abwendung PPB.

lő-hanyatlik: procumbo, recumbo pronus MA. sich niederlegen PPB. (Fél: Bibl. 135. Bók: Lämp. 97. Zrínyi I. 62).

lőhanyatlás: [recubitus; das niederlegen]. Delyvesti avagy dél után való lehanyatlás, nyugovás (Com: Jan. 113).

mög-hanyatlik: reclino, reflector MA. [sich] wieder zurückbuzgen, wieder [zurück] gebogen werden PPB. [sich] neigen, sich senken, fallen]. Meg-hanyatlott had: bellum attenuatum; a nap már meg-hanyatlott: sol jam praecipitatus; meg-hanyatlott idő, vénségre hajlás: praecipitataetas PPB. Meniegszó készület hevenben vala, Gúselid szorgalmatos mindenit ot vala, il nag esettel meg nem haniatlot vala, mert viselt ruhaiat nem vtallia vala (Istv: Volt. 21). Juda bírdalma meg hanyatlott (Zvon: Post. II. 601). Az igazság ó-magais le dőlhetne, ha meg-hanyatlanék az oszlop, melyen építetett az igazság (Pázm: Kal. 547). Meg-hanyatolhatik mint a gyenge fiatal a nagy tereh alatt (Nagyari: Orth. 213). Kiment tizen-egy órakor, már mikor a világh napja meg-hanyatlot volna (MA: Scult. 195). Ingadozó, dőlésre hajlandó, meg-hanyatlot ház (Com: Jan. 105).

vissza-hanyatlik: reclino, recido Kr. [sich] rückwärts neigen, zurückfallen]. Hogy tehetéséim vissza ne-hanyatlyék semmiségére (Csúzi: Síp. 348). Sok tunya és kényes szív előveszi néha a jót; de hamar megútván ott hagyja, visszahanyatlik (Fal: SzE. 516).

Hanyatlás: inclinatio, reclinatio MA. neigung, biegen, wieder-zurückbiegen PPB. Éjjelre hanyatlás: nox praecipitata PPB. Szent József minden hanyatlás nélkül, vig örömmel halotta, midőn nagy asszonyunk mondotta Jézusnak (Csúzi: Síp. 76).

Hanyatlott: obliquus [schief]. A szegelet igényes vagy hanyotlot: rectus vel obliquus angulus (ACSere: Enc. 50).

HÁPOLÓD-ÍK: [genisco, conqueror; seufzen, klagen]. Ertetem te nag[ságod] haragját, kit te nagch. az eu fiaimra vettett; byzou hóg elegiett hapolotom raytha (LevT. I. 369).

HÁPORJA [HAPORJA?]. Typhae palustris clava baka, seu haporya nominatur (Beythe: Stír. 8).

HAPSOL: devoro cum destinatione et cum quodam sonitu Kr. [hastig essen, fressen]. Azt a kőposztát) ragadván az sok török szolgál, melegítetlen hapsolni s hordani kezdék (Monlók. VII. 377). Foghajmát vagy tornát igen hapsolja (Thaly: VÉ. II. 51).

fől-hapsol: ~ Némelly idegen tartományokban istenes jóság fel-hapsolni, s gyomorban hordani a meg-holt atyiaiak testeket (Fal: NE. 75).

HARA: szövészlák SzD.

szőr-hara: [cilicium, paunus coactilis; haariger stoff, haartuch] (FörtT. 2. II. 376).

HARÁCS: praeda, tributum, prodigitus, auctio, subhastatio Kr. [schatzung, brandschatzung]. Balenák, cethalak és görbe delphinek, Cupidonak harácsot ezek fizetnek (Zrínyi: ASyr. 6). A jövendőbeli bírákért fizettünk császár adijára 120 haracstul 150 ft (MonTME. I. 27). Az 130 harácsra esett 520 kila báza (54). Jövendő bírákért 130 harácstul 497 ft. 27 d. császár adijába (62). Az minden egy egy harács után föl számított tizenöt-öt pénzt fizettünk (127). Kívánja szegénység harácsesszédit (Monlók. XV. 315). Harács szedő törökök (578). Az rettenetes adó és harács nevelésza az zphaiák ellen sollicitálja (MonOkm. VII. 247). Újabb harácsra bocsátja (Gyöngy: Char. 7).

Harácsol: prodigo Kr. [subhasto; versteigern, verschleudern]. Légyen mindenemnek harátsló vására, csak kiváltásodnak készfúllessen ára (Gyöngy: KJ. 66). Lányom szive sem oly, hogy azt harátsóllya (Gvad: Időt. 21).

el-harácsol: ~ Az többit (katonát) elfogván, Váradra vittek és elharácsolták (MonOkm. VII. 108). A fősvény Merosis kezévtlensége a szerechenyeknek, vagy arabiaiknak pénzen el harácsolt (I. Hall: Tel. 51).

fől-harácsol: ~ Magunk, feleségünk jöszági elfoglaltatván felharácsoltassanak? (ErdTörtAd. IV. 283).

HARAG (haraguyec HB): **1)** ira, indignatio C. zorn PPB. Haraggal: irato C. Nem bírja-meg haragját: irum suum non capit: örökösön haragot fem tartani: aeternum vulnus servare; haraggal fel-induló: percitus ira; haraggal buzgó: aestans PPB. Harag megl bant elmet, hogy ne valasthasson ygasagot (ElnC. 16. 93). Nag hirtelenkédettel göröde nag haragba: in iracundia magna (BécsiC. 17). Királnak haragia: regis indignatio (450). Kečke kigocnac nemzeti, ki mutatot nektec elítmotoc istemec iöuenőd haragiatol? (MimelC. 18). Minden haragot es bozonkodast ky rekez te zyuedbewl (VirgC. 1). Haragot tartotum atyamnak es atyamfaynak ellene (9). Iwue az w atya nag haragal; hertelen haragal rea hertelenkwdek (26). Ew bennek veeghezteföt el wr istemnek haraghya (JordC. 911). Wr istemec meg nem engesztelheti ő nagy haragyt (Bom: Ének. 10). Atkozot legyen az ő haragioe, miert hogy ilyen sebes (Helt: Bibl. I. A44). Meg ólala isten az ő haragianac vtat (Szék: Zsolt. 212). Gúezen ünmen maganac haragot (Fél: Tan. 316). Hogy fiadat mehedden meg ne bunczad, haragtól, emeléstől magadat meg óyad (FörtSzer. N6). Sebes haragju láttic (MA: Bibl. V. 9). A gonoszok haragot gyúitnek fejekre, az igaz ítelet napjára (Pázm: Préd. 6). Nem társom, hanem áruló ellenségem voltál, ki engemet isten haragjába hoztál (19). Vétkesek, es harag érdemlők lészimk (60). A filistaensok-ellen sok-képen jelenté Sámson gyúilőséges haragját (533). **2)** iratus; zornig]. Keuel es harag bezedekkel ellene alla (DomC. 254). Harag zennel tekynte az wrara (felesége, Pesti: Fab. 6). Harag szemmel néz reád (MA: SB. 53). Tekinttéfle harag szemmel reayoc (Vás: CanCat. 214). Nagi harag szemmel az aszonira tekintuen (Pont. 216). Sok harag szavu dob tombolva

robam (Zrínyi 161). Harag szóval így kezdé el panaszsztát (Ely: Gím. 10). Ti miattatok vezér haragúll fog szólni (Kocsis. Tört. II.381).

[Szólások]. Úgy enyhődék isten haragja a földellen (Pázm: Préd. 302). Enyhődgyék haragol (Csúzi: Síp. 391). Az ő haragja igen felbűsült a: iratus est fuor ojas nimis (MA: Bibl. 1253). A gonosz akaróma felgerjed haragja, de nem forr fel a bosszúállásra, sem felettől való kemény indulattal nem fenekedik senkire: malevole succenset, verum non effervescit in vindictam, nec vehementer invehitur in quonquam (Com: Jan. 198). Fellobbant harag (Der: Préd. 84). Mennél valaki gyarlob és erőtlent, annál könnyebben fog rajta a harag (Pázm: Préd. 806). Kegyelmed megbocsásson, ne vegye harag neven, se pirongatás helyén (ÉrdTört. II.129). Hagyjuk parmesban, ki ezt nem fogadja, esik haragba (RMK. IV.212). Nakh haragodban el ne rekkenez, de yukab ergalmaz en welen (Thewl. C. 703). Haragjában kibontakozott az ekleziából (Nyr. X. 471). A ki másnak haragjában vagy on, hogy újonnan kedvébe juthasson, valami változásnak kellemi (Pázm: Kal. 746). Haragra fakadni: *crumpere stomachum in aliquem PP. Haragra való fel-fortyannás (GKát: Vált. 1911). Haragra ne reméltőte őket (Nagysz. C. 304). Az sydok haragra reménytetek evthet (Érdy. C. 128). Az tyzenkettőtyk kedegh nag haragra remewie (1896). Haragra rezzeztet engemet: ad iracundiam me provocavit (Bécsi. C. 198). Ha szinte újontában fellobbasztom is azt az édes haragot (Mik: Törl. 91). Furorem irae, diühölt haragot indit ezekkel istenében (Pázm: Préd. 721). Haragot tartotam atyannak es atyanyfaynak ellene (Virg. C. 9). Érttem az te nagyságod) nagy haragját, kyt te nagh: az en fiamra vetteit, byzon hog eleghet hapolotam raytha (LevT. I.369).

[Közmondások]. Még az hangyáknak is vagyon haragja (Czejl: MM. 13).

hamar-haragú: irae *propere PPB. [jühzornig].

hirtelen-haragú: impetus furiosus Ehr. C. 67. furor Kules. C. 91. [jühzorn] Mig atyank hertelen haraga el mulek (Virg. C. 26). Hertelen haragal hertelenkedek mo.

hirtelen-haragú: proclivis ad iram Sl. [jühzornig]. Hirtelen haragu ember (Kár: Bild. 1611). Nem hirtelen haragu, bõ kezdé (Cs. F. 1). Hertelen haragu és magában mérgek elegyet természetü lészen (L3. Matkó: BCsák. 8).

isten-haragja: 1) [fuhmer; blitz]. Szürkályátok az isten ecelisiját, de megemézt az isten haragjának tüze érette (Matkó: BCsák. 90). 2) repertiana, gratiola MA.

Haragít: ad iram concito Kr. [erziürnen, zornig machen]. Megbűsítom, haragítom: obacerbo; másokat reá haragítani: *adducere aliquem in invidiam PPB. Császirt az kazura ez haragít, az két főpödelmet egyben vitatá (Tin. 254). Rutul kezdé bezelleni, mondani: hogy ugianes en esottet kegioldmek be attam, es két rea haragítottam (LevT. I.369).

még-haragít: irrito, exacerbo MA. entrüsten, zornig machen, verbittem PPB. Meg haragoyth wrath bynes ember: exacerbavit dominum peccator (Kules. C. 15).

Haragos (*haragus* Érdy. C. 513. *haranus* Kules. C. 33. *haropus* Fél: Tam. 328. Deesi. C. Préd. 22. Szár: Cat. B2. *Horopus* VReg. 297): 1) iracundus, stomachosus C. severus MA. leicht zornig, erusthat PPB. Haragoson: irate C. Öszve vont haragos homlok: frons *vestigata PPB. Haragos levél: aculeatus, ardentis litae PP. Horogus dértünev 1229. VReg. 297). En haragos ellenségitől ongen zabedito (Döbr. C. 38). Haragosok, restek ev nyokvölvötevekben es otrombak ev orkevelövekben (Com. C. 158). El ossoek ez nag Babylon, ky az ew haragos förtelmeonek

borabol ytatot mynden neepekh (Jord. C. 919). Ada neki egy verhenyes haragos orozslánac képét (Helt: Krón. 102). Az ki omolt haragos epét meg szaraszta (Mel: Herb. 4). Szörnyü haragos (MA: SB. 314). Erös bosszu-allo haragos isten (Szár: Cat. L1). Haragos szellö (Zrínyi 161). Iszonytan rikolt haragos szájával (IL63). Két haragos fél közt békeséget szerzö czimboric (Com: Jan. 202). A haragos ő magát ölmege előbb, hogysen másokat (Ely: Préd. II.90). Még erre haragoszabásün monda (ÉrdTört. Ad. IL63). Haragos szemet mutat (Fal: NA. 10. Kr.). A haragos tenger esendesechni kezdé (Fal: TÉ. 700). 2) [imicus, adversarius; feind, widersacher]. Az isten neki haragosa volna (MA: Scult. 70). Azonban más régi haragosa reá találván, halálos bajra hitta (EszlP: BSzfz. 11). A samaritánusok nagy haragosí voltak a sidóknak (Mad: Evang. 568). Megbűsítatuk haragosonnak (Fal: NE. 32). Okot adnak nagyot haragosíknak, hogy itt-is amonnan-is tsipaleshessenek rajtuk (Fal: TE. 376).

[Közmondások]. Haragosnak kettő része, megis verik s emi sem adnak (Deesi: Adag. 238): porrige si possis panem, hinc obsonia pugnis MA. Haragost ne ingeredj, darázst ne szurkálly (SzD: Mv. 216).

[Haragoskod-ik]

Haragoskodás: stomachatio Kr. [vortwährendes zümen]. Harag, awagy haragoskodás: ira seu iracundia Com: Jan. 198. A haragoskodásban alább-hagyni: *temperare animis PPB. (Boru: Préd. 430). Isten mondja neki, hogy méltatlan követi haragoskodását (Szenzi: RészPoh. A2).

Haragoskodó: stomachosus MA. iracundus Com: Jan. 199. voll zorn PPB.

Haragosság: iracundia C. MA. zornüitigkeité PPB. Vetkeztem haragosságomba (Virg. C. 9). Kesz vagyok az haragossagra (18). Zeretellessen meg gondoljad, ha vagyon awagy lethlegyen te bemed valamikoron alnoksag, kegyetlenség, haragosagok (Weszpr. C. 126). Nyilván való haragosságban es nemeeljek meeg halaloknak oraya koron sem bochatnak ellenök veotóttelnek (Érdy. C. 33).

Haragsz-ik, haragusz-ik, haragosz-ik, haragud-ik, haragod-ik: stomachor, inligner, succensco C. irascor MA. [zürnen, zornig sein]. Horogúnc isten (HB). Adat ő minden ragadozókat osztasla te zolagánc, kie haraguttac (Bécsi. C. 29). Na haragodyek az te hertelenséged (Bod. C. 4). Mikor meg haragudol: cum iratus fueris (Döbr. C. 249). En haragutam istenre haborusagnak es korsagnak ilyden (Virg. C. 9). Reea haragweek Herodes kyal es parachelatot ada ew kegyetlen zolagnak, hogy azon eoyel feyett venneek (Érdy. C. 628). Haragwek w rayok (Kules. C. 28). Zertelen harakzyk (LevT. I.115). Nagyságod) az borok feltyselese felöl ream ne haragogyek (295). Oly igen haragud az szegün pórokra (Tin. 288). Minden tiszteket a nemetelnece tud vala, kin a magiarok meg haragume (Szék: Krón. 163). Haragszik mindenkén, valamé ő neki jobbalásra szolgálna (MA: Scult. 122). Az isten maga változísával kedvében nem fogadhattya azt, a kire előb haragut (Pázm: Kal. 746). Az isten szörnyen haragutt reátok (Pázm: Préd. 581). A kinek gyenge-okossáú, és feleszi fia vagyon, nem haragszik, hanem szinakodik rajta (655). Békételenül bõmbög, hortyog, haragszik Sámbar (Matkó: BCsák. 260). A felesége sírt, haragult, reménykedett, keménykedett, átkozódott (Montrók XI.180). Nagy haraggal haragszon (Tof: Zsolt. 513). Nekik haragudván kurvázza őket (Sümb: 3Fél. 189).

Haragszom: ira; zorn]. Mire való emberben az ope, hanem hogy az ilyen alkalmatosságokban haragszomra fukadgyon? (Fal: NU. 283). A nem reménylett ny-hír meg indította a haragszomot az aszszonyokban (Fal: NA. 128). Akkor veszik elő a tréfát, mikor haragszomra mutatnak a szívek (Fal: UE. 106).

el-haragszik: [irascor; in zorn geraten] Meg látván őtet az király, el haragúne rayta, es keményen meg fedde (Lép: PTük. III.51. MA: SB. 75)

haragot-haragszik: [repende irascor; leicht in zorn geraten] Haragot haragszik, békéltón békölik (Deesi: Adag. 2)

még-haragszik: [irascor, excandescor C. succenso MA. [zornig werden, in zorn geraten] Nabuhodonozor királ mégharagúne mend a földre. BfesiC. 12. Mégharagúne királnac két mellődi: irati smt duo omnia regis (54). Mégharago yr: deus annulator (259). A királ mégharaguan, paránola serpenőket es ere fuzakakat meggerizteni (86). Senky soha nem latta meg haraguan (CornC. 53). Igen meg haragoduan, ky menenek (VirgC. 47). Mondá az soronak: nyert haraguttal meg? (MagL. 56). Minden, ky meg haragszyk hew atyanyára, melto bynes lezen ytletere: omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio (DomC. 366). Mégharaguan es meg indulvan (DomC. 192) Meg haragwek raytta (ÉrdyC. 526). Hogy valaha wr meg ne haragudnyek: ne quando irascatur dominus (KulesC. 3). Mikor Pharao meg haragudt vala az ő szolgálira: iratus rex servis suis (Helt: Bibl. I. V). Istenel az ember meg haragúne (Börn: Ének. 15). Mert bñnfinkert meg haragutt menyői atyanc (139). Nincz oly állat, az ki meg nem tud haragudni (Deesi: Adag. 129). Meg haragúne Hypocrates tanítványi Philemonra az illet miat (Cis. A2). Meg-haragutt vala isten a zidókra (Pázm: Préd. 44). Az büdös-babukkot nem látván seregében, meg haragúne ellene (Pázm: Kal. 444). Az meg haragutt szyiből ki származott hertelen indulat (Zvon: Post. II.151).

[Szólások] Megharagudtt Hérmán, kövér lúdat kíván (Mik: TörL. 91).

[Közmondások] Szakácznál embernek nem kel meg haragunni (Deesi: Adag. 307).

még-haragudott: iratus, obiratus, indignatus C. zornig PPB. Ez taol legyen, megen amég haragut biró engemet karhozatni acarna (NagyszC. 131). Ez azzonyállat meg haragyt elmeuel monda nekyk (GömC. 193). Mégharagudott ortzámot fordítom ellenetek: ponam faciem meam contra vos (MA: Bibl. I.114).

még-haragvás: excandescencia C. [zorn]. Harag vagyón á meg haragwasaba: ira in indignatione ejus (KulesC. 64).

Haraghat-ik: possum irasci Kr. [zürnen können] Haraghatne azért méltán, sótt tartozunkis haragudni (Zvon: Post. II.150). Ő reajo nem zogolodhatom, sem haraghatom (MA: Senk. 729). Jónás azt vélte, hogy egy árnyékért: bene irascitur usque ad mortem; halálíg haraghatik (Pázm: Préd. 802). Miért haraghatúek az isten reáok (Bal: CsJk. 61).

Haragodat: irritatio [stomachatio: zorn]. A haragodatlan kesertetnek napia zerint a kietlenben (AprC. 56).

Haraguta: [ad iram concito; erzürnen] Ysteuth reanya haraguta (az ürdög az emberre, ÉrsC. 159). Az cesar hogy ez zot halla, magat rayok haraguta (512).

még-haragut: ∞ Yzraelnek zente-th meg haragutnaak: sanctum Israel exacerbaverunt (KulesC. 192). Kesoerteek es meg haragottak felszeses istent: exacerbaverunt deum excelsum (194).

Haragutt: [iratus; zornig] Nem tsuda tehát, hogy ollyan külső jeleket látunk a haragutt emberben, mi-némüt a boldokban (Pázm: Préd. 803). Az ér-vágás az haraguttakat esendességre vonzza (Fely: SchSal. 45).

Haragul: [irascor; zürnen, zornig werden]. Frater Ylyes nem akara menyé, keuelkednen es haragulan (EhrC. 15).

HARAMIA: praedo, latro Kr. [räuber, strassenräuber]. (LevT. 1.217). Gedudum: hajdu, korbolo rablo Kónfi gyalog

sereg, miut ammi korbolo hayduink, vagy haramiánk Mel: Sám. 212). Miért nem korboljak az erdöket a haramiakkal? (Fal: NE. 31). Prédából élőd számszav tolvajok, négy lábú portázó vad haramiák (Orczy: KöltH. 216).

Haramiás: [praedoni similis; räuberähnlich]. Haramiásabb erkölcsű (Vajda: Kriszt. III.479. Kr.).

HÁRAML-IK, HÁROML-IK (*háramlik*) Kisv: Adag. 87. Gvad: Hlist. 50. *haramlek* ÉrdyC. 429. *háramlik* Deesi: Adag. 7. 10. Zvon: Post. I.271. Kr.: **1**) devolvor MA [abgewälzt werden, überziehen]. Tyzet rakattata alyaya, de az zyznek senyt nem arth vala, hanem ynkaab azokra haradöek es ezer embert öle meg (ÉrdyC. 429). Az hazrwl az tyzet el veree es haranleek az kyal palotayara (543). En reám háramlik ez: in me haec endetur faba (Deesi: Adag. 7). Magára harámlk az ki másnak gonoz tanázot ád: malum consilium consulor pessimum (10). A bñnös ember, ha valami jót es-lekeszik, mind az ürdög szolgálattára háramlik (Illy: Préd. I.445). A ki másnak roszt tanázot ad, magára háramlik (Kisv: Adag. 87). Fejre háramlik (Csizi: Tromb. 93. Kr.). A kaur előt futottam mint ollyik, mellyért nyem s nevem szégyemmel háramlik (Köny: HRom. 131). A tudomány rájk haránlott (Gvad: Hlist. 50). Tarosa meg nemzetünk nagy szerencsijére, minden jó háramllyon gyakran a fejére, anya szent egyháznak elő menésére (Orczy: Ním. C5. **2**) [verfürtur: sich beziehen, bezogen werden] Egyik törvény az istene háramlik (Mad: Evang. 491).

Háramlás: devolutio MA. herabwältzung PPB.

Háromlit: [devolvere, convertere; abwälzen, übertragen]. Terjeszse, háromlisa tiszteletének örökségét örökösseire (Biro: Ümp. VI).

Háromoltat: ∞ [convolvere; abwenden]. Nem másra háromoltatik annak nevekede, hanem reám (MonOkm. XXIV.496. Megy: 6Jáj. III.31).

HÁRÁNDÓ: [devolvendum, convertendum; zufallend]. El-mékedvén reánk hárandó hasznáról (Gvad: FNót. 148).

HÁRÁNT HÁRÁNT *?* (*hárannt* Konj: SzPál. 22. 27): devolvere, convertere; abwenden, ablenken, abwälzen, überwälzen]. A nyt en ellenem gondolatok vala ty reattok harantanum (ÉrdyC. 542b). Az enangélonnak diczysegeth az ő nepwke haranynak (Konj: SzPál. 22). Az idűsseg nyeresnek kezgy myndln byzodalmath vessé el [es?] haronyteza csak az egy Chr. Jesusra (Konj: SzPál. 27). Kárhoznak terhét magára harantaná (Beythe: Epist. 33).

Háránték, haránték, hárantok: **1**) obliquitudo Kr. [obliquus, oblique; schräge, schief]. Hárántecon vagón vonítás felette (a betű fölött, Dév: Orth. 3. CorpGramm. 98). Az a felett gacorta el hágtatta ah hárantoc linat (192). Alól hárantok messel (Radv: Csál. III.51). Hárántékon valo felelet (Czegl: Dág. II.95). A rájk lét nyilatkat hárantok ütéssel meztanulják el-távoztati (Laskai: Lás. 362). **2**) indirecte: indirekt, mittelbar]. A bálványimádás nem egyéb, hanem az isteni tiszteletnek igazan vagy harántékon a teremott állatak adása (Czegl: Bborg. 459). Tellyesitse-bé szükségiket, hanem tsak indirecte, mint egy háranték (GKat: Titk. 263).

Hárántékos, harántékos: obliquus SI [schräge]. Hárántékos ablak: fenestra obliqua (Káldi: Bibl. III. Reg. 6. 4. Ezeeb. 10. 18. Kr.). Hárántékoson jönék a sugárok (ACsere: Enc. 156. Mola: JÉpül. 482).

Hárántos, harántos: [obliquus; schräge]. Az ő sugári nem igyenes lineán, hanem mint egy hárantoson ítköznek az földre (KNagysz. 1613. Ds). Télben az nap az ő radiusit nem boczáttia egyenesen maga alá az földre, hanem harántoson és oldalon (Mih: ÖrökE. 53).

HÁRINT, HÁRENT: 1) [devolyo, convertio; abwäulen, abwenden, zuwenden, übertragen]. Szép mulatságokat s paripójokat magának hárintatá (Lászi; Márs. 129). Semmit a mi másé te magadnac ne tulajdonás, hárimés: nibil, quod alterius est tibi vindica (Com; Jan. 190). Hárimésnak könyös körül földet róá, s ténjék-meg (Lipp; PKert. III 21). 2) [refoero, revoco; beziehen]. Nem illek, hog az fivak nehe mas zómétre hárintatnek (Tilc 213). Valaméne napy penitentiát magón, ha anne bulezat ebbz, ha akarod reaya hárintatod (DobC. 417). Vgy volna a hus etóftól valo tiltas órdégi tudomány, ha a Christusnac io tetemeyyet arra hárentanódo (Tel; Fel. 110). A mit feótekekhez kapelodhattoc, oda hárentatoc (Mon; Apol. 287). Az kepee hárentatnac az ő magyarázattyokra os iezzetetet dolgokra, melleket jelentec: imagines referuntur ad prototypa (Mon; Kép. 3, 193).

[Szólások]. Minden ellenségetek dühösségét megsemmisíti, vagyis kétszeres gyalázzattal nyakok (k) a h á r é n t y a (Csízi; Síp. 314). Némaságonat szememre hárentatnak (Szeg; Aqu. 29). Okát az kárhozatnac istenne hárentyák (Zvon; Post. 1908). Az bün által föbe a halál, mert az főmre kől hárentani okat (Lép; Pfük. 21).

el-hárint: [devolyo, removeo; abwenden, abkehren]. Ez az karhozottakra szállott es szállando büntetes főn áll, tégy főressé minket főbe, hárimés el róhuk (Lép; Pfük. 1144). A gonoszokat el tértesec, hárintsíc (Com; Jan. 217).

elhárintás: [devolutio; abwendung]. Christus vérének szent-seg törő el hárintása miát (Toln; Vig. 232).

vissza-hárint: [revolyo; zurückwäulen]. Vallyon nem az ellenkőző föbe hárentatnabeke vizha az eremeksegnac vetke? (Zvon; O-sind. 150).

HÁRÍT: 1) [devolyo] convolyo, convertio MA [abwäulen, abwenden, zuwenden, übertragen]. Törvényel rólam másra háritom; ad iudicio C. Másra hárittya, os magát ki-menti (Nógr; IdvK. 104). Minden igyekezetét arra fordította, hogy a vicariust maga melle háretana (KBés. 1956. Cs). Lajpal, hogy nőrőnk akarja háritani az bénya eladlásában való akadályát, nem igaz (RákGy; Lev. 122). Hív szószóló valo királyi udvarban, ha mi roszat koholt irigység a sutban, azon volt lehessen háritani nyomban (Orezy; Nünf. A5). Háritsa kőzetek irigységnci láng-ját, oltsa el haragos főlek zsarátnokját (Orezy; KöltSz. 56). Látom irásodban háritod tsak Helre, hogy ő kúszertett ilyly esmérőtségre (232). 2) propendo [sich zuneigen, geneigt sein?]. Az ítélő bíró ide vagy amoda ne hajoljon, háritsa: hunc aut illic iudex ne propendat (Com; Jan. 134).

által-hárit: [transvolyo; überwäulen]. Adósságát másokra által-háritani; nomen transcribere in alios PFB.

el-hárit: averranco C. averto, devolyo, removeo MA. [abwenden, abkehren] ausjäten PFB. Gonosznak el-háritója: propulsatio mali PFB. El hánta az kőmet; revolyót lapidem (Tel; Bibl. 54). Elhárittya magáral a Messias tisztességét, mondván: Nem vagyoc Messias (MA; Scult. 54). Hogy el-háritsa Israélnál a gyalázzatot (Czegl; Japh. 3). A reájoc rohanókat nyíllal elkergetni os el tőgtani, háritani, távol űzni tudgyá (Com; Jan. 147). E keresztényei igazságot Ényedi inullynen förtélyos egyelgésekvel ki fogásokval akarja meg ezáfőlni, s főbe el háritani (GKát; Tilk. 280). Nem terhelik istent hosszú kéréssekkel, hogy ezot adja meg, aztat háritsa el (Orezy; KöltH. 73).

elháritás: depulsio C. averruncatio, devolutio MA. [abwendung] ausjätung PFB. (RMNy. III 137).

Háritás: volutatio, volutio, convolutio MA. wälzung PFB. Mesterek vagyunk a magunk bünének másokra háritásában (Megy; Dial. 175).

[Háritó]

mennykő-háritó: [blitzableiter]. A mennykő háritó dárdák (Orezy; KöltSz. 200).

HÁRÓD-IK: [referuntur; sich beziehen]. Hogy Christusra harodlyoc (Börn; Préd. 324).

HÁROGAT: converro, corrado, congero MA. wischen, zusammenkratzen, zusammenhäufen PFB. Mas ember dolgat nyendenkor harogatyá es az ewmen dolgat iol soha nem igazgattyá (Pesti; Fab. 66).

Hárogatás: corrasio, congestio, coacervatio MA. zusammenscharrung, zusammenhäufung PFB.

HÁRUL: convertor, devolyor Kr. [gewälzt werden, abgewendet werden]. Nevére gyalázzat hárulna (MA; Tan. 1254). Úgy mesterkedik, hogy háruillon a veszteség (Fal; NC? II 75).

HARANG: campana, nola MA. glocke, schelle PFB. Harang monya; pistillum, rhopalum MA. Harang ütője: campanae malleus; harang tengelye: vectarium, campanae transtrum PE. Harangláb-potokacs, contigium terrae. Körtvohelke. 1394 (Czúmr). Paulus de Harangláb 1370. (uo). Kőnek wala a tolvayok, harangoth harangoztatának (WinklC. 198). Inte az frateket, hog seky az egyházban ne maradna az vtolso harang vtn (DomC. 19). Mynden zent egyháznak az harangoc emen magoc harangoznak vala (ÉrdyC. 323). Az barátok harangia tegod liit (VirgC. 104). Két jó ökröt szokét, haranggal (Rady; Csál. II 333). Harangkezelés (Gyarm; Fel. 42). Harangoknac verése: campanarum pulsus (Com; Jan. 124). Az harang felkőző szájért atunk 12 denárt (MonTME. 124). Főlköbressző harang; excitatorium (Biro; Mica. 20, Kr).

[Közmondások]. Igen tud hajdú harangot űnteni (Kisv; Adag. 10).

fa-harang: simandrum; tōka PFB.

hur-harang: divulgator, vulgator, loquax, garrulus Kr. [ausstücker, ausplauderer]. Hazug hír harangoc, mondóc, trügároc; nugiferus (Com; Jan. 141). Hír harang, lósi fetsi; anbringer KirBesz. 172. Szózatyár avagy hír harang emberek (Misk; VKert. 199). Toln; Vigaszt. 89. Hazug hír harangnak láhatlak (Bil; Csik. 242). A fázások között igazgat szerző hír harangok, suttogó kerítő vön hárdák (Szatlm; Dom. 135). Hírharang ne légy (Thaly; VÉ. 1122).

kakas-harang: tintinnabulum WF. [glöcklein, klingel].

öreg-harang: magna campana; grosse glocke. (Tyuk; Józ. Föb. 5).

Harangoeska: campanula, tintinnabulum MA. glöcklein PFB. Harangoeskának tezőn vala hyrt (DobC. 221). Csongetőkel, harangotskákkal esengetvén (Com; Jan. 129).

Harangos: campanas habens Kr. mit glocken verschieb, glocken. Harangos torony; campanile PE. (Telekesi; FlZ. 57).

Harangoz: campanam pulso MA. campanum agito, ventilo, ago, impello; mit den glocken läuten PFB. Harangokkal harangoznak dychryven az yr istent az ey zentyben (MargL. 196). Kis harangal harangozot az versclarius (DomC. 49). Veternyekre harangozvan, egyobekel ey es ot levn az isteny zolzatlan 698. Mynden zent egyháznak az harangoc emen magoc harangoznak vala (ÉrdyC. 323, 1370). Mikoron veternyere harangoznak, kezdé az w telesege az halotnak mondani (VirgC. 103). Az egyház űző harangoz (Com; Vest. 90). Szent herceg jó, hangos szoklak tonyok harangozzatok (Fal; Veis. 895).

[Szólások]. Süketnek harangoz/sz, avagy: süketnek miset mondaz (Bösi; Adag. 28). Örvendoztek rajta, hogy így feláldozták, azért is mindenütt vesztet harangoztak (Könyi; HRom. 186).

ki-harangoz. Hunyadi Pál magát kerdetlen, hallatlan ki-harangozván, Fogarasha hivattatott a konsistorium eleibe s ott visszá-mondatván véle a mit mondott volt, dolgára bocsátották (Bod: Pol. 103).

Harangozás: campanae pulsus MA. das läuten mit den glocken PPB. Mond az masie harangozásiglan (VitK. 45 Mik: TörL. 226).

Harangozó: campanarius PPB. campanator, campanae ventilator, pulsator; glöckner PP. Harangozó (vezető)knév XVI. száz. Nyr. IX.365). Az harangozó deiknak attunk 90 (őnört) (MonTME. 124. Gér: Kárt's. IV.333. 584).

Harangoztat: (campanam pulsari jubeo; läuten lassen). Harangozti harangoztatának, kirtóth kirtóltetnek (WinklC. 198). Ő nagysága terminált más napra vasárnapra, hogy dellyest előbb harangoztat s prédikáció után el-igazítja (B-d: Pol. 116).

1. HARAP: mordeo C. MA. beissen PPB. En a Kdanzban megmagyaráztam, harapjon Balduinus, ha vagon foga (Pázm: LuthV. 28). Mikor engemet akarsz is meg marni, magadat harapol járba (Mátó: BCSák. 67. Zrínyi H.88). Evvel nem nagyot harapott (Könyi: HRom. 95).

[Szólások]. Eszt hogy hallá István, nyelvét harapá; eleg válasz, ő magában azt mondá (Tin. 113).

belé-harap: immerdeo Kr. [hineinbeissen]. (Pázm: Préd. 309. Kr.).

el-harap: abrodo, demordeo MA. praemordeo, inféro mordicus PPB. mordicus avello; abbeissen, abnagen PPB.

[Szólások]. Eddig terjesztették vala itt az mi becsilótlunkot, de mi magunk harapánk el benne (Monrók. VIII. 363).

félbe-harap: √ Harapokban szólani, a szót félbe-harapni; loqui amputata et infraeta PPB. Félbe-harapó beszéd (Mad: Evang. 597).

föl-harap: mordicus inféro, depaseo PP. [aufbeissen].

ketté-harap: [demordeo; entzweiheissen]. Ketté harapni az cseresznye magot (MesésK. 11).

lő-harap: demordeo MA. abbeissen PPB.

még-harap: demordeo C. mordeo MA. [beissen]. Micoron a mayom a dyoha zakaszt, meg harapya (DebrC. 604). Kigyoktól meg harapoktat meg gyogyit (Mel: Herb. 42).

[Harapál]

föl-harapál: carpo [mordicus inféro; mit den zähnen aufreissen, aufressen]. Az ókór az fyweth mynd gyekerostül fél harapalya; bos herbas usque ad radices carpit (JordC. 164).

még-harapál: [morsico; beissen]. Gyümölcsét megharapálá és megvudla (Tin. 263).

Harapás: morsus C. morsio MA. biss PPB. Az egyik lo nagy kegyetlen harapást tevü quinciamason (CornC. 370). Merzes állat harapást gyogyit (Mel: Herb. 112).

éb-harapás: [morsus canis; hundebiss]. Alyssos; egy kut Arcadiában, kince vize dühös eb harapást meggyogyit MAL.

Harapásocska: morsimacula MA. bisslein PPB.

Harapdál: demordeo, corrodo MA. beissen, abbeissen, benagen PPB. Harapdálva; morsicatum C. mordicus MA. Te amae sarkat harapdálol (Helt: Bibl. I. 43. B).

[Közmondások]. Az eb is a követ harapdállya, mikor az embert meg nem marhattya (Kisv: Adag. 66. Deesi: Adag. 271).

Harapdálás: [morsicatio; das nagen]. (Tó: Pol. 70).

Harapdos: arredo PPB. [benagen].

Harapdoz: [morsico; wiederholt heissen]. A kit tsak el-érhet, jól meg-is harapdoz, vagy pedig körmével szélytében el szabdoz (Könyi: HRom. 130).

Harapó: mordax C. [bissig]. Harapó léssen a ló (Com: Jan. 86).

Harapós: mordax MA. beissigt PPB.

Harapoz-ik, harapóz-ik, haraposz-ik: 1) propago, diffundor, serpo SI. [um sich greifen, überhandnehmen]. Alattomban harapozik ez a gonosz; serpit obscure hoc malum; nem harapozik tovább a fene; *stat cancer PPB. A muszkák napoként szaporodnak, s harapóznak nagy szerencsével előbb-előbb dolgokban (Monrók. VIII.152). Az ő virra innen tsak hamar harapozék a tűz, TKis. Pan. 7). 2) [calumniar; verleumdien]. Mi harapozunk és másta kemnyük, hogy megbántott (Fal: SzÉ. 520). Nem igen szaporün járt nyelve, de ártalmas fullánkja volt beszédének; a satyrák módgyára harapozott réum, méregben forralta szavait (Fal: NA. 125).

2. HARAP: acurab, tarlóban v. más gazos helyen terjedő tűz SzD. Mint a lángos harap, ha nádban útközött, oly kegyetlenségben Zríni most öltözött (Zrínyi: ASyr. 188). A trójabelieket fogattya maga erőjével és alatta való vitézével, mint a tűz harapot (Halt: III.1. 139).

HARASZT (horost Czinár; *Hrust*, nomen trinum arborum 1296): 1) silva, quercetum, dumus, dumetum MA. wald, eichenwald, dornwald PPB. Tőviskek es harasztok; rubeta et virgulta Ver: Verb. 216. Erdő, esere, haraszt; silva, no. Szót. 30. Horost, horost, silva 1214; haraszt, nemus 1252; frutices 1265; silva 1400 (Czinár). Meta intrat fruticetum, quod vulgo harast dicitur 1258. (Wenzel VII.488). Fruticetum quod vulgo harast dicitur 1265 (Khanz). Magna via, qua itur ad Chyehoharasta 1291 (no). Cum pratis et horost et cum alis utilitatibus 1279 (Cod'atr. VI.251). Kerewl vewook az haraszt (ÉrdC. 527b. 330. 502. CsomaC. 72). Ha megzöldül az haraszt, ümögben jár az paraszt (Thaly: VÉ. II.73). 2) [ahnus; erle]. Haraszt fa; alnus C. In summitate montis est arbor, qui vocatur harast 1232 (Wenzel VI.513). Meta venit ad arborem horost (VII.291). Egy szálas széles haraszt fa deszka (Tört. XVIII.264).

[Szólások]. Az haraszt eserdüléstől is meg rémülz (SzéjÉnek. 8). Nem hiába tsörgött a haraszt; szél nélkül nem mozgott a félével (SzD: MVir. 405). Chak verdődünk, mint az hal az harasztban (Pázm: Kal. 683). Veszedelmes afféle dolgot, az mi az idnössre nez, tsac Antal harasztjár a bocsítani (ÉszT: IgAny. 249).

Harasztos: dumetosus Kr. [buschig, waldig, gebüsch]. Mely ekesők az the satoryd Israel, nykent az harasztos völgyek; valdis memorosa (JordC. 171. 1256). A harasztosban, és a tóissac közökben (Helt: Krón. 90). Menénc vadászni a harasztosba (Helt: Mes. 21).

HARC: pugna, proelium, agon C. certamen MA. proelium Com: Jan. 148. streit, schlacht PPB. Az grúisok harcza; gigantomachia; harcra való; proelialis C. Aprőlök hartz; velitatio; hartz helye; pugnamum; hartzhoz fogni; *capessere pugnam PPB. Harcra való ló; bellator equus; harcra el hullás; strages PP. Útközet, hartz avagy viadal; conflictus seu certamen Com: Jan. 150. Mikoron a Goliad orias harcra ingörleneie az istennek nepet (DebrC. 86). Had, viadal, hartz (Born: Evang. III.56) Catilina valogatott vitézekkel az első harcra forog való; Catilina cum expeditis in prima acie vorsari (Decsi: SallC. 50). De midőn az dolog viadalra kele, meg gőzetuen az harcruul országaban es onnet Romaban futu; set ubi res ad certamen

venit, victus ex proelio profugit in provinciam ac deinde Romanis contendit (Deesi: SallJ. 9). Hartzra ki mehettő (Kár: Bibl. I.117). Ha Hobó-erues ellen roppant seregekkel mentek volna es erős harezal ötöt meg győzték volna (Pázm: Kal. 47). Ó maga Rogérius az harezon vesze (Pázm: Kal. 137). Miképpen szoktak a hartzon kiáltani, úgy szól nekik (Pázm: Préd. 17). Decius egy harezon sárba topodák és elevezen temeték (283). Két jó pattantyúst is elveszte az harezon (Zrínyi I.32). Viddal hartzomat véghez nem vihettém (H.71). A harezra jelt adni (Hoffm: Préd. 296). Szemmel látott és füllal hallottat beszé, az bölcséséget schajják, oda fel harezok volt s megverték öket (RákGy: Lev. 176). Sok jó élő gazda elvesze az harezon (Thaly: Adal. II.16).

[Szólások]. Harcznak kellették állani [a szókni akaró hajónak] (Mik: MulN. 21). Erdélyben is lesznek ellenkezőnk s kiválképen ha harezra megyen az dolog (RákGy: Lev. 193). Swendének sok harezot adának oly reménységbe, hogy ilk (a törökök) Szakmárt megvennék; de semmi nem kelle benne, mert az úr isten mindenkor az harezot az magyaroknak adta [a győzelmet] (Montrók. III.110). Rámentünk az ellenségre, de nem állának harezot (Montrók. VIII.162). Hartzot indítani: pugnam *ciere; hartzot tartani az ellenséggel: *cernere cum hostibus; kemény hartzot tartani: *acriter pugnare PpBl.

gyalog-harc: [certamen pedestre; kampf zu fuss] (Zrínyi I.173).

haláli-harc: [agonia; todeskampf]. Vérsveritkü haláli hartz (MA: Scult. 364).

ital-harc: [certamen in potando; wett trinken]. Bő-rugván az aítot (a koresmában) együl egygyig meg esküfvének az holtig-valóra, hogy midni-állik kiki lábán fén áltüg ki térsen maúért az ital-hartzban és el-nem hagygya társát (Fal: NA. 121).

Harcatlan: [imbellis; unkriegerisch, friedsam]. A juhok természetek szerint igen hartzatlanok lévén, magok magokat nem igazgathatják (Misk: VKert. 204).

Harci: [bellicus; streit-, kriegs-]. Harci szerszámok (Gyöngy: Char. 3).

Harcot: pugno, proclior, dimico, digladiator, agoniso C certo MA. streiten, kämpfen, fechten PpBl. Harezolya: pugnatiter; harezolatott: pugnatu C. Egy mast horszolya (igy?) és dallyaé vala (Helt: Krón. 60b). Azonközbe a magyarok tsatáznak és hartzolnak vala (uo. 47. cap). Jól karezollíne (igy), mert az hartzol iol, az ki . . . (Magy: Nád. 74. Zrínyi I.100). Illic tenéked tanuló társaidat versennyel, harezolya követned (Com: Jan. 159). Tréffickal, játékos mondásokkal vni, harezolni elnéis dolog: factus ac amigmatibus certare ingeniosum est (Com: Jan. 208). Annak felette az nyuguttak az meg fáratokkal valanak harezolandok: ad hoc refecti cum fatigatis certamen initiuri erant (Doró: Curt. 278). Csallárd beszédeok harezolnak ellenünk (TKis: Pan. 10). Miu tíz esztendeje harezolunk hazánk-ért, hamisan lesöpült régi szabadságért (Thaly: Adal. I.102). Boldog győzelem mind a kettő, mert mind a kettőben törvényszerint harezoltak (Csúzi: Síp. 143).

még-harcot: decerto, depugno, proclior MA. conféro *signa, *venio ad pugnam PpBl. streiten, zanken, kämpfen PpBl. [einem kampf bestehen]. Ki löne mindn ö népéul egyetembe, hogy meg hartzolha ni yofine (Kár: Bibl. I.159). MA: Bibl. IV.162). Ama nemes harezot megharezoltam (Czegl: MM. 219). Az ellenség igen közeli, örömet megharezolha velünk (RákGy: Lev. 157). Ha az ellenség ránk akarja jöni is, ne harezoljunk meg veleik (288). Az anthorok ellenkező vélekedéssel, ítéletekkel, sentenciákkal, álnokül esatult beszéddel, sophismával, megharcolnak (Fal: TE. 783).

még-harcolás: decertatio, depugnatio MA. streit, kampf PpBl. Lova-hadak meg-hartzolásokra alkalmas hely: loca *nata ad equestrem pugnam PpBl.

öszve-harcot: [bellum gero; einen krieg führen]. Esztendeig öszve harezoltak vala (Tim. 258).

Harcolás: gladiatura C. dimicatio, decertatio, proelium MA. kampf, streit, das treffen PpBl. Kynek harzolásara nagy mesterséeggel wgyan kezeyt alkottat vala, kynen az bayt vynaak (ÉrdC. 594). Mindkét felől gyakor harezolás vala (Tim. 371). Az egész nyáron nagy harezolás lün (Montrók. III.111). Zrínyi I.75. 143). Az elefántok vért látván édesedtek a harezoláshoz (Pázm: Préd. 286). Kezelen harcólással fel-támadgyanak ellenek (illy: Préd. I.15). A két akaratról, a melyek az zemberben vannak, és azoknak egy mas ök ellen való harezolásokról (igy) (Laur: LVIad. 41).

Harcoló: pugnaus, pugnator, gladiator C. [kämpfend, streiter, fechter]. Ezek az előljárobán, leg-erősebb viadlra rendelt harezolói Balduinusnak, melyekből az okos ember ítéletet tehet, a több lényegő bizonyítások igazságáiról (Pázm: LuthV. 16). A mostan támadott tévelygések-ellen bölcségen írtam a Kalauszban, és egyéb hartzoló könyveimben (Pázm: Préd. II). Ez a föld hartzoló hely, a mi életünk vitézkedés (399). Volt híre, hogy a pápistákhoz részkellett, de ellene mondott némelly harezoló irásiban (Fal: TE. 656).

Harcológ-ik: luctor PpBl. Kézzel hartzolodo bitynokoc: aecrochiratae MA.

Harcológás: contentio polemica Kr. [streit; polemik]. Zvon: Post. I.165. Kr. MA: Scult. 626).

Harcos: bellosus, bellax C. pugnaus, bellicosus MA. streitbar, kriegerisch, kämpferisch PpBl. Harezosam: gladiatorie; harezosokhoz való: gladiatorius C. Az tanító fenyegető es harezos ne legien (Fél: Tam. 325).

Harcosság: pugnatitas MA. PpBl. [kampfst] hader, streit PpBl.

HARCOG: barrio [brüllen]. Előfánt módra hartzogok: barrio PpBl. Más borsodát mondok: a húsz vendégből négy barromm lett . . . a negyedik harcogott mint az elefánt (Fal: NU. 306) [Vö. BARCOG].

Harcogás: barritus [das brüllen]. Előfánt módra hartzogás: barritus PpBl.

HARCSA: nullus, barbui congrus C. barbota, silurus, barbo, barbellus, perottis MA. nullus, barbui Com: Jan. 40. barba, waller PpBl. barba Com: Vest. 121. Haresca bajszsz: barbui cirus PpL. Ladislaus Harscha? 1431. (Czinár: Misk: VKert. 74. Radv: Csul. III.42. Montrók. I.15. 132. Thaly: VÉ. II. 157). A túri tólan olyan haresca wgyon a többi között, hogy midőn megharagszik, csak a zsilip előbe tekszik (Haz. 1368).

HÁRÉM: [gynaeceum Turcarum; harem]. A harem azaz az aszszonyok háza (Mik: FélL. 14).

HÁRFA (ary. ban. FestC. 41): cithara, nabla, nablium MA. harfe, zither PpBl. Dycheryethok ewteth arpaban es hegedwben: laudate cum in psalterio et cithara (FestC. 11). Koboz avagy harfa: testudo sive chelys (Com: Jan. 169). Kaldí: Bibl. 65. Zrínyi II.81. Sam: Cer. 14. Hárfa unskalis (Gyöngy: Char. 19). Pengésc hárfinak istenhez imit embeit (Thaly: Adal. I.296). Cymbalui harfa (Thaly: VE. I.411).

Hárfál: [entharzo, como cithara; aut der harfe spielen]. Im ily tanzolt Dávid, forgani kezdettek, e nótát hárfa, szönyven énekeltek (Gvad: RP. 19).

Hárfálás: harfenspiel (Gyöngy: Char. 29).

Hárfás: citlarista PPl. [harfenist]. Hárfás aszszony: sambucina PPBl. Lantos, hegedűs, ezümbalnos, hártás vernek táncz-nótáikat (EPHilKözl. IX.189).

HARICSKA: [panicum; buchweizen, heidekorn]. Az haricska, tatár-búza vajki jó puliszka! az köles-liszt ficsorkának igen jó malájka (Thaly: Adal. H.103).

HARIS (*hars* PP. Adámi: Spr): garrula avis, ortyogetra MA. wachtelkőnig PPB. hüher Adámi: Spr. Az kűszögi mestert nálka szözenak, czeozogo harisnak neuezí (Zvon: PázmP. 2). Csásogó haris (Félv: SchSul. 15. SzBodó: SöDics. A4). Az ür, az kit küldtem, fizenhat, és egy haris (Thurzó: Lev. I.31. Ben: Ríthm. 128).

[Közmondások]. Az harist az ő maga nyelvéni fogják meg (Decsi: Adag. 22. Czegl: Japh. 105). A harist az ő maga szaván fogják meg: suo ipsius indicio perit sorex MA. PPB. Az ökröt a szarván, az harist a szaván gyakorta megfoghatod (Kisv: Adag. 93).

HARISNYA (*harisnyia* Matkó: BCsák. 122. Thaly: Adal. H.380). **1)** genitalia C. tibiale, tibialia MA. tibiale Com; Jan. 100. strumpf Nom. 20. Szár ékesítő ruha, szár tekerítő ékes harisnya, salavári, szár-kötő, térdre-kötő arany-peretz: periscelis PPBl. Salavári, harisnya: tibiale; der strumpf Com: Vest. 148. Harisnyába, salaváriba (strümpfe) öltözünk 83. Harisnyátul, salavárdítul 12 denár váltás (MonTME. 1401). Zekében, harisnyában öltöztenek (MonLrk. XI.358). Bocskor, szár, harisnya (Matkó: BCsák. 122). Varga kaptájára vonja harisnyáját (Thaly: Adal. H.380). Fekette selemmel varrott gallérkája, szőrös bostorkája, tarka harisnyája (Orczy: KöltSz. 163). Hozd-elő az én selyem strümfimet, harisnyámat, nadrágomat: bring mir meine seidene strümpfe, hoseu (KüBesz. 12). **2)** caliga C. PP. bracca; hoseu PPB. PPBl. Nadrág, harisnya, salavári: caliga; nadrág, gatyja, berhe, harisnya: suldiganculm PPl.

ruha-harisnya: lineum tibiale PP. [stiefelfetzen].

Harisnyás: caligatus C. Harisnyás, szelkenyés, nadrágos: caligatus PPBl. Aristoteles: egy igen bőlez stágrita, az sétálva tanító mestöröknek fejőc, melyet magyarul jatekban Harisnyas Tot llyesneec hívnae MA.

HARKAL: [?] Soc varine, barátoc, papoc, az iambor Istuan mester ellen harkalanak [harcolának?] (Helt: Háló 70).

HARKÁLY (*harkány* Thaly: VÉ. II.292. *herkály* Gvad: RP. 108.): **1)** picus C. picus Martius MA. picus varius; specht, baumlacker PPB. Veres harkály: pyrulus Com; Jan. 37. Hammas harkály: picus cinereus; zöld tollú harkály: picus viridis Nom² 161. A harkály meg-vájja a fákat: picus cavator arborum PPBl. (MesésK. 15. Misk: VKert. 425. Ben: Ríthm. 211). Fakoptó harkány (Thaly: VÉ. II.292). Mint herkály orrával kopogtattya a fát (Gvad: RP. 108). **2)** rusticula PPBl. [was-serluhn].

HARMAT (*harmot*? Vás: CuiCat. 661.): ros, pruina C. tau PPB. Gőmölőknec gőkere (Anna sent lelekneec harmattyaua-ol őtötetöt meg (EhrC. 55). Monnal harmatnae fimo zele: quasi ventus roris flans (BécsiC. 130). Lezneec monnal veterney elmulo harmat, mikent forgo zeltől zerőben el ragattatot por (198). Reegzhet harmath zalla le az satornak kewrwle (JordC. 45). Eeyel harmath zaal vala az taborra (140). Harmattal meg-ertevezt fevld (DomC. 8). Malaztyanak harmatyanal meg ev-tervevkn (190). O egek es kődög, agiatok [algiatok?] eső es harmat kepen az igazat (DebrC. 52). Le zalla (Anna) meheeben az zent leelekneec malaztya isteny harmat keppen (ÉrdyC. 385. 616b). Le zal, mykeppen harmatozo harmat földre (KulesC. 172). Minekutana elszaradot volna a harmat (Helt: Bibl. I. KK2). Az harmat le száll vala: descendit ros (Kár: Bibl. I.129). A zuzmaráz meg fagyott harmat: pruina est congelatus ros

(Com; Jan. 10) Az esők es harmatok felhők es egek szakadása-nélkül tsendesen esnek (Pázm: Préd. 103. Zrínyi L30. 123).

hó-harmat: pruina MA. reif PPB. Harmatoc es hóharmatoc iol mongatoc vnae (BécsiC. 132). Ymmar az tel el mülth az hó harmath el menth es el tanozóth (Apost. 15). Hora auagy hóharmatra hayol (az idő KBártf. 1583. Dv4). Pinköst napian hó harmat (KCsepr. 1626. E). De ezekis, mint az hó harmatok, hamar el olvadának (Pázm: Kal. 68. Zrínyi: ASyr. 11). Ahféle pasquillusok, mint egy hó-harmatok hamar el-enyésznek (16s: Igazs. 1395). 1781. 25-ta maji erős nemere fűtt es nagy hó esett; 29-ikre virradólag erős hó harmat esett (Századok XXII. 357).

hóharmatos: prinosus MA. voll reif PPB. Hogy magának hóharmatos bőczüületet nyerhessen (Zvon: PázmP. 300).

Harmatos: rorulentus, rosidas C. MA. betauet, mit tau überdeckt, voll tau PPB. Meg-harmatozom, harmatos vagyoc: roresco PPBl. Szép harmatos eső (Mel: SzJán. 202. Zrínyi H. 87. 121. Tor: Eny. 128).

[Harmatosod-ik]

még-harmatosodik: [roresco; vom tau befallen werden] (Keesl: Ötv. 321).

Harmatosul: roresco MA. betauet werden PPB. Isten meg-egedő, föld harmatosula es csak a gyapju szárazon marada (RMNy. H.76).

még-harmatosul: ∞ (RMK. H.76).

Harmatoz: roro C. iroro MA. betauen, mit tau befeuchten PPB. Harmatoztatot: roratus C. Harmatozi engem isoppal: asperges me hyssopo (DöbrC. 94). Ő kőmwewel harmatozza wala (PeerC. 69). Ősszel vilogass tiz diót, kiket harmad napig mind harmatozz (Radv: Csal. III.52). Kiket az hegyekneec esősi harmatoznae (Zvon: Post. I.146).

még-harmatoz: iroro C. MA. betauen PPB. Leplemet minden yel meg mosom, en agamot meg harmatozom en kőnwemmel (DöbrC. 20). Az vr isten meg harmatozza ewtet az ew zent malazttawal (ÉrdyC. 244). Kőnwecel een leplemeth meg harmatozom: stratum meum rigabo (KulesC. 9). Harmatoz meg vram engemet the malaztodal: asperge me (123).

még-harmatozás: irroratio MA. befeuchtung mit tau, be-tauung PPB.

Harmatoz-ik: rorat MA. es tauet, füllt tau PPB. Harmatozó: rorans C. Menyek harmatozanak: caeli distillaverunt (KulesC. 157). Harmatozo harmath: stillicidia stillantia (172). E főlhök parák meg ohadnak es harmatoznak (Mel: Job. 88). Harmatozó felhő: nubes roris (MA: Bibl. H.16). Szent Mihály előtt a hó harmatozik (Kal. 1620. C6).

még-harmatozik: rorescit C.

Harmatozás: roratio MA. psecas Erasm: Erk. 14.

HÁROM (*charnal* HB. *charmad* EhrC. 6. *hormu* Ferteu 1055. *harum* karthwel, *harum* thulfá 1015. Jernoy: *horum*. NémGl. 195. 231. 344. 381. NagyszC. 254. *harmat* ÉrsC. 267): tres, trinus C. drei PPB. Háromfönt: trepondo C. Három száz: trieni; három esztendő: triennium; három esztendő: triennis, trinus; három hónapi: trimestris; három lábnyi: tripedalis; három fejt: triceps MA. Három anyyi: triplis SI. Hármahárman; terni MA. je drei PPB. Keassatue charmil: elamate ter (HIB). Gyvtő a mezőben mend esteg három kőbűköt (BécsiC. 5). Ketten avag harman: duo vel tres (MünchC. 48). Ez zent-seges tanacznak mind harman engedenek (VirgC. 50). Harmok vannak igen nagy iok (97). A harmacz három esztendő (NagyszC. 332). Három okokert (CornC. 19). Az kovaz, kyt az azonyallat

el rey t három amy teztaban : abscondit in farinae satis tribus (JordC. 395). Harmak vannak : tres sunt (872). Ymaron három eztendő bel telt (ÉrdyC. 339b). Mykoron ymanak ezer keth zaaz hathvan három eztendőben (473). Az áldot zent három vr istennek zynest (553b). Vagyon 1 ezéplőn, azoknac három ezéplet 1 napig, az negyedic csak 2 napig (Helt : Arithm. N). Ennek az harmatol Jacobnac hat eztendőig lón tiz fia és ég lenia (Szék: Krón. 14). Három ora féle : circa horam tertiam (Fél: Bibl. 33). Az attya, az ige, es az szent lelek, ez harmak egyyek (Szár: Cit. C3). Három rétfü öszve font kötélf (Ker: Préd. 10). Abban a három rend evezős hajóban szállott : in trierem ascendit (Bal: Corn. 63).

[Szólások]. Három lábra szorult [botra kell fúmaszkodnia] (Fél: NE. 74).

Harmad (*harmad* SzékOkl. II.302): **1)** tertius MA [der, die] das dritte PPB. Harmad izbe: tertium; harmad unoka: trinopus C. Nely volt ryuteteth harmad menyg: usque ad tertium caelum (EhrC. 1). Dedőső Amasiás es harmadőső Ezechiás (BécsiC. 275). Harmadnapol fogva: triduo (MüchC. 43). Harmad uttal: tertia via (JordC. 314). Harmadnapolta fogva vannak en velen: triduo perseverant mecum (103). Napnak harmad jdeyetevl fogva mynd nonagy (CornC. 38). Zent Mathe yrta meg kenyvecnek harmad rezeben (ÉrdyC. 346b). Harmad zezet: ordo tertiariorum (ÉrsC. 395). Harmad rendbeli zentek vannak meniorzaga profeták (VirgC. 15). Harmad, kibe lva zent Ferencz Christushoz hasonlitos (33). Ymitkozunk mynd harmad oragy (83). Masod cycel, harmad oiel (85). Három rendbely zomorusagot valnak, ölsöt : kessories halalt, mast zomorusagos kessorőségöt, harmadot rettenetös felehet (KazC. 1). Ha valamelyőne a magyar szonae modgyat iol eszebe nem vette volna, a masunk, anagy a harmadnac [igy] eszebe vonnio (Helt: Bibl. 1e2). Szinte kakue fűné változie harmadedig (Mel: Herb. 110). Harmad erősségünk az istentől ieletetett lelki ieleses (Kár: Hal. Bb3). Károlyi Sándor uram is harmad-ideu megszállá Aradot (Monbrók. XXVII. 226). Ritkán jut harmad izo a hamis keresmény (Pázm: Préd. 636). Egyikhez kell ragaszkodnotok, és az másikat ol kel hadnotok; ebben semmi harmad nem találhatik (MA: SB. 105). Harmad ezten napig harminez keet kalogia bvyat adzion (SzékOkl. II.302). **2)** pars alicujus rei tertia Kr. [drittel]. A lovasok szájából kén-köves fűz árad, mely az emberök harmadát megöli (Pázm: Préd. 6). Két füllér nyomó vagy drachmánac, fertomnac harmad része: serupulum (Com: Jan. 166). Midőn a tsillagok az allati-kerület harmadjárura allnak egymástól (ÁCsore: Enc. 91. Keesk: Öt. 317).

[Szólások]. Egy Porwana newew thorekem waha, ky harmadaban jwtho waha nekem [minden harmadik fogoly az övé volt] (RMNy. II.179).

böjt-harmad: [erster samstag in den fasten?] Zombaton büjt harmadon (LevT. I.108).

Harmadféle: [tertii generis; der dritten art]. Az masic fele sarga a virága, harmad fele eb kapor, büdös (Mel: Herb. 72).

Harmadik: tertius C MA. dritte PPB. Az unokának fia, avagy harmadik unoka: abnepos Major: Szót. Haga ő feleséget ő affatimac, azonkeppen a masic es a harmadic mend a betediglen (MüchC. 55). Az harmadik vt isten touaba tarta meg (VirgC. 50). Harmadik hallottat tanazta felf (ÉrdyC. 665).

Harmadikszor: [tertio; zum drittenmal]. Harmadikszor füsselt fejr őn : tertiarium stannum PP. (DBenk5. Flor. 97).

Harmadképpen: [tertio; zum drittenmal]. Harmad képpen gonozb az meg feth bin utan valo binben esni meg löth dolognac nehezségöert; negöd képpen gonozb amnez gönt

binben esni pocolbely frilögne a binös embörlöz ualo tereseit (DebrC. 409—411).

Harmadol: tertio; das feld zum drittenmal ackern PPB. Pallagát keveri, harmadollya (Com: Jan. 73. Prág: Serk. 291. Kr.).

Harmadlás: **1)** tertiatio PP. dritte wiederholung eines werkes PPB. **2)** tertiaris lora Nom.² 109.

Harmados: **1)** tertiaris C. tertianus MA. im dritten haufen PPB. **2)** Christoph az malomban harmados [harmad részt kap] (SzékOkl. II.115).

Harmadoszor: tertio C. zum drittenmal PPB. Elmene es imalkozec harmadzer azon bezedet monduan (MüchC. 65). Harmadzer agya mynekevnek Cristus az ev tetet kynyernek zemelye alat (CornC. 172). Masodzer es, harmadzer es keroek Jordanos mestert (DomC. 233). Meg betetete meg meg nitata harmaszor (VirgC. 84).

Harmall: tertio MA. [zum dritten male behauen]. A szänt ember mindenha szäntyaé, keuerié, anagy harmalyaé az ő földét benetésre? (Helt: Bibl. IV.48).

mög-harmall: tertio C.

Harmallás: tertiatio C. MA.

Hármas (*hármos* garas Fr: SzJán. 161): ternarius, tergemus, trigeminus C. triplex, triplus MA. dreifach, dreimal so viel PPB. Hármas 1211 (Nyr. II.16. személynév). Az embery leelek hármas batadoban, allattyaiban egyy (ÉrdyC. 533b). Hármas szeglet [háromszög] (Misk: VKert. 321). A hármas rend lüznek a középső rendiben lakván (276) Hármas kötel: finienus triplex (Kár: Bibl. 1.626). Egy, és hármas isten (Hly: Préd. II.482). Tiszta kőényt vesz magára, hármas kés van oldalán (Fal: Vers. 877).

[Szólások]. Hármasával veszi az asszonyembereket : pro una tres duet (Pázm: Kal. 1766. 318. Kr.).

Hármasit: triplicio MA. dreifach machen PPB.

Hármasítás: triplicatio MA. verdreifältigung PPB.

mög-hármasit: triplicio C. [verdreifachen].

Hármasz: triplicio, tertio MA. dreifach machen PPB. Tartoztatok mindenkoron ewtett gyezerny az zabadsagert, kettews ruhaert anagy harmazotert (EhrC. 139). Hogy hármaszott erősséggel vastagolyanak, három erős fundamentomra épiti isten a hívek örömet (Pázm: Préd. 594). A szent euangelistae is nem dupláta, sem harmosztac (Vallást. 001).

Hármaszás: triplicatio, tertiatio MA. dritte wiederholung PPB. Az angyalok kialtiae: Szent szent szent; ez hármaszassal ieletetik, hogy (Fél: Tan. 83).

Hármasztat: [triplicio; dreifach machen]. Az angyalok ezt külttyák hármasztatto szoval (Báta: LPrób. 199).

mög-hármasztat: ∞. Hogy mélyebben ez hamis príncípumot az olvasoknak elméjékben bényondhassa, ugyan meg-hármasztatya mondásit (Pös: Igazs. 1347). A három nagy imnepek meg-hármasztatva, az az mindenik mellé két napot rendelt (Sam: Cer. 31).

Harminc, harmic (*harmadecad*? LevT. I.315.): **1)** triginta droissig PPB. Harminezszor: tricies MA. tricenC. Zelésségöt harmic köntöketnac, ő torit kedeg vete zaz köntöketnac magasagba (BécsiC. 11) Adanak harminez amest (JordC. 393). Kenyvecnek harminez egygyed rezeseben (ÉrdyC. 414). Harmich három eztendő (NagysC. 3). Harmichan valanak (DomC. 41). Kylenech zaz es harmyc eztendevk (DomC. 217). Harmyc eztendey (CornC. 11). Harmiez eztendőtől fogva (Mon: Apol. 9).

2) [tricesima, vectigal; der dreissigste, zoll]. Fél harminez adásnál feljebb az kereskedő emberek ne erőltessenek (Monfrók. VIII.418).

Harmincad: 1) [trigesimus; dreissigste]. Konyveenek harminezad reezeben (ÉrdyC. 389b). Mykoren jutott volna az harmynchad napra (DomC. 258). **2)** tricesima, census, vectigal MA. [der dreissigste, zoll]. Az ország harmintzadjait megárendálni: portoria regni redimere PPBL. Harminezad. dozma (Mel: SzJán. 457).

[Szólások]. Meg hűd, hogy másszor is volt ám ő az ebek harmintzadgyán; annus subsaltans multum exercitat pulveris (Deesi: Adag. 148). En is voltam az ebek harminezadgyán (Kisv: Adag. 157). Majd meg is tanítlak eb harminezadgyára (Thaly: VÉ. II.258).

Harmincadik: trigesimus C. tricesimus MA. dreissigste PPB.

Harmincadol: tricesimo Kr. [den dreissigsten beheben, verzollen]. Harminezadoló hely: tricesimatoria domus Kr. A selyem öveket litra számára kell harminezadolni (VecTaus. 10). Az harminezadoló helyen harminezadoljanak, másutt ne (Monfrók. VIII.87).

Harmincadlás: [tricesimatio; verzollung] (Mel: SzJán. 436).

Harmincados: tricesimator MA. dreissiger PPB. [zöllner]. Vámosos, harminezadosos [ügy]: telones Com: Jan. 140. Az leweletb aggya avag' Farkas uramnak avag' a harminezadosnak Balas uramnak (LevT. I.44. II.134). Varadi Kalmar Mihaly. Bihar varmegieben levő harminezadosoc gondviselője (Kár: Credo. Előb. 1. TörtT? III.102. 324). Tiszteletes Cseh Andras varadi fő harmintzados (Der: Préd. 1).

fő-harmincados: praefectus tricesimae PP. [oberzolleinnehmer].

Harmincadoság [harmincadosság?]: [telonarii functio: zolleinnehmeramt]. A fő harmintzadoságból tették basinak (Mik: TöRL. 399).

Háromféle: trigeneris, trium generum, triplex SI. [dreierlei]. Ez három fele bynek (ÉrdyC. 449b. Komj: SzPál. 82).

Háromképpen: triarium C. MA. auf dreierlei weise PPB. Harom kepen hozza őtet a megterésre (DebrC. 152). Ez három keppen való evrevm (CornC. 373. Matkó: BCsák. 45). Wrnak őryzety mondatyk három keppen (ÉrdyC. 448b).

Háromság: trinitas Kr. [dreifaltigkeit]. Ez az közönséges hit, hog' ég istent háromsága es háromságát egészebe beövélfone (DöbrC. 56). Háromság, kettőség, négység, ötség (GKat: Titk. 54). Az háromságot az egységben imádjuk (Biro: Anyg. 177).

szent-háromság: trinitas sancta PP. [heilige dreifaltigkeit]. Zent háromságnac neutet huan kezg'em (VitkC. 46. VirgC. 141). Zent háromság wr isten (ÉrdyC. 505. 520b). Pynkesd zombatyatvél fogva zent háromság wtan napyk (LányiC. 293. CornC. 59. TihC. 55). Szent háromságnap (MA: Seult. 752).

Háromságos: [trinus; dreifaltig]. Tebát a fő istentec nem czac háromságos leszen, hanem tisztes is (Vallást. Np4).

Háromszérű: ternus Ver.

Háromszor: ter C. MA. [dreimal]. Haromszor ment az hitetlenek kwzibe (VirgC. 28. 102). Mynekelette az eeyel az kakass zoland, haromszor tagacz meg engemet (JordC. 440. 505). A háromszor kótél sem könnyen szakad el: fmiculus triplex difficile rumpitur (Sal: Praed. J5).

HÁRPIA: harpyia. Pilésses harpyiae (Helt: Hálb. 69. Toln: Vigaszt. 233). A fenix madár, griff madár, és harpiák, tsak

költött dolgok: phoenix, gryps et harpyiae pigmenta sunt (Com: Jan. 39). Harpia madar (Huszt: Aen. 15).

HÁRS, HÁS (*harsus arbor* 1297. Czinár): **1)** tília MA. lindenbaum PPB. Duae metae, una sub arbore haas 1270 (CodPatr. I.15). Hasnelz, vallis (VI.165). Habet unam arborem tiliae sive haas 1282. (VI.287). Hars, arbor 1282, 1293 (Czinár). Haas fa viragya: tiliae flores (Frank: HasznK. 17b). **2)** cortex tiliae MA. bíbis, tomex, cortices tiliarium, salicium; lindenschale PPB. Egy csomo hars, a kiben 20 szál vagon (TörtT. XVIII. 265). Láncz, hárs kótél testéről szakadoza (KTör: SzJán. 17).

[Közmondások]. Acloron kel az hársat hamtani, mikoron hámlie (Helt: Krón. 199b. Gér: KárCs. IV.316. 563).

farkas-hárs: granum gnidium Mel: Herb. 20.

Hársol: decortico, excortico, corticem tiliae revello SI. [abschälen].

öszeve-hársol: [conjugo; zusammenbinden]. Az igaz szerelem a kit öszeve-hársolt, még az halál-is soha meg-nem másolt (Könyi: HRom. 177).

[HARSAD]

ki-harsad: [exardesco; entbrennen]. Mikoron ű haragia ki harsadand (cum exarserit ira ejus), boldogok mind, kik ű benne bíznak (DöbrC. 16).

HARSAN: fragorem edo, strideo MA. strepo; rauschen PPB.

Harsanás: fragor, strepitus MA. das krachen, gepraesel, geräusch PPB.

ki-harsan: [exardesco; entbrennen]. Tőz ki harsana (exarsit ignis) tőle zenec meg gulanac (DöbrC. 35).

HARSÁNY: sonorus, fragosus, strepitosus SI. [hell tönd, schmetternd]. Harsány szovú musika (Szog: Aqu. 4). Harsany kiáltas (Lép: FTük. 243). Olly csacska e világ, hogy a ki harsányan nem felel, kába-bolondnak aléttatik (Csúzi: Síp. 32. Csúzi: Tromb. 32. Kr).

Harsányság: [sonor; starker klang]. Lőkőmnek eleven-sége, szőmnek harsánysága (Lép: FTük. 12).

HARSOG, HARSAG: strideo, strido MA. clango; klingen Com: Vest. 123. [schmetternd, krachen] kirren, zischen, knarren, pfeifen PPB. Harsagva: fragose MA. Harsogó memnykövek: iracunda fulmina PPBL. Nehéz volna az ő harsago czevegeseket meg szállítanom (MA: Tan. 47). Zönyögienek es harsagianak az te itelednek hangos trombitay füleyinkben (Lép: PTük. III.323). Harsogó szavúak (a békák, Misk: VKert. 260). Az magas baboc igen harságnac (MA: Bibl. V.43). Nagyobbat bódüllőn, harsogóbb torokkal ríjjon (Matkó: BCsák. 107). Harsago trombita gyánant zeng vala a pusztában (Csúzi: Síp. 32). Mihelyt fellépett állására, jel adatot, harsogtak a trombiták (Fal: TE. 637).

ki-harsag: [exardesco; entbrennen]. Tűz ű előtte ki harsag; ignis in conspectu ejus exardescet (DöbrC. 106). Kiharsaganak, mikent tvz tővisben (52).

még-harsog: [rumpor; aufspringen, zerspringen]. Meg kezdte a bőre harsogni és szakadni, és ottan ki omia a béli (Helt: Mes. 105).

Harsogás: fragor C. stridor MA. das krachen, knarren PPB. [schmetternd]. Harsogással: fragose C. Trombitáknac harsogási (Zvon: Post. I.18. MA: Seult. 22. Land: UjSegit. I.2). Meny-dörgéseket indít rettenetes harsogással és tsattagással (Com: Jan. 12). Evangéliomi harsagással ki-hatván az egész világra (Csúzi: Síp. 288).

trombita-harsogás: clangor C. {trompetenschmetternd, posunenstöße}.

Harsogat: [facio ut fragorem edat; schmetteru lassen, wirbeln lassen]. Dobíyát erőssen harsogattata (CsonnA. 3).

HÁRTYA (*háltya* Nád: Lev. 191): membrana C. MA. haut, pergament PPB. Kigyó hártája: induriae C. *Kigyó gyenge hártája: syphar, exivium serpentis; a gyomor hártája az iyekig hat ki: stomachus palato extremo torminatur; hártájába költetik a könyv: membrana involvit libellum; pergamenából-való hártájából-való: membranaceus PPB. Hog' adna hártat, tenthát, hog' írhatnam meg az en keserűségemet (NagySzC. 69). Lata pokolhely evrdogét jnyá es nykoron el fogyt volna hargyáya, akura az erdeg az hargyat fogauat ky huzay, hog' tevböt lyrhataa rea; nykoron az erdeg az hargyat huznaya, az hargya el zakada (CornC. 354). Hozd veled a könyveket, íelesen kedig a hárttyákat: affir fibros, maxime autem membranas (Helt: UT. II. 6). Kiteryesztie az ő hárttyúokat: dilatant phylacteria sua (T8). Ki szesolítik az ő be irattatot hárttyúokat (Fél: Bibl. 39). A sok bullat, misset vgyan hárttyu, vgyan főkbe (Mel: SzJán. 343). Kivül az héja vgyon a plántának, belőli az hárttyák: libri (Com: Jan. 21). Hárttyák avagy különb különb burkok (46). A tszózó mészó állatok az ő bőréket, hárttyúokat el vetik (19). Világos hárttyával borított pecsenyékét csinál (79). Hárttyára, pergamenára írme (135). Hárttyára és papírosra irattatá (Vallást. 113). Minden feje esontja fejsze niátt lett íszvetört hárttya (Thaly: Adal. II. 175).

agyvelőt-borító-hárttya: pericranium PPB. Agy-való be-takaró hárttyák, agy-kér, melyeknek egyike pia mater, másika dura mater: meninx PPB.

ágyék-hárttya: diaphragma, disseptum C. [zwerchfell]. Közép ágyék hárttya: diaphragma Com: Jan. 63. A szív körül való belső resze az alsó hasul köz sővényyel, avagy közép ágyék hárttyával választatua meg: praecordia ab inferioro ventre septo transverso seu diaphragmate disjunguntur (Com: Orb. 276. Com: Jan. 52).

dió-hárttya: nauci C

rékesztő-hárttya: [diaphragma; zwerchfell] (ACsere: Enc. 142)

szívborító-hárttya: pericardium PPB.

szűzesség-hárttyája: hymen C. MA.

Hárttyácska: membrana C. [häutenchen].

Hárttyás: membranaceus PPB. membrana instructus Kr. [hautartig; mit einer haut überzogen].

[Hárttyásul]

be-hárttyásul: [membrana instruo, coalesco; sich mit einer haut überziehen, vernarben]. Hogy szíveteknek bé-hárttyásult sobjót vér-serkenítő körömmel piszkállyam, körömszűlyem öszeg: Aq. 14.

Hárttyázat: stymma MAL.

Hárttyika: [membrana; häutenchen] (Mik: TöRL. 470).

gyerméktartó-hárttyika: secundae C. [nachgeburt].

HARZSOL, HARSOL (*harsólo* Helt: Mos. 210. *harsól* Helt: Krón. *harsólódás* Mad: Evang. 508): *cauto*: streiten, kämpfen) Lászó is leszökéléc, es harsóló kezdé u kannal (Helt: Krón. 51. cap). Es a leany föl kapa a szokertzet, és adon kezdé aul stni a kaut, nykoron e képpen harsólóha (87. cap). Iere én velem a harsóló piatzen és vgyan meg mutatom, hogy én erősb vgyogó náladnál. És nádón a harsóló piatzen mentene volna (Helt: Mos. 210). Kollenece föl ez iffiak és iatezanak, az az harsólyanak (Mel: Süm. 134). Harsoló: magister graeculus (Nyr. VII 129).

Harzsolás: *vexatio, iurgatio* Kr. [streit]. Tulaidon nenen nenezi a futast es harsolast es minden homályosság nélkül megbeszelli, mint futot ű es mint harsolodot (Tel: Fel. 137).

Harzsolód-ik: *discepto, iurgo, rixor* C. MA. zanken, streiten PPB. Nem vgy mynth byzontalanul vgy vnyok en bayt, vgy harsolodom [ny] en, nem vgy mynth e lay egeht verun, de sanyargatom nyaualygatom az en testemeth (Konj: SzPál. 157). Midőn en ellenem harsolodol, ellenkedesnece es visszavonyisnae okaiaert es hogy egygüt ne iary mi velunc (Tel: Fel. 161). Meg mutatta, hogy az ember istennel nem harsolodhatik, mivelhogy ő igaz, de az emberek hamissac (MA: Bibl. I. 450). Völtanak akkor bírák, a kik előtt kellett harsolodni ipával (Martouf: SzHist. 253).

Harzsolódás: *disceptatio* C. MA. streit, zank, strittigkeít PPB. Oly nagy gyűlölséget, harsolodast, egy más ellen való viaskodást találz köztök (Tel: Evang. II 815). Az en ellenem való harsolodáshoz valóba hozzá kezdesz (Tel: Fel. 4b). Veteke-dés, harsolodás, visszavonyas; rebba, rebblata (MA: Bibl. Magy. 1). Nagy szépen egyget értnek, es egy mangorni harsolódás sínes köztök (Lép: PTük. III 76).

Harsonkod-ik: [*discepto*; streiten]. Egy értém, hogy váltig harsonkodik kegyelmeitek, égeti, rabolja az országot (EszM: Lev. 316).

HAS (*hussoknak* Fél: Tan. 89): venter, alvus, uterus, abdomen C. uter; bauch PPB. Com: Vest 119. Megszorított has: adstricta *alvus; hasát meg-indítani, *alvum ciere; kurva hasa: venter vitatus (*vitio); hasnak folyása: diarrhoea PPB. Az alsó has: venter inferior Com: Jan. 52. Has-tekeréscec: tormina 57. Ez olopnac kariay ezüstből való, hasa es farkoca eréből (BécsiC. 122). Vala a hánac hasaban: erat in ventre piscis (242). Hasa kette hasada (GuayC. 21). Őket mind el nélí es ő hasaba fel nenekődnec (13). Kovuer has (CornC. 164). Hason elwz maz (ÉrdyC. 570). Hasnac egő husegét, ragassát meg állattya (Mel: Herb. 140). Valamely állat az hasán esz (Kár: Bibl. 198). Hasát az kömürészi miatt rántzba ütötte (521). Nücz file az hasnak: venter caret anfibus (Bécsi: Adag. 154). Hasra gondos (Zvon: Post 151. Kr. Capellano, praepositor, és egyéb effelo haszolgáló (MA: Tan. 1134). Has ropogás (ACsere: Enc. 190). A kővér has, potroh (Com: Jan. 51).

[Szólások] Meg-fogó-dík a hasa: alvus consistit PPB. Ne egel, nykepen a torok, kinec hasa istene (VtkC. 48). Az ű hasat istemene ne ezinallia (Fél: Tan. 329). Hasok korog (Thaly: VÉ. II 3). Katzag, ugyan főg a hasa: conentitur *caelium PPB. Midőn a hasnak keressűk kedvét, a harnokhoz hasonlókka teszszűk magunkat (Hall: Hist. 1341). Maga hasára vessen: sus sub fustem (Deesi: Adag. 146). Egy hassal születtettek [krek] (DEmb: GE. 76). Nagy erőszett hassal: *punitibus laxis PPB. Megkeményíti és megállattya az ember hasát (Mel: Herb. 1). Az a ű meg-indítja a hasat: herba illa inanit alvum PPB. Ha terpentínával megtözd az alocot, hasadat meg-indítja (Váli: Orsz. 35). Az törköllen tartott szőlő mint a ki a bor söröben vgyon hasat szorít (Mel: Herb. 6). A ki mástól vár ebédet nem mindenkor lakik jól, nem eszik egyest a hasával: wer da wart, bis ein anderer zu essen bringet, der wird oftmals schmal beissen müssen (Kürbesz. 108).

[Közmondások] Legtöbb gondot ad az embernek a has (Kisv: Adag. 21). Nem kérdi a has, hányat ütött az óra (310). Úres hassul nem jó tanács adó (525).

elő-hasú: *primipara* C. MA. [zum ersten mal trächtig, schwanger]. Potrohos barát, és előhasu apáca (Pós: Igazs. 562).

folyó-has: *liquidus* venter PPB. [durchfall].

hig-hasú: *lientericus* PPB. [an durchfall leidend].

nagy-hasú: ventrosus Kr. [schmeerbauch]. *Hasas, nagyhasú, potrohos: ventricosus, ventrosus, ventrosus PP. Nagyhasú Lukács 1495 (Nyr. V.510).

sík-hasú: [hienterius: an durchfall leidend]. Sík-hasú, hasafolyós, hasa-eltsapott SzD. MVir. 217.

vér-hasú: dysenteria MA. tormina: bauchgrimmen, bauchweh PPB. [ruhr]. (Com: Jan. 57. Helt: Krón. 78. Cserei: Hist. 87). Az táborban az vérhas uralkodék az nyáron (RákGy: Lev. 284). Készül az orvosság, Eva készítette, úgy vélvén a dolgot, amint ő születte s vérhas veszélyétől a nőjét féltette (Gyöngy: MV. 67. TörtT.² III.410. Thaly: VÉ. I.150).

Hasacska. uterulus C. MA. kleiner bauch PPB.

Hasal. Eg nemberi, ki vérrrel hasahala tizenket ezteendőfél-foguan, vepee ő hozia hatmegél és illete ő ruhaiának peremet: sangynis fluxum patiebatur (MünchC. 29. [Vö. vér-has]).

Hasas: 1) foetusus C. gravidus, praegans MA. schwanger PPB. Hasas tehén, hasas üdő: forda, horda MA. Hasas tehén: eine tragende kuh Nom. 95. Óregi hasas eme dzyo (RMNY. II.211). Miért hogy penigh az azzouj allat hasas, meg kel warnj, hogy az gyermeket el hozza (2-7). Fudazanak teste igen temerdei vala, mint ha hasas volna (SalMark. 20). Az hasasokat isten meg aldya (Börn: Ének. 307). Hasas kantza (Misk: VKert. 180). Az ló mikor vemhezőven jár, nem keveseb haszonnal szolgál, mint mikor nem hasas (Prág: Serk. 885). **2)** ventricosus, ventrosus MA. obesus et crasso ventre Oertel: Harm. 139. ventrosus: grossbauchig, dick, schmeerbauchig PPB. Ompolna, hasas üveg palatzk vagy korsó: ampulla PPB. Nincsen olyan hosszú csomós korda, a mely a te hasas hazugságotat bé-érhetné (Matkó: BCsák. 218).

Hasasit: gravido MA. schwängern, schwanger machen PPB. Chak igen kicsinyen maradha potrohos rüt könyve, ha effelével nem hasasitaná (Pázm: LuthV. 4).

még-hasasit: gravido C. ventrem facio, fornicor: bauch machen, buren, schwängern PPB.

Hasasod-ik: in ventrem latesco PPB.

még-hasasodik: gravidus fio: trächtig werden, schwanger werden). A sárkányok pedig gyakorta az eléfántok vértől megrészegedvén, tőle meg-is hasasodnak (Misk: VKert. 35).

Hasasság: graviditas, praegnatio C. MA. das schwangerssein PPB. [schwangerschaft].

Hasasul: gravidor Kr. [schwanger werden].

még-hasasul: ∞ Az azzony állatoknak lelők meg hasasulnak vala (SándorC. 37). Dömötörnek az hugát mondják meghasasult (Thaly: VÉ. I.343).

Hasi: 1) ventralis Kr. [bauch-]. Hasi bárány: *agnus chordeus PPl. Hasi szorgalmatosság (MA: Scult. 310). **2)** Hasi bőr: pellis ventralis, azz most ellett és azonnal eldöglött báránynak lenyízott bőre Kr. Ha valamely szűcs mester szent Mihály napig való szolgának az ő csövájában tiz hasinak fölötté vetend, egy forint marad az céhnek (KeeskTört. II.281). Hasi bárány bőr (VectTrans. 2).

egy-hasi: [geminus: zwilling-]. Egy hasi gyermekek vagy kettősek (Misk: VKert. 106).

[előhasi]

előhasika. Mi előhasika begye-bögyke nádszálon nyaralodó baklovasok (Csúzi: Tromb. 250).

Haskó: 1) [ventriculus: bäuchlein]. Czac legyen az hasko tele (Szeg: Theoph. 30). **2)** ventrosus Kr. [schmeerbauch] (Zvon: Post. I.721. Kr.).

Hasmánt (*hasmat?* MontME. V.201): [pronus; auf dem bauche]. Hanyattá és hasmánt fekiévs: *cubitus supinus, pronus PPB. Hasmánt, arczra leborulva fekszi: pronus cubat (Com: Jan. 113). Soha fél nem egyenesedhetünk külobben, hanem hasmat kellett fekiünnünk (MontME. V.201). Hasmant az verőfényre fektetik (SzCsonb: Utleir. 159). Tői tekenős békát hasmánt job kezeken hordozvan (Nad: Kert. 37). Akar oldalt, akar hasmánt tanulgatni (Gvad: Lev. 25).

Haspók: [ventrosus; schmeerbauch]. Polidórus nagy haspók ember, a ki magát is nehezen bírta kevérsége miatt (Hall: Hist. III.69. Fal: Const. 934).

Haspókság: [ventrositas; beleibtheit, embonpoint]. Az ő dobáz voltak, és kővér haspókságok (DBön: Részség. 72).

HASÁB: fissum, fissile, frustum MA. spalte, schrunde, stück PPB. [scheit]. Hasáboként: assulatim, assulose PP. liciniatim PPB. Az sánczokból lajtrákat kitolyának, hasábfiákat oda sokat hányának (RMK. III.141).

Hasából: scindo, seco in frusta Kr. SzD. [in stücke spalten].

el-hasából: *assulatim comminuo PPB. [in scheite oder stücke zerlegen].

Hasábos: scissilis MA.

HASAD (*hassad* TihC. 111. WeszprC. 108. Helt: Krón. 129. *hasodék* GKat: Titk. 17): fatisco, diffindor, hiasco, hio MA. von einander gehen PPB. [sich spalten, zerreißen]. Hasadó: fissilis C. Sok-ágú, sok-felé hasadó: multifidus PPB. Nehezen hasadó fa (Com: Jan. 103). Hány cikkelyekre hasadgyon ez ötvenegyedik soltár, ki-mutatom (Nógr: IdvK. 1). A fő-fő rendek két különböző értelemre hasadnak vala (Telekesi: FLÉL. 180). Könyörgésekkel hasadnak az egkek, de nem nyílik a rabajtó (Fal: NU.² 85). Kapitányhoz menvén, jó paripát adott, tatár fáj lehetett, orra volt hasadott (Gvad: RP. 151).

[Szólások]. Ha s a d a d é l: mennyünk, kiki ő dolgára (Fal: Vers. 908). Fogam hasad: dentio PPB. Hasadot a hajnal (Zrinyi. II.87). Hajnal hasad ajakával (Fal: Vers. 863).

el-hasad: [diffindor, rumpor; sich spalten, zerspringen, bersten]. Az haragnak bontakozása lött, mivel hogy elhasadott (Nyr. X.470).

ketté-hasad: ∞ Ketté hasadt: bifidus, diffissus MA. Hasa kette hasada (GuaryC. 21). Es fél-akadwan kettee hasada: et praecipitatus crepuit medius (JordC. 708. ÉrdyC. 242b). Ottan kettee hasava az gonoz meergős allat (ÉrdyC. 594). Felserkenvén, tehát csak nem hasad ketté feje (Pázm: Préd. 234). Maydan a kő-szálakba fitközven a hajó kettéhasad, vagy a fővényesen meg-ál (Mad: Evang. 151).

ki-hasad: [apparet; sich herausstellen, klar werden]. A ts annak (a hangnak) leg igazabban való le irattatása, mint sok szóból ön kényén ki hasad, ugy mint követtség, setéség (Corp-Grann. 696).

még-hasad: fatisco, hiasco, dehisco C. [sich spalten, zerspringen]. Meg-hasadni a kiáltásban: fatiscere clamore PPB. Meghasadott: directa NémGl. 291. Meghasadt: diffissus MA. Meghasad olajfakna hege: scindente mons olivarium (BécsiC. 316). Meghasadna az en zivem (NagySzC. 20). Zywe meg hasad (WinkC. 88). Halbán ezeket, meg hasadnak vala: haec cum audissent, dissecabantur (Helt: UT. VII.8). Az meg hasadott egkek: aperti caeli (Fél: Bibl. 53). Az meghasadott kőrnu állatot: animantia, quae ungulam dividunt (MA: Bibl. I.97). Hitek és vallásokis meg hasada (Pázm: Kal. 436). A föld meg-hasad: terra scinditur (Hly: Préd. I.11).

[Szólások]. Innén tanitom én, ha meghaszatsz is [így], az irásból (Ker: FelsK. 169).

Hasadás: fissus, scissus, pator, chasma C. fissio, fissura, scissio, scissus MA spalt, zerspaltung PPB Kivételnek romlasi zakadozasi es hasadasi oly igen nagyon volt (VirgC. 22). A föld hasadásin a velagosag beh zalla a zent atakra (DobrC. 56). Nag' hasadas erossitetet; chaos magnum firmatum est (Pél: Bibl. 120). A fa hasadása-közé tsipetetődek karja (Pázm: Kal. 1706. 664. Kr) Az eretnekségben hamis vallás találtak, az szakadásban pedig csak az püspökségben támadott hasadás, és egybe-vezés (Pázm: Kal. 677).

hajnal-hasadás: exortus aurorae MA anbruch der morgenröte PPB. (Zrínyi. 150). Hajnalnak volt hasadása (Zrínyi. 138). Szóláshoz készülő ajaka nyílása ugy tetszik, hogy piros hajnal hasadása (Thaly: Adal. 1122).

Hasadat: [fissura; spalt, riss, klüf]. Hasadat, terra 1278. Hasadath 1304 (Czinár).

Hasadatlan: [non fissus; ungespalten]. Hasadatlan kőrnyű: solidipes C.

Hasadék: rima, fissuraC. hiatus, pator, chasma MA. fissum; spalt, ritze PPB. Hasadékokat bétsínálni: rrimas explore PPB. Az hasznak ablakyn, hasadékyon chodalatos zsep yllat zamazyk ky (ÉrdyC. 337). Meg neze evket nemy hasadékon (DomC. 254). A kősziklanc hasadékiaba állatiae tégedet: ponam te in foramine petrae (Helt: Bibl. LS83). Mi közöttne es ti köztetece nagy hasadec vagyon szerzeno, hogy azo, a kie akarnac imet hozatoc által menni, ne mehessenec, se onnat ide által ne mehessenec (Börn: Préd. 388). Az ő kezét be nyuitá az aytonac hasadékián (Kár: Bibl. 1633). Hasadékiac balvanya: bel phegor; hasadékiac, résnee háza: both phegor (MA: Bibl. Magy. 2). En az fi sebeinek erős kősziklájá hasadékiaban akarok lakni (Czegl: MM. 298). A meg-nyílt hasadékokon az hajo gaz belé esik és az hajo fehékekben össze folyván szemetet löszön (Com: Vest. 92). Kimenének egyszer, s elhala a szívünk, ajtók hasadékián hogy infádn néztünk: kívánságod miatt éppen el-epedtünk (Thaly: Adal. 129).

kő-hasadék: fissura lapidus Kr. [felsenschlecht]. Kő hasadéknak barlangiaba mene (DobrC. 113). A kőh hasadékokban lappang (214. Pázm: Préd. 518. Kr).

Hasadékoeska: rimula MA kleines ritzelein, löchlein PPB. Az olalkodo wröwag akar mely alkalmatlan zeretnek vekony hasadékokzayan tekinteset beuetheti (VirgC. 135).

Hasadékos: rimosus, multifidus C. laciniatus MA. lacinosus; voll spalten, ritzig, löcherig PPB

Hasadoz: hiato MA. [zerspringen, nach und nach zerspringen]. Hasadozott: hiuleus, scabrosus MA PP. Hasadékos, hasadozott: hiuleus, rimosus PPB. Az magas kew fal igen hasadozott, azon fylek, hogh egh nap platibokot kezd mondani (LévT. 1265).

föl-hasadoz: ∞ Fele hasadozott az hata beere (ÉrdyC. 526).

ketté-hasadoz: [diffindor; sich nach und nach spalten, zerreißen] Ew zine kette hasadoz (DobrC. 23).

mög-hasadoz: hiato C. [sich spalten, risse bekommen]. A hővségben meg-hasadoz a föld: aestus hiuleat agros PP. Az kew szykkak megh hasadoznak (WinkC. 85). Az ey keze nek beere meg hasadoz vala (Margl. 23). Az kew szykkak meg hasadoznak es koporsok meg tylnak (JordC. 118). Kyleczed napon myndlen kew szykkak meg hasadoznak (ÉrdyC. 8). Kw szykkak meg hasadoznak (ÉrsC. 78b).

Hasadozás. Száj-tseropellés, ajak hasadozás, dagadás: apitae PPB.

Hasadt: diffusus, divulsus, hiuleus MA. zerspalten, von einander gerissen PPB. Kétfelé hasadt: bifidus; négyfelé ha-

sadt: quadrifidus; hasadt kőrnyű: bisuleus C. Hasat kőrnyűek: bisulei (Com: Jan. 43). Mindent valamelneec hasatt kőrme vagyon, meg egytece: omne quod habet divisum ungulam comedetis (Helt: Bibl. 100c).

HASASZT: findo, diffindo Kr. [spalten, zerreißen].

el-hasaszt: [diffindo; zerspalten]. Senky nem bochyattya az wy bort o tenlewben, mert el hasaszta az towmlewt (Pesti: NTest. 72).

ketté-hasaszt: ∞. Az kősziklát isten kettő hasasztá (RMK. II.239). Az esukát faragol szépön, hasasd [igy] ketté (Rad: Csal. III.13).

mög-hasaszt: ∞. Meg hasasztá a vérés tengert es meg azot (AporC. 72). Kietlembe kő zirtot meg hasasztá es fket meg itata (DobrC. 115). Meg hasasztá kewnet: interrumpit petram (KulesC. 189). Hasasztá meg szárnyait, de egymastol el ne szakaszsa: confringet ascollas ejus, et non secabit (Helt: Bibl. I. 1y2). Vayha meg hasasztanád már az egeket, és föld el (Zvon: Post. 13).

HASÍT: profundo C. findo, scindo MA. spalten, zerspalten, zerzeilen PPB. Ékkel hasítarott: discuneatus C. Haborkodo bozelet ne thamagyon thykezetek ky az egyenlőségeth el hasoyza (ÉrsC. 201). Az Szamos hasítja a határokat (Gér: KárCs. IV. 296). Olyan bír rula, a melynek galléra két-felé hasítva a hátán fetske-furka formálag le-botsáttatik (Bod: Pol. 5). Hasítá fütások a nagy sírűséget, törté lábok a meg aszott tseplyeséget (Gvad: Orsz. 131).

el-hasít: dirumpo C. Elhasított: conscissus C.

elhasítás: conscissura C.

föl-hasít: discindo Kr. [spalten; aufschlitzen]. Az halak fél-hasítottanak: pisces exdorsuantur (Com: Jan. 102). Bár fél hasiczak az en leg drágáb orromat, ha fejedbe nem vonszák az barát kápáát (FortSzer. II. Káló: Bibl. 339).

ketté-hasít: diffindo MA. [spalten]. Az isten is azon Julia-mis kepet az egről men kőnel kette hasetta (Mon: Kép. 28).

közbe-hasít: interscindo C.

környül-hasít: circumscindo C.

lő-hasít: dilorico C.

mög-hasít: infindo, diffindo, proscindo, hiuleo C. zerspalten PPB. Meg-hasítom, repedeztetem: hiuleo PPB. Kevessé sz. Mihály nap előtt az föly fin termő gubacsot meg hasították és ha pókot találak benne, szerenecetlen eszendőnek itélik (Lapp: Cal. 51).

Hasítás: fissio, proscissio C. scissura MA. zerspaltung, zerkerbung PPB.

Hasíték a esuhán: laciniá MA fülle, saum am kleid PPB. Nadrág hasítékja: schlitze vorn an den hosen KirBosz. 131. Czirás hasítékoc: lacinae Com: Jan. 191. A tollnac avagy pennánc orra, közép hasítékja: pennae crura 155. Az nadrág hasítékjág ért a salavári (Mondrók. XI.353). Jeddében a nad rázja hasítékjának vetvén a lábát (Beth: Élet. 519).

Hasítékos: lacinosus, laciniatus MA. faltig, voller falter PPB

Hasítható: scissilis, fissilis MA. was sich zerspaltent, zer teilen lässt PPB

[Hasító]

dészka-hasító: [brettsäger]. Conventiója deszka főriszeke [gy.] bevő deszkahasítóknak (Fvk. XII.82)

Hasított: scissus, fissus Kr. [gespalten]. Hasított saru: *calceus fenestratus PPB. A verő egy földl hasított volt, mivel: vas szegeket ki vonták (ÉrsC. 69).

Hasigál. Kétfelé hasigálni: in bina findere PPB.

Hasogat (*hassogit*; GyöngyC. 4. Konj; SzPál. 176): **1)** di-cindo C. proscindo, conscindo, dilindo, rescero, dissecio MA zerspalten, zerschneiden PPB. Hasogatott: segmentatus C. fissus, cissus, dissectus MA. Hasogatott tőke: caudex fissilis PP. Feltéve van nekik hasogatott névek (disperitiae lingue) miként fű, es fű mindeniknek feiere (DöbrC. 340). Az templomot aron felee hasogatata (ÉrdyC. 599). Mykoron a fűzfát wagna, kekét chynala wagan azon fűzfából, es anal kezdé a fűzet hasogatny (Pesti: Fab. 85b). Mert az isten igéje araváló lelki gygyer, hogy ki-gyikerezzé, és darabra hasogassa minden isten-elenségnek és feslettségnek gürtsjösségét (Pázm: Préd. 153). Jikor megállód, vess vörös hagynát reá, hosszan petrezsejüm gyikerit is hasogass reá, először ezetzed meg, annak táma borsold (Vasárnapj Újság, Képes Folyóirat 153). (A dolot) hasogatni kell és a belét ontani (Fal: UE. 410). A ruhák e legyenek csodások, az az csodálatosan szemesek vagy hasogatattak (Mlad: Evang. 452). **2)** [explico; erläutern]. Gheriedőz ala mē zfvónk mykoron zolna az vton es hasogatnaita mon-ónk az irasokath (WinklC. 274). Kezde hasogatni Palnac mon-asat (NádC. 137). Űgíekezél temagadot tartanod az igazsag-ak besedet iol igazan hasogatoiat (Konj; SzPál. 390. 175. 76). Az irasokat hasogatna (Sylv: UT. 1124). Vigazzanac, igaz-an hasogassatok az irast (Mel: Préd. 158). Az igazsagnak igéiet adgia iol moddal hasogatni (Fél: Tan. 325). Az isten igéjét igazan hasogassác (Zvon: Post. 115).

el-hasogat: conscindo C. [zerreißen, zerspalten]. Elhaso-gattott: discissus C.

fői-hasogat: [confringo, corrumpe; aufreißen, aufbrechen]. Jom, fá koporsókat felhasogatván, az mit benneek haszonra alót tanált, elvitte (RákGy: Lev. 264).

hasogatton-hasogat: [identidem rumpo; immer wieder erreissen]. A syrusok hasogatton hasogatták a zidók belét, alahol a romaikak nem látták (Pázm: Préd. 872).

még-hasogat: ∞ Meghasogatya: fregit NémGl. 290. Az bueket meg hasogatyá es elrontia (VirgC. 115). Meghasogatác ruhajokat: sciderunt vestimenta sua (MA: Bibl. 1132).

Hasogatás: **1)** proscissio MA. aufreissung, aufpaltung, afschnitt PPB. Élőfa héja hasogatása: caprificatio C. **2)** [ex-cipio; erläutern]. Ees el kezdven Moysesről es myndón prophetakról hasogatathi tezőn vala myndón irasokrol, kyk ő la valanak (WinklC. 273). Az irasnak iol ertelemmel valo agiarazzatia es hasogatasa (Fél: Tan. 15).

[Hasogató]

hajszál-hasogató: [haarspalterisch]. Haj-szál-hasogató tők-elyezés (SzD: MVir. 200).

szórszál-hasogató: *anceps syllabarum PPB. [haar-spalter]. Szórszál hasogató tudós ember: scrupulose et anxie doctus PPB. Az igékben szór szál hasogatók ne légyünk (Fal: UE. 111).

HASON (*hasomlassum* KulesC. 60. *hasomlanunk* Ozor: Christ. 353. *hasomlatlan* KBécs. 1572. *Evi. meghasonlás* Zvon: ost. 1.340. *hasomlét* 393. Zvon: Osiand. 4. *hasomlit* Zrinyi: Syr. 41. 82. 98. *hasomlatos* Sam: Cer. 12. 53. Sam: Harm. 23. KCsepr. 1626. A4. *hasomló* Sam: Cer. 7. Sam: Harm. 16h. 7): [aequalis; gleich]. Hason-fél: medium, media pars. midium MA. hálfta PPB. Mynden yozagomnak hasonféléeth lom (ÉrdyC. 140b. 186. 543). Az Izrael fiainac hason fele-sze (Kár: Bibl. 1151). Hason felét az én urannak hagyom fér: KárCs. III.295). Más-felet magok erejeből kell hozzá dniok: hason részt magokéből kell hozzá adniok, toldaniok (ZD: MVir. 123).

Hasonl: (*hassollattatyk* GyöngyC. 12. *meghasolwan* JordC. 390. 564. *hassollattatik* Hall: Tol. 176. *hasonhattak* TihC. 92. *hasonhatatlan* KazC. 87. *meghasomolván* RákF: Lev. II.167): **1)** conformem facio, conformo [gleich machen, anpassen]. Menyey attya ez bodog embert (sz. Ferencet) hasonla ew fyához cristushoz: fecit filio suo conformem (EhrC. 26). Akaryatula latny ewtett (sz. Ferencet), hogy minden nyundkedessen es dolgyban magat mendenestovlógatna hozza hasonlana: se conformaret (EhrC. 100). Az attyatlyakhoz hasonlatlmy: similis fieri (JordC. 802). **2)** aequalem, similem, parem puto Kr. [comparo; vergleichen]. Az zamar ganyához hasonlot penez: stereori asini comparata pecunia (EhrC. 80). Kibez hasonlan? cui similem aestimabo? (MünchC. 33. 23. 77). Kyhez hasonlot hvtet: cui simile aestimabo illud (JordC. 575). Baromhoz hasonlan ennen magat (ÉrdyC. 556). En az alazatos zertotest hasonlom az meg holt testhez (VirgC. 68). A naphoz hasonlya az ő önendő dicőségöketh (NagyszC. 221). Kiböz hasonlatlak tegődet? (TihC. 92). Hasonlissam verembe zallokhoz: assimilabor descenditibus in lacum (KulesC. 60). Ky hasonlatyk vrhoz? quis aequabitur domino? (113). Az zep neraghoz hasonla (TihC. 33). Kiért hasonlac (az alazatossigot) doktoro keth dragalannak allatokhoz (DebrC. 580). Ehez nem kel senkit hasonlanunk (Ozor: Christ. 353). Kibez hasonlam ez nemzet-sigbet? cui assimilabo gentem istam? (Sylv: ÚJT. 117). Mihez hasonlunk az istennek orszagát, mag ő mimeni hozzá illendő állathoz vessük azt (155). Kyhez hasonlam az sydo nemzetse- get? cui assimilabo gentem istam? (Pesti: NTest. 22). It az embert hasonla az le vagot fűhöz (Szék: Zsolt. 220). Bölts Salomon kiraly pokolhoz hasonlya (Boru: Ének. 371).

el-hasonl: [separo; trennen, entfernen]. Az gywólóseegh el hason emberth istennek orzagathwl, el thawoztath emberth paradizombol (ÉrsC. 190b). Chodaalkodom, hogy magad eel hasonlottad: non tibi constitisti (488b).

Hasonl-ik: **1)** [similis est; gleich sein]. Ha rylam tegleze, zallokhoz hasonlom verembe: assimilabor descenditibus in lacum (DöbrC. 73). Hasonlik meñeknek orzaga eg emberhez (289). Lassatoc engómet finiskhez hasonlottac [hason-lottac] (NagyszC. 57). Kyhez aloytom hasonlany ez nemzetet? cui similem aestimabo generationem istam? (JordC. 386). It az memorszag nag sokhoz vgre hasonlik (Sylv: ÚJT. II.159). Philep Melanchton is ebből hasonlot a caluinistakhoz (Mon: Kép. 52). **2)** findor in duas partes; disconvenio, secedo Kr. [sich trennen, sich entfernen, sich entzweien]. Mi okbol hasonlot volna az iconomachusoktl (Mon: Kép. 273b). A lélek változ-hatatlán, nem hasonlik magátul, mindenkor azon egy (Fal: BE. 573). Az igaz egygyüti szerelem hasonlott, helyébem bo-lyongó szeretet származott (Orczy: Költl. 146). **3)** [se appli-care; sich anschmiegen?] Tsuda dolog, mint elkekeredék, szűz Mária szent fiára esék, ő meljével meljéhez hasonlék, szent szivére bánat ereszkedék (Cantionale Tsikiense 94. Kassai: Szókönyv. II.378).

el-hasonlik: deficio, descisco MA. perfugio PPB. degenero MedLat. 159. abtrümmig werden PPB. [abfallen, ansarten]. Sokan Dáriustól elhasonlanak, az Alexandernek meghódolának (RMK. IV.115). Amaz remenlotted istened most holott? Töled immár régen talám el-hasonlott, hogy vagy ilyen romlott? (Balassa: Költ. 131). A tanaczbeliektül el hasonlotac: plebes a patribus secessit (Decsi: SallC. 24). Az igaz isten, az töle szakadott, el-hasonlott embertől méltó baragát megtartoztatya (MA: Seult. 667). Elhasonlott anygaloc (MA: Tan. 163). Ha az el-hasonlott praedikátor különbet beszél a mi vallásunkról, hazud (Pázm: Kal. a3). El hasonlott, es el fáult az istentől (Lép: PTük. I.126. 128). Ezek az különbözö, és egymástól el-hasonlott tulaj-donságok, köztök nem találatnak (Pös: Igazs. 1595).

elhasonlás: defectio C. apostasia MA. defectio; abfall PPB.

ki-hasonlik: [excido; herausfallen, um etwas kommen]. Azon keresztiséggel keresztölt(é)tek meg azzonyvuk os mynd az zeut apostolok, hogy az Cristusnak taghyay lehetneek es istennek országabol kywe ne hasonlunanak (ÉrdyC. 71b).

még-hasonlik: 1) deficio, seditio nem moveo, insurgo MA. abfallen, aufrubr, aufstand machen PPP. [sich entziehen]. Ha az sathanas sathant yzy ky, hw maga ellen meg hasonlot: adversus so divinus est (JordC. 390). Felhen, hogi a meghasonlott neep meg vina, a zúznak torkaba tört útteto (DebrC. 146). Minden ország, ky ew maga ellen meg hasonlyk, el romol: omne regnum dissidens adversus sese vastatur (Pesti: NTstul. 24). Minden ország, mely magában meghasonlic, elpusztul (MA: Bibl. IV.13). Egy nyomba lépjék, és magától meg ne hasonlyék (Pázm: Kal: 576). Soha az ecclesia magától meg nem hasonlot a hitnek tanításában (Pázm: LuthV. 287). Meg-hasonlottak az előtők való ecclesiától (288). Magában meghasonlott angustana confessio (Bal: CsIsk. 138). Azon mesterkedik, hogy az ő országa magában meg ne pártoljon és hasonlyon (Pós: Igazs. 1519). Meg nem hasonlani, fél nem háborodni, tulajdona a nagy szíveknek (Fal: UE. 393). **2)** [so subijcere; sich unterwerfen, sich anschliessen?] Rettgett előfitem sok király és tsászár, meg-hasonlott nekem egész krimi tatár (Könyi: HRom. 102).

még-hasonlás: defectio, seditio MA. abfall, aufrubr PPP [entziehung, zwiespalt]. rancor Com: Jan. 202. Meg yeduen a nepuek meg hasonlasu (DebrC. 180). Nem löt volna illy nagy meg-hasonlas az hit dolgában (Czepl: Japh. 50). Ha történet szorint némely személyektől el talál idegenülni, nints vétek az elő meg hasonlásában (Fal: UE. 381). Más folyamottját látta a dolgoknak, s nyilván tapasztaltja érdemekre nézve meg-hasonlásokat (Fal: UE. 492).

[öszve-hasonlik]

öszvehasonló: analogus PPP.

Hasonhatatlan: incomparabilis; unvergleichlich. Ez te országodal hasonhatatlan jobb (KézC. 87). Igen nagy neked kegyelmesseged es te maluzod hasonhatatlan (GümC. 67).

Hasonlás: 1) [similitudo; vergleich] Ez tanusaguk hasonlasara [hozzá hasonlítva] minden ez vylagi bowlehesseg kabasag es bulgatagsag (WeszpC. 119) **2)** seditio, defectio MA. aufrubr, aufstand, abfall PPP. Hasonlást csinálni: facere *partes PPP. Hasonlás lön a sidde közt: dissensio facta est inter Judaeos (Helt: UT. 61). Mort köztük kétfelé pártolás, hasonlás lön (Tin. 8). Lön köztük hasonlás, tárházat feltörték (95). Tönek ott hasonlást: facta est dissensio (RMK. IV.190. Kár: Bibl. 1144). Hasonlást indítván (MA: Tan. 1086). Az ország rendel pártolkodásban és hasonlásban valának (ÉrdTörtAd. IV.258).

1. Hasonlat: [comparo; vergleichen]. Kenodhoz sem eg kered nem hasonlattatyk (GyöngyC. 12). Az en keresztánnice ő keserüsegot zonetlen v testeben viseli es őmön magat alazatossgal hozzaya hasonlattya (NagyszC. 40). Ennek okaert hasonlattatyk Maria az hayualhoz (CornC. 62). Mykhez magunkat hasonlathwan, olyanoknak lattatwnk vala, mynd az saskak (JordC. 147). Ne akaryatok hew hozayok hasonlattatny: nolite assimilari eis (399). Hasonlattatyk az oly emberhez: similis est viro (833). Ne akaryatok hasonlattatny ez yelen valo vilaghoz, de wylylyatok meg: nolite conformari huic saeculo (ÉrdyC. 67b). Hasonlattatek az ezelen barmokhoz: comparatus est jumentis insipientibus (85). Hasonlattatnak feenes cyllagokhoz (616). Hasonlattatie a bolond emberhez: similis erit viro stulto (Helt: UT. B6).

egybe-hasonlat: \ Ez kenokat es menyney wygastogokat egybe nem hasonlathattyk (ÉrsC. 504).

Hasonlattat: ∞ A bizón zerető magat hasonlattassa a Cristus ken zenvedeshöz (NagyszC. 15). Magadat hozzaya hasonlattassad auag hozzaya hasonlyad (34).

2. Hasonlat: 1) similitudo [ähnlichkeit]. Zerelennek hasonlatyara kehula ewhenne lenny baratnak (ÉhrC. 117). Ő fúrti keselőnek hasonlatfara nőuenek meg (BécsC. 139). Tű monogator ennekem e hasonlatot (MünchC. 115b). Monda nekik hasonlatot (JordC. 200). **2)** divisio. Atal hathwan mynd az leleknek hasonlattatygán: pertingit usque ad divisionem animae (JordC. 805).

Hasonlatlan: dissimilis, diversus Kr. [variabilis; unähnlich, wandelbar]. Hasonlatlan ev hozya (CornC. 3). Ez illat hasonlatlan minden természet zerent valo állathoz (DomC. 155). Az koet vzeknek felette orchayanak zepesezenei hasonlatlanly fényk vala (183). Igón hasonlatlan vagh a kevelseghöz (DebrC. 591). Nemykeppen hasonlatlan volt egyeb emberekhez (ÉrdyC. 529b, 597b). Jupiter nem hasonlatlan oget iger (KBécs. 1572. Ev4. ACsere: Enc. 13).

Hasonlatlanság: [diversitas, variatio; unähnlichkeit, wandelbarkeit]. Az egnek nem igen hasonlatlansagat hozza magual, meli inkább tiszta ödre tér (KBécs. 1572. Ev). Hasonlatlanság vagy hasonlosag (ACsere: Enc. 13). Hasonlotlanság [így]: dissimilitudo (GKat: Ttk. 1119).

Hasonlatos: 1) similis, consimilis, assimilis, persimilis, conformis; gleich, gleichähnlich PPP. Ayoytatost ymadsgot elsewhewz hasonlatost tezenala (ÉhrC. 65). W hasonlatos volt mynd a menyey zentekhez (VirC. 14). Zeut Ferencz hasonlatos volt a profetákhöz (24). Marianak nem volt, sem vart lenny hasonlatos fyat Cristushoz (CornC. 49). Hasonlatos menyeknek orzaga oly emberhez: simile factum est regnum caelorum homini (JordC. 394). Senky hasonlatos te hozyaad nem lehet o zentsseges azzonyvuk (ÉrdyC. 531). Az madarhoz hasonlatos madar lezón (TibC. 34). Krystusnak zyleyee, ny embersegöknek hasonlatossa es egyenlyee (CzechC. 43). Chinallyem embert, ki mi hozzane hasonlatos legyee: faciamus hominem ad similitudinem nostram (Helt: Bibl. 1A2). Hasonlatost se chinaly hozzaia: juxta compositionem ejus non facietis aliud (LRR). Hasonlatosoc vattoe a meg meszszelt koporsókhöz: similes estis sepulchris dealbatis (Helt: UT. G1). Az mi megmaradna ad egyben, és ird a linia alá, hasonlatosson az mint oda fel az egészeknek subtractioyában tanitane (Helt: Arithm. M7). Mely ertelmet hasonlatos iratokból kel ki zedni (Mon: Apol. 49). Ez ol' titkos ezuda, kilez soha hasonlatos nem volt nemis loszen (Fal: Tan. 41). Kiezdoda hasonlatos az böltsöz? (Kár: Bibl. 1628). Ezzel is hasonlatosképpen tselekedgyél mint igaz az földön (GFris: Arithm. B4). Cumillánakis hasonlatosképpen szívét által lüvé vak nyilával éppen (Zrinyi: ASyr. 215). **2)** [metaphorici; bildlich, metaphorisch]. Közönséges hasonlatos beszéddel az arany által jelentetik a szer-tet (Illy: Préd. II. 157).

[Hasonlatosb]

Hasonlatosbság: [?] Semmiképpen egybekeppen zeel es hasonlatosbsaggal es zörrel nem lehet vala az igazsag megtartando (NagyszC. 32).

Hasonlatoskod-ik: similis esse affecto Kr. [nachahmen] Meltán esdállhattuk volna, hogy az álnokság olly mestersége sem mását tudta adni és hasonlatoskodni (Fal: Const. 836).

Hasonlatosság: similitudo, indifferentia, analogia C. simu lacrum, imago MA. gleichheit, gleichnis PPP. Hasonlatossá képpen: comparative MA. Ők en hasonlatosságomert (prope meum simulationem) életnek ideyeiert meg éalatközianek (BécsC. 91). Ne faragy te magadnak balwanth, sem egyeb valamly hasonlatossagot (JordC. 53). Nem lattatok semy hasonlatossagot

akkoron, hog' tyneltek zola wr ysten Orebnek heegyeen az tyzből (269). Engemet teremethi zemelyere es hasonlatossagura (Virg.C. 2). Kygynak hasonlatossaga zerent: secundum simili tudinem serpentis (KulcsC. 137). Az job kez az erőert es birodalomert vetetik hasonlatosság szerint (Fél: Tan. 279). No ezinaly magadnak faragot kepet es semmi hasonlatossagot azoknak, az meliek oda fél vannak (551). Eze az tanaczoc, uag' az nensegert, uag' az gondniselesnec hasonlatossagiert, atyalknac neuzetenee uala: oi vel acetate vel curae similitudine patres adpellabantur (Deesi: SullC. 6).

Hasonlít: 1) [similem facio; gleich machen]. A búfnek miatta az oktan állatokhoz hasonlították és hasonlatossá lón azokhoz (Tel: Evang. II.312). Az belső kep, mely által az ember hasonlétatot anag' teremtetett az istennek kepere (Mon: Kép. 6). Az kepnee kőnetni kel azt, a mihez hasonléttae (99b). Elrontata az More hátyáját, s-földköz hasonlítja (Zrinyi. 130). **2)** assimilo C. comparo, confero MA. vergleichen, in vergleichung stellen, gegen einander halten PPB. Ne hasonlítottatok ű hozzaik: nolite adsimilari eis (Fél: Bibl. 8). Semmi gazdagságot nem véleé az királi páltázhoz hasonlítottánae: divitiis nihil esse dixi in comparatione sceptri (Kár: Bibl. I.639). Hasonlítja Isaiás az urunk születését a termő-fának virágzásához (Pázm: Préd. 103). Nem szintén balgatagol chelekednek az, valaki ez vilagot Absalom őszvérehez hasonlítottánae (Lép: PTük. III.150). Hasonlítottatik egy bolond emberhez, a ki a házát fővényen építette (Bíró: Préd. 2). **3)** [aequo; gleichkommen, wetteifern]. (A ló) széles mellyel elhárantot hasonlítja (Zrinyi: ASy. 41). Ihon jün egy nagy sas haragos kórménel, hasonlít ördögöt feketeségénel, biatl nagyságául (82).

[Szólások.] Szünyogot hasonlítani elefánthoz (Kísv: Adag. 98).

[égybe-hasonlít]

égybehasonlítás: asyncretus MA: Bibl. Magy. 1.

őszve-hasonlít: comparo C. confero MA. gegen einander halten, vergleichen PPB. Ha az éghel őszve-hasonlítottod (Mad: Evang. 469).

őszvehasonlítás: comparatio, collatio MA. mit einander vergleichung, gegeneinanderhaltung PPB.

őszvehasonlithatatlan: incomparabilis MA. [unvergleichlich].

őszvehasonlitható: comparabilis C. MAL. [vergleichbar] das zu vergleichen ist PPB.

Hasonlítás: 1) comparatio, assimilatio, aequiparatio MA. vergleichung eines mit dem andern, ähulichkeit PPB. Hasonlítás-képpen: comparative, assimilative MA. **2)** proportio C.

Hasonlithatatlan: incomparabilis C. MA. nicht zu vergleichen, unvergleichlich PPB.

Hasonlitható: aequiparabilis C. MA. comparativus MAL. wol zu vergleichen PPB.

Hasonlogat: [aequo; gleichkommen, wetteifern]. Lová szügygyel elefántot majd hasonlogatja (Könyi: HRom. 11).

Hasonló: similis MA. gleich, gleichähnlich PPB. Hasonló-képpen: similiter, pariter MA. Nem hasonló: dissimilis, dispar, disparilis C. absimilis Ver. Egy színű véle, hasonló hozzá: concolor est ei PPB. Feles, igénylő, hasonló: par; gerade Com: Vest. 139. Lez hozzá hasonló (Virg.C. 88). Ezeketh ees ezekhez hasonló yghethi nagh kenyerewletesseghel mongya vala (WinkC. 114). Ezek es ezekhez hasonló (MargL. 27). Monduan evrola, hog' malasztal telyes es ezhez hasonló (CornC. 10). Hasonló hasonlót szeret: similis simili gaudet (Deesi: Adag. 10). Ninczen te hozzád hasonló isten, sem az eegben oda fel, sem az földön ide alá (Kár: Bibl. I.311). Ezekhez hasonló fin-

czolásokkal görieszti föl Pázmán az ő oltasoit: eözözözés, bagzódás (Zvon: Pázm. 101). Nines magához hasonlója (Pázm: KT. 139). Hasonló drágán akarja vala az ő vendégét megtaltalmazni (GKat: Váls. 198). A fejőnép, akár menyit éljen, absolute csak harminc esztendő. A férfiak hasonló-képen aláb aláb rőjják kereszteteket, tsak a Proserpina tudgya, mely idősek (Fal: NU. 352).

Hasonlóság: similitas, aequalitas, paritas MA. gleichheit PPB. [ähulichkeit].

Hasonlatan: [dissimilis; ungleich]. Az hasonlókat az hasonlatanokkal egyben veti (Com: Jan. 160).

HASZON (haszon SándC. 7. 22. DietaGr. 20. haszson Helt: Mes. 2. hasznaja Nád: Lev. 54. hasznóul FortSzer. K4b):

1) [fruges, fructus; frucht, ertrag]. Hat ezteendeigh zancad a földeteh es be győled hű haznaath (JordC. 59). Az nemes zantho nywes varya hű feldeenek haznath (841). Az retnek mostany haznat ys meg kazalta (RMNy. II.112). A föld az ő hasznat meg adgya: terra gignet germen suum (Helt: Bibl. I. L14). Hat eszteundeig voslbe a te földedet, és be gyfised annak hasznat: congregabis fruges ejus (Nn2). Helyet adnak néki minden hozzá tartozójával és hasznával, erdejével, szénarétjével és szántóföldjével, és minden hasznával, akár mi nével neveztesenek (SzekOKl. I.298). Helyeztették volt azt a pénzt Amsterdamban a végre, hog' annak hasznából az erdélyi ekklésiák segitettének. Ánszlárus nevű belga szolgáltattakí annak hasznat bizonyos esztendőkben (Bod: Pol. 133). **2)** utilitas, optimitas, commodum, emolumentum, lucrum, usus fructus C. commoditas MA. nutzbarkeit, nutz, vorteil PPB. Igen sok haznot tezen (Virg.C. 92). Ewnewu haznotak kyuanyak (132). Hazent Istuan Palert nem imatkozott volna, ania Palt nem zólte volna, ki enneh haznot tón a keresztenséghel (DebrC. 64). Nem eegyeb okaert es haznaeerth, hanem az ew gymelcheenek zepesegeert magyarazatot teeznek (ÉrdyC. 537b). Az vize job, sebre, minden haszonra, dagadást vele mosni (Mel: Herb. 78). Akar küis szereti az maga haznat: terra amat imbrem (Deesi: Adag. 102). Sok haznó marha ez: Delphicus gladius (105). Ne siess oda a hol semmi haznod nincz (113). Az mely dologra mostan szándékozta, bé-töltöd keduedet nagy haznóul (FortSzer. K1b). Haszon város (Zvon: Post. I.10). Miezoda haznái vadnac (Vás: CanCat. 123). A természettől nyugodalomra rendelt étszakát, haszon reménségért, hal-fogásért, fáradságban töltötte (Pázm: Préd. 780). De mivelhog' hasznat értök az concordianak, lassuk hamisságát is (Pázm: Kal. 353). A kővér porcsin, és annak orvos hasznái (Nad: Kert. 293). Szünik a haszon, támad a kár: lucrum cessans, damnum emergens (Fal: NU. 286). Ki-fittott, és fel fordult kártyákkal játszadoni se multság, se haszon (Fal: UE. 363).

[Szólások.] Mi h a s z n a ? quid prodest? Kr. Ezek-nélkül, ha széles e világ miénk-vólna-is, quid prodest? Mi h a s z o n benne? (Pázm: Préd. 826). Illy keserves igyünk bár özönt fakasszon, bár tengert ársasson, nintsen benne haszon (Fal: Vers. 913). Mi haszon öntöznm könyvel fonnyat örezámat? (Hall: Paizs. Előb. 8). Többet is írhatnék, ha volna haszna (RákGy: Lev. 52). Elmélkedvén reánk hárandó hasznáról (Gvad: FNót. 148). Ete hazna, s ahta bére: anima sui pro sale dala (Deesi: Adag. 254). Bár csak éti lehetet volna beri, s-alutta haszna; de a sem volt (Megy: 6Jaj. II.12). H a s z n á b a n a d o t t szőlő: locatum vinetum PP. Valamit maga hasznára fordítani: derivare in domum suam aliquid; haszonra-fordítom; compendifacio PPB. Csakhog' légyen haszonra: dummodo sit frugi (Com: Jan. 206). Az fűrdő is, az kiben igyekezik kegyelmed, legyen hasznára (Gér: KárCs. IV.252). Valami titkos vendég-szint kíván, mellynek tekintetére nézve el-bítesse magát vala a fél, hogy a mit forgatunk, hasznára v á l í k (Fal: UE. 439). Mi haszoura v a l ó e a gazdagságoc? (Com: Jan. 188). Ha a s z-

not hajt a tanulás: das Lehren bringt Nutzen (Adám: Spr. 194). A hiütsésség hasonló a rossz szöhez, melly, ha jó kézben vagyon, tsuda hasznót hajt, a kéz kezben veszedelmes (Fal: BE. 623). Maga hasznát nunk áldóni: inservire suis commodis PPBl. Maga hasznát üzni: quæstum suum *colere PPBl. Hasznát védő dolgom: usitor PP. Hasznát vörözöm: frutor, utor MA. Jól tégy nással, ugy veszed hasznát: fructum metere ut possis, sere beneficium PPBl. Hasznámot [jgy] veheted (Helt: Mes. 296). Az féle derek irasbol az ű vekon értelmekert keues hasznót vehetnek (Fél: Tan. Előb. 4). Semmi hasznát nem vőtte vala: nec quicquam profecerat (Fél: Bibl. 60). Neki andalodott s tömpolt; elanyira hogy nem tudta észénee hasznát verni (Mogy: 6Jaj: III. 16). Hasznát veszi az űo penzelnek (Fél: Dies. 6). Nem adatik menyei korona fejekre, ha rizogatják vállokról a törvénynek terhéet, más világon nem áltöznek dítsésségben, ha latrul keresik, latrul veszik hasznát (Fal: NA. 133). Ez a mesteri fogás nagy haszonnal jár (Fal: UE. 439).

tyük-haszna: [ovum gallinae; hülmere]. A tyük használ tsinálly tésztát (Szakácsmest. 15).

Használ: prosum, profero, refero, commodo C. zu dienst sein, dienen, nützlich sein PPB. Nem mindenkor használ a futás: non semper felix est fuga PPBl. Mytt haznal neked, ha ez vylagy életelben meg gyewtrowd magadot (EhrC. 54). Valamef mindoc en töllem vágon, teneked haznal (MünchC. 12). Myt haznal ember? quid proficit homo? (JordC. 555). Myden yozagnat orvosokra költőtte es semyt nem haznal (ÉrdyC. 545). Myt haznal embernek w testen sok gywtrelmet teni? (VirgC. 90). Kesset haznal (144). Semit neküm nem haznalha (TilC. 4). Mit haznal tovább a iot el kezdőné? (Börn: Ének. 334). Mit használ orról kérdözökedne? (FortSzer. 1b). Mit használ mi nekünk az Christusnak föl tamadasa? Először ezt használlya (Szár: Cat. E4). Senkit nem igazit a keresztiség, es senkinek nem használ, hanem a hit (Pázm: LuthV. 113).

[Szólások]. *Ember használ.* Ha az imátságban haznalni akar (VirgC. 6). Zent margit kezdő oly igen nyivan es erovssen haznalny izogaz nyelkedetevken (MargL. 5). Az zent emberök menuel folichen izogazba haznalnak, anneval inkább önönmagokat meltatlanac itlie (NagyszC. 251). Es menyet haznalit jgeben es tanolsagban (DonC. 209). Twbet haznal az isteni maluzba (VirgC. 92). *Vnre használ.* Ez a jó életre használ valamit: atfert hoc aliquid ad bene vivendum PPBl. Ez celyenek haznalnak mynd emen lelkeknek mynd cegyebeknek ywössesegökre (ÉrdyC. 516b. 517b. VirgC. 19). Moel fayastwl felette haznal (ÉrdyC. 476b). Eb marástul neked vores haznya használ (Félv: SchSal. 19). *Vnvel használ.* Ha haznalny akarja predicaliasaval (ÉrdyC. 514). Semyt nem haznalok vele (606). Nem hasznaloc vele: nihil vobis proderit (Kár: Bibl. 1305). Az mühoz nem iuthat azt megkénüöd, haznaly véle, in mely síros az orrod (FortSzer. Nb). Mivel erősségököl semmit sem használnak, elhunnek és patvarral fojúk a dolgot (Kér: Préd. 551). De mit használa véle? (Czegl: MM. 92). Semyt nem haznalhaz anya zent egylaz ellen (ÉrdyC. 551).

Használat: commodatio MA. [commodum, emolumentum; nutzen]. Ystemec segedelmeuel valamynemew hasznalott ew kowzovttok tezewik (EhrC. 36). Maga a mi hasznalontkert önön maga e vilagból ig akara ki menü (VirgC. 94). The meg waltasodnak hasznalatyath my ysmeryok: redemptionis tuæ tunc tunc senfiamus (KeszthC. 457). Hol vagyon hozgatok valo zent zertetőmnek hasznalattya (ÉrdyC. 126). A bizon penotecianak a halalnak oráimes hasznalattya vagion (DöbrC. 131). Kinek gymlezo es hasznalattya igen sok (VirgC. 32). Ez zent igeknek hasznalattya es eroyt erozének (52). Imadum az fratereknek es az zeretnek hasznalattyaert auagy nevelkedesert (DonC.

191). Ne gyonyorkodtessenek ez földi hasznalotok es ne örwenytek ez wylagy nyeresegöknek (ÉrsC. 210b). Kik nyaualyaloklan ez kenyetet meg proballynak, meg erzik akkor hasznalattya (Frank: HasznK. 16).

[Szólások]. *Hasznalotunkra vagyon* (JordC. 825). Embery neuzetnek hasznalattira es epwletre (VirgC. 17). Ez keserteti lezen neked nagy hasznalotokra es lelkednek nagy wwmere (22). Melly confederatio Rudolfusnak nagy hasznalattira is lett (Szal: Krón. 19).

Használatos: utilis, commodus, fructuosus MA. nützlich PPB. [einträglich]. Használatos légyen: proficiat (JordC. 79. 387). En azth teezem, my nekem hasznalatosnak lattatyk (ÉrdyC. 171). [Száz Mária] malozatos meltsossgags es hasznalatos yo volta (529b). Mynemew hasznalatos gymelchy vannak (537b). Meg sögdötelmek haznalatos wvosa (CzechC. 38). Aytatos es haznalatos imadsagh (69). Igen kezies es haznalatos vala ez bogod atyanak w bezede (VirgC. 47). Igen hasznalatos igaznak gákorlatos imacaga: multum valet deprecatio iusti assidua (DöbrC. 331). Minden emberi szökességöknek hasznalatoskopen valo eöregbölleset igeri (KBécs. 1572. D6). Az ő gondviléselo az valasztottaknac hasznalatos es idvösségsos leszen (MA: Scult. 94). Jób segedelmeuel es hasznalatosb alkalmatosságnac kell ide járulni (MA: Tan. 36). Semmi el-nem hazgatott, a mit hasznos tudni, es nem-is tanítottat semmi, a mit meg-tudni hasznalatos nem volna (DEmb: GE. 9). Ugy látom, mi is megérezzik hasznalatos voltát ez szerencsétlenségnek (TörtT. XV. 71).

[Szólások]. *Vnre hasznalatos.* Zent Marthon iamborwl eede mynd halaly, kyvel nem chak emen erdemere haznalatos leen (ÉrdyC. 623b). Idnessere igen hasznalatosok (VirgC. 97). Hasznalatos lelkeknek idnessere (DonC. 238).

Használatosság: fructuositas Kr. [commodum; nutzen, nützlichkeit]. Isteni felelmeu első izogaz es haznalatossaga (NagyszC. 181). Kezdo dyehymy Bela kyrul menyekvezewnek haznalatossagat (MargL. 29). Kytwl teob yo es haznalatossag zarmazyk (ÉrdyC. 555. 542. 208. DöbrC. 53). A használatosság (frugalitas) az, midön a miink vagyon, csak szinte hasznos dolgokra költjük (ACsero: Böles. 122).

[Szólások]. Az meli dolog mind tisztossegöknek, es mind maradékoknak haznalatossagira leszen (KBécs. 1572. F5). Isten éltesse nagyságotat edes hazánkac nagy használatosságira (KCsepr. 1635. D).

Használatosságos: [utilis; nützlich]. Használatosságos gymölése legem (NádC. 11).

Használatlan: [inutilis; unnütz]. Használatlan zolgak (JordC. 587). Használatlan törweü tartas vtan yaartok (SändC. 22). Az vristennek melatlan es használatlan zolgai uagion (DöbrC. 172). Engömet bümöst té haznalatlan zolgotokat (TelC. 105). En zeegeben bynes használatlan ember (ÉrdyC. 569b). Használatlan es hazonnal kwl valo yrasok (Komj: SzPál. 15). Használatlan besed (367). Használatlan zolgak wagyonok: servi inutiles sumus (Pesti: NTest. 160). Veegy meg engemet, aros ember, nem leszek neked használatlan rabod (Pesti: Fab. 3).

Használatlanság: [dammum; schaden]. Jártalé az te felebrátodnac használatlanságira? (MA: Scult. 109).

Használdogal: commodio MAI PP

Hasznocska: [herum parvum; kleiner nutzen]. Valami vélt hasznocskáért (MA: Scult. 625). Proventus pénz hasznocskáján a költés 3 ft (MonTME II. 18).

Hasznos (haznos MünchC. 81): utilis, conducibilis, interest C. commodus MA. nützlich PPB. Valamef en töllem vágon, teneked haznas: profuerit tibi (MünchC. 84). A fának lewele haznos nepekek ceghesseegökre (ÉrdyC. 537). Haznos az

pwztaban lakozny (577). Twn az nepeknek nagy, ezodalatos es haznos predikaciot (VirgC. 56). Az köpnerges munkalant haznos (Deesi: SalC. 13). Job keues haznos tudni, hog nem sok haszontalant (Deesi: Adag. 308). Er vagassal, fordónel hasznosin elhetsz (KGalg. 1582. Bñj). Nehéz meggyözni az értelmot, hogy hasznos, szükséges ennek így lenni (Pázm: Préd. I.1). A világi bírók-elött gyakran hasznos a tagadás (10). Sok hasznos okai vannak, miért várakozó az isten (25). Az hasznos emberekben tartson meg; a kiktől haszon ninesen, mezen velek? (Monrók. XV.635).

[Közmondások] *Szégyen a fátás, de hasznos: vir fugiens et denno pugnatit MA. (Czepl: Japl. 151).

Hasznosít: utilem reddo, facio Kr. [nutzbar machen]. A szeretet a tób' jóságoknál nagyobb, sőt minden jóságok hasznosítója, es elevenítője (Pázm: Préd. 1031).

Haszontalan (*hasznatlan* TörtT. X.15. *hasznatlan* HorvC. 245. *hasznatalan* Born: Préd. 206. *hasznatlan* VirgC. 141. *hasznotlan*, *hasznotlanúság* Valk: Gen. 63. *haszntalanul* Haz. I.218. *hasztalan* Gvad: RP. 1): **1**) inutills, cassus, frivolus, infructuosus, inefficax, supervacuus C. unüütz PPB. Igen haszontalan: perincommodus; haszontalanül: infecunde; haszontalan zavú: vanidiens C. A valódnak fényvetőzést haszontalanmá tenni: *eludere accusatoris minas: haszontalan reménység fiúta-fel: spe vana *evectus PPB. Haszontalan vagyok es rest (DomC. 114). Hog evmagat haszontalanná teney az zerzetnek (238). Mongyatok, haszontalan zolgak vagyunk (ComC. 50). Gonoszágában inkább' el-általkodik, a kit intünk, nem kel arra vesztegetni haszontalan szökat (Pázm: Préd. 46). A bűjtölésben való szenvedésinket szántt-akarva haszontalanmá tennök (408). Az isten hívásos játékokat, es haszontalan csudákat nem szokott osekledni, mint az szemfényvesztök czinkuskodnak (Pázm: Kal. 642). Felötteb valo gondos es haszontalan kérdésec (MA: Tan. 14b). A pénz épen kezennél vagy ládában nem bevert, hanem vagy megszorult szegénynek kiadtam kölesin azért is, hogy imide-amoda haszntalanul el ne menjen tölem, vagy valami olyan dologra költöttem, melyből hasznot reményltem (Ház. I.218). Egy ngar sem maradt hazinkban haszntalan, sem férjével lakó asszonyiság magtalan (Gvad: RP. 1). **2**) inaniter C. [frustra: vergeblich, umsonst]. Székre haszontalan kívánczóság, erőltetés: tenasmus PPB. Híjában es haszontalan ne munkálkodjál (Com: Jan. 178). Haszontalan sanyargattam es zabaláztam testemet (Pázm: Préd. 25). Óálkodik, állya strásút, de haszontalan (Fal: NE. 107). Valaki kardjával haszontalanül vág, mondhatjuk felöle: fogakon esontot rág (Thaly: Adal. II.293).

Haszontalanít: casso MAL [irritum facio; unüütz machen, ungiltig machen].

még-haszontalanít: ∞ A fin megváltásis meg nem haszontalaníthatatik (MHeg: Töszl. 99).

Haszontalanítás: [frustratio: vereitlung]. Leg-inkáb a jó munkákban kell tartanunk a kevésésgtől, mert azok romlására es haszontalanítására igyekezük (Pázm: Préd. 1004).

Haszontalankod-ik: mugor, ineptio, rebus hideris distineor Kr. [unnützes zeug treiben]. Vannak emberek, kiket se bűcsület, se haszon nem indíthat valami előbbségre, mert egyre haszontalankodnak (Fal: UE. 489). A megvesztegetett lélek mindenbe ártja magát es haszontalankodik (Fal: BE. 573).

Haszontalankodás: [mugae, ineptiae; unnützes zeug]. A nyomotok után járó urak abban hagynák az etíele haszontalankodást (Fal: NA. 179).

Haszontalanság: inutilitas C. MA. [mugae] unnützhelkeit PPB. [unnützes zeug]. Senkinek nem léssen ártalmára, haszontalanságára: nemini incommodabit (Com: Jan. 203). Oszlja eszt

a sokféle haszontalanságra (Fal: BE. 599). Ilyen mire, haszontalanságra nem kellene élni a világot (SzD: MVir. 101).

1. HAT (*hatat* ÉrdyC. 530b. *hat* Wenzel X.231. *Hottion* VReg. 143): sex, seni C. MA. sechs PPB. Hatból álló: senarius C. Hatuu: seni; hat száiz: sexenti; hat esztendő: sexennis MA. Ad duas metas, ubi sunt sex arbores virgultinorum, quare iste locus vocatur Hothurasth (Wenzel X.231). Egyebek kvzwzt hat vagion, kibe al embernek bizoni alazottsága (VirgC. 95). Enek vala hat zarnya (33). Tizen hatt fortynt (RMNy. II.163). Hat es kilencz ora kor: circa sextam et novam horam (Fél: Bibl. 33). Öt, anagy tíz, anagy huszonhat [agy] esztendő korában beteges léssen (Cis. k3). Het könyöknyi (Káldi: Bibl. 250). Noe életének hatszáz esztendejében (Hly: Préd. I.11).

[Szólások]. **Hat ot vetett a koczká:** egynek hatot, másnak vakot vet a világ koczkája; hatra vagy vakra; antaut Kr. Vagy hat fordült, vagy vak, fogott a koczkához (Gyöngy: MV. 82). El-várom a sorsnak vagy hatyát, vagy vakját (Gyöngy: KJ. 43). Esik sorsom hat vagy vakra, kész már szívem azokra, jobb akár bal sorsokra (Amade: Vers. 164). Olly könnyen perdüle hatról vakra koczkája? (Csúzi: Síp. 687). Megfordúlt a jütök, több a vak a hatnál, többet nyom egy lator latban tíz jámbornál (Fal: Vers. 912).

Hatod: sextus SL [sechste]. Hofeud (személynév 1211. Nyr. II.16). Capitulum hatod (BécsiC. 20). Hatod idő koron: circa sextam horam (MünchC. 50). Marcius havának tizen hatod napján (DomC. 73). Reggeltevl fogta hatod jdegy fizek (243). Hatod hora koron (WinklC. 294). Hatod cap.: caput VI. (JordC. 369). Akkoron zeñtölteteek meg, nykoron ymaran hatod honap vona ew anyának meheben (ÉrdyC. 351b). Az meg zenteleesnek hatod garadycha (ÉrdyC. 352). Ez birodalmanac hatod eztendeieibe saxt seregl mene be Egiptomba (Szék: Krón. 64). Hatod napon: sexta die (MA: Bibl. I.64). Hatod czuda ez lét vala (Cseng: Jer. E3).

Hatodféle: [sexti generis; der sechsten art]. Negyedfélék apróságot kívánnak, ötödfélék dúlnak, fosztnak, oly igen lojnak, hatodfélék csak hallgatnak, mert megnémulnak (Tin. 265).

Hatodik: sextus C. [sechste] (VirgC. 113).

Hatodképpen: [sexto; zum sechstenmal] (DebrC. 413).

Hatodszor: sexto, sextum MA. zum sechstenmal PPB. Hatodszor, alazd meg temagadat mynden erzekenségedben (VirgC. 1). Hatodzer kerdetyk az vtolsó zent kenetek zentsegerevl (ComC. 31). Hatodzor nevezetyk llyesnek (ÉrdyC. 348).

Hatos: senarius C. senus, sextuplex MA. sechsfülig, six sechs PPB. Hatos (személynév 1211. Nyr. II.16). Durva száli hatos patyolat (VectTrans. 12).

Hatször: sexies MA. sechsmaal PPB. Hatzör jzben vitetet byronak eleyben (ComC. 378). Az hold huszszon hatször alig ujíjlhatott, s el-ozlott személye megszarvasúlhatott (Gyöngy: KJ. 93).

Hatvan: sexaginta C. sechzig PPB. Hatvanon: sexageni MA. Villa Hottion 1220 (VReg. 143). Hatvan villae a comitatu de Timisio exentae 1238 (Czinár). Adanak hathwan amueet: dabant sexagesimum (JordC. 393 Fél: Bibl. 21).

[Szólások]. Mint egy **hatvan** magával a tób papistaktul partot ütven (Alv: Itin. 3).

Hatvanadik: sexagesimus MA. sechzigste.

Hatvanadonként. Hatvanadonként számlálnac: per sexagenas supputant (Com: Jan. 163).

Hatvanször: saxagies MA. sechzigmal PPB.

2. HAT (*hatolm* HB. *hatt* Bal: CsIsk. 38. *mendenhalto* GyöngyC. 28. *hattalmassága* TibC. 35. *hat-ik* TóthJ: IstN. 57.

bé-hatik: Biró: Angy. 78. 218.): **1)** penetro MA [progređior] hűneindringen, durchdringen PPB. Nagy bw verev. teged hata, ny bynwnket ha syratad (GmC. 44). Trinescut meghaladá, Cselhországba hata (RMK. IV. 249). Alamisnái s búzógó könyörgési isten-eleiben hatának (Pázm: Kal. 752). Imádságunk isten-eleibe hasson, és minden jót nyerjen (Pázm: Préd. 56). Igen az szűnre hatott (Bal: CsIsk. 38). Végre egy nyíl hatá kezét tsonya táját (Balassa: Ének. 12). Szél öreg levegőt inkábbban hat, forgat, magas tornyokat is nagyobb veszély rokkant (Rim: Ének. 162). A nemes cedrusfa tetőjén zöldellik annak felső ága, de ha le vágatik, sebének fájhalma ő tövére hatik (TóthJ: IstN. 57). Hátha több időt ér kezdett szerenesétek: valyon hová nem hat azzal nyereséteket? (Thaly: Adal. 1158). Mely lárna ő felsége fiúleibe hatván, parmesolatott, hogy desistáljanak az effle verbnéte (Haz. 1285). A tsászár ért-hűvel lilylebb hatott, hogy sem az illy kordé-beszédnek földült volna (Könyi: ÁM. 6). **2)** [possum; können]. Meg-behat, tehetek, hatok, hetek in compositis: possum PPB. Hat auag tart hatalmat: habet potestatem (NémGl. 352). Semyt nem hat: nihil potest (EhrC. 5). Nem haé ég fűrtöt feierre tenned: non potes inum capillum album facere (MünchC. 22). Nincs kedvesb áldozat s-többet semmi sem hatt mint az keseredett szív (Balassa: Ének. 11). [Vö. **Hathat**]. **3)** [possideo; besitzen]. Hatom az örök életet: vitam aeternam possideo (MünchC. 134). **4)** [supero; übertreffen]. Duna: szépség Európá minden vizét hatja (Gvad: FNót. 39).

[Közmondások]. Többet hat egy centur, hogy nem mint sok fűnör: plus potest una Ate quam centum Litao (Deesi: Adag. 294).

által-hat: penetro C. MA. durchdringen PPB. Altal hat a téuta a papíroson: charta perfluit, atramentum trajicit MA. Az te lelkködet es atal hattya cless thör (JordC. 524). Atal hathatwan mynd az loleknak hasonlattyaglad; pertingit usque ad divisionem animi (805). Te sebédnek melséghe kyk te belydet atal hattak (WinkC. 255). Az ymacilag az kódköket atal hattya (ÉrdyC. 120b). A voreytek kenteseet atal hatvan föl vala (DebrC. 613). Poklokot atal hatta (TibC. 267). Az evrem atal hata poklokot (CornC. 82). Az susárlonak beszédi hízlekedő, de azoz az embernek szűnét által hattya (Kár: Bibl. 1613). Egeket által-hatván, igyenesen isten székéhez mégyen (Pázm: Préd. 56). Ezeket az Luther szauait hassa idl által címéd (Bal: CsIsk. 25). Azok a jobbtások sziveket annyira által hatották (Illy: Préd. 164). A felelmes imádság az eget által nem hottya [így] (1582). Egy frantzak lövése lábamon ált hatott (Gvad: PFör. 8).

általható: penetrabilis C. MA. durchdringend PPB. Igen vékony általható természetű (Mel: Herb. 121). Az iglásságnak általható erője (Bal: Epin. 3).

behat: penetro C. MA. [ingredior] hűneindringen, durchdringen PPB [hűneingehen]. Be-hassanak ez keserwes áldkozot vyzek the mechedhen (JordC. 128). Az ew teste-et feelyg be hatotta az pokol: medium corpus eius devoratum est a lepra (111). A megláborodás behatott a csontyaggy (Illy: Préd. II. 187). Kiáltás az istennek színe eleibe és szentséges fiúleibe is föl-mégyen és gyönyörkötöttő esendes és lengedező zöngésével erőssen bé-hatik (Biró: Angy. 78). Az egész templomot isteni erőjével bé-tölti, a jelenlevők lelkeibe bé-hatik (218).

behatás: penetratio C. [das eindringen].

beható: penetrabilis C. [eindringlich, durchdringend].

el-hat: pertingo, penetro MA. hűneindringen, anreichen PPB. hűnureichen, durchdringen]. Bor el-hatotta test: corpus irrumum nero PPB. Igen erőss mérög testét ollatja, ő elkesere-dék, nagyot kiálta (RMK. IV. 163). Az az vallás, mely az egész világot el-hatotta, és Christushoz hódoltatta (Pázm: Kal. 126)

Ha ki akarok tisztálni bűneimből, melyek tetőfől fogva talpig el-hatottak engem (Pázm: Imáds. 416). Amyéra el-hatott né-meltyeket a tévelygésnek erője, hogy ugyan nem hűmőnek effőlől (Pós: Igazs. 1180). Az halal minden emberekre ollata (Szár: Cat. B3). A városban a pestis egészen el-hatott (Mik: Tórl. 106). A vér egészen a szívet el-hatá (Könyi: HRom. 182).

föl-hat: sursum pertingo, pervenio, penetro SI [hűnureichen, hűnufdringen]. Az hű kyaytassok föl hatot ystemek hallására (JordC. 841). Mynd az eghygf föl hatvan (ÉrdyC. 511). Isten gúleiben jagatása föl hatott (Tyuk: Józs. Előb. 16). (A nép) gúlozja egymást szoros pitvarokkban, végre fel hat s oszlik szeglet kútkokkban (Orczy: KéltSz. 203).

fölül-hat: [supero; übertreffen]. Ester szépségével fölül hatta vala az királnac minden leányt (Pécsi: SzűzK. 158). Al-noksagim föllyül hattae az en feimet (Pécsi: Ágost. 69).

ki-hat: erumpo, prosilio SI. [hervordringen, ausbrechen]. (Kezde) az feld alool nagy zep yllat ky hathny (ÉrdyC. 446b). Mínece előtte ki hatna az háborúság, el hadd az versengést (Kár: Bibl. 1613). Evangeliomi hársagással kihattván az egész világra (Csúzi: Síp. 288).

kiható: activus Kr. A sympathia kétfőle: egyik mintegy kiható (activa), a másik nyugvóképen (passiva) kész arra, hogy a külső erő benne megfoganszson (Fal: UE. 390).

még-hat: penetro MA. pervado Kr. hűneindringen PPB. [durchdringen, ergreifen]. Ezeme felelm meg hata ewthet: tantus terror omnes invasit (EhrC. 146). Felelem még-hata ő értelmeket: tremor invasit sensus eorum (BécsiC. 15). E sido newnece igén nag' felelme hatot vala meg mendőnéket: grandis Iudaici nominis terror invaserat (67). Elews thewre een zymeth meg-hattak (WinkC. 92). Oh nag' ghenyerwseghes yllatya-wal meg hato balsamom (ThewC. 143). Jobb kéz fölül vállát meghatta vala (a nyíl): ut per thoracem panillum super latus dextrum infingeretur (RMK. IV. 150). Az ezot halnac teste erős peccáttel be földöttetett, hogy az szél is meg nem bathattya (Kár: Bibl. 1538). Hassa-meg csak jól fiúleiteket (Laud: UjSegis. 125). Az tűznek szágia sem hatotta meg őket (Lép: P'ülk. 194).

még-hatás: penetratio MA. hűneindringung PPB

Hatal: [?] potestas. Hatal [hatalm?] tewe angelok: quorum officium est facere potestatem, potestates (NémGl. 217).

Hatalom *hotalom?* SándC. 11. *hatalm* MünchC. 27. DebrC. 307. WinkC. 285. *hatalm* ÉrdyC. 351b. VirgC. 132): **1)** potentia, valentia, energia C. potentia, domínium MA. macht, herschaft PPB. Istemek hatalma: munen C. Peter kinec odut hotom ordonia (HB). Adá ysten omekem hatalmat lelkenben (EhrC. 48). Semmy ygazb ezeknek, mert parnezolatnak hatalma: auctoritas imperandi (93). Dícékődik vala ő serogene hatalmaban: in potentia exercitus (BécsiC. 11). Míne-mő hatalmo (eujns potentiae), hog ezeket merézie tenni? (63). Hat auag tart hatalmat: habet potestatem (NémGl. 352) Es meg chnyebe az kogyetleneknek hatalmokat (MurgL. 83). Hatalma vagón istemok föl tanaztany: potens est deus suscitare (JordC. 361). Adá hűnekyk hatalmat: dedit illis potestatem (381). Czodak es hatalmak: prodigia (721). Hw yoghyanak hatalma: dextera sua (723). Byrtoka es hatalma alaa vettethny (532b). Az priorissanak tyztyrowl es hatalmarol VII. cap. (VirgC. 131). Szeressed a te wradat isenedet telyes hatalmaddal: ex tota fortitudine tua (Helt: Bibl. I. Num3). Valna hatalmom rec, hogy árthatnac tünektec: valet manus mea revellere tibi malum (P2). Mindenható hatalm (Mel: Szűz. 174). Tied az hatalom (Fél: Bibl. 8). Urmiknak dütsőséges hatalmaban-való jövele (Pázm: Préd. 3). Az apostolok egyenlők voltak hatalmokban, egyyiknek felsőbsége s bírodalma nem volt az másikon (Pázm: Kal

72). Minden apostolit egyenlő hatalmukká teszi (ÉszT: IgAny. 362). Rab az, a kőnc életére és halálára hatalom vagyok (Com: Jan. 121). A török hatalom Ali bessa vezérsege alatt három száz had verő erős hajókat állít elejébe (Fal: TÉ. 800). **2)** [data potestas, plenipotētia; ermächtigung, vollmacht]. Tanoytta hwket, mynt kynek hatalma vagyon: erat docens eos, sicut potestatem habens (JordC. 374). Ky hatalmában, awagy neweeben tettectők ty ezh? qua potestate, aut quo nomine vos hoc fecistis? (717). Az anygualk hatalmawal: ductu angeli (729). Wr istenek hatalmawal fél tamazta (ÉrdyC. 528). Legathy hatalmawal meg ees confirmala (632). Az wrdvgwt istenek hatalmawal meg zoritak (VirgC. 72). Ky hatalmawal rezót te ezeketh, hog it predicalaz mi akaratomk ellene? WeszprC. 18). Krisztus vronknak ő tölek hatalma erre nem vala (19). Méltó volna, hogy azért mind meghalna, arról kéri néki hatalmat adna (RMK. II.282). **3)** [violētia; gewaltsamkeit] Gewalt PPB. A király és az püspökek, és az wrak igen félne vala a kősségtől, hogy valami hatalmat ne művelnéne ayta (Helt: Krón. 37b). Látom, hogy ti az én szímem alatt kártok minden hatalmat cselekedni (MonIrók III.198). Hatalom cselekedés ló vagy barom elvételében. Valamely ember valakinek házán vagy szekerén hatalmat téssen, 24 gyrán maradjon (SzékOkl. II.122). Másokat a külső hatalom-erőszak kiszit bizonyos erkölcsre (Fal: NE. 75).

[Szólások]. Kezdedben, hatalmadban vagyok: in manu tua est; maga hatalmában lenni: juris esse sui PPB. Hatalmat wót rayta (VirgC. 102). Hatalmat wón az királyon (MA: Bibl. I.219). Ez rettenetes halálos bajrívás volt; úgy hogy, ha végig maradhattak volna egymás ellen, vagy hatalmat vett volna egyik a másikon, vagy mind ketten ott vesztenek volna (Hall: HHist. III.139).

erő-hatalom: violētia, vis MA. Gewalt, gewaltsamkeit PPB. Azth (a jószágot) is el akarta ny thólunk eree hatalom venny (LevT. I.89). Eree hatalommal byrsagolny (RMNy. I.227). Az szükölködő beresedés erő hatalmat ne fégy: non regabis mercedem indignitatis fratris tui (Kár: Bibl. I.180). Erő hatalommal tselekszik (Misk: VKert. 250). De mind az által, erő hatalom nélkül meg sziliditék (Pázm: Kal. 50. Szl: MVir. 123).

Hatalmas: **1)** potis, praepollet C. potens, efficax MA. mächtig, kräftig, vermögend]. Igen hatalmas: praepotens, praevallidus C. Fegyverrel hatalmas: armipotens PPB. Vala Elimeleh érfionac vérent való rokona hatalmas ember (BécsiC. 3. 11). Mondom tünectec, hatalmas isten e kövecből felköltēni Abrahamne háit (MünchC. 113. 26. 72). Mit atthatok ate hatalmas agasagódnak (VirgC. 44). Az hatalmas jó isten (99). Az keresztának hatalmas yozagus nywelködetyről (ÉrdyC. 535b). Myndden wdomanban hatalmas leen (560b). Hatalmas veez: tempestat valida (KulesC. 120). Hatalmas vadászó vala az wr előtt: robustus venator (Helt: Bibl. I. D4). Az hatalmasnak hazában: in domum fortis (Fél: Bibl. 19). Hatalmas isten, mizezda gonoz emberre akadék (Deesi: Adag. 159). Kerem az hatalmas istenberth, ne tarchia idegenne kegielmetek, hanem minth attiafayth (Radv: Csal. III.161). Hatalmasson czelekőszic: fortiter agit (Kár: Bibl. I.143). Hatalmassac vagytoe az bor italban (Zvon: Post. I.44). Nem is hiszik vala, hogy azt a csudát tenni hatalmas volna (Illy: Préd. II.538). Angyali hatalmas szépség volt, és sok szemeket vért (Fal: TÉ. 632). **2)** [vastus, grandis; gross, grossmächtig]. Hatalmas pvzta (ÉrdyC. 508b). Hatalmasson idvösséges (Illy: Préd. Előb. I.2). **3)** [violētia] gewaltig PPB. Hatalmasul: violēter MA. mit Gewalt, durch Gewalt PPB. Hatalmasul elfoglalja: potentia mediante occupat PP. Kertyt hatalmasul el fogta es almayatys el hordotta (RMNy. III.46). Meg őli hatalmassan (Mel: SzJán. 49). Elte hatalmasoly az örököt es hatalmasul tartotta (RMNy. II.163). Vámosi Istvánú uszonyunk elvitette hatalmasul az katonákat (MonTME. I.147).

Hatalmasul valamit el ne végy tüle: vi non opprimes proximum tuum (Kár: Bibl. I.106). Hatalmasul ártatlan vért ont (629). Es egyéb hatalmaskodók országokat kezdének hatalmasul foglalni (Pázm: Préd. 1176). Hatalmas kegyetlenség (Zvon: Post. I.542). Az jószagnak hatalmas el foglaló: violēti occupatores honorum (Ver: Verb. 130. 317). Nem engodi hogy el memyeteo, hanem ha hatalmas kézzel kényszerítetec: non dimittet ut eatis nisi per manum validam (MA: Bibl. I.51). Az aniaszeutegyhazane tellyesen való ki szolgáltatásat, hatalmasul kegyetlensége által maganac koporitana (ÉszT: IgAny. 50). Szegen Pethő uram hogy zólyoni kapitán vala, akkor foglalá el hatalmasul [a falut] (Gér: KárCs. III.434). Az euangoliotot ellenszeg modgyara es hatalmasul keztek fildőzny (HollPréd. 2).

Hatalmaskod-ik: dominor, vim facio, tyrannidem exerceo MA. beherrschen, Gewalt haben, tyrannisieren PPB. Ez a nag Anthiokost íeži vala, ki a görögorsíges hefre hatalmaskodeo (Szék: Krón. 48). Hatalmaskodnak óraitok: potestatem habent ipsorum (Fél: Bibl. 71). Hatalmaskodó (Pázm: Préd. 941. Kr.).

Hatalmaskodás: dominatus, vis, tyrannis MA. herrschaft, Gewalt, tyranei PPB.

Hatalmasság: **1)** potestas, potentia MA. macht, das Vermögen PPB. Ky teryeztendem az en hatalmassagomat Egiptomra (JordC. 18). En es ember vagyok hatalmassag alatt vet-tetween: sub potestate constitutus (375). Honnan vagy ennek ez nag' hatalmassagh? unde huic virtutes? (397). Hő hatalmassaga alan vetől: in sua ipsius auctoritate statuit (707). Romay hatalmassaglnak ellene wrgodozna (ÉrdyC. 547). El iewend nag' hatalmassagal es felsegel (Helt: C. 114). A mi hatalmasságunc nagy: manus nostra excelsa (Helt: Bibl. Leccc2). Szol az hatalmassagokrol, vrassagokrol es erőkről, kik nem eziebek, hanem az angyalok (Fél: Tam. 81). Hatalmassagomat megismértetem vélek (Pázm: Préd. 150). A folyo vizekis hatalmassággal ki aradne: et tumina concurrent duriter (BülesKönyv. 05). **2)** [violētia] Gewalt PPB. Az morvez egyhazaat maganak akarya vala foglalny hamyss hatalmassaggal (ÉrdyC. 549). Az jószágokat hatalmasul elfoglalta, melj jószágot mostis azoknak maradéki azon hatalmassag alatt birnak (RMNy. II.306). **2)** [pro titulo; boheit]. Hmassagot fényes portajára kiüldenük (III.137). Akadályok miatt valahány napig várakozása lón hatalmasságod csauszának (MonTME. IV.226). Mert nykor ő ezazary hatalmassaganak nagy sok mezze való orzagin kollene által menny (ErdOrszgy. I.308). Ó hatalmasságok (Mik: TörH. 19).

Hatalmasságos: potentissimus Kr. [mächtigste]. Fel kelne az hatalmasagos kiraly, rea wedwuzen temporara az ew ket dw twret (VirgC. 147). Idwözleg hatalmasagos vram (CzechC. 5). Szentely meg engem edesseges, hatalmasagos, dragassagos, tyemel es hóul feierb (Pécsi: Agost. 54b).

Hatalmatlan: impotens MA. ohnmächtig, kraftlos PPB. El kel mynekwuk, kyk hatalmasbak vagyunk az hatalmatlanoknak gyarlosagokoth nyaualyayokoth vysselwuk (Komj: Sz. Pál. 99).

Hatalmaz-ik: inualesco potentia Kr. [stark sein, stürker sein, mächtiger werden, die übermacht gewinnen, triumphieren]. Megbatorodie kiral es ő fedelmiből hatalmazic ő ellene (BécsiC. 161). Nem hatalmazhatnac ő ellene: non praevalebunt adversum eam (MünchC. 44). Nem hatalmazyk: non praevalebit (NémGl. 126. JordC. 40). Az vyz fellyeb hatalmazyk vala (ÉrdyC. 439). Erdőgneo nyath le vagod, hog' ellenőd semmit nem hatalmazhatic (DebrC. 586). Azoknak zawa hatalmazyk vala ees nagh fel zowal keryk vala, hogh megh fezeitetneiek (WinkC. 189). Rayta nem hatalmazhatanak (VirgC. 128). Hog ev rayta ne hatalmazhassek valany evrdvey chvísž (DomC. 302). Semmyt nem hatalmazhatol az istennek egyhaza ellen

(ComC. 352). A betegség nem hatalmazik (LévT. II. 383). Midőn a török naponként hatalmazik (Monfrók. III. 123).

be-hatalmazik: ∞ Az időtől fogva is, hogy a török Európába be-hatalmazott (Bod: Math).

el-hatalmazik: invalesco, viribus auresco, praevalco MA. stark werden PPB. [überhandnehmen, sich hervortun, triumphieren]. Az harag el hatalmazott: ira desuperat (JordC. 157). Yghen el hatalmaznak vala hw kvyatások: invalescant voces eorum (613). Szülés el hatalmazik vala: sese corrolorant (738). Ha ky raytatok el hatalmazik: si quis extollitur (ÉrdyC. 92). Mynd twb-manyaban mynd yo janbor celetében el hatalmazvan, jyspekkece tovecek (551). Az az ellenség nem hatalmazhatik el mi ráitok (DobrC. 57). A vizek elhatalmazának: aquae praevaluerunt (Helt: Bibl. I. 41). El hatalmazé az Mahomet sebén a méreg (Helt: Krón. 107). El hatalmaznac raytme az bűn, a test (Born: Préd. 246). Az északi szelet el hatalmaznac es az hideget keményíté (KNagysz. 1579. E8). Háborgatóim elhatalmaznac én raytam (MA: Bibl. I. 517). Az török birodalomnak az keresztény országokon el hatalmazott uralkodású (Pázm: Kal. 133). A févelyzésnek ereje annyira el nem hatalmazot (Pós: Igazs. I. 317). A nyavalya ha el-hatalmazik, nehezebben gyógyíthatatik meg (Nagyri: Orth. 62). El-hatalmazott a vétkes szokás: consuetudo vitiosa invaluít (Com: Jan. 177). A gyűlevész népek vétkedése el hatalmazik rajtuk (Fal: BE. 611). Zoroaster után a nap keleti országokkann igen hamar el hatalmazott ez a mesterség, és tovább is folyamodott (Fal: TÉ. 688).

még-hatalmazik: ∞ Hatalmazik meg mindenévt oly nagy ehség: tam magna fames ubique invaluít (EhrC. 63). Az korszag igen nagion meg hatalmazot rayta (DobrC. 249). Sem-képben meg nem hatalmazhatoc az emekem zolalokon (TóC. 334). Az en alhokszagym gyón meg hatalmazann en raytam (CzechC. 35). Meg hatalmaztanak en reyatam: confortati sunt super me (KulesC. 29). Meghatalmazvan az betegség ev rayta (DomC. 149).

Hathat: polleo C. PPB. [possum; können]. Ada myt hathatnek adnya: dedit quod offerre valerem (EhrC. 48). Kyet hathacz valland: quae habere potes (98). Nem hathatnak ynteny: non possunt admonere (117).

[által-hathat, vö. által-hat]

által-hatható: [penetrabilis; durchdringend]. Az alcónak háta az éles fegyvertsapással meg nem vígattathatik, és nem-is által-hatható (Com: Jan. 15).

[be-hathat, vö. be-hat]

behatható: penetrabilis MA. durchdringend, eindringend, PPB.

Hathatatlan: impenetrabilis, inefficax MA. unzugänglich, wo man nicht durchdringen kann, ohne kraft PPB. Ez az el-botsítás-is kétképpen lézen: hathatatlan képpen és hatható képpen (Ker: Préd. 472).

Hatható: efficax C. potis PPB. penetrans, potens, validus MA. kräftig, stark, der eindringen kann PPB. Hatható jegyezés: emphasis C. Kyk az méney kenert egyendyk, igón hatatook leznek (SándC. 7). Hatható gyors (test) (20). Mely hatható az ő szeretői azokhoz, kie . . . (Helt: Bibl. I. 2). Erőie hatható vala még gyógyításúra: virtus erat ad sanandum (Helt: UT. 17). Eleg erős, eleg hatható: abunde pollens potentique (Deesi: SallJ. 1). Hatható orvosság (Zvon: Post. I. 694). Az kie nagy lepossel ürme, hátor szünnek, nagy teheté és hathatóé (Cis. O). Hatható az igaz beszédec (MA: Bibl. I. 152). Az nap az ő rónyé-vel hozzáne mind inkább és hathatában közelit (MA: Scult. 161). Hatható vigasztalás (Tóh: Vigaszt. 268). Isten igéjének ereje vagy hatható-volta (Mad: Evang. 485). Az a bűz igen hatható

pórah (Misk: VKert. 167). A saskeselyű éles és hatható szag-lással bír (290). Fülben hatható zengés (GKat: Titk. 39. Koesk: ÖrvM. 271). A szépség várki hatható (Kisv: Adag. 127).

Hathatóképpen: efficaciter, efficienter C MA. kräftiglich, wirklich PPB. Hathatóképpen lézen ő benne az J. Chr-nac szent lelke (MA: Scult. 638).

Hathatós: efficax MA. kräftig PPB. Edebb és hathatosh öröm (PeerC. 213). Az istenne beszéde ő és ereű és két ő és főnel hathatosh (Helt: UT. G27). Hathatos-képpen nem vígasz-talhattunk (Dáni: VTöry. 103). Az orvosságoc hathatósabbac: efficaciora sunt (Com: Jan. 173). Hathatos gyomorban a téfűl lött savó, mosni, tisztítani, s zavarni gyomrot jó (Fely: Schals. 12). Hathatóképpen nógati mást a jóra (Otr: Besz. 195). Hat-hatos képpen bévenné a szent lelket (illy: Préd. 1601). A szív-ből származott könyhullatások hathatosok a szívet bűnöktől megtisztítani (H. 180). Paracelsusja közöttök hathatós, melyre vétező rend kész és alkalmazos (Thaly: Adal. II. 2). A szállások formái, a mellyekkel élt, hathatóság váltanak (Bod: Pol. 112). Hathatós esméretészen állnak e históriák (Könyi: VártaM. Előb. 2).

Hathatóság: efficacia Com: Jan. 169. [wirksamkeit, kraft]. Oly nagy hathatósága vagyon a mérgének (Misk: VKert. 613). Az imádságnak hathatósága (illy: Préd. H. 51).

Hathatóság: efficacia C. efficacitas MA. wirkung, kraft, stärke, macht PPB. Chaldarszagne hathatósága (Mon: Apol. 151). A tsillagok forgásából jövendő a tsillagok hathatóságát, edgyben folyását gondolja meg (Com: Jan. 211). Az orvossá-gok beljék óltott hathatósággal munkálószáik az emberben az egéséget (Pós: Igazs. 415). Az lelki meg-vakulásnak effica-cija, hathatósága istentől származik (Malkó: BCsák. 255). Hin-tegetnek magot, de nem hatható, nines hathatósága (Mad: Evang. 174). Attól vésznek erőt, és hathatóságot csudálatos gyümölcsöket hozni (illy: Préd. 177. CorpGram. 702).

Ható: potis, potens MA. mächtig, vermögend PPB. Mert ő (a nap) ható állat, mert az ő feje az ivegön által megen (NagyszC. 222). Minden czonyát az ő nagy átka, mint az ható olay, megjárja (MA: Bibl. V. 52).

mindent-ható: omnipotens C MA. allmächtig PPB. Minden-hatto ystennec magát ayalvan (EhrC. 7). Igen keserősé-gel lölöt be engemet a mend-ható (DeesiC. 3). Amend-hatto vr megbanta őtet (15). Atya minden-hatto vr isten ky lyva anyanknak mehebbé Cristus Joesus (ÉrdyC. 343). Vetkeztem az minden-hatto istenek ellene (VirgC. 13. Helt: Bibl. I. 62. Zrínyi I. 10). Mind ezeket enged-meg, atya minden-hatto úr isten (Pázm: Préd. 12).

mindent-hatóság: omnipotentia C. allmacht PPB. Minden-hatosság (Born: Préd. 261).

nagy-ható: [multipotens; grossmächtig; πωρροδύτης]. Syl-vester, erdőben lakó; Pongarác, nagyható (RMK. IV. 261. 400).

szű-ható: [erschütternd, rührend], (GKat: Grad. Ajánló lev. Inres: GKat. 27).

Hatós: [potens; mächtig]. Sem hatosh, vagy tehetős (GKat: Titk. 455).

Hatóság: potentia, efficacia SI. [macht, kraft]. Ezőnképpen lezen minden dőlőit testnec ő nómbis zengeségős hatosaga, hog' minden állapoton által megen az állapotac meg zegese nélkül (NagyszC. 219).

Hatód-ik:

még-hatódik: [penetrat; durchdrungen werden]. Padimen-tomoztatott padlások levén ugyan sok esőtől is, oly állapot-játum, hogy meglatódnék, féltelmes nem lehetne (Szd: Krón. 557).

[Hatol]

ki-hatol: erumpo, emineo, emano MA. ansbrechen, herans fahren, austriessen PPB. [sich herausarbeiten, sich befreien] Ki-hatolni a veszedelemből: evadere *casus; semmi mesterséggel ki nem hatolhat a gonoszból: *ars vieta malo PPB. Ki hatlek belőle: laureum baculum gesto (Deesi: Adag. 7. Az honnan más nap délre nagy nehezen hatolhattak [?] vala ki Bélire (Szal: Krón. 128). A bűnök szolgálója alol magát-lis ki hatolhat (Megy: 6Jaj. II.32). Kétség torkából ki-hatlo lelek (II.39). Ut vesztő kertbe keverte magát, nehéz ebből ki hatolni (Fal: TÉ 666). Mozgunk, erőlködünk, hogy ki hatolhassunk (a bajokból) nyertesen (Fal: BE. 578).

I. HÁT: **1)** dorsum, tergum C. MA. rücken PPB. Hát bordája, gerence, gerendi: spina dorsa; hát megő: retrorsus, post tergum; hát megül: pone, a tergo MA. Felhánlik a hátom a verés miatt: corium degetur de tergo meo PPB. Neky vonzanala kapuciomat hat mezo (retro) s nekyk eleve (EhrC. 21). Az aratóc hatoc megét: post terga (BécsiC. 3). Vepee ő hozta hatmegől: accessit retro (MünchC. 20). Le zalla az zamar hatarol (VirgC. 46). Loua hatara iluen (DebrC. 170). Hatavtola: posteriora (113). Nyulat az hatara ada az embernek (CsonaC. 112) Im pigvet-hátra kilenczre 8 pénzt küldtem (LévT. II.32). Tafota swba pegveth hattal belleh, gallera pereme pegveth hat (RMNy. II.35). Roka hath swba (170). Tördbe azoknak hátokat, kie ő ellene tamadnac: perente dorsa inimicorum ejus (Helt: Bibl. I.ddd. Ódálnac, háta bordinac fayassat enyhíti (Mel: Herb. 130). Az halál hátok meget sarkal (Mih: ÖrökÉ. 117). **2)** [dorsum, pars late prominens; rücken, sich bröit erhebender teil, erdrücken etc.]. Meta terrea quae Erlaut vocatur 1109, 1296 (Jerney). Locus alloseghatya dietus 1193. (Allozeghachtya 1383. Knauz). Metae Focholechacya vocatae 1268 (uo). Laatae vroncat a tenger hatan zarraz labbal iarnia (NagyszC. 219). Ymee a zenthseges labak kyknek a theenger raita iarwan hatath vethe (Wiukic. 88). Kampanianak hatara verek a zeel éket (DebrC. 194). Kiballaga az ároc hátúra (Helt: Mes. 70). Terem a szőlőc hataiban és mesdyén (Mel: Herb. 179). Az ember háta gerezdinec veleie (Kár: Bibl. I.630). De mit tanulnyunk uram? halottakat eleveníteni, és viz hátán járni? (Pázm: Préd. 51). Kik levelemnek hátún nevezve vattok (KeeskTört. III.324). Supplicatioja hátán láttam választételét (Matkó: BCsák. 12). Mert reménség hátún építeniünk szerenchéit kessen heaban (Zrínyi II.47).

[Szólások]. Föld hátán nincs mása (Fal: NU? 194). Ha abol (a hitből) ki-kopnak: vagy hogy ők is az apostoli tanításnak rendit veszik-elé, vagy ha nem, tsak jég hátán, és főnyenyen fognak éppítenie (GKAt: Váls. II.d). Hái: tsak nints szeb könyv a világ hátán amannál, melynek titulusa az: Religio Medici (Fal: NA. 123). Hogy az ördög szántson barázdát a hátán (Könyi: HRom. 164). Mindenkoron hátakon valánae az gottusoknac (Helt: Krón. 11). Generalis uram már az ellenség hátún vagon (Nyr. XII.417). Egymás hátára törvényeket írni: leges alias super alias *acervare PPB. Már az udvarnak-is meg-vagyon mondva az isten hozzád, meg-is érdemli hogy háttal fordúlyunk hozzá (Fal: NE. 10). Mynden ellenséggölnék hatat adok előttd: eunctorum inimicorum terga vertam coram te (JordC. 60. 297). Igen előradinac a rómaiac es ugy kezdénc háta adni és vgyan rendben elkezdénc menni (Helt: Krón. 12b). Meg futamnán estue adinac látat (Gosárv: MagyB. D2). Illyen kár után főrók adgyon bátat (Zrínyi: ASyr. 65). Szerenche kezd adni látót (161). Nem állhatja (a sas), látat ad nagy erejének (Thaly: Adal. I.134). Hátat fordítsunk Erdélynek-annak a kedves tündér országának (Mik: TörL. 28). Ha a forrásból jól iszunk azután annak hátat fordítunk (64). Ha ki a forrásból utóg ivot, hátat mutat néki (Fal: UE. 364. Fal: TE. 695).

Hátat megveti: reclinat, fülöt dorsum PP. Hátta! fordúly: dorso obversus Kr. Jesus hattal fordúly nap keletre (ÉrdyC. 64). Hattal fordúlya reca (453). TihC. 84). Az ámitó gyönyörűségökhöz jó korán hattal kell fordúlyni (Fal: BE. 586). Hát megévaló ezu]llólas: postica samna (Deesi: Adag. 269). Hát megöl az gonosz népec engem szörnyen nevetne (MA: Bibl. V.17). Hat megül való megzengolás: sumapostica Com: Jan. 187). Nem méz az mit nekod hátad megett barátod beszél (Thaly: Adal. I.1).

[Közmondások]. Szegény ország, kít számár hátón dülnek (Deesi: Adag. 41).

árok-hát: [das erhobene ufer des grabens, damm]. Usque ad mam fossatum et foveam arukhat dictum 1250 (Wenzel VII.315). In loco Arukhat 1394 (ZichyC. IV.568). Az ároc hátról (Helt: Krón. 189). Az zazlok az arok hathan vadnak (LévT. I.242).

bogár-hátú: [elatus; erhaben]. Négy rongyos fal, kemény, egy tsikorgó ajtó, bogár hátú fedél (Orszy: KéltH. 199).

esomós-hátú: [gibbus; hückerig]. Czípas szemű, czomosu hatu, sánta es popf (Szék: Krón. 171. Valk: Gen. 22).

erdő-hát, erdő-háta: tergum silvae, silvae vicinia SI. [waldgegend]. Meta vadit in silva super dnas metas in ilicibus positas; inde ad meridiem super erdeuhat 1251 (Wenzel VII. 330). Léczet az erdő-hátrul (MontME. I.385).

görbe-hátú: gibber, gibberosus, gibbosus SI. [buckelig, hückerig]. (Helt: Krón. 15. Helt: Bbl. I. II. MA: SB. 311. Bal: CsIsk. 385).

hegy-hát: jugum montis Kr. [berggrücken]. (Görcc: Mátv. 91).

kemény-hátú: ostreatus; darabos PPB.

lő-hát: [dorsum equi; pferderücken]. Lo hatra fel ilven jowe az varosba (PéldK. 83). En az tanacz, hogy ne iargaly lő-hátón, ha akarod hogy nyakal oda ne szakadgyon, ielesben az kék szőrű-fele lonakon (PortSzer. K2b). Lő-hátra kaptak (Moh: JÉpül. 92).

papiros-hát: charta aversa PP. [rückseite des blattes].

Hátas: **1)** dorsuosus; das eüen hohen rücken hat PPB. **2)** dorsuarius MA. [reit-]. Hátas, hátán-hordó: dorsuarius PP. Egy botot is bagytum és lezjobbik hátas loamat (Radv: Csal. III.234).

Hátasság. A hegynek hátassága: *tergum collis PPB. [berggrücken].

Hátatlan. Hátatlan ló: sternax C. Földhöz verő, levető, hátatlan ló: sternax MAL. Hátatlan ló, levető: sternax equus PP.

Háti: dorsualis Kr. [rücken-]. Nem igazán írják a mi képiroink keresztelő Jánost mint valami kunsági juhászt háti-bőrbe öltözve (Misk: VKert. 47).

Hátra: retro C. post MA. zurück, hinten zu PPB. Hátra felé: retrorsus; hátra verés: propulsio; hatrarepülök: revolo C. Hátra mázoc: in pedem retrocedo MA. Engedetlenek, kyk sathan utan hatra menenek (DomC. 103). My nemw meertekben meorendőtök, azonnal meeryk hattra tynektek: in qua mensura mensi fueritis, remetiatur vobis (JordC. 372). Hattra fordúlywan (conversus), monda P-ternek: Ennekem teewelghesemre vag (406). Hatra fordétywan een ellenségemeth meg korvlnak (KulesC. 13). El ne vessitek az tí remínségteket, mellirt nag' hitahmat fizetnek hátra: quae magnam habet praemii retributionem (Sylv: UT. II.108) Rákot sola nem láttam, ki előiárt volna, hanem ezac hátra (Helt: Mes. 408). Hátra nyulo palotákat építete (Helt: Krón. 198). Saturnus budoso es hatra-

iarulo (KBés. 1572. D5). Az ember holot egyzer el mulik, több is meg hatra nem varando (Frank: HasznK. 7). Ha vissza nem linad, az az hatra nem hazudnad, a mit irtal (Tel: Fel. 203). Mikron az füles oly koud az télnek elein, bizonytal tudgyad, hogy nagy tél vagyon még hátra és nagy hó (Cs. F2b). Fogadást tóttom, és nem vonhatom hátra (MA: Bibl. 1229). Nem úgy megyünk hátra, hogy vissza ne jününk (RákGy: Lev. 144). Sok volna még hátra, de nyilván ezt is megelőgették az aszszonyok, a kiket a sok törvény terhelé inkább mintsem vezérli (Fal: NA. 189). Nines egyéb hátra, hanem az experientia, a tettében leti sok féle próba (Fal: NU. 318).

Hátrább (*hättrüb* ACser: Enc. 140): magis retrorsum Kr. [mehr zurück, weiter hinten]. Ahi hatrab Peter (Apost. 35). Kirül itt hátrábbis [alább] kelletic szolnunc (Zvon: Post. II. 312). Nem mindgyarást igaz és apostoli ecclesia az, aki hossza rendel az 5 püspököt eleő számlalhattia, mint oda hátráb maid meg bizonyoszik (Gömez: RB. 63). Kevesébb [igy] hátrább állván (Hall: HList III. 30). Az ellenség hátráb ment (RákGy: Lev. 164). Mi penig hátrébb maradtunk vala (Monlrók. VIII. 336).

[Szólások]. Nagy eset ez, s még is gyémántban foglalod, s az én definitomat rüföd; fo g d h ä t r ä b (Ker: FelsK. 314). M a g a d m e n t é s e v e l h ä t r ä b' addig, míg meg nem kíványiak (Fal: UE. 189).

Hátrábbaeskán: [paulo magis retro; etwas weiter zurück]. Hátrábbaeskán találtam maradni a házi gazdagsággal (Fal: NU. 285).

Hátrábbság: [posterioritas; das nachher in der zeit]. Nines abban semmi előbség, sem hátrábbság istenben, Monlrók. VIII. 254.

Hátrál: **1)** impedio, praepedio, tarlo Kr. [verzögern, hinderlich sein]. Ez megint nagyon hátrálta dolgát (Fal: TÉ. 745). Nem fogja hátrálni, higyel el, kéréseket az, a ki öröktől kormányoz népeket (Orczy: KöltSz. 11). Melyly végzés hátrálja a jó szándékokat? (200). **2)** recedo, retrocedo Sl. [zurückweichen, ritirieren]. Vakmerő nem hátrál (Orczy: KöltSz. 212).

Hátról: **1)** [a tergo; hinterrücks, von hinten] Nem annyira előről, mint hátról kell szemlélni e titkot (DEmb: GE. 11). Mind elől, mind hátról (Gvad: FNót. 41). Mint egy görög dinnye, hátról volt dombozva (tupója, 89. 91). Fekete galondal a végét fodrossan hátról bé font hajhoz kötötte tsmossan (Gvad: RP. 18). Mihent mi megöttük a mi vatsoránkat, mindjárt által hágtuk hátról a palánkat (72). **2)** [quod a tergo est, postica; der hintere teil, der hintere]. Mintha dagasztana, hátráljával úgy ment (Gvad: FNót. 125). Taliga hátrullja felé ált (Gvad: RP. 31).

Hátrulsó: [posticus, posterior; hintere]. Hátrulsó lábbal rugott (Gvad: Orsz. 50). Hátrulsó lábszár (102).

Hátul (*hätül* Helt: Krón. 13): **1)** pone, retrorsum, retrorsus, a tergo MA. in aversa parte; hinterwärts, auf dem hintern teil PPB. Hától, hátul; vom rücken her Adám: Spr. Hätwl meg hacz eughemoth: videbis posteriora mea (JordC. 73). Yme az azonyallath hatwl yarwla: ecco mulier accessit retro (380). Frater Leo felcum hatul el reyte wargit (VirgC. 42). Hätwl illete csak az ruhaya peremet (Pesti: NTTest. 17). Ki zemedbe zepet zol, de hatwl meg ezen, az weled egyvt sola sokayz nem lozen (Pesti: Fab. 53b). Jarulhan hatul: accessit retro (Fél: Bibl. 15). Az szeknee az toteie kerékdél vala hátul: summus throni rotunda erat in parte posteriori (Kár: Bibl. I. 311). Hogy nézné Moest hától, ut aspiciant tergum M (MA: Bibl. I. 80). **2)** Hätülja: pars postica alienus rei Kr. [der hintere teil eines dinges]. Nyul hátulnya: eines hasen lende. Kir. Bész. 120. Noha hajó orra el nem örött vala, de hátuljat az

víz mind elszagatta vala (RMK. IV. 203). Az hajónak az hátulnya (Forró: Curt. 125). Csak hadainknak némely része csapta meg az ellenségnek hátulját (Monlrók. VIII. 456). A dolognak fejét elhagyva, hátulját kezdeni (Kisz: Adag. 218). A hadi bő seregec sűrű hadi seregben szorítottane, a mely hátuljával avagy utolsó sereggel meg erőssítettet: copiae eoguntur in phalangeum tergo seu agmine postremo muniant (Com: Jan. 148).

[Szólások]. Hátul fű az szél: tristis scytale (Decsi: Adag. 90).

[Közmondások]. Ketske sem menne vasárra, de fűik hátul (Czegl: Japh. 130).

elől-hátul: a fronte et a tergo PP. PPI. hinten und vorn PPB. Elöl hátul szemtelen vagy: adversus et adversus impudicus es PPB. Elöl és hatol (Hly: Préd. II. 228).

Hátulsó: posticus, posterus, posterior MA. hinterwärtig, folgend, das hintere PPB. Hätülsó ajtó, kapu: posticum PP. (Pesti: Fab. 26). A háznae hátulsó részében (Kár: Bibl. 1507. Káldi: Bibl. 299).

2. HÁT (*tahag* FestC. II. 83. 339. *tehdg* Sylv: UT. 128. 112. 113. *theahg* Heyd: PCF. 68): **1)** tum MA. [da]. Mykoron meg akaruaak mosny, lataak haat aazzouyallat (ÉrdyC. 340b). Haluan ezt a barátok, folyamának Ieronimosnak cellaiba, hat ott nines (KazC. 66). El mene és lelé ötet, hogy hát negyed napi halott (ÉrsC. MPassio. ed. Toldy. 173). Jutánk egy szép mezőre, hat a mezőn vannak igen magas fák (Tel: Evang. I. 274). **2)** igitur MA. darum, derowegen PPB. [also]. **a)** Hat az setéség unemü lészen? ipsae tenebrae quantae erunt? (JordC. 371). Ki vagy hát? quis es ergo? (624). Haat mi oka, hogy nagyobb nem engedlnk? (825). Christus teremt, feltámaszt, egyedül attyához; hát természet szerént való isten (Mel: AT. 14). Nem illik ebbe bábátizálni senkinek. Tud istennek hat a Christust (Mel: SzJán. 40). Az légy malár hát: terra volat (Decsi: Adag. 19). Az isten mondotta s-hát nem mivelné-e meg? Deus locutus est, et non implebit? (MA: Bibl. I. 143). Tovább folytatna beszédét: hát a vitéség micsoda? (NóI. 36). **b)** Ha ysten volat, haat embery teste nem lehetet (ÉrdyC. 519b). Mert ha ez ugy volna, hat semmi nem lenne (DebrC. 129). Ha isten e gyermek, hat mire fel Hierodestől? (341). Ha lika vagyon az sobnek, hat főckendőnel erzd bele, ellyen modon meg allatod, myg az izeket el nem járja az fene (Frank: HasznK. 34). De ha ninesen e dologról is irás, hát miért veszekedik sz. Ágoston? (Gyarm: Fel. 125). **c)** Miért pedig hogy asszonyunknak e diésérete főképpen ezekről vagyon: hát méltóságos e diéséret a több diéséreteknél? (TibC. 124). Mikoron azért Mariának teste legyen minden szenteknek testeknél méltóságos: hát inkább kelle tiszteltetnie (365).

no-hát: [igitur; also]. Nohát nem azután követi a bün boosinat a kegyelmet (Czegl: MM. 295. MNyl: Zsolt. 115).

ta-hát: **1)** tunc [tum; da]. Tahat felmagaztatoc orzaga (BécsiC. 11. MünchC. 16). Tahag be theleek wygassaggal: tunc repletum est gaudio (FestC. 83). Tahat ez bodog atya monda (VirgC. 38). Tahat a neep megen vala vtauna (WinkC. 137). Tahath zepletelen lozek: tum immaculatus oro (KulesC. 35). Tahath mondam: tunc dixi (98). Fel serkemem, latak, tahat meg zabudulth annia a veer korsagbol (DebrC. 27). **2)** igitur, quapropter MA. darum, derowegen PPB. [demnach, also]. Ezekben ha twrent volna vetkezned, tahath nyivan meg mond (VirgC. 12). Kötöte magát, hogy ha az meg hagot napon meg nem kwldj, tahat ket anywal tartozik (RMNy. II. 20). Hogyha nem epitendic a templomot, tahat az wr isten ő reuibe nagy drugasagot bochat (Helt: Bibl. I. 1). Miért hittok tahat engem Noeminek? (Káldi: Bibl. 232).

tő-hát (*deht* JordC. 382. *tahat* Ozor: Christ. 88. *tahat* 128): **1)** [tum, tunc; da]. Ez frater tehát levu ayoyatos: frater extime

factus est devotissimus (EhrC. 69. 30. 80). Mykoron fel newt vona, tehát közzette leelatenek az konkolyok es: cum crevisset, tunc apparuerunt zizania (JordC. 394). Ezenkőzbe lata: tehát a sekrestyéből ki jőne egy ifjú (TihC. 185). És annak utánna látám telhág meg nilt az menőrszagban az istennek tanubizony-ságának temploma (Sylv: UT. Apoc. cap. XV). Egykor a leány dajkája tehát meg *akar halni (Apoll. 1588. MF). Mikor az betegségeknek neve wralkodni fog, tehát szükséges az erőknek vágása (Cis. 12). Fel-serkenvén, tehát tsak nem hasad ketté feje (Pázm: Préd. 234). **2)** igitur, quapropter, ergo MA. darum, derowegen PPB. [also]. Wr Bernald vetee azt own zyneben, reytezuen ewryzní eyel; tehát elette [élt] ylnemec oucal (EhrC. 4). Ha ótd napeg fket isten meg segellendi, tehát az varast meg ággyak (GuaryC. 55). Ha keg'eg hozán akarz gónni, tehát goñal (VitkC. 32) Vala mely ember halalanak ydeyen meg olvassangya, thehath ketseg nélkfil menőrsagba megyen (PeerC. 229). Ha valamely a halottak kezzy) menne hōzayok tehát penitenciat tartananak (Pesti: NT. Test. 159). Teház szabad embere-
k az királoknak fiai: nempe igitur liberi sunt filii (Sylv: UT. 128).

HATÁR (*hattaros* TihC. 49 *hattári* Helt: Zsolt. 40. *hotar* 1217. Czinár): **1)** [cumulus, acervus; laufen]. Hbi est cumulus, hoc est hatar 1086 (Wenzel. 131). Wgy thwdom hogy badokev wyffalubelyeknek es baskayaknak fél vetet hatarok nem volt (RMNy. 11312). Eczetet, konfreytet, az jó sáfrány termő bay-notznak határát add szakátsnak (SzBodó: SöDics. 44). Mind az által vadnac keues buza szőmek az polyuknac nagy hatara-ban (Zvon: Osiand. 79). Régi félhant határt, melyet az ősid járt, ne engedgyed bontani (Kisv: Adag. 336). **2)** terminus, meta, fines, confinium C. limes MA. grenze PPB. éj és nap egyez-tető és külömbözöttető határ: zodiacus C. Határan túl-menni: transire *lineas PPB. Hatarholmi, monticulus 1214. Határfűz, locus aut arbor metalis 1274; Hatarweolgy, vallis 1297 (Czinár). Mend ő hataraignan: usque ad terminos eorum (MünchC. 59). Zallanak megh Ethamba az pwtzanak kysew hataran (JordC. 37). Lezen the hatarod az veress tenghertw) foghwa (60). Tama-da tot es magyar hatarok között (ÉrdyC. 560b). Ez a ponch es a hathar (NagySzC. 110). Kyk lakoznak hatarokon: qui habitant terminos (KeszthC. 179). Az zyksegnek hatarat fewlew ne mulyak (VirgC. 129). Ne mozdits meg az régi határt: ne attangas terminos (Kár: Bibl. 1616). Kiki mind határában tartsa magát: maritimus cum sis, ne velis fieri terrestris (Deesi: Adag. 210). Nagy vala a fa és annac ellátása az egész föld határáig hatt vala: aspectus magnae arboris erat usque ad terminos terrae (MA: Bibl. 11160). A Kis András szigetete balkányi föld; a sziget alatt egy fenék van, az határ (BékHajd. 11253). Azért mint szolgát, ugy tartuk a testet, et in servitutum rediganus, és határában tartóztatassuk (Pázm: Préd. 70). A rá bizott paran-csolatnak határit által ne ugordgya: mandati fines ne transiliat (Com: Jan. 134). Mintegy határan helyeztetek: veluti in con-finio positi (Illy: Préd. 1145). A végre jutottál és a czélt mutató határra (László: Petr. 229). **3)** territorium, ora C. [gebiet]. Keryk vala, hog' el menne az hw hatarokból: rogabant, ut transiret a finibus eorum (JordC. 378). Nyomoteek Tyronnak es Sydonnak hataryban: secessit in parte Tyri et Sidonis (402). Amonensimek hataraban (DomC. 199). Egy holnapot nem er, Erdely hataraba eotwen az wagy hatwan ezer tatar be erke-zyk (RMNy. 11192). A golyák a denevéreknek lyukait fel-keresik s úgy tisztogytják-meg a határokat tőlök (Misk: VKert. 335). Minden egész te határodban ne találtasséc kovászos: non apparebit in cunctis finibus tuis fermentatum (MA: Bibl. 160). Holofernes ellenségi határában a termő fákat és szőlőket mind ki-gyökerezetté (Pázm: Préd. 7). Az ő megyéjében, földi hatá-rában (in territorio suo) akar mely tisztviselő, magistratus-is végezhet (Com: Jan. 142). Micsoda tartományban, hatarban: in quorum tractu (171). (Neki hagyom) Metesdet, Bábolat, Örmé-

nyest, Terebest épen minden határával, erdejével és az vadász erdővel együtt (Radv: Csal. III.284). Bujdosom szoros úton, ismeretlen föld határan (Thaly: Adal. 1269). És majd öszve rakja nagy bírodalmokra, a mit el bontottak apró határookra (Orczy: KöltSz. 31).

[Szólások]. Oly mynth hatarth yarna (DebrC. 507). Határt kijárok, ki-mérek, határozok: metor PPB. Határt vetek: limito, determino MA. Az ydögőu nemzetőknek hatar-
yth vetőtte wr isten az zent anygaloknak zannok zorent (ÉrdyC. 558). Határt vetet isten ő életének (Huny: Troja. 39). A jósá-gok nevekedésében sem magának, sem másoknak határt nem hánt (Pázm: Préd. 1250). Minden világi fejedelemségnél ha-tár-felett sezb' és bötsülletesb (974).

[Közmondások]. Adj szállást a tótnak, majd határt mutat (Fal: Jegyz. 917).

hant-határ: meta Ver: Verb. Szót. 17. [grenzühügel].

jegy-határ: [meta; grenzzeichen]. Jegyhatár: duae quercus in terra Cheren 1300 (Czinár).

köz-határ: colliminius, conterminium MA. [gemeinsame grenze].

Határi: limitaneus MA. angrüenzend PPB.

[Határol, még-határol]

még-határolhatatlan: [infinuitus; unbegrenzt]. Meghárolhatatlan az isten (Megy: SzAÖröme. 64).

Határos: **1)** conoides [kegelförmig]. Határos, tsütsos, fel-hegyzett: conoides PPB. **2)** finitimus, confinis, conterminus C. consociatus MA. angrenzend, anstossend, verbunden, nachbar PPB. Az Siria vagon ezulagnak középpötte es hattaros sidosagal (TihC. 49). Hattaros szomszedok (Levt. 1299). Határos szoms-zéd (Kár: Bibl. 1185). Veszedelemmel határosok vagyunk (Pázm: Préd. 65). Csak ugy szolhatnak az jozzaghoz (a leányok) müt a szomszedok es hatarosok: vicini et commetanei (Ver: Verb. 117). Határos, végbéli, közel való nemzetec: gentes finitimae (Com: Jan. 143). Kegyelmed hijába várom, emberek kegyetlensége vélem határos (Thaly: Adal. 11325). **3)** [terminatus] definitus MA. [begrenzt]. Az angialokis hataros es teremtet allatok (Fél: Tan. 80). Határos végét tanításának tsak azt tegye, hog' isten ditsírtessek (Pázm: Préd. e2). Ez az ő czéllya, ez ütőso határos vége minden kívánságinak (Csúzi: Síp. 115). Ha-táros, gyarló tehetségünk (Fal: UE. 373).

[Szólások]. Órdöggel határos: a Furiis oriundus (Deesi: Adag. 271). Teomachus egy az ördöggel határos gonosz ember (Fal: NU. 250).

hata-határos: anormis C.

Határoz: **1)** termino, limito, metor MA. grenzen machen, grenzen setzen, enden PPB. De még itt sem határozta sanya-rúságit (Szeg: Aqu. 11). Ha csak az házásoknak törvény szerént való szeretefire határozásis zavát, nem tudom, mint állana helyt mondása (Pázm: Kal. 296). Nem határozza csak arra az anygalokkal-való egyenlőséget, hogy házasság-nélkül élnek, ha-nem inkább, abból bizonyította házasságtalanságokat (788). Nem nézi, mit tselekedhetik mindenhatósága, hanem azt igazsággal határozza (641). Noha Lnttert es Calvinust isten hűséges szol-góinak ismérijük, de benneik vallásunk nem terminallyuk, határozunk (Matkó: BCsák. 85). A nap az ő forgásával napokat és esztendőket határoz (Com: Jan. 6). Az Granicus folyo víz Troast Propontistól külön határozza (Forró: Curt. 31). Az idő-nek vénsége határozza bú nélkül való életedet (Kóczy: ÁM. 114). **2)** [constituo, praecido: bestimnen]. Az napra, meliet neki határoza (DebrC. 206). Ha szabad választás szívét határozta (Orczy: KűH. 147).

el-határoz: limto, limitem pono SL [begrenzen, grenzen setzen]. El nem határozottatott: indefinitus C. A szerint szakaszozon es határozozon el a fölben: metalis distinctio terrarum fieri debet (Ver: Verb. 152).

lő-határoz ? Le [elz] nem határozott elme: animus *anceps PPBL.

mög-határoz: 1) termino, disternino, definio, diffinio, praefinio, limto C. determino MA. [begrenzen] ein ziel setzen, enden PPB. Akarta az isten ez egész világot yé mint meg határozni, azért az eghel körül vót mindeneket (Kár: Credo. 114). Ez szabadságot semmi korlállal nem kellene meghatározni (MA: Tan. 752). Mely keményen megbántják istent, kik az ő véghetetlen irdalmasságát meg-határozzák: qui ejus infinitum limitant misericordiam (Ily: Préd. 14). Az hol a tenger a földet meg határozza: ubi mare tellurem terminat (Com: Jan. 14). Határokról perlekedne gyakorta, de ha meg határozzák (s limitet) és meg hőkölönc rája, frigy kötés az (14). Határoz meg a magam baját és a magadét (Mik: MulN. 267). Meghatározottat régi szabadságom (Thaly: VÉ. II.319). Határoz meg kívánságodat, óljedjél a tieddel (Fál: BE. 583). Telhetetlen az emberi kívánság és azért ember az, a ki meg tudja határozni (Fál: SzE. 531). **2)** praecido PPI. [bestimmen]. Határoz meg már valaha akaratodat: *praecide et statue aliquando quod libet PPBL.

még-határozás: determinatio MA. endigung, das gränzen machen PPB.

Határozás: [consultum; beschluss]. Szülöm közt így folyt a nagy tanácskozás, melyet is követett ezen határozás (Gvad: RP. 42).

Határozat: [terminus; lines; grenze]. Látásmilnak határozatja a földön, a föld körül az ég övedzeti: horizon PPBL.

[Határozó]

dől-határozó: meridianus ACsere: Enc. 91. Délhatározó kerület: meridianus Com: Orb. 210.

HATTYŰ: 1) cygnus, olor C. holor MA. schwan PPB. olor seu cygnus Com: Jan. 36. Mint hattyúnac semmi feyer változása, vgyan nem fog raytne istennec mondása (Börn: Ének. 660. Vás: ComCat. 597. Pös: Igazs. 576). Hattyu bőrről hellelt keztyű (Gör: KárCs. IV.290). Könyvebben lehetsz sok fekete hattyut, hogy nem világon egy ilyen madarat (KTör: SzJán. 25). A hattyuk életet meg-élyn és végeket közel lenni érezvén gégejük sippját megfivalják és szép nótát énekelnek (GKat: Válts. 1712). **2)** cygnus [schwan; csillagzat]. (ACsere: Enc. 99).

[Szólások]. Az igaz barátság ritka nyint az fekete hattyu (Pesti: Fab. 47b).

Hattyúi: cygnus, olorinus C. holorinus MA. vom schwan PPB. A vén Simeon hattyúi éneke (Mad: Evang. 71).

HÁZ [haus] ComC. 85. ErdyC. 337. Jászaga KBécs. 1572. D5. 81: **1)** domus, taberna C. aedes MA. haus PPB. Háznakint: domesticatum C. *Két rend ház: distega, bistega PP. Házánál lappang: domum se abilit PP. Házához szállásra fogadni: exopere hospito PPBL. Villa Ulozyghaz. 1217 (VReg. 217). Odutta vola nekí paradusumt hazóó (HB). Kiral háza ellenbe: contra basilicam regis (BécsC. 59). Be menesie a házba: intrautes domum (MünchenC. 16). Épesty hly házat: aedificavit domum suam (JordC. 374). Hly hazayaban es hly hazaban: in patria sua et in domo sua (397). Hazunkel kysereth zehgven: frangentes domum panem (713). Hazához vgyoe (ErdyC. 337). Hazaga, hogy vala ny alamsnat adnak hazatst ownekyk (359). Endok és ektelen haz (Bordély: DöbrC. 29). Cristust be nem tozatam az en lelky hazamba (VirgC.

11). Be akartok meny az wrwk hazba (70). Hazához there (NagyszC. 163). Adott nekem nyh haz yobagyóth, azhoz zamto fowleth (RMNY. II.16). Ház yohoknak haza [akol] (41). Moiralo mulató ház (Helt: Krón. 169). Ennek a főúval szép házakat bélelnee (Mel: Herb. 18). Az kit háznál eső vér, azt még az isten sem szünnya: qui domi comptur, hujus ne demn quoque miseret (Deesi: Adag. 282). Az póknac háza: tela aranearum (Kár: Bibl. 1516). Vigaság háza (1627). Tizen ket ezer haz yobagy (ComBal. 18). Háza-hordozójának is nevezik a tekenős-békkát (Hall: Paizs. 356). A tsillagoknak tulajdon háza (domus planetarum) az a hely, a melyben az első teremésben allatratni ítelhetek (ACsere: Enc. 103). Beszozozet háznak közepette áll (Mad: Evang. 333). A hármaz rend háznak a középső rendiben lakván (Misk: VKert. 276). Különös földöket, ritka nadár tartó házakat építetett (Fál: TÉ. 645).

2) [cubiculum; zimmer]. Fel mene az főső házba (GuaryC. 53). Men be te tyrdok [titkos] hazadban: intra in cubiculum tuum (JordC. 389). Egi torniót rakattat, zeep hazakat benne (DöbrC. 9). A meleg házban nem mesterség írni (Mik: TörL. 86). A király adig érkezék az udvarába, hogy a maga házába mene (Mik: MulN. 215). **3)** [familia]. Házát jó rendbe állítani: *constituere rem familiarem PPBL. Az ő nemzetségönc hazat maradekölne myatta uem zeselitöte (TelC. 20). Az Mariarol aszt jelentik, hogy Davidnak hazából volt (Fál: Tan. 43). Aaront siratá az Izraelönc egész háza: flevit Israel super Aaron per cunctas familias suas (Kár: Bibl. I.139). Eleddt ad az ő házánc: dat cibum domesticis suis (622). **1)** [arx; festung, burg]. Az házat [Belgrádöt] adnák meg (Monrók III.129. LevT. 1195). Innen már behorlozokodánk az teleő házba Nándor-Fejérvárra (Monrók. VIII.384).

[Szólások]. Se háza se fedele: szükfölködik mindenből (Fál: NA. 215). A jégem ti házat csináltak (RMK. II.205).

[Közmondások]. Bagolyis bir házban (Deesi: Adag. 18).

ágyas-ház: cubile, thalamus C. cubiculum Com: Vest. 125. dormitorium Kár: Bibl. I.457. schlafzimmer, lager PPB. Zerete nekí wnyu agyas hazaban agiát (VirgC. 81). El yöne az ey, kyben ő yegyesenel thythkon ualo agyas hazaba béé mene (PeeC. 2). Jyón ki a vőh legeny az ő agyas hazából (DöbrC. 52. 290). Menekzőő agás ház: thalamus (Syly: ÚJT. 152). Hálókamara avagy ágyasház (MA: Scult. 198). Tiszteletes mindenek közt a házasság, és a értelmenélkül való ágyasház (Matkó: BCsák. 237).

al-ház: domus ima, domus in configurationes non assurgens Kr. [ebenerdiges haus, erdgeschoss]. Az szathmári házmunknál laktam az alházakban (Kár: Elet. 122). A szalmás al házban találsz nyugodalmat, de fényes udvarban lész csak aggodalmat (Orezy: Kütt. 91).

aluvó-ház: dormitorium Com: Jan. 112. [schlafzimmer]. Aloszic vala a dől domo házba (Helt: Bibl. II.185).

anya-ház: 1) oeclesia; kirche. Azt íról, hogy a tíz jarmehofatot tanéya a Telegli anyaház is (Tel: Fál. 171. 164). Formal maguanc ket anya-szentegyházat, kit teis irasolban aniaháznac híz, bir hogy a tettec aniaház, mert nem istene (Mon: Apol. 19). Romai anyaház [gnyoson] (Pös: Igazs. 361). **2)** [domus paterna; stammhaus]. Az békételesség anyaháza minden vétkelnek (Hall: Paizs. 15).

áru-ház: [domus, ubi merces venales proponitur] kaufhaus Com: Orb. 252.

árús-ház: [domus, ubi merces venales proponitur; kaufhaus, warenhaus]. Az istennec könyörgésre való házat árús-házá teszic (MA: Scult. 7). Cidmar-kuak szántalan árús háza (SzCsomh: Útleir. 198).

atya-ház: domus paterna Ver: Verb. 82. [vaterhaus]

bál-ház: [ballhaus]. Bál házak és comédiák (Orczy: K3111 103).

barát-ház: cella PPB.

béres-ház: [domus conducta; mietswohnung]. Kiknek házak nincsen tulajdon, hanem béres házban laknak (SzCsomb: Utleir. 181). Az sellérnek, a mikor akarja a gazda, ki-kell költözni béres házából (Szathm: Cent. 237).

beteg-ház: [nosocomium; spítal, krankenhaus]. Az beteg háznak zemetyt ky borgya vala (DomC. 222). Betegok háza (Com: Jan. 124).

biró-háza: [domus praefecti; gemeindefhaus] (MonOkm. VI 60).

bokályos-ház: [cubiculum hospitale; gastzimmer, speisezimmer]. Az bokályos házban ugyan nem is voltunk (MonOkm. XXIV.129). Ez én beszédemet mind hallották, sőt oda ki a palotára, audientziás bokályos-házban is, mind meghallott (Bol: Pol. 126).

bolondok-háza: [narrenhaus]. Az hagymáz betegségben esvén kalitkában, bolondok házában rekesztetnee: phrenetici facti vacerrae includuntur (Com: Jan. 53).

bor-ház: oenopolium, taberna vinaria MA. [weinhaus]

borbély-ház: medicinae PP. [officin].

bordély-ház: ganea, lupanar, lupanarium C. ganeum MA. hurenhaus PPB. Bordély ház tartasa: lenocinia Ver: Verb. Szót. 18. Le rakác es le tamogatác az ű istenit az magas helieken valo bordely hazakban (Mel: Sam. 436). Legy szerzetes pappja, im ezentől iuthatz nagy mellosságra, be szerzime ot téged az bordely házba (FortSzer. G4). Tíz kalastrom közt alig találsz egyet, az melly bordélyház és kurvázkodó barlang ne volna inkább, hogynem mint tiszta fenytéknee háza (MA: Tan. 1293. MA: SB. 114). Bordély házakon koslat: per lupanaria grassatur (Com: Jan. 183). A bordélyházakat el kel szendni (Czegl: MM. 130).

bordélyházi: lupanaris MA. [hurisch PPB]

börtön-ház: [carcer; gefängnis] (RákF: Lev. II 97).

buzás-ház: horreum [koruspeicher]. Az tiszta buzát gúy-czitek az en buzás-házamba: triticum cogite in horreum meum (Sylv: UT. 1.21. Radv: Csál. II.335. SzCsomb: Utleir. 135).

cajt-ház (széjház PPB. *cséthá:* RákGy: Lev. 65. *cskház* MonOkm. VIII.529): armamentarium; rüstkammer PPB. [zeughaus]. Tzejt-háznak praefectusa: #positus super armamentarium PPB. Lelki fegyverek czajt-háza (MIIeg: Töszl. II.73). A hástyaikon volt mindenütt egy-egy czéjház (MonIrók. VIII.310). Az czéjházak főkapitányok inspectioja alatt legye[nek] (Gér: KárCs. IV.483).

cuk-ház: ergasterium, ergastulum PPB. [zuchthaus].

csap-ház: oenopolium PPB. [taberna; schänke]. Kortsomát, czap házakat látogatnac meg (MA: Scult. 907).

csapó-ház: lanaria Nom.² 299. MA. PPB. [walkhaus].

cseléd-ház: cella familiae PP. [wohnung der dienerschaft] (Radv: Csál. II.335).

cserepes-ház: domus laterculis tecta, imbricata PP. mit ziegeln gedecktes haus PPB.

csiszár-ház: machaeropolium Nom.² 299. [waffenschmiede].

diván-ház: [aedes consilii Turcici; türkisches rathaus]. A diván házban fogadta az fejedelmet a vezér (Mik: Törl. 18). A diván ház pedig négy szegletű nagy bolthajtásos palota (291)

ebédlő-ház, ebéllő-ház: caenaculum SK. Nom. 32. triclinium Káldi: Bibl. 242. [speiseaal]. Ebéllő házban (in refectorio) meg yrtaknal zeut Förenczet zeut sebeknek helyuel (EhrC. 66). Zökdöső az ebéllő ház közepet (MünchC. 40). Az ebéllő háznae künöle soha ne egei (VitkC. 34). Káldon ebéllő házakat fundála (Gosárv: MagyB. B3. Radv: Csál. II.369. Pázm: Préd. 248).

égettbor-ház: brautweinhaus Nom. 29.

égy-ház (*egyház* JordC. 842. *ÉrdyC.* 512. *cskház* DebrC. 301. *Ighozaschalamia* 1244. *Jerney*; *Ighazas* 1244. *Ighazas-Zeuchend* 1398. *Czinár*; *gyghaz* *ÉrdyC.* 638b. *gyghaz* DebrC. 348): templum, aedes, fanum MA. ecclesia SI. kirche, tempel PPB. Kérek yghaz 1093 (Czinár). Villa Ulozyghaz 1217 (VReg. 217). Egyház napja: encaenia, dies dedicationis, consecrationis templi MA. Mykoron allana es ymadkozniak, jelentuda neký vr ystentewi az egyházban, hogy ew venne helyeket enyilagotnyia (EhrC. 13). Az egyházban ymadkoznae, kérnén segédelmet Isrl istenétől (DöcsiC. 23). Ez kővön eppeytem fel az en eg házamat: super hanc petrem aedificabo ecclesiam meam (JordC. 105). Törteneek azért leny egyház ynepe napja: facta sunt encaenia 662). Kik keresztien egyházat igazgatniak (VirgC. 39). Azzomnyonk zyz marianak egh háza (PeerC. 5). A tereyaig az eg házban meg marag (VitkC. 61). Az egi házhoz menenek es az oltarhoz (Pont. 192). Egyház kinek két tornya van: ecclesia cum duabus turribus (Ver: Verb. 211). Egyházak és könyörgő helyek (Megy: Bayle. 422).

megyés-égyház: matrona ecclesia Ver: Verb. 211. ecclesia parochialis Kr. [mutterkirche] (ÉrdyC. 300. Tasi: Feuk. 179. Kr.).

szent-égyház: sancta ecclesia Kr. [kirche]. Imatkozal romaí zeut eghazert (VitkC. 21). Zeut egyházat nem tizteltem (VirgC. 6). Ymadkozom az zenti egyházadba: adorabo ad templum sanctum tuum (KulesC. 7). Szent egyházadnae daykai lettenee (Bom: Ének. 215). Nem kel az halottat az szentegyháztól háza vinni: non est fumus ex coemeterio reduceidum (Döcsi: Adag. 26. MA: Scult. 46. Illy: Préd. II.568).

anya-szentégyház: ecclesia C. MA. kirche, christliche kirche PPB. Ez ydvesseghes kwthféből zarnazyk telles keresztenseghnek ygazgatasa anyazent egházban (JordC. 349). Cristus zool es anyazent egyház (ÉrdyC. 343). Kyrwl aya zenth egyház enekel (VirgC. 15. CornC. 15). Az isten anya szent egyháza (MA: Bibl. I. El6. 1). Az sz. irás kötelezi az híreket, hogy az anyaszentegyháztul halgassanak (Pázm: Kal. 474). Külömb üdőkben, külömb szokási lehetnek az anyaszentegyháznak (Pázm: LuthV. 72).

anyaszentégyházi: ecclesiasticus MA. zur kirche gehörig PPB

égyházas: habens ecclesiam Kr. [mit einer kirche versehen]. Ighazaschalamia 1244 (Jerney). Egyházas-Ida 1280. Egyházasfalva 1384. Egyházas, villa 1390 (Czinár).

égyházbeli: [ad ecclesiam pertinens; zur kirche gehörig]. Egyházbeli nep, az az keresztien nep, görögül: ecclesia (RMNy. II.45).

égyházi: ecclesiasticus, ecclesiastes SI. [zur kirche gehörig]. Egyházi szolga: diaconus C. Egyházi szolgálat: diaconia, ministerium; egyházi ember: sacerdos, clericus, ecclesiasticus; egyházi tolvaj: sacrilegus MA. Egyházy fejedelmek: praefecti (JordC. 722). Mynd egyházy zerzetes nepek, mynd ez ylaghyak (ÉrdyC. 341). Akar paraztok, akar eghaziak (DebrC. 24). Baraat, kamanok, apacza es egyeb eghaazy embörök (SündC. 37). Eghazi emberek es paraztok (VirgC. 101). Egy házi szolga: servus ecclesiae (Kár: Bibl. 1628. Zvon: Post. 1.5). Az aszszony-

embernek nem szabad az egyházi szolgálatban magát avatni (Pázm: Kal. 722). Égy házi rendek (Matkó: BCSák. 26).

élés-ház: promptuarium Ver. penarium, penum, penus MA. cella penaria Major: Szót. vorrahaus, magazin PPB. V. ílees házak tellesek (DöbrC. 223). Az magass. életház, az tűzees eg (SándC. 5). Az egér az éles házkat el-futkosván: mus penaria perreptans (Com: Jan. 18). Élés ház avagy tár ház, és eledelés kamara (82). Tsürök, élés-házak (Tynk: Józ. 278).

élestartó-ház: penarium, penarium MA. vorrahaus PPB.

életés-ház: ∞ Száz negyven éléssel tellyes életés házakat égettenec meg (Zvon: Post. II.259). A gabonás, életés házakban bévitie ta gabona, Com: Jan. 75). Lenchye az varbely életés házban (Radv: Csal. II.67).

elő-ház: [atrium; vorhaus] (Gér: KárCs. IV.359).

ércöntő-ház: [erzgiesserei] (RákF: Lev. II.64).

fegyver-ház: armauentarium MA. [zeughaus, rüstkammer]. A régiék fegyver-házából vettem (Pázm: LuthV. 12). Hazad abban is Balduinus, hogy a mit az őrdög Luternek beszéllet, sz. írának fegyverházából vette (103). Azon ígyokezem, hogy az régiék nyomából ki ne lépjen, haem az ő fegyver-házokból vegyek diadalmas fegyvereket (Pázm: Kal. a2. Káldi: Bibl. 312. GKat: Váls. II.903).

fegyvercsináló-ház: armorum officina Dálu: Flor. 142. [waffenfabrik].

fegyverés-ház: armauentarium MA. zeughaus, rüstkammer PPB. Az fegyverés háznak fel menetelene ellenébe: contra ascensum firmassimi anguli (Kár: Bibl. I.429).

fegyvertartó-ház: armauentarium Com: Jan. 123.

füstő-ház: tullonica, baphia C. [fűbereti].

fog-ház (*fokház* Valk: Gen. 53. Helt: Krón. 75. Helt: Hál. 200 *fokházotska* 177. sat): entolia C. phylaea MA. desmoterium PPB. gefinénis, kerker PPB. Hagya, hogy addyglan Herodes fogházában fűznek (in praetorio), nyglen az vado-
lok oda yewneenek (JordC. 786). Az hoher be meene az fok-
házban és zent Demeternek zyweeben ytee az tört (ÉrdyC. 595). Az utozek ky hozak a fog házból xpianath [Christinát], az azzonyok kedoglen lafak uula, my modon vonattatik uula az fogházat (KrisztL. 17. RMNy. II.148). A törvény ház megett strása őrző ház, fogház szokott helyhezettetni (Com: Jan. 124). Fog házak, tömlőzők (136). Szenthe Andráson vettem fogház megásásért 1 t. (MonTME. I.195). Falusi Istók fogház ajtaja meg-töréseért adott 80 d[enárt] (233) Kihozá a foglyot a tömlőz-
ből, és a fog házból a setétségben állkot (Nögr: Idy. 1096). Vévén eszébe hű szolgája Onulfus, hogy reggel halálra vitétnék az ura, bé-mógyen a fogházba, és az urát fel-ültözteti idegen kőntőbe (Halt: IIIst. II.342). Tömlőzők, fogházak (TKis: Pam. 17. GKat: Váls. II.1219. GyöngyD: Char. 376). Fogházi megöltöttek, rakottak tömlőzi (Thaly: Adal. 161. Mik: TörL. 30). Stockhaus, hadi nevezeten fogházat vagy is tömlőztöt tészen (Gvad: RP. 124. NötPM. 41).

fogadó-ház: diversorium C. [zasthaus]

fogoly-ház: ergastulum MA. [zuchthaus]

fonó-ház: [spinnstube] (Meln: JÉpül. 34).

föl-ház: procestrium, palatium superius MA. domus superior; oberes zimmer, oberes stockwerk PPB. Föl ház rendi: confi-gnatio, tabulatum MA. Gónozoknak napian el rejte engem ő fölházba (in tabernaculum) önön fölházának reitekebe ottal unza eugenet (DöbrC. 71. Sylv: UT. I.163). Fölméne a föl házba: ascendit in superiora (Helt: UT. 3. N2). Szolota Samuel Saulst az föl házból (Mel: Sam. 75). Solarium, fölosoya az ház-

nac, ki nöző, setáló hely, fölház, kyes hely (37). Az varas kapua goreyaba: az az föl házba neki vala a kapu föltt (363). Az ő föl háznak gerendit allattya az vízekben (Szár: Cat. C4). Fel viue az ő beteg fiát az föl házba, az mellyben lakie vala: portavit filium in caenaculum (Kár: Bibl. I.323). Házamhoz a fölházba gyűlték vala valami tractára (ÉrdTörtAd. I.167). Az ékes föl-házak az alacsonakal elégnék egy sorjában (Paskó: ESir. B). Jezabeltis föl házból ablakon kivették (MelnF: LTárh. 52).

fölső-ház: ∞ Az ki az ő fölső házában vagyon, ne szálljon alá (MA: Scult. 1023).

fürdő-ház: balnearia C. hypocaustum PPB. [badehaus]. Feredő ház, bé-tított feredő-ház: *caldaria cella PPB. Atia yt alatt egi fürdő hazat énalatt (DebrC. 11). A ferdőházba fülen erősen disputal az ő tarsaiual (Helt: Bibl. I.64. Born: Préd. 275. Misk: VKert. 531). Sárui fürdő ház (Radv: Csal. II.404. Fal: TÉ. 720).

göz-fürdőház: laconicum, hypocaustum vaporarium Nom. 423. vaporarium; dampfloch, stube Com: Vest. 149. [dampfbad]. A kementze által meg melegítettet szola, göz-fürdő ház meleg (Com: Vest. 79).

fürdő-s-ház: [balnea; badehaus] (DebrC. 92).

gabona-ház: frumentarium, granarium Ver. MA. horreum PPB. [kornspeicher]. Gabona, élés házak avagy csürök: granaria seu horrea Com: Jan. 123.

gabonás-ház: granarium C. frumentarium MA. kornhaus, kornspeicher PPB. Meg nyita Joseph a gabonas hazakatt: aperuit Joseph universa horrea (Helt: Bibl. I. V4). Gabonás, életés házakban bé-vitete a gabona (Com: Jan. 75. Radv: Csal. II.66. Bethl: Élet. II.250. Land: ÚjSegits. L581. Szuthm: Dom. 168. Mik: TörL. 43).

galamb-ház: columbarium MA. Com: Jan. 37. Com: Orb. 41. opa, peristerotrophium PPB. taubenhaus PPB. (Major: Szót. 149).

gomb-ház: oscillum nodorum PP. uncinulus PPB. foramen nodorum; gombassen, schneurein durch die etwas zugeknüpfet wird PPB. (RMNy. III.44). Selyemgombokat, ahöz gombházakat köttetni kár (ÖrsMest. 14 vsz. TörtT. III.189).

gyermekék-háza, gyermekés-ház: [kinderzimmer]. Gyermekék háza: paedagogium C. Az gyermekes házban az sírókat csigatni való leszek már (RákF: Lev. IV.496).

gyöngy-ház: mater perlarum PP. concha margaritifera PPB. perlennutter, perlennuschel PPB. Meg-vagyon a jó-féle gyöngynek-is az ő gyöngy-háza (Halt: Patiz. 485. Hall: IIIst. I. 65. Keesk: Örv. 274. VeetFrans. 25). Van nékem kis baltám: Bagdadom tsinalák nyelét markolatlytát gyöngyházal futtatták (Fal: Vers. 910).

gyöngyház: opus margaritaria testa vermiculatum PP. conchylis expositus Kr. eine suche mit perlennutter eingelegt PPB. Vöttünk egy gyöngyházus kést (MonTME. I.98. 99. VI. 279. Nyr. VII.30. Keesk: Tört. II.512). Szép gyöngy házus tas-sin kezében tündöklik (Zrínyi I.47). A tsillagos hátú gyiknak hátán gyöngyházus boglárók boglárának (Misk: VKert. 254).

gyümölcs-ház: oporetheca [obstkammer]. El-tartatnak a tel gyümöltsházban avagy ősi gyümöltst tartó helyen: asser-vantur in oporetheca seu oporephlacio (Com: Jan. 23).

halál-ház, halál-háza: signa mortis, petigo MA. todes zeichen PPB. Ki-tított rajta az halál ház: dat symbolum *Charonti, *symbolum Charontis habet PPB. Az halál házis nem minden halálos torró hídgelgölésben ít ki (PP: PaxC. 297). Ű rajtis ki-tött az halál háza: Charontis symbolum habet

(Czepl: Japh. 215). Ha a halál-házak kiszakadnak a testyén (Web: Anul. 69).

háló-ház: cubile MA. cubiculum lectuli MA: Bibl. I.55. cubiculum 231. thalamus; bettkammer, schlafkammer PPB. Bel mene frateroknak hazaba, hogy meglatna az barátoknak halozatt (EhrC. 86). Éjtszakának idején, a mely háló-házba viszik az új királyt, ott az ágy-fejénél egy erős oroszliant lát, lábánál sárkányt (Hall: HHist. II.170. Gyöngy: Char. 17. Gyöngy: MV. 49. GyöngyD: Cup. 607. Mik: TörL. 363). Másnap osztán a nyoszolyásszony felmenvén a hálóházba, a menyasszonyt felkontyolta s azután a sőtélyi kezénél kivезette a vendégek közé (Haz. I.364).

halóházi: cubicularis MA. zur kammer gehörig PPB.

halottas-ház: domus, in qua funus apparatus Kr. [leichenhaus, sterbehaus]. Halottas házhoz való gyűlés: funus C. Halottas haznal nem io köszönni (Born: Evang. III.15. Kules: Evang. 491. Megy: 3Jaj. II.153. Illyet: Jephtha. 31).

[Szólások]. Ugy illik, mint halottas házhoz a hegedű (Pázm: Préd. 414. Kr.).

hamu-ház: [aschenbrennerei] (SzCsomb: Útleir. 66).

író-ház: tablinum, tabularium; schreibstube, kanzlei PPB. (Helt: Krón. 169. Radv: Csal. II.60. Mik: TörL. 380).

isten-háza: templum, aedes sacra Kr. [kirche, tempel] (Pázm: Préd. 456. Kr.).

ítélő-ház: [praetorium; gerichtsam]. A fedelm vitézi vénc Iesust az itélő házba (MünchC. 68. Sylv: ÚJT. I.45. Ver: Verb. 40).

játéknak-való-ház: theatrum Nom. 29. [schauspielhaus]. Játék néző ház: theatrum Com: Orb. 253. Fel-menének az játzás néző házba, honnan az hartzot és kopia rontást néznék (Tess: SzMag. A7).

kalmár-ház: [domus, ubi merces venales proponuntur] kaufhaus Com: Orb. 252.

kamara-ház: [camera; kammer]. Lázlo wrammal találod mek ewketh (a tantot és ingeket) az kamara hazual (LevT. I. 45. MonOkm. XXI.194).

káptalan-ház: exedra MAL.

kávő-ház: thermopolium, taberna caldaria, domus cavenaria, cavena SI. [kaffeehaus] (Mik: TörL. 400). Adgyunk tíz órát nyugodalmokra, valami hat órátskát, a míg a vendég, caffèé és theatrum-házokban mulatnak (Fal: NE. 102). Egykor az unalom ki jött az udvarból, kává házban tére a derék utczából (Orczy: KöltH. 45). Ha pénzünk volt, káváházba mentünk és ottan kotzkáztunk (Gvad: RP. 45).

kávés-ház: thermopolium PPB.

kenő-ház: nunctarium PPB.

kincsős-ház: aerarium MA. [schatzkammer]. Parancola, hog az ő kincős hazaba (ubi erant thesauri ejus) vitessec es oth lacozec (GuaryC. 57. MA: SB. 100). Nyisd-meg nékik a te kencses házadat (Pós: Igazs. I.38).

kincstartó-ház: gazophylacium Kr. [schatzkammer]. A királ kencz tartó háza (Kár: Bibl. I.422. Toln: Vigaszt. 230. Pázm: Préd. 53. Kr. László: Petr. 123).

király-ház: domus regia Kár: Bibl. I.322. [königlicher palast]. Királyi házac és királyi palotac: regia et basilicae Com: Jan. 140. Királyház (RákF: Lev. I.272).

komornyik-ház: quaestorium PPB.

komplár-ház: canponaria MA. gastgeberei, wirtschaft PPB.

korcsoma-ház: copona C. copona PPB. wirtshaus PPB. (RMNy. II.168. Helt: Mes. 319. Com: Vest. 122).

kő-ház: domus murata, lapidea Kr. [steinernes haus]. (RMNy. II.14). Minden jóktul asszonyokat megösztá, ott Buda várában köházban tartá (Tin 323).

könyv-ház: bibliotheca Kr. Maga melyét és szívét Kristus könyv-házává tette (Pázm: Préd. 394).

könyváruló-ház: libraria *taberna PPB. [buchhandlung].

könyvtartó-ház: bibliotheca PPB. (Helt: Krón. 168).

könyves-ház: bibliotheca Nyirkállai XXVII.

köz-ház: domus profana Kr. [profanes haus]. Jeronimus nem mongya, hogy köz házban tartotta üvegben a Christus vérét (Pázm: LuthV. 395. Pázm: Préd. 1172. Kr.).

kurva-ház: lustrum PPB. [hurenhaus].

lakó-ház: [mansio] domicilium MA: Bibl. I.492. domus habitacionis Ver: Verb. 290. [wohnung, wohnhaus, wohngebäude]. Ördögnc edénye es lako haza ne legyűnc (Born: Imáds. II.17). Az egh az ur kirali birodalmanak szeki es lako haza (Fél: Tan. 283). Ha valaki el adandgya lakó házát keritet városban: qui vendiderit domum intra urbis muros (Kár: Bibl. I.113. Káldi: Bibl. 271. BethlTám. 12. Szathm: Cent. 365).

lakodalom-ház: [domus convivi; gastzimmer, speisezimmer, haus des gastmahls] (Alv: Post. I.240). Lakodalom háza: domus convivi (Kár: Bibl. I.627). Lakodalmas ház (Pázm: Préd. 734. Kr.).

léány-ház: amphithalamus PP.

léányos-ház: [haus der braut] (Bethl: Élet. 362).

levéltartó-ház: tabularium C. [archiv].

madár-ház: aviarium MA. vogelhaus PPB. Huszonnégy madárház aranyos rostély alatt (Fal: TÉ. 678).

major-ház: alodium MA. Ver: Verb. Szót. 2. meierhaus PPB. El hagyuan mayor hazayt, zevleyt, zanto fevleed (CornC. 244. TibC. 114). A mi iohaine tenyeszőc legyenec, hogy soe ezer förogyon a mi mayor hazinkban (Born: Evang. III.4). Az maior hazhoz közel: justa praedium (Fél: Bibl. 143. Mik: TörL. 181. 389).

malom-ház: molendinum MA. mühlenhaus PPB. Kínnyában a ló bé-füt egy malom házba, vivén a juhokat a hátán, és ott tüzet találván a malom ház földőu, addig kapállya a lábával a ló a tüzet, hogy ide s tova bányya, ki miatt mind a ló juhokkal együtt, mind a malom őszve ég (Hall: HHist. II.305. Com: Jan. 50. Thaly: VÉ. II.36).

méh-ház: apiarium Kr. [bienenhaus]. (Radv: Csal. II.347).

meleg-ház: [specularia; treibhaus] (Lipp: Cal. 32).

ményekező-ház: [domus nuptiarum; hochzeitshaus] (Kules: Evang. 521). Menyekezői ház (Pós: Igazs. 327).

mivelő-ház: laboratorium Kr. [arbeitszimmer] (MargL. Kr.).

mosó-ház: lavatrina PP. [wäscherhaus] (Kár: Élet. I.19).

mulató-ház: xistus MA. [lusthaus]. Salamon az ő mulato hazaban beliköttete (a fát, DebrC. 144). Ah papuak mulato haza el dőle (224. Helt: Krón. 169. Mik: TörL. 255).

mű-ház: ergastulum; arbeitshaus SI. Az anya-szent-egyház a szent léleknek mű-háza (Mad: Evang. 185).

nyári-ház: domus aestiva MA. villa Kár: Bibl. II.188. sommerhaus PPB. Megverem a teli hazat úri hazzal, es eluezne az elefant tetemből alkotot hazac (BécsC. 219). Az Pharaó léányá-

mac nyári házoknál építése (Kár: Bibl. 1308). A nagy épületekben külön vagyon a nyári ház, külön a téli szoba (Pp: PaxC. 370).

oldal-ház: [nebenzimmer]. Tetszik-e bé-menni az oldal-házban? vous plaît il d'entrer dans mon cabinet? (Kírbesz. 14).

opéra-ház: [odeum; opernhaus]. A muzsika igen megindítja a szíveket; a táborban haragra, bátorságra, az operaházban jobbra bolond szerelemre (Pál: Nf. 268).

olvasztó-ház: [ustrina Nom.² 301. [schmelzhäus]

ország-háza: [domus publica, domus reipublicae; landhaus, staatliches gebäude]. Ország háza építésére 6 ft. (MonTME. 120).

orvos-ház: [heilaustalt, curhaus]. Orvosház, melyben minden hathatos eszközök találhatók minden betegségek orvoslására (Hly: Préd. H.523).

orvosló-ház: ∞ Menny bár Galemshoz az orvosló házból (PálP. 4).

örző-ház: custodia Com: Jan. 124 [gefängnis].

palotás-ház: domus oeco seu sala instructa Kr. [palast]. Nankinról azt írja Danner, hogy huszonnégyezer [egy] palotás háza vagyon (Pál: TÉ. 792).

pap-háza: aedes curiales, aedificium curiale; pfarrerhof, pfarrerhaus PPB

patika-ház: medicinae PpL [officin].

parazna-ház: [lipanar; bordell]. Bordell es parazna ház (DoesiG: Préd. 46).

pénzész-ház: thesauraria Kr. [schatzhäus, bankhaus]. Istennek pénzes háza mintsen (Pázm: Préd. 312). A mi pénzes háza-ink (banco) nem érik fel a romai kintes tárházokat (Pál: NA. 136).

pénzverő-ház: monetaria Nom.² 297. officina monetaria, officina argentaria; münzhäus PPB. Pénz tartó, verő ház avagy tárház: aerarium (Com: Jan. 123. Pethő: Krón. 263. TörtT² I. 372).

puskaporos-ház: [pulvermagazin, pulverturm]. Egy darabot kamotot ezínal az paska poros házra es hertelen fel véti (Born: Préd. 517).

rab-ház: carcer, custodia Kr. [gefängnis, stockhaus]. Az rabházból szállásokra ki is bocsátotta bizonyos ezerekből álló kezeség alatt (MonTrók. XVIII.27. Hall: Paizs. 488). (Algier városban hat nagy és tágos rabház vagyon (Pál: TÉ. 720).

rétjék-ház: [domus occulta, latebra; geheimes gemach, schlupfwinkel]. (CsomaC. 70. RMNy. II.48. Helt: Krón. 54. Hall: Paizs. Előb. 7).

rénd-ház: [contignatio] stockwerk Com: Orb. 135. (Nád: Lev. 83).

réndfa-ház: [?] Vezenden levő nagy rendfa-házait behordtatván és felrakatván continuata haláláig azokban való lakását (Kár: Élet. 14).

ruhás-ház: [vestiarium; garderobe] Ny srúk adatnak vala az ruhás házból (CornC. 423).

ruhatarató-ház: vestiarium Nom.² 301

salétrom-ház, salétromos-ház: salpeterhaus. A salétromházhoz egy dézsát vittünk 15 d'enaért. (MonTME. 157). A salétromos házhoz való fejsze forrasztásért János kovácsnak 10 d. (83). János kovácsal csináltattunk az salétromházhoz egy metezőkést (m.). A salétrom ház ablakjára való rostélyt csináltattunk (127).

setaló-ház: [ambulacrum; galerie, promenade]. Szép setaló ház vagyon az vízhez közel (SzCsomb: Utleir. 176).

siralom-háza: domus luctus Kr. [trauerhaus] (Pázm: Préd. 1900. Kr.).

síralmas-ház: domus luctus Kár: Bibl. I.627. [trauerhaus]. Jobb a síralmas házhoz menni, hogy sem mint a lakodalmas házhoz (Nógr: IdvK. 488. Megy: 3Jaj. II.125).

sörfőző-ház: braxatoria, officina cerevisiaria; bierbrauhaus PPB. (SzCsomb: Utleir. 176).

strázsa-ház: [custodia; wachthaus] (KollTört. 401. Bethl: Élet. II.11).

sütő-ház: coquina C. MA. Com: Jan. 75. furnile pistrinum; kachel, backhaus PPB (KollTört. 412).

szállásfogadó-ház: pandochium C. diversorium, hospitium MA. herberge, wirtshaus, gasthof PPB. Hol a szállás fogadó ház? ubi est rectio mea (Helt: UT. N2. Zvon: Post. I.132. ErdTorta. 92).

szalma-ház: domus stramine tecta MA. haus mit einem strohdachl.

szalmaházi. Szalmaházi nemes ember: nobilis villanus MA.

szék-ház: [curia, praetorium; amtsgebäude] (Kisz: TF. 253).

szenes-ház: [?]. Az alsó bört, az melyben szoba és szenes-ház vagyon, készitással Bakith uramnak (Thurzó: Lev. I.196).

szurok-ház: [pechfabrik] (SzCsomb: Utleir. 65).

tanács-ház: curia, senaculum C. bulentorium, praetorium MA. curia; rathaus Com: Vest. 125. PPB. Mikoron Pilatus ezöket hallotta volna, be mene a tanacz házba (WeszprC. 91. JordC. 438. DobrC. 50). Az német hadat Budában vivé szintén az perleugérig és tanácsházáig (MonTrók. III.49). Tanácsház vagy ecclesia (Mad: Evang. 466. TörtT² III.350. ErdTört. II.38).

tanuló-ház: museum MA. studirstube Com: Orb. 198. A tanuló házról: de museo Com: Jan. 157. (Nád: Lev. 198. Pataki: Reg. 11. Gyöngy: Cup. 17).

tár-ház: promptuarium, aerarium, fiscina, cellarium, cella C. penarium, fiscus MA. speiskammer PPB [vorratshaus, schatzkammer] (Tárház, város kints. tarto) háza Májor: Szt. 18. Éles ház avagy tárház: promptuarium seu penum Com: Jan. 82. Pénz verő ház avagy tárház: aerarium 123. Fiscusok, ország tár háza: fisci 111. Az keráli tarházból ven zamtalan kincőt (GuaryC. 55). Az zenteknek ev tettek voltaknek istennek tar házy, Cristusnak templomy (CornC. 199). Jól illatozések zenth Pabuik az menney kon'er, mikorth bee menekuala az menney tar házbán (SándC. 6). Holiez tarházból való marha az, ny ot vagon (RMNy. II.97). Meg mutata azoknac tarházait, ezüstét es aranyát (Helt: Bibl. IV.65). Könyveknek tár háza: bibliotheca (Kár: Bibl. 1422). A nyavalyáknak tár-házi vagyunk (Pázm: Préd. 65). Syon az isten seirts. gének tárháza (MNYil: Zolt. 55). Aruknak tárháza (FelsőB: UKüls. 100). Tárházat kastélyt vadász, tetszik neki kintes nép. Pál: Vers. 881). Nem a biblíában, sem a más jéra-való-könyvek tárházában nem olvastam (Pál: NE. 105). Ha ki tsondes, igaz, hív, a régi tárházba való, senki sem követi (Pál: UE. 427).

kincsész-tárház: aerarium; schatzkammer. (Alv: Post. I. 375. Väs: Cam'ut. 15.) Hly: Préd. H.596). Gondolatának kintes tarházait szabadon ne jártassad (Pál: UE. 363).

kinestartó-tárház: ∞ (Kár: Bibl. I.125).

tárházaz: [penumarius, pecuniosus, phylargyrus; geld-, geldgierig]. A kik istenül pártoltak, azoknak minesen se éjjeli se nappali nyugodalmuk, akarmin titkölják s tagadjak ezt a vi-

láci pompának és dícsőségnek kiveses tárházos rabja (Fal: NE. 118). Biztassa tárházás ajándékokkal, ha ez nem elég, méltóságos állapottal (Fal: TÉ. 632). Tárházás ajándékkal biztatni, ketségetni valakit (SzD: MVir. 17).

tégla-ház: lateraria MA. Ver: Verb. 121. [ziegelbrenne-rei].

terhes-ház: promptuarium, cella MA cella penaria Major: Szót. penarium; speisekammer PPB. Terhes ház, pince, tárház: cella PPB.

tévelygő-ház: labyrinthus MA: Tan. 31. Tévelyítőház avagy labyrinthus 10.

titok-ház: [latebra: geheimes gemach]. Títok hazában belmenween (ÉrdyC. 666b. NagyszC. 163).

tömlőc-ház: [carcer: gefängnis]. A tömlőc-ház arról emlékeztet, hogy itt csak hercegi és más főszemélyek tartatnak (Fal: TÉ. 794).

törvény-ház: tribunal, praetorium, sedes iudiciaria MA. PP. richthaus, gerichtsstube PPB. Megadott előbbi szabadságra, és kiment a törvény házból vígan (Fal: TÉ. 717).

törvénytevő-ház: Be vünéc a palotába, mely a törvénytevő ház: duxerunt eum in atrium praetorii (Helt: UT. N6). Törvény tevő ház: domus iudicialis (Kár: Bibl. I.430).

tüzelő-ház: [heizbare stube]. Az várnak kapujának tüzelő házat csináltattunk (MonTME. I.68).

udvar-ház: praetorium C. domus nobilitaris, nobile praedium, curia MA. curitis; edelhaus, das einem edelmann gehöret PPB. Törvényház, udvarház: praetorium Com: Jan. 124. Az leányokat míg ki nem hazasították, addig az attyok udvarházat (domus paterna) nekik kell engednie (Ver: Verb. 60). Az urak falkat, udvar-hazakat, bizonyos fundusokat hadnak vala a papoknak (Pécsv: Fel. 673). Az mennyei udvarház mi lakó helyünk (Zóly: Elm. 218. Hlyef: Jephata. 31). Várad, Jenő és azokhoz tartozó kastélyok, udvarházak és tartományok Erdélynek visszaadassanak (MonOkm. XIV.9. Gár: KárCs. IV.302). Egy nyomorult udvar házban, vagy is majorban vagyon szállva (Mik: TörL. 106).

vacsoráló-ház: caenaculum Kr. [speisezimmer]. Vacsoráló ház avagy ebédlő palota: caenaculum sive triclinium Com: Jan. 109. Keserew sirással koweteek ewteth mynd az vachoralo haziglan (WinkIC. 115). Valanae Symac hegen a vacoralo hazban (TelC. 157). Vacsoráló házban gyűttott gyertyát lámpás-ban (RMK. IV.186. Káldi: Bibl. 284. Szathm: Cent. 177).

vám-ház: telonium PPL domus telonaria Kr [zollamt] (MA: Tan. 62. Fr: SzJán.). A mi rév-partunk, vámos házaunk, a piatz, az útszák (Fal: NU. 321).

város-háza: praetorium, curia MA curia Com: Jan. 123. rathaus PPB. [stadthaus]. Mikoron a város hazaba vitétót volna (DebrC. 122. Gyöngy: Char. 20).

varró-ház: [nähschule]. Leányaidat küldel az varróházbá (Thaly: VÉ. II.25).

vásár-ház: domus mercatus Sylv: ÚJT. I.129. [markthaus].

vászonz-ház: [tentorium; zelt]. (Mik: TörL. 156).

vég-ház: limutaneum monumentum SK [grenzfestung]. Vár avagy castély, vég ház: arx, castrum Com: Jan. 151. Hogy jobban tarthassák felöld kapuját, az király végházát, jó Győr várát (Tin. 112). Tömös várát, szép vég házat meg látna (Görös: Mát. 22. 21). Hogy el ne veszne az országtilt olyan fő vég-ház (Monlrók. III.129). Nandor-Fejérvárát meg vővé, 1521. esztendőben, és egyik ágát le töré az magyar coronának íly erős végházak meg vételével (Pázm: Kal. 440). Erdélynek

vég-háza voltál [Koloszvár] (TKis: Pan. 2. TörtT² I.405. Thaly: VÉ. I.32). Végbéli-házaknak fő generalissa (Nógr: Hly. E16-beszed. 8).

vendég-ház: cubiculum hospitale PP. casthaus PPB. [gastzimmer].

vendégfogadó-ház: hospitium C. diversorium Sylv: UT. 1118. Fél: Bibl. 87. MA. diversoria taberna PPB. taberna meritoria, caupona; gasthaus, schenkhaus PPB. wirthshaus Nom. 26. Vendég fogadó házat avagy közönséges szállásoc: diversoria seu hospitia Com: Jan. 124. A the hazad vendeg fogado hazz (WinkIC. 110. MesésK. 16). Hol vagyon az vendeg fogadó ház, a hol az pásebat az én tanítványimmal együtt meg egyem? (KCsík: Woll. 184. Zvon: Post. I.140. Pázm: LuthV. 81. Bod: Lex. 198).

Haza (*háza* ? Kár: Bibl. I.43. 483. MA: Bibl. I.13): **1**) domum MA. nachhause PPB. Hazamenés: domus C. Haza hozom: reduco domum; haza viszem: domum deduco sponsam v. alind quispiam; hazajövetel: domus, reditio domum MA. Valobizon éac ég pillantabam fordolt haza (BécsiC. 4). Ugi uene ozton (József Mariat) baza meg esküeen ó vele (DebrC. 229). Haza teree (ÉrdyC. 357). Haza yewtt (511b). Haza eredeenek (520). Elmetzéc orrokat es füleket, es vgy szallaszát azoktat haza (Helt: Krón. 26). Haza tér az ó földébe (Helt: Bibl. IV.61). Haza haza vagyoduan (Bori: Préd. 18). Haza teere neg telesiginel ózue (Szék: Krón. 14). Az hazasagba két reind vagyon: Első kez fogas, masic az haza vitel (Mel: SzJán. 479). Iere haza: veni domum (Kár: Bibl. I.318). Az rabságból haza iött fiac (426). Romából az ur el haza czeleget (BFaz: Castr. 83). Osztán ketten elrugaszkodtok haza (MonOkm. XXIII. 541). A vendég elfelejti a hazamenetelt (Kisv: Adag. 208). **2**) patria C. MA. vaterland, heimat PPB. Hazánk, haza: patria Com: Vest. 140. Hazayaba tyztessen tere (EhrC. 87). Parancola neki, hóg bemenne kirallhoz es kérue blazaiuert (BécsiC. 80). Fellyebb betsulni barátját, mint hazáját: amicitiam patriae praepone PPB. Egy profleta es nyczeu tyztesszegbnel kyl, hanem csak hw hazayaban es hw hazaban: in patria sua et in domo sua (JordC. 397. ÉrdyC. 508b). Kezde predikalni az meniey hazauk kenansagoról (VirgC. 71). Jambor es hazaya zerethe (RMNy. II.119). Scythiáról, a magyaroknak hazaiáról (Helt: Krón. 1). Sabária, szent Marton pispeknek hazája (4). Menyki a te hazadbol es a te nemzetesgid közzöl: egredere de terra tua et de cognatione tua (Helt: Bibl. I.73). Hazája embernek, a hol iöl vagyon dolga: quaevis terra patria (Deesi: Adag. 98). Nincz iob íonendő mondás, hazad általmánál: num angrum optimum, tueri patriam (182). Kész haza minden föld jámbornak, tenger a halnak: omne solum forti patria est, ceu piscibus aequor (Misk: VKert. 61). Elég nagy szabadságtalanságra jutott szegény hazánk (MonOkm. XXIV. 450). Mint orvosolhassák az haza sérését (Gyöngy: KJ. 101). Hazánért semmimet nem akarom kinálhí (RákGy: Lev. 172). Órizzd meg a hazát ellenség hadától, oltalmazd népeit belső szakadástól (Orczy: KöltSz. 52).

ide-haza: [hic domi; hier zuhause]. Kwltem egy leueltd. az ide haza valo dolog felől (LevT. I.79. II.27).

oda-haza: [illuc domi; dort zuhause]. (RákF: Lev. I.124).

Hazabéli: [patrius; vaterländisch]. A mi azokban üdvös-séges, . . magok hazabéli törvényéhez alkalmaztatván, a mi pedig kárhozatos, el-távoztatván (Bíró: Ékesség. 12). Nem külső, hanem hazánkbeli ellenségéről beszéllek, ezek forrasztanak lántzokat, hogy megszerítsák lelkünk-isméretit (Fal: NA. 124).

Hazai: patrius C. [vaterländisch]. Monda hazay zonal (patria voce): Fiam irgabmazh emekém (BécsiC. 89).

Hazankbéli: patrus MA [waterländisch, inlandisch]. A fűszerzárók némelyek idegenek, és némelyek hazánkbeliek (Com: Jan. 27).

Hazánki: patrus PPI. [waterländisch].

Házátlan: [exul; heimatos]. Hazája vesztében házátlan Aeneas meg nem holt feltében (Thaly: Adal. II.108).

Házacska: 1) dommela, aedienla C. MA. háusbein, biitt-lein PPB. Kunnyó, kis füstös házacska: togillum PPB. Zerz-papj otzewew rwhakath és hazacskaath (JordC. 346). Fenlik az egész házacska (DebrC. 115). Behina az ő házadskába [igy] (Holt: Mes. 30). Deszkaházacska (Bethl: Élet. II 5). 2) [cubiculum; zimmerchen, kajitö]. Lunley a F. házába érkezvén, mintogy reszketo; de mintogy a bajokban levő kis házacskaék nem világosak, azért F. is mindjárt meg nem ösmerhető (Mik: Múln. 53).

ágyas-házacska: cubiculum MA. schlafkammer PPB.

Házás: 1) maritus C. conjugatus, uxoratus, maritata MA. bëveibet, weib habend, verehlichet PPB. [verheiratet, ehelüft]. Új házás: neogamus C. Valakynék köth. házassa leend, mind az kettew meg eogettessek (JordC. 106). Noky adom leányomat házawl: dabo ei filiam meam uxorem (318). Pal csak ömön maga marada eiz hazas hugaual (DebrC. 113). Kyk zyzek, hazások awagy ewzwegyek (ÉrdyC. 76. 471. 622). Az en wram es hazasom (655). Felesegeet el zakasztia hazas wra-twl (655b). Hazással uene magának amuz ömög azozoth (KazC. 45). A hazas azzonyallath ha el alandyk, meghaal az ew fyrye, zabad vele valakyzhez hazassagra akar menyü (Komj: SzPál. 150). Mikor valaki feleséget veend, es hazassa toendi aszt: si acceperit homo uxorem, et habuerit eam (Helt; Bibl. I. Xx3). Házás pap (Zvon: Osind. 116). Házás korbely (Ver: Verb. 29). Valamivel isten meg nem bántódik, abban egy-más kedvét ne sezejék a házások (Pázm: Préd. 243). Attyafiatul, kedves házastul és magzatul úgy meg kell válni, hogy soha ezekhoz vissza nem tér (994). Az ny házásokat nem szoktuk a templomhoz késérni, és bé avatni (Sam: Agend. 120). A püspök házás, nős is lehet (Mad: Evang. 117). Egy házás s két hajadon leánya volt (Bethl: Élet. 303). Házás, gyermeket ember voltam (Kem: Élet. 42). Ha az emberek közönségesen a szüle apjokkal élhetnek, mi szép dolog volna a. A szüle anya közönségessebb az aszonyok között; mert hamarabb lehetnek házások (Mik: Törl. 234). 2) domesticus. H[ű]nek házasi: domestici fidei (DebrC. 372).

asszony-házás: [uxor; gattin, gemüldin]. Asszonyi házastoknak példail adhattatok (Jstvf: Volt. RMK. II.27).

Házásit: nuptum do, eloco MA. verheiraten, zur ehe geben PPB. Mygh valameli nagi vnaak hazasitania (DebrC. 10). Az ő attia hazasita ötöt Publicus pogam vnaak (59). Egy Attiasbéli embert biuatta, leányat neki hazasitan (Pécsi: Szüz. 67).

el-házásit: ~ El-házásitan leányát: locure filiam PPB. Entogedot nagy tyztessegeet el akaritalak hazasoytan (ÉrdyC. 275). Ket elhazasytto zep leonokae attya (TelC. 68). Ha nem keduelendi az ő wra, elsem hazasitanidya, váltságra bohasa: si displicerit oculis domini sui emi tradita fuerat, dimittet eam (Helt: Bibl. I. Mu2). El házasitaa az ő szüét: matrimonio iungit virginem suam (Bál: CsIsk. 267). A meny asszonyneac el házaséts öröm anyjai és nyoszolyái vnaac (Com: Jan. 117). A ki fiát vagy leányát elhazasította, ipa az és napa (uo).

elházásítás: collocatio [verheiratung]. Leányunk el házasítása: *collocatio filiae PPB. Leányunkkal elhazasításnak idején adtuk (Radv: Csal. II.119).

ki-házásit: eloco, emarito C. *colloco in matrimonium PPB. verheiraten, ausstern PPB. Kihazasitattott: nupta C. Ki haza-

sító [félhott, eladó] leányai volnának (Helt: Krón. II. Giermekomet isten fél-melj, kj hazasititak (Radv: Csal. 122b). Leányinkat kihazasitanu hogy más ember vele egybe teste-segje (MA: Scult. 933). Pásztohy jószágból tisztességesen ki házastottak (Gér: KárCs. III.433).

kihazasítás: emaritatio MA. [verheiratung]. Az leanyok, az ő ki házastásokort es haza adásokort: per eorum desponsationem (Ver: Verb. 99. Gér: KárCs. IV.121).

még-házásit: [colloco in matrimonium; verheiraten]. Valaki fiát meg házastitia nagi leányat el agia (DebrC. 110. RMNy. III.61). Meg házastította fiát (Valk: Gen. 4).

Házaskod-ik: 1) [mubo; heiraten]. Mielőt hazaskodna[to]je, meg agtatok: ante eritis vetulae quam nubatis (BécsiC. 2). Nem két hazaskodni: non expedit nubere (MünchC. 49. JordC. 413. ÉrsC. 570). Nem hazaskodnak embörök: sem hazassagra nem vetetnek azzonok (KazC. 177). 2) [vivo, oeconomiam administro; das leben führen, haushalten]. Az isten otalmában kegyelmében lakne, házaskodnik, élíne, mozgunc (MA: Scult. 127). Nékínc jol elménkbe prédikáltassée, mint kellyen iten a földön hazaskodnunc, gondviselésínkben forganunc (797). Nem engedí az egyházi fényítéc, hogy ember együtt hazaskodgyéc és felöttéb való egyyességgel társolkodgyéc azokkal, az kiket az anya szent egyház kirekesztett (MA: Tan. 1260).

égybe-házaskodik: [conubo; einander heiraten] (MNyil: Agend. 349. Nr. VI.359).

Házaskodás: [conubium; heirat] (MNyil: Agend. 324. Nr. VI.360).

Házasod-ik: matrimonium contraho MA. uxorem duco Fél: Bibl. 121. eine ehe schliessen PPB. Házasodnak: nubitur; nagy familiában házasodni: *nubere in familiam clarum PPI.

bé-házasodik: innubo C.

[égybe-házasodik]

égybeházasodás: [conubium; verheiratung]. Mostoha atyának mostoha leányával való egybeházasodása (Czepl: MM. 277).

ki-házasodik: emubo C.

még-házasodik: conubo C. contraho matrimonium, uxorem duco MA. heiraten, ein weib nehmen PPB. Javallyaké, hogy papság után senkinek szabad ne légyen megházasodni? (Pázm: Kal. 430). A nőtelen legény megházasodni [igy], nőzni akar (Com: Jan. 116).

még-házasodás: contractus matrimonii, conubium MA. heirat, eheliche verbindung PPB.

Házasság: matrimonium, conjugium, conubium C. MA. ehe, ehstand PPB. Idegen a házasságtól, nem veheti magát a házasságra: *abhorret a nuptiis PPB. Sem vägoc kéz házasság kötelénc: nec apta sum vinculo conjugali (BécsiC. 2). Házasságra vötem: in conjugium sumserim (9). Kyk myndeneknek kyrallyanak hazasak zorent vittok zerkozottak (VirgC. 142). Akaryak adny a házasságra (Margl. 30). Házasságra menween az menyekzeből hywa el wr ysten (JordC. 621). Házasságra tötte emen magaat (ÉrdyC. 519). Mooly yo volna az tyza házassag tartas (543). Ha nykeppen házassagwl hoza vehetne (549b. 591b. sat). Házassagon adnaak (643). Az ő fogadása elleni ítet, es nem oresti házasságra (Tel: Evang. I. 240). Az házassag az istentül rendöltetes az emberi neuzetnek szaporodasert (Tel: Tan. 460). Ha isten őt a házasságra nem rendolné, adjon neki penzöl száz magyar forintot (Radv: Csal. III.202b). Ha az ör isten Balay Dorát élteti és házasságát adja érní (Gér: KárCs. III.437). David a Saul leányának házasságához két száz filisteus könyulmetét bőrével jutott (Pázm:

Préd. 159. Leányit mind hazasagokiglan taphalni kell: filias casdem infra tempus maritacionis eundem conservare debet (Ver: Verb. 129). A kőz-fogás és derék házasság között szoktunk bizony időt rendelni (Sam: Cer. 118). Házasság kort érvén (Tarn: Szents. 61).

Házasságbeli: conjugalis C. [ehelich]. Házasság-béli kez-fogást tsinálni: facere *pactionem nuptialem PPB.

Házassági: matrimonialis, conjugalis MA, connubialis MAL. zur ehe gehörig PPB.

Házasságtalan: caelebs MA, unverhehlicht, ehelos, ledig PPB. Házasságtalan élet (MA: Tan. 1297). Sz. irás-ellen-való, az egyházi embereket törvényel kötelezni a házasságtalan tisztaságra, bizonyos szabot bűjtőlésre (Pázm: LuthV. 133. Pázm: Kal. 1766. 420. Kr.) A házasságtalan asszony-állat s a szűz is azokra gondolkodik, mellyek az vré (Hall: Paizs. 362).

Házasságtalanság: [caelibatus; eheloser stand]. Nem határozza csak arra az anyalokkal-való egyenlőséget, hogy házasság-nélkül élnek, hanem inkább abból bizonyítja házasságtalanságokat (Pázm: Kal. 788. Pázm: Préd. 1135).

Házasul: matrimonium contraho MA. eine ehe schliessen PPB. Egyszer házasult: univira C. Istennec paranóclattalob barmadog házasul (TelC. 49). Házasulni vala: uxores ducebant (Sylv: UJT. 39). Gondot kezdé viselni, hogy ugy hazasulhatna, hogy még örökési lehetnéne (Helt: Krón. 35b). Kokusnány nemzetből házasult vala (Gosárv: MagyB. F). Egyik atyafü ág a másik atyafü ágban házasult volna (Ver: Verb. 92). Nőzni anyit téssen, mint nőt venni, sokval helyesben mint házasulni; mert az azt jegyzi, hogy házat venni, szerezni, s nem minden házasul pedig meg, a ki feleséget, vagy nőt véssen, sem nem mindennek vagyon uője, vagy felesége, a kinek háza vagyon (CorpGramm. 317).

mög-házasul: matrimonium contraho Kr. [sich verheiraten]. A papatul aldomast kere, hogy meg hazasulhatna (DebrC. 146). Meg házassultam: uxorem duxi (Helt: UT. 3). A philisteosok közül hazasult meg (Szék: Krón. 25). Sokan vadnak, a kik ehheznek es mind az altal meg hazasulnak (SalMark. B). Job ifúságodban meg házasulnod, miglen az kertüly-fát iöl meg ríháztod (FortSzer. H3). Venusnak óráiban iöl meg házasulni, ezaládot be szegódni (Cis. L1). Az pap kevesbe vetkózik förtelmeskódnen es paraznalkódnan, hogy sem meg hazasuluan (Zvon: Osiand. 109). Ha ki parázna feleségét meg-sententziázza, a jámbornak légyen szabad meg-házasulni (Bod: Pol. 86).

[öszve-házasul]

öszveházasulás: [connubium; heirat, das Zusammenheiraten]. (MA: Scult. 949).

Házasulás: nuptus MA, verhehlichung, heirat PPB. Jacob az ő házasulásában czac az szép formára néz (MA: Bibl. 126). Ha így vagyon embernek dolga feleségével, nem hasznos a házasulás (Pázm: Préd. 240).

Házasulatlan: inuuptus, imnba C. [unverheiratet].

Házasulatlanság: [caelibatus]. Papoknak házasulatlansága (Pós: Igazs. 570). Véték nincs a papok házasolatlanságában (568).

Házbeli: domesticus Kr. [zum hause gehörig, haus-]. Embernek ő hazabeli ő ellensegi (MünchC. 32). Kit zseret vr ő hazabelikén, hog ágza ő neki ideien a buzanae mértékét (141). Embernek hw ellensegby haaz bely közelee: inimici hominis domesticij ejus (JordC. 384). Mynd az hazbelyek el amulkodanak (ÉrdyC. 337). Meg keresztólkódek mind hazabeli nepnel egietómben (DebrC. 6). A haz beliek mind penitenciat tartanak (163). Hazbeli istenek: lares (Gyarm: Fel. 45). Mind magatoknac mint házatokbélieknek (MA: Bibl. 145).

Házi: domesticus C. MA was zum haus gehöret PPB. Házi gondviselés: oeconomia MA. Házi bajok: solitudinum domesticarum *aculei PPB. Cselódes atya avagy házi gazda: paterfamilias (Cm: Jan. 121). Házi atanak kögelmes malazfat lélendem en benuem: elementis patrifamilias gratiam (BécsiC. 3). Meüncenc országá hasonlatie házi emberhez (MünchC. 48. 50). En ebodemet meg zeztettem, en thwlkayu es házi madarym meg ölettenek (JordC. 423). Házi nép (Helt: Mes. 119). Házi béres (Mel: Süm. 16). Házi vászon (Rady: Csul. II.379). Házi gazda (Marg: Imáds. 32). A tekintetes háziak a betegóket példásan bizatják házi orvosságokkal (Fal: NA. 184). Valamint a szolgálk mezei a-vagy házi munkával terhelótenek, úgy az urakat sok-féle gondviselés fárasztja és elme-fátagatás (Csúzi: Tromb. 116).

[Szólások] Házi hóhér: mala conscientia (Pázm: Préd. 1129. Kr.).

Házikó: casa, casula, aedícula Ver: Kr. [häuschen, hütte]. A pnsztában egy házikóra talál, és kolompozván annak ajtaján, ki tekint a benne lakó remete, kinek ügyét meg-beszéli (Hall: HHist. II.164. Hall: Paizs. 353. Pázm: Préd. 74. 882. Kr.). Csigácskák, kiknek nincsen házikójok (Lipp: PKert. II.237. Mik: TörL. 353).

Hazól, hazul: domo Kr. [von hause]. Attyanak kence, kyt hazol uit (KazC. 72). Gyilkosságért hazul el budosot (Ilov: Toldi 4). Nem szükseg hazul sohova futnom (Csanaki: Dögh. 122). Hazul el-megyem (Misk: VKert. 166). Hazul vigyázzon az porta állapotjára (MontTME. III.123).

[Közmondások]. Hazul vitt észszel, azt szokták mondani, nehéz hadat venni (MontTME. V.250).

innen-hazul: [hinc domo; von hier-zuhause]. Azon kezben ennen hazool zent Thomas az keenceth mynd zegenyeknek oztogataa (ÉrdyC. 188). Ky nyomoteek ennen hazul (671).

onnan-hazul: [inde domo; von dort-zuhause]. Onnan hazol elmeney wtan (ÉrdyC. 511b). Omietan hazol (TilC. 21).

HAZUD: mentior, ementior, confingo C. lügen, fälschlich fürgeben PPB. Hazud a paska: es versaget die finte Adami: Spr. 294. Boldogoc vattoc, micor mondandnac meuden gonozt tú ellentec hazuduan en értem (MünchC. 20). Nem embereknek hazuttal, de ystemek: non es mentitus hominibus sed deo (JordC. 720). Eghaazy embórk, kyk cak feyók meg nyreettessevel es ruhaa visselessókkel esmeretnek istennek hazugny [jgy] (SándC. 37). Hazuda ev neky az ev alnoksaga (DomC. 232). Az za ki hazud ez meg őli allelkót (NagyszC. 174). Hazudnak ebwl benne (RMNy. III.80). Hazud az órdóg (Boru: Evang. III.15). Hogy Pál nem hazud, te is bizonyótod (Tel: Fel. 120). Aztis hazugia (Mon: Képt. 70). Nem öli az isten mint az ember, hogy hazudgyon (Kár: Bibl. 1142). Bizonytal tudgyad, hogy fejére és jelkére hazud (Pázm: Kal. a3). Parasztül, es minden szin nélkül hazud, midőn azt mondya: hogy (Pázm: Kal. 188). Itillye-meg, a kinek esze vagyon, ha Baldwinstül kell-e titkosb dolgokrül igazat vánni, a ki ennyiszre, ily nyilvánvaló dologban, ilyen bátorsággal hazud (Pázm: LuthV. 11). Hazud abban, hogy ő immar meg-mutatta, hogy (Pázm: LuthV. 121). Hazud mindenben (Zrinyi. 185). Hazudván minden szemérem nélkül (Czegl: Japh. 144). Nem vétkezik ember, ha szünte hazud is (Czegl: MM. 272). Az hívéséges tanu nem hazud (Matkó: BCsák. 8). Szaporán hazud (12). Nem hazud azokban, a mellyeket tud (Gkat: Váls. 1923). Erre a fontos írásra csak hazuczezal felele Matkó (Illyef: BCsTomp. 59). Vetteu észre, hogy ő már mindeneket tud, semmi haszna nem lesz, szám bármennyit hazud (Gvad: RP. 72).

[Szólások]. Had hazudgyon varga Beretzk, azért ugyan jó talpat szab (Helt: Mes. 201). *Ravásra nem hazudni, igazat

szólni: oracula loqui MA⁴ PP. Meg hid az mit mondok, mert nem hazudok ám azért ráadásra: nec revocanda, nec irrita, vanave dico (Deesi: Adag. 230). Csontosan hazudsz (Matkó: BCSák. 417).

ki-hazud: [ementior, oblandior; durch lügen befreien, heraus-schmeicheln].

[Szólások]. Olyly mesterül ki tudja k magokat hazudni, mint a pénz t fészkből ki fitytyenteni (Fal: TÉ. 781).

lő-hazud

[Szólások]. Walazta halazakoth es egy ygew gorombakot, kyket könnyen meg ezalhatta, es labokról le hazuda (Érsc 492).

még-hazud: [abnego; ablegen]. A mit egyfélő egyszer váll, más félől meg hazugya. (Mon: Apol. 19). Requiráltatott tülem két erszény pénz félől, kire elsőben ígerte is magát, de aztán újjobban meghazudta (MonBrók. XV.584). Az hamis Matkó meghazudta magát (Sámb: 3Fel. 57). Meghazudhatjuk magunkat, s arra foghatjuk, hogy emezek miatt nem adhattuk (MonOkm. XIV.246).

vissza-hazud: rementor MA. [abnego; ablegen]. Ígérte-t visszahazudni: repariare (Deesi: Adag. 190). Visszahazudni ígérteket (Tol: Vigaszt. 212). Vissza-hazudgya szavát (Pázm: LuthV. 46). Vissza-hazudgya káromlásit (Sall: Vár. 60). Ott azt írja, hogy az ecclesia minden időben féült, itt már visszahazudgya, s azt írja, hogy: nem volt keserűség nélküli (Matkó: BCSák. 119). Visszahazudni a mit írtal (Kisv: Adag. 527).

Hazudás: mendacium Kr. [lügen]. A hazug maga tisztességét és hűségét rontya hazudásával (Pázm: Préd. 1116). Ha a hazudás bizonyítás, elég nyilván bizonyítot ellenünk (Pázm: LuthV. 288).

Hazudhatatlan: [qui mentiri non potest; wer nicht lügen kann]. Hazudhatatlan isten (GKat: Váts. 11321).

Hazudoz: mugor, tritor C. mentior MA. mütiz schwatzen, lügen PPB. Mikoppen hazudoz Judas (NádC. 558). A férdol-mec mellé veti magát minden varga föl, ott hazudoz, kenneget (Holt: Mes. 192. Born: Préd. 31). Trak körül hazudozni, hazelkedni irtoztam (Ház. 1218).

el-hazudoz: vulpinor [schlim ablegen]. Rokalkodom, el hazudozom, az igazat hazugsággal el fordítom; vulpinor C.

ki-hazudoz: oblandior C. [herausschmeicheln].

Hazudozás: nugatio MA. nugamentum PPL. mütizes schwatzen PPB. Udvári hazudozás, szentelenkedés: [ars parasitica PPB. (MA: Bibl. V.58).

Hazudozó: mugax, mugator, gerro C. MA. schwatzer und müßrleinträger PPB. Mvnt az feketet ember nehezen feyerty vgyan az bewleh, kynek orrat, cezer kan, tekerty, azt az hazudozo mazzo labora nehezen kerty (Pesti: Fab. 766). Hazudozoknak zavot sola nem kel hynny (87).

Hazudt-

[Szólások]. Hazudtát mondom vkinek: aliquem mendacii arguo MA. einen eüner lüge überweisen PPB. lügen strafen] hure deak hazuttat mondotta (RMNy. II.190). Egyik az másiknak hazuttat mondgya (Ver: Verb. Szót. 12). Ha azt mondol, a föld is hazudtat mondgya (Matkó: BCSák. 108).

Hazudtol: aliquem mendacii arguo MA. einen eüner lüge überweisen PPB. lügen strafen. Engemet hazudtolsz (Tel: Fel. 118). Hazudtolni, szomondatlamá temü valaki (Mol: Préd. 111. Tol: Vigaszt. 210). Ha valaki az egész szent írást hazut-

tolni merne is (MA: Scult. 1035). Nem igazán hazudtollya Surlust és Serariust, mert maga erőssü nagy részre a mit ezek írnak (Pázm: LuthV. 161). Hazudtol engem, hogy Német- és Francúz-országot, libertinusokkal teltyeseknek mondottam. Maga én semmit arról nem állattam; hanem csak a Calvinus szavait hoztam elő (120). Szörnyü dolgokat forgata! arra kinszerítvén bennünket, hogy magunkat hazudtolnyk, meg íjed ettül a test s vér, a nemes kényessékhez semmi uttal nem fér (Fal: NE. 94).

lő-hazudtol: √ Lehazudtola az az vitéz kapitány Simoni, melyet csak el kelle nyegnem, mert szoros helyen volt a dolog (Ház. 1283).

még-hazudtol: mendacii arguo Kr. [eüner lüge überweisen]. A nagy ieles könyu maga meg hazudtollya önne magát (Fal: CSsk. 147. Mad: Evang. 284). A nemzetünkre fogott fogatkozásokat, erköltsínkkel kell meg hazudtolnunk (Fal: UE. 367). A rutalmazó vidékséget emberséges erkölcsével meghazudtolja (104).

Hazudtolód-ik: [mendacii arguo; andere leute lügen strafen]. Mit hazudtolódol, ha tudsz az emberséghez? (Czegl: Tromf. 119).

Hazudtoltat: [mendacii arguo; lügen strafen]. Az atya istent, és a Christust ne hazudtoltassatoc (Vallist. Ggg3).

Hazudtat: 1) [mentiri facio; zu eüner lüge bewegen]. Akar mint hamyad a kelezet, töried elmédot, nem hazuttacz istennel (Vás: CanCat. 518). A Kristus koporsójának őrzöt ajándék hazudtatá (Pázm: Préd. 360. SZd: MVir. 17). 2) [mendacii arguo; lügen strafen]. Ravasz szavaival engem ne tartson, az urak előtt se hazudtasson vele (KeskTört. III.326). Nem hazudtatjuk azok miatt többé magukat (MonTME. IV.58).

még-hazudtat: √ László mindiárt meghazudtatá a poroszót (Holt: Krón. 1116). Mintha ezzel meg hazuttatná magát, hogy az új testamentomot haszontalannak mondotta vala (Pázm: Kal. 131).

Hazudtatás: [das lügenmal, desavouiren]. Nem is gondoltuk, hogy olyan szidámmal és hazudtatásokkal írott levelet olvassánk (MonTME. IV.52).

HAZUG [chisura? Pál: Bibl. 155. hazugok RMNy. II.10. hazud es tetetes szoval Mol: SzJán. 136. hazug Helt. Mes. 190]. mendax, fallax, falsiloquus, vaniloquus, bilingvis, nebulo, tenebrio, imaginarius C. verlogen, lügenhaft, lügnersch PPB. Hazugon: fabulose C. mendaciter; hazugül: fallaciter, mendaciter MA. Hazug vélekedés: temerita opinio PPL. Meg nem mondágtoc emelked, hog hazug magarazatot zertettete (BécsiC. 120). E az ornat hazaba hazugol en nemembe (300). Mikor bezel hazugsagot én tulajdonból bezel, mert hazugh es ő atfa (MünchC. 187). Leeznek hazugh mesterek, kyk ez hyltben vezedelemnek követhséget be hozgak (JordC. 877). Kell minékünk ez vela-got el tanoztatnunk, mert alhatatlan es hazug (BodC. 1). Embereknek fia mertekembe hazugok: mendaces fili hominum in stateris (DöhrC. 120). Halomst twlytetem hazug bezedekel es vigiorgo mondasokal (VirgC. 1). Hazugoknak szép szavok nem drága, nézok hasznokra (RMK. II.266). Hazugnak hazugsaga melyek az tengernel, azért nyuchen psklab az hazug ember-nel, mert isten ces ember semmy a gonoz ledernel (Pesti: Fab. 716). Tekelhetlen hazug (Frank: HasznK. 75). Ezeket nem hazugül, es kép-mutatásból, hanem éntelmek és itéletok igazságival mondották (Pázm: Préd. 60). Hazugnak hazugabb lézesz már (Matkó: BCSák. 159). Meltatlan, es hazugül költnek elléle hamis bogásokat (Tasi: Préd. 27). Hazug a szad, mikor azt mondgya, hogy szereti az istent (Fal: SZÉ. 522).

[Szólások]. Hazug ezigansag (Zvon: Pázm⁴. Cml. 1). Igen se-hazug volt, kivált elöntén, de már most igen lehangyott volt

benne (Haz. I.368). Vala egy farkas, ez mikor reggel fel kőlt volna és hazukodná az álom után, nagyot szalasztá egyet, hazugnac valót (Holt: Mes. 293). A kossóé mind meg ökleléé a farkast, annyora, hogy mind el hántá a hazugnac valót (299).

[Közmondások. Hamaréb meg éreik egy hazug embert, hogy sem egy sinta embert: mendacem oportet memorem esse (Deesi: Adag. 105). A hazugot hamar meg-érik, ha el-felejtí a mit egyszer hazud (Pázm: LuthV. 94).

asztal-hazugja: homo imi subelli Deesi: Avag. 228. cli-macides 289. 153. [schmarotzer].

piac-hazugja: canalicola Deesi: Adag. 227. PP.

udvar-hazugja: scurra Nom. 223. PP. lotterbube, hof-narr PPB. Kezde deveheskevdy mondvan, hogy en udvar hazugja vagyok (LewT. I.360). Egy rossz hitván ezudar udvar hazugja (GKat: Váls. II.235).

Hazugság: mendacium, falsitas, nugas, nugamenta, gerrae, vaniloquentia C. lug, liuge, geschwätz PPB. Hazugságot bezelettel vrnac neube (BécsiC. 314). Ez vilagnac zorgalmazatos-saga es kazdagsagnac hazugsaga megofta (MünchC. 38b). Minden hazugságot el tawoztass (JordC. 58). Vessetők le minden ahoksságot, hazugságot, rryghseghet (816). Myndden lynet es hazugságot meg vadolvaan (ErdyC. 311). Ky zagattyak ez eretlinekseegnek hazugsagaat (565b). Hazugságot mondáz (652). Simmi törtelmes oda nem mehét, sem azok, kik hazugságot zolnak (DebrC. 130). Czimeres hazugság (Toln: Vigaszt. Előb. 6). Nem hogy mentené a confessio hazugságát, de hazugsággal öntözi, hogy szaporodgyék (Pázm: LuthV. 183). Torkokon akada az hazugság (Pázm: Kal. 236). Hazugságát palástolni (Bal: CsIsk. 142). Imide amoda folyogással budoklo hazugságítok (314). Hol torkodba verte hol markodba szakasz-totta szemtelen hazugságítat (Fal: NU. 250).

[Szólások]. Duplával kétszeresen, és béletül hazugság, a mit Károlyi ír (Pázm: Kal. Magyar Nyelvészet VI.137). Kezes-lábas hazugság (GKat: Váls. II.2). Ez igen paraszt hazugság (Pázm: LuthV. 175). Az-ís purdi hazugság, a mit sokszor mond Baldi-mus (25). Szarvas hazugság (Zvon: PázmPir. 258). Zsíros hazugság: Incosum mendacium Kr. (Fal: Jegyz. 936).

Hazugsági: nugalis MA.

Hazugságocska: mendaciumculum MA. kleine liuge PPB.

Hazugságos: [ementitus; erlogen, liigenhaft]. Hazugságos teüligesöket hirdeten (DebrC. 196). Hazugságos mentseg (Born: Préd. 254). Hazugságos erőc, jelec, ezudatetelec (MA: Scult. 622. Előb. 14).

HÁZSÁRT: lusus, palaestra MA. spiel, scherz, das fechten PPB. Een rwhaymon hasardtothi vetenek: super vestem meam miserum sortem (KulesC. 41). Iatek es huoalkodas, korozama, iatek, hasart (Born: Ének. 452). Kincsét elveszté hársáron (RMK. II.266. 267). Igen eszik a tizedik, virradtig iszik, az hársáron mindent elveszt tizenkettődik (Tin. 266). Urfelyet, hasartot iaczanae (Tel: Evang. I.347). Sz. Pal meg tunét minket, mi legyen pálya futásnue es hasártuné (Tel: Fel. 135).

Hásártos: 1) lusor Pesti; Nom. 42. lusor, gladiator, aleator MA. spieler Pesti; Nom. 42. spieler, fechter, frecher spieler PPB. Hásártos mester: lauiista; főhásártos: archimimus MA. Hásártos, fő játékos: archimimus Major; Szót. Valasztánuac magoknac deakokat, vargákat, hasártosokat (Helt: Krón. 205). Jöjjének hozzáh hásártos borivók és jó szakácsok. Itt most én nálam trombitás és kártyás, legyen lüetű és híres parázna (RMK. II.265). Az hasartosok Capuanen es egyeb városokban el oztattatnuc: gladiatoriae familiae (Deesi: SallC. 22). **2)** [jur-gator, contentiosus; zünker, zänkisch]. Hasartosoc, maga tür-

tefoc: qui ab omnibus se abstinet (MA: Bibl. IV.157). Könyű léssen mindent el veztoned, mert igen hársártos s kuruás te dol-god (FortSzer. N6). Kik itt ez aránt istomel szemben szökne, és ö véle pántolódnae, el-veszik a feleletet amaz hársártos szövé művesekkel (Pös: Igazs. II.39). Hásártos perlőd (Megy: 3Jaj. IX.51). Veszekedések, versengések es hársártos kérdezkölések (Pös: Válsz. 1). Hasartosoc, háborgóc, csak hazudni tudnac (Prág: Serk. M2). Hásártos egyenetlen házasok (Vallást. 373). Ártatlan szép ösz: vén Nagy János, nem volt senki ellen is hársártos (Thaly: Adal. II.164). Hásártos veszekedő (László: Petr. 161).

Hásártoskod-ik: digladior C. aleatorum ago MA. fechten, ein erzspieler sein PPB.

HEBÉG (heg ErdTörtAd. II.99. *hobögés* Fal: NA. 121): lallo, ballatio SI. [lallen, stottern, stammeln, munkeln]. Ma az divanba Ibraim esuz kezdé ebegni, hogy az az hiro, hogy az lengyel főkövet Erdélyen jó által (ErdTörtAd. II.99). Memyete-k, siassetek eleibe, többre tog tanítani benneteket elkékült ajuka, hóbögü nyelve, és szörnyü meg-változása (Fal: NA. 183). A szemetek mered és kettő mutar, a nyelveket hóbög és aka-dékoskodik (Fal: NU. 308). [Vö. **HABOG**]

Hebégés: [lallatio; das lallen, stammeln]. Nyelvek pörögni indula akadékos hóbögéssel (Fal: NA. 121).

HEBEHURGYA, HABAHURGYA, HABAHUR-JA (*hebehurgya* Bal: CseprIsk. 117. 319. Matkó: BCsák. 364. *hebehurgaság* Gyöngy: Cup. 77. *hebehurgájól* Kisv: Adag. 240): praecipus MA. temerarius Com: Vest. 65. ubsonnen, schnell, jöh PPB. Habahurján: praecipitanter C. temere MA. Hebe-hurgyan, nyakra s főre: praecipitanter; hirtelenkedő, hebe-hurgya elme: ingenium abruptum PPB. Az vétkek haba-huriak, vgi mint ha réa figielmezés nélkül lettenek (Thewrc. 180). Atte jarasad legen alazatos, nem habahuryaba (TelC. 372). Semmit habahurgyauul ne chelekődgyél (JésusSir. B5). Az magánac hagyatott fia habahuria léssen: filius emissus evadet praecipus (Kár. Bibl. I.671). Habahurgia gondolatlanság (Toln: Vigaszt. 4). Nem vakmerőségre hívok senkit nem habahurjául kívánom a mi nemes resolutiónkát (Zrinyi II.173). Az aszszony-állat nem az ő habahurja itéleti haragszic meg (Prág: Serk. 496). Embernek habahurja és idetlen gyorsalkodása az megh eselekedendő dolognac kárára vagon (594). Habahurgya hirtelen vigasztalók (Megy: 6Jaj. II.39). Habahurgia iaras: inces-sus praecipus (Eras: Erk. 24). Maga-viselesében, nem haba-hurdgya, nem chélehap (Hofm: Préd. 17). Mindeneket telekszik szeretettel, szép rendel, nem habahurgyául (Nagyari: Orth. 166). Habahurján ne is fordulyatok (Gvad: Idét. 13).

Hebehurgyálkod-ik: praecipitanter ago Kr. [übereilt han-deln]. Cselekedetinkben ne habahurjálkodgyunk (Pázm: KT. 15). Ne habahurjálkodgyéc: ne sese praecipitet (Com: Jan. 179).

Habahurgyálkodás: praecipitancia, praecipitatio MA. ubsonnenbeit, unbedachtsamkeit, übereilung PPB.

Hebehurgyáskod-ik: praecipito consilia Kr. [übereilt han-deln, sich übereilen]. A tudatlanság hebehurgyáskodik minden-ben (Fal: UE. 405).

Hebehurgyaság, habahurgyaság: praecipitancia Kr. [übereilung, unbedachtsamkeit]. Habahurgyaságnac tigas után jár (Meny: Lämp. 43). Nem habahurgyasággal mondotta (Uz: DPar. 110. Gyöngy: Cup. 77). Hebehurgyaságod sik jégre vezet (Könyi: HRom. 69).

HÉBÉR, HÉVÉR: 1) siphon; heber Com: Orb. 113. A buzgó akarar, olyan mint a szívárvány, vagy hévér, mellyen iszunk az isten javainak édeségéül (Pázm: Préd. S.27). A ser eszpoltatic esővön, szívárványal, heberrel vagy esapon (Com:

Jan. 85). Nem kell ottan tüzégér, hanem torok s békér, a hol jó bort kezdének (Dén: Ritm. 245). **2)** succula Major: Szót. Com: Jan. 87. [Hebevorrichtung] Bor emelő vasú hévér (Radv. Csud. II.117). Nagy terheket tsigák, és hevérek által könnyen fel-emelő egy gyermek (Füz: Préd. 165). Emely sok erős okoknak tsigái és hévérei sem emelhetik akaratumkat a mi nyelvi jószágok szerelésére (320). A székér tengelyei tekerő hévérről emeltetnek fel (Com: Jan. 87).

HEGED: coalesco MA. zusammenwachsen PPB

be-heged: ~

[Közmondások]. Ébtsont hamar bé-heged (SzD: MVir. 91).

Hegedés: coneratio MA. zusammenwachsung PPB

HEGEDÜ (*hedegü* PP. *hedegus*, sive *justa vulgum hedegus* Otr: OrigHung. II.48. *hedegales* DebC. 530. *hedegese* Helt: Krón. 155. *hedegy* Pesti: Nom. 80. *hedegyhék* Pesti: Fab. 83. *hedegyri* MA. *hedegyülten* Mon: Kép. 139. *hedegyis* Mon: Apol. 498. Lép: P'fik. II.27): cithara, lyra C. pandura, fides MA. tetrachordum, chelys, barbitus; geige, violine, zither PPB. Hegedű pallója: fidium cantheriolus; hegedű szegő: verticulum, verticillum epitomium PP. Tengeri egy húrú hegedű: navalis tuba; lant, békéri muzsika, hegedű: organos PPB. Menden népek örökölnek a zűekkel és ifiakkal, barbatocham es hedegűchen (BécsiC. 24). Hegedű: cythera (NémGl. 253). Orceyokra esenek az barna előh es myndennek heghedewye wala (JordC. 893). Ezt mondyan az zenth doktorok, hog allath zereuth uolo hegedű, lant, cymbalim nem lozón (SándC. 16). Hegedűt vonza vala (TelC. 170). Halat ágatoc az vrac hegedűbe (Szék: Zsolt. 29). A Dávid veszi vala a kintot, az az az hegedűt, es az ű kezeul veri, pengeti vala az hurát (Mel: Sám. 34). Kézi kis hegedűc avagy három húrú hegedűc: fides pandurae; három szegeletű ágon szöbő hegedű: trigonum (Com: Jan. 169). Készen volt az hegedű es dna (Mondrók. XI.331).

[Közmondások]. Ninesen helye malomban az hegedűnek (RMK. II.194). Szépen szól az hegedű, de vres belől: magmus versator in re pusilla (Deesi: Adag. 207). *Füz-fü hegedűhöz nád vonó illik (Sármai: Hungaria in Parabolis 125 Kr.).

csuka-hegedű: fidicula WF.

kar-hegedű: [fides; geige]. Muzsikán is kaptam, de az kar-hegedűmet egy olá ellopá, azután csak flautálni tanultam (Haz. I.218).

longyel-hegedű: lyra; geige Pesti: Nom. 80.

Hegedűl: pandurizo C. citharizo, pandura cano, cithara ludo, fidibus modulor MA. auf der geige spielen, harfe schlagen PPB. Karba hegedűlő: chorocitharista C. Zent david hegedűlten (DebrC. 86). Hallam zana; miképen hegedűlőknec (TelC. 170). Hegedűlnek az en hegedűlőkben (Baythe: Epist. 27).

[Szólások]. Malomban hegedűlni: maniter aquam consumere, milium toro sculptare MA. Malomban hegedűl (Deesi: Adag. 28). Malomban hegedűltem, a rozg gyermek egy negédes mosolygással fogatta beszédemet (Fal: NU. 276).

vissza-hegedűl: [retallo; gleiches mit gleichem vorzöhen]. Az istenek myndenor lamboron keserynek, az hazagnak kegy wyzza hegedűlnek (Pesti: Fab. 83).

Hegedülés: lusus pandurae MA. das saitenenspiel PPB. Gyors hegedülés: frequentamentum C. Az zozat, kyt halleck, nykentli sok heghedűsőknek heghedűlesok vona (JordC. 909). Halla trombeta zo, sipolos, heghedűles igy (DebrC. 530). Hegedűles mester-százencé találja Jubal vala (MA: Bibl. 15).

Hegedűs: fidicen, choraulos, lyricen, citharodus C. MA. geiger, der auf saiten spielt PPB. Lezón oth hegedűs, lantos, dobos (SándC. 16). Nem mondhatjátok, hogy nem tudtátok isten

akarátját, mert mind pap, deák, hegedűs nagy nyilván kiáltják (RMK. II.207). Ettől származtanca a hegedűséc es a síjósóc: ipse fuit pater canentium cithara et organo (Helt: Bibl. LB.4). Job volnal tragar hegedűsóc (Mon: Apol. 498). David Saul-nae hegedűse vala (MA: Bibl. 1261). Énekőlóc, hegedűsóc (V.31). Lantos, hegedűs, cimbalmos, hárfás vernek táncznótákat (EPHil-Közl. IX.180). Hegedűs-ének (Thaly: VE. 147).

[Szólások]. Mint Saulba, örödig búik belétők, David próféta leszón hegedűsötök, azért ti elvesztök (Tin. 236).

[Közmondások]. Ritkán vagyon az hegedűsben bornemisza (Deesi: Adag. 129).

HÉGY (*hegy* JordC. 167. 826. sat. ErdyC. 243b. 513. sat. *hegy*; mons Helt: UT P1 P6s: Igazs. 136. *Hymogus* 1225. 1245. *Hegymagas* 1682. *Hegymagos* 1245. *Hygysheg*: mons 1255. *Hygysheg*: mons 1284. Czinár; *hegy* BodC. 17. *hogy* Szár: Cat. 133): **1)** mons C. [berg]. Héthegyű: septicollis C. Tengerre fekvő magas hegy: promontorium; a hegynek hátsága: *tergum collis PPB. Hegymagas 1082. (Czinár: Caemen montis heghfark 1265. (CodPatr. VI.129). Sub quemdam lapidosum monticulum Kuesheg vulgariet nuncupatum 1295. (Wenzel. X.206. EhrC. 36. BécsiC. 14). Fel menec az hegyre: ascendit in montem (JordC. 399). Meg rengenek hegyek: conturbati sunt montes (KeszC. 116). A hegy alatt forras (DebrC. 119). Nem hallottam hogy avast fogtak volna: Boldokeoben, hanem egyaranth eltek ott az hegyeket es az mezeoth (RMNy. II.315). Mondasd az átkot Ébal hegyén, ... melyec Jordan elue vadnac (Helt: Bibl. I.Qq2). Fel emelőm az en szememet az hegyekre (Szék: Zsolt. 134). Isaac az Morianac hegyire vitotec aldoztatni Szék: Krón. 12). A Sinai hegyre vitték (Czegl: Dag. Előb. 16). Mentem fel az város felett való hegyre (ErdTörtAd. IV.46). Hallik száz vig kiértölés legelő-hegyekben (Fal: Vers. 904). **2)** pinnula C. aculeus C. Com: Vest. 118. [spitze]. Éli vagy hegyi vminek: acies PPI. Háromhegyű: tricuspis C. Dákosnak hegye: acies, Spitze Pesti: Nom. 352. Árna kalász hegyi: ather; váll-hegyi: acromium PPI. Gyémántnak a hegyi: adamantinus micro PP. Fegyvernek hegy éle: micro; Spitze Com: Vest. 137. Nagy hegyben teven (a spongyát) yunya ad vala hűnek; impositus arundini (JordC. 418). Fwld menyhez kepest csak egi kis tw legienek giakasa (VirgC. 98). Az fanak w hogien wl vala egi kis madar (107). Nem tehetene semmit az seregnec az hegyénc (Helt: Krón. 88). A süveg hegyi, felső része (Com: Jan. 100). Fegyverek kicnek éles hegye vancac fordettatvan Maria szive aránt (Zvon: Post. I.175). Látom az ágh hegyet-is fűrol hogy le metzik (Szentn: TFü. 2).

[Szólások]. Tőv viról hegyire megyen (a híreknek: seru pulose percentatur rumores (Com: Jan. 185). Csaknem merő arany hegyet igirtec: montes auri pollicentes (Prág: Sevk. 416). Arany hegyeket igör (TörtF. II.17). Tőve hegyenél hánták özne (Deesi: Adag. 37). Tővel hegyvel öszve-cse-pösödöt munkáskája (Szlaloc: TemK. 6).

fű-hegy: martius CorpGrann. 17. Fű-hegyen: herbascente campo: im grünenden oder grün werdenden felde PPB.

fül-hegy: pinnula PPB. acumen aurium Kr. [ohrens Spitze].

[Szólások]. Mint némelyl hőkkel telöl fülhegyen halogatom (Gkat: Váls. II. Előb. 63). Vala myt fül hegyen zolltatok ty hazatokdan, azt a hazhecan predicalyaak (ErdyC. 55). A hír azokat veszi fülhegyre, a kik a jókun tsuda-messzüre fel-felvettek (Fal: UE. 1368). Kanisa varának megszállásat azelőt fülhegygyel értettük vala (Mondrók VIII.182). Fülhegygyel halgatok: subausculto MA. Fülhegygyel reá halgatok: subausculto Major: Szót. Fülhegygyel hallom: subaudio MA. summis auribus mihi insidet PP. Fül hegygyel hallani: summis auribus insidet Deesi:

Adag 247. Fül-hegygyel vegyéték minden igétskijét (a bíbiának), mert éppen reátok igazodik (Fal: NA. 138).

kés-hegy: mucro cultri, culter extremus SI. [messerspitz]. Mikor eszedből gazdálkodik, orvosság gyánát kés-hegygyel, ne marokkal nyujtsal (Fal: UE. 101).

köröm-hegy: extremitas unguium Kr. [nagelspitz]. Czar egy köröm hegyüreis nem akarimé eltávozni (Zvon: Post. 1581. Pázm: Kal. 587. Kr.).

láb-hegy: summum pedis Kr. fussespitze PPB. Lábhegyen jár: summis pedibus incedit, suspensio gradu it PPB. Talán to kezdés olyat szeretni, kit leányod fog lab hegygyel mutatni (Eny: Gizm. 24). Tudgyák, hol kellessék talpon s lábhegyen állani, mikor s kinek fejét haitani (Fal: NE: 11). Lábhegygyel igen tsendessen bé-lépik aszszonyához a komornékleány, ordere szerint (Fal: NA. 141).

nyelv-hegy: [lingua extrema; zungenspitz]

[Szólások]. Sokáig éppen a nyelvem hegyin volt a neve, mégsem tudtam ki-mondani: multum inter labra et dentes latuit vir ille PPB.

olaj-hegy: [mons olearium; ölberg]. Mineh kent, zióttrelmeket zenede az edes Kristus a kertől fogva, mely vagion az olaj hegynek alatta, Ierusalemiglen (WeszpC. 67). Ky menenek az olaj hegyre: exierunt in montem olearium (Pesti: NTest. 103). Olaj fa hegy (Kár: Bibl. 1164).

ostor-hegy: [extremum flagellum; peitschenspitz].

[Szólások]. Ebbül ostor hegyet fonsz (Czepl: MM. 184).

szem-hegy: [acies oculorum; schärfé der augen].

[Szólások]. Szemhegyre kell venni azokat, kik más dolgival botsátkoznak valamibe (Fal: UE. 464). Valamit szem-hegyre venni: meg-szemteni (SzD: MVir. 385).

szőlő-hegy: vinetum, vitarium C. mons vitifer MA. vinea JordC. 163. weinberg PPB. (LevT. 1104. 262). Szőlő hegyed rogyánál emésztetie (SzépÉnek. 6). Magyar nyelven még a lapály helyen való szőlőket is szőlőhegynek nevezik, mint Nagyszombatnál az úrhegyet és a királyhegyet (Káldi: Inncp-napi Préd.). Nagy-szebi tábla földemnek az közepiből szakasztottani szőlő hegy földet (Kár: Élet. 1361).

szőlőhegyi: vinealis, vineaticus MA. zum weinberg gehörig PPB.

szőlővessző-hegy: sagitta vitis Nom.² Kr.

tű-hegy: acus cuspis SK. [nadelspitz]. Eg tű hegye idét sem hág (DebrC. 392). Tőhegye hel (NagyszC. 46).

[Szólások]. Tű hegyen élni: per hastae cuspidem currere (Decsi: Adag. 178). Nem különben, mintha tőhegyen ülnék (Kisv: Adag. 226). Csak tű hegygyel ille t e d írását (Czepl: MM. 169. Pös: Válasz. 215). Ha tű-hegygyel nem találom mindenüt az tárgyat: senki ebből meg ne jegyezze az igaz tudományt (Pázm: Kal. a2).

víz-hegy: [unda; woge] (Mik: TörL. 1).

Hégyecske: monticulus C. MA. berglein, hügel PPB.

Hégybeli: de monte [des berges, vom berge]. Hégybeli kövecel égenlőuec ő fa istenee (BécsiC. 113).

Hégyés: 1) montosus C. MA. bergicht PPB. Hégyes rakas, hant hatar, domb, tzel; meta Ver: Verb. Szót. 17. Az hegyesre mennetek (ad montana conscendite, hogy eleetekbe ne kellyenek (JordC. 287). Maria nagy syetetsegghel meene az hegyessre Judeanak varasaban (519). Fel kelven Maria, nagy syetetsegghel meene az hegyessre (519). Vanak ew tartoma

nyaban nagy pvztaak, magass hegyes kyetlenek (ÉrdyC. 577b). Gőrbézes és igen hegyes föld (Holt: Krón. 6). Az vetemonek magas es legies helyeken inkab teremnek, hogy nem mint allatomba valo helyeken (Klécs. 1572. P2). 2) cuspidatus, praecutus, mucronatus C. aculeatus MA. gespitzt, spitzig gemacht PPB. [spitzig]. Hégyes, tornyos, csúcsos épület: pyramidatus, pyramidalis, turbinatus MA. Hégyes ház fedelek: *fastigiata tecta; hegyes tűprús-fa: cupressus acuta; hegyes fejtű, hosszú fejtű, ki-dülyedt homlokú: cilo PPB. Hégyes, mons ad Budam 1212. (Czinár). Apro hegyes vas zozok (MargL. 68). Tyztes vas vala feyök es hegyös orok (SándC. 38). Az viteez zent oldalait atal öklelee ew hegyes czwezayawal (ÉrdyC. 142b). Hégyes törrel földön oly igen gyakdosá (Tin. 18). Egycie jó emi, a kinec a feie nem hegyes, hanem gömbölyög (Mol: Herb. 60). Hégyes a leule mint az czarbakának (90). Kit ha hegyes árral meg ginknal (Lép: FTük. 60). Vetkezz le kiskorig piópóki ruhából, hegyes sövegédből, rojtos palástodból, arany kamós páleziád ereszd ki markodból (Orezy: Nimf. 133b). Int igen erős és hegyes ösztömel (Pös: Igazs. 1497). A tornyoc tetéssec, hegyessec (Com: Jan. 123). A seregec hegyessenék formában ün emeuna szorittatnac (148). Hégyes orru penna (MNYil: lit. 341). 3) [superbus, arrogans; höfirtig, stolz, übermütig]. Hcs kakas, mely hegyes: papae nixus (Decsi: Adag. 212). Nagy hegyesem ki dülyeit görbe hátú hazugságú (Bal: Cslsk. 385). 4) subtilis Kr. [spitzfindig, scharf]. Hégyes kérdések: questiones subtiles (Pázm: Préd. XVII. Kr.). A kövér hasnak hegyes elmélkedése nintsen (438). Hégyes az elméie (Bal: Cslsk. 167). 5) [acer, severus; scharf, streng]. A comediakat magam jó kedvéből is hegyes szökkal illetem, a mint is érde-messek rea (Fal: NE. 2).

Hégyésit: cuspido C. acuminato MA. fastigio; zuspitzen PPB. Hégyesített: cuspidatus, acuminatus MA. Kiélesített és hegyesített kopják (Com: Jan. 149). Hégyes láborom águ bubánat villája, sanyarságomnak hegyesített *árja (Körm: MF.)

még-hegyésit: acuminato C. cuspido MA. zuspitzen, spitzig machen PPB.

méghegyésítés: cuspidatio MA. zuspitzung PPB.

Hégyesség: 1) acumen C. cuspis MA. spitzé émes dinges PPB. Hégessege vagion: habet acumen NémGf. 132. Fejzt a tivis-koronának hegyessége által-szagratna (Pázm: Préd. 531). 2) montana [gebirge]. Az ur vala Judával, és a hegyességet bír: fuit dominus cum Juda et montana possedit (Ily: Préd. 1106).

Hégyetlen: hebes, obtusus SI. [stumpf, ohne spitz]. Hégyetlen ollócska (Lipp: PKert. 189).

Hégyöz: spicula, acuminato, cuspidato, fastigio, cacuminato MA. zuspitzen, spitzig machen PPB. Hégyzött: acuminatus C. Pennámát az hamis bírác és kegyetlen tiszt-tartóe ellen való írásra keményen hetzettem (Prág: Serk. 665).

föl-hegyöz: superaggero PPB. [aufwerfen, aufürmen]. Hataros, tsútsos, fel-hegyzett: conoides PPB.

még-hegyöz: 1) acuminato, inspicio, fastigio C. exacto MA. scharf wetzen PPB. [zuspitzen]. Meg-hegyzett nád szál (Misk: VKert. 262). Meg-hegyzett faszegek (Tarn: Szents. 107).

Hégyi: montanus MA. was aus einem berg kommt PPB. Hégyi istenasszonyok: Oreades PP. Az hegyekben holmi oláh hegyi tolvajok és talpasok támadván (Kár: Élet. 149).

Hégyibe: oben darauf Adami: Spr. Hégyembe, hegyedbe: super me, te, Kr. Meg fölté vélek (a csigákkal) lábait, hegyibe rakván a ki-szarított pókoknak még egybe-álló gyenge tetemüt (Fal: NU. 331). Dolog ha ma holnap böcselensézet nem valasz, hegyedbe ünek szolgálid (296).

Hégyke, högyke (*dotyka* Thaly: VÉ. II. 70): superbus, arrogans SL. [belfärtig, stolz, übermütig]. Másokat hozzátok kepest ökröknek itélő hegyke papok, jeszviták (GKat: Váls. 1.539). Hégyke újje (Megy: 6Jaj. III.33).

[Szólások]. Kevélyek vágytok, hetykére vágytok (Thaly: VÉ. 1.369).

Hégyke-hégyke: ~ Mi előhasika hegyke-högyke nád-szálon nyargalodó baklovasok (Szűz: Tromb. 280). Már vészojó, már hetyke-betyke katonák (343).

Hégyiség: loca montana Kr. [gebirge]. (Káldi: Bibl. Jos. 9: 1. Kr.)

Hégyiségös: terra montana Káldi: Bibl. Jos. 10: 40. Kr. [gebirgig]. Judaeának minden hegységös tartományában kihirdették az ígék (Hly: Szélet. 1.83).

HEHÉG: [anhelo; keuchen]. (GKat: Váls. II.569. Inre: (GKat. 25).

HEHÉGET: [?] Az antipónás és hehegető kintornálásoknak is e lín rendelője (Pös: Igazs. II.615).

HEHÉL: carmen, pecten PPB. [hechel]. Gereben, etsellő, len helyely; vulsella linaria PPB.

Héhél, héhél: carmino C. pectino MA. krämpeln, hecheln, künnen PPB. Gerebellők, hehellők; caro C.

Héhélés: carminatio MA. das krämpeln, künnen, hecheln PPB.

Héhélő: carminator, carminatrix MA. krämpler, wollkümer PPB. Gerebellő, gyapju héhélő; carcinarius MA

HEJ, HÉJ: ho, io PP. [hei, ei]. Heu [így] társ, néked léssen szép feleséged (FortSzer. Mba. Heu társ, ez ember fölől ezt meg érthetel (L3). Interjectiones exclamantis: oh, hoy [hoy?], hój, hophaya (CorpGramm. 252).

Hejja: ~ Interjectiones gauditis: hayja, hayjalnyja, hoyjáhó: io, ho, evoha, evax (CorpGramm. 251).

Hejsze: ~ (Both: Élet. 261).

1. **HÉJ, HAJ** (*hab* Helt: Mes. 170. hal *ha*: squama Maj: Szót. az halnak *hai* Sylv: UT. I.177. *szona* hay Mel: Jób. 101): **1**) cortex, crusta C. MA. rinde, schale PPB. *Makknak a héja: calix glandis PP. Szőlőhéja: *cutis uvae PPB. Kigyóhéja: syphar, exuvium serpentis PP. sehkingenhalt PPB. Tek [tok], hoy: valvuli C. Vetemény tokja, héja, mint a babnak, borsónak hüvelyke: valvuli PPl. A dioba zakaszt, meg harapya, orzi a földő hoyann koserőseget (DebrC. 601). A fák gyümöleséi béborítottatának tulajdon magok héjokkal (Hall: Páuz. 185). Törd őzuo a haitkkal az fűeket (Frank: HasznK. 20). Vöröshéio földi tök (23). A szilfa heia a sebet ugyan szorította (Mel: Herb. 12). Az fűnec haia: cortex ligni (Kár: Bibl. 1613). Cher hoyu dínyve (Beythe: Nom. 6). Az log mérték neme annyit tót a moyi hat tikonyu hayba férne (MA: Bibl. I.101). Az szőlő haja (123). No csak az heat szopoglassatok az édes fűnak (Bal: CsIsk. 111). A sárban telelő tsigák héj, hártya (testu nélkül) valók (Com: Jan. 19). A kovászszal sült kenyérec kettős héjja vagyon (76). Mint a pomagránát héja, ugy a te orzád (Hly: Préd. II.511). Bőrhajó dínyve (Lápp: PKert. II.177). Tojásnak haja (Mik: Törl. 158). **2**) [squama; schuppen] Valamelynek zanyáskaya vagyon es hoyu: quod pinnulus et squamas habet (JordC. 91 Helt: Bibl. I. CCV3. Kár: Bibl. 197). Az természet fel ruhazza az halakat héjal, az fakat héjal, hogy so az hideg ne vegye meg, so az hevseg ne süsse el (ENPrinc. 205). [theca pulvinaris; polsterüberzug]. Két derekalt, myndonyket két két helyre, negy helyt (RMNY. II.66). Egy derekalt héjstól lepedéstől, sivolyostól (Rady: Csal. II.333). Két derekalt, két

fél tarka bársón héjó, két vánkos, egy veres aranyas bársón héjó (Gér: KárCs. III.228).

csiga-héj: cochlea PPB. [schnecken-schale, muschelschale]. Üres tsiga haj: concha cava PPB. A gyöngyök a tsiga héjakban taláttatnak (Com: Jan. 17).

dió-héj: [calix nucis; muschale]. Dió hely [így?]: nucis C. Zöld dióhaj, diokopáczlek: culleolum MAL. A dióhajon kapdosz (Czegl: MM. 295).

dióhéjnyi: [cine muschale voll]. Ha borban iszol az porát fél dió hejnet, hideglelés ellen tő (Mel: Herb. 45).

fa-héj: **1**) *indivium, cortex arboris C. cortex MA. rinde an holz PPB. Sina fa-héj: explanatus cortex PPB. (Zvon: Post. II.259). **2**) cinamomum C. Com: Jan. 27. zimmerinde PPB. Végy fáhej fél amút: sume cinamomi medium (Helt: Bibl. Kr. Kár: Bibl. I.633). Fábély száz löt (MonIrók. VIII.223. Mik: Törl. 42).

fejel-héj, févaly-héj: [theca pulvinaris; polsterüberzug]. Harom föyel hej, selemmel varrott (Rady: Csal. II.74). Seljemen aranijal töltött fűaly huj (85).

hal-héj: squama C. MA. schuppen an fisch PPB. Mint egy hal he a féyer halok le esek ő zemeről (DebrC. 155). El hyltanak az halgyok ow zemeről mint az hal hegy (ÉrdyC. 206b). Le essénc az ő zoméiről mint a halheac: ceciderunt ab oculis ejus tamquam squamae (Helt: UT. II). Ő rayta vala hal hein pantzelya (Börn: Ének. 600). Halhéjü pantzélba öltözött: lorica squamata indaebutur (MA: Bibl. I.260). Az halhéj szabásó hályog az szemeiről lecsie (MA: Seult. 685. Misk: VKert. 213). **2**) [maxilla balanae; fischbein]. Kartsu derekokon vala val fél ölve, mely volt a szabótól halhejjal meg töltve (Gvad: FNót. 14).

halhéjas: squameus, squamiger C. squamifer PPl. squamosus PPl. Com: Jan. 10. Halhéjas fegyver-derek (TKis: Pau. 62).

kényér-héj, kényér-héja: crustarum panis segmenta; rinde vom brod PPB. Kenyér hajis mézes fátat gyanánt vagyon öhez embernek: *fojmus stomachus raro vulgaria tenit PPB. Fogságra he vetnek, vízbe mártot kenyér-héj léssen élésel (FortSzer. I). Még az kenyér heában sem adna: ne corticem quidem dederit (Deesi: Adag. 243). Az udvari élet nemesak borsos levét, de kenyérhéjat is ad (Kisy: Adag. 15). Ott vagyon az inség, kenyér haját szükség hol etet az emberrel (169). Ugy járnak mint a kenyér héjából lett kalán, kit néha falattayval együtt béhálnak (Fal: UE. 485).

párna-héj: theca pulvinaris Kr. [polsterziehe]. Parna layak (RMNY. II.199). Három párna héj, solyommal varrott (Rady: Csal. III.353). Reezés parnahaj nyolez (MonIrók. XXIV.151. Bal: CsIsk. 112).

[Szólások]. Nem sák, párna héj: ad restim funiculum (Deesi: Adag. 210). Azt írja, hogy sz. Péter, nem volt fauáticus, hanem attonitus, nem sák, párna-héj: mind egyik s mind másik szó, esze fordúltat jegyez (Pázm: LuthV. 158).

szém-héj, szem-héja: cilium, gena C. [augenwimper]. Szém-héjának belső darabossága: trachoma PP. Szem hája: cilia Com: Jan. 17. Ha adandok almut en zemeimnek es en zemen heimnek almekonsagot (AporC. 192). Ty zemeteknek haya (JordC. 15. Nád: Lev. 105. Mel: Jób. 191). Szemeknek mozgo heiók vagyon, az az hamiogutok (Erasm: Érk. 3). Felvetém szememnek héjját (Köny: HRom. 199).

vánkos-héj: theca pulvinaris Kr. [polsterziehe]. Czimlat, reezés vánkos haj (Rady: Csal. II.323. Vas: ÜnÜt. 512). Vánkos hajert, kit az törökök oloptak, adnak a Fekete Fal pajjának (MonIME. I.18). Hirtoban való vánkoshaj kettős (MonIrók. XXIV.150. Nyr. XVII.519).

Héjacska: crustula, corticula C. crustulum MA. kleine runde PPB.

Héjal: exorcitico SI [schälen], Héjalt borsó 1517 (Eudományos-Gyűjtemény 1834. IX.125).

mög-héjal: ∞ Az borsót héjald meg (Radv: Csal. III.10). Meg-héjolt [figy] gyökér (Nad: Kort. 88).

Hajjalatlan: [non exorcitatus; ungeschält]. Hajjalatlan, gyomrunk puffasztotta nekünk (a borsót); haja nélkül, volt ez alkalmasb étünk (Fely: SchSal. 16).

Héjas: crustosus, crustulatus, corticosus, corticatus C. voll rinden, das rinden hat PPB. Héjas szedgető vetemények háló-lyekben teremnek (Com: Jan. 26).

Héjatlan: carens cortice Kr. [ohne schale]. Héjatlan borsó; pisa leptolaba; erbsen, so keine hülse haben PPB. Hajjatlan tsiga (Misk: VKert. 688).

Héjaz: crusto MA. PP. mit rinden überziehen PPB.

be-héjaz: ∞ Béheazo, mázoló: crustarius MA. Béhéjazó, bédeszkázó: crustarius PPI.

béhéjazás: incrustatio C.

mög-héjaz: [exorcitico; schälen]. A borsót meghajazván (Szakácsmest. 43).

Héjazat: praeputium [vorhaut]. Metelypeetek körül az ty zveteknek hejazattath: circumcidite praeputium cordis vestri (JordC. 222).

2. HÉJ (*haj* Otr: OrigHung. II.102. *haz* haznak FestC. 95. *haaz* hazen KeszhC. 364. az *haz* *heara* Pont. 83. *haz* *heokra* Deesi: SallJ. 57. *ház* *hy*, az *haz* *hájára* Kár: Bibl. I.194. *heara* Cseng: Jer. 24): tectum Otr: OrigHung. II.102. [hausdach]. Láták az hásek, gyorsalkodának, az nap leverék héát palotának (Tin. 167). Palotác hejára sokan menének (Göres: Mátv. 101). Az varban sidok el reítezenek, palotak hára sokan menének (Cseng: Jer. 24). Velem a híjjáa a galamboknak emi akart vimi és leesik onnat (ErdTört. I.152). Zsendelyes hí, eszterlás (Thaly: Adal. II.262).

ház-héj, ház-héja: tectum domus MA. tectum Nom. 20. solarium domus Kár: Bibl. I.194. [hausdach]. Padlás, ház héja: tectum Com: Jan. 107. Fedél, ház-héja: tectum Com: Vest. 118. Legyenek menth hazhenak zenaya: fiaut ut foenum in tecto (FestC. 95). Mynd haazheen való zena: sicut foenum tectorum (KeszthC. 364). Parancsola hogi a ház heára menne (DebrC. 4). Ház hejára gyorsan fél futót vala (CsomaC. 83). Ollanna lóttem mint az veroh: ki ú maga lakozik az hazheian (Szék: Zsolt. 103). Az asszony allatok is es gyermekek az haz heinkra ahian: muliers puerique pro tectis aedificiorum (Deesi: SallJ. 57). A ki a ház-hein, alá ne mennyen (Pázm: Préd. 1152). Nem annyin csudálják a ház hejára hágott tyúkot mint a hídát (Kisv: Adag. 67). Egy lopó éjtszakának idején ment más gazdag embernek háza-héjára fel (Hall: HHist. II.243). Az ház héja ajtaján egy lakat (Gér: KárCs. IV.448).

Héjaz: tectum induco MA. das dach decken PPB. A toronyoc kőfalból rakottac és héjazottac: fastigiatae (Com: Jan. 123). A szépsi templom bijaztatik az égés után (ErdTörtAd. III. 22). A cseréppel s badokkal hejazot templom (Czegl: Tromf. 208).

be-héjaz: tego, tectum domui impono MA. decken, auf ein haus ein dach machen PPB. Az épületet be-hejaztatok öreg czerepeekkel (Helt: Krón. 169).

béhéjazás: tegumentum; überdachung]. Kőfalnak karfázása és béhéjazása (KoltTört. 496).

mög-héjaz: [tego, tectum impono; überdachen]. Mög hejaztatata a templomot ön plehekel (Helt: Krón. 64. Pető: Krón. 64). A toronyok az első részét, a bolt felett, meghéjaztatnac (ErdTörtAd. I.204). Akár tanulknak adják, akár az templomot héjaztassák meg vele (Gér: KárCs. III.375).

Héjazat, hajazat (*héjazat* Kár: Bibl. I.198. Pázm: Préd. 688. *héjazat* MonTME. V.389. *héjazatos* Szal: Krón. 370. *hajazat*n DöbrC. 287): tectum, culmen domus MA. [hausdach]. Ház fedél, héjazat teteje: culmen; templom héjazata, teteje: templi sub PPB. Kic hájazatot ala fúthatnac: quae possunt fingere sub tectum (BécsiC. 118. MünchC. 27). Vigaztam es lóttem mikent veroh, egedől a hájazaton (AporC. 62). Az háznak hejazattya: solarium domus (JordC. 286). Terének ez rozass hejazatv zeenben (ÉrlyC. 506). Warosokban wy hajazatok newkednek (PeerC. 81). Az házak hejazattyat le wonak: detexerunt tabulatum loci (Pesti: NTest. 71). Meghámmá a hejazatot: mda-verunt tectum (Helt: UT. 14). Olyan a békeséges-tűrés, mint a héjazat a házban (Pázm: Préd. 688). Veres cseréppel héjazott toronybástya csereres héjazattját lesepervén (Helt: Krón. 139). Cserép héjazat (Com: Jan. 107). Kész a ház, hejazattya az ezek (Ker: Préd. 229).

Héjazati: [tecti; dach-]. Hejazati czerepec (MA: Tan. 1058).

Héjazatlan: intectus Kr. [unbedeckt]. Héjazatlan helyen való: apricus MA. Verő fényes hejazatlan hely (Com: Jan. 207).

Héjazatos: [tectus; bedeckt]. Az iskolának egyik oldala tapaszos, héjazatos palánkokkal kerítettett (Szal: Krón. 370).

HÉJA (*héjya* MA: Bibl. I.97. *héjya* PP.): milvus C. milvius PP. "accipiter palumbarius PPB. vultur Kár: Bibl. I.97. [falke, habicht]. Monnal heyanac zariay: quasi alae milvi (BécsiC. 301). Heje [?]: milvus; kanya avag heya: milvus (NémGl. 303. JordC. 94. 520). Az fias tik szárnya alá veszi, az héjával megviv, fiát úgy megmenti (Tin. 51). A heyac az ó palotafokba gyűlnec öszue, mindenie az ó felene (Helt: Bibl. IV.58). Egy gyermekdit héia kényörge az anyjánac (Helt: Mes. 62). Kánia vag heya (Mel: Jób. 35). Midőn az heya az tiltakra röpül (Lép: FTük. 112). Ragadozók a saskelyű, héja okányai, vértse (Com: Jan. 35). A golyák a tsirkéket nem ragadozzák mint a héjják (Misk: VKert. 337). Quid sit Aja Jab. 28. vers. 7. apposite illustrabis per hungaricum héjia, h. e. milvus: quod Bochartus per Arabicum Aljuja, accipitris speciem, explicat; insuper Aljuja dicitur nostro sermone ölyü, quod est accipiter (Otr: OrigHung. I. XXVII).

HÉJAZ, HÉJAZ (*hejaz* Pös: Igazs. I.182. II.573. Misk: VKert. 222. *héjaz* MA. *heaz* Pázm: Préd. 470. *héjaz*: Csúzi: Síp. 233. 396. *hejazni* RendÉl. C4): [superbio; übermützig sein, stolz sein]. Fennyen heazó beszéd (MA: Tan. 51. MA: SB. 93). Fellyeb heaznac (MA: Scult. 163). Másokon fölyül akarnak héjazni (Land: ÚjSegits. 186). Hejaz majd a felett, ki mindent teremtet, a dög metaphisicus (Fely: Dies. 10). Elégődjek meg a mazához hasonlóval, fellyelyeb ne hejazzon (Fal: TÉ. 695). Ha egyszer pénzünk volt, már femem héjaztunk (Gvad: RP. 15).

föl-héjaz: ∞ Igen fel heáz: caelo animum fert (Deesi: Adag. 347): opulentum spirat (176).

fönn-héjaz: superbio, caput altius tollo Kr. [hochmützig sein]. Igen fen hejazni: tragice loqui (Deesi: Adag. 120. 288). Igen fen kezdes heazni, el szédül az agyad (Pázm: Kal. 151). Fen' ne heazzanak, ne kevélykedzenek (Pázm: Préd. 470). Igen fen ne hejaz (Pázm: KT. 7). Nem kell mindenkor fen héjazni (RendÉl. C4). Fenn hejazva markát kópi (Mez: SZA-Örtöme. 259). A ki mindenkor mint az olaj egyéb nedvességeket fél-fel-akar-inkáb héjazni: semper praesens magis quam subesse (Csúzi: Síp. 233). Strúcznadártól kölcsönözött szárnya-

kon hejzának-e fen czok? (396). Fenn-hejzott igen esze erejében (Kóczy); HRóm. 7.

főnnhéjzás: arrogantia Kr. [hochmut, das brüsten]. Fennvaló hejzás (Pós; Igazs. II.387). Főnnhéjzás (Csúzi; Síp. 612. Kr.).

fönnhéjzató: arrogans, alta petens Kr. [hoffärtig, stolz, übermütig]. Fenn hejzató szállás (Toln; Vigaszt. 39). Fenn hajzató ember (Misk; VKert. 222). Fenn hajzató gondolatok (Otr; Besz. 362). Fenn hajzató vad tekintet (Hall; Tel. 25).

Héjzás: [arrogantia; überhebung]. Mások felett való héjzás (Pataki; Reg. 178).

HÉJT, HIT [heitsag ComC. 118. 296. heitsagos DomC. 53. heitok SándC. 29. heitsag DebrC. 134. heitsagos DecsiG; Préd. 63. *hyt* DebrC. 361. *hyht* DöbrC. 92. 93]: [stultus; töricht, albern]. Hythember: stolidus Nyírkálái (Kovachich; Formulae Sol. XII). Tudniad te magadat beítnac: stultum (BécsiC. 193). Beytha [olvasd: hejtá]: stolidus (NémGl. 144). Heytobol bölceket tezőn (GuaryC. 64). Hyhtnak vltalossa attal engem: opprobrium insipienti dedisti me (DöbrC. 92). Hyht bezed: stultiloquium (305). O alnak ees heyt Judas (WinklC. 144). Jay enneköb hitb balgatagnac (NagyszC. 54. 64). Oh heyth ember: homo vane (JordC. 836). O te hit kaba (DebrC. 244). Az heytoknak bolondoknak zamok ees nynchen (ÉrdyC. 165b). O heytok bolondok (654).

Héjtság, hitság: [stultitia, insipientia; albernheit, torheit]. Nem vallottanac tudomant, ő hitsagocert elueztenee: interierunt propter suam insipientiam (BécsiC. 104). Megjelenem ő heitsagat: revelabo stultitiam ejus (183). Valaki hitsagoera igeközik (DebrC. 249). Hythsag valamyt yucab zereyth ystemel (WinklC. 360). Leg kegelmes az en hitsagomnac (NagyszC. 168). Heitsagokat, heitsagos zolásokat zereftnek (ComC. 118). Bezedevknek heitsagabol az zyniek heitsaga ertetyk (296). Bodog ember, kinek ő remensege vrnak neve es nem nizez hamos hythsagokra (DöbrC. 93). E vilagnac hitsagaba nem keuana fel magastaltatni (TelC. 136). Az soknak, igeknek hitsagos, cegetlen, atkozot hytsagit hatra vessed (Komj; SzPál. 300). Nem azon vaók, hog az hitsagot diciziem (Sylv; UT. II.164). Hazadozot azoknac füleibe, kik hitsagba gyönyörködnee (Börn; Préd. 31). Ókis az hitsagnak alnia vetetteenek (Kár; Hal. C4). Hütság, nem hívtség, vagy hitsig (CorpGramm. 300).

Héjtságos: [stolidus, stultus; albern, töricht]. Az istenseeg az hejtságos kővekben nem lakozyk (ÉrdyC. 200b). Ez nelagi gőnfőresege avag oktelenek avag hitsagosoc (DebrC. 292). Gwyrkwednek vala hytsagos bezedekbe (VirgC. 112). Hytsagos bezed: verbum otiosum (Pesti; NTest. 25. Helt; UT. 13b). Irigységből, hitsagos szobol való iteleketek tilt meg (Börn; Préd. 130). Czac amaz földi hitsagos dolgokban lennence foglalatoc (550). Az ő könyvét meg töltötte hitván hitsagos marasocok (Vallást. Nn. Gyarm; Fel. 27).

HEJTRING. Smaris: apró tengeri tejér hal, hejtring neve ppi

HÉLA: spica inanis, granorum expers; avena fatua SI avena sterilis, agylops Beythe; Nom. 2.

HELY [heylth WinklC. 146. *heyl* Pesti; Fab. 39b. *heylghe* Holt; Mos. 83. *heylghe*ben Matkó; BCsük. 22. locus C. locus, spatium MA. [situs] ort, raum, platz PPB Nyugodalomnak helye: perfugium C. Egyenes-hely, szérű: area Com; Vest. 120. Valamely helyen megragadni, megilapodni: adhaerescere in aliquo loco; jól helybe-állatom: astūno PPB Villa Pászahel 1209 (VRég. 25). Vasarhel 1216, 1296 (Jerney). Zombathely 1238 (Endlicher 145). Terrae Monyorokerek, Hettfelyhely et Kewlked; meta Hettfelyhely incipiens a Pinkoua pervenit versus orientem 1240 (CodPatr. VI.13). Locus Ponszelekehelye vocatus 1320

(ZichyC. 1185). Cristusnak neue gyezeretyre ez maganakuolo helyen egy helyett czynalyon (EhrC. 49). Azon hallác még es ot végem temetésnee helét (BécsiC. 3). Halgassad leaiom, ne meő el ebelről (4). Mikor megesmertee volna, őtet a helnee férfiai eretenee mend a vidée zereft (MünchC. 41). Pokolban lezen hie (BodC. 1). Teed helyere: converte gladium tuum in locum suum (JordC. 442). Meltoz helt erdenle (ÉrdyC. 516). Semy twlaydon yozogot ne byrnanak, sem hazat, sem helt (VirgC. 32). Ky ment vala akor zenth Ferencz az helbw kolduai (47). Hoğ heget heleről mas helre vihennem (TübC. 4). Sem egy the zenth tagyiban helyben allvan (PozsC. 4). Nem jó herre ióttel (Helt; Mes. 165). Nem vala helyec az szallason (Börn; Préd. 34). Erdőn, nednes helyen terem (Mel; Herb. 20). Czac helenként es nemel tartományokban (Mon; Apol. 12). Nehezen gazdagodik az meg, az ki gyakran helyet czerél (Decsi; Adag. 206). Engemet helyenre allata: redditus sum officio meo (MA; Bibl. I.38). Az egek nagysággal, szépséggel, felsőbb hellyel meg-előznek minket (Pázm; Préd. 66). Senki közzüllünk időt, mólot és helyt nem választ születésére (99). Vtoda ereden, mulass némely helyben (KNagysz. 1613. A5). Városi helyen (Ver; Verb. Szót. 23). Meszze helyeken (MNyl; Irt. 121). Most könnyen megfoghatjuk a bölcsnek ama uéhez helyét (Ily; Préd. 191). A templom az ő helye, ő ott imadkozék, és ne akadálykodgyék a vitésécre termett emberek között (Hall; HHSt. III.54). Lánczal, vaspereccel úgy meg lehet szorítani az embert, hogy helyéből se mozdulhasson (Fal; Sze. 538). Sok büneid becsáttatnak meg, melyeknek is im kegyelem foglalta el helyeket (Csúzi; Síp. 284).

[Szólások]. Inar thowaba boczatnak nincsen helye (ErsC. 170b). Ez okoskodasnak valami rezől helie lehetne (Fél; Tan. 597). Ha a halátra ítéltetett appellál, ott még a megválasztásnak is helye vagyon: ibi etiam sequestrationi locus est (Com; Jan. 135). Egy álló helyben (Fal; Jegyz. 922). Intem atyámfüat, hogy az mi kész pénzt nekie hagyok, nehegy azt hasznatalanul és helytelen helyben elköltse (Rad; Csal. III.206b). Nékiis bitván helyen áll vgyan az szűne (Decsi; Adag. 158). Ne h e z h e l y e k e n v a n n a k a z o n r e s t á n t i á k (Nyr. XIV.515). Hány szál vagyon? Vagyon gondya, nem edgy helyre beszélek (Ker; FelsK. 346). Valami nem tetezik Balduinsnak a szent atyákkal, mind fel-forgathatta ezekkel a feleletekkel, ha bolondot beszél: de az eszes ember, efféle halgatásúgoknak helyt nem adhat (Pázm; LuthV. 152). Hogy nem állasz helyt a disputatio dolgában? (Bal; Cslsk. 55). Hogy a hagyott helytől nem messze jutának, esendésül a sereg, megállapodának (Gyöngy; MV. 52). Fordúltam lovas hadaim és zászlómhoz, a hol helyt vertenek (Moulrók. XV.163).

[Közmondások]. Nehezen gazdagodik az meg, az ki gyakran helyet cserél (Decsi; Adag. 206).

álló-hely: statio SK [standplatz] Álló képet az oszlopra, álló helyre, lábra, fonékre (asper basim) helyeztet (Com; Jan. 168). Ostromollyad s inassad, a miglen álló helyéből ki mozdítván estére bírhasad (az idegen istent, Fal; UE. 378).

alvó-hely: dormitorium C. [schlafstätte]. Alvó helyében az ágyban által lövék (Pethő; Krón. 266). Hogy ha idején nem veszed eszedben, itt fogsz megnyomtatni alvó helyedben (Zrinyi. 115. Czegl; Enoch. III.10). Cinterim, az az aluo hely (Sam; Cer. 11).

balvanyozó-hely: [locus idololatriae; stätte des götzendienstes] (Tel; Evang. 151. Megy; 3Jaj II.159).

baromálló-hely: [bostar; viehstand, viehstall] Ha szent és isten-előt nagy vagy: minden szentek szenté, a ki barom-álló helyen születik (Pázm; Préd. 1405).

bizonyság-hely: locus testimonialis. Vallásteteleket, ez orszagnak rendelt bírái előt, es bizonyság helyeken (loci testimonialia sigilla authentica habentes) tartoznak vallani (Ver: Verb. 244).

büvő-hely: latebra [schlupfwinkel]. Nem bátoroságos büvő-hely: latebrae intutae PPBl.

delelő-hely, déllő-hely, csorda-déllő-hely: [locus, ubi grex meridat; mittagsruheort des viehs]. Budanae vara ket heutig minden őrizesselkül pusztan alla, mint egy czorda delelő hel (Szék: Krón. 112). Barinos payta, anagy delő hely (Vás: CanCat. 500). Barnok delő helye anagy paita (511. 545. MA: Tan. 1175). Delellő hely (Pethő: Krón. 98).

ebédlő-hely: triclinium, dieta C. [speisezimmer]. Ebédlő palota, ebédlő-hely: caena PPBl. Ebéllő es vaczoráló helyec (Helt: Krón. 14). Ebéllő helyére megyen (Prág: Serk. 14).

elrejtő-hely: [locus occultus; aufbewahrungsort]. Az edgyot-más dolgoknac tartására el-rejtő helyec vanac (Com: Jan. 108).

óneklő-hely: oedum PPBl. [singhülle].

eny-hely: locus patris, quietis, respirii SI. [ruheort, ver-steck]. Menenek egi kőz vagi yn helire, meli ket haz kőzöt vala es földel alat, hona a polgarok íbres napon gúlnak vala (DebrC. 51). Eny-helyet keresvén tévelyeg (Czegl: Enccl. III. 10). Kiviszi s eny-helyet mutat néki (Czegl: Tromf. 217). A halászok a halakat az ő ny-helyekről turboklo fával a halora kergetik (Komár: Imáds. 225).

évő-hely: caenaculum, triclinium SI. [speiseort]. Jászolba, az oklatan állatok évő-helyébe tétetett (Pázm: Préd. 104).

fataró-hely: lignile PPBl. [holzkammer].

fekvő-hely: [cubile; schlafstätte]. Agyon veree fekev helyeben (JordC. 327). Fél kelven ew fekvő helyeből (ÉrdyC. 346b). Mind levágá (őket) fekö heleben (Moulrók. III.84. Kár: Bibl. I.497. Zrinyi. II.68. RákF: Lev. IV.670).

felelő-hely: oraculum Kr. Csinálly két kerubimot, a felelő helynek mind két felére (Káldi: Bibl. 287. Exod. 25. v. 18. Illy: Préd. II.540. Barn: Isk. 216).

fok-hely, fog-hely: 1) locus v. civitas confinii SI. Vicus: viza vagy foghely az várasban MAI. PP. (*vici pagani, pagi ex pluribus villis domibus rusticis coagmentati, spatio aliquantulo ab urbe remoti nullisque moenibus cincti C. I. Nyr. XVII.510). Egy varost fundala, azt kőz akarathól hívá Cartagonae, fogh helye végre lón mind az egész országhnac (Husztí: Aen. 24). Az halal, minden varaknak, varasoknak, faluknak vezain es foghelyein, nevet minket es csufol (Lép: FHal. 67). 2) depositio nis locus Verb. Sztót. 7. 3) emporium C. MA.

fő-hely: [locus primus; vornehmster platz]. Az kew tetetet az zegltre fėw helyen: lapis factus est caput anguli (Pesti: NTest. 168). Fő helyt ada nekie a vendégőc kőzet (Helt: Bibl. II.127). A szynogákban a fő fő helyeket kévánták (Sam: Cer. 7). A lakodalomban az fő helyet szeretic: amant primos recubitus in caenis (MA: Bibl. IV.24).

futtató-hely: [hippodromus; reumplatz] (MA: SB. 355).

fürdő-hely: lavatrina PPBl. [badeort]. Vetkező haz a feredő helyben, vagy bajnokok vetkező helyek: spoliarium PPBl. Locus ferdewhel vocatus prope Balatinum 1458 (CodPatr. IV. 393). Meg-fördő hely (DebrC. 90).

füst-hely: [focns; herd, hausstand]. Kigyelmed parancsolta vala hogy hűti szerint kikeressük, melyik faluban mennyi régi füst hely vagon (MonOkm. VII.314).

füvelő-hely: pasenum; da man weiden darf PPBl. [weideort]. Az fejér-vári nemességnek semminémű füvelő helyek nem lévén (CompConst. 24). Mutassa ki az füvelő helyeket (MonOkm. XIX.326).

füves-hely: ∞ Hogy vihesséc őket na lovakati az fines helyekre (Hofgr. 184).

ganés-hely: tinetum, sterquilinum C. [düngerhaufen].

gázló-hely: vadum PPBl. [furt].

gyakorló-hely: gymnasium C.

győzködő-hely: [locus certaminis; kampfpfplatz, ringplatz]. Minden peniglen, ki a győzködő helyen küzdie, mindenekről meg tartozattya magát (Tel: Fel. 129b. Tel: Evang. I.322).

gyülekező-hely: conventiculum, locus congregationis Kr. [versammlungsort]. (Pázm: Kal. 1796. 1081. Kr. Sám: Isp. 10).

gyűlés-hely: conciliabulum C. [versammlungsort].

hadvitta-hely: [locus pugnae; kampfpfplatz]. Had vitta helien szelel bolionguak vala (Göres: Mát. 17). Had vitta helyre által mentec vala (Gosár: MagyB. A4).

háló-hely: [locus pernoctationis, dormitorium, cubile; übernachtungsort, ruhelager]. Elmenénk az háló helyre Nemetőbe (Moulrók. VIII.372). Az háló-helyre Hégen nevű faluba érkeztem (XVIII.14). Ide az háló-helyünkre mezőben 1 és 2 óra között jutottunk (RákGy: Lev. 58). Háló helyeid mint lesznek, mennél hamarőbb tudósíts róla (255). Estvére kelve az elefánt az ő szokott háló helyére menyén (Misk: VKert. 25. Gyöngy: Char. 145).

hallgató-hely: auditorium C. MA. hörstube, lehrstube PPBl.

harc-hely: locus pugnae SI. [kampfpfplatz] (Hall: Paizs. 416).

ház-hely: sessio colonialis, fundus SI. [hofstätte, hausgrund]. A ház hely oszlo lött volna (Radv: Csal. IV.343b. RMNy. II.11). SzékOkl. II.84). Haz helyec és ahöz tartozó szántó földec: fundi et praedia (Com: Jan. 72). Két házhelet, kinek egyikben Szabó István lakott (neki vallok, Gér: KárCs. III.342). Soholt sem bírnk több ebeni jószágot két házhelynél; Diószegi igen politikus, ravasz ember lévén, valamint másokat, ugy minket is kifűrt-faragott belőle (Ilaz. I.135).

himlő-hely: nota variolorum SI. [blatternarbe].

himlőhelyes: cicatricosus [blatternarbig]. Himlőhelyes, birtós: facies *cicatricosa PPBl.

imádkozó-hely: oratorium Kr. [bethaus]. Judit bemenén imádkozo helere, őltetec ciliciomba (BécsiC. 29). Egy bevrt tezen vala chak feye ala az ev imadkozo helen (MargL. 40. Tel: Evang. II.1005). Imádkozó hely avagy kápolna: oraculum (DEmb: GE. 78).

imádó-hely: ∞ Vala vgyan ottan ymado hely es (CornC).

ítató-hely: aquarium C. pecunaria aquatio PI. Com: Jan. 86. ort. wo man tränket PPBl.

ítelő-hely: praetorium Kr. Itélő lakohely: praetorium; rathaus Nom. 25. Itélő hely, törvényház: praetorium Com: Jan. 124. Ytelew helyen mendemec meg lyrdettete (EhrC. 90). Ki vinen az edes lesust az itélő heliről (WeszprC. 95).

járó-hely: deambulatorium C. [gang, spaziergang, wandelbalm]. Sétáló, járó hely: ambulacra Major: Sztót. Járó, sétáló helyec: ambulationes Com: Jan. 122. Tornatz, fedezet jaro hely: porticus MA: Bibl. Magy. 4. Kertednek barazdait és jaro helyeit őntőzd meg (Nad: Kert. 24).

játék-hely: lusorium, theatrum SI. ludus Com: Jan. 153. [spielort, schauspielort]. A golyóbis verő játéc hely: sphaeriste-

rium 208. A kúszkódó játéck hely: palaestra 210. A római tszászr egykor a közönséges játéck helyen az 5 elefántját mutogatta (Misk: VKert. 33. Hall: IIIHist. II.270).

játécknéző-hely: theatrum C. Com: Jan. 211. Májor: Szót [schauplatz]. Közönséges játéck néző helyek: ludj PPBL (MA: Tan. 746. MA: SB. 231).

játászó-hely: lusorium; spielort PPB Pompejus elefántokat vitetett fel a közönséges játászó helyre (Misk: VKert. 28. Gyöngy: MV. 20).

jobbágy-hely: colonia MAI.

jövendőelő-hely: auguraculum PPBL [weissagestätte].

kérdő-hely: oraculum. Valami oraculumra, kérdő helyre igazithassak őket (MNYil: Irt. 100).

kérésztelő-hely: baptisterium Com: Jan. 126. [taufort]. Kérésztelő hely (Sam: Cor. 9).

kifogó-hely: portus Helt: UT. 65. [hafen]. Zebulon a tengernee ki fogohelyen lakozik: Zebulon in littore maris habitabit (Helt: Bibl. I. Aa1. Vás: CanCat. 288). Calastromi életre kellet magat adni, mely minden nyomorultaknak ki fogó helye: refugium (Alv: It. 321). Azt köllik az emberek a szent írásra, hogy az minden eretnekségnek a kifogó-helye, eltekerheti azt minden ember a maga veszedelmére (Emb: GE. 179. Czegl: Japh. 131. Megy: SzaÓröme. Elöb. 11).

kikötő-hely: portus SK. [port, hafen]. Kikötő helynek feje: cornu portus PPBL. Rév-part vagy ki-kötő-hely (Mad: Evang. 577. Telek: FLÉl. 99).

kiszálló-hely: portus Kr. [hafen] (MA: Bibl. IV.131. Tohu: Vigaszt. Elöb. 10).

kinzó-hely: carnicina C. [marterkammer]. Kínzó helyec, hótőnházac (Com: Jan. 153. Hall: IIIHist. II.235).

kopaszto-hely: calvaria MA. Ky mene az helre ky mondatyk kopaszto helcok, sidowl golgatauak (WinkC. 197. Pesti: NTost. 107). Húnatatik kopaszto heljnek: est calvariae locus (Fél: Bibl. 49).

könyvtartó-hely: bibliotheca, libraria MA. liberei, bücher-schrank PPB.

köz-hely: locus publicus, communis SI communis locus Ver: Verb. Szót. 5. [öffentlicher ort]. Lakosa valamely közhelynek: incolae; einwohner Com: Vest. 132. Menenek egi köz helire (communis transitus) vagy yn helire, meli ket haz között vala (DebrC. 51). Predikáltam még pedig köz helyen a synagogában (GKat: Váls. H.221). A kumaranak Szombathelyen, közhelyen kellene lenni, nem Kúszegen (RákF: Lev. I.101).

lak-hely: [habitationum, domicilium; wohnort]. Égöbe gőle-közénece minden kötalos városac zerent es kö falotlan városacban lac helécben es égöb helécben: congregati sunt per singulas civitates, oppida et loca (BécsC. 97).

lakó-hely: habitaculum C. EhrC. 29. JordC. 171. habitatio Sylv: UT. I.191. domus Kár: Bibl. 193. domicilium, mansio MA wohnung PPB. Legeñ 5 lako helék puzta (AporC. 20). Istennek lako helye: thronus dei (JordC. 337). Nag helcssel szemes vton 5 lako helébe jwthá (DebrC. 94). Tűzzel elégettie minden 5 lakohelyeknee városit, es minden varnit: tam urbes quam viculos et castella flamma consumpsit (Helt: Bibl. I. P.114). Ezeknek lakó helyeket (Gőnezek aránta mind földig le ronttatá (Pöth: Krón. 64). Szentá városá, mostan rászok lako helye (TörtF. XII.112). Lakóhelyecze (MA: Scult. 658). Nem pökel az én lakó helyem (Zrínyi II.13). A királynac széki, lakó helye az anya városban vagyon (Com: Jan. 139). Az 5 lakó helye Jérusalem városá volt (C6: Besz. 96). Grótti ágyból való, értéke

igen szép, nagyhirű atyját is udvarolta sok nép, kővara egynehány úri lakóhely s ép (Thaly: Adal. I.136). Idehagyjuk ezt a szomorú lakóhelyet (Mik: Törl. 3).

lakta-hely-e: √ Az 5 lakta helyén, Lovániumban, ismét értéle fájokat (Pázam: Kal. 181).

látó-hely: locus propatuitus, conspicuus Kr. [sichtbare stelle, aussichtspunkt]. Magos tornyak vagy egyéb látó helyek (Hall: Púzs. 1.126). Nagy épületet állít-tól egy szép látó helyre (Hall: IIIHist. III.136). A hglr tetet ki-tették látó helyre (Pázam: Préd. 1000). Sokan hazokra látóhelyre ezt iratták fel: memento mori (Megy: 3.Jaj. II.152). Látó helyeken képek totessenek ki (MNYil: Irt. Elöb. 4).

legelő-hely: pascuum Kr. [weideplatz]. A kiterjedt bükkfák ernyős sátoriban legelő-helyére bocsátván nyájunkat, pásztori versöcckel mulassuk magunkat (Fél: Jegyz. 905). A földet megernésztették, a legelő helyeket el-bűszhűtették (Misk: VKert. 667. Telek: FLÉl. 196).

les-hely: locus insidiarum Kr. locus adspectandi MA: Bibl. I.199. [hinterhalt, anstand]. Meta venit ad locum, qui dicitur lesso hel 1251 (CodPatr. VI.59. Mel: Sám. 196. Hall: IIIHist. II.239). A magyar Kalauz fel talalta a Luther les helyeit (Bal: Epin. 6). A les helyecből rájoc jöven: ex insidiis (Com: Jan. 150. Com: Orb. 291). A vadászok a les helyre menvén (Misk: VKert. 226).

lófutató-hely: hippodromus C. catadromus PPBL [rennp-lat] (Kár: Bibl. II.271).

lövő-hely: campus jaculatorius SI. schiessplatz, schiess-stätte (Göres: Mát. 92). Négy taraszkot hozata, várba lövő-helyökre igazatá (Tin. 126).

lövöldöző-hely: ballistarium PPL [schiessstätte].

madártartó-hely: aviarium Nom² 153.

magvető-hely: seminarium MA [pflanzstätte].

malom-hely: moletrina MA. mühle, mühlstelle PPB. Pusztá malom hely: locus molendini deserti Ver: Verb. 215. LevT. I. 87).

menedék-hely: asylum MA. PPL. Com: Jan. 124. freiort, freihaus PPB. (GyöngyD: Cup. 591. Bod: Pol. 94).

mentség-hely: perfugium, asylum MA. Mentséges hely: perfugium MAI.

mészárló-hely: [macellum, laniena; schlachtort, schlachthaus]. (Com: Jan. 79. Czegl: Dág. Elöb. 33).

mulató-hely: pergula, deambulatorium MA. luparium Kár: Bibl. I.631. sommerlaube PPB. Mulató helyi: pergulanus MA (CsonatC. 33. Fél: Bibl. 180. Tohu: Vigaszt. 138). Nyárban a biatoknak igen kedves mulató helye az a sűr (Mik: Törl. 84).

mű-hely *onehel* Gyöngy: KJ. 51. *műhely* MA: Tan. 20. *mű-hely* Tol: Evang. I.136. Tohu: Vigaszt. 231). officina, ergasterium C. fabrica MA. werkstatt PPB. Com: Vest. 138. Szövd műhely: texitrina C. Nyomtatott Goloszarat Heltai Gasparne műhelyben (Mel: Helt. Címli). Eretnenek műhelye a biblia (Czegl: MM. 102). Koholó-műhely, vünnye (Com: Orb. 137). A varga a mű-helyben (in sutrina) dolgozik (Com: Jan. 98). Az agyvelő a pá-ráknak vagy gőzölgeseknek műhelye (Fél: Pesti. 23). A repülő szákrák domgnak a mēlhelben (Gyöngy: KJ. 51).

ács-műhely: officina fabri; zimmermannswerkstatt). Ács műhelyben, a varg is kovacsnak kohójában (Csúzi: Sip. 218).

borboly-műhely: tonstrina C. barbatorium PPL. barbiertube PPB. (Com: Jan. 115).

fazékas-műhely: figulina C. [töpférei].

kovács-műhely: ustrina, officina, ferraria; schmiede, eisenwerkstatt PPB (Kom: Élet. 73).

könyváruló-műhely: libraria C. [buchladen].

könyvnyomtató-műhely: typographia, chalcographia MA. buchdruckerei PPB.

ötvös-műhely: aurificina MA. goldschmiedswerkstatt PPB.

varga-műhely: sutrina C. MA. schuhmacherwerkstatt PPB Vargáknak műhelyek: officinae cordorum Erasm: Erk. 11

néző-hely: conspicium C. [schauplatz].

nyugovó-hely: [ruheort]. (GKat: Titk. 80)

oltalom-hely: locus refugii, asyllum Kr. [zulichtsstätte]. (Veresm: Tan. 99. Káldi: Bibl. Makk. 11: 11. Kr.)

őrálló-hely: specula, conspicium C. der ort, wo man wacht stehen PPB. [wachplatz, wachtposten]. Vigyazo torony, őr állóhely (MA: Bibl. 3). Az árboecz fúncie őr álló helyén avagy kosarán: supra galeam seu corbem (Com: Jan. 89). Kerengyk ő őryzew hieলেখক (ÉrsC. 531b).

palántáló-hely: seminarium MA. ein ort, da man lin pflanzet PPB.

pálya-hely: stadium Kr. [rennplatz]. De kis mező, és szűk pálya-hely vala ez ahoz, hogy . . . (Gyöngy: Char. Előb. 13. 126).

pályafutó-hely: stadium, decursorium, catadromus C. MA. laufplatz PPB. Palla futo helyt ezenaltam (Mel: SzJán. 281). Mig az harez és pályafutó helyen vagyunk, árhatunk vagy használhatunk magunknak (Pázm: Kal. 801. Szöll: Dáv. 9. Alv: Post. 1373). Pályafutó helyem volt füleki mező (Thaly: Adal. II. 405).

pelengérés-hely: gemoniae scalae MA. Ppl. reorum cippus PP. locus, ubi cippus infamis servatur MAL [prangerstätte]. Pö-lönger hely (MA: Préd. 186).

pénzváltó-hely: argentaria MA. *mensa publica PPBl. wechselbank PPB. Pénz váltó helyét félben szakasztani: argen-tarium dissolvere Com: Jan. 191.

pénzverő-hely: argentaria C. [münzamt]. (Thaly: RT. 13).

plántáló-hely: seminarium C. [pflanzstätte].

pohártartó-hely: [gläserschrank, kredenz]. (Com: Jan. 110).

rejték-hely: latebra, clausum, conclave, abditum, condito-rium, penetrabile, impenetrabile, latebrosus C. locus occultus, latibulum MA. verbogener ort, höhle PPB. Rejtek helyen vagyon: in penetrabilibus (JordC. 431. 670). Zywennek reyték helyeben (KrizáC. 47). Atkozot minden, valaki a mester embernek keze munkaiat reytec helyre teendi: maledictus homo, qui opus manu-um artificum ponet in abscondito (Helt: Bibl. Yyy1). A pátvár-ból a több félén rekesztet házakban avagy rejtek helyekben menetel vagyon (Com: Jan. 107). A bűnnek undorsága, hog rejtekhelyet keres (Illy: Préd. 1448). Rejtekes hely (Pataki: Reg. 51).

rejtékhelyes: latebrosus MA. voll höhlen PPB.

rejtő-hely: latibulum PPBl. [versteck]. (Tel: Evang. I. 274).

rejtő-hely: ∞ Az ő rejtő helyekben fogják magokat (Com: Jan. 44).

rév-hely: portus, trajectus, ostium MA. wo man überschliffen kann PPB [fähre, hafen]. Lakie a tengernek réw helyein: habi-tat in introitu maris (Kár: Bibl. II. 133). Kikötő ré-hely (Toln:

Vigaszt. 9). Ki-szallo révhely (Megy: 3Jaj. II. 181). Csendes rév helyre juthassim (Apafi: Vend. Előb. 11). Az ő hajóját a tsen-des rév helyre kiszállítja (Drég: Spec. 64). Réh hely, az az por-tus (ExPrinc. 148)

rótt-hely. *Ravatalok (?) vagy rótt helyek: domus censae, fundi censi, latifundia censa PP.

ruhatartó-hely: vestiarium C. MA. [garderobe].

seb-hely: cicatrix C. MA. Com: Jan. 60. narbe, wundmal PPB. Seb hely, vak seb: cicatrix PPl. (Hall: Paizs. 26. MA: Szent. 432). Mikor isten a vétket eltörli sebhelyet nem hágy (Czegl: MM. 39). Meg az elebi sebenek helye be nem szűn-fetven, az első vitézek között harezol vala (Förro: Curt. 140).

sebhelyes: cicatricosus C.

sétáló-hely: cavaedium C. ambulacrum, deambulatorium MA. spaziergang, ort zu spazieren PPB. (Káldi: Bibl. 300. Com: Jan. 107. 122). Vagyon két gyönyörű sétáló helye az városnak (SzCsomb: Utleir. 163).

sík-hely: [planities; ebene]. Hegy avagy sík hely (Megy: SzAÖrtöme. 282).

sokadalmas-hely: emporium MA. [marktplatz].

szállásfogadó-hely: [diversorium; herberge]. (Mel: Préd. 155).

szállástartó-hely: ∞ Hol vagion az szallas tarto hel? ubi est refectio mea? (Fél: Bibl. 78).

szálló-hely: [diversorium; herberge]. Fekete őtet a iazolba, mert nem nala ő neki hel a zallo helben (MünchC. 110). Écz-lára szállóhelyemre visszajöttem (Monlrok. XV. 163). Miképpen áltünk a lovon, és mint várták a szállóhelyet elérni, az egész multságom volt (Mik: TörL. 17. lev.).

szék-hely: 1) [sedes; sitz]. Leen kedeeg ez nagy zeek heel, nagy wdwar az magass thabornak hegyeen (ÉrdyC. 461b). Sedes Sicalcales vulgo szék-helly dictae (Otr: OrigHung. 134. 37). 2) locus iudicialis MA.

székes-hely: 1) [sedes] civitas cathedralis Kr. [sitz, haupt-stadt]. Zent haromszagnak zekeshelye (PeerC. 286). Az menyor-zagh ennekem zekős helyem: caelum mihi thronus est (JordC. 731. Istv: Volt. 2). Hogy ne pusztitanák az király lakó és szá-kes helit (Monlrok. III. 70). A budai székesbelyből ki-rekesztet-ték királyunkat (Sall: Vár. 3). Jernsalem tellyesszeggel pusztá volt, nem hogy székes helye lehetet volna az monarchia birodalmai (EszT: IgAny. 438). 2) provincialium caesarum forum, curia temporaria PP. hohes gericht, ort wo hohe standesperso-nen zusammenkommen PPB Szekes helyre törvenyközni: liti-gare seu causare ad loca iudiciorum Ver: Verb. 28.

szénégető-hely, szén-hely: carbonaria PPl.

szent-hely: 1) locus sacer MA. locus sanctus MünchC. 58. heiliger ort PPB [heiligtum]. Szent hely az egyházban: sanctuarium MA. 2) asyllum C. Szent helyec avagy bé-futásra való menedéc helyec: asyla seu refugia Com: Jan. 124.

szoros-hely: angustia; szoros C.

tábor-hely: castra; feldlager PPB. Táborhelyjáró: meta-tor castri MA. Táborhelyem mellett lévő egy alkalmas dombra vonattam fel sátoromat (Monlrok. XV. 523. Hnszt: Aeu. 4).

tanító-hely: auditorium C. schola Kr. Harmintz egész esztendeig e földön az ő tanító-helyén forgódván (Pázm: Préd. 207).

tanuló-hely: ludus literarius PPl. [schola; schule]. Sza-bados öreg tanuló helyec: lycea Com: Jan. 156. Viaskodasnac tanoló helye (Magy: Nád. 74).

tartó-hely: 'Befogadó, tartó hely, receptaculum MA. aufent-
halt, herberge PP.

tekejátszó-hely: [kegelbahn]. (SzCsonb: Uteir. 266).

telelő-hely: hibernacula C. hibernaculum MA. ein ort, wo
man winter hält PPB. Haller G. véle együtt az telelő helyre
elmenjen (Monlrók VIII 371).

temetés-hely: [sepulcrum; kirchhof]. Harnat (dnyéto)
talantny sydo temetés helyen, azokatt meg külttem kegelmednek
toby dyne kőzt (LévT. 197).

temető-hely: sepulcrum, sepultura, bustum C. coemete-
rium MA. kirchhof, begräbnis PPB. El temetek nagj sirással
Gumalielnek temető helyen (DobnC. 67. JordC. 38. LevT. II
289). Az ő temető helyén: ubi sepeliunt eum (Kár: Bibl. I.
392. Zvon: Post. II 419). Bóldog-aszszony templomában való
temető hely (Tárn: Szents. 27). A temető helyeket meglátogatni
szentséges dolog (Czegl: MM. 257).

tér-hely: spatiosus locus, locus patulus, planities MA. weit-
läufiger ort, geräumig ort PPB. Escebe neue zenth Pál, hog
nigh therhel volna belsi (PeerC. 52). Ez zonth testót a kereszt-
főrol ala vonek, a ter helyen le theweck (WinkC. 100). Egy
teer helyen tanada nagy feérgheteg (ÉrdyC. 322). Helhezottet
teer helyen en labymath: statuisti in loco spatioso pedes meos
(KulesC. 67). A ter helyec raknác juhockal (Helt: Zsolt. 124).
Tér helyeken űzi őket: locus aequioribus (Deesi: SallJ. 47).
Néhült meg-haszalván a föld, egész útszákat el-nyelt: sok tér-
helyeken magas bahok hányttak (Pázm: Préd. 1205). Magos
hogyen építettett házát el-routván, a hegy alá tér helyre (in
plano) építette (DBenkő: Flor. 30).

termő-hely. Boytorianoc termő helye (Zvon: Post. 1357).

törvény-hely: forum, tribunal MA. gerichtsort PPB. War-
megye szekyre, wagh akar nyemew thewryn helyre (Ver:
Verb. 98). Törvény-tévő-hely (Mad: Evang. 400).

tűz-hely: focus C. MA. caminus MAI. furnus JordC. 20.
craticula 87. fuerherd PPB. herd Com: Ven. 129. Tűzhelyeske:
focus C. Tűzhely fej: focus foci PP. Az leest zensoges ystény ty-
nok fystőglőtz tyzhele (ThewrC. 98). Tyzhelyeretenra megfizott kí-
gyót, Pesti: Fab. 12b). Az en tetonim meg egottetenee mint
az tűzhele szék: Zsolt. 103). A kovács a vas hevítő, égető
tűz-helyen a fújával bő-fújtat: ferrarius in ustrina follibus insufflat
(Com: Jan. 104).

udvar-hely: residentia principis SI. [curie, herrnhof, stamm-
sitz] Nemes udvarhely: curia nobilitatis Ver: Verb. 162. Lako
udvarhelytől: de domo solitae residentiae ejus 290. W kegyel-
meenek hagyok az terobesy ndvar helyhez, kybe w kegyelme
most lakyk, az kot fálwt, egrast, keresztwrt, bele tudwan zaz
haz jobagyot is helyekről ees haznos helyekről aggyak ky
(Radv: Csul. III 100).

úszató-hely: natubula MAI. [schwemme].

ülés-hely. Fundus azaz az nemes űles hely: fundus seu
locus sessionis nobilitatis Ver: Verb. 47. [hermsitz].

ülő-hely: sessibulum C. MA. sitz PPB. Zoretie az elő űlő
helyeket vácorakon es az elő zokokat sinagogaiban (MünchC.
56). Le űlő hely (GKat: Tük. 80).

ütés-hely: vibex [strieme, blane thecken vom schlagen]. A
kék ütés hely a veréstől vagyon: vibex a verbero est (Com:
Jan. 61). Jesus, kinek ütés helyeivel meg gyógyítottunk (Tárn:
Kur. 41).

vacsoráló-hely: caenaculum, hexaclinum C. der ort, abends
zu essen PPB. Az meg mutatt (tnektők egh nagh vachoralo
hehthi (WinkC. 14). Kár: Bibl. 180. MA: Sault 319. Illy. Préd.
1001).

váltás-g-hely: [emporium; handelsplatz, marktplatz]. Az
Corintus gazdagsagos marba valezghel (Komj: SzPál. 109).
Solakalmokat is szörze, az vasárnapról el vétén a szombatra
rende, valezic helyeket is szörze (Helt: Krón. 37b).

vásárló-hely: emporium MA. niederlage, markt PPB. A
templom, melyet kereskedő és vásárló helyé tóttenek (Tel:
Evang. II 608. Fr: SzJán. 27).

vég-hely: locus v. civitas contini SI. [grenzort]. A pogánt
vég-helyeiből kiszorította (Land: UjSegits. I. Előb. 3). Véghe-
lyeinek (fines) meg-oltalmazásáért hadakozott (DBenkő: Flor.
36).

vigyázó-hely: specula Com: Jan. 124. [wachplatz, wacht-
posten]. (Hall: Hllist. III 147). Talán a kormányos mestert
akarcja vigyázó helyéből s hajójából ki-vernü (Czegl: Japh. 7).

Helybéli: localis SI. [örtlich, im orte befindlich]. Münd az
helyely fraterek megk remvlenek (VirgC. 60).

Helyébe: in locum ejus Kr. [anstatt, an die stelle]. Balass
wram heleben kyvzetek mast (RMNy. II 131).

Helyében: [loco; anstatt, statt]. Ty atatoknak helyeében:
pro patribus vestris (JordC. 185). Az galambnak nyevgese va-
gyon az enekelés helyében (CornC. 135). Hogy Herodes he-
lyébe Archelaus wraikodnek: Archelaum regnare pro Herode
(Pesti: NTest. 4). Léssen az drága illat helyében büdösség (Zvon:
Post. 17). Ő szállyon te helyedbe: ipse loquetur pro te (MA:
Bibl. 152). Az jó helyébe gonosszal fizettetec: reddidisti malum
pro bono (MA: Bibl. 142). Ha ennek halomása történnék, mind-
járt más választaték helyébe (Szal: Krón. 259). Oda van lej-
dmi tiszta ártatlanság, bő jött e helyében szinezett tsalfáság
(Orczy: KöltSz. 199).

[Szólások]. Közlezn helyébe közlezn adni: par pari referre
(Deesi: Adag. 4).

[Közmondások]. Jó tőt helyébe, iót ne váry (Deesi: Adag. 92).

Helyeske: 1) loculus C. locellus MA. kleiner ort PPB.
[plätzchen]. Zent Ferenc ow zerzetinek kezdetiben laenak frater
Leonald nemy helezeken (ElnC. 32). Ninczen annu helyeskeie,
ahol feiet le hálthatoa (Pál: Tan. 459). Apadno, esak Emaus-
molett-való helyeske (Pázm: Kal. 667). 2) loculamentum [kist-
chen, fuch]. A könyvnyomtató az helyeskekből, castákból (e
loculamentis) az űntött betűket ki szedegetvén (Com: Jan.
160).

Helyeskes: loculosus, loculatus MA. das viel unterschlige
hat, voll fächer PPB.

Helyél: [loco; stellen]. Agyút a várhoz tsak közel helezje
(Könyi: HIRom. 159).

Helyén: in loco suo, apte, commode, congruenter Otr:
OrigHung. II 55. [recte, bene; am platze, richtig, wol]. Helyén
van: bene se habet Kr. Nemel igheknek ez kenyen magar-
azatya heleben vagyon, nemelnek nimen, ny csak az ollan igek-
rol irvuk, az melnek helyen minczen magarazatya (RMNy. II 43).
Jól es helyén eset mondasokat el fogtatván (Zvon: Post. 1586).
Helyén kell annac maradni, az mit szent Pál mond (MA: Scult.
83). Bóldogok, a kik magokat birják: mert, noha istent kísirtik,
es szabadoson élnek, de ngyan helyén vagyon dolgok (Pázm:
Préd. 24). Vallyon ezek mint maradnak helyén, ha az yr vacs-
orjában kenyér nem léssen? (Pázm: Kal. 713). Helyén beszél
akkoris, midőn azt mondgya (361). Jól, es igen helyen egytette
tehat Sz. Agoston mondasat (Lép: PTK. 1281). Ha deákül
tudsz: ha helyén van eszed (Szd: MVir. 412).

Helyén-való: [commodus, rectus; richtig, passend]. Tsen-
des elme, helyén-való elme: liquidus animus PPB. Az nem
helyén való jó akaratús gyakrau árt (Deesi: Adag. 52).

Helyén, helyén: in loco ejus Kr. [anstatt, an der stelle]. Fejbe veté az orzagnac koronaiat es ötét orzaglattata Vasti helyén (BécsiC. 53). Trombita szo helyen dobót fittette (Hosvai: NS. 35). Az régi gabonát, az wy helyén kihányátoz: vetera novis superveniētibz proficiētis (Kár: Bibl. I.114). A katzagis helyén sirunk (Hall: III.181. I.19). Bor helyen igyanak ember véreket (Huszi: Aen. 32). En ő néki atya helyén lészek, ő énnékem fiam helyén (Tor: Eny. 169). Kopia helyen gusalt ő kezében vevé (Petki: Virt. 11). Tartozik az több őse es hugai helyen az pört viselni (Ver: Verb. Szót. 30). Tudvan azt ők, hogy Sándor ötét amoy helyen szeretne es tisztelne: hand ignari, parentis eam loco dilici colique (Fórró: Curt. 230).

Helyén-helyén: [passim: hic und da]. Kezde predicallany, es helyen helyen Iesusth ees emlötyt vala bezedeben (ÉrdyC. 424b). Pelda-beszédek, kik között valóságos historiák is találtnak helyen-helyen (Hall: III.181. Hall: Paizs. 7).

mi-helyen: simulac, quamprimum PP. [sobald, L. Mihelyt, mihelyén].

Helyés: 1) opportunus C. accomodatus MA. [rectus: richtig]. Helyesen: commode, composite, apte C. apposite PP. Helyes értelme (ÉrdyC. 540). Hogy hogy lehet helyős hat az jesuitak mondata? (Alv: Itin. 101). Szabad volt és helyességgel helyes volt a férhez adott menyecskét megvetni (Com: Jan. 117). A decretomokat meg másolni semmikeppen nem helyes, illendő: decreta retractari nec usque-quoque conveniens est (135). Gondosan, helyessen eselekszi az ő dolgait (196). Most már helyes, fégyhetetlen papot hozattunk (Nyr. XIV.461). Vegyék föl helyesen, igazán, ejsék ékesen (a nyelvet Fal: NU. 327). **2)** [belus: hübsch]. Helyes ábrázat (Fal: UE. 121). Berthonia szűz a férfiak truczára helyes deák verseket írogatott (Fal: TÉ. 661). **3)** localis C. PP. Helyessen: localiter C. Városi helyes lakos: ein bürger KirBesz. 148.

[Helyésit]

Helyésítés: [probatio; billigung]. Am Esaiás profeta, emek az tudománnak helyesetteseiert es erősítéseiert kette vagattatek (Lép: PTük. I.22).

Helyésleg: per loca Káldi: Bibl. Math. 24. 7. Kr. [an manchen stellen, stellenweise]. Helyesleg neminémű kenés igeket szedegetuen belőlec: sparsim voces paucas carpentes (Mon: Apol. 288). Nem mindenüt vatoc, hanem csak helyesleg (418). Helyesleg helyesleg: hic et ibi (Mon: Apol. 428. Kr.).

Helyesség: [localitas; das räumliche, räumlichkeiten]. Állati tulajdonsági a testnek a láthatóság, tapogathatoság, helyesség (GKat: Válts. II.1269).

Helyett, helyt: 1) vice, loco MA. anstatt, anstell PPB Ky helyet kele fel Eleazar: pro quo functus est (JordC. 221). Halwan, hoğ Arkelaus vralokodne Judeaban hw atyanak helyte: pro patre suo (360). Isten helyöt előzőt ymadnak (ÉrdyC. 524). Az szemermetesség, mertekletesség helyöt mereszeg, tekozlas uralkodie uala: pro pudore, pro abstinentia audacia, largitio vigebant (Deesi: SallC. 3). Te föttél engemet királyiá az én atyámnac helyette (Kár: Bibl. I.304). A pisztráng helyet, torkotokra ne füllyon az istráng (Csúzi: Síp. 178). Gyonás helyt mondandó imádság (Bél: Comp. 181). **2)** instar MA. [pro, prout; als, fiür] gleichwie PPB. Augustos igen meg vtales es ellensig helyet szamlala (Szék: Krón. 77). Im hól az berenác legyenece fa helyett: habes juga boum in usum lignorum (Kár: Bibl. I. 300). Légy atyáne helyet minkéncz: habeamus te patrem (MA: Bibl. I.235). Hadd uram mérgezet edesség helyt igyam (Ázost: Zar. 392). Misként is gondolkodnám, ha helyettük volnék (Mik: TörL. 75).

Helyhét (helyhőtee ÉrdyC. 444b helyhőteek 512. helyhőtnek CzechC. 5. helyhítésben Cseng: Jer. I.2): colloco MA. [pono]

stellen, ordnen, an einen ort setzen PPB. Holyhétő: locator PPB. Ioseph a testet betakara tízza göldha es helyete azt ő vy koporsoiaba (MünchC. 69). Helyhessed hō bele az zekreuth: ponas in eo arcum (JordC. 78. 22f). Zekreenben helyhetyk (ÉrdyC. 170). Tyztólendew feyedelmet nagy tyztösséggel ow zereimes yegeyeenek koporsoyaban helyhőtoek (515b). Engem ellenseg kezebe sem rekeztel, en labámot ter helen helyheted (DöbrC. 76). The kenydra nagyobb kenth, serelmedre serelmeth helyhete nek (PozsC. 4). Az én lelkenet ō rea helyhitem: ponam spiritum meum super eum (Sylv: UT. I.19). Földet, menyet melly nap isten helyheto (Born: Ének. 538). Lakohaylkát az ő szent-séges helyén helyheto (MA: Bibl. V.41). Fiait egymástól messzse helyheto (ACsere: Enc. 209).

lő-helyhét: [pono; stellen]. Az tyzen keth keweketh helyhete le Joswe Galgalban (JordC. 292. ÉrdyC. 632b).

mög-helyhét: ∞ Myudden kwf feyeet ew benne helyhete megh (ÉrdyC. 453).

Helyhétés: [collocatio; das setzen, ordnen]. Helyetlen helyhétés: cacosyntheton MAI.

Helyhöz: colloco Kr. [pono; stellen, legen]. Ur vvt Abraam kebeleben helyhezie (II.B). (A város) vagon helyhezitetween Nylus vyznek partyan (ÉrdyC. 547). Minden mi erőnc az elmében es az testben helyhezitetet: nostra omnis vis in animo et corpore sita est (Deesi: SallJ. 1). Őh felséges jászol, mellyben nem harmok szénája, hanem angyalok kenyere helyhezitetik (Pázm: Préd. 107).

Helyhészit: [loco, pono; stellen]. It az számot vgy kel helyhészitened, hogy az első szám az vtolsó számmal egy neuzeten legyen (Helt: Arithm. G2). Helyhészité [helyhezite?] Adámot ő társánal (Bes: Hének. A2). Minden gondolatit Murányban helyhezité (Gyöngy: MV. 10).

[el-helyhészit]

el-helyhészité: [positio, locatio; das stellen, ordnen]. Ez az geometrica progressio nem egyéb, hanem számoknak igaz proportio szeréut valo felhaladása, es amac el helyhészitése (Helt: Arithm. F3).

Helyhészitet (helyhészitetes KBécs. 1572. F): loco, colloco, pono, subrogo C. statuo MA. stellen, setzen, darstellen, aufrichten PPB. Kenesen voltakot hynek, sokak felet tyteket helyhészittelek (EhrC. 114). Folyo vyzeken helyhezitéte wteth: super flumina praeparavit eum (KulesC. 44). Angeloknak kara fogagya evtet es Abrahamiak kebelebe helyhezitése evtet (DomC. 146). Az oly varass el nem enezhetyk, ky az hegnyek felette helyhezitétt: non potest civitas abscondi, supra montem posita (JordC. 365). Zylee hō egyetlen egyyeet, es helyhezitéte hwtet a yazolba, mert nem vala egyéb helye hōnyeki a zeenben (522). Tegedet ō te fíztedbe helyhezitétet (Helt: Bibl. I. T4). Talaltok egy gyermecket polaba takartat a iazolba helyhezitétet (Pesti: NTest. 117). Ime a hely hova ötét helyhezitétték vala (Tel: Evang. II.2). Oltart helyhezitétetni: aram constituere (Mon: Képt. 14). Az édenben holott helyhezitétet isten az embert in paradiso, in quo posuit deus hominem (MA: Bibl. I.2). Helhezitéte cherubimokat az életnece fájának őrizetiért: collocavit Cherubim ad custodiendum viam ligni vitae (4). A zidő népnek el-romlott orszagát ő általa előbbi bősülletes rendibe helyhezitéteté (Pázm: Préd. 211). Istenben helyhezitétesd reménségedet (Pázm: KT. 21). A szenteknece számoc közzé helyhezitétetice vala (Com: Jan. 130). Aban vala helyhezitétetve minden ő reménségek, azon tsőgnek fűgnek vala (GKat: Válts. I.418). Őh, ki helyhezitétetne engem a pusztában, az utonjáróknak kedves szállásiban (Tbaly: Adal. I.58). A mulatságot előzé magától es helyibe helyhezitéteté a tudományokhoz való szeretetéet (Mik: MolN. 307). Egy nezetes bősit, a derék es telyes bősitéségnek sommáját a mér-

tékeltességben helyeztette (Fal: UE. 407). Nem része a világnak buhórok mulandóságában és árnyék semmisségében minden bölgségig helyeztetni (Fal: NA. 130).

be-helyhézttet: illoco Kr. [einstellen, einsetzen]. Ferdinand behelyhéztté Despotot a moldvai vajdaságba (Moufrók III. 197). Az embert az úrök életben be helyhézttetnie, es halhatatlama temnie (Lóp: FTük. II. 109).

el-helyhézttet: locito C. disloco Kr. [stellen, setzen, ordnen]. Szépen el helyhézttetni: in quadrum redigere (Decsi: Adag. 71).

lé-helyhézttet: [depono; legen, niederlegen]. Embernek fnyának nynezeu hol lw feyeet le helhezttesse: filius hominis non habet, ubi caput reclinet (JordC. 376). Ezeben tartya vala nyid ez ygeoketh, le helhezttewen ew zyweeben: conservabat omnia verba haec, conferens in corde suo (ÉrdyC. 112b).

vissza-helyhézttet: [repono; zurückstellen]. (Mik: Törtl. 66).

Helyhézttetés: collocatio, dispositio, positio, positura, positus, situs C. locatio MA. stellung, ordnung PPB. [lage]. Harmad az menyey boldogságnak yeles helyeen valo helhézttetésről (ÉrdyC. 487). Az testy zepsegh al az tagoknak alkalmas helhézttetésiben (TibC. 99). A tartományoknak helyhészttetésekét, állásokat leírja (Com: Jan. 171). Helyeen való helyhészttetését magu magyarázza (Sám: 3KÉrd. 27). Ezeknek e jelenvalo életben ez helyhészttetések (Illy: Préd. I. 49).

Helyhézttetetlen: illocabilis C.

Hellyel-hellyel: passim, suis in locis MA. [hie und da, stellenweise]. Hellyel helyel sokan vannak (LévT. I. 143). A deac biblia helyel helyel a görög bibliából igen homályosan irattatott (Helt: Bibl. I. c3). Hellyel-hellyel búnya városoc vadnac (Helt: Krón. 7). Estence hibác és fogyatkozásoc helyel helyel (Zvon: Post. II. Előb. 2). Hellyel-hellyel masutt-is láthatni ilyeneket (DKal: Ker. 468).

Helyre: [bellus; hübsch]. Helyre leányzó, jól vagyon formálva: sie ist wol gestalt (KirBesz. 51).

Helység: 1) locus competens MA. sine ordentlicho stelle PPB. Az szelek es égi habórok ellen helységben tartják az nagy fát (Lóp: FTük. II. 13). Hatalna az országnac fejedelmere az papura szalla, az felső helység penig, kit annak előtte soe bíbelkel szorgalmatossággal kereset, szinten vöghet vit-tec [?]. (ÉszT: IgAny. 415). 2) pagus, villa, vicus, mansio, communitas SL. [ortschaft]. Az helység ez dologban pwrws (LévT. I. 87). Sokan mind nemessek s mind egész helységel-ís papjaikkal egyetemben a réformata vallásra térének (Bod: Pol. 77). Ős helység, űs jószág (Fal: Jegyz. 385). Vagy bíró vagy esküdt ember a helységbe volt 3 (Gvad: RP. 2).

Helyt, helyütt (*helyütt* ÉrdyC. 81b): [loco; wo, an—orte, an—stelle]. Minden helyfüt: ubilibet Ver: Verb. 287. Meg egy mond masot helyfüt (ÉrdyC. 81b). Mynden helyt yeles dologban foglalatus volt (576). Sok helyt (LévT. I. 306). Nednes ködök fognak ezuarogni, de nem minden helyt bozzátanak essét (KBés. 1572. k3). Több helyt (MonOkm VI. 20). Őt Post ólm oly helyütt hadjuk, hogy mindenfelől vigyázhasson (RákF: Lev. I. 364). Mit keresne olyan helyt? (Mik: MulN. 215). Más idegen helytt akarom felkeresni (308).

azon-helyt: actutum, confinio, profinus PP. [auf der stelle, sofort I. Azenhelyt]

mi-helyt: simulac, spumprimum PP. [sobeid I. Mihelyt]

Helytelen (*helytelen* Pázm: Kal. 412. 676). Liszt: Más. 120): vitiosus, erroneus, mendosus, ineptus, non appositus SL. [unrichtig, unstatthaft, falsch]. Majd helytelen: subabsurdus: hel-

telenül: subabsurde, enormiter C. Helyeten helyhatés: cacosophoton; helytelenül ezézagoc, zagyoc: blactero MA. Sokszor helyetenül, és illetenül szóllottak a sz írásban (Pázm: Kal. 412). Helyeten munka nem lézen, ha rövideden ennek eredét feljegyzem (676). Régi eleinket, s ő utamok minket helyeten ragalmaznak (Liszt: Más. 126). Nem monok helyeten dologot, csak ne ríjogass (Czegl: BDorg. 404). Adának-ki egy írást az isten beszédéről, melyet helytelennek lenni igen hatalmasan megmútatott Laskai Péter (Bod: Pol. 49). Helyeten hírmondó nem akartam lennem (PhilF. 69). Némelyek helyeten jobbításokkal akarják a dűtsűsséget magokra raggatni (Könyi: ÁM. Előb).

[Szólások]. Intem is az jó atyámfát Balassy Jánost, hogy az mi kész pénzt ő nekie hagyok, ne hogy azt haszontalanul és helytelen helyben elköltse (Radv: Csal. III. 206b). Szükség állt helytelen helyre költötne az isten javai (Zvon: Post. I. 569). Jozsgat helytelen helyre kezd vesztetni (Ver: Verb. 103).

Helytelenkéd-ik: ago inepte, erronee, non apposite SL. Szíve gonlja annál jobban nevelkedik, habzó gondolatja jár s helytelenkodik (Gyöngy: KJ. 2. 21).

Helytelenség: [ineptiae; fehler]. Rosz gazda, de száfráságot szerető, jószágát elvesztegető, egyéb helytelenségei szántalaml voltak (Haz. I. 136).

Helyűnnen, helyűnnét: [de loco, de locis; von, von—orten, von—stellen]. Igen sok helyűnnen megh bizonyíthatnam (Pécsv: Fel. 73). Az homét mit rendeltünk, sok helyűnnét telik ki (MonOkm. XXIV. 331).

Helyűvé: [ad locum; an einem ort]. Gonosság ez oly helyűve igazítani az Antichristust, az mely ingyen niútsen (ÉszT: IgAny. 168).

HEMzség: nyüzség, bozsg (SzL) [wimmeln]. Úgy hemseg mint pondró (Gvad: Orsz. 113).

HÉNGÉR, HÉNGÉR: canifex MA. tintinnaculus PPB. scharfrichter, henker, peinigter PPP. Hóhér, héngr: henker Com: Vest. 122. Meg paranczola, hogy meg herélnéc Bolat, de a henger meg keserüle a szép gyermeket (Helt: Krón. 46). Az isten ád a satanac hatalmat a búntetésre mint hohemak, mint az bíró ad az hengernek (Mol: SzLm. 239). Az henger papista papok (201). Bozzata penig ismeg kűneteket es henger szolgakat a Saul (Mel: Sám. 79). Nem akarancz induli erre a király szolgálai, hogy az Jehova papját henger modra le vagnaiák (93). Vram gyilkosok lét, vram hóherét lét, leanya hengere lét (Illyef. Jephth. 28). Nem nehezbecc az hengerése kinzasi mint néha az betegesoc gyötrelmi (Prág: Serk. 176).

Hengerség: [tortura]. A pápistac gyakorolják a lélek ismérnek hengerségét, midőn fűbbeli gyonást tézne (Aptl: Vend. 616).

HENGÉRÉD-İK, HÓNGÖRÖD-İK: volvor, volutor SL. [sich wälzen]. Egy aranyalma közike hóngörödik (Hall: III. 52). Hengeresmi (MA: Tam. 749). [Vö. HENTÉRÉD-İK, HÓMPÓLYÓD-İK].

alá-hengéréd-ik: devolvor Kr. [sich herabwälzen] (Pázm: Préd. 1079. Kr.)

elo-hengéréd-ik: provolor MA. für sich gewälzet werden PPP.

lé-hengéréd-ik: devolvor; abrollen, herunterrollen. Vala homan le-hengeredni: in praeceps volvi PPB. Egy olyan ember, a kin a szép tanács nem fog, hanem erővel a tornyok tetején maszkád, méltó, hogy lehengeredjen (Fal: NE. 37). Nem vagyok azok a királyok közül az első, kik fényes méltóságok

ról lehengeredvén, nyomorultul végeztek életüket (Fal: TE. 675). A fáról le-hengeredett a madár (Könyi: VártaM 51)

vissza-hengörődik: [revolver; sich zurückwälzen]. Vissza-hengeredett: revolver C. Visszahengeredő: revolubilis MA. das sich wieder umwälzen lässt PPB.

HENGÉRÉG: volutor MA. hín und her gewälzet werden PPB. Kerek hengergő alma: *volubile malum PPB. Leesenő a földre, hengereg vala: olisus in terram volutabatur (Helt: UT. L6). Hengörög vala (Fél: Bibl. 68).

hátra-hengörög. Hátra hengergő: revolubilis MAI.

Hengérgés: volutatio MA. volutatus; wälzung, windung PPB.

Hengérgét: convolvo C. voluto, convoluto MA. provoluto; sehr oft herumwälzen PPB. Könyvil-hengérgét, forgat: circumvolvo; forgató, hengerítő, hengergető: volvens PPB. Kővetek hengergetének (JordC. 311). Az ew monyart nynt [nyind] ky hengergety wala az fezekbowl (Pesti: Fab. 70b. Fél: Bibl. 50). Hengérgét egy nagy követ (Lép: FTük. 3).

öszve-hengérgét. Öszve-hengergető: convolvens MAI.

Hengérgetés: volutatio, volutatus MA. wälzung PPB.

Hengérit: advolvo C. volvo, voluto MA. wälzen, hín und her wälzen PPB. Fölyül reá hengeritem: supervolvo C. Oda hengeritem: advolvo PPI. Hengeréite nag követ (volvit saxum magnum) a koporso átara (MünchC. 69). Josef egy nag követ bengheréyte a koporsónak atoyara (JordC. 512). Josef az sírnek aitoiara nag merőkövet hengereítete (DöbrC. 413).

alá-hengérit: devolvo C. [abwälzen].

el-hengérit: pervolvo C. provolvo MA. fortwälzen, weg-wälzen PPB. Ki hengereíti el nekőne a kőnet a koporso átara? (MünchC. 105). Elhengeríté a követ az koporsónak átajárul (Tel: Evang. II.116). A kő el-vólna hengeritve (Mad: Evang. 307).

elő-hengerit: provolvo C. [vorwälzen].

környül-hengérit: circumvolvo MA. circumverto, um-kehren, umwenden PPB.

Iő-hengérit: devolvo MA. hinabwallen PPB. [hinabwälzen]. Le ne hengeritsen a székről (Fal: Const. 831).

vissza-hengérit: revolvo C. MA. wiederumwälzen PPB. [zurückwälzen].

visszahengérithető: revolubilis PPBI.

HENTÉRÉD-IK: [volvor, volutor; sich wälzen]. Egy agát a földről úgy döfött, hogy mindjárt melléje halva hentörődött (Könyi: HRom. 125). [Vö. **HENGÉRÉDIK, HÖMPÖ-LYÖDIK**].

HENTÉRÉG: volutor Kr. [sich wälzen, rollen]. Hadgya haragban hentergeni és kenélységben az ágyban fekvőt, Zrínyi: ASyr. 24). Hentörög az maga sebében (193). Hogy a vízbe henteregen (Hall: HHist. I.71).

ki-hentérég: [evolvor; sich hinauswälzen, herausrollen]. Egy bumbi kihentergett éppen a hüllásra (MonIrók. XXIII. 122).

Hentérgét: convolvo PPBI. [wälzen].

HENTÉS: lanus PPB. [fleischhauer]. Mészáros avagy hentes: lanio vel laninus Com: Jan. 79.

HENYE: torpidus, deses MA. faul, trág, lugsam PPB. Henye: otiose C. negligenter MA. Henye s here, csak hasokot hízaló emberek (Pós: Igazs. 592). Henye barátok (Tyuk: Józ. 421. Aly: Post. 1280). Urí tisztben duskaskodgyanak,

állynök, és henyélve hivalkodgyanak (Bíró: Ünep. C2). Míkor henyén hover testünk, legjobban jár kél, bujdosik elménk (Fal: BE. 586). Nem is teufőnyezek henye lustaságnak, nincsen becsenám munkátalanságnak (Orsz: Körh. 124). Nézzd, tarolt henyeknek parantsol gárdián (Orsz: KöltSz. 7). Dús gazdag henye polgárok (43).

Henyéi: otior, desideo, ferior C. torpeo, torpesco MA. müssig gehen, müssig sitzen, faulzenen PPB. Zrínyi. I.130. Mit allatok itt egész nap henyelve? (Laud: Újségis. L547).

el-henyél: negligo MA. versäumen PPB. Mondgyac de fic el henyelic: dicunt enim et non faciunt (Mon: Apol. 30). Akarják az én titkaimat érteni, magokat és fölvségeket el-henyelvén (Pázm: KT. 182. Káldi: Bibl. 321). Mi a nagy dolgokat csak el-sikkasztjuk s henyéllük (Czepl: Dag. II.2).

Henyelés: negligentia, otium C. socordia, desidium MA. desidia; nachlässigkeiten, faulheit, trägheit PPB. Az mi népeinc henyelessel, faczka metolgetessel, ragalmazással es ezer hit-sagual mulattac el ünnepet (Born: Evang. IV.521. Zrínyi I.18. 158).

Henyélkéd-ik: [otior; müssiggehen, faulzenen]. Ha az ezalados ember ezac a berese hagyja a dolgat es ő maga henyelkedic, így iar münt ez kazdag, kinec marlatiát safára münd el tekozolta (Born: Evang. IV.9b).

Henyéllő: deses, otiosus, cessator C. reses, negligens MA. faul, trág, müssig, hiülessig, faulzenen PPB. Henyéllő, bivolkolo: negligens, müfleissig Com: Vest. 137. Leghenyéllőbb nép (Zrínyi I.20). Tizen-egy orakor forgasd elmédben a szőlős gazdát, ki a henyéllőket tizen-egy óra tájban maga szőlőjében hitta (Tarn: Szents. II.62). Oly jubásztor, ki nem gondol nyájjal, hogy akármint légyen: csak öneki bőven sok gyapjat neveljen, münt henyéllő here hasznával élhessen (Thaly: Adal. I.12).

Henyéltet: [otiar sine; müssiggehen lassen]. Mi itt henyéltetjük hasztalan magunkat (Könyi: HRom. 88).

Henyés: torpidus MA. faul, trág PPB.

Henyesség: torpor MA. faulheit, trägheit, müsst PPB.

HÉRBATÉ, HÉRBATEJ: [thee] (VectTrans. 25). Kávé, czukorkodi és herbaté bornál jobb volna (Thaly: Adal. II.387. TörtT: II.102). Herbatbehez való fogantús ibrik (Iaz. I.283). Hasznos a böldög aszszony tövissének virágjából készített herbatéj vér pökés ellen (Váli: OrvSz. 46).

HERCÉG: dux MA. [princeps] herzog PPB. Herzog, Cherceg [személynév 1210. 1220] (VReg. 142. 180). Fili Herchuk 1283 (ZichyC. L53). Paulus dictus hercege 1378 (IV.17). Nabuchodonozor erazte egbe gúiteneic a fedelmeket, birakat, hercegeket (BécsiC. 125). Te Bethlehem semmiuel vag küszeb Judanae fedelmiben, mert te belőllő is ki herceg (MünchC. 16b. JordC. 359). Geyssa herczek kyldo el ew attayfay wtan hogy syetmeenek ky hozyaa (ÉrdyC. 399. 120. 295). Moabnak hercegi (DöbrC.112). Herceg vagy vezor (CornC. 226). Zeret-beliének hercege (DömC. 1). Ferdinandus herceg (MonIrók. III.114). Hercegek, hadnagyok: duces (Com: Jan. 142). Nagy sok tiszteletes idegen hercegek, vallásunkbéliek, noha más nyelvéiek, a temetésre szomoruan gyűlnek (Thaly: Adal. 127).

érc-hercég: archidux PPI. erzhertzog KirBesz. 115.

fő-hercég: ∞ Maximilianus, Anstriának fe hercege (LevT. I.357).

Hercegi: ducalis Kr. [herzoglich]. Hertzegei tzmereket eraget és a höldnak szarvain akar illni, hogy lába alatt lássa a világot (Fal: NU. 350). A hercegi személy höltig játszott (Fal: NA. 147).

Hercegné: ducis conjux, ducissa SI. [herzogin] Lengel orzagnac hercegne azzofia (NádC. 524).

Hercegség: 1) ducatus C. MA. Com: Jan. 113. herzogtum PPB [herzogliche würde]. Kyrál zalla az kyralksagban, Goyssa kedeeg az hercegsseghen (ÉrdyC. 398). Hol mind a királyság, mind a hertzezség: szabad légy velle, mellyiket fel veszed (Helt: Krón. 37). 2) [herzogliche durchlaucht, hohheit]. Hercegségekhez való szavaim (Otr: Tökéll. Előb. 5). Mellyet bővséges teközlással kémmellettől kiöntött költséggel Hercegséged épített (Biro: Ékeség. A2).

HÉRCŐKA: [při species; eine art birnen]. 1643. 11. april oltottam meg az vad fikat, a mellett két renden herczoka avagy kozma körtvélly (TörtT. 1880. 774).

HERDE-HURDI: praecops, ventosus, praeproperus SI. [übereilt]. Herde hudi módjára (Mik: Törl. 311. 386).

HÉRDÓ: [svær da?]. Az szent doctorok hűtbeli tudománúok ellen pártos herdót [herdót?] kiáltván (Bd: CsIsk. 136). [Vö. BÉRDÓ]

1. **HERE:** 1) fucus C. MA. hummel, bräme, wespé PPB [drolne]. Nevezetéc Belzebubnac az az nagy undoc dnggő here ryauc avagy sereg légynoc (MA: Scult. 292. Kules: Évang. Előb. 4). A mézet a herék meg emésztik (Com: Jan. 50). 2) Haszontalan here ember: fungus Decsi: Adag. 265; ignavum pecus MA Clastromba lako here papok (Mel: SzJán. 212). Tolmók, herec, pőfötög apaczak (413). Here [igy], nema eboc, pilisses barátok (MA: Préd. 108). Az kik herék, es ezek haszontal hiállanak (Fél: Tam. 333) Here módon ének (Alv: Post. H 10). Igy tselekesznek ma a papisták között amaz arvak özvegyok házárn élökodő, haszontalan fige fához hasonló here barátok (VárM: Szöv. 128). A voréb a heréncsis herébb (Misk: VKert. 475). Nem haszontalan heréje, hanem hasznos fia édes buzájának (TörtT. XV. 157). A palotának heréi ne legyenek (Laskai: Ligs. 129). Nem sok pühája van a here embernek (Kisv: Adag. 488). Szép rendbe szedő a kollégyiomot, kívánta onnan ki-irtani a mások munkájokkal élő heréket (Bod: Pol. 178).

méh-here: fucus Kr. [drolne]. Nem méltó az óhá, a ki tsak helyébi szokott mint a méh-here (Kisv: Adag. 414. Ben: Rithm. 214).

2. **HERE:** virilia SI. [testiculi; hodi]. Az 6 (a hód) heréjének golyói (Misk: VKert. 243). Minden emi való állatok heréjít egyél (Felv: SchSal. 8).

ló-here: trifolium Beythe: Nom. 8. [kleu] Lóhere fű: trifolium pratense MA. Apium americanum pyramidale odoratum, fura folyó lóhere; mert olyan a virága, csak egy kovéssé kékessebb (Lipp: FKert. 199). Onobrychis: spanyol lóhere (no.).

Here-hura. Az hetedie loheret hiyác nyul lábnae: alazon földön el terült három leuelő fű, vagy heréhúra (Mel: Herb. 95).

Herél: castro C. eviro, omasculo MA. verschneiden, entmannung PPB. A heuger meg keserüle a szép gyermeket, és egy kölyket heréle helyébe, es amae a monyát hozza Kálmán királynac (Helt: Krón. 46. Valk: Gen. 22. Misk: VKert. 360. Mezv: SzAÖröme. 251). Te Thököly, papherélő, hazánk-paszító (Thaly: Adal. L175).

még-herél: 1) castro, eviro, omasculo, eunuchizo C. verschneiden PPB. Kie önnagokat megherélték: qui se ipsos castraverunt (MünchC. 49. Fél: Bibl. 32. Czegl: MM. 139. Helt: Krón. 46). A 6 megheréltettvön, vadokodni megszűnik; eunuchus factus ferocire desistit (Com: Jan. 12). Hogy száketmet barátvérről megfestethessem, több papokat, jes-vitákat megherélhessen (Thaly: Adal. L39). 2) [falso; falschon?]. Vigyáznai kell, hogy számalásokat meg ne heréljék (Nyr. XI. 363).

mégherélés: eviratio, castratio MA. beschneidung, entmannung PPB

mégherélt: castratus MA. verschnitten PPB. A megherélt kan, ártány, tőki metszett disznó (Com: Jan. 36).

Herélés: castratio, castratura, eviratio C. verschneidung, entmannung PPB.

Herélő: tierschneider KirBesz. 150.

Herélt (Herélyt Pázm: Kal. 635. herenth JordC. 247): 1) castratus MA. [verschnitten]. Órú, herélt juh, herbéts (Majör: Szót. 90). 2) spado, semivir, semimas, apocopus, eviratus C. eunuchus Fél: Bibl. 32. verschnittener, castrat PPB Herélt emberce: eunuchi Com: Jan. 141. A heréltcekel adoznac vala: cum effeminatis sacrificabant (BécsiC. 186). Hereenth [igy] nem mehet be az en egyházumba (JordC. 247). Herélt Ali basa (Tin. 90). Hínata az Israel kirallya egy herélt hop mestert (Mel: Sám. 358). 558. esztendőben Focius herélyt lévén, az császár erejével Constantinápolyi patriarchaságra emelték. Ellene állának az pápák, és szemére veték, hogy meg-metzett lévén, nem lehet püspök (Pázm: Kal. 635). Herélt az, a kinec tőkei avagy monya székei ki-vétence (Com: Jan. 55). Fél-emberek vagys heréltok (Mik: Törl. 436). 3) Herélt ló: cautherius, equus castratus MA. verschnittener hongst PPB. Gálli Istvániak (nagyok) négy kék szekeres lovakat, heréltet, fékestül, hámostül; két kancaza lovat (Radv: Csál. III. 294).

Heréltelen: [non castratus; nicht verschnitten]. Heréltelen kappanokaf, fa papokat, váaz papokat ezután nem akarunk tartányi (RMK. V. 225).

Heréltet: [castrari curio; verschneiden lassen]. Csikaimat heréltettem (Kár: Élet. H 47).

Heréltség: castratura Kr. Lelki heréltség (Pázm: Kal. 1768. 1059. Kr.)

HERING (hering Helt: Mes. 456. Boin: Préd. 401): halec alece MA. thynnus [?] C. maena PPL. hering PPB. Adami: Spr. Friss hering: frischer hering; füstölt hering: geräucherter hering KirBesz. 127. Heringotske: halecula C. Hering-áruló: trisopoda, thotopola PP. Hering, mündeufile sós hal leue: alex PPL. Im eleffine á böyt, hozzas sos halat, vizat, pontyot, veszet heringet (Helt: Mes. 156. MesékK. 23. VcetTrans. 19). A heringek meg a városiaknak is esztendőnként való ételek sozva (Telek: FLó. 50). A hering mellyet újonnan fognak, mikor még leves és testeléli, a pisztrangoknak édességekhez közelvét (52). Hering tej (Cseh: OrvK. 18). Hagyd el sajttól büdös hering keresőket (Orezy: KöH. 53).

Heringés. Heringes tonna: cadus halecum; heringstone PPB.

HÉRJO: [pernix MA. 9] perdis MA. Kr. tetrao Europaeus PP. [robullu]. Ezek az egy madarak, kykkel nem ylyk eelny: keselyűth, heyaath, beseth, heryoth, malan fékűth, baglyot (JordC. 94).

Hérjőka: parva perdis Kr. Itis mint egy herjőka feu akar röpülni Calvinus Pázm: Kal. 414.

Hérjókáz-ik, hirjókáz-ik: 1) volito? Mig meg nem határozzák mit értsenek az anyaszentegyházon mind addig tsak a levegő égben hirjókáznak (Pós: Igazs. L135). 2) [ineptior; posset tribuen]. Ugy hitték, hogy csak herjókázom vélek (Bethl: Élet. II. 131).

HERMEC: 2. Gondollya vala hogy vala nyt yot awagy gonoszit ew ytywsaganak taz-kaban megözne olyannaa lenne ew vensegecnek hermececzen (ÉrdyC. 319b). Iszakom köböttem a hermetz szájura (Gvad: FNót. 2. [Vö. hermece-szi])

HÉRNÁC: jami genus; ein kleiderstoff. Hef forenton nem vehetnye meg egh wegh hernachot (LeVT. I. 420).

Vectrans 9). Hernútból iszások, abrakos tanyisztrák, avagy üres zsákok (Gvad: FNót. 102).

HÉRNÝÓ (*hernyó* C. PP. *hernyu* Orvk. 41. *hernyű* Káldi: Bibl. Joel. 1: 4. Amos 4: 9. Kr.): eruca, convolvulus, involvulus, voluera, auriscarpeda C. auscaripeda, campo MA. graswurm, raupe, holzwurm PPB. Szőrös hirmio: oniscus C. Szőrös hernyó: scolopendra PP. Com: Jan. 51. millipeda Ppl. Száz lábu szőrös hernyó: centipeda Ppl. A hermonac maradekat megóttó a éayua: residuum erucæ (BécsiC. 203. 220). Hernyot fadról tiszteth (KNagysz. 1579. A7. Misk: VKert. 261. GKat: Vált. II 19). Tengeri hernyó (Misk: VKert. 636).

HÉRRÉG: hirrio SI. Herreg, dumog, doromból magában (Matkó: BCsák. 238).

HERSEN: hers hangot ad, pl midőn vmi érdes fülletlen alácsusszan CzF. Pallos hersenés (Bethl: Élet. II.319).

HÉRVAD (meghervadhatatlan ÉrdyC. 72b. megheruvadnak 650b. meg *hyrcada* ThewrC. 29. *meghyriad* WeszprC. 37. *hervad* MA: Scult. 109. Megy: 3Jaj. II.41. *hervadas* Lép: PTük. III.322): flaccéo, ablangveo, elangvesco C. marceo, marcesco, flaccesco, langveo MA. verwelken, gelbmatt und schwach werden PPB.

el-hérvad: immarcesco C. elangvesco MA. elangveo Med-Lat. 206. müd und matt werden PPB. Az w zine az zenuedesnek miatta el hernadot (VirgC. 26). Mindenestül ektelen es el heruat (80) Holual reggel meg virazic. estuere elheruadt (Born: Ének. 331). Mi dolog hog te kiraly fia napra napra igen el óstáuerőszől es el hernacz? (Mel: Sám. 174).

ki-hérvad: elangvesco MA. sehr kraftlos und schwach werden PPB.

még-hérvad: marcesco, contabesco MA. welk werden, verschumpfen, verdorren PPB. Megyheruad: pallascit NémGl. 121. Meghervadott a mi szivünk: elangvit cor nostrum (JordC. 287). Az kazdagh meghervad: dives marcescet (832). Meg hervadot vala ew zyweeben leelkeben ez tylaghnek vyragzosaga es gyenyerűseoge (ÉrdyC. 413). Kezde az yfűysaag meg herwadny (515). Zent Margyt azzon jzen meg hervadot (MargL. 207). Ayakai megheruadnak es minden tagi megkemehednek (BodC. 22). Nemes eden kynek zyne soha meg nem hervad (ThewrC. 96). A virág hamar meg-hervad, és szárad (Pázm: Préd. 70). Meghervadott virág (Illy: Préd. II.214). Meg-hervadot ortza (Tyuk: Józ. 145).

még-hérvadhatatlan: [immarcescibilis; unverwelklich]. Aldot leegyen wr ysten, ky zepletelen es meg hervatthatatlan meg tartot (JordC. 843). Eeltesseetők az hyweket hogy veegeetők meg herwadhatatlan dychőseghnek coronayaat (ÉrdyC. 493). Meghervadhatatlan korona (Gér: KárCs. IV.351).

Hérvadag, hervadag: 1) marcor, marcedo, marcescentia SI. pallor [blässe]. Ahiruadag, mel te orcadat mégfogalta (BécsiC. 20). **2)** [pallidus; blass]. Hiruadagh homallyas színű vala az farka (az üstökös csillagnak, Misoc: Progn. 17).

Hérvadagos: [pallidus; bleich, blass]. Orczayaat herwadagossa teezyk (ÉrdyC. 420b). Mikor a fekély hernadagos es vóres szabasu leend a ruhan: si alba vel rufa macula fuerit infecta (Helt: Bibl. I. DDD4).

Hérvadás: flacciditas, langvor, marcor MA. gelbsein, verwelkung PPB. (Lép: PTük. III.322).

Hérvadat: pallor [blässe]. Araúnak hervadatta: pallor auri (AporC. 15).

Hérvadatlan: immarcescibilis MA. [unverwelkt].

Hérvadatos: [pallidus; bleich, erblasst]. Hirvadatos ortzayát czokolással, keseruesen illeti ortzayával (Bes: Hének. B3).

Hérvadatosság: pallor NémGl. 129. [marcor; das verwelken, blässe]. Oth al testhe myuden hervadatossaaghual kyl (ÉrdyC. 169b). Hervadatossagot en kenomnac keserűsogeből zenvettem (NagyszC. 1).

Hérvadékony: [marcidus; welk] (GKat: Gramm. B3)

Hérvadhatatlan: immarcescibilis; unverwelklich PPB. Enghegyyed ewneky, hogy ow raytok hervadhatatlan coronaat vehessenek (ÉrdyC. 589. Sylv: IT. II.119. Illy: Préd. I.381).

Hérvadt: flaccidus, langvidus MA. welk, schlottericht, matt, schwach PPB. [blass]. Inkab hervadotnac es zerűnec tette-tóm (NagyszC. 4). Hirvadott lu: equus pallidus (Sylv: UT. II. 142). Hiruat es halal színű lo (Mel: SzJán. 177).

[Hérvadtat]

még-hérvadtat: [macero; welk machen, erbleichen machen]. Meg hervattattyak hw orca'okat: exterminant facies suas (JordC. 370).

Hérvaszt: macero, flaccidum facio Kr. [welk machen].

el-hérvaszt: emacio Kr. [verwelken machen, aufreiben]. El hervaszto nyavalya (ExPrinc. 195).

még-hérvaszt: ∞ Meg hervasztak ő orca'okot, hog embereknek tessenek (DöbrC. 300). A pokol derével meg-hervasztott ágakat le nem vagdallya (Pázm: Préd. 26). Fel ne fualkodgyál sugár termetednek szépségében, melyet egy kis betegség meg-hervaszt és megrűtit (Pázm: KT. 22).

HÉSS, HÖSS: interjectio gallinam abigentis MA. Hős kakas maid rám röpölsz: tolle calcem litorum (Decsi: Adag. 92). Hős kakas, mely begyes: papae nixus (212). Hess kakas! lassabban kukorékoly! (Matkó: BCsák. 79).

HÉT (*hét* BécsiC. 10. 47. MünchC. 4. *heeth* JordC. 766. *heet* ÉrdyC. 509b. *het* Fél: Bibl. 20. *héczer* Mel: SzJán. 178):

1) septem, septenus C. sieben PPB. Hétképpen: septifarium; hét réti: septemplex C. Het [személynév 1211] (Nyr. II.16). Hét fiak: septem filii (BécsiC. 10). Hét napocban: diebus septem (47). Hét zuzek napia (MünchC. 4). Valanae mú nalone heten atafiac: erant apud nos septem fratres (55). El vezen heet fertelmes lelkeket: assumit septem spiritus (JordC. 392). Heet zent angyalok alnak ew elette (ÉrdyC. 337). Lakozeek harmyc het eztendert (MargL. 197). Het aínat fizess: redde septiplum (DöbrC. 151). Te newezetel heethkeppen valo ayandoknak: diceris septiformis munere (KeszthC. 454). Vitéz embőr vala, csak neten indula (Tin. 46). Aki Caimot megöli, ezen hét képpen alnac boszút: septuplum punietur (Helt: Bibl. I. B3). Minden hold földnek huszon het bet pénzt kel érni (Ver: Verb. 214). **2)** hebdomas C. septimana MA. woche PPB. Terrae Monyorokerek, Hettföhelly, et Kewked. Meta Hettföhelly incipiens a Pinkoua peruenit versus orientem 1240. (CodPatr. VI.13). Hetven hetec: septuaginta hebdomades (BécsiC. 157). Napról napra, hetről hetre (GuaryC. 71). Az harnad hetyn adwentnak (LányiC. 8). Két egész hetigh (CsomaC. 571). Vezzed el onell a mennykező betet: imple hebdomadam dierum hñus copulae (Helt: Bibl. I.P). Ma ennyi heti, hogy uratam eltemtettem (MA: Scult. 891). Husbagyó hetében lött el a gyermeke (Nyr. XII.267). Egy dáma frissen forgolódzot a tántzban egész héten (Fal: NA. 145).

[Szólások]. Sem *hete sem hava, s immár parantsolsz: asinus de Aesopi pnteo modo venis et jam exclamas PP. Én hétbe kelve kiindulok innét (Levt. II 217). Ez héten itt leszek, hétben kelve Patakra megyek (RákGy: Lev. 131. 179. 248). Mynt zokasok az fratereknek keetzer auagy haromzer heteben (DomC. 249). Hetet tart vala az cohnyan (MargL. 22).

csonka-hét: [hebdomas ante diem Paschae; woche vor ostern].

csonkaheti. (Evangéliom) ötna heti penteken (DöbrC 194).

kérészt-hét: azon hét, melyben a keresztfő körmenetek tartatnak CzF. Kereszt héten való vasárnap (MesésK. 34).

nagy-hét: charwoche KirBész. 121.

süket-hét: ∞ Süket héthen, vagy gyümölcs öltö boldog-szonynap tájban (Lipp: Cal. 11).

Heted: septimus MA. der siebente PPB. Heted napon: die septimo (BécsiC. 49. MünchC. 55). Kenyvesnek heted rezeében (ÉrdyC. 389b). Ezen heted hónap fizen ötödik napján (Kár: Bibl. I. 111).

Hetedik: septimus C. MA. der siebente PPB.

Hetedszőr: septimum C. septimo MA. zum siebentennal PPB. Hetedszőr keryed istenek irgalmasagát (VirgC. 1).

Hotel: septiman exigo Kr. [eine woche zubringen, eine woche lang frohndienst leisten]. Hotelni egy sem akar járni (RákP. Lev. I. 250). Hotelő rend (Gér: KárCs. IV. 288. 296. 310. 331). Ilyen hotelő rendben szolgál vala Zakáriás (Vajda: Kriszt. I. 15. Kr.).

Hetes (*hebes*) LányiC. 316): **1)** septemgeminus MA. sieben-tägiglich: PPB. siebenfach, siebner Adami: Spr. **2)** hebdomadarius PP. [wochen-, eine woche dauernd]. Meg áldozása az Jehovanac az hetes impec áldozatját (Mel: Sám. 2). A kire haragos szemet mutat, hetes heteg utána: durante septimana agrotans (Fal: NE. 156). **3)** hebdomadarius PP. [an wen in der betreffenden woche die reihe kommt, der die woche hat, wüchner]. Abbatissa, awag hetes [apácánál] (LányiC. 320). Az öreg istállót az Bodrogh parton csináló hetes és napi szimos ácsoknak fizetem 8 fítot (Radv: Csal. III. 27). Hetes drabant (Gér: KárCs. IV. 286. 316. 320. 321. 155). Engedd meg, katonád lovát vakargassa, de alomját paraszt hetes-sel hányassa (Orczy: Költész. 151).

Hetevény: Plejades; siebengestirn, glückhenne PPB.

Heti, héti: hebdomadalis Kr. [wöchentlich]. Hogy el-igazulyon a további beszéd: tessék most jó-dumák leg-aláb múlt-főben számat vetni tő-ova röpitett gondolatokkal héti s hónap-i teledetekkel (Fal: NA. 131).

Hétször: septies C. MA. siebenmal PPB. Boásmeg önké, ha hecer napjában bűnhendie rebemend (MünchC. 159). Ha bűnhendie atamfia hanzer boásmeg neki? hetzeriglen ő? (48). Hétszörrel nagyobbban ostorozlac a tñ bűntekéért: adlum correptiones vestras septuplum (Helt: Bibl. I. 111). Fizesd meg hétszörrel az mi szomszedlinknac az ű kebelökke az ű száml-massagokot (Szék: Zsolt. 82). Hétszörrel kemeiben ostorozlac titekot (Kár: Bibl. I. 111).

Hétszörös: septuplus Kr. [siebenfach]. Ezek super peccato-res septuplum, hétszörösek a gonoszokban (Pázm: Préd. 69). Hétszörösen: septuplo (Csúzi: Troub. 92. Kr.)

Hétszörte: septuplo MA [siebenfach]. Hétszörte inkább meg-büntettette: septuplum punietur (MA: Bibl. I. 1).

Hetüs: [wochen alt]. Tsak hat hetüs vala hánykája (Gvad: FNót. 35).

Hetven: septuaginta C. siebzig PPB. Háka ó kő falit het-ven kőnkletne magassagban (BécsiC. 11). Hanzer boásmeg neki? hetzeriglen ő? Monda annac Iesus: nem mondac neked hetzeriglen, de hetven hetzeriglen: usque septuagies septies (MünchC. 48). Mynd hetiven hetzer: usque ad septuagies septies (JordC. 111). Hetven ezentendyben (DomC. 1).

Hetvened: [septuagesimus; der siebzigste]. Hetvened ez-tenlé: septuagesimus annus (BécsiC. 296).

Hetvenedik: septuagesimus MA. septuagenus PPB. der siebzigste PPB.

HETYEPETYE. Ételre gerjesztő, hetyepetye: óin beí-essen; um ragot (KirBész. 126). Egyék ebből a hetyepetyéből, jó féléből, ez hozza-meg a kegyelmed szája izit, appetitussát: siehe da, ein gar gutes gerichtlein (63). [V6. **EGYEPETYE**]

HÉV, HÉ (*hevség*) Helt: Bibl. LD2. *hevség* Tof: Zsolt 571. *hűség* Mel: Herb. 5. *hűtő* 17. *hevség* Misc: Progn. 8): **1)** aestus, calor, tepor Kr. [wärme, hitze]. Hévé-hozó: aestifer; heven vagy: fervore, fervescere PP. Heu vala: aestus erat (BécsiC. 161). Az tellyes napnak hevetű hordoztok: portavimus diem aestus (JordC. 416). Alavalo palatzy [igy] rubaban zen-wed mynd hevetű hydégöt (ÉrdyC. 471b). Heven hidegen futó-sis (Bora: Préd. 559). Árnycok szárazod, mert ha heven száraz-tod semmie lézen (Mel: Herb. 49). Mind hevet hideget el kel szemedni (Deesi: Adag. 103). Nyárban sűtős hew essőnc iele (Gis. G2). Hew vagyon, de nem sűtős (uo. H). Mind hevét, hidegét az nyomorságnak szenvednék (MonOkm. VII. 206). Hében hidegben, éjjel nappal nyugtatalankodott (Pázm: Préd. 157). Kaszás hevet szenved, tengethesse életét (Kisz: Adag. 346). Ennek erkölcsen is kítetzett eleve dicsőségre vágyó nagy szívének heve (Thaly: Adal. I. 129). **2)** fervidus, calidus C. [warm, heiss]. Meleg, hév: calidus Com: Vest. 121. Hévé víz, természetű hév fűrdő: thermae PP. Fluvius Henyon (Anonym. 31). Hévízfő 1339 (Czinár) Flew lohoz hasonlattatyk, mondatyk augstnak (ÉrdyC. 516). Mikoron nagy heu idwn hagnayak az hegiet (VirgC. 46). Onnan muloknak be fogadása hevé jdevn auagy esaws jdevn (CornC. 85). Igón hew földre megyen es soc azzo fath gúth (NagyszC. 298). Hewho auag arato ho (Corp-gramm. 17). Sem hideg nem vag, ssem hew: nec frigidus es, nec fervidus (Sylv: UT. II. 140). Ha az heusegre heu természetű ornessogt chynalnak, az is ardalom (Frank: HasznK. 38). A bal ceezik heliet helé [igy] vassal meg sűtic vala (Szék: Krón. 25). Igen jó minden heu hevség ellen (Mel: Herb. 24). Sem igen hideg, sem forro he nem vagy (Mel: SzJán. 126). Hévé tűzes kementze (MA: Bibl. V. 10). Hévé betegsgek es gyulada-sok (KLöcs. 1649. 34). Az nap délben leg hevebb (Zvon: Post. I. 397). Nem olyan, mint az tűz vala, hanem sokkal heveb es sűtőssob (Lép: P'ük. I. 118). Hévé hideg jelés (Nad: Kert. 301). Hévé kívánság (Mad: Evang. 300). Jutalmul béremben órdóg hévé poklot oszt (Rim: Ének. 71). Ezeket egy hévé vassal a seb-hez tartasd (Cseh: OrvK. 37). Se nem hevek, se nem hidegek (Misk: VKert. 275). A hé természetű tűzes kisedet ha borral öntözöl, hamar megemészted (Csúzi: Síp. 738). Az víz sokkal hévebb (Gvad: PFör. 21).

[Szólások]. Ezek ugy főrnek egybe, mint az hév s az hideg (Pázm: Kal. 354). Mint ha hew kőre öntenél vizet, csak ollyan: ma cum caustro (Deesi: Adag. 89). Hévé tej meghégeti száját (Czepl: Japh. 176). Fornak mékent hev vizek az bőgrében (Eny: Gizm. 18). Ha másut külömbet tanitot, régi szokását követte, hevet hideget fűjt azon szájjal (Pázm: LuthV. 381. Pázm: Kal. 1766. 514. Kr. Pös: Igazs. 1702). Ne fűjt hevet, hideget; ne hízlekedgyél mindenkehez magadat szabván (Ker: Préd. 283). Hevet es hideget fűjnek azon egy nyelvekkel (Pázm: Kal. 1766. 181. Kr.). Midőn ki-tanulta, hogy azokon a széles mezőkön a nap igen hevet sűt ne: observato loci ingenio, quod et sol ibi acerrimus (Döbenk: Flor. 104). Hon gyün Okoliesányi hévével (Lév: RákE: Lev. II. 127). Délben rettenetes hévével-lével Szalai uram levele gyün (IV. 706).

Heven (*heven* C. MA): **1)** fervide C. MA. hitzig, heftig, brünstiglich PPB. Purgatoriomban igen heven sűtő tűz vagyon (Lép: P'ük. I. 49). A kőles, ha heven a hasra rétetik, a has tekerések ellen igen jó (ACsere: Enc. 238). **2)** repente; eilig, eilend. Melegen, heven, hamarjában: calide PP. Meg lásd igen

heven ne kezd: vide ne nimium calidum hoc sit modo (Deesi: Adag. 122). Valamely dologhoz heven nyulsz, nem érzesz abban fáradságot (Prág: Sork. 526). Nem szeglettem (kedvetem), hanem heven belé kapván sebessen folytattam (munkámat), és remény-ségemen kívül hamar által estem rajta (Fal: T.E. 167). A szor-galmatos bölts serényen, heven hozzá fog és a lehetetlen dol-gokat is úgy szólván győzi (170).

[Szólások]. Félek attul, hogy igen biztatjuk magunkat, de bizony heven teszük aláánk (ErdTört. II.383).

Hevenyében: 1) [in calore, in aestu; in der hitze] Beneu-enee Izbosethnee házába midőn a nap leg hevenébe volna, ő kedig alszoz vala a déli alomo házába (Helt: Bibl. II.185). Az ember szerenesétlenségének hevenyében nehézen vészen vigasz-taást bé (Kisv: Adag. 215). **2)** in flagranti, illico, instantanee Kr. [in der ersten hitze, in der eile]. Ha akoron hevenében oda ment volna (Helt: Krón. 190). Meniesző készület heven-iben vala (Istv: Volt. 21). Ha hevenyében fogják az dolgot, nem lenne fogamatos tanitasok (Pázm: Kal. 675). Hevenyében heis fálattia vélek (Bal: Ejin. 9). Ha hevenyiben patakot megszá-lotta volna, azt is megvehette volna (Szal: Krón. 180). A nit hevenyében találtak, csak azt veszik meg (Mohlók. VIII. 369). Azon hevenyében, hogy fiát vérebem látta, el fordult föle, és fel forrott mérgeben (Fal: T.E. 640). Nem akarja szerelmét hozzá illy hevenyébe ki-mutatni (Könyi: VM. 7).

Hevenyén: 1) [fervide; heftig]. Ezt-is igen hevenyen vitatták a pápista doctorok (Pós: Igazs. 1332). Hevenyében kíványák, a nit meg-tilt az orvos (Mad: Evang. 656). **2)** [illico; sofort]. Vajha szent Istvánnak Boeskaí Istvánja, Corvinus Mátyás-nak Iktári Gáborja, hevenyén nyomokba béághatnak vala (ErdTörtAd. II.328).

Hevés: aestuosus, vehemens, concitatus, praiceps SI. voll hitze PPB. [hitzig, heftig]. Heves idő: calida tempestas; heves-tüzes: sanguinolentus, spirituosus PP. Heves, Heues, Heves, terra 1219. 1264. 1271 (Czinár). Az heues gyermekek kic nem albatnak, czőpönel (ennek a fűnek) az succusát es vizét kend az bomlokára (Mel: Herh. 34). Az oroszlan igen heves természeti (Misk: VKert. 49).

Heveskéd-ik: praecipitanter ago Kr. [sich hitzig benehmen, heftig sein, maasslos sein, eifern]. Erte ne heveskedgyél: akár-mely szemfényvesztő tündérségel forgatta magát előttd a böcsület; vajki hasznos lezke ez a mostani világokalanította erkölcsre (Fal: NE. 31). Oly forrón és buzgó heveskedo a szives társaságban az istenes jósigokrul, mintha a lelkek dol-gát reá bizták volna (Fal: NÁ. 175). A kik szer-kivül hevesked-nek kívánásokkal, azoknak későbbben légyen részek benne (Fal: UE. 433). Oktalan vétek a magára bámult, csak magát betsfélő heveskedő szerelem (451). Heveskedő ábétatosság (Fal: NU. 258).

Heveskédés: [vehementia; das eifern]. Mennyit terhelték füleimet sovány izetlen beszédekkel, zajjal s heveskedéssel (Fal: NE. 20).

Hevesség: [calor, vehementia; hitze, heftigkeit]. Az te hevesegedet megh-engeztelied (VirgC. 37).

Hevetegés: hév, meleg, forró SzD. [calidus; warm, heiss]. Idegen helyekről darvak-is megh-ternek, heveteges helyről másova készülnek (Liszi: Márs. 60).

Hevít: fervefacio MA. heiss machen PPB. [wärmen]. Neme-lyeknek bort heveht vala (MargL. 37). Vala kedeg Peter alvan es magat heveitven (DöbrC. 466).

[Szólások]. Ferdinand maga nekünk adta s engedte volna az oroszgot, oly igen reá hevítettük vala (TörtT. IV.199).

méghevit: infervofacio C. fervofacio MA. siedend machen, heiss machen PPB. Fagat [faggyat] heuetnek meg (RMNY. II. 98). Meg kely heueteny az kőnet (Frank: Hasznk. 33).

[Szólások]. Valakit ves z s z s z ő z ő s s e l m e g h e v i t e n i : vir-gis aliquem calefactare PP.

Hevítés: calefactio C. [das wärmen].

Hevítöz-ik: aestuo, ferveo Kr. [sich erhitzen, von der hitze geplagt werden]. Ha beteg lend es hideg leleteckel he-veitezendé, hideg nizek kerien (BécsiC. 268). Az hydrogleles-nek hevsogenel igen hevetevzedek (DomC. 34). Föl keltez, hogy borral hevétőzoz-tec (Zvon: Post. 1599). Szominsagtol se fey vagy nehez italtol, mikor hevitezol nagy furatsagotol (Petki: Virt. 6).

még-hevítözik: ∞ Mikor menno, igen meg heuitezek es meg vereitezek az napnak melegségetől (SalMark. 16).

Hevitő: aestifer, calorificus C. [erhitzend]. Az győrtýánta gyimőleze hōuitő, száraszo (Mel: Herb. 17). Vashevető, égető fűzhely: ustrina (Com: Jan. 104).

Hévség: calor, calor, aestus, fervor, ardor C. hitze, grosse hitze, sonnenhitze PPB. [brunst, heftigkeit]. Vettetenec napnac hevségere es eynec fágura (BécsiC. 101). Vnac tűző es heusege, iol mongatoc vnac (132). Vislőtic napnac es heusegek terhét (MünchC. 50b). Az cehtethő állatok heusegnek nyatta el za-radnak (JordC. 862). Törteneek, hogy nagy testy hewseeg ban-tanaa owtet (ErdyC. 371). Az twz w heuseget meg engeztele (VirgC. 36). Hédség, hewseg (BodC. 3). V. akar meg foródni mert nagy hewseg vagon (Börn: Ének. 670). Az pomagrana magna ő szominság heusege ellen (Mel: Herh. 5). Rekedő heuseg (KBártf. 1583. 14). Nagy reckentő heúség (Misoc: Progn. 8). Kivansagokban heuseg iralkodik (Lép: PTük. 1147). Azok-nak, az boldogtalanoknak, heusegek vagon a fűztől (237). Reckenő hevség (Petki: Virt. 6).

Hévségés: [calidus, aestuosus; heiss, siedend]. Igen hévsé-ges: perfervidus C. Paranchola evket vetny zrokkal telles hevséges vas evstben (CornC. 368). Vasárnap mértékletesb, az többi hévségesek (KNagysz. 1613. E4).

Hevül (el *hévül* Kár: Bibl. II.131. *heülui* MedLat. 31): calesco, inferveo, aestuo C. adaestuo MA hitzig sein, grosse hitze lei-den PPB. A napys annak wtanna elew iarula, ees lassau lassau a kawdews homalt mynd el tyzyta, ees feneyt tellyessel ky hochata, kezdé az ember heuynly ees werytze (Pesti: Fab. 45). Hédeglelésben hevülsz (Mad: Evang. 485).

[Szólások]. Eleit kellene veniünk, míg jobban reánk nem hevül [körmünkre ég] (Pázm: 5Lev. XXXIV).

el-hevül: exaestuo Káldi: Bibl. Márk. 4. 6. Kr. [heiss wer-den]. Tészem az fázékat üressen az ő tűzére, hogy el hēvülyön: ut incalcescat (Kár: Bibl. II.131. Pó: Igazs. 1115).

föl-hevül: incalresco, effervesco, excandesco, exardesco SI. [erhitzt werden, anfallen, aufbrausen]. Atyafiak istenes elmél-kedéssel felhévülnének (Fal: NE. 57). Jó formán felhevültél a főemberek ellen, hanemha talán csak tréfálsz (66).

még-hevül: incalresco, intepeo, ferveo, sufferveo C. ex-aestuo, concalresco MA wol erwärmen PPB. [heiss werden, er-hitzt werden]. Borral méghevült volna: incaluisset mero (BécsiC. 49). Nap felkeluen méghevülenee es mert nem vala gőkerec megaznac (190. MünchC. 37b). Tvezneel hevevek meg (DomC. 234). Hög haluan a te zent kenidat, heuullensőnk meg a te meleg verőtűt (WeszprC. 5). Mind éyelig mulatnac, hogy a bortol meg heuülyenec (Helt: Bibl. IV.17). Meg heülnék es izzadnak az nagy rekkenő heúség miat (Mel: SzJin. 390). Sok helyen az folyo víz, ugy meg hēvöl, mintha üstben forralnad

meg (Lép: PTük. 126). Mivélhogy meleg volt, nagyon meghevíttem (Könyi: HRom. Told 189).

Hevülés: aestuatio, exaestuatio MA. grosse hitze PPB.

HEVEDER: 1) cingula C. cinctura Pesti: Nom. 102. laterales MA. cingulum ephippiarium, ventrale, lorum subalare PP. gurt, bauchgurt PPB. *Hevederrel megszorítani a lovat: equum cingulo constringere PP. Hevederrel ágyékinkat meg kötözze (MA: Bibl. V.30). Kender heveder (VectTrans. 17). Heveder félrántó szj (22). Hat új hevedert s egyéb szjű szerszámot adunk (MonTME. IV.146). Vínkosos heveder, heveder szorító szj (TörtT. XVIII.226). Elrohadott hevedere, megvetközött farkashőre (Thaly: Adal. I.239). Jobbik vállról bal oldala felé fegyver tartó széles kék bársony heveder függött, gyenge him varással és napkeleti gyöngyökkel kiékesítve (Fal: TÉ. 638). 2) subsacus Com: Jan. 104. leiste, damit die latten und trüme in einander gehäuft werden Adami: Spr. Ágy hevedere: lecti *instita; ajtó hevedere: replum PPI. Vasas-heveder (Szeg: Aqu. 41). Vas-heveder (42). A deszkákat hevederekkel edyben eresztü, edyben foglallya (Com: Jan. 104).

fa-heveder: subsacus PPB. [leiste].

ló-heveder: cingula PP. PPI. *Heveder, ló-heveder, nyereg-heveder: cingulum ephippiarium, ventrale, lorum subalare; rossgurt PPB.

nyerég-heveder: cingulum ephippiarium; sattelgurt PPB.

[Hevederől]

mög-hevederől: [sterno; sattel]. Meg hevederle a számat: stravit asinum suum (Helt: Bibl. I. 74). Meg bevederlék a számat az ő attiknac (Mel: Sám. 317).

Hevederlő: strator C. MA. sattelknecht PPB.

Hevederés. Hevederes tábori ágy: lectus loris *subtentus PPB.

HEVER: cubito, desideo MA. liegen, oft und stets liegen, müssig sitzen PPB. Veszteg heverek: desideo, otior C. Hevertemben: otiano PP. Heverő ágy: acclinatorium PPB. Hevernek: volutantar NémG. 336. Hever uala az feldwain (EhrC. 158). Ottan a lelek meg haboryttaa bhétet, es a fédhez ythven, hever vala (JordC. 184). Egy koor beteg heverween (ÉrdyC. 527). Az ebneec ha korog az hassa, esőneec iele; ha széllal heuer a földen, nagy szelet lel[ent] (Cis. G2). Ha meg-bénnit, ha ágy-feneken heverő kórbeteg, egygyütt kell túrni (Pázm: Préd. 239). Hogy a firtőben-hevert ember meg ne sárosított, leg-jobb elkerülni (Pázm: Préd. 355). Sokan olvassák, és hallják az evangéliumbéli igéreteket, kik mindazonáltal bűnben hevernek (Pázm: Kal. 138). Magad is izzad, ne heverj (Czegl: MM. 289). Sárban heverő hal, vagy torpedó (Mád: Evang. 275). Nagy sok sűrű testek egymáson hevernek, várból ugy emberkednek (Paskó: ESír. E). Hunyadban és Biharban kiváltképen ugyan feleirkáltással az mi morvai lakatosinkat, heverni ne hagyjatók, híjába az időt ne mulassák (RákGy: Lev. 192). Sárban torkokig hevernek (TörtT? III.10). A nemes urfiak nem szokólkódnak az időből, sok drága óra vagyon előttök, nem tudják hasznát venni, tsik heverve s hivalkodva vesztegetik (Fal: NE. 19). A pénz ópen kezennél vagy fálámban nem hevert, hanem vagy megszorult szegénynek kiadtam kölcsön azért is, hogy inádeamoda haszataland el ne menjen tőlem, vagy valami olyan dologra költöttem, melyből hasznót reménylöttem (Haz. I.218). Hol a nép hever, s nyugszik pudaságban (Orezy: Költ. 124). Heverő dárdájával sokat földre verte, maga féleynéje vérében heverő (Könyi: HRom. 52). Szíve bűnben hevert (118). Vitéz Sarkány György-is a földet heverte (31).

[Szólások]. Sok adósság hever a nyakán (SzD: MViv. 13).

Heveréd-ik, heverész-ik: procumbo, decumbo Kr [sich hinstrecken, sich hinwerfen]. Férjti-alá heveredő kurva: subcuba PPI. Neki heueredneec mint az diszno a sarnac (Bom: Préd. 296). Az bűnökbe heuereszle (389). Az előbbi bűnökbe heverednee, keverednee (MA: Scult. 300. Pázm: Préd. 882).

be-heverédik, be-heverészik: [se injicere; sich hineinlegen]. Kikbe (a bűnökbe) annyira be heuereszle az ember mint az diszno az sarba (Bom: Préd. 318).

lő-heverédik: procumbo C. MA. darniederliegen PPB. Az pásitra le-heveredni: *circumvolvere se herba, *abjicere se in herbam PPI. A mi természetünk gyarlóságátul a földiekre nyomattatvan le-hevereszik, oda tojja magát, a hol kedvét tölteti (Fal: NE. 67). Fejedelem! engedj itt le heveredgyűnk, mivel Esztergomban mi veled nem megyűnk, bűnk felejtésire illy éneket kezdgyűnk (Orezy: Nimf. C4b).

lőheveredés: procubitus, decubatio MA. das niederlegen PPB.

Heverés: cubatio, desidia MA. das liegen, müssiggang PPB. Napjal napuylagon tystessyguel iaryunk, nem torkoskodassogban és ryzekysygekben, nem agyon valo beuerysegen es buyasagokban (Konj: SzPál. 95). Agybavalo heueres (Tel: Evang. I.1. Fél: Bibl. II.22). Az hon heverésnek nem üle porában (Gyöngy: KJ. 102). Megtelvén eszteudőkkel, heverészel, örök ségének felszólásával se jeles birt, se derék hasznót nem hagyván maga után, inglorio fogja végezni életét (Fal: NU. 272).

Heverít: [sterno; niederwerfen]. A basát a földre teríté, Kurtot egy tsapással mellé heverité (Könyi: HRom. 35).

Heverköz-ik: [cubito, volutor; herumliegen, sich herumwälzen]. A sárban heverkezzel (GKat: Vált. I.39).

mög-heverközik: ∞ A sárban megheverközik (GKat: Vált. II.903). Még a ló-is, ha a hernyók közt megheverkezik, minden bőri felborsózik (Misk: VKert. 676).

Heverő: cubitor, deses, desidiosus MA. otiosus; der sich gern legt, faul, müssig PPB. Veszteg heverő: otiosus; árnyéka heverő: umbratilis C. Kis János, hogy az heverő kocsikat beada az uzualnak költött 12 d[en]árt (MonTME. I.64).

Heverőd-ik: [procumbo, decumbo; sich hinstrecken, sich hinwerfen]. Ha egy értékes ember disznók olába menne, azokkal egy váltóból eméck, egy seppedék rútságban heverődnek; valyon nem esze-fordúlttak mondaná-e? (Pázm: Préd. 766).

HEVÉR: [fossor, metallicus; hauer, bergmann]. Az értz-vagók, vagy hevérek bört kötnek farkra (Pázm: Préd. 683).

HÉVIZÁL: [otior; faulzenen, müssigeln] dologtalanul tölti a napot Kr. Csak hévizálnak (Vajda: Kriszt. III.397. Kr.) [Vö. HÜ]

HÉZAG (meg hevezagítottam DöbrC. 297. hezag vala Sylv: UT. II.168. hezag GKat: Titk. 44. hezag GKat: Vált. II.1263. Biró: Micse. 341. Kr): 1) concavus, obinanis C. cavus, inanis MA. höhle, leor PPB. Hézag hely; caverna MA. Hog az coporso hezag volna (Cornu 107). Nagy lapu, hezag gyökerő (Frank: HasznK. 17). Deszkából csinalyak, hogy hézag legyen belől (Helt: Bibl. I.Pp). A papa kepet hezagon ezenalliak, es oda gyermeket rekeztnek, azzal szoltatnak (Mel: SzLán. 343). Az eszaki szelek az eget hizaga teszik (KBécs. 1572. E5). Hézagon csináll deszkából: non solidum, sed inane et cavum intrinsecus facies illud (MA: Bibl. 173). Ha nem részeg szeszal, de hézag agygyal irkált a Matkó (Illyef: BCTemp. 46). 2) [concavitas, caverna; höhle, leore]. Föld alatt való nyílások, vajkös (?) hézagok (Com: Jan. 15). Hivzák hezag üreség (GKat: Titk. 44).

[Közmondások]. Elég szépen szól az hegedű, de hézag belől: Agathonica cantio (Deesi: Adag. 114).

[Hézagit]

mög-hézagit: exinanio [leeren]. Meg hezagita magath: examinavit [olvasd: exinaniavit] NémGl. 151. Meg hevzageitottam, melkék apródsága valának: evacuavi quae erant parvuli (DöbrC. 297).

Hézagítás: evacuatio [entleerung]. Nem tezon bozzosagot az ígeret hezagításra: non irritum facit ad evacuandum pro-missionem (DöbrC. 367).

Hézagos: cavernosus, subinanis, multicavus C. höhlicht, löchricht PPB. Vápas, hézagos: lacunosus PPBl. Úreges avagy hézagos: concavus Com: Jan. 164. Hézagos furn (Cseh: OrvK. 47). Az nad hézagos: cava (Com: Vest. 7).

Hézagóság: concavitas MA. cavamen PPl. inwendige runde fläche PPB. [leere, höhle]. Azokból az hezaksagokból iagatkozo es siránkozo szavok hallattat az embereknek (Lép: PTük. 127). Ez emberi szívnek olly sok hívságos lyukai vadnak, annyi sok titkos hazugságnak hézagásával bővölködik (Pös: Igazs. 1497).

Hézagü: [?] X nt tők hézagü írásában azt írja, hogy . . (Matkó: BCsák. 224).

Hézagul. Hezakwl: evacuabitur NémGl. 137. Zeretet soha ki nem esik, akar prophetasok hewzagolnak, akar névlek megallonak (DöbrC. 297).

mög-hézagul: [evacuor; sich leeren]. Elővend az mel tőkellenes, meg hewzagol, az mi fel rezent vagon (DöbrC. 297). Nagy dolog, ha meg nem hézagül a Baldnuus feje, mikor ezt írta (Pázm: LuthV. 89).

HI, HÍV (head LevT. II.76. *hējad* 354. *hēny* RMNy. II.48. *hevattatnak* 46. *hevat* LevT. I.236. *hij*) vocat Matkó: BCsák. 24. László: Petr. 175. *hijnája* MA: Scult. 729. *hijni* Born: Préd. 21. *hynuth* Komj: SzPál. 79. *hynotoc*, *hwtoc*: vocatis BécsiC. 3. *mēghionio* 18. *hju* DebrC. 347. RMK. I.333. II.439. *hwtmeg* BécsiC. 39. *huitta*: vocavit 105. *huittam* MünchC. 17. *huitt* Sylv: UT. I.193. *hwt* Helt: UT. 12. teged *hwt*?: vocat Pesti: NTest. 212. *hwtatik* EhrC. 38. *hwtatatak* 60. a kiket *ki-hwt* vala Telek: FLél. 134): **1**) voco MA. calo, incalo C. [rufen]. Valamikor valakytewl hwtattatynala (frater Rufen), ezeme zerelmuel ewtet hynonak felelnala (EhrC. 59. 60). avoco C. Másuá hívom. Tytkon hywan az kyafokat kerdezy hw thwlók (JordC. 359). Myndden valaky wrnak neweet hwtangya: omnis qui invocaverit nomen domini (ÉrdyC. 61b). Vaczorara vannak hwtattatvaan (921). Haza hwtzaak (543b). Mast hatalmasbat hwtyn [híva] (549b). Istent nem hwtakt: deum non invocaverunt (KulcsC. 128). Hyd ide az te fíriedet: voca virum tuum (Sylv: UT. I.131). A mester yt wagon ees teged hwt [hgy]: magister adest et te vocat (Pesti: NTest. 212). Az pogan nenzeseket ualasztania es hwtia isten az euangeliomi hitre (Tel: Evang. I. 128b). Ha lakodalmat tez, hid az zegenieket (Fél: Tan. 453). Hín [hij] vendegeket (FortSzer. N5b). Hihatsza, Posaházi deák, logicus társaidat (Sám: 3Fél. 757). **2**) [voco, nomino; nennem]. Ó hwtatic Elimélehnec (BécsiC. 1). Jesus, ky hwtattatyk Cristusnak: Jesus, qui vocatur Christus (JordC. 357). Kyuek [hogyan] akarnaa hwtia ewtet (ÉrdyC. 345). Hwtod awagy newezed ewneky neweet Jesusnak (343). Hwtad az ő nevet marianak (TihC. 115). Kyt myndenkonon anyanak hi vala (MargL. 2). Az lelky zegenyek bodogoknak hwtatnak (VirgC. 124). Miképpen hwtia ötet wrnak? quomodo vocat eum dominum? (Helt: UT. F7). Ne hijatoc engem Naominae (MA: Bibl. I.241). Irgalmasságok attyának hwtatol (Pázm: Préd. 545). Aristoteles az embert hwtia: minden lelkesállatok között logokosabnak (Illy: Préd. II.153)

[Szólások]. *Valamibe hi* Az isten gondviselését tagadgyák vagy kétségben híjják (Tof: Zsolt. 666). Ha azok írásokban meg vétekezhetnek volna, az sz. írásnak isteni méltósága könnyen kétségben hívódnék (Pös: Igazs. 116). Kétségbe nem hwtató hitelesség: fides liquida PPBl. *Vmn hi*. Neveden hwtalak (Mad: Evang. 12). *Vmre hi*. Ki-hívom, bajra hívom, ingerlem: provooco PPBl. Bajra hívó: provocator C. Kardra hwti valakit: jemanden herausfordern auf ein duell (Adámi: Spr. 194). Segítségre hívom: imploro, contestor, quiro C. Akaranak hwtia nemely vitezeket az concatnek segedolmere (DomC. 126). Valakychyoda hwtangya segyehyre az wrnak ew neit, iduezwl (Komj: SzPál. 82). Vendégségre mást nem híj (László: Petr. 175). *Vmwl hi*. Byzonsaghlwl hwtom menyot es feldet: testes invoco caelum et terrum (JordC. 268). Az istent es embereket hwti bizonsagul: deos hominesque testamur (Deesi: SallC. 24). Bizonságul híac (Kár: Bibl. 1.456). Csak head segétségül (LevT. II.76). Mikor az isten segétségül hwtatic es nem siet meg szabadetani, sokan azt alletyae, hogy nem hwtia az mi keresefinket (Tel: Evang. 1389b). Erős hwtel hwtne segétségül (MA: Scult. 259b). Hwt segétségül engemet (Zvon: Post. 45). Minkeklotte segétségül hwtanak, már jelen vagyon (Csúzi: Síp. 272). *Vmwl hi*. Tztytelyed te baratydot, kyk tegedet ez ydnepre vöndege hwtanak (EhrC. 38). Hogy hwtia vendegge (DebrC. 213). Vendéggé hwtia mind az ő attyafiait (Kár: Bibl. I.301). *Vmwl hi*. Senky nychnen te nem-zethsegden, ky hwtattatneek az newel (ÉrdyC. 345).

alá-hi: devoco MA. herabrufen PPB.

be-hi: introvoco C. intervoco MA. hwtinrufen PPB. Be hwtan az apostolokat: cum advocasset apostolos (JordC. 724). Engemet wk be hwtanak az kapitulumba (VirgC. 66). Meg parancsola nékik, hogy hamarsággal tanacsit es hadnagit behwtiak (Lép: PTük. III.129).

égyben-hi: convoco C. MA. zusammenrufen PPB. Egybe hwtan Jesus hw tyzenket tanythwtant (JordC. 381). Egyben hwtana az magyary wrakat (ÉrdyC. 496). Kiket mind egibe hwtan zent Ferencz, monda eg frater Massevsnak (VirgC. 74).

égybehívas: convocatio C. MA. zusammenrufung PPB.

el-hi: invito, avoco, evoco C. accerso, advoco MA. berufen, einladen PPB. [abgerufen]. El hwtatek az ornos (VirgC. 37). Egy az test, es egy az lelök, mikenen el-is vattok hwtattatvan egy renensagre (Szár: Cat. G). Jó lelki esmeréssel mehetek el minden örában, valamikor az én istenem el hi (Gér: KárCs. III.488).

elhívas: avocatio, invitatio MA. abführen, wegühren, ein-ladung PPB.

elhivatal: accersitus MA.

elő-hi: advoco, accerso MA. hinzuberufen PPB. Hyd előve az myveseket es fyezsd meg hwt ywtalmokat (JordC. 416). Előve hwtana az ew rokonsaganak, kopaz Lazlonak hwtat (ÉrdyC. 395). Eleue hwtia menyeth fellwi: vocabit caelum desursum (KulcsC. 120). Hwtie elő a leant: vocemus puellam (Helt: Bibl. I. L2). Hyd-elő a munkásokat (Pázm: Préd. 331).

félre-hi: voco ad partem Kr. [beiseite rufen]. Félfel hívom, félén hívom: sevoco C.

föl-hi: [hortor, evoco; aufrufen, auffordern]. Ky föl hwtattataal az archangyaloktlwl (ÉrdyC. 520). Zenth Pal az merney keferre sokakaath fei hwtia (SándorC. 6).

hátra-hi: revoco C. MA. zurückrufen PPB. Mynd azokat tellyes lelkiem zeret hatra hwtom es meg maslom (ÉrsC. 266). Könyű az szót szádból ki-botsátanod, de azt m-béz az után hátra hwtod (Rim: Ének. 296).

hátrahívas: revocatio C. MA. zurückberufung, widerruf PPB

hívton-hi: accitio PP. aureizen, locken PPB. (Boru: Préd. 407)

ki-hi: 1) evoco; hinausberufen PPB. Egiptomból hywan ky en flyamat: ex Aegypto vocari filium meum (JordC. 360). Myndonható wr isten ky hywa anyanknak meheeből Jesust (ÉrdyC. 343). **2)** provoco, excio C. aufordern PPB. [forderer, herausfordern]. Felel-meg azoknak a kik ki-hívnak, vagy fel-tésznek veled: responde iis a quibus *provocero PPB. Kihíja az ellenkőzöt: ki fedd meg engem? (Ily: Préd. I.442). Az halálra íteltetett a fellyeb való törvény székre kihív avagy appellál: condemnatus ad superius tribunal provocat seu appellat (Com: Jan. 135). Ott egy sarkalat ordóben be álván, a váradi törökőket ki híjue (Bartha: Krón. 121).

[Szólások]. Nem fenyegeti, bay ra ki nem híja (Laud: Uj-Segits. I.336).

kihívás: 1) evocatio C. herauszufung PPC. **2)** provocatio, expositulatio MA. ausforderung PPB.

kihivatal: [evocatio; herausrufung]. Megírja Moses Abrahamac istenől való kihivatalát az 5 laktu földéből (MA: Bibl. I.10).

kihívó: evocator, provocator MA. aufforderer PPB.

lő-hi: deoco C. MA. herabrufen PPB.

még-hi: 1) revoco MA. zurückrufen PPB. Mégakarnac őket fognioc es őzolgalatfokba méghionoc: ad sum servitutum revocare (BésciC. 18). Bñnec fertézetésségénelkül hiutneg engemet (39). Ey jmdsagaual halátról életre meg hywa (DomC. 312). **2)** recanto C. [widerrufen]. Meg-hívom beszédemet, vállásonat meg-tagadom: recanto PP. El multac az zbuotsegőc, mert meg híuac az fogadast (DebrC. 106). Az frater zineuc tőredel-messegeuel fel fogada, hog ha meg hígnazek, mondasat meg híu hia (TihC. 84). Vr nemzeteknek tanacit meg zaggatta, nepeknek gondolatfokat meg híu: reprobat (DöbrC. 80). En hagásonec vlatossza, az mellek en zamból zarmaznak, nem tezem meg hytta: non faciam irrita (164). Az torhe fel vetelet soha meg nem híhattyak: oneris assumptio nunquam revocabitur (Ver: Verb. 112).

még-hihatalan: 1) irrevocabilis C. MA. [unwiderruflich] nicht zu widerrufen PPB. Akara megmutatni istennec nehez es meg hihatalan haragiat (BésciC. 212). Megh hihatalan sentenciat lezunk neendők (KuzC. 4). A myth irtam, megh hihatalan irtam (WinkC. 210). Meg hihatalan szakmünetesre es vtolso büntetesre melto (Zvon: Ósind 161). Megh hihatalan bizony-ságot tesznek (Nyr. XI.116. Gér: KárCs. IV.200). **2)** unwiderbringlich PPB.

még-hívás: recantatio, revocatio MA. widerruf PPB. Az privilegium le szál a fejedelemec ki fejezet meghívása által is: per revocationem expressum (Ver: Verb. 242).

még-hivatalan: irrevocatus MA.

még-hívhatatlan: irrevocabilis MA. unwiderbringlich, nicht zu widerrufen PPB.

őszve-hi: conicio, conicio C. convoco MA. zusammenrufen PPB. Őszve-híni az ebeket: canes venatorio coram vocare PP. Ki tisztí hat az gyűlest őszű hínya, az fejedeleme vagy penig az papae? (Zvon: Ósind. 81).

reá-hi: accerso, advoco MA. darzurufen, hinzurufen PPB. Kyketh my vrvnik ysten reya hyvand: quoscumque advocaverit (JordC. 713). Alotodo, hogy az kőssegetis rea kől hínia az gyűlestre (Zvon: Ósind. 93).

reáhívas: accersitus, advocatio MA. evocatio Ver: Verb. 284. hinzuberingung PPB. [vorladung].

reáhivatal: evocatio Ver: Verb. 281. [vorladung]. Idézet es rea-hivatal (Kász: Kit. 2). A reá-hivatal nem egyéb, hanem törvényre való elő-hívás (59).

vissza-hi: revoco, recano C. [widerrufen]. Vissza nem hívatoft: irrevocatus C. Ha visza nem hínad, az az batra nem hazudud, a mit irtal (Tel: Fel. 203). P-agiuz vegezeset, mint hamisat, es az euangelioni törvennyel ellenkőzöt vizta hia, es semmisitti (Zvon: Ósind. 227). Beszédét visza híva (GKat: Titk. 17).

visszahíhatatlan: irrevocabilis MA. [unwiderruflich].

visszahíható: revocabilis C. MA. widerruflich PPB. En vontam ki a visza nem hiható kardomat (Laud: Uj-Segits. I.28).

visszahívás: revocatio MA. widerrufung PPB. Vakmerő mondasnac jól viszaa hívása: temeritatis emendatio (Czegl: Japh. 233).

visszahivatalan: irrevocatus MA.

Hiddogál: vocito C. MA. oft rufen, oft fordern PPB.

őszve-hídogál. Őszve híwdogalta, kie el futottac vala (Boru: Préd. 427).

Hívás: vocatio, vocatus MA. das rufen, beruf, einladung PPB. Segítségre hívás: imploratio; bajra hívás: provocatio C. Jesus Kristusnak nenenek hyvasara egy papyay embert tanazta fel (DomC. 314). Az istennek hívását es választását bizonyossá tegyik az jó élet által (Pázm: Kal. 382). Szentek segítségzől-hívása (Ily: Kat. 28). Az istennek segítségzől való hívása (KCsipk: Woll. 341b).

Hivat: 1) accerso, jubeo vocari MA. [rufen lassen, holen lassen]. Hyyvad edo Symont (JordC. 741). Hivata frater Bernaldot (VirgC. 87). Az fűő legényit ido kellene hívatni (RákGy: Lev. 144). En myndgyárist hozzim hívatam (Gér: KárCs. III. 154). **2)** jubeo nominari; nemuen lassen). Magat istennek hívatia vala (CsomaC. 92).

be-hivat: [vocari jubeo; hereinrufen lassen, einberufen lassen]. Be hívataa Faraho Egiptomnak bőlcezyth (JordC. 18). Csáki László a bonchidai esereken vadászván Bánfi Dienes megtdta s hívatia be ebédre (Ház. I.298).

elő-hivat: [vocari jubeo; rufen lassen]. Előve hívataa az frater Marinost (ÉrdyC. 339b). Elew hívatia frater Masseost (VirgC. 75).

reá-hivat: evoco. Ha az meg tilto felt rea nem hívatia: si prohibentem contra se legitime evocare non poterit (Ver: Verb. 281).

Hivatal: 1) accersitus C. vocatio MA. berufung C. rufung PPB. [ruf]. Az ő hivataljára jötem: ipsius accessitu veni PPI. Csak az oedes Jesus newnek hívatallyaban ydvezvülhetnek az emberok (ÉrdyC. 119b). Felele wr istennek hívatallyara (562b). Engeduen ez hívatnak iwne frater massosul zent Ferenczhez (VirgC. 21). Nem trvhetem hogy meg ne reiteralyam [meg ne újtsam] az hívatalt (RMNy. II.102). Az ew felsege paran-cholattyath es hívatallyath jól erthem (118). Hivatalja érkezett omnan alólud, Szatmárról (Nyr. XIV.461). A sítunt hívod elől? Nem vár ű hívatalt, mert sokszor itt toppan (Czegl: OrszRöml. 472). Tsak azért, hogy hívatallyara ebédlő háziba nem méne, küző királyi udvarából (Pázm: Préd. 248). Az istennek küldeséből es hívatallyából kezdenek az tanításhoz (Pázm: Kal. 112). Halljátok meg amaz őrvendetes hívatalt: jertek el en atyamnak áldottai (Lép: PTik. III.321). A Kristus-is sűvölt, midőn kit kit magához hi; ő hívasnak, vagy hívatának sűvöltése két-főle (Mad: Evang. 347). A páczom hívatalt váró ember (Szathm: Dom. 189) Rővid hívatallal pörben foghatni; brevi evocatione in causam attrahere poterit (Ver: Verb. 131). **2)** officium C.

beruf, amt, pflicht PPB. Tiszt, hivatal: officium; die pflicht, das amt Com: Vest. 139. Hívtal, hívtol, nomen viri 1208. 1217. (Czinár). Zogonogok yozag, ky ny hynatalonk (quo) est vocatio nostra főmagaztattatik (EhrC. 115). Zenth hívtalnak roezoy: vocacionis consortes (JordC. 802). Hívtalunknac kónetesese se unszedolmec se botrankozsac akadekok ne tehesse nec (Tel: Evang. 181). Az ísten megrósiít az Moses hívtalát cza daekal (MA: Bibl. 151). Szükség a szőlőknek érteni köteleésegeket és hívtalalyokat gyermekek nevelésében (Pázm: Préd. 194). Miny nyáján egylet állapotú és egy hívtalúú vagyunk abban, hogy felvettük a Kristus bélyegét (979). Mindenekben a fíú engedel mességnek hívtalalyát bé-tólesem (Pázm: Imáds. 7). Hívtalalyát tudya immár minden (Zrinyi. 191). A papoknak hívtalát sem minek kell tartani (Czegl: MM. 38). Hívtal nélkül akart czé gért teüni a bérmlásnak (Matkó: BCsík. Előb. 1). Hívtalok ban meg ne csöknyetek (Mad: Evang. 12). A proféták hívtalalya a következendőköt meg-jövendőni (Hly: Préd. 1.108). A ki minket gonoszra viszen, az ördög hívtalalyát gyakorlya (28). Dolgait avagy hívtalalyánac részét szorgalmatossággal cselekeszi (Com: Jan. 196). Atyánkújánac a felesége a kajmakánné szolgálatjában vagon másóné hívtalban (Mik: Tör. 11). Azonban elevenedik a bűn méheben, és rövid hónapok mulva anyai hívtalra szoríttya (Fal: NE. 107). Nagy külömbség vátlya a sok féle hívtal (Fal: UE. 418).

[Szólások]. Vásarhelyi István a püspöki hívtalba bé-á hívtalé k, mellyet az urak megrévtén, azon meg-nyúgovának (Bod: Pol. 169). Az hívtalban kik el nem jártok (Thaly: VÉ. 145).

Hívtalocska: [munus exiguum; ámtchen]. Az ő hívtalalyocskájokhoz latnac (Zvon: Post. II.400).

Hívtalolos: vocatus, invitatus MA. gerufen, gefordert, geladen PPB. Istentewl valanak kynrol kynra hynatalosok (EhrC. 19). Gondoluan, hogy ewk voltakolna erre hynatalosok (81). Sokac vadnac hívtalolosok (MünchC. 50). Sokak az hívtalolosok: multí sunt vocati (JordC. 416). Kerlek titeket, hog méltan írtatok az hívtalban, mého hívtalolosok vattok (DöbrC. 375). Hívtalosz szentec: vocati sancti (Helt: UT. p. 2). Az Jehoua meg szentelte az ő hívtalosit (Fél: Tan. 434). Hívtalosz vendég: invitatus (Kár: Bibl. 1.302). Arius nem vólt ístentül hívtalosz, az ő szakadásának terjesztésére (Pázm: Kal. 114). Az hívtalolosnac tisztí, hogy jelen légyen: invitati est comparere (Com: Vest. 58). Vacsorára vagon hívtalolosok (Hall: Paizs. 222). Hívtalosz vólt erre a mulatságera az egész városnak színe (Fal: TF. 646). Örmókre hívtalolosok, a kik félik, szeretik, líven szolgállyák az ístent (Fal: NA. 197). Azt akarod nyílvan, hogy az egész majorságot ki-tálaljam egy ebédre, hogy demedjenek a hívtalolosok a sok fiatalok miatt, és úgy el-ázzanak, hogy se eszekkel, se lábokkal ne bírjanak (Fal: NU. 305).

Hívtalolás: [accessitus; ruf. berufen]. Yettem ede ty hívtalalastokra: veni accessitus (JordC. 743).

Hívtalatlan: non accessitus MA. non vocatus, invocatus: nicht gerufen, ungeladen PPB. Nekem az tetszenék, hívtalatlan is menne alá Fejérvárra (MonTME. V.204).

Hívtatlan: invocatus C. non vocatus MA. zacleti, citra vocationem MA. [ungerufen]. Akar fertív akar nemberi hívtalalan bemenend kíralnac palotáiaba, legottán mególettesséc (DecsiC. 58). Hívtalalan mene a pápi feiedelmekhöz (DebrC. 152). Hívtalalan vendég: Miconius vicinus (Decsi: Adag. 219). Nem mellet sová hívtalalan (Szathm: Dom. 189).

[Közmondások]. Hívtalalan vendégnek aytó meget helye (Decsi: Adag. 16): ad consilium ne accesseris antequam voceris MA.

Hívtalattandóság: [vocari debere; dass—zu rufen ist]. Christusnak segítségül hívtalattandóságát tagadják (GKat: Titk. 260).

Hívó: 1) vocator, accersitor; weibell der oinen bolet C. vocans, invitator MA. berufer, einlader PPB. Mel kogyo nem halya meg hynoknak v hynatalyth: vocem venefici incantantis (KulesC. 137). Az ökesség a fáitalauságnak hívoja (Hly: Préd. II.219). 2) vocativus CorpGramm. 26.

Hívogat: vocite, invito MA. oft rufen, berufen, einladen PPB.

Hívogató: accersitor C. vocitator, invitator MA. der oft rufet, einlader PPB. Kik legyenek a hívogatók a lakodalomra? (Mad: Evang. 749).

2. **HÍ, HÉ.** Hia vüinek: defectus MA. mangel PPB. Kyehyn hea wala (LeVT. 1.263). Melynek nem sok héja (II.100). Eg héid uagón meg teneked; ha azert meg tartotta volna, nem monta volna vneki azt ah Christus, hog meg hia vagon (Ozor: Christ. 78). Egy hea sem lészu azoknac (Helt: Bibl. IV. 58). Még egy mása hea vagon (Helt: Arithm. 14). Ha nincsen valami héja az haranguac, hangos szózatot ad (Hall: Paizs. 23). Az meni híjok vadnak az keonjúeknek (UjMM. III.357). Semmi híja nem lett azoknac: non perit quidquam (MA: Bibl. 1.270). Az phariséusoknac igasságánac sziv híja vólt, szívből vólt fogyatkozása (MA: Scult. 762). Magok sem tudják meg-gondolni, mi héja légyen itt az áldozatnak (Pázm: Kal. 736). Juhod seregének te tudod híny héja (Rím: Ének. 87). Négy száz lovasnál több híjok vagon (RákGy: Lev. 242). Krisztus nyájának ne légyen egy híjja (Thaly: Adal. 169). Nints héjam semmivel (Könyi: HRom. 20). [Vö. **HIÚ**]

[Szólások]. Keues heia vólt, hogy nem vetté Nandor varast is (Helt: Krón. 190). Kenés híja vólt, hog minden gonoszságra nem merültem: pene fui in omni malo (Kár: Bibl. 1.605). Kicsin heja, hogy meg ötet is meg nem haboretóttac (Zvon: Post. II.256). Czac kiezy híja [így], hogy majd elhitet velem, hogy keresztényém legyec (MA: Scult. 620). Kicsiny híjja vólt, hogy az én hítemet el-nem fordította (Peruy: LFL. 41). A nagy seregnec valami híja esséc (Helt: Krón. 14. Tom: Vig. 213). Megméréttél az fonthan és híjával találtattál: inventus es minus habens (MA: Bibl. II.162). Ezek ugyan szépek, de még-is nem eppek, hanem híjokkal vadnak (Szentm: Kalm: 7). Héjával való vagy félbelarapot beszéd (Mad: Evang. 597). Eny heyonkal vagonk (LeVT. 172). Miczoda heával vagon még? quid adhuc mibi deest? (Helt: UT. 8). Egy heával vagy: nam tibi deest (Helt: UT. L. 8). Czac egy czonttya heával is nem leszen (Born: Ének. 273). Anyuyi héjával ócsóbban meg-vebet (Hall: Paizs. Előb. 1). Mindennap egy nota híjával vagon (Czegl: Japh. 91). Készületünk semmi híjával nem lézen (Mad: Evang. 60). A regiment mennyi köpönyeg híjával vagon? (RákF: Lev. I.410). Csak a hejával vóltak, hogy reá nem rohtanak (Land: UjSegits. II.104). Mi-heával vólt? a heával, hogy... (Hly: Préd. II.513). Ha egygyetlen egy bűmek heja-nélkül minden vétket elő-számlálunk a gyónásban (Pázm: LuthV. 122).

Hiába, hiában, híjában, héjában, heába (heaba László: Petr. 151. *heban* Tin. 186): frustra, incassum C. inaniter MA. vergeblich, ohne ersach PPB. Hyaba altan a vasart: stantes in foro otiosi (MünchC. 50). Heyaba bőcölne engemet (84). Heyaba zantotok, merth mynd ellenség emeesty megl (JordC. 114). Ne hagyja heyyaba el mlyha az ew bezededth (179. 297). Heyaban bozzatak el bwtet: dimiserunt inanem (Oknalkyl heyaba: praeter rationem (79). Yme heyaba mwkalkottam (ÉrdyC. 342). Oknalkyl heyaba emeztöttem meg az en erősseghemet (342). Költnek es mynd heyyaban lézen (517). Nem vette heyyaban az dychőségnek koronayaat, de nagy sok mwkawal (520b). Heyaban es yresen el nem bochat (ÉrdyC. 640). Istenek neuet heiba vewtem (VirgC. 5). Az w ideyet heaban mulata el (109). Az kemed parancholyat en nem vewtem sola heyyaba (LeVT. 1.216). Juta meg egy buszár, ökleln

akara, télen szoköllek, kopja heában jára (Tin: 186). Az tiszta sagnac ellenségi heába erőlködne (Tel: Evang. 1.242). Nagy heába veszekedne (Mon: Apol. 410). Isten nevé heába ne voyed (MA: Bibl. 1.112). Mind heában (MA: SB. 75). Mi tehát, úta-vestett balgatógok, heában bolyongottunk (Pázm: Préd. 16). Heában esett munkája, mert egy halat sem foghatott (780). Nem hiában hogy illjen regulat adanak ki (Czegl: MM. 24). A napot heába vesztetem; diem perdidi (Mad: Evang. 558). Heában mondgyák, hogy az es nyelvek tiszta minden epétül és kezek nem fertőzik vérben (Fal: NE. 57). Az asszony a sok tizrával rajta, és drága ruházattjának kevely építményivel heába ül körébe, ha nem tud a beszédhez (Fal: NA. 195). Héjába volt a szó, magát meg-baklotta (Gvad: Időt. 77).

[Közmondások]. Az Christus koporosiút sem szokták heában őzzeni (Deesi: Adag. 136).

Hiába-való: vanus, inanis, irritus, cassus, nugatorius, futihs C. supervacaneus, supervacuis MA. überflüssig, vergoblich, unnötig, nichtig PPB. Hiában való beszéd: senrills dicacitas PP. Heyaba való (vanus) hű zerzeteseghe (JordC. 834). Hyába való beszédnek: vaniloquū (Sylv: UT. 1195). Hyába való ember: homo vanus (115). Effele heaba való istenekhez szoktanac vala (Mon: Képt. 71). Heaban való beszéd (Péi: Tan. Előb. 3). Hiában valóge lézneac az gondolatok, mikoron nimsen tanciz: dissipantur cogitationes, ubi non est consilium (Kár: Bibl. 1.611). Héjába való ember: homo nequam (MA: Bibl. IV. 221). Héjába való voltáról ez életnek (MA: Tan. 744).

Hiabavalóság: inanitas, futilitas C. vanitas MA. citelkeit PPB. Hiabavalóságou bisülsz: de minimo laboras PP. E vilagon, valobol mi vagon, mind heibaavalosagnac heibaavalosaga (Helt: Bibl. 1. 4). Az hijába valóságból keressett marha meg kisseből: substantia festinata minutur (Kár: Bibl. 1.610. Zrínyi 193). A sok heabavalóság közt ritkán mutat derék ész (Fal: UE. 405).

Hiján, hián: hoc defectu Kr. [weniger um—]. Egy hián húsz: unum deest ad viginti Kr. Tyzz heyan zaz (JordC. 326). Huz heyan zaz: octoginta (584). Egy ezteud heian zaz ezteuds (DebrC. 74). Huzh hean zaz gera arani (216). Egy hean harmyc ezteudev el mulhaan (CornC. 219). Harom nap heyan harmadtól honapya (LevT. 18). Egy egy hean negyven negyven útet szennettem (Born: Préd. 291). Egy egy hiján ötször vótt a zsidóktól negyven negyven plagákat (Czegl: MM. 190). Kisebb a hold a földnél 39-ed része heján (Ker: Préd. 222).

[Szólások]. Irgalmának száma nintsen heán (Rim: Ének. 176). Az isten igazán itél, ha mit hiján talál, azt megbünteti (Kiss: Adag. 389). Mégis hiyan te ez ez ki, hogy ha jól nem edezik a szükségessébb fegyvert (Fely: Dies. 33).

Hiány: [defectus; mangel]. A mélt. autor a könyvnek fordítását éltében ki nem nyomtathatta. De bőven kipótolta ezt a hiányt excellenciájának bőkezősége (Hall: Tel. Ajánló lev. 2).

Hiányos (*hiānos* Pázm: Préd. 333. *hejānos* Fely: Dies. 6 *hájānos* Fely: SchSal. 2. *hijānos*ág Pös: Igazs. 318. *héhānos* Tarn: Bar. 280): defectuosus, incompletus, defectivus, mancus, imperfectus SI. [mangelhaft, unvollständig]. Héjānos értelmel valminnek: manca cognitio PPB. Az emberis, mikor ditsírik, fel-emelkedik és hiúságra oszol, ha heanos, mint Nabuchodonozar (Pázm: Préd. 49). Lássuk, ha heanosok nem vagyunk (65). Valamit teslekedett, fontba veté, és mikor úgy találtatott volna, hogy nem igaz garatos, és heanos levén a mértéket megnem íti, az után ada szententziát, hogy életét és országát elveszesse (642). Az emberi elégtétel hiányos (Czegl: MM. 155). Előbbeni vallását, a szent írás mérő serpenyőjében meg mérvén s héjānosnak találvan (Kül: Idv. 6). A mi szép és hasznos nem lézen, hiányos (Kiss: Adag. 53).

Hiányosság: defectus, lacma SI. [mangelhaftigkeit, unvollständigkeit]. (GKat: Vált. 1. Előb. 11. TörtT.² III. 193. László: Petr. 24).

Hias (*hiyas* Gvad: Időt. 200): [defectivus, mangelhaft]. Látványok az hias es meg fogyatkozottat derek sereget: videtis median aciem vanam et exhaustam (Fórró: Curt. 191). A bölcseséget híjosnak lelem (Gvad: Időt. 200).

[Hijasul]

Hijasulás: [defectus, erschöpfung]. Tárházának is az ország szabadsága, oltalmazása mellett lótt nem kiesiny híjasulásál nagyon fájlalván, mindeneket előfogat vala (Szal: Krón. 428).

HIBA: defectus, naevus, mendum, aberratio MA. mangel, fehl, gebrechen, irrung PPB. Vétek, hiba: menda; fehler Com: Vest. 136. Hibát tón, és nem talála az hollot a nyillal (Helt: Krón. 82). A véteket, hibákat meg-mutogatván (az írásban, Com: Jan. 155). Melly kéz vasra verte, azt kellett tsokolni; így kellett elold hibát pótolni (Orczy: KöltSz. 54).

[Szólások]. Gyakorta eshetik hiba, csorbaság, és fogyatkozás a hitben (Pös: Igazs. 1586).

Hibál: 1) [erro, errorem committo; fehlen, fehlschlagen]. (Pázm: KT. 331). A ki semmiben nem hibálbat (Tarn: Jóak. 85). Nem vélem hogy ebben hibállnyunk (Gyöngy: Char. 136. Gyöngy: Cup. 49). Mászor tette rabhá hibál reménységi (Gyöngy: KJ. 79). Kitől el-áll az isten, hibál reménysége (150). De az bizodalom sokszor tud hibálni, és az rozmarinról csalánra kell szállni (Thaly: Adal. 1.144). 2) [deficio; fehlen, mangeln]. Most az hold legnagyobb erejű planéta, ritkán hibál annak laurus-bokréta (Thaly: Adal. 1.133).

Hibálás: [defectus; mangel]. Az hibalasítás tekencsetek az funtban vettetet emberi nemzetnek (Lép: PTük. 11.29. 65).

Hibás: defectu laborat [vitiosus]; fehler habend PPB. Hibás nedvösségek a testben (ACsere: Enc. 194). Hibás kívánsággal meg tölté világot, minden ember mohon nyeli maszlagot (Orczy: KöltH. 121).

Hibaság: [defectus corporis; körperliches gebrechen] (Megy: Bayle. 135).

Hibáz, hibáz-ik: 1) [erro, errorem committo Kr. [fehlen, sich irren]. Mikor az egészség megbontakozik és hibázik, az orvos doctorktól kell tanácsot kérdeni (PP: PaxA. 647. 657). Az isten soha nem hibáz, s nem tsalatkozik (DEmb: GE. 27). Nem szabad az hadian kétszer hibázni: non licet in bello bis peccare (Ladányi: Decr. 7). Ugy mérük az fontot, hogy egyenlő légyen, mert ha hibáz miben, hozzá vetik az lattot (Ben: Ritm. 160). Ebben majd az egész világ hibázik (Bethl: Elet. 48). Nem is igen hibáztam [övében] (169). Felette igen hibáznék az, a ki a máj püspökökről tenne ítéletet a régi magyar országai püspököknek állapotjokra (Bod: Pol. 4). 2) [deficio; fehlen, mangeln]. A mit ember a természet világon által fel nem találhatot avagy abban hibázni talált (PHorv: Apol. 14). Nem hibáz jutalma a munkának, hasznos a fáradság saját gazdijának (Orczy: KöltH. 89). Nem is marad soká oly nemzet keblében, kinél a jó erkölcs hibázik szívében (54).

mög-hibáz: [erro; fehlen, tiasco machen]. Midőn meghibázna igyekezetiben (MA: SB. 314).

Hibázás: [defectus, malus eventus; das fehlschlagen, misserfolg]. Oly bizakodással, hogy feltogott igye nem lesz hibázással (Thaly: Adal. 1.171).

[Hibít]

Hibítás: aberratio Kr. [irritum, fehler] (Biró: Micae. 168. Kr.).

HIBBAN: collabor, defensor cum impetu PP

Hibbanás: delapsio, collapsus sbitaneus cum impetu PP.

HID (*heesl* ErdyC. 431. 672b): **1)** pons C. MA. brücke PPB. Hid végei: pontis capita PP. Cethlida (helység neve 1138. Knauz). Hidvége, villa 1261. Hidvég 1270. Hydheon villa 1272 (Czinár). Aruktonhyda (helység 1270. Jerney). Possessio Premarthyda vocata 1280 (ZichyC. I. 45). Narlyd 1293 (82). Thamashyda 1319 (175). Lezakada az heud alattok (ErdyC. 434). A vízbe tázáltak a hidrol, magoc kedeg a hidon menene (DobrC. 626). Haion, vizen, hidon iarium (Boru: Evang. III. 196). Aristoteles le ne tuszitson a hidrul (Czege: MM. 224). Kobsvarovt a hiduteza szegletén (Bethl: Élet. II. 225). Hidkapu (KolTört. 401). A víz oly nagy vala, hogy az hid padkásit éri vala (Monlrók VII. 352). Az Maroson való hidat előllották (ErdTört. Ad. 1206). Bőven szoktak a kigyelmetek szokorai az én hidaimon jární (Nyr. XII. 46). Hidat csináltatott ki az bastyán, de én megirtam, hogy most az hadak ott körül vannak és hadná máskorra az hid csinállást (RákGy: Lev. 46). Általjáró hid (RákF: Lev. 1237). **2)** [deszka, tálaló deszka, vágó deszka? transehirbort?] Tsináld hidra (Szakácsmest. 72).

emelcsős-hid: pons arrectarius, ductitius; brücke, die sich anheben lässt, die man wegnehmen kann PPB. [fallbrücke]. Fügő emelcsős hidac: pontes pensiles Com: Jan. 91. pons versatilis 122.

fa-hid: pons sublevis C. Lábokonálló fa hidak és fügő hidak: pones sublevis, et pensiles (Com: Jan. 112).

főlvonó-hid: pons versatilis PP. exstra PPB. brücke, die man aufziehen kann, fallbrücke PPB. zugbrücke Com: Orb. 251. (KolTört. 401).

gyalog-hid: trabs trajectualis; lártí SI. [steig]. Hidaeskác, pallóc, bőrfic, gyalog hidac: ponticuli Com: Jan. 91. (Com: Orb. 175).

kő-hid: pons lapideus SI. [steinerne brücke] (Com: Jan. 91).

közép-hid: [?] Tartozik csinálni (a remekelő lakatosmester) egy bótajtóra való pléhet 3 tompa lövővel; a kulcszek két kulcsal, egy középhiddal és 4 forduló köldökkel (Nyr. XI. 525).

röpülő-hid: [fliegende brücke] (RákF: Lev. IV. 499).

vágó-hid: [laniena; fleischbank]. Tehén vágóhidhoz mégyen koplálásban, hogy májat kaphasson (RMK. IV. 243. Hovsai).

Hidaeska: ponticulus C. MA. Com: Jan. 91. brücklein, steg PPB. Com: Vest. 141. Völgiben vagion a Czedromnak ő vize, kin vagion egi hidoczka (WeszprC. 68). Hidat, és hidatskát, pallott alkotunk, építünk (Com: Vest. 52).

Hidal: pontem construo MA. brücke legen, machen, aufschlagen PPB. Nem is igen hidlott ezeknek az őlyá (Gvad: RP. 266).

által-hidal: ∞ Háióckal a Duna által hidlatéc (Cserényi: PersF. 42).

[Hidaltat, hidlat]

által-hidaltat, által-hidlat: [construi facio pontem, ponte iungo; überbrücken lassen]. Szauát által hidlata (Göres: Mát. 79). Ferdinand az Dunát általhidaltatta (Monlrók. III. 105). Az Dunát Komáromnál általhidlaták (VII. 49). Altal [hidaltatá a Dunát (Pethő: Krón. 244).

Hidal: ponte iungo Kr. [überbrücken].

által-hidlat: ∞ Általhidlala a Dunát Pestnél (II. 384. Kr).

még-hidlat: ∞ Az árkot meg hidaltáé (Helt: Krón. 202).

Hidlás: tabulatum; boden PPB. [brückung, kuhbrücke]. Az hajoknak ezt az farkot között való közit hidlásokkal, meg töltöttek vala: hoc puppium intervallum pontibus stratis, impleverant (Fórró: Curt. 118). A szabók bástyája jó, tsak hidlás kell és alája való fa hat ölös (KolTört. 402). Egy bombá kibentertgett éppen az hidlásra (Monlrók. XXIII. 422).

Hidas: **1)** [ponte instructus; mit einer brücke versehen]. Hidas, villa 1138 (Czinár). Ad locum nomine hydus potok, quod quidem appellat Berkesz... (Szatmár vármegye 1231. Kamarai Lár) Hydsteluk (SzékOkI. 127). Hydvaszice, fluxus 1116 (Czinár). **2)** hypagus MA. ponto; schiffsgattung, schiffbrücke PPB. Az sűrű szegettel megerősített kis hidas, melyhez terhet el bír az nagy széles hajónál (Prág: Serk. 553). Az hol gázoltato hely nimesen, hidas-sal pontonon által kelve költözne (Com: Jan. 91). Az hol hid nincz, hanem hidason horgyak által az embereket (SzCsomb: Urleir. 258). Ottan ebökben álla a nagy széles veres tonger, mellyen sem hid, sem hidas, sem semmi egyéb által költöző eszköz nimesen (GKt: Váts. II. 1197). Hidasok is megijolt neppel megrakodván, merülő félben lévén, egymást hányják taszigálják vala a vízbe (Szal: Krón. 78). Az Tiszán rész szerint hidason, rész szerint az jégen általköltözvén (Monlrók. XXVII. 197). Az gyalogját maga hidas-hajóra rakván (RákF: Lev. 1644). **3)** [brückenwächter]. Adott a hidas csasznak 6 fl. (MontE. 128). Az hidasnak 1 fl. (89. 96). Az hidasnak attunk 75 d. (128).

Hidaska: [ponte parvus; kleine fähre]. Egyéb módot nem látok, hanem hogy a Tiszán lopnák fel magokat könnyű fegyveres sajkák, s azokkal egy két hidaska (Monlrók. XV. 444).

HIDEG (*hidég* WesprC. 71. *hydeg* lelessek CoruC. 341. *hidég* Sylv: UT. 150. 154. *hydek* vizet NagyszC. 45. *hudec* vizet 105): **1)** frigidus, gelidus C. algidus MA. kalt, frostig PPB. Hideg vagyok: rigeo C. Hideg mint a jég: frigidior salamandra; hideg étel, éték: gelatina, cibus gelatus, conglulum MA. Hidegkut, villa 1138. Hideséd 1281. Hidegvíz 1378 (Czinár). Valaki adand ég polar hideg vizet, nem vezti el erdemét (MünchC. 33. JordC. 385). Ez ny tartományunk hydeg föld (ErdyC. 579). Az hideg hobol wt angy hat gwngzeliok hot gwngzilette (VirgC. 31). Az hideg idwert alnak vala az twz mellet (60). Hideg széles idő volt, úgy hogy a mentét is el állhatta az ember (Monlrók. XV. 517). Hidegón, az az restón inádkoztak (Mad: Evang. 394. Csúzi: Síp. 329). **2)** frigus, frigido C. algor, algus MA. kalte, frost PPB. Erős hideg, rekedő hideg: frigus acutum, vehemens Nom. 2 13. Még az erős hidegek el-nem jöttek: ante moestitiam frigorum PPB. Zeuf Ferencet hideg kemenen gewtrinala (EhrC. 28). Vrnac úra es hidege, iol mougatoe vrnac (BécsiC. 132). Hideg es úar algatok vrat (DöbrC. 230). Czak felig meleg, felig hideg vagy, hidege vezet meleg vagy (Mel: Szám. 126). Az ho, hideg art a mezitelen fattiaknak, a kiket Christus mezitelen talal (47). Itkm a hidegen nem alhatne (Kár: Bibl. 1453). Ha hidegekben született, és dedergett, olvadgyon a mi szívünk jeges hidegsége az ő szerelmének tüzevel (Pázm: Préd. 107). **3)** febris MA. fieber PPB. Hideg corsag: febris NémGl. 362. Az hideg lét: febris, febricitio C. Reszketeges hideg: febris querquera Com: Jan. 58. Mikor intolna Iesus Peternek hazaba, lara ő napat fekette es hideg lelette (MünchC. 27b). Lata, hog hideg lehe (Sylv: UT. 112). Lata, hogy hydeg leue, ees illete neky kezet, s az hydeg el hagyta: vidit eum febricitantem, tetigique manum eius, et dimisit eam febris (Pest: XTest. 15). Ha négyet főzed meg, negyednapig való hideget gyógyít (Mel: Herb. 149). A katona könnyebben végzi életét, mintsem az, a kit a hideg hónapiglan nyomogat és Instán tézsen a koporsóba (Fal: NA. 222). **1)** impotens; nem asszonyembernek való PPB.

[Szólások]. Hirt nem irhatok, mert olyan hidegek járnak, hogy a hűrek is megfagytak (Mik: TörL. 20). Igen jó a beteges, hideg gyomro gyermekeknek (Mel: Herb. 150). Melly boldog kimenetelét várhatyuk annak, a mellynek már születesekor megártot a felszuek hidege (Fal: UE. 413). Ha ezek a hidegvette atfyiakak, istenes elmékedéssel felhevülének (Fal: NE. 57). Mind hevét, hidegét az nyomo, ruságnak szenvednék (MonOkm. VII. 206). Szapora esső esett,

hidegen fogott az idős (MonRök. XV.550) Ne fúj hevet, hideget; ne hízlekedgyél mindezekhez magadat szabván (Ker: Préd. 233). Myrő hangyatok az wt istomok zolgáyt eben zomheon es hydeggeel meg haluy? (ÉrdyC. 124b). Moghahnak hidegel (VirgC. 103). Hideggel holt meg (Nyr. X. 169).

[Közmondások]. A mely élet megl forróznak, az hidegh vízfűlés fél (RendÉl. B6).

forró-hideg: [febris; feber]. (Mik: TörL. 109).

gyújtóvány-hideg, gyujtokvány-hideg: [febris; feber]. Ferkő ma kilenczéd napja, hogy az gyerekvány [? ?] hidegben fekszik, minden nap vagyon rajta és föltűtő nehezen fekszik (LevT. H. 13). Az gyújtóvány hideg kezdte leőlni (223). Gyujtóvány hidegöt es alafantagot meg állat (az mák olái) (Bátyka: FivK. 108). Ha ezeknek vizét iszod, a gyujtokvany hidegöt meggyozgyítja (Mel: Herb. 78). Gyujtóvany hideg ellen forróság, OrvK. 21).

jég-hideg: [gelidus; eiskalt]. Jég-hideg szíve mint száma nyg éget (Zrínyi: ASyr. 308).

Hidegéske: 1) frigidulus C. frigidulus, subfrigidus MA. etwas kalt PPB. 2) febricula C. frigusculum MA

Hidegöd-ik, hidegész-ik (*hidegészik* KBécsi 1572. DS): frigesco, rigeo MA. kalt werden PPB.

még-hidegödik, még-hidegszik: analgesco, perfrigesco C. [erkalten]. Meg kezdő hidegödny az gonoz tydoman ew zwoeben (ÉrdyC. 520). Az meg azot, zaradot es hydegödöt isteny zoretotuel kyl valo zywek (568). Mastan veen vagyok es meg hydegöttem (DomC. 234). Meg hidegödik az zoret (TihC. 221). Meg hidegedott, röttent es keseredett szímnice meg vizgztallatic (Born: Préd. 231). Meg hidegszel szerelmelben (397). A szoretet meg hidegszik (Fél: Tan. 524). Az atyaini szoretet meghidegszic sokakban: refrigeret caritas multorum (MA: Bibl. IV.25). Meg hidegöle az isten igóiefül (419). A kiesin szoretet legkisséb akadéktól is meghidegödik illy: Préd. 1337.

Hidegit: refrigeratio, refrigero MA. kühlten, kalt machen PPB. Hidegitő: algificus, frigorificus; hóval hidegítettű: nivatus C. Hóban hidegített: nivatus PPB. Borhidegítőedény: frigidarium MA. Keddén, egh hidegítő kőökök lattatnak (KBécs. 1572. Ev).

még-hidegit: refrigero, perfrigero, refrigeratio C. [kühlen, kalt machen]. Az vizet meghidegitsed (Radv: Csal. III. 39. KBécs. 1572. Ev2). Igen meghidegítik az emberekben a jó eselokede-tekre-való gyorsaságot (Pázm: LuthV. 112).

méghidegítés: refrigeratio MA. kühlung, labung PPB

Hidegítés: refrigeratio, refrigeratio MA. erkühlung PPB. kühlung. Ha a hűség hidegítéssel, a fázis melegítéssel nem orvosoltatik, megöli az embert (Pázm: Préd. 69). Ajtatosságuak hidegítésök színtén olly hatalmas az etnek tunitás, mint a hideg viznek a forró-közé üntése (Pázm: Préd. 300).

Hidegitő: 1) frigorificus, algificus MA. kalt machend PPB. kühlend. Hidegitő edény: frigidarium MA. 2) refrigerator MA. der da kühllet PPB

Hidegl-ik: refrigeror; kalt werden? Veritökünk hideglie (Zegl: Enoch. 115)

Hidegség: 1) rigor C. algor, frigiditas MA. harter frost, kalte PPB. Hidegségnek gyotresenyat kayaltunk es siralmual allunk (FiaC. 3). Az halakat meg faragya vala nagy hydegsegnek jleyen (MargL. 22). Ynezelögyek zen Pal apastallal zolgahú istenek hidegségnek zengszelgen (VirgC. 129). Minden

féle mentsegek vagy az hidegség, vagy az hewség ellen (Holt: Krón. 7b). Talám restség, hidegség, és nem igyenes zébra néző rendelés volt benne (Pázm: Préd. 59). 2) impotentia; tehetetlenség PPB

Hidegségés: [frigidissimus; sehr kalt]. Az ho felette hydegssagos (ÉrdyC. 151b).

Hidegül: refrigeror, defrigesco Kr. [erkalten, kalt werden].

[Szólások]. A szájjok nem hidegült lepény (Könyi: HRom. 65).

el-hidegül: √ (Cristus szolgálattában) ez mastany mepek el hydegwltének (ÉrdyC. 595). Kik ith ez velagba az isteni zoretötül elhidegülték, fuzyanu nág kenzo hidegségbe (NádC. 81).

még-hidegül: defrigesco, rigesco C. erkalten, kalt werden PPB. Megbőnődic hamissag, sokacnac meghidegöl zorelme (MünchC. 58). Mynd megl hydegwleenek Kanuamnak lakosy (JordC. 12). Fél gyoltanaya sokaknak zwoeben az meghidegevlt isteni szerelnet (DomC. 3). Kezde a hony kasat fny, hogy meg hydeglyen (Pesti: Fab. 53). Meg hidegül a szoretet az emberekben (Mon: Apol. 426). Meg hidegült ágy (Zrínyi II. 112).

HIEDELÉM *hyedelme*ket ÉrdyC. 656b. 554b. *hyedelmem* DöbrC. 62; refrigerium ApocC. 13. KulesC. 153. [refrigeratio, refectio; kühlung, erleichterung labung]. Altal mentfünk a tüzön es vizen es ki hoztal műnket hyedelmebe (AporC. 13). Istenek hyedelme theue yrgalmassaga: misericordia dei (NémGl. 219). Semmemő hyedelmet anaq segedelnet veuen (VitkC. 94). Nagy chodaak hyedelmek es yrgalmak leenek az ew zent kopersoyamaal (ÉrdyC. 526b). Remeseoegnek hyedelme (607). Myndeneknek kyvalokeppen valo hyedelme vala (MargL. 62). Maria, ladottaknak hyedelme (PeerC. 241). Kez-eth ydestova haunya wety, kereswen maganak hyedelmeth (WinkC. 81). Zegenek hyedelme: refugium pauperi (KulesC. 11). Hogy hyedelmen legyen: ut refrigerer (96). Az inadszagnak hiedelme (DomC. 41). Ez wylagnak gyoryedetes bywnekek hyedelme (ThewrC. 29). Környűvészé az ur kegyelme, az kinec ő minden hiedelme (MA: Bibl. V.15). [Vé. **HÜVÖS**]

Hiedelmség: √ Zele vtat tenen műnekők, hozuan kissegre hiedelmségre (TelC. 163).

Hiedelmes: [refrigerans; kühlend, erquickend]. Myudden hyw koroztyen lelkeknek hiedelmes nyugodalmassagly vanuk gyokozetween az isteny ysmeretnek erwandetes lakodalnabam (ÉrdyC. 346).

[**Hiedelmez**

még-hiedelmez: [refrigero, obumbro; kühlen, laben, erfrischen, erquicken]. A bőt megvegezőn, egenle meghiedelmeze magokát: simul expleto jojunio refecorunt (BécsC. 22). Mintan még-hiedelmezettee (recreatus est, esse ő labához 40). Fédgessece jozaga meg hiedelmez teneked: obumbrabit (MünchC. 108). Marča ő vyanac utoflat a vízbe es hiedelmeziemeg on ünhoemet: refrigeret huyvam meum (119)

Hiedelmezet: [refrigeratio, refectio; kühlung, labung]. Lattatnakuda vizet merelitenec inkább hiedelmezetre hog nem itala: ad refocillandum potius quam ad potandum (BécsC. 21).

HIÉNA: [hyena]. Belbus, *hyena*: egy igen ravasz okos vad állat, kit hyenamae is hünac MA.

HÍG: 1) liquidus, thidus, avidus MA. flüssig, flüssend, dünn, weich]. Higan: liquide, fluide MA. Ezek a hűsok higan főtök: die eier sind weich gesotten (KirBesz. 63). Roka az ezteragot ezter wachorura hyswa, az etket az azidra ewtte, mely nykronon lyg volna, az ezterag helyala wag wala hozza

az ew hegyes orraval (Pesti: Fab. 20b). A byrs almát megkely törny es facharny es annak chak a tizta higiat kely roa tölteny (Frank: HasznK. 21b). Hig eget föleg sötétítette (Szentm. Kalm. 2). Hig áldozatnac nevezzük az bort vagy olajt (MA: Bibl. I.33. 77) Hig tyúkony (Pázm: Kal. 1766. 888. Kr.). Higan sült tyúkonyat iut (Mil: ÖrökÉ. 64). Hig lép töszta (Misk: VKert. 226). Hig vala mint a hig sár (Ker: Préd. 209). Lovegő hig ég (GKat: Titk. 39). A hó-szivandó hig ég (Folv: SchSal. 7). Hogyha szádban igen hig a nyálad (5). Az eleven kéneseő hig, folyó: hydrargyrum liquidum est (Com: Jan. 19). Az higaknac, folyó állatoknac mértéki: mensurae liquidorum (165). Batus: tonna tseber, bor és egyéb higaknac mértéke, tizenkét ejtel PPBl. 2) hajló, mint a vessző: vitilis MA. [bigesum, schlaff]. Yo hyg vezzev (PéldK. 6). Turbátiának szija is marada csak higan, az mosolygó népek közt addig lakék vígan (Szentm: TFü. 9). A mi gyarló életünknek zabolázatlan hig fékenlőjének tágn való megeresztése (Rim: Ének. 83). Ne tekerje nyakát mint a hig nyakú ló (PhilFl. 65).

[Higanyü]

Higanyúság. Haylandóság, higonyúság [igy]: *lentitia, lentor, flexibilitas; weiche, zühe C. Higanyúság: lentitia MA. Hajlandóság, higonyúság [igy], enyvésség: lentitia PPBl

Higgad, higgad: liquesco, mollesco Kr. sich verdlümen, sich klären PPBl. [weich werden]. Mikor higgad a dünye hája (Szakácsmest. 162).

lő-higgad: [liquesco, refrigesco, calorem amitto: sich klären, sich abkühlen]. Kenesse meg forrald, az vtan ted ki, hogy le higgadgyon (Frank: HasznK. 30b). Fachard ki, es higgadgyonle a lének süreje (30. Kecsk. Ötv. 288. 294)

még-higgad: ∞ Szárd el az olajat rula, had higgadgyon meg az tizta olaja (Frank: HasznK. 23. Kecsk. Ötv. 294)

[Higgaszt]

még-higgaszt: clarifico PPl

[Higit]

még-higit: [liquefacio, emollio; erweichen, flüssig machen, aufösen]. Meghigítja a mézet a meleg: *calor remittit mella PPl. Mint ég teiet meg higitál (Mel: Jób. 27. Káldi: Bibl. 277).

Higság, higség: liquor, fluor, fluiditas SI. [flüssigkeit]. Ama zavaros potsadékbán láttynak a memyi higság, víz vagyon (Ker: Préd. 181). A kibben van tizsta piros vér, higséggel elegyült azokban meg az ér (Folv: Schals. 26).

[Higul]

még-higul: eliquesco, emollior Kr. [sich klären, dünn werden]. Tölcz annyí bort reá, kiuel meg hígúlyon az felyfil meg mondot szerszám (Cis. O4).

[Szólások]. Ő kegyelmének hígult inkább meg az feje Megy: SzAöröme. 366). Rázd meg a fejedet, mert meghígult vele jeje (Czepl: MM).

Higulás. Főnecc hígulása, esztelenség: delirium Com: Jan. 56.

HIGY: inauris [ohrenschnuck]. Vénen ő jogianac öltözetit es lilomokat es higéket: inures (BécsiC. 31). Ekeseitit vala ő higüel: ornabatur in aure sua (183).

1. **HÍM** (himja mas ejus JordC. 170. Mel: Herb. 90. himot MA: Bibl. I.6. himoc 60): masculus MA. [männchen]. Áldozok myndeü hym magot wr ysteneuk (JordC. 36). Vala meely ember áldozatot akarand teenny wr ysteneuk hű barnayból, hymóth es zepletelen áldozyeek (81). Ninčen sem him sem nőstén, mert ti mond egékek vattok (DöbrC. 277). Hym oktalan

alath az ty elastromtok hataraba be ne menyen (VirgC. 138). Az egyik hym wehem ewrvk santha (LévT. I.87). Him bazsaróza: peonia mascula (Mel: Herb. 198). Az himiánac három szegü hegyes leulea vagyon (Mel: Herb. 90). Kecskéi kőzfűl himot, es éppet áldozócé (Kár: Bibl. I.109). Hogyha juhockal akar valaki áldozni, himmal es éppel áldozócé (MA: Bibl. 184). Örök, ünőbarmok, ménes koscsók, him lovaktól es esőbőrtől megvalva, kivitesenek (ÉrdTürt. II.373). Az vnd kőtsékek himje vad kőlyök (Com: Jan. 16). Him béka (Misk: VKert. 259). Elsőben a himék repülnek hozzá, hogy véle megdulakodjanak, azután a nőstények, hogy a himmel mezhagassák magokat (372). Him utann sirt böltsőjében, gyüladozott szerelmében, s még előtte volt a pép (Fal: Vers. 882).

Himi: masculinus MA männlich PPBl.

2. **HÍM** (spanyol-hímcs abrosz Monlrók XXIV.151): 1) acupictum MA was mit der nadel gestickt ist PPBl [stickerei]. Egy példánk vagyon Borbála asszonynál: szövés is vagyon rajta; de a gyöngyös himed is rajta vagyon (LévT. II.61). Hwzzonharom fyrfy ymeg, az hwzának mynd aranya hyme vagyon: hath ymeg, neezye hynbe zedett, kettöy purzt (RMNy. II.35). Harom elew kewthewre walo him (Radv: Csál II.10). Chahol tizenkilencz, aranyval varrott himő (Gör: Kár's III.228). Himmell varrott ruha (Erasm: Erk. 29). A theatrumokon a mit legelsőben feladnak, mind azon himnunka es gyönyörkűdető szépség (Fal: NU. 263). 2) [fucatio, circutio; beschönigung, unschweife]. Mikor jelét adgyák, hogy valamit meg kívannak, oly himmel hozzák elő, hogy az adakozó-fél különös szerentséjének tartya, hogy kedveskedhet véle (Fal: UE. 488. 190). Nints ennek hime, hogy eszedbe vagy elmébe ne foglald: nem oly szövévényes dolog (SzD: MVir. 133).

[Szólások]. Himet varrni: pingere acu PPBl. Pokolban olyan himre akadtal, a melyről követőddel is himet akarsz varratatni (Matkó: BCSák. 203). Bagollyal himet vártatnak (Véresm: Lev. 38).

[Közmondások]. Vétkes példáral himet varrani (Czepl: Japh. 214). Kőz beszéd az magyaroknál: Vétkes példáral nem jo himet vetni (MNyil: Agend. 327).

arany-hím: textile auro distinctum, textile Babylonicum, imago aurata SI. [goldstickerei]. Harom feyer feköthew ala walo fedel, egyken ara hym vagyon. Hwzzonharom ymeg, az hwzának mynd aranya hyme vagyon (RMNy. II.35).

Hímés: 1) vermiculatus, variegatus, pictus, acupictus MA. verschiedenfarbig eingelegte arbei, gestickte arbei PPBl. Harom aranyírvw, egikbe vagyon egy hímcs kwh (RMNy. II.67). Hímcs ágyon fekűt (MA: SB. 99). Hímcs öltözet (MA: Bibl. 499). Hímcs palota (Pázm: Préd. 1271. Kr.). Hímcs kendők (Vás: CamCat. 542). Hímcs püha viukos (Tam: Szents. 11). Hímcs öltözet (Bod: Lex. 27). A tisztátalanság a mostani világban nem szurdék-vetek, hanem hímcs es varrott ágyokban földzik [igy] (Fal: NE. 105). Pásztoriaska hímcs megírása (Fal: Vers. 910). Hímcs palota (Fal: Jegyz. Fal: Vers. 900). A hímcs, a cifra, nagyokra hű úri vendégek (Fal: Vers. 900). A hímcs, a cifra, nagyokra hagyatik (Orczy: Kéltl. 114). 2) [fucatus, circumscriptus, allegoricus; beschönigt, unschrieben, bildlich]. Hímcs beszéd: allegoria, metaphora SI. Hímcs beszédökkel szóllattam (Helt: Bibl. II.206). Indulattyának egynehány hímcs, es szynös okát elő számlálván (Pethó: Krón. 141). Az okos embernek nem a hímcs szók, hanem az erős valóságok tetszenek (Pázm: Préd. c). Sz. Péternek Romában nem lakásáról, hímcs lazagság (Pázm: Kal. 61). Hímcs szokkal borított gyűlölséget (Lund: UjSzegit. II. 877). Sok hímcs, szines, tettetés, hazugságtól nem üres beszédököl él Hollofórnés előtt (Pós: Igazs. I.19). Hímcs szofia beszédök (MHeg. Töszl. II.89). Hímcs szóllás (KCsípk. Woll. El3b. 6). Tudom, hogy sok hímcs szímel s okkal mentegetik lusta

mondásokat (Fál: NE. 17). Elimitják a bírakat sok hímes, színes igéretekkel (Fál: NE. 192). Való ugyan, hogy ez a bűnsíftes urí ember nem felette lágyan tapogattva, se nem valami hímes beszéddel, hanem mint okos orvos keményetskén kezdé banni a dómával (Fál: NA. 126). Te tsűföt állítal hímes költéséről (Orczy: KöltSz. 241).

Hímésget: **1)** coloro, acupingo MA. anstreichen, mit der nadel stecken PPB. **2)** [fucio; beschönigen]. Arims, mikor sok csalárdsgággal hálolná, és hímesgetné tévelygésit (Pázm: Kal. 191).

Hímésít: **1)** coloro, acupingo Kr. [betlümeln, besticken]. **2)** [fucio; verblümen, beschönigen]. Ékessébb szímmel tudta az ő tudományát felfesteni és hímesíteni (MA: Tan. 31). A jesuiták gazdagságát szopora hazugságokkal hímesíti (Pázm: LuthV. 40).

még-hímésít. Meghímésített: depictus, acupictus MA.

Híméz: **1)** pingo, coloro Kr. [bemalen, schmücken] (Pázm: Kal. 1766. Kr.). Még nem utállod szalmás házaikat, nem köpöd falusi sovány vacsoráikat, bátor nem hímezve tettük tálaikat (Orczy: Ním. 15). **2)** fucio, pallio Kr. [beschönigen, verstellen] (Pázm: Préd. 1245. Kr.). Hímzett szinlés (Bíró: Micae. 32). A hízelkedő hamisnak a szája mély rejtekben fekszik, hímező szavait, színe beszél (Fál: BE. 584).

be-híméz: colorem inbo, picturo, oblinio colorem MA. colore obduco: farbe aufragen, färben PPB. Még csak tettetesen sem hímezheted be (Bál: CsIsk. 385).

még-híméz: depingo C. acupingo MA. stecken PPB.

Hímézés: [fucatio, palliatio; beschönigung, bemäntelung]. Soc hímezéssel kezdetűc magokat menteni (Börn: Préd. 397). Merő csupa hímezés és füge levellből csinált bőrhöz ez (Tóth: Vigaszt. 30).

[Híméző

arany-híméző: [goldsticker] (TörtT² 1167).

HIMBÁL: oscillo ludo, oscillo, fume jacto SL. [schaukeln; hutschen].

Himbálódz-ik: [oscillo moveor; sich schaukeln]. Volt egy olly dáma Londrában, a melly vígan himbálódzott a kinyílt sedlában (Fál: NA. 145). Ben a hintőben himbálódik, lojog az urannak agyveleje (189).

Himbáltat: tractu funis agito, facio oscillare Kr. [sich schaukeln lassen]. A Napéák pásztorokkal himbáltatják magokat (Fál: Vers. 51).

HIML-IK: divider, dispergor Kr. [zerstreut werden, zerstreben].

el-himlik, el-himletik: ∞ Megfordolanae ó vrochoz istenechez a himletből, melibe elhimlettek vala: dispersi fuerant (BécsiC. 19). Vagyon nép elhimletét (est populis dispersus) te országodna minden vidéki zerent (55). Te tíniú, kiket elerzettettel el himelen: quos dimisit dispersos (198). Elhimletnek a földnanc ihli: dispergentur . . . (MünchC. 64). Ime is az illő, hog mendente elhimlessetec tün tulajdonitoch (205). Fel kellen isten es elhimlessenek ó ellensegi (AporC. 14).

elhimlés: dispersio [zerstreuung]. Nep kezence elhimlese: dispersio manus populii (BécsiC. 197).

Himlés: dispersio; zerstreung, exil. En himlesennec fáy állii dispersorum mesorum ánkodokot hoznac emekem (BécsiC. 282).

Himlet: ∞ Megfordolanae ó vrochoz, istenechez a himletből (BécsiC. 19). Nem fellüemeg őtet, nőnem pozamocnae himletbe menemő? (MünchC. 184).

Himlö: exanthemata C. varioli, vari MA. kindsblattern, pocken PPB. Boboros avagy himlö, csécese, veres kelése: papulae seu varioli Com: Jan. 60. Hoyagos pattagozo himlöt téssen görögül az epyictis (Mel: Herb. 114). Himlö auag kaniaro (Frank: HasznK. 33). De el kergeti az isten akarattyanac esmereti minden kotelkedesnac fekolit es himlöt (Pécsi: Szfz. 34). Uralkodny fog az himlö, esez [csésés] es fejfajasok (KBécs. 1651. 45). Himlöbe fekszik (RákF: Lev. 1209). Veres himlö ütött ki rajta (Gér: KárCs. IV. 68). Valami elütá testemet, éppen mint az himlö (Nyr. XII. 79). Idegen vizekkel mosódjon, hogy elejét vegye az aragyalizó himlöknek (Fál: NA. 155).

Himlős: varis infectus MA. der pocken hat PPB. Ha Pel-siczin himlősök, lár igen is emenaj omét akár hová az hol nem himlősök (RákGy: Lev. 135. Gér: KárCs. IV. 469).

Himlöz-ik (meghímölözött Mik: TörtL. 41): variolis corripior SL. [blattern bekommen, blattern]. Monostoron szörnyen himlöznek (MonOkm. XXIV. 525). Schwartzenberg gyermeki himlöztek (TörtT. XV. 140. Nád: Lev. 150. RákGy: Lev. 525). Egy tsak minap himlözött fiatal írő deák földlögele elükbő fiúnyal, búszkeséggel (Fál: NA. 234).

még-himlözik: ∞ Ezen napon himlöztenek meg az mo-kám (Kár: Élet. 1242). Ezer ember közzül alig vagyon edgy, ki kalaha meg nem himlözött volna (PP: PaxC. 291. Mik: TörtL. 41).

Himlözés: [varioli; blattern, blatternepidemie]. Döghalálkor, sűrű himlözéskor (Megy: 6. j. 6). Meghímölözék az ő gyermeke s meg is épüle, de az enyim himlözése után 11 napra elaluvék (Ház. 1144).

HINT [hint CC. Konj: SzPál. 24. BeytheA: FivK. 51]: **1)** spargo MA. austreuen, besprengen PPB. Reá hintem: inspergo, superspergo C. Kövel padimentozott, követtsel hintett hely: lithostrotum PPB. Kövel hintett, padimontozott: lithostrotos MA: Bibl. Magy. 3. Ki nem göit en velem, a hint: spargit (MünchC. 36). Vylagossagot hynite az hazban: lux splendiit in carcere (JordC. 748). Hymtetyk vala yghyeo: periferabatur sermo (755). Hyntyk vala istennek igeit (DonC. 31). Leiki magot hynteni (97). Nem kel az gyünygöt a dísznoc eleibe hynteni (Tel: Evang. 1331b). Hyncezen az vérben az suporlatnac előtte (Kár: Bibl. 190). Polyva, melyet tétova-hint az erős szel (Pázm: Préd. 689). Az ártatlanság könyű szenytlő hintetvén meg-sértődik (Ily: Préd. 1259). Nem roz politicit kívántam hynteni nemzetem eleibe (Fál: FE. I. Előb. 362). A ki kintsét vakjában hyni, veti, bút arat (Fál: BE. 600). **2)** [sero; sieren] Magot hintek: dissero C. Magokat hint: semina spargit Com: Jan. 71. Nem hyntenek, sem aratnak: non seminant neque metunt (EhrC. 94). Arac hol nem vettel, es göítez hol nem hintettel: sparsisti (MünchC. 61b). Idhőssegnac maguat hintie es vetie (GuaryC. 27). Ky meene, ky hw magwat el vethy, hyntheuy, es mykoron hynthy, nemellyek eseenek az wth felőn (JordC. 392). Konkolt hynit roa: supereminavit zizania (394). Förtlemessegnek konkolyant hynite (ÉrdyC. 84b). Ky zykön hynthy, zykön es arath, es ky hynth aldomasal, aldomasbol es arat (463). Ky memo az mag hynthew ember, hogy el vetne az magot: quidam sator exiit ad serendum (Pesti: Evang. 26). Ledneket es kemént hint, buzat es árpat vót (Helt: Bibl. IV. 48). Ottis aratz, a hol nem hintettél (Vás: CamCat. 171). **3)** [sterno; niederverten]. David köveeskével a nagy Goliáthot hintette a földre (Czegl: Sion. Előb. 23).

[Szólások]. Czaf beszédeket hintnac föllle (Helt: Krón. 73). A földalonnak jeléert ha mmut hintett főjere (Ily: Préd. 189). Nem lépik az ur eleibe penitentia-rudában, hamuhynve, fördelmességgel (Fál: NA. 201). Kéz hirt hintök: rufifero C. Azok a magusoktól hintetett híren meg nem remüle-ne (Tel: Evang. 1189). E világ szerint való igazatok közzé is

konkolyt hint és az ő ahokságának kovászát ölygyti (Tel: Evang. II 327). Konkolyt nevezi, az mit utóbban hintnek az egyszer bé vetett mezőben (Pázm: Kal. 111).

[Közmondások]. Nem hintik disznó eleibe a gyömbért (Fal: Jegyz. 928).

be-hint: [spargo] conspergo Kr. [einstreuen]. Az zent tanachnak gyemelhe, kynek magwanat zyz Cecylia leanyolban bel hymttóttal (ÉrdyC. 650). Hetfőn az kőnczöl az időnek minólat gőnge borso szómó houal be hínthi (KBécs. 1572. D8). Sok heleket houal be hintnek, es az hídégőtis meg nem szállítiak (no. Ev. 4. Káldi: Bibl. 266).

bele-hint: inspergo MA.

el-hint: 1) spargo, dispergo, sipo, sterno C. zerstreuen PPB. Ellhntve: sparsim C. A penzualtociac erceket ellhnto: effndit (MünchC. 171b). El hímcedz a neuzeteket, kik hadakat akar-nak (AporC. 17). Az gőngőt ne hímctők el az díznac kőzöt (GuaryC. 11). Az sokszagbw seregek el hymteek lw rlyaiyokot az wton (JordC. 419). Paracholaanak az ehazarak, hogy penz hymteneenek el az ucczakon (ÉrdyC. 412). Weed föl ymez kenetöt es hyncz el (549b). Ellhntóthi ozlothi gondolatidat tar-tozjal egben es őzue gýtyenöd (NagyszC. 84). Feienek veleiet a pagimontomon mind ellhntek (DebrC. 85). Galambárlókuak asztalokt feldőjté, pénzváltóknak pénzeket ellhnté (RMK. V. 232). (Az bolha fini chymazokat az agybul ki őz, balhat, pokot, rut ferget, bekat, kigyot el őz, valahol el hintik (BeytheA: FivK. 51). Az vért ellhnti: fundit sangvinem hostiae (MA: Bibl. 194). 2) disseminó, prosemínó, persero C. aussien PPB. Az ellyntet buza magok dymevlehevznak (DomC. 29). A mi el hintet: quod seminatust est (Fél: Bibl. 21). Az io mag kőzöt el hintetet konkoly, az buzának azzal az o elegyüleseneel lattas-sec artani (EszT: IgAny. 51). Az kőnetkező gonoszagiac mag-nai el voltanac hintetue (413).

elhintés: dispersio MA. zerstreung PPB.

ki-hint: dispergo MA. zerstreuen PPB. (Thaly: VÉ. 1420).

kihintés: dispersio MA. zerstreung PPB.

környül-hint: circumspargo C. MA. hin und her bespren-gen, unstreuen PPB.

még-hint: aspergo, conspergo, respergo, prospergo, perfundo C. besprengen, bespritzen PPB. [bestreuen]. Vizzel meghintem: expurgo C. Megh hymtettem chodalatus honak le essesseewel (ÉrdyC. 455b). Haya ev pilyse kevrnyevl meghyntetween keues evzel (DomC. 128). Vegyetec a vérebeis es hímhetec meg véle a haznac két melyékét: ac ponent super utrumque postem (Helt: Bibl. I. Gc4). Az kőzöbőkot vereuel meg hímchék (Beythe: Epist. 101). Az wy figec igen io ehyomra emi ha meg hinted az aszsu mondolánal (Mel: Herb. 2). Ha az földi bolha emi kezdí a palántát, hímchd meg hamuval (Lipp: Cal. 23).

méghintés: resperus C. conspersio, aspersio MA. bespren-gen, bespritzung PPB.

széllyel-hint: dispergo [zerstreuen]. Az tűzet széllel hímce: ignem huc illucque dispergat (Kár: Bibl. 135).

Hintéget: identem spargo Kr. [öfter und kleinweise streuen]. Az böltsenekc aiakoc hintegetnec tudománt: labia sapientium disseminabunt scientiam (Kár: Bibl. I611). Az tellyes sz. háromságról, sok alkotmatlan vélekedéseket hintegetett, mely-lyeket általság csak ballaniis (Pázm: Kal. 273). Ti kőzölltek költek, fi-nállatok hintegetődték efféle írások (Pázm: LuthV. 128). Hintegető szentelt vizzel ő magokat hímte (Com: Jan. 129).

Hintegetés: [dispersio; das besprengen]. Korsoeskálból valo illatozo hintegetéséc (Com: Jan. 116). Szentelt vizzel való

hintegetés, olvasón való bírbítés, papismusk (Pás: Igazs. I 311).

hír-hintegető: [faniger, rumigerulus; zuträger]. Az sok hamis hírek hintegetőkben is volna megbüntetettek, itt is vala, de bezzeg befűlök az nyelveket (RákGy: Lev. 161). Az hír híngetőkben megfogass (169). Az hamis hír híngetőkben fel kellene kötni (281).

szó-hintés: [verba frustra consumta; vergebliche reden]. Felenknel hogy chak legyen nem fog semmi íntes, es az fele bezed nala lezen chak zohyntes; meg futamtattya azért ewtet chak egy kys legyntes (Pesti: Fab. 80b).

Hintet: [spargi facio; streuen lassen]. Alaya hymtetee (ÉrdyC. 443).

el-hintet: [dispersi facio; austreuen lassen]. Elős eserepeket hintete el (DebrC. 180).

Hintéz: [spargo, rigo; streuen, sprengen, begiessen]. Az folyo vyz mellet hymtetöz kertők: horti iuxta fluvios irrigui (JordC. 171). Apolgattya vala hw labayth es az kőpöttel hymte-zy vala (546). Az ydvessegeh fundamentoma hímfőztetyk az alazatossaghuak harmattyawal (ÉrdyC. 133b). Kezleo kenelw-latasuwal hímfőzny ew labayt (416b). Gyakorta kell hímtezui rosa vizzel, hogy olaja ne ereszkedgyék (Szakácsmest. 111).

[Szólások]. Ezt az hírt hozák es hímte-zék akkor (Érl-Tört. II66).

el-hintéz: [disperso, aspergo, irigo; austreuen, bestreuen, begiessen]. Elhymtez thegedet wr isten: disperget te dominus (JordC. 262). Fel hímtezteek ew labayth aldot zent verekuac folyasy (ThewrC. 228).

még-hintéz: aspergo PPI [besprengen, bespritzen]. Cristus vereuel meg hímfőztetöt (ÉrdyC. 538). Ki az te asztalodat az maga vereuel hímtezte meg: mensum tuum sanguine suo aspersit (Forró: Curt. 483). Gyakorta kell meghímtezeni rosa vizzel (Szakácsmest. 65).

méghintezés: aspersio PPI. [besprengung].

Hímtezés: ∞ Vereuenek hímfőzesenek nyatta meg zen-tőlteek (ÉrdyC. 538b).

Hímtező: aspergillum C. [weihwedel]. Szentelő, hímtező bojtos-fa: aspergillum PPI.

[Hímítő]

beszéd-hímítő: spermologus PPBI.

konkoly-hímítő: zizaniorum seminator, discordiarum au-ctor (Bíró: Micae 362. Kr.). Konkoly hímtegető (Matkó: BCsik. 54).

viz-hímítő: [aspergillum; weihwedel]. Az meghímítés lőt egy isqbol ezínált vizhímítővel (MA: Scult. 923).

Hímte: sparsim PP. [zerstreut, sporadisch]. Ha nem szán-te csoportosan, de talán mégis hímte: találkoznak azokból, kiket a gyarlóság hol egyben, hol másban mezejtett (Fal: NU. 249).

HIMPÉLLER: epifex impetus, imperitus Kr. [stümpfer, püschel]. A mester könnyen elszuevelhet maga mellett egy hímpeállért (Kisv: Adag. 487).

HINÁR (hénár) Gvad: FNót. 26. *hínjár* gyökér Nad: Kert (6. *hínjár* Gyöngy: KJ. 71): alga C. MA. Com: Jan. 29. meergas PPB. Hínárnál is aláb való: vilior *alga PPI. Szegény Jónás! mit gondoltál, a sűrő hínár, trajték, sós víz között nsz-káltál? (Misk: VKert. 532). A zavaros hénárt majd véreumel festem (Gvad: FNót. 26).

[Hínárl-ik, hínárol?]]

be-hínárlík: [algis obducor; vom meergas überwnchert werden]. Az Almás vize sűrűn bé hínárlott (Köngy: HRom. 89).

Hináros: algosus C. MA da meergras wächst PPB Szittyó, hináros-gaz a vízben: olva PPB. Egy nagy malomnál, hol hináros Almás foly lassu zúgással (Zrúnyi: ASyr. 115. 302). Hinárosban merült (Rim: Ének. 277). Hináros helyek (Misk: VKert. 546). Hináros vizekben áztatják (a lent, Fal: NA. 194).

HINGA: [vacillans, imbecillis; schwankend, schwach] Látván az ő földön mászkáló hinga inu magzattyának lábón járásra való szándékát, melyet keze nyújtásával, sok elővigyélssel jelent, kezét fogja és jártaja (GKat: Vált. 139) Hinga inu fogatlan gyermeketske (H.1260). [Vö. ING]

Hingadoz: [vacillo, flector; schwanken, sich beugen] A tsemetők a téli fagyoságból megengednek, merevedettségekből hingadozókvá s hajladozókvá tétetnek (GKat: Vált. 1896).

HINTÁZ-ÍK: [oscillator; sich schaukeln]. Hintázik a hajó (Bethl: Élet. 310).

HINTÓ: pilentum C. carpentum MA. hangender wagen, rollwagen, gutsche [kutsche] PPB. Hintó, fedeles szekér: camera vehicula PPB. Hintó bakja: epirhedium, capus rhedae Pl. Fügőszekér, mely hivatatták hintónak: hangwagen Com: Ork. 173. Borított fedeles hintó: carpentum Com: Jan. 87. Ki őrdög vit rea, hogy kimántad a hintót? (Helt: Mes. 259). Vészen szép hintókat, uraknak ott vehettünk (ÖrvMest. 49. vsz.). Fél hintók, hintó szekerek (Com: Jan. 87). Hintó ezüstös szegekkel és arany prémekkel ezkornyázza (MonIrók. VIII.365). Bársonyos füves hintó (Gér: KárCs. IV.364). Jó úti társaság jobb hat lovú hintónál (Kisv: Adag. 83). Takarodjék a taligás hat lovú hintó előtt (323). A hintó nevet nem érdemli, mert csak kotsi (Mik: TörL. 3). Hat lovas hintóval igyekezik Londrából a mennyei Jeruzsálembé (Fal: NE. 81). Azt akará Eusebius, hogy hintót ne tartsunk, hanem gyalog szállván: mikor sietni-vel, hamarjait füssünk a közönséges menyetsékekkel (Fal: NA. 171). Hol fügnek a hintók jobban a püntsziájokról, Olasz- vagy Franciaországban? (Fal: NU. 331). Kinek a hintaja, hámja is bársonyos (Orczy: KöthH. 120). Gítték sok más hintók, szem köszt szekerek is (Gvad: Orsz. 69).

eresztős-hintó: [kutsche mit einem schlag?]. (Bethl: Élet. 330). Az magyar hintó is kétféle vala, egyik kétfelé eresztős, az második orsós (MonIrók. XI.364).

gyász-hintó: [trauerwagen]. (Thaly: RT. L.365).

köz-hintó: carpentum Major: Szót.

láb-hintó: oscillum, oscillorum lusus; schwinde, schaukel-spiel PPB.

leeresztő-hintó: [kutsche mit einem schlag, der herabzulassen ist? kutsche, dessen dach herabzulassen ist?]. (Radv: Csul. H.271).

orsós-hintó: [?] Az magyar hintó is kétféle vala, egyik kétfelé eresztős, az második orsós (MonIrók. XI.364).

Hintókáz: [oscillo; schaukeln]. A pókok az aerben mintegy magok hintókázva alusznak (Misk: VKert. 699).

Hintókáz-ik: 1) [oscillo] in sella oscillatoria agitor Kr. [hutschen, schaukeln]. Névoval nekutségesen ne hintőkázással (Rondflet. D9). 2) [carpentum vehor; kutschieren]. A méltóságos asszony csak hímözi s tollazza magzattyát, azután amoda rúgja magátul mint a strutz-madár, maga hintókázik s mulat (Fal: NA. 158).

Hintóz: [oscillo; schaukeln]. fogatni, hintóznii magát: motare latus PPB.

Hintóz-ik: [oscillo; hutschen, schaukeln]. Mely szépen hintózik a visla varin a szép disznónc a hátán (Helt: Mes. 256).

HINNYÖG: [hinno; wichern] Ha vigyorgott, hinnyogni gondoltam barátok szamarát (Gvad: FNót. 112) Atyám Dani bora eloyeríté magát, s felette hinnyogta (Gvad: RP. 2)

[Közmondások]. Nincs oly ag ló, a ki pünkösdben nem hinnyog (CorpGramm. 513. Prág: Serk. 368).

HINNYÖL: pipio Kr. [piepen]. Ha ez világh az ő szeretője és hinnyölő esirkeincec valami tőkélletesset és állandot adna (Prág: Serk. 938).

HÍR *hērvī* Szeg: Aqu. Cím. *hērvēt* hallotta 72. jó *hērvēl* jön Ben: Róthm. 110. *hērvessogy* NémGl. 124. *hērvēlen* ÉrdyC. 69. 627. *hērvēlen* MNyil: Zolt. 94. Mad: BHal. 94. *hērvēlen* KulesC. 9. Hall: IIIHist. H.222. sat. *hērdet* RMNy. H.301. Ozor: Christ. 54. *hērvēssed* 128. *hērvēk* RMK. H.341: 1) fama, famella, muncium C. rumor MA. gerücht, geschrei, gemeine sage, botschaft PPB. Nem tudták kitél áradatt a hír: manat rumor sine *capite Ppl. Tezen nemynemew hýrekett, mynemewkewt sonha nem tewt (Élrc. 49). Frater Egred meg zabadola minden nemew kesertetyewl, ezudalatos es vy hýr lattuan (78. 150). Kie a varosba be menem, mendéneknel igén gors hír gákröla (BécsiC. 3). Hallaa Jesusnak hýreet: andvít famam Jesu (JordC. 397). Törce hír iuta [hogy jának a törökök] (Helt: Krón. 104). Az egész földön híre vagyon: indicatum est omni populo (Kár: Bibl. L.495). Egyéb helyeken hadi hírec, zenebonác voltanac (MA: Scult. 110). Kellemetes hír, őrvendetes hír (Com: Vest. 15). Hír tudakozás (Bartha: Krón. 82). Elő álomkor jött be M. bejáróm olyan hírel, hogy (MonIrók. XV.52). Estve elő álomkor érkezék hírem (67) Semmi bizonyos hírt vagy nyelvet nem kaphattak (145). Az tatároknak is indultok felől még eddig semmi hírt nem hallottunk (MonOlm. XXIV.38). Mi hírek vannak oda (Ungvározt) (Thaly: Adal. L84). Ennek a híre elfutotta a várost (Fal: NU. 292). 2) [fama, opinio; ruf, renommé]. Kywe terwle hýre tellyes Syriában: abít opinio eius in totam Syriam (JordC. 364). Az gonoz leau Marina azzont gonoz hýren kewereyette: otalmazyon gonoz hýrtewl (ÉrdyC. 341). Ky meuty magat az gonoz hýrrel (526). Gonoz hýrt kwltwtem reayok (VircC. 7). Az népec hallottac a te híredet (MA: Bibl. L.132). Kedves magyarok közt vala aranyhíre (Thaly: VÉ. I. 198). Gaz híreddel mármár világ tele (Anade: Vers. 235). A kinek dítseretesen s jóbil fen-forog híre, bölög ember! (Fal: NE. 89). Ne támadjon oly híred, hogy furesa mesterség minden dolgod: ne point passer pour un homme d'artifice (Fal: UE. 477).

[Szólások]. Híre tserdülvén, hogy a kiszókött zidök aranyat nyeltek-el, két ezer zidót elevenen fel-hasogátának (Pázm: Préd. 872). Így udvarodtam is tserdög régen az hír (Pláfl. 69). Véletlen hír dobantja a fél élt (Hall: IIIHist. III.64). A mánt a hír foly: ut *fama est Ppl. Olyan hír foly: manat fama PPB. Foly ugyan az hír eléggé, hogy jünének, de ezt mi bizony nem tudjuk mikor leszen (RákGy: Lev. 199). Az svekusoknak el kell már jüniek, ha akarnak, foly is igen az híre (215). Hír futamodott, hogy elpártoltak a németek: exortur fama de Germanorum defectione PPB. Hýrök leween benne az romayaknak (ÉrdyC. 356). Kyben ewneky hýre sem vala (616b). Ezen kezék hýre lón mynd az tartomaba lakozo emböröknek (KazC. 75). Hozí Istuanfi Istuan el fogtak, az beknek abban semmi híre nincsen (RMNy. H.241). Azt is reiam fogam a mibe hírem s nincsen (Tel: Fel. 23b). Híre sem leszen az királynac benne az mi én raytam esie (MA: Bibl. L.289). Biztam ő reá is valamely dolgokat oldalaslág, kibon Ugroczinak sünen híre (MonIrók. XV.377). Ő lázához Sámson elbéméne, és az ő bementén jászóknak hírek lón (RMK. II. 341). Végre egy persa kezében akada, ki Artafernesec viné Sardisba, ev ponig híreltettig fel akasztatá (Cserényi: PersE. 52). Hír lóttig semmire valókká leszenek (Megy: Diál. 206) Olyan fogsz réim, a kibe sem hírem sem tanachom (Tel: Fel. 96). Tör tenérek hazugságokat kenének az ocelésáira, mintha azt tanítaná, a miben sem híre, sem tanácsa (Pázm: Kal. 675). El vesztene, hýre e sineh (Mon: Apol

428. 369). Ez szóknak hírek sinesen a sídó bibliában (Matkó: BCSák. 345). Gyoles rokolyának híre sem volt közöttök (Mon: Irók. XI.345). Se híre, se helye, se kellete (Moh: JÉp. 70). Messzebben terjedő híre (Bom: Préd. 77). Add híremre dolgodat (SzD: MVir. 11). Az farkas torkon szokta ragadni az báránt, hogy az ő pásztorának hírt ne adja sson (Alv: Post. I.476). Hyreet sem halhataak (ÉrdyC. 512). Meg emeztee [a tűz a pogány papot] hogy hyreet sem lathataak howa leen el (551b). De Zvingerusnak én, soha híret sem hallottam (Czegl: Japh. 130). Holt-híret hallotta [azt hallotta róla, hogy meghalt] (Land: UjSegits. II.176). Hirt hordozók: rumifero MA. Hirt hozáuaac neki, miud hogy Magyarországbn pártolássoc lóttenee volna ellene (Helt: Krón. 62). Az svekusok hogy jümmenee, valóbn hozzák az híret, s ha ez az ellenség fel kezd az Liptón nyomakodni, el kell látni, annak az híre igazatja elmenetelre (RákGy: Lev. 106). Hirt mondók: nuncio, annuncio MA Szaladéc, hogy te néked hirt tennéc: effugi, ut nunciarem tibi (MA: Bibl. I.448). Add híruil dolgodat (SzD: MVir. 11). Az én értemre is magyarnak bundát híruil sem láttam, mostan pedig nem tartja magát embernek, hacsak farkasbőr bundája ninesen (Haz. I. 295). Hallogattam basák udvarából söt majd igen kezdék spargálni híruil: hogy Erdélyre kellene menni haddal (ErdTörtAd. II.159). Hírré adom: renuncio C. indico, significo MA. Hírré-adás: rennunciatio, nunciatio PP. Kérem adják híremmé (LevT. II.400). Jupiternek hamar híre adatek (CsomaC. 7. Helt: Krón. 203. Misk: VKert. 320). Híreddé lótt (Prág: Serk. 879). Hírré tesz: notitia dat, significat Kr. enunciat MA: Bibl. I.220. Lóg ot mynd adyglan, myg nekéd hyre tezem: esto tibi, usque dum dicam tibi (JordC. 359. 669). Azt az hazarnak hyreec tetteek (ÉrdyC. 337b). Hírré tótte nekik (Ker: Préd. 391). Vagyon hírem mé, hogy az polgárokat üzid kergeted (KanizsaTört. 35). Nem csak hírrrel értyük (Czegl: MM. 22). The myket emen ertes hyrrel, myes tegedet onan értetünk (LevT. I.386). Minket esoda hírekkel értetnek (MonIrók. III.212). Ez hírral akartuk kegyelmteket értetni (Nyr. X.122). K y ket hyrrel hallottunk (ÉrdyC. 531). Csdálom, hogy Balduinus hírral nem hallotta ezt az Argulát, melyről Lnter böcsülletes emlekezetet tézen (Pázm: LuthV. 133). Kezünkkel tapasztaljuk azokat az dolgokat, melyeket, ha csak hírral hallanánk, talám el nem hínnénk (Pázm: Kal. a1). Soha hírral sem hallott Magyarország ilyen vsagot (Matkó: BCSák. 6). Híremmel: cum meo scitu, cum mea voluntate Kr. Hyreewel leezen (ÉrdyC. 654b). Hyremel sem woth [nem is tudtam] (LevT. I.281). W nekyk semy hyrekel nynchen (380). Híreddel légyen, hogy [tudj meg] (Pázm: KT. 53). Vagyon-e híretekkel, hogy a Kristus koporsóját bé-petsétek? (Pázm: Préd. 578). Hírével sinesen az utollyodnak, a mit kottyant a száz (Matkó: BCSák. 172). Neki hírével lett, hogy Bethlen Istvánnak jünnek szolgál (RákGy: Lev. 19). Hírével leszen az ellenségnek (165). Isten hírével, jó órában, szerentsével: auspicio PPI. Ystemek hyrével (JordC. 842). Isten hyrevel kez vagyok reya (LevT. I.33). Menyetez haza az ur Jezus hírral (MA: Scult. 46). Fogjunk dolgunkhoz isten hírral (MNYl: Zsolt. 35). Nem akarván az roz hírt a lott fekünni evocaltatták Boér Zst (MonIrók. VIII.342). Hír nélkül il: clam C. Myndiarast, hírekul, el vrozkodoth (LevT. I.345). Hírem nélkül: sine meo scitu Kr. Atya híre-nélkül volt: res latuit patrem PPb. Az waras hyreneköl (RMNy. II.1). Híreneköl elindul (MA: Bibl. I.28). Senmit a mi másé, te magadnac, azzó híre nélkül (sine ejus scitu) ne tulajdonics (Com: Jan. 190). Az atyám kéré, hogy meg ne induba híre nélkül (Mik: MulN. 311). Esze híre nélkül ereszt meg nyelvét (Fal: UE. 387).

[Közmondások]. A jó hír szárnyon jár, ide-is érkezett, Ferencz egri püspök primásnak tététt (Orczy: Nimf. A2b).

köz-hir: rumor C. MA. gerücht, geschrei, gemeine sago PPB. Köz hírt híntek: rumifero MA. Köz hírt, hogy részes ő abban a vétekleben: ejus criminis illum rumor *aspergit PPI. Köz-hírril ertyek (LevT. I.78). Noha köz-hírral Salomonac tulajdonitattik, de az nem igaz (Pós: Igazs. I.20). A köz-híreknek ne hídy (Com: Vest. 100). Tíztesseges köz hírt: honestus rumor (DictaGr. 35).

öröm-hir: [laetum nuncium; freudige botschaft]. Öröm hírt mondottac vala (Zvon: Post. I.158). Sógár ágnyk, turatzkokkal új örömhírt adgyatok (Fal: Vers. 895).

Hírdet: praedico, persero C. nuncio, annuncio, famigero MA. promulgo NémGl. 155. verkündigen, auskündigen, öffentlich sagen PPB. Vetem en lelmetek ő roia es itéletet hírdet pogannac (MünchC. 35). Hyrdetéssek az en newem mynd ez eghez földneec zynnen (JordC. 24). Kezde Jesus predical lanya es hyrdetnye: praedicare et dicere (364). Kyth hírdetünk ty nektek, Kristus: praedicatus vobis Christus (716). Nem zennek vala vr Jesust hyrdetnie: non cessabat evangelizare J. Christum (724). Predicalwan, hyrdethween az ew zett malasztos yo voltaat (ÉrdyC. 529b). Yollehet keez vagyok az halarra, de yme teeneked yewendót hyrdetök (544b). En zam hírdety atte dicheeretet (VirgC. 40). Myndenek zentnek hírdetnek (102). Istennek izeit hírdetem (106). Gyölekezőteket hírdetneek. Könyveket írtnak (Pázm: Kal. 162). Igazságot hírdetvén, magok feslettségben úznak (Pázm: Préd. b4). A mit nem tsak egy érzékenséggel sajditottunk, hanem hallottunk, láttunk, azt hírdettyük nektek (584). Ezt hírdeti Dávid szellel a soltárokbm (Pós: Igazs. II.19). Fen szóval hírdet (Com: Jan. 161).

[Szólások]. Fel-fölött hírdetneek (Gyöngy: KJ. 113). Hadat hírdetök: clarigo C. David hadath hírdete (DebrC. 399). Hírdetik az hadat minden országokban (Zriuyi. I.17). A mi istenünk nem várja kérésünket: hanem harangszóval hírdet mindeneket szavaikn halgatására (Pázm: Préd. 456).

be-hírdet: edico ut convenient Kr. [convoco; zusammenrufen, einberufen]. Ott az főnépeket behírdeteté (Tin. 196). Egybegyöjtk udvarok szines eleit, bé-hírdetik országok fő népeit (Pázm: Préd. 409).

el-hírdet: pervulgo C. indico, annuncio, divulgo MA. an-sagen, verkündigen, offenbar machen PPB. Elhírdetéc azt, a mi mondatott (MA: Scult. 77. Thaly: VÉ. I.41).

föl-hírdet: 1) proclamo, publico MA. ausrufen, publiciren PPB. Mykoron kedeg halya vala az bodog azzon napyat fel-hírdetny (MargL. 15). 2) [conicio; einberufen lassen]. Fel-hírdetnee orzagaat, hogy fíel gyvlnenek (ÉrdyC. 323. 542b). Gyíllést tétete, vármegyéket sokat ő felhírdete (Tin. 209). Fel-hírdete az egész nemességet és azzoc melet az egész országot, hogy minyáium főnéce (Helt: Krón. 51b. 61). Akarnak menni, annak (ótnak) tsinalására, mint új dolgára, fel-hírdessék a föld népét . . . (Pázm: Préd. Nyr. XIV.463).

ki-hírdet: edico, condico, indico, evulgo, divulgo, mulgo, promulgo, publico, famigero C. enuncio, abuccino MA. auskündigen, unter die leute ausgehen lassen PPB. Ky hírdeteek mynd az tartomában: diffamaverunt eum (JordC. 380). Ky hírdetöt volna az ew yozagum voltanak híre newe (ÉrdyC. 617b). Mi-helyen az evangelium e szes ulgáron kihírdetec (Tel: Evang. I.234). Ki hírdethődék az fi neve (Pethó: Krón. 92).

kihírdetés: promulgatio C. [verkündigung].

kihírdető: ceryx MAI. [herold].

szó-kihírdető: praeco [herold]. Iró deákor és kiáltoc, szó-kihírdető: scribae et praecoines Com: Jan. 132.

mög-hírdet: annuncio, denuncio C. indico MA. verkündigen, anzeigen, andeuten PPB. Engede es ytelew helyen men-

demek meg hirdettete (ElnC. 90). Cristus boczatot te hozad mynkett, hogy meg hirdessewk nekod (134). Még hirdettette ennekem mendene: nunciata sunt mihi omnia (BécsiC. 1). Ez parancolat te minden vilékülben még hirdettesse (50). Kerdezköztege a germecről es mior meglelenditec, hirdessetec-meg ennekem (MünchC. 15b). Azoc ki mendicec, meghirdetec mend a földön (30). Wr ysten, ky ezh meg hirdette, azonkeppen tellesyette te (JordC. 715). A mit latot vala, meghirdete (DomC. 6). Meg hirdetten sok jevvendeket (77). Meg hirdeten nyuden the chodaydath: narrabo omnia mirabilia tua (KulesC. 13). Meghirdete a többinec: nunciaverunt ceteris (Helt: UT, 61). Meg-hirdeték, hogy ő nem jött ez világra az igazakért (Pázm: Préd. 179).

Hirdetés: praedictio, praecoñium C. annunciatio MA. verkündigung, ausrufung PPB. Az ydöben hirdeteesth trem Joswe (JordC. 297). Az erek celetinek hirdetesecert ellenek tamadwan (ÉrdyC. 597b). Boczatta az apastalokat az euangeliomnak hirdetesere (VirgC. 101). Zvle chodalatos keppen angelnak hirdetesre myat (ComC. 6).

udvar-hirdetés: indictio conventus aulici MA

Hirdetel: [annunciatio; verkündigung]. Marianae hirdetete napia (MünchC. 3).

Hirdethető: praedicabilis MA. ruhmwürdig, wert zu verkündigen PPB.

Hirdető: praedicator, praeco, vulgator C. annuncians MA. öffentlicher ankündiger, herold PPB. Hirdető (vezetéknev XVI. sz. Nyr. IX.365). Mindenkoron voltamne e tudomannac hirdetői (Helt: Bibl. I. b2). Ime egy férfin futua iő egyedül: Mondta a király: ez is őröm hirdető (1.216). Had izenő, hirdető kövot (Com: Jan. 144). Mondják vala a Pált idegen istemek hirdetőjének (Nögr: IdvK. 67).

Híröske: famella, rumsculus MA. klein geschrei, klein gerücht PPB

Híröl: vulgo Kr. [verbreiten, laut erzählen]. Azt állaván s hírrelvén [így] (RákF: Lev. V. 1). Az császárnak jelenlétit hírrelük (519). Felette szaporán kezdte sok felől az ellensegnek gyülekezőj hírledődj (TörtT. X.145).

Híröltet]

mög-híröltet: [promulgari factio; verkünden lassen]. Mindenöt közöttte meg híröltete (Gosyrv: MagyB. A2). Minden orszagokat ő meg híröltetot, hogy tőgedot senki szemünel nem latot (Hofgr. 185).

Hírlel (HollF: EsztT: IgAny. 141): annuncio, divulgo, publico SI [verkünden, aussprechen]. Azzal fogja hírlelni magát, hogy ő a Messiás (Komár: Imáds. 123). A böltsességnek méltóságos drága nevével kozdi hírlelni az értelmes világ (Fal: UE. 372).

el-hírlel: √ Az mely darab földet az Vágon túl mindenütt szerteszföllyel kiültöt novellák által nagy diesokedésekkel el-hírletott tavalyi campaniájával nyert vala (RákF: Lev. II. 989).

ki-hírlel: √ Titkok kell tartani, a mit ki nem akarunk hírlelni (Pázm: Préd. 813). Ki hírlett, és sok nyelveken kopott njsz (Fal: UE. 375).

Hírlés: [praecoñium; kundmachung]. Hallgassanak herold hírlésére (Gvad: Orsz. 117).

Hírleszt: [annuncio; verkünden]. Keresztényeknek jöttét hírlesztette (Kövyi: HRom. 12).

Hírös: [famosus, celebris, inclitus, divulgatus C. clarus, insignis MA. [berühmt, berühmigt, bekannt PPB. Igen híres: praecharus; híres vagyok: clareo, perviseo]; híres tselekedet:

facinus C. Híres hadi ember: bellicis laudibus abundat PPB. Oli hírs vala zent Ignat (DebrC. 166). Zerötetel halgatyak vala wtet nykepen meg tezik az harom nagy híres tolnayban (VirgC. 46). Te hyres kurua meg fattiaztal es fattyadat el haguan ide jettvel (RMNy. III. 10. 41). Híres lenni: in palam esse (Fél: Bibl. 151). Az iosagos czelekedot híresnee, es örölkce ualonac tartatic: virtus clara aeternaque habetur (Deesi: SallJ. I). Híressé kel az egész ország s világ előtt teunk árthatlanságunkat (Pázm: Kal. 268). A nagy foggal híres iő vezér Boros Jenő vitatja vala (Monlrök. VII.170). Az Vértos híres erdején elég rebogyo általkelének Csán-Bégre (367).

gonosz híres: [maculosus, infamis; übel beleumundet, berüchtigt]. Vendég-országra ti ne bídosatok, mert mindenütt gonosz hírosók vattok (Tím. 298).

ország híres: [notissimus; berühmt]. Ez is igen szép aszony s leánya amaz alacson olá nemzetből való Dobra Péter nevű ország-híres directornak (Ház. 1377).

Hírösöd-ik: [claresco, crebresco MA. celebrasco MAL. berühmt werden, bekannt werden PPB. Jeleskedgyél, példlaskodgyál, híresedgyél isten nevében, de ne valami tüzegeres bolondsággal (Fal: NA. 221).

el-hírösödik: [claresco, inclareo, enotescio, innotescio, increbresco C. percrebresco MA. kund werden, unter die leute kommen PPB. [berühmt werden]. El-hírösödék, hogy az ezüstös kultos vitez el-ment volna (Tess: SzMag. 08). Egész ez város rakva haraggal, el hírosedett az gazdagsággal (RMK. IV.49). Kos Mihály híven az török és tatár ministerek előtt igen el-hírosedvén s nótában vitetődvin, nagy haragok volna ellene (Monlrök. XV.277). Már rosz hangja vagyon neveknek, búzel erköltsők, el-hírosednek (Fal: NA. 97).

ki-hírösödik: [inclaresco, celebrasco MA. berühmt werden PPB. [kund werden]. Ki-hírosedék ez a dolog az egész városon (Hly: SzElet. III.35). Dávidnak jonak tetezék a népek megszámáltatasa, hogy abbol híre neve, népének számos volta, ki-hírosodgyék (Báta: I.Prób. 87).

mög-hírösödik: [percrebresco, inclaresco MA. bekannt werden, rüchbar werden PPB.

Hírösit: [claro, clarifico, famigero MA. bekannt machen, anschreien PPB. Hírösitő: vulgator C. Valakit szóval nagyzeni, hírositeni: *amplificare gloriam alienius PPI. A véték, mellyel az egész városhan hírosított Magdolna (Pázm: Préd. 1227). Az ő igazságot hírosítesek (Lép: P.Tük. 1292). Öltözetének allyát arany esengetökét hírosította (Lind: UjSzigis. I.356). Istennek minémü cselekedetit akarta kiváltképpen hírositeni, és azokért illendő halákát adni? (Hly: Préd. 140). A ki felebaráttyát roszból hírosító, nemtsak annak, s magának árt, hanem több másnak (Fal: SzE. 553).

el-hírösit: [divulgo, diffamo, claro, inforo C. [kund machen, bekannt machen, verrüchten]. Senkit el nem árul avagy hírosit: neminem traducit aut diffamam (Com: Jan 184). Az egész egokban ellegyen hírosítve, hogy valami vagyok (Tarn: Bar. 281). A házak is mind tejföllel lévén fejtörve: semmi csuda, hogy így el van vara hírosítve (Thaly: Adal. II.141).

ki-hírösit: vulgo, evulgo C. diffamo MA. invulgo PPB. anschreien, schänden, verkleinern PPB. Ki-is hírosíték egész Francia országának tartományában, hogy kopja törés kiesen (Tess: SzMag. 10). A titkot ki ne hírosítsd (Com: Vest. 100). Előre ki-ne hírosítsd szándékedat, hogy utóbb szegyeint ne valy, ha meg nem felelhetz igéretednek (Fal: UE. 373). A bolond azt-is ki-hírosító, a mit jövendőben akar el-követni (130).

mög-hírösit: [illustro Kr. [bekannt machen, berühmt machen (Káldi: Bibl. Maech. II. 10. Kr.). A szereuce minden

dolgokat neha meg híresít, neha meg homalyosít: celebrat obscuraque (Decsi: Sall. 7).

Hírésítés: famigeratio C. celebratio, clarificatio MA

Hírösség, Heresség: insignia NémGl. 121

Hírösségű famosissimus [berühmt]. Vala ez igen hírösségű, mert igen felüalta istent (BécsiC. 26).

Hírösül: claresco, inclaresco MA. berühmt werden PPB [bekannt werden]. Hírösül a dolog (Gyöngy: Chr. 29).

el-hírösül: ∞ Tamlását folytatta a kolosvári már akkor el-hírösült nemes kollégiumban (Bod: Pol. 166).

Hiretlen: incelebris C. [mlmlós]. Hiretlen nevetlen: incelebris, obscurus MA.

Hírhesz-ik, hírhéd-ik (kíhíradót Helt: Krón. 34. 108. huredic 83. hírhédic Tin: Zsigm. 7): crebresco MA das gerücht von mir wird ausgehreit, ich erschalle PPB [berühmt werden, berüchtigt werden]. Hamarságosan hírhözlyk bezede (CzechC. 6). Ez szó hírhédik a körülötte forgolódk között (Megy: 3Jaj. II.4).

el-hírheszik: crebresco, percrebresco C. increbresco MA. kund werden, zmelhen am ruf PPB. Az te nened mind közönségs földön el hírhözic (GuarC. II.57). Hyre newe mynd ez zelos wylagon olly ygen el hírhözweek (ErdyC. 357). El hírhödött zentsegenek híre (DebrC. 26). El hírheween ország zerte az chodateteknek híre (DomC. 75). Kynek ő hyre mend ez wylagon el hírheth (PeerC. 69). Mykoron ez chodak el hírhettek volna (CornC. 265). Mind az varos zerte el hírhnek (VirgC. 56). Hogy el ne hírhédic, az ő íőnetelec ingyen se tudatnéic (Tin: Zsigm. 7). Midőn ez ellírhedet volna: facta hac voce (Helt: UT. 17). Engedelmességtéc mindenekhöz elbírhút: in omnem locum divulgata est (85). Illy rettenetes dolognac híre az egész Africa-ban el hírhedec: divulgatur (Decsi: Sall. 9). Az egész világön el hírhödöge (Kules: Evang. 92). El hírhút hogy ő meroggel őlettetett volna meg (Fornó: Curt. 702).

ki-hírheszik: increbresco, innotesco: bekannt werden MA. Ki hírhene ő híre: abūt ejus opinio (MünchC. 20). Ky hírhewek hw newe: vulgatum est nomen ejus (JordC. 297): fama exit de illo (530). Hogy ennel es ynuk kywe ne hírhözweek az nep közöth: ne id amplius serpat in populum (718. 452. 472). Kywe hírhét az ew zentseeges volta (ErdyC. 410b). Ez keppen ky hírheden ő cethe (PeerC. 112). Mel dologh mykor mendeneknek ky hírheden (11). Haluan híryet ky hírhedny mynd tellyes Sicilia-ban (CornC. 368). Az tób szókra ki hírhómék (TihC. 49). Ky hírhynek az ew nene (Pesti: N'Fest. 70). Ky hírhedek az ew nene (7). Kíhírhédic mind ezcec a dolgoz: divulgabantur (Helt: UT. 05). Kíhírhédic ez a beszéd a sídóc közet (H5). Mikoron ez kíhíredet volna, szantalan soc magyaroc gyfléne oda (Helt: Krón. 34). Mikoron az ő halála ki híredet volna (108). Önnéc híredéc ki az ő nene (83). Betegsege el kíhírhének (Hoss: NS. 49). Ismerete jobban ki hírhedne (Bora: Préd. 24). Kíhírheszic az ő czelekedete minden nécc között (MA: Bibl. I.411).

kíhírhödés: [fama; rum]. Illyen az születése, de diczóséges ki hírhödése (Zvon: Post. I.161).

még-hírhészik: [increbresco, innotesco: bekannt werden]. Az hírh meghírhewnek: novitas insonnit (EhrC. 150). E hírh meghírhene mend a földön: exit fama haec (MünchC. 30. 81. 109).

Hírhét: vulgo Kr. [bekannt machen, kundmachen, verkünden]. Az lattyuk életeket megélvén és vegeket közel lenni érezvén, azt hírhetik és hitetik a természet titkait vizsgálók felőlők, hogy a halgatást el-hagyván gégejük sípját meg-fújadjik, és szép nótát énekelnek (GKat: Vált. I.72).

el-hírhét: evulgo; ansrufen MA. El hírhétnek mindenkéket: nunciaverunt omnia (Fél: Bibl. 12). El hírhétök fítot: difamaverunt eum (14).

Hírész: divulgo, publico SI [kundmachen, eine nachricht verbreiten].

el-hírész: evulgo Kr. [kundmachen, bekannt machen]. Erre az aulica camera nyújtott alkalmatosságot, elhírészvén, hogy (a sókereskedést) árendába adja plus offerenti (Bethl: Élet II.278).

Hirtelen (hirtelen) dolog Frank: HlaskK. 2): **1)** subitus, subitaneus, repentinus, insperatus SI. [unvorhergesehen, plötzlich]. Hirtelen haragú: celer irasci PPB. Figelméletec magatocnac, netalant földön tő közítece a hirtelen nap: repente dies illa (MünchC. 160). Az zeit fowt arezyl pöke es ottan hirtelen halallal lala meg (ErdyC. 525). Instianus pypiek Weredlensis varasban ywthwan hirtelen halallal ky mvelek (627). Hirtelen nag zelve haitok meg tőz (DübC. 103). Jó pénzát kölezőn adni, és az mince hirtelenec kel lenni, ezkor jó el kezdeni (Cis. M). **2)** subito, desubito, extempore, repente, derepente, abrupte, inopinanter, propter C. subito NémGl. 284. continuo Fél: Bibl. 21. abrupte Com: Jan. 162. schnell, plötzlich, geschwind, flugs PPB. Hirtelen tőre fordút-vala: hiems praecipitaverat PPB. Netalant hirtelen el veztek teghed: ne forte disperdam te (JordC. 71). Ottan hirtelen fel kelec es hw lozga yewe (666). Mykoron hirtelen ytwand w haragya, bologok mynd, kyk w benne byznak (KulesC. 3). Hirtelen meg lövik fítet es nem felnek (DübC. 122). Nagy hirtelen es sytetel fítmak vala Cristus kiryalhoz (ErdyC. 65). Ha a gyökeret a sebre, tőra kötőd, hirtelen őszne forrasztya (Mel: Herb. 66). Hirtelen szemétye ki apada (Pázm: Kal. 419). Némellyik prefekaciót ollyan abrupte, hirtelen el-metszev, vezetem-el (GKat: Vált. I. Előb. 47). Minden kényes kívánság után őretlen tanátsal hirtelen el-índulnak (Fal: UE. 383) **3)** [praecipitaverat PPB. Hirtelen indulat (Zvon: Post. II.151). Ne légy hirtelen az haragra: ne sis velox ad irascendum (Kár: Bibl. I. 627). Hirtelen a vérontásra (Hly: Préd. II.555). **4)** [imperitus; unwissend, unkundig?]. Minden dolgaiban hirtelen, s tudatlan (Könyi: HRom. 8).

[Szólások]. Tőb hasonló dolgokat beszéltek eleinten, hogy egy hirtelen az embereket el ne idegenitenék rút vallásokkal (Pázm: Kal. 273). Kevés idő van már, az is nagy hirtelen higgyed hogy majd eljár (Thaly: Adal. I.73).

Hirtelen-való: subitus, subitaneus, repens, repentinus, extemporalis C. extemporaneus, extemporarius MA. plötzlich, jähling, eifertig, unvörzöglich PPB. Hirtelen való gondolás: extemporalitas C. Mel hirtelen való rettenetesseg (NagyszC. 16). A vér körsárga gyöttrődő aszszonyi állatnak hirtelen való meggyógytása (Tel: Evang. II. 949b). Az hirtelen valókra meg nem rémül: ad repentina non consternitur (Com: Jan 195). Hirtelenvaló veszedelmé jöve (Hly: Préd. I.23).

Hirtelenben: subito, repente, derepente MA. schnell, plötzlich, geschwind, flugs PPB. Midőn valami megizelítését az istenszegnec, ezac hírtelmebe érezfik is (MA: Tan. 30). Hirtelenbe, sietséggel olytat ne czelekedgyéc (217). Nem hirtelenben és véletlen járatod által, hanem meghírdeted azt előszer (MA: Sult. 98).

Hirtelenkéd-ik: **1)** ago praecipitanter, praiceps sum MA. mbedachtsam handeln, mbedasomen sein PPB. Eely meeg egy kewes ylőt, keeptelenre ne heertelenkögygel (ErdyC. 563b). Vram hirtelenkegel praecipita, ozd meg ő névveket (DübC. 112). Hirtelenkedeek nagy keserev kenyw hullatással a halal-

hoz [monda] (WinkC. 93). Az okosság hozza magával, hogy semmit ne hirtelenkedjenek, de *sőt* még nagy készülettel kellene lenni a lakodalomhoz (Mik: MulN. 158). **2)** [irruo; anfallen, betáfolni]. Egí orozlan reiaia hirtelenkődömen (DebrC. 39. 123. 168). Rea hirtelenkednen mynd a farkasok a barabra, földre vetek (WeszprC.). Hirtelenkéggék $\bar{v}$ rálok feleln: irruat super eos formido (DöbrC. 248). Reiaoe hirtelenkődönee a tolvayoe megfoevan $\bar{v}$ tot (NagyszC. 295). Hirtelen haragol . . . rea hirtelenkődök (VirgC. 26). Hirtelenkődönek az vizek az en feiemre (TibC. 238). Javallanám, ne hirtelenkeljünk (Thaly: Adal. 198).

elő-hirtelenkődik: [prommpo; sich hervorstürzen, hervorbrechen]. Minth anya orozlan halot el zagatuan, azonkepen ruhait önön elő hertelenkedök (PeerC. 25).

ki-hirtelenkődik: $\times$ Zent Ferencz es mind w tarsi a cellabol ky hertelenkődönek (VirgC. 22). El ky hertelenkődönek renyok (KazC. 29).

Hirtelenkődés: temeritas, praecipitancia MA. unbesonnenheit, unbedachtsamkeit PpB. Késő, de haszontalan és gyalázatos bánatokat hoz főjűnkre a hirtelenkődés (Pázm: Préd. 26).

Hirtelenkődés: furor BécsiC. 17. MünchC. 76. impetus 79. [ungestüm, jähler zorn]. Nag hirtelenkődéttel görönde nag-haragba (BécsiC. 17). Memátöe ki hirtelenkődéttel; exite cum impetu (41). Nag hirtelenkődéttel a földre mene ömerodee a tengerbe (79). Meg haragot te hirtelenkődéttel te eldedlednek juhira (AporC. 28). Te hirtelenkődéttelben meg haboraltonk (19).

Hirtelenkődő: temerarius, praecops Kr. [müherlegt, jäh-zornig]. Hirtelenkődő, hebelurgya elme; ingenium abruptum PpB. Tenen akaratot zeroonth ne legh hertelenkődew (VirgC. 134). Ki maradhatna menten és bátran hirtelenkődő fejedelem alatt (Fal: TÉ. 650).

Hirtelenség: praecipitancia, deperoperatio MA. impetus NémGl. 300. übereilung, unbedachtsamkeit PpB. [ungestüm]. Megh öltottak tyznek hertelenseeghet; extrixerunt vim ignis (JordC. 823). The haragodnak hertelensege meg kernekegye vkehi: furor irac tunc (KulesC. 164). Búsulának hirtelenségében bosszút akarunk állani ellenségünkön (Pázm: Préd. 26). Ha az egy hirtelenség és akarat nem volna benne, föltöb lenne méltó (RákGy: Lev. 204). Francezui hirtelenség (GKat: Tük. 1117). Hirtelenséggel mentegeted Musztafát, de ugyan azzal pontod ügyét (Fal: TÉ. 650).

[Szólások]. Ha szinten felső vagy az körökön, also is lehet ezek hertelensegben (PortSzer. 2). Vakmerőnek mondunk minden fogadást, a mellyet hirtelenségből eskü kifiztyent ember (Pós: Igazs. II.505).

Hirtelenséggel: repente, deropente MA. [plötzlich, überhals und kopf]. A földre nag hirtelenséggel fő merodee mene a tengerbe (MünchC. 28). Nagy hirtelenséggel az vyzben fytanak (JordC. 550). A Duna nagy hirtelenséggel megarada (Margl. 128). Tamoztatokel, hogy nagy hirtelenséggel chussessen $\bar{v}$ ket: ut eos repente disperdam (Helt: Bibl. I. Yyy2). Hogy ha valaki meghaland hirtelenséggel: si mortuus fuerit subito (MA: Bibl. 1124). Halaburda hirtelenséggel (Csözi: Tromb. 103. Kr.).

Hírzet: praedico nuncio; verkündigen. Ó parameslatfat hírzetön; praedicam praeeptiont ejus (DöbrC. 16). Valakik le nevedet hírzetik, te bennei dičekednek (19). Hírzetik nevedet: diligamti nomen tuum (5).

mög-hírzet: $\times$ Meg hírzetök az közönséges nepeket (PeerC. 30).

Hirül: increbresco MA. zu ruhm zunehmen PpB.

el-hirül: increbresco MA kund und rühbar werden PpB. Az varoshamis mind el hirült vala az aszoni gonoszaga (Pont. 81).

HISTORIA (istoria BécsiC. 83. istoria ErdyC. 512b. ystoria LányiC. 226). [historia; geschichte; geschichtsbuch]. Historia, idő rend tartása; chronica; historialhoz tartozó; historialis C. Historiacea (historiis) es irattatöe, ezendöc zérent löt dolgoknac könnöbe (BécsiC. 51. 83). Istennek anyanak istoriayarol (CornC. 9). Historia-folyás (Zrínyi. 16). Köz historia (Alv: Post. 1376). Majdmszig itt leszen társam Camilla, ide füttyentette szöp lúro historiánknak (Fal: TÉ. 659). Hamis isteneknek a historiáját jól tudtam, Helicon s Pindus fabuláját (Gvad: RP. 68).

HISZ (heiden? Kár: Bibl. I. 603. heyden? MA: Bibl. I. 52. heidny? RMNy. II 113. hahí? Zvon: Osiand. 43. GKat: Tük. 239. GKat: Válys. I. 3. holszük Deesi: Adag. 57. hihető 56. hüttetek Sylv: UT. I. 131. hán BécsiC. 41. hán Ozor: Christ. 76. Hly: Préd. II. 455. hönök Sylv: UT. I. 123. Szék: Krón. 18. Kár: Bibl. I. 464. hól PeerC. 238. Sylv: UT. I. 80). **1)** credo, fido C. [glauben, trauen]. **a)** Ne higj a külső színek: ni-mi-nu-ne credo colori PpB. Kinök hewl? cui credidisti? (EhrC. 52). Yol tevd fiam hogy hewl frater Ferenczok (55). Istennek hyn: credidit deo (BécsiC. 41). Hlyzytek ee, hog en ez yot tebetem ty nektek? creditis, quia hoc possum facere vobis? (JordC. 380). Hlynek hyneky: crediderunt ei (421). Symon es ottan neky hyn: S. vero et ipse credidit (733) Abraham hyn wr istennek (ErdyC. 145b). Kik neki hitök es hízek, mind el veznek (VirgC. 20). Az en zolganmak engedol es neki hül (23). Felele az biro es monda: bizem (98). Halalomat, hidged, inkab nem szannam (SomaC. 12). Hallgassza! hogy mond Sofóniasz erről, nyilván higgyed szol az nagy fűsvénységéről (RMK. II 140). Abram hyn az wrnac: credidit Abram deo (Helt: Bibl. I. F3). Hlyznee avagy biznac (Helt: UT. Elöb. 3). Te is amit hisz (credis), miüt én (Mon: Apol. 12). Az Jesust meg talada, es lata, latuan hin, hinen prophetala (Pécsi: Szűz-Kosz. 49). Himn valo dolog (MA: Sault. 28). Szomüinknek, szájüinknek ne higytünk (Pázm: Kal. 714). Ezt az utolsó ültet eleven hittel nem hiszük, mert ha hinnök, úgy rendelök életünköt, hogy akkor bátorságosok lehetünk (Pázm: Préd. 20). Hin a gabaoniták szavának és megtsalotök (864). Gyengén híznek (Matk6: Bócsik. 329). Ha nem hiszen az igazságnak, hidgyen az hazugságnak (Zogel: Dag. Elöb. 1). Hinni kell a titkokat, de hogy meg értessenek, nem érteni, hogy híjessenek [igy?] (Mad: Evang. 330). **b)** Az ördögök hlyzik es rettögik az istent (TibC. 2). Hlyzem istent (Zrínyi. I. 150). **c)** En below híznec: in me credunt (MünchC. 47). Istenbe hlyttenek (VirgC. 116). Nem hlynek ystenbe: non crediderunt in deo (KeszthC. 198). Te hlyzze istennek fyaba? tunc credis in filium dei? (Pesti: NTest. 208). Nem mondol, hog híznee aia szent eg-házba, mint istenül monöe, híznee istenbe, hanem híznee aia szent eg-ház, mert nem híznee aia szent eg-házba, sem valamell szentbe, hanem ezte az eg istenbe; hízsem sz. Pált, bodog asszont, híznee sz. Pálnac, bodog asszonnac, de nem híznee sz. Pálba, bodog asszomba, de hízsem istent, híznee istennek, híznee istenbe (Dövai: TízParancsolat k2). Nem hünök istenbe (Szék: Zsolt 79). **d)** En bennem hlyznec: in me credunt (JordC. 199. 847). Abraham hyn wr istenben: credidit deo (ErdyC. 59. 61). Hlynek öbenne $\bar{v}$ tamitvanyi: crediderunt in eum discipuli ejus (DöbrC. 285). Hlynee ö benne (Helt: UT. 22). Hlyzyetök az istenben (Fal: Tam. 286). **2)** [puto; meinen]. Minök hízed te magadat (VirgC. 65). Te azt hízed, hogi mer-tel; azt hítek, hogi meg givztek az zent martyrokat (89). Le-hetölenök semí nem hlytetötek (Tölc. 18). Meg történetie hogy valami hamis dolgot higgyön igaz gyanant: potest falsum aliquid pro vero credi (Pécsi: SallC. 10). Alyta es azt hízy, hogi minden ember job ew nálmal (96). Hat talam azt hin

nő, hogy mi it az memyekneec országában vagyne (Sib: VigK. DXII. 3) [confido; anvertrauen]. Nem hyzy vala emmenagat hwnekyk: non credebit semetipsum eis (JordC. 629). Jesus kedigen nem hiszi vala ű ráók magát: non credebit eis semetipsum (Sylv: UT. L129). En ream magadat fiam ha himéd, attyád helyfót atya lőnné teened (Göres: Mátv. 27).

[Szólások]. Eb hídgye, hanem ha meg bizonyítol (Deesi: Adag. 194). Eb hídgye azt (Matkó: BCSák. 114). Eb ki hídgyen, tsak Cassánnis (Czegl: Japh. 40). Kötve hídgye komád nak (Kisv: Adag. 22). Ezután szorosabban megkötöm tsonóját: kötve híszek kománnak (SzD: MVir. 285). Hyzem istent, hogy mást Kássat atthwl nem kellene felthenwk (RMNy. H.151). Hiszem az istent, hogy akkor jobb egészésem lézzen (Bod: Pol. 125). Kötve hídgye d komád at (Helt: Mes. 148). Kötve híd komád at (Deesi: Adag. 196. 88). E napokban akattam egy Eusebius-név emberre, ő volt előttem első s hatalmas hírdető ennek a nem-hittém-hítnek (Fal: NA. 124).

el-hisz: 1) credo, mihi persvadeo MA. glauben, überführen sein PPB. Nem vészem magamat rá, hogy elhígyem: non abducit ut rear PPl. E szent tudomant szereszed, ellígyed (Helt: Bibl. La). Magat profetanak is monda lenni, kit az arababeli bolond neep el hím (Szék: Krón. 131). Mellyet igaznac lenni bizonytal el híged: quam veram licet cognoscas (Deesi: SallC. 25). Aztis el hígyed, hogy az hamissáknak Bőkök pokolban vannak (Lép: PTük. L21). Ezek a fégyerek oly sáhoson félnék, híddel hogy bé ilnek a felséges udvarban (Fely: Dics. 30). **2)** [puto; meinen, dafür halten]. El-hiszem nem kémeý: ich halte sie seien nicht zu hart (KirBesz. 33. 30). Az ő részek [örökségük] maradjon az anyók kezénél, minthogy édes gyermeké, elhítem hamissat nem teszen nekik (Radv: Csál. III 250). Ha rajtad állana: csak elhítem, tisztán kísépenéd a városból azokat az úrfiakat (Fal: NU. 255). Csak elhítem én, hogy Londra városa nemesak azokból áll, a miket te emlegetsz (266).

[Szólások]. El-hiszem magamat: efflor, confido, superbio MA. sich erheben, auf sich viel trauen PPB. Magát el-híni: *supercilium tollere, animos *tollere; igen el-hittet magadat: valde jam lautus es PPBl. Fő-tisztségével el-hitte vala magát: consulatu *allevabatur PPl. Nem hywee el emmen magat (ÉrdyC. 385b). Ez lytvan zómelyök el ne hygyeek magokath (SándC. 27). A király nem híyete el magat e nagy dialomért (Helt: Krón 29. 1). Ne legyete fel fualkottac, azaz euel ne emelkődyetec es el ne hídyétec magatokat (Helt: UT. r.6). Erődbe ne bízal es el ne hídy magadat (Helt: Mes. Qu5b). Sz. Pál testeben az isten őszínt adot, hog ű magat el ne híne (Fél: Tan. 457). El-hiszí magát, az aszsonya ellen szarvat emel (MA: Bibl. L13). Ha mi kicsim tudomány vagyon bennfink, abban fel ne fuvalkodgyunk, se magunkat el ne hídyük (Pázm: Kal. 37). Ő peng el hínen magat az ő szep-segeuel, paraznana változot (EszT: IgAny. 158). Ne hídd el magadat a győzedelmeken (Hall: HHist. L17).

[Közmondások]. Hídd el magad, ha szégyent akarsz vallani (Kisv: Adag. 76). Hídgye el magát, ki szégyent akar vallani: protervia ignominiam praecedat (Czegl: Japh. 133).

elhihetetlen: [incredibilis; ungläublich]. Elhihetetlen, mely messze voltak egymástól (Ház. L373).

elhihető: [credibilis; glaubhaft]. Kömnyen elhihető: persvasibilis; nem elhihető dolog: non est *probabile PPl.

elhihetőség: probabilitas PPBl [glaubhaftigkeit, wahrscheinlichkeit].

elhittel: creditus MA. glauibe PPB. Hamar való elhittel: crednitus C. persvasio C. Elhittelre méltó (MA: Tan. 44). Képes dolog el hittelre, hogy (Bal: CsIsk. 27). Titeket annak el hite-

lőre nem kötelezhet (97). Nem tartozunk annak el hittelere (Bas: Credo. 125).

maga-elhitele: [superbia; übermut, hochmut]. Világot szolgáltat a magunk el-hítőlének veszedelmes utának el távoztatására (Bök: Lämp. 132).

[elhitt]

maga-elhitt: confidens, temerarius, audax MA. PPl. [übermütig]. Maga elhitt ember: securus (MA: Bibl. L234).

magaelhittség: temeritas Kr. [hochmut, verblendung] (Ben: Rithm. 186).

hitten-hisz: credendo credo, firmiter credo Kr. [fest glauben, vollkommen überzeugt sein]. Alig veszik első hírt s képét valaminek, azonnal hitten hiszik (Fal: UE. 489).

még-hisz: 1) credo Kr. [glauben]. Hogy nykab meg hynenek ewneky (ÉrdyC. 508). Az imbor pyspek meg hyzy mondasodat (638). Megh hygyon kd emmekem, hogy így vagyjon (LevT. L327). Meg hídie felséged (Helt: Krón. 83). Igaz es meg hyendű beszede (Mel: SzJán. 517). Isten szanat meg nem hiszi (Mel: Préd. 113). Ittis emberre talál, bár meg hídd (Deesi: Adag. 201). Meg hídd, hog dúpláln adol meg ennek az árrát (202). Az pardutz ő szóirt, sem róka a bírétt, hídd meg, nem változtatják (Kisv: Adag. 379). Meghigyjétek, most is azon az isten (Thaly: VÉ. L53). Gondolod-e, hogy feledjék azt, a mit gondosan rejtegetnek? Meg se hídd (Fal: NU. 322). **2)** fidem adhibeo Kr. [trauen, vertrauen]. Meg-hiszik-e itt az embert? adnak-e költsön, hitelben? gíbt man allhier credit? Kir-Besz. 101. Bechyletes es meg hywende wram ew nagsaga elewth (LevT. L230). Az nagságosok szeretic, tisztességben tarttyac és igen meg hiszi (Cs K3). Hogy ember feleségével meg-ésküdyék, nem tudgya mit teszen: mert ők hitnékül meghiszik egymást (Pázm: Luth. V.222). Meghizic egymást, és biznac egymáshoz (MA: Scult. 649). Mindenekben meg-hitték egymást (Hall: HHist. H.117). Ki meghizí lovát, farba rúgja urát, csak kantárt hadgya neki (Kisv: Adag. 177). Mijota itt be voltak, bejühettél volna, de hogy megtudd mi az oka, az, hogy nem híttél meg rajta, hogy nikor kell meglátnod, és én nagy búval voltam az miá (RákGy: Lev. 94).

mégihető: [fide dignus, authenticus; glaubwürdig, verlässlich]. Erről mongya vala zeut Pál apostol ees, kynek bezeede meg lyhetew (ÉrdyC. 414). Czac az biblijnac meg híhető kónuei olastassanac (Zvon: PázmP. 3). Mégihető személyektől is így értettem és hallottam (Pethő: Krón. 160).

mégihitel: 1) [creditus, fides; glauibe, das glauben]. Meghittelre méltó bizonság (MA: Tan. 48). Meghittelre méltó példác (MA: Scult. 14). Az hit bizonyos hiedelene, és szívbeli bátorságos meghitel és megnyogovás az istennek ígéretriben (674). **2)** [credit]. Kezesség alatt való meghitel: satsacceptio C.

mégihitelés: [ad creditum pertinens; credit, schuld]. Valami kölesont vött és metzett fel az meghitelés rovásra, nagy szomorúsággal kell kifizetni (MA: SB. 36).

mégihitt: [fide dignus; vertraut, verlässlich]. Meg-hitt barátok: amici *certi; igen meg-hitt barátom: pernecessarius; meg-éskütt és hitt barátom: *alter ego, alter ipse PPl. Nem meg hitt ember: inexploratus homo (Deesi: Adag. 129). Marhajok gondviselesere bizonyos megh hitt embert rendelni (Ver: Verb. Szót. 32). A hartzon, a hol súlyosb és nagyobb veszedelem vagyon, oda leg-főb és meg-hitt bátsületes vitézeket küld a generál (Pázm: Préd. 35). Jó bor, penz és bíbor igen meg-hitt imbor embert kíván őrzésre (Kisv: Adag. 50). Ne lássék félelem-irtózás rajtad, hertelenség, hanem tsendes meg-hitt bátorság (Fal: NA. 222).

mégihittség: [fiducia, temeritas; blindes vertrauen, verblendung]. Sokkal nagyobb foglal magában a valóság, hogy sem ígért légyen a meg hitség (Fal: UE. 374).

még-hívó: [creditor; gläubiger]. Hogy azt a summát a creditor, a meg-hívó, ő néki költsón adta (GKat: Vált. 1986). Az adós tartozik a nyereséget is megfizetni a meghívónak (Dly: Préd. II. 15). Meg hívó től (Ver: Verb. 144).

Hiedel: [fides; glaube]. Ez hiedel [hiedelem?] bizonyos (Frank: HasznK. 96).

Hiedelm: fiducia MA. MA. züversicht, das vertrauen PPB. Nagy bizodalom vagy hiedelm volna ez való mely embernek (ComC. 319). Híit, hiedelm [igy] elnezi (DietaGr. 30). Az hit bizonyos hiedelem az isten ígretiben (MA: Scult. 674). Az istenben vetem hiedelem (MA: Bibl. V. 43). Hiedelme a remélendő dolgoknak (Mad: Evang. 384). Oly hiedelemben vagyunk, hogy önmön munkája helyes, a másé pediglen rossz (Gvad: RP. Előb.).

Hiedelmes: confidens MA. der ein vertrauen hat PPB. [gläubig]. Hiedelmes szívvel, fűi bizodalommal az istennek könyörgeni (MA: Scult. 674).

Hiedendő: credibilis C. credendus MA. glaublich PPB. Te bizonysgyul igen hywendewk lettek (FesC. 26 247). Hiedendő dolog, hogy valami ideig keset Antiochiában (ÉszT: IgAny. 329).

Hihetendő: [credibilis; glaublich]. Alcg lehetne hihetendő földben élő embőrcse (NagyszC. 19).

Hihetetlen: 1) incredibilis C. MA. ungläublich PPB. Hybottetlen ayoytatossagyal ystemek yrgalmassagat emewlytkuala (EhrC. 58). Olyha hihetetlen gevtralmel gevtryok vala (MargL.). 2) incredulus C. MA. ungläubig PPB. Bűnös és hihetetlen szolga (Lund: IJSegis. II. 21). Jaj bezzeg, hihetetlen az ember! ha egy darab könyörrre szorul, tsak nem kétségben esik, busong (Pós: Igazs. 708).

Hihetetlenység: 1) incredibilitas MA. [unglaublichkeit]. 2) diffidentia Com: Jan. 179. [ungläubigkeit]. Szenvedje el kegyelmed az én hihetetlenőségemet; haltet vor gut meiner ungläubigkeit (KírBesz. 14).

Hihető: 1) verisimilis, credibilis, probabilis C. MA. glaublich, mutmasslich, der wahrheit ähnlich PPB. Hihetőképén: probabiler, persvasibiler PPB. Hihetőképpen: verisimiliter Ver: Verb. Előb. 53. Zent Catherina azon lyhotow, hogy yelos, newezotes es tettotes leogyen (ÉrdyC. 661). The nagyassyth igen lyhoteok kenek (KulesC. 230). Hihető dologé az? (Vás: CamCat. 485. MNyil: Irt. 148). Leonyel király, hihető, segítőné eszszárt, de az respublikának nines ahhoz kedve (RákGy: Lev. 123). Az német, hihető, azon volna, ha lehetne megerősíteni magát (242). Hihető kedves édes asszonyim, hogy még eddig nem érkeztetek annyira eszetekkel, hogy ezt jól meg fontolnátok, és azért nind vissza értitek a dolgot (Fal: NA. 139). Hihető a contentia is furdala niánta (Haz. 1287). 2) authenticus Két fele az preszet: tudniillik, méltosagos avagy hihető, es ketseges: sigillum authenticum et non authenticum (Ver: Verb. 243).

szava-hihető: fide dignus Kr. [verlässlich]. Christus szava hihető igaz bizonysg (Mel: SzJán. 13). Igaz mondo, szava hihető (129). Valóban szava hihető ember (Decsi: Adag. 56. Kisv: Adag. 129. Land: IJSegis. I. Előb. 4). Szava hihető tudós könyvsírók (Veresm: Lev. 43). Szava hihető bethűlletes öreg embertől hallottam (Megy: SzAÖröme. Előb. 8).

Hihetőség: verisimilitudo Kr. [wahrscheinlichkeit]. Hihetőség (Megy: SzAÖröme. 51).

Hihetségős: credibilis, verisimilis MA. glaublich PPB. Hihetségősé tétel (MA: Tan. 64). Hihetségős dolog (33). Az keresztény vallás, hihetségős minden egyéb tudományúál (Pázm: Kál. 39). Az keresztény hitnek hihetségős voltára rendelt erős

bizonysgok (361). Nemis hihetségős, hogy az vr isten egy katorért egész országot megbűntessen (Lép: PTük. 150).

[Híszeltet]

még-híszeltet: persvadeo, convinco Kr. [überreden, einreden]. Hogy ki tettében bölts légyen, távil sem elég, hogy meghíszeltesse magát, hogy az (Fal: UE. 169). A ki meghíszeltetett, meg-győzetett: qui convictus est, victus est (Fal: UE. 475).

1. **Híszém:** nimirum Kr. [doch, ja]. Híszem már megmondottam: nimirum dixi PP. Híszem tatt: ajunt MA. Híszem én nem mondottam: at ego non dixi, at vero ego non dixi PP. 280. Myt lakozol az egy embernek hazanal, hyzem yob, hogy egy nemzethnek leegy papa (JordC. 318). Ha embert zabad akarattyara hadna, soha hyzem senky nem idővözwlhetne (ÉrdyC. 549). Híszem az utan is idő neki (LevT. H. 28). Hallod híszem mit mond a mestered (Tel: Fel. 115). Mire bándokom tehát? híszem nem lehet az hűm olly nagy (MA: Scult. 468). Maga híszem (Decsi: Préd. 61). Énye, híszem, iné (CorpGramm. 252). Híszem szép felelet ez-is! (Hlyof: BCSFomp. 113). Hízic híszem; mossza bándó, t-dic híszem; semmi tatár dobotska nem érne a bándójével (Ker: FelsK. 2).

2. **Híszém:** [creditus, persuasio; glauben]. Ez oly homályos, hogy ezt semmiféle elme kinem tanulhattya, és ebben az egy híszemül (egyebet) semmit nem tudhat, s meg-nem foghat (Bír: Préd. 107).

[Szólások]. Hát a bölteségős könyvo felől mitsoda híszemben vagy? (Pós: Igazs. 149). Oly híszemben vagyok (MHeg: Töszl. II. 190). Ilyen híszemben vagyunk (Matkó: BCSák. 148). Én ilyen híszemben vagyok (Czegl: MM. 45. 80). Vagyok oly híszemben (PhilFl. 11). Olly híszemben vagyok (Fal: NU. 219).

HIT, HÚT: 1) fides C. MA. [religio] glaube, treue PPB. Könyű hitű: levifidus C. Hitenala zent Ferencben, hogy ew nalanakewl olly nem lyzkuala (EhrC. 44). Méllce vadnac az hebér kónóban, telles hűtel ki jolontertem (Bécsic. 72). Bizon mondom tün-kece, nem leltem emé hitűt Israelben (MünchC. 27). Nag az te lyted: magna est fides tua (JordC. 402). Ewket es vr Jesus Cristus hablytyre haythathana (ÉrdyC. 356b). Az isteneknek hytyt vegyoteok ífeel (547). Yo lytbely es zent celet-bely keroztyten (562b). Hytemnek tyzenket agazatya (VirgC. 13). Anne zerolne es hito vala frater Leonak ez zent atyához (42). Mely velekedvesek bevehoktevel jytlotenek vala lyt ellen való velekedveseknek (DomC. 263). Rácz hit (LevT. H. 53). Romai hitre haytác az huszotok (Tin: Szism. 62). Romai hiten volt (Mon: Apol. 19). Igazeto hit: fides justificans (306). A romai ecclesia a hitűl ki-reshetik (Pázm: LuthV. 303). Hitrontó (Zrínyi II. 144). Midőn más élő beszédőnc híszűne, hit, hűtel az (Com: Jan. 67). Széles lelkiismeretű és sok hitű, az az semmi hitű emberek (Mad: Evang. 376). 2) [juramentum; eid]. Jelen voltunk az ev testenek el temetesen nagy erevs lytnek alatta (MargL. 107). Azzonyallat ha myt fogadand es ew hyccewel azt fel fogadangya, ha az fogadastly az ew atya megh tydangya, es az lytet, kywdly megh kötelezte az ew leelkeoth, es el halgattunk, az fogadastly be tartozyk tellyeseyteny (JordC. 179). Ez kegies zent atya nind az varos elvt hűtel veve rayta (VirgC. 57). Bochasie hitre ő kezette az vr előt: suscipiet dominus juramentum (Helt: Bibl. I. Mm. 4). Jó hit állat meg ígére néki (Helt: Krón. 116). Keszit vala puztis, melyet anagy ő maga, anagy barati hiti alat kölezőn kert vala; pecuniaim sua aut amiorum fide sumptum mutuum (Decsi: SallC. 18). Hűtel vetend neki, hogy megeskettesse azt (MA: Bibl. 1389). Erős hűttel eskűszűm (Monlrók VII. 37). Boros Jenőt az törökök feladták az nemeteknek hitre (XV. 103). A biro előt hitett mond (Rák: Art. 14). Most szemlélem sok hűtelten hitető; csalárdsgod elég fényes (Amade: Vers. 202).

[Szólások] Hitin feladni: abruptere fidem PPB. Hitlen terek esászár hitűnek nem állá (Tin. 275). Irt vala nekem, hogh ha ez terek nekem adossa maradna, az ew hitire el bochassam (LévT. 1326). Eskywek nagy hytre (Pesti: NTest. 61). Izen erős nagy hitre megesküidött olóttök (Monlrók. XV.247). Eznek erősegere fogad[un]k hitűnkre (igy), hogi megí állók (RMNy. II.22). Borsit noha hitre adták meg, de addig jó németek hullottanak el (Rák-Gy: Lev. 179). Hite mre: medius fidus MA. W fogadásrol hitet attá (VirgC. 57). Hitet adanak, hittel fogadának (CsomaC. 9). Ottan az fráter György ez hitűek megállá, ő es gróf Miklósnak hitűt adott vala (Tin. 16). Lattak az polgarok tevrvent es az arvaknak hattak wolt hyteot az zólóert, hog meg eskügyenek (RMNy. II.162). Iudex Curiae uram teguap tette le a hitet az udvarnál (RákF: Lev. 1119). Hititís megh állia szep lonának (CsomaC. 12). Ugy állák meg hitűket, mint a farkas a húsételtől való bőítűlést (szék: Krón. 200). Az ő hitit megzegte (ErdOrsz. 1309). Vegye hitit kegelmetek János diák nramnak is (Nyr. XI.31). Még is az törvény hitűt vetett immár Poncz Istvámnának mo. Hitűtőlszakad[un]: apostata C. Kez hyttül zakadottnak yreletneek (ÉrdyC. 364). Eñle hitűl szakattakat Christus puzanyokhoz hasonlítja, vgy mint pribeket, partosokat (Vás: Can-Cat. 457). Hütivvel fizetett meg neki (Nyr. XIV.514).

fél-hitű: schismaticus Nyirkálai (Kovachich XXVIII). Az fél lythw samaritanosoknak varásokban ne ne meenyetek (JordC. 382). Een feel lytw azzonyallath vagyok (WinkC. 295).

hamis-hit: [juramentum falsum; meineid]. Marhayt hamis hitemel megtartottam (VirgC. 7. NádorC. 119). Én vitéz atyámat megrágák, evék, Terek Bálintot hamis hittel veszték, fejemet ösémmeel árvaságra veték (Tin. 179).

hamis-hitű: [falsi iurans; meineidig]. Myne-mó kenyok volna az hamis lytűknek (SándC. 39). Hamys lythw emberek watthok (LévT. 1321). A kie a frigy kőtést fél-bontyáé, meg-szegie, bamis hitűec, hitűl szakattac: perjuri (Com: Jan. 143).

kevés-hitű: [pusillanimus; kleinmütig]. Ha a mezőnce zenaait isten ig ruhazia, ment inkab tütűket, kevés hitűneec: vos modicae fidei (MünchC. 24b. 42. JordC. 352). Kewes lythw, myert ketelkűdel? (400). Monda ewnekik Iesus: Myre vattok feelelmesek, kewes lytűvek? (ÉrdyC. 127b).

kicsiny-hitű: pusillanimus C. pusillanimis MA. kleinmütig PPB. Kiczin hitűek: minime fidei (Fél: Bibl. 9). Kicsiny-szivű. kicsiny-hitű: pusillanimis (Com: Vest. 143).

kicsinyhitűség: pusillanimitas MA. kleinmütigkei PPB. (kleinmut). (MA: Scult. 18).

kisded-hitű: [pusillanimus; kleinmütig]. Myt gondolkottok thymagatokban, kysded lythwk, mert kysneretek nyuzen? (JordC. 404). Ó kűsdet hitűneec: vos minime fidei (Helt: UT. 34). Kisded hitű, mért ketelkűdel? modicae fidei, quare dubitasti? (Mon: Apol. 280).

új-hitű: proselytus. Iay tűneetec irastudoc, kie megkerűlítec tengert es a zarrat, hog tehessetec vy lűtűnet (MünchC. 56b. Pázm: Kal. 1766. 89. Kr.).

vak-hit: [superstitio; aberglaube]. Nem akarunk viselni vak-hitet (Czegl: MM. 186).

Hitbéli: fides concernens Kr. [den glauben betreffend, glaubens]. Hitbéli szakadozusokat sokasita (Mon: Apol. 431). Hitbéli tévelygés (Pázm: Préd. 881).

Hitűcske: [modica fides; kleiner glaube]. Építűc hitűczenket (Born: Préd. 236). Volt immár valami kicsiny szikraéczka, hitűcze és bizodalmaéczka az ő szivében (MA: Scult. 959).

Hitű: [iuro; schwören]. Hitűes emberek elű bizonyítsa meg, vagy hitűljön róla (igy) (Monlrók. VIII.190).

Hitűtet: jurare facio, juramentum exigere MA. den oíd ablegen lassen PPB. [beeidigen].

még-hitűtet: fide jubes, confirmo, ratifico MA. 1P.

Hitűtetés: adjuratio Kr. [beeidigung] (Ver: Verb. 298).

Hitűes: [juramentum; eíd, eidschwur]. Semmit eskűvessel, tilalmas hitűessel sem vallnak, sem tagadnak (Foly: Dics. 19). Ezek aránt letűt hitűleseket megbecsűllik s megtartják (Érd-TörtAd. II.342). Inquiráljon minden rendbeli embereket, azoknak szolgűt, szolgűlűt az hitűlesre elűhivatvűm (MonOkm. XIV.28). Váradiaktűl hitűes kivűntak (XXIV.530).

Hitűes, hűtűs, hitűves: 1) fidus, juratus MA. der geschworen hat, treu, aufrichtig PPB. Hitűes atyafiak: fratres conjurati PPB. Kyrálnak hűvűnk lytűtessék (LévT. 1344). Az bírű hitűes vűt kirűlné asszonnak, es kirűlni asszon is hitűes vűt az bírűnek (Monlrók. III.48). Hitűes kűtelezés (Pázm: Kal. 1766. 1952. Kr.). Hűtűs szolgű (Zvon: Post. II.204). Várasbeli hitűes emberek (Bartha: Krón. 68). Ó az mikűppen annaki is hitűes mastan az várasnak, azon hitűre kejs meg mondani róla azon módon az mikűppen az hitűek műdjűt találtuk (Gér: KárCs. III.322). Hitűes vámos (IV.318). Nekűnk mind magyarral, mind csebekkel, s mind a német Ferdinánddal hűtűs frigyűnk vagyon (Monlrók. VIII.103). Minden 10 katonának tizedese legyen, az pediz hitűes legyen nem csak én hozzám, hanem az kapitányához is (XV.277). Az nagyságed hűtűs szolgűja (MonOkm. VII.186). Hűtűs ember (RákF: Lev. 1295). Hogy eleget tenne hitűes kűtelezésűnek (Gyűngy: Char. Elűb. 8). Egy hűvűs barátomnak irtam (TörtT. XVI.164). Hogy meg-tűdja ezt, hitűvesseel tselűdit magához hivatva (Könyi: VártaM. 11). **2)** [adoptivus]. Hitűs fiuvű fogadó: adoptator C. Hitűesatya: pater adoptivus; hitűes fiű: adoptivus filius; hitűes atyafiak: fratres adoptivi MA. Pálly Balás hitűes atya vala nekűe (Székely Gyergynek, Monlrók. III. 11). Az hitűes atyafiakról: de fratribus adoptivis (Ver: Verb. 55). **3)** [matrimonio junctus; ehelűlte]. Hitűes gyűrű: trauring Com: Orb. 243. Jambor hitűes jegesse (Mél: SzJán. 16). Terhben eskű hitűes urától (Halt: III.1st. II.274). Hazassag tűrűk es nem elezűnek egy hitűsűkkel (Frank: Hasznk. 64). Hűtűs ura nem volt (Sámb: 3Kűrd. 362). **4)** Nevezvűn bennűnket hűdesolárűsoknak, az az csak-hűsesűknek (Mad: Evang. 266).

Hitűskűd-ik: [confido; vertrauen]. Ngod nem hiszen az tűrűknek es nem is hűtűskűdik cűvűzűrnak (RejtLev. 82).

Hítűetlen *hitűtlen* TelC. 6. *hitűtlen* BécsC. 49. MünchC. 46. Zvon: Osiand. 12. Zvon: Post. 1326: **1)** irreligious, impius C. incredulus, infidelis MA. ungläubig, glaubbrűchig PPB. Hűtűtleneknee feiet elmetue: caput omnium incredulorum incidit (BécsC. 49). O hűtűtlen nemzet o generatio incredula, mig zoműdlee tűtűket (MünchC. 46). Nemde az hűtűtlenek es azont tezyk: nome et ethnici hoc faciunt (JordC. 368). Hűtűtlen leend hw tűyanak: qui incredulus est filio (632). Zent Agoston leen az hűtűtlen ereműkűknek hatalmas dyadalma (ÉrdyC. 516). Nem eremest adhatian leanyaat az hűtűtlen pogannak (591b. 138b). Haromzor ment az hitűtlenek kwűzbe (VirgC. 28). Tyes el rygenten hűtűtleny voltok az ilű istennek (Konj: SzPál. 38). Az hűne a hitűtlenekűl haborgattatnac s gyakorta megis fűtűtneec (Helt: Bibl. I. 61). El idegűnűtűec az hitűtlenűc az ű szűletűsűktűl fogua (szék: Zsolt. 56). Valamihelt elűtűte a kűgyűnac beszűdűt, azonnal hitűtlenű lűtű (Ker: Felsk. 37). **2)** perjurus, perfidus, infidus, infidelis, perfidiosis, perjurius MA. treulos, meineidig PPB. Hítűtlen felesűge vagon: uxorem habet infidelem (Helt: UT. 8). Valaműc vagyon, hitűtlenűl ne dugogassuc (Born: Préd. 456). Nem hitűtlenec ő hozzá: fides habent in eum (Kár: Bibl. 1635). Hítűtlen tűrű: vir infidelis

(MA: Bibl. IV. 155) Hitetlenül eszelekeszic peride agit (Com: Jan. 204). Szerelmednek hitetlenje lenni kívántam (Könyi: VM 34).

Hitetlenéz: [infidelem dico; für ungläubig halten, einen ungläubigen schimpfen]. A pápistává-lévők nem érdemlik azt, hogy hit-hagyózzad, hitetlenezzed őket (Vörösm: Tan. 75).

Hitetlenkéd-ik: **1)** [infido; zweifeln]. Bűnhőtőnc névrone istenőne előtt es nén hitőnc, hőtőtenkédőnc őbenne (BécsiC. 98). Ne hitetlenkedőnc istenben (Börn: Préd. 552). **2)** [perfidus sum; untreu sein]. Szében hitetlenkodik, pártolkodik (Monrók. VII. 154).

Hitetlenség: **1)** irreligiositas, impietas, incredulitas, infidelitas C. unglauhe PPB. Hitetlenségnel es gylevségnel yndolatott az frater (EhrC. 66). Nem tón soc izogazog ő hőtőtenkesekert (MünchC. 10). Tű hitőtenkesekert mondom tünektec, ha hőtőte lend, es mondatote e hegnec, meñ el imen, es el megn (46). Az tanoytványok tytkon yarwanak Jesushoz es mondanak neky: nyre ny nem vethetők kywo hvetet? monda hűnekyk Jesus: az ty hitetlenséghkeoerth (JordC. 108). Nem esyk hitetlenségnen (ÉrdyC. 538b). Meg fedde v hőtőtenkeseket: exprobravit incredulitatem eorum (DöbrC. 336). Istenellen vétkeznek, hitetlenségben, babonában (Pázm: Préd. 19). **2)** perfidia MA. untreue, meineid PPB. Hitetlenséggel teljes: perfidiosus C.

Hitlen: **1)** [impius, irreligiosus, incredulus] infidelis MA [ungläubig, gottlos]. Veti ő rézét hitleneckel: cum infidelibus (MünchC. 114). Vala egy hitetlen pogán; ez hitlen ember meglana az ev hitlensezeet, es kemenyen meg fedde ev magát az ev hitlenséggel (DomC. 75. 76). Hitlen törőkeckel vitézec vinnac (Helt: Cane 87). Mikor az hitlen nepec reane tamatac vala (Börn: Enek. 249). Tű beka tervezetű hitlen baluinozo fősnen vrak (Mel: SzJán. 11). A kősegnel latrabac az hitlen feiedelmec (434). Nabot szőlőiet kerí Ahab; mint a mostani hitlen feiedelmec (Mel: Sám. 353). Joram hitlen gonosz király, mint az attia (371). Némely reménség atkozot, mely hitlen bizodalomnak mondatik (7). **2)** perfidus MA. treulos, untreu PPB. Parauzoliok az nazaretbeli Iesust, kit a sidok bizomnak czazarnak hitlennenek lennie, keresztfára fel feiztetni (WesprC. 94). Kancellarius fia chazar hitlene; chazar tizta zivű liwőket akar, nem hitleneketh úgy, LevT. 151. 132). Hitlené főttenec (Helt: Krón. 11). A királynar hitleni valúnc (72). Balassyank megkegyelmezo, ki azebitt király hitlene vala (Monrók III. 88). Thewrewk Bálintot es a Sulyokokat Fejrvár veszedelmeert hitlenné vetik minden nemzetiségikkel egytűmbö (181).

Hitlenség: **1)** infidelitas MA. ungläubigkeit PPB. Ez hitlen ember meg bana az ev hitlensezeet (DomC. 76). Üdvözöttök tapasztalván tanéványinak balvélekedéseket es néha vakmerő hitlenségeket, arra intette, hogy ne legyenek hitlenek (Csúzi: Síp. 179). **2)** perfidia MA. meineid PPB.

[Hitlenül]

el-hitlenül: [infidelis fio; ungläubig werden]. Felolence a lenaltac őnekic: Minem tū es elhitlenöltetec ő: seducti estis (MünchC. 185).

Hitéz: adjuro Kr. [schwören, einen eid ablegen].

mög-hitéz: ~ Királynac, püspökneec, möghitezénc (Helt: Cane. 127).

Hitézés: adjuratio Kr. [juramentum; eid, eidschwur]. Ha möghallotta az ew attya az fogadasth es ottan ellene mondot, mynd fogadasth, mynd hitezénc heybata lezen (JordC. 179). Myndlen hitezésth, myndlen esküvessthi ky vessetők (ÉrdyC. 525b). Az hitezéskor magok vallása ellen való hit for-

malára ne kinszeritessenek (Runy: Mon. I. 211). Hitezéssel nem erőstette (Pázm: Préd. 659). Aequivocatio, mely az hitezésben esik (Apati: Vend. 1113).

Hitéztet: facio adjurare Kr. [den eid ablegen lassen, be-eidigen]. Az tyztharbokat es az warhelyeket kfejelmetek nekem es feleségemnek hitezéste az szerzes zorent (LovT. 131). Akarmi-némi szókkal, es főrnákkal hiteztetik-is, de különb értelemmel es akarattal semmi dologban senki-mellett ne esküdzenyek (Pázm: Préd. 666).

mög-hitéztet: ~ Hiteztetd meg azt, kit kvldez, hog titok lezen nala (LovT. 153).

Híti: [fidei concernens; glaubens-]. Híti articulus vagy ágazat (MA: Scult. 600).

Hitéget: perlicio C. pollecto, allicio, allecto MA. perlecto PPB. mit fälschen worten anführen, locken, anreizen PPB. Hitégető: invitabilis; szolga hitégető: plagiarus C. Hogy az tanoythwányokat vtumok hitegtessek: ut discipulos post se abstrahant (JordC. 775). Hitegkedő beszedeckel hitegetic (Mon: Kép. IV). Hitegető ember: seductor (Fél: Bibl. II. 118). A madarász az edesgetőesce által magához hitegetett madarkakot (per illicet allectas aviculas) meg-fogja (Com: Jan. 81). A leány oly szemtelen, hogy őtet mindenkor rut cselekedetre hitegeti (Hly: Préd. 1414). Igéretivel sarkallotta meg, es hitegette az ő tanúsára (GKat: Titk. 61). A hitegető reménység után vizgan el-índuló embert, gyakorta igen meg ejti a szerentse (Fal: UE. 374).

el-hitéget: pellicio C. [locken, verlocken]. Mikejpen őket (tanítványit) elhitegette volna ő hozzá, erre Iesus nem felele (DöbrC. 618). Az te zineketek el ne hitegeso (VirgC. 123). Szep ilonat tüle el hitegeto (CsomaC. 23). Nem hitegetőem el valakit a iótol: non seducentes aliquem (Bal: CsIsk. 304. TürtT? I. 148).

ki-hitéget: electo MA. herauslocken PPB. Ki hitegette őket, hogy meg őlye a hegyeken: callide eduxit eos, ut intericeret in montibus (Helt: Bibl. I. 41).

elő-hitéget: prolecto, prolicio MA. herfürlocken PPB.

Hitegetés: invitatus, invitamentum MA. persuasio Fél: Bibl. II. 74. [lockung]. (Zrinyi I. 157). Arumyal bételt hitegetés (SzD: MVir. 112).

Hitel: **1)** fides, ipse actus credendi MA. glaube, das glauben PPB. Az banar, könnyen hitel: crebilitas Com: Jan. 179. Hitelre képtelen dolog: fidei absomum PPB. O heytok eses késődelmes zívűveek hitlen (WinkC. 275). Myt feltek tenes hitelhel walok? quid timidi estis, o exigua fide praediti? (Pesti: NT. 15). Hitel, az az hit auagy lelki bizodalom (Helt: UT. 83). Ninesen ott az igazság, a hol ninesen a Christusban-való hitel (Hall: Paizs. 214). Hitűnc ágaztatinc hitelében ne lankadgyunc (Zvon: Post. 1696). Azt tartode, hogy az z. irás magában hihető, az az melto maga zerint hitelre (Zvon: Osänd. 1). Tszüdlatos paradoxum, nehéz hiteli dolog ez (Pázm: Préd. 59. 313). Szükséges a Kristus fel-tamadásának hitelre (581). Midőn más fő beszédőnce hiszűnc, hit, hitel az (Com: Jan. 67). Vak hitel (Megy: SzAöröme. 7). Az hitnek vagy hitelöknek neveiről (Nagyari: Orth. 12). Oly hitelben hadgya maga felül az embe-reket, hogy meg több titkos jök vannak benne (Fal: I. E. 396). Senkit sem kötelezek historiamnak hitelére (Könyi: HRom. c). **2)** [fiducia; züversicht, das vertrauen]. Sem yrgalmassag, sem egymashoz való hitel, bizodalom nem lelettetyk (Érdy? 575b). O con azzonoyon magamat the aaldoth hystelewdre ajánlom (FestC. 161). Nem tellyes hiteli könyneec (Zvon: Osänd. 18). Hitelre való-méltóság (Sall: Vár. 27). Lassuc, micsoda hiteli emberek légyetek ti (Bal: CsIsk. 10). Hitelre méltó autorok (Hly: Préd. 135b. 2). Szolgáját hűgá maga mellett, a kiben

egész hitele volt (Misk; MulN. 178). Ki 'sok kívántatik hozzá, míg jó hitelre verje magát az új tiszt (Fal: UE. 443). **3)** [creditum debitoris; credit]. Kezesség által megerősítés, hitel: satisfactio PPI. Mi sem kívánunk ugyan hitelt, költséznést: wir begehren zwar auch können credit KirBesz. 101. Míg itt mulattak bor hiteljük lett 12 d (MouTME. L150. Fal: NE. 25. 89). **1)** [fides, fidelitas; treue]. Hitelt pénzzen elírni: *addicere fidem pretio PPII.

[Szólások]. Hitelbe adók: erodo, commodo MA. Hitelbe adó: creditor C. Nem hitelben adó, hanem usorás: non creditor est, sed foenerator Com: Jan. 191. Meg-hiszák-e itt az embert? adnak-e költsön, hitelben?: gibt man allhier credit KirBesz. 101. Hitelbe veszi: credito accipit Kr Marhat vevtem fel hitelben (RMNy. II.125). Hitelbe veszi ruháit (MA: SB. 222). Hitelbe vagyon, hog Gelasius rendőlté kiülkeppen az enant (Zvon: Osiand. 137). Még azis nehéz hitelben vagyon elöttem, hogy rosszul nem tselekesztek (Fal: NA. 139). A mi költsön adattott avagy hitelben való: quod mutuo datum sive mutuatium (Com: Jan. 190). Adgy hitel hát ez ű kenyeres-barátság (Czepl: Japh. 39). Hitelt adván szavainak (MonOkm. IX.294).

Hitelés: 1) [debitor; schuldner]. Keth hitelesy valanak egy vsrasnak, egyk tartozyk vala ewt zaz penzel, az masodyk ewthvennel (JordC. 546). Ille né affele hiteles embert az más ember hazában hoesítani, az ő adosságának meg vételéjért (Prág: Serk. 355). Költőszőző, hiteles ember (Ker: Préd. 58). **2)** fide dignus, juratus MA. glaubwürdig, der geschworen hat PPII. [vertraut]. Hitelesen: authentice PP. Tüdős, és hiteles mestert nálamnál nem találtak (Pázm: Préd. 51). A keresztyén hitnek hiteles volta (Pázm: LuthV. 36). A hiteles meg nyugato mondas, axioma (ACsero: Enc. 17). Hiteles levelek (Gér: KárCs. IV.367). Soc hiteles authorockal bizonyít (Czepl: Japh. 75). Magan hiteles: authenticus (MNyil: Irt. 128). Hiteles zavny ember (Misk: VKert. 318). Hiteles historikusok (667). Hiteles szolgál (PhilFl. 62). Oda vagyon már a hiteles bizodalom (Fal: UE. 502). Nem látam ez idő ulla egyebet hiteles embereim kívül (Könyi: VM. 43).

Hitelésbseg: [major authenticitas; grössere glaubwürdigkeit]. Hitelesbsegnek okáért (GKat: Titk. 276).

Hitelésség: fidedignitas, authenticitas Kr. [glaubwürdigkeit]. Kétségbe nem luható hiteleség: fides liquida PPII.

Hitelésségős: [fide dignus, authenticus; glaubwürdig, authentisch]. Hitelesésség mondas (GKat: Titk. 3).

Hiteletlen: [incredibilis, absurdus; ungläublich, absurd]. Hiteletlen képtelenség (GKat: Titk. 3).

Hitet: 1) [credi facio, persuadeo; glauben machen, vor-spiegeln]. Magát Messiasnak hitethette volna; de nem tselekedte (Pázm: Préd. 50). Azt hiteté vélek, hogy az egész sz. irás világos, melyet akár-kí meg-érthet (Pázm: LuthV. 252). A hattuyk végeket közel lemi érezvén, azt lírhetik és hitetik a természet titkait vizsgálók felőlők, hogy a balgatást el-hagyván gégejük sippját meg-fuvalják és szép nótát énekelnek (GKat: Váts. I. 712). Ugy hiszik és hitetik a balgatatokval annak minden fábulát, mint a tiszta szent írást (II.1257). **2)** pellicio, seduco MA. verführen PPII. [anlocken, verlocken]. Nagy sok nepeket hityete hozya: avertit populum multum (JordC. 724). Minden jeles fyrfiakat zep bezedeneel hozzá hitetöt (ErdOrszgy. I.309).

el-hitet: 1) persuadeo C. MA. bereden, überreden PPII. Elhítenni véle: persuadeo; bereden, überreden Com: Vest. 141. Mintha ezt el hitetneic az emberekkel (Tel: Rövr. 2). Valamig ezt el nem hitetik, meg se gondollyák, hogy az ő szeleszgeknek helyt adgyunk (Pázm: LuthV. 178). Hogy az el-hitetendő dolgokat el hitethesse (Com: Jan. 161). Valami titkos vendég-

szint kíván, mellynek tekintetére nézve el-hítesse magával a föl, hogy a mit forgatunk, az ő hasznára válik (Fal: UE. 439). A feleségét jobban szerette s esmérte, hogy sem a vidókat magával el-híthette volna (Könyi: ÁM. 8). **2)** seduco MA. verführen, betriegen PPII. Hog valaki titóket el-ne hitessen: ne quis vos seducat (MünchC. 58). El hityetnee az neepeth: seducit turbas (JordC. 648). Serky tytóket el ne hityessen (ÉrdyC. 29b). Alytya wmagat zerzetesnek lemy, elhityotuen az w zynet (VirgC. 140). Ez velag, ki minket meg ál es el hitet (KodC. 1). Ne hagye el hitetni magunkat azoktól kiknee tudományja különböz az igaz euangeliomi tudomantul (Tel: Evang. I.190). Czarlard tudomannal el ne hitettesetek (Mel: SzJán. 43). Az aluoc ember elhíteti az ő fel-baráttuyt, hogy vigye ötöt más von: vir inopius lactat amicum suum et dicit eum per viam non bonam (Kár: Bibl. L612). Elhíteti az igazakat gonosz utra: decipit justos in via mala (MA: Bibl. L571). Sok igirettel, és tudományal el hiteté, hogy holtá tégye magát, és az ő szavára fel kellyen (Pázm: Kal. 127). Az leanjok könnyen el hitethetnek (Ver: Verb. 184).

elhítetés: 1) persuasio MA. überredung PPII. (Com: Jan. 67). **2)** inductus C. seductio MA. verführung PPII. Czodakat adnak meeg az valazottaknak el hityetesekre, ha lehet (JordC. 504).

elhítető: 1) persuasor MA. überreder PPII. **2)** seductor MA. verführer PPII.

ki-hitet: elicio; herauslocken]. Hogy az Majlát Istvánt el-kihítetné. Fogaras várából néki fogya vinné (Tin. 278). Sokakat ki hitet az istemec egyházából (Tel: Rövr. 16).

Hitetés: pellacia, seductio MA. betrug, verführung PPII. E volt az ő takargatások, hitetések (Bal: CsIsk. 416). Bizik hitelessén sors czalárságának (László: Márs. 32).

Hitető: pellax, seductor, impostor MA. der durch schmeichelei verführt, betrüger PPII. Hamyss hityetőkewl meg ulti-mazaa ewtet (ÉrdyC. 387b). Hozzak a csalárdot es a nepeknek hiteleföth (DobrC. 616). Hityető vgh mondvala eleunte: harmadnapon fel tanadok (WinkC. 229. Sylv: UT. II.133. Helt: UT. 22).

[Hitt]

maga-hitt: confidens, temerarius, elatus MA. sich selbst vertrauend, hoffärtig, vermessen PPII. Maga-hitt szív, seukível nem gondoló: expletus *animus PPI. Ne legyeteo magahitteo tūmagatokba (Helt: UT. 77). Magahittül mér itüli (MA: Tan. 113). Sok maga hitt botlik (Fal: BÉ. 580).

magahittség: *tumor animi, spiritus, praesumptio PPII. temeritas, confidentia, praesumptio SI [dünkel, eigendünkel]. Magahittség, telfuvalkodás (MA: Tan. 1072). Igen vétkezett, mert maga hittségéből, kevélységéből cselekedte (Báta: LPráb. 84). Magad hittségéből vagy értetlenségéből megvetésképpen csüfolod catholicus collocutorodat (Czepl: MM. 155).

szava-hitt: [fide dignus; glaubwürdig] (Ver: Tan. XXIV. Kr.). Foházkodnak mint a kárvallott cigány, de nem szübbeli türedelmességéből, hanem hogy szavalitt, s istenfő embereknek láttassanak lenni (Fal: NE. 39).

[Hítvösit, el-hítvösit]

elhítvösítés: [desponsatio; verlobung]. Elhítvösítés, eljegye-sítés (MA: Scult. 949).

mög-hítvösit: [despondeo; verloben]. Kérdeni fogjác: holtt legyen az kézfogás, hogy ő nékie meghítvösítsec magokat (MA: Scult. 949).

Hivékény: [credulus; leichtgläubig] (CorpGramm. 312).

Hivés: fiducia, creditus MA. zuversicht, das vertrauen PPII. Az kwnyen valo hitel auagy hywees elmenek kwnyw voltat jegy (VirgC. 134).

Hivő: 1) credens MA. der glaubt PPB. Az hívő kereszténynek el yewen föl yeweeek az ew zent testet es nagy syrasnal es isteny foellemmel el temet-ek (ÉrdyC. 508). Az te magodon meg aldatna minden nepuce hívő nemzetsegi (Boru: Ének 2). Minden lehetséges az hívőne (Mon: Apol. 307). **2)** creditor MA. gläubiger PPB.

hamar-hivő: [credulus]. Hamar hívő aszszonykák: leichtgläubige frauen (KirBesz. 8).

HITTOGÁS: [?] Mingyárt nagy hittogás támadt mind azok között, kik jelen valának, ki egy dolgot, s ki mást mond vala (Ily: Szélet. II.51).

HITVÁNY: 1) vilis C. sublevis MA. gering, schwach, schlecht PPB. Hitványúl: abjecte C. perperam, viliter, negligenter, inepte MA. Hitván, alá-való, rossz: vilis Com: Vest. 150. Hitván ember: nebulo C. homo nullius momenti, nequam MA. Hitvány vas szerszámok: ferrea seruta; hitvány papíros: charta rejeritanea, maculosa PP. [Hitvand 1171. Hydvand 1211. személynév Nyr. II.168.] Hátatobában, hitvánül eslekedni: perperam agere Com: Jan 177. Honnát te neket emye ke-neloge, ky vagy hitvan teremtett (EhrC. 11). Ezen volnek ygen meg pyrotaudo, hogy en, ky vagyok egy hitvan azony-ember, mernek teny yly alkotást (75). Te ítet a hitvan poz-toékaeba takargathad (NagyszC. 266). Latuan, hog vlatos hitvan elvtveztyek volna, hozya hyva ez barat az fratereket (DomC. 181). Kezde főlöte igen keserteni ítet az hitvan tezi kevansagal (DebrC. 248). Igón iol tud, hog engömeth, ky hitvan főzötöt nállok, tyzfössgel fogadal (KazC. 101). Hog ez hitvan zómelyőök el ne hygyeek magokat (SindC. 27). Hitvan ember, tekozo (LevT. I.154). Hlythwan orkewejw (251). Hitván subácska (II.64). Harom lo kochystwl, hitvan az koehy (Rudy: Csd. II.18). Meg kőrfüle Aquilegiat, hogy meg nézegetne a körítéseket, hol hitvánbae vőhánae (Helt: Krón. 19). Fes-néségéből igen hitvánul tarttya vala a komondort (Helt: Mes. 311). Mint meg vesszet hitvány odent engem el ki vetette (Boru: Ének. 184). Egí hitvan bűdös fereg (Mon: Apol. 19). Semmire nem felelsz hitvan írasodban (255). A ki éttel vtl, hitván, nem emészthető gyomra vagyon, meg gyogyittya (Mel: Herb. 116). Hitván alá való ember: sub entum mancipium (Deesi: Adag. 53). Még az hitván tudéznakis lo vége vagyon néha (58). Az hitvan nereség kárhoz hasonló (196). Jóé az az föld, anagy hitvan, kőnére anagy sonány? bona an mala, pingvis an sterilis sit ista terra? (Kár: Bibl. I.131). Senki vy hort nem főli hitván főmlőkbe (II.9). Hitvány árthatmas gondolatoe (MA: Scult. 7). Hitványul lenne dolgoe (643). Hitván madárva főtt, ugy mint ki a maga fészket meggritttya (Czol: Japh. 114). Hlyon hitvan szokast vőttee nemely pőres-ek (Ver: Verb. 368). Hitván syllogismus (GKat: Titk. 350). Holmi hitván legyek s apró madárkák (Misk: VKert. 284). Hitván életom folyása (Ker: Élet. 15). Öröflünk, ha egy hitván pört megnyerünk (PP: PaxA. 23). **2)** macilentus MA. mager PPB. Hitvány ló: strigosus equus PP. Ezek rutak es hitványac valanae: foedae, confectusque macie (Helt: Bibl. I V. RMK. IV.272). Az hitván főzötvee (charmo) nem emi vagy ételo valóe (Com: Jan. 79). Hitván hus (GKat: Váls. I.1069). Nimesen abrak, széna, rút hitvány az lovam (Thaly: VÉ. I.219). [Vö. **HÉJT, HIT**.

[Szólások] Nékis hitván halyon áll vgyan az szőne: Rhegnis timidior (Deesi: Adag. 158).

[Közmondások] Hitván kereset az árulkodás (Fál: Jogyz. 924).

Hitványit: vilito MA. geringschätzig machen PPB.

Hitványkod-ik: macesco, vilescio Kr. [mager werden, gering werden].

még-hitványkodik: ∞ (Helt: Mes. 311. Káldi: Bibl. Jerem Kr.).

Hitványkoz-ik: macesco PPB. emacio, debilitor Kr. [mager werden]. Hitványkoznae a bárányok: fagni senescunt PP. Fonyattac, hitványkoztae (Com: Jan. 53).

el-hitványkozik: ∞ Elhitványkozott: emaciatius, debilitatus, strigosus C. ausgesogen, abgezehrt, geschwächt PPB.

még-hitványkozik: macesco PPB. [mager werden]. A juhok meg-hitványkoznae (Misk: VKert. 204).

[Hitványod-ik]

el-hitványodik: ∞ Elhitványodott, meg-ísztvővűlt: strigosus PPB.

Hitványság: vilitas C. MA. [nichtswürdigkeit]. Latomuala hitványsagomnak melseges syralmatt (EhrC. 46). Ky tvd keveset gondolnya ez velagi hitványsagok? (DebrC. 290). Latom az en hitványsagomnak siralmas melseget (VirgC. 43. 150). Monda Xanthus (Aesopisnak): vezeteg hitványsag (Pesti: Fab. 6b). Te hitványsag, anagy te bolond (Boru: Préd. 450). Alá való hitványság (MA: Tan. 1084. MHog: Töszl. 185).

Hitványságos: [vilis; gering, wertlos, nichtswürdig]. A test hitványsagos allatból zerezetett, az földből (BodC. 9). A kezős anya kuttia vala az ő fiat a hitványsagos bűnösöktől me-nottetnie (WeszprC. 99).

[Hitványul]

még-hitványul: revalesco MA. [gering werden, verderben].

HIÚ, HÍV (ley) KulesC. 118. Kules: Vetek. 17. *hei* Kules: Evang. 208. *heiu* Apoc. 99. *heu* JordC. 1. Deesi: Adag. 136. *hy* TelC. 209. *huak* Com: Orb. 260; **1)** inanis, cassus, vacuum MA. casuus; leer, öle PPB. Ez föld vala hew: terra erat vacua (JordC. 1). Az hiakut, hig, esepfolyós dolgokat, folyókat, olvattak kondérral mérék (Com: Orb. 260). **2)** [vanus; ötel] vergeblich PPB. Hiú beszéd: vanus sermo; hiú ember: homo vanus, levis, inutilis SI. Mégelekeztem az alomról, es semmi azoból hív nem volt: nec irritum fuit (BécsiC. 72). Minden hiú ígeröl (tome verbum otiosum) okot kel adnia ítel-let napian (MünchC. 36). Heim tünettek a világ előtt fel-kelet-ek (AporC. 99). Adam, Eva ott esenek el hen dycheoeg-nek nyatta (ÉrdyC. 64. 571b). Hív dicsőségnek kevany (DebrC. 295). Zeplysitetem nyelvetem hlyu bezedeknel (VirgC. 1). My hly dychekevedesenyk (CornC. 10). **3)** [stultus; töricht]. Egyedembe balgatag es hey el veznek: simul insipiens et stultus peribunt (KulesC. 118). Se dycheryed se öchlyaryad magadath, merth ezli heyoek tyzyk (DebrC. 536).

[Szólások] Hy kezz e o l nem yw, mert mynd ket kezezt tel-lyesen wallya ayandokokal (ÉrsC. 533). Hiú kézzel (1584-i szé-kelyndvarhelyi okiratból idézi Döbrentey, az Akad-ban 28. sz. alatt őrzött kéziratában).

[Közmondások] Szőmémős deáknak hew táskaia (Deesi: Adag. 136).

Hiuit, hivit: inanem reddo, facio Kr. [leeren].

még-hivit: 1) exinanio Kr. [ausleeren]. Borokat meg hlyweyt anag meg bont [megkezd] (RMNY. II.3. Tel: Evang. 1333. Kr.). **2)** [irritum reddo; vereitel]. Az gyakorlattatot gonossag az istennee irgalmassagat meg hinetotta es írsesettete bemom (Pécsi: Ágost. 5).

Hiül (theuel) ÉrdyC. 37. 97. feje *hejult*: phantius C. meg-*hijul* MA: Bibl. V.15. meg *hivula* Huszi: Aeu. 29: írül, üresedik, hiül SzD. deficio, diminor, vacuo Kr. [leer werden].

el-hiül: ∞ evacuor. Az yewendow litások el hewynak: prophetiae evacuabuntur (ÉrdyC. 97).

még-hiül: ∞ Wr istennek zent orzaga nagyobb reszre meg hewr vala az gonoz anyyaloknak lo hlyllásokeert (ÉrdyC.

37). Az egy haaz meg hewlwau pypekneel kyl (637). Lelkem el-vajutt, el-hólt, az én hasam megljólt (MA: Bibl. V. 15). Hogy könnyebb légy a meg bíjltt hastúl, meg ódl éjtszakára magad dolzódástul (Felv: SchSal. 6).

[Szólások]. Foyo syrassal meg heowl (ÉrdyC. 421). Sok siralom mia feje meg hívúla (Huszfi: Aen. 20).

meghiülás. Eszelősség, főnek meg-hiülásu: delirium PPB.

meghiült: [corruptus; verdorben, verworfen?] Az yokat vzyz istennek oleyben, félke valokat purgatoriomba, meg hewlwatkat az erek tyzre (ÉrdyC. 555b).

Hiülás. Az kanok heewlasnak ees bel keel tellyesódnny (ÉrdyC. 558). Az gonoz anygaloknak heewlasu mezh nem telhetyk vala (37).

[Hiült]

feje-hiült. Feje hejult: phantiscus C.

Hiun, hivan (*hian, heuan* BécsiC. 38. *heon* HB. *hevon* JordC. 495. *ÉrdyC.* 497. *hyun* MünchC. 157): **1)** Hívon: vacuo, inaniter MA. [feer]. Tewredelmek napyan lowlyk hyuan kezokett (EhrC. 109). Heian hozot még engemet: vacua reduxit me (BécsiC. 3). Nem akarlat tégedet heuan még fordulod: uolo vacua te reverti (8). Kie megneruen, elereztec ötet hyan: dimiserunt inuam (MünchC. 157). Azok meg fogwan hírtet, meg vereek es hevon buczatark el (JordC. 495). Sola oly zegen hozyaa nem yvhetót, hogy hevon el bochatta volna (ÉrdyC. 497. 511). **2)** otiose [műssig]. Ew tudományokban es bewlzesekben lewltettek hyuan (EhrC. 110). Lelte ötet hiuan: inuenit eam vacantem (MünchC. 37). **3)** [solam; blos]. Heon (solam) tilutoa vvt ig fa gimlice tvl (HB). Num heon magunek, ge mond vv foianec halalut evec (HB).

[Hiüsd-ik]

mög-hiüsdöik: [evacuor; leer werden]. A tévelygők gyülekezetei meghiüsdönak (GKat: Titk. Ajánló. lev. ImreS: GKat. 25).

Hivaldogál: otiano tempus tero Kr. [műssigehen]. Hivaldogálva élem virágját életemnek (Fal: Const. 815).

Hivalkod-ik (*hiolkodic* BécsiC. 323. *hevolkodyk* JordC. 391. *ÉrdyC.* 130. *hiolkodik* MA: Bibl. I.285. V.18. Pázm: Préd. b4. MedLat. 79): vaco, cesso C. otior, negligo MA. műssig eben, faullenzen PPB. Hivalkodva: vacanter, negligenter C. Heiolkodie, ki istennek zolgal: vanus est, qui servit deo (BécsiC. 323). A fertelmes lelek lely hwtet [első lakásit, t. i. az embert] bewolkodwan, meg tyzthlwau es ygzwlwan: inuenit eam vacantem, scopis mundatam et ornatam (JordC. 391). Semny egyebre nem hewolkodnak vala, hanem csak mondany wysagot: nulli alii rei vacabant nisi ad dicendum novi (767). Lata oegyebeket alwan a pyazon hewolkodwan: stantes otiosos (ÉrdyC. 130). A varos piaczyan biualodwan (NagyszC. 160). Ne hivolkodgyée senki az urnac szőlőieben (Zvon: Post. I.167). Éktelen, mikor a nyelv felségesen beszél, és a kéz hivolkodik (Pázm: Préd. b4). Mulatozva, hivalkodva cselekeszi dolgót: negligenter agit (Com: Jan. 196). Még hetköz napokon-is hivalkodnac: otiantur (197). Mit állatok itt egész nap hivolkodva? quid hic statis tota die otiosi? (Ily: Préd. I.284). Hivalkodik a szolga, nem a rendes dolgát tézi (Nán: Szft. 453). Vitézkedgyél hát, ne hivalkodgyál a Christus zászlója alatt (DKal: Ker. 291). Békétlenséggel nyomorognak; és ha lehetne ma bihoroznának, ma hivalkodnának (Csúzi: Síp. 537). Uri tisztben duskaskodgyanak, állyenek, és henyéve hivalkodgyanak (Bíró: Ünnep. C2). A nemes urfiak nem szükölködnek az időből, sok óráda óra vagon előfők, nem tudgyák hasznát venni, tsak beverve s hivalkodva vesztegetik (Fal: NE. 19).

Hivalkodás: cessatio, vacatio C. otium, desidia MA. műssigang, faulheit PPB. Neha hewolkodásban vagon neha dologban (ÉrdyC. 662). Vetkeztem hewolkodasul (VirgC. 9). Az filesnek igéie nem hiolkodast, hanem nyugodalmat jelent (Fél: Tam. 280). Az fát meg faragja hiulkodasnac ideien: sculptat lignum per vacuitatem suam (Kár: Bibl. I.643). A hivalkodás, és tynyaság az idővség dolgában veszedelmes (Ily: Préd. Előb. 1). A hivalkodás őrdögnek párnája (GyöngyD: Cup. 647).

Hivalkodó: vacans, cessator, reses C. otiosus, desidiosus, negligens MA. műssig, faul, trág, nachlässig PPB. [otiel]. Hivolkodó, hanyólo: negligens Com: Vest. 137. Hivalkodó esélesap: nugator Com: Jan. 185. Ez kin adatot en neköm az soc gonoz hewolodo zoenac halgatasacert (GnyarC. 48). Lata hewolkodokat az pyazon: vidit stantes in foro otiosos (JordC. 415). Hozza löve hivolkodo leankokkal (DebrC. 562). En hivolkodo tanczolo heliekre mentem (VirgC. 5). Hivalkodók gyűlése: inertium chorus (Deesi: Adag. 155). Sok szerszámának hasznát és szükseges voltát nem értyék, mind az által hivolkodoknak nem alittynk (Pázm: Kal. 26). Itt Luter nem valami hivolkodó hívság hatalmat enged minden kereszténynek (Pázm: LuthV. 73). Hivolkodo az tantonak beszéde, ha a szeretetnek égését nem adhattya: otiosus est sermo doctoris, si praebere non valet incendium amoris (Ily: Préd. I.81).

Hivalkodtat: [otiarı facio; műssig lassen]. Sem fegyverünket hüvelyébe nem hivolkodtatnok, ha hálaadatlansággal nem tisztet (Szal: Krón. 427).

Hívság, hívság (*hevságos* Kules: Evang. Előb. 5. 325. *hevsag* Apoc. 116. *hevság* Kár: Bibl. I.521. *hevsag?* Fél: Tam. 529. *hívsagos?* 204. *hysagos* VirgC. 130. *hiságos* Vás: CanCt. 121. *hívsag?* Ozor: Christ. 368. *hívsag* Poenit. 4. Szár: Cat. Q2: **1)** [vacuitas; leere]. Ne leegy en elettem hewsaggal: non apparebis in conspectu meo vacuus (JordC. 59). **2)** nuzae, nagamenta, vanitas, otium, desidia MA. műssigang, faulheit, unnütz geschwiltz PPB. Hívság, nem hívság, vagy hívság Corp. Gramm. 300. Yukab kynama Cristusnak zemeremsgyt, ment ez vylagnac hyusagat (EhrC. 20). Hívsagnac es nauolanac napia: dies calamitatis et miseriae (BécsiC. 279). Raiok bezeltet hívsagot (AporC. 116). Ky nem wewthte hewsagba eew lelkeh: qui non accipit in vano animum suam (FestC. 13). Ez vylaghy hewsagok (ÉrdyC. 337). Nepek híjwsagokath gondolanak: medítati sunt inania (KulesC. 2). Gywltted heyaban valo hewsaggh zerzeketh: odisti observantes vanitates supervacue (67). Ellene mond ez wylaghy hewsagnak (ThewrC. 230). A hirtelen szóllás tellyes hívságokkal (Pázm: Préd. b3). A széles világ isten-elött, élyan, mint egy tsep harmat, mint semmi, és hívság (65). A soc beszédben soc hívság, híjában valóság vagon (Com: Jan. 186). Maga-meintségnek hívsága (Mad: Evang. 473). Szemeinket hívságokra, vagy törvénytelenségre nem fordéttynk (Csúzi: Síp. 5). Hamaráb felejténé a kevely páva festett farkát, hogy sem ezek a tsuf hívsagot (Fal: NU. 259).

Hívsági: nugalis MA.

Hívságos, hívságos: nugatoris MA. vanus, vacuus, inanis SI. unnütz, fiederlich PPB. Hewsagos mwkaval faratz megh (JordC. 50). Mynden hewsagos bezedrél, kyl zolannak emberek, okot adnak rola az yteletlnek napyan (391). Igen ogyatok, hog valami hyusagos myelkedelek ty kewztetek ne forogyon (VirgC. 131). Álard az zeretet es hewsagos az zepseg (NagyszC. 14). Myltan el zakadyak een hewsagws ellensegymtwl: ab imicis inanibus (KeszthC. 81). Heewsagos tynektök ysteni wylagossagnak előtte felkelődtök (CzechC. 6). Meg ez hewsagos vilagon keszdgyec az őrkce valo iokat megkóstolni (Pécsi: SzltK. 47). Az ecclésiának oktatásura is heban igazytana, engedelmességre hívsagosen kötelezne minket az isten (Pázm: Kal. 543). Hívságos tsevegés (Pázm: Préd. 45) Hosszú hívságos

predikálással, bizonyosság nélkül való szószaporítással tölti a papírosát (Pázm: LuthV. 5). Az papíros heuragos ellenemtesere való igaz felelet (ÉszT: IgAny. 207). Hívságosokká fűttek gondolatjokban; emanerunt in cogitationibus suis (Illy: Préd. 111). Nem hívságosan irattatott: non otiose scriptum est (593). Hívságos gondolat (H.206).

Hívságoskod-ik: [magas facio; unmitzes zeng treiben, schwatzen] Nem is mutat egyébre, hanem hogy ben lakik annak szívvel a kevélység, a kinek szája nyálassan hívságoskodik (Fal: NE. 13).

Hívságoskodás: [magis; unmitzes zeng]. Elöl s femülnek a jellelt dímák) semmi hívságoskodással (Fal: NA. 154). Ne szerencsétlenség életedet holmi hívságoskodásért (220).

HÍÚZ (*hoyoz* JordC. 907, *hájuz* Gyöngy: KJ. 11, Gvad: RP. 237, *hájuz* Gvad: FNót. 50, *hoyuz* máj Radv: Csál. H.139, *hájuz* máj. 53, *hoyuz* máj *hoy* C: lynx C MA luchs PPB. Hasonlatos való hoyoz vadhoz: similis pardo (JordC. 907). Híuz bírral béltelt (saba, RMNy. H.210). Néked otthon tartok két szép hóiz [jgy] kölyköt (Zrínyi: ASyr. 11). Bárony mente híuzal béltelt (Nyr. XVII.515). Híuz-lákkal béltelt saba mente (Radv: Csál. H.321). Tarka a héjuszának mályja (Gvad: FNót. 50). Nynszit vagy goriny, avagy héjuz fogó legyek (Gvad: RP. 237). Héjuszit fogott kopóm (Gvad: Orsz. 104).

Híuzi: lyncens MA. vom luchs, zum luchs gehörig PPB.

HÍZ-IK: saginor, impingvor MA. fett werden PPB. Moslékkal hízott dísznő: colluvaria C. Rygdolozza hízzvan, el mene és nyilósseges istenefél (DobrC. 253). A ki jól tanul, magatis tanul, és mennyel abbólásokkal hízik lelke (Pázm: Préd. 13). Ha az olyan konyá cziberen hízott ecclesia bínt jóval, mi nem jóvalynk (Mtkó: HRoml. 70). Vas por szemnyo fülte hízott papjokot (Gyöngy: KJ. 50). Pap hízik zsírodal, töltözök kinszedel (Thaly: Adal. 18). Mivel látom, hogy a sz. iványi jószáig teste lelke, ám légyen oda, égye, élje, hízzék véle (Bod: Pol. 125).

[Közmondások]. A sarkantyúzással nem hízik a ló (Czegl: Japh. 159, Czegl: MM. 177).

el-hízik: valde pingvis fio Kr. [sehr fett werden] (Helt: Mes. 119). Már el-híztok, el híztok (Mol: SzJán. 222).

még-hízik: impingvor, saginor MA. [fett werden]. Igen meghízék: incassatus NémG. 188. 146. Ki bochatatik az mezzyre, hogi meg hízik (VirgC. 92). A malacka meg nem hízyne (TelC. 126). Pészec s meg előgondul, még hízzne: saturati, crassique (Helt: Bibl. 1. bibl.). Leleleken meghízol (RMK. H.161).

Hízakod-ik: impingvo, pingvesco MA. feist werden, fett werden PPB. A városan quartélyozo hízakodo hadak (Bartha: Krón. 33). Mi jelentetik ez által? a mi Christust előgásunk, és s benne hit által való éhettefésünk és hízakodásunk (MHeg: Prob. 27). A megteperedet orszáju, henyedő, tudatlan denkok az ecclesia kenyeren nem hízakodának (Báth: Tromb. 115).

még-hízakodik: pingvesco, saginor MA. fett werden PPB. Az siros mesterségen meg hízakodván, külső állapotra adták magokat (Báth: Tromb. 114). Meghízakodott, meg kánceredett (BollPréd. 13). Kívér eledellel meghízakottál (Ker: FelsK. 24).

Hízal: 1) fatur, sagino C. mästen, fett machen PPB. Hízaltatnak: saginatio NémG. 174. Ökrét jó vele a mohar kössel hízalny (BaytheA: FivK. 32b. Bón: Préd. 283). A ki testét hízalny, bolko ellen pártoltattya (Pázm: Préd. 136). Engem Mahomet hízalt szerencsével (Zrínyi: H.45). Nem hogy hízalnyon tégedet, de pelengényen kellene ndvnyából kipelengényezni (Mtkó: BCsók. 11). A gazda, ha bídet akarja hízalni, bőves aratásból asztagokat rakni (Orczy: KöltH. 33). 2)

hortor; ermutigen]. Sokan magokat azzal hízalnyák [abban bíznak] (Ker: Préd. 451). Mikor a szerentse legjobban hízal, akkor veszi erjét lelkednek (Fal: BE. 578).

[Szólások]. Hízaltam az szememmet az sok szép lovakon (Gér: KárCs. IV.395).

még-hízal: impingvo, sagino C. pingvefacio MA. erecto adipos PPI. mästen, fett machen PPB. En meghízallac fűtöket: ego refectum vos (MünchC. 34). Kell az ő meg hízzal malakayrol, drigan vótról zorgalmazuya (TelC. 125). Kőuerséggel meg hízzalua (Mon: Apol. 21). Meg hízzaltatot tulok: vitulus saginatus (Fó: Bibl. 118).

Hízalás: saginatio, fatura C. mästung PPB. Makkon való hízzalás: glandatio C. Bölességgnek lázzik valamely dolog, mert a testnek hízzalására való (Czegl: MM. 117).

has-hízalás: cura abdominalis Kr. [pflege des magens]. Has hízzalással mulattiak az időt (Frank: HasznK. 112. Pázm: Kal. 1766. 1016. Kr.).

Hízaló: 1) saginans MA. der da mästet PPB. Hízaló étek: sagina MA. 2) saginandus MA. was fett zu machen ist PPB. Hízaló artanyoc (Mol: SzJán. 408). Hasonló a hízzaló dísznőhoz (Kisv: Adag. 324). 3) Hízaló hely: saginarium C. [maststall]. Már csak tíz [sertés] van a hízzalóban (RákF: Lev. 1.247). Hízaló öl (Lipp: Cal. 56). Szurkos majornét bé hínal, s kérézök hány lúd hízzalóban (Orczy: KöltH. 158).

has-hízaló: abdominalis natus Kr. [sich mästend, dem magen fröhend]. Buhanyozok, hass hízzalok (Frank: HasznK. 70). Soc epicureus hass hízzaló emberec (MA: Scult. 682). Házszontalan herék, és has hízzaló vászok (Pázm: Kal. 135).

Hízalt: fertilis C. saginatus MA. gemästet, ausgemästet PPB. Hízalt marha: utilis MA. Hízalt ökr (Kár: Bibl. 1.305). Ihon el-készitettem ebédemet, tulkaim és hízzaltim meg-élettek (Pázm: Préd. 1052).

Hízód-ik: [saginor; fett werden]. Sirjokkal [magyar fiak zsírjával] hízzódnak az idegen fiak (Balassa: Ének. 3). Nem azért hagyjuk, hogy más emberek hízzódnak belőle (Radv: Csál. III. 306b).

Hízodalom: sagina SI. refectio [nahrung, labung]. Mester monja: hol vagyon en hízzodalmas [refectio mea]? hol égem en tanítványimmal a barát? (MünchC. 100)

Hízodalmas: saginam promovens, pingvefaciens Kr. [nahrhaft]. Az etel es ital közöttis egyik hízzodalmasb a másiknak es inkább buyasnagra indító (Frank: HasznK. 84). Önnön-maga őrizi juhait; egészséges, hízzodalmas, jó eledellel kövériti őket (Pázm: Préd. 605). Hízodalmas a Kristus kenyere (733).

HÍZELKÉD-IK (*hizelkédjen* ThewrC. 99, *hizelkédős* ErdyC. 77b, *hizelkédőm* 226, *hizelkédőnen* TelC. 203, *hizelkédős* Kár: Bibl. 1.305, *hizelkédőség* MA: Scult. 337): adular, blandior, assentor, parasitor C. schmeicheln, liebkosen, flattiren PPB. Hízalkéggel wradnak es kozd meg az meszet (JordC. 349). A sídok hízzelkédőnek Erodésnek (DobrC. 109). Hízalketem gonoz teuvnek (VirgC. 11). A főiedelmec mellé vettí magát minden varga fűlt és ot hímez hamoz, hízzelkédie, fandyor (Helt: Mes. 192). Ertem hogy ezak azért hízzelkédül, hogy valamit adgyak fieur capít (Dowis: Adag. 39). Királynak hízzelkedőnek: regi adularantur (Bör: Préd. 10). Hízalkedgyél, szineskedgyél (Com: Jan. 205). Hadd késérsen, édesgesen, hízzelkédjen romélység (Amade: Vers. 149).

[Szólások]. Páva mondon hízzelkédőnek ebben magoknae (Zvon: Post. H.288). Kérem alázatosan maguszogodat, ha úgy nem volna is, az mint előgondolom, ne bánja, hadd hízzelkédjen magamnak véle (Thaly: Adal. 1303).

be-hízeltkédik: parasitudo irrepio MA. [sieh einschmeicheln].

Hízeltkédés: adullatio, blanditio, blandimentum, assentatio, pellacia, palpum, palpatio C. blandimentum MA. schmeichlerei, flattirung PPB. Édes hízeltkédés: illecebrae C. Sörgödlés, ápolgatással, törölgetéssel való hízeltkédés: palium Com: Jan. 205. Zeretet hízeltkédésnel kél, zélőlvén gonozt (DöbrC. 284). Az Cristosnak yz zolgulo leanya heozeltkédésnek myatta el nem haytatyk (ÉrdyC. 199b). Ha a hízeltkédésnek ilyen ivtalna wayon, to hat enys kezdend magamat arra fogny (Pesti: Fab. 15). A hízeltkédés leg-nagyob romlása a jó erköltsöknek (Pázm: Préd. 953).

Hízeltkédésésceke: assentatiuncula MA. das liebkosen, das schmeicheln PPB.

Hízeltkédő: adulator, blandus, assentator, parasitus, parasitaster, pella, palpator C. [schmeichlerisch] schmeichler, liebkoser, fuchsschwänzer PPB. Ne akaryatok ez vylaghy hezöltkédő hamys bezedinek myatta az erek dyezőseoghnek koronyant el vezteny (ÉrdyC. 196). Nag hízeltkédő gondolatokkal zool az zyznek (SándC. 31). Kezde zent agnes azzont hízeltkédve edes bezedekkel sertegotny (ComC. 412). Fővátte ygán megh ogyak magukath hogy azoknak zep edős es hízeltkédő bezedőknek myatta megh ne ezalatkosztassanak (Konj: Szól. 36). Hízeltkédő szocakl ne ezal-epiunc (Born: Evang. 155). Hízeltkédő szonal (Born: Préd. 284). Hízeltkédő, nyalakodó eséesapóság: scurrilitas parasitica (Com: Jan. 187).

Hízeltkédőség: [adullatio; schmeichlerei]. Az kopmutatas hízeltkédőség föltöte igen nevekodie es szaporodie (MA: Scult. 937).

HJA: [sane; ja, ach ja]. Hja bizony szívem nem kiesit fíj, magam is nem keveset búsulok (Figyelő 1880. IX. 171).

I. HÓ: nix C. MA. Schnee PPB. Allat nykett az hawon es yzen (EhrC. 30). Vrnac jegi es hawny íd mongtore vrnac (BécsiC. 132). Mykoron wayon nagy essey, nagy hó (MargL. 40). Az hídeg hobol wt auagy hat gwngelik hot gwngvnligete (VirgC. 31). Ky hawath aad nykeenth gyapyat: qui dat nivem sicut lanam (FestC. 113). Honal feyerb lezek: super nivem dealbabor (KulesC. 124). Portozgós hó (Mik: Törl. 351). Mint a hóhalmok a hegyekben reájok essepögő eső miatt olvadoznak (Fal: BE. 616).

[Szólások]. Hó esik: ningit MA. Ningo, ningyo: havú esőm, hó modra esem, hvól essem MAL. Nappal aprónkét esdegelt az hó (Montrók. XVIII. 9). Hó paráholtt (XV. 356). Nappal hó paráholtt (XVIII. 3). Éjjel hó is szépen esett, nappal is szállt a nád gátt [igy?] (7).

Havadi: [narcissus; narcissus?]. Hovodi 1152 (mónév, Nyr. II. 15).

Havas (horos Anon. 9. havas 1291. Knauz; Deesi; SallC. 47): **1)** nivusius, nivivivus C. Schneeig, voll Schnee PPB. Havas helyek: nivosa loca PPB. Ez rántuk íelen valo telnek keszedhi inkab hanae, es ossős leszen, hogy nem mint fagilalo (KBécs. 1572. D6). Az havas eső gyakran érdeklí nyakuukat (Montrók. VIII. 383). Rimaszombati táborunkból rút esős es havas nagy sáros időben jutánk (RákGy: Lev. 153). Mikor fergeteg támad a fellegeben, züz vgy havas eső ásztat (Orczy: Köthl. 200). **2)** alpes MA. Pfl. Ott: OrigHung. H. 191. das hohe gebirg, alpen PPB. Havason túl való: transalpinus C. Venientes per silvam Horos (Anon. 9. 12). Obrudhonasa, terra 1291 (Knauz). Ott hanae elnö földben fojedelmül hadiá Zoltant (Helt: Krón. 31). Soc begyee hanae to föld tartatuae (Born: Ének. 221. 549). Ottan az hanaerol ket medue ki íone (Hoftr. 206). Ki havason, ki várakban nagy félelemmel lesugorodék (ErdTört. 183). Szavok ollyan állandó, valamint a brassai havas

(Mik: Törl. 65). Tudom, mint hadok meg; vannak még havasok, kifékszem, megesszek ottan a farkasok (Fal: Vers. 911).

Havasi: alpinus MA. das im gebirg ist PPB.

Havaz: ningit Kr. [schneien]. Hóvíl esem, hó modra esem, havazok: ningo PPB. (Mik: Törl. 117).

bő-havaz: obrno nivibus PPB.

Havazas: nives; Schneeefall]. Nagy havazás következik (Haz. 1300).

Havi: nivarius, nives, nivialis C. MA. von Schnee, Schneegig, zum Schnee gehörig PPB. Hóví, havi: nivarius PPB. Havi főjerség: candor nivialis PP. Havi bodog aia (MünchC. 8).

[Hóba]

hőbe-hóba: **1)** in aestu et nive, quandoemque Kr. [im sommer und im winter]. Hewbe-hoba esőbe (Born: Préd. 100). Jámbor atyafiak, kie egymással tarttyae barátságokat, földben, nyárlan, hőben, hoban, hídegben, készec szolgálni egymásnae mindenben (Ádám: Bar. 5). **2)** nonnumquam, interdum, quandoque, rareriter MA. bisweilen PPB. Ne íllyék, hogy hivatalyoknak eleget tesznek, ha hőbe-hóba légy beszédde ínték fiokat (Pázm: Préd. 196). Ne tsak ritkán es hőbe-hóban, hanem minden időben örüllünk (610. Megy: 614). II. 35. Megy: 3. Jaj II. 110.

2. HÓ (kis azzony hanae kylenezed nyajaa ÉrdyC. 127. zent Myhal hawanak 582. bóth elő hó, bóthi mas hó, zenth Górgi hó, pykósth ha stb. WinklC. Kalend. pünkösöd havában Hall: III. list. II. 730) mensis MA. monat PPB. Hatt hó nem volt az bezedek után (EhrC. 63). Be vitettette Asuérns királnae hailakaba X hoban (BécsiC. 53). Jvta Bononyahm iulius hanae vegeen (DomC. 139). Az templomet mayos hanae negyed nyajaa meg zentele (ComC. 193). Az ny hokk yumar be kezelgeth (RMNY. II. 51). Hawok ha ky telyk, haza bochatyvk (175). Fiat fogadot, es most hattod hóba jár: concepit filium et mensis sextus est illi (Helt: UT. 04). Ez hó minden havaknae kezdeti legyen (MA: Bibl. 158). Hórn-hóra (Zrínyi II. 183).

[Szólások]. Sem thete sem hava, s immár parantsolsz: asinus de Aesopi puteo modo venis et jam exelamas PP. (Fal: Jegy.)

asszonyi-hó: menses, menstrua MA. der weibler monatliche blume PPB. A szörösödai kezdő leányoc minden hónapokban asszonyi havat, hónaponként járó vér folyást szenvedee (Com: Jan. 11. ACsero: Enc. 196).

asszonyihavas. Asszonyihavas nyavalya: menstrualis, menstruatus MA. der weibler zeit, monatliche blume PPB.

boldogasszony-hava: jannarius C. MA. Com: Jan. 170. Bodog azzon hana 6. viszkerozth (KBécs. 1572. A2).

fő-hó: √ Pfl hó auag öröss ho CorpGramm. 16. Sylvester.

bőjtelő-hó: februarus MA. Cis. E2. Bőjtelő-hava: februarus PPB. Bóth elő hó (WinklC. Kalend. Cis. II. 1. Vás: Can. Cat. El5b. 3. Agend. 203).

fagy-hó: februarus CorpGramm. 16. Sylvester.

bőjtmás-hava, **bőjtmás-hó**: martius MA. Com: Jan. 170. Bóth masho (WinklC. Kalend. Nád: Lev. 119. Zvon: PázmP. 301).

szent-György-hava: aprilis Com: Jan. 170. Zenth Górgi ha (WinklC. Kalend.). Sz. György hava földiek meg nyftya ereiet (KNagysz. 1321. C).

kinyiló-hó: aprilis CorpGramm. 17. Sylvester.

pünkösöd-hó, pünkösöd-hava: majus Ver. Pünköszt hava: majus Com: Jan. 170. Pünkösöd hónap 29. napján (RMNy. II.107).

olgyümölcsű-hó: majus CorpGramm. 17. Sylvester.

szent-Iván-hava: junius MA. PpBl. Com: Jan. 170. Zent iwan hawanak nyolezad napyan (ÉrdyC. 344. 125b. Zrínyi. I. 32).

kaszáló-hó: junius CorpGramm. 17. Sylvester.

szent-Jakab-hava: quintilis C. julius MA. Com: Jan. 170. Zenth Jacob ha (WinklC. Kalend.).

hév-hó: ∞ Hewho auag arato ho: julius CorpGramm. 17. Sylvester. Az hev ho ky mondatyk augustusnak (ÉrdyC. 516).

kisasszony-hava: augustus MA. Com: Jan. 170. (TelC. 57). Kysazsonba (WinklC. Kalend.).

szőlőérlelő-hó: augustus CorpGramm. 17. Sylvester.

szent-Mihály-hava: september C. Com: Jan. 170. horae septembris PpL. Zent mihal ha (WinklC. Kalend. ÉrdyC. 582). Zent mihal ha (RMNy. II.114).

szőlőszédő-hó: september CorpGramm. 17. Sylvester.

mindszent-hava: october Com: Jan. 170. Mynd zenth ha (WinklC. Kalend.). Myndzent hava (ÉrdyC. 632. ACsere: Enc. 224).

borvető-hó: october CorpGramm. 17. Sylvester.

szent-András-hava: november MA. Com: Jan. 170. (TihC. 86).

borlátogató-hó: november CorpGramm. 17. Sylvester.

karácson-hava: december C. MA. Com: Jan. 170. Karachon ha (WinklC. Kalend.).

vigan-lakó-hó: december CorpGramm. 18. Sylvester.

Havas: **1)** lunaticus C. MA. lymphatus, lymphaticus C. mondsüchtig PPB. Hozanak öneki hausasont es közneueseket es meguigazta öket (MüncH. 20). Az hawasokból kezdeenek ky kevyatany az förtelmes hydróczók (ÉrdyC. 598b). Mynden korokat, betegöket es hawasokat vygazt vala (601). A kórsagosoknac, az hausasoknac, szedelgő feyeknac igen jó (Mol: Herb. 108). Az kik hausasok valanak, meg gögita öket: lunaticus enavit (Fél: Bibl. 5). Nem vagy észszel szeles, mint mások elméje fõhavas, sütetes (Thaly: VÉ. II.238). **2)** [menstruosa, menstruum patiens; menstruirend]. Havaas aszszony állapot (Kár: Bibl. II.408). Minden mi igazsagunk ollytanok mint az verfolyasban levő havas aszszonyallatnak förtelmes ruhay (Szár: Cat. G4).

Havi: **1)** Havi kór: lunaticus (Káldi: Bibl. Máté 17: 11. Kr.). **2)** menstruus MA. monatlich PPB. Havi kórság: menstrua, menses muliebres PpL. Mitsoda az embernek igazsága? nemde ollyan mint az havi aszszonyallatnak ruhaija (Zély: Elm. 33). Anyuának havi rütsága (Sall: Vár. 37).

vér-havi: [menstruosa; menstruirend]. Vérhavi aszszony ember (Rim: Ének. 96).

Haviság: [menstruum; menstruation]. Végy 1 lot aszszonyok haviságot (Cseh: OrvK. 25).

3. HÓ: [interjectio]. Interjectiones gaudentis: hayja, hayjayja, hayja-hó: io, ho, ewohe, evax CorpGramm. 251. Hóh! legény (Cségl: MM. 184). Ho jambor (218). Hó Kató jászti-be (ThpFl. 59). [Vö. HOHÓ]

HÓD: castor, fiber C. lutra MA. biebertier PPB. Hód rókából való orvosság: castoreum PpL. Az hód bwrwk feleül emlekezek kegyvelmed) vramnak öf njagyságjának (LevT. I. 82). Vidra vagy hód bór (VeetTrans. 5). Hódnak hája (Frank:

HuszK. 21. Com: Jan. 48). A vidra a hódhoz hasonló állat (Misk: VKert. 214. Cseh: OrvK. 19).

hal-hód: [castor; beiber]. Eitem vidrát, halhódat is Bolyóban uraknál (Bethl: Élet. 191).

Hódi: castoreus, fibrinus MA. von einem beiber PPB.

HÓDIT (*holdit* Land: UjSegits. I. Előb. 5. *holdét* Balog: Corn. 2): subjuo, subigo Sl. [erobern, unterjochen]. Lelkeket kárhozatra holdétta (Csúzi: Síp. 470). Hatalma alá holdétáni: subigere (Balog: Corn. 2).

még-hódit: ∞ Valakit meg-hóditani, meg-tsalni: aciem mentis praestringere PPB. Tartományokat meghóditáson (Hoffm: Préd. 11). Világh meg-hóditó erős Sándor (14). Országokat könnyebb meghóditani, hogysesm békeséggel azokat bírni (Kisv: Adag. 163). Vérszopo fegyverrel sokat meghódléta (Csúzi: Síp. 748).

Hóditgat: per vices subjuo Kr. [wiederholt oder mehrere objekte erobert] (Biró: Micae 97. Kr.).

HÓDOL (*holdol* MonIrók. III.29. Pázm: Préd. 482. *holdolás* Nád: Lev. 233. *holdolás* Kár: Bibl. I.326. *holdulnanc* Born: Préd. 261. *megholdul* Lép: PThk. 17. *holdúl* Gyöngy: KJ. 99. *holdul* Fal: UE. 388. *meg holdla* Göres: Mát. 62. *holdott* RMNy. II.275): **1)** subjuo, homagium praesto, tributarius fio MA. unterworfen werden, zinsbar werden, huldigen PPB. Ez serogezke, az melly Christus alá esküft, holdult (MA: Scult. 18). Tótok holdultanak (MonTME. I.351). Szulimánnak nem regen lettek holdulók (Zrínyi: ASyr. 32). Hozzá holdulnak (a némethez), mint holdult zsákmány (Thaly: Adal. I.31). Árnýékra futottam, hogy hozzá holdultam (Amade: Vers. 35). Töled pártulok, máshoz holdulok (165). Minnyájan hozzájuk holdulnak és tellyességgel meg adgyák magokat (Fal: UE. 388). **2)** [subigo; unterwerfen?]. Az vajda uramat, hogy holdolni is kísértett keteket, értem (LevT. II.91).

bé-hódol: ∞ Az faluk mind beholdultanak, az hatalmas török cziaszarnak feyet haytottanak (RMNy. II.115). Az pogannac öc be holdultac vala (Born: Ének. 314). Béholdoló hőségünket 5 hatalmaságával acceptáltassa jó instantiával (MonIrók. VIII.210. 170). Rabot hoztak 50-ig, 60-ig valót, de ezeket minthogy behódlotak volt, a fő vezér elboacsította (XV.545). Ezek az faluk behódlolnak (KétMDípl. 124).

[el-hódol]

elhódlolás: [defectio; das abfallen] (Göres: Mát. 89).

még-hódol: [se tradere; sich unterwerfen, huldigen]. Megholdolt: tributari[al]e NémGl. 375. Egy waras sem leelteteteek, ky Izraelnek meg nem holdolth vona (JordC. 313). Chazaar hatalmasa alaa adaa owmen magaat meg holdolwan (ÉrdyC. 624b. Kár: Bibl. I.326. Pázm: Kal. 31). Meg-hódlult tartomány (Com: Jan. 143). Meg-hódlula néki csak hamar Siria (Csúzi: Síp. 748). Győzedelmes a pénz, annak mindenek meg-hódlulnak (Szd: MVir. 16).

Hódlás, hódlolás: subjectio MA. [tributi solutio] unterwerfung PPB. [steuerzahlung]. Hódlásokhoz ök nem biztatc volna (Salánki: Clad. 133). Szabadittassanak fel az hódlás alól (MonIrók. VIII.118). Azokat (a várat) mind a hódlástól, s mind egyéb szedő-vedőtől immunáltá (MonIrók. VIII.121).

Hódlat: [subigo; unterjochen]. Nagy soc királyokat mellé hódlatá (Gosírv: MagyB. C).

Hódlatlan: [immunis, liber; frei]. Huszain Aga az hódlatlanokra való ki esztatásban igen híres vala (Bartha: Krón. 142).

1. Hódlolt: tributarius, subditus, subjectus, subactus MA. zinsbar, steuerbar, untertan PPB. Holdolt embereket fogdostak

el (LevT. I.284). Ha valamel embewr az en hodlot fewdenre akar jewnny nar bizwast jewien az en bytemre (RMNy. II.275). Mire való volna a had-tartás, provisio, dispendium s fúradtság, ha jobbára az ország hódolt (Zrínyi. II.201). Hódult jobágyok (MonTME. I.351). Hódolt faluja az terekek (Gér: KárCs. III.320).

Hódoltság: tributarii, subacti Kr. [gebiet in feindes händen, unterjochtes gebiet]. Sok új épületet csináltak az hódoltságon (MonIrók. VIII.356). Az hodoltság az törökök ki ne yarinak, hanem csak az közelutakra (TudT. III.211). Valamennél nevezetesebb faluk, városok vannak az hódoltságon, mindenben kiüljön ő kegyelme (könyveket, RákGy: Lev. 99).

2. Hódolt [?] : [subigo; unterjochen]. It ez föld, kjt en kjarajnak hódoltam [hódoltám?] wala, el zakada ew felségetwl (LevT. I.277). Romaiac soe várast hódoltánac [hódoltatánac?] (Cseng: Jer. A3).

Hódoltás: [subactio, occupatio; eroberung]. Az végbeliek semmi új hódoltásokat [hódoltatásokat?] ne teyenenek (BékOkl. 190).

Hódoltat [hódolthata megh warosath RMNy. II.87. *hódoltat* Born: Préd. 39. *hódoltatni* Zvon: Post. I.8. *meghódoltatni* MA: Scult. 6): subigo, subjicio, subingo MA. bezwingen, untertan machen, unter das joch bringen PPB. Raacz orzagozt mynd gherek orzaghyh hódoltattya wala (ÉrdyC. 495b). De lássátok az úrdögnek esoda bülesességét, felindítá pispököket, pápát ő szentségét, ezek mellé hódoltatta az királyokat (RMK. II.215). Fenyegetőzések, ármások és török vitézek által ez mai napig is hódoltatja (MonIrók. VIII.411). Magyarországot is fejedelemségéhez hódoltathatja ez alkalmatossággal, csak ebben ő nagysága meg ne csökkenjék (MonTME. V.96). Azért fenyegtet és rettent, hogy magához hódoltasson (Pázm: Préd. 7). Csokoltság meg lábaidat az alád hódoltatot királyokkal (Czegl: Tromt. 35f). Szantalan nepeket birodalma ala hódoltatot (Lép: PTük. 34).

be-hódoltat: sibi subicere, facere suos tributarios Kr. [zinsbar machen]. Sok falukat akar behódoltatni (a török), képtelen dolgokat kíván az szegény községtől (LevT. II.166).

behódoltatás: [subactio; eroberung, zinsbarmachung]. Több falunak behódoltatása interdicáltatik (MonIrók. VIII.42).

[főhódoltat]

főhódoltatás: ∞ Jóságim főhódoltatásokra nézve nekem i útam van az végbeliek felé (MonIrók. XVIII.129).

még-hódoltat: [subigo; unterjochen, erobern]. Ez egynek kyl myndent vycással hódoltatnak megh (JordC. 313). Azon feeelemmel mynd az eghez sereghót meg hódoltatna (ÉrdyC. 357). Fogadást tett, hogy ha az venecczeyeket meg hódolthatnaa, onnan ewtet ky hoznaa magyar orzagban (632b). Minden fejedelmeket és országokat meg-hódoltatának (Pázm: Préd. 705). Ez walgnae orszagit meg hódoltatnaic (EszT: IzAny. 493). A pogány nemzetségeket jobb részire meg-hódoltattá (Hall: HHist. L74). Bornemisza Pál az bányavárosokat már meghódoltatta (RákGy: Lev. 140. 105). Meg győzők és meghódoltatók őket (Liszny: Krón. V.156).

Hódoltatás: subactio Kr. [eroberung]. (Born: Préd. 261). Pompjus el-küldi Császárt messze, országoknak hódoltatására (Hall: HHist. II.40).

Hódoltató: subjugator C. MA. bezwinger, der untertänig macht PPB.

HODSA (*hogya, hogusa, horsa*): [hodscha, türk. lehrer]. Az czelegri praedicatori hogianak, szemfonyeztőnek neuzi (Zvon: PázmP. 2). Czelekedetű nesse őszuó az török hogia

chelekedetűnel (3). Lássuk már sárgyurását Mátyás hogysáunknak-is (Matkó: Bőcsik. 119). Hazudez hogsa Mátyás (207). A törökök között a hocsiának szokásuk túkfőrt a kezekben hordozni (Mad: Evang. 53). Ha kegyelmed hogya-módon fog a dolozhoz, én-is ki-tészek magamért (Pal: NA. 137).

Hodsaság. Az hogyaságnak kőntőfős is inkább illik az ő nakához, hogy sem miut az cheprezi praedicatorhoz (Zvon: PázmP. 3). Tamul wagyont ti nallatoknál a hogiaságtól (Bal: CsIsk. 34). A mi fundamentumkűdöl penig nem követelczik afféle török hogyasaság (Fős: Igazs. I.119).

HOGY (*ho* megérteném, *ho* ha akarják LevT. I.275. *honne* NagyszC. 20. *ho!* KazC. 97. *ho!* nem EhrC. 19. TükC. 323. LevT. I.201. *ho!* KazC. 30. *ho!* LevT. II.1. 2. [tizenháromszor]. *ho!* HB. EhrC. 2. 3). **1**) [interrogativum]: **a**) [quomodo?] wie? auf was art? Adami: Spr. 9.) Hogy lehet? qui pote? C. qui fieri potest? MA. Hogy kyoza ewmagat; qualiter puniverit seipsum (EhrC. 101). Awag hog mondot te atyadfiyanak? aut quomodo dicis fratris tuo? (JordC. 372. 390). Hog? gondolhatom azt en magamrol, hogy a pogánoknál gonozb legek? (DebrC. 588). Vram, hog az [hogyan van az], hog...? (Pesti: NTtest. 220). Hog? kettőt látze immár? e dnobis tria vides? (Deesi: Adag. 178). Hog vegyek le? (Mik: TörL. 41). **3**) **Mint s** hog: qualiter et quomodo MA. Mint s hog legyenek ottan, nem tudjuk (Thewr: Nyk. 18). Mint leszünk, hogy leszünk, azt hagyjuk az isten akarjátára (Mik: TörL. Toldy kiad. 72). **4**) **Hogy adod?** mint tartod? quanti? MA. Hogy tutszetyét? wie tener das dutzend? KirBesz. 21. Három köből búzát vészec 150 pénzen; hog vehetec 15 köblet? (Helt: Arithm. G4). Egy sing hársont vehetec den. 1365; hog esik hát egy fertály? (MTolv: Arithm. 81). **5**) **Hogy ne?** quidni? MA. Honne hasadgen meg az en zinem? (NagyszC. 20). Hogy nem lehetne el a pap fertelmesség nélkül? (Tel: Evang. 250). Hogy ne forduljon a község, ha az egyhazi rend is elfordult? (Czegl: OrszR. 28. 32. 35). Hogy nem használna? (Mad: Evang. 373).

b) [quam, quantopere; wie, wie sehr]. Uram! te mielkedtid hog nagyoltak! quam magnificata sunt opera tua! (DöbrC. 169). **c**) [cur? quare?] **Hogy mire** sokasoltanak meg? quid multiplicati sunt? (DöbrC. 16). Hognem tekenyic meg inkább az jelen való időnknek állapottyat? (Tel: Evang. 196). **Miért** tődeléd el geypűjé? hog eresztél belé más nepet, ki szőleit leszagatá? hog engedél ezt, úr isten? (MA: Bibl. V. 80 zolt.). **Hogy nem** állasz helyt az disputatio dolgában? (Bal: CsIsk. 85). **2**) [conjunctio: a] **quod** MA. [dass, főnévi mellékmondatokban]. **a**) **Olvasuk** hug nekya [néki, quidam] zoluna ystemel (EhrC. 2). **Mong,** hog e könek legence keüerke: dic, ut lapides isti pones fiant (MünchC. 19). **Nem** illic te orzagodnac, hog gonozba neuekgyéec (BécsiC. 56). **Zerezd,** hog el vezzen (no). **Ne** aliedé hog éak te lelkedet zabaditod meg (BécsiC. 58). **Micoda** boldonsag ez te nekod, hog zwz vagy? (SándorC. 37). **Minemű** arca az ti tőletek, hog az egyiket bizitek és a masikat nem? (KazC. 29). **Nem** értem emek okát, hog eltűrom e bűnek sokát (ÉrsC. KatLeg. 2963). **Igi** adom, hogi a my titkot mondok, meg tarsad (DebrC. 162). **De** adyig sira, hog meg ada annia neki (DebrC. 498). **Fogadott** nekem, hog afféle latorsággal nem el (LevT. I.63). **Azt** kívánám, hog ked is látná (I.85). **Kd** paransolt wala, hog Egyed testét behozzassam (142). **Kyne** mondnak emberek hog wagyok een? nekyl illysenek, ees nemellyek ismeg egynek az profetak kezyl (Pesti: NTtest. 87). **Felhőt** láttok hog tómad: videritis nubem exorientem (Sylv: UT. L191). **Bachus** istemec neuzec, ennek okaert, hog az ő orzaguanac a szőlő hasznat meg mutatta volna (Szek: Krón. 9). **Vgy** viseléd ám magad, hog ki költél már az gyermekscgéből (Deesi: Adag. 252). **Tartozunk** hálát adni érte, hog e világra bocsítá fiát (Tel: Evang. I.78). **Pél** wala rajta, hog ő neki nem jól fog dolza lenni (I.88). **Egyebekben** azt is megitélik, a mi jó: és azt a

mi oly, hogy mind jora, semind gonoszra magyarázhatóak (H 181). Vallyon, mit gondolsz, hogy mond amaz úr, ama dús gazdag? (Pázm: Préd. 16). Kiben büne bocsánthatjaért könyörögt, akkor, hogy házasodni szándékozott (Balassa: Költ. 55). Ezt akkor szerette, hogy a felesége idegenségét és humilitását észbe kezdte venni (58). Igen megrettené Ziziás ezt hallván, monda, hogy nem szenvedem (180). Monda, hogy im értem, de bizony akarám, ha nem történt volna (216). Érd meg avál, hogy emberi állapotra teremtetted (Hall: Pázm. 222). Az a híre, hogy Macedonia Ráczországgal öszvetőglaltatik: Thraciam Macedonia conjunctam esse fama fert (Forró: Curt. 123). Szükséges volna, hogy a nemzet tartana 1000 gyalogot (Zrínyi: Átom. 41). Ne hazudjon, hogy nincs hová menni (80). Nagy vasorát mondatik hogy készített (Mad: Evang. 161). Az igaz, hogy Franciaországban maradási nem lehetett volna (Mik: Törl. Toldy kiad. 130). Az én hivatalom az, hogy szolgáljam híven (12). Megelégedvén azzal, hogy kigondolta magát (Fál: P'E. 168). Nincs nagyobb künja annál, hogy késik egyittléte véle (Fál: SzE. 515). Mind öten jó hogy meg nem haltunk (Gvad: PFör. 43). §) Törjünk arra, hogy az istenek bölcsesége-nkülppen végezzék el (HörvC. 75). Neam panazol ardes, hogy hona vtez teted (VirgC. 68). Azt tudja talán ked, hogy ki követje esolekolté azt (Mik: Törl. Toldy kiad. 153). 7) Nem tudom, hogy testemben-e avagy testem kívül-e voltam: utrum in corpore, an extra corpus (ÉhrC. 74). Csak azt akarám megtudni, hogy szeretitek-e a fiamat (Mik: Törl. Toldy kiad. 1119). 8) Látnia a pokolt, hogy hová semmi istenszerető nem megyen (GuaryC. 6). Semminemű állat nincsen, hogy mi idvességet szerzett volna, hanem csak... (NádC. 52). Oly nagy tisztességgel fogadják, hogy melyet annak előtte soha nem tettek vala ő neki (WinkC. 11). Értem pedig azt is, hogy mivel előle szót te mondtál volna (LevT. 1237). Mell' nyomorussagh' imar es' inességny nyhan wazyon foolegednel, hogy az vitezleo nep kyben wadnak (RMNy. II 107). Hogy akarna temni zsidóságban oly királt, hogy parancsolatját ki bétellesejóné (RMK II 351). Mert vajjon mi lehet oly igen nagy titok, kit az szerelem nem tud? ki lehet oly okos, hogy ki megcsalhassa az ömen szerejét? (Balassa: Költ. 225). **b**) ut MA. [dass, czéllathározó]. Winiague nrome isten kegitel az lelie et, hug borigosum vy neki es kegiten (HIB). A jószágot megtanuljuk, nem azért, hogy csak megtudjuk, de azért, hogy mivelkedjünk (ÉrsC. Kat-Leg. 931). Hogy walaha wr meg ne haragudnyek: nequand dominus irascatur (KosztC. 25). Ezt én nem azért írom, hogy Ambrusnak kedveskedném vele (LevT. 171). Az fractional való tudomást pedig az töl' speciesekene végében helybesztettfű, ezokéért, hogy rendet szabyme az tanulónak (Helt: Arithm. A2). Ezeket csak a végre mondan, hogy senki ne tulajdonítsa tudatlanságomnak, hogy... (Tel: Evang. Előb). Arra bocsított az atya isten, hogy bizonyiságot tegyek a Messiasról (59). Szűből kívánhatom, köztetek főkümmén, ti szerenéseketek hogy ne iryuelhém (Zrínyi: ASy. 1:33). **c**) ut MA. [sicut: wie, so wie]. a) Kie ovze, miv' vognue, hug es tiv' latiatie zmituchel (HIB). Etofi ymeti, vz, hug ana szulnet (KönigsbTör). Meg vizgézé vognu, hog az masie: restituta este samitai, sicut altera (MünchC. 35). Wgy lattatyk, hogy ha elvazne az napnak főenyje (ÉrdyC. 5). Hasonló tündökölő üveghez, ki hogy inkább hajd' hamar el-töréshez: úgy kész az szerenese változandó részhez (Thaly: Adal. H21). §) De hogy S-nek huszat adnánk, készok vagyunk inkább főjenként kárt vallani (LevT. 1:12). A vendég még igen új, hogy többet újak felőle (Mik: Törl. 82. lev. 7). Az igazak nem szűkölködtek idevzitő nélkül, minthogy az egész-ségesek nem szűkölködnek az orvos nélkül (ThC. 70). Az léleknek ajándéki nemesebb, hogymen nint a testök, miképpen hogy az lélek drágább minden testnél (130). Mert miként hogy az egerek lakoznak szoros likakban, ezoképpen a Krisztust vallók is lakoznak klastromokban (SándorC. 5). Ez a gondolkodás is árt minékünk, valamint hogy a görögöknek artott

(Zrínyi: Átom. 12). **d**) ut MA. [so dass; következményes mondat]. a) Az gimülsuec vvl keseruec vola vize, hug truchuat nige zocozia vola (HIB). Legyetek alazatosok, úgy hogy soha kevelységet szivetelkébe ne bocsassatok (WinkC. 115). Minden szépséggem azanyerü megalult, úgy hogy semminemű szépség on bennem nem vala (NagySzC. 37). Amyi szántást tétnek, hogy még örökös is halnak meg miatta (LevT. 192). Úgy boszonkodának rajta, hogy föltöbb sem lehet annál (Tel: Evang. 151). A szerzeteseket kiközegeték, úgy hogy ritka helyen vagyom maradások (97). Ha az sarlo vagy kaza igen feketedie hogy vágya az fűnet, esőt legyez (Cis. 43). Oly villámások lőnek, hogy az egész föld fénylök (MA: Zsolt. 77). Csak a sok kopácsolást halljuk egész éjszaka, hogy nem is lehet alumi (Mik: Törl. Toldy kiad. 188). §) My nemew halowan értök vagyon hogy eegy leant meg nem haythattök (ÉrdyC. 550). Mit vétetem elleud, hogy illyen nagy búnt akartal on ream es az én országomra hoznod? quid peccavimus in te, quia induxisti super me et super regnum meum peccatum grande? (Helt: Bibl. I.J). Mit vétetem kérélek? hogy nem szűsz engemet, kinek szive háborog (Balassa: Költ. 88). **e**) ut MA. [quum; als, so wie, időfél]. a) Tyz ezondós vala immar, hogi Napoliba küldé az 3 attia (DebrC. 201). Imeth ow házibol hog el megyen vala, mynden izogath nekel hagyva vala (RMNy. II.21). Az masyk kacolath el lopak ez nyaron, hogy en Monarya fekywthem (LevT. 186). Igen kis eztko voltam, hogy meg holt az apám (Helt: Mes. 229). A doktor már a rakásra felis tette a testet, hogy érkezik a dokornak egy tölös tanítványa (Hall: HIBst. II.276). Annakelőtte, hogy Badára Pestre bírták az fült, oda is amyszereit adóztanak (TörtT. VI.120). §) Hog' ezt halla ez ziz, igón meg zögőne (GuaryC. 53). S leg azonnal, hogi hozzáia vone, meg ada fölket (DebrC. 30). Hog' őrdög azt latta volna, ragada a gémököt (573). Legottan hog ez frater be mene, az evrleg ottan ky mene (DomC. 233). Hogy a gyulesth el vezetek volt, az wttan kezzeritetek az vice ispant (RMNy. II.172). Herodes hogy meg hala: quum autem obisset Herodes (Pest: NTost. 1). Hogy megfőnek, oztán szűrd a sült páva alá; hogy az hagyma megfő, aztán szűrd meg (Radv: Csul. II.37). És hogi az igazságot szorgalmatosban kezte tudakosny, vegre meg ősmerte magában, hogy (Holl'Préd. 1). Hertzezi személyét hogy megtekünte, maga viselését mindjárt megszerette (Pál-T. 2). **f**) [quum, quia; da, weil]. Nemeltyok, hog' gyökerök nem len, ky azanak: alia quia non habebant radicem arnerunt (JordC. 393). De hogy meg az 79 néczen multiplicálván, kezd hát az 3. liniam (Helt: Arithm. P). Halát mondal az én szent helyemen hogy meg' fortiztetted: dixisti enge super sanctuarium meum, quia pollutum est (Kár: Bibl. II.132). Cham szolgálva töteték, hogy attyát megcsúfolta vala (Pázm: Préd. 210). Tamaszkodom azért jó akarajára, mint atyám karjára, főképen hogy tudom már, hogy nem sokára megkönyörül rajtam (Balassa: Költ. 132). Reménségem megfogylakozott én bennem, hogy olvette azt istenem im mostan én tillem, kiben vala minden gyönyörűségem (135).

akár-hogy: ut ut C. MA wie es wolle PFB.

alig-hogy: vix; kaum). Csak alek hog vala mykoron az ev ruhajat el változtatta, mynmem myndonestvl fogva meg avult zakadotat (MárgL. 3). Aleg hog soha zent Damukos agyban alvt, denaga egyebet zerehmeti jut vala nyugodalma (DomC. 129). Mikor ők is beverekedének (Gyöngy: MY. 82). Gyorsan kardot rútutnak, alig egymás között hogy sóbbel nem ártanak (85). Kornis uram alig hogy meg nem tért omét (Érd-TörtAd. IV.64).

csak-hogy: I) verum modo PFB. nisi quod; nur dass, nur, aber). Csakhogy te törvéned en gondolatom, ta hat ken el veztem volna: nisi quod lex tua meditatio mea est, tunc forte perissem (DebrC. 64). Én itt ugyanazon előbbeli embereket látom, csak hogy támadtanak püspökök, kiket én ezelőtt nem

láltam volt (LevT. I.69). Vijnuk meg, csak hogy 6 avagy 7 nap előtt nekem megjelenjed (Ebb. 150). Csakhogy: a testnek gyakorlásának kevés haszna vagyon (Czegl. MM. 93). **2** [modo ut; nur das, dass nur]. Minden eltűrt, csakhogy kedvében maradjon istennek (Fál: SzE. 514). Viszonta való szeretettel kínál, csakhogy teljes szívből szeressük (527). **3** [vix; kann]. Deucliet csak hogy meg nem ígértik (LevT. I.225). Csakhogy peng ez meglőtt: hirtelen betegségre esvén József esziszár, meg is halálozott (MonIrk. XXVII.117). **4** [propterea; nur weil]. A ki javát mutogattya, úgy jár, mint Ezechiás, ki elveszté kintsét, tsak hogy mutogatá (Pázm: Préd. 58). A fejem szédület, tsak hogy néztem is őket (Mik: Törl. 155).

de-hogy: [non, minime; wie dem? nicht]. Azt mondod: Christus Julást ecclesia követésre nem ítélte. De hogy nem, hiszem azt mondgya néki: jaj annak az embernek (Düsz: Delib. E3b).

ha-hogy: 1 si forte Kr. [wenn]. Ha késen hogy el nyugot az nap, hamar esőt váry (Cis. 63). Az én jó istenem, ha hogy sok ellenség, reám fegyverkezők, fölök megmente (Balassa: Ének. 32). Ha hogy az ő keserves kín-szenvedését gyakor emlékezettel szivedben forgatod (Csúzi: Síp. 105). **2** [an, num; ob]. Itéld meg aztat, halogy szerencsétlen reményelhet téled valamit, kegyetlen (Amade: Vers. 93).

hogy-hogy: qualiter? ut? quomodo? C. MA qui fit? wie? auf was weise? welcher gestalt? Hogy-hogy mondjátok az én lelkennek? quomodo dicitis? (Kár: Bibl. 11. zsol. 1). Hogy-hogy áltzlehtném fel? quomodo induar tunica mea? (Kár: Bibl. I.633). Hogy hogy mondod? quomodo igitur tu dicis? (Syl: UT. I.147). Hogy állhattam meg, hogyhogy szenvedhettem meg mind ezeket? (MA: Scult. 639). Jegyezzék egyebek, Hercules a poklot fel miként törtette, Proserpinát ott is hogy hogy kerestette (Gyöngy: MV. Előb.).

mint-hogy: quia, quantum, siquidem SI. [da]. Ezt sem tudjuk, ha megviszik vagy nem, mint hogy havaseli vajlanak küldtem, hogy neked küldje (LevT. I.53). Mint-hogy pedig sokféle dolgai voltak, oda késmi kellett (II.104). De miút hogy ő inkább szerette rüt életét jó hírenél nevénel, hitvány embernek látszik hogy volt (Deesi: SallC. 57b). Mint-hogy a hit minden tudományál bizonyosb, kívántatik, hogy (Pázm: Kal. 87). Mint-hogy pedig F. a Valesco báborán volt, erre nézve kénytelen is volt távol lenni Eleonorától (Mik: MuIn. 15). Még itt el nem úntuk magunkat, de igen közel vagyunk hozzája; mert mint-hogy nem azért jöttünk ide, hogy itt csak vadászunk, hanem azért hogy bujdosásunknak végét szakasszuk. De a reménység igen kezd fogyni bennünk (Mik: TöL. 6. lev. Fram a te beszéded eleven eréket mozgát, s minthogy már kifakasztottad, meg kell vallanom (Fál: NU. 287). [Vö. **HOGY 2**) **e**] **q**

né-hogy: ne forte, ne casu quo SI. [ne; dass nicht]. Akár lovasat akarjon valaki tanítani a fölfigyverkezésnek módjára és minden magaviselésre, ne hogy a maga helyét elhaggya vagy a rendeket fölháborítsa, ne locum deserat (Zrínyi: Áf. 60. 65). Item is az jó atyámfiút Balassa dímost, hogy az mi kész pénzét ő nekie hagyok, ne hogy azt haszontalanul és helytelen helyben elköltse (Radv: Csul. II.206b). Ne hogy, pro hogue (GKát: Titk. 1118). El kellene ezt a dolgot titkolni, ne hogy gyana-kodásba vegyék dolgát (Mik: MuIn. 189. 54. 219). Azt is javallá, hogy menne föl házába, nehogy a beszélgetésért valamely gyamságba ne vegyék (55). Hogy egy részt visszatértené, nehogy a fejedelem-asszony egyedül látván őtet, meg ne ijedjen (115).

ném-hogy: nedom C. MA. geschweige dem, viel minder PPB [nicht aber]. Nem hogy az víz fűtet megh tisztutotta nona, de ionkab az vyz zentfűtetek meg az zent testől (KazC. 19). Az ty kewansagokat nem hogy el halasztanam, de en ees

veletők egyetembe be akarom tellesőyteny (ÉrdyC. 579b). Nem hogy megijedne tőle, de még nagy bátran hozzá menne (Pesti: Fáb. 91). Tartozott volna tewrokodny erette, nem hogy meg fogny (RMNy. II.99). Nem hogy hittet volna az ő addoztatyba, de sőt karonlotta (Börn: Préd. 307). Kételkedésem inkább nevelkedik, nem hogy kisebbednek (Dial. 8). Reá sem tekintettek volna, nem hogy tisztelték volna (Tel: Evang. 81). Nem hogy bánná, de sőt kedvelli (Pázm: Kal. 85). Nem hogy tsigatná, hanem azt kiáltja: Justa est indignatio, méltán haragszol (Pázm: Préd. 961). Nem hogy az istut, de még a barátot is nem kell kérni, hogy a rest embernek segítségül légyen (Zrínyi: Áf. 9). Bűn és kélek ellen való dolog, nem hogy félelmes nem volna affélöl valamit írnia (Ver: Verb. 143). Mert nehogy az közkatonája ne követné az ezintalanságot, de a fízte is nem igen fél az istentől (RákF: Lev. I.67). Nem hogy erre jöne, de visszament Beszermény felé (348). Nem hogy várakat és tartományokat, de még csak egy talpa-allya földet is senkiak nem adott (BethFám. 38).

vala-hogy: utcumque C. aliquomodo MA. wie nur, wie es sei PPB [irgendwie, wie immer]. Ezeket, valamint s valahogy, de oly formán fejtegetik s értik, hogy az bőti helyün maradjon (Pázm: Kal. 501). Ez tudományak még tsak árnyéka sem találhatatik, valahogy fakadott erre Hieronymus (KCsíp: Pápst. 90). Mindenkor ébren légyen, ne valahogy az pogány ellenséghez készületlenül találja (TörtT. X.138).

HÓGYAGOZ: [versor, fraudem molior; sich herumtreiben, intrigieren]. Hógyagozni és czauaragyi kezdé a róka az ebek közet (Helt: Mes. 159). Tona tarez, itt ne hógyagoz, mert ebbe nem lézel (133). Hógyagozó és fondarlo martona latorka vagy (373).

HOHÉR (hohar. Pesti: Nom. 29. Börn: Préd. 67. Thaly: VÉ. II.401. Thaly: Adal. II.253. 273. *hohérok, hoherek* ÉrdyC. 56. *hoherekek* 525. *hoherek* TihC. 312): carnifex, lictor C. tortor MA. henker, scharfrichter PPB. Hohér, hégér: carnifex; der henker Com: Vest. 122. Poroszlóc, hóhéroc: lietes Com: Jan. 132. Az byro agyon teghetet az hohernek: judex tradat te ministro (JordC. 367). El kyldvon a hohert, paruczola el hozny hw foyet (473). Eerette yweenen az pokolbéli hohérok, hogy ky venneek lelkeet (ÉrdyC. 86). Ky foytan nyakaat az hohernek (378b). Meg haituan a hohernek az ő niakat (DebrC. 187). Az kyrat az porozlonal anag hóherel az trombitát feel futata (KazC. 99). Gyertyanal ezegető hohar (Börn: Préd. 67). Ördögoc hohari (Börn: Evang. I.28). Akazo hóherok (Mel: SzJán. 201). Szóonyú kinzásokban a hóhár el fíradtanak (Pázm: LuthV. 65). Nem vonya nagyob esigára az eperjesi hóhér (Sámb: 3Fel. 387). Ők nem bírók, hanem perdők, és hóhérok (GKát: Váls. II.266). Hohár rétye (RákF: Lev. V.63).

[Szólások]. Hohérnak panaszo: Zapud novercam queritur Ppl. Utoljára az uraiméknak számet kellett vetni a bírval, és kifizetni a hóhért (Fál: NU. 285).

Hóhéri: [carnificis; henkers-]. Az epó, hatalom, potestas es authoritas, az hóheri tisztá a satanae istentől vagyon (Mel: Sám. 360).

Hóhérokod-ik: carnificum facio Ppl. crucio, torqueo Kr. henkerdienste tun, witen). Az égbe kiáltó gonosz hóhérokodik az ártatlanon (Fál: NE. 92). Időnap előtt ne hóhérokodj magadon (Fál: BE. 640). Átkozza vala karját, melyly jó ötsén, szive másin hóhérokodott (Fál: TÉ. 640). Némellyeknek a képzelek ezer s meg ezer kinokt raknak lejbek, s imigen hóhérokodnak az eszeleneköl (Fál: UE. 377).

Hóhérol: crucio, torqueo Kr. [martern, peinigen]. Mint a pokol-var a testét, úgy a vétek a btkésméretet szünetlen hóhérollyá (Pázm: Préd. 29). Ez hóhérlá, ez mészárollyá, ez

gyötri, kinoozza a bűnös ember szívét (Cstói: Síp. 516). A magát böhérlő fősvénység (Háll: Tel. 250).

HÓHÉRIÁS: [cruciatius; painigung]. Atyafi meg ölést, atyánc, anyánc holhérlását, meg engedne (Zvon: Post. II.271).

HÓHÉRSÁG: carnicifina Kr. [benkersdienst, henkerniässiges witten]. Kezas holhersegek [igy] (Mol: SzJán. 288. Pázm: Préd. 836. 1078. Kr.).

HOHÓ: vox admirantis Otr: OrigHung. 1310. Hóhó! ez ugyan szép portika! (Könyi: VM. 69. [Vö. 3. HÓ])

HOJ: [interjectio; he]. Oh, ó, hoy, héc, hópaya (Corp-Grann. 252).

HOJSZ: [hoj, ago; hio, hott]. Meg szolítuan öket monda: hoysz ide, hoysz (Holt: Mes. 467). [Vö. **HASZJ**]

HOJSZOGAT: [abigo; treiben]. Karikát vette orrodlan mint egy bálnae és máshoua hoyszogattae (Holt: Mes. 293).

HOL, HUN (*hol* MA; Bibl. 136. MA; SB. 53. *holt* ott ÉrdyC. 15. [készer], a *hön* LevT. I.1. 221. Tel: Évang. 13. Lép: P'Ük. 1111. II.1. *hön* Pázm: Kal. 63. Pethő: Krón. 15. *hol* DóbrC. 80. 96. 503. Syle: UT. 1139. H.S. Dees: SallC. 16. Lép: P'Ük. 1103. *hol* Vás: CanCat. 705. *hön* Holt: Arithm. 11. Cserényi: PersP. 3. Diósz: Tal. 201. *hön* EszT: IgAny. 416. sut): **1)** ubi? C. MA. wo? PPB. Hol vagyon, ky zületet sídoe-nae kirala (MünchC. 16). Kerde az w edes atyat hol volna (VirgC. 41). Hon olustad ezt? (Tel: Fel. 82). Ki jelentette, hön volna az mas ember marhája (Pázm: Kal. 63). Ha en vagyok az ti atyatok, hon az én tiszteletem? (Marg: Imáds. 29).

2) [alicubi; irgendwo]. Yarnak, fytosnik teotowa, ha hol meg tallatnaak (ÉrdyC. 512). Kegmehnek eg lowath wenneek, ha hwn találnék (LevT. 1.202). Halottak, kik hol vattok, nümnyájan kellyetok-fel (Pázm: Préd. 7). Ha hol az isten fitkainak feneketlen mélységére jutunk, ott tovább nem megyünk (DÉmb: GE 7). **3)** [hol—hol: tun—tun; hier—dort, bald—bald]. Meg lele ó tagait, hol vyat, hol kezet, hol labat (DebrC. 570). Hol regvel, hol délben, hol este mutatta meg magát (Zvon: Post. 1708). Hól tisztol azokat, hól ismét le gyalázza (MA; SB. 53).

A víz hol egyenesen foly, hol kerül, hol tekörül (Páp: KeskÚt. 28). Kik távol egymástul idegen helyben fogva tartatunk hol barman, hol tóbbben (Haly: Adal. 151). Az urfi tanátszóik hol egyikkel, hol másikkal: kiki mást mond, tsak abban egygyeznek meg, mint füzottethessenek leg-tóbbet véle (Fal: NU. 256).

4) [conjunctio]. **a)** ubi C. [wo] A hol: ubi MA. wo PPB. A állag allma a haz felet, hol vala a földmce (MünchC. 16). Ne akaryatok keonchet gyoytheny ez földou, hol rosia es mol meg raghya: ubi aerugo et tinea demolitur (JordC. 370). Jewe-nek mynd agyog, hol ow wala (Posti: NTest. 121). Aratz, ahol nem vettóttel: metis ubi non seminasti (Holt: UT. G. 6). A hon szükség, még kosz megis halm (Börn: Préd. 282). A hol erősb hartz vagyon, oda allittya, a kikhez inkább bízik (Pázm: Préd. 35). **b)** [átvitt értelemben]. Mykeppen zollhattok yot, hol ty gonozok leogyetek? quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali? (JordC. 390). Hoq yettel cedo bo, hol nynezen meenyok-zoy rwhad? quomodo huc intratis, non habens vestem nuptialem? (123). Hol elhaltóztatik, az oleu semit nem al (VirgC. 68).

Ahol azt mondol hog... (SándC. 34). Hol azt írod, hogy az papok egyedül legyenek, neguttalold jó tanácsát az igaz istennek (RMK. II.218). Hol semmiképen nem akarja felséged szolgálataimat venni, mégis könyörgök felségednek hogy hoessisson békével felséged (MonTMB. III.16).

a-hol, a-hun (*am hol* Holt: Mes. 360. *am hol* Mon: Apol. 75). ecco ubi MA. siehe da PPB. Ahol a zent Amobus (DebrC. 21). Borecz ynto neky mondhan: Ha az ozo vezót halgatagot keresöd, ahol vagyon (ÉrdyC. 626b). Azt sem mondgyak yhon, awagy am ahon: neque dicent ecce hic, aut ecce illic (Pesti:

NTest. 160). Az keonyog alom fekszyk: liber isthic jacet (Heyd: PCF. 54). Am hol vagyon a hegyen fen (Holt: Mes. 360). Ahol Rebecca előtted: en Rebecca coram te est (Holt: Bibl. II.2). Im hol vagyon az Christus, am hol vagyon (Mon: Apol. 72. MF. 54). Ahun anott járnak (MA: Tan. 1150). Ahun egy ember (Corp-Grann. 126). Ahon mitt mond Isaiás által (Lép: P'Ük. II.72). De ezt most hadgyuk ebben, mert am ahon jó a tanító (Megy: Cowp. 231).

akár-hol: ubiubi, ubiuis MA. wo es wolle, an allen orten PPB. Éz bodog atya awagy az oltar élevt awagy valamj egyeb helyen akarhol feyet le haytuan (DomC. 128). Akar hún (Göres: Máty. 81). Akár én hol járjak keljek ez világ szerint, néha látor távol legyenek szömeleum szerint, vig szivemben nálad vagyok szörelmem szerint (RMK. IV.76).

ha-hol: [si; wenn]. Ha kegyelmességet akartoc eslekedni mondgyatoc meg, haból nem, azt is mongyátoc meg: si facitis misericordiam, indicate mihi, si aliud placet, et hoc dicite mihi (MA: Bibl. 121). Hahol az embereknek vélekedése szerint kezdész éni, sohó gazdagzá nem lehetsz (MA; SB. 139. MA: Tan. Előb. 27). Hahol külfömbben lenne az dolog, erőttelenne kellene tartani (1125).

i-hol, i-hon (*chol* Bethl: Élet. 385. *chol* MonOkm. XXIV. 254. *ihen* Land: ÚjSegít. 1522. Bitai: LPrób. 108. TörtT. XV. 76. *ihón?* DebrC. 165). en C. ecce MA. siehe da, siehe hier PPB. Ihon vagyon az istenek barmia (DebrC. 3). Ihon vagyon a thw kiralikot (WesprC. 93). Ihol ió a völegény: ecce sponsus venit (Holt: UT. G5). Es ime ihon vagyon feleséged: nunc igitur ecce conjux tua (Holt: Bibl. I. E4). Ihol két fegyver: ecce gladii duo hic (Holt: UT. X7). Ihon az hely, a boua fektette (Börn: Préd. 233). Imé ihon az itélő bíró (Kár: Bibl. I. 476). Ihon magot adoc: accipite semina (MA: Bibl. 145). Ihon érted, mi vóltál (Pázm: Préd. 68). Ihon a te atyád és én bánkolya keresünk-vala tégedot (193). Ihon jü Zrinnek ragyog chillaga (Zrinyi: ASy. 248). Ihon la! (GKAT: Vált. II.285).

Ehol adok egy kenőcsöt (Bethl: Élet. 385). Ehou szunte, hogy itt írok vala, juta Szuhai Mátyás levele (MonOkm. XXIV.251). Ihen jö: ecce venit (Land: ÚjSegít. 1522). Iheu, mely háladatlan lón az 5 urához (Bitai: LPrób. 108). Iheu máris elutam csak gondolkodni is ezokról (TörtT. XV.76).

im-hol (*yme hol* JordC. 362. ÉrdyC. 339b. MargL. 13. DomC. 36. *inhön* Pethő: Krón. 46). ecum C. en, ecce MA. siehe da PPB. Yme hol az en ftyam: hic est filius meus (JordC. 362). Yme hol az en gyermekem, kyt valasztottam: ecce puer meus quem elegi (389). Vetoek frater Marínsnak öleeben mondwan: yme hol ftyad, azért taroz el owtet (ÉrdyC. 339b. 513). Ime hol vagyon az zent kereszt (MargL. 13). Imé hol a preda (BodC. 31). Imhol az én barátom (Háll: Hlist. II.225). Imhól vadnae az én leányomnac szüzeségénce jeli: ecce haec sunt signa virginittis filiae meae (Kár: Bibl. I.179). Im hól vagyon: ecce adsum (MA: Bibl. I.11). Imhól az te feleséged: ecce conjux tua (11).

más-hol: alibi SI. [anderswo]. Máshun (Zrinyi 172).

nó-hol (*néholt* Göres: Máty. 18. *néholt* Kl.öc. 1674. 24. *néholt* HoffPréd. 15. *néhol* LányiC. 252. *néhol* Kem: Élet. 23. *néholt* Pázm: Kal. 53. Pázm: Préd. a3. *néholt* Pázm: Fel. 28. *néhat*, *néhalt* Sámh: 3Fel. *néholt* Pös: Igazs. 1501. *néhat* 632. *nyhol* ÉrdyC. 46. WinkC. 201. *néhol* Börn: Préd. 203. 457. *nyhol* Vallást. 12): **1)** alicubi Kr. [irgendwo]. Nyhol az bwssa esz hozya zard wala (WinkC. 201). Wgy mond nyhol zent Agoston: Embőre az hyn teotel (ÉrdyC. 46). Néhol olmassue: vr lét emmekem éduösségbe (KécsiC. 201). **2)** passim MA. [an manchen stellen]. Nyhól nihól (Holt: Krón. 4). Néhól [igy] ionallyák, s nehul meg vetik (Bal: CsIsk. 33). Néhnt a lectort

szuk arra igazítottuk (Símib: 3Fel. 24). Néhult úgy hozza elő, a mint vannak (124). Az épületek nehohalicubi magassagoc, egyenlített alacsonoc (Com: Jan. 102). Nehul nehul (MNyil: Irt. Előb. 31).

sé-hol (*schult* LevT. II.200, *sohol* ÉrdyC. 50b. 581. Fél: Tan. 186. *sohl* MA: Scult. 41. *soholt* GyöngyC. 69. Helt: Krón. 6b. *soholt* Mel: Szlán. 509. *sohon* Pethő: Krón. 18. *sohón* 50. *soholt* Kár: Szűcsű. 269. *sohot* LevT. 14. Helt: Bibl. I. 21. *sohol* LevT. I.122. Sylv: UT. II.47. Fél: Tan. 3. Zvon: Osiand. 100. Zrínyi I.12. *sohult* Helt: Krón. 56. Zvon: Post. 1.8. Pös: Igazs. 1.47. Illy: Préd. 1.57. *sohült* Hall: Paizs. Előb. 2. 65. Sall: Vár. 13. *sohon* Valk: Gen. 5. Zrínyi I.55. *soholt* RákF: Lev. IV.176. *sohot* Pázm: Mel. 9. Lép: PThik. 31. *sohult* I.165. *sohult* Teleki: FLé. 135. *soholt* RMNy. II.316): **1**) nullibi, nusquam, necubi C. nirgend PPB. Az kyrál embery sohol megh nem talalaak wetheth (JordC. 288). Sehol magat apostolnak nem írta (DebrC. 70). Estwe felees sohol zallast sem talalanak (ÉrdyC. 50b). Ky tied nem volna, ünzen sohol semi (VirgC. 44). Nem lellettem sohol helyemet (Börn: Ének. 226). Ki sohol ninchen: quod omnino non est (Mon: Képt. 14). Sohült nyugodalmat nem alála (Pázm: Préd. 36). Soha, vagy sohult el nem hadgya az övét az isten gondviselése (Illy: Préd. I.419). **2**) [ubiqui; wo immer?] Meg nem mutathatód, hogy az ur soholis valamit örendölt volna arról, hogy az ő vy testamentombeli aniaszent-egyházat meg akarna vetni (EszT: IgAny. 130).

vala-hol (*valahon* Ozor: Crist. 325. Tel: Evang. II.617. *valahon* Pethő: Krón. 57. *valahon* Hall: IIIlist. III.109): **1**) sicubi, ubiubi, ubicumque C. ubivis MA. ubicumque Káldi: Bibl. 232. [ve, wo immer]. Valahol vagyon a te kenched, ot vagyon a te zwyed oes (ÉrdyC. 136). Valahum pestis uagion, mindenütt meg zwnt az törvény (RMNy. II.322). A fősvénynek oda vagyon csatolva szive valahol vagyon a kincse (Csúzi: Sip. 102). Valahon te most vagy, jelents meg énnemek (Thaly: VÉ. 176). **2**) alicubi, usquam, uspiam C. [irgendwo].

Holott (*hol ott* ÉrdyC. 4. 10. 218. Lev. 188. *holoot* RMNy. II.145. *holott* 48. 51. Helt: Mes. 12. *aholott* Toln: Vigaszt. 68. *holott* Com: Vest. 53. *holt ott* ÉrdyC. 15. [kétszer]. *ihonot* TihC. 315. *hunot* 1553. Tudománytár I.69. *hunott* Thaly: TürtKal. 113): **1**) ubi MA. wo PPB. **a**) [kérdelesen:] Holott őrizic az barmot? ubi pascant greges? (MA: Bibl. 135). Vala nagy gondolatban neholt volna iob őszve gyűlni hadban (Salánk: Clad. B2). Amaz reménletteg istened most holott? (Balassa: Kült. 131). **b**) [relativum: a holot KazC. 17. TihC. 134. az holott Kár: Bibl. I.153]. Menevnc pispoksegherre, holot vagyon egy io pap (EbrC. 6. 9). Nem illic oth az zolganac tumalkodnia, holot abyn az ő vrat lattya erős vyadalmban (NagyszC. 22). Holot abyn beönlökődöt, otto-ogon a malazt inkab zokot beönlöködni (80. KulcsC. 22). Nem oc nekül jelentette meg szent Pal, holot azt mondgya (Mon: Képt. 1). Az eegne középeig, holott setéség, köd és homalyosság vala: usque ad caelum, erantque in eo tembrae et nubes et caligo (Kár: Bibl. I.161). Az édenben felkészített isten egy kertet, holott helhezteté az embert: plantaverat deus paradysum, in quo posuit hominem (MA: Bibl. I.2). Mely könyörgésnek foganatos gyümölcse ki tetezik az apostoli cselekedetekben; holott azt olvassuk (Pázm: Kal. 85). Holott a félelem, ottan a la becület (Kisv: Adag. 522). **2**) signidem, quandoquidem, cum PP. ubi tamen Kr. [da doch, während]. Nem lelenek (hamis tanosagot), holot sok hamis tanok elől mentenek volna: non invenerunt (testimonium) cum multi falsi testes accessissent (DöbrC. 436). E tuoomany egy es egyenlő volt, holott az egyéb népnekne tudományoc meg valasztanae (Helt: Bibl. I. a4). Meg leszen ezokaert ez is, holott a főb dolgoz mind meg löttenee (uo). Alamisnakot tegyünk, holott másképpen nem lehet üdvözülünk (Illy: Préd. II.175). Min szomorkodgyamak tehát, holott valahol mi rajtok történik, mindent akarva és jó kedvel fogad-

nak (Pázm: Préd. 618). Mint cselekdöbtem én ezt meg, holott irás nem olvashato ember vagyoc (Zvon: Post. II.210). Az ember az ő testében az istent ugy a mint vagyon ki nem ábrázolhattya, holot lélek az isten (Ker: Préd. 41). Háládatlanmak tartanalak, ha Elvirát nem szeretnél, holott mit cselekedett érte (Mik: MuN. 177). **3**) cum PP. [wenn, als]. Megzőnic az isteni bozzn allas, holoth lelend az tizta gonas (GuaryC. 43). Es holot őt volna ő előttök, vevoc az maradekat, ada ő nekik: et cum manducasset coram eis (DöbrC. 322). Te nagy yrgalmassagodath imwtalod, holoth ellenszegyederth ymadal (CzechC. 14). Midőn vetkeztem, meg dorgaltal; holot tudatlan voltam, tanetottal (Pécsi: Ágost. 102). [Vö. hol-itt].

akár-holott: [ubicumque; wo immer]. Akar holot az egész vilagon (Tel: Fel. 16). Akárholott élnél (Istvi: Volter. 746. vers; MA: Bibl. I.104). Akár Máramarusban s akár holott másutt is (MonOkm. XIV.24).

vala-holott: 1) ≈ Valaholott házba be mentec, ott maradyoc (Kár: Bibl. III.36. MA: Scult. 627). Valaholott tudós ifjak oleibe akadott, mindenütt kedvességgel látták (MTolv: Arithm. 4. GKat: Titk. 44). **2**) [alicubi; irgendwo]. Igyekezűk el-hazyni a vendézfogadót, és valaholott béres házat fogadni (KírBesz. 100).

Holvaló (*hau való* Fál: NA. 128): res, reclusae, insidilia supplex, vasa MA. sarcina Mel: Sám. 104. MA: Bibl. I.270. kleino sachen, allerlei hausergerät, armutei PPB. Minden holuolomat, marhamat epen meg atta (RMNy. II.155). Acki a taborba az bolnaldt őzri vala (Mel: Sám. 35). Az ő seregének minden holuolótát egybe gyűyté (Kár: Bibl. I.489). Minnyáján véh-holvalojokat el-futának (Illy: KrÉlet. 323). Nem szabad bé-holsátani azon országnak hum-valótát és szokását (Fál: NA. 128).

2. HOL: aurora, matuta, tempus matutinum SL. [morgen].

Holdá, holda (*holta* kelue Istvi: Volt. 8. *holte* kelue DebrC. 189. 176. *hota* kelue KazC. 166. *hotal* kelue? ÉrdyC. 429): cras, crastino MA. morgen, den morgenden tag PPB. Hódára: in crastinum; holnapról hódára halasztom: erastino, proerastino MA.

[Szólások.] Hódáda kelve: crastino, cras mane MA. PP. morgen, morgen früh PPB. Hotakelwe nagy sok sereglök palma agakat veneek (JordC. 670). Holte kelue reguel a klastromba tere (DebrC. 189). Ottan es meg az temleczen vettete, hogy hotal kelue feyeet venneek (ÉrdyC. 429). Holdá kelve ki akara menni Galileaba: in crastinum voluit exire in Galilaeam (DöbrC. 390). Szent Lweza azon nap holtakelwe kedden (LevT. I.273). Holda kelve be meninek Cesareaba: altero post die introierunt Cesaream (Sylv: UT. I.179). Hóta kelve péntek vala (Monlók. III.68). Hódáda kelve penigh másod napon vala, Joachim házához az kössegh gyűlt vala (Bat: Sus. 6). Kit őrizet ala adanak holte kelueig (DebrC. 176). Más napra hóta kelvére gyűlne bé az orszag (Monlók. III.141). A sebes legénynek sebére írt tégyen, hogy Hódáda kelvére a vérszemelyégyen (Gyöngy: Char. 10).

Hódái: matutinus, crastinus MA. was morgends, odet morgen früh gescheben soll PPB.

Holnap (*holnapon* WeszprC. 32. *honap* ÉrdyC. 540b. 598b. *honap* 6. *honap* RákF: Lev. II.4. *honapon* JordC. 289. *honnap* DebrC. 286. sat. WeszprC. 143. *honnapon* LevT. I.391): cras, postridie C. morgen, den folgenden tag PPB. Mikent ma töttenee Susisban, tegénece holnapon es (BécsiC. 69). Ha a mezőnece zenaiat, ki ma vagyon es holnap, isten ig ruhazta, ment inkab tütököt (MünehC. 24). Megh fogak bűketh es veteegh őryzethre honapgyh: in postero diem (JordC. 716). Holnapon el jevuek tehozad az te kedudzerent (DomC. 235). Holnap eckorba: cras hac ipsa hora

(MA: Bíbl. 156). Hírt hozott, hogy holnapra baladott a törvény (Pázm: Préd. 63). A kit most szeretted, azt mindjárt gyűlölni, a kit ma ditséred, azt holnap gyalázni (Orczy: Költ. 151).

ma-holnap: brevi, propediem Kr. (bald, in kurzer Zeit). Yt az gwolst el wegzeok, es ma holnap kj moogyak (LévT. I. 232. Pázm: Préd. 600. Kr.). Meghalljuk ma holnap (ÉrkGy: Lev. 254. Tot: Zsolt. 43). Ma holnap el patkóltat (Kiss: Adag. 20). Félék uram, hogy ma-holnap túra ne mennyünk (Fal: NA. 208).

Holnap: crastinus C. MA. das morgen geschehen soll PPB. [morgig] A holnapi nap zorghalmazos lezen önmagának (MünchC. 25). Ne akaryatok zorghalmazosok lenni holnap napra: nolite solliciti esse in crastinum (JordC. 372). Holnapi napon megh lattatok istennek hatalmat (ÉrdyC. 42). Holnapi napon az meenyey barannak vachorayara hywattatwnk (645). Holnapi nap: crastinus dies (Pesti: NT. 12). A longyelekek második Sigmund király restségéért holnapi királynak hivattatott (Illy: Préd. II. 333).

Holnapoz: procrastino Kr. [von einem tag auf den andern schieben]. Halogassa holnapozza azt, amnyt nyelkedhetneek (Margl. 43).

Holnapozás: [procrastinatio; das verschieben, stumseligkeit] (Megy: Dial. 204).

Holnapután: perendie C. MA. übermorgen PPB.

Holnapután: perendius C. [übermorgig].

Holval, hollal (*holva* kelve Patai: Sacr. 89): **1)** eras mane MA. morgen früh PPB. Ha az frater hollal reg[uel] eret zewlewtt ennek, hyzem, hogy haznalna neky (EhrC. 92). Ótörödelmekben hollal felkelne (BécsiC. 188). Hollal fergeteg lezen, mert zomoró mőn fenlie (MünchC. 14). Es hollal en inadsagom elől kel tegedet vram (AporC. 13). Embernek flya el yew esthwe awagy hollal (ÉrdyC. 5b). Meene reegghel hollal nyweseket ynyu ew zelőyeeben (130). Yghen hollal mysect zolgala (615). Regel es hollal: vespere et mane (KulesC. 132). Yfuen ign hollal (TelC. 159). Hollal reggel meg virazie, estuere el hernadt (Börn: Ének. 331). Egy nap hollal sz. Demeter nap előtt (MónTrók. III. 32). Immar hollal ha meg vrradat volna (Hofgr. 122). Ra akart vni Castriot io hollal (Castriot. G3). Szolgait kerdeze kiraly io hollal (EszH. 13). **2)** (aurora, tempus matutinum; morgen, morgenröte). Hollar-leuen, hozzadyvya zen Ferencett (EhrC. 5). Nuzogzgal ez ayiel es hollal lenen, föl lezen odolog (no.). Hollarhol fogiam mend maiglan al a mezőn: de mane usque nunc (BécsiC. 4). Alog hollariglan: dormi usque mane (7). Semyt hollarra ne hagyon: nec remanebit quidquam usque mane (JordC. 87). Hog hollal let vona, tanzozot yleenek az papy flyesednek (114). Holvalra hitvan, kezeőn ragada vtet (DebrC. 564). Estygen syrallm meg marad es hollalra vygasagh (KeszH. C. 65). Ma ifliusm, holnara immar agsug (Börn: Ének. 301). Az reggeli világgh, anuz hollarigh (Mel: Sám. 54). Miglen amaz őrvendotes tel-tamadásnak hollala ő néjajok fel nem vrrad (Megy: Bayle. 397).

Holvali: matutinus, subleucanus MA. was morgens früh geschicht PPB. Be gyeyeze hollaly es esthwey [es] haznath: pluvium matutinum et serotinum (JordC. 814). Ne merezkdődte to magadine az hollaly napot igernőd (DebrC. 211). Holvaly vygyasztel fogwa mynd eyelyg remenkedyeek Yzrael vrba (KulesC. 229).

1. HOLD (*hold* BécsiC. 116. MünchC. 59. Titk. 92. CzechC. 14. *hold* Pesti: Nom. 98. *hold* Helt: UT. N1. Helt: Bíbl. IV. 13. Zrínyi 169. II. 153. *hold* MA: Bíbl. 134. *hold*nak? LányiC. 103): luna C. MA. mond PPB. Holdban vadó fogyatkozás: eclipsis lunae MA. Hold vylagosyttum, kynek vylagossaga

bel meyeenuala az habza (EhrC. 43). Údat sem mutatathnac meiben, sem feneseitne ment nap, sem vilagosoitnac ment hod (BécsiC. 116). A nap megsetőltetic es hod nem agza ő vilagat (MünchC. 59). Be teljesődőth az napnak es hodnak meg homalyosodasban (CzechC. 14). Lezek czodak napban, holdban es cyllagokban (JordC. 604). Az hod fenet kibozzata (VirgC. 4). A nap es a hod meg halolnac vala en előttem (Helt: Bíbl. I. 82). Hod iárisa (Beythe: Epist. 100). Vannak a holdnak es napnak fogyatkozási (Pázm: Préd. 64). Magoknak oly ecclesiát képeznek, mely a földön nem találatik, hanem ha oda fel a hold várasiban (Pös: Igazs. 1135). Esköszöm mi fényes holdunkra s éles fegyverre (Zrínyi: ASyr. 28). Ha az égen a holdhoz hasonló ábrázat tetszik, fattyu holdnak neveztetik (ACSere: Enc. 140). A holdon innen nintsen oly szentséges helység, melyhez valami rendetlenség nem férne (Fal: NU. 272).

[Közmondások]. Hiszem nem sirt a hold, mikor az eb ugattya (Czegl: Japh. 56).

fél-hold: [luna dimidia, luna, lunata figura; halbmond]. Kylot (a magyarzatokat) ket feld holdal ( ), kyt parenthesisnek hynonk, be rekeztetők (Konj: SzPál. 16). Könyhen, szépen öszvebékelteti a jerusalemi keresztet a konstantinápolyi félholddal, az évangyéliomot az akoránnal (Fal: NA. 123).

új-hold: novenia C. novilunium MA. luna nova PPB. neumont PPB. (Fél: Bíbl. II. 98. Kár: Bíbl. I. 147. 377). Száraz keh ellen: terülket borban kel el dörgölhi es minden új hold pinteken a torkábat tölteni egy nihány esztendeig, az után el szolgál (Orvk. 96).

Holdi: lunaris MA. zum mond gehörig, desmonds PPB.

Holdos: lunatus C. MA. gestaltet wie ein mond, mondicht PPB. [mit einem monde geschmückt]. Hagiók Mathenak ket tilkot, az ezerezet, es az fekete holdost (LévT. 302). Sem tisztelkegyetek osztium holdos zászló tartotokkal (Bal: CsIsk. 17).

[Holdosit]

még-holdosit: [lunatum facio; mit einem monde schmücken]. Ha lovad homlokát meg akarod holdositani; a meddig akarod a lo hogy holdos légyon annyira... (Csob: Orvk. 99).

2. HOLD (*hód, hold*). Egy hold föld, hold föld: iugerum C. MA. tagwerkacker PPB. Félhold: semijugerum; földankint: iugeratum C. Száz hód föld: centuria PPB. Ket hold zabomot megh ettetek (LévT. 1306). Búza husznöt holdval volt (Gér: KúrCs. II. 367). Megraktad szántott földünkat sűrű kalongyálval (GKAt: Váls. 1834). Szőlős kert, vagy hód-szőlő, vinen (GKAt: Titk. 1119).

[Közmondások]. Veztég fekvőv őkrön nem szoktak holdot szántani: hitum nisi tundatur, non fit urceus (Döcsi: Adag. 195). Nem szántnak fekvő őkrön holdat (Kiss: Adag. 530). Fekvő őkrön nem szántnak holdat (Tot: Zsolt. 712).

királyi-hold, király-holdja. Egy kiraly holdent valo föld: terra ad munus aratrum regale sufficiens (Ver: Verb. 214). Egy kiraly holdyane föld: munus iugerum terrae, regalis mensura (212).

HOLLO (*hallo* PterC. 81. *hallo*? Helt: Mes. 39): **1)** corvus C. MA. rabe PPB. Veres holló, indiai holló: pyrrhocorax PPB. Holló-szín: color coracinus Nom. 227. Eneklőnce zama az ablakon es hollo a felső küzöbön (BécsiC. 281). Lassatoe a hollocat, mert nem vetne sem aratnac es isten elti azocat (MünchC. 149). Semy hollo nemőth es semy madar nemződőth, ky neegy labon yuar, ne egyvetek (JordC. 95). Feketeb az fekete zarruknal es hollonal (BodC. 24). Holló madar (ÉrdyC. 632b). A merőggel esonalt honieret a hollonak vete (DebrC. 223). Holló fiak (Börn: Préd. 533). Szemét ki vüjje az hollóe

(Kár: Bibl. 1622). Éltömben hollók kákojanak én rún (Zrínyi: ASyr. 9). **2** [corvus; csillag] (ACSere: Enc. 100)

Hollós: corvinus PP. raben- PPB.

HÓLYAG (*holyag* Mel: Jób. 41. *holyag* Fely: SchSal. 14. *holyagot* Born: Ének. 550): vesica C. MA. [blase] harublase PPB. Hólyagban való kötermes: lithiasis C. Hasoc ala hóiakot varra nae, vizen által kolonec (Born: Ének. 550). Főjtét vüftünk dohá nyos hójára (úgy MontME. 1318). Hólyag aréna (Keesk: Ötv. 275). Az ámitók, kik az embernek mesterséggel kivont fogait, vagy az hójagából kivót kóvetskéket mutogattyk (Czezl: Japh. 144). Hójagot megfűréto orvosságoc (Com: Jan. 175). Hójag szúató flastrom (PP: PaxC. 49).

[Szólások]. Nem hójag hogy felfűjjük (Kisv: Adag. 19).

epe-hólyag: folliculus fellis MA. gallisicklein PPB. (ACSere: Enc. 180). Epés hólyogatska: vesicula fellis Com: Jan. 51.

viza-hólyag: ichthyocolla SL. [hausenblase] (Radv: Csál. III.59).

Hólyagocska: vesicula C. bläselein PPB. (Misk: VKert. 676. Lapp: PKert. 156). Maglo hólyagotskák (ACSere: Enc. 150).

Hólyagos: vesicatus Kr. blasig PPB. Hólyagos kelés: phlyctenae C. Hólyagos csupor: urceus bullatus; hólyagosholt tetem: ampulla carnea; hójagos tseresznye: cerasum Juliamum PP. Hójagos fekélyec (MA: Bibl. 156). Egy fűszvejáro hójagos kupa (Radv: Csál. II.120). Hólyagos és szűfőformára csinált poharak (169). Szekeres féket hójagos zabolájút djenár] 20 (ErdOrszgy. II.381). Hójagos himló: variolae (P: PaxC. 291. Bethl: Élet. 202).

Hólyagz-ik: 1 intumescio, vesicor, pustulor, callesco SL. [blasen bekommen]. Hójagzó fekélyek (Döbsz: Fal. 158). Hólyagzik nyelvem tüle (Gvad: Pösty. 23). **2** [tumeo, moveor; gähren]. Hólyagozni kezdett vala az orszög, hogy a török akaratja ne légyen, hanem a libera electio légyen, de ugyan lön electio! azt választák, a kit a török császár akara és a bassa (ErdTört. Ad. I.115).

föl-hólyagzik: ebullo MA. [blasen bekommen, aufschwellen] geschwind ausbrechen, zerplatzen PPB. Az minhat serpenyöbe olajal főzze meg, szépen fel hólyagozua [úgy] vizye fel (Kár: Bibl. 192). Serpenyöben főzött és szépen felhólyagozott pogácsa [úgy] (MA: Bibl. 1379). Talpa-is fel hólyagzot az uton járassal (Szentm: TFü. 12).

fölhólyagzás Tífzes puffadás, felhólyagzás: pustula Com: Jan. 61.

[Hólyagoztat]

fölhólyagoztat. Sinapismus: mustárból csinált, ember bőrit felhólyagoztató orvosság PPB.

Hólyagzás: [pustulae; blasen]. Lába hójagzás miatt nem igen gyakorta serszik (EnyF: MSzó. 169).

HOMÁLY (*homályos*? Matkó: BCSük. 454. *homal* BécsiC. Kal. 1582. G2): **1** caligo C. MA. finsternis, dunkelheit PPB. Tízet gerieztec Rabaathnac kőfalaba es megmaria ó hazat homalnac napian (BécsiC. 216). Midenem seteteség vrac napia es nem világ, es homal es nem fenesseg ó benne (223). Ez eellyenek mondathnak vyznel kyl valo kwth ffew es zel vez myath haborgato homaly (JordC. 859). Az zertelen valo gonosagok az en bynynnec homaloból föttenec en ream (NagySzC. 51). Yay annak, ky az yot gonozok mongya, az homalt vylagnak (ÉrdyC. 26). A nap elew iarula ees a kewdews homalt mynd el tyztyta (Pesti: Fab. 45). Sőtisizieknek homála (Sylv: UT. II.135). En szeméimet homaly fogta be keserűseg miatt (Born: Ének. 167). A szemnek homallyát el fűzi ennec a vize

(Mel: Herb. 66). Az vtan valo két napon a homalyoc bolyoguae az egben, de melegoc (Kal. 1582. G4). Az napnac fel föttében ha homaly vagion, esöt igiez (Cis. G.). Nem volt ugyan nyilván való halakozás, hanem békességnek homallya (Zrínyi II.182). **2** [obscuritas; dunkelheit, schwerverständlichkeit]. Homaliban: in aenigmato (Fél: Bibl. II.45). Homály nélkül hirdeti [világos szavakkal] (Pázm: Kal. 61). Az őrdög sem nyilván, sem homallyal, semmi emlékezetet nem lézen az kétségben esősrül (187). Előttől fogva, nem reytkebe sem homalyba szolot őniekie (Vallást. 83).

Homályog: caligo Kr. [dunkeln]. Had homályozogion az föld, ezac az nap tarezon igazat: nunc pluit, et claro nunc Jupiter aethere fulget (Deesi: Adag. 59. 217. Kisv: Adag. 375).

Homályos: 1 caliginosus, nubilus, subnubilus, opacus, obscurus, ater C. obnubilus, subobscurus MA. opacus; undurchsichtig Com: Vest. 139. dunkel, finster, sehr dunkel PPB. Homályos viláogság: crepusculum C. Syon leña földalanae homalos torria te hoziad íó (BécsiC. 251). Ha te zemed alnok leend, te tellyes tested homalyos leezen: tenobrosom erit (JordC. 371). W kerwle w lakodalma eegnek föllegybe homalyos wyz (KulesC. 29). Az nyar funak bimbol homalyos szómöt gyógyítanak (DeytheA: FivK. 10). Ha tanasz és nyár igen nedves vagy homallyos, soe ideig drágaság és halál lézen (Cis. H.). **2** obscurus C. [dunkel, schwerverständlich]. Másfelé fordúlt homályos-beszéd: intorta oratio PPB. Homaljosan: perplexo C. Homályos, nem érthető elme: *caligans animus PPI. A köz deac biblia helyel helyel igen homalyosan irattatott (Helt: Bibl. 1c3). Az homalios helyeket vilagoson igiezkeszem rendelni az szent iras szerint (Fél: Tan. Elmé. 5). Az keresztesegnek példazattya először homalyos vala (Mon: Apol. 111). Niluan való látásban szölloc ó véle, nem homalyos beszédec által: palam, non per aenigmata et figuras (Kár: Bibl. 1130). Az homályos igéket megfejtí (Com: Jan. 160). E könyv némely színdékit fenébben, a többit lágyabban, itt vilagos, ott homalyos szókkal vitattya (Fal: NA. Elmé.).

[Szólások]. Homályos ágyból való: obscuri generis (Fal: Jegyz. 934. Kr).

Homályosít: affusco, obnubilo C. obscuro, obtenebro, opaco MA. verdunkeln, finster machen PPB. Az iregy őrdögnece dühöségét homalyosittya: faciem diaboli invidens obaeant (Mon: Képt. 56b).

be-homályosít: obnubilo MA. trübe machen, verfinstern, verdunkeln PPB. (Pázm: KT. 337).

még-homályosít: obscuro, inobscuro, opaco, inopaco, involvo C. induco *caliginem PPB. verdunkeln PPB. Az gonoz byn meg homalyosítottta zemnyt (ÉrdyC. 25). Homaliosittiak az ő orcaiokat: externinaut facies suas (Fél: Bibl. 9).

méghomályosítás: obscuratio C. MA. verfinsterng PPB.

Homályosod-ik: obscuror Kr. [dunkeln, finster werden]. (Káldi: Bibl. 237).

be-homályosodik: nubilo C. caligine obducor, obtenebro MA. mit finsternis umgeben werden, verinstert werden PPB.

még-homályosodik: adnubilo C. caligo MA. obnubilo; [sich] verfinstern PPB. Nagh choda, hoch ez nagh fenössegh megh homalyosoggeek (WinklC. 347). Az nap megh homalyosodyk: sol obscurabitur (JordC. 432). Meg homalyosoggyanak az cyllagok (ÉrdyC. 162). Zómei meg homaliosotak (VirgC. 107). Meg homaliosodic az harson őtözet (DebrC. 280). Kemeny szelec indulnac, az eg meg homalyosodic, hies essőc czoroguae (Kal. 1582. Gv). Minden viganag meghomalyosodic: deserta est laetitia (MA: Bibl. II.29).

[Homályosodás]

szém-homályosodás: [amaurosis; angenschwäche] (Pázm: Préd. 933. Kr).

Homályosság: caligatio, opacitas, obscuritas C. MA. caligo NémGl. 361. verfinsterung, dunkel PPB. Szem homályossága: glaucoma C. Beweuneknek homályosságáról meg odumnylagosságára beldayt mutatnak (EhrC. 93). Valamint mondok tynektek homályosságban: in tenebris (JordC. 381). Teen homályosságokath: posuit tenebras (KulesC. 29). Arannak homályossága: pallor auri (157). Setéség, kőd és homályosság vala az egen: tenebrae, mibes et caligo (Kár: Bibl. I.161). Szűv homályosság (Pázm: KT. 258).

szém-homályosság: amaurosis MA. [angenschwäche].

Homályosul: obscuror, caligo MA. verdunkelt werden PPB.

még-homályosul: ~ Megh homályosul az nap: obscuratus est sol (JordC. 615). Zemoi a vortel ees a sírassal megh homályosultak (WinklC. 94). Meghomályosultassanak w zemok (KeszthC. 193).

[Homályoz]

be-homályoz: [obscuror; verdunkeln]. Feemes kőd bel homályozua ewket es yme zozat leen az kölből (ÉrdyC. 458b). Ezeknee szépsége, es fenyessége vgyan be homályozza a szemeket (Magy: Nád. 97).

Homályoz-ik: nubilo, caligo, Kr. [dunkeln, finster sein, sich verfinstern]. Homályozó: caligans Non.⁹ 11. Kr. Fényeslágom homályozott, juttasd már partjához, égő fáklyájához (Amade: Vers. 22).

HOMBÁR, HAMBÁR: [granarium; koriboden, kornkasten]. Gabona és liszt-tartó hambár: farrarium PPI.

Hombáros: [fruges vehens; getreide]. A fergeteg kárt tett, egy hambáros hajót elvívén s elkapván a hab és szél (Monlók. XV.701).

HOMLÍT (*homolytt* JordC. 556. *homolytt* Com: Jan. 84): **1)** advolo [wülzen]. Egy nag' kwet homolytta az koporsonak aytayara (JordC. 449). **2)** [verto; wenden]. Jók oktatására homlítsd ezt (MHeg: TOSzl. II.119). **3)** propago C. Medlat. 128. vitem propago MA. *supplanto vitem, repango PPB. v-neum propaginibus consero; roben einlegen, weinstücke fortpflanzen PPB. Homlító (vezető)knév XVI. sz. Nyr. IX.365). Új szőlő tőveket fíltet, es homolytót bójto veszeszdekel (traducibus) terjeszt (Com: Jan. 84). A homlítani való szőlővesszők jövéseit elvesztegetvén (Rumy: Monl. I.128).

be-homlít: [operio, sepelio; bedecken, begraben]. Kőd yewe es be homolyttat hwket: obumbravit eos (JordC. 556). Sirec ássatának, es a cholttestek) a föld köbelében be homlítatának (Tomesv: Béla. 18).

el-homlít: 1) ~ A mennyei szőlő-mives-gazda minket szőlő-vesszőket el-homlít, elplántál a paradicsomnak áldot földébe (Mud: Évang. 189). **2)** El homlító vesző: eingegrabene roben Nom. 1629. 80.

Homlítás: ablatatio C. propagatio MA. ablaqueatio; fortpflanzen PPB. Ki boezata az ű veszesztyt nyind az tőngörig, es ű homlításit mind az fölo vizig (Szők; Zsolt. 83). Azt kívánja, hogy szőlőben maradgyunk, nevedkedgyünk, gyümölcsözgyünk, es midőn az homlítás által bé vermeltetünk, az föld alá bujtatunk, aztis örömmel szenvedgyük (Pázm: Kal. 11). A gyűkeres állatoknak szaporodások el vetés, fíltetés, homlítás, es oltás által szokot lenni (ACsere: Enc. 222).

HOMLOK (*homlok* ? MA: Bibl. I.61. *homlokokat* Vás: CuiCat. 117): **1)** nous C. MA. stírne PPB. Két homlokú:

bitrons; hegynek a homloka vagy tsútsa: supercilium montis PPB. Homlokát komorítja: frontem corrugat, caperet MA. Myeert hogy emen maga ees zaar homlokwa vala az ew akarrattya zeren nevezetetek Zekzardnak (ÉrdyC. 398). A kis gyermek homlokán ezik irattatunk (DebrC. 55). Chállagot viselne ev homlokán (DomC. 5). Homlokábólis meg lúti: ex fronte perspicere (Deest: Adag. 107). Nénellyeket az homlokától fogva az állókig meg nyúzták (Pázm: Kal. 54). Vakmerő homlokú ember (DEmb: GE. 29). Kátor ne értéközzél itt s amott (némely urfiakról, homlokokról meg tudhatod, mely nemből s ágyból születtek (Pal: NE. 11). Homlokán ne hordozza, es somni uttal ne kérkedgyék véle (Pal: UE. 116). **2)** [in frontem, in fronte, pronus; auf die stírne, aufs antlitz, auf dem antlitz]. Az te zent zyted zomloc [igy] feldre bwrwlwan (ThewrC. 194). Homloc le borulua nekie eszt monda (Hofgr. 184). Hanyot avagy homloc alomí artdalmas (ACsere: Enc. 171). Félkézze az valkánt mivel nem bírhatja, agyarával Zrinyit színtén homlok esapá (Thaly: VÉ. I.192). Ottan homloc esee (246). Ezzel-is hagyította homlok Israel ellenségét (Csúzi: Síp. 312). **3)** frontispicium, pars antica SL [front, vorderseite]. A mint könyvek-is mutattya homloka (Czeg: Sion. El5b. 26). Nem egyenesen homlokul, hanem oldalul helyheztevév azokat (a csapatokat, Forró: Curt. 185). (Az épület) homlokán nagy kaput láttunk távra nyitva, annak üstekén ez a szó vala írva régi gottusbütökkel: silentium, az az hallgass (Pal: NU. 310). Sok tornyos cifra háznak ékes a homloka, de hideg a konyhája (351). Ha roppant épületet látunk, homlokáru teszünk ítéletet felőle (Pal: UE. 507).

[Szólások]. Homlokát ö sz v e r á n t z o l n i: *adducere frontem PPI. Homlokut ranczba zedwen okharlya vala a mezowt (Pesti: Pab. 13b). Érez homlokkal lévén, nem akart eljinni [dacoskodásból nem jött el] (Nyr. X.120).

hanyatt-homlok: praecipitanter MA. in *praiceps PPB. [über hals und kopf] unbedachtsam PPB. Hanyat homlok néző: cernuus C. Hanyot homlok esseenek le az feldre: ceciderunt proni in terram (JordC. 147). Hanyot homloc atőldre le esuen (NagyszC. 151. 72). Iesus ymadvan atyatt, terdere hanyat homlok esven (DebrC. 612). Hanyat homlok erezayara borwa: in faciem suam procidit (Pesti: NTesT. 59). Hanyat homlok megyen minden gonoszra (Born: Préd. 393). Sok louak haniat homlok futnak a hadba es viadalba (Mel: SzJán. 246). Hanyathomloc leborulának es imátkozának (MA: Bibl. I.390). Sententia ki mondasra ne mennyen hanyat homlok: nec debet in ferenda sententia praiceps aut subitus esse (Ver: Verb. El5b. 61). Sokan, midőn az ellenség érdeklene, magokat hanyat homlok az folyo vizbe ala hantak vala: plerique, quum hostis urgeret, in flumen se praecipitaverant (Forró: Curt. I.207). A tévelygésekbe magokat hanyot homlok hányják (Hly: Préd. I.203).

Homlokos: frontatus C. frontosus, fronto MA. der eine grosse stírne hat PPB.

HOMLOL, EL-HOMLOL

elhomlólás: [eversio; zerstörung]. Akara megmutatni istenne nehez es meg hilatatlan haragút azon városna el homlolasara (BécsiC. 212) [Vö. **HOMLÍT**].

HOMOK (*homoch* 1086. *homuk* 1269. *homuk* 1379): sabulum C. MA. Helt: Bibl. I. Ce2. kleiner sand, gries PPB. Követség homok: saburra C. Sabulosum munimentum, qui vulgo dicitur humuch *aruk 1086 (MF). Locus wegulhomoc 1191 (Wenzel XL56). Colles eluhomokok 1222 (Jern.) Possessio Humuk vocata 1261 (ZichyC. I.11). Terra vulgariter humuk dicta 1269 (Wenzel VIII.230). Terra sabulosa quod vulgo mezu humuch vocatur 1320 (ZichyC. I.184). Terra eminens humuk dicta 1351 (II.577). Demetrius de Humuk 1356 (IH.19). Nicolaus de Homok 1378 (ZichyC. IV.79). Possessiones Saar et Humuk

vocatæ 1379 (89). A fõvény, ha temérdekbed, fregbed, homoknak és rögnek, kõvetes földnek hivattatik; sabulum et glareæ vocatur (Com: Jan. 18).

[Szólások] Sétál mint az künök ebe az homokon: Sybaritæ per platea (Decsi: Adag. 96).

Homokos: sabulosus C. MA. sandig, griesig PPB. Homok hely: sabuletum C. Kik tõszket raktaak homokos dombokra (Orczy: KültSz. 20).

[Homokoz]

még-homokoz: [sabulum impono; mit sand belasten] Hogy a terhes hajó mentül erősebben uszson a vízben, kõveses fõvennyel terheltetie, homokoztatik-meg (Com: Jan. 90).

HOMORÚ (*homorou* teten, mons *homorou* vallis 1275. Weuzel XII.145): **1)** convexus C. MA. concavus; gewölb, rund erhaben, gehöblt, was gewöblt und rund erhaben ist PPB. Mind két felöl meredők, homoru: amphicyrthos C. Homorowoz, terra 1214. Homorovolg, vallis 1247. Homorou, locus 1283 (Czinár). A golyóis kívül dombori, homorú, és belül füreges avagy lézagos, vajtott: globus externe convexus, interne concavus est (Com: Jan. 161). **2)** [?] Bár sorsunk szomorú, s reményünk homorú, irigyünk ravasz örvé üdövel lesz megtörve (Amade: Vers. 152).

Homorod-ik: deverso, deprimo MA. abueigen, abweichen, abhangen PPB.

Homorodás: divergentia C. abweichung, herabhangung PPB.

[Homorodott]

Homorodottság: depressitas C.

[Homorú]

be-homorúlt: coagulatus. Be homorult heg, kõver heg, minek aleitotok be homorvit hegeket (DöbrC. 127). Mynek gondolatok bel homorwlth hegeket (KulesC. 158. KeszthC. 164).

égybe-homorúlt. Egybe homorwlth hegy: mons coagulatus (KeszthC. 164. KulesC. 157).

Homorúság: convexitas C. MA. die auswärts gebogene runde fläche PPB.

HOMPOLYG: [volvor; sich wälzen]. Terden hompolgvan õ eleibe: genibus provolutis ante eum (MünchC. 46). [A földön] hompolg uala taitekozuau: volnabatatur (89). [Vö. **HÖMPÖ-LYÖG**]

HÓN (*hona* BodC. 28. Mel: SzJán. 202. Czegl: MM. 214. *hõna* Põs: Igazs. 1363. *hõnya* Huszti: Aen. 17. *hõnyam* Bethl: Étel. 296. *hõnyod* Thaly: VÉ. I.183): axilla, ala SI. [achsel, achselhöhle]. Hón alatt való szõr: pili subalares MA. Ó hona alatt eg kõnuet viselmie (BodC. 28). Holnotok allat (Mel: SzJán. 202). Vánkosokat varranac mindenec kariánac hõna alá: sub cubito manus (Kár: Bibl. II.119). Hõna alá tõtte (Czegl: MM. 214). A kõteles honhai kõtthetic (Czegl: Japh. 90). Valami tõkõt kõtnee honnac ala, kinec segítsegevel jobban uszhassannac (Dial. 142). Hõna-alá fát véssen (Megy: Dial. 190).

[Szólások] Az romai papanak szentséges nevezeti és honya alatt lelki testi képpen praznátkodo papok, barátok (Pathai: Sacr. 114).

HONN (*hona* LevT. 61. *hõn*-lakos Luskai: Lips. 351): **1)** domi MA. zu hause PPB. Hon ülõ: abstractus, casae affixus, deses PP. Mykoron nyatol keteleneytetnek s maradna hon, az palotanac ablakrol ky nete magat (EhrC. 159). Micor hon volnanac, kerdi vala azocat, mit tõreketteuolna az vban (Münch-

C. 89). Mykoron wra hon nem volna (ÉrdyC. 642b). Hon nem woltamban (LevT. 1300). Hon nem létete senkit be ne booztana (Helt: Mes. 79). Maria hon fil vala: domi sedebat (Helt: UT. III.4). Attia hon túllo kerdi vala (Istv: Volt. 6). Atkozott legy hon es kiülõ (Börn: Préd. 619). Hon lakot tudatlan ember: in navibus educatus (Decsi: Adag. 310). Hogy szabad bírodalmoc es iteletec lenne, mind hõn s-mind hadban: domi militante imperium atque iudicium summum habere (Decsi: SallC. 21). Sem hon, sem táborban az praedan nem kapdosot (Magy: Nád. 84). Ez egyszeri hadi expeditióról hom maradtam (MonOlm. IX.419). Hon születet [benaszülett] (Alv: Post. 1223). Nem tsak hon, de kinn-is (Gyöngy: Pal. 10). Henyo hon-ült rõt (Derk: Öflet. 76). **2)** domus, patria SI. heimat; honja: seine heimat Adáni: Spr. 32. Zent Ferencz predicala menyozag homnyanak kyuansigaran: desiderium caelestis patriae (EhrC. 58). Meze földc el domotnak õ homoktál (BodC. 12). Honnyában költ az feczke (MA: Bibl. V.40). Az homyokban lako sílok (MA: Tau. 50). Honnyokból ki-bontakozván, Egyiptomba faradtak, hogy tanuljanak (Pázm: Préd. 133). A széles háztája, honnya, avagy lako hely alkalmatossá tész a lakást: domicilium seu habitaculum amplum commodum facit habitacionem (Com: Jan. 106).

[Közmondások] Hon lakjék az, a ki kedvére akar élni: domi manere oportet belle fortunatum MA.

itt-hon: domi, hic domi MA. hier zu hause, im hause PPB. Pryn Peter ython waygon (RMNy. II.52. LevT. 1387). Ithon vagy-on-é az apád? (Warm: Gaz. 109).

ott-hon: domi MA. zu hause PPB. [dort zu hause]. Mykoron ot hon volnanak, kerdy vala raytta, myt bezeelnek vala az wton (JordC. 485). Oth hon yl vala: domi sedebat (666. Zrúny. 158).

[Szólások] Ottthon parancsolj: ubi paveris, impera MA. Ebben ugyan, ha ottthon termett gondolatja, megfúrta eszt a mohár, a curiánac meg kellett nyugodni feleletin (Fal: TÉ. 719).

otthonos (*otthonos* Fal: NU. 9. Kr. Fal: UE. II.173): domi degens, vitam privatam duens SI. [patrius; zu hause bleibend, zurückgezogen, heimatlich]. A borult idők otthonos lakásra szoritanak (Fal: NE. 29). Tõrüllyék ki könyvekből az adósságot, és otthonos el-nyügéssel felejtsek, se most, se utó ne bútsanak miatta (Fal: NU. 286). Kítsalják bátorságos helyekből az otthonos jámbor úrfiakat (Fal: NU. 251). Nagyobbra búcsülte az otthonos illendőséget az itt amott faragott cifraúil (Fal: NU. 317). Otthonos leányzó (Fal: Jogyz. 935).

otthonoskod-ik: domi continuo dego, vitam solitariam domi meae duco Kr. [zu hause hocken, läusliches leben führen]. Azt tartom, hogy egy neveltetett úrti, ha egyre otthonoskodik, az orszag szolgálatjához alkalmatlan (Fal: NU. 271).

otthonoskodás: privatizatio Kr. Restelkedõ otthonoskodásról kivagyó tábori fúzes indulatokra birta szive járásit (Fal: NA. 231).

otthonosság: vita domestica, privata, solitaria Kr. [läuslichkeit]. Vagy okosogyességgel marasztani tudja (hitestársát), vagy mértékletes fenytékel visszatérteni az otthonosságra (Fal: NE. 111).

Honi: domesticus, patrius, vernaculus SI. [vaterländisch, einheimisch]. Honi katonák (RákF: Lev. IV.511).

Honnyaló: **1)** domesticus Kr. [patrius; häuslich, heimisch]. Hon való isteni szolgálat (Zvon: Post. II.292). Hon való hadakban, ember földkelesekben gyönyörködõt: hunc bella intestina, cenedes grata fuere (Decsi: SallC. 4). Hon való ellenség: hostis domesticus (Decsi: Adag. 295). Mikor masok énekben szerzik honnyalóinak gonoszságát, akkor sem tudyak . . . (Pázm: Préd.

1237). **2)** [supellex; einrichtung, möbel]. Minden honn valóm ez: négy kárpit, egy ágy, egy asztal, két pár szék (Fal: TÉ 780). [Vö. Holvaló]

HONNAN, HONNÉT, HONNAT (*honnay* FestC. 374 Bas: Credo. 125. *honnayd* LevT. 1378. *honnat* Zvon: PázmI. 332. Tóth: Vig. 32. 48. Lépe: PTTük. 16. Lépe: PTTük. 145. 105. *honnaton* DobrC. 339. 350. NagyszC. 11. *honnay*, *honnai* NádC. 621. *honnay* Helt: Mes. 12. *honnay* Helt: Hálb. 30. *honnat* DóbrC. 292. *honnéta* Mik: TörtL. 162. az *honnat* TörtT. XIV. 11. *honnét* Thalv: VÉ. 1137): **1)** unde? C. MA. *wher, von wanneu?* PPB. Honnan való: cujas MA. Honnat te zogen emberke habarultatol (Ehrc. 19). Honnat az emcekem hoq malaztot léluce te zémécl előd? (DócsiC. 4). Janos keresztsege honnan vala, menből, avag emberetől é (MünchC. 53). Honnan vagon kezdte az konkol? unde habet zizania? (JordC. 394). Honnan ismerz enghomet? unde me nosti? (625). Mynd az haazhelyek el amecoldanak, honnan vona (ÉrdyC. 337). Honnat tudod? (DobrC. 351). Honnéd vagyon emcec? unde huie ista? (Helt: UT. 14). Honnat ifisz? (Mel: Jób. 2). Föttemec férfiac, de nem tudtam honnan való voltanac: nesciebam unde essent (Kár: Bibl. 1191). Honnan ifoz? hona mégy? (Deesi: Adag. 233). Honnét vagyon, hogy a buza rossá, sőt konkollyá is változzék? (Com: Jan. 27) Honnan való légyen a te kedves pajtarsod: cujas sit dilectus sodalis (296). **2)** [alicunde; von manchem orte]. Vagon ol falw, hog kybwel meg igazotyak honal felet, honal harmadat (LévT. 137). **3)** [relativum; unde; von wo, wher, daher]. Meg terők az else hazamban, honnan ky wyttom: revertar in domum meam, unde exivi (JordC. 394). Honnet epevly kel vala, onnet haragot mutata (DomC. 280). Az honnat a vétok, onnat eredett az illet (Hall: Paizs. 18). Az erdei tóis minden féll, ahonnan fogod, meg gyac (Mel: Herb. 47). A juh láttatic meg nem elégíttetheti, honnét rendkívülvale kívánsággal keresi a füveket (Illy: Préd. II 13)

akár-honnat: undevis C. undecunqve, undelibet MA. *woher man will* PPB. (Helt: Hálb. 30. Sall: Vár. 87).

ső-honnai (*sohonnai* LevT. 1317. *sohonnai* Fél: Tan. 8. MA: Scult. 267. *sohonnai* Mol: Szlám. 46. MA: Tan. 743. *sohonnai* P. Zvon: Post. II 259. *sohonnai* Fely: Pestis. 104. *sohonnai* LevT. 1112): necunde C. nullo de loco MA. nirgendher, von keinem ort PPB. Myt keel tenny az olyan embernek, klynek sohonnai nyincien vygaztalasa (ÉrdyC. 816). Sohonnai az pára ki ne megyen (Mel: Herb. 73). Vta nincsen sohonnai a barkunak (Ény: Gizm. 6). A melly várasnak közel ellensége, abban nagyob' vizyázás vagyon, hogy-sem a mellynek sohonnai nints félelme (Pázm: Préd. 126).

sőhonnai (*sohonnai* Gvad: RP. 16. *sohonnai* Matkó: BCsák. 12. Szathm: Cent. 245. *sohonnai* ErdTörtT. 19): terrae filius, obscurus homo Kr. (hergeleutener, landstreicher). Szemire hányták, hogy olly semmi, sohoni előh embernek anyi láitót, jószágot adott (ErdTörtT. 19). Lázszögő sohonnai (Mihog: BPan. 80) Sohonnai, vak vezető, gonosz lelki-isméretű ember (Illyet: BCsTomp. 120) Sohonnai bitang ember (Kísv: Adag. 509). Sohonnai ember (Fal: Jogyz. 395). Ki egyszer rossz, lesz végig sohonna (Gvad: RP. 16).

vala-honnat, vala-honnan: **1)** alicunde C. MA. (irgendwoher) Ha valamj ponz jvno valahonnat (LévT. 138). Hogy valahoned ne lenne harag reyayok (216). **2)** undecunqve C. MA. [woher immer] (Pázm: Préd. 227).

HOP: [auda, julienus; hof?]. Ő klegyelme Morvába be akarja magát vétetni és mefnyező szerzők és hop főurak igen ajánlják magokat, hogy bevételnek első törvényen (LévT. II 11). [Vö. hop-mestér]

HOPCHÉR: [dux; anführer, rüchelführer]. A nicolaitaknak főhopezihérek, volt egy Nicolaus nevű ember (GKat: Titk

12). Semmivel sem volt igazb Cujafásnál, és az ő hopezihérinél (GKat: Váls. II 238). A pápák és azoknak hopezihéri (275)

Hopezihérség: [ducis munus; fiihrerrolle]. Czéhlöbi mestersegeket akariak előtünk fitoghatni és innár vgyan ren bizsak az morzhusban való hopezihérséghet, mikor az soecet sürálljuk nem io bör gyartásért (Bal: Épin. 5).

[HOPÁS]

háta-hopás: [salebrosus, fragosus; uneben, holperig]. Vigyék egy háta hopás, darabos völgyben, melly soha nem szantott (GKat: Váls. II 611).

HOPISTÁL: [vagar; umherschweifend] Hihető, hogy mikor otlek könyveket kellene olvasni, akkor te a hozzád illetlen helyeken hopistálván tsak hahaha (Ker: FelsK. 168).

HOPORTOS [HOPORCSOS?]: [fragosus; holperig] (Az oroszlám talála egy óckerre, az szteuer vala es a nyaka föl hámolt, az oldali is hoportosoe valónac (Helt: Mes. 358).

HOPORJÁS: hoporesos; protuberans, salebrosus Kr.

háta-hoporjás: salebrosus, fragosus, confragosus C. böckerig, sehr uneben PPB. Háta hoporjás hely: salebrae MA.

HOPP: [interjectio] jubilantis, exultantis Kr. Hop haja: evax! oho! MA. Bäär hoppot mondgiatok (Bal: CsJsk. 138). Héy, hoy, hopyaya, huy (CorpGramm. 252). Hop haja! icy confundálja az isten az embereket (ErdTörtAd. II 228. PhilFl. 56).

hipp-hopp: jubulum, evax, evae SI. Forgolódik virgontz talján, hippet hoppot emlegot (Fal: Vers. 871).

hipphoppol: [salto; tanzen]. Vasárnap hip-hoppolunk, farsangolunk (RákF: Lev. V. 365).

Hoppa: lakodalom, menyegző SzD. (KGyőr. 1747. Kr).

Hoppa: [plumpsen]. Midőn a tőke alá esűe a tőla, nagyot hoppana a vízbe (Helt: Mes. 58).

HORD: **1)** porto, gero, degero, aggero, advecto; tragen PPB. Meta cadit in viam Cuhuridvolut dictam (1300. CodPatr. III 48). Hw eleyben horgyak: afferobant ad eum (JordC. 456). Myndlen zyksoegre te horgy zyzeth (ÉrdyC. 340). Fat hord vala hatan (MargL. 23). Keth lowon jsttenek fa horlany (LévT. 1147). Az hangya buzat hord az ew fekuesebe (Pesti: Fab. 55). Rakásra oleuen szenet hordottanak: prunas congestorant (Sylv: IT. 1154). Az szumar masnac hordgja az terhet, az ökor masnac szantya az földet (Bom: Evang. IV. 306). Az ki adott szabadsgyhoz képest rea hordanák az élest (Lépe: PTTük. 1221).

2) [similis sum; ähnlich sein]. Lattattatol te löch embörnek lenőd; de az the bezodid bölcsesegöghöz nem hordnak (KazC. 96). Amethystes: ezis hord a viola szinühöz, de sütetes (Mel: Szlám. 531). **3)** [obduco, infero; auftragen, eintragen]. Kisasztalka, a hová a főasszonyok az apró-zúfrát rakják, és a honnan testekre hordgyák (Fal: NA. 128). Titkos vétkét, titkos lajstromodba ne hordd hosszú emlékezetre (Fal: UE. 481) Szomszédgja fogyatkozását küstrom könyvbe hordgja (509).

[Szólások]. Hogy híven fűleinkbe hordgyák (a híreket, Fal: UE. 196).

alá-hord: devehco C. deporto MA. tragen, herabführen PPB.

által-hord: transvehco C. transporto MA. hinüberführen, hinübertragen PPB.

általhordas: transportatio, transvectio MA. überfahrt PPB.

be-hord: inveho, importo C. MA. hineinbringen, hineinführen, hineinbringen PPB. Gabonnat meg arattattyak es bec horgyak (LévT. 175. Telek: Flél. 40. Gér: KárCs. IV 396)

behordás: *invectio, invecus C. importatio MA. einföhrung, aufuhr* PPB

[**ögybe-hord**]

ögybehordás: *collatio, congeries C. congestio, comportatio MA. das zusammentragen* PPB.

el-hord: *deporto, asporto, supporto, defero C. wegtragen* PPB. Kertyt hatalmasul el fogta es amazt el hordotta (RMNy. III.46). A jó írök fellyobb járattyták a megszerzett bötüületet, a világ széleire elhordgyák, sótt még késön érkező maradéknak is dítsérettel közik (Fal: UE. 387).

[Szólások]. Bezzeg nómós volt ám öis, de mind el hordották az fazék gyártók: in astragalus gerit nobilitatem (Deesi: Adag. 237). Hord el fiam, hord a riszát! ugordál által Dunát, Tiszát (Thaly: VÉ. II.294).

elhordás: *deportatio, asportatio C. MA. wegtragung, zutragung* PPB

félre-hord: [*deporto, aufero; bei seite schaffen, wegtragen*]. A vice-gondviselő mulat, felejt, restelkedik, veszteget, félre-hord, ha a szorgos aszszonyáság nem lát utána (Fal: NA. 192).

[**föl-hord:** *propono; aufragen*].

fölhordás. Mikor alig zug az soe halac föl hordása miatt, azt itéli hogy lust nem evett (Zvon: Post. I.474).

hordton-hord: [*identidem porto; immerfort tragen, eifrig tragen*]. (Lép: FTük. 26).

ki-hord: *exporto, exveho, progero C. ausführen, austragen* PPB. Az beteg haznak zemetyt ky horgya vala (DomC. 222). Nem is szabad ezt a szokást kihordani az orszögibül sub poena confiscationis (Fal: NE. 17).

kihordás: *exportatio, evecus C. das austragen, ausführung* PPB.

lő-hord: **1)** *deveho* SL. [heruntertragen]. **2)** [*devastio; abtragen, zerstören*]. Helyén hagyám beszéledet, tsak hogy mind le hordád, a mit előb' építettél (Fal: NE. 64). Miert hordgyuk le a városokat, hogy azok helyébe a világ tsuláit építsük? (Fal: NU. 278). **3)** *verbis castigo, objurgo* SL. [tadeln, schelten]. Lehordott, megintett, és most megengedett (Gvad: RP. 72).

mög-hord: **1)** *conveho, comporto* Kr. [aufhüufen]. **2)** [*verbero; schlagen*]. Az magyarok ez közben az zsákmányos törököt igen meghordották, sok kárt tettek benne (MonIrk. VII.112).

öszve-hord: *comporto, congero, confero, conveho C. MA. zusammentragen, zusammenführen* PPB. Csűrökben, pajtákban öszve hordgyác a gabonát (Com: Jan. 74).

[Szólások]. Sok hazugságot hordáni öszve: *aggere talsa PPI.

öszvehordás: *collatus C. convectio, comportatus MA. das zusammentragen, das zusammenführen* PPB. (Deesi: SalIC. 30).

vissza-hord: *reporto* C.

Hordás: *deportatus, vectura MA. fuhr, das führen* PPB. Az élshordásból nagy nyereséget akarának vonni (Helt: Krón. 10b). Fahordás (MonTME. I.14). Buza hordás (Czegl: Japh. 63).

hír-hordás: *famigeratio* SK. Kr. [austrägerer] Oktalan vétek, a békességet bontó és áruló hír-hordás (Fal: UE. 451).

Hordat: *curo veli, portari* Kr. [tragen lassen, bringen lassen]. Sok fakat hordata kőrnüle (DebrC. 29). Fáradt népek csöbörrel borát hordatja (Tin. 152). Hamar egy asztag fát király hordata, kin Driást áldozna ott Pallenánad (Szakm: AmAff. 8). Az sönök hordatásában szorgalmatoskodjátok (RákGy: Lev. 242).

mög-hordat: ∞ A nazurbék fájának meghordatása tölt 59 ft 70 denárba, MonTME. I.21).

Hordó: **1)** *vector, portans, vehens MA. der träger, der fülret* PPB. [trägor]. Zsák-hordó: *saccarius*, liszt-hordó: *suffarraneus* C. Csöbör hordó: *amphorarius* Major: Szót. Koro ew hordoyat (portiforem), hogy senkinek meg nem yelutene (EhrC. 27). Gerendhordók költségré 65 denár MonTME. I.298). Széna hordó székér (KeeskTört. III.353). **2)** *cadus C. dolium, vas, dolium vinearium MA. fass, weinfass* PPB. Hordót megönozu: *dolia *vincire plumbo* PPII. Hordo, kit nagh abronchokkal kethöznek egbe (WinkC. I.24). Az hordo, kyben az forro bor wasyon (ÉrsC. 261). Egy hordo saletrom (RMNy. III.18). Weret hordo (LawT. I.261). Az wyhordokban eget se ag föl, hanem mind oh hordokat (118). Föl fogadom velled egy hordoborban, nagy kárt vallaz vtdoban (FortSzer. II.2b). Az egész hordóbéli fenyővíz megezoztösül, és nem leszen olyan kedves italra (Radv: Csál. III.49). Vot egy hordoba kevés maradék hora (MonIrk. III.166). Az meg auolt hordok: utres veteres (Föl: Bibl. 95). Hordót keserz pünterekel tsizta boroknac (KNagysz. 1579. C). Az a hordo bor nyölczvan napig el tarthatna (Lép: FTük. 93). Az fües hordó kongás, és eszterhán termett gabona fő, pharisaeusi kérkedésednek jeles czimerei (Matkó: BCsák. 124). Választot fő bor legyen tizenkét hordoval (Szentm: TFiú 8). Sok hordó kéne a szeeskához, ha az füüg mind szeeskázni akarja (RákF: Lev. II.207).

[Szólások]. Nagyob az fenéke az hordojanal (Gyarm: Fel. 210). A vendég azt tartja, hogy nem fogadták jó szívell, ha potroha nem pufladott amyira, mint egy akós hordó, és a feje nem zúgott úgy, mint a szelmabom (Fal: NU. 303).

[Közmondások]. Nem jó ó hordoba vy bort fölteni (Deesi: Adag. 137).

bor-hordó: *oenophorus* C. [weinträger]. Bor hordo edény (Telki: Flél. 109).

boros-hordó: *doliarium, dolia* C. [weinfass].

étek-hordó. Étekhordó tál: *catinum* Nom. 403.

fa-hordó: *calo, lignifer, xylophorus* Nom.? 405.

hír-hordó: *anabasisus* PPI. *famigerulus, famigerator* Kr. [zuträger, zwischenträger]. Mért nem adunk valamí acélos zabolát a hír-hordó nyelvnek (Fal: NE. 93). Ezen bosszúságrét gyalázzattal füzet a hamis hír-hordónak (Fal: UE. 388).

sörös-hordó: *cupa cerevisiaria* PP. [bierfass].

tehër-hordó: [*gerulus, bajulus; lastträger, lasttragend*]. Terhő hordo állat (Helt: Mes. 121). Tereh hordó (Kár: Bibl. I.306). Terh-hordó (Káldi: Bibl. 298). Tereh hordozo szamar (Zvon: Post. 15). Terh hordozo barom (Com: Orb. 173). Terh-hordozo székér (171).

viz-hordó: *aquarius* PPI. [wasserträger].

Hordónyi: *doliaris* MA. [ein fass voll].

Hordós: [*doliaris; fass*]. Nagy hordós borokat folyonattam, nagy esévéket a fenékekben beverettem (MonIrk. XXVII.101). Hordós és átalagos borokért elborcsítja (RákF: Lev. I.439).

Hordogal: *portito* PPII. [nach und nach tragen, bringen].

Hordogat: **1)** *vecto* C. [nach und nach tragen, bringen]. Londra városába udvari kapsira zalog nevében ne hordogasd kastélyodat, kőváradat (Fal: NE. 21). **2)** [similis sum; ähnlich sein]. A több ide kaesonto s-hordogato tévelgyégek (Megy: Új. II.33).

öszve-hordogat: *circumgesto* MA. stets zusammenschleppen PPB.

Hordoz: **1)** gesto, bajulo C. portito, gero, vecto MA. oft tragen, auf der achsel tragen PPB. Kebelet penzuel tele hordoznam, ozugynnek, aruanknak el oztyauana (EhrC. 7). Senky nem lehet, ky hordozhatna to zerzetodet (112). Az tellyes napnak torhet es hewoeth hordoztok; portavimus pondus diei (JordC. 116). Mynd az ragalnuza mynd az eremest halgato erdegot hordoznak; eeggyk nyelweeben, natsyk fyleyben (ÉrdyC. 77). Yglen yo embernek, nykoron ow yfjwsagatwl foghwa hordozangya istenuk ygyaait (576b). Lelky zómók előt hordoznaak (555b). Jեսtunak bélygít hordozom (VirgC. 113). Utonekent hordozzok (Ozor: Christ. 214). Saruiat hordozni: calcamenta portaro (Fál: Bibl. 4) Ez a bizakodás olyan, mint a szélfűl hozdotatott pelyh (Pázm: Préd. 176). A molly tollas botot kézében hordozott, ayal úti töbe Tróilust (Hall: III. 149). Csak a pusztá nevé hordozzák a felki vitézségnek (TKis: Pam. 26). Minémű legyen az antikristus bélyege, melyet foguak hordozni az ő követői dly: Préd. II. Tart. 5). Eőtet a szerentse tsak azért hordozta magossan, hogy többek szemeláttára gyalázhassá (Fál: NE. 13). Mikor ideghűl nyilakak bősítunk bizonyos ki-függesztett tázra, fellyob tartunk, mert a nál-szált maga neheze sebes róptében-is lefelé szokta hordozni (Fál: NE. 67). Szükség képpen meg unya azt az embert (a szerentse), a kit egy huzomban igen sokáig hordoz maga hátán (Fál: UE. 356). **2)** ducto C. ductio MA. oft führen PPB. [führen]. Gyermek tanéto, hordozó: paedagogus Com: Vest. 74. Negyven esztendeig hordozot tütéket a pusztába: adduxit vos per desertum (Helt: Bibl. I. aaaz2). Az ő juhát egy pásztor alatt hordoztatnák (Börn: Préd. 211). Igyekozik egy csoportban hordozni az ő juhait (282). Útamat igazán hordozom: vias meus in conspectu domini perambulabo (MA: Bibl. I. 456). Ugy agyaskodik, az miút az ő okossága hordozza (MNYil: Irt. 242). Kiket nem az isteni felelem hordoz és vezárel az életnek útában (Tof: Zsolt. 581). Oda fut a nép, a hová a többi tödél; egyvelesleg a támadott hír hordozza őket (Fál: UE. 442).

[Szólások]. Most itt hordoz a szerencse szele (Gyöngy: Char. 90). Porazon hordozni: naribus trahere (Deesi: Adag. 84). A bomfűk feltámadott vágyódásukat szájakon hordozzok [zabolizzok] (Fál: UE. 367). Birodalom-alá vetett, zabolán hordoztatik; mert ura és birája vagyon (Pázm: Préd. 2. 19). A igazságnak hatalmas ereje zabolán hordozta őket (Pázm: LuthV. 1). Orrodnál fogva hordoznak tégelet (Deesi: Adag. 170). Hírt hordozok: rumifero MA. Ez chyak hordozny akar beynköth zep zawayal, soha yg wege nem lezen (RMNy. III. 31). Szűl erkölzeben kel magunkat hordozni (Fál: Tam. 457). Ó felségéhez hűséggel hordozza magát (ÉrdPorta. 72). Soha nem lésem néked bözfületel, mind csak az hamuban kel néked vñed, noha orrodal igen fen hordozod (Fort: Szer. K2). Tudom, hogy kdhez jó szívet hordozott, a 13 város dolgába ha sintült is (LevT. II. 286).

el-hordoz: **1)** portero MA. [ertragen]. Az urna haragját el nem hordozhattya: non habet vim iram domini ferendi (MA: Bibl. I. 457). **2)** perducto MA

olhordozhatatlan: [insupportabilis; unerträglich]. Az to feuyegető haragod el hordozhatatlan (Kár: Bibl. I. 407).

elhordozható: portabilis MA.

környül-hordoz: circumgesto, circumfero, circumvelo C. herumführen PPB.

környülhordozás: circumvectio, circumactio, circumductus C. circumgestatio, circumductio MA. umhertragung PPB.

még-hordoz: [circumgesto; herumführen, umhertragen]. Hoq az eghez varason meg hordoztatnók es annak wtanna nyakait vaghnak (ÉrdyC. 268). Arra yteleek, hogy lo farkon meg hordoznak (131b)

széllyel-hordoz: ∞ Az basa lewolet zellyel hordozzok az falwkon (RMNy. II. 116).

Hordozás: portatus, gestatio C. gestatus MA. das tragen PPB. Hordozásra való: vectarius, gestatorius C. Hordozásra való szék: ein tragsessel Nom. 30. Kinek saria hordozására is nem vagyok méto: eujus non sum dignus calcamenta portare (Helt: UT. A5). Feszűfűl hordozás (Mon: Apol. 335). Az angialok giorsak az istentűl reaiok bizot könetsegnek hordozására (Fál: Tam. 81)

hír-hordozás: [fanigeratio; austrigerei] (Pázm: Kal. 1766. 262. 725. Kr.). Mindenűtt meg akasztunk titeket ellenűnk való hamis hír-hordozásokban (Bál: CsIsk. 166).

terh-hordozás: [das lasttragen]. (Helt: Mes. 272).

Hordozdogal: gesto, gestio C. vectio MA. [oft tragen, oft führen].

Hordozgat: vectio, portio MA. oft führen PPB.

környül-hordozgat: circumgesto MA. umhertragen.

Hordozhatatlan: ingestabilis C. importabilis MA. untragbar, was man nicht tragen kann PPB.

Hordozható: vectibilis, portabilis, portatilis MA. tragbar, tragsam, bequem zu führen PPB. Serpenyő nélkül való, kézben hordozható font (Com: Jan. 167).

Hordozkod-ik: migro MA. herberge veründern, wandern PPB. Viszszaköltözöm, haza-hordozkodom: remigro PPB. Az én portékámat előhozám, mint az kie másina hordozkodnák (Kár: Bibl. II. 117). Sokan Magyar országból, sőt Bőesből, és távulban való helyekrűl hordozkodnának (Pázm: Kal. 411). Gyakran hordozkodó, helyről helyre kelő jószágban nem gyarapod [igy] (Kisv: Adag. 377).

által-hordozkodik: transmigro MA. [übersiedeln].

általhordozkodás: transmigratio MA. forzug, fortwanderung PPB.

be-hordozkodik: immigro MA. eine wohnung beziehen PPB.

behordozkodás: immigratio MA. das einziehen in ein haus, darinnen zu wohnen PPB.

el-hordozkodik: emigro, demigro MA. ausziehen, wegziehen PPB.

elhordozkodás: demigratio MA. das wegziehen PPB.

ki-hordozkodik: emigro MA. ausziehen PPB.

Hordozkodás: migratio MA. abzug, fortreise PPB. (ÉszT: 18szű. 38).

Hordozó: gestor C. vector, portans, gestator MA. führer, trüger PPB. Zetzel hordozó: lectionarius; nyil hordozó: sagittifer; toll hordozó: penniger; fákyá hordozó: tedifer C. Tsónak-hordozó: litrarius PPB. Az inaszakatt pedig a négy hordozok-által (kik őt ágyastul vitték) minden-felől keresi Krisztust (Illy: KrÉlet. 341).

agár-hordozó: [canum venaticorum custos; windspielwärter]. Az agár hordozókat akarjuk, hogy az gazdasszonnyal jűnek ki, kopó nem kell (RákGy: Lev. 284).

buzgány-hordozó: claviger; buzgány hordozó inas: clavator C. Buzgány hordozó tok VectTrans 22.

dárda-hordozó: lancearius, telifer PPB. [lanzenführer].

fegyver-hordozó: armiger C. telifer PPB. ensifer MA. Com: Jan. 149. waffenführer PPB. Fegyverhordozó apról: armiger MA: Bibl. I. 227. (KÁldi: Bibl. 216. Gyöngy: Char

Előb. 7). Midőn Antónius gyakorta kérte egy fegyver hordozóját, hogy (Dáln: Flor. 329).

gyértya-hordozó: cerofarius Nom.² 257. facifer PPB.

halott-hordozó. Halott-hordozó nyoszolya (MesésK. 32).

hazugság-hordozó: mugigerulus C. Com: Jan. 141. [zuträger, verleumder].

hír-hordozó: famigerator, anabasius C. famiger, rumigerulus MA. máhrleinträger, zeitungsträger PPB. (KétMűj. 144). Az hamis hír hordozókban meg kell büntetni, az fundálót is vasban kellene veretned (RákGy: Lev. 181).

kard-hordozó: ensifer C. machaerophorus MA. Com: Jan. 150. schwerträger PPB.

kasza-hordozó: falcifer C. MA. sensenträger, sichelträger PPB.

kézív-hordozó: telifer PPB.

kigyó-hordozó: serpentiger C. MA. der schlangen trägt PPB.

kornéta-hordozó: [portator vexilli; standartenträger]. Kornéta-hordozómat expedáltam (Monlrók. XV.313).

köszönet-hordozó: salutiger, salutigerulus MA. der grüßesetrag PPB.

lámpás-hordozó: lanternarius PPB. [laternen-träger].

léktika-hordozó: lecticarius; süntenträger PPB.

levél-hordozó: tabellarius, libellio C. MA. briefträger PPB. A levélhordozó leveleket hordoz (Com: Vest. 93). A levélhordozó postákat küldie vala: tabellarios mittebant (Com: Jan. 207). Level hordozo posta: tabellarius Ver: Verb. Szót. 30. Olyan az anyaszentegyház, mint valami fejedelem levele hordozo posta (MNyl: lrt. 66).

málha-hordozó: clitellarius Nom. 60. [packträger]. Málha hordozó ló: equus clitellarius Nom.² 421.

paizs-hordozó: scutigerulus MA. schildträger PPB.

rév-hordozó: hippago C.

szó-hordozó: hírhordó, hírlharang SzD [famiger; ansträger]. Az hugoc ne legenece zohordozoc (TelC. 369). Etféle szó-hordozó és maga gondolatlan emberekfől oltalmaz engem vram, hogy az ő kezekben ne jussak (Pázm: KT. 326).

szövétnék-hordozó: lucernarius MA. lychnachus PPB. [fackelträger].

táska-hordozó: [mendicus; bettler?] Jó szorenezés életben, vduar-nyalakodó ifúságodban, vdok táskahordozó agságodban (FortSzer. M4).

teher-hordozó: gerulus, clitellarius C. bájulus MA. lastträger, lasttragend PPB. Tereh hordozó öszvér: mulus *clitellarius PPI. Teher-hordozó hajó: vectoria C. navis oneraria; lastschiff PPB. Ű jó lovai, mind teherhordozó nagy sok öszvéri (RMK. IV.161). Tereh hordozo számár (Kules: Evang. 2). Terh-hordozó (László: Petr. 166. 176).

Hordozóskod-ik: cum suis reculis transferre se in aliam domum Kr. [ausziehen, wiederholt ausziehen]. Mert csak hajdosunk, egy helyfől más helyre hordozóskodunk (Thaly: Adal. II.62). Alig hordozóskodott a tengeren túl (Fal: UE. 466. Moln: JÉpül. 454).

be-hordozóskodik: immigro in domum Kr. [einziehen]. Innen már behordozóskodik az telelő nagy házba Nándor-Fejérvárt (Monlrók. VIII.381).

ki-hordozóskodik: emigro e domo Kr. [ausziehen]. A mezőre ki-takarodniának, ki-hordozóskodniának (Bíró: Préd. 144). Legdrágább kincsét vállara vévén, úgy hordozóskoda ki (Fal: TÉ. 670).

Hordoztat: [portari euro; tragen lassen]. Székben az ház-nál helyfől helyre magamat hordoztatam (LevT. II.369). Az vasat hordoztatta ő kegyelme vellem (Gér: KárCs. IV.165).

HORDA: [grex, caterva; hordo]. Mert pogán hordajál benne kiáltatja, [hogy] szűszek viragokat mind rabsagra hajfja (BáthBües. 2).

HORH: [angustiae locorum; pass, engpass]. Ascendit (meta) per hurh [igy] (ZichyC. I.10). Horhiv locus 1268 (Wenzel III. 191).

Horhagy: ~ Ascendendo quoddam zarduk vel horhag; transitio ipso horhag; super ipsum horhag sunt duae metae terrae 1267 (Wenzel III.174—176. RMK. II.422). Quidam mon-ticulus keykholm vocatus juxta quem est quoddam horhag 1270 (CodPatr. VI.179). Monticulus Horhagh 1347 (ZichyC. II.241).

HORHAD ?

még-horhad: [incurvesco; krumm werden]. A világi győnyörűségre tartozó dolognak kívánsággal meg-szümek, minek-előtte meg-rövidülne az ezüst kötel, az az, mig látad geréncz-ben lévő velének el-száradása miatt hatad geréncze meg-horhadna [meg-horgadna?] s meg-görbülnél és szomoruan járnál (Szathm: Cent. 336).

HORHAN [HORKAN?]: fremo [aufbrausen]. Myre horhananak [tremuerunt] pogaranok, ees nepek gondolának hevszagokat? (FestC. 313). [Vö. **HORTYAN**]

HORNÝOL: crenam incido, strio; kerben machen, spalten machen PPB. Hornyolt oszlop: columna striata PP. Ebenum fából hornyolt kopáját meg rázván (Fal: TÉ. 638).

még-hornyol: crenam incido; kerbe oder spalt an der schreibfeder machen PPB.

HOROG: uncus C. hamus, harpago MA. uncinus PPB. [haken, angel]. Kúton való horog: harpax MA. *Úst horga, melybe az üstöt akasztják a tűz fölött: hama PP. Horogal: armilla NémGl. 344. Almakuae horgan vonnan getrelneket lánssóknec (BécsiC. 212. 227). Hóg megne gonozbelne őket, meñ a tengerre es vesdneq a horgot (MünchC. 46). Hóg meg ne tantoroyozok háklet, meny el a tengerherre es vesd be horgodat (JordC. 409). Horogba ees zabolaba wnekyk alokath meg zorohad (KeszthC. 72). Az kevyvek akadanak az horogba (DomC. 95). Faarkok mikenth haatra baytoth horgok (SándorC. 38). Nest suba, arankos horogj raíta (RMNY. II.67). Horgot vet-ne a vizre (Helt: Bibl. IV.36). Horog kin az eledelt mardos-sac az halac (Born: Préd. 241). Szigonios horog (Mel: Job. 100). Ki vonhatod e az ezethalat horoggal? (Kár: Bibl. I.538). Egy üreg vas horog (Radv: Csal. II.396). Lábkapó horog (MA: SB. 355). Lábkapó horog (356). Nyólez urat lé vágnának, némellye-ket horoga vetének (Pethó: Krón. 42). A fel-függesztő, állító font a gyapjú mivesek serpenyő nélkül való kézhén hordoz-ható fontya: mellynek edgyik részé felől tsak a fontot nyomó horga vgyon, másik felől a terhe (Com: Jan. 207). Az egész bástyákra horog és párkányozó kövek kívántatnak (KolTört. 492).

[Szólkások]. Ha igyekezőnk valamire, rejtett horga ki ne tessék szándékunknak (Fal: UE. 385. 425). Mikor kilátszik álnok horga, se keletek, se bücsületek (438). Ha jól veszed fel (ezt a letzkét) tapasztalni fogod, hogy vgyon horga s haszna (139).

[Közmondások]. A mely fából horog akar lenni, idején a föld felé nyíl az (Kiss: Adag. 104).

arany-horog: hamus aureus MA. (goldene angel).

Szólások: *Arany horoggal horgászni: aureo piscari hamo (Deesi: Adag. 95. MA). A bíró szívét arany horogra fogni (sZD: MVir. 16).

halász-horog: *piscarius hamus PPB, hamus piscatorius Kr. [angol]. Halgató horog: hamus C. Varsával, halász horoggal halász (Com: Jan. 81).

Horgad: incurvesco MA. sich biegen, krumm werden PPB. Jesus horgadna megfőn a mezarzékra a meliez keresztfa alatt (WeszprC. 96). Memél tovább él ta susi, az orra mind hova tovább le-téle horgad (Misk: VKert. 282). Mog-tisztul a te ki-vánság, mely sokszor magára, és egyéb teremtetet állatra horgad (Pázm: Préd. 205).

alá-horgad: deorsum curvo Kr. [sich neigen, sich beugen]. Anyi forbot nem raklatnak a pálna gerendára, hogy alá-horgadgyon (Pázm: Préd. 172).

be-horgad: [incurvo: sich einwärts krümmen]. Belohorgadt szarvú: varus C.

el-horgad: [deflector: sich wogwenden]. Nehéz-is, nem is illik egy általlyában a főlnök el horgatt meg hitt perszusiót értelmű (Fal: UE. 389).

elő-horgad. Elő-horgadt: procurvus PPB.

félre-horgad: ad partem flector Kr. [sich seitwärts wenden]. El-tékélt szüandékairól félre nem horgad (Fal: UE. 380). A praktika és sűrű szokás sola sem teheti ilyenessé ezeket a félre horgadott vakmerő istentelen mondásokat (Fal: NE. 18).

fől-horgad. Főlhorgadt orru: resimus C. Fel-fítült, fél-horgadt orru: sibo PPB.

ki-horgad: [sich auswirts krümmen]. Kihorgadt szarvú: valcus C.

lő-horgad: [deorsum curvo: sich neigen, sich beugen]. Lehorgadt vén ember: siliciumum PPB. Főldre lehorgadt ember, meggőbedett: cernuus PP. Az lelő, mel zomorosságban vagón a gonosszane mázsuga, lehorgadna iar (DeesiC. 100). Le horgattam, es igen le-nó-mattattam (Szék: Zsolt. 36). Gyászban jár-tam lehorgadva (MA: Bibl. V 17).

még-horgad: incurvesco C. MA. sich biegen, krumm werden PPB. [sich beugen, neigen]. Mynd vegy meg horgadeok, naponkeeth zomolywan megyek vala (KeszthC. 92). Een tes-temnek terheswel meg horgadottal yaarok (FestC. 391). Bőg uen, ky az v latalan meg horgat (KazC. 94). Az aszszonyi-át meg horgadot vala: mulier erat inclinata (Holt: UT. 88). Az angustai confessiónak meg horgadott tanitása (Pázm: Kal. 325). Fejét hajtának, és meg horgadgyunk a vén ember előtt (Pázm: Préd. 217). Hog meg-hajólhassam, horgadhassam (Com: Jan. 19). Nyomordítá főttem és igen meghorgattam; járok mint egy meghorgadott (Hly: Préd. II 294). Nincs egűség a testem-ben; megháborodott a szívem, és igen meghorgattam (Süzi: Síp. 163). Meg horgattam a kőszvényfől (László: Petr. 193).

vissza-horgad. Visszahorgadt: reflexus MA. zurückgebo-gen PPB.

Horgadás: inclinatio Kr. [biegung, krümmung]. Isten az eubert ilyenösen teremtetete; semmi bűnök horgadása nem volt benne (Pázm: Préd. 929).

Horgadoz-ik: curvesco, incurvo Kr. [sich wiederholt krüm-men]. Bolond világ ez, nem jár egy nyomban, hanem ide s amoda horgadozik (Fal: NE. 6).

félre-horgadozik: declino Kr. [sich öfter seitwärts wen-den, wiederholt umlenken]. Ha isten után fogtak fejevert, ve-

sák jutalmát, ha félre horgadozott szüandékok, másut fizetnek érte (Fal: NA. 221). Dűcsretes, méltó dolgokban foglalatos-kodjál emberül, hajgy békét minden félre horgadozó szüandék-nak (Fal: BE. 594). Elöl vett utjában se nem táutorog, se félre nem horgadozik (907).

HORGAS, HORGOS: 1) curvus, incurvus, flexuosus, inflexus, insinatus, arcuatus, mecus, aduncus, obuncus, uncinatus, repandus, obliquus, transversus, limus, pravus C. mecus, aduncus, hamatus MA. krumm, gebogen, eingebogen PPB. Horgas homlokú: curvifrons; horgas lábú: curvipes MA. Horgas-zablya: harpe; horgas esatorna módgyára csináltatott: indri-catus C. Horgas fogak: dentes uncinati; horgas kőöm: unguis falcatus; horgas orr: nasus aquilinus, rostrum PP. Horgas orr, mint a sasnak: nasus *aduncus; horgas szablya: acinacus PP. Horgas orru: rostro *obuncus PPB. Az ygassagrol el haylot horgas wt erek halarra vyzon (ErdC. 388b). Liliumnak horgas letelein értetik az zent alázatosságot (KazC. 114). A mi horgas, egyenessé leszen: erunt prava in directa (Holt: UT. P1). Kezei és labai horgosoc valakie dűnyves Kálmán királynak, Helt: Krón. 15). Mostan ez értelmeskedőket szőlítom meg az kie az ravasz okoskodásra adgyác magokat, és az Aristotelesne mondásit horgas tekeréssel oda akarnáe foztiteni, hogy az lel-kec halhatatlanságot tagadgyác (MA: Tan. 22). Nem gondolnak véle, horgason esséké, vagy ilyenossen kűromkodó bűtűgések (Pázm: Kal. 229). Minden hegy és halom meg-aláztatik és a horgasok ilyenessé, és a darabosok sík úttá leszenek (Pázm: Préd. 76). Horgas fűg (Zrínyi. I. 179). Orra körme horgas (H. 11). A vaklyos horgason néz: oblique (Com: Jan. 54). Horgas vasu lempök, cséklyák (16). Egyenes vonások, nem horgassak avagy perézessek: non curvae aut spirales (164). Jó szerenessé valaki? ne horgas, tekergős, kandal szemekkel nézzed: fortunatus est aliquis? ne limis oculis aspice (202). A linia, vonyas ilyenes avagy horgas, görbe: linea est recta vel curva (Com: Vest. 7). Csögös, bogos, horgas fák (Halt: Páuzs. 58). Kinek kezében edgy igen nagy horgas kasza vagyon, ennek az ő novo halál (TKis: Pam. 64). Vargának való horgas kés (Vest-Trans. 20). Horgas ut (Derk: ÖÉlet. 8. 2) [menda; földer]. Horgas mondolt és hazugságot fogott a szent írásra (Matkó: BSák. 400. 218). Sokat kedvez kiki magának; innen vannak a dolgoknak itélésében sokféle horgasok, és a meg-bántásoknak mindenkor okai (László: Petr. 151).

[Közmondások]. Nehéz az horgasból egyenest csinálni (Deesi: Adag. 109). Az beszűnek az ilyenesso jó, s az mankónak az horgassa (Pázm: Kal. 153. Blyef: BCSzomp. 296. sZD: MVir. 264). A mankónak az horgasa jó (Czeg: MM. 188).

hóri-horgas: longurio Kr. (hochbeinig, langbeinig). Hori-horgas nagy ínas: caligaria Maximiani, Clementis Aegypti, Colossi magnitudine (Deesi: Adag. 3. 186). Hoszsu lábú horihorgasoc (Com: Jan. 55). Nagy hóri horgas buta philistens (GKat: Váts. 1325). Horihorgas padláb [magas emberre, gúnyosan] (Thaly: VÉ. II 256).

Horgas-borgas: flexuosus C. MA. [krumm, vielfältig gekrűmmt]. Egyenetlen, az-az, hegyes-völgyes, horgas-borgas (Pázm: Préd. 86). Horgas, borgas mondásilat markolban kapuam (Fal: CsIsk. 185). Horgas borgas testű tova (Czeg: Sion. 414). Horgas borgas, tekervényes következésvel bizonyítunk (GKat: Váts. 1333). Horgas borgas útak (Fal: Jegyz. 934). Dűtűzögös, tsuortos, tsuvtargós, horgas-borgas út (sZD: MVir. 452).

Horgaszt: hamo, curvo, aduncus, incurvo MA. krűmmen, biegen PPB.

még-horgasít: concurvo, recurvo, incurvo, curvo, hamo, hmo, aduncus, inflecto, deflecto, obliquo C. krűmmen, biegen PPB. Az cw hatakat myndenia meg horgasochyad (Konj: SzPál. 85). Az itéletne ilyenességét régen meg horgasította

ibennec a mi ellenfinc valo gyöflölség (Tol: Fel. 18). Memője vagy egy baja szilát meg horgasítani (MA: Scult. 110). A pálna a ha meg horgasítatik, amúl erősselben magassan igyekezik löni (Com: Jan. 22).

méghorgasítás: incurvatio MA krümmung, biegun PPB. Tacorta el haghatta az e alsó felénc mezhorgasítását (Corp. Gramm. 102).

Horgasítás: flexus, flexura C. curvatio, inflexio MA. krümmung, biegun PPB.

Horgasod-ik: curvesco MA krumm werden PPB.

még-horgasodik: curvesco MAL. pando PPBl. [sich krümmen].

Horgasos: kebeles: sinuosus Major: Szót.

Horgasság: curvamen, curvatura, flexio, obliquitas, pravitas C. curvitas, aduncitas MA. pravitas PPBl. bug, krümmung, krumme PPB. [schieflheit]. Marianak semeyben semmyneuo amyorgas auagi horgasság nem volt (ComC. 53).

Horgasul: curvesco C. krumm werden PPB.

még-horgasul: incurvo Kr. [sich krümmen]. (Csúzi: Tromb. 859. Kr.).

1. Horgász: hamiota MA. MAL. [angler].

2. Horgász: 1) hamo piscor MA. capto armudine piscis, pisces *vello ex aqua PPBl. mit der angel fischen PPB. Horgászok: hamiota C. *Horogal ablakon horgászó lopó: fur incinarius, hamularius PP. **2)** [capto, venor; suchen, jagen, nachjagen]. Miért jársz az árnyék-után? mit horgászol a szeleket? (Pázm: Préd. 94). Ittis heában horgásztál (Zvon: PázmP. 74). Az könyveken pintz horgásznak (MonOkm. XIX.17). Beszélésben való kedvességet kapdos, horgász, keres (Com: Jan. 162). Sz. Ágoston könyveben horgász (Matkó: BCSük. 41. 226). Kik a világi jókat horgászzák (Hall: HHist. II.219). Némellyok mód nélkül horgásznak a böcsületben (Fal: NE. 31). Ua ebből radászd, horgászd finom böcsületedet, merem mondani, még addig se a böcsületnek, se a gyalázatnak igaz képével nem smerkedtél meg (Fal: NU. 305). Az hívság tüндér kepekkel áldadozik előttök, és szeleket horgásztat velek (Fal: BE. 596).

[Szólások]. Aranyhoroggal horgászni: aureo piscari hamo Decsi: Adag. 95. MA.).

ki-horgász: expiscor, aduncis unguibus extraho Kr. [herausangeln]. (Com: Jan. 185).

Horgászás: piscatus hamtilis PP. das fischen mit der angel PPB. [angeln]. Emberek kedvének horgászása (Tol: Vicszt. 20).

Horgaszt: curvo, incurvo, flecto Kr. [beugen, krümmen]. Nyak sngorétva, horgásztva jár (Com: Jan. 54).

alá-horgaszt: declino, deprimo; abwärts wenden, niederschlagen). Ala horga[s]ta semeldeklet: supercilia depressa NémGl. 376.

föl-horgaszt: [sursum curvo; aufwärts krümmen]. Mikor azt mondám, hogy az aszszonyi fö-rend reá-visellye magát, nem az vala szándékomban, hogy föl-horgassza órrát, őszve rántozza homlokát, borzassa szemöldökét és valami savanyót lnyorítson (Fal: NA. 187).

lő-horgaszt: [inclino; beugen]. Előttőc magad le ne horgasd (Born: Ének. 82).

még-horgaszt: pando, inflecto C. [sich] biegen, bücken PPB. Meghorgasztattanac ez vilagnac halmi: incurvati sunt colles mundi (BécsC. 273). Hatokat meg horgaszad: dorsum eorum incurva (KeszthC. 193). Meg horgaszttaa een lellemetih: incur-

vaverunt animam meam (165). Szomorkoduan meg horgasztom magamot (Szék: Zolt. 32). Meg horgasztam magat, imadgya az őntöt borint az jusztaban (ÉszT: IzAny. 85).

Horgasztás: inflexio C.

Horgaszthatatlan: inflexibilis C.

[Horgit]

még-horgit: flecto; krümmen. Megh horgéttya szömlődöket (Lép: P'Üik. 1233).

Horgoeska, horgaeska: hamulus C. MA. kleine angel PPB. Chínaly ötven arany horgotskatis: circulos aureos (Helt: Bibl. I. Oo3). Czually ötven arany horgoeskákait minolenie kárpitra: ansukas (MA: Bibl. I.72). A ruhác kaptsockal, horgatskákcal füzettetuec őszve (Com: Jan. 100).

Horgol: 1) inunco MA. mit einem haken hincinziehen PPB. **2)** [inclino; hümegen]. Még azoktól is, kik Ferdinandhoz vonának és horgolának is, királyságra választatott (Szal: Krón. 12). A szamosujvári vitéző nép is imezeknek példájokra horgolván, perseverálnak vala (348).

vissza-horgol: [revertor; zurückkehren].

visszahorgolás. A kik a fejedelemhez visszahorgolásra elkészítettett elmével volnának (Szal: Krón. 148).

[Horgul]

még-horgul: incurvor Kr. [sich krümmen] (Lipp: P'Kert. I. 174. Kr.).

HORPAD: deprimor, cavor PP. niederwärts gedrückt werden PPB. [eingedrückt werden]. Horpadni kezdett a vas derék testeken (Fél: Tan. 23).

be-horpad: concavus fio SI. in cavum delucio Kr. [eine vertiefung bekommen]. Az kemén kev legottan be horpada (ComC. 299. Pethó: Krón. 38).

ki-horpad: [convexus fio; sich auswärts krümmen, einen löcker bekommen]. Hata ki horpadot vala (könyves Kálmán: Helt: Krón. 45).

lő-horpad: [deprimor, cavor; sich senken, einfallen]. Oda semmit sem szabad ragasztani, a hol az artza valami kis vilgyetskére le horpad, mert, mint a poéták mondják, ott lakik az Ámor (Fal: TÉ. 798).

HORPASZ: 1) esappat, őhség miatt lelohadt SzD emaciatus, extenuatus, macer SI. [abgemagert, mager]. Ne fűd el azokat a leyeeket, a kik már jól laktak, mert azok helyett más horpaszok jönnek (Hall: IIIHist. II.79). Horpasz és ősztvér tehenek (Matkó: BCSük. 2). Esztelen, horpasz, zúp, orbántzfogta eszi (SzD: MVir. 133). **2)** [ingenven; lende]. Ugyan keményen megszorévtán a két horpaszt, motskos szókat okádozodik (Pós: Válasz. 20. Gyöngy: Csup. 11).

HORPASZT (holypasz. Kem: Élet. 110): deprimor, cavor Kr. [eindrücken, vertiefen].

be-horpaszt: ∞ A kit (a madarász) az ő tintzára vehet, bizony annac kitépi a szárnyát és be horpasztja [így] a feiét (Helt: Mes. 86).

HORTYAN: ronchus excito Kr. [schnarchen].

[Hortyant]

még-hortyant-ja magát: ∞ Meghortyantya magát a tök (Pós: GBot. 5). De mikor illyen módon declarálni a dolgot a Summás Választétel, meghortyantja magát a Bonásus (Pós: Válasz. 131). Magát meghortyantó és nagyokat fosó (Sámb: 3Fel. 737).

HORTYÉ: [ronchus, stertor; das schnarchen]. Nag hortiénal alusznak (Mel: Jób. 79).

HORTYOG (*hortyogás?* Gyöngy: Csup. 18): ronchisso, stermto C. sterto MA. schmarchen PPB. [röchehu]. Hortyogva aluszom, alva hortyogok: sterto C. Urvak ulawan hortyog (SündC. 27). Fygyen az magas kereszt fan kenyves zenejddel, hortyogy torlayddal (ThewrC. 211). Markalf szunyodek es kezde hortyogni (SalMark. 17). A ki a bolouhae szöl, a hortyogo emberne szöl (JézusSir. F7). Hly reáne hortyogo ellenséget mint kollyen meggyözni (MA: Scult. 253). Guttur stertit: a torok hortyog (Com: Vest. 35). Béketeleül bömbög, hortyog, haragszik Sámbar (Matkó: BCsük. 260).

Hortyogás: rhonchus, stermatio, stertor C. rhonchissatio; das schmarchen PPB. Tetete magát igen melyen alomny hortyogással es zeneással (VirgC. 82). Az ő dó) orránae hortyogása (Kár: Bibl. I. 537). Az halálhozó álombéli hortyogás: stertor letalis (Com: Jan. 211).

Hortyogdogál: [sternuto; schmarchen]. Hortyogdogálva aludogálhae (MA: Tam. 158).

Hortyogó: stertor, rhonchissator; schmarcher PPB.

HORVAS: [?] Peruenit meta ad finem [viae] Horuasuth vocatae 1275 (CodPatr. IV.54). Locus Horuasegres 1371 (ZichyC. III.419). Horvas fejj, szabad nyelve vagyon (LevT. II.291).

HORVASZT

ki-horvaszt: [excido, exstirpo; aushauen, entwurzeln]. Az nyoman plántált fiatal kevés ütközettel a földből kihorvasztatik (Hly: Préd. I.352).

Hóstát (*hoffstattyát* Göres: Máty. 52. Helt: Krón. 6. *horstát*: suburbium; vorstadt Nom. 28. *hosti* C. *hostáloc*, *hostaggyai* Kár: Bibl. II.134. *hóstátban* Zrínyi: ASyr. 53. *hóstád* PP. *hostáncz* Thaly: Adal. II.349. *hostal* JordC. 193. 316. az *osthathra* LevT. I.15; suburbium Ver. MA. PPB. vorstadt Adami: Spr. PPB. Hóstátban lakó: anteurbanus PP. Hostak: suburbia; hostabeli: suburbanus C. Paranczolljaa, hogy az kuitaknak tegeyenek reezth ew ereksegehekből, varasokath lakodalomra ew hvsztalywal [így]: urbes ad habitandum et suburbana eorum (JordC. 193). Hathwan egeez varasok ew hvsztalywal (316). Micoron a városnae hóstáta elbt elől talalta volna, legottan meg vacula (DebrC. 565). Gommorranak hóstátából é nekik zéléiek meres zélé (DöbrC. 255). Közél Colosnárhoz, ezac nem a hóstátba (Helt: Krón. 6). Sáromnak minden hóstátiban: in civitatibus suburbaniis Saron (Káldi: Bibl. 356. 357). A varadi hóstátban (Pethő: Krón. 151. 212). Kapták az városokat, és azoknae hóstátit: et suburbana (MA: Bibl. I.206). Hóstátokkal (suburbaniis) a város szélesítették (Com: Jan. 123). Beérének azért Pozsony hóstátjában, szállás mutatatték kívül egy majornban (Thaly: Adal. I.26).

Hóstáti: suburbanus PP. PPB.

HOSSZ. Hoszsza: ejus longum, ejus longitudo. MA. linge an etwas PPB. Ky fezytenek kereszt fanak hozya es zelero (Gömc. 195). Vallara adak a koroztfat, melynek hozza tizenötöd lab nyomai (WeszprC. 95). Mikoron két szantó földni hoszsúra egymáshoz volta a két sorog (Helt: Krón. 88). Szent Simont hoszsúra kette fíroslettek (Helt: Bibl. I.63). A hoszsza haromszáz sennyai legyen: trecentorum cubitorum erit longitudo arcae (C3). Szakaszaszator huszonöt ezer sing földet hoszszaiban, és tiz ezért szóltóben (Kár: Bibl. II.151). Négy szogletessen hoszsza száz száz ember álljon (Zvon: Post. 1554). Azzal terjesztették szélit hoszát tudományoknak, hogy a romai ecclesiát sok hazugságokkal gyűltették (D'azm: LuthV. 123). Szélliro hoszsúra mely hertelen növe (Matkó: BCsük. 7). A háznan négy ké falból áll; azon egy fa táblás ablak, azon a szél mind szelne, mind hoszsúra bejöhet (Mik: Türl. 21). A petrezselymet nem hoszsúra metéli (Szakács-mest. 13). Nyargal a tábornak hoszsúán (Köny: IRom. 35).

Hosszá: [din; lange, lange zeit]. Kiben mikoron hozia érettetneec, ózmasz onzollakuala erőssen meghalhuoc: in qua cum diu cruciaretur (BécsiC. 86). Nem oknalkví halastotta hossza edőösegs gömőkét (TelC. 30).

Hosszáig: ~ Az hozuigh valo tyztasagh tartus hasonlatos az zyzeseghez (VirgC. 30). A hoszsáiglan valo keuanat buzgosa-goshian zorettenyeec (TelC. 31). Mikor eső vagyon, es erőssen eszic az öker, hoszsáig tart az eső (Cis. G2).

Hosszadalmas: prolixus Kr. [lang, langwierig]. Meg nem unakodik a hosszadalmas várásban (Fal: UE. 395).

Hosszányi: [alicujus longitudinis; von einer gewissen länge]. Az egész teleken hoszsányi kertem légyen (Bethl: Élet. II.252). Mikor egy szanto föld hoszsányi volnake Ephratatol (Helt: Bibl. I. R2). Ódala 80 hold föld hoszsányira volt (MA: SB. 261).

Hosszas: [longus, valde longus] prolixus; lang, lang und breit, weitläufig PPB. Hosszas nyavalya: morbus tenax PP. Erős es hosszas futó lovak mindyájoknak (Hall: IIIHist. III.114). Hosszas panaszoknak végét nem várlatta ember (175). Midőn várná az gyortyáknak meggyújtását, hoszsason nem akartak azok meggyulni (ErdTörtAd. I.19). Ugyancsak fogason viseli magát az hosszas es unalmas tél (Monfrók. XVIII.16). A királyné aszszonyanak friss élelet, hoszsasz országást (Bíró: Préd. C2). Hosszas türedelem (Fal: Jegyz. 934). Holdban ha laknak-e, vagy az csak pusza föld, gömbölyű, vagy hosszas ez es amaz alföld (Orczy: KültH. 56). Valylyon hoszszas lesz-e hiretek, nevetek? (85).

Hosszasit: prolongo, protraho, produco SI. [verlängern]. Életem meghosszaszítottott (Bár: LPar. 92).

Hosszat: 1) per longum Kr. [längs, entlang]. Uteza hoszszat: per longum plateau, per totam qua partit plateau (Vajda: Kriszt. II.151. Kr. 2) [longitudo: länge, langseite]. Ha az kert hoszabb, hogy sem mint szélesebb, hoszattával nap-keletről napnyugot felé fordítassék (Lipp: PKert. I.12).

Hosszattába: per longitudinam; nach der länge Pestí: Nom. 91. Holott veszesze mayd húsz férfin, egy fél szantó földni hoszsattában (Helt: Bibl. II.137). Az ló kapta teteyét valami rezzel süsd meg három helyen hoszsattába az kórmére alá (Cis. P). Magyar orszagot is mind hoszsattába elrablanák (TörtT. IV.222). A fiatal fiáknak külső heját hoszsattában hasítsák-meg (Lipp: Cal. 5).

Hosszattára: ~ Mind az 81 Buda-utca, mely utcák sz. Gyergy piaczától fogva hoszattára szombatkapuig valának (Monfrók. III.61).

Hosszú (*hozú* BécsiC. 178. *hozyo* JordC. 122. KeszthC. 270. *hozcu*, *huzu* EhrC. 3. 122. *huzu* TihC. 50. *huzo* 9. 51): longus, oblongus, prolixus, procerus C. lang PPB. Hoszsú ember: longurio MA. Hoszsú-gömbölyű: teres; éinglich-rund Com: Vest. 8. 148. Com: Jan. 164. Hozzomezew, campus 1217. Hozzomezew, campus 1256. Hozzuparluk, terra arabilis 1258. Hozzomezew 1260. Hozomezew 1351. (Czinár). Possessio Huzymezew 1342 (ZichyC. II.23. 21). Terra Huzymezew 1357 (II.56). Kezdo gondolny zent Ferenben ezyलगnak huzzw zueuuletett (EhrC. 3) Huzu zerbedezet tewrlwyte (122). És mert ma mende-nikől mondaní hozú, éac azt akarom (BécsiC. 178). Hozyw vitra menea: peregre profectus ost (JordC. 122). Irgalmas wr hozyw nyomw (longanimitis) es ygen kegyelmes (KeszthC. 270). Valanak ez zent atyanak hozyw kezozy (DomC. 127). Az időnek huzo nota (TihC. 9). Tyteket az hozu bewytek meg ewztwercyzenek (VirgC. 122). Hoszsú ideiglen valo nianalia (Pél: Tam. 507). Hoszu volna az te karomlo szavaidot olé hozom (MNYil: Irt. 197). A napoknak hoszsú voltáig (Hly: Préd. I.205). Kinek vagyon dolga es szorgos munkája, nem hoszsú annak az nap (Kisv: Adag. 374).

[Szólások]. Hosszszű mint a sz. Ivány éneke: prolixus Iliade MA.

[Közmondások]. Az aszszonyiálatocnac hosszu a háioe, de igen rövid az emese (Helt: Mes. 103). Hosszan emberbe ritkán vagyon bőlt: azens qui longus (Deesi: Adag. 205). Ritkán láttam hozzu embereket, hogy bőleziék lőttek volna: raro vidi longos sapientes (Bal: CsIsk. 160).

Hosszan: longum, prolixo, producte MA. longe; weit und lang PPB. Hosszan alá-füszült: propexus PPB. Igen hosszun: perlongo C. Ha hogyan kytelendez, hat mynd az eghez taber yndvlyon akkoron (JordC. 136). Wylag zeerthe hozzan ees zeelősön (CzechC. 45). Hosszan nyílt tadjai voltak (Pázm: Préd. 135). Hosszan járvala: ibat in longum (Ily: Préd. 286). Hosszan megpróbálta (80). A hosszsan nyújtott beszédből sok megy félre, és vész (Fal: GE. 119).

Hosszabb: longior Kr. [länger]. Ezeo hoziaban vezee az itéletét (MünchC. 97. BécsiC. 25). Hosszabbban vonszáe az kír-tólest: insonnerit vox tubae longior (Kár: Bibl. 1197).

Hosszabbatkáiban: [longiusculum; ein wenig länger]. Más társod, ha néki hosszabbatkáiban foelené, szaszaporitásnac tartya (Pós: Válasz. 250).

Hosszabbít: perlongo, elongo, produco MA. lang machen, verlängern PPB. (Zrinyi II.136).

el-hosszabbít: ∞ E latas elhoziábeatic napokra (BécsiC. 160).

még-hosszabbít: praelongo C. prolongo, elongo MA. verlängern PPB. Meg-hosszabbítani életét: *ampliare actus spatium PPL (Káldi: Bibl. 296).

még-hosszabbítás: productio C. prolongatio MA. verlängern PPB.

Hosszabbkább: [longiusculum; etwas länger]. Noha hosszabbkább, de nem sajnálom a tanulók kedvéért leírni (Pós: Igazs. 1169).

Hosszabbod-ik (*hosszabbodni*): KDebr. 1619. C5): longesco Kr. [sich verlängern] (Pázm: Préd. 101. Kr.).

Hosszabbság: major longitudo Kr. [grössere Länge]. Ebben a rövid órában, melyet az isteni szolgálatnak szokatlan hosszabbsága enged, jer, tekintsük-meg a három dolgot (Pázm: Préd. 90).

Hosszabbul: longesco MA. lang werden PPB. Az én életemnac hosszabbulását kívánám (MA: Bibl. 1151). Hosszabbkolyon élte (V.10).

még-hosszabbul: longesco C. [sich verlängern].

Hosszacska: longiusculus C. longulus MA. ein wenig lang, ein wenig länger PPB. Asphodelus liliaceus hosszacskán föl nő; a gyökere a kín szaporoszik, sok ószve főzött, mint az retkecskék (Lipp: PKert. 175).

Hosszit: [prolongo, produco; verlängern]. Embőrnec életet hozzeyta (GuaryC. 53). Hozeytottaak w kegyethlenségekeh: prolongaverunt iniquitatem suam (KulesC. 228).

még-hosszit: ∞ Embőrnec életet meg hozzeyfa (GuaryC. 52). Bónósók meg hozzeytak magoknak alnokságokah (WinkC. 175).

[Hosszúd-ik]

még-hosszúdik: prolongor [sich verlängern]. Ezen lakasom meghozwydeth: incolatus meus prolongatus est (KeszthC. 376).

Hosszúka: oblongus PPB. longulus, longiusculus SI. [länglich]. Az egészből és a vágatékából való hosszúka (ACsere: Enc.

63). A horszúnak gyümölte hosszúka vagy gömbölyeg (224). A szilva fá levelei hosszúka kerekdedek, gyümölteis hosszúka gömbölyeg (227. 238). Hosszúnak sűtöttök a zsenlyét (Béth: Élet. 285). Féir tiszta hosszúkákból ruháskát-is küll a bérma-lundónak készíteni (Biró: Angy. 267).

Hosszúkás: longulus, longiusculus Kr. [länglich]. Hosszúkás tábla (Lipp: PKert. 139). Az atracélnak magva hosszúkás, rövidkos (86). Páris-alma, egy kevesé hosszúkás, bor ízű (II. 143).

Hosszúl: [prolongor; sich verlängern, lang werden]. Hozywlyanak ty eelő napyd az feldön, kyn erökesehny akartok (JordC. 215). Hosszult szakálleokai, hozutt hayjok (MA: Tam. 1265).

még-hosszúl: ∞ Én ydegen földön nevelésem meghozwla: incolatus meus prolongatus est (Nyirkállai XII).

Hosszúság, hosszáság (*hosszúsága* JordC. 926, *hosszasúságát* Duhn: Flor. 343): longitudo, longinquitas, prolixitas C. Länge, weiträumigkeit PPB. Tanollad meg hol légön őzembő életnec es lozagnac hoziúsaga (BécsiC. 104). Elveteth kere twled ees napoknak hoziúsagah (KeszthC. 36). The zent tagydat az kereztűnak altsagara ees hozzwsagara hwzlalak (GyöngyC. 12). Mykoron az te testődnec hoziúsagah az kereztűn tőt fvasokra eleg nem volnal, serelmet sebeydhez adnak (KrizsC. 17). Szép férfiu vala, közéb hosszúságu (Helt: Krón. 108). Lehetetlen, hogy valaky az ő testének hoziúságához egy singyit adhasson (MA: SB. 135).

HOTTÓ: [interjectio]. Zeng síros városunk ostor pattogástól, iszonyú a zörgés az abroncoszástól, nyugta nincs senkinek nagy kiáltozástól, tsa, hájsz, tsihi, hottó, hordokái hordástól (Orezy: Köll. 71).

HOVÁ, HOVA: 1) quo? quomam? C. quorsum? MA. wohin? PPB. Hová föl el? quo abiisti? quorsum recessisti? PP. Assiriosnac kéméc mégtartac őtet, monhan: honnat főz augé hova még? (BécsiC. 32). Hova menyek ees hova fússak el the zyned elewth? (KeszthC. 382). Hol vagyon az imcep, melyet tevki, es mynd az nagy vigassag hova ment? (DomC. 206). Legiel zabad vele, kinek adom es hova tezem (VirgC. 27). Hők vislanak ioszága. Elhova megy? (Helt: Mes. 160). Hova valok? honnét jöttök? (Matkó: BCsák. 63). **2)** [relativum; quo; wohin]. Menywnk oda, az hova indultok (VirgC. 69). Oda hajol száve, a hová néz szeme (Pázm: Préd. 1103). A hová te beférsz, onnan nehezen térsz, oda ragadsz mint kéreg (Balassa: Költ. 159). **3)** (hová—annál: quo—eo; je—desto). Meeg halalokis hova szőnyfib a hiunekce, annál nagyobb fel magzatalasokra lesz (Bom: Préd. 24). Hova hatalmas vagy, annál (DietaGr. 11). Hová mélyeb, annál nehezb; hová inkább, annál nagyobb (Lép: FTük. 203). Ez világi élet, hova tonál élnk, annál gonozb (Mik: Örké. 38). Hová bővebben predikáltatik a te szent akarato minékünk, annál kevesebb foganttyát láttynk (Szok: Balzs. 171). Az léány és aszszonyiálat penig nem kőszönt sem ifiat sem vénét, hanem hova kevelyebben léphet, nyg megen el az ember előt (SzCsomb: Utleir. 94).

[Szólások]. Idesthova, ky thyszara, hova celenek keresesere ky ozlthtak (RMNy. 1176). Hová legyek? ah, quid agam? quo me vertam PP. O zereslem atyamfyyay myth togyewnk, hova legyewnk? (ÉrdyC. 521b). Hova legyec én? ego quo ibo? (Helt: Bibl. I. 83). Hova legyen szegény, nicezen reménsége (Vás: CanCat. 270). Hova lehet vidoskagosz delog ennel? (Mon: Apol. 395). Hová lehet világozb mondás mint amaz? (Pázm: Kál. 519). Hová lehet úndokab' őltözet, mint a fájtalanságnak tisztátalansága? (Pázm: Préd. 84). Hová lehet nagyobb titok a sz. háromságról való tudományál? (Pós: Igazs. 1128). Hova kyanhacz ennel nagyobb bizonsag tetelt? (Vás: CanCat. 554). Hova lehet nagyobb tisztelet, mint az anygali karoknak seregiben számláltatni? (Biró: Préd. 117). Embeknek

finak ninczen hova foyet lehaithani (VirgC. 32). Nem tud hova menni (Helt: VigK. 2). Nem tudni hova lenni, hanem ezre teo id nézne az mi szeméne: hoc solui habemus residui, ut oculos nostros dirigamus ad te (Kár: Bibl. 139). Keservésem nem tudá hová lenni (Fál: TÉ. 652). Hová hamarább: quo oculus Kr. Ez level vívőfél hova hamarab lehet kiállje meg emmeket az menedeket (LevT. 141). Hova hamarabbi gyalogja után siete a háló helyre (Szál: Krón. 89). Hova tovább: magis ac magis, quo magis, quo longius, quo diutius MA. Az szent lélec által mi hova tovább, inkább megtisztatume (MA: Scult. 452). Az rab szababulását várja; a fejedelem hava [így] tovab a sok gondoldban való bé mérülését (MNyl: Zsolt. 50). Milyen a szent írást szorgalmatosan olvasni, es hova tovab mind jobban eszebe venne, hogy ... (HollPréd. 4). Mert hova-tovább nagyobb-nagyobb szükségre való jutásomat nem tagadhatom (Monfrók XXIV.584) Hová tovább mind többek teúsznek (GKat. Titk. 275).

akár-hová: quovis, quoquo C. quocumque, quolibet MA. wo mir lín, alkuthalben lín PPB. [wohín immer]. Mykoron zent Damascos akár hova ki megyen vala az elstromból, talat myndeneknek mongya vala istennek jgyet (DomC. 118). Arra byra az wrat [a vádaskodó szolgát] hogy Esopust neky adna, akár hova tome (Pesti: Fab. 2b).

más-hová: alio, aliorum MA. anderswohín PPB. Más-hova való: extrarium C. Ha ki gonoszat akár tanulni, bár ne meujen máshova érette, hanem csak az táborba, elég gonosságos tanulhat (RMK. L310).

sé-hová (*sohava* RMNy. II.2. *sohavá* MA: Tam. 156. *sahava* Ver: Verb. 208. *sohova* TelC. 232. *sahava* LevT. 310. *sohavá* Káldi: Bibl. 328. GKat: Titk. 128. *sahavá* Hall: Páizs. 512. *sahava* KTör: Ján. 19): nusquam MA. nirgendhín PPB. Sohova el tavazik vala: non recelebat (JordC. 71). Nem megíónk sohova (DebrC. 136) Sohova a helyöl nem hempőlődöt vala (TelC. 232).

vala-hová: 1) aliqno, quopiam MA. etwa-hín, irgendwohín PPB. Valahová uszok: adno C. 2) [quocumque; wohín, wohín immer]. Valahova menendez megec: quocumque perrexeris, pergam (BécsiC. Ruth. 1: 16). Könnetlec tégedet valahova mégy: sequar te quocumque ieris (Helt: IT. Ro.). Oda háifia vízi valahova akavia (Mél: SzJán. 422). A tetát mególi, valahova kened is (Mél: Herb. 156). Valahová mentek, legelsőbbben is azt mondjátok: békesség e háznak (Bíró: Úmmp. Cb).

HOZ (*hoz*: Konj: SzPál. 220): 1) fero C. porto, adfero, veho, adporto MA. bringen, herzubringen, tragen, hozzutragen, führen PPB. Szóm elébe hozom: exhibeo C. Hoztatyk eleybe egy erdeviges ember (EhrC. 60). Hoztonk (appertavinus) nektek kenyert es bort (105). Étkec hoztatitac mala: interobantur (BécsiC. 18). Ez azzoi meg hala, ós a vitéz) mas feleséget hozza (GúaryC. 41) Hozanak luv neky óg necma embert: obtulerunt ei hominem mltum (JordC. 381). Az vasarol hozotban nem eznek a fero non comedunt (170). Hozk ele the kezedet: affer manus tuas (699). Hozattanak Sziklamben: transfati sunt Sichemum (727). A myst az zorencha hoz (ÉrdyC. 654). Peldak, kik nekvyok löki vigaságot hoznak (VirgC. 99). Étketh hoztak eleykben (111). Mutacz edességöt es hoz keserűsegeket (NagyszC. 21). Hozá ókett az emberléz: adduxit ea ad Adam (Helt: Bibl. I. A). Anzt [a lirt] hozie, hogy ... (Helt: Krón. 188). Meg szabadtac az földkélestől, a kít a sídokra hozot vala Mardocheosra való gyűlölségből (Szék: Krón. 53). Annak árfillyúne hogy ha az eszaki szél fúdogal, mert bőséges zendes esztentöt hoz (Cis. E). In hol vogyne szom eleibe hoztatm magamut (Zvon: Post. 1569). A vénség ósz hajakat hoz (Com: Jan. 5) 2) fero C. produco MA. [herzubringen]. Az élő fak veszszöket igen idején hoznak: arbores

citant palmites PPB. Fel nevt vona, es gymezket hozot vona: fructum facisset (JordC. 394). W gyermekeket seremnekwl zile es hozta ez vilagra (VirgC. 32). Magzatot istentől földösségösen kernee vala hoznie (TelC. 43). Hozzon a föld ő magaba maghozó fiúet: germinet herbam virentem (Helt: Bibl. I. A). Hozza a föld gyenge füvet: protulit herbam virentem (MA: Bibl. 11). Az ördög nem hozhat lelkes állatot (Ily: Préd. L253). 3) [vorbringen, anführen]. Kynck tanvasza melle ha ynzen tob yrast nem hoznak oes (ÉrdyC. 601b). Kyról nem zlyseogh sok byzonságot hozny (615). Némellyec erre hozzác imez Christus mondását (MA: Scult. 50).

[Szólások] Az ő írásoknak a kölmátossága nem hozta, hogy ezekrül szollának (Pázm: Kal. 617). A mint a dolog hozta magával: pro re nata; a mint a matéria, vagy dolog hozta: prout cause lacessierant PPB. Ahm az föld hozza, az vadazást sem tiltatok magatokat (Bul: CsIsk. 33). Azon a helyen léygen mindennec öröksége az holott a sors hozza (Kár: Bibl. L153). Így hozván a szerenese: sic *adgubernante fortuna PPB. A pápi gyűlés, ha a szükség úgy hozza, egy hétig is tartson (Bód: Pol. 69). Valamit az törvény hoz, eljár benne (RükGy: Lev. 74). Ily szöket ott ejte szomorúságban, hogyha hozhatnája asszont ő bánatban (RMK. II.36). Christus hozta egészségbe az embert az istemmel (Mél: SzJán. 538). Azzot a népnek gyűlölségébe igyekezőnek vala hozni (Ily: Préd. II.212). Gyűlölségbe hozták a gyönyörködést, megmíták: hinc voluptati *adinventum est odium; valküt gyűlölségbe hozák: invidiam alieni confutare PPB. Engemet isten haragjában hoztál (19). Kinek így hozták kétségben írását (Czegl: Japh. 102). Es az országy ily nagy megmutatott hírsége kétségben ne hozóljék (Mon. Okm. XV.15). Magokat ilyen kóv telben [szerződésbe] hoztak (RMNy. II.115). Az én alattam valókat oly rettegésbe hozták; nevétségre hoztak egyéb keresztyen fejedelmek előtt (BékOkm. 186). Emly sok szépséget számban sem lehet hozni (Szentm: Kalm. 11). Hogy mind a keresztyéni híthöz hozhatna a magyarokat (Helt: Krón. 29). Békessegre hozom: paco C. Bekessegre hozza az zent angyalokat (ÉrdyC. 536b). Szemémos vétkeket dél színre hoz, és szem-elébe torjeszt (Pázm: Préd. 15). Melly orvossgal élven a szolga, elébbi egészségére, és szépségre hozza a király leányát (Hall: III.ist. II.64). Az ő életét gyannúságra hozhattuk (Ily: Préd. L255). Az isten igaz esme-re törne (Börn: Préd. 263). Ez vylagnak vezedelmedvel valazom, hozot keresztynsége (VirgC. 3). Hogy ha a magyarokat a romai keresztynsége hozhatna (Helt: Krón. 26). Hogy azokat az Bonifinius rhetor szép rendre hozhatna (Előb. 1). Szám-adásra hozza minden telekedetűket (Pázm: Préd. 3). Pegányok valánk az régi időben, de az isten hozza ily szerenésére (Thaly: VÉ. L50). Nagyon disekekelnek a mi szomszédink, hogy az meg igazuláscrul eltemettett apostoli tudományt ók hozták újonnan verőfényre (Pázm: Kal. 714). Címü aldozatott hozza az vrnac a földne gyümölelehelöl: offeret de fructibus terrae munera domino (Helt: Bibl. II.2). El alut, alhatatlanságot el v, a lmut hoz szemedre (Mél: Herb. 60).

alá-hoz: adfero, porto deorsum Kr. [herunterbringen, herabführen]. Az wr isten alá hozta ewket az vyzón (ÉrdyC. 528b). A romaiaktól hozza alá az ő eredetét (Helt: Krón. 81). A listet nagi commode hayon hoztak alá a bodrogon (RMNy. II.26). El küldte a Buda neuf szolgáit Nitrabá, hog onnat a Vazult az ő rakonságot hamar alá hozza (Szék: Krón. 162).

be-hoz: 1) infero, ingero, introduco C. introduco Helt: Bibl. I. T3. hínzubringen PPB. [herzubführen]. Teghed kysded korodban hozza be esek hoznak (ÉrdyC. 319). Alunak lataba yntendw, hogy az Cornelius Centuriotól az kórvzthyen

helybe hozna, fogadna (Konj: Szál 21). **2)** (éto; anführen). **A** be hozot helyekre ezt mondom (Czegl: MM. 87).

[Szólások] Ha a szükség bé hozza (Pázm: Préd. 794).

behozatal: [latio, introductio; das hereinbringen, einführen]. Az borok behozatalától csak vegyék el elméjüket (Nyr. XIV.463).

egybe-hoz: conuoco C. zusammenberufen, versammeln. Az Edeus fejedelem egybe hozta a római hadat (Helt: Krón. I.6b). Egybe hozza a nyomorúság az embereket; conciliant homines mala (Deesi: Adag. 88).

eggyüvé-hoz: √ Azokati és egygye ked emekem hozom, kyk nyencenek ez nyaybol; illas oporet me adducere (JordC. 662).

el-hoz: **1)** defero, affero, apporto C. adduco MA. adveho; hínzubringen PPB. Elhozza Madiannac minden fiút (BécsC. 13. 23). El hozvan feyeet az lemnak adata; allatum est caput ejus et datum est puellae (JordC. 398). Hozza el vele Antyohyaban (747). El hoztak az etketh (VirgC. 111). Én alig várom isten elhozza két (LevT. II.253). Az pénzt is el még nem hozták (RákGy: Lev. 25). Isten elhozván az oda bé való hadunkat, könnyebben juthatúnak ezekhez (248). **2)** [pario; gebären; zur welt bringen]. Mért hoj penh az azzonj allat hasas, megl kel warj, hogy az gémeket el hozza (RMNy. II.267). Akármely nagy vétekért sem ölik meg a nehézkos-aszszonyt, hanem halálos fogságban őrzik, míg elhozza gyermekét (Pázm: Préd. 27).

elhozás: [partus; geburt, niederknuff]. Miut a szálló-aszzoney el-hozását; úgy várják fiú állapattuk tekkéletességét (Pázm: Préd. 111).

elő-hoz: **1)** depono, expromo, propono C. profero, affero, adduco MA. hervorbringen PPB. [vorführen]. Hozz egy bizonyoságot [tanút] elő, kinek hitese legyen a szava; mellyet midőn elő hozott a káros ember (Hall: HHist. II.269). **2)** commemoro, repeto MA. wiederholen PPB. [erwähnen, anführen]. Jelesen hozod-elő; lepide memoras; mikor nékem a beszéd közben elő-hozta volna, hogy Asiaba akar menni; cum mihi in ermone injecisset, se Asian visere velle PPB. A tanító tudomást hoz elő; proponit; tráiget vor Com: Vest. 73. Egy byzon eldaat hoz előve (ÉrdyC. 526). Az eughem zeretóket en ees éretóm, kynek byzonsagára az zent apostoloknak mondasokat előve hozvan (406b). Ha az Christusnac mondasat hozniá elő (Tel: Evang. L104). Hozz egynehany helyeket elő (Mon: Apol. 17). Hogyha istemek igéje elő nem hozattatik (Ily: Préd. L79). Azon helységnek szokását és erkölcsét hozza elő (Fal: TÉ. 776). **3)** [produco; hervorbringen]. Előhozattot; productus C. Hozzon elő a föld élő allatokait az ő nemec szerint (Helt: Bibl. I. A2).

előhozás: **1)** citatio, d-promtio, prolatas MA. vorforderung, ürbringung PPB. **2)** [mentio; das anführen]. Mire való az rásnac elő hozása malatoc (Mon: Apol. 285). Belarminus Vittaricus elő hozása szerint azt mondja (Zvon: Osiand. 2).

föl-hoz: adduco sursum MA. sustollo, tendo PPB. [heraufbringen].

fölhozás: eductio, sublatio MA. herzuführen PPB. [das eraufbringen].

helybe-hoz, helyébe-hoz: [reparo; herstellen, gutmachen]. Vissza-mondgyad hazugságotat, és előbbi jó hírét nevét el-barátódnak helybe-hozza (Pázm: Préd. 634). A tyukfiak zaporodása az el mult eszteudó fogyatkozásait helyben hozza (Klécs. 1666. C3).

helyére-hoz: √ Mindeneket helyére hoz; restituet omnia Helt: UT. L5). Meg mutatattik az wr istentől adot törmenyek-

nec helyére hozása (Helt: Bibl. I.6). Ismet helyere hoztatc az wr istentől szerzet isteni tisztóleteket (Helt: Bibl. I. h3). És ha lehetnc, előbbeni fogyatkozásait helyére hozhatúnak (Léj: PTK. I.163).

hozton-hoz: [identidem fero, multum fero; eifrig bringen, massenhaft herbeiführen]. Affer, affer; hozton hoz', meg se állj (Pázm: Préd. 363). Mindjárt behozzátok, semmi mulatás nélkül hozton hoztátok (MontME. L249). Indulunk az ellenség után, akurván éjjel napjal érasztani s el fogyatni; egy nap nincs, kin nem fogyna, hozton hozzák őket (RákGy: Lev. 165).

ki-hoz: **1)** defero, affero MA. [herausbringen] hinausführen PPB. Eysel megl nythvan az temlez aytayath, ky hozza hákóth (JordC. 722). Moyses prophetanak atala kywe hozza az Izraelnek tyayt Égyptombol (ÉrdyC. 341). Kyhozta engemet anyamnak melhebel; extraxisti me de ventre (KulesC. 40). A füveköl a napnak sítós melegsége jó szagot hoz ki (Matkó: BCsák. 250). **2)** concludo, conseruatur facio Kr. [fölgern]. Egyből mást hoznak ki; alind ex alio ueritur PPB. Ebből azt akarja ki-hozni, hogy . . . (Zvon: Post. L569). Úgy vagyon jó tanítványom! de, mit akarsz ebből ki-hozni? (Czegl: Japh. 2). És következőssel kihozattuk (Czegl: MM. 98). Az oly kétséges és homályos volna, hogy ő beléle semmi bizonyos es alhattatos ertelem ki ne hozhatssoc (EszT: IgAny. 299).

kihozás: [eductio; das herausbringen, herausführen]. Xpiak Christusnak] kyetlemből kyhozása (MünchC. 1).

[Szólások] Ki miut kiszéltetteenc szíllel el oszlani a sorsnac ki hozása szerint (Szal: Krón. 8).

halott-kihozás. Naimban ez világnac gyönyörűséges mulató hazában meghalna az emberee; vajha ez halot kihozást az nagy urac az ő mulató házokban kipángaltatná (MA: Scult. 889).

még-hoz: **1)** reduco MA. refero; zurückführen, wiederbringen PPB. Heian hozot még engemet vr (BécsC. 3). Az bnyeseket te hozjad meg hozod, megtereyted (DomC. 178). **2)** affero MA. [bringen, zur stelle bringen]. Leveledet az esteve 8 órákor szíte asztalunk felett hozta volt meg (RákGy: Lev. 77). Egyék ebből az helyepatyéből, jó félebből, ez hozza-meg a kegyelmed szíja izit, appetitussát (KírBész. 63). **3)** [produco; hervorbringen]. A föld gyomra meghozza az aranyat ezüstöt (Fal: NU. 346).

még hozás: reductio MA. wiederbringung, zurückbringung PPB.

özve-hoz: [conduco; zusammenbringen, vereinigen]. Istent es embert kelle ósane hozni (Bom: Ének. 16).

vissza-hoz: refero, reduco, retrofero, reporto MA. zurückbringen, zurückführen PPB. Valamire visszahozom; redigo C. E káronkölő tévelygés alkalmasint el temetődvén, egy nagyra-vágyó, fúrfaút elméjű Arius nevű ember a pokolból vissza-hozá (GKat: Titk. Előb. 14). Visszahozható e hűjnát életlennek? (Orey: KöltSz. 228).

visszahozás: relatio C. reductio MA. zurückbringung, wiederbringung PPB. Mi, a te barátid, it leszünk azouban, és módot keresünk visszahozásodban (Zrinji H9).

[Szólások] Vissza nem hozás fejében vitte el (Kisv: Adag. 285. Kr).

[Hozakosz-ik]

elő-hozakoszik: [mentionem facio; erwähnung tun]. Néha-néha előhozakosznak rólad (Vajda: Kriszt. III.41. Kr).

Hozás: latio, portatus MA. tragung, bringung PPB. Kew zyklából vyzet adot volna, es leme keweseb nykayok vyz hozásra (ÉrdyC. 550b). Lo hozás [lölöpás] (RMNy. H81).

Hozat: adduci cura, facio reducere MA [holni lassen]. Ez zent atya hozata vizet (VirgC. 15). Meg házunka, es házunkára hozata a másic Henric csaszárnae leányát (Helt; Krón. 39). Gerendáknak való fakat hozattunk az erdőhátról (MouTME. 150). Salyátát is hozattam (293).

elő-hozat: $\propto$ Előve hozata az gormeköt (ÉrdyC. 627).

hátra-hozat: [reduci cura; zurückführen lassen]. Ah kőseg hátra hozata zent Janost erővel (DebrC. 158).

mög-hozat: [afferri cura; herbeischaffen]. Ha-míre szük-ségod vagyon, világ végérőrlis meg hozattya a pénz (Pázm: Préd. 356).

Hozatás: reductio MA

Hozatal: reductus MA [das bringen].

Hozatalás: $\propto$ Hogyha megz nerhetne kőg, ennek Sarwara hozatalását (LévT. 171).

[Hozdogal]

el-hozdogal: advecto MA

Hozdsza, hossza, hocca: [atler, cedo, ago; bringe her, gib her, wolan]. Hozdsza kezedet veszni való! im ki huzlak a sárlod ez uttal (Mátók: Bócsák. 268). Hozdsza kaszát, sárlot, villát foghy (Kál. 1629. B4). Lóra katona, hocca a pejt (Bethl: Élet. 323).

[Szólások]. Hozdsza gazda aszszony az gyermeket, nesze az szablya: sis tu in legione bellator, ego in culina. Aras (Deesi: Adag. 326)

Hozó: lator, portans MA. bringer, trager PPB. főhozó: nocifer; világgössáhozó: luciferus C. Földhözó: umbifer MA. Nemelylek árnyékot hozók, és árnyékot tartnak (Com: Jan. 22). Az orvossgog, a medlyec veréte hozó: remedia sudorifera (173).

álom-hozó: soporifer, somnifer C. somnificus MA, der ein-kraft hat einzuschläfern, das schlafend macht PPB. Álom hozó orvossgog (Com: Jan. 175)

átok-hozó: [fatalis; fluchbringend] (Zvon: Post. 1412. Kr).

baj-hozó: [pernicius, damnificus; leidig, schadenbringend]. Bajhozow, terra 1214 (Czinár).

esömör-hozó: nauseosus C. [ekelergend].

gyümölcs-hozó: pomifer, carpophorus C. frugifer MA. fructifer, frugigerus; fruchtbar, fruchttragend PPB. Gyümölcs hozó fak: arborea fructifera Com: Jan. 21. Ziros, és gyümölcs-hozó föld (illy: Préd. 1372). Gyümölcshozó fa (363).

halál-hozó: mortiferus, letifer C. MA. tödlich, was den tod bringet PPB. (WesprC. 127). Halál hozó mirez (Sylv: LIT. II 119).

hír-hozó: famiger, renuncians C. renuncians MA [bote]. Bekesegei hírhozó: eaducifer MA (Pázm: Préd. 813. Kr)

kár-hozó: damnifer MA was schaden bringet PPB

lovól-hozó: lator litorum PPB

mag-hozó: [fecundus; fruchtbar]. Aszt nem teheti, hogy a magtalan asszonyállatot maghozom tege (Helt: Bibl. Lei. Maghozom tőne őtet: aperuit vulvam ejus (IO). Hozzon a föld ő magába maghozó földet: germenet terra herban virentem (IA)

sárlalom-hozó: lucifer, lucificus C.

üdvösség-hozó: salutifer C. [heilbringend].

veszedelem-hozó: perniciabilis C. [gefährbringend].

Hozogat: [vecto, portito; nach und nach holen]. Ha ap-pontent wy urbat nem hozogattam volna (RMNy. II.129. MA: Seult. 641).

[Hozta]

viz-hozta: [terrae filius, obscurus homo; bergelaufener]. Sohonná, bitang, viz hozta bújdósó (Szathu: Cent. 245).

HOZZA, -HOZ (*hozam, hozni, hoznia, hozyam, hoznyad, hoznyia, hoznya* EhrC. BécsiC. MünchC. ApórC. JordC. ÉrdyC. KeszthC. KulesC. *hozza* Monfrók. III.181. *hosza* RMNy. II.60. KBécs. 1572. B6. *hoszonia* u. o. C7. *onhuz* HB. labayhuz, varas-huz EhrC. 10. 155): ad MA. [zu]. **1)** [helyhatározó]. Hozzá édesget; allectat; hozzá nyvez; agglutinat; hozzá hajol; acclinat, inclinat; hozzá nyul; apprehendit; hozzá ragad; colarescit; hozzá szorit; adstringit; hozzá tesz; addit, adjungit, apponit MA. Mend. ozelnz iarov vozmic (HIB). Bédlog kít valaz-tottal es hoziad vóttel (AporC. 11). Hozya hywan az seregldket: convocatis ad se turbis (JordC. 101). Gyomasnak wtanna zent-seoghet veon hozya (ÉrdyC. 171b). Moene el az zertzetben nagy fawol földén wgy mynt harminez keth meel földén az waras-hoz (338b). Wteth hozya wozya: attrahit eum (KulesC. 16). Porus hozzá lövé egyik nagy nyilat, az nyíllal megölé Porus az ifjat (RMK. IV.141). Christus az meg terő hűmösöket hozza fogatta (Fél: Tm. 260). Siránközusa földhöz verte a világi mulat-ságokat, vigaságokat, lehetákat (Pázm: Préd. 111). Annakutána meg indulván Nagyszombathoz jöttünk (Tudománytár 1839. 181. 251). Vite w hazihoz (VirgC. 108. 85). Mynt yllatee azommal hazahoz meue (ÉrdyC. 638b). Miőfn gyermece agybol fel ketuen, egyhuzhoz ment volna (Born: Préd. 54). Szem, szív, elme talál, mit vihess házadhöz (Orczy: KöltSz. 202). Az ház kezéhez kel [kezőre jut] (Monfrók. III.176). Az a személy nem lehetett a tied, mivel hitet adot volt másnak, min-keelőte kezedhez esett volna (Mik: MulN. 6D. **2)** [árvitt ért]. **a)** z) Egygyessel hű feles-seghez: adhaeret uxori suae (JordC. 11). Menny el, egygy-sály ez zekérhöz: accede et proxime adhaereto curru istí (JordC. 735). Ky wr istendz egygyessel zereteben: qui adhaeret deo (ÉrdyC. 100). Egygyeswly az sereghöz (592). Nem akara az ő forékhöz egűsűdni (DebrC. 12). Hazassagkepen egűsűlt férűhöz (TelC. 11). Az alázatossag egygyelwth az zzyssesghez, nyuth a geng, az dragalatos kw az araniloz (WesprC. 148). Ez zent embernek w nagí aitatossagat nagy hozza vizgazo olmond gondolya vala (VirgC. 83). Egűsítetek lelke es isten-höz (TelC. 89). Az lelki valosagos istent forashoz, kapolnahoz, oltarhoz ne kötelezzűe (Born: Préd. 315). Ha semmi útall nem fűl szűo férűhez, vallykel-el tűle (Pós: Igazs. 557). Mi-ís ezek-hez szövetezzűn, menyűnk-fel a karba (Bír: Préd. 138). Még Pest városítás hozza egygyesítel (Budához, Grad: FNót. 39. 3). Az őrlögne semmi igazsaga sütsen hozzad (Helt: VigK. 66). Szolgűmat ő kemek magokhoz eskűdtetik (LévT. II.347). Melly-nek engedelmehez kötelez (Pázm: LuthV. 274). Ha egyhez mindenek kötelesek iműt koveseb viszza vonás lézen (Pataki: Reg. 13). Megűrtethetem, mivesoda engedelmsűggel tartozik akarattom (Mik: MulN. 280. 7). Minden nemzetsűgec, mellyec a romai birodalomhoz halgatnak (Tel: RövLr. 13). Halgassatok hozzám (Mol: Job. 23). Mindenie planetanál közelebb vagyon az föld, azért hozzá halgassunk, mert minden medues állatokon igen wralkodie (Cis. M3). Az egy-bázi paszorokhoz engedel-mesen halgassunk (Pázm: Préd. 217). Tartoznak azzal, hogy a juhok itélőtűhez halgassanak, es annak engedelgyenek (Pázm: LuthV. 159). **b)** Hozzá illik: congruit MA. Nem melto en hozyam: non est me dignus (JordC. 384). Nem ylyk vala ow zent bűlhessesgheleűz embereket hoyabam el ludny (ÉrdyC. 37). Hozzad való (VirgC. 25). Semy ez velagi pompeusg hozza-tok ne ilyek (147). Mentől érdentelenebbnak tartod magadat a királyi szűkhez, annál inkább közelebbes ahhoz (Mik: MulN. 27b). **c)** Hozzá szab: accomodat, attemperat MA. Hozzá képest:

respectu illius Kr. Hasonlattaték belez emberhez: assimilatur viro sapienti (JordC. 374). Hasonlatos az gyermekekhez: similes est pueris (386). Zentőknec lelköket fenősséghez igenlőnec nem ketőkődőnec lennie (NagySzC. 234). Zent ferencz lwn hozzók hasonlatos (VirgC. 24). Hasonlatik bolond emberhez (Pesti: N'Est. 13). Mihez hasonludk az istenek országát, anag mineműi iozza illendő állathoz vessük azt (Sylv: UT. 155). Az miben negesmérhetem te erkőlesedet, ahhoz szabom én elmémét és életemet (RMK. IV.76). Az házasságot egyenlőnec tegey az szőzességhez (Tel: Evang. 1.131). A szonac egyenlőnec kell lenni a cselekedethez (Deesi: SallC. 3). Természatekben hasonlók, sőt egyenlők akár-melly alatsony szolgálhoz (Pázm: Préd. 271). **d)** Hozzá! eja, age, agite! hozzá! fog: aggredditur MA. Hozzá kezd: nehoat, hozzá szokik: advescit Kr. Semmit nem tud a poésishez: poésin ne primoribus quidem labris attigit PPI. Ferencz szerzd hozzá magad enel féleiben (VirgC. 35). Az püspökök rizte ez, hogy az isten nepehez hozza lassanak, vket elthessék esteni tanútsággal (RMNy. II.48). Hiszmem, hogy az úr isten hozzáz amit, mit ír neki (LevT. II.76). Nászadit hajót erős viadalhoz rendeli és állatja (RMK. IV.37). Be akarsz auatni, maga semmit nem tanóltál hozzá (Helt: Mes. 302). No hozzá! no hozzá! hajdúk mondják vala (Tin. 69). Viadalhoz népit biztatja vala (150). Viadalhoz népit harcoul állatá (202). Hogy őtet hozzáz tanítanájaja (Born: Ének. 286). Éhez chae egy kukot sem ertesz (Mon: Apol. 322). A hol eszesség nem olég, ranaszaggal hozzáz (Deesi: Adag. 182). Többet tudsz te ahöz (Zvon: Post. II.176). A sidó nyelvre téged nem igazíthat, mert ahöz nem tudsz (Pázm: Kal. 381). Assinus ad lyram; amnyit tud a theológialhoz, mint a számár a hegedűhöz . . . (Pázm: LuthV. 377). Oly ételekhez szokik, mellyekkel öreg állapotra hasznosan vastagodik (Pázm: Szer. 34). Nem irigyled nekem az én egyesemet, inkább hozzáz segécz, szerzessem engemet (Zrinyi L17). Hozzá vitézek (Corp: Gramm. 269). Hozzája is készüle, hogy mit feleljen neki (Mik: MulN. 278). A dámák az elsők hozzáz (a játékhöz), s utolsók túle (Fal: NA. 47). **e)** erga C. [gegen, gegenüber, zu, für]. Nem bizhatni hozzáz: vir fidei ambiguae; bizik magához: armatus audacia PPI. Lezenuala ew hozya ystemenk czudalatos kegyelmessége (EhrC. 63). A kyral a Prokopyushoz aytatostb lón (TelC. 78). Vram cristus, kerlek atte hozzávalo zent zerelmert (VirgC. 6). Vala nagy ajtatossága sz. Dam. atyánkhöz (DomC. 66). Az kyral te hozzád ketőkődighi (KazC. 91). Az ő hozzávalo io kedue (Born: Préd. 265). Az isten io minden teremtet állathoz közönseggel (Fél: Tan. 24). Békéseget tartván egymáshoz (Zvon: Post. I.536). Az én szivem haylandó az paranczolotknac féjedelmihöz: cor meum diligit principes (MA: Bibl. I. 220). Fölépit azokhoz irgalmát, kie őtet szeretie (V.47). Ő nem kegyetlen és engesztelhetetlen a bűnösökhöz (Pázm: Préd. 179). Kételkedem hozzád, netalám valami leánt megkedveltel (Báth: Bncs. 211). Annak okaert regől fogva gyanakodot volna hozzázok: igitur olim sibi esse suspectos (Förro: Curt. 360). Gyanakodnak hozzázok (BethlTám. 57). **f)** [adversus, contra; gegen]. Vram akaródi, ha fejuert fogonk hozzázok (WeszprC. 66). Az áruló szavat nem türte vala, szabljáit ű hozzá rántotta vala (RMK. IV.121). Valaki kapitányához fegyvert vonszon vágy megöli, fejével éri meg (MonTME. III.52). **g)** Hozzá szól: affatur, alloquatur MA. Keassatue uronchuz charmul (HB). Es yme ysteny felelet lewn hozya monduan (EhrC. 10). Kezde whozza bezelgetni, hogi hallanaya, mit mondana (VirgC. 11). Az azzonyallathoz ferlyunak zana az wrlygnak twzes nyla (136). Wramhoz fohazkodom: ad deum meum clamavi (KeszthC. 49). Mykoron hozyaia kayaltandok: cum clamavero ad eum (KulesC. 5). **h)** Isten hozzád: vale Com: Jan. 229. Wr isten hozzatok (ÉrdyC. 572). Vale carum lumen; Isten hozzád jó világ (Deesi: Adag. 139). Isten legyen immár édes anyám hozzáz (Illyef: Jephtha. 36). **i)** Gonoz neveth költőth ew hozyaia: impositi ei nomen pessimum (JordC. 247). Én soha semmit nem hallottam hozzáz (LevT. II.10). Csudalkozának, az királyhoz ilyen

dolgot hogy ők látának (RMK. II.259). Semmi bűnt nem tudoz hozzáz (Born: Préd. 430). Semmi iót nem tudoz hozzázoc mondanom (Mon: Apol. 314). Gonoz neuet adot hozzáz inregységből (Frank: HuszuK. 61). Senki nem mondhat ám én hozzáz semmit (Deesi: Adag. 245). **j)** Harruk keölnek hozzáz (ÉrdyC. 123b). Nem volt meg ydewm hozza (RMNy. II.60). Pappiros kölyühöz olég patatok, folyóvizek vannak (MHog: Töszl. 12) De még ez nem olég hozzája (Misk: VKert. 178).

Hozzád: [sinistrorsum; links, schwede]. Tüledrül hozzádra vetemedik, színet, szavát változtattya (Fal: NU. 353).

isten-hozzád: [vale; das lebewol]. Már az udvarnak-is meg-vagyon mondva az isten-hozzád, meg-is érdemli, hogy hátlat fordüllymk hozzáz (Fal: NE. 10). Egyszor valamikor, ugyan-csak meg lesz mondva az isten-hozzád (Fal: NA. 165).

Hozzávaló: [cognatus, affinis domesticus; zugehörig, familienmitglied]. Jöttem hozzázvalómmal együtt erldő házamhoz (Kár: Élet II.68).

Hozzávalóság: [connexus; zugehörigkeit]. A lutheranuskok a Chr. testének és a kenyérnek edgyütt való lételét (melly nemellyeknek tetszik hogy neveztessek hozzáz-valóságuc; mi semmi nem egyéb más értelemmel azt testi edgyütt valóságucnak nevezzük) tanítyák (Apati: Vend. 563).

HÖK: repellentis [vox] Kr. [ho, halt!] Hőc mint fut az aglemus (Helt: Mes. 206). Hők viszlanak ioszaga. Elhoua megy? (460). Hők vram fia: mit mondasz az Luther irasabol elő hozott mondásra? (Zvon: PázmP. 209). Hők barom, nem tudszé szemérmesben hazudni? (Pázm: Kal. 229). Hők hátráb hitván ember (Halt: Hlist. II.101).

[Hökken, Hökkent]

mög-hökkent: [percutio, stupefacio; stutzen machen, in verlegenheit bringen]. Im, meg hökkente ez hely, s a lúd ként nem lón módol a darú tolban való pipérében (Czegl: BDorg. 291).

Hökköl: retundo, reverbero MA. zurückschlagen PPB.

mög-hökköl: retundo, reverbero Kr. [zurückdrängen]. (Az isteni telemnec iozaga embört) mindön gonossagtól meg hőköl, mint az ezfón a harmot (NagySzC. 184). (Azt mondja:) mind örök tüze vetettek, a kik nem követik az Mahomet hitit; azután ezt meg hökköli, és azt írja (Pázm: Kal. 443). Látván futnak a hajduk, ő is meghökkölé magát s visszanyomula (Cserei: Hlist. 426).

[Hökköltet]

mög-hökköltet: retundo Kr. (Vajda: Kriszt. II.224. Kr).

vissza-hökköltet: ego retrocedere Kr. [zurückdrängen]. Az vr isten karikát vert az ő ellenségének orokra, és vissza hökköltette, hogy szándékukat elő ne vihessék (Pázm: Kal. 632).

HÖLGY: 1) hermelus MA. Nom. 97. hermelin PPB. Egh wonth aranyas kentes, ky ala mőegli hewlget adok; aranyas hewlg saba (RMNy. II.34). Egy wout arany heig swba (199). Hölgy bír gereza (VectTrans. 1). Ada jó féle hölgybélést tizen-ötöt, másfélet is hölgybélést 15-öt (Monrók. VIII.225). Egy hölgy saba (Gér: KárCs. III.227). A pegymet, nest, nusz és az hölgy (mus noricus) bélleseknek illenek (Com: Jan. 48). **2)** mpta, amasia, sponsa MA domina; braut, liebste PPB. Jay ha lathatnam szep nemes hölgyemet (Helt: Mes. 464). Ah te vagyé ides Katta asszony, en ides hölgyet? Monda az hispan: Nem chak te hölgyed volt, hanem mind ezzek ketten eltek ez világban (468. 457). Újjonnan vett győnge hölgyének ölében csak nem föl mézaroltatik (Pázm: Kal. 1766. 217).

asszony-hölgy: uxor MF. [gattin, gemahlin]. Majd én házamhoz menyek, hogy pulha ágyamban asszony-hölgyem-mellett

nyújtózzam (Pázm: Préd. 106. Pázm: Kal. 484). Az öltözetekből eszasony hőlyzeteknek paplant csináltakot (Bal: CsIsk. 31. Vajza: Kriszt. I.169b. MF).

HÖMP, HEMP: cylindrus, scutula SI. A tyukmogy formájú hemp, keregdél hosszú kő vagy fa gömbölyeg, hosszú gömbölyű: cylindrus teres est Com: Jan. 164.

Hömpöly. Orso fejeze függető hömpöly, kívül az orso inkább pördül: spondylus MA. Major: Szót. Hempel: walze, rollo Adám: Spr. Hömpöly, hempely: cylindrus, scutula; walze, rollholz SI.

Hömpölyit: volvo, voluto SI. [wälzen]. El hengeritem, hömpelítöm; pervolvo C. Edgy argumentomot hömpölyítec előd-ben, lássad mit mivelsz néki (Ker: FelsK. 94. Misk: VKert. 132).

Hömpölyöd-ik: volvor, volutor Kr. [sich wälzen, rollen]. Meg lele az agácát a folonc középfőte, sohova a helyről nem hömpölődöt vala (TelC. 232). [Vö. **HENGÉRÉDIK, HEN-TÉRÉDIK**].

1. Hömpölyög (*Hempög* PPBL. *Hempörög* GyöngyD: Cup. 624. *hombolyog* Fal: NU. 264. 293. Fal: NE. 106): ∞ Hömpölyög, hempergő vagy görög fa: cylindrus PPBL. Hömpölyög, görög (ExPrinc. 6). Egy hömpölyög barázda fereg (GKat: Váls. II.19). Hömpölyög kő vagy fa [melylyel virággyakokat egyengetnek] (Nad: Kert. 99). A gundjban hömpölygünk és a bordélyokban förtőzünk (Fal: NE. 106). Egyre hömpölygenek a tisztalanságban (Fal: NU. 264). Okátta szitkait, és irtóztató kétségek közt hömbölyöt (Fal: NU. 293) [Vö. **HÖMPÖLYG**].

Hömpölyget: voluto C. PPBL. Hömpölyget, hempelyget: volvo, subvolvo, devolvo, convolvo MA. Hempelgetni: rollen, abwälzen, zusammenwüden Adám: Spr. wälzen, hin und her wälzen, wickeln PPB. Mint a golyóbist messze hömpölygette (Tof: Zsolt. 569). Véruinkben hempelygették magokat (Tus: Apol. 87).

ögybe-hömpölyget: convolvo Kr. (Pázm: Préd. 352. 809. Kr).

el-hömpölget: devolvo, provolvo PP. abwälzen, forthewegen PPB.

föl-hömpölyget: subvolvo C.

Hömpölygetdögél: [identidem voluto; wiederholt langsam wälzen] (ACsero: Enc. 87).

Hömpölygetés: volutatio C. volutatus MA. wälzung PPB.

2. Hömpölyög: [cylindrus]. Többet vihet, a ki az hömpölyögre (auf wälzen, rollen) tett terhet hengergeti, hömpölyögeti emelő dorozsgal (Com: Orb. 133).

HÖRCSÖK, HÖRCSÖG: 1) [erinaeus; hamster]. Hercegek (erinaeus) es zarwasoknak haza magas hegyewk (Készth. C. 275). Az *hőrcsöc* avagy ürge jóllehet kért rág: choerogryllus, qui ruminat (MA: Bibl. 197). Az *kőszikkie* az *hőrcsökök* nec hayleki: petra refugium herinaeosis (4529). Hasonlok az egerekhez, hőrcsökökhöz, méhekhez, darásokhoz, a melyek mindjárt tsipnek, nihelyt ember hozzájuk ér (GKat: Váls. I.949). **2)** melcs C. taxus, taxo MA. dachs PPB. A gözümel, pölyömel és hőrcsöknél semmi niats almosabb: glire et mole nihil somnolentius (Com: Jan. 17). **3)** mus montanus MA. bergmaus, murmeltier PPB.

Hőrcsökös: iracundus, promus ad iram, feroculus, ferociens SI. [güftig, störrig]. Hőrcsöknél is hőrcsököshöz: echino asperior (Deesi: Adag. 115). Meg lamissola egy nehany hőrcsökök fogását (Zvon: PázmP. 4). Aspiskok a harag-tutók; őszvérek a hőrcsökössök (Pázm: Préd. 766). Mint a hőrcsökök lovak, akár mely hátságon felindulnak (806).

Hőrcsökösködik: börzönködik, mérgesen szembeszill Szd. [sich ungebärdig benehmen, ergrimmen] Boszszú-állásra hőrcsökösködik (Hull: Paizs. 259).

Hőrcsökösség: contumacia Kr. [bissigköit, störrigkeit]. A mi testünk engedletlensége elő nem bostáttya igaz ittyában a lelket, sőt akadékiyal, és hőrcsökösségével elis vesztü (Pázm: Préd. 181).

HÖRÖG, HÉRÉG: sterto in pectore Kr. [röcheln]. Mint az gonoz ördög, mergebetu *hörög* (Istv: Volt. 16). Ne várják azt, hogy a lelek már csak a torkokban *hörögjön* (Sam: Cer. 97). Melinek immár az torkában heregne az lélek (Csanaki: Dögh. 5). Rósdás torka *hörög*, *hörög* (Fal: Vers. 882). A lelke a torkán *hörög* (Könyi: HRom. 96).

Hörögés: [das röcheln]. Zagasa és hergése a torkában ninesen (PP: PaxC. 104).

HÖRPITES: [pituitosus; schleimig]. Dögös, hörpites, nyalas hurot (Mel: Herb. 141).

[Szólások]. Gondolom, hogy ez *hörpites* poka meg vniia puffedozo sarkalását [Pázmánról mondja] (Zvon: PázmP. 4). A *hörpites* poka, igen hamya másnak a summás választást (Pös: Válasz. 55).

Hörpitésköd-ik: [convicium facio, probris et maledictis voxo; geitern, schimpfen]. Egy *hörpitésködik* az mi gogolás szaykonk: Nem mertek az praedicatorok az Kalauzba harapni (Zvon: PázmP. 260).

HÖRPENT, HÉRPERT (*hippent* DeesiG: Préd. 24): sorbeo, sorbendo bibo Kr. [einen schluck machen, schlürfen]. *Herpent* [így] az borba (Born: Préd. 94). *Hörpentve*, avagy szű[r]kölyve isszuk (Sam: Cer. 93). Ezekre az bort nag kannacnak köszönik, kiből ezordulatkan czöppetetlen kellien hippentienek (DeesiG: Préd. 24). Történik néha, hogy a miszög pap, masutt elsőben jól köppentvén, a esengettyű zengésben előleyti magát s jól talál a fel mutatott poharbol *hörpenteni*; melyet az elebenivel ki okal s az eb s diszno megl eszi (VárM: Égő. Szöv. 214). Fazekas ha *herpent*: jól forog az korong (Thaly: VÉ. II.117). Ha kiket természet formált jobb agyagból, többet *hörpentettek* igaz okosságból (Orczy: KöltH. 159).

[Közmondások]. Ha kantzát megitted, levét is *hörpentsed* (Ben: Ritm. 192. Kr. Kisv: Adag. 169).

be-hörpent: [absorbeo; verschlingen]. Lutec eg melsegös verneth, kiből felöndölnöznek vala tűzes golóbisoc, es tűzzel hotölt emböröc, miképpen sebösségös tűznee zikraia föfutának vala, esmeg be *hörpentetnee* vala (NádC. 87).

föl-hörpent: exsorbeo MA. absorbeo, epoto PPBL. aussuppen, ausschlürfen PPB. Fel *herpenteni*: absorbeo Ver. MedLat. 7. Nem jó társ, ki mindent tsak maga *hörpent* fel (Kisv: Adag. 351).

ki-hörpent: exsorbeo MA. aussuppen PPB. Tirannus volna, a ki ezt kíváná fölle, hogy a Dumát ki-hörpentese (Pázm: LuthV. 108).

HÖRPÖGET: sorbeo, sorbillo MA. einschlürfen PPB. [schlürfen]. *Hörpögethető*: sorbilis C. Olajt *hörpögetven*, az iszonyu szonjusagot ugy ügyköznek vala meg enyhíteni (Fornó: Curt. 715). Kovés bümek tartják a papok vacsora után amuz sün szolgálokkal *hörpögetni* (Mathó: BCsük. 105). Patsolyából szürtsöjünk, *hörpögessünk* (GKat: Váls. II.288) [Vö. **KÖPPÖGET**].

[Szólások]. A tengert kanállal *herpögetni* (Kisv: Adag. 297).

föl-hörpöget: exsorbillo MA. allgemach ausschlürfen PPB. Isznie es fel *hörpögetie* az wr poharat: bilent et absorbelant (Kár: Bibl. II.195. MA: Bibl. II.191). Vgyan azon régi okálatát *hörpögeti* fel (Mathó: BCsük. 224).

Hörpögetés: sorbitio MA. das supürn, das stürpeln, das surpen PPB.

HÖRPOÖL (*hörpöölön*: sorbeo C.): [sorbillo; schlüpfen]. Hörpöölöm, szürtsöölöm: absorbeo Major; Szót. A torkos nyalakodo lööl és szürtyögetve hörpöl: pitissando sorbet Com: Jan. 181. A fekete ital, kit hörpöölisz kényesen (Orczy: Költ. 162). A farsangos tsorda hívság kebelében, buja tüzet hörpöölit gerjüdö melylyebenn (Orczy: Költ. 180). Hörpöl bajt, bit s gondot vesztö poharával (203).

föl-hörpöl: absorbeo, persorbeo C. exsorbeo, persorbeo PPB. einschlüpfen].

Hörpölés: sorbitio C. [das schlüpfen].

HÖS (*höss* Helt: Mes. 136. *hösök*, *hösökkel* [hösökkel] Nagy: Huny. 13. *hös* Pös: Igazs. 306. 103. Pös: Vetök. 37): **1)** [juvenis; junger mann]. Heus 1206. Hius 1211. (személynév Nyr. II.168). Nötelen ridég avagy hös legény: caelebs sen inuptus Com: Jan. 116. Nemy igen zopp hews (juvenis) yewue az kappura (EhrC. 11). Monda neki a hös (adolesens): Mend ezeket öriztem (MünchC. 49b). A palotaba feel neueltetuen, az hösökorsagnak alapatiara intha (KazC. 92). Igy szolnak mostan a cygany louán üllö hösök es aekik az valaztatist hamissan *billegetik (Mel: Jób. 15. MF.) **2)** heros SI. [held]. Pogatok meg latfak te igazodat es minden kirallok te hösedet: incultum (DöbrC. 264) Hösöl tegetek (virilitas) es batorulon ti zivetek (78. Helt: Krón. 178. Kr.). Hös eselekedet (Pesti: Fab. 63. Kr.). Latak az hösök, gyorsalkodának, ez nap leverök heát palotának (Tin. 167). Öremekben hösök isznac az jó borban (Temesv: Kenyérm. 16). Alföldi hösök (MonIrók. III.7). Isten le ueri disznót, söt meg nagy kazdag, friss, keucly hösökötis le vagatat, es vendegsegben híwia rea az egi madarakat (Born: Préd. 553). Mint némelly hösök föllöl föl-hegyen hallogatom (GKat: Vált. II. Elöb. 63). A pápának, vagy az ő hösinek (Pös: Igazs. 403). Az antichristus és az ő hössei tiltják az egyházi rendek köztött a házasságot (Matkó: BCsik. 243.) **3)** futurus sponsus, procus MA. der zukünftige, bräutigam, freier PPB.

koresma-hös: popino C. [trunkenbold]. Koresonna hösök (Alv: Post. II.60).

Hösecske: adolescentulus AprC. 16. Hösérke [igy?] valem es es vlatulus (96).

[Höselkéd-ik]

Höselkédés: [militatio; kriegshandwerk]. Az nemes höselkédésöz készen jób kedvek, hogy nem az studiumhoz (MA: SB. 141).

HUALL: verbero Kr. [schlagen, schwingen]. Tewre es meg öle ewtheth ew zekere, hwallöth palehyayabol [palehyayabol?] kiomla ew penze (RMNy. II.24. RMK. II.7. 374).

mög-huall: ∞ Valaky magat oly dologba foglallya, melylyet természetny semmykeppen nem wallya, azt a cherpaleza mynt a zamart meg huallya (Pesti: Fab. 15).

HÜG (*högunk?* LevT. 189): **1)** soror minor nata MA. jüngere Schwester Nom. 96. PPB. Atyánról való néném vagy hügom: *patruelis soror PPB. Hüg fy: consobrinus Nyirkállú (Kovachik: Form. XIX). Néném hügom: soror; öie Schwester Com: Vest. 116. Egy szüljü nénéc, hügae: sorores Com: Jan. 119. A nényne avagy hüga férje: sororius 117. Möngatoc tü hvgtoknac: dicite sorori vestrae (BécsiC. 182). Zabadobatok megh en atyamat es hügaymat mynden yozaghywal (JordC. 287). Palnak hügayfia: filius sororis Pauli (787). Pal ömön magy marada egi hazas hügaual (DöbrC. 113). Hügom ömnen: mire nevez engöm batyadnac? (TelC. 104). Esmeria azzon sent Anna azzonnac hüga (KazC. 66). Vala Bela kyrálnak hüganak

Anna azzonnac leánya (MargL. 145). Idwezlegy Maria, anygaloknak edes hüga (ThowrC. 91). Az wygasagnak hüga az zomoritusag (Pesti: Fab. 75). Nemde vgy kollette a mi hügonkal chelekedyi mint egy künnaul? nunquid ut scorto abuti debnero sorore nostra? (Helt: Bibl. I. R.). Anyád leánya vagy te és hügadnac nényne vagy: soror sororum tuarum es tu (Kár: Bibl. II.122). Az te hügadnac föl ne fedezzel szemérmességét: turpitudinem sororis tue non revelabis (MA: Bibl. I.105b). Barátain atyántiai, hügaim-néném kedveseim (Pázm: KT. 448). Testvér hüga (Lászy: Krón. V.153). **2)** [verbum alloquendi; anredewort]. My hügnak madarak: sorores nostrae aves (EhrC. 40. 74). Ayanlom kedgyh ty nektek e my hügnköth a Föbest, hogy fögagyatok ewtheth az Christus Jesusban (Konj: SzPál. 104). **3)** [soror; nonne]. Fuss el, zereto hügom az kevel hügoetl (DöbrC. 264) Monda a megkorult hügauc: amü hüg tarsinacac fönhagaztatasa (TelC. 138). Az hügo ne legyenec vetekölde es patnarosoc (368).

Hügocska: [sororcula; schwesterlein]. Im küldtem az kis hügoeskümmak egy szekeret mind lovastül (Nád: Lev. 210). Az keth hügochkümmak, az mely ööth arany lanczoth chinaltattam uala, annak ketteyt eö nekik hagiom, de oszlasokban no tudgyak, hanem ammelkeöl adgiak oda nekik (Radv: Csall. III. 178b).

1. HÜGY: urina, lotium C. MA. *saccatus corporis humor PPB. harn PPB. Hügyra vizlettelre is adöt vetne (MA: SB. 117. ACsere: Enc. 149). Hüdgyá, vizletletté léssen (Com: Jan. 31). Diszno ganéjal egyelitsd meg az ember hügyat (Nad: Kert 131).

Hügy-ik, hudd-ik: urino, mejo, mingo C. harnen, den urin lassen PPB. Hüddom, hügyök, huddozom: mejo PPB. Hügyhatnam: micturio C. A szamar ily természetü: ahol hügyik, ott öntöz (SalMark. 6). Falra hüddani (Mel: Sám. 204). Egydesem (a madarak közül) huddik, vizellik: nulla mingit (Com: Jan. 34).

[Szólások]. Oly halgato, mint az hügyö disznó: statua taciturnior (Deesi: Adag. 286). Halgat, mint egy hügyö disznó (Pázm: 5Lev. XXXIV. Kr.). Követem az olvasót, mint az hügyö disznó hallgatásából süle ki az a változás (Bethl: Élet. II.66).

mög-hudd-: permingo MA. bepissen PPB.

Huddás: mictus, urinae emissio MA. das harnen PPB. Néhezen való huddás: dysuria C. Huddásnak megrekedése: stranguria MA.

Hügyoz-ik, huddoz-ik (*hüdozni* Cis. P. *hüddozot* Cserényi: PersF. 1. *hügyözös* ACsere: Enc. 181. *hügyözöt* edény 182): mictio MA. *urinam reddo PPB. oft harnen PPB. [harnen]. Hüddozhatnam: micturio MA. Pölyül rea hügyozik: super mingit C. mingo Nom. 23. Ki vägom grökerestül atte maradekidat es füydat: es ki vägomat az Achab hazabol meg az falra huddozo ebeketis (Mel: Sám. 355). Falra huddozó eb: mignens ad prietem (Kár: Bibl. I.322). Dávid meg eskütt vala, hogy Nábáknak falra huddozóit is elvesztü (Deliber. C.). A vizletet hüdozva ki-bocsättatatie (Com: Jan. 51).

el-hügyoz. Talám mind el huddozta magát; olly igen fél (Helt: Mes. 206).

mög-huddoz: permingo SI. [bepissen]. A varas békák a veteményeket mérgecs nedvességgel meg-huddozzák (Misk: VKert. 263).

Hügyözás: [mictus; das harnen]. Hüdozás (Com: Jan. 57).

Hügyos: permictus SI [mit urin besudelt]. Hanem ha a monyak zápok, hügyossak és hejában valók: nisi ova urina aut irrita atque hypomenia sunt (Com: Jan. 35).

2. HÜGY: [stella; stern]. Yüllehet tudna hügyoknak folyását: quonvis sciret stellarumcursus (EhrC. 29). Ewnewltenek hügyokra alduan vr Jesus Cristust: clamabant ad sidera (152). Hold es hügyak, kyketh the fondalud: luna et stellae, quae tu fundasti (FestC. 6). Hügyaknak kegyes teremteye: conditor alicui siderum (KeszthC. 50). Idvez leegy thengernek hügya: Ave Maris stella (DöbrC. 219. FestC. 195).

kasza-hügy: jugula MAL. Orion, jugula MA. PP. Nom.² 3. stella Orionarum MA: Bibl. I. 153. sucula, jugula, Orion PPL. Orion, himnliches gestirn PPB. Az kasza-hügynek zónája estve fel tottszik (KNagysz. 1613. D8). Az oroknek csillagnak és kasza-hügynek, e bokros csillagoknak (Ker: Préd. 393).

HUHOG: ulub, cucubo Kr. [heulen, krächzen]. Fűles bagoly, nagy szemű bagoly, huhogo bagoly: asio, scops, aluco Com: Jan. 36. Huhogó bagoly (Misk: VKert. 431. Csúzi: Tromb. 128. Kr.). A baglyok huhognak, rít ebek ugatnak (Fal: Vers. 912).

Huhogat (*huhogatoe*, mint az bagoly: cucubo MAL. Helt: Bibl. I. CC3. *hühogt* Gyöngy: Char. 16): cucubo C. MA. schreien wie eine nachteule PPB. Huhogató bagoly (Helt: Bibl. I. CC3). Bagolynek huhogatása (ACSere: Enc. 216. Zrinyi H.23. Diász: Tal. 250).

mög-huhogat: ∞ A fűles bagoly-is ezt meg-hühögötte (Gyöngy: Char. 16).

HUHOL: huhogat mint a bagoly: cucubo Major: Szót. Az bagoly huhol (MA: Bibl. V.46). Az huholó bagoly kífalta resja (Czepl: Tromf. 137). Az fjeli bagoly huhol (Com: Jan. 39. Com: Orb. 5. Misk: VKert. 191).

HUJ: hui; huj Com: Vest. 131. Huj, mi ördög lölt mindnyájakat? (RMK. V.227) Hui nash az szola logien kelleő meleg, borsos etkekkel, io borokkal tkoni (KBécs. 1572. D). Héy, hoy, hophaya, húsom, huy (CorpGramm. 252). Huj által már innen más nyoma (Matkó: BCsák. 216). Huj kí díszo (221).

[Szólások]. Huj bele Balás, lovat ad isten (Fal: Jogyz. 925).

[Huja, hujja]

Hejo-huja, hejje-hujja, haja-hujja: 1) jubihum, ovax MA [juchho, das juchzen] Ezeknek csak hania huja kol: Ulysis romigium (Doesi: Adag. 171). Vigasag, hujja-hujja (GKat: Vált. 11045). Mely veszedelmes nagy sokszor a lakodalmozás, melyben csak haja huja vagyon (SBal: Tem. 70). Egész clete dorbiózolás, hejelnja (Mezy: Gtáj. H111). A sok hejje hujja, virradtig való ital (Mik: Törz. 165. Thaly: VÉ. 1.277). 2) [laetus; lustig]. Égyebet nem kedvelenek az hejje hujja társaságnál (Döbr: Részegs. 19). Hejje-hujja életű (Misk: VKert. 311). Hejelnja emberek (Com: Élet. 31).

Hajahujjal: [jubilo; juchzen]. Hajahujjalva tobzodnak (Tom: Vig. 217).

hajahujjálgat: jubilo MA. frohlocken, juchzen PPB.

hajahujjálgatás: jubilatio, ovatio MA. das jubiliere, freudengeschehen, triumph PPB.

hajjahujjálkod-ik: vitular PPL [frohlocken, juchzen].

hejje-hujjáz: jubilo Kr. (Biro: Angy. 955. Kr.).

Hujjágat: [exulto, vitular; frohlocken, juchzen]. Az bolondoknak es hügyagoknak kialtasokkal nem különben rettenen meg: hand secus bacchantium ululantiisque fremitu perterritus (Porró: Curt. 503). [Nö. mög-hajjágat].

HULL (*tolhola* Güres: Mäty. 65. *hulattyak* Frank: HasznK. 72. *hulasa* 78. *hüllanak* Alv: Post. I.33. *hüllatá* Gvad: Pösty. 17: *carlo, caso, decido* MA. *füllen, abfüllen, niederfüllen* PPB. Hal-

wan ezt az tnytwafók, hw arczyokra hullanak: *cediderunt in faciem suam* (JordC. 197). Te zeut woerfd en ream hwyton (CzechC. 30). Megh fedenek, es mind az ödre hullanak (TilC. 21). Igen kezdle kazal népe hullani, paraszt, puska miatt oly igen veszni (Tin. 256). Az vanna valo napon az hold, ködökkel hólum [igy], essöt, vagy hausat borzát (KBécs. 1572. D7). Leszen iszszonyu vér ontás, esnee, hullanae egyaránt (Com: Jan. 150). Hulló hajat megtart tornának a leve (Fely: SchSal.² 21). Nem hull az kftala (RákF: Lev. 1509). Legordulván hullnak szemembül könyvöm (Thaly: VÉ. H.55).

[Szólások]. Azt gondolá a gyáva, hogy tsak azért hullott a világra, hogy asszonya parantsolatit fogadgya (Fal: NU. 295).

alá-hull: [decido; herabfallen]. Akyc alá hullanae meiorzsgból (DebrC. 122). Midőn alá hullna, eg bokorhoz kapazkodok (BodC. 15).

el-hull: decido, delabor Kr. [abfallen, ausfallen]. Az hw vyraga el hwl: *flos ejus decidit* (JordC. 846. 104). Ottan el hullanak az lancok ew kezezyöl (ÉrdyC. 361b). W leule el nem hwl: *folium ejus non defluet* (KulesC. 1) Sereylen futamnak tancban az leanyok, sertelen ha lend az 5 yamborsagok, oth el hol [?] partayok (PeerC. 339. RMK. 1.299). Ha valamely emberne hain elhul a foieröl: *capilli thunt* (Hek: Bibl. I. D6d1). El hull az te olayfódnae gyfmölze: *defluet et peribunt* (Kár: Bibl. 1184). Sokan elhullanae az napon az nép közül: *multi ceciderunt in die illa* (MA: Bibl. 179).

le-hull: decido, defho C. abfallen, niederfallen PPB. Asztalról le-hulló morsalékok, eslékek, falatok: *analecta* PPB. A állagok le hullnae meiről: *stellae cadunt de caelo* (MüncH. 59). Lewe hullnak hw vroknak asztalról (a morsalék): *cadunt de mensa* (JordC. 492). Az balvan isteneknek templomy mynd lee hullanak (ÉrdyC. 338). Az peschetök le hullanak (617). Az fűnac lelmllo levelénc ezörfüde (Zvon: Post. 1710). Az élő fűknak levelei le-hullanak (Com: Jan. 21). Hogy a veszett pára miatt elszédüllyenek, és le-hüllyanak a sas fiak (Hall: III.ist. H.65).

le-hullás: [casus, ruina; fall, sturz]. Zent Catherina azzon magyaztatyk közönséges balwanyoknak le hullasa (ÉrdyC. 659b).

szöllyei-hull. Lassuk, hogy a Sámbar hazugsaga hulljon szöllyel (Matkó: BCsák. 284).

Hulladék (*hulladik* Sylv: UT. 123. *huladik* Zvon: Osiand. 213): 1) *quasiuliae, putamen, rumentum, segmenta, recisementum, roeromentum, scobs* C. *fragmen, fragmentum, segmen* MA. abgang von etwas, abgebrochene stücklein, abschnitt, spüne PPB. [abfalle]. Tyzen ket kosmokat töltenek be az hulladékyawal: *tulerunt duodecim cophinos fragmentorum plenos* (JordC. 399). Zykeseeg lelkowilnek hazaat meg sepernewik ha my hulladéok benne vagyon (ÉrdyC. 21b). Hulladec, morsüec (Tel: Evang. 1428). Hulladékok: *sportae fragmentorum* (Fél: Bibl. 66). Az fit le vágnán amae hulladékit meg ézeti (Kár: Bibl. I. 613). Olmassu, hogy affele helekre, kik az martyromoc hulladékiert neuzetenee, fogadasae tetettenee (Zvon: Osiand. 210). Az ács a gerendát gyalullya, a vágot hulladékie és forgácsoc széllel repesvén (Com: Jan. 103). Ez lón akkori válaszuk arra a hulladékra (Pös: Igazs. 1122). A tolettát be szoktak földni, por vagy más hulladék meg ne eshesse (Fal: NA. 128). 2) *stillecidium*. Vgán za le, mikont ess gúpivra es mikont épepő hulladékok földre: *sicut stillecidia stillantia super terram* (DöbrC. 135).

asztal-hulladék: *decidium a mensa* Kr. [speisenabfalle]. (Pázm: Préd. 30. Kr.).

forgács-hulladék: *segmentum, fragmentum, secamentum* PL.

fürész-hulladék: [scobs; sügespéne] (Com: Orb. 129)

Hulladoz: caso, lapso SL. [kleinweise hinabfallen].

[Szólások]. Vederből cseberben hulladoz (Bal: CsIsk. 344).

Hullámodik, hullamodik: labor, cado, decido SL.

el-hullámodik. Ortazza régi pap-társra, hogy oly el-hullámodot, s ferges okokért kollet megvetni az Izraelnek tiszta forrását (Czecl: BDorz. Cím).

mög-hullámodik: [tranor animo; verzagen]. Feje alá sítéssel mög-hullamodott király (Mogy: 6Jaj. IV.21).

még-hullámodás: [fractus animus; verzagtheit]. Amnyának mög-hullámodással teljes busongo bánattya (Szöl: Div. 18).

Hullás: delapsus, casus MA. fall, das niederfallen, das hinabfallen PPB. The zolgayd wero hullasanak bezwya beel menyenek the elodbo (KeszthC. 208). Dragalatos werothnek hullasarth kerlek Jesus, sebesychedmeg en zinemeth (GyöngC. 22). Cristusnak vere hullasath nem gondoluan, meg nem terem (VirgC. 3. Kom: SzPál. 326). Hűségünkben életünk elfogyásával és vériünk hullásával is megmaradunk (Monrók. VIII. 431).

haj-hullás: alopecia, capillorum defluvium; das haar-ausfallen PPB. (Nad: Kert. 310).

köny-hullás: [lacrimatio; das tränenvergiessen, tränenfluss]. Felkelhén Ozyas, kön hullasockal mégötetuen (BécsiC. 25). Zeretev fyam, [ezek] az te atyadnak kovn hullasy, mert meg hortal vala (DomC. 75). En könyhullásom (Zrínyi II.135).

Hullaszt: sino labi, delabi Kr. [fallen lassen]. Könyveket hullasztottak (NótPM. 9). Könyhullások patakjába, melyeket az fton hullasztottak (uo).

Hullat: dejecto, delabi sino MA. dejecto; hinabfallen lassen, hinabwerfen PPB. Hlyatya: lacrimis rigat NémGl. 64. Kegősegős anya en the előftted zyem zakaduan, kön keserő hullatvan, kerlek (NagyszC. 154). Vriac előtte gakornac vala kön-hullato syralmakat (TelC. 17). Kezde kwinniet hullatni (VirgC. 21). Jesus az zydokath földre hullata (PeerC. 119). De lám az tereket vitéz hogy meglátá, ottan az seregöt reája nódítá, vitézökkel őszve sok tereket hullata (Tin. 47). Az halotton könyvet hulláss (Kár: Bibl. 1.676). Könyhullató szemmel (Pázm: Préd. 992. Kr.). Te vagy az vér-ontó, én könyvem hullató (Zrínyi: ASyr. 302). Könyvet hullatott-é? (Zrínyi II.31). Sokat hullatunk mi már, a mit ők újságul felkaptak (Fal: NU. 321).

el-hullat: sino cadere, facio decidere MA. fallen lassen, fallen machen PPB. El-hullatja kezéből fegyverét: flumt arma de manibus PPB. Ágáimat elhullatom: decaulesco C. Ez ntőlső részetskét, el-hullattya a deák fordító (Pós: Igazs. 139).

mög-hullat: [mundo cadendo; berieseln, beströmen]. (A kereszt), kyt Cristusnak zent veere meg hullatot (ÉrdyC. 538).

Hullatás: demissio, dejectio MA. das herablassen, das herunterwerfen PPB. Weres werew hullatasodnak vtanna the valaztottad sido neped nya meg fogattal (PozsC. 2).

könyhullatás: lacrimatio MA. lacrima Com: Vest. 134. PPB. das weinen PPB. [tränen]. Fel voveen őleben, bewseeges keny hullatással apozgattya vala (ÉrdyC. 51). Lehetetlen, hdy emy kenyhullatásnak fya el vezyen (520). Az feiedm kezde halgatni az w eneket nagy kwny hulatasal es nagy aytatossagal (VirgC. 17). Sfrű köny-hullatásokkal ásztatta titkon nyoszolóját (Csúzi: Síp. 559). A fejr-nép egy pár tsurgó könyhullatással többet viszen végbe, hogy sem valami nevezetes vitéz véret ontva (Fal: NU. 352).

köny-hullató szemmel: lacrimantibus oculis Pázm: Préd. 992. Kr.

Hulldogál: [caso, lapso; nach und nach füllen, langsam fallen]. Az nap a ho mint pihetske hulldogal (Kal. 1582. G).

Hulló: deciduus, reciduus, recidivus MA. cadens Kr. [fallend]. Az ollyan ember, kynek hlv haya hlvlo (de cujus capite capilli fluunt), nylvam kopazz es tyzta (JordC. 98).

vére-hulló. Vére hulló fi: chelidonia C. PPB. A fecske fiának ha szemek meg-vakul, azoknak az amyok vérehullóhoz nyúl (Fölv: SebSalP. 21).

Hullog: cado, caso, decido, delabor SL. [kleinweise hinabfallen, abfallen].

[Szólások]. Ma is hullog az híre, hogy ki Győr felé, ki Ovár felé kötözik (RákP: Lev. IV.476). Ne hullogva, vagy, melly távul légyen, vásottsággal mennyenök, hanem minnyájn gyülekezzenek-őszve, es szép rendben mennyenek (Bíró: Augy. 137).

Hullong: ∞

[Szólások]. Herezeg katonái jöttök hullongóba (Gvad: RP. 185). Nem edgyütt, hanem tsak hullongva jövének (Gvad: Orsz. 75).

Hullongó: [ferro; landstroicher]. Bocsítottam túl is két ezer hadat, kívül már holmi hullongó conjungáta magát (RákP: Lev. IV.16).

HUMOR: 1) [humor; saft, flüssigkeit]. Az sokféle étkekből artalmas es meg rohdhat humorok vagy nedvességek egyben gyülekeznek (KBécs. 1652. 28). **2)** [humor; humor, laune]. Azért piszkálom a pápák ganéjját, hogy a sárgyuró orrában humora szerint való szagot indítsak (Matkó: BCSák. 155). Truncus levén az akkori vad humor és nevezetek szerént egy Nikola nevű nevezetes ember (Kem: Élet. 1). Idegen nemzetek conversatiojában humor is corrumptatott benne (18). Sőt az török humor szerint való ratio is azt dictálja (MonOkm. VI. 371). Ezt tegye, szenvedje, kinek tetszik; nékem nem humorom: es nem lesz szokásom így hódolni (Amade: Vers. 13).

HUNCFUT: [nequam; spitzbube, hundsfoot]. Te nemes fejedre tüle sok „hunzufut“ száll (Thaly: Adal. 1.271). Nem számíam mind egy lábíg elpusztítani őket, mert a ki közöttök legemberségesebbnek tartja is magát, hamis lelki huncfut (Haz. I.373).

HÚNY (*humta?* Zvon: PázmP. 94): oculos claudo, velo MA. die augen schliessen PPB. die augen zutun, nicken Adami: Spr. Húna es int vala szómével (Helt: Mes. 182). A ki szómével huny, nyuualyát támaszt. qui annuit oculo, dabit dolorem (Sal-Mark. C5). Szeme niha hunna (Born: Préd. 562). Szemekhunyva vívők, kardéra harczoiók: andabatae (Major: Szó). Szemeimet tsak aligha hunyattam (Könyi: HRom. 117).

[Szólások]. Szeme-huntáig (Pázm: KT. 52).

be-húny. Behunom szemeimet: claudo oculos MA. die augen zutun, schliessen PPB. Szómöket be huntak (Fél: Bibl. 21). Be ne hunnyuc szemüene (Born: Préd. 38). Az Kalanz volt valvezető, nem az soze humta volt be szomet (Zvon: PázmP. 94). Bé hunt szemmel esőtől, hotól (Alv: Post. 1.14). Bé-huntad szemeidet (Matkó: BCSák. 30). Bé is kell szemöket hunni (Mik: TörL. 62). A szeretet es a hatalmad behunyatják szemeidet (Mik: MulN. 274).

[Szólások]. Szem-behunnya: clausis oculis Kr. Jol latnak zöm bee hvuan, mynth meg nythwan (SándC. 8). A kit meg-üt es meg-öl a menykő, fel-nyitja szemét, ha szem-behunnya találta; de a vigyázó ember szemét bé-hunyatya (Pázm: Préd. 1084). Szem-behunnya-való hadakozások (Pós: Igazs. 329)

Szem bé hunyva iszszak (Alv: Post. 1604). A jó uraim és aszszonyim nem fül bé dugva mint Ulysses, hanem szem-bé hunyva memnek setétes örökkön (Fál: NA. 164). Az ámitto gyönyörűséghez jó korán láttal kell fordulni, szem bé hunyva, fül bé dugva töleken futni (Fál: BE. 586). Sz e m b é h u n y v á s t essék a halál fölében (Mogy: 64j. II.20).

szém-behunyas: [nictus, momentum; das augenschliessen, augenblick]. A halál oly szembéhunyas, a melytől egy egész örökkévalóság függ (Fál: NA. 219).

Húny-ik (*hunyik* ExPrime. 183: **1**) [claudor; sich schliessen]. Előttűne furognak szegyenine, kikert igen humae szemene (Börn: Ének. 199). Ennekem immar szemem hunyik (ExPrime. 183). Atyja életben szeme hunyott (Czepl: MM. 7). Sőt húnyik szeme is, és halál követi (Gyöngy: Char. 305). Majd szemed húnyik: paulo post claudes oculus, morioris (Bíró: Micae. 234. Kr.). **2**) [evanesco; verschwinden, verschleiden]. (A Duna) mindabhol nem szűnik, míg tengerben hűnik, addig gyorsasággal fel (László: Mars. 33). Hűnt a nap (Gyöngy: KT. 51). Megjött várt tavasza hűnt örömeinek is (Pálfi. 109).

bé-húnyik: [claudor; sich schliessen]. Ha ő nagyságának szeme behúnyik (MonOkm. XXIII.101).

el-húnyik: [evanesco; verschleiden]. A nap el-enyészik, és ugymint el-húnyik (GKat: Váls. II.924).

[Szólások]. A vétségnek terhe megkezdett nyomnia bennünk, szintén el-húnyó l a n s z e m e n k (GKat: Váls. II.1157).

elhunyas: [clausio; das schliessen]. Vezetre mikor az szem elhunyasra kel az dolog (MA: Scult. 86).

Húnyás: 1) nictatio, clausio oculorum MA. das winken der augen PPB **2**) [obitus; das entschlafen]. Könyű élethez szokott ifjaktól ódes szüléjk húnyásával ősi örökségeket vettek (Runy: Mon. 15).

Hunyászkod-ik, hunnyászkod-ik: [se humiliare; sich ducken, fürchtam schweigen]. Nemhogy felemelkedniük benne, de inkább hunyászkodunk (MonOkm. XXIV.200).

le-hunyászkodik: ∞ Huniaskodjal le [igy] és téri meg (Csanak: Dögh. 18).

még-hunyászkodik: ∞ Meg-hunyászkodván, s-meg alázván magát (Mogy: 64j. II.21. 151). Istennel tekinteti előtt meghunyászkodik (Konár: Imás. 6). Báján s szomorúságán meghunyászkodik (Tóla: HBk. 31). Az ő szíve igen megtörődik, meghunyászkodik (Mleg: Préd. 15). Meg hunyászkodott s töredelmes szívből (Otr: Róma. 92). Az mi ellenségünknek felfavalkodott állapotok igen meghunyászkodék (MonOkm. XXIV.202).

moghunyászkodás: [humilitas; demut, selbstdemütigung]. Kell ennek lenni szíved alázatosságának s meg hunyászkodásának (Mleg: Tószl. 115).

[Hunyatkoz-ik ?]

még-hunyatkozok ? [conficior; geschwächt werden]. Igen meghunyatkozok az németek, élések is igen szük, az paraszt emberek is igen vesztik őket (Rák: Lev. 178).

Hunyatlan: incomivus, oculus non clausus MA. [mit offenen augen].

Húnyó: [nyinda; versteckspiel, blinde kuh, blinde mans]. Nostris lusis quidam puerilis vocatur húnyó; eo quod unus o pueris, vel una o puellis, obligatis atque tectis sibi oculis, querit socios sui lusis; atque tactus ab aliquo, quaesitusque quis plagam ei dederit, clausis oculis divinatur, quem nominare debet (Otr: OrigHung. I.329).

[Húnyód-ik]

bé-húnyódik: [clauditor oculus; sich schliessen]. Bé hunyodgyec szemec (Börn: Préd. 255). A kinek szeme bé hunyodot a nyájas jobban, fel pillanik a sanaruságra (Laud: PjSegíts. II.98).

öszvo-húnyódik: ∞ Szemünk hája öszvehúnyódván (Hall: Paizs. 459).

Húnyogat: adnieto C. MA. mit den augen nicken, zuwinken PPB [blinzeln]. Reáhunyorítok: adnieto; vkihez hunyorítok: alludo PPB. Hunyogató: nictans MA.

Húnyogatás: nictatio, nictus MA. das nicken, winken der augen PPB.

Hunyorít: nicto MA. assentor PPL nicken mit den augen, winken PPB. Nem fér az igaz tanítóhoz, hogy hadgatói fogyatkozást fedozgasse, vagy azokra hunyorítsen (Pázm: Préd. e2). Az isten senkinek vétkére nem hunyorít (Ker: Préd. 66). Fenyítékben kell azokat igazgatni, és nem kell a szálléknak hunyorítani az ő magzattyoknak (803). El halasztja azoknak büntetéseket, mint ha ő felségeis pillogatni lattanak és hunyorítani (Báth: Tromb. 129). Feddi azokat a magistratusokat, birakat, a kik a tánczokhoz hunyorítanak (Gyulai: Tanc. D). Nem az vala szándékomban, hogy az asszonyi ő borzaszsa szemöldökét és valami savanyút hunyorítsom (Fál: NA. 187). Kevély tekintettel hunyorítanak az ifjabb úriakra (Fál: NU. 302). A világ, hátor szeme előtt legyen tsportossan a sok szép, tsak hunyorít feléje (Fál: UE. 452).

Hunyorítás: nictus, nictatio MA. das nicken mit den augen PPB. Szeme hunyorításávalis meg zabolazhattya (Zvon: Post. 1513). Szem hunyorítás nélkül nézhet a napnak sugáira (Misk: VKert. 280).

Hunyorog: nicto, adnieto SL. [blinzeln]. Reá hunyorog: adnieto MA. Hunyorog, vigyorog (Helt: Háló. 89. SzFabr: Am. Aff. 8).

Hunyorogás: [nictatio; das blinzeln]. Marianak zemeyben semmy nemev hunyorogass nem volt (CoruC. 53).

Hunyorogat (*hunyoglat* MA: Scult. 854): nictor, adnictor C. mit den augen winken PPB. Ki nem hunyorogathat: incomivens C. Reá hunyorogok: adnieto MA. Hunyorogat az ő szeméuel: annuit oculis (Kár: Bibl. 1605). Pillogattott, hunyorogattott az szeméuel (MA: Scult. 854). Nyisd fel szeméid jobban, ne hunyorogass (Matkó: BCsák. 307).

Hunyorogatás: nictus, nictatus, nictatio MA. das nicken, das winken der augen PPB. Szómhunyorogatás (RMK. II.154). Szemek hunyorogatással az férfiakat hozzáok vonszak (DeesiG: Préd. 39). A mely szem attyát hunyorogatással tsüfolya, holóktól kivágassék (Pázm: Préd. 212).

Húnyósdí: nyinda Com: Vest. 137. PP. [blinde kuh]. Miképpen jützünk ? lapdát, hunyósdít, ostáblát ? (Com: Vest. 63).

Hunyóska: ∞ (Prág: Serk. 241. Kr.).

HUNYA: [tunica; rock]. Ruházattyokra szór hunyát, vagy csak bár egy darab rongyot szerzezhessünk (Bíró: Augy. 118).

HÚNYOR: elleborus, elleborum, veratrum MA. niesswurz PPB. Ha igen almosék, az főcére oncz etzetet, az orrában borsot, vagy prószóktető hunyort, fel serken (Mel: Herb. 52). Az hunyornal keserűb folyo vizet meg kostolam (Fórró: Curt. 711). A hunyor hasonlóképpen bolondságot szerzene embernek (Ker: Préd. 229).

[Szólások]. Hunyorrt adtak enned (Ker: FelsK. 27). Nem hiszen, hogy hunyorrt nem ítél prebendában, hogy így próbánskodol (Czepl: Tromf. 63).

fehér-húnyor: helleborus albus Beythe: Nom. 5. Major: Szót. 250. veratrum album Mel: Herb. 187. Prüsszentő gyökér, zászpa, fehér húnyor: helleborum PPBl. (BeytheA: FivK. 1b). Fejér hunyor avagy zászpa (Com: Jan. 30).

vízi-húnyor: hydropiper Mel: Herb. 174. polygonum hydro-piper SK.

fekete-húnyor: veratrum nigrum Mel: Herb. 186.

HUP, HUPP: somus cadentis aut percussí Kr. [putf]. Hup hup hát hátokon! (Czegl: Japh. 78). Ezeket a szókat alig mondható-ki, hupp! egy sújtá ötöt főben, hogy . . . (GKat: Váls II.234). Mi is eszázári kúntöshen praerogantíával akarunk élni, az tatárok sem akarván nekünk utat nyitni, e kettőből egy tisztességes hup-hup tolík ki [dulakodás] (Monfrók. VIII. 369).

Hupog: sonitum cadentis edo [herabfállen, niederplumpsen]. (Euy: Gizm. 52).

Huppan: cum sonitu cado Kr. [herabfállen, niederplumpsen]. Azért e vidéket alma huppanásnak nevezik (Gvad: Időt. 3).

HÜR: 1) [intestinum; darm]. Nem alakottac, kiknee zel-letée eluétettetét ölvrocbol (a visceribus suis, adnae tisztéségét) (BécsiC. 100). Az hwrath myeeth es tollaat az oltar alaa vessee: vesiculam gutturis et plumas prociat prope altare (JordC. 82). Mykoron az ew teste taghya ymaran el eglhet vona, meogh az ew hely es hvray ees alaa fylmek vala (ÉrdyC. 204b). Az nagy eenseegből annee azalssagra ywtot, hogy az ew agyeeka ew helyhez es hvrához ragadot vona (277). Mink is elmegyünk áldott ez testbe, hurat gyomrát öszve-háborgatom, piros vérét megiszom, szálas húsát megszagatom (Born: Evang. IV.808. RMK. II.425). Felette szük az hür ben-nünk, mellyen le-kéne takarodni, valami gyomrunkban vagon (Hall: Paizs. 448). **2)** chorda C. fides MA. [saíte]. Tengeri egy hürü hegedű: navalis tuba; hegedű, négy-hürü musika: tetrachordus PPBl. A tiz huro soltarban eneklek hegedőben (AporC. 51). Tyz hwrw kyntornaba dycheryetek wtheti: in psalterio decem chordarum psallite illi (KulesC. 73). Dycheryetek wtheti hurba ees organaba: laudate eum in chordis et organo (KeszthC. 409). Az (hegedűnek) hura lezón az ű lelkők; az hurnak vonasa lezón lelkőkben uabó dicőőüles (SándC. 17). Tiz hürö kintornában enekelleyetec az urnae (MA: Bibl. I.491). Tiz hürü hárfá, tiz hürü laut: decachordum (Káldi: Bibl. Kr). A farkas-béliből tsinált hürök egybe nem igazodhat-nak a bárányból hürökkel (Pázm: Préd. 854). Ha musicas vagy, hur egyvezésében farsztod magad (KTör: Ján. 24). Zöngő hür (Toln: Vigaszt. 35).

[Szólások]. Nem mind egy hür on pendült az igasságh tselkedetiben (Czegl: Japh. 98). Ezy buron pendűnek (Szentiv: Verseng. 44). Mindenik egy hürön pendül (Mik: TörL. 52). Ezy járomba fogottak, egy hürön pendűltek, egy gyékényen árú-lók (SzD: MVir. 118). A vén hegedűsnek engedgyük, hogy ezek hürán pendűllyön (Sámb: 3Fel. 677). Más hürt kezde penditeni (Fal: TE. 233).

hegedű-hür: fides C. chorda MA. saíte auf die geige PPBl. Sinor, hegedű vagy laut hür: chorda PPl. (MesésK. 12). Adtam hegedűhurnak selymet (MonTME. I.209). Hegedű hurnak való selymet vöttem (L221).

lant-hür, laut-hür: chorda [saíte]. Dycheryethok ewthet lawthwrokban ees organabaan: laudate eum in chordis et organo (FestC. 41). Im az thureiscust is az lant hürrel egy-tembe megküldtem; az lantot is hamar nap megküldüm [gy?] (Nád: Lev. 30).

madár-hür: ligustrum MA. Nom. 90. reinweiden, beinholz PPB

pipe-hür: alsine Kr. morsus gallinae, tyik hür, hülder-darm; lüdiak etke, pipe hür, mert a lüdiakat kiezin korokban ozzel tarttyác (Mel: Herb. 181).

tyük-hür: alsine, anagallis, morsus gallinae MA. morsus gallinae: hülderarm Mel: Herb. 181. alsine; hülderarm, kloinvogelkraut, hülderbiss Fuchs: StürPl. 10. 11. 12. 13. hülder-gedarm PPBl. Tyük-hür fő: asyla PPBl. Ez a tragus vagy gallinaria bacca, az az, tyik mag, tyik hür, görögül tragaron; bockskraut Mel: Herb. 33. A pasitoz [gy] főhöz számlálatnak tik hür, kakuk törjék (Com: Jan. 28).

Hurka: 1) [intestinum] darm Adámi: Spr. A barmokuae (az eledel) előszszór a kérés gyomorban, asztin a nagy kövér hurkában, temerdece béiben, paczallan által megyen (Com: Jan. 51). A megrágot eledel a nyelő hurkán a gyomorba ér (ACsere: Enc. 141). Hogyha a ser gyomrodban eledelt szálllyol tol, hurkád azon éjjel nagy korrogással szól (Fely: SchSal. 11). A második tsuqásra kidült a hurkája (Kónyi: HRom. 183). Apró férgek, apró geeszták a vég-hurkában: ascarides PPl. **2)** fulisus venter, lucinica MA. farcimen, botulus SI. bratwurst Nom. 38. leberwurst Adámi: Spr. gefüllter magen PPBl. Töltött hurka: farcimen C. Az vagdalt hurkát nagy sokan forgatják (RMK. II.205). Apro hurkakat, husos kolbászokat csinál (Com: Jan. 79. Gér: KárCs. IV.409).

májos-hurka: tomacina PPBl. lucinica Major: Szót. tomaculum; leberwurst Com: Vest. 118. A kolbászok, májos hurkák: die kleinen knackwürste KirBész. 32.

öreg-hurka: colon C. colum; mastdarm (Com: Orb. 83. PP.

seggvög-hurka: longanon C. MA. longanum PPBl. [diekdarm].

tüdős-hurka: [lungenwurst] (Thaly: VÉ. II.126).

vég-hurka: [longanum; diekdarm]. Vég-hurkának le-esése, le-járása: %proidentia sedis PPBl. A vég-hurkában való slyfyröl (PP: PaxC. 185).

vérés-hurka: apexabo C. Com: Vest. 119. botulus SK. sangvicular MA. botellus, botulus PP. bhurwurst PPl. KirBész. 126.

Hürocska: fiducula C. cordula MA. kleine saíte PPB.

Hüros: 1) [chordis praeditus; mit saiten versehen]. Három huros hegedűe (Com: Jan. 169). **2)** herniosus MA. discinetus PP. PPBl. der einen genähtenbruch hat PPB.

HURCOL (hortzol Helt: Mes. 43. huchol? Tel: Evang. II. 833. hurtsol? Szöll: Dáv. 18. hurcsol? Szathm: Dom. 117): **1)** distraho C. traho, tracto, vexo MA. rapto; schleppen Com: Vest. 143. hün und her ziehen, peinigen PPB. Hátul hortzolunk: hinter uns schleppen wir Com: Vest. 61. Loesbol pocsa, fertőből posványba hortzoltatnak (Pécsv: Fel. 30). Ő hortzoltatek kénzásra (Szöll: Dáv. 18). Hürsollya szakallánál fogva (Szathm: Dom. 117). Fogva két nyával itthon felesége hordoztatik és hurezoltatik helybül-helybe (Thaly: Adal. II.288). A sokféle ételneműt és más egyéb portékát mind Konstantinápolyból kelletett a Duna mellé hortzolni (Mik: TörL. 402). **2)** [calumnior; verlemnden, schelten]. Kince sarniat, kince fedelet hortzollyac (Born: Préd. 431). Ilyen formán hortzolnak minket (MA: Tam. 1085). Miért kellet hát az édes attyádat így hurezolni a jesuitá-nac? (Czegl: Japh. 88). Helyesb nélkül nem euedni, hogy sem vélek magát hortzoltatni (Fal: UE. 391).

alá-hurcol: violenter deorsum rapto Kr. [hinabschleppen] (Pázm: Préd. 215. Kr).

föl-hurcol: [sursum rapto; hinaufschleppen]. Nem hatta volna vitetni, a ház heiaára fel hurcoltatni és onnét alá bo-chattatni magát (Tel: Evang. II.833).

ki-hureol: vi extraho Kr. [herausschleppen]. Az templom ajtaján kihurecolák azonnal (RMK. IV. 188).

még-hureol: violenter tracto Kr. [schleppen, hin und her zerreiß] (Helt: Mes. 43. Pázm: Préd. 215. Kr).

Hureolás: distractio MA. violenta raptatio Kr. das hin und herziehen PPB.

Hureolód-ik: hinc inde trahor, raptor, distrator, vexor MA. bald hin, bald her gezogen und getrieben werden (PPB). Ez kételkedéssel nyolcz egész nap hureolódie (MA: Scult. 518). Az kereszt, mellyel néki kell hureolodni, veszekedni (639).

Hurit: acclamo, approbro MA. fűrwerfen, vorrücken, zuschreien PPB. Ha az odas atya látja, hogy az farkas az ő gyermeké kezét, labat huretolna, vélede, mint iszonyodna, azt mint huritana? (Born: Préd. 466). Csak egy imegben udvarról kihajták, nagy szárdalmason utczákon hurejtják (RMK. II. 267). Valamig te meg nem szűnöl farkas lenni, en sem szűnöm meg pásztor lenni, az az teged huretanu (Tel: Fel. 198). Mikor a publicánust mindenütt gyalázták s hurították (Nán: SzűT. 26). Képtelen dolog mával avar hurítani, a miben maga is kíván gyász lenni (Hall: Paüz. 428). Lám farkast huritják, s gyakran ríogatják; még is el-kap jubokban (Ben: Rítu. 204). Midőn ezen szent Ferencz alázatos fiai más vallásu fialkon mentenek által, csúfolták, hurították (Monrók. XI. 438). Mikor megveszett állat az neccán elühdül, mindenek hurétyák (Pös: GBot. 2). Pírogatják es huritják az szegény legényt az czáfrák és az nyalkák (Thaly: VÉ. II. 108).

Hurítás: [acclamatio, opprobrium; das schelten, vorwurf]. Azt írja, hogy hamissan vádnom kegyetlenséggel a pópistákat; tégyen bizonytságot a sok huritást szenyvedő halgatók serege (Matkó: BCsák. 119). Efféle hurításnak job mestere vagy (Sámb: 3Fel. 515).

Hurogat (hurrogat RMK. IV. 54. MonÓkm. XXIV. 571): probrose clamo, opprobro, ludificor MA. schimpflich schreien, fűrwerfen, verspotten PPB. Mihelt meg látna az obec, ottan vगतनी kezdne és a pásztoroc hurogatni (Helt: Mes. 338). Nemék a papa hitét, tudományát, hurogatják (Mel: SzJán. 423). Ezeket hurogatják es kiáltnak vala ő reálok (Mel: Jób. 70). Vas szeggel szegesztetuen, mindenektől hurogatuan es czufolatuan függöt (Born: Préd. 34). Hurogatnae es pírogatnae (67). Nem ez az regi szentec, hanem moeg a pogán eszesekis czuda mint hurogatnae az fásnet (661). Nem egyebek, hanem az evangeliomban hurogatattott ragadozó farkasok (Pázm: Préd. 553). Nem szintén olyat vének, a mellyért méltán hurogatattatának (GKat: Váls. I. Előb. 55). Christust kurlották, hurogaták, motskondották (II. 328).

lőr-hurogat: opprobriis onero Kr. [schelten, mit vorwürfen überhäufen] (Csúzi: Síp. 9. Kr.).

még-hurogat: ~ Ez a bűtsületes ember alkalmas személy volt volna a társaságra, de újantán kedves gyermeke lévén a háznak, senki sem meré meghurogatni (Fal: NE. 22).

Hurogatás: convicium, probrosus clamor, vociferatus convictorinus MA. einhelliges und schändliches geschrei PPB. [das schelten]. Reánk szállott az világon az büjdosás, barátinktól ékrtelen hurogatás (RMK. IV. 54). Mind ez may napig nagy szegennyel, hurogatással, es nyavalyával eszic konyereket (Born: Evang. IV. 66b). Nyelvoskedés s hurogatás-nélkül nyujtsák-ki kezeiket a szükölködőknek (Csúzi: Síp. 6).

HURÓL: [approbro; schelten]. Ostoba milágnak táföld rosz szokását, hurold bújaságtól eredő romlását (Orezy: KültSz. 243). De azért, ha hozzá bé találsz fordulni, nem fog a bűtsü tégod magától huroldni (Orezy: KültII. 133).

HUROK (vrkot, vrlok, vrkoz Helt: Mes. 129. 128. 130. vrlok, vrkai Forró: Curt. 307. 135. vrkoi Fal: TÉ. 653): nodus

mobilis, laqueus, pedica, tendicula SI. laqueus avium Otr: Orig. Hung. II. 78. [schlinge, fallstrick, knoten]. Vrkot vőtet volna a nyakában (Helt: Krón. 9). Nyakába vette az vrkot (Helt: Mes. 129). Közle vrkokat es lepet vetni (428). Mint valami vrkok (velut laquei) mind egy vegben valo sövennyel az utat be rekeszi (Forró: Curt. 307). Az fel vőtet köteleknek urkain mennek fel: adjectis funium laqueis ovatore (435). Ilyen hurkot vőtet az nyakában a conciliamum (Czegl: Japh. 104). Az igazság idegének hurkjában eyti (Megy: ÖrökÉ. 311). A ki az emberi természetet magához előldhatatlan hurokval es tsomoval kötötte (GKat: Váls. 535). A kötelek ürkeit, es tsigait arannyal borították (Fal: TÉ. 653).

Hurkol: ligo, nodum facio, suffoco, strangulo SI. illaqueo Otr: Orig. Hung. II. 78. [schürzen, knoten machen, umschlingen, mit einer schlinge fangen]. Selyemszörral hurkollya géggéjét (Gyógy: Csup. 9). Két futrás kötelet (a telémek) szavára hurkoltunk (Gvad: RP. 117).

Hurkol-ik [P]: [ligor, complector; sich schlingen]. Ször kötelét a kezébe vette, karikákra szépen aztát öszveszeszte, ölkökdött, egyszer a szürke nyakára rá veté, hurkollott: námljárt a torkára (Gvad: RP. 77).

Hurkoz: [ligo, strangulo; schlingen, umschlingen] Helt: Mes. 130).

Hurkozás. Urkozás: nodus mobilis; maschband PPB.

HURUBA: catogeam PP. 270b. wohnung unter der erden PPB. Disznó-pásztor hurubája, szalma ágya (Bethl: Élet. I. 179). Egynehány kalibáját, hurabáját [igy?] elhányta, rontotta (II. 292).

1. HURUT (horut Orvk. 11. horut DebrC. 79. Frank: HasznK. 103. Com: Jan. 52. Adáni: Spr. hurot MA. Thaly: VÉ. II. 171): tussis MA. tussedo PP. das husten Adáni: Spr. Apró hurut: *tussis sicca, arida; fűlaszó hurút: anhela sítis, tussis PPB. Minden hurutba hasznos a ferelés: in omni tussi utilis est intatio PPB. Hurútról való: tussienare medicamentum PP. Almat enen, a horut nagj erőssen reáda esett (DebrC. 79). Az gyomorban hurutot czánálna, mert igen nehez emesztő (Mel: Herb. 14). Náthák es hurutok győtrik mellyét az embernek (Laud: UjSegits. 1503). A tūd meg-sértődvé rekedezés avagy be-rekedés es horut lézen: ravis fit et tussis (Com: Jan. 52). A rögöz hurút kiúrta belőled, tūdöndnek hévségét előzi, bár hilygyod (Fely: SchSal. 20). Hurottul majd megül (Thaly: VÉ. II. 171).

[Közmondások]. Szerelmet s hurutot nehéz elitkölni: tussis amorque non celantur (Kr. Kív: Adag. 518).

2. HURUT: tussio Pesti: Nom. 26. PPB. [husten]. Belől hurútni, fűladozni: ducere ilia PPB. Ha hagyapna avagy hurutna avagy fűladoxodnak, ew mend azokott teyzuala: si spueret vel tussitaret vel suspüaret (EhrC. 100). Mikor az lo futásban meg betegül, azon meg ismered, hogy igen hurut (Cis. O3). A ki retket eszik, mind ket felől horut, aol es fellýül (SálMark. 88). Mikor az Markalf igen horutna, es az bosszelus közében az sok nyal bűnőlködnek az ő szűában (66). Hurutni, kőhögni: subtussire (Erasm: Erk. 11. 15). Az Jutka az sértéstől igen horut (Thurzó: Lav. I. 164). A ki retket eszik, két felől hurút (Fal: Jegy. 919).

Hurutos: [tussiosus; der eimen husten hat]. Az ew testeet nagy kemeny gyotry wala esek sok ydó elő mlywan nagy betegse waleek, hurutosa (ÉrsC. 550).

Hurutás: tussis; der husten Nom. 71. das husten PPB. Elrontott a sok hurutás: tussis frequens *quassavit me PPB. Hurutást, vese fáissút rontya (Mel: Herb. 6). Aszu kőrság, hurutas, ő fűás müt meg betegölne (KKrakk. 157). A)

Hamar el mulic ez kedves ifjúság, agsagrai, horutásra fordul minden előttdt (Szeg: Theopli. 21. Erasm: Erk. 15). A mi hurnítás által vetetik ki, a tüdőkből vagy gégekből jó; a mi okádás által, a gyomorból, nyeldekéből avagy a bélből (ACsere: Enc. 184). Ejjeli tozodás, mellyet követ reggeli hákogás, hurnítás (PP: PaxC. 98).

HŰS (*hoswet*; pascha JordC. ÉrdyC.): *caro C. MA. fleisch PPB.* Főtt-hús: *caro elixa* Nom.² 301. Rántott-hús: *caro frisa, biüdös hús: caro rancida* 303. Tervtuala zozrost, hogy frater az zozzetben húst ne ennek (EhrC. 17). Tovez es fergoket ad öhsucba, hog még égíenee (BécsiC. 46). Kemenb ruhakat es menykoron cilicium foltochakat mezelhelen husan lassan lassan zokot vala vésely (MargL. 2). Főzyetek megl az hvshti az ayto cloth es oth eegyeeotk megl hwtet (JordC. 90). Mynd hvsstwdl zemey ky esonek (ÉrdyC. 403b). Az betegok otkonek, az hvsnak maradekat aldomas nekevl meg egy vala (DomC. 60. 123). Mytem ezem tulkoknak hvsnath, anagy kosoknak verofli yzom cen? (KesztiC. 125). Az citrom húst hidegitő, nedvesítő (Mel: Herb. 4). A sidokat für hussal tarta (Helt: Bibl. I. A3). Christus vrnk az ő húsának testével békeltetett-meg minket (Pázm: Kal. 699). A tserfa makkjának husat hártya fedl be (ACsere: Enc. 231).

[Szólások]. Az ártynok jó húsba vannak (Lipp: Cal. 52). Nem hall fületek, le fityeg ajakotok, le tsajja husát artzátok (Fal: NU. 308—9). Elbádjtottak szemel, le tsapta húsát artzájáról, a rendetlen élet le szedte az eleven pirost ábrázatjáról (Fal: NE. 276).

[Közmondások]. A ki a húsát meg ötte, az levétis meg így (Decsi: Adag. 44). Olező húsnae hig az leue: Lorensis bos (152).

árva-hús: *lacertus PPB. caro exos* SI. [muskel]. Inakon való árva hus: *musculi* Com: Jan. 46.

bárány-hús: *caro agnina* Nom.² 303. [lammfleisch].

berbécs-hús: *vervecina *caro PPB.* [lammfleisch]. Berbécs hús spékkel (Monlrók. XI.322. ACsere: Enc. 176).

borjú-hús: *caro vitulina* Nom.² 303. Borjny húsról: igen gyenge a bornyunk husa (Fely: SchSal.² 10). Borjú hús susatual [sasanal?] (LevT. I.43). A tehén és borjú hús nem fő meg egyaránt (Helt: Mes. 400. Land: UjSegits. II.307).

disznó-hús: *caro suilla* Nom.² 303. [schweinfleisch]. Disznó husokat enni: edere porcinas (BécsiC. 86). Disznó hús bor nélkül rosszabb a júl húsánál, borral ő jobb étel (Fely: SchSal. 10).

éb-hús: *catulina* PPI. [hundfleisch].

eleven-hús: *caro viva* Kr. [lebendiges fleisch]. Az eleven húsig metéli: ad *vivum *resicare* PPB. Ha valamí eleven hús volnais a fakadékbán: *si ipsa quoque caro viva apparuerit* (Kár: Bibl. L99). Jo anatomicus-barbély lehetett volna beléne, minthogy igen örömet vagdal az eleven-husban (Fal: NA. 137).

embér-hús: [*caro humana*; *menschentfleisch*] (Pázm: Préd. 374. Kr.).

fél-húsú: *mediocris*. Közep szerint való, az az féllusu es allapatu nemes emberek között: *de mediocribus nobilibus* (Ver: Verb. 59).

fog-hús: [zahnfleisch]. Fog-húsának ki-növése, inynek dagadása: *epulis* PPB.

füstölt-hús: *caro infumata* Nom.² 303. [rauchfleisch, selchfleisch].

inas-hús: húsos tag; *torus* MA. PPB. *musculus* SI. *fleischmaen* PPB. [muskel].

inashúsos: *torosus* MA. *mütsicht, fleischicht* PPB.

juh-hús: *caro ovina* Nom.² 303. [schaffleisch]. Disznó hús bor nélkül rosszabb a júl húsánál (Fely: SchSal. 10).

káposztás-hús: *caules cum carnis* MA. [kraut mit fleisch].

[Közmondások]. Nem adna ő most azon egy tál káposztás húst: *choros tragicos moleste fert* (Decsi: Adag. 254); nulla cantillat avis, quando esurit; *disicum quam philosophum audire maluit* (MA.). Nagyobb az emberség a káposztás húsánál (Kisv: Adag. 55). A tisztesség végig megbérsültet fottig, jobb a káposztás húsánál (215).

leves-hús: *caro jurulenta* Nom.² 303. [suppenfleisch].

lúd-hús: *caro aserina* Nom.² 303. [gansefleisch].

madár-hús: *caro avium* Kr. [vogelfleisch] (Pázm: Kál. 1766. 511. Kr.).

madár-húsú: *macer, macilentus* SI. *Lucerna et Lecytha pingvior* Decsi: Adag. 119. [mager].

nyúl-hús: [*caro leporina*; *hasenfleisch*] (LevT. L.44). Szarvas hús és nyúl hús fekete sárt szerzők (Fely: SchSal. 5).

ökör-hús: *bovillus* C. [ochsenfleisch]. Ökör hús, kecske hús fekete sárt szerzők (Fely: SchSal. 5).

sós-hús: [pöckelfleisch]. A sós hús, szarvas hús és nyúl hús fekete sárt szerzők (Fely: SchSal. 5).

szálas-hús: [*musculus*; *muskel*?] Ifjúrát, gyomrát öszveháborgatom, piros vérét megiszom, szálas húst megszagatom (Börn: Evang. IV.508. RMK. II.425).

szarvas-hús: *caro cervina* SK. [hirschtfleisch]. Szarvas hús és nyúl hús fekete sárt szerzők (Fely: SchSal. 5).

tehen-hús: *caro bubula* Nom.² 303. [kuhfleisch]. Az thehen hvshti penzen agyak (LevT. 86). Tehén-hús pecsenye (Káldi: Bibl. 271).

tyúk-hús: *lencophagum* Nom.² [hühnerfleisch]. Ha a lenelenee vagy safrányuane succusát tyúkhusnae leuében iszod, hasat indít (Mel: Herb. 42. Mik: TörL. 159).

űrű-hús: *caro vervecina* Nom.² 303. *vervecina *caro PPB.* [lammfleisch].

vad-hús: **1)** *caro ferina* Nom.² 303. *wildpret* PPB. Megsütöttük a vadhúst (Mik: MulN. 317). **2)** *gangraena, anthrax* MA. *foul fleisch* PPB. Kywel sebet nyitnak, avagy wathusst weszenek az loonak (LevT. I.1). Lágó orvosságokkal gyógyíthatatlannak láttya sebeinket, azért rettenetes fenyegetésivel eteti vad-húsunkat (Pázm: Préd. 7). Jól tudom, hogy az igaz mondás gyűlölséget szerez azoknál, kikben az vad-hús nyugthatatlankodik (Pázm: Kal. a2). Az zenyetséges vad húsban ment seb (Bal: CsIsk. 142). Vad hús, férges hús (Com: Jan. 60). Vad-hús vagen testödben (Hall: Paizs. 99). Az kibamon való seb miatt, minthogy vad hús is nőtt benne, nagyobb kiunt szenvedtem (Monlrók. XV.392).

Húsi: *carnalis, carnis* MA. *fleischlich, vom fleisch* PPB. Húsi étel (MA: Tan. 1416).

Húsoeska: *caruncula* C. *ein stücklein fleisch* PPB.

Húsos: *carnosus, carneus, carnulentus, musculosus, lacertus* C. *carnulentus, torosus* MA. *fleischigt* PPB. Husossan: *corporaliter* C. Húsos tag: *torus* MA. Húsos in tsontatlan fátat, húsos darab, gyümölsnek héja s magva között való husos része: *pulpa* PPB. Az egy cseresnye szembe három külön valoc vadnae: az magoczkanae az beli, ő maga az mag mely czerepes, es az husosa (Börn: Evang. III.527). Az czeresnye maguac az husossa (Börn: Préd. 382). Húsos orszag, hussal bőves (MA:

Bibl. Magy. 2). Hejacketal békédett hűsös bélesec, pástetomoc (Com: Jan. 76). A tevének sok ijas-fijas gymrai vannak, mivel-hogy tövisses előséggel szerotnek élni, molyhez illendő husos nyelve és kemény nyelvéis vannak (Misk: VKert. 39). Husos urpok [melyeken a hűsövé nem tiltatik] (Matkó: BCsák. 100). Husos uborka (Nad: Kert. 81).

Hűsösöd-ik: carnosus fio Kr. [fleischig werden] (Biro: Micae. 134. Kr).

Hűsösság: carnositas C. MA. fleischigkeit PPB.

[Hűstalan]

Hűstalanság: [macies: magerkeit] (Toln: Vigaszt. Előb. 20).

Hűsvét: (sumtio carnis Kr.) pascha MA. ostern Adáni: Spr. Hűsvét imápe: festum paschatis MA. Hűsvét, Hűsveit, nomen viri 1222. 1291. 1298. 1300 (Cziniár). Két nap után hűsvétet lezeni: post biduum pascha fiet (MünchC. 63). Nem illie mynekünk valaktyh megli élnünk ez hűsvetba ees ez hűsvethnak ynepebe (WinkC. 182). Te nalad eezem az hűsvetot: apud te facio pascha (JordC. 439). Hűsveth napja (JordC. 773. 74. ErdyC. 33b). Memec vala Jerusilembe az hűsvét imápebe (Kár: Bibl. III.52). Pilátushoz bé nem menének az sídók, hogy tisztábban ehtenének az hűsvétben (Pázm: Kal. 681). Hűsvét utólyla vagy másol hűsvét (MA: Scult. 523). [Vö. hűs-öt, hűs-vét].

Hűsvéti: paschalis MA. [oster-]. Psalmus CX. az hűsvety barannak megli ewese koron (AporC. 83). Hűsvéti módra örveufetessen megvagon írva (MA: Scult. 477).

Hűsz (*huzzonharom* RMNy. H 35): viginti C. zwanzig PPB. **Hűszszor:** vicies C. vigesies MA. Hűszam: viceni MA. Huz lab mondekéne tartatfokada: vicenorum pedum (BöcsC. 11). Mas királ hűszzer ezzerrel íő ő hozia (MünchC. 116). Huz napj menev föld (DebrC. 556). Huz ezt-endeig (VirgC. 100). Huzon nyolch ezteendő (ErdyC. 339). Zent Lucach huzonharom capitulum (ErdyC. 390b). Selmec Banyan úgy halnak hogy egy nap huzson öt is megli (LevT. II.14). Hűsz ezteendő férfiú (MA: Bibl. I.76). Hűsz szaz [2000] (Zrínyi I.106).

Hűszad (*huzod* ErdyC.): **1)** [vicesimus, vigesimus; zwanzigst-]. Wgy mond zent János kenneenek hűszod rezeeben (ErdyC. 365. Helt: Krón. 110). **2)** vicesima, vigesima MA. zoll. zins, interesse PPB. Hűszad, dézma nemo: vicesima PPB.

Hűszad-ik: vigesimus, vicenarius C. vicesimus, vigentus, vicenus MA. zwanzigste PPB.

Hűszados: vicesimarius MA. PPB. zur vicesima gehörig PPB.

Hűszas: vicenarius MA. [zwanziger].

HUSZÁR (*huzar* RMNy. II.98. *huzszár* Helt: Krón. 85): eques hungaricus, huszarus Kr. [leichter reiter, husar]. Alibeg Varadinum devastavit Turcus, praedam fecit in Hunnis, divisit spolia Huszaris; Huszari dire pugnant, et Hunni fugam dant (Nyírkállai 30). Fegyveres be mene az huszárokkal (Göres: Mátý. 96). Buz meggyeben tabornak kiraly szalla, huszar, gyalog es fegyveres nagy hada vala esen. Ezek előtt vala mind az nyilas nép, és az Thraciából mind a huszar nép (RMK IV. 34). Rendelte vala két felől szárnyal az huszárokat (Helt: Krón. 88). Melléje vűné az long huszárokat (Mel: Sim. 208). Jehoida behozata az százas hadnagyokat, mind az huszárokat (centuriones et milites), es ű velle orós frigit köte (109). Harmad ré szotec legion azon a templom kapuián, neki a paisos huszár-ök hátok megölt vagon uo. Allanak vala az gyalog harezérok es huszár-ök az viántokon, azaz őrző helyeken (119). Magyar huszár-ök, tele lenne puskás, az tele kopias (MonIrók III. 19). Ot

időggel királynac szép népe, rendel a sereget, elől huszar népe, másic a spaniól, harmad lantz kenet népe (Temesv: Béla. 65). Jó modon Titus sereget rúndóle, fejedelmeket nep elől erezte, az vtan az huszar nepet erezte. Hadakozo szerzamt viseltete (Cseng: Jer. 5). Intézetek helyt is és huszar viurat is a palánkon kívül (MonIrók. 625). A hintó előtt két huszar-módra felöltözöttet ezüstös szerszámú, sárga szőrű lovakon ezüstös fecske farkú cafraggal (Ház. I.301).

HUSZT: [hussita, haereticus; hussite, ketzer]. Ky Cristusnak htyyt megtagadandja, huztnak nevezetetyk (ErdyC. 76). Roboam kyral balvan ymadast zerze Israel neepe kőzöt, kykőn magyaraztathnak anyazent egyhazban az erethükök es hwtok (600b). Az üdőkőzben huztok támadának, Csehsorszagban hatalmas valának (Tin. 342). Római hitre haytác az huztokat (Tin: Zsimg. 62).

HUTA: ustrina ferri vel vitri Kr. [hütte, hüttenwerk]. Az selmechly hwtakbolys nyud el viték az nepet (RMNy. II.146).

Hutás: pohár tsinülő; glaser KirBesz. 151.

HUTYOROD-İK: cresco, increseo, surgo in altum Sl. [emporwachsen, sich emporranken].

föl-hutyorodik: ∞ Műlön a gyenge veszők a közel levő fákra magassan hutyorodnak fel (ACSere: Enc. 224).

HŰZ: traho MA. ziehen PPB. Huzatott: tractus, ductus, protractus MA. Az fogora kőtelet huznak: funes extenderunt in laqueum (DöbrC. 218). Ketelekeht huznak az ladoba (KeszthC. 408). Foga az fratert pokolbely evrlog labanal fogua es hatra huzta (DomC. 251). Rettenetesh huztatott wala (GyöngyC. 9). Az isten igéjének vándorló, és idestova huzatott halgatói (Ily: Préd. I.1). Műlön szolgálatra huztattnék azoktol (L27. 41). Műd addig beszéllének, a mig mindeneket a János részére huzának (L73). Kétségbeesésre huzza (L289). Aztot pedig négy fejer szokta huzni, vagy venni (Mik: Törl. 2. lev).

[Szólások]. Emnyi hűz-halasztást meg eselekednék (RákGy: Lev. 127). Imen vagnak a sok számtalan nyűz/ fosztó tiszték, a kik a szegénységet nyűzni, hűzni meg nem szűnnék, mint a Faráho fartatói, mig magok-is el nem vesznek, meg nem halnak (Bod: Pol. 111). Hűz tok vontok magatoknak, uratoknak (112). Kétségre hűzták igéretét (Ily: Préd. L570). Valumt kaptára hűzni, az eleven-hűsi metélni: ad vivum rescure PPB. De bezeg rá mára atyán engen hűzött, úgy megvert, azt veltém, hogy már meg is nyűzött (Gvad: RP. 64). Pör nints, új jat nem hűz szomszéd szom szőljával (Orczy: Költsz. 21). Az ajándék maga a után hűzza a hamis törvénylátást (SzD: MVir. 16).

át-hűz: [traduco; durchziehen].

[Szólások]. A mint a kender jön szép fejrőségére, az aszszony is úgy jön régi széjségére, de gerebennyen is ált hűzzák vég tere (Gvad: Orszgy. 49).

el-hűz: [detraho; abziehen, entziehen]. A mit édes ur: adott s hagyott is, azt is el-hűzza s vonsza (Bod: Pol. 125).

föl-hűz: tondo, sursum traho MA. hinaufziehen PPB. [aufheben]. Fel huzta ny zvyet, mig betegyhak (KulesC. 138). Fel huzott feye feleth egy zekereleth (ÉrsC. 344). Fel huz. a kezét meg ragadalm a fegyvert: extendit manum, et arripuit gladium (Helt: Bibl. I. J4). En ellenem hűzta fel az sarkát: levavit contra me calcaneum suum (Helt: UT. d2). Imár felhuzta kardját, megvonta kéz-ját (Pázm: Préd. 7). Ágyukat bástyákra rendel föl huzatni, fegyvert vitézueknek éport osztogatni (Zrínyi: ASyr. 99). **2)** [ilato; aufschieben, hinhalten]. Elteknek, erköltsöknek jobbitásával az istenek fel hűzött haragját engesztelni igyekezzenek (Bod: Pol. 64).

ki-húz: extraho Kr. [ausziehen, herausziehen] Binősök fört [svölből] huzanak (DöbrC. 87). Érette menvén, kühzie onnan a kútból a követ, (Czecl: Japh. 12). Meg győzővén, el özvév kenyély spanyolokat, járomból ki huzták meg görbült nyakokat Orczy: KöltSz. 20. Gőnyvedve nagy föliantokat ki húzasz Orczy: KöltH. 73).

még-húz: **1)** intendo, attraho MA. anspannen, ziehen PPB. Meg húzza a ló szíját: continet equi habenas PP. **2)** retraho, reduco: zurückziehen, abhahen]. Ez gonozsagtól sem felese[fejnek] syasa, sem istheny felelem ötöth meg nem avzhatia wala (PeerC. 49).

Huzakod-ik, huzalkod-ik: **1)** [pandicular; sichrecken, sich strecken]. Mikor reggel fel költ volna, és huzalkodnie az álom után (Helt: Mes. 293). **2)** in altum trahor, cresco Kr. wachsen]. Földbe takartatik, valóságos növéssel lassan-lassan huzalkodik (Pázm: Préd. 308).

föl-huzakodik, föl-huzalkodik: **1)** assurgo, sursum trahor MA. sursum vergo, pandor; aufstehen, [sich] aufziehen PPB. **2)** cresco MA. adolecco, sich emporheben, wachsen, gross werden PPB. Az folyo viz mellett föl huzalkodott nyarfú (ÉrdyC. 475). Minec vtama fel huzakodott volna, és immár szép fiu volna (Helt: Krón. 83). Az mag gyömlőszőc, és fel huzalkodie [gy?] (Kár: Bibl. III. 35). Fűza rugokka talatnae, mi helen ualameynyire föl sugarasodnae es huzalkodnae (Pécsi: SzóK. A2). Egy kevéskoríg föl huzalkodtanak, erőt, nem tartósok, meg aláztatnak, es el mulnak (Lép: PTük. 1305). Az ő gyűkeriből tsemete huzalkodék-fel (GKat: Vált. I. 181). Emberi erőre, s ifjúi erőre midőn fel huzalkodék (Liszt: Műs. 16). Midőn a borsó föl-huzalkodik (Lipp: PKert. II. 195). A kised gyermeki kor ifjuságra kezd lépni, föl-huzalkodik, erőt, nyerseséget érez tagjaiban (Fal: NA. 332). Attól fogva fel huzakodhatott, apadhatott is a sok tanulás miatt (Fal: TÉ. 735). Félhuzakodott ifju (Fal: Jegyz. 934): bene excretus juvenis Kr.

neki-huzalkodik: [enitor, conitor; sich anstrengen, die kräfte anspannen]. A számár neki huzalkodék, és erőnel vona a farkast (Helt: Mes. 275).

Húzás: tractio MA. zug PPB. Az ellenségnek jövetelét egy zászlónak ki-tételével és valamely rézharmanak húzásával jelentették (Könyi: HRom. C).

haj-húzás [?]: [rixa; zank, streit]. Mikor a portának vmely szomszédjával hajhúzása [gy?] van, az olyan nemzetnek postán levő residensivel, embereitök két felé nézzenek és úgy conferlanak (Montrók. VIII. 257).

[Huzint]

Huzintás: [tractio; zug]. Minden befűnek huzintása alatt az életben valami el-fogy (László: Pétr. 6).

Huzit: [semel traho: einmal ziehen] (SalMark. 1591 II. ÚjMMűz. V. 299).

Húzlal: [traho, tracto; ziehen, zerren]. The zent tagydat az kereszt fának altsagára huzlalak (GyöngyC. 12. ThewrC. 9).

még-húzlal. Zent kőrözfan ymadlak, meg werethwe meg huzlalwa (CzechC. 25). Zent ymadet ezczanal eklelek, te zent tessedet meg huzlalak (GömC. 45). Fel magaztatek az keresztire es meg huzlaltatek (ÉrsC. 51).

Húzó: tractor; zieher PPB.

hám-húzó: [lószerszám] (Kem: Élet. 85).

kérészt-húzó: [?] Tartozik csinálni (a remekelő lakatos) egy békot egy kulccsal és négy egyenes keresztlúzóval, a nyelvnek légyen hat tolla (Nyr. XI. 525).

[Húzód-ik]

föl-húzódik: [succresco]. Egy már felhuzodott és 20 esztendővel megtölt ifju tudja, ki s mi légyen (Fal: NU. 324. 325).

Húzódoz-ik: pandicular C. MA. sich strecken, sich dehnen, sich ranken PPB. Az alható ástét és huzozozie (Com: Jan. 66)

Húzódozás: pandiculatio MA. das ausrecken der glieder das ranken PPB.

Huzom

[Szólások]. Egy huzomban: uno tractu Kr. [in einem zuge, in einer toure, ohne unterbrechung]. Nyóltz várat meg vőné egy huzomba (Tin: Ének. 114). Mint itta meg az harmad fel tonna aranyat egy huzomban (MA: SB. 224). Egy huzomban egy veder vizet meg-ízik (Misk: VKert. 512). Nem egy huzomban, egy igában, minden félben szakadás nélkül fordítottam e könyvet (Kál: Ker. 31). Viradtig egy huzomban jól allattam (Montrók. XV. 382). Ma is jó reggel indulék meg egy huzomban menvén Vincze (XVII. 40). Egy huzomban menék az örömata huzához (45). Tököli táborra egészben egy huzomba Sentéig elnyomult (XXVII. 15). Egy huzomba aztat belém nem önthettem (a bort, Gvad: FNót. 30).

Huzomos (*huzamos* RákF: Lev. V. 524. Gvad: RP. 237. *huzomos* PP. PPI. Szal: Krón. 385): continuus, non interruptus Kr. [langwierig, anhaltend, ununterbrochen]. Huzomos, egy huzomban való ital: amystis PPI. P. A törökön való diadalmas győzedelméért amyst huzomos poharakkal iván (Szal: Krón. 385). Huzomos két óra mulik már benne (Fal: NE. 3).

[Szólások]. Huzomost innya: amystide bibere PPI. PP. Estve vacsorán sok huzomost ivék (Zrínyi. 139).

Huzomost: [indésinenter, cotimo; anhaltend, ununterbrochen]. Csúna utakban, mellyeknél huzomost soha rosszabbat sem jártam (RákF: Lev. V. 524).

1. HŰ: [interjectio] hau PPI. vox porcos ad haram impellentis; hű bű bá: vox contententis Pázm: Préd. 815. Kr. Hű! vagoné eszed? *hau hau mi homo! santusne es? PPI. Patvar vigo dolgoz, hű be goromba vagy (PhilF. 56).

[Szólások]. Nem hű-belé-módon [temere, caeco impetu, praecipitanter SI], sem vak szerentsére kell választani a religióban (Fal: NE. 58). Hubele [gy?] Balázs, lovat ad isten (RhédTem. 17).

2. HŰ, HIV (*hübne*: fidelis BécsiC. 28. *hübön*: fideliter 85. *hübneim* Born: Szám. 2. *hübret*: fidelior MNYil: Zsolt. 63. *hübnek* Zrínyi II. 25). **1)** fidus, fidelis MA. treu, aufrichtig, getreu PPB. Ysten tytynak hyw reytweye (EhrC. 4). Cristus sonha hyw embernek zyuet meg nem kemenyty (52). Mendéce mégésmertessenec, kic persayaknac hüön engeduec (BécsiC. 85). Ifu zolga, kit ő ura zerzet ő hazi emberin (MüncC. 60). Cristusnak hü zolgay. kik az istenek paranczolatit meg tartotak (VircC. 117). Isten menden ey bezedeben hyw (DomC. 201). Papanak paranczolatyaban hyw (104). Meg akaraa hyw zolgayatol yelenty nyw isteny tytkyat (ÉrdyC. 312b). Hyu es engedelmes (RMNy. II. 136). Vitezle es nekünk zerelmes hywink (LéyT. I. 287). Minyaian örüllýúnc, hüw keresztýenee (Born: Ének. 14). Azokat maganne hüekce tehetne: illos obnoxios fidosque sibi faceret (Deesi: Salic. 11). Nem valami gaz híreket beszél, hanem a mit látott, vagy hüw tanúktól értett (Pázm: Kal. 612). Igaz és hyw zolgaec (Zvon: Post. I. 161). Hüw házastárs (Hly: Préd. I. 554). Egy hüvének ily szókat ejte (Zrínyi II. 25). Nemzetes Bertóti István hüvünk: Szabó Máté hüvünket resolváltuk (RákF: Lev. I. 118). Két urnak nem szolgalhatunk, ugy tetszik jó aszszonyim, okos eltekülés ahöz részelkedni, a mellyik többet ígér, s hibében fizet (Fal: NA. 161). Bizonyos az, hogy az isten ő hüveinek teremtetie légyen a mennyországot: Iddio ha creato il cielo per i suoi amici (Fal:

NE. 56). **2)** [eroditor, credens; der gläubige, gläubig]. Az apostolok és az hűvek semit ewewnnagokenak nem monduak wala (VirgC. 125). O zeresemes atyam zyletty ezewnkben wehettöök wr istennek tytkon walo malaztos nywelkődelety az ew zeresemes hűweinek atala (ÉrdyC. 319). Hogy hűdlessem mynd thecheretyet hűwyndnek elette; ut ammucium omnes laudationes tuas in portis filiae Sion (KulesC. 14). Hög az wisten ő hűweinel immar egiift volna (Börn: Szján. 2). De az hűec bekösegben leszne örök dözösegben (248). Hogy az fű lenne waltsg hűnek (15). Ne legy hűtelen, hanem legy hűw (Börn: Préd. 269). Miezoda külfönszeg wagian az hűneknek es az hűteleneknek niomorusaga közt? (Fél: Tan. 139). Hozd fide kezedet, és bötösd az én ördalamba; és ne légy hűtelen, hanem hűw (Pázm: Préd. 580). Hiv koresztyene gyülekezete (MA: Scult. 3).

Hível, hível (*hevl* DöbrC. 372. *hwl?* DebrC. 92): catechizo. Közösön az ki hevlhetik zowal, azzal kít hevl, minden jozsgban: communicet is, qui catechizatur verbo, ei, qui se catechizat, in omnibus bonis (DöbrC. 372).

mög-hível: in catechumenum recipio NyKözl. IV.202. Meg tanítwan zent Sihueter a czartat hitöknök agazatira, azommal meg hível (DebrC. 92). Emerenciana meg híveltet (CörnC. 416). Zent Sihueter meg hívelte az ezazaart es egy hetygh walo bötöt hagna ewnek (ÉrdyC. 186. 259b). Az zent egyházhoz fwthwan meg hívelte magat; lataa az fűl palastot mondwan, hogy az meg hívelt Marton wtyoz atta azt ewnek (624). Marfinus catechumenus NyKözl. IV.202). El futa az zent egyházhoz es keeroe, hogy meghívelwelyek (ÉrsC. 154b).

Híven: fideliter, germanicus C. fide, fidenter MA. treulich PPB. Frater Leo hínen wryzi wala wtet (VirgC. 10). Zeresetek atyatkfiat hínen (70). Hűön könessök az ő elkőcēt (DebrC. 1). Földről el fel emelke ő nagy hínen (Bes: HÉnek. B3). Intetnéec az ő hűwatalokban walo hínen el iarasza (Kules: Evang. 3).

Hűség, hűvség (*hűseg* DictaGr. 31. *hűsugh* Ver: Verb. 97. *hűvség* MA: Bbl. 1.177. *hűvség* Helt: Bbl. 1.12): **1)** fidelitas C. MA. treue, glaube PPB. Mardocheus ehűsēget minemő tizűssēget könotē (BēsiC. 61). Valfatoc hűseget, en wāgoc, ne akariatoc fēmetoc (MűnchC. 41). Adom tynektek Dawidnak zent hűvsēget (JordC. 751). Zent Ferenc mynden dolgaba wele wala es hűsēgel nekī segedseg wala (VirgC. 85). Wr papa lathwan [Brunonak] mynden hűvsēgeet, adna nekī kalabryabely ersēksegēt (ÉrdyC. 581b). Az zent agyalok myndden hymel kyl wr istent hűvsēggel zolgallynak (623). Ew fēwlsēge az wr isten mynketyš kegyelmsēgēgh, hűvsēgēgh es zaryna ala wewth (RMNy. II.98). Ha tū immar akartoc az én wrammal hűvsēggel lenny: si facitis veritatem cum domino meo (Helt: Bbl. 1.12). A kirafnac hűsēggēt el szakadot wala (Szék: Krón. 197). Ha az én törvény-szēkōmben meg-nyōnyōrtok bűnötök, hűvsēgēmrē fogadom, hogy én-is meg-bötōsōtom (Pázm: Préd. 19). Egyházi hűwatalomnak hűvsēgēgh illendō kötelessēgēmet meg-gondolwān (Pázm: Kal. a1). Meg-probātātott hűvsēgū (GKut: Tük. 1). Andrāsi az ő fōlsēge hűsēgēnlēwō erdēlyi magyar-hadaknak wala kapitānyja (Gyōngy: Char. Előb. 8). Hűsēg a hűvsēgē hűsēgēt āldozta, āllandōsāgāban wēgiz marasztotta (Orczy: Költ. 147). **2)** [verbum alloquendi; anrede-wort]. Hűzōm erly ty hűvsēggētök [ti hűvek] (ÉrdyC. 597b). Neuzetes Csula Gāspār hűwinket azon hűwatalnak beállításāra hűsēgtek āttal instollattatni rendeltük (MonOkm. XIV.142).

Hűsēgēs: fidus, fidelis, perfidus MA. treu, aufrichtig PPB. Igen hűsēgēs; perfidus C. Frater Rufinus, assibābely nemes, ystenben hűsēgēs (ElnC. 2). Zent Ferenc wttett hűvsēgēt zegellynāl (7). Tekeczezetek megē ez ny wallaswāknak pypkeet Jesust, ky myndenben hűvsēgēs (JordC. 802). Cristusnak hűsēgēs witeze zentkōreznek jogienel magat meg fogēnerkwete (VirgC. 51). Zereti wala ewtet, nyert hogy myndenben

hűvsēgēs es enghedelmes wala (ÉrdyC. 335b). Az kegyelmes wr isten meg tekeenthwēen az ew zeresemes zolgazaynak hűvsēgēs zolgallatyaat (562b). Hűvsēgēs zolgallatymnak wtama (RMNy. II.107). Hűvsēgēs, igazmondō (MA: Bbl. Magy. 1). Engemet is ő fōlsēge magā hűsēgēs zolgallatjāra serēnyebbē teszēn (MonOkm. XIX.178). Hűvsēgēs tārsohac hűw lēgy: fidelis socio fidus esto (Com: Jan. 204).

Hűsēgēs-kēd-ik: [fiden praesto; sich treu erweisen]. E rövid élet mulandōsāga miatt nem sokāig hűsēgēskedhetünk a Christus pásztorasāgāban (CorpGramm. 588. TörtT. 1.166).

Hűsēgtelen: infidus, infidelis MA. untreu, treulos PPB. Nemle nem hűsēgtelen szűlēkē ök, hogy a kised gyermekek kezēben hadgyāk az hēgyes ēles kēst (Hum: Trakt. 223).

Hűsēgtelensēg: infidelitas SI. [untreu, treulosigkēit] (Apati: Vend. 945).

Hűtelen: [infidelis, perfidus; untreu, ungetreu]. Mint az ki nēz tükōrben, magāt látja csak ebben, én is wagyok mert kintelen, ha māsť látok, hogy hűtelen (Amade: Vers. 144).

Hűtelensēg: [infidelitas; untreu]. Hűtelensēg (Mad: Evang. 26).

HŰL (*meghűwelen* EhrC. 110. *meghűwél* Pázm: Kal. 579. *meghűwō* tenek Lép: PTük. II.121): refrigeo, refrigero MA. [erkalten, auskühlen]. Hűlt hűdēgűlt: refrigeratus MA. Teste hűlt (Zrinyi L115). Még a forró szerelēm-is hűl, ha a felek közűl egyikének esendōben wāgyon szerensēje (Fal: UE. II.428).

[Szólások]. Szegény Theogenes rēműl, s hűl mint a jég (Gyōngy: Char. 13). Első tekintetre hűlünk, rēműlünk, tartunk tőlök, de napok telwēn ezen ítőzāsok mind eltűnnek (Fal: UE. 121). Azon egy órában hűl fűl, izzad, reszket, hol nekī bizza magāt szerelēmēben, hol pedig ideo s towa szánya lelēt kētsēgēben (Fal: NE. 106). Szulimān hűl, fűl Zrinyi bátorsāgān (Könyi: HRom. 93). Szűwe gondolkban hűl (Zrinyi L188). Annak (szűwe) kētsēgēben hűl (II.75).

el-hűl: **1)** dirigeo MA. erstarren, kalt werden PPB. Elhűl az ētek: corruptūtur prandium PP. El hűnek az ētek, meg-fagnak: die speisen werden kalt KirBesz. 98. El hűl az étel (Pázm: Préd. 763. Kr.). **2)** [perterreo, obstupesco; erschrecken, stamen]. Elhűl belē: obstupescit Kr. Wāgyn el hűle, azt hogy látā (Huszti: Aen. 8). Fram, el-hűlök, rēműlök, mikor ezt a te tselekōdedet meg-gondolom (Pázm: Préd. 111). Igazān mondom, el-hűltem belē, mikor ezt olvastam (Pázm: LuthV. 127). Csudālkozwān elhűlšz (Szent: Kalm. 6). El hűl belē (Mik: TörL. 356). Tsak nevēt hallōttāk, mār-is el-hűltenek (Könyi: KRom. 19).

elhűlés. A gyomornak el-hűlése, nem emésztes: dyspepsia PPB.

ki-hűl: [deferveo; erkalten, sich abkühlen]. Lelkem-kihűltig itt töltem ētmet (Fal: Vers. 879).

lē-hűl: ~ Le hűwēn forró kívānsāga, könnyebben felejt (Fal: UE. 133). Az örōsēgēs és a lehűlt wēr mār nem indūl a tialok fölforrāsira (Fal: NU. 252).

mēg-hűl: refrigeo C. deferveo, defervesco MA. erkalten PPB. [sich erkalten]. Magā zerelem meg hűwelen, wadnak nekky nagy yewwendew kysōrttetek (EhrC. 110). Fārad az könyōrgēs, az hűt meghűl (MA: Scult. 252). Az isten törvényēben-walō serēsēgēnek mynden igyēkezetē meghűwūl, sőt meg-hal és el temetetik (Pázm: Kal. 579). Ha meg keszales hűni, rosul keszdesz lenni (Pázm: KT. 109). Tagiay meg hűwōltenek, es erōkēsēgētől meg fosztatot (Lép: PTük. II.121). Meghűl az isteni szeretet sokakba (Vās: CanCat. 63). Az buya természetnek meg kellett volna hűlni (629). A meg-hűlt nyers az étel utālyja: crudus escam instidit (Com: Jan. 55). Szerelēmünknek buzgōsāga meghűlt (Bēthl: Élet. 155).

[Szólások] Meg hűl benne a reményesség; animus illi cadit PPB. Olyat mondok, hogy meghűlnek belé az szomszédok (Nyr. XIV. 565). Reményesség odoben meg ne hűlly (Kal: Kor. 229). Monteg meg-hűlt tőlem: *alienor est me PP. Mátyás király is aszszonyalkodni kezdte, vgy hűlt meg az előbeli törökkel ellen való tussakodásától (Helt: Krón. 151).

Hüledéz: [obstupesco; staumen] Mitsoda! hüledéz Kelemen, hát azt a 200 forintot mind oda adtal érte? (Könyv: AM. 2).

Hüleméd-ik: [defervesco; abalienor; erkalten, sich entenden] Hogy jobban hülemédjél s idegenédjél e rossz világtól (Emb: GE. 151).

még-hülemédik: [refrigesco SI. [erkalten]. Meg-hülemédel vére (Czegl: Enoch. III. 20). Az mi vallásunkban ez meg-hülemédel időkhöz képest sok buzgósággal nem kérkedhetünk (Pathai: Sacr. 4).

még-hülemedés: [refrigeratio; abkühlung]. A törököket szekerekről reményeségeknak nagy meghülemedésével mind brakattatván, szállítják és telepítik-meg (Rumy: Mon. I. 114. Megy: Jaj. 5).

Hülés: algor, refrigeratio MA. kálte, kühlung PPB.

(HÜSÉG) HÍVSÉG? [refrigerium; kühle, labung]. Ez vylaglak zerelmeth te zent malaztodnak hywegewel mynlenestwl főgwa meg olezad (CzechC. 16).

HÜT (hyvőiteziem DöbrC. 92. *hüvétem, hüvétem* PP. *meghüvejt* Radv: Csal. III. 48. *meghüvit* Pázm: Kal. 201. *hütvőzik?* Rim: Ének. 275. *hültés:* refrigeratio MAL. *borhültő* Gér: KárCs. IV. 444): refrigeratio MA. kühlten, erkühlen PPB.

el-hüt. El-hütő félelem: gelidus *pavor PPB.

még-hüt: refrigeratio C. MA. erkühlen, kalt machen PPB. Ez velaghy zeretethnek buzgosagaath myndönöstől megly hywőped ees megly olehad (WinklC. 254). Ez vylaghy zeretethnek buzgosagat my bennenk meg hűved es meg olehad (GümC. 112). Oly igen meg hűvők az embereknek minden tekélletes indítatit (Pázm: Kal. 201). A fűz-fának leve meg-hűti s szárazítja a testnek a sullyát (Fely: SchSal. 31). Ha ez levet meghüvejtől (Radv: Csal. III. 48).

Hütés: refrigeratio MAL. [kühlung].

Hütő: refrigerans, refrigeratorius MA. der da kühllet, erkühlet PPB.

bor-hütő: [aquimarius; kühlfass]. Egy borhültő rézdézsza (Gér: KárCs. IV. 444).

Hütöz-ik: sese refrigerare Kr. [sich kühlen, sich abkühlen]. Bocass meg nekem, hoghy hvőiteziem (DöbrC. 92). Rűtsáetöl melegszik, bűnőktől hűvőkik (Rim: Ének. 275).

Hütözés: [refrigeratio; kühlung]. Az nyarfa... kynekk arnyekozások hywütőzeesre [olv. hywőtyőzeesre?] nagy kedvet teeznek embereknek, yelowsewl hew ydewn (ÉrdyC. 476b).

HÜVÖS, HÍVÉS (hüvös ÉrdyC. 652. *hüvös* KazC. 132. *hüves* Mik: TörL. 209): 1) frigidus, subfrigidus, algidus C. frigidulus MA. [kühl] etwas kalt, wenig kalt PPB. Hívesen: subfrigide; föld alatt való híves ház; cryptoporticus C. Az fánaknak leueley hüvös zelnek fuassara odős zozattot adnak (KazC. 132). Híves vízez (Born: Préd. 282). Híves szellőzke (MA: Seult. 639). Hívös kut-fő (Mad: Evang. 533). A forrás-kút híves kortyokát nyújt (Gyöngy: KJ. 56). A szarvas kívánkodik a szép híves patakra (Tarn: Bar. 126). Híves ernyők (Fal: Ének. 18). 2) frigusculum MA. svavis algor, amonum frigus: erpicikende kálte PPB. [kühle]. Kicsinyt szellőzzel otkin az hívesben (Fely:

SchSal. 9). A tűzőn és vizen átal-vivőn, kivezet a kívánva-kívánt hívesre (Csúzi: Sjp. 232). Uthozz főgnak szarandokok a hajnali hívesben (Fal: Vers. 889).

Hüvösít: refrigero PPB. [kühlen, abkühlen, laben] Az rosának hyveseyte volta (CornC. 241. FfJ: Bibl. 129). Hívesítő levegő-ög (Hall: Paizs. 67). A szilva hívesít tégedet s tigit gyomron (Fely: SchSal. 19).

még-hüvösít: ∞. Az rosának meg hyveseytey iozagos volta (CornC. 236). Küld el Lázárt, hogy az ő nyá végét marezta a vízbe és meghívesseche az én nyelvetem, mert kőnlodom e langba (Tel: Evang. II. 117). Mártszi az ő kissobbie nyát az vízbe, és hívesítse meg az én nyelvetem (Zvon: Post. II. 26. Mad: Evang. 416).

még-hüvösítés: refrigerium [kühlung]. Eljövendene az meghívesítésnec idei: venerint tempora refrigerii (MA: Bibl. IV. 109).

Hüvösítő: alsiosus C. refrigeratorius MA. acetum frigorificum PP. [kühlung].

vas-hüvösítő: löschtrug Com: Orb. 139.

Hüvöske: [frigidulus, frigusculum; etwas kühl]. Az közepi noba nem igen nedvesíti a földet, de azért híveskóket tart (Kal. 1582. G). Az wr fel tamadasa napja gyönyörűseges tiszta lesz, de híveske (Kal. 1582. G2).

Hüvösöske: frigidulus C [etwas kühl].

Hüvösöd-ik: frigesco C. refrigeror MA. kalt werden PPB. [kühl] werden). Hívesedik az idő; *caelum discedit PP. Mihent a meleg vizet ki-tészed a tűz-mellől, mindgyárt hívesedni kezd, és aprónként meghüvededik (Pázm: Préd. 323). Nom futok a világ árnyékába, hogy ott hüvösödjem (536). A Babilon ke-mentzójének rettenetes tüze-között a három szent ifiak nem tsak éltek, hanem gyönyörűseges szellővel hívösödtek (691). Hívesedik az föld (Land: UjSegis. 1593).

[még-hüvösödik]

még-hüvösödés. Meghívesedésnec vődeie: tempora refrigerii (Helt: LT. 23).

Hüvösség: refrigerium NémGl. 111. [kühle]. Híveseg meg enyhíti az heuseget (KBártfa. 1583. Dv). Meg-ismérhető a jó bort az híveségről (Fely: SchSal. 9).

Hüvösül: refrigeror Kr. [sich kühlen, laben]. Se nem tá-madtak föl e vilagra, se nem hívesülnek a másikon (Fal: NA. 211).

Hüvösülés: [refrigerium; kühlung, labung]. Az angustai confessiának apologiája nem tiltja a halottakért-valo imádkozást, hogy isten nékik légyen uralmas és adgyon nékik hüvösülést (Pázm: LuthV. 466). Ostorom szolgálma, nem tiltom, hogy szálljon, és lelkének hüvösülésére álljon (Zrinyi I. 13).

HÜVELVÉNY: [?] Ne torkoskodjunk, mint vízi hüvelvény (Rimai. Ipolyi: Myth. 102. RMK. IV. 316).

HÜVELY, HIVELY (hüvelyben? Vás: EpKat. 8. *hüvely* Csúzi: Sjp. 424. *hüvellyez* 98. 641): vagina C. MA. scheide PPB. Hüvelyéből kivonom: evagino MA. Hüvelyébe teszi: recondit in vaginam PP. Teged be törődöt hüvelybe (WinklC. 162). Monda Jesus Peternek: Boczassad hüvelyeben the fegyverődet (JordC. 685). Lata egy angyalt, kinek kezében verős tör uala, de azt meg törőlnen, a hüvelybe tonh (DebrC. 215). Meg valto monda Petőrnék: Tődbe törödöt a hüvelybe (VeszprC. 66). Ted hüvelyben te törödöt (ÉrdyC. 548). Az szablya meg tüzesül az hüvelybe, és eleb meg nem égh az hüvely (Cs. H3). Kést egy hüvellyel vészec 5 pénzen, hogy esic tehelye? (Helt: Arithm. G8). Az János deaktul két hüvely [kést vőtünk (MonTME. I.

38. 56). Őt hível aranyos kettős kés (90). Az hüvelyből ki rántassáca (a kard, Com: Jan. 147). Térítsed az te fegyveredet az ő hüvelyére (Toln: Vigaszt. 152). Hüvelyből ki vont pallas (Szöll: Dáv. 72). Csak az űres hüvelyeit viselik a lelki fegyvereknek (TKis: Pan. 25). Késnek való hüvelyt vettem (MonTME. I.193). Egy ezüst-aranyos hível, késnek való (MonIrók. XXIV.140). Oh urnak szablyája, menybe a te hüvelyedbe (Ily: Préd. II.450). Kardokat nem más végért rántották ki hüvelyéből, hanem hogy hűségüket mutassák fejedelmekhez (Fál: NA. 210). Parancsolj tehát már véres pullosodnak, hüvelyében terjen (Orczy: Kálth. 51).

[Szólások]. Az ő kardja sem sül ugyan hüvelyében (Deesi: Adag. 188).

[Küzmondások]. Nem fér két élős tör egy hüvelybe (Deesi: Adag. 115). Két élős tör nem fér egy hüvelyben: micum arbustum hand alit duos erithacos (2. Kisv: Adag. 310). Két hogyes tör egy hüvelben nem mehet (MonOkm. VI.313).

kard-hüvely: [vagina ensis; schwertscheide]. Egy kard hívely, kinek második pánt is megyen a sarkvasához (TörtT. XVIII.268).

szablya-hüvely: ∞ (Zrínyi II.80. TörtT. XVIII.228).

Hüvelyécske: vagina C. MA. scheidlein PPB.

Hüvelyés: vagina instructus Kr. vaginatus MA. [mit einer scheide versehen] der eine scheidle trägt PPB.

Hüvelyéz: **1)** evolvere, involucro libero, explicio Kr. [hülsen, abhülsen, herausschälen]. **2)** [operio, obduco; überziehen]. Mentem csiszárhoz-is, csak kész vasakat, kardokat, szablyákat kész czapával hüvelyez (ÖtvMest. 64. vsz.).

[Szólások]. Nem ál m o t h ü v e l y e z e z e k é n , hanem igazat mondok (Deesi: Adag. 176). Hogy ne mondattassunk álmost hüvelyezni (Gyarm: Fél. 196). Czac álom az, valamit hüvelyeznee a purgatorium félfő (Magy: Nád. 50). Régi fő emberek ondegotik az limbust; de csak álmost hüvelyeznek, beszédet mondanak (Pázm: Kal. 147). Valaki emel különbet fog reánk, maga álmat hüvelyezi (Pázm: LuthV. 34). Mint ha csak álmost hüvelyezett volna, vagy süketeknek mondott volna mesét, szintén ugy nem hatott-bé a szívekre (GKát: Váltó II.1173). Én ennek a hallatlan dolognak mélységében, álom-hüvelyező szó-fia beszéddel nem merészlek beboacsotkozni (Csúzi: Síp. 98). Álom-hüvelyező szófia beszédnek alótja (641. MF). A mit előloztam azt újjomból nem szoptam, álmost nem hüvelyezek, ha miben

hazudtam vesd szememre, vesd torkomba (Fál: NE. 74). Agnóregét hüvelyez (Toln: Vigaszt. 73). Regét hüvelyeznek (105).

Hüvelyézdégél

[Szólások]. Itten igen édesdeden a maga álmát hüvelyézdégéli kalaúz (Pós: Igazs. 1.727).

álom-hüvelyezés: [res imaginaria, phantasma; phantasiagebilde]. Ezek a derék sz. irásból vett igazságok, csak regék és álomhüvelyezések Calvinusnak (Pázm: Kal. 499). Mindenek ez vilagon csak gondolatnac álom hüvelyezési: omnia imaginaria in seculo (Pág. 936. MF). Hogy akarmi álom hüvelyezést apostoli nevezetnek köntödsében öltöztetvén, reánk toszszanak arra nem mohetünk (Pós: Igazs. I.81. Illyef: BCsTomp. 126).

1. Hüvelyk. Hüvelyke babnak, borsónak sat.: folliculus, siliqua PP. [hülse]. Gabona hüvelykje: vagina PPB. Hüvelykében fölt bab: conchis C. Nem kaphatván semmi eledelt, még csak a disznoknak való hitván hívelyk héjakat-is (Megy: 6Jaj II.19).

Hüvelykös: [vagina instructus; mit hülsen]. Hüvelykes borsó: siliqua PP.

Hüvelyke: ∞ De ugyan hüvelykeie vazyon egyiknek mint a borsónac (Mel: Herb. 95).

Hüvelykés: [vagina instructus; hülsen-]. Hüvelykés eledel (Otr: Tökéli. 266).

2. HÜVELYK, HIVELYK *hüvelykös* wyy ÉrdyC. 269. *hüvelykni* nagy Fál: NA. 114. *hüvelyk* újj (Gvad: Kár. 97): **1)** pollex-hallux C. hallus MA. der daume Com: Vest. 141. der daum an der hand, grosse zehe PPB. Hüvelykemni: pollicaris C. Megh kenee hű yoh kezenek hüvelykeeth, es hüvelykőkeeth hu yoh kezőknek (JordC. 89). Végy az ő vérebe, es ted iob kezek, nec es iob laboknac hüvelykére (Helt: Bibl. I. Q42). *Lágy* purgatio után vágasd a főhez szolgáló eret a hüvelyked meget (Cis. 14). Kezeknek és laboknac hüvelyke (MA: Bibl. 1.76). Az hüvelykel (pollice) nyomunc (Com: Jan. 49). Az bal kezem hüvelyke jobban megdagadván, valamely timsős tyukmony fejírel bekötötven az tüzességét kivette (MonIrók. XV.315). **2)** [zoll]. Két hívelyik héján hat láb nyomni magas (Laskai: Lips. 354). Álomkodnak rajta, hogy bírhatta füle a hüvelyki nagy napkeleti gyöngytsőppöket (Fál: NA. 144).

láb-hüvelyk: pollex pedis PPB. [grosse zehe]. A láb hüvelyk öreg újj: hallux (Com: Jan. 49).

Hüvelyki: pollicaris MA. eines daumen dick PPB.

IBOLYA, IVOLYA: 1) *viola vernalis*; mürzenveihen SI. veil Adáni. *Viola, ivolya* (Com: Jan. 2s). *Viola avagy ivolya színi* (63). Ne légy tavaszi ibolya (Czegli: MM. 119). **2)** *vacciniu* MA. *schwarze heidelbeer, brombeer* PPB. *Ivolya: vacciniu*; *rittersporn* Nom. 94.

sárga-ivolya. Ez a *caltha* vagy *calendula* ám az jó szaga sárga molya, a ki minden hónapban virágozik (Mel: Herb. 71).

IBRIK: gattus, guttarnium C. giessfass, giesskaune PPB [Ibrik, vezetéknev. XVI. sz. Nyr. IX.365]. A kéz mosdo vékony csapu szoros ibrikből (super malluvium o guttarnio), avagy a medenceze felett a vízöntő esés edényből, magokat megmosták (Com: Jan. 109). Egy ezüst kannát, egy réz, herbatéjhez való fogantyús ibriket s holmi efélet vettem volt (Haz. I.283).

Ibriköcske: guttulus MA. giesskännlein PPB.

IC-FIC-VIC: [ineptiae, nugae; albernheit, possen]. Vojnovicsnak minden dolga csak ic-fic-vicz (RákP: Lev. V.374)

ICCE: *justa, media, cotula* MA. *hemina*; *gewisses weinmass* PPB. *eine halbe mass* KirBesz. 139. Fél-itsze, mészszely; *hemina, sextarius* PPB. *Itszénként mérni vagy adni-el; *singularibus heminis dividere* PP. Igaz meertek, igaz yecze (sextarius) legyen ty köztetők (JordC. 105). Félleb (a hornak) iczevet ne kezdhesse neg penzuel (RMNy. II.2. Born: Préd. 547. Kár: Bibl. I.107). Végy egy iczére valo feuyii magot (OrvK. 25). On itze (Radv: Csal. II.115). Nem igaz iczével mér (Diósz: Préd. 68)

[Szólások]. Igen el jár azért őis az al itzénuel: Lydus in meridie (Decsi: Adag. 135): szemtelen buja ember Kr.

Iccés: *heminaris* C. *capiens mediam mensuram liquid* SI. [halbe(n) enthaltend]. Choenix: mint egy itzés avagy ejteles mérték PPB. Iczéseket és mészelyeket 59 darabot (vettem, Radv: Csal. III.30). Akó avagy hatvan négy itzés mérték: *metreta* (Com: Jan. 165). Fertály oka, tizen hat itzés mérték (166).

IDE (*ede*: huc JordC. 423. *ed*: ÉrdyC. 27b. 167b. 507b. *ede*: huc JordC. 38. 729. 738. KazC. 23. WespzrC. 130. *omat ede* RMNy. II.40. *ede*: huc JordC. 492. 746. *edh*: LevT. I.14. *edz*: 253. 266. *id*?: Zvon: Osiand. 123. *evde*?: LevT. I.340): **1)** huc C. MA. *hieher* PPB. Ide halgass: hoc age MA. Monda frater Pecorone: Myre yewtel yde? (EhrC. 45). Hozza hywan ewtett monda neky: yew ydee attyanfya flarkas (148). Midőn ételneic ideie lend, idy ide es égél (BécsiC. 5). Hoziatoc nekem ide azocit (MünchC. 41). Mondom egyknek: menyel, es el meegyen; az nasyknaak: yew ede, es el yew (JordC. 375. 930). Ha oly yghen zeretől ewtet, hozd eede, leegyen (ÉrdyC. 339). Kysded korodban hozd be eede (340). Ad ide az bal kezedeht (Virg. 34). Felelly ide, ha felelhetez (Matkó: BCsák. 319). Ide

csak fél óra uraság majorja (Gvad: RP. 116). **2)** [huc; hier]. Mj dolog teortenek most ide ez teoldon (LevT. I.276). Régen nem volt ide (H.17). Ferencz vala ide Komjítiról (82). Szök esztendő volt ide (84). Ez esztendőben, ide mi telénc, a napba semmi fogyatkozás nem leszen (KNagysz. 1579. Cím). Ide hatrab a könyvben (Magy: Nád. 44). Ide jó idő vagyon (MonOkm. XXIV.139). Ide még újokban kezdtek hirdetni, hogy kegyelmed... (ÉsztM. 213). Ide mi tájunkon elég a hír (TörtT. XVI.104).

im-ide: huc MA. [hierher]. Sem imide, sem amoda nem kapdos (Born: Préd. 17). Nem vala nekic imide vagy amoda futásra való helyec: huc illucque diffugere (MA: Bibl. I.200).

Idébb: *hincius, hinc propius* Kr. [näher, weiter her]. Füleidet hajcs idébb (Matkó: BCsák. 9). Magunkat idéb forditync (MA: Scult. 94). Idébb nyomultan (Thaly: RT. II.28).

Idefelé: *horsum* C. MA. *hieherwärts, auf diese seite* PPB. Hadunkkal ide felé semmit sem mulatván (ÉsztM. I.62).

Idevaló: *hujas* SI. [hiesig]. (LevT. I.49).

Idéz: 1) *arcesso, cito* MA. *berufen, citiren* Adáni: *Sjr. hinzuberufen, vor gericht fordern* PPB. Törvénybe kezesség alatt idézőm: *vador* C. *idézett*: *accessitus, citatus* MA. *berufen, vor gericht gefordert* PPB. Istennek yteeltyre ydeztettem (ÉrdyC. 21b). Idezne ny előkben illest (RMNy. II.148). Egyéb putakokat ez evangeliomi kufféjekre idézvé (Jly: Préd. II. Előb. 2. Matkó: BCsák. 122). Citállya és idézi a tisztviselőkhöz (Com: Jan. 133). Ide idézi tanúsosít, itt tart gyűlést velek (Fal: TÉ. 796). [Vö. **Időz** 2] [dispono; veranstalten]. Ők hadat istennek dicsőségére idéznek (Jly: Préd. II.211). Mindenimet istennek tisztességére és dicsőségére idézzem (236). Mindeneket a Christus tisztességére idéznek vala (544). **3)** [specto, collineo; schauen, anschauen, abzielen?]. Ezen helyre-is idézett, hogy végső tsepp vérig igaz és hű lészek (Könyi: HRom. 61). Ez helyre öszve-gyült sok vitéz, de látom, hogy leg-több tsak gyinyomura idéz (103). Szemével kardjára idézett (177). Minden gyönyörűsége csak a lóra idéztetett (Könyi: ÁM. 43).

[Szólások]. Hahun ezth, Gergey Lewryncnek volna nemynw dolga, kyertth jdzetek volna zekben, azserth thy ktek mas wlewth adhath neky, mykhoron k[egyel]mes wran dolgabam nem leszen (RMNy. II.36).

be-idéz: *arcesso, cito* C. *rufen, vor gericht anfordern* PPB. Beidézettött: *reus* C. *in causam attractus* PP. Kezesség alatt be-idézem: *convador* C. Törvényre be-idézett: *reus; beschuldigt* Com: Vest. 144. Az ydöben, mykoron wrnik Iesus ez vylagra yleteth vona, Herodes kyralth az ew ifyag ydezek be romay wdwarbam (ÉrdyC. 173b). Beidézi vádolásban (MA: Bibl. V.60).

el-idéz: ∞. Az halál mindőnököt el ydez es le vagh (DebrC. 463).

elo-idéz: √ (Káldi: Bibl. Act. 24: 2. Kr.)

Idézés: citatio, accessio MA. verklagung, förderung vor gericht PPB. Myndön haladeo nekynl ualo ydezes (DobóC. 463). Leva az keresztényeknek nagy kemén jdezeso (CornC. 336).

Idézet: √ Idézet és reá hivatal (Kász: Kt. 2).

Idéztet: [citari jubeo; vorladen lassen]. Zekre idéztetet nyulket (LövT. 1348).

IDEA: [idea]. Formált testes állatokat, a mint mindeniknek idéjét, képit, ő magában el gondolta vala: prout ejuisq; ideam intra se conceperat (Com: Jan. 1). Ezekben áll a ti idéitok a vitéségrül (NóPM. 38). [Vö. **ADIA**]

IDEG: amentum, omne ligamen, quo media hasta religatur, ut juri longius possit C. nervus MA. spannader, nerv PPB. [bogensehne, strick] Kötő szál, madzag, ideg: amentum Major: Szót. Az kátelek awagy az ydegök, kywel Crystwst wotek wolt (ÉrsC. 72). Követő megfogató, egy idegőt előhozata, az ő lábára fójtatá, amül fogya ötet felakasztata (Tm. 256). Meg azic vala kez íyte, és anyira meg nyula idegec, hogy semmit nem leheténe (Helt: Krón. 62). Az eszauk ideget vetvén nyakába megfójtották (Szal: Krón. 101). Idegben veti nyílait (MA: Bibl. V.5). Hamis esztergárban faragta szakadékonny idegét nyilat (Fal: CsIsk. 126). Nyilat idegestül az füléhez vonyá (Zrínyi 1164). A köz íjat az idegget megvonni (Com: Jan. 117).

[Küzmondások]. A ki madarat akar löni, nem pengeti idegét (Pázm: Préd. 7).

számszörigy-ideg: [amentum; bogensehne]. Ugy anyira chog köztöte vala, számszörigh ideget meg észnee vala (Cseng: Jer. 19. Güres: Mty. 99).

Idegécske: nervulus MA. spannaderlein PPB.

Idegés: amentatus, nervosus MA. ádericht PPB. (vezeték-név XVI sz. Nyr. IX.365).

IDEGÉN (*idegen* JordC. 35. *idegeny* GKat: Válts. 1894. Pósz: Igazs. 523. *idegen* ÉrdyC. 63. Frank: HusznK. 61. *idegen* Helt: Krón. 193. 11. 416. *idegen* Mel: Herb. 28). **1)** alienus, alienigena, hospitus, inquilinus, extrarius, extraneus, exoticus C. hospes, hospita MA. Fremd, ausländisch PPB. Idegenül: barbare; nem idegen: inalienus C. Idegen föld: terra peregrina, regio exotica MA. Ydegenoktel zamatlan bozozagokual ylfettefikuaa (ÉlrcC. 3). El yamálnala ez yvlatotnya, nykeppen zaradnokok es ydegenek (20). Ólaníval menki aratnod, hog né valdki idegenec mezőien ellenél állon (DéesC. 6). Nem kőnettie mévátunkac bñnöket, kie inattac idegön istenök (27. 91). Nem lelettetel, ki halalatot adna istennec, hanem éne ez idegen nemzet (MűnehC. 151). Idegön nepekeknek kyalry wálkodnak es raytok (ÉrdyC. 505). Idegenöknek taborokat ífoel vertek (522. 511). Idegben ystenekeknek newökre ne eskűgyetők (JordC. 59). Istenek satorit yvelyk vala azonkepen az yewewen, nyulth az ydegben: advena et inligona (304). Az ydegbenben hywek nem voltatok: in alieno fideles non fuitis (585). Ydegen ysten ymadok: idololatrae (290). Ydegenek tamadnak en ellenen: alieni insurrexerunt adversum me (KülesC. 129). Kezde wole zolyt tanoly walo idegen zokat (VirgC. 64). Sok bozozagokal íletik vala wbet az w rokonsági es nynd egiob idegenek (81). Idegen ember amág wydeki (RMNy. II.41). Az igaz törvény szerént való királyt kikergete és idegen igazságot foglalt magánac (Helt: Krón. 116). Idegön isten hités (Beytho: Epist. 78). Az emberc haylandoc minden hamisságra és idegen isteni tiszteletra (MA: Bibl. Előb. 1). Az orvosló fűnek némelyek idegenek, mint az aloec: medicinales aliae peregrinae sunt, ut aloec (Com: Jan. 29). Idegen pénzél ő magát elborítja: alieno aere se obruit (194). Az idegen öltözetek idegen erköl

csököt, az idegen erkölcsök idegen vendéget hoznak az országba (MA: SB. 232). **2)** [terra aliena; fremde]. Idegenben születik, hogy minket nemyri hazánkba vígyen (Pázm: Préd. 106). **3)** [alienus; fremd, unpasend, abweichend]. Az ygaságnak bozza allo dolga yghen idegön az wr istenben (ÉrdyC. 87). Valdom bwnwnek magamit kylenec idegen bwnwke rezeswlesembe (VirgC. 11). Szerezetece jó illatot; egyéb idegen illatot ne tegyetec (MA: Bibl. 177). Igen idegen magyarázattal vannak eddig való késedelem fölé (MonOlm. XV.133). Ha az bñtűnek tulajdon folyása szerént kellyene az szókat venniük, vagy figurate tükös és idegen értelemben (Pázm: Kal. 489).

[Szólások]. Idegen newel wezy (LövT. 133). Idegen szíuel vagyón hozzá (Küles: HKész. 20). *Idegen hozzáim:* alienatus a me PPB. *Idegen vmitől.* Idegen a házasságtól: ábhorret a nyftás PPB. Mynden halálnak keserwsegheletw ydegben (JordC. 622). Lale az frater byntevl mendenestül ydegenek (DomC. 189). Jutalmoktól idegen nem volt (CornC. 19). Ydegen magoc az en íotenyimtl (TelC. 86). Az zilsenek kenatul idegönök votak nona (TihC. 37). Meg lehellesemtől is az ön házos társnon idegen: habitum meum exhorruit uxorem (Kár: Bibl. 1523). Idegen az szogyentül (Zorobabel, MA: Bibl. Magy. 5). Sőt mikoron ostorozni akarja ellenségit, azt mondgya a szent írás, hogy idegen attól a munkától isten (Pázm: Préd. 178). Mely idegen ez mi nemzefünk az törvényeknek tanulastul (Ver: Verb. Előb. 2). Nem idegen ettől az is, az mit szent Jobnál olvasunk (Lép: 1Tük. 123). A barátságtól semmi sincs idegenyebb, távollyabb való az hēzelkedésütl (Com: Jan. 205). Az ur anyira idegen volt attól, hogy az ő tanítványi karót viselének (Illy: Préd. II.198). A fátalanságnak vétkeitől idegen volt (222).

Idegénéd-ik, idegénész-ik: alienor, avtor Kr. [entfremdet werden, abgeneigt werden]. Majd alig vagyón pedig, a mivel inkább idegenedgyék férjek kedve, mint a kemény szókkal (Pázm: Préd. 243). Hogy ezektül, s más afféle gonosz-ságotól az emberek idegenedgyenek (Bíró: Angy. 131). Mi dolog ez? Sylvia teljesen kihült hozzám való szerelméből, idegenedik, szeme-lesítve kerül (Fal: TÉ. 710). Mind azon által aláöltaltam személyétől egy szikrányira sem idegenedett (Könyi: VM. 8).

el-idegénédik: 1) abalienor Kr. [entfremdet werden]. Zegenek nynd zellel laknak es wbdosnak (a somogyiak), kj Corgon kj Segesden, nemellek az zewlew hegen wozwdnek, kjk wegra els idegeneznek, awagy az thawrvk nynd el horgja zegene keth (LövT. 1262). Kyalry jozagalban kyt el attack, wagy é foglaltak, wagy akar ny keppen el idegenedeth (Ver: Verb. 157). **2)** [avtor; sich abwenden]. Hátratrécn elidegenedtek abalienati sunt retrorsum (Illy: Préd. 187). Mi ottar-ottan el idegenedük a mi urunkól, és kegyetlen hóhérok társaságába adgyuk magunkat, valamikor lelküket a bñnökkel berítíttyuk (Hall: III.Ést. II.208).

elidegénédes: abalienatio; entfremdung]. Az istenül való el idegenedes (Fél: Tam. 181)

még-idegénédik: √ Még-idegenedett: alienatus et *offensus animus PPB. Tüle ne fölyfinc se meg ne idegenedgyün (Zvon: Post. 112). Az emberek megidegenednek tüle (Czegl MM. 170).

Idegémit: abalieno Ver. alieno MA. entfremden, entäussern PPB. Ez gonoz teyew elmeket változtat es lelkeket jdgényen (CornC. 115). Akaríac idegeneteni, idegenotie is az egyigyí hiúeket (Mon: Kép. 55). De ez az hí Annit nem idegenit (Gyöngy: KJ. 70). Kristus ezektül kemény titalommal idege nyitem (Bíró: Angy. 119).

el-idegémít: 1) alieno, abalieno C. entfremden PPB. A haznak es az mezőnek el hagiását nem vg kol erteni, hog

az ember öröksegetől elidegenítze magát (Fél: Tan. 169). Hamis keppen ezaládsággal az öneet föle el idegenedtet (Silbóth: Vig. BVI. 2) [avertor; abgeneigt machen]. Kyketh el ydeghenyettetek tytáfletek (JordC. 811). Sokak [sokak] vannak, kyk az ew gonoz byneknek myatta el ydeghenyettetek ew táfók az wr istentli (ÉrdyC. 104b). Ne idegenéche azt el az ű túládon akarattyatul (Tel: Evang. I.103b). Az iszonyu keserűség el-idegeníti a szópástól (Pázm: Préd. 34).

elidegenítés: abalienatio MA. entfremdung PPB

Idegenítés: alienatio C. MA. entfremdung, enttäusserung PPB.

Idegenkéd-ik: monstrare se esse alienum, disno amicitiam Kr. [abgeneigt sein, sich ablehnen] verhalten. (Biro: Micse-180).

még-idegenkédik: [avertor; sich entfremden] (Türt.F. 1.638).

Idegenség: 1) peregrinitas MA. anhaltung an einem fremden ort PPB. 2) frigidus animus Kr. [aversio; entfremdung, abneigung]. Idegensége vagyon istennek az kovélyn hányakodoktól (Zvon: Post. II.288). Az kiknee téged vizgatálné kéilene, hozzád idegenséget mutatna (MA: Scult. 252). Okot találtak-vólna a zidők az 5-tőle-való idegenségre, mint-ha az isten törvényének bontogatója vólna (Pázm: Préd. 159). Nem értem, miért kellyen hozzánk ily nagy idegenséggel lenetek s etrekezenetek. Mi veletek egy istent lászunk; melyre-képest hozzánk enyhőbbeknek kellene lenetek (Versem: Lev. 159). Nem adtak ennek a nemzetnek semmi idegenségre okot (Mon-Irók. XV.575). 3) [alienum, obsonum; fremd, absonderlich]. Nynchen az carthusian zerzetben meny ideghenseeg, sem balwan bytel: augurium nec idolum (ÉrdyC. 512). Személye s tautása azon egy idegenség valának előttem: zidó és keresztényen, pharisens es stoicus egyelesen nézének ki belőle (Fál: NA. 124).

Idegenül: 1) alienor MA. entfremdet werden, entwendet werden PPB. alienatus MA. 2) [avertor; abgeneigt werden]. Az házasságtól idegenültél vólt (MA: Tan. 1275). Néha még első tekintetekre is némely személyeknek, természet szerint kezdünk idegenülni, és irtózni tőlük (Fál: UE. 391).

Idegenülés: alienatio MA. entfremdung PPB.

el-idegenül: 1) abalienor C. [entfremdet werden]. Elidegenült: alienatus C. Haladomnak vtolsó ydeien fogagyad te hozyad el idegömvith [igy] lőkömeth (WinkIC. 258). Sok orzagok el ydeghenyvek romay byrodalomtól (ÉrdyC. 30b). Elmecwtel el ideg(en)wlth az kezen laban valo sebeknek nagy keserवेशegeth (VirgC. 35). Ennek utanna ez Agnes azzonnak ev elmeye okossaga elidegenyule (MargL. 153). Zenth Kateryna eel ragattatek elmeyeben es el ydeghenywle erzekensegetew (ÉrsC. 414). Ezek is el ne idegenlyöm a Christuban való egy igyűségrol (Tel: Evang. II.155). Ne veld azt hogy ez okon az vértől el idegenülne az josszag: hujusmodi distinctio mutuum in se bonorum devaluationem inter fratres non excludit (Ver: Verb. 91). 2) [avertor; abgeneigt werden, sich abwenden]. Ez velagi vigasagtol el idegwnwlth (VirgC. 80).

IDŐ (ideje? Mfeg: Töszl. I.117. ideje? ACsere: Enc. 149 idim MünchC. 63. ydekeh JordC. 758. ydeiben RMNy. II.17. idenken MA: Scult 232. ideje Zvon: Post. II.12. idebe PozsC. 32. idore RMNy. II.160. időben Fél: Tan. 523. idő, idő KBécs. 1572. D7. E2. evdore LevT. I.15. evdó 292. idő Pázm: Kal. b3. Pócs: Igazs. I.9. Zrinyi. I.6. 140): 1) tempus, chronos C. zeit PPB. Hosszú idő: diuturnitas; négy évi idő: quadrimatus C. Hosszú idő: saeculum; die ewigketh Com: Vest. 144. Sok ideje: diu, diutine; emyi ideje: tamdiu C. Mend fellettenek yelenseges malastual ydenek eleztebuoltaban (EhrC. 2). Ydey

varuan, mykoron senky yelen nem volua (67). Oth lakozanak egy kewes ydeyghlen: ibi manserint non nullis diebus (JordC. 628). Mynd ez ydeyghlen meg marattanak: usque in hanc diem (387). Leen emek vtanna oly mynt harom horany ydó: horum trium intervallum (JordC. 720). Mondad, hog valanel yden az bynes ember meg forduland, hog ew bynoth meg bochathod (GyöngyC. 41). Hallgassak ez keges atyanak zeut Danuocsnak halala ydeyen való testamentomat (DomC. 134). Ez jdevtl fogva el ívta pokolbely evrdevg (314). Egi kones ideig haduina vele lakozni (VirgC. 25). Nemimew idwu tev tenek ilien dolog (VirgC. 15). Kyt nem ylyk myudden kőz bezeddel bezeelleny, hanem chak ymaczának ydeyn (ÉrdyC. 69). Azon időben Dyoocleianus chazának fya ragattatek el pokolbely erdegtewl (337). Zenwedonek kedeg ez nemés zenek azon időben (338). Vala egy időben menyemew jambor ember (338). Ez ideyben zeut Margit azzon meeg yol nem zolhat uda (MargL. 1). Twdakozyk wala tewlewky, ny ideybe jelent volna meg az ehlylag: exquisivit ab eis, quo tempore stella apparuisset (Pesti: NTest. 3). Az időbe, mikor az wr isten a földet es a menyet chinala: in die, quo fecit deus caelum et terram (Helt: Bibl. I. A3). Nagy idő vagyon még: adhuc multum diei superest (Helt: Bibl. I. N4). Még nem vala ideje a fűgeknee: non erat tempus ficorum (Helt: UT. M3). Christusnak halála koron meg indula a föld, azon formán fel támadásának üdijén is meg rémül és megindül (Tel: Evang. II.11b). Az után Atila egnehan ideig meg niuguan, esmet taborat indita (Szék: Krón. 116). Űdó immár, hogy az hűv valasztottit egybe gyűtse (Vallás. b). Örök időknem előtte gy rendelte(Fél: Tan. 249). Örök időék előtt (Mel: SzJán. 7). Utolsó időékben: novissimis temporibus (MA: SB. 123). Az ő hatalma, ideig, időkig és időnek feléig tart (Pázm: Kal. 665). Sok napoknak időyenek utanna (Zvon: Post. II.143). Egynebány időtől fogvást (Mik: MulN. 278). A nemes urfiak nem zűkölködnek az időből, sok drága óra vagyon előt tők, nem zűdgyák hasznát venni, tsak heverve s hivalkodva vesztegetik (Fál: NE. 19). Nincs semmi röpülőbb az időnél (Lászl: Petr. 7). 2) [tempus, circumstantia; gelegenheit, lage, amstunde]. Űdühöz képest: pro tempore C. Mykoron eellyen ydóben volnanak (ÉrdyC. 535). Az ideynek zolgálok, engedők (Komj: SzPál. 91). Az indulásnae és áldozásnae ideim (MA: Bibl. I.128). Szoros időben [szükségben] (Tor: Zsolt. 230). 3) aetas C. MA. die zeit jedes alters PPB. [alter]. Kimohozó idő: pubertas C. Meg-banyatlott idő: *praecipitata aetas PPB. Elenek ideje, idő aetas; az alter Com: Vest. 118. Férfiui meg-állapotot idő: virilis aetas Com: Jan. 45. Nem sok ydó bel telween, nagy zentsseges eeletben tellyes ydóvel ky mwleek (ÉrdyC. 628). Atyanal eg ideyő, eg hatalmu (NádC. 317). Nag idey: senex (Sylv: UT. I.316). Leg kisseb ydónel (539). Vastagb idejű: robustioris aetatis (Káldy: Bibl. II.374). Régi idejű vitez (Hall: III.18. III.74). Nagyob idejekben: in majuscula aetate (Ily: Préd. I.169). Kinekinek első idejében [gyermekkorában] (289). Nemnyenel kisseb idő: minor natu (Ver: Verb. 83). Miczoda ital illik az giermek időhöz: aetati puerili (Erasm: Erk. 44). 4) tempestas C. MA. witterung PPB. [wetter]. Tiszta idő: serenitas C. Esthwe azt mongyatok: Tyzta ydó lezen, mert pyross az egi; es reghweil azt mongyatok: ma zeles ydó lezen, mert az zomorw egi verhenyws (JordC. 104). Az nyaar fa kyknek arnyekozasok hwyfűtőzeesre nagy kedwet teeznek embereknek yelawsewl hew ydewn (ÉrdyC. 476b). Mynd az hideg idwert alnak vala az twz mellet (VirgC. 69). Fagyos idő (Born: Préd. 8). Czendesz idő leszen: serenum erit (Fél: Bibl. 26). Az harang szó ha meszse hallic czendez időn, esőt jelent (Cis. G2). Az ősznek ideje-is alkotmanak leszen (KDebr. 1619. D7). Az buzánac, rosnae, árpánac io ideiec szolgál (KCsépr. 1626. D7). Rwt-idő Balás (kuruc neve 1707. éyben Nyer. V.510). Ide jó idő vagyon, szép esőkkel egyeslel [lye?] és nyelg időkkel (MonOkm. XXIV.139). 5) [annus; jahr]. Sok ydót es napot aad embernek (ÉrdyC. 521). Naprol napra, hetrol

hetre, időről időre ab hūbo ē zítűe el kemeñű (GuaryC. 21). Het szaz hetvon het idő Lunoktól mulle (Valk: Gen. 4). Ez időn léssen neked kis fiad, más esztendőre is egy leányod (Fört-Szer. II). Az Chaldaecaban való babiloniái monarchia megis szűnt vala az előt egynéhány időnél (EszfT. IgAny. 138). Ezer hatszáz negyven negyedik időben (Czepl: Sion. Előb. 15). Harmad ízben megmondám [3 évvel ezelőt] (Bethl: Élet. II. 51). Harmad ielén ment vala Váradra (Monlrók. XV. 26). **6** [hora: stunde]. Hogy frater Bernald wytna halálnac ydeyere, föl emeltete magát (EhrC. 25. 67). Bódog Ferencz zerzettenaka, hogy ne varnak, mykoron legottan elnem yowmala etelnek ydeyen: hora comestioni (81). Irlnece istene, ez időben nézy en kezöimnee művelkedetire (BécsiC. 37). Megvizagac a görmece azon időben (MünchC. 27b). Ki memem harmad idő koron (circa horam tertiam), lata egöbeket hyaba nlyan a vasart. Ez vtolsoe eg ideiglen (una hora) műneltee es volöne egönlökeke tötted azokat (50).

[Szólások]. Ekv ydö bel telween, el weznek (ÉrdyC. 53. 312). Esszere álló idő volt (Monlrók. XV. 382). Az idő is igen megessese dék (XVIII. 83). Felhősödik az idő: caelum nubibus obducitur WF. Tisztára fordult az idő (Monlrók. XVIII. 68). Lón pedig idő forgásában: et factum est post circulum diurnum (MA: Bibl. L. 245). A krónikák, idő forgásáról írt könyvek (Com: Jan. 172). Údö-jártára az római pápa-fölöttis akarának üzni (Pázm: Kal. 678). Megmutattia az idő: res vindicabit (Deesi: Adag. 117). Akcor az időben sokan uoltac az romai hadban mind vyionnan lét fö emerec, mind penig negi nemzetesec: ea tempestate in exercitu fuere copulatos novi atque nobiles (Deesi: SallJ. 6). Az időhöz szabom, jól szabom a dolgot: attempero PPl. Az időhöz szabni magát: servire scenae (Deesi: Adag. 8). Nem az idő szabja magát mi hozzánk, hanem mi szabuk magunkat az időhöz (120). Minden dáma kötelességének tartya, hogy kellő szinben, tetsző gyengességében tartsa nyomos időhöz kényes bőrit (Pal: NA. 155). Igen hamar idwn útta nag i szeni gondolatnak malasztara (VirgC. 88). Mellyeket hamar idén szemlélhetsz a ki kelendő könyvben (Czepl: Japh. 143). Kyrwl igen rwnid idwn nlyan való bizonsagot vez (VirgC. 22). Rónid időn meg adattatic (Kár: Bibl. II. 107). Rónid időn leyendö, hogy lo togyen (Boythe: Epist. 233). Tsak föl-lötske, tsak egy kis burholska ez, melly rövid időn el-szol (GKat: Váls. II. 41). Megszűn még időre, csak ne szűnyem tölle (Hall: Páizs. Előb. 7). Meggyógyulván időre, mégyen ismét előbbi szokása szerint azon berekre faszedegetésre (Hall: III. 212). Kevés időre osztán halála törtévéñ Ántio-kusnak, én meg indultam feleségemmel együtt, minden birodalmának kezenhezvaló vételére (II. 238). De hol esőllengötték el az időst, magok tudják (Szal: Krón. 513). Ky ydeyot gonossagban fogylalta el (ÉrdyC. 196). Enélkegel ydödet el költene el magam, anag iras olvasásban (VitéC. 2). Hogy ez kívánatos időt jól és igazán fogylathassac (MA: Seult. 1). Megöltene időmet: aetas nubi acta PPl. Ha csinos gazdaszony még időt nyerhetőtt, tisztább fehérségű kalásot söthetett (Orczy: Nunt. 15). Az ablakhoz ment idő töltöni (Mik: TörL. 301). A longyel tábor már egy néhány idővel fogya sámezba helyeren (ÉrdTört. II. 379). Idővel: cum tempore Kr. Údönd: mox Syl: UT. II. 3. Idővel el-felejtik a bánatot: dolores mitigantur vetustate PPl. Ne szoly senkince el veszet marhadról, idővel meg kezdbe is kerül (FörtSzer. II). Ha idővel értekezhetne kd az olyan kalmaókkal (LoyT. II. 100). Idő elötte: praemature: idő előt sietők: praefestino C. Daviudac fia, miért jöttel ide idő előt ante tempus getrened minket (MünchC. 28). Hogy ydö előt meg ne ölhesse evket (ÉrdyC. 554). Idő előt meg ölik magokat (MA: SB. 127. Zyon: Préd. 1545. Hly: Préd. II. 168). Az idő előt való igéretnek hira kiesődülvény (MonTME. V.

242). Idő kíván: extra tempus Kr. Időkívül való (Hly: Préd. 1385). Idő mulya: successu temporis Kr. (Hall: III. 11. 17). Idő szerint való: temporarius C. Myerth nynezen gyekere, hanem ezak ydözerent való (JordC. 391). Hogy mondható ydözerent lemy az ew atyasagat (ÉrdyC. 188b). The ő neki mint ana zolgaltas időzerentalo életöt (TihC. 38). Itt idő szerint elkezdvén adgyad uram, hogy osztán tégedet őrdéké diezérhessűne (MA: Seult. 16). Nem ezac itt idő szerint, hanem az őrdé életben is (470). Időszerint való jók: bona temporalia (MA: SB. 82). Nem őrdékö, hanem idő-szerint való (Matkó: BCsák. 336). Idő után születlet: chordus C.

[Közmondások]. Minden gonoz idő vtán idő idő léssen: sequituro ver hiemem (Deesi: Adag. 116). Egygyik idő ellensége a másiknak (GKat: Váls. I. 1050). Idővel, szalmával a napsolya is megérik (Fal: Jegyz. 925).

arany idő: aetas aurea Kr. [goldenés zeitalter]. Haia leanyoc, most vagyon az arany idő, eszem-iszom, míg ifjú vagyok (Szeg: Theoph. 24). Az igaz sziveknek volt kelete a régi drága arany időben (Pal: UE. 477).

ebéd-idő: [tempus prandii: zeit des speisens]. Az ebéd jöve el jutvan, az saphar mene zent Damancos atyánkhoz es meg monda nekly, hog az jzeen keues konyerneel tev kenyer nynehen (DomC. 81). Lévéñ ebéd idő, mikor a tűz támad (TKis: Pan. 6).

eggy-idejű: coaevus, aequaevus C. [gleichzeitig, gleich alt].

estve-idő: vespera hora [abendzeit]. Micor immar estue idő volna, ki mene Bethaniaba a tizenkettővel (MünchC. 94).

férfiú-idő: [aetas virilis: mannesalter]. (Laud: UjSegits. II. 946).

hajnal-idő: [hora matutina: morgenstunde, fröhe]. Ine ezenkwzbe hajnal idwn lata ala zallani egi tyves angialt (VirgC. 33).

köz-idő: [temporis spatium, intervallum; zwischenzeit]. E világi nyughatatlanság se a nyugésre helyet, se a meghalásra köz időt nem enged (Pataki: Reg. 303).

tavas-idő: [tempus veris: frühlingszeit]. Jesusnac kereszt-faya alath ziz maria az tanaz időben, mikoron a nap feel kezdvala haláluya (NagyszC. 113). Nedvesnek tavasz időt tartják (Pöly: SchSal. 36). Oh gyönyörű tavaszidő (Thaly: VÉ. 1213).

tél-idő: [tempus hibernum; winterszeit]. Törtenece eg napon, tñna nynt tel időn a polgarnac feledékenységéből, hog őneki meg nem fizette a zokot koronát (TelC. 198).

Idei: 1) temporaneus, temporarius, temporalis SI. [zeitweilig, zeitlich]. Ez embernek idei és lelki hasznára (Hly: Préd. I. 120). **2**) horotimus C. [heurig, diesjährig]. Ez idei: hornus C. Idei borju (Radly: CsL. II. 370). Az idei hadjárát (MonOkm. VIII. 323).

Ideig: temporarie C. [zeitweilig] zeitlich PPB. Egy ideig: aliquandiu C. Mene ydeyen vessék tanachokath een lelkebbe (KulesC. 20). Meegyen Yerwsalamben, oth lakozvam ydeygh (ÉrsC. 571). Ő maga megyen annac lelke helyebe ideig beleö (Holt: Bibl. I. c). El távozé tölle ideig: recessit ab illo usque ad tempus (Holt: IT. P4). Kie ideig hisznee: qui ad tempus credunt (II. 7). Ideig bölcséséges tűró (Kár: Bibl. 1650). Az őrdé élet nem ezac ideig taro (Zyon: Préd. II. 50). Az kösségtől ideig megvonsze vala magokat (MA: Bibl. I. 123). Ezac ideig akar-tatoc őrdéni (MA: Seult. 50). Ideig taro és őrdéké való (1012). Egyném-mellyekről aztis mondya hogy ideig hisznek, s aztán hátra állnak (Pázm: Kal. 538). Csak ideig tartsa meg a hűséget (Sám: BKérd. 20).

Ideiglen: ∞ Életnek időz zerzettetenevvolna valakane leiglen es ideiglen: ad tempus (BécsiC. 149). Kevelsegece vai, kiket ideiglen az nr isten el zowed (DebrC. 251). Egy deiglen kemeuseeget mutasson (ÉrdyC. 389). Noha a búnes deiglen nagy batarsaggal iar (Helt: Bibl. I. 133). Az botran- szoztatok az hínek gyúlekezetiöl ki fúzetettek ideiglen (Fél: Tan. 235).

Ideigvaló, ideiglenvaló: ideig tartó; temporarius, temporalis, temporaneus MA [zeitwellig, zeitlich]. Ellenséggel szerett ideig-való frigy: *paetae cum hoste induciae PPB. Irghal- nassaghi zerent weth wr ysten emberre ydeighlen nalo nyawa- val (ÉrsC. 282). Ideighlen való szervenés (Fél: Tan. 516). (E karancsolat) csak ideig-való volt és az sídókat illette (Pázm: Kal. 469). Ideigvaló dolgok (Hly: Préd. II. 229).

Ideje: [tempus (est: est ist) zeit, in der zeit]. Kezde gon- tolny, hogy ydey volna ymaran hazához terny (ÉrdyC. 513). Towyel en zeretóm, mert ydeye ymaran es veed el erdemes onyoraayat az te nagy mwkadnak (562). Mikor amae ideye, mindnyáioakat oda a készitót akolba viszi (Born: Préd. 282). Annak idejekor kitészén magáért a discursuban (Fál: NA. 195).

[Közmondások]. Mindemec údeje vagyon: annus product, non ager (Decsi: Adag. 5). Az hínek mikor údeie nincz, annak két hágy [te] (89).

Idejében: suo tempore Kr. [zur zeit, zu rechter zeit]. Aryon wnekyk eetelhi híw ydeyben (JordC. 433). Mykoron ydeyben fél kezdőt volna gyoropodny, az zent malaztbnak myatta yudw- ateek meeg (ÉrdyC. 615). Az urnac áltozattyát nem vitte fél az ő idejében sacrificium domino non obtulit tempore suo (MA: Bibl. 1128). Te meghartzoltál annak idejében azokkal a rendet- en indítlatokkal, a mellyek a gyenge s gyarló ifjakat gyakran negejtik (Fál: NE. 10).

Idején: [temporalis, temperate C. in tempore, tempestive MA. mature] in der zeit PPB. [zur zeit, zeitlich, früh]. Idején erő: praecox MA. De te engedgyel tudhunc, ideien meg latunc (Born: Ének. 257). Ideyén, 37 esztendő korában hal meg (Cis. 2). Ha az kakas ideien kukurikol estve, szelet vagy egyéb változást jelent (G3). Eleg ideyen lenne, hogy ha az fi fiatal serne az consulsagot; satis mature illum cum filio suo consula- tum petiturum (Decsi: SallJ. 55). Idején való essz: pluvia tem- poranea (MA: Bibl. 1168).

[Szólások]. Jó ideien gondot visele magáról (Kár: Bibl. 191). Reggel io ideien felkelén (619). Jó idején (mature) kell a szedett pénzt bé-gyűjteni (Com: Jan. 145).

[Közmondások]. Még údeien meg látszik, a mely teyből tűrő észén: ex unguibus leonem aestimare (Decsi: Adag. 66).

Ideintén: [mature, initio; zeitlich, im anfang]. Nem árt deintén az vgyázás (MonTME. V.197).

Idejébben: [maturus, prius; zeitlicher, früher]. Hogy an- nál idejébben elvégezzük (LevT. II.241). Hálakat adgyon, hogy eddig nála hatta, a mit idejébben el-kívánhatott volna (Pázm: Préd. 115). Szégyenlik, mikor valamely műves idejébben ébred munkájához, hogy-sem ők a tanulásához (Pázm: Préd. 843). Szokásnál idejébben csak leteküdt vala (Szal: Krón. 233). Mind chak egyenlő módgyok vagyon azoknak, akár idejében, s akár későbben szakadtak légyen-is (Veres: Lev. 261). Idejé- ben keltünk volna fel: nous nous serions levés plus matin (Thomas: Francia és Magyar Grammatica 1763. II.169).

Idejébbre: ∞ Melyet az előtt idejébbre meg is irt nagy- ságod, hogy nem mint most (MonTME. V.154).

Idejénkor [?] Bizony nem mindenkor, de csak idejénkor járhatz a pap sajtjára (Kisv: Adag. 11).

Idén: hoc anno Kr. [in diesem jahre, heuer]. Ez idén: homo C. Ez idén nem sok borunk leszen (LevT. 160. RMNy. II.278). Nag meleg időt ideutnek ez idén (KBártf. 1583. Bv). Az híden (Land: Újszeits. 156. Mik: Törl. 112).

Idétlen [idétlen Helt: Zsolt. 113. idétlen Helt: Krón. 95. Bal: CsIsk. 114 Zrínyi 172]. **1)** immaturus, abortivus MA. unreif, missgeboren, zu früh geboren PPB. Idétlen, éretlen tej: colostrum MA. Idétlen tejtől betegült, tömörült: colostratus PPB. Mint egy idétlen születetnek: tamquam abortivo (Helt: UT. 56). Három és négy hónapj idétlen gyermekeket szülnec (Kár: Bibl. 1462. 627). Idétlen halállal el vétetett (Land: Újszeits. 1582). Idétlen vagy éretlen halál (Hall: Paizs. 128). Idétlen és éretlen elműji hat esztendő gyermek (Matkó: BCSák. 4). Az feele dologrol, melyben az arvak, tevrwén szerynt való idétlen korokbays tartoznak meg felely (Ver: Verb. 196). Avag tör- veny szerint való idejtnek avag idétlenek: alii legitime aetatis sunt, alii vero illegitime (Ver: Verb. 182). Údétlenül virá- got szagatni (Zrínyi 195). Nem illik te hozzád sírni mint egy idétlen (167). Idétlent szül: abortit (Com: Jan. 118). Abban közönségesen szerenesétlen a mi állapotunk, mikor idétlen korán elhíresedik (Fál: UE. 373). Mint hogy egy vége mindent idét- lenül megelőznek, idő nap előtt mindenből ki írúlnec és búis órákra szorúlnak (Fál: NE. 451). Mit használ idétlen virágot szagatni (Könyi: HRom. 70). Gyakrabban az idétlen halált kós- tolt, hogy sem az üdős (László: Petr. 5). **2)** [intempestivus, in- pectus; unzeitgemäß, unpassend]. Nem retenté minket az isten gyakor ár-vizeekkel, idétlen havaekkel, szokatlan dérecekkel (Web: Annl. 5). Údétlen versengés (Land: Újszeits. 1719). Idétlen írás (Matkó: BCSák. 4). Az a rít nyavalya elvette minden ked- viünket és tsak idétlenül nevetünk (Mik: Törl. 106). Nem helyes az idétlen magamentés, vádolás (Fál: UE. 489).

Idétlenség: immaturitas MA. unreife, unzeitigeit PPB. A szerzetnek is így idétlensége hamar ronlik, s meghül kezdett melegsége: ha üdős tanácson épül remésége, jól kezdett dol- gának úgy leszen jó vége (Gyöngy: KJ. 2. 21).

Idétt: **1)** [mature; zeitig, früh]. Az patyolatot megszo- gálom kegyelmednek, az mi félöl kd ir énekmek, én arra értem, hogy idétt adja kd azt énekmek hogy gyakorlatossággal emlé- kezem az félöl, az mint érli kd jöl (LevT. II.36). **2)** idejében SzL. tempore, aetate, aevu SL. [zur zeit des—, in der zeit]. Sz. István idétt: aevu s. Stephani; idéttém: meo tempore SL. Kyn ny ydettewik nem keel chodahly (ÉrdyC. 571b). Az dialec- tikához keveset tudott a Calvinus Christusa, mert ő idétt az Lossius dialectikája még ki nem költ vala (Pázm: Kal. 391). Ez az eszeskedés oly igen meg csábíta egy szegény barátot sz. Agoston idétt, hogy a szerzetbőlis régi okádására térne (381). Megis nevezik az romai pápákat, mellyek ő idéttek éltenek (635). Nem amny öröme vagyon, hogy Alexander született, mint-hogy Aristoteles-idét született (Pázm: Préd. 133). Ha sz. Ágoston-idét a hallottakért nem imádkoztak (Pázm: LuthV. 10). Az apostolok idétt (Sall: Vár. 149). Gregorius idétt (MA: Tan. 1178). Jeronymus idétt (Toh: Vig. Előb. 12). Lupa idétt (224). Mi előttünk többel más fél ezer esztendőnél, az az apostolok fúdt (Bal: CsIsk. 48). Hasznosnak hitték lenni az apostolok, és az ő fúdtók való minden szent atiak (53). Már Christus urunk és az apostolok idétte írva voltak azok a könyvek (Pós: Igazs. 125). A régi szent jámboroknak idétte (357). Annak idétte az első a meg-holt szenteket nem szokták volt segítségül hívni (II. 188). Karoly király idétte Calvinus a világon sem volt (Pós: GBot. 96). Halottakért imádkoztak közönségesen az hívek szent Agoston idétt (Lép: PTük. 151). Plutarchus Traianus es Adrianus eszarok idétt élt (1266). Szent István király-idétt (Veres: Lev. 85). Eféle hamis apostolok Jeremiás idétt is voltak (Sámb: 3Kérd. 9). Az apostolok idétt látható gyúlekezet volt az hívek eccle- siája (Czezl: BDorg. 172). Tudjuk azt, hogy régi magyar fejedel-

menek idétt is mennyi dulást tettenek (ÉszM. I. 83). Ez mostani aratás-idétt (Mad: Evang. 503). Moses idétt gyakor dolog volt, (Megy: Dial. 29). Beza idétt (95). Némelyek ilyen szollásval-ís élnék: Agoston ídétt; pro Agoston ídejében (GKat: Titk. 1118). Jonás idét (Rim: Ének. 344).

Időbéli: temporaneus, temporalis SI. [der zeit, des alters]. Egy időbéli: coetaneus Kr. Névökődöm vala az sydoy törvenben sok en ydombelyeknek felette (ÉrdyC. 372). Az wr ifj az ydóhely embere között nag' eromel es vygan lakozwan wr istennek aztalan (512b). Minemű alapatba voltanae az első időbéli emberec (Helt: Bibl. I. 92). El nem mülic ez időbéli embereknec nyomoc: non praeteritib' generatio haec (Helt: UT. X1). Minden időbéli valasztottakat megszabadítot az Christus (Fél: Tam. 250). Egy időbéli: de eodem tempore (MA: Bibl. I. 49). A Christus ideiebéli ecclesia (Czegl: Japh. 171). Oly élelmes, hogy időnkkelélinek, velünk egy korúnak mondhatók (SzD: MIV. 101).

Időske: [tempus exiguum] aetatura MA. [ein weichen, kurze zeit] kleines alter PpB. Hogyha egyéb dolgaitul valami időzkék elszakasztand (MA: Tam. Előb. 24). Az igaz lüt non-ís időskékig tartó, hanem végig megmaradandó (Matkó: BCsák. 329). Óra perzentésnyi időske (Bethl: Élet. 80). Kevés időske is sok napí mulatság (Gyöngy: KI. 75). Vagyon még kis időskék (László: Petr. 232).

Időnként: [interim; zeitweise] (Zvon: Post. I. 15).

Időnyi: [—temporis; zeit lang]. Egy múlt órácska-is volt számos időni (Gyöngy: KJ. 79).

Idős: 1) annosus, polychronius, vetustus MA. aetate proventus; vieljährig, alt PpB. Idős ember: annilis, presbyter C. Mynd kettén el nyomottanak vona ew ydes korokban (ÉrdyC. 344). Mondak az hű zyley, mert ydős kora vagyon, hűtet kergetek (JordC. 659, LevT. 196). Inmár idés vagyoc: consenti (Helt: Bibl. I. 61). Ő olég ides, ítet kerdygetec meg: aetatem habet, ipsum interrogate (Helt: UT. II. 7). Az isten, ki a napoknal idesb, es oleb valo (Szék: Krón. 47). Idős ember: homo aetate prolixior (Kár: Bibl. I. 531). Vénce és idősc: senes (MA: Bibl. I. 15). Idős emlékezetek vagyon (Mad: Evang. 619). Az okos váralozás avval-ís hasznot lajt, hogy szép érett korában szedi gyümölsét idős tanátsinak (Fal: UE. 395). Idős érett tanáts (Fal: Jegyz. 934). **2)** [temporis, annos] natus; jáhroalt. Egy ember kérdi az ő atyáit, mennyi ídős (Helt: Arithm. 75). Menni idős harnoc kednesec? (Kár: Bibl. I. 108). Hosszu idős vénség: senectus (637). Menni idős volt? emi idős volt (MA: Bibl. I. 19). Ha amyi idős leszen: si tanta aetatis fuerit (Ver: Verb. 82). Nagy idős: grandaevus (Káldi: Bibl. 251). Mennyi időshöz illie az ér-vágás? (Fely: SchSal. 12). Közép idős (46). **3)** [temporalis]. Nem val ő benne gökeret, de idest: non habet in se radicem, sed est temporalis (MünchC. 38). **4)** [maturus; reif] (Gyöngy: KJ. 24. vö. **Idétlenség**).

Éggy-idős: contemporaneus Kr. [gleichem alters]. A völed egy időscök: coetanei Com: Jan. 208.

[Idősb]

Idősböd-ik: [grandescere, senior fieri; älter werden]. Ilyen érdemes már ifjusága is, hát ha idősbödik, mennyivel öregbül nagy méltósága is? (Thaly: Adal. I. 137).

Idősded: paulo adultior Kr. [etwas grösser, ein wenig erwachsen]. Egy pachyria kewhte oly buza wotemenbe, mely inmaran idesded wala (Pesti: Fab. 61).

Idősköd-ik: [senem se praestare; sich wie ein alter, wie ein reifer mann benehmen]. Akkor még fiatal vala idejében, de úgy idősködött már is elméjében, hogy az aranyalmán perlőknek ügyében bévehető Páris itélő székében (Thaly: Adal. I. 128).

Idősség: aevitas MA. longaevitas C.

Idősöd-ik: aetate provehor Kr. [älter werden, altern].

mög-idősödik: senesco, grandescere aetate MA. *saturare se annis PpB. alt werden, zunehmen und wachsen an Jahren PpB. Megvéhbűtt, megidősödött: senex, longaevus (MA: Bibl. I. 204. Pázm: Préd. 209. Hall: Paizs. 122).

Idősségcske: [exiguum tempus; kurze zeit]. Kibotsáttatósokra is mind enyi idősségcskét adott (GKat: Váts. II. Előb. 63).

Időszéri: [temporalis; zeitweilig]. Vagy időszeri, vagy peug örök (Megy: Bayle. 635).

Időz: diem statuo, tempus praefigo Kr. [(eine zeit) bestimmen, festsetzen]. Időzött nap, időzött óra (Fal: Jegyz. 934).

el-időz: 1) [tempus statuo; (eine zeit) bestimmen]. Vince látván, hogy közelit az elidőzött nap és több vitézekkel leend dolga, megdondolá magát és mást végeze (Fal: TÉ. 636). Az elidőzött korra őszjeléne a beszélgetők (690). **2)** [maturus fieri; reif werden?]. Hazafüünk a békességben az elidőzött élelményeknek takarításokban fáradoztak (Könyi: HRom. a).

IFJÚ, IFJÚ (effrae Szék: Krón. 30. MA: Bibl. III. 131. uffyath PozsC. 22. ifrae Born: Préd. 410. ifjú Gvad: FNót. 32. ifjó KBees. 1572. F1 ifjú MA: Bibl. I. 231. ifjú Hall: IHist. III. 123. ifjo VircC. 138). **1)** juvenis, adolescens C. [jüngling]. Pölsérdült ifjú: ephraus C. Nevedeken ifni: adolescens; jüngling Com: Vest. 118. Nem követel ifiakat: juvenes (BécsC. 7). Minden város valasztot ifiakat erezte (43). Semy tyztességeht nem tezen az veen embernek es az yffakkal (parvuli nem yrgalmaz (JordC. 261). Kyál pwytoytya ewketh tör es belöl feelelém, yffat es zyzeti (275). Monda hwnely az yffw (adolescens): Ezeket en mynd meg tartottam (414). Bwcheségeht and yffaknak: sapientiam praestans parvulis (KulesC. 35). Ez myy napon tezevuk innepet minden valasztottaknak, ifyakat es veneknek (ComC. 79). Ez világi hiuolkodo ifyak kwzwt az zeit zezesetet meg epite (VircC. 30). Az ifyak es az gyermekek kezdek wtet nevetni (69, 121). Ifni léuén, aekor szölly, mikor szükség szólnol: adolescens loquere quando opus est tibi (Kár: Bibl. I. 672). Az ío ifnuból lözen az ío vén ember (Deesi: Adag. 22). **2)** juvenis C. jung PpB. Yffw wyragos testedben halaira yttölet-wala (GyöngyC. 9). Igen ifni vala (Helt: Krón. 37). Ifni asszon uip (Sylv: UT. II. 96). Ifni testemél meg chaltal (Mon: Apol. 396). Az mostani ifni népeknec magoc viselőse (Zvon: Préd. I. 186). Hat ezer ifni legény fogoly küldetett Achájába rabul munkára (II. 257). Nem nézi ifni idejét (MA: Seult. 889). Ifni legény (MA: SB. 356). Ifni leány (Toln: Vigaszt. Előb. 12). Ifni legény, ifni leány (Tof: Zsolt. 550). Ifni leány valée (Ilyet: Jephth. 5). Mig ifniab vala (Matkó: BCsák. 82). Ifni asszony (23. Mik: Törl. 184).

[Közmondások]. Az vén katona gyakorta meg veri az ifiat: bos lassus fortius figit pedem (Deesi: Adag. 5).

Ifjanta: [in juvenile; in der jugend]. A mit ifjanta gyűjtöttenek (Megy: 6Jaj. II. 10). Milőn ifianta magtalan volna, öreg asszony korában fogadta méhében (Sam: Cer. 86). Őszszel-ís vetheti kaport, és a tájban-ís el-ültetheti ifjantá (ügy) ha igen sürüven nőnek (Lápp: PKert. II. 103). A vén ember, az ő ifjanta béli virágzó idejével őszvevetteten, olyan mint ... (GKat: Váts. II. 1290).

Ifjantan: juveniliter, in juvenile Kr. [in der jugend]. Sárának vénségében fia lón, noha ifiantan magtalan vala (Pázm: Kal. 30. Land: UjSegits. I. Előb. 2). Ifiantan azon szent szerzetben menvén (Tarn: Szeuts. 97). Alkalmas puszkás voltam ifjantan is (Bethl: Élet. 169). Ha virágzó napjaidat amoda szímod, már ifjantan reszra vetemedel (Fal: NE. 116). Idején korán,

ó ifjantan reá kell oktatni: ki teremtménye legyen, és mi ségre éli a világot (Fal: NA. 197). Már ifjantan ki vetik az otthonos igát nyakokból, nintsen más vezérek a vakmerőség-nél, se más rendtartások a szabadságnál (Fal: NU. 264).

[Közmondások]. Mit ember ifjantan tanul, azt aggotan is nehezen felejtí (Kisv: Adag. 508).

Ifjaskodik: juvenor MA.

Ifjit: renovo, juvenem facio Kr. [jung machen, verjüngen]. Hesiába ifitod magad (Decsi: Adag. 207). Aesont atyjokat leányai ifjitani akarván, rézkádba tették és agyon forráztatták (Fal: TÉ. 671). A meg avott óságot újsággal ifjítol (Fal: UE. 371).

[Közmondások]. Ifithad magad, de bizony tégedetis el ért az sok péntek; facies tua computat annos (Decsi: Adag. 137. Kisv: Adag. 162).

még-ifjit: ∞ Ezen a hídon sok tudós kereng forog; ki azzal biztat, hogy a kihullott fogakat újra bérakja, ki azzal, hogy a vénséget megifjítja (Fal: TÉ. 777).

Ifjod-ik, ifjúd-ik, ifjad-ik: juvenesco, puellasco, juvenor SI. [jung werden, sich verjüngen]. Napról napra ifjadik: eum Aesone juvenescit (Decsi: Adag. 249). Újlítt, és mint egy ifjadott minnyájunknak szíve (Szeg: Aqu. 5. Zrínyi. 1124).

mégifjodik: juvenesco, repubesco C. jung werden PTB. A sas vénségére jutván, újoman meg-ifjadik (Pázm: Préd. 1196. Megy: 3Jaj. II.153). Újabb tollai nevelkednek, és így ifjadik meg (Misk: VKert. 282).

Ifjúcska, ifjacska: 1) adolescens, adolescentulus MA. adolescentulus Decsi: SallC. 3. juvenulus; jüngling, junger knabe PPB. Szakállatlan ifjúcska: impubes C. Nevedékény ifjacska (Com: Jan. 44). **2)** [admodum juvenis: sehr jung]. Testel ifjóchka vala, de lelekben veen (ComC. 380). Igen ifjútska vala (Helt: Krón. 46). Ifjacska, fiatalka (MA: Bibl. Magy. 3). Ifjúcska korában (Pethő: Krón. 177).

Ifjascalkodik: adolescenturio, adolescentior MA. Ifjatskalkodom, gyermekekedem: adolescentium more facio PPB.

Ifjüdad: [juvenilis; jugendlich, sehr jung]. Ifüdad gérmek-nec zellete: pueri junioris (BécsiC. 171). Mykoron meglen ifjóvudat volna (PeerC. 321). Az en gengesegős ifjóvudat testóm az ó veragatol el esőt (NagyszC. 47). Mykoron ifjóvudat valaal, be óvedzed vala teemmagadat (JordC. 702).

Ifjüdadtság: juvenus [jugend]. Ezeket óríztem mend en ifjüdadtságomtól foguan: a juventute mea (MünchC. 49).

Ifjúi: juvenalis C. juvenis MA. jung, das der jugend dient PPB. [jugendlich]. Ifjúság és ifjini idő: juvenus Com: Jan. 15.

Ifjúl: juvenor, juvenesco SI. [jung werden].

még-ifjúl: ∞ (Zrínyi. 1124).

Ifjúság: juvenus, juvena, juvenilitas, pubertas, adolescentia, ephelia C. jugend PPB. Főlsördült ifjúság: ephelia MA. Nemy ifjósgatol edesewlewit gyermek vetetttuala zent Ferecztewl zerzetbe (EhrC. 143). Miglen ó ifjósgaknac extendeit betöltenec: donec annos pubertatis impleant (BécsiC. 2). Mester mend ezeket tartottam en ifjósgomtól foguan (MünchC. 91). Az wr ifjó azon ifjóvságnak korában emberek között tygan lakozwan (ErdyC. 512b). Assis newó varasban lakozneek ew ifjóvságnak ydeyn hwz extendeeg (571b). Ezeket en mynd meg tartottam ifjóvságotlwl fogva (JordC. 114). Lata ez aytatos azzonyallat lenny azzonyonk Mariat ev gyenge ifjóvságnak jdeeben (DomC. 198). Engegi az en ifjóvságnak, engegy ennekem meege ydethlennen (ÉrsC. 293). Eletet ifjóvságtul fogna vgy rendelte, hogy minden iot kellene ű felőle remenleni (Decsi: Sall. 23). Jobb ifjósgodban meg házusulod, miglen az

kertuey-fát iól meg rázhatod (FortSzer. H3). Az ifjúság a 25-től fogva 35-ig terjed (ACSere: Enc. 168). Siess teremptő uradhoz szépen fel-serdült ifjóvságnak első fiatalival s uydon-ny zsengejével (Fal: NE. 54).

IGA: jugum MA. joch PPB. Iga alá fogom: subjugo MA. Hámból, járomból, igából ki-fogom, kibátatom: dejugo PPB. Vegyetek fél az ygamat ty reatok: tollite jugum meum super vos (JordC. 387). Ewt yga barnot vettem: juga boum emi quinque (579). Zorituan vagion zerzetes ember zent engedelmességnek igayaba (VirgC. 92). Az nakat az igaba tartya (VirgC. 92). Nem akarya az igit vomu (10). Zent zeretnek igai mel edössön kötöz megh (TihC. 10). A tí nyakatoknac igaiat el törttem: confregi catenas cervicum vestrarum (Helt: Bibl. LLL4). Az ó igaiat a te nyakadrol leuted (uo. N). Az tíno elszakasztya az igát, mint egy rossat kötelet (IV. 2b). A hittetle-neckel egy igaban ne társalkogytoc: nolite jugum ducere cum infidelibus (Helt: UT. Z2). Az igát vonni: ferre jugum (Decsi: Adag. 14). No meg menekődöm immár az igától (169). Az te ollenséged vas igát vjt az te nyakadra (Kár: Bibl. I. 184). Az igában, rabságban bebütaták vala (MonIrók. III.69). Ót iga ókrót vettem, és azok' próbálni megyek (Pázm: Préd. 744). A ceremonias törvény igája és járma kéz-írás (MHeg: TOSzl. 109). Ót iga ókrót vettem (Mad: Evang. 460). Hol van eszed, hogy papok igáját nyakadra ereszed (Thaly: Adal. 18). Meglásd, hogy megéget az papok igája (11). Csa szöke, hajsz taresa, iga nyakad taresa (Ben: Ritm. 118). Már ifjantan ki vetik az otthonos igát nyakokból, nintsen más vezérek a vakmerőség-nél, se más rend-tartások a szabadságnál (Fal: NU. 264).

[Szólások]. Melly mondásban egy igába fogja a részegséget a bujasággal (Pázm: Préd. 223). Mert nem egy-huzomban, egy igában, minden félben szakadás nélkül fordítottam a könyvet (DKal: Ker. 31).

égyigabeli: conjux Kr. [in ein gemeinsames joch gespannt].

égyigabeliség: [conjugium]. A házasság egy igabeliséget jelent (Bíró: Micae. 289. Kr.).

Igás: jugalis C. jugatorius MA. zum joch gehörig, der um joch zueht [zieht] PPB. Két igás: bijugis MA.

Igátlan: injugis MA. [ohne joch, was kein joch getragen]. (Káldi: Bibl. Judic. 19: 22. Kr.).

Igáz: jngo, subjugo, subigo SI. [anjochen, unterjochen].

még-igáz: conjugo MA. zusammenjochen PPB.

IGAZ: 1) verus, verax C. MA. [wahr], wahrhaftig PPB. Mykeppen ygaz engedev, mezeyetlen meue Azysba (EhrC. 57). Ha mondana, hogy az nem yevhetne, ygazat nem mondottolna (15). Ha te propheciadat igaznac alaitad, ne essemeg te zéméled (BécsiC. 20). Ygaz az ew ewangelioma (ErdyC. 512). Valaky akar ygaz gyonast teuny, mynden byneyrvl meg emlekezek (VirgC. 1). Az igazon meg nem állott: in veritate non stetit (Pázm: Préd. 57). Igaznál igazabb az (Lép: PTük. 406). Parantsolatunk vagion iránta hogy igazat mondgyunk (Fal: SzE. 532). **2)** germanus C. [wirklich, eigentlich]. Nem igaz: subditius C. Igaz magyar: germanus Hungarus PP. Ezek az ygaz es byzon bölciek (ErdyC. 516). Agy emmekem igaz remenseget (VirgC. 25). Mikoron vadolayfa vonal, az igaz olay faba oltatal be (LevT. L43). A melly kedig igaz ózuegy és egyzes: quae autem vere vidua est et desolata (Helt: UT. Kk6). Az Christus igaz ember is (Fél: Tan. 28). Az ístókes czillag nem igaz czillag (Cis. H4). Mind ezekre-néve az igaz alázatos fel nem íválvokodik (Pázm: Préd. 61). Csak az lehet igaz közönséges anyaszentegyház, melyben bé-mehettek, valakik

akartak átvészélni (Pázm: Kal. 621). Sok-féle urak vannak ugyan e világon, de csak isten amaz igaz ur (Ács: Bilal. 1). Nem igaz gyermek [fittyű] vala (Hlyef: Joplata. 1). A longobárdusok nemzetségekre nézve igaz németek (Lászy: Krón. 181). Végrezetre az eledel az igaz gyomorba által megyen; ad ventriculum verum (Com: Jan. 51). **3)** justus, aequus C. rectus MA. gerecht, billig PPB. Alkossatoc vrnac utat, igazacka tegetek ő ősuenit (MünchC. 18). Mi igaz lend, meg adom tünéctec: quod justum fuerit, dabo vobis (50. ÉrdyC. 130. JordC. 416). Zyz Maria, myndenek az to anyay malasztossagodonk tellyes-segeeből kazdagsagot veeznek; az zageen bynesek bochanatot, az ygazak malasztot (ÉrdyC. 453). Azort ygaz es melto, hogy ne leogyevnk haladatlank (532). Yo es idvesszes tanach, ha wr istenek ygaz bozzw allasaat el akaryok tawoztatny, hogy penitenciat tarchvuk (575). Igaz dolgot keernok Salifathnak leany (JordC. 177). Esseth aud ygazakra es hamyssakra; pluit super justos et injustos (368). Nem ygaz mynekvük el hadvuk az ystennek yghelyet: non est aequum (745). Az the zywed nem igaz ur ystennel: cor tuum non est rectum in dei conspectu (734). Elhalaztyak az gonozokat az igazak közül (VirgC. 118). Artatlan vagiok en ez igaz embernek halalaban (WeszprC. 94). Sem bynesek ygazaknak tanachába: neque peccatores in concilio justorum (KulesC. 1). Igaz árron: digna pecunia (MA: Bibl. I.19). Igaz itze vagy pint légyen köztetek (107). Sulpitia az ura-után számkivetésbe ment, hogy számkivetett férjének igaz lenne (Pázm: Préd. 212). Igaz ítéltű isten (Matkó: BCsák. 314). **4)** [valde, sane, potissimum; sehr, ganz, eben]. **a)** Igaz elég a jelen való napnak wezele: sufficit diei sua vexatio (Pesti: NTost. 12). Igaz elég az tanytwannak, ha ammyra vagyon, mynt az ew mestere: sufficit discipulo ut sit sicut doctor ipsius (29). Igaz elég ennekem, ha kegyelmet találtam az en wrannal: hoc uno tantum indigeo, ut inveniam gratiam in conspectu tuo (Helt: Bibl. La3). A czeren igaz elég terem (Mel: Herb. 37). Ithram a Tyrusnac kirallia igaz elég fat igere Danil nac a Liban hegieről, a templom ezenalásra (Szék: Krón. 29). Meg érem én való és igaz elég én nekem az mellyec vadnac (Kár: Bibl. I.657). Úgy gondolkodik vala, hogy igaz elég, ha kétszer bocsátatik vétke a gonosz-tévőnek (Pázm: Préd. 189). Ez pedig igaz elég a hibben való egységhez (Pázm: Kal. 259). Effőle hasonlatosságokat igaz eleget formálhat (Misk: VKert. 276). **b)** Hogy mindőnt meg tehessen, mint igaz akkeral önön maga (GuayC. 25). Olyan neves nembel legem, nyuth yz the (DebrC. 503). Nem keveseb laboratgat zened azoktol, kik ..., minth igaz azoknac miatta... (NagyszC. 236). Mint ha igaz meghalunk: ut morientes (Sylv: UT. H.47). Ezzel-is hasonlatosképpen tselekedgyél mint igaz az földőnel (GFrís: Arith. B1). **c)** Igaz olian ammi thizőne, mint az filon meg irth thiz (DebrC. 282). Az mell oraban ingen nem állítfatok, az embernek fia igaz szünte az oraban fi el (Sylv: UT. I.39). Miut eg tündöklő iaspis kő volna, igaz olian vala (Börn: Szján. 1). Igaz úgiam (Ozor: Christ. 361). Ordinald eszt igaz ugyan miut az regula detrit, és operálld meg ezképpen (Helt: Arithm. H8). **d)** Igaz idele innar, hogy hozzam ygy (DebrC. 71). Ha kyk bynben esnek, ygaz ydeo, ha kywe börtök belőle (ÉrdyC. 32). Engemet ő megkeserőltő miniat igaz az ő halalának ideyen edesledőn consolaluala (NagyszC. 117). Ezaz közepőtte volna eg maroc (75). Az zel az hajot igaz Romanak partiaru note ky (TihC. 23). **5)** [jus, justitia; recht, gerechtigkeit]. Az uarmoge ispania igazat tehessen felele (RMNy. H.83). Az tanito füstök vonasual es foguierrel igazat ne vezien (Fó: Tam. 328). Az ő igaznak (jus) meg oltathazasa (Ver: Verb. 138). Bátorra hirdették, hogy sola az egy isten igazat mellől el nem lehet (Pázm: Kal. 616). Egyebek, az mi az ő igazuk, abban reszesők ti malatok (Szár: Cat. N2).

[Szólások]. A hazug fubulának é l t e n - i g a z [?] rabságát viseli (Fal: NA. 200). Nem igaz a g a r a t o s (Pázm: Préd. 642. 19.

Kr.). Isten igazában: jure divino Kr. A kik istennek langolva szolgálnak, nem akadoznak, nem keresnek meintséget, hanem isten igazában eljárnak az isten hagyásiban (Pázm: Préd. 486). Igazat tartani: media agina ferri (Decsi: Adag. 238. PPB). *Igazat vészek: jure vindico PP. Istenek igazsága zerynt: meg lathwan kmed: tetessen igazath neky (RMNy. III.21).

[Közmondások]. Azt szoktak mondany walaky kesewbol nem igaz sokbol sem igaz (RMNy. III.44). Az igaz baratsag rytka mynt az feteke lathtyw (Pesti: Fab. 47b). A ki igazat mond, annak bé-török a ő-je (Halt: HHist. H.89). Rátkán mond igazat a tágány (Kisv: Adag. 75).

való-igaz: [verum; wahr, firwahr]. Való igaz, hogy nem az tartatik gazdagnak, kinek sok vagyon; hanem az, a ki többre nem kívánkozik (Fal: NU. 279).

[Igazabb, igazb]

Igazban: [verius, rectius; wahrer, richtiger]. Ha nagyobbak vala egeyebekneel, ygazban mongya (ÉrdyC. 582b). Kereztyeneknek bevattatnak tisztában, es igazban honattatnak Christusnepenek (RMNy. H.46). Jobban es igazban szollanak az dologhob (Mon: Apol. 290. Káldi Bibl. II.259). Ki jobban es igazban fordította másnál az bibliát (MA: Bibl. El5b. 3).

Igazán: **1)** vere C. MA. wahrhaftig PPB. En ygazan mondom tynectek: ego veritatem dico vobis (JordC. 683). Tyz-tössseegh, hogy ygazan való dologeert es törween zereut eskewgyeek (ÉrdyC. 525). Azt ygazan mondom, hogy nagy atyaffwy zerelmet erzeek en magamban tamadny (565). Zeresetek az ur isten linou, tisztan es igazan (VirgC. 70). Ember ez velagba iol es igen igazan magat meg itely (96. Helt: VigK. 66). Meg monda mindent igazan: dixit omnem veritatem (Fol: Bibl. 60). **2)** ingeme, germane C. certo MA. equidem PPB. [wirklich] gewisslich PPB. Igazán való pürditz volt (Misk: VKert. 83). **3)** recte, directe, rite, juste C. [richtig, gerecht] billig PPB. Ew es ew elezteby tarsy ygazan (recte) lattatnakuala (EhrC. 19). A mendeniatonac haragia mézgonie, mel mő nemzetőnkre igazan (juste) hozzattat (Bécsic. 90). Ygazan akar eehy (ÉrdyC. 516). Ygazan zol vala: loquebatur recte (JordC. 479). Een labam ygazan allotti: pes meus stetit in directo (KulesC. 50). Hala adasokat igazan, ideyen koran istennek meg nem attam (VirgC. 3). Kikneec kárhözafftyoc igazán való: quorum damnatio justa est (Helt: UT. p6). A tösvény akár igazán s akár hamisan gazdagulni igyekezik (Com: Jan. 187). **4)** [potissimum; eben, genau]. Vagyon egy zsákban pótura pénz igazán 150 (MonFrók. VIII.266).

[Szólások]. Az értelmes i g a z á n j á r : prudens dirigit gressus suos (MA: Bibl. I.561).

[Közmondások]. Az ki igazán jár, nem botlik (Decsi: Adag. 211).

Igazábban: rectus Kr. [richtiger]. Mellyikünk magyarizza ezt igazábban (Pázm: Kal. 527. CorqGramm. 102). Igazábban meg nem mutathatta (Matkó: BCsák. 53). A külső s vízzel való keresztség, igazábban mosódás (112). Photiniusoknak igazábban hívattatnak, mint Ariamusoknak (GKat: Titk. 15). Igazábban szölbött elhez (Czegl: MM. 88). Sokkal igazábban mondhattya (Hly: Préd. I.496).

Igazgat: **1)** rego, dirigo, guberno, moderor C. MA. [richten, führen] regieren, verwalten PPB. Kyt haladnak wtana az zent malaszt ygazgat wr istennek zent zynecnek eleyben (ÉrdyC. 118). Kyk mynket tanobanak, ygazgassanak (553). Ygaz ertelemre ygazgatlya (600). Az egi malarakat isten igazgattya (ÉrsC. 214). Ygazgas engem, wran ysten, ygaz wttra (ThewrC. 203). Kik keresztien ogihazat igazgatnak (VirgC. 30). Kere az ur istent, hogy igazgattia wteth iduessenek wtara (87). Mas ember

olgat mynndenkor harogatyva ees az ownnen dolgat iol soha em igazgattyva (Pestő: Fab. 66). Igazgattyva űköt a Christus esushoz (Helt: Bibl. 19). Fal igazgató mérték (IV 57). Az ige z Christushoz igazgat (Fél: Tam 288). Hazanepet iol igazgassa (27). Az dőghalalt az isten igazgattja, es az kire nem boezata, aszt elkerüli (497). Az szent biblia ez második könyomtatását igazgatta, néhol megis jobbitotta (MA: Bibl. Címl.). Fal igazgató szerszam (DeesiG: Préd. 9). Világ igazgató gondokban örgódött bötsületes urak (Béthl: Tam 88). Tsernavodára meüünk, azért a leveleket arra kell igazgatni (Mik: TörL. 410). z erőszakos indulatok kiragadgyák az okos léleknek kezéből z igazgató gyepőt (PP: Pixa 15). A kocsis a lovat az gyepő-el igazgattya (Com: Jan. 86). Miképpen kellessé a ház népet igazgatni (121). Fejben járó dolgokat igazgató hadi bíró; praer rerum capitalium (145). **2** [reparo, rectifico; richten, herichten]. Lata ket atyafiyakat az hayoban igazgathlyan hly alyokokat: vidit dnos fratres in nave reficientes retia sua (JordC 64). Igazgassatok az urnae utat (Tel: Evang. 148). Josiás az z istennee kőüet meg talala, kiliez igazgatanac minden isteni sztelelet (Szék: Krón. 42).

el-igazgat: [dirigo, expedio; leiten, lenken]. Fél tamadan el igazgathly my labynkat az bekesegek vvara (JordC 21). Az yagazaknak eegyezewseöök el igazgattya ewket ErdyC. 521 Ygazgasso el mynket az ygassagnak wtan 378). En el igazgatlak, mell fa ala menn (BodC. 11).

mög-igazgat: [restituo; herstellen]. Ew eerdenlee az teeb ent doctorok közöt, hogy az isteny ygassagns törweent meg ygazgassa es registrallya (ErdyC. 560).

Igazgatás: rectio, directio, regimen, moderamen, gubernatio C. moderatio MA. regierung, richtung, führung, leitung PB. The zertettel ygazgatásokath: tu parasti directiones KeszthC. 261). Mykoron az ő bynekről feddettehnek io zere, es atyanyfyaz, az ostorozas ygazgathas (ÉrsC. 228). A penna em írhat újának igazgatása nélkül (Pázm: Préd. 71). Az urakat őzönőségessen ige gurgollia: palota igazgatás országaltalom z te dolgod, papokat illet a hitnek igazgatása (Zvon: PázmP 94). Cseledi igazgatás (Apati: Vend. 876).

Igazgatdogál: regito MA.

Igazgató: rector, moderator, moderans, administrator, gubernator C. director MA. regierer, führer, verwalter PPB. Karzogató: chorostates C. Gyermekséget igazgatók: paedagogi Com: Jan. 154. Lelkemet királyia és igazgatói választán, illece tusakottam az gonozságnac (Cis. A2). Az hajónac igazgatója: gubernator navis (MA: Bibl. IV.134).

oskola-igazgató: *praefectus gymnasii PPB. [schuldirektor].

Igazít: **1** justifico MA. rechtfertigen PPB. Zegenth ygazotatok: pauperem justificato (KeszthC. 226). Mitt szólhatnuc? Auagy mikepen igazihuce magunkat? (Helt: Bibl. I. y2). Ne ödnlj uram pörben az te szolgaddal, mert csak egy élő is nem igazithattya magát te előttd (Szár: Cat. Q2). Mivel igazitunk magunkat? (MA: Bibl. I.42). **2** rectifico Kr. [richten, rechtnachen]. A ezitara jól igazítottat légyen, akkoron kedves zenés ad illy: Préd. II.194). **3** dirigo MA. richten, lenken PPB. [ozghoknak maghassagára őmenmagokat igazozhak (ÉrsC. 300). Nem igazytok senkit patikaba minden orvosszacert (Frank: HasznK. 51). Christus nrunk az prophetaknac irasira igazetum iket (Tel: Evang. I.33). Kerüme tanachot szent Petertől, szepen ige igazet bennünket (Mon: Apol. 2). Az levél meg tanita, hayot helyre Gisquardust igazitá (Eny: Gizm. 6). Rudolphus esőzár ő felsége tanözosi engemetis az bézi academiálna igazitotac (MA: Scult. 6). Igazit minket hitünknee gondolattal az nennyei sanctuariumba (27). Oda vezet, az hová az jegy igazit és mutat (MA: Tam 1303). Idegenül magától a gyermeket, és anyához igazitja (Pázm: Préd. 39). A szent írás sok helyeken arra igazít, hogy a hangyáktól, golyóktól, fetskéktől vegyünk értelmet (66). Az laodieabeli gyöleközöt pedig és Cyrillus kikromént igazitánk, Birnchot ugyan nevezet szeréutis laistromba jögyzik (Pázm: Kal. 292). Az király tiát pedig Erdélyben igazitá. (441). Noha a sz. lélek adásbun sz. Pátra mutat: de a kereszt-ségben nem ő-reá igazít (Pázm: LuthV. 115). Barait lobhoz igazitja, hogy ő áldozée érettee (Vás: CanCat. 140). Hogy ha a több szentekre igazitasz engemet, oman-is kiszakadez (Matkó: BCsák. 280). Böles Salamon a hangyához igazitja a a restet, hogy ha mistul nem, ottól tanulyon (Laud: UjSegits. II.626). Ide igazit az o testamentomban Est. 8: 20 (Szathm: Dom. 175). Tehát mimodon a bűfejezet a halgatokra igazitja? (Ily: Préd. 181). Igazitsd a szivedet az igaz utra: dirige cor tuum in viam rectam (II 82). A te akarathoz és tárvényidhez igazitsuk szavainkat, szándékunkat (Bíró: Angy. 163). A secretarius igazitja eszt az úrnak (Fal: NU. 325).

be-igazít: illoco Kr. (Bíró: Micae 379. Kr).

el-igazít: **1** expedio, dirigo MA. [eine richtung geben, den weg weisen]. El ygazoythlyan az zent lelek, meeneuek Seleuciaban: emissi a spiritu s. (JordC 751). Hogy ha lehet fölled doctort igaziez el előlled, az Bachst se szeresd (Cis. C). Az kie azt mondya, hogy „... ezeket eligazitja Simeon az ő második jövendölésében (MA: Scult. 95. 433). **2** [dispono, compono; anrichten, anstragen] Itt az szomszédásban sok illetlenségeket cselekesznek országabeliek, körül írtam nekí, igazitsa el (RákGy: Lev. 221). El-igaziták azon gyülesben az unitária vallásban egymás között femforgó vetélkedéseket is (Bod: Pol. 77).

eligazítás: complanatio, directio, expeditio MA. richtung, zurechtmachung PPB.

föl-igazít: expedio, sursum dirigo MA. apto; aufrichten PPB. Meg kőnuebeut ur mendenneket, kik le omolnak, es fel igazit minden le esetleket (AporC. 118). Igazez fel fite (Jerusalemet): erige (GuaryC. 58). Arczayat menbe fölygazoyta: erexit faciem in caelum (TelC. 127). Latha harom kenzofath fel igazoitlyan (WinkC. 76). Az azzony allath alwan közben fel ygazoyta ő maguth Jesus (313). Fel ygazoyttaa hly magath: erexit se (JordC. 652).

föligazítás: erectio, expeditio, complanatio MA. aptatio; aufrichtung PPB.

ki-igazít: amando Kr. [ausweisen]. Ottan ki igazittac az országol, mint kenel nemet (Szék: Krón. 187). Bizonyos számu hadainkat küldöttük volt reá, hogy birodalmukból igazitsák ki (MonOkm. XIV.232). A házol ki igazították (Mik: TörL. 391). Én azt mondom, hogy nra dicséretesebb volt, mert Sextus atyját, a királyt és az egész Tarquinius-nemzetséget kiigazította Rómából (Fal: TÉ. 668). A kit a szerentsének udvarában a kegyelem és grátia ajtaján szépen befogadnak, azont gyakran az unalmodnak kapuján ki szokták igazítani (Fal: UE. 396).

mög-igazít: **1** rectifico, justifico, absolvo MA. gerecht sprechen, rechtfertigen PPB. A ieles bűnösée haluan, megigazetac lesust. (MfinchC. 124). Eeft ygazozha meg myndden ember magat (ErdyC. 86). Kyket hywandaz, megh ees ygazoytod es ille magaztalod (580). Megh ygazoyttatok ty magatokat: justificati vos (JordC. 585). Meg igazit a bñből embört (DebrC. 201). Meg igazítottat az bölözesez az hñ fiaitól: justificata est sapientia a filiis suis (Fél: Bibl. 17). Meg ne igaziez az hamissat, az az meg ne monezed az törnen szerint való bñtetestül (Fél: Tam 298). El vón mi bűneinket allehuj, és meg igazetá minket, allehuj (Tel: Evang. II.43). Ki megigazitja az bñnt, utalatos az nrual: qui justificat impium, abinnalis

est apud deum (MA; Bibl. I.563). Megigazította az hitőtlen: justificat impium (IV.139). A publikánus igaz penitencia tartás által megigazított (Illy: Préd. II. Tart. 2). **2)** corrigo Com: Jan. 205. [richten, berichten]. Megigazított: emendatus C. Megigazítani a kobzót: *tendere barbítón PPB. Ha felebarátod vétkezett, igazíts meg: corrige eum (Com: Jan. 205).

mégigazítás: **1)** justificatio, expeditio, rectificatio MA. rechtfertigung PPB. Aianlyac a Christus Jesusnac meg váltaszt, meg igazíttat (Helt: Bibl. t9). Egynece meg igazítással által: per minus justitiam (Helt: UT. 3). Az istennek kiáltképpen való ezelekedési az bűnök bozzanattia es az meg igazítás (Fél: Tan. 37). Az meg igazítás amit teszen, mint az bűnök terhetül való meg mentes, anagy megszahadulas (298). El hiteték, hogy semmi tekinteti ninchen istennek a meg igazításban a mi chelekedetinkre (Tel: Evang. II.79). **2)** emendatio C. [herstellung, verbesserung].

össze-igazít: [compono, concilio; zusammenrichten, zusammenstimmen].

[Szólások]. Telekí urammal is úgy látom már jobban kezdjük az hant összeigazítani (Mondrók. XVIII.94)

útba-igazít: [viam monstro, in viam dirigo, invio; den weg weisen, unterweisen]. A jesuita utban igazít (Czegl: Japl. t9). Mely útba-igazította a vittenbergi academiának Fridericus Bahlmus-által ki-bocsítot feleletit (Pázm: LuthIV. Cím).

Igazítás: moderatio C. directio, justificatio, rectificatio MA. richtung, rechtfertigung PPB. Fel tamaztatot az ny igaznytasoukyrthi (Komj: SzPál. 60). Igazítást tettünk egymás között 5 kezelmével [ki egyenlítettük a dolgot egymás között] (Nyr. X.120).

határ-igazítás: metae rectificandae Ver: Verb. 152. [grenzberichtigung].

Igazítlan: [non rectificatus; nicht gerichtet]. Te igazítlan orgona (XVIII. sz. Nyr. VI.364).

Igazító: emendator C. Igazítóink, megváltóink, idvözetőink (Tel: Evang. II.277).

Igazod-ik: dirigo, invio, pervenio, devenio Kr. [sich richten, sich ordnen, sich orientiren] De mely ország magában igazodik, vendég országoc eszt igen rőttegie (Tin: Zsigm. 42). Gyakran jít volt eszében az 5 vitéz generálissa Placidus. Végre nem állhattya; hanem a széles világra minden-felé ki-küld kereszténi, nagy jótulmat igazérvén annak, a ki generalissának útban igazodik (Hall: III. Hist. III.193). Lássunk most hozzá rövideden, mint igazodik másod része beszédünknek (Fál: NE. 50).

be-igazodik: devenio in rei veritatem Kr. [sich daroinfinden]. Néha elménk magától mindenbe bé igazodik (Fál: UE. II.87. Kr.).

egybe-igazodik: [concilior; zusammenstimmen, harmoniren]. A farkas-béltől tsinált hírok egybe nem igazodhatnak a bárányból hírokkal (Pázm: Préd. 854).

el-igazodik: expedior, dirigo, progredior MA. rectum reperio, veritatem invenio Kr. zugerichtet werden, ausgerüstet werden PPB. [sich zurecht finden, sich auskennen, den weg finden] (Pázm: Préd. 638. 639. Kr.) A hajó, ha az éjszaki tsililag után okossan el nem igazodik, útyját veszti (SzD: MVIV. 204).

föl-igazodik: **1)** [erigo; sich aufrichten]. Iesus le hanta magath hathra, wyawal yrwala a földön; mykoron feöl ygazodeek. (WinkC. 313). Kezoet nyoyttat hűneky es legottan feöl ygazodeek (JordC. 575). Le huiolyan, vyanul az földön ir vada; annakokáirt mykoron meg nem számínek kérdeni, fel

igazodek (sese surrigens) es monda (Sylv: UT. I.139). A tü nyakotoknac igniat el firttom, hogy feöl igazodna iármátoc: ut incederitis erecti (Helt: Bibl. III.14). **2)** [sursum vertor, sursum proficiscor; sich aufwärts wenden]. Geyeza el szaladuan feöl igazodec a Duna mellet Celi ország fele (Szők: Krón. 168).

még-igazodik: **1)** [rectificor, justificor; gerechtfertigt werden, sich rechtfertigen]. Meg jelent ny idnezeytonknek embersege, hog meg igazoduan ev maloztyanul, legyevnk evrevkoc az evrévk életnek remensege zereit (CornC. 147. 148). Meg igazodnane es ki titulnane az bűnből (Bora: Préd. 259). Az istennek itéleti igazak, meg igazodtak ők magokban (Pázm: KT. 391). Mind ezen jövendölések szemlátomást meg igazodnak vala a Christusan (Illy: Préd. I.54). **2)** [corrigor; berichtigt werden]. Ez ily el hualas meg nem igazodic (Valk: Gen. 13).

neki-igazodik: [se applicare; sich an etwas machen, eifrig darangehen]. Az erős bor ivo, ki mikor néki igazodik, nagy pohárokból issza a bort (Szenezi: RészP. a2).

réá-igazodik: dirigo MA. daraufgerichtet werden PPB. Zent Mark hayoya choda keppen reea ygazodeek nagy hertele az mas hayora es ottan el töree az oldalait (ÉrdyC. 271). Né talántin réad igazodgyék a faluba, hogy a kiknek te életet, azok néked halált adtanak legyen (Fál: NE. 113). Fülhegygyel veyétek minden igéséskőjét, mert épen reátok igazodik (Fál: NA. 138). Réá igazodnak magok, csak szivesen barátkozzanak meg a többször embett szép tisztességgel (189).

Igazol: approbo, justum censeo MA. PP. etwas billigen, für recht halten PPB. Ezt az teorwent nem igazoltak (RMNY. II.162). Theodorie vizontie ira a rómaiaknac, és igazlá az 5 tanácsokat (Helt: Krón. 15). Igazolom tanachiodat (Pont. 72). Vallasodat sola nem igazoltam (Tel: Fel. 5). A mi tanetasukat nem igazolod (189). En pedig nem igazolom, tisztessesges dolognac sem tartom, hogy azokat esolekeded (Prág: Serk. 863). Az melyik fél nem igazolja dolgát, vigye az vármegyébe (TörtF. XIX.38). Igazolom, hogy tekéletessé tegyed, ha mi jó vagyon benned, de nem javallom, hogy mind egyre fitogassal (Fál: UE. 409. Fál: Jegyz. 936).

Igazlás: approbatio, legitimatio MA. PP. guthéissung PPB. A legitimationak es igazlásnak nem lenne helye (Ver: Verb. 177).

Igazság: **1)** veritas, verimonia C. wahrheit PPB. Harag meg bant elmet, hogy ne valasthasson ygassagot (EhrC. 16). Zabad akarattya zereit zytha mynkot hw ygassaganak yghyeiben (JordC. 833). Manicheusc es marcionistic. kie tagadgic vala a Christus testenece igazsagat (Mon: Kép. 27). Kétségnélkül igazságnak kell lenni az istennek gondviseléséről való tudományak (Pázm: Kal. 36). Kétség-kivül vettett bizonyos igazság az (Pázm: Préd. 4). Ezeket pedig nem hazugul és képmutatásból, hanem értelmek és itiletok igazságival monlották (60). Az igazság-szójó Krisztus urunk azt mondja (Bethl: Élet. 178). Nem egésséges minden igazságot kinondani (Fál: UE. 458). **2)** justitia, aequitas C. gerechtigkeít, billigkeít PPB. Egyenes igazság: aequitas Com: Jan. 134. Figelmeziotec, hog tü igazsagotcat ne tégétec emberc elöt (MünchC. 23). Vg ylyk mynkolvnk mynden ygassagot bel tolljoseytenvnk: sic decet nos implere omnem justitiam (JordC. 362). Bodogok kyk laborvsagot zenvednek ygassagheít (365. 369. 366). Tollyos malaztial es yghassagghal (ÉrsC. 2). Istennek igasaga ez ilien ostort bozat embercokra (VirgC. 56. 133. 13). Ninez iob az igazságnál: justitia in sese omnes continet veritates (Decsi: Adag. 105). Isten az emberc egyenes igazságban teremtetete (Pázm: Préd. 161). **3)** [jus; recht]. Az ördegnee semmi igazsága sintsen hozzad (Helt: VízK. 66). De hammar meg békelléc a németekkel, hogy meg érté, hogy igazsaga nem volna a Botsországhoz (Helt: Krón. 266) Igazsaga vagyon az etendői bírodalomhoz (KürtF.

83. Co3). Add émekek elsőszületésedne igazságát: vende di primogenita tua (MA: Bibl. I.22). Házasságban való igazságot alá ne szállítsa: providebit puellae nuptias (67). Wad k sok wrak, nemessek ees ez orzagh hely falus embe k kewzewel, kyk az kiraly iussath az az igazsagat gonozzwl agoknak thwlaydoneyottak (Ver: Verb. 107). Tulaydon igazg: privilegium (Ver: Verb. 24). Kiraly igazsagual kér meg dami joszagot: juris regii titulo (56). Ő nekie vagyon jo aszaga hozzaja: etficaci jure bona illa ad se pertinisse (286). Az iya-szent-egy-lüz pásztori írásához oly igazsággal nyílok, mint közönséges kútaq tisztá vízéhez (Pázm: Préd. a3). Mihent az teu valakit fiává választ, annak mindjárt közi s igazsága vagyon mint atyai örökséghez, a bölögséghez (Pázm: Kal. 775). a igazságból zálagot vész (Illy: Préd. II.50).

Igazságos: justus, aequus SI. [gerecht, billig]. O vralkodo r ysten, kegyelmes es ygasagos, ky őryz yrgalmassagot ezer őzöth (JordC. 73). Mynden embereknék igazságos biroya nazi atahmassag lo zal Josphatnak wlgere (VirgC. 120).

Igaztalan: injustus, iniquus MA. injustus KeszthC. 264. ungerecht, unbillig PPB. Nem vetek vala een zemennek eleybe gaztalan allatoh ees hamysag teveketh gywlelek vala (KeszthC. 64).

Igaztalanóság: injustitia [ungerechtigkeít, unrecht]. Montotam, en meg ygonom en ygzatlamsgomath vruak (KulesC. I. KeszthC. 416).

Igazul: 1) justificor, expeditor MA. gerechtfertigt werden PPB. Ky arth, arczon meegen, es ky ygaz, ygazwlyon meghen JordC. 929). Ne általy mind holtodik igazulni (Tel: Evang. I.652b). 2) orior [hergerichtet, gereinigt werden]. Lely lwtt neg tyzthwlan, es ygazwlan: invenit eam scopis mundatam t ornatam (JordC. 392). 3) erigor [sich aufrichten]. Azok meg teteleztetenek ees leesenek, my kedyg feelkelenk ees ygzatunk (KeszthC. 36).

el-igazul: expedior Kr. [die richtung finden, eine richtung nehmen]. Hogy el-igazulny a további beszéd: tessék most jó lámák leg-aláb mülőfélben szamat veni té-tova rőpített gondolatokkal, héti s hónapi telekedetekkel (Fal: NA. 134). Nagy nohón arra bámulván irigyí, eő bátorságossan más-felē el-igazul dolgában (Fal: UE. 370).

fél-igazul: erigor [sich aufrichten]. Vete ő roia kezét (a neggőrbedett asszonyra) es zorgalmazatot fél igazolatkec (MünchC. 143). Ők meg köteleztetenee es esenek, nyi kedeq fel kelenk es fel igazulunk (DöbrC. 41). Mynt egy gőrbe ember, soha feel nem báythattya vala magaat, hanem kötelet foghwan ygzolatott feel yő helyeebél (ÉrdyC. 561). Feel kelenk ees feel ygzalunk: surreximus et erecti sumus (KulesC. 37). A santa fel nem igazulhat vala, hoq fel erneye az magas fan az zep őimólétt (BodC. 11).

ki-igazul: [expedior; die richtung finden, sich auskennen]. Kiigazulnak dolgokban (Fal: UE. 129). Némellyek alig futamittýák-meg elméjeket, eszeket, legottan szépen ki-igazulnak, -verekednek ügyőkből, el-igazodnak dolgaikban (SzD: MVir. 18).

mög-igazul: justificor MA. gerechtfertigt werden, gerechtesprochen werden PPB. Akoron tennen beezedyből ygzawl meg (JordC. 391). De myndzon atal meg ygzawlunk sem yteelóm magamat: non in hoc justificatus sum (ÉrdyC. 14). Az ew hytneq myatta ygzawltnauk megh: ex fide justificemur (59). Abrahám, nem másnak valakinek, hanem magának hitt az istennek, mikor megigazulá (Pázm: Kal. 451). Az istennek igralmasságából igazulunk meg (Úzoni: Dáv. 141). A gonosz kívánság a megigazult emberekbén is van (Szob: Dáv. 32). Ezen tudományal [nyilván való visszacsés, holott a bűnek szolgálatában Chr. érdeme által magokat megigazultaknak állítýák (Bél: Comp. 71).

mögigazulás: justificatio MA. rechtfertigung PPB. Syeth-seghel yarwlyatok megh yghazwlasra (ÉrsC. 191).

Igazulás: justificatio MA. rechtfertigung PPB. Igazoltasnak en vtain te igazwlasíának őrizetire: ad custodiendas justificationes tuas (DöbrC. 51). Tulaydonítatē ő nekí igazulásira: reputatum est illi ad justitiam (MA: Bibl. I.12).

Igazulat: 1) iustificatio. Nem abalottac, kie pokolban vadnac, adnac tisztesséqét es igazolatot vruac (BécsiC. 100). Valuac igazac isten előt, iruam vruac parancolatiban es igazolatiban (MünchC. 107). Meñnek hirdettek ő igazolaffat es nepok lattak ő diezesseget (AporC. 58). 2) veritas [wahrheit, wahrhaftigkeit]. Sem iartuac isten parancolatínak vtain, sem ő igazolatíuac őstenuin igazsággal mentenee be (BécsiC. 106). Lőzacc eunekem népem es en kőzee őnekie vr igazolatban es igazsagban: in veritate et in justitia (305).

Igazulatlan: [non justificatus; nicht gerechtfertigt]. Igazulatlan tére házúhoz (Matkó: BCsák. 293).

Igazultat-ik: justificor [gerechtfertigt werden]. Te bezedből igazolatol es te bezedből karhoztatol (MünchC. 36). A tennen mondasodból igazwlatol, ees az tennen mondasodból karhoztatol (Pesti: NTést. 25). Ygazwltással the bezedylbe es dyadalmat veeg mykoron yteltetel (KulesC. 123).

mög-igazultatik: ∞ Az bynesek megh ygzawltnauk (ÉrdyC. 133). A törüemec czelekódó igazultatíuac meg: factores legis justificabuntur (Helt: UT. p. 5). Megigazultatván a hitből bekeségünk vagyon az istennél (Tel: Evang. II.74). Meg szentelve vattoc, me igazultatvan (Mon: Apol. 327). Megigazultatíuac penig ingyen az ő kegyelméből az valtsag által (Szár: Cat. G3).

Igazvolt-a: [realitas; Wirklichkeit]. A fin felvén a testnek igazwltát (Illy: Préd. II.470).

IGE (yghre JordC. 366. ige, igétske PP. *igész:* fascino, *igézet:* fasciatio, fascinum, *megigézem:* fascino PPL. *igé:* BécsiC. 12. *igémét?* MünchC. 26. *igykben* CornC. 1. *igt* Helt: Bibl. I.e3. *igk* Illy: Préd. I.77. 111. Matkó: BCsák. 306. *yeghe?* DebrC. 526i: verbum, dictio MA. logos, lexis C. wort, rede, spruch PPB. Ige, szó, beszéd: verbum; das wort Com: Vest. 150. Lőn igé Nabuhodonozor assíríusoc kiralanac hazaban: factum est verbum (BécsiC. 12). Nem megen ki hamis ige en zambol: verbum falsum (17). Czak mongyad ygheddel (tantum die verbo) es meg vygazyk az en gyermekem (JordC. 375). Hallya az meny ygheet: audit verbum regni (394). Ezen ygheeknek wtama köwetközky ez may zent innepnek epistolaya (ÉrdyC. 341). Az időkbén szolla wruak ygheye en hozyam (341). Yme attam az en ygheyuet a te zadban (342). Az hó leanyt igeyenel tanitta (TelC. 53). Zent Ferencz írta neki emehany igeket (VirgC. 18). Isten vagyon veled, es az wigeye byzoni atte zadban (39). Paranzola, hoq istennek igeieit veztegesleg halgatnak (51). A ki az ő igeith megh tartia (TibC. 14). Aldothi Cristus keresztan het iget meg monda (PeerC. 194). Nap napnak yelenth ygeeth: dies diei eructat verbum (KulesC. 34). Keze alla ada ő fiát, hogy aszt fel neuelné az istennek igeieiben (Helt: Krón. 27b). Minden igeuel él az ember: in omni verbo vivit homo (Fél: Bibl. 4). Az őflesnek igeie nem hitalkodast jelent, hanem niugodalmat (Fél: Tam. 280). Az vyonnan való szűletes az feltamadaskor Jeszen; neuzi az iras eszt mas igeuel meg szentelesnek (315). Catilíuaukis lenelet küldē illyen igekeel (Deesi: SallC. 31). Az az ige is, bolond, létoglal szitkokat (Zvon: Préd. II.151). Az megborosodásíuac igeje néha ezac annyit teszen, mint jó kedvet venni (MA: Scult. 171). Amaz tíz ige [tíz parancs] (MA: Bibl. I.160). Christus igeie (Pázm: KT. 2). Amaz mutató ige, ez, a kenyérre esett volna (Sám: 3Kérd. 91). Meg parancsolván, hogy egy igét se szollának ő érette (Illy: Préd. 133). Az homályos igéket

meg-féjt (Com: Jan. 160). Az íge aszszonyi, a tétémény férfin neure lütt (Fal: UE. 469). Szólj hozzám oly igékkel, s tégy boldognak ezekkel (Amade: Vers. 169).

[Szólások]. Meghalgatak ygerewl ygero: exaudierant de puncto ad punctum (EhrC. 106). Regulat ygerewl ygere tartanak: regulam ad literam servant (124). Sok volna eot mostan ky yelenteny ygheről yghoere (ÉrdyC. 95). Yghoeről yghoere sok volna meg yrnya (566). Ez igikre fakadott (Ily: Préd. II.18). Ide esigázván amaz igéket (Sámb: 3Kérd. 71).

foglaló-ige: [conjunctio; bindewort] (Bas: Credo. 156).

Igécse: verbulum, vocula MA. wörtlein PPB [wörtehen]. Ez igéczkével mintha mondaná (MA: Seult. 9). Az igézet még igétskével is (verbulu) fizettetik (Com: Jan. 171). Fül-hegyvel vegyének minden igétskáját (a bibliának), mert éppen reitök igazodik (Fal: NA. 138).

csatló-igécse: [conjunctio; bindewort] (GKat: Váls. 155)

foglaló-igécse: ~ (GKat: Váls. 155).

Igéz: fascino NémGl. 282. fascino, fascino MA. verzaubern, behexen, beschreiben PPB. Igézt, igézett: fascino PP.

[Szólások]. Igézt ne legyen, igézt ne légyen: praefascinio dixerim MA. PP.

még-igéz: **I**) fascino, effascino C. fascino, effascino MA [bezaubern, behexen]. Hogy meg ne igézzék a leányt: ne puella *fascinetur PPl. Megigézték tégedet: mantis te vidit MA. Meg ne igéz: ne fascinoes Deesi: Adag. 287. Meg igézem, megkötöm fascino Major: Szót. Mely az embert magához ne édesíténé, meg ne igézné: qu'on n'en soit charmé KirBesz. 50. W aynak akaratyába meg nem ygeozted wteth: voluntate laborium ejus non fraudasti eum (KülesC. 37. KeszthC. 36). Kizozda igézt meg titok? quis vos fascinoavit? (Fal: Bibl. II.70). Megigézték téged (Kisv: Adag. 295). Nem is mertem jól rá nézni, mert féltem, hogy talán meg fognám igézni (Gvad: RP. 11) **2**) redarguo NémGl. 153. [schelten Vö. mégigézhethet- len].

mégigézés: effascinatio C. fascino; verzaubering, hexerei, das beschreiben PPB.

mégigézés: fascino, effascinatio MA. [bezaubering]

mégigézhethetlen: [irreprehens; unbescholten, unanfechtbar]. Az (embernek) ev elete istennek kellemetes legyen es megjyzhethetlen, megfogythethetlen eletet visolyen (CornC. 157) [Vö. még-igéz 2.].

Igézés: fascino C. fascino MA. hexerei, zauberei, bezaubering PPB. Igéztésképpen dicserni (Kisv: Adag. 108): fa scinatum more laudare MA. PP.

Igézet: fascino, fascino MA. bezaubering, zauberei PPB. Praefascinio: minden tartózkodás nélkül, igéztől-való félelem nélkül; radix *fascinis utilis: igézet ellen való gyökér PPl. *Igéztől meggyógyítás: fascinois solutio PP. A nyakban kötöt babonás orvosságokkal az igézetet fizettettek: amuleti fascino pelluntur (Com: Jan. 171).

[Szólások]. A puskának olyan dolga vagyon, hogy csak az igéztis fog ráta, jobban mint az kizány gyermecken (Orvk. 89).

Igézeti. Igézeti forrózás (PP: Pax. 321).

Igézetlen: praefascinio MA. [auberufen, unbeschrieben]

Igéző: fascino C. MA. zauberer, hexenmeister PPB A szeretettel hozzá édesedő, igéző, nevető, mosolygó, vidám ábrázat: charmant sourire KirBesz. 49. Igéző szem (Zrínyi II.121. Zrínyi: ASyr. 295). Az udvari ember se ne igen közel, se mélyen bötössá dolgaiba az igéző szemeket (Fal: UE. 413).

IGÉN (igen DomC. 83. 213. 251. 256. ygeen CornC. 3 ygeat? EhrC. 140. ygon ÉrdyC. 23. ygon LevT. I.202. then? VitkC. 95): valde, multopere, nimis, summopere C. nimium, nimie, oppido MA. sehr heftig, sehr, allzu sehr, gar sehr PPB. Fölötte igen: admodum, praemodum, maximopere, miniopere, multopere, plurimum, pernimium C. Melly igen: quam Com: Vest. 143. **a**) Igen sietök: depropero C. Igen meg haragveki: iratus est valde (JordC. 3b). Ighen zerecz enghemet: valde anas me (702). Zent Andras hozzáia menuen, igen megfedde (DebrC. 5). Mikoron meg lata vona, hog el igen el górtotec volna (308). Felseeges wr isten, mel yghen el teewettawnk az byzon wtrol (ÉrdyC. 517). Hasonlatos nem yghen tamadot ew wtanna (545). Meg titelén meg titellec téged igen (Kár: Bibl. I.141). Illel igen a pad alá ese (Mel: SzJán. 411). Ha igen rőpölnee az fényes bogároc, az arpa meg ért (Cis. G3). Az hazug beszédet igen el tavoztasd (Szár: Cat. B2). Mely igen aggdótk! (MA: SB. 155). Igen kívántatott mind a két fővételnek egybe-kapsolása (Pázm: Préd. 14). Ennek-okaért ditsiri igen Seneca a Demétrius mondását (35). Azért kívánom igen, hogy minnyájam két dolgot tanúillyunk (964). S miért lötoc mind ezec, ha az régi fordittas ilyen igen minden vetek nélkül vagyon? (Zvon: Osiand. 15). Azért szomorkodnak ily igen (Czegl: Japh. 133). Szántnak, vetnek, az szegén emberek is haza takarodtanak igen (MonOkm. XXIV. 36). Az igaz atyafiak igen szoktanak egy-más fölül szorgalmatoskodni (DKal: Ker. 456). **b**) Igen igaz: peraequis; igen jeles: praelustris; igen sürű: praedensus; igen sok: plurimum, perplus; igen igazán: peraequo C. Mel igen zoros a kapu es kesken az vt, mel vizen az eletre (MihchC. 25b). Ez feld yghen zeelas (JordC. 315). Yghen kesken es zoros az ut: angusta porta et arcta via est (373). Ő zórnít hernadatos zynuel tegedet igön zepe tenne (NagyszC. 12). Irok en te neköd igön zeep dolgokath (SándC. 1). Zomzidynuae igön nag yzalda löttem (TelC. 21). Ezek igen nagy bwnak (VirgC. 12). Igen igazán tesszen vala tóruént (Helt: Krón. 47). Igen jó: optimus (Helt: Bibl. I. A4). Meg igen ifiak: adhuc imperfectae aetatis sunt (Ver: Verb. 198). Minden el-mécskemet arra fordítottam volt, hogy ő felségének igen sincerissime szolgáljak (MonOkm. XIX.444). Igen szegényen élek (László: Petr. 119). **c**) Igen tsoda: perminus C. Olly yghen ke-mencseggel oel vala (ÉrdyC. 569). Igen vensegbeis nem szünie megis igazni (Dorn: Préd. 619). Annae igen ki terjedtségét akarván dicserni (Zvon: Post. I.494). Az igaz bótivel a pápista bótíté öszvevetvén, megítélhessék, melly igen nem bótj légyen a pápistáké (GKat: Váls. I.1038). Adja eleiben az felőlünk költött hiteknek igen meghamkódásokat (MonTME. IV.82). **d**) Egy nemy nyon föl kele ygen reguel (EhrC. 92). Az elastromnak feyedelmé hozyogok juno es be fogada evket igen evrevmest (PéldK. 25). Hanyal előt igen reguel (DebrC. 114). Igen reggel: valde mane (Pesti: NTest. 109). Igen reggel: diluculo valde (Ily: Préd. 346). Igen ideyen (LevT. I.170).

Igën-igën: vehementer MA. heftiglich, sehr heftig PPB. Ezt mondom, es igen igen kérlec, az wrnac általa: hoc dico et testificor in domino (Helt: UT. ce6). Igen igen nagy hazugság (Mukó: BCSik. 9). Igen igen nagy roppant táborokat szerze (Lászny: Krón. 150). Sebesi Miklóst kellett igen igen postán küldenünk az cardinálhoz (MonOkm. XXIV.40).

Igënis: imo, maxime MA. utique Ily: Préd. II.187. ja, ja wol PPB. nem hog nem kellene rettegetnünk, mert igenis kel (Zvon: Osiand. 38). Ha azért igaz az urunk mondása, minthogy igenis az, követkőzik . . . (Pázm: Kal. 716). Vaj igen is (Czegl: Japh. 28). Igenis szükséges a szabad akarat ez érdemre (Czegl: MM. 287). Igenis, réum bizták most (Thaly: Adal. 180).

Igënséggel: nimium, valde Kr. [sehr]. Igënséggel igen alatt lityák magokat lenni a nyomorságunk mélységes örvényében (Fal: NU. 251). A nyereség s kárvállás egyik másik részről igënséggel nagy (Fal: NE. 35).

IGÉR (*igyrz*: TelC. 331 *ighart*: Sylv. IT. 6. *igiri*: Helt: VigK. 1. *igirjen*: Ver: Verb. 332. *iger*: GuaryC. 30. 31. *igyer*: JordC. 8. 758. 832. *igyerer*: ÉrdyC. 16. 108b. 133. *igyer*: RMMY. III. 86. *igér*: Tin. 427. *igerrui*: Klobbr. 1572. ab. *igyeretik*: Hly: Kriszt. 6): promitto, polliceor, spondeo C. MA. verheissen, versprechen, zusagen PPB. *Főjelző igéri leányát: despondet, destinat ellam PP. Czak te es ygyer azogban engedelmességet, kyket ondanoe (EhrC. 11). Essze le ő erőie te haragodban, kie őrie magokat megfőrtözötti (BécsiC. 30). En homem ő zol- lo lañaban betöltöttő ő iralmassagát, mellet igert (38). Igert la predicatorokat bocsatny (DomC. 182). Ez maclarkanak m igerted moniorzagot (VirgC. 107). Igert nagy őlszéges iot 5). Nem igertem teneked semmit; csak pokochaltum beszennel (Helt: Mes. 436). No igery sokat magad felől: ne magna parat (Deesi: Adag. 94). Tanul leteben, auagy jelen leteben, adt viselhetne, auagy bekeseget igiruen volna veszedelmesb, nber nem tudhattya vala: ut absens an praesens pacem an illum gerens perniciosior esset in incerto haberetur (Deesi: AllJ. 40).

[Szólások]. Arany hegyeket igér (TörtT.: III.17). Vezetre magát nekik igere (VirgC. 50). Igere magát aki mint atyafiának (Helt: Krón. 75b). Igéri azoknac magát minden jóval (MA: Bibl. 147). Hozzám igerte magát Bátori úr (Fal: TÉ. 631). Isten negied nemzetsigbe igerte vala magát, hog ki hozna őkot az igeretec földere (Szék: Krón. 7). Igere magát az, hog esmet szekibe űltetno (164). Igerie magát, hogy akkor felel meg, mikoron fel nő (Erasm: Erk. 5). Valaniket kívánáud tőle, nagy bizonyial igéri magát neki, ogy megküldi (Mád: Evang. 380). Hogy isten magát néki megmutatná, arrais igéri magát (MA: Bibl. 179). Látán búsulását, arra igéré magát, hogy megtéríti pénzét (Pázm: réd. 451). Tolmaczsagra igერი maghat (Bal: Epin. 7). Arra zéré magát, hogy a sz. írásból bizonyít (Matkó: BCsák. 12). Az ottalmazásra reja igerte magát (Ver: Verb. 137). Rá zéri magát (Hall: IIIlist. II.306). Sokat igér szóval, de euessel all meg benne (Deesi: Adag. 265).

[Közmondások]. Igérj a bolondnak, hadd örüljön neki: pollicitus dives (Thaly: Adal. 184).

fől-igér

[Szólások]. Baj-vivásra fel-igerte magát (Hall: Paizs. 55).

mög-igér: despondeo C. [versprechen, zusagen, verheissen]. Tynektek vagyon megh ygerwen: vobis facta est promissio JordC. 713). Ha isten zent ifyaat meg nem ygyerte volna ÉrdyC. 133). Ez vylagnak reeghy profetaak atal meg ygyeeretföt, patriarchaak atal meg feladzatot (531). Ember es el rvthat az nagy meg ygyeerit isteni ayandekra (619b). Kit meg gere ur isten Abraham patriarkanak (VirgC. 15). Isten meg gerte ev neuben evzuegyvelteknek evnen magat jelen lemy DomC. 201). Meg volt igiruen a prophetaknak alata (Helt: Bibl. I. d4). Meg-igerte, hogy valahol talál, de mindjárt meg-öl GKat: Titk. 1116).

[Szólások]. Megigéréc magokat, hogy a romai keresztyén áitot fel akarnac vónni (Helt: Krón. 10b). Megigéréc magokat, hogy minnyájan melete akarnának lónni (13). Kőuteteket boczáta Atilához és megigere magát, hogy ő neki akarna engedni (16). Meg igere magát neki, hogy be akarna őtet hozni országába (43. 60b).

mögigéret: [promissum; das versprechen, verheissung]. Az eghek es az neegy oeltető állatok tyznek myatta meg tyz- twnak es wy eghekent es földet varwnk ew meg ygyeerety zereut (ÉrdyC. 15b).

vissza-igér: [promissa non servo; das versprochene nicht halten, das wort brechen]. Csudálom, az német olyat igér vissza, melyet megtartani hiti is tartotta (Thaly: Adal. 191).

Igérés: promissio, sponsio C. zusage, verheissung PPB. Legottan hog mértizoltaltanac, mend aldozatokat aianlanac es ő igéréséket (BécsiC. 16). To igeresidet mógakariac változtatni es te öröködöt eltőrleni (78. KeszthC. 132).

Igéret: promissum, pollicitum, pollicitatio C. promissio MA. [das versprechen] verheissung, zusago PPB. Mert io te igéretéd, ha te istenéd azt tendi ennekem (BécsiC. 35). Megh varnaak atyanak ygyeretty, kyth hallottatok (JordC. 707). Mykoron el közölghetno az ygyeretnek ydeye, megh newekődvén az nep Égiptomban (728). Ha ew volna az messyas, ky jevendő volna reeghy veen atyagnak ygyeerettyek zereut (ÉrdyC. 70). Hoza nekwnk az hodog Fereneznek bwseges igeretit (VirgC. 19). Hlynekb igeretynel félfogatok (124). Profetaknak nemis ygyeretty (ThewrC. 91). A sido népet az igéret földere beszallta (Helt: Bibl. I. 43). Nem hisznek az istenek igéretinek (Tel: Evang. II.56). Az istenek felbolmolhatadn igéretty vajon (Fél: Tan. 285). Igéret- nec földre (MA: Bibl. 129). Isten igéreti az, hogy a ki fel-barát- tyának megmutattya az igazság útyát, örök élete léssen (Pázm: Préd. 41). Előre ki-ne híresitad szándékedat, hogy utóbb szé- gyent ne valy, ha meg nem felellitsz igéretednek (Fal: UE. 373).

[Közmondások]. Igéret adománt választ (Matkó: BCsák. 113).

Igérkézik: se promittere, adventum suum promittere Kr. [sich versprechen, sich engagiren]. Ew aitatussaga zereut ygyeer- kőzseok ez zent kégyes kyralknak koporsoyahoz (ÉrdyC. 403). Coporsioiokhoz igérkeznek (Ozor: Christ. 317). Seregével utánc igérkezec (Helt: Krón. 189). Sok reménykedésire holnap ebédre igérkezém (Monlrók. XVIII. 20). Ha tántzra nem igérkezet, comoediára mégyen minden bizonyosan (Fal: NA. 144).

el-igérkézik: ∞ A császár fiai akarattja lén, hogy én komédiában velek egyetemben legyek, mester uram akaratából eligérkezém, és egy istenasszonynya tevénec (Nád: Lev. 205)

IGLICE: genista, anonis MA. anonis Beythe: Nom. 1. anonis; hauhechel Fuchs: Stimpf. 35. hauhechel, weiberkrieg PPB. A szára fás mint egy iglitzénc (Mel: Herb. 87. BeytheA: FivK. 65). A szőlőt kákával vagy iglitzével is meg lehet kötözni (ACsere: Enc. 271. Com: Jan. 32).

IGREC, IGRIC: 1) tibieen MünchC. 30. [müsiker]. Az ödöben, melben hallamzatok a trombitanac, sipnac es hege- dőnec es bozfaban alkotot igrec kessegnoe es a soltarnac es dolnac zozfatt es minden igrec kesseg nemzeseieit: universi generis musicorum sonitum (BécsiC. 125). Veged el en főletem te enekidnec zaugasat es te igrec kessegidnec ennekit: cantica lyrae tuae (223). Mior tutotolna Iesus a főiedelmnec hazaba, es lattatolna ot az igrecéket es a zaigo népet (MünchC. 30). **2)** [nugax, nugatorius; unniütz, possen]. Az hűelőknec bynei: sok bezed, rut bezed, igrich bezed (NagyszC. 356).

Igrecsóg: [nugae; possen]. Zolansac byne: ruth bezed, hylzékődes, igrecseegb (NádC. 691).

ÍGY: sic MA. also PPB. Igy-e? sicce? isfs also? Igy s ily: sic et sic, so md so MA. PP. Es ig kierele ő zandok- lattanac heléből: egressa est itaque (BécsiC. 1). Megkötözec Achiorac kezeit es labait a fahoz es ig megkötözuen aköte- leckel, elhagac (21). Cristusnak zületete ig vala (MünchC. 15b. 21). Yg ylyk mynekwnk: sic decet nos (JordC. 362). Yg vagón meg irwan: sic scriptum est (358). Ky yg neveztetyk: mona- sterium trans Tiberim (DomC. 100). Enek igy kel lenny (VirgC. 38). Igies csak alyg ohatya vala magat, hogi meg nem marya vala (53). Ig közönenek neki (102). Valamint országa nem e világból-való; igy az ő mestersége és tudománya a lelkek id- vességére czelőző (Ács: SzentÉl. 16).

im-igy: sic, hoc modo; also, solehergestalt MA. (WeszprC. 35). Imigy vagyon innár az dolog (MA: Scult. 72).

Igyen (*igyn?* LevT. II.196): taliter, sic MA. also, dergestalt, auf solche weise PPB. Igen léterizettenc lezenc Israelneec menden ellenségi (BécsC. 16). Igen menden io fa io gímélköt tézen (MünchC. 26). Gygen ylyk mynekewik (ÉrdyC. 347). Ygen kezen dolgom (515). Ha gygen vagyon ett, myt gondoltok lenny az hallhatatlansagnak eleteeben (559b). Kyrwl igyen zol az zent iras (VirgC. 14). Igen ezon zerral vagyon (NagyszC. 9). Nem thewth gygen menden nemzethnek: non fecit taliter (FestC. 114). Hagyd, hog en jgen tegeyk (MargL. 49). Samson igyen szolt (Kák: Sám. A3. MA: Scult. 82. EszT: IgAny. 335).

im-igyen: ∞ ita Pesti: NTtest. 2. Imigyen szoll (Zvon: Post. I.1. MA: Scult. 9. 11).

IGYÓL IGYOL? IGYOLD, ÉGYÜLD (*egyld* Pesti: NTtest 28. *egyld* Zvon: Osiand. 206. *egyld* GKat: Titk. 263. Gér: KárCs. IV.170. *igol* MonIrók. III.211. *igylol*, *igy iol* Hofgr. 103. *igylol* MA³ *igylol* MA³ *igylol* RMK. I.1550. Igyold: forsan, fortassis, ne forte MA.³ vielleicht, dass nicht vielleicht PPB. Egyöld, egyföld: ne forte, forsan MA. dass nicht vielleicht vielleicht PPB. Jol vagyon, igyol: euge C. Igjöl: sat bene (igo: bonus satis, satis bonus) MA.³ Igyjöl: sic satis bene MA.³ Ygyol tudom ezt, teneked nem akaram mondanom: bene scio istud (EhrC. 16). Tennem magad igzol tudod keges ana, hog minemü iokat idvességöngre valokat emeköm attal (NagyszC. 132). Im engen hyw ygyöl hallom (RMK. I.155). Es ew neky yly zot monla, kyt az sok neep ygyöl halla (uo). Az igaz tudomant forgassitok, mert együld az isten megharagszik (II.169). Egyld az konkollyal az bwzattys ky zagatnatok (Pesti: NTtest. 28). Im igyol latthia the kegyelmed (LevT. I.220). Mert nam idgyol latod en nyomorussagom (Hofgr. 95). Daudid az kiralyhoz mennie nem mere, allhatatlan voltat mert igyol tuzya vala (453). Idgyol tuzya, hogy . . . ; igy iol tudyza az had dolgat hogy mely forgandó (163). Ha velem kőzessülni akarsz, egyült meg terhessülec fölled (Helt: Krón. 81). Ne hágyy tőnnen kéniúságodból a felső garaditsra: egyült alá essel onnég (Helt: Mes. 237). Ha had tanulna ellenfene, együld a mi ellenségek-höz adnaia magát: si ingruerit contra nos bellum, addatur inimicis nostris (Helt: Bíbl. I.1b4). Együld ninczen értéked hozá (370). Ha az isten az bormeszt szerint valo agaknac nem keluezet, együld valamikeppen te nekod sem fog keduezni (Börn: Préd. 412). Ő benne te ne bízzál, együld az szerenze tégedis meg czal (FortSzer. 2). Feleseges gazdát nem kel szolgámod, felesége együld kőlezőn ádd nekéd, és ha jó kednel raita el nem fted, bé-áruil az vrának, és el-öz téged (L4). Ne hoz még most feleséget magadnak, együld ninczen kopofülese annak, nem vgy adhad vissza ha egyszer el vésszöl, mind bőltoilg kel egyült vélo törökődnöl (K2). Mert együld meg tanul az ō utat: ne forte discas semitas ejus (SalMark. Fb. Tess: SzMagoll. D7). Őze ellen sietuo országaba, együld őze ferkené királyságba (Gosárv: Magyb. D3). Félti az szemét füstös házában egyült ki agadua (CsK). Kőryük kegyelmedet, hogy ne boessássa ide s tova rablaidat, mert az uraink is igod nem kezdik azokat szouvedni (MonIrók III.211). Es ha kegyelmed mellette tartja és fávoil neki, igyold kegyelmedre is nehézsége leszen ō felségének (ErdTörtAd. III.163). Együld eretnőségben esnek a kősség, ha az irást olvasná és nem értené (Ker: Préd. 114). Ha kőlfömben tsokledet, együld teis azt fogod hallani, a mit Ezechiél halla istentől (Tyuk: Józs. 337). Ne kevelkedgyél, mert együld ezt meg kezdod hallani (ExPrinc. 234). Együld csak látam, hogy kettő azokban ósék (Gér: KárCs. III.329. 183). Itt talám meg nem égetik, de vizik együld még oly helyre, a hol meg fogja tsupni talám a láng (GKat: Titk. 263. 370).

IHL, IHÉL (*ihlés* Helt: UT. y6. Bogisch: Cautionale et Passionale Hungaricum 17. [kőtszer]. *ihlés* Pös: Igazs. I.258. *ihlet* VitkC. 35. *ihle* Példk. 81): inspiro, afflo MA. anblasen, anhauchen PPB. [einfössen, einfüstern]. Istentől ihletett: tunc-

ticus C. Ezeket yhlette nekod vr Jesus: inspiravit (EhrC. 22). Predicalna neppekenek, valamyt felesges ysten yhlene: quicquid altissimus inspiravit (56). Tebat vr ysten neky yhel: inspirabit (105). Istentől ihlet [igy] gondolatok (VitkC. 35). Ewrdeg hyle nemeli férlyvnek, hogi ez zynnek celayyahoz ky menne (Példk. 81). Ihelneen emekem (az ördögök), hog en ne remenkedneem istennek igralmassagorol (HorvC. 127). Zellet hol akar ot yhl: spiritus ubi vult, spirat (DóbrC. 395). Tahat sathanas az az pocobeli ördög lyzelkődeek idunasac auag yhle (NádC. 149). Ez vennek vr ysten yhle az eo zyvebe (DebrC. 510). Es az ō züebe ezt ihle, mondnan (NagyszC. 164). Földből testo szépon alkottaték, mennyből lelke az testbe ihleték (RMK. II.62). A ki ihli, avagy sugarollya az igeket (Otr: Tökél. 36). Spiratio activa azaz tselkedeti ihlés avagy származtatás, a mely által a szent lélek spiraltatik, ihletik és származik, mely az atyával és a fiúval egyenlő képpen kőz belső munká; mert a szent lelket az őmön kőz állatjokból mindenik egy iránt ihli és származtatja (GKat: Titk. 529). Ő ihel minden igaz tudományt (Megy: Gaj. 18).

be-ihl: ∞ Az hado félben valóis elburulhatának, ha az szent lelec egy euangeliomi vizagatalás után mást nem inditana, szerzene, és bé nem ihlene (MA: Scult. 641). Az isten az ō erejét minden dolgokra kiterjeszti és az ō állattját beihli (MA: Tan. 116).

mög-ihl: ∞ Az vygaztalo zent lelek, kywel tellyes vala, ottan meg yhleu ewneky (ÉrdyC. 348b). Az vygaztalo zent lelek nyundenek megh ylyly tynettek: suggeret vobis omnia (JordC. 679).

[Ihlet]

Ihletés: caelestis afflatus Kr. [einfüstern]. Egy titkos ihlés mindig uszogatott (Gvad: RP. (115).

Ihlés: inspiratio, afflatus C. MA. einhauchung, anblasung PPB. [einfössung, einfüstern]. Isteni ihlés: enthusiasmus C. Ystentewl yhlensmyatt (inspiratus a deo) vendege hyva zent Ferencet (EhrC. 3). Zent leleknk yhléséből zoltanak mynd az ysten embery (JordC. 857). Ők zent lelők istennek ihléséből zoltanak (TitkC. 41). De maga istennek yhléséből nem gondola ewel (WeszprC. 14). Az edős Jezusnak belső ihléséből gondolatuan az ō fölkeuel, hogi embőri kezzel éenalt állat nem lehet isten (DebrC. 10). Engedenun ihlesenek es itenesek (131). Isteni yhlés [igy] (NádC. 692). Kywe yelenty a bölch zent leleknk yhléséből (ÉrdyC. 355). Isteny lelky yhlées (510. 577. 593). Yo yhlésöket aad my zywnkben (ÉrsC. 272. 549. GómC. 79). Ha valakyebe istennek ihlysse nyuchen (Konj: SzPál. 71). Az istennek ihlése tézi az bölczeséget: inspiratio omnipotentis dat intelligentiam (Kár: Bíbl. I.531). Minden irás, mely az szent leleknec ihléséből vagyon (Mon: KőpT. 1). Ihon az mennyei titkos beléd ihlése, beszéllése a szent leleknec (MA: Scult. 639). Istennek indításból es ihléséből irtanak az apostolok (MNyil: Irt. 90). Istennek ihlése tézi a bölczeséget (Nögr: Idv. 1351). Jövendőnce vala nem isteni ihlésből: non numinis afflatus (Com: Jan. 130). Az isten ihléséből adatott irás: scriptura divinitus inspirata (Ily: Préd. I.137).

1. Ihlet: spiritus. Atyathok ygazaknak yhlethy es lelkey wrath: benedicite spiritus et animae iustorum domino (FestC. 35).

[2. Ihlet]

be-ihlet: [inspiro; einfössen, einfüstern]. Az külső igét beihleti és ereszti az fülek által az lelkekbe (MA: Tan. 1310).

IJED (*yedee* JordC. 100. *yh edeenek* 513. el *yjedet* Pethó: Krón. 105. *megyédet* 6): [terreor; erschrecken]. Az czudatol yedett: attonitus (EhrC. 91). Las mel chwda keppen latrok ijednek (RMNy. II.25).

el-jed: pertimesco, pavescio C. [zurückschrecken, abgesehen werden]. Mikoron ezt lattak uona, el jedenek (TibC. 2. Káldi: Bibl. 234).

mög-ijed: pavescio C. [erschrecken]. Az frater meg yeduen, s esek (EhrC. 68). Ő felemetől megyettee az őrizőe es löttee mikent holtac (MünchC. 70). Megh yedwen azon moyses: remofaetus Moses (Jord. C. 729). Moyses es vgy mouda: Nasyon megh yuettem en es megh reententem (826). Meg yede mez nősten zarwas ees tewló el fwtameek (ÉrdyC. 544). Az neunyország az földel egyembe meg id (VirgC. 148). Hog aattak volna, meg yiedenek (SándC. 26). Ezen Atila igen megvede (Helt: Krón. 17). Mert valának meg iettok: timore exerriti (Fél: Bibl. 67). Édes uram, kd engem ne fenyegeessen, mert én bizony olyan embertől mint maga meg nem ijedek (LévI. II.321.). Oly sok menykövet boesita, hogy meg iedvén, s futnának (Pázm: Kal. 61).

[Szólások]. Mag a m s z e l é t ő l n e m i j e d n é k m e g n o s t i s (Ház. I.217).

mögijedés: consternatio, terror MA. schrecken, bestürzung PPB.

Ijedelém: terror, metus, pavor Kr. [schreck].

Ijedelmes: timidus, pavidus Kr. [furchtsam]. Nyilván nem mert a titokkal sietni, tudván ijedelmes gyengeségedet (Fal Const. 826).

Ijedelmesköd-ik: pavescio Kr. [sieh furchtsam benehmen, furcht haben]. A mint a maga elbizása a hadi tisztnek tábori nagy vétek, úgy ellenében eldobhani szívében, meglankadni s ijedelmesködni, fertelmes kártékony alávalóság (Fal: NA. 225).

Ijedés: terror, metus, pavor Kr. [das erschrecken, schreck]. Iedes (fúror) s nekik kígonak képezeseint, mikent siket parlag kígoe (DöbrC. 116). De vég várakban is olly ijedést vete (Zrínyi. I.72. 121).

[Ijedet]

Ijedetés: terribilis [schrecklich]. Felseges wr yiedetes nag kiral minden földön (DöbrC. 102).

Ijedéz: saepius terrore Kr. [wiederholt erschrecken]. (Tof: Zsolt. 234).

Ijedköz-ik: terrore corripior SI. [erschrecken].

mög-ijedkőzik: ∞ Az nagy mélség miat megijetkeznek (SzBodó: SöDics. B). Megsajdítván Plebéjus, hogy a szarándok még élne, igen meg-ijetkezik, és frigyat kezd kívánni; de egy óráig való frigyat sem enged a király (Hall: III.11. II.325).

Kitől iszonyán megijetkezvén a görögök, olly tágos útát adnak neki mindnyájan, hogy alig talál utollyára bajnokot, a ki ellen vitézi erejét megmutassa (III.121). Ő meg-ijetkezett szegény töredelmes lélek (Megy: 6Jaj. II.43). Mellyet a bebuvalók látván annál inkább megijetkezének (Szal: Krón. 173. 114). Megijedtek volt elsőben és sokat is vágtak le a törökben (MonIrók. VIII.325).

Ijedős: meticolosus, qui facile terretur SI. [schreckhaft, schen]. Nem oly ijedősök tiile (RákF: Lev. I.316).

Ijedség: terror, pavor Kr. [der schrecken]. Fel-ésmélnkedni valami ijetségtől: attollere oculos PPB. Reszketés avagy ijetség nélkül (Com: Jan. 195. Mik: TörL. 15).

Ijedt: [atteritus; erschrecken].

[Szólások]. A remegéstől vér sem volt benne, mint az ijett tikban (Könyi: HRom. 13).

Ijedt-e: [terror, pavor; schreck]. Ez az híres nemzet, mely a törököknek és muszáknak sokszor dolgot adott, megvetette ijettjét: dies rumwürdige nation, welche den türken und moskowitern so oft trotz geboten (KirBesz. 75).

[Szólások]. Ijedtében: praefimoro (suo) MA. vor (seiner) furcht und schrecken PPB. Nagy ordoytással eremeoben reccayok fwtameek es yettekben az neepek mynd el fwtanak (ÉrdyC. 562). Ew wole nag megy [igy] yettőben Egyptomban fwtal (ThewrC. 140). De hogy en kialtoe, el futa yettebe (Born: Ének. 563). El vesze esze iettében (Decsi: Adag. 149). Iettokban (Sam: Cer. 207).

IJÉGET: territo MA. [wiederholt schrecken]. Az ifjakat igyen iegeti vala, azzal rettentí vala (RMK. II.323). Az aszon nepee az apro gyermekeket ijegeti (Szék: Krón. 23). Mindent ieget: et caelum territat armis (Decsi: Adag. 108). Egyebeket történyekeel ijegetnee vala, hogy az kőseget az tiszt viselőik szilgyebben birae: ceteros, qui plebem in magistratu placidius tractarent, judicis terrore (Decsi: SallC. 28). Azért ijegető vászna tartották, és tréfákkal tsufolták, valamint az istenről hirdetni hallottak (Pázm: Préd. 24).

[Szólások]. Árnyékok ijegetnek; el ne hagyj magadat, előtted légyen a reménység (Fal: Const. 831). Orozlánt iegetz árnyékual: leonem larva territas (Decsi: Adag. 11). Árnyékual igetni: ollam alere (218).

Ijégetés: terroris incusio, territatio Kr. [wiederholtes schrecken]. Csak gyermeki igetés: fulgur ex pelvi (Decsi: Adag. 145. Megy: 6Jaj. III.20).

álm-ijegetés: [vana territatio; schrecksebnss]. Hogy pedig a reád támadást, fogságot emlegeted, ez is csak álm-ijegetés (Fal: NU. 288).

[IJEN]

Ienetst: terribiliter. Yenetesh fel magasztaltat the chodatws mywelkedetydbe (KulesC. 348. KeszthC. 383).

Ijenő, ienő: terribilis [schrecklich, furchtbar]. Ah nag yene [olv. yene] zoth: verbum terribilissimum NémGl. 156. Oly yene: stupidum 293. Yenew mynden isteneknek felotte: terribilis est super omnes deos (KulesC. 131). Vvallyatok w nagy neweth, merth yenew ees zenth: quoniam terribile et sanctum est (240). Wr felsages ees yenw: dominus excelsus terribilis (KeszthC. 117. 160). Ky teen yeneketh: qui fecit terribilia (290).

Ijenőség: Yeneseg [olv. yeneseg]: formido NémGl. 292. Yenesege: horror 355.

IJESZT (jleszt): deterrere Forró: Curt. 412): terreo, terrefacio, terrifico MA erschrecken, emen schrecken einjagen PPB. (Valk: Gen. 34. Fél: Tan. 499. Mel: Szlán. 71). Zrint nem ijesztheti gond s rettentés, ha Atlás le romlik, ha az nagy ég le és; mert állatatosra az félelem nem és (Zrínyi. I.80).

el-ijeszt: absterreo, exterreo, conterreo, deterreo MA. abschrecken, erschrecken PPB. Ottan zent ragadaa az kwelot es az erdeghöket mynd el yeztee vele (ÉrdyC. 446). Vadat el ijeszték (CsomaC. 72). A keresztányás elijeszti az őrdögöket (Czegl: MM. 258).

elijesztés: exanimatio C.

föl-ijeszt: exterreo, perterrefacio MA. [aufschrecken].

ki-ijeszt: [exterreo; herausschrecken, herausschuchen]. Eegyk az vyteez legyeenek között egy nylat be lewe, hogy ky yeztenee az vadat az barlangból (ÉrdyC. 527b).

mög-ijeszt: expavefacio C. perterrefacio, perterreo MA. conterreo; erschrecken, in furcht und angst setzen PPB. Latec almat, mel megyezte (BécsiC. 135). Harmad zozat lelettyek megh yyezew zozath (ÉrdyC. 110b). Az latasa az ty latastokat meg yyeze [jessze], mykepen az retenetes tengeri czoda (VirgC. 137. Megy: 3Jaj. II.151).

mögijesztés: perterrefactio MA. erschreckung PPB.

Ijeszget: territo C. MA. sehr fürchsam machen PPB [wiederholt schrecken]. (Born: Préd. 216. Czegl: Dag. 17. Tof: Zsolt. 361).

Ijeszgetés: territatio MA. erschrecken, das schrecken PPB. (Toln: Vigaszt. 67. Hall: Paizs. 167). Ieszgetés (Land: Uj-Segits. 1338).

Ijesztés: terrefactio Kr. [das schrecken]. El tazozothi en teulen yeztesnek felelme (ThewrC. 248. LevT. 1.215). Iesztes (Land: Uj-Segits. I. El56). 5. Zrinyi. 198).

Ijesztet: [terrefactio; das schrecken]. Megyedenee nag yeztetel: obstupuerunt stupore maximo (MünchC. 80).

Ijeszthetetlen: intrepidus, interritus C. unerschrocken PPB.

IKÉR: [geminus; zweifach, zwillings]. Iker (antipum): kettős gyermek; gemelli, gemini PP. Gemina frutex, íkir bukur 1086. Ykvrton 1213. Ikurton 1260 (Szil.). Rivulus cadit in alium, quem quidam yeur-ozov vocant 1236 (CollPatr. VI.33). Possessio ultra Tisciam Ykurholm 1279 (Szil.). Georgius de Ikerholm 1110.

Ikrés: ∞ Meta terrea, in qua est ikrus egurfa 1260 (Wenzel XI.698). Ikrustul, arbor. Arbor ilicis geminosa, quae vulgari- ter ikrus-tul nuncupatur [olv. ikrus-tul].

1. **IKRA:** ova piscis MA. ova vel semina piscium, can- crorum et similibus PP. fischrogen PPB. Viza-ikra (VectTrans. 19). Ponty ikra (TörtT. 2. 1577. ACsere: Enc. 220).

[Szólások]. **Ökör ikra,** rák fadgyu, a vén aszszony csak süsd ki pattantyú (tréfaheszéd) (Apati: Vend. 45). **Ökör-ikra,** rák-fadgyú [nem létező dolog] (Thaly: VÉ. 1.402). Fele-lyebb váltál már az rőt ökör ikránál (PhilFl. 56).

hal-ikra: ova piscis MA. [fischrogen].

Ikrás: ovula habens piscis v. cancri SI. [ovulis similis; roguer, rogenartig]. A disznó ikrás torca: glandium C. PPI. Ikrás hal (Misk: VKert. 518). Ikrás halak: ovipari (Com: Jan. 10). Ikrás hal, tejes hal (Lipp: Cal. 20).

2. **IKRA,** Ikrája az ember lábának: sura MA. wade am fuss PPB. A térd hajlás alatt vadnac a láb ikrái: sub poplitea surae (Com: Jan. 48). Történet szerint az nyíl az lába ikrájába mene: tum forte in suram incidit telum (Förro: Curt. 105). Fel-találta fogni a szoknyáját, mind ki-láttam a lába ikráját (PhilFl. 60).

láb-ikra: sura C. MA. Major: Szót. sura; waden Nom. 18. wade am fuss PPB. wade KirBesz. 128.

IKTAT (ihtat DöbrC. 108. 392. iktatne Helt: Krón. 190b. yttattak LevT. 131. iktatas 226. iktatnia HB.): introdo, ad- scisco, perduco, deduco MA. [gelangen lassen] einführen, leiten, annehmen, anmassen PPB. Hug iov felev] iochtotnia ilezie wt (HB). Te oreadnak eleibe ihtatum: statum contra faciem tuam (DöbrC. 108). Hug ihtatniaik vtet vrnak: ut sistereut eum domo (392). Kyalla az pyspeksegebl es zeut Agoston doctort helyotte pyspeksegeben yktataa (ÉrdyC. 520). Myiket ees yk- tassan az zeut martyromsighnak gyözödelmeero (599). Yktass myiket ez yelen valo oelothnek wtanna te hozyaad (578). Hogy (az isten) zeut Paal öröklyeyoet [ide] meltozotat yktathny (631). Vagom enneköm sok öröksegom, azokates ide ihtatum (a mo- nostorba) (NádC. 119). Ha nem uldozandol az isteneknek: iktat- tok teneked kegetlenseg kenokat (KrisztL. 19). Az te lowe- det weottem es Sereydek iktattam (LevT. 128). Az raykyak Kelkoed neww falvth magoknak therveen zerynt yttattak (131). A levelet kezéhez iktatni (II.131). Hogy az pogai kéztöl meg- oldalmazhatna, atyjátul maradiba epen iktathatni (Tin. 11). A királnak iktatá az aran koronát, kit vig kedvelo lata, az Erdöl- országot királnak holdoltatá (31). Hamar irata, Castaldónak

postán Lippára iktatá (51). Losonezi fejét vagy magát előmbe neköm iktassad (77). Ítet Kassában iktatá ilyen ok alatt, hogy az asszon Kassán maradna (Monlrok. III. 88). Az szendrei bég öket az hidon általkéséré, az bozniai beg kezebe iktatja öket (179). Mért iktat az bölchis az regieknek vallasokra (Mon: Apol. 419). Az halál az Christushoz iktat bennünket (MA: Scult. 135). Házők népét, es jószágokat a városul titkon iktattják es szök- tetik (Debr: Krón. 25). Im Zrini urnak irtunk egy levelet, Vit- niedi ur oda fogja iktatni (Rumy: MonH. 1.288).

által-iktat: [traduco; himüberführen]. Az ő drága szent vére Jordányán száraz lábbal által iktató ut (EnyF: MSzö. 121).

be-iktat: introducto, immitto MA. in possessionem induco; hineinführen, in eine erbschaft einsetzen PPB. [einführen, auf- führen]. Kerée ipaat, nemet czazaart, hogy esmeg be yktathnaa kyrsalagaban (ÉrdyC. 398). Bel iktattaal az martyroktwl (520). Az bodog leelők ew nyatta vetetyk meenyeknek zeut orzagara es be yktatyk az yz anya Marianak zyne eleyben (555). Bel yktataak az pyspeksegeben (637). Örök elette be iktato (MA: Préd. 163). Aekor iktat be az eletbe, amni örökseguinkbe (Mel: Szján. 32). Kereskedő emberek onnat is beiktathják csalárd leveleket (MonTME. V.169). Ez igazságot amnyira akarja isten az emberek elméjébe beiktatni (Ily: Préd. 193). Bé-iktat- juk öket a fő s fő familiák házába, reájok osztjuk a fiztségeket (Fal: NU. 326).

beiktatás: introductio, immissio MA. [einführung, einset- zung] einführen zum verhör PPB. Az be yktatas az remeen- segbnek haznalatos vota wr ystenhez (JordC. 810). Még élté- ben Nicephornak megllett a hódulás és pompás beiktatás (Fal: TÉ. 679).

bele-iktet: [introduco; einführen, einsetzen]. Hogy az belé iktetue az Albirt hertzeget az városokba (Helt: Krón. 190b).

el-iktat: promoveo, occulto, interverto MA. fortordnen, ver- bergen PPB. Álnoksággal el-iktatom: interverto PPB. El-iktatni, el fordítani: avertere MedLat. 67. Jer inkáb adgyuk el, messze iktassuk-el [mondták Józsefről testvérei] (Tyuk: Józ. Előb. 16). Hogy a Midián előtt el-iktatni, rejtene (Diós: Préd. 283). Utolsó mikor Rákozeit el akarák iktatni, akkor is az őse oda jöve (Csere: Hst. 317). Kimondhatatlan félelemben vol- tnak, eselédjüket mindenestül eliktatván onnan hazul (Rumy: MonH. 1.78). Nagy András is több urakkal együtt Brassó iktatta volt el Báthori Gábor mellől a minap (ÉrdTörtAd. X.105). Egyedül 5 volt az eliktatója [5 szöktette meg] (Ny. 147).

[Szólások]. Hatalmában van láb alól eliktatni (Gvad: Hst. 58).

föl-iktat: [sursum duco; hinaufleiten]. Bár feliktatná már kegyelmetek ezt az ügyet [a felsőbb bírósághoz] (Nyr. X.121).

ki-iktat: educo, emitto Kr. [hinausführen, entsetzen]. Fer- dinandos (a királyné asszont) Kassából kiiktatá (Monlrok. III. 92). Sok adományal édesgeté és meg kérlelé, végre ki iktatá Genevából (Pázm: Kal. 128). A vezérségből kiiktatták (Mik: TörtL. 391).

Iktatás: deductio, statutio in iure Hungarico MA. abführung, ein gesetz im ungarischen rechte PPB. Eztendey meg lelen- dew tevrwen szerynth walo iktatással szoktanak meg erewse- tetny (Ner: Verb1. 116).

Iktató: [introducor; einführer]. Sokan bé járók a her- zegi személyeknél, hatadmas uraknál, híres börtseknél, nem tudván ki léygen iktatójuk vagy vezetőkük, tsak azt tapaszta- ván, hogy vagyon szereutséjuk azokhoz (Fal: L'E. 465).

ILDOMOS: [prudens; klug]. Ildomos [prudens] az földben veztegl, mert az földö gonoz (BécsiC. 222). Legetek ildomosoc

prudensit, mikent kezdő (MünchC. 37). Kit alitaz őf hū zolganac es őf ildomossac, kit ő vra žerzet ő hazi emberin (60). Ildomos legy mynden yozoghos mywolködötden (ÉrsC. 32). Legyen az gyonas yldomos, zemermes, erős (535).

Ildomosság: [prudencia; klugheit]. Te itéletédet te ildomos sagodba žerzetted: tua judicia in tua providentia possisti (BécsiC. 30). Elmédnec ildomossaga méghirdettette minden nemzetkénc: animi tui industria (34). Ezece mégmondattatc ennekem istennece ildomossagabol: prudencia (35). Halgassad életnec páraucolatit, hog tuğ ildomossagot (103). Tanollad meg, hol legén a bölcseseg, hol legén az ildomosság (no.). Ki meudeneket tud, esmerce azt es ő ildomossagomal lelto őtet (105-235). Az anyazent egy hazaz cholekődyk legyeny anyaanak yldomossaga žerzet (ÉrdyC. 97). Elő wytez legyeny yldomosság mywolködötden (ÉrsC. 62).

Ildomatlan: imprudens [unklug]. Tű es ildomatlanoc (imprudens) vattoc es nem értitec, hog minden künöl valo emberbe be meő nem ferteztetheti meg őtet (MünchC. 84b).

ILL-İK (elly? licet JordC. 388. *Illenc* Helt: Bibl. 168. *Illotte* Helt: Krón. 37): **1)** atinet C. [zueghören, zukommen] Mikor elhőtuoba egmden lannac ideje, hog žerzuel bemenne kiralhoz meudēnc betellesedni, mellec henberi ekēs őtözetre ilnecuala: quae ad cultum muliebrem pertinebant (BécsiC. 52). Nemde nekcd illic ē, mert elvezōnc: non ad te pertinet, quia perimus (MünchC. 78). Teneked illic diceret isten Syonban (AporC. 10). Az ő fioktuli auag azoktul, kik őnekic semmim nem illenek: a filiis suis an ab alienis (Sylv: UT. 128). Meghayol az anygal előtt, mely tisztessēg ezac az Christushoz illic (MA: Bibl. 1197). **2)** decet, concedet, dedecet C. es zient sich, gebührt sich PPB. Zōhnel ma, mert ig illic nekōnc betöltenōnc minden igassagot (MünchC. 18b). Yğ ylyk mynekwik mynden ygassagot bel tellyesytenuwk: sic decet nos... (JordC. 362). Nem illic, hog mastan el memy innen (DomC. 110). Nem jol myelkvtteel, teusen azt, melyet nem illic teny (117). Nem illic, hog te süssed (MargL. 51). Illic inmar, hog étus az én hazamhoz lassac: justum est igitur, ut aliquando provideam etiam domui meae (Helt: Bibl. 103). Ritka az a keresztynec kōzōt, ki ugy bōcsfilye lelki pastorat az mint illenejek (Tel: Evang. 97b). Minden hozzā illic az iamborhoz (Deesi: Adag. 161). **3)** competo C. quadro, convenio MA. [passen] sich schicken, sich reimen PPB. Illic a lábához a tsizna: *convenit ad pedem cothurnus PPB. Hozzāja illō, testéhez állō: un justean-corps KirBesz. 131. Te nem vazy bwlczen zolo, mikēpen ilenek ilen zentseges gywlekezetnek feidelmehez (VirgC. 67). Nem ylyk a nota hozya (LányiC. 48). Keritōkhōz illic: lem-larum est (Erasm: Erk. 30). Az sem illic hozzāja (Ver: Verb. Előb. 40). Valakire ilnec egyfūl egyyig az Antichristusnac jegyei, altalanfogua az lessen az Antichristus (ÉszfT: IgAny. 401). Nem illic te hozzād sirny mint egy űdōtlen (Zrinyi: AsyR. 173). Igaz bírōhoz (illy szeretet) mint illybetue (GKat: Váls. 1a4b). Az Abel nēv azt tēsz, hog siralom, es ez illic nekci (hoc illi convenit), nem csak hog a szūléi első siralmanuk oka volt... (Illy: Préd. 46). **4)** licet; dürfen). A sidoknac illec élūnc ő tōrūnēckel: licet Judaeis uti legibus suis (BécsiC. 84). Nem illic tennec: non licet facere (MünchC. 34. 48). Nem ylyk te nekcd tartanod hwet: non licet tibi habere eam (JordC. 398). Nem ylyk vala hw nekci emy: non licebat ei edere (388). Felelenek a sidok: nem illic nekōnk valakit meg őlnōnk: nobis non licet interficere quemquam (WesprC. 84). Oh ha ilnec moudanom (NagyszC. 25). Csak tytza orczakat ilyek nektek neznetek (VirgC. 138). Nem ylyk nekcd agyadar fel wened: non licet tibi tollere grabatum suum (ÉrsC. 13). **5)** [possum; können]. Mert mykēpen ylyk latny, hog egy testben sok rendbely tagunk vagon... (ÉrdyC. 68). Nem de illic ee az vōtghen fyanak beythēyōk: numquid possum tibi

sponsi lugere (JordC. 379). Zentsegesb azzonyalat fwlwtel, honem ylenyek moudany (VirgC. 137). **6)** expedit [es ist rüthlich es ist gut]. Ynkab ylyk te nekcd, hog el veyzen egik tagod, honem tellyes tested vōtteseg pokorra: expedit enim tibi, ut percat unum membrum tuum, quam totum corpus tuum mittatur in gehennam (JordC. 367. 409). Ylyk tynektek, hog en el memyek: expedit vobis ut ego vadam (683). Meleg feredōc, vér vōtelec ilnec e hōban (Cis. 31) **7)** oportet [müssen]. Ezeket ylyt teny: haec oportuit facere (JordC. 428). Nem illenek hwneky towabba celny: non oportere ipsam vivere amplius (790). Az mezytolen fwlwdn illic zegeni meg vtal penitentia tarto embernek fekenni (VirgC. 38). Nem dee ylyk wala Crystwnak zenwedye: nonne haec oportuit pati Christum (ÉrsC. 283). Első dolog pedig, melyet az isteni természetfıl tudnuk illic, az: hog (Pázm: Kal. 24). Ha a papi fejedelmec elēiben kellett vinni az törvényeket, az törvénynek értehnēt is ő tōllōk illett vāni (519). Igen illett, hog az egyyessōegnek sctamen tonu egy kēpen adattūk az hōveknek (731).

[Szólások]. Adjunk tudásāra mindeneknek, kiknek illik (MonTME. 1215). Adjuk emlékezetekre mindeneknek a kiknek illic (SzáKOkI. 1306)

[Közmondások]. Nem illic dāzo orrába az arany peretz (Deesi: Adag. 27). Illic mint az arany peretz a dāzo orrában (49). Nem illic az oroszlan a rokāckal egyt: congregare cum leonibus vulpes (64). *Fűzfā hegedőflōz nád vonō illic (Szirmai: Hungaria in Parabolis 125 Kr.)

be-illik: convenio, congruo, quadro SI. [hümeupassen, passen]. Ezek a feyverek olly sūloson fēlnek, hiddel hog be ilnek a felsēges udvarban (Felv: Dies. 30).

ēgybe-illik: [convenio, concordo; zusammenpassen, übereinstimmen]. Alkolmatoson illyenec egybe az barātsāgos emberec (Kār: Bibl. 1679). Az ephod ruhānac vāllait ugy czuāllāc, hog egybe illeñēnc, hog az két vége egybe kapezoltatbatnēc (MA: Bibl. 186). Egyben illic isten akarattūnal (Beythe: Epin. 231).

[Szólások]. Igen illenek egybe, mint az eb a matskūal (Deesi: Adag. 75).

ōszve-illik: convenio, concordo, cohaere, congruo SI. cohaereo PPB. [zusammenpassen]. Lassd, mi mōdon illeñec őszve moudasi (Mon: Apol. 311). Bezzeg igen illic őszve (MA: Tan. 1273).

[Szólások]. Vgy illeñec őzue mint az eb s az matska (Deesi: Adag. 34).

ōszve-illēs: symmetria, congruentia, proportio SI. [übereinstimmung, richtiges verhältnis]. Az ő fejenek semmi őszve illēse az ő egész testēvel nūtsen (Misk: VKert. 415).

tudni-illik (tudnyu illic Tel: Evang. 1144. Vās: CanCat. 519. Zvon: Osiand. 20 *tudnyu illic* TelC. 238. *tudnyu illyk* Pesti: NTest. s1. t. ill. DEmb: GE. 31): scilicetC. videlicet, utpote MA. videlicet Kāldi: Bibl. 232. nāmlich PPB. [das heisst]. A tiszta aldozat, tudnia illic ő dragalatos teste (VitkC. 92). Neegy rendbely yewetelyt twggyok zent yrasbol az wr ysteunek lennye twdnyu ylyk testben, lesekben, halalra es yteletre (ÉrdyC. 4). Zool es emléközyk zent Isayas propheta zent lelek wr istenek atala ket yeles zemelyekfıl, twdnyu ylyk Cristusrol es anya zent egyhazrol (342b. 505). Senki ne tulajdonitsa tudatlanysāgmuak, hanem érte, miert nivelem azt, twdnyu illic azért, hog... (Tel: Evang. Előb). Megtanította, mi legyeny az ő bivatallya... t. i. hog őrizze az Krisztusnak juhait (113). Hogg itéletemet adjam felölök: hog tudni illic meg érdemlikē a vilāg elibe való terjesztēt (Gvad: FNöt. VII).

Illēget: accommodo, curo ut concederetur stet, adapto Kr. [zusammenfügen, zusammenpassen]. Mint áll a sūvegēc, illegetic azokat fejekben (Megy: 63jáj III33).

Égybe-illéget: ∞ Verseket és rhythmusokat ékessen egyben illeget (Com: Jan. 163).

Illendő: 1) congruus, congruens, conveniens, concinnus, accommodatus, aptus, exactus, idoneus, consentaneus C. übereinstimmend, könnlich, bequiem PPB. Az inadsag alcolmasocnac es illendőncac kereso (GuaryC. 52). Azoknak nem vala illendő awagh alcolmas thanszagok (WinkC. 173). Mariának kellett fel venni anya zent egyházának memem nekyl illendő zentsegevet (CornC. 15). Yllendő leen idwözöytenkhe z az Jesus new (ÉrdyC. 59). Dychőseges bodagsagra yllendew dolgokert tyzte-lyk (516). Nem yllendő hozyaad (533). Az hitetlenec az ő gondolatlyokhoz illendő bünetést szemmedhec: impii secundum quae cogitaverunt corruptionem habebunt (Kár: Bibl. 1637). Az ellenvetesokben is a mi illendőbb ertelem volt, aszt kőuettem (Fél: Tan. Előb. 8). Az különb illendő szöböl lus szünet czinal (316). Táplály engemet hozzám illendő eledellel: tribus ubi victui meae necessaria (MA: Bibl. 1573). Az Gilead földét az ő barnokhoz illendőncac itéltéc lomí (MA: Scult. 603). Hogy az ember az isten kögelménec elfogására illendő legyen (684). Illendő helyre fűt költésgec (Zvon: Préd. 1560). Az ő igyekozetekncac illendő czillyatal egyenlőkeppen el tenelettenec (Zvon: Osiand. 58). Kalapodhoz illendő bokrétában csinálom (Bal: Csák. 34). Nem tudá egyebet írni rossz emberekhez illendő szítoknál (Matkó: BCsák. Előb. 2). A közép termettű ember leg szebben alkalmaztatott, leg illendőbb: optime est proportionatus (Com: Jan. 45). A bor a szomoruanac meg-vidámitásának illendő ital (81). Akár melyik lábra illendő és alkalmas cziznák: utriusq; pedis quadrantes congruentesq; cothurni (100). Kinek kinek hivatallyához illendő tudományá legyen (Hly: Préd. 155). A helynek illendőnek kell lomí a helyheztetthez: locus debet esse proportionatus locato (H.20). Első tekintettel az hasonlatosság kúttatik igen illendőnek (511). **2)** decens C. MA. [honestus; schicklich, anständig]. Illendőképpen: decore, composita C. Képesen, és illendőjűl visolytelt magatokat (Pázm: Préd. 272). Sok szép méltóságát említi ennek az napnak, melyekért illendő volt, hogy imepől rendeltetnék (Pázm: Kal. 470). Nem illendő vitéz, valamelyet asgall haytasz ki az tűz mellől az hidegre (Prág: Serk. 500).

Illendőség: 1) congruentia, concinnitas, competentia C. aptitudo, convenientia MA. függelék, übereinstimmung PPB. Micsoda illendősége vagyon az edénynek a választottal (Hly: Préd. 137). Az idő és örökkévalóság között semmi illendőség nineson (H.264). A tsik jól taplal, neveli a szülési illendőséget (ACSere: Enc. 219). Diszes illendőség és ékesség: concinnitas et elegantia (Com: Jan. 71). **2)** decencia, decentia C. wol-anständigkeít PPB. Az véneknek illendőségec az ő meg őszülécec: dignitas summi civitatis (Kár: Bibl. 615). Az isteni tiszteletben a díszesség, illendőség igen meg-kívántatik (Bod: Pol. 70). Mikor a király udvari méltóságra emel valakít, és hogy bősületes tiszének meg-felbesser, tellyes illendőséggel, 10000 arannyal megajándékoz: többre tartozik hogy-sen kemeztő-fűtője a királynak (Fal: NE. 64). Nemes állapothoz, és nem kövéltséghez szabták köntösöket, nem is a hívság, hanem a bősülettel tellyes illendőség igrongotet rajtok (Fal: NA. 193).

Illés. Czulát mindenik csinál, mellynek som illése, sem peng béllése, rajtam díszson nem áll (Fély: Dics. 49).

hozzá-illés: congruentia, convenientia MA. übereinstimmung PPB.

1. Illet

[Szóhasok]. Bizonyos végeckel meghatározottat hogy illeté-
nő l mesz sze b ne mennyen (MA: Scult. 210). Az dícsőség-
nek illetenel nagyobb kövamsága: laudis justo major cupid
(Pórró: Curt. 641).

[Illetés]

Illetésség: concinnitas MA.

Illetlen: 1) incongruus, inconueniens, dissentaneum C. inconcinnus MA. ineptus Com; Vest. 132. das tibel zusaamen stamnt, ungereimt PPB. Illetlen dolgot hasonlítaz özüe: tibian tubae comparas (Deesi: Adag. 60). Az szent lélec nem illetlenül szép tiszta vizűöz hasonlítatic (MA: Scult. 686). A mi nyelvünk eléggé kimutattja, hol s mikor esik illetlenül az szó (Megy: Dial. Előb. 12). Nem kel fűtet (a bolandot) meg-betsűlni, mert az illetlen ő hozzá, mint az hó a nyárhoz, s az eső az aratóhoz (Czogl: Japh. 82). A gonoz kereszténynek nem illetlenül mondatnak a sítán synagogájának (Hly: Préd. 1209). Nem illetlenül vészük, hogy ez a sítántol volt: non incongruenter accipimus, hoc a satana fuisse (H.7). Kik vesztőtűl élnec, nem illetlenül példázatnak Kámban (H.186). A jób kéz munkálkodie mindeneket helyessen, hanem ha ki maga illetlen, alkalmatlan (Com: Jan. 50). Kikncac különbözű zengése dísztelen, illetlen, kedvetlen (169). Fűzű, taplós és gyermekekhez is illetlen distinctió (Matkó: BCsák. 270). **2)** indecens C. MA. dedecens Kr. das nicht anstelt PPB. [unschicklich, unanständig]. Illetlenül: indecore C. Annál nagyobb hál- adással tartozunk istenünknek memél alatsomb és, nadj úgy tetszik, illetlenb dolgokra esz-
kedett értettink (Pázm: Préd. 117). A decretomokat meg másolni illetlen dolog: decreta retractari indecens est (Com: Jan. 135). Boszszonkodie a méltatlan, illetlen cselekedetekben: indignatur indigne factis (198).

Illetlenség: 1) inconvenientia C. inconcinnitas MA. [ungereimtheit]. **2)** indecentia Kr. unanständigkeít PPB. A szűv kövéltségce illetlenségeket párállik (Pázm: Préd. 1011). Itt az szomszédtságban sok illetlenségeket cselekesznek országabeliek, kiril irtam nekí, igazítsa el (RákGy: Lev. 221).

2. Illet: 1) [applico, refero; anmißern, anpassen, beziehen]. Hozzáilletim: applico, apto C. Kerteket, útszákát szépen illetni: hortos, vias, plateas aedificare PPB. Legottan fel veuen az el uagot fűlet, illethe az ő helyere (VeszprC. 66). Fel ada nadon ő nekí es zűához illeti (109). Az kőz beszűdenek értelmet nem illethettyük mindenec: proverbii ipsius deductio non simpliciter est intelligenda (Ver: Verb. 145). Ézt én a birodalmokra, vagy országokra illetem (RendÉP.Éld. 14). **2)** tango MA. anrühren PPB. Ki fűtőket illetend, illeti en zememnc fenet: qui vos tetigerit (BöcsiC. 296). Illete ő kezét (MünchC. 27). Ő ruhánac peremét illethe (12). Ylethe hwnyek zemekét (JordC. 380). Vala kyk ylletheek, mynd meg vygazanak (400). Wyokkal sem akaryak yllethny: digito noluit ea movere (426). Mykora zent Justina azon agyalban tekewneek, be meene hozya es gonozwl akarac yllethny (ÉrdyC. 550). Hoza iarulan illete es fel kvlte wtet (VirgC. 35). Bodognak alyta vala magát az, ky chak az w kapayoknak peremeth illethety vala (72). Zent lelekh illete az w szüet (83). Az tőrnec helet az w edesseges sebeinel illetheu, meg vizgata (104). Valaky fertezetes valamy aaloth yllendet (131). Keeryk wala wtetű, hogy czak ruhanyak peremnyh yllethneek (ÉrsC. 4). Az ő szent felségét senki chac ingyen sem illetheti (Helt: Bibl. 1b2). Abimelec kedig nem illete vala štett: non tetigerat eam (H4). Jó ember-
nec aszszonyállatot nem illethi (Helt: UT. 7). Ez etel ne egied, ne kostoliad, ne illesed (Fél: Tan. 444). Nem akarom a psul-
musnak ama helyét illetheu, holott az atya igr szől a fűnák (Tol: Évang. H.368). Kikncac illete vala szűvöket az isten (Káldi: Bibl. H.241). A mint feljebb-is illethem [szőlék földje] (Misk: VKert. 255). Vyal nem illethe (Mon: Apol. 29). Lába földet nemis illethi (Zrínyi. 166). **3)** afflicto [einem etwas züfugen]. Gyalázattal illethi: contumelia afflicere Com: Jan. 201. Ydegenektel zam-
talan bozzszagokual yllethetkual (ÉhrC. 3). Egy mash bozzsz-
saggal yllethven, akarynak az apostolokat meg köwezny (JordC. 756). Sok bozzszagokul illeth vala wtet (VirgC. 81). Fwszűnseg-

hek bwnenel illetetek (85). Bozussagal illetnek uala tegódot (ThC. 27). Karomlo bezedekvel illeteenek (CzechC. 17). Karral ne illes: no fraudem feceris (FÉl: Bibl. 70). Nem illet az nyomornásig téged: non tanget te malum (Kár: Bibl. 1514). Az ti udományotoc vétetet el en főlem es ti illettetee bozusszagal az en karomban: vostra beneficia mihi erepta sunt, vos in mea injuria despecti estis (Deesi: Sull.). 11). Ennél nagyobb gyalázzattal nem illethetett az ártatlanság (Pázm: Préd. 53). Gonosz mesterséggel illettetett nagy elme: altum ingenium malis artibus imbutum (Hly: Préd. II.219). 4) [pertinet, conuenit, decet; znkommen, passen, sich beziehen]. Helt adeek mynd azoknak, kyk germókót yletnek vala: euacuari quae erant parvuli (ÉrdyC. 97). Dragalatos ayandekokat aldozanak ewneky, aranyat mykent kiralyoknak kiralyanak, temyenit, ky istenit yletth (122). Ez bochanathnak zolgaltatasa istent yletty (538). A jóvendómondás utolsó része az utolsó yteletőt yletty (ÉrdyC. 539). A my wr ystent yletty vala, meg aggnak, a my keddeeg chazaart yletnee, chazarnak (547). A my enghemet yletőt, meg tóttom (571). Az erekseegh, ky ewketh yletty vala: possessio quae illis fuerat attributa (JordC. 196). Az fél tamadásban mellyketh yletty az heet kezzel [közül]: in resurrectione cuius erit uxor? (601). A te atiatoll marattak, ki tegódot illet (DebrC. 27). Az egi rend ől [ő] az hírokat illető zokókón (VirgC. 117). The hazadath zentseeg yletty: domum tuam decet sanctitudo (KulesC. 126). Megy elygytheth mynden igassagombwl, ky engem yletheth (RMNy. II.16). Némelleyeket olyakat paranchola kérni, melyek félkünkét nézik, némelleyeket kedig, melyek testünkét illelik (Tel: Evang. II.192b). Mindennec megadta, az kit mi illett (MA: Scult. 131). Kristus urunknak is dütsőségét illeti, hogy sokan légyenek szenvedésével nyertt hívei (Pázm: Préd. 340). Az ki téged nem illet, az lant penghetéshez is hozzá nyulsz (Bal: Cslsk. 185). Kiket illet orrokat meg fodorítani? quos decet crispare nasum? (Erasm: Erk. 6). Velik, hog fiket minden illeti: omnia sese decere putant (S). Alacsony elmét illet attól félni, a mi még el-nem érkezett (Hall: Paüz. 219). Semmi inkább nem illeti a királyt, mint a munka (Teleki: FLél. 102). Hatalmas eszszár kegyelmességéből oly állapotra juttt [jutattál], hogy crónikát illet (Monrók. VIII.88). Alacsonykodás nem illet nagy elmét (Thaly: Adal. I.151). A meg-követés és visszamondás bótsületes tselekedet, illeti az igaz keresztýcn embert (Fal: NE. 95).

[Szólások]. Az mi ille tti az hit dolgát, nines néki az római ecclesiával semmi perldóése (Pázm: Kál. 86). A mi várnak vételét illeti (Zrinyi. I.143).

[Közmondások]. Agebet nem illeti a bintószekér (Helt: Mes. 47). Nem illet agebet bintó szekér (Deesi: Adag. 27). Igen illeti, mint agebet a bintó szekér (155). Nem illet számárt veres nyereg: induitis me leonis exuvium (Deesi: Adag. 22). Nem illet számárt bársony nyereg (Hall: III.Hist. II.101). Igen illet maymot bársony ruha: sima in purpura (Deesi: Adag. 47). Disznót bársony nyereg nem illet (Thaly: Adal. I.175).

[hozzá-illet]

hozzaílletés. Hozzá-ílletés, formálás: conformatio PPBl.

még-illet: 1) contingo attingo C. MA. anrühren, berühren PPB. Oly kevzel jevne ez kev zent Damancos atyank feyehez, hog az capuciomot megillette (DomC. 48). Rövideczkén ismeg megillem [megemlítem] (MA: Tan. 738). A lelki sebek gyenyet-ségét meg sem illelik (Pázm: Préd. c2). Ne illyess meg engemet, mert meg föl nem mentem az en atyamhoz (Száz: Cat. K2). A velentzei sárga réz egy néminémű értzes kövel meg illettetett réz: orichalcum est cadmia tinctum aes (Com: Jan. 19). Ha jó dolog az aszont nem illeliti, rossz dolog hát meg illeliti (Czegl: Japh. 96). Melly könyörgések-áttal három dolog illettetik meg (Mad: Evang. 162). 2) [afficior: gerührt werden]. Meg-illettetik az én szívem és bizonyába szenved (Mad: Evang. 532).

mégillettés: contactus, attactus MA. [berührung]. Melly argumentumnak csak meg illettésére sem érkezhettek írásának egész 85-ik foliómáig (Matkó: BCsák. 47).

öszve-illet: [accommodo, adapto; zusammenfügen, zusammenpassen]. Öszve-illetiti, rakogtatni a zókat: coargumentare verba verbis PPBl Kiből az egész test szepen öszve illettetven es öszve köttetettven az egyben erőszóttett izók által mindenik résznek mertek szerent való belső orejéből nevekődest veszőn (Száz: Cat. J3).

illetont: [meminiscor; berühren, erwähnen]. A feddőzésben annyira nem mentem; dicsértem, a hol a bötü hozta, azért azt is illettenttem (GKat: Válts. Előb. d. ImreS: GKat. 27).

Illetés: 1) accommodatio C. [das anfügen] 2) contactus C. tactus MA. das anrühren, berührung PPB. [das tasten]. Az yzet meg zentőlec ow zent testeenek yletteeseowel (ÉrdyC. 71). Ez leen az fél magaztatott ffa, ky az my idwezeytenk zent testeenek yletteeseenek mynta meg zentőlettek az atokból (536b). Zepőlőten vagyok en azzonyallatnak förtelmes ylette-seetowl (627). Meg eleződie az illetes az őlelletel (NagyszC. 196). Vthi értelme: lauthas, hallas, nyelődőkles, illatozas, illethes (359). SándorC. 8. DebrC. 184). Zepőlwsítetem kezemet ektelen illetesekel, tapasztalsokal es nyulasokal (VirgC. 4). Zent erekleje jleteseuel egeez elmeye meg gyogyvta (DomC. 161). Az lepra es az francza az illetesből el ragad (FÉl: Tan. 499). Az tisztátalan állatokunk illetesé (Kár: Bibl. X.91). Hwlt testnec illetesé miatt megundokéttatac: polluti sunt super mortuo (MA: Bibl. I.122). Ez főnce virázi tellyseggel lazae es illetesre sima puhac, mint valami barsony (Pécsi: SzűzK. 89). Forgo tsontyát edgy illettessel ki-fizamltatá (Megy: SzAÖr. 110). Illetés nélkül nem szükölködik senki: tactu caret nemo (Com: Vest. 44). Meg győzi az embert a majom illettessel (Fal: BE. 571).

Illetetlen [illens MA. PP.]: intactus C. MA. unberührt, unbegriffen PPB. Hagya illetlen [gy] evket mezze el memy (DomC. 239). Yllethtelen ees feertnyath nem ysmerwen: intacta et virum non cognoscens (KeszthC. 77. Zrinyi. 183).

Illethetetlen: intactilis MA. unbegrifflich PPB. [unantastbar]. (Biro: Micae 134. Kr.).

Illetőd-ik: 1) tangor, moveor SI. [berührt werden] 2) commoveor, afficio SI. [gerührt werden].

még-illetődik: [afficio, commoveor; gerührt werden]. Illetődgyél meg szivedben s téj meg (Matkó: BCsák. 373). Belső rézeim megindulásával meg-illetődöm valakinek nyavalyásságán (DEmb: GE. 177). Afficiálódyéc, megilletődgyék belől a lélek (Tot: Zsolt. 823). Megsem illettődnek (Megy: 6Jaj. IV.13). Meg-esni, illettődni, szomoródni egymásnak személyén (SzD: MVir. 127).

még-illetődés: [commotio animi; rührung]. (Telek: FLél. 214).

ILLA [illóra? ErdTörtAd. IV.292]: fuga, discussus clau-dularius SI. [flucht, reissaus].

[Szólások]. Illa nostris olim significasse receptum sui vel refugium palam ostendit illud proverbium: illa berek, h. e. receptus v. refugium ei est dumus. Quod usurpatur de eo qui subito se surripit et abscondit in medio dumeti. Inde verbum el-illantott, h. e. fuga v. celeri discussu sibi consuluit (Otr: OrigHung. II.260). Illa berek onnan (Matkó: BCsák. 157). Illa a berek, mentek, mint megy a fergeteg (Gvad: FNót. 20). Mikoron a Peter király meglátta volna, hogy a királyi birodalom az Andoriás és Leuente kezébe volna, illára vené a dologot sok né-metteckel és olaszokkal Béts ország felé (Helt: Krón. 34b). Ő is illára vené a dologot, és elkezdé futni (86). A back meg látá a farkast és illára vené a dologot (Helt: Mes. 266). Illára vevék a dologot (GKat: Válts. II.1184). Maga is illóra vevé a dologot és egyelsőbbben Fejérvára takarodék (ErdTörtAd. IV.292).

ILLAN: furtim discedo, aufugio [entweichen].

el-illan: ∞ Előttel vagyon az alkalmatosság, nyúló üstökéhez, mert el szokott illanni (Fal: NE. 55). Ha egyszer elillant, a reménység is utána ballag: quando è andato, la speranza lo segue (25). A ravaszoknak triumphusi nem tartuak sokáig, szárnyú hirtelenséggel illannak el (104).

Illant: fugam clanculariam arripio Kr. [entweichen, entschlüpfen]. Antichristus táborában illantott (Matkó: BCsák. 9). Önnét Bernabai Helvetiának odgyik nevezetes városában illanta (Pós: Igazs. I.514). Péter Vásárhelyi Lelesztra illanta (Törtf. IV.68). A német csomóban tartván kevés népemet, önnét mely felé illantott, nem tudhatjuk (Rákf: Lev. I.179).

el-illant: clam profugio Kr. fuga v. celeri discessu sibi consilere Otr: Origlung. II.260. [entweichen, entschlüpfen]. Érezvén a sáfrány illatot elillanta (Matkó: BCsák. 388). Mellyek mellől csak elillantott Matkó (Sámb: 3Kérd. 415. GKat: Tirk. 17. Mik: TörtL. 69. 120. 429). Megakadályoztatni, hogy el ne illanthasson (sZd: MVir. 19).

ki-illant: arripere se foras PPBl. [hinausschlüpfen, entweichen].

ILLAT: odor, fragrantia MA. geruch PPB. Jó illatú: suave olens, fragrans MA. gut riechend PPB. Tenmagadot adad ydessegnek yllattára (EhrC. 24). Tüzencé illatja nem mentuala ő altaloc (BécsiC. 134). A io illato facae ariekanal mutatna a nepncé vigasagat (292). Zyloteok fyrtlywual kyl ehoda keppen, mynt az zeep yllat az vyragtwl (ÉrdyC. 40). Ott vannak minden felee zeep yllatw fywek (510b. 532). Myndennek behedewye vala es aranyas poharak telyes zeep yllatokkal: plenae suffituum (JordC. S94). Zeep illatw draga kenetők (918). Vronk ziletese napian a kwat a vyzh helieben nagj ioh illatw olajt folia (DebrC. 55). Yo illatu piros rosa (184). Edes es ioillatu otkek (232). Telyes wag nemes yllatw confectnek malaztywul (ThewrC. 95). Rosa, ky illattyath tawul agya (CzechC. 27). Vong utannad minkeeth, maal fussonk az te illatodban (SándC. 5). Az io eletnee illattára hozzatok fassanak (VirgC. 146). Hog mind ezöket et kazlagnagokat) adhatuam en iduezitw urannae zolgalattára es edes illattára (NagyszC. 198). Keenkevnek illatwval megbvezheven (DomC. 65). Jó illató fáe (Kár: Bibl. II.107). Beteges vala, fekölyes, erőtlen, es ugyan nehéz illató (Pécsi: Szfzk. 44). Foghagyma illatu fi (Com: Jan. 31). Leány testét oltárra föl tönéc, nagy-illattal égh vala (Illyef: Jephth. 37). Chamaemelum nobile, szok fi, telyes virágú fejtér, jó illatya van; spanyor székfűnek is nevezik, alason virág (76). Bor illatú yacinthin (Lipp: PKert. I.53). Nardus jó illatú ismetete (Bod: Lex. 128). Az igralmasságnak esolekedetű, jó illatu szagnak es isten előtt kedves köllemetes áldozathnak nevezi (Bíró: Angy. 133).

sáfrány-illat: [odor croci; saffrangernch].

[Szólások]. Érezvén a sáfrány illatot, elillanta (Matkó: BCsák. 388. Törtf. III.197).

Illatlan: expers odoris, inodorus Kr. [geruchlos]. (Lipp: PKert. I.146. Kr).

Illatos: fragrans, odoratus MA. wolriehend PPB. Illatos vagyok: redoleo C. hamár illatos, mert negyed napi: iam foetet (Helt: UT. III.5. Zrínyi. II.132).

Illatoz: odoror MA. riechen PPB. Illatozom olly allatokat, fyweket, es oly zagos allatokat, kybowl twtem keudsegot (VirgC. 4). Az ő (Krisztus) zenth emődr voltatth igón illatozsaak (SándC. 5). Az egeerek illatozsaak az polezon nalo hwsuety kényereth (6). A yo illatert, kit Adam az abnan illatozott nala, gonoz illatot adanc emekim (NagyszC. 35). Orrok vagyon es nem illatoznak: nares habent, et non odorant (KulesC. 293). Félfe vagyon es nem laduac;

orrok vagion es nem illatozsaak (Szek: Zsolt. 129). Illatozá az ur azt a kedves illatot: odoratus est dominus odorem svavitatis (MA: Bibl. I.7). Orrom nem kívánt ollyat illatozni, mellyet nem szoglot volna (Prág: FSerk. 933).

Illatoz-ik: svavem odorem spargo, svaviter oleo Kr. [duften, düftig sein, riechen]. Illatozó: odorificus MA. Mynt az draga, yllatoz balsamon, yllatot attam (ÉrdyC. 475). Illatozól mykenth ilium (PeerC. 219). Jól illatozsaak zenth Palnak az memey keher (SándC. 6). Bynesöknee ol edesen illatozic (NagyszC. 44). Megkel gondolunk, hog nyinemev nagy gyenyerevsegekkel ettessek amuk ev lelke menyekbe, ky ev testo meeg fevldben fekevenc, illyen edes illatokkal illatozok (DomC. 157). Korsocsákból valo illatozo integetesec (Com: Jan. 116). Egy féle állatok a jo szagu fyweket ingyen sem illatozsaak, hanem a kertésznek es egyeb munkásoknak emésztékjeket es bűdös hányadékjokat szagolják, nyomozsaak, es a szeszin fel-találván azt abárolják (GKat: VátsT. II. Előb. 63).

Illatozás: 1) odoratio MA. [das riechen]. A mi lölköngben nütia kell ablakarah tartanunk, de csak az vronk kennianak latasara, ballasarah, annak nyeldöklesere, illetesere es illatozasa (Debr. 184). Az egyeb erzekönségök is ezönkeppen lezneek, illatozasaok, nyeldöklesők es illetesők (SándC. 8). Úth értelm: laathas, hallas, nyeldökles, illatozas, illethes (NagyszC. 359). Oth ammenőfi lazaba lezen az illatozasaok ödössegös balsamon (195). Ha az te illatozasaod zegenyeknek dohat elnem zenued-hoty (CornC. 155). Ha az egész test hallás, hól az illatozás? si totum corpus auditus, ubi odoratus? (Helt: UT. 1). Az illatozás vilámodik pészmaszaggal, sok jó illatu virágok, vizek, es etkek pirájával (Pázm: Préd. 746). 2) fragrantia, suffitus, suffimentum MA. [duft, wolgeruch].

[Illatozatlan]

Illatozatlaniság [unentwickelter geruchsin]. Az temérdece pofa, túmynságot es illatozatlaniságot jelent (Cis. N4).

Illatoztat: redoleo [nach etwas riechen]. A parasztság otsmány gorombaságot illatoztat: rusticitas opicam barbariem redolet (Com: Jan. 187).

ILLY *ceellyek* ÉrdyC. 517. *ceellyen* 7. 11. 505. sat JordC. 711. 811. sat. *el* ÉrdyC. 591b. *el* 540. KazC. 79. *el* DebrC. 241. *ceily* ÉrsC. 177. *ely* KulesC. 70: talis, ejusmodi MA. solcher, dergleichen PPB. a) Nem leen sohol oly yo attya, ky fyarth magat ylyre agya (ThC. 293). Ez nap illyec lesznee (Kal. 1582. Gij). b) Meg kezduen, hogy mykent jcwtuolna, yly zerrel felele (EhrC. 142). Yl zerzees alat (CornC. 216). Illy ok alat (RMNy. II.57). Engedfinc néktee illy ockal (MA: Bibl. I.32). Aemilia aszszony Neanderhez fordula illy fűdözléssel (Fal: NA. 149). Álom közt illy panasz érdeklette fülem (Kónyi: HRom. 189. Told.). c) tam MA. [so]. Zent Ferencz gondoluan frater Rufenak engedelmességerevl es yly ew kemensezes paranczolatyrol (de mandato suo tam duro), kezdé ewmagat kemensegert fagyne (EhrC. 57). Il ektelen dolog: res turpis (BécsiC. 173). Ky vagy elly bodog (ÉrdyC. 563b). Isteni tsudának mondgyák, hogy emyri háboruságok-között, illy kevés időben, ennyire terjesztette es nevelte konkolyát (Pázm: Préd. 293). Mi okaert haboralit el igón megh engömöt? (KazC. 79). Azért magasztalta illy fel őtet isten, mert (Pázm: Préd. 41).

im-illy: ∞ Mind imilly, mind amolly kenyér (Born: Préd. 206).

ILLYEN: hujusmodi, ejusmodi Ver. talis, ejusmodi MA. [solch-]. a) Eellyeneknek byzonsagara: in testimonium illis (JordC. 375). Ez ceellyen hasonlattatyk: is similis ost (JordC. 833. 834). Mind az ilyenek amyt mondanak zaualak, azth nem tozky tete-menyekel (VirgC. 38). Zoktak emberek ilyeneket vlnai (100). Ha ruhay ilyenek volnanak (149). b) Ky ceellyen hatalmat adot:

otstatem talem (JordC. 378). Ez eeljen kysdod: unus parvulus
dis (409). Ez eeljen bezeed: hi sermone (720). Ez eeljen
olgaiból leezen teenekel gracia (ÉrdyC. 340). Ez eeljen
olgay (506). Ilyen bynek (VirgC. 1). Megszabaditta őktől illien
podon (Szék: Krón. 21). **e**) tam MA. [so]. Ez ifen keserőseges
zaahoz tarsalkodual (VitkC. 6b). Ilyen nagy: tantus (DebrC.
1). Myoka hogy eeljen zomorvu yarz (ÉrdyC. 388b). **i**)
az vr isten ilyen hamar meg latogata (VirgC. 18). Minket
ilyen igen kényszeritesz? (Kár: Bibl. L633). Nem derékeskednél
ilyen mód nélkül és nem hámnál másra köveczikéket (Bal:
Lisk. 104).

[Szólások]. Ne úgy léj illyen teremtette fattya, hanem így
Haz. L225).

im-illyen: talis, ejusmodi, hujusmodi; em solcher. der-
gleichen MA. Azok imilyenök: egymast zeeretők (SándorC. 1).
Ezeknek ellene jmylen byzonsag vagon (CornC. 26). Imilyen
szokkal könyörgött (Zvon: Post. I1). Első kérdés az, második
kérdés imilyen (Pázm: Kal. 457). Bizonytja sz. Agoston, imilyen
formán (6).

Illyenféle: ejusmodi, hujusmodi, talis Sl. [solcher art]. Illyen-
féle zemelyeket oltalmazna (MargL. 61. CornC. 222).

Illyenképpen: taliter, hoc modo, sic; auf solche weise,
also MA. (ÉrdyC. 442). Szola az wr énnékem illyenképpen
(Kár: Bibl. L158. Zrinyi. L91. H.13. 196).

Illyenkor: tali tempore; zu solcher zeit MA. Ez ilyenkoron
leo magát az fvdwn elteriezete (VirgC. 41). Tualy illyenkor-
ban (Magy: Nád. 71).

Illyennemű: talis JordC. 53 hoc genus 408. [solcherart].
Eeljen nemw teb bezeedekkel: alisque sermonibus plurimis
(JordC. 713. ÉrdyC. 498).

Illyenség: [?] Kis dolgot is nagyak kiált az irigység,
mondhattya ezt el-is talam tsak illyenség (PhilFl. 70).

[Szólások]. Ha illyenséggel vannak a dolgok; miért nem
sietsz azokba a városokba? se così è, perché non andate?
(Fal: NU. 266).

Illyes: [hujusmodi; solcher art]. Illyes s-ilyen ember
emny es imennyi kárt tót (Ver: Verb. 391). Tapasztalunk mit
ilyest (Csúzi: Síp. 31). Illyes mulatságot semmire betűnek
(Orezy: KöltH. 109).

Illyetén: hujusmodi, talis; dergleichen MA. **a**) illetenez
azoknac istenez (BécsiC. 111). Ez ifeten nem mondatie ayhta-
tos imatkozozac (VitkC. 13). Illyetenevke menyeknek orzaga:
talium est regnum caelorum (CornC. 186). Mind ez elyetenőc
(NagyszC. 305). Elleten zokassa uala (KazC. 9). Ez ifetenec semi
felelme ninczen (DebrC. 361). Yllyethem zydalmassagokkal az
yrasthwdognak webayok zerent hordoztatyk wala (ÉrsC. 32).
Illyeténeket a ki tészen (Com: Jan. 219). **b**) illeten tanácot létél:
tale reperisti consilium (BécsiC. 33). Eg ifeten apod: unus
parvulus talis (MünchC. 47). Czodalkozuan az ifleten vigasag-
nak latasarol (VirgC. 33b). Illeten saros hely (DomC. 263).
e) Nem ragazkodnanak elleten igőu ez ulaghoz (KazC. 109).

im-illyetén: ∞ Imilleten tullaidonsaga uagon (KazC. 35).
Imilleten zokassok uala (110). Imelletenkeppen felele (177).

Illyeténképpen: tali modo Bal: Corn. 3. [in solcher
weise]. (Bél: Comp. 176).

Illyképpen: [sic; so]. Mert gyakorta mondják és köztök
kiáltják, fülem ballotára illyképen beszélik (RMK. II.40).

Illykor: [tali tempore; zu solcher zeit]. Illykor tanátsos,
bátorságos helyre félre állani (Fal: CE. 435).

Illynemű: talis [solch, solcher art]. Wr Bornaud vetee ezt
ewn zyuben, reytezuen ewryzai eyel; tehát eletto [élt] yhemew
ocual: hogy mutata magát alomny melsegest (EhrC. 4).

IM (*em* Ozor: Christ. 229. *em* Tel: Evang. L19b. 69. *imm*
RMNy. H.335. Kules: Evang. 91); en, ecce MA. siehe da PPB.
siehe Com: Vest. 131. Im zugaloc vepenez es zolganac wala
neli (MünchC. 19). Im az erdeg kezde gyetörny (ÉrdyC. 359).
Ymaran ym en hozyam yewz (594). Ym en eletted allok az
kew zyklan Orebnek heegeen (JordC. 47). Ym egyzer meezyek
the közéed es mynd el reeklentek theged (71). En ym oda
yewök: ego veniam (375). Im the mondod (NagyszC. 8). Köniő-
rűtek az istenők raitad, mert im meg giogítottak (DebrC. 12.
27). Im mindent igazan meg irok (RMNy. H.94). Immeges harm
senh naznat adok (KazC. 107). Immar im most megkeresic az
ő véret raytunc: en sanguis eius exquiritur (Helt: Bibl. Ix).
Immár im látod, hogy 421 lyuk vagon raita (Helt: Arithm. G).
Im megtekintettelec wala: ecce suscepi precis tuas (MA: Bibl.
L16). Bizony én életem im csak veszekedés (Czegl: Japh. 6).
Im majd meglátod: jam nunc videbis (Hly: Préd. L411).

[Szólások]. B. magától-gondolt egy-néhány dolgot mond szük-
ségesnek az érdemlészhez: és h-ogy-i-m azok a mi eslekedé-
tinkben nem találatnak, azzal akarja ezeken érdemét rontani
(Pázm: LuthV. 414). Hogy im olyan-kor hasznokat nem vehe-
tik (eselédjűknek), meg-vetik, megutállak (Csúzi: Tromb. 116).
Az utától-fogva, hogy im jószágot vásárlottam (Csúzi: Síp. 237).

Imé, ime (*emi* VitkC. 72. 105. 107. *ihme* Szeg: Aq. 6);
ecce, en C. siehe da PPB. Yme vronk ysten tanaleza, melyet
vallunk (EhrC. 6). Eme yewue hoza: ecce venit (EhrC. 53. 54.
86). Ime te rokonod még fordolt: en reversa est cognata tua
(BécsiC. 2). Emi a te meg valtod miken hol meg te eretted
(VitkC. 72). Emi a te ariad, emi a te fyad (105). Emi mostan
mezerzetet eletennec hatarat (107). Mykoron őryzneek, yme
keth yfyyak megh allanak hw hozayok közel fayer őrdözethben:
quum essent intentis oculis . . ecce viri dno adstiterunt illis
albo vestitu (JordC. 707). Imeh azert meli nagi dicőseg embő-
nek az edős Iesust kőuetnie (DebrC. 2). S imeh mikoron vimek
az őrdögök (122). (Szeretetét) ebben mutata, hagi imeh
apostolocua valazta (198). Ime legottan az zent atya zerze egi
rwuid verset (VirgC. 16). Hogy el mosta volna az sart labarol,
ime legottan lata w labayn az zent sebeket (60). Ime im ismeg
élő vagok (Mél: SzJán. 50). Imę im (ecce) megterhet ember
(Zvon: Osiand. 105).

Imént, iménten (*iminten* Forró: Curt. 475); muperrime,
paulo ante, proxime, dudum MA. vor kurzer zeit PPB. [eben
vorher]. Mynt ymenthen ees mondam (ÉrsC. 466). Csak imment-is
emlekezenk rólla (MA: SB. 363). Iméntis ballad Christus magya-
rizása szerint (Czegl: MM. 140). Mint imént-is említén (Czegl:
Japh. 95). Meg tetzik az imént mondot dolgokbul (Czegl: ORoml.
569). Te-is ugyan azont müveled, az mit iminten mas ember-
ben nevez wala (Forró: Curt. 475).

[Szólások]. Többek, a kik fölöl e z-i m é n t-is emlékezén
(GKat: Váts. II. b3b. CorpGramm. 255).

Iménteni: [paulo ante factus; vorherig, eben angewendet].
Előszér az iminteni mod szerént egyben kel multiplicálnod
(Helt: Arithm. N6).

IMÁD (*uimaggomuk* IIB. *vymad* EhrC. 53. *vymadsag* 6. 50);
I) [oro; beten]. Uimaggomac ez scegin ember lilkiert (IIB).
Tere cellayaba ymadny: redit n cellam suam ad adorandum
(EhrC. 53). Azer ma ymag műertőnc: nunc ergo ora pro nobis
(BécsiC. 29). Zykseeg hogy ymaggywnk egymaseerth (8). Yma-
danak erettek, hogy zent lelket vemenek: orarent pro eis
(JordC. 733). Ymagy erethewnk istenbewz (WinkC. 41). Imagy
a nepeerth: ora pro populo (CzechC. 20). Zentsgegw anya Ma-
ria, ymagy eretewnk (ThewC. 35). Bynesekerth ymadaal, az

tolwaynak erők ydvessegeth fogadal (195). Ymagyatok az twt-keth haborgatokerth (ÉrsC. 3). Kei az w bwnen kwnywrvhwd és erete ymadod (VirgC. 88). Meg nem swntvnik tyeretetek imadhuuk (Komj; SzPál. 325). Chac hogy meszzeb ne menyete, és imadgyatoc én eretem: rogate pro me (1elt: Bibl. I. Pf2). Had imadgyon te erőtt és élsz: orabit pro te et viues (uo. J). Mel pap Salembé az nepet taníta vala, imad vala értőc és aldózie vala (Szék; Zsolt. 231). Imattam en te erettel (Mon: Apol. 10). Asszonyunk szűz Maria, istemek szont anyja, imády mi érottünk bűnösökért (Pázm: Imáds. 38). **2)** adoro C. Ver. anbeten PPB. Wimagguc isten kegimnet, wimagguc mariát, wimagguc mond angelcut, huc wimaggucoc erette (HIB). Ymaduam vrat ny nemzetőnkuec kőnőriöletesse lenni: invocans deum (BécsiC. 90). Imággad te afadat: ora patrem tuum (MünchC. 23). Le eswen ymadak hwet: proclidentes adoraverunt em (JordC. 359). Az vr isten nem imatam teljes hitemel (VirgC. 5). Ymadwan mynth zent anygaloknak kyralyat (ThewrC. 99). W te vrad istened, ymadyd wteth (KulesC. 111). Meg törteteth az pokol akar mynemő gonozt ember tegeyen, ha megh balwanth ymadna oes (ÉrsC. 273b). Ky idwözvny akar azon ymaggya istenect hogy az ydőköt hator ne eerye (ÉrdyC. 32). Azon én istent jó kedwvel imádod, hogy te házasságotk legyen igen bódog (RMK. II.45). Es azon imádom istenemet, huc meg örögdtse en bemen a hitőt (Kules: Vet. 42). Az kőroszton függő embert igaz istenek tartanaik és imádnaiak (Lép: P'Tük. II.32). **3)** Imádom vele: offoro MA. darbrigen PPB. [ambieten]. Tsak árulás biztása, tárházakkal ha imád a szerentse (Fal: Vers. 868).

még-imád: [offoro; ambieten]. Ha az én uramat az kassai generalissággal megimádnák, jó volua-e ha fölvenné (TörtT. XVI.43).

mégimadás. Intés, kinalas, megh imadás: admonitio Ver: Verb. Szót. 1.

Imádás: adoratio C. anbetung, das offer PPB. Az zent keretzőt isteny ymadással kellyen ce ymadny? (ÉrdyC. 538). Az zent keretzőfianak ymadásarol, mykeppen keel az zent keretzőt ymadny (535b). Istenhez való imádlást ezeknek nem engedtek (Pázm: LuthV. 316).

bálvány-imádás: idololatria C. MA. götzendienst PPB. Baluán imadásra búne (BécsiC. 178. JordC. 762. ÉrdyC. 4b. 535). Baluán imádlásra atta magát (Sylv: UT. Apost. 17: 16). Vegre kemeyen szol a baluányimadásra (Helt: Bibl. I. h3). Nintsen oly eretnekség, oly temerdeki bálvány imádás, melly kőzitokban bé nem férkezhetik (Kor: FelsK. 375).

Imádkoz-ik: oro, precor, adoro MA. beten, bitten PPB. Myse haluan, ymadogozonk harmad ydeyglon (EhrC. 6). Lelce Danielet imádkozatta: invenerunt D. orantem (BécsiC. 115). Zeretic wac zogen alom imatkozotcat: amant in angulis platearum stantes orare (MünchC. 23). Az meg nem zőnie imatkozni, ki meg nem zőnie iot őtelekud (VitkC. 3). Az nem imatkozoz zegenec örőke valo kinec igertemok (15). Imatkoziazok a thū veletők patuarkodokelrt (DebrC. 69). Noepnek sokasaga kywl aal vala ymatkozwan (ÉrdyC. 314). Ymatkozwan, ne akaryatok sokat zolny: orantes (JordC. 369). Ty ezenkeppen imatkozoyatok (379). Mykoron en Aluena hoyen ymatkozwan, elmerwlek (VirgC. 61). Ezenkeppen imatkozwan, vniak magat analya vala (11). Wram the bozyad ymadkozom (KulesC. 6). Hat-száz pispőkők így szőllnak: hólta-után Flavianus martir imádkozzák mő-erettünk (Pázm: LuthV. 455).

lé-imádkozik: [orando obsequor; orationem, herabthshen]. Hejh kérjűk az papot, sok ilyen jó napot imádkozzék le az szegény kurucoknak (Thaly: Adal. II.145).

Imádkozás: oratio, precatio, adoratio MA. gebet, bitte PPB. Voglyug megh maradwan az zenth kynernek megh zoghoc-

seben es ymatkozásban (JordC. 713). Ew ymatkozasanak ydeyn ragattatot volt fíel (ÉrdyC. 375).

[Imádkozdogál]

Imádkozdogálás: [iteratae preces; häufiges beten]. (MA: Scult. 790).

[Imádó]

bálvány-imádó: idololatra C. MA. NémGl. 294. götzendiener PPB. Cristusnac hitebe valo leaíat baluán ymadonac adnaia (NádC. 455). Balwan ymadod bolond poganooc (ÉrdyC. 93). Baluán imádok se legetek (Sylv: UT. I. Kor. 10: 7).

Imádság: preces C. precatio, oratio MA. gebet PPB. Isten iv ymadsguc mia bulsassa vv bunet (HIB). My ymadsgonban koryenk my vronkotel Iesus Cristustol (EhrC. 6). Zokott ymadsgait es zenvedettesekt nem hagyauala (50). Alazac őlélkeket ymadsgocban es bőitocben (BécsiC. 16. 29). E nemzet nem vettethetic ki, hanem imádsag miat es bőit miat (MünchC. 46). Mykoron ymachagot tett vona (ÉrdyC. 337). Eyel nappal eedes ymachakban zolgalnaak az adot vr istent (338). Hagyaat, hogy a zent tetet be vnyek a monostorban az imacbagnak helyeere (341). Tegy imatsagot (VirgC. 1). Mikor alana az imatsagba, iwue hozza az wrdvgb (22. 63). Meg halgata az vr isten az imatsagaba wtet (25). Vete magath az zent ymatsagra (uo.). Imatsagra ada wmagat (106). Mikor wmagat ot marat volna, meg monda completayat es egyeb imatsagot (63). Ez te atadfyay foglalyak magokat myud az zent imatsagokba (74). Meeg el sem vegezte vala zent Damancos imádsagat (DomC. 113). Ez embőr igőm bekessegős uala, es nag imádsagu uala (KazC. 78). Az kazdag embernek gyakorlatossággal az ew keneces ladayara fordwl az ew ymadsga (ÉrsC. 2). Halgasd meg een imadsgomath: exaudi orationem meam (KulesC. 5). Hogy egygýt, a halottakért-való imádságot javallya: másut a purgatoriomot, és ennek hiteléből származot dolgokat kárboztattya (Pázm: LuthV. 202).

Imádságocska: orationicula, precatunicula MA. ein kurzes oder kleines gebet PPB.

Imádsagos: [precibus deditus, precibus destinatus; dem gebete ergeben, gebeten gewidmet]. Ha azt acord, huc beke-szeggel zemeeg laborusagot, tehat leg imádsagos (GnaryC. 63). W es vala nagy ymatsagos (VirgC. 74). Imádsagos innep, szent Benedek napja (Agend. 204).

Imádtat: [orare iubeo; beten lassen]. Meene egy pyspekhez es keery vala ewtet, hogy ymadna es ymattana az ew fyaert (ÉrdyC. 519b). Yob, ha eegyebekkel ymattat magaert (645. CsomaC. 92). Az pispők búsula, éjjel nappal őrstenhöz imáda, egri vitőzökért imádtat vala (Tin. 140).

IMPOSTOR: [impostor; betrüger, schwindler]. Nem pásztorok, hanem impostorok vadtok (Czegl: MM. 108).

I. ÉN (onát Helt: Mes. 119): **1)** nervus C. MA. spannader Nom. 21. nerv PPB. [selme]. Inakon valo árva bus: musculi Com: Jan. 45. Mynd izról izre, erről erre, inról yura őteth el nyoytak (WinkC. 205). Eleztech ew kezének fél zoghoseert mynd ew testenek ynai sogorgany kezdenek (206). Az tagokath az ynagy es az őntig meg emeztenoyek (SándC. 38). Az őlős tőrről erdőgnece ynath le vagod (DebrC. 586). Az ő zentliseges yny zakadoznak vala PeerC. 121). Nag fayadalmal zakadoznak wala az ynak (126). Ereye zakat, yny nem bynyak, ha le yl ees yay, ha fíel keel ees yay (ÉrdyC. 40b. 479). Inat meg yte, ees meg suntuła a lő, Pestí: Fab. 23). Meg ftté az imát és ol suntuła belé (Helt: Mes. 119). Komény vagy és a te nyakad ollyan mint a vas in (Helt: Bibl. IV. 80). Az ő szemőrem testénec inai soe inakból álluac: nervi testiculorum ejus multi sunt (MA: Bibl. I.475). Levagatá megek

mind a lovaknak (Káldi: Bibl. 272). Ha tántorog, nyelve akadoz (Pázm: Préd. 235). Inamról le ne íttessem (Pázm: KT. 264). A mi testünknek épületi csontokból, poroszókból, izekből, inakból össze szerkesztett (Com: Jan. 16). A kéz-íjjon inennél nezebb vonattatik-fel az ín: in arcu quanto longius trahitur (Lad: Újszég. 130). Vas-in a te nyakad, és réz a te homlo-d (Mad: Evang. 314). A szemérmetségnek inái: nervi iudiciae (Illy: Préd. II.240). Az ereket s inakat az olyan árgólkás erősíteni fogja (MonIrók. XV.127). Az inát erdeklő zárnya czufragának (Gyöngy: KJ. 107). **2)** [capreolus, clavícula; anke]. Az buza mag meg cziczorazik [sírázik], az vta meg okrosul hoszu inakat czuda bokrokkal fel erzt. hogy könyve-n állasson (Born: Préd. 458). Az több inút az dimnyének mind elméletld (Radv: Csal. III.53). Szagasd el az inaknak ögyeit (uo). Ember ha nem gamaiozhatik vagy nem vizelhetik, terezd fel a töknek inát és közd által három vagy négy szer-el, es el indul (OrvK. 47). A borso in az ó kátsokaival vala-nihez kötődvén jó magassan nő fel (ACsere: Enc. 238). **3)** [suf-raigo] die kniekehle; le járret KirBesz. 128.

[Szólások]. Inában van: calcem ejus premit Kr. Ezt jó Losonci látá, nem mülata, ugyan inokban emölésöre juta, viadalt kezdé, sokat elhullata (Tin. 75). Itt-in inokban legyünk és megarkallyuk őket (Pázm: Kal. 1768. 125). Futnak előlünk, ba fergettyük, ba futnak tőlök, inukban vannak (Fal: UE. 470). Egy inon folyo igassagban tanit (MNyil: Irt. 58). Dolgód-nak inát metszik, nyakát szegik (SzD: MVir. 19). Ki-tet-zik, hogy helyén marad a mit irtam a Kalauban, hogy ezzel a veszedelmes tanítással jóra-való igyekezetünk inai elméletze-tek (Pázm: LuthV. 108). Minden dolgát félre teszi, sietteti inait (Fal: Vers. 880).

[Közmondások]. A kecske sem menne a vásárra, de megütik az inát (Kisv: Adag. 327). Szaladj farkas, inadba az igazság (Fal: Jegyz. 931).

háló-in: [tonex retibus perticiendis; netzspagat]. Ha háló inat kel csinálni, egy ölet csinállyanak másfél pénzért a kötlé verök (TörtT. XVII.238).

halló-in: [nervus audiendi; hörnerv] (ACs-re: Enc. 157).

horgas-in: [suffrago; hinterbug, kniekehle SI. Jobb lábom-nak térdem alatt lévő horgas inában és az ballábomnak a boká-jában nagyobb neliézséget érzettem (MonIrók. XV. 303).

husos-in: [musculus, pulpa C. [muskel].

látó-in: [nervus videndi; sehnerv]. A látó in rostotskájának mozgása (ACsere: Enc. 155).

Inacska: [nervulus C. MA. spannäderlein PPB.

Inal: [persequor, insequor SI. [nacheilen, nachfolgen, verfol-gen]. Így sok veszély inál minden boldogságot (Gyöngy: KJ. 54). A tegzes Apolló ott Daplnét kergeti, szaporán inálja, de későn érheti (Gyöngy: KJ.² 32. GyöngyD: Csup. 597).

Inas: [nervosus, musculosus, lacertosus C. ádericht, stark-ádericht PPB. [nervig]. Ha heeth ynass kötéllal meg kötözeth-nem, olyan erőtelen lenneek, mynth eegye ember: septem nerveici funes (JordC. 343). Inas kezű (Helt: Krón. 108). Az oratóió, ha szorosan a dolgot ki-mondgya inasnak, fogasnac mondatic: oratio, si strictim rem enunciat, nervosa dicitur (Com: Jan. 162).

Inasság: [nervositas C.

Inatlan: [enervis, enervus MA. schwach, kraftlos PPB. Nem olyan inatlanok azért, a vagy erejekben megfogytokozottak az római ecclésiának építői, mint az vj bit faragók (Pázm: Kal. 627).

2. ÍN [eenseeg ÉrdyC. 277. 522. 604b. *ínség* MA: Bibl. V.12. MA: Tan. 27. *ínség* DöbrC. 360. *eenseg* CornC. 308. *vee*

FestC. 370. *ínség* SándC. 11. GKat: Titk. 374. *ínség* Sylv: UT. II.13: [servus; sklave]. O wram, tokeench the nyndre oes the ny-weyde oes yzagsasd ey fayth (FestC. 64. 290). Masth az go-noz zokaas, az ew wneeth meg keery oes erewwel el wonzya, heyaban ellene akaroot (370).

Ínség: 1) [servitus, servitium; sklaverei, knechtschaft]. Mert nem vöttetek esmeg fúsegnek lelket felemliben: non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore (Döbr. 360). Az teremtőth allath meg zabadeettatik testnek ínsegeeből (SándorC. 11). Mene alazatossan menyorzagnak kyaluie azonyia az evn-segely zolgaló lemlhoz (CornC. 313). Az bymek ewnsegebwel es zolgalatyabul meg zabadeytanal (GümC. 36. NyKözl. IV.207). Szörnyű rabságot es nagy ínseget reaioc hozad, Babilylon töm-lőzet (Born: Ének. 215). Az kegyetlen pogansagnak ínsegeből kiszabadítottuk: servitio barbariae impotentis exemimus (Forró: Curt. 293). **2)** calamitas, aerumma; jammer, mühe, eleud PPB. Lathwan az sokasságot, kenyerwle hw raytok, mert vala nag eensegheben: erant vexati (JordC. 381). Eenseget zenwedwen, zomorkodwan (823). Elsegeth, zomesagoth, eenseget zenwedel, predycalwan epedel (ThewrC. 187). Ezen ydöben esenek el az elsesw zyleyuk az nagy eenseegnek nyomorvsnagara (ÉrdyC. 88b). Te Izraeledet minden énségből kihozad (MA: Bibl. V.12). Az te layistromodban följedzet minden én énségemet (26). Az ínseget meg-síratni mit használ? calamitatem deplorare quid prodest? (Com: Jan. 197). A kegyehmeteken régóta meg-feküdt ínseg (Nyr. XIV.514). Szoros ínseg (Megy: 3Jaj. II.168). A nagy köteleesség nem legkisebb ínseg, ki van más birtokában (Kisv: Adag. 52). Bánatunk nem apuaduk, mert hazánkbul az ínsegek el nem távoznak (Thaly: Adal. II.212). Háladáással tartozunk az urnak, aki megszabadított az elméj inségből, a melly nem könnyebb, mint a testi ínseg (Mik: TörL. 111). Nem látunk mag-gokhoz, nem erőlkednek, hogy ki-fesselessenek ínsegekből (Fal: NE. 451). **3)** angustia, anxietas MA. angst PPB.

Ínségös: [calamitosus, aerummosus SI. [elend, jammervoll]. Christus az keresztján kimondlatatlan nagy ínsegés kinban így kiáltana: én istenem (MA: Seult. 844).

INAS [innas Helt: Krón. 5.81. Helt: Mes. 424]. **1)** servulus, ad-versitor C. cursor, pedisequs MA. famulus Com: Jan. 121. pedi-sequs Balog: Corn. 275. agazo Otr: Origlimg. I.291. honorarius puer, cursorius servulus; läufer, lakai, bedienter PPB. Vakaró, dör-sből, feredős inas; distringens; kerítő inas: *servulus libidinum PPB. Azt vallya, hogy en inassa voltam Horwath Andrasnak (RMNy. II.314). A pispekneec egyieinnassa (Helt: Háló. 284). Szolgá-nak avagy inasnak nevezi (Mad: Evang. 136). Az vajda inasának fizetett (MouTME. I.120). Andris nevü inasomat, mint hogy sola semmi gonosz erkölesben nem értem, ajánlom az én édes bá-tyám uramnak (Radv: Csal. III.262b). A főveb parlamentum-nak első belső secretariusus posta napokon nem izenget anyút, se nem futtattya olly sürren inasit minden-felé, mint ezek (Fal: NC. 256). **2)** puer PPB. [knabe, junge, bursche]. Éneklő ina-sok: pueri *symphoniaci PPB. Méglen ő (az orw) ott keresi vala az arany vedret, az innas fel kapja a felső ruhát az orw-nac és elfuta vele (Helt: Mes. 424). Nem melhetsz te ki ehöz a philisteushoz, hogy vinál ő vele, mert innas vagy te, az kedig hadakozó iférfu gyermekéségtől fogva (Helt: Bibl. II.147). Soc iffiac, szüzeac, inasoc, veneac, menyeczkec (Born: Préd. 78). Egy kis tüzecke, mellyet egy inasis elnyomhatott völua, láttatik az palotában (MA: SB. 31).

[Szólások]. Hori borgas nagy inas (Decsi: Adag. 3).

apró-inas: [apparitor, pedisequs; knappe, page]. Aztalunk-nal ualo magunk szolgálattáira mindenkor két apró inas fen maradgion (TörtT. XL178).

csödör-inas: [stabularius; stallknecht]. Az egyenetlen czö-dör inasok, szoktak ekképen pandurkodni [ily illetlenül beszélni] (Zvon: PázmP. 291).

futó-ínas: cursor Com: Orb. 284. [läufer, lauffursch].

gyalog-ínas: accensus pedarius PPB.

gyors-ínas: cursor Com: Orb. 284. [läufer]. Gyrologoc avagy gyorsínasoc: pedites seu celeres a pedibus (Com: Jan. 149).

katona-ínas: cacula C. PPBl. calo MA.

kocsis-ínas: subauriga Kr. [stallknecht]. Bódog isten! hányszor vesztettem vég jó kedvemet tekintetes személyek közöttis; néha csak nem el-hítettem magammal, hogy mind azon peszér és kocsis ínasok szoritottak a körékben (Fal: NE. 20).

komornyik-ínas: [cubicularius; kammerdiener] (Helt: Krón. 81. Pázm: Epist. 158. Kr.)

lovas-ínas: accensus equester PP.

pohárnok-ínas: [kellerbursche, kellner]. Az **pohárnokok** magok es **pohárnok ínasok** (TörtT. XI.175).

szakács-ínas: calo culinarius PP. coquinarius calo PPBl. [küchenbursche].

tanuló-ínas: tiroculus Com: Vest. 1. [lehrling]. Mesterség tanuló ínas: tiro PPBl.

Ínaska (Éadv: Usal. III.23).

tanuló-ínaska: tiroculus Com: Vest. 148. [lehrling].

Ínaskod-ik: ago tironem, famulum Kr. famulor Com: Jan. 121. [als bedienter dienen, als lehrling dienen]. Itt nem lehet ínaskodni, nem szabad ínasnak lenni, és ínaskodván a mester-séget tanulni (Biró: Préd. 4). Udvaromban fogsz ínaskodni, beeszild meg magadat, légy jó szolgám (Fal: TÉ. 702).

föl-ínaskodik: [adulesco; heranwachsen]. Föl ynaskodvan, ev atyanak amyanak akarattyal valaztatek ew neky lazaz tarsz az felszeges elazarnak wdwarabol (ÉrdyC. 409b).

Ínaskodás: tirocinium, servitium SI. [dienst]. Pípeskodik a superlát alatt fő emberek ínaskodása által (Matkó: BCsák. 166).

Ínasság: famulatus Kr. [dienst, lehrjahre]. Az ínasságból felzabodult mesterlegények egy-egy forintot adni tartozának (MonOlm. XIV.15). Ezen fogságomban a hoy engem megkémlelt és az udvari ínassággal megbeestilt (Fal: TÉ. 713).

INCSELKÉD-ÍK [inczelkedtenek EhrC. 124. *inczelkedélyk* ÉrdyC. 110. JordC. 862. *inkelkótes*? NagyszC. 319): **1**) [studeo; trachtou]. Kyk regulat inczelkedtenek tartány: qui regulam servare studerent (EhrC. 124). Inczelkedgyetek tyztan leelet-tiny (JordC. 862). En es inczelkedóm tpsó me exerceo) minden bantaszal kyl meg tartanom en lekemet (787). Minden thahetseghevel azzom incélkődik, hog ezt vezesse el embórből (WinkC. 127). Erősségheeth inczelkodyk el tömie (128). Inczelkodyven minemü kegyötlenseggel megteritheto leant (DóbrC. 566). Ynczelkodyk, hogy meg elyo: quaerit cum mortificare (KeszC. 90). E leant h zoretelt fogadat es inczelkódenec zertotés kepen es bölcen menelhoe (TelC. 36). Az orakine zoryt alkalmas munkacba inczelkódot foglalni (52). Ynczelkegyek zeut Pal apastallal zolgahni istenek (VirgC. 120). Incélkodyel ez kepen elnye (BodC. 26). Incélkógetök ez nómós dragalatos kenóth megk keresnótok (FibC. 1). **2**) insidior MA. lauern, hinterlistig nachstellen PPB. A fotskéek nappal méheket, darásokat fogdosnak, a denevérek pedig éjjel inszelkednek a színyogok és egyéb bogarak után (Misk: VKert. 12). A víz szélín szedegető méhetskék után (a békák) igen inszelkednek (260. 45D).

Incselekédős: **1**) studium [das trachten, streben]. Minden inczelkedéseket vétetek tudomán keresetyre: omne studium ponunt in acquirendo scientiam (EhrC. 113). Ő inczelkedéseket

(studium) hirdesetec kózót (DóbrC. 24). Meg wltal-tanak w ynczelkedesekbe: abominabiles facti sunt in studiis suis (KulesC. 21). **2**) insidiae MA. [intrigue] nachstellung PPB. Önön inczelkedesekbe (iniquitas) meg rothattak es vltalossa lóttek (DóbrC. 110). Isten rendelésit semmi emberi incselkedés meg nem változtathatja (TörtT. VIII.213). A szentlélek létszerez ajándékival minden ördögi kísértetek és incselkedések ellen erősítetik, vastagittatik (Biró: Augy. 260).

[Incselekédet]

Incselekédetős: [insidiosus; hinterlistig]. Halhatatlan öncélkedetes alszaggal kéré halála: inauditis machinis (BécsiC. 84).

Incselekédő: insidiator, insidiosus MA. nachsteller, hinterlistig PPB. (Pázm: KT. 340).

INDÉGÓ, INDI: kék festék; indicum PPl. [indigo]. Indi festék (VectTrans. 26). Minden festők szeretik: miniumot, indit, bersent és bányait (Szentm: Kalin. 9). O dohány, o nád-méz, o colfé s indigó! (Orczy: KöltSz. 231).

INDÍT: **1**) [moveo] emoveo C. MA. bewegen PPB. Elébb indítom: promoveo; szelet indítok: ventilo C. Paranczokok teneked ny vronc Iesus Kristusnak ereyeuel, hogy valamý vagy, meg aly, magadat se indohad: ne te moveas (EhrC. 44). Inút Titus tábot előb indita, Schopon nenő hegyre el fel iartatá (Cseng: Jer. B). **2**) cieo C. MA. erregen PPB. [auferen, anfangen]. Zeut kenansagokat yndeczanak (VirgC. 141). Menbe the elezteb, ky ez dolgot indítad (TihC. 300). Az keneliek semmi tisztesseseg dolgot nem indíthatnak (Fél: Tan. 166). Kúczin dologban nagyot indítani: movere fluctus in simpulo (Decsi: Adag. 96). Tanaszszal indéit az hold tellyes es bőséges vrből származo betegsegeket (KBártfa. 1583. C). Nem tziázzák magokat az útojárók, lakodalmat sem indítanak (Pázm: Préd. 163). Egy vén ember bé-méne a játék-helyre, és mindgyárt tréft indítának véle az Athenás-béli ifiak (218). Akármely kérdésről beszédet indítván (Com: Jan. 160). Okádást indito orvosságo (174). Senki nagyob haszonnal es nyereséggel való cserélést berélést nem indíthatna (Prág: Serk. 656). **3**) [commoveo; bewegen, rühren]. Menire indecha nem chac az tudatlan egygyűeknek, de sőt az tudos bölch embereknec is szűeket (Mon: Képt. 16). Nem hinnék az ecclesiának, ha a sz. írás méltósága engem nem indítana (Czegl: Japh. 171). **4**) [moveo ad aliquid faciendum; bewegen zu etwas] reizen PPB. Yndoyt-nak engemet haragra, hogy en feltamadok ew ellenek: provoco me ad iram (EhrC. 112). Az tyztaszag tartokt az mennyey meenyekzőre keezwly yndoytanca: hortatur (ÉrdyC. 74). Nemelyeket ragalmasagra yndytnek (VirgC. 140). Az igralmas melkedytre indygya, ingerly vala (DomC. 7). Valakynec egyobnek predicacyoanal nem jndelatyk vala az zertben menesre (211). Indoytynak mynek cvrrendetesegre (CornC. 112). Ū általa indóttatic ember az bűnre (Mon: Apol. 329). Hogy esztokollyen minket, serkegessen es indechon az ű igralmasaganc kerésere (Tel: Evang. 1285). Örömrre indéchalak titokt (H.2b). Szép igrétecekel indíttya isten az ő népét az ő paranzolattyanac megtartására (MA: Bibl. 170). Pengése hárfának istenhez indit embert (Thaly: Adal. 1206). Eszbéli kintsod akár mely gazdag légyen, ha valami jóra nem igrat, s indét, semmi; tenérdék és dupla bolondság (Fal: UE. 632).

[Szólások]. Kőni ördöfótessegre indíttatek: miser-tusost (Fél: Bibl. 14). Sírásra indit: fletus *ciere PPl. Syrassra yndoytan owket (ÉrdyC. 625b). Indythanak gharazdat h ő ollennkben (ÉrsC. 161). Garázdat akarának indítani (Mik: Törl. 79). Saha hadat, hanemha megbüntatott, nem indított (Illy: Préd. H.198). Hartzot indítani: pugnam *ciere PPl. Sok könyhullás, gyokor sírásd szívem szomorítak, ifjúságo-dnak kereséségi jóhomat indítik (RMK. III.363). A szent atyák kérdést indítanak (Illy: Préd. 1598). Méltán kétsé-

et indit sz. Agoston az igazre (H45). Nyomában lévén e magát többre kináló gyönyörűség, még n a g y o b b a t indit rajta (Fal: NC. 261). Nagyokat indit a bús kétség rajta, addig forgattya, a míg maga önként vakmerő eltekellésekre rándul (Fal: UE. 453). Pert patvart indit (LevT. II.141). A ki az ellenkező félnek próbóds levelet ír avagy pórt indét: qui adversario dicam scribit vel impingit (Com: Jan. 133). Víz-életet indit: urinam *ciet haec herba PPL.

[be-indít]

beindítás: [immissio; das hinein-schicken]. Nagyobb rész selédimnek Erdélbe való beindításokban foglalatokodtam (Mon-Irók. XVIII.4).

el-indít: **1)** promoveo, commoveo MA. fortrücken, bewegen PPB. Elől elindítom: praemolior C. Nem indéitom el en nepeket a földről, mellet attam azoknac (BécsiC. 192). Zerez kyrtkeket, kykkel egybe helyassaz az sokassagot mykoron az tabort el kel yndoytany (JordC. 136). Paranczolok hogy temagadat az herrel el ne indihad (VirgC). Holc alol inmar ewl indetotam ewket [elöztem a törököket] (RMNy. II.97. LevT. I.23). **2)** [incipio; anfangen, vornehmen]. Elindítottam az házanc építését (MA: Bibl. I.384). Az ő fel-tött, fel-vött, elindított szándékában elő megyen (Com: Jan. 196).

elindítás: motio, promotio, orsus MA. bewegung, fortrückung, anfang PPB.

föl-indít: **1)** [sursum moveo; aufwärts bewegen, aufsetzen]. Ev magat fel nem jüdebhagya az agybol (MargL. 54). **2)** commoveo, excicio C. excito, concito MA. [aufreizen] Fölindítattott: excitatus, concitatus, percitatus C. Fel-indítalak tégedet, majd meglátom, ha meg nem indulsz: reddam te commotum PPBl. Feel yndoytotta mynd sídosagh zerthe a nepeth (WinkC. 183). Fel yndeytak az kez nepeth: commoverunt plebem (JordC. 725). Az sídok fel yndoytaak az zerzetes azzonyokat: exstimularunt mulieres (756). Mykoron ez gyermeknek zyley fel jüdehtottak volna mynden ev atyok fyajt es zomzedt (MargL. 158). Mi inditia embert fel? (DebrC. 323). Sz. lelektül föl indítattot vala (CsomaC. 1). El bochattateek zent Ferencz atyank, hogy az restöket fel yndoha (ÉrdyC. 568b). A papi fejedelmec fel indítta a népet: pontifices concitaverunt turbam (Helt: UT. N6). A papa ellen fel nem indethatnaiac e vilagot (Tel: RövIr. 1b). A bögöly miat fel indítattot, fel rezzent barom ugrál (Com: Jan. 51). Elme fel-indító beszéd (Tyuk: Jözs. 471). **3)** [moveo ad aliquid faciendum] bewegen zu etwas, anführen, anreizen PPB. Evrdg az fevdnek feyedelmelet fel jüdeyta zent dorothea azoknac zerelmere (CornC. 250). Azért mongya ezeket, hogy azokat felindítsa az elmenetlere (MA: Bibl. I.28). Fel-indította kedveket annak keresésére, a kit jelentett a tsillag (Pázm: Préd. 185). A halálban fájdalom nem volna, hanemha a lélek követségével az érzékenységek felindittatnának a fájdalomra (Illy: Préd. I.319). Csatára fel-indító, vér-posdított, harsogó trombiták (Biró: Préd. 10).

fölindítás: concitatio MA. anführung, bewegung PPB.

ki-indít: percio C. emoveo MA. auswegen, verrücken PPB. Az aldot zyletöt magzatnak malaztgya, ky ewket helyekből ky yndoythwan, oda hozta vala (ÉrdyC. 65b). A lelek kywe yndoyttaa hwiet a pvtzaban: expulit eum (JordC. 454).

még-indít: **1)** permoveo C. MA. [bewegen]. Of nagh erőye lezón az zenthnek, hog ha akarnaya, ez földeth meg indethatnaya (SándorC. 7). Sem zekeren sem egyeb alaton nem melyk meg yndetany (MargL. 174). Az erőtlen ágac az szelűl meg inditatnac (Kár: Bibl. I.637). Hogy az ajtóe ne csattanyanak, lassan indíts, mozdíts meg (Com: Jan. 197). Végezvén tanulósomat és elmémnek forgatását, lábaimat kezdem meg indítani; nints is nagyobb gyönyörűségem a sétálásnál (Fal: TÉ. 771).

Hártát megindit (Fal: Vers 861). **2)** [concupi facio; empfangen lassen]. Le zulla ow mehedon az zent lölekeknek malaztgya es az masszatot lanost meg yndoytany isteny harmat keppen (ÉrdyC. 385). **3)** [commoveo; rühren, aufregen]. És mynd ev tollyes haza nepoet zomzedyt rokonsagyt meg jüdehta az ev nagy reuasanal (MargL. 162). A remélet meg ne indicon (FéJ. 59). Szívök meg indíták s elméjük posdítak ezek fenyegetési (Liszti: Mars. 80). **4)** [verbero; prügeln]. Földi! még valahol téged meg lödítnek, hogy ha békét nem hagysz nekük, meg indítanak; egy módvöre ha sok kutyákat uszítanak, le vonnyák, téged' is egyszer meg simítanak. Lödítani, indítani, simítani, a magyarok mint egy allegorie mondják, azt értvén azon, hogy meg verik (Gvad: FNót. 86).

[Szólások]. Hasát megindítani: *cietere alvum, alvum *prodiparare, alvum purgatione *solicitare PPBl. Hasát megindítja a kristélyel (Misk: VKert. 339). Az sebet megindítani: tangere ulcus (Deesi: Adag. 44).

mégindítás: commotio, permutio MA. bewegung PPB.

Indítás: **1)** motus C. motio MA. bewegung PPB. Elébb indítás: promotio C. **2)** impulsus C. [antrieb]. A szent léleknec indítássából (Helt: UT. Előb. 1). De fökcepen az nemesec akaria vala az Catilinaec indításat: Catilinae incipit favebat (Deesi: SallC. 13). Az szent lélec, az mellynec indításában az vén Simeon az templonda felment (MA: Scult. 129). Zenebona indítás (MA: Tan. 1108). Mély kérdéseknec indítása (Pázm: KT. 12). Hadindítás (Pázm: Préd. 1179. Kr). A kakasnac indításából és hadnagságából a tyúkok edgy magas fára fel-mentenek vala (Teleki: FLÉl. 137). A réformátus főrendek a Bethlen Miklós ur indításából elrendelék, hogy (Bod: Pol. 118).

pör-indítás: litis motio Kr. [das anstrengen eines processes] (Ver: Verb. 142).

Indító: movens, motor MA. beweger PPB. Háborúságitító: seditiosus, tumultuosus, factiosus MA. Ezeknek inditoja, szerző oka (MA: Bibl. V.19). Támadás indító, párt ítő (MA: Szót. 411).

has-indító: [laxans, purgans; abführend]. Apro sár mag avagy has indító eb téj (Com: Jan. 31). Hasindító fü (Nad: Kert. 81).

pör-indító: causans Ver: Verb. Szót. 4. [kläger]. Pör indító avagy fel peres: actor seu litigator Com: Jan. 133.

Indittat: [duci curo; führen lassen]. Dobját, trombitáját hamar harsogtatá, haragjában népét haza indittatá (Tin. 255).

INDUL: **1)** moveor, moveo me, agor MA. proficior Helt: Bibl. I. NNn. sich bewegen, bewegen werden PPB. aufbrechen zum gehen Adami: Spr. 195. Ha hozyan kyrtelendez es zaggas keppen, hat mynd az eghez zabor yndwllyon (JordC. 136). Menywnk oda, az hona indultonk (VirgC. 60). Mind az vilag zannad indult (79). Mind addiglan oth löttem volna, mileglen [igy?] hog, az micoron föld indul vala es a köncec zakadoznak vala, ne talantan az en meg keserődött zinem es meghasadot volna (NagyszC. 93). Nem yndwlok nemzetrel nemzetre: non morebor a generatione in generationem (KulesC. 16). Előb induln az Jezus onnat: cum transiret inde Jesus (FéJ: Bibl. II.13). Sirató estere én is hívattatván, igen reggel nem indultam (Mon-Irók. XVIII.32). A tseléd-szerető gazda-ember, messzse útra akar indulni (Pázm: Préd. 619). Maga Badára indulván, s azt puztában felégetve találván, Székes-Fehérvárra felment vala (Szal: Krón. 12). A portára induló apro seregek nagy károkat tesznek és rozsz hírt hagynak a tábor felől (Fal: NA. 213). **2)** [orior, adoleo; entstehen, beginnen, heranwachsen]. Más javán indül az irigység: aegressit rebns laetis invidia PPBl. Lathwan hogy a germők zeejen yndwlt volna, meg zeretee ewtet es flyawaa valaztaa (ÉrdyC. 519). Ha tsenénc bírnén teír seplő

indül: si in cute ejus cundur apparerit (Kár: Bibl. 150). Minekutána gonosz szokások és tévelgésce indultanae volna az gyűfelekezetben (MA: Bibl. IV. 151). Az gyermekce jöl indultanae (MA: Scult. 891). Az idő szép tavaszi formába indult (Monrók. XVIII. 21). Indül Pandiomak ezen nagy viessége, Fenixként frissülbi láttatik agsága (GyöngyD: Cup. 610). Mielőbb indül is dolga rendesebben (Thaly: Adal. 1151). Ha mire méltán indulsz albaris az egészséges íz, és igaz mérték mellett maragy (Fal: UE. 383). Forgószél indul (Fal: Vers. 871). **3**) [animo moveor, commoveor; angereget werden, erregt werden, bewogen werden]. Ewtől yozag mynnden barattyához kegyessegből es yrgalmassagból yndwltathny (ÉrdyC. 392b). Nagy ayoytatussagyal yndwltatwnk ewtet zolgalny es ztyóhny (ÉrdyC. 458b). Nem hyyzóm, hogy ayoytatussagra ne yndwlyon (ÉrdyC. 530b). Mykoron latta vona Judas, ky hwtet el arwla, hogy el karhozot vona, penitentiana indwlan; poenitentia ductus (JordC. 444). Kyk az synagogaban valanak, mynd nagy haragra yndwlanak, ezeket hadwan (532) Isten haragra indola, mert v fiai es leahí ingerlek wtet (DöbrC. 253). Bekesegnek okáirt egyenessegre my altatwnk indultatwnak (RMNy. II. 115). Kezyetlensgre ne indultasul (VirgC. 134). Honnet indultatot Christus ennee mondasara (Born: Préd. 388). Ennee okáirt az isten ezodalatos okot vete eleykbe, mely miat indultatanae (Helt: Krón. 9b). Mell igrtnee árme miat indultatwna a vaída, azonhelt erwtet indita (Szék: Krón. 225). Az en szam dieziretre indultatit vigasagoknae anakialni (Szék: Zsolt. 61). Igyeuel elméuel egytóték az nastokhoz indultatwna (Beythe: Epist. 45). Szeretéből az ő allatoc valókhoz indultatwna: az hadi dolgokat is helyyére allattatye (KKrakk. 1573. A6). Azt mongyae, hogy keulelysegből indultatot volna reia szűz Maria (Tel: Evang. 1229b).

[Szólások] *Vm indul*. Ha az per iozag dolgarol indultatot (Ver: Verh. 8). *Vm indul*. A várbeliékkel a türökök alknyásba indultának (Pethó: Krón. Zib. Társiatís áruba botsátták, kit meg-látván egy hamis bordély-mester, áruban indül fölette (Hall: III. Hist. II. 281). Szárba indul: eulescere C. Midőn a vetésee szírban induhae (Com: Jan. 73). Az Christushoz indult szarándokba (MA: Scult. 1013). *Vm után indul*. Már megbántam, hogy így meg-esáltam szíve-met, bojár után hogy így indultam (Amade: Vers. 62. 191). Más szava után indulni: sich nach eines andern reden halten (Adami: Spr. 195). Lucia embert tartot Páris-várossában az udvarban, hogy az ny fenforgó módirlul hétszámra tudósítaná, mely szinben áltözön egy 40 esztendős dáma, mi illik a már fonnyadni induló szépségre (Fal: NA. 127). A természetnek alkotmányi által esvén ezen (i. e. tekéletes korukon apadnak, fogynak, és veszni induhak (Fal: UE. 386). Földel a veszni indultt fa (SzD: MVir. 102).

[Közmondások]. Az ki oztán vezni indül, az széfis árt annak (Deesi: Adag. 184). Ne induly erdőre ha saral nizez (301. Kisv: Adag. 61). Észel indully, okkal jürj (SzD: MVir. 131. Fal: UE. 380).

alá-indul: [deorsum eo; sich auf den weg hinab machen] (Tin. 274)

bo-indul: [introeo; hineingehen]. Ottan leani attíához be indula (CsomaC. 3). Indúla bé királyhoz, hogy búcsút végyen (Tin. 321).

el-indul: progredi incipio MA. proficeor Helt: Bibl. I. 12. fortzugehen anfangen PPB. [weggehen]. Rottenetes setethseoghók leenek, wgy hogy harmad nappz senky hű atyafyát nem latta, sem azon herfől el nem yndwlt (JordC. 28). Omét elindúla Friderik esászárna (RMK. IV. 33). Ember ha nem gamozozhatik vagy nem viziohetik, keresz fel a tőknek inát és közd által raíta három vagy nygy szerrel, es el indul (OrvK. 47). A hitogtő reményesség után vigan elinduló embert gyakorta igen meg ejti a szerente (Fal: UE. 374)

elindulat: [profectio; aufbruch]. Lón elindulatba, Dévára bészalla (Tin. 13. 291). Lón el indultatya Murát esászárnae (BPhaz: Castr. D).

föl-indul: **1**) [sursum eo, surge; aufwärts gehen, aufstehen]. Romanak egik ucianan fel indult (ThC. 23). Frater Maurushoz meene, de yngyen föl sem yndwla előtte (föl sem kele) (ÉrdyC. 616). Zac hamar hírec lón romáiaknae hogy magyaroc ráyoc felindultanae (Gosárv: MagyB. B). Mikoron fel indultae volna Judára, reia iténee az országra: ascenderunt in terram Judae et vastaverunt eam (Kár: Bibl. 1392). **2**) commoveor, concitor SI. [unruhig werden, aufwallen, aufgeregt werden]. Haraggal fel-indült: *percitus ira; hamar fel-induló ember: vir fervidi animi PPB. Az tengher, lassaban tel tanadwan, fel yndwla vala: mare exurgébat (JordC. 643). Azon ydőben embernek vere föl yndwli (ÉrdyC. 136b). Az tengher az szélnek fuásának miatta naçon fel indul vala (Sylv: UT. 1135). A lovak fel induhak a sárhotásra (ACsere: Enc. 277). A tsászár értelmével killyebb hatott, hogy sem az illy kordé-beszéden fel-indult volna (Könyi: ÁM. 6). **3**) [germino, orior; spriessen, entstehen]. Mikoron az fűbzza felindult volna: quum germinasset herba (Sylv: UT. 121). Fel indül ő benne az ő feleségéhez való ketység (Kár: Bibl. 1120).

földindulás: permotio, incitatio, concitatio C. commotio MA. bewegung PPB. Ket ieles esaszárnak föld indulasa (CsomaC. 27).

földindulásokca: commotioincula MA. kleine bewegung PPB.

földindulat: [affectus; heftige gemütsbewegung, anregung]. Elvár, hogy az ő felindulatja elmüljék, azután csendes elmével mondá (Mik: MulN. 280).

ki-indul: progredior, egredi, incipio MA. hinaus oder herfür zu gehen anfangen PPB. [ansgehen, aufbrechen]. Mynden hegy es tartományok ew helyekről ky yndwlanak: e suis locis emotae sunt (JordC. 896). Úra ám el-kündúla az keserves aszony (Tin. 369). Ne indully ki nagy siralommal kerlek (Bes: Hének B).

még-indul: **1**) commoveor MA. bewegt werden PPB. [sich bewegen]. Hegee fundamentocból mégindultatnae, vizekkel ózón közirtok mégohadnae (BécsC. 46). Im a templomnae soporlaha ketten kette zakada es a föld megindola (MüncC. 69). Ez feld meg yndwla, az kew zykak meg hasadozanak (JordC. 448. ÉrdyC. 338). Mykoron ymaczagot tettenek vona, megh yndwla az hely: successus est locus (JordC. 719). Meg yndwla ees meg rettene feld: commota est et contremuit terra (KulesC. 28). Reszked, mint a széltül meg indult nálszál, minden kis nyomorúságnak árnyékától (Fal: BE. 587). **2**) [proficeor, exorior; aufbrechen, sich auf den weg machen, losgehen]. Ha az ló nem viziohetik, tóry két fő fokhagymát, borban habard el es annak az leuél belől mosd meg a vazaraát es meg indül az vizelet (Cs. O3). Nem indül meg nád szál fuás nélkül (Deesi: Adag. 39). Az egek erei meg-indúlnak (Pázm: Préd. A). E szók után meg-indül, a koszortit egy mély árokba vótván, el-éri Abibát (Hall: III. Hist. II. 101). Megindúlnak az követek, hétben kelve Nagy-Szombatban gyűlnek (RákGy: Lev. 248). Meg kellett neki indulni igen jó reggel (Mik: MulN. 179). Harminzt nap múlva a nyertes Julianus elemelte társát, és meg indült hajóval, hogy maga orszáába vissza menne (Fal: TÉ. 68). **3**) [commoveatur animus, irritor] indignor Sylv: UT. 112. [aufgeregt werden, aufwallen, aufbrausen, gerührt werden]. Soha synky nem latta, hog ez meg haragwt volna, vagy meg indult volna vagy meg habordot volna uton valo jarasnak fariatsagiert (DonC. 119). Mykoron az lambor wr azt hallotta volna, meg yndwla raytta (ÉrdyC. 642b). Meg indultatec haragal (TelC. 111). Megindult az ő szíve az ő öze-höz: commota fuerant viscera ejus super fratre suo (MA: Bibl. 141). Azt mondhassa, ha valaki megindul: nevezet-szerént seu-

it nem illetem (Pázm: Préd. c2). Ha ű föbb is (a török), jennit azon meg nem indülok, ha mi jobbak léstünk (Zrínyi II.191). Egy esőnyire sem indult meg a farisenok diészetin (Mad: Evang. 811). Rab atyánkfiának nyomoriságún megindulán, löttünk kezések száz renes forintig ily conditio alatt: hogyha ellábalna, azon summát ű kegyelme (Bessenyei Zsigmond) ajtunk megvehesse 1727. (Ügyvédok Lapja 1888. dec. 23).

[Szólások]. Mts tanítsán meg ne indulj; ne te auferant aliorum consilia PPBL.

mégindulás: permotio, progressio MA. bewegung, fortgang PPB. Földnek meg indulasorath, pokokra zallastert es mynd az zenti lelkekert vizagthaly meg enghemeth dychesseghes yz (PozsC. 28).

mégindulhatatlan: [immobilis, constans: nabeweglich, standhaft]. Meg indullhatatlan erős bizodalom (Kár: Credo 14). Adgy erős, meg indullhatatlan hitet (MA: Scult. 204).

Indulás: 1) motio, motus MA. bewegung PPB. Nagy yndulás tamada az tengheren: motus magnus factus est in mari (ÉrdyC. 127b). Nem atta indulasra en labaymat; non dedit in commotionem pedes meos (KulesC. 153). **2)** [animi affectus, solitio; regung, aufregung, aufrühr]. Indulás, fel-laborodás: commotio PPBL. Mykoron ű testeben okossagnak ellene walo indulast erzhel wolna (PeerC. 45). Az holtak nyucezu eerzekensego, sem yndwlasa (ÉrsC. 168b). Hög az nipben indulás ne legen: tumultus (Sylv: UT. 142). Indulást vún magában: infremuit spiritu (L145). Az időben nagy larszagásoc, indulásoc leszne (MA: Scult. 24). Az ew szabad akarattyokból ees tulaydon magok indwlasabol (Ver: Verb. 197). Hazjában zürzavar zenebona indülésok miatt nem lehetővén maradásra (Tarn: Szeuts. 66). Mert nola tsont-épitmény az aszszonyállat, de minden paba husnál lágyab szíve indulásira nézve (Fal: NA. 199). Azon természetbeli indulással és hajlandósággal lenni (Fal: UE. 389).

föld-indulás: terraemotus C. MA. erdbeben PPB. Amosnac igey, ki volt ket eztdőnel előtt a föld indolasnac (BécsiC. 215. MünchC. 58). Tamad nep nevre es leeznek deghalalok es ehseeghek es belzereut feld yndwlasok (JordC. 430). Nagy feld yndwlas leen, vgy annera, hogy meegh az temecznek also fundamentomy es megh yndwlnauak (764). Föld indulas leuen, de esek a baluan isten (DebrC. 121). Vannak a tengernek habjai, a földnek indulasi (Pázm: Préd. b4). Földi indulás (Com: Orb. 15). A földindulás lészen a föld alatt lévő lehelletekből (Com: Jan. 15). A föld reszketni fog rendfeletvaló földindulással (Ily: Préd. L10).

Indulat: 1) motus MA. bewegung PPB. [aufbruch]. Nag indulat lőtnala a tengeren: motus magnus factus est in mari (MünchC. 28). Ezekben fekyzyk vala nagy soksaghw koor betegh, vakok, santak varwan a vyznek indwlatyath: expectantes aquae motum (JordC. 637). Indulatokat tenen az ű meheben uronk Jezus (DebrC. 52). Mikoron soikaig varuan, simi indulatot ű benne nem erztöl volna, közelben mennem, halva lele űtet (116). Kezde azonunknak mehebe urunk Kristus nag indulatokat tenie (TihC. 54). Bodogh yndulathod lygyen: ich wünsch dass du mit glück hinfahrest (Heyd: PCF. 73). Eme nagy indulat leen az tengeren, ugy annera, hogy az hajochka be burettatneiac az haboktul (Tel: Evang. 1273). Miképen vissza-menésekről isteni tanítást vének az angyaltól, és úgy térének más útra: azonképen első indulatyokban isten volt (Pázm: Préd. 185). Nagy indulat lőn a tengeren (Mad: Evang. 116). Szokatlan vtra valo indulatyan rettegéssel fobázkodie (Vás: CanCat. 270). Az álló tók-is vagy magok természetes indulatyoktól, vagy külső szélveszektől felzavartatván, rettenetes babokkal dagadznak (Tarn: Titk. 143). **2)** [ortus; ursprung, entstehung]. Ev benne valamj fertezetevssegnek csak elsev indulaty sem indult

(DomC. 38). Az illeten nyavalyaknak e fáiba szokot indulatyok lenni (Tel: Evang. II.213). Az eset az pörlekedesnek első indulatya es lezdefi: casus est materia et origo negotii (Ver: Verb. El5b. 58). Az pör indulatyanak es folyasnak kurara lenne: derogari possit casus motus et tentatio (293). **3)** [impulsus; antrieb, das anreiben]. Ez nagy epistolakat yrtta meg helyez az zent lelekeknek yndwlatyabol (ÉrdyC. 158b). Maga akarattyanc indulatit ezelekezi (Zvon: Osind 81). Szabad volt isteni indulatból njob könyveket irányu (Pázm: Kál. 190). **4)** affectio, passio, pathos C. indignatio Helt: Bibl. I. Aa4. [aflokt] regung, bewegung des gemüts PPB. [aufregung, entrüstung]. Gonosz indulat: malignus Com: Vest. 135. Nagy indulatú, erős: vehemens 150. Meg-fogni indulatját: comprimere impetum PPBL. Kyt bezedeeowel nem valhat vala, erwendetessegnek yndwlatyawal meg bizonytata (ÉrdyC. 385). Lelky yndwlatnak yora valo verekedese (516b). Yora es gonozra valo yndwlat zabad akaratkul byrosaga zorent (556b). Az testnek yndwlat az lelekeknek ellene vyzkodniak (616b). Christus urunk az egész törvennek megtartását a szívnek indulatiba rendeli (Tel: Evang. II.530b). Az első indulat, keamsag, auagy vagyodas (Mon: Apol. 322). Buzgo indulatú isten: elema (MA: Bibl. Magy. 2). Ninczen az istenben olyan indulat, hogy megbánná vni ezelekedeti (16). Szent Jób ilyen-képpen latta irásban lelki indulatit (Pázm: Préd. 24). Haragunk indulatyanak melegségében boszszút akarunk állani ellenségekün (26). Sok különböző indulat és tsalekedeti vannak az alízatosságnak (57). Nagyobb indulatú és szeretettel vannak az anyák az ű magzatyokhoz az atyáknál (Szatham: Cent. 89). A haragnak indulatya (Ily: Préd. II.100). Foglatosságból ismértetik meg a gyermek; és az ű kezeiből láttyuk az ű természeti indulatyát (II.152). Öltizetek fel az irgalmasságnak indulatiba: induite vos viscera misericordiae (II.180). Nem az emberi dolgok, hanem azokhozvalo belsőindulat (II. Tart. I. 3). **5)** [tumultus; aufrühr, rummel]. Tőnce indulatot ezen magyaro, hogy coronazatlan volna királyoc (Valk: Gen. 55). Hada indulatú az azoknac hirei, ha nem együt, masnt hallattatnac (Zvon: Post. L31). Ez nagy hadi indulatok mind egyfelől s mind másfelől mire tendáljanak (MonTME. III.31).

föld-indulat: terrae motus MünchC. 69. [erdbeben]. Föld indulat lőn, kü sziklac megrepedezene (Tel: Evang. I.288b). Föld indulat is lőn és dichőalt eleven testbe megjelenék az vr először Magdólanak, azutan az apostoloknak (II.10b. Lipp: Tük. 1245).

jó-indulat: [benignitas; gütigkeit]. Az kegyelmedhez való jó indulatunkból megengedtük (Thaly: RT. II.372).

Indulatlan: immobilis MA. [immutabilis] nabeweglich [unbeweglich], unänderlich). Ott lakozak mend az uegyuen napon yndolatlan, senyt euen sem yuan (EhrC. 27). Legyenek yndwlatlanok, nykenh az kew (JordC. 42). Yndwlatlan allatok (res immutabilis), kykben lehetetlen hazwdny ystemek (808). Mykoron zent Damancos atyank az jmadslagban yndulatlan maradna, pokolbely evrdge meg zegenyveluen el mene (DomC. 48). Meg esmerte zent Agota azzonak indulatlan zandokat (ComC. 256). Sofia azzon eme nag kennac keserűsegeben indulatlan vezteg alla (NádC. 636). Alhatatosoe legyatec es indulatlanoc (Börn: Préd. 711).

Indulatos: passivus, affectibus indulgens, affectuosus MA. leidenschaft erdulend, den leidenschaftlichen nachhangend PPB. [leidenschaftlich]. Indulatos, buzgóságos és figyelmetes halgatoc (MA: Scult. 325). Indulatos szóckal szolt nekíe (1079). Tofeus indulatos ember-is lévén a fejedelemhez ment és mondá (Bod: Pol. 113).

Indulatosság: indulgentia affectibus PP. [leidenschaftlichkeit].

Indulhatatlan: immobilis MA. [constans, immutabilis] unbeweglich PPB. [unwandelbar]. Azok mynd erekke megl maragyanak, kyk yndulhatatlanok: quae sunt stabilia (JordC. 827). Ezök indullhatatlanok a gonossagra (DebrC. 183). Vala indullhatatlan, ötet soha valaki meg haragovan nem latia vala (272). Lám az Péter erős, indullhatatlan köszikla (RMK. IV.258). Akkie biznae az vrla, indullhatatlanoc lesznee mint az Ziomak hege (Szék: Zsolt. 136).

Indulhatatlanság: immobilitas MA. unbeweglichkeit PPB.

Induló: se movens, commovens, mobilis MA. was sich bewegt, beweglich PPB. Cet halak ees vyzben mynden yndolok algyatok vrnak (AporC. 139). Indulo, ingo marha: mobile (Ver: Verb. Szót. 17).

[Szólások]. **Induló félben, indulóban van:** parat abutum, est in proclinetu emdi Kr. Imár indulóban volna (Helt: Krón. 158). **Indulo felbe volna** (190). **Indulo felben vagiok** (LevT. 173). **Indulót fúnae:** conclanant vasa MA. Indulót trombitálnac (Helt: Bibl. I. 884). Mikoron kürtöndetec indulót, akkor indüllyanac (Kár: Bibl. 1.128).

ING, INOG: moveor, agitor MA. bewegt werden, hin und her getrieben werden PPB. Nem vala ömenden ingandoioknac zama: non esset numerus in universis mobilibus eorum (Bécsic. 43). Mit mentetec ki a kietlenbe latnotoc, zeltől ingando nadat? arundinem vento agitatum (MünchC. 33. 123. Sylv. UT. II.108). Eu benne éleunk, ingunk, es vagyunk (Beythe: Epist. 249). Isten vitte ki kertünkéből az ártalmas, rossz dio fát, meegh az árnyéka sem io, ám inghion, a meegh inglat, hamna lézen belőlle (Bal: Epin. 8). Jól meg-keményített sisakján fehér fekéttel egyvoldett tollzat ingott (Fal: TÉ. 637).

[Ingadogál]

Ingadogálás: motitatio Vajda: Kriszt. III.23. Kr.

Ingadoz (*ingadozik* Mad: Evang. 162) moveor, agitor MA. bewegt werden, hin und hergetrieben werden PPB. Ingadozva: mobiliter MA. Terentlie isten nagy cethalakath es mynden eelő es yugodozo (motabilis) allatokath (JordC. 7). Ű általa vagyunk, előnk, ingadozunk (SándorC. 3). Fanak leuely lassu sceel nya ingadoz vala (PeerC. 13). Mindenec közzül valami ingadoz es él a vízbe, vlatat legyen fúneltec: quae in aquis moventur et vivunt, abominabile vobis (Helt: Bibl. I. CCe3). Né ingadozame, mint egy dőlő tekenő az vizen, anagy nad (Bor: Préd. 321). Ingadozo az tudomanban (Fő: Tan. 324). Az istemek lelke ingadoz vala az vizek fölöt (Szár: Cut. F4). Nem ingadozott tétova nád-szál módgyára (Pázm: Préd. 38. Zrínyi. 195). Ingadozó, meg-hanyatlot ház (Com: Jan. 105).

Ingadozás: motio, motus MA. bewegung PPB.

Ingadozatlan: immotus MA. unbewegt, unverrückt PPB.

[Ingadoztat]

Ingadoztatott: agitatus MA. motus; bewegt, hin und hergetrieben PPB. Ingadoztatot nad: arundo agitata (Fél: Bibl. 17). Nadat az szeltül ingadoztattat: arundinem vento moveri (99).

Ingás: motio MA. bewegung PPB.

föld-ingás: terrae motus ACsero: Enc. 135. (erdbeben).

Ingat: I) moto, mobilite, agito, moveo MA. percieo PPB. oft bewegen, beweglich machen PPB. Judith meg alla az ág előth, aiaeat ingatuan vezetogseggel (GuaryC. 58). Ű nekik utatatos lók; latnunk engem es ő teiket ingatak (DebrC. 198). Gyenge fák nőnek a kövér völgyekben: azok vernek mélybe gyökereket, mollyeket a szél erőssen ingat (Pázm: Préd. 35). Ostromollyad s ingassat a miglen álló helyéből ki mozdítván

estére birhassad (az idegen istent Fal: UE. 378). 2) [hortor; aneifern, bewegen]. Ara ingatja, nogatja lelkét (Megy: 3Jaj. II.37). Fenyegetésével szolta ingatni az ő tisztöknek megfelelésére (Ker: Préd. 447). Igy ingattya magát a háláadásra (566). Az tisztességh ingattya az vitét az bátorságos halálra (Prág: Serk. C).

még-ingat: moto, agito Kr. [bewegen, schütteln, rütteln]. Tenupha, olly áldozat vala, melyet kezekre vétén, megingattac job kézről bal kézre, és ismét vissza (MA: Bibl. I.76). En az ő bűdős ganélatyokat nem akarom megingatni, és szükséges a tiszta és kegyes főleknec kedvezni (MA: Tan. 1186).

Ingatás: motio MA. bewegung PPB.

[Ingatag]

Ingatagság: [mobilitas; beweglichkeit]. A testnek ingatagságával járó játékbau gyönyörködtem, mint a lapta, forgattya [igy?], parittyta (Bethl: Élet. 168).

Ingatlan: immobilis MA. unbeweglich PPB.

Ingó: mobilis MA. beweglich PPB. Ingo marha (RMNY. II.55). Ingo fogat, ha észed, meg erősit (Mel: Herb. 19). Ingo fá lenel (Mel: Jób. 34). (Az terpentina) ha meg eszöd, ingho fogat erőssyt (BeytheA: FivK. 7). Az ingó és nem ingo, napjokat nem változtató innepeket meg jeleuti (Com: Jan. 126). Ingo jóckal bővölködven (188). A bõlts azon iparkodik, hogy ki kémelhesse embernek gyengéb' s ingób' részét (Fal: UE. 378). Ha illy forgó sarcon és ingó mozgó állapottal volna dolgok, engem s téged bizatna valami reménység felőllek (Fal: NU. 252). Nem olyan ám ez, mint az tekenőben ingó víz: duabus anchoris fultus (Deesi: Adag. 2). Mint az tekenőben ingó víz, olyan (338).

Ingó-bingó: [mobilis; beweglich]. Ingóbingó jószág: bona mobilia MA. bewegliche güter PPB. Külső jók, ingó bingó jók: *res mobiles PPB. Az mi ingo bingo barom Cziastan vagion, Palmak hagiom (RMNY. II.302). Ingó-bingó jószág (Radv: Csál. II.391). Az én ezüst és aranyimeim és egyéb ingó-bingó marháim (III.230. 233). Ingo bingó nad (Mel: SzJán. 102). Ingo bingo itilettel és értelemmel birtak (Péesv: Fel. 535). Isten a tős-gyökeres jószágot, melly az örök élet, választottinak tartya; a tőb' ingó-bingo világi jókat ellenséggel-is közli (Pázm: Préd. 1156). Ingo bingo marhak: bona mobilia (Ver: Verb. Előb. 2). Valami ingó-bingó marháit voltak azokban az jószágokban (MonOkm. XXIV.166). Az jobbágyoknak ingó-bingó vagonát senki el ne vegye (MonTME. III.52). Eskessenee minden embert ingo bingo minden jószágát, örökségét megszámlálván, ehöz képest vessék az adót (Bartha: Krón. 88). Ingo bingo fundamentom (MNYil: Irt. 138). Az ingó bingó tudomány kételkedés: scientia vacillans dubitatio est (Com: Jan. 67). Sigmond a másik felét birta; de csak ingó-bingó módon birta (ErdTörtAd. 169). Confiscaltattanak ő minden jószágok, sequestráltattanak ingó-bingó javok, s egynehány majorok (Thaly: Adal. II.382).

Ingóság: mobilitas MA. beweglichkeit PPB.

Ingóvány: palus Bécsic. 151. uligo MA. sumpf PPB. Adáni: Spr. Ime eg kos aluala az ingouán előth, valuan tiz magas zaruakat (Bécsic. 151). Veszedelemnec ingouaniaban esel (Dáv: Préd. 128). A földc sovány, e mellett semlyekes ingóvány (Gyöngy: KJ. 71).

Ingóványos: uliginosus MA. sumpfig PPB. Ingóványos hely: sumpfielt föld Nom. 75. A föld színe nedves avagy vizegős, ingóványos posvány (Com: Jan. 14). Ingóványos tő (Illyef: BCsomp. 123). Ingóványos hely (GKat. Titk. 334).

INDSÉNER: [ingenieur]. Ingyzénér vagy hadi mesterségeket készítő, hadi várvéttelhez-tudó: machinarius belli, machinarum artifices, machinator bellicus PP. Inmér, építés meesterség-

ben tudós: ingeniarius PPBl. Inzenér: geometra Kr. Ince-syér (TörtT. III.390). Incesenir (396, 398). Incesenér (Thaly: RT. 1401).

INFORMÁL: [informo; unterrichten, verständigen]. Többi bosszútételeken való felelősséggel bennünket mindenkéül informálván (RákF: Lev. III.494).

ING, IMÉG (engalya EhrC. 46. *ymegben, viget* WinkC. 165. *yngeinket* DebrC. 47. *ímög, ing* Com: Jan. 100. *imeg* GKat. Titk. 272. *ímög* Pázm: Kal. 595. Thaly: VÉ. II.73. *ing* Zrínyi I.90): interula C. indusium MA. hemd PPB. Imeg, ing: hemd Nom. 20. Nenezen semyn, hanem csak engalya ruham: nihil habeo, nisi femoralia (EhrC. 46). Emenemaga marada mezeytelen chak egy cilicium ymegbe (ÉrdyC. 569b). Lateak egy yo aranyas yghet (JordC. 299). Az aranyas yghet vyveek Akornak wölgyeere (300). Hög ingöt ne viselne (GuaryC. 44). Ez zvy kedeg vala meg evltvetzetven egy nacy feyer jmegeg (MargL. 186). *Inget* rea öndezte (Born: Préd. 234). Az imeget rea öndezte: tunicum succinxit se (Helt: UT. 13). Ugyan egy imege nyakaztatnac vala, Héder bék az várba ingben szaladt vala (Tm. 63). Az molnár imege (MesésK. 33). A cilicium, szőrlő-kötött imeg, mely a mezítelen testet sanyargattya és fájtattya (Pázm: LuthV. 298). Szolgáknak való imeg csinálásáért fizetnek (MonTME. I.294). Imegbe, és dolmányba (Com: Vest. 82). Prédikálbó ing (PhilF. 59).

[Szólások]. Tholdi egy imegben ott kün pironkodék (Illosv: Toldi 6). Tsak egy imegben fel-ugordván (GKat: Váls. II.177). Egy ingbe gattyába (Apoll. 11). Az *ing ére esküdni* (Kisv: Adag. 3). E mi seregünk-ből való, jámbor Chemnicus Márton, jól feladta vala az inget a tridentum-i concilium-ra (Czegl: Japh. 155).

[Közmondások]. Közbel az ing az czuhánál: frons occipitio prior (Deesi: Adag. 10). Közlebb az imeg a csuhánál (Kisv: Adag. 196): frons occipitio prior est, tunica pallio prior est MA.

alsó-ing: perizona C. PPBl. interula MA. subligar, castula; unterhemd, das man unmittelbar auf dem leibe trägt PPB. Ne szapológyál semmit szeretődben, senkinél nem lehet job szelremelben, kinál csak azzal kit viselz berhődben, maid velled bál fosos alsó-ingében (FortSzer. I.). Alsó imeg legyen az ő derekodon (Kár: Bibl. II.151). Cspáját törölte alsó üngivel (Thaly: VÉ. II.34).

fél-ing: [?] Hwzsonharom gyolch ymeg, hwzson egh fel ymegh. hath keethews ymegh (RMNy. II.35).

felső-ing: aictorium; schurz, kittel Nom. 19. (Helt: Bibl. IV.16).

fürdő-ing: [badehemd]. Feredő ing (Gér: KárCs. IV.417).

gyolcs-ing: [indusium e sindone]. Eez kedeeglen nekyk bagwan az gyolch yngthet mezeythelen el futa tölök (WinkC. 165). Gyolcz ymeghben öltezven (JordC. 507. 340) Huszanharom férfi vékony gyolcs ymeg (RMNy. II.35. Radv: Csal. II.7). Ifju, kinek testén csak gyólts ing vala: adolescens sindone amictus super nudo (Helt: UT. N.4).

háló-ing: indusium nocturnum Kr. [nachthemd]. (Radv: Csal. II.285).

kigyó-ing: angvina pellis C. [schlangenhaut]. Kigyó ing, kigyó béja, a mellyet tavasszal levetteknek a kigyok (Majör: Szót. 181).

páncél-ing: ephastris MA. lorica manicata; kleid über den harnisch eisern hemd PPB. [panzerhemd]. Páncély ímög (Laud: UjSegits. II.660). Panczel imeg (Vás: CanCat. 542). Pánczér-ing (RákF: Lev. II.451. Gvad: FNót. 42).

szőr-ing: cilicium, vestis cilicina Kr. Zór ímögnek zőnetlen ualo viseleseneel es bőítökel giöttri nala magath (DebrC. 80). Az en ingöm alatt zór ingöt viselőe (TelC. 190). Zór ímöggh földöze beeh thy taghotokath (ÉrsC. 175b. Tel: Evang. I.45).

ujjos-ing: subnucula Major: Szót. 456. [hemd]. Űmög, belső ing avagy újos ímög, pendely: indusium, interula sen subnucula (Com: Jan. 100).

vászon-ing: [indusium e tela factum; leinenes hemd]. (MA: Scult. 881).

Ingöcske: [interula: hemdchen]. (Istv: Volt. 19. RMK. II.47). Kezít ingöcske alá tevő (MonIrók III.59).

Ingös: indusiatus, interulatus MA. [mit einem hemde bekleidet].

INGÉRÉL (ingeryen VitkC. 51). *ingerluen* Komj: SzPál. 196. *ingörly* ÉrdyC. 450b. *ingörlyuen* Komj: SzPál. 35): infesto lacesso, irrito, prorito, insulto C. incesso, incito MA. [reizen] anreizen PPB. Haragra ingerleled ötet, es gákörta azon önön sölgaual ellene vyaskottal (VitkC. 9). Az ehseg, nem az etelnece izi ingeryen etele (51). A mel etkec ingerlenec torkossagra, el tauoztassad (53). Feelelemmel kyl yzar az ellenseeghök közöt, ees yghörly ewket, hogy chak meg ölhethneek (ÉrdyC. 450b). Zent Ignat mikoron az orozlanokat ingörlenie ehre, hagi tölök meg etetteneiek, reia hertelenkődenek smeg foitak ötet (DebrC. 168). Igen igen ingerletem en ötet haraga (BodC. 33). Myglen isten panazol, ellenseeg yngerly (KulesC. 179). Idegen istenekben ingerlek ötet, es v vndoksakokban haragra indeitak (DöbrC. 253). Alattomba es zemermössen ingörlyuen az romabelyeket küvetesre (Komj: SzPál. 35). En küvetysre ingerlek tykteket (83). Az zenth irasoknak byzonsagyal yngerly öketh, hogy kyky adion valamith az zenteknek segetsegwkre (195). Zent Palth megh vtalasra ingerluen, myntli alualoth (196). Ingerlöttéce ötet a tü kezetece chinalmanyával: irritatis eum per opera mamum vestrarum (Helt: Bibl. I. bbbb4). Ne ingerlyed ötet haddal (Kár: Bibl. I.155). Achabot az ű bitlen balvaniozo felesoge ingerli a gonoszra (Mel: Sám. 356). Az isten ki természetzi szerint igen rest az boszuallasra, az embereknece szertelen nagy alnoksakokkal ingerletteten (Tel: Evang. I.107b). A kösseg is mindha ugyan ingerlötnejék e szentségnek vételére annak mutogatásával (Tel: Evang. II.414). Bűneinek bocsánattyáért balaadásrais ingerlheti (Pázm: Kal. 187). Az szolgál hertelensegeből boszontanaia es ingerleniösé vrát (Lép: PTük. I.278. 320). Ellenünk való fogatok vlcioritására ingherlenélek vélle benneteket (Bal: CsIsk. 34). Hogy valakit a jelen valóc közzül ne ingerlye: ne quem praesentium lacessas (Com: Jan. 203). A kos meg büsítatván, ingereltetvén, öklelödik (43). Urum légy kegyelmes fejemnek, im megvallom előtéd: mert a te haláldra ingerlettek engemet (Halt: IHist. II.176). Nagy kívanságtól ingerlettet meg tudni (Illy: Préd. I.33). Némellyeket a böcsület inkább ingerel az előségre a második szerben, hogysen a második ülésre az elsőben (Fal: UE. 398).

föl-ingörél: excito, irrito, provooco, exaspero MA. animum-ten, bewegen zu etwas, auffordern PPB. Haragati esmét fel ingerleuedte (Kár: Bibl. I.51. MA: Bibl. I.564).

föl-ingörlés: exasperatio, exacerbatio MA. erbitterung, erzürnung PPB.

Ingörlés: infestatio, irritatio, irritamentum, incitabulum, insultatio, insultura C. [reizung, anreizung]. Bajra-hívás, ki-hívás, rez-ingerlés, apellálás: provocatio PPBl. A gazdságoc a gonoszságoknac gerjesztő ingerlési: divitiarum malorum irritamenta sunt (Com: Jan. 188. Zrínyi II.63).

Ingörked-ik: insulto MA. [reizen] verspotten PPB. The mynden oktalan een velem yngerkedeketh meg verel: tu percussisti omnes adversantes mihi sine causa (KulesC. 4. KeszthC. 4. DöbrC. 17).

Ingörködés: insultatio, irritamentum, infestatio MA. [das reizen] verspottung, spöttisches wesen PPB.

Ingörletlen: illacessitus MA. unangereizt PPB.

Ingörlő: 1) infestator, lacessitor MA. bedränger, feindsoliger mensch, anreizer PPB. 2) incitamentum MA. anreizung, antrieb PPB.

INGYEN: 1) [sane, quidem; wol]. Ingyen sem: nequidem, nedum MA. [gar nicht, ganz und gar nicht, durchaus nicht]. Hogy ő sorogék ingyen mégném zamlaltathat: ut diumerari eorum non posset exercitus (BécsiC. 18). De ingyen se illec valakinek megtörni: nec praevicariari cuiquam liceat (115). De tñ labiatoe ingten penitenciat sem forgatoc: vos autem videntes nec paenitentiam labuistis (MünchC. 53). A mely horaban ingyen nem aloytatok, embernek ew flya el yew: qua hora non putatis, filius hominis veniet (ÉrdyC. 156). Az ayundeeket el nem vewee, de yngen reea sem tekeente (528). Yob volt volna azoknak, ha yngen se zylottenek volna (596b). Ha meegh ingyen közelöd nem volna es, vygyed ewtet ha hazdhoz: etiamsi non est propinquus tuus, duces in domum tuam (JordC. 215). Ty nem twttok valamyt, ingyen sem gondolyatok: nec cogitatis (668). Sokan valanak, kyk ingyen sem twgzyak meggyenek (772). Ty nem twtdtok walanyt, sewt yzgyen sem gondoltok: nec cogitatis (ÉrdyC. 77). *Ingyen az k[egyel]-med földését békességgel és oremesth szonvedöm 1560 (CzF.). Söt ingyen sem lallottam, hanem chac na: et ego non audivi praeter hodie (Helt: Bibl. I. 33). Ingyen se tudgyae, se ne lassae, mig közikbe by meggyne: nesciant ignoient donec veniamus in medium eorum (Kár: Bibl. I. 430). Ingyen sem vélnéie az ember mikor ötöt meg fogia (Tel: Evang. II. 513). Hertelen meg büntettek, szante ackor, mikor ingyen sem vama (Mel: SzJán. 112). Meg sem büntet, vagy ingyen sem tuzya bünödöt (445). Es ingyen sem mondae azt, hol vagyon az vr (Mon: Képt. 70). Az hus ételne ingyen hire sem volt (Pécsi: Szék. 111). Tarts magadnál, mintha ingyen sem tudnád (Deesi: Adag. 216). Ingyen sem tudgya, mit beszél (220). Fönsétség ingyen se nevezessék tñ köztetök (Beythe: Epist. 80). Magát sem szereti néha néha, ingyen meg emberekne nyáyaságokban sem akar lenni, olly komorodot pater (Cis. L3). Más fejedelmet akart az országra hozni, ingyen sem Homonnait pedig (Érd-Tört. II. 137). Mindazáltal ingyen nem tettic vala meg (MA: Bibl. I. 38). Valami a te tiszteletodot nem illeti, úgy tarsam, mint ha ingyen sem volna (Pázm: huads. 96). Kítsny búmek, vagy ingyen véteknek sem illik a részeseget (Pázm: Préd. 221). Az anasztontgyhaz nem teneleg, söt ingyen sem teneleg (Eszf: I. 24). Nem tudam ingyemis, mit beszellenek (Léj: P[er]tük. L232). Salamon idejében ingyen e világon sem voltanak (Fös: Igazs. L20). Barátom, ingyen hiszem, szád izre volna (Fál: NU. 286). Mi esuda, ha akkor akadnak a halál horgára, mikor ingyen sem gondolnák (Fál: NE. 48). Oda ragd, a hová ingyen sem gondoltad volna (67. Fál: UE. 373). Noha az ő sartzta ingyen sem olly áros örömet le-tenné érte azt a város (Könyi: HRom. 4. Köny: VM. 12). 2) gratis Ver. gratis, gratuito MA. [inuanum] umsonst, ohne gewinn PPB. umsonst Com: Vest. 131. [vergeblich]. Ingen vöttetee es ingen agyator, ne akuratioe bírnote se armát, se ezüstöt (MünchC. 31). Gúföltce engemet es en amát, hog be tölleszégée a bezed, mert ingen gúföltene engemet: ollo habarunt me gratis (203). Yngen el yvneek velök (ÉrdyC. 527). Heeyaba es yngen nem aggyauk (613b). Yngen vöttetee, yngen agyator: gratis accipistis, gratis date (JordC. 382). En zomehozonak adok az oeww kath feenek vyzeeden ingyen: do gratis (925). Mire haborgate múnket helyaba mag ingyen (TelC. 216). Fejedelmek ingyen haborgatának engem (DöbrC. 70). Hogy az miuel akar ki es ingyen meg latogattat, más vygan azon ingyenért irégykódik (Sós: Post. 102). A ki mit ingyen ad, ajándékoz (Com: Jan

194). Valakinek kedveskedhetel, ne nehezteld, még ingyen-is es kedven: vel gratis et gratuito (201). A kocsmárost is meg-ölik, ha ingyen nem ad (Thaly: RT. L259). Csak ingyen töltet-tük azon napot (Monlók. XXVII. 124). De azt bánom igen, hogy ott tölték ingyen két egész hónapokat (ÓtvMest. 42 vsz.). Sokan viselték vezetékül ilyen neveket: Nagy Caesar, Nagy Pompejus, Nagy Sándor, de nagy ingyen (Fál: UE. 470). 3) [solum; blos?] Minekünk is erőssen meg vagyon hagyva az hatalmas császártul, hogy meg tartsuk az frigyet es senki vára alá ne menjünk, ingyen az kit az mezön találunk, tizez, huszat, ötvenet is, megverik, azzal az két fejedelem között való frigy fel nem bomol 1559 (CzF.).

[Szólások]. Vay ki igen szerettük mindnyáian az ingyent: ingyen in morem vivimus (Deesi: Adag. 214). Igen szereti az ingyent (Kisv: Adag. 320).

Ingyenbe: gratis Helt: UT. Aa1. [umsonst]. Az maradik nip az istennek ingyenbe való választasa szerint vagyon: reservatio secundum electionem gratuitam facta est (Sylv: UT. II. 16).

Ingyen-való, ingyenben-való: gratuitus MA. Káldi: Bibl. 291. unverdient, aus gnauden kommend PPB. Hogy ingyen való tegyem: sine sumptu ponam (Helt: UT. u4). Az istennek ingyenben való io kednebl büneinket meg boczatuan (Born: Evang. L353). Ingyenben való io kednebl (Born: Préd. 80). Ingyenben való io voltabol (82). Ingyen való italom (Fél: Tan. 535). Ingyen való io voltabol (Beythe: Epist. 232). Az istennek ingyen való kegyelme (MA: Scult. 241). Nem ingyen való jó kednebl cselekszi a jót az isten az embereken, hanem a cselekedetekért (Matkó: BCsák. 314).

INKÁBB (enka) TelC. 301. *ynkaban* JordC. 423. *inkaban* LevT. L251. *onkab* KazC. 4. *ynkab* WespzC. 50. *onkab* Ozor: Christ. 338. *inkáiban* Tin: Szigm. 15. MA: Scult. 1021. MA: Bibl. V. 40. MohF: LTárh. 185. Rim: Ének. 72. 99. 162): magis, potius C. MA. mehr, besser, lieber PPB. Sött inkább: imo, quin, quinimo; leginkább: demagis C. Söt inkább: imo Com: Vest. 132. Mendenkor ynkab allhatatossnak lattatykuala (EhrC. 3). Ynkab kezewsb [kevesb] menyei zenteknek gradoszarent: et plus et minus (64). Ynkab vtalak meg az zamar ganayaloz hasonlot penzet, hodnem az zamar zarat (80). TV getrelmetee engemet inkább nehezeit: magis me premit (BécsiC. 2). Megereté ötöt kiral inkább, hognem menden memberieket: adamavit plus quam omnes mulieres (53). Ha az mezey fyweket isten ezenkopen rwhazya, mynewel ynkab tyeket kewes hythwyek (JordC. 372). Istennek kel ynkab enghednwuk, homem embernek: obedire oportet deo potius quam hominibus (723). Nagyal ynkab meg kellett volna irnya (CoruC. 7). Nem oztem ayatossagal zenteknek kepet, de inkább ez vylagyakat neztem (VirgC. 1). Ky kezebel az zenhoz, az ynkab fytyek (LevT. I. 23). Istentől hogy ők el ne veszenek, inkaban bynókból meg téryenec (Hofgr. 235). Parancbola, hogy az kementzet igen meg fűtweec, hetszer inkább mint amae előtte (310). Halalomat in kább el-hozd, hogy nem rutitis ortziamot (Balassa: Ének. 31). Meeg chak meg sem gondolhatják, sokkal inkább meg nem ezelekedhet (Mel: SzJán. 4). Hogy valamely goromba ahöz ne támaszkodgyék, menyivel inkább reá ne ülyön (Sam: Cer. 11). Az kerékis háial fordil inkább (Deesi: Adag. 127). Azt beszélem ám én, az mit te inkább tudz: tum tibi narro somnium (161). Nagyal inkább: multo magis (Kules: Evang. 496). Az hazugságot igen gyűlölem, semmit e földön inkább nem utalok (MA: Zsolt. 188). Siont inkább szereti, hogy nem Jakobnac akármely sátorát (Má: Bibl. V. 11). Emel inkább meg nem alázthatott az isteni felség (Pázm: Préd. 53). Melyeket kegyelem inkább tud én nálamnál (Czeg: Japh. 25). Ezeket a tartományokat olly kegyetlenül sarcoztattgyák es sunyagattgyák vala, hogy inkább sem lehetne (Liszny: Krón. 146). Az emberek edgy méltosigauk, edgyik is nem inkább ember a másinnál (Mezy: SzA-

örme. 156). Ha tsak az emberek között-is az nem esik; men-
ni inkább nem esik az isten és az ő követői között? (GKat:
Itk. 204). A bűnös inkább fúrasztja magát, hogysen az igaz
Ily: Préd. II.61). Azon legyünk, hogy találhassuk növekedéset
hitnek, inkább inkább bővülőködvén minden jó teteményekben
Mfleg: Préb. 29). De élni és nem remélni, jobb inkább nem élni
Amade: Vers. 23). Csak árnyékban s gondolatban kínos szívet
zeretni, jobb ma inkább meghalni (29).

[Szólások]. Inkább mindenkor: plerumque MA. meh-
enteils, gemeinlich PPB. Inkább minnyájan: plerique
IA. die meiste, der mebrere teil, fast alle PPB. Az püspökök,
főhácsn inkább mind le vigattak vala (Pázsm: Kul. 194). A
zent könyvekből meg tetezik az istenek szava, mert inkább
pindeniknek elein fel vagyon jegyezve, ki írta ezeket (465). Ő
aaga is ott veszett, népe is inkább mind ott veszett a Szivá-
san (MonIrók. VII.4). A nyár mind esatázásban telek el inkább-
an (ErdTört. I.43).

Inkábbára: [magnam partem, plerumque; grösstenteils,
ceist]. Kétszáz egyházy rácz, végházbeliek inkábbára, állotta-
ak búségemre (MonIrók. XXIII.14). Az vitt inkábbára az mos-
ani resolútiókra, hogy beesületet neveljünk (MonOkm. XV.141).
Lám inkábbára mindenkor megküldtünk neked mindeneket
XXIV.217).

INKVIES. Inkviése órának: horológii librator IP. [pen-
el].

INNEN, INNÉT (enid LevT. I.160, 246. *innen*tona NádC.
77. *ennen* JordC. 37. 63. 380. 403. ErdyC. 167b. 519. 558.
innen ThewrC. 197. TichC. 21. PeerC. 11. *eniten* TichC. 43.
inéd Helt: UT. P4. Szeg: Aqu. 12. *inagh* Bas: Credo. 129.
inéc tona Helt: Krón. 121. *inak* Nád: Lev. 87. *inuel* LevT. I.
1.67. Zvon: Pázmp 3. 5. 272. *innél* Lép: PTItk. I.9. *innend*
KBés. 1572. *innénd* Com: Orb. 90. Gvad: FNót. 60. *innút*
MA: SB. 10. *innten* MünchC. 49. 85. VirgC. 135. Hofgr. 174.
inten VirgC. 22. *innellen* EhrC. 86. 113): **1)** hinc: von hin-
nen MA. von dannen Com: Vest. 132. **a)** Inmet es innet (hinc
nde) a vizec mégerősödene (BécsiC. 18). Mennyetek el emen:
recedite (JordC. 380). Nem evz ky nyknet inmet (DomC. 108).
Nem illic hog mastan el menny imen (110). Ha ennekóm iero-
nimus emeten el hac menóm: en tonaba sola ede nem jönök
KazC. 23). Yneten ymatsagra mene be az erdwbe (VirgC. 22).
Mennyfink ki innen (Land: UjSégits. II.249). Innen taniton én,
a meghasatsz is, az írásból (Ker: FelsK. 169). Többszer oly
szinét adgya dolgúnak, mint ha innen-is, amonnan-is fel-fedve
ki tetszenék belső titka (Fal: U.E. 370). **b)** Imeth uagion hogi
DebrC. 200). Az hitnélkül lehetetlen, hog embör istennek ked-
nes lehessön: emeten nagon hog az huztok, eretnökök nem
uálnak bizon zeretetöt (TihC. 13). Eennen ysmered, hogy ko-
ronkeed zeeghen vag' (ErdyC. 133b). Mi karod esie innet?
Mon: Képt. 113). **2)** [eis, citra: diessets]. **a)** Innenis túl is
Zrinyi I.183). Minden túl lötte nylának innet all az aija (Bal:
Epin. 4). Ibráni uram is túl másfél rajta leszen az ellenségén,
innét mi is (RákGy: Lev. 170). Imen a rajgadalom, túl a fájda-
lom (Fal: U.E. 448). **b)** Duman eneid (LevT. I.160). Jordan vizén
innét (Kár: Bibl. I.140). Mi túl a Dunán, méltóságos uram pedég
innend constringálbassuk (RákF: Lev. I.85). A holdon innen
nitsen oly szentséges helység, melyhez valami rendtelenség ne
ferne (Fal: NU. 272).

im-innen: hinc, istinc: von hinnen, von dannen MA.
(Helt: Krón. MA: SB. 233).

Innenső, innekső, innetső: ceterior C. MA. das näher
diessets liegt MA. [diessettig]. Az inegső részét Magyarorszag-
nac mind el rablác (Helt: Krón. 61b. 59. 152). Saul méne a
hegyneec az innetső oldalán, David kedig a hegyneec túlső oldal-
án (Helt: Bibl. II.162). Duma-innenső Magyarország (Zvon: Post.

I.1). A koporsonak az innetső szőlin vagynuk (Mfleg: Préb. 19).
A Duma innekső partján (RákF: Lev. I.487). Innet az inegső
felel (RejtLev. 52). Innetső parton termett (Gvad: Kár. 119).

INSTÁL: [rogo, oro; bitten]. Hogy menne a Kristushoz,
instálna érettek, és nyernő meg nekik az elsőseget (Bíró: Ünep.
C2). Oly fősvénységbe ejtette magát szegény, hogy a szegény
báldóki öreg papot Vásárhelyi Istvánt, ki is kevés gabonát in-
stált tőle, egy szem nélkül bocsátotta el (Ház. I.377).

INSTÁNCIA: [rogatio, petitio; gesuch] (Bod: Lex. Előb. 7).

INSTÉLLÁL: [instituo, inleco; einsetzen, installieren]. Nem-
zetes Csula Gáspár hívünk azon hivatalnak beállítására lüfés-
tek által instelláltatni rendeltük (MonOkm. XIV.142). Eddig itt
commendáns Ordódi György vala; már Nagyszeghii Gáborn in-
stellálák oda (Thaly: Adal. II.357). A regimentet obtineálta
gróf Pálii Rudolf, a fia pedig valami gyalogregimentet kapott,
de nem tudom a nevét, a főispánságra is instelláltott az atya
temetése után Szatmár vármegyében (Ház. I.292).

INT (entemi; monere, hortari, svadere; *enteni*: admonere;
entes: nutus Ver. *ymtene* EhrC. 79. *ymtuen* 104. *intletuen*
MünchC. 17. 40): **1)** inno C. uoto Ver. anno, inno PPI.
Inteni vkinek: annuere aliquem PPI. Yntee azért hwneky Simon
Peter es monda: inuit (JordC. 676). Az en kezemmel intek
vala (VirgC. 104). Latatik vala, hogi valakinek intene (104).
Myndenek kyk lattanak engemth meg menettenek es felw
intettenek: moverunt caput (KeszthC. 40. KulcsC. 40). Ne erw-
yenek en raytam, kyk ellenkednek emmeken es yntettenek
zenekkel: annuunt oculis (82). Intenek vala: imnebant (Fél):
Bibl. 86). A vezér intvin az udvarlókra, mind ki takarodának
és csak magam es Skerlet uram maradánk a vezérrel együtt
(MonIrók. XV.263). Intém nekik, hogy oldának el társaimat
(Mik: MulN. 327). **2)** moneo, commoneo, hortor, adhortor, co-
hortor, consvadeo C. exhortor MA. vernahmen, aumahmen PPB.
Mikoron az mynster yntene (adhortaretur) zent Fereucz,
hogy valamyt engedue az baratoknak (EhrC. 79) Ymfuen
ewkewt penetenczere: admonens (104). Yntette ewket zent
zeretethnek tartasara (ErdyC. 520b). Zent anyagok lelky yo-
zagban gyoropodokat yndwehen es tanoythwan (554). Ynty
vala hwketh mondwan: Ydwezölhetek magatokath (JordC. 713).
Ynty vala hwket zywölknok yo zandokaban megh maradny
(747). Intih mind a kerezienöket ehre, hogi eh mai napon
mindön bintöl meg tisztulának (DebrC. 45). Sokkepen valo pel-
daual wket intuen, istennek irlalmassagáról wket bizoniossa
teve (VirgC. 50). Valanüre wket intete, mind be telesitykh
(52). Inczetek, hogi meg gioniek (102). Intetik vala az atya-
fiaktól (104). Arra inti (CsomaC. 8). Azomiss int bennünket
(Mon: Apol. 305). Azon kéree es arra intec minden keresztýent
(Tel: Fel. 17). De a más nyomtatásban ezt meg-jobbították,
minek-elötte Balduinus errül intet volna (Pázsm: Lutiv. 15).
Intem is az jó atýamiát Balassy János, hogy az mi kész pénz
ő nekje hagyok, ne hogy azt haszontalanul es helytelen hely-
ben elköltse (Radv: Csal. III.206b).

be-int: nutu facto introvoco Kr. [durch einen wink herein-
rufen, einberufen]. Király temesvári ispánt be inté (Göres:
Máty. 74).

el-int: disvasor C. El-int róla: debortatur Com: Jan. 180. Velem
azért erről többet te ne beszélj, ez dologról engem hogy te
elintened (Tin. 377). Ellintik az híveket az szent írásnak olva-
sítását (Toln: Vigaszt. 35). Christus elinti tanítványait az
phariseusc kovászszátul (MA: Bibl. IV.39). A vétkezésről el-int
bennünket (Mad: Evang. 452).

elő-int: [nutu voco; herbeiwinken, durch einen wink her-
beirufen]. Io vitezit a kirali elő inte (CsomaC. 36).

fől-int: [exhortor; ermahnen, aufrufen]. Kiáltó szózat hallatni, mely az népet felüti, fel nődittya, hogy kiköltözzenek Babylonból (MA: Scult. 55).

ki-int: [nutu evoco; durch einen wink hinausrufen]. Zent leeleknek maluztuya nyat yuteteek kywe az pwtataban penitencia tartany (ÉrdyC. 561b).

mög-int: commonefacio, emoneo, submoneo, dehortor C. commoneo, cohortor MA. vermahnen, erinnern PPB. Főltte igen megintóm: exhortor C. Móg yntee ewket, hogy vygaznának hozyaa (ÉrdyC. 412b). Az trombitát meg fuallya, es ezel meg inti az népet (Kár: Bibl. II.139). Megintetuen almokban: responso accepto in somnis (Fél: Bibl. 3). Arrul akarom az olvasót megintuenem (MA: Tau. 69). Ints-meg, fedd-meg: mone, increpa (Com: Jan. 205).

mégintés: [communitio, monitus; ermahnung] (Zrinyi II.6). Előbbmegintés (Illy: Préd. II.491).

Intdégel: nutu, immo C. MA. oft winken PPB.

Intdégelés: nutatio MA. nickung, das winken des haupt-PPB.

Intéget: **1)** identidem immo Kr. [oft winken] (Zrinyi II. 10). **2)** [identidem moneo; wiederholt ermahnen]. Dobogva intégeti, serkentí őket (a jövendő), hogy ébren légyenek (Fal: UE. 156).

Intés: **1)** nutus; nicken Ver. [wink]. Eneklesekel es mind intesekel mind az ielentyk vala, hogy ez zent atának mondasat wvmest fogagyk (VirgC. 52). Az farkas testenek minden intesenei mind azt mutatá es azt fogada (55). Filenek es fejenek intesenei fel fogada (57). Nem zonal, de csak intesekel gionnak (102). **2)** monitus, monitum, monitio, admonitio, communitio, hortatio, cohortatio, hortamen, paraensis C. instructus MA. ermahnung, ammahnung, Erinnerung PPB. Szorgalmas intés: exhortatio C. Egyeb ilyen idnessesges yntesseknek vtanna nykoron le haytottaauha magat az agyban, ew arezaya lewn ygen feulew (EhrC. 25). Myndenestwlfoguan byzaltattatot ystenben zent atyanak yntesenyat (53). Mikor ielen volnane a propheta, ő intesekből segellec őket (BécsC. 291). Az ew tanachauk yntesekből akkoron kele fel, hogy az zvw Mariaat bodog azzonak byvnaak (ÉrdyC. 544b). Megh wlatokat mynden en tanachomat es yntesymet restőleoték bel fogadny (575). Angaly yntes nyat almaban teree Galileanak tartományban: admonitus in somniis (JordC. 360). Az lean hw amyanak yntesekből monda: illa praemonita matre sua (398). A madarak az artatlan embernek bezodere es intesere kezdek az w zúokat meg nitnia (VirgC. 52). Ez zent atának mondasat es inteset wvmest fogagyk (52). Bodogsagos zent Ferencnek intesekből ez velagot igen meg vtała (86). Bevlchessesges Salamon jut mynket zent leeleknek jutyse miat (CoruC. 1). Akkor tartoznak az intésre, mikor igaz okosság-szerént azt itélhettyik, hogy foguatos leszen es jobbitást szerez feddésünk (Pázm: Préd. 16). Tudta a vétkét fiainak es meg nem büntette; noha intéssel szólította őket (196). Pásztori intés: monitio pastoralis (408. Kr.). Egyknece az masikert köllöt könyörögni, es egymast szónal valo intes által epíteni (Zvon: Osiand. 211). Intés-tétel (Mey: Dial. 16).

fő-intés: [nutus; das winken des haupt]. Megköszönvén tsak fő intessel (Mik: Törl. 3).

szem-intés: nutus Kr [wink mit den augen]. Fw auagy szóm intésseel meg vetüm: abnuo C. Hogyha azok az urfiak biteles próbákkal tudniák, hogy nem gyönyörködtek a esintalan es lustos beszédekben, nem merészlenének előtte-tek szemtelenedni, visszapironkodniuk még csak az első haragos szemintésre is (Fal: NA. 179).

Intési: hortativus, monitorius MA. damit man warnet, zur ermahnung dienlich PPB. [mahm-].

Intéske: [nutus; wink]. Egyetlen egy intéske vagy szemintés (MA: Tau. 154).

1. Intet: monitum Kr. [aneiferung]. Engede urdung intetvenc (II.B).

[2. Intet]

el-intet: [disvaderi curo; abmahnen lassen]. Arrol keményen el inteti, el feddeti, el tiltya (MA: Scult. 1005).

Intő: [monens] monitor, hortator MA. [ermahnend, mahm-] ermahner, erinnerer PPB. Az keresztyén olvasohoz irot intő levél (Zvon: Post. II.1). Intő praedicaátot teszen (II.434). Intő, avagy kenalo levelek: literae admonitoriae (Ver: Verb. 65). Ha vagyon valami intőbeszédetec, az kösséghez szóljatoc: sermo exhortationis (MA: Bibl. IV.119). Nines olly tekéletes böles, kinek hol mikor nem használhatna az intő tanács (Fal: UE. 440).

[Intőd-ik]

Intődés. Mind ezek a mi intődésünkre irattattanak (Komár: Imás. 172).

INTERES (interessere RMNy. II.329): interesurium, usura, foenus SL [interesse, zinsen]. Usorát avagy interest kér: usuras seu foenus exigit (Com: Jan. 191. Mik: Törl. 477). A pénz mind kezem alatt maradt, melyet bár csak adtam volna ki kölcsön interesre (Haz. I.121).

INTÉRKÁFÁR: pararius; unterhändler MA. anschaffer, schaffner PPB.

INTÉZ (entezien DöbrC. 260. intz: 85): **1)** [specto, intendo; zielen]. Reám intéz: auf mich deutet es Adámi: Spr. 195. Ere intézve szoll az isten (GKat: Titk. 59). Iriggy arra intéztek, hogy hanyat essen szerentséjében (Fal: UE. 408). **2)** [aestimo, arbitror; meinen, dafirhalten, schützen]. Intéztetünk halni valo ivokhoz: aestinati sumus sicut oves occisionis (DöbrC. 99). Ember vg entezien münket (sic nos existime homo), mikent Cristusnak zolgálot (260). Elő főven ez elebiek, intézek, hog többet venne- nek: arbitratu sumt, quod plus essent accepturi (292). A török hadak másfél százezernek, tatár es kurtány mintegy negyven- ezemek intézethetik vala (Szal: Krón. 612). Tornácznak hossz- szaságát száz singro intézék (Molnf: ITárh. 13). Valahol jobbnak intézítök, egyitvé szálljatok (ErdPort. 260). **3)** ordino, dispo, dirigo MA. ordnen, anordnen PPB. ordnen Adámi: Spr. 195. Lőrintzet király eleibe intézve (Görcs: Mátv. 75). Hadjuk kéglteknek, hogy valahol intézzen három ház jobbágyat nekie (TörtT. VIII.227). Konyhája eleibe kemenzét, kéményt intéz- tem volt (Beth: Élet II.252). Intézek belyt is es buszár várat is a palánkon kívül (Mon: Irók. XV.625).

el-intéz: **1)** [propono, intendo; bezwecken, ins ange fassen]. Egy hátor kotzka-gördetés, egy elintézett drága kártya-levélnék elő-fordulása mind ezeket helyre hozhattya (Fal: NU. 291). El intéztem szándékodat más vezeték szándékkal segitved (Fal: UE. 369). **2)** dispo, ordino MA. ordnen, anordnen PPB. Ha valaki uy kertet akar elintézni (Lipp: PKert. 122). Így intéztem el a dolgot (Fal: TÉ. 634).

fől-intéz: [pensito, taxo; abschätzen]. Annyi buzát es egyéb gabonát adyanac, mint az előtt járt, igazságossan fél-intézvén (CompConj. 2).

mög-intéz: **1)** dirigo [leuken]. Yntezyed meg my kezenek tetemenyth: opus manuum nostrarum dirigo (KulesC. 121). **2)** aestimo [taxo; untersuchen, abschätzen]. Sandor az helyek- nek allasat meg intézve, meg parancsola... Alexander aestinato locorum situ, agi cuniculos jussit (Forró: Curt. 136). És meg intézted mi legyen az kár (BékOKL. 197).

mégintézés: [taxatio: abschätzung]. Az jozsagnak értéke zerint való megintézése és meghirt határozása: taxata bonorum uadum limitatio (Verb: Verb. 210).

mégintézhetetlen: [inaestimabilis: unschätzbar]. A megintézhetetlen haznalat, ki az edős Jezusnak zileteseből mine-önk adattaték (DebrC. 57).

Intézés: directio, dispositio MA. ordnung, anordnung, richtung PPB.

Intézet: [opinio, aestimatio; das dafürhalten, meinung]. Nem sok bótsi vala ottan a posztónak, hanem az ezüst s selyem-öl állónak, és a miket singgel szoktak mersékelni, annak dárda zámra kellett itt elkelni, a kinek az árrát bóts szokta nevelni, sak intézet szerént kezdtek el-emelni (Gyöngy: Char. 7).

Intézetget: [intendo (animum); anhalten zu etwas]. Vagyon ily figyelmetesség, mellyre intézette-is magát a könyörgeni karo ember (Könyár: Imáds. 39).

INTRÓ: [necessarius; vertraut]. A fejedelem előtt-is igen ntro ember (GKat: Titk. 18).

INVENTÁL: [inventarium facio, conscribo; aufnehmen, inventiren]. (Gér: KárCs. IV.450).

föl-invéntál: ∞ Az czeiházat, minden munitiókat, hova amarabb lebet, az ott való káptalanokkal felinventálás s nását nekünk is beküldd (RákGy: Lev. 65).

INY (énemnek Tel: Evang. II.502. éniekhez Mel: Jób. 68. nyemnek Kár: Bibl. I.361. ényed 634): palatium, gingiva C. MA. gaumen, rachen, zahnfleisch, kienbacken, kiefer PPB. Iny: gingiva, das zahnfleisch Com: Vest. 130. Meg rekettek en nim: ranae factae sunt fauces meae (AporC. 18). Ragagyon n neluem en enemhez (AporC. 107). Te zep bezidid mel idesek n inemnek (DöbrC. 65). Meg rekedene en nyem (KeszthC. 68). Een nyelwem ragada een nyemhez (KulesC. 41). Mely gen edasek en nyemnek the edes bezedyd: quam dulcia aucibus meis eloquia tua (314). Mel igen idesek löttec az en főmne az te beszédid (Szék: Zsolt. 129). A száynac és a főgac nénece rothadássát meg gyogyítja (Mel: Herb. 5. 27). Mint ha z éniekhez ragatt volna az ő nieluek (Mel: Jób. 68). Melly edesek uram az én énemnek a te beszédid (Tel: Evang. II.502). Az embernek inye kóstollya meg az ételt (Kár: Bibl. I.519). Az ő gyümölczze gyönyörűsége az én ényemnek: fructus eius luleis gutturi meo (I.361). Ha az ála alatt, az inye mellett őt az kelevény (Web: Amul. 68). A temso az iniednek (gingivis) tartalmas (Salánki: Erasm. 16). Fog fájás lészen, mikor az inye (gingivae) rothadnac (Com: Jan. 56). A fog, melly mélyebben lékszik az inyen, nehezebben vétetik ki (Fal: SzE. 521).

[Szólások]. Az ő nyelve sem ragadt az inyéhez (Kisv: Adag. 305. szósbeszédes Kr). Nines inyjére: non est ad ejus palatum, non sapit, non arripit illi Kr. Nem szollott nyekre (Felv: Dics. 51). Inyem-szerént vagyon ez: hoc est ad meum palatum; ez nem inyem szerént vagyon: hoc *responsat palato PPI. Semy nem volt nyök zerent (ÉrdyC. 50b). Igen egymás inye szerint folytatják a dolgokat (MonOkm. IX.112).

[Közmondások]. Szent Iván havában ha harapsz almában, innyeid összevonya (Kisv: Adag. 492).

IP, IPA (yppa JordC. 49. 51. 533. ÉrdyC. 549. yppánc Helt: Krón. 50. ipánk Mad: Evang. 755): socer C. MA. schwäher, schwähervater PPB. schwiegevater KirBesz. 129. Ipan: pater uxoris Nom. 69. Ipa, ip, ipad: socer Major: Szót. Bela meene be ipához Lengyel országban es nagy yo keddel fogattateek (ÉrdyC. 397b). Constantius az ew yppa wtanna erede erette (549). Mykora ballotta vona Yetro, Madian pappya, Moyses

yppa: cognatus (JordC. 49). El boczataa hw yppauth, ky hw lako földbebe terec (51). Ywttem az ftyat el valasztany hw attathwl, es leanyat hw anyathwl, es najat hw ypathwl: veni separare nurum adversus socrum suum (384). Az Annas pisek vala Kayásnak ipa (WinklC. 166. DöbrC. 465. WespzrC. 71. PeerC. 8 Holt: Bibl. I. T. Fél: Bibl. 172. Káldi: Bibl. 239). Ezen Jacob reggel czudalkozoc, az ipara Labanra haragnoc (Börn: Ének. 345). A ki fiát vagy leányát elházassította, ipa az és napa: socer est et socrus (Com: Jan. 117).

IPALL (iparlás Com: Jan. 204): pallio, dissimulo, musso, reticeo MA. bemánteln, verhehlen, heimlich halten PPB.

Ipallás: [palliatio, dissimulatio; bemántelung]. Kik nyilván-sággal minden ipallás és limezés hámozás nélkül írják, hogy... (GKat: Vált. II.1331). Szóban való bátorsággal, iparlás, limezés hámozás nélkül (Com: Jan. 204).

IPARKOD-IK: nitör, adlaboro, adnitor MA. [festino; streben, sich bestreben, eilen]. A lovat midőn megezappac, jobban szokot iparkodni (Czegl: Japh. 3). A bóts tanás és erőss sziv vezérlő szemé és iparkodó keze mindeneknek (Fal: UE. 364). A bóts azon iparkodik, hogy ki kémbelisse gyengébb s ingób részét (378). Iparkodj székedhez (Orczy: KéltH. 101).

IPRIKÁL-IK: caco MA. seine notdurft verrichten PPB. Az elefánt vitétek az ganéi rakásához; és mihent őis az rakásban iprikálék, ottan egy disznó lön belőlle (Pázm: Kal. 445. Czegl: Tromf. 112). Ő maga fosos, dohos, iprikáló, ganéjos nevezetekkel felel (Pós: GBot. 82). Egy arkus papiroskára iprikálék először (Pós: Választ. 56). Egy sáska tojék, iprikálék (Mátkó: BCsák. 2). Valami mooskos papiroskára tojók, iprikáló sáska (Illyef: BCsTomp. 20).

1. ÍR: 1) scribo, conscribo C. describo MA. schreiben, beschreiben PPB. Előbb írok: praescribo; írni való: scriptorius C. Eliadám pap es ira mendéknec: sacerdos etiam E. scriptis (BécsiC. 15). Herodes tudakozuuala, hol xs. zületne es azoc mondanae: Judeanae Bethlechemeben, mert ig vagon iruan: sic scriptum est (MüncC. 16b). Irwan vagyon: Nem csak kynyrel eel ember, de mynden yghevel (JordC. 362). Azon időben, mykora urunk Jesus Christus zent zyletose wtan ymanak keth zaz nyoczwan heet etendőben (ÉrdyC. 338). Guido kevezemetet jrt es bekesseget (DomC. 199). Zent ferencz irna neki ennehany igeket (VirgC. 18). Ira neki ez zent atya isteni diezeretet (19). Ez az mezzw, ky az euangeliombá yratatik (32). Irta es magiarazta bölcznek kőnuet (115). Irok en te nekőd zeep dolgozathi (SándorC. 1). Paraztul írok (LevT. I.235). Walszokat be wotuk es kegdemednek írwa kwltwk (RMNy. II.169). Ezképpen írot vala az lenélben (Kár: Bibl. I.328. 639). Soha az igaz tanítók el nem fogyatkoztak, gyölközözeteket hirdettenek, könyveket irtanak (Pázm: Kal. 162). A nagy fejedelmek levelek kezdetire szokták írnia leg-nagyob' és böcsülletesb titulussokat (Pázm: Préd. 37). Ha másnak szabad a magyar könyvre deákül felelni, engem sem tilthat, hogy magyarul ne írják a deák könyvre (Pázm: LuthV. 6). Én Mahmut bék Szolnok várának helytartója kezevetemet írom tisztartóknak, eskütteknek (Gér: KárCs. III.319). Conventiót íranak Fehérvárott: két ejtel bort... (Monlók. VII.307). E kettőből akaroc írom (Vallást. Zz4). A mit begedüre, lantra írnak, mind azon szerelem, mesterségek meg kerülések, pompásan felkészült fertelmesség (Fal: NU. 263). **2)** Képet írok: pingo C. malen Com: Vest. 141. Ne alohok az ystenseghet hasonlany yrot kephez (JordC. 768). Mely képet mondatyk hog irta zent lucas euangelista (DomC. 100). Kepek, kyk jrattanak az capitulum hazban (MargL. 20). Holott wronk Jesus Christusnak kepe embery minélkül dychón yzattoth (PeerC. 4). Ha vagion a te egibazadban zent Annos azzonnak kepe írwa nazi faragua (DebrC. 147). Zent Marianak kepet iob felől írjak (VirgC. 119). Irot

koporsók (Mol: SzJán. 242). Midőn vrnikat az barannae kepeben írnie, a szánt kellet galamb kopoban írnie os kepezne (Mon: Képt. 11b). Ha valamely kép író egy embert akarja írnia (94). Egy veszteg álló csendesz tónak partyra sok praedikatorokat íra (Páz: Kal. 134). A régi belsek a bor istenét Baechust öreg szarvakkal írták (Páz: Préd. 230). Ezek a mulatságok igen sebesítik a fiatal dümákat, fájtalan képeket írunk elméjekben; idővel fel-forván a gerjedelmek, lesz kínok s gondjok nagy-is miatta (Fal: NA. 157). Baechust szarvakkal szokták írni, azt példázván, hogy az iszákok, garázdások, veszedelők istene (Fal: NU. 305). Dánna irattatik nyilakkal (Gad: FNöt. 100).

alája-ír: subscribo C. unterschreiben PPB. Bé-vettük az helyétznai confessiót, és kezünkkel alája-is írtunk, a mellynek a genevaik-is alája írtunk (Vallást. 10).

alájairás: subscriptio C. [unterschrift] Alája való írás: subscriptio MA Neveknak alája írásával meg erőssíték ezt az confessiót (Páz: Kal. 427. MA: Tan. 1125).

be-ír: inscribo C. MA. einschreiben PPB. [hineinschreiben]. Beíratot: ascriptitius C. Bel irtak az törwen kenynek hyzon köttől rezeobe (ÉrdC. 369b. 523b). Mynd ez ellyen dolgot az ydewboly yrastwok bel yrakol istoriának (512b). Hydebrandus ellyen penitenciat hagyta ewneky, hogy egy leweelben bel yrwan ew byneyt (617). Turonicabelyek be yrának Romában, hogy zent Berecz ellen megh oltalmaznak (627). Yrd be ozh emleközette egy kenybe (JordC. 48). Be yrwan az pap ez ellyen athkokat egy kenybe (120). Wtet isten be írta az zentek közve (VirgC. 24). Augustus császártól paranczolat adaték ki, hogy mind az egész föld beíratatték (Zvon: Post. 1134). Az földben paranczolat méne ki Augustus tsászártól, hogy beírataték a föld kerekése (Páz: Préd. 97).

beírás: inscriptio MA. einschrift, das einschreiben PPB. Ez az első beírás lett Tzirinustól, siráni tisztartótól (Páz: Préd. 97. Káldi: Bibl. 291).

elől-ír: praescribo MA. fürscreiben PPB.

előlírás: praescriptio MA. fürscreibung PPB. A törvényeknek eleiben írása szerint országol: ex promulgatarum legum praescripto regnat (Com: Jan. 139).

föl-ír: 1) assigno, subnoto C. adscribo, inscribo, conscribo, consigno MA. descripto Helt: Bibl. I. TÍÉ. nota, annoto; aufschreiben, beschreiben, bezeichnen, aufzeichnen PPB. Mykoron az ew attya el veenhedőt vezet volna, yrak, föl Marton vytezt az tablában (ÉrdC. 624). 2) appingo C. [aufmalen].

fölírás: inscriptio, consignatio MA. annotatio; überschrift, aufschrift, bezeichnung PPB. Föllyül való írás: inscriptio, titulus, epigraphe C. Föllyül való írás: inscriptio Com: Jan. 207. Föllye való írást is íra: scripsit autem et titulum (Helt: UT. 67). Aranyakat veret, ez fölye írással (MA: SB. 67).

írton-ír: incessanter scribo Kr. [unermüdet schreiben, eifrig schreiben]. Itélő bíránk vagyon, a ki szemléli és jegyző könyvében írton írja minden írslekedetünket (Páz: Préd. 2. 5. 11. 1060).

ki-ír: 1) exscribo, transcribo C. ausschreiben PPB. Árúra kiírom: proseribio C. Kiírom, mását vészom: transcribo MA. PP. Jamborsagnak mestersygyky irattattak (CornC. 4). Az somnát ki írnia anagy ki írdoni (Helt: Arithm. 05). A sz. írás ki nem írja, mely esztendőben let ez a Claudius üldözése (Páz: LuthV. 9). 2) expingo C. [zeichnen, malen]. Az istenek kepet semmi teremtet allatban ki ne fargának, se ki ne írnek (Fél: Tan. 551. 300). Egy képiro: ugy írta ki Christust, mint az peányoe Jupitort szokta kifórnáni (MA: Scult. 100).

kiíró: exceptor C. [abschreiber].

környül-ír: circumscribo C. MA. umschreiben PPB. Környül írtabb: circumscriptior C.

környülírás: circumscriptio C. [umschreibung].

lő-ír: 1) describo SI. [abschreiben, beschreiben]. Az orátzióból valamit leírni: *excipere aliquid ex oratione PPB. It immáron azt eszedbe ved, hogy tizne helyén álló kótát soha addég le ne írj, még nem az másodice rendetis egyben summárod (Helt: Arithm. 6). Azert az exemplum, a mely előtté vagyon le íruan, tézsen somma szerént 143 (F2. A5). A földleíró a tartományoknak helyheztetéseket, állásokat leírja (Com: Jan. 171). István oly fáradságot vitt végben a magyarok térítettéseken, hogy azt elegendőképen leírni nem lehet (Bod: Pol. 4). 2) depingo SI. [malen]. Aristoteles nevezetes képiro, leírvala némely megbessedet előlő anyát (Hly: Préd. 1156).

lőirattatás: [descriptio; bezeichnung]. A ts annak (a es hangnak) leg igazabban való le irattatása, mint sok szókból őn kényen ki hasad, ugymint követség, setíség (CorpGramm. 696).

lőiró: [exceptor; abschreiber] (GKat: Váls. 1195).

föld-lőiró: geographus Com: Jan. 171.

még-ír: 1) perscribo, conscribo, conscribello, descripto C. niederschreiben, abschreiben, beschreiben PPB. Megíró: perscriptor C. Megírataték, ment parancoltuála Aman királnak (Béscic. 56). Mardocheus mégira mend ezeket es bótökel foglathan, erezté a sidoknac: scripsit omnia haec (70). Ez az, kyrel meg vagón yrwan: hic est, de quo scriptum est (JordC. 386). Akayanak tartományában yraa megh az zent ewangeliomot (705). Kez meg nem yrhatta, mene zuntalan az ew yo nywelködety (ÉrdC. 520b). Ygbeeről ygheere sok volna meg yrnya (566b). Sydo nyelven yraa meg (541b). Kyk vannak megh íruan az eredoba, mynd ezeketh megh nem tartotam (VirgC. 13). Igi vagion rola megírna (15). Epistola, melliet megh irt sz. Pal apostol (113). Ezt zerzet mesterének mégira (DomC. 239). Az inastól írja meg énekem (LovT. H.68). Mellyet Heltai Gaspar megírta magyar nyelhen (Helt: Krón. Cml). Mindenice írta meg az ő neuet az ő veszeziere: unusquisque superscribet nomen suum virget suae (Kár: Bibl. 1136). Mert így uagyon meg iratun az prophetana (Tel: Evng. 1182). Igy vagion megíratatvan (Szár: Cat. A2). Paranczolta isten az Mosesnek, hogy mindeneket megírna (MA: Bibl. El5b. 1). 2) [depingo; zeichnen, malen]. Meg yrtaquila zent Ferenzet zent sebeknek helyuel (EhrC. 66). A keep yrta Christusnak orczatának fonósegetől nem ieközhetyk vala megh yrnya, my abrazw Christus volna (WinkC. 283). Iuttanak ő völo a varos kapuiára, kin a profetának kopöket meg irtak vala (WeszprC. 70). Kepeet meg nem yrhatta (ÉrdC. 589). Meg yrta vala zyz Marianak ő kepeeth (TelC. 347). Az ő zászlóiban mindenikben egyegy army koronás kesél vala megíruan (Helt: Krón. 14). Az falac meg irattaték vala egy mint saar töknee képeuel (Kár: Bibl. 1307). Meg írot förtiac: viri depicti (H.129). Nem azt mondot jó hajónak, mellyet szépen meg-irtak és arnyaztak, hanem a melly vizet bé nen bocst (Páz: Préd. 313). Derék mester, a ki a taroyt meg írta (Nyr. X.469).

mégírás: 1) perscriptio, conscriptio, descriptio C. MA. abschreibung, beschreibung, niederschreibung PPB. Útnak meg írás: itinerarium C. Apostoloknak yarasokrol való kenyel meg yrása (JordC. 706). Kíndnám mind az egész világnak megírását (Helt: Krón. 2). 2) [pictura; bemalung]. Pásztorátsk: hímes megírás (Fal: Vers. 910).

föld-mégírása: geographia PPB.

vissza-ír: rescribo Kr.

visszaírás: [rescriptum, responsum; antwortschreiben, Antwort]. Az én vissza-írasonban tsak edgy kis darabot rantot el (Megy: SAÖröme 14).

Ír-fír: scribillo Kr. [zusammenschreiben]. Ki győzőn mind fölozni, a mit itt-amot írtak firtak az authorok a syrenák ási? (Fal: TÉ. 686). [Vé: **FIRKÁLI**].

Írás: 1) scriptio, copscriptio, scriptus, scriptura, scriptum, teratura, graphie C. schrift PPB. Tízad alá való írás: decuratus; világ írásáról való tudomány: cosmographia C. **u**) Fráter Bernald magarazuala melges yrasokoth: scripturas (EhrC.). Yukab yllykuala neky w tewle tanulny, hogy nem nyunt ent yrasra felely (95). Valaki ez írást megelőhasnuga, barsofal ruhaztatja (BécsiC. 141). Magarazo írás: glossa (NémGl. 78). Negy keeppen talallyuk yrasban zent Mathomik vonyasat ErdyC. 540). Hamis bezedeket zoltan írásoknak elene (VirgC. 7), t zol az iras arrol, mikopen byzonyta meg ez frater Masseos ont Ferencnek alazatosagát (78). Wagon ew nalok Moysesek es pphetaknak yrasok (ÉrsC. 10). Kezes írás (RMNy. II.52). Cékínch meg Luterek és Calvinusnak írasokat (Tel: Evang. I.815). Mert azt mondgya az iras, ne pautologysatoc egymás ellen Mon: KépT. 170b). Kik az isten igjéje nélkül tisztelik az istent zokat az írás eszefelettetteknek nevezí (Czegl: MM. 136. 12. 7). Illyenekkel kellé potrohositand moeskos írásodat (Matkó: BCsák. 256). **b**) Olwasasnak es yrasnak myatta anneera el peddöt vala, hogy soba fél nem haythattya vala magat (ÉrdyC. 66b). Lucacl valazateek az zent ewangelionnak yrasra (589). Zaam hydrety the ygasagodath, mert nem ysmertem yrast: pumion non cognovi litteraturam (KulesC. 169). Sok írásom toha túnektek: multa habereum vobis scribenda (Sylv: ÚT. II.133). Paraszt és minden írás nélkül való vagyoc (Helt: Mes. 307). Igaz írásnac mestersége, módgya szerént írni: orthographice pingere (Com: Jan. 159). **2**) pictura [zeichnung, abbild]. Sem yrasban owtelt latnya, sem bezedben hallanya hybetyuula (EhrC. 66).

[Szólások]. Írásban tenni, írásban ki-adni: *prodere literis PPB.

dérék-írás: [textus; text]. Ez zentsegnee vetevel megemertetnee allelöknee fogatkozasi, kit megbizonit derekirasnaecs bizonsaga, kiről ekkeppen zol Ysaías mondvan (NádC. 23). Az magiarazok írásban igen foglalatosok, de az derek írasnak értelmeről nem annira szorgalmatosok (Fél: Tan. Előb. 4).

fölső-írás: inscriptio, superscriptio MA. [inschrift, auf schrift].

gyors-írás: tachygraphia PPB. [stenographie].

kép-írás: pictura C. MA. das gemälde PPB. Tűzzel való képirás: encaustice C. Árnyékozás a képirásban: *umbra pictorum PPB. Az isten mint egy kép írással szeméine eleiben akarta adni és ki-példázni ez dolog által az anya szent egyháznae veszedelmes állapottyát (MA: 191). A műi szent ewangelion két fele kép-írást foglal magában (Mad: Evang. 501). Plinius igen dicsér némely képirást (Illy: Préd. I.156). A királyi palatice kép írásokkal (picturis) fénlence (Com: Jan. 140).

képirásos: pictorius C.

képiró: pictor MA. mader, contrafater PPB

kéz-írás, kézi-írás: chirographum C. autographum, syngrapha MA. handschrift PPB. Tulajdon kéz írás: autographum, idiographum, syngrapha C. Kötés level: oly kez iras, kinek erejevel egyiky az másiknak az övjet megh teríti Ver: Verb. Szót. 15. Attam kezem irassath (RMNy. II.57). Eltörlette a mi ellenüne valo kezírást (Helt: VigK. 61. Born: Préd. 62). El törülten a törueybeli pecezeleseknek mi ellenüne valo kez írást (246). Mindent kész keze írása alatt megadni (Mon: KépT. III.200). Kezed írását mentől hamarabb öldözd fel (Com: Jan. 191). Kéz írást adó levelet kívány (190). Tulajdon kéz írasi (208). A jó kéz-írást jó kéznek mondgyue (Sall: Vár. 86). Eltörlette a végezésnek kézyrását: delevit chirographum decreti (Illy: Préd. I.335. Tof: Zsolt. 404).

könyv-írás: [conscriptio libri; abfassung eines buches]. (Pizán: Kal. 1706. 522. Kr. Hasznos könyv írás (Bal: Epün. 1)

levél-írás: scriptio literarum Kr. [das briefschreiben] (Matkó: BCsák. 19).

romancia-írás: [román]. Meg-ne ízelise fiatal dáma a romantia-írásokot, mert oda lesz miáttok (Fal: NA. 198)

szent-írás: hagiographia C. sacra scriptura, theologia MA. biblia, s. scriptura Kr. heilige schrift PPB. Ragazkodik vala az zent íráshoz (DomC. 8. 4). Kywél igyen zol az zent írás (VirgC. 11). Szent íráshéli hely (Matkó: BCsák. 180). Professorontól tett sok szép mondásnak oly erősen hittek, mint a szentírásnak (Gvad: RP. 14).

úti-írás: hodoeporicum C. [reisebeschreibung].

váltó-írás: [wechs-el] Meg előzni valdkit hasznos kedves szolgálattal jó; nyumba tartatik, mint egy biztos váltó írás, ha nem ha a correspondens gaz ember (Fal: UE. 484).

vers-írás: versificatio C. [das verseschreiben, dichten]. Vers-íráshez való: poeticus C.

Írási. Írási mesterség: graphice MA. schreibkunst, risskunst PPB.

Íráska: [libellus; kleine schrift]. (MNYil: Irt. Előb. 9. 19. Matkó: BCsák. Előb. 3).

Írásocska: ∞ Bécsből ment vólha egy kis írásocszika hozzád (Bal: CsIsk. 37. Bcl: Comp. Előb. 5).

Írásos: [inscriptione instructus; mit einer inschrift versehen]. Szép deie írásos faragót könee (Krón. 7).

1. **Írat:** [pictura; malerei]. Arán es ezust zekde zérzettettecu- uala a pagimentomon, kit íratnac öndalatus külömbözete ökéscit- uala: mira varietate picturae (BécsiC. 48).

Íratos: 1) picturatus, perpictus, depictus, graphicus MA. wolgeziert, künstlich gemacht PPB. Tinódi Sebestyén egy iratos házlan lelte krónikáját (Tin. 60). Iratos koporso (Mel: Szék. 132). Fal téteté a lilium vag rosa formáiu iratos rez gombos (Mel: Sám. 275). Vegy meg gyakkúnt iratos mézes pogacszakat (321). Az falak mesterségessen íratósok [igy?] (MA: SB. 264). Egy uagy palota, az melly külömb külömb féle iratos táblákkal kárpitokkal megékesítetött (MA: Scult. 503). Iratos festésee (MA: Tan. 78). Ez által téssen az emberből egy iratos hypocritát (Komár: Imáds. 227). Iratos, festékes böltsök (GKAt. Váls. I.398). Iratos drága szép palota (Euy: Gizm. 17). Vegy lépedegesz mint egy iratos páua (Ádám: Bar. 7). Iratos paissal egész tábor velek szép (Liszt: Mars. 92). **2**) Iratos ruha: vestis accipita; gestickt kleid Nom. 24 **3**) [inscriptus, adscriptus; eingeschrieben, eingetragen]. Ó felségének az magyar hadakra szüksége vagyon, az ki iratos, 12 hóra való pénzt adnak neki, szabad legényeknek hórl hóra megh fogják az fizetést adni (Kecsk- Tört. III.333). Ha iratosok s végbeliek (a katonák) és levelek nem lévén esntalanságot cselekesznek (MontME. I.361).

2. **Írat** *optata* EhrC. 89: curo scribi Kr. [schreiben lassen]. Leveleket yrason, kykben fönyen paranczolyon mind ő zelees orzaganak (ÉrsC. 418). Irattunk volt közönségesen kmeteknek innen azon, hogy kmetek leme mindenfélé jó vigyázásban (LévT. II.267).

be-írat: curo inscribi MA. einschreiben lassen PPB. Azok ymaran bel yrattaak newöket mennyeknek orzaganak (ÉrdyC. 168). Een varas egzik lewttem; neumen be íratta kegték az varas kewnyvebe, s meg ez műi napis ugim azon varas fél vagiok (RMNy. II.125).

föl-írat: 1) Fölíratja magát vmelly társaságba: nomen dat PP. **2**) [pingi curo; malen lassen]. Yeronymos cellayaban azzoonywnk Maryanak keegeth ychen zepen föl yrattla wala (ÉrsC. 522).

még-irat: 1) [euro scribi; schreiben lassen]. Isten az prophétákkal megíratta magát (MA: Bibl. Előb. 1). 2) [euro pingi; bemalen lassen]. Nagy szép tornázokat is alkototta, kiket belől arannyal megírata (Gosárv: MagyB. B3).

[Irat-ik, be-iratik]

beiratás: inscriptio MA. einschriift, das einschreiben PPB. Az Augustus császártól paranczolat adaté ki, hogy mind az egész föld be-irattatné, ez beiratás... (MA: Seult. 63).

mégiratás: descriptio, conscriptio, perscriptio MA. abschreibung, beschreibung, niederschreibung PPB.

mégiratat: descriptio [beschreibung, aufzeichnung]. Paranczolat költ ki Augustus császártól, hog' megirattatnae mind az velag; e megiratat előzer lét Círusstul, sirábeli fedelmtől (MünchC. 110).

Iratás: 1) scriptio MA. das schreiben PPB. 2) [pictura; gemälde]. Az fraterok hazokat es cellayokat meg ekesevtevek faragásokkal es jutasokkal (DomC. 132).

Iratat: [scriptum; schrift]. Azoknak vetkezetekert, kik meg változtatnak, maskent Dauidnak irattatfa, ez az őtől ey vizgát (AporC. 17).

Iratlan: inscriptus, agraphos C. non scriptus MA. ungeschrieben PPB. Iratlan tábla: tabula rudis PP. Kettefe igbet taláidonatane az istennek, irattat es iratlan (Fél: Tan. 3). Két evangeliomtól esirálál, irottat es iratlan (Matkó: BCSák. 263). Iratlan szokásból: iure non scripto (Ver: Verb. Előb. 38). Az emberi elme olyan mint az iratlan tábla (Páp: Keskút. 218).

Irdacsol: scribillo Kr. [hie und da schreiben]. Ki tétete az zentelme es z. aszszonyoknae képeket, kiket hogy vgyam azon tisztelmee mulgyanal kellesse tisztelni, az mint eltekben voltanne, az ő tarsai es barati szemtelen ortzamal azt irdatsollyae (Észf: IgAny. 401).

Irdogat: scriptito, scripto MA. conscribillo MAI. Oft schreiben, beharrlich schreiben PPB. Hiantan kezdottem, távul-bajdosva irdogaltam job' részét, es csak pikelő órákkor (Fél: UE. 362).

Irdogalás: scriptitatio MA. das beharrliche schreiben PPB.

Irkál: scriptio C. scripto MA. oft schreiben PPB. (Tom: Vigaszt. 172. Megy: 3. Laj. H. 150). Mikor Erdélyben irogat, akkor hatalmas esiszar es vezérek nevével irkál (MonFME. IV. 278). Ha nem részeg szeszal, de hézag agygyál irkált a Matkó (Hlyef: BCSomp. 16).

öszve-irkál: conscribillo MAI. [nach und nach zusammen-schreiben].

Irkálás: scriptitatio, scribillatio MA. das beharrliche schreiben PPB.

Irkálgat]

Irkálgatás: [scribillatio; geschreibsel]. Szent irás minczongo kaba irkálgatásitok (Dál: CsIsk. 318. 228).

Író: scriptor C. scribens MA. schreiber PPB. Magyarázat író: glossographus; tragodia író: tragicus C. Vers szerző, író, költő: poeta Com. Jan. 162. A viselt dolgotknae írja: historicus 172. Híratattanae királnae írja: scribae regis (BécsC. 56). Mikor ez kezdote volna bezelleny, yelen valnaak yro notario-sok, lyk' myndlen zavant lowelben yrynak (ÉrdyC. 514). Az kaptolomnak írnya: scriba (Ver: Verb. 48).

historia-író: historicus Com. Vest. 77. [geschichtschreiber]. Historia írja: historicus C. Bizomtra nem ogiarant unlo diezret kóneti az historia írot (Deesi: Sall. 26). Az historia író

erdély ember volt (Bal: CsIsk. 28. Misk: VKert. 23. Megy: 6. Laj. IV. 12).

kép-író: pictor C. MA. Com. Jan. 167. Com. Vest. 77. malar, contrafacter PPB. Tüzre való képiro: eucastes C. Lathwan Abagarus hogh xpusnak zyncet awagh zemelyeeth nem lat-hataya nemimé' keep íroth boclata il[es]ustoz, hogh vronk-nak kepeeth ywa latathaya (WinkC. 283. ÉrdyC. 589). Hogy az kép írónae mestersége szerint valami állatokat kifaragjanac (Kár: Bibl. 1677). A kép-írók es faragók ezek gonoszságúnac ábrázásílan natogatták mesterségeket (Pázm: Préd. 91). Aristides, nevezetes képiro leirtvala némely megsebesedet emelőjú anyát (Hly: Préd. I. 156). A képiro sem irhatná meg jobban (Kisv: Adag. 36). Melyet közönségesen a kép-írók (Sz. György-nek) lábai alá szoktamk írnia (Csázt: Sip. 128).

könyv-író: scriptor, auctor SI. bibliographus MAI. [schriftsteller, verfasser] (MA: Tan. 55. 1183). Szava híhető tudós könyv-írók (Veresm: Tan. 43).

köz-író. A Hero közírja (mesographus Heronis): oly vegetlen ráma, ki egy a kebelesen mozzadozó tsigás horogzal meg allittatik (ACsero: Enc. 64).

törvény-író: legum *reportor PPB. [legislator; gesetzgeber]. Moyses, kinél réghib törvény írot seukit nem is említünk (Ver: Verb. Előb. 2).

vendég-író: iro deák: amantensis C.

vers-író: poeta, versificator C.

[Irocskál]

ki-irocskál: [excipio, excerpo; herausschreiben]. Szent Agostomnak írásból egy kis darabot ki irocskálál (Zvon: PázmP. 124).

Irocskálás: [scribillatio; geschreibsel]. Az ő tudatlan irocskálási (Zvon: PázmP. 197). Ez kőniben lenő irocskálásim (Thewr: Nyelvk. 35).

Irogat: scriptito SI. [oft schreiben, mehrers schreiben]. (ÉrdyC. 208). Békét nem hágy neki, hanem reá irogat es az ő dolgába elegíti magát (TudTár. 1839. 316). Berthonia sziz a férfiak truczúra helyes deák verseket irogatott (Fél: TÉ. 601).

fői-irogat: conscribillo PPI.

még-irogat: √ Zent Elek megh ysmereo, hog' el közelgethne ew életének veogsev napya, tomtant keere es mynt eelt es yaart vana meg yrogatna (ÉrdyC. 111).

Irogatás: [scribillatio; geschreibsel]. Egmás ellen-való irogatás: bubalia pugna (Deesi: Adag. 242. TürtT. 2. L. 433. Nyr. VII. 320).

Irott, irt: 1) scriptus MA. geschrieben PPB. 2) pictus MA. gemalt PPB. Irot hynto zoker (RMNY. II. 199). Jó ditséretben lön Szondi vitézsége, feji felé irott kopját feltéte (Tin. 93). Irt kepeket, ki meczetekeket, czep faragot szerszomokat vészne: tabulas signa torumata enim (Deesi: SallC. 16. Zvon: Post. II. 607). Irott képi: titulus (MA: Bibl. I. 153).

2. ÍR

[oyet Gvad: Orsz. 43]: unguentum, malagma MA. ceratum; salbe, weich plaster PPB. unguentum Peresz: Gramm. 10. Tsb ír kel am meg nitoh sebnee (DebrC. 408). Az tartomandian lakozok az nyunk bewogoyert kenew yrel es főrő-dővel elnek wala (ÉrsC. 113). Chynaltass iratt es oross port, kywol sebot nytnak (LevT. 11). Hoz íret, de heiba valo a to orossogod (Helt: Bibl. IV. 197). Iret keny az to szomeidro: collyrio inungo oculus tuos (Fél: Bibl. II. 168). Rva kötött írel megh gyogyityna (Bom: Enek. 413). Vog szem gyigito íretis [ig] (Mel: Szálm. 127). Ir közzé sob gyogyitani i az gyökero

Mel: Herb. 8). Az barbel keszeiti az íret az sebeseknee (Mel: T. 87). Populus nigra, fekete légye, libél hozán az populeum (Beythe: Nom. 7). Seboiteket vigasztaló szókunk írhjával enyegtvén (Szég: Aqu. 14). Lúgyító ír: malagma (Kár: Bibl. 646). Sem az fű, sem az lúgyító ír meg nem gyógyíthat (MA: cult. 843). Emplastrom, orvosló ír (853). Szemgyógyító írrel end meg az te szeméidet, hogy lász (MA: Bibl. IV.243). Főzed ezeket, hogy ír legyen belőlők (Cseh: Orvk. 22). Szakácsról avagy sérvésről való ír (53). Gyógyító ír, orvoslág (Mad: Ivang. 205). Jó íret adok szédelgés ellen (Símib: Isp. 29). Sem í, sem lágy ír (Ker: Préd. 70). Meg nem gyógyítod, ha pápista irral nem nyulsz hozzá (Bal: CsIsk. 10). Sebét az evangéliomnak írrel bé-kötözi (DEmb: GE. 15). Szemgyógyító íret végy Czogl: MM. 104). Oly írral köti sebedet (Megy: 6.laj. B.27). Orvosok eszköze, borbélyok íra, ispottya, vasa, flastruma (Tof: solt. 851). Ne kéméld én főlem írgalmadnak íret (Rim: Ének. 1). Nem lehi oly ható íret Gallemsnál, mint kit a szerelem készített Vénnsnál (Thaly: Adal. L157). Gyötrönnünk örül, és elonja írat sebeimnek (H195). Találhatok írjet sebledett szávéro Gvad: Orsz. 43).

[Szólások]. Ha nincz írod és szelentzéd, miért tozed magad borbélylá? cum sis faber, opera laud facis fabria (Decsi: Adag. 285. Kisv: Adag. 101). Ha sem íred, sem zelenzéd, nem kell vala magadat doctorrá tened (Matkó: 3Csák. 184). Oly orvost keresnek, az kinek sem íre sem zelenzeje nincsen (Marg: Imáds. 20). Akar disputallyon, akar alamit írjon, az ő néki mind íre, mind szelentzeje (Pós: Válasz. 507). Próbáld meg: do itelem in káb gyurnál íret valóit, hogy nem mint szemben állanál (Ker: Felsk. 170). Aranyrt kent a bíró kezére (WF 307). Egy írrel minden íre le betegséget gyógyítani: uno collyrio omniū oculos curare (Decsi: Adag. 290. Kisv: Adag. 82).

[Közmondások]. Nehez parasz írral mély sebet kötözni (Ilyef: Jeph. 15).

apáca-ír: unguentum de Tutia, unguentum nibili; galmei salbe PPB. (PP: PaxC. 53).

bába-ire. Bába-ire fű: pimpinella PPl. PPBl. Choba íjer, Chyaba-ire, baba ire vagy dimyeszagú fű (XVI. száz. Nyr. XIII. 209. Vö. no. 115. 116).

csaba-ire (csába-ire?): pimpinella MA. PP. [poterium sanguisorba, sanguisorba officinalis] bíbernél, én kraut PPB. Tsába-ire nevű fű: bipinella PPl. PPBl. Isop, sallua, obruta, cza-baire (1416. előtről Nyr. II 68). Ha az daucussal, azaz a Csába-irénel a vagy a saxifragával együtt borban főzed (Mel: Herb. 87). Ennek a (ketskészakállu) főnce, spiraeának) a szára négy szegű, mint az czaba irénc (81). Végy daucus magot, azaz pimpinella, Czába-ire magot (104). A másie kisebb Valeriána hasonlő Czaba-iréhöz, úres a szára (129b). A negyedic Plu igen hasonlő a Czaba iréhez (130). Pimpinella germanica, saxifraga: Chaba ire, h. e. Chabae emplastrum. Nam ferunt Chabam regem, Attulae regis minore filium ex Honorii Caesaris filia, post parentis mortem in quodam proelio solum superstitem remansisse cum 15,000 viris, et illis quidem omnibus vulneratis, quos hac herba curasse dicitur, nuda factum est, ut postea ab eo appellationem sumserit (Beythe: Nom. 7). Chyaba ire gyökere (Frank: HasznK. 18). Ha az chaba irenel együtt borban főződ az nagyobbik ezőr io fnyet, minden betegséget hamarab gyógyít (Beythe: FivK. 61). Chyaba ire, dimye zagu fvy: pimpinella, saxifraga (99). Choba íjer [így?], Chyaba-ire, baba-ire vagy dimyeszagú fű (XVI. száz. Nyr. XIII.209). Nem kisebb erőf találtatik az angelicában, papa tüben, sorkában, czabaireben etc. (Csan: Dögh. 134). Tsába ire fű (PP: PaxC. 262). [Vö. Nyr. XIII.401. 403].

gyógyító-ír: emplastrum sanans Kr. [heilsalbe]. Az sebet az gyógyító-írrel be köti (Fél: Tau. 335). Midőn a csontaiban

megfőretett embernek seholnira a leg első gyógyító íret kenik (Szok: Bals. 132. Rim: Ének. 354). Gyógyító ír (Rim: Ének. 354).

kanta-ír: pharmacum MA. giŋt PPB. [arznei]. Kanta íret, orvosságot tsináhat: pharmaca (Com: Jan 218. ACsere: Enc. 195. 197. 257). Félsemű fűzű mellett bucsut hirdetnek, kanta-írral az ágnak mind oda esollegnek (Thaly: VÉ. L351).

kantaires: veneficia C. MA. hexe, zauberin PPB. Kanta íres, ördöngös, hüvös hajos, boszorkány: veneficus Ver: Verb. Szót. 33.

[kantairöz]

kantairözött: praemedicatus C.

patika-ír: [pharmacum; arznei] (PhilFl. 59).

rózsa-ír: *rhodium oleum PPBl. [rosenöl] (PP: PaxC. 263).

vas-ír: verberna Mel: Herb. Nyr. XIII.169. [eisenheil].

Írös, iras, íros: unguento delibutus Kr. [unguento recon-dendo serviens; salben]. Íros kenet (Prág: Serk. 10. Kr.). Íras uha (Fél: SchSal. 20). Íros lév (Szakácsmest.) Íros fuzék (SzD: MagyVir. 422).

[Íröz]

Írözés: delibutio unguentaria Kr. (Csúzi: Sip. 664. Kr.).

IRAM-ÍK (iramlik Fal: NA. 3. íromó Monlrók. VIII.287. 340. íromtat Mik: Törl. 132. 163. 351): [velociter, tolitum curro; rennen]. Az en paripánat akarod it csak próbáni, mint iramlatik (Zvon: PázmP. 230). Az mely íramó paripát nagyságod küldett, megadtuk (MonOkm. XXIII.50). Nagyságod ígért volt egy íramó lovat (VI.296. 261). Érkezik követ ajándékokkal, neymint 8 íromó loval és 14 solymokkal (Monlrók. VIII.287). Pénz is adánk száz aranyat és íromó lovat is (340). Iramni és szokódsni tudyanac (Prág: Serk. 640). Jó lépő, íramó ló (Com: Jan. 86).

el-iramik: [aufugio; davonrennen, weglaufen]. Mynt tewle leg jobban leheto wgy iramick el omnet (Pesti: Fab. 28b).

[Iramkod-ik]

el-iramkodik: [aufugio; davonrennen]. Ha eszed vagyon, el iramkódl előtte (Lép: PTük. III.140).

Iramkodás: [cursus; das rennen]. Labai iramkodasa nélkül sola az íutalomboz nem íutható volna (Tel: Fel. 131. Tel: Evang. 1323).

Iraml-ik (iramlik Fal: NA. 3): velociter curro, tolitum curro MA. geschwind und trabend laufen PPB. Iramló ló: astureo, equus tolitarius, gradarius; zelter, schnelltrabend pferd PP. Iramló, poroszka ló: astureo PPl. Ifjú iramnak egy iramló török lovat is küldött Hübiár aga (MonOkm. XXIII. 470). Mikor iramlík, jó körön hátra hagyja a legsebesebb seketet is (Fal: NA. 122).

[Iramod-ik]

be-iramodik: [incurro; hineineilen]. Hononuai János is beiramodott Lengyelországban (MonOkm. XXIV.205).

Iramtat: [curro; rennen]. Amit az égben elrendeltek fölölünk, a szerént kell íromtatnunk (Mik: Törl. 132). Haza íromtat (163). Íromtassunk oda tehát (351).

ki-iramtat: [expello; hinausjagen]. Kiiramtatott és a csépre, kapára igazított (RMK. V.228).

mög-iramtat: [fugo; in die flucht jagen]. A maradék hada, az ellensegtől meg íramtatvan, íutásban vala (Lép: PTük. 1.123).

[IRÁNY: vö. ARÁNY]

Irányába (*erānyāba*): [ø regione, versus; in der richtung, gegen, gegenüber]. Szívem irányába ő egy jögre talált, mely vörös volt s kivont magyar kardot formált (Gvad: RP. 2). Szánt szándékkal mentem az ő guynhójába, s a mint megállottam éppen irányába, nagyon sóhajtoztam, egyszersmind piszegetem (29).

Iránt, aránt (*erānt*): Thaly: Adal. 1241. Biró: Préd. 133. *erānt* Biró: Ünep. D): **1)** Aránt, aránta, arántad, arántam: ø regione, ø directio, juxta; gegenüber MA. PP. [in der richtung, gegen]. Megh zallanak Moabnak mezein az aránt, hol Jeriko vagyon: in emprostibus Moab, ubi Jericho sita est (JordC. 164). Ky mynd az aránt, hol alland, ottan be meennyen: ingredientur singuli per locum contra quem stererint (295). Kőldőke aránt vagyon (ÉrdyC. 536b). Az szíve aránt volt az mellyén (MA: Bibl. 174). Laurus olajai lo kemny a kinek raztya vagyon őt az aránt, a hol fnydallya (Frank: Hasznk. 36). Annac ytáma egygie egygie hány részt véssen ird az linia mellé, az személyec aránt (Helt: Arithm. E6). Az vr vaesorajarul magok sem tudják, mely aránt gázolnak (Pázm: Kal. 282). Fegyvereket írának Mária körül, kiknek éles hegie vannak fordítottán Mária szíve aránt (Zvon: Post. 1175). Ásd meg ott az ága aránt a földet (Radv: Csál. III.55). Ezeknek lakó helyeket Gőnceznek aránta mind fölből le ronntatá (Pethő: Krón. 64). Elmém nem az aránt, sőt attúl távul járt (Hall: Paizs. Elm. 8). Még csak középaránt vagyon resolutiójában (Évk. XIII.63). Magyar kard jegy vagyon az ő szíve iránt (Gvad: RP. 12). **2)** erga, versus MF. [gegen]. Az őrdög némellybe fővsésgét lehell, némellybe részeséget. Az aránt kiki szívet megotalmazza (MA: Scult. 200). A gém a vízi állatok aránt igen bátor (Misk: YKert. 349). Azon felöltözött paripát nekem ajándékozá, ajándékozódván mások iránt is (MonIrók. XXIII.29). **3)** quoad, circa, de SI. respectu, de, in parte MF. [hinsichtlich, bezüglich, betreffs]. Ujjabb-ujjabb bí ér a fiam aránt: mihi aurescit de filio aegratulo PPB. Ne neheteljen addig az iránt patientámi magút (LevT. II.257). Szeretettel kérem, ne szájja ez iránt maga fáradságát (II.307). Egy némely személyekre vallott is bizonyos lapások iránt (II.309). Grófné asszonyom bejövetele iránt az úr méltóztatnék tudósítani (462). Kérem becsülettel Kélet ne felejtkezék szabadulása iránt (464). Harmincz ezer hazugságot mond ez iránt Balduinus (Pázm: LuthV. 30). Ez aránt adott hitléstünk ellen nem erumpálnak (MonIrók. VIII. 37). Adózással kényszergeti őket, mely aránt im most is lamentálnak (VIII.59). Azon várak iránt tótt sok akadályoskodásnak nem kevés harangjára valának okok hatalmas eszázárnknak (VIII.73). Ehhez a nagy készülöthez nincs éles aránt elég provisio (MonIrók. VIII.183). Mely aránt igen édes ehmelkődésec lehetne (Zvon: Post. 1109). Mely aránt mind általt aztis tudni köll, hogy . . . (366). Vagy itt kell tenned róla, vagy más világon adóznod iránt (Fdl: NU. 286). **4)** modo MF. [in—weise, in—zustande]. Bal, és job kézzel elegy aránt élő: ambidexter Major: Szót. Ha jelen lenne maga, mindenek jobb aránt esnének (MonTME. III.276). Parancsolák, hogy adjak be egy kis iránt, hadd lássák kezénirását, mi aránt van (MonIrók. VII.319). Miáránt volna dolga (Hall: III.ist. II.185). Magunk is adig tudjác, mi aránt vagyunc (Mogy: 6Jaj. III.11). Ugy tevezet, hogy igen jó aránt vagyon dolgom (II.36). Nekünk úgy tetszik, jobb aránt lenne az dolog (EszM. II.46).

IRDOS-BIRDOS: [P]. Meg stfallyac az ő irdos birdos és rétes l...nét [olvashatatlan] (Helt: Háló. 50). Téből formált irdos birdos saítoc, veslingek (Mel: Sám. 37).

IRGALOM (*irgalmassag* WinkC. 41. *irgalmas* ThewrC. 128. RMNY. II.39. *irgalmassag* ThC. 17. DobrC. II. 45. 96. WeszprC. 12. JordC. 379. 388. Ozer: Christ. 57. Beythe: Epist.

18): misericordia MA. barmherzigkeit PPB. Nagy sokan gyvltenek vala oda, irgalmaat varvaan es naponkeed aldozwan ewnek (ÉrdyC. 507. 525). Nagy chodaak irgalmak lennek az ew koporsoyanaal (526b). Imaghi erethewik ergalmassagnak aunya vr istenhewz (WinkC. 41). Wgy theg irgalm nyerő zyz Maria, hog te byr enghem (ThewrC. 149). Byneseknek irgalm nyerőye kerlec, hogy yelen legy eneknek halalomnac ydeyen (151). Istennek zyleye nyer irgalmat mynekwnk byneseknek (TelC. 365). En te irgalmadnac sokassagaba bel megek (DöbrC. 19. 220). Nagy kenodrol wram Jesus nem emlekezel, merth nagy irgalmadat mutatad (PozsC. 5). Nagy irgalmú isten (Pázm: Préd. 178).

Irgalmas: misericors C. clemens, propitius MA. barmherzig, mitleidig, gnädig PPB. Legetec irgalmasoc, mikent irgalmas tti atatec (MünchC. 121b). Bodogok az irgalmasok: beati misericordes (JordC. 365. ÉrdyC. 619). Legyetek atyaffyvsagnak zerethőy, irgalmasok, alazatosok: ad infimum misericordiam proni (JordC. 850). Isten legi irgalmas ennekem bynosnek (VirgC. 40). Agiatok halat az irgalmas istemek (73). Dictumus nevey apat erkevelial vala edes es nyomorultanak irgalmas (DomC. 169). Nem chak a jókhoz de még a gonoszokhoz is irgalmas (Tel: Evang. II.482). Az egy jó fiúért irgalmasan túrte isten a Júda gonoszságát (Pázm: Préd. 28). Mi módon kell minden embernek irgalmasan segíteni fele-barátjának szfkőkődő lelkét (43). Ahoz irgalmasnak mutatta magát (Illy: Préd. I.123).

Irgalmaskod-ik: misereor, misericors sum MA. sich erbarmen, mitleiden haben PPB. Minden napon irgalmaskodie es kölczön aal (Szék: Zsolt. 35).

Irgalmasság: misericordia, miseratio C. clementia MA. barmherzigkeit, gnade, dus mitleiden PPB. Irgalmasság nélkül való: immiserabilis C. O frater Ferenc aloytdo, hogy irgalmaz neked ysten enne bewn tetedert irgalmassagnak az ellen? (EhrC. 34). Felseges ystemnek irgalmassagát ewuewhlyk-nala menyekbe (58). Tegén vr irgalmassagot tőueletec mikent tőttefec en velem (Bécsic. 1). Az elő irgalmassagot felől mulad az vtolsoual (7). Bodogoc irgalmasoc, mert ők irgalmassagot kőuetne (MünchC. 20. 29). Hewk irgalmassagot erdemelnek: ipsi misericordiam consequuntur (JordC. 365). Varok istenly irgalmassagot (VirgC. 13). Vr tegien veled irgalmassagot (19). Cristusnak elwte nyoky irgalmassagot es malazot lel (50). Azokat meg wldwstet minden irgalmassag nekwl (54). Irgalmassagot ezelekedem azokon a kik engemet gyűlölnoc (Fél: Tan 551). Jelentvén, mién kell megmutatnunk felebarátunkhoz az irgalmassagot (Tel: Evang. II.184). Sok és nagy jókat jegir isten azoknak, kik fele-baráttyokat lelki irgalmassággal segítik (Pázm: Préd. 40). Nagy irgalmasság, hogy ember apját el-temesse (43).

Irgalmasságos: valde misericors Kr. [barmherzig]. Isten irgalmassagos es ygasagos, ky őryz irgalmassagot ezer kőzth (JordC. 73). Valami iot tőttel volna es irgalmassagos dolgokat, en mind ez kőiben irtam volnek be (DobC. 29). Igen irgalmassagos syralmas enekőt syral, mydón mondad: Ely ely lama zabatany (ÉrcC. 58). Irgalmassagos io tetet mutata (Borr: Préd. 37). Annac feletté irgalmassagos, minden igazságnac szeretőye és szolgáltatóya léssen (Cis. M).

Irgalmatlan: immisericors, inclemens MA. unbarmherzig, ungnädig, unmitleidig PPB. Irgalmatlanul: immisericorditer C. Az irgalmatlan ember semyt nem akara adny (ÉrdyC. 526. 216b). Hoq az isten ergalmatlanak ne lattasok (ThC. 219. Zriyy II.105). Mi-keppen hadgyük verben-fagyban, nagy irgalmatlanul (Csúzi: Síp. 682).

Irgalmatlanság: inclementia C. immisericordia MA. unbarmherzigkeit, ungnade PPB. Nagy irgalmatlansag megh nem halaly az yo tetelt (ÉrdyC. 612).

Irgalmaz: misereor MA. mitleid haben, sich erbarmen PPB. Frater Ferenc aloyosa, hogy irgalmaz neked ysten (EhrC. 34). Kerek bodog Ferenczett, hogy ez fraternek vetket irgalmaznan meg boczatna (68). Légén áldot, ki irgalmazot te nekél: qui misertus est tui (BécsiC. 5). Bodogoe irgalmazoe, mert ók irgalmassagot kóuetne (MünchC. 20). Kóuetee ítet ket vakoe fústuen es monduan: Irgalmazih nū nekőne (30). Yrgalmaz my velvuk Dauidnak ifya (JordC. 380. 402). Azert waar el tyfóket az teremtő vr isten, hogy irgalmazozon tyveletők: ut misereatur vobis (ÉrdyC. 86b. 134b). Vram Jesus thed ygazakka az bynesseketh, mynden hyweknek yrgalmazy (PozsC. 18). Keryed az vr istent, hogy irgalmazoz emekem bwnwniek (VirgC. 64). Ninzen oly igen nagi bönős ez velagon, kinek nem irgalmaz az vr isten (102). Keez vagoe nekőd irgalmaznia (NagyszC. 73). Irgalmazy emekem (misereor mei) ees halgasd meg een imadsagomath (KulesC. 5).

Irgalmazás: commiseratio MA. das mitleiden, erbarmung PPB. Elssw oka myert wr istenek zent ifya akara ez vylagra yewny, mondatyk zerelmetos yrgalmazas (ÉrdyC. 36b). Az irgalmazás minden egyéb isteni tselekedetet feltlyül-halad (Pázm: Préd. 177).

Irgalmazat: [commiseratio; barmherzigkeit, gnade]. Te afadfiaynal melto lég halalt fogadnod, hog az irgalmazatban végelec tégedet: in illa miseratione (BécsiC. 89). Te irgalmazatodnak sokassaga zarent tekenez en ream (AporC. 19).

IRHA: aluta MA. pellis aluminata; lüdes leder, weiche felle PPB. Lágy írha: aluta PPI. Irza [?]: margindeder, reit-hosen [?] Adami: Spr. Lágy bőr, avagy erszőnnek való lágy írha: aluta Major: Szót. Keth zjw [szin, szj] yrhabol (LévT. 1.229). Szemes írha (Szüksz. MAKadÉrtesítő. 1847. 328). Egy írhat vettünk 34 [denárért] (MonTME. II.98). Kend edgy negyed rész talléryi írhára vagy ruhára (PP: PaxC. 50).

IRÍGY, IRÉGY: invidus, malevolus, aemulus C. invidus, lividus MA. missgünstig PPB. [neidisch]. Irigyfél, invide C. Irigy mint az ördög: Zoilo invidentior MA. Imez embőr ireg' (GuaryC. 8). Kit haluan az ő irigy, igen haboznak vala (DebrC. 66). Yreeg vala az zent hytnek ifyayra (ÉrdyC. 374). Atyamfyanak ellene irigy voltam (VirgC. 9). Az iregy ördögnee dühösséget homallyosettyae: ita faciem diaboli invidentis obcecaet (Mon: Képt. 56b). Lewelek, kyknek altala varak kastelyok ez orzagh iregynek, az az ellenségynek szalaglattak, erewtlenek legyennek (Ver: Verb. 52). Meg keruekenek engemeth sok yregyek: circumdederunt me canes multi (KulesC. 11). Irégy szemű: invidus (Kár: Bibl. L616). Imen a félelem, túl a szerelem, köztök az irigy bánat (szelotypia) elfoglalván eme Venus nyomorékját, kegyelmetlenül ostorozzák (Fal: NE. 106). A mi irigyünk mindenkor készen tartják füleket (Fal: UE. 410).

[Szólások]. Irigy mirigy (Bíró: Micae. 225).

[Közmondások]. Irigy az szomszéd szőme (Decsi: Adag. 179).

Irigyél (ireddi GuaryC. 19. iredle DebrC. 248. yrelyek VirgC. 133. iredli Born: Evang. 149. iriluen DebrC. 65. irylyl CornC. 135. irillem Helt: Mes. 31: invideo MA. missgünstig sein, neiden PPB. [beneiden]. Majd irigylem: subinvideo C. Ha masba látta azt es iredli (GuaryC. 19). Igen iriluen ezt a sidok kezdee megkisírteni (DebrC. 65). Igeen iryly vala az apostolokat (CornC. 135). Eegyk yryly az masodyknak tyztösségeet (ÉrdyC. 565). A pokolbely ellensegh embery nemuek ydvesseghenek yryglye (ÉrsC. 269b). A te io mivelkódetil a tegedet irigyly haborgatoydtol meg nomorgatuanac (NagyszC. 97). Masnac gazdagsagat iredli (Born: Evang. 149). Azt irigylették, hogy az isten álmaha meg jelentette vala (Tel: Evang. II.14b). Senki ne banya se irigyle ez diczeretünket (KBártfa. 1583. C4). Nem irigylyük, hanem számyuk, hogy ily gonosz szomszédidal czimbo-

rál (Pázm: Kal. 164). Nem irigyled nekem az én egyosemet (Zrínyi I.47). A keresztyéni nevezetet is irigyöljük (Czegl: MM. 54). Irigyled az emberekfúl az ördök életet (205). Mintha az ördök boldogságot irigytele volna az embereknek (Káldi: Préd. II.314). Az magunk föli is irigylik e sok jót az ekklesiának, a kik azt akarnák, hogy a prédikátor ne is ehothnék, ha ók kéregető fuzétkokba valamint nem botsáttanának (Bod: Pol. 119). Kinek szerencsétjét senki ezessen nem írélheti (Csizi: Síp. 272).

még-irigyél: ☞ Meg iriluen az ördög az ő zencseget (DebrC. 185). Az ördök meg iredle ez zent iambornac ő thizta életit (248). Rokonyd amera felhemagaztassanak, az az tewh sororok megh yrelyek (VirgC. 133). Lata az ag ellenseg pokolbely erdevg es meg irylye (MargL. 27). A megirigyelt fél vagy érdemes tisztsegére vagy nem (Fal: BE. 602).

Irigylés: [invidia; neid, missgunst]. Kaján irigylés (Gyöngy: KJ. 164).

Irikkéd-ik: [invideo, zelo; neidisch sein, beneiden]. Mezomorodie a varosnac penitentiayaban (Jónás) es a poganoac földösseneec irekkede (BécsiC. 239). Monnal ki ítettek en vepesim, mert irektem hamissagra: zelavi super iniquos (AporC. 26).

Irikkedet: aemulatio [wetteifer]. Ó faragumokkal irekkedre rezzettetek ítet: ad aemulationem enim provocaverunt (AporC. 38).

Irigykéd-ik: invideo, aemulor C. invideo Com: Jan. 69. aemulor MedLat. 30. missgünstig sein, neiden PPB. Nem tud irigykedni a tudós ember: expertes invidientiae Musarum fores MA. Az zeretet nem yrykködyk, nem vonzon vyzaat (ÉrdyC. 96b). Nem irigykődünk reád a te nagy boldogságodért (Helt: Mes. 163). Irigykőduen az Josephre: aemulantes Josephi (Fél: Bibl. 190). Ne iregykődygne egymásra (Tel: Evang. I.120b). Ellenem iregykődni meg nem szótenek (Frank: HasznK. c). Soha te nem iregykedtél arra, a ki czepelüst iól varrot (Elm. 230). Kiki hasonlóra irigykedik (Kisv: Adag. 81). Az irigykédő néha ott hagyja személyét ellenségenek (Fal: NE. 101).

Irigykedés: invidentia C. MA. heftiger neid, missgunst PPB.

Irigység: invidia C. MA. missgunst, neid PPB. Tügga na, hog iregsegen arolta volna el ítet (MünchC. 67. JordC. 145). Azon valo nagy yrygseegből haborgattok (ÉrdyC. 408b). Azon valo bodog yrygseegheben bel fvtamek egy kerben (517b). Menyorzagiban sem yrygseeg nyuchen (565). Inkab tanvlnac kevelseget, iregseget, hod nem mint isteni lozagot (DebrC. 263). Nem lezón oth az iregseeg (SándorC. 1). Kezdetic az iras az iregsegnec bínéról (NagyszC. 296). Iregység nem indettot (Tel: Fel. 5b). Ha az szent írásban minden szükséges dolgot bé foglalhattak az apostolok, irigység volt, ha bé nem foglalták (Pázm: Kal. 488).

[Szólások]. Ha az irigység bánat, és valakinek fényes titulussa veri szemedet, értekezzél arról, mint fért bozzá? (Fal: BE. 602).

Irigységécske: invidia C. MA. kleine missgunst PPB.

Irigységés: 1) invidiosus C. MA. neidisch PPB. Azzal gyűllítették nagy irigységesen az Christus hiveit az régi pogányok (Pázm: Kal. 683). 2) [invidendus; beneidenswert] verhaszt PPB. Ellenseginec irigységés jó szerencsétjét hozza elő (Prág: Serk. 568). Melly titulus igen tisztességés és irigységés (Teleki: FLÉL. 91).

IROMBA: [variegatus, versicolor; bunt]. Egy dáma sem volt ily iromban, ilyen nagyon tarkán (Gvad: FNót. 94).

IRRÉNGÉS [?]: opprobrium. Ő rokonai ellen való irréngest nem fogadot: opprobrium non accepit adversus proximos suos (D6brC. 31)

IRT (irtvány Ver: Verb. Szót. 9. írtás, irtovány székelőül orotás GKat: Tük. 1119. orló kapa Tört. XVIII. 263. orotua[u] 1271. Wenzel VIII. 355): runcio, expubo, succido, exstirpo, arbusta frutesque evello, resceo MA. eradicō Otr: OrigHung. II. 84. ansrotten, jiten PPB. Uta irtani: münire aditum PPB. Viat irtana (Börn: Préd. 18). Szabad útut irtson az magyaroknak és routója legyön ez megnoudott váraknak (Tin. 210). Az erdőt irtják (Lipp: PKert. 18). Jertek, én is néktek bizony útut irtok (Thaly: Adal. 122). Maga számára építettett, plántáltatott és ortatott (Gvad: Hist. 39).

el-irt. Az elő fanak és zölőnek göstít elirtom: abnodo C.

ki-irt: expubo, exstirpo MA. aushauen, ansrotten PPB. Hoq földne minden istent ki irtana: ut omnes deos terrae exterminaret (BécsiC. 15). Ki irtattana a ki irtotol es a kőgoktol elveztonce: exterminati sunt ab exterminatore (28). Ne talant a konkol ki zöndetec, ki irtatoc veloc önö a buzaf es (MüncC. 38). Minden plántalt, kit nem plántalt en meünei atam, ki irtatit (12b). Hoq a hitödenségöt ki irtanaia (DebrC. 173). Minden kegyötlen vadakat ki irtoc a földhöl (Helt: Bibl. IV. 292). Küttä ötet az ur hamar a földhöl: exterminavit eum dominus cito a terra (Ily: Préd. 16). Még neveketic ki irtotta volna (Liszny: Krón. 228). A vetkes szokás, minokutána el-hatalmazott, ritkán irtattatik ki (Com: Jan. 177). Teljes hatalmat adnak nagyságonak az pártalkodókat közzüllink ki irtani (ErdÖrsz. II. 514). Szép rendbe szedő a kollégyimot, kívánta onnan ki-irtani a mások munkájokkal elő herőket (Bod: Pol. 178). A putársóságol ki-irtják a feddözöket, a kik tudni illik, feddöllec, dorgálással mint-egy pörölözönek (Csúzi: Sjp. 181).

kiirtás: exstirpatio, eradicatio MA. ansrottung PPB. Harnad oka a mai innepnek a gonozh zokasnak lálh irtasu (DebrC. 197. Pázm: KT. 12).

kiirtat: exterminium [ansrottung]. Mend önöltönc Israeloc istenöhez, hoq né adatanac ő varasoc ki irtatla (BécsiC. 16).

mög-irt: computo, expubo, depubo, diruncio C. repunio PPB. ausschneiden PPB. [ansjäten, roinigen]. Csomótól meg-irtom: enodo C. Kápiával előbb megirtott ágyaklan magokat hint (Com: Jan. 71). Nagyon megirtottuk az jó rendnek akadékos zanyötätül szabados földünket (RákF: Lev. V. 320).

mögirtás: repunatio C. MA.

Irtás: runcatio, exstirpatio, expubatio MA. ansrottung, das jiten PPB. Mi földünkre viragok ielentek, irtasunk idele be öt (D6brC. 103). Irtás, irtovány, székelőül orotás (GKat: Tük. 1119).

Irtó: saritor, sarculator, runcator; jäter, haecker PPB. Fürtö kapa: marra; jätthau, kranthaecke PPB.

Irtogat: surculo MA. [nach und nach reuten, ansjäten]. Christus az jersalémi kerusködést irtogatta (Zvon: Post II. 271. Gyöngy: MV. 19).

ki-irtogat: exsurculo Kr. [nach und nach ansrotten]. Emberek flya el bozattya hly angyalot es kyvo yrtogatnak minden teovögheseket (JardC. 396. Pázm: KT. 94).

mög-irtogat: surculo C. [roden, säubern]. Az mely szölöt a vinözölér meg-nem irtogat (Hall: Páizs. 37).

Irtogatás: surculatio, expubatio MA. [das reuten, roden]. Gyomlálás és irtogatás (Com: Jan. 73).

Irtovány, irtvány: ager exstirpatus, exstirpativus MA. novale Káldi: Bibl. Oseas 10: 12. Kr. ager purgatus, dumus

erucatus, solum erucatum; acker, auf dem alles schön ausgerottet ist PPB. [rodelaud]. Ortovány sive irtvány, terra per eradicationem arborum, sentium etc. expurgata, a verbo ort (eradicat) derivatum Otr: OrigHung. II. 84. Irtovány: extirpativum Ver: Verb. Szót. 9. Exceptis purgationibus que vrituati] dicuntur 1271 (Wenzel VIII. 355). Terrae arabiles sive quae irtuan dicuntur 1271. Descendit ad finem irtuan 1298. Ex parte ipsorum particula irtuan praenotata 1298 (szál). Zölömet, kertömet, ortuan öröksegimet (RMNy. II. 301). Plántalt szölöt, es reszet irtoványal jobbra tötte volna: vineas plantasse, fructes et virgulta extirpasse (Ver: Verb. 90. MNYil: Irt. Cím.). Kapás nyos irtavány [igy] éleszthesse éhségöt (Kisv: Adag. 101). Az irtválnak a mely posvány van mellette, nött egy hantos sombok annak közepette (Gyöngy: KJ. 74. 71).

Irtoványos: exstirpativus Kr. (Ben: Rithm. 114. Kr.)

IRTÓZ-ÍK: horreo, perhorreo, abhorresco, aversor C. horresco MA. erzittern, erschrecken PPB. [schauern, sich entsetzen] (Helt: Bibl. I. 136b). Nem irtöznae szödelaznani az feyedelemsegen valo személyeket (Mon: Apol. 2). Irtözanna töle (Tanu: J6ÉL. 89). Irtözic a rosszaságtól: abhorret a malo (Com: Jan. 177. Zrínyi I. 150. 168). Én irtözam ötet meg vallani egy vagy két czitoc előtt (MA: Scult. 14). Néha még első tekénetekre is némellyeknek természet szerint kezdünk idegenülni, és irtözni tölek (Fál: UE. 391). Demirhám pajtársom hattól sem irtözök (Könyi: IRkom. 108).

el-irtözök: aversor PPB. [zurückschrecken, abgeschreckt werden]. Az ki nem szall büneynek reszenkent valo tekon-telesére, igen ritkán irtözök el azoktol (Lép: Tük. 1202). Ő felsőge tégedet érdened szerint másoknak példájokra meglöntet, hogy az atöle eszelös újításoktól el-irtözözzanak (Bod: Pol. 36).

elirtözás: aversatio Com: Jan. 69

mög-irtözök: exhorresco, obresco, perhorresco MA. sich entsetzen, vor furcht erzittern PPB.

Irtözás: horror MA. das schauern, das grauen, das entsetzen PPB. (Pázm: KT. 102. Zrínyi II. 64). Egy arany pohárért voltak oly burok, a kik be ngrottak, másoknak nagyobb irtözásá- val mint magok télelmével (Laud: UjSegis. 1557).

[Irtözat]

Irtözatos: horridus, horrendus Kr. [schanderhaft, grünlich]. Irtözatos álom (Foly: SchSal. 12).

Irtöztat: horrifico SI. [zurückschrecken, schauern machen]. Minden szödelmat, es gyalizást békével szenvedo, hogy a kiket irtözattott ezektöl a kevölység, alázatosokká temő (Pázm: Préd. 92). Úgy irtözatsz [engon] a Zríni kardgyátul (Zrínyi II. 36). Az egygyököket méltatlanul irtözttatő pötvarkodis ez (Uzegl: MI. 8). Mégis irtözttatod a szegény barátokat (205).

Irtözttatő: horrificus, horrifex, terribilis SI. [schauerlich, schanderhaft]. Irtözttatő szép (Mik: TöL. 16). Rettentő, irtözttatő tél vagyon (436).

IS tes WinkC. ErdyC. KulesC. 21. S. Sylv: IT. Pest: Evang. más Tel: Evang. I. 124. 130. az többis 137. szolgáes 133. [sat. csak t után]. mjs, roges, wags RMNy. II. 69. mys egészen vagyunk, zolgáthy akarunk LevT. I. 19. mys 169. tys. et vos Pest: Evang. 202. 209. tys. et tu 3. tes GuaryC. 18. tés is: et tu Matkó: BCsák. Nyr. III. 168. Hall: Páizs. 119. ós es: et illo DebC. 192. et et quoque, etiamque MA. [auch]. **is** Kik ozuc, miv vognuc, hug es tiv [ti is] latiatuc zuntuchel (HB). Es num ig ember [egyember is nem, egy ember sem] mulhetia ez verum (HB). Mi es benne [benne is] binut lelletmoye (Köungs. Tör.). Hoq es en imágzam ötet: ut et ego adorem eum (MüncC. 16). Kellemetes hog es en el meünie: expedit volis ut ego vadam (204). **b** Valahol lakozmatol, en es lakozom

(BécsiC. 2). A koulolt ki zedvotec ki iratoc a buzat es (MünchC.). Te altalad valljuk a Krisztust atyánk fiand, te altalad valljuk örökségül a memyországot es (TihC. 162). Siete nagy atyjához, kinek Helenus vala neve, kies —ki szintén? keresztény vala (1824). A többinél korába ifib vala, zepesveoles a többit felülhalalta vala (KazC. 35). Másit hívá, kit es kít szintén) a zé-nek cellajara kühlé, kinek es ugy történek dolga, mint az elsőnek (37). Nagy költsége vagyon, leszenys miatta (RMNY. II.53). A ki soha sem völt, semis leszen (Bal: Csik. 51). Nem is (sak nagy állat es, hanem (Misk: VKert. 218). De el kell most memem, im üllök is lóra (Gyöngy: Char. 118). Efelred el nem mulata semmit is, hogy ellenibe állhasson az ellenségnek. A ki is tavaszszal Anglia szélhez gyűlekezők (Mik: MulN. 301). **e**) Kivöl iotes gonozes tehetm (TihC. 201). Kivanattal es minellkedettel es tartani hagyak (DomC. 17). Aféléken mentis nem is magát a veszedelemtül (Fal: BE. 597). **d**) Mynem istennek angali vagyvnk, kykh még azokys nem tnygyak istennek akaratyat, nem hog mi tudnok chazarnak akarathyat (LévT. 1.22). Kiben mi abban is vörágok vagyunk (LévT. 1.59). Nehéz meg-gyözni az értelmet, hogy hasznos, szükséges ennek így lenni: annál is nehezebb felindítani az akaratot, hogy kívánnya a mivel tartozik (Pázm: Préd. 44). Nem építettek semmit is (GKat: Váits I. Előb. 22). Alig fordulék egyet, immár is derekasn esordüle a kocka kezekben (Fal: NE. 27). **e**) A ki nem tiszteli az atyatis (Born: Préd. 243). A kapui pengi ó varasnae be nem zaratnae nappalis (Mel: SzJán. 521). Az ki az atyát nem láttya, az nem láttya az örök életetis (MA: Scult. 247). Kie legénec az valasztotta, senkijs eggie az másik féllől nem mondhatna (EszT. IgAny. 11). Tagadgyac ezt az papistae, hogy sohas az aniaszentegyhaz olyan kitsin es keues szamo volna? (EszT. IgAny. 27). A holot nincs semmi kísértet, ott nincs semmi imádságis (Mad: Evang. 360). **f**) Nem vagyok melto czak sarvyat es viselhem: cujus non sum dignus calcamenta portare (JordC. 302). Nem ada énelki meg ezac egy talpné föld-tis: nec passum pedis dedít illi (Helt: UT. h. 2). Nem tudnak csak fegyvert is kapni (MA: SB. 73). Tsak vizgertalásokis soha nem leszen (Pázm: Préd. 20). Nem iparkodhatik csak úgy is a mint maga akarná (Matkó: BCSák. 117). Akarkies meg latbattia (Göntz: RBab. 64). **g**) Sőt bár legénys hiti alkalmas erősségelazemberne (Zvon: Post. 1.345). Nem vihetie véghez, ha szintén erőssen erőkiedne es farasztáe magokatis (MA: Tan. 215). Akár im melly el kezdötől származtanae legyenis (1237). És a mit ezek nem zinte egymásután irnakis, egyvélv horlom (Pázm: Kal. a2). Nagyobb nyereséged károdnál, mert a mit vesztettél, megtalálod istenedben (Fal: SzE. 542). Bátor jó darabig ne essék is az eső, de mégis minden gazból szorgalmasan tisztogatják az utcákat (Fal: TÉ. 776). [Vö. **ÉS, csakis, mégis, SÉ, SÉM**

ISA: [sane; fürwahr] Ysa par es chomuy vogmue. Ysa ki nopun emdul es gimilstvy, halahae halalad holz. Isa es nun izg ember mulchofia ez vermut. Ysa nend ozchuz iarov vogmue (IIB).

ISKÁTULA *iskatula* MonTME. I.223. *iskatulya*tska: capsula, capsella PP. *skát* /y/: Gvad: RP. 141): cistellula, cistella, capsula, theca MA. capsella; küstlein, chatoul PPB. schachtel Adám: Spr. Ezüst pódrás-zék, ezüstök vala iskatálja [igy]: argyrotheca PPB. Helyet keressetek amak is a monálácium iskatulájában (Matkó: BCSák. 251). Rendre rakván a sűrű és hajválasztó fűsüket, ellenében a függőket, rozskötőket, seregével a foglábó és gombos töcskéket, sok iskatulákat a fekete musch formákkal (Fal: NA. 141).

ISKOLA, OSKOLA *iskola* C. GorpGramm. 122. Com: Vest. 71. MA: Scult. 1094. *oshola* Zvon: Post. 1.116. *scola* CornC. 380. *schola* Kisv: Adag. 67. 211): schola, gymnasium C. ludus literarius MA. schule PPB. Eskolához való: scholaris; iskolába való: scholasticus C. Bodogssagus zent Janos baptista vala lelky joza

goknak iskolaya (ÉrdyC. 350). Mikoron a leány iskoláiból haza meimo, a városnak bírójának íva latuan ötet, igen meg kedvele (DebrC. 143). Ez iskolaba akarnek tanulnom mind kezdetül fogna (VirgC. 94). Az Cristusnak iskoláiba be mentem (TihC. 315). Egy gyermek, ky az okolaba iar wala, el lopa ezor az tarsa tablayat kyre abeczet zoltak wala iny (Pesti: Fab. 67b). A deák gyakorlatya (frequentati) az iskolat (Com: Vest. 71). Egy nagyvíros az igaz hittül olszakadásnak scholája (Czegl: MM. 32). Azt tanóll scholában, mi hasznos világban (Kisv: Adag. 211). Minden nyomoriság iskolá, megtmit dolgoziban (317). Zoroaster könyveket írt erről a fekete oskoláról [schola magiae supernaturalis Kr], de Nimus király előégetto (Fal: TÉ. 688).

fo-iskola: gymnasium, academia MA. hohe schule PPB. Az schola-mestor a főskolát igazgattyá: rector regit academiam (Com: Vest. 74). Az academiák, híres fő iskolák (Com: Jan. 156).

tanuló-iskola: [schola, ludus literarius; schule] (MA: Tan. 1098). Tanuló iskola (Balassa: Ének. 30).

Iskolabéli: scholasticus SI [schul-]. Iskolabeli tanitas (Born: Préd. 295). Iskolabeli gyermekök (Helt: Háló. 215). A scholabeli gyermekek is tudgyak ezt (Kisv: Adag. 67). Iskolabéli kérdések (Hly: Préd. II.263).

Iskolai: scholaris Kr [schulnüssig, schul-]. Iskolai tudósok (MA: Tan. 1411). Iskolái szók: termini scholastici (Pázm: Kal. 1766. 922. Kr.).

Iskolaz: doceo, moneo, castigo, corripio SI. [abkanzeln]. Iskolázzák szent Pált ezek a székék (Pázm: Kal. 1766. 383. Kr.).

Iskolázás: castigatio, reprehensio Kr [abkanzeln? schulbesuch?]. Az isten niha bizonyos okoknak tekintetübil az ördög iskolázására rejá bocsát bonnfiket (Zvon: Post. 1.522).

Iskoláztat: [scholas frequentare curo; die schule besuchen lassen] Kétsínységében velő iskoláztatott (Czegl: MM. Cím.).

ISLÓG *islogos* Radv: Csál. II.7): lamula, bractea MA. bracteola PP. palea aurea; mündlein [mündleîn], blatte [platte] PPB. [blitter]. A kovács a vasat pléh vasakra és egyéb islogokra ón laminas et bracteas kiszélesíti (Com: Jan. 104).

ezüst-islóg: argentea bracteola; silberblättlein PPB.

Islógocska: bracteola MA. geschlagenes blechlein PPB.

Islógos: lamulatus, bracteatus Kr. [mit metalplättchen, mit blitter geschmückt]. Egy nagy aranyszéli född, kinek az vége kötött szagos, gyengés az széle es (Radv: Csál. II.7). Egy islogos fodor (II.53). Islógos, bogláros, kontyos feleségek (Mon: Apol. 335). Islógos öltözet (Alv: Post. II.35). Islógos kesztyűt csinállyon (Pós: GBot. 15).

ISMER, ISMER, ÉSMER, ÖSMER *esmernéd* BécsiC. 4. 7. *ismér?* BécsiC. 21. MünchC. 26. *esmértelek* Sily: UT. I.131. meg *esmértik* II.133. *esmer* Bas: Credo. 132) nosco C. agnosco MA. keunen, erkennen PPB. Nem tudom, ki lova fia vagy: egy szahira sem esmérlec: “albus an ater sis, nescio MAI. Honat az emekém, hog malasztot léhée es meltohal engemet esmérnéd: nosse me dignaris (BécsiC. 4). Hog esméréd, ime ez födtől foguan annépel tarsalkodol (21). Lathwan lattatok es nem ysmerytek (JordC. 393). Mykron hű yohayt ky hozzatangya, az yohok hűtet követyk, mert ysmeryk hűneky zawat: sciant vocem ejus (661). Ky myndeneknek zyeveh ysméréd: qui corda omnium nosti (709). Ysmeryk vala kedegh hűtet, hogy hű vona: et eum agnovერთ illum esse qui . . . (714). Senky nem ysmery vala, hogy leanzo zemeoly vona (ÉrdyC. 339). Yme lassatok es ysmeryetek zerolmes atyam-

ffiy, mynemew nagy byne volt az fraternek (310b). Mynek clette teghed zere-ne-elek, anyadnak meheeben ysmereolek teged (341b). Nem ysmér halalt (536). Baromhoz hasonlóa ewnen magaat, ky nem ysmér semy tyztössoeget (556b). My ezodalny való dolgoth esmeré tobened (VirgC. 145). Latom es iol esmerem, hofi teged ezalht meg az ag wrdwtg (20). Hat vagion, kibe al embernek alazatossága: Egi ez hofi myndenkor esmerie magat (96). Mikor az ű isteni jó uolta alkotmotos ideiet esmere lenni (Tel: Evang. 1232b). Nem akaria ismérni, mely nagy veszedelembé forog (322b). Akorou illet magarul ualuni emlékezetet hanni, kiből az ű mihozzanc ualo szerelmet esmerőőc (L174b). Sira, esmeruen, hogy nagyot uetot uolna (L566). Mert vg esmerem természetet (Tel: Fel. 16). Midőn esmeruie halalanae ideiet el közelgetni (Mon: Apol. 277). Nagy gond esmértetik halvány személyében (Könyi: HRom. 14).

[Szólások]. *V'mnek ismer.* Lehetetlennek ysmery vala ow zent fogadasant meg feyteny (ÉrdyC. 591b). Esmerven ev magat ev nekik adosnak (DomC. 97). A bűnnek igaz zoldgya gyalizat, kissebség, vereség, halál; ezekre méltónak ismérni magát (Páz: Préd. 59). *V'kit ismer [vot, férjít ismer].* Férjfiat esmért leány; puella experta virum PPB. Ew zyley nem akaraak egyriast ysmerni, de tyztassagot tartanak ez zent gyermeknek meltozsagaerth (ÉrdyC. 157). Myert Joseph nem akarna hwtet ysmerny, akara hwtet tytkon el hady; Joseph cum nollet eam traducere (JordC. 357). Kye lezen az feleséegh? mynyayyan ysmerteek hwtet; cuius erit de septem uxor? omnes enim habuerunt eam (425). Ymaran gonozwl ysmerte hwtet hew zyweben; iam moechatus est eam in corde suo (367). Az melly aszsonyi állat férjfiat esmért férjfiuval való hálásánál; mulier quae novit virum in coitu (Kár: Bibl. L150). Azután az Adam esmeré az ő feleségét; Adam deinde cognovit uxorem suam (MA: Bibl. L1).

[Közmondások]. Fát gyümölcséről ismériünk (Páz: Préd. 68). Tseropén esmerem, minemű fazék volt (Kisv: Adag. 153).

által-ismer: [pernosco; kennei lenni]. A mellyeket által ismérni, tellyességgel meg tudni gyönyörűség; quae pernoscere volupo est (Com: Jan. 67).

ki-ismer: internosco C. dignosco Kr. [erkennen, unterscheiden]. Feleségeket ezifrazak, vg hogy olig ismértetnek ki az őo emberek feleségiktől (Vás: CanCat. 470).

még-ismer: 1) cognosco, pernosco, dignosco, agnosco, recognosco C. erkennen, unterscheiden von andern PPB. [erfahren]. Tökéletesen meg esmerem; percognosco; előbb meg-ismerem; praenosco; megismerő; cognitor C. Kyff zent Ferenéz meg esmeruen, monda; frater Pecorone, myre yewtel yda? (EhrC. 45). Őgád, hofi valaki mégé esmerie ne quis noverit, hofi ide iöttel (BécsiC. 7). Ő gimléőkről esmértet meg őkot; a fructibus eorum cognosceitis eos (MünchC. 26. JordC. 373). Tynektek adatot meg ysmérőtek menyeknek orzaganak tytkayt; volis datum est nosse mysteria regni caelorum (JordC. 393). Megh ysmeryon Iesus hw gondolatyokat, monda; sciens autem Iesus, dixit (104). Meg ysmereek az tanoythvyok; intellexerunt discipuli (407). Ewk es megysmeryk ow halalok napyat (ÉrdyC. 8). Az boyth ydvessegehes votant 3 okokból ysmérhetünk [igy] megl (366). Az yot meg nem ysmérhety bölchesséegheuel kyl (516b). Mynemew yegyőkön ysmértetyk emberben az ygaz bölchesséegh (517). My ysmérhety meg ember, ha wr istemek aldomasaban vagyon (622b). Meg esmere, hogy az wrdwtgtwl volna ez kesertet (VirgC. 20). Hofi ez ugy lwth legyen, ebbwl meg esmered (21. 124). Legottan meg esmere, hogy valam ylastat látot volna (64). Meg esmere az atyafiakba az isteny zeretet (75). Ez iskolaba akarnek tanulnon, hofi magamnt meg esmerhetnem (95). Kyket meg esmeruen lenni

vgzaknak (DomC. 113). Wr ygzaknak wtath meg ysmérthe; novit Dominus viam iustorum (KukC. 2). Es ebből meg ismeryem, hogy igralmassagott tőtél az én vrammal; et per hoc intelligam quod feceris misericordiam (Helt: Bibl. LK3). Ismerd meg magadat; γνώθη σεωστών; nosce te ipsum (Decsi: Adag. 45). Ki ki mind az istentől adatot iduőzítót tanallya igazan meg esmerni, es valamidőn érzene, hogy tñle el szakaztana az bűn, ottan ottan csak ő hozza siesse[n] (Born: Préd. 280). Ezekből azért ezennel rea iuthatunc honet esmérhessoc meg az farkast a barantól (Mon: Apol. 10). A bölchesség arra szűkség, hogy megismerje a jot a gonosztól és az igazat a hamistól (Tel: Evang. H.935). Megesmeré az ő álnokságokat (MA: Bibl. IV.23). Ugymondnak ők, az ruházat, ha szinte kábává tézen-is, ugyan ékesit azért, hogy az madár az ő tollain, az eb szőrén esmértethessék meg. Mert nem tudni ember, hogy oly kába galád fantastikos légy, hogyha az tárafarán szabott, metélt, vagdalt, prémezet, boncosokos köntösődről meg nem esmértetné (MA: SB. 218). Uram meg próbáltál engemet, és meg ismértél engemet (Zvon: Post. L552). Az ki azokat olvasta megesmerheti egykiket az másiktól (Zrinyi. Előb. 3). Megisméré, hogy az ur volna az isten (Ily: Préd. L41). Ez igazságot Seneca is megismerte (L112). Az akarat az előlmegismert dolgra vitélik (L62). Ősmérjék meg most is az magyar kard élet, ki régen tartományoknak is esonkította szélét (Thaly: Adal. L123). **2)** [profiteor; gestehen, bekennen]. Binet meg ősmere es nag keserűséggel sirni kezdé (GuaryC. 44). Ez frater az ev byneet meg nem esmerueye (DomC. 219).

[Szólások]. Adam kedig meg ismere Heuat az ő feleséget, ki fogada es szűle Caimit; Adam vero cognovit uxorem suam Hevam, quae concepit (Helt: Bibl. LB2). Emberek nem kell baromi módra megismérni a feleségét (Ily: Préd. L172).

mégismerés: agnitio, recognitio C. cognitio MA. Erkenntnis PPB.

maga-mégismerés: [cognitio sui; selbsterkenntnis]. Hogy ez magad meg ismeresre zerehte hugoni yobban ywthas, kel tudnod . . . (Weszc. 123).

mégismeret: 1) [cognitio, recognitio; Erkenntnis]. Emec iéget es meg ősmertit meg peldaza wr isten zent Josephneez zemedesebe (GuaryC. 24). Azokba, kyket latal es hallotal, valanak emmekem ket vilagossagok meg nituan; egyk vala az en teremtennek meg esmeretyrw, másik az emmagamnak meg esmeretenrw (VirgC. 43). Allelőneez ő nag meltozsaganac megesmeretie haromkeppen iuthatone (NagyszC. 229). Elég ah ny evduossegűknek megesmeretyre (Ozor: Christ. 1). Tanyitat bennűne az ő akarattyanae meg esmeretire (Born: Préd. 284). Az szép dolgoknak megh ismértit minékűnk az mi sziveink attae (Prág: Serk. H4). Az hitben es az őrcé elenee meg ismeretiben igen nagy hasznat vehetne (EszT: IgAny. 302). **2)** [confessio; bekentnis]. Masyk gyonas mondatyk az istentől adatot ayandokokról való hala adatlansagoknak meg esmerety (ComC. 29).

maga-mégismerete: [cognitio sui; selbsterkenntnis]. Maga megismerety nekyl senky istennek kellemetes nem lehet (Weszc. 132). Ez leen azért elsőv oka; magának megh ysmerey (ÉrdyC. 419).

Ismerés: cognitio MA. agnitio Kr. Erkenntnis PPB. [bekanntschaft]. Az én követem nagysagodnak jó ismerésiben vagyon (MonTME. III.134). Eleve való esmérés, tudás; praescientia (DEmb: GE. 32. Ily: Préd. 1511).

Ismeret: cognitio, notio, notitia C. agnitio MA. das kennen, Erkenntnis, kenntnis PPB. Ielén esmérétékre lenne (notum fieret) asidoktat kézeknek lennie ő ellenségekről gőzdelmet vennie (BécsiC. 66. 114). Alkolmas vala el yeway az wr istennek,

hogy ismeretire adma ennen magat embereknek (ÉrdyC. 1b). Nem mellet vala ismeretüre, my legyen az isten (152b, 516b). Kezdee ewtöt tanoytany yrának ismeretüre (330). Sola ember ismeretüre towabbaa nem yewe (101). Nyhábban való ismeretüt es tanwsagot tett es yrt rola (511b). Aya wr ystennek ismeretüre zarent (ex praeognitione dei) bekessegh megh beewltessegh [igy] (JordC. 813). Kynek mynta mentenek jlyen jgen fel az wr istennek jlyen nagy edesseges ismeretüre (MargL. 14). Es ez embernek volna ismeretüre ez fuyodelemnek valamely rokonsagual (CornC. 315). Len ismeretiben Honanak (CsomaC. 10). Hogy meg iratatuának es ismerelbe lönének (Helt: Krón. II). Hogy az Christus ismerete jobban ki lühednek (Born: Préd. 24). A mi a szogén eg' igyü hünket opetené a Christuskat igaz ismeretibe (Tel: Fel. 1). Büfölkedgyetec az esmértetben és minden értelemben (Kár: Bibl. III. 178). Isten nélkül voltac az Jesus Christus esmereti előtt (MA: Bibl. Előb. D). A magunk ismereti meg-föjtya a kevélység mérgét (Pázm: Préd. 64). Esmertekben [igy] nélkül Joseph végre juta, sok szép ajándékokat nélkül osztogata (MolnF: I. Tárh. 8).

lélek-ismeret: (conscientia; gewissen). Igaz lelkem ismereti szerint (LevT. II. 232). Lelked esmeretire hagyom (Mon: Apol. 255). Tudgya az isten és az én lelkem esmereti (MA: Scult. 6). Vigyázzanac lelkőc ismereti tisztaságúra (Zvon: Post. 1573). Hol a lelked-ismereti? (Matkó: BCSák. 145). A mennyire jó lelked-esmereti engedi (Misk: VKert. 337). Bizonyásg az én lelkem ismereti (Dáln: Flor. Előb. 10). Lelek ismeret ellen való dologh (Tört. XII. 112). Ily fertelmes bünrül, ha meg lett volna, kétség kívül önmőn lelkem ismeretem is feddene (Fal: NA. 131). Nem furdall-e lelked ismerete? (140).

lélki-ismeret (lelki esmeret Helt: Krón. 41): conscientia C. MA. das gewissen PPB. Lelküsméretemben tudom: conscio MA. Lelki-esmerete ellen tselekedni: non ducere religioni PP. Bizonyástog az en lelki esmeretem (VirgC. 144). A mihi lélkőnk, testőnk es lelki esmeretőnk evezzen maragion (WeszprC. 55). Zyksegh, hogh mynden kysekre el felethkezewen, mennien be w lelky esmeretynék tythkyaban (122). O zentseeges lelky ismeret ky yollehet test zarent ez földőn leegy de maga lakodalmad mennyekben vagyom (ÉrdyC. 20). Feddy vala ewket ew gonoz lelky ismeretőkőből (416b). Kd engemet kér, hog igy lélküsméreti szerint az én tetszemet kdnek megjelentsem (LevT. II. 232). A mi lelki esmeretűnc nem vadol mi bennuc (Tel: Fel. II). Conscientia mille testes: nagy dolog az lelki ismeret (Decsi: Adag. 79). Ha sem istentől, sem embertől büntetése nem volna-is a gonoszoknak, magok lélküsméreti szagatása elég veszély volna (Pázm: Préd. 29). Nehézség, mely furdalná lelki esmeretedet (Pázm: KT. 439). Meg sérűtt lelki ismeretűjek (Zvon: Post. I. 7. Pázm: KT. 5. Mad: Evang. 13). Lelki ismeretűnc meg esendeszedése (119). A bűnök gyakor tselekedete miatt megagogyok lelki ismeret végétőre ugy néki sasodik hogy (EuyF: MSz. 169). Sohonnai, vak vezető, gonoz lelki ismeretű ember (Ilyef: BCSomp. 130). A lelki ismeretnek győtrelni, melyekkel a csigák, hév fogók és egyéb tőzkek nem érnek (PP: PaxA. 17). A lelküsméret benne panaszra s pörlekedésre fakada (Fal: NE. 79). Mondgyák, de hában, hog az ő lelki ismeretek tiszta mint a kék-ég, mikor felhő vagy háboru nem bírja (Fal: NA. 111).

maga-ismeret: (cognitio sui; selbstkenntnis). Embernek alázatos maga ismeretiről (Pázm: KT. 5).

Ismeretős (ismerős? Com: Jan. 64): notus, cognitus; be-
 kannt PPB. Ismeretős: cognobilior; ismeretős leszők: notus C. Teczyk a nenyemew ismeretes czudában (mobile miraculum) yelensegest mutatuan (EhrC. 66). A taneitan ismeretes vala a püspöckel (MünchC. 208). Ysmeretes vala az feyodelemnek: erat notus pontifici (JordC. 690). Halaltalan az ey enlekezety, mely ismeretes istennel es embereknel (CornC. 242). Mind

Pilatossal s mind a sidoknal ismeretős vagyok (WeszprC. 37). Iamus ismeretős vala a püspöcknek (71). Az várban igen tudós, esmeretes, jártas út mutató ember (MA: SB. 261). A ki tömlőcz őrzővel ismeretes [igy?] (Konst. 27). Meszso ismeretes vagyok (László: Petr. 66).

Ismeretlen: ignotus, incognitus C. ignobilis MA. unbekannt PPB. Zent Ferencz ismeretlenek kezwetv itdatatyalual (EhrC. 129). Mykoron oft lakozo ismeretlen nepekek ayoytatussagok megh alwth vola, a poganak az epolnait el törek (ÉrdyC. 656b). Myndenyket egyenlew kepen mynt ismeretlenek meg fegyed (VirgC. 133). Ismeretlen vala emberöknel (DomC. 80). Ez edes illat ismeretlen és hasonlatlan (155). En atannak hazual ismeretlen lakozom (PöerC. 12). Az anyaszentegyhaz az előt soe ideig ismeretlen es el temetlen volt (Mon: Apol. 16, MA: SB. 198). Az akarat nem vitetik ismeretlen dologra: voluntas non fertur in incognitum (Ily: Préd. II. 56). Bujdosota szoros utakon, ismeretlen föld határan (Thaly: Adal. 1290).

Ismeretlenség: incognitio MA. defectus notitiae Kr. unbekantschaft PPB. Hol nygwogveek embereknek ismeretlenségel kyl [tudta nélkül] (ÉrdyC. 631. Csúzi: Tromb. 31. Kr.).

[**Ismeretlenül**], ismeretlenültet-ik. Kynek tudomaya ystentewl meg esmertetyk, nemykoron baratoktol es emberektewl ismeretlenewltetyk: hominibus est ignotus (EhrC. 114).

Ismeretség: notitia MA. bekenntniss, wissenschaft, erkenntnis PPB. Tanada ez eellyen egymashoz való ismeretsegh az nagy erőss zeretetből (ÉrdyC. 368b). Az istennek ismeretsege nyilván vagyom ő benne: quod notum est dei, manifestum est in illis (Helt: UT. p3). Az által útunk minden dolgoknac ismeretsegere (Mon: Képt. 2). A meunyország az isteni igazságnak ismeretsege; caelum est notitia divinae veritatis (Laud: Újségis. 1516). Minelutánna az ő bűneinek ismeretsege jutot volna (Poenit. 41). A tanulásokban foglaltván ifjúságát, hog ezoknak nagyobb ismerettségét el-érhetné (Tarn: Szents. 100). Deák mondás: conscientia ante scientiam; a lelki ismeret előb való minden egyéb ismeretsegnél (Fal: SzE. 537). Egy lánynyal anyira ment ismeretsegem, hog a tanulásba laukadt serénységem (Gvad: RP. 72).

[Szólások]. Egy királynak egy kedves fiunál több sem lévén, az országok jární kívánczozott, ismerettségét akarván vetni az emberekkel (Hall: III. 234).

Ismeretőségős: (notus) valde notus Kr. [bekannt, bekennt]. Új ismeretőségős (Csúzi: Sjp. 20 Kr.). Velem régen vagy ismeretőségős (PhilFl. 6).

[Ismerget]

mög-ismerget: nascito C. Megesmergető: nascitabundus C.

Ismerhetetlen: incognoscibilis MA. non agnoscibilis Kr. das nicht kann erkannt werden PPB. (Pázm: Kal. 1766. Kr.).

Ismerhetetlenség: inagnoscibilitas Kr. [unkenntlichheit] (Biri: Micae 151. Kr.).

Ismerhető: cognobilis C. [kenntlich]. Ismerhető képpen, azaz nem külső pepeczeléssel (Helt: UT. V2).

Ismerked-ik: notescio, innotescio, notum se facere, notitiam inco SI. [bekantschaft machen, bekennt werden]. Erekest ismerkedők vala vele (ÉrdyC. 520). Senkynek ebbe ketseghen nynehen, hogh valamely lélek yde zokandyk oes yde ismerkedendyk (WinklC. 290).

mög-ismerkedik, mög-ismerkezik: noteo C. innotescio MA. notitias contrahio Kr. bekennt werden PPB. Vele maradának s meg ismerkedének vele (DebrC. 3). Ha mikor magunk

kozelobb megismerkozunk a szemelyekkel, látjuk az eleven példákat (Fal: NF. 31s). Meg-ismérkezett Dolimán Cumilla (Könyi: HRom. 150).

Ismerkédés: [2]. Ew zenth halalamak wlamna nagy sok ysmerkedes keppen ő meekyk yelenoek (ÉrSc. 128).

Ismerő: nescens, notus MA [familiaris] bekaunt PPB. Ky wala ismerő az pispóknak (WinklC. 109). Egi ismerő zomzogat kerte hozzaia (DebrC. 117). Sem zolgyat el nem találai, sem vala meel ysmerőyot (ÉrdyC. 513b). Zallasara menweon, hwtatai hozyai ew ismerő baraty (574). Az ysmerőktől bwlehet yewen, el erodeenek zen Hwgo yspokhoz (578b). Leek nagy zeyenweon en zomzodynnak es felelm en ysmerőymnek: notis meis (KulesC. 68). Keresik vala ötet rokoui es ismerői között (DöbrC. 281). Hog Brundusiolol hayon mema, lelo memely ismerew dedokot (DomC. 240). Tebaratid ees ismerőyd te ellenőd thannadanak (CzechC. 15). Aitya vala az w elnye, ha az ismerőktől való pironas föle meg nem wonta volna (VirgC. 100. 113). Keresyk wala ewtet az ew rokony ees ewsmerey kowzewet (Pesti: NTost. 118). Té viszed távol en fölom minden ismerő barátim (MA: Bibl. V. 11). Ismerőtől és nyájaskodó atyáimtól el-távozik (Pázm: Préd. 85). Az ő tautványi es ismerői el hadtak (Toln: Vigaszt. 306). Diogenes filosofust csufolyán egy ismerője (Hall: Paizs. 198. Hall: III. list. III. 150).

fü-ismerő: herbarius C. [pfuzenkaundig].

írás-ismerő: [literatus; schriftkaundig]. En valatalak tege dett yrasemerey emberet (EhrC. 118).

lélki-ismerő: [religiosus; gewissenhaft]. Megh rettemek (az örlögök), mykoron kelky ismerő yfakath latnak kylemben walo jozoghoknak fogywerewel eköshwweon (ÉrSc. 200b).

Ismersz-ik: noscor Kr. [zu kommen sein, zu merken sein, erkannt werden]. Nem ismerszik te raital semmi löszög (Port-Szar. N2b). Abból ismerszik kétségbe esésrűl-való kisirtetek az örlégi vetekedés: mert Latier azt írja, hogy szűwe dobogott, és izzadt ebben a beszélgetésben (Pázm: LuthV. 102). Istennek emberről-létéből leginkább ismerszett az istennek teneketlen bűltöség (Pázm: Préd. 111. 572). Nem esmerszett volna, hogy van viz az kőmön (Zrínyi II. 45. 102). Ez a legelő inkább ismerszik, mikor a mosárban a mustármag jól megfőretik (Hly: Préd. 1. 215. Nógr: Idvk. Előb. 7. Gyöngy: KJ. 31). Nem esmerszett rajta koros öregsege (Könyi: HRom. 167). Bicsületes, derék ember, a patre reformato praeratus, mely is jól esmerszett rajta (Huz. 1. 283).

ki-ismerszik: [diagnoscor; erkannt werden] (Misk: VKert. 228).

még-ismerszik: agnoscor Kr. [erkannt werden]. Ebben esmerszik meg, hogy nem örlégi mesterségűdel tettet (DöbrC. 115. Ver: VerbJ. 221). A fel-támadásnak világosság-nélkül a keresztény hitnek szépsége meg nem ismerszett (Pázm: Préd. 572). Ez pedig az isteni bizonyosság jelensége tagadhatatlánul meg ismerszik az keresztény hitnek földözölben (Pázm: Kal. 75). De azért akkor is az ő erős tagjaiban meg esmerszett, bajt állott, és nagy hamar leis nyoma az hamisságot (565). Meg ismerszenek rajta (Hall: III. list. II. 152). Melly meg-ismerszven (GKat: Tirk. 8).

Ismert: [notus; bekaunt, merkaunt]. Esmert igazsagnak ellene mondas, es ellene tetel (VirgC. 12). Eletnek utait meken esmerthe föttel; notus mihi fecisti vias vitae (DöbrC. 31).

Ismertet: notifico MA. notum facio, notum reddo Kr. kund und zu wissen tun, zu erkennen geben PPB. Kyk ysmeritetnek enghomst, erek edötyök bezon (ÉrdyC. 520). En vetkozatotmet nekod ismertötöm: delictum meum cognitum tibi feci (DöbrC.

79). Minol tsak azt ismértetik, melly nagy haraggal, es gyűlölséggel ostorozza isten a bűnöket (Pázm: Préd. 8). Veteknek ismérteti isten az ember-tsűfölást (816). Hogy roszt igyeknek eszégere fogytokozású, azzal csufúsággá tették es nyilván ismértették (Pázm: Lev. 2).

még-ismertet: notifico MA. facio ut agnoscat Kr. kund und zu wissen tun, zu erkennen geben PPB. Elezer az lelekkol ysmertery meg, ha yol eelt, az erek dychőseegöt, ha kedeeg gonozwl pokolnak keenyat (ÉrdyC. 21).

ISMÉT, ISMÉNT *esmēt*. Kem: Élet. 22. *esmēth* Peer-C. 10. *esmēth* Valk: Gen. 31. 37. Helt: UT. F5. *esmēt* MA: Bibl. Előb. 1: iterum C. item, iterum, etiam, rursum MA. rursus Fél: Bibl. 1. wiederum, zum andermal PPB. Mit nizez Anna azzoni? Turót meteltem darabra el adnia Mond ismet Margit: Had lassam (RMNy. II. 15). Egh aranyas zelew fedel; ysmeθ egh aranyas zelew fedel (35). Harmad eszandöbe az vtan esmet meg hala a Sara (Szék: Krón. 12). Phyl Babilonianac fü tisztartoiu, es Arbaces Medianac esmet fü tisztartoiu (35). Ismet el alnan almodoza, es lata, hogy: rursum dormiuit, et vidit alterum somnium (Helt: Bibl. I. V.). Ő föle meg ismét elpártoltak (Lászy: Krón. 219). A io fiaknak díeseretes ezedeketel azokat ismēnd [figy] meg nyiētytak (Telokosi: Erd. 10). Vitt 2 paplant. Ismēnt 1 karmanin eszmákat (MonTME. I. 130). Amaz ismēnt felele, mondván (Fr: SzJán. 206). Melyekből annak határit es nagyságit, ismét természeti minéműseegöt es szokásokat lehet ki-tamálni (Csat: MH. 23). [Vö. is-mög, is-megint].

Ismétlen: ∞ Ha penygen te k[ezyelmed] nem akarya, bator abban jaryonk el, kyt ismetlen az törwen hoz (LóVt. 173. Valk: Gen. 31. 37. MA: Tam. 74. MA: Scult. 360. Tyuk: Jözs. 403. Bartha: Debr. 52).

Ismétlenit: itero [wiederholen]. Ismétleníteni, ha szabad az iteraret így kimondani (GKat: Vált. II. Előb. C4. GKat: Tirk. 476. Innes: GKat. 25).

ISPÁN *espan* (DöbrC. 268. *espan*ság RMK. II. 216. *hispan* ÉrdyC. 21. *hispan* Helt: Mos. 417. Helt: Krón. 40. *hispan*y 200: 1) quæstor, præ-fectus, prætor, quæstor MA. vicarius domini, subdominus SI. vogt, antmann, rathmeister PPB. Endre kyrd Vatha ysannak kegyetlenséegöt hagyot vala teeny (ÉrdyC. 398). Az rovus lön előve siriai Crinos *espan*tol (DöbrC. 268). El vivék vtet es adak Poncius Pilatos *ispan*nak (437). Az ozannak *ispanya* halnan zent Ciprianusnak es zent Isina azzomak hycet, evket ev oleyben hozattata (CornC. 367). Oh kegyetlen *ispán!* az ür mondja vala (Saulusnak, RMK. IV. 199). Szorzéne ezokaert *ispan*okat ő reatio: præpositus itaque eis magistros operum (Helt: Bibl. I. 361). Monda a nemes ember: legy *hispan*om, hogy zyöterhessem a pesti porokat, mert nem találak igaz szolgat (Helt: Mos. 118. 157. 164). Temesvárbán hagyák Lossonezy Istvánt *ispán*ul (MonFrk. III. 89). A satan bűmel vadol, mind later *ispan*, es sugallo be ad istennek es el arul (Mel: SzJán. 312). Az király erdőjéne *ispanya*: custos saltus regis (MA: Bibl. I. 127. 2) comes: graf Pesti: Nom. 21 [obergespan]. Valaki pedig ez ellen ts-lekednök, nemes emberen flor 3. paraszt emberen flor. 2. düljanak az *ispán*ok a vármegyéken (Bod: Pol. 65).

akasztó-ispán. Annac vtanna akasztó *ispán*okat is szörö (Helt: Krón. 30). Ki küldö az akasztó *hispany*okat es meg sűtöte [olv. sűttete] az latorokban (199). Akasztó *ispan*oc vocantur in Transylvania, qui per oppida et villas de furibus inquirunt (RMNy. II. 311). [Vö. akasztó-bíró].

fő-ispán. Vármegyei fő *ispanya*: supremus comes comitatus, comes provincie PP. [obergespan]. Fő *ispany*ok, nádó *ispany*ok: comites Com: Jan. 112. Beregh vármegyeiecs IV.

espannya (RMNy. II.82). Pereni Mihály Zemplén vármegyei fő ispán (LévT. 193). Vasvár es Sopron vármegyékűe fő ispánja (Magy. Nád. 2. Műk. Tűrl. 35).

kamara-ispán: [quaestor; vogt, rentmeister] Lazlokak Zalkay Erdelnek kamara-ispánja (RMNy. II.10. RákE. Lev. II.63).

kamaraispánság: [quaestura; rentmeisteramt]. Kamara-ispánságra vagy számtartóságra vonaték (Félv. Dícs. 55).

királyfalus-ispán. Fuorunt regales bylochí oficiales partiales possessiõnum regaliũm, hungarico kyraly-falus-ispány vocati (RMNy. II.345).

nádor-ispán *nádorspán* Monrók. III.132. Tm. 12. *nádorspán* 192. Ver: Verb.³ 170. *nádorspán* Valk: Gen. 38. *nádorspán* ÉrdyC. 633. *nádorspán* LévT. 1369. *nádorspán* Görös: Mátý. 70. Nád: Lev. II. 13. *nádorspán* LévT. 1256. *nagyurispán* 1291. comes palatinus MA. palatinus Ver: Verb. 62. pfüzgraf PPB [palatin]. Kiraly embere, vag nádor ispánja: homo regius aut palatinus Ver: Verb. 287. Fő ispányok, nádor ispányok: comites Com: Jan. 112. Az magyary wrak kylemb kylemb zeut kalastromokat rakattanak, fludnya ylyk: Laos kyral Bula felót, Pryny Enre nadryspan Terelost (ÉrdyC. 633). Jöve Rén nadrespan az Falez gróf herczeg, az harmadik az Wirtönbog herczeg (Tm. 192. Helt: Krón. 39. Born: Préd. 303. Hovv: Toldi 2). Orzagnak nadrespannya (Ver: Verb.³ 170).

nádorispánság: dignitas palatinali: Kr. [palatinat, palatinwürde]. Még ő az nádorspánságba vagyon (Monrók. III.132). Battányi Lajos jó vigasztalással, nádorispánságra fényes méltósággal (Fál: Vers. 890). Magyarország egén kitetsző fényesség, nádorispánsági fenjáró ékesség (900).

ország-ispán (Thaly: VÉ. 1288).

vármegye-ispánja: comes Ver: Verb. 88. *comes parochialis PPBl. [obergespan des komitats]. A vár megye ispánja (comes, graf) nagyobb, hogy nem a szabados ur (Com: Vest. 96).

vicé-ispán: vicecomes Com: Jan. 112. [vicegespan des komitats]. Zepes vármegyeben wycheo jspan (RMNy. II.36 LévT. 135. DEmb: GE. Előb. 9).

Ispánka. Minemfik ti magatok vattok, ispánkaitokis olyanok (Tel: Evang. II.1012).

Ispánné. Hyspanno: comitissa; gräfin Pesti: Nom. 25.

Ispánság: quaestura, praetura MA. das amt des rentmeisters, stadtvogtei PPB. Tisztet viselnee, bíroságot, ispánságot (Born: Préd. 309. Ver: Verb.³ 28). Tisztartóságot, udvarbíroságot, espánságot rendelnek országoknak, tartományoknak (Gyarm: Fel. 204). Az ország alatt nadnac maga bíróságoc, ispánságoc, vármegye: sub regno sunt dynastiae, comitates (Com: Jan. 143).

ISPÓT: scalper scalprum, spatula, spatula MA. meissel, schröteisen PPB. Ispot, metélő: scalprum; öreg ispot: spatula; gömbölyű ispot: specium C. Ispót, mélyel a sebet mérik: specium (P. Érvágó vas, ispot Nom. 15. Vagdale ispottal vagdale és köppölyöz (Com: Jan. 115). Seb-tisztító ispot (Hall: HJst. II.338). A nyomorúsag a tisztító ispot vashoz hasonló (Hall: Paizs. 14). Vas-ispót (201). Orvosok eszköze, borbélyok ira, ispotnya, vasa, flastrouna (Tud: Zsolt. 851). A mély borbély az ispotat a sebben igen bé-jártatja, a sebest e világból ki-ís végezheti (GKut: Vals. II. Előb. 58).

ISPOLÁLY, ISPITALY *espatal* RMNy. II.66. *espatal* Valk: Kár. 50. *espataly* Mezy: Bayle 488. *hospital* EhrC. 30 [a Nyelvelmékrtában helybásum: hospítal] *h-spatally* Helt: Háló 195 *hospitally*abam EhrC. 642b. *hospitally* ÉrdyC. 302. *ispata* Adáni: Spr. *spital* EhrC. 102. *spítal* Szeg: Aqt. 1000; val-tudi-

nárium, nosocomium, ptochotrophia, ptochodochium, nosocomium MA. *hospital* EhrC. 30. 102. *spítal*, armenians PPB. Pókolások ispítálya: hierocomium MA. Fattyak espatállya: hrochotrophia C. Ispotály: ebendherberg Nom. 29. Ispotályoc és betegoc láza Com: Jan. 121. Menyetekel innett yeles tolnayok es gelyendok es menyetekol az hyspítalban (EhrC. 30. 102). Az ő fizetsegere nag kazdagsággal rakata yspítalokat, oltarokat (TelC. 80). Meny az ispitálban az poklosokhoz (VirgC. 63). Kalastromokat es hospitályokat *szószéne* (Helt: Krón. 30). Orvoslo ispitály (Samb: Isp. 7. Czegl: Japh. 13). Ispítált építöett (Tm: Szents. 30).

Ispotalyi: [in valetudinatio; in spítale befindlich]. Ispítált szegények (Laud: UJSegis 182).

Ispotalyság: [cura aegrotorum; krankenkupfeler]. Ada magzat ispitálságra, zolgatvan az ispitálban (DomC. 24).

ISTÁLLÓ *estallo* SándorC. 12. *istáll* Helt: Mos. 325. Alv: Post. 80. Mad. Evang. 109. *stallo* MünelC. 131. *DebrC* 342. Tel: Evang. 167. *stalo* TibC. 571; stabulum, enula C. praesepo PPBl. stall, vichstall PPB. Istállon van: stabularur; istállóban forgas: stabulatio MA. Mond a stallo tutonue, hog ő zorgalmassagat visohie (MünelC. 131). Istállonak es neuzetök, mert iazol is vala ot (DebrC. 51). Lakozie az stállonban (342). Nem mala neki hele az stabula (TibC. 57). Az mehorzavazhoz köpösh olyan mynth egh estallo (SándorC. 12). Ha engemet ala az stabula nem viendytwk, en semmikepen egyesegben nem zilletok (VirgC. 32). Stállona szölteoc (Tel: Evang. 167). Vezér istállójának való talpfit hordatvan (MonTME. II.72). Istálló tisztogató (MA: SB. 53). Megyíttya az istállót vagy oroszlyú kotrozót (314). Barom istálló (MA: Tm. 715). Az oktalan állatok nemesük istállójokat, ha-mi jászolokat is úgy eszközüil néki engedték (Csúzi: Sjp. 586).

juh-istálló: enula, ovile MA. schafstall PPB.

ló-istálló: equile C. MA. stabulum equorum NomC.² 117. pferdstall PPB. (Markó: BCSák. 121).

ökör-istálló: stabulum boum NomC.² 117. [ochseustall]. Ökör-istálló avagy ökör állás (Com: Jan. 77).

Istállóeska: [stabulum parvum; kleiner stall]. Beteruen az stállóekaban aly ev vele (ComC. 80).

Istállós: hospes [wirt]. Keot penzi hozz elow, ala az istállónak: prokatos duos denarios dedit hospiti (Pesti: NTst. 113).

ISTAMÉT, ISTIMÉT *ostamet* MonTME. III.98. *stameth* [olv. *stameth*] RMNy. II.35. *ostmet* MonTME. 12910; [pamti genus; stamett, fémes tüch]. Hozzatok egy fevlesw ruhara való poztloth, vevres jstamethet gombyával egyetombo (LévT. 1319). Kewly egy methere való poztloth, isthamethet gombyával owzwo (320). Benesé béri kősz pénz 10 ft, egy üstimét kürdi fejer hüllésövel, két uj saru (MonTME. 1291). Hozattunk neki Györriil egy kürdinek való istmet [?] posztót (no.) Hozattok lusz sing ostamét posztót, felo pászit szümi legyen, felo penig veres legyen (III.98).

ISTÁP *istap*; baculus BöseiC. 301. *esthap* PaorC. 24. 60. 1) scipio C. bacillum, virga, pedum MA. baculus EhrC. 77. KulesC. 13. fustis JordC. 196b. stab PPB. Elow lowle owp-ot zent Ferencz tartuan egy estapot kezében (EhrC. 77). Vala ky masth megl varend es argha esondyk awagy ystapan yarand, az ember, ky azt tetto, megl fizesse mynden karath (JordC. 56). Erressen kezdee az zamarnak oldalat verny az ystappal (166). No legyen se survok, se ystapok; nolite possidere nequo calcamentum neque virgum (382). Elverettök-ek istapokak es buzga nyokkal (DebrC. 138. 6). Estappával erőtellesseget thanogathvan (PaorC. 60). Thowzed ee az ystapod ongemeth meg wygastalanak (KulesC. 13. DebrC. 16). Zyz Maria neki felenee es az ő estapjat

az ő kezéből ky vene (TelC. 312). Megvernem az evrdeget az ev istapjavál (DomC. 56. 18. 111). Az feyedelem paranchola, hogy zent Dorothea zeep orchaja estapokkal es palchakkal verettömek (ComC. 249). Istaptyok kezötökben legyenne (Bythe: Épist. 100). A mérték istápa avagy alá s fel menő vasa (Com: Jan. 166). Az eszességéne istápa gyámola, tünasza: prudentiae statumen (177). Istápom valál és gyámolom (Gvad: RP. 65) 2) sceptrum [scepter]. Az királi arám estapot ki noya kezéne (BécsiC. 65). Né aggád vram te estapodat azoknac, ho'g né menesse még né romlasonkat (79). Az corona es az istap az királi birodalomnak jogie (Fél: Tün. 121).

[Szólások]. Mikor az szent Cypriánus pispekre az istap eltöröttene, és az bírő ezt mondauá: Cypriánusnak halálra kell menni (MA: Scult. 238). Moses re'á szegi az istápot az bévadolt és megbizonyosodott bünösre (921). Jay enne-köm ifaulasnac, mert tegódet latlac en ven'seg ő m'ene istap'at (NádC. 594). Vén'ségfuknac fiám valál ő estápa (Ho'gr 292). Ki ömekik vala szemeknek világa és ő vén'ségének tápláló estápa (RMK. II.330). Ő vólté az mi vén'ségfuknac istápa? (Kár: Bibl. 1482).

káka-istáp

[Szólások]. Káka istáphoz támaszkodik (GKat: Tük. 297).

királyi-istáp: [sceptrum; scepter]. Kezbe volna keraly ystap (DebrC. 495). Naduth kiraly ystapert adanak yob kezedben (ÉrsC. 496). Nadzallal kyraly ystap hethé okes-whitel (ThewrC. 192). A királyi istapot kezébe véné (Helt: Krón. 51b). Sceptrom nagy királyi istáp (71). Az királyi istáp elvétet Júdától (Tel: Evang. II.58. Mel: Préd. 128).

koldús-istáp: [mendici baculus, mendicitas; bett-istab]. Almására és koldus istápra jut ígyc (MA: Scult. 750).

mérő-istáp: [decempeda; messure] (Helt: Bibl. IV.303).

ISTÁR: [?] A sarban á malom gátnál terem, istár neue (Mel: Herb. 86).

ISTEN: deus C. MA. gott PPB. Horoguvoc isten (HB). Wmaggie isten kegilmet ez lelie ert (uo). Mi atyánk bogog Ferench minden művelkedetiben istenhez volt hasonlatos (EhrC. 1). A te népel en népem es te istenél en isteném (BécsiC. 2). Hne te rokonod megfordolt ő istenühöz: en reversa est cognata tua ad deos suos (2). Hogy zent es ygaz istenek enbőre volna (ÉrdyC. 524). Wey mond isten lolkew zent David proffeta (533b). El közölghet istenek orzaga: appropinquavit regnum caelorum (JordC. 361. 364). Dyezocryk vala yzraelnek ysteneet (103). Az istenel meg twt ember lelekbe igen meg erwswie (VirgC. 37). Terden alman meg adlam az vr istent (45). Ki dicheret minden io dologba chak istene wnywmagie (73). Az minden lato istenek tisztessogere (az ev zley clastromot epethenek (Margz. 4). Chak a sidők hivattatnak vala istenek választott népének (Tel: Evang. II.227). Mi egyenessége lehet az istenek templomnak az balványokkal? (Szi: Cat. B. Teremtő Isten (Toln: Vigasz. Előb. 14). Ez világnak parancholó istenek nevezi vala magát (Pázm: Kal. 4).

[Szólások]. Boldog isten! exclamantis in tribulatione. Kr. A levegő égben magokat felüggesztőe, boldog isten! mely hitroc és merésze: petauristae papae: quam confidentes et audaces sunt (Com: Jan. 209). Nagy isten! (Czegl: Japh. 82). Isten ad gyon io napot (Dorn: Préd. 257). Egzességel, adjon isten jó napot, jó estvét: ave: adjon isten jó utat: bene ambula PPP. Adja isten, egymást lithassuk meuyégben (Thaly: Adal. 17b). Isten ne adja, hogy ezt megtanulja a leányzó (Pal: NA. 201). Reggel mitatok én arra való helyt: kit nagy isten tisztessével megköszön a száradók néki (Hall: Hlhist. II.151). Isten hozta kegyelmedet, jökor jött: seid fremdlich willkommen (KüBesz. 7).

Isten hozzád apám, anyám (Amade: Vers. 109). Látja isten szívemet (Mad: Lev. 83). Isten megáldja kegyelmedet, isten maradjon kegyelmeddel: Gott befohlen, mein herr (KüBesz. 6). Aggion isten io napot legielmes vram. Isten meg fogadja Balassa vram, kegelmednee (ComBal. 21). Isten engem úgy segélljen (KeskTört. II.305). Nem lehetnének szép vagy vitéz legények, ha az isten úgy segélltét el nem tudánk minden koton fityre mondani (Ker: Préd. 761). Körem az hatalmas istenerth, ne tarchia idegenne kegelmedet, hanem minth attadiayth (Radv: Csál. III.161). Meg esköek elő istenre (VirgC. 114). Istenre mondom azt hogy tenem magdon bizonitom meg, amit te masnak parancholoz (VirgC. 70). Istokomra mondom [igy] ieles legény vagy te (FortSzer. Nőlo. Hyzem isteneth hogy mast Kassat atthwl nem kollene felthennwk (RMNy. II.151).

[Közmondások]. De isten rendelése előtt ninesen tanács (LevT. II.324). Isten ellen, edes gróf úr, nines tanács (II.327). Ne egel, miképen a torkos, kinec hasa istene (VitkC. 48). Jó az isten, s jót ad: ultro deus subjiit bona (Döcs: Adag. 153). Ha isten velünk, senki ellenünk: deo praesente nullus officit obex (250). Mennyből adatik minden győzelem, kinek isten adja, a hadat csak a veri (RMK. II.89). Mint adja az úristen ezután is való dolgunkat, ő tudja, miertogy a had verését csak ő magának választotta (421). Szegény ember szüendékát boldog isten bírja (SzD: MVir. 382).

atya-isten: deus pater Kr. [gott vater]. Művelkegetec eteket, nem ki eluez, de ki megmarad az öröc életbe, kit emberce fia ad tümektec, mert ezt atá isten iezette (MünchC. 180). Ha valaki zere'ti ez milagot, ninesen az atia istenek zere'tete ő benne (TükC. 17). Ezenekpen mond az wrek mendenho atya isten minden keresztymek (ComC. 112). Hogyha elhagyattatal volna athya ystentwl (CzechC. 17).

balvány-isten: [falsus deus, fictus deus, idolum; götze, abgott, gützenbild]. Föld indulas lenen le esek a balwan isten (DebrC. 121. 10. ComC. 191). Az balwan isteneknek templomy mynd lee hullanak (ÉrdyC. 338). Zent Justina egy balwan istenek vala pappá (549b). Fecl allattak az balwan istent (605b). GKat: Tük. 234).

bor-isten: Bacchus MA. (Pázm: Préd. 230. Kr.)

erdő-isten: Sylvanus MAI. (waldgott).

fél-isten: semideus C. MA. [halbgott]

fiú-isten: [deus filius; gott sohn]. (DomC. 188. Sylv: UT. 118).

hadi-isten: [deus belli; kriegsgott]. Oly bajnoki hátorság nézött ki belőle, hogy Mars hadi istenben nem kívánhatnál többet (Pal: Tük. 637).

házi-istenek: Laras, Penates MA. Com Jan. 217. [hausgötter].

hiszék-eggy-isten, hiszék-isten: symbolum apostolorum Kr. [apostolischer glaubensbekennnis]. Megtanulatoe az hiszeo istent, az mi atyákat (Dorn: Préd. 14. Tel: Fel. 169).

ostya-isten: [deus imaginatus in hostia; hostiengott] Ostya isten ináló pharisósoc (MA: Scult. 9).

szentlélék-isten: deus spiritus sanctus Kr. [gott heiliger geist]. Alazathlossghrol monda zent lelök isten (TükC. 11).

úr-isten (*vram isten*) kegilme HB zeresel atte *cradat istenidit* (VirgC. 121): dominus deus Kr. (herrgott). Vr ystennek angala almanban neky yelenek (JordC. 357). Bel tellessének, az ky mondván va'gon vr ishenthwl: quod dictum est a domino (358). Azt mongya wr ysten: dicit deus (727). En byneymet még akarom vadolni neked lelky atyam, vr istenek kepebe

(VirgC. 2). Vetkeztem az vr istenek elene (1). Isteneknek vr istene zolala: deus deorum dominus locutus est (KulesC. 120). Az atya vr istennee szerelmes fia (Börn: Ének. 11. Tel: Évang. 1157).

[Szólások]. Valaki ő neki közön, ő az közönetert felel: vr isten fogadja (DelrC. 273). Magzatim el a ludtanak az úr istenben (Gér: KárCs. 1293). Kérlek az vr istenert (VirgC. 18).

vice-isten: [dei vicarius; vicegott]. Homét volt Moysesnek anyyi fényessége, hogy viceistennek láttatnék a földön? (Illy: Préd. 1264).

Istenbéli: [in deo, in dei nomine; in gott, in gottes namen]. Hogy az zentöknek istenbely zereimök ees hasonlattassék az draga arannak zoepeesegehöz, ewt hasonlatoss yegzeeseökből mwtattatyk meg (ÉrdyC. 465). Istenbely en zereimés attyamfiú, halgassatok myt mond my nemes wrwik (ÉrsC. 215). Istenbely kezenethemnek vtanna (RMNy. 1175).

Istenél: pro deo habeo, instar dei colo Kr. [vergöttörn, wie einen gott verehren]. Istenlenék az képeket (Töln: Vigaszt. Elm. 14). A Babylon lakosi el akarák veszteti Danielt azért, hogy meg-ölle az ártalmas sirkányt, melyet ők istenöltek (Pázm: Préd. 371). Egynek hiszszük lenni az istent természetiben; kit egyedül, társ nélkül tartozunk istenleni (Pázm: Kal. 372). Mindnyájan bálványozók vagyunk; ki a tisztességet s bősületet szereti, ki az aranyot és sok kincset isteneli (Fal: UE. 378. Fal: Jegyz. 936).

Istenés: divus, divinus; dius, pius C. göttlich PPB. [gottgefällig]. Istenes élet: pietas; istenesen: sanctissime, castissime, sincere MA. Nicolaus dictus Istenus [birtokos a Körös folyó mellett 1366]. Isthene Pál [a bazini grófik egyik jobbágya Bodrog megyében 1478.] (Nyr. V.510). Istenes [vezetéknev XVI. sz.] (IX.365). Embör yth lezón myndónöstöl záveseghős ees myndónöstöl istenös (WinklC. 290). Bizon mondom, hogy ez istenes atyanak oly tyzta bölchessege vagyon, mynt ha zarynyon yarna (ÉryC. 570b). Az nagy zent cartusiay zeerzetnek meely nagy istenes es bodog nepek leenek fondatory (581). Ez istenes embernek w nagj meltsaga mind nylyvan meg teyik (VirgC. 3072). Adgy malasztot ennékem, hogy istenesen élhessek ez ulagban (ThewrC. 176). Imátkozas es egyeb istenes dolog (Börn: Préd. 7). Istenes hívec es szentec (MA: Bibl. V.14). Istenes szép gondolatoc (MA: Seult. 20). Hatalmával, es büntetésével erőltesse, hogy életetek istenesen viseljék (Pázm: Préd. 45). Az istenes özvegj férjének halálát szöböl sirassa (141). Tekélletes es istenes elmékedés (Pázm: KT. 31). Istenessen igaz lelkek ismeretek szerint megh kell bősületni (Ver: Verb. 82). Az asszony jó ideig való özvegylése után Apati Istennél a szomszédóságban istenesen akartak egybekelni (Szal: Krón. 136). Istenessen megadja az árát [bölcsületesen, nagylelkűen XVII. sz.] (Nyr. X.469). Ifjúsgát istenesen töltvén (Tarn: Szents. 25). Csalfokozhatatlan istenes keresztényen hit (Markó: BCSík. 417). Istenesen nekünk adatott feyzelem: tradita nobis divinitus disciplina (Illy: Préd. 1340). Az praedikatio istenes: concio divina; die predigt ist göttlich (Com: Vest. 14). Istenes-élet: pietas; die gottesfurcht (111). Istenes jóvendöles (Com: Jan. 130). Legszegénybek, legyámoltalanbak es legnyomortalanbak istenesen osszik el (Biró: Angy. 135). Ebben kedves Neanderem: egyedül esak a virtus es istenes jószágok tárgya es ki figeszett teljeja a mi kötelességünknek (Fal: NE. 38). Némely idegen tartományokban istenes jószág fel-hapsolni a meg-hölt atyafiak testeket; vétek ellenben a férgek eledelére engedni (75). Több lélek kárhozott el az ártalmas példák miatt, hogysen üdveziült légyen a szentek istenes életét látván (Fal: SzE. 527). Vess jó számat szükségedrül es maradékidm, a többivel szerezt meg a mennyországot: istenes alkival eladandó (538).

Isteneséd-ik: divus fio (Csúzi: Tromb. 526. Kr.).

Istenésit: divinum facio Kr. [göttlich machen]. (Csúzi: Tromb. 62. Kr.).

mög-istenésit: ∞ Christus azért jött, hogy mindeneket meg-istenesítene (Illy: Préd. 1263). Az által (a sz. lélek által) magunk is néme-némi képpen meg-istenesítettünk (Csúzi: Tromb. 239). A bölögszagos szüz mint egy meg-istenesített (Biró: Úmnp. A2).

Istenesség: pietas MA. frömmigleit PPB. Az istenessegnee színe alatt soc iszagot gyfytött (Börn: Préd. 389). Chac színe es külső képe vagyon nalatoc az istenessegnee (Mon: Apol. 322. Káldi: Bibl. Eccl. 37. 13. Kr.).

Istenesül: deus fio, deificor Kr. [vergöttlicht werden] (Tel: Évang. 1721).

mög-istenesül: ∞ Ayakak isten fya ékolgatasaanal meg-istenesültek (NagyszC. 119).

Istenéz: deum nomino, pro deo habeo Kr. [jemanden gott nemen, vergöttörn]. Az fát es az követ istenezte (Mon: Képt. 106).

Isteni: divinus C. MA. göttlich PPB. **a)** Isteni felelet: oraculum; isteni ital: noctar C. Isteni akarat: numen, voluntas divina MA. Zent Ferench vala ystény belezoesegeul yzassalatt (EhrC. 2). Yewel lass isteny chodat (ÉrdyC. 340b. 341). Ha Tyronnak es Sydomnak varasyban lettenek vona az ystény yozogok, reghen peunitenét tartottanak vona (JordC. 387). Wrmöst halgatam vygasagokat, hangoszogokat, kik nekem nykab kelletenek, honnem isteni es lelki vygasagokh (VirgC. 4). Kel embernek zereitni az istenieket (94). Intnen egmast azokra, mellee isteniee, kőnetnie (TelC. 17). **b)** Isteni szolgálat, tisztelet; religio, cultus dei; isteni félelem: pietas, religio, cultus et timor dei; isteni szeretet: dilectio dei MA. Egyebekuel nem mehettnala ystény zolgalatonak [gyj] adasara: ad horas canonicas (EhrC. 73). Ez a scnt Marc evangélista volt scnt Peter apastahae isteni bezodben tancituaña (MünchC. 71). My ystény zolgalatban lezwnk foglatások: administratione sermonis (JordC. 725). Zevnetlen isteny gondolatokban al vala (ComC. 40). Valakyben sok az isteny zeretet, az oly lelek nagy (48). Isteny zerehnek füzeul geryedevz vala (Margl. 6). Az isteni zereteben meg erwsdek (VirgC. 23). Isteni zolgalatul emagamat megvontam (VirgC. 7). Meeltan dycheery kylemb kylemb isteny ayoytatam ymachagokkal (ÉrdyC. 516b). Az zent keresztöt isteny ymadassal kellyen ee ymadny (538). Katheryna istennel egyesewl vala nagy bölözesegel es isteny zent felelemmel (ÉrsC. 470. 532). Ezee helyet az embereket meg tanita az kenelysegre, kögyetlensere, isteni utalásra: pro his superbiam, crudelitatem, deos neglegere (Doci: SallC. 8). Christus wrwik-felöl iszonyú isteni káromlással azt mondgyák (Pázm: Kal. 675). Isteni szolgálat (Pázm: KT. 14).

Istenke: minor deus Kr. [kleiner gott] (Pázm: Kal. 970. Kr.).

Istenked-ik: quiritor, querulor, obsecro per deum MA. um gottes willen bitten PPB. Istenkodik, reménykodik: per omnia sacra et sancta rogat Kr. Szorgalmaztatván, istenkedvén, kértük az nagyszagos vezéréktől az segítséget (MonTME. IV.37). Reménykedett, istenkedett, két dolgot vigyok végeben újagyságdódnál (TörtT. XV.254). Istenkedik (Fal: Jegyz. 936).

Istenkedés: [obsecratio; das beschwören, flehen]. Sok istenkedéssel fel indíták, hogy kötése szerént meg általmazná az országot Ferdinánd ellen (Pázm: Kal. 440. Gér: KárCs. IV.503. TörtT. 1239).

Istenőség: divinitas, deitas C. MA. gothéit PPB. Juta a nyoknac veneiglen afa istennee egnölösegere istenesege zeren

(BécsiC. 149). El yevend embernek hű flya hw istenszeghe zent: cum najestate sua (JordC. 136). Wmagat atta emmekem testben es lelekben es istenszegt igerte (VirgC. 2). Tehetem te zent istenszegődnök myndomb zent akaratiát (25). Emlekezzél az nagy keserwsegrel, kyth latal felszeges istenszegődnök tykoreben (PozsC. 6). Attának es fínak es zent lileknek ég istenszeg, egőnlő díőseg (DőbrC. 56). Valaki engőmet nem kőmet, nem melto en istenszegődnök latasura (DebrC. 2). Senky ew elotte az erdes időzwytyőnek istenszeghebet meg nem ysmerte (ÉrdyC. 350b). Zent Agoston az istenszegődnök twlaydonszararol nyhwatbam yrth az teeb doctoroknal (516). Kynek zent emberszegő zent istenszegő nem ysmr halalt (Christus) (536). Hogy meg nywtathat az ew byzon istenszegőget (661b). E tudomány nem chae ő istenszegőnce aiandoka (Helt: Bibl. Ia2). Foghatatlan istenszegő az Christus (Mel: SzJán. 173).

Istenségős: testwlm Némfl. 202. [göttlich]. Ystenszeges lőke ő ysteny detestől elhawyozyk wala (ÉrsC. 267b). Istenszegős allafia wagnō (Mel: SzJán. 53).

Istentelen (*istenellen*) Gyöngy: Char. 26. Pázam: Préd. 212. *istenellenőség* GKat: Titk. 270): atheos, irreligiōsus, impius, profanus C. impius Helt: Bibl. III. atheist, der gott verlingnet, gottlos, böś, gewissenlos PPB. Istentelenül: impiē C. Az istentelenek mindenkor tőbben wadue az istenszegőnl (Helt: Bibl. IV. 5). A ki emnek az pāpānakō nem adgya az elsőlszegt, wagy tellyesseggel istentelen, wagy a tudatlanszég fenekőre nyakra-főre eset (Pázam: Kal. 1766. 785. Káldi: Bibl. 288). Saha Demirlhāmmal magas ég nem kőtt istentelenebbet (Zrinyi. II. 12). Mondom: nem hiszem ezt, mīrthogy lehetetlen, hogy mostohām wōlna olyan istentelen (Gyöngy: Char. 26). Eszelős, istentelen ember: Diagora deterior (Kisv: Adag. 116). Ez az istentelen német anyi kárt tőtt már (Thaly: Adal. 131). Ez istentelen mondásokban minden egy-pár bőtfőből ugyan ki-forr a tellyes átok (Pal: NE. 18).

Istentelenkőd-ik: impietatem sector, impiē se gerere Kr. [gottlos handeln, nichlos sein]. (Káldi: Bibl. 303. Markó: Bő'sik. 19. Csūzi: Tromb. 75. Kr.).

Istentelenség: impietas C. MA. gottlosigkeit, ungöttlichkeit PPB. Az ű istentelenszegőnce cholekedeti, kiket istentelenül cholekedtence (Tel: Evang. 117). Istentelenszéggel szőmnyose (MA: Scult. 210). Sanyarodjarrak sok istentelenszég-kőrt (KákGy: Lev. 223). Az urfak fennyek dősbekodnek a lusta életnek tizimorwével; az istentelenszegt sok hūmes szām alatt hūresitők es hatalmasn kirālyyāk (Pal: NE. 6).

ISTRÁNG (*istrang* Fél: Bibl. 221. *istrang* Gör: KőrCs. III. 365. *istrang* Born: Préd. 562. Land: ÚjSegis. 1379. VestTrans. 21): restis C. funis MA. laqueus; seil, strick PPB. [strang, zugsseil]. Nyaklōc, tartō istrāngoc: retinacula Com: Jan. 87. Fogalgyac meg az hūnc az wmac atyāi sok intōset, hogy az ludas istrāngia nyakokra ne szallyon (Born: Evang. IV. 308b). Czuk akantzásra wālō istrāngot som érdembw: ne ligula quidam dicens (Deesi: Adag. 268. Kisv: Adag. 332). Az istrāngtől koll megfőllni, mellyet ő maga tekert nyakára (MA: SB. 37). Mindent fogverrel, istrānggal, tűzzel es vízzel akantae wőghőz wīni (MA: Scult. 997). Meztelen testēt istrānggal esbōstōta (Czegl: MM. 204). A kőtel-werő kőteleket, es istrāngokat teker (Com: Vest. 55). Németnőtt az tonplomhoz (wettlīnk) 1 szāl istrāngot 36 denārert MonTME. 150). Négy forint árra hosszū estrāng Gör: KőrCs. III. 365). Eretekek a nedipodlőssok; kik wlk buzgősőgkőből mindenkor meztláb jārnak wala. Egy tsokkosznek ma a pāpistāk lőzōtt a franciszkūns baritok, es amaz esősős istrāngot wicelō szemfőny weszō szarāndokok (VārM: Égősőw. 127. 11). Csorfāra akādā a fője, nyg hōgy tulāidon hāja istrāng helyott szolgālt (Ily: Préd. II. 66). Istrānghoz [jag] termett, szūletett az tő, kit meg is illet (Thaly: VÉ.

II. 8). Keretsőnyit Belgrādra kēsérők, az hol hosszū nyakāt istrānggal megmérték (Kőnyi: HRom. 18).

hām-istrāng: cingula laterales MA. funis ductarius PP. seitsenle im pfördegeschirr PPB. [zugsseil].

wonō-istrāng: ∞ (Tört. XVIII. 238).

Istrāngoeska: resticula, funiculus MA. stricklein PPB.

ISZ-İK (*iszik*) DeesiG: Préd. 35. iando MīnchC. 51. iandgātōk Ozor: Christ. 182. yāngā DőbrC. 314. yanylk JordC. 633. yhandyk 433. ijāndic Born: Préd. 405. MA: Bibl. 1573. ināngātōk Sylv: Uf. I. 136. yth JordC. 633. it VirgC. 46. yut BēsiC. 6. Szék: Krōn. 117. ywttam ÉrdyC. 514b. ywth JordC. 75. yyoth 331b. iyut Helt: Krōn. 20. Holt: Mes. 11. Helt: UT. 26. Cis. Jē. ijut Kār: Bibl. I. 97. őtt es ijut MA: Scult. 752. őtt wagy ijūt Mogy: 3. Jāj. II. 152): bilo, poto C. [trinken]. Mikor Booz őt wōlna es yutuolna es wigabōtūolna (BēsiC. 6). A kefeh wenen halat adāian adā ő nekic, es ymac abbol mend (MīnchC. 100b). Cristusnac testet weret melttalan ezi iza (VitkC. 37). Ekepen egē a kenerben es igēe a pohārból (38). Seuki nem ihatta ezes-smūt wrnac es őrdőgnecpohārat (41). Enek nyak: comederunt et biberunt (JordC. 61b. 173). Vyzet nem ywth (75). Se borth se sert ne ygyāl: neque wūm neque scieram bibes (338). El ywoe ywan es eween: Venit manducans et bibens (386). Myt ezwnek, yzwnek? quid manducabūmus, aut bibemus? (372). Yhattyatok eō az pohārt? potestis bibere calicem (417). Eitel yttal hū wēlk (745). Som cettem som ywttam, sem ehzetem zomchoztam (ÉrdyC. 514b). Ha nem ihatandom, ingiōn maydān meg kel halom (VirgC. 46). Mene ez zomch ember az kw zikhōz es inok (no). Hogy w it wōlna logotan erey meg adatek mo. Zomchozam es emmekem inom adatek (417). Yzwa em weremeth (PozsC. 22). Mennel tobbet izik, annyal inkab somchōzik (RMNY. II. 59). Hő adgyune bort inya a mī attyankuere: weni, inebriemus cum wio (Helt: Bibl. III). Mog ihattyātōkō a pohārt, mellyet én iyandō wagyoc? potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum (Helt: UT. F1). Az ember meeg ő wizen som ihatōk (Fél: Tam. 259). Ezt tegietec walenenizer izzotte az en werem (495). Igen jó az korszōgoknac emne az wēt inya (Mel: Herb. 17). A pāpa boraba ittatok (Mel: SzJán. 496). Bort elegitue igāl (KBēcs. 1572 B7). Az kie iszanc engemet, annāl inkab szōmihoznac engemet (Kār: Bibl. I. 666b). Inya adā az gyermeknec: dedit puero bibere (MA: Bibl. I. 18). Miesoda az Christus meg fészittēt test emi, es az ő ki onot weret inya? (Szār: Cat. Jē). Nem ett itt wala (Seng: Jer. 27). Ivott a hājō, reped-b-k a kőtelek hasadott az árbotz fá (Pal: TE. 414).

[Szólások] *Egy āl bōkūr, tō wīz: nec elephantis ebiberot MA. PP. Ettam én ugyan ekkor Bothen Sūmmel asztālād bort elegot, de esze mīg, az ű szokāsom s mērtkēm szērit (Nyr. VIII. 124). *Emt wni*. Meli ezorelt zeolonek mys elcīnknek regli zokasuk zērit tal dōma sat is ittuk 1612 (MF). Duskāt inya: amystide bibere PP. saufen wie ein ochs PPB. Mikoron nagy wigan lakkōt wōlna az wendőgeckel es duskāt lyut wōlna wēlc (Helt: Krōn. 20). Duskāt wagy wersent inia (Érasn: Erk. 45). Duskat es oggi őst iszncak wala (DeesiG: Préd. 29). Akarā az aszszony hogy mīnd edgyest imānak (Huszti: Aen. 25). Edgyest isznak az eszszōr egősőségert (DBőm: Rőszegs. 26). Igaz mondās ez: de plenis cyathis multos perisse scitis; sokan a kik edgyest ittak életkōt meg-fosztattak (Web: Anul. 197). Akkor edgyest kōzlettenek inya (MonIrók. XI. 325). Hūzōn őst inya: amystide bibere PP. PP. Esne wachorun sok hūzomōst iwēk (Zrinyi: ASy. 38). A németek halhig iszncak tōtt magokāt: die meisten teutschen saufen sich zu todt (Kirfősz. 77).

be-iszik: imbibe MA. campou oppignoro; eintrinken, hūnc trincken PPB. cōnsurgere, wētrincken. Inya, bē inya: bibere

MedLat. 70. Az zentsegnek illagyat be junaya, nykeppen az vy chereep (DonC. D. Osztan az mohon be jüt viztöl meg nehezeden, fegyvereket nem bírhattak vala: graves deinde avide hausto humore non sustinere arma (Förri: Curt 393). Komámasszony köntösét beiszom (Thaly: VÉ. 1388).

beiható: bibulus PPL.

ögyütt-iszik: combibo, compoto C. MA. mittrinken PPB. Edgyütt ivóc avagy ivó fársze: compotatores (Com: Jan. 182).

el-iszik: 1) [contine bibo: längere zeit trinken]. El izik volt ott három legin az korehoman (RMNY. II 168). 2) ebibo, imbibo, absorbeo MA. eintrinken, austrinken PPB. [einsaugen]. Vízet elivó fazekak: *bibulatae ollae PPL.

eliható: bibulus PPL.

föl-iszik: imbibo C. [einsaugen].

itton-iszik: bibo frequenter MA. perpoto, potito PP oft trinken PPB. Itton igyon (Thaly: VÉ. II 31. CorpGramm. 279. 325).

ittonivas: perpotatio MA. das stetige saufen PPB.

ki-iszik: ebibo, epoto C. MA. austrinken PPB. Szüntén oly bolond a ki arra igyekezik a mit tud lehetetlenek, mint a ki arra igyekezik hogy a Donát ki-igya (Pázm: LuthV. 197).

[Szólások]. Fenekéig ki-iszom: abbibo: ki-innya valakít: vin-cere aliquem *amystide PPB.

környül-iszik: circumpoto MA. umhertrinken PPB.

még-iszik: perbibio, adbibio MA. degulo, obligurio, absorbeo, persorbeo C. austrinken PPB. Mindenöstül megiszom: perbibio, interbibio C. Haláluk polarat yum meg (EhrC. 153). Azt zerzik, hog' obarmokat megöllée es azoc vérét igámeg: bibunt sanguinem eorum (BécsC. 34). Ha nem tanoztathatic el e keleh en föllem, hanemác hog' meg igám azt, legén te akaratod (MünchC. 65). V' sepróie nem semmisíle, földnek minden binósi meg iziak (DöhrC. 141). Meg ihattyátoe a pohart: potestis bibere calicem (Holt: IT. M2). Meg itta anagy tél íezotta marhaiait (Tel: Evang. 1353). Annyi pénze nintsen hogy a meg-ít bor-árrát meg-tízethesse (Pázm: Préd. 235). Szép tiszta folyamra talál, kibén jól meg-iszik (Hall: IHist. II.19). Hirtelen merít a vízben és jól meg-iszik belőle (II.324). Megihatjátok é a pohárt, melyet én megiszom (Bíró: Ünep. D). Sziníg tele lévén, meg itta érettem (Gvad: ENöt 30).

[Szólások]. Meg iszom magamat: adbibio, subbibio C. Meg ittak magokat (Pethó: Krón. 161). Habemus phrasim Hungaricam de homine ebrio: magát megitta (Otr: Oringlung. II.91).

bor-mégissza: vinipotor SL. [weintrinker]. Bornemiszják nélkül [némelyek] vannak, mikor akarják, de az áliok fűsven-ségért ők bort sem isznak (Tin. 267).

mégital: [potatio: das trinken]. Mykoron az zeit apostolok eremesth ayaulottaak vona ennen magokat az poharnak meg ytallyara, monda ewnekly az eedes Iesus (ÉrdyC. 433). Az pobárnac megítalán és az keresztelkedésen mind egyet ért (MA: Bibl. IV.21). Testénc megételiről és véronac megítaláról (MA: Seult. 626).

Iddogál, iddogal [iddogolának Fal: NA. 126. iddogolás Fal: NU. 276]: potio C. potiso MA. oft trinken PPB. langsam trinken, mit musse trinken]. Iddogalóc avagy sarapolóc: potores seu potatores Com: Jan. 182. Közben isznic avagy környül szerben iddogolnac: bibunt in orbem seu circumpotant (uo. Készült iddogolának talpon, s ott az asztalnál hagyván pénzeket, ezeket (Fal: NA. 126).

el-iddogál: perpoto C. [eine weile trinken, lange trinken] igen iddogált voltak (Kem: Élet. 15).

Iddogalás: potatio, perpotatio MA. stetiges saufen PPB. A fütamedott úrt megizelítette a pulha életet, a részeges iddogolást (Fal: NU. 276). Az egyre iddogalást fémberi diatának tartotta (305).

Iddogaló: potoreulus MA. kleiner sauffer, trinker PPB.

Iddogat: [potio]. A váradi püspökkel iddogattunk volt az korona resignálásakor kellett fölött (MonOka. XIX.290. Pázm.). Boromat e mellett lassan iddogattam (Gvad: RP. 170).

Ihat-ik, Ihatás:

nagy-ihatás: [bibacitas: trunksucht]. Nagy obetést, ihatást csináló ördög (Gyulai: Tanc. B3).

Iható: örömet ivó: bibo PPB. [säufer, trunkenbold].

bor-iható: [potator vini: weintrinker, säufer]. Borba merült ember, nagy boriható ember: homo *nimius mero PPL. Nagy boriható ember (MA: Bibl. II.7). Nagy Sándor is nagy boriható volt (Misk: VKert. 82. Otr: Tökell. 260).

nagy-iható: multibibus C. bibulus, potator, barathro PPL. [säufer, trunkenbold].

nagyihatóság: bibacitas C. [trunksucht].

Ilogat: [potio: eine weile trinken, viel trinken]. Episey-tházra, keményen illogatni (Deesi: Adag. 100).

Imivaló [et quod valo] vízet lwlz VirgC. 46): potabilis MA. potandus PPB. [ad potandum pertinens] zum trinken gehörig, was sich trinken lässt PPB. Hogy minez job innya valo viz az eső viznél, ezkor megpróbálhad (Cs. Ed. Imi való esése (Radv: Csál II.291). A pástor kezdé holmi aprólékos innya való pohárkakat faracsálni (EszT: BSzűz. 19).

Iszom]

észem-iszom: 1) comessor, helluo: eszem-iszom ember: luro, helluo, comessorator, nepos SL. [zecher, schwelger]. Eszem-iszom emberek: voluptarii atque potatores maximi PPB. Eszem-iszom ember (Misk: VKert. 345. Beth: Élet. 271). Eszem-iszom bajnokká lett: a borecégér volt a dandár zászlója, társai a dözsölők, a sakféle baronfi, erdei mezei vadak, és a teli hordók ellensége (Fal: NU. 301). 2) [potatio, comissatio: trinkgelage, das zechen, schwelgen]. Eszem iszom innep Bakkus tisztességére: Bacchanal PPB. Többet jlt meg a rendetlen eszem, iszom, hogy-sem a kard (Fal: SzE. 546). Eszem-iszom után könyökére dülni (Fal: Vers. 864).

Issza]

bor-issza: [potator vini: weintrinker, säufer]. Borissza [vezeteknél XVI száz Nyr. IX.264]. Bor isszák. korezoman heuerök ne legjenek (Deesi: Préd. 35. [V6. **bor-isszák**].

bor-ném-issza, bor-ném-issza: inivius C. einer der nicht wein trinket PPB. Bornemissza: abstemius Ver. MA. Bor-ném-issza: abstemius Otr: OrigHung. II.321. Gondolkoznak bornemiszják, igen hallgatnak, részügösök mit escsognak, az mosolyogják (Tin. 267). Tonabba bornemiszzikis unnae a keresztenece kőzöt (Tel: Evang. 1528. Nyr. IX. 361). Ha a mely borban megfajtatott a haresa valaki megiszza, bornemissza lézen (ACSere: Enc. 219).

[Közmondások]. Ritkán vagyon a hegedűsben bor nem issza (Deesi: Adag. 120).

bornemisszaság: non bibitio vini Kr. [enthaltensaukeit vom weine] (Pázm: Kal. 1766. 581. Kr). Fogadás-általás kőtheti magát a bor-nem-isszaságra (Pös: Igazs. II.302).

sēr-nēm-issza: [enthaltsumkeit vom biere] (vezetőknév XVI. sz. Nyr. IX 397).

Iszos: bibo, bibax, potator SI. [versoffen, dem trunke ergeben]. A hajós kapitány részeg volt, elesett, ketteden ketté tört a karja, nem egy iszos jár így, ámbár nem akarja (Gvad: RP 251).

It: potus, haustus SI. [getränk]. Echetel walo ytoderth kerlek thegodli, hogy az tho sobeyd logenek en lelkennek vrvossagy (PozsC. 17) Három napra adnac étemre itamra 60 pínzt (Helt: Arithm. 65). Mindenek és étét és itát-is az apostol itése szerint az istennek dítóságére egyengetvén (Nagyari: Orth. 80). Legyenek nekem sz. parantsolatid etem és itom drága szép hagyisid (Rim: Ének. 330). Éted, itod vigasságod (Thaly: VÉ. H. 208).

Itas: [potans; trinkend? ebrüus; trunken?] Ez itolsó szókön meg ítűkőze az egész itas itűli [az egész ivó társaság] (Fál: NA. 122).

Itlan (ételei és *italan* SzCsonb; Utleir. 80): sitius SI. [ohne trank, ohne zu trinken]. Az wr flyw yffwysaglnak koraban, ereyben myndlen veensegtimel kyl, eetlen itlan alommal kyl nag eremmel es vgyan lakozwan (ÉrdyC. 512b). A gonoz fejedelm zent Dorottiat fűműbebe vette skilencz napoeg etlen itlan of tartata (DebrC. 185). Az zep wthon el eredenk, sok napegh etlen itlan az wthon menenk (TelC. 283). Éten itlan könyeeze (BFaz: Asp. 3). Éten es itlan az lun az had jñ vala, veszteg alla: nec aut cibo refectus aut potu, qua veniebat exercitus, constitit (Fórró: Curt. 391). Az étel meg kívánást meg várd etlen, itlan (Com: Jan. 215).

bor-itlan: invinus, vino non gustato Kr. [ohne wein zu trinken]. Já, hogh faradek bor ytlan (PozsC. 31. A végén így sóhajt föl a leíró).

boritlanság: abstinentia a vino Kr. [enthaltsumkeit vom weine] (Sall; Vár. 90, Kr).

Ital: 1) potio C. potatio PPBL. haustus MA. trank PPB. Együtt való ital: compotatio; szüntelen ital: perpotatio; italhoz való: potorius C. Ne lasson tőged az embér, miglen étélet es italat mérőgezzenid: donec potum finierit (BécsC. 6). A keserő forrasok megédésőltene nekie italokra: ad bibendum (18). Lattataucula vizet meriteniee inkab biedelmezetre, hogh nem itatra: ad refocillandum potius quam ad potandum (24). Magamk tarezta itatra (a bort, RMNY. II. 3). Chac itatra való viz sinisen: aquam non habet ad bibendum (Helt: Bibl. I. Aaa). Az Égiptusbeliee irtoznae a vizne italatol: affligentur Aegyptii bibentes aquam fluminis (Helt: Bibl. I. Ee3). Tón nagy italt Atilla jó kedűben (Gosárv: MagyB. E1). Meg reszegül tūle, nem a bortal, hanem a fűlőttébb való italtal (Tel: Fel. 1083). Az bűt etőtűl anaq italtal való meg szimes (Fél: Tan. 141). Két oragy meg kelymagat zensoltoty mynd etőtűl italtal Frank: HasznK. 31). Az egész hortóbeli fenyőviz megeezetősül, es nem leszen olyan kedves itatra (Radv: Csál. III 49). Elvőgeztée a a foyce az italt: postquam comedi bibentur (MA: Bibl. 120). Irtóznac az folyóvizne italatol (154). Vrnuk nem kötelezett mindeneket az itatra (Pázm: Kal. 722). Jóvallom nagy hasznát háromfole viznek, mellyeknek italla hasznos lészszívednek (KBécs. 1666. B2). Majd emléközöm, tisztós uraim, ha meghallgatnátok egy szent emberről, ha ital közben fillet bajtanátok (EPhilKözl. IX 172). Vig lakással s nagy itallal fűlők ez napot (Montrók. XVIII. 15). Váltig való itallal fűlők az éjszakának jobb részét (XVIII. 62). Vírradtig való ital (Mik: TörL. 165). Kényes itatra való bor (202). Megostkővönök, hogy kiki lábán fon-altűig ki teszen magáért azital-burtzan (Fál: NA. 121). 2) potus C. MA. trank PPB. Pos-hadt ital: posca MA. Megrészegítő ital: sicera C. Itall: potus, trank Com: Vest. 142. Mennyei elő ital: nectar Com: Jan. 220. Ha nyit el

veendwuk, eetelt awagy ytalt, myndemek tellyes araat megh fizettyek (JordC. 161). Vala ky ytalt adand (potum dederit) neweben, nem vezty el hű erdemet (385). Nezed epuel ualo etket, ezettelualo italat (VitkC. 19). Torkomnakh testemnek kduet kerestem etelbe italba (9). Mergős italt artalmassag nekűl megh inan (DebrC. 203). Itala fűli viz vala es seer, bort éac ielős imnepeken iziecala (NádC. 535). Részegítő ital: sicera (Fél: Bibl. 84). Az en italomot elegittem siralommal (Szék: Zsolt. 103). Ital maradék (Valk: And. 15). Bort es reszegítő italt ne ilyal te: vinum et omne quod inebriare potest, non bibes (Kár: Bibl. I. 96) Ha szomehozik adgy italt neki (Szár: Cat. O). Vigasság szerző edes italok (Com: Jan. 111).

[Szólások]. Egy ita l: unus haustus SK. Zerlan, pentőkön chak egy ytalt vizet yzyk vala (ÉrdyC. 514b). Es egy ital vizet neki nem athata (WeszprC. 4. Derk: ŐÉlet. 37). Egy ital bor (Zvon: Post. II. 140). Az italnak adta magát: immersit se in ganeam PPBL. Bűját itallal felejtetni: animo molestias viui haustu #abigere WF.

[Közmondások]. Ama közmondás szerint: Étel, ital, álom, szükséges e három az emberi életre (Bíró: Augy. 139).

áldomás-ital: [mercepotus; kauftrank, weinkauf]. Borneu-issa Estván eserelt egy szőlőt Fűszázy Lászlónétól. Ezeknek áldomásítallal voltakak fő bíró Varga Demeter, Boráldó Tomda Péter, Bakos András... (NyKözl. XII. 77. Helt: Krón. 22. Alv: Post. 92).

bor-ital: vinipotus MA [das weintrinken]. Bor ital (Helt: Mes. 318). Keserűséget szerez az léleknek az sok bor ital: vinum multum potatum irrationem facit (Kár: Bibl. I. 672). Hagy békét az bor italne: digere paulisper vinum (MA: Bibl. I. 241). Bor itatra adnám magamat (1576). Izráel mestőrnek hortáljára engedtünk el 8 ft (Mon: TME. 187). Csak akkor mondnyuk, hogy bűn a hus étel, mikor bűn a bor ital-is (Matkó: Bcsák. 195). Hoghya bor italtól fejed fűj erőssen, meggyógyul- lasiért ilyál a szép vizben (Fely: SchSal. 35).

[Közmondások]. Az mi bor ital közben léssen, borban kel azt imia (Döcs: Adag. 46). Szuszogót szőlővő fűzi a borital (Kisv: Adag. 180).

boritalos. Boritalos menyegzőkre, és vendégeskedésre esűgenek (MA: SB. 31).

duska-ital, duskás-ital: [certamen in potando; das wettrinken]. Hagginc el az fejedelmec az duska italt, resseg- seget, az nagy testi batarsagot (Kár: 2Könyv. 115. Káldi: Préd. I. 515. Nyr. IX 68). Ég köszönettel egész asztal nepet az duska itatra befoglalnak (DeesiC: Préd. 21).

eggyes-ital Kr. Az isteni szolgálatra tsimált templom ed-nyit egyes itatra fordítá (Pázm: Préd. 348). Az szentelt ed-nyeket egyes itatra, vagy a mire másra akariátok (Bil: CsIsk. 31). Az bor italba kedueskődnac, es az egyes italt köueie (Kules: HKész. 21). Az sok csemegé, eggies ital között az istentől kőnyen el felekedhettek (Léj: FTűk. 121). Duskás egyes ital nem engedheték (Tarn: Szents. 64).

étel-ital: victus MA. speis und trank, lebensmittel PPB.

hűzonos-ital. Hűzonos, egy hűzonban való ital: amystis PPB.

jó-italú: [bonum ad bibendum; gut zu trinken]. A Se- quana vize jó italú (Fál: TÉ. 776).

mérög-ital: [potio mortis causa data; giftrank]. A mérög- ital által való (halál) felette gyötrelmes és késedelmes (Misk: VKert. 597).

nagy-italú: potus C. [süüfer].

orvos-ital: [potio medica; heiltrank]. Has-folyás ellen való orvos ital: sippum PPBL

orvosság-ital: ∞ (Frank: HasznK. 16).

szerezelmengerjesztő-ital: amatorium MA. PP. Major: Szót. [liebestränk].

viz-ital: potus aquae Kr. [das wassertrinken]. Sok emlékek hálának meg az vyz itálban (ex aquis) keserűségnek okaerth (JordC. 899. Sam: Cer. 155).

[Közmondások]. Vízitától nád terem az órodban (Fal: Jozgy. 933).

Itali: pororius MA. zum trinken dienlich PPB. Itali áldozat: libamen, sacrificium libanionis MA. Itali orvosság: potio PP. Itali áldozat (Kár: Bibl. 1.190. Zvon: Post. 1.333. Kr).

Italka: potiuicula Kr. [tränken]. (Vajda: Kriszt. III.383. Kr).

Italocska: potiuicula C. [tränken].

Italos: [in form eines trankes] Pilulás purgatio, italos purgatio (KNagysz. 1658. 3. Kl.Öcs. 1674. 3).

Italság: [potatio, perpotatio; das trinken, trunksucht]. Kék yarttanak minden fertelmetességükben, kywamotosságukban, ytalosságban, lakozásban, torkosságban, rezelegésükben (JordC. 852).

Itat: aquor C. potio, potum praebeo MA. zu trinken geben, trinken PPB. Marhát itatok: aquor PPI Borából ytatot mynden nepeketh: vinum potandum praebuit (JordC. 910). Epeuel eczettel itattatvan (VitkC. 38). Te hazadnak gónörösigeből meg rezezőnek es te gónörködésednek ariából itatod ökö (DöbrC. 86). Zomhozokat nem itatam (VirgC. 10). Zomh valee, nem itatote (NagyszC. 327). En zomyvhomba ytatának engemet (ÉrsC. 53). The cenerwsegednek lewsszegewel ytatod ewketh: torrente voluptatis tuae potabis eos (KulesC. 84). Burmot, lovat, juhót itatának, vizet hordókkal mindestig hordának (Tin. 126). Kenyeréből étette, pohárából itatta, és ölben alutta (Pázm: Préd. 138). Tartja nagy vigan király vendégit, itatja borait (EPhilKözl. IX.180). Valóban bokrosan itatá isten a véres üldöztetéseknek keserű vizeit a szegény magyarokkal (Köl: DobK. A3). Pecsételd bé immár amaz udok kutat ki sok ezer leiket mérges füsttel itat (Thaly: Adal. 1.26). Mind addig szonjühoztattya, s mind addig itattya, míg a sok italban megfakad, és meg-hal (Csúzi: Síp 148).

[Szólások]. Nagy isten irtalma, nagy kegyelmessége fénylik abban, hogy az igazakat a b o l á b ó l i t a t t a y a (Pázm: Préd. 23). Így az isten Hélit ostorozá fiának gonoszságáért: mert ő vétké volt, hogy rosszszul nevelte, és a b o l á r ó l nem i t a t t a f i a t (196).

még-itat: adaqto C. [tränken, trinken lassen]. Itassatec meg előszer a inhokat: date ante potum ovibus (Helt: Bibl. I.N4). Álmas pohárát véle megittatta, mellyel a keserű aszszont el-altatta (Kónyi: HRom. 147).

Itatás: aquatio C. potionatus MA. adaqnatio PP. das trinken PPB.

Itató: 1) aquator, potum praebens MA. tränker PPB. 2) [aquarium; tränke]. Nynzen ee senky közzöletek, ky megh nem olgya hű ökreeth awagy zamarath az ynnep napon, es az ytatora vzy: ducit adaquare (JordC. 575). 3) Itató papiro: charta bibula PPI. [löschpapier].

Itó: [aquarium; tränke?] Ökör-itó (helység neve MonOkm. VII.172).

Ökörítai. Mit motoz uton kívül ökör-itai Mátyás? (Matkó: BCsák. 55). Ökörítai nagy tehén (Sámb: 3Fel. 736).

[Itkány].

bor-itkány: [vinipotor; trunkenbold]. Ne légy boritkány: mert a bor soe embert vesz el (JesusSir. J4).

Itt-a: [potatio; das trinken]. S talám szinte iöl itába, s nem iöl itában nem igazat talált írni (Bal: CsIsk. 447).

Ittas: temulentus, inebriatus, vinolentus MA. apotus; trunken, besoffen, voll weins PPB. (MA: SB. 326. GKat: Vált. II.1341). Jozan vagy ittas korába (Bük: Art. 5). Ittason s rezezen ment ki házamból (MonLrk. XV.616).

[Ittasit]

még-ittasit: [inebrio, trunken machen, berauschen]. A bor vén Noet hamar meg itasita [igy] (Valk: Gen. 5).

Ittasság: bibacitas, temulentia MA. trunkenheit, sauferei PPB. (MA: SB. 21).

bor-ittasság: temulentia PPI. [trunksucht].

[Ittasul]

még-ittasul: inebrior MAL. [sich berauschen]. Meg ittasultanne (Helt: Mes. 319).

Ivás: potatio C. MA. das trinken, das saufen PPB. Teli toroc ivással önfőn magát meg-részegeti (Com: Jan. 181). Ha a viznek ivását veheti (Hly: Préd. 1182).

bor-ivás: vinipotatio MA. [das weintrinken].

duskás-ivás: [amystis; starker zug, unmässiges trinken, zechen]. Az duskás ivásból nem akar valni kárt (Thaly: VÉ. 1.387).

évés-ivás: comessatio MA. schwelgerei, schlemmerei PPB.

Ivó: 1) potator C. potor, bibens MA. sauffer PPB. Iánó embernek fia enén es inan es mondnae im faldoleo ember es bornac inoia: potator vini (MünchC. 34). 2) [ad bibendum pertinens v. aptus; zum trinken gehörig]. Ivó palatz: ampulla potoria PPBI Ivó mereglye (Com: Jan. 115). Ithon öt tele hordo bor vagion, egy ivó Továbbá három kocsyk [oly.ló], két busza aztag (Radv: Csál. III.103b). Kávét ivó findsa (Mik: Tör. L. 16). 3) bibulus [löschpapier]. Által folyó, ivó papiro: charta bibula (Com: Jan. 155).

bor-ivó: vinipotor MA. [weintrinker]. (Pesti: NTest. 22). Nag bor iuo (Sylv: UT. 1.17. Mad: Evang. 48).

duska-ivó. Az Bachus ördög asztalan a duska iuo rezezeg (Mel: Sam. 401).

vér-ivó: [sangvinolentus; blutdürstig]. Vér-ivó vad állatok (Tof: Zsolt. 595).

viz-ivó: hydropotes C. hydropota MA. wassertrinker PPB.

Ivós: [ad bibendum aptus. zum trinken]: Ivós korsó (Thaly: VÉ. II.53).

Ivód-ik: bibor, potor SL. [getrunken werden, sich trinken].

be-ivódik: penetro Kr. [eindringen, eingesaugt werden]. (Vajda: Kriszt. II.46. Kr).

Ivogat: cyathisso, cothonizo MA. [eine zeit lang trinken, zechen].

ISZÁK: 1) mantica, saecus sarcinarius MA. bisaccium PPI. wadsack, raizen, felleisen PPB. wadsack, taister Nom. 20. Két füles iszák: mantica C. A szijarto csinál iszákokat: hippoperas; vellis [felleisen], wadsiecke Com: Orb. 165. Szent Peter mindgyarást meglátta mit hordoznánae Ananias és Simon Magus az ő iszákjokban (MA: Senlt. 1000). Aszszú kenyeret rakának iszákokban (Pázm: Kal. 140). Sola bizony vgy nem hányhatta Pazman vram az kalafintó, hogy az minémű szegyen vallasnak iszákait az én fejembe akará it nyomni, azt maga nyakába ne kerettse (Zvon: PázmP. 125). Kétféle vetet iszákban görbedve hordozza (MNyil: Irt. Előb. 18. A titkoknac

tudo istene vizgani kezdi a mi iszánkukat, sükjainkat, s-mind penig a mi szívünknek rejtekit (Tyuk: Józs. 455). Egy oláh tarisznyát adgyanak hat pézen; egy oláh iszákot huszomégy pézen; egy letskeszörből tsimált iszákot huszonkiléutz pézen (TörtT. XVIII:241). Meg hagyá, hogy az te lelked el vigyem, es az én sötét iszákomba tegyem (KTür: SzJán. 10). Az embereknök nyakokuban lévő köttös iszáknek a hátuljában rakogtják a magok esetit (Ker: Préd. 69). Két-száz-ezer foréntokat hányának az ő katonái torsolyokra és iszákokra (Szeg: Aqu. 47). Töltött tyúkot sütve tégy az iszákban (Thaly: VÉ. II. 23). Lajos gutta meg-ittotte bonyhóör-iszákját (Thaly: Adal. II 89). Azokat a pástor-i-táskában, avagy iszákban tévén (Bíró: Préd. 118). Hornázból iszákok, abrakos tunyisztrák, avagy üres zsákok (Gvad: FNót. 102). Magok hitakom nem látván az iszákot mást tsúfónak emek terhével (SzD: MVir. 253). **2)** [potator vini; zoeher, sauffer]. (Vás: CanCat. 629). Bacehust szarvakkal szókták írni, azt példázván, hogy az iszákok, garázdsók, veszekedők istene (Fál: NU 305). A borral töltözö iszákok tombolási nem kiszik torkomat (Fál: Vers. 879).

[Közmondások. Talán nem látta még háta meglhet az iszákot: non videt nauticæ quod in tergo est? (Czeg: Japh. 215). Nem láttyuk hátunk megett az iszákot: non videmus nauticæ quod a tergo est MA. (Kisv: Adag. 305).

bor-iszák: bibax, vinipotor, acratocothones C. merobilus, calicum reuiges MA. vini potator Otr: OrigHung. II.324. bibax Major: Szót. weintrinker PPB. Bor iszákok: calicum reuiges (Deesi: Adag. 307). Néha latrokkal társalkodónak, dobzódónak, bor-iszáknek neveztek (Pázm: Préd. 52. Sall: Vár. Előb. 4). Noha ötet (Christust) bor-iszákot, ördöngösnek neveztek a káromló sádók (Illyef: BCsTomp. 299).

boriszákoeska: bibaculus C. MA. der ein wenig gerne trinkt PPB.

boriszákos: ∞ Bor iszacos, látékos; szép személfyec gerisztöie, és esztelököie (Cs. M).

boriszákság: desiderium potendi, bibacitas Kr. (Pázm: Préd. 52. Kr)

Iszákocska: mantula MA. süklein, rünzlein, kleines föllösen PPB

ISZALAG, JUSZALAG: viburnum MA² schlingbaum, gewisses gesträuch PPB.

ISZAM-İK: labor, delabor, eudo SI. [gleiten, ausgleiten].

el-iszamik: ∞ Enym az bozzw allas es en megh fizetöm ewnekyl, hogy el yzameek az ew labok: ut labatur pes eorum (JordC. 275). El yzamtwnk az artatlhasagnak wtarwl (ÉrdyC. 571b). Testi hénbe elyzamec e meg rothat, földö löt agnó (TelC. 147). Wygodnak, ha el yzամոմ: exultabunt, si motus fuero (KulesC. 20). Micoda történek, hog ezön zerral el izantat, eltantorottal (NagyszC. 71). Az yzesseg bütnel kyl es mertekletfösségnel kyl hamar el izamuk (KazC. 118). Ez yzessegh ha el yzամոմk, soha megh nem cepültetyk (ÉrsC. 251b).

eliszamás: lapsus [das ausgleiten]. Meg zabaleyta en lel-kemeth baláttwl es en labamath el yzամոմstwl (KulesC. 295. KeszthC. 139. 319).

eliszamhatatlan: [immobilis, stabilis; unerschütterlich, standhaft]. Az isten változhatatlan es el izamhatatlan; az te-rántót állatok legék változok es izamok (TihC. 201).

ki-iszamik: [elabor; ausfallen]. Thyztességnel kyl harmyez eztendök mynd en életemből kywe yzամոմban (ÉrsC. 2971a).

Iszamás: lapsus KulesC. 135. [das ausgleiten]. Nem ad erekke yzամոմnak yzամոմstwl: non dabit in aeternum fluctuationem justo (KulesC. 133).

Iszamat: ∞ Feledelmes ny sok yzամոմtwn (ThewrC. 81).

[Iszamkod-ik]

el-iszamkodik: [delabor, eudo; ausgleiten]. Nem hadgya labainkat eliszamkodni (Helt: Zsolt. 126). Az en iobom felöl vagón, azért el nem izamkodom (Zsék: Zsolt. 12).

Iszamkodás: mutatio, vacillatio MA. das hin und wieder schwanken PPB. [das gleiten]. Az en labamnac izamkodasa korán boszontanne ingemet (Zsék: Zsolt. 37).

Iszaml-ik: luxor Kr. [verrenkt werden, sich verrenken].

el-iszamlík: [prolabor; ausgleiten]. Ha el izamlanak: si prolabantur (Sylv: UT. 103). Sokban izamlnuk el mind náium: in multis impingimus (H.115).

ki-iszamlík: eluxor MA. [verrenkt werden]. Kiszamlott: eluxatus MA.

Iszamó: [vacillans, fluctuans, eaducus; schwankend, hin-fül-ig]. My oka zoretew ffyam, hogy esmeg ez yzamo vylagra ter-teel (ÉrdyC. 634). Semmyt oth [az égben] vlatosth, semmyth el mulandoth, semmyt yzամոմth nee alehatok (SándorC. 19). Labaival ala [áll] eg alhatatlan izamo köre (BodC. 15).

Iszamod-ik: collabasco, collabor, lapsus MA. vacillo; zu sinken anfangen, zu hauf fallen, wackeln PPB. Iszamodott: luxatus PPI. Lábai gonozra nem izsamodnak (Soós: Post. 368).

el-iszamodik: ∞ Az el izsamodott es hálot térdeket fel egienesítetted (Mel: Jób. 9). Piczm híja, hogy lábaim el nem izsamodímac: pene moti sunt pedes mei (MA: Bibl. I.513). Az wr nem hadgya el izsamodni az te lábotat (Mib: ÖrökÉ. 51).

ki-iszamodik: elabor Kr. [eluxor; ausgleiten, verrenkt werden]. Forgócsontya helyéből kiiszamodéc: nervus femoris ejus emarcuit (MA: Bibl. I.30). E miatt a tusakodás miatt a Játkob esipőjének forgó csontya helyéből ki-iszamodot (Martof: SzHist. 11). Meg-tetszett forgó csontyúnak ki-iszamodásából (250).

mög-iszamodik: [collabasco; ausgleiten]. Lálok meg-nem izsamodnak (Mezy: 6Jaj. IV.19).

Iszamodás: prolapsio, prolapsus MA. das fallen, das hin-fallen PPB. [das ausgleiten]. Az én labamnac izamodása korán ellenem támadnac az én ellenségeim: dum commoventur pedes mei, super me magna locuti sunt inimici mei (MA: Bibl. I. 495).

Iszamotékos: lubricus [schlüpfrig]. Legyen wnekyl wtok seteth ees yzámotékos: fiat via illorum tenebrae et lubricum (KulesC. 79. KeszthC. 80).

ISZAP: lutum lentum in litore vel in fundo aquarum, syrtes MA³ limus PP. letten, kot im wasser PPB. [schlamm]. Az völgyeth wgrogyos yzám fleel töltötte (ÉrdyC. 485b). Be süllédénc az iszámzoba [igy] (Helt: Krón. 56). Nem tsúbul meg fejem, hogy iszapot egyek (Gvad: Lev. 46).

[Iszapl-ik]

mög-iszaplík: [luto adhaereo; im schlamm stecken bleiben]. Az egyszer bé-vött vélekedésben meg-rögződött, és meg-iszaplott elméjű emberek (GKat: Váts. 1306).

ISZONYANDÓ (yzամոմando ThewrC. 80. meegh yzամոմodeok WinklC. 324. meg yzամոմwdak EhrC. 12. yzամոմny 125. iszամոմny Bítai: LPrób. 348. iszամոմnyos MA: SB. 346. MA: Seult. 623. Bar: LPrar. 452. iszամոմny Ozor: Christ. 206. yzámny TelC. 94. iszámnyo Helt: Krón. 70. iszámnyu Fál: Tan. 231. iszámnyu Alv: Post. 136. Com: Jan. 199. iszámnyos BethlTám. 67. iszámnyu Mel: Sám. 356. iszámny Mel: Jób. 73. iszámnyodnak 70: [horrendus; erschrecklich, grüßlich]. Syradalmas nekwe ny eletwne, yzámոմո ny sok wteketwtwnk (ThewrC. 80).

ISZONYTOS: horrificus C. horribilis MA. erschrecklich, grülich, abscheulich PPB. Iszonyatos az városban az nyolueskedő ember: terribilis est in civitate sua homo lugubrosus (Kár: Bibl. 1.655. Pázm: Préd. 511. Kr.). Gyűlölséges, iszonyatos vétkeket kene féne az lívekre (Pázm: Kal. 224).

Iszonyatosság: horribilitas Kr. [grülichkeit]. Iszonyatoság: nequitia (Kár: Bibl. 1.619).

ISZONYÍT: horrifico, terrifico, terrefacio MA. erschrecken machen PPB. [abschrecken, erschrecklich machen]. Nekünk szóval és pécsetes írással sok uttal tett hiti, fogadása iszonyít hatták volna, hogy tisztíert hazáját el ne adja (Szal: Krón. 421). Az embernek áhatatlanságát nagyítja az iszonyítja (GKt: Titk. 75).

még-iszonyít: ~ Tűle meg iszonyít, os veltűne meg vialtattva (Börn: Préd. 260).

Iszonyítás: [horror; der schrecken]. A törvény által való meg remítéssel, és iszonyítással szokta a bűnösöket meg-ijeszteni (Nagyari: Orth. 228).

Iszonyító: horrificus, horrificus C. MA. graus und schrecken verursachend PPB.

ISZONYKOD-IK: horresco Kr. [grausen, grauen]. Vgy veztek el, hogy iszonkottam sokaja miatta (Börn: Préd. 8). Az nap meg sötétedet, azon iszonykdván, az széles föld reszketett (Zvon: Post. 1.575).

Iszonykodás: [horror; das schaudern, grauen]. Bűnfe ellen való iszonykodás (Börn: Préd. 227). Mind ezec (az őrdög tagyái) rakuae soc iszonykodással es farkas neuetessal (Börn: Préd. 573b). Oly kegyetlenségre fakadt, hogy szörnyű iszonykodás nélkül róla gondolkodni sem lehet (TóthJ: IstN. 52).

ISZONYOD-IK, ISZONYOSZ-IK: horreo, abhorreo, perhorreo, horresco C. schaudern, sehr schenen, grauen haben PPB. Iszonyozunc istentől (Börn: Préd. 427). Noha iszonyodik a test, de azért, édes atyám, a te akaratod légyen, nem az enyim (Pázm: Préd. 261). Iszonyodie a rosszaságtól: abhorret a malo (Com: Jan. 177). A haláltól iszonyodnak vala (ily: Préd. II.193). Iszonyodgyál a te állapaton (Négr: IdvK. 649). Mindéttől, az mitt ott látt, iszonyoszik, ugymint szokátlan dolgóktól (Lép: PTük. 1.354).

el-iszonyodik: exhorreo, cohorreo, adhorresco C. abhorreo MA. MedLat. 3. schenen, abscheu haben PPB. El iszonyozol tőle (Börn: Préd. 431).

még-iszonyodik: [stupeo, horresco; sich entsetzen, schaudern]. Zent Ferenc valyauala ewtett nagy tisztességben es ezen meg zyanvdak: stupuit (EhrC. 12). Iesus megh zyanodeek lelkeben es megh zomoroyta ő magath (WinklC. 324. 325). Az orszlán megborzad s megiszonyodik belé, mikor a kakast vagy meglátja, avagy tsak szavát meghallja (Mik: VKert. 360).

Iszonyodás: horror C. MA. das schaudern, grauen, entsetzen PPB. Iszonyodás, ijetség: horror, pavor Com: Jan. 50.

Iszonyodó: 1) horrens, abhorrens MA. [entsetzt, schaudernd]. 2) [horrendus, horribilis] grausam, fürchterlich PPB. Iszonyodó álmat ő ágyában láta (Huszt: Aen. 2).

[Iszonyodtat]

Iszonyodtató: horrorem causans Kr. [schaudererregend]. Izzadnak, szomjúhoznak, koplaknak, iszonyodtató italokat nyelnek (Pázm: Préd. 757).

ISZONYÚ: teter, horribilis, horridus, feralis, formidabilis, truculentus, nefandus C. horrendus, terribilis, ferus, trux MA. nefandus PPB. grülich, erschrecklich, grausam PPB. Iszonyú vagyok: inhorreo C. Angyalnak zyanv yelenetyrewl: valde

mirabili (EhrC. 125). Zyanv meeg hallany es (ErdyC. 518b). Az erokkee eelő es láthatatlan dragalatus eelőt zyanv halat zonyvede (536). Izomo ádó (Ozor: Christ. 206). Ne chelekedgyetec valamit az iszony szokas szerent, mely tő előtettec volt (Helt: Bibl. I. GGz3). Achab mind feleségestől föltte való iszonyú dolgot miele (Mél: Sám. 356). Iszonyú gyűlölség (Deesi: Adag. 98). Az iszonyó keserűség elődegeniti a szopástól (Pázm: Préd. 34). Sokkal iszonyvabb és ándolabb az őrdög, ki ugy meg szörnyétheti az embert (Lép: PTük. 1.234). Iszonyú tsilag: sidus horridum (ACsero: Enc. 99). Iszonyú vad, kegyetlen: terus; wild (Com: Vest. 129). Az edgy szarvu, a féleu való helyeken el rejtet pusztákat és az iszonyú lakó nélkül való kielleneket lakja (Com: Jan. 15). Iszonyú kemény: durus (199).

Iszonyúan: horride C. tetrico, truculente, terribiliter MA. grülich, grausmlich, schrecklich PPB. (Zrinyi 197). Iszonyúan [igy] meg-ijetkezvén a görögök . . . (Hall: Hist. III.121).

Iszonyúképpen: atrocissime C. [grülich, entsetzlich]. Az ebec meg őúce iszonyúképpen (Helt: Krón. 46). Kéldo egy Bothot, lator embert, ki meg őúce a szegény vac Almot; de az ebec meg őúce a Bothot az vton iszonyú képpen (Helt: Mes. 45b).

Iszonyúcska: horridulus C. subhorridus MA. etwas unhebblich, ein wenig grülich PPB.

Iszonyúl: [stupeo, horreo; sich entsetzen]. Az angyal monda ew hozza: nyképpen zyanvzol es czudal? quid miraris? (EhrC. 126).

Iszonyúság: horriditas, tetricitas MA. abominatio Ver. [entsetzen, entsetzlichkeit]. En yewuewk sok reuas, syuasnak es yzzanyosag-uknak tartományabol (PéldK. 48). Midőn latangiatoc az pusztaságnac izonyusagat (Mon: Apol. 460). EsztT: IgAny. A4. Zrinyi II.64.

Iszonyúságos: [terribilis; entsetzlich]. A my zyleteesewnk zyanvwsaguc, hoğ ember ingyen sem mery enleyteny es (ErdyC. 389). Altal menéne mind az egész pusztan, mely nagy es iszonyúsagos: transivimus per erenum terribilem et maximam (Helt: Bibl. I. Kkk).

Iszonyúz-ni: abominare Ver. [schaudern].

ÍTÉL *ítélet, megítéltetik* Thaly: Adal. 1.253. *ítélet* Helt: Bibl: I. Kkk. *ítélt* ThC. 156. Börn: Préd. 10. *íténi* Fél: Tan. 203. *ítélj* PozsC. 28. *ítélj* Pázm: Préd. 2. meg *ítéltessd* Helt: Krón. 201. *ítéltéttel* vagy szontentivall? Rumy: Mon. 326; 1) *judico* C. MA. richten, urteilen PPB. *idő előtt ítélek:* praejudico C. Réllén isten miközöttönc es to közötted, mert tőttel gonozokat mýbenőnc (BécsiC. 24). Nem tehetnee sem íteletet itélni megne *judicium* *judicare*, sem valamit emberekec tenni (116). Ne akariatoc ítélnetec: nolite *judicare* (MünchC. 25). Héhen isrluce tizenket nemzetet: *judicantes* *duodecim* *tribus* *Israhel* (50). Hamyssa yteelzy enghemet: *judicas* me (JordC. 784). *Cristus*val *ítélek* *őnek*, kik mastan istenert hamisan *ítélnetnek* (VirgC. 117). *Mikor en időt veendek*, igazsagot *ítélek* (119). *Itelye wram enghemet een yzassagom zereuth: judica* me *domine* *secundum* *justitiam* *meam* (KulesC. 19). *Vigazg*ának es *őrdöllenek* nemzetek, mert *ítélzi* nepeket igazsagban (AporC. 11). *Ítéld ezt en nekem* (TelC. 259). Az arvakuak *ítélfik* az *zólót* (RMNy. II.163). *Ne ítélnetlek:* nolite *judicare* (Fél: Bibl. 10). *Ő pedig ítélt* *Israelt* *húsz* *esztendeig* [húsz évig volt bírāja] (MA: Bibl. I.233). Nem szabad senkit abból *ítélni*, a mit ellene mondanak, hanem a mit *hiteles* *bizonyosságokkal* *fejére* *raknak* (Pázm: Préd. 505). A sz. írásban sok helyen *jelentette* *Isten*, hogy ő halálra méltónak *ítéli* a gonosz-tévőket (Pázm: LuthV. 119). Nem *lúszem*, hogy az értelmes pápisták-is balul ne *ítéllyenek* *felőlléd* (Matkó: BCsik. 27). 2) *damno*; *verdamnen*, *ver-*

urteilen]. Elaróltatic a papfője-lehelence es az irastudocnac es halakra itélic őtet: condemnabunt enim morte (MünchC. 51). Tekinced mákepen Iudástól el aróltatic, az sídóktól miel vndok tartatic, iteltetic es karhozatic (VítK. 42). Haragot tartotam rea es iteltem vtot (VirgC. 7). Ne itillyk, és ne karhozassuk egymást (Tel: Evang. II.480). Az haláira itiltetett protestál (Com: Jan. 135). Ha az szólga hertelensegeből hozza fűnő, csapna vrahoz, ezért főmlőczre itiltetnéiek (Lép: PTK. I.278). **3)** arbitror, censeo, reor, autumo C. deputo MA. ahten PPB. [halten, dafürhalten]. Méltónak itélőm: dignor; méltatlannak itélőm: dedignor; semminek itélőm: postmitto C. En azt yteelőm (ego couseo): megh ne haboryttany azokat, kyk az poganak közölly ternek wr ystenhez (JordC. 761). Magat méltatlannak alyta es itely (VirgC. 68). Idnessesegnek inelem istenert embernek engedni homnem . . . (92). Meliöt el vezőtnek itelt vala (WespC. 28). Mely vetekevdések bevelchektel jyltetenek vala hyt ellen valo vetekevdéseknek (DomC. 263). Az wr itile magabau, hogy igen nagy áron hatta volna (Helt: Arithm. F4). Ezt az dolgot en főkeppen itelem emlekozetre meltonac lenni: id facinus in primis ego memorabile existimo (Deesi: SallC. 4). Gomer, mértékneec neme, azt itéletem, hogy tótt annyit, az mit ná szapinae nevezőne (MA: Bibl. I.64). Mi azt itéltök felőle, hogy az isten vöte meg fűet (Száir: Cat. B3). Itil-é, hogy együmbány tudatlan halász erőszak nélkül az bálványozást ki gyomlálná ez világból (Pázm: Kal. 50). A nagy orruac erőssen szaglónac itiltetneec lenni: acriter odorari putantur (Com: Jan. 54). Nem öly lehetetlen ő néki-is az idveség, mind ő kédig itéle (Megy: Új. II.43). Próbáld meg; de itélem inkább gyurnál íret valahol, hogy nem mint szemben állanál (Ker: FelsK. 170). Nem itéltetik a kalmárok között, a ki megkerülhi nem tud (Hly: Préd. II.356). Az isten az életnek és halálnak ura, ha gátot nem vetsy heime, akkor szöllyt ki, mikor legjobnak itébi (Fal: BE. 577).

[Szólások]. Az törvény fejen itilii: in sententia capitali convinci debent (Ver: Verb. 131). Mindenket fejére itilttek legyen: omnes simul capite damnati sunt (348). Az e őzet is ghörliczenek itébi (Bal: Epin. I).

el-ítél: **1)** abjudico MedLat. 4. [absprechen]. Vkitől el-ítéli a szántóéldöt: abjudicare agrum ab aliquo PPI. Nem leszen reszed az örökseghen, mert az te látorsagol mia el itelik fölled az örökseget (SálMark. 20). **2)** [judicio; beurtellen]. Aranyos ortzával elítélheti [fgondolhatja] kéd, hogy nem lehet járni (Mik: TörL. 11). A királyné karján meghala. El lehet itébi, micsoda nagy keserűségben maradt Rakima (Mik: MulN. 107).

még-ítél: **1)** dijudico C. judico MA. richten, urteilen, entscheiden PPB. Az eglmek lw zymot meg thwygatos yteclny: faciem caeli dijudicare nostis (JordC. 404). Mykoron yew ez vylagot meg yteclny (ÉrdyC. 555b). Ezt megh nem itely, miört tezik (VirgC. 68). Meg látany embernek fyt főuen nagj hatalmasagal meg itely elemeneket es holtakat (114). Az isten meg itilo az én igyemert: iudicavit mihi dominus (Helt: Bibl. I.02). Az igaz bójvel a papista bójöt őszvevötőn, meg itélbessék, mely igen nem bójt legyen papistáké (GKat: Vált. I.1038). **2)** [damno; verdammen, vorurteilen]. Ky masth megly ytecl, az terveent ragalmazza es ytely az ölyan megh: qui damnat fratrem, obloquitur legi et damnat legem (JordC. 840-754). Az neget megh yteclen en: gentem puniam ego (725). Ez az neget azotanyak tevköltevességevk: senkyt meg nem vialny, senkyt meg nem jlyly (MargL. 15). Ki nem hízi, ymar meg itelletet (VirgC. 118). Magad ne itélyled meg magadat (Deesi: Adag. 1200).

[Közmondások]. Könyűt mást megítélni; de nehéz magát meg ismerni: non videmus mantere, quod in tergo est (Deesi: Adag. 45).

mégítélés: dijudicatio MA. entscheidung PPB.

Ítéldögel (Balassa: Camp. 28).

Ítéles: iudicatus C. iudicatio MA. urteilung, entscheidung PPB. Idő előtt való itélés: praedjudicatio C. Az ytheles es ember zolas nagy nehez karhozati (ÉrsC. 187b). Nynehyen ty kövzttetek bőveh fottara chyak egyes ky itylstb tehete az atyafu kövzth es atyafu kövzth (Konj: SzPál. 142). Sem jóvá, sem gonoszszá nem téssen senkit az emberek itlése es ditsírcse (Pázm: Préd. 59). Szálka itélés, hirtelen karhozatás [v. ő. más szemében meglátja a szálkát] (MA: Scult. 741). Az itélésekről avagy törvény tételekről (Com: Jan. 132).

Ítélet: **1)** iudicium C. gericht, urteil PPB. Idő előtt való iteleter: praedjudicia Com: Jan. 134. Kewsded fratereknek zerzete es essy nem fogyadcoznak meg ytellet napyglaui (EhrC. 104). Inkab karhozatyokra es yteletekre predicalnanak (113). Adatyk királotl ytelet: fertur sententia (123). Te vtaid közéec es te iteleteret te idlomossagodban zerzettet (BécsiC. 30). Ki őldökend, melto lezen iteleterneec (MünchC. 21). Mikor ewteth az iteleterbe wívek (AporC. 176). Ky ewlend, melto bynes lezen yteletre: qui occiderit, reus est iudicio (JordC. 366). Ky akar te veled yteclenlyben vetekehy: qui vult tecum iudicio contendere (365). Nynehyenek nepy jeltamadniak az yteleten (391). Ityleternek egenessege nekevl elvezenek (MargL. 80). Mastan ez vylagat vagon ytecloty (ÉrdyC. 534b). Ha ky meg haboryt, az yteclöt őt zenved (534). Kegetlenek yteclenlybe nem tamadniak fecl: non resurgunt impii in iudicio (KulesC. 1). Iwetek az iteleterre (VirgC. 148). Ne nezzetec szómélt az ételetre: nulla erit distantia personarum (Helt: Bibl. I.Kkk). Igazan való iteletuel, igazsaggal bírja (Börn: Ének. 8). Rhadanauti iudicium, igaz itélet (Deesi: Adag. 158). Mellyben urunknak az itélet előző rettenetes jelei foglatnakt (Pázm: Préd. 3). Az igazak sok titkos rágalmazásokat, és iteletereket szenvednek (1). Ebből tégy iteletet, mi vagy te istenhez-képest? (65). Csekély itéletű ember (Czegl: Japh. 162). Az ember itélettel ajándékozottat meg istentől (Hly: Préd. II.29). **2)** [sententia, opinio; meünung]. Yrgalmassaga mynden yteclötőt főelől mvl (ÉrdyC. 578b). A te iteleter szerent a Christus tisztességének ellene volna (Tel: Fel. 7). Vannak sok főb fő emberek, kiknek iteletereket elő hozhatnák (Pázm: Kal. 426). **3)** [iudicium; urteilskraft, einsicht]. Csekély itéletű ember (Czegl: Japh. 162). Inczéduinek ha volna anynyi elméje s itéleti, melylyel megtudna felelni annak az hivatalnak, jó volna (RákGy: Lev. 241).

[Szólások]. Senki igaznak nem találatik, ha az isten itéletbe meg yten velőnk (Pázm: Kal. 716).

bal-ítélet: iudicium sinistrum Kr. [iudicium falsum; absprechendes urteil, irrige meünung, vorurteil]. Hogy ne talántán valaki azt gondolhatná bal itélettel felőlem (Szeg: Aqu. 30). Bal itélettel azok felől ne legyünk (Sálalog: TenK. 115). Hogy mind a szeretetnek, miud a beestületnek eleget tehessen, és a mások balitéletüket elkerülhesse (Mik: MulN. 26). Balitéletket szerint keresztüljárnak a dolgokban (Fal: NE. 384. Fal: Jegyz. 933).

elo-ítélet: [praedjudicium; vorurteil]. Én nem voltam öly szorosom köve ezen elő iteleterhez (Orezy: KéthL. 12). Elő itéletből álló hívsigunk (85).

utolsó-ítélet: iudicium extremum Kr. [das jüngste gericht]. Vtolsó yteclenek napya: dies iudicii (JordC. 387). Az vtolsó reeze keddeeg meeglen el nem yewt, mert ytelty az vtolsó yteclöt (ÉrdyC. 539b-555b). Az vtolsó iteleternek ezelen intarsul Cap. XVI (VirgC. 147). Ezeknek jzeen kellene fehyk az vtolsó jtyleten való sentencynt (ComC. 87). Vristen az vtolsó iteleterbe megh iteli ez vilagot (TihC. 156).

Itéletös: consilii plenus, intelligens, prudens; urteilsfähig, einsichtsvoll. Itéletes és bölts tanácskozás (GKat: Titk. 37). Itéletes ember (353).

Ítéletli: judicialis, iudicatorius MA. gerichtlich PPB. Ilteli hatalom (MA: Tan. 1162).

Ítéletlen: 1) in iudicatus C. MA. unbearbeitet, ungerichtet PPB. 2) [consilii] experts, imprudens; urteillos, unklug! A társas talán és ítéletlen íjját el bódítak (GKatk: Titk. 18). Ítélet nélkül való, egy szóval csak ítéletlen (1116).

Ítéletlenség: [imprudencia; unklugheit]. Elméletlenség és ítéletlenség (CorpGramm. 699).

Ítéltő: censor, criticus C. censor, arbiter, aestimator MA. richter, der beurtheilt, mitter, schätzer PPB. Az ítéltő bírónak zeky előtt fel kyaythwan, meg alazatok enghemet (ÉrdyC. 187b). Cristusnal ítéltők íőnek (VirgC. 117. 119). Thy világh ítéltők lesztek, a Christussal székben ílték (ThewC. 168). Ítéltője lézen az népnek: iudicabit populum (MA: Bibl. 117). Szálka ítéltő (MA: Scult. 743. V. 6. **szálka-ítélés**). Az isten bizonyos ítéltő törvényt rendelt (22).

ITT (etl. ÉrdyC. 14. 505b. 509b. *eth, etl.* JordC. 28. 62. 374. *eth, etl.* 406. 407. 727. *eth* TitC. 4. 17. ThewC. 49. 88. *etl.* KazC. 13. LevT. 1.207. *eth* 11. *eth* RMNy. II.103. *etl, etl.* 40): 1) hic C. hier MA. Ytt nem eztek (EhrC. 30). Eth kezdetyk: incipit prologus (JordC. 706). Sem eth ez vylagon, sem az mas vylagon: neque in hoc saeculo, neque in futuro (390). It ez helben niceen bor (VirgC. 45). En it tonaba meg nem maradatok (73). Széles it alat a földön a lenele (Mel: Herb. 79) 2) [tum; da]. Itt [ezt mondván] a feszületet kezembe adta, esóskold meg ezt fam, én nekem mondtotta (Gvad: RP. 131).

hol-itt: [ubi, hic; woselbst, daselbst]. Akkor leginkább kell tartani tőle, mikor bárányhörbe, angyali szűbe öltözik. Holitt az istenféle jámborok vegyék észre magokat, és eszek után járjanak (Fal: SzE. 523). Mi gyarló emberek a szíveknek mélyseges titkait fejtegetjük, holitt sok helytelen gyönyául bal ítélettel terheljük az embereknek (533. 691).

im-itt (*emitt* Fal: NE. 60. Fal: NE. 108): istic; da MA. Nyhá ymet, nyhá amot wagyon (LevT. 1124). Ime imit a Christus: ecce hic est Chr. (Helt: UT. N1). Imitt vagy amot (Vás: CanCat. 668).

Ittgyyel, ittgyeyen (*ettegyen* ÉrsC. 299b. *ittegyen?* Pázm: Kal. 47. *ittgyen* Dáv: Ker. A2. *ittgyen* Helt: Krón. 108. *ittgyen* Szék: Krón. 48): hic; hier MA. Itgyyel betegül fekwék (EhrC. 74). Itégl lelek zerenit men fel a bologoknac seregobe (VitkC. 12). Lehetetlen dolog ez, hogy valaki mend e jelen való és az íőendő jókal elen, hogy itégl hasat és mehorzagban lelket be tőlő (57). Eleget és felette is hadakoztunc ittgyeyen (Helt: Krón. 108. Sztár: Akháb. 13. MA: Scult. S. MA: SB. 65). Nem Luther sem Calvinus ittegyen a sz. háromság ellen nem vétettének (Pós: Igazs. 1597. 364). Rettenetes, keresztyén emberben vér-meg-possdító patvarkodással azt fogja ittegyen Kalauz Calvinusra (L612). El-apad Kalauznak ittegyen-való zavaros folyamatyva (II307).

Itten: hic MA. hic, bei mir PPB.

Ittvaló: praesens, praesentaneus, hic existens SI [hier (befindlich), hiessig]. Az itt való wytezek (RMNy. II 71). Az emhermec it való elete ollian mint (Magy: Nád. 74). De talám távul megvünk az itt való fel-tört czélunktól (Pittorv: Apol. 23). Az itt-való tenger (Dahn: Flor. 54).

ÍV, ÍJ (ynél kül BécisC. 18. vek, zeket DöbrC. 87. zeből Apost. 45. ynek KulesC. 142. y Syly: UT. II 142. *yvet, ybe* DöbrC. 22. *ijét* Rim: Ének. 71): arcus C. bogen, handbogen, Pfeil PPB. Ív, íj, iy, iyy: arcus, sagitta MA. Ferencz nem yvet yveluen auagy hady fegyvereket, de kereznek yegyel yegyzettetettuen (EhrC. 147). Yni! egy feyer lo es ky ew raytta yl való, yweth tart: habebat arcum (JordC. 894). En istenségömré

mondom, hogy fel vettöm een az en yvomeh (NagyszC. 78). Ha meg nem fordulandotok w teereth meg randytya, w yweth fel wety (KulesC. 11). Megotttize ivem az felegben: appareat arcus meus in nubibus (MA: Bibl. 18). Mi állunk az nylnak idege ninesen, hanem az iynak (Bal: CsIsk. 126). Szép szőmőldőkének, szemének íja (Gyöngy: KJ. 4).

[Közmondások]. Nem pengeti az íjját, a ki macarat akar lőni (Kisv: Adag. 365). Ne pengessed íjjad, ha akarsz varjat lőni: mert hogyha sokáig tizlőddő, más fogja mellyeszteti (Ben: Rim. 157).

kéz-iv, kéz-ij: arcus MA. Com: Vest. 120. handbogen, armbrust PPB. Kéz-íjjal vívó: arqites MA. Móg ázie vala kez iyec, és anyira meg nyula idege, hogy semmit nem leheténe (Helt: Krón. 62). Sem puskalövéssele sem kozylövéssele oltal mazhatták magokat (Mondrók. II.173). Kézíjját megvonza; kézíjja megromol (MA: Bibl. V.18) Jósefnek hagyá azt a gazdag föllet, mellyet az amorreusoktól karilal és kéz-íjjal nyert való (Pázm: Préd. 139. Zrinyi. II.70) A kézíjját az ideggel megvoni (Com: Jan. 147). A szerzetes ismét kéz íjjában főtte a nyilat, és közellyebb ment a kőphez s úgy akarja által lőni (Hall: IIIst. II.173).

[Közmondások]. Aki varjat akar lőni, nem pengeti kézíjját (Kisv: Adag. 107).

kéziveeske: arculus MA. kleiner bogen PPB

kézives, közijas: arcitenens, sagittarius MA: Bibl. 118. bogenschütze PPB. Egy kez iyec egy nyilat lőne belő (Helt: Krón. 11). Ato vértekel mind berackatá a szekereknek a kőzít es azzoc megő állatát mind a kőziyeseket (18). Rohanának romlásra kőziyések, jancsárok az kőfalra (Tin. 149. Pázm: Kal. 291. Tof: Zsolt. 33).

számszér-iv, számszér-igy, számszér-ij. Zauzerygy balista; armbrust Pesti: Nom. Nyr. II.316. Számszerigy, számszeriv: balista MA. Számszeriv: ballista MA. mauerbrecher, geschütz PPB. Számszerigy: balistarium; számszerigyártó: balistarius MA. Számszerigyártó: balistarium MA. der mauerbrecher macht, büchsenmeister PPB. Számszeriyal lövöldöző hely: ballistarium MA. Vgy anynyira esleg közöttee való, számszérigh ideget meg észnece való (Cseng: Jer. 19. GKat. 19. Nyr. IV. 120).

Íveeske, lyjeeske: arculus MA. parvus arcus; kleiner bogen PPB

Íves, íjas, íjes. lyjas: arqites, sagittarius; ives: arcitenens, arcum gerens MA. sagittarius MA: Bibl. 1368. bogenschütze PPB. Valogata zaz luz ezör gálogot, tizőnket ezör lovagocet es iűsőkent (GuaryC. 55). Kibkőztözteté a mezőre mezőben, celil az yesőknek (DebrC. 137). Sokat le vagánac az íjesekben (Helt: Krón. 39). Íves izezetéknév XVI. száz. Nyr. IX. 365). Louagos es iyec sam szerint sovrala (Born: Ének. 377). Paysossok, íjesec, kopiasoc (Mel: SzJán. 508). Ives feyveres Kupidó (Fal: Jegyz. 934. Fal: NU. 264).

ÍV-ÍK (*ymak?* Lipp: PKert. 5. más Teleki: Fl.Él. 53. PP): piscis congregitur ad sobolem, sperma emittit SI [laichen]. A hal ivik (GKatk: GrammC. GKat: Titk. 1116. CorpGramm. 317). A csulák sz. Mátyás nap tájban júvniak (Lipp: Cal. 5). Ivik a ponty (20).

Ivadék: 1) [coitus piscium; das laichen]. Az pontyokat a kik ivadékra valók, sz. György nap tájban kőll a halas tóban ereszteti (Lipp: Cal. 20). 2) soboles piscium, progenies, foetus, partus SI. [brut, nachkommenschaft]. Kinel se Luther, se Calvinus, sem pedig ezektől országunkban be csopogett ivadék predikátorok, semmit nem gondólnak (Bal: CsIsk. 137).

Ívás: 1) piscium coitus SI. [das laichen]. Halaknak vivások: piscium ad sobolem congressus, ovorum emissio PP. exa-

mina piscium; das laichen der fische PPB. Halaknak vivások: *examen piscium PPI. Az hering a maga természetű jóságával tetsző, mikor új és a szaporodástul avagy vivástul meg nem roszsúl (Teloki: FLÉI. 53). **2**) [progenies; brut, nachkommenschaft]. Okai nagyok lobetnek, melyekért elsőben Luthert és Calvinist, azután pedig az ő irásokból posdult praedicatorokatis az Antichristusnak martalékának nevezhette (Pázm: Kal. 672).

égy-ívású: [aequaevis; gleichalterig]. Melly ajándékok valának: szép aranyos királyi hintőszekér, mind egy ívasú termető hat szekeres lovakkal (Szal: Krón. 277).

Ivat: [soboles; progenies; brut]. Eynedinel asszony-állattól az ő ivatnak itéletek szerint Erdélyben nagyobb nem született (GKat: Titk. 1041. InrusS: GKat. 25).

IVA: [taxus; eibe, eibenbaum]. Inde ad orientem super fruticem iuaa [olv. iuaa? ywa?] 1251 (Wenzel VII.330). Venit ad arborem iua dictam 1270. (VIII.327). Arbor quae iuafa dicitur 1264 (CodPatr. VI.127. Nyr. VII.318).

Ivás: [mit eiben befanzt]. Iwasfokmezew helynév SzékOkl. I.125).

1. ÍZ: 1) articulus, artus C. glied, gliedmass PPB. Az újjak izei: condylus C. Vjaid izemek csoportja: condylus; fingerknöt[en] Nom. 21. Újaid izemek botkőjök: condylus PPB. Iz a fű szárában: geniculum MA. Ő veseinek izi meg fesletneucala: compages renum ejus (Bécsic. 141). Megfeszletene eu izim: dissolutae sunt compages meae (160). Ysten yzöknek esvelőknek, gondolatoknak es zyw hely velekődeesőknek yteelőye es ymerőye (JordC. 805). Myndden testy zek meg yndylanak ewbenne (ÉrdyC. 483). The zent tagydnak myndeumemw zye megi zakadoza (GyöngyC. 11). Az bestyek meeg az izőkkeh is meg emeztyg vala mynd tydődőkigen (SándorC. 38). Az egbe eresztöt izek altal: per omnem iuncturam subministratiois (Fél: Bibl. II.86). Az ő nyakszirtjának semmi ize, hanem tsak merő tsout (Misk: VKert. 48). Az meny tagok, izek es poresíták (?) vannak benuink (Lép: FTük. 26). A mi testünknek épületi csontokból, porozókból, izekből össze szerkeszteték (Com: Jan. 46). Az újnac három izei (articuli) vannak (49). A tsont, portozgo, hártya, iz, rost a testnek részei (ACsere: Enc. 142). A mádnak csomós izei (Mad: Evang. 275). Minden izem, tagom szent szűzet dicséjétek (Derk: ŐÉlet 74). **2)** [articulus pars; teil, artikel]. Nem de yol lattya vala es erty vala ee mynden zye zereit (ÉrdyC. 367b). Kellott a királnac békeséget Maximilianal szörzeni, és mynd nehez izeket nagy cikkeleket fel venni (Helt: Krón. 194). Törvénybely czikkelyek, izek: articuli (Ver: Verb. Szót. 2). A credt izenket izre annagy tzielkyre osztáye (Bas: Credo. 124). **3)** gradus consanguinitatis Kr. [generatio; verwandtschaftsgrad, geschlecht]. Negyed izen való unoka: atnepos PPB. Harmad iz: tertia generatio MA. Bibl. I.48. Harmad iz: (Zrínyi I.13). Meg lathogathwan atyáknak hű adoksaghyt hű ftyokban mynd harmad yzgyt; in tertium generationem (JordC. 54). Ezekről heted yz Adammak utanna Enok: de istis septimus (JordC. 881). Niolezud iziglen lata az ő vnokát (DobC. 149). Enoch, ki ezee heted iz vala Adamhoz (Born: Préd. 78). Harom izen való maradékia (398). Az fattyú ne mennyen be, az wrnac gyülekezetibe, még tized izig is ne mennyen be (Kár: Bibl. I.179). Az ötet gyűlölőknek harmad és negyed izéig büntetést hirdet (KCsipk: Woll: 340). Másod izen való atyafia (Matkó: BCsük. 143). Másod s harmad izig rossz bitagnak helye sem fog litzani (Kisv: Adag. 111). **4)** [gradus; grad]. Tiszteletöfvet erántom legfelsőbb izig folytatni firaodoz (Könyi: VC. 39).

[Szólások] Izben: dice Kr. Két izben: bis, dualis vicibus MA. Harom yzbe (tribus vicibus) mynden ezentendőbe ympeeth ylyetők (JordC. 59). Ez len harom yzben es azonnal felveetőek az edény menyorzagiban (742). Fuss el, fuss el harom yzbe (ÉrdyC. 645b). Út az köszikkalt két izben: percussit virga

bis siliem (Kár: Bibl. I.139). Három-izben: tribus vicibus (Káldi: Bibl. II.337). Tokajt szakadatlan izben megostromolják (Rumy: Non. I.56). Négy izben eleserél berél Erdélyt (Cserei: Hist. 25). Gyakor izben (Gyöngy: Char. 28. PhilFl. 3). Az esztelenek módgyára azok halnak meg, kik ily izben (halálhokor) kelle-ténél mélyebben bősitkednek (Fal: UE. 472). Ily izben könyörgünk, főhászkolunk, fogadásokat tesszünk néki (Fal: SzE. 354). Hatzor yzben ytetet byronak eleyben (CornC. 378). Ymada azzonyvuk zyw Marya ő zenti fynth zazzor yzben (ÉrsC. 330b). Mercy Gaspar Gal deakoth haromzor izbe hywatta (RMNY. II.191). Holott ötször izben az török rágyüle, véle szembe megviva (RMK. IV.31). Sokszorizben ő nagyságához küldött követnik által eléggé tudositottak (MonTME. III.343). Tiszor ijzbeis mieltetek (Mal: Jóh. 45). Ha egzör anagy kétzör s-ha még háromzor izbe gőzetik is meg (Kules: HKész. 16). Nem nyugszik a gyermeki elme; ha nem adják eleibe, maga önként keresi a mulatásra valót. Hol izben a mint a történet vezérli, jóra vagy gonoszra, abban foglalatoskodik, ahhoz szokik, azt úzi (Fal: NE. 114). Akkor izben szörnyű a változás, nagy sző-béli szorongatások támadnak (Fal: SzE. 553). Izenkint: articulim C. articulate, geniculatim MA. gliederweise, von einem glied zum andern PPB. **a)** Keezh vagoik thűzre, izenket el zagatásra (DebrC. 167). Mykkeppen ez zent martyrt jzenkent ehettek vagdaltak volna el az poganak (MargL. 19). Metelttem jzenkent, foltonkent az en vram Iesusnak zerelemeert (20). Mikoron izenki eltorzte volna az embert az fertelmes szellet: quum discerpisset eum spiritus impurus (Sylv: UT. I.50). **b)** Mykoron az zent atya yzenkeed roca felett volna, azok bochanatot keertenek (ÉrdyC. 527b). Mynd yzenkeed az vasak el zakadoznak rola (617b). Ha mynd yzenkeed megi yratnanak: si scribantur per singula (JordC. 703). A szókot izenként, és syllabankent szagato zengést tőnek (GKat: Titk. 399). Nincs idő hozzá, hogy én a te bokros bánatodat izenként kiadgyam (Szentp: Izr. 5). A velencei tiükrot sem szokták azért izre törni, hogy a rútát rútának mutatja (Fal: NU. 249). Izre törik a tiükrot, mert kimutatja a rútát (Fal: PE. 485). Izre porrá tör: confringit, contundit, comminuit, in pulveres redigit Kr. A melly smaragd valamely mérges állatot megnyomorít, maga is azután izre porrá romlik (Hall: Hist. III. 23). A tiükroket izre porrá törjük (Fal: NA. 171). Izről izre: membratim, articulatim Kr. Mynd izről izre, erről erre, inrol yura őteth el nyoytak (WinkC. 205). Izről izre elzakadozott vala (NagyszC. 144). Zent Jakab martyryth yzról yzreh meteleek (Apost. 21). Izről izre az barkat is mind elliasogata (CsomaC. 71). Szükséges az orvosnak a tagokat izről-izre ismerni (Ver: Verb. Elm. 2). Az isten tulja tagról tagra, izről izre, mint szerkesztette légyen össze ezen tulajdon keze munkáját (Fal: NE. 45). Izről-izre szépen elosztál (65).

Ízbeli: 1) articularius C. **2)** [vice factus; -malig]. Másodice izbéli könyörgés (Zvon: Post. I.196).

Ízécske: articulus MA. das gelenk PPB. Izetske, hitágazat: articulus; das gelenk, der artikel Com: Vest. 120. Az izetskének botkők, tsomók: articulorum nodi PPB. Két izécskéből áll e jóvendő-mondás (Mad: Evang. 75).

Ízés: articularios C. geniculatus MA. articulatus PPI. voller gelenke PPB. Chelae: ric és scorpio olloj, izes rákláb MAL.

[Ízésül]

Ízésülés: articulatio MAL.

Ízi: articularis MA

Íziben: **1)** cito, illico, subito, actutum Kr. [sofort, rasch]. El habordyik es semy dolgot yzeben nem foghat (ÉrdyC. 421). Csak iziben lissou hozzi (MonOkm. VI.283). Izibe vissza térőnek (Fal: NA. 121). Izibe lett elhőkélés utat nyit hossza

dalmas búnak (Fal: NE. 5) **2**) [suo tempore; zu rechter zeit].
Izibe minden jó: omnia tempus habent PP.

[Szólások]. Nékikis iziben eset: victoria non inuenta (Deesi: Adag. 233). Izibe esett neki is (Kisv: Adag. 520. MA.). Josephnek-is izében az ő szép terméti, mert fogságot kellett miatta viselni (MA: SB. 243).

Iznyi. Ky ewreghythy állapotjat egy iznyre? quis potest apponere ad staturam suam cubitum unum? (Pesti: NTest. 11) Egy iznyi seb térszen egy gyrát (SzékOkl. II.123).

Izromban: [vice; mal]. Ezeket elszembőlven ottan ottan elmében, nem tsak egy izromban, felis töttem nemely jó dolgoban, mint a jó takát, szűvő szekemet (Mlleg: BTan. 4). Sok ki gondolt fortélyval károsította a várost egynehány izromba (Bartha: Krón. 120).

Izrombéli: [vice factus; malig]. Néhány izrombéli lopással vádol (Nyr. X.121). Ösztönözött engemet sok izrombéli serkengetése is (Szob: Dáv. 0).

2. IZ (ezeswiltett ElrC. 38. é, ées, éelit Nyr. IX.68. Káldi. szája ézenek Pös: Vetélk. V. szája / ére Helt: Krón. 124. jó-izüm Szeg: Aqu. 38. uze? HB): **1**) sapor, condimentum MA. geschmack, gewürz PPB. Oz gimilsneec vxl keseruvola vize (HB.). Zent Ferenc bewlezosseguék yzuel egezen ezeswiltett: discretionis sule (EhrC. 38). Senky ew nagy mondhatatlan yo voltat, yzeet, yllattyaat nem erezhety (ÉrdyC. 506b). Saha yo yzeeben valo eetetl ytal hozyaia nem vett (569b). A meennanak hw yze olyan vala, mynth az meezzel sylth semlyenek (JordC. 46). Ha az jozagos mivelkódetneec izet nem erzendő (DebrC. 326). Mind testünkbe lelkünkbe egyéj iz semmi ne éreztessek, hanem chak az isten országának és az evangeliomnak izi (Tel: Evang. II.386). Az mauna, csak egy féle eladél vala, és csak egy izi vala (Pázm: Kal: 30). Ha kedves tanítása, kívánságot és izt hágy a halgatókban (Pázm: Préd. 44). Hatalmasságod császári kegyelmességének izi sok (Monlók. VIII.93). Az eledeleknek kedves izet kel adni (Mly: Préd. II.73). **2**) [sensus, ingenium, elegancia; geschmack]. Úgy sincs ize, teljék kedve cukron makkal egyeledve; inkább böljöl az én szívem nemesebb én izem (Amade: Vers. 19). A ritka ember külöfözön 1) finom izzel, 2) külöfözön értelmével (Fal: UE. 379). Némelyek camaeleon-természetűek, kikben meg-veszett a kóstoló iz, és az elme-béli választó erő (uo.). Válogató finom iz (Fal: UE. 386). A finom iz nem külöfömben meg kívánnya a letzkét, mint az értelem (399).

[Szólások]. Tudgyon akár mely társaságban afféle dolgokkal kedveskedni, hogy beszédgyén meg nyugodgyon a társ, és utóbbi halgatásra iz mara dgyon benne (Fal: UE. 375). Többítője lesz ő sok gyönyörűségnek, körül izese sem volt éjt-szak vidékének (Orczy: KöltSz. 176). Szive iz et el ő találni valakinek (Fal: UE. 483). Sem izi sem búzi: scabrosior lebereid (Deesi: Adag. 190. MA). Ez halandosagnak yzeet byzeet el változtatta vala (ÉrdyC. 510b). Azokat megeheted igen jó izén (Helt: Mes. 301). Az sok adományak csak izit sem érzőzhette [mert meghalt] (Monlók. III.181). Mykoron nagy nyereséeggel haza yettenek vona, és az bytángot oztany akar-naak, az gonoz fenev yd yzth vezte köztök, és az iambor herczögökkel Salamon kyral egybe haboredeek (ÉrdyC. 398b).

[Közmondások]. A reménység oly iz, mely hamar megkeserétt (Kisv: Adag. 490).

bor-iz: vinositas SI. [weingeschmack]. Italara szomorüm néz, ritkán vagyon rajta boriz (Thaly: Adal. 240).

bor-izü: vinosus, vini saporem habens, dulcacidus C. [wein-süerlich]. Bor-izü gyümölsök: *vinosi fructus; borizü almák: *muesta mala PPB. Mellyet a fel-földön kornos almának

hivnak: igen kemény, kivül pottegetett imitt amott, mintha varos volna, jókora, jó leves, édes borizü (Lipp: PKert. III. 144. 143).

éték-iz: embamma C. (öl marfogatasra valo jó izü leveczkeje az éteknec MAL.)

jó-izü: saporus C. [svavis, grati saporis, elegans] schmackhaft PPB. [wolschmeckend, geschmackvoll]. Jó izünt [igy] oder izüm esik: es schmecket mir wol Adami: Spr. 192. De myt mond azokrol, kyknek nem yo yzew az Jesus new (ÉrdyC. 61. 177). Nagi yo illatu es izü olay (DebrC. 55). Mel io yzü nala nekyk ez keuer (SándorC. 7). Nincz job izü, mint mikor házánál eszik az ember (Deesi: Adag. 330). És az emberek olly könnyen, oly jó izüven töltöznek minden búnykkal, mint a szonjü ember issza a szép hívös vizet (Pázm: Préd. 616). Jó izüm aluznak (Mih: Öröké. 121). Ékes, jó izü tréfic legyenee (Com: Jan. 203). Ezen könyvetskét közönségesen az udvari-böltsek jó-izüen, se nem kis haszonnal olvassák (Fal: UE. 361). A jó filat jó-izü szájat okoz (Fal: UE. 406).

láng-izü: [fervidus; ferig]. Gyöngye levest, tyüldmüst paranesol szájjának, édes lingizü bort hordat ő torkának (Thaly: Adal. 1271b).

méz-izü: mulsens C. [honigsüss].

száj-iz: [gustus; geschmack]. Szüia izi meg veszet (Born: Préd. 60). Ha ezekhez jó iz-adó süssa nem készütötk, jaj ki sovány a veszett száj iznek ezeket kóstolni! (Pázm: Préd. 91).

[Szólások]. Nem s z a j a d i z i u valót tanit Gratianus (Matkó: BCsák. 412). Tsak akkor ismérie patereknek, igaz tanítóknak lenni, mikor s z a j o k i z é u t szólnak (Pös: Igazs. 1264). Hogy száia izünt eshetett volna (Bal: CsIsk. 368). Pápista száia izünt timporálatot irás (Toln: Vig. Elöb. 18). Szüia izünt valo (Matkó: BCsák. 21). Magok száia izünt, s-kedvec szeréüt való kívánságokban élteek (Laur: LViad. 44). Kinek-kinek az ő száia izünt tetszik vala az étel közben (Nagyari: Orth. 110). Nints olly szakáts ki minden embernek száia izéüt való tudgyon főzni (Kisv: Adag. 85). Szüjunc izéüt szeréüt valo (Mogy: 6Jaj. III.28). A mostani világ száia-izi szeréüt való tudományü ember (Fal: UE. 375). Nincs s z a j a i z é r e, nem esett száia izére: non ad palatum ejus Kr. Szüia ézere tud főzni (Helt: Krón. 124). Barátom! ingyen hiszem, szád izre volna s lenyugasztalá kedvedet (Fal: NU. 286). Nem fityuk városban érted a böltökat, hogy onnan szerezzünk száj izre valókat (Orczy: Nimf. B5b). Az közönséges gyöleközeteketis átok-ali vetik, mikor szájak izre nem szöllanak (Pázm: Kal. 545). Nem tudya ember száia izit keresni: ne hacon piscis molestus mihi sit (Deesi: Adag. 243).

[Közmondások]. Nem kell a száj izekről vetekedni: de gustibus non est disputandum (Land: UjSegits. I. Elöb. 5).

szilva-iz: *palatha prunorum PPB. [pflammenmus, zwetschenlequar].

szőlő-iz: [electuarium ex uvis; traubenmus, traubenlequar]. (Thaly: Adal. II.125).

vas-izü: [eisenhaltig]. Vas-izü víz, fornis: *ferruginei saporis fons PPB.

Izél: gusto, saporem percipio Kr. [kosten]. Úc ez földlyeket izli (VitkC. 48). Az egeer tób egerekeeth is rea uizön, az mih ő yzeeth (SándorC. 6). Magassat ne izletek (non alta sapientes), de aluzatosokkal égenest éreték (DöbrC. 284).

még-izél: ∞ Z. Peter czac valami reszet izlette meg az mennyei boldog életnek (Magy: Nád. 3). Kezével az almát illeté, söt leszakasztá, orrával szagolá és szájával meg-izlé (Pázm: Préd. 531).

Izələd-ik: sapore inducor, praegustum accipio, inescor Kr. [geschmack finden]. Már most hogy belé izeledtem, azt akarom, hogy volna két fontnyi kérdés [a melyre felelnem kell] (Mik: TörL. 224).

Izəlit: 1) degusto, delibo MA. versuchen, kosten, ein wenig versuchen PPB. (Born: Préd. 238). Az egér élesen szaglő és izelő állapot (Misk: VKert. 267). Izelitvén hangját meg köfött szavaknak, rövid sorban ejtett szép gondolatoknak (Orezy: KöltH 6). 2) [condio; würlen]. Ki a húst meg akarja oltalmazni a férgek ellen, sóval izelőti (Illy: Préd. 131).

mög-izəlit: degusto, delibo MA. versuchen, kosten PPB. Tsak alig izelőteni-meg valamit: labiis *primoribus gustare aliquid PPB. Meg-izelőti az étkeket: dapes delibat Com: Jan. 119. Meg izelőtenem edes volt az ő beme való öröme (Born: Préd. 18). Az mit egyszer valaki meg izelőtit, azt nehezen hadyga el (Decsi: Adag. 352). A ki meg-izelőti a lelki dolgokat, izelőtenek annak a világ javai (Pázm: Préd. 828). Megizelőtven annak a frís és gyönyörőséges lakóhelynek kedvessége s haszna izit (Szal: Krón. 67). Asiának és Európának uralkodóságát meg izelőtven (Dobenkő: Flor. 185). Azokat a játékokat meg se izelőtsd, a hol a nyereség csak a vak szerencsétől függ, ha peniglen ugyancsak ott szállana meg kedved, legalább duplával, triplá annyival meg ne erőltessd (Fal: NE 26). Meg ne izelőtsd a fiatal dáma a romantzia-írásokat, mert oda lesz máttok (Fal: NA. 198). Meg izelőtette a pulha életet, a részeges iddágolást, a trágárságot, füllig merült minden fertelmességbe (Fal: NU. 276).

mögizəlités: degustatio, dolibatio MA. das versuchen, kosten PPB.

Izəlités: 1) gustus, degustatio MA. das kosten, versuchen PPB. Az izelőtés, kóstolás megismeri az ízelet: gustus dignoscit saporis Com: Jan. 61. Valami izelőtését vőtte az religioz (MA: Seult. 1073). Midőn ez az izelőteckéjé [izelőtésecskéjé?] érzette volna az menyeyi diczőségne (MA: Seult. 896). 2) [condimentum; würlen]. Predikatioit jóles írásoknak, gyönyörőséges ígéknek némely jó izelőtésével elkészíteni (Illy: Préd. H 73).

[Ízlel]

mög-izlel: [degusto; kosten]. Az hizelkedéseknek edes, de mérges lépes mézét soha meg ne kóstolya, meg ne izelőlye (Bíró: Ünep. Bb).

Ízlet, izələt: gustus SI [geschmack]. Fimnyás izellet (Fal: Jegyz. 934).

Ízles: gustus, degustatio SI. [das kosten, geschmack]. Alazatos leghő zővedben, zadban, yzlesedben (Apost. 33). Ez ablakok nem egyebek, csak az erzelenségek, kyket jól evryz. zovak: első latas, mas hallas, harmadyk yllatozas, negyedyk az yzles, evtevydk jiletas (PéldC. 33). Latasomba, hallasomba, yzlessembe en gyarbo embersegom zereuthi zoktum vethkezyne (PozsC. 49). Latás, izles, jiletos it meg ezalatik (Vás: CuiCat. 417).

jő-izələsű: [non infictus; nicht abgeschmeckt, wolunständig]. Jőizələsű febléttel köszönte meg barótságit (Nyr XII 115).

Ízəs: 1) sapidus, conditus MA. schmackhaft, gewürzt PPB. Ezsők neki az őrdke nalo iok (DobrC. 211). Az bölcsesség yzes tudomái (437). Sem azetők sem az ital šneky izes nem noma (KazC. 93). Egy kertbe való sétálás izes az isten házába való menésnél (Alv: Post. H 68). A sajtal és hagymával is jó kedven s izesen lakoznak (Hall: Paizs. 212). Fűrők és a rigő izesek (Fely: SchSal. 15). Negyven napi bőtőlését az itto izessé (Dörk: Öflet. 33). Lázhaton is izes fogna lenni az álom (Kom: Élet. 41-9). A hus sóval izessé tétetvén (Illy: Préd. 130).

Valaki izessen iszik, többé nem szomjúbozik (Csüzi: Síp. 737).

2) [facetus, elegans; geschmackvoll, keistvoll]. Másan izessen ki-fogó: cavillator facetus PPB.

Ízəsít: sapidum reddo, condio, sapidum facio MA. würlen, schmackhaft machen PPB. Miel ez izesítették: in quo illud conditio (Fél: Bibl. 69). Izesítő fű szerszám (Land: ÚjSegis. H.282).

Ízəsül: sapidus reddor Kr. [schmackhaft werden]. Ysteny belezeseguel yzesellett: divino sale conditus (EhrC. 2). Bel-zesegnek yznel ezeseletwetett: discretionis sale conditus (38). Sem vala ezeseletwetet bezednek vetnünalo malastyara: nec verbi dei disseminandi praeditus gratia erat (56).

Ízetlen (yztelen étel Mel: Jób. 14. meg izelőtenül Fél: Bibl. 6): 1) insipidus, insulsus C. inconditus MA. unschmackhaft, ungewürzt PPB. insipidus Com: Vest. 133. Yzetlen es dolos mynt az gause (ÉrdyC. 640b). Izetlen étkek (Kár: Bibl. L515). A főltőte ősztvőver lüis izetlen (Prag: Serk. 397). Minden test izetlen készen: desipit omnis caro (Illy: Préd. H.25). A mit munka nélkül kaphatni bővoben, fálya az ajak-is sokkal izetlebben [jgy] (Gyöngy: KJ. 92). 2) fatuus C. ineptus PPB. [abgeschmackt]. Izetlen bolondság: ineptiae PP. Testy gyenyerosseg izetlen lezen (CornC. 168). Az eszes nem izetlen, sotalan, escesogó: insulsus blatero (Com: Jan. 186). Izetlenne ne lenne az wr dolgoiba (Born: Préd. 18). Carica Musa, izetlen éneklés (Decsi: Adag. 60). Izetlen volna igi tanzolni (DecsiG: Préd. 64). Minden szolgálatiote izetlen es hazontalan (Kules: Evang. 300). A püritsők az egész éjtszakákat izetlen püritsölésekkel eüldőtven (Misk: VKert. 673). Izetlen szo-szaportias (GKat: Tük. 228). Izetlen bolond tréfák (Otr: Tükell. 236). Izetlenől ne notázom (Mey: 3. Iaj. H 189). Izetlenül szolok: insule (Mey: Dial. 62). Izetlen rikoltásival el-ijeszti az apro madarkákat (Czepl: Japh. 61). A roszzul igazítottott czitara izetlen zangést ad (Illy: Préd. H 235). Egy mezőöldi curiában ternett és neveltetett úrt, ha egyre otthonoskodik, vad, erkölestelen, izetlen (Fal: NU. 271). Mind a versok mind pedig a történet-is izetlen (Könyi: HRóm. b). 3) [morosus, acerbus, molestus; unmutig, verdriesslich, lästig]. Izetlen es keduetlen tanitasokat el nem lüthetnee (Mon: Képt. V). Izetlen s-kedvetlen (Sam: Cer. 6). Izetlen napokat tölt el (Hall: HHist. III.64). Izetlen volt néki mások nyonán járni (Hall: Paizs. 26). Olyan izetlen, kedvetlen, hogy még a feleségét sem öleli meg (Mik: TörL. 33). Ez pütyergő, izetlen (szív, Fal: Vers. 881).

[Közmondások]. A lógamj is nagy, de izetlen (Kisv: Adag. 189).

[Ízetlenőd-ik]

el-izetlenődik: disgustor, insulto MA. [verstimmt werden]. Az asszonyom a kis késsel (az ételt) itt is amott is piszkálván, egyszersemind elizetlenedik, s hallgat mint a bálvány (Fal: NA. 143).

Ízetlenit: 1) amarum, insipidum reddo MA. [unschmackhaft machen]. Nyelve eczettel és epével izetlenítették a mi torkosságunkért (Pázm: Préd. 526). 2) Meg-bolonditom, izetlennem: infatuo PPB. [betören, zum narren machen].

el-izetlennit: [molestia afficio, confundo; verstümmen]. Lékeltorholő leckéid megvesztik a vig kedvet emberben, elizetlennit a conversatiót (Fal: NE. 73).

Ízetlenkəd-ik: ago odiosa, molesto SI [unfirrisch sein, hadern]. Izetlenkədie mind mganal, mind felebaratt(y)ual (Born: Evang. III.317). Nem oly szerencses üdőben volnánk, az melyben jóakaróinkkal kellene izetlenkədünük (TörTár. XV.233).

Ízetlenkədés (László: Petr. 186).

Ízetlenség: 1) insulsitas MA [geschmacklosigkeit]. Az én étkeemee izetlenségi (Kár: Bibl. L515). Ez étkeemee izetlenségi

vagyon (MA: Bibl. 1.151). **2)** fituitas C. MA [abgeschmacktheit] umbölichkeit, grobheit, torheit PPB. **3)** [acedia, molestia; unmut, lüstigkeit]. A világnak minden javaiban vagyon olly izetlenség, mellyért ezekkel kívánságunk meg nem előzedhető (Pázm: Préd. 281). Izetlenségre, kedvetlenségre adattattak acediae dediti (Com: Jan. 197).

[Ízetlenül]

mög-izetlenül: [insulsus fio] insipidum fio MA. ungeschmackhaft werden PPB. Ez velag ev neky meg izetlenevle (DomC. 214). Ha az soo meg izetlenül: si sul evannerit (Fél: Bibl. 6. Hly: Préd. 1.80).

Ízlel: gusto MA. kosten, versuchen PPB. Izelöl: gustator MA.

mög-izlel: degusto MA. versuchen PPB. [kosten].

[Közmondások]. Az ki egyszer az mézet meg izeli, néhez annak el hadni: intestina canem semel adgustasse periculum est (Deesi: Adag. 109).

mögizelés: degustatio MA. das versuchen, kostung PPB.

Izelés: gustatus, degustatio MA. das kosten, versuchen PPB. Száglás és izelés által meg tudjuk választani a füveknek és eledelmek különbségét (Fál: BE. 571).

Izü. Sapio: izt érzem, izó vagyoc MA. Ime mimemü izü ez gonoz ragalmassag (GuaryC. 11). Kivánatos izü (Teleki: FLél. 53).

3. ÍZ: [gangraena, carcinoma; Krebs, Krebsgeschwür?] A kinek szaiat az iz eszi: Czerfának bélyát föld meg borban, ezzel mossad a fogadat (OrvK. 10).

[Szólások]. Wetekedes ireegekezet [irigyek között] izeketh geryezth (ÉrsC. 225). [Vü. **2. ÍZ.** Szólások: izt v e s z t].

Izélkéd-ik: [infeo: anfeinden]. Mykoron egyebnek izelkethke thy bezedetke, thynnen maghatokrol wethkegyetek; mykoron egyebth megh marthok, akoron thy byneteketh fegyeetek (ÉrsC. 188).

Izélkédés: insanja [anfeindung, feindschaft]. Bodog ember, kynek wrnak newe w remensege, ees nem nezeth hewsagokathi ees hamys izelkédeseke: non respexit in vanitates et insanias falsas (KeszthC. 98. KulcsC. 97).

ÍZ-İK (ízem, izom MA.?): sterno, sternuto, singulto, oscito MA. PP. niessen, oft niessen, schluchzen, gähnen PPB. niessen Adámi: Spr.

Izöl: ~ A cethal mikor izél, es ptfiszög, vgian tündöklő világ vagion az ő ptfiszögésébe: sternatio ejus splendor ignis (Mel: Jób. 100b).

Izés: sternutio, singultus, oscitatio MA. PP. das niessen, schluchzen, gähnen PPB.

ÍZÉ: quispiam, aliquis, quidam, quoddam MA. jemand, etwan einer PPB. Tudva kel már Sámhárt böles tudományáért (ízé!) tartani (Czegl: Japh. 219). Izé mint egy transcendens a mi nyelvünkben: mert akarmit, ha hamar eszében nem jut, a magyar mind izé-nek mond (GKat: Titk. 1118).

ÍZÉK: fragmenta straminis et foeni, reliquiae pabuli SI [heubrucht]. Egy kysded izalban barmoknak almban egy kewes yzeeken helbezethwen (ÉrsC. 211b). Anz zyztel ew zyletek es az zyekön ew fekwek (489). Jászolba kelle fekteteni (Christust) és hidegtül kétség nélkül szalmából vagy szénából valo barom izékel oltalmaztatni (Zvon: Post. 1.140). Melyeket a dühödött pogány eb megnyúztatván és szalmával, izékel megtöltetvén, szekereire úgy rakatja vala (ErdTörtAd. IV.299).

Izékés. Izékes széna (Bíró: Micae 91. Kr.): foenum rectejanem Kr

IZEN, ÜZEN (őzen DöbrC. 39): nuncio MA. verkündigen, PPB. [sagen lassen]. Viszontag izenő: renuntius C. Kyldöt ayandekokat mynd az zyznek mynd ew attyanak, ha engedelmesők lenneek, ha kedeeq nem, nagy fényöteest zyzenev (ÉrdyC. 591b). Imilien valazt izene neki (DebrC. 185). Mynd addeq chufoltassek, mygnem meg hótnak zjentesseek (ComC. 494). Yzenthunk fogyzemeteknek sowalys (RMNY. II. 55). Sem írsz sem izensz ennekem (LevC. II.18). Vala hanzor eh kénieret gjenditek, az wrnak halalat izenitek: mortem domini annunciatibis (Ozor: Christ. 187). Hald meg minden beszédit, melyet izent az élő istemec káromlásra (Helt: Bibl. IV.62. Born: Préd. 232. Zrinyi. 152). Jó lirt izen neked Kassa városából 1720 (Figyelő 1880. IX.155). Izennyenek nekem (László: Petr. 212).

be-izen: nuncio Kr. [eine botschaft hineinsenden]. Bela azt halvam, be zyzne, mondwan... (ÉrdyC. 395b) Az városból es beizentek vala, nagy szép szavokkal azon kérik vala (Tin. 82).

el-izen: [nuncio; verkünden lassen, ansagen lassen]. El zyzene egy kazdag embernek, kynek Nalaal vala newe (ÉrdyC. 525b). El zyzeneek Iwlianus rokonsagoknak, ky akkoron az zyttvay magyaroknak feyedelemök vala (592). El zyzenek mynd ah tartományban: misertur in universam regionem illam (JordC. 400. CsomaC. 3). Midőn az püspök meg bal, el izennyék mindenüvé az elastromokban, és egyéb templomokban, hogy imádságok légyenek ő érte (Pázm: Kal. 174). Király elizene feleségének, hogy leányával hozzája lépének (EPhikKözl. IX.169).

föl-izen: [nuncio; eine botschaft hinaufsenden]. A násznagy a lakadalmasházhoz, a ki gazdának tétetet ahoz felizent, étkezésekről tudósítván, a ki is visszaizent hasonló ceremoniával smindjárt küldött le ételt-italt a nász népének (Házánk 1362).

ki-izen: **1)** nuncio foras Kr. [eine botschaft hinaussenden, draussen ankündigen]. Parantsoltuk, valamikor püspökünk ekklésiának visitatiojokra ki-mégyen, ki-izenvén akármely helyekre, okvetetlen előállni el ne mulassák (Bod: Pol. 107). **2)** [expello; austreiben, ausjagen?]. A bordelbia vitetek s ki zzenőm [ki vzm?] ot a zent lölköt belöled (DebrC. 29).

mög-izen: denuncio, annuncio MA. verkündigen, andenten PPB. Menenek zent Ferenczert, meg zyzenen neky ez mondott helyett ygen mezzenek lenny: annunciantes (EhrC. 39). Megzyentetek anyalnak myatta, hogy kewsded fratereknek zerzete es essi nem fogyzoznak (104). Egsem marada, ky a dolgot ómaradékoknae még izennéie: qui factum nunciaret (BécsiC. 18). Miglen megizenendem tñektée, semmi egéb én értem né légen (29). Kit Mardocheus megtuda es legottan megizené Hester királnénac: nunciavit reginae (54). Meg izentetet ő neki: nunciatum est illi (MünchC. 126). Megh theren azert az zozak megh izenek az athyanak, hog sohol megh nem lelthek volna (PeerC. 7). Ő kezeinek munkait erőss allat megözeni: annunciat firmamentum (DöbrC. 39) Megh zyzene ez bezedeeket Pálnak: annunciativ hos sermones P. (JordC. 765). Yzenyetek meg ennekem: renunciate mihi (359) Ottan meg zyzenek az feyedelemnek, frater Marinos megholt (ÉrdyC. 340b). Meg wzenthe, bezylette volna mynekünk az thy hiteteket (Komj: SzPál. 348. Helt: UT A4. Fél: Bibl. 2. Hly: Préd. 1.129). Juliane, az ur köldött engh, és megizente néked tölem, bogy (Hall: Hllist. II.39). T. soha nem tiri, hogy meg nem izenné az portára, hogy uram irta volna ezt meg (Nád: Lev. 138).

mögizetés: denunciatio MA. verkündigung, andentung PPB.

vissza-izen: [renunció; eine botschaft zurücksenden]. A násznagy a lakadalmashüzlöz, a ki gazdának tétett ahöz felizent, érkezéséről tudósítván, a ki is visszaizent hasonló ceremóniával s mindjárt küldött le ételt-italt a nász népének (Hazánk 1362).

Izenés: nunciatio Kr. [komde, nachricht]. Az gyermek az patoroknak yzenest töt volt (ÉrsC. 71). The k. semmy izenist sem jrast nem kövdy (RMNy. II.141).

Izenet: nunciatio, nunciūm MA. verkündigung, botschaft PPB. [komde, nachricht]. Örvendetes izenet: evangelium C. hír, izenet: nunciūm Com: Vest. 138. Ezekre tanoyt az zent ewangeliom, ha meg gondollyok wrvnk fesusnak yzenetyt (ÉrdyC. 9b). Elsew méltossagh mondatyk angaly yzeneth (194b). Diehő-seeges ewrómet es yzenetet yu ewnekyk (526b). Zent Ferencnek minden izenetyh meg monduk (VirgC. 49). Es megmonda az ev anyanak jzenetyh neky (MargL. 33). Méltán nevezi ezt a tudomant ewangeliomnak azaz vig és örvendetes izenetnek (Tel: Evang. II.225b). Az ewangeliomot, örvendetes izenetet tanétván (Com: Jan. 125). Az hír mondas, izenet örvendetes: nunciūm laetum (Com: Vest. 15). Mikor haláláról izenetet vót volna (Vás: CanCat. 182).

Izenget: [identidem nuncia mitto; botschaften senden]. Zent Borbas nyomerwltakat vygatalt vala, az zegheeny wyonnan valo keresztyneknek gyakorta leweleketth es yo bezedeket yzenghetween (ÉrdyC. 333. Törtf. 2. L.560).

Izengetés: [nuncia; botschaften]. Sok egy másra való izogatások, izengetések mentenek véghez a négy rézrepta régiók között (Bod: Pol. 138).

IZGÁGA: [rixā; zank, hader, nörgelen]. Az isten tiltja a veszekedéseket, izgágakeresést (Pós: Igazs. II.302). Izgága keresés (GKat: Válsz. II.234). De abba a másik, harmadik rend gáncot, izgágát tanulván, nem akarja vala (Szal: Krón. 367). Az házások között izgágát szerző sok rossz hír barangok (Szathm: Dom. 135). Egy-más-között izgágát szerzene (Hall: Paizs. 404).

Izgágálkod-ik: [rixor] impedimentum pono, adversor SI. [hadern, zank anstiften, schwierigkeiten machen]. Calvinussal midőn sokat izgágálkodott volna, végtére a magistratus kifizető a városból (Pós: Igazs. 1452). Ha affélvel izgágálkodik [igy?] a fényes porta haddal compescálja őket (Montrók. VIII.74. GKat: Titk. 1118. CorpGramm. 323).

Izgágálkodás: [rixā; zank, hader]. Garázdaságra, izgágálkodásra fogadás-által-is kötheti magát (Pós: Igazs. II.302). A clerusnak izgágálkodásból miatt azokról nem végezhettek (Szal: Krón. 196).

IZGASZT: [stimulo, cohortor; aneifern]. Ha wr ysten malazttywaw nem yzazt[an]aa embernek leelkeet, barom zabam ebheenek emberek (ÉrdyC. 510). Az varashelyek egymash yzaztyak vala: se mutio cohortabantur (JordC. 302).

IZGAT: [incito, perstimulo, infesto C. stimulo, extimulo, instigo, instimulo, infesto, incito, cico MA. anreizen, anhetzen, anreihen PPB. Férgektől] izgattam: vermino C. Izgatni a lovat a sarkantyúval; excitare equum calcibus PPB. Magokot haragra yzatyak: provocant se invicem ad iram (EhrC. 95). Kyk leyendnek kysertettek, veyzk elottnek coronyart, kyre ewkwet yzattyaa gonozsag; exercitat malitia (111). Izgattyaa vala az kogyes yzuek leelkeet az zent leelek (ÉrdyC. 381b). Polkollye ordogh yzattyaa vala ewket (627). Mely zent lelek malaztya yzathwan, Akayanak tartományban yraa megh az zenth ewangeliomot (JordC. 705. LevT. I.87). Izgattom iz gattyaa (Born: Préd. 237. 295). Néha példabeszéd által, mint mikoron a sáfárról és a tíz szüzelekről beszél, izgat, hogy jót chelekedgyink (Tel: Evang. II.118b). Izgat es noszogat ben-

nüket az feleletre (Zvon: PázmP. 65). A tamító erköltsé inkább izgat, hogy-ssem szava (Pázm: Préd. 14). Az utolsó ítéletnek emlékezetével firdalta és izgatta ötet a jóságokra (3). Minden tselédes embert kötelez isten, hogy fiait, leányit izgassa és tanítsa (45). Késértetekől izgattatek (Vás: CanCat. 202). Az svekusok, hogy jünnének, valóban hozzák az híret, s ha ez az ellenség fel kezd az Liptón nyomakodni, el kell léni, annak az híre izgatja elmenetelire (RákGy: Lev. 166). A tizpelőshen esett láb sértő követs, hanem ha ki vétetik, sérteget, izgat (Com: Jan. 16). Az ökröket az ősztonnel izgatván (73). Az sasköszyő ki terieszt szarnyat az ő fiaira, midőn repüli tanítja es izgattya (EszT: IgAny. 134). A gonoszak minket istenhez menni izgatnak (Ily: Préd. 149). A felmenőket nézésével munkára izgatná (1547). Eszbéli kiütsed akár mely gazdag legyen, ha valami jóra nem izgat, s iudét, semmi; temérdek és dupla bolondság (Fál: UE. 372).

[Szólások]. Nyulat izgat az futásra: in plantium equum (Deesi: Adag. 61).

föl-izgat: excito, excito, exsuscito MA. aufordern, anreizen, aufmuntern PPB. Fölizgattatott: incitatus C. Ki effelin [éjfelén] az isten fölket fel izgatja a meleg agból (NagyszC. 181). Eneklesnek zokasa resteketh fel yzgat, bynesöket syrasra yndwyt (ÉrsC. 253).

mög-izgat: instimulo MA. anreizen, anhetzen PPB.

Izgatás: instigatio NémGl. 310. concitamentum, infestatio, impiciatio C. instigatio, instimulatio, incitatio, stimulatio MA. anhetzung, anreizung PPB. Valaki izgatásából tselokedni: instinctu alioquin facere PPB. Az satlanas angalyak yzathasath zemwedy wala (ÉrsC. 204). Zenth atyaynak peldayok zereyth walo eoletek legyenek thauwsyghtoknak yzghathasy (221b). Ne hygy semmykeppen ördöghnek meerghes es halalos yzghathasnak (274b). Isten, mikor büntetni kellett volna, a szent léleknek hatalmas izgatásával kitérésre és penitenciára hozot (Pázm: Préd. 835). Jöwendölnee vala nem isteni ihlésből, izgatásból avagy fuvallásból: futura praedicabant non ex numinis instinctu (Com: Jan. 130). Más izgatásból, ősztonfőzésből eslekedett (193). A nehézségeknk erőssen meggyözésére igen nagy izgatást szerez urunk kinszenvedésének emlékezte (Ily: Préd. 1322).

Izgató: instigator, impulsor, extimulator, hortator C. incitamentum MA. instimulator, stimulator; anreizer, anmahner PPB. Minden iora izgato, ki zent lelek (Ozor: Christ. 25). Volt izgatoia az eordög (Bul: CsIsk. 388).

IZOM [?]. 1620-ban Heidelbergában nyomtatott Imádsági Könyvébe Czeli Mártonnak a 73. lapon e van: Az hegyek izomai [olv. oromai?] festelgenek [füstölgenek] idvelésől (Tud-Gyűjt. 1817. VI. 104).

Izmos: iztagos; validus, robustus, membronus, corpulentus SI. amskulös. Maga oly nagy tenyeres talpas s izmos szülő anyja (Czezl: MM. 143). Izmos ember (GKat: Titk. 37). Itt vagyok táborban nagy izmos tótokkal (Orsz: KöltSz. 150). A vastag erős izmos legény édesdeden isza savanyó borát (SzD: MVir. 122).

IZZAD [izad Szentm: Kalm. 1. Otr: OrigHung. II.253. izasztó Szathm: Cent. 89. izdó BeytheA: FivK. 110. izdóság 196: 1) aestuo, fervesco, incalresco, caleo MA. sehr hitzig sein, sehr warm sein PPB. Later azt írja, hogy szíve dobogot, és izzadot ebben a beszélgetésben (Pázm: LuthV. 102). Idvösségünknek izzadó, hév kívánsága (Mad: Evang. 300. 2) sudo MA. Otr: OrigHung. II.253. [schwitzen]. Noha nem izzad tarlón... (Szentm: Kalm. 4). Azon egy órában hül fül izzad reszket, hol neki bízza magát szerelmében, hol pedig ide s tova szítja lelkét kétségében (Fál: NE. 106). Némellyek kemény el-tékel-

léssel csak azon izzadnak, hogy rendiből ki ne lépjenek dolgoknak (Fál: UE. 399). A vad gulya felénk oroszlány bögéssel futva jött: izzadtam s voltam ijedéssel (Gvad: FNöt. 10).

még-izzad: inaestno MA. grosse hitze haben, dünsten PPB [schwitzen]. Igyál, takarodgyál be vtánna, izagy jól meg (Mel: Herb. 21).

még-izzadás: exaestnatio MA. ansdünstung PPB. [das schwitzen].

Izzadás: desudatio C. aestnatio MA. grosse hitze PPB [schweiss]. Az mint ez előtt izadással, fűmosással, és fűveknek a fejéjre való rakásokkal orvosított (Thurzó: Ley. II.244). Az isten Adámot örök munkára és izzadásra kárhoztatta egy alma kostolásért (Ily: Préd. I.4).

Izzadék: sudor SI [schweiss]. Izzadékot kőfőlé ruha: sudarium PP.

Izzadékös: [sudatus; schweiss]. A serkék és tetvek az embernek síros izzadékös szennyből teremnek (Misk: VKert. 14).

Izzadoz: [súdo; fört und fört schwitzen]. Izzadozó buzgósággal indultanac (MA: Tam. 1277). Felette izzadosz [te] (Czepl: Japh. 157). Izzadoz homloka (Czepl: Sion. Előb. 27). A melyben izzadozna és munkálkodnék (MonIrók. VIII.155). Izzadoznak a kovácsok homlokig a műhelyben (Fál: Vers. 880).

IZZASZT: facio ut sudet Kr. [in schweiss bringen, schwitzen machen]. Izzasztó orvosság: sudoriferum, diaphoreticum PP. Izzasztják, hogy párlódással szárazsázk nyálasságokat (Pázm: Préd. 901). Izzasztó hidegtelelés (Szatm: Cent. 89). Mikor izzasztó munka vagyon előttünk, nem jó sokat eszmélnedni iránta (Fál: CE. 470).

még-izzaszt: ∞ Lábamat azzal párolta s izzasztatta meg MonIrók. XV.124).

Izzasztás: [sudatio; schwitzkur]. Én ma is hasonló párgolás-sal és izzasztással éltem, valamint az elmúlt napokban (MonIrók. XV.132). A párgolás s izzasztás nagyobb mértékben volt ma (XV.130).

IZZAT [P]; [facio ut sudet; in schweiss bringen]. Meg izzattya [izzasztya?] az embert (Mel: Herb. 89).

IZZO: fervens, fervidus, exaestnatus MA. sehr heiss, siedend heiss PPB. Tűzes, izdo es folyo sebét jó vele mosny (BeytheA: FivK. 110). Ez nagy izzó [gy] hevséget szerez (KGalg. 1582. 64). Az beteg izzó hevségben fekszik (MA: Scult. 138). Izzó szeretettel volt volna az Christushoz (477). Izzó kérelmére meg felele, úgy a mint tudott (Kőnyi: VM. 18).

Izzóság: [ardor; hitze]. Vton járónak jó belőle pálezít csinálnij, mert oly ereje vagyon, hogy az napnak izdosága meg nem sűthetij (Beythe: FivK. 16b. Nyr. XIII.64).

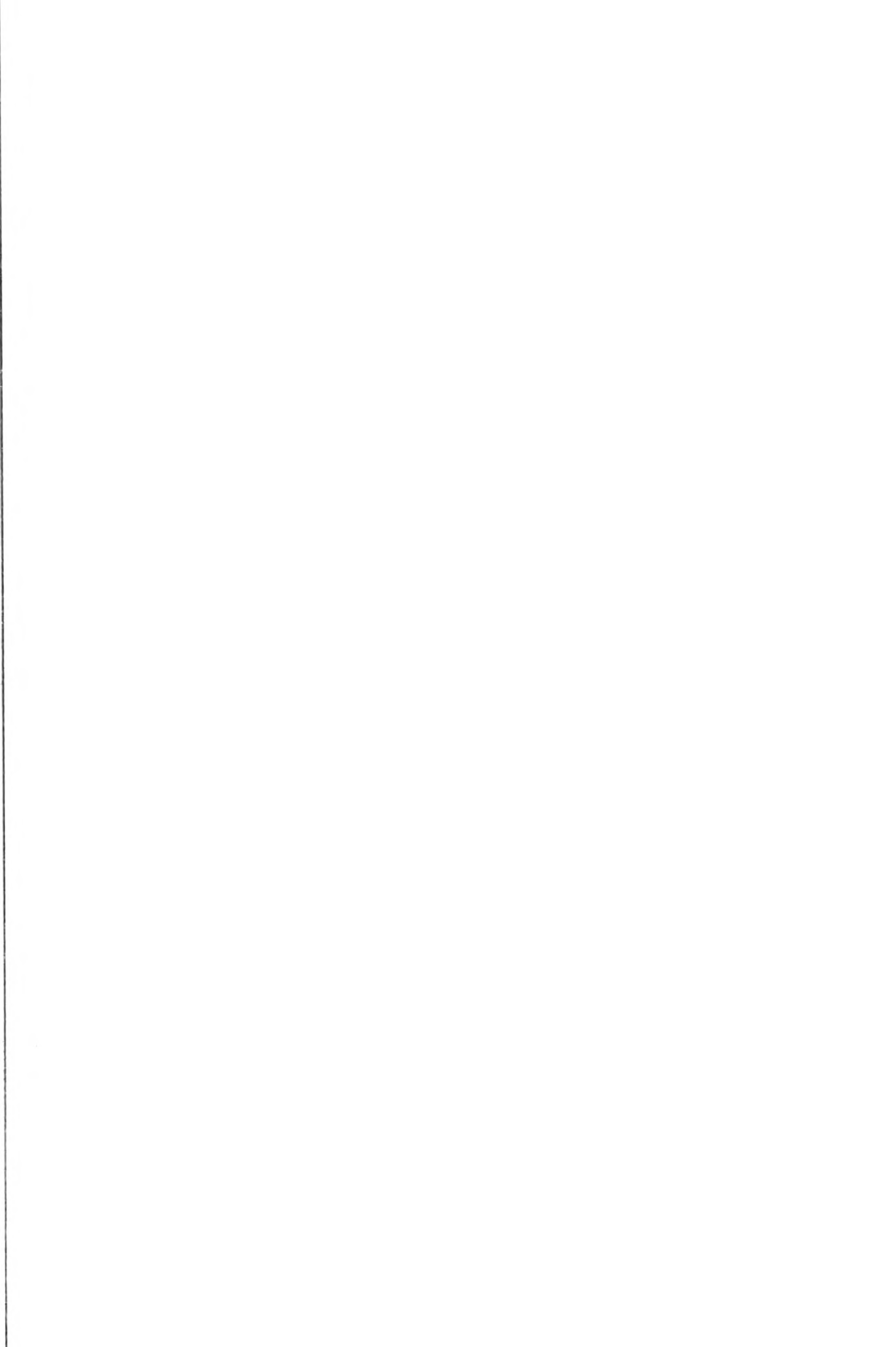
IZZOD-IK: aestno, ferreo, fervesco, desudo MA. hitzig werden, warm sein, sehr schwitzen PPB.

IZSÓP [hisóp; Helt: UT. III.7. hisop; Fál: NA. 125]; hyssopus C. hyssopus vulgaris Beythe: Nom. 5. isop, hisopp PPB. Fel veven az tylykoknak es bakoknak veeret vyzzel es barson gyapnyval es ysoppal (JordC. 815. Kár: Bibl. I.138). Isop leuele viragostul (Frank. HasznK. 19). Az isopot ha meg főződ borban es mezet veez bele, ezt gyakorta izod, galiztyat meg öl az gyomorban (BeytheA: FivK. 67b). Az isopot nizen ha főződ, este regel iszod, az gyomrodjat megtisztitya, szodat hangosityta (OrvK. 35). Belől mint valamely aegyptiai mummia jól meg bélelte s ő szerszámazta magát, myrrhával, hisoppal, sok-féle fűvekkel, hogy semmi külső-ég vagy ellenség ne árthasson néki (Fál: NA. 125).

kerti-izsóp: thymbra PPB.

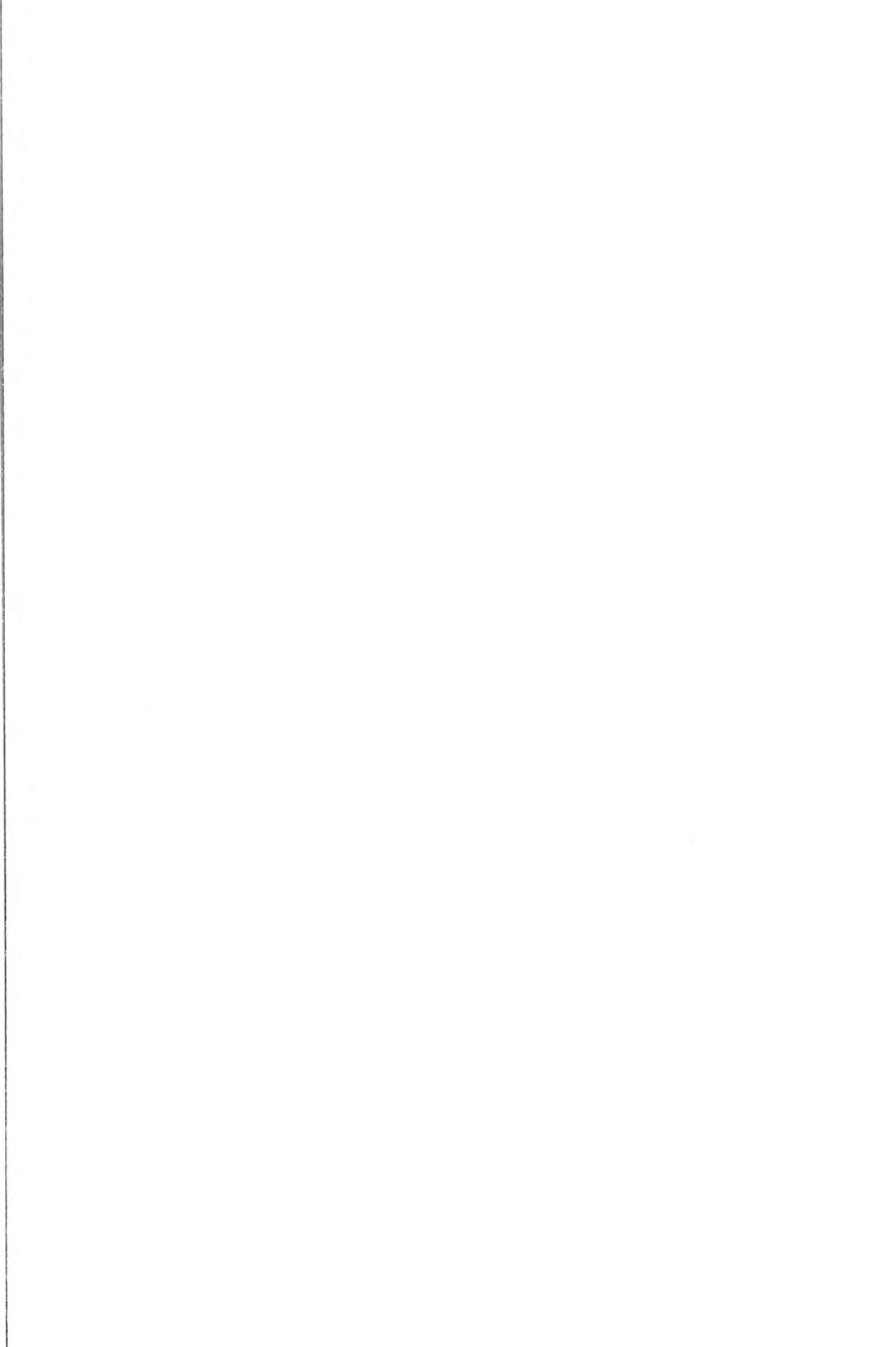
Izsópos. Isopos bor: hyssopites MA. isopwein PPB.

BINDING SECT. JUL 24 1972

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

---

szempelen
607
köt. 1

szempelen
szempelen
szempelen

